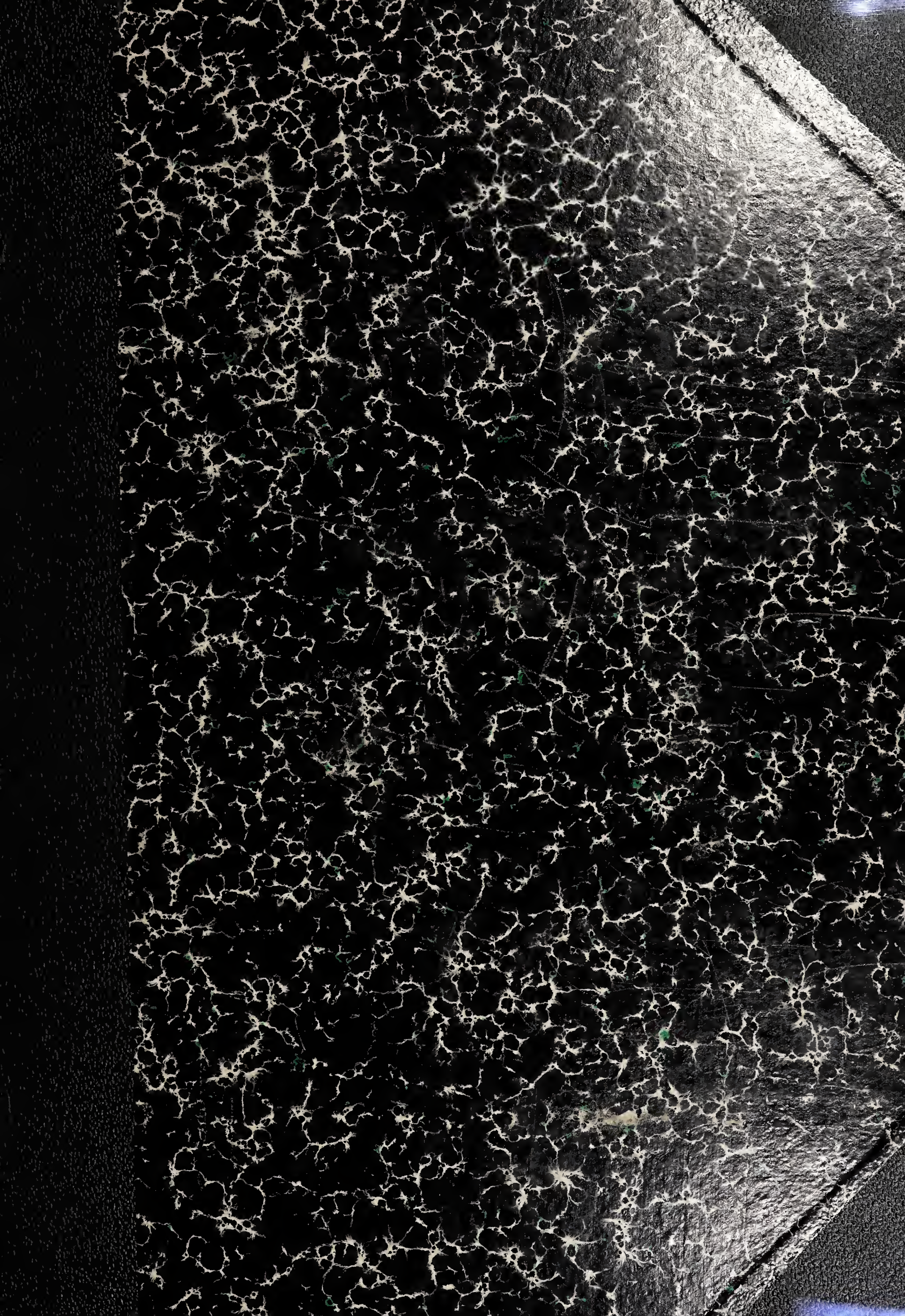

35ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 13 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. ontwerpen van wet; 3°. een Regeeringsmissive; 4°. verzoekschriften; 5°. verklaringen van adhaesie; 6°. een motie; 7°. een drukwerk. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet. — Nog ingekomen: bericht van een lid. — Verslag uitgebracht over een ontwerp van wet. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Aanwezig, met den Voorzitter, 81 leden, te weten:

de heeren de Monté ver Loren, van Gijn, van Rijckevorsel, Deckers, Fleskens, de Wilde, Fruytier, Ament, Beumer, van de Bilt, Gerhard, Krijger, Wintermans, van Sasse van Ysselt, Kuiper, Moerel, Suring, van Wijnbergen, Knigge, Vliegen, Bongaerts, van der Molen, Engels, van Vuuren, Nolens, Scheurer, Smeenk, Bakker, van Rijzewijk, Bierema, van Boetzelaer van Dubbeldam, Colijn, Bulten, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Kolkman, van den Heuvel, Gerretson, Ter Hall, van Zadelhoff, mejuffrouw van Dorp, de heer van Rappard, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Michielsen, Hermans, Tilanus, Visser van IJzendoorn, Kleerekoper, Heukels, Rutten, mejuffrouw Westerman, de heeren IJzerman, van Dijk, mejuffrouw Katz, de heeren Lovink, Rutgers van Rozenburg, Ebels, van Schaik, Visscher, Dresselhuys, Kersten, Albarda, Boon, Marchant, de Boer, Wijnkoop, Hugenholtz, Duymaer van Twist, Ketelaar, Braat, Hiemstra, Schaper, van den Tempel, J. ter Laan, Schokking, Snoeck Henkemans, K. ter Laan, Brautigam, Zijlstra, Oud,

en de heer Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Gerritzen, dat hij wegens andere dringende redenen verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. drie Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

(**Voorzitter.**)

Regeling van de ontvangsten en uitgaven van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor het 2de halfjaar 1922;

Wijziging der wet van 5 October 1841 (*Staatsblad* n°. 40), houdende instructie voor de Algemeene Rekenkamer, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 19 Juni 1922 (*Staatsblad* n°. 413);

Voorziening in het kastekort van den Indischen dienst hier te lande gedurende het jaar 1923.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de afdeelingen of aan de betrokken begrootingscommissie;

3°. een missive van den Minister van Buitenlandsche Zaken, houdende mededeeling van de buitenwerkingstelling van de tusschen Nederland, België en Frankrijk gesloten telegraafovereenkomst.

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld;

4°. de volgende verzoekschriften:

twee, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet, van:

den voorzitter en den secretaris-penningmeester, namens het bestuur van de Vereeniging van Huiseigenaren „Het Eigendomsrecht", te Amsterdam, en

den raad der gemeente Helder;

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, van de directeuren der Vereeniging van Nederlandsche gemeenten.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën van Rapporteurs;

5°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den raad van de gemeente Lisse, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd, van de raden der gemeenten Obdam, Alphen a/d Rijn, Nieuw-Beijerland;

b. aan het aan den Minister van Binnenlandsche Zaken gericht adres van de Vereeniging van Beeldende Kunstenaars, houdende verzoek den van de Staatsbegrooting voor 1923 afgevoerden post tot steun aan noodlijdende beeldende kunstenaars alsnog daarop te plaatsen, van den raad der gemeente Laren (N.-H.).

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. van den voorzitter en den secretaris, namens de R.-K. Centrale van Personeel in Overheidsdienst te Tilburg, een door die centrale op 3 dezer aangenomen motie, betreffende de bezuinigingsmaatregelen ten aanzien van het Overheidspersoneel.

Deze motie wordt voor kennisgeving aangenomen;

7°. van den Minister van Koloniën het verslag der Koloniale Postspaarbank in Suriname over 1921.

Dit drukwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de volgende ontwerpen van wet:

Afstand van een gedeelte van voor ontginning van Staatswege gereserveerde terreinen (264);

Wijziging van de wetgeving nopens de invordering van 's Rijks belastingen (287);

Wijziging der wet van 4 April 1892 (*Staatsblad* n°. 55), tot instelling der Orde van Oranje-Nassau (289);

(van Zadelhoff.)

Wijziging van de wet van 8 Juli 1874 (*Staatsblad* n°. 98), tot regeling van de uitoefening der veeartsenijkunst, gewijzigd bij de wetten van 4 April 1875 (*Staatsblad* n°. 37), 15 April 1886 (*Staatsblad* n°. 64), 3 Februari 1902 (*Staatsblad* n°. 14) en 15 December 1917 (*Staatsblad* n°. 700) (291);

Aanvulling der bepalingen omtrent zekerheidstelling en wijziging der bepalingen omtrent het recht van voorrang in zaken van invoerrechten en accijnzen (297);

Wijziging en aanvulling van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (315).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

Aan de orde is de voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201).**

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **van Zadelhoff**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik wil beginnen met een herinnering aan de behandeling van de Lager-Onderwijswet 1920 in het voorjaar van dat jaar. Het verschil tusschen toen en nu is wel buitengewoon groot. Toen stonden wij naast den Minister en op het oogenblik staan wij tegenover hem. Er zit een zekere bekoring in, met een tegenstander van gedachten te wisselen en de argumenten tegenover elkander te plaatsen, maar thans staat de zaak zoo niet.

Wij staan toch niet tegenover een Minister, die tegenstander is van goed volksonderwijs, integendeel, ik ben er ten volle van overtuigd dat deze Minister een groot voorstander en bevorderaar is van goed volksonderwijs en van de volksontwikkeling, maar wij moeten nu 's Ministers werk beschermen tegen hem zelf. In 1920 stond de Minister daar als de ontwerper van een grootsch gebouw en wij allen, van links zoowel als van rechts, waren daarbij zijn medewerkers. Wij hebben toen samen gearbeid aan dat groote bouwwerk, waarvan de Minister, ik wil het gaaf en eerlijk erkennen, de knappe bouwmeester was. De Minister zal zich herinneren, dat ik toen ook critiek had en dat ik aan die critiek uiting heb gegeven. Ik heb toen een exposé gegeven, hoe een sociaaldemocratisch Minister een nieuwe onderwijswetgeving zou opbouwen, rekening houdende met hetgeen in de wereld gebeurt vooral ten aanzien van het rijp worden der arbeidersklasse. Maar, al had ik critiek, toch heb ik met volle toewijding medegewerkt, met de mannen van links en de mannen van rechts, om ten slotte de Lager-onderwijswet 1920 tot stand te brengen.

Wij hadden toen ook met de rechterzijde een gemeenschappelijke taak te vervullen. Die gemeenschappelijkheid bleek vooral uit de samenstelling destijds van de Commissie van Rapporteurs, waarin ongeveer alle stroomingen van de Kamer vertegenwoordigd waren.

Maar nu staat deze Minister hier niet als bouwer, maar als slooper, en hij heeft zich den bijl van den slooper door anderen in de hand laten drukken. Het verschil tusschen toen en nu is wel groot en ik kan dat het best typeeren door te zeggen: toen was het een gemeenschappelijke opbouw, nu is het een eenzijdige afbraak. Onze opmerkingen, die wij ter verbetering zullen trachten aan te voeren, zullen misschien welwillend worden aangehoord, maar ik vrees zeer, dat eigenlijk de zaak al beklonken is. Mijn vriend Gerhard wees er gisteren al op, dat er een samenspreking heeft plaats gehad tusschen den Minister en zijn vrienden van rechts, dat daar een soort voor-parlement is gehouden; de Minister zal daaromtrent wel een nadere verklaring willen geven, maar er is zeer sterk de indruk gewekt, dat men over hetgeen voor ons ligt aan de rechterzijde het al eens is, en dat, zooals het Zondag in een vergadering, die tot slot van het petitionnement werd gehouden, werd gezegd door een van de sprekers: dat de neuzen al geteld zijn!

En wat vooral ons werk zoo moeilijk en zoo wanhopig maakt, is het optreden van den Minister van Financiën in deze. Deze Minister heeft bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting zijn volle gewicht in de schaal geworpen en heeft niets meer of minder gezegd tot de Kamer dan: indien gij de bezuiniging bij de onderwijswet niet aanvaardt — ik zeg het nu met mijn eigen woorden — dan ligt daar mijn portefeuille.

Wij krijgen dus een behandeling, die een sterk politiek karakter heeft gekregen door het optreden van den Minister van Financiën. Dat optreden heeft gemaakt, dat vooral de rechterzijde niet meer onbevangen tegenover dit ontwerp staat. Dat is een politiek spel, waarbij met de hoogste belangen des volks wordt gespeeld, en waartegen ik met den meesten nadruk moet opkomen.

Ik heb mij afgevraagd: hoe komt het, dat deze Minister van Onderwijs zich tot dit werk heeft willen leenen, dat hij bereid is gevonden, zijn eigen werk af te breken? Ik heb gezocht naar een redelijke verklaring, en ik meen die hierin gevonden te hebben, dat de Minister ten slotte dit sloopers-werk ter hand heeft genomen, omdat hij bevreesd was, dat, als hij het aan een ander overliet, het nog veel erger zou zijn. Als zoo de zaak staat, zouden wij het dus eigenlijk in den Minister moeten toejuichen, dat hij ten slotte daar is gaan zitten. Wanneer de Minister meent, dat de verwoesting nog grooter zou zijn, wanneer een ander in zijn plaats was gekomen, dan kan ik begrijpen, dat hij, om dat te voorkomen, 't maar liever zelf doet. Want wie hier overwinnaar, wie hier triomfator is, dat is de heer van Wijnbergen. Ik wil niet zeggen: en zijn vrienden, maar de heer van Wijnbergen persoonlijk zeer zeker. Gisteren in zijn rede zeide hij: Het zal de Kamer niet verwonderen, dat ik met instemming de hoofdstrekking van dit ontwerp begroet en hij beroemde er zich op, dat hij een van de eersten is geweest, die op bezuiniging heeft aangedrongen. Hij noemde als objecten van bezuiniging de vergrooting van de klassen, het facultatief stellen van het 7de leerjaar, en geen verbeterde opleiding. De heer van Wijnbergen beklaagde zich eenigszins, dat hij nog niet in alles zijn zin had gekregen. Hij moest erkennen: aan zijn wensch tot vergrooting van de klassen was gehoor gegeven, de verbeterde opleiding was tot Sint Juttemis verdaagd, maar van het zevende leerjaar moest hij zeggen, dat hij zijn zin nog niet gekregen had.

Ofschoon nu de Minister ten aanzien van een aantal punten voor den bezuinigingsdrang heeft gebogen, na zich eerst schrap te hebben gesteld, had ik gehoopt, dat de Minister ten aanzien van het zevende leerjaar althans niet zou buigen. Maar in de Memorie van Antwoord merk ik een bedenkelijke zwenking ten aanzien van het zevende leerjaar. De Minister zegt daar:

> „Bezwaarlijk kan de ondergeteekende thans tot terugneming van de leerverplichting voor het zevende leerjaar overgaan. Hoogstens zou te overwegen zijn, of de financieele omstandigheden moeten leiden tot opschorting van die verplichting, en wel tot 1 Januari 1925 in aansluiting aan het bepaalde in art. 203 der Onderwijswet."

Hier wijst de Minister aan hen, die het zevende leerjaar facultatief willen hebben, den weg, hoe zij van het zevende leerjaar af kunnen komen.

De Minister zegt nu, dat dat alleen kan bij wijziging van de Leerplichtwet, maar ik geloof, dat, als hij den tegenstanders van het zevende leerjaar zoo den weg wijst, wij niet lang zullen behoeven te wachten op een amendement, om het zevende leerjaar tot in de toekomst uit te stellen. Trouwens, op een dergelijk amendement behoef ik niet te wachten, want gisteravond kon men lezen in *De Maasbode:*

> „Naar wij vernemen is zeer spoedig de indiening van een wetsontwerp te wachten, waarbij de leerverplichting voor het zevende leerjaar wordt opgeschorst tot 1 Januari 1925 en de Leerplichtwet in overeenstemming wordt gebracht met de Lager-onderwijswet."

De heeren van rechts, in het bijzonder de heer van Wijnbergen, worden prompt op hun wenken bediend.

De heer van Wijnbergen is over dat zevende leerjaar

(van Zadelhoff.)

slecht te spreken en zegt, ,,dat, als het den Minister ernst is met de bezuiniging, de leerverplichting voor het zevende leerjaar zal moeten worden teruggenomen. Iedere dag uitstel kan schade brengen." Aldus was de geest van een artikel, dat de heer van Wijnbergen in *De Maasbode* heeft geschreven.

Nu zegge de Minister niet, dat het zevende leerjaar blijft, maar dat het slechts is een tijdelijke opschorting. Want iedereen weet, dat dat practisch zal neerkomen op een wijziging van de Leerplichtwet en op het voorgoed verdwijnen van het zevende leerjaar. Als het zevende leerjaar niet meer verplicht zal zijn, dan zal het zevende leerjaar in het overgroote gedeelte van de gemeenten verdwijnen en dan ontneemt men de kroon aan het werk van den onderwijzer. Wie weet, hoe miniem de kennis is, die men den kinderen in 6 jaar kan bijbrengen, weet ook, dat dat onderwijs zeer weinig vruchtdragend zal zijn, als daaraan niet onverbreeklijk een zevende leerjaar verbonden is. Als wij weten, dat het overgroote deel der leerlingen niet naar H.B.S., gymnasium, u.l.o. of nijverheidsonderwijs gaat, maar op lager onderwijs is aangewezen, dan is het terugnemen of naar de toekomst verschuiven van het 7de leerjaar een aanslag op de vruchten van het onderwijs en het ontnemen van de kroon aan het werk van den onderwijzer.

Mijnheer de Voorzitter! Er zitten aan dat opschorten van het 7de leerjaar nog meer dingen vast. Nog andere belangen komen daardoor in het gedrang. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van jl. Zaterdag kon men een ingezonden stuk vinden van de inspectrice van den arbeid, dr. E. Kleerekoper, waarin we lezen:

> ,,In de Arbeidswet 1919 is de leeftijdsgrens waarbeneden alle kinderarbeid verboden is, verhoogd tot 14 jaar. De Regeering heeft hiermede uitdrukking gegeven aan haar overtuiging, dat kinderen beneden dien leeftijd lichamelijk en geestelijk nog ongeschikt zijn om de maatschappij in te gaan. Maar met het stellen van dit verbod neemt de Overheid tevens den plicht op zich, te zorgen, dat de kinderen tot het bereiken van dien leeftijd voor hen geschikt onderwijs krijgen. Nu echter, als een kind op zijn twaalfde jaar de zesklassige school heeft afgeloopen, loopt hij 1½ à 2 jaar rond zonder geschikte bezigheid."

En verder voegt deze deskundige schrijfster er aan toe:

> ,,Als de toestand blijft, zooals hij nu is, zullen ontduikingen van de Arbeidswet aan de orde van den dag zijn."

Zij wijst er op, dat de gelegenheid om werk voor het jonge kind te vinden, omdat het een goedkoope arbeidskracht is, veel grooter is dan voor de grooteren, en hoe verleidelijk het is voor de ouders, hoe zij er feitelijk toe gedwongen worden, waar er zoo weinig verdiend wordt, om hun kinderen aan den arbeid te doen deelnemen, omdat zij die inkomsten zoo goed kunnen gebruiken. Het is buitengewoon moeilijk voor de arbeidsinspectie om contrôle uit te oefenen. Voor fabrieken, winkels en werkplaatsen is het nog eenigszins mogelijk. Zij kan bewerken, dat die kinderen daaruit verwijderd worden, om dan een oogenblik later in andere fabrieken, winkels en werkplaatsen hetzelfde te ondervinden. Maar vinden die kinderen werk in den huisarbeid met zijn nog grootere nadeelen van overmatigen arbeidsduur en onhygiënische lokalen, dan staat de arbeidsinspectie machteloos.

En wie in hoofdzaak getroffen zullen worden als het 7de leerjaar verdwijnt — de Minister overwege dit wel —:

> ,,dat zijn de kinderen der allerarmsten, voor wie ik toch al groote vrees koester, dat zij het meest te lijden zullen hebben onder de voorgestelde vergrooting der klassen en het minst zullen profiteeren van de toe te laten vrijheid tot het aanstellen van boventallige onderwijzers".

Hier wordt door een deskundige een waarschuwend woord geuit en het is een sympathiek woord, dat zij spreekt. Ik hoop, dat de Minister dat woord zal verstaan. Want indien niet, dan wordt de verwoesting nog grooter.

Een ander ingezonden stuk van iemand, die zich een oudschoolopziener en een oud-werkgever noemt, spreekt in dezen duidelijke taal. De schrijver zegt:

> ,,Ik ben het eens met die inspectrice van den arbeid, dat de kinderen, wanneer die leerplicht er niet is, 1½ of 2 jaar moeten rondloopen, maar ik weet een uitstekend middel. Men zou verstandig doen en de jeugd niet schaden als men de leeftijdsgrens in de Arbeidswet terugbracht van 14 op 13 jaar."

Daar doen wij niet aan mede, wordt hier in mijn nabijheid gezegd. Ik hoop het, Mijnheer de Voorzitter, maar wanneer men ziet, dat de kinderen rondloopen zonder ergens terecht te kunnen om onderwijs te ontvangen, dan zullen maatregelen moeten worden getroffen, waardoor die kinderen worden beschermd en dan zal men dat willen zoeken in verslechtering van de Arbeidswet. Dat zijn de funeste gevolgen van de intrekking van dat zevende leerjaar, van het facultatief stellen daarvan.

Wanneer ik daarbij voeg, dat voor het vervolgonderwijs maatregelen worden genomen, waardoor dat onderwijs in tal van gemeenten niet meer mogelijk zal zijn, en het dus eigenlijk niet meer te bereiken zal zijn, vooral voor de kinderen van het platteland, die voor het overgroote deel op dat vervolgonderwijs zijn aangewezen, dan ben ik het met mijn vriend en partijgenoot Gerhard eens, dat wij hier hebben een verschrikkelijke reactie, waartegen ten scherpste moet worden opgekomen.

De heer Gerhard sprak gisteren over de pacificatie en het doel er van. Hij deed daarbij aanhalingen uit de notulen der Bevredigingscommissie, waaruit ten duidelijkste bleek, dat zij, die de pacificatie hebben tot stand gebracht, zeker wilden de financieele gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs, maar dat allen ten slotte van links en van rechts die gelijkstelling wilden, om het onderwijs op hooger peil te brengen. De heer Gerhard haalde daaromtrent zeer krasse uitspraken aan, maar ook hier in de Kamer hebben wij die stemmen gehoord.

Bij de behandeling van de Onderwijswet 1920 was het de heer de Savornin Lohman die zeide:

> ,,Het was onze bedoeling natuurlijk om als een der middelen tot beëindiging van den schoolstrijd de financieele gelijkstelling te verkrijgen, maar hoofdzaak was voor ons — en ik hoop, Mijnheer de Voorzitter, dat de heeren van rechts zich dit woord goed zullen herinneren — hoe wij konden krijgen een verhooging van het peil van het onderwijs, hoofdzaak was steeds het verkrijgen van een beter algemeen volksonderwijs."

En nauwelijks had de heer de Savornin Lohman gesproken of ook de heer van der Molen liet zich in gelijken geest uit. Niet alleen, zeide hij, was het doel bevrediging te schenken aan de verschillende partijen op het gebied van het onderwijs, maar ons doel was om het onderwijs voor de kinderen van ons volk te verbeteren en op hooger peil te brengen.

Tegen deze bedoeling nu gaat de Minister met zijn wetsontwerp lijnrecht in. En wanneer wij zien wat ons geboden wordt in naam der bezuiniging, dan moet de Minister van Financiën dezen Minister wel dankbaar zijn. Bij tal van begrootingen is de bezuiniging slechts perspectivisch, deze Minister echter schrapt van zijn begrooting 35 millioen en brengt daarvan 30 millioen ten laste van het lager onderwijs.

Ik vraag mij af: wat is er gebeurd? Voordat de Minister van Financiën Minister was, zag deze de mogelijkheid van bezuiniging op gansch andere zaken dan het onderwijs. Hij noemde in de eerste plaats: bezuiniging op de militaire uitgaven. Ik moge wijzen op de reeds meermalen hier aangehaalde woorden tot den correspondent van *De Telegraaf*. Daaruit vernemen we dat de heer de Geer zei:

> ,,Ik acht bezuiniging op de militaire uitgaven op dit oogenblik om financieele redenen in buitengewone mate gewenscht en ik acht haar mogelijk."

(van Zadelhoff.)

En verder:

„Ik meen dan ook, hoe men ook over de ontwikkeling van den Volkenbond in de verdere toekomst moge denken, wij in elk geval thans een tijd voor ons hebben, waarin wij op ons verhaal kunnen komen. Daarom schijnt mij een aanzienlijke bezuiniging op de defensie-uitgaven niet alleen financieel noodzakelijk, maar ook feitelijk mogelijk.”

Ik weet niet of de Minister van Onderwijs den Minister van Financiën aan die woorden heeft herinnerd, maar als hij hem er op gewezen heeft, dat volgens zijn eigen meening bezuiniging op Oorlog en Marine mogelijk is en zoden aan den dijk brengt, dan begrijp ik niet, dat deze Minister van Onderwijs zich ten slotte zulk een groote hap uit zijn begrooting heeft laten nemen.

Bij andere hoofdstukken is ook over bezuiniging gesproken. Bij Oorlog en Marine is daarvan ten slotte niet veel terechtgekomen. Wanneer ik de Nota omtrent den toestand van 's Lands financiën lees, dan vind ik daarin omtrent hoofdstuk X,

„dat daarop de 17 pct. gevonden werd met uitschakeling van de uitgaven voor de Staatsmijnen. En”, zoo staat er: „daar deze laatste dienen om bepaalde inkomsten te verkrijgen, konden zij niet stelselmatig worden gedrukt.”

De Regeering ziet dus wel de onmiddellijke inkomsten van de Staatsmijnen, maar het middellijke inkomen voor een volk, dat goed onderwezen wordt, ziet ze niet. Die Staatsmijnen brengen ons op een oogenblik geld in het laatje, zij kunnen niet stelselmatig gedrukt worden zegt de Regeering, maar het onderwijs is een zaak, die wel stelselmatig kan gedrukt worden. Scholen zijn in dit opzicht helaas geen Staatsmijnen. Waren zij het maar, dan zou er ten opzichte van de bezuiniging op het onderwijs een ander geluid gehoord zijn geworden.

Bij de bezuiniging bemerken wij, dat iedere Minister ten opzichte van zijn eigen begrooting zeer angstvallig is geweest. Zij doen als chirurgen: met een lancet brengen zij kleine operaties aan. Deze Minister van Onderwijs neemt niet het lancet van een chirurg, maar het slagersmes en hanteert dat op een manier, waarbij hij snijdt in het levende vleesch.

Als deze wetswijziging doorgaat, brengt hij blijvende nadeelen toe aan de volksontwikkeling, schaadt hij daarmee een heel geslacht. Het is dan ook geen wonder, dat de bedoelingen van dezen Minister met dit ontwerp van wet groote beroering in den lande heeft gewekt. In enkele weken tijds is onder leiding van de vereeniging „Volksonderwijs” — er is gisteren al op gewezen — een petitionnement tot stand gebracht, waarop meer dan 600 000 meerderjarige ingezetenen hebben geteekend.

Dat petitionnement spreekt tot ons en moet ook tot den Minister duidelijke taal spreken. Uit het petitionnement blijkt, dat het nu voorgestelde wetsontwerp zedelijk veroordeeld is.

Mijnheer de Voorzitter! Gaarne wil ik hulde brengen aan en bewondering hebben voor de menschen, die met het petitionnement op stap zijn gegaan. Al weet ik, dat zij zich groote moeite hebben getroost en vooral op het platteland uren ver hebben moeten loopen om handteekeningen te verzamelen, dat zij het hebben gedaan, omdat het gaat om de hoogste belangen, om de belangen van het kind, ten slotte zou naar mijn meening alle toewijding en ijver niet gebaat hebben, als het petitionnement niet een redelijken grond had. En omdat daarop het petitionnement rustte, is het zoo reusachtig geslaagd.

Men heeft gisteren de opmerking gemaakt: dat gold het eerste ontwerp van wet, toen er nog geen Memorie van Antwoord en gewijzigd ontwerp van wet was.

Wie het petitionnement heeft gelezen, weet, dat, behoudens één punt, alle hoofdpunten van het petitionnement onaangetast zijn gebleven en dat het petitionnement nog volkomen gaat tegen wat de Minister nu voorstelt.

In het petitionnement staat toch, dat de onderteekenaren er van zich verzetten tegen het vergrooten van het aantal leerlingen per onderwijzer; tegen het aan gemeente- en schoolbesturen ontnemen van het recht van initiatief tot verbetering van het onderwijs; tegen wijzigen van de bestaande regelen voor den schoolbouw en het niet invoeren van de verbeterde onderwijzersopleiding.

Wanneer ik weglaat de aantasting van de vrijheid van gemeenten en schoolbesturen, blijft èn ten opzichte van de grootte van de klassen èn ten opzichte van de opleiding èn ten opzichte van de regeling van den scholenbouw dit petitionnement nog volkomen van kracht.

De beteekenis van dit petitionnement is, dat hierdoor een volksovertuiging tot uiting komt, die ik met groote vreugde heb begroet. Ik hoop, dat de Minister ook zoo voor de zaak zal staan en dat hij, hoorende de honderdduizenden stemmen, die tegen zijn wetsontwerp opgaan, zich zal beraden of hij van de dwalingen zijns weegs zal terugkomen.

Wat leert ons het petitionnement? Het leert ons, dat een groot deel van het Nederlandsche volk er mee uitspreekt, dat de Minister met zijn wetsontwerp op den verkeerden weg is.

Aan den anderen kant is het verheugend. Het doet zien, dat de belangstelling in het onderwijs aanzienlijk gegroeid is. In de wet van 1878 stond, dat er 40 leerlingen per onderwijzer konden zijn. Toen dat getal in 1884 werd gebracht van 40 op 45, was er niemand in het land, die een kik gaf. In 1889, toen het getal werd gebracht op 45 tot 55 was er weer een geweldig stilzwijgen; toen trok men zich van de zaak ook weinig of niets aan.

Nu zien wij echter allerwegen de menschen opkomen voor de belangen van het kind en bemerken wij, dat zij de waarde van goed onderwijs voor hun kinderen hebben ingezien. Deze verhoogde belangstelling is te danken aan het betere onderwijs van de laatste 25 jaren, maar ook is zij de vrucht van het toenemend organisatiebesef. Ik herhaal, die honderdduizenden vaders en moeders hebben zich tot den Minister gewend, omdat de belangen hunner kinderen aan hem zijn toevertrouwd. De Minister bedenke, dat het overgroote aantal hunner menschen zijn, die hun kinderen niets anders kunnen nalaten dan goed onderwijs en door dit wetsontwerp dus getroffen worden in het beste wat zij hebben.

Wanneer het niet zoo overhaast was gegaan, zou het getal handteekeningen nog veel grooter zijn geweest, ja ik aarzel niet te zeggen, dat het, wanneer men er nog een paar weken langer aan had kunnen werken, zeker tot een millioen zou zijn gestegen.

Doch voornamelijk daarom heeft dit groot getal handteekeningen zooveel waarde, omdat niets onbeproefd is gelaten om dit petitionnement te doen mislukken. De gangmaker daarvan was alweer de heer van Wijnbergen, die geprobeerd heeft op de actie het odium te leggen van een politieke agitatie. De heer van Wijnbergen moge ten opzichte van den Minister kunnen zeggen: ik kwam, ik zag, ik overwon; tegenover de voorstanders van goed onderwijs in het land heeft de heer van Wijnbergen het pleit verloren. Hij heeft alle mogelijke moeite gedaan, om menschen uit zijn kring en omgeving te bewegen het petitionnement niet te teekenen. Zijn artikel in de *Maasbode*, overgenomen door *De Standaard*, beoogde dit voornamelijk en heeft natuurlijk zijn invloed gehad. Wij hebben vernomen op de meeting verleden Zondag allerlei verhalen van menschen, die hun handteekening gezet hadden en op alle mogelijke manieren bewerkt zijn om die handteekening te doen schrappen. Zoo hebben wij het verhaal gehoord van dien bakker, die 4 volteekende lijsten had verzameld, en, toen het artikel van den heer van Wijnbergen verschenen was en er druk van rechts op hem werd uitgeoefend, deze lijsten in den oven heeft gegooid. Niettegenstaande dit alles zijn er toch nog ruim 600 000 handteekeningen verzameld.

De heer van Wijnbergen schreef in dat artikel: „Zullen ook Katholieken aan die protestvergaderingen deelnemen; teekenen op de aangeboden lijsten? Natuurlijk niet!” En

35ste VERGADERING. — 13 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(van Zadelhoff.)

als reden daarvoor sprak hij deze onware beschuldiging: dat de actie een politieke agitatie tegen de Regeering is.

Waarom was de heer van Wijnbergen zoo tegen dit petitionnement?

Hij was vóór de bezuinigingen, welke worden voorgesteld, en schreef hij: Ongerustheid, dat er met de wenschen van Katholieken en Christelijken geen rekening zal worden gehouden, behoeft niet te bestaan. Gelijk men weet, komen die, in algemeene termen uitgedrukt, hierop hoofdzakelijk neer, dat de vrijheid der bijzondere school niet meer dan absoluut noodig is worde aan banden gelegd en dat niet in de minste mate wordt geraakt aan de eenmaal verkregen gelijkstelling.

Als men dus hem maar de noodige vrijheid laat en men geeft hem het noodige geld, dan is de heer van Wijnbergen tevreden, en kan hem de rest niet schelen.

Ik wil wel zeggen, dat de voorstanders van goed onderwijs zulke bondgenooten best kunnen missen.

Het verheugde mij, dat gisteren van rechts ook in een anderen toon is gesproken.

Het klonk mij sympathiek in de ooren, toen de heer Rutgers zeide: och, wij zijn niet geestdriftig voor deze herziening gestemd; wie dat meent, vergist zich; voorstanders van goed onderwijs, zoowel openbaar als bijzonder, moet het hard vallen, maar wij kunnen er niet aan ontkomen. In denzelfden geest sprak de heer Snoeck Henkemans: het is noodzakelijk, wij moeten berusten.

Ik hoop, dat de mogelijkheid nog geopend wordt, dat wij tot elkander komen en gezamenlijk probeeren te redden wat te redden is. Ik hoop dan ook, dat de Minister niet al te afwijzend zal staan tegenover voorstellen welke beoogen de wet weder in den ouden vorm te herstellen en niet te dikwijls het onaannemelijk zal doen hooren.

Het is schoon om een overwinning te behalen; maar als men die overwinning behalen moet door de beste dingen van zich zelf prijs te geven, wat hier zou geschieden — de Minister interrumpeert en zegt tijdelijk, maar de Minister weet, dat vooral b.v. de vergrooting van de klassen tot in lengte van jaren zijn nadeeligen invloed zal doen gevoelen — dan is het meer eervol om de nederlaag te lijden. Ik hoop, dat de Minister die eer hier zal behalen en dat hij een grooten tegenstand zal ontmoeten wat betreft zijn voorstellen vooral ten aanzien van de grootte van het getal leerlingen per klas, ten aanzien van het 7de leerjaar en ten opzichte van het vervolgonderwijs.

Ik wil nog eens herhalen een woord van prof. Casimir, gericht tot dezen Minister, dat ik vroeger ook al eens aangehaald heb.

Deze zeide tot den Minister, dat hij, wilde hij wat van het onderwijs terechtbrengen, vooral zou moeten vechten tegen den Minister van Financiën om geld daarvoor los te krijgen:

> ,,omdat hij in dien geldelijken eisch tot uitdrukking moet brengen zijn geloof in de levensvatbaarheid onzer volksontwikkeling; zijn overtuiging, dat door bestrijding van stoffelijke belemmeringen krachten zullen worden losgemaakt en tot vrije ontplooiing komen, die de volkskracht en de volksontwikkeling tot zoo'n mate omhoog stuwen, dat zij ook in stoffelijken zin een uitstekende geldbelegging zullen blijken. Zonder dit geloof en deze overtuiging staat hij uiterst zwak als eerste Minister van Onderwijs, kan van hem niet de bezielende kracht uitgaan, waarop wij wachten."

Dit standpunt heeft de Minister verlaten; en wanneer doorgaat hetgeen de Minister heeft voorgesteld, dan zal hij daarmede groote schade toebrengen aan de volksontwikkeling en aan de volkskracht; daarmede zal hij het volk omlaag brengen.

Ten slotte wil ik den Minister in herinnering brengen een woord uit de verre oudheid van den wijzen Aristippes.

Toen deze leerling van Socrates eens door een rijk man gevraagd werd de opvoeding van zijn zoon op zich te nemen, vroeg hij 500 drachmen voor zijn moeite. De vader vond dat te veel en zei, dat hij voor dat bedrag wel een slaaf kon

(van Zadelhoff e. a.)

koopen. Daarop antwoordde de wijze: doe dat, dan hebt ge twee slaven.

Zoo is het. Wij leven niet meer in den tijd van het oude Griekenland en kennen niet de slaven meer, zooals zij daar waren. Maar ik hoop dat de Minister den diepen zin van de woorden van Aristippes indachtig zal zijn en dat hij er naar zal handelen, wanneer wij hier probeeren van de Lager-onderwijswet 1920 ten opzichte van de groote dingen nog te redden wat er van te redden is.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Het wetsontwerp, waarover thans onze beslissing gevraagd wordt, is voor mij een stuk werkelijkheidspolitiek en draagt dan ook al de kenmerken van den tijd, waarin wij leven, en die zijn licht werpt op alle zaken, die wij aanschouwen. Wanneer dan ook door sommige sprekers een vergelijking wordt gemaakt tusschen de behandeling van de Onderwijswet-1920 en de behandeling van het wetsontwerp, waarmede wij nu bezig zijn, dan is het vanzelfsprekend, dat in 1920 een meer opgewekte toon, een meer blijmoedig optimisme hier in de Kamer aanwezig was dan op dit oogenblik. Dat ligt niet aan dezen Minister; dat ligt ook niet aan de leden van deze Kamer, maar dat ligt aan de onvermurwbare werkelijkheid. Die onvermurwbare werkelijkheid dwingt ons in 1922 om ten opzichte van alle uitgaven, hetzij persoonlijke, hetzij gemeenschappelijke, die beperking op te leggen, die wij in staat zijn aan te brengen. En wanneer wij niet den moed hebben, den stoeren moed, om de werkelijkheid in dit opzicht aan te nemen en ons aan die werkelijkheid aan te passen, dan zullen wij niet in staat zijn om ons volksleven door de moeilijkheden heen te brengen, die in 1922 en naar wij verwachten in 1923 en 1924 en volgende jaren nog zullen zijn te overwinnen. Wanneer dan ook verwijtende woorden tot dezen Minister gesproken worden en tegen hem gezegd wordt: gij breekt uw eigen werk af, gij vernietigt zoo kort nadat ge in 1920 met groot optimisme een schoon gebouw voor ons onderwijs hebt opgetrokken, uw eigen werk, dan werp ik daarom geen steen op dezen Minister en breng geen beschuldiging tegen dezen Minister in, maar dan acht ik mij als vertegenwoordiger van ons Nederlandsche volk op deze plaats verplicht om dezen Minister, onafhankelijk van de persoonlijke idealen, die ik in mijn ziel koester, te steunen, voor zoover de zaak steun verdient. Het is gemakkelijk zijn idealen uit te spreken, het is gemakkelijk zijn wenschen te vermenigvuldigen, vooral wanneer het geldt het onderwijs van de kinderen van ons volk; wat beschikt onze taal dan over kostelijke woorden om onze gedachten in den lieflijksten vorm voor te dragen! Het zou ook mij mogelijk wezen om een loflied te zingen op de belangrijkheid van het onderwijs voor de kinderen van ons volk en om aan te dringen op steeds meer uitgaven ten bate van dat onderwijs, wanneer ik nl. alleen op dat onderwijs lette en voor alle overige belangen van de maatschappij, waarin wij leven, de oogen sloot. Maar dat mag ik niet doen, en omdat ik dat niet mag, omdat ik mij geroepen gevoel in dit tijdsgewricht te doen wat ik meen, dat ook mijn plicht is, daarom meen ik, dat ik geroepen ben, dezen Minister in den moeilijken arbeid, waarvoor hij staat, den steun te bieden, die mogelijk is om van deze zaak terecht te brengen wat met de gegevens, waarover wij beschikken, van het wetsontwerp nog terecht te brengen is.

Ik geef toe, dat ook in dien gedachtengang een zekere voorzichtigheid moet worden betracht, want wanneer wij ook in dien gedachtengang onbezonnen te werk gaan en ruw ingrijpen, kunnen wij schade aanrichten.

Ook in dit licht de zaak beschouwende, is er natuurlijk allerminst plaats voor een rede als gisteren door den heer Gerhard is gehouden. Die rede was gebaseerd op dit thema: bij ons is de liefde voor het onderwijs, aan de overzijde ontbreekt die liefde. In 1920 is er op den grondslag van het nieuwe Grondwetsartikel een wet tot stand gekomen, die de belofte in zich hield van aanzienlijke verbeteringen voor ons lager onderwijs. Van de linkerzijde zijn velen met de pacificatie van artikel 192 meegegaan met het oog op die belofte. Er zijn er toen van de rechterzijde geweest — de heer Gerhard heeft verschillende uitspraken daarvan aangehaald —, die die

(van der Molen.)

verbetering van het onderwijs hebben voorgespiegeld en daardoor bij de linkerzijde een stemming hebben gewekt om mee te gaan, maar nu de meerderheid aan de rechterzijde zoo groot is, zou men, volgens den heer Gerhard, van die gelegenheid gebruik maken om die belofte terug te nemen. Ik kan mij begrijpen, dat dergelijke geesten in ons land rondzwerven, maar het heeft mij ten diepste leed gedaan, dat ik die woorden moest hooren uit den mond van den heer Gerhard, die zich in de Kamer meermalen heeft doen kennen als een man van groote nuchterheid en met een ruim oordeel over en met een ruimen blik voor het standpunt van andersdenkenden. Juist de heer Gerhard had dit niet mogen zeggen, want zijn thema was niet juist. Toen ik uit zijn mond de vraag hoorde, of de rechterzijde van de macht zou gebruik maken om het onderwijs weer naar beneden te drukken en daardoor de ontwikkeling van de democratische lijn terug te duwen — de ontwikkeling van de democratische lijn bestond in werkelijkheid hierin, dat men het volk steeds meer ontwikkeling bijbracht; hij zeide zelfs, dat, als de socialisatie nog niet is kunnen worden ingevoerd, dit in hoofdzaak hiervan het gevolg is, dat het volk nog geen onderwijs genoeg heeft gehad —, dacht ik: wat is die man toch ver weg. Ik heb zoo vaak het voorrecht gehad om met dien geachten afgevaardigde te spreken over belangrijke paedagogische en filosofische vraagstukken, maar zoo ver als hij nu weg was, heb ik hem nog nooit eerder ontdekt. Neen, daarover gaat het niet. Als het gaat over de vraag, wie werkelijk belangstelling hebben getoond in het onderwijs van de kinderen van ons volk, dan pretendeer ik nog, dat de rechterzijde en allen, die daartoe gerekend worden, in de halve eeuw, die achter ons ligt, inderdaad getoond hebben, dat zij het onderwijs voor de breede massa der bevolking steeds hebben beschouwd als een groot goed, en dat zij zich voor dat onderwijs belangrijke offers hebben willen getroosten. Ik vraag: waar zijn de offers, die de linkerzijde op dit gebied heeft gebracht?

Nu er een wetswijziging is voorgesteld, waardoor het noodzakelijk wordt om offers te brengen van meer arbeid, toewijding en inspanning, zonder meer geld, nu begint men van alle kanten te roepen: dat kunnen wij niet.

Zooeven is door den heer van Zadelhoff gewezen op de groote beteekenis van het petitionnement, dat de vorige week aan deze Kamer is overhandigd. Ik wil aan de waarde en de beteekenis daarvan niets afdoen, maar wanneer ik de zaak zelf bezie en naga de stemming, die daarbij in het land heerscht, dan ontbreekt de groote ontroering, die bij een dergelijk petitionnement onmisbare voorwaarde zou moeten zijn om indruk te maken. Als ik naga, op welke gemakkelijke, eenvoudige wijze de menschen uitgenoodigd zijn om maar even te teekenen tegen verslechtering van het onderwijs, dan zijn op die manier een massa handteekeningen verzameld, waarvan de waarde door ons op onze wijze getaxeerd wordt. Er blijkt ook uit deze besprekingen, dat in die beweging iets gestoken heeft, dat hier niet volkomen weerklank heeft gevonden, want in de redevoeringen van gisteren aan de linkerzijde heb ik niets gevonden — en ik ben daarvoor dankbaar — van den toon, dien men zou verwachten bij een adresbeweging van meer dan 600 000 meerderjarige ingezetenen van het Rijk.

De bezwaren tegen dit wetsontwerp concentreeren zich tot enkele punten. Ten eerste de vergrooting van de klassen. Wanneer ik zie, dat het wetsontwerp, zooals het thans in behandeling is, gelijk is aan dat, zooals het in Juni werd ingediend, nog eenigszins verbeterd ten behoeve van de kleine scholen, en als ik dan zie, dat van Juni tot October in het Nederlandsche volk geen beroering ontstaan is omtrent dit vraagstuk, dan is dat niet het hoofdelement, waarom de beweging is ontstaan. Van Juni tot October toch was er van een petitionnement in Nederland nog geen sprake: de beweging daarvoor is opgekomen na de Nota van Wijziging. Die Nota was ook geen gelukkige greep, maar de Minister heeft de wijsheid gehad, om bij nadere overweging zoodanige verandering in zijn ontwerp aan te brengen, dat de bezwaren, die in hoofdzaak tegen die Nota van Wijziging waren gericht, daarmede voor een groot deel waren ondervangen. Over de vergrooting van de klassen zullen wij bij art. 28 der wet nader spreken.

Een ander punt is de wachtgeldregeling. Ik begrijp, dat deze de onderwijzers en onderwijzeressen zeer interesseert. Ik heb daartegen geen bezwaar, maar ik meen, dat wanneer aan ons volk zou worden gezegd, dat de voorgestelde wachtgeldregeling gelijk is aan die voor alle andere ambtenaren en dat alleen de bestaande uitzonderingsbepalingen voor de onderwijzers weggenomen worden, geen beweging van 600 000 menschen in het leven zou kunnen worden geroepen, om aan de Tweede Kamer te vragen dat niet te doen.

De opleiding kan niet worden gebracht in de nieuwe banen, die de Minister zich in 1920 had voorgesteld. Ik wil niet ontkennen, dat mij dat leed doet. Maar ik ontzeg aan alle onderwijsmenschen het recht om te zeggen, dat daarmede het gevaar voor ons onderwijs tot een culminatie is geworden. Wanneer de heer van Zadelhoff zegt, dat het onderwijs zoo goed is, dan is dat toch het gevolg van de wijze, waarop de onderwijzers tot nu toe zijn opgeleid, want geen enkele onderwijzer is reeds werkzaam krachtens de nieuwe opleiding; de 32 000 onderwijzers zijn allen opgeleid op bestaande normaallessen en kweekscholen. Wanneer de financiën ons dwingen ook die opleiding te beperken en niet zoo breed uit te bouwen als wij ons gedacht hadden, maar voort te gaan op de wijze als deze tot nu toe gereild en gezeild heeft, dan kan ik niet gelooven, dat dat een ramp is voor het onderwijs! Is dat wel een ramp, dan zijn al die verhalen over ons goede onderwijs meer phantasie dan werkelijkheid. De opleiding is zeker voor verbetering vatbaar, maar is toch zoodanig, dat wij er nog zeer goed eenige jaren mee verder kunnen gaan, zoodat hier geen motief is om ontroerd te worden!

Het zevende leerjaar is erger. Ik heb mij uitgesproken als voorstander van den uitbouw van ons lager onderwijs, en ik meen nog altijd, dat de cultuurperiode, waarin wij verkeeren, een meerdere voorbereiding voor het leven eischt dan vroeger. De algemeene grondslag van ons onderwijs, de mate van onderwijs, die elk kind noodig heeft, moeten grooter zijn dan 25 jaren terug. Dit staat niet alleen in verband met wat wij zelf wenschen, maar ook met de positie, die wij als beschaafde en ontwikkelde natie innemen ten aanzien van naties rondom ons. Wij kunnen niet straffeloos onze intellectueele en technische ontwikkeling belemmeren, zonder ons nationale leven te schaden. De ontwikkeling op intellectueel, technisch en commercieel gebied van geheel de beschaafde wereld dwingt ook ons om voor het volk die voorwaarden te scheppen, welke het in staat stellen, zijn plaats in dien wereldstroom in te nemen. Wanneer ik dat vooropstel, wil ik, daarmede aangeven, dat wij in deze de grootste voorzichtigheid en matiging moeten betrachten. Maar dat heeft niets te maken met het 7de of 8ste leerjaar, zooals het thans in behandeling is. Ik heb verleden jaar reeds aangedrongen op algeheele afschaffing van de Leerplichtwet; wij hebben 20 jaren practijk met die wet, en al kan men meenen, dat bij de aanneming in 1900 de Overheid nog niet de middelen had om nalatigen en kwaden te straffen, wanneer na twintig jaren dwang het geestelijk leven nog niet zoozeer is ontwikkeld, dat het besef aanwezig is bij ons volk, dat het geven van goed onderwijs aan de kinderen voor de ouders een zedelijke plicht is, waaraan zij practisch gevolg moeten geven, dan staat het met ons volk hopeloos. Dat beweert de heer van Zadelhoff dan ook, als ik zijn interruptie goed begrijp, maar dat is totaal mis. Wanneer na 20 jaar van schitterend onderwijs, zooals hij straks betoogd heeft, het bewustzijn, dat zij hun kinderen naar school moeten sturen, nog niet bij de ouders bestaat, dan vraag ik wat er van de moreele opvoeding door dat onderwijs is terechtgekomen. Neen, Mijnheer de Voorzitter, ik geloof in ons volk. De overgroote meerderheid zal aan de kinderen zooveel onderwijs laten geven als mogelijk is en voor de enkele uitzonderingen zou ik andere middelen willen, zooals ik verleden jaar in een motie heb neergelegd. Dan kan de Leerplichtwet met haar kaartengeschiedenis en al die paperassenrommel worden opgeheven. Dat zou een aardige bezuiniging geven. Verleden jaar heb ik al getracht in die richting te

(van der Molen.)

werken, maar de geesten waren er toen nog niet voor gedisponeerd. Alweer hoor ik een interruptie van den heer van Zadelhoff, die er op wijst, dat de sociaal-democraten steeds door dwang de maatschappij willen trachten te verbeteren, maar dat dwangbuis is voor mijn structuur te eng. Het verheugt mij, dat de heer Snoeck Henkemans gisteren het een en ander in die richting gezegd heeft. Wanneer wij willen, dat het geestelijk leven van ons volk zich vrij zal ontplooien en de vrijheid van ons geestelijk leven willen versterken ook in dien zin, dat ons volk zich zal kunnen ontwikkelen naar eigen aard, aanleg en bestemming, wat voor mij altijd het meest karakteristieke is van vrijheid, dan zullen wij alles, wat die vrije geestelijke ontplooiing belemmert, uit ons Staatsorganisme moeten verwijderen. Dan zullen wij moeten breken met gewoonten, die te kwader ure in ons Staatsleven zijn ingeslopen. In 1900 heeft de tegenwoordige Minister van Onderwijs bij de behandeling der Leerplichtwet in denzelfden zin gesproken, ik leef nog altijd in de gedachte, die hem toen bezielde, en ik ben overtuigd, wanneer wij er maar de aandacht op vestigen, dat deze gedachten verder ingang zullen vinden, mits wij te gelijker tijd ook de zedelijke verantwoordelijkheid der ouders handhaven. Wij moeten niet op would-be democratische wijze of op futuristische wijze een klove maken tusschen ouders en kinderen, wij moeten het zedelijk bewustzijn, de verantwoordelijkheid der ouders vasthouden en ontwikkelen, dan zullen wij aan de ouders het belang van de opvoeding hunner kinderen kunnen toevertrouwen. Maar daar gaat het op het oogenblik maar een klein beetje om. De Minister heeft nu te beslissen, hoe hij de botsing, die thans bestaat tusschen art. 193 der L. O.-wet en art. 3 der Leerplichtwet, zal moeten opheffen. Art. 193 der L. O.-wet is een overgangsartikel, dat voor bestaande scholen de gelegenheid opent om tot 1 Januari 1925 te blijven ingericht op de wijze als op 31 December 1920 het geval was.

Het 7de leerjaar wordt dus voor die scholen pas met ingang van 1 Januari 1925 verplicht. Nu zegt art. 3 van de Leerplichtwet, dat die kinderen een 7de leerjaar moeten hebben doorgemaakt Dat heeft ten gevolge, dat nu reeds tal van kinderen vóór 1 Januari 1923 van school worden genomen, om niet te vallen in den strik, dien de Leerplichtwet hun na 1 Januari 1923 zal aandoen. Na 1 Januari 1922 heeft de heer Minister van Onderwijs met zijn goede hart gezegd: wij moeten een overgangsjaar hebben, laat hen maar een beetje vrij, maak er maar geen proces-verbaal van, maar......... na 1 Januari 1923 zijn ze er bij!

Dat heeft ten gevolge gehad, dat tal van inspecteurs aan gemeentebesturen brieven hebben gericht, dat zij moeten zorgen voor schoolruimte in 1923. Maar nu komt de vraag op: is het wijs om, nu wij bezig zijn te bezuinigen, plotseling de gemeentebesturen te dwingen om lokalen te bouwen voor het 7de leerjaar, dat de Leerplichtwet eischt, maar de Onderwijswet niet? Ik ben overtuigd, dat de Minister dien illegalen toestand zal moeten omvormen in een legalen, en dat kan alleen hierin gevonden worden, dat de Leerplichtwet wordt aangepast bij art. 193 der wet op het L. O.

Mejuffrouw Westerman heeft enkele dingen gezegd, die ik met instemming heb gehoord. Wanneer zij vooropstelt, dat ook zij wil medewerken om zoodanige verbeteringen aan te brengen in het wetsontwerp, dat de bezwaren zoo gering mogelijk worden, dan is dat een zeer juist standpunt. Maar zij heeft ook iets gezegd, dat mij tijdens haar spreken heeft doen opzien, wie daar eigenlijk toch wel stond. Ik meende een stem te hooren uit een tijd van een zoo ver verleden, dat ik twijfelde of het nog wel een wezen was van 1922. Ik hoorde dan ook in mijn omgeving zeggen: dat is de volmaakt verleden tijd! Ik kan mij stellen op het standpunt van den heer Rutgers, die met de grootste welwillendheid zijn critiek daarover heeft uitgesproken, en het een voorrecht van de schoone sexe heeft genoemd, om af en toe onredelijke dingen te mogen zeggen, zonder dat men daarover struikelt. Maar ik wil het toch ook bekijken in verband met het milieu, waaruit die geachte afgevaardigde is voortgekomen. Wanneer ik die stem beluister, zeg ik: hé, komt dat oude liberalisme, die echte idee, dat men door eenheid de menschen tot vrijheid moet brengen, die verouderde leuze van de 19de eeuw, die toen ons volksleven zoo ontzettend veel kwaad heeft gedaan, en waartegen wij nog altijd worstelen om de restanten er van op te ruimen, komt die werkelijk weer boven?

Ik wil gaarne van de geachte afgevaardigde mejuffrouw Westerman gelooven, dat zij de pacificatie niet verbreken zal; dat doet zij niet. Maar haar omgeving, de kring waarin zij leeft, de menschen, met wie zij geestelijk samenleeft, willen die soms aansturen op verbreking van de pacificatie? Ik hoop het niet, Mijnheer de Voorzitter, want dat is niet een quaestie van financieel beleid alleen, maar het is zeer stellig een quaestie van de belangen van het onderwijs.

Wanneer men opnieuw dien ouden, principieelen schoolstrijd wil aanvaarden, dan kan ik de verzekering geven, dat ons volk nog krachtig genoeg staat om dien strijd te voeren, maar dan zal de school en het onderwijs zelf weer het kind van de rekening worden. Daarom waarschuw ik om van die zijde den strijd niet meer op te zetten.

Mejuffrouw Westerman heeft verder gezegd, dat de Onderwijswet-1920 zoo duur is. Ik heb daarvan sinds 1920 al zeer veel gelezen, maar meest in linksche bladen, als ik ze zoo noemen mag. Vooral de linksche pers heeft zich beijverd te doen uitkomen, dat de Onderwijswet-1920 zoo geweldig duur is. Er was zelfs een periode, dat de groote bladen geregeld een rubriek hadden om daarin de kosten, waarop die Onderwijswet ons joeg, te vermelden. In het Voorloopig Verslag is daarop de aandacht gevestigd en zijn eenige cijfers dienaangaande gegeven. Daar wordt er op gewezen, dat de kosten van het Rijk voor openbaar onderwijs in 1919 bedroegen f 25 935 700, en dat de uitgaven van het Rijk voor het openbaar onderwijs voor 1923 zullen bedragen f 46 615 100, zoodat de uitgaven zijn gestegen met 21 millioen. Voor het bijzonder onderwijs was in 1919 uitgetrokken f 37 475 700, waarin ook begrepen was de uitkeering ex artikel 59 voor de gebouwen. Voor het bijzonder onderwijs is in 1923 uitgetrokken f 39 210 000, een klimming dus van 2 millioen. Ik spreek nu niet van de uitgaven voor het onderwijs in het algemeen, maar de uitgaven van het Rijk. De uitgaven van het Rijk dus zijn sinds 1919 geklommen voor het bijzonder onderwijs met 2 millioen, voor het openbaar onderwijs met 21 millioen. Nu zou ik zeggen, dat de financieele specialiteiten van links, speciaal van de groep, waartoe mejuffrouw Westerman behoort, daaraan meer aandacht had kunnen schenken. Toen hier in 1920 een poging werd gedaan om de uitgaven voor het Rijk nog te verhoogen, werd die poging door menschen uit de buurt van mejuffrouw Westerman en haar partijgenooten krachtig ondersteund. Ik voor mij heb toen gewaarschuwd tegen het nog verder opdrijven van de kosten en ik heb de cijfers daarvoor aangegeven. Dat heeft mij geen dank gebracht, maar heel wat onaangename verwijten, ook van de menschen, die bij mij in de buurt wonen. Maar wanneer die poging toen aan de financieele specialiteiten van links — waarvan er ook nu nog in de Kamer zitten — ware gelukt, dan zouden de cijfers er nog heel wat anders uitzien.

De Minister zegt, dat het amendement-Ossendorp alleen reeds 10 millioen meer zou hebben gekost. Ik weet dat wel, dat was toen bekend, maar wanneer dan een vertegenwoordiger van de fractie, die hier speciaal op bezuiniging aandringt, zegt, dat, waar het Rijksuitgaven geldt, die Onderwijswet van 1920 zoo duur is, en men wijst dan speciaal in de richting van het bijzonder onderwijs, dan zeg ik, dat het gezicht op die zaak verkeerd is. Immers, dat mejuffrouw Westerman speciaal op het bijzonder onderwijs wees, blijkt uit hetgeen daar dadelijk op volgde, uit de passage betreffende de sectarische afscheiding.

Dit heeft toch niet gemaakt, dat de uitgaven voor het openbaar onderwijs zijn gestegen van 25 millioen tot 46 millioen? Ik zal dit verder maar laten rusten, het behoort eigenlijk in het graf, maar mejuffrouw Westerman heeft daarbij nog een merkwaardig ding gezegd. Zij zeide: ziet eens, kan de Minister niet een bezuiniging aanbrengen in dien zin, dat de mogelijkheid openblijft om bij voorbeeld in een groote woning een school in te richten?

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil haar in dit opzicht steunen. Het Bouwbesluit, dat eischen stelt voor de inrichting van

(van der Molen.)

scholen, moet eenigermate meer soepel gemaakt worden, zoodat, wanneer de vierkante oppervlakte en de kubieke inhoud, die noodig zijn, aanwezig is, niet meer zal worden gelet op een centimeter meer lengte of een centimeter meer breedte.

Wanneer op die wijze beschikbare gebouwen kunnen worden gerestaureerd op eenvoudige wijze voor schoolinrichtingen, kunnen uitgaven voor nieuwe schoolgebouwen bespaard worden, en ik wil mejuffrouw Westerman dan ook in dit opzicht gaarne steunen.

Dat ik hierbij niet zoover van mejuffrouw Westerman af sta, blijkt ook hieruit, dat ik haar ook wil steunen in hetgeen zij heeft gezegd ten aanzien van het vervolgonderwijs. Er wordt nu voorgesteld, dit vervolgonderwijs niet meer van Rijkswege te subsidieeren, en ik kan mij daarmede vereenigen. Niet omdat daarmede de lasten worden overgebracht op de gemeenten, maar omdat dat vervolgonderwijs in onderwijskundigen zin voor mij niet datgene heeft gebracht, wat ik er vijf jaar geleden van verwachtte. Dat vervolgonderwijs is in de meeste plaatsen niets anders gebleken te zijn dan een voortzetting van het vroegere kwijnende herhalingsonderwijs.

Ik acht het van veel meer beteekenis, dat het voortgezet onderwijs voor breede kringen van ons volk gezocht wordt in de richting van het nijverheidsonderwijs, zooals ik dat vsrsta in vakteekenscholen, handelscursussen, in huishoudcursussen voor meisjes en in landbouwhuishoudonderwijs en landbouwcursussen; practisch onderwijs in verband met de streek, waarin dat onderwijs gegeven wordt, en in die richting moeten wij, naar mijn overtuiging, de oplossing van het vervolgonderwijs zoeken.

Een paar weken geleden heb ik er den Minister toe geprest te erkennen, dat de toepassing van art. 25 van de Nijverheidsonderwijswet op het oogenblik niet in orde is.

Ik heb toen gezegd: gij staat op een wrakke plank, die elk oogenblik kan bezwijken, en enkele oogenblikken later is die plank ook inderdaad gebroken en heeft de Minister erkend, dat het illegaal is, wat er op het oogenblik gebeurt. De Minister heeft toen gezegd — en daar heeft mejuffrouw Westerman ook op gewezen —: ik zal dat imperatieve voorschrift van art. 25 veranderen in een facultatief voorschrift, en zal het ,,wordt'' veranderen in ,,kan''.

Ik ben daar toen niet op ingegaan, maar nu kan ik mejuffrouw Westerman de verzekering geven, dat, wanneer de Minister met een dergelijk voorstel komt en ik ben dan nog hier, ik dat op de krachtigste wijze zal bestrijden.

Ik hoor hier zeggen, dat men dat niet kan gelooven, maar ik herhaal, dat, wanneer de Minister den toestand van vóór 1922 wil herstellen en van jaar tot jaar, van school tot school het subsidie uit wil tellen en zeggen: nu mag jij wat hebben en dan krijg jij wat, ik dat op krachtige wijze zal bestrijden.

Wij moeten voor ons nijverheidsonderwijs als een volkomen regelmatig onderdeel van ons georganiseerd schoolwezen kunnen rekenen op dien regelmatigen uitbouw, die de werkelijkheid noodig maakt.

Ik wil den Minister helpen in alles wat kan strekken tot bezuiniging, maar hij zal mij nooit aan zijn zijde vinden, wanneer hij willekeurig hier en daar een stuk afneemt.

Maar die quaestie kunnen wij dan bespreken bij de behandeling van dat artikel 25.

Er is door verschillende sprekers op gewezen, dat de beweging, die nu tegen deze wet gaande is in het land, steun heeft gevonden bij verschillende autoriteiten ter rechterzijde op onderwijsgebied.

Het zou mij persoonlijk zeer gemakkelijk vallen om een taxatie te geven van de waarde van verschillende dier uitspraken, maar om persoonlijke redenen doe ik dat niet. Ik wil hier wel op de meest categorische wijze zeggen, dat daarbij uitspraken zijn, die niet den Minister schaden, maar meer schaden den man, die zich veroorloofde op dergelijke wijze over het werk van dezen Minister te schrijven.

Wat meer beteekenis heeft, is, dat er op gewezen is, dat er zooveel Christelijke onderwijzers meegedaan hebben om tegen deze wet te opponeeren. Ik spreek daarover mijn leedwezen uit. Ik wil mij niet aanmatigen om een geestelijke censuur uit te oefenen over die onderwijzers, maar ik ben

(van der Molen e. a.)

hierin teleurgesteld, dat gedurende de 30 jaar, dat ik in het openbare leven heb meegedaan en in al dien tijd mij beijverd heb om voor het vrije onderwijs de plaats te veroveren, die het in ons volksleven behoeft, om zich naar eigen levensaard te kunnen ontwikkelen, ik altijd gesteund heb op de toewijding, de kracht, den moed, de opofferingsgezindheid van dat groote en edele korps van Christelijke onderwijzers, dat bereid is geweest tot het laatst toe de koude van den nacht en de hitte van den dag te verdragen.

Het is nog maar enkele jaren geleden, dat wij schouder aan schouder op deze wijze stonden te worstelen en nauwelijks is de worsteling in een overwinning omgezet en nog maar enkele jaren heeft men van de vruchten der overwinning genoten, of ik zie tot mijn leedwezen, en ik zeg dat onomwonden, mannen klagen, dat zij het nu moeilijker zullen krijgen, mannen er tegen opzien, dat zij zich nu weer zullen moeten inspannen.

Ik geloof, dat in deze ernstige tijden wij allen, ook de onderwijzers, ook de Christelijke onderwijzers, de roeping hebben om van onze krachten alles te geven wat wij kunnen, om met de middelen, waarover wij beschikken, het hoogste te bereiken. En wanneer dan al het aantal leerlingen per klas eenigszins grooter wordt, wanneer een weinig meer inspanning zal worden gevraagd van die stoere mannen, die in veel moeilijker omstandigheden getoond hebben het te kunnen, dan verwacht ik, dat zij in 1923 en volgende jaren het nog evengoed kunnen als bijv. van 1900 tot 1920.

Ik verwacht van die mannen niet een klaaglijk weenen, maar moed en opoffering, om ons mede te helpen door de moeilijkheden, waarin wij door de tijden gekomen zijn, moeilijkheden, die wij niet kunnen wegredeneeren, door welke woorden ook, maar die wij als kloeke mannen hebben te aanvaarden.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! Na het hooggestemde slot, waarmede de geachte afgevaardigde de heer van der Molen zijn rede beëindigde, kan ik bij deze algemeene beschouwingen volstaan met slechts enkele opmerkingen, vooral omdat door den geachten afgevaardigde den heer van Wijnbergen reeds over het wetsontwerp, in verband met de onderwijsbevrediging, zeer ruim is gesproken en door nog een ander lid der fractie, waartoe ik behoor, eenige andere punten zullen worden behandeld.

Mijnheer de Voorzitter! Dit wetsontwerp tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920 is aangekondigd en heeft zijn intree gedaan als een technische herziening. Het moge hier en daar zulke wijziging zijn, naar zijn aard is het niet anders dan een herziening tot bezuiniging.

Daarmee staat het in het teeken van onzen tijd en daarom behoeft het niet veroordeeld te worden.

Integendeel, Mijnheer de Voorzitter, in en buiten deze Kamer is absoluut toegegeven, dat inkrimping van onze Staatsuitgaven noodzakelijk, zelfs onvermijdelijk is. Het komt mij voor, Mijnheer de Voorzitter, dat velen, wien de noodzaak niet zoo dringend scheen, zich hebben moeten gewonnen geven voor de uitspraak in de Millioenen-nota, die op bladz. 17 te lezen geeft:

> ,,dat het grootste cultureele, hygiënische, sociale en defensieve belang op dit oogenblik is de veiligstelling van den gulden.''

Om de gaafheid van den gulden te bewaren en daarmee te beproeven een geweldige automatische verslechtering van bestaansvoorwaarden van het overgroote deel der bevolking te voorkomen, moeten we, zelfs op terrein, waar we meenen, dat bezuiniging stilstand in vooruitgang, zelfs eenigen achteruitgang tot gevolg heeft, niet van de bezuiniging afzien.

Op dien grond ben ik van meening, dat de uitgaven voor het onderwijs in de beperking moeten deelen, en ik meen te mogen zeggen, dat daarover wel een algemeene opinie bestaat.

Anders staat het ten opzichte van de onderdeelen der bezuiniging op het onderwijs.

35ste VERGADERING. — 13 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Bulten.)

Te ontkennen valt niet, dat het lager onderwijs met een bedrag van ongeveer 30 millioen gulden bezuiniging onevenredig sterk besnoeid wordt.

De Minister heeft noch in de Memorie van Antwoord op hoofdstuk V *A*, noch in die op de wijziging der Lager-onderwijswet 1920 overtuigend met doorslaande getallen aangetoond, dat het lager onderwijs, in vergelijking b. v. met andere takken van onderwijs, niet onevenredig zwaar gedrukt wordt.

Die 30 millioen gulden zijn tegenover de nog geen 5 millioen bezuiniging op het nijverheids-, middelbaar en hooger onderwijs door den Minister niet afdoende beschermd geworden.

Ten opzichte van de bezuinigingsobjecten uit het lager onderwijs loopen de gevoelens ook weer ver uiteen.

De heer Ketelaar en ook de heer Gerhard hebben met eenigen nadruk over de niet-invoering der nieuwe opleiding gesproken. De laatste heeft zelfs op aandoenlijke wijze den Minister gehuldigd, dat hij naast goede en minder goede dingen heel gelukkig de nieuwe opleiding in de Lager-onderwijswet 1920 heeft gebracht.

Ik ben een voorstander van die nieuwe opleiding.

Maar als ze om de noodzaak, om de onvermijdelijkheid van bezuiniging ook op het lager onderwijs behoud van andere noodzakelijke voorwaarden voor degelijkheid van dit onderwijs in den weg staat, dan zeg ik, laten we die betere opleiding uitstellen, als we voorkomen slechtere getallen voor het leerlingenaantal, als we daarmede bevorderen dien hoogst belangrijken factor voor goed onderwijs, die ligt in een goede financieele positie van den onderwijzer.

Mij komt de tegenwoordige opleiding, vooral als de Minister uitvoering geeft aan zijn voornemen ze te verbeteren, niet zoo slecht voor, dat we haar met niet zoo sterk aangetaste andere voorwaarden voor zoo degelijk mogelijk onderwijs niet zouden moeten verkiezen boven de nieuwe opleiding, die de onderwijzers en het onderwijs in veel slechtere conditie brengt. Mijnheer de Voorzitter! Bedenkelijker is het met het vervolgonderwijs en dit is te meer bedenkelijk, nu de Minister aan het eind van zijn overwegingen over het zevende leerjaar schijnt te zijn en blijkens een communiqué in de bladen van gisteravond al tot een vast voornemen is gekomen om de Leerplichtwet in overeenstemming te brengen met de Lager-onderwijswet, waarover, naar ik verneem, vandaag of morgen reeds een ontwerp de Kamer zal bereiken. Mijnheer de Voorzitter! Het wordt voorgesteld, dat het bedoeling is de quaestie legislatief in orde te brengen. Goed, ik ben er ook sterk voor, dat het met de wet in orde is, maar laat de Minister het dan daar doen, waar hij niet den zevenjarigen verplichten leertijd beknot. Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister willen waarschuwen en hem willen bezweren, dien stap niet te zetten. Ik wil den Minister zeggen: Gij hebt het meer begrensde volksonderwijs tot een goed geheel gemaakt, laat dat geheel intact, breek daaraan niet, brokkel dat mooie werk niet af. Indien aan nog meer bezuiniging niet ontkomen kan worden, dat dan in het onderwijs boven dit eigenlijke volksonderwijs gegrepen wordt. Aan het gewone lagere onderwijs ontspringt de groote volkskracht. Juist in het zevende leerjaar kan de vrucht van het zesjarige onderwijs tot rijpheid gebracht worden. Wordt het zevende leerjaar niet ingevoerd, wordt dit tot later uitgesteld, dan is afstel te vreezen. De Minister komt voor dit alternatief: een groote massa der volksjeugd voor water en vuur te laten loopen in den tijd tusschen den 12- en 14-jarigen ouderdom, want de Arbeidswet dient ook nageleefd te worden, waardoor die jeugd tusschen school en werkplaats losloopt, of het zesde leerjaar te laten doubleeren, wat weer niet beantwoordt aan het streven naar bezuiniging.

Laat de Minister omzien naar nog andere bezuinigingen en van zijn voornemen omtrent het zevende leerjaar, anders gezegd omtrent dat zoogenaamde legislatief in orde maken afzien.

De Minister heeft dunkt me te bedenken, dat hij het vervolgonderwijs zeer verzwakt en vooral daarom zeker iedere poging, die het zevende leerjaar kan schaden, moet achterwege laten. Als hij nu een ongunstige verandering aanbrengt, dan durf ik den Minister wel voorspellen, dat hij de herstelling niet zal zien. En wat heeft de Minister dan bewerkt. Niet anders dan dit, dat hij weer een groote kans stelt, dat de kinderen van 12 jaar wederom de fabrieken ingejaagd worden. Dat we weer zullen krijgen een zee van ellende van den stand der arbeiders.

(Bulten e. a.)

Laat de Minister toch vooral zijn oor niet leenen aan de woorden van den geachten afgevaardigde den heer van der Molen, waarmee hij betoogt, dat het tijdstip gekomen is om den geheelen leerplicht op te heffen.

Een bezuiniging in de toekomst van 1 millioen op het hooger onderwijs, een besparing van 1/4 millioen op Kunsten en Wetenschappen, besnoeiingen van geringere bedragen op andere posten aanvaardt de Minister. Zou een tijdelijke verdwijning van den Onderwijsraad dan niet tot bezuiniging kunnen strekken.

Maar dien raad kan ik onmogelijk missen, zegt de Minister, in de Memorie van Antwoord op de begrooting van hoofdstuk V*A* en in die betreffende het thans in behandeling zijnde wetsontwerp.

Ook ik acht hem een nuttige instelling, maar elken gulden die op dien raad bespaard kan worden en direct ten gunste kan komen van het volksonderwijs zelf, acht ik in de omstandigheden van noodwendige inperking van uitgaven, een gewonnen gulden.

Wat baten adviezen, waardevolle adviezen, als de kosten er van direct ten nadeele komen van het volksonderwijs en dat komen ze, want de besnoeiing moet toch uit de lengte of uit de breedte komen.

Waar de Minister toch vasthoudt aan den Onderwijsraad en op nog wat noodige langere ervaring zich beroept, merk ik op, dat hij toch langs andere wegen de noodige adviezen kan inwinnen. Als de omstandigheden gunstiger worden, dan kan het instituut van den Onderwijsraad wel weer hersteld worden, want het is ongetwijfeld een nuttige instelling.

De heer van der Molen zegt: men zegge aan het volk, dat het wachtgeld van de onderwijzers precies zoo geregeld wordt als dat voor andere ambtenaren. Ik wil er op wijzen, dat er aan de regeling van het wachtgeld voor de onderwijzers een historie vastzit en dat dit een aangelegenheid is, welke ook de pacificatie betreft. Bij de behandeling van art. 51 zal er gelegenheid zijn om daarop nader terug te komen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik herhaal wat ik aan het begin van mijn rede zeide: deze wijziging van de Lager-onderwijswet 1920 is een herziening tot bezuiniging.

Ik zie de noodzaak van bezuiniging en wil den Minister steunen, zij ik het ook met moeite en met tegenzin doe; maar niet in alle uitbreiding, die nu reeds er aan wordt vastgeknoopt, zeg ik dien steun toe, terwijl ik bij de behandeling der artikelen nog nader op een en ander hoop terug te komen.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel punt wensch ik te bespreken, nl. de quaestie van den zevenjarigen leertijd. Voor het overige kan ik mij in vele opzichten aansluiten bij de sprekers van rechts, die vóór mij het woord gevoerd hebben.

Men kan en mag dit wetsontwerp niet uitsluitend beschouwen uit onderwijsoogpunt; men moet ook bijzondere aandacht schenken aan de financieele gevolgen voor den Staat. De financieele nood, waarin wij verkeeren, dringt nu eenmaal tot het nemen van maatregelen, welke op zich zelf beschouwd niet sympathiek te achten zijn.

Maar in de Memorie van Antwoord komt iets voor, dat bij mij verschillende vragen heeft doen rijzen.

Ik bedoel deze passage:

> „Bezwaarlijk kan de ondergeteekende thans tot terugneming van de leerverplichting voor het zevende leerjaar overgaan. Hoogstens zou te overwegen zijn, of de financieele omstandigheden moeten leiden tot opschorting van die verplichting, en wel tot 1 Januari 1925 in aansluiting aan het bepaalde in art. 203 der Onderwijswet."

Voor zoover hieruit kan worden afgeleid, dat de Minister

(Smeenk.)

den zevenjarigen leertijd niet wil loslaten, heb ik met instemming van deze verklaring kennis genomen. Maar overwogen wordt, blijkens deze uitlating, om de verplichting tot 1925 op te schorten.

We hebben gisteren in de bladen kunnen lezen, dat het ontwerp dienaangaande ons zelfs reeds spoedig zou bereiken. De Leerplichtwet eischt thans een 7-jarigen leertijd. Artikel 203 van de Lager-onderwijswet laat tot 1925 ruimte voor het geven van financieele vergoeding door het Rijk, indien de scholen minder dan 7 achtercenvolgende klassen hebben. Het gaat hier evenwel vooral om artikel 193. Maar gaat men nu — zij het voor twee jaar — de verplichting van een 7-jarigen leertijd met één jaar verkorten, dan komt men, naar het mij voorkomt, voor niet geringe practische moeilijkheden te staan. Is er een 7-jarige leerverplichting en vooralsnog geen 7de leerjaar, dan is er ook wel groote disharmonie, maar dan kan men de kinderen althans nog op de school houden en onderwijs doen ontvangen. Of wel, men is verplicht voor de kinderen een andere onderwijsgelegenheid te zoeken. In de steden is bovendien het 7de leerjaar reeds vrijwel ingevoerd. Maar valt — al is het maar voor een paar jaar — de verplichting weg, dan dreigen er, zie ik wel, allerlei misstanden. Volgens de Arbeidswet mogen kinderen beneden 14 jaar geen arbeid verrichten in fabrieken en werkplaatsen, een voorschrift, dat ten zeerste moet worden toegejuicht en ook geheel in overeenstemming is met de internationale regeling, te Washington ontworpen, een regeling, die in zooverre reeds door ons is aanvaard, dat wij hier in de Kamer hebben aangenomen het ontwerp tot goedkeuring van het voorbehoud tot toetreding in zake de regeling van den kinderarbeid. Daarop terug te komen, ware onverdedigbaar en zou ons bij andere volken ten achter stellen. Vooral de moreele beteekenis van dit arbeidsverbod is, naar het mij voorkomt, groot. Het is trouwens ook in het belang van de lichamelijke en geestelijke ontwikkeling van de kinderen. Maar blijft nu nog eenigen tijd de disharmonie tusschen Leerplichtwet en Arbeidswet, dan zal het gevolg zijn, dat vele jongens en meisjes niet meer de school zullen bezoeken en ook geen arbeid mogen verrichten in fabrieken en werkplaatsen; zij zullen dus op de straat loopen. Dat zal in de steden het geval zijn, waar overigens voldoende gelegenheid is om eenig onderwijs te ontvangen. Ook ligt er in het feit, dat Leerplichtwet en Arbeidswet niet overeenstemmen, ongetwijfeld een verhoogde prikkel tot overtreding, tot ontduiking van de Arbeidswet. En dat is wel in hooge mate bedenkelijk. Ook zal men in het bijzonder voor de meisjes zoo vroeg mogelijk allerlei arbeid zoeken, die niet onder de Arbeidswet valt. Zij zullen dus, als gevolg van de te nemen maatregel, zoo weinig mogelijk onderwijs ontvangen.

En hoe staat het nu op het platteland, in de dorpen? Men zal misschien zeggen — het argument is reeds gehoord —: daar zijn de genoemde moeilijkheden toch niet aanwezig. Immers geldt de Arbeidswet niet voor den landbouw; zelfs kinderen zijn tot dusverre in den landbouw nog onbeschermd. Maar er zijn zeer veel dorpen, waar men naast de landbouwbevolking heeft een vrij breede groep van fabrieksarbeiders, en op bijna alle dorpen zijn werkplaatsen in den zin der Arbeidswet. Werkt hier de Leerplichtwet niet, komt hier geen onderwijsgelegenheid voor de kinderen van 12 jaar, die de zesde klasse hebben doorloopen, — op vele dorpen is dat te vreezen; bij de begeerde facultatiefstelling zal ook het vervolgonderwijs vervallen —, dan dreigt voor vele kinderen van fabriekers de straat de verdere opvoedster te worden. De kinderarbeid in den landbouw zal voorts sterk worden bevorderd. En dat ook hier de verleiding om de Arbeidswet te ontduiken sterk zal worden, behoeft geen uitvoerig betoog. Heeft de Minister die dingen overwogen? Hoe wil hij de geschorste moeilijkheden ontgaan?

Ik hoop ten zeerste, dat nadere overweging den Minister zal doen afzien van deze wijziging der Leerplichtwet.

De betoogen van de heeren Snoeck Henkemans en van der Molen zouden aanleiding kunnen geven tot een min of meer principieel debat over de Leerplichtwet, maar daarvoor is het thans de tijd niet en de vraag, of de verplichte leertijd 6 dan

(Smeenk e. a.)

wel 7 jaar moet zijn, is er niet een van principieelen aard. Ook ik vind — dit in antwoord aan den heer Snoeck Henkemans — de Leerplichtwet geen ideale wet. Er zijn trouwens voor mij in het geheel geen ideale wetten, want elke wet getuigt ten slotte tegen ons; wij moesten alles goed regelen zonder wetten. Ik vind het bijv. in het geheel geen ideaal, dat de wet voorschrijft, dat de kinderen verplicht zijn hun ouders, indien dezen in behoeftige omstandigheden verkeeren, te onderhouden. De zedelijke verhouding tusschen ouders en kinderen behoorde steeds zóó te zijn, dat geen enkel kind niet zou zorgen voor het onderhoud der ouders, wanneer dezen in behoeftige omstandigheden verkeeren. Toch heeft de wetgever het noodig geacht deze zedelijke verlichting in een wettelijke om te zetten en te bepalen, dat er een onderhoudsactie door de ouders tegenover de kinderen, die hun moreele verplichting niet nakomen, kan worden ingesteld.

Wie zou niet gaarne zien, dat de ouders zonder eenige wettelijke verplichting op alleszins behoorlijke wijze voor het onderwijs van de kinderen zorgden en er zich geen omstandigheden voordeden, waarin de sociale toestanden een voortdurende verleiding vormden om het met de onderwijsbelangen van de kinderen wat minder nauw te nemen? Ik wil gaarne alles steunen wat de zedelijke kracht kan versterken, maar vooralsnog meen ik, dat vele ouders den steun der wet noodig hebben, ten einde niet voor de omstandigheden te bezwijken. Er zijn er ook, die moeten ondervinden, dat de wet er is, niet voor de goeden, maar vooral voor de kwaden. Ik ga nu hierop in dit verband niet verder in.

Het was mij er thans om te doen om de moeilijkheden in het licht te stellen, waartoe men komt, indien men de disharmonie tusschen Leerplichtwet en Arbeidswet laat bestaan. Er moet in het waarachtig belang van ons volk bezuinigd worden. Ik gevoel dat ook zeer sterk en breng dan ook bij dit wetsontwerp meer dan één offer, zooals ook bij andere maatregelen, die reeds zijn voorgesteld of nog voorgesteld zullen worden. Maar hier is voor mij in het geding het groote zedelijke belang van een deel der jeugd en dat is meer dan welk ander belang ook. Groote klassen zijn geen ideaal, maar zij zijn veel minder erg dan het gevaar dat hier dreigt. Minder erg ware het ook nog, indien men gedurende een paar jaar, b.v. de kinderen van 6 en 7 jaar, een halven dag op school liet gaan en daardoor een onderwijzer en localiteit kon uitsparen en zoo de invoering van het zevende leerjaar mogelijk maakte. De groote beteekenis van het zevende leerjaar ook voor de ontwikkeling van de kinderen behoeft niet meer te worden aangetoond.

Laat de Minister alles nog eens rustig overwegen. Persoonlijk, dat wil ik wel verklaren, zou ik hem niet kunnen steunen bij een gaan in de richting, die door de Memorie van Antwoord in de door mij geciteerde passage min of meer wordt aangeduid.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat de heer A. Colijn heeft bericht, verhinderd te zijn de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat het Eindverslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

Dit Verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat de Centrale Afdeeling heeft besloten, aan de lijst der morgen in de afdeelingen te onderzoeken ontwerpen van wet nog toe te voegen de ontwerpen van wet:

Regeling van de ontvangsten en uitgaven van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor het 2de halfjaar 1922 (329).

Wijziging der wet van 5 October 1841 (*Staatsblad* n°. 40), houdende instructie voor de Algemeene Rekenkamer, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 19 Juni 1922 (*Staatsblad* n°. 413) (330).

Voorziening in het kastekort van den Indischen dienst hier te lande gedurende het jaar 1923 (331).

Overeenkomstig mijn gisteren te kennen gegeven voornemen, stel ik aan de Kamer voor, aan de orde te stellen na hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor 1923 en de beide daarna aan de orde zijnde wetsontwerpen — ter behandeling in avondvergaderingen — het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1923 (2) en om de interpellatie van den heer K. ter Laan over den inhoud van het nieuwe reglement betreffende de krijgstucht te houden bij de algemeene beraadslagingen over het hoofdstuk.

Verder stel ik voor na hoofdstuk VIII aan de orde te stellen: het ontwerp van wet tot nadere wijziging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1920 (Verschillende onderwerpen) (38).

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging over het ontwerp van wet tot **wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201)** wordt hervat.

De heer **Moerel**: Mijnheer de Voorzitter! Het was oorspronkelijk niet mijn voornemen om bij de algemeene beraadslaging het woord te voeren, doch naar aanleiding van de opmerking van den heer Snoeck Henkemans, dat het zijn voordeel kan hebben, dat degenen, die voorstellen hebben gedaan, aan deze beraadslaging deelnemen, in verband met het overleg van den Minister met zijn ambtgenoot van Financiën, en ik een 7- of 8-tal amendementen heb ingediend, zou ik thans even willen ontwikkelen de grondgedachte, waarop deze amendementen berusten.

Waarschijnlijk wordt het 7de leerjaar facultatief tot 1925, zoo niet langer; het vervolgonderwijs wordt misschien niet of niet op tijd ingevoerd. Het lager onderwijs zal daardoor niet komen op het peil, dat wij zoo gaarne zagen bereikt. Wanneer men wil bezuinigen, dient men een grens te trekken, tot hoever men met die bezuiniging wil gaan. Ik meen, dat er in elk geval goed vormend lager onderwijs moet zijn, dat daar beneden niet mag worden bezuinigd. Dat geldt zeker ten aanzien van de kleine u.l.o.-scholen. Volgens het voorstel van den Minister kan reeds bij 24 leerlingen een u.l.o.-school beginnen; in sommige gevallen kan dat aantal dalen tot 18. Men krijgt dus deze situatie, dat van 18 tot 23 leerlingen 1 onderwijzer wordt gegeven. Men stelle zich voor een u.l.o.-school met 7de, 8ste en 9de leerjaar en 20 leerlingen met 1 onderwijzer. Ieder, die iets weet van de practijk van het onderwijs, beseft, dat dit onbestaanbaar is, dat van een opleiding voor een diploma op die school geen sprake kan zijn Dan komt de tweede rij van 24 tot 46 leerlingen, waarvoor 2 onderwijzers worden gegeven. Een school met 3 leerjaren, met zoo groot aantal leerlingen en 2 onderwijzers, het is onbestaanbaar.

Wil men het peil van het u.l.o. in de toekomst verheffen, dan is het noodzakelijk, dat een u.l.o.-school minstens drie leerkrachten heeft, voor het zevende, het achtste en het negende leerjaar elk een leerkracht. Wanneer wij die drie onderwijzers zouden geven en dan beginnen bij voorbeeld bij een minimum van 40 leerlingen, dan zou men het peil van het onderwijs verhoogen en de kleine, naar mijn inzien al te kleine, u.l.o.-scholen tegengaan, waarvan een groote bezuiniging het gevolg zou zijn. Een zeer groote bezuiniging, Mijnheer de Voorzitter, want op het oogenblik bestaan nog zeer vele zoogenaamde oud-u.l.o.-scholen, die door den Minister ten doode zijn opgeschreven en die tot 1925 den tijd hebben om kalm en waardig uit te sterven. Zij staan echter voor een keuze. Alleen bij het R.-K. bijzonder onderwijs zijn op het oogenblik nog 123 van die scholen en ik geloof, dat ik niet ver mistast als ik aanneem, dat in het geheel ongeveer 400 van die scholen bestaan. Die scholen staan nu voor de keuze, kalm voort te gaan tot 1925 en dan gewone lagere scholen te worden, of wel, wanneer zij niet gaarne willen verdwijnen, nieuw-u.l.o.-scholen te worden. In het afgeloopen jaar hebben een twintigtal dier scholen tot het laatste besloten en ik vrees, wanneer de cijfers het eenigszins toelaten, dat nog wel een tweehonderdtal zullen volgen. Zij zullen dan nieuw-u.l.o.-scholen worden met al den aankleve van dien, met de hoogere marge, de dubbele hoofden en het meerdere personeel. Indien dat onmogelijk kon worden gemaakt, zou dat een groote bezuiniging beteekenen, maar dan komen wij tevens voor een nieuw vraagstuk te staan.

Aan den eenen kant wordt het lager onderwijs gedrukt ver beneden de grens die ik zou wenschen, terwijl aan den anderen kant het u. l. o. iets meer naar boven wordt gebracht, met het oog op goed u. l. o. en op bezuiniging, maar daartusschen ontstaat dan een groot hiaat, dat dient te worden aangevuld en dat ook kan worden aangevuld, omdat op het u. l. o. zoo smakelijk wordt bezuinigd. Het kind van het volk, dat gedurende zes jaren lager onderwijs zou ontvangen en dat daarna iedere gelegenheid tot meerdere ontwikkeling zou missen, zou geholpen kunnen worden, indien cursussen werden ingesteld, waar één of meer vakken van *l* tot *p* van artikel 2 der wet zouden worden onderwezen. Die cursussen zouden staan buiten, boven en naast de lagere school, en daar zouden de leerlingen na het verlaten der school, terwijl zij reeds werkzaam zijn in de maatschappij, gelegenheid krijgen tot meerdere ontwikkeling. Mij dunkt, als dit denkbeeld ingang vindt, krijg ik den heer Snoeck Henkemans aan mijn zijde. Ik geloof, dat mejuffrouw Westerman met haar amendementen naar mij zal overloopen en zelfs, wanneer de zaak goed wordt bekeken, dat de heer Tilanus aan mijn kant komt te staan. Ik heb deze idee met enkele woorden hier willen opperen en ik wacht verder de behandeling der artikelen af.

Alleen zou ik nog op één punt willen wijzen. Indien die cursussen in artikel 3 niet werden ingevoegd, dan zou ik het niet aandurven om te tornen aan de kleine u. l. o.-scholen. Maar ik hoop van harte, dat de Minister in art. 3 der wet die cursussen zal plaatsen, om zoodoende, vooral voor het volkskind, de gelegenheid te bieden tot meerdere ontwikkeling.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik tracht mijn standpunt ten aanzien van dit wetsontwerp te bepalen, bespeur ik, dat ik het dichtst sta bij mejuffrouw Westerman en ik geloof niet, dat het toeval is, dat het juist een sexegenoote is, naast wie ik mij zoo dicht voel staan.

Er is wel geen onderwerp, dat juist de vrouwen meer interesseert dan onderwijs en opvoeding van kinderen. Dat is ook wel de reden, dat ik behoefte gevoel met een enkel woord mijn standpunt uiteen te zetten, hoewel ik niet het recht heb, mij een bevoegdheid als onderwijsautoriteit aan te matigen, want het feit, dat ik eens in de week voor een klas sta, geeft mij zonder eenigen twijfel dat recht niet.

Dit ontwerp is geboren uit de noodzakelijkheid om te bezuinigen. Alleen uit dat oogpunt is het aanvaardbaar, maar ook alleen uit dat oogpunt is het billijk te beoordeelen. Die noodzakelijkheid wordt feitelijk door ieder erkend, ook door den heer Gerhard. Ik heb uit zijn mond opgeteekend: bezuinigd moet er worden, maar men mag daarbij niet de belangen van het onderwijs schaden.

Nu is het punt, waarvan ik uitga, dat men helaas op het oogenblik niet kan bezuinigen, zonder te raken aan de belangen van het onderwijs. Dat is het gevolg van het systeem, waaronder wij leven. Terwijl men op ieder gebied tracht te concentreeren, tracht een economische voorziening van behoeften mogelijk te maken, terwijl men bv. twee spoorweg-

(van Dorp.)

maatschappijen vereenigt, om daarmee tal van noodelooze kosten te ontgaan, terwijl men er over roept, wanneer in één straat twee broodbakkers met hun broodkarren rondloopen, heeft men, wat het onderwijs betreft, naar mijn meening noodeloos — ik kom daarop terug — naast elkaar gezet twee stelsels, die hetzelfde doel hebben en die tot op groote hoogte beoogen, elkaar te benadeelen. Dit heeft tot gevolg een oneconomische voorziening in de onderwijsbehoefte, dit maakt, om een in den tegenwoordigen tijd veel gehoord woord te gebruiken, het ,,nuttig rendement" van het onderwijs geringer dan het zou kunnen zijn. Dat in 1920, zooals nog de heer Ketelaar heeft gememoreerd, de pacificatie met zoo groote opgewektheid is aangenomen, moet m. i. vooral daaraan worden geweten, dat men in dien tijd leefde in een financieel optimisme, in het gevoel, dat financieel eigenlijk alles mogelijk was. Toch is er ook toen al van verschillende zijden tegen gewaarschuwd. Feitelijk heeft de heer Tydeman er al tegen gewaarschuwd in zijn nota bij het rapport der Bevredigingscommissie, de heer Otto, de heer van de Laar, heeft er tegen gewaarschuwd, en de heer Visser van IJzendoorn heeft op dien grond — en m. i. volkomen te recht — zijn stem aan het ontwerp onthouden.

Ik wil nu geheel in het midden laten, of zooals men wel eens beweert, door links de openbare school verkocht is, of dat men rechts voordeelen voor de bijzondere school gekocht heeft voor concessies van links, mij dunkt, dat dit op den voorgrond staat, zooals de heer Visser van IJzendoorn het Bevredigingsrapport met een enkel woord heeft gekarakteriseerd, dat het was een resultaat van overwegingen, die met het onderwijs niets te maken hebben. Dat is de interne fout gewcest van de pacificatie. Vanochtend heeft de heer van Zadelhoff gesproken van het groote gebouw en hij heeft Minister de Visser genoemd den genialen bouwmeester van dat gebouw. In het algemeen zou ik aan den Minister van Onderwijs dat predicaat niet willen onthouden, maar reeds in 1920 heeft de heer Visser van IJzendoorn er op gewezen, dat op de basis van de financieele gelijkstelling geen goed gebouw op te richten is en dat men niet zou komen tot bevrediging.

Verwijten zijn altijd domme dingen, maar bij deze zaak komt het zeker niet te pas, dat iemand van rechts of links den ander verwijten maakt. Ieder, die aan de pacificatie heeft medegewerkt, is verantwoordelijk voor hetgeen op het oogenblik gebeuren moet: het is de directe consequentie van ons tegenwoordig systeem. De heer de Savornin Lohman heeft gezegd, dat het voornaamste doel was de verhooging van het peil van het onderwijs. Dat is natuurlijk het doel geweest, maar de vraag is, of het systeem, dat men in het leven heeft geroepen, het juiste middel was, om dat doel na te streven. Naar mijn eerlijke overtuiging is het tegenwoordige systeem allerminst het juiste geweest. Het is een financieele debâcle geworden en is in menig opzicht een reden van verslechtering van het onderwijs, in dien zin, dat er factoren in de pacificatie zijn geweest, die er toe hebben geleid, dat het onderwijs minder goed is, dan het met dezelfde krachten zou kunnen zijn; want men heeft aan het onderwijs een groote zaak moeten ontnemen: de vrijheid. Door de kunstmatige gelijkstelling, door de moeilijkheid om te verkrijgen nauwkeurig op gelijken voet bekostigen van beide soorten van onderwijs heeft men niet alleen aan het bijzonder, maar ook aan het openbaar onderwijs een groote mate van vrijheid moeten ontnemen. Men is daardoor moeten komen tot nivelleering en uniformeering hetgeen van slechten invloed is geweest op de energie en ambitie van de onderwijzers. De onderwijzer heeft veel minder gelegenheid dan vroeger om door energie en ambitie zijn positie te verbeteren en hem staan niet meer bij het onderwijs de middelen zoo vrij als vroeger ten dienste om zijn doen te bereiken.

Daarbij komt nog een derde punt: dat niemand feitelijk verantwoordelijkheid heeft: het Rijk betaalt, maar richt het onderwijs niet in, de gemeenten richten het onderwijs in, maar hebben de bronnen er niet voor. Als het Rijk zegt: gij krijgt deze salarissen, maar de gemeenten kunnen voor dat geld geen goede onderwijzers krijgen, dan kan zij dat onderwijs niet naar behooren verzorgen en dan is niemand er aansprakelijk voor. Dat is een interne fout van de pacificatie. Nu roept men wel om een andere wet, d. w. z. een wet, waarin een ander systeem van financieele gelijkstelling zal zijn neergelegd.

Een ander systeem is natuurlijk denkbaar, de heer Rutgers heeft er gisteren uitvoerig over uitgeweid; op het oogenblik hebben wij een gemengd systeem, waarin alle mogelijke soorten van maatstaven worden aangelegd. Maar geen enkele andere wet zal in staat zijn om deze interne fouten van de gelijkstelling weg te nemen en ik geloof geen tegenspraak te zullen ontmoeten, wanneer ik zeg, dat geen enkele andere wet ons de bezuiniging zal waarborgen, die wij op het oogenblik noodig hebben.

Wat dat betreft kunnen wij dus op het oogenblik de quaestie van een andere wet lagen liggen.

Toen mejuffrouw Westerman sprak, hoorde ik zeggen: dat is de volmaakt verleden tijd. Dat was niet officieel, maar vandaag heeft de heer van der Molen het officieel uitgesproken: dat was de volmaakt verleden tijd; gij leeft in een tijd, die voorgoed voorbij is en niet meer terugkomt.

Dat was natuurlijk een beleefde manier om te zeggen wat ik voel, dat menigeen ook ten opzichte van wat ik hier zeg zou willen laten hooren: gij verkwist eigenlijk onzen tijd, en het heeft geen zin, hierover te spreken.

Mijnheer de Voorzitter! Daaruit volgt direct, dat ik het er niet mede eens ben, want ik neem het te ernstig met den tijd van dit college om een zaak te behandelen, wanneer ik meen, dat zij inderdaad niet het minste practische belang meer heeft. Ik meen, dat dat onjuist is en dat het argument, dat men niet meer kan terugkomen op iets, alleen gebruikt wordt, wanneer men geen ander argument meer heeft.

Overigens stoot ik hier tegen een standpunt, dat ook een rol speelt tusschen links en rechts en dat is de Staatsrechtelijke beteekenis van de pacificatie. Ik heb hier herhaalde malen gehoord de uitdrukking van ,,het pact", en gisteren heb ik hooren zeggen: ,,wij hebben het toen uitgemaakt, en moeten het nu eerlijk uitvoeren, anders is het kwade trouw, schending van beloften".

Mijnheer de Voorzitter! Ik ken in ons Staatsrecht zulk een pact niet. Wij hebben wetten en wij hebben een Grondwet en alleen deze laatste kan tot op zekere hoogte den toekomstigen wetgever binden maar er is geen pact, dat een hooger beteekenis zou hebben dan een wet. De wetgever heeft op ieder oogenblik uit te maken wat het heilzaamste is voor ons land, op dit punt voor ons onderwijs. Dit geldt voor rechts tegenover deze linksche bewering; dit geldt ook voor mejuffrouw Westerman en mij, misschien op het oogenblik tegenover de geheele Kamer.

Mijnheer de Voorzitter! Wij moeten eenvoudig uitmaken wat op het oogenblik en wat voor de toekomst het gunstigste stelsel is voor ons onderwijs. Nu stoot ik helaas niet alleen op dien feitelijken tegenstand, die mij zegt, dat er op het oogenblik nog geen wettelijke wijziging in den zin, dien ik zou wenschen, zal komen, maar ik stoot op een sterker tegenstand, ik stoot op de Grondwet.

Op het oogenblik is met art. 192 zooals het daar ligt niets anders denkbaar, dan de financieele gelijkstelling. De Grondwet moet eerlijk uitgevoerd worden, dat spreekt vanzelf, maar ik zou in dit verband toch een oogenblik willen verwijzen naar de wijsheid van het voorstel-Schaepman in 1887 en ik zou dit wel eens ter overweging willen geven aan deze Vergadering, om te zien, hoeveel beter het zou zijn wanneer dat voorstel, zooals het indertijd gewijzigd is aangenomen door de Tweede Kamer, niet door de Eerste Kamer was verworpen.

Men zou kunnen zeggen, dat dat voorstel inhield een caoutchouc artikel, men zou het kunnen vergelijken met het later zoo bekend geworden blanco artikel ten aanzien van het kiesrecht. Dat voorstel zei niets anders dan dat het onderwijs een onderwerp van voortdurende zorg der Regeering was en liet verder alles in het midden. ,,Het geven van onderwijs is vrij, het toezicht van de Overheid op het onderwijs in het algemeen, enz. wordt door de wet geregld."

Ik wil er nog even op wijzen, dat dat voorstel-Schaepman is aangenomen met de stemmen van 6 liberalen en onder die

35ste VERGADERING. — 13 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(van Dorp.)

liberalen was van Houten. De liberalen in het algemeen hebben toen dat stelsel niet aangedurfd.

Zij vonden het te veel vrijheid geven in de richting van het bijzonder onderwijs, met dit gevolg, dat zij 40 jaar later met handen en voeten gebonden zijn geraakt aan het tegenwoordig art. 192.

Ik meen, dat wij moeten teruggaan naar dat stelsel, dat volgens anderen tot den volmaakt verleden tijd behoort, maar ik wil sterker spreken, ik meen niet alleen dat wij daarheen moeten teruggaan, maar dat wij zeer duidelijk op weg daarheen zijn.

Men heeft in het felle van den strijd zijn doel voorbij geschoten. Dat is menschelijk. Men begint den strijd voor een ideaal, maar als men lang heeft gestreden, dan wordt dikwijls de strijd zelf hoofdzaak; en nu begint de logica der feiten te spreken.

Men heeft een wig in ons onderwijsstelsel gedreven, omdat het openbaar onderwijs niet gegeven heeft, niet heeft willen geven wat het kon geven; maar aan den anderen kant heeft men ook van rechts niet geheel het standpunt ingenomen, dat men volgens de idealen van rechts had mogen verwachten. Dat ideaal toch moet zijn: niet een deel van ons volk van een goede school te voorzien, maar voor ons geheele volk den vromen zin, den werkelijken godsdienstzin te bewaren, dien men noodig achtte voor dat volk.

Men heeft gewenscht de vrije school en nu vraag ik alleen, waar men terecht is gekomen. Niet bij de vrije school, dat kon ook niet, omdat er geen logica in was. Wanneer men wil hebben het onderwijs bekostigd van Staatswege, dan kan men niet vrij zijn.

Nu heeft men gekregen een stelsel, waardoor men terecht is gekomen aan precies den anderen kant als waar men heen wilde. Want wat zou er tegen zijn, wanneer ik de tegenwoordige bijzondere school vergelijk bij een openbare school, waaraan men zekere vrijheden heeft toegekend?

Dat onderwijs wordt immers geregeld van Overheidswege en betaald van Overheidswege. Maar wat is er dan tegen om dat soort openbare onderwijs te doen samensmelten met dat andere openbare onderwijs, waardoor men krijgt, wat Groen en ook van Houten wilden, de facultatieve school met den Bijbel, de openbare groepenschool of iets dergelijks.

En dan is het verschil met het tegenwoordige stelsel eenvoudig dat, dat men in groepen bijeen kan blijven, maar dat de Overheid een zekeren invloed op de vorming der groepen zal hebben. Dat is een zeker vrijheidsverlies, maar aan den anderen kant zal het mogelijk zijn de locale vrijheid weer te vergrooten, en dat Staatsleven staat het hoogste waar de autonomie van de deelen het grootst is.

De groote centralisatie is èn voor het openbaar èn voor het bijzonder onderwijs op het oogenblik de grootste fout.

Dat het mijn wensch is, dat het grootste deel van dat openbaar onderwijs niet meer den Bijbel zal uitsluiten, heb ik onlangs reeds gezegd.

Ik zou vele voorbeelden kunnen aanhalen om aan te toonen, hoe dat op het oogenblik vrijwel het standpunt is van de meest op den voorgrond tredende moderne Protestanten.

Ik wil echter een gezegde aanhalen van professor Heering, dat een uit de velen is, die op deze bladzijde vermeld staan. Hij zegt ongeveer:

,,Zonder Bijbel blijven de kinderen onbekend met de heerlijke gestalte van Jezus. Zij leeren van alles, alleen niet het diep ontroerende, dat de edelsten van het menschelijk geslacht door alle eeuwen heen deed dorsten en hongeren naar den levenden God.”

Men heeft mij den vorigen keer, toen ik iets dergelijks zei, toegeroepen: wat zegt de heer van Houten daar nu wel van? Ik heb toen gezegd, dat dat standpunt volkomen te rechtvaardigen was uit het echte liberale beginsel. Ik heb toen geen tijd gehad er verder op in te gaan, maar het is merkwaardig, wat nu misschien vergeten is, dat de heer van Houten indertijd tegenstander tegen de wet-Kappeijne is geweest. Ik mag hiereven voorlezen waarom. Op bladzijde 92 van zijn ,,Vijf en twintig jaar in de Kamer”, schrijft hij:

,,Het is zeer te betreuren, dat Kappeyne zijn Regeeringstaak moest beginnen met de wet op het lager onderwijs, en nog meer, dat hij zich niet heeft bepaald tot de eenige urgente verbetering, die deze tak van onderwijs behoefde, dat is verbetering van den financieelen toestand der onderwijzers en vermindering van den druk, die een goed ingericht lager onderwijs volgens de wet van 1857 zoo goed als uitsluitend op de gemeenten legde. De vaardigheid van zijn wetgevend talent verleidde hem er toe, een eigen wetsontwerp op te stellen en daarbij toe te geven aan de richting, die als nevendoel der lagere school beschouwde het opkomend geslacht te behoeden voor orthodoxe kerkelijke invloeden.”

Dat veroordeelt van Houten en dat heeft hij in 1878 veroordeelt.

Hij zegt verder:

,,De gemeente echter betaalde de school en de Regeering had geen dwangmiddelen in de wet om de plaatselijke kerkelijke kleur uit de openbare school te weren. Zoo kwam Kappeyne in de verleiding de subsidieering van het schoolwezen tot een soort medezeggenschap over de school te ontwikkelen en dit te gebruiken, om overal de neutraliteit der school te handhaven.”

Dan komt hij verder voortdurend op tegen de absurde neutraliteit van de school, zooals Kappeyne die heeft opgevat.

,,Dit systeem heb ik bij de algemeene beraadslaging bestreden en ik heb getracht de voornaamste bepalingen, waarin het was belichaamd, te verwijderen.”

Hij vertelt, dat hij nergens steun vond. Ook niet bij de fanatieke voorstanders van de volstrekte neutraliteit, die al kippenvel kregen, als er bij advertentie in Katholieke gemeenten Katholieke sollicitanten werden gevraagd.

En verder:

,,Het beginsel, dat ik bedoel en ga bestrijden, betreft nl. de overbrenging van het zwaartepunt van het schoolbestuur van uit de gemeenteraden naar het ministerieele bureau.”

En dan legt hij uit, hoeveel moeilijkheden er ontstaan, wanneer men naar een absolute neutraliteit streeft en hoe die moeilijkheden heelemaal voorkomen worden, wanneer het wordt een soort concrete plaatselijke neutraliteit. Hij toont aan, dat wat op de eene plaats verkeerd is, omdat het daar een Protestantsch milieu is, op de andere plaats, waar een Katholiek milieu is, goed is. En hij zegt:

,,Hoeveel grooter zullen de bezwaren worden, wanneer in plaats van die concrete neutraliteit in elke gemeente eene neutraliteit treedt, die over het geheele land dezelfde is.”

De Voorzitter: Zou ik nu mejuffrouw van Dorp mogen verzoeken om iets te zeggen over het wetsontwerp?

Mejuffrouw **van Dorp:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb begrepen, ook uit het antwoord, dat u gegeven hebt op de vragen van den heer Gerhard den vorigen keer, dat wij in het algemeen mogen spreken over het lager onderwijs.

De Voorzitter: Ja, maar toch in verband met het wetsontwerp. U kunt over de wet spreken en over het ontwerp, maar niet zoo ver teruggrijpen.

Mejuffrouw **van Dorp:** Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat deze geheele wet ten nauwste aansluit aan het rapport-Laban. Op bladz. 37 nu van dat rapport vindt men, dat overal, waar Laban kwam, hij op de grootste verbazing stuitte over het feit, dat voor elke groep van 40 kinderen een school kan worden geëischt.

Ik heb juist gemeend hier dit te mogen uiteenzetten, omdat dit het nauwste verband houdt met mijn standpunt tegenover deze wet. Ik zie in den toestand, dien deze wet zal scheppen,

(van Dorp.)

niets anders dan een overgangstoestand, welke, naar mijn meening, niet lang onveranderd zal blijven. Men zal moeten komen tot meer rendement van het onderwijs en dan zal het van het grootste belang zijn, dat in dien tusschentijd niet het getal scholen en onderwijzers te sterk wordt uitgebreid, zoodat men naderhand van die scholen buiten gebruik moet stellen, of, wat nog erger is, de onderwijzers van hun broodwinning zal moeten berooven, al doet men dit dan met tijdelijk op wachtgeld te stellen.

Ik heb over de concrete punten van het ontwerp juist niet zooveel gezegd, omdat er reeds zooveel door verschillende leden over gesproken is, dat het voor mij dus niet gemakkelijk is er veel nieuws over te vertellen.

Te recht is gezegd, dat de beteekenis van dit ontwerp door de wijziging van het voorstel over art. 28 sterk is verminderd. In elk geval zal de wijziging van dit artikel van grooten invloed zijn òf op de gemeentefinanciën, òf grooten invloed hebben op het getal leerlingen, dat een onderwijzer voor zich zal hebben.

Nu is dit laatste wel van den meesten invloed geweest op het petitionnement. Dat de klassen grooter zullen worden, hebben de meesten betreurd, heeft den meesten indruk gemaakt, en toch geloof ik, dat dit voor een buitenstaander zeer moeilijk te beoordeelen is, vooral omdat het getal absoluut niet is vast te stellen, daar dit in groote mate afhangt van de leerlingen en van den onderwijzer.

Nu heeft men dit niet gewild; het is niet iets, dat men heeft nagestreefd; het is doodgewoon opgelegd door de noodzakelijkheid. En dan mogen wij ons troosten met enkele overwegingen. In de eerste plaats, dat uit het boekje van Laban blijkt, dat in Zwitserland, in Bazel, 47 leerlingen op een klas zitten. Ik ben daar speciaal bekend en weet, dat het onderwijs er buitengewoon goed is.

Een tweede is dit:

Ik weet ook uit eigen ervaring, dat men een kind slechts bij mondjesmaat kennis moet bijbrengen en moet opwekken tot eigen activiteit. Is nu de klas groot, dan zal men zich niet met alle leerlingen te gelijk kunnen bezighouden en de rest aan het werk zetten; en dit zal nog zulk een kwaad effect niet hebben.

Een derde argument ontleen ik aan een ouden schoolmeester, mij niet persoonlijk bekend, maar die van tijd tot tijd per brief zijn hart over zijn grieven in zake het onderwijs voor mij uitstort. Onder andere schreef hij mij het volgende:

> ,,Er zijn niet zooveel menschen met aanleg, lust en liefde voor het vak; als men nu zooveel onderwijzers noodig heeft als tegenwoordig het geval is, dan krijgt men ten slotte mindere krachten voor het onderwijs; en ik heb liever (en dit zal ieder onderschrijven) een klas met 50 leerlingen en een goeden onderwijzer, dan een klas met 25 leerlingen en een onderwijzer, die lui is, die uit het raam kijkt, de courant leest en brieven schrijft."

Zelfs de heer Gerhard zegt: het komt ten slotte niet neer op 40 of 50; daarom gaat het niet. Ik heb dus ook het recht, dat te zeggen; maar hij laat daarop iets volgen, waarin ik hem niet kan bijvallen: dat het wetsontwerp zou zijn een symptoom van de algemeene strooming, die er is naar reactie.

Ik wil hiertegen ten sterkste protesteeren, want uit die woorden zou volgen, dat slechts een zeker deel van de Kamer zou gevoelen voor goed onderwijs.

Ik onderschrijf hetgeen de heer Rutgers gezegd heeft: wij allen voelen voor goed onderwijs en willen dat; wij wenschen allen het kind te geven door het onderwijs een geestesinhoud, waardoor het een goed en gelukkig en ruim denkend mensch kan worden; wij wenschen het de kennis bij te brengen waarmede het zoo goed mogelijk economisch op zijn eigen beenen zal kunnen staan; maar daaruit volgt dan ook, dat, wanneer een wet daartegen een belemmering blijkt te zijn, die wet op den duur moet vervallen.

Hoe men nu in het bijzonder dezen Minister kan verdenken van een poging tot reactie, is mij een raadsel, want deze Minister heeft alle dingen, welke hij in de wet had gebracht, die waren òf concessies aan links òf uit zijn eigen overtuiging voortvloeiden — dat kan ik niet beoordeelen — zooals het vervallen van het ambulantisme van de hoofden, de uniformiteit van het onderwijs, de eenheidsschool, de verbanning van het Fransch van de lagere school, altemaal dingen waarmede ik mij ten eenenmale niet kan vereenigen, in de wet gelaten en met het oog daarop meen ik, dat men van die zijde ten eenenmale het recht mist om dezen Minister reactie en reactionaire gezindheid te verwijten.

Thans nog iets over twee speciale punten.

Ik kan mij aansluiten bij hen, die op het Rijktoezicht en op de uitvoering der Leerplichtwet zouden willen bezuinigen.

Het schooltoezicht moet in hoofdzaak plaatselijk toezicht zijn en men heeft wel eens gezegd, dat het plaatselijk toezicht er eerder op achteruitgegaan dan op vooruitgegaan is.

En wat betreft het kaartsysteem bij de toepassing der Leerplichtwet, ben ik goed ingelicht, dan is het zoo ingericht, dat men op elke school voor elk kind een kaart heeft, en nu hoorde ik eens iemand vergelijkenderwijs de vraag stellen: zal het Ministerie van Justitie, als het een misdadigerstatitiek wenscht aan te leggen, alle Nederlanders op kaarten gaan brengen? Want daar er maar een gering schoolverzuim is, blijft het overgroote deel van de kaarten ledig. Slechts ongeveer 5 pct. van de kinderen maken zich aan schoolverzuim schuldig, zoodat 95 pct. van die kaarten blanco blijven; die papiermassa dient dus tot niets.

In de tweede plaats de opleiding van de onderwijzers.

Ik zeg het met eenigszins andere woorden een van de sprekers van dezen morgen na: hoe kan men toch die opleiding, zooals die op het oogenblik is, slecht vinden, terwijl men hier aan alle kanten toch zooveel onderwijzers in de Tweede Kamer ziet en er op let, tot welke ontwikkeling de tegenwoordige onderwijzersopvoeding leidt? Maar ik zou mij ook willen aansluiten bij degenen, die meenen, dat men het middelbaar onderwijs meer kan laten rendeeren ten aanzien van den onderwijzersstaf; dit is intusschen wel een quaestie van getallen, dat begrijp ik, die men niet zoo dadelijk kan beoordeelen, wanneer men nog niet alle getallen, die betrekking hebben op het aantal onderwijzers, dat men thans jaarlijks noodig zal hebben, en dat wordt afgeleverd, precies in het hoofd heeft.

Maar er is een andere algemeene gedachte, die een lievelingsdenkbeeld van mij is en die ik bij deze gelegenheid even zou willen uiten. Dat is deze gedachte, dat men de capaciteiten van de jonge meisjes uit den gegoeden stand meer dienstbaar zou maken aan het onderwijs. Dat meisje uit den gegoeden stand geniet een dure en goede opvoeding. De meesten trouwen natuurlijk na eenige jaren, maar soms verloopen daar verscheidene jaren tusschen. In die jaren vergeten zij vrijwel wat zij geleerd hebben, of het moest zijn dat zij nu en dan op een bal nog eens een beetje in een of andere buitenlandsche taal keuvelen met een cavalier. Zij leveren daardoor niets af voor de goede opvoeding, die zij hebben genoten, en leiden feitelijk een doelloos en ongelukkig leven. Nu beginnen deze meisjes door de tegenwoordige omstandigheden meer haar brood te verdienen, werk te zoeken. Maar het heeft mij getroffen, dat dat werk bijna altijd ligt op kantoorgebied, en ik weet, dat die meisjes daar ongelukkig zijn. Dat werk bevredigt ze niet. Waarom haar dat werk zoo aantrekt, begrijp ik niet. Nu zou ik meenen, wanneer men die meisjes kon trekken naar de lagere school, zooals in Zwitserland veel gebeurt tegenwoordig, dan zou dat voor haar, omdat het haar natuurlijke vocatie is, een ontzaglijke winst zijn aan levensvreugd en aan gemoedsrijkdom en tevens een ontzaglijke weldaad voor het volkskind; het zou ook een sterken band vormen, die nu ontbreekt. Ik geloof, dat men in die richting veel zou kunnen bereiken door propaganda in ruimen kring, maar is geloof ook, dat het mogelijk zou zijn op dit punt een zekeren dienstplicht te vormen. Men heeft vele systemen van dienstplicht op dit punt ontworpen, die ik altijd verworpen heb, omdat ik vond, dat zij veel te ver gingen. Dit is echter een eenvoudig denkbeeld, dat, naar ik geloof, tot op zekere hoogte wel zou zijn te verwerkelijken. Laat ik er aan toevoegen, dat de ontwikke-

(van Dorp e. a.)

ling, die deze meisjes op de scholen krijgen, haar in staat stelt om in buitengewoon korten tijd het onderwijzersexamen te doen.

Ten slotte dit. Er heeft eens iemand tot mij gezegd, dat alle kwaad in de wereld voortspruit uit achterdocht en angst bij de menschen. Prof. Oppenheim placht te zeggen, dat het Staatsrecht gebaseerd moet zijn op het vertrouwen van het volk. Ik meen, dat in deze Kamer vertrouwen moet zijn tusschen de verschillende politieke partijen. Wij zullen een heel eind verder zijn, als rechts en links elkander niet voortdurend verdenken van voordeelen te willen behalen op het punt van de school en als speciaal links niet de gedachte blijft toegedaan, dat de bijzondere school en de school met den Bijbel als een soort gift zijn te beschouwen, waarvoor men niet angstig genoeg kan zijn.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik wensch enkele woorden te zeggen over dit voorstel tot wijziging van de wet op het lager onderwijs, maar vooraf wil ik een paar opmerkingen wijden aan enkele dingen, welke mejuffrouw van Dorp in dit verband heeft gezegd. Het is volkomen juist, als er ten opzichte van mejuffrouw Westerman, en nog meer ten opzichte van mej. van Dorp, wordt gezegd, dat wij hier stemmen uit het verleden hooren.

Wat mejuffrouw van Dorp eigenlijk wil — mejuffrouw Westerman heeft zich erg in de ruimte gehouden — is een ontketening van een nieuwen, nl. van den ouden, schoolstrijd. Dat er weer een schoolstrijd zal komen bij al de strijden, welke wij reeds hebben, daarvan ben ik overtuigd, maar de schoolstrijd, welken wij gehad hebben, is voorbij.

Aan de pacificatie heeft onze partij niet kunnen meedoen, omdat zij eerstens niet in de Kamer was, maar ook buiten de Kamer heeft zij in geen enkel opzicht er aan medegedaan; en één van de groote redenen, bij andere, waarom wij indertijd candidaten hebben gesteld tegenover de Kamer, die zoo gaarne in haar geheel wilde blijven zitten, is geweest die zoogenaamde pacificatie op onderwijsgebied. Nu is er hier gezegd, dat na en bij de wet, die die pacificatie bracht, er bevrediging was en een overtuiging, dat men recht had op een betere voorziening in het onderwijs. Dat zijn optimistische tonen, die in geen enkel opzicht gerechtvaardigd zijn. De werkelijkheid is geweest, dat in de Kamer heeft plaats gehad een koop en een verkoop; aan den eenen kant is het algemeen kiesrecht verkocht en aan den anderen kant is het openbaar onderwijs verkocht. Die twee dingen heeft men in één koop samengevat. Men heeft gekregen een slecht onderwijs en men heeft gegeven een slecht algemeen kiesrecht, om beide partijen te bevredigen. Datgene wat ongetwijfeld mannen als Ketelaar en misschien menschen van de S. D. A. P. als voorwaarden wilden stellen voor dien koop, die later gesloten moest worden, hebben zij niet in den koop meegekregen, afgescheiden daarvan, dat het indertijd ingevoerde systeem m. i. elke wezenlijke verbetering van het onderwijs voorgoed in dit land afsnijdt, zoolang dat systeem althans blijft bestaan.

Mijnheer de Voorzitter! Waarom zeg ik nu dat mejuffrouw van Dorp hier een ouden schoolstrijd ontwikkelt? Niet omdat ik het niet met haar eens zou zijn, dat het desbetreffende artikel uit de Grondwet zou moeten worden verwijderd. Dat is ook mijn meening. Maar die schoolstrijd en al die loktonen, die mejuffrouw van Dorp en de heer van Houten naar den kant van de overzijde en ook naar den kant van deze zijde laten hooren, willen dit zeggen, dat, nadat zij zelf medegeholpen hebben om het openbaar onderwijs, voor zoover het werkelijk voor het volk wat kon wezen, te vermoorden, zij nu bezig zijn, nadat zij principieel een volkomen ondemocratisch onderwijs hebben gebracht, dat beginsel in zijn grondvesten in dienst te stellen van het kapitalisme, en nu nog bij het bijzonder en het openbaar onderwijs probeeren te vermoorden al datgene wat op dien grond nog maar eenigszins democratisch kan zijn.

Ik zal natuurlijk niet ingaan op alle quaesties, die door mejuffrouw van Dorp aan de orde zijn gesteld, maar zooals dat Kamerlid de zaak beziet, wil dit niets anders zeggen, dan den Bijbel nog meer gebruiken in dienst van het kapitalisme. Zij wil de onderwijzers, die zij recruteeren wil uit een bepaalde klasse, met een andere ontwikkeling dan de volksklasse, nog meer stellen in dienst van het kapitalisme. Het geheele ideaal van mejuffrouw van Dorp is inderdaad van den volmaakt verleden tijd en is om hier in Nederland te krijgen de Protestantsche Pruisische Staatsschool, die er misschien door medewerking van deze Hollandsche *diehards* ook zàl komen, indien er niet tegen wordt gestreden door degenen, die wat voor het onderwijs gevoelen. Zoo zie ik hetgeen mejuffrouw van Dorp hierover gezegd heeft.

(Wijnkoop.)

Ik moet nog op iets wijzen, wat mejuffrouw van Dorp gelieft te poneeren. De oude strijd, die mejuffrouw van Dorp wil, is afgeloopen, en indien er een schoolstrijd komt op grond van dit ontwerp, zal het een andere moeten zijn. Maar mejuffrouw van Dorp doet alsof eigenlijk haar sexegenooten hier een soort privilege zouden hebben om het onderwijs beter te kunnen geven en beoordeelen. Zij heeft wel bescheiden zich zelf op den achtergrond gehouden en gezegd, dat zij er niet veel van weet, en ik zal bij de behandeling verder zien of haar sexegenooten werkelijk zooveel liefde voor het onderwijs hebben.

Ik heb hier door mejuffrouw van Dorp weer harde economische noten hooren kraken: zij had het voortdurend over economisch rendement en nuttig rendement en over bezuiniging, die komen moet. Misschien zijn dat beste eigenschappen voor een huisvrouw, maar het heeft niets te maken met de groote zaak van het onderwijs, want als het onderwijs goed wil worden, dan zal dat moeten kosten — en dat dient mejuffrouw van Dorp te weten — veel geld. Wie zegt dat hij veel voor het onderwijs gevoelt, kan niet beginnen met den financieelen factor uit te schakelen. En wat hebben wij hier van mejuffrouw van Dorp gehoord? Zelfs ten aanzien van het zoo belangrijke punt van de grootere klassen komt zij met een aantal troostgronden. Die gronden leken mij ook op zich zelf niet, maar als men zooveel liefde voor het onderwijs heeft, moet men in het geheel niet met troostgronden in deze komen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Gerhard heeft dit eene juiste geluid doen hooren: *vae victis*. De strijders voor goed volksonderwijs zijn hier sedert jaren overwonnen — en nu is men bezig, misbruik van die overwinning te maken. De heer Gerhard gevoelt dat wel, maar hij wil natuurlijk niet erkennen, dat zijn partij heeft meegeholpen om die strijders in den hoek te duwen. Maar wij hebben van den aanvang af tegenover den Minister gezegd — wat iets anders is dan het geniale, dat de heer van Zadelhoff in hem zag — dat hij is een onderwijs-dictator, die al het goede voor het volk uit het onderwijs neemt, en dit heeft verslechterd, eerst met zijn principieele wijziging, en thans met zijn bezuinigingsvoorstellen. Als hij er inderdaad een eer in stelde, als eerste Minister van Onderwijs er wat van te maken, dan had hij moeten weigeren op het onderwijs te bezuinigen, vóórdat zijn overige ambtgenooten hadden aangetoond, dat zij in gelijke mate op hun deel van de Regeeringstaak hadden bezuinigd. Het tegendeel is waar. De Minister vat zijn taak zeer licht op, holt de andere Ministers met zijn bezuiniging vooruit en brengt het onderwijs nog dieper in den put. Dit wetsontwerp is de proef op de som, dat deze Minister is de schakel in de kapitalistische macht, die niet alleen op het onderwijs wil bezuinigen, maar dat tevens belangrijk wil verminderen, omdat het onderwijs zoo'n machtig middel is in den klassenstrijd. Ik heb mij dan ook altijd verzet tegen dezen Minister.

Het is onjuist te beweren, dat de pacificatie op zuiver onderwijsgebied een verbetering is geweest; zij is juist het tegenovergestelde, heeft opgeheven alles wat aan wezenlijke verbetering kan worden bereikt. En men is nog niet tevreden: de heer Rutgers heeft verteld van zijn onvervulde wenschen, wat slechts beteekent, dat het nog belangrijk minder moet worden.

Het is merkwaardig, dat de heer van Wijnbergen heeft gezegd, dat de eenheid op onderwijsgebied nog niet zoo slecht is.

Hij wil desnoods wel een eenheidsschool, als het maar een Roomsch-Katholieke eenheidsschool is. Juist van dien kant

(Wijnkoop.)

heeft men ons vaak aangevallen. Wij hebben er nooit doekjes om gewonden, voor ons is onderwijs niet een quaestie van financiën, maar een quaestie van principe. Dat principe is de eenheidsschool, maar een eenheidsschool met een principe er achter. Natuurlijk is dat niet een negatief principe, dat er geen politieke of religieuze dogmata mogen zijn, dus noch de manieren van mejuffrouw van Dorp, noch de manieren van den heer van Wijnbergen, maar dat het leven zelf, dus de arbeid, en niet de arbeid ten dienste van een andere klasse, maar de arbeid ten dienste van den mensch zelf, moet zijn de basis van de school. Nu zegt men: men kan niet zeggen, hoeveel kinderen eigenlijk in een klasse moeten zitten. Natuurlijk zijn zulke dingen niet op te lossen in theorie, maar alleen aan de hand van een bepaalde practijk. Maar wel zeg ik dit: zoolang men niet de arbeids-eenheidsschool brengt, zoolang men niet het kind brengt tot eigen activiteit in de eerste plaats, en uit die activiteit het denken en het wezen laat opgroeien, zoolang de aan het kapitalisme ontleende eenzijdig-intellectualistische wijze van onderwijs geven blijft bestaan, zoolang is het voor het kind een marteling, de heer Ketelaar wees daarop in zekeren zin ook te recht, in een grootere klasse te moeten zitten. Die marteling, die men kent uit verhalen van andere landen en die men ook in ons land gekend heeft en nog kent, zal men opnieuw invoeren. Zoolang men niet aan de school ten grondslag legt het principe van den arbeid en van de eigen activiteit van het kind, zoolang zal vergrooting van het aantal leerlingen per klasse zijn ten nadeele van het kind en ten nadeele van de maatschappij, ten minste als men de opvatting heeft, dat de maatschappij bedoelt zooveel mogelijk zelfstandige menschen voort te brengen. Als men aan de maatschappij het doel geeft, dat de kapitalisten niet uitspreken, maar dat zij toch beoogen, de andere klasse er onder te houden en daarvan te maken het best mogelijke instrument, dan hebben de Minister en mejuffrouw van Dorp en allen die den Minister steunen, al schijnt het anders, gelijk, en moet men op het aantal leerlingen per klasse niet letten, dan komt het er niet meer op aan. Als men echter zooveel mogelijk nog van de kinderen maken wil, moet men de klassen klein maken, en dan naar mijn meening kleiner dan 30, maar dan is de manier waarop de Minister het aanpakt, die de klassen weer grooter wil maken, de allerergste.

De heer **Boon**: Hoe groot is het maximum aantal leerlingen per onderwijzer in Rusland?

De heer **Wijnkoop**: Ik heb al bij vorige gelegenheden opgemerkt, dat Rusland inderdaad deze methode aan de nieuwe scholen ten grondslag legt, maar ik heb al gezegd, het is den heer Boon misschien ontgaan, dat men de school een anderen grondslag moet geven, en dat op dien anderen grondslag de practijk kan uitmaken, welk getal kinderen per leermeester mogelijk is. Maar spreekt men hier over de school, dan is het de school met de eenzijdige intellectualistische — eigenlijk is dat dat een te mooi woord — wijze van opvoeden, en die school wordt een marteling voor het kind als men het aantal kinderen per klas grooter maakt dan het op het oogenblik al is.

Dat ook op andere wijze de *diehards* van links en van rechts op schoolgebied elkaar de hand gegeven hebben, is wel gebleken uit de manier, waarop in het *Handelsblad* over die dingen wordt gesproken, en feitelijk komt hetgeen mejuffrouw van Dorp wil — zij het ook uit andere principes — op hetzelfde neer als wat de heer van Wijnbergen wil.

Dat komt ook duidelijk uit bij de manier, waarop mejuffrouw van Dorp over de onderwijzers heeft gesproken. De onderwijzers komen er eigenlijk niet zoo erg op aan, zegt mejuffrouw van Dorp, al drukt zij het wellicht niet zoo uit. Als zij zoo spreekt over de jongedames uit de klasse, waaruit mejuffrouw van Dorp zelf voortkomt, meisjes, die zich vervelen op kantoor en nu maar wat anders beginnen en onderwijzeres worden, is dat een bewijs, dat zij niet weet wat een onderwijzer behoort te zijn. Er is wel geprobeerd, ook bij andere discussies, de onderwijzers zonder meer op één lijn te stellen met andere arbeiders. Dat is onjuist. In een maatschappij — ik weet niet, of ze zoo heel dichtbij ligt — waarin ieder arbeider volkomen zeker is van zijn bestaan, behoeft men voor den onderwijzer geen aparten materieelen grondslag te vinden voor zijn bestaan, maar in een maatschappij, waarin dat nog niet het geval is, zal men aan den onderwijzer eer een beteren materieelen grondslag moeten geven dan een, die minder of zelfs maar gelijk is aan dien van den gewonen arbeider, en de arbeiders zullen de eersten zijn om, als zij over hun eigen zaak nadenken, dat toe te geven. De onderwijzer is een buitengewone arbeider. Men kan van hem niet zeggen, dat het er niet op aankomt, of hij wat meer of wat minder werk te doen heeft, of hij nog allerlei kleinigheden te doen heeft, die wel bij zijn werk passen, maar niet de hoofdzaak er van uitmaken. De onderwijzer heeft een zeer belangrijke taak, die op het oogenblik niet zoo erg in eere is — ik zal niet zeggen, dat de onderwijzers op het oogenblik net zoo min in eere zijn als de dominees. De onderwijzer moet, naar zijn meening, ook door den materieelen grondslag van zijn bestaan behoorlijk vrijgemaakt kunnen worden, vrij ook naar den geest, om zijn onderwijs zoo goed mogelijk te kunnen geven. En de manier — ik vind het een minachtende manier — waarop mejuffrouw van Dorp over dergelijke dingen lichtvaardig heenglijdt, bewijst wel, dat zij — en er zijn er meer van die soort — den onderwijzer beschouwt als iemand, die niets te doen heeft en nu maar in het onderwijsvak wordt geplakt, zooals men dat doet met juffers uit haar klasse.

Mijnheer de Voorzitter! Dat is inderdaad de meer dan volmaakt verleden tijd. Het is wel heel lang geleden geweest, dat ieder in Nederland, in de Engelsche en de Pruisische landen, die niet veel anders te doen had, wel bij het onderwijs werd ondergebracht. En nu er ten slotte na veel moeite en strijd een verbetering gekomen is, wil men die weer terugdraaien! Dat is een van de dingen, die ten nauwste met het optreden van dezen Minister samenhangen.

Als men bezuinigen wil — ik wil absoluut niet bezuinigen op het onderwijs — is niet alleen deze voorwaarde aan den Minister te stellen, dat eerst zijn ambtgenooten moeten aantoonen, dat zij veel meer bezuinigen op hun Departement dan hij op het zijne. Als men op het onderwijs bezuinigen wil, dan moet men niet beginnen beneden, maar boven. Ik zou de laatste zijn, die voor het hooger onderwijs minder geld ten koste zou willen leggen dan op het oogenblik daaraan ten koste wordt gelegd. Maar als men wil bezuinigen, moet men bij het hooger onderwijs beginnen. Hier wordt het tegendeel gedaan. Ik begrijp dat, omdat het bij het hooger onderwijs op zeer geschoolde krachten voor het behoud van het kapitalisme aankomt. Maar ik houd mij aan de woorden van de heeren. Zij spreken daar liefst niet over, zij verdoezelen dat en zij zeggen, dat het een geldquaestie is. Welnu, als het een geldquaestie is, laat men dan beginnen boven aan en niet onder aan. Ik voor mij heb altijd betreurd de manier, waarop deze Minister tegenover het Fransch is opgetreden. Ik sta niet op het standpunt, dat alles moest blijven zooals het indertijd was. Maar ik sta wel op het standpunt, dat het juist voor de volkskinderen noodzakelijk is, dat zij door middel van een vreemde taal de mogelijkheid krijgen om inzicht te krijgen in een andere soort cultuur. Dat heeft niets te maken met de uitvoering, de uitvoering daarvan kan heel slecht zijn, maar principieel sta ik op dat standpunt.

Thans nog een enkel woord over het petitionnement. Dat is schitterend geslaagd, niettegenstaande er ontzettend weinig tijd aan ten koste is gelegd. Ik ben het eens met hen, die zeggen, dat indien men er meer tijd aan had kunnen besteden er nog veel meer handteekeningen onder zouden zijn gekomen, al wil ik op het oogenblik mij niet in gissingen omtrent de hoegrootheid van dat getal verdiepen. Dat toont aan, dat er bij ons volk nog altijd een groote belangstelling bestaat voor het volksonderwijs. Twintig jaar geleden was dit een onderwerp van discussie in alle volksvergaderingen. De tactiek van rechts en links, zoowel van de liberale als van de democratische partijen, heeft het onderwijs in het verkeerde hoekje geplaatst. Dat moest volgens de partijbesturen

35ste VERGADERING. — 13 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Wijnkoop.)

op een bepaalde wijze worden besproken en alles wat uit het volk zelf voortkwam werd naar beneden geslagen. Desondanks zien wij, dat nu, nu er een aanslag op het onderwijs wordt gepleegd, gelijk deze eerste Minister van Onderwijs heeft durven doen, het volk zelf toch weer opkomt. Dat vind ik prachtig. En dat is een bewijs, dat bij de partijen van links, de liberale partij, de socialistische partij en ook de democratische partij, die toch altijd getracht hebben voor goed onderwijs wat te voelen, wat meer optimisme had behooren te heerschen over hetgeen bij het volk zelf te bereiken viel. Men had altijd den strijd van het volk en de onderwijzers voor goed onderwijs vrij moeten laten gaan. Maar men heeft integendeel, door de organisaties, ook den Bond van Nederlandsche Onderwijzers, te spannen voor het karretje van bepaalde politieke partijen, al wat uit het volk en de onderwijzers opkwam op bepaalde wegen geleid en op die wijze den strijd voor beter onderwijs verzwakt. Als men nu ziet, dat ondanks dat alles er zooveel onder het volk leven, die voelen voor een goed onderwijs, dan is daaruit op te maken, dat als in ons land eens een referendum werd gehouden, onze onderwijswetgeving, speciaal deze wet van den heer de Visser, er wel heel anders voor zou staan. Als wij in deze Kamer vrij over deze wet spreken, en de meerderheid van de Kamer dan toch het hart had om dezen aanslag op het onderwijs door te voeren, dan ben ik er van overtuigd, dat bij een behoorlijke behandeling in het land wij in staat zouden zijn, om aan de wetgeving van dezen Minister inderdaad den doodsteek te geven, als dit petionnement — maar het is hier geen democratisch land — kon worden omgezet in een referendum; dàn weet ik zeker, dat er van dit wetsontwerp niets terechtkwam.

Dat moet de Kamer toch ook iets zeggen. Zelfs die oud-liberalen, die veel meer om de Kamer geven dan ik — die mij laatst immers gevraagd hebben: hoeveel menschen hebt gij hier gebracht, waarop ik heb geantwoord, dat ik daar niet veel om geef, want dat ik alleen geef om de krachten, die in het volk zèlf leven, en dat volk bemoeit zich nu eenmaal niet altijd op de gewenschte wijze met de Kamerverkiezingen — die oud-liberalen, die in deze Kamer zien een soort Volksvertegenwoordiging, die moesten toch zeker letten op deze stem van het volk, dat zich op deze spontane wijze heeft uitgesproken, en niet doen als mejuffrouw Westerman, die eenige zoetige woorden geeft van: wij weten het nog niet, het kan zus of zoo uitvallen! Zij moest er liever met haar partij voor opkomen en zeggen: deze wet, daar denken wij niet aan. Ik laat nu daar, wat men aan de overzijde onder de democraten, die daar dan zouden zitten, zou moeten doen. En al wil ik nu niet zeggen, dat ik de heeren aan deze zijde democraten noem, deze liberalen, die het Parlement als Volksvertegenwoordiging zoo hoog beweren te houden, hadden moeten zeggen in plaats zich zoo angstvallig te houden: deze wet is voor ons onaannemelijk.

Er is en blijft bij deze zaak altijd nog dit treurige punt, dat men maar steeds de gemeenten op zwaardere kosten brengt. Ik sta, wat de practijk van deze zaak betreft, en ook het principe moet daarmede samenhangen, op het standpunt, dat ik het uitstekend vind, dat het onderwijs Rijkszaak is en wel in dien zin, dat daarvoor door den Staat de algemeene normen moeten worden aangegeven en dat de Staat moet geven het allerbelangrijkste, het geld. Men moet echter aan de gemeenten overlaten op welke wijze ten slotte in bepaalde gemeenten het onderwijs zoo goed mogelijk kan worden gemaakt. Hier doet men het tegendeel. Men opent voor angstvallige gemeentebesturen, en helaas, door de dictatuur, die tegenwoordig van uit den Haag op de gemeentebesturen wordt uitgeoefend, wordt dat in de hand gewerkt, het middel, om maar zoo weinig mogelijk te doen.

Wanneer men, zooals ik, de eer heeft lid te zijn van een gemeenteraad, dan hoort men iederen keer, als men daar over deze dingen praat: wij kunnen het niet helpen, het is de schuld van de Regeering, en als de Regeering maar wil, dan willen wij ook. Dat is een tactiek, die er toe leidt, zooals ook door den heer Ketelaar zeer te recht is opgemerkt, dat in een plaats als Amsterdam, en misschien ook in andere plaatsen, stemmen opgaan om een slechter regeling te treffen, met het

(Wijnkoop e. a.)

oog op de komende wijziging van de Lager-onderwijswet, terwijl men nog niet eens weet, of deze Kamer ze zal aanvaarden al dan niet.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb hierbij in het kort mijn standpunt ten aanzien van deze wet uiteengezet. Al zal dit ontwerp ook in enkele onderdeelen veranderd worden en misschien iets minder erg worden, waartoe ik natuurlijk gaarne mijn steun zal verleenen, toch blijft deze wet om de redenen, die ik heb aangevoerd, voor onze fractie volkomen onaannemelijk.

De heer **Heukels**: Mijnheer de Voorzitter! Waar drie mijner politieke vrienden reeds aan de algemeene beschouwingen deelnamen, zou ik gevoeglijk het zwijgen hebben kunnen bewaren, indien door één hunner gelijk met het bespreken der opleiding het vraagstuk der schoolexamens was onder het oog gezien.

Mijnheer de Voorzitter! De noodzakelijkheid der bezuiniging op de Staatsuitgaven is zóó evident, dat het voor mij vaststaat, dat ook het lager onderwijs daarin zijn deel zal moeten bijdragen.

Gelukkig, dat elke bezuinigingsmaatregel op dit gebied niet noodwendig een verslechtering van het onderwijs behoeft te beteekenen.

Een dergelijke bezuiniging, Mijnheer de Voorzitter, zou zeker zijn het invoeren van het schoolexamen op de Rijkskweekscholen en de nader aan te wijzen bijzondere kweekscholen. Bij de tegenwoordige inrichting der examens toch zijn noodig eenige schoolopzieners en een groot aantal deskundigen, terwijl het schoolexamen slechts betaling vraagt uit 's Rijks schatkist van enkele gecommitteerden.

In plaats van verslechtering van het onderwijs uit dezen maatregel te duchten, mag een groote verbetering van de opleiding als resultaat worden ingewacht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik acht het thans niet noodig aan te toonen, dat de inrichting onzer hedendaagsche onderwijzersexamens den vooruitgang van ons onderwijs sterk belemmert.

Gebondenheid is het kenmerk onzer examens.

Met het schoolexamen komt er vrijheid in de opleiding en van die vrijheid verwacht ik een opbloei van ons onderwijs.

In het Voorloopig Verslag las ik dan ook tot mijn blijdschap, dat een regeling werd te gemoet gezien, waardoor bestaande opleidingsinrichtingen spoedig konden worden aangewezen, om zelf hun examens te kunnen afnemen.

Maar mijn blijdschap duurde niet lang. Eerst las ik tot mijn verheugenis, dat Zijn Excellentie wilde trachten in de opleiding die verbeteringen aan te brengen, die mogelijk bleken, maar even verder werd ik zeer teleurgesteld toen ik moest lezen in de Memorie van Antwoord, dat het verleenen van een jus promovendi past in het opleidingsstelsel van de nieuwe wet, maar niet in dat van de thans nog bestaande.

Dit wordt door Zijn Excellentie wel gezegd, maar met geen enkel woord aangetoond, terwijl toch de „Kweekschoolbond" van de weinige verbeteringen, die nog in deze technische herziening aan te brengen zijn, juist deze zou kunnen verwachten, dat de vrije examens zouden worden ingevoerd.

Wij zouden dan ook gaan in de richting die wij bij bijna al onze examens op dit oogenblik hebben. De H.B.S. en het gymnasium hebben hun schoolexamen. In andere landen kent men die examens reeds jarenlang, o. a. in Duitschland en Zwitserland, en het zou mij dan ook grootelijks verheugen, wanneer Zijn Excellentie nog de gelegenheid zou kunnen vinden om voor den fatalen termijn van 31 December 1935 nog een uitweg te vinden, waardoor wij zoo spoedig mogelijk — liever het volgende jaar dan over 2 jaren, — de vrije examens zouden kunnen te gemoet zien.

Ik heb daarop eenige hoop gekregen toen bij de redevoering van den heer Gerhard Zijn Excellentie interrumpeerde, dat er toch nog een artikel is — ik heb het niet kunnen vinden — dat uitzicht opent op verbetering in de opleiding.

Wanneer Zijn Excellentie dat artikel zou willen aanwijzen en mij daarin ook kon aantoonen dat daardoor ingevoerd zou kunnen worden het vrije schoolexamen, dan geloof ik, dat Zijn Excellentie aan het onderwijs in het algemeen een grooten dienst zou hebben bewezen, en hij daarmede speciaal

(Heukels e. a.)

een dienst zou bewijzen aan de richting die ik voorsta, omdat wij dan bij onze vrije school ook zouden hebben het vrije examen.

De heer de Visser, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met de opmerking, dat de toon, die in het debat is gehoord, en ik mag er bijvoegen: de toon, die buiten de Kamer op vergaderingen is vernomen, over het algemeen een welwillende is geweest en gelukkig verschilt van dien, welken wij wel eens bij vorige gelegenheden buiten de Kamer hebben vernomen.

Ik heb mij daarin zeer verblijd, omdat het debat des te zakelijker kan worden gevoerd en er des te meer kans op bestaat, dat wij elkaar vinden om het ontwerp van wet zooveel mogelijk ten voordeele èn van de schatkist èn ook van het onderwijs zelf te doen dienen.

In het bijzonder breng ik dank aan die geachte afgevaardigden, die hun steun aan het ontwerp hebben toegezegd, en wien het daarbij aan woorden van waardeering voor mijn persoon en mijn werk niet ontbroken heeft.

Met den heer van der Molen ben ik het volkomen eens, dat, wanneer bij die aangename klanken hier of daar buiten de Kamer een enkele dissonant is vernomen, die eerder den persoon zelf raakt, die ze deed hooren, dan dengene, tegen wien die opmerking was gericht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch daaraan toe te voegen, dat ik zelden in mijn leven geroepen ben geroepen, ook in mijn leven als Minister, om een zoo onaangename taak te vervullen als mij thans is opgelegd. Ik mag dan ook eerlijk verklaren, dat, wanneer ik mijn eigen neiging ware gevolgd en niet van een zeker plichtsbesef ware doordrongen geweest, ik die taak oneindig liever op de schouders van anderen had zien gelegd dan dat ik ze op eigen schouders had genomen.

De omstandigheden van den tijd nopen echter op elk gebied tot bezuiniging, en nopen daartoe ook op het terrein van het onderwijs en nu was er veel voor te zeggen, dat dezelfde Minister, die de wet van 1920 had tot stand gebracht, haar ook aanpast aan de eischen van dezen tijd.

Nu wil ik op den voorgrond stellen, dat de klacht, die van verschillende kanten is geuit, als zou de Onderwijsbegrooting een onevenredig deel van de bezuiniging dragen en in de tweede plaats op die Onderwijsbegrooting zelf het lager onderwijs speciaal te zeer zijn getroffen, mij voorkomt onjuist te zijn.

De heer Ketelaar toch heeft de opmerking gemaakt, die door een paar andere sprekers is herhaald, dat waar de algemeene regel zou geweest zijn een bezuiniging van 17 pct. op alle begrootingen toe te passen, de begrooting voor Onderwijs in het bijzonder zou getroffen zijn door een bezuiniging van 30 pct., en dat dus deze begrooting bij de andere begrootingen in dit opzicht zou zijn ten achter gesteld.

Mijnheer de Voorzitter, niets is minder waar dan dat, en ik hoop dit met enkele opmerkingen duidelijk te kunnen maken.

Het parool was: 17 pct. bezuinigen op het toegestane eindcijfer van elke begrooting voor 1922. Die regel van 17 pct. bezuiniging op het eindcijfer van iedere begrooting moest dus natuurlijk ook op de Onderwijsbegrooting worden toegepast. Voor 1922 was het eindcijfer van die begrooting f 148 257 798 of rond 148 millioen gulden. 17 pct. was daarvan, afgerond, f 25 000 000. Voor 1923 moest dus het eindcijfer van de begrooting van 148 millioen gulden met 25 millioen gulden — dat is met die 17 pct. — worden verminderd, en dus teruggebracht worden, om deze begrooting op gelijken voet te behandelen met de andere begrootingen, tot 123 millioen. In werkelijkheid — en daaruit blijkt, hoe weinig er van die klachten waar is — is het bedrag der begrooting f 151 548 313 of ongeveer 28,5 millioen te veel. Dit laatste bedrag van 28,5 millioen te veel zal nu, om te kunnen komen tot een bezuiniging van 17,5 pct., moeten worden gevonden door perspectieven ter besparing, van welke dit ontwerp er een is.

Daaruit blijkt, dat de beschouwing, alsof men aan het

(Minister de Visser.)

Departement van Onderwijs — zooals de heer Wijnkoop zeide — ietwat luchthartig had toegegeven aan een eenzijdige besparingszucht tegenover de besparingen van de andere begrootingen, — ik zal het zacht uitdrukken — niet juist is; de cijfers zijn daarmede in flagranten strijd. Ik geloof dan ook, dat geen lid van de Kamer, hoe ook op de hoogte van zaken, op deugdelijke gronden de bestrijding zal kunnen volhouden, die in eersten termijn is geleverd, nl. dat het onderwijs er percentsgewijze het slechtst voor zou zijn komen te staan.

In de tweede plaats zij mij een opmerking veroorloofd aan het adres van mejuffrouw Westerman, dat namelijk op de afdeeling Lager Onderwijs een onevenredig gedeelte is bezuinigd.

De toestand is zoo.

Hooger Onderwijs staat voor ongeveer 12 millioen op de begrooting; Middelbaar met 8 millioen; Nijverheid met 15 millioen; Kunsten en Wetenschappen, waaronder wetenschappelijke instellingen, Rijksarchief, openbare leeszaal, volksuniversiteiten, enz., met 3 millioen en Lager Onderwijs ten slotte met 100 millioen. De begrooting dus, die globaal getaxeerd op 150 millioen komt, heeft alleen ten laste van het lager onderwijs 100 millioen.

Nu ben ik er in de eerste plaats op uit geweest — en daarom is ook niet juist, wat de heer Wijnkoop beweert, dat mijn fout is, dat ik niet van boven, maar van onderen af begonnen ben — op elken tak van onderwijs te bezuinigen, hoewel uit de cijfers blijkt, dat proportioneel genomen wel degelijk op de afdeeling Lager Onderwijs het meest bezuinigd moet en kan worden.

Wat de bezuiniging op de andere afdeelingen betreft, wil ik memoreeren, dat ik de curatoria van elke universiteit reeds een paar maanden geleden heb aangeschreven, dat op het materieel, begroot voor 1923, minstens 10 pct. moest worden bezuinigd; dat in de tweede plaats zoogoed als geen enkele nieuwe assistent — hoe groot ook het getal studenten bij de natuurkunde of de medische faculteiten mocht zijn — zou worden gegeven, en dat verder geen enkel gewoon professoraat aan de bestaande professoraten zou worden toegevoegd, wat in de practijk hierop neerkomt, dat de meeste hoogleeraren harder moeten werken dan tot nu toe het geval is geweest.

Eindelijk heb ik voor het hooger onderwijs in uitzicht gesteld de benoeming van een commissie om te trachten ook dáár meer bezuiniging te krijgen dan er aanvankelijk reeds verkregen is.

Met die gegevens voor oogen, gaat het niet aan om hier de stelling te verkondigen: gij begint bij het lager onderwijs, maar ge moest beginnen bij het hooger, daar ik, zooals verder nader zal blijken, over de gansche linie van het onderwijs tracht zooveel mogelijk te bezuinigen.

Op het middelbaar onderwijs hebben wij reeds hetzelfde systeem toegepast. In voorbereiding zijn, zooals in de Millioenennota is medegedeeld, maatregelen om de klassen te brengen op 30 leerlingen, ten einde tot bezuiniging te komen. Ook worden maatregelen overwogen ten opzichte van de salarieering van de leeraren bij het middelbaar en het voorbereidend hooger onderwijs, die tot bezuiniging kunnen dienen. Hetzelfde is in voorbereiding op het gebied van het nijverheidsonderwijs. Ook herinner ik er aan, dat de bouw van alle scholen op het gebied van het middelbaar onderwijs, behalve voor zoover die van de gemeenten betreft, stop gezet is, zoodat er thans op het gebied van het middelbaar en het voorbereidend hooger onderwijs geen nieuwe Rijkshoogereburgerschool, geen particulier gymnasium, geen particulier lyceum, geen particuliere hoogereburgerschool meer kan worden opgericht. En hetzelfde is het geval met het nijverheidsonderwijs, ten aanzien waarvan hier al zoo menigmaal vragen zijn gesteld, zooeven nog door den heer van der Molen.

Hoe ter wereld kan men dan ook een oogenblik de stelling volhouden, dat ten opzichte van het lager onderwijs een onevenredige bezuiniging wordt voorgesteld bij dit wetsontwerp ten bate van de andere takken van onderwijs, welke ik heb genoemd?

Om de zaak geheel reëel te nemen, wil ik er zelfs dit nog aan toevoegen.

(Minister **de Visser.**)

Iedereen zal toestemmen — misschien gedwongen, maar als hij eerlijk is, zal hij dat toch moeten doen —, dat bij den tegenwoordigen financieelen toestand van het Rijk een budget van onderwijs, waarbij alleen het lager onderwijs 100 millioen per jaar van Rijkswege verslindt, onhoudbaar is. Er is geen enkele Minister, die hier plaats zal nemen, die zal kunnen volhouden, dat dit in de pijnlijke financieele omstandigheden, waarin ons land zich op het oogenblik bevindt en ook in de volgende jaren zal verkeeren, zoo zal kunnen blijven. Dientengevolge stond ik voor dit dilemma: òf de salarissen van de onderwijzers verminderen, òf hun aantal verminderen. Een derde bestaat er niet.

En als ik mij dan herinner hetgeen hier een paar jaren geledn geschied is in zake de onderwijzerssalarissen; hoe toen de geheele linkerzijde jaarlijks nog 16 millioen bij de salarissen heeft willen voegen en op 4 leden na de geheele linkerzijde er nog 30 millioen gulden jaarlijks bij heeft willen doen, zoodat dan alleen, wat betreft de salarissen, het budget voor het lager onderwijs zou gekomen zijn op 106 of op 120 millioen gulden, en hoe zelfs nu nog eenige leden beweren, dat de onderwijzerssalarissen thans nog zoo laag zijn, dat daarom de pensioenpremies van 3 pct. en 5,5 pct. niet op deze salarissen verhaald mogen worden en de wachtgeldregeling voor alle Rijksambtenaren niet op hen van toepassing moet zijn, dan vraag ik, of één Minister, ik zou bijna zeggen, zoo dom zou zijn geweest om, in plaats van dit voorstel, een in te dienen tot verlaging dér salarissen van de onderwijzers.

Wij kennen de geschiedenis van twee jaren geleden. Wij hebben toen met 1 stem den slag gewonnen en wanneer wij toen den slag verloren hadden, dan zou hier zijn komen te zitten een Ministerie, dat terstond het budget van onderwijs met ten minste 20 millioen, misschien met 30 millioen, had moeten verhoogen ten bate van de salarieering der onderwijzers, en nu vraag ik, of, gegeven den toestand van het oogenblik van de financiën van het Rijk, een dergelijk Minister niet met een zelfde, ja, met een erger ontwerp had moeten komen, voorstellende nog grooter klassen te maken dan op het oogenblik door mij wordt voorgesteld, om de financiën van het Rijk niet geheel in de war te brengen.

Er was dus ten slotte maar één uitweg om het budget van het onderwijs te verminderen, en dat is de uitweg, dien ik heb aangewezen, en ieder, die het ernstig meent, mag, vóór hij straks zijn stem tegen dit ontwerp uitbrengt, terdege overwegen, of hij andere maatregelen kent om tot bezuiniging van het budget van het lager onderwijs te komen.

De heer Ketelaar: U blijft altijd maar bij Onderwijs; U spreekt in het geheel niet over de andere Departementen.

De heer **de Visser,** Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: De heer Ketelaar schijnt een beetje doof te zijn, want ik heb in den beginne reeds aangetoond, dat het Departement van Onderwijs naar rato niets meer bezuinigt dan de andere Departementen. Integendeel, de Minister van Financiën heeft mij nog de vrijheid gelaten om te pogen voor 25 millioen perspectivische bezuinigingen te vinden, waarvan het nog de groote vraag blijft, of ze reëel zullen gevonden worden.

In de derde plaats voeg ik aan dit alles deze opmerking, wat de financiën betreft, toe. Mijnheer de Voorzitter! Mej. Westerman en andere sprekers hebben gezegd: dezen weg moet gij niet opgaan; niet den weg van vermindering van salaris, ook niet dien van vergrooting der klassen, maar ik heb andere middelen; gij moet bezuinigen op het schooltoezicht, op den scholenbouw, op de administratie en op de schoolgelden. Al deze vier midelen heeft mejuffrouw Westerman genoemd.

Ik wil daarover een enkel woord zeggen.

In de eerste plaats dan wat betreft de bezuiniging op het schooltoezicht. De geachte afgevaardigden, die daarover hebben gesproken, schijnen allen hun eigen verleden te hebben vergeten, behalve mejuffrouw Westerman, die toen nog geen lid van de Kamer was. Men heeft vroeger het systeem van onbezoldigde arrondissementsschoolopzieners gehad. De Bevredigingscommissie en de geheele Kamer hebben toen gezegd: met dat verouderde systeem moeten wij breken; wij moeten krijgen bezoldigde ambtenaren. Unaniem heeft de geheele Kamer dat geaccepteerd. Daarvan was het noodzakelijk gevolg dat, afgescheiden van uitgebreider toezicht met het oog op de vermeerdering van scholen, wij in plaats van onbezoldigde personen bezoldigde ambtenaren moesten gaan betalen.

Daarbij komt in de tweede plaats — en dat schijnt men ook te vergeten —, dat ik tegen de wenschen van velen in het systeem heb doorgezet, dat wij nu hebben en dat veel voordeeliger is dan het systeem, dat anderen wilden, nl. het systeem van 4 hoofdinspecteurs, ik meen 27 inspecteurs en 75 à 80 schoolopzieners. Velen in de Kamer en ook in de Bevredigingscommissie hadden gewild het systeem van 130 schoolopzieners, daarbij 11 inspecteurs en misschien ook nog een inspecteur-generaal. Maar als dit was gevolgd, zouden al die menschen feitelijk in den rang van den tegenwoordigen inspecteur zijn gekomen; ik had hun het salaris niet kunnen geven, wat nu aan de schoolopzieners is verleend en wij waren dus met het schooltoezicht nog veel duurder uitgekomen dan nu het geval is.

Daarom kan men nu wel in het algemeen redeneeren, dat op het schooltoezicht moet worden bezuinigd, maar dan moet ik òf de traktementen verminderen òf het oude algemeen verworpen systeem van niet bezoldigde arrondissements-schoolopzieners weder invoeren. Beide is niet mogelijk. Het maakt om die reden op mij zoo weinig indruk, als men aandringt op bezuiniging op het gebied van het schooltoezicht. Laat men dan eerst practische middelen, welke tot bezuiniging kunnen leiden, noemen.

In de tweede plaats zijn genoemd de administratiekosten. Ik ontken niet, dat op dat gebied hoogstwaarschijnlijk nog wel bezuiniging mogelijk zal zijn, maar ik herinner er aan, dat ik de eerste ben geweest, die de administratie, speciaal ten aanzien van de Leerplichtwet, zeer heb vereenvoudigd, door die lange tabellen, welke op de stadhuizen moesten worden gemaakt, te doen vervallen en door invoering van het kaartsysteem, dat wel in zijn oorsprong wat meer werk meebrengt, maar in het vervolg eenvoudiger zal werken, nog meer te besparen.

In de derde plaats heeft mejuffrouw Westerman meerdere bezuiniging op den schoolbouw geëischt, maar haar, die door haar amendementen heeft getoond het ontwerp goed te kennen, zal het niet zijn ontgaan, dat ik niet alleen door het bouwwetje de bouwkosten heb verminderd, maar ook in art. 6 de bepaling heb opgenomen, dat in het bouwbesluit niet alleen rekening dient te worden gehouden met de gezondheid en de behoeften van het onderwijs, maar ook met den financieelen toestand van het Rijk. Als ik straks bij art. 6 het conceptbouwbesluit zal mededeelen, zal mejuffrouw Westerman nog meer den indruk krijgen, dat op het gebied van den schoolbouw sterk bezuinigd wordt.

Het vierde punt zijn de schoolgelden. Ik ben het met mejuffrouw Westerman eens, dat het systeem, dat in de wet is vastgelegd, niet bevredigt. Ik ben dan ook bezig, bij een Nota van Wijziging een verandering in het desbetreffende artikel van de wet voor te stellen en ik hoop, dat dat voorstel tot een vriendschappelijke en tevens vruchtbare gedachtenwisseling zal leiden.

Hiermede meen ik te hebben aangetoond: vooreerst dat onrechtmatig is de aanklacht, dat op het onderwijs in het algemeen eenzijdig wordt bezuinigd ten bate van andere dingen; in de tweede plaats, dat onrechtmatig is de aanklacht, dat het lager onderwijs een onevenredig zwaar deel van de bezuiniging draagt, en in de derde plaats, dat de palliatieven, welke van deze en gene zijde zijn aangegeven om tot meerdere bezuiniging te komen, òf reeds dienst doen òf niet voor overname vatbaar zijn.

Nu heeft de heer Bulten nog aangedrongen op de indiening van een wetsontwerp tot opheffing van den Onderwijsraad. Ik ben overtuigd, dat, als de heer Bulten den last van het Ministerschap van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen droeg, hij de eerste zou zijn om zijn denkbeeld, om den Onderwijsraad op te heffen, terug te nemen, omdat, als ik goed tel,

(Minister de Visser.)

de wet op het lager onderwijs in 41 gevallen het inwinnen van advies bij den Onderwijsraad noodig maakt en die adviezen op hoogen prijs worden gesteld, en in de tweede plaats, omdat reeds is gebleken bij de vorming van het Academisch Statuut en bij de voorbereiding van de wijziging der wet op het middelbaar onderwijs, van hoe groot belang de onpartijdige samenstelling van den Onderwijsraad is. Ik denk er dan ook niet aan dien Raad op te heffen en een wetsontwerp daartoe in te dienen.

Hiermede meen ik te kunnen afstappen van de financieele quaesties, voor zoover die hier bij dit ontwerp te berde zijn gebracht.

Ik kom nu tot het tweede punt, nl. het vraagstuk of door mij, in verband met de vroegere Nota van Wijziging en het ontwerp, zooals het nu voor ons ligt, de pacificatie niet min of meer is verbroken. Wanneer ik daarover ga spreken, wensch ik als een soort inleiding een enkel woord te zeggen over het verwijt, tot mij gericht door den heeren Ketelaar, Gerhard en Wijnkoop, als ware er van rechts een vóórparlement geweest, waar de zaak is beklonken, zoodat men eigenlijk de 40 leden van de oppositie tot een quantité négligeable heeft gemaakt. Ik stel er grooten prijs op mij op dit punt te verdedigen en plaats daarbij twee dingen op den voorgrond, ten eerste dat ik tot op dit oogenblik volstrekt niet weet, welken kant de rechterzijde, in haar verschillende groepen, tegenover dit voorstel zal uitgaan, en ten tweede dat er geen enkel akkoord mijnerzijds met de rechterzijde in deze materie getroffen is.

Wat is er gebeurd? Ik heb het altijd prettig gevonden als Minister in een glazen huis te wonen, omdat ik niets te verbergen had in het verleden en gelukkig ook niet in het heden. Wat is hier de zaak? Eenige weken geleden zijn een paar leden van de rechterzijde bij mij gekomen met de eenvoudige vraag: zoudt u niet eens omtrent een paar punten met ons vriendschappelijk van gedachten willen wisselen, want wij zijn het met u niet geheel eens? Toen heb ik gezegd: mijne heeren, het zal mij aangenaam zijn u eens te ontvangen, en ik heb hetzelfde gezegd tot een lid der linkerzijde, dat ook ten aanzien van zeker punt tot mij kwam. Ik heb dus de houding aangenomen die mij tegenover ieder lid der Kamer past. Het was dan ook de natuurlijkheid zelf, dat, toen een paar heeren zeiden: wij willen gaarne eens komen praten, ik heb gezegd: ik zal u een uur opgeven, dat ik voor u beschikbaar ben. Zoo liep de zaak. En wat was nu het einde? Ik heb ten aanzien van een paar punten gezegd: daar wil ik wel eens over denken, en ten aanzien van een paar andere punten heb ik gezegd: daar denk ik niet over, en het blijkt duidelijk uit de amendementen, die van de rechterzijde zijn gekomen, en uit een artikel in *De Nederlander*, waarover de heer Snoeck Henkemans gesproken heeft, dat er van volstrekte overeenstemming geen sprake was.

Ik sta dus op dit oogenblik tegenover de linkerzijde even zuiver als tegenover de rechterzijde, maar ik wil er wèl bijvoegen, dat het mij gespeten heeft, dat men niet, in plaats van beweging te maken in het land, ook van de linkerzijde bij mij gekomen is en gezegd heeft: Minister, laten wij eens met elkander praten. Vroeger, bij de behandeling van de wet van 1920, is dat meermalen gebeurd, en waarom heeft men dat nu niet gedaan? Indien dus iemand aanleiding heeft, ik zal niet zeggen om te beschuldigen, maar om zich te bevreemden, ben ik het. De zaak zou natuurlijk geheel anders hebben gestaan, indien er van mij eenig initiatief op dit gebied ware uitgegaan, maar dat is hoegenaamd niet geschied.

Thans kom ik tot een beschuldiging van den heer Ketelaar, die mij in hooge mate bevreemd heeft, nl. deze: Uw wijziging is meer schijn dan wezen.

Toen ik de Nota van Wijzigingen zou gaan concipieeren, heb ik op één punt al mijn aandacht geconcentreerd: nl. dat de balans, wat de verhouding tusschen openbaar en bijzonder onderwijs betreft, zooveel mogelijk in evenwicht zou blijven, want mijn taak was en bleef: pacificator op onderwijsgebied te zijn. Ik heb toen die balans in evenwicht gebracht door de getallen in art. 19 voor de openbare school te verhoogen van 12 en 8 tot 18 en 25 en tevens door een wijziging van art. 73 het moeilijker te maken voor het bijzonder onderwijs zich in te groote mate te splitsen. Ik had mij met de hoop gevleid, dat links zou zeggen: wij geven dat in dezen tijd toe voor de openbare school, en rechts: wij geven dat tijdelijk toe voor de bijzondere school. Maar die hoop is niet vervuld. Er kwam een hevige oppositie: de vrienden van het bijzonder onderwijs meenden, dat de rem op de ontplooiing van het bijzonder onderwijs te sterk was aangezet; de vrienden van het openbaar onderwijs zeiden: nu komt er een nieuwe aanslag op de openbare school. Toen heb ik bij de wijziging, die thans voor ons ligt, mij op het standpunt geplaatst: wij zullen art. 19 en 73 eenvoudig laten rusten en de bezuiniging in een paar andere maatregelen zoeken, door schrapping van het geconcipieerde 5de lid van art. 28 en door het ietwat tegengaan van onnoodige splitsing van de bijzondere school volgens art. 75, 2de lid. De toestand werd dus zoo veranderd, dat de openbare school als zoodanig geen enkelen last meer ondervindt van dit ontwerp. Laat men mij eens één maatregel noemen, waarvan men kan zeggen, dat daardoor de openbare school in slechter conditie wordt gebracht tegenover de bijzondere. Tot mijn blijdschap heeft niemand dan ook maar één punt kunnen aanvoeren, dat dit door dit ontwerp zou geschied zijn. Men heeft eerst een groot rumoer gemaakt tegen de verandering van art. 19, en nu ik dat zoo liet, komt de heer Ketelaar hier en zegt: Uw wijziging is meer schijn dan wezen. Dat is volkomen onjuist; zoo iets is volkomen onbegrijpelijk, want door het ongerept laten van art. 19 is elk recht tot een klacht van dien aard vervallen.

Tegen die uitdrukking, dat deze wijziging meer schijn dan wezen is, kom ik dan ook op met alle beslistheid, en naar ik meen ook met volle rechtmatigheid.

Mijnheer de Voorzitter! In de tweede plaats moet de beschuldiging vervallen, geuit bij de Nota van Wijziging, nl. dat, door het laten vallen van het woordje „ten minste" in art. 28, de vrijheid van de gemeenten en van de bijzondere scholen in hooge mate zou worden belemmerd. Ik geef die vrijheid volkomen terug, maar de heer Ketelaar rept daarvan met geen woord en herhaalt toch zijn uitdrukking: de wijziging is meer schijn dan wezen. Ook in dit opzicht is de wijziging reëel, geen schijn, maar volle werkelijkheid.

Ik kom nu tot een punt, dat hiermede eenigszins in verband staat, zij het niet onmiddellijk, en dat mijn aandacht niet mag ontgaan. Men zal nu toestemmen, dat de verandering geen schijn, maar wezen is, doch de aanmerking niet achterwege laten, dat de verruiming de bedenkelijke strekking heeft, om de geldelijke lasten ten deele van het Rijk af te wentelen op de gemeenten. Van verschillende zijden toch is dit betoogd. De heer Ebels knikt toestemmend het hoofd en, al heeft hij niet gesproken, hij schijnt het daarmede roerend eens te zijn. De zaak wordt dus door die leden zóó gesteld: gij hebt een gemakkelijke rol, het onderwijs zal practisch in de toekomst even duur zijn als in het heden, maar gij verlicht alleen het Rijk ten koste van de gemeenten. De zaak verandert dus facto niemendal, het onderwijs wordt eigenlijk niet verslechterd, als de gemeenten die lasten maar willen dragen. Als het zoo gaat in de practijk, zooals deze leden beweren, dan wordt het onderwijs dus niet verslechterd, en is dus eigenlijk het geheele petitionnement onnoodig geweest. Men komt hier eigenlijk met zich zelf in strijd.

In de eerste plaats hebben de leden, die zoo krachtig opkomen voor de gemeenten, één ding vergeten, nl., dat tal van gemeenten door mijn wet van 1920 zeer zijn bevoordeeld, en vooral de lasten der groote gemeenten voor een deel zijn verlicht door de wet van 1920, nu het Rijk de geheele onderwijzerssalarissen voor zijn rekening heeft genomen. Ik wil daarvan eens een eigenaardig staaltje mededeelen, om de Kamer daarvan een indruk te geven. In 1914 werden 136 gemeenten in de gewone kosten van het openbaar onderwijs gesubsidieerd. In het jaar 1920 liep dat getal reeds terug tot 60, door den invloed van de salarisregeling van 1919, waardoor het grootste deel van die 136 gemeenten in betere conditie was gekomen. In 1921, toen mijn wet werkte, liep

35ste VERGADERING. — 13 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Minister de Visser.)

dat getal nog verder terug tot 52 en in 1922 is maar voor 50 gemeenten subsidie aangevraagd, terwijl Gedeputeerde Staten van verschillende provinciën adviseerden ten aanzien van 20 dier gemeenten de bijdragen niet te verleenen, omdat subsidieering niet noodig was. Zoo is dus onder invloed van de salarisregeling van 1919 en daarna van de wet van 1920 de aandrang van de gemeenten bij het Rijk om hulp verminderd, omdat zij in betere conditie gekomen waren.

Mejuffrouw Westerman noemde, sprekende over het nadeelige gevolg voor de gemeenten, nu zij niet meer door het Rijk zullen worden gesteund in de kosten van het vervolgonderwijs, de ongelukkige gemeente Emmen als voorbeeld. Die gemeente is zoo arm; 700 kinderen krijgen daar vervolgonderwijs, gij brengt die gemeente in de grootste moeilijkheden, als gij niet meer subsidieert.

Toen ik dat hoorde, dacht ik aan die redevoeringen, 25 jaar geleden reeds door den heer Roessingh hier gehouden, die altijd klaagde over de gemeente Emmen. Maar ik wil toch aan mejuffrouw Westerman doen opmerken, dat op het budget van de gemeente Emmen maar 10 pct. voor het onderwijs voorkomt en men dus niet kan zeggen, dat de gemeente Emmen door het onderwijs in die mate wordt benadeeld, dat daarvan de ongeregelde toestand in die gemeente direct of indirect het gevolg zou zijn. Maar wat is de hoofdzaak? Bij deze regeling is niet mijn uitgangspunt geweest het leggen van een last op de gemeenten, maar de wensch naar samenwerking van Rijk en gemeenten in een tijd, die dringende bezuiniging noodzakelijk maakt.

Dat uitgangspunt moeten de gemeentebesturen goed voor hun geest houden. Het is voor hen evenzeer als voor het Rijk een levensquaestie geworden om te bezuinigen; zij moeten, laat ik maar ronduit zeggen, nu ook eens evengoed ruggegraat toonen tegenover veler aandrang om uitgaven te doen op het gebied van het onderwijs; vooral burgemeester en wethouders moeten hier een voorbeeld geven. De wet legt den gemeenten geen nieuwe lasten op dan die zij vrijwillig willen dragen. Daarom zeg ik met nadruk: het is hier niet de quaestie van het leggen van een last op de gemeenten, maar het gaat hier om de vraag, of de gemeenten, in het generaal genomen, willen meewerken om een meer gezonden toestand van onze financiën te verkrijgen dan wij op het oogenblik helaas hebben. En dan moeten de gemeentebesturen zoo krachtig zijn om te zeggen: het Rijk laat mij vrij, waar in art. 28 der wet staat „ten minste", maar ik zal daarbij zoo zuinig mogelijk zijn. En als er vandaag of morgen een vacature komt — om dit voorbeeld te nemen — in een school met 6 klassen, waarin volgens de bestaande regeling 7 onderwijzers zijn, dan zal ik, gemeentebestuur, de kracht en den moed hebben, om te zeggen: wij hebben nu 6 onderwijzers voor 6 klassen, een 7de is op het oogenblik overtollig, dat is weelde, daarom moet de vacature voor de 7de niet worden vervuld.

De heer **Ketelaar**: Maar als er nu 6 onderwijzers zijn voor 6 klassen. Wat dan?

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: De heer Ketelaar zal zijn volle maat krijgen. Ik kom zoo dadelijk op de voorbeelden, die hij gisteren heeft genoemd, en waarvan ik op het oogenblik al wil zeggen, dat hij ze nog veel nader moet preciseeren, willen wij er eenige houvast aan hebben.

De heer **Ketelaar**: U ontwijkt het antwoord.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Dan zal ik den heer Ketelaar dadelijk te woord staan. De heer Ketelaar heeft gisteren gezegd:

„Wanneer een onderwijzeres, die de laagste klasse heeft met misschien 50 leerlingen, weggaat, als zij bijv. trouwt, waar moeten die 50 leerlingen dan naar toe?

Wanneer de onderwijzer uit de vierde klasse weggaat en daar zijn ook 40 à 45 leerlingen, hoe moet het dan?

Moet de helft naar de derde klasse en de andere helft naar de vijfde? Als dit mogelijk is natuurlijk. Spreker meent, dat dit onuitvoerbaar is."

Mijnheer de Voorzitter! Nu zou ik er mij reeds op kunnen beroepen, dat men onder de wet van 1878 precies voor dezelfde toestanden en precies voor dezelfde vraagstukken had, en deze toen telkens door goeden wil tamelijk bevredigend werden opgelost. Ja, Mijnheer Ketelaar, onder de wet van 1878 deed men dat, loste men zoo die vraagstukken op, maar ik zal daarop verder niet ingaan, omdat ik betere gronden voor mijn beweren heb. Ik zeide, dat de heer Ketelaar zijn voorbeelden beter moet preciseeren, om conclusies uit het door hem beweerde te trekken. Ik toon dit met een paar voorbeelden aan. Wanneer wij hebben scholen van 225 tot 269 kinderen, dat is gemiddeld 250, met 6 klassen, dan krijgt men op het oogenblik daarvoor 7 leerkrachten, volgens mijn ontwerp krijgt men er 6 voor 6 klassen, voor iedere klas één leerkracht. Welnu, men late dan de vacature van dien zevenden gerust onvervuld.

Waarom kan dat niet? Het zal mij aangenaam zijn, als de heer Ketelaar daarop een antwoord zal willen geven. En als hij mij tegenvoert, maar hoe staat het dan met de scholen met lagere cijfers, bijv. met scholen met gemiddeld 100 leerlingen, waarvoor men volgens het gewijzigd ontwerp slechts 3 leerkrachten krijgt in plaats van 4 vroeger, dan antwoord ik, dat voor een gemiddeld aantal van 100 leerlingen met 3 leerkrachten, ieder onderwijzer slechts gemiddeld 32 of 33 leerlingen voor zijn rekening heeft. De heer Ketelaar heeft dan ook bij zijn voorbeelden geheel en al de onderscheiding uit het oog verloren tusschen scholen met een hooger aantal leerlingen, die op het oogenblik reeds te veel leerkrachten hebben en er best een kunnen missen, en de scholen met lagere getallen, waarbij ook volgens het gewijzigd wetsontwerp het getal van gemiddeld 37 of 38 leerlingen per leerkracht zelden of nooit zal worden overschreden. De heer Ketelaar heeft gevraagd, hierop een gedecideerd antwoord te ontvangen. Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof hem op zijn vragen een meer dan gedecideerd antwoord te hebben gegeven.

In de derde plaats is mij verweten, dat deze wet onuitvoerbaar zal zijn. De onuitvoerbaarheid, zooals zij door den geachten afgevaardigde is betoogd, bestaat niet. Natuurlijk zullen bij deze evenals bij elke nieuwe wet bezwaren rijzen. Wanneer er lokalen worden gebouwd voor 30 leerlingen en er moeten plotseling 36 leerlingen in geborgen worden, dan spreekt het vanzelf, dat dit bezwaren zal kunnen opleveren. Ik heb echter reeds een onderzoek naar die bezwaren laten instellen en het is mij gebleken, dat die bezwaren niet zoo groot zijn als zij lijken. Mijn deskundigen zijn eens naar Amsterdam en den Haag op onderzoek uit geweest en hebben mij gezegd, dat in de lokalen, die voor 30 kinderen zijn gebouwd, gemakkelijk 36 kinderen kunnen zitten, ja zelfs in sommige wel 40, als men zich maar een beetje met goeden wil behelpen wil. Dat hebben mij geen menschen van mijn Departement, maar onpartijdige technici verzekerd. Daaruit blijkt, dat de practische aanpassing van de wet aan den bestaanden toestand gemakkelijker is dan het schijnt.

Ook deze zullen wij dus wel te boven komen.

Ik kom thans tot het vierde, het laatste punt. Ik heb van verschillende zijden uit de Kamer gehoord, dat het tegenwoordige stelsel der wet niet voldoende blijkt. Van de eene zijde hoorde ik tonen, gaande in de richting van een geheel nieuwe wet. Van de andere zijde wenschte men op den eenmaal gelegden grondslag een nieuw gebouw op te richten. En de twee uitersten raakten elkaar in den wensch, uitgesproken door mejuffrouw Westerman en den heer Rutgers, om een commissie te benoemen, die dat vraagstuk nader zal onderzoeken. Nu stel ik op den voorgrond, dat alles wat kan dienen om het stelsel van de wet, moest het zijn desnoods door een nieuwe wet, te verbeteren, voor mij acceptabel is, onder één voorwaarde, dat de schoolvrede bewaard blijft en geen nieuwe kosten voor rekening van het Rijk komen. Ik ben hier eenmaal gaan zitten om het werk van de Bevredigingscommissie tot uitvoering te brengen en wanneer men een wet kan concipieeren, waarbij de schoolvrede gehandhaafd blijft en die tot bezuiniging en ook tot meer vrijheid

(Minister **de Visser.**)

kan leiden, zal ik de laatste zijn om mij daartegen te verzetten. Maar dan eisch ik vooraf twee dingen: 1. dat degenen, die er op aandringen, dat niet doen in enkele regeltjes in het een of andere blad of met enkele woorden in deze of gene zitting, maar dat zij ook als degelijke menschen mij een avant-projet voorleggen, dat goed overdacht is, dat op redelijke gronden rust en dat ik, al of niet gewijzigd, als sustenu voor een mogelijke wijziging of een nieuwe wet kan gebruiken.

Wanneer men zich, hetzij van de linker-, hetzij van de rechterzijde, hetzij van beide kanten, daartoe beijvert, zal ik zelfs daarvoor dankbaar zijn, omdat ik er ten volle van overtuigd ben, dat een wet op het lager onderwijs en vooral een, die de financieele gelijkstelling ten grondslag heeft, een zóó gecompliceerd werk is en zóó ingrijpt in het volksleven, in den meest ruimen omvang, dat een dergelijke wet voor verbetering moet vatbaar zijn, en dat ik wel met blindheid zou moeten zijn geslagen, om elke poging, die men in die richting tot verbetering wil doen, bij voorbaat af te wijzen.

Ik ga zelfs nog een stap verder. Wanneer men een dergelijken weg op wil en mij degelijke positieve gegevens verschaft, ben ik zelfs bereid een kleine commissie, zooveel veelzijdig mogelijk samengesteld, te doen samenstellen, die deze positieve gegevens, hetzij omwerkt tot een nieuw stelsel, hetzij tot een verbetering van de bestaande wet van 1920.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Rutgers heeft gedachten en stelsels geventileerd, die mij herinneren aan hetgeen ook door den heer Talsma in het *Weekblad voor Gemeentebelangen* heeft neergeschreven, stelsels, Mijnheer de Voorzitter, die zeker overweging verdienen, maar waarop van toepassing is hetgeen ik zooeven heb gezegd met betrekking tot die positieve gegevens, die ook breeder en dieper zullen moeten worden uitgewerkt, voor ik van een van deze zal kunnen zeggen, of ik ze zou kunnen accepteeren.

Met eenige verwondering heb ik, bij al het sympathieke, dat de rede van mejuffrouw van Dorp in menig opzicht voor mij had, haar uiting gehoord, dat het onderwijs als zoodanig wordt benadeeld door de wet van 1920. Want wat heeft steeds bij mannen als dr. Bos en mr. Lohman, ja, ik mag wel zeggen bij de geheele Bevredigingscommissie voorgezeten, behalve de quaestie van de rechtsgelijkheid? Wat anders dan het vertrouwen, dat als die akelige concurrentie van geldelijken aard op het gebied van het onderwijs zou zijn weggesneden, een edeler concurrentie naar voren zou komen, nl. wie het meest deugdelijke onderwijs zou hebben, wie de beste onderwijzers zou kweeken, en wie ten slotte in de schatting van het Nederlandsche volk het op onderwijsgebied zou winnen? De wet van 1920 moest dus wèl degelijk dienen ter verbetering van het onderwijs.

En nu zou ik aan mejuffrouw van Dorp de vraag willen stellen: geeft de werking van de wet van 1920 haar aanleiding om te vreezen, dat dat ideaal niet zal worden verwezenlijkt?

Wanneer ik zie hoe in bladen als *Volksontwikkeling*, om maar een voorbeeld te noemen, onderwijzers van allerlei richting vriendschappelijk samen hun inzichten op het gebied van het onderwijs blootleggen, hoe datzelfde hoe langer hoe meer begint ingang te vinden in onderwijzerskringen, dan zie ik daarin een voordeel van de wet. Men leert meer gemeenschappelijk de belangen van het onderwijs behartigen, om zoo niet alleen te komen tot een verbetering van het onderwijs zelf, maar daardoor ook tot toenadering van personen van verschillend beginsel. De nationale idee wordt dus eer door de wet in de hand gewerkt, dan, zooals mejuffrouw van Dorp vreesde, verzwakt. Het geluid, dat de heer Gerhard hier gisteren heeft doen hooren, heeft mij dan ook zeer verbaasd.

Ik kan het mij tot op zekere hoogte zielkundig van den heer Gerhard begrijpen, die onder zijn geestverwanten tot diegenen behoort, die altijd het belang van het onderwijs als zoodanig op den voorgrond stelt, en wien het werkelijk in zijn idealisme te doen is om altijd verhooging van het peil van ons volksonderwijs. En ik kan mij dan ook begrijpen, dat hij voornamelijk een wetsontwerp als dit betreurt, nu het naar zijn meening door vergrooting der klassen verslechtering van het onderwijs brengt.

Maar wat ik niet begrijp is, dat een man als de heer Ger-

(Minister **de Visser** e. a.)

hard, die pleegt ruim te zien, de rechterzijde heeft beschuldigd van woordbreuk, omdat aan die aanklacht van woordbreuk de gedachte ten grondslag ligt, dat de rechterzijde minder gesteld is op degelijk onderwijs dan de linkerzijde, ja — en dat is nog erger — alsof men eigenlijk rechts, en ook ik, blijde is van de verbeterde opleiding af te zijn.

En nu is niets minder waar dan dit. Uit het woord zelf, dat de heer Gerhard van mij heeft aangehaald, is reeds gebleken, dat een van mijn schoonste illusies, toen de wet van 1920 was aangenomen, deze is geweest, dat de opleiding van de onderwijzers zou worden verbeterd.

In mijn vroeger leven, misschien 20 jaar lang als bestuurder van kweekscholen en dus met de opleiding van nabij bekend, ben ik er diep van doordrongen geworden van de noodzakelijkheid van verbetering van het onderwijs op dit punt. En zoo staat het ook met rechts, dat dit even goed wil, en — dat is uit de discussies wel gebleken — in het algemeen evengoed het belang van het onderwijs behartigd wil zien als links. Daarom komt het niet te pas — de heer Gerhard houde het mij ten goede — dat wanneer de ijzeren, de noodlottige tijdsomstandigheden ons dwingen tot het indienen en verdedigen van dit onderwerp, te zeggen: gij hebt woordbreuk gepleegd, en gij doet het peil van het onderwijs eigenlijk naar intieme wenschen dalen.

Ik wensch op dien weg den heer Gerhard dan ook niet te volgen. Ik denk ook eigenlijk beter van hem. Ik wil slechts datgene herhalen, waarmede ik ben begonnen, dat, door de tijdomstandigheden gedwongen, de tegenwoordige Minister van Onderwijs moest komen met de indiening van dit ontwerp, dat dit is de aanvang van een moeilijken weg, waarop wij nog tal van schreden verder zullen moeten doen.

Maar ik vlei mij met de overtuiging, dat eenerzijds met zoo weinig mogelijke benadeeling van het onderwijs zelf, anderzijds met het verkrijgen van de noodige bezuiniging, die ook op dit gebied wordt vereischt, ten slotte een resultaat zal worden verkregen, waarvan wij zullen zeggen: tijdelijk — en ik leg den nadruk op dat woord „tijdelijk" — moeten wij onder dit Caudijnsche juk door om het Nederlandsche volk voor erger te bewaren.

In de hoop, dat dit de stemming zal blijven van de Kamer bij het voortzetten dezer discussies en ten slotte bij de stemming over dit wetsontwerp, meen ik te hebben gezegd, Mijnheer de Voorzitter, wat ik zeggen moest en eindig ik.

De Voorzitter: Van de veertien sprekers in eersten termijn zijn er eenigen, die den wensch hebben geuit om te repliceeren. Ik stel voor om voor die replieken een spreektijd te stellen van ten hoogste een kwart uur.

Daartoe wordt besloten.

De heer Ketelaar: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet nog even enkele dingen aanroeren, die door den Minister besproken zijn.

Wanneer men den Minister hoort, dan zou men zeggen: is het niet jammer dat de Minister niet al in 1920 zulk een wetsontwerp heeft ingediend? Want de Minister praat thans eigenlijk alles goed. De schade zal zoo miniem zijn, dat men er verwonderd van staat.

Nu wil ik in de eerste plaats een enkel woord spreken over de quaestie van het geld. De Minister zegt: uit de Kamer ben ik ten onrechte er van beschuldigd, dat ik te veel heb willen bezuinigen op het onderwijs en in het bijzonder op het lager onderwijs.

Mijnheer de Voorzitter, toen wij gisteren over dit ontwerp spraken, spraken wij natuurlijk over de gevolgen van dit wetsontwerp in verband met hetgeen de Minister van Financiën in zijn Millioenennota — die ik hier voor me heb — aangeeft. Op bladz. 16 daarvan vinden wij al dadelijk een punt, waarover de Minister geheel zwijgt. Er moest 25 millioen bezuinigd worden, maar er was door wettelijke maatregelen nog 10 millioen meer uit te geven dan in 1922 was geraamd. Dus, zegt de Minister van Financiën, er moest niet alleen 25 millioen bezuinigd worden, maar 35 millioen. Mijnheer de Voorzitter, dat zijn de getallen, die ik gisteren genoemd heb.

(Ketelaar.)

Minister de Geer zegt verder:

„Ongeveer 20 millioen daarvan zal verkregen worden uit de bij de Tweede Kamer aanhangige Lager-onderwijswet. Daarnaast zal gezamenlijk 10 millioen op het lager onderwijs kunnen worden bespaard door nader voor te stellen voorzieningen ten aanzien van het vervolgonderwijs; het minimum aantal kinderen, dat in de verschillende klassen van gemeenten voor de oprichting van een school vereischt wordt; de opleiding der onderwijzers; de marge genoten bij het U.L.O.; de lichamelijke oefening; en een gewijzigde classificatie van de gemeenten in het Bezoldigingsbesluit."

Ook bij het middelbaar en hooger onderwijs zal volgens den Minister de bezuiniging moeten worden toegepast.

Als ik nu deze cijfers gebruik — ik heb ook voor het lager onderwijs die som van 30 millioen genoemd —, mag de Minister mij dan daarvan een verwijt maken, wanneer ik er bij voeg, dat dit een gevolg is van deze Lager-onderwijswet. Mag hij dan alleen aankomen met de bezuinigingen, zooals zij thans in hoofdstuk V *A* zijn aangebracht voor 1923, nu deze wet op het oogenblik nog niet in werking is? Mij dunkt, dat wij dan over twee verschillende zaken spreken.

Nu lijkt het wel heel mooi, als de Minister zegt: ik heb heelemaal niet zooveel bezuinigd; het is integendeel nog minder dan 17 pct., maar ons wordt in het vooruitzicht gesteld, dat het een bezuiniging zal zijn van 35 millioen gulden op het hoofdstuk in zijn geheel en van 30 millioen op het lager onderwijs alleen.

Dat zullen de gevolgen van dit wetsontwerp zijn. Daarover heb ik gesproken en daartegen heeft de Minister niets gezegd. Nu de lasten alle op de gemeenten komen, die boven het minimum aantal onderwijzers gaan, zal inderdaad die bezuiniging ook plaats hebben voor zoover het betreft het Rijk.

De Minister heeft verder gesproken over het voorparlement. Och, een voorparlement is er niet geweest; dat heb ik nu duidelijk begrepen, want een voorparlement, waarbij de geheele linkerzijde zou verwaarloosd zijn, zou ook geen voorparlement zijn. Het zou misschien een rompparlement of een voorrompparlement kunnen zijn.

Als de Minister het zoo onschuldig verklaart, zou men denken: er is ook eigenlijk niets gebeurd. Maar wat zegt de Minister? Dit:

„Ik kwam hier" — ik weet nog wel, wanneer het was, Mijnheer de Voorzitter, het was de eerste dag, nadat de Nota van Wijzigingen verschenen was — „en toen kwamen eenige leden van de rechterzijde bij mij en vroegen mij: zouden wij u niet eens kunnen spreken, er zijn een paar dingen, waarover wij het niet eens zijn?"

Mijnheer de Voorzitter! Misschien herinnert u zich het nog, dat wij er samen even over gelachen hebben en dat zoo heftig ....

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Er is over die geheele zaak tusschen ons in het geheel niet gesproken.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Er is toen dus niets over die zaak gesproken. Maar, Excellentie, u zult zeker niet kunnen ontkennen, dat er toen waarschijnlijk wel over uw Nota van Wijziging gesproken is ....

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Neen, in het geheel niet.

De heer **Ketelaar**: Heelemaal niet over het ontwerp van u? Het is buitengewoon, dat men toen over een andere zaak zoo heftig was, maar ...... dan heb ik mij vergist.

In elk geval: de heeren zijn bij den Minister gekomen en van uit verschillende groepen der rechterzijde is tot hem de vraag gericht: zouden wij u niet eens kunnen spreken? Toen zijn de heeren gezamenlijk bij hem komen spreken en heeft hij tot hen gezegd: over die zaken wil ik wel, maar over die zaken wil ik niet denken.

Als ik het nu zoo huiselijk zeg, is het heel gewoon, maar het is eigenlijk een bijeenkomst van verschillende personen, vertegenwoordigende de groepen van de rechterzijde, met een Minister, die toevallig tot de rechterzijde behoort.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Neen, wanneer de heer Ketelaar bij mij was gekomen, zou ik precies hetzelfde hebben gezegd.

De heer **Ketelaar**: Waarom ben je niet bij mij gekomen, vraagt de Minister.

Ik had den Minister niet veel anders te vragen dan dat hij het geheele wetsontwerp zou intrekken. Dit heb ik gisteren duidelijk genoeg gezegd en wanneer ik alleen zoo iets te zeggen heb, begrijp ik natuurlijk wel, dat ik met een vergeefsche boodschap zou komen. Wat ik echter gaarne gehad had, was, dat de Minister vóór de indiening eens met ons gesproken had, dan was er misschien nog iets op te vinden geweest, waar wij vóór hadden kunnen stemmen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Dus u maakt het Parlement tot een paskwil, door zoo vast te staan in uw meening.

De heer **Ketelaar**: Neen, dat doe ik niet. Als er een is, die het Parlement niet op zijde wil schuiven, ben ik het. Ik vind het in het algemeen verkeerd, dat men zoo vaak op het Departement komt praten, omdat ik juist van oordeel ben, dat de zaken hier in het openbaar moeten worden besproken. Maar als er op het Departement gesproken wordt, dan moet dit niet alleen met de rechterzijde zijn: dat noem ik dan een verkeerden gang van zaken. De keeren, dat ik dan ook op een Departement kom, om zaken te bespreken, zijn te tellen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Laat ons dan vaststellen, dat tal van leden van de linkerzijde er anders over denken.

De heer **Ketelaar**: Dat kan wel zijn. Het is zeer gemakkelijk voor den Minister om een lid der Kamer op zijn Departement te krijgen. Ik weet zelfs, dat veel Ministers dit buitengewoon aangenaam vinden, als de Kamerleden met hem de zaken komen bespreken, maar mijn opvatting is het niet. Ik heb er 25 jaren anders over gedacht en al vroeg van zeer ervaren parlementariërs gehoord, dat men niet zoo op de Departementen moet gaan klappen.

De heer **Dresselhuys**: Waren het leden van de Commissie van Rapporteurs, die bij den Minister zijn geweest?

De heer **Ketelaar**: Dat heb ik niet gevraagd, maar ik wil het wel eens vragen, want als het de leden der Commissie van Rapporteurs waren geweest, lag het voor de hand, dat het eenige linksche lid dier Commissie ook uitgenoodigd was, en heeft mejuffrouw Westerman een dergelijke uitnoodiging ontvangen?

Mijnheer de Voorzitter! Mejuffrouw Westerman schudt ontkennend. Ik laat intusschen die zaak verder daar en zal er niet meer van spreken.

De Minister heeft mij verweten, dat ik de veranderingen in de Nota van Wijziging meer schijn genoemd heb dan wezen.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, wezen bij voorbeeld was, dat de openbare school weder op hetzelfde getal leerlingen kan worden opgericht en pas met hetzelfde getal leerlingen weer kan worden opgeheven. Maar het was meer schijn, want zoodra eenige verbetering werd aangebracht, heeft de Minister gezegd, dat hij dat wel op een andere manier zou vinden.

Ik heb gisteren toch reeds aangegeven, dat het 7de leerjaar nog een tijd zou worden uitgesteld; dat in de wet zou

(Ketelaar c. a.)

worden opgenomen, dat het vervolgonderwijs voortaan geheel voor rekening van de gemeente zou wezen.

Dit was geen verbetering, maar een verslechtering. Hedenmiddag heeft de Minister dit nog duidelijker gemaakt, toen hij sprak over art. 28 en zeide, dat daarin stond de vrijheid voor de gemeenten, om onderwijzers te mogen aanstellen boven het minimum. De bedoeling is, zeide hij, samenwerking, om te komen tot bezuiniging; het gemeentebestuur moet meer ruggegraat toonen; wanneer er dus op aangedrongen wordt om de onderwijskrachten, die er nu zijn, te houden. dan moeten burgemeester en wethouders meer ruggegraat toonen; de heeren Albarda en Vliegen, wethouders van onderwijs te 's Gravenhage en Amsterdam, mogen het alvast in hun ooren knoopen; zij moeten tot den raad zeggen: wij gaan in deze gemeente ook minder onderwijzers aanstellen in het vervolg; als er een vacature komt, dan laten wij haar onvervuld.

Meer schijn dan wezen! In het staatje, dat in de *Handelingen* van gisteren zal opgenomen worden en dat ik nu niet bij de hand heb, staat duidelijk, dat na de wijziging van het wetsontwerp het maximum aantal leerlingen per onderwijzer alleen in de vier eerste categorieën een weinig is gedaald. in de eerste het meest en in de vierde met 1, en dat van af de 5de categorie, dus bij een getal van 5 onderwijzers, het maximum aantal leerlingen per onderwijzer niet is gedaald.

De Minister zeide: vroeger, onder de wet van 1878, heeft men het ook zoo altijd moeten doen bij het ontslag van onderwijzers, maar wie eenigszins bekend is er mede, hoe het van 1878 af gegaan is in vele gemeenten, wanneer een onderwijzer wegging, weet, hoe dan zoo'n geheele school gedesorganiseerd werd. Ik heb onlangs nog een voorbeeld er van vernomen uit Zeeland, en ik kan op grond van verschillende gevallen, die ik vroeger wel medegemaakt heb als secretaris van den Bond van Nederlandsche Onderwijzers, zeggen, dat men slechts met kunst- en vliegwerk iets niet al te slechts voor den dag bracht. Men kan dan ook niet zeggen, dat daardoor het onderwijs niet aanzienlijk verslechterd wordt.

De Minister zegt: met die lokalen gaat het ook wel; ik heb er bouwkundigen over gehoord en die hebben gezegd: in een lokaal voor 30 kinderen kunnen best wel 40 kinderen zitten. Dat kan wel, maar vraag niet hoe.

Ik heb wel in zoo'n klasse gewerkt; er stond dan zoo'n rij banken tegen den muur en men kon dan niet bij die kinderen komen en op behoorlijke kijze hun werk nazien. Of er werden eenige banken tegen elkander geschoven, zoodat 4 kinderen op één rij kwamen te zitten.

Ik kan dat ook wel in elkander zetten en dan zou de onpartijdige bouwkundige zeggen: dat gaat prachtig, maar de misschien niet onpartijdige, doch wel deskundige onderwijzer zou zeggen: ik heb nu veel minder toezicht op het werk der kinderen; ik moet nu alles veel machinaler, veel klassikaler doen, anders loopt alles in de war.

Op de quaestie van het aantal kinderen en per klas en de quaestie van het vervangen bij niet vervullen eener vacature zal ik nog terugkomen bij art. 28; ik heb thans geen tijd daartoe en ook heb ik het zooeven genoemd staatje nu niet bij de hand. Dat wil ik nog eens op mijn gemak nagaan, maar volgens mijn bescheiden meening heb ik in vele gevallen toch nog gelijk.

Wat de Minister gezegd heeft, is alles gelijk, weder bijna een aanprijzing van het wetsontwerp. Hij zeide wel in het begin: het is zoo droevig en ik vind het zoo akelig dit wetsontwerp te moeten verdedigen, maar aan het slot — ik heb het meer met Ministers bijgewoond; als zij er over beginnen, dan krijgen zij langzamerhand zelf zin in hun eigen product en vinden het buitengewoon mooi — stelde de Minister het voor, alsof het een prachtpodium was.

Zoo vind ik het niet. Ik vind dit absoluut geen mooi product, en ook na hetgeen de Minister nu heeft aangegeven, waarin ik niet veel tegemoetkoming kan zien, ook niet tegenover ingrijpende amendementen, blijf ik het ten sterkste betwijfelen, of mijn fractie aan dit wetsontwerp bij de eindstemming haar stem zal kunnen geven.

Mejuffrouw Westerman: Mijnheer de Voorzitter! De heer Ketelaar is al zoozeer ingegaan op verschillende onderwerpen van den Minister, dat ik daaraan niet veel heb toe te voegen, maar toch wil ik wel zeggen, dat ik niet gerustgesteld ben ten opzichte van de opleiding, die de kinderen krijgen na het zesde leerjaar.

Ik heb geen antwoord gekregen op mijn opmerking betreffende de werking van de Nijverheidsonderwijswet. Wij hebben nog altijd het gezegde van den Minister, dat de uitkeering voor het nijverheidsonderwijs van Rijkswege niet vaststaat.

Het vervolgonderwijs wordt aan de gemeenten overgelaten, maar waar we vrij zeker waren, dat de Minister of het Rijk wat voelde voor het vervolgonderwijs, zoo weet men ook wel, dat de gemeenten wel verschillend daarover zullen denken. Sommige zullen bijv. een goede regeling invoeren, wanneer zij het kunnen betalen, maar ook zullen er wel gemeentebesturen zijn, die er niets voor voelen, zoodat daar toch van het vervolgonderwijs niets zal terechtkomen. Ik vertrouw daarom liever op een Rijksregeling van iemand, die er veel voor voelt, dan van een gemeentebestuur, waarvan wij niet zeker zijn.

Nu heeft het mij toch wel verbaasd, — ik zal er nu niet nader op ingaan, ik zal dat bij gelegenheid wel eens doen, al mag ik niet volgens den heer Ketelaar in conclave met den Minister bijeenkomen, dat de Minister niet meer aandacht wil besteden aan alle verschillende punten, die ik gisteren heb aangewezen, waarop wel bezuinigd zou kunnen worden; ik geloof dat ik, als ik die nog eens bestudeer, den Minister in die richting wel goede wenken zou kunnen geven —, ik herhaal, het heeft mij verbaasd, dat er ook nog andere objecten, waarop te bezuinigen valt, bij de wijziging uit het ontwerp zijn genomen, nl. de particuliere kweekscholen, die meer onderwijzers zouden hebben moeten afleveren.

Dat ik niet zoo sta als de heer Ketelaar tegenover de mogelijkheid van het brengen van wat meer leerlingen in één klasse, zullen misschien de voorstanders van het openbaar onderwijs en degenen, die deze actie op touw hebben gezet tegen het slechter worden van het onderwijs, niet sympathiek vinden, maar ik geloof, dat wij ons een beetje zullen moeten schikken, wanneer de regeling wat minder gunstig wordt. Ik zie er geen bezwaar in om in een klasse, die gebouwd is voor 24 leerlingen, nu 30 te zetten of om in een klasse voor 36 leerlingen een rijtje banken te zetten, zoodat er 42 leerlingen kunnen zitten. Ik heb het niet over de amendementen op art. 28, maar alleen over de mogelijkheid van de plaatsing, en naar mijn meening is dat plaatsen van wat meer leerlingen best mogelijk, zonder dat daardoor het onderwijs slechter wordt. Dat is niet noodig.

Men behoeft niet zoo bang te zijn, dat de kinderen niet meer naar school zullen willen gaan, omdat zij het zoo verschrikkelijk akelig vinden. Dat zou men wel krijgen, als het aantal kinderen per klasse wordt opgevoerd tot 55 of 60 — de schaal van artikel 28 zal nog eens goed moeten worden nagezien —, maar dat in een schoollokaal een paar kinderen meer zitten dan waarvoor het gebouwd is, vind ik niet zoo erg, gezien den slechten economischen toestand, waarin wij verkeeren.

Verder zou ik nog gaarne iets willen zeggen aan het adres van de heeren der rechterzijde, die mij hebben aangevallen. Aan den heer Rutgers moet ik zeggen, dat ik niet meen, dat hij zoo zonderling is als een anthroposoof, maar aan de leer van de anthroposofen ligt een levensbeschouwing ten grondslag, en nu zouden menschen van die levensbeschouwing voor zich kunnen opeischen een schoolopvoeding van de kinderen in die richting, evengoed als de heer Rutgers en anderen dat doen. Ik heb echter geenszins de bedoeling gehad den heer Rutgers als een zonderling te qualificeeren.

Dat ik een boutade zou hebben geuit en dat ik dat had gedaan, omdat ik meende dat te mogen doen als vrouwelijk afgevaardigde, is niet juist. Ik heb dat gedaan, omdat ik anders tegenover de wet stond dan de heeren, die de wet hielpen tot stand brengen, en ik deze gelegenheid heb aangegrepen na twee jaren om mijn opinie te zeggen.

Den heer van der Molen kan ik in zooverre geruststellen,

(Westerman e. a.)

dat ik aan de pacificatie niet wil raken. Ik heb ook niet gezegd, dat ik dat wel wilde. Ik heb gezegd, dat ik wenschte, dat wij één school voor de natie zouden kunnen krijgen. Ik betreur de onmogelijkheid daarvan. Het zou niet de school zijn, welke de heer van der Molen wenschte, maar waarschijnlijk zouden wij geen van beiden ons ideaal bereiken. Ik heb aangevallen de regeling van de verdeeling der kosten, en ik meen, dat die anders kon zijn. En dan kom ik weer in het schuitje van den heer Rutgers, als ik dat zeg, omdat het bestaande systeem leidt tot het telkens naar zich toe halen van voordeelen door de beide groepen, hetgeen ten gevolge zou kunnen hebben, dat de schoolstrijd niet uit was.

De heer van Wijnbergen heeft geconstateerd, dat er veel meer kleine openbare schooltjes zijn dan Katholieke en andere bijzondere scholen. Dat spreekt vanzelf, omdat er altijd scholen moeten zijn, welke voor allen toegankelijk zijn. De heer van Wijnbergen zal in sommige gevallen blij zijn, dat er een neutrale school is, zoodat de Katholieke kinderen niet naar de rechtzinnig-Protestantsche school behoeven te gaan, terwijl omgekeerd de heer Rutgers in sommige gevallen verheugd zal wezen, dat kinderen van zijn richting niet naar een Katholieke school behoeven te gaan. Die scholen moeten er zijn om minderheden te beschermen. Ik wil er niet een strijd van maken...

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik verkeer in een eenigszins lastige positie bij de replieken, omdat er een overvloed van onderwerpen zijn besproken, die weer terug zullen komen bij de behandeling van de artikelen en de amendementen. Ik zal daarom nu op geen enkele zaak ingaan, die bij de amendementen toch weer terugkomt en ik zal daarom liever een paar opmerkingen maken naar aanleiding van hetgeen door den Minister is opgemerkt.

Ten eerste wensch ik op te merken tegenover mejuffrouw van Dorp, waar zij meent dat onze opleiding voldoende was, omdat er naar zij meent toch zooveel levende blijken rondloopen van een voldoend effect, dat dezen het zoover hebben gebracht ondanks die opleiding, want met wat wij als schoolmeester hebben verkregen zouden wij het niet ver hebben kunnen brengen.

Ik wensch nu tegenover den Minister slechts twee dingen op te merken. In de eerste plaats heeft de Minister, als ik hem goed heb verstaan, zijn geheele betoog teruggebracht tot deze dingen: ik had het geheele ontwerp liever niet ingediend, maar ik moest wel om de ijzeren noodzakelijkheid van de economische omstandigheden. In het algemeen kan ik mij wel een dergelijke stelling indenken en kan ik mij goed voorstellen, dat iemand zegt: indien het niet anders kan, moet ik toch doen wat ik onpleizierig vind, om erger te voorkomen. Ik wil nu even een vergelijking maken, die Zijn Excellentie zonder eenigen twijfel niet als persoonlijk zal beschouwen. Stel u voor een verslaafden opiumschuiver, die in slechte financieele omstandigheden komt. Wanneer deze tot economische overwegingen moet komen en moet nagaan hoe in zijn gezin bezuinigd moet worden, dan begint hij niet bij het opium, maar bij het brood en de kleeren van zijn kinderen. En nu vind ik den Nederlandschen Staat met zijn uitgaven van millioenen voor Oorlog en Marine ook gelijk aan een opiumschuiver, die bezuiniging zoekt waar het niet moet zijn. Men zal moeten toegeven, dat iemand, die op dit standpunt staat, niet direct kan toegeven de noodzakelijkheid van bezuiniging op het onderwijs.

Mijn tweede opmerking is deze. Alle overige punten, die bepaald betrekking hebben op artikelen, laat ik onaangeroerd.

Ik heb in mijn omschrijving van wat de Minister zou gezegd hebben, iets nagelaten wat ik nu wensch te doen.

De Minister heeft gezegd: wat ik doe, vloeit voort uit de ijzeren noodzaak der economische omstandigheden, maar tot mijn genoegen voegde hij er aan toe: ik beschouw het ook als tijdelijk. Ik zou nu willen vragen: als gij zoo overtuigd zijt van die absolute tijdelijkheid, is het dan zoo ondenkbaar, de wet intact te laten, doch bij afzonderlijke wet tijdelijk bepalingen van de wet op te schorten? Dat zou ik van het standpunt van den Minister volkomen hebben kunnen begrijpen. Maar hier wordt de wet zelf veranderd; het kan natuurlijk ook tijdelijk zijn, want te gelegener tijd kan men de wet weer eens op stapel zetten, maar dat is gansch wat anders dan het tijdelijk buiten werking stellen of verzwakken van sommige bepalingen der wet, want dan treedt de wet automatisch weer in werking.

De Minister heeft zijn leedwezen betuigd over het feit, dat ik zou hebben gesproken van woordbreuk; hij voegde er de voor mij vleiende omschrijving aan toe, dat hij dat van mij allerminst had verwacht. Ik wist vooruit, dat de Minister dat niet aangenaam zou vinden en het ook zou ontkennen. Maar ik mag herinneren aan den vorm, waarin ik het heb gezegd. Er is van 1918 tot 1920 een ongeschreven overeenkomst aangegaan. Er waren twee stroomingen, waarvan die van de voorstanders van de openbare school slechts kon worden gewonnen voor de pacificatie, doordat zij het gevoel kreeg, dat er inderdaad een overeenkomst was getroffen, die moest voeren tot verheffing van het onderwijspeil. Onder die omstandigheden is het heel begrijpelijk, dat men spreekt van woordbreuk, en zoo versta ik het nog, al kan men in juridischen zin niet gewagen van een verbroken feitelijke overeenkomst.

Mijnheer de Voorzitter! Dat werd in verband gebracht met deze veronderstelling, alsof ik daarmede wilde zeggen, dat rechts eigenlijk van het onderwijs niet weten wilde en dat rechts altijd bij links ten achter zou hebben gestaan in belangstelling voor het onderwijs, zoodat rechts er nu schik in zou hebben op een gemakkelijke manier van die verbeteringen af te komen. Daarover wensch ik alleen te zeggen, dat ik veel menschen van rechts ken, die ongetwijfeld veel waarde hechten aan het onderwijs. Bij meer dan één gelegenheid heb ik in de Kamer er op gewezen, dat voor ieder onderwijsman moet vaststaan, dat zeer velen van rechts evenveel hart hebben voor het onderwijs als wie ook, maar de indruk is gewekt, dat men hier gretig loslaat, na twee jaar, wat in de wet is gekomen, onder het voorwendsel van bezuiniging. Ik neem altijd gaarne de verzekeringen aan van wien ook, maar ik begrijp, dat velen niet kunnen ontkomen aan den indruk alsof, veel meer dan noodig zou zijn, van deze tijden gebruik wordt gemaakt om tot verslechteringen te komen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Dien indruk kan de geachte spreker toch zelf wegnemen.

De heer **Gerhard**: Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, en mijn vriend van der Molen spreekt zelfs van autosuggestie. Ik weet, dat mijn vriend van der Molen bij meer dan één gelegenheid heeft gezegd, dat hij in mij niet het voorbeeld ziet van iemand, die buitengewoon vatbaar is voor autosuggestie, zoodat hij nu een geheel anderen indruk van mij moet hebben. Dat ik dien indruk kan wegnemen, geloof ik gaarne, maar indien bij de behandeling van dit wetsontwerp de pogingen tot verbetering worden begroet zooals zij verdienen, kan men daaruit afleiden, dat de indruk niet zoo zwart behoefde te zijn, zooals hij nu reeds zoo zwart niet meer is, want men kan den Minister niet hooren of men komt in een genoeglijke stemming, maar het is een feit, dat die indruk bij mij in geenen deele reeds is opgeheven.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet ingaan op wat bij repliek is gezegd, omdat het mij niet bepaald aanleiding geeft tot een wederwoord. Er is alleen één punt, waarop ik mejuffrouw Westerman wil antwoorden. Ik heb over de opleiding in mijn rede niet gesproken; men kan dat als een verzuim beschouwen, maar ik dacht, dat het beter was, dit te verdagen tot de behandeling van het nieuwe artikel, dat bij de wijziging in zake de opleiding is aangebracht en dat spreekt van de mogelijkheid, om in de bestaande opleiding in de Koninklijke besluiten nog veranderingen en verbeteringen aan te brengen. Het is dus niet onmogelijk, dat bij het betreffende artikel hierover gesproken wordt en dan zal ik gaarne uitvoerig mejuffrouw Westerman van antwoord dienen.

(Minister de Visser e. a.)

Wat betreft andere punten, de bespreking daarvan heb ik met opzet verdaagd tot de behandeling van de amendementen. Dat geldt inzonderheid de quaestie van het 7de leerjaar met de daaraan verbonden regeling. Ik zou zelfs verder willen gaan en opmerken, dat de bespreking daarvan in dit debat niet thuis hoort, omdat het eerst aan de orde is, wanneer een wetsontwerp tot verandering van den leerplicht zal zijn ingediend.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over het amendement van mejuffrouw Westerman en de heeren Dresselhuys, Visser van IJzendoorn, van Rappard, Bierema, Gerritzen, Ter Hall, Staalman, Boon en van Gijn (Stuk n°. 8,*a*), strekkende, om vóór artikel I in te voegen een nieuw artikel I, luidende:

„I. In artikel 3, tweede lid, der Lager-onderwijswet 1920 wordt in den derden volzin na de woorden „onder *r*" ingevoegd: „, kan voor het 5de en 6de leerjaar een der vakken *l*, *m* en *n*,"."

Mejuffrouw **Westerman** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben gelukkig hier te mogen pleiten voor het invoeren bij deze technische herziening van iets, dat geen geld zal kosten. En waar deze wet er op is berekend, om te bezuinigen, verwacht ik tegen de invoeging van wat ik wensch niet dien tegenstand, die er zou zijn wanneer het aan de schatkist nieuwe eischen zou stellen.

Wij wenschen weer mogelijk te maken de invoering van het onderwijs in een van de moderne talen op de lagere school. Wanneer wij dat tot nu toe vroegen, werd ons dikwijls geantwoord: ja, die taal wordt wel onderwezen in de lagere school, nl. in de 7de klasse, maar waar wij telkens weer die 7de klasse bedreigd zien, waar wij telkens hooren, dat er gevaar bestaat, dat voor een groot deel van ons volk dit 7de leerjaar niet zal worden ingevoerd, zijn wij daaromtrent allerminst gerust en zou het kunnen voorkomen, dat kinderen, die niet boven de 6-klassige school gaan, niet in een vreemde taal onderwijs zouden krijgen, wat ik zou betreuren. Wij hebben gemeend, facultatief te moeten stellen, welke vreemde taal zal moeten worden onderwezen; daarom hebben wij voorgesteld één van de vakken *l*, *m* of *n*. Wij meenen, dat dit moet gebeuren omdat de taal zal moeten worden onderwezen naar gelang van de omgeving, waarin de kinderen leven.

Zoo zal b.v. in de bollenstreek het Engelsch het meest worden gevraagd, in den oosthoek zal aan Duitsch de voorkeur worden gegeven, in het zuiden zal men Fransch prefereeren. Dat geeft natuurlijk wel eenige moeilijkheden bij het verhuizen naar een andere streek of bij het verplaatsen van de kinderen naar een andere school, maar de practijk heeft geleerd, dat de kinderen betrekkelijk gauw bij leeren. Bovendien moeten de ouders dan maar een klein beetje bedenken, hoeveel schade ze bij het verhuizen aan het onderwijs van het kind toebrengen. Er zijn ouders, die daarmede absoluut geen rekening houden, maar voor hun genoegen maar eens gaan verhuizen van de eene plaats naar de andere.

Nu heb ik volstrekt geen neiging om de voorkeur te geven aan Fransch, al begrijp ik, dat Fransch het meest zal worden gekozen. Ik heb geen neiging voor buitengewone deftigheid en ik voel ook niet voor Fransch, omdat dat is de taal der etikette, maar ik meen, dat de practijk dat zal moeten uitmaken. Fransch is de grondtaal voor de andere talen en zal daarom, ook omdat het de moeilijkste is, het meest worden gekozen. Nu staat de Minister afwijzend tegen het weder invoeren van het Fransch op de lagere scholen, d. w. z., de Minister heeft gezegd, zich er niet over te kunnen uitspreken, omdat de Kamer bij de behandeling van de Lager-onderwijswet 1920 duidelijke neiging had getoond, dat onderwijs niet te willen. Het is toen afgestemd, ofschoon ik weet, dat verschillende leden van de Kamer, o.a. de Voorzitter en ook de heeren van Ravesteijn en Dresselhuys, voor het behoud van dat onderwijs hebben gepleit.

(Westerman.)

Al kan nu de Minister er niet op terugkomen, meen ik toch, dat er aanleiding is, om de Kamer een andere uitspraak te vragen. In de eerste plaats hebben wij nu een andere Kamer, eenigszins anders samengesteld, en het is volstrekt niet zeker, dat het Fransch nu weder afgestemd zou worden. Voorts hebben wij nu gekregen eenige jaren ondervinding zonder Fransch. Deze beide factoren mogen wij wel deugdelijk laten meespreken.

De ouders zijn wakker geworden en al is er geen petitionnement op touw gezet, er is toch een zekere beweging onder hen, die niet de eenzijdigheid ten gunste van de eenheidsschool niet meegaan.

Vele intellectueelen zien in de afschaffing van het Fransch een aanslag op onze cultuur en zien daarin den eersten stap om het onderwijspeil naar beneden te brengen. Die ouders meenen, dat de eenheidsschool zooals de wet 1920 ons die bracht beteekent een geestelijken achteruitgang voor ons volk. De school houdt geen rekening met het verschillend doel dat de ouders met hun kinderen hebben en geeft een armzaligen onderbouw voor de leerlingen, die verder zullen studeeren. De leerlingen zijn er niet voor de school, maar de school moet beantwoorden aan het doel, dat de ouders zich voor hun kinderen stellen.

Nu wordt in onderwijzerskringen gezegd, dat men eerst de afschaffing van het Fransch moet laten doorwerken. Men zegt: laten wij doorwerken zonder dat Fransch, dan zullen wij wel eens zien, maar ik vraag u toch, Mijnheer de Voorzitter, als men ziet, dat een kostbaar kleinood wegzinkt in den modder, laat men het dan maar kalm wegzinken om het later met heel veel moeite er uit op te diepen als het dan nog te vinden is?

Ik geloof, dat dit ook hier van toepassing zal zijn. Waarom moest bij de totstandkoming van deze eenheidsschool dat algemeene peil dalen in plaats van stijgen; waarom moeten niet de flinke kinderen uit de volksklasse wel de gelegenheid hebben in plaats van die gelegenheid aan andere kinderen te ontnemen en geloof mij, Mijnheer de Voorzitter, dat de ouders het zich niet zullen laten ontnemen. Gelukkig ook maar. Die ouders protesteeren en leggen zich niet neer bij een wetswijziging, die zij niet gewenscht hebben.

Laten de kinderen — ja, zij zullen er misschien op den duur aan wennen, maar ik hoop het niet — cursussen volgen buiten de school, maar dat is veel minder gewenscht voor de kinderen. Het is voor hen minder gezond en het is ook niet goed, terwijl vroeger toch algemeen zoo te velde is getrokken tegen het werken na schooltijd, tegen het huiswerk en wil men nu dien kinderen buiten den schooltijd dat onderwijs geven? Het behoeft ook niet, omdat het wel gemakkelijk onder schooltijd kan worden bijgebracht.

Wij hebben adressen ontvangen, de heer Snoeck Henkemans heeft het al gezegd, uit Maastricht, van een groote categorie menschen uit Amsterdam en andere plaatsen, waarin men er zich tegen verzet, dat het Fransch van de lagere school is afgevoerd. Te veel tijd zal er niet aan worden gegeven, waar wij pas in de 5de klasse met dit onderwijs willen beginnen. Ik voor mij zou hierbij wel willen doen opmerken, dat een zekere beperking van het aantal uren, bijv. 3 per week, wel gewenscht zou zijn.

Hoe staat het bij het bijzonder onderwijs? Men is hierbij volmaakt vrij om tot 1925 les te blijven geven in het Fransch en men zal het daar dus voorloopig houden, want ik herhaal, de ouders laten het zich niet ontnemen. Er zal blijven een verschil tusschen de leerlingen die op een H. B. S. of gymnasium komen, want dan zullen er kinderen zijn, die geen Fransch hebben geleerd, en daardoor zal ook het peil van het middelbaar onderwijs dalen.

Ik houd zeker niet van een dwaze opvoering van de geleerdheid bij het middelbaar onderwijs, maar ik houd er nog minder van, dat er allerlei kinderen naar een school gedreven worden waar zij niet hooren. En dat gebeurt tegenwoordig. De ouders worden geanimeerd de kinderen na het zesde leerjaar met rapporten, die volstrekt niet mooi zijn, die slechts zeer gemiddelde cijfers vertoonen, te sturen naar een school

(Westerman.)

van voortgezet onderwijs. Als men wil, dat die kinderen daar het onderwijs met vrucht zullen volgen, moet men ook hoogere eischen stellen en moeten zij ook toonen practisch en goed onderlegd te zijn. Ik wil volstrekt niet tegenspreken, dat er vroeger en ook nu nog veel te veel kinderen naar H. B. S. of gymnasium gingen, die daar niet hooren. De ouders zijn lang niet altijd zoo verstandig geweest om voor hun kinderen dat onderwijs te zoeken, wat voor die kinderen het beste leek; het was een mode de kinderen naar H. B. S. of gymnasium te zenden; als zij daar niet kwamen, achtte men dat een groot ongeluk.

Het is te hopen dat ook meergegoede ouders zullen gaan inzien, dat ook voor hun kinderen, nu er m.u.l.o.-scholen zijn, die er vroeger niet waren voor jongens, het niet gewenscht is dat zij op de H.B.S. komen, wanneer zij er niet hooren en dus het onderwijs, daar gegeven, niet kunnen volgen.

Waar wij nu zien dat overal de m.u.l.o.-scholen zijn opgericht, die wellicht nog voor veel kinderen plaats bieden, en waar wij zien, vooral in de groote steden, hoe de H.B.S. worden overladen met leerlingen, zoodat in den Haag dit jaar voor 9 H.B.S. 900 leerlingen waren ingeschreven, daar vraag ik mij toch af, of dat goed is geweest en of het niet beter ware geweest, dat vele kinderen daar niet waren gekomen.

Zelfs kinderen uit gegoede kringen, die van huis uit wat ontwikkeling medebrengen, stranden dikwijls bij den overgang van de volksschool naar H.B.S. en wanneer men nu de kinderen uit de volksklasse ook zonder eenige voorbereiding daar naar toe stuurt, dan zullen die ook stranden en dan is het voor die kinderen veel erger, dat zij in een verkeerde richting zijn gestuurd, dan voor die kinderen uit de meer gegoede kringen.

En wanneer men op de lagere school geen onderwijs geeft in vreemde talen, dan verliest men daardoor ook het criterium om te kunnen overwegen of de kinderen kunnen gaan naar de H.B.S. of naar het gymnasium.

Het leeren van vreemde talen ontwikkelt het taalgevoel en nu zou ik juist dien flinken kinderen uit de volksklasse zoo gaarne de gelegenheid willen geven om ook dat onderwijs te genieten en het met meer vrucht te kunnen volgen dan zij tot nu toe op H.B.S. of gymnasium konden doen. Ik zou dus wenschen dat die scholen voor voorbereidend onderwijs voor H.B.S. en gymnasia evengoed open zullen staan ook voor de kinderen der minder gegoeden. Het is volstrekt niet de bedoeling, dat die inrichtingen van voortgezet onderwijs voor de leerlingen der volksscholen moeten worden gesloten.

En nu ben ik het heelmaal niet eens met den onderwijzer, die hier op een vergadering, waar de quaestie van het Fransch besproken werd, beweerde: dat in de plaats van de massa's die thans op de H.B.S. en gymnasia komen en er niet geschikt voor zijn, moeten komen de massa's die er wel geschikt voor zijn, omdat zonder voorafgaand onderwijs in een vreemde taal men niet goed vooruit zal weten wie geschikt zal zijn.

Op die zelfde vergadering werd gesproken over slecht onderlegde leerlingen, die op de H. B. S. het onderwijs niet konden volgen, en toen zei die onderwijzer: ja, maar dat zijn eigenlijk kinderen die komen van een school zonder grammatica.

Er schijnen dus tegenwoordig scholen te zijn, waar eenvoudig de grammatica uit den booze wordt geacht, en nu vind ik, dat als zulk een kind van de grammatica niets leert, dan zal dat kind het onderwijs in de vreemde talen, zooals men hoopt dat dit ook in het zevende leerjaar gegeven zal worden, ook niet volgen.

De lagere school heeft belang bij het onderwijs in de vreemde talen. Er is tegenwoordig een algemeene zucht naar verslapping, die doodend is voor ons volksonderwijs. Het kind moet uitgaan, het moet spel en sport hebben, maar een klein beetje geestelijke inspanning is voor het kind al te veel. De waarde van den arbeid wordt tegenwoordig veel te veel over het hoofd gezien. Men wil geen inspannend rekenen meer, geen taaloefening, waarbij te denken valt, geen denksommen, geen verstandelijk lezen en geen Fransch.

Men miskent den aanleg der kinderen, men weet ze niet te prikkelen.

Alle kinderen, die Fransch leeren, vinden het prettig en een afwisseling tusschen al die vervelende lees- en reken-lessen. Wanneer men nagaat, wat de practijk zegt en wat de directeuren van H. B. S.-en en gymnasia zeggen, krijgt dit hoe langer hoe meer zin.

Een directeur van een H. B. S. zegt bij voorbeeld:

> „dat in de afdeeling der eerste klasse, waarin saamgebracht zijn de leerlingen, die òf geen, òf bijna geen Fransch hebben geleerd, de indruk is gewekt, dat de ontwikkeling dier leerlingen ook in andere vakken belangrijk achterstaat bij die der overigen, hetgeen toegeschreven wordt aan de andere omgeving, waaruit zij voortkomen."

Dit laatste onderschrijf ik slechts voor een gedeelte. M. i. ligt de fout aan het systeem. In de scholen, waar Fransch werd onderwezen, werd veel intensiever gewerkt. De verslapping, de arbeidsschuwheid, die zich thans heeft meester gemaakt van de scholen, waarop geen Fransch meer wordt onderwezen, zal voor de andere scholen voorkomen worden door het Fransch als leervak te behouden of weer in te voeren.

Nu geef ik toe, dat het Fransch verknoeid is door de eischen van het middelbaar onderwijs.

Het middelbaar onderwijs heeft eischen gesteld voor de toelating van candidaten tot de hoogereburgerscholen, die gemaakt hebben, dat het onderwijs in de vreemde talen op de lagere scholen een veel te groote plaats heeft ingenomen. Ik zou daartoe niet graag willen medewerken. Vandaar dan ook, dat wij gevraagd hebben dat onderwijs pas weer te mogen invoeren in het vijfde en zesde leerjaar.

Het is de fout geweest, dat het middelbaar onderwijs de wet voorschreef aan het lager onderwijs. Dat heb ik zelf bij ondervinding gehad. Waar het onderwijs in het Fransch prettig en opwekkend zou kunnen zijn voor de kinderen, werd het in de hoogere klassen totaal bedorven, doordat er niets anders mocht worden gedaan dan thema's maken en met spoed thema-boekjes uitwerken. Wanneer wij niet kwamen tot een bepaalde thema en een bepaald boekje, konden de kinderen niet naar de H.B.S. Dat zou ik zeker niet terugwenschen.

Nu heeft men gezegd, dat door de afschaffing van het Fransch het onderwijs op de lagere school omhoog zou worden gevoerd. Er is echter nooit voor het grootste deel van onze schoolgaande jeugd eenig beletsel geweest om het onderwijs omhoog te voeren. Het grootste gedeelte van onze schoolgaande jeugd heeft nooit Fransch geleerd. Ik kan mij niet voorstellen, hoe het leeren van Fransch dan ook een verontschuldiging zou zijn voor het feit, dat de kinderen zoo weinig weten, als zij van de lagere school komen.

Het grootste deel leerde geen vreemde taal en men had tijd te over. De Minister zeide in 1920, dat het verschrikkelijk was, dat de kinderen, die van de lagere school kwamen, zich niet behoorlijk schriftelijk of mondeling konden uitdrukken en de eenvoudigste dingen niet wisten, maar dit kan nooit geweten worden aan het geven van onderwijs in een vreemde taal, want dat gebeurde op die scholen niet.

Nu echter heeft men er weer iets anders op gevonden, waarom de leerlingen zoo weinig weten als ze van school komen. De spelling is zoo moeilijk; daarom kunnen de kinderen niet een fatsoenlijken brief schrijven. Zoo zijn er allerlei redenen aangevoerd om hieraan te ontkomen, dat het onderwijs niet voldoet aan de eischen, welke men er aan stellen mag.

Het leeren van een vreemde taal heeft bovendien grooten invloed op de kennis van de moedertaal. Het scherp waarnemen van taalvormen werkt mede tot goede kennis van de moedertaal. Geen betere oefening in eigen taal dan het overbrengen van een stuk, een klein stukje desnoods, uit een vreemde taal in de moedertaal. Men komt zoodoende achter de moeilijkheden in het stellen en leert hoe men een opstel in elkaar moet zetten.

Nu is mij ook nog verzekerd door onderwijzers van de m.u.l.o.-scholen, dat leerlingen, die geen Fransch hebben

(Westerman.)

geleerd, zeer ongunstig in ontwikkeling afsteken bij hen, die het Fransch wel hebben genoten, terwijl toch die kinderen op de lagere scholen daardoor dikwijls 5 uren per week minder les hebben gehad in de andere vakken, welke op de lagere school worden onderwezen.

Nu weet men, dat ik persoonlijk meer voel in de toekomst voor één vreemde taal in plaats van de andere vreemde talen. Ik ben en blijf een voorstandster van Esperanto en als men, gelijk wederom dezer dagen er een gehouden is, congressen bijwoont en ziet hoe moeilijk het is de verschillende sprekers in al die vreemde talen te volgen, dan blijkt daaruit toch wel, hoeveel gemakkelijker het zou wezen, wanneer men algemeen slechts één vreemde taal aanleerde.

Aangezien de afschaffing van het onderwijs op de lagere school van een vreemde taal in breede kringen van ons volk ernstig wordt betreurd, meen ik, dat wij, wanneer er gelegenheid bestaat om daarop terug te komen, deze moeten aangrijpen.

Ik zal mij niet ontveinzen, dat aan de wederinvoering van dit onderwijs bezwaren verbonden zouden zijn. Een splitsing zou tot stand gebracht moeten worden bijv. na het 4de leerjaar of men zou aan de m.u.l.o.-school een 5de en 6de leerjaar moeten toevoegen of men zal weder moeten komen tot de oude u.l.o.-school.

De u.l.o.-scholen waren voor den middenstand en de kleine luiden van zeer veel belang. Daarheen gingen de kinderen, die na afloop van het onderwijs het leven ingingen, en in die kringen heeft men steeds de afschaffing van het onderwijs in een vreemde taal, met name in het Fransch, betreurd.

Vroeger stuurden te Amsterdam de ouders, die hun kinderen ook een vreemde taal wilden laten leeren, naar de 3de klasse scholen, waar een schoolgeld werd betaald van f 20 tot f 55.

Nu zal in de groote steden wel een middel te vinden zijn om die splitsing na het 4de jaar te volbrengen. Wij weten, dat in de grootere gemeenten de groote scholen in tweeën geknipt zijn en nu zal het niet veel moeilijkheden opleveren om na de 4de klas de kinderen van de eene school naar de andere te doen verhuizen, wanneer ze werkelijk aanleg toonen te hebben. Men kan in de 4de klas zeer goed weten of een kind kan leeren of niet. Wanneer de eischen dan wat hoog gesteld werden, dan zouden de kinderen, die met een mooi cijfer zouden overgaan naar de 5de klasse, komen in de afdeeling waar het Fransch onderwezen wordt.

Ik zou het niet imperatief willen voorschrijven, maar ik zou willen, dat de mogelijkheid tot het ontvangen van onderwijs in een vreemde taal geopend werd; en waar wij in de groote gemeenten aan het hoofd van de afdeeling Onderwijs zulke eminente wethouders hebben, al mogen die dan niet voor de wederinvoering zijn, zal men er wel in slagen om een oplossing te vinden. Daarmede zou voor een groot deel te gemoet gekomen worden aan den wensch dergenen die tegen de tegenwoordige inrichting van het lager onderwijs overwegende bezwaren hebben.

Het komt mij gewenscht voor, dat wij zullen blijven het volk, dat bekend is wegens het gemakkelijk leeren en spreken van vreemde talen.

Juist ook de verschillende menschen in deze Kamer, die verschillende congressen bijwonen, zullen toch wel merken, hoe pleizierig dat is en wanneer wij met die bevoegdheid, die wij ons kunnen eigen maken, al vroeg beginnen, zullen wij zien, hoe gemakkelijk en goed het is, een vreemde taal te leeren. Daarmede zal het Nederlandsche volk meer gebaat worden, dan wanneer wij zeggen: de kinderen van de volksklasse hebben het niet geleerd, nu moeten de anderen het ook maar niet leeren.

Ik wist wel, dat men van de wederinvoering van een vreemde taal op de lagere school een strijdvraag zou maken, maar als voorstandster van dat systeem heb ik gemeend, dat ik er mijn best voor moest doen, nu wij daartoe bij deze wijziging der Onderwijswet de gelegenheid hebben.

Voorgesteld door tien leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: De lengte der redevoering van de geachte afgevaardigde geeft mij aanleiding tot de mededeeling, dat waar tot op dit oogenblik zijn ingediend 62 amendementen, het niet mogelijk zal zijn, dat al deze amendementen op dezelfde uitvoerige wijze worden toegelicht. Ik stel daarom aan de Kamer voor, dat de redevoeringen, tot toelichting van deze amendementen te houden, en bij de bespreking van de artikelen, behalve bij de artikelen 28, 51 en 73, den tijd van 10 minuten niet zullen kunnen overschrijden.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: In de tweede plaats is op dit artikel een amendement ingediend door den heer Moerel c.s. (Stuk n°. 17), strekkende om aan artikel I te laten voorafgaan een nieuw artikel I, luidende:

„In art. 3, eerste lid, der Lager-onderwijswet 1920 komt na punt *d* nog

e. Cursussen in één of meer der vakken, vermeld in art. 2, onder *l* tot en met *p*.

In art. 3 wordt na het 5de lid toegevoegd:

6. De voorwaarden tot oprichting van de onder *e* in het eerste lid van dit artikel bedoelde cursussen en hunne verdere regeling worden bij algemeenen maatregel van bestuur gesteld."

Nu ligt het voor de hand, dat men niet altijd kan zeggen, dat wanneer op een artikel twee amendementen zijn ingediend, deze gezamenlijk behooren te worden behandeld. Wanneer men dan ook deze amendementen beziet, zal men opmerken, dat ze geheel verschillende onderwerpen betreffen. Het amendement van mejuffrouw Westerman c. s. beteekent, dat, terwijl het op het oogenblik verboden is in de lagere school, behalve in het zevende leerjaar, een van de nieuwe talen te onderwijzen, dit in de toekomst wel het geval zal kunnen zijn. Het amendement van den heer Moerel c. s. beteekent iets geheel anders, nl. dat, terwijl op het oogenblik het onderwijs onderscheiden wordt in vier soorten, de heer Moerel meent, dat er vijf soorten zullen moeten zijn.

Ik meen dus, dat het onjuist gezien zou wezen deze amendementen gezamenlijk te behandelen en dat wij tot een veel juister appreciatie zullen komen, wanneer wij de behandeling van die verschillende onderwerpen gescheiden houden. Ik kan dus op dit oogenblik den heer Moerel het woord niet geven tot toelichting van zijn amendement, omdat ik meen, dat deze quaestie met die, door mejuffrouw Westerman c.s. gesteld, niets te maken heeft.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Mejuffrouw Westerman heeft bij de toelichting van het door haar ingediende amendement medegedeeld, dat zij van de instemming van verschillende leden dezer Kamer verzekerd was.

Voor zoover de meeningen van verschillende leden te voren eenigszins kunnen worden aangeduid, waag ik als mijn verwachting uit te spreken, dat mejuffrouw Westerman de eenige is van de Kamerleden, die vroeger bij het onderwijs werkzaam zijn geweest, die haar meening is toegedaan en dat al de overigen het met haar oneens zijn. Ik acht dat begrijpelijk, want de indiening van haar amendement, dat strekt om het onderwijs in de moderne talen in de vijfde en de zesde klasse der lagere school weer mogelijk te maken, zullen de meeste onderwijsmannen en vrouwen met leedwezen hebben gezien. Ik behoor tot hen. Ik heb het beschouwd als een maatregel, heilzaam voor het onderwijs en heilzaam voor de kinderen, toen in 1920 werd besloten om het onderwijs in het Fransch niet meer toe te laten als leervak in de vijfde en de zesde klasse der lagere school.

Daardoor is opgeheven het groote gevaar voor overlading, waarover in de laatste jaren met betrekking tot het lager onderwijs, wel dikwijls ten onrechte, maar ook heel vaak met volkomen recht, is geklaagd. Bovendien is daardoor de mogelijkheid geopend om de opleiding van de kinderen, die bestemd zijn om leerling te worden van een hoogere burger-

35ste VERGADERING. — 13 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Albarda.)

school, een gymnasium, een lyceum of een u.l.o.-school, van een zevenjarige tot een zesjarige terug te brengen. Dat lijkt mij in den tijd, waarin wij leven, en waarin alles van den economischen kant wordt bekeken, een voordeel van niet geringe beteekenis. In een tijd, waarin het op prijs wordt gesteld, als de productietijd van elk stoffelijk voorwerp, dat men noodig heeft, kan worden verkort, moet het ook als een voordeel worden beschouwd, als de productietijd kan worden verkort van intellectueele bekwaamheid en vaardigheid, mits het niet gaat ten koste van die bekwaamheid en die vaardigheid.

Verder werd door dat besluit van 1920 de gelegenheid geopend voor de kinderen van scholen van alle soorten om, als zij daartoe den vereischten aanleg bezitten en de omstandigheden het overigens toelaten, naar een hoogere burgerschool, een gymnasium, een lyceum of een u.l.o.-school te gaan. Dit is bij de herziening van 1920 een der duidelijke doeleinden van den wetgever geweest.

Tegen dat besluit van 1920 is reeds vrij spoedig een reactie opgekomen, die gaandeweg vrij sterk is geworden. Die reactie is niet altijd uitgegaan van een juiste voorstelling omtrent hetgeen hier gebeurd was en omtrent de bedoeling, die aan het besluit ten grondslag heeft gelegen. Men hoort voortdurend zeggen: het Fransch is van de lagere school verdwenen; maar de Voorzitter heeft het straks juister uitgedrukt: het Fransch is slechts uit de zes eerste klassen der lagere school verdwenen. De reachtie is gevoed door beweegredenen en overwegingen, die dikwijls vreemd waren aan de eigenlijke belangen van het kind.

Er heeft ter versterking van deze reactie ongetwijfeld medegewerkt een groote gehechtheid aan de traditie. Het was traditie, dat in Nederland op de lagere scholen, die bezocht werden door kinderen van meergegoeden, Fransch werd onderwezen, en aan die traditie waren ook onderwijzers gehecht en zij hielden er aan vast, en kwamen zoodoende niet steeds tot het hoog noodige critische onderzoek van de waarde van die traditie.

Daarbij komt, dat bij sommigen uit onderwijskringen ook een zeker standsgevoel werkzaam is geweest. Er waren hoofden van scholen met Fransch en hoofden van scholen zonder Fransch, en de hoofden van scholen met Fransch gevoelden zich wel eens voornamer dan de anderen. Als mejuffrouw Westerman dat ontkent is zij vreemdelinge in het Jeruzalem van het onderwijs. Vele van die hoofden hebben zich gedegradeerd gevoeld toen het Fransch van de school werd weggenomen en zij verlangen de oude h. i. meer eervolle positie terug. Ook financieel belang heeft wel een rol gespeeld, in zooverre het onderwijzers heeft geleid tot het bevorderen van privaatlessen in het Fransch, hetgeen bij vele ouders het gevoel wekte of versterkte dat het toch noodig is Fransch te leeren, voordat men op H.B.S. of gymnasium komt.

De reactie is dus door verschillende omstandigheden bevorderd, en daaronder reken ik ook de moeilijkheden, die men in den tijd van overgang van den vroegeren toestand naar den nieuwen heeft ontmoet. Ik ontken die moeilijkheden niet, zij doen zich ongetwijfeld voor ten aanzien van de aansluiting van de lagere school aan H.B.S. en gymnasium. Maar H.B.S. en gymnasium passen zich niet steeds gaarne en gemakkelijk aan aan den nieuwen toestand en stellen menigmaal nog te hooge eischen in vergelijking met hetgeen de leerlingen op de lagere school in deze jaren in het Fransch hebben bereikt. Dat heeft ook bij de ouders een schrik gebracht, daar zij ondervonden, dat hun kinderen het onderwijs in Fransch niet gemakkelijk konden volgen, en zij zeiden: ziet gij nu wel, nu moet mijn kind privaatlessen hebben, dat is het gevolg van de afschaffing van het Fransch; in plaats van te zeggen, dat het gymnasium en de H.B.S. zich verkeerdelijk verzetten tegen het eerlijke doorvoeren van een nieuwen wettelijken maatregel.

Van deze beweging nu is dit amendement het gevolg. Maar ik zou willen vragen: heeft de opstelster van het amendement zich ten wel ten volle rekenschap gegeven van

(Albarda e. a.)

de gevolgen, indien dit in de wet mocht worden opgenomen?

Mejuffrouw Westerman heeft er aan herinnerd, dat zij niet overal een moderne taal wenscht in te voeren, maar dat zij het onderwijzen van een moderne taal voor het vijfde en het zesde leerjaar slechts facultatief wenscht te stellen en dus aan elk schoolbestuur en elk gemeentebestuur wil overlaten te beslissen in welke scholen Fransch, Duitsch of Engelsch zal worden onderwezen en in welke niet.

Daardoor roept de geachte afgevaardigde opnieuw in het leven het onderscheid tusschen tweeërlei soort scholen. De bedoeling van de Lager-onderwijswet 1920 was, dat onderscheid op te heffen. Wanneer men de stukken over die wet nog eens naleest, vindt men daar zeer duidelijk uitgesproken de bedoeling van den wetgever om de mogelijkheid te scheppen, dat de goede leerlingen van alle lagere scholen zouden krijgen de kans om inrichtingen van verder onderwijs te betreden. Daaraan wordt door het amendement van mejuffrouw Westerman een einde gemaakt, want het roept weer in het leven naast elkaar de opleidingsscholen, die heel gauw gevaar loopen in drilscholen te ontaarden, en de volksschool. Ik weet wel, dat men aan het bezwaar, dat de kinderen van de volksschool niet verder kunnen komen, in menig geval heeft meenen te kunnen te gemoet komen, door te regelen den overgang van de leerlingen, die, na gedurende vier jaar de volksschool te hebben bezocht, geschikt blijken voor een H. B. S. of gymnasium, naar een z.g. opleidingsschool, om daar dan de 5de en de 6de klasse te doorloopen, maar terwijl eenerzijds slechts ten deele een behoorlijke aansluiting wordt verkregen, zoodat die overgang den leerlingen vaak schaadt, dikwijls een jaar kosten moet, is anderzijds voor de volksschool dit groote nadeel aan een zoodanige regeling verbonden, dat aan haar hoogere klassen de beste leerlingen worden onttrokken, wier aanwezigheid bijdraagt tot verheffing van het peil van het onderwijs, tot prikkeling van de arbeidslust van den onderwijzer.......

De **Voorzitter:** De tijd van den geachten spreker is verstreken.

De heer **Albarda:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mijn rede ontworpen, vóórdat mij het plan bekend was, om deze beraadslaging ook te rantsoeneeren.

De **Voorzitter:** Het zal den geachten spreker bekend zijn, dat het Reglement van Orde op ieder moment de rantsoeneering toelaat. Dit neemt echter niet weg, dat het feit, dat de geachte spreker zijn rede over dit onderwerp heeft ontworpen vóórdat hem het voornemen om deze beraadslaging te rantsoeneeren bekend kon zijn, aanleiding kan geven om aan de Kamer voor te stellen, hem een eenigszins langeren spreektijd toe te staan.

Ik kan den geachten afgevaardigde echter niet langer toestaan dan een verlenging met 5 minuten.

Ik doe daartoe dan het voorstel.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Albarda:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zal dan trachten zoo snel te spreken — waarvoor ik dan mijn excuses maak tegenover de stenografen — dat ik in die 5 minuten een gedeelte kan zeggen van wat ik nog had op te merken.

Mejuffrouw Westerman zal opnieuw in het leven roepen opdrijving van exameneischen. Zij heeft niet in de hand de eischen, die door de leeraren aan de H. B. S. en gymnasia bij het toelatingsexamen worden gesteld, of de wijze waarop die eischen — in een reglement omschreven — in de practijk uitgelegd worden. Het zijn juist die eischen, die altijd hebben veroorzaakt de opdrijving van het onderwijs in het Fransch, ten koste van het onderwijs in andere vakken. Dit zal er toe leiden, dat men weldra de kinderen weer zeven jaar op school zal moeten laten gaan vóór zij gymnasium en H. B. S. kunnen gaan bezoeken en het economisch voordeel van de wetswijziging wordt dus weer opgeofferd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot een ander onderwerp: de keuze van de taal. Mejuffrouw Westerman heeft

(Albarda.)

daarover ook gesproken en dit is voor mij evenzeer een buitengewoon belangrijk onderwerp. Mejuffrouw Westerman zeide, dat zij niet zoozeer hechtte aan het Fransch, dat zij ook wel op een andere taal gesteld is. Ja, maar de geachte spreekster zal toch toegeven, dat, wanneer aan verschillende scholen in het vijfde en zesde leerjaar verschillende talen worden onderwezen, voor de leerlingen van ten minste twee soorten dier scholen de toegang tot H. B. S. en gymnasium zal zijn afgesloten. Men kan toch niet op gymnasium of H. B. S. ontvangen een groep kinderen, die Fransch geleerd hebben, daarnaast een tweede groep kinderen die Duitsch, en een derde groep die Engelsch hebben geleerd. Dat is onmogelijk, men zal dus waarschijnlijk blijven vasthouden aan het Fransch als toelatingseisch, en de kinderen die Engelsch en Duitsch hebben geleerd zullen zijn uitgesloten van verdere studie.

Nu mag ik in het kort wijzen op een zeer belangrijke ervaring, die wij in den Haag hebben opgedaan en die, zoover ik weet, nieuw is in ons land. Wij hebben opgericht lager-onderwijs-kopscholen, scholen dus, waarin het zevende, achtste en negende leerjaar van de lagere school te zamen zijn ondergebracht. De kinderen ontvangen daar onderwijs in een vreemde taal, in de hoogere klassen zelfs in twee vreemde talen, naar keuze. De ouders zijn dus in 1921 voor het eerst in de gelegenheid geweest, te kiezen in welke taal zij hun kinderen wenschten te zien onderwijzen; en, in het tempo, waartoe ik verplicht ben, zal ik van de uitslagen dier keuze de cijfers noemen. In 1921 kozen aan de eerste dier nieuwe scholen van 130 leerlingen 36 het Fransch; naderhand is gebleken, dat die keuze bij velen beïnvloed was door het feit, dat zij reeds vroeger onderricht in het Fransch hadden gehad, en dat wenschten voort te zetten. Daartegenover kozen 55 Engelsch en 39 Duitsch.

Ongeveer een vierde deel der leerlingen koos dus Fransch, en dat in den Haag, de stad van de étiquette, zooals mejuffrouw Westerman mij zal toegeven, waar Fransch is de door de traditie bevoorrechte en aanbevolen taal. Op de andere school kozen van 107 leerlingen 41 het Fransch, 40 het Engelsch en 26 het Duitsch. Ook daar dus blijft Fransch in de minderheid. In 1922, nu het aantal der kopscholen tot 5 is vermeerderd, kozen van de 902 leerlingen der aanvangsklassen 347 Fransch, 520 Engelsch en 35 Duitsch. Een duidelijke minderheid verkoos dus het Fransch. Welnu, waar men het onderwijs in de moderne talen wil invoeren, daar zou ik er voor zijn, de keuze tusschen die talen vrij te laten, want ik stel het voor ons volk wel op prijs, dat de kinderen een moderne taal leeren, maar ik hecht er daarbij veel grooter waarde aan, dat de kennis van drie moderne talen in de volksklasse is verbreid, dan dat er slechts één moderne taal wordt gekend. De ontwikkelingsmogelijkheden zijn voor de arbeidersklasse veel grooter, indien er door elkaar gemengd zijn personen, die Fransch, personen, die Duitsch, en personen, die Engelsch kennen, dan wanneer zij allen te zamen slechts één van die talen eenigszins hebben beoefend, en zij dus in haar geheel door middel van de taal slechts met het leven van één volk in aanraking komen.

In den gedachtengang van mejuffrouw Westerman zal men bij het betreden van de 5de klasse der lagere school kennis moeten geven welke taal men wil leeren. Maar dan zullen degenen, die Duitsch of Engelsch kiezen, uitgesloten zijn voor verder middelbaar of gymnasiaal onderwijs, want zij zullen aan de toelatingseischen tot die scholen niet kunnen beantwoorden.

Dit betoog is volgens den heer Snoeck Henkemans — hij bedoelde het niet harop te zeggen, maar ik wil het wel even herhalen — de reinste onzin. Ik zou dat den heer Snoeck Henkemans graag hooren bewijzen. Misschien stelt de heer Snoeck Henkemans zich voor, dat men kan inrichten in een H. B. S. een aanvangsklasse met degenen, die reeds Fransch hebben geleerd, een klasse voor degenen, die reeds Duitsch hebben geleerd, en één met leerlingen die met Engelsch zijn begonnen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal eindigen. Ik moest mij helaas tot enkele korte aanduidingen beperken, maar ik hoop duidelijk gemaakt te hebben, waarom ik in deze beweging om

(Albarda c. s.)

het onderwijs in een der moderne talen in de vijfde en zesde klasse van de lagere school te herstellen, een reactie zie tegen een heilzamen maatregel op onderwijsgebied. Ik zie hierin den terugkeer tot den toestand, waarin H.B.S. en gymnasium heerschen over het lager onderwijs, zooals die jarenlang tot schade van het lager onderwijs heeft bestaan.

Men kan die begeerte, om de heerschappij van H.B.S. en gymnasium over het lager onderwijs te herstellen, ook gevoelen in verschillende uitingen naar aanleiding van deze zaak.

Men lette eens op de bewoordingen, waarin de vereeniging van leeraren bij het gymnasiaal onderwijs, die onder haar leden een enquête heeft ingesteld naar hun oordeel omtrent de vraag van de wederinvoering van het Fransch, haar vraag inkleedde; zij was in dezen geest gesteld: acht gij de invoering van het Fransch op de lagere school in het belang van gymnasium? Neen, Mijnheer de Voorzitter, de vraag, of het in het belang is van het gymnasium of in het belang van de H.B.S. mag hier niet beslissen. Hier gelden niet de belangen van het klein aantal kinderen van ons volk, dat H.B.S. of gymnasium bezoekt, in de eerste plaats, maar hier moeten in de eerste plaats gelden de belangen van alle kinderen van het volk, waarvan slechts een zeer klein deel verder onderwijs krijgt. In het belang van die groote massa van ons volk vraag ik, dat de Kamer zal beslissen naar den eisch van het lager onderwijs zelf en niet zal terugkomen op de heilzame beslissing van 1920.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch in aansluiting aan Albarda eenige opmerkingen te maken, meer rechtstreeks den onderwijskundigen kant van het geval rakende. Mejuffrouw Westerman verkeert in een moeilijke positie. Zij vraagt vrijheid voor alle drie talen, want het zou al te mal zijn, als zij het alleen vroeg voor het Fransch, maar zij verdedigt het alleen met het Fransch. Dat kan ook niet anders, want het geheele verzoek had geen andere strekking, dan om den tijd van vroeger ten aanzien van het middelbaar en gymnasiaal onderwijs te herstellen. Ik wensch er de aandacht op te vestigen, wat mejuffrouw Westerman er ook van mag zeggen, dat men zich zal afvragen, of het niet het verstandigste zal zijn als men het Fransch als eisch van toelating voor gymnasium en H. B. S. weer herstelt. Wij hebben een voorbeeld daarvan al gezien in Amsterdam; dan komen er kinderen op een middelbare school, die al wat van Fransch kennen. Anderen kennen het niet, en dan komen die in een zeer ongunstige positie, zoodat men zich afvraagt, of het Fransch niet als een vak van het toelatingsexamen zal moeten worden hersteld.

Ik meen, dat wij goed doen daarop de aandacht te vestigen en het is jammer, dat de voorstanders van het Fransch niet openlijk dat standpunt innemen en zeggen, dat zij een selectie willen voor het middelbaar onderwijs door middel van de kennis van dat Fransch en dat daarvoor noodig is, dat het Fransch op de lagere school terugkomt.

Nu gaat men dingen zeggen, waartegen ik met kracht moet opkomen. Mejuffrouw Westerman zegt met een kalmte en een zekerheid, alsof iedereen er van overtuigd moest zijn, dat het afschaffen van het Fransch van de lagere school is een aanslag op onze cultuur. Wie heeft dat uitgevonden? Dat zijn allemaal leeraren van het gymnasiaal en middelbaar onderwijs geweest.

De heer **Dresselhuys**: Dat zijn de slechtsten nog niet!

De heer **Gerhard**: Neen, zelfs de heer Dresselhuys is de slechtste niet, maar hij kan toch wel eens een malligheid zeggen. Er is niets zotters dan te willen beweren, dat de afschaffing van het Fransch van de lagere scholen is geweest een aanslag op onze cultuur.

Men heeft er onlangs zelfs van gemaakt: nu het Fransch van de lagere school af is, zijn wij de Fransche cultuur en beschaving kwijt, waaraan wij zooveel te danken hebben, en dit is gezegd op een vergadering van leeraren bij de gymnasia, niet omdat men het Fransch afschafte, maar omdat men het op de lagere school afschafte en men één jaar later met het Fransche onderwijs zou beginnen.

Mejuffrouw Westerman heeft met zooveel genoegdoening

(Gerhard.)

er over gesproken, dat wij Nederlanders er zoo berucht voor zijn, dat wij de vreemde talen met zooveel gemak spreken en schrijven, maar men moet maar eens naar internationale congressen gaan om de waardeering te voelen stijgen voor die algemeene talenkennis onder de Nederlanders.

Ik herinner mij nog zeer goed, dat de directeur van een H.B.S. 5-jarigen cursus, een volkomen nuchter man, zeide: men mag er al zeer tevreden over zijn, wanneer men de H.B.S heeft afgeloopen, dat men dan gemakkelijk en redelijk een werk in een vreemde taal kan lezen, maar in die taal zich uitdrukken is nog heel iets anders en zou men nu willen zeggen, dat het eene jaar op de lagere school dat zal bijbrengen?

Mejuffrouw Westerman heeft nog een ding gezegd, dat mij als onderwijzer tegenover een collega al bijzonder pijnlijk aandeed. Zij zeide nl. dat de afschaffing van het Fransch het peil op de school verlaagt. Als de kinderen op de school nog niet kunnen zeggen le père, la mère, la soeur, kan men dan werkelijk zeggen, dat daardoor het peil verlaagd wordt?

Het wordt voorgesteld, en het is hier gezegd, dat zij, die Fransch geleerd hebben, hooger ontwikkeld zijn in de kennis van de Nederlandsche taal en dat de anderen veel lager staan.

Het is de heer Roovers geweest, die in *De Telegraaf* de voorstelling heeft gegeven. Als men dat leest, dan krijgt men den indruk, alsof het afschaffen van het Fransch het krankzinnigste is wat men had kunnen bedenken.

Ik hoor daar nu interrumpeeren: nou, nou, en dat is een heel gezellige interruptie.........

De **Voorzitter**: Gaat u daar nu niet op in, want uw tijd is bijna om.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! U hebt gelijk. Wanneer men dat stuk nagaat, dan moet men concludeeren: òf het is niet waar wat er staat, òf het is de ernstigste aanklacht tegen de onderwijzers van die school, waar die kinderen vandaan komen, want dan hebben die zich zoo vast gekeken op dat Fransch, dat zij van goed onderwijs geen verstand meer hebben.

Ik ontken dat er de minste aanleiding is om te zeggen dat het gehalte van het onderwijs verminderd wordt door de afschaffing van het Fransch.

Nu wil ik even het omgekeerde opmerken. Mejuffrouw Westerman heeft gezegd, dat de ervaring zou geleerd hebben dat kinderen die van een school komen, waar geen Fransch is onderwezen, lager staan dan kinderen van scholen waar wel Fransch wordt onderwezen.

De heer **Dresselhuys**: In het Fransch zeker.

De heer **Gerhard**: Mejuffrouw Westerman bedoelde dat het geheele peil van het onderwijs daardoor daalde. Dat bewijst dat mejuffrouw Westerman, die een knappe schoolmeesteres is, in het algemeen gesproken in het onderwijs nog niet voldoende inzicht heeft. Want wat is de zaak?

Ons onderwijs is altijd zoo beheerscht door het feit dat het moest gaan in de richting van de m.u.l.o.-scholen, dat het werk in de scholen beheerscht wordt door de 5 pct. die naar de m.u.l.o.-scholen gaan, en dat heeft op alle vakken, maar vooral op het taalonderwijs, een funesten invloed gehad.

Wanneer iemand kennis heeft van het taalonderwijs, dan ziet hij, dat dit beheerscht wordt door het feit dat die zoogenaamde grammaticale kennis van Fransch vereischt wordt en op den voorgrond wordt gesteld, zoodat goed, deugdelijk taalonderwijs in de meeste scholen niet mogelijk is.

Wanneer mejuffrouw Westerman zeide: er gaan te velen naar het middelbaar onderwijs, wensch ik hier voor mij zelf en vele van mijn kennissen onvoorwaardelijk te getuigen, dat de toelating tot het middelbaar onderwijs veel te gemakkelijk is. Dat wordt niet beheerscht door een beetje Fransch. Tot het middelbaar onderwijs worden veel te veel leerlingen toegelaten, die er eigenlijk niet thuis hooren.

(Gerhard e. a.)

Het feit, dat het peil van het middelbaar onderwijs gedaald is, is niet een gevolg van de afschaffing van het Fransch, maar van de omstandigheid, dat men nog steeds niet het juiste inzicht heeft omtrent de goede differentie van het onderwijs na de lagere school.

Mijnheer de Voorzitter! Het onderwerp is buitengewoon veelzijdig. Er is ontzettend veel aan verbonden en veel heb ik dan ook moeten laten zwemmen, maar ik hoop toch, dat de Vergadering den indruk heeft gekregen, dat men een overtuigd voorstander kan zijn van goed volksonderwijs, vooral ook voor het middelbaar onderwijs, alle hart heeft voor vreemdlandsche cultuur en toch absolute vijand is van het onderwijs in elke vreemde taal op de lagere school.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik deze discussies hoor, denk ik mij onwillekeurig eenige jaren terug, toen ik hier als een eenzame stond te verdedigen de nu uit ons onderwijsstelsel verdwenen u.l.o.-scholen.

Voor ruim tien jaar was er een sterke drang om in onze onderwijswetgeving alles te doen wat mogelijk was om de zoogenaamde 9-jarige m.u.l.o.-scholen te helpen. Wanneer ik waarschuwend zei: Menschen, denkt er om, behalve die m.u.l.o.-scholen met 9 leerjaren, zijn er nog zoovele met 7 en 8 leerjaren, die een nuttig bestaan leiden, werd mij geantwoord: die scholen moeten verdwijnen, want die scholen beginnen in het vijfde en zesde leerjaar al te knoeien met Fransch.

Het was juist de fractie van mejuffrouw Westerman, waar ik altijd den sterksten tegenstand ondervond, wanneer ik pleitte voor het bestaan van die 7- of 8-jarige u.l.o.-scholen.

Men heeft het mij toen in de onderwijswereld als een groote grief aangewreven, dat ik het hier in de Kamer een keer klaar gekregen heb om voor die u.l.o.-scholen toch een klein plaatsje in de zon te veroveren.

Daarna hebben wij gekregen de wet van 1920. Daarin is opgenomen de vermaledijde eenheidsschool. Ik weet niet precies wie hier in de Kamer het eerst dat woord eenheidsschool gebruikt heeft als een vloek over de geprojecteerde 6-jarige volksschool. Ik heb er wel een vaag vermoeden van, maar het kan mij niet veel schelen.

Nu heeft men in den lande gecolporteerd en gezegd: die eenheidsschool is een revolutionair product uit Duitschland geïmporteerd; wij moeten daar weer van af. Als de ouders het wenschen, moeten de kinderen op hun 9de of 10de jaar weer Fransch gaan leeren. Allerlei gevoels- en standsargumenten werden den ouders bijgebracht, dat het toch eigenlijk weer zoo moest worden.

De eenheidsschool, zooals wij ons die voorstellen in ons land, heeft met Duitschland of met revolutionnaire gevoelens niets te maken. Die 6-jarige volksschool is oorspronkelijk opgekomen uit de Ineenschakelingscommissie, waarvan prof. Woltjer de voorzitter was, dien men toch zeker niet van revolutionnaire gevoelens zal verdenken. Ik heb nog eens nagelezen, wat prof. Woltjer vroeger gezegd heeft, en vond in een rede, 3 Februari 1910 in de Eerste Kamer door hem gehouden, het volgende:

> „Waar degenen, die van het lager onderwijs gebruik maken en naar de middelbare en de voorbereidende hoogere scholen gaan 2 pct. van de bevolking vormen, is het rationeel, dat de lagere school in de eerste plaats ingericht wordt naar de behoefte van die 98 pct."

Verder heeft de heer Woltjer er op gewezen, dat het uit een paedagogisch oogpunt gewenscht zou zijn, om, wanneer men 9 jaren onderwijs moet geven aan een kind, dit te doen in 2 perioden. Al is de onderwijzer nog zoo best, 9 jaar onder dezelfde leiding is eigenlijk te lang. Het is gewenscht, dat een kind, wanneer het 6 jaar op de lagere school geweest is, de volgende 3 jaar onder een andere leiding komt.

Hij zegt daarvan:

> „Uit paedagogisch oogpunt acht ik dat echter niet gewenscht. Ik acht het een schade voor de lagere school, voor de volksschool. Het ligt voor de hand, dat zulk een onderwijzer eener lagere school met leerlingen van 6 tot

(van der Molen e. a.)

15 jaar liever zijn kennis zal mededeelen aan de leerlingen der hoogste klasse en zijn krachten zal onttrekken aan die der lagere klassen.

Het is daarenboven noodig dat die jonge leerlingen van 6—15 jaar op hun weg ook een overgangspunt hebben. Wanneer zij steeds op dezelfde school onder hetzelfde hoofd moeten verkeeren, al is dit ook de beste onderwijzer, het zal aan de frischheid van het onderwijs niet bevorderlijk zijn."

Al die denkbeelden hebben er toe geleid om in ons onderwijssysteem uit te gaan van deze gedachte: wij moeten hebben een grondslag voor alle vervolgonderwijs van 6 jaren lager onderwijs en op dien grondslag kan men dan voortbouwen.

In verband daarmede staat de wijziging van de eischen van toelating tot de middelbare scholen en het gymnasium, waarbij de kennis van het Fransch is afgeschaft.

Ik begrijp levendig, dat dit in de kringen van het middelbaar en gymnasiaal onderwijs eenige moeilijkheid heeft veroorzaakt, dat men voor vragen is komen te staan, welke men nog niet tot een oplossing heeft weten te brengen; maar de moeilijkheid van die vragen moet men niet retourneeren naar de lagere school, doch de oplossing moet blijven binnen de grenzen van de middelbare en gymnasiale inrichtingen.

Wanneer nu noodig mocht blijken, dat voor de toelating tot middelbare school en gymnasium kennis van het Fransch noodig is, wat ware er dan tegen om buiten de gewone schooluren het elementaire Fransch aan te leeren? Men spreekt er tegenwoordig over als over iets geheel bijzonders. Toen ik wethouder van onderwijs te Rotterdam was, had ik naast de u.l.o.-scholen, welke opleidden voor hoogere burgerschool en gymnasium, voor kinderen van de volksschool Fransche cursussen. Ik heb de verslagen, die jaarlijks verschenen, er nog eens op nageslagen en ik vind bv. in het verslag over 1917, dat op die Fransche cursussen geplaatst waren in het eerste leerjaar 495 leerlingen, in het tweede leerjaar 296 en in het derde leerjaar 148 leerlingen.

Dat heeft ons nooit eenige moeite gekost. Maar ik wil verder gaan. Ik ben curator geweest van een gymnasium en nu sprak ik eens met den rector van een gymnasium; deze vroeg mij voor zijn eigen kind de aanwijzing van een goede volksschool, omdat zijn ervaring was, dat de kinderen, die een goede volksschool bezocht hadden en een beetje Fransch hadden geleerd op een cursus of door privaatonderricht, voor de gewone vakken als rekenen, aardrijkskunde en geschiedenis, enz., die toch ook voor het gymnasium beteekenis hebben, beter waren dan de kinderen, die in het 3de of 4de leerjaar van een m.u.l.o.-school met Fransch waren begonnen. Laten wij nu niet een stap terugtreden. Het onderwijs in de volksschool moet zijn de grondslag; daarop moet opgebouwd worden het middelbaar onderwijs, het gymnasiaal onderwijs, het nijverheidsonderwijs en het u.l.o.; de inrichtingen voor al dat onderwijs moeten verzekerd zijn van een goede, volledige fundeering wat algemeene ontwikkeling betreft, voor zoover de zes klassen van de lagere school die kunnen geven. Nu kan men zeggen: wat hindert dat beetje Fransch of Duitsch? Maar zal dat niet vaak gaan ten koste van het lager onderwijs?

Waar juist in de tegenwoordige cultuurperiode het van zooveel belang is, dat de basis van het onderwijs zoo degelijk mogelijk gelegd wordt, behoor ik niet tot degenen, die zeggen, dat men van het noodzakelijke lager onderwijs in de eerste 6 klassen wel eenigen tijd beschikbaar kan stellen voor het leeren van vreemde talen.

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou slechts enkele korte opmerkingen willen maken over dit amendement.

Bij de behandeling van de wet van 1920 is zeer in den breede op dit ontwerp ingegaan, en ook thans hebben wij weer zoowel van de voor- als van de tegenstanders van invoering eener vreemde taal op de lagere school belangrijke beschouwingen gehoord. Ik geloof dus dat ik op de paedagogische zijde van dit vraagstuk niet diep behoef in te gaan.

(Tilanus e. a.)

Toch acht ik het buitengewoon moeilijk mijn stem te bepalen over dit amendement; moeilijk, omdat de argumenten, o.a. zooeven door den heer van der Molen aangevoerd, inderdaad zeer sterk zijn.

Nu zou ik in het algemeen dit willen zeggen. Ons lager onderwijs heeft bovenal behoefte aan rust, en waar nu een paar jaar geleden een belangrijke beslissing op dit punt is genomen, acht ik het in het algemeen niet gewenscht, dat men nu op een dergelijke beslissing weer zou terugkomen. Maar, Mijnheer de Voorzitter, de jaren, dat deze wet thans werkt, hebben ons wel het een en ander geleerd.

De onderwijsdeskundigen hebben verschillende bezwaren tegen de weder toelating van onderwijs in vreemde talen op de lagere school doen hooren, maar er zijn, behalve die onderwijsdeskundigen, ook nog ouders en nu is het niet te ontkennen, dat, wanneer men zijn oor te luisteren legt, men kan constateeren, dat de drang der ouders om hun kinderen een vreemde taal te laten leeren, groot is. Door het oprichten van verschillende cursussen tracht men thans de wet te ontduiken; men redeneert daarbij aldus: ik geef 22 uren les in de vakken, vermeld in artikel 2, onder a—k, ik heb daarmede aan de wettelijke voorschriften voldaan, ik eindig officieel de school om 3 uur en geef dan van 3—4 uur een cursus in een vreemde taal.

Mijnheer de Voorzitter! Ik acht die cursussen nog minder gewenscht. Men krijgt daardoor moeilijkheden met extra salarieering en men ontduikt de wet. En waar nu de wet daartegen niets vermag en blijkens de practijk de drang der ouders tot toelating van het onderwijs in een vreemde taal zoo groot is, daar is het, naar ik meen, toch beter om in dit opzicht vrijheid te geven.

Men moet echter wel zeer voorzichtig zijn met het toelaten van dit taalonderricht. Zooals tot dusverre soms geschiedt, dat reeds in het derde en het vierde leerjaar zulk een taal wordt onderwezen, acht ik geenszins gewenscht, hierdoor toch komt het onderwijs in de Nederlandsche taal soms in het gedrang.

Zoo vernam ik van een inspecteur in de buurt van Vaals, waar veel Duitsch op de scholen wordt onderwezen — het gaat volstrekt niet alleen om het Fransch —, dat hij, toen hij aan een jongen, dien hij onder schooltijd op straat tegenkwam, vroeg waarom hij niet op school zat, ten antwoord kreeg: „ik versta geen plat", waarmede de jongen bedoelde: ik versta geen Nederlandsch. Als het zoover gaat, dat men niet aan het onderwijs in de Nederlandsche taal alle zorg besteedt, dat men in zulke streken er niet voor waakt dat een vreemde taal de eigen vaderlandsche taal verdringt, maant dat tot voorzichtigheid. Mocht dan ook het amendement van mejuffrouw Westerman worden aangenomen, dan ligt het wel op den weg van de Regeering daarop te letten en den inspecteurs opdracht te geven te zorgen, dat niet te veel uren onderwijs in vreemde talen wordt gegeven. Het amendement van mejuffrouw Westerman gaat echter niet zoover; zij vraagt niet volledige vrijheid, maar alleen toelating voor de vijfde en de zesde klasse.

Waar men nu dien wensch van de ouders allerwege kan constateeren, ligt het, naar ik meen, in de lijn van de Nederlandsche vrijheidsgedachte om te zeggen: geef dan de vrijheid. En daarom, Mijnheer de Voorzitter, hoewel ik ook de bezwaren tegen het weder invoeren van het Fransch inzie, heb ik geen vrijmoedigheid om geen medewerking te verleenen aan dit amendement.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Het ligt niet in mijn bedoeling te herhalen, wat reeds zoo voortreffelijk door mejuffrouw Westerman is gezegd. Maar ik wil toch mijn verbazing uitdrukken over de in dit debat door haar bestrijders gebruikte argumenten. Hier is door verschillende leden een strijd gevoerd tegen het leeren van een vreemde taal. Met welk doel? Ontkent men, dat het Fransch eenige waarde heeft voor de leerlingen? Neen, er wordt alleen gezegd: het Fransch heeft alleen maar waarde voor een betrekkelijk klein percentage. Maar dat betrekkelijk klein percentage heeft dan toch door het leeren van Fransch

(Dresselhuys.)

een voordeel voor het later leven, en dat zullen juist de kinderen zijn, die bestemd zijn om met vreemde personen in aanraking te komen. Vandaar dan ook, dat wij gehoord hebben van den heer Tilanus hoe men in Limburg op sommige scholen onderwijs wenscht in het Duitsch, en wij hebben ook een adres gekregen uit Maastricht waarin wederinvoering wordt gevraagd van de mogelijkheid om Fransch te kunnen leeren. Onafwendbare bezwaren in den zin, dat kinderen, die niet Fransch leeren, er nadeel van ondervinden, dat aan anderen dit wel wordt onderwezen, heb ik niet gehoord. Ik weet wel, dat dit de ondergrond is van de bestrijding, maar als bovengrondsche strooming heb ik dat niet gehoord.

Inderdaad zouden wij door het weder toelaten van het Fransch op de lagere school tegengaan de beroemde eenheidsschool, maar ik vind dat een groot voordeel, omdat dit is de vervlakkingsmethode van ons onderwijs, welke onze cultuur naar beneden zal halen.

En wat kunnen dan de andere argumenten zijn? Als ik goed zie, komen er van de 26 uur onderwijs 4 uren vrij, en waarom kunnen die dan niet even goed worden besteed aan Fransch als b. v. aan vertellen, calligrafie of een ander vak? Wat heeft men er dan tegen? Is men bang, dat kinderen, die Fransch leeren, minder ontwikkeld zullen worden dan andere kinderen? Of vreest men juist het tegendeel?

Ik, en velen met mij, behoor tot die ouderen, die in hun jeugd zijn geweest op een zg. Fransche school en Fransch onderricht op de lagere school hebben gehad. Ik wil niet zeggen, dat wij daardoor allen bolleboozen in het Fransch zijn geworden, maar wij hebben daarin later toch veel steun gevonden, zooals ik op het gymnasium. Zoo zal het ieder zijn gegaan, die later Fransch verder moest leeren en die de eerste moeilijke woorden en regels in zijn kinderjaren had geleerd. Herhaaldelijk is door ter zake kundigen betoogd, dat de tongval en het gevoel voor een vreemde taal alleen dan gemakkelijk kunnen worden verkregen in die jaren, wanneer men het gemakkelijkst leert, d. i. van 9 tot 12 jaar. Ik zou mij nog kunnen begrijpen, dat de Minister zeide: het brengt eenige kosten mee en ik moet zoo bezuinigen, dat ik het zelfs niet voor het Fransch over heb. Maar ik verwacht dat niet van den Minister, die de cultuur zeker hooger stelt dan een gering offer. Maar dat bezwaar heb ik niet gehoord van de heeren Albarda en Gerhard. Waar is het dan wel? Waarom gunt men aan de ouders, die hun kinderen willen doen bekwamen ook voor de internationale ontwikkeling, daartoe niet de gelegenheid? Hoe kan iemand, die staat op een breed standpunt, aan de kinderen onthouden de gelegenheid om te leeren wat later nuttig voor hen kan zijn? Aan de ouders onthouden de faculteit om de kinderen dit belangrijke wapen in handen te geven voordat zij het leven ingaan? Ik herhaal, wij zouden onrecht plegen, onrecht tegenover die ouders en dat om de victorie van een stelsel, de eenheidsschool, tegen de vrijheid en tegen het werkelijk begrip van volksontwikkeling.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering gesloten.

36ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 14 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden, 2°. ontwerpen van wet; 3°. verzoekschriften; 4°. verklaringen van adhaesie; 5°. een missive; 6°. een motie. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging der Onderwijswet. — Verslagen uitgebracht over verzoekschriften. — Avondvergadering. Voortzetting der behandeling van hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923.

Voorzitter: de heer **Kooleu.**

Tegenwoordig waren, met den Voorzitter, 93 leden, te weten: de heeren Bulten, Scheurer, van de Bilt, van den Heuvel, Moerel, Bakker, Bierema, Krijger, Smeenk, van Voorst tot Voorst, Ament, Bongaerts, van Wijnbergen, van Boetzelaer van Dubbeldam, van Rijzewijk, Suring, Ter Hall, Fruytier, Ketelaar, mejuffrouw van Dorp, de heeren Deckers, Michielsen, Kuiper, de Wilde, Tilanus, mejuffrouw Groeneweg, de heeren van Dijk, Dresselhuys, Gerritzen, van Rappard, Wijnkoop, van Zadelhoff, mevrouw de Vries—Bruins, de heer IJzerman, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Schaper, Kersten, Beumer, Wintermans, Snoeck Henkemans, Visser van IJzendoorn, Boon, Rutten, Nolens, van Gijn, Zijlstra, mejuffrouw Westerman, de heeren van der Molen, Kleerekoper, mejuffrouw Katz, de heeren Knigge, J. ter Laan, K. ter Laan, Vliegen, Albarda, Hermans, Ebels, Oud, Rutgers, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Braat, van Rijckevorsel, Heukels, van Schaik, Duymaer van Twist, Duys, van Vuuren, de Monté ver Loren, Rutgers van Rozenburg, Hiemstra, Stulemeijer, Engels, Gerhard, Weitkamp, Brautigam, Marchant, Kolkman, Gerretson, de Boer, Schokking, H. Colijn, van der Waerden, Staalman, Feber, van den Tempel, Lovink, Troelstra, Hugenholtz, van Ravesteijn, Visscher, van Sasse van Ysselt, Fleskens,

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Justitie en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren van Braambeek en A. Colijn, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, beiden wegens ongesteldheid, de eerste ook gisteren en wellicht volgende dagen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

2°. drie Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

Aangaan van eene geldleening ten laste van het Rijk;

Wijziging van de Leerplichtwet, zooals zij laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 15 October 1921 (*Staatsblad* n°. 1131);

Wijziging van verschillende wetten, in verband met de herziening der Hooger-onderwijswet.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de afdeelingen;

3°. de volgende verzoekschriften:

vijf, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, van:

den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur der Vereeniging van Hoofden van Scholen in Nederland, te Amsterdam;

den loco-voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzers Genootschap, te Amsterdam;

den 1ste-voorzitter en den 1ste-secretaris, namens het hoofdbestuur van de Vereeniging voor m.u.l.o., te Amsterdam;

burgemeester en wethouders van Opsterland;

de Centrale Oudercommissie, te Gorinchem.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissie van Rapporteurs;

4°. verklaringen van adhaesie aan het adres van den raad der gemeente Lisse, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd, van de raden der gemeenten Hemmen en Baarle-Nassau.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. een missive van den raad der gemeente Baarderadeel, houdende kennisgeving van een door dien raad aan de Regeering gedaan verzoek in zake de voorgenomen classificatie der gemeenten.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. van den voorzitter en den secretaris van de afd. Roermond van de vereeniging van onderofficieren enz. „Ons Belang", een door die afdeeling op 28 November jl. aangenomen motie in zake de met 1 Juli jl. ingevoerde salarisvermindering, de stopzetting van de opleiding tot hoogeren rang en de afvloeiing van het beroepskader.

Deze motie wordt voor kennisgeving aangenomen;

B. dat de verslagen gereed zijn van de Commissie van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Curaçao over het dienstjaar 1918 (304);

Naturalisatie van Johanna Catharina Aarsse, weduwe van Georg Johannes Christoph Hahn, en 19 anderen (311);

Goedkeuring van het verdrag ter bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen, op 30 September 1921 ter onderteekening neergelegd op het Secretariaat-Generaal van den Volkenbond (313);

Naturalisatie van Jean Walthère Hubert Ahn en 19 anderen (317).

Deze verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

(van der Molen e. a.)

C. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs over de volgende ontwerpen van wet:

Machtiging tot het aangaan van een overeenkomst met de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij betreffende den spoorweg van Rotterdam naar 's Gravenhage en naar Scheveningen (324);

Onteigening voor het opruimen van voor het verkeer hinderlijke stoepen en het aanleggen van verhoogde trottoirs in eenige straten in de kom der gemeente 's Gravenhage (325);

Wijziging der wet van 5 October 1841 (*Staatsblad* n°. 40), houdende instructie voor de Algemeene Rekenkamer, waarvan de gewijzigde tekst is bekendgemaakt bij Ons besluit van 19 Juni 1922 (*Staatsblad* n°. 413) (330);

Voorziening in het kastekort van den Indischen dienst hier te lande gedurende het jaar 1923 (331),

de heeren Krijger, van den Heuvel, van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutten en Bulten (voorzitter der Commissie).

D. dat de Centrale Afdeeling heeft besloten morgen te half elf in de afdeelingen te doen onderzoeken het ontwerp van wet tot het aangaan van een geldleening ten laste van het Rijk (332).

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben hedenmorgen ook ontvangen het wetsontwerp tot wijziging van de Leerplichtwet, strekkende om de Leerplichtwet in overeenstemming te brengen met het wetsontwerp tot wijziging van de Lager-onderwijswet, dat wij thans in behandeling hebben. Ik zou willen voorstellen, dit wetsontwerp morgen in de afdeelingen te doen behandelen, opdat de openbare behandeling daarvan zoo spoedig mogelijk op die van het wetsontwerp tot wijziging van de Lager-onderwijswet zal kunnen volgen.

De **Voorzitter**: Tot mijn leedwezen kan ik aan het verzoek van den heer van der Molen niet voldoen. Ik heb de zaak overwogen, maar ik kan geen vrijheid vinden om in deze dagen, waarin de Kamer over- en overbelast is, nog iets anders in de afdeelingen te brengen dan buitengewoon urgente zaken.

Het wetsontwerp nu tot het aangaan van een geldleening is buitengewoon urgent. Wij hebben in de Memorie van Toelichting kunnen lezen, dat de Minister van Financiën het op prijs zou stellen, indien dit wetsontwerp nog vóór het Kerstreces zal kunnen worden afgehandeld.

Wat de wijziging van de Leerplichtwet betreft, als wij de Memorie van Toelichting lezen en daarbij in aanmerking nemen, hoe soepel de bestaande wet wordt toegepast, dan geloof ik, dat men niet kan zeggen, dat deze aangelegenheid buitengewoon urgent is en dat de soepele toepassing van de bestaande wet nog wel eenige maanden in het volgend jaar zal doorgaan.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp volkomen uw argumentatie en mij aansluitende bij uw opmerking, dat de toepassing van de bestaande wet soepel geschiedt, en in de verwachting, dat die wet soepel zal blijven worden toegepast, trek ik mijn voorstel in.

De **Voorzitter**: Ik wensch alleen nog mede te deelen, dat uit mijn rede niet mag worden afgeleid, dat ik die soepelheid goedkeur.

Aan de orde is de voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201)**.

De beraadslaging over het amendement van mejuffrouw Westerman en de heeren Dresselhuys, Visser van IJzendoorn, van Rappard, Bierema, Gerritzen, Ter Hall, Staalman, Boon en van Gijn (Stuk n°. 8, *a*), wordt hervat.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van mejuffrouw Westerman, waarover op het oogenblik gehandeld wordt, is inderdaad een voorstel van groote beteekenis. Deze quaestie heeft naar mijn inzicht drie zijden, waaraan in de weinige minuten, die ons gegeven zijn om dit punt te bespreken, een enkel woord moet worden gewijd. Dit vraagstuk heeft een technische, een paedagogische en ten slotte een nationale beteekenis. Aan elk van deze onderdeelen zal ik dan $3\frac{1}{2}$ minuut kunnen wijden.

In de eerste plaats dus de technische beteekenis. Wat is mijn groot bezwaar tegen het hoofdargument der tegenstanders van het voorstel van mejuffrouw Westerman? Dit: dat zij de waarde van de lagere school geheel ondergeschikt maken aan hun inzicht omtrent het middelbaar en het gymnasiaal onderwijs. Toen gisteren de heer Albarda onderstelde, dat juist de voorstanders van het Fransch op de hoogere school zich aan dit kwaad schuldig maakten, veroorloofde ik mij een vriendschappelijken uitroep aan zijn adres, een uitroep, die gelukkig niet tot uw ooren, Mijnheer de Voorzitter, is doorgedrongen; maar het is inderdaad onbegrijpelijk, hoe men tot degenen, die vrijheid vragen voor de lagere school ten opzichte van vreemde talen, het verwijt kan richten, dat zij de lagere school willen inrichten op de eischen van het middelbaar en gymnasiaal onderwijs.

Juist het tegenovergestelde is waar. De heer Albarda, en anderen, die over dit punt gesproken hebben, beginnen te zeggen: er mag geen Fransch gevraagd worden bij het toelatingsexamen voor de H. B. S. of het gymnasium en, om dat zeker en veilig te beletten, zullen wij verbieden, dat eenige vreemde taal op de lagere school wordt onderwezen. Deze heeren maken dus de eischen voor het lager onderwijs ondergeschikt aan hun verlangens omtrent middelbaar en gymnasiaal onderwijs. Om nu de zaak handig om te draaien en te zeggen van ons, dat wij dat doen, is, zachtst gesproken, niet erg logisch.

Ik weet niet, hoe anderen tot hun overtuiging zijn gekomen; maar als ik hier verdedig de vrijheid voor onderwijs in vreemde talen op de lagere school, is dat totaal afgescheiden van elke gedachte omtrent het onderwijs aan H. B. S. of gymnasium.

Wij hadden in ons land Fransche scholen, scholen, waar vreemde talen werden onderwezen lang voordat er quaestie was van H. B. S. en/of gymnasia. Te recht is door den heer van der Molen gezegd, dat geen 2 pct. van de kinderen, die de lagere school bezoeken, naar een gymnasium of H. B. S. gaan. Onder de 98 pct., die overblijven, zijn er echter veel, waarvoor het onderwijs in vreemde talen ook zeer gewenscht is.

De heer Gerhard wijst op het zevende leerjaar. Dat ééne jaar kan echter niet voldoende resultaat geven. Door onderwijs in één vreemde taal op de lagere school kan de u.l.o.-school beter resultaat geven. Daar zijn drie klassen, waarin men zal moeten onderwijzen drie vreemde talen en wiskunde. Indien nu op de lagere school een grondslag is gelegd in het onderwijs in een dier talen, zoodat de leerlingen althans eenig begrip hebben van een vreemde taal, wordt het veel gemakkelijker op de u.l.o.-school in drie jaren resultaat te bereiken. Het gaat dan ook bij dit voorstel voor een deel om de resultaten van het onderwijs op de u.l.o.-scholen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom hiermede vanzelf op de paedagogische zijde van het vraagstuk.

Er zijn door sommige sprekers paedagogische bezwaren aangevoerd. De heeren van der Molen en Albarda meenden, dat het onderwijs in het Nederlandsch schade zou lijden door het onderwijs in het Fransch. Er zijn echter paedagogen en onderwijzers, die er gansch anders over denken. De heer Albarda heeft gezegd tot mejuffrouw Westerman: gij spreekt wel uit ervaring, maar van de deskundigen in deze Kamer is het er geen enkele met u eens; maar de heer Albarda vergeet daarbij, dat die leden dezer Kamer deskundigen zijn, die het onderwijs vaarwel hebben gezegd voor de politiek.

Vele onderwijzers, thans nog bij het onderwijs werkzaam, deelden mij mede, dat zij een geheel andere meening hadden.

Laat ik op één punt wijzen. Hoevele kinderen zijn er niet, die zich eigenlijk eerst gaan inspannen om iets te leeren, als zij beginnen een vreemde taal te leeren?

(Snoeck Henkemans.)

De heer **Ketelaar**: Hoe weet u dat?

De heer **Snoeck Henkemans**: Dat weet ik uit eigen ervaring, met onderscheidene kinderen.

Een derde punt, Mijnheer de Voorzitter! Wie spreekt het best het Nederlandsch, degeen, die nooit een vreemde taal geleerd heeft, of die wel een vreemde taal geleerd heeft? Eerst wanneer jongens een vreemde taal beginnen te leeren, beginnen zij in te zien, dat er beteekenis te hechten is aan een behoorlijke uitspraak en beginnen zij dit inzicht ook toe te passen op de uitspraak van hun moedertaal.

Nu neem ik het niemand kwalijk, dat hij over deze dingen anders denkt, volstrekt niet; maar wel neem ik hem kwalijk, dat hij gebruik maakt van zijn lidmaatschap der Kamer, om de Kamer, als politiek instituut, dwang te doen uitoefenen op de inrichting van het onderwijs.

De heer **Ketelaar**: Hoe kunt u nu van politiek spreken, waar aan de eene zijde de heer van der Molen en aan de andere zijde de heer Dresselhuys het amendement heeft gesteund!

De **Voorzitter**: Ik verzoek den heeren, den spreker niet te interrumpeeren.

Waar de Kamer heeft beslist, dat over de amendementen een spreektijd is toegestaan van ten hoogste tien minuten, maakt het interrumpeeren, dat de sprekers met dien spreektijd niet gereed kunnen komen.

De heer **Snoeck Henkemans**: De heer Ketelaar hecht aan het woord politiek de beteekenis van partijpolitiek, doch ik denk daar niet aan in dit verband; dit vraagstuk, dat thuis behoort op het terrein der paedagogiek, heeft men overgebracht in de sfeer der politiek, doordat men een Staatkundig college doet doorzetten een paedagogischen eisch, die door vele ouders en onderwijzers wordt verworpen. De wensch dezer ouders en onderwijzers zal door de wet worden onderdrukt en zijn vervulling wordt onmogelijk gemaakt.

Men hoort hier en daar theoriën, dat de wet ruimte moet laten aan bijzondere eischen omtrent scholen. De Minister heeft zelf in zijn wetsontwerp een bepaling opgenomen om de Montessorie-school ruimte te geven.

Nu vragen wij niet bevoorrechting van den eenen of den anderen eisch, noch van de eene of andere taal. Wij willen geen dwang op de scholen om een vreemde taal te onderwijzen; maar wij vragen ruimte, vrijheid voor het paedagogisch inzicht van een groot aantal onderwijzers, vrijheid voor de wenschen van een groot aantal ouders.

Hier raken wij het nationaal belang dezer zaak. Het gaat om de vrijheid.

De gemeenten, die aan den grens gelegen zijn, vragen vrijheid om den kinderen in de 6de en 6de klasse de taal te leeren, die zij later elken dag kunnen noodig hebben.

Van alle zijden bereikt ons deze roep om vrijheid; en nu komen hier, op de beste gronden natuurlijk, heeren verklaren, dat zij tegen dat onderwijs zijn. En omdat zij er tegen zijn, zal de wet ook gemeentebesturen, schoolbesturen en ouders, die er voor zijn, dwingen.

Indien wij eischten, dat onderwijs in eenige vreemde taal zou worden opgenomen onder de verplichte vakken, dan waren de beschouwingen van die heeren op hun plaats, maar wij vragen slechts de vrijheid, op de scholen, onder de gewone vakken, dit onderwijs te mogen geven; omdat wij bij ervaring weten van hoe groote beteekenis het is, dat men dit onderwijs heeft genoten.

Indien men die vrijheid blijft onderdrukken, dan zal men zien, dat er zich allerlei onaangename uitwassen ontwikkelen om aan den dwang te ontkomen, waarmede men thans reeds groote moeite heeft op onze scholen.

Van beteekenis is, dat het verleenen der hier gevraagde vrijheid aan het Rijk niets zal kosten.

Wat is een van de grootste bezwaren geweest tegen de vroegere regeling? Dat van het onderwijs in een vreemde taal gebruik gemaakt werd om een bijzondere toelage te krijgen voor den onderwijzer of de school. Bij aanneming van het

(Snoeck Henkemans e. a.)

voorstel van mejuffrouw Westerman, zooals het thans luidt, zal daarvoor echter geen enkelen gulden aan 's Rijks kas worden onttrokken. Financieel zal alles blijven volkomen, zooals het is. Men zal alleen de vrijheid krijgen zijn kinderen te laten leeren, wat men als vader of moeder noodzakelijk acht. Op de eene school zal men het Fransch wel onderwijzen, op de andere school niet. Welnu, dan zal de heer Albarda en allen, die het met hem eens zijn, in staat zijn hun kinderen te zenden naar de school, waar dat onderwijs niet wordt gegeven, terwijl de ouders, die wel vóór het geven van dat onderwijs zijn, hun kinderen kunnen zenden naar de school, waar wel onderwijs in een vreemde taal wordt gegeven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop dan ook, dat de Kamer aan dezen eisch van vrijheid ruimte zal geven en het amendement van mejuffrouw Westerman zal aannemen.

De heer **Moorel**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van het gesprokene door mejuffrouw Westerman over het onderwijs in Fransch, of een andere taal, of zelfs esperanto op de lagere school, moet ik mijn bezwaren naar voren brengen. Ook ik ben voor meerdere ontwikkeling van het volkskind, ook ik geef dat kind gaarne onderwijs in één of meer vreemde talen, ook in handelskennis, waar de omgeving dat vraagt, maar, Mijnheer de Voorzitter, als daar maar niet onder lijdt de onderbouw van ons onderwijs en die onderbouw ligt in de eerste zes jaren.

Indien er mogelijkheid bestaat, dat de kinderen na de jaren der lagere school geen verder onderwijs meer zullen kunnen genieten, dan wil ik ook niet getornd hebben aan de gewone vakken van art. 2 en daarvan wil ik den gewonen leerling de volle maat toemeten. Ik zou het bejammeren voor de leerlingen, die enkel en alleen op de lagere school blijven aangewezen, en juist nú, nu het dreigt bij zes leerjaren te zullen blijven en wanneer daar aan het onderwijs een vreemde taal zou worden toegevoegd in het 5de en 6de leerjaar.

Wil mejuffrouw Westerman dat talenonderwijs geven van het 5de leerjaar af aan alle leerlingen dier klas en het verplichtend stellen? Zoo neen, dan wordt het een onderwijs voor enkelen!

En dat geeft zij dan toch na of buiten de gewone schooluren? Waar blijft zij anders met de andere leerlingen? Zouden, wanneer het verplichtend gesteld werd voor allen, niet vele ouders er tegen protesteeren, dat zij voor hun kind een onderwijs moesten aanvaarden, waaraan zoovelen dier kinderen in hun latere leven geen behoefte gevoelen.

Ik voor mij gevoel meer voor de vrijheid, waar op andere wijze voorzien kan worden in de behoefte aan onderwijs in één of meer talen.

Ik zeg, op andere wijze; ik moest zeggen op betere wijze. Op een wijze namelijk, die alle voordeelen biedt, welke mejuffrouw Westerman heeft bepleit voor 't onderwijs dier talen op de lagere school, maar die te gelijk niet de nadeelen heeft, welke aan haar systeem vastzitten.

Mejuffrouw Westerman behoeft waarlijk niet te vreezen, dat de kinderen minder gezond zullen zijn, als zij een uurtje cursusles moeten volgen. Er zullen geen ouders protesteeren, want alleen die leerlingen zullen aan dat talenonderwijs deelnemen, die het zullen wenschen, wier latere levenspositie zulk een onderwijs vraagt, wier aanleg dusdanig is, dat zij naar de school voor m. u. l. o., naar de H. B. S. of naar het gymnasium zullen gaan.

Die ouders zullen integendeel toejuichen, dat naast goed vormend lager onderwijs op de lagere school zulk een ferme gelegenheid geboden wordt tot opleiding voor de middelbare school.

Zoovelen denken terug aan hun vroegere zoogenaamde Fransche school, ook wel eens Fransche avondschool genoemd. Wat een lust voor de knapen dier tijden, om in den vooravond 1 of 1½ uur naar de verwarmde en verlichte school te kunnen gaan. En hoe gewichtig voelden ze zich. Me dunkt, hier in deze Kamer zijn nog wel leden, die zich met genot die dingen terug denken. En dan zou dat geen reactie beteekenen, Mijnheer de Voorzitter, geen teruggaan naar den ouden tijd, in de minder gunstige beteekenis van 't woord

(Moerel e. a.)

Die leerlingen van den ouden tijd hadden wel is waar nog geen voetbal, ze wisten van geen tennissen, ze zagen nog slechts bij hooge uitzondering een fiets, de bioscoop was niet daar en ze rookten nog geen sigaret, maar, Mijnheer de Voorzitter, willen wij een kerngezond volk, laten wij het dan kerngezond gaan opvoeden, goed, degelijk vormend lager onderwijs voor allen en daarnaast voor zeer velen de gelegenheid tot verdere ontwikkeling na en buiten de gewone schooluren, voor zoover ouders en kinderen dit zullen wenschen.

En dan denk ik bijv. aan de leerlingen uit de bloembollenstreek, aan die van Boskoop en omstreken, aan de inwoners van Maastricht, Roermond en andere groote steden, aan de bewoners van de grensstreken in 't Oosten, die allen één of meer vreemde talen in hun leven noodig hebben, plaatsen en streken, die door hun handel handelskennis behoeven, maar, Mijnheer de Voorzitter, waar die leerlingen de lagere school als regel zoodra mogelijk zullen willen verlaten, om zich practisch voor hun verder leven te gaan bekwamen, en mijn cursussen zullen gaan volgen, over welke cursussen ik echter nu nog niet spreken mag.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ik voor mij vind, dat het jammer is geweest om een paar jaren geleden het Fransch als integreerend deel van het lager onderwijs uit te schakelen. Dat het leerplan niet goed geregeld was met het Fransch, heeft hiermee niet direct uit te staan.

Het voorstel tot wederinvoering heeft dus principieel mijn instemming. Ik meen echter, dat wanneer het Fransch of een andere vreemde taal een integreerend deel moet uitmaken van het lager onderwijs, dit dan ook niet facultatief, maar verplichtend in de wet moet worden opgenomen en dus sta ik volkomen anders tegenover deze zaak als de heer Snoeck Henkemans, die de vrijheid wil hebben dit onderwijs te gaan geven op bepaalde scholen.

In elk geval zou ik aan mejuffrouw Westerman willen vragen, wat zij met haar facultatief stellen bedoelt. Bedoelt zij, dat men het recht moet hebben het in de eene school zus en in de andere zoo te geven, of is de bedoeling om voor elke gemeente een aparte regeling te kunnen maken.

Natuurlijk maakt dit eenige verandering in de beteekenis van het amendement, maar in elk geval ben ik er principieel voor.

Nu is er gezegd, dat men hier te doen heeft met een traditie en men daarop wil voortbouwen.

Juist, Mijnheer de Voorzitter, ik wil dit ook doen. Alle tradities zijn niet verkeerd en deze traditie is, mijns inziens, een juiste traditie.

Als de traditie is gedenatureerd, dan moeten degenen, die voorstanders daarvan zijn en den toestand beter willen maken, bij gelegenheid maar met voorstellen dienaangaande komen, maar voor het heelemaal verwijderen van het Fransch van de lagere school bestaat m. i. geen enkele reden.

Er is gezegd, dat op deze manier juist de eenheidsschool kapot gemaakt zou worden. Voor mij zou dat, als dat absoluut juist mocht zijn, natuurlijk een reden zijn om niet voor het voorstel van mejuffrouw Westerman c.s. te stemmen, maar ik ben zoo vrij om te beweren, dat er in de wet wel gesproken wordt met bepaalde woorden over iets wat op een eenheidsschool gelijkt, doch dat de werkelijkheden op het oogenblik, zooals men ze in de groote steden ziet, met de eenheidsschool, zooals ik die althans bedoel, niets uitstaande hebben. Dus aangezien die eensheidsschool niet aanwezig is, kan zij naar mijn wijze van zien ook niet kapot gemaakt worden, en wanneer de een of ander komt beweren, dat wij tegen dit voorstel moeten zijn omdat daardoor de eenheidsschool kapot gemaakt zou worden, dan maakt dat dus op mij geen indruk, want die eenheidsschool is er niet. Als het een integreerend deel van het onderwijs wordt, dan is het ook een onderdeel van de eenheidsschool, welke ik ten slotte als de juiste acht.

Nu is door de tegenstanders van dit voorstel ook gezegd, dat het niet moet gebeuren, omdat, als men het onderwijs in een vreemde taal weder invoert op de lagere school, men dan weder noodig maakt het 7de leerjaar. Ik zou dat juist als een aanbeveling van het voorstel beschouwen. Naar mijn wijze van zien is invoering van het Fransch slecht uitvoerbaar met de wijze waarop men het 7de leerjaar uitschakelt, gelijk men dat in de realiteit doet en van plan is nog meer te doen.

(Wijnkoop e. a.)

Ik ben echter een sterk aanhanger van het 7de leerjaar, en als het maken van het Fransch tot een integreerend deel van het lager onderwijs, zooals ik het versta, zou dwingen het 7de leerjaar er bij te nemen en dat niet overbodig te maken, dan zou dat voor mij een argument te meer zijn om voor dit voorstel te stemmen.

Ik heb, wanneer ik voor dit voorstel stem, een cultureele overweging.

Hetgeen de heer Gerhard daarover heeft gezegd, is voor mij niet overtuigend geweest. Zeer juist is hetgeen de heer Snoeck Henkemans ter zake heeft aangevoerd. Het is absoluut zeker, dat er vele paedagogen zijn — ik zal ze niet verdeelen in politieke en onpolitieke paedagogen —, die in het onderwijzen van een vreemde taal in het algemeen op de lagere school en speciaal van het Fransch zeer groote opvoedkundige voordeelen zien, en juist de historie van ons onderwijs, vóórdat men zich druk maakte over middelbaar onderwijs, u.l.o. en dergelijke dingen meer, heeft op grond van historische en cultuuroverwegingen het onderwijs in het Fransch tot een integreerend deel van ons onderwijs gemaakt. Men kan dus niet zeggen, gelijk de heer Gerhard heeft gedaan, dat degenen, die voor de invoering van het onderwijs in het Fransch op de lagere school zijn en wien het gespeten heeft, dat men dat onderwijs heeft weggenomen, geleid worden door de overweging, dat men bepaalde eischen aan het middelbaar onderwijs moet stellen.

Ik bemoei mij in dit verband heelemaal niet met het middelbaar onderwijs en overwegingen als deze, dat bij zeker deel der bevolking hier wel degelijk gelden quaesties als de quaestie van de standenschool en de quaestie van de etikette, hebben op mij geen invloed. Voor mij is het de bedoeling inderdaad om te verkrijgen het groot nut van het kennismaken op de lagere school met een vreemde taal en daardoor met een vreemde cultuur en juist het Fransch is daartoe meer aangewezen dan het Engelsch of Duitsch, omdat het ons in zekeren zin verder staat en ook om allerlei historische redenen. Voor mij is dit wel degelijk een gewichtige overweging om, al ben ik het in geen enkel opzicht eens met de uitvoering, welke waarschijnlijk aan deze zaak gegeven zal worden, toch wegens deze principieele overwegingen voor het voorstel van mejuffrouw Westerman te stemmen. Want wij hebben nog geen nieuwe traditie, maar als wij die gaan maken op grond van hetgeen twee jaar geleden is gebeurd, door het Fransch te elimineeren, dan zal het de grootste moeite kosten, te brengen wat wij op dit oogenblik willen, nl. het Fransch een integreerend deel van het lager onderwijs maken. Wat daartegen is opgemerkt, dat de overlading van het onderwijs zich zou verzetten tegen de invoering van het Fransch, ben ik zoo vrij te ontkennen. Die overlading bestaat toch reeds op vele scholen op dit oogenblik en niet ten gevolge van het leeren eener vreemde taal en ook wordt zij niet weggenomen door de opheffing van die vreemde taal. Dat zijn quaesties, Mijnheer de Voorzitter, die niet met deze zaak te maken hebben.

Ik voor mij meen, dat ik hierover niets verder heb te zeggen. Wel zou ik gaarne van mejuffrouw Westerman willen vernemen, hoe zij althans zich deze zaak voorstelt, want dat geeft nog wel verschil. Of het wordt de puurste willekeur, doordat men de gelegenheid zal geven aan al deze standenmenschen om daarvan gebruik te maken en daardoor al dat kwaad te stichten, of wel mejuffrouw Westerman acht het met mij noodzakelijk, dat een vreemde taal, in de eerste plaats het Fransch, een integreerend deel van het lager onderwijs wordt, maar de quaestie moet dan niet op volkomen willekeurige wijze worden geregeld.

De heer **Vliegen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben voorstander van het onderwijs in een vreemde taal op de lagere school, speciaal heb ik het oog op het Fransch, maar ik neem ook aan, dat een deel van ons volk bijv. Engelsch verlangt. Omdat ik zoo geheel andere gronden daarvoor heb dan

36ste VERGADERING. — 14 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Vliegen.)

de voorstellers van het amendement, heb ik even het woord gevraagd.

De voorstellers van het amendement hebben uitsluitend het oog op de kinderen, die later naar de H. B. S. of het gymnasium zullen gaan, en achten het voor die kinderen noodig, dat zij op de lagere school reeds onderwijs in die vreemde taal zullen krijgen. Die overweging zou mij niet bewogen hebben om voor het amendement iets te zeggen of er vóór te stemmen, want voor die kinderen komt het, naar ik geloof, wel terecht. Die kinderen komen op 12-jarigen leeftijd of ouder op de H. B. S., op het gymnasium of op een u.l.o.-school, en ik geloof, dat, wanneer zij daar vijf jaar zijn, er dan alle gelegenheid bestaat om dat onderwijs in de vreemde taal, voor zoover zij dat behoeven, te geven.

Ik heb andere overwegingen. Ik acht het voor een volk als het onze, voor een klein land met een eigen taal, van ontzaglijke beteekenis, dat de kinderen van dat volk iets weten van een vreemde taal. Dat is inderdaad een groot cultuurbelang en een groot maatschappelijk belang. Men spreekt over het kennen van een vreemde taal eenigszins zonderling. Het is alsof men een vreemde taal kent of niet en alsof er geen tusschenweg is. Een jonge arbeider, die iets van een vreemde taal kent, gaat er veel gemakkelijker uit dan een, met wien dat niet het geval is. Ik weet bij ervaring wat men voor zijn algemeene ontwikkeling heeft aan de kennis van een wereldtaal, al is die kennis gebrekkig. Ik geloof, dat een arbeidersklasse, zooals die in ons land is en die er niet uitgaat, die alleen de eigen taal kent, een gebrekkig instrument voor haar algemeene ontwikkeling heeft. Alleen reeds een beetje begrip van vreemde talen is voor de algemeene ontwikkeling een element van groote beteekenis. Ik zou willen, dat op al de lagere scholen in de latere leerjaren een vreemde taal werd onderwezen.

Ik stel daarbij geen prijs op Duitsch, vooreerst omdat ik geloof, dat men daaraan niet veel heeft, aangezien een jonge Hollander, die zich naar Duitschland begeeft, zich er wel doorslaat, maar in de tweede plaats, omdat de Duitsche taal van de onze te weinig afwijkt om in eenige kennis daarvan een element van groote beteekenis voor de algemeene ontwikkeling te zien. In sterke mate is dit laatste wel het geval met het Fransch, dat een cultuurgebied opent, al is het maar een beperkt gebied, waarop de arbeidersklasse anders nooit komt.

Ik heb echter tegen het amendement van mejuffrouw Westerman wel bezwaren. Ik stem toe, dat de technische bezwaren vrij groot zijn. Wanneer het niet een bepaalde taal is, maar het facultatief wordt gesteld welke taal men zal nemen, moeten wij, als het leeren van een vreemde taal begint, een splitsing van de scholen krijgen, welke in de groote steden wel mogelijk zal wezen, maar ik kan mij niet voorstellen hoe men het in de dorpen zou doen.

Nu wordt er gezegd, dat het amendement de standenscholen zal bevorderen, en, als men de redevoeringen van mejuffrouw Westerman en van den heer Dresselhuys hoort, is dat ook wel de bedoeling, maar ik betwijfel of dat bij de bestaande wet noodig is. Ja, voor de bijzondere scholen is het mogelijk, maar, wat de openbare scholen betreft, stel ik mij voor, dat al de openbare scholen in een gemeente één leerplan hebben, en als er dan alleen voor het vijfde en het zesde leerjaar een vreemde taal aan toegevoegd wordt, dan is er van de bevordering van standenscholen geen quaestie. Wat de bijzondere scholen betreft, deze zullen zich wel naar de openbare moeten richten, want ik wil het wel zien, dat, als de openbare scholen de gelegenheid bieden om een vreemde taal te leeren, de bijzondere scholen dat nalaten. Ik ben overtuigd, dat zij onvermijdelijk zullen moeten volgen.

Waar de zaak zoo staat en er gelegenheid zou zijn om voor alle scholen hetzelfde leerplan te behouden, B. en W. hebben dat in hun hand, geloof ik, dat het bezwaar, dat de openbare school zal worden gesplitst, en het eene deel weer zal worden de gegoede scholen en het andere deel de armenschool, niet behoeft te gelden. Dat hangt dus af van het gemeentebestuur. Daarom acht ik dat bezwaar niet van zoo overwegende beteekenis.

En ik zie nu eenmaal in deze zaak een groot element van

(Vliegen e. a.)

ontwikkeling voor onze arbeidersklasse. Niet alleen dat men zich gemakkelijker redden kan als men buitenslands gaat, maar men gaat dan veel gauwer buitenslands. En, zooals gezegd, dit is voor mij van groote beteekenis. Hoe meer jonge menschen naar het buitenland gaan en daar eens in een ander milieu komen, waar hun energie wordt geprikkeld, waar men andere menschen, andere toestanden en andere arbeidsmethoden leert kennen, geeft dit een element van ontwikkeling, dat ik niet voor ons volk wil missen.

Ik acht de argumenten tegen de vreemde taal vrijwel zonder beteekenis. Er is het argument van overlading, maar laat men dan eens op de andere vakken letten. Daarbij wordt heel wat nuttelooze arbeid gedaan, bijv. bij het rekenen, waar men allerlei dingen leert die men later in de maatschappij nooit meer gebruikt. Bovendien zijn er heel wat analphabeten in het land, die beter rekenen kunnen dan degenen, die het onderwijs hebben gehad: dat is iets dat men door het leven zelf leert.

Het spreekt vanzelf, dat er vakken zijn, waar het anders mede staat, maar dat er op het leerplan niet het een en ander zou kunnen worden beknot, waardoor ruimte komt voor het Fransch of een andere vreemde taal, wil er bij mij niet in. Ik zou willen vragen, of de kinderen, die vroeger Fransch leerden, aan het einde van het zesde leerjaar bij de anderen ten achter stonden? Ik heb daarvan nooit iets gehoord. Nu zal men zeggen: dat waren kinderen van de meergegoeden, maar dat was ook niet altijd zoo, want in Amsterdam gingen bijna 20 000 kinderen op scholen met Fransch: daar waren dus groote massa's arbeiderskinderen bij en daarvoor gold dus niet het argument, dat zij in een zooveel beter milieu leven.

Ik zie in de afschaffing van het Fransch een verarming van het onderwijs, en al zou het waar zijn, dat bij het geven van Fransch een of ander vak iets van zijn beteekenis verliest, dan aanvaard ik dat bezwaar voor het grootere voordeel, dat een deur wordt opengemaakt, die anders het leven lang gesloten blijft. Waar de zaak zoo staat, zal ik, ofschoon ik bezwaar heb tegen de redactie van het amendement, er toch vóór stemmen.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Wij krijgen nu dezelfde debatten van twee jaar geleden en ik moet wel zeggen, dat ik er mij zeer over verwonder dat, terwijl nu eerst twee jaar geleden deze zaak is aangenomen, men nu al gaat spreken over de ervaring, die er mede is opgedaan. Want op alle scholen, waar Fransch onderwezen werd, is men er mede doorgegaan, dus welke ervaring men nu kan hebben van deze zaak weet ik niet. Dat hebben wel leeraren in de couranten gezet, maar het is niet waar. Men heeft omtrent de werking van de wet van 1920 geen ervaring.

Nu is de quaestie deze, dat men nu eigenlijk overgaat tot afschaffing van het zevende leerjaar en dat men dus, nu het gewone onderwijs verminderd wordt, in het vijfde en zesde leerjaar een vreemde taal wil doen onderwijzen.

Wat leeren de kinderen nu in die twee jaren van een vreemde taal? Ik kan het in mijn onmiddellijke omgeving waarnemen bij een kind, dat dat onderwijs al 3½ jaar krijgt; het begon al midden in de 3de klasse, tegenwoordig zou dat de 2½ klasse heeten. Ik heb gezien, wat voor moeite dat kost — niet alleen aan de school zelf, maar ook door de uren huiswerk, die worden opgegeven. Men moet die ongelukkige zinnetjes in de themaboeken lezen: ik heb ze hedenmorgen nog eens nagekeken, van het Hollandsch in het Fransch en omgekeerd. Wil men nu volhouden, dat de kinderen daardoor zoo'n buitengewonen aanleg krijgen voor talen? Als de heer Dresselhuys met zulke lyrische ontboezemingen komt, moet ik daartegen opkomen. Wat de kinderen daar leeren, is een schijntje. Sommigen, die zoo over het Fransch spreken, hebben vroeger thuis een Fransche gouvernante gehad. Inderdaad, daar kunnen de kinderen Fransch leeren spreken, en behoeven zij zich niet om taalregels te bekommeren. Een kind, dat geregeld omgaat met een Franschman of met een Française, leert Fransch spreken — van schrijven komt weinig terecht, maar dat hindert niet.

Nu stelt men het ook voor, alsof die kinderen in het geheel

(Ketelaar.)

geen Fransch meer zouden kunnen leeren. Sommigen gaan na zes jaren naar een H.B.S., maar velen gaan ook naar een ambachtsschool, en dan hebben zij alle gelegenheid om op een afzonderlijken cursus na het schoolonderwijs Fransch te leeren. Het feit van de traditie is verdedigd, maar die vind ik zeer slecht. Als men jong en zonder ervaring is, denkt men er anders over, maar als oudere heb ik eenige ervaring ook met mijn eigen kinderen, en dan zeg ik: ik geef niets om dat Fransch. Ik ben een bewonderaar van vreemde talen, ik heb er zelf veel in gewerkt, maar in die twee klasjes kan men aan de kinderen andere dingen leeren, waaraan zij veel meer hebben.

De heer Snoeck Henkemans heeft eenigszins smalend gesproken over de onderwijzers, die in de politiek zijn gegaan. Of men nu onderwijzer of middenstander is, blijft voor de politiek hetzelfde, het verschil is alleen, dat de een zaken kan blijven doen en de ander niet onderwijzer kan blijven. De heer Snoeck Henkemans zeide: er is politiek ingekomen, en toen ik vroeg, welke, zeide hij: ja, de Staatkunde. Maar dan kunnen wij wel de geheele Lager-onderwijswet afschaffen; als wij de artt. 2 en 3 behandelen, wordt dat toch in een politiek lichaam gedaan; dat kan niet anders. Dat is echter geen partijpolitiek. Wanneer de heeren Vliegen en Wijnkoop wenschen, dat de arbeiderskinderen Fransch moeten kunnen leeren, kunnen zij hun zin krijgen, in de eerste plaats door de gemeentebesturen, waarin zij zelf zitten, om te zorgen voor een 7de leerjaar en in de tweede plaats door te zorgen, dat er cursussen komen.

De heer Vliegen heeft gezegd — waarop de heer Wijnkoop riep: zeer juist — dat in het vervolg B. en W. het dus aan zich zullen hebben of op alle scholen Fransch wordt onderwezen of maar op een paar. Dat is volkomen waar, maar daarmee komen de heeren niet verder. Beide heeren hebben gezegd: wij zijn tegen de standenschool. Wie waarborgt mij nu, dat in de ruim 1100 gemeenten van ons land de groote meerderheid er over zal denken als de heeren Vliegen en Wijnkoop, die zeggen, dat zij geen standenscholen willen?

Het algemeen kiesrecht, zegt de heer Vliegen, maar dat waarborgt mij dat niet. Want in de gemeenteraden in ons land zullen er nog heel wat zijn, die reactionnair zijn, dus als daar de burgemeester — die niet eens gekozen wordt door den raad, zoodat hij met algemeen kiesrecht niets heeft te maken — en de wethouders dat willen, kunnen zij voor een paar kinderen — van den burgemeester, van den dominé, van den dokter — groote uitgaven doen ten nadeele van de andere kinderen.

De heer Vliegen zegt nu: men heeft toch hetzelfde schoolgeld; ja, Mijnheer de Voorzitter, dat weet ik ook wel, maar nu moet ik den heer Wijnkoop bijvallen, die zeide, dat men met het evenredig schoolgeld alleen niet heeft de eenheidsschool. De heer Vliegen weet als wethouder van onderwijs in Amsterdam wel, dat daar de eenheidsschool ook niet bestaat, zooals zij als eenheidsschool gedacht is. Want daar ligt het aan den kring, waaruit de kinderen voorkomen, hoe de school is. Wanneer op een school gaan kinderen uit het Museumkwartier, of van achter het Concertgebouw, of wel kinderen uit de Jordaan of uit de buurt van de Jodenbreestraat, maakt dat zoo'n school tot een gansch andere, alleen al door het verschil in bevolking. Dat verschil is er vanzelf. Ik wil dat verschil niet wegmaken, zooals de heer Dresselhuys hier zegt, ik wil hiermee alleen zeggen, dat dan de kinderen, die de heer Vliegen bedoelt, niet gaan naar die scholen, welke ik het eerst noemde. Want daar zijn allerlei bezwaren tegen, die de ouders en vooral de kinderen zelf al heel gauw voelen. Want de kinderen van een school zijn wreed. Als daar een kind komt, dat niet zoo netjes in de kleeren is, of dat het haar niet zoo goed gekamd heeft — de heer Dresselhuys ontkent dat, maar dan kent hij die kinderen niet —, dan wordt zoo'n kind door de anderen gehinderd, en komt het ten slotte zoover, dat het vader of moeder vraagt, of het van die school mag.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben een groot voorstander van de Fransche taal, ik wil graag, dat de kinderen Fransch en andere talen leeren. Ik ben daar niet alleen voor in theorie,

(Ketelaar e. a.)

zooals hier wordt gezegd, ik heb het aan veel kinderen in de practijk geleerd, maar ik ben er voor, dat dit gebeurt na het 12de jaar. Dat is het groote verschil. Er is op school genoeg te doen met de andere vakken. Ik heb er altijd voor gepleit, dat er niet alleen schoolsch onderwijs wordt gegeven. Maar dan moet ik niets van de Fransche taal er bij hebben, want dat geeft niets anders dan een hoop woordjes leeren en een aantal vervoegingen, waarbij de kinderen zich met den passé defini moeten vermaken, enz., en uren en uren moeten besteden aan huiswerk, waaraan zij in hun later leven niets hebben.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet erkennen, dat de warmte, waarmee sommige sprekers deze zaak behandelen, evenredig is aan de warmte, waarmee ik het amendement van mejuffrouw Westerman ga bestrijden.

Ik zal zeggen waarom. Wij hebben deze quaestie enkele jaren geleden zoo uitvoerig behandeld en de argumenten zijn toen van weerszijden zoo breedvoerig uiteengezet, dat een groot gedeelte van het debat, dat wij nu van 11 sprekers hebben gehoord, grootendeels achterwege had kunnen blijven. Die warmte is hier evenwel een gevaar, omdat het spreekwoord wel eens toepasselijk zou kunnen blijken, dat men trek krijgt door te eten. Er zijn namelijk een paar sprekers in het debat geweest, die veel verder wilden gaan dan mejuffrouw Westerman klaarblijkelijk bedoelde. Wij hebben namelijk zooeven uit den mond van den heer Vliegen gehoord, dat de wethouder van onderwijs te Amsterdam een algemeen leerplan voor alle scholen te Amsterdam, van Kattenburg tot de Jordaan toe wil invoeren, waarbij in het 5de en 6de leerjaar Fransch wordt onderwezen. Daaraan zal juffrouw Westerman zeker niet hebben gedacht.

De heer Snoeck Henkemans wilde nog verder gaan met den wensch uit te spreken, dat voortaan op de eenvoudige u.l.o.-scholen niemand zou worden toegelaten, die niet eenige kennis van het Fransch medebrengt. Daarvan zal natuurlijk het gevolg zijn, dat het u.l.o., dat bedoeld is als een soort van 7de en 8ste leerjaar, om bij voorbeeld jongens van een eenvoudige dorpsschool iets verder te brengen, voor de meesten van die kinderen gesloten zou zijn. Daarom geloof ik, dat wij wel ernstig moeten overwegen, vóór wij tot dergelijke excessen komen, wat wij met vóór het amendement te stemmen doen.

Ik wil voorts als een soort welwillendheid, te meer omdat ik hier tegenover een vrouw sta, opmerken, dat het amendement, zooals het hier door juffrouw Westerman is ingediend, niet kan worden aangenomen, omdat, indien het aangenomen werd, het tegenovergestelde zal worden bereikt, van wat zij wenscht te bereiken. Ik hoop de zaak duidelijk te kunnen uitleggen, maar het is ietwat ingewikkeld.

Er staat op het oogenblik in de 2de alinea van artikel 3:

> „Het leerplan omvat voor de eerste zes leerjaren de vakken, in artikel 2 vermeld van *a* tot en met *k*."

Dat is dus: lezen tot en met nuttige handwerken. Dan volgt:

> „Daaraan kan het vak, in dat artikel vermeld onder *r*, worden toegevoegd."

Dat wil zeggen, dat men in de eerste leerjaren les moet geven in lezen tot en met nuttige handwerken, maar dat in die jaren ook les gegeven kan worden in handenarbeid. Dan komt het tusschenzinnetje, dat juffrouw Westerman wil invoegen:

> „......kan voor het 5de en 6de leerjaar een der vakken *l*, *m* en *n* — dat is dus één der moderne talen — en kunnen voor het hoogere leerjaar of de hoogere leerjaren bovendien één of meer andere vakken, in dat artikel vermeld onder *l* tot en met *u*, worden toegevoegd."

Wanneer nu het amendement van mejuffrouw Westerman zou worden aangenomen, zouden wij dezen toestand krijgen, dat, wanneer het Fransch werd toegelaten in de vijfde en

(Minister **de Visser.**)

zesde klasse, onherroepelijk het onderwijs in één der vakken *m* en *n*, dat is van andere moderne talen, in die klassen voor goed zou zijn uitgesloten.

Ik heb mejuffrouw Westerman er van in kennis gesteld, dat de redactie het tegenovergestelde bereikt van wat zij bereiken wil en zij zal dus in elk geval een wijziging in haar voorstel moeten aanbrengen. Ik heb hier op tafel dan ook een wijziging van haar voorstel liggen, dat ik aan de hand heb gedaan, nl. om de alinea te laten, zooals die nu in de wet staat, en om dan een nieuwe zinsnede daaraan toe te voegen, luidende:

„Voor het vijfde en zesde leerjaar kan één der vakken *l*, *m*, *n* aan het leerplan worden toegevoegd.

Mijnheer de Voorzitter! Voorloopig meen ik, dat deze redactie geen bezwaar ontmoet, maar ik erken toch, dat ik eerst eens even het verband van deze nieuwe zinsnede tot de geheele, ingewikkelde alinea 2 van dit artikel moet nagaan, om met beslistheid te kunnen zeggen, dat zij zóó technisch in orde is.

Na op deze omissie te hebben gewezen, kom ik tot de zaak zelf en wil bij de korte verdediging van mijn standpunt beginnen te zeggen, dat ik beslist elke beschuldiging afwijs, als zou het thans vigeerende artikel van dien aard zijn, dat daardoor de eenheidsschool wordt ingevoerd, en als zouden wij daardoor tot een te stramme inrichting van ons lager onderwijs op de volksschool zouden komen.

Wanneer men dat begrip van de eenheidsschool naar voren brengt, krijgt onwillekeurig de discussie over deze onderwijszaak een min of meer politiek cachet. Want dan denkt men natuurlijk bij die eenheidsschool aan wat in Duitschland is ingevoerd, aan de nivelleering van de standen, en wat daarmede gepaard gaat. Ik heb in vroegere debatten en ook nu weer klanken van dien aard opgevangen, en daarom stel ik er prijs op uitdrukkelijk te verklaren, dat met de eenheidsschool, zooals men die in Duitschland heeft ingevoerd, deze zaak niets te maken heeft. In de eerste plaats reeds, omdat bij de bestaande wet op het lager onderwijs reeds een zekere differentiatie op het gebied van het lager onderwijs bestaat, waar het bepalen van den omvang van het leerplan binnen zekere grenzen vrijstaat, en omdat dientengevolge de inrichting van het lager onderwijs over het geheele land reeds min of meer verschillend kan zijn. Om die reden reeds heeft het begrip van eenheidsschool met deze zaak niet te maken. Ik leg hierop vooral den nadruk, omdat men zoo langzamerhand, eenzijdig daaraan denkende, met betrekking tot deze zuivere onderwijsmaterie, een scheiding in de Kamer zou krijgen tusschen de voor- en tegenstemmers, als tusschen meer vooruitstrevenden en meer conservatieven, in dien zin alsof dus de conservatieven zijn voor het Fransch op de lagere school en de vooruitstrevenden daartegen. En dit nu is niet geoorloofd.

De heer Dresselhuys zegt, dat het inderdaad de gedachte is van de tegenstemmers, maar allereerst merk ik op, dat hij noch ik in de harten kunnen lezen en ten andere dat die tegenstemmers zoowel rechts als linkt zitten. Zoo heeft bijv. de heer van der Molen voor de afschaffing gestemd en kan deze allerminst als radicaal worden beschouwd.

De heer **Dresselhuys**: Dat is een afwijking.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Laat ik dan als voorbeeld noemen den heer van Wijnbergen, die den vorigen keer voor de afschaffing van het Fransch heeft gestemd. Die behoort toch zeker niet tot die rubriek van menschen.

De heer **Dresselhuys**: Dat is een reclasseeringsgeval.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: De heer Dresselhuys werpt tal van excepties op, die bewijzen hoe zwak zijn stelling is.

In de tweede plaats wil ik opmerken dat het eigenaardig is — en dat zeg ik in aansluiting aan hetgeen ik zooeven heb beweerd en inzonderheid in antwoord op de interrupties

(Minister **de Visser e. a.**)

van den heer Dresselhuys — dat de Ineenschakelingscommissie, waarin menschen zaten als de oude professor Woltjer, als de oud-Minister van Binnenlandsche Zaken, de heer Pijnacker Hordijk, als professor Pater de Groot, ik zelf unaniem voor dit systeem waren en dat in een rapport hebben belichaamd, zooals dit ten aanzien van het onderwijs in de vreemde talen in de wet van 1920 is vastgelegd.

Men kan dergelijke mannen, wier namen ik noemde, bezwaarlijk van die radicale gezindheid verdenken, die de heer Dresselhuys toeschreef aan hen, die, hetgeen door mejuffrouw Westerman was voorgesteld, niet stemmen.

In de tweede plaats moge wegen dat alle onderwijzers in de Kamer, van welke politieke partij zij ook zijn, hetzij van Roomsch-Katholieke, hetzij van antirevolutionnaire, hetzij van vrijzinnig-democratische, hetzij van socialistische zijde, met uitzondering van den heer Vliegen en van mejuffrouw Westerman, voor het systeem zijn dat nu op dit punt in de wet op het lager onderwijs is belichaamd.

Waarom is dat zoo begrijpelijk? Hierom, omdat deze menschen de lagere school zien los van alle andere inrichtingen, als een instituut op zich zelf, met haar eigen eischen. Maar zoodra men dat instituut van de lagere school ziet in het lich van andere inrichtingen van onderwijs, komt men er toe om aan een vreemde taal de plaats te willen geven, die mejuffrouw Westerman er in haar amendement aan wenscht toe te kennen.

Het is dan ook merkwaardig, dat onderwijsspecialiteiten, die vrij staan van de politieke stroomingen in ons volk, van welke geestesrichting ook en zich speciaal voor het lager onderwijs interesseeren, unaniem geadviseerd hebben het Fransch van de lagere school te verwijderen, iets dat door ons bij de behartiging der onderwijsbelangen van veel waarde mag geacht worden.

Ik ga dan ook zoover, dat ik de lagere school — ook al wordt het amendement van mejuffrouw Westerman aangenomen — in die mate als een zelfstandig instituut wil blijven beschouwd zien, dat ik er niet aan denk — ook al wordt dit amendement aangenomen — de eischen van toelating voor H. B. S. en gymnasium te veranderen.

Want wanneer wij die eischen weer veranderen, dan zal de practijk worden, dat deze langzamerhand weer zoo hoog worden gesteld, dat er straks op de lagere school wordt gezegd: wij kunnen met het Fransch niet beginnen in de vijfde klasse, maar wij moeten er mede beginnen in de vierde, desnoods in de derde klasse, om de kinderen te kunnen klaarmaken voor gymnasia of H. B. S., en dan komt in klemmender mate het bezwaar terug, dat aanvankelijk zoo zeer heeft gegolden bij de beraadslagingen over de wet van 1920, nl. dat de kinderen niet met werk moeten worden overladen.

Men moet niet vergeten, dat de kinderen op de lagere school in de 5de of 6de klasse tegenwoordig reeds allerlei bijlessen willen hebben, afgescheiden nog van lessen op het gebied van godsdienstonderwijs.

De een wil hebben muzieklessen, de andere danslessen, een derde weer iets anders, en wanneer nu daarbij komt, dat er ook Fransch moet worden geleerd, dan zal de oude klacht terugkeeren van de overlading, waardoor de jeugd niet die natuurlijke ontwikkeling krijgt en behoudt, die zij hebben moet.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal op deze zaak niet breeder ingaan. Ik heb in het begin van mijn rede gezegd, dat de zaak twee, drie jaar geleden uitvoerig genoeg is besproken, terwijl zij trouwens nu weer van verschillende kanten is belicht. Ik blijf bij mijn overtuiging, destijds geuit, dat wie de lagere school zich zelf wil doen zijn in den meest volledigen zin van het woord, haar moet laten in den toestand, die in de Lager-onderwijswet-1920 is vastgelegd.

De **Voorzitter**: Ik geef thans het woord aan mejuffrouw Westerman, minder om te repliceeren — want ik ben voornemens om voor te stellen niet te repliceeren — dan om haar in de gelegenheid te stellen de wijziging mede te deelen, die ik verneem, dat zij in het amendement wenscht te brengen.

(Westerman e. a.)

Mejuffrouw **Westerman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben den Minister dankbaar voor de hulp, die hij mij bewezen heeft door mij te wijzen op een technische fout, die in het amendement was. Ik kan mij natuurlijk niet verheugen over de verdere bestrijding, die ik van den Minister heb ondervonden. Ik vraag hem nu ook wel eenigszins verontschuldiging voor het opnieuw ontketenen van de debatten, die een paar jaar geleden hier hebben plaats gehad. Ik heb echter gemeend nu te moeten zeggen datgene, waartoe ik toen niet in de gelegenheid was. Als men de gelegenheid daarvoor krijgt, maakt men er gaarne gebruik van.

Ik heb de eer de volgende wijziging voor te stellen: Na den zin, aanvangende met „Daaraan kan het vak" en eindigende met „worden toegevoegd", wordt gelezen:

„Voor het vijfde en zesde leerjaar kan het onderwijs in een der vakken *l*, *m* en *n* aan het leerplan worden toegevoegd."

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou tot den Minister willen zeggen, dat ik het volmaakt met hem eens ben — ik heb het trouwens gisteren ook gezegd —, dat de lagere school niet mag komen onder den druk van het verder voortgezet onderwijs.

Waar sprake is van overlading, zou ik er op willen wijzen, dat men toch niet op de inrichtingen voor voortgezet onderwijs, hetzij het een m.u.l.o.-school, een H. B. S. of een gymnasium is, het onderwijs in talen niet zal weren en dus de mogelijkheid bestaat, dat de overlading zich zal verplaatsen van het lager onderwijs naar het middelbaar onderwijs, omdat men aan dat onderwijs in talen daar meer tijd zal moeten besteden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben een van de weinige onderwijsmenschen, die er wel voor gevoelen het onderwijs in vreemde talen weer te doen geven vóór het zevende leerjaar der lagere school.

De **Voorzitter**: Ik moet de geachte spreekster verzoeken nu niet terug te treden in het debat, want wanneer haar dit wordt toegestaan, kunnen de tien andere leden, die aan het debat hebben deelgenomen, dat ook doen.

De hoofdzaak is nu het gewijzigde amendement te kennen.

Mejuffrouw **Westerman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil den heer Ketelaar antwoorden, dat ik er niet voor bevreesd ben, dat wanneer wij in het vijfde of zesde leerjaar met het onderwijs in vreemde talen beginnen en wij daaraan niet den eisch stellen van een bepaalde mate van kennis voor het voortgezet onderwijs, het gevaar voor huiswerk en overlading zal bestaan.

Ik meen den heer Vliegen te moeten zeggen, dat ik geloof, dat het onderwijs niet dwingend moet worden voorgeschreven, doch dat de gemeentebesturen moeten worden vrijgelaten dit onderwijs al dan niet in te voeren.

Ik wil den heer Wijnkoop antwoorden, dat ik niet van meening ben, dat het alleen op een bepaalde school moet worden onderwezen, terwijl ik het ook niet dwingend wil maken voor alle scholen. Het zou, zooals de heer Vliegen heeft gezegd, mogelijk zijn voor een zeker deel van de leerlingen, maar het moet ook mogelijk zijn het onderwijs aan alle leerlingen te geven.

De **Voorzitter**: Mejuffrouw Westerman heeft medegedeeld, dat zij, met intrekking van haar oorspronkelijk amendement, thans voorstelt om na den derden volzin van het tweede lid van artikel 3 in te voegen een nieuwen volzin, luidende:

„Voor het 5de en 6de leerjaar kan het onderwijs in één der vakken *l*, *m* en *n* aan het leerplan worden toegevoegd."

Ik onderstel, dat dit amendement door dezelfde leden wordt ondersteund als het eerste en geef thans het woord aan de Commissie van Rapporteurs, om haar oordeel over dit nieuwe amendement mede te deelen.

(van der Molen e. a.)

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is met den Minister van oordeel, dat de tweede editie van het amendement beter is dan de eerste. De hoofdgedachte is evenwel dezelfde gebleven en daarover is de Commissie het niet eens.

Op de bekende gronden, welke in het debat zijn uitgekomen, is de meerderheid voor, de minderheid tegen aanneming van dit amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde amendement van mejuffrouw Westerman c.s. wordt in stemming gebracht en met 37 tegen 36 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd mejuffrouw Groeneweg, de heeren van Dijk, van Zadelhoff, mevrouw de Vries—Bruins, de heer IJzerman, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Schaper, Kersten, Nolens, van Gijn, van der Molen, Knigge, J. ter Laan, K. ter Laan, Albarda, Ebels, Braat, van Schaik, Duymaer van Twist, Duys, van Vuuren, Hiemstra, Stulemeijer, Engels, Gerhard, Bulten, van de Bilt, Moerel, Bakker, Krijger, Smeenk, Bongaerts, van Rijzewijk, Suring, Ketelaar, Deckers en Kuiper.

Vóór hebben gestemd de heeren Tilanus, Dresselhuys, Gerritzen, van Rappard, Wijnkoop, Beumer, Wintermans, Snoeck Henkemans, Visser van IJzendoorn, Boon, Rutten, Zijlstra, mejuffrouw Westerman, de heer Kleerekoper, mejuffrouw Katz, de heeren Vliegen, Hermans, Oud, Rutgers, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Rijckevorsel, Heukels, de Monté ver Loren, Rutgers van Rozenburg, Scheurer, van den Heuvel, Bierema, van Voorst tot Voorst, Ament, van Wijnbergen, van Boetzelaer van Dubbeldam, Ter Hall, Fruytier, mejuffrouw van Dorp, de heer Michielsen en de Voorzitter.

Beraadslaging over het amendement van mejuffrouw Westerman en de heeren Dresselhuys, Visser van IJzendoorn, van Rappard, Bierema, Gerritzen, Ter Hall, Staalman, Boon en van Gijn (Stuk n°. 8, *b*), om in het vóór artikel I nieuw in te voegen artikel een alinea toe te voegen, luidende:

„II. In het vierde lid van artikel 3 wordt in den vierden volzin het woord „veertien" vervangen door „tien"."

De **Voorzitter**: Mejuffrouw Westerman verklaart, dat dit amendement voorshands geen toelichting behoeft.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft voorgesteld om in het vierde lid van artikel 3, in den vierden volzin het woord *veertien* te veranderen in het woord *tien*.

In hoofdzaak kan ik mij met het amendement van de geachte afgevaardigde vereenigen, mits zij één verandering aanbrengt. Die verandering is deze: ik zou er prijs op stellen, dat althans in de eerste klasse van de u.l.o.-school of laat ik zeggen in de benedenste klasse van de kopschool, het oude voorschrift van veertien uur werd gehandhaafd en dat het amendement dus alleen die 10 uur wil voor de 2de en 3de klasse van de kopschool.

De reden daarvoor is deze, dat de eerste klasse van een kopschool min of meer geacht kan worden parallel te loopen met het 7de leerjaar. Nu kan de kennis van de vakken *a* tot en met *k* daar nog niet in die mate voldoende worden geacht, dat men daarvoor in de eerste klasse met 10 uur zou kunnen volstaan.

Wanneer de geachte afgevaardigde bereid is haar amendement in dien zin te wijzigen, dat het den eisch van 14 uur onderwijs in de vakken *a* tot en met *k* in de eerste klasse behoudt, dan ben ik bereid het amendement voor de 2de en 3de klasse over te nemen.

Mejuffrouw **Westerman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal heel gaarne de wijziging van den Minister overnemen en

36ste VERGADERING. — 14 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Westerman e. a.)

mijn amendement dus wijzigen in dien zin, dat in de eerste klasse 14 uur in de vakken *a* tot en met *k* les wordt gegeven en in de 2de en 3de klasse 10 uur.

De **Voorzitter**: Mejuffrouw Westerman deelt mede, dat zij, met intrekking van het amendement *b* van Stuk n°. 8, thans voorstelt, om vóór artikel I een nieuw artikel in te voegen, luidende:

,,In artikel 3, vierde lid, der Lager-onderwijswet 1920 wordt de vierde volzin gelezen als volgt:

,,Het onderwijs in de vakken, in artikel 2 vermeld onder *a* tot en met *k*, wordt gegeven gedurende ten minste 14 uren per week in de eerste en gedurende ten minste 10 uren per week in de tweede en hoogere klassen, van welke beide aantallen ten hoogste twee uren voor het vak, vermeld onder *k*, mogen bestemd zijn.''

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Zooals ik gezegd heb, ben ik bereid het amendement van mejuffrouw Westerman, aldus gewijzigd, over te nemen.

De **Voorzitter**: Aangezien de Regeering het gewijzigd amendement van mejuffrouw Westerman c.s. heeft overgenomen, maakt dit als zoodanig geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel mede te deelen over deze Regeeringswijziging.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: De Commissie is eenparig van oordeel, dat tegen deze Regeeringswijziging geen bezwaar bestaat.

Het nieuwe vóór artikel I in te voegen artikel wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het amendement van de heeren Moerel, Bulten, Suring, Kuiper en mevrouw Bronsveld—Vitringa, strekkende om vóór artikel I te laten voorafgaan een nieuw Artikel I:

,,In art. 3, eerste lid, der Lager-onderwijswet 1920 komt na punt *d* nog

e. Cursussen in één of meer der vakken, vermeld in art. 2, onder *l* tot en met *p*.

In art. 3 wordt na het 5de lid toegevoegd:

6. De voorwaarden tot oprichting van de onder *e* in het eerste lid van dit artikel bedoelde cursussen en hunne verdere regeling worden bij algemeenen maatregel van bestuur gesteld.''

De heer **Moerel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil vooropzetten, Mijnheer de Voorzitter, dat ik in de allereerste plaats voor de cursussen, die ik in mijn amendementen verlang, de gelden wensch te verkrijgen door bezuiniging op de kleine u.l.o.-scholen, zóó, dat ik me vleien durf, dat er behalve het groote goed, dat mijn cursussen zullen brengen op geestelijk terrein, nog bovendien wat zaad in 't bakje overschiet.

Mijn amendement wint daardoor in aantrekkelijkheid, dat het ook niet den last wenscht af te wentelen op den gemeenteraad.

De gemeenteraden worden al belast met mogelijke surnumerairs; vervolgens wordt daarheen gedragen het vervolgonderwijs en nu zou men zoowaar hun nog de cursussen op het dak willen sturen. Maar, Mijnheer de Voorzitter, dan zal onmacht ze ten doode opschrijven. Goed, goed! roepen misschien diegenen, die den gemeenteraad het juk wil opleggen, daar is het ons juist om te doen, dan komen die cursussen maar niet en dan is er bezuinigd!

Maar, Mijnheer de Voorzitter, als de gemeentekassen dat alles niet betalen kunnen, maar meer onderwijs in die gemeente toch broodnoodig mocht zijn, dan bedriegt zulke bezuiniging de wijsheid. Dan wordt bovendien niet bereikt, wat juist mijn doel is, om aan ieder de gelegenheid te bieden,

(Moerel e. a.)

naast en na het gewoon lager onderwijs meerdere ontwikkeling op te doen.

In mijn systeem wordt er iets extra's bezuinigd om het te besteden tot het welzijn vooral van diegenen, die goede koppen hebben, maar die niet genoeg kapitaalkrachtig zijn, om zelf flink in de beurs te tasten.

Mij dunkt, de door mij bedoelde cursussen zullen een uitkomst zijn voor de talrijke oud-u.l.o.-scholen, die tot 1925 zullen bestaan en langzaam zullen moeten verkwijnen.

Ik voor mij vind dit jammer. Liever hadde ik u.l.o.-onderwijs als schakel behouden, hervormd, zóó, dat geen uitwassen mogelijk waren, maar bij mijn poolshoogte nemen bleek mij alras, dat geen succes mogelijk zou wezen, doch dat ik met mijn cursussen zou kunnen redden wat te redden valt.

En al die oude u.l.o.-scholen, die nu voor de keuze geplaatst zijn om naar lager onderwijs terug te keeren of zich in nieuw u.l.o. om te zetten, zouden verplicht zijn het laatste te doen, indien zij verplicht zouden worden te degradeeren zonder meer.

Algebra, meetkunde, wiskunde — zóóveel natuurkennis als de nieuwe u.l.o.'s behoeven zij niet —, ze hebben één of meer talen noodig, voor het centrum, waar zij staan, noodzakelijk. Of misschien handelskennis.

Doch, gelukkig, nù, mèt de cursussen, behoeven ze den Staat niet op groote onkosten te jagen. Geen nieuwe gebouwen noodig, geen marges te aanvaarden, geen uitbreiding van het getal hoofden en onderwijzers, maar met hetzelfde, ja, met minder personeel, met een weinig meer arbeid, waartegen niet wordt opgezien, met de vrijheid om het leerplan samen te stellen naar de behoefte der omgeving, wordt volkomen bereikt, dat meerdere ontwikkeling wordt geboden ten voordeele van het gansche volk, door te zorgen, dat overal het intellect niet zal behoeven onder te gaan.

Voorgesteld door vijf leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat het amendement van den geachten afgevaardigde, hoe goed ook bedoeld, niet in de wet kan worden opgenomen. Wat toch is het geval? In artikel 3 worden de verschillende takken van lager onderwijs in vier deelen onderscheiden, gewoon lager onderwijs, vervolgonderwijs, uitgebreid lager onderwijs en buitengewoon lager onderwijs. Die vier verschillende soorten van onderwijs worden daarna gedetailleerd in hetzelfde artikel omschreven. Wanneer wij dus een nieuwen tak van onderwijs in dit artikel opnemen, zou de eerste eisch zijn, dat deze ook in artikel 3 werd geregeld. Maar van die uniformiteit, wat de regeling betreft, is in het amendement van den geachten afgevaardigde geen sprake.

In de tweede plaats komt daarbij, dat de geachte afgevaardigde in zijn amendement spreekt van cursussen in één of meer van de vakken *l*—*p*; wij krijgen dus hier geen regeling van een tak van lager onderwijs in den zin van de onderscheiding tusschen lager, buitengewoon en uitgebreid onderwijs, maar wij krijgen hier een specialisatie van een bepaalden tak van onderwijs, nl. een specialisatie van het uitgebreid lager onderwijs.

Wij hebben in het artikel een afzonderlijke alinea over het u. l. o., en nu komt er een aparte verdeeling nog weer van vakken van u. l. o. in de cursussen, die de geachte afgevaardigde in alinea *e* wil opnemen.

Maar juist omdat de geachte afgevaardigde niet in details treedt van deze zaak, zullen wij bij de uitvoering in de grootste moeilijkheden komen. In art. 18 staat:

,,Deze wet is niet van toepassing op:

a. de scholen, uitsluitend bestemd voor het onderwijs in één of meer vakken, in art. 2 vermeld onder *h*, *i*, *j*, *k*, *p*, *r*, *s*, *t* en *u*.''

Nu neemt de geachte afgevaardigde in zijn amendement ook op *p*, dus kan men een cursus oprichten met alleen wiskunde. Nu staat echter in art. 18 ook: De wet is niet van

(Minister de Visser e. a.)

toepassing op scholen, uitsluitend bestemd voor het onderwijs in vak *p*. Wij hebben hier dus een tegenstrijdigheid tusschen het amendement en art. 18, een tegenstrijdigheid, die de geachte afgevaardigde er in brengt.

Maar mijn derde bezwaar is, dat de geachte afgevaardigde in dit amendement een bepaald systeem vastlegt. De geachte afgevaardigde toch wil alle u.l.o.-scholen beneden de 40 leerlingen doen verdwijnen. In de eerste plaats merk ik op, dat de geachte afgevaardigde, wil hij zijn doel bereiken, dan in elk geval een overgangsartikel moet concipieeren, omdat anders alle bestaande u.l.o.-scholen beneden de 40 leerlingen ten doode zijn opgeschreven en geen dubbeltje subsidie meer zullen krijgen. En dat zijn er niet weinige; in de groote steden komen zelfs verscheiden u.l.o.-scholen beneden 40 leerlingen voor. Zonder een dergelijke overgangsbepaling vernietigen wij dus tientallen van dergelijke toegelaten scholen. Dit nu kan niet. Dit alles is een bewijs, hoe incompleet het amendement is. In de eerste plaats, omdat het niet een gedetailleerde uiteenzetting geeft van wat die cursussen zijn, in de tweede plaats, omdat het in strijd komt met art. 18 en ten slotte omdat het eenvoudig alle bestaande u.l.o.-scholen beneden de 40 leerlingen vernietigd.

Maar, gelijk ik zeide, het amendement staat in verband met een geheel nieuw systeem, waarbij alle kleine u.l.o.-scholen beneden de 40 leerlingen worden vernietigd en opgaan in cursussen. Daarmede kom ik tot het grootste bezwaar. Het begrip cursussen is volstrekt niet nader gedefinieerd. Wanneer men maar in één vak lesgeeft, heeft men een dergelijken cursus, en dan komt de quaestie van het subsidie. Die ééne cursus in één vak moet gesubsidieerd worden. Ik vraag daarbij: waarom beperkt de geachte afgevaardigde zich tot de moderne talen en noemt hij b.v. ook niet land- en tuinbouwkunde? Waarom mag men onder vigueur van de Lager-onderwijswet zoo'n aparten cursus inrichten wel voor Engelsch, voor Duitsch, voor Fransch, maar niet b.v. voor land- of tuinbouwkunde? En bovendien zal, wanneer die aparte cursussen voor één vak in de wet ingang vinden, het gevolg zal zijn, dat ieder, die zoo'n aparten cursus geeft, daarvoor moet worden gehonoreerd, dat de onderwijzers langer dus lesgeven dan de vijf uren aan de gewone volksschool, en dat er een drang zal komen om het Bezoldigingsbesluit, wat de salarissen betreft, te verbeteren en te verhoogen. Er zijn dus in de practijk ook financieele gevolgen aan dit amendement verbonden.

De geachte afgevaardigde houde mij dan ook ten goede, dat hij een goed bedoelde, maar niet geslaagde poging heeft gedaan om zijn systeem in de wet neer te leggen. Ik zou hem in overweging willen geven, het amendement niet aan een stemming te onderwerpen, maar het in dezen stand van het debat in te trekken.

De heer **Moerel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moge beginnen met den Minister dank te brengen voor zijn woorden, dat hij de goede bedoeling van het amendement waardeerde. Echter meende de Minister, dat het technisch niet wel mogelijk is, die gedachte op deze wijze in de wet vast te leggen. Niet bestreden echter heeft de Minister, en ook daarvoor ben ik hem dankbaar, de grondgedachte van mijn amendement, nl. om het mogelijk te maken, dat in centra, waar daaraan behoefte bestaat, onderwijs is te verkrijgen in één of meer vreemde talen of handelskennis. Dat houden wij dus aan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik verklaar, niet alleen dit, maar de geheele reeks amendementen in te trekken, in de hoop, dat de Minister mee zal helpen, de grondgedachte van mijn amendement, die hij waardeert, op een gegeven moment, dat misschien weldra komt, te verwezenlijken.

Aangezien de heer Moerel de geheele reeks amendementen, voorkomende op Stuk n°. 17, heeft ingetrokken, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Beraadslaging over het amendement van de heeren Beumer en de Wilde (Stuk n°. 22), strekkende om vóór Artikel I in te voegen een nieuw artikel, luidende:

(Beumer e. a.)

Artikel I.

De laatste zin van alinea 4 van artikel 3 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen:

„Het onderwijs in ten minste drie der vakken, in artikel 2 vermeld onder *l* tot en met *p*, wordt ten minste gedurende acht uren, en in elk dier drie vakken in het tweede en derde leerjaar afzonderlijk ten minste gedurende twee uren per week gegeven."

De heer **Beumer** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het schijnt mij mogelijk, de behandeling van dit amendement in enkele minuten te doen afloopen. Die mogelijkheid zal worden beheerscht door de mate van welwillendheid van den Minister.

Op het oogenblik staat in art. 3 der wet op het lager onderwijs, dat het u.l.o. een zeker aantal vakken omvat, waarvan ten minste drie van een groep, die aangeduid worden door de letters *l*. tot en met *p*. Aan ten minste drie van die groep vakken moet besteed worden ten minste 8 uur per week, en daarop volgt, dat in elk der onderwezen vakken in het tweede en derde leerjaar afzonderlijk ten minste gedurende twee uur per week onderricht moet worden gegeven.

Het schijnt mij toe, dat deze bepaling in zich zelf een onjuiste bepaling is, en dat men kan en ook behoort te volstaan met een voorschrift, waarin wordt gezegd, dat drie van de groep vakken *l* tot en met *q*, die in het bijzonder uitgekozijn zijn voor een bepaalde u.l.o.-school, daar ieder ten minste 2 uur per week moeten worden onderwezen, maar dat het volstrekt niet noodzakelijk is, om in de wet zoo ver te gaan — en dat het tot moeilijkheden aanleiding geeft, wanneer men het voorschrift, — dat elk vak, hetwelk onderwezen wordt in het tweede en derde leerjaar, gedurende ten minste 2 uur per week moet worden onderwezen.

Waarom mag men niet aan een u.l.o.-school een uur per week les geven in zingen of schrijven? Er staat: in elk der onderwezen vakken.

„Het onderwijs in ten minste drie der vakken, in artikel 2 vermeld onder *l* tot en met *p*, wordt ten minste gedurende 8 uren, en in elk der onderwezen vakken in het tweede en derde leerjaar afzonderlijk ten minste gedurende twee uren per week gegeven."

Dus in elk vak moet ten minste 2 uur onderwijs per week worden gegeven. Dat acht ik volslagen onjuist. Nu weet ik wel, dat tegen het amendement bezwaren worden geopperd. Het spook der overlading wordt voor den dag gehaald, omdat men meent, daardoor afschrikwekkend te kunnen werken op de teere gemoederen der ouders, die bezorgd zijn voor hun kroost. Wij moeten echter voor een spook niet bang wezen.

Ik wijs er nog op, dat het voorstel, door mij gedaan, wordt aanbevolen door de Vereeniging tot behartiging van de belangen van Christelijke scholen voor M.U.L.O. in Nederland. Dit op zich zelf zegt, naar het mij bescheidenlijk wil voorkomen, voldoende, zoodat ik ter aanbeveling van het amendement niets meer in het midden heb te brengen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van der Molen, Krijger, van Wijnbergen, mejuffrouw Westerman, de heeren Snoeck Henkemans, Bongaerts, Deckers en Scheurer en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne een enkele opmerking willen maken naar aanleiding van het gesprokene door den voorsteller van het amendement.

De geachte afgevaardigde heeft zelf reeds opgemerkt, dat tegen zijn amendement zou kunnen worden aangevoerd het bezwaar van overlading en hij meende, dat het teere gemoed der ouders hierdoor zou worden geraakt. Tegen het voorstel kan echter, naar ik meen, wel degelijk een ernstig paedagogisch bezwaar worden aangevoerd. Wij lijden reeds eenigszins aan overlading van het onderwijs en wij moeten naar mijn meening dat niet verder opvoeren. Ik heb liever, dat de kin-

(Tilanus e. a.)

deren een paar vakken goed leeren, dan dat zij een groot aantal vakken leeren, waaraan slechts een enkel uur kan worden besteed. Daarom vind ik het juist, als men eenmaal een vak heeft gekozen, dat daaraan minstens twee uur per week wordt besteed. Anders bestaat de kans, dat naast de drie verplichte vakken, waaraan minstens twee uur per week moet worden besteed, een groot aantal andere vakken zal worden onderwezen, die maar zeer oppervlakkig kunnen worden behandeld, omdat daarvoor niet voldoende tijd beschikbaar is.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Wat de technische verbetering betreft, die de heer Beumer voorstelt, geloof ik, dat hij volkomen gelijk heeft. Zoolals het op het oogenblik in de 4de alinea van artikel 3 staat, dat in elk der onderwezen leervakken ten minste twee uur per week in ieder leerjaar afzonderlijk les moet worden gegeven, kunnen daar ook onder vallen de vakken *a* tot en met *k*. Dat is natuurlijk nooit de bedoeling geweest en in de practijk is dat ook nooit zoo toegepast. Maar het is gebleken, dat zeer ijverige inspecteurs en menschen, die de letters van de wet ijverig bestudeeren, hebben ontdekt, dat de wet ook zoo kan worden uitgelegd en met den tekst in de hand hebben zij natuurlijk gelijk. In zoover de heer Beumer bedoelt deze dubbelzinnigheid uit de wet te ruimen, heeft hij dus volkomen gelijk. Nu is daartegen bezwaar geopperd door den heer Tilanus, die zeide, dat de heer Beumer niet alleen een technische, maar ook een wezenlijke verandering aanbracht in de eischen, die ten aanzien van de u.l.o.-vakken moeten worden gesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik sta hier aan den kant van den heer Beumer. Het kenmerk van dat u. l. o. heeft altijd bestaan in het hebben van ten minste drie surnumeraire vakken. Vroeger waren zeer beslist voorgeschreven de vakken *l*, *m* en *n*, de drie vreemde talen, en *p*, wiskunde, maar in 1916 hebben wij daarvan gemaakt drie der vakken *l* tot *p*, zoodat daardoor de mogelijkheid is ontstaan, om bijv. voor een meisjes-u. l. o.-school de wiskunde te laten vervallen en een taal meer te kunnen nemen. Daarmede heeft men een beetje variatie trachten te brengen in die u. l. o.-scholen, maar zooals het in de wet staat, zal, wanneer die vijf vakken *l* tot *p* onderwezen worden, voor elk van die vakken ten minste twee uur noodig zijn, zoodat de eisch van 8 uur daardoor wordt opgevoerd tot ten minste 10 uur. Ik geloof, dat wij in dit opzicht voor het tweede en derde leerjaar van het u. l. o. de paedagogische vrijheid in zoover kunnen aanvaarden, dat het onnoodig is te dwingen tot ten minste twee uur Fransch, ten minste twee uur Engelsch, ten minste twee uur Duitsch, ten minste twee uur wiskunde en ten minste twee uur handelskennis.

Ik zou gaarne de inrichting van deze scholen meer over willen laten aan de practijk. Wanneer men voor de u. l. o.-scholen wil bepalen bijv. twee uur handelskennis in het tweede leerjaar, twee tot drie uur in het derde leerjaar en drie uur in het vierde leerjaar, dan is dat een eisch van paedagogiek, dien ik niet van te voren in de wet wil zien beslist en daarom beveel ik ook op dezen grond het amendement van den heer Beumer aan.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede:

1°. dat de heer J. ter Laan mij heeft bericht de vergadering te hebben moeten verlaten.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissie van Rapporteurs voor de volgende ontwerpen van wet:

Machtiging tot het aangaan van eene overeenkomst met de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij, betreffende den spoorweg van Rotterdam naar 's Gravenhage en naar Scheveningen (324);

Onteigening voor het opruimen van voor het verkeer hinderlijke stoepen en het aanleggen van verhoogde trottoirs in eenige straten in de kom der gemeente 's Gravenhage (325);

Wijziging der wet van 5 October 1841 (*Staatsblad* n°. 40), houdende instructie voor de Algemeene Rekenkamer, waarvan de gewijzigde tekst is bekendgemaakt bij Ons besluit van 19 Juni 1922 (*Staatsblad* n°. 413) (330);

Voorziening in het kastekort van den Indischen dienst hier te lande gedurende het jaar 1923 (331);

Wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (320);

Wijziging en verhooging van het zevende hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (322);

Regeling van de ontvangsten en uitgaven van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor het 2de halfjaar 1922 (329);

Wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (326);

Nadere wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1920; wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (327).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, aan de lijst der morgen bij den aanvang der vergadering aan de orde gestelde wetsontwerpen toe te voegen de volgende ontwerpen van wet:

Onteigening voor het opruimen van voor het verkeer hinderlijke stoepen en het aanleggen van verhoogde trottoirs in eenige straten in de kom der gemeente 's Gravenhage (325);

Wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (320);

Naturalisatie van J. W. H. Ahn en 19 anderen (317);

Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Curaçao over het dienstjaar 1918 (304);

Wijziging en verhooging van het zevende hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen (322);

Regeling van de ontvangsten en uitgaven van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor het 2de halfjaar 1922 (329);

Voorziening in het kastekort van den Indischen dienst hier te lande gedurende het jaar 1923 (331);

Machtiging tot het aangaan van een overeenkomst met de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij betreffende den spoorweg van Rotterdam naar 's Gravenhage en naar Scheveningen (324);

Wijziging der wet van 5 October 1841 (*Staatsblad* n°. 40), houdende instructie voor de Algemeene Rekenkamer, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 19 Juni 1922 (*Staatsblad* n°. 413) (330);

Nadere wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1920; wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen (327).

Over acht dezer ontwerpen is een blanco verslag uitgebracht, en over de twee andere verslagen, die geen discussie doen verwachten.

Daartoe wordt besloten.

De heer **van Boetzelaer van Dubbeldam**, lid van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende verslag uit:

(van Boetzelaer van Dubbeldam.)

In handen der Commissie zijn gesteld de volgende adressen:

I. een, van Louis Junker, tijdelijk opzichter bij het Boschwezen in Suriname, dd. Paramaribo, 29 Maart 1922, strekkende om regelingen te verkrijgen der positie der ambtenaren en beambten van het Boschwezen in Suriname, vooral ten aanzien hunner invaliditeitsverzekering en van hun pensioen en buitenlandsch verlof wegens ziekte, een en ander met terugwerkende kracht tot 1 Januari 1921.

Aangezien aan de Commissie gebleken is, dat regelingen, als door adressant bedoeld, wel bestaan voor het vaste personeel in dienst van het Boschwezen in Suriname, maar deze regelingen niet gelden voor het tijdelijk daarbij aangesteld personeel, terwijl het wenschelijk moet worden geacht, dat zoodanige regelingen geheel of gedeeltelijk ook tot dit personeel worden uitgebreid, stelt zij aan de Kamer voor dit adres ter griffie te deponeeren, ter inzage van de leden;

II. een, van den gepensionneerden 1ste-luitenant-kwartiermeester B. M. Wassing, om zijn 20 September 1921 tot de Kamer gericht adres, strekkende om financieel schadeloos te worden gesteld wegens de gevolgen van het hem, naar zijn meening, aangedaan onrecht door zijn overplaatsing in het jaar 1897 van Djokjakarta naar Pelantoengan, alsnog weder in behandeling te nemen, op grond van nadere toelichting zijnerzijds.

De Commissie, aan de thans door adressant gegeven nadere toelichting geen gronden kunnende ontleenen om op de ten aanzien van een vorig verzoekschrift van adressant door de Kamer genomen beslissing terug te komen, stelt aan de Kamer voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

III. een, van den gepensionneerden ambtenaar H. A. van Hien, dd. Bandoeng, 20 Juli 1922, houdende mededeeling van naar zijn overtuiging wederrechtelijke handelingen, gepleegd ten aanzien van hem toebehoorende waterleidingen en andere eigendommen en mitsdien verzoekende: *a.* de schuldigen aan voormelde misdrijven te doen straffen; *b.* adressant schadeloos te laten stellen voor de hem berokkende schade.

Aangezien het opleggen van de door adressant bedoelde straffen en het laten schadeloos stellen van adressant, voor zoover daartoe termen aanwezig mochten zijn, niet tot de competentie der Kamer behoort, maar door de rechterlijke macht in Nederlandsch-Indië zou moeten geschieden, stelt de Commissie aan de Kamer voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

IV. een, van den gepensionneerden onderluitenant der infanterie van het leger in Nederlandsch-Indië J. B. de Kort waarin adressant zich beklaagt, dat een adres, strekkende ter erlanging van de Militaire Willemsorde, waarop hij op grond zijner wapenfeiten, meent recht te hebben, is afgewezen, naar hij meent op grond van opzettelijk minder juiste berichtgeving, waarom hij thans verzoekt het daarheen te willen leiden, dat hem alsnog deze onderscheiding wordt toegekend.

De Commissie, van oordeel, dat zij zich niet mag begeven in een beoordeeling van het al of niet rechtmatige van adressants klachten, aangezien het toekennen van Koninklijke onderscheidingen en het voordragen daartoe niet tot de competentie van de Kamer behoort, stelt haar mitsdien voor ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

V. een (telegrafisch), van de federatie van 10 inlandsche vakbonden, vertegenwoordigende 23 000 landsdienaren, verzonden door haar voorzitter Soeroso, om te protesteeren tegen de intrekking van den duurtetoeslag;

VI. een, van voorzitter en secretaris van het bestuur van de hierboven genoemde federatie, dd. Modjokerto 19 September 1922, ter bevestiging en toelichting van bovenstaand telegram.

De Commissie, van oordeel, dat deze stukken een mededeeling bevatten waarvan de kennisneming voor de leden van de Kamer van belang kan zijn, stelt aan de Kamer voor dit telegram en verzoekschrift ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden;

VII. een, van A. M. Sonneveld, directeur van de vereeniging „Soerja Soemirat" te Semarang, dd. 14 Augustus 1922, houdende mededeeling, dat hij bij vonnis van den Raad van Justitie te Batavia van 7 Maart 1914, bekrachtigd bij arrest van het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië van 2 Mei 1914, naar hij verklaart, onschuldig veroordeeld is tot een gevangenisstraf van vijf jaren, welke veroordeeling mede ten gevolge heeft gehad verval van zijn recht tot het dragen van de hem toegekende Militaire Willemsorde 4de klasse, waarom hij de Kamer verzoekt het daarheen te willen leiden, dat hem rehabilitatie worde verleend en het recht toegekend weder de Militaire Willemsorde 4de klasse te mogen dragen.

Aangezien het niet tot de competentie der Kamer behoort aan adressant het ontnomen recht tot het dragen eener Koninklijke onderscheiding te hergeven en het niet op haar weg ligt de juistheid van de ten aanzien van adressant in Indië gevelde vonnissen te onderzoeken en hem daarvan rehabilitatie te verschaffen, stelt de Commissie aan de Kamer voor ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

VIII. een, van Th. H. de Ponti, hoofd der openbare lagere school te Didam—Nieuwdijk, betreffende een vergoeding voor het hoofdschap van een cursus voor vervolgonderwijs, waarop hij meent aanspraak te mogen maken, maar die hem geweigerd werd door den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, op grond van diens interpretatie van het woord „gelijktijdig" in den eisch in artikel IV, 2de lid, van het Koninklijk besluit van 16 December 1920 (*Staatsblad* n°. 899), als voorwaarde voor de aanspraak op die vergoeding gesteld, nl. dat het onderwijs door meer dan een onderwijzer gelijktijdig moet zijn gegeven.

Daar dit adres loopt over een quaestie van wetsinterpretatie, waarbij de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen herhaaldelijk (o.a. laatstelijk in antwoord op een hem door den heer Wintermans schriftelijk gestelde vraag, zie *Aanhangsel tot het verslag van de Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1922—'23, n°. 65), blijken heeft gegeven een andere uitlegging aan de woorden van het hierboven aangehaalde wetsartikel te geven dan vele belanghebbenden zouden wenschen en dan volgens het oordeel van verscheidene personen, waaronder leden der Kamer, daaraan zou moeten worden gegeven, acht de Commissie het niet wenschelijk, dat de Kamer incidenteel in deze hangende quaestie een uitspraak doet, maar meent zij aan de Kamer te moeten voorstellen dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden;

IX. een, van G. J. M. baron van Slingelandt, uitdrukking gevende aan het verlangen, dat de overgangsbepaling, vervat in artikel 17 van het Koninklijk besluit van 26 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 387), in dier voege zal worden uitgebreid, dat niet alleen zij, die in 1922 bij een der examens, genoemd in de artikelen 11, 12 en 157 der Hooger-onderwijswet zijn afgewezen, maar allen, die voor 1922 zijn afgewezen, bevoegd worden verklaard in 1923 en 1924 die examens volgens de oude bepalingen opnieuw af te leggen.

Aangezien het blijkbaar in de bedoeling van den wetgever gelegen heeft de eischen voor de hierbedoelde examens te verlichten en niet te verzwaren, zoodat het aan vroeger afgewezenen geen zeer groote inspanning zal kosten zich aan de nieuwe eischen aan te passen en het bovendien aan de Com-

36ste VERGADERING. — 14 DECEMBER 1922.

Verslag uitgebracht over verzoekschriften.

missie voorkomt, dat door den getroffen overgangsmaatregel voldoende in de behoefte aan aanpassing van den ouden aan den nieuwen toestand is voorzien, stelt de Commissie aan de Kamer voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

X. een, van het hoofdbestuur van den Koninklijken Bond van Gepensionneerden en eervol ontslagen officieren van Moederland en Koloniën en hunne weduwen, genaamd „Bendor", bepleitende de billijkheid van de invoering van pensioensgelijkstelling van alle gepensionneerde militairen van het Oost-Indische leger.

Aangezien dit verzoekschrift een aangelegenheid betreft, die reeds meermalen in de Kamer ter sprake gebracht werd en bij voortduring haar aandacht verdient, stelt de Commissie aan de Kamer voor dit adres ter griffie te deponeeren ter inzage van de leden;

XI. een, van J. P. de Soeten, zich beklagende, dat zijn dochter, na bijna gedurende vijf jaren als tijdelijk onderwijzeres werkzaam te zijn geweest aan een openbare lagere school te Utrecht, bij een reorganisatie van het onderwijs, met ingang van 1 September 1922 is ontslagen, zonder haar op de lijst van het reservepersoneel te plaatsen en zonder de toekenning van eenige vergoeding of wachtgeld, waarom hij de Kamer verzoekt het daarheen te leiden, dat aan tijdelijk aangestelde onderwijskrachten, die een jaar of langer onafgebroken een zelfde betrekking hebben vervuld, bij ontslag onder zekere voorwaarden eenige vergoeding of wachtgeld zal worden toegekend.

De Commissie, van oordeel, dat in dit adres een quaestie wordt aangeroerd, die onder de aandacht van de leden der Kamer verdient gebracht te worden, stelt aan de Kamer voor het ter Griffie te deponeeren ter inzage van de leden;

XII. een, van Gerard Gerlach, assistent-resident ter beschikking te Palembang, dd. Palembang 15 September 1922, met bijlagen, waaruit o.m. blijkt, dat adressant controleur is geweest te Laboean-Bilik, onderafdeeling Laboean Batoe, gouvernement Sumatra's Oostkust; dat hij in 1918 is overgeplaatst en dat bij de overgave van het bestuur aan zijn opvolger den controleur A. A. Lijsten in de onder zijn beheer gestaan hebbende landschapskas van Koealoe door hem een tekort is geconstateerd van f 7000.

Adressant, de formeele aansprakelijkheid voor dit tekort niet betwistende, betoogt, dat het onderzoek in deze zaak niet volledig is geweest, dat hem geen onachtzaamheid mag worden verweten, dat hij met onvoldoend en gebrekkig personeel heeft moeten werken en dat niet onwaarschijnlijk de feitelijk schuldige de bij hem werkzaam geweest zijnde landschapsschrijver is geweest, die echter op verdachte wijze is verdronken.

De Regeering van Nederlandsch-Indië, verzachtende omstandigheden aannemende, heeft hem van de f 7000, die aanvankelijk op hem waren verhaald door inhouding van een vendu-accept, de helft kwijtgescholden.

Adressant, zich op het standpunt plaatsende, dat hij ook op de overige f 3500 aanspraak heeft en dat die ten onrechte door het Gouvernement zijn ingehouden, verzoekt de Kamer, de uitbetaling van die som te bevorderen en geeft te kennen, dat bij een eventueel uit te lokken volledig onderzoek, waarin hij alle omstandigheden zou kunnen toelichten, waaronder hij is gedwongen geweest te werken, zou blijken, dat betere achtzaamheid niet door hem had kunnen worden betracht.

De Commissie, overwegende: dat, al mag wellicht niet volkomen vaststaan op welk tijdstip en uit welke oorzaken het tekort is ontstaan, als buiten twijfel moet worden beschouwd, dat adressant als beheerder rechtens aansprakelijk is voor dit tekort; dat adressant geen feiten aanvoert, waaruit aannemelijk wordt, dat hem het ontstaan van het tekort in geen enkel opzicht kan worden toegerekend; dat de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië als gevolg van

een door hem ingesteld onderzoek uit billijkheidsoverwegingen adressant voor een belangrijk deel heeft ontlast van de op hem rustende rechterlijke aansprakelijkheid; dat daarom voor de Kamer geen aanleiding bestaat om stappen te doen, die er toe zouden kunnen leiden, dat deze zaak opnieuw in onderzoek wordt genomen, stelt aan de Kamer voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging van de Lager-onderwijswet 1920 (201)** wordt hervat.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende verslag uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld de volgende bij de Kamer ingekomen adressen:

a. van de Vereeniging van Nederlandsche gemeenten;

b. van het hoofdbestuur der Vereeniging van Hoofden van Scholen in Nederland;

c. van het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzers Genootschap;

d. van het hoofdbestuur van de Vereeniging voor Meer Uitgebreid Lager Onderwijs;

e. van burgemeester en wethouders van de gemeente Opsterland, en

f. van de Centrale Oudercommissie te Gorinchem, alle betrekking hebbende op het ontwerp van wet tot wijziging van de Lager-onderwijswet 1920.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De beraadslaging over het amendement van de heeren Beumer en de Wilde, tot het invoegen van een nieuw artikel I (Stuk n°. 22), wordt hervat.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan in antwoord op wat de geachte afgevaardigden hebben gesproken ten voordeele van het amendement, kort zijn. Bij nadere beschouwing toch van het amendement, wil het mij voorkomen, dat het twee voordeelen heeft, in de eerste plaats, dat het meerdere vrijheid gunt aan de bestaande inrichtingen van uitgebreid lager onderwijs, en in de tweede plaats — en dat is de hoofdzaak —, dat het zich vrijwel aansluit aan de op dit oogenblik door de inspecteurs gevolgde practijk.

Om die reden heb ik geen bezwaar, het amendement van de heeren Beumer en de Wilde over te nemen.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Na de verklaring van den Minister rest mij niets anders, dan Zijn Excellentie dank te zeggen voor de getoonde bereidwilligheid.

Daar het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het als zoodanig geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs het oordeel dier Commissie over deze Regeeringswijziging mede te deelen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft geen bezwaar tegen de door de Regeering aangebrachte wijziging.

De beraadslaging wordt gesloten.

(Wijnkoop c. a.)

Het nieuwe vóór artikel I in te voegen artikel, luidende:

De laatste zin van alinea 4 van artikel 3 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen:

,,Het onderwijs in ten minste drie der vakken, in artikel 2 vermeld onder *l* tot en met *p*, wordt ten minste gedurende acht uren, en in elk dier drie vakken in het tweede en derde leerjaar afzonderlijk ten minste gedurende twee uren per week gegeven.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel I, luidende:

,,Artikel 4, tweede lid, der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

,,2. Daarbij kan worden bepaald, in welke gevallen het buitengewoon onderwijs ook gegeven kan worden in daarvoor bestemde afzonderlijke klassen, behoorende tot scholen voor lager onderwijs, en kunnen met betrekking tot die klassen afwijkingen worden vastgesteld van de voor die scholen geldende wettelijke regelen.""

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag stemming over dit artikel, omdat ik in het geheel geen wijziging van de Lager-onderwijswet wensch, om deze slechter te maken.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Dresselhuys tot het afleggen van een korte verklaring.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch te verklaren, waarom ik voor dit artikel zal stemmen.

De heer Wijnkoop noemt dit artikel een verslechtering van de bestaande wet, maar er zit hoegenaamd geen verslechtering in, hij toont dit ook in het allerminst niet aan en zijn tegenstemmen kan dus alleen een soort van protest wezen tegen iets, dat geen protest, eer het tegendeel verdient en dat dus ons onbegrijpelijk voorkomt.

Om die reden zullen wij dus onze stem aan het artikel geven.

Art. I wordt op verzoek van den heer Wijnkoop in stemming gebracht en met 78 tegen 1 stem aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Schaper, Kersten, Beumer, Wintermans, Snoeck Henkemans, Visser van IJzendoorn, Boon, Rutten, van Gijn, mejuffrouw Westerman, de heeren van der Molen, Kleerekoper, mejuffrouw Katz, de heeren Knigge, Vliegen, Albarda, Hermans, Ebels, Oud, Rutgers, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Braat, van Rijckevorsel, Heukels, Duymaer van Twist, Duys, van Vuuren, de Monté ver Loren, Rutgers van Rozenburg, Hiemstra, Stulemeijer, Engels, Gerhard, Weitkamp, Brautigam, Marchant, Kolkman, Gerretson, de Boer, Schokking, H. Colijn, van der Waerden, Staalman, Bulten, Scheurer, van de Bilt, van den Heuvel, Moerel, Bakker, Bierema, Krijger, Smeenk, van Voorst tot Voorst, Ament, Bongaerts, van Wijnbergen, van Boetzelaer van Dubbeldam, van Rijzewijk, Suring, Ter Hall, Fruytier, Ketelaar, mejuffrouw van Dorp, de heeren Deckers, Michielsen, Kuiper, de Wilde, Tilanus, mejuffrouw Groeneweg, de heeren van Dijk, Dresselhuys, Gerritzen, van Rappard, van Zadelhoff, mevrouw de Vries—Bruins, de heer IJzerman, mevrouw Bakker—Nort en de Voorzitter.

Tegen heeft gestemd de heer Wijnkoop.

Beraadslaging over het amendement van de heeren Tilanus, van Wijnbergen en van der Molen (Stuk n°. 18), strekkende om na artikel I in te voegen een nieuw artikel, luidende:

,,Artikel I *bis*.

Aan artikel 5 der Lager-onderwijswet 1920 wordt een vierde lid toegevoegd, luidende:

(Tilanus.)

4. Indien eene gemeente uitgaven doet ten behoeve van cursussen, verbonden aan scholen voor gewoon of uitgebreid lager onderwijs, behandelt zij de onderscheidene scholen van dezelfde soort binnen die gemeente op gelijken voet."

De heer **Tilanus** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Door de belangrijke beslissing, welke hedenmorgen met 1 stem meerderheid is genomen, heeft dit amendement iets meer beteekenis gekregen dan ik zelf vanmorgen vermoedde.

Op dit oogenblik worden reeds onder de wet, zooals zij nu luidt, in verscheidene gemeenten cursussen voor talen of andere vakken opgericht. Het is gebleken, dat aan die cursussen behoefte bestaat en nu heeft zich de vraag voorgedaan of, wanneer van gemeentewege dergelijk cursussen worden opgericht en in stand gehouden en de onderwijskrachten daarvoor van gemeentewege worden gesalarieerd, het dan niet billijk en redelijk is en ook ligt in de lijn van de wet, dat, wanneer voor cursussen, verbonden aan bijzondere scholen, in dat geval vergoeding uit de gemeentekas wordt gevraagd, daarvoor ook uit de gemeentekas vergoeding wordt gegeven.

Eenigen tijd geleden heeft dit onderwerp in den gemeenteraad van Amsterdam een punt van beraadslaging uitgemaakt en daar heeft men ten slotte ook moeten inzien, dat het billijk was dat, wanneer uit de belastingpenningen van alle burgers vergoeding werd gegeven voor cursussen, verbonden aan openbare scholen, aan cursussen, verbonden aan bijzondere scholen, ook dergelijke vergoeding wordt gegeven.

Het lid der Eerste Kamer de heer Franssen heeft op 5 April 1921 dienaangaande een vraag gericht tot den Minister van Onderwijs, en ik lees daarin:

,,Meent de Minister, wanneer een gemeenteraad een cursus voor Fransch inricht naast de openbare school, en het bestuur eener vereeniging voor bijzonder lager onderwijs zulks evenzoo doet naast een bijzondere school en dan van de gemeente vraagt vergoeding der kosten daarvan, berekend op gelijken voet als de gemeente doet, dat de gemeente bevoegd is dit verzoek in te willigen, en dat dit ook op haar weg ligt, gelet op de pacificatie op onderwijsgebied?"

De Minister heeft die vraag op 5 Mei 1921 beantwoord en aan het slot van dit antwoord lees ik o.m.:

,,De ondergeteekende acht het ongewenscht dat dergelijke cursussen gevolgd worden door leerlingen, die de vierde, vijfde of zesde klasse eener lagere school nog bezoeken. Hij is verder van oordeel, dat, indien in een gemeente zoowel een gemeentelijke als een particuliere cursus bestaat, de consequentie van het beginsel der financieele gelijkstelling medebrengt, dat ook de kosten van den particulieren cursus door de gemeente worden gedragen."

Het beginsel, dat aan deze vraag en aan dit amendement ten grondslag ligt, is dus op 5 Mei 1921 reeds door den Minister in bevestigenden zin beantwoord.

Er zijn sommigen in den lande die meenen dat, wanneer er zulk een cursus van gemeentewege wordt in stand gehouden, maar geweigerd werd subsidie te geven voor een bijzonderen cursus, dit in strijd is met artikel 192, 5de lid, van de Grondwet.

Bij de Kamer is ingekomen een belangrijk schrijven van den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Schoolraad te 's Hertogenbosch, waarin de volle aandacht op deze zaak wordt gevestigd. In artikel 192, vijfde lid, van de Grondwet staat:

,,Het bijzonder algemeen vormend lager onderwijs, dat aan de bij de wet te stellen voorwaarden voldoet, wordt naar denzelfden maatstaf als het openbaar onderwijs uit de openbare kas bekostigd. De wet stelt de voorwaarden vast, waarop voor het bijzonder algemeen vormend middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs bijdragen uit de openbare kas worden verleend."

(Tilanus e. a.)

Men ziet nu, Mijnheer de Voorzitter, — en ik verwacht, dat na de beslissing van hedenmorgen verschillende van die cursussen, nog meer dan thans reeds het geval is, zullen worden opgericht — dat die cursussen uit de gemeentekas worden betaald, maar nu is het redelijk, dat zulks ook voor bijzondere cursussen geschiedt.

Ik moge er de aandacht op vestigen, dat bij dit wetsontwerp in de lijn van financieele gelijkstelling wordt voorwaarts gegaan. Reeds bij de behandeling van de wet van 1920 heeft de Minister verklaard dat, wanneer in een gemeente een vakonderwijzer wordt aangesteld aan een openbare school, het in de lijn ligt van de pacificatie — en bovendien in de bedoeling van artikel 101 van de wet —, dat door de gemeentekas ook vakonderwijzers voor het bijzonder onderwijs zouden worden betaald. Het is echter gebleken, dat men ook, na deze duidelijke uitspraak van den Minister, toch in sommige gemeenten dit niet schijnt te hebben begrepen. Het schijnt heel moeilijk, de gedachte van de financieele gelijkstelling geheel te begrijpen en ten uitvoer te brengen. De Minister wenscht thans de vergoeding voor de vakonderwijzers bij artikel 101 der wet te regelen. Het lijkt den voorstellers daarom billijk, dat nu ook in de wet wordt vastgelegd de subsidieering van de in het amendement bedoelde cursussen.

De vraag dient gesteld, bij welk wetsartikel deze materie eigenlijk zou moeten worden geregeld, in welk gedeelte van de wet dit zou moeten worden opgenomen. Nu meenen wij, dat dit het best kan geschieden in den eersten titel van de wet, onder de algemeene bepalingen.

Wanneer ik nu bezie het 5de artikel van de wet, dan zie ik daarin soortgelijke bepalingen, als in het amendement voorgesteld.

Zoo leest men bij voorbeeld in het derde lid van artikel 5:

„Aan bijzondere scholen voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs, noch aan bijzondere inrichtingen tot opleiding van onderwijzers mogen de gemeenten een geldelijke bijdrage of andere ondersteuning middellijk of onmiddellijk toekennen, dan in de gevallen en onder de voorwaarden, in de wet genoemd".

En daarop volgt:

„Indien een gemeente uitgaven doet ten behoeve van het buitengewoon lager bijzonder onderwijs, behandelt zij de onderscheidene scholen van dezelfde soort binnen die gemeente op gelijken voet".

Het amendement sluit, naar onze meening, aan bij deze laatste bepaling. Wij vragen dus dat, indien de gemeente uitgaven doet ten behoeve van cursussen, verbonden aan scholen voor gewoon of uitgebreid lager onderwijs, dan ook de onderscheiden soorten scholen binnen die gemeente op gelijken voet worden behandeld. Het gaat hier — ik stel er prijs op dit met nadruk te zeggen — alleen over de uitgaven, niet over het leerplan der cursussen of de vakken, die zouden worden onderwezen; voor de keuze der vakken moet, binnen de gestelde grenzen, voor de schoolbesturen vrijheid blijven.

Het amendement van den heer Tilanus, mede onderteekend door de heeren van Wijnbergen en van der Molen, wordt ondersteund door de heeren Krijger, Suring en Engels, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil op de pacificatiegedachte, die ontwikkeld is door den geachten voorsteller van dit amendement, op dit oogenblik niet ingaan, maar alleen opmerken, dat het amendement, zooals het hier staat, m. i. niet kan worden aangenomen, al ware het alleen om overwegend technische redenen. Wij hebben straks een amendement gehad van den heer Moerel, dat sprak van cursussen, verbonden aan scholen, maar dat amendement is te juister ure ingetrokken. Nu wordt er in dit amendement van den heer Tilanus weer gesproken van cursussen, verbonden aan scholen voor meer uitgebreid lager

(Dresselhuys e. a.)

onderwijs, maar mij is niet bekend, dat aan scholen cursussen verbonden zijn. Ik weet wel, dat er gemeenten zijn, die cursussen geven, maar niet in verband met bepaalde scholen, wel in schoollokalen, en dat is geheel iets anders.

Er komt bij, dat, als het amendement wordt verwezenlijkt, wij in verband met de redactie voor deze moeilijkheid staan, dat dan in elke gemeente aan iedere school zulke cursussen verbonden zouden moeten zijn, en ik vermoed, dat de Minister om financieele redenen daartegen wel bezwaar zou maken.

In de derde plaats deze opmerking. Wat beteekent in het amendement „op gelijken voet"? Ik kan begrijpen, dat de voorstellers in hun toelichting die woorden bezigen om hun gedachte uit te drukken, maar in een wetsartikel zijn die woorden niet zonder bedenking. Beteekent „op gelijken voet", dat, als de gemeente zulk een cursus opricht met 100 leerlingen, de bijzondere school ook 100 leerlingen moet hebben om zulk een cursus te kunnen oprichten? Beteekent het, dat precies dezelfde vakken, o. a. dezelfde talen, zullen worden onderwezen? Het geldt hier niet de omschrijving van een gedachte, maar een wetsvoorstel.

Mijn slotopmerking is deze, dat, voor zoover ik kan nagaan, die cursussen eigenlijk niet tot het lager onderwijs behooren, omdat deze wet van die cursussen niet spreekt. Het is wel iets voor de bevordering van de ontwikkeling, maar dat deze cursussen zouden vallen onder den technischen naam van lager onderwijs, zooals de wet die kent, is niet te zeggen. Wij zullen m. i. het amendement dus moeten verwerpen.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij bij den vorigen spreker geheel aansluiten. Ook ik weet wel, dat deze cursussen wel hier en daar opgericht zijn, maar dat zij wettelijk omschreven niet bestaan. Men gaat hier dus een term in de wet brengen zonder te weten wat die beteekent. Cursussen, waarvoor? De heer Moerel had ten minste nog een voorstel gedaan om in dit artikel op te nemen, dat die cursussen een van de gedeelten van het lager onderwijs zouden zijn: om verschillende redenen, waarmede ik mij kon vereenigen, heeft de Minister dat amendement ontraden en toen heeft de heer Moerel het ingetrokken. Nu zullen wij hier hetzelfde binnenhalen en nog meer onbepaald. Welke vakken zullen op die cursussen gegeven worden? Wij weten het absoluut niet. Zullen het alleen de vakken van het lager onderwijs zijn of mogen er ook andere vakken worden onderwezen? Wij weten het niet.

Er komt bij, dat deze herziening ten deele een technische is, ten deele bezuiniging op het oog heeft. Nu zou dit amendement allerminst bezuiniging geven, want de gemeenten zouden er door op groote kosten worden gejaagd, want de gemeenten zullen die cursussen moeten betalen.

Om al die redenen meen ik, dat deze zaak hier niet verder kan behandeld worden en wij, als het amendement wordt gehandhaafd, het moeten verwerpen. In een nader stadium kan misschien worden overwogen of het mogelijk is zoo iets in de wet te brengen, maar zoo geïmproviseerd met die vier regels gaat het niet. Bovendien zullen Gedeputeerde Staten voor de grootste moeilijkheden komen te staan bij de beoordeeling van de vraag, of zij een dergelijk subsidie moeten goedkeuren. Ik zie de uitwerking niet vóór mij en ik raad den heer Tilanus dan ook aan zijn amendement in te trekken.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij grootelijks verbaasd over de argumenten van den heer Dresselhuys. Ik meende, dat hij een voorstander was van de mogelijkheid om zooveel mogelijk vrijheid voor het onderwijs op te eischen in verband met de locale behoeften en in verband met de behoeften der leerlingen, voor zoover de ouders daarin medezeggenschap konden krijgen.

En nu is juist een van de moeilijkheden geweest bij de toepassing van de wet van 1920, dat de Minister van Onderwijs verklaard heeft, dat het houden van cursussen voor leerlingen van de vijfde en zesde klasse in een vreemde taal niet in strijd is met de wet. Dit heeft aanleiding gegeven tot de opmerking, dat de Minister die grens van de wet te wijd

(van der Molen e. a.)

trekt, en nu komt de heer Dresselhuys, voor wiens geestverwanten de cursussen in vreemde talen toch altijd nog een zeer gewenscht toevoegsel zijn van het lager onderwijs, ons vertellen, dat die cursussen niet onder de wet vallen en dat die eigenlijk geen lager onderwijs zijn.

De heer **Dresselhuys**: Wettig niet.

De heer **van der Molen**: De wet zegt het niet, maar ik mag toch wel concludeeren, dat u toch die cursussen wenscht te behouden.

De heer **Dresselhuys**: Daarover heb ik niet gesproken. De geachte afgevaardigde legt mij woorden in den mond, die ik niet gebezigd heb en debatteert dus tegen dingen, die ik niet gezegd heb.

De heer **van der Molen**: Ik meende, dat het opkomen van die cursussen bij u geen bezwaar ontmoet, maar misschien dat u met uw ontwijkende houding nu wilt aangeven, dat u de consequenties er van niet hebt doorzien. Maar ik wil op het oogenblik niet post doen vatten de gedachte, die door den heer Dresselhuys sterk naar voren is gekomen, alsof de opvatting van den Minister van Onderwijs, dat er mogelijkheid bestaat tot het inrichten van cursussen buiten de wet om, onjuist zou zijn.

En waar nu de opvatting van den Minister van Onderwijs juist is en wij in tal van plaatsen van ons land die cursussen zien opkomen en waar de gemeentebesturen zich aangorden om dergelijke cursussen te regelen en in een verordening vast te leggen en er personeel voor aan te stellen, daar is zeer juist de vraag, verleden jaar gedaan door den heer Franssen, wethouder van Zwolle, of in een dergelijk geval gemeentebesturen aan een dergelijken cursus steun mogen geven. Wil men de weigering daarvan hieruit afleiden, dat in artikel 5 staat, dat het verboden is, middellijk of onmiddellijk aan het bijzonder onderwijs op andere wijze steun te geven dan in deze wet geregeld is, dan is daarmee reeds uitgemaakt, dat deze cursussen onder het lager onderwijs vallen. Maar de vraag van den heer Franssen heeft bewezen, dat daaromtrent twijfel bestaat en men die vrijheid niet uit de woorden van de wet heeft afgeleid, en nu vraagt het amendement-Tilanus alleen om die vrijheid mogelijk te maken.

Nu zegt men: die cursussen zijn niet verbonden aan een school. Men kan ook die cursussen een zelfstandig karakter laten dragen, zoodat het cursussen zijn, die leerlingen van verschillende scholen bevatten, en daarom zou ik den heer Tilanus in overweging willen geven uit zijn amendement de woorden „verbonden aan scholen voor gewoon of uitgebreid lager onderwijs" te schrappen. Dan staat er niets anders in het amendement dan het beginsel der rechtsgelijkheid. Dan staat er niets anders in dan dat, wanneer een gemeentebestuur cursussen voor lager onderwijs inricht, andere cursussen van dezelfde soort op denzelfden voet worden behandeld. Men verschuilt zich nu weer achter het begrip cursussen; ik kan mij dat verstaan van degenen, die bijv. de zaak niet willen. Maar tot nu toe is er nog nooit eenig verschil geweest over de vraag, wat cursussen in dezen zin zijn. De omvang, inrichting en beteekenis van die cursussen kunnen in gemeentelijke verordeningen worden geregeld, daarin kan worden uitgemaakt, welke vakken daar zullen worden onderwezen. Daarover kan dus geen misverstand bestaan.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben geen vriend van cursussen, waarover het hier gaat; ik beschouw die als een achterdeurtje om het Fransch weer in te halen en, al is de achterdeur niet altijd te vermijden, de voordeur is beter. Hier geldt intusschen: Chassez le français, il revient, niet à la course maar au cours.

De cursussen, zooals zij bestaan, kunnen afbreuk doen aan de financieele gelijkstelling en in zooverre verdient het voorstel van den heer Tilanus groote waardeering, omdat het de strekking heeft, de Lager-onderwijswet meer in overeenstemming te brengen met de Grondwet. Die waardeering heb ik bij de verschillende bestrijders niet vernomen.

Het is niet onjuist, dat het voorstel zich niet geheel bij

(Rutgers e. a.)

de Grondwet aansluit. De opmerking zou te maken zijn, dat de Grondwet spreekt van bij de wet te stellen voorwaarden, terwijl hier gesproken wordt van cursussen zonder meer. Wanneer men echter nagaat wat de beteekenis van de bestaande cursussen is en kan zijn, dan moet worden erkend, dat men zich bij den bestaanden toestand niet zonder meer kan neerleggen. Niet alleen, dat de cursussen de gelegenheid bieden, aan de bestaande scholen het onderwijs uit te breiden en daarvoor uit de openbare kas uitgaven te doen, maar tevens om de positie van de onderwijzers te verbeteren, als welkome vermeerdering van hun wedden. Men lette er op, dat in de Lager-onderwijswet aan bestuurders van bijzondere scholen zelfs verboden is, een toelage, welke ook, aan onderwijzers te geven, maar deze cursussen geven aan de gemeentebesturen de gelegenheid om aan de onderwijzers, — die daarvoor dan ook meer werkzaamheden verrichten — uit de openbare kas inkomsten te verschaffen. Deze cursussen zijn een gelegenheid voor de openbare school om wat uit te groeien, wat speling te genieten buiten het keurslijf van de wet. Ik heb er niets tegen, maar het is met de strekking van de Grondwet niet in overeenstemming, wanneer die gelegenheid dan niet tevens aan de bijzondere school wordt geboden.

Nu is de redactie, door den heer Tilanus voorgesteld, in Nederland niet gebruikelijk, zij is meer de Engelsche wijze van wetgeving. Wanneer wij hier met een nieuw instituut te doen krijgen, stellen wij er prijs op, te gelijk de casuïstiek voor ons te zien, al zullen wij later daarop gaan afgeven.

Het bezwaar tegen het amendement-Tilanus is dus, dat de casuistiek ontbreekt, alleen het voorschrift in de wet wordt neergelegd, en het aan het gezond verstand van degenen, die het moeten toepassen, wordt overgelaten, hoe het zal werken. Ik ben het met den heer Ketelaar eens, ook in de practijk, in de administratie zijn wij dat niet gewoon, en het zal dan ook m.i. tot heel wat moeilijkheden aanleiding geven.

Ik betwijfel eigenlijk, of de zaak wel rijp is om behandeld te worden, maar gegeven de overeenstemming waarin het amendement zich bevindt met den geest en de strekking van de Grondwet valt het mij moeilijk, mijn stem er aan te onthouden. Misschien zou het beter zijn, om deze m.i. onvermijdelijke verbetering van de Lager-Onderwijswet tot een volgende herziening dier wet aan te houden. Ik wil terloops opmerken, dat er inderdaad in de Onderwijswet nog wel meer punten zijn, die herziening behoeven, en wanneer ik spreek over een „volgende" herziening denk ik dan ook niet aan een herziening over 25 jaar. Ik ben niet bang, dat het zoo lang zal duren.

De heer **van Wijnbergen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stem volkomen in met den heer Rutgers op dit punt; ook ik ben geen bewonderaar van de cursussen, die wij hier op het oog hebben. Maar wij hebben nu eenmaal rekening te houden met het bestaande. Wij weten allen, waarover wij nu spreken; die cursussen bestaan. Ik zou nu gaarne aanstonds van den Minister een beslissend antwoord krijgen op deze vraag. Sommige afgevaardigden heb ik zooeven hooren zeggen: zij behooren niet tot het lager onderwijs, dus ook niet in de wet op het L.O. Mijn vraag is nu: behooren de cursussen, zooals ze op het oogenblik van gemeentewege gegeven worden, tot het lager onderwijs en is de Lager-onderwijswet daarop dus van toepassing? Het is van groot belang, dat die vraag beantwoord wordt, ook wat betreft de bevoegdheid van de personen, die daar les geven. Is het zoo, dat die personen geheel vrij zijn, en dus ook wat hun bevoegdheid betreft, met de wet op het L.O. niets te maken hebben? De cursussen bestaan, de inspectie moet dus deze vraag onder de oogen hebben gezien.

De wet zegt, dat lager onderwijs is huis- of schoolonderwijs. Het huisonderwijs wordt nader omschreven, ieder ander onderwijs wordt gezegd te behooren tot het schoolonderwijs. Mijn vraag is dus: behooren de cursussen, die gegeven worden, tot het lager onderwijs? Zegt de Minister: neen, dan is dat antwoord van zeer verre strekking, ook wat betreft de bevoegdheid van de personen, die daar les geven. Wordt de vraag bevestigend beantwoord — en het antwoord kan

86ste VERGADERING. — 14 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(van Wijnbergen e. a.)

duidelijk niet anders luiden — dan kunnen wij praten over de wijze, waarop de zaak moet worden geregeld, maar geloof ik, dat het geen uitstel lijden kan dat wat de Grondwet voorschrijft, door den gewonen wetgever wordt nagekomen. Behooren zij tot het L.O., dan schrijft de Grondwet voor, dat zij naar denzelfden maatstaf, zoowel wat betreft openbaar als bijzonder onderwijs, worden behandeld, voor zooveel de financiën aangaat, en gevoel ik geen termen, om den plicht, dien de wetgever dan heeft te vervullen, naar een onbekenden datum te verschuiven.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch in de eerste plaats op te merken, dat het bij mij aan sterken twijfel onderhevig is, of dit amendement past in het kader van art. 5.

Art. 5 toch stelt het geval niet, dat de gemeente zelf iets ten bate van het onderwijs doet, en daarnaar haar uitgaven voor bijzondere inrichtingen van onderwijs moet regelen; art. 5 zegt alleen, dat wanneer een gemeente aan een instelling voor bijzonder lager onderwijs wat geeft, zij het dan ook aan soortgelijke instellingen van bijzonder onderwijs moet geven.

Ik zal een voorbeeld noemen: Wanneer in een gemeente een school van lager onderwijs bestaat van neutrale richting, die door de gemeente wordt gesubsidieerd, en er wordt daar van Roomsch-Katholieke of Christelijk-Protestantsche zijde een zelfde inrichting opgericht, dan is de gemeente verplicht, die inrichting op precies gelijken voet te behandelen als de eerste inrichting. Maar het artikel 5 zegt niets voor het geval, dat de gemeente zelf iets van dien aard doet. Daarom geloof ik, dat het amendement van den geachten afgevaardigde beter past in het kader van artikel 102, dat zegt, dat als de gemeente zelf iets op dit gebied doet, zij verplicht is overeenkomstige inrichtingen van onderwijs van particulieren op gelijken voet te behandelen. Als er dus iets van het amendement terecht zal komen, dan behoort het thuis bij artikel 102 en niet bij artikel 5.

In de tweede plaats maak ik de opmerking, dat indien men spreekt van cursussen „verbonden aan een school", men die cursussen erkent als een inhaerent deel van de school, maar als dat het geval is, dan zijn die cursussen wel degelijk te regelen bij de wet op het lager onderwijs en zal er een regeling moeten worden vastgesteld, evenals voor het gewoon onderwijs, buitengewoon onderwijs en uitgebreid onderwijs is geschied.

Maar mijn grootste bezwaar tegen het amendement is van practischen aard. Zooals het amendement dáár ligt, komen wij tot de volgende consequenties. Wanneer een gemeente b. v. een cursus in het Fransch opricht en vrienden van het bijzonder onderwijs richten een cursus voor zingen in, dan moet de gemeente dien cursus subsidieeren, omdat zij een cursus voor het Fransch heeft. Het amendement immers zegt:

„4. Indien eene gemeente uitgaven doet ten behoeve van cursussen, verbonden aan scholen voor gewoon of uitgebreid lager onderwijs, behandelt zij de onderscheidene scholen van dezelfde soort binnen die gemeente op gelijken voet."

Is het nu wel raadzaam een amendement, dat zulke financieele gevolgen voor de gemeenten kan hebben, in de wet op te nemen? Ik ben het met den heer van Wijnbergen eens, dat voor deze gevallen in de toekomst iets zal moeten worden gedaan, wil men volkomen gelijkstelling tusschen openbaar en bijzonder onderwijs hebben. Maar waar die cursussen op het oogenblik nog zoo weinig belijnd zijn, zou de Kamer niet verstandig doen thans dit amendement aan te nemen. Daarom, hoewel het beginsel mij sympathiek is, zeg ik met den heer Rutgers: is dit niet een zaak, die beter later, wanneer een wijziging van de Lager-onderwijswet mogelijk ter hand genomen wordt, meer kans heeft op een serieuze behandeling dan thans, nu dit amendement wordt voorgesteld.

De **Voorzitter**: Zou ik den voorstellers in overweging mogen geven om thans dit amendement in te trekken om het weder in te dienen op art. 102 of het te bewaren tot een

(Voorzitter e. a.)

volgende herziening der wet op het lager onderwijs? De Kamer schijnt het er vrijwel over eens, dat het amendement niet thuis behoort bij dit artikel.

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal slechts een enkele opmerking maken. De Minister heeft in laatste instantie gezegd, dat het misschien wenschelijk was, te wachten op een herziening van de Lager-onderwijswet. Ik zie die herziening in de eerste jaren nog niet komen en moet ook eerlijk zeggen, dat ik voor een herziening van de Lager-onderwijswet reeds thans niet heel veel gevoel. Wanneer men nu tot een herziening zou overgaan, stelt men alles weer op losse schroeven; deze wet is op het oogenblik bezig, zich in het volksleven in te werken, ook wat betreft de uitgaven, de administratie enz. Wanneer men nu in het land de gedachte wekt: binnenkort wordt deze wet weer gewijzigd, geloof ik, dat men een geheel verkeerde gedachte zou wekken en de rustige uitwerking van de wet zou bemoeilijken.

Er moet rust komen op het gebied van het lager onderwijs. Wanneer ik nu mijn amendement zou intrekken om de verwezenlijking van de gedachte, in het amendement neergelegd, uit te stellen tot een wijziging van de Lager-onderwijswet aan de orde is, zou dat misschien gelijkstaan met een uitstellen ad calendas Graecas.

Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord naar aanleiding van hetgeen de heer Ketelaar heeft opgemerkt, die meende, dat, wanneer dit amendement zou worden aangenomen, het geenszins tot bezuiniging zou leiden, doch integendeel tot het doen van meerdere uitgaven.

Ik heb mij, toen ik dezen geachten afgevaardigde dit hoorde zeggen, afgevraagd, of hij de financieele gelijkstellingsgedachte, welke aan het amendement ten grondslag ligt, wel geheel doorziet; het komt mij voor toch niet meer dan billijk te zijn, dat, wanneer een gemeente uitgaven doet voor het openbaar onderwijs, zij deze zelfde uitgaven ook behoort te doen voor het bijzonder onderwijs en dan is het mij niet duidelijk, dat, waar uit de belastingpenningen van alle gemeentenaren wordt betaald voor cursussen van het openbaar onderwijs, uit diezelfde belastingpenningen geen gelden zouden mogen worden uitgetrokken voor cursussen van het bijzonder onderwijs.

Ik erken de bezwaren die èn door den Minister èn door enkele sprekers naar voren zijn gebracht tegen mijn amendement, zoo ook de juistheid van de opmerking, dat deze wet „cursussen" niet kent.

Feitelijk weet iedereen, wat er hier bedoeld wordt met cursussen. Erkennende de ingebrachte bezwaren, gehoord de besprekingen, heb ik gezocht naar een andere redactie voor het amendement en volg daarbij gaarne den wenk van den Minister, het voorstel niet vast te knoopen aan art. 5, waarvan ik de bezwaren, die daaraan verbonden zouden zijn, inzie. Ik meen echter te moeten opmerken, dat ik voorshands van oordeel ben, dat deze zaak evenmin behoort bij art. 102, aangezien dàt wetsartikel regelt het vervolgonderwijs en daarover gaat het hier niet.

Ik zou daarom een nieuw art. 5*bis* willen zien ingevoegd en heb de eer, Mijnheer de Voorzitter, mijn gewijzigd amendement op uw bureau te deponeeren.

De **Voorzitter**: De heer Tilanus dient thans in een gewijzigd amendement, tot invoeging van een nieuw artikel, strekkende om in de Lager-onderwijswet een art. 5*bis* in te voegen, luidende:

„Indien een gemeente uitgaven doet ten behoeve van onderwijs buiten de gewone schooluren in een of meer der vakken, vermeld in artikel 2, onder *l* tot en met *q*, behandelt zij de onderscheidene scholen van dezelfde soort binnen die gemeente op gelijken voet."

Ik neem aan, dat dit amendement ondersteund wordt door dezelfde leden, die het oorspronkelijk amendement hebben ondersteund.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zie mij verplicht in het kort te antwoorden op hetgeen de heer van

(Dresselhuys e. a.)

der Molen mij straks vroeg, die nl. wilde weten, hoe ik stond tegenover de gedachte die aan het amendement ten grondslag ligt, en dan als mijn opvatting te kennen te geven, dat ik voor mij volstrekt niet uit het beginsel van grondwettelijke gelijkstelling afleid, dat alles wat de gemeente doet in het belang van de opvoeding of ontwikkeling van het kind, per se moet leiden tot een dergelijken steun voor zelfstandig optreden van bijzondere scholen of particuliere ondernemingen.

Ik kan mij met name wat betreft cursussen denken, dat de gemeente cursussen geeft in Engelsch, bijv. ter wille van tal van kinderen in die gemeente, die daaraan behoefte hebben.

Maar uit het begrip van gelijkstelling leid ik dan nog volstrekt niet af, dat dit moet beschouwd worden als zoodanigen vorm van openbaar onderwijs, dat dit onmiddellijk moet leiden tot subsidieering van particulieren die hetzelfde willen geven.

Ik voor mij zie ook de redelijkheid daarvan niet in. Ik begrijp niet waarom elk onderwijs, dat de gemeente geeft, ook specialistisch onderwijs, aanleiding zou moeten geven tot het geven van hetzelfde onderwijs op zoogenaamd anderen grondslag.

Laat ik de zaak nog duidelijker zeggen. Waarom is het noodig, dat, indien de gemeente onderwijs geeft in Engelsch of in mandenmaken of iets dergelijks, dat er wordt gegeven een Christelijke cursus in Engelsch of een Christelijke cursus in mandenmaken? Die conclusie trek ik uit de Grondwet niet.

Wat nu deze zaak betreft, wil ik opmerken, dat die technisch nog even onjuist is als zij straks was. Ook nu spreekt de geachte voorsteller van de onderscheidene scholen, in een zelfde gemeente, die op gelijken voet worden behandeld. Het gaat echter niet om scholen in deze.

De cursussen — de Minister zeide het reeds — hebben met scholen als zoodanig niets te maken, maar bovendien de opmerking van den Minister omtrent den gelijken voet blijft ook tegen deze nadere artikelen evenzeer gelden.

Wat is gelijke voet? Beteekent dit, dat een cursus in zingen gelijk gesteld moet worden met een cursus in Engelsch? Beteekent gelijke voet — en ik zou den heer Rutgers willen opmerken, dat ook zelfs het Engelsche wetgevingssysteem daarin zou hebben voorzien —, dat er een zelfde aantal leerlingen moet zijn, dat de cursus op hetzelfde uur moet worden gegeven, even lang moet duren?

Allemaal vragen, welke wij nu bij de Onderwijswet in het bijzonder geregeld hebben. Moeten wij nu een sprong doen plotseling, om te komen tot een dergelijk algemeen beginsel?

Ik geloof, dat de Minister een uitnemend advies gegeven heeft aan den geachten voorsteller, daarbij door den President ondersteund, om die zaak uit te stellen niet tot artikel 5, maar tot een volgende onderwijsherziening en ging het alleen om de gedachte van dit amendement, dan zou ik den wensch uiten, dat die herziening, met het oog op de beteugeling van den splitsingslust, nog lang moge uitblijven.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Het is niet mogelijk voor de Kamer om dit amendement op dit oogenblik te beoordeelen.

U heeft den voorsteller den goeden raad gegeven om dit uit te stellen tot de behandeling van art. 102, omdat de Minister meende, dat het beter daarbij paste. De voorsteller geeft daar geen gehoor aan; laat ik meedeelen, dat ik het ook daarbij waarschijnlijk zou moeten bestrijden.

En nu komt men plotseling met een geheel ander amendement, geheel anders geredigeerd, waarin staat:

„Indien de gemeente uitgaven doet ten behoeve van het onderwijs buiten de gewone schooluren in een of meer der vakken, vermeld in artikel 2, onder *l* tot en met *u*, behandelt zij de onderscheidene scholen van diezelfde soort binnen die gemeente op gelijken voet."

Onderscheidene scholen, Mijnheer de Voorzitter? Er is in het geheele artikel nog niet over scholen gesproken. Dat gaat zoo niet, Mijnheer de Voorzitter. En ik zou den heeren voorstellers willen opmerken, zij kunnen er van maken wat zij

(Ketelaar e. a.)

willen en zooals ik achter mij hoor opmerken, zij kunnen het vasthouden tot artikel 102, maar zelfs dan komen zij er toch niet uit.

De heer Tilanus laat het niet los, zegt hij, maar als hij wat langer in de Kamer is, dan zal hij wel wat gemakkelijker iets loslaten.

Het eenig mogelijke zou zijn om de zaak goed te krijgen, en spoedig goed te krijgen, dat de Minister een wetsontwerp indient, alleen voor deze zaak, waarbij deze zaak in eenige artikelen wordt geregeld, die in de Lager-onderwijswet kunnen worden ingevoegd, of daarnaast kunnen bestaan, een wetsontwerp, dat aan de Departementen is voorbereid en waarin alle consequenties zijn overzien, zoodat dan de Kamer, dus ook de voorstellers, dit wetsontwerp nauwkeuriger kunnen nagaan.

Al was ik het met de gedachte van het amendement geheel eens, dan zou ik noch voor dit amendement, noch voor het andere, dat wellicht bij art. 102 te voorschijn zal komen, kunnen stemmen.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! De discussie wordt er niet duidelijker op en dat is voor mij op zich zelf een reden om den heer Tilanus te adviseeren in de richting als door u is gedaan, nl. om nu het amendement terug te nemen en de nieuwe redactie van het amendement niet in behandeling te geven.

Tegen de nieuwe redactie rijzen andere bezwaren dan tegen de oorspronkelijke redactie, en ik acht de materie op het oogenblik niet voldoende rijp om daarover onmiddellijk na de bespreking van het amendement te beslissen.

Ik zou dan ook den heer Tilanus in overweging willen geven zijn amendement nu terug te nemen en zelf te overwegen of de zaak bij artikel 102 niet opnieuw kan behandeld worden. Het bezwaar, door hem zelf geopperd, dat artikel 102 alleen regelt de bijdrage van de gemeente voor het bijzonder vervolgonderwijs, belet volstrekt niet, dat aan het artikel wordt toegevoegd de regeling van de bijdrage van de gemeente aan bijzondere cursussen.

Onopgelost is gebleven de vraag, of de cursussen al of niet tot het lager onderwijs behooren. Op de categorische vraag van den heer van Wijnbergen heeft de Minister geen antwoord gegeven.

Ik wil den Minister er op wijzen — ter vergemakkelijking van het geven van een antwoord —, dat wij in de wet van 14 Juli 1919, artikel 26*novies*, 2de lid, een bepaling hadden, waarbij was aangegeven, dat voor het onderwijs buiten de gewone schooltijden of van bijzonderen aard, een bijzondere belooning aan de onderwijzers kon worden toegekend en dat bij de Kamer nog aanhangig is een wetsontwerp, om aan de gemeentebesturen de bevoegdheid te geven de belooning voor onderwijs buiten de gewone schooluren en van bijzonderen aard, alsnog over de jaren 1920 en 1921 aan de onderwijzers toe te kennen.

Bij de bespreking van dat artikel is er in 1919 meermalen, ook door den Minister, op gewezen, dat het betrof onderwijs aan cursussen, die buiten de gewone schooltijden voor een deel van de leerlingen nog gewenscht waren.

Mijnheer de Voorzitter! Wat heeft de Minister verder gedaan?

Hij heeft op de staten, waarop hij opgave vroeg van de onderwijzers, die aan de cursussen onderwijs gegeven hebben, nadrukkelijk gevraagd, of daarbij ook voldaan was aan de bepaling van artikel 16, nl. dat alle leerlingen van de school die cursussen bezochten.

Ik noem die dingen alleen om er op te wijzen, dat elke bewering, dat de cursussen buiten het lager onderwijs staan en er niets mede te maken hebben, onjuist is.

Mijnheer de Voorzitter! Bij de bestrijding van het amendement van den heer Moerel heeft de Minister zooeven een beroep gedaan op artikel 18. Daarin is geen sprake van cursussen, maar van scholen, waarop uitsluitend onderwijs wordt gegeven in de vakken, genoemd in artikel 18, eerste lid. Daarom wil ik er allen nadruk op leggen, dat het bestaan van die cursussen voor en na de wet van 1920 volkomen legaal is geweest, dat die cursussen op vele plaatsen

(van der Molen e. a.)

in een locale behoefte voorzien, en dat het niet aangaat die cursussen uit ons onderwijssysteem te verwijderen. Wanneer wij ze echter accepteeren, moet daaruit volgen, dat de cursussen, gegeven door groepen, die de bijzondere school onderhouden, even goed in aanmerking komen voor een gemeentelijke vergoeding als de cursussen, die voor de leerlingen van het openbaar onderwijs worden ingericht. Nu successievelijk in verschillende levenskringen van ons volk de voorziening in de behoefte aan onderwijs in eigen kring gevonden wordt, en die cursussen volgens redelijke opvatting behooren te blijven binnen die kringen, moet daaraan evenzeer steun verleend worden als voor het overige onderwijs in dien kring.

De vraag op welke wijze kunnen wij overigens later behandelen.

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkele opmerking slechts.

De heer Dresselhuys ziet geen enkele reden, om, wanneer van gemeentewege een cursus wordt opgericht, dat dan daarnaast onmiddellijk vanwege de voorstanders van het bijzonder onderwijs ook een cursus zou moeten worden opgericht.

Nu ligt dit ook geheel buiten de lijn van mijn politieke opvatting; een dergelijke splitsing acht ik, in overeenstemming met den heer Dresselhuys, ongewenscht en overbodig. Maar daar gaat het niet om. Het gaat hier om onderwijs in vakken van het lager onderwijs, welke gegeven worden als verlengstuk van de school en veelal in aansluiting aan de gewone schooluren. De heer Dresselhuys meent voorts, dat mijn amendement technisch niet goed is, want zoo vraagt hij: wat zijn scholen?

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord ,,scholen'' gekozen in overeenstemming met art. 18 van de wet. Daar wordt gesproken van scholen, uitsluitend bestemd voor onderwijs in één of meer vakken, in art. 2 vermeld. Men zou de hierbedoelde scholen cursussen kunnen noemen, maar de wet bezigt het woord: ,,school'' en daarom heb ik in mijn gewijzigd voorstel ook dit woord gebruikt.

Nu wensch ik met het amendement geen cursussen in zingen e. d. te bestrijken, maar alleen cursussen in vakken, welke gegeven worden aan kinderen van de lagere school. Vandaar dat in het voorstel gesproken wordt over ,,vakken buiten de gewone schooluren gegeven'', als Fransch, Duitsch, Engelsch, wiskunde, handelskennis en algemeene geschiedenis.

Door den Minister wordt de opmerking gemaakt, dat de woorden: ,,op gelijken voet'' weinig precizeeren; de heer Dresselhuys voegt daaraan toe, dat, indien op de openbare school een cursus gegeven wordt in Fransch er daarnaast op de bijzondere school een cursus in ,,naaien'' zou kunnen worden opgericht, terwijl deze dan gelijk zouden moeten worden gesubsidieerd.

Vooreerst zou ik willen zeggen, dat dit, gezien de woorden van het amendement, niet mogelijk zal zijn, maar in de tweede plaats, dat ik toch ook niet zou wenschen, dat wanneer aan de openbare school een cursus in Fransch wordt gegeven, dan ook aan de bijzondere school alleen een cursus in Fransch zou mogen worden opgericht, terwijl men daar misschien Engelsch, Duitsch of wiskunde meer noodig acht; de vrijheid van keuze der vakken, mits beperkt tusschen de in het amendement genoemde vakken, zou ik niet willen aantasten.

Ik wil ten slotte gaarne den wenk opvolgen, mij gegeven door een der medeonderteekenaren van het amendement, waarmede ook de heer van Wijnbergen instemt en thans mijn amendement intrekken. Ik hoop op de zaak terug te komen om en nabij de behandeling van art. 102.

Daar het gewijzigde amendement van den heer Tilanus c.s. door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog slechts een korte opmerking te maken.

(Minister de Visser e. a.)

De heer van der Molen heeft in dit verband art. 26*novies*, alinea 2, der wet van 1919 genoemd.

Deze aanhaling was echter verkeerd, omdat dat artikel betrekking heeft op leerlingen, die de school bezoeken, terwijl wij hier in hoofdzaak te doen hebben met leerlingen, die de school niet meer bezoeken.

De **Voorzitter**: Ik moet u doen opmerken, dat het amendement is ingetrokken.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar ik wilde nog een enkel woord zeggen, niet over het amendement, maar naar aanleiding van den wensch van den heer Tilanus, om deze zaak bij art. 102 te gaan bespreken.

De **Voorzitter**: Het zal dan daar wel blijken, of dit al of niet kan, maar het amendement is ingetrokken en maakt als zoodanig geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Dan zal ik over het artikel zelf een woord zeggen.

De **Voorzitter**: Er is geen artikel aan de orde. Aan de orde was een amendement, om een nieuw artikel 5*bis* in te voegen; dit amendement is ingetrokken, dus ik zou zeggen, dat er nu niets meer te bespreken valt.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Dan zal ik met een enkelen zin besluiten, namelijk deze, dat ik het gewenscht acht, dat deze zaak behoorlijk voorbereid en bij afzonderlijk ontwerp geregeld wordt, omdat er meer aan vastzit, dan wij nu bij art. 102 zouden kunnen overzien.

Beraadslaging over artikel II, luidende:

,,Artikel 6 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

,,Bij algemeenen maatregel van bestuur worden, zoowel in het belang van de gezondheid en van het onderwijs en ter vermijding van uitgaven, die niet strikt noodzakelijk zijn, algemeene regelen vastgesteld omtrent den bouw en de inrichting der lokalen, waarin lager schoolonderwijs gegeven wordt, voor zoover de scholen, waartoe die lokalen behooren, geheel of gedeeltelijk uit openbare kassen worden onderhouden, omtrent de inrichting der terreinen voor het onderwijs in lichamelijke oefening aan die scholen, alsmede omtrent het aantal kinderen, dat in die scholen mag worden toegelaten.'' ''

De **Voorzitter**: Door de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins is op Stuk nº. 10, I, voorgesteld een amendement om in artikel II (art. 6) te schrappen de woorden ,,en ter vermijding van uitgaven, die niet strikt noodzakelijk zijn''.

Ik wil de voorstellers van het amendement doen opmerken, dat dit eigenlijk geen amendement is. Wat zij willen bereiken, kunnen zij bereiken door te stemmen tegen het door de Regeering voorgesteld artikel. Vervalt het door de Regeering voorgesteld artikel, dan blijft de oude tekst van de wet, die de voorstellers van het amendement herstellen willen. Ik mag aannemen, dat de voorstellers dit met mij eens zijn.

Het amendement is dus vervallen, en ik geef nu het woord aan den heer Gerhard over artikel II.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! In artikel 6 wordt voorgesteld in te voegen de woorden ,,en ter vermijding van uitgaven, die niet strikt noodzakelijk zijn''. Als

(Gerhard.)

toelichting wordt gezegd, dat de eisch van bezuiniging beoogt het voorkomen van allerlei uitgaven die in dit verband overbodig worden genoemd. De Minister is van oordeel, dat het voldoende zou zijn, wanneer de scholen aan bepaalde eischen voldoen, natuurlijk voldoende eischen, en dat het verkeerd is om daarboven uit te gaan.

Daarover dadelijk een woord, maar vooraf het volgende.

Wat heeft de Minister gedaan? Er is een bouwbesluit, hetwelk overeenkomstig art. 6 minimum eischen stelt wat betreft den schoolbouw, en nu heeft de Minister, vooruitloopende op de nog niet aangenomen artikelen van dit wetsontwerp,dat besluit zoodanig gewijzigd, dat niet alleen sommige afwijkingen niet meer worden toegestaan, maar dat hij daarbij reeds den weg opgegaan is van vergrooting van lokalen ten behoeve van grootere aantallen leerlingen.

Dit laatste is reeds geschied in de groote steden; daarbij werd eenvoudig de opdracht gegeven, dat geen schoolgebouw meer werd toegestaan,wanneer het niet reeds lokalen bevatte, bestemd voor 48 leerlingen, wat zeker niet tot bezuiniging aanleiding geeft, aangezien dan het geheele schoolgebouw grooter wordt.

Daarmede liep de Minister dus eigenlijk vooruit op hetgeen nog beslist moest worden, hetgeen voor een zoo constitutioneel man als de Minister van Onderwijs niet zonder bedenking mag worden genoemd. Maar nu doet zich deze andere vraag voor: waarvoor is het goed om dergelijke regeling uitdrukkelijk in de wet op te nemen?

Uitdrukkelijk zegt de Minister — en nu kom ik weer ongeveer in denzelfden gedachtengang als ik bij een ander onderwerp heb moeten volgen — dat het motief is de bezuiniging, geboden door de omstandigheden van thans.

Daaruit waag ik af te leiden, dat de Minister van oordeel was, dat, indien de omstandigheden een dergelijke noodzaak niet oplegden, dan tot een dergelijke rigoureuze behandeling van den scholenbouw niet gekomen zou zijn. Op zichzelf zou dat nog geen motief zijn om elke ruimere opvatting voor scholenbouw te verbieden, wanneer de omstandigheden hem dat niet geboden. Maar, Mijnheer de Voorzitter, wanneer men eenmaal zich op het standpunt stelt van voor allen volkomen gelijke eischen, wat is dan daarvan het gevolg? Dat men steeds komt tot de meest minimale eischen van scholenbouw, die te bereiken zijn, want dat men dan uiteraard als maatstaf neemt die gemeenten, waar de geringste eischen worden gesteld of waar men moeilijk tot scholenbouw zou kunnen komen. Dan worden de kleine, afgelegen gemeenten volkomen gelijkgesteld met de grootere; dan wordt elke kans van innerlijke verbetering van den scholenbouw door bouwkundig inzicht of hygiënische opvatting eenvoudig geschrapt en dan is voor ettelijke tientallen van jaren elke verbetering van scholenbouw uitgesloten. Had de Minister dat nu noodig, wanneer deze bewoordingen niet in de wet waren opgenomen? Was het voor den Minister dan onmogelijk om toch een remmenden invloed uit te oefenen op den scholenbouw? De ervaring leert voldoende, dat de macht van het Departement ook in dit opzicht heel ver strekt en wanneer de gemeenten zelf meenen in staat te zijn die uitgaven te doen en bovendien van oordeel zijn, dat het ook van belang is voor de scholen — want dat mag volstrekt niet worden uitgesloten — daarmede rekening te houden bij den scholenbouw, waarom zou dan de Minister dat verbieden, wanneer hij ook zonder toevoeging van dit artikel toch een dergelijken invloed kan uitoefenen op de wijze, waarop de scholenbouw geschiedt?

Blijven de gewraakte woorden er in, dan heeft dat tot gevolg, dat men in het bouwbesluit steeds gewone, vaste, voor allen geldende gelijke eischen moet stellen; dan kan er geen verbetering komen voordat die wijziging weer weg is genomen en kon het wel eens gebeuren, dat wij over 10 of 12 of 20 jaar — het doet er niet toe wanneer —, wanneer men tot het inzicht komt, dat men weer ruimer mag medewerken, zitten met een groot aantal schoolgebouwen, waarvan men spijt heeft, dat zij zoo zijn geworden, en dat er dan geen kans is, daarin verandering te brengen. Ik hoop dan ook zeer, dat de Kamer mee zal willen gaan bij de verwerping van dit artikel, waardoor het artikel, zooals het thans luidt, in de wet behouden blijft.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik acht de wijziging van dit artikel volstrekt overbodig. De Minister heeft het volste recht, als men de woorden, die hij thans in het artikel heeft ingevoegd, niet daarin voegt, om bij een algemeenen maatregel van bestuur, regelende den bouw van scholen, daarin andere bepalingen op te nemen, om daarin andere bepalingen te maken. Nu kan ik ter wereld niet begrijpen waarom in dit artikel zelf moet gezegd worden: „en ter vermijding van uitgaven, die niet strikt noodzakelijk zijn". Als de Minister een nieuwen algemeenen maatregel van bestuur gaat ontwerpen, die wordt vastgesteld, en daarin wordt rekening gehouden met de eischen van de zuinigheid, dan is het in orde. Als de Minister met het artikel, zooals het nu luidt, als het wordt aangenomen, het niet wil doen, dan is het nog in orde, want dan heeft hij de zaak nagegaan en is hij tot de conclusie gekomen, dat geen wijziging noodig is. Dit vermoed ik niet, want de Minister zal wel tot wijziging concludeeren, omdat, als dit er in blijft staan, het geval zich zal voordoen, dat wij er altijd aan gebonden zullen blijven.. Is wijziging van het bouwbesluit noodig, dan zal de wet eerst moeten gewijzigd worden, want dan kan men niet zonder meer het Koninklijk besluit veranderen. Ik herhaal dus: ik acht deze wijziging overbodig.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! De heeren Gerhard en Ketelaar hebben zich gekeerd tegen de wijziging van art. 6 der wet op het lager onderwijs, omdat zij vreezen dat daarvan het gevolg zal zijn, dat de Regeering bij de beoordeeling van bouwplannen en bij de inrichting van de eischen van het bouwbesluit zich tot zoodanige minima zal bepalen, dat het alleen mogelijk zal zijn eenvoudige en sober ingerichte scholen te bouwen, maar, ook al werden die woorden uit dit artikel 6 geschrapt en bleef de oorspronkelijke redactie gehandhaafd, dan zou de Minister toch nog in zijn bouwbesluit de eischen kunnen opnemen, welke hij voornemens is daarin neer te leggen. De eischen van vereenvoudiging en versobering, welke moeten worden toegepast zoowel voor de openbare als voor de bijzondere scholen, zijn onafhankelijk van de woorden van artikel 6. Dit artikel geeft den Minister alleen de bevoegdheid om een dergelijken algemeenen maatregel van bestuur uit te vaardigen. Nu staat er tot dusver in artikel 6, dat die algemeene maatregel van bestuur dient om te voorzien in de behoefte aan hygiëne en onderwijs, en nu wenscht de Minister er bij te voegen, dat ook rekening zal worden gehouden met de beperking van de noodige uitgaven. Die woorden vormen in dit opzicht een vlag, die bedoelt deze herziening, welke behandeld wordt, te sieren, en hier komt speciaal uit de wensch van den Minister, om te demonstreeren, dat hij met deze wijziging bezuiniging wil aanbrengen.

Met of zonder deze wijziging kan de Minister doen wat hij voornemens is te doen en daarom heb ik er op zich zelf geen bezwaar tegen den Minister de inwilliging van zijn wensch te gunnen. Ik acht het volstrekt niet overbodig, dat wij er telkens aan herinnerd worden, dat wij moeten bezuinigen.

Nu is wel in de Memorie van Antwoord gezegd, dat, als de voorstanders van het bijzonder onderwijs meer geld willen besteden aan de inrichting van de gebouwen dan de eischen van het bouwbesluit toelaten, dit mogelijk is. Ik zal een reëel voorbeeld noemen. Als op grond van de eischen van het bouwbesluit voor den bouw en de inrichting van een bijzondere school wordt toegestaan bijv. f 60 000 en het schoolbestuur wil ter verfraaiing hardsteen in den gevel en andere dingen aanbrengen en uit eigen middelen f 10 000 er bovenop leggen, dan zegt de Minister: dat kan. Maar wanneer de openbare kas nu gebonden is aan de eischen van het bouwbesluit, dan zal daardoor kunnen ontstaan de mogelijkheid, dat men rijk getooide, mooi versierde bijzondere scholen krijgt, en daartegenover armelijke, grauwe, eenvormige, sobere en sombere openbare scholen. Ik zeg dat nu met woorden, waardoor de

36ste VERGADERING. — 14 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(van der Molen e. a.)

tegenstelling het sterkste uitkomt. Waar echter bijv. getwist wordt met het gemeentebestuur van Rotterdam of in schoollokalen de lambriseering gemaakt zal worden van tegels of van portland-cement, een verschil van enkele guldens per lokaal, en het bouwen wordt daardoor een jaar opgehouden, zeg ik, dat dan een inspecteur, ook wanneer hij gesteund wordt door den Minister, het doel voorbijstreeft. Er komt ook aan de inmenging van boven een grens. Wanneer het de bedoeling is voortaan voor elke school tot op een centimeter nauwkeurig vast te stellen wat er gebeuren mag en alles op eenvormige wijze voor 't geheele land door te drijven, dan geloof ik, dat men het doel voorbijstreeft. Er zou voor de openbare scholen nog wel een middel gevonden kunnen worden, maar ik zal dat niet verder bespreken. Ik concludeer dus dat het onverschillig is of de woorden er wel in staan of niet, maar als de Minister prijs stelt op het behoud van de woorden, goed.

Nog een kleine opmerking. In het Regeeringsartikel staat: Bij algemeenen maatregel van bestuur worden, zoowel in het belang van de gezondheid en van het onderwijs en ter vermijding van uitgaven, die niet strikt noodzakelijk zijn, enz. Voor het laatste ,,en'' zoude beter gelezen worden ,,zoowel''.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! De wijziging van dit artikel zal aan de Regeering een grooter bevoegdheid geven. Thans kan zij alleen eischen stellen in het belang van gezondheid en onderwijs; voortaan zal zij ook eischen mogen stellen ter vermijding van onnoodige uitgaven. De heer Ketelaar schijnt te meenen, dat de Regeering dit thans ook kan. Wanneer de Regeering dit echter doet, dan gebruikt zij een bevoegdheid voor een ander doel, dan waarvoor zij is gegeven. Daarom mag niet gezegd worden, dat de Regeering de uitbreiding harer bevoegdheid niet behoeft.

Een dergelijke wijze van redeneeren is intusschen — men vergunne mij deze opmerking— misschien geschikt om aan te toonen dat een wetsredactie, zooals wij die hier hebben in het algemeen, niet aanbevelenswaardig is. Het beperken van een bevoegdheid door een voorwaarde, die alleen ter beoordeeling is van de Regeering, kan in de practijk leiden tot het gaan buiten de grenzen van de bevoegdheid. Maar ik voor mij zou niet willen zeggen tegen de Regeering: schrijf quasi in het belang van het onderwijs of van de gezondheid maar iets voor, dat alleen strekt om de gemeenten te beletten uitgaven te doen, die niet strikt noodzakelijk zijn. Dat is iets anders. Ik geloof niet dat van uit de Kamer de Regeering aangemoedigd behoeft te worden om buiten de grenzen van deze bevoegdheid te gaan.

Nu vraagt de Regeering die bevoegdheid uit te breiden, opdat zij grenzen kan stellen aan de uitgaven die niet noodzakelijk zijn. Het schijnt mij ontwijfelbaar, dat dit een uitbreiding is en dat de Regeering nu niet alleen een minimum kan stellen, maar ook een maximum.

Dat is iets nieuws. Wanneer de Regeering in de wet wil neerschrijven bepalingen ter vermijding van uitgaven, die niet strikt noodzakelijk zijn, dan moeten het wel verbodsbepalingen zijn, maxima die men niet mag overschrijden.

Daartegen heb ik dit eene, doch overwegende bezwaar, dat, door een dergelijke bepaling in het bouwbesluit op te nemen, aan de bijzondere scholen zal worden belet, ook op eigen kosten de gebouwen te verfraaien of in te richten op een wijze, afwijkende van het bouwbesluit. Op blz. 4 van de Memorie van Antwoord zegt de Minister:

> ,,Het wil hem aanvankelijk voorkomen, dat de vrijheid van de schoolbesturen om uit eigen middelen meer aan een schoolgebouw te besteden dan volgens de in het Bouwbesluit te stellen normen het gebouw mag kosten, niet in strijd is met eenige bepaling der wet.''

Maar de Regeering stelt ook voor, in artikel 89, 90 een wijziging aan te brengen, die met de thans besproken wijziging ten nauwste samenhangt. Dit art. 89 bevat voorwaarden van subsidieering van bijzondere scholen. Artikel 88 zegt:

(Rutgers e. a.)

> ,,De kosten van instandhouding van bijzondere scholen worden volgens de bepalingen der artikelen 97 tot en met 105 uit de openbare kassen aan de besturen dier scholen vergoed, mits voldaan wordt aan de voorschriften der artikelen 89 tot en met 96.''

In artikel 89, 90 wordt als voorwaarde gesteld:

> ,,Het gebouw, waarin de school is gevestigd, voldoet aan de bij algemeenen maatregel van bestuur zoowel in het belang van de gezondheid als van het onderwijs vastgestelde regelen'' enz.

Om voor subsidie in aanmerking te komen, moet dus worden voldaan aan maximale eischen, gesteld ter vermijding van uitgaven, die niet strikt noodzakelijk zijn. Daarom komt het mij bescheidenlijk voor, dat het niet juist is, dat de Regeering zegt, dat

> ,,de vrijheid van de schoolbesturen om uit eigen middelen meer aan een schoolgebouw te besteden dan volgens de in het Bouwbesluit te stellen normen het gebouw mag kosten, niet in strijd is met eenige bepaling der wet.''

De bepaling in art. 89, 90 zou dan voor mij een afdoende grond zijn om tegen het ontwerp te stemmen. Het lijkt mij zoo exorbitant, om aan een schoolbestuur te beletten, uit eigen middelen, zonder dat een cent aan de openbare kas kost, iets aan het gebouw ten koste te leggen, dat ik — instemming betuigende met het streven om de gebouwen goedkooper te doen zijn — niet kan besluiten mijn stem aan dit artikel te geven. Indien de Regeering de minima wil verlagen, kan zij daardoor invloed op de kosten uitoefenen zonder dat daartegen bezwaar bestaat.

De heer **Vliegen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil even aantoonen, in welke ongelegenheid een gemeentebestuur kan worden gebracht, wanneer, zooals tot nu toe van den kant van het Departement, schematisch alles naar één maatstaf wordt behandeld.

Als een voorbeeld van dit laatste wil ik er op wijzen, dat in den laatsten tijd aan alle plannen voor scholenbouw, zoowel voor openbaar als bijzonder onderwijs, die van uit Amsterdam aan het Departement ter goedkeuring werden gezonden, de eisch werd gesteld, dat alle klasselokalen moesten worden gebouwd voor 48 kinderen, onverschillig, of de schoolbevolking eenige kans had ooit zoo talrijk te worden. Ik herinner aan de school Talmud Thora, waaraan ook die eisch werd gesteld, terwijl wij de overtuiging hebben, dat die school nooit een aantal kinderen krijgt, dat klassen van 48 kinderen noodig maakt, omdat het nu eenmaal niet een school met zooveel werfkracht is. Toch werden lokalen voorgeschreven voor 48 leerlingen. Dat is toch het tegendeel van bezuiniging! Die school wordt veel duurder, niet alleen doordat groote lokalen moeten worden gebouwd, maar ook doordat de exploitatie duur wordt: onderhoud, verwarming, schoonhouden, alles kost veel meer dan noodig is.

Nu begrijp ik, dat een dergelijke algemeene maatregel van bestuur noodig is, ofschoon het wel een beetje vervelend is, dat een gemeentebestuur als dat van Amsterdam, dat zijn eigen bouwdienst heeft, die minstens evengoed is als die van het Rijk — er is geen bouwdienst in ons land, die meer scholen heeft gebouwd dan Publieke Werken in Amsterdam — uit den Haag nog voorschriften moet krijgen, hoe het moet. Dat is toch absoluut overbodig! Men zou zich kunnen bepalen tot het voorschrijven van zekere minimum-eischen, waaraan een school moet voldoen, maar laat verder de gemeenten vrij. Bovendien zijn er zaken, die nu eenmaal in den Haag niet beoordeeld kunnen worden. Hoe het uiterlijk van een school moet zijn, hangt niet alleen van de school af; dat hangt ook af van de straat, waarin zij komt te liggen, van het stadsbeeld, of zij al dan niet op een hoek komt te staan, enz.

Het kan een ingebouwde school zijn, waarbij men aan den gevel in 't geheel geen eischen behoeft te stellen; zij

(Vliegen e. a.)

kan anderzijds op een punt komen te staan, waar het stadsbeeld noodig maakt, dat er aan den gevel hooge eischen worden gesteld. Dergelijke dingen kunnen onmogelijk naar een algemeenen regel worden behandeld.

Er moet vrijheid zijn voor de gemeentebesturen. Het spreekt vanzelf, dat de schoolbouw in een groote stad iets anders is dan op een dorp en dat niet met algemeene voorschriften in elkaar is te zetten.

Indien het hier voorgestelde tot stand komt, zal de macht van den Minister zoo buitengewoon groot zijn, dat hij alles wat maar even gaat boven het minimum, kan schrappen en dat, terwijl het Rijk geen cent voor de zaak betaalt en niet verantwoordelijk is voor de kosten, die de zaak heeft. Ik acht het dan ook absoluut noodzakelijk, dat het voorstel van den heer Gerhard wordt aangenomen, maar ook dan nog zou ik den Minister in overweging willen geven, bij het maken van den algemeenen maatregel van bestuur rekening te houden met de zeer uiteenloopende eischen, die in de verschillende gemeenten aan de scholen moeten worden gesteld, vooral wanneer de vrijheid er komt om kleinere klassen te maken dan de wet aangeeft. Zijn gemeente- en schoolbesturen vrij, het anders te doen, dan is een algemeen voorschrift van lokalen voor klassen van 48 leerlingen een dwaasheid.

Hier dringt juist het Rijk aan de gemeente op, meer te doen dan strikt noodig is, en daarom dring ik er zeer bij den Minister op aan, zijn algemeenen maatregel zóó te treffen, dat met de meest verschillende eischen en omstandigheden kan worden rekening gehouden.

De heer **de Monté ver Loren**: Mijnheer de Voorzitter! De beschouwingen over dit artikel, ook van den laatsten spreker, hebben aangetoond, dat wanneer de Regeering zich zou zetten aan de uitvoering van het aangevulde artikel der Lager-onderwijswet, zooals de Minister dit heeft voorgesteld, met de eischen van de practijk in de verschillende deelen van het land rekening zal moeten worden gehouden. Maar ik geloof niet, dat het juist zou zijn, op grond van dergelijke practische overwegingen, in beginsel bezwaar te maken tegen het recht, dat de Regeering zou krijgen, om naast minima, waaraan de scholen moeten voldoen, ook maximum bepalingen op te nemen in het Bouwbesluit. Ik geloof, dat het inderdaad nog niet zoo zeker is, dat de verschillende besturen, die over den bouw van scholen te beslissen hebben, daarbij steeds die zuinigheid in acht nemen en zullen nemen, die onder de tegenwoordige omstandigheden noodzakelijk is. Nu kan men wel zeggen, dat dit is een zaak van de plaatselijke besturen en dat daarover ten slotte de plaatselijke besturen en de plaatselijke kiezers zullen hebben te oordeelen, maar wij weten allen, dat wanneer ten gevolge van een eenigszins ruim huishouden van plaatselijke besturen tot uitgaven besloten is en de begrootingen van verschillende gemeenten met uitgaven belast zijn, die zwaar zijn te dragen, dat dan het oogenblik gekomen is, dat men bij het Rijk komt en zegt: steun die gemeenten, kom ze te gemoet in de uitgaven, die zij gedeeltelijk ten gevolge van hun eigen beheer, en misschien niet het minst door hun eigen beheer, op zich voelen drukken. Daarom komt mij het denkbeeld van den heer Minister niet misplaatst voor, maar ik moet erkennen, dat het bezwaar van den heer Rutgers voor mij van groote beteekenis is. Het gaat toch zeker niet aan, dat wanneer uit eigen middelen gebouwen worden bekostigd, grooter, mooier en rijker gebouwd dan men volgens de wettelijke voorschriften ten laste van de publieke middelen zou mogen doen, dat verboden zou zijn. Ik zou daarom den Minister in overweging willen geven om niet vast te houden aan de voorgestelde invoeging in art. 6, maar liever te komen met een nieuwen wettelijken maatregel, waaraan het denkbeeld ten grondslag ligt, dat naast minima voortaan het Bouwbesluit ook maxima zal bevatten, maar maximnm eischen, die slechts zullen gelden voor zoover de uitgaven voor de stichting der gebouwen komen uit de openbare kassen. Waar de Regeering op het oogenblik een zekere bemoeienis heeft met het bouwen van scholen, doordat het Bouwwetje in werking is, waarvan thans tijdelijke verlenging wordt voorgesteld, komt het mij voor, dat

(de Monté ver Loren.)

er voor de Regeering geen overwegend bezwaar kan bestaan, om wellicht onder tijdelijke continueering van dat wetje, met een geheel nieuw wetsvoorstel te komen, dat van dezen aard zou zijn, dat voortaan het Bouwbesluit ook maxima zal bevatten, die echter alleen zullen gelden, voor zoover de kosten aan de openbare kassen zullen worden ontleend.

Het denkbeeld, dat ik aan de hand doe, is voor het openbaar onderwijs niet zoo vreemd als men wellicht wel zou meenen. Reeds op dit oogenblik zegt artikel 54 van de Lager-onderwijswet:

> „Elke gemeente voorziet in de kosten van haar lager onderwijs, voor zoover die kosten niet komen ten laste van anderen of op andere wijze worden gevonden."

Het artikel onderstelt dus reeds, dat de kosten van het openbaar lager onderwijs ten deele op andere wijze zullen worden gevonden, dan ten laste van de gemeentebegrooting.

Het uitwerken van het denkbeeld, dat ik aan de hand deed ten opzichte van het openbaar onderwijs, is dan ook zeer eenvoudig. Het zal slechts noodig zijn om in art. 55, sub *c*, waarin gezegd wordt, dat de kosten van het stichten en in stand houden van schoolgebouwen komen ten laste van de gemeentebegrooting, de bepaling op te nemen, dat dit zal geschieden voor zoover bij de stichting niet zijn overschreden de maximum bepalingen van het bouwbesluit, opgenomen ter voorkoming van het onnoodig opdrijven van uitgaven.

Ten opzichte van het bijzonder onderwijs zal de uitwerking niet zoo eenvoudig zijn, omdat men daar te doen heeft met het indienen van aanvragen aan het gemeentebestuur, met het opmaken van begrootingen en later met het opmaken van rekeningen. Indien men de vrijheid wil voorbehouden voor de schoolbesturen, naast de maximum uitgaven, die het bouwbesluit toelaat, nog andere uitgaven te doen, om de gebouwen fraaier, mooier, doelmatiger te maken, uit eigen middelen, niet ten laste van de gemeentebegrooting, zal het noodig zijn in enkele artikelen, waar nu van het indienen van een begrooting of een rekening wordt gesproken, te spreken van het indienen van dubbele stukken, opgemaakt de eene reeks volgens de maximum bepalingen van het bouwbesluit, met daarnaast andere stukken, die de volledige, werkelijk te doene of gedane uitgaven zullen bevatten.

Onmogelijk is zulk een regeling geenszins. Ik ben in den korten tijd, dien ik had, om mij met deze zaak bezig te houden, er in geslaagd in een zevental artikelen die regeling naar mijn meening op vrij eenvoudige wijze te belichamen. Ik zal deze artikelen niet hier thans bij wijze van amendement indienen, omdat in deze debatten het verband van zulk een regeling met de andere bepalingen der Lager-onderwijswet misschien niet geheel te overzien zou zijn. Maar één ding staat wel vast, indien men den weg opgaat, welken ik heb aangegeven, spreekt het vanzelf, dat het absoluut onnoodig is in de subsidie-voorwaarden van art. 89 de bepaling op te nemen, dat de maximum eischen van het bouwbesluit niet mogen zijn overschreden.

Immers uit de openbare kas zal slechts betaald worden wat met die maximum eischen overeenstemt en wat de schoolbesturen geheel uit eigen middelen, dus niet uit de openbare kas, aan de scholen willen ten koste leggen, staat geheel te hunner beoordeeling. Subsidie-voorwaarden hebben in dit opzicht dus niets te bepalen.

Het systeem, dat ik aanbeval, handhaaft dus volkomen de gelijkheid tusschen bijzonder en openbaar onderwijs; wie uit eigen middelen gelden wil ten koste leggen aan het openbaar onderwijs om dat beter te doen beantwoorden aan zijn doel, en daartoe voor de gebouwen meer wil uitgeven dan de maximum eischen van het bouwbesluit meebrengen, is daarin volkomen vrij.

Als de door mij bedoelde regeling mocht tot stand komen, Mijnheer de Voorzitter, zal kunnen worden verwezenlijkt wat door mij, ik herinner het mij, reeds een 40 jaar geleden bij debatten over deze zaak als wensch is ter sprake gebracht: een openbare school als monument van de belangstelling van diegenen, die openbaar onderwijs bijzonder op prijs stellen.

Ik zou dan ook gaarne zien, dat de Minister zal trachten zulk een regeling tot stand te brengen.

(Groeneweg e. a.)

Mejuffrouw **Groeneweg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal, na alles wat er reeds gezegd is, maar een enkel woord noodig hebben om de voorgestelde wijziging te ontraden. Voor mij is lang niet zeker, dat het belang van de gezondheid en van het onderwijs niet in gedrang zal komen door opneming van het derde element, de vermijding van uitgaven, die niet strikt noodzakelijk zijn.

Ik zeg dit niet zonder reden. Wij hebben in Rotterdam eenige maanden geleden daaromtrent ondervinding opgedaan. Uit de debatten in dien raad kan ook een buitenstaander leeren, hoe gevaarlijk het opnemen van deze bepaling zou kunnen werken, en hoe het eigenlijk een quaestie van appreciatie is wat er moet worden verstaan onder noodzakelijke uitgaven. Het is natuurlijk Zijn Excellentie heel goed bekend, over welke zaak ik hier spreek; het gaat over de quaestie, in hoeverre een gemeentebestuur, of een gemeentelijke dienst niet zal mogen beslissen, niet alleen over de inrichting en den opzet bij den bouw der schoolgebouwen en lokalen, maar ook zelfs het afwerken daarvan.

Al de scholen, die ik van nabij ken en waarin ik meer dan 20 jaar heb gewerkt te Rotterdam, voldoen slechts aan de allereenvoudigste eischen, die men op dit gebied kan stellen. Op 23 Februari 1922 werd in den gemeenteraad besloten tot den bouw van een scholencomplex van 39 lokalen. Oudergewoonte was in het plan opgenomen het aanbrengen van tegellambrizeeringen rond de wanden der klasse-lokalen en eetruimten. Ieder die in schoolgebouwen gewerkt heeft, zal het met mij eens zijn, dat het afwerken met tegels een quaestie is van hygiëne en dat het milieu, waarin de kinderen verkeeren, invloed op hen uitoefent. Een onsmakelijk milieu oefent op de kinderen een deprimeerenden invloed uit. Niemand zal tegenspreken, dat een betegelde wand gemakkelijker afdoende te reinigen is dan een geverfde. Maar ten slotte is gebleken, dat betegelen niet alleen meer hygiënisch maar ook financieel voordeeliger uitkomt op den duur. De technische dienst van de gemeente Rotterdam berekent, dat, al besparen wij momenteel op de uitgaven door de wanden te laten verven, dit ons over 15 of 20 jaar toch duurder zal uitkomen dan het betegelen der gebouwen.

Dit is aangetoond in een staatje, voorkomende in de *Handelingen* van den gemeenteraad van Rotterdam, daarin opgenomen op verzoek van den heer van der Hoeven, wethouder van onderwijs aldaar, en ik zou u beleefd willen verzoeken, Mijnheer de Voorzitter, dit staatje in de *Handelingen* te mogen doen opnemen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor om, voor zoover daartegen geen technische bezwaren bestaan, aan het verzoek van mejuffrouw Groeneweg tot het opnemen van een noot in de *Handelingen* te voldoen.

Daartoe wordt besloten. [1])

Mejuffrouw **Groeneweg**: Daaruit blijkt tevens, dat het niet doen van onvermijdelijke uitgaven kan leiden tot meerdere uitgaven. Ik wil hier even voorlezen wat de heer van der Hoeven, wethouder van onderwijs in Rotterdam, daaromtrent heeft gezegd. Hij laat zich aldus uit:

„Ik geloof, dat wij hier te doen hebben met meerdere en niet met mindere uitgaven. Wij verbeelden ons, wij maken ons diets, dat wij aan het bezuinigen zijn, maar wij zijn inderdaad bezig meer uit te geven dan noodig is, daargelaten, dat het niet-betegelen van de schoollokalen uiteraard een vuilen, smerigen, onooglijken, onsanitairen, ongewenschten en niet te begeeren toestand teweeg brengt."

Als ik dat had gezegd, zou het natuurlijk overdreven zijn geweest, maar nu wethouder van der Hoeven het heeft gezegd, is de zaak toch zeker in orde.

Intusschen blijkt hieruit wel, dat onze schoolgebouwen te Rotterdam, indien die ingericht moeten worden volgens den geest, die thans aan het Departement van Onderwijs heerscht, ons duurder komen te staan en daarbij in hygiënisch opzicht achterblijven bij de vroeger gebouwde. Om te voorkomen, dat opnieuw, zooals hier gebeurde, scholenbouw wordt vertraagd doordat verschil van meening bestaat over het al of niet vermijdelijke van een uitgaaf, eigenlijk over de beste wijziging van bezuiniging, geloof ik, dat het verstandig is om deze wijziging maar achterwege te laten. Ik zou de Kamer daarom willen aanraden tegen het voorgestelde artikel te stemmen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat wij goed doen, het punt, dat mejuffrouw Groeneweg op het laatste oogenblik ter sprake heeft gebracht, te laten rusten.

Zij heeft in het geding gebracht een uiteenzetting van den wethouder van Rotterdam, ten aanzien van het naar zijn meening goedkoop bouwen van scholen in Rotterdam.

Het zal mejuffrouw Groeneweg ook bekend zijn, dat dienaangaande een verschil van meening bestaat tusschen de afdeeling Onderwijs in Rotterdam en het Departement van Onderwijs in den Haag, en dat de adviezen, waartegen het betoog van den heer van der Hoeven ingaat, volgens mijn technici en inzonderheid volgens het oordeel van den Rijksbouwmeester, meer voordeel voor den bouw medebrachten. Het standpunt van den Rijksbouwmeester was juist, dat in Rotterdam niet goedkoop, althans goedkooper kon worden gebouwd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij op het oogenblik in deze technische quaestie geen partij stellen. Het betreft ingewikkelde punten, die wij even objectief kunnen memoreeren, maar waaromtrent wij nu geen degelijke discussie kunnen voeren.

Mijnheer de Voorzitter! Het is eigenaardig gegaan in het debat met het voorgestelde artikel 6 en het daarop voorgestelde amendement.

---

1) SCHOLENCOMPLEX IN DEN HILLEPOLDER.

Kostenberekening van de borstweringen in de lokalen, met inbegrip van de rente à 6% gedurende 20 jaren.

Borstweringen, uitgevoerd in verglaasde vuurkleitegels (groot model) of dubbel hardgebakken tegels 12×12:		
1125 M². à f 8,— = ...	f	9 000,—
Samengestelde rente à 6% na 20 jaren = 2,207135× f 9000 =	„	19 864,21½
Onderhoud geen.		
Totale kosten	f	28 864,21½

Borstweringen, uitgevoerd in cement pleisterwerk:

1 M².	pleisterwerk à f 180 = ...	f	1,80
1 „	verfwerk in lijnolie à f 1,35 = ...		1,35
0,80 „	houten plint à f 1,— = ...		0,80
0,80 „	houten buiklijst à f0,70 = ...		0,56
	Samen voor M².	f	4,51

1125 M². à f 4,51 = ...	f	5 073,75
Samengestelde rente na 20 jaren 2,207135 à f 5073,75 = ...		11 198,45
Samen	f	16 272,20

Onderhoud gedurende 20 jaren — verfwerk à 1,35 M².:

Eerste 4 jaren	(16 jaren rente)	1125×1,35=1518,75×2,540351	
Tweede 4 „	(12 „ „)	1125×1,35=1518,75×2,012196	
Derde 4 „	(8 „ „)	1125×1,35=1518,75×1,593848	
Vierde 4 „	(4 „ „)	1125×1,35=1518,75×1,262476	
Vijfde 4 „	(1 „ „)	1125×1,35=1518,75×1,06	
Samen		.........1518,75×8,468871= f	12 862,10
Afbranden van het verfwerk à f 1,— per M².			
8 jaren rente = 1125×1=1125×1,593848 —			1 793,10
Reparatie aan pleisterwerk à f 1,40 per M². inclusief de rente			1 575,—
Totale kosten		f	32 502,40

SCHOLENCOMPLEX IN DEN HILLEPOLDER.

Berekening van kostenbesparing door het maken van de verdiepinghoogte van 39 leerlokalen op 4 M. in plaats van op 4,25 M.

42 M³. metselwerk van gelijkkleurig hardgrauw voor buitenmuren à f 55 = ...	f	2 310,—
63 M³. metselwerk van best boerengrauw voor binnenmuren à f 46,— = ...		2 898,—
505 M². pleisterwerk aan muren à f 0,85 = ...		429,25
450 M². waterverfwerk à f 0,20 = ...		90,—
Totale besparing voor 39 leerlokalen, inclusief gangruimte ...	f	5 727,25

Per lokaal inclusief gangruimte $\frac{f\ 5727,25}{39}$ = f 146,85.

(Minister de Visser.)

Eenerzijds werd gezegd: de opname van de woorden: ,,en ter vermijding van uitgaven, die niet strikt noodzakelijk zijn'', kunt gij hier even goed weglaten als opnemen. Dat is ook het standpunt, dat de heer van der Molen innam.

Diametraal daartegenover stond de wethouder van onderwijs van Amsterdam, die het noodsein heeft geheschen. Volgens hem is dat een gevaarlijke toevoeging, want die bindt de gemeente aan eischen, die in den Haag vastgesteld worden, terwijl men in Amsterdam veel beter kan beoordeelen wat noodig is.

Daaruit blijkt, hoe verschillende standpunten men ten aanzien van deze woorden inneemt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou het standpunt willen innemen tusschen beide heeren in, nl. dat, waar eenmaal in het artikel gezegd wordt, dat die algemeene maatregel van bestuur te rekenen heeft met de belangen van het onderwijs en met de belangen van de volksgezondheid, het in dezen tijd wel degelijk noodzakelijk is, ook voor het aanleggen van een rem, te zeggen: ,,voor zoover de uitgaven strikt noodzakelijk zijn''.

Dat is, als ik het zoo noemen mag, even goed het stramien, waarop de algemeene maatregel van bestuur moet voortborduren, evenals op de twee eerstgenoemde factoren: het onderwijs en de volksgezondheid.

Nu zit de moeilijkheid hierin — en ik denk vooral aan het betoog van den heer de Monté ver Loren — dat men in het bouwbesluit moet geven òf normale of minimale òf normale en minimale eischen. De heer de Monté ver Loren heeft een pleidooi gehouden voor de stelling: laat het bouwbesluit beide bevatten: normale — of, zooals hij het bedoelde, maximale — en minimale eischen en laat het dan verder aan de particulieren over, wat zij willen doen boven de minimale.

Ik kan den heer de Monté ver Loren mededeelen, dat het concept-bouwbesluit, zooals het aanvankelijk door den Rijksbouwmeester in overleg met den hoofdinspecteur is geconcipeerd — de Kamer heeft op het oogenblik geen tijd, daarvan kennis te nemen — juist die mengeling bevat van normale en minimale eischen.

Uit dit concept blijkt, dat de Rijksbouwmeester doende is geweest zekere punten te stellen als normale eischen, in overeenstemming met de woorden ,,ter vermijding van uitgaven, die niet strikt noodzakelijk zijn'' en daarnaast minimale eischen heeft gesteld, waarboven men wel kan gaan.

Ik geloof, dat dit in elk opzicht wenschelijk is. Men kan niet eenvoudig stellen minimale eischen; dan is het hek van den dam en men kan niet overal stellen normale eischen, omdat men dan in gedrang komt met allerlei bijzondere gevallen. Daarom geloof ik, dat de geachte afgevaardigde in zooverre gelijk had, als hij zeide: er moeten, wanneer normale eischen ten aanzien van sommige zaken zijn vastgesteld, ten aanzien van het vaststellen van minimale eischen eenige vrijheden aan de vrienden van het onderwijs worden gelaten, om bij het bouwen van scholen daarboven uit te gaan.

Dit nu zou in de practijk hierop neerkomen, dat de vrijheid beperkt werd tot bepaalde zaken en ten aanzien van andere zaken de normale eischen werden gesteld. Er is veel voor te zeggen, om die vrijheid ten aanzien van het gaan boven zekere minimale eischen te laten en ik heb er in mijn antwoord — en dat aan het adres van den heer Rutgers — op geduid, dat ik in zooverre het beginsel, dat in het bouwbesluit is neergelegd, ongerept wil laten voor het bijzonder onderwijs. Men kan nu eenmaal — dit is bij de behandeling van het ontwerp in 1920 duidelijk uitgekomen — wanneer — om een voorbeeld te noemen — iemand een legaat vermaakt, om een bijzondere school te verfraaien, dit legaat niet ten eeuwigen dage opleggen, omdat de school niet anders mag worden ingericht als in het bouwbesluit is vastgelegd.

Ik heb een eigenaardig voorbeeld uit de laatste dagen, waaruit blijkt, dat dit ook van beteekenis is voor het openbaar onderwijs.

Een dorp in Nederland heeft een openbare school en een bijzondere. Nu zeide het hoofd van de openbare school, dat hij die wilde opknappen, verbeteren, netter maken, maar de financiën der gemeente lieten dit niet toe, waarbij nog kwam, dat de man dacht: als de gemeente het doet en de kosten naar rato van het openbaar en het bijzonder onderwijs stijgen, wordt het in de gemeente te duur. Het hoofd van de openbare school is toen rondgegaan, om te collecteeren voor een fonds, waaruit de openbare school zou kunnen worden verfraaid. Op zich zelf juich ik het toe, dat iemand, die door 30 of 40-jarigen dienst liefde voor zoo'n school heeft verkregen, de gemeente niet op kosten wil jagen, om de school te verbouwen, maar zelf daarvoor van particulieren bijdragen vraagt. Wanneer nu de heer Rutgers meent, dat deze opvatting in strijd is met art. 89, dan ben ik bereid dat artikel te wijzigen.

Zoo staat de zaak voor mij en ik hoop, dat het nieuwe bouwbesluit dan ook met aller toestemming zal worden goedgekeurd. Ik stel er daarom prijs op, dat het amendement-Gerhard niet wordt aangenomen en men zich met de redactie, als door mij voorgesteld, zal vereenigen.

De literaire verbetering, door den heer van der Molen aan de hand gedaan, neem ik gaarne over.

De Voorzitter: Ik doe den heer Minister opmerken, dat een amendement-Gerhard c. s. op dit artikel niet meer bestaat, omdat dit is vervallen, nadat ik er de voorstellers op gewezen had, dat zij hetgeen zij wenschten, konden bereiken door tegen het artikel te stemmen, waardoor de tegenwoordige lezing der wet blijft bestaan.

Ik deel verder mede, dat de Minister in het artikel een wijziging aanbrengt, waardoor de woorden ,,en ter'' in den tweeden regel worden vervangen door: ,,als ter''.

De heer **Gerhard:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet goed begrepen, langs welke gedachtenlijn de Minister is gekomen tot zijn opmerking, dat hij thans hoopt op algemeene instemming.

Het is nu duidelijk uitgesproken, dat op grond van dit artikel de bouw van de openbare scholen aan grenzen zal zijn gebonden, welke vastgelegd worden door het Departement van Onderwijs en dat het bijzonder onderwijs daarbij volkomen vrijheid behoudt om daar bovenuit te gaan.

In hoever die vrijheid om daar bovenuit te gaan onaantastbaar moet worden geacht, zooals de Minister zegt, begrijp ik ook niet, want in diezelfde gedachtenlijn zou dan ook gelegen hebben, dat de bijzondere school de vrijheid moest hebben om op de salarissen der onderwijzers ook wat te leggen.

Het is nu duidelijker dan ooit gebleken, dat men met dit artikel beoogt de gemeentebesturen aan banden te leggen en hen te noodzaken om vooral geen duurdere scholen te bouwen dan aan het Departement nuttig of noodig geoordeeld wordt met het oog op de financiën in het algemeen. Men wil nu de gemeentebesturen, die de volkomen vrijheid hebben om kleinere klassen te maken wat het aantal onderwijzers betreft, met het bouwbesluit in de hand dwingen, omdat het nu geldende eischen zijn, om groote gebouwen met groote lokalen neder te zetten, onverschillig welke de bestemming daarvan ook moge zijn, alleen omdat nu eenmaal op grond van dit artikel algemeen geldende, onveranderlijke eischen aan den schoolbouw kunnen worden gesteld.

Daarom meen ik thans te kunnen zeggen: waren er aan onze zijde aanvankelijk eenigen, die geneigd waren vóór het artikel te stemmen, na de toelichting welke wij nu gekregen hebben, meen ik, dat van ons maar weinigen zullen zijn, die dat zullen doen.

De heer **Rutgers:** Mijnheer de Voorzitter! De onderstelling, door den Minister geopperd, dat wat hij gezegd heeft naar mijn meening wel eens niet zou kunnen overeenkomen met den tekst van hetgeen hij voorgesteld heeft, is juist. Naar het mij voorkomt heeft de Minister aan den dag gelegd een zekeren afkeer van het woord ,,maximaal''. Hij gebruikt liever het woord ,,normaal''. Die afkeer strookt eigenlijk niet met zijn voorstel, dat toch strekt om maximale bepalingen in het leven te roepen, bepalingen die strekken ter vermijding van onnoodige uitgaven. De uitgaven moeten een maximum

36ste VERGADERING. — 14 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Rutgers e. a.)

hebben; als daarvan bepaald wordt afgeweken naar boven toe, dan komen er onnoodige uitgaven.

Nu zegt de Minister: misschien is bij artikel 89 er iets op te vinden. Het redres van artikel 89 zou ik niet willen aanvaarden. Artikel 6 is een artikel, dat staat in den eersten Titel der wet. Ik heb over dien eersten Titel bij de behandeling der wet van 1920 eenige opmerkingen gemaakt, waarvan ik wel wil zeggen dat ik gaarne had gehad, dat daaraan meer aandacht was geschonken. Dat het toen niet geschied is, kon ik in het midden laten, omdat het in de stukken niet was behandeld, maar daaraan had later meer aandacht kunnen zijn geschonken.

Wat in Titel 1 staat geldt absoluut voor alle scholen. De eerste Titel van de wet bindt absoluut alle scholen, openbare en bijzondere, gesubsidieerde en niet gesubsidieerde. Bij de eischen van het Bouwbesluit geeft art. 89 alleen de sanctie; het houdt in de wijze, waarop de bijzondere scholen genoodzaakt worden zich te onderwerpen aan art. 6.

En nu is voor mij het redres niet voldoende dat men zegt: wij zullen den weg tot niet-nakoming van de wet niet afsluiten, neen, Mijnheer de Voorzitter, wat ik wensch is dit: dat, wanneer er een besluit komt met maximale eischen, daarnaast de vrijheid en de gelegenheid om daarvan af te wijken blijve bestaan. Ik verwerp die maximale eischen niet; maar ik wensch die eischen alleen — en ik sluit mij daarin aan bij den heer de Monté ver Loren — wanneer dat zijn maxima voor wat uit de openbare kassen zal worden besteed. Er is geen enkele aanleiding zich daarover te verwonderen; ik weet, dat er in deze Vergadering, niet alleen aan deze zijde, leden zijn, die zich in denzelfden gedachtengang bewegen; afgaande op een artikel in *De Vrijheid* van mejuffrouw Westerman, kunnen we zeggen, dat ook zij zich op dien weg beweegt, dat men het in sterke mate moet overlaten aan openbare en bijzondere instellingen om te doen, wat zij willen, mits dit niet met eigen middelen uit de openbare kas geschiedt. Maar dan zouden er meerdere bepalingen noodig zijn; de bepalingen van het Bouwbesluit zouden dan ten deele van karakter veranderen. Maar zooals het nu voorgesteld wordt kan ik er niets anders in zien dan een principieel verbieden aan de voorstanders van het bijzonder onderwijs om uit eigen middelen scholen te bouwen, die voldoen aan eischen, afwijkend van de maxima, door de Regeering gesteld.

Het spijt mij zeer, maar juist omdat dat in het artikel staat aangegeven, kan ik mijn stem daaraan niet geven. Met wat de Minister nu gezegd heeft, kan ik mij goeddeels vereenigen. Ik hoor den Minister liever dan ik hem lees, maar zooals ik zeg, ik zal mijn stem aan het artikel niet kunnen geven.

De heer **de Monté ver Loren**: Mijnheer de Voorzitter! Evenmin als de heer Rutgers ben ik tot mijn spijt bevredigd door hetgeen de Minister ten opzichte van de door hem voorgestelde wijzigingen in de artikelen 6 en 89 heeft gezegd. Toch zou ik zeer ongaarne mijn stem tegen de voorgestelde wijziging van artikel 6 uitbrengen, omdat ik in den grond der zaak volkomen met den Minister meega, in den wensch, dat er grenzen gesteld zullen worden ten opzichte van hetgeen uit de openbare kas ten behoeve van de scholen zal kunnen worden besteed. Zou het nu niet veel beter zijn, dat de Minister niet de kans liep dat, ten deele met de hulp van sommigen die geheel aan zijn zijde staan, zijn voorgestelde wijziging zou worden verworpen? Zou de Minister niet beter doen met de wijziging terug te nemen en te komen met een voorstel, zooals dat door mij in eersten termijn is ontwikkeld, een voorstel, waardoor de bezwaren, die nu bij den heer Rutgers, bij mij en, zooals mij bekend is, ook bij andere leden tegen de voorgestelde bepaling bestaan, zullen worden weggenomen, zoodat wij met den Minister zullen kunnen samenwerken om, met behoud van de vrijheid voor de voorstanders van scholen van verschillende richtingen, toch te komen tot beperking van de lasten, die uit de openbare kassen moeten worden betaald?

Ik zou er bij den Minister nogmaals op willen aandringen, dat hij het door mij in eersten termijn aan de hand gedane

(de Monté ver Loren e. a.)

denkbeeld zal overwegen en dienovereenkomstig het besluit zal nemen thans zijn voorstel tot wijziging van artikel 6 niet aan een stemming van de Kamer te onderwerpen.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat de heeren Rutgers en de Monté ver Loren bezig zijn een misverstand te scheppen, dat een veel verdere strekking heeft dan de woorden, waarover de discussie is begonnen. De redeneering van den heer Rutgers strekt om te doen uitkomen, dat onafhankelijk van art. 89, 9de lid, de eischen van het bouwbesluit, bedoeld in art. 6, zijn gebracht onder de algemeene bepalingen van art. 1 en dus gelden voor alle scholen. Dat is in strijd met hetgeen hij in eersten termijn heeft aangevoerd tegen de in te lasschen woorden, want toen verwees hij naar het voorstel der Regeering om het 9de lid van art. 89 ook aan te vullen met de woorden: ,,ter vermijding van uitgaven, die niet strikt noodzakelijk zijn". Daaruit trok hij de conclusie, dat de invoeging van die woorden ten gevolge zou hebben, dat den bijzonderen scholen de vrijheid om boven de eischen van het bouwbesluit te gaan, zou worden ontnomen. Maar in tweeden termijn richtte hij zich niet tegen de woorden gezondheid, onderwijs en niet noodzakelijke uitgaven, maar tegen de woorden van het bouwbesluit zelf.

De heer Rutgers zal van zijn standpunt geheel art. 6 moeten aanwijzen als alleen geldend voor het openbaar onderwijs om daarnaast afzonderlijk te doen uitmaken in hoeverre het bouwbesluit of een afzonderlijk bouwbesluit voor het bijzonder onderwijs geldend zou kunnen zijn. Dat heeft met de woorden, welke de Minister in art. 6 wil invoegen, niets te maken. Als hierin lag een vanzelf sprekende verzwaring van eischen, dan zou ik mij er pertinent tegen verklaren, maar ik sta nog op hetzelfde standpunt als in het begin: of deze woorden er in staan of er niet in staan, dat doet aan den inhoud van het bouwbesluit niets af. De Minister kan, ook al worden deze woorden niet opgenomen, zeer stellig zijn bouwbesluit inrichten in den zin, als hij het zooeven heeft aangegeven. Hij is volkomen vrij om minimale eischen op te nemen naast de normale en maximale eischen. Is het bouwbesluit verschenen, dan zal er misschien bij de begrooting aanleiding zijn om daarover, als zijnde een algemeene maatregel van bestuur, in discussie te treden, maar in art. 6 van de wet staat omtrent aard, omvang en strekking van het bouwbesluit niet anders dan dat de Minister bedoelt regelen te stellen in het belang van gezondheid en onderwijs en ter vermijding van onnoodige uitgaven. Maar dat had er eigenlijk altijd bij bedoeld moeten zijn, want het bouwbesluit mag toch niet onnoodige uitgaven bevorderen. Het is dus alleen een strijd van woorden.

Staat de Minister op behoud van die woorden, dan heb ik geen bezwaar hem dat genoegen te gunnen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik verkeer ten aanzien van dit voorstel nu in een gansch eigenaardige positie. Op grond van de meest tegenstrijdige inzichten in deze zaak, heerscht er in deze Kamer een stemming om deze woorden niet te accepteeren, en dat op grond van verschillende motieven.

Door den heer Gerhard is oorspronkelijk een amendement ingediend om die woorden te schrappen en wij hebben van den heer Vliegen gehoord, dat die woorden kunnen leiden tot groot nadeel voor het openbaar onderwijs.

Lijnrecht daartegenover staat de vrees van de heeren de Monté ver Loren en Rutgers, die zeggen, dat deze woorden de ontwikkeling van het bijzonder onderwijs stremmen en hier struikelblokken op den weg leggen. Waar ik die twee stemmingen waarneem, kan het gebeuren, dat die woorden worden geschrapt. Daarmede zou dan als het ware zijn uitgemaakt, dat de Kamer niet wil, dat er in het bouwbesluit rekening mede wordt gehouden. Dit nu wil ik niet. Ik wensch dienaangaande mij volle vrijheid voor te behouden. Daarom geloof ik, dat het bij dezen stand van zaken goed is, dat ik het oorspronkelijke voorstel terugneem, er geen beslissing over van de Kamer inroep.

(Minister de Visser e. a.)

Ik moet mij echter voorbehouden waarschijnlijk niet in te gaan op het voorstel van den heer de Monté ver Loren, omdat ik dit eerst nauwkeurig moet bezien, want daardoor komen wij in een geheel andere positie. Zouden wij een afzonderlijk wetsontwerp krijgen, zoo vrees ik, dat de wet veel minder soepel zal zijn dan een Koninklijk besluit en de gebondenheid veel grooter zal worden dan zij nu is.

Op grond van hetgeen ik heb medegedeeld, trek ik dus het voorstel om de woorden, waarom het thans gaat, in artikel 6 van de Lager-onderwijswet op te nemen, in.

Aangezien artikel II door de Regeering is teruggenomen, maakt dit verder geen onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt voortgezet.

Artikel III wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel IV, luidende:

,,Artikel 8 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt.",

waarop door de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins een amendement is voorgesteld (Stuk n°. 10, II), strekkende om artikel IV te doen luiden:

,,Artikel 8 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

,,Op geen school mogen meer dan 600 kinderen gelijktijdig worden toegelaten, tenzij Wij hiertoe om bijzondere reden vergunning hebben verleend.""

De heer van Zadelhoff: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van dit amendement is duidelijk. Wij hebben bij de behandeling van de wet van 1920 toegejuicht, dat het getal van 400 in de wet kwam, omdat daardoor de groote scholen onmogelijk zouden worden. Maar nu de Minister plan heeft de klassen grooter te maken, gelooft hij, waar hij allerlei bezuinigingsfantasieën voor zich zelf oproept, dat het beter is die rem weg te nemen en de mogelijkheid te openen tot het bouwen van grootere scholen. Hij redeneert aldus, dat die kleine scholen een beletsel kunnen zijn voor een doelmatige klasse-indeeling en dat scholen, waarop een grooter aantal leerlingen wordt toegelaten, economischer gebouwd kunnen worden.

Ik meen ook, dat eenige verruiming van het aantal noodig is en daarom hebben wij een amendement voorgesteld, om het maximum te bepalen op dat van de wet van 1878, nl. dat op geen school meer dan 600 leerlingen mogen worden toegelaten. Het betreffende artikel van die wet heeft geen aanleiding gegeven tot moeilijkheden: *te* groote scholen werden er door belet, en als het voor een enkele gemeente noodzakelijk was om er boven uit te gaan, kon om bijzondere redenen vergunning daartoe worden verleend. Wij stellen dus een getal leerlingen, waarbij een goede klasse-indeeling wel mogelijk zal zijn, en voorkomen tevens het in het leven roepen van groote schoolkazernes en kunnen dit bereiken, door op te nemen het getal dat in de vorige wet heeft gestaan.

Er zijn nog allerlei andere bezwaren; dit is echter het voornaamste, nl. dat een rem aangelegd moet worden voor te groote scholen, die, werden zij hier gebouwd, zeer zeker er anders zouden uitzien dan in het buitenland, waar men de groote schoolpaleizen heeft. Bij het type, dat wij hier zouden krijgen, zouden wij heel slecht uit zijn. Ik beveel hiermede het amendement aan.

Voorgesteld door zeven leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

(Dresselhuys e. a.)

De heer Dresselhuys: Mijnheer de Voorzitter! Met de voorstellers van het amendement ben ik geen voorstander van te groote scholen, maar toch gevoel ik niet de noodzakelijkheid van een beperking juist tot 600 leerlingen. Stel, een school heeft twaalf klassen van 50 leerlingen, en er komt een 7de klasse bij, dan zou men de 600 overschrijden. Waarom dan een verbod en een grens precies tot dat maximum van 600 leerlingen? Als wij kwamen tot scholen van 1000 leerlingen, dan zouden dat onhandzame instrumenten worden, maar ik zie niet in, dat in Nederland de neiging bestaat om tot dergelijke groote schoolkazernes te komen. Integendeel, de ervaring leert, dat dergelijke scholen practisch niet worden geschapen. Daarom is het beter, hier vrijheid te laten. Hier zal de wal het schip wel keeren, en het is dus verstandiger, vertrouwende, dat wij hier niet tot excessen komen, om geen bepaald cijfer in de wet op te nemen.

De heer van der Molen: Mijnheer de Voorzitter! Aan het gesprokene door den heer Dresselhuys wil ik deze opmerking toevoegen, dat vóór de wet van 1920 de beperking tot 600 leerlingen alleen gold voor de openbare scholen, doch niet voor de bijzondere scholen. Het niet bestaan van die beperking heeft er niet toe geleid, ook niet in de groote steden, dat wij hebben gekregen groote kinderpaleizen van 1000 tot 2000 kinderen, die het buitenland kent, wat ik daar, voor zoover ik die gebouwen heb gezien, nog niet zoo wanhopig vind, want daaraan is een organisatie verbonden, die ook haar voordeel heeft. Maar dat is hier uitgesloten. Ik ben met den heer Dresselhuys van oordeel, dat het niet noodig is, in de wet een dergelijke beperking op te nemen.

De heer de Visser, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Na de verdediging van mijn artikel door de heeren Dresselhuys en van der Molen kan ik zeer kort zijn.

Een bepaling van zoo'n vast cijfer brengt in de practijk gedurig moeilijkheden met zich mede. Wanneer men eenmaal een school heeft en dat cijfer wordt door 2 of 3 leerlingen overtroffen, dan komen allerlei moeilijkheden. Met het oog op de fluctueerende bevolking van een school kan dat telkens het geval zijn. De practijk heeft getoond, dat al dergelijke cijfers niet te handhaven zijn. Daarom is het gewenscht, de bepaling zoo soepel mogelijk te hebben. Vooral is dit noodig, nu het ook gaat om de financiën. Want het kan veel goedkooper zijn, één school voor 70 leerlingen te hebben, dan 2 voor 350. Ik raad dus den geachten afgevaardigde aan, het amendement in te trekken of anders zou ik de Kamer willen verzoeken, het niet aan te nemen.

De heer van Zadelhoff: Mijnheer de Voorzitter! Ik gevoel voor het argument van den heer Dresselhuys, dat, waar de practijk leert, dat scholen voor 1000 leerlingen niet te hanteeren zijn, deze ook hier wel niet zullen voorkomen, en dat de wal het schip wel zal keeren. Waar het hier geen principieele quaestie betreft, wil ik de Kamer een stemming besparen door het amendement in te trekken, ook omdat ik er iets voor voel, dat, waar de groote scholen er ten slotte niet zullen komen, het wel van beteekenis is, wanneer er eenige soepelheid kan worden betracht.

Aangezien het amendement van den heer Gerhard c. s. (Stuk n°. 10, II) door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Artikel IV wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen V en VI worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het amendement van mejuffrouw Westerman en de heeren Dresselhuys, Boon, Gerritzen, Bierema en Visser van IJzendoorn (Stuk n°. 19), strekkende om na artikel VI in te voegen een nieuw artikel, luidende:

(Dresselhuys e. a.)

„Artikel VI*bis*.

Aan het slot van het eerste lid van artikel 13 der Lager-onderwijswet 1920 wordt de navolgende volzin toegevoegd:

„Geene vergoeding wordt toegekend voor de in dit lid bedoelde kosten, voor zoover deze betreffen kinderen, die reeds zijn toegelaten als leerlingen tot eene binnen de gemeente gevestigde school, welke niet meer dan vier kilometer van hunne woning is verwijderd.""

De heer **Dresselhuys** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Bedoeling van dit amendement is, aan art. 13 der wet op het lager onderwijs een volzin toe te voegen, die eenigszins kan medewerken tot het keeren van het misbruik, dat thans wordt gemaakt van de bepaling van het vrij vervoer van leerlingen naar scholen, die meer dan 4 K.M. van hun woonplaats afliggen.

Ik geloof, dat het een algemeen erkende waarheid is, dat er tal van gemeenten zijn, die zuchten onder het te ruim gebruik, zoo niet misbruik van deze bepaling. Naar hetgeen de couranten vermeldden, zijn er enkele gemeenten, bij het afdeelingsonderzoek hoorde ik, naar ik meen, de gemeente Hengelo noemen, doch het kan ook een andere in de buurt zijn, als zouden daar 70 kinderen van uit die gemeente naar andere scholen moeten vervoerd worden; voor de juistheid daarvan kan ik niet instaan — voor wie dat in hooge mate het geval is.

In het voorjaar hebben wij al het bekende voorbeeld gehad van de gemeenten Bakkeveen en Wijnjeterp, waar, volgens besluit van Gedeputeerde Staten, voor het vervoer van twee of drie kinderen naar een school, die iets verder verwijderd lag, per jaar ongeveer f 1000 aan vervoerkosten moest worden betaald. Hier is een euvel ingeslopen — laat ik het maar ronduit zeggen, dikwijls als gevolg een propaganda van stalhouderskant — die een aantal gemeenten heeft gebracht tot absurde kosten.

Intusschen zou ik het beginsel, dat in het artikel is neergelegd, niet gaarne verloren zien gaan. Dat beginsel waarborgt, dat geen gewetensdwang kan plaats hebben, zoowel voor kinderen die de openbare als voor kinderen, die de bijzondere school willen bezoeken. Wij hebben dus gezocht, met instandhouding van de zaak zelf, naar eenige rem, die de excessen zou kunnen tegengaan. Wij hebben ons aangesloten bij de gedachte, die de Minister zelf heeft neergelegd in zijn art. 75, waarbij voor de eerste 7 jaar een bepaling is gemaakt, dat kinderen, die reeds een zekere school bezoeken, niet gebruikt mogen worden om nieuwe scholen te stichten, in casu niet om het vervoermisbruik in werking te doen treden. Wanneer dit amendement wordt aangenomen, zal voortaan kunnen worden voorkomen, dat kinderen, die reeds gaan op een school, bij welker karakter de ouders zich hebben neergelegd, niet op die school zullen blijven, en de vergoeding dus alleen kan gelden voor de kinderen, die de school pas moeten beginnen te bezoeken.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat met deze bepaling een aanzienlijke beperking in het leven wordt geroepen, zonder dat het principe, dat in de wet is neergelegd, wordt prijsgegeven.

Voorgesteld door zes leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Wijnbergen**: Mijnheer de Voorzitter! De grondgedachte van dit amendement lijkt mij juist. Ik hoor nu zoo even van den heer Dresselhuys, dat het artikel aanleiding heeft gegeven tot misbruik. Tot nu toe was het mij niet bekend. Ik zal het niet tegenspreken, maar ik meen, dat ten aanzien van de werking van dit artikel nog vrij weinig bekend is. Ik laat dat dus daar, en breng alleen in herinnering, dat, vooral om te gemoet te komen aan den wensch van de voorstanders van het openbaar onderwijs, de bepaling in de wet is opgenomen. Ik zal echter afwachten, wat over het amendement van Regeeringszijde zal worden gezegd en

(van Wijnbergen e. a.)

wil voorloopig den heer Dresselhuys enkele vragen stellen. Hij zegt, dat gewaakt moet worden tegen misbruiken. Maar geeft niet juist zijn redactie aanleiding, dat niet ten volle zal worden bereikt, wat hij bereiken wil? De heer Dresselhuys zegt, dat als het amendement wordt aangenomen, in bepaalde, door hem genoemde gevallen geen vergoeding zal worden gegeven. Nu zou ik hem willen vragen, of hij de tegemoetkoming, waarvan art. 13 ook spreekt, wil laten bestaan. Dat artikel zegt, dat in bepaalde gevallen de tegemoetkoming wordt gegeven, dat is dus in de gevallen, waarin niet de volle kosten worden vergoed. Daarentegen zegt de laatste alinea, dat in bepaalde gevallen de geheele kosten uit de gemeentekas kunnen worden vergoed. Waarschijnlijk zullen die gevallen niet veel voorkomen, maar zal het meest voorkomen, dat een tegemoetkoming in de kosten wordt gegeven. Nu spreekt het artikel dus van vergoeding en tegemoetkoming. Waar nu het amendement zegt, dat in bepaalde gevallen de vergoeding wordt uitgesloten, kan daaruit worden afgeleid, dat de tegemoetkoming blijft bestaan. Met die redactie wordt dus het doel niet bereikt.

Maar aangenomen, dat het juist is, zou het dan niet logischer zijn, het criterium niet vast te knoopen aan de kinderen, maar aan het gezin, en is het niet rationeel, dat als kinderen uit een bepaald gezin eenmaal tot een school zijn toegelaten, dat gezin niet meer in aanmerking komt voor vergoeding uit dit artikel?

Maar een laatste vraag, die bij mij opkomt, is, of dit amendement er niet juist toe zal leiden, dat nog meer gebruik zal worden gemaakt van dat artikel dan tot nu toe het geval was. Ik kan mij voorstellen, dat wanneer menschen voor de vraag gesteld worden, of zijn hun kinderen naar een bepaalde school zullen zenden, zij misschien zullen zeggen: nu, die school bevredigt mijn wenschen niet geheel en al, maar ik wil het toch eens probeeren. Maar wanneer men nu een bepaling maakt, waarbij de menschen, indien zij hun kinderen één dag naar een bepaalde school hebben gezonden, hun recht op tegemoetkoming ex art. 13 verliezen, dan vrees ik, dat zij er veel eerder dan thans toe zullen overgaan om hun kinderen elders naar school te zenden, en de vergoeding of tegemoetkoming te vragen.

Daarom geloof ik, dat het doel van de voorstellers, hoezeer de zaak op zich zelf mij sympathiek is, door dit amendement niet zal worden bereikt, doch veeleer voert in een richting, door hen niet gewenscht.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een paar opmerkingen over het amendement maken. De bedoeling is, om kinderen, die reeds zijn toegelaten tot een bepaalde school, niet meer in aanmerking te doen komen voor de vergoeding in verband met het schoolgaan in een andere gemeente. In de eerste plaats meen ik, dat „zijn" veranderd moet worden in „waren", want de kinderen zijn niet toegelaten op het oogenblik, waarop de aanvraag om vergoeding is gedaan, maar waren reeds te voren tot een andere school toegelaten.

In de tweede plaats komt het mij voor, dat in het amendement moet staan, dat de school, waartoe zij worden toegelaten, nog moet bestaan, anders zou het klassieke geval, waarvoor de bepaling juist is gemaakt, dat een openbare school, waarop enkele leerlingen zijn, wordt opgeheven, er buiten vallen.

Dit zijn twee opmerkingen, die ik in vriendschappelijken zin geef, omdat het amendement mij toelacht. Ik heb voor het artikel ook slechts een platonische liefde, ik acht het een onvermijdelijk artikel, maar hoe minder het wordt toegepast, hoe liever het mij zal zijn.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gezien, dat dit amendement niet zonder sympathie is begroet. Er zijn echter eenige opmerkingen gemaakt, die mij juist schijnen. Er is gezegd, dat wanneer het amendement onze bedoeling juist zou willen weergeven, dat daaraan toegevoegd moet worden: tot bestaande scholen, omdat er anders een niet gewenschte toepassing aan zou kunnen worden gegeven.

Ik acht dat niet onjuist, Mijnheer de Voorzitter! ik zou geen bezwaar tegen die wijziging hebben.

(Boon.)

Er is door den heer van Wijnbergen gevraagd, of er inderdaad in dit opzicht misbruiken zijn. Die zijn er. Er is omtrent dit punt slechts één Koninklijke beslissing. Ik zou tientallen nog niet in hoogste instantie besliste voorbeelden daarnaast kunnen aanhalen, maar zal er straks slechts enkele noemen.

Er is de Koninklijke beslissing omtrent een besluit van den gemeenteraad van Lemsterland. Voor een aantal kinderen was vergoeding gevraagd voor het vervoer naar een school in Sloten. De gemeenteraad in Lemsterland bezon, hoe hij dat zou kunnen keeren en heeft toen uitgerekend, dat hemelsbreed de afstand slechts 3,9 K.M. bedroeg en op grond daarvan heeft zij geweigerd een vergoeding voor dat vervoer toe te staan. Maar het werkelijke bezwaar was, dat de ouders van die kinderen verkeerden in een dergelijken welstand, dat zij het niet goedvonden, aan die menschen vergoeding te geven voor vervoer van hun kinderen. Die menschen waren nl. aangeslagen voor inkomens van f 5400 en f 6000 per jaar en de gemeenteraadsleden vonden, dat die ouders die vervoerkosten best zelf konden betalen.

Gedeputeerde Staten echter hebben dit besluit van den raad van Lemsterland vernietigd en de Kroon heeft die vernietiging bevestigd. Volgens de wetsbepaling moet die vergoeding worden gegeven.

Het is den Minister ook bekend, dat bij bijna alle gemeenteraden en Gedeputeerde Staten een groot verschil van opvatting bestaat ten aanzien van de grootte van het bedrag der tegemoetkoming en ten aanzien van de opvatting, of zulk een tegemoetkoming moet worden gegeven. Er zijn hier tal van afwijkende beslissingen en ik zal, naar aanleiding van hetgeen de heer van Wijnbergen hieromtrent heeft gezegd, een tweetal voorbeelden aanhalen.

In Dinteloord is een gezin, waarvan de kinderen reeds jarenlang naar een school gaan, gelegen op een afstand van 4½ à 5 K.M., maar toen men hoorde, dat voor het vervoer naar een school op dien afstand vergoeding kon worden gegeven, heeft men ook aan den raad vergoeding gevraagd.

Wat heeft de raad van Dinteloord nu besloten?

Er zou geen vergoeding worden gegeven, want, zeide de raad, men heeft geen kosten. Die kinderen hebben altijd geloopen, dat is goed gegaan, er is geen tram, nu behoeven wij geen geld voor een rijtuig te geven.

Het komt mij hoogstwaarschijnlijk voor, dat dit besluit door Gedeputeerde Staten zal worden vernietigd.

Thans een ander voorbeeld. In Eibergen zijn 74 aanvragen aanhangig voor vergoeding voor het vervoer van kinderen, die op een andere school op een afstand van meer dan 4 K.M. moeten gaan. Wanneer men nu weet, dat men heeft tal van gemeenten, die bestaan uit verschillende dorpen en gehuchten, dan zal men langzamerhand krijgen dat men gaat van gehucht A naar gehucht C, van C naar B en van B naar A en C, en dan zal men op die wegen een va et vient krijgen van schoolrijtuigen en wagens voor vervoer der kinderen, die op kosten der gemeente heen en weer gaan, en waarvan de lasten door die gemeenten niet te dragen zijn.

Hoewel ik er voor gevoelde, in het artikel een welstandsgrens op te nemen, heb ik daarvan toch afgezien, om de kansen van dit amendement te vergrooten. Ik zou dus wenschen, dat men deze bepaling voorloopig stopzette voor die kinderen, die reeds tot een bestaande school zijn toegelaten.

Men zal daardoor ook weerhouden, wanneer eenmaal de gang naar een bepaalde school is, dat er propaganda wordt gemaakt om de kinderen naar een andere school te laten gaan en men zal daardoor ontgaan, dat voor de broertjes en zusjes, die eenmaal naar een bestaande school zouden volgen, bezwarende vervoerkosten aan de gemeente worden gevraagd om hen naar een andere school te laten brengen.

De heer van Wijnbergen heeft verder het denkbeeld geopperd, dat het bezwaar zou rijzen, wanneer dit amendement werd aangenomen, dat kinderen, die eenmaal bijv. één jaar op een bepaalde school waren, niet meer in de gelegenheid zouden zijn naar een andere school te gaan. Wanneer de kinderen eenmaal naar een school zijn gestuurd en men vooraf heeft kunnen informeeren of er bezwaar was of die kinderen wel aan die school konden worden toevertrouwd,

(Boon e. a.)

dan moet men er later van afzien, van dien weg terug te komen.

Er zijn klachten ingekomen van tal van gemeenten, waar die bezwaren sterk worden gevoeld, en wij hebben daarom gemeend te moeten voorkomen, dat de kosten voor die gemeenten te hoog worden opgevoerd.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet erkennen dat ik mij tegenover dit amendement in een moeilijke positie bevind, want de zaak is toch niet zoo eenvoudig als zij daar gesteld is.

Ik wil beginnen met eens deze vraag te stellen aan de heeren voorstellers van dit amendement:

Stel er is een gemeente die op ongeveer 3½ K.M. van de grens gelegen is. In die gemeente is een school, waarop kinderen gaan, wier ouders die school eigenlijk niet volkomen van hun gading vinden, maar die hun kinderen op die school hebben gelaten, omdat er geen andere was.

Nu zijn er in een nabij liggende gemeente verschillende menschen die pogen een school te krijgen. Het is klaarblijkelijk geheel in overeenstemming met de wet dat zij de vereischte handteekeningen mogen gaan halen niet alleen in de gemeente, waarin de nieuwe school moet komen, maar ook uit de gemeente daarnaast.

Nu komen de ouders, wier kinderen op de oude school gaan, tot de overtuiging, dat de nieuwe school beter aan hun bedoeling zal beantwoorden en onderteekenen dus de aanvrage. De nieuwe school wordt gebouwd en staat nu op een afstand van de woningen van die menschen, beneden of binnen de grens die in het amendement is gesteld.

Hoe is nu de positie? Daar gaan die kinderen op een bestaande school, die school blijft bestaan en op meer dan 4 K.M. afstand is er een nieuwe school, waar zij op kunnen gaan en nu zouden zij voor het gaan naar die nieuwgebouwde school geen vergoeding kunnen krijgen, niettegenstaande zij handelden geheel in overeenstemming met de bepalingen van de wet.

Ik treed dus op het ogenblik op, alsof ik een lid van de rechterzijde was. Het zou handelen zijn tegen de pacificatie, wanneer ik dit ging onmogelijk maken.

Maar de reden voor het amendement is volkomen begrijpelijk, want er gebeuren op dat gebied inderdaad heel dwaze dingen. Maar waar zit hem dat voornamelijk in?

Ik wil wel bekennen, dat ik er over gedacht heb, maar de zaak nog niet goed heb aangedurfd, omdat die niet zoo heel gemakkelijk is; doch nu men artikel 13 probeert te wijzigen, heb ik niet begrepen waarom men op dit punt is gevallen, waarmede men uiterst gemakkelijk onrechtmatigheden begaat tegenover menschen die een nieuwe school gaan bouwen en waarom men niet is opgekomen juist tegen den dwingenden eisch van: ,,wordt desverlangd een tegemoetkoming gegeven". In dat ,,desverlangd" zit eigenlijk de moeilijkheid.

Zoodra men voor die quaestie komt te staan, ook in het college van Gedeputeerde Staten, dan heeft men eenvoudig maar even te vragen: wordt het verlangd? En als het verlangd wordt, dan moet die tegemoetkoming er komen.

Daarom zouden er verschillende oplossingen mogelijk geweest zijn. Men had kunnen zeggen: kàn worden te gemoet gekomen, maar dat durft niemand aan, want dan is het een volkomen willekeurige handeling van gemeenteraad of Gedeputeerde Staten.

Dat ,,desverlangd" er uit te laten, maakt het nog sterker, want dan moet de tegemoetkoming worden gegeven ook al wenscht iemand die niet te hebben, zoodat naar mijn meening overblijft: dat men zou spreken van ,,wordt indien verlangd en indien noodig uit de gemeentekas steun verleend", waar nu gezegd wordt: ,,wordt desverlangd".

Wanneer in de wet bepaald wordt, dat de tegemoetkoming wordt verleend, indien ze noodig is, hebben de gemeentebesturen een zekere rem voor overdreven eischen. Op dien grond geloof ik niet, dat ik mijn stem zou kunnen geven aan het amendement van den heer Boon, omdat ik daarin gevaren zie ten aanzien van de menschen, die, volkomen billijk, een andere school zouden willen helpen vestigen, al gaan de kinderen op een bestaande school.

36ste VERGADERING. — 14 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Gerhard e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Ik denk nog niet aan het voorstellen van een amendement, maar ik zou gaarne willen weten of ook de Minister niet meent, dat het een verbetering is van de wet, wanneer daarin wordt opgenomen: indien verlangd en indien noodig, in plaats van „desverlangd".

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoor den heer Dresselhuys zeggen: wie beoordeelt dat? Die vraag lijkt mij al heel zonderling, daar in de wet staat, dat een tegemoetkoming wordt gegeven. Dat beoordeelt natuurlijk nu reeds het gemeentebestuur, terwijl er hooger beroep is op Gedeputeerde Staten.

Mijnheer de Voorzitter! Er moet een misverstand voorkomen worden. Waar ben ik tegen geweest? Ik ben er tegen geweest, dat men in de wet een bepaling opnam, waardoor men het onmogelijk zou maken aan menschen, die kinderen hebben op een bestaande school, om mede te werken aan de vestiging van een nieuwe school. Dat is het eenige, dat ik heb willen voorkomen. Wanneer de door mij bedoelde bepaling in de wet werd opgenomen, wordt die medewerking niet verhinderd, maar wordt eenvoudig onmogelijk gemaakt dwaze kosten uit de gemeentekas te vorderen.

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! Na de belangrijke opmerkingen, die over art. 13 zijn gemaakt, kan ik heel kort zijn. Ook naar mijn meening is art. 13 in de toepassing een van de moeilijkste artikelen van deze wet.

Er is door een van de geachte afgevaardigden opgemerkt, dat wij eigenlijk van art. 13 nog heel weinig weten. Ik stem daet gaarne toe. Slechts enkele persberichten, enkele verslagen in onderwijsorganen, geven ons eenigen kijk daarop. Ik ben van meening, dat dit artikel, mede in verband met de toepassing van art. 19, tweede lid, hoe langer hoe meer zal worden gebruikt.

Nu moet ik evenwel opponeeren tegen een opmerking, die door den heer Boon is gemaakt. Hij gebruikte het woord „misbruikt". Hij zeide: dit artikel wordt misbruikt. Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof niet, dat de zaak zoo staat. Dit artikel wordt gebruikt en zal, naar ik vrees, steeds meer worden gebruikt.

Er wordt in art. 13 aan de ouders een bepaald recht toegekend. Aan hen wordt desverlangd een tegemoetkoming in de kosten verleend. Verder staat in het artikel: zoo noodig worden deze kosten geheel uit de gemeentekas vergoed.

Wanneer men nu nagaat, hoe dit artikel door verschillende gemeentebesturen wordt toegepast, ziet men een groote variëteit in de toepassing. Ik geloof echter niet, dat dit wetsartikel een zoo groote verscheidenheid van toepassing noodig maakt. Wat is steun ter tegemoetkoming in de kosten en wat is een algeheele vergoeding?

De bedoeling van dit artikel is geweest, om wanneer kinderen een school bezoeken, welke op meer dan 4 K. M. afstand van hun woonplaats gelegen is, de extra kosten uit de gemeentekas te doen vergoeden. Welke zijn nu die extra kosten? Vooreerst reiskosten, maar daarnaast moeten worden genoemd overblijfkosten, ja zelfs in sommige gevallen kosten voor extra slijtage van schoeisel en kleeding en nu ben ik van meening, dat wanneer de ouders vragen om vergoeding, in ieder geval de reiskosten zullen moeten worden vergoed. Dit kunnen zijn de kosten van een openbaar middel van vervoer, soms voor een rijtuig of voor het gebruik van een rijwiel, ofschoon dit laatste vervoermiddel niet steeds aanbeveling verdient, in verband met den leeftijd, den gezondheidstoestand der kinderen, de weersgesteldheid of den toestand der wegen. De vraag of behalve de reiskosten ook nog andere kosten moeten worden vergoed, of alzoo algeheele vergoeding van kosten moet worden verleend, zal veel al afhangen van den welstand der ouders. Zoo toegepast behoeft dit artikel dus geen aanleiding te geven tot zoo groot verschil van toepassing. Kon het geheele artikel verdwijnen, dan zou ik daarvoor in zekeren zin dankbaar zijn, maar ik acht dit niet wel mogelijk.

Met het amendement van mejuffrouw Westerman bereikt men echter, naar ik meen, niets. Misschien wordt een zekere stabiliteit voor een zeker aantal jaren verkregen, doch het zou dan slechts dienen als een tijdelijke maatregel, die niet

(Tilanus.)

past in het kader van art. 13. Daarom meen ik, dat het verstandiger zal zijn het amendement niet te aanvaarden. Waar dit wetsartikel echter pas begint te leven, zou ik den Minister willen vragen, of hij niet bereid zoude zijn het volgend jaar aan de Kamer een overzicht te geven van de werking van dit artikel en van de kosten, welke aan de uitvoering er van voor de verschillende gemeenten zijn verbonden. Ik heb overwogen voor te stellen, nu de leerverplichting voor het 7de leerjaar voorloopig nog niet zal worden ingevoerd, de woorden: „of voor uitgebreid lager onderwijs", in het eerste lid van art. 13 te doen vervallen, maar ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat de tijd nog niet rijp is, om tot wijziging van het artikel over te gaan.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Juist is, dat artikel 13 in de toepassing niet in alle gemeenten van ons vaderland wordt gelijk begrepen en dat er in de gemeentebesturen vaak discussie over ontstaat, welke mede afhangt van de subjectieve gezindheid van de gemeenteraadsleden ten aanzien van al dan niet geven van de tegemoetkoming. Maar daartegenover staat, dat in verreweg de meeste gevallen de practijk een uitweg heeft gevonden en het slechts in één geval nog is noodig geweest de beslissing van de Kroon in te roepen.

Onder die omstandigheden acht ik het ongewenscht nu reeds beperkend in dit nieuwe instituut in te grijpen en in zooverre is ook het voorstel van Mejuffrouw Westerman e. a. geen verduidelijking of aanvulling van art. 13, maar bedoelt het, zooals uit de toelichting van den heer Boon uitdrukkelijk blijkt, om de werking van het 1ste lid van art. 13 stop te zetten voor de kinderen, die nu reeds tot de bestaande scholen worden toegelaten. Dat wil dus zeggen, dat de werking van art. 13 zal worden opgeschort totdat dit ontwerp zal zijn ingevoerd.

Dit gaat veel verder dan wat de heer Tilanus meent, om een overgangsbepaling te maken, welke enkele moeilijkheden zal ondervangen.

Ik geloof er dus niet aan te moeten medewerken om de bepaling van art. 13 illusoir te maken.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Mijn formeel bezwaar tegen het amendement is al ter sprake gebracht door den heer van Wijnbergen, die te recht zeide, dat in dit amendement alleen sprake is van vergoeding en niet van de tegemoetkoming. Ik zou daarom den voorstellers in overweging willen geven om het begin van het amendement in elk geval aldus te lezen: „Geen tegemoetkoming of vergoeding wordt toegekend", enz. Dan hebben wij beide begrippen er in. Met vergoeding wordt bedoeld de totale vergoeding van de gemaakte kosten en met de tegemoetkoming wordt bedoeld een gedeeltelijke vergoeding.

Verder wensch ik wat betreft het materieele gedeelte van het amendement aan de geachte voorstellers een vraag te doen, een vraag, die opkomt uit de practijk.

Onderstel, dat er in een dorpsgemeente is een school, 20 minuten gelegen van de woonplaats van één der leerlingen van die school. Dat is de openbare school. Nu komt er buiten die gemeente, waar geen bijzondere school is, wel eene in de buurt op 5 kwartier afstand van de woning van dien leerling. Nu zal het, volgens het amendement, voor de ouders van dat kind, als zij het van de openbare school willen doen overgaan naar die bijzondere school, onmogelijk zijn om hetzij de vergoeding, hetzij de tegemoetkoming te krijgen. Wanneer ik het amendement goed lees en dit het geval is, dan moet ik de Kamer ontraden het amendement aan te nemen, want dan zou daarin liggen een groote mate van beperking van de vrijheid der ouders.

Dat kunnen ouders zijn, die principieel altijd gesteld geweest zijn op bijzonder onderwijs voor hun kinderen, doch die niet in de gelegenheid geweest zijn om ter plaatse een bijzondere school te helpen stichten, omdat de bewoners weinig financieele draagkracht hebben?

Wanneer dergelijke ouders in het geval, dat ik stelde,

(Minister de Visser e. a.)

nooit eenige tegemoetkoming of vergoeding kunnen krijgen, dan zou zelfs naar de idee van de voorstellers het amendement niet beantwoorden aan datgene, wat zij er mede voor hebben. Indien zij dit niet veranderen, zou ik de Kamer willen verzoeken het amendement niet aan te nemen.

De heer Gerhard heeft een emendatie aan de hand gedaan, welke, vooral wanneer het bezwaar blijft, dat ik noemde, mij aannemelijker toeschijnt.

Die geachte afgevaardigde heeft er op gewezen, dat thans volgens art. 13 eenvoudig, als de ouders het verlangen, die tegemoetkoming of vergoeding moet worden gegeven. Er is wel zeker toezicht van den gemeenteraad en van Gedeputeerde Staten, maar er wordt alleen gerekend met het „desverlangd". Nu wil de heer Gerhard rekening zien gehouden met een anderen factor, nl. met de vraag, of het noodig is, of de pecunaire omstandigheden der ouders het noodzakelijk maken hun de vergoeding of tegemoetkoming te verleenen. Dat zou in elk geval aannemelijker zijn dan het amendement, omdat ook daarmede dat eerste door mij genoemde bezwaar ondervangen wordt.

Mijn conclusie dus is deze, dat er in de eerste plaats formeel een wijziging in het amendement moet worden aangebracht, en dat in de tweede plaats nader moet worden verklaard of het amendement, zooals het daar ligt, ten gevolge kan hebben, dat voor kinderen, wier ouders bijzonder onderwijs voor hen begeeren, het onmogelijk wordt in het onderstelde geval vergoeding te krijgen.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de opmerking gehoord — die ik juist acht — dat er moest worden toegevoegd aan „vergoeding": „noch tegemoetkoming". Op dat punt kan de Minister dus gerust medegaan.

In het geval, dat de Minister stelt, waar er kinderen zijn op de openbare school — het omgekeerde geldt natuurlijk evenzeer —, die naar een later op te richten bijzondere school wilden gaan, dan zou het van belang kunnen zijn een toevoeging aan het amendement te geven. Het zijn inderdaad gevallen, die niet dikwijls zullen voorkomen, maar om te gemoet te komen aan de bezwaren, ben ik bereid om deze zinsnede toe te voegen:

„tenzij de vergoeding of tegemoetkoming strekt tot vervoer naar eene school, die bij de eerstbedoelde toelating nog niet was opgericht."

Dan is volkomen te gemoet gekomen aan de bezwaren; kinderen, die vroeger niet hadden kunnen gaan, toen de school nog niet was opgericht, kunnen dan wel daarheen gaan en toch de vergoeding ontvangen.

Hiermede is geloof ik ook aan de bezwaren van den heer Gerhard te gemoet gekomen.

De heer Tilanus heeft bezwaar gemaakt, dat ik gebruikt heb het woord „misbruik". Welnu, laten wij dan zeggen „gebruik". Maar als van deze bepaling gebruik wordt gemaakt door menschen met een inkomen van 5 à 6000 gulden, dan gelijkt dat toch op een misbruik. En er komen tal van die gevallen voor. De heer van der Molen heeft gezegd, dat er nog maar één Koninklijke beslissing schijnt te zijn, maar ik wijs er op, dat in dergelijke gevallen herhaaldelijk beslissingen zijn uitgelokt van raad en Ged. Staten, die nog in beroep zullen moeten worden beslist.

Ik hoop, dat na deze verklaring niet alleen de Minister, maar ook tal van afgevaardigden met mij zullen kunnen medegaan.

De **Voorzitter**: Het amendement is door den heer Boon gewijzigd in dien zin, dat achter het woord „vergoeding" wordt ingevoegd: „noch tegemoetkoming", terwijl aan het slot worden toegevoegd de woorden: „, tenzij de vergoeding of tegemoetkoming strekt tot vervoer naar eene school, die bij eerstbedoelde toelating nog niet was opgericht".

Ik onderstel, dat de andere onderteekenaars van het oorspronkelijk amendement met deze wijziging akkoord gaan.

(Minister de Visser e. a.)

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! De redactie van het amendement is ongetwijfeld verbeterd in den geest, waarin ik straks gesproken heb. Toch zou ik den geachten afgevaardigde nog wel deze vraag willen doen: Ondersteld, een kind gaat op de openbare school in een bepaalde gemeente. De ouders zijn met de openbare school op dit oogenblik tevreden, het hoofd van de school sterft en er komt iemand in zijn plaats van geheel andere gevoelens. Ik zal een practisch voorbeeld noemen. Het eerste hoofd was religieus aangelegd; er komt iemand in zijn plaats, die communistische denkbeelden heeft en die propageert. Dan krijgen de ouders in dat geval geen vergoeding, als zij hun kind van de openbare school afnemen en brengen op een bestaande bijzondere school, gelegen op een afstand van 4 of 5 K.M.

Mijnheer de Voorzitter! Dat is geen casuïstiek, zooals ik hier hoor zeggen, maar de nuchtere praktijk. Dergelijke gevallen komen voor. Bij aanneming van het amendement komen wij in het door mij genoemde geval, wat ten plattelande niet zelden voorkomt, in moeilijkheden.

Ik heb met dit voorbeeld willen duidelijk maken tot welke consequenties de nieuwe redactie van het amendement kan leiden.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft, nu zijn twee bezwaren zijn opgelost, een derde geopperd. Ik moet wel eenigszins protesteeren tegen die wijze van gedingvoering, maar nu de Minister ons een pertinente vraag stelt, moet ik hem toegeven, dat als het geval, dat hij schetste, zich voordoet, de ouders dan in zooverre aan die school gebonden zijn, dat zij de vervoerkosten niet vergoed krijgen. Maar die gedachte ligt in veel erger mate in artikel 75, dat de Minister zelf voorstelt en dat aanleiding is geweest tot het aan de hand doen van deze oplossing. De bezwaren gaan nu echter zoover, dat wij niet alleen een splitsing zouden krijgen naar het openbaar en het bijzonder onderwijs, maar ook naar de meerdere of mindere instemming, die een zekere onderwijzer aan een school geniet.

Te recht zegt de heer van den Tempel, dat het angstig ver gaat. De minimis non curat praetor! Als de vrijheid zoover gaat, dat men de vervoerkosten kan terugkrijgen, als men zijn kinderen niet op een school wenscht te doen, dan acht ik het niet noodig om de vervoerkosten ook te gaan betalen voor ouders, die zeggen: die onderwijzer, die ik eerst voor mijn kinderen aanvaardde, bevalt mij niet meer! Op die manier is geen regeling mogelijk, als de Minister aan zijn bezwaren vasthoudt, want dan kan iedere ouder, die door een stalhouder wil laten rijden, zeggen: er is een onderwijzer aan de school gekomen, die mij niet bevalt, of liever nog een der onderwijzers heeft eigenschappen gekregen, welke ik niet meer kan waardeeren.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel mede te deelen over het gewijzigde amendement van mejuffrouw Westerman c. s.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De meerderheid van de Commissie van Rapporteurs is, afgescheiden van de quaestie, die het laatst in het geding is gekomen, van oordeel dat deze toevoeging niet behoort te worden aangenomen. Ik behoef de gronden daarvoor niet nader te ontwikkelen. De minderheid gaat op verschillende gronden mede met het amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde amendement van mejuffrouw Westerman c. s., thans strekkende om na artikel VI in te voegen een nieuw artikel, luidende:

„Artikel VI*bis*.

Aan het slot van het eerste lid van artikel 13 der

(Voorzitter.)

Lager-onderwijswet 1920 wordt de navolgende volzin toegevoegd:

„Geene vergoeding noch tegemoetkoming wordt toegekend voor de in dit lid bedoelde kosten, voor zoover deze betreffen kinderen, die reeds zijn toegelaten als leerlingen tot eene binnen de gemeente gevestigde school, welke niet meer dan vier kilometer van hunne woning is verwijderd, tenzij de vergoeding of tegemoetkoming strekt tot vervoer naar eene school, die bij eerstbedoelde toelating nog niet was opgericht.”,”

wordt in stemming gebracht en met 40 tegen 39 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Beumer, Visser van IJzendoorn, Boon, Nolens, van Gijn, mejuffrouw Westerman, de heeren K. ter Laan, Vliegen, Albarda, Ebels, Oud, Rutgers, Braat, van Schaik, van Vuuren, Hiemstra, Stulemeijer, Gerhard, Marchant, de Boer, van der Waerden, Staalman, Feber, van den Tempel, Hugenholtz, van den Heuvel, Bierema, Bongaerts, Ter Hall, Ketelaar, mejuffrouw van Dorp, de heer de Wilde, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Dresselhuys, Gerritzen, van Rappard, van Zadelhoff, mevrouw de Vries—Bruins en de heeren IJzerman en Schaper.

Tegen hebben gestemd de heeren Kersten, Wintermans, Snoeck Henkemans, Rutten, Zijlstra, van der Molen, mejuffrouw Katz, de heer Hermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Rijckevorsel, Duymaer van Twist, de Monté ver Loren, Rutgers van Rozenburg, Engels, Weitkamp, Kolkman, Gerretson, Schokking, H. Colijn, Bulten, Scheurer, van de Bilt, Moerel, Bakker, Krijger, Smeenk, van Voorst tot Voorst, Ament, van Wijnbergen, van Boetzelaer van Dubbeldam, van Rijzewijk, Suring, Fruytier, Deckers, Michielsen, Kuiper, Tilanus, van Dijk en de Voorzitter.

Beraadslaging over artikel VII, luidende:

„In artikel 21 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. Het eerste lid wordt gelezen als volgt:

„1. Aan hen, die het gewoon of buitengewoon lager onderwijs hebben genoten en niet meer onder de verplichting vallen dit onderwijs te volgen, wordt gelegenheid gegeven tot het genieten van vervolgonderwijs.”

II. In het vierde lid worden de woorden: „De regeling van de schooltijden en van de vacantiën, het leerplan en de aanwijzing van de bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling van den cursus in klassen”, vervangen door de woorden: „De regeling van de schooltijden, die van de vacantiën, het leerplan met rooster van lesuren, de lijst der bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling van den cursus in klassen”.

III. In het zesde lid wordt „artikel 23, eerste lid, *b*” vervangen door: „artikel 23, eerste lid, *c* en *c*”.”

De Voorzitter: Op artikel VII zijn drie amendementen ingediend door de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins (Stuk nº. 10, III). Ik stel thans in de eerste plaats aan de orde diens amendement, vermeld sub I, luidende:

„De 1ste volzin van lid 4 van art. 21 der Lager-onderwijswet 1920 wordt als volgt gelezen:

„De regeling van de schooltijden, die van de vacantiën, het leerplan, de lijst der bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling van den cursus in klassen worden door het personeel van den cursus in daartoe onder leiding van het hoofd der school te beleggen schoolvergaderingen ontworpen en door burgemeester en wethouders, na kennisneming van de bij het

(van Zadelhoff.)

vaststellen van dit ontwerp ingediende afwijkende voorstellen, in overeenstemming met den inspecteur vastgesteld en zoo noodig gewijzigd.”

Ik stel voor, bij de behandeling thans uit te schakelen lid III van artikel VII, en het daarop voorgestelde amendement, omdat dit beter bij artikel IX kan worden behandeld.

Daartoe wordt besloten.

De heer **van Zadelhoff** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ons amendement bedoelt om aan de onderwijzers eenige meerdere medezeggenschap te geven bij de vaststelling van het leerplan, en bij alles wat de regeling van de schoolzaken betreft. Er staat in het nu bestaande wetsartikel, dat de regeling van de schoolzaken en het leerplan door het hoofd der school na bespreking met de gezamenlijke onderwijzers wordt ontworpen. Ons voorstel is om daarvoor te lezen: worden door het personeel der school in daartoe onder leiding van het hoofd der school te beleggen schoolvergaderingen ontworpen. Onze wijziging is een zuiver technische, die door de practijk noodzakelijk is geworden, en die de bedoeling van het bestaande wetsartikel beter tot haar recht wil doen komen. Door onze wijziging wordt een heel klein stapje verder gezet op den weg van meerdere medezeggenschap van de onderwijzers over de schoolzaken. Er wordt door den heer Bulten opgemerkt: naar de republikeinsche school; misschien ziet deze geachte afgevaardigde dat zoo, en als het daarheen gaat, zal ik dat toejuichen, maar de geachte afgevaardigde is voorbarig, want ons amendement brengt de plaats van het hoofd in de school niet in geding. Men schijnt dat echter blijkens de opmerkingen, die ik hier hoor, in twijfel te trekken. Ons amendement bedoelt de gelijkwaardigheid en de gelijkgerechtigheid van alle leerkrachten van de school te erkennen. Het hoofd en de onderwijzers hebben een gemeenschappelijke taak aan de school te vervullen. Voor het goed vervullen van die taak is het noodzakelijk, dat de schoolzaken, die in het leerplan worden geregeld bij gemeenschappelijk overleg worden vastgesteld. Wanneer ik dat zoo zeg, geloof ik, dat ik daaromtrent geen tegenspraak zal hooren. De Minister heeft indertijd in dit artikel en in art. 25 een wijziging aangebracht, omdat hij, zooals hij zeide, het hoofd daardoor de positie, die hij had bij het maken van het leerplan, wilde ontnemen, en tot de samenstelling van het leerplan in de tweede plaats wilde doen medewerken de onderwijzers. Hij drukte dit nog sterker uit door te zeggen: ik herhaal, dat de Regeering voorstelt, in aansluiting aan de bestaande wet, om het hoofd der school uitdrukkelijk te noemen als den man, die het leerplan in overleg met de gezamenlijke onderwijzers ontwerpt. Destijds was dus de bedoeling van de wijziging der artikelen 21 en 25, dat aan de onderwijzers medezeggenschap werd gegeven ten opzichte van de schoolzaken en alles in gemeen overleg zou plaats hebben. En toen wij een andere regeling voorstelden, was het hoofdbezwaar, dat in onze regeling het hoofd geëlimineerd werd. Om deze reden kon de Minister en meerderheid dezer Kamer er zich niet mee vereenigen, omdat men uitging van de gedachte: het hoofd moet er blijven, het hoofd moet hoofd blijven.

Wij willen op deze beslissing van de Kamer niet terugkomen. Het ligt niet in onze bedoeling, te probeeren met ons amendement de republikeinsche school in te voeren, al zou ik het toejuichen dat de weg er heen er door wat gemakkelijker werd gemaakt. Wij zijn op het oogenblik buitengewoon bescheiden met onze voorstellen, omdat wij de taak van het hoofd van de school intact laten; ja, wij spreken zelfs in ons amendement uit, dat de schoolvergadering moet staan onder leiding van het hoofd der school.

De bedoeling is alleen, om tot zijn recht te doen komen wat bij de wijziging van 1920 is bedoeld, nl. dat de onderwijzers in gemeenschappelijk overleg met het hoofd, het leerplan enz. vaststellen. Om dat overleg mogelijk te maken en tot zijn recht te doen komen hebben wij ingevoegd, dat

(van Zadelhoff e. a.)

het overleg moet plaats hebben op de schoolvergadering. Uit hetgeen er bij staat, nl. dat in die schoolvergadering het hoofd der school de leiding heeft, ziet men dat van een republikeinsche school, waarover zooeven de heer Bulten sprak, bij ons amendement geen sprake is. Nu zal men zeggen: maar dat overleg gebeurt bij de bestaande redactie ook. Er zijn natuurlijk verstandige hoofden, die doen zooals wij hier voorstellen, die het leerplan brengen in de schoolvergadering, en die het gemeenschappelijk overleg zoo opvatten, dat zij hun onderwijzers beschouwen als mede-arbeiders, als hun gelijkgerechtigden. Maar er zijn tal van hoofden, die zich moeilijk er aan kunnen wennen, dat aan de onderwijzers medezeggenschap is gegeven en die komen dan tot de onderwijzers, zonder daarvoor een vergadering te beleggen, en spreken terloops over wat zij in het leerplan hebben gezet. Maar van het eigenlijk overleg, die de wet van 1920 bedoelde, van medezeggenschap van de onderwijzers kan slechts zeer weinig terechtkomen, zoolang in de wet blijft staan, dat het hoofd der school het leerplan ontwerpt. Om nu te maken, dat dat in gemeenschappelijk overleg geschiedt, hebben wij voorgesteld, dit artikel te lezen:

„De regeling van de schooltijden, die van de vacantiën, het leerplan, de lijst der bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling van den cursus in klassen worden door het personeel van den cursus in daartoe onder leiding van het hoofd der school te beleggen schoolvergaderingen ontworpen."

Ik geloof, dat het een onschuldige wijziging is. Ik erken, dat het stapje verder is dan hetgeen op het oogenblik in de wet staat, maar de Minister zal moeten erkennen, dat het noodzakelijk is, als het werkelijk de bedoeling indertijd was om den onderwijzers medezeggenschap te geven over de vraag, hoe ten slotte het leerplan er uit zal zien. En dat dat de bedoeling was, mag ik toch zeker opmaken uit de woorden, toen door den Minister gesproken en ook door de heeren van Wijnbergen en van der Molen. Zij allen erkenden als om strijd, dat men medezeggenschap moest geven aan de onderwijzers, als men het hoofd maar hoofd der school laat. Zoo staat op het oogenblik de zaak met ons amendement. Wij achten den tijd nog niet gekomen tot het doen van een voorstel voor de invoering van de republikeinsche school. Wij laten het hoofd, het hoofd der school, maar wij wenschen, dat het personeel als gelijkberechtigd aan de samenstelling van het leerplan zal medewerken. Om dat te bereiken hebben wij voorgesteld, dat het leerplan enz. zal worden ontworpen door de schoolvergadering onder de leiding van het hoofd der school. Ik hoop dat de Minister bereid zal zijn de aanneming van het amendement te bevorderen.

Voorgesteld door zeven leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Door dezelfde voorstellers is ingediend een tweede amendement op dit artikel (Stuk n°. 10, II), strekkende om aan artikel 21, lid 4, der Lager-onderwijswet 1920 toe te voegen de woorden:

„Het hoofd van den cursus stelt in overleg met de onderwijzers den rooster van lesuren vast. Burgemeester en wethouders kunnen dien in overeenstemming met den inspecteur wijzigen."

Ik geef het woord aan den heer Gerhard tot toelichting van dat amendement.

(Gerhard e. a.)

De heer **Gerhard** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan in mijn toelichting zeer kort zijn. De Minister heeft de bepaling van artikel 21 uitgebreid, door daarin met name op te nemen de roosters van de lesuren. Dat is buitengewoon onpractisch. Zooals het daar staat, is het bijna onuitvoerbaar. Waarop komt de zaak toch neer, Er moet in overeenstemming met het geheele leerplan een rooster van lesuren worden vastgesteld door burgemeester en wethouders en die moeten daarbij de inspecteurs hooren.

Dat is practisch niet doenlijk.

Wanneer er een leerplan is vastgesteld, d.w.z. een aanduiding van de grenzen van de vakken, die daar worden onderwezen, en van den inhoud van de leerstof, natuurlijk gehoord de schoolvergadering, door burgemeester en wethouders, dan is dit volkomen begrijpelijk. Deze zaak immers raakt den geheelen inhoud van het werk der school. De rooster der lesuren is een quaestie van de opperste practijk. Wanneer men wel eens te doen heeft gehad met het samenstellen van een rooster van lesuren voor een groote school, dan weet men, dat dat alleen tot stand kan worden gebracht door te beginnen, de zaak eens rustig voor zich te nemen en te zien, hoe men alle verschillende klassen naast elkaar zal passen. Er komen punten bij te pas als bijv.: de onderlinge plaatsing der lokalen, de beschikbare krachten ten aanzien van vakken, waar men wel eens de onderwijzers in laat verwisselen en de omstandigheden, waaronder de school geplaatst is en verdere uiterlijke omstandigheden. Dit zijn allemaal zaken, die volstrekt niet een zoo uitgebreid onderzoek vorderen als voor het leerplan wordt gevorderd.

Wij hebben daarom in overeenstemming met onze wijziging in het eerste amendement gezegd: „het hoofd van den cursus stelt in overleg met de onderwijzers den rooster van lesuren vast."

Wanneer die rooster van lesuren is vastgesteld, krijgen burgemeester en wethouders dien natuurlijk toegezonden en dan spreekt het vanzelf, het ligt geheel in de lijn van de wet, dat burgemeester en wethouders, daarin ook wijzigingen kunnen aanbrengen, maar het spreekt evenzoo vanzelf, dat dat in 99 van de 100 gevallen niet noodig is.

Wij hebben daarom gemeend dit voorstel te moeten doen in het belang van de school zelf en meenen, dat het verstandig zal zijn, ongeacht welke beslissing wordt genomen ten aanzien van ons eerste amendement, het tweede amendement daarbij afzonderlijk te bekijken en dit toe te voegen aan het gewijzigde artikel, zoodat hetgeen gezegd wordt over den rooster der lesuren in den eersten zin moet vervallen en daarvoor in de plaats moet worden gesteld ons amendement.

Voorgesteld door zeven leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering geschorst tot hedenavond acht uur.

VERBETERING.

In de rede van den heer Gerretson, bladz. 974, kol. 2, reg. 10 v. b., staat: „prof. de Recht"; lees: „prof. de Vreese".

AVONDVERGADERING.

(Bijeenroepingsuur 8 namiddag.)

Voorzitter: de heer Koolen.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk III (Departement van Buitenlandsche Zaken) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer van Karnebeek, Minister van Buitenlandsche Zaken, zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik nu mijn rede van Dinsdagavond zou mogen voortzetten, dan zou ik van de gelegenheid willen gebruik maken allereerst om den heeren van Rijckevorsel en Dresselhuys, die zich waardeerend en welwillend hebben uitgelaten over mijn beleid, voor hun vriendelijk woord dank te betuigen.

Ook wat de andere sprekers betreft, heb ik gemeend, ofschoon zij niet zonder critiek waren, niettemin in hun opmerkingen te kunnen onderkennen een ondertoon van welwillendheid. Tot mijn spijt heb ik dien toon niet kunnen terugvinden in de rede van den heer Gerretson, maar ik hoop, dat de opmerkingen, die ik mij veroorloven zal straks te maken, er toe kunnen bijdragen, dat de misverstanden bij hem zullen kunnen verdwijnen.

Het is mij zeer aangenaam geweest, dat met name de heeren van Rijckevorsel en Dresselhuys zijn opgekomen tegen een blaam, die in het verslag gelegd was op het korps ambtenaren, dat mij in mijn functie bijstaat. Bij het debat is men op die critiek niet teruggekomen en ik zal dat mijnerzijds ook niet doen, maar het is mij een bijzondere satisfactie de verklaringen van deze beide heeren in ontvangst te mogen nemen.

Wat nu het debat betreft, behalve eenige op zich zelf staande punten, liep het voornamelijk, als ik mag samentrekken, over de vraag, wat bedoeld werd met een zelfstandigheidspolitiek en hoe aan een politiek van dien aard uitvoering wordt gegeven.

Secundo over de vraag, in hoeverre ik voldeed aan den eisch om naar vermogen mededeelzaam te zijn over mijn beleid.

Aan die twee centra van beschouwingen konden verschillende op zich zelf staande punten worden vastgeknoopt. Nu geloof ik, dat het op mijn weg ligt en dat ik daarbij volg het gewone gebruik, wanneer ik eerst even behandel — en vermoedelijk handel ik in den geest der Kamer, wanneer ik dat in min of meer beknopten vorm doe — de punten die op zich zelf staan.

Ik ontmoet in de eerste plaats den heer van Gijn, die een opmerking heeft gemaakt over het gebruik van de Nederlandsche taal in de legaties, een opmerking, die door zijn toelichting een meer persoonlijk karakter heeft gekregen en die ik op dien grond verder onbesproken wensch te laten.

Na deze opmerking kwam hij aan de kosten, die geheven worden voor het viseeren van passen in het buitenland. De heer van Gijn maakte een opmerking, die op zich zelf niet onjuist is, toen hij er op wees, dat bij de kosten, die door de consuls worden geheven — en het zijn grootendeels honoraire consuls —, niet altijd in overeenstemming wordt gehandeld met de wet, in zooverre, dat het aantal Marken, dat staat tegenover het verschuldigde aantal guldens, niet geheel equivalent is.

(Minister van Karnebeek.)

De heer van Gijn heeft daarin niet geheel ongelijk, maar het is niet zoo gemakkelijk om met de instructies van het Departement van Buitenlandsche Zaken de Mark in haar bewegingen te volgen.

Tot nog toe was het de practijk, dat aan het einde van ieder trimester een omrekenkoers werd vastgesteld naar het gemiddelde van het verloopen trimester voor het volgend trimester.

Ik erken, dat de bewegingen van de Mark van dien aard geweest zijn, dat men dikwijls heelemaal niet uitkwam, wat een voordeel was voor de menschen, die een visum begeerden. Het voornemen bestaat om te geraken tot de vaststelling van den omrekenkoers aan het einde van elke maand naar het gemiddelde van elke maand. Heel veel meer is er niet te doen om te maken, dat de waarde overeenkomt met de Hollandsche valuta omgerekend in Marken.

Ook een andere quaestie van valuta-verhoudingen werd door dien geachten afgevaardigde ter sprake gebracht, nl. de berekening van de salarissen en de verblijfsvergoedingen van de gezanten in verband met de valuta in het land van vestiging.

De geachte afgevaardigde hield zich daarbij bezig met het probleem naar de twee kanten: het geval, dat de valuta hooger is in het land van vestiging, en het geval, dat de valuta lager is in het land van vestiging, zooals hij het uitdrukte, de hoogadellijke en de proletarische.

Ik laat die qualificatie in het midden: het blijft een geldquaestie.

Ik geloof niet, dat juist is in het betoog van den geachten spreker, dat het stijgen van de valuta de dingen goedkooper maakt. Theoretisch mag het waar zijn en het mag zich op den duur in die richting voltrekken, maar vreemden en met name vreemde gezanten merken daarvan zeer weinig en de informaties, die ik op grond van ondervindingen daarover heb mogen opdoen, wijzen er op, dat het zelden ten profijte komt van de vreemde legaties. Het is daarom volkomen natuurlijk, dat met het verschil wordt rekening gehouden in de verschillende landen bijv. in China, in verband met de stijging van den Mexicaanschen dollar. Wanneer het niet gebeurde, zou het voor de gezanten ernstige gevolgen hebben. Het is dien geachten spreker toch bekend dat, vooral als ze getrouwd zijn, de gezanten van hun salaris en hun verblijfsvergoeding alleen niet kunnen rondkomen. Zij moeten van hun eigen inkomen er aan toevoegen, dat al den nadeeligen druk van het valutaverschil ondergaat, zoodat er geen compensatie is. Wanneer de gezanten niet tegemoetgekomen werden — zooals in ieder land gebeurt —, zouden wij gedwongen zijn naarmate de verandering en de wijziging van de valuta hun heele inrichting om te zetten.

Nu is het niet zóó geregeld, dat oogenblikkelijk bij ieder valuta-verschil naar boven een vergoeding wordt gegeven; dat geschiedt eerst, als het verschil een blijvend aanzien vertoont en wanneer een verschil is bereikt, dat grooter is dan 5 pct., maar daarboven moet het in navolging van andere landen, gebeuren en ik geloof ten slotte, dat er geen andere oplossing is.

Een andere quaestie is het valutaverschil naar beneden, d. w. z. in de landen van vestiging is de valuta lager, veel lager.

Nu was bij den geachten spreker de gedachte opgekomen — wat trouwens heel natuurlijk is, want zij is ook aan het Departement opgekomen —, dat er rekening mede moest worden gehouden, dat voor een gulden oneindig veel meer Kronen, Marken, of ander geld te bekomen is dan vroeger en hij meende, dat dit tot uitdrukking behoorde te komen bij de regeling van de verblijfsvergoeding.

Dit vraagstuk vormt op het Departement reeds geruimen tijd een punt van ernstig onderzoek, een onderzoek, dat zich heeft uitgebreid tot andere landen, om te weten, welke solutie zij daaraan gegeven hebben. De zaak ligt zoo.

In den regel wordt een valutadaling gevolgd door een prijsverhooging. Het zal in het bijzonder bij den geachten afgevaardigde niet onbekend zijn, dat in landen, waar de valuta aanzienlijk is gedaald, het leven en met name het leven voor vreemdelingen zeker niet goedkooper is geworden

(Minister van Karnebeek.)

dan onder normale omstandigheden. Zoo is het in Parijs, in Brussel en men zegt, volgens de inlichtingen, welke ik gekregen heb, dat zich hetzelfde, mirabile dictu, ook in Weenen doet gevoelen. Met andere woorden, wanneer de Staat jaarlijks vaststelde een lagere verblijfsvergoeding, zou men den gezanten en den anderen vertegenwoordigers, dus ook den consuls, niet geven het hun toekomende.

Intusschen heeft het Departement, ten einde zooveel mogelijk aan de eischen van juiste verhoudingen te voldoen, de vraag onder de oogen gezien, of het niet het beste ware, na te gaan, of niet voor sommige posten, met behoud van het normale bedrag van de bedrijfsvergoeding, bij de uitbetaling tijdelijk periodiek, om de 3 maanden bij voorbeeld, een reductie zou kunnen worden toegepast, zonder aan de billijkheid te kort te doen. Ik heb daarop gezinspeeld in de Memorie van Antwoord; op het oogenblik wordt daaromtrent advies ingewonnen; wanneer dit zal zijn ingekomen, zal ik nader in staat zijn, te zien, of dit denkbeeld eenige oplossing kan brengen. Ik erken volmondig met den geachten afgevaardigde, dat het niet noodig is, ook al zijn de salarissen niet aan den hoogen kant, dat abnormaal geprofiteerd zou worden van het valuta-verschil, maar aan den anderen kant mag het niet zoodanig zijn, dat onder den schijn van correctheid een groote onrechtvaardigheid zou worden in het leven geroepen tegenover de vertegenwoordigers.

De heer Snoeck Henkemans heeft ter sprake gebracht de moeilijkheid, waarin verkeeren de houders van Duitsche levensverzekeringmaatschappijen. De heer Snoeck Henkemans heeft gereleveerd, wat staat in de Memorie van Antwoord dienaangaande, en ik zal dit dus niet herhalen. De vraag, of onze wet niet anders ingericht had moeten zijn, staat niet ter beoordeeling en beslissing van het Departement van Buitenlandsche Zaken, maar de vraag, welke de geachte afgevaardigde mij gedaan heeft, sloeg op de laatste alinea van den passus in de Memorie van Antwoord, waarin staat:

> ,,Het overleg, door ondergeteekende met zijn ambtgenooten gepleegd, heeft echter geleid tot de slotsom, dat financieele medewerking ten deze door de Regeering niet kan worden verleend.''

Nu heeft de geachte afgevaardigde gevraagd, wat daarmede bedoeld wordt. Er werd mede bedoeld, dat financieele medewerking uit de schatkist niet kan worden verleend. De geachte afgevaardigde, vindingrijk als hij is, heeft toen gedacht: kan het niet in verband gebracht worden met het Duitsche krediet? Ik ben niet in de gelegenheid aan mijn Departement het administratief beheer van het krediet na te gaan, zoodat ik nu reeds een positief of negatief antwoord aan den geachten afgevaardigde zou kunnen geven, maar ik ben wel bereid, het denkbeeld over te brengen. Intusschen moet ik tot mijn leedwezen den geachten afgevaardigde niet onkundig laten van het feit, dat volgens een bericht, dat is ingekomen, volgens hetwelk te verwachten is, dat de Zwitsersche regeling — vermoedelijk had de geachte afgevaardigde deze min of meer op het oog, althans voor den geest — door de geallieerde garantiecommissie van de Commission des Réparations waarschijnlijk niet zal worden toegelaten, waardoor die modus feitelijk komt te vervallen.

Het zal intusschen den geachten afgevaardigde niet onbekend zijn, dat het Departement van Buitenlandsche Zaken, wat betreft aan de polishouders te geven steun, niet in gebreke is en dat het mogelijk geschiedt om de onderhandelingen, die thans gaande zijn, zooveel mogelijk tot hun recht te laten komen.

De heer van de Bilt heeft eenige punten in herinnering gebracht, die hij verleden jaar ter sprake gebracht heeft en waarvan hij thans heeft medegedeeld, dat de behandeling en regeling er van op den goeden weg waren. Ik heb dit met voldoening vernomen.

Het laatste punt, dat deze geachte afgevaardigde aansneed was een dubbel schoolgeld, dat geheven zou worden in Duitschland van Hollandsche kinderen. Die vraag zal ik gaarne in onderzoek nemen. Ik kan er op het oogenblik geen mededeeling over doen en ik weet ook niet, of er wat aan te doen zal zijn.

Daarna kwam de heer Fleskens, die mij — waarvoor mijn dank — van te voren mededeeling had gedaan van zijn voornemen om eenige vragen te stellen over het Duitsche krediet, een zaak die niet in de stukken behandeld was.

Het Duitsch krediet wordt, ook al valt het onder drie Departementen, wat het financieel-technische betreft beheerd en gecontroleerd door het Departement van Financiën. Ik zal op het oogenblik op de beteekenis van dat krediet niet ingaan, omdat het niet alleen zaak van mijn Departement is, maar men herinnert zich, dat het indertijd tot stand kwam in de overtuiging, dat het ook een Nederlandsch belang was, dat de koopkracht van het groote Duitsche achterland zooveel mogelijk werd in stand gehouden. Het is duidelijk, dat sedert dien tegenwerkende omstandigheden op den voorgrond getreden zijn, welke het nuttig effect van de andere consideratiën geheel of ten deele verminderden. Ik ben niet in de gelegenheid geweest om mij rekenschap te geven van de werking dier nieuwe en tegenwerkende oorzaken. De beoordeeling daarvan ligt bij den Minister van Financiën, maar wanneer mij de vraag gesteld wordt, in hoeverre daaraan zou zijn te gemoet te komen door wijzigingen in het verdrag, dan mag ik er wel de aandacht op vestigen, dat het dan ook zou gelden de wijziging van een verdrag, d. w. z. een zaak, waarover twee partijen het eens zouden moeten worden en dat — dit zal de heer Fleskens mij vermoedelijk wel toegeven — ten aanzien van verdragen het uitgangspunt moet zijn loyaliteit tegenover de gemaakte afspraak. Hetgeen de heer Fleskens heeft opgemerkt, zal intusschen ook aan de andere betrokken Ministers niet ontgaan en men zal zien, in hoeverre daarmede rekening is te houden.

Wat betreft de meer concrete vraag, die hij over de bevoegdheden heeft gedaan, veroorloof ik mij het volgende mede te deelen.

Het gaat over den Regeeringscommissaris. Deze heeft tot taak de uitoefening van de contrôle op het rekenplichtig beheer van de kredieten en de boeking van de garanties en hij heeft het recht om in overleg met den Duitschen Regeeringscommissaris zich van de aanwezigheid en het beheer van de garanties te overtuigen. De Nederlandsche Regeeringscommissaris heeft geen medezeggenschap in het verleenen van de kredieten, maar wel het recht van veto, door hem uit te spreken, indien het Treuhandgesellschaft een krediet zou verleenen niet in overeenstemming met de beginselen, die in de overeenkomst zijn neergelegd. Daarop komt neer de functie wat betreft de bevoegdheid van den Regeeringscommissaris.

Wat betreft de andere vraag: van de door de Treuhandgesellschaft geweigerde kredieten behoeft geen mededeeling aan de Nederlandsche Regeering te worden gedaan.

Ten slotte deed de heer Fleskens een vraag naar den stand van de onderhandelingen, die gaande zijn met betrekking tot de menschen, die slachtoffer zijn geweest van de ramp van Leuven.

Ik heb gelegenheid gehad verleden jaar bij de behandeling van de begrooting min of meer uitvoerig mede te deelen wat dienaangaande door het Departement is gedaan. Ik heb toen gesproken van de Reichsentschädigungscommission, die elk van die zaken op zich zelf onderzocht en die in Duitschland de bevoegde macht is om te handelen, en ook van het gemis van voldoening in verschillende kringen over de beslissingen van die commission, ook wat betreft de valuta, waarin die zaken worden uitgekeerd. Het denkbeeld is toen opgekomen bij het Departement van Buitenlandsche Zaken om de quaestie-Leuven te behandelen niet aan de hand van iedere claim, maar te trachten een compromis te verkrijgen in den vorm van een lump sum. De onderhandelingen zijn op dit oogenblik loopende. Eenige voldoening, die gunstige vooruitzichten zou bieden, heeft het Departement nog niet kunnen krijgen. Intusschen blijft aan het Departement de aandacht op de zaak gevestigd.

Dit zijn de meer op zich zelf staande punten, die in het debat naar voren zijn gekomen en ten aanzien waarvan ik

(Minister van Karnebeek.)

kan volstaan met de opmerkingen en inlichtingen, die ik zoo juist heb gegeven.

De punten van meer algemeenen aard ratacheeren zich in de eerste plaats aan de quaestie van de zelfstandigheidspolitiek. Ik heb dat woord in de Memorie van Antwoord gebruikt en ik dacht wel, dat het eenige aandacht zou trekken. Intusschen, ik geloof, dat dat woord in sommige opzichten niet juist verstaan is. Het is niet mijn bedoeling geweest — de heer Dresselhuys heeft gemeend dat te kunnen afleiden uit de woorden „de te voeren politiek" — om daarmede te verkondigen, dat van nu af aan een andere politiek zou worden gevoerd, maar ik heb willen zeggen, dat de Nederlandsche politiek, de politiek, door Nederland te voeren en gevoerd, beter tot uitdrukking wordt gebracht door het woord „zelfstandigheidspolitiek" dan door het woord „neutraliteitspolitiek". Niet, omdat met „zelfstandigheid" iets zou worden bedoeld, dat de neutraliteit niet omvatte, maar omdat het eene begrip beter beantwoordde aan het postulaat van den grondslag van onze internationale politieke positie dan het andere. Ik geloof, dat op dat postulaat beter gereageerd wordt door het woord „zelfstandigheid" dan door het woord „neutraliteit".

Ik zou dit nog met een enkel woord willen toelichten. De heer Dresselhuys stelt de zaak aldus: ik kan mij een zelfstandigheid voorstellen, die niet beantwoordt aan de eischen der neutraliteit. Hij zegt:

> „Men kan zelfstandig zijn en — ik beschuldig daarvan natuurlijk dezen Minister niet — men kan tevens zijn verwoed militarist; men kan zelfstandig zijn en ook neiging hebben, ter wille van de zelfstandigheid, zijn politiek te richten naar zekere groep, die op dit oogenblik de machthebbende is op de wereld."

Ziet, op dit punt zouden onze wegen uiteenloopen, want met het begrip „zelfstandigheid", waaraan ik de voorkeur heb gegeven, heb ik juist willen uitdrukken, dat dit laatste niet in de Nederlandsche lijn ligt. Het zij mij vergund dat met een enkel woord te adstrueeren.

De Nederlandsche internationale politiek wordt door mij op deze wijze gezien, dat zij in haar fundament terug te voeren is tot de geografische gesteldheid, tot de geografische ligging van Nederland. Van een woord, dat aan Napoleon wordt toegeschreven — ik durf er niet voor instaan, dat het van hem is —: „zeg mij waar een land ligt en ik zal u zijn geschiedenis vertellen", is veel waar. De ligging van ons land brengt mee, dat wij voor het evenwicht in Europa geen onverschillige factor zijn en dat wij ter wille van het evenwicht en van de politieke rust, de roeping hebben ons zelf te willen zijn en te blijven.

Dat strookt niet alleen met het belang van Nederland, naar mijn overtuiging, maar ook met het belang van de machten die ons omringen, omdat het niet in het belang is van een van die machten, wanneer de invloed van een der andere machten overwegend zou worden hier te lande. Alleen zuiver Nederlandsche invloed mag hier gelden. Die politiek, die ik zou willen kenmerken meer als een zelfstandigheidspolitiek dan als een zuivere neutraliteitspolitiek, omdat er nog wat meer in zit dan in neutraliteit alleen, zonder dat de neutraliteitsgedachte er door wordt uitgesloten, brengt natuurlijk in de eerste plaats mede, dat wij een zekeren afstand houden, maar aan den anderen kant — en dat vind ik het gelukkige en heilzame er van — dat zij geschikt is ons internationaal vertrouwen te doen toevloeien. Immers, degenen die met ons te maken hebben, weten, dat zij ook alleen te maken hebben met ons, en ik geloof dat wij na den afloop van den oorlog, toen het aspect voor ons zoo gunstig niet was, juist door de toepassing van die zelfstandigheidsidee in de politiek bereikt hebben, dat het vertrouwen, zooals ik in de Memorie van Antwoord heb gezegd, wederom in ruime mate naar ons is gaan toevloeien en wij op het oogenblik de vruchten daarveer van plukken.

Ik heb het vertrouwen, dat ik door deze uiteenzetting bij den heer Dresselhuys heb weggenomen de vrees, dat de neutraliteit was verdwenen, en dat aan den anderen kant door het begrip zelfstandigheid, elementen werden binnengeleid in onze buitenlandsche politiek, die er naar mijn overtuiging niet in hooren.

Nu was het bezwaar van den heer Dresselhuys nog minder, dat hij zich niet met de qualificatie kon vereenigen, als wel dat hij, zich stellende op het standpunt van die qualificatie, aanleiding meende te hebben om te vragen: wat doet gij nu met die zelfstandigheidsgedachte op het gebied van den vrede; ik vind daarover niets in uw Memorie van Antwoord en op het gebied van den vrede mag die idee in de politiek toch ook wel tot uitdrukking komen. Ik geloof, dat de heer Dresselhuys hier niet nauwkeurig gelezen heeft. Ik heb mij in mijn Memorie van Antwoord bij het uiteenzetten van deze gedachte, waarover men wel een verhandeling zou kunnen schrijven, beperkt, maar ik heb dit gezegd:

> „En zonder in het minst aan vriendschappelijke betrekkingen met andere Staten in den weg te staan, is een op dit beginsel gebouwd beleid zelfs geschikt om ons in de Statensamenleving het vertrouwen te doen toevloeien, dat uitgaat van het buiten onze grenzen terugkeerende besef, dat Nederland geen ander verlangen heeft dan zich zelf te zijn, zijn eigen bestemming te verwezenlijken en algemeen menschelijke doeleinden te dienen."

Met die laatste enkele woorden, die ik wel meer heb gebruikt in dit verband, heb ik willen karakteriseeren de omstandigheid, dat het naar mijn overtuiging ook ligt binnen het bestek van de Nederlandsche politiek om de vredesidee te bevorderen.

Nu zegt de heer Dresselhuys: maar ik mis toch bij u den gloed, waarnaar hij altijd uitziet wanneer er sprake is van den Volkenbond; had daarvan niet moeten blijken in de Memorie van Antwoord? Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het niet noodig geacht om opnieuw in de Memorie van Antwoord te getuigen, hoe ik sta tegenover den Volkenbond.

Ik erken — en ik denk hierbij aan de woorden, gesproken door den heer Vliegen — dat het nuttig kan zijn, in een toestand als waarin op het oogenblik de wereld verkeert, om algemeene menschelijke desiderata luid te laten klinken onder de menschen en onder de Staten. Maar men vergete niet, dat de Volkenbond is een politieke organisatie, waarin het niet alleeen gaat om de wenschelijkheden, maar ook om de mogelijkheden. En men moet ook niet vergeten, dat, wat men den Volkenbond vooral moet besparen, zijn échecs, omdat de Volkenbond door een échec zoo ver zou kunnen worden achteruitgezet, dat het moeilijk zou zijn om het ondervonden verlies in te halen. Aangezien de Volkenbond juist is en moet worden de afspiegeling van hetgeen in de verschillende landen wordt gevoeld en gedacht, is het echter goed, dat om den Volkenbond heen het verlangen naar vrede en naar het herstel van vertrouwen krachtig tot uitdrukking worden gebracht.

Wat nu mijn persoonlijke opvatting betreft, ik heb daarvan blijk gegeven in een uitvoerige inleiding op het rapport over de eerste vergadering van de Assemblée. In dat stuk heb ik omstandig en doordrongen van den ernst der materie uiteengezet, hoe die nieuwe instelling door mij werd verstaan en begrepen en ook, hoe zij naar mijn overtuiging moest worden behandeld om te komen tot een ontwikkeling, waardoor zij op den duur zou kunnen worden het middelpunt van de internationale politiek in de wereld. Van hetgeen ik daarin heb gezegd, neem ik niets terug. Ik heb een tweede maal de gelegenheid gehad om te zeggen, hoe ik over den Volkenbond dacht, toen ik zelf als voorzitter van de Assemblée van de vergadering afscheid nam. Ik geloof, dat de heer Dresselhuys ten aanzien van mijn gevoelen tegenover den Volkenbond gerust kan zijn. Hij kan dat ook zijn ten aanzien van degenen, die in den Volkenbond namens Nederland werken.

Ja maar, zal de heer Dresselhuys zeggen en anderen zullen het denken, en dan de speech van den heer Loudon! Twijfel is uitgesproken, of de z.g. Volkenbondsgedachte door die speech wel tot uitdrukking is gebracht, of met die Volkenbondsgedachte die speech wel te rijmen is. Laat ik

(**Minister van Karnebeek.**)

nog, in aansluiting aan hetgeen ik daarover heb gezegd in de Memorie van Antwoord, het volgende zeggen.

Beide geachte sprekers zullen waarschijnlijk den heer Loudon er niet van verdenken, dat hij den Volkenbond in zijn ontwikkeling niet zou willen bevorderen. Toen hij sprak, was er een tendenz in zekeren kring om de quaestie van het herstel en de daarmede samenhangende quaestie van de intergeallieerde schulden ter sprake te brengen. Er was echter ook verzet, er was kans op conflict en in de gegeven omstandigheden was het evenmin uitgesloten, dat er verder van de tendenz niets zou blijken. Toen heeft de heer Loudon aanleiding gevonden om, aangezien deze ernstige dingen toch niet geheel onbesproken konden blijven, wat er verder ook van mocht komen, die problemen in herinnering te brengen en de Mogendhelen, die er voor verantwoordelijk zijn, hun verantwoordelijkheid voor oogen te houden. Men heeft er zich over verwonderd, dat hij dit gedaan heeft in die woorden, maar in Genève is die verwondering niet gewekt. Men heeft daar niet geconstateerd de kilte, waarvan de heer Dresselhuys sprak. Het is voor ons niet zoo gemakkelijk, ons te verplaatsen in de atmosfeer en den toestand eener vergadering, waarin wij niet tegenwoordig zijn geweest. Maar wijkt hetgeen de heer Loudon heeft gezegd zooveel af van hetgeen een ander vriend van den Volkenbond, ik bedoel den heer Motta, één of twee dagen te voren had gezegd. Ik zal het voorlezen:

,,Certes, messieurs, les traités de paix sont une chose et la Société des Nations en est une autre. J'ai eu l'honneur, moi-même, étant monté à cette tribune en l'année 1920, lors de la première Assemblée, de tâcher, dans la mesure de mes faibles forces, de définir les points de vue qui les séparent. J'ai tenu alors, parce qu'il me semblait que cela était nécessaire, à faire les distinctions indispensables. Je suis bien d'avis que le problème des réparations et celui des dettes intergouvernementales doivent être résolus et réglés en dehors de nous."

Het is mij niet bekend, dat de heer Motta over deze opvatting is lastig gevallen. Bij de beoordeeling van dit standpunt moge ik in herinnering brengen hoe, toen indertijd in deze vergadering de toetreding tot den Bond aan de orde was, van meer dan één zijde, en zeer duidelijk werd dit tot uitdrukking gebracht door den heer Troelstra, de gedachte vertolkt werd, dat er voor gezorgd moest worden, dat de Volkenbond niet gespannen werd voor de vredesverdragen, dat hij niet gespannen werd voor de zaken van den oorlog. Ongetwijfeld is voor die gedachte een grond aanwezig. Het is toch wel bekend, dat niet iedere bemoeiing van den Volkenbond met de zaken die de vredesverdragen raken, de landen, die er niet in zijn, er dichter bij heeft gebracht. Nu heeft men gewezen op de motie, welke door de Assemblée is aangenomen geworden in zake het vraagstuk B der vergoeding, maar kan de heer Dresselhuys zich op die motie beroepen? Er is een resolutie aangenomen, waarin gesproken werd over de reparaties, over de intergeallieerde schulden en over het nut van de regeling daarvan in verband met de algemeene reconstructie, maar daaraan is toegevoegd geworden, als gevolg van de houding van tal van andere Staten, deze alinea:

,,L'assemblée émet le voeu que le Conseil donne à tous les efforts faits dans ce sens par les gouvernements intéressés une attention constante, étant entendu qu'il ne peut apporter à la solution de ces problèmes une contribution utile sans que ces gouvernements lui en fassent la demande."

Dat wil dus zeggen: de Volkenbond moet daar niet aan komen vóór wij het vragen.

Mijnheer de Voorzitter! Het is uiterst moeilijk over dit probleem een oordeel uit te spreken. Van één ding ben ik wel overtuigd: wanneer de omstandigheden er rijp voor worden en men komt bij den Volkenbond, dat dan de Volkenbond niet mag weigeren het probleem aan te vatten en dan ook moet zorgen, dat dit probleem geregeld wordt op een zoodanige wijze, dat het herstel er door wordt bevorderd. Maar, of men het zou kunnen forceeren, wanneer er tegenstand is in een milieu, dat alleen met eenstemmigheid kan werken, dat geloof ik niet.

Ik heb er prijs op gesteld, dit nog te releveeren, omdat ik geloof, dat hier te lande, in onderscheiding van de indrukken, die te Genève zelf zijn gewekt, op de rede van den heer Loudon een licht is komen te vallen, dat zeker niet in overeenstemming is met zijn bedoeling. Hij zou zeker de laatste man zijn, om, wanneer ten slotte op den Volkenbond een beroep werd gedaan, zich daartegen te verzetten of daartegen eenige stemming te maken.

De heer Vliegen heeft in zijn rede gezegd: wat ik graag bij Buitenlandsche Zaken zou zien, is, juist op internationaal gebied, wat meer durf. Het wordt wel eens meer gezegd, zei hij, dat de Nederlandsche delegatie misschien iets meer de kat de bel zou kunnen aanbinden. Dat is zoo. Mijnheer de Voorzitter; ik heb telkens op congressen kunnen constateeren, dat de een graag heeft, dat de ander begint, maar ik geloof niet, dat men kan zeggen, dat het dengenen, die Nederland vertegenwoordigen op buitenlandsche conferenties, ontbreekt aan durf en aan zelfstandigheid. Ik zou daarvan veel voorbeelden kunnen opnoemen. Ik zou kunnen teruggaan tot de laatste Assemblée en kunnen verwijzen naar het oogenblik, toen beslist moest worden over het belangrijke vraagstuk, hoe de Conseil zou worden geconstitueerd. Toen stond Nederland geheel alleen, niet in overtuiging, maar in de daad. Ik zou ook kunnen spreken over de houding, door Nederland aangenomen met betrekking tot het vraagstuk van de ontwapening, dat men nu den kant wil uitsturen van de garantieverdragen op militairen voet. Te zijner tijd zal de Regeering, hoop ik, gelegenheid hebben om omtrent dat vraagstuk nader van haar opvatting te doen blijken. Het is een hoogst belangrijke wending, die gekomen is in het vraagstuk van de beperking van bewapening in den boezem van den Volkenbond. Ik zal er op het oogenblik niet te diep op ingaan, maar het is naar mijn voorloopige meening, zeer de vraag, niet alleen of dat stelsel te vereenigen is met de eischen van onze zelfstandigheidspolitiek, maar ook of het voor een land als Nederland, dat in een garantieblok niet de machtigste zou zijn, wel zou leiden op den duur tot een zoodanige regeling van de bewapening, als door het Nederlandsche volk gevraagd en gewenscht wordt. Wanneer ik dit even releveer, ofschoon er in de stukken niet over gesproken is, doe ik dat, omdat ik hoop, dat dit vraagstuk de aandacht zal trekken van de Kamer en van het Nederlandsche volk. Want nu men het vraagstuk van de beperking der bewapening dien kant uit wil drijven, kan ook het odium komen te liggen op dengeen, die tegenhoudt, dat het zich dien kant uit verder ontwikkelt en het misschien daardoor laat vastloopen. Ik hoop, dat binnen eenigen tijd zal ingezonden kunnen worden het verslag van de Nederlandsche delegatie ter derde Assemblée, waarin de Kamer de noodige stof zal vinden om zich van deze quaesties een denkbeeld te vormen. De Regeering is in afwachting daarvan nog niet aan de overweging van dit vraagstuk toe.

Maar afgescheiden van dit punt, wat betreft den durf waarover de heer Vliegen sprak, en om ons nu te beperken tot de quaestie van het herstel, zou ik nog de volgende herinnering willen oproepen.

Daar was bijeengeroepen een groote conferentie, de conferentie van Genua, die zich speciaal zou bezighouden met de vragen van het herstel. Alles wat aan bekwaamheid in Europa te vinden was op het gebied van economie en dergelijke dingen was daar tegenwoordig, en die deskundige personen hebben er naar gestreefd, om binnen de grenzen, die hun waren toegemeten, formules neer te leggen, die eventueel voor de Staten en Regeeringen van nut konden zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Men voelde evenwel, dat die vraagstukken nog van andere dingen afhingen dan hetgeen gelegen was binnen de grenzen van de competentie van deze conferentie, en dat de economische omstandigheden, waaronder Europa op het oogenblik gebukt gaat, niet alleen het gevolg zijn van de miskenning van zekere economische regelen, maar juist van de rampzalige quaestie de

36ste VERGADERING. — 14 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk III (Dep. van Buitenl. Zaken) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister **van Karnebeek.**)

vergoedingen en de intergeallieerde schulden. Maar daarover mocht niet worden gesproken. Toch heeft de Nederlandsche delegatie dat gedaan en wanneer men nu spreekt van een kilte, die zich doet gevoelen na een speech, dan was het wel die kilte, die zich voordeed na de speech van dengene, die Nederland vertegenwoordigde te Genua en daarop de aandacht vestigde.

Nederland heeft het gedaan, en misschien heeft het ook wel eenige vruchten afgeworpen.

Mijnheer de Voorzitter! Voordat ik afstap van het vraagstuk der zelfstandigheid ontmoet ik nog den heer van Ravesteijn, die, zooals dat meer gebruikelijk is bij hem, sprekende, een beeld heeft geschetst van den toestand, zooals hij dien ziet.

Wanneer de heer van Ravesteijn dat doet, dan weet hij inderdaad, dat moet ik toegeven, wel lijnen te trekken, maar die plegen dan, ongelukkig, op zulke onverwachte punten uit te loopen.

De heer van Ravesteijn zegt: gij spreekt van zelfstandigheid, maar zelfstandigheid, als ik het woord mag gebruiken, Mijnheer de Voorzitter, het is niet erg parlementair, is larie!

Wat geldt er? Macht. Er kan alleen sprake zijn van machtige Staten. De heer van Ravesteijn spreekt met een zekere vereering, ik zou haast zeggen met een welgevallen van onmetelijke Staten, die gaan van Polen tot Kamchatka, van kolossen en dergelijke. Hij meent, dat er voor Nederland niets anders is overgebleven dan aan te leunen tegen een van die kolossen en hij zegt: dat kan alleen geschieden ten aanzien van Engeland.

Wat is dat voor een theorie, dat geloof in macht, dat deze geachte afgevaardigde uitspreekt?

Het is een theorie, die in de eerste plaats leidt tot de conclusies, waartoe eergisteren de heer Vliegen gekomen is, wanneer men ten minste niet staat op een absoluut anationaal standpunt, d. w. z. tot de conclusie, dat het moet leiden tot een zoo sterk mogelijke opvoering van de bewapening.

Ik laat dit echter nog in het midden, mijn groote bezwaar is, dat die machtstheorie eigenlijk inhoudt een negatie van het recht als grondslag eener internationale staatkundige ordening en juist daarom verbaas ik mij over deze theorie in den mond van den geachten spreker, omdat zij in haar wezen, naar mijn overtuiging, zoo ondemocratisch is.

Maar zelfs wanneer ik mij stelde op het standpunt van den heer van Ravesteijn, en inderdaad de wereld bekijk door het prisma van de machtsidee, dan nog zou voor ons land zijn opvatting niet opgaan, omdat juist, gelet op onze geografische ligging, bij de machtstegenstellingen in de zelfstandigheidspolitiek van Nederland een waarborg is te vinden voor onze onafhankelijkheid in de toekomst.

Ik kom nu tot den heer Gerretson, die zijn beklag weer over mij heeft gedaan en gezegd heeft: dezelfde geheimzinnigheid als verleden jaar.

Mijn antwoord is geweest: wilt u preciseeren. Het antwoord daarop van den heer Gerretson was: dat kan ik niet, want ik weet niets. En dan antwoord ik den heer Gerretson dat het bewijs, dat men niet geheimzinnig is, een probatio diabolica is.

Weet de heer Gerretson niets? Heeft hij wel het recht zich te stellen op dat standpunt? De heer Gerretson illustreert het op deze wijze. Ik citeer:

> „Maar breede lijnen en een open perspectief in de mededeelingen, die de Minister nu en dan doet, zijn zoek. Welke rol denkt Nederland te spelen bij de reconstructie van Europa? Wat is het Nederlandsche standpunt in het Stille Zuidzeevraagstuk?
>
> Welke partij kiest Nederland in de ontwikkeling van den Volkenbond?
>
> Hoe is de verhouding tot België?
>
> De vragen liggen voor het grijpen; een principieel debat kunnen wij zelfs niet voeren, want de principieele lijn is nooit aangegeven."

Mijnheer de Voorzitter! Is de principieele lijn niet aangegeven? De laatste Memorie van Antwoord geeft er nog het bewijs van en diezelfde gedachten, die in de laatste Memorie van Antwoord zijn geformuleerd op scherpe manier, waren reeds in de daaraan voorafgegane Memorie van Antwoord van verleden jaar aangegeven.

En er is dan ook een debat gevoerd over de beginselen, die ten grondslag moeten liggen aan de Nederlandsche buitenlandsche politiek.

Maar afgescheiden van het beklag van den heer Gerretson over het ontbreken van principieele aanknoopingspunten, is het juist, dat hij kan vragen als naar het onbekende, naar de rol die Nederland te spelen zou hebben bij de reconstructie van Europa?

Nederland werd bij dit vraagstuk betrokken in verband met de conferentie van Genua. Voordat er naar Genua werd gegaan, is er hier in de Kamer een debat geweest, waarbij ik gelegenheid heb gehad, om voor zoover dit op dat oogenblik mogelijk was, het standpunt der Regeering uiteen te zetten.

Ik herinner mij niet, dat de heer Gerretson aan dat debat heeft deelgenomen, maar het betrof het reconstructievraagstuk dat te Genua aan de orde zou komen.

Onlangs is een uitvoerige publicatie verschenen van Buitenlandsche Zaken over de conferentie van Genua, met een commentaar als wegwijzer en waarin uitdrukkelijk werd aangegeven wat door de Nederlandsche delegatie in haar verschillende geledingen daar is gedaan.

Kan men nu zeggen: zie, dat is nu een van de punten waarover altijd gezwegen wordt?

Wat is het Nederlandsche standpunt in het Stille-Zuidzeevraagstuk? Maar ook daarover is gesproken; verleden jaar heb ik hier een uitvoerige verklaring afgelegd niet alleen bij gelegenheid van de Vlootwet, maar ook bij de behandeling van de begrooting, naar aanleiding van de conferentie van Washington. Ik heb toen uiteengezet hoe naar mijn meening die vraagstukken wat ons betreft moesten worden verstaan. Is de heer Gerretson dat vergeten?

Dan de houding van Nederland in den Volkenbond.

Ik heb al verwezen naar de inlichtingen en verslagen, die wij daarover uitbrengen. Is er één land, dat daarover meer publiceert? En ten slotte wat de verhouding tot België aangaat, wanneer men naast elkaar legt en bij elkander optelt al hetgeen ik daarover heb medegedeeld, dan kan men toch niet zeggen, dat men daarvan onkundig is.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Gerretson erkent, dat er bij het Departement van Buitenlandsche Zaken een zekere discretie noodig is. Het is niet anders te doen. Ik zou echter willen, dat de heer Gerretson er ook toe kon komen te erkennen, dat van mijn zijde, met inachtneming van de discretie, het mogelijke wordt gedaan om zooveel mogelijk bekendheid te geven aan hetgeen er geschiedt.

Het zou mij aangenaam zijn, wanneer zijn oordeel, dat ik bijna voel als een vooroordeel, kon verdwijnen. Ik hoop, dat èn de opmerkingen, die in deze Memorie van Antwoord staan, èn de opmerkingen, die ik vanavond heb gemaakt, er toe kunnen bijdragen in die opvatting wijziging te brengen. Het komt mij voor, dat hij niet altijd billijk tegenover mij is.

Nu zegt de heer Vliegen: ja, ik begrijp wel, dat er een zekere discretie noodig is, maar men moet niet te bang zijn iets te zeggen, dat beter achterwege had kunnen blijven; er wordt wel eens meer wat gezegd, dat achteraf verkeerd is.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, maar ik heb het gevoel, dat, wanneer zulks gebeurt, ik het ben, die het moet herstellen; dat ik eenigszins ben de reserve, die juist moet zorgen, dat de zaak weer in het goede spoor komt. Ik kan mij zijn luxe niet veroorloven.

In dit verband kom ik op een zaak, die den heer Gerretson meer zal interesseeren, nl. de quaestie-Tack, die hij heeft aangehaald als een staaltje van de geheimzinnigheid van den Minister van Buitenlandsche Zaken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan dit standpunt van den heer Gerretson niet aanvaarden.

Laat ik zeggen, waarom ik dat niet kan doen.

Wanneer een Departement overleg opent met een ander Departement en daaraan advies vraagt, is dat een aangelegenheid van internen aard, die constitutioneel niet naar

(Minister van Karnebeek.)

buiten kan werken. Ik constateer, dat ik zelf mij nog niet te verantwoorden heb gehad over deze aangelegenheid en dat de formule, waarover de heer Gerretson zich beklaagd heeft uit een oogpunt van geheimzinnigheid, de zoogenaamde Staatkundige redenen, niet van mijn Departement afkomstig is.

Ik stel er prijs op dit te constateeren.

Ik zeg daarmede niet, dat die qualificatie niet juist is, want ik ben van plan op deze zaak dieper in te gaan. Ik stel er prijs op dit voorop te stellen, omdat het uitgangspunten zijn, die naar mijn meening juist zijn en in het oog gehouden moeten worden. Men zou evengoed kunnen vragen naar wat in den Ministerraad gebeurt.

Welnu, mijn heeren, ik wil mij niet verschuilen, nu er zulk een aandrang op mij wordt uitgeoefend, achter een collega of achter formeele gronden.

Ik wil intusschen geen precedent scheppen, dat naar mijn meening constitutioneel niet goed vol te houden is, maar ik zou in de gegeven omstandigheden wel willen vertellen, wat mijn advies is geweest, ten einde de noodige helderheid te brengen in deze quaestie.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, het Departement van Buitenlandsche Zaken is geraadpleegd geworden door het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, en het Departement van Buitenlandsche Zaken heeft aan het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen laten weten, dat het niet wenschelijk scheen aan het verzoek in zake de vergunning gevolg te geven.

Nu zal ik zeggen, welke overweging daarbij voor mij heeft gegolden.

Daarbij gold deze overweging, dat, afgezien van hetgeen Regeeringen in de verzorging van de onderlinge verhouding tusschen de Staten tegenover elkaar hebben in acht te nemen, ik de overtuiging had, dat, wanneer de benoeming van dezen persoon, gelet op zijn antecedenten, door de Regeering werd bevorderd, daarmede niet alleen zou worden gespeeld in de kaart van degenen, die er op uit zijn, verwijdering tusschen België en Nederland gaande te houden, maar dat daarmede ook zou worden bemoeilijkt de arbeid van die stroomingen en kringen, die er naar streven om tusschen beide landen het vertrouwen weer te herstellen.

Men kan over die opvatting denken zooals men wil, maar zij is de mijne, en ik heb het mijn plicht geacht, om op dien grond den Minister van Onderwijs te laten weten, dat het mij voorkwam, dat het niet wenschelijk was, de benoeming van Regeeringswege indirect te sanctionneeren. Ik heb verder op de zaak geen invloed uitgeoefend. De heer Gerretson spreekt over wetstoepassing. Dit is mijn zaak niet; daar ben ik buiten gebleven; ik heb er niet mede te maken gehad. Maar wel is mij gevraagd mijn oordeel over de opportuniteit. Ik heb dit nu medegedeeld en ik veroorloof mij die overweging in de aandacht van de Kamer aan te bevelen.

Nu heeft de heer Gerretson — en dit heeft mij leed gedaan — gesproken in dit verband over vasaliteit. Dit heeft mij leed gedaan, omdat hij kon verwachten, dat van vasaliteit geen sprake kon zijn. Het komt mij voor, dat dit woord in de verhouding tusschen België en Nederland is misplaatst en het gebruik er van geen goed kan doen, wanneer wij die verhouding bespreken.

Mijnheer de Voorzitter! Om nu over te gaan tot België, waaromtrent een paar heeren — de heeren Dresselhuys en Vliegen — hebben gesproken (de rede van den heer Gerretson laat ik verder voor zijn rekening), zou ik dit willen opmerken, dat ik dienaangaande niet heel veel heb toe te voegen aan hetgeen ik in de Memorie van Antwoord heb geschreven. Daar staat, dat de Belgische Regeering met betrekking tot de Wielingen haar houding nog zal moeten bepalen en dat daarna de Nederlandsche Regeering zal kunnen nagaan, wat haar verder te doen staat.

Ik sprak zoo even, in verband met de quaestie van den heer Tack, over het herstel van vertrouwen tusschen beide landen. Ook tusschen België en ons moet het vertrouwen terugkeeren. De Belgische quaestie is niet alleen een quaestie van tractaten, maar ook van verbroken vertrouwen en behalve menschenhand en menschengeest moet ook de tijd daaraan zijn werkzaamheid verrichten. Ik persoonlijk heb met satisfactie kunnen constateeren en daaraan uitdrukking kunnen geven, dat de verhouding tusschen België en Nederland vriendschappelijk is, en ik hoop, dat dit er toe zal kunnen bijdragen, dat de hangende quaesties tusschen beide landen op vreedzame wijze verder zullen kunnen worden opgelost.

Nu heeft de heer Vliegen mij twee vragen gedaan. Hij heeft gewezen op het gevaar van hangende zaken en mij gevraagd: kan daaruit niet iets bedenkelijks voorkomen? Is het wel goed, dat die zaken hangende blijven?

De heer Vliegen zal zich herinneren, dat deze vraag verleden jaar ook ter sprake is gekomen aan de overzijde van het Binnenhof, toen ik de eer had hem daar onder mijn gehoor te tellen en toen ik een noot heb laten klinken, eenigszins analoog aan de zijne.

Dat was echter op een oogenblik, dat er stilstand was. Nu is het overleg weder aan den gang en het komt mij voor, dat wij niet te ongeduldig moeten zijn. Er kan natuurlijk een oogenblik komen, dat men zegt: wij moeten nu tot een beslissing komen, maar men zal tegenover de Belgische Regeering thans niet het standpunt kunnen innemen, dat men innam toen er absolute stilstand was.

Een tweede vraag van den heer Vliegen, naar aanleiding van arbitragebeschouwingen van den heer Dresselhuys, waarop ik niet verder zal ingaan, was: kan men hier geen toepassing geven aan art. 15 van het Pact van den Volkenbond, waarin staat, dat zaken door één partij aan den Conseil van den Volkenbond onderworpen kunnen worden?

Mijn opvatting is, dat dit artikel niet geschreven is voor een geval als dit, want de behandeling van zaken door den Conseil is een politieke behandeling van zaken. De Conseil is een politiek lichaam; de menschen, die daarin zitten, zijn de vertegenwoordigers hunner Regeeringen en dat lichaam is pas geroepen om op te treden, wanneer een politieke situatie aanwezig is, d. w. z. wanneer het gevaar voor een breuk aanwezig is, voor een verbreken van den politieken evenwichtstoestand. Nu komt het mij voor, dat daarvan niet kan worden gesproken in de gegeven omstandigheden en dat dientengevolge dit artikel niet zou kunnen worden ingeroepen dan alleen wanneer het ooit onverhoopt daartoe mocht komen en ik heb geen reden om dat ooit te verwachten.

Thans wil ik mij nog even ophouden bij de niet-onbelangrijke economische beschouwingen, welke nog gehouden zijn door den heer Dresselhuys en in het bijzonder den heer van Schaik.

Hun indruk was, dat het Departement aan activiteit was te kort geschoten op dit gebied. Ik geloof niet, dat de bedenking juist is, maar ik kan mij voorstellen, dat zij is opgekomen, en wel om twee redenen.

Vooreerst wegens de noodzakelijkheid, dat die activiteit in dezen tijd van malaise tot het hoogste gespannen zij, en verder om het feit, dat er inderdaad nog niet zooveel van die activiteit naar buiten kon blijken, in verband met de omstandigheid, dat het resultaat van hetgeen aan den gang is, nog niet ten volle kan voorgelegd worden.

Het Departement van Buitenlandsche Zaken heeft natuurlijk niet vast te stellen de behoeften van den Nederlandschen handel en industrie; dat doet het Departement van Handel; maar het Departement van Buitenlandsche Zaken heeft zijn medewerking te verleenen, voor zoover het buitenland daarbij betrokken is, opdat aan die behoeften zooveel mogelijk wordt te gemoet gekomen.

Bij het Departement bestaat het streven dat te doen en ik weet, dat daartoe het mogelijke wordt gedaan. Wat is de toestand? Vooreerst heeft het achterland, dat voor Nederland zoo belangrijk was, zijn koopkracht verloren. Dit is een feit, waaraan Nederland niet heel veel kan doen. Het Duitsch krediet had de strekking om daaraan ten deele te gemoet te komen.

Ten tweede is er de tariefspolitiek van vele landen, die ons omringen en die voor ons handelsverkeer van belang zijn. Daaraan kunnen wij wel wat doen, althans pogen te doen, maar dat is zoo gemakkelijk niet, als men denkt.

(Minister **van Karnebeek.**)

Wij hebben daarbij in de eerste plaats te streven naar het krijgen van de meestbegunstigingsclausule. Dat geschiedt en ik zal straks eenige mededeelingen daaromtrent doen. Maar verder hebben wij er naar te streven dat, wanneer wij te maken hebben met hinderlijke tarieven, dezen voor bepaalde objecten verlaagd worden, wat verder de regeling ook moge zijn.

Dat stelt aan de diplomatieke bemoeiing, aan de overredingskracht van onze vertegenwoordigers in den vreemde zeer hooge eischen. Zij die hun desiderata door tusschenkomst van Handel bij Buitenlandsche Zaken of rechtstreeks aanhangig hebben gemaakt, zullen moeten erkennen, dat in dit opzicht door onze gezanten resultaten bereikt zijn, waardoor de deur geopend kan worden voor de Nederlandsche producten.

Wat betreft de meestbegunstiging zou ik naar aanleiding van hetgeen de heer van Schaik heeft opgemerkt, willen releveeren wat dienaangaande staat in het laatste Oranjeboek. Daarin staat betreffende de handelsovereenkomsten het volgende:

,,Onderhandelingen over het sluiten van nieuwe handelsovereenkomsten zijn gaande met Spanje, Tsjecho-Slowakije en Finland. Ook met Polen en de Baltische Staten zijn besprekingen geopend over de sluiting van handelsovereenkomsten. Voorbereidingen werden getroffen om tot onderhandelingen te geraken met Brazilië en Venezuela.

De mogelijkheid bestaat, dat eerstdaags de handelsbetrekkingen met Oostenrijk en Hongarije definitief geregeld zullen kunnen worden.

Met Bulgarije werd reeds een overeenkomst getroffen.

Wat betreft de handelsbetrekkingen met Roemenië — welk land alle handelsverdragen met andere mogendheden tegen 1 April 1922 had opgezegd —, moge in dit verband worden medegedeeld, dat Hr. Ms. gezant te Boekarest van het Roemeensche Departement van Buitenlandsche Zaken de verklaring ontving, dat Roemenië den Nederlandschen handel niet zou achterstellen bij dien van andere landen."

Die regelingen, Mijnheer de Voorzitter, gaan niet heel gauw, maar dat is niet de schuld van het Hollandsche Departement. Het heeft daarvoor noodig de medewerking van de Departementen van andere landen. Wanneer men echter het bereikte resultaat beziet, dan moet men erkennen, dat dat, gelet op het korte tijdsbestek, niet zoo heel gering is voor een land, dat in een positie verkeert als Nederland. En nu het Spaansche akkoord; daarop is o. a. gewezen door de heeren Dresselhuys en van Schaik. Wij zitten in de tweede klasse, zegt de heer Dresselhuys. Neen zeg ik: niet in de tweede klasse zit u, maar in de tweede kolom van het tarief, nl. de voordeeligste. Dat is de kolom, die alleen ten deel valt aan diegenen, die er in geslaagd zijn, na moeizame onderhandelingen tot een arrangement te komen, waarbij de gezant de medewerking heeft gehad van den consul-generaal in Chili, den heer Engelbrecht, die zeer goed op de hoogte van de zaak was. De voordeeligste positie hebben wij natuurlijk nog niet bereikt, maar in de eerste kolom moeten wij zeker niet komen. Wij moeten zien te krijgen een verdrag op den voet van de meestbegunstiging met Spanje. De onderhandelingen zijn daarover aan den gang. Daarvoor zijn echter noodig concessies in zake den wijnaccijns, waartegen bezwaar bestaat. Is die hinderpaal weggenomen, dan stel ik mij voor, dat wij in hetzelfde schuitje zullen komen als Engeland, Zwitserland, Noorwegen en Frankrijk.

De heer van Schaik heeft gesproken over de commissie voor de handelsverdragen en gezegd: is die niet te ambtelijk? Zij is niet alleen ambtelijk, Mijnheer de Voorzitter, er zitten ook vertegenwoordigers in van de Kamers van Koophandel van Amsterdam en Rotterdam. Men mag aannemen, dat daardoor de ambtenaren zijn voorzien van zoodanigen bijstand, dat zij in de gelegenheid zijn de quaesties behoorlijk te overzien.

De heer van Schaik bracht verder ter sprake het Turksche tarief. Het eerste wat de nieuwe Turksche Regeering heeft gedaan, was het maken van een prohibitief tarief.

(Minister **van Karnebeek e. a.**)

Ofschoon wij niet in dezelfde positie verkeeren als de andere Mogendheden tegenover Turkije, wordt toch getracht onze handelsbelangen in een betere positie te brengen. De quaestie der capitulaties heeft niet alleen een juridischen, maar ook een financieel-economischen kant. Wij hebben het voorrecht toegelaten te zijn bij de behandeling van dit onderwerp te Lausanne en wij zullen daardoor in de gelegenheid zijn met andere capitulaire landen de economische quaestie onder de oogen te zien en aan de beraadslaging deel te nemen.

De heer van Schaik wenscht, dat wij zooveel mogelijk in het belang van den handel zullen werken, en hij verwees naar Frankrijk, dat zoo veel werk maakt van de bevordering van zijn handelsbelangen. Zeker, maar Frankrijk stelt daarvoor veel meer middelen en veel meer menschen beschikbaar dan waarover mij de beschikking wordt gelaten, waardoor het veel grooter resultaat kan bereiken. Ik heb echter vertrouwen, dat binnen de geringe krachten, waarover het Departement van Buitenlandsche Zaken in samenwerking met dat van Landbouw, Nijverheid en Handel beschikt, zal kunnen worden voldaan aan het begrijpelijk verlangen, dat met de uiterste krachtsinspanning zal worden getracht te zorgen, dat Nederland zijn producten in het buitenland zal kunnen afzetten.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb ongetwijfeld alle reden om Zijn Excellentie dankbaar te zijn voor de uitvoerige aandacht, welke hij heeft willen geven aan de bezwaren, door mij in eerste instantie naar voren gebracht. De Minister heeft een goed werk gedaan door de schriftelijke toelichting in de Memorie van Antwoord, waarin de te voeren en gevoerde politiek werd omschreven, nader te verduidelijken, en ik neem er gaarne akte van, dat de Minister nu zegt, dat door Nederland gevoerd zal moeten worden een politiek, waarvan het fundament terug te voeren is tot de geografische ligging. Ik concludeer daaruit, dat de Minister dus rekening houdt met de bijzondere positie, van kwetsbaarheid eenerzijds en anderzijds van contact met verschillende groote naties, om te blijven voeren de politiek, die wij vroeger neutraliteitspolitiek noemden, en die beteekent, dat wij ons angstvallig moeten onthouden van bondgenootschap met of aansluiting naar één bepaalde zijde. De Minister heeft dat gerecapituleerd door te zeggen, dat er een zekere afstand moet blijven tusschen ons en de groote Mogendheden aan beide zijden. Ik zie daarin niet veel anders dan hetgeen wij vroeger noemden ,,neutraliteitspolitiek", vooral toen in den oorlogstijd door onze Regeering werd uiteengezet, dat men onder neutraliteit niet alleen een passief, doch ook een actief begrip moest verstaan.

Maar wat mij het meest interesseerde, was de vraag tot welk aspect de zelfstandigheidspolitiek, waarvan Zijn Excellentie sprak, zou kunnen leiden. De Minister antwoordde op mijn opmerking, dat alle enthousiasme voor een zelfstandige vredespolitiek ontbrak, hiermede, dat ik uit die drie simpele woorden uit de Memorie van Antwoord het streven naar ,,algemeen menschelijke doeleinden" had kunnen lezen, dat bij den Minister een groote geestdrift bestond voor het behoud van de taak van Nederland tot medewerking aan den Volkenbond. De Minister houde het mij ten goede, dat ik dat eenigszins als orakeltaal heb beschouwd, maar nu de zaak is uitgelegd en mondeling verduidelijkt, neem ik ook daarvan gaarne akte. Alleen wil ik herhalen wat ik verleden jaar heb gezegd, dat de lacune in 's Ministers optreden is, dat hij te weinig aandacht geeft aan datgene wat hij zegt, dat noodzakelijk is, nl. dat men, om bepaalde ideëele doeleinden te bereiken, dikwijls zijn desiderata wat sterker moet laten klinken.

Mijnheer de Voorzitter! Nu de Minister blijk geeft desiderata te hebben, is er zeker op het gebied van klanken bij hem een ernstig tekort. Dat is juist wat ons klein land zou kunnen doen, n.l. door die klanken te laten hooren mede te werken tot de vredespropaganda. Want de Minister moet niet vergeten, dat de Volkenbond zelf een product is van die vredespropaganda, en dat alleen door hen, die die klanken naar voren gebracht hebben en hun enthousiasme verkregen is het misschien nog niet zeer groot effect van heden, maar toch

(Dresselhuys.)

een effect, want de Minister spreekt dan toch met waardeering over den Volkenbond.

De Minister mist, zou ik zeggen, het gevoel voor die noodzakelijkheid. De Minister houdt zich ook hier in Nederland altijd absoluut afzijdig van alles, wat de vredesgedachte wil propageeren, en ik wil niet zeggen dat het de schuld is van den Minister, maar ik merk alleen op, dat er bij Zijn Excellentie een zeker manco bestaat aan enthousiasme, een verschijnsel van zijn temperament en mentaliteit, dat ik toch bij de vele goede qualiteiten van dezen bewindsman blijf betreuren. En die koelte tegenover dit vraagstuk doordringt ook blijkbaar zijn vertegenwoordigers en afgevaardigden, want wanneer Zijn Excellentie nu verhaalt wat het optreden van den heer Loudon in Zwitserland geweest is, zien wij dat deze daar uit louter voorzichtigheid, uit grooten angst om maar eenigszins de woorden te doen klinken, die een kleine natie zou kunnen doen hooren, absoluut in een ander uiterste vervallen is. De Minister erkent nu vandaag, dat wanneer de Staten bij den Volkenbond zouden komen om de quaestie van de gallieerde schulden en de quaestie van de schadevergoeding te regelen, het de taak van den Volkenbond zou zijn om met beide handen dat aanbod aan te grijpen. Maar als dat dan juist is en ik ga er volkomen mede akkoord, hoe kon de heer Loudon dan, te recht in Genève waarschuwen, dat dit een onderwerp is, dat zou moeten blijven buiten de competentie van den Volkenbond? Hoe kon de heer Loudon dan zeggen, dat het de plicht was der afgevaardigden aldaar om alle illusies der volken den bodem in te slaan, opdat er geen verkeerde gedachte bleef hangen, en dat iedereen moest begrijpen dat nooit de jurisdictie van den Volkenbond zich over dit belangrijke vraagstuk zou kunnen uitstrekken?

Laten de Minister en ik te zamen concludeeren, dat, wat daar in Genève gebeurd is, een vergissing is geweest, een vergissing, die allerminst voortspruit uit de mentaliteit of uit gebrek aan goeden wil bij den heer Loudon, dien ik daarvoor veel te hoog stel, maar die voortspruit uit deze opvatting, dat ook in den Volkenbond het de taak van Nederland zou zijn een zoo groote voorzichtigheid te ontwikkelen, dat alle propaganda voor vredesgedachten eigenlijk buiten het terrein van den Volkenbond ligt en men de kans daarop bij voorbaat moet trachten te ontgaan.

Bij de enkele minuten, die mij resten, alleen nog een woord over het geval Tack.

De Minister heeft thans medegedeeld, en ik ben er dankbaar voor, want ik vind het een royale verklaring, dat de Minister van Onderwijs bij hem was geweest of informaties in zake het al of niet toelaten van dien Belgischen leeraar. De Minister antwoordt nu, en ik zeg, dat dit zeer te waardeeren is, want het is een nieuwe stap op dit terrein: ik heb als Minister van Buitenlandsche Zaken verklaard, dat wanneer men den heer Tack als leeraar toeliet, men spelen zou in de kaart van hen, die gaarne een verwijdering tusschen Nederland en België zien, en niet steunen zou de elementen in België, die veeleer een betere regeling willen. Dat is precies hetzelfde als wat ik deze week hier in de Kamer zeide, waar de Minister van Onderwijs uitsluitend zich beroept op de motieven van dezen Minister door enkel te spreken van redenen van Staatkundigen aard, nl. dat men moet zorgen de elementen, die nu in België de macht hebben en die Franschgezind zijn, niet te prikkelen en dus geen politiek voeren en geen stap doen, waaruit de Franschgezinden in de Belgische politiek munt zouden kunnen slaan.

Hoezeer ik waardeer, dat de Minister in dezen openhartig is, moet ik verklaren, dat ik met dat standpunt niet kan meegaan. De Minister heeft hier partij gekozen in België's binnenlandsche politiek, heeft zich daardoor gemengd in de overwegingen van een bepaalde groep. Hij deed dat met de op zichzelf lofwaardige bedoeling om daardoor onze positie tegenover België gemakkelijker te maken, maar dat neemt niet weg, dat elke bemoeiing met bepaalde stroomingen niet in overeenstemming is met de politiek, die wij hier altijd als de juiste hebben gevoeld. Ik geloof inderdaad, dat de Minister hiermede niet op den goeden weg is. Gaan wij hiermede door, dan zouden wij morgen weer veel verdergaande concessies moeten doen, en moeten overgaan tot een Vlaamsche of tot een Waalsche politiek. Eenmaal dien weg

(Dresselhuys e. a.)

ingeslagen, is terugkeer niet meer mogelijk. Intusschen is nu wel gebleken, dat alle motieven, door den Minister van Onderwijs aangevoerd in zijn antwoord aan den heer Gerretson, waren motieven voor de vaak, omdat het ware motief was de goede verstandhouding met de machtigste partij in België. Laat dit — ik wil geen bepaalde uitspraak vragen — voor ons een ernstige les zijn, dat wij ons voortaan onthouden van een dergelijke inmenging in en steun aan politieke groepen in andere landen. Ik zie uit 's Minister politiek, dat hij in hooge mate begeerig is tot stand te brengen een goede verstandhouding met België; dat pleit voor zijn gevoel en inzicht, maar indien dat moet gaan met opoffering van onze nationale zelfstandigheid of ten koste van onze politiek in het algemeen, dan zou mij een dergelijke regeling niet loonen datgene wat wij er aan ten offer brengen.

Overigens heeft de Minister de Belgische quaestie laten rusten, wat ik hem niet euvel duid, want de zaak is van epineuzen aard.

Thans een enkel woord over de economische politiek. Nu echter mijn tijd om is, zal ik de quaestie van Spanje moeten laten rusten.

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft er nadruk op gelegd, dat het in den huidigen toestand van malaise op den weg van het Departement ligt om alles te doen wat onze handelsbetrekkingen met andere landen kan bevorderen, en hij heeft genoemd een groot aantal handelsverdragen, die op het punt staan met verschillende Staten te worden afgesloten om waaromtrent de onderhandelingen min of meer ver gevorderd zijn. Maar waar de Minister heeft genoemd de Baltische Randstaten, Roemenië en andere betrekkelijk kleine Staten van Oost-Europa, moet ik er weder mijn groote bevreemding over uitspreking, dat hij weder met geen woord de handelsbetrekkingen met Rusland heeft aangeroerd. Op het Departement schijnt nog dezelfde geest van onwil te bestaan. Zoolang van de zijde van het Departement van Buitenlandsche Zaken niet de eerste stappen worden gedaan, zal Nederland in dit opzicht achterstaan bij andere kapitalistische landen.

Mijnheer de Voorzitter! Een zeer kort woord nog over het geval-Tack, waarover ik in de eerste instantie slechts één zin heb gesproken. Ik hecht er eenige waarde aan te verklaren, dat ik het volkomen eens ben met de critiek, die in dit opzicht van verschillende zijden op den Minister is geoefend. Het kan buitengewoon gevaarlijke consequenties hebben, wanneer de Minister, zooals hier gebeurd is, uit overwegingen, gelijk hij heeft medegedeeld, adviezen geeft aan andere Departementen. Wanneer iemand hier asyl had gezocht wiens benoeming, om welke reden dan ook, aan de een of andere Regeering niet welgevallig zou zijn, dan zou het dien man onmogelijk worden gemaakt een openbare betrekking te bekleeden, waarvoor hij overigens geschikt is. Dit is in strijd met het hooggeroemde asylrecht, waarvan het nog altijd heet dat Nederland het hooghoudt.

Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord, dat de Minister heeft gegeven op verschillende door mij gemaakte opmerkingen heeft mij niet overtuigd. De Minister heeft, zooals zijn gewoonte is, geamplificeerd wat reeds in de stukken was gezegd, maar daarmede raakt hij niet den grondslag van mijn betoog. Indien het waar is, en ik geef dit toe, dat de zelfstandigheidspolitiek van een land bepaald wordt door zijn geografische ligging, dan vraag ik: wat is ons land? De Minister heeft alleen verwezen naar Nederland in Europa, maar een antwoord, dat werkelijk waarde heeft, kan men alleen geven, als men er op let dat ons land niet beperkt is tot Europa, maar dat het is een groot imperialistisch land. Daaromtrent verkeeren wij na het antwoord van den Minister nog evenzeer in het duister als daarvoor.

De heer Minister heeft overigens gezegd, dat mijn theorieën uitgaan van een geloof in macht en dat zij inhouden een negatie van het recht. Inderdaad, na de ervaringen van de laatste jaren kan ik moeilijk eenig vertrouwen stellen in het recht, dat tusschen de Staten zou heerschen. Ik zie in de verhoudingen tusschen de Staten nog niets anders dan machtsverhoudingen en men moet mij nog aantoonen, dat

36ste VERGADERING. — 14 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk III (Dep. van Buitenl. Zaken) der Staatsbegrooting voor 1923.

(van Ravesteijn e. a.)

in dit opzicht eenige verbetering is tot stand gekomen. Nu heeft de Minister gezegd: zelfs wanneer men zich niet plaatst op het standpunt van het recht, ligt juist in de machtstegenstellingen een waarborg voor onze zelfstandigheid. Dat geef ik toe, tot op zekere hoogte. Daarom heb ik ook geprobeerd een analyse te geven van de machtstegenstellingen, zooals zich die vertoonen niet alleen in Europa, maar in de wereld. Ik ben tot een bepaalde conclusie gekomen, op grond van een theoretische redeneering, die nl. in overeenstemming is met de feiten, die wij allen kunnen controleeren, en dat is, dat ons land wegens het bezit van zijn koloniën noodzakelijk vertrouwen moet op een bepaalde groote wereldmacht, of op een groep van wereldmachten. Nu is er op het oogenblik slechts één wereldmacht, dat was de portee van mijn betoog, en dat is het Britsche Rijk, dat daarvoor in aanmerking komt. Zoolang mij niet wordt aangetoond, dat de feiten, die ik heb aangevoerd, een andere strekking hebben, uit een andere politiek voortvloeiend, houd ik aan deze overtuiging vast.

Met groot genoegen heb ik een verklaring van den Minister gehoord — een quaestie, waarover wij overigens nog nader zullen spreken — waarbij hij nu reeds wees op de gevaarlijke richting, die de z.g. ontwapeningsquaestie in den Volkenbond uitgaat, d.w.z. de quaestie van de garantieverdragen. Inderdaad, ook mij lijkt het, dat Nederland in geen geval deze richting uit mag gaan, omdat wij dan opnieuw, zij het dan ook door middel van den Volkenbond, zouden worden betrokken in een systeem van militaire allianties. Maar dit is slechts een bewijs te meer, en dit zeg ik nog even tegenover den heer Vliegen, wat de waarde is van dit instituut, van den Volkenbond, voor de ontwikkeling en bevordering van den wereldvrede. Waar wij het in den laatsten tijd beleefd hebben, dat het heeft afgehangen van de houding van één Britsch generaal of opnieuw zou zijn uitgebroken een groote oorlog, daar is het een absurditeit om aan het instituut van den Volkenbond eenige waarde toe te kennen als instrument, dat den vrede tusschen de kapitalistische naties zou kunnen handhaven.

De heer **Gerretson**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Minister meende, in het door mij gesprokene te missen een toon van welwillendheid, dien hij gaarne had vernomen. Dat spijt mij. Indien er iets is geweest in de woorden die ik heb gesproken is het meer geweest een groote bezorgdheid, dat groote Nederlandsche belangen zullen worden opgeofferd aan iets, waaraan zij niet opgeofferd mogen worden.

Ik wensch nog iets te zeggen over de klacht, die ik heb geuit over de geheimzinnigheid. De Minister noemde verschillende aangelegenheden en vroeg: waar ben ik te kort geschoten? Gij hebt zelfs niet aan het debat deelgenomen over een van die aangelegenheden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een zeer recent voorbeeld te noemen. Ik spreek niet over het Stille-Zuidzeevraagstuk of over den Volkenbond, ik spreek, omdat de tijd mij zoo krap is toegemeten om over alles te spreken, alleen over de laatste door mij genoemde quaestie, onze verhouding tot België.

Eergisteren, toen de heer Dresselhuys, lid van de Commissie voor buitenlandsche zaken, die verhouding tot België ging bespreken, heb ik bespied de schrikoogen van de leden van die Commissie, die elkaar aanzagen alsof zij zeggen wilden; mijn hemel, wat zegt hij! Wat klapt hij daar uit de school! Wat doet hij den doofpot open op een ongelegen oogenblik!

Mijnheer de Voorzitter! Dat is het, wat wij voelen. De Minister zegt: geef ik dan geen communiqués, komt er geen Oranjeboek uit, vertel ik niet, als ik van mijn reis terugkom, wat er gebeurd is? Maar, Mijnheer de Voorzitter, daarover hebben wij nooit geklaagd en daarover klaagt de pers ook niet en dat voelt de Kamer ook niet, wanneer zij jaar op jaar klaagt over geheimzinnigheid. Er wordt niet geklaagd, dat men niet weet wat er gebeurd is, voor zoover de Minister dat kwijt wil zijn, maar dat de vraagstukken, die het hart van ons volk beroeren van te voren nooit kunnen worden be-

(Gerretson e. a.)

sproken, ook niet in de fracties, of men krijgt een afwerende beweging: och vriend, houd toch je mond, want je betreedt hier heilig terrein!

Waar zit de fout? *De Maasbode* zegt heel geestig: de heer Gerretson zoekt de fout bij den Minister, maar zij zit bij de Commissie voor buitenlandsche zaken. Daarom wil ik aan den Minister ernstig verzoeken, of hij geen weg kan openen, dat die conferenties met de Commissie voor buitenlandsche zaken, waarin hij naar den wensch van de Kamer de buitenlandsche zaken bespreekt, althans voor de leden van het Parlement niet zoodanig zullen zijn, dat — zooals ik het eergisteren uitdrukte — de luiken altijd geblindeerd zijn. Ik hoop, dat in hetgeen nu is voorgevallen de Regeering en de Minister aanleiding zullen vinden om deze aangelegenheid met de Commissie voor buitenlandsche zaken te bespreken en te overwegen, welke maatregelen moeten worden genomen. Want ondanks alles blijf ik volhouden — en ik heb hier de geheele pers en de geheele Kamer achter mij — dat wij nooit eens in de gelegenheid zijn om de zaken van het buitenlandsch beleid eens flink, met kennis van zaken, en ronduit te bespreken.

Ik kom thans tot het tweede vraagstuk, dat ik eergisteren heb getoucheerd, het vraagstuk Tack. Ik meen, dat ik eergisteren klaarlijk heb aangetoond, met hoe onnoodige geheimzinnigheid, laat ik nu niet zeggen de Minister maar dan toch de Regeering zich heeft omhuld. Wel heeft de Minister mij overtuigd, dat ik was aan het verkeerde adres, maar dan strekt tot mijn verontschuldiging, dat het goede adres, de Minister van Onderwijs, mij verwezen heeft naar den Minister van Buitenlandsche Zaken en dat beiden het hebben overgelaten aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, voorzitter van den Ministerraad, die bij de algemeene beschouwingen er over heeft gesproken. Tot welk adres moet ik mij nu wenden? Laat ik mij dus nu in mijn repliek niet wenden tot een van de Ministers, maar tot de Regeering. Dit is echter zeker, dat ik door de mededeelingen van den Minister niets wijzer ben geworden. Wat zijn toch de antecedenten die aan dr. Tack die weigering hebben bezorgd? Ik heb eergisteren met zooveel woorden duidelijk gemaakt en zou het met nog meer voorbeelden kunnen adstrueeren, dat verschillende anderen, die naast dr. Tack in den Raad van Vlaanderen hebben gezeten, die ook ter dood veroordeeld waren, werkzaam zijn aan onze universiteiten of gymnasia en tal van anderen werkzaam zijn aan andere inrichtingen van onderwijs. Ik weet niet, welke antecedenten dr. Tack nu tot slachtoffer hebben gemaakt. Ik wil eindigen, omdat mij slechts enkele minuten zijn toegemeten. Laat ik nu niet aan een der Ministers, maar aan de Regeering zeggen, waarom het hier gaat. Ik zou voor mij zelf de vraag zoo willen formuleeren, waaraan het geval Tack zijn bijzondere beteekenis ontleent. Het is om politiek-groot-Nederlandsche gedachte. Het was dan ook zoo goed gezien van den Minister van Onderwijs om zelfs aan de Vlaamsche activisten, allerminst, omdat, maar ondanks ze dat waren, de vergunning niet te weigeren. Achter al hun politieke fouten, aangenomen, dat zij zulks waren, schuilt toch de ontzaglijke stuwkracht der groot-Nederlandsche gedachte, die in Vlaanderen als het ware het bolwerk, de voorpost ziet van een Nederlandsche cultuurveste. Dat belang van Vlaanderen voor ons volk, voor zijn historie, voor zijn taal, zijn cultuur, is eeuwen oud, en wie onze geschiedenis niet kent van af de dagen van Willem van Oranje, van de Utrechtsche Unie, en van de Gentsche Pacificatie, mist uiteraard den blik om over alles heen te zien, ook over de zij het niet te vergeten fouten van de Vlaamsche activisten, excessen echter van een strijd, die in aard en wezen en in principe onze warme sympathie verdient.

De heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een paar woorden. Ik heb aan hetgeen ik heb gezegd over de quaestie-Tack niets toe te voegen, maar ik zou wel de opmerking willen maken, dat de heer Dresselhuys mij verkeerd heeft verstaan. Ik heb gezegd, dat de bevordering door de Regeering van de benoeming van dezen persoon, gelet op zijn

(Minister van Karnebeek e. a.)

staatkundige antecedenten, ten gevolge zou hebben, dat men daarmede niet slechts naar onze meening in de kaart zou spelen van de stroomingen, die naar middelen zoeken om tegen Nederland stemming te maken, maar ook, dat men daardoor den arbeid zou bemoeilijken van die kringen in België, die er naar streven het vertrouwen tusschen beide landen te herstellen.

Op dit laatste komt het aan en ik begrijp niet, hoe de heer Dresselhuys kan zeggen, dat ik een andere partij naar de oogen heb gezien.

De heer van Ravesteijn heeft gezegd, dat ik vergeten heb over Rusland te spreken.

Dat heb ik ook, maar ik zal het herstellen en wel met deze enkele opmerking, dat het Departement van Buitenlandsche Zaken ook rekening houdt met de mogelijkheid van een herstel van de handelsbetrekkingen met Rusland.

Ten slotte wat betreft de opmerking van den heer Gerretson, die bevestigt mijn vermoeden, dat het bij zijn klacht niet zoozeer gaat om den Minister van Buitenlandsche Zaken als wel om de Commissie van Buitenlandsche Zaken, in haar verhouding tot den Minister en tot de Kamer. Ik zou den geachten afgevaardigde willen verzoeken nog eens kennis te nemen van hetgeen ik daarover verleden jaar vrij uitvoerig heb geschreven in de Memorie van Antwoord op bladz. 3. Ik zal echter niet nalaten nog eens mijn gedachten te laten gaan over de nadere opmerkingen van den heer Gerretson.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Artikel 1 van het ontwerp van wet komt in behandeling.

Beraadslaging over de Iste afdeeling (*Kosten van het Departement)* in het algemeen.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne een enkele opmerking willen maken over hetgeen de Minister heeft medegedeeld in de Memorie van Antwoord met betrekking tot het rapport van de Bezuinigingscommissie.

Om misverstand te voorkomen, wil ik beginnen op te merken, dat natuurlijk vanzelf spreekt, dat ik hier, hoewel ik lid van die Bezuinigingscommissie ben, alleen spreek voor mij persoonlijk. De Bezuinigingscommissie zal ongetwijfeld niet nalaten, later officieel van haar meening over het antwoord van den Minister te doen blijken. Het kwam mij echter gewenscht voor om, waar deze zaak in de Kamer ter sprake is gebracht, reeds hier een enkele opmerking te maken naar aanleiding van hetgeen de Minister ons heeft medegedeeld.

Vóór ik hiertoe overga, moet mij nog iets anders van het hart. De Minister spreekt over deze Bezuinigingscommissie in de Memorie van Antwoord ik zou haast zeggen met geringschatting. Hij zegt: die heeren zijn er wel geweest, en die hebben ook wel enkele opmerkingen gemaakt, waarvan ik partij zal kunnen trekken, maar deze heeren begrijpen er eigenlijk niet veel van. Het Departement van Buitenlandsche Zaken is eigenlijk zoo'n bijzonder Departement, en het is zoo heel iets anders dan de andere Departementen, dat die heeren van de Bezuinigingscommissie — de Minister neemt het dien stumperds niet kwalijk — er niet veel van begrijpen, en hij kan zich dat wel voorstellen. Het betoog van den Minister komt eigenlijk hierop neer, dat het Ministerie van Buitenlandsche Zaken met een andere maat moet worden gemeten dan een gewoon Departement. Maar de gewone schepselen, die in de Bezuinigingscommissie zitten, beschikken niet over de eigenschappen die daarvoor noodzakelijk zijn.

Ik zou willen beginnen met op te merken, dat dit op mij niet den minsten indruk maakt, want gedurende de twee jaar, dat ik in de Bezuinigingscommissie zitting heb, heb ik ondervonden, dat altijd het Departement, dat men bezoekt, iets bijzonders heeft. Er is altijd aan dat Departement iets speciaals en men weet altijd te zeggen, ja, maar bij dit Departement moet met zooveel omstandigheden rekening worden gehouden, dat die opmerkingen niet doeltreffend zijn.

(Oud.)

Maar ik heb een andere grief tegen het Departement van Buitenlandsche Zaken wat betreft de houding tegenover de Bezuinigingscommissie, door dat Departement aangenomen en die niet is zooals ik die wel wenschelijk zou achten. Ik wil daarmede niet zeggen, dat de Commissie bij haar onderzoek aan het Departement van Buitenlandsche Zaken niet de noodige medewerking zou hebben gehad. Wat de Minister daaromtrent zegt in de Memorie van Antwoord, is volkomen te recht opgemerkt.

Maar wat mij wel telkens treft, is, dat wanneer de Bezuinigingscommissie een rapport stuurt aan den Minister van Buitenlandsche Zaken, hij tot nu toe nog altijd niet de moeite heeft genomen om aan de Bezuinigingscommissie op haar schrijven rechtstreeks te antwoorden. Het eerste voorbeeld daarvan is dit. Het betreft de briefwisseling, als bijlage in de Memorie van Antwoord overgelegd, over de directie van de Economische Zaken. De Bezuinigingscommissie richtte in Mei 1921 een brief aan den Minister van Buitenlandsche Zaken. Op dien brief komt geen antwoord. De correspondentie over de directie der Economische Zaken begint pas, wanneer het rapport der Bezuinigingscommissie gepubliceerd is. Dan krijgt zij een antwoord, waarbij de Minister mededeelt, dat Zijn Excellentie kennis heeft genomen met name van de passages van het rapport, die gewijd zijn aan de directie van de Economische Zaken bij het Departement.

Wie den aanhef van dien brief leest, krijgt den indruk, alsof aan Buitenlandsche Zaken over deze zaak niet zou zijn geschreven en alsof de Minister van Buitenlandsche Zaken pas uit het in November van het vorige jaar verschenen eerste rapport der Bezuinigingscommissie zou hebben gezien wat omtrent zijn Departement viel op te merken.

De zaak is in werkelijkheid anders. Reeds in Mei 1921 werd door de Bezuinigingscommissie aan den Minister geschreven, en dat is ook gebleken uit het antwoord, dat de Bezuinigingscommissie weer aan Buitenlandsche Zaken heeft gestuurd en dat als bijlage bij de Memorie van Antwoord is gevoegd, en waarbij de Bezuinigingscommissie tevens vroeg aan den Minister of zij dezen brief nu ook had te beschouwen als een antwoord op den rechtstreeks door de Commissie aan den Minister gerichten brief.

Nu gebeurt ook iets dergelijks met het tweede, het groote rapport, dat op 31 Maart 1922 gericht werd door de Bezuinigingscommissie aan den Minister van Buitenlandsche Zaken.

Op dat rapport hoort de Bezuinigingscommissie niets. De Bezuinigingscommissie publiceert het rapport en dan moet er uit de Kamer aandrang komen en worden gezegd: wij willen wel eens hooren wat de Minister daarover denkt, en dan wordt de Bezuinigingscommissie in de Memorie van Antwoord uitgekleed. De Bezuinigingscommissie zelf officieel — ik heb daarnaar nog geïnformeerd bij het secretariaat — heeft nog niets van den Minister van Buitenlandsche Zaken vernomen.

Het spijt mij, maar ik geloof, dat deze wijze van handelen tegenover de Bezuinigingscommissie niet te pas komt. Niet dat ik persoonlijk zoo gauw op mijn teenen getrapt ben, volstrekt niet, maar de Commissie wordt nu onder handen genomen in de Memorie van Antwoordd en kan daarop nog niet reageeren, omdat zij nog geen antwoord van den Minister heeft ontvangen, kan daarop dus pas op zijn vroegst raegeeren in haar volgend verslag, dat waarschijnlijk eerst over een klein jaar zal uitkomen, om te doen blijken hoe zij denkt over de verschillende opmerkingen, die door den Minister in de Memorie van Antwoord zijn te berde gebracht.

Dat was niet noodig geweest, wanneer de Minister van Buitenlandsche Zaken uit eigen beweging had geantwoord op de opmerkingen van de Bezuinigingscommissie en niet gewacht had daarmede tot aandrang uit de Kamer hem daartoe heeft moeten brengen.

Nu zegt de Minister: met enkele van die opmerkingen der Bezuinigingscommissie heb ik wel rekening gehouden. Er wordt hier nu wel erg uit de hoogte gedaan in de Memorie

(Oud.)

van Antwoord, doch als men nagaat waarmede dan rekening wordt gehouden, dan blijkt, dat de Commissie toch niet zoo verkeerd heeft gezien.

De Commissie merkt bijvoorbeeld op, dat zij aan het archief van de afdeeling Economische Zaken 11 ambtenaren aantreft, die 26 000 stukken behandelen. Men bedenke, dat dit ambtenaren zijn, die niets anders doen dan registreeren, op indices en op kaarten brengen. Zij verrichten dus geen redigeerenden arbeid.

Men vindt bij de directie van de Economische Zaken 11 andere menschen, die redigeerend werk verrichten, die de brieven ontwerpen.

Het aantal menschen, die registreerend werk verrichten, is dus even groot als het aantal personen, die redigeerend werk doen.

Met die cijfers alleen was voor mij al uitgemaakt, dat de zaak niet deugde. Een organisatie, waarbij evenveel menschen noodig zijn voor het indiceeren van de brieven als voor het ontwerpen er van, deugt niet.

Op het oogenblik is het aantal ambtenaren ingekrompen tot 8, wel een bewijs, dat de Commissie de zaak niet zoo slecht gezien heeft. Er is ook gehoor gegeven aan andere opmerkingen van de Commissie. Zoo is bijvoorbeeld de correspondentie met de afdeeling Handel vereenvoudigd: de kartotheek van de directie van Economische Zaken is nagenoeg geheel opgeheven en het blad *Economische Berichten* is sterk ingekrompen. Het zijn alle zaken, waarover de Commissie opmerkingen gemaakt heeft, die men aan het Departement van Buitenlandsche Zaken ter harte heeft genomen. Ik begrijp daarom ten eenenmale niet, waarom men zulke dikke woorden aan het adres van de Commissie richt en waarom men in de Memorie van Antwoord den indruk vestigt, dat het eigenlijk prulwerk is, wat de Commissie heeft verricht.

Zoo is het met de geheele weerlegging. Wanneer men leest, wat over de agenda gezegd wordt — ik zal het den Minister persoonlijk niet euvel duiden; ik begrijp, dat de Minister van Buitenlandsche Zaken ander en beter werk te doen heeft dan op de agenda te letten —, krijgt men het gewone liedje, dat wij telkens krijgen en dat wij ook hebben gehoord bij het Departement van Waterstaat: het eindelooze uitmeten van werkzaamheden, die op zich zelf niets beteekenen. Mijnheer de Voorzitter! Ik kan met het oog op den tijd niet alles aanhalen. Er wordt gezegd, dat

„de contrôle op inkomende en uitgaande brieven groote zorg eischt door de mogelijkheid, dat in het buitenlandsch verkeer brieven en telegrammen zoek raken".

De „groote zorg" bestaat hierin, dat men allen gezanten en consuls, die brieven sturen, heeft opgedragen die brieven te nummeren, zoodat wanneer men brief n°. 7 heeft ontvangen en brief n°. 9 krijgt, men dadelijk ziet, dat er een brief, brief n°. 8, ontbreekt. Dat is het heele omvangrijke werk, waarvan gezegd wordt: daarvoor is zooveel accuratesse vereischt, dat men meer ambtenaren noodig heeft dan aan andere Departementen en men dit Departement dan ook niet met andere kan vergelijken.

Aan het Departement van Buitenlandsche Zaken, het eigenlijke Departement dus, behandelen 11 menschen 28 000 stukken per jaar; op het Departement van Justitie en op dat van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen behandelen 11 menschen driemaal zooveel. Bij de afdeeling Binnenlandsch Bestuur van het Departement van Binnenlandsche Zaken is een ambtenaar, die 16 000 stukken per jaar behandelt.

Wanneer men die cijfers vergelijkt met de cijfers van het Departement van Buitenlandsche Zaken, is het er heusch niet mee afgedaan, wanneer de Minister zegt: men moet er rekening mede houden, dat de ambtenaren talenkennis noodig hebben. Ja, men heeft talenkennis noodig om te zien, wat de inhoud van de stukken is, maar men agendeert ze in het Hollandsch en iedereen begrijpt, welk een aanmerkelijke vereenvoudiging van het werk dat dadelijk geeft.

Men maakt het absoluut niet aannemelijk, dat men hier zooveel meer menschen zou noodig hebben dan aan de andere Departementen.

Hetzelfde geldt voor de afdeeling Comptabiliteit. Eén van de leden van de Bezuinigingscommissie, die mede dit onderzoek heeft ingesteld, is op het gebied van de comptabiliteit buitengewoon deskundig. Die comptabiliteit heeft er niets mede te maken, dat het Departement van Buitenlandsche Zaken, uit hoofde van het behandelen van buitenlandsche zaken, zoo anders is dan andere Departementen. Uit het onderzoek blijkt, dat het personeel in 1911 bestond uit twee personen, in 1914 uit drie personen, dat er thans 10 menschen werkzaam zijn, terwijl op 1 Januari 1922 er 11 personen waren.

Doordat men verrekeningen moet maken met ambtenaren, die in het buitenland zitten en doordat men dus valuta rekeningen moet maken, is de zaak wellicht wat ingewikkelder dan aan andere Departementen.

Maar gaat het nu aan, wanneer de Commissie zegt: gij kunt het best met 6 doen, dan hebt gij nog tweemaal zooveel menschen als in 1914, te zeggen: de Commissie heeft een willekeurige greep gedaan, welke bij een nauwkeurig onderzoek zeker achterwege was gebleven? Men zal toch niet beweren, dat er meer dan tweemaal zooveel werk is dan in 1914.

Wanneer de Commissie spreekt over de afdeeling Juridische Zaken, geeft de Minister een antwoord, waaruit blijkbaar nu eens duidelijk de stumperigheid van de Commissie moet blijken. Ik lees in de Memorie van Antwoord:

„De taak der afdeeling juridische zaken omschrijft de Commissie als die van het behandelen van zaken van algemeen juridischen aard en aangelegenheden, waarbij de rechten van bijzondere personen zijn betrokken. Men kan deze omschrijving niet onjuist noemen, evenmin als het onjuist is te zeggen, dat het Ministerie van Buitenlandsche Zaken de buitenlandsche zaken behandelt.",

en dan wordt de belangstellende lezer, die gaarne in bijzonderheden zou willen weten, wat de juridische afdeeling te doen heeft, verwezen naar den Staatsalmanak. De uitgever krijgt een pluimpje van den Minister. Er wordt gezegd, dat de uitgever beter en knapper werk verricht dan de Bezuinigingscommissie, zijn omschrijving is juister.

De Minister zegt, dat die komt van Buitenlandsche Zaken. Juist, Mijnheer de Voorzitter, maar daarom juist begrijpt men toch wel, dat de Bezuinigingscommissie niet noodig heeft aan den Minister van Buitenlandsche Zaken een uitvoerige omschrijving te geven als de Staatsalmanak doet.

Ik zal die omschrijving van den Staatsalmanak nu eens aan de Kamer voorlezen, dan zal men zien, dat wat de Bezuinigingscommissie heeft getracht in een paar woorden te zeggen, nog niet zoo slecht is uitgevallen.

Er staat in den Staatsalmanak, onder het hoofd: „Afdeeling Juridische Zaken":

„Aangelegenheden van internationaal publiek- en internationaal privaatrechtelijken aard. Quaestiën van juridischen aard nopens verdragen met vreemde mogendheden. Bepalingen en overeenkomsten betreffende de rechten, den staat en de bevoegdheid van Nederlanders in het buitenland en van vreemdelingen hier te lande. Quaestiën van nationaliteit en exterritorialiteit. De wet houdende regeling van de bevoegdheid der consulaire ambtenaren tot het opmaken van burgerlijke akten en van de consulaire rechtsmacht. Naturalisatiën. Paspoorten. Onderhandelingen over en uitvoering van verdragen nopens de uitlevering van misdadigers, de toelating en uitzetting van vreemdelingen, enz. Nalatenschappen. Dienstplichtigheid bij de militie in Nederland en in het buitenland. Onderstand en verplegingskosten, overneming van behoeftigen. Inlichtingen omtrent personen. Inlichtingen omtrent punten van wetgeving (Nederlandsche en vreemde)."

Dit is een zeer uitvoerige opgave.

Wat heeft nu de Commissie gezegd? In de eerste plaats citeert de Memorie van Antwoord onvolledig.

Er staat in het rapport:

„De arbeid van deze afdeeling draagt een tweeledig karakter. Zij behandelt zaken van algemeen juridischen

(Oud.)

aard en aangelegenheden, waarbij de rechten van bijzondere personen betrokken zijn. Tevens verleent de afdeeling haar tusschenkomst voor het uitreiken van gerechtelijke stukken aan personen in het buitenland en voor het verkrijgen van inlichtingen uit den vreemde ten behoeve van de Departementen, bijzondere personen en instellingen, welke niet den werkkring van de Directie en Economische Zaken betreffen en waartoe de medewerking van de vertegenwoordigers van Nederland in het buitenland vereischt is."

Ik meen, dat de Commissie nog zoo slecht niet geslaagd is in het weergeven van den werkkring van deze afdeeling. Bovendien vergete men niet, dat dit slechts een verkort rapport is, een uittreksel uit het groote rapport, dat aan den Minister van Buitenlandsche Zaken verzonden is. Nu zou het toch monnikenwerk zijn, om aan den Minister van Buitenlandsche Zaken, die zelf zegt, dat deze omschrijving op het Departement gemaakt wordt, nog eens uitvoerig te gaan schrijven, wat er op die afdeeling te doen is.

Zoo is het ook met de Directie van het Protocol. De Commissie vond de werkzaamheden aan die afdeeling vrij eenvoudig. Neen, zegt de Minister, die zijn niet zoo eenvoudig. Daaronder komen voor juridische quaesties van zeer delicaten aard. Nu zou ik toch zeggen, dat, wanneer er een juridische afdeeling aan het Departement is, het toch voor de hand ligt, dat aan haar de juridische quaesties worden voorgelegd. Maar dan is het niet practisch om voor die enkele quaesties van juridischen aard naast de eigenlijke juridische afdeeling nog weder een andere afdeeling te hebben, die daarvoor ook weder over speciaal geschoolde krachten moet beschikken.

Het Protocol zorgt ook voor de bibliotheek. De bibliotheek is één kamer met boeken en de zorg daarvoor is heusch niet van zoo groote beteekenis als hier wordt voorgesteld.

De Minister beklaagt zich er voorts in de Memorie van Antwoord over, dat de leden der Commissie, die het onderzoek hebben gedaan, zich niet met de leidende ambtenaren en met den Minister in zakelijke bespreking hebben begeven; dan zouden zij ongetwijfeld een ander inzicht hebben gekregen in de eischen, waaraan de bezetting en de indeeling van het Departement moeten voldoen.

Deze opmerking begrijp ik niet. Met de leidende ambtenaren van het Departement is telkens overleg gepleegd. Niet met den Minister, ik geef het toe; dat kon ook niet, want het onderzoek heeft plaats gehad in den tijd dat de Minister zich te Washington bevond. Maar afgezien hiervan, het is tot nog toe geen gebruik en ook niet noodig, dat men den Minister met deze zaken lastig valt. Men onderzoekt het Departement van den Minister en men brengt omtrent dat onderzoek te zijner tijd aan den Minister rapport uit. Ik geloof, dat over het algemeen de heeren Ministers de Commissie niet dankbaar zouden zijn als voor alle vragen van de organisatie van hun Departementen zij zelf er bij verzocht werden. Ik meen, dat ook de Minister van Buitenlandsche Zaken ander en gewichtiger werk te doen heeft dan dat hij wordt lastig gevallen bij een dergelijk onderzoek.

Ten slotte nog enkele opmerkingen over de uitgaven voor het materieel.

Men heeft er bij het Departement van Buitenlandsche Zaken naar mijn meening toch wel erg royaal op los geleefd, wat al dadelijk hieruit blijkt, dat, ondanks het feit, dat het gebouw in 1912 nieuw ingericht werd, men kort daarna uitgebreide herstellingen heeft ondernomen en nieuwe installaties heeft aangebracht, welke naar mijn stellige meening bij een beter en doeltreffender beheer niet noodig zouden geweest zijn.

Wat mij bij het bezoek daar vooral trof, was de moeilijkheid, om niet te spreken van de onmogelijkheid, om te vinden een ambtenaar, die nu eigenlijk verantwoordelijk was voor die verschillende aanschaffingen, die werden gedaan. De een verschuilde zich steeds achter den ander. Als men aan den chef van de expeditie vroeg: hoe is het nu, als er allerlei artikelen gekocht worden voor de expeditie, wordt uw oordeel dan niet gevraagd, dan verzekerde die ambtenaar: neen, daarmede heb ik niets te maken, dat doet een ander. Mij dunkt, den leider van een afdeeling moet toch in de eerste plaats gevraagd worden, wat hij daar noodig heeft om den dienst behoorlijk te kunnen verrichten. Maar neen, er werd gezegd: mij wordt niet gevraagd, wat er noodig is; er zijn anderen die daarvoor zorg dragen.

Ik noem de quaestie van de electrische installatie. Er wordt nu gezegd: de verlichting van den archiefzolder, die door de Bezuinigingscommissie genoemd werd, bestond slechts uit 3 lampjes en die kon niet worden verminderd. Maar men vertelt er niet bij, dat het aanleggen eener nieuwe zeer kostbare electrische installatie mede een van de oorzaken was, dat men juist die verlichting van den archiefzolder heeft veranderd en dat men daar een zeer groot aantal lichtpunten heeft aangebracht.

Hoe had het moeten gaan bij de quaestie van de electrische installatie? Het voorbeeld wordt daarvan geleverd door het Departement van Oorlog. Ook bij dit Departement heeft het gemeentelijk electrisch bedrijf gezegd: uw leiding is te zwaar belast; en zijn te veel lichtpunten op en er moet een nieuwe leiding komen. Toen is de leidende ambtenaar op dit Departement zijn Departement rondgegaan en heeft nagegaan waar hij lichtpunten kon misschen en uitsparen en hij is ten slotte gekomen tot een zoodanige vermindering, dat men vanwege het gemeentelijk electrisch bedrijf heeft kunnen zeggen: nu is het niet meer noodig; nu nemen wij met de oude leiding genoegen.

Nu zegt de Minister: wij hebben een deskundig bureau er bij gehaald. Ja, maar een particulier bureau, dat er belang bij had daar een nieuwe leiding aan te leggen. Ik kan begrijpen dat, wanneer de gemeente zegt: er moet een nieuwe leiding komen en de Minister roept er bij een particulier bureau, dat gewoon is voor het Departement te werken, die particuliere leverancier direct zegt: de gemeente zegt dat er een nieuwe leiding moet komen, dan zal ik daarvoor wel zorgen.

Op bladz. 19 der Memorie van Antwoord wordt gezegd:

„Zonder deze nieuwe installatie ware het voorts niet mogelijk geweest thans de ambtenaren der Directie van Economische Zaken weder onder te brengen in het Departementsgebouw op het Plein."

Hier wordt dus eigenlijk gezegd: wij hebben een vooruitzienden blik gehad; een paar jaar geleden, bij het aanleggen van de electrische installatie, hebben wij al begrepen, dat een jaar later op advies van een bezuinigingscommissie de directie voor de Economische Zaken in het gebouw op het Plein zou worden ondergebracht; wij hebben dus toen alvast gezorgd voor de electrische installatie.

Niet minder zonderling is het gegaan met de schrijfbehoeften, in het bijzonder met een hoeveelheid cyclostylepapier. Achteraf — ik druk op dat „achteraf", Mijnheer de Voorzitter — bleek, dat dat papier met de pen niet te beschrijven was. Nadat men het dus eerst had aangeschaft zonder onderzoek, bleek het papier later niet bruikbaar te zijn. Men heeft het toen door middel van het Rijksinkoopbureau laten verkoopen. Hieruit blijkt, dat dit inkoopbureau zich ook al bezighoudt met verkoopen.

Precies hetzelfde is het geval geweest met een duplicator, die, omdat hij niet voldeed, later door een anderen werd vervangen. In de Memorie van Antwoord wordt gezegd:

„dat het aanschaffen van een duplicator van onvoldoende systeem inderdaad een fout is geweest; deze machine is later door tusschenkomst van het Rijksinkoopbureau verkocht; de nieuwe duplicator voldoet uitstekend aan de te stellen eischen."

Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar daar wordt niet bij verteld, dat die duplicator van onvoldoend systeem — die overigens zoo slecht niet was — werd aangetroffen op den zolder van het Departement en dat men niet dacht aan verkoopen; het is alweer de Bezuinigingscommissie geweest die gemaakt heeft, dat men ten slotte tot verkoopen over ging.

Mijnheer de Voorzitter! Ik veronderstel, dat u het zo

36ste VERGADERING. — 14 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk III (Dep. van Buitenl. Zaken) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Oud e. a.)

welletjes vindt met deze voorbeelden. Ik zal er dan ook een eind aan maken. Enkele cijfers wil ik echter toch nog geven ter vergelijking. Wanneer men weet, dat het Departement van Oorlog, dat toch ook reusachtige vermeerdering van werkzaamheden heeft gehad door den oorlogstijd, onder de f 100 000 is gebleven met zijn bureau-uitgaven en men vindt dan voor hoofdstuk III uitgetrokken f 165 000 voor 1923 tegen f 304 000 in het loopend jaar, dan bewijst dat, dat de Bezuinigingscommissie toch niet slecht gezien heeft. Deze stomme cijfers zeggen genoeg. Nu is het voor mij de vraag, of die f 165 000 nog niet veel te hoog is in vergelijking met andere Departementen. Het Departement van Oorlog volstaat met nog geen f 100 000, dat van Waterstaat met ongeveer f 50 000.

Hierbij meen ik het te kunnen laten. Dat ik dit alles hier in de Kamer heb moeten zeggen, is het gevolg van de houding van het Departement van Buitenlandsche Zaken zelf. Wanneer de Bezuinigingscommissie zelf antwoord had gekregen, dan had deze zaak schriftelijk kunnen worden behandeld tusschen de Commissie en het Departement en dan was het niet noodig geweest om hiermede thans de Kamer op te houden.

Ik meende echter aan de eer van de Bezuinigingscommissie verplicht te zijn, dit niet zonder meer te laten passeeren.

De heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte spreker zal wel niet verwachten, dat ik nader zal ingaan op de verschillende détail-beschouwingen, die hij heeft gehouden. Ik begrijp, dat de geachte spreker is opgekomen voor de Bezuinigingscommissie, waarvan hij zelf lid is. Hij zal begrijpen, dat ik opkom voor mijn Departement.

Het beklag van den geachten afgevaardigde kwam eigenlijk in hoofdzaak hierop neer, afgezien van de détailpunten, dat het Departement van Buitenlandsche Zaken reeds veel eerder had moeten antwoorden op het verslag, dat dit jaar is uitgekomen.

De heer **Oud**: Het gaat niet over het verslag, maar over den brief van 19 Mei 1921.

De heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Wij hebben het verslag gekregen en ik herinner mij dien brief precies niet. Maar ik geloof niet, dat de indruk aan het Departement is geweest, dat daarover nader moest worden gecorrespondeerd. Men heeft meer den indruk gehad, dat de inhoud van het verslag door het Departement moest worden overwogen. Vermoedelijk is om die reden nog niet geantwoord. Van het najaar is ook de vraag onder de oogen gezien of er aanleiding was om alsnog een gedachtenwisseling met de Commissie te openen, maar aan het Departement bestond niet de opvatting, dat al de punten objecten van twist tusschen het Departement en de Bezuinigingscommissie moesten uitmaken.

Er is, voor zoover ik kon nagaan, ook niet aan het Departement gevraagd zich te verantwoorden of om van advies te dienen. Was de Kamer niet op het verslag gekomen en had zij niet gezegd, dat dit verslag, dat vermoedelijk niet anders is dan de uitwerking van den brief, moest beschouwd worden als te zijn opgenomen in het verslag der Kamer, dan was in de Memorie van Antwoord niet die lange verdediging van het beleid van het Departement verschenen.

Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde de zaak verkeerd ziet en stelt, als hij zich verbeeldt, dat bij het Departement geringschatting leeft tegenover de Bezuinigingscommissie. De Commissie doet haar plicht en moet in ons aller belang gesteund worden. Op dat standpunt heeft het Departement zich ook gesteld, maar wat was de klacht van het Departement, dat men twijfelde of degenen, die daadwerkelijk het onderzoek instelden, wel bevoegd waren de geheele sfeer, waarin het Departement zich beweegt, en de taak er van te beoordeelen.

De heer Oud heeft zelf het Departement de eer aangedaan

(Minister van Karnebeek e. a.)

de afdeeling Economische Zaken te komen bezoeken en wij hebben het allen betreurd, dat hij niet op andere afdeelingen is geweest.

Wat de laatste punten betreft, welke de heer Oud ter sprake heeft gebracht, het zijn détail-punten, waarop ik mij niet kan verweren, maar, als de Bezuinigingscommissie er prijs op stelt te vernemen wat het Departement daarover heeft in het midden te brengen, wil ik daartoe de toezegging gaarne doen.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij op dit oogenblik niet met den Minister in debat begeven over de vraag, of de houding van het Departement tegenover de rechtstreeks tot het Departement gerichte opmerkingen van de Bezuinigingscommissie juist is geweest. De Minister zegt: ik wist niet, dat het Departement zich tegenover de Bezuinigingscommissie had te verantwoorden. Daarvan is natuurlijk geen sprake; de Minister behoeft dat niet te doen; ik weet evengoed als Zijn Excellentie, dat volgens ons Staatsrecht een Bezuinigingscommissie niet het lichaam is, dat recht heeft om van den Minister verantwoording te vragen en dat heeft de commissie ook nooit gedaan. Maar de Bezuinigingscommissie is ingesteld op verzoek van de Regeering opdat deze, in samenwerking met die Commissie, zou komen tot een reorganisatie van de Departementen, en nu ligt het voor de hand, dat hier alleen resultaat valt te bereiken, niet als de Ministers zich tegenover de Commissie verantwoorden, maar als zij zich bereid verklaren met de Commissie in een gedachtenwisseling te treden, opdat, als zij meenen, dat bepaalde opmerkingen niet geheel juist zijn, op die manier door wrijving van gedachten een goede oplossing kan worden bereikt. Het is merkwaardig, dat al de ambtgenooten van den Minister, die met de Commissie in contact zijn geweest, de zaak zoo hebben opgevat als ik heb geschetst. Die ambtgenooten hebben steeds aan de Commissie geantwoord op haar beschouwingen. Dikwijls ontstond dan een gedachtenwisseling, die somtijds leidde tot een oplossing, waarvan ook de Commissie moest erkennen dat zij beter was dan die, welke zij zich aanvankelijk had gedacht.

In het verslag van die Commissie vindt men daarvan verschillende voorbeelden. Ik wil gaarne aannemen, dat de Minister van Buitenlandsche Zaken een andere opvatting van de verhouding tusschen het Departement en de Bezuinigingscommissie heeft gehad, maar het doet mij genoegen dat, uit hetgeen de Minister thans gezegd heeft, blijkt, dat Zijn Excellentie niet ongenegen is om met de Commissie samen te werken in den geest zooals ik dat heb uiteengezet.

De beraadslaging over de Iste afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 1 tot en met 7 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 8, luidende:

„Gezantschappen (jaarwedden, verblijfsvergoedingen en toelagen).

A.	Jaarwedden	f	556 675
B.	Verblijfsvergoedingen en toelagen		810 800
		f	1 367 475".

waarop zijn ingediend twee amendementen:

a. een van den heer Kersten (Stuk n°. 10), strekkende om het bedrag van het onderartikel, uitgetrokken onder A, te verminderen met f 10 000 en het bedrag, uitgetrokken onder B, te verminderen met f 20 000,

en een van de heeren **Dresselhuys**, **Visser van IJzendoorn**, **Staalman**, **Boon**, **Gerritzen**, **Bierema**, **Ter Hall**, **van Ran-**

(Kersten.)

pard, mejuffrouw Westerman en den heer van Gijn (Stuk n°. 11), strekkende om het onderartikel te verminderen met f 24 000.

De heer **Kersten**: Mijnheer de Voorzitter! Ware mij het gezantschap bij den Pauselijken Stoel niet anders dan een diplomatieke quaestie, hoe gewichtvol ook, ik zou aan het indienen van een amendement niet hebben gedacht. Dat gezantschap echter raakt voor mij dieper liggend principe.

Gaarne wil ik gelooven, dat zij, die alleen, of althans in hoofdzaak, op de verzorging onzer diplomatie het oog hebben, vele gewichtige redenen kunnen aanvoeren, die voor het behoud van het gezantschap bij het Vaticaan pleiten; en ik zou, ware het niet dat ernstiger redenen mij drongen, mij dan ook neerleggen bij wat Zijn Excellentie de Minister van Buitenlandsche Zaken in de Memorie van Antwoord heeft opgemerkt, dat de diplomatieke overwegingen, op grond waarvan tot de bestendiging van het gezantschap werd overgegaan, nog onverzwakt gelden. Niemand beter dan de Minister kan dat beoordeelen. Over die diplomatieke gronden als zoodanig spreek ik dan ook niet.

Echter, de verzorging onzer diplomatie mag niet afdoen aan de handhaving van de rechten onzes volks. En aan die handhaving doet het bedoelde gezantschap m. i. wèl afbreuk. Op zoo duidelijke wijze heeft de heer de Savornin Lohman dat hier in de Kamer aangetoond, en het is mij onbegrijpelijk, hoe *De Standaard* van Dinsdag 5 December ll. over deze quaestie schrijven kan, gelijk dat blad deed. In die *Standaard* toch wordt in een artikel, dat de politieke geschillen bespreekt tusschen de antirevolutionnaire en de Staatkundig-Gereformeerde Partij (voor zoover door mij over die geschillen iets is gezegd), de vraag gesteld: „Maar het Pauselijk gezantschap dan?"

En op die vraag luidt het antwoord:

„Dat hiermede een *beginsel* gemoeid is, een beginsel in den dieperen zin des woords, blijven we betwisten.
Met dat gezantschap wordt niet *erkend* dat de Paus Stedehouder van Christus op aarde zou zijn. Wie dat meent, moet alles op stelten zetten, niet alleen om dat gezantschap weg te krijgen, maar ook — en niet minder — om te verhinderen, dat de Paus een vertegenwoordiger bij ons Hof heeft, zooals het geval was niet alleen vóór 1871 en na 1915, maar ook in de jaren 1871—1915, toen wij geen gezantschap bij het Vaticaan hadden. Wie, bij die constructie, een vertegenwoordiger van den Paus *ontvangt*, dwaalt evenzeer als wie er een *zendt*.
Het gaat in deze zaak enkel en alleen om de erkenning van *feiten*.
Is het Vaticaan een middelpunt van diplomatieke beteekenis; ja, dan neen? Wordt het belang des lands gediend door in dat diplomatiek centrum een vertegenwoordiger te hebben; ja, dan neen? Dat is het, waarop het aankomt.
Natuurlijk voelen wij voor het bezwaar ontleend aan onze nationale Protestantsche traditie, mits men ook hierin zich voor *overdrijving* hoede. Onze nationale traditie is niet uitsluitend gevormd in de jaren 1871—1915 en de opheffing van het gezantschap in 1871 is ook niet geschied op gronden aan die traditie ontleend. Men meende destijds, dat dit gezantschap niet meer noodig was, omdat de Kerkelijke *Staat* ophield te bestaan; zooals wij meenen dat het niet meer noodig zal zijn, zoodra het Vaticaan als diplomatiek centrum van een genoegzame beteekenis meer is om de handhaving van het gezantschap te motiveeren.
Enkel en alleen het belang van het land bepaalt onze houding, waarbij wij in zooverre rekenen met de gevoeligheden in het Protestantsche volksdeel levende, dat wij meenen dat het gezantschap bij het Vaticaan alleen gehandhaafd moet worden indien blijkt, dat 's lands belang in *bijzondere mate* bij dit gezantschap betrokken is.
Als het overbodig was, zouden er op de begrooting geen gelden voor uitgetrokken zijn. Het nut staat dus wel vast uit het feit alleen, dat er geld voor uitgetrokken wordt.
Maar er is hier wel reden om nog iets meer te verlangen. De gevoeligheden, die dit gezantschap opwekt, motiveeren het verlangen dat blijken zal, dat de handhaving van meer dan *gewoon* nu is.
Zoo zien wij deze zaak."

Deze beschouwing is geheel gebouwd op utiliteitsgronden. De geachte schrijver zegt dat zelf zeer onomwonden:

„Enkel en alleen het belang van het land bepaalt onze houding."

Dat klinkt wel wat àl te utilistisch.

„Met de gevoeligheden in het Protestantsche volksdeel levende (zoo heet het dan verder) zal men in zooverre rekenen, dat wij meenen, dat het gezantschap bij het Vaticaan alleen gehandhaafd moet worden, indien blijkt, dat 's lands belang in bijzondere mate bij dit gezantschap betrokken is."

Dat luidt gemoedelijk-liberalistisch.

Dat luidt hard, zoo men voornemens is, met zijn zaken toch door te gaan, zoo het belang domineeren gaat en men dus de overtuiging van het gevoelige Protestantsche volksdeel onder den voet loopt. Het Sanhedrin wilde met de gevoeligheden van het Joodsche volk in zooverre rekenen, dat men Jezus niet dooden wilde op het feest, maar dat Hij sterven zou, stond vast. Zulk rekenen met de gevoeligheden, met vooropgezet plan, op den ingeslagen weg door te gaan, op grond van aangenomen noodzakelijkheid, getuigt tegen hen, die op deze wijze voor het gezantschap het pleit voeren.

Dat blijkt m. i. reeds uit het ontbreken van bewijsmateriaal voor het feit, dat 's Lands belang waarlijk in bijzondere mate betrokken is bij dat gezantschap. Immers dat moet blijken volgens den geachten schrijver daaruit, dat er gelden op de begrooting zijn uitgetrokken. Zoo schreef *De Standaard:*

„Als het overbodig was, zouden er op de begrooting geen gelden voor uitgetrokken zijn. Het nut staat dus wel vast uit het feit alleen, dat er geld voor uitgetrokken wordt."

Dat schijnt wel wat oppervlakkig.

Voor Oorlog zijn ook bedragen uitgetrokken op de begrooting. Toch werd voor alle posten de hooge noodzakelijkheid zonder meer maar niet aanvaard, louter omdat het posten op de begrooting zijn, maar werd den Minister menige nuttige wenk gegeven.

Mijnheer de Voorzitter! De bewijskracht van het bewuste *Standaard*-artikel ontgaat mij. Met een enkele verklaring maakt de schrijver zich van de principieele zijde der quaestie af:

„Dat hiermede een beginsel gemoeid is, een beginsel in dieperen zin des woords, blijven wij betwisten."

Op dergelijke wijze handelde dr. Bavinck met het vrouwenkiesrecht. Het is geen beginsel-quaestie. Zoo ruimt men al heel goedkoop verschillende beginselen op, vroeger door den afschaffer van nu, als heilig vereerd en als kostelijke schatten verdedigd. Onder de Staatkundig-Gereformeerden zijn nog wel koopers voor deze oude beginselen te vinden. Althans ik onderschrijf het hier beleden standpunt nog niet.

Het in *De Standaard* beleden standpunt is het mijne niet. In het zenden van een gezant toch ligt m. i. wèl een erkenning van de macht desgenen, wien men een gezant zendt. In het zenden van een gezant naar het Vaticaan dus ligt een erkenning door den Nederlandschen Staat van de macht des Pausen. Nu is die macht geen wereldlijke. De bedoelde gezant te Rome is niet gezonden naar een wereldlijk vorst, die zich misschien te gelijk hoofd van deze of die Kerkformatie gevoelt, doch naar hem, die beweert te zijn het hoofd van de Christelijke Kerk; die als zoodanig door zijn geloofsgenooten wordt geëerd, en daaraan alleen dankt zijn zeer

(Kersten.)

invloedrijke positie, die echter een voortdurend gevaar blijft voor het Protestantisme. Geen zoon der Hervorming kan noch mag den Paus als hoofd der Christenheid begroeten, noch ook diens invloed versterken. Integendeel, naar heilig beginsel is hij geroepen die macht des Pausen, waar hij immer kan, te breken. Ook onze Nederlandsche Regeering mag in haar qualiteit als Regeering hem niet als zoodanig erkennen. Dat is in strijd met onze volkshistorie. Nederland heeft zich niet alleen van Spanje, maar ook, en wel in de eerste plaats, van Rome's overheersching vrijgevochten. Onzer vaderen goed en bloed is geofferd, om de vrijmaking van Rome's macht; allereerst daarom. De Nederlandsche Staat is gevormd door den drang tot vrijmaking van het overheerschend gezag des Pausen; de Staat werd als een ringmuur om de Kerk opgetrokken. Te recht zegt Fruin in zijn „Tien jaren uit den Tachtigjarigen oorlog";

„Tegenover het Roomsche levensbeginsel stelde het Calvinisme een eigen levensbeginsel over. En in den oorlog die volgde, was het Calvinisme krachtig genoeg, om den gemeenschappelijken vijand te weerstaan."

Dat krachtig Calvinisme vormde het Christelijk-puriteinsch volkskarakter, dat in het heldentijdvak bewees sterk genoeg te zijn tot daden van ongemeene krachtsinspanning den stoot te geven. En dat Christelijk-puriteinsch karakter bleef ons volk eigen, ook al trachtten vele invloeden het te vervormen. In „Ons Program" schreef dr. Kuyper dan ook:

„Die puriteinsche type van ons volkskarakter nu was gevormd in den opstand tegen Spanje, na reeds voor te zijn bereid door de gisting der Hervorming. Het was alzoo reeds wordende van af circa 1520, kwam tot zelfbewustzijn in 1568, en gaf het eerst in 1572 het sein tot een afbreken der bruggen en een verbranden der schepen, waardoor het overgaan van een volk tot een nieuwe levensrichting tot een onherroepelijk besluit wordt.

Die type nu staat daarom zedelijk zoo hoog, wijl heel het nationale leven er door in dienst gesteld werd van één heilig en verheven doel."

Dit type vormde in de Republiek der Nederlanden een Staatsbestuur, behoorend bij de Kerk der Reformatie, haar beschuttende. Waar nu de Staat tot den opstand is uitgegaan van den drang tot gehoorzaamheid aan Sions eeuwigen Koning, en die gehoorzaamheid vorderde een niet langer onderwerpen aan het Pauselijk gezag, verloochent onze Regeering openlijk dien Koning der Koningen en tevens onze roemrijke historie door het weder erkennen van des Pausen gezag, dat gelegen is in het zenden van den gezant, waardoor wij in officieele relatie treden met den Paus.

Het bestendigen van het gezantschap bij het Vaticaan zet een Roomsch cachet op ons Nederlandsche volk, ook al bedoelt de Minister van Buitenlandsche Zaken en de Regeering in haar geheel niet dit Roomsch cachet af te drukken, en geen diplomatieke redenen, hoe gewichtig ook, mogen ons daartoe leiden. Door deze stellige overtuiging gevoel ik mij gedrongen te pleiten voor afschaffing van dit gezantschap.

Ik zou niet aarzelen bezwaar te opperen tegen het erkennen van den internuntius, zoo voor mij in het erkennen van dezen waardigheidsbekleeder school een erkennen van het gezag des Pausen. Dat echter zie ik niet in. De internuntius wenscht zonder bezwaar voor onze schatkist de speciale belangen der Roomsch-Katholieken te behartigen bij onze Regeering. Laat hem die behartigen, zoolang hij niet te aanmatigend optreedt en zoolang hij ons niet dringt hem te aanvaarden, zooals de voorlaatste internuntius zich wilde opdringen. Ik zal daaraan verder geen beschouwingen wijden, doch wil alleen zeggen, dat m. i. onze Regeering hebbe te weten in hoeverre zij den internuntius oor verleenen kan. Doch juist door ons gezantschap bij den Pauselijken Stoel op te heffen, zal ons land voor geheel de wereld bewijzen den Paus niet te erkennen als hoofd der Christenheid.

(Kersten e. a.)

Ik bepaal mij daarom heden tot het bij amendement voorstellen van het verminderen van den post, onder art. 8, genoemd met de bedragen die voor bedoeld gezantschap zijn uitgetrokken.

Het amendement van den heer Kersten wordt ondersteund door de heeren Duymaer van Twist, Krijger, Bakker, Weitkamp, Braat en van Ravesteijn, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Dresselhuys** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het door ons ingediende amendement veel soberder kunnen toelichten dan de heer Kersten zijn amendement heeft toegelicht, omdat voor ons het eenige, maar m. i. afdoende, argument is de thans zoo noodige bezuiniging in onze Staatsuitgaven.

In het Voorloopig Verslag en reeds vroeger in een hoofdartikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 25 September jl. is gewezen op het verschijnsel van een haast onbegrijpelijke uitbreiding sedert het jaar 1914 van onze diplomatieke vertegenwoordiging. Ik mag den Minister dadelijk toegeven, dat de nieuwe wereldkaart aanleiding zal zijn geweest tot die uitbreiding, maar dan mag ik er dadelijk aan toevoegen, dat de malaise in onze zeer beperkte Staatsfinanciën ons op het oogenblik de middelen moet doen overwegen om op goedkooper wijze met die nieuwe landkaart rekening te houden.

Ik zal een voorbeeld noemen. Voor onze diplomatieke vertegenwoordiging in Oost-Europa hadden wij vóór den oorlog totaal drie gezanten: te Weenen, te Konstantinopel en te Boekarest. Die te Boekarest was *à double usage*, diende mede voor Servië, die te Weenen deed dienst voor Oostenrijk-Hongarije, in Griekenland werden wij bediend door een consulgeneraal. Ik heb nooit vernomen, dat die drie gezanten daar te druk bezet waren, of dat zij te zeer verspreid waren om hun taak naar behooren te kunnen vervullen. Hoe is de toestand nu? Wij hebben nu een gezant in Bulgarije, in Polen, in Griekenland, in Rumenië, bij de Serven, Kroaten en Slovenen, in Tchecho-Slowakije, in Oostenrijk en Turkije, nog ongerekend den nieuwen gezant in Caïro.

De indruk dringt zich op, dat er hier is een groote overdaad. Vraagt men mij, waar die overdaad precies zit, welke van die posten het eerst zou moeten verdwijnen, of welke van die posten het minst noodig is, dan spreekt het vanzelf, dat ik de Kamer over de gradatie van die nuttigheid of noodzakelijkheid niet kan inlichten. Wanneer men mij vraagt: is de gezant in Griekenland meer noodig dan de gezant in Polen, dan weet ik het niet. Is de gezant te Caïro het minst noodzakelijk? Ik moet het in het midden laten. Vraagt men mij, kan de gezant te Weenen tevens dienst doen te Praag, dan neem ik aan, dat dit zoo is, maar of het meer gewenscht is den gezant in Polen op te heffen dan dien te Caïro, kan ik niet beoordeelen. Is de Servische gezant een onmisbare vereischte voor ons land? Kunnen te Warschau de Nederlandsche belangen niet bediend worden zonder dat wij er een afzonderlijken Nederlandschen vertegenwoordiger hebben? Die vraag is voor mij, die niet kent — de Minister is daaromtrent zooveel beter ingelicht — de werkzaamheden van elken gezant in het bijzonder, niet op te lossen. Maar voor mij staat vast, althans dien indruk heb ik ten sterkste, dat al die gezanten — terwijl er vroeger drie waren — zeker voor Nederland zijn een overdaad in verband met den toestand van 's Lands schatkist.

De Minister heeft gezegd — ik vermoed ook als inlichting op deze zaak — dat hij bezig was met allerlei belangrijke handelsverdragen. Hij sprak o. a. over Polen. Ik wil gaarne toegeven, dat in zoo'n geval een gezant nuttig werk kan verrichten. Maar is dat nu aanleiding om blijvend in zoo'n land te hebben een diplomatieken vertegenwoordiger? Kan voor zulk een geval een gezant, die het meest nabij zetelt, tevens aldaar de zaak niet waarnemen?

De Minister zal mij ongetwijfeld de verzekering geven, dat al die gezanten nuttig zijn. Ik wil er bij voegen: als de Minister daarvan **niet overtuigd** was, **zou** hij die gezanten

(Dresselhuys.)

ook niet houden. Ik geloof wel, dat wanneer de Minister den aardbol kan overspannen met een diplomatiek net, en daarvan de mazen zoo klein mogelijk maken, dat dit hem zijn taak op het Departement vergemakkelijkt. Ik neem aan, dat, hoe meer gezanten hij heeft, hoe meer diplomatieken invloed hij van uit Nederland kan uitoefenen. Maar daarover loopt de vraag niet. Het gaat er niet over of een gezant, die misschien voor een derde of een vierde bezet is, niettemin toch nuttig werk verricht, maar of de stand onzer financiën toelaat, dat wij een zoo groot aantal gezantschappen onderhouden, terwijl wij overal moeten bezuinigen. Wij zijn deze week bezig te bezuinigen op Onderwijs; wij hebben bezuinigd op Volksgezondheid; wij moeten soms in kleinigheden bezuinigen tot op het krenterige af. Wij moeten dat doen. Waarom zouden wij nu niet bezuinigen op deze zaak, die kennelijk te groot is opgezet. Ik wil dus geen speciale keus uit een aantal gezantschappen. Ik kan niet aangeven of eerst opgeheven moet worden de post te Caïro, of te Praag. Ik wil niet aangeven of het de voorkeur verdient te beginnen met den gezant te Lissabon, omdat het niet noodig is op het Pyreneesche schiereiland twee gezanten te hebben. Ik zou kunnen spreken over de gezanten in Zuid-Amerika, in Midden-Amerika, in Mexico, maar ik treedt in de keuze daarvan niet. Ik ben overtuigd, dat elk Kamerlid in zijn hart met mij het gevoel zal hebben, dat op het oogenblik ons aantal gezantschappen onevenwichtig is met den toestand onzer financiën. Als wij dus vragen: neem van al die gezantschappen twee terug, toon daarmede het begin der bezuiniging, dan geloof ik, dat wij geen onredelijken eisch stellen.

Aan deze twee gezantschappen voeg ik per se toe het gezantschap bij den Pauselijken Stoel. De heer Kersten heeft dat gezantschap bestreden op zuiver principieele gronden. Op dat standpunt heb ik mij nooit gesteld. Toen destijds de Minister voorstelde om goed te keuren de instelling van een tijdelijk gezantschap bij den Paus, hebben wij gevraagd: wat zijn uw practische argumenten? Toen was het louter practische argument van den Minister: hier is een belangrijk centrum van diplomatiek verkeer en het is van belang voor Nederland, dat wij daarmede voeling houden. De Minister stelde het voor, alsof daar een soort diplomatieke tijdingzaal van Europa was — ik bedoel daar niets oneerbiedigs mee — waar wij dagelijks ons diplomatiek nieuws konden gaan halen. Toen later de Minister met het voorstel kwam om het tijdelijke gezantschap in een vast om te zetten, heb ik reeds twijfel uitgesproken, of dat drukke diplomatieke verkeer er nog wel was. Wij hebben toen gezegd: houd de zaak liever nog tijdelijk, want de omstandigheden ontwikkelen zich snel en wat tijdens of vlak na den oorlog van groote internationale beteekenis was, kan over enkele jaren die beteekenis misschien hebben verloren. Nu heb ik voor mij de overtuiging, dat hetgeen er op het oogenblik te vernemen is, niet meer loont de buitengewoon hooge kosten, die wij daarvoor uitgeven.

Wij hebben voorgesteld, hiervoor minder uit te trekken f 8000 per gezantschap, maar het spreekt vanzelf, dat de besparing veel grooter zal zijn. De gezant bij den Paus zal reeds met zijn verblijfsvergoeding een besparing geven van f 30 000. Ik voor mij zou daarvoor alleen kunnen stemmen, indien ik de vaste convictie heb, dat wij, een dergelijke uitgaaf voteerend, toch betrachten de uiterste zuinigheid. Laat de Minister aantoonen, dat dat gezantschap noodzakelijk is. Niet, dat de gezant daar wel eens nuttige mededeelingen doet. Het spreekt vanzelf, dat een knap man als de heer van Nispen, die ons daar vertegenwoordigt, van tijd tot tijd mededeelingen doet, die zeer nuttig zijn. Maar dat is de vraag niet. Wij staan niet op het standpunt van de nuttigheid of van wat den Minister aangenaam of gemakkelijk is, wij staan op het standpunt van de absolute noodzakelijkheid. Alles, wat niet absoluut noodzakelijk is, de Regeering heeft het zelf gezegd, moet bezuinigd worden en nu geloof ik, dat onder de offers, die wij dagelijks brengen in deze bezuinigingsperiode, in de eerste plaats moeten vallen de gezant bij den Paus, en dan ten minste 2 van de andere gezanten, waarvan ik een geheele serie heb opgenoemd en die allen sinds 1914 voor het eerst op onze Staatsbegrooting voorkomen.

(Dresselhuys e. a.)

De Regeering heeft ons in de Millioenennota zoo duidelijk voorgehouden en ook later: als de Kamer eens een bezuiniging weet, laat zij het dan zeggen. De heeren spreken van bezuiniging, maar dan heeft men altijd stokpaardjes, maar als de Kamer eens iets weet, zal de Regeering de eerste zijn, om dat met beide handen aan te grijpen.

Hier ligt het geschenk. Hier kunnen wij bezuinigen, een bezuiniging, die ons elk jaar een zeer belangrijke besparing zal geven en die wij zouden kunnen aanwenden, zoo dat noodig is, tot delging onzer schuld, of voor andere zaken, die zeker nog meer noodzakelijk zijn als deze gezantschappen.

Het is daarom, Mijnheer de Voorzitter, dat ik dit amendement aan de Regeering en aan de Kamer aanbeveel.

Aangezien het amendement van den heer Dresselhuys door meer dan vijf leden is onderteekend, maakt het een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **H. Colijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou een enkel woord willen zeggen over het amendement, dat is ingediend door den heer Kersten. Ik wil daarmede niets afdoen aan de beteekenis van het amendement, dat door den heer Dresselhuys is ingediend, maar waar deze zijn amendement met zoo geheel andere argumenten heeft aangediend als de heer Kersten, geloof ik, dat het beter is het oordeel daarover op te schorten totdat wij hebben gehoord, wat de Minister van Buitenlandsche Zaken daarover heeft te zeggen.

De heer Kersten heeft hier een beschouwing gehouden die, ik mag het met eenige vreugde constateeren, voor een groot deel gestemd was op een artikel in een blad, waarmede ik in eenige relatie sta, en hij heeft het nuttig geoordeeld hetgeen daar over dit onderwerp geschreven is, te bestrijden.

Het komt mij voor, dat het uitgangspunt, waarvan de heer Kersten ook nu weer is uitgegaan, en waarvan in het algemeen al degenen uitgaan, die met een zekere heftigheid zich tegenover deze zaak stellen, inderdaad als volkomen onjuist moet worden genoemd.

Uit het feit, dat onze Regeering, gelijk zooveel andere Regeeringen ook van Protestantsche landen, een vertegenwoordiger naar het Vaticaan zendt, kan niet worden afgeleid, dat daarmede van Protestantsche zijde erkend zou worden, dat de Paus moet worden beschouwd als de Stedehouder van Christus op aarde. Ik geloof, dat de heer Kersten er dan ook niet in geslaagd is te weerleggen het argument, dat hij zelf uit *De Standaard* heeft geciteerd, dat wie op het standpunt staat, dat in het zenden van een vertegenwoordiger het karakter ligt van een erkenning van den Paus als Stedehouder van Christus, niet kan ontkennen, dat aan het ontvangen van een vertegenwoordiger van den Paus hetzelfde karakter moet worden toegeschreven, en wie dus in deze consequent wil zijn, kan niet volstaan met zich te verzetten tegen het zenden van een vertegenwoordiger door Nederland, maar behoort ook te zeggen, dat Nederland geen vertegenwoordiger van zoodanige macht kan ontvangen.

Maar nu zit juist in het gebruik van dat woord: macht, dat door den heer Kersten hier gebezigd is, de fout die men begaat bij de beoordeeling van deze zaak. Het gaat er niet om, om een vertegenwoordiger te zenden naar eenige macht, noch om den vertegenwoordiger van eenige macht hier te ontvangen, maar het gaat hierom alleen, of het Vaticaan in Rome een plaats is, waar gewichtige diplomatieke gebeurtenissen bekend worden en waarbij wij een luisterpost moeten hebben om ons op de hoogte te stellen van hetgeen in dat centrum gebeurt.

Daarmede wordt niets anders erkend dan het feit, dat bij het Vaticaan in Rome voor ons land met het oog op de politieke omstandigheden dingen te vernemen zijn, die men ergens anders niet zou kunnen vernemen.

En nu heeft dominee Kersten groot bezwaar gemaakt, dat het belang van het land hier zou moeten domineeren over de gevoeligheden van een deel van het volk.

Ik ontken volstrekt niet, dat de nationaal-Protestantsche traditie van ons land zich door het zenden van een gezant naar het Vaticaan gekrenkt heeft gevoeld, althans in verschillende deelen van het land, en ik meen ook, dat het vol-

(H. Colijn e. a.)

komen rechtmatig is om met dat gevoel rekening te houden.

Maar men moet toch ook niet vergeten, dat het opwekken van deze gevoeligheid in het land ook heel dikwijls een gevolg is van de wijze waarop de zaak wordt voorgesteld. Wanneer wij allen het land ingaan en zeggen: dit gezantschap bij het Vaticaan beteekent een erkenning van het stedehouderschap van den Paus, ja, Mijnheer de Voorzitter, dan is men zelf voor een belangrijk gedeelte oorzaak, dat het volk op een niet juiste wijze hierop reageert.

En daarom geloof ik, dat wij veel verstandiger doen om de zaak voor te stellen zooals zij werkelijk is, nl. eenvoudig een erkenning van het bestaande feit, dat bij het Vaticaan een diplomatiek centrum is. En de eenige vraag, die voor mij dan beslissend is, is deze: of dat diplomatiek centrum inderdaad zóó belangrijk is, dat het hebben van een vertegenwoordiger daar voor ons land van bijzonder belang moet worden geacht, of dat gezantschap daar een speciaal karakter draagt, of het ons diensten bewijst, die ons anders niet bewezen zouden worden. Daarom gaat het voor mij.

En dan is er geen tegenstelling tusschen de rechten des volks en het belang van het land, want een zoodanige tegenstelling bestaat niet. Het belang van het land is ook het belang van het Nederlandsche volk en de rechten van het volk worden niet gekrenkt wanneer men de belangen van dat volk behartigt op de best denkbare wijze.

Ik heb over deze zaak verder niet veel meer te zeggen; alleen aan den Minister een vraag te doen. Zooals ik elders heb uiteengezet, komt het mij voor, dat de eenvoudige vermelding van het feit, dat het gezantschap bij het Vaticaan nuttig is, met het oog juist op onze nationaal-Protestantsche traditie niet voldoende is.

Het spreekt vanzelf, dat het gezantschap nuttig is, anders had de Minister daarvoor geen post op zijn begrooting uitgetrokken. Voor mij is het de vraag of het gezantschap inderdaad in een bijzondere behoefte voor ons land voorziet. Indien dat het geval is, indien dat gezantschap voorziet in een bijzondere behoefte voor ons land, indien het in specialen zin voor het belang van ons land noodig is, dan geloof ik, dat die grond gewichtig genoeg is om heen te stappen over het bezwaar, dat ik overigens ook deel en dat ontleend is aan de nationaal-Protestantsche traditie van ons land.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in eersten termijn het woord gevraagd, omdat ik er niet zeker van ben, dat wat ik te zeggen heb kan worden samengeperst in tien minuten.

Het amendement, dat is voorgesteld door den heer Dresselhuys c. s., is een dubbel amendement. De motiveering voor beide onderdeelen van het amendement is dezelfde, in één woord uitgedrukt: versobering. Het is echter een dubbel amendement, voor zoover de strekking is, blijkens de schriftelijke toelichting, in elk geval een einde te maken aan het gezantschap bij den Paus en in de tweede plaats de organisatie van de gezanten in te krimpen.

Voor de vraag, of het gezantschap bij den Paus moet worden gehandhaafd, kan ik het versoberingsmotief, dat wordt aangevoerd, niet aanvaarden.

Ik verwijs hierbij in de eerste plaats naar de discussie, die verleden jaar over deze aangelegenheid is gevoerd. Toen is een amendement voorgesteld door den heer van de Laar, om het gezantschap bij den Pauselijken Stoel te doen vervallen. Reeds toen voelde de heer van de Laar zoozeer, dat hij iets deed, dat min wenschelijk was, dat hij in de toelichting tot zijn amendement te kennen gaf: ik mocht eigenlijk niet met het voorstel komen, maar ik doe dit alleen, omdat er een novum is. Het novum, dat hij aanvoerde, was de gedraging van den vertegenwoordiger van den Paus hier te lande.

De heer Schaper heeft bij die gelegenheid gezegd (het is te vinden op bladz. 1508 van de *Handelingen* van het jaar 1921—1922):

„In beginsel voor scheiding van Kerk en Staat, zijn wij principieel gekant tegen vertegenwoordiging van ons land bij den Pauselijken Stoel, al waardeeren wij het

(Marchant.)

werk, onder den pas overleden Paus ten gunste van den wereldvrede gedaan.

Wij zijn dus ook principieel genegen onze stem aan het amendement-van de Laar te geven, doch verklaren bij dezen, dat wij in het vervolg niet telkenjare een poging zullen steunen, die ten doel heeft op een eenmaal genomen beslissing terug te komen."

Toen de stemming over het amendement plaats zou hebben, stond de heer Rink op om de stem van hem en zijn partijgenooten over het amendement te motiveeren en sprak als volgt (*Handelingen* 1921—1922, pagina 1521):

„Naar het aan mijn politieke vrienden en mij voorkomt, is de vraag van de handhaving van dit gezantschap het vorig jaar uitgemaakt. Wij hebben toen van ons gevoelen doen blijken en meenen, dat op de toen gevallen beslissing slechts behoort te worden teruggekomen bij veranderde omstandigheden. Waar de geachte voorsteller van het amendement in gebreke is gebleven het bewijs van zulk een verandering te leveren, zullen wij onze stem aan zijn amendement onthouden."

Het eenige beroep op veranderde omstandigheden, dat de voorstellers gedaan hebben, is dit, dat wij dit jaar armer zijn dan verleden jaar.

Nu erken ik de belangrijkheid van dit motief, maar wat is verleden jaar nog meer gebeurd? Van dezelfde zijde is hier een amendement bestreden, dat door ons was voorgesteld, ten einde een geheel nieuwe organisatie van nijverheids- en handelsconsulenten in den vreemde aan de Regeering te weigeren, op dezen grond, dat wij versoberen moesten en ons korps ambtenaren niet moesten uitbreiden. Met groote kracht werd dat voorstel van ons bestreden door dezelfde heeren, die thans met dit amendement komen op grond van besoberingspolitiek.

Ik ga verder. Toen wij in het begin van den zomer — wien is dit niet overkomen — het land hier en daar gelukkig gingen maken met redevoeringen, is het mij gebeurd, dat in een vergadering, waar een groot aantal tuinbouwers tegenwoordig waren, van de zijde der partij, welke thans met dit voorstel gekomen is, werd gezegd van ons, vrijzinnig-democraten: die menschen moet gij niet stemmen; zij hebben gestemd tegen het voorstel der Regeering, om ten behoeve van den land- en tuinbouw een nieuwe vertegenwoordiging in het leven te roepen. Toen heb ik gezegd: ziedaar nu de opvatting, welke die heeren hebben van bezuiniging en inperking van het getal ambtenaren. Zoo gauw zij denken, dat er wat uit te kloppen is: weg met de bezuiniging en versobering!

De heer **Dresselhuys**: Waar is dat gebeurd?

De heer **Marchant**: Dat is gebeurd in Boskoop, waar een van uw partijgenooten tegen mij in het geweer is gekomen. Trouwens, overal is hetzelfde praatje verkondigd. Uw vriend ridder van Rappard is er heel het land mede doorgetrokken.

Indien het nieuwe motief voor dit amendement is, dat de financieele toestand extra miserabel is geworden, dan geldt toch nog de vraag, of het Vaticaan in dezen tijd een zoodanig middelpunt is van diplomatiek verkeer, dat Nederland daar moet zijn vertegenwoordigd, wil het niet een lacune hebben in zijn internationale betrekkingen, welke mogelijk bedenkelijke gevolgen zou kunnen hebben.

Voor ons, vrijzinnig-democraten, is dit een vraag van zuivere realiteitspolitiek, Voor mij heeft deze zaak met de al of niet erkenning van bepaalde praerogatieven van den Pauselijken Stoel absoluut niets te maken.

Ds. Kersten staat daartegenover natuurlijk geheel anders. Ds. Kersten offert 's Lands belangen op aan zijn beginselen, of indien hem dit aangenamer is: beschouwt het volgen van zijn beginselen als het hoogste landsbelang. Maar wat de geachte afgevaardigde ons daaromtrent meegedeeld heeft, schijnt mij toch allesbehalve juist.

De heer Kersten heeft ons zooeven verteld, dat met de handhaving van den gezant van Nederland bij den Pauselij-

(Marchant.)

ken Stoel de Regeering een Roomsch cachet zet op het Nederlandsche volk.

Bij den Pauselijken Stoel is nagenoeg de geheele wereld vertegenwoordigd: hebben dan in al die andere landen de Regeeringen met het aanstellen van haar vertegenwoordigers bij het Vaticaan een Roomsch cachet gezet op hun volk?

Dat moest de heer Kersten niet zeggen. Dat gelooft toch niemand.

Het zou bewijzen, zoo zegt de geachte spreker, dat men den Paus erkent als hoofd van de Christenheid, en dan roept hij uit: hoe kan een Regeering in ons Protestantsche land zoo iets doen!

Mijnheer de Voorzitter! Er is immers geen sterveling, die daarin een erkenning van den Paus als hoofd van de Christenheid ziet! Het spreekt vanzelf, Roomschen vinden het aangenaam, dat het hoofd van de Roomsch-Katholieke Kerk geëerd wordt met een gezant bij den Pauselijken Stoel, maar het standpunt, waarop wij als Volksvertegenwoordigers staan en waarop de Regeering behoort te staan naar mijn oordeel, is eenvoudig dit: eischt het landsbelang uit hoofde van de oriënteering omtrent de internationale politiek, dat wij „een luisterpost" hebben, zooals de heer Colijn het heeft uitgedrukt, bij het Vaticaan? En dan behoeft men van de dingen, die in dezen tijd in de wereld gebeuren, toch slechts oppervlakkige kennis te nemen om te weten, dat er geen enkel onderwerp van internationale beteekenis is aan te raken, of men ontmoet overal den invloed van den Pauselijken Stoel. Men ontmoet overal de activiteit van vertegenwoordigers van den Pauselijken Stoel. De meeste volken zien dat ook zoo in; vandaar dat wij naast onzen vertegenwoordiger bij het Vaticaan ook zien een vertegenwoordiger van het Duitsche Rijk, van president Ebert.

Dat is dus zuiver een vraag van realiteitspolitiek.

Dit wil niet zeggen, dat ik den heer Kersten het voorstellen van zijn amendement kwalijk zou nemen. Neen, hij moest wel. De heer Kersten zou zonder deze quaestie ons niet eens het genoegen kunnen doen, in ons midden te verkeeren. De heer Kersten leeft bij de gratie van de compromissen, tot het aangaan waarvan elke meerderheid van verschillende partijen genoodzaakt is. Ware die noodzakelijkheid van het aangaan van compromissen er niet, dan zou ook de heer Kersten hier niet zijn.

Dit zijn de gronden, waarom wij niet bereid zijn aan eenig voorstel tot het laten vervallen van het gezantschap bij het Vaticaan op dit oogenblik mede te werken. Vooral in dezen tijd moet de Regeering zich nu eenmaal politiek kunnen oriënteeren en waar wij belangen hebben, die belangen kunnen behartigen. Naast alle andere gezanten schijnt mij ook de onze daar vooralsnog onmisbaar.

Men heeft daarbij bovendien in aanmerking te nemen, dat Nederland in deze beslissing niet vrij is; van wat andere landen doen is Nederland goeddeels afhankelijk. Het zijn die anderen, die ergens een centrum vormen van internationale diplomatieke gedachtenwisseling, waarbij Nederland niet dan tot zijn schade zou ontbreken.

Welke beteekenis heeft het hier gemotiveerde standpunt tegenover het gezantschap bij den Pauselijken Stoel voor onze houding tegenover het amendement van den heer Dresselhuys c.s.? De voorstellers hebben het antwoord op die vraag niet gemakkelijk gemaakt. Blijkens de toelichting moet men, wanneer men het gezantschap bij den Pauselijken Stoel wil gehandhaafd zien, stemmen tegen het amendement, want in die toelichting wordt gezegd, dat onder de drie minst noodzakelijke posten in de eerste plaats die bij den Pauselijken Stoel is te begrijpen. De Regeering wordt volkomen vrijgelaten in het opdoeken van gezantschappen, maar die bij het Vaticaan moet weg. Dat zou dus al een reden moeten zijn om tegen het amendement te stemmen, en dat pleit niet voor den vorm en voor den opzet van het amendement. Men kan ten aanzien van de gezantschappen bij vreemde Mogendheden moeilijk het standpunt innemen, dat men bij voorbeeld tegenover den Minister van Oorlog zou kunnen innemen door te zeggen: gij hebt bij de infanterie te veel hoofdofficieren; daar moeten er eenige van weg, wij stellen dus een amendement voor om de formatie van hoofdofficieren bij voorbeeld met twee te verminderen. Dat wordt ook gedaan bij de groote massa van ambtenaren. Als er daar te veel zijn, dan kan men voorstellen er een paar af te doen. Men kan zeggen: er zijn te veel schrijvers, wij stellen voor, dien post met zooveel gulden te verminderen, ten einde het aantal te beperken.

Maar zoo kan men toch bij de gezantschappen niet handelen! Indien men hun aantal wil verminderen, dan moet men bepaalde gezantschapsposten noemen, die men overbodig acht. Dan kan worden gediscussieerd over de noodzakelijkheid van die posten. Maar thans is ons een beslissing verbazend moeilijk gemaakt. Dat spijt mij, omdat ik ook wel eens den indruk heb gekregen, dat er te veel gezantschapsposten zijn. Om een voorbeeld te noemen, waarom moest bij elk van de scherven, waarin de Oostenrijksch-Hongaarsche monarchie is uiteengevallen, een gezant worden aangesteld? Waarom was dat noodig? Wanneer een amendement was voorgesteld om een van die gezantschappen te laten vervallen, dan kon men de argumenten van de Regeering daartegenover wegen en kon men zijn stem bepalen. Wanneer werd voorgesteld, van die gezantschapsposten er twee te laten vervallen en die posten te concentreeren te Weenen of elders, dan zou ik daarvoor sympathie gevoelen en dan zou ik te dezer zake al een sterke verdediging van den Minister moeten hooren om an een dergelijk amendement mijn stem te onthouden. Maar dat doen de heeren niet; zij zeggen: er moeten er twee minder zijn, behalve dien bij den Pauselijken Stoel, maar de Minister moet maar weten, welke posten moeten worden opgeruimd.

Welke gezanten zouden dat moeten zijn? Het schijnt moeilijk uit te maken, en in het bijzonder maakt mij huiverig om met dit voorstel mee te gaan de belangrijke rede van den heer Dresselhuys, bij de algemeene beraadslaging gehouden. De heer Dresselhuys is begonnen met een uitbundige hulde te brengen aan dezen Minister van Buitenlandsche Zaken, als zijnde een zeer kundig, beleidvol bestuurder, aan wien onze internationale materieele belangen met gerustheid konden worden toevertrouwd. Wat kan daarmede anders zijn bedoeld dan dat de handelsbelangen, voor zoover de betrekkingen met het buitenland daarbij betrokken waren, bij dezen Minister in voortreffelijke handen waren? En dan volgde daarop geheel onverwacht de mededeeling, dat de organisatie van onzen gezantschapsdienst topzwaar is en dat men dat waterhoofd wat moest verkleinen. En daarna volgden in deze belangrijke rede allerlei klachten over gebrek aan zorg bij den Minister voor onze economische belangen in het buitenland; dan verwijt de heer Dresselhuys den Minister, dat hij zoo slecht geöriënteerd is omtrent de betrekkingen met Rusland. Ik had veeleer een amendement verwacht van den heer Dresselhuys om een nieuwen gezantschapspost in Moskou op de begrooting uit te trekken. Wat zou er niet een warmen steun te krijgen zijn uit den hoek van de heeren communisten!

Daarop volgde een roerende aanklacht over gebrek aan zorg bij de Regeering ter zake van de handelsbetrekkingen met Spanje. De lakken en vernissen zijn in nood en de heer Dresselhuys verzoekt den Minister te zorgen, dat Spanje weer van ons lak kon worden voorzien. Als dit amendement mocht worden aangenomen en de Minister zeide: „ik heb eens nagegaan welke van de gezantschappen ik moet opheffen; ik ben tot de conclusie gekomen, dat ik nog het minst bezwaarlijk kan missen het gezantschap te Madrid", waar blijkt dan het lak van den heer Dresselhuys? Er wordt achter mij gezegd, dat de Minister niet gek is. Dat weet ik ook; zelfs de voorstellers van het amendement zijn niet gek. Maar wanneer de heer Dresselhuys zegt, dat hij niet weet, welk gezantschap gewichtiger is, dat in Griekenland of dat te Konstantinopel, waarom weet hij dan wel, dat het gezantschap te Madrid minder gewichtig is dan dat te Athene? Wanneer wij de Regeering geheel vrij laten in de keuze, zie ik niet in waarom de Minister niet zou kunnen zeggen: met Spanje geeft het niets, want al die Spaansche wijn kunnen wij hier niet opdrinken en dan is een behoor-

(Marchant e. a.)

lijke overeenkomst met Spanje niet mogelijk; daarom laat ik dien gezant maar schieten.

Dat zijn overwegingen, die mij huiverig hebben gemaakt om mij zonder meer met een dergelijk amendement te vereenigen. Daar komt nog bij, dat op die belangrijke redevoering van den heer Dresselhuys is gevolgd een niet minder belangrijke van den heer van Schaik, die dit in een nog helderder licht stelde. Hij noemde daarbij verschillende plaatsen, waar de Regeering naar zijn meening te kort schiet; hij spreekt van Tsecho-Slowakije, van Finland, van Polen, van de Baltische Staten, Brazilië en Venezuela. Maar als men van den Minister eischt, dat hij overal handelsbetrekkingen bevordert, maar men knipt hem zijn voelhorens af, dan maakt men hem dit onmogelijk. Vandaar dan ook dat de heer van Schaik zeide:

„Het is voor een buitenstaander niet gemakkelijk zich goed te oriënteeren in den stand van onze handelsrechtelijke betrekkingen met verschillende Mogendheden."

Waarschijnlijk hebben de voorstellers van het amendement dit ook gedacht, en hebben zij daarom gezegd, dat de Minister het dan maar moet uitzoeken. Wil men beperking van de gezantschappen, dan moet men aantoonen waar een gezant kan worden gemist. Het komt mij voor, dat er vele posten zijn, waarbij vooral van belang zijn de betrekkingen op handelsgebied. Gezanten zijn echter duur, en daarom wil ik den Minister vragen of het niet mogelijk is tot beperking van het aantal gezanten te komen door meer gebruik te maken van zoogenaamde trade commissioners, die men zou kunnen noemen reizende, ambulante gezanten, een instituut, bij de Vereenigde Staten in gebruik. Die gezanten worden daarheen gedirigeerd, waar iets bijzonders te doen is. Het zijn mannen, die verstand hebben vooral van den handel en van economische zaken. Indien de Regeering een dergelijk instituut overnam, zou men met minder diplomatieke posten kunnen toekomen en met minder geldmiddelen hetzelfde beter kunnen bereiken. Dit amendement wil misschien iets dergelijks, maar het had een motie moeten zijn, waarbij de Regeering wordt uitgenoodigd om het aantal te beperken.

Ik heb dus tegen dit amendement het bezwaar, dat men er niet kan voorstemmen, wanneer men het gezantschap bij het Vaticaan wil handhaven, en dat het aan de Regeering overlaat, welk gezantschap eventueel zal moeten verdwijnen.

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord over de amendementen, inzonderheid over dat van den heer Dresselhuys, dat mij het allerbelangrijkste lijkt. Ik ben het eens met de critiek van den heer Marchant in dit opzicht, dat het amendement zwak is, maar toch gaat het in de goede richting, en als zoodanig juich ik het toe. Hier toch wordt een poging gedaan om het mes te zetten in een m. i. volkomen overbodig weeldeinstituut. Wanneer wij de lijst van gezantschappen nagaan, waarvoor bedragen op de begrooting zijn uitgetrokken, dan blijkt, dat er inderdaad in de laatste jaren is een toenemende weelde, waaraan de Nederlandsche Staat zich te buiten gaat. Dit is zoo sterk, dat Nederland zelfs in sommige opzichten andere Mogendheden voor is. Zoo is een post uitgetrokken voor een gezantschap te Caïro, hoewel Egypte nominaal een onafhankelijke Staat, maar in wezen niets anders is als een dependance van het Britsche imperium, een Britsch wingewest. Wij zijn diplomatiek vertegenwoordigd door gezanten bij een aantal Staten, waarin de vroegere Donau-monarchie is uiteengevallen; zelfs bij Staten, wier economische beteekenis zienderoogen achteruitgaat, bijv. Griekenland, welks economische positie ten gevolge van de gevolgde dolzinnige politiek thans zoodanig is, dat de Nederlandsche belangen in Athene wel buitengewoon gering zullen zijn geworden. Ik juich het amendement vooral daarom toe, wijl het gansche bestaan van de gezantschappen niet kan worden verdedigd uit een oogpunt van het economisch belang van ons land.

In dat opzicht heeft de heer Colijn een zeer typeerend woord gesproken. Wij hebben bij het Vaticaan geen economische belangen te verdedigen, dat staat vast, maar — hetzelfde is ook bij vorige gelegenheden gezegd — het Vaticaan is nu

(van Ravesteijn.)

eenmaal een belangrijk diplomatiek centrum en wij moeten daar hebben een luisterpost.

Toen ik die uitdrukking hoorde, dacht ik aan een ander woord, dat eveneens is samengesteld met het woord luisteren. Het schijnt, dat onze gezant bij het Vaticaan luistervinkje moet spelen. Dat is waarschijnlijk de rol die een aantal gezanten moeten vervullen. Zij hebben meer den Minister in te lichten over de algemeene politiek in het milieu, waarin zij verkeeren, dan dat zij handelsbelangen bevorderen. Zelfs de heer Marchant, die zich eensklaps heeft opgeworpen als een buitengewoon vurig verdediger van het instituut der gezantschappen, heeft gewezen op een andere wijze van vertegenwoordiging, waardoor de handelsbelangen evengoed zouden kunnen worden behartigd.

De heer Marchant heeft gesproken van een soort ambulante vertegenwoordigers, maar het wil mij voorkomen, dat consulaten even goed de handelsbelangen kunnen behartigen. Voor een klein land als het onze zijn gezantschappen niet veel meer dan dure paardjes op stal. Zooals alles hebben die dure paardjes een economische oorzaak. Er is een economische ondergrond voor het feit, dat wij zooveel gezantschappen hebben en waarschijnlijk nog wel meer zullen krijgen. De heer Marchant heeft er te recht op gewezen, wanneer men hiervan uitgaat, dat gezantschappen noodzakelijk zijn in een bepaald land, dat valt niet in te zien waarom wij niet in alle Staten ter wereld gezantschappen zouden hebben. De Minister heeft bij de algemeene beschouwingen gezegd — en deze kleinigheid werpt hierop eenig licht — dat de gezanten nu eenmaal voor een deel van hun eigen geld moeten leven, het zijn menschen die wij niet geheel kunnen onderhouden. Zoo is het ook. Gezanten worden gerecruteerd uit een bepaalde maatschappelijke klasse, en die heeft er belang bij, dat zooveel mogelijk vertegenwoordigers uit haar rijen voor deze in ieder geval eervolle en aangename posities worden aangewezen.

Mij moet nog aangetoond worden, dat deze gezanten op handels- en economisch gebied — dat is het eenige waarvoor ze moeten dienen — niet evengoed zouden kunnen worden vervangen door minder dure ambtenaren.

Het klemt zoozeer, dat wij reeds te veel gezanten hebben, reeds op dit moment, dat op deze lijst van gezanten zelfs voorkomt een gezant in een land, waarmee wij op het oogenblik in het geheel geen relaties hebben, in Rusland. Op de begrooting is uitgetrokken voor een gezant in Rusland niet een pro memoriepost, maar het bedrag, dat voor meer gezanten is uitgetrokken, van f 10 000, en voor een kanselier bij dat gezantschap eveneens een bedrag van f 3700. Dat wordt niet gebruikt, hoor ik zeggen, maar in elk geval is het op de begrooting uitgetrokken. De Minister vraagt dus wel dit bedrag aan, maar acht het aan den anderen kant niet noodzakelijk, om dezen post te vervullen. Mijn meening is, dat wij ook in Rusland geen gezant noodig hebben. Ik wil dat den heer Marchant met groote duidelijkheid zeggen. Wat wij in Rusland noodig hebben is een handelsvertegenwoordiger, evengoed als hier in ons land een Russische handelsvertegenwoordiger behoort te zijn. Dat geldt ook voor andere landen.

Alle argumenten, die hier zijn aangehaald van verschillende zijde tegen handhaving van het gezantschap bij den Paus, pleiten m.i. ook tegen de handhaving van gezanten in het algemeen.

Ik ben het met den heer Marchant eens, dat het beter, misschien ook practischer zou zijn geweest, om, wanneer men vermindering van het aantal gezanten wil, dat te doen bij motie. Maar er ligt op het oogenblik nu eenmaal geen motie. Ik zie in het amendement van den heer Dresselhuys c.s. een stapje op den goeden weg. Misschien zou het beter zijn geweest, wanneer de heer Dresselhuys had aangewezen waar hij den gezant vervangen wenschte te zien door een consulairen ambtenaar, maar dan zou hij voor de moeilijkheid zijn gekomen, om aan te toonen, dat in dat land een gezant beter gemist zou kunnen worden dan in een ander land, waar onze belangen zeker niet grooter of minder groot zijn.

Ik begroet dus het amendement-Dresselhuys als een bezuiniging, die nu eens geheel ligt in de lijn, waarin wij meenen, dat er inderdaad bezuinigd kan worden.

De heer Schokking: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik wil enkele opmerkingen maken over de amendementen die zijn ingediend. Vooreerst over het amendement-Dresselhuys, waarvan door den heer Marchant te recht is opgemerkt, dat het eigenlijk een dubbel amendement is.

Eenerzijds bedoelt het een verdere bezuiniging op de begrooting van Buitenlandsche Zaken in het algemeen, die, naar de meening van den voorsteller, kan plaats hebben door vermindering van het aantal gezantschapsposten, terwijl de Minister dan zal moeten aanwijzen, welke posten kunnen vervallen. Hoewel het bekend is, dat wij in het algemeen voelen voor alles, wat inderdaad bezuinigen kan, meen ik toch, dat dit niet de juiste manier is. Er kan voor ons dan ook geen sprake zijn van een steunen van dit amendement, zoolang wij den Minister niet hebben gehoord.

Anderzijds meent de heer Dresselhuys intusschen, dat met name het gezantschap bij het Vaticaan voor opheffing in aanmerking moet komen. Al ontken ik niet, dat ook hierbij de bezuiniging een factor kan zijn, zoo meen ik toch, dat de beteekenis van dit gezantschap niet allereerst of uitsluitend van uit het standpunt der bezuiniging moet bekeken worden. In verband hiermede komt mij het amendement van den heer Kersten daarom juister voor, dan dat van den heer Dresselhuys, dat slechts op de overweging van bezuiniging gegrond is.

Wat nu echter het amendement van den heer Kersten betreft, kan ik met een enkele opmerking volstaan, omdat de quaestie van dit gezantschap vroeger onzerzijds uitvoerig besproken is. Volkomen te recht heeft de heer Kersten een beroep gedaan op de rede die hier gehouden is door den heer de Savornin Lohman. En ik meen te mogen zeggen, dat in die rede nog steeds ons standpunt ten aanzien van het gezantschap bij het Vaticaan is neergelegd. Ik wil dan ook alleen een opmerking maken over hetgeen de heer Colijn gezegd heeft, dat de heer Kersten uitgaat van een onjuiste stelling, daar men bij gezantschappen alleen rekening heeft te houden met de vraag, of er een centrum is van diplomatiek verkeer. Ik ben van oordeel, dat dit standpunt niet houdbaar is, of in elk geval niet vrij is van ernstige bedenking. Aan een gezantschap toch is inhaerent, dat daardoor betrekkingen worden gelegd tusschen de eene en de andere Regeering.

Het gaat niet aan er daarbij willekeurig van uit te gaan: of er een zeker punt is, waar vertegenwoordigers zijn van verschillende volken, en waar de Regeering wat hooren kan, misschien veel hooren kan. Er zijn dan wellicht nog andere centra te vinden, waarvan hetzelfde geldt. De Minister heeft trouwens in de stukken, waar hij het verschil uiteenzet tusschen een consul en een gezant, zelf met zooveel woorden gezegd, dat het voordeel is van een gezant boven een consul, dat de eerste bij de Regeering zelf, waarbij hij geaccrediteerd is, toegang heeft. M. a. w. het zwaartepunt van een gezantschap ligt in de betrekking tusschen de eene en de andere Regeering.

Waar dit nu naar mijn meening het essentieele is van een gezantschap, kan men er niet omheen, een antwoord te geven op de vraag: wat is de reden, waarom men in dit geval met den Paus een betrekking aangaat?

Wanneer ik deze vraag stel, dan kan er niet worden geantwoord, dat wij hier te doen hebben met het hoofd van een Staat. Dat kon tot op zekere hoogte tot 1870 gezegd worden, toen er een afzonderlijke kerkelijke Staat was, maar daarna kan dat niet meer gelden. Juist omdat wij hier staan voor het feit, een geheel eenig feit — ik weet er althans geen tweede voorbeeld van te noemen —, dat er een gezantschap is van onze Regeering, waar niet tegenover wordt gevonden de Regeering evenzoo van een anderen Staat, komt de vraag van de positie van den Paus in het geding.

De heer Colijn mag nu ontkennend het hoofd schudden, ik begrijp, dat hij dit niet aangenaam vindt, maar in het zenden van een gezant naar den Paus ligt de erkenning van een zekere positie van den Paus, niet als hoofd van een wereldlijken Staat, maar als het hoofd van een bepaalde Kerk.

De heer Colijn heeft er van gesproken, dat zij, die tegen dezen post bezwaar maken, met groote heftigheid hierop aanvallen. Ik meen dit allerminst te doen; integendeel, wanneer er punten van verschil zijn tusschen overigens zeer verwante groepen, ik spreek het openlijk uit, is dat zeer onaangenaam, maar het geldt hier een quaestie van beginsel.

En nu kan moeilijk worden ontkend, dat wij in het gezantschap bij het Vaticaan een betrekking hebben tusschen de Regeering van ons land niet met een Regeering van een anderen Staat, maar met het hoofd van een bepaalde Kerk. Hierdoor nu wordt inbreuk gemaakt op de verhouding, die wij ten opzichte van Staat en Kerk hebben. Er wordt door dit gezantschap een onderscheid gemaakt ten gunste van de Roomsch-Katholieke Kerk.

Ik zeg dat zonder eenigszins onaangenaam te willen zijn aan onze Roomsch-Katholieke medeburgers, met wie wij trouwens aan de rechterzijde samenwerken; ook niet, omdat dit de Roomsch-Katholieke Kerk betreft. Maar het gaat hier om het zuiver houden van de verhoudingen van Kerk en Staat en dan kan men er zich niet aan onttrekken om een antwoord te geven op de vraag, waarom hier een bijzondere betrekking met het hoofd van een bepaalde Kerk noodig is, die de gewone verhoudingen verbreekt.

Wanneer de heer Colijn voorts wijst op de internuntiatuur, dan heeft de heer Kersten m.i. reeds bij voorbaat het antwoord op deze tegenwerping gegeven, en ook in dit opzicht zou ik kunnen volstaan met te verwijzen naar hetgeen de heer de Savornin Lohman daarover vroeger heeft gezegd.

Er is een groot verschil tusschen den internuntius, die door den Paus naar hier gezonden wordt, en den gezant die door onze Regeering zelf bij het Vaticaan wordt geaccrediteerd.

Bij de internuntiatuur geldt het een bepleiten van de behartiging van de belangen der Roomsch-Katholieken. Bovendien, indien de door den heer Colijn getrokken consequentie de juiste is, zou ik zeggen: ontvang ook den internuntius niet. Ik zeg dit niet; alleen maar, wat den gezant bij het Vaticaan betreft, ga ik voor die tegenwerping niet uit den weg.

Het geldt hierbij wel degelijk de positie van den Paus. Het is het recht van onze Roomsch-Katholieke medeburgers, voor zoover zij zich kerkelijk onder den Paus scharen, hem als het hoofd te erkennen. Maar voor de Regeering staat het anders, gelijk voor de andere groepen der Christenheid. En ik moet er hier eens even aan herinneren, dat er ook Katholieken zijn, al vormen zij slechts een kleine groep, die zich niet onder den Paus als hoofd der Christenheid scharen; m. a. w. wij hebben hier wel degelijk te onderscheiden, zooals reeds vroeger herhaaldelijk door Groen van Prinsterer werd aangewezen, dat het hier niet gaat om de aantasting van de Roomsch-Katholieke Kerk, maar om een bijzondere pretentie van het grootste deel dergenen, die van de oud-Katholieke belijdenis zijn en den Paus als hoofd der Kerk erkennen.

Nu moge de toespraak van den internuntius verleden jaar geen gelukkige uiting zijn geweest, in elk geval is daaruit wel gebleken, hoe in de kringen van het Vaticaan het herstel van de betrekking met het Vaticaan, als zijnde van de grootste beteekenis voor de Roomsch-Katholieken, ter onderscheiding van anderen, wordt opgevat.

Wanneer de heer Marchant van zijn kant opmerkt: de heele wereld onderhoudt betrekkingen met het Vaticaan, dan betwijfel ik dat. Voor zoover mij bekend is, heeft de Republiek van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, die toch vooral in onzen tijd wel genoemd mag worden, er geen. Tot voor korten tijd had zelfs Frankrijk er geen gezant.

Er kan dus niet van gesproken worden, dat de geheele wereld daar een gezant heeft, maar ook al ware dat het geval, dan kan dat nog niet zonder meer voor ons beslissend zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou mij hier willen aansluiten bij het gedeelte van de rede, die de Minister hedenavond gehouden heeft, waarin hij sprak over de zelfstandigheid van onze politiek, die de neutraliteit niet uitsluit, welk gedeelte ik met groote voldoening heb gehoord, omdat die uitdrukking inderdaad een andere, een meer positieve opvatting weergeeft.

36ste VERGADERING. — 14 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk III (Dep. van Buitenl. Zaken) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Schokking e. a.)

Wat dit punt betreft zullen wij onze zelfstandigheid als natie moeten behouden, in dien zin, dat er volkomen vrijheid is van religie, met name ook voor onze Roomsch-Katholieke medeburgers. De heer de Savornin Lohman heeft er eens aan herinnerd, hoe de heer Schaepman, een van de beste en trouwste vrienden van den heer de Savornin Lohman, tegenover hem had erkend, dat er in Nederland voor hen volle vrijheid, in zeker opzicht wel meer vrijheid was dan in vele Roomsch-Katholieke landen.

Ik begrijp, dat met betrekking tot het besproken punt een verschil blijft bestaan met onze Roomsch-Katholieke medeburgers, maar ik meen zeer bepaald, dat in de handhaving van de beginselen van Kerk en Staat, zooals wij die hebben, ten slotte een groot belang ligt. Het is hier niet alleen de quaestie van een bepaalden post, maar het gaat er om, of de handhaving van het bedoelde beginsel — ik kan het niet anders zien en er daarom niet anders over spreken — ten slotte plaats zal laten voor de ontwikkeling van de Christelijk-Protestantsche-Gereformeerde religie, die daarop aanspraak maakt.

Het is om deze reden, Mijnheer de Voorzitter, dat mijn standpunt ten opzichte van deze quaestie niet veranderd is, doch ik het moet blijven handhaven.

De heer **Nolens**: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij, dat ik op dit late uur nog enkele oogenblikken de aandacht van de Kamer moet vragen, maar nu van verschillende kanten over deze amendementen gesproken is, geloof ik, dat het niet goed zou worden opgenomen, indien ik daarover zweeg.

In ieder geval zal ik niet terugkeeren tot vorige behandelingen en mij stellen op het terrein van de feiten, zooals steeds het beste is in de politiek.

Ik moet dan een enkel woord zeggen over beide amendementen.

Deze amendementen zijn van eenigszins zonderlingen aard, in zooverre nl., dat zij niet bedoelen nieuwe voorstellen niet goed te keuren, maar wijziging te brengen in een bestaanden toestand, met uitzondering dan van den vertegenwoordiger te Caïro, die van diplomatiek agent zal worden opgenomen in een hoogere klasse van diplomatieke vertegenwoordigers. Met andere woorden, het gaat hier niet om een nieuw gezantschap te vestigen, maar over de vraag, of een bestaand zal worden opgeheven. Dit moeten de heeren wel bedenken, die spreken over eventueele grieven. Grieven ontstaan gewoonlijk, indien in een toestand, welke bestaat, iets wordt veranderd, wat den een of den ander minder aangenaam is. Op dit oogenblik bestaat het gezantschap bij het Vaticaan. Het gaat hier dus over het ingrijpen in het korps vertegenwoordigers van de Regeering in het buitenland, de levensorganen feitelijk van het Departement van Buitenlandsche Zaken.

De Minister zal, indien onverhoopt deze amendementen mochten worden aangenomen, voor hem de conclusie trekken, welke ik meen, dat voor de hand ligt.

Dinsdagavond heeft de heer Dresselhuys den Minister hulde gebracht — de heer Marchant heeft daarover reeds gesproken — op een wijze, welke ik — en nu geef ik gaarne toe, dat ik daartoe minder geneigd ben en daarvoor ook minder geschikt — hem niet zou kunnen verbeteren. Hij heeft gezegd:

„Vooraf wil ik opmerken, dat ik behoor tot de vele leden, die luidens het Voorloopig Verslag den Minister hulde brachten voor zijn beleid ook in het afgeloopen jaar.",

en dan zegt hij ten slotte:

„dat ik den versterkten indruk heb ontvangen, dat deze Minister is een zeer kundig, beleidvol bestuurder, aan wien onze materieele nationale belangen veilig zijn toevertrouwd."

Maar eenige minuten daarna — en dat zou zeker iemand aan wien pas nog zooveel hulde gebracht is niet verwachten — kondigt hij een amendement aan, dat eigenlijk de

(Nolens.)

grootste blaam voor den Minister inhoudt, waarmede eigenlijk te kennen wordt gegeven, dat de organen van het Departement in het buitenland — het staat er wel zoo niet, maar het komt er toch op neder — in zekere mate van grootdoenerij getuigen, dat zij overtollig zijn.

Het amendement van den heer Dresselhuys — ik moet het ronduit zeggen — is voor mij een eenigszins wild, woest of wil men zeggen wispelturig amendement. Indien ik den naam van den heer Dresselhuys niet onder de toelichting had gezien, dan zou ik allicht gedacht hebben: dat zal een eerste proeve zijn van een eerste jaars lid. Natuurlijk niet van mijn fractie, want daar maakt men zich niet aan zoo iets schuldig. Ik zeg: van een eerste jaars lid, die een oogenblik aan de leiding ontsnapt is, maar zeker niet van den heer Dresselhuys, die eenige reputatie heeft te verliezen, ook op buitenlandsch gebied, en die ook op dit terrein misschien nog een glansrijke toekomst te gemoet ziet.

De toelichting van dit amendement luidt:

„De bedoeling is, uitdrukking te geven aan den wensch der Kamer, om door vermindering met driemaal het minimum der bezoldiging van een gezant, te komen tot beperking onzer gezantschapskosten, welker getal overdadig voorkomt in verband met den toestand van 's Lands financiën."

Voor mij is daarin opgesloten, dat men die gezantschappen beschouwt als een luxe artikel. Wanneer ik iets wil afschaffen in verband met 's Lands financiën, dan ligt daarin opgesloten, dat het gemist kan worden.

De toelichting gaat dan voort:

„Met een opheffing van een drietal der minst noodzakelijke posten, onder welke in de eerste plaats die bij den Pauselijken Stoel is te begrijpen, zou voor 1923 kunnen worden volstaan."

Het is dus voorloopig, Mijnheer de Voorzitter. Voor 1923 zou dus daarmede volstaan kunnen worden. Een volgenden keer zullen er misschien nog enkele moeten volgen. Een mooi vooruitzicht voor dezen of een anderen Minister van Buitenlandsche Zaken en ook voor de gezanten zelf. Ook trouwens wel voor de Mogendheden, bij welke die gezanten geaccrediteerd zijn en bij welke ons volk den roep geniet van een degelijke oude familie, die niet zoo spoedig eenmaal aangegane betrekkingen verbreekt. Vergis ik mij niet, dan is de kern, het wezen van het amendement van den heer Dresselhuys c. s. de opheffing van het gezantschap bij het Vaticaan. In zooverre komt het overeen met dat van den heer Kersten. Ik zeg: in zooverre, Mijnheer de Voorzitter, want naar het criterium van de openhartigheid beoordeeld, zouden wij het in een andere categorie moeten rangschikken. Met andere woorden: de heer Kersten zegt het uitdrukkelijk: daar is het om te doen, en hij geeft daarvoor zijn principieele gronden. De heer Kersten schijnt m[ij] overigens een verstandig man toe en wanneer hij hier enkele jaren is geweest, wat meer alzijdig geleefd heeft, misschien ook wat in het buitenland heeft verkeerd en zich internationaal heeft bewogen, dan twijfel ik niet of de heer Kersten zal nog wel tot andere gedachten komen.

Nu is het het goed recht van deze Kamer en van ieder lid om zoo dikwijls als de gelegenheid daartoe bestaat terug te komen op vroeger genomen besluiten. Zoo is het ook het recht van ieder lid om over ieder artikel van een andere wet of van een begrooting stemming te vragen; gebeurt het laatste, dan is men geneigd om van obstructie te spreken. Wat het eerste betreft, het is verklaarbaar, dat dat terugkomen op een genomen beslissing, in dit geval twee keer binnen een jaar, plaats heeft in een kleine gemeente, laat ik zeggen, om geen bestaande te beleedigen, in de toekomstige twaalfde provincie van de drooggemaakte Zuiderzee, eerder dan in een consequent handelend en een zoo hoogstaand lichaam als deze Kamer. Ik betwijfel dan ook of het wenschelijk is, in het bijzonder in de vertegenwoordiging van de Regeering in het buitenland, èn wat betreft de continuïteit, èn wat betreft het prestige van de Regeering in het buiten-

(Nolens.)

land, ieder jaar en zelfs dit jaar twee keer een poging aan te wenden om op een beslissing van deze beteekenis terug te komen.

Als ik er nu bijvoeg, dat het op velen in deze Kamer een pijnlijken indruk maakt en ook daarbuiten moet maken, dan zal dat geen betoog behoeven.

Ik zal er niet verder op ingaan, maar het komt herhaaldelijk voor, dat bij zaken, die in 's Lands belang tot stand komen, grootere of kleinere groepen van de bevolking meer betrokken zijn dan de andere. Dat gebeurt zelfs bij de verhooging van het invoerrecht op sigaren, waarbij de sigarenfabrikanten meer zijn betrokken dan anderen, en toch gebeurt het in het belang van het land.

Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord bepaal ik mij er toe om op den bodem van de realiteit de feiten na te gaan. In 1915 werd, niet op mijn verzoek, niet op verzoek van deze zijde, niet onder een rechtsch Kabinet, een tijdelijk gezantschap bij het Vaticaan gevestigd, uitsluitend op overwegingen van landsbelang, op overwegingen nader te vinden wat mijn persoon betreft in de *Handelingen* van 1915, blz. 1507. En dat belang is sinds dien niet verminderd. Dat blijkt reeds uit de toeneming van het aantal Staten, ook grootere dan de onze, die daar thans hun vertegenwoordiging hebben. In 1920 werd op denzelfden grondslag van landsbelang het tijdelijk gezantschap in een blijvend veranderd, en de heer Marchant zeide toen zeer te recht, dat hij en zijn vrienden hun stem niet aan het amendement konden geven „omdat de Regeering ons heeft overtuigd, dat deze gezantschapspost als post van verkenning en als middel om onzen invloed te doen gelden bij andere diplomatische vertegenwoordigingen niet achterstaat."

In het begin van dit jaar werd de zaak weer ter sprake gebracht door den heer van de Laar, die een amendement indiende, en het komt mij voor dat bij die gelegenheid door verschillende leden, o.a. den heer Schokking, een juist standpunt is ingenomen, dit nl., dat het niet wenschelijk is, jaarlijks op het al of niet voortbestaan van dat gezantschap bij het Vaticaan terug te komen. Zelfs de heer van de Laar — in dit opzicht misschien een fanaticus — zeide:

„Het zou zeker geen aanbeveling verdienen, indien men telkens op een quaestie, als waar het thans om gaat, terugkwam. Ik geloof dan ook, dat alleen, wanneer zich bij een dergelijk vraagstuk een novum voordoet, er aanleiding kan bestaan opnieuw een beslissing van het Parlement in deze uit te lokken."

De heer van de Laar construeerde een novum, waarvan bij ieder vaststond, dat het geen novum was.

De heer Schaper sprak in dien zelfden zin, ook de heer Marchant heeft het reeds aangehaald, dus ik behoef het niet meer te doen.

En de heer Rutgers zeide uitdrukkelijk:

„Mijn vrienden en ik zullen aan dit amendement onze stem niet kunnen geven.

De vraag, waarom het hier gaat, het vestigen van een instelling, kan niet van jaar tot jaar telkens opnieuw worden behandeld en dan wellicht beurtelings bevestigend en ontkennend beantwoord worden."

Inderdaad gaat het niet aan, nadat eenmaal gelijk in 1915 een dergelijke connectie is aangeknoopt, omdat men daarin voordeel zag, thans daarop terug te komen, omdat sommigen meenen, dat het voordeel niet meer zoo groot is.

De heer Rutgers ging voort:

„Om zulk een vraag na één jaar opnieuw aanhangig te kunnen maken, zou naar onze meening noodig zijn, dat aannemelijk werd gemaakt, dat zoodanige wijziging in de omstandigheden is ingetreden, dat daaruit ook een wijziging in onze houding voortvloeit."

De heer Schokking eindigde zijn rede op bladz. 1509 van de *Handelingen*, enkele maanden geleden, aldus:

„Het gebeurde heeft daarom onze principieele bezwaren eer bevestigd dan tegengesproken en zoo kan er voor

(Nolens e. a.)

ons te minder reden zijn om, als de heer van de Laar zijn amendement handhaaft, daartegen te stemmen. We kunnen onze principieele bedenken niet terugnemen, al wil ik niet zeggen, dat wij die altijd opnieuw zullen herhalen en door een afzonderlijke stemming tot uiting brengen."

Mij dunkt, het juiste standpunt in deze zaak, die van belang is voor onze geheele buitenlandsche vertegenwoordiging, werd toen door verschillende sprekers ingenomen. Het komt mij voor, dat dit standpunt gehandhaafd moet worden in deze aangelegenheid van eenigszins delicaten, wijl diplomatieken aard, ook tegenover het Vaticaan, waarbij thans, behalve Nederland, meer dan 30 staten vertegenwoordigd zijn, waarvan 7 (onder wie Frankrijk, België en Duitschland) door ambassadeurs. Als het nieuwe Rusland nog niet vertegenwoordigd is, dan geloof ik dat dit niet ligt aan het nieuwe Rusland zelf.

Mijnheer de Voorzitter! Op die gronden meen ik, dat het in 's Lands belang is de amendementen niet aan te nemen.

De heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De heer Dresselhuys en de andere onderteekenaars van zijn amendement zullen zich waarschijnlijk wel niet hebben voorgesteld, dat ik mij daarmee zou kunnen vereenigen. Dat kan ik ook niet en ik stel er prijs op, om uitvoerig, althans voldoende uitvoerig en duidelijk te zeggen, waarom ik het niet kan aanvaarden. Vooreerst zou ik er op willen wijzen, dat wanneer dat amendement wordt voorgesteld als een middel van bezuiniging, het als zoodanig ondoeltreffend is. Want men heeft rekening te houden met drie disponibiliteitstraktementen en in de tweede plaats, wanneer men uit een oogpunt van hoffelijkheid en beleefdheid tegenover de landen van vestiging van die gezanten zou willen treden in combinaties, wijs ik er op, dat door de kosten, die er bij komen, in den regel zoo'n combinatie bijna even duur is als een vertegenwoordiging in twee landen.

Zoo het bezuinigingsmotief geen werkelijk doel kan treffen, vraag ik mij af: wat is dan het oogmerk? Wilde de heer Dresselhuys demonstreeren tegen de mate, waarin het Departement van Buitenlandsche Zaken heeft medegewerkt tot bezuiniging?

Ik heb mij, omdat het een eisch was, op het standpunt gesteld, dat het Departement naar zijn beste krachten daartoe moest meewerken, en mijn begrooting biedt een bezuiniging van over de 20 pct. Ik kan niet denken, dat dit de toeleg zou zijn van den heer Dresselhuys, want dan zou die toeleg voor mij grievend zijn, nu het Departement in die mate tot bezuiniging heeft medegewerkt.

De heer Dresselhuys weet trouwens, dat ik mij bereid heb verklaard, den post in Perzië niet te bezetten, ook den post, die drie landen bestrijkt, Bolivia, Peru, Ecuador niet te bezetten, den post in Centraal-Amerika niet te bezetten, ofschoon er, wat dien laatsten post betreft, in verband met een incident, dat daar onlangs heeft plaats gehad, en waarvan een Nederlandsch onderdaan, een priester, het slachtoffer is geworden, alle reden zou zijn, daar niet van een diplomatieke vertegenwoordiging verstoken blijven.

Ten slotte heb ik nagegaan, of onder de tegenwoordige omstandigheden de combinatie Bulgarije-Constantinopel weder kan worden ingesteld. Tegenwoordig zijn op den Balkan die combinaties niet meer zoo gemakkelijk. De heer Dresselhuys zeide: wij hebben een gezant in Bulgarije. Tot 1 Januari. Daarna niet meer! Ik heb dus gedaan wat ik kon.

Was het de gedachte van den heer Dresselhuys, dat in het algemeen de kosten van het buitenlandsch beleid — als ik het zoo noemen mag — in vergelijking met andere landen zoo hoog zijn, dat daartegen moest worden opgekomen? Ook dat kan niet worden volgehouden. Als men nagaat wat de kosten zijn van het Departement van Buitenlandsche Zaken en die vergelijkt met die van andere landen, die eenigszins met ons op één lijn staan, maar waarvan er verscheidene zijn, die niet aan zooveel eischen, in verband met koloniale gebieden, hebben te voldoen als wij, dan zal men zien, dat men zich

(Minister **van Karnebeek.**)

hier niet heeft te beklagen over de kosten van den diplomatieken en consulairen dienst. Een land als Denemarken, met de helft van het aantal inwoners, dat op het oogenblik het Koninkrijk der Nederlanden in Europa telt, en dat geen koloniën heeft, heeft op zijn begrooting 1 April 1922 tot 1 April 1923 staan een bedrag van Kr. 6 170 000. Zwitserland, dat aan nog minder eischen heeft te voldoen, heeft op de begrooting voor 1922 staan een bedrag van fr. 6 880 000 en België, dat zeer actief is op buitenlandsch gebied, onze buurman, heeft voor 1922 een begrooting van fr. 26 millioen. Het cijfer over 1923 is mij niet bekend. Spanje, een land, dat meer inwoners heeft dan wij in Europa, maar minder inwoners buiten Europa onder zijn beheer heeft, heeft een begrooting van 14 593 000 peseta's. Zweden, een land met een iets kleiner inwoneraantal in Europa dan ons land en verder zonder de verplichting om als koloniale Mogendheid zekere legaties te bezetten, had op de begrooting voor 1922 een bedrag van 7 792 000 Kronen, dat is een bedrag, dat zoo ongeveer gelijkstaat met dat van ons land. Neem ik de voorloopige raming van het eerste semester voor 1923, dan kom ik volgens de mij verstrekte opgaven tot 2 700 000 Kronen.

Tsecho-Slovakije, een nieuw land, dat er naar streeft zijn weg te maken in de tegenwoordige omstandigheden, heeft volgens mijn inlichtingen een begrooting van 215 000 000 Kronen en de Kroon, gerekend op een dubbeltje, geeft nog altijd een bedrag van 21 millioen. Zijn dat cijfers die ten nadeele van Nederland uitvallen?

Er is gezegd, dat het Departement „topzwaar" is. Zulk een woord maakt een zekeren indruk en men zou het gaan gelooven. Is dit Departement topzwaar als men het vergelijkt met andere landen, met wie wij ons eenigszins kunnen vergelijken?

Wij hebben op het oogenblik slechts 25 hoofden van zending voor 36 Staten, omdat wij, waar dat eenigszins mogelijk is, combinaties hebben, ofschoon dat niet altijd aan den zuinigen kant is.

Dat dit aantal van 25 te hoog is, lijkt mij moeilijk vol te houden, wanneer men in aanmerking neemt, dat Denemarken en Zweden bijv., die geen koloniën hebben, onderscheidenlijk hebben 21 en 22 afzonderlijke posten, dus als men onze posten van Venezuela, Siam en China buiten haakjes brengt, zijn wij gelijk. Spanje heeft er 31, België 29, terwijl wij nog bovendien hebben 4 consulaten-generaal en België 6, met den rang van gezant.

Men kan dus werkelijk niet zeggen, dat het Departement topzwaar is, wanneer het in dezen tijd werkt met 25 gezanten, die bijgestaan worden door niet meer dan 32 raden van legatie, secretarissen en attaché's, alles bij elkaar; dus op lange na nog zelfs niet 2 secretarissen per legatie. Uit dat oogpunt beschouwd is onze diplomatieke dienst uiterst karig bedeeld. Thans nog zijn er gezantschappen, die niet de beschikking hebben over een secretaris en sommigen zelfs niet over een kanselier.

Welnu, mijne heeren, dat zijn dus 25 plus 32 menschen die den geheelen diplomatieken dienst van Nederland waarnemen!

En wat den consulairen dienst betreft, hebben wij 22 posten met 38 beroepsconsulaire ambtenaren, voor de rest doen wij het met niet-beroepsconsulaire ambtenaren. Is dat topzwaar?

De heer Dresselhuys heeft gezegd: zie naar den Balkan. Wij hebben daar een overvloed van gezanten, vroeger hadden wij er maar drie, één in Weenen, één in Roemenië en één te Konstantinopel! Athene mag niet meetellen. Dat is een woordenquaestie, Mijnheer de Voorzitter, wij hadden daar vroeger een consul-generaal, die den titel had van buitengewoon gezant, en aan wien ten slotte eenige jaren geleden volle diplomatieke qualiteit is verleend, met het oog op zijn positie; dus wij moeten dien ook meerekenen.

Wat den Balkan betreft, zou ik willen verwijzen naar hetgeen ik in de Memorie van Antwoord heb gezegd. Het is duidelijk dat de oorlog de toestanden daar niet onveranderd heeft gelaten, en dat de combinaties, die daar vroeger mogelijk, ofschoon niet wenschelijk waren, daar nu niet meer mogelijk zijn.

Stelt de heer Dresselhuys zich voor, dat het voldoende is in die streken één gezant in twee landen in te stellen, om te verwachten dat hij in beide landen dezelfde mate van vertrouwen zal genieten en in beide landen het noodige gedaan zal kunnen krijgen, wat alleen bereikt kan worden als gevolg van het vertrouwen dat in de leidende kringen wordt verworven?

Mijnheer de Voorzitter! Nu komt het amendement en dat zegt, dat, afgezien van het gezantschap bij den Paus, nog 2 andere moeten vallen. Ik weet niet, of de heer Dresselhuys zich de moeite heeft gegeven, om na te gaan, welke die 2 andere moeten zijn.

De heer Dresselhuys zegt: dat kan ik niet nagaan, dat moet gij doen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb dat gedaan. Ik ben daarbij tot de conclusie gekomen, dat het niet in 's Lands belang is om verder eenig land diplomatiek te ontblooten.

Ik heb er mij over verbaasd, Mijnheer de Voorzitter, dat dit voorstel juist kwam van den heer Dresselhuys, die zeer te recht in de rede, die hij gehouden heeft bij de algemeene beraadslaging over deze begrooting, den nadruk er op heeft gelegd, dat het nu de tijd was voor de hoogste inspanning aan het Departement van Buitenlandsche Zaken, ter wille van den Nederlandschen handel en de Nederlandsche industrie. Daarin had hij volkomen gelijk.

Hoe is nu de toestand? Die is van dien aard, dat de behartiging van die belangen nog veel meer dan vroeger afhankelijk is van de actie van de diplomatie, omdat ook in het buitenland veel meer zaken van economisch belang afhankelijk zijn geworden van de Regeeringen en haar bureaux dan vroeger.

Wat moet op het oogenblik bereikt worden?

Dat onze industrie en onze productie-instellingen, die naar afzetgebied zoeken, débouché's krijgen in het buitenland, nu vermoedelijk het moederland alleen niet voldoende zal kunnen helpen. Het gaat daarbij niet alleen om de producten, maar ook om werken, die door Nederland kunnen worden uitgevoerd en waardoor Nederland bestellingen krijgt. Zoo hebben wij onlangs de satisfactie gehad, dat het havenwerk van Macao is opgedragen aan een Hollandsch consortium.

Ook elders zijn werken in voorbereiding, niet alleen in Europa, maar ook in Zuid-Amerika. Het is hoogst wenschelijk voor ons land, dat wij daar menschen aan het vinkentouw hebben zitten, die door hun relaties en positie in staat zijn onze menschen voor de openkomende gelegenheden in aanmerking te doen komen.

Ik voel dit persoonlijk zeer sterk en in die mate, dat het voor mij een vraag is, hoe men er toe kan komen om de kosten, gemaakt voor onze vertegenwoordigers in het buitenland, te beschouwen als overbodige kosten, waarop men naar willekeur zou kunnen besnoeien.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, ik beschouw integendeel die kosten uit een heel ander oogpunt.

De activiteit van onze vertegenwoordiging in den vreemde is juist op het oogenblik van het hoogste belang en heeft een productieve waarde, die niet onderschat mag worden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de gegevens bij mij, die ten aanzien van verschillende landen, waaraan men op den grondslag van het voorstel van den heer Dresselhuys zou kunnen denken, een idee geven van wat niet alleen politiek, maar ook economisch, te verrichten en te verzorgen valt. Ik kan dit in korte trekken aangeven en wil dit even doen, omdat deze zaak mij ter harte gaat.

Ik zal niet spreken over landen, die geheel buiten kijf zijn: België, Zweden, Zwitserland, Denemarken. Laat ik nu eens een ander nemen: Caïro. Daar is nu een gezant. Dit is een zuivere vormquaestie. Men weet, dat daar vroeger was een politiek agent, een consul-generaal. Waarom had hij geen anderen titel? Omdat dat land niet was souverein. Nu is gekomen de souvereiniteit van Egypte en de landen, welke daar vertegenwoordigd waren, hebben aan hun vertegenwoordigers een andere positie moeten geven; dit moest, omdat zij in hun oude qualiteit niet gehandhaafd konden blijven. Men kan dus niet zeggen, dat bij wijze van uitbreiding daar een gezantschap is ingesteld. Neen, de Nederlandsche vertegenwoordiging blijft; alleen verandert de

(Minister van Karnebeek.)

naam als gevolg van de verandering in het statuut van Egypte. Veel scheelt het niet in de kosten met de oude positie. Slechts f 3000, inbegrepen zoowel verblijfsvergoeding als traktement.

Nu neem ik Egypte. Ik mag in deze Vergadering als bekend onderstellen, van hoeveel belang het Suezkanaal is voor alles wat betrokken is bij de aannemerswereld en de baggerondernemingen. Groote moeite moeten wij op het oogenblik doen, om ons daar te handhaven. Het is noodig, met het oog op hangende moeilijkheden, dat daar iemand komt, die voor Nederland met gezag kan optreden. Ik wil er verder niet aan herinneren, dat daar een Mohammedaansche universiteit is, die voor Nederland uit een koloniaal oogpunt allerminst van belang ontbloot is en waarvan de invloed op de Moslimsche wereld niet mag worden voorbij gezien. Ook ga ik voorbij, dat wij tot de Mogendheden behooren, die in Egypte capitulaire rechten hebben en vertegenwoordigd zijn door twee Nederlandsche rechtsgeleerden in de rechtspleging. Maar ik wil er wel op wijzen, dat Nederland de tweede Mogendheid is met betrekking tot de doorvaart van het Suezkanaal en daarbij alle Mogendheden overtreft, behalve Engeland. Trouwens, hoe zou met het oog op Indië Egypte ons onverschillig kunnen zijn.

Ik zou in dit verband nog wel willen wijzen op de toenemende belangstelling, die in verschillende kringen, met name in de industrie, voor Egypte bestaat, hetgeen tot uitdrukking komt op het Departement. Zouden wij Egypte moeten kiezen om daar het snoeimes te hanteeren onder die omstandigheden? Dat kan toch niet.

Ik noem Tchecho-Slowakije. Op het oogenblik zijn wij bezig met onderhandelingen over een handelsverdrag, dat van het grootste belang is.

Tchecho-Slowakije is een land van groot belang wat betreft de landverhuizing, waarbij onze scheepvaartmaatschappijen betrokken zijn. Ook is het een land, dat uit een oogpunt van den landbouw breeden kringen in ons land belang inboezemt. Men weet, dat een belangrijk kapitaal van Nederland in dat land operatief is geworden en dat er een sterke verlevendiging is van de handelsbetrekkingen tusschen die beide landen. Het zou toch niet zijn in het belang van ons land, wanneer wij daar onze vertegenwoordiging gingen opheffen, een vertegenwoordiging, welker groote activiteit zooveel vruchten heeft opgeleverd.

Ik zal Roemenië nemen. Dat wij daar belangen hebben, zal waarschijnlijk in dezen kring niet onbekend zijn. De handelsbetrekkingen met Bucarest zijn nog maar voorloopig geregeld; ze moeten nader onder de oogen gezien worden; dat kunnen wij niet doen zonder een diplomatiek agent. Wij hebben daar nog de quaestie van de afstempeling en inlevering en rentebetaling van fondsen, die aanleiding geeft tot allerhande bemoeiing. Wij hebben de quaestie van den landbouw, van den graanuitvoer, van den afzet van Nederlandsche producten, en verder hebben wij daar ook nog de petroleumbelangen.

Ook zou ik kunnen spreken in denzelfden geest over Lissabon, Warschau en Belgrado. En ook te Athene kan een vertegenwoordiging niet worden gemist. Met het oog op de moeilijkheden, die daar op handelsgebied te overwinnen zijn, is telkens tusschenkomst noodzakelijk, om van andere belangen niet te spreken.

Kan nu onder deze omstandigheden van mij verwacht worden, dat ik zal medewerken tot uitvoering van een voorstel als de heer Dresselhuys gedaan heeft, waar ik de overtuiging heb, dat het hier eer productieve dan niet-productieve uitgaven betreft?

Neen, Mijnheer de Voorzitter! Ik denk wel eens, wanneer ik zoo'n voorstel zie als van den heer Dresselhuys, of daarbij niet voorbijgezien wordt een gezegde van Thorbecke. Deze zeide nl. eens dit: Belasting heffen is oogsten en de voorzeide waarde daarvan is kennis en juiste behandeling van de voortbrengende kracht. Bezuiniging is maar één kant van de zaak, maar handhaving van de volks- en economische kracht is het andere postulaat van den financieelen toestand. En daar kan ook de diplomatieke dienst, wanneer die goed is ingericht, toe medewerken.

Nu heeft de heer Marchant mij nog dit gevraagd: kan niet met ambulante trade-commissarissen worden volstaan in sommige omstandigheden, zooals Amerika die schijnt te hebben? Ik heb er wel eens van gehoorn, maar weet niet op welken voet die dienst is ingericht en of die menschen gehandhaafd zijn. Maar ik kan wel dit zeggen: dat tijdelijke ambtenaren nooit goed kunnen werken, wanneer zij niet den bijstand genieten van den man, die ter plaatse bekend is, die met het milieu vertrouwd is en al de kanalen weet, waarlangs het leven zich in dat land beweegt. De vraag van den heer Marchant zou dan pas beteekenis kunnen krijgen, wanneer hij kon wijzen op landen, waarin zulke commissarissen optreden zonder de hulp der diplomatieke vertegenwoordiging.

Maar ik ga verder: juist in dezen tijd zou ik additioneele hulpkrachten op handelsgebied zeer goed kunnen gebruiken en door uitbreiding van den dienst zou het land meer gebaat worden dan door een inkrimping.

Ik zal hier niet veel langer bij stilstaan, Mijnheer de Voorzitter, maar ik heb er prijs op gesteld dit min of meer uitvoerig uiteen te zetten, omdat ik mij niet van deze zaak met een enkel gebaar afmaken wil, maar liever willen toelichten, waarom ik tegen dat voorstel van den heer Dresselhuys zoo ernstig bezwaar heb.

In dat voorstel was ook begrepen het gezantschap bij den Pauselijken Stoel, een gezantschap dat het voorwerp is geworden van een afzonderlijk voorstel van den heer Kersten.

Het zij mij vergund, ook met betrekking tot deze quaestie een paar opmerkingen te maken en een paar herinneringen voor den geest te roepen. Ik acht het niet noodig te treden in verschillende dingen, die reeds te recht zijn gezegd door verschillende sprekers, o. a. ook door den heer Marchant. Hoe is het gegaan?

In het jaar 1915 — ik zal dit kort resumeeren — is er om bijzondere met den oorlog samenhangende motieven een tijdelijke en bijzondere missie ingesteld bij het Vaticaan. Sedert is dit nu de vierde keer, dat over deze zaak hier in het Parlement achtereenvolgens wordt gesproken. In 1919 was het de heer Schokking, die de zaak voor het eerst ter sprake bracht en, wat ik zeer goed begrijpen kon, toen aan mij vroeg, welke mijn opvatting was over dien tijdelijken post. Ik heb hem toen gezegd, dat, aangezien de vrede nog niet was gesloten, ik mij op het standpunt moest stellen, dat de motieven voor die tijdelijke zending nog geacht moesten worden aanwezig te zijn. Bij de begrooting voor 1921 heb ik mijn standpunt bepaald. De Kamer weet, dat ik toen absoluut open kaart heb gespeeld en heb gezegd, dat ik niet meer op het standpunt kon staan, dat de motieven voor de tijdelijke zending nog geacht konden worden aanwezig te zijn, maar dat ik de vraag had op te lossen, of het gezantschap moest worden bestendigd of teruggenomen, en dat ik tot de conclusie was gekomen, daarbij in volkomen vrijheid oordeelende, dat het in 's Lands belang was dat gezantschap te bestendigen. Ik heb die vraag aan de Kamer voorgelegd en de Kamer heeft zich met mijn opvatting vereenigd.

Ik zal op dit oogenblik niet terugtreden in een uiteenzetting van de motieven, die toen hebben gegolden; ik zal straks gelegenheid hebben enkele te releveeren, maar het betoog, dat ik toen in de Memorie van Antwoord en mondeling heb gehouden, mag ik als bekend onderstellen. Ik heb trouwens gemerkt, dat de heer Kersten daarvan kennis heeft genomen. Een amendement om de kredieten niet toe te staan werd met 48 tegen 29 stemmen verworpen en een motie van den heer Dresselhuys om het tijdelijk karakter van het gezantschap te doen voortduren, werd met 54 tegen 19 stemmen verworpen. De Kamer was dus met het voorstel akkoord gegaan. Toen kwam het jaar 1922 en toen heeft de heer van de Laar de zaak weer aangesneden, zich beroepende als motief op een novum in den vorm van het incident met den toenmaligen internuntius. Ik heb toen betoogd, dat, voor zoover dat een novum was, dit zeker niet zijn conclusie rechtvaardigde en zoo er iets door werd bewezen het wel was het nut van het hebben van een agent in Rome, waardoor het

(Minister van Karnebeek.)

incident tot een bevredigende oplossing kon worden gebracht. Het amendement is toen verworpen met 43 tegen 27 stemmen en de zending is toen ten tweeden male bevestigd.

Thans komt de zaak weer ter sprake, en nu houde de Kamer mij ten goede, maar men zal toch begrijpen, dat ik als Minister van Buitenlandsche Zaken dit zeg: men kan toch niet op die manier met diplomatieke betrekkingen leven. Men kan daarmede niet zoo sollen als thans geschiedt. Deze gedachte leeft trouwens ook in den boezem van de Kamer zelf. Verleden jaar heeft nota bene de heer van de Laar zelf verklaard, dat hij stond op het standpunt, dat het een uitgemaakte zaak was, waarin slechts verandering kon komen, wanneer er een novum was.

Ik zal mij niet verder beroepen op die verklaringen, die door de heeren Schaper, Rutgers en Schokking werd afgelegd en ook door den heer Rink. Anderen hebben daarvan reeds voorlezing gedaan. De heer Marchant heeft zich een oogenblik beziggehouden met de verklaring van den heer Rink, die gezegd heeft, dat het moest worden beschouwd als een uitgemaakte zaak, tenzij zich nieuwe omstandigheden voordeden, en toen heeft de heer Marchant de vraag onder de oogen gezien, of drang tot bezuiniging onder nieuwe omstandigheden kon worden begrepen.

Het mag zeker nuttig geweest zijn die vraag onder de oogen te zien en zoodanig te beantwoorden, als de heer Marchant heeft gedaan, maar persoonlijk heb ik het gevoel, dat de heer Rink met nieuwe omstandigheden bedoelde omstandigheden, samenhangende met de motieven, die tot bestendiging van de zending aanleiding hadden gegeven. En nu meen ik, dat op grond van een en ander in confesso is en vaststaat, dat er verleden jaar was een communis opinio in dezen zin, dat het was een uitgemaakte zaak en dat, zonder te kort te doen aan internationale hoffelijkheid en internationale behoorlijkheid, er alleen op kan worden teruggekomen wanneer er was een novum of waren veranderde omstandigheden.

Sedert verleden jaar is er echter bij mijn weten geen novum geweest en zelfs het beweerde novum van verleden jaar kon als zoodanig niet worden erkend.

Zijn er dan nieuwe omstandigheden ingetreden, die een andere opvatting zouden kunnen wettigen? Ten aanzien daarvan kan ik verklaren, dat bij mijn weten zulke omstandigheden niet zijn opgekomen. Vindt men soms, dat sedert verleden jaar de wereldtoestand er zoodanig op verbeterd is, dat daarop een beroep gedaan kon worden? Of is sedert verleden jaar de diplomatieke beteekenis van het Vaticaan achteruitgegaan? Heeft het de heeren niet getroffen, dat juist in het laatste jaar er van een optreden van het Vaticaan sprake is geweest bij de behandeling van tal van buitenlandsche aangelegenheden? Ik denk aan het nabije Oosten, aan de conferenties van Genua en Lausanne, aan Griekenland. Is sedert verleden jaar de behoefte van Nederland aan de diplomatieke informatie, die men daar krijgen kan, verdwenen?

Neen!

Ik sta op het standpunt, dat de vertegenwoordiging bij het Vaticaan ook thans nog wel degelijk voorziet in de zeer bijzondere behoefte, waarvoor zij twee jaren geleden werd bestendigd. Ik ben het eens met den heer Marchant, dat wij inderdaad een lacune zouden hebben in onze oriënteering, wanneer wij op het oogenblik den post te Rome misten.

Tegenover sommigen, die in het bijzonder aan dezen kant van de zaak hechten, maar waarvan velen op het oogenblik tot mijn spijt niet aanwezig zijn, mag ik in herinnering brengen, dat, hoe men ook moge staan tegenover het Vaticaan uit internationaal oogpunt bezien, hoe men daarover ook moge denken, men toch moet erkennen, dat de internationaal-politieke invloed van het Vaticaan zich beweegt in de richting van verzoening en vrede.

In vele van de argumenten, die in debat zijn gebracht, zal ik niet treden. Het ligt ook niet op mijn weg, een principieele gedachtenwisseling over deze quaestie te voeren. Ik heb deze quaestie altijd gesteld en besproken uit het oogpunt van diplomatiek belang. Ik wil alleen releveeren, dat de figuur, waarmede wij te maken hebben, zich op een gegeven oogenblik ook elders zou kunnen voordoen. Stel

(Minister van Karnebeek e. a.)

eens, nu het khalifaat gescheiden is van de souvereine macht over de Mohammedanen, dat zich rondom het khalifaat een kring ging vormen van internatiaal-politieke beteekenis — en berichten, welke in die richting duiden, zijn er reeds —, dan zal ook Nederland hebben te overwegen, of het in zijn belang is, dat het mede in dien kring vertegenwoordigd zij. Zou daar dan iets anders in kunnen liggen dan de behartiging van een politiek belang? Zoo moet de zaak worden bekeken als een feitelijke quaestie, en om dat zakelijke karakter te doen uitkomen, releveer ik nog, dat sommige Mogendheden hun belangen bij het Vaticaan door Protestantschevertegenwoordigers laten behartigen. Engeland en Duitschland beide hebben een Protestant als gezant, maar beide stellen zij prijs op de relatie, die zij achten in hun belang om politieke redenen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen in deze fase van het debat met deze opmerkingen te kunnen volstaan. Maar de geachte sprekers zullen wel begrijpen, dat ik niet kan aannemen, dat de Kamer, na de beslissingen, die twee keer achtereenvolgens in deze Kamer zijn genomen, thans een zoo groote inconsequentie zou begaan als uit aanneming van het amendement zou voortvloeien.

De heer **Kersten**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne een woord van dank brengen aan Zijn Excellentie den Minister en aan de andere sprekers, die hun aandacht aan mijn amendement hebben willen wijden. Het heeft mij eenigszins gespeten, dat de heer Colijn sprak van degenen, die met groote heftigheid zich tegen dit gezantschap bij het Vaticaan stellen. Ik meen er naar gestreefd te hebben, om wel van mijn overtuiging blijk te geven, maar dat te doen op een bescheiden wijze en mij te spenen van heftigheid.

Het uitgangspunt, waarop ik mij bij dit amendement heb gesteld, werd door den heer Colijn als volkomen onjuist gequalificeerd.

Ik kan zeer kort zijn in het bevestigen van mijn standpunt, juist omdat de heer Schokking reeds enkele woorden daaraan heeft gewijd, en wel met een beroep op hetgeen de heer de Savornin Lohman heeft gezegd:

> „Zoolang een Staat iemand niet of nog niet als hoofd van een anderen Staat of van een wereldkerk erkent, zendt men dien persoon geen gezant. En omgekeerd, zendt men dien personen geen gezant. En omgekeerd, hoedanigheid, waarin hij optreedt.''

Wat aangaat het ontvangen van den internuntius, zoo gevoel ik mij geheel in hetgeen de heer Lohman dienaangaande heeft gezegd.

> „Het komt mij voor, dat het toelaten van een internuntius heel wat anders betreft. Het verschil tusschen een gezantschap en een internuntiatuur zit juist hierin, dat men bij het instellen van een internuntiatuur niet wederkeerig elkanders macht erkent, maar dat, als men een gezantschap naar den Paus zendt, men erkent zijn geestelijke macht, want dat is de eenige macht, die hem rest.''

Ik kan niet inzien, dat dat een fout is. Ik acht het veeleer een fout, dat men alles beschouwt van uit een diplomatiek oogpunt. Rome zelf beschouwt de zaak in het licht, waarin de heer Schokking en ik haar hebben gesteld, en heeft in dat gezantschap een krachtig propagandamiddel gezien.

Ik kan niet toegeven, dat het feit, dat herhaaldelijk op deze zaak wordt teruggekomen, een gevolg zou zijn van een verkeerde voorstelling, waarmede het volk wordt opgezweept. Als men van links beweerde, dat men aan onze zijde bij de verkiezingen het volk steeds in een bepaalde richting heeft trachten te houden, dan hebben wij dat steeds erkend. Maar met dezelfde stelligheid ontken ik, dat het zou zijn een gevolg van verkeerde voorstellingen, dat hier voortdurend op wordt teruggekomen. Integendeel zou ik meenen, dat het feit, dat men hiervoor steeds een zekere enthousiasme onder het volk vindt, een bewijs is, dat deze zaak onder het volk

(Kersten e. a.)

leeft, omdat men zich niet kan vereenigen met het gezantschap bij den Paus.

Ook de heer Marchan heeft uiteengezet, in welk licht het gezantschap bij den Paus moet worden beschouwd. Ik zal den heer Marchant niet voorrekenen of ik al dan niet hier geweest ware als deze zaak niet aan de orde ware geweest, evenmin als ik zal treden in zijn beschouwing, dat ik genoopt zou zijn over deze zaak te spreken. Ik spreek er alleen over uit beginselovertuiging.

De heer Marchant kan dat niet gevoelen. Maar ik beken, dat het mij leed doet, van belijdende Gereformeerde vrienden, die steeds beweren, met mij op denzelfden bodem te staan, te hooren, dat het diep principieele van dit gezantschap niet wordt gevoeld.

Door den heer Nolens is gezegd, dat de krenking, waarvan hier blijk gegeven wordt, niet ontstaat door het brengen van een nieuwen post op de begrooting. Dat is juist, doch die krenking ligt in het feit van het gezantschap bij het Vaticaan en in het bestendigen daarvan.

En daarin mogen wij niet berusten. Al bestaat op heden bij mij niet het voornemen het volgend jaar weer hierop terug te komen, de Kamer houde mij ten goede, dat ik mij allerminst door een uitspraak bind als onverhoopt de Kamer zich niet met mijn amendement vereenigt.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Het is zeker reeds te laat en de beschikbare tijd is te gering om in den breede te kunnen ingaan op de belangrijke rede van den Minister, die hij heeft gewijd aan mijn amendement. Ik zal mij dan ook niet begeven in een repliek aangaande zekere insinuaties die mij zijn toegevoegd, maar ik kan niet zwijgen over dit punt, en moet hierop dus antwoorden, dat het volkomen onjuist is, als men het hier in het debat voorstelt, alsof mijn amendement zou voortspruiten uit een soort van gebrek aan waardeering voor den Minister of zelfs zou zijn gericht tegen den persoon van den Minister. Integendeel, ik herhaal, dat ik den persoon en het werk van den Minister ten zeerste gewaardeerd heb en nog waardeer. Dit amendement spruit voort uit onze opvatting, dat op grond van onzen financieelen toestand het aantal gezanten moet worden beperkt, en men zou hetzelfde kunnen beweren, wanneer aan den Minister werd gevraagd door de Bezuinigingscommissie of wien ook, om het aantal van zijn verdienstelijke Departementsambtenaren te verminderen. Beiden zijn organen van den Minister en men kan zeer goed meenen, dat die geringer in aantal konden zijn, zonder daarmede den persoon van den Minister aan te vallen of te schaden.

Zoo gaat het precies met de quaestie van de economische betrekkingen.

De heer Marchant heeft het blijkbaar vreemd gevonden, dat ik aandrong op verbetering der economische verhoudingen met Spanje. Hij vond het grappig, dat ik er op aandrong dat de lakken en vernissen, die een niet onbelangrijk deel vormen van den uitvoer van Nederland, lager zouden worden belast dan thans het geval is.

De heer **Marchant**: Daar vind ik niets grappigs aan.

De heer **Dresselhuys**: Maar u vond het toch grappig ......

De heer **Marchant**: De materie lak vond ik eenigszins grappig.

De heer **Dresselhuys**: Ik vind die materie niets grappigs, ik zie in de vernissen en lakken een zuiver handelsartikel, waarvan ons land veel uitvoert en waarvoor wij zoo gunstig mogelijke omstandigheden moeten zien te bedingen. Ik zie daarin niets grappigs, maar ieder zoekt het grappige op zijn manier.

Evenzoo de quaestie dat een gezant niet noodig zou kunnen zijn in de plaats waar belangrijke handelstransacties kunnen worden afgesloten.

Ik meen dat de Minister ook door consulaire ambtenaren en ook soms zonder hen, alleen door overleg met de betrokken Mogendheid, de Nederlandsche belangen kan dienen.

(Dresselhuys e. a.)

Mijn resumtie over deze zaak is en blijft deze: er zijn te veel gezanten in verband met deze moeilijke omstandigheden. De zaak is te duur. Wij zijn sinds 1914 in aantal gezanten te veel vooruitgegaan, en nu is de quaestie niet of de Minister daarvan meer diensten heeft, maar alleen of waar wij op alles bezuinigen, op onderwijs en op veel dingen die veel noodiger schijnen dan gezantschappen, wij ons kunnen veroorloven een zoo hoogen post voor onze buitenlandsche missies goed te keuren.

Ik zou dus alle reden hebben om op de aanneming van ons amendement aan te dringen, ware het niet dat ik van den Minister vernomen had, dat dit amendement voor hem onaannemelijk is. Ik sta dus voor de keuze òf dit amendement aan de stemming der Kamer te onderwerpen, met het gevaar, dat bij aanneming deze Minister voor ons verloren gaat, òf het amendement in te trekken.

En al vind ik dat inderdaad de uitgaven te groot zijn, de werkzaamheid van dezen Minister stel ik te zeer op prijs, dan dat ik deze kans zou wagen.

Waar de Minister verklaard heeft mijn amendement onaannemelijk te achten, en hij hetzelfde niet gezegd heeft van het amendement van den heer Kersten, houd ik mijn stem daarover voor.

Waar de Minister echter over ons amendement die fatale uitspraak heeft gedaan, trek ik het amendement in.

Aangezien het amendement van den heer Dresselhuys c. s. (Stuk n°. 11) door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **H. Colijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben blij, dat ik mij in eersten termijn niet heb uitgelaten over het amendement van den heer Dresselhuys, omdat het einde van de discussie is geweest, dat het is ingetrokken. Het heeft dus tot tijdsbesparing geleid, dat ik daarover niets gezegd heb.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nu nog een enkele opmerking te maken naar aanleiding van wat gezegd is door de heeren Schokking en Kersten.

Ik heb mijn stenogram nog niet nagezien en weet mij niet precies te herinneren, wat ik gezegd heb. Mocht ik gezegd hebben, dat de heer Kersten met heftigheid deze zaak ter sprake heeft gebracht, dan is dat in elk geval niet mijn bedoeling geweest. Ik bedoelde, dat in het land over deze zaak bij herhaling met heftigheid gesproken wordt op kiezersvergaderingen en dat daardoor dikwerf een stemming gewekt wordt, die niet in overeenstemming is met de rust en de waardigheid, waarop ook een zaak als deze moet worden bezien en besproken. Ook ontstaat in het land een eenzijdige kijk op het vraagstuk, wanneer men altijd weer, naar aanleiding van de bespreking van dit onderwerp, het licht laat vallen op dien eenen kant, nl. dat door het zenden van den gezant naar het Vaticaan het stedehouderschap van Christus van den Paus zou erkend worden.

Het spreekt vanzelf, dat men in het volk dan wakker roept ook allerlei gevoelens, die niet zouden wakker geroepen zijn, wanneer men op den anderen kant van de zaak het licht had laten vallen.

In dit vraagstuk, hoe men het ook wendt of keert, zit toch naast den kijk, dien men heeft in sommige Protestantsche kringen van het volk, ook wel degelijk een zuiver diplomatieke kant. Naar mijn oordeel is het de plicht van hen, die het volk voorlichten, om ook op die zijde van de zaak naar behooren het licht te doen vallen.

Nu heeft de heer Schokking gezegd: ik zie in het zenden van een gezant naar het Vaticaan een erkenning van een macht van den Paus en een aanknoopen van een relatie met die macht.

De Minister van Buitenlandsche Zaken heeft zoo juist zelf gewezen op een voorbeeld, dat ook ik had willen aanvoeren tegen dit standpunt van den heer Schokking. Het gaat voor mij enkel en alleen hierom, of bij het Vaticaan in Rome voor onze Regeering, door het hebben van een vertegenwoordiger, belangrijke, gewichtige inlichtingen verkregen worden, die de belangen van ons land dienen en wanneer deze

(H. Colijn e. a.)

toestand b.v. op Malta zou ontstaan, moeten wij ook een vertegenwoordiging op Malta hebben. Wanneer de Dalai Lama van Thibet een gewichtig poltitiek centrum wordt, zeg ik tot den Minister van Buitenlandsche Zaken: Minister, zoudt gij er niet eens om denken, om ook naar dat gewichtig politiek centrum een man te zenden, die daar de belangen van ons land kan dienen?

Ik weiger te aanvaarden, dat door het zenden van een gezant naar het Vaticaan door onze Regeering de Paus als het hoofd der Christenheid, als de stedehouder van Christus zou worden erkend.

En nu nog iets over het amendement van den heer Kersten.

Ik heb in eersten termijn gezegd, dat het voor mij vast moest staan, dat 's Lands belang in bijzondere mate gediend werd door dit gezantschap, juist omdat in den boezem van het Protestantsch gedeelte van ons volk zulke bezwaren tegen dat gezantschap worden gevoeld.

De Minister heeft daarop geantwoord, dat dit gezantschap niet alleen in bijzondere mate noodig is, maar dat het voorziet in zeer bijzondere behoeften. Welnu, waar de Minister ons die verklaring aflegt en waar de Minister het volle vertrouwen geniet van de groep, waartoe ik behoor, daar zal die verklaring van den Minister onze gedragslijn bij de stemming over het amendement van den heer Kersten bepalen.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar gevoelen mede te deelen omtrent het amendement van den heer Kersten.

De heer **de Monté ver Loren**, lid van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan aan de Kamer slechts het gevoelen van drie leden der Commissie mededeelen over het eenig overgebleven amendement, dat van den heer Kersten.

Eén van die leden verklaart zich voor de aanneming van het amendement, op de gronden, ontwikkeld in de rede door den heer Schokking hedenavond gehouden; de beide andere leden der Commissie meenen, dat het amendement niet moet worden aangenomen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stemming over het amendement van den heer Kersten te doen plaats hebben morgen na de pauze.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: De beslissing over onderartikel 8 wordt eveneens tot morgen aangehouden.

De onderartikelen 9 tot en met 62 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 2 en 3 van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De stemming over artikel I, over de beweegreden en over het ontwerp van wet zal morgen plaats hebben.

Aan de orde is:

I. de behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging, **aanvulling en verhooging van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (261);**

II. de behandeling van het ontwerp van wet tot goedkeuring **van een aantal wijzigingen van het Volkenbondverdrag, aangenomen door de Vergadering van den Volkenbond in haar Tweede Zitting 1921 (39).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt gesloten.

37ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 15 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een ontwerp van wet; 3°. verzoekschriften; 4°. verklaringen van adhaesie; 5°. een motie; 6°. een boekwerk. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs voor een ontwerp van wet. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet. — Stellen van mondelinge vragen aan de Regeering. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer Koolen.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 93 leden, te weten:

de heeren Stulemeijer, Scheurer, mejuffrouw van Dorp, de heeren Smeenk, Dresselhuys, van Wijnbergen, van Gijn, Boon, van Voorst tot Voorst, Gerhard, Wintermans, Bulten, Moerel, Knigge, van der Voort van Zijp, Krijger, Lovink, van de Bilt, Kersten, van Zadelhoff, Ament, van Sasse van Ysselt, Ter Hall, Deckers, Bongaerts, Suring, mejuffrouw Katz, de heeren Braat, Bakker, Michielsen, Bierema, Engels, Schaper, Kuiper, Nolens, Beumer, Rutten, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren J. ter Laan, van den Tempel, de Monté ver Loren, Bomans, Fruytier, Juten, mejuffrouw Westerman, de heeren Rutgers, Hermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren IJzerman, van Rijzewijk, mejuffrouw Groeneweg, de heeren H. Colijn, Fleskens, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Wijnkoop, Rutgers van Rozenburg, van der Molen, van Dijk, Staalman, Ketelaar, Kleerekoper, K. ter Laan, Schokking, Visser van IJzendoorn, Ebels, van Rappard, van Braambeek, Hugenholtz, Weitkamp, de Boer, Duys, Feber, Albarda, Oud, van den Heuvel, Snoeck Henkemans, Gerritzen, Hiemstra, Brautigam, Kolkman, van Vuuren, de Wilde, van Schaik, Visscher, Gerretson, van Rijckevorsel, Tilanus, Schouten, Zijlstra, Marchant, Duymaer van Twist,

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Justitie, van Binnenlandsche Zaken, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van Marine, van Waterstaat en van Koloniën.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Gerretson, wegens ambtsbezigheden, in den aanvang; van den heer Heukels, wegens

(Voorzitter.)

noodzakelijke aanwezigheid elders, en van den heer A. Colijn, wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijke Boodschap ten geleide van een ontwerp van wet tot wijziging van de wetten betreffende de spoorwegen.

Dit ontwerp van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken zal worden gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de afdeelingen;

3°. de volgende verzoekschriften:

twee, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, van:

den voorzitter en den secretaris namens het Moderamen van den Schoolraad voor de Scholen met den Bijbel, en van

den voorzitter en den secretaris namens het hoofdbestuur der Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen in Nederland en de Overzeesche Bezittingen;

een, betreffende het ontwerp van wet tot regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verkoopingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen, van den voorzitter en den secretaris namens de Vereeniging van Huiseigenaren „Algemeen Belang" te Utrecht;

een, van den president en den secretaris namens het bestuur der Vereeniging van militaire hoefsmeden, te Breda, betreffende de uitvoering van het Koninklijk besluit tot regeling van de bezoldiging, enz. voor het militaire personeel der landmacht, ten aanzien van de militaire hoefsmeden;

een, van den voorzitter en den secretaris namens het Comité tot behartiging van de algemeene belangen van het Marinepersoneel beneden den rang van officier (C.A.M.B.O.) te Helder, betreffende de met 1 Juli jl. ingevoerde salarisvermindering en de voorgenomen premieheffing voor eigen en weduwen- en weezenpensioen.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

4°. verklaringen van adhaesie aan het adres van den raad der gemeente Lisse, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd, van de raden der gemeente Axel, Alkemade, Vriezenveen en Castricum.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. van den voorzitter en den secretaris, namens het plaatselijk Comité van Actie tegen onderwijsverslechtering te Dirkshorn, een door dat Comité op 28 November jl. aangenomen motie, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

Deze motie wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen het Jaarverslag der Rijkscommissie voor de Monumentenzorg over 1918 en 1919 (deel II).

Dit boekwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor het ontwerp van wet tot het aangaan van een geldleening ten laste van het Rijk (332) de heeren Scheurer, Moerel, van Gijn, Schokking (voorzitter der Commissie) en Bongaerts.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

(Voorzitter.)

I. Naturalisatie van: Gustav Aronsohn, Johanna Aronsohn, Friedrich Wilhelm Asteroth, Albertina Wilhelmina Barger, Konrad Beck, mr. Wilhelm Friedrich Düllmann, Désiré Joseph Duykers, Chaim Jaschua Hermer, Franz Klarenaar, Friederike Eleonore Klinghardt, Nathanael Wilhelm Klinghart, Gustave Joseph Marie Hubert van Liebergen, Hubertina Philomena Mostert, weduwe van Heinrich Schroeder, August Adolph Niessen, Schachna Probstein, Hubert Heinrich Rüters, Katharina Schattenkerk, weduwe van Johann Heinrich Otto, Aloys Johann Schledorn, Jakob Friedrich Staab, Max Robert Bernhard Steffens (298);

II. Naturalisatie van: Ludwig Carl Marie Barbet, Gerhard Bergmann, Franciscus Joannes Claes, Lambert Cornely, Petronella Ida Wilhelmina Duys, Paul Peter Eduard Karthaus, Martin Hubert Kelleners, Mathias Knerr, Carolus Ludovicus Leuris, Franciscus Mattheus Meeus, Estella Meijers, Max Emil Muschner, Theodor Otten, Johann Peter Schönlein, Johann Gerhard Hinrich Siemer, Maria Louisa Velder, weduwe van Friedrich Christian Louis Nemitz, Heinrich Anton Wacha, Estella Dorothea Wallagh, weduwe van Isidor Fröhling, Sophie Elisabeth Würdemann, Julius Zwaab, Hendrik Hubert Kelleners, Johanna Maria Otten, Charlotte Sophie Fröhling, Josephus Adrianus Leuris (298);

III. **Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (306);**

IV. **Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor het uitbreiden van de Algemeene Begraafplaats te Abcoude-Proostdij (314);**

V. **Verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (318);**

VI. **Wettelijke voorziening naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 29 Juli 1922 (Staatsblad n°. 470) (319);**

VII. **Aanvulling en verhooging van het negende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (282);**

VIII. **Wijziging van de wet van 2 Juni 1875 (Staatsblad n°. 94), houdende bepalingen betreffende de veeartsenijkundige politie ten opzigte van paarden van het leger, in verband met de wet van 20 Julij 1870 (Staatsblad n° 131), gewijzigd bij de wetten van 15 April 1886 (Staatsblad n°. 64) en 3 Februari 1902 (Staatsblad n°. 14) (286);**

IX. **Aanvulling en verhooging van het tiende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (Bereiding veevoeder uit afvalproducten) (283);**

X. **Wijziging van het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (Verschillende onderwerpen) (307).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens, telkens na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XI. **Wettelijke voorziening naar aanleiding van de opheffing van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel (310).**

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, op verzoek van den heer Braat in stemming gebracht en aangenomen met 42 tegen 23 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heer Suring, mejuffrouw Katz, de heeren Bakker, Michielsen, Engels, Kuiper, Nolens, Beumer, Rutten, de Monté ver Loren, Bomans, Fruytier, Juten, Rutgers, Hermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Rijzewijk, Colijn, Fleskens, van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg, van der Molen, van Dijk, Schokking, Scheurer, Smeenk, van Wijnbergen, van der Voorst tot Voorst, Wintermans, Bulten, Moerel, Knigge, van der Voort van Zijp, Krijger, Lovink, van de Bilt, Kersten, Ament, van Sasse van Ysselt, Deckers, Bongaerts en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Braat, Bierema, Schaper, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren J. ter Laan, van den Tempel, mejuffrouw Westerman, de heer IJzerman, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Wijnkoop, Staalman, Ketelaar, Kleerekoper, K. ter Laan, Visser van IJzendoorn, Ebels, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Gijn, Gerhard, van Zadelhoff, Ter Hall en van Rappard;

XII. **Wijziging van hoofdstuk XA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (308);**

XIII. **Wijziging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (290);**

XIV. **Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor het opruimen van voor het verkeer hinderlijke stoepen en het aanleggen van verhoogde trottoirs in eenige straten in de kom der gemeente 's Gravenhage (325);**

XV. **Wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (320);**

XVI. Naturalisatie van: Jean Walthère Hubert Ahn, dr. Franz Marius Theodor Böhl, Wilhelm Bosseler, Johanna Maria Bruijn, August Bürmann, Paul Dahlen, Herman Fekete, Joseph Friedrich von der Haar, Frederik Willem Oscar Hub, Ferdinand Joseph Wilhelm Isphording, Engelbert Lieberz, Willem Gerard Otermans, Ferdinand Friedrich William Plümacher, Elisabeth Franziska Rosenboom, Mathilde Auguste Elisabethe Schoeverling, weduwe van Francis William Randebrock, Karl Wilhelm Stolz, Jan van Tijen, Frida Vogt, weduwe van Martin Wilhelm Johann Nijkrake, Alfred Reinhold Franz Voss, Ludwig Weismann (317);

XVII. **Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Curaçao over het dienstjaar 1918 (304);**

XVIII. **Wijziging en verhooging van het zevende hoofdstuk B der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (322);**

XIX. **Regeling van de ontvangsten en uitgaven van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor het 2de halfjaar 1922 (329);**

XX. **Voorziening in het kastekort van den Indischen dienst hier te lande gedurende het jaar 1923 (331);**

XXI. **Machtiging tot het aangaan van eene overeenkomst met de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij betreffende den spoorweg van Rotterdam naar 's Gravenhage en naar Scheveningen (324);**

XXII. **Wijziging der wet van 5 October 1841 (Staatsblad n°. 40), houdende instructie voor de Algemeene Rekenkamer, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 19 Juni 1922 (Staatsblad n°. 413) (330).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens, telkens na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XXIII. **Nadere wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (327);**

XXIV. **Wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (327);**

De Voorzitter: Ik geef het woord aan den Minister van Marine, die het gevraagd heeft om enkele opmerkingen, die in het Verslag gemaakt zijn, te beantwoorden.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Op de vragen, die in het Verslag zijn gedaan, kan ik het volgende mededeelen.

Bij art. 82 wordt een nadere toelichting gevraagd omtrent de oorzaken van de overschrijding van den post reis- en verblijfkosten bij het loodswezen. Die oorzaken zijn drieërlei. In de eerste plaats is het aantal binnenloodsen te Maassluis teruggebracht van 24 op 4, waardoor overplaatsing van 20 binnenloodsen naar Rotterdam noodig was. Dat gaf een bezuiniging in de exploitatiekosten.

In de tweede plaats was de overschrijding een gevolg hiervan, dat de dienst, die tot dusverre door drie stoomloodsvaartuigen bij Dungeness werd uitgeoefend, teruggebracht werd tot een dienst met twee vaartuigen, waardoor op de exploitatiekosten aanmerkelijk werd bezuinigd. Nu moesten echter de loodsen per particuliere gelegenheid naar hun station worden teruggebracht.

In de derde plaats is de overschrijding op dit artikel een gevolg van de nieuwe regeling der verhuiskosten, die op 1 Januari 1920 in werking is getreden en waarvan de gevolgen niet te voren waren te overzien.

Artikel 89 betreft de gebouwen voor het loodswezen te Rotterdam. Ten gevolge van verschillende stakingen en uitsluitingen in 1920 was het niet mogelijk, de verschillende contracten, waarop in de begrooting voor 1920 was gerekend, nog in dat jaar af te sluiten. Die contracten moesten dientengevolge in 1921 afgesloten worden, en dit heeft overschrijding ten gevolge gehad.

Hiermede, Mijnheer de Voorzitter, meen ik de in het Verslag gemaakte opmerkingen te hebben beantwoord.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister zegt te recht, dat hij de in het Verslag gemaakte opmerkingen heeft beantwoord, maar dat wij aan dat antwoord veel hebben kan ik niet zeggen. Ik wil over de bouwkosten niet verder spreken, maar bij het eerste artikel wordt ons verteld, dat de overschrijding van f 50 000 het gevolg is van verhuiskosten van de loodsen. Nu legt de Minister het ons uit en zegt: er waren 24 loodsen in Maassluis, daarvan heb ik 20 verplaatst naar Rotterdam. Er waren verder drie afhaalvaartuigen te Dungeness, en nu moesten in het vervolg de loodsen over land naar hun station terug. Dat begrijp ik niet.

Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling dezer uitdrukking wordt mij hier door een van de leden verstrekt, waarvoor ik hem dank zeg. Dan is er een nieuwe regeling van de verhuiskosten, maar nu kan ik toch met geen mogelijkheid komen tot f 50 000. Daarvoor kan men heel wat verhuizen; het verhuizen van 20 loodsen van Maassluis naar Rotterdam, dus over een geringen afstand, kan zooveel niet kosten. Het bevreemdt mij dus inderdaad, dat het zoo gegaan is. Deze post is van 1921, wij kunnen daarop niet terugkomen, maar ik zou toch in de eerste plaats wel wenschen, dat in het vervolg niet zoo lang meer werd gewacht met de verantwoording van zaken. Gisteren hebben wij deze stukken in de afdeelingen gekregen, een er van is nog van 1920, en de eenige inlichting, die wij krijgen bij alle artikelen is: er is nu meer uitgetrokken, omdat meer uitgegeven is.

Dat zijn alle inlichtingen, die wij van Marine krijgen! En als wij dan nadere inlichtingen vragen, komt er niets anders dan dit! Mijnheer de Voorzitter! Ik ben er niet mee tevreden, maar vind het niet noodig stemming over het wetsontwerp te vragen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De artikelen, alsmede de beweegreden van het ontwerp van wet tot nadere wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (327), worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet, op verzoek van den heer Wijnkoop in stemming gebracht, wordt aangenomen met 53 tegen 18 stemmen.

Voor hebben gestemd de heeren Nolens, Beumer, Rutten, de Monté ver Loren, Bomans, Fruytier, Juten, mejuffrouw Westerman, de heeren Rutgers, Hermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Rijzewijk, H. Colijn, Fleskens, van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg, van der Molen, van Dijk, Staalman, Schokking, Visser van IJzendoorn, van Rappard, Weitkamp, de Boer, Scheurer, mejuffrouw van Dorp, de heeren Smeenk, Dresselhuys, van Wijnbergen, van Gijn, van Voorst tot Voorst, Wintermans, Bulten, Moerel, Knigge, van der Voort van Zijp, Krijger, Lovink, van de Bilt, Kersten, Ament, van Sasse van Ysselt, Ter Hall, Deckers, Bongaerts, Suring, mejuffrouw Katz, de heeren Bakker, Michielsen, Bierema, Engels, Kuiper en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd mevrouw de Vries—Bruins, de heeren J. ter Laan, van den Tempel, IJzerman, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Wijnkoop, Ketelaar, Kleerekoper, K. ter Laan, Ebels, van Braambeek, Hugenholtz, Gerhard, van Zadelhoff, Braat, Schaper en Duys.

Het ontwerp van wet tot wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (327, n°. 4) wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201).**

De behandeling van de punten I en II van artikel VII, met de daarop ingediende amendementen, wordt hervat. (Zie *Handelingen* blz. 1053 vlg.)

De **Voorzitter**: Van de op dit artikel voorgestelde amendementen zijn er gisteren reeds twee toegelicht. (Zie *Handelingen*, bladz. 1053 vlg.)

Thans komt aan de orde het amendement van mejuffrouw Westerman en de heeren Dresselhuys, Visser van IJzendoorn, Bierema en Boon (Stuk n°. 16, I), strekkende, om in plaats van hetgeen onder II voorkomt, te lezen:

> II. Aan het vierde lid worden toegevoegd de woorden: „Het hoofd van den cursus stelt na overleg met de betrokken onderwijzers den rooster van lesuren vast. Burgemeester en wethouders kunnen dien in overeenstemming met den inspecteur wijzigen.”

Mejuffrouw **Westerman** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord tot toelichting van het amendement. Evenals de heer Gerhard acht ik het artikel, zooals het hier gewijzigd ligt, niet wel voor uitvoering vatbaar. De vaststelling van een algemeen leerplan kan zonder bezwaar door burgemeester en wethouders geschieden, maar de vaststelling van den rooster van lesuren moet geschieden door het hoofd in overleg met de onderwijzers. Dan kan de rooster gezonden worden aan burgemeester en wethouders, die met den inspecteur tot overeenstemming moeten komen. Het lijkt mij dus gewenscht, de regeling van de vaststelling van den rooster van lesuren in een afzonderlijke alinea vast te leggen.

Ik meen ook, dat niet altijd een schoolvergadering noodig zal zijn voor wijziging van den rooster. Het kan een kleine tusschentijdsche wijziging of omzetting beteekenen, waarbij niet het geheele personeel aanwezig behoeft te wezen. Daarom hebben wij in ons amendement gezegd: de betrokken onderwijzers. Natuurlijk zal het hoofd bij den aanvang van den cursus de regeling van den rooster in het algemeen in de schoolvergadering bespreken. Ik geloof dus, dat het goed is, de regeling van den rooster van lesuren in een aparte alinea op te nemen.

Voorgesteld door 5 leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Voorts is er nog een amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 21, I), strekkende om

(Westerman e. a.)

in het nieuwvoorgestelde eerste lid van artikel 21 de woorden „wordt gelegenheid gegeven" te vervangen door „kan gelegenheid gegeven worden".

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou willen voorstellen, de behandeling van dit amendement aan te houden, totdat beslist zal zijn of artikel 61 behouden blijft, ja dan neen. Het amendement is ingediend in de veronderstelling, dat het Regeeringsvoorstel tot schrapping van artikel 61 wordt aangenomen. Op dat artikel zijn echter amendementen voorgesteld, zoodat een afzonderlijke behandeling daarvan noodig zal zijn. Blijft dat artikel 61 behouden, dan is het amendement van de Commissie van Rapporteurs niet noodig.

De **Voorzitter**: Ik ben in het algemeen geen voorstander van het aanhouden van artikelen. De reden, die de heer van der Molen opgeeft, geldt in casu ook niet, omdat, als er een onregelmatigheid tot stand komt, dit in tweede lezing kan worden hersteld. Ik zou dus den heer van der Molen in overweging willen geven, zijn verzoek om aanhouding niet te handhaven. De andere amendementen zijn trouwens alle toegelicht. Indien de heer van der Molen een verzoek als dit had willen doen, dan had hij het in ieder geval bij het begin van de behandeling van het artikel moeten doen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer u vindt, dat het de meest regelmatige weg is, dat het amendement nu wordt behandeld, dan heb ik tot toelichting van dat amendement slechts te zeggen, dat bij schrapping van artikel 61 het Rijk niet meer zal bijdragen in de kosten van het vervolgonderwijs en dat het de Commissie van Rapporteurs onjuist voorkomt, om dan van Rijkswege aan de gemeentebesturen de verplichting op te leggen, om vervolgonderwijs te organiseeren, dat die gemeenten zelf moeten betalen. Te meer is dat van beteekenis, omdat in het Regeeringsvoorstel vervalt in art. 21 de minimum eisch van ten minste zes leerlingen per cursus. Wanneer de gemeentebesturen zelf in de gelegenheid worden gesteld bij eigen verordening de eischen, den omvang en de beteekenis van het vervolgonderwijs te regelen, dan moet het imperatief voorschrift van art. 21 veranderd worden in een facultatief voorschrift.

Aangezien dit amendement voorgesteld is door de Commissie missie van Rapporteurs, maakt het een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! In verband met de opmerkingen, die zooeven door den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs zijn gemaakt, wensch ik onmiddellijk er de aandacht op te vestigen, dat, wanneer de bestrijding van de lezing, die door de Regeering wordt voorgesteld van art. 21 een gunstig effect mocht hebben, zoodat de Kamer beslist, dat dat artikel, wat het eerste lid aangaat, in den huidigen vorm bewaard blijft, dit vanzelf ten gevolge zal hebben, dat ten aanzien van artikel 61 der Lager-onderwijswet ook een andere positie moet worden ingenomen.

Nu wordt in de Memorie van Antwoord ten aanzien van het vervolgonderwijs een ietwat zonderlinge, althans een onverwachte stelling uitgesproken, alsof de belangstelling voor het vervolgonderwijs zou zijn geëindigd. Ik lees daarin:

„Het nut van het vervolgonderwijs is niet evenredig aan de kosten daarvan. Bovendien voorziet het vervolgonderwijs niet meer in een behoefte, zooals voorheen het herhalingsonderwijs."

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men na een tijdsverloop van nog geen twee jaar plotseling tot een dergelijke opvatting is gekomen, zoo volkomen in strijd met wat bij de vaststelling van de wet 1920 werd verwacht, dan geeft dat toch

(Gerhard e. a.)

aanleiding tot de vrees, dat een dergelijke opvatting niet op voldoende gegevens steunt.

Ik breng in herinnering, dat toen wij bij de behandeling van de wet 1920 voorgesteld hebben om de verplichting ten aanzien van het vervolgonderwijs in te voeren, dat toen alleen werd afgewezen, omdat men meende, dat daarvoor de tijd nog niet gekomen was. Het was noodig om eerst de uitwerking van de nieuwe regeling van het vervolgonderwijs, zooals die toen bij de wet werd vastgesteld, af te wachten, om dan daarna eerst te overwegen of er aanleiding zou zijn dan de verplichting in te voeren.

Ik breng nu in de eerste plaats in herinnering, dat wij, nadat die regeling was voorgesteld, een adres hebben gekregen, dateerende van 11 December, van het hoofdbestuur van de Vereeniging „Volksonderwijs", waarin ons wordt medegedeeld, dat op de algemeene vergadering van „Volksonderwijs", in October gehouden, de volgende motie met algemeene stemmen is aangenomen, een motie van voldoende belang om ze hier even voor te lezen:

„De algemeene vergadering,
gehoord de inleiding van de besprekingen met betrekking tot den toestand van het voortgezet onderwijs in ons land en onze wenschen ten aanzien daarvan;
draagt het hoofdbestuur op al datgene te doen wat er toe kan leiden, dat deze tak van onderwijs, van het grootste belang voor onze aankomende jongelingschap, in het bijzonder voor die ten plattelande, uit den toestand van verdrukking, waarin het verkeert, wordt verheven tot een integreerend deel van ons volksonderwijs, in dien zin, dat de ontwikkeling in de lagere school verkregen, haar voortzetting vindt in een goed georganiseerd, verplicht vervolgonderwijs in een voor het minst 2-jarigen cursus."

De behoefte aan voortgezet onderwijs kan eenvoudig niet in twijfel getrokken worden. Zelfs wanneer reeds nu de 7-jarige lagere school verplichtend zou zijn, dan nog is het duidelijk, dat daarmede niet voldoende is gedaan voor de ontwikkeling van het volk. Het vervolgonderwijs is altijd beschouwd als een onmisbare aanvulling van de gewone lagere school. Dat dit vervolgonderwijs nog niet op alle plaatsen aan de verwachtingen beantwoordt, is te begrijpen, maar dat het ten eenenmale onjuist is gezien om maar te concludeeren, dat dat vervolgonderwijs geen voldoende beteekenis kan erlangen, daarvoor pleiten behalve de algemeene mededeelingen die op dat congres van Volksonderwijs zijn gehouden, ook de feiten, dat op meer dan één plaats dat vervolgonderwijs een zeer beteekenende ontwikkeling heeft verkregen.

De **Voorzitter**: De rede van den heer Gerhard geeft mij aanleiding de Kamer voor te stellen om te gelijk in behandeling te nemen artikel XVII.

Daartoe wordt besloten.

Mede is dus aan de orde artikel XVII, luidende:

„Artikel 61 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt."

De heer **Gerhard**: Ik acht het volkomen juist, dat ook dat vraagstuk hierbij wordt behandeld, want het is er onafscheidelijk aan verbonden.

Ik moge even mededeelen, dat bijv. te Eindhoven door de bemoeiingen van de directie der gloeilampenfabrieken het vervolgonderwijs daar betrekking heeft op 178 leerlingen in 14 klassen, alleen in die gemeente Eindhoven ten bate van het onderwijs, dat na de lagere school en in aansluiting daaraan wordt gegeven. En het is van groot belang er de aandacht op te vestigen, dat juist door de invoering van het vervolgonderwijs de belangstelling hiervoor ook bij oudere personen sterk wordt opgewekt en bovendien ook nog 162 menschen niet gesubsidieerd vervolgonderdijs erlangen.

Zoo hebben wij ook brieven gekregen uit Middelburg, waarbij op de meest overtuigende manier werd aangetoond met de cijfers, dat het aantal leerlingen, dat gedurende

37ste VERGADERING. — 15 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Gerhard e. a.)

ettelijke jaren het herhalingsonderwijs en later het vervolgonderwijs volgden, steeg.

Daaruit mag men dus 2 dingen afleiden. In de eerste plaats, dat het vervolgonderwijs wel degelijk noodig is en in geenen deele vervangen kan worden door het nijverheidsonderwijs in het algemeen, en in de tweede plaats, dat het vervolgonderwijs, zoodra het behoorlijken steun heeft, zich verder zal ontwikkelen.

Het is helaas waar, dat de behoefte aan dat onderwijs nog niet voldoende algemeen is verbreid, maar dit moet juist bevorderd worden door de medewerking, die van Overheidsorganen moet worden verkregen.

Wanneer men er nu toe overgaat de kosten van dit onderwijs niet meer gedeeltelijk te doen dragen door het Rijk, maar ze over te brengen naar de gemeente, komt men toch te staan voor het onafwijsbare feit, dat een groot deel van de gemeenten, welken hoogere kosten worden opgelegd, ,,dank u" zeggen, zoodat het vervolgonderwijs in de practijk geheel en al wordt opgeheven, behalve dan in die weinige gemeenten, waar men niet opziet tegen groote moeite en kosten ter bevordering van deze zaak.

Heeft het voorstel van de Regeering, om het vervolgonderwijs niet meer uit 's Rijks kas te subsidieeren, die funeste beteekenis, welke door den Minister bij een andere gelegenheid verbonden is aan het feit, dat hij de kosten van de meerdere onderwijzers overliet aan de gemeenten, met de hier uitgesproken bedoeling, dat die gemeenten daarin een aanleiding zullen vinden om die meerdere onderwijzers niet aan te stellen en bijgevolg die kosten te ontgaan door eenvoudig in geen enkel opzicht van hun vrijheid gebruik te maken?

Mijnheer de Voorzitter, moet die zelfde beteekenis ook toegekend worden aan het thans voor ons liggende voorstel, om de kosten niet meer voor een gedeelte te doen dragen door het Rijk, dan zegt de Minister daarmede feitelijk aan de gemeenten: ,,gij zijt nu wel belast met de regeling van het vervolgonderwijs, maar ik noodig u uit, daarvan geen gebruik te maken; ik noodig u dus uit om die kosten niet te dragen, door het vervolgonderwijs in het geheel op te heffen".

Als dit de strekking zou moeten zijn — en ik kan mij haast niet voorstellen, dat er een andere aan verbonden zou kunnen worden, nadat het Rijk er zich heelemaal aan onttrekt, met het gevolg, dat de Commissie van Rapporteurs zegt: het is geen verplichting, maak het dus geheel facultatief, wat het onafwijsbare gevolg heeft, dat er niets meer gebeurt —, hoe moet ik het dan in overeenstemming brengen met de zeer warme en sterke verdediging, die de Minister in 1920 juist gegeven heeft over dat vervolgonderwijs en daarbij alleen tegen ons in verzet kwam — toen wij de verplichting in de wet wilden hebben — met te zeggen: wacht er mee, laten wij eerst zien, waartoe het zich ontwikkelen kan; dan is het pas tijd te zien hoe wij het regelen zullen?

De **Voorzitter**: Het zal misschien blijken als de Minister straks aan het woord is, maar uw tijd is nu om.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er dan alleen aan toe te voegen, dat ik hoop, dat de Kamer het eerste gedeelte zal afwijzen en dus handhaven zal de bepaling, zooals ze in de wet staat, inbegrepen het aantal kinderen, dat als minimum geëischt moet worden voor de instelling van een school voor vervolgonderwijs.

De heer **Suring**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd om heel in het kort te zeggen wat mijn oordeel is over de amendementen van den heer Gerhard c.s. tot wijziging van het vierde lid van artikel 21 van de Lager-onderwijswet.

Oogenschijnlijk is het verschil tusschen het Regeeringsvoorstel en het eerste van die amendementen niet zoo bijzonder groot.

En in het Regeeringsvoorstel toch èn in het amendement van den heer Gerhard c.s. blijft de vaststelling van het leerplan ten slotte bij burgemeester en wethouders. Het college van burgemeester en wethouders — en dit college alleen —

(Suring e. a.)

heeft de beslissing, hoe het leerplan enz. er zal uitzien; burgemeester en wethouders hebben te zeggen, hoe het moet. Ten onrechte zeide dan ook de heer van Zadelhoff bij de verdediging van dit amendement, dat het bedoelde aan de onderwijzers, niet-hoofden, medezeggenschap te geven. Hoogstens krijgen zij medesprekenschap. Maar die medesprekenschap hebben de onderwijzers, niet-hoofden, in het voorstel van de Regeering evenzeer, want ook volgens dat geschiedt de vaststelling van het leerplan niet, dan nadat bespreking met de onderwijzers, niet-hoofden, is gevoerd, terwijl bovendien van de afwijkende meening van de onderwijzers aan het college van burgemeester en wethouders moet worden kennis gegeven.

Het eenige verschil bestaat hierin, dat het ontwerp-leerplan in het Regeeringsvoorstel aangeboden wordt door het hoofd der school en in het amendement van den heer Gerhard c.s. door de schoolvergadering, maar dit lijkt mij een wijziging, welke practisch geen verbetering zal zijn. Allereerst gewenscht is, dat het leerplan toont een eenheid.

Er moet eenheid zijn in de school en deze demonstreert zich voornamelijk in het leerplan. Het leerplan is niet een regeling van een enkel punt, maar van de leerstof in verschillende vakken, en de leerstof in elk vak verdeeld over de verschillende klassen.

Nu lijkt het mij practisch niet juist deze regeling op te dragen aan de schoolvergadering, omdat het dan gebeuren kan, dat het ééne gedeelte van het leerplan in ontwerp is vastgesteld door een of andere meerderheid met overstemming van een minderheid en een ander gedeelte door een geheel anders samengestelde meerderheid, waardoor dus de eenheid verloren gaat. Het zal daardoor ook voor burgemeester en wethouders moeilijker worden het definitief leerplan vast te stellen en de kans wordt grooter, dat zij er veranderingen in gaan aanbrengen.

Deze reden zou al voldoende zijn, om mij tegen het amendement te doen stemmen.

Daar komt bij, dat de verantwoordelijkheid voor het concept-leerplan niet door het hoofd der school zal kunnen worden gedragen en ook niet door de leden van de schoolvergadering afzonderlijk, noch gezamenlijk. De een is verantwoordelijk voor het eene, de ander voor het andere, al naargelang zij gestemd hebben vóór of hun stem hebben onthouden aan eenig deel van het concept.

Ik geef dus de voorkeur aan het voorstel der Regeering, dat er wel besprekingen moeten worden gehouden, maar het concept-leerplan daarna moet worden aangeboden door het hoofd.

Ik kan het niet helpen, Mijnheer de Voorzitter, maar van alle bijkomstigheden ontdaan, lijkt mij het amendement niet anders, dan het terugkomen op het compromis van 1920, omtrent deze materie aangegaan. Men is er toen, na lange besprekingen, eindelijk in geslaagd een regeling te ontwerpen, waarbij medesprekenschap aan de onderwijzers werd gegeven en waardoor bevrediging werd verkregen. Nu komen de heeren daarop terug en ik zie in dit terugkomen — nog eens, van alle bijkomstigheden ontdaan — een poging, om verder te gaan met de nivelleering, met het uitwisschen van het verschil in positie tusschen het hoofd van de school en de onderwijzers, niet-hoofden, een poging om de gezagspositie van het hoofd der school verder aan te tasten.

Zoo dwingen dus èn overwegingen van practischen aard èn principieele redenen mij, Mijnheer de Voorzitter, mijn stem aan het eerste amendement van den heer Gerhard c. s. te onthouden.

Het tweede amendement van den heer Gerhard heeft mijn instemming. Ook mij komt het voor, dat het vaststellen van den rooster van lesuren een aangelegenheid is van zoo zuiver practische beteekenis, dat dat vooral aan de mannen der practijk overgelaten moet worden.

Ik zou daaraan mijn stem kunnen geven. Als het niet te vrijmoedig is, zou ik den Minister in overweging willen geven om het vaststellen van den rooster van lesuren uit de redactie van het Regeeringsvoorstel te lichten en overeenkomstig den wensch van den heer Gerhard en mejuffrouw Westerman in een afzonderlijke alinea te regelen.

(Rutgers c. a.)

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkele opmerking naar aanleiding van art. 61. Die opmerking zal er toe leiden een amendement voor te stellen, dat ik reeds op uw tafel heb gedeponeerd. Ik hoop, dat, aangezien dit amendement zal blijken rechtstreeks samen te hangen met het vervallen van art. 61, u geen bezwaar zult maken, dat mijn rede deels gewijd zal zijn aan de toelichting van dat amendement, hetwelk nog niet aan de orde gesteld is.

In art. 61, dat nu zal vervallen, staat, dat het Rijk aan de gemeente vergoedt de aan de onderwijzers toegekende belooning, bedoeld in art. 34, de belooning voor het vervolgonderwijs. Nu heb ik mij afgevraagd, of daarmede niet tevens vervalt de basis van art. 34, dat over het bedrag dier belooning handelt.

Tot heden wordt de belooning voor het vervolgonderwijs vastgesteld bij algemeenen maatregel van bestuur en die belooning wordt dan door het Rijk aan de gemeente vergoed. Thans zal vervallen de vergoeding door het Rijk aan de gemeente en nu vraag ik mij af, welke grond er ter wereld is om die belooning voor het vervolgonderwijs bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen. Ik meen, dat de historische en logische basis voor die vaststelling van de belooning voor het vervolgonderwijs bij algemeenen maatregel van bestuur vervallen is, en ik oordeel dus, dat de gemeenten in dit opzicht vrijheid moeten hebben. Daarvoor zijn meer argumenten aan te voeren.

De vrees is geuit, dat het vervolgonderwijs in het gedrang zal komen, dat de meerdere kosten, welke de gemeenten uit hoofde van het vervallen van art. 61 zullen moeten dragen, er toe zullen leiden, dat dit onderwijs hier en daar verdwijnt.

Wanneer de gemeenten door de hoogere uitgaven daarvoor genoopt zouden zijn om het vervolgonderwijs te doen vervallen, zou er door het handhaven van het bepaalde in art. 34 bezwaar tegen gemaakt moeten worden, dat een gemeentebestuur in de akte van aanstelling van onderwijzers bepaalt, dat zij ook zonder verhooging van salaris eenige uren vervolgonderwijs zouden moeten geven.

Ik meen dus, dat de consequentie eischt, dat, wanneer art. 61 vervalt, ook art. 34 zal moeten vervallen.

Tegen het denkbeeld, dat de onderwijzers bij hun aanstelling verplicht kunnen worden eenige uren vervolgonderwijs te geven zonder extra belooning, kan feitelijk geen overwegend bezwaar gemaakt worden. Wij zien, dat de leeraren op hoogere burgerscholen en gymnasia uren van 66 minuten in plaats van uren van 50 minuten les zullen moeten geven, waartegen zij geen bezwaar maken; wij zien ook, dat de Departementsambtenaren verplicht worden een uur langer per week te werken. Zoo geloof ik ook, dat de onderwijzers, wier cursus vervolgonderwijs zou worden opgeheven, omdat de gemeente meent het niet meer te kunnen betalen, gaarne bereid zullen zijn om dien cursus te blijven geven zonder vergoeding, uit liefde voor het onderwijs, en die bijverdienste prijs te geven. Maar dan moet hun dat niet belet worden door de bepalingen der wet, welke thans aan de onderwijzers zouden beletten om zonder vergoeding dat werk te blijven verrichten, waarvan het belang voor de kinderen zoo vaak wordt betoogd. Ik geloof, dat in de schrapping van artikel 34 de consequentie ligt van wat nu wordt voorgesteld, nl. het vervallen van artikel 61, en ik heb mij veroorloofd een daartoe strekkend amendement op uw tafel te deponeeren, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Door de heeren Rutgers, H. Colijn, de Monté ver Loren, van den Heuvel, van Wijnbergen, Deckers, van Voorst tot Voorst, Schokking, Kersten en van der Molen is een amendement ingediend, strekkende om na artikel XII een nieuw artikel XII*bis* in te voegen, luidende:

„Artikel 34 der Lager-onderwijswet vervalt."

Voorgesteld door tien leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit

Ik stel voor dit amendement te gelijk met de aan de orde zijnde amendementen te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

(van der Molen e. a.)

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Na het gesprokene door den heer Suring kan ik in mijn opmerkingen over het amendement van den heer Gerhard en anderen kort zijn. Het gaat daarbij om de vraag, bij wie de zeggenschap op de school zal berusten.

Wij hebben den tijd gehad, dat de Overheid alleen alles uitmaakte. Toen sprak men van den Staatsschoolmeester en werd gehuldigd de leuze: de school aan den Staat. Wij hebben een periode doorgemaakt, dat men opkwam voor de leuze: de school aan de ouders, een leuze, die in haar eenzijdigheid ook onjuist is. Nu komen de heer Gerhard en anderen op voor de leuze: de school aan de onderwijzers. Mijnheer de Voorzitter! De school aan de onderwijzers is even verderfelijk in haar eenzijdigheid als de leuze: de school aan den Staat. Wij hebben in het betreffende art. 21 een poging gewaagd om aan de onderwijzers technischen invloed te verschaffen, waarop toch alle onderwijzers in de school recht hebben.

Dat de onderwijzer in de eerste plaats betrokken is bij de samenstelling van het leerplan, het opmaken van den rooster en het uitzoeken van de te gebruiken boeken, is op zich zelf een redelijkheid, maar de beslissing behoort te blijven aan het besturend orgaan, waarvan de school uitgaat; dat is de Overheid.

Nu zegt de heer Gerhard wel: dat is in het amendement ook nog overgebleven, dat wil zeggen, de schoolvergadering ontwerpt het leerplan en burgemeester en wethouders met den inspecteur stellen het vast, ja, mogen daarin zelfs iets wijzigen.

De bedoeling van het bestaande artikel is, dat het hoofd van een school de ontworpen regeling ook met de onderwijzers moet bespreken en dat van afwijkende meeningen mededeeling moet worden gedaan.

Nu wordt volgens het amendement de beslissing over het ontwerp gebracht aan de schoolvergadering en treedt het hoofd der school hoogstens op als lid dier vergadering; de heer Suring heeft daarover het zijne al gezegd, en ook wij beschouwen dat als een schrede in een ongewenschte richting.

Wat het amendement van mejuffrouw Westerman betreft, dat amendement wil over den rooster van lesuren afzonderlijk doen beslissen naast het leerplan. Uit practische overwegingen is daarvoor wel wat te zeggen.

Alleen komt ook hier de vraag naar voren, wie beslissen moet. Mejuffrouw Westerman zegt:

„Het hoofd van den cursus stelt na overleg met de betrokken onderwijzers den rooster van lesuren vast. Burgemeester en wethouders kunnen dien in overeenstemming met den inspecteur wijzigen."

Ik zou in de plaats daarvan willen lezen:

„Het hoofd van den cursus stelt na overleg met de betrokken onderwijzers den rooster van lesuren vast, onder goedkeuring van burgemeester en wethouders."

De besturende bevoegdheid moet ten aanzien van de openbare school bij burgemeester en wethouders blijven. Indien mejuffrouw Westerman haar amendement in dien geest wijzigt, wil ik haar bijvallen, in deze overweging, dat de behandeling van den rooster van lesuren op eenvoudiger en gemakkelijker wijze geschiedt dan in verband met de algemeene herziening van het leerplan. In zooverre kan ik gevoelen voor het idee om de vaststelling van den rooster van lesuren, dat een zeer technisch en dagelijksch werk is, een zeer belangrijk onderdeel, niet te doen vallen onder de procedure, die voor het leerplan, een meer gewichtig ding, de regeling van de schooltijden en de vacanties vereischt wordt.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Eerst iets over de amendementen van den heer Gerhard en van mejuffrouw Westerman, die eenigszins verschillen, maar niet veel. De heer Suring heeft reeds gezegd, dat het schijnt, dat dit een stap is van den heer Gerhard naar de republikeinsche school, maar de heeren Gerhard en van Zadelhoff zullen daarin ook niet zooveel belang zien. Ik voor mij zal voor dat amendement stemmen, maar veel zie ik er niet in.

Het amendement betreffende den lesrooster acht ik van

(Ketelaar e. a.)

het grootste belang. Het is te dwaas, dat men in verschillende gemeenten door burgemeester en wethouders den lesrooster zal laten vaststellen. Elk schoolgebouw heeft zijn eigenaardigheden, waardoor bijv. zangonderwijs in de eene school op een bepaalden tijd moet gegeven worden, terwijl het in een anders ingerichte school op een anderen tijd moet geschieden. Wanneer men voor dezelfde soort scholen precies hetzelfde voorschrift, is dat een centralisatie, waarvan ik niets moet hebben. Ik heb reeds meermalen gezegd: de Minister van Onderwijs in Frankrijk kan voor geheel Frankrijk precies te 11 uur zeggen: in alle scholen begint nu het leesonderwijs, maar dat acht ik een verkeerde centralisatie, niet alleen voor het geheele land, maar zelfs voor de gemeenten.

Ik zou den Minister zeer willen aanraden het amendement van den heer Gerhard over te nemen.

De heer van der Molen heeft in overweging gegeven te lezen, dat burgemeester en wethouders den lesrooster vaststellen. Dat vind ik absoluut onnoodig. Laten de hoofden van de scholen de lesroosters vaststellen, na overleg met het personeel, zooals het aangegeven is, en het schooltoezicht gehoord, B. en W. de vrijheid laten er wijziging in te brengen. Dan gaat het in de gewone gevallen vanzelf, en als het schooltoezicht bemerkt, dat er een fout in is, kan het zich wenden tot B. en W. Wij behoeven er toch niet zulk een omslachtige administratie voor te hebben, want als wij het doen zooals de heer van der Molen zegt, is het òf een omslachtige zaak, òf het wordt een ding van niets, en wordt maar geteekend: de heer van der Molen, die wethouder van onderwijs is geweest, weet wel hoe het gaat.

Nu het vervolgonderwijs, dat hierbij besproken wordt. Wanneer er iets is, dat heeft doen zien, welke onaangename consequenties het voorstel van den Minister kan hebben, om artikel 61 te doen vervallen, is het wel het voorstel van den heer Rutgers. De Minister wil voor het vervolgonderwijs geen geld geven; nu zegt de Commissie van Rapporteurs: dan zullen wij het facultatief stellen, en daarop zegt de heer Rutgers: dan kunnen wij het wel zoo inrichten, dat onderwijzers lessen bij het vervolgonderwijs mogen geven voor niets. En nu zegt de heer Rutgers: de onderwijzers zullen er wel blij om zijn, dat zij het recht behouden om gratis dat werk te doen uit liefde voor de kinderen. Goed, er zullen er eenige zoo zijn, maar die zouden dan ook wel zelf een cursus kunnen oprichten.

Nu gevoel ik daarvoor niets. Ik geef toe: het is eenigszins vreemd, indien de Minister zich niet bemoeit met uitkeeringen aan de gemeenten voor het vervolgonderwijs en wel iets te zeggen zal hebben over het salaris, maar ik vind het nadeel van het vervallen van die bepaling zoo groot, dat, ook indien de Minister handhaaft artikel 61, ik toch niet voor het amendement van den heer Rutgers zal stemmen. De heer Rutgers behoeft niet te zeggen: ,,O, o", want het is een nadeel voor de onderwijzers en voor hen een zeer voornaam punt, maar het vervolgonderwijs is ook van zeer groot nut in den tegenwoordigen tijd voor allen, die geen ander onderwijs krijgen dan dat van de lagere school. Ik zou dan ook aan de gemeentebesturen deze verplichting willen opleggen, al spijt het mij, dat zij daardoor weer nieuwe uitgaven zullen moeten doen. Maar er moeten twee dingen tegen elkander afgewogen worden: het nut van het vervolgonderwijs aan de eene zijde en de last voor de gemeentekassen aan de andere zijde. En nu weegt bij mij het zwaarst het nut van het vervolgonderwijs. Ik heb er mij niets van aan te trekken, want ik wensch niet de vergoeding uit 's Rijks kas te laten vervallen en zal dus ook stemmen tegen het voorstel van den Minister. Maar wanneer dat voorstel zou worden aangenomen, dan zou ik moeten stemmen tegen het voorstel van de Commissie van Rapporteurs, zooals dat door den heer van der Molen is verdedigd.

Mejuffrouw Westerman: Mijnheer de Voorzitter! Over de quaestie van den rooster zal ik niet meer spreken; ik wil slechts mededeelen, dat ik niet gevoel voor de wijziging, door den heer van der Molen voorgesteld.

Wat het vervolgonderwijs betreft, het nut daarvan is

(Westerman e. a.)

inderdaad zoo groot, dat het voor de volksontwikkeling niet kan worden gemist. Maar het gaat niet aan, dit te laten zooals het op het oogenblik is, d.w.z., niet goed en misschien ook te duur, en het dan aldus aan de gemeenten over te doen. Er valt nog veel aan te verbeteren. Wanneer de Minister niet eerst tracht, het vervolgonderwijs zoo te maken, dat de gemeenten het zonder te veel kosten kunnen uitvoeren, gaat het niet aan, de verplichting van het Rijk in deze als geëindigd te beschouwen. Het zal voor ons onaannemelijk zijn, dat het Rijk zich zou onttrekken aan de verplichting om het vervolgonderwijs te steunen. Misschien kan dit op een andere wijze gesteund worden, bijv. zooals vroeger het herhalingsonderwijs met een subsidie, maar het lijkt ons niet goed, het maar zoo aan de gemeenten over te doen, want daarmede zou het volksonderwijs worden geschaad.

De heer de Visser, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Bij dit artikel komen drie vraagpunten op den voorgrond: in de eerste plaats het vraagpunt, belichaamd in het amendement-Gerhard, nl. de wijze van totstandkoming van de regeling der schooltijden, vacanties, leerplan e. d. In de bestaande wet is bij de daarover gevoerde discussie in 1920 de bepaling opgenomen, dat de vaststelling van dit alles geschiedt, nadat het een en ander is ontworpen door het hoofd, na gezamenlijke bespreking met de onderwijzers. Dat was een nieuw stelsel; daarmede is gevolg gegeven aan een sterken aandrang om ook de onderwijzers meer in die zaken te betrekken. Wij hebben in de bestaande wet dus dezen rationeelen toestand, dat het hoofd die regelingen ontwerpt na bespreking met de gezamenlijke onderwijzers. Wat de heer Gerhard c. s. nu voorstellen, is een daaraan tegenovergesteld systeem. Hij stelt voor, dat een vergadering zal worden gehouden onder leiding van het hoofd, doch dat het personeel van de school die regelingen zal ontwerpen. Er wordt dus in het amendement een tegenstelling gemaakt tusschen het hoofd en het overige personeel. Alleen wordt aan het hoofd deze functie toebedeeld, dat hij de vergadering mag leiden, maar hij mag zelf niets ontwerpen, want dan kan een gewoon onderwijzer zeggen: er wordt in de redactie een tegenstelling gemaakt tusschen hoofd en onderwijzers, het hoofd mag alleen de vergadering leiden en meer niet.

Wij moeten denken aan de wijze, waarop dergelijke bepalingen kunnen werken in de practijk. Wanneer nu uit die vergadering stemmen opgaan als deze: gij, hoofd, hebt u niet te bemoeien met wat wij doen, gij hebt alleen de vergadering te leiden, dan is de vraag, of legislatief deze ietwat revolutionnaire stemmen geen gelijk zouden krijgen. Dergelijke fatale mogelijkheden nu wil ik in de wet niet opgenomen zien. Ik zou toch willen vragen, of de gewone onderwijzer bij de voorgestelde regeling niet voldoende tot zijn recht komt, waar er staat, dat al die regelingen ontworpen worden door het hoofd en de onderwijzers samen. Voortbordurende op het stramien van dit amendement, zouden wij dus gevaar loopen, wonderlijke toestanden te krijgen niet alleen, maar nog meer disharmonie in het leven te roepen tusschen hoofd en onderwijzers. Ik zou dus de Kamer met aandrang willen verzoeken, dit amendement te verwerpen, of de mannen, die het ingediend hebben, willen vragen het amendement in te trekken.

In de tweede plaats doet zich de quaestie voor van de samenstelling van den rooster. Wat de heer Gerhard en mejuffrouw Westerman op dit punt voorstellen, is eigenlijk hetzelfde. Alleen is mejuffrouw Westerman in dit opzicht literair ietwat nauwkeuriger geweest dan de overigens zoo literair aangelegde heer Gerhard, omdat mejuffrouw Westerman, conform de bewoordingen der wet, niet de woorden ,,in overleg", maar de woorden ,,na overleg" heeft gebezigd. In de geheele wet vindt men in dit opzicht tweeërlei uitdrukking: iets gebeurt in overeenstemming met het schooltoezicht of na overleg hiermede. De bewoordingen, die mejuffrouw Westerman heeft gekozen, zijn dus niet alleen volkomen in overeenstemming met de bewoordingen der wet op andere plaatsen, maar zij zijn ook logischer. De regeling

(Minister de Visser.)

geschiedt nadat het overleg heeft plaats gehad, als gevolg van dat overleg, maar niet in, tijdens dat overleg. Ik heb de uitdrukking „in overleg” daarom altijd ietwat absurd gevonden en daarom hebben wij, toen wij de L. O.-wet 1920 concipieerden, die uitdrukking dan ook overboord geworpen. De heer Gerhard heeft hier een kleine vergissing begaan; het beste paard struikelt wel eens, maar hij zal het met mij eens zijn, dat hier de vrouw het van den man wint. Ik moet erkennen, dat beider redactie overigens op dit punt een verbetering is, maar ik zou niet willen ingaan op de gedachte, die de geachte voorzitter van de Commmissie van Rapporteurs heeft geventileerd, om de laatste zinsnede te schrappen en eenvoudig te lezen: het hoofd van den cursus stelt, in overleg met de onderwijzers, den rooster vast „onder goedkeuring van burgemeester en wethouders”. Ten eerste wegens de practische bezwaren, waarop de heer Ketelaar reeds wees, maar voorts omdat ik, als ik die gedachte zou overnemen, het geheele schooltoezicht zou uitschakelen. Er staat nu uitdrukkelijk: burgemeester en wethouders kunnen in overeenstemming met den inspecteur den rooster wijzigen en als nu op één punt het schooltoezicht medezeggenschap moet hebben, dan is het toch op het gewichtige punt, dat hier wordt genoemd: de regeling der schooltijden en vacanties, het leerplan, de aanwijzing van de bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling van den cursus in klassen door het hoofd, enz. De zaak komt dus hierop neer: Beide amendementen zijn hetzelfde, behalve het literaire onderscheid, waarop ik wees, en ik ben bereid het amendement-Westerman over te nemen.

In de derde plaats komt nu de quaestie van het vervolgonderwijs.

Ik had niet gedacht, dat die zaak hier zoo principieel zou worden behandeld als zij behandeld is, maar nu dat eenmaal het geval is geweest, wil ik even in het kort herinneren aan wat wij op het gebied van het vervolgonderwijs hebben doorleefd.

Ik begin dan te zeggen, dat de geheele geschiedenis van het vervolgonderwijs een lijdenshistorie is. Dat was zoo erg, dat oorspronkelijk bij het ontwerp van 1920 dan ook was voorgesteld, het vervolgonderwijs een plaats te geven in de overgangsbepalingen, en het langzamerhand te laten uitsterven. Ik deed dat niet uit een oogpunt van bezuiniging, maar gezien de lessen van ervaring, die men op het gebied van het vervolgonderwijs had opgedaan. Men kon het te eer laten uitsterven, omdat naar twee kanten wegen waren gevonden om de jeugd, die tot nu toe vervolgonderwijs kreeg, evengoed of nog beter te bekwamen. Dat was in de eerste plaats door de inrichting van het 7de leerjaar — wat in tal van plaatsen ingang heeft gevonden — en in de tweede plaats door de Nijverheidsonderwijswet, die op tal van plaatsen datgene heeft gegeven, wat de jongens en meisjes vroeger ten deele en gebrekkig bij het vervolgonderwijs kregen.

Na aanneming van de Onderwijswet 1920, of laat ik liever zeggen in verband met het subsidie, dat voor het vervolgonderwijs werd gegeven, is het vervolgonderwijs toen nog weer een beetje leven ingeblazen. Maar de meest curieuze gevallen hebben zich daarbij voorgedaan. In plaatsen, waar nooit sprake van vervolgonderwijs was geweest, waar er zelfs geen behoefte aan werd gevoeld, kwam het vervolgonderwijs eensklaps voor den dag. Ik moet eerlijk erkennen, dat daaraan voor de schatkist de meest nadeelige dingen waren verbonden. Er waren, om een voorbeeld te noemen, onderwijzers, die nooit vervolgonderwijs hadden gegeven, en die met hun tweeën of drieën 6 van hun eigen of anderer kinderen bij elkander brachten en vervolgcursussen voor hun eigen en die andere kinderen gingen inrichten! Men kreeg dan dus het omgekeerde, wat er in den regel gebeurt: in den regel betalen de ouders voor het onderwijs aan hun kinderen, en deze menschen kregen er wat voor, want waren er maar 6 kinderen — dat was het minimum —, dan was aan de voorwaarden van de wet voldaan.

Andere even ergerlijke gevallen hebben zich voorgedaan. Men schreef 6 kinderen in, maar er kwamen er soms maar 2 of 3. Als dan de inspectie kwam, waren er bij ongeluk een paar dien avond absent!

(Minister de Visser e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Als ik den leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal eens inzage gaf van de treurige feiten, die zich dienaangaande op het gebied van het vervolgonderwijs hebben voorgedaan, dan zouden zij kunnen instemmen met het advies van deskundigen, om het vervolgonderwijs in dezen stand van zaken niet langer van Rijkswege te subsidieeren, omdat het voor 7/8 kan geacht worden weggeworpen geld te zijn.

In dezen stand van zaken is het niet te verantwoorden dat, vooral gegeven den financieelen toestand van het Rijk, hiermede wordt voortgegaan. Maar ik ben het met de Commissie van Rapporteurs eens, dat dan ook het imperatieve voorschrift van art. 21 met deze gedragslijn niet meer in overeenstemming is en niet langer aan de gemeenten kan worden voorgeschreven, dat vervolgonderwijs zal worden gegeven, als het Rijk te gelijker tijd zegt: ik subsidieer dat onderwijs niet meer. Het is daarom logisch, dat het woordje „wordt” vervangen wordt door het woordje „kan”. Natuurlijk kunnen de gemeenten wèl, wanneer wij het imperatieve voorschrift behouden, door het wegvallen van de gedetailleerde regeling allerlei eischen stellen voor de inrichting van het vervolgonderwijs, b.v., zij kunnen eischen dat er 30 of 40 leerlingen voor ingeschreven moeten zijn, vóór zij daarvoor geld geven, maar dan krijgen wij allerlei moeilijkheden, die men beter kan vermijden door de facultatiefstelling. Resumeerend meen ik dus, dat de Kamer goed zal doen het amendement van mejuffrouw Westerman aan te nemen; in de tweede plaats goed zal doen met aan te nemen het amendement van de Commissie van Rapporteurs, met betrekking tot het facultatief maken van het vervolgonderwijs; in de derde plaats goed zal doen met het verwerpen van het amendement van den heer Gerhard, op de gronden, die ik zooeven heb aangegeven; eindelijk meen ik, dat het in harmonie is met hetgeen ik omtrent die facultatiefstelling heb gezegd, dat het amendement, dat laatstelijk door den heer Rutgers c.s. is ingediend, wordt aangenomen, omdat dat een logische consequentie is van hetgeen nu ten aanzien van het vervolgonderwijs zal geschieden. Ware er niet tegen gesproken, dan zou ik het gaarne willen overnemen, maar nu er bezwaar tegen gemaakt is, laat ik de beslissing daarover gaarne aan de Kamer.

Aangezien het amendement van mejuffrouw Westerman c. s. (Stuk n°. 16, I) door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Er zijn eenige leden, die wenschen te repliceeren. Ik stel voor hun dat toe te staan onder beding, dat de redevoeringen den tijd van 5 minuten niet overschrijden.

Daartoe wordt besloten.

De heer **van Zadelhoff**: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon de quaestie van het al of niet behouden van het vervolgonderwijs bij dit artikel de voornaamste is, zal ik daarover niet spreken, omdat dit door mijn partijgenoot Gerhard zal worden behandeld. Ik zal alleen over de quaestie van de medezeggenschap der onderwijzers nog een enkele opmerking maken. De heer van der Molen heeft een poging gewaagd om ons amendement te bestrijden, maar hij deed het op een zeer zonderlinge manier, door ons amendement te lezen, alsof daarin stond, dat de school aan de onderwijzers zou behooren en dat het leerplan enz. door de onderwijzers zou worden vastgesteld. Welnu, dáárvan is geen woord waar. De heer van der Molen heeft ten slotte de bestrijding van ons amendement maar opgegeven, toen hij merkte, dat hij er heel iets anders van maakte dan er in stond.

De heer Suring is de eenige, die getracht heeft het amendement te bestrijden. Naar zijn wijze van zien is het geen verbetering, want de eenheid in de school zal er door worden verbroken. Ik meen echter, dat, indien wij het artikel wijzigen, zooals door ons wordt voorgesteld, de eenheid in de school op betere wijze zal zijn verzekerd dan wanneer men het tegenwoordige stelsel laat bestaan. Nu ontwerpt het hoofd der school en vraagt naar de meening der onderwijzers,

37ste VERGADERING. — 15 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(van Zadelhoff.)

maar ten slotte is hij de ontwerper. In mijn systeem is het de schoolvergadering, die ontwerpt, er heeft gemeenschappelijk overleg plaats, ten slotte komt er een meerderheid, misschien eenstemmigheid, die verantwoordelijk staat voor het ontwerp, dat zal worden ingediend. Wat op die manier wordt vastgesteld, heeft veel meer waarde, dan wanneer men het hoofd laat ontwerpen en de afwijkende meening van de onderwijzers er bij voegt. Het is dus juist om de eenheid te bevorderen dat hetgeen tot stand komt door allen kan worden gedragen.

Om die reden heb ik mijn amendement ingediend en voorgesteld, dat de regeling van de schooltijden en van de vacanties, het leerplan, de aanwijzing van de bij het onderwijs te gebruiken boeken, enz., zal worden ontworpen door de schoolvergadering.

Wanneer dat geschied is, gaat het ontwerp naar B. en W., die ten slotte de eindbeslissing hebben.

Nu heeft de heer Suring de opmerking gemaakt, dat hier wordt teruggekomen op het compromis, dat in 1920 is gesloten, maar dat is naar mijn meening volkomen onjuist. De Minister heeft uitdrukkelijk dit gezegd: wij hebben in de wet van 1920 gekregen een nieuw systeem, waarbij niet meer het hoofd van de school het leerplan vaststelt, maar waarbij dit wordt vastgesteld door B. en W. Onze bedoeling is, dit nieuwe systeem volkomen ongerept te laten. Alleen met dit verschil: volgens de bestaande wet ontwerpt het hoofd, terwijl wij volgens ons amendement de schoolvergadering willen laten ontwerpen.

Nu zegt de Minister: dat kan toch eigenlijk niet, want gij schept een tegenstelling tusschen hoofden en onderwijzers. Om dat te bewijzen neemt Zijn Excellentie als voorbeeld een onderwijzer, dien hij in zulk een schoolvergadering laat zeggen: gij, hoofd van de school, hebt niets te zeggen, gij zijt slechts de leider, meer hebt gij niet te doen, wij ontwerpen het leerplan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet zeggen, dat de Minister dan mijn amendement niet gelezen heeft, want daarin staat niet, dat het hoofd alleen de leider is, maar dat het personeel het leerplan ontwerpt, en tot dat personeel behoort ook het hoofd van de school. Ik geef aan het hoofd zelfs een overwegende positie, door aan hem op te dragen de leiding van de schoolvergadering. Die vergadering krijgt volgens mijn amendement de bevoegdheid, die bij de bestaande wet alleen het hoofd der school heeft. En nu zal men toch niet willen tegenspreken, dat hoofd en onderwijzers samen het personeel der school vormen. De bewering, dat het hoofd dus bij het ontwerpen uitgeschakeld wordt, is niet te handhaven. En als de Minister uit het amendement wil distilleeren, dat het hoofd alleen maar de leiding heeft, dan verstaat hij blijkbaar de bedoeling er van niet, die geen andere is, dan dat hoofd en onderwijzers samen dezelfde rechten hebben en gemeenschappelijk de zaak vaststellen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik bemerk, dat mijn vijf minuten bijna verstreken zijn, en ik zal dus nog een laatste opmerking maken aan het adres van den heer Suring. Deze probeert een beetje grof geschut aan te voeren, door te zeggen: wij hebben hier te doen met een aanranding van de gezagspositie in de school, met een poging om verder te gaan in de richting der nivelleering. Mijnheer de Voorzitter! Ik had deze woorden niet verwacht uit den mond van een oud-onderwijzer. Door zoo'n uitlegging te geven aan de beteekenis van het amendement, bemoeilijkt hij zeer de aanneming er van. Er wordt slechts een stap mee gzet in de richting van meerdere medezeggenschap. Daardoor zal niet, zooals de Minister zegt, de disharmonie grooter worden, maar, omdat het overleg berust op de gelijkwaardigheid en gelijkberechtigheid van allen aan de school werkzaam, zal juist de harmonie er door versterkt worden. De heer Suring roept dan ook spoken op, waartoe het amendement allerminst aanleiding geeft. En al ben ik een voorstander van de republikleinsche school, daarmee heeft het amendement niets te maken. Of bij aanneming er van we dan een stap in die richting hebben gedaan, zal nog moeten worden afgewacht, maar ik herhaal, in mijn voorstel wordt het hoofd der school niet op zij gezet.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch in de eerste plaats te zeggen, dat de overneming van het amendement van mejuffrouw Westerman niet voldoende is. Ik zou er den Minister nog op willen wijzen, dat uit dit amendement dan moet wegvallen het woord „betrokken", dat niet in ons amendement staat, omdat de practijk dan juister kan worden.

Het literaire verschil tusschen: in en: na, waarbij de palm is toegekend aan mejuffrouw Westerman, die ik haar volgaarne gun en waarbij ik met groot genoegen heb gezien, dat die palm is uitgereikt door den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, laat ik rusten.

Maar dan hoort ook het voorstel van den Minister te veranderen, want daarin komen nu de woorden voor: rooster van lesuren, zoodat dan ook dit punt moet vervallen en het niet voldoende is om het amendement geheel over te nemen.

En nu wensch ik nog ten aanzien van een andere quaestie deze opmerking te maken. De Minister zegt: het vervolgonderwijs is overbodig, doordat het 7de leerjaar wordt ingevoerd. Maar wij hebben reeds den vorigen keer, en dat is een meening, die door de onderwijswereld algemeen wordt gedeeld, gesteld, dat het vervolgonderwijs noodig is, ook na het 7de leerjaar, zoodat het onjuist is om die twee zaken tegenover elkaar te stellen.

Integendeel, met het 7de leerjaar kan absoluut nog niet worden volstaan, en is het vervolgonderwijs daarbij wel degelijk noodig.

Dat het vervolgonderwijs bovendien overbodig zou zijn door het nijverheidsonderwijs, zal het grootste deel der onderwijzerswereld u niet kunnen toegeven, want het vervolgonderwijs omvat ook nog andere groepen kinderen dan die door het nijverheidsonderwijs worden bereikt.

Evenals den vorigen keer ten aanzien van het herhalingsonderwijs, is er nu gewezen op misbruiken en op het feit, dat er onderwijzers zijn, die de ouders omkoopen om hun kinderen naar het vervolgonderwijs te zenden, alleen omdat zij daar een paar gulden voor hen zelf kunnen uithalen. Ik betwijfel dat geen oogenblik, integendeel, ik ben er van overtuigd, dat hier en daar misbruik zal zijn gemaakt van de bepalingen door sommige onderwijzers, om op slinksche manier hun inkomen wat te vermeerderen.

Maar is dat nu een motief om de geheele zaak te laten vallen, om het vervolgonderwijs voor goed den nek om te draaien? Ik kan mij van dezen Minister niet voorstellen, dat hij, om eenige ingeslopen misbruiken hier en daar te ontgaan, de geheele zaak wil vernietigen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Dat is het hoofdargument niet.

De heer **Gerhard**: Dan doet de Minister als de Chinees, die, bemerkende dat er in zijn houten huis ergens een paneel verkeerd zat, zijn huis in brand stak om dat verkeerde paneel weg te krijgen. Dat lijkt mij nu toch wel een te radicale methode. Ik meen daarom, dat er gestreefd moet worden naar een regeling, welke die misbruiken kan voorkomen, maar de zaak behoort gehandhaafd te worden. En daarom, mocht de Minister dat voorstel nog niet overnemen in zake art. 34, de hoofdzaak is, dat het vervolgonderwijs behouden blijft, wat dezelfde beteekenis heeft als dat artikel 61 behouden blijft. Dat is de zaak, die voor alles moet worden beslist.

De **Voorzitter**: Heeft u het tweede amendement ingetrokken?

De heer **Gerhard**: In de verwachting, dat de Minister gevolg zal geven aan wat ik gezegd heb en wat daarop betrekking heeft, trek ik het tweede amendement in.

De **Voorzitter**: Die voorwaarde kan ik niet aanvaarden. Trekt u het in?

De heer **Gerhard**: Ik heb niet gezegd, onder voorwaarde, maar: in de verwachting.

De **Voorzitter**: Maar ingetrokken is het?

De heer **Gerhard**: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

(van Wijnbergen e. a.)

Aangezien het amendement van den heer Gerhard c. s. (Stuk n°. 16, III, sub II), is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **van Wijnbergen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gewacht met in deze zaak een woord te zeggen, totdat ik den Minister zou hebben gehoord. En nu wil ik gaarne verklaren, dat, naar het mij voorkomt, de verdediging, die zooeven door den Minister is gegeven, er veel toe heeft bijgedragen — in beduidende mate zelfs — om het gedane voorstel nog aannemelijker te maken dan het na kennisneming van de schriftelijke stukken reeds was. Ik stel er prijs op, dat met nadruk te zeggen, ten einde te voorkomen, dat ook weer ten opzichte van de voorstellen omtrent het vervolgonderwijs indrukken in het land worden gevestigd, die ten eenenmale onjuist zijn.

Ik vrees zoozeer daarvoor, omdat ik aanstonds na de rede van den Minister den heer Ketelaar den Minister hoorde toevoegen: u brengt den doodsteek toe aan het vervolgonderwijs, terwijl ik zooeven den heer Gerhard heb hooren zeggen, dat de Minister het vervolgonderwijs den nek omdraait.

Noch de een, noch de andere qualificatie past op de feiten, die zooeven door den Minister zijn medegedeeld. Wie de feiten, zooeven door den Minister naar voren gebracht, heeft aangehoord, zal moeten erkennen, dat daarop die qualificatie niet past. Wie de feiten heeft gehoord, zal moeten erkennen, dat op het oogenblik de toestand zoo is, dat het vervolgonderwijs op tal van plaatsen kunstmatig in het leven wordt gehouden, alleen, omdat er Rijksgeld voor gegeven wordt, terwijl het geen nut afwerpt.

Welnu, een zoodanig vervolgonderwijs hebben wij in deze Kamer nooit gewenscht.

Wat doet de Minister nu? Het vervolgonderwijs blijft genoemd in de wet; het blijft officieel erkend; het behoudt ook een regeling, doch het thans gedane voorstel zal er toe leiden, dat het vervolgonderwijs niet een doodsteek krijgt, maar in den vervolge daar zal zijn en blijven, waar het getoond heeft werkelijk levensvatbaarheid te hebben. Het vervolgonderwijs zal dus in de toekomst daar zijn, waar de bevolking het werkelijk op prijs stelt, en zulks toont, door zelf er iets voor over te hebben. In elke gemeente zal men afzonderlijk dat kunnen beoordeelen.

Een dergelijk voorstel ligt in de lijn van de versobering en de bezuiniging, die wij op dit oogenblik willen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat het juist is, wanneer de Minister zegt, dat de tegenwoordige toestand van het vervolgonderwijs niet kan worden gehandhaafd. De Minister zegt: het is slecht en het kost het Rijk te veel geld. Is daarom nu juist de houding van den Minister en in overeenstemming met de Commissie van Rapporteurs, waar hij het vervolgonderwijs practisch zal prijs geven? Er is bezwaar tegen de terminologie van het al of niet den nek omdraaien, maar ik geloof toch wel, dat wat men op het oogenblik wil doen, het vervolgonderwijs grootendeels den doodslag geeft.

De Minister stelt zelf voorop, dat dit niet kan, want, zegt de Minister, van het vervolgonderwijs verwacht ik ook wel degelijk nut. Ware dat niet zoo, dan zou de Minister op het oogenblik de gemeenten niet uitnoodigen, voor eigen kosten en risico dat onderwijs te blijven geven. Hij laat den dwang vallen, maar de uitnoodiging blijft bestaan.

De Minister heeft gegronde hoop, dat de gemeenten het vervolgonderwijs, het ieder op haar eigen wijze verbeterend, tot een nuttig opvoedend instituut zullen maken.

Wanneer de Minister het zonder meer aan de gemeenten overlaat, zie ik daartegen echter twee groote bezwaren.

Het eerste bezwaar is, dat tal van gemeenten, die niet over de noodige fondsen beschikken — wij hebben dit gehoord van de gemeente Emmen — het onderwijs niet zullen kunnen geven. Mijn tweede bezwaar is, dat ik daarin een aanslag zie op de gelijkstelling van het openbaar en het bijzonder onderwijs.

(Dresselhuys e. a.)

Het is duidelijk, dat het bijzonder onderwijs, zooals het vroeger altijd gegeven is en door bijdragen van belanghebbenden wordt gesteund, wel ook als vervolgonderwijs zal blijven gegeven worden. Het openbaar onderwijs zal echter in de gemeenten, die niet over het noodige geld beschikken, achterwege blijven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou graag den Minister een oplossing aan de hand doen, omdat ik mij dan met het voorstel van de Commissie van Rapporteurs zou kunnen vereenigen. De Minister kan het doen buiten de wet om. Hij kan nl. de toezegging doen, dat hij met behulp van een begrootingspost het vervolgonderwijs zal steunen, dat door de gemeenten gegeven wordt, bij voorbeeld in dien zin, dat hij komt hetzij met een alterum tantum, of dat, wanneer de gemeente een derde geeft en de particulieren een derde geven, het Rijk ook een derde geeft. Dan zal het vervolgonderwijs meer worden gewaardeerd en alleen daar worden gegeven, waar men er nut van ziet. Te gelijker tijd zal het Rijk niet de hand van een naar mijn meening nog altijd nuttig en belangrijk instituut van volksopvoeding aftrekken.

Ik weet wel, dat men deze zaak niet in een seconde kan regelen, maar de Minister zou toch het uitzicht kunnen openen, dat het vervolgonderwijs van Rijkswege niet in den steek zal worden gelaten. Doet de Minister dit, dan ga ik met het argument van de Commissie van Rapporteurs mede, maar zegt de Minister, dat hij er niets aan doet, dan zal ik, al was het alleen reeds uit protest tegen het loslaten van dit soort van onderwijs, er mijn stem aan moeten onthouden.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Ketelaar heeft mijn amendement bestreden en verklaarde, dat zich te veel belangen daartegen verzetten, en hij heeft desgevraagd verklaard, dat dit belangen waren van de onderwijzers. Tot nog toe heb ik steeds, wanneer hier vraagstukken over het onderwijs aan de orde waren, opgemerkt, dat de Kamer met de belangen van het onderwijs rekening hield en de belangen van de onderwijzers daarbij slechts middellijk in aanmerking nam.

Wanneer nu hier de belangen van de onderwijzers, los van de belangen van het onderwijs, worden aangevoerd, komt het mij voor, dat art. 34 van de wet het karakter zal krijgen van een loonregeling, zooals nergens in onze wetgeving wordt aangetroffen, noch bij gemeente-ambtenaren, noch bij kantoorbedienden, noch bij metaalbewerkers, of waar ook.

Daarbij komt, dat de argumenten van den heer Ketelaar, hoe juist misschien op zich zelf, niet krachtig genoeg waren, terwijl het eigenaardig is, dat hij de argumenten, door mij aangevoerd, geheel heeft laten liggen.

Wanneer de regeling van art. 34 wordt gehandhaafd, zal aan de gemeentebesturen en aan de schoolbesturen, onder omstandigheden, belet worden vervolgonderwijs te doen geven. Die minimum-loonregeling heeft een prohibitief karakter.

Wanneer men kinderarbeid verbiedt, kan men zeggen, dat zulke arbeid wel geld inbrengt, maar toch dient verboden te worden, omdat hij zoo schadelijk is, maar hier, waar door deze loonregeling minder vervolgonderwijs zal worden gegeven dan anders het geval zou zijn, komt het mij voor, dat de belangen van de onderwijzers op den voorgrond worden geschoven tegenover die van het onderwijs, wat mij in dezen tijd vooral niet onbedenkelijk voorkomt.

Thans nog een enkel woord over de rede van den heer Dresselhuys.

Het zou inderdaad een mooie oplossing zijn, wanneer na het wegvallen van de tegenwoordige subsidieregeling een andere regeling in de plaats kwam, ofschoon ik geloof, dat de heer Dresselhuys de bevoorrechting van het bijzonder boven het openbaar onderwijs er ten onrechte heeft bijgehaald.

Degenen, die de zaak kennen, weten, dat wanneer art. 34 vervalt, hetgeen de Minister gezegd heeft, zoowel slaat op het openbaar als op het bijzonder onderwijs en dus zal er van een moordende concurrentie tusschen het openbaar en het bijzonder onderwijs geen sprake zijn. Het vervolgonder-

(Rutgers e. a.)

wijs is, wat de belangstelling voor het onderwijs betreft, steeds op den achtergrond gebleven. Wat de kosten der zaak betreft, komt het mij voor, dat over hetgeen door de voorstellen die voor ons liggen zal bespaard worden, in het verleden reeds lang is beschikt.

De heer **Dresselhuys**: Het amendement van de Commissie van Rapporteurs wordt vandaag toch pas behandeld. De aanneming zal 10 millioen besparing geven voor de gemeenten, naar de Millioenennota zegt, maar daar kan vandaag toch nog niet over zijn beschikt.

De heer **Rutgers**: Van het beschikbaar zijn op de Rijksbegrooting van bedragen kan geen sprake zijn, want over alle bestaande en te verwachten middelen van het Rijk is reeds beschikt door uitgaven in het verleden.

De Minister van Onderwijs kan zeker gemakkelijk toezeggen, dat hij overleg zal plegen met zijn collega van Financiën, maar ik meen, dat daarvan geen besparing te verwachten is.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ondanks de woorden van de heeren van Wijnbergen en Rutgers kan ik niet terugnemen hetgeen ik tot den Minister na zijn laatste rede heb gezegd, nl. dat hij nu aan het vervolgonderwijs voor goed den doodsteek heeft toegebracht.

Het begint met geen kosten door het Rijk te doen vergoeden en de Commissie van Rapporteurs vervolgt met het amendement om het voor de gemeenten facultatief te stellen. De Minister zegt: ik gevoel daarvoor; ik wil het zelfs overnemen als het niet bestreden was, want de gemeenten kunnen in het vervolg toch doen wat zij willen; die kunnen wel 20, 30 of 40 leerlingen vragen voor zoo'n cursus. Hij geeft den kleinen gemeenten de middelen aan de hand om te maken dat er geen cursus voor vervolgonderwijs zal komen.

Ten slotte gevoelt de Minister warm voor het denkbeeld van den heer Rutgers om elke regeling betreffende de salarissen van de onderwijzers uit de wet weg te nemen; voor metaalbewerkers en andere menschen, aldus de heer Rutgers, is het loon toch ook niet in een wet geregeld.

Het buitengewone hier is, dat wij te maken hebben met ambtenaren, met menschen, die in dienst van de gemeenschap zijn, en ten opzichte van dergelijke personen mogen dunkt mij in de wet wel bepalingen opgenomen worden, ook zelfs wanneer deze menschen niet door het Rijk worden aangesteld. Het zijn gemeente-ambtenaren. De onderwijzers aan de bijzondere scholen zijn zelfs geen gemeente-ambtenaar, maar voor hen wordt toch alles bij de wet vastgesteld. Ik begrijp dus niet, waarom dat niet zou mogen.

Met deze zaak zal het vervolgonderwijs, zoo het niet onmiddellijk sneeft, een spoedigen dood te gemoet gaan.

Nu heeft de Minister zulk een voortreffelijke rede gehouden, dat de heer van Wijnbergen, indien hij nog twijfelde, thans bekeerd is.

Wat heeft de Minister eigenlijk gezegd? Dat het in tal van gevallen niet goed ging. Maar wanneer het zoo is, dan gaat het toch niet aan om twee jaren, nadat men dezen tak van onderwijs nog afzonderlijk in een artikel heeft opgenomen, te zeggen: weg er mee; neen, dan zou men moeten trachten de middelen te vinden om dat te verbeteren.

Wanneer men zegt: pas nadat Rijksgeld beschikbaar was gesteld, is men gaan ijveren om leerlingen te krijgen; dan zeg ik: dat betreur ik niet. Integendeel, hebben wij niet voor allerlei zaken subsidie toegestaan, voor de landbouwakte, voor de bestrijding der tuberculose, en tal van andere dingen, ten einde voor die zaken propaganda te maken? Mag een onderwijzer geen propaganda maken voor het vervolgonderwijs, omdat hij in den laatsten tijd daarvoor een eenigszins behoorlijke vergoeding heeft gekregen?

Ik zie niet in, waarom hier een uitzondering zou moeten gemaakt worden en de vergoeding van het Rijk moet vervallen en waarom aan de gemeenten de vrijheid gelaten moet worden om zelfs haar onderwijzers voor niet te laten werken.

Ik zou wel eens willen zien, als men een gewoon arbeids-

(Ketelaar e. a.)

contract afsloot, dat men daarin zou zetten: aan den werkgever kan ook nog, en dan meest in den avond nog wel, op buitengewone uren, alle dagen of drie of vier keer in de week, lesuren worden opgedragen zonder daarvoor vergoeding te geven.

De heer **van Gijn**: Dus u vindt het een arbeidscontract!

De heer **Ketelaar**: Mijnheer van Gijn, ik zeg: ik zou wel eens willen zien, als men een gewoon arbeidscontract opmaakte, dat men dat dan deed. Zooveel te meer geldt het nu in dit geval, wanneer de Overheid zelf moet onderhandelen en spreken met haar ambtenaren.

Nu heeft de heer Dresselhuys een wegje aangegeven om nog iets te redden. Nu moet ik allereerst zeggen, dat ik, wanneer de Minister op het oogenblik zeide: ik zal een post op de begrooting zetten of zoo gauw mogelijk bij suppletoire begrooting een wetsontwerp indienen, er dan misschien iets voor zou voelen. Maar als wij alleen krijgen de belofte van den Minister: wij zullen het overwegen — wat dan tevens beduidt: ik zal eens naar den heer de Geer gaan en overleggen, wat die er van denkt —, dan kan ik in die belofte geen aanleiding zien om mijn stem te geven aan het amendement van de Commissie van Rapporteurs.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft het amendement van den heer Rutgers, sluit ik mij volkomen aan bij hetgeen door den heer Ketelaar daartegen is ingebracht. Ik zou er echter nog iets aan willen toevoegen. Ik wil er op wijzen, dat er eigenaardige practische bezwaren tegen bestaan. Wat toch is het geval?

Indien de gemeenten niet verplicht zouden zijn eenige vergoeding te geven aan de onderwijzers voor het geven van vervolgonderwijs, dan kunnen wij het geval krijgen, dat in verschillende gemeenten daarbij verschillend gehandeld wordt, dat dus de eene gemeente wel een vergoeding geeft en de andere niet. En dan zullen wij zien, dat juist die gemeenten, waar vervolgonderwijs zoo noodig kan zijn, omdat daar dat vervolgonderwijs de eenige gelegenheid is om voortgezet onderwijs te krijgen, de onderwijzers daarvoor niet betalen, terwijl daarentegen de grootere plaatsen het wel zullen doen. Maar er is nog iets. Wanneer wij een school hebben met een vrij groot personeel, bijv. 6 of 7 onderwijzers — het kan ook al bij 4 of 5 leerkrachten — dan zal een gemeentebestuur in de moeilijkheid komen, om uit die verschillende menschen er eenigen te moeten aanwijzen, die wel vervolgonderwijs zullen moeten geven en geen betaling daarvoor krijgen, terwijl anderen zullen zijn vrijgesteld van het geven van vervolgonderwijs en toch evenveel zullen verdienen als de eerstgenoemden. Wij krijgen dan een toestand, die aanleiding is tot de grootste ontevredenheid, zoodat het mij toeschijnt, dat daardoor een kwaad wordt gesticht, dat van zoo grooten invloed is op de verhoudingen in de school, dat het mij wenschelijk voorkomt, dat dit amendement van den heer Rutgers door de Kamer verworpen wordt.

De beraadslaging wordt geschorst.

De heer **Smeenk** brengt Verslag uit namens de Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op de adressen van:

M. H. Gillissen, koopman, te Mesch, houdende verzoek hem afschriften te doen verstrekken van de kohieren van den gemeentelijken hoofdelijken omslag in zijn woonplaats over 1919 en 1920 (243);

J. Th. Smit, eervol ontslagen arts bij den dienst der pestbestrijding in Ned.-Indië en gepensionneerd officier van gezondheid der 1ste klasse bij het leger in Ned.-Indië te Bandoeng, houdende verzoek hem vrijen overtocht naar Nederland te verleenen en om vergoeding van geleden financieele schade (255); en

de weduwe C. J. de Man—Faassen, te Rotterdam, houdende verzoek om toekenning van pensioen (288).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De vergadering wordt voor een half geschorst en daarna hervat.

(Voorzitter e. a.)

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat de heer Schaper heeft bericht verhinderd te zijn de vergadering verder bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk III (Departement van Buitenlandsche Zaken) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

Stemming over het amendement van den heer Kersten (Stuk n°. 10), op onderartikel 8 van artikel I.

De Voorzitter: Ik geef het woord aan den heer Gerhard voor het afleggen van een korte verklaring.

De heer **Gerhard:** Mijnheer de Voorzitter! Onder verwijzing naar de redevoering, door den heer Troelstra op 23 December 1920 gehouden, waarin o. a. werd herinnerd aan het tijdelijk karakter der diplomatieke zending bij den Paus in 1915 en aan de geringe waarde, door ons in het algemeen gehecht aan de diplomatie, meenen wij, dat voor ons, voorstanders van de scheiding van Kerk en Staat en van bezuiniging, waar dit zonder het schaden van wezenlijke belangen van socialen op politieken aard mogelijk is, geen afdoende reden bestaat om onze stem aan het amendement-Kersten te onthouden, al laten wij de motiveering van dit amendement voor rekening van den voorsteller.

Het amendement wordt verworpen met 48 tegen 37 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Suring, Michielsen, Engels, Kuiper, Nolens, Beumer, Rutten, de Monté ver Loren, Bomans, Fruytier, Juten, Rutgers, Hermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Rijzewijk, H. Colijn, Fleskens, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van der Molen, van Dijk, Ketelaar, Ebels, Feber, Oud, van den Heuvel, Kolkman, van Vuuren, de Wilde, van Schaik, Visscher, van Rijckevorsel, Schouten, Zijlstra, Stulemeijer, Scheurer, Smeenk, van Wijnbergen, van Voorst tot Voorst, Wintermans, Bulten, Moerel, Knigge, van de Bilt, Ament, van Sasse van Ysselt, Deckers, Bongaerts en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd mejuffrouw Katz, de heeren Braat, Bakker, Bierema, mevrouw de Vries—Bruins, mejuffrouw Westerman, de heer IJzerman, mejuffrouw Groeneweg, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Wijnkoop, Rutgers van Rozenburg, Staalman, Kleerekoper, K. ter Laan, Schokking, Visser van IJzendoorn, van Rappard, van Braambeek, Hugenholtz, Weitkamp, de Boer, Albarda, Snoeck Henkemans, Hiemstra, Brautigam, Gerretson, Tilanus, mejuffrouw van Dorp, de heeren Dresselhuys, van Gijn, Boon, Gerhard, Krijger, Lovink, Kesten, van Zadelhoff en Ter Hall.

De Voorzitter: Ik constateer, dat bij het opnoemen van den naam van den heer Albarda is geroepen: vóór, terwijl de heer Albarda niet aanwezig was.

Onderart. 8 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. I van het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beweegreden van het ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet, op verzoek van den heer Wijnkoop in stemming gebracht, wordt aangenomen met 87 stemmen tegen 1 stem.

Vóór hebben gestemd de heer Juten, mejuffrouw Westerman, de heeren Rutgers, Hermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren IJzerman, van Rijzewijk, mejuffrouw Groeneweg, de heeren H. Colijn, Fleskens, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg, van der Molen, van Dijk, Staalman, Ketelaar, Kleerekoper, K. ter Laan, Schokking, Visser van IJzendoorn, Ebels, van Rappard, van Braambeek, Hugenholtz, Weitkamp, de Boer, Feber, Albarda, Oud, van den Heuvel, Snoeck Henkemans, Gerritzen, Hiemstra, Brautigam, Kolkman, van Vuuren, de Wilde, van Schaik, Visscher, Gerretson, van Rijckevorsel, Tilanus, Schouten, Zijlstra, Marchant, Stulemeijer, Scheurer, van Dorp, Smeenk, Dresselhuys, van Wijnbergen, van Gijn, Boon, van Voorst tot Voorst, Gerhard, Wintermans, Bulten, Moerel, Knigge, Krijger, Lovink, van de Bilt, Kersten, van Zadelhoff, Ament, van Sasse van Ysselt, Ter Hall, Deckers, Bongaerts, Suring, mejuffrouw Katz, de heeren Braat, Bakker, Michielsen, Bierema, Engels, Kuiper, Nolens, Beumer, Rutten, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van den Tempel, de Monté ver Loren, Bomans, Fruytier en de Voorzitter.

Tegen heeft gestemd de heer Wijnkoop.

De Voorzitter: Ik deel mede, dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1923 (1);

Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor 1923 (3);

Vaststelling der begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1923 (4).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, a. s. Maandag te één ure een openbare vergadering te houden en deze vergadering, zoomede die van Dinsdag en Donderdag der volgende week, des avonds te acht uur voort te zetten.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: De vergaderingen van a. s. Dinsdag en volgende dagen zullen door mij worden belegd tegen des voormiddags te elf uur.

Verder stel ik voor om aan de orde te stellen na het wetsontwerp tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201):

de wetsontwerpen tot vaststelling der begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1923 (4);

het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling van de Indische Tariefwet (*Nederlandsch Staatsblad* 1921, n°. 692; *Indisch Staatsblad* 1921, n°. 346) (276);

het wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk XI der Staatsbegrooting voor 1923 (2),

en bij begrootingsartikelen 42 en 48 van dat wetsontwerp: de wetsontwerpen tot vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrootingen van Suriname en Curaçao voor 1923 (1 en 3).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Albarda:** Mijnheer de Voorzitter! Hoe gaarne ook ik, evenals zeker alle leden van de Kamer, met u wil medewerken om den gang van onze werkzaamheden zooveel mogelijk te bespoedigen, moet ik tot mijn leedwezen bezwaar maken tegen het voorstel, dat zooeven door u is gedaan.

Wij hebben in de laatste jaren herhaaldelijk de Indische begrooting in enkele dagen vóór het Kerstreces moeten afhandelen. Dat is voor de leden, die aan de behandeling van die begrooting deelnemen een zeer onaangename en vermoeiende bezigheid. Maar die onaangenaamheid speelt bij het bepalen van mijn oordeel nu geen rol. Indien de gang van zaken dat eischt, zullen die leden zich wel eenige grootere moeite en onaangenaamheid willen getroosten. Maar wat bij

(Albarda e. a.)

mij wel een groote rol speelt is dit. De behandeling van de Indische begrooting in enkele dagen vóór het reces kan niet zijn een zoodanige behandeling, als door den ernst en de beteekenis van het onderwerp wordt vereischt.

Het is bekend, dat deze spoedbehandeling van de Indische begrooting in de laatste jaren dikwijls hier te lande bij hen, die zich voor Indische aangelegenheden interesseeren, en vooral in Indië bij hen, die met belangstelling den gang van zaken in deze Kamer volgen, groote ontstemming, groote teleurstelling, ja ik mag zeggen ook wel verontwaardiging heeft gewekt. Het komt mij voor, dat die gevoelens niet geheel ongegrond, niet ongerechtvaardigd zijn. Er hangt inderdaad van de behandeling van de Indische begrooting veel, zeer veel af voor de groote bevolking, die nog steeds aan onze zorgen, voor het grootste gedeelte althans, is toevertrouwd; belangen van die bevolking, belangen van dat Staatswezen, die hier een ruime en rustige bespreking moeten kunnen hebben. En daarvan, wij weten het uit ervaring, kan geen sprake zijn, wanneer er slechts een drietal dagen, en dan nog dagen, waarop het reces onmiddellijk volgt, voor die behandeling worden aangewezen.

Mijnheer de Voorzitter! U koestert de illusie — u vergunne mij dat te zeggen —, dat de behandeling van de Lager-onderwijswet, waarmee wij thans bezig zijn, Dinsdagmiddag a. s. zal kunnen afloopen. Ik help u dat hopen, al deel ik uw verwachting niet. Het schijnt mij een illusie, die beminnelijk en misschien benijdenswaard is, maar die niet veel kans op vervulling heeft. Maar zelfs indien de behandeling van de Lager-onderwijswet Dinsdagmiddag afloopt, dan blijven voor de Indische begrooting slechts over Woensdag, Donderdag en Vrijdag, d. w. z. de dagvergaderingen; ik neem aan, dat de avondvergaderingen in beslag worden genomen door de Oorlogsbegrooting. Ik neem dus de gunstigste veronderstelling, dat kunnen worden besteed aan de behandeling van de Indische begrooting, d. w. z. van alle aangelegenheden, van Nederlandsch-Indië, maar ook van alle aangelegenheden van Suriname en Curaçao, drie dagen.

Nu wil mijn optreden op dit oogenblik volstrekt niet zeggen, dat ik voornemens ben, over alle onderdeelen van elke afdeeling van elk hoofdstuk van die begrooting het woord te vragen. Het tegendeel is het geval. Maar het is toch voor degenen, die de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord van de Indische begrooting en de stukken betreffende de begrooting van Suriname en Curaçao hebben gelezen, aan geen twijfel onderhevig, of zeer veel onderwerpen, bij die begrootingen betrokken, hebben de aandacht van verschillende Kamerleden. Een aantal leden zal over onderscheiden onderwerpen een en ander te zeggen hebben. Indien die behandeling wordt samengetrokken in drie dagen, weten wij, hoe het gaat. Dan ziet een aantal Kamerleden ten behoeve van het vlugge afdoen van de zaak van het woord af, iets, wat door een Voorzitter ambtshalve altijd wordt toegejuicht, wat wij allen van u zeer goed kunnen begrijpen; maar wij kunnen dat niet toejuichen van het standpunt van de Indische bevolking en van hen, die in de zaken van Indië belang stellen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik veroorloof mij dus, u te verzoeken, het deel van uw voorstel, dat betrekking heeft op het plaatsen van de „koloniale begrootingen" — ik mag dezen ouderwetschen term nog wel even gebruiken — op deze agenda, afzonderlijk in stemming te brengen. Ik zou dan gaarne zien, dat zeer vele leden met mij hun stem daartegen uitbrachten.

De **Voorzitter**: Alvorens ik aan het verzoek van den heer Albarda voldoe, zal hij mij toestaan, dat ik een enkele opmerking maak over zijn gravamen. De heer Albarda maakt zich ongerust over de behandeling van de Indische begrooting, indien mijn voorstel mocht worden aangenomen, en hij zegt, dat de vorige behandelingen dier begrooting de verontwaardiging in Indië en Nederland hebben gaande gemaakt. Ik herinner mij, dat wij verleden jaar, toen wij wisten, dat wij de Staatsbegrooting niet in haar geheel vóór Kerstmis gereed konden krijgen, besloten hebben, de Indische begroo-

(Voorzitter e. a.)

ting vóór het Kerstreces af te doen. Maar ik kan mij niet herinneren, dat die begrooting een eenigszins bijzondere behandeling is te beurt gevallen of dat ik een andere rantsoeneering zou hebben voorgesteld, dan door het Reglement van Orde is voorgeschreven. Integendeel, ik herinner mij, dat ik telkens 1½ uur naar de bekwame redevoeringen van de leden heb geluisterd. Van een spoedbehandeling is toen zeker geen sprake geweest. Als nu de heer Albarda vreest, dat de Indische begrooting vóór Kerstmis niet afkomt, dan zou ik zeggen: laten wij de zaak eens aankijken. Als de begrooting niet afkomt, komt zij niet af! Dan zal ik voorstellen den derden Kerstdag of den dag daarna terug te komen. Er is, dunkt mij, in elk geval geen reden, om, waar wij een groot deel van de volgende week ter beschikking hebben, nu reeds te zeggen, dat wij de Indische begrooting niet zullen behandelen. Laten wij zien, hoe ver wij komen. Hebben wij dan nog een dag of anderhalven dag noodig, welnu, dan komen wij daarvoor terug.

De heer **Feber**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met de korte mededeeling, dat ik volkomen instem met het betoog van den heer Albarda. Op ons rust de plicht om de belangen van Indië in dit college zoo goed mogelijk te behartigen en om aan Indië te geven, wat het toekomt. Op ons rust de plicht de verstandhouding tusschen Nederland en Indië zoo goed mogelijk te onderhouden. Nu hebt u gezegd, dat u van verontwaardiging, hetzij bij de Indischmenschen in Holland, hetzij bij de menschen in Indië, voor zoover ze aan het openbare leven deelnemen, niets hebt gemerkt. Maar ik durf met den grootsten nadruk verklaren — ik heb dat jarenlang van zeer nabij meegemaakt —, dat de al te spoedige wijze, waarop hier in de laatste jaren de Indische begrooting vóór het Kerstreces werd afgehandeld, in Indië zeer veel kwaad bloed heeft gezet en verontwaardiging heeft gewekt, die mijns inziens maar al te gerechtvaardigd was. Daarom sluit ik mij aan bij het betoog van den heer Albarda, dat het wenschelijk is, de Indische begrooting zoodanig te behandelen, dat wij in de eerste plaats tijd hebben om haar à tête reposé te bestudeeren en in de tweede plaats, dat wij in zoo ampele beschouwingen kunnen treden, als voor de helderheid noodzakelijk is. Tegen verlate behandeling zou maar één bezwaar kunnen bestaan, nl. wanneer daardoor de Indische Staatshuishouding in het begrootingsjaar in den war gestuurd werd. Ik geloof, dat waar het een verschil maakt van 1 maand of 5 weken, dat bezwaar niet bestaat. Daarom kan ik met het betoog van den heer Albarda volkomen meegaan.

De **Voorzitter**: Naar aanleiding van hetgeen de heer Feber heeft gezegd, kan ik aan mijn argumenten nog dit toevoegen, dat het ook daarom zoo nuttig is, om de Indische begrooting af te werken, omdat er tegenwoordig ook bestaat een Volksraad, die de begrooting behandelt vóórdat zij hier komt, zoodat zeer vroeg met het opmaken van de nieuwe begrooting voor 1924 in Indië moet worden begonnen. Nu ligt het voor de hand, dat het opmaken van die nieuwe begrooting voor de Indische Regeering eenigszins gemakkelijk zal worden gemaakt, als de vorige begrooting in Nederland op tijd is vastgesteld.

Hoe spoediger dat gebeurt, hoe liever het der Indische Regeering zal zijn.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik deel de overwegingen van de heeren Albarda en Feber, om aan te dringen op een rustige, kalme behandeling van de Indische begrooting. Ik herinner mij verleden jaar, al is het volkomen waar, wat u zegt, dat er toen niet gerantsoeneerd is, dat een zenuwachtige haast om klaar te komen hier zeer goed merkbaar was, hetgeen de Indische begrooting zelf, ik zal niet zeggen bepaald kwaad doet, maar toch in geen geval goed doet.

Nu geeft u, Mijnheer de Voorzitter, als middel aan, om, als wij met de behandeling van de Indische begrooting niet gereed komen, den derden Kerstdag of een der andere dagen daarmede voort te gaan, maar vele leden hebben in hun geest

(Dresselhuys.)

die dagen reeds als vacantiedagen beschouwd. Het is inderdaad een machtig wapen uwerzijds. Ik geef toe, dat het theoretisch volkomen juist is om te zeggen: wij zullen in ieder geval beginnen met de behandeling, en als die niet afloopt, later verder te gaan, maar, waar de leden die dagen reeds als vacantiedagen bestemd hebben en waar wij weten, dat ieder, die dan aan een spoedige behandeling niet medewerkt, als het ware door de Kamer wordt tegengewerkt, is het duidelijk, dat die manier van behandelen toch weer zal leiden tot een overhaaste afwerking.

Een deskundige als de heer Feber zegt, dat het geen overwegend bezwaar is, wanneer de begrooting wat later wordt afgedaan, wat ook vroeger gebeurde, en ik geloof dan ook niet de heeren Albarda en Feber niet met uw voorstel te moeten medegaan.

De heer **Scheurer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben natuurlijk voor een rustige en goede behandeling van de Indische begrooting. Ik heb het voorrecht gehad, eenige jaren de behandeling van die begrooting mede te maken en ik geloof, dat, wanneer men zich voor het uitstellen beroept op wat verleden jaar geschied is, men toch niet moet overdrijven. Ik geloof inderdaad, dat, als de behandeling van de Indische begrooting na Kerstmis plaats heeft, dit niet een zoo groot verschil zal maken, want wij weten allen uit het verleden, op welke wijze deze begrooting hier wordt behandeld.

Ik ben het volkomen eens met hen, die zeggen, dat deze belangrijke zaak hier soms wel eens wat al te spoedig is afgehandeld, maar daaraan is nu toch een eind gekomen.

Het komt mij voor, dat er geen overwegende bezwaren bestaan, om in ieder geval de behandeling te beginnen. Ik geloof ook niet, dat ,indien deze begrooting hier vóór Kerstmis wordt afgedaan, men daardoor in Indië haast in opstand zou komen, omdat men hier dan de begrooting zoo slecht zou behandeld hebben.

In den Volksraad worden de zaken voldoende besproken en behandeld en ik geloof, dat het wel een aangename regeling zou zijn, indien wij ons in de behandeling van de Indische begrooting hoe langer hoe meer gingen beperken. Dat zou een nuttig effect kunnen hebben. De toekomst zal ons moeten brengen, dat wij de Indische begrooting in een paar dagen behandelen, dat wij niet meer gaan praten over dezen post en dien post en over dit en dat bedrag. Daar heeft Indië zijn eigen orgaan voor, en men kan daar den toestand veel beter beoordeelen dan hier. Het komt mij dan ook voor, dat er geen overwegend bezwaar kan zijn, die gedragslijn te volgen en ten minste met de behandeling de volgende week een aanvang te maken.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou de Kamer er nog even opmerkzaam op willen maken, welke gevolgen er aan zouden zijn verbonden, indien zij zich vereenigde met de door u aangevoerde gedachte, dat met de behandeling van de Indische begrooting in elk geval zou kunnen worden begonnen. Ook dan zou het vooruitzicht op een behoorlijke voltooiing van dat werk niet bestaan. De ervaring heeft mij ook geleerd in de jaren, die ik het voorrecht had in deze Kamer door te brengen, dat, wanneer in de laatste dagen vóór het reces met een ontwerp wordt begonnen, dan de voorzitter — en vooral een zoo krachtige en ijverige voorzitter als wij het genoegen hebben te bezitten — al zijn best doet om dat ontwerp ook af te handelen.

Dat beteekent, dat, indien Woensdag of Donderdag met de Indische begrooting wordt begonnen, deze in één of meer nachtzittingen wordt afgehandeld met een paar leden hier in de Kamer, waardoor stemmingen onmogelijk worden en waardoor het ontwerp niet de belangstelling verkrijgt, die het verdient.

Ik waarschuw daarom tegen deze methode om te beginnen met de behandeling van een groot ontwerp, waarvan de belangstelling niet kan worden voltooid; daarvoor is de zaak te gewichtig. Een precedent kan er nooit in worden gezien, indien nu tot uitstel wordt besloten van die behandeling, want het is ieder duidelijk, dat een behoorlijke behandeling van de Indische begrooting mogelijk ware geweest, indien

(Albarda e. a.)

niet het wetsontwerp tot herziening van de Lager-onderwijswet tusschen de behandeling van de begrootingen was ingeschoven.

Waar dit nu eenmaal zoo is, wordt een ernstige behandeling van de Indische begrooting onmogelijk en ik blijf dus op mijn standpunt staan, dat het beter is die behandeling uit te stellen tot na het reces.

De **Voorzitter**: Ik vestig er de aandacht op, dat ik niet gezegd heb, dat niet het vooruitzicht zou bestaan, dat wij de Indische begrooting nog kunnen afmaken. Ik heb alleen gezegd, dat, indien het zoover mocht komen dat wij vóór het Kerstreces de geheele Indische begrooting niet zouden hebben afgewerkt, wij den derden Kerstdag of een anderen dag van die week zouden kunnen terugkomen.

Maar ik heb de zeer sterke overtuiging, dat er de volgende week, die in hoofdzaak gewijd zal kunnen zijn aan de Indische begrooting, waarbij ook nog een suppletoire begrooting te behandelen is, een zee van tijd zal zijn.

De heer **H. Colijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met groote belangstelling geluisterd naar hetgeen is aangevoerd door hen, die van oordeel waren, dat de behandeling der Indische begrooting zou moeten worden uitgesteld tot na Kerstmis, d. w. z. tot Februari a.s.

Ik ben het geheel eens met u, Mijnheer de Voorzitter, dat het in elk geval gewenscht is om de volgende week met die behandeling aan te vangen, want ook de behandeling der Indische begrooting valt in 2 deelen uiteen. Er worden algemeene beschouwingen gehouden en er wordt gesproken bij de artikelen.

Nu hoop ik, dat het lot dergenen, die bij de algemeene beschouwingen het woord zullen voeren, gunstiger zal zijn dan de Voorzitter meent, die zeide dat er niemand naar luistert, maar in elk geval, of de Kamer er wel of niet naar luistert, er zijn een zeker aantal leden die voornemens zijn te spreken en nu komt het mij voor, dat het in elk geval overweging verdient om te beginnen, opdat althans die algemeene beschouwingen kunnen worden afgedaan. Daartegen kan toch geen enkel bezwaar zijn. En wanneer het dan blijkt, dat er na die algemeene beschouwingen nog zooveel te zeggen is over de artikelen, dat dit met geen mogelijkheid af kan komen vóór Kerstmis, dan kan dat deel van de behandeling nog altijd worden uitgesteld.

En dan zou ik willen voorstellen, dat bij deze algemeene beschouwingen aan de orde wordt gesteld ook het ontwerp tot wijziging der Tariefwet, omdat het bij de Kamer aanhangig is en in elk geval daarmede te beginnen op den door u bepaalden dag, om dan daarna te zien hoe de behandeling verder loopt.

De **Voorzitter**: De bedoeling van den Voorzitter is om inderdaad de Tariefwet te gelijk in behandeling te nemen. Dat is reeds voorgesteld.

Ik heb straks niet gezegd, dat niemand naar de algemeene beschouwingen zou luisteren, dat is de bedoeling niet; maar ik herinner mij toch zeer goed, dat, wanneer wij hier hebben de behandeling van de Indische begrooting, — gedurende de 3 jaren dat ik die als Voorzitter en gedurende de 14 jaren te voren als Kamerlid heb medegemaakt, — de groote belangstelling, die op dit oogenblik getoond wordt voor die precieze behandeling, niet bestond bij alle Kamerleden bij ieder onderdeel.

De heer Albarda heeft gezegd, dat hij wenschte te stemmen tegen het onderdeel van mijn voorstel betrekkelijk de behandeling van de Indische begrooting. Mijn voorstel is om aan de orde te stellen, na het wetsontwerp tot wijziging der Lager-onderwijswet de Indische begrooting, zoodat wanneer de heer Albarda, na alles, dat er over gezegd is, zich nog niet kan vereenigen met dit plan, ik hem in overweging zou willen geven tegen het voorstel te stemmen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het voorstel van den Voorzitter wordt op verzoek van den

(Minister de Visser.)

heer Albarda in stemming gebracht en aangenomen met 51 tegen 35 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Moerel, Knigge, Krijger, Lovink, Kersten, Ament, van Sasse van Ysselt, Deckers, Bongaerts, Suring, mejuffrouw Katz, de heeren Bakker, Michielsen, Engels, Kuiper, Nolens, Beumer, Rutten, de Monté ver Loren, Fruytier, Juten, Rutgers, Hermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Rijzewijk, H. Colijn, van Dijk, Fleskens, van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg, van der Molen, Schokking, Hugenholtz, Weitkamp, van den Heuvel, Snoeck Henkemans, Kolkman, van Vuuren, de Wilde, Visscher, Gerretson, van Rijckevorsel, Tilanus, Schouten, Zijlstra, Scheurer, Smeenk, van Wijnbergen, van Voorst tot Voorst, Wintermans en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Bulten, van de Bilt, van Zadelhoff, Ter Hall, Braat, Bierema, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van den Tempel, Bomans, mejuffrouw Westerman, de heer IJzerman, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Wijnkoop, Staalman, Ketelaar, Kleerekoper, K. ter Laan, Visser van IJzendoorn, Ebels, van Rappard, van Braambeek, de Boer, Feber, Albarda, Oud, Gerritzen, Hiemstra, Brautigam, Marchant, mejuffrouw van Dorp, de heeren Dresselhuys, van Gijn, Boon, en Gerhard.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging van de Lager-onderwijswet 1920 (201).**

De beraadslaging over artikel VII, met de daarop voorgestelde amendementen, alsmede over artikel XVII en het amendement van den heer Rutgers c. s. tot het invoegen van een nieuw art. XII*bis*, wordt hervat.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan betrekkelijk kort zijn.

Er is door verschillende sprekers het woord gevoerd naar aanleiding van hetgeen ik over het vervolgonderwijs heb gezegd. De heer Dresselhuys heeft mij zelfs een pertinente vraag gedaan.

Ik sta tegenover het vervolgonderwijs nu zóó, dat het Rijk financieelen steun ontzegt en ik de practijk wil laten spreken om te zien welke van die cursussen plaatselijk werkelijk levensvatbaar zijn.

Ik geloof niet, dat dit op vele plaatsen zal blijken het geval te zijn, want naarmate de grondslag breeder wordt voor het nijverheidsonderwijs en onderwijs in de vakken *a* tot *k* daar meer wordt gegeven, zal het belang van het vervolgonderwijs inkrimpen. Maar het kan toch gebeuren, dat hier of daar blijkt, dat vervolgonderwijs voor de een of andere gemeente van beteekenis, zelfs van groote beteekenis is. Welnu, als dit het geval is, wil ik gaarne overwegen, of in een dergelijk uitzonderingsgeval van Rijkswege steun moet worden verleend, en zal ik alsdan het denkbeeld van den heer Dresselhuys gaarne in overweging nemen.

Wat nu de amendementen betreft, heb ik reeds tot mejuffrouw Westerman gezegd, dat ik bereid was haar amendement over te nemen, maar ik maak daarbij een kleine reserve. Mejuffrouw Westerman heeft in onderscheid met den heer Gerhard in het amendement opgenomen het woordje: „betrokken".

Nu heb ik zoo straks mejuffrouw Westerman een pluimpje gegeven met betrekking tot haar literaire talenten, maar ik had dit nog sterker gedaan als zij dat leelijke woordje niet gebruikt had. Men kan spreken van een betrokken lucht, van een betrokken gezicht; de heer Kleerekoper is blijkbaar zoo militaristisch, dat hij onmiddellijk denkt aan: „de wacht wordt betrokken", maar een „betrokken" onderwijzer kan literair niet door den beugel.

Maar wat wil de geachte afgevaardigde blijkbaar met die uitdrukking? Als ik het heel in het kort mag zeggen, wil zij

(Minister de Visser e. a.)

illusoir maken de schoolvergadering. Want de consequentie van dat woordje „betrokken" is, dat het hoofd met elken betrokken onderwijzer in een bepaalde klasse kan gaan praten en met hem kan overleggen omtrent de te ontwerpen regelingen en zoo de gemeenschappelijke conferentie overbodig wordt gemaakt. Dit nu wensch ik niet.

Alleen dus, wanneer mejuffrouw Westerman zoo vriendelijk wil wezen dit woordje te schrappen, neem ik haar amendement over.

Mejuffrouw Westerman knikt bevestigend, dus ik ga van de onderstelling uit, dat zij aan mijn wensch wil voldoen. Waar dit het geval is en in de veronderstelling, dat ook het amendement van de Commissie van Rapporteurs door mij zal worden overgenomen, zal het artikel eenige technische wijzigingen moeten ondergaan.

Ik heb die technische wijzigingen voor mij, welke het gevolg zullen zijn van de overneming zoowel van het amendement der Commissie van Rapporteurs als van het amendement van mejuffrouw Westerman c. s., wat dit laatste betreft onder het voorbehoud dat het woordje „betrokken" vervalt.

Art. VII zou dan gelezen worden als volgt:

„In artikel 21 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. Het eerste lid wordt gelezen als volgt:

„1. Aan hen, die het gewoon of buitengewoon lager onderwijs hebben genoten en niet meer onder de verplichting vallen dit onderwijs te volgen, kan gelegenheid gegeven worden tot het genieten van vervolgonderwijs."

II. Het vierde lid wordt gelezen als volgt:

„De regeling van de schooltijden, die van de vacantiën, het leerplan, de lijst der bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling van den cursus in klassen worden door het hoofd van den cursus na bespreking met de gezamenlijke onderwijzers ontworpen en door burgemeester en wethouders, na kennisneming van de bij de bespreking ingediende afwijkende voorstellen, in overeenstemming met den inspecteur vastgesteld en zoo noodig gewijzigd.

Wij bepalen, den Onderwijsraad gehoord, op welke wijze het ontwerpen, vaststellen en wijzigen geschiedt, indien de regeling voor meer dan één cursus gelijkelijk werkt.

Het hoofd van den cursus stelt in overleg met de onderwijzers den rooster van lesuren vast. Burgemeester en wethouders kunnen dien, in overeenstemming met den inspecteur, wijzigen.

Het tweede en derde lid van artikel 25 zijn hierbij van toepassing."

III. In het zesde lid wordt „artikel 23, lid *b*" vervangen door: „artikel 23, eerste lid *c* en *d*".

Ik meen dat, behoudens dan het amendement van den heer Gerhard c. s., dat overblijft en door mij is bestreden, het artikel, aldus geconcipieerd, aan den algemeenen wensch der Kamer voldoet.

De **Voorzitter:** De Regeering heeft art. VII in dier voege gewijzigd, dat het thans luidt als volgt:

„In artikel 21 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. Het eerste lid wordt gelezen als volgt:

„1. Aan hen, die het gewoon of buitengewoon lager onderwijs hebben genoten en niet meer onder de verplichting vallen dit onderwijs te volgen, kan gelegenheid gegeven worden tot het genieten van vervolgonderwijs."

II. Het vierde lid wordt gelezen als volgt:

„4. De regeling van de schooltijden, die van de vacantiën, het leerplan, de lijst der bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling van den cursus in klas-

(Ketelaar e. a.)

sen worden door het hoofd van den cursus, na bespreking met de gezamenlijke onderwijzers, ontworpen en door burgemeester en wethouders, na kennisneming van de bij die bespreking ingediende afwijkende voorstellen, in overeenstemming met den inspecteur vastgesteld en zoo noodig gewijzigd. Wij bepalen, den Onderwijsraad gehoord, op welke wijze het ontwerpen, vaststellen en wijzigen geschiedt indien de regeling voor meer dan een cursus gelijkelijk werkt. Het hoofd van den cursus stelt na overleg met de onderwijzers den rooster van lesuren vast. Burgemeester en wethouders kunnen dien in overeenstemming met den inspecteur wijzigen. Het tweede en het derde lid van artikel 25 zijn hierbij van toepassing."

III. In het zesde lid wordt ,,artikel 23, eerste lid *b*" vervangen door: ,,artikel 23, eerste lid *c* en *e*".

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nu dat heele verhaal gehoord en, zooals ik naast mij al hoorde opmerken, het is gelukkig, Mijnheer de Voorzitter, dat u niet gerantsoeneerd was, want het is toch eigenlijk wel een beetje heel lastig. Wij krijgen daar eerst van den Minister en nu van u voorlezing van een lang artikel, waar enkele wijzigingen in zijn aangebracht. Nu weet ik natuurlijk wel de zaak, waarom het gaat, maar bij een wetsvoorstel gaat het in de eerste plaats ook om de bewoordingen. Een bezwaar is bijv., dat ik door de veelheid der woorden eigenlijk niet verstaan heb, of er ook iets ingekomen is over een eventueele subsidie, die door het Rijk nu kan gegeven worden aan het vervolgonderwijs. Ik meen bijna van niet, maar het is mogelijk, dat het mij is ontsnapt. Ik zou dus gaarne van den Minister of van u, Mijnheer de Voorzitter, de verzekering willen hebben, dat dat niet het geval is.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Er is in het voorstel, zooals het nu vóór mij ligt, niets veranderd dan alleen, dat het amendement van de Commissie van Rapporteurs daarin is verwerkt, waarbij het woordje ,,wordt" veranderd is in het woordje ,,kan" en in de tweede plaats, dat daarin is verwerkt het amendement van mejuffrouw Westerman, waaruit het woord ,,betrokken" is vervallen.

Verder bevat die verandering niets essentieels.

Ik geloof, dat de heer Ketelaar hiermede tevreden kan zijn.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet toch tegen deze soort van wetgeverij bij een ernstig onderwerp protesteeren. Er is op deze wijze niet uit te maken wat er eigenlijk geschiedt. Het komt mij voor, dat het op een dergelijke wijze niet kan gaan en ik stel voor, dit nieuwe voorstel van den Minister terug te zenden naar de afdeelingen.

De heer Boon vraagt, of ik daar dan ook kom. Dat heeft er niets mede te maken. Het terugsturen naar de afdeelingen beteekent in de eerste plaats, dat er voor iedereen gelegenheid is om na te gaan wat er eigenlijk door dit belangrijke punt in de wet zal komen. Iedereen, die deze discussie heeft gevolgd, zal weten, dat het hier aankomt op subtiele verschillen en dat die subtiele verschillen groote verschillen in de practijk kunnen maken. Willen wij ernstig werk doen en niet overvallen worden door belangrijke wijzigingen, welke bij amendement worden voorgesteld en die wij volstrekt niet onder het oog kunnen zien, dan is het noodig dit artikel nader te beschouwen en nogmaals in de afdeelingen te onderzoeken. Dit is de eenige manier om te zorgen, dat de zaak ernstig wordt nagegaan. Wij moeten objectief kunnen beschouwen wat er gebeurt en ook anderen behooren gelegenheid te hebben hun oordeel te zeggen en te weten waarom het eigenlijk gaat. Dat weten wij niet en daarom heb ik mijn voorstel ingediend.

De **Voorzitter**: Door den heer Wijnkoop wordt een motie van orde voorgesteld, strekkende om dit artikel naar de afdeelingen terug te sturen.

De motie van orde van den heer Wijnkoop wordt alleen gesteund door den heer K. ter Laan en kan derhalve, als

(Voorzitter e. a.)

niet voldoende ondersteund, geen onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De **Voorzitter**: Zooals thans gebleken is, is het voorstel van de Regeering in de plaats gekomen van het oorspronkelijke voorstel, met verschillende daarop voorgestelde amendementen, welke door de voorstellers zijn ingetrokken. Er blijft dus alleen over dit nieuwe voorstel van de Regeering en het amendement van den heer Gerhard c.s.

Ik geef thans het woord aan de Commissie van Rapporteurs om haar oordeel mede te deelen over het gewijzigde voorstel van den Minister, over het amendement van den heer Gerhard c.s. en over het amendement van den heer Rutgers c.s., strekkende om artikel 34 der Lager-onderwijswet te laten vervallen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Het artikel, zooals het na de wijzigingen, door de Regeering aangebracht, luidt, wordt door de meerderheid van de Commissie aanbevolen, terwijl de geheele Commissie is tegen aanneming van het amendement van den heer Gerhard.

De **Voorzitter**: Ten einde tot een geregelde stemming te komen, stel ik aan de Kamer voor, om in de eerste plaats te stemmen over art. XVII, strekkende om art. 61 te doen vervallen, dat ook in de bespreking is betrokken, daarna over de overgebleven amendementen van den heer Gerhard c. s. en van den heer Rutgers c. s. en ten slotte over de punten I en II van artikel VII.

Daartoe wordt besloten.

Artikel XVII wordt met 63 tegen 17 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Kersten, Ament, van Sasse van Ysselt, ter Hall, Deckers, Bongaerts, Suring, mejuffrouw Katz, de heeren Bakker, Michielsen, Bierema, Engels, Kuiper, Nolens, Beumer, Rutten, de Monté ver Loren, Bomans, Fruytier, Juten, mejuffrouw Westerman, de heeren Rutgers, Hermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Rijzewijk, Colijn, Fleskens, van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg, van der Molen, van Dijk, Staalman, Schokking, Visser van IJzendoorn, van Rappard, Weitkamp, de Boer, Feber, van den Heuvel, Snoeck Henkemans, Kolkman, van Vuuren, de Wilde, Visscher, Gerretson, van Rijckevorsel, Zijlstra, Scheurer, mejuffrouw van Dorp, de heeren Smeenk, Dresselhuys, van Wijnbergen, van Gijn, Boon, van Voorst tot Voorst, Wintermans, Bulten, Moerel, Knigge, Krijger, Lovink, van de Bilt en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heer van Zadelhoff, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van den Tempel, IJzerman, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Wijnkoop, Ketelaar, Kleerekoper, K. ter Laan, Ebels, van Braambeek, Hugenholtz, Albarda, Oud, Marchant en Gerhard.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat de heeren Schouten en Stulemeijer hebben bericht verhinderd te zijn langer de vergadering bij te wonen.

Die berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik deel verder aan de Kamer mede, dat het in mijn bedoeling ligt om, ondanks den Vrijdag, tot vijf uur stemmingen te doen houden.

Het amendement van den heer Gerhard c. s. (Stuk n°. 10, III, sub I) wordt met 62 tegen 18 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Ament, van Sasse van Ysselt, Ter Hall, Deckers, Bongaerts, Suring, mejuffrouw Katz, de heeren Bakker, Michielsen, Bierema, Engels, Kuiper, Nolens, Beumer, Rutten, de Monté ver Loren, Bomans, Fruytier, Juten, mejuffrouw Westerman, de heeren Rutgers,

37ste VERGADERING. — 15 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Voorzitter.)

Hermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Rijzewijk, H. Colijn, Fleskens, van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg, van der Molen, van Dijk, Staalman, Schokking, Visser van IJzendoorn, van Rappard, Weitkamp, de Boer, Feber, van den Heuvel, Snoeck Henkemans, Kolkman, van Vuuren, de Wilde, Visscher, Gerretson, van Rijckevorsel, Zijlstra, Scheurer, mejuffrouw van Dorp, de heeren Smeenk, Dresselhuys, van Wijnbergen, van Gijn, Boon, van Voorst tot Voorst, Wintermans, Bulten, Moerel, Knigge, Krijger, Lovink, Kersten en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heer van Zadelhoff, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van den Tempel, IJzerman, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Wijnkoop, Ketelaar, Kleerekoper, K. ter Laan, Ebels, van Braambeek, Hugenholtz, Albarda, Oud, Marchant, Gerhard en van de Bilt.

Het amendement van den heer Rutgers c. s., strekkende om in te voegen een nieuw artikel XII*bis*, luidende:

„Artikel 34 der Lager-onderwijswet vervalt.",

wordt aangenomen met 47 tegen 35 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Smeenk, van Wijnbergen, van Gijn, van Voorst tot Voorst, Wintermans, Knigge, Krijger, Lovink, Kersten, van Sasse van Ysselt, Deckers, Bongaerts, mejuffrouw Katz, de heeren Bakker, Michielsen, Kuiper, Nolens, Beumer, Rutten, de Monté ver Loren, Fruytier, Juten, Rutgers, Hermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren H. Colijn, Fleskens, van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg, van der Molen, van Dijk, Schokking, Weitkamp, Feber, van den Heuvel, Snoeck Henkemans, Kolkman, van Vuuren, de Wilde, Visscher, Gerretson, van Rijckevorsel, Zijlstra, Duymaer van Twist, Scheurer, mejuffrouw van Dorp en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Dresselhuys, Boon, Gerhard, Bulten, Moerel, van de Bilt, van Zadelhoff, Ament, Ter Hall, Suring, Bierema, Engels, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van den Tempel, Bomans, mejuffrouw Westerman, de heeren IJzerman, van Rijzewijk, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Wijnkoop, Staalman, Ketelaar, Kleerekoper, K. ter Laan, Visser van IJzendoorn, Ebels, van Rappard, van Braambeek, Hugenholtz, de Boer, Albarda, Oud, Gerritzen en Marchant.

Punt I van het gewijzigd artikel VII, thans luidende:

I. Het eerste lid wordt gelezen als volgt:

„1. Aan hen, die het gewoon of buitengewoon lager onderwijs hebben genoten en niet meer onder de verplichting vallen dit onderwijs te volgen, kan gelegenheid gegeven worden tot het genieten van vervolgonderwijs."'",

wordt op verzoek van den heer Wijnkoop in stemming gebracht en aangenomen met 63 tegen 16 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Wintermans, Bulten, Moerel, Knigge, Krijger, Lovink, van de Bilt, Ament, van Sasse van Ysselt, Ter Hall, Deckers, Bongaerts, Suring, mejuffrouw Katz, de heeren Bakker, Michielsen, Bierema, Engels, Kuiper, Nolens, Beumer, Rutten, de Monté ver Loren, Bomans, Fruytier, mejuffrouw Westerman, de heeren Rutgers, Hermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren H. Colijn, Fleskens, van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg, van der Molen, van Dijk, Staalman, Schokking, Visser van IJzendoorn, van Rappard, Weitkamp, de Boer, Feber, van den Heuvel, Snoeck Henkemans, Gerritzen, Kolkman, van Vuuren, de Wilde, Visscher, Gerretson, van Rijckevorsel, Tilanus, Zijlstra, Duymaer van Twist, Scheurer, mejuffrouw van Dorp, de heeren Smeenk, Dresselhuys, van Wijnbergen, van Gijn, Boon, van Voorst tot Voorst en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van den Tempel, IJzerman, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Wijnkoop, Ketelaar, Kleerekoper, K. ter Laan, Ebels, van Braambeek, Albarda, Oud en Marchant.

Punt II van artikel VII, thans luidende:

„Het vierde lid wordt gelezen als volgt:

II. Het vierde lid wordt gelezen als volgt:

„4. De regeling van de schooltijden, die van de vacantiën, het leerplan, de lijst der bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling van den cursus in klassen worden door het hoofd van den cursus, na bespreking met de gezamenlijke onderwijzers, ontworpen en door burgemeester en wethouders, na kennisneming van de bij die bespreking ingediende afwijkende voorstellen, in overeenstemming met den inspecteur vastgesteld en zoo noodig gewijzigd. Wij bepalen, den Onderwijsraad gehoord, op welke wijze het ontwerpen, vaststellen en wijzigen geschiedt indien de regeling voor meer dan een cursus gelijkelijk werkt. Het hoofd van den cursus stelt na overleg met de onderwijzers den rooster van lesuren vast. Burgemeester en wethouders kunnen dien in overeenstemming met den inspecteur wijzigen. Het tweede en het derde lid van artikel 25 zijn hierbij van toepassing."'",

op verzoek van den heer Wijnkoop in stemming gebracht, wordt aangenomen met 74 stemmen tegen 1 stem.

Vóór hebben gestemd de heer Fruytier, mejuffrouw Westerman, de heeren Rutgers, Hermans, IJzerman, mejuffrouw Groeneweg, de heer Fleskens, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg, van der Molen, van Dijk, Staalman, Ketelaar, Kleerekoper, K. ter Laan, Schokking, Visser van IJzendoorn, Ebels, van Rappard, van Braambeek, Hugenholtz, Weitkamp, Feber, Albarda, Oud, van den Heuvel, Snoeck Henkemans, Gerritzen, Kolkman, van Vuuren, de Wilde, Gerretson, van Rijckevorsel, Tilanus, Zijlstra, Marchant, Duymaer van Twist, mejuffrouw van Dorp, de heeren Smeenk, Dresselhuys, van Wijnbergen, van Gijn, Boon, van Voorst tot Voorst, Gerhard, Wintermans, Bulten, Moerel, Knigge, Krijger, Lovink, van de Bilt, van Zadelhoff, Ament, van Sasse van Ysselt, Ter Hall, Deckers, Bongaerts, Suring, mejuffrouw Katz, de heeren Bakker, Michielsen, Bierema, Engels, Kuiper, Nolens, Beumer, Rutten, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van den Tempel, de Monté ver Loren, Bomans en de Voorzitter.

Tegen heeft gestemd de heer Wijnkoop.

De **Voorzitter**: Ik geef den heer Wijnkoop in overweging om, indien hij weer wil doen uitkomen, dat hij tegen een punt is, terwijl er zoo groot verschil is tusschen hem en het overige gedeelte van de Kamer, dat overigens de geheele Kamer er vóór is, dat hij mij akte zal verzoeken. Dat scheelt 5 minuten en ik zou gaarne willen, dat in deze overdrukke dagen geen 5 minuten noodeloos verloren gaan.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag het woord.

De **Voorzitter**: In het algemeen is het natuurlijk niet noodig, als ik van deze plaats aan een lid iets in overweging geef, dat dat lid daarop antwoordt.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag toch het woord.

De **Voorzitter**: Ik heb het u gegeven.

(Voorzitter e. a.)

De heer **Wijnkoop**: Dan was ik aan het woord en had u mij niet in de rede mogen vallen.

De **Voorzitter**: Volgens het Reglement van Orde kan geen lid spreken, tenzij hij van den Voorzitter het woord hebbe ontvangen.

Ik heb u nu reeds tweemaal het woord gegeven.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! In het algemeen is hetgeen u zegt mij bekend en ik maak er ook dikwijls gebruik van. Maar als op een dergelijke wijze met belangrijke zaken wordt gehandeld, dan is het mijn goed recht om daartegen ten sterkste te protesteeren en van dat recht maak ik op het oogenblik gebruik.

Beraadslaging over art. VIII, luidende:

,,Artikel 22 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

,,1. Telken jare in de maand Januari doen burgemeester en wethouders aan Gedeputeerde Staten mededeeling, volgens den toestand op den eersten dier maand, van het aantal openbare scholen in de gemeente, van de plaats waar elk dier scholen is gevestigd, van het aantal op elke school ingeschreven leerlingen, en van het aantal leerlingen dat in elke school naar de voorschriften van den in artikel 6 bedoelden algemeenen maatregel van bestuur mag worden toegelaten, alsmede van de vakken waarin op elke school onderwijs wordt gegeven.

2. Zoo Gedeputeerde Staten het aantal scholen of den omvang van het onderwijs onvoldoende achten, bevelen zij, den hoofdinspecteur gehoord, vermeerdering.

3. Zoo Gedeputeerde Staten het aantal scholen te groot achten, bevelen zij, den hoofdinspecteur gehoord, vermindering, en bepalen zij daarbij op welke wijze die vermindering zal geschieden.

4. Gelijke beslissingen, als in het tweede en derde lid bedoeld, kunnen Wij nemen, Gedeputeerde Staten gehoord.'''',

waarop is ingediend een amendement van de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins. (Stuk n°. 10, IV), strekkende om lid 3 te doen vervallen, lid 4 te veranderen in lid 3 en dit te lezen als volgt:

,,Gelijke vermeerdering, als in het tweede lid bedoeld, kunnen Wij, Gedeputeerde Staten gehoord, bevelen.''

De heer **van Zadelhoff** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De strekking van ons amendement is, om de nieuwe bevoegdheid, die aan Gedeputeerde Staten wordt gegeven, om, wanneer zij meenen, dat het aantal scholen in een gemeente te groot is, daarvan vermindering te bevelen, niet te verleenen. Wij hebben hier te doen met een bevoegdheid, die aan Gedeputeerde Staten gegeven wordt uitsluitend ten aanzien van de openbare school, die in tal van gemeenten toch al in het gedrang komt. Wordt het voorstel van den Minister aangenomen, dan zullen Gedeputeerde Staten, wanneer zij meenen, dat zulk een school in een of andere gemeente overbodig is, en dat die eigenlijk wel kan worden opgeheven, daartoe een besluit kunnen uitvaardigen.

Ik voorzie, wanneer in de toekomst door Gedeputeerde Staten van dat recht zal worden gebruik gemaakt, dat tot zeer onaangename gevolgen zal leiden, dat het een onnoodige wrijving zal geven en dat de openbare school daarmede in een zeer moeilijke positie zal komen, vooral in die gemeenten, en die zijn er gelukkig ook nog, waar men ten opzichte van het openbaar onderwijs een royale opvatting heeft en dit op eenigszins ruimen voet heeft ingericht.

Stel, er zijn bijv. in een gemeente een tweetal scholen, die binnen de grens van 4 K.M. van elkaar liggen. Als nu Gedeputeerde Staten meenen, dat een van die scholen wel kan worden opgeheven, omdat er op de andere toch plaats is, dan zal er een bevel van Gedeputeerde Staten komen tot opheffing, en dat zal zeker gebeuren, als dat college is samengesteld uit personen, die de openbare school niet goed gezind zijn.

Wordt aangenomen wat de Minister wil, dan kan ook een minderheid in de gemeente een dergelijke beslissing van Gedeputeerde Staten uitlokken, als de meerderheid van den raad meent, dat op historische gronden of gelet op locale belangen niet tot opheffing moet worden overgegaan.

Naar mijn meening moeten wij niet te sterk in de hand werken, dat wanneer zoo'n kleine openbare school bestaat in een gemeente en er is nog een andere openbare school binnen 4 K. M. daarvan gelegen, waarheen de kinderen volgens Gedeputeerde Staten wel gezonden kunnen worden, dat dit college het recht en de bevoegdheid krijgt om een dergelijke school op te heffen. Trouwens de gemeenten zijn er zelf vaak al te spoedig bij, daar hebben we Gedeputeerde Staten niet voor noodig.

Wij hebben onlangs het volgend geval in Poeldijk gehad. Daar is een openbare school die nog 24 leerlingen telt. Maar Poeldijk behoort tot de gemeente Monster, gelegen binnen 4 K. M. Toen nu onlangs in de gemeente Poeldijk een dure Katholieke school geopend werd, meende de overwegend Katholieke raad, dat nu het onderwijs te duur werd en dat de eenige openbare school in Poeldijk maar moest worden opgeheven en dat de kinderen maar naar Monster moesten gaan.

Was de meerderheid van dien raad voorstandster van openbaar onderwijs, dan bleef die school in Poeldijk behouden, onder de oude wet. Maar bij wat nu voorgesteld wordt, zouden Gedeputeerde Staten kunnen ingrijpen en toch de school opheffen. Zoo komt dus de openbare school op het platteland meer in 't gedrang. En ook voor de groote steden wordt het er niet beter op. Als Gedeputeerde Staten angstvallig gaan overwegen of soms hier en daar een 30 ad 40 kinderen in een school kunnen worden bijgevoegd, waardoor in een ander stadsgedeelte een school kan worden opgeruimd, terwijl de gemeenteraad meent om locale belangen en wegens den aard der inwoners dat het van beteekenis is dat die school blijft bestaan, dan zal van uit de hoofdstad der provincie het onderwijs zeer kunnen worden bemoeilijkt, vooral als bezuiniging het eenige motief is.

Nu weet ik wel, dat er staat dat de hoofdinspecteur moet worden gehoord, dat elk geval op zich zelf zal worden beoordeeld en dat plaatselijke omstandigheden mede moeten wegen, maar ik weet ook dat, wanneer eenmaal Gedeputeerde Staten bevel hebben gegeven tot opheffing van die school, dat beroep, dat ten slotte mogelijk is, niet zooveel uithaalt.

Ik acht dus uitbreiding van de bevoegdheid van Gedeputeerde Staten, om den omvang van het onderwijs te kunnen verminderen en om bevel te kunnen geven tot opheffing van een school, van zeer nadeeligen invloed voor het onderwijs, ja, ik noem het een bedekte aanval op de openbare school.

De mogelijkheid om hier en daar de openbare school op te heffen, wil ik niet vergrooten, ik wil het recht daartoe uitsluitend laten in handen van de gemeenteraden, ook dan is het al erg genoeg en daarom beveel ik mijn amendement, om dat recht niet aan Gedeputeerde Staten te geven, ten zeerste bij de Kamer aan.

Het amendement van den heer Gerhard c. s. is door zeven leden voorgesteld en maakt dus een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Wat hierbij door de Regeering wordt voorgesteld, is op zich zelf al normaal, maar bijzonder normaal in de buitengewone financieele omstandigheden, waarin wij op het oogenblik verkeeren.

Artikel 22, dat het onderwerp onzer besprekingen is, kent zoowel aan Gedeputeerde Staten als aan de Kroon zelfstandig het recht toe tot vermeerdering van het aantal openbare scholen in deze of gene gemeente.

Het kan nuttig zijn en het is ook nuttig, dat een dergelijke bepaling in de wet staat om toe te zien van de zijde van

(Minister de Visser e. a.)

Gedeputeerde Staten of, indien deze zelfs nalatig mochten blijken, door de Kroon, dat overal voldoend openbaar onderwijs wordt gegeven.

Maar ik zeide zoo even, dat het op zich zelf reeds normaal is, dat hetzelfde recht ook aan Gedeputeerde Staten en hetzelfde recht ook aan de Kroon wordt verleend, wanneer er sprake kan zijn van vermindering van het aantal scholen. Dat behoort bij elkander. Men kan nalatige besturen hebben, maar ook te ijverige besturen, ofschoon ik toegeef, dat het laatste minder dikwijls zal voorkomen dan het eerste — zoodat er ten slotte te veel gelegenheid voor onderwijs ter plaatse komt.

Het zou daarom reeds in normale omstandigheden al overweging verdienen om die gevallen parallel te laten loopen in art. 22 en Gedeputeerden Staten en de Kroon het recht te geven vermindering van openbare scholen te gelasten.

Maar te meer klemt dit in de buitengewone financieele omstandigheden, waarin wij verkeeren. en waarin een ieder op bezuiniging bedacht moet zijn. En nu kan het voorkomen, dat er op een bepaalde plaats in die mate overvloed is van openbaar onderwijs, ook — zooals de geachte afgevaardigde zelf gezegd heeft — door toenemende belangstelling voor bijzonder onderwijs (het behoeft daarom nog niet altijd Christelijk onderwijs te zijn, maar het kan ook bijzonder neutraal onderwijs zijn), dat men zegt: waarom zullen wij ten slotte zoo'n kleine openbare school op de been houden, die veel geld kost en facto in de behoefte niet meer voorziet.

Dat kan, als men let op de expansie van het bijzonder neutraal onderwijs hier en daar, zeker het geval zijn. En dan zou het toch absurd zijn, wanneer Gedeputeerde Staten geen recht hadden een dergelijke vermindering door te voeren.

Hierbij komt, dat deze maatregel met behoorlijk wettelijke waarborgen is omringd. De geachte afgevaardigde heeft er zelf reeds de aandacht op gevestigd, dat in deze materie niet gehandeld kan worden door Gedeputeerde Staten, tenzij de hoofdinspectie is gehoord, van wie men uit den aard der zaak niet alleen veronderstellen mag, maar ook veronderstellen moet, dat zij in deze volkomen onpartijdig zal oordeelen, hetzij de leden er van vrienden van het openbaar dan wel van het bijzonder onderwijs zijn.

Bovendien kan volgens artikel 17 van de wet op het lager onderwijs, ook wanneer Gedeputeerde Staten besluiten tot vermindering, in beroep gekomen worden bij de Kroon.

Waar dus de wenschelijkheid reeds voor normale gevallen bestaat om te kunnen ingrijpen, daar is het dit dubbel, waar nu de buitengewone financieele omstandigheden, waarin wij verkeeren, zoo ernstig zijn.

Ik kan dan ook niet anders zeggen, dan dat het voorstel, dat de Regeering heeft gedaan en door mij bij deze wordt verdedigd, alleszins rationeel kan worden genoemd, waarom ik de Kamer ernstig verzoek het amendement te verwerpen en het artikel, zooals het door mij is voorgesteld, aan te nemen.

De heer **van Zadelhoff**: Mijnheer de Voorzitter! De bestrijding, die mijn amendement van den Minister ondervindt, gaat maar ten deele tegen wat ik heb gezegd.

Ik heb niet ontkend, dat nu al in de wet staat, dat Gedeputeerde Staten het recht hebben vermeerdering van het onderwijs te bevelen. De Minister meent, dat het op dien grond normaal zou zijn, wanneer zij ook het recht hebben vermindering voor te schrijven. Naar uit de woorden van den Minister zelf is op te maken, dekt echter het een het ander niet.

De Minister zegt: die bepaling ten aanzien van de vermeerdering van het onderwijs is noodig, omdat wij weten — het komt maar al te vaak voor —, dat tal van gemeentebesturen ten opzichte van het onderwijs nalatig zijn, en daarom is in de wet gezet, dat Gedeputeerde Staten vermeerdering van den omvang van het onderwijs kunnen bevelen. Maar een hooge uitzondering is het, dat al te ijverige gemeentebesturen zullen moeten worden tegengehouden. Het normale geval is, dat de gemeentebesturen soms een

(van Zadelhoff e. a.)

aansporing noodig hebben. Vandaar, dat in de wet is gezet, dat Gedeputeerde Staten vermeerdering van het onderwijs kunnen gelasten, maar onnoodig is, dat zij het recht krijgen den omvang van het onderwijs te verminderen.

De Minister zegt verder: het gaat niet altijd om het Christelijk onderwijs, er is ook een bijzondere neutrale school.

Weer neemt de Minister een uitzondering.

Wanneer wij spreken over de bijzondere school en den strijd tusschen het openbaar en het bijzonder onderwijs, gaat het daarbij alleen bij hooge uitzondering over het bijzonder neutraal onderwijs. De expansie, waarover de Minister het had, is ten opzichte daarvan niet zoo groot. Zij is wel groot bij het bijzonder Christelijk onderwijs. Het is een uitzondering, dat een bijzonder neutrale school wordt opgericht.

Met uitzonderingsgevallen een zaak te verdedigen, lijkt mij niet juist.

Als de Minister er aan toevoegt, dat geen sterveling het recht zal hebben — wanneer zijn voorstel werd verworpen — om het onderwijs te verminderen, vraag ik: waarvoor hebben wij dan de gemeentebesturen?

De gemeentebesturen hebben het volkomen in hun macht — en zij maken er herhaaldelijk gebruik van om, wanneer zij een school willen opheffen, daartoe bij den raad het voorstel te doen en dan beslist de meerderheid over het al of niet voortbestaan.

Wij hebben dus de nieuwe bepaling niet noodig; het is onjuist, dat, wanneer zij niet in de wet wordt opgenomen, geen mensch het recht zou hebben een school op te heffen.

Als de Minister ten slotte komt met het argument, dat deze maatregel een bezuinigingsmaatregel is, dan zal hij toch zeker moeten toegeven, dat de bezuiniging al van zeer weinig beteekenis is en wij vooral op dien grond geen recht aan Gedeputeerde Staten mogen geven, dat aan het openbaar onderwijs in 't bijzonder groote schade zal kunnen doen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de handelingen van bepaalde gemeentebesturen of van Gedeputeerde Staten niet te beoordeelen, maar mij alleen de vraag te stellen, of het niet wenschelijk is, dat de positie, door den wetgever ingenomen ten aanzien van het scheppen van de mogelijkheid om Gedeputeerde Staten te doen ingrijpen, waar het de vermeerdering van scholen betreft, ook, vooral nu, ten aanzien van de mogelijkheid om over te gaan tot vermindering wordt ingenomen.

En op die vraag antwoord ik volkomen bevestigend.

Mij dunkt, dat dit zoo normaal is, dat ook het tweede betoog van den geachten afgevaardigde niet kan aantasten wat door mij wordt voorgesteld.

De **Voorzitter**: Ik geef thans het woord aan den voorzitter der Commissie van Rapporteurs, om namens deze het gevoelen der Commissie over het amendement mede te deelen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is eenparig van oordeel, dat de wijziging van de Regeering ver uit de voorkeur verdient boven het amendement van den heer Gerhard en adviseert tot verwerping van het amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Gerhard c.s. (Stuk n°. 10, IV) wordt in stemming gebracht en met 50 tegen 18 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Sasse van Ysselt, ter Hall, Deckers, Bongaerts, Suring, mejuffrouw Katz, de heeren Michielsen, Engels, Kuiper, Nolens, Beumer, Rutten, de Monté ver Loren, Bomans, Fruytier, mejuffrouw Westerman, mevrouw Bronsveld-Vitringa, de heeren Fleskens, van

(Voorzitter e. a.)

Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg, van der Molen, van Dijk, Staalman, Schokking, Visser van IJzendoorn, van den Heuvel, Snoeck Henkemans, Gerritzen, Kolkman, de Wilde, Visscher, Gerretson, Tilanus, Duymaer van Twist, mejuffrouw van Dorp, de heeren Smeenk, Dresselhuys, van Wijnbergen, van Gijn, Boon, van Voorst tot Voorst, Wintermans, Bulten, Moerel, Knigge, Krijger, Lovink, van de Bilt, Ament en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd mevrouw de Vries-Bruins, de heeren van den Tempel, IJzerman, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw Bakker-Nort, de heeren Wijnkoop, Ketelaar, Kleerekoper, K. ter Laan, van Braambeek, Hugenholtz, Albarda, Oud, Hiemstra, Brautigam, Marchant, Gerhard en van Zadelhoff.

Artikel VIII wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Punt III van artikel VII is tot nu toe buiten behandeling gehouden; ik stel thans voor dit punt te behandelen te gelijk met artikel IX.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over artikel IX, luidende:

,,Artikel 23, eerste lid, der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

,,1. De besluiten van den gemeenteraad betreffende:
a. de plaats, waar een nieuw schoolgebouw zal worden gesticht;
b. de vermeerdering van het aantal scholen;
c. de vermindering van het aantal scholen;
d. de tijdelijke sluiting eener school of de schorsing van het onderwijs aan eene school;
e. de vermindering van den omvang van het onderwijs aan eene school;
worden aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten, den hoofdinspecteur gehoord, onderworpen.'' ''

waarop door de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins een amendement is voorgesteld (Stuk n°. 10, V), strekkende om *b* te lezen als volgt:

,,*b*. de plaats waar een schoollokaal zal zijn gevestigd''.

en over artikel VII, punt III, luidende:

,,III. In het zesde lid wordt ,,artikel 23, eerste lid *b*'' vervangen door: ,,artikel 23, eerste lid *c* en *e*''.,

waarop door de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins een amendement is voorgesteld (Stuk 10, III, sub III), strekkende om in art. 21, lid 6, der Lager-onderwijswet 1920 achter *b* in te voegen: ,,*c* en *e*''.

De heer **Gerhard** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen op te merken, dat in ons amendement gesproken wordt van letter *b*. Dat was in de veronderstelling, dat ons amendement, dat pas in het geding is geweest, zou zijn aangenomen. Nu het echter is verworpen, moet behouden blijven de zinsnede: ,,de vermindering van scholen'', zoodat wat wij met *b* hebben aangeduid, thans *c* moet worden en de verdere leters ook moeten opschuiven.

Nu de zaak zelf. In de wet staat dit:

,,De besluiten van een gemeenteraad betreffende de plaats, waar een schoollokaal zal zijn gevestigd.''

Die vorderen de goedkeuring van Gedeputeerde Staten. In de wijziging, die voorgesteld wordt, staat:

,,de plaats, waar een schoolgebouw zal zijn gevestigd''.

(van der Molen e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Het wil mij toeschijnen, dat hier de Minister eenvoudig zich vergist heeft, want het kan voorkomen, b.v. bij een plotselinge, ongedachte vermeerdering van het aantal leerlingen, soms ook bij plotselinge vestiging van een bijzondere school, dat er tijdelijk een klasse of een paar klassen moeten worden ondergebracht op een plaats, die niet bestemd is om voortdurend als schoolgebouw te dienen. Ten einde nu te voorkomen, dat dergelijke tijdelijke gelegenheden, zooals houten barakken, dikwijls een lokaal uit een reeds afgekeurd gebouw, dat tijdelijk weer wat wordt opgeknapt, ontsnappen aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten, geef ik in overweging om in de wijziging niet alleen te spreken van schoolgebouw, maar ook van schoollokaal. Als de Minister er de voorkeur aan geeft om in zijn wijziging te zetten:

,,*a*. de plaats, waar een nieuw schoolgebouw of schoollokaal zal zijn gevestigd;'',

dan geloof ik, dat de bedoeling van mijn amendement volkomen verkregen is en dan behoeft er ook geen verandering te komen in de letters van het artikel. Ik zou dus gaarne afwachten, wat de Minister te dien aanzien meedeelt; allicht kan dat dienen tot intrekking van het amendement.

In verband met het punt, dat zooeven is aangehouden, het derde punt van art. 21 — ik noem het art. 21, maar het is natuurlijk in dit ontwerp een ander artikel — kan nu, naar aanleiding van de beslissing, zooeven genomen, ons amendement op art. 21 worden ingetrokken.

Aangezien de heer Gerhard, mede namens zijn medevoorstellers, het door hen voorgestelde amendement, voorkomende op Stuk 10, III, sub III, heeft ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Het amendement (Stuk n°. 10, V) is door de voorstellers zoo gewijzigd, dat het strekt om in artikel IX tusschen *b* en *c* in te voegen: ,,*b bis*. de plaats waar een nieuw schoolgebouw zal zijn gevestigd''.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Hetgeen de geachte afgevaardigde het laatst gezegd heeft, komt mij juist voor. Ik zou tegen de oorspronkelijke formuleering van het amendement bezwaar hebben gehad, omdat in *a* was gesproken van ,,de plaats, waar een nieuw schoolgebouw zal worden gesticht'', terwijl in het amendement alleen gesproken wordt van ,,de plaats, waar een schoollokaal zal zijn gevestigd'', twee begrippen, welke elkander niet volkomen dekken. Nu de geachte afgevaardigde dat echter kennelijk zelf heeft gevoeld en een andere amendeering wil voorstellen, waardoor de punten *b*—*e* kunnen blijven staan en in *a* zal worden gelezen: ,,de plaats, waar een nieuw schoolgebouw of schoollokaal zal worden gesticht'', ben ik bereid om het amendement over te nemen, als de geachte afgevaardigde het in dien zin wijzigt.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geef gaarne gevolg aan den wenk van den Minister en wijzig mijn amendement in dien zin.

De **Voorzitter**: De heer Gerhard deelt mede, dat hij het door hem en andere leden voorgestelde amendement betreffende artikel IX, mede namens zijn medevoorstellers, in dien zin wijzigt, dat het strekt om in het eerste lid, sub *a*, van het nieuwvoorgestelde artikel 23 na het woord ,,schoolgebouw'' in te voegen: ,,of schoollokaal''.

Aangezien de Regeering heeft verklaard het gewijzigd amendement van den heer Gerhard c. s. over te nemen, maakt dit geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel mede te deelen over de wijziging, door de Regeering in het artikel gebracht.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Bij de Commissie van Rapporteurs bestaat tegen die wijziging geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

37ste VERGADERING. — 15 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Voorzitter.)

Het gewijzigd artikel IX, thans luidende:

,,Artikel 23, eerste lid, der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

,,1. De besluiten van den gemeenteraad betreffende:
a. de plaats, waar een nieuw schoolgebouw of schoollokaal zal worden gesticht;
b. de vermeerdering van het aantal scholen;
c. de vermindering van het aantal scholen;
d. de tijdelijke sluiting eener school of de schorsing van het onderwijs aan eene school;
e. de vermindering van den omvang van het onderwijs aan eene school;
worden aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten, den hoofdinspecteur gehoord, onderworpen."'",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Punt III van artikel VII wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het gewijzigde artikel VII wordt op verzoek van den heer Wijnkoop in stemming gebracht en met 68 tegen 2 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren van de Bilt, Ament, van Sasse van Ysselt, Ter Hall, Deckers, Bongaerts, Suring, mejuffrouw Katz, de heeren Michielsen, Engels, Kuiper, Nolens, Beumer, Rutten, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van den Tempel, de Monté ver Loren, Bomans, Fruytier, mejuffrouw Westerman, de heer Hermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heer IJzerman, mejuffrouw Groeneweg, de heer Fleskens, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg, van der Molen, van Dijk, Staalman, Ketelaar, Kleerekoper, K. ter Laan, Schokking, Visser van IJzendoorn, van Rappard, van Braambeek, Hugenholtz, Duys, Albarda, Oud, van den Heuvel, Snoeck Henkemans, Hiemstra, Brautigam, Kolkman, de Wilde, van Schaik, Visscher, Gerritzen, Tilanus, Marchant, mejuffrouw van Dorp, de heeren Smeenk, Dresselhuys, van Wijnbergen, van Gijn, Boon, van Voorst tot Voorst, Gerhard, Wintermans, Bulten, Moerel, Knigge, Krijger, Lovink en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van Zadelhoff en Wijnkoop.

De **Voorzitter**: De heer van Zadelhoff heeft mij medegedeeld, dat hij zich bij het uitbrengen van zijn stem heeft vergist.

Ik stel aan de Kamer voor om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt voortgezet.

Beraadslaging over Artikel X, luidende:

,,In artikel 25, eerste lid, der Lager-onderwijswet 1920 worden de woorden: ,,De regeling van de schooltijden en van de vacantiën, het leerplan en de aanwijzing van de bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling der school in klassen", vervangen door de woorden: ,,De regeling van de schooltijden, die van de vacantiën, het leerplan met rooster van lesuren, de lijst der bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling der school in klassen".",

waarop zijn ingediend de volgende amendementen:

twee, van de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mej. Groeneweg, en de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevr. de Vries—Bruins (Stuk n°. 10, VI), strekkende om Artikel X te doen luiden:

(Voorzitter e. a.)

,,I. De 1ste volzin van het 1ste lid van artikel 25 wordt aldus gelezen:

,,De regeling van de schooltijden, die van de vacantiën, het leerplan, de lijst der bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling der school in klassen worden door het personeel der school in daartoe onder leiding van het hoofd der school te beleggen schoolvergaderingen ontworpen en door burgemeester en wethouders, na kennisneming van de bij het vaststellen van dit ontwerp ingediende afwijkende voorstellen, in overeenstemming met den inspecteur vastgesteld en zoo noodig gewijzigd."

II. Aan het eerste lid van artikel 25 der Lager-onderwijswet 1920 worden toegevoegd de woorden:

,,Het hoofd der school stelt in overleg met de onderwijzers den rooster van lesuren vast. Burgemeester en wethouders kunnen dien in overeenstemming met den inspecteur wijzigen.",

en een, van mejuffrouw Westerman en de heeren Dresselhuys, Visser van IJzendoorn, Bierema en Boon (Stuk n°. 16, II), strekkende om het artikel te lezen:

Aan het eerste lid van artikel 25 der Lager-onderwijswet 1920 worden toegevoegd de woorden:

,,Het hoofd van den cursus stelt na overleg met de betrokken onderwijzers den rooster van lesuren vast. Burgemeester en wethouders kunnen dien na bespreking met den inspecteur wijzigen."

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, die dit gevraagd heeft voor het aanbrengen van een wijziging, die tot bekorting der debatten kan leiden.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! De wijziging, welke ik zou willen aangeven, hangt samen met een verbetering in het amendement, welke ik mejuffrouw Westerman aan de hand wil doen. De geachte afgevaardigde heeft een amendement voorgesteld, dat eigenlijk een uitvloeisel is van het amendement, dat straks door mij bij art. 21 is overgenomen. Er zijn echter een paar fouten ingeslopen, die niet kunnen blijven. In de eerste plaats staat hier: ,,het hoofd van den cursus". Nu hebben wij wel in art. 21 over cursussen gehandeld, maar hier gaat het over scholen. Wij moeten hier dus lezen: ,,het hoofd van de school".

In de tweede plaats valt, als gevolg van de wijziging, die bij art. 21 is aangebracht, het leelijke woordje ,,betrokken" weg.

In de derde plaats had de geachte afgevaardigde bij art. 21 voorgesteld, wat door mij is overgenomen, te lezen: „in overeenstemming met den inspecteur". In dit amendement nu staat: ,,na bespreking met den inspecteur". Dat moet dus ook gewijzigd worden in: ,,in overeenstemming met den inspecteur".

Ik heb de eer, om, ten einde de zaak zoo duidelijk mogelijk te doen zijn, deze Regeeringswijziging voor te stellen, die volkomen klopt op wat bij art. 21 is aangenomen:

Art. 25, eerste lid, als volgt te lezen:

,,De regeling van de schooltijden, die van de vacantiën, het leerplan, de lijst der bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling der school in klassen worden door het hoofd der school, na bespreking met de gezamenlijke onderwijzers, ontworpen en door burgemeester en wethouders, na kennisneming van de bij die bespreking ingediende afwijkende voorstellen, in overeenstemming met den inspcteur voorgesteld en zoo noodig gewijzigd. Wij bepalen, den Onderwijsraad gehoord, op welke wijze het ontwerpen, vaststellen en wijzigen geschiedt, indien de regeling voor meer dan ééne school gelijkelijk werkt. Het hoofd der school

(Minister de Visser.)

stelt na overleg met de onderwijzers den rooster van lesuren vast. Burgemeester en wethouders kunnen dien in overeenstemming met den inspecteur wijzigen."

Ik meen verder, dat de amendementen van den heer Gerhard, na de beslissing bij art. 21, thans kunnen vervallen.

De **Voorzitter**: De heer Minister deelt mede, dat hij art. X als volgt wil lezen:

Artikel 25, eerste lid, der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„1. De regeling van de schooltijden, die van de vacantiën, het leerplan, de lijst der bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling der school in klassen worden door het hoofd der school, na bespreking met de gezamenlijke onderwijzers, ontworpen en door burgemeester en wethouders, na kennisneming van de bij die bespreking ingediende afwijkende voorstellen, in overeenstemming met den inspecteur vastgesteld, en zoo noodig gewijzigd. Wij bepalen, den Onderwijsraad gehoord, op welke wijze het ontwerpen, vaststellen en wijzigen geschiedt indien de regeling voor meer dan eene school gelijkelijk werkt. Het hoofd der school stelt na overleg met de onderwijzers den rooster van lesuren vast. Burgemeester en wethouders kunnen dien in overeenstemming met den inspecteur wijzigen."

Mejuffrouw **Westerman**: Mijnheer de Voorzitter! Na deze wijziging heb ik niet het minste bezwaar, mijn amendement in te trekken.

Aangezien mejuffrouw Westerman het door haar en andere leden voorgestelde amendement (Stuk n°. 16, II) heeft ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Waar over een gelijksoortig amendement reeds bij een vorig artikel is beslist, wensch ik beide amendementen (Stuk n°. 10, VI) in te trekken.

Aangezien ook de heer Gerhard beide amendementen intrekt, maken deze eveneens geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Mag ik thans het oordeel vernemen van de Commissie van Rapporteurs over de Regeeringswijziging?

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De wijziging, door de Regeering aangebracht, stemt geheel overeen met de wijziging in art. 21, waaromtrent reeds een beslissing is genomen. De Commissie van Rapporteurs adviseert, dit voorstel aan te nemen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. X, thans luidende:

Artikel 25, eerste lid, der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„1. De regeling van de schooltijden, die van de vacantiën, het leerplan, de lijst der bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling der school in klassen worden door het hoofd der school, na bespreking met de gezamenlijke onderwijzers, ontworpen en door burgemeester en wethouders, na kennisneming van de bij die bespreking ingediende afwijkende voorstellen, in overeenstemming met den inspecteur vastgesteld, en zoo noodig gewijzigd. Wij bepalen, den Onderwijsraad gehoord, op welke wijze het ontwerpen, vaststellen en wijzigen geschiedt indien de regeling voor meer dan eene school gelijkelijk werkt. Het hoofd der school stelt

(Voorzitter e. a.)

na overleg met de onderwijzers den rooster van lesuren vast. Burgemeester en wethouders kunnen dien in overeenstemming met den inspecteur wijzigen.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XI, luidende:

„In het tweede lid van artikel 27 der Lager-onderwijswet 1920 wordt in plaats van „220 leerlingen", gelezen: „350 leerlingen".",

waarop zijn ingediend de volgende amendementen: twee van mejuffrouw Westerman en de heeren Dresselhuys, Visser van IJzendoorn, van Rappard, Bierema, Gerritzen, Ter Hall, Staalman, Boon en van Gijn (Stuk n°. 8, *c* en *d*), strekkende om het artikel te lezen:

„I. Artikel 27, tweede lid, der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„2. Niettemin kan aan het hoofd van een school voor gewoon lager onderwijs en van de school voor uitgebreid lager onderwijs, welke in hetzelfde gebouw is gevestigd, een zelfde onderwijzer worden geplaatst. In dat geval zal aan de school een onderwijzer meer werkzaam moeten zijn dan in art. 28 is bepaald." ",

en om aan het artikel toe te voegen:

„Het vierde lid van artikel 27 wordt gelezen als volgt:

„Aan den onderwijzer, bedoeld in het eerste lid, kan tevens het onderwijs eener klasse worden opgedragen, tenzij de school meer dan zeven jaarklassen telt." ";

een, van de heeren Suring, Moerel, Stulemeijer, mevrouw Bronsveld—Vitringa en den heer Deckers (Stuk n°. 11), strekkende om aan het artikel toe te voegen:

„Het vierde lid van artikel 27 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt."

Mejuffrouw **Westerman** verkrijgt het woord tot toelichting van de amendementen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De wet bepaalt, dat een school voor lager onderwijs en een school voor u. l. o. kunnen worden gecombineerd onder één hoofd en dat die scholen te zamen dan niet meer dan 220 leerlingen mogen tellen. De Minister stelt nu voor, dat aantal te brengen op 350. Het komt mij voor, dat die grens uit de wet zou kunnen verdwijnen.

Wanneer twee scholen gecombineerd zijn en zij hebben te zamen 10 klassen, met 36 of 40 leerlingen elk, zou dat maximum kunnen worden overschreden. Nu stond al in de wet, dat aan die gecombineerde school een onderwijzer meer kan worden benoemd, maar dat dit moet zijn een onderwijzer aan de lagere school. Ik acht dit een onnoodige beperking, want het kan voorkomen, dat het juist noodig is, een onderwijzer meer te benoemen voor het u. l. o.

Ik kom thans tot het tweede amendement.

De bedoeling van het tweede amendement zal voor de ingewijden wel duidelijk zijn. Het is een poging om een meer bevredigende regeling te krijgen voor de werkzaamheden, die aan het hoofd der school worden opgedragen.

Ons amendement wil het aan het gemeentebestuur overlaten, uit te maken of het hoofd der school in een vaste klasse onderwijs geven moet. Voor het platteland in kleine scholen is het niet noodig het hoofd vrij te stellen. Daar in de grootere steden de scholen meest 6 of 7 klassen tellen, zal met den tegenwoordigen drang tot bezuiniging er niet gemakkelijk toe worden overgegaan het hoofd van die taak vrij te stellen, tenzij hij oud en zwak is. Maar het zou toch kunnen voorkomen, dat aan een school zooveel werd verzuimd en er zoo dikwijls de hulp van een reservist moest worden ingeroepen, dat het per slot voordeeliger werd het hoofd der school ambulant te maken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik maak wel mijn excuses, dat ik dit onderwerp nog eens aan de orde stel, nadat het in 1920 al zoo uitvoerig is behandeld, maar aangezien dit punt mij

(Westerman.)

bijzonder ter harte gaat, zal niemand het mij kwalijk nemen, dat ik er op terugkom.

In de vervanging van verzuimende leerkrachten zit de groote moeilijkheid van de afschaffing van het ambulant zijn der schoolhoofden. In Amsterdam, waar men het eerst de schoolhoofden uitkreet voor nuttelooze wezens en hun het leven door de onderwijzers bijzonder zuur werd gemaakt, heeft men eerst den kweekeling, onderwijzer of onderwijzeres aan de school gestationneerd en daar, wanneer zij geen les moesten geven, nutteloos laten rondwandelen, terwijl het hoofd in een klasse les gaf.

Nu is de voordracht betreffende de reservisten aangenomen; het instituut, dat door art. 36 op voorstel van den heer Albarda in de wet werd vastgelegd. Zoo'n reservist moet klaar staan om in alle klassen in te vallen, zoodra er iemand ziek is. Maar is er toevallig aan meer dan één van de tien scholen, waarvoor volgens de Amsterdamsche regeling zoo'n reservist dienst moet doen, iemand ziek, dan worden de klassen op de andere scholen, waar de reservist eigenlijk ook moest invallen, naar huis gestuurd, omdat er geen vervanger is.

De heer Albarda zegt nu hier: dat ligt aan de uitvoering. Ik heb gisteren al gezegd, dat alle mogelijke regelingen, die wij in de wet vastleggen, op een goede en een slechte manier kunnen worden uitgewerkt en dat — ik heb dat ook gezegd bij de quaestie van de invoering van het Fransch — de buitengewoon knappe wethouders in de groote steden altijd wel raad zullen weten om er iets op te vinden, als er moeilijkheden zijn. Het is dus best mogelijk, dat de regeling voor de reservisten in den Haag puik is, maar ik weet ook, dat zij in andere steden aanleiding geeft tot groote onaangenaamheden en moeilijkheden.

In Amsterdam heeft men 1 reservist op 10 scholen, naar ik meen in Deventer 1 op 4 scholen, wat natuurlijk gunstiger is.

Deze reservisten worden genomen van de lijst van bij voorkeur benoembaren; dat zijn meest onderwijzers van buiten, die door een commissie van hoofden van scholen zijn onderzocht en geschikt bevonden om tot onderwijzer in Amsterdam benoemd te worden.

Uit Lutjebroek of Valthermond komt zoo iemand in de hoofdstad, heeft kans alle dagen in een andere klas te komen, te moeten lesgeven aan kinderen, die hij niet kent, hij komt telkens in scholen met verschillende leerboekjes, kan zich niet prepareeren voor een les, en zoo zou ik kunnen doorgaan, de bezwaren op te noemen.

Hoe bij voorbeeld iemand, die om vijf minuten voor 9 een telefoontje krijgt, dat hij om 9 uur les moet geven, kans ziet, om behoorlijk les te geven, weet ik niet. Zoo'n reservist kan invallen in alle mogelijke klassen. Hij zal misschien het eerste uur in de 6de of 7de klasse een moeilijke les moeten geven in natuurkunde. Hoe kan hij zich daarvoor prepareeren?

Het vraagstuk is naar mijn meening alleen op te lossen, wanneer men de mogelijkheid opent, om de hoofden van scholen weer ambulant te maken, als het noodig is, in een zes- of zevenklassige school.

Beslist noodzakelijk, dat het hoofd niet aan een vaste klasse is gebonden, achten wij dit voor de school, die meer dan zeven jaarklassen telt. Daar zal het hoofd op een zoo groot complex van onderwijzers en leerlingen te letten hebben, dat het vast zitten in een klasse dwaasheid is. Het zou, meen ik, niet goed wezen, dit onderwerp, dat evenals de wederinvoering van het Fransch aanleiding zou kunnen geven tot lange debatten, te ver uit te spinnen, waar onze tijd zoo beperkt is. Maar ook hier ben ik blij een lans te kunnen breken voor een categorie werkers, die over het algemeen flink hun plicht hebben gedaan en steeds verguisd en voor luilakken uitgekreten zijn door de leiders van den Bond van Ned. Onderwijzers. Natuurlijk waren er minder geschikten onder, maar zou men niet ook bij de onderwijzers een even groot percentage ongeschikten aantreffen?

Maar de kneep zit ergens anders. Men wil geen hoofd met eenig gezag bekleed! Na de overwinning van Ossendorp bij de behandeling van de Lager-onderwijswet 1920 heeft deze heer verklaard: ziezoo, de hoofden zijn weg, nu komt het

(Westerman e. a.)

schooltoezicht aan de beurt, en in de *Oprechte Haarlemsche Courant* schrijft een onderwijzer, een trouw volgeling van Ossendorp, nu al een stukje om zich te beklagen over de stoornis, die een schoolopziener in zijn klasse teweegbracht. Dat mag niet!

Ter illustratie van de taak, die het hoofd der school te vervullen heeft, zal ik u even een stukje uit een brief voorlezen van een eenvoudigen vader, die zich, ofschoon ik den man niet kende, als secretaris eener oudercommissie, tot mij wendde. Deze schreef mij, of ik nog eens duidelijk wilde zeggen, dat het noodig is, dat ook bij het openbaar onderwijs de mogelijkheid wordt geschapen, om het hoofd niet het onderwijs in een vaste klasse op te dragen, omdat dat niet in het belang van het onderwijs is.

Dit zijn nu wel geen autoriteiten, en men zegt, dat de oudercommissies feitelijk heelemaal niets te zeggen hebben. Maar mij dunkt, dat als de ouders wakker worden, dan is het wel erg. Het zijn hun kinderen, die daar school gaan, en wanneer zij zien, dat de vorderingen niet voldoende zijn, dan is het hun plicht, dan moeten zij het zeggen.

Het is noodig, ook bij conflicten tusschen kinderen en onderwijzers, dat er hooger beroep is, en dat is uitgesloten, wanneer het hoofd belast is met het onderwijs in een vaste klasse.

Voorgesteld door 10 leden, maken de amendementen van mejuffrouw Westerman c. s. een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Ik schors thans de beraadslaging voor enkele minuten en geef het woord aan den heer Dresselhuys tot het richten van eenige vragen aan den Minister van Koloniën, ingevolge art. 112 van het Reglement van Orde. (Zie in het *Aanhangsel* de vragen n°. 83.)

De behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201) wordt hervat.

De beraadslaging over artikel XI en de daarop voorgestelde amendementen wordt voortgezet.

De heer Suring: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement, dat ik de eer had op artikel XI van dit wetsontwerp voor te stellen, heeft ten doel van art. 27 der bestaande Lager-onderwijswet het lid te doen vervallen, waarvan ik nooit goed begrepen heb, hoe het in de wet is opgenomen kunnen worden.

Lid 1 van artikel 27 bepaalt, dat aan het hoofd van elke school is geplaatst een onderwijzer, die den leeftijd van 25 jaren moet hebben volbracht.

En dan stelt het vierde lid alleen aan dezen onderwijzer den eisch, dat hem als regel het onderwijs eener klasse zal zijn opgedragen.

Vreemd heb ik het nu altijd gevonden, dat deze eisch in de wet niet aan alle onderwijzers, doch uitsluitend en alleen aan den onderwijzer, die hoofd der school is, wordt gesteld.

Eén van beide, Mijnheer de Voorzitter, òf die regel geldt ongeschreven voor alle onderwijzers en dan ook ongeschreven voor den onderwijzer-hoofd, òf het is noodig, den regel uitdrukkelijk in de wet neer te schrijven, maar dan niet enkel voor den onderwijzer-hoofd, maar voor alle onderwijzers.

Geen enkele reden zie ik om in dit opzicht den onderwijzer-hoofd in een wettelijke uitzonderingspositie te plaatsen.

Daar is echter meer, Mijnheer de Voorzitter!

Ik acht de materie, die in het vierde lid van art. 27 wettelijk geregeld wordt, voor een uniforme wettelijke regeling ten eenenmale ongeschikt. Welke taak aan het hoofd van een school zal worden opgedragen, is geen vraag, die voor alle scholen in alle plaatsen, in alle omstandigheden op dezelfde wijze kan worden beantwoord. Daarvoor is zelfs geen regel te stellen.

Of het hoofd der school als onderwijzer aan een bepaalde klasse zal worden verbonden, dan wel of hem het onderwijs in een bepaald vak in verschillende klassen zal worden opge-

(Suring e. a.)

dragen, dan wel of hij gedurende zeg 15 of 20 uren onderwijs in een of meerdere klassen zal geven en gedurende de overige uren met leiding van en toezicht op de geheele school zal worden belast, dan wel of hij alle schooluren der week aan toezicht, leiding en contrôle zal besteden, dit alles, Mijnheer de Voorzitter, is afhankelijk van zooveel omstandigheden van plaatselijken en persoonlijken aard, dat het onmogelijk genoemd moet worden die alle van uit het centrale punt den Haag juist te beoordeelen.

Dat oordeel moet worden overgelaten aan hen, die met de bijzondere omstandigheden van onderwijs en onderwijzers ter plaatse volledig bekend kunnen zijn; als verantwoordelijk voor den goeden gang van zaken op hun school moeten zij de volledige vrijheid hebben om, naargelang hun oordeel luidt, die taak aan het hoofd der school op te dragen, welke hun in het belang der school de meest gewenschte lijkt.

Met groot genoegen heb ik gisteren den heer Vliegen hooren opkomen tegen de vrijheidsbeperking der gemeentebesturen in zake het verfraaien en inrichten van de openbare schoolgebouwen boven de normen van het uniforme bouwbesluit.

Ik vlei mij met de hoop, dat de heer Vliegen, die zoo'n groot bezwaar had tegen een uniforme regeling van boven af met betrekking tot de uiterlijkheden, zijn stem zal geven aan mijn amendement, dat ingaat tegen een van boven af opgelegde uniformiteit met betrekking tot een interne aangelegenheid, als de taak van het hoofd van de school is.

Voor de bijzondere school bestaat hier vrijheid en er valt niet aan te denken, dat de bijzondere school die ooit zal prijsgeven, om de eenvoudige reden niet, dat zij daardoor de verantwoordelijkheid voor de inrichting van haar onderwijs, alsmede de deugdelijkheid daarvan, niet langer zou kunnen dragen.

Ik vind de vrijheid, die het bijzonder onderwijs heeft, om zelf uit te maken, welke taak aan het hoofd van de school zal worden gegeven, een voordeel voor het openbaar onderwijs en ik wensch dat zelfde voordeel aan het openbare onderwijs niet langer te onthouden.

Uit de dubbele overweging dus: ten eerste den gemeentebesturen, den besturen der openbare school de vrijheid te geven, die zij in het belang van het onderwijs, waarvoor zij de verantwoordelijkheid dragen, niet kunnen missen, en ten tweede gelijkheid van waarborgen te scheppen voor de deugdelijkheid van de openbare en bijzondere scholen, beveel ik mijn amendement gaarne bij mijn medeleden aan.

Ik meen, dat mijn amendement de voorkeur verdient boven dat van mejuffrouw Westerman, omdat uit hetgeen ik gezegd heb volgt, dat ik, evenmin als ik wensch vast te leggen, dat een hoofd van de school in den regel niet ambulant zal kunnen zijn, er niet toe wensch over te gaan te bepalen, dat het hoofd van de school ambulant moet zijn, als de school meer dan zeven klassen telt.

Ook dan wensch ik, dat elke school op zich zelf zal worden beoordeeld, en den gemeentebesturen de vrijheid zal worden gelaten, naar gelang van de omstandigheden te handelen.

Voorgesteld door vijf leden, maakt het amendement van den heer Suring c. s. een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Het is mij waarlijk onbegrijpelijk, dat men op het oogenblik hier nu weer deze quaestie introduceert.

Het heeft met het doel, waarvoor de wetsvoorstellen zijn opgezet, niets te maken. Integendeel. Het zal vermoedelijk heel veel geld kosten.

Mejuffrouw Westerman heeft eigenlijk niets anders gezegd dan wat hier vóór twee of drie jaren reeds beweerd is, doch alleen deed zij het in een veel scherperen toon, ja, in een buitengewoon veel scherperen toon.

Ik wist werkelijk niet, dat het noodig was, om in deze Kamer deze zaak nu niet rustig te bekijken. Waarom kunnen wij dat nu niet doen?

Wij hebben voor twee, drie jaar aangenomen, dat het hoofd van de school in den vervolge niet meer — zooals men het met een leelijk woord noemt — ambulant hoofd zou zijn.

(Ketelaar e. a.)

Nu zegt de heer Suring: wat is het gek, dat het net voor de hoofden van scholen in de wet is gezet en niet voor de andere onderwijzers. Toen hij dat zeide, lachte hij onder de hand, zooals hij nu ook lacht, want hij wist heel goed, waarom het speciaal voor de hoofden van scholen er in gezet was, nl. omdat alleen voor de hoofden van scholen het ambulantisme bestond en voor de onderwijzers niet.

Bij die wetswijziging moest duidelijk worden aangegeven, hoe het met de hoofden van scholen zou gaan.

Nu gaat mejuffrouw Westerman een amendement indienen. Had ik nu nog iets kunnen begrijpen, dan zou dit zijn, dat zij getracht had den toestand van vóór 1878 te herstellen, maar nu gaat zij uitdrukkelijk zeggen, dat het mogelijk moet zijn het hoofd eener school met minder dan 7 leerkrachten ambulant te maken. Op het oogenblik, nu het getal leerlingen per klasse hooger zal worden, door de invoering van dit artikel, nu het in klassen van 6 onderwijzers mogelijk zal zijn, dat er 5 overblijven, zegt mejuffrouw Westerman; laten wij maken, dat een van die 5 ambulant kan blijven. Ik vind dit het toppunt. Wanneer wij een school hebben van 7 onderwijzers, zeide de Minister Dinsdag nog, dat er 6 van gemaakt moeten worden, maar mejuffrouw Westerman wil de mogelijkheid openen, dat aan 1 onderwijzer 2 klassen zullen worden gegeven, want, zegt zij, laten wij er 1 ambulant van maken.

Ik vind dit gedeelte van het amendement al heel zonderling.

Het tweede gedeelte is om een andere reden verkeerd, omdat het, wat nooit geweest is in onze wetgeving, aan de gemeentebesturen last geeft, dat, zoodra er meer dan 6 leerkrachten aan een school verbonden zijn, een van hen ambulant moet wezen. Ik zou niet weten, waarom dit noodig is. Ik heb al heel wat scholen bezocht. Ik heb er met een ambulant hoofd goede en slechte gezien, maar ik heb er zonder ambulant hoofd ook goede en slechte aangetroffen. Om echter te gaan zeggen, dat er een ambulant hoofd moet zijn, wanneer de school meer dan 6 leerkrachten heeft, vind ik eenvoudig dwaas en daarom komt het amendement van mejuffrouw Westerman mij absoluut onaannemelijk voor.

Ik geef toe, dat het amendement van den heer Suring logischer is. Hij laat de gemeentebesturen vrij. Ik zou daar echter het volgende tegen wenschen aan te voeren. Heeft de heer Suring in de twee jaren dat het ambulantisme is afgeschaft op alle scholen — en laat hij daarbij niet vergeten, dat in verhouding tot alle scholen het getal, waar het ambulantisme bestond, aanzienlijk in de minderheid was — gemerkt, dat het er slechter om gegaan is. Alleen wanneer hij die ondervinding heeft opgedaan, kan er voor hem reden zijn het artikel te willen veranderen. Indien dit echter niet het geval is — en ik ben daar zeker van —, dan is er voor wijziging niet de minste reden. Dus zonder eenige hartstocht sprekende zou ik zeggen: wanneer er ooit eenige reden is tot wijziging, in dit geval zeker niet.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Ik gevoel niet de minste behoefte de debatten over het ambulantisme, welke wij hier vroeger gehouden hebben, te herhalen, maar nu de taak, destijds door den heer Otto vervuld, thans is overgenomen door mejuffrouw Westerman, en de heer Suring is gekomen met een verdediging van een standpunt, dat in dezelfde richting ligt als dat door mejuffrouw Westerman ingenomen, kan ik niet zwijgen.

Ik zou mijn geachten medeleden, die deze amendementen hebben ingediend, toch wel eens willen vragen, of zij wel in het oog hebben gehouden het doel, waarvoor dit ontwerp is ingediend. Dit voorstel is ingediend — en ik moet aannemen met de goedkeuring van de geheele rechterzijde — om tot bezuiniging te komen en natuurlijk heeft de Regeering zich bij de indiening de illusie gemaakt, dat dit zal kunnen gebeuren zonder dat het onderwijs er noemenswaard door wordt geschaad.

Heeft nu de heer Suring zich er wel rekenschap van gegeven of zijn amendement strekt om de zuinigheid te bevorderen en of het niet voor het onderwijs, d. w. z. voor de kinderen van ons volk, nadeelige gevolgen kan hebben?

37ste VERGADERING. — 15 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Albarda.)

Indien de vrijheid, welke de heer Suring aan de gemeentebesturen wil teruggeven, een aantal gemeentebesturen er toe verleidt de hoofden der openbare scholen weder ambulant te maken, dan kan één van tweeën gebeuren.

Of het aantal lesgevende onderwijzers aan elke school wordt met één verminderd, d. w. z. het aantal leerlingen per klas wordt vermeerderd, òf men handhaaft het aantal lesgevende onderwijzers aan de school door de aanstelling van een surnumerairen onderwijzer aan elke school, en dan worden de kosten per school met het salaris van 1 onderwijzer vermeerderd.

Indien van de vrijheid, welke de heer Suring zoo gaarne aan de gemeenten wil teruggeven, gebruik wordt gemaakt door een gemeente als den Haag, waar 135 gewone openbare lagere scholen zijn, en daar dus 135 hoofden weder worden gemaakt tot ambulante schoolhoofden, en indien men de kinderen de nadeelen daarvan niet zou willen doen lijden en dus het aantal klassen even groot zou willen doen blijven, dan zou men 135 nieuwe klasse-onderwijzers moeten aanstellen, waarmede, wanneer het niet allen zeer jonge onderwijzers waren en in aanmerking genomen de gevolgen ex art. 101 met betrekking tot het bijzonder onderwijs, gemoeid zou zijn een bedrag, dat niet heel veel van de 5 ton verwijderd zou zijn. Zulk een som zou dan jaarlijks betaald moeten worden ten believe van het ambulantisme van de schoolhoofden!

Ik acht zoo iets zoodanig in strijd met de strekking van dit wetsontwerp, dat bedoelt om op het onderwijs te bezuinigen, dat ik zou zeggen: indien op het oogenblik niet ingevolge de wet van 1920 het ambulantisme voor de openbare school was afgeschaft, dan zou het gepast hebben in het kader van dit wetsontwerp en zou het een alleszins toe te juichen voorstel zijn geweest, indien de Minister daarin had opgenomen een artikel, dat strekt om het ambulantisme af te schaffen.

Dan had de Regeering zich op dit standpunt kunnen stellen: het ambulantisme van de schoolhoofden moge mooi en toelaatbaar geweest zijn in een tijd, toen men bij wijze van spreken in het geld zwom, thans kunnen wij ons dat niet meer veroorloven; thans moeten allen, die aan de school verbonden zijn, de hand aan den ploeg slaan en aan de taak van het lesgeven deelnemen.

Dit klemt te meer, nu het aantal leerlingen per klasse staat vergroot te worden. Nu moet men zeker zorgen, dat al de onderwijzers, die aan een school geplaatst zijn, tot het onderwijs in een klas worden geroepen, en dat niet van het klein aantal onderwijzers, waarvan de salarissen door het Rijk vergoed worden, nog één aan de eigenlijke onderwijstaak wordt onttrokken.

Mejuffrouw Westerman heeft een amendement ingediend, dat ten gevolge heeft dat aan scholen, die meer dan 7 jaarklassen tellen, het ambulantisme zal moeten bestaan, dat daar geen lesgevend hoofd meer zal mogen zijn.

Heeft mejuffrouw Westerman zich wel rekenschap er van gegeven, tot welke moeilijkheden dit in de practijk zou kunnen leiden?

Is het aantal klassen van een school een fixum, waarin nooit verandering komt? Er is geen sprake van. Elk jaar kan door toeloop van nieuwe leerlingen, somtijds in verband met verplaatsing van de bevolking binnen de grenzen der gemeente, aan een bepaalde school een vermeerdering of vermindering van het aantal klassen plaats hebben. Zoodra nu het aantal leerlingen van een school zoodanig toeneemt, dat het aantal klassen van 7 tot 8 moet worden uitgebreid, zou het hoofd ambulant moeten worden en zouden er in plaats van 1, 2 nieuwe onderwijzers bij benoemd moeten worden, van wie één weer verdwijnen kan als het aantal klassen in een volgend jaar weer tot 7 vermindert.

Ik stel mij voor, dat de heer van Gijn, die zich zoo bezorgd maakt over de veiligstelling van den gulden, zich wel eens achter het oor zal krabben voor hij zijn stem geeft aan een dergelijke poging om het onderwijs onnoodig en nutteloos duurder te maken.

Nu heeft de geachte spreekster deze zaak buitensporig sterk opgedreven. Er is een bekend streven, om aan elke

(Albarda e. a.)

quaestie, waarbij het schoolhoofd betrokken is, de gezagsquaestie te verbinden. De geachte afgevaardigde heeft gezegd: het gaat schijnbaar om het ambulantisme, maar de heer Ossendorp heeft het hier wel eens duidelijk gemaakt en andere onderwijzers — onverschillig wie — hebben het ook wel gezegd: het gaat eigenlijk om de afschaffing van het gezag. Na het hoofd moet de commissie van toezicht er uit, ook de inspecteur der Regeering mag het onderwijs niet storen, en ten slotte moet dan de heele Regeering maar weg. Maar met een dergelijke overdrijving en opblazing van de zaak geloof ik toch, dat men hier in de Kamer zijn betoog eerder verzwakt dan versterkt.

De geachte spreekster heeft vervolgens een advies overgelegd van één voorzitter van één oudercommissie, en toen haar werd toegevoegd: wat zegt nu het advies van een onbekenden voorzitter van één oudercommissie, toen begaf zij zich in een vurig pleidooi en riep zij de Kamer op om op te komen voor de achting voor de ouders en de oudercommissies. Maar die achting en het belang van het advies in zake het ambulantisme hebben met elkaar niets te maken. Eén voorzitter van één oudercommissie kan één briefje schrijven aan mejuffrouw Westerman, maar de schrijver van dat briefje kan heel goed geïnspireerd zijn door een het ambulantisme beminnend hoofd aan één school te Amsterdam! Ik zou mejuffrouw Westerman in overweging willen geven om in dergelijke quaesties niet altijd met zooveel vertrouwen af te gaan op het advies van één willekeurig persoon.

Ik durf wel zeggen, dat sinds het ambulantisme is afgeschaft, de verhoudingen in de school beter zijn geworden. En ook het onderwijs is er niet slechter door geworden. Er hebben zich natuurlijk in den eersten overgangstijd wel eenige moeilijkheden voorgedaan, maar dat beteekent niets; dergelijke moeilijkheden doen zich bij elke verandering voor. Men heeft echter die moeilijkheden overwonnen, men is die te boven gekomen, en op het oogenblik is een lagere school, waar het ambulantisme is afgeschaft, een veel betere eenheid van eendrachtig werken dan vroeger het geval is geweest. Ja, ik begrijp wel, dat menschen van den ouden stempel zich dat nauwelijks kunnen voorstellen. Maar er zijn ook menschen geweest, die zich niet hebben kunnen voorstellen, dat een uit arbeiderskringen voortgekomen jongen hier woorden sprak, die kunnen opwegen tegen de woorden van iemand anders, en toch is dat in onzen tijd zoo. De verhoudingen zijn verbeterd; het onderwijs is ook verbeterd. De afschaffing van het ambulantisme behoeft in geenen deele mede te brengen, dat het schoolhoofd totaal de gelegenheid wordt ontnomen om zich op de hoogte te stellen van den gang van het onderwijs en daarover te waken. Er zijn nog tal van middelen om na te gaan de wijze, waarop de onderwijzers les geven, al is dat hatelijke middel van dagelijksche vervolging op de wijze van een cipier. niet meer binnen het bereik van het hoofd.

Ik sta op het standpunt, dat die betere middelen ook moeten worden gebruikt; ik reken het te behooren tot de taak van de hoofden van scholen, zich op de hoogte te houden van den gang van het onderwijs en hulp te verleenen aan degenen der onderwijzers, die tekortschieten.

Mejuffrouw Westerman heeft een schrikbeeld opgehangen van de gevolgen van de komst van reserve-onderwijzers, maar de ervaring in andere gemeenten, welke mejuffrouw Westerman niet kent, is met dat schrikbeeld in flagranten strijd; daar doen zich die misstanden, waarover zij jammerde, niet voor, daar is integendeel een goede werkwijze verkregen.

Indien het amendement van mejuffrouw Westerman of dat van den heer Suring wordt aangenomen, dan is dat niet een maatregel, welke als een, die tot bezuiniging strekt, kan worden gemotiveerd, integendeel, het zal zijn een maatregel, die zal kunnen leiden tot een wegsmijten van groote sommen gelds en tot benadeeling van het onderwijs voor de kinderen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Albarda heeft in een zeer gepassionneerde rede het amendement van den heer Suring en dat van mejuffrouw Westerman bestreden. Omtrent het laatste heeft hij gezegd, dat hier de gedachte van den heer Otto opnieuw voortleefde. Ik zou zeggen, dat, als dit het geval is, zeker de schim van den

(Dresselhuys e. a.)

heer Ossendorp hier niet minder aanwezig is. Alleen heb ik een klank gehoord, die aan de inspiratie van die vroegere schim vreemd was, nl. het argument van den heer Albarda, dat deze amendementen ondeugdelijk zijn, omdat zij geen bezuinigingsamendementen zouden zijn. Inderdaad klinkt dat van die zijde buitengewoon vreemd in de ooren. Ik meende, dat het standpunt daar was, dat alle bezuiniging moest worden afgewezen, welke het onderwijs zou kunnen schaden, en wij dus in dien gedachtengang alleen hadden te vragen of door een voorstel het belang van het onderwijs al dan niet werd gebaat. Ik neem dat standpunt niet in, maar de heer Albarda en de zijnen doen dat. Van dien kant beschouwd, wensch ik dit amendement ook gaarne te steunen, omdat ik in de aanneming een groot onderwijsbelang zie. Voor zoover mijn ervaring strekt, niet als onderwijzer, maar als in aanraking gekomen zijnde met scholen en leerlingen van scholen, zijn de beste scholen die, aan het hoofd waarvan het bekwaamste hoofd staat, hebben de scholen, die een grooten naam hebben, die bloeien en roemrijke scholen zijn, die reputatie te danken, althans grootendeels, aan de hoofden, omdat die de school leiden en daarin invloed hebben, omdat van hen bezieling uitgaat. Van die gedachte uitgaande, spreekt het vanzelf, dat, als men een groote inrichting als een school versteekt van de bestiering, van de leiding, die samenbrengt, het onderwijs achteruitgaat.

Er is gevraagd waarom wij bij dit wetsontwerp dit punt hebben aangebracht. In de eerste plaats, omdat wij bij deze technische herziening natuurlijk recht hebben elke technische verbetering naar voren te brengen.

Maar er is nog een reden. Juist omdat volgens het voorstel van den Minister de klassen zooveel grooter zullen zijn, is het noodzakelijk, dat bij de groote verzamelingen kinderen het hoofd niet ontbreekt. Daardoor kunnen wij het toezicht volstrekt niet missen, integendeel, die grootere aantallen kinderen maken het wenschelijk, dat het éénhoofdig toezicht bestaat, en een hoofd in de zooveel grootere klasse is natuurlijk nog meer gebonden dan vroeger.

Nu wordt er gevraagd, of het zal moeten gaan ten koste van het aantal onderwijzers. Natuurlijk niet, en mejuffrouw Westerman heeft het zoo ook niet toegelicht. Zij heeft op dezen practischen bezuinigingsmaatregel gewezen, dat het ongelukkige systeem van reserve-onderwijzers grootendeels kan verdwijnen, als het hoofd in staat is een klasse waar te nemen bij ziekte en ontstentenis.

Het spreekt vanzelf, dat die reserves goeddeels dan kunnen vervallen, en er ligt dus in die bepaling in zooverre een zeer duidelijke besparing. Maar overigens is de zaak natuurlijk ter beslissing van het gemeentebestuur zelf. Ik sta op het standpunt: hoe meer vrijheid in deze, hoe wenschelijker.

Nu is intusschen tusschen de amendementen van den heer Suring en van mejuffrouw Westerman een groot verschil. Het voorstel van mejuffrouw Westerman gaat verder, in dien zin, dat zij zou willen, dat een school met meer dan zeven klassen per se zal hebben een hoofd, dat vrij is zich buiten de klassen te bewegen. Men zegt: dat was vroeger niet onder de wet van 1878. Dat is zoo. Maar er is deze reden nu voor, omdat nu het aantal leerlingen grooter zal worden. Een school met meer dan zeven klassen heeft parallelklassen en wellicht 12 of 14 klassen, die niet als droog zand aan elkander moeten hangen, in de hoop dat het wel goed zal gaan, ook al zien de menschen elkander niet. Als daar geen hoofd is, die de leiding heeft, bemerkt men niets van elkander. Ik meen dus, dat nu het aantal kinderen wordt vergroot, er ook aanleiding is te zorgen, dat er ook leiding is. Men noemt dat ouderwets: dat is mogelijk, maar ik heb toch het gevoel, dat er in een gemeenschap, die goed werken wil, een verantwoordelijk hoofd moet zijn. De heeren daar meenen dat niet, maar dan moet de Kamer maar kiezen.

De **Voorzitter**: De heer Gerhard mag het woord „laster" niet gebruiken. „Laster" is een woord, waarbij de mala fides van den tegenstander wordt ondersteld. Zegt men „laster", dan zegt men „tegen beter weten in". Zeg u liever: „phantasie".

(Gerhard.)

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Het is buitengewoon onaangenaam, dat wij nu in den loop van de behandeling van dit ontwerp een zoo gewichtig onderwerp moeten behandelen met enkele zinnen. Ik kan intusschen niet anders, al weet ik dat ik dan in aphorismen ga spreken en niet in betoogtrant. De heer Dresselhuys is begonnen met te zeggen, dat wij geen verantwoordelijk hoofd aan de school wenschen. Laster, laster.

De **Voorzitter**: Ik heb den heer Gerhard aan het einde zijner rede niet willen interrumpeeren, maar ik moet hem thans doen opmerken, dat hij zich stelt op een verkeerd standpunt, wanneer hij in een debat bij zijn tegenpartij veronderstelt gemis aan goede trouw.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Als ik aan het woord fantasie gedacht had, had ik het gebruikt, maar ik heb den heer Dresselhuys niet allereerst als poëet en dichter leeren kennen, om te kunnen meenen dat het fantasie was. Maar wat is de zaak.

Het is onjuist te beweren, dat wij tegen het ambulantisme zijn, omdat wij geen verantwoordelijk hoofd in de school willen hebben. Dus stel ik alvast dit aphorisme vast, dat het voor een hoofd van een school, die zelf in een klasse werkt, oneindig veel gemakkelijker is om zijn verantwoordelijkheid te dragen dan de man, die steeds door de school rondwandelt en die juist daardoor den juisten kijk verliest op de moeilijkheden van het werk van den onderwijzer en die de verantwoordelijkheid tracht te vinden in het opzoeken van allerlei futiliteiten.

Ten tweede heeft de heer Dresselhuys gezegd, dat bekende scholen hun naam danken aan het hoofd. Dat ontken ik niet, maar het heeft met ambulantisme niets te maken. Ik heb tal van scholen leeren kennen, die, hoewel het hoofd voor de klasse stond, buitengewone bekendheid hadden verkregen, maar helaas heb ik ook scholen leeren kennen, die niet bekend waren door het ambulante hoofd, maar door de onderwijzers, en die bij de ouders hun karakter ontleenden niet aan het hoofd, maar aan de onderwijzers. Dat hangt niet af van de vraag, of het hoofd ambulant is, maar hiervan, of hij inderdaad is de primus inter pares, de man, die boven de anderen uitsteekt. Wanneer de heer Dresselhuys beweert, dat, om leiding aan de school te geven en deze van het beroemde stempel te voorzien, het hoofd ambulant moet zijn, dan dankt hij dat aan mededeelingen van menschen, die altijd ambulant zijn geweest en nu voor de klasse moeten gaan staan, want zelf kan hij het niet weten. Alsof nu daardoor de school ten eenenmale aan leiding zou ontsnappen! Integendeel, een goed hoofd kan wel degelijk leiding geven, maar de dames en heeren willen niet weten van gemeenschappelijk werken in de school, van een schoolvergadering, waar men met elkander spreekt. Ik heb zoovele malen ondervonden dat, wanneer het hoofd met de onderwijzers de zaken bespreekt en daar zijn gezag kan laten gelden door de kracht van zijn overtuiging en de duidelijkheid van zijn inzicht, de schoolvergadering gaarne erkent het gezag van den knapste onder haar. Is dat het hoofd, dan erkent zij het hoofd, is het een ander, dan erkent zij een ander. En daarom is het volkomen onjuist en in strijd met de goede trouw om telkenmale tegen ons, die het ambulantisme bestrijden, te velde te trekken met de bewering, dat wij niet willen een verantwoordelijk gezag, leiding, één geest in de school, e. d. Dat is gemis van goede trouw.

Wij betoogen en bewijzen, dat men een goede inrichting van de school kan hebben met het hoofd voor de klasse; onze bestrijders beweren steeds, dat men geen goede school kan hebben wanneer het hoofd in de klasse is. De heer Boon zegt nu, dat de slechtste onderwijzers hoofd zijn geworden, maar die onnoozelheid behoeft men niet tegen ons uit te spelen. Wanneer men zegt, de slechtste onderwijzers kunnen hoofd worden, dan is dat toch een stelling die wij hier niet moeten uitspreken. Er is een tijd geweest, dat men hevig zich verzette tegen het solliciteeren voor hoofd. Dat heeft natuurlijk ten gevolge gehad, dat tal van uitstekende krachten geen hoofd geworden zijn, hetgeen tot schade van vele scholen is

(Gerhard e. a.)

gewcest, maar dat is toch heel iets anders dan hetgeen de heer Boon mij bij monde van den heer Kleerekoper in de schoenen wil schuiven.

Afgescheiden van de bezuinigingsquaestie hoop ik, dat de Minister zich op dit punt sterk zal houden en dat ook het grootste deel der Kamer sterk zal blijven. Twee jaar geleden is het ambulantisme afgeschaft, laat men het nu den tijd geven, opdat een behoorlijk inzicht kan ontstaan. Laat men niet heen en weer fladderen met zijn regelingen, maar laat men de regeling, die er nu is, behouden. Worden de gevaren, die men vreest, werkelijk evident, dan is er nog tijd genoeg, maar die gevaren zijn er op het oogenblik niet. Ik verklaar als volmaakt onjuist wat mejuffrouw Westerman en de heer Dresselhuys gezegd hebben, dat aan het meerendeel van de scholen, waar het ambulantisme is afgeschaft, het onderwijs daardoor slechter zou zijn geworden. Dat is onwaar.

De heer **Bomans**: Mijnheer de Voorzitter! Een paar jaar geleden heb ik, ik erken het, met eenige aarzeling mijn stem uitgebracht voor de afschaffing van het ambulantisme. Niet weinige waren de verwijten, die ik heb moeten hooren, ook in de stad mijner inwoning, als zoude ik daardoor er toe medegewerkt hebben, dat het onderwijs slechter werd. Voor mij was dat een reden om daarna in den kleinen kring van de gemeentelijke huishouding nauwlettend te blijven toezien, of ik inderdaad bij die gelegenheid mijn stem verkeerd had uitgebracht. Ik moet zeggen, dat hoe scherp ik ook heb toegezien en hoezeer ik ook herhaaldelijk verklaringen gevraagd heb van mijn ambtgenoot, den wethouder van onderwijs in Haarlem, die geen warm voorstander was geweest van de afschaffing van het ambulantisme, vooral aan groote scholen, zijn verklaringen en mijn ervaring volkomen dekten, dat het onderwijs in Haarlem, nadat de ambulante hoofden waren afgeschaft, er niet slechter op was geworden. Na deze ervaring van twee jaar vind ik het hoogst onbillijk, dat men de proef niet wil doorzetten en de nieuwe regeling niet een fair trial zou geven, door er nog een paar jaar overheen te laten gaan, opdat men de bewijzen kan vergaren of inderdaad het peil van het onderwijs naar beneden zou zijn gegaan.

Men zegt hier: dan zou het te laat zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal uw raad volgen en er niet op ingaan. Het is een feit, dat de ambulante hoofden zich indertijd bezighielden met tal van zaken, die niet onmiddellijk het onderwijs raakten, en dat het groote nadeel, dat men zag in de afschaffing van het ambulantisme, nl. dat men een te beperkt aantal leerkrachten had op de scholen, vooral in de groote steden buitengewoon goed is aangevuld met een klein korps reservepersoneel.

En al zou het nu waar zijn, dat voor een enkele groote school in bepaalde omstandigheden met een zeer lastig onderwijzend personeel het ambulantisme hier of daar nuttig zou kunnen werken, daartegenover staan de massale onkosten, die de gemeenten zich zouden zien opgelegd om dat instituut weer in het leven te roepen. Waar deze wet aan de gemeenten alweer oplegt een geweldige vermeerdering van kosten en de gemeentefinanciën er zoo buitengewoon slecht voorstaan, daar durf ik mijn stem niet geven om een instituut te herstellen van problematiek belang, incidenteel van mogelijk nut voor een bepaalde school, terwijl ik de zekerheid heb van de groote offers, die deze herleving weer van de gemeentelijke schatkist zal vergen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb twee jaar geleden geaarzeld om te stemmen vóór de afschaffing, ik zal nu *con amore* mijn stem uitbrengen tegen het amendement van mejuffrouw Westerman en tegen het amendement van mijn partijgenoot Suring.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik was nooit een bewonderaar van het ambulantisme, maar ik heb mij ook nooit warm kunnen maken voor de wettelijke afschaffing er van. Ik heb altijd gemeend, dat de vraag, of een school eischt, dat het hoofd niet gebonden is aan een bepaalde klas, uitgemaakt behoort te worden door de besturen-

(van der Molen e. a.)

de macht over die school. En waar de besturende macht over een openbare school berust bij de gemeentebesturen, heb ik altijd gemeend, dat de gemeentebesturen deze zaak in hun gemeentelijke verordeningen ten aanzien van het openbaar onderwijs hebben te beslissen.

Ik heb het in 1920 onjuist gevonden, en beschouw het als een van de ernstigste vlekken in onze onderwijswetgeving, dat in art. 27 ten aanzien van een deel van de onderwijzers wordt geschreven, dat zij in een klas moeten werkzaam zijn. Bij de meer dan 30 000 onderwijzers en onderwijzeressen, die in Nederland aan onze scholen werkzaam zijn, gaat men dus voor een categorie van waarschijnlijk 5 à 6000 menschen voorschrijven, dat zij aan een klas verbonden moeten zijn; omtrent de rest zwijgt de wet.

Nu zegt de heer Ketelaar: Zij zijn vanzelf aan een klas verbonden. Neen, Mijnheer de Voorzitter, want om de moeilijkheden, door de afschaffing van het ambulantisme ontstaan, weer weg te werken, heeft men ambulante onderwijzers aangeschaft. Daarmee is de opmerking van den heer Ketelaar weersproken. Daarom zeg ik nog, wat ik in 1920 zeide, dat de quaestie van het ambulantisme niet thuis behoort in artikel 21. Daarom is het amendement van den heer Suring, dat omtrent deze zaak niets zegt, volkomen juist.

De heer Bomans merkte daartegen op, dat dat nieuwe lasten op de gemeenten zal leggen, maar dat is onjuist. Als in Haarlem de toestand zoodanig is, dat het gemeentebestuur van Haarlem het verantwoord acht, om alle hoofden nietambulant te doen zijn, dan kan dat bij aanneming van het amendement-Suring zoo blijven. Dat moet het gemeentebestuur van Haarlem dan beoordeelen. Maar toen ik het voorrecht had, om wethouder voor het onderwijs te Rotterdam te zijn, had ik verschillende scholen, waaraan ik het ambulante hoofd niet gaarne had willen missen. Als de wet nu zegt: onverschillig de plaatselijke omstandigheden, onverschillig de school of den aard van het onderwijs, de hoofden moeten gebonden zijn aan een klasse, dan is dat een voorschrift, dat niet ingegeven is door de belangen van het onderwijs, maar een vrucht van de actie, die gericht is tegen het hoofd zelf. Die vlek uit onze wet moeten wij weer wegnemen.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil toch met een enkel woord tegen de woorden van den laatsten geachten spreker opkomen. Hij stelt het voor, alsof uit het amendement van den heer Suring in de practijk geen moeilijkheden zullen voortkomen. Op het oogenblik hebben wij, doordat twee jaar geleden het ambulantisme werd afgeschaft, op dit punt rust gekregen in de onderwijzerswereld en dientengevolge in de school. Wanneer men nu de vrijheid openlaat voor de gemeentebesturen, om al of niet ambulante hoofden aan te stellen, dan zullen wij weer krijgen onrust, want dan zal men spoedig in de een of andere groote gemeente weer ambulante hoofden aangesteld zien, en dan krijgen wij weer aan den eenen kant het streven om de hoofden ambulant te krijgen, aan den anderen kant het streven om alle hoofden niet-ambulant te doen zijn. Men zal daardoor zien, dat de gemeenten, de een de ander volgend, op groote lasten zullen komen. Want de gedachtengang van den heer van der Molen berust zuiver op theorie, en hij zal wel weten, dat het in de practijk heel anders uitkomt. Daarom meen ik, dat het amendement van den heer Suring niet moet worden aanvaard.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Een onderwerp van bespreking maken op het oogenblik 3 amendementen uit, waarvan 2 ongeveer parallel loopen en over één waarover in het debat bijna geen woord is gewisseld. Toch is het amendement, waarover de Vergadering een zoo plechtig stilzwijgen heeft bewaard, een zeer ernstig amendement.

Ik bedoel het amendement van mejuffouw Westerman op het tweede lid van art. 27.

Art. 27 nl. behandelt het geval, dat wij hebben een negenklassige school met 6-jarigen cursus van gewoon lager onderwijs, waaraan een u.l.o.-school verbonden is tot een

(Minister de Visser.)

getal van 220 leerlingen in één gebouw en onder één hoofd. Die scholen zijn bij de wet toegelaten wat betreft het hebben van één hoofd. en samenzijn binnen één gebouw, maar met verschillend leerplan. Nu zegt datzelfde artikel van de vigeerende wet er bij, dat, waar zulk een combinatie voortduurt, aan de school voor gewoon lager onderwijs een onderwijze meer werkzaam mag zijn dan in art. 28 is bepaald.

Nu stelt mejuffouw Westerman voor, dat is ten minste de bedoeling van haar amendement, om de mogelijkheid te scheppen dat één, als ik hem noemen mag, surnumerair, ook gegeven worde aan de u.l.o.-school, aan den zg. u.l.o.-kop van die negenklassige school

Er staat in het amendement:

„Niettemin kan aan het hoofd van een school voor gewoon lager onderwijs en van de school voor uitgebreid lager onderwijs, welke in hetzelfde gebouw is gevestigd, een zelfde onderwijzer worden geplaatst. In dat geval zal aan de school een onderwijzer meer werkzaam moeten zijn dan in art. 28 is bepaald."

Dus de woorden „voor gewoon lager onderwijs", waarvan de wet op het oogenblik zegt, dat daar deze surnumerair alleen mag komen, verandert mejuffrouw Westerman in „een school". In een zg. u.l.o.-kop zou dus voortaan die surnumerair ook geplaatst mogen worden.

Dit nu acht ik zeer afkeurenswaardig en ik zal zeggen waarom. Toen men dezen surnumerair verleende in die combinatie van gewone school en u.l.-school, ging men uit van de gedachte, dat het hoofd zich hoofdzakelijk bezighoudt met de u.l.o.-klassen; dat hij in hoofdzaak de leider is van die drie klassen, die op den 6-jarigen onderbouw stonden. Om dan aan die school als het ware ook te hebben of te houden een, laat ik het zoo noemen, sous-chef, een vervangend hoofd, is daarvoor toegestaan een surnumerair voor den onderbouw van 6 jaar.

Maar deze grondgedachte, die aanleiding heeft gegeven om in art. 27, II, den surnumerair in te voegen, gaat teloor, wanneer de vrijheid komt, om dien ook te gebruiken in de drie hoogere klassen, in het u.l.o.-gedeelte. Dit zal men dan zelfs bij voorkeur doen. Want, laten wij het maar ronduit zeggen, want zoo is de feitelijke toestand, de eer van zoo'n school ligt juist hoofdzakelijk in de ontwikkeling van de leerlingen van die 7de, 8ste en 9de klasse, omdat daar gewoonlijk jongelui in zijn, die voor een bepaald doel, voor een bepaald examen moeten worden afgeleverd. Het hoofd concentreert dus voor het grootste gedeelte zijn aandacht en zijn toewijding op die drie hoogere klassen.

En daarom dreigt het gevaar, dat de surnumerair, dien hij er bij krijgt, als het amendement-Westerman doorgaat, bijna altijd uitsluitend voor het u. l. o.-gedeelte zal worden gebruikt.

Ik spreek hier niet theoretisch, zooals het misschien gaan kan, maar ik spreek hier uit de practijk, en de ervaring heeft hier reeds eenige uitspraak gedaan.

En nu zou mejuffrouw Westerman die vrijheid, die aan de lagere school in art. 27*b* is gegeven, grootendeels illusoir maken, omdat men wèl een beteren u.l.o.-kop krijgen, maar een slechter 6-jarig onderwijs in het leven roepen zou.

Dat is zoo klaar als de dag en daarom moet ik mij tegen dit amendement verzetten.

Bovendien voeg ik er nog bij, dat ook uit legislatief oogpunt de redactie niet juist is. Dan is die beter, die in het Voorloopig Verslag aan de hand is gedaan, om te lezen: „in dat geval zal aan één van de beide scholen", enz. Dit is veel beter dan het gebruik van het woord „de school", dat mejuffrouw Westerman er in heeft gebracht.

Ik kom nu tot de andere amendementen en in de eerste plaats tot dat van mejuffrouw Westerman.

Mejuffrouw Westerman stelt in de formuleering, zooals zij die aan de hand heeft gedaan, twee beginselen vast, die m. i. in de practijk niet mogen verwezenlijkt worden. In de eerste plaats bepaalt zij, dat een hoofd van een school met 7-jarige klassen geen onderwijs mag geven. Al heeft de man nog zooveel liefde voor het onderwijs, het zal hem absoluut verboden worden onderwijs te geven. Mejuffrouw Westerman knikt ontkennend, maar er staat uitdrukkelijk: aan den onderwijzer, bedoeld in het eerste lid, kàn het onderwijs in een klasse worden opgedragen, tenzij de school meer dan 7-jarige klassen telt.

„Tenzij", Mijnheer de Voorzitter, dus wanneer de school meer dan 7-jarige klassen telt, kan en mag hem dat onderwijs niet worden opgedragen.

Mejuffrouw Westerman zegt nu: in een vaste klasse niet, maar dat staat er niet. En de heer Ketelaar heeft volkomen gelijk, dat zelfs in de wet van 1878 deze vrijheid nog was gelaten.

Stel u dus voor dat een onderwijzer, hoofd eener school, met liefde voor zijn onderwijs bezield, op zekeren dag zegt: ik zou ook wel eens onderwijs willen geven, dan zal hem dat absoluut verboden worden. Maar het meest vreemde komt nog.

Mejuffrouw Westerman stelt voor hem dat te verbieden voor een school met meer dan 7-jarige klassen, maar nu is het hem wèl weer gepermitteerd wanneer men een school heeft, de grootste, met 12 of 14 halfjarige klassen.

Wij krijgen dus dien zonderlingen toestand, dat het hoofd wèl onderwijs mag geven aan zulk een school, maar is het een school met 7-jarige klassen, dan mag hij in eens geen onderwijs meer geven, doch verandert die school in een met 12 halfjaar-klassen, dan mag hij er weer wel onderwijs geven. Zoo is het amendement. Daaruit vloeit dus dit zonderlinge voort, dat hij op de grootste scholen wel onderwijs mag geven, terwijl hij dat op de kleinere scholen niet mag doen.

Daarom is het amendement — al staat men er principieel sympathiek tegenover — practisch onuitvoerbaar. Ik zou de geachte afgevaardigde, wanneer zij van het beginsel, dat aan het amendement ten grondslag ligt, geporteerd blijft, dan ook in overweging willen geven haar amendement in te trekken, en dan liever het amendement van den heer Suring steunen.

Ik wil ook nog in dit verband op een enkel punt de aandacht vestigen.

Ik kan de gedachte niet van mij zetten, dat mejuffrouw Westerman bij de samenstelling van haar amendement gevoeld heeft, dat zij in haar stelsel in moeilijkheid zou komen met artikel 28, dat zegt: boven een zeker maximum — ik geloof van 260 leerlingen — krijgt men er op elke 55 leerlingen een leerkracht bij, en daarom in haar amendement op artikel 28 voorstelt, dat getal te verlagen tot 45.

Ik geloof stellig, dat de amendementen op artikel 27 en 28 in dat opzicht aan elkaar vastzitten en dat mejuffrouw Westerman gevoeld heeft: als ik dien man ambulant laat, kom ik in het gedrang met de grootte van de klassen, daarom moet ik bij artikel 28 voorstellen het aantal van 55 te verlagen tot 45.

Met die waarschijnlijkheid voor oogen moet ik des te meer de aanneming ontraden. Want dan komt de schatkist in gedrang en zeg ik: als het amendement op art. 27 zoo is vastgeketend aan art. 28, is het voor mij onaannemelijk, omdat daarmede de kosten voor het Rijk aanzienlijk worden verhoogd.

Mijnheer de Voorzitter! Wat nu het amendement van den heer Suring betreft, wil ik opmerken, dat het mij spijt, dat de discussie daarover min of meer is komen te staan in het teeken van den hartstocht. Want daardoor wordt zoo licht de indruk gevestigd, gelijk die ook al gevestigd werd bij de debatten over het onderwijs in de Fransche taal, dat hier politieke beginselen en motieven op den voorgrond staan en dat hier in de eerste plaats overwegingen gelden, die bij de beoordeeling van deze zaak niet mogen gelden. De quaestie van het ambulantisme is voor mij niet, wat zij ook niet geweest is bij de behandeling van het ontwerp van wet in 1920, een quaestie van meer conservatief of meer radicaal, is allerminst voor mij geweest een zaak van voldoening aan den wensch van den Bond van Nederlandsche Onderwijzers, die deze zaak reeds zoo lang hadden bepleit, maar eenvoudig een zuivere onderwijsquaestie. En er zijn gelukkig tal van menschen in ons vaderland, niet-onderwijzers, die, welke geestesrichting zij ook zijn toegedaan, de zaak ook zóó bezien en op grond van verschillende motieven, de één dit stelsel, de

(Minister **de Visser** e. a.)

ander dat stelsel voorstaan. Doch nu wil ik hier de verklaring afleggen, dat mijn ervaring gedurende mijn Ministerschap in deze zaak volkomen klopt met hetgeen straks door den heer Bomans is gezegd. Het is mij hoe langer hoe meer duidelijk geworden, dat het een gelukkige greep is geweest, om voor alle scholen, die niet zoo groot waren, het ambulantisme af te schaffen en aan de onderwijzers de verplichting op te leggen, om ook zelf de kinderen te leeren kennen, onderwijs te geven en zich reëel met de school bezig te houden.

Deskundigen, die wanneer zij politiek moesten kiezen, zeker meer den conservatieven, dan een anderen kant zouden uitgaan, hebben mij meermalen verzekerd, dat het onderwijs als zoodanig door wat in art. 27, alinea 4, is vastgelegd, is verbeterd; dat de verhouding tusschen hoofd en onderwijzer ook daardoor is verbeterd. Bovendien zou het vooral — en ik druk op dit argument — verkeerd zijn om na een zoo korten tijd, dat deze wet heeft gewerkt, op een punt als dit de Lager-onderwijswet weer te willen wijzigen. Daardoor wordt ook de rust in het onderwijs noodzakelijkerwijze verstoord en de goede gang van zaken onwillekeurig belemmerd. Om die reden vooral heeft het votum, dat vóór een paar dagen in zake het Fransch is gevallen, verblijd, en ik vlei mij met de hoop, dat de Kamer ook in dit opzicht de continuïteit met de wet van 1920 zal willen handhaven.

De **Voorzitter**: Ik verneem de meest geruststellende berichten omtrent het afzien van repliek, zoodat ik vertrouw, dat deze zaak om 5 uur zal kunnen zijn beslist.

Ik geef nu alleen nog het woord aan mejuffrouw Westerman voor een kort woord, dat, naar ik hoop, tot bekorting zal kunnen leiden.

Mejuffrouw **Westerman**: Mijnheer de Voorzitter! Waar het amendement van den heer Suring, behoudens de dezerzijds toegevoegde verplichting, geheel parallel loopt met het onze, zullen wij om technische redenen en in het belang der zaak ons amendement intrekken.

Daar de amendementen, voorgesteld door mejuffrouw Westerman en andere leden (Stuk n°. 8, *c* en *d*), zijn ingetrokken, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik geef thans het woord aan den voorzitter der Commissie van Rapporteurs, om namens deze het gevoelen der Commissie over het amendement van den heer Suring c. s. mede te deelen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs in haar grootst mogelijke meerderheid is van meening, dat aanneming van het amendement-Suring een verbetering zou zijn van het gewijzigde wetsontwerp en beveelt daarom de aanneming er van aan.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Suring c. s. (Stuk n°. 11) wordt met 49 tegen 27 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Bomans, Fruytier, Hermans, IJzerman, mejuffrouw Groeneweg, de heer Fleskens, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Wijnkoop, Rutgers van Rozenburg, van Dijk, Ketelaar, Kleerekoper, K. ter Laan, van Braambeek, Hugenholtz, Weitkamp, Duys, Feber, Albarda, Oud, van den Heuvel, Hiemstra, Brautigam, van Schaik, van Rijckevorsel, Tilanus, Marchant, Smeenk, van Voorst tot Voorst, Gerhard, Wintermans, Bulten, Knigge, Krijger, Lovink, van de Bilt, van Zadelhoff, Ament, van Sasse van Ysselt, Bongaerts, Braat, Michielsen, Engels, Nolens, Rutten, mevrouw de Vries—Bruins, de heer van den Tempel en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd mejuffrouw Westerman, de heer Rutgers, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van der Molen, Staalman, Schokking, Visser van IJzendoorn, van Rappard, Snoeck Henkemans, Gerretson, Kolkman, van Vuuren, de Wilde, Gerritzen, Zijlstra, mejuffrouw van Dorp, de heeren Dresselhuys, van Wijnbergen, van Gijn, Boon, Ter Hall, Deckers, Suring, mejuffrouw Katz, de heeren Kuiper, Beumer en de Monté ver Loren.

Artikel XI, op verzoek van den heer Wijnkoop in stemming gebracht, wordt aangenomen met 68 tegen 8 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren van Wijnbergen, van Gijn, van Voorst tot Voorst, Gerhard, Wintermans, Bulten, Knigge, Krijger, Lovink, van de Bilt, van Zadelhoff, Ament, van Sasse van Ysselt, Deckers, Bongaerts, Suring, mejuffrouw Katz, de heeren Braat, Michielsen, Engels, Kuiper, Nolens, Beumer, Rutten, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van den Tempel, de Monté ver Loren, Bomans, Fruytier, Rutgers, Hermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heer IJzerman, mejuffrouw Groeneweg, de heer Fleskens, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg, van der Molen, van Dijk, Ketelaar, Kleerekoper, K. ter Laan, Schokking, van Braambeek, Hugenholtz, Weitkamp, Duys, Feber, Albarda, Oud, van den Heuvel, Snoeck Henkemans, Hiemstra, Brautigam, Kolkman, van Vuuren, de Wilde, van Schaik, Gerretson, van Rijckevorsel, Tilanus, Zijlstra, Marchant, Stulemeijer, mejuffrouw van Dorp, de heer Smeenk en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Boon, Ter Hall, mejuffrouw Westerman, de heeren Wijnkoop, Staalman, Visser van IJzendoorn, Gerritzen en Dresselhuys.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd tot a.s. Maandag en de vergadering gesloten.

38ste VERGADERING.

VERGADERING VAN MAANDAG 18 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. een ontwerp van wet; 2°. een missive, houdende intrekking van een ontwerp van wet; 3° een Regeeringsmissive; 4°. verzoekschriften; 5°. verklaringen van adhaesie; 6°. een gedrukt schrijven; 7°. boekwerken. — Verslag uitgebracht over een ontwerp van wet. — Verlenging van den termijn voor uitbrengen van verslag over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Nog ingekomen: bericht van een lid. — Avondvergadering. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Aanvang der behandeling van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 en van de interpellatie van den heer K. ter Laan. — Indiening van motiën van orde door den heer K. ter Laan.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 84 leden, te weten:

de heeren van Zadelhoff, Bulten, Kersten, Ebels, van der Molen, Duymaer van Twist, Hugenholtz, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Vuuren, Oud, Suring, mejuffrouw Groeneweg, de heeren H. Colijn, Wintermans, Dresselhuys, Albarda, A. Colijn, Schaper, mejuffrouw Westerman, de heeren van Wijnbergen, Ament, Marchant, Gerhard, Fleskens, Vliegen, van Braambeek, Ketelaar, Smeenk, Visscher, J. ter Laan, Michielsen, Braat, Engels, van den Heuvel, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Gijn, Troelstra, Deckers, de Wilde, Gerretson, Brautigam, Tilanus, van Dijk, Kleerekoper, van den Tempel, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Visser van IJzendoorn, van Ravesteijn, mejuffrouw Katz, de heeren K. ter Laan, Krijger, IJzerman, de Monté ver Loren, Nolens, Fruytier, Schouten, Rutten, Stulemeijer, Lovink, Bongaerts, Feber, Rutgers, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Kuiper, Duys, Hiemstra, Snoeck Henkemans, Juten, Scheurer, van de Bilt, van der Waerden, Heukels, Gerritzen, Bierema, Moerel, Bakker, Schokking, van der Voort van Zijp, Boon, Beumer, Knigge en Ter Hall.

en de heeren Ministers van Justitie, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van Marine en van Oorlog.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. een Koninklijke boodschap, ten geleide van een ontwerp van wet tot verhooging en wijziging van hoofdstuk VA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921.

Dit ontwerp van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken reeds is gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de betrokken begrootingscommissie;

2°. een missive van den Minister van Justitie, houdende intrekking van het ontwerp van wet tot wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921.

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld;

3°. een missive van den Minister van Oorlog, ten geleide van 6 exemplaren van het ontwerp-werkplan der Artillerie-Inrichtingen voor het dienstjaar 1923.

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld. De ingezonden exemplaren zijn ter griffie nedergelegd, ter inzage van de leden;

4°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer, tot intrekking der wet op den zomertijd, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Groningen;

een, van den president en den secretaris, namens het dagelijksch bestuur van den Algemeenen Militairen Pensioenbond voor Land-, Zeemacht en Koloniën, te Amersfoort, betreffende herziening van de pensioenen der oud-militairen;

een, van den secretaris, namens het bestuur van den Bond van Indische Rechtskundigen in Nederland, te 's Gravenhage, houdende verzoek om handhaving van den bij Nota van Wijzigingen in de wetsontwerpen tot vaststelling van de Indische begrooting voor 1923 afgevoerden post, waarbij gelden worden uitgetrokken voor de voorbereiding van de oprichting van een rechtsgeleerde hoogeschool;

een, van A. Lairitz, te Berlijn, ten vervolge op haar vorige adressen, houdende verzoek om recht, eerherstel en schadevergoeding wegens h. i. in Nederland jegens haar gepleegde onwettige handelingen.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

5°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den raad der gemeente Lisse, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd, van de raden der gemeenten Appeltern, Diepenveen, Ambt-Ommen, Oosterland, Lichtenvoorde, Heerewaarden, Zuid-Beijerland, Andijk, Zoetermeer en Brummen;

b. een, aan het adres van burgemeester en wethouders van Kloosterburen, in zake de indijking van den Julianapolder.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. een gedrukt schrijven van G. Kalma, leeraar M.O., te Helmond, over wantoestanden aan de R.H.B.S. aldaar.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

7°. de volgende boekwerken:

Nederlands krijgsroem in Insulinde, 1ste en 2de deel, door A. S. H. Booms;

Les mandats coloniaux et la Société des Nations, rapport présenté à la XXe Conférence interparlementaire par H. van Kol.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

(Voorzitter e. a.)

B. dat het Verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp Aangaan van een geldleening ten laste van het Rijk (332).

Dit Verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld;

C. dat de Commissie van Rapporteurs voor de wetsontwerpen tot wijziging der Radenwet (293), tot wijziging der Ouderdomswet 1919, zooals die wet laatstelijk gewijzigd is bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 352) (295) en tot wijziging van de Land- en Tuinbouwongevallenwet 1922 (302) binnen den bij art. 32 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke den 15den dezer verstreek, niet met het verslag gereed kon zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn te willen verlengen tot den 21sten dezer.

Ik stel voor, dit verzoek in te willigen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om tegen morgen, bij den aanvang der vergadering, aan de orde te stellen:

Wetsontwerp Aangaan van eene geldleening ten laste van het Rijk (332).

Voorts om aan de orde te stellen bij de begrootingsartikelen 212 en 214 van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1923:

Wetsontwerp Vestingbegrooting voor 1923 (292);

Wetsontwerp Begrooting van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen voor 1923 (280),

in het vertrouwen, dat het Eindverslag over deze wetsontwerpen tijdig zal zijn uitgebracht.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201).**

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende verslag uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

een, van het moderamen van den Schoolraad voor de Scholen met den Bijbel;

een, van het hoofdbestuur der Vereeniging van Christelijke Onderwijzers en Onderwijzeressen in Nederland en de Overzeesche Bezittingen.

Uw Commissie stelt voor, deze adressen neder te leggen ter griffie ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Beraadslaging over artikel XII, luidende:

„Art. 28 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„1. Aan elke school voor gewoon lager onderwijs wordt het hoofd bijgestaan door ten minste één onderwijzer, zoodra het aantal leerlingen drie en dertig, door ten minste twee onderwijzers, zoodra het drie en zeventig, door ten minste drie onderwijzers, zoodra het eenhonderd zeventien, door ten minste vier onderwijzers, zoodra het eenhonderd een en zestig, door ten minste 5 onderwijzers, zoodra het tweehonderd elf, door ten minste zes onderwijzers, zoodra het tweehonderd een en zestig bedraagt.

2. Voor elk vijf en vijftigtal leerlingen boven de tweehonderd zestig wordt een onderwijzer meer vereischt.

3. Aan elke school voor uitgebreid lager onderwijs wordt het hoofd bijgestaan door ten minste één onderwijzer, zoodra het aantal leerlingen vier en twintig, door ten minste twee onderwijzers, zoodra het zeven en veertig, door ten minste drie onderwijzers, zoodra het vier en tachtig, door ten minste vier onderwijzers, zoodra het eenhonderd een en twintig bedraagt.

4. Voor elk dertigtal leerlingen boven de eenhonderd twintig aan eene school, als in het derde lid bedoeld, wordt een onderwijzer meer vereischt.

5. Onder [illegible]erwijzers, in dit artikel bedoeld, worden verstaa[illegible]e in het bezit zijn van eene der akten van bekwaam[illegible] genoemd in de artikelen 134 en 135 en niet uitsluitend belast zijn met het geven van onderwijs in een of meer der vakken, in artikel 2 vermeld onder *h* tot en met *u*.

6. Bij de toepassing van dit artikel wordt tot grondslag genomen het gemiddelde getal kinderen, berekend naar het aantal, dat op 16 Maart, 16 Juni, 16 September en 16 December van het onmiddellijk voorafgaande kalenderjaar als werkelijk schoolgaande bekend stond.

7. Waar die grondslag ten gevolge van het tijdstip van oprichting der school niet kan worden vastgesteld, geldt voor het jaar der opening van de school het aantal kinderen, dat op den laatsten dag der maand volgende op die, waarin de school geopend is, als werkelijk schoolgaande bekend staat, en voor het daarop volgende jaar het gemiddelde van zooveel tellingen op de in dit en in het vorige lid bedoelde tijdstippen als kunnen plaats hebben."

De **Voorzitter**: De vorige week is bepaald, dat de redevoeringen bij de artikelen, met een enkele uitzondering, den tijd van 10 minuten niet mogen overschrijden. Ik heb daarvan toen uitgeschakeld artikel 28. Ik stel thans voor, den spreektijd bij dit artikel te bepalen op ten hoogste een kwartier.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Op dit artikel zijn eenige amendementen ingediend. In de eerste plaats een van mejuffrouw Westerman en de heeren Dresselhuys, Visser van IJzendoorn, van Rappard, Bierema, Gerritzen, Ter Hall, Staalman, Boon en van Gijn (Stuk n°. 8, *e*), strekkende om in art. 28 van de wet op het lager onderwijs 1920, zooals dit in het ontwerp wordt gewijzigd, in het eerste lid te lezen in plaats van „drie en dertig", „zes en twintig".

Mejuffrouw **Westerman** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon de Minister bij de laatste wijziging voor de kleine scholen iets te gemoet gekomen is aan de bezwaren, die tegen het eerste wijzigingsontwerp waren gerezen, dat die tweede leerkracht pas toestond bij 41 leerlingen, wat nu mogelijk zal zijn bij 33 leerlingen, zijn wij toch nog niet tevreden; het is niet alleen een teruggang tot voor de wet 1920, maar tot een tijd, die lang achter ons ligt.

In de artt. 24 en 48 van de wet van 1878 werd geregeld, dat de gemeente- en schoolbesturen bij 26 tot en met 40 leerlingen niet verplicht waren een tweede leerkracht aan te stellen, maar deden zij het, dan werd de minimum-jaarwedde van die leerkracht door het Rijk betaald. Het gevolg was, dat bijna aan alle scholen een tweede leerkracht werd aangesteld, zoodra het aantal leerlingen meer dan 25 bedroeg. Mede met het oog op het onderwijs in de handwerken werd dan meestal een onderwijzeres benoemd.

Ten aanzien van dit punt brengt het ontwerp, dat thans voor ons ligt, dus beslist achteruitgang. Nu begrijp ik, dat de stijging der onderwijzerssalarissen hier een groote rol speelt. Het is een groot verschil, of men voor een tweede leerkracht het laagste salaris f 500 of ruim f 1300 moet betalen, maar de toestand wordt voor de kleine scholen nu wel veel slechter dan hij in lang is geweest. Het is daarom, dat wij het maximum aantal leerlingen voor de éénmansscholen wenschen te doen blijven als het was in de wet 1920.

Juist door de wet 1920 is de toestand op het platteland zeer verbeterd, men is daar opgeleefd: aan de kleine scholen werd het werk met veel meer lust gedaan, omdat men wist:

(Westerman.)

er is vooruitgang. Maar met deze wijziging gaat alles weer achteruit!

Waar wij den toestand, dat het onderwijs aan meer dan 25 kinderen, soms verdeeld over 7 leerjaren, aan één man of vrouw is toevertrouwd, niet wenschen te bestendigen, hebben wij dit amendement ingediend.

Ten slotte wijs ik er op, dat de aanvang van het amendement aldus moet worden gelezen:

„In artikel XII worde in het eerste lid ......" enz.

Door tien leden onderteekend, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Voorts is op dit artikel voorgesteld een amendement door de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins (Stuk n°. 10, VII), strekkende om de eerste vier leden van artikel 28 der Lager-onderwijswet 1920 te lezen als volgt:

„1. Aan elke school voor gewoon lager onderwijs wordt het hoofd bijgestaan door ten minste één onderwijzer, zoodra het aantal leerlingen zes en twintig, door ten minste twee onderwijzers, zoodra het een en zestig, door ten minste drie onderwijzers, zoodra het een en negentig bedraagt.

2. Voor elk vijf-en-veertigtal leerlingen boven de negentig wordt een onderwijzer meer vereischt, met dien verstande, dat geen der onderwijzers aan meer dan veertig leerlingen onderwijs geeft.

3. Aan elke school voor uitgebreid lager onderwijs wordt het hoofd bijgestaan door ten minste één onderwijzer, zoodra het aantal leerlingen achttien, door ten minste twee onderwijzers, zoodra het zeven en dertig, door ten minste drie onderwijzers, zoodra het een en zestig, door ten minste vier onderwijzers, zoodra het een en negentig bedraagt.

4. Voor elk dertigtal leerlingen boven de negentig aan eene school als in het derde lid bedoeld, wordt een onderwijzer meer vereischt, met dien verstande, dat het getal onderwijzers met inbegrip van het hoofd niet meer bedraagt dan het aantal klassen of afdeelingen."

De heer **van Zadelhoff** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne een enkel woord zeggen tot toelichting van het amendement betreffende het aantal leerlingen, dat aan één onderwijzer zal worden toevertrouwd. Ik zal mij bepalen tot het gewoon lager onderwijs, terwijl mijn vriend Gerhard dat deel van het amendement zal behandelen, dat het uitgebreid onderwijs raakt.

De wijziging, die de Minister voorstelt in art. 28 is wel de wijziging, die het felst verzet in het land heeft opgewekt. Want met dit artikel, waardoor het aantal leerlingen van de klassen zeer wordt vergroot, wordt een directe aanval gedaan op het peil van het onderwijs, wordt een ernstige aanslag gepleegd op de vruchten van het werk van den onderwijzer. Wanneer dit artikel wordt aangenomen, zooals door den Minister wordt voorgesteld, dan geloof ik, dat wij met de lagere school den put in gaan. Het 7de leerjaar wordt facultatief, het vervolgonderwijs zal verdwijnen en ten slotte krijgen wij zulke groote klassen, dat van een vruchtdragend onderwijs geen sprake meer kan zijn. Nu geef ik toe, dat de Minister bij Nota van Wijziging eenige verbeteringen heeft aangebracht, o. a. doordat hij heeft ingevoegd het woord „ten minste", waardoor de gemeenten de vrijheid krijgen om meer onderwijzers aan te stellen, dan in de wet staat. Maar het zal de vraag zijn, of de gemeenten van die vrijheid een zoodanig gebruik zullen maken, dat hetzelfde aantal onderwijzers blijft als onder de bestaande wet. De financieele moeilijkheden, waarin vele gemeenten verkeeren, en de uitgaven, die er mee gemoeid zullen zijn om het onderwijs op peil te houden, zullen oorzaak zijn, dat van die vrijheid slechts zeer spaarzaam gebruik gemaakt zal worden.

(van Zadelhoff.)

Over de beteekenis van de vergrooting der klassen zou ik uit onderwijskundig oogpunt nog een enkel woord willen zeggen. Ik zeide zooeven, dat met het vergrooten van de klassen de Minister op het peil van het onderwijs een directe aanval doet en vooral dat hij daarmee het geheele karakter van het tegenwoordig onderwijs aantast. In de school is een onderwijssysteem gegroeid en zijn opvattingen tot uiting gekomen, die geheel verschillen van de toestanden van vroeger, toen de klassen zoo groot waren. Door de vergrooting van de klassen krijgen wij een wezenlijke verandering van de Nederlandsche schoolpaedagogiek. Men meene niet, dat de taak van de onderwijzers in het bijzonder daarmede bezwaard wordt. Het is volkomen juist, wat *De Bode* schreef (7 Juli 1922):

„Vijftig, zestig kinderen per onderwijzer! In 1922! Ach, wij kunnen over ons zelf zwijgen; ons „handhaven" in zo'n grote klas, dat spelen wij even goed klaar als in een normale; de „orde-houderij" wijzigt wat van methode — en de schoolmeester blijft wel de baas, over de zestig leerlingen zo goed als over de dertig. Maar hoe wordt het werk gesaboteerd, het eigenlike van ons werk! Weg, wordt het, weg met het innerlike werk der opvoeding, weg met alle aanpassen aan de persoonlike geaardheid der verschillende leerlingen, weg met het zoeken van nieuwe wegen, weg met idealen... leve de uiterlikheid, de sleur, de routine. Konfektie zal de school geven, en anders niet meer.

Ach, wij zullen wat spoediger slijten misschien; het percentage zieken onder ons zal wat stijgen... maar dàt is niet het erge; dàt zou ons niet vermogen te alarmeren. Het erge is, dat het peil van ons opvoedend onderwijs omlaag wordt getrapt; dat de school weer verantiekt zal worden."

Daar wordt door de vakmenschen zelf scherp uitgedrukt, wat de noodlottige gevolgen zullen zijn van het vergrooten van de klassen. Als wij weer klassen van 50, 60 leerlingen krijgen, dan zal de onderwijzer een geheel andere positie in de school innemen ten opzichte van de leerlingen dan tegenwoordig. Wij krijgen dan weer, zooals *De Bode* het uitdrukt, de massal-paedagogie. In die klassen zullen de onderwijzers alleen kunnen lesgeven, als de geweld-gehoorzaamheid den boventoon voert. De onderwijzers zullen weer de schrik van de jeugd worden. Wij kennen nog den ouden tijd, toen de kinderen met moeite naar school gebracht, ja, dikwijls naar school gesleept moesten worden, omdat in die ouderwetsche school de onderwijzers de schrik der kinderen waren. Die toestand komt weer terug met die groote klassen. Niet de onderwijzers, maar de kinderen worden de dupe. De zwakken komen achter, de individualiteit der leerlingen gaat verloren en het onderwijs komt een heel stuk naar omlaag.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord: de bezwaren tegen de groote klassen zijn niet vrij van overdrijving, en hij voegt er bij, dat de resultaten van het onderwijs minder afhankelijk zijn van het aantal leerlingen per klasse, dan wel van den persoon des onderwijzers.

Mijnheer de Voorzitter! Ik had van den Minister een zoo vergoelijkende redeneering niet verwacht. Ik ben het met Zijn Excellentie eens, dat de persoon van den onderwijzer van groote beteekenis is, maar de persoon des onderwijzers is lang niet de alles beheerschende factor. Het is zeer zeker van groote beteekenis of de onderwijzer een persoonlijkheid is, ja dan neen, maar er is geen enkele onderwijzer, hoe knap ook, die ten slotte opvoedend onderwijs zou kunnen geven in een klas als de Minister voorstelt, dat er moet komen, nl. van 50 of 60 leerlingen. Er is geen enkele onderwijzer, van hoe groote persoonlijkheid hij ook is, die in dergelijke klassen onderwijs zou kunnen geven, dat vruchtdragend zou kunnen zijn voor alle leerlingen. Van opvoedend onderwijs in zulke klassen kan geen sprake zijn. Dat is het eenstemmig oordeel van de vakmannen.

Ik heb hier voor mij, Mijnheer de Voorzitter, een aanhaling uit het *Correspondentieblad van de Vereeniging van*

(van Zadelhoff.)

Christelijke onderwijzers, en daarin schrijft de heer J. Schreuder:

„Wat in de eerste plaats de vruchtbaarheid van het onderwijs beheerscht, is het aantal leerlingen per klasse. Boven zekere grens is de vrucht van het onderwijs omgekeerd evenredig met de grootte der klassen. Boven zekere grens, want de stelling: hoe kleiner klassen, hoe beter onderwijs, wordt in haar algemeenheid door de feiten gelogenstraft. Er is een grens naar beneden, bij welke deze stelling niet meer opgaat."

Mijnheer de Voorzitter! Dit wordt gezegd door een onderwijsman, voortgekomen uit de kringen, waaruit ook deze Minister is voortgekomen, en wij krijgen hier nu een voorstel van dezen Minister, waarin die grens, waarvan de heer Schreuder zegt, dat daarboven de vruchtbaarheid van het onderwijs omgekeerd evenredig is met de grootte der klassen, verschrikkelijk ver overschreden wordt, en waardoor wij een toestand krijgen, waarover, ik zeide het zooeven reeds, van alle kanten de staf wordt gebroken.

Het sterkste is misschien wel wat gezegd wordt door den oud-schoolopziener den heer Wirts, indertijd de beste medewerker van den Minister, een man, waarvan de heer Ketelaar in eersten aanleg vroeg: ik zie hem hier nu niet, hij, die bij de behandeling van de wet-1920 was de raadsman van den Minister. Deze kenner van het onderwijs schrijft, en dit is misschien wel de scherpste veroordeeling van wat de Minister doet met het vergrooten der klassen:

„Mocht dan ook de wijziging van art. 28 doorgaan, dan is een aanvulling de wet noodzakelik geworden. Het eenvoudigste zou zijn art. 31 over te nemen uit het „Reglement van Orden voor de Openbare Scholen, binnen de Bataafsche Republiek"."

De heer Wirts zegt dus, dat wanneer het aantal leerlingen per klas zoo groot wordt als de Minister voorstelt, wij teruggaan naar den tijd van de Bataafsche Republiek en wij krijgen dan een toestand op de scholen, waarin zonder dat reglement geen onderwijs kan worden gegeven, en waarbij het schandbord en de lichamelijke straf niet gemist kunnen worden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil aanhalen wat een ander onderwijsman, de heer Emous, schrijft, iemand, die voor den Minister ook een persoon van groote beteekenis is. In *De School met den Bijbel* lezen we deze scherpe veroordeeling:

„Er zullen niet velen onder de onderwijzers zijn, die de voorgestelde maatregel anders dan schadelik en verderfelik voor het onderwijs zullen noemen."

Wanneer mannen, vergrijsd in den dienst van het onderwijs, als de heeren Emous en Wirts, mannen, wier woorden voor den Minister van groote waarde zijn, zeggen, dat wij teruggaan naar den tijd van de Bataafsche Republiek, en dat de groote klassen, als door den Minister worden voorgesteld, schadelijk en verderfelijk zijn voor het onderwijs, dan geloof ik, dat hiermede zeer duidelijk getypeerd is, hoe verkeerd en afkeurenswaardig het voorstel van den Minister is. Ik weet wel, men zal van alle mogelijke kanten probeeren, het goed te praten, en men zal zeggen: och, het kan toch eigenlijk wel. Er zijn er hier misschien in de Kamer, die zullen zeggen: ik heb zelf ook in een groote klasse onderwijs gehad, en niet zonder resultaat; het hing in dezen geheel af van den onderwijzer, die er voor stond. Maar ik heb straks reeds gezegd, dat geen enkel onderwijzer, hoe knap ook, in een klasse van 50 ad 60 leerlingen vruchtdragend onderwijs aan allen kan geven.

En als men een beroep doet op den toestand van 50 en meer jaren geleden, en men spreekt over die groote klassen en de daarin behaalde resultaten, dan vergeet men één ding.

In die groote klassen in die oude tijden, met zijn straffe tuchtmiddelen, met zijn schandbord en onmisbare stok, waarmede lichamelijke tuchtiging werd toegediend, werden resultaten bereikt, o zeker, maar welke resultaten en met wie?

Met enkele leerlingen. Dat was het geheim van die oude schoolmeesters, die in die groote klassen werkten. Zij werkten met de vlugste leerlingen en in diezelfde klasse, waarin kinderen zaten, die zeer moeilijke rekenkundige vraagstukken oplosten, die op een schoolexamen een prachtig figuur maakten, zaten ook kinderen die niet lezen en schrijven konden. De zwakken bleven achter, konden niet meekomen, gaven het op en werden door den onderwijzer opgegeven.

(van Zadelhoff e. a.)

Er is geen sprake van, dat in die groote klassen vruchtdragend onderwijs aan allen werd gegeven.

Nu was de groote verbetering van de wet van 1920, dat het aantal leerlingen van 55 op 45 werd teruggebracht. De Minister erkende dit zelf, waar hij zeide, dat wij den gelukkigen toestand kregen, dat gemiddeld voor elke 35 kinderen 1 leerkracht door het Rijk werd betaald. En nu krijgen wij daartegenover een toestand, waarbij 45, 50 tot 60 kinderen aan 1 onderwijzer kunnen worden toevertrouwd.

De schade, die aan de ontwikkeling der leerlingen daarmee wordt aangericht, is niet meer te herstellen. Wanneer straks de geldmiddelen wat ruimer mochten vloeien en het aantal leerlingen per klasse weer kan worden gereduceerd, dan zullen de kinderen, die in die groote klassen onderwijs hebben gehad, de nadeelige gevolgen nog ondervinden. Aan een heele generatie zal nadeel zijn toegebracht en dat is niet meer goed te maken.

Wij hebben nu voorgesteld het oude artikel, dat in de wet staat, te handhaven. Daarmede hebben wij inderdtijd genoegen genomen, omdat dit voor ons een mimum beteekende. Ons voorstel destijds luidde om het aantal kinderen op 30 per klasse te bepalen, omdat algemeen wordt aangenomen, dat boven dit aantal het onderwijs langzamerhand ophoudt voor elk kind vruchtdragend te zijn.

Wij komen thans niet met dat cijfer 30, al is dat paedagogisch het best verdedigbaar, maar wij zeggen er moet ten minste blijven wat in de wet staat, nl. dat het gemiddelde 35 wordt per klasse en dat het maximum aantal wordt teruggebracht van 55 op 45 kinderen. Bij dit minimum hebben wij echter nog een voorstel gevoegd, nl. dat aan 1 onderwijzer niet meer dan 40 leerlingen mogen worden toevertrouwd. Wij hebben dat voorstel gedaan omdat, wanneer het aantal 45 in de wet komt, wij er nog voor moeten waken, dat niet in verschillende scholen aan sommige onderwijzers grootere klassen worden toevertrouwd.

Wie den gang van zaken vooral in de groote scholen kent, zal het met mij eens zijn, dat vooral in de lagere klassen dat aantal ver zal worden overschreden, omdat dit aantal in de hoogere klassen zooveel minder is.

Om er nu voor te zorgen, dat het volksonderwijs zoo vruchtdragend mogelijk zij, hebben wij aan het artikel een nieuwe alinea toegevoegd, dat aan geen onderwijzer meer dan 40 leerlingen mag worden toevertrouwd. Dit is vooral noodig voor de laagste en de middelste klassen. Wij zijn met dit getal 40 aan den hoogen kant, vooral als men bedenkt, dat er tal van dorpen zijn, waar de onderwijzers dikwijls 2 en meer klassen hebben. De bedoeling is, dat ook die onderwijzers niet meer dan 40 leerlingen, in die klassen te zamen genomen, zullen hebben.

Ik hoop, dat de Kamer er voor te vinden zal zijn, het onderwijs niet zoodanig te verknoeien en omver te halen, als het geval zoude zijn, wanneer zij met het voorstel van den Minister meeging en dus ons amendement zal willen aanvaarden.

De Voorzitter: De heer Gerhard heeft mij medegedeeld, dat hij de twee laatste alinea's van het amendement met een kort woord nader wenscht toe te lichten.

De heer **Gerhard** verkrijgt het woord tot toelichting van de beide laatste alinea's van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De twee laatste leden omvatten de regeling van het u.l.o. Wij hebben daarvoor niet voorgesteld het bestaande artikel te herstellen, maar meenen toch, dat hetgeen door den Minister wordt voorgesteld, tot groote schade zal zijn voor het u.l.o. Onze overweging was daarbij — en ik stel er prijs op dit openlijk uit te spreken —, dat de vroegere, door velen gedeelte opvatting, als zoude het u.l.o. alleen van

38ste VERGADERING. — 18 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Gerhard e. a.)

belang zijn voor de begoede klassen, ten eenenmale onjuist is en men te weinig inziet, dat het u.l.o. van het grootste belang is ook voor de algemeene volksklasse en dus ook voor de arbeidersbeweging. Het zou dus ook onjuist zijn te meenen, dat aan de u.l.o.-scholen een grooter getal onderwijzers moet worden toegekend dan aan de gewone volksschool.

Daarbij komt, dat er met dit amendement bezuinigd zal worden.

Ons voorstel is dus iets zachter dan het Regeeringsvoorstel, maar iets moeilijker dan de bestaande wet en zoo hoop ik, dat ieder tot de conclusie zal komen, dat wij den gulden middenweg hebben bewandeld.

Meer behoef ik er niet van te zeggen. Aanbeveling voor het amendement is, dat het bezuiniging brengt bij de bestaande wet en voor het u.l.o. beter is, dan hetgeen thans in de wet wordt voorgeschreven.

Voorgesteld door 7 leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Op artikel XII zijn door mejuffrouw Westerman en de heeren Dresselhuys, Visser van IJzendoorn, Bierema en Boon nog twee amendementen voorgesteld (Stuk n°. 16, III en IV), strekkende om:

a. in het eerste lid van artikel 28 der Lager-onderwijswet 1920 te doen vervallen de woorden: ,, , door ten minste zes onderwijzers, zoodra het tweehonderd een en zestig",
en het tweede lid te lezen:

,,2. Voor elk vijf en veertigtal leerlingen boven de tweehonderd tien wordt één onderwijzer meer vereischt."

b. het derde en vierde lid van artikel 28 der Lager-onderwijswet 1920 te lezen als volgt:

,,3. Aan elke school voor uitgebreid lager onderwijs wordt het hoofd bijgestaan door ten minste één onderwijzer zoodra het aantal leerlingen vier en twintig, door ten minste twee onderwijzers zoodra het een en veertig, door ten minste drie onderwijzers zoodra het een en zeventig bedraagt.

4. Voor elk dertigtal leerlingen boven de zeventig aan een school als in het derde lid bedoeld wordt één onderwijzer meer vereischt.".

Mejuffrouw **Westerman** verkrijgt het woord tot toelichting van de amendementen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Door den Minister is thans aan één van de geopperde bezwaren te gemoet gekomen in zooverre de woorden ,,ten minste" weder in de wet gebracht zijn, waardoor de desorganisatie, welke uit dezen hoofde voor het onderwijs te verwachten was, nu zal kunnen voorkomen worden. Immers, thans zullen de gemeentebesturen het recht krijgen om boventallige onderwijzers aan te stellen.

Mijnheer de Voorzitter! Met uw verlof mag ik als inleiding tot wat ik over art. 28 heb te zeggen, nog even terugkomen op de bezwaren, door den Minister ll. Vrijdag aangevoerd tegen mijn amendement. De Minister meende, dat ik, om het ambulant zijn der hoofden van scholen te bevorderen, de wijziging in de schaal van art. 28 heb voorgesteld en om geldelijke redenen wees Zijn Excellentie het verband tusschen art. 27 en art. 28 beslist af.

Nu moet ik hier de gelegenheid aangrijpen om een verkeerde voorstelling recht te zetten van wat ik met dat amendement bedoelde, want men heeft daarin een veel grooter financieel gevaar gezien dan ik op het oog had.

Met dit voorstel tot verandering van artikel 27 hebben dus de aanmerkingen, die ik heb op de schaal van artikel 28, niets te maken, al begrijp ik dat deze beide artikelen met elkaar verband houden.

Mijn groote bezwaar tegen de schaal van artikel 28 is, dat ze, omdat ze een subsidieschaal is, geen rekening houdt met het verschil in het onderwijs tusschen groote en kleine scholen en evenmin rekening houdt met de verschillende inrichting der scholen op het platteland en in de steden.

(Westerman e. a.)

Zonderen we nu de éénmansscholen uit, dan is volgens mij de door den Minister gegeven schaal te aanvaarden voor de zesklassige lagere school; voor de zevenklassige is het al zeer bezwaarlijk, indien men het aantal van 260 behoudt. Daarom heb ik voorgesteld dit te doen dalen tot 255, al zou ik het nog liever op 250 hebben zien bepaald.

Een klasse-indeeling, zooals die kan verkregen worden met de schaal van den Minister aan een zesklassige school, acht ik normaal, zelfs in gewone tijden, maar boven de zevenklassige school deugt mijns inziens de schaal niet meer en is zij niet te aanvaarden. Eigenlijk geloof ik, dat de schaal verder niet aangegeven behoefde te worden.

Immers, de groote scholen kunnen toch alleen zijn dubbele scholen met parallelklassen. Wanneer de scholen grooter worden en het aantal klassen toeneemt, dan moet men niet die hoogere klassen brengen in ongunstiger conditie dan de lagere klassen, en dat zou nu gebeuren. In de schaal van den Minister krijgt men voor een 12-klassige school minder onderwijzers dan voor 2 zesklassige scholen. Daarvan zal het gevolg zijn, dat groote scholen niet zullen opgericht worden en dat dus de bezuiniging geheel illusoir zal worden. Geen gemeentebestuur en geen schoolbestuur zal de school zoo inrichten omdat het op die manier onvoordeelig zou worden om een groote school te hebben. Men zal eenvoudig zeggen: ik maak een gebouwencomplex voor 2 zesklassige scholen, maar niet een school met 12 of meer klassen.

Ik meen, dat de bezuiniging, welke de Minister beoogt, dan niet bereikt zou worden. Als men de schaal van den Minister aanvaardt, dan kan het voorkomen, dat men klassen krijgt met 50—60 leerlingen. Daartegen wensch ik bepaald stelling te nemen. Wij moeten niet verder gaan dan tot en met de 6-klassige scholen. Wanneer men moet werken met 6 leerkrachten voor 260 leerlingen, dan moeten er aan een school met 12 klassen op zijn hoogst 520 leerlingen zijn en niet 590, zooals volgens de schaal van den Minister het geval zou zijn.

Klassen van 55 en meer leerlingen zouden o. i. zoo groote schade voor de geheele volksontwikkeling medebrengen, dat wij tot de invoering daarvan zelfs als middel tot bezuiniging niet kunnen medewerken. In welk lokaal toch wil de Minister deze klassen onderbrengen? Als hij die mogelijk wil maken, moeten wij hiertegenover wel afwijzend staan. Ik geloof, dat het niet goed zou zijn, op dezen weg voort te gaan, omdat dan, ik herhaal het, ons volksonderwijs een zoo vreeselijken knauw zou krijgen, dat dit een zeer groote schade voor de geheele volksontwikkeling zou medebrengen. Deze schaal van den Minister voor de groote scholen is voor ons niet te aanvaarden.

Voor de u.l.o.-scholen geldt, dat die door de laatste wijziging van den Minister in buitengewoon ongunstige conditie komen. Tegen de verhooging tot 24 leerlingen heb ik niet zoo'n bezwaar, ofschoon een éénmansschool voor uitgebreid lager onderwijs eigenlijk een onding is. De eerste wijziging bracht grooten teruggang, maar deze tweede wijziging brengt nog grooter achteruitgang, waardoor het uitgebreid lager onderwijs in buitengewoon slechte conditie zal komen. Waar nu juist dit onderwijs in ons onderwijssysteem een groote plaats heeft verkregen, geloof ik ,dat wij met deze wijziging niet kunnen meegaan.

Ik dring er dan ook bij den Minister op aan om de schalen van de eerste wijziging te houden en niet die van de laatste.

Door vijf leden voorgesteld, maken de amendementen een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Nog is op dit artikel door den heer Rutgers een amendement voorgesteld, strekkende om in het zesde lid van het gewijzigd artikel 28 in plaats van ,,van het onmiddellijk voorafgaande kalenderjaar" te lezen: ,,in de onmiddellijk voorafgaande vier kalenderkwartalen", en om het zevende lid te lezen:

,,Wanneer nog niet in vier kalenderkwartalen de in het vorig lid bedoelde telling kon plaats hebben, wordt het gemiddelde berekend van zooveel tellingen als hebben kunnen plaats hebben".

(Rutgers e. a.)

De heer **Rutgers** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Door mij is voorgesteld een amendement van geringe beteekenis en van zeer beperkte administratieve strekking. De bedoeling is om in art. XII in het zesde lid van het gewijzigde artikel 28, in plaats van: ,,van het onmiddellijk voorafgaande kalenderjaar" te lezen: ,,in de onmiddellijk voorafgaande vier kalenderkwartalen".

De strekking is deze: op dit oogenblik wordt volgens de wet jaarlijks viermaal het aantal leerlingen geteld. Het gemiddelde wordt berekend en dat aantal geldt dan voor het geheele volgende kalenderjaar als basis voor het verplicht aantal onderwijzers. Het gevolg daarvan is bij voorbeeld, dat wanneer een school in December bijna geheel leeg loopt, het oude verplichte aantal onderwijzers nog het geheele volgende jaar moet blijven. En omgekeerd, wanneer aan een school een plotselinge stijging van het aantal leerlingen plaats heeft, dan kan het ook een geheel jaar duren, vóór de school het verplicht aantal onderwijzers verkrijgt, dat met het grooter aantal leerlingen strookt.

Naar het mij voorkomt, is er geen enkele aanleiding om te blijven laten gelden de cijfers, die berusten op de vier tellingen van het afgeloopen jaar en kunnen de cijfers van het nieuwe jaar, naargelang dit vordert, in de plaats van die van het oude worden gesteld; waar nieuw cijfermateriaal te gebruiken is, behoeven wij geen oud te bezigen.

Ik wensch hieraan nog toe te voegen, dat ik een amendement van bijna gelijke strekking heb voorgesteld in 1920, maar toen was door een redactiefout de strekking minder duidelijk, ten gevolge waarvan bestrijding opkwam en ik goed meende te doen het amendement in te trekken.

Hiermede meen ik het amendement voldoende te hebben toegelicht.

Het amendement van den heer Rutgers is mede onderteekend door de heeren van den Heuvel, Schouten, Smeenk, H. Colijn, de Monté ver Loren, van Wijnbergen, Bulten, van der Molen, Suring en Visscher en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Dit artikel is het bezuinigingsartikel bij uitnemendheid en ik kan mij voorstellen, dat vooral in onderwijskringen de verandering van de schaal, die aanwijst het aantal verplichte onderwijzers, bedenking heeft ontmoet. Het is altijd aangenamer om over ruimte van leerkrachten te beschikken, dan om telkens voor de vraag te stäan, hoe men het aantal leerkrachten over het aantal leerlingen zal verdeelen. maar of er nu aanleiding is aan de zaak de proportiën te geven, waarvan in de rede van den heer Ketelaar verleden week en thans in die van den heer van Zadelhoff sprake is, betwijfel ik wel eenigermate. Vergelijken wij, wat stond in artikel 24 van de wet van 1878, welke tot 1 Januari 1919 heeft gegolden, met hetgeen de Regeering nu als wijziging van art. 28 voorstelt, dan valt die vergelijking uit ten gunste van het thans voorgestelde artikel. Volgens de wet van 1878 was de derde onderwijzer alleen mogelijk bij 91 leerlingen, de vierde onderwijzer kwam bij 145 leerlingen en elke volgende onderwijzer bij elke volgende 55 leerlingen. Het begrip van 55 leerlingen per onderwijzer begon reeds te werken bij 91 leerlingen; thans wordt voorgesteld om de opklimming met 55 leerlingen boven de 260 leerlingen te doen plaats hebben, zoodat ik er goed kan inkomen, dat mejuffrouw Westerman heeft gezegd, dat de bezwaren beginnen bij de 7-klassige school: daar krijgt men 55 leerlingen per onderwijzer.

Wanneer nu om financieele redenen bezuinigd moet worden en de bepaling van de wet van 1920 moet worden gewijzigd, en wel op de wijze als de Regeering dat voorstelt, waarbij zeer tot mijn genoegen is rekening gehouden met de kleinste schooltjes, kunnen wij aan de onderwijzers-deskundigen voldoende overlaten hoe den toestand te regelen, welke uit de nieuwe bepaling zal voortvloeien.

Ik kan daarom met de amendementen van mejuffrouw Westerman en van den heer Gerhard, die bedoelen om de schaal voor de lagere school nog gunstiger te maken, niet meegaan.

(van der Molen e. a.)

Ten opzichte van de u. l. o.-scholen sta ik eenigszins anders. De schaal voor deze scholen is in het 3de lid van art. 28 na het Voorloopig Verslag gewijzigd. In het Voorloopig Verslag was er op gewezen, dat daar een sprong werd gemaakt van 70 tot 120 leerlingen. De Minister heeft dat ingezien en die 50 leerlingen niet verwerkt naar boven, maar ten ongunste van de kleinere scholen. Ik vind wel telkens in de stukken, dat de schijn-u. l. o.'s moeten bestreden worden, maar u. l. o.-scholen van 35 tot 70 leerlingen zijn geen schijn-u. l. o.'s meer. Waar in tal van plaatsen, gemeenten van gemiddelde grootte, het aantal leerlingen voor die inrichtingen van 3 klassen niet meer bedraagt, vind ik het onjuist, het verschil ten laste van de gemiddelde inrichtingen te brengen, en vind ik vrijheid om het amendement van mejuffrouw Westerman op het 3de en 4de lid van art. 28 ten zeerste bij den Minister aan te bevelen. Het zou dan worden: bij 24 leerlingen de 2de leerkracht, bij 41 de 3de en verder per 30 leerlingen 1 onderwijzer. Wanneer de Minister aanleiding mocht vinden om aan de behoeften van het u. l. o. in dat opzicht nog een weinig te gemoet te komen, zou dat niet alleen bevrediging wekken, maar zou dat massa's scholen in middelmatig gemeenten uit de moeilijkheden helpen, welke thans inderdaad zeer dreigend zijn.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord zou ik willen aanbevelen het amendement van mejuffrouw Westerman, strekkende tot het brengen van een wijziging in de schaal van het aantal leerlingen per onderwijzer voor de u.l.o.-scholen, ongeveer in den geest als dat in het eerste Regeeringsontwerp was voorgesteld. Ik zou dit amendement bij den Minister en bij de Kamer ten zeerste willen aanbevelen. Immers, de u.l.o.-scholen zijn in verschillende gemeenten van middelmatige beteekenis onmisbaar; zij voorzien in een absolute behoefte. Als men dan 40 of 45 leerlingen heeft, heeft men inderdaad een goede school, maar wil deze werkelijk goede vruchten afwerpen, dan moet, zoo eenigszins mogelijk, voor elk van de drie of vier klassen een onderwijzer aanwezig zijn. In het laatst gewijzigd ontwerp wordt voorgesteld, eerst bij 46 leerlingen 3 en eerst bij 83 leerlingen 4 onderwijzers van Rijkswege beschikbaar te stellen. Daardoor verkrijgt men echter inderdaad een te groot aantal leerlingen per onderwijzer en zal één onderwijzer belast moeten worden met 2 vrij groote klassen. Daarbij is het voorstel ook niet logisch. De Minister stelt als juisten afstand voor den eisch van een volgenden onderwijzer 30 leerlingen. Bij de kleinere scholen wordt echter juist voor den derden en den vierden onderwijzer het cijfer van 37 leerlingen geëischt. Dit is inderdaad niet logisch en redelijk. Ten einde de u.l.o.-scholen, die in gemeenten van middelmatige grootte noodzakelijk zijn, in stand te houden en aan deze scholen te geven hetgeen zij noodig hebben, zou ik den Minister zeer willen aanbevelen, dit amendement van mejuffrouw Westerman een welwillend oor te leenen en beveel ik het ten zeerste bij de Kamer aan.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! In het algemeen ben ik bereid te stemmen vóór de amendementen, zooals zij hier liggen. Ik moet daarbij echter één voorbehoud maken. Indien het amendement van mej. Westerman in stemming mocht komen vóór dat van den heer Gerhard, zou ik er tegen stemmen, omdat het amendement van den heer Gerhard m. i. beter is. Bij een omgekeerde volgorde van stemming zou ik vóór beide amendementen kunnen stemmen. Het amendement van den heer Rutgers lijkt mij werkelijk niet te bestrijden. Ik geloof, dat hetgeen de geachte spreker heeft aangegeven, goed en billijk is, en ik zal dus ook daaraan mijn stem geven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal nu niet lang meer spreken over het verslechteren van het onderwijs. Ik heb dat buiten deze Kamer en in deze Kamer bij de algemeene beschouwingen al voldoende gedaan. Ik ben echter aan den Minister nog antwoord schuldig op een enkel punt, en ik zal dat bij deze gelegenheid geven. Wij hebben het gehad over het verminderen van het aantal leerkrachten in een school met één, in verband met het aantal kinderen, waardoor het onderwijs in de war zou loopen. De Minister heeft mij gezegd: gij hebt dat niet goed begrepen, gij zult dat nader moeten preciseeren.

(Ketelaar e. a.)

Ik heb het oog gehad op de scholen met 180 tot 210 leerlingen, en dat zijn er vele, de z.g. enkele scholen, die op het oogenblik 6 leerkrachten hebben, welk aantal op 5 wordt teruggebracht. Hier zullen de gevallen zich voordoen, die ik noemde, dat bijv. de onderwijzeres uit de eerste of de tweede klasse weggaat. Dan moet die geheele klasse op de een of andere wijze ingedeeld worden bij de andere klasse. Of, wanneer een onderwijzer weggaat uit een der hoogere klassen, moeten die kinderen misschien verdeeld worden over twee klassen. En al zou men daarop nog een middeltje weten te vinden, dan zouden de lokalen, zooals zij tegenwoordig over het algemeen in de openbare scholen zijn ingericht, daartoe geen gelegenheid bieden. Hoe stelt de Minister zich de oplossing in die gevallen voor? Ik heb verder het oog gehad op de zevenklassige scholen, met 225 tot 260 leerlingen, zooals er vele in de groote steden zijn. Wanneer van de 7 onderwijzers 1 weggaat, krijgt men hier precies dezelfde moeilijkheden.

Mijnheer de Voorzitter! Deze zaak werd niet behandeld in de Memorie van Antwoord en ook niet in het bekende geclausuleerde verslag. En nu is het gegaan, zooals ik voorspeld heb: de Minister is in zijn redevoering even met een paar cijfers gekomen en men moet er al heel goed in zitten — en ik meende dat ik dit deed — om het antwoord daarop dadelijk te vinden. Mijn berekeningen en die van anderen nagaande, heb ik gevonden de zesklassige scholen en de zevenklassige scholen met de aantallen leerlingen die ik noemde. Nu moet de Minister niet zeggen: dan moet de zevenklassige school maar in een zesklassige overgaan, en dus het voordeel van het zevende leerjaar, dat wij verkregen hebben — en de Minister zelf vindt dat een voordeel — weer wegwerpen. De Minister mag te minder zeggen: schaf dat zevende leerjaar maar af, omdat hij nu het vervolgonderwijs ook een smadelijken dood heeft doen sneven. De Minister heeft in zijn Memorie van Antwoord en verder in zijn toelichting betoogd: het vervolgonderwijs is niet meer zoo noodig, omdat er nu toch een zevende leerjaar is. Wanneer nu de Minister op dien grond eerst het vervolgonderwijs doodt en daarna nog het zevende leerjaar doet afsterven, dan is er verlies naar beide zijden. Maar veel spreken hierover geeft toch niets. Ik heb gehoord, dat de heer van der Molen alle amendementen veroordeeld heeft, met uitzondering van dat eene over het u. l. o., en zooals de heer van der Molen in deze spreekt, zal, geloof ik, de geheele rechterzijde in deze spreken. Voor den heer van der Molen moet het vertrouwen in zijn woord natuurlijk heel aangenaam zijn.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Het ligt in den aard der zaak, dat dit gedeelte van het wetsonwerp, dat het belangrijkste is, door mij in zekeren zin met de minste animo wordt verdedigd. Liever had ik de getallen, zooals die in de wet van 1920 zijn vastgelegd, behouden. Maar waar de eisch der bezuiniging dringt, deze cijfers te veranderen en dit de kern van het wetsontwerp uitmaakt, spreekt het ook vanzelf, — om daarmee maar dadelijk te beginnen —, dat het amendement van den heer Gerhard c.s. voor mij onaannemelijk is.

Ik heb mij zelfs over de indiening van dat amendement verwonderd, want het bedoelt de redactie van de wet van 1920 te herstellen. Als dat aannemelijk ware geweest, zou ik met het heele wetsontwerp wel thuis kunnen zijn gebleven!

Ik heb juist vooral het ontwerp ingediend, om dat cijfer te veranderen. De heer Gerhard had de Kamer dus een onaangename bespreking kunnen besparen en eenvoudig zijn stem tegen dit artikel kunnen motiveeren, dan was de zaak daarmee klaar geweest.

Ik kom nu tot het amendement van mejuffrouw Westerman, dat betreft de z.g. éénmansscholen, waarin zij voorstelt, het cijfer 33 te verlagen tot 26. Zij meent, dat de éénmansschool gevaar loopt, wanneer het getal 33 — dat al verminderd is, want in het oorspronkelijk wetsontwerp stond ?0 — niet verlaagd wordt tot 26.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nooit kunnen inzien, dat het werk in die eenmansscholen zoo verschikkelijk wordt benadeeld, wanneer men het getal 26 verhoogt tot 33. Wat

(Minister de Visser.)

toch is het geval? In den regel hebben die éénmansscholen met enkele uitzonderingen, 6 klassen, al ontbreekt er een enkele maal één klas. Of er nu in ieder van die klassen 1 of 2, dan wel 2 of 3 leerlingen zitten, zal toch in het algemeen voor het onderwijs en voor den onderwijzer hetzelfde zijn. Of men neemt 26 of 33 leerlingen, maakt gemiddeld niet meer dan één leerling per klas meer uit. En één leerling meer of minder per klas zal toch voor de éénmansschool niet die beteekenis hebben, dat wij een éénmansschool van 33 leerlingen niet zouden kunnen aanvaarden.

Wat trouwens bij de waardeering van de éénmansschool wel eens wordt vergeten, is, ik aarzel bijna het te zeggen tegenover iemand als mejuffrouw Westerman, die met de praktijk van het onderwijs zooveel beter op de hoogte is dan ik, dat het voordeel van de éénmansschool hierin ligt, dat de kinderen buiten den onderwijzer om zooveel van elkaar leeren. Gewoonlijk zitten zij in één lokaal. Geeft de onderwijzer aan de eene klasse schriftelijk werk op, en krijgen de kinderen van een hoogere klasse mondeling onderwijs, dan hooren die kinderen uit die andere klasse dat ook. En de ervaring bewijst, dat zulke kinderen veel opstrijken, zonder dat de onderwijzer er veel werk voor doet. Dat ziet men ook in het huisgezin. Een jonger broertje leert onwillekeurig veel van een ouder broertje en zoo gaat het ook op de éénmansschool.

Dat is een idyllische voorstelling, zegt de heer Bulten hier, maar dat is onjuist. Ik kan dit den heer Bulten dadelijk bewijzen. Ik heb juist over dit punt eens mannen uit de praktijd van het onderwijs geraadpleegd en die hebben mij gezegd, dat, wat ik daar noem, juist is, en het voor de waarde van de éénmansschool niets uitmaakt, of het getal 33 blijft.

De verlaging van 33 tot 26 leerlingen brengt groote uitgaven met zich, en waar het gehalte van het onderwijs niet aanmerkelijk, ik zou haast zeggen in het geheel niet, wordt aangetast, moet ik de Kamer ernstig in overweging geven om dit amendement te verwerpen, vooral omdat hieraan financieele gevolgen verbonden zijn, die niet gering zijn te achten.

Ik kom thans tot het gewichtige amendement van mejuffrouw Westerman, dat vraagt om het getal 55 boven de 260 te veranderen in 45. De schaal is nu zoo geconcipieerd, dat zij loopt van 41 tot 80, van 81 tot 120, van 121 tot 160, van 161 tot 210, van 211 tot 260, en daarboven opklimmend met 55. Mejuffrouw Westerman nu wenscht, dat voor iedere 45 leerlingen en niet voor ieder 55-tal boven de 260 één leerkracht zou worden gegeven.

In de eerste plaats merk ik op, dat degenen, die nu zoo luid roepen, dat wij met deze wet teruggaan tot de wet van 1878, het mis hebben, want de wet van 1878 liet de opklimming met 55 reeds beginnen bij 91. En nu maakt het toch nog al eenig verschil of men zegt: gij krijgt voor iedere 55 leerlingen boven de 91 leerlingen één leerkracht, dan wel of men zegt: gij krijgt één leerkracht voor iedere 55 leerlingen boven de 260. Dus deze parallel, die in sommige kringen en op zekere meetings wel eens is getrokken tusschen deze wet en die van 1878, is, ik zou bijna zeggen, bedrieglijk.

Nu zegt mejuffrouw Westerman — en ik had dat verwacht, want zij heeft zich de laatste weken niet alleen een goed spreekster, maar ook een goed schrijster betoond, en zij heeft hierover voortdurend geschreven —: de moeilijkheid zit hierin, dat wanneer gij eischt 55 leerlingen boven de 261, dan komt gij vast te zitten in het zevende leerjaar. Dan komen er namelijk in het zevende leerjaar veel te veel leerlingen voor één leerkracht. Laten wij de zaak nu eens nuchter nemen. In mijn becijfering krijgt men voor 261 tot 315 leerlingen 7 leerkrachten. Laten wij dus aannemen, dat het gemiddeld aantal leerlingen van die school 300 is. Dat is dus per klasse ongeveer 42 leerlingen. Nu zegt men van dien kant: zoodoende komen er in het zevende leerjaar 40 kinderen en dat is veel te veel voor één onderwijzer. Maar dat komt practisch nooit voor. Als een school gemiddeld 42 leerlingen heeft, dan zitten er in geen enkele school 40 leerlingen in het zevende leerjaar. Die moeilijkheid bestaat dus niet. Mejuffrouw Westerman zeide:

„Moeilijk wordt het eerst, als aan die 6-klassige school

(Minister de Visser.)

een zevende leerjaar wordt verbonden; er moeten dan immers 261 leerlingen zijn. Het zevende leerjaar zal 40 of meer leerlingen moeten tellen, wat te veel is."

Ik herhaal, dat komt in de practijk niet voor. Al heeft mejuffrouw Westerman dit niet gezegd, in vele kringen echter is dit bezwaar juist tegen mijn schaal geventileerd. Mejuffrouw Westerman zegt nu: als gij in een groote school komt met het getal van 261 en gij verhoogt dat met 55, om één leerkracht meer te krijgen, dan brengt gij die school in moeilijkheden.

Ik zou dat beginsel hebben kunnen constateeren, wanneer de idee — en daarom heb ik hierop bij de behandeling van art. 27 gewezen — van mejuffrouw Westerman was doorgegaan, om een ambulant hoofd aan de school te geven. Want, als het ambulante hoofd was gebleven, zou men aan groote scholen, vooral waar men 12 klassen heeft, of waar men, zooals mejuffrouw Westerman het noemt, parallelklassen heeft, werkelijk met die 55 tot eenige moeilijkheden komen, maar nu doet het eigenaardige verschijnsel zich voor, dat, waar thans het hoofd in die school niet ambulant kan blijven, wij precies hetzelfde getal onderwijzers krijgen in mijn schaal als in die van haar.

Laat ik een voorbeeld noemen! Wanneer wij een school hebben van 426 tot 480 leerlingen is het gemiddelde voor ieder der 10 leerkrachten 48 leerlingen, maar wanneer ik die zelfde school neem, zooals mejuffrouw Westerman bedoelde, met ambulant hoofd, van 391 tot 435 leerlingen voor 10 leerkrachten, komt men tot precies hetzelfde getal van voor iedere klasse 48 leerlingen voor één leerkracht.

Het geheele stelsel van mejuffrouw Westerman steunt dus hierop, dat één van die leerkrachten geen klasse voor zijn rekening zal nemen. Waar dus het motief voor haar schaal is teloorgegaan, zie ik geen reden, mijn schaal prijs te geven, te minder, omdat het natuurlijk is, dat, wanneer een dergelijk getal van 55 tot 45 zou worden verminderd, wij een financieel nadeel krijgen. Geen enkel voordeel weegt daartegen op. Om die reden moet ik de Kamer ernstig ontraden haar adhaesie aan het voorstel van mejuffrouw Westerman te schenken.

Ik kom nu tot het amendement van den heer Gerhard. Deze heeft voorgesteld de oorspronkelijke schaal van de wet-1920 te herstellen, maar hij heeft daarbij voorgesteld een, als ik het zoo noemen mag, allerleelijkste bijvoeging „met dien verstande, dat geen der onderwijzers aan meer dan 40 leerlingen onderwijs geeft".

Mijnheer de Voorzitter! Dat is een novum, dat bij de wet-1920 zou komen, en het heeft mij verwonderd van een zoo practisch en helderziend man als de heer Gerhard is, dat hij zelf niet gevoeld heeft, dat dat voor mij totaal onaannemelijk is. In dat geval toch zou een onderwijzer het door een kleinigheid in zijn hand hebben om een klasse van 40 te verhoogen tot een van 41 leerlingen om er daardoor een leerkracht bij te krijgen.

Er heeft bijv. een overgang plaats naar een andere klasse, maar door dat overgaan zou men een klas overhouden van 40 leerlingen. Onder degenen, die moesten overgaan, is een twijfelaar, één die wèl misschien moest blijven zitten. Maar houdt men hem nu in de klas terug, dan komt het getal op 41 en krijgt men er een leerkracht bij. In dergelijke gevallen dus zou de onderwijzer het in zijn macht hebben om de klas tot 41 en 42 op te voeren, met het gevolg, dat er een leerkracht bijkomt.

De heer **Gerhard**: Excellentie, wat zou u een gewikste bovenmeester zijn!

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Toen ik den heer Gerhard een en ander hoorde zeggen, dacht ik: hij heeft van mij wel eens gezegd, de Minister stelt alles zoo gemoedelijk voor, maar je moet met hem oppassen; nu heb ik wel eenige reden om datzelfde tegenover den heer Gerhard te doen.

Bovendién, hoe moeilijk zou de behandeling van zaken loopen, wanneer wij telkens in het onzekere moesten verkeeren

(Minister de Visser e. a.)

met betrekking tot het aantal leerkrachten, dat aan een bepaalde school moet worden verbonden.

Waar dus de staart van dit amendement voor mij onaannemelijk is, en waar dit amendement zonder die staart ook voor mij onaannemelijk is, zou ik den heer Gerhard in overweging willen geven zijn amendement in te trekken.

Wat nu het laatste amendement betreft ter zake van de u.l.o.-scholen, een amendement, verdedigd door mejuffrouw Westerman en gesteund door de heeren van der Molen en Snoeck Henkemans, wil ik opmerken, dat dit een punt is, dat ook bij mij ernstige bezorgdheid heeft gewekt.

Ik heb de beweging onder de u.l.o.-menschen nagegaan, de gehouden vergaderingen en de door mij ontvangen adressen, en ik ben tot de overtuiging gekomen, dat de schaal, die voor het u.l.o.-onderwijs in het wetsontwerp is voorgesteld, een nadeeligen invloed op het uitgebreid lager onderwijs en op dezen uit de practijk spontaan opgekomen tak van onderwijs zou kunnen uitoefenen. Daarom ben ik te rade gegaan met mijn collega van Financiën, of er ook mogelijkheid bestaat om het tweede amendement van mejuffrouw Westerman op dit artikel althans niet onaannemelijk te verklaren.

Dat overleg heeft een onderzoek ten gevolge gehad en daarbij is het gebleken, dat de financieele gevolgen van de aanneming van dit amendement niet van dien aard zouden zijn, dat ik dat amendement onaannemelijk moet verklaren.

Ik laat dus de beslissing er over aan de Kamer over en wanneer niemand zich tegen dit amendement verzet, ben ik zelfs bereid het over te nemen.

De **Voorzitter**: Door de Regeering wordt overgenomen het amendement van mejuffrouw Westerman c. s. (Stuk n°. 16, IV), strekkende om het derde en vierde lid van art. 28 der Lager-onderwijswet 1920 te lezen als volgt:

„3. Aan elke school voor uitgebreid lager onderwijs wordt het hoofd bijgestaan door ten minste één onderwijzer zoodra het aantal leerlingen vier en twintig, door ten minste twee onderwijzers zoodra het een en veertig, door ten minste drie onderwijzers zoodra het een en zeventig bedraagt.

4. Voor elk dertigtal leerlingen boven de zeventig aan een school als in het derde lid bedoeld wordt één onderwijzer meer vereischt."

Dit amendement maakt derhalve geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Er zijn nog enkele leden, die wenschen te repliceeren. Ik stel voor daarvoor een spreektijd te bepalen van ten hoogste 5 minuten per lid.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch slechts over één punt iets te zeggen. Ik wist vooruit hoe het met dit amendement zou loopen en dat de slotsom zou zijn: gij hadt dat amendement niet moeten indienen, aangezien gij toch wist dat wij voor bezuiniging staan.

Ik breng in herinnering, dat wij van den aanvang af gezegd hebben: hier mag naar onze meening de eisch tot bezuiniging niet tot uiting komen, wil men het onderwijs niet verknoeien, aangezien men op andere onderwerpen bezuinigen kan.

En ik meen daarom volkomen ons recht te moeten handhaven om dergelijke voorstellen bona fide te doen, in de veronderstelling, dat dit voorstel wel degelijk aannemelijk is zonder dat wij te kort doen aan den eisch van bezuiniging.

Mejuffrouw **Westerman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch slechts even op te merken, dat de Minister niet schijnt begrepen te hebben het bezwaar, dat ten grondslag ligt aan de indiening van mijn amendement op artikel 28.

Mijn bezwaar blijft gelden de toename van het aantal leerlingen per klasse tot meer dan 55, omdat wij van oordeel zijn, dat klassen van 55 leerlingen en meer moeten uitgesloten zijn.

38ste VERGADERING. — 18 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Westerman e. a.)

Ten slotte ben ik zeer voldaan, dat de Minister mijn amendement heeft overgenomen op het u.l.o., terwijl het mij spijt, dat hij zich met onze andere amendementen niet kan vereenigen. Ik geloof daarom, dat het 't beste is, daaromtrent de Kamer uitspraak te laten doen.

De heer **van Zadelhoff**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister gaf ons in overweging ons amendement in te trekken, maar waar het slechts een minimum geeft en blijft beneden onze wenschen, meen ik, dat wij de Kamer door een stemming er uitspraak over moeten laten doen.

Ik wil wel zeggen, dat ik de positie van den Minister volkomen begrijp en het deed mij genoegen, dat hij zeide zonder de minste animo zijn eigen voorstel aan te bevelen. Hij voelde, dat hij met dit gewijzigd artikel 28 het vruchtdragend onderwijs benadeelt, maar hij moest het voorstellen, en daarin lag een zeker excuus: om te bezuinigen. Ik ben het met hem eens, dat dit artikel de kern van het onderwijs is, want dat daarmee de groote bezuiniging wordt gebracht.

Anders staat het met den heer van der Molen, die het Regeeringsvoorstel nog wilde goedpraten. Als ik hem goed begrepen heb, wilde hij het doen voorkomen, dat het voorstel der Regeering nog beter is dan art. 24 van de wet van '78.

Dit is geheel onjuist. Art. 24 van de wet van '78 stelde het getal leerlingen per onderwijzer op 40. Nu brengt de Minister het op 55. Ik weet wel, dat het in '84 is gebracht op 45 en in '89 op 55, maar de gemeentebesturen hadden het toen in hun macht, om het getal onderwijzers op te voeren en zij hebben daarvan gebruik gemaakt ten bate van de openbare school, in tijden dat zij daarvoor alleen te zorgen hadden. De positie is sindsdien geheel veranderd. Voor de openbare scholen alleen konden zij surnumeraire onderwijzers aanstellen, dit konden zij nog betalen, maar nu zij dit, ten gevolge van de gelijkstelling, ook zouden moeten doen voor de bijzondere scholen, is, wat in '78 bereikbaar was, in '22 niet meer bereikbaar.

Wanneer nu de Minister zegt, dat deze zaak in zekere kringen bedrieglijk is voorgesteld, dan diene hij te bedenken, dat ook en vooral in rechtsche kringen de staf over het voorstel is gebroken en dat daar vooral er den nadruk op werd gelegd, dat het onderwijs meer dan een halve eeuw wordt teruggezet.

De Minister heeft een verbetering aangebracht voor de scholen van 33 tot 40 leerlingen, maar deze verbetering is maar zeer klein, want wanneer men in aanmerking neemt, dat er in het land slechts 116 openbare en 41 bijzondere scholen zijn, met een getal leerlingen van ongeveer 6000, die hiervoor in aanmerking komen, en er rond 1 millioen kinderen op de lagere school gaan, dan kan men daaruit afleiden, welk klein percentage van dit voorstel van den Minister profiteert.

Wanneer de Minister wil goedpraten, dat er 32, 31, 30 leerlingen in zoo'n éénmansschool wel kunnen en wanneer hij een idyllische voorstelling er van geeft, hoe het in die school toegaat en hoe de kinderen daar zoo van elkander leeren, dan moet ik zeggen, dat hier eigenlijk een voorstelling van zaken gegeven wordt, die met de werkelijkheid in strijd is.

Wat wij juist onder de wet van 1878 gedurende de laatste 30, 40 jaren hebben ondervonden, is, dat, zoodra het getal leerlingen boven de 24 steeg, het een onmogelijkheid werd, als de school in 6 klassen verdeeld is, om het onderwijs door één onderwijzer te doen geven. Het getal 24 is een maximum grens en ik hoop, dat de Kamer, als zij ons voorstel niet wil aanvaarden, bereid zal zijn althans aan te nemen het amendement van mejuffrouw Westerman, dat, wanneer het getal boven 26 komt, er een tweede onderwijzer bij zal komen.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch den Minister ook op een vergissing te wijzen. Hij heeft, waarschijnlijk bij vergissing, maar dan is hij zoo ingelicht, ons gezegd, dat onder de wet-Kappeyne voor elke 55 leerlingen meer een onderwijzer noodig was. Ik doe hem opmerken, dat art. 24 der wet van 1878 aldus luidt:

„Het hoofd der school wordt bijgestaan door minstens

(Ketelaar e. a.)

één onderwijzer, als het aantal schoolgaande kinderen meer dan dertig, door minstens twee onderwijzers, als het meer dan zeventig, door minstens drie, als het meer dan honderd en twintig en door minstens vier, als het meer dan honderd en zeventig bedraagt.

Telt eene school meer dan tweehonderd leerlingen, zoo moet minstens één onderwijzer op elk veertigtal kinderen aan de school verbonden zijn, en daarenboven nog één meer, zoodra het getal schoolgaande kinderen een zuiver veelvoud van veertig met meer dan vier en twintig overtreft."

Ik heb bij verschillende spreekbeurten en in artikelen er op gewezen, dat wij achteruitgaan bij de wet van 1878, en wanneer gezegd wordt, dat dit een bedrieglijke voorstelling is, dan wil ik, zooals ik thans gedaan heb, met de wet in de hand even aanwijzen, dat dit niet het geval is.

Ik heb hieruit geen politiek willen halen, maar nu wil ik er toch even op wijzen, dat die 55 leerlingen meer in de wet gekomen zijn in 1889 onder het Kabinet-Mackay, een Kabinet van rechts. Dus het is niet onder een Ministerie van links, maar onder een Ministerie van rechts verhoogd tot 55.

Ik vraag nu aan den Minister geen antwoord meer op de vraag, welke ik reeds viermaal gedaan heb, nl. hoe het zal gaan met de klassen in de door mij als voorbeeld genoemde zes- en zevenklassige scholen wat betreft het aantal leerlingen, want nu ook weder heb ik daarop geen antwoord gekregen. Ik constateer dit en daarmede ben ik op het oogenblik meer dan tevreden.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Er is gesproken telkens over de wet van 1878. Ik heb er ook op gewezen, en sprak er over, dat die wet tot 1 Januari 1919 heeft gegolden en ik heb den toestand op dien datum vergeleken met het voorstel van den Minister. Wanneer wij dus over de wet van 1878 spreken, dan bedoelen wij een wet, die zeven en twintig malen gewijzigd is, maar desniettegenstaande altijd is aangeduid met den term: wet van 1878.

Ik wil dit even zeggen om geen misverstand te laten opkomen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch in de eerste plaats een mededeeling te doen, die ik zoo straks vergeten heb, nl. dat ik het amendement-Rutgers overneem.

In de tweede plaats wil ik tegenover de opmerking van den heer Ketelaar iets zeggen, hetgeen volkomen ligt in de lijn van wat de heer van der Molen heeft gezegd.

Ik heb gedacht, toen ik straks zeide, dat de wet van 1878 veel ongunstiger was op het punt van het verleenen van één leerkracht op elke 55 leerlingen meer, aan de 3de alinea van art. 24 der wet van 1878, waar staat, dat voor elk 55-tal schoolgaande kinderen boven de 91 een onderwijzer meer vereischt wordt.

Mijnheer de Voorzitter! Het is volkomen juist wat de heer van der Molen gezegd heeft: wanneer wij dergelijke artikelen aanhalen, zeggen wij er niet altijd bij: dit was krachtens de wijzigingen, die door dezen of genen Minister werden voorgesteld. Ik heb dan ook niet gesproken van de „wet-Kappeyne", maar van „de wet van 1878". Er was dus voor de boosheid van den heer Ketelaar in dit opzicht geen plaats. Indien ik gezegd had: Kappeyne heeft het voorgesteld, dan had de heer Ketelaar gelijk, maar ik heb met opzet gebruikt de woorden: „in de wet van 1878".

Verder wil ik nog even opmerken, dat ik wel degelijk in het vorig debat gezegd heb, wat ik nu nog eens herhaal: wanneer enkele van de moeilijkheden, die de heer Ketelaar vreest, zich mochten voordoen, dan zal daarvoor een oplossing moeten worden gevonden; ik heb echter bericht ingewonnen van deskundigen, dat in de bestaande lokalen, ook zelfs in de nieuwgebouwde, voor het grootere aantal leerlingen, zooals wordt voorgesteld, in den regel wel plaats is. Die moeilijkheden van den heer Ketelaar zullen dus tot een minimum worden teruggebracht.

(Voorzitter e. a.)

Daar het amendement van den heer **Rutgers** c. s. door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik verzoek thans de Commissie van Rapporteurs haar oordeel te willen mededeelen over de amendementen en over de Regeeringswijzigingen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is eenstemmig in haar oordeel, dat de overneming van het vierde amendement van mejuffrouw Westerman betreffende het 3de en 4de lid van artikel 28 en het amendement van den heer Rutgers betreffende het 6de en 7d lid een verbetering beteekent.

Wat betreft het amendement van mejuffrouw Westerman op het eerste lid, voorkomende op Stuk n°. 8, met de grootst mogelijke meerderheid was de Commissie van Rapporteurs tegen aanneming, evenzoo wat betreft het derde amendement van mejuffrouw Westerman, Stuk n°. 16, betreffende het 2de lid van artikel 28.

Wat betreft het amendement van den heer Gerhard op het 1ste, 2de, 3de en 4de lid van artikel 28, de Commissie van Rapporteurs adviseert eenparig tot niet-aanneming.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de stemmingen te doen houden in deze volgorde: 1°. het amendement van den heer Gerhard c. s. (Stuk n°. 10, VII), 2°. het amendement van mejuffrouw Westerman c. s. (Stuk n°. 8, *e*), 3°. het amendement van mejuffrouw Westerman c. s. (Stuk n°. 16, III) en eindelijk het gewijzigd artikel.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Mejuffrouw van Dorp heeft bericht wegens lichte ongesteldheid verhinderd te zijn de vergadering bij te wonen, misschien ook volgende dagen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

Het amendement van den heer Gerhard c. s. (Stuk n°. 10, VII) wordt met 52 tegen 22 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Fleskens, Smeenk, Visscher, Michielsen, Braat, Engels, van den Heuvel, van Gijn, Deckers, Gerretson, Tilanus, van Dijk, Visser van IJzendoorn, mejuffrouw Katz, de heeren Krijger, de Monté ver Loren, Nolens, Fruytier, Schouten, Rutten, Stulemeijer, Lovink, Bongaerts, Feber, Rutgers, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Kuiper, Snoeck Henkemans, Juten, Scheurer, van de Bilt, Heukels, Gerritzen, Bierema, Moerel, Bakker, Schokking, van der Voort van Zijp, Bulten, Kersten, van der Molen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Suring, H. Colijn, Wintermans, Dresselhuys, A. Colijn, mejuffrouw Westerman, de heeren van Wijnbergen, Ament en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Gerhard, Vliegen, van Braambeek, Ketelaar, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Troelstra, Kleerekoper, van den Tempel, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Ravesteijn, K. ter Laan, IJzerman, Duys, Hiemstra, van der Waerden, van Zadelhoff, Ebels, Hugenholtz, Oud, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Schaper en Marchant.

Het amendement van mejuffrouw Westerman (Stuk n°. 8, *e*) wordt verworpen met 46 tegen 28 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Deckers, Gerretson, Tilanus, van Dijk, mejuffrouw Katz, de heeren Krijger, de Monté ver Loren, Nolens, Fruytier, Schouten, Rutten, Stulemeijer, Lovink, Bongaerts, Feber, Rutgers, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Kuiper, Snoeck Henkemans, Juten, Scheurer, van de Bilt, Heukels, Moerel, Bakker, Schokking, van der Voort van Zijp, Bulten, Kersten, van der Molen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Suring, H. Colijn, Wintermans, A. Colijn, van Wijnbergen, Ament, Fleskens, Smeenk, Visscher, Michielsen, Braat, Engels, van den Heuvel en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Gijn, Troelstra, Kleerekoper, van den Tempel, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Visser van IJzendoorn, van Ravesteijn, K. ter Laan, IJzerman, Duys, Hiemstra, van der Waerden, Gerritzen, Bierema, van Zadelhoff, Ebels, Hugenholtz, Oud, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Dresselhuys, Schaper, mejuffrouw Westerman, de heeren Marchant, Gerhard, Vliegen, van Braambeek en Ketelaar.

Het amendement van mejuffrouw Westerman c. s. (Stuk n°. 16, III), wordt verworpen met 47 tegen 27 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren: Suring, H. Colijn, Wintermans, A. Colijn, van Wijnbergen, Ament, Fleskens, Smeenk, Visscher, Michielsen, Braat, Engels, van den Heuvel, van Gijn, Deckers, Gerretson, Tilanus, van Dijk, mejuffrouw Katz, de heeren Krijger, de Monté ver Loren, Nolens, Fruytier, Schouten, Rutten, Stulemeijer, Lovink, Bongaerts, Feber, Rutgers, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Kuiper, Snoeck Henkemans, Juten, Scheurer, van de Bilt, Heukels, Moerel, Bakker, Schokking, van der Voort van Zijp, Bulten, Kersten, van der Molen, mevrouw Bronsveld-Vitringa en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heer: Oud, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Dresselhuys, Schaper, mejuffrouw Westerman, de heeren Marchant, Gerhard, Vliegen, van Braambeek, Ketelaar, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Troelstra, Kleerekoper, van den Tempel, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Visser van IJzendoorn, van Ravesteijn, K. ter Laan, IJzerman, Duys, Hiemstra, van der Waerden, Gerritzen, Bierema, van Zadelhoff, Ebels en Hugenholtz.

De **Voorzitter**: Ik geef thans het woord aan den heer Dresselhuys, tot het afleggen van een korte verklaring.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel wij dangbaar zijn voor het feit, dat de Minister het amendement van mejuffrouw Westerman voor het u.l.o. heeft overgenomen en wij overigens om bezuinigingsredenen geen overwegend bezwaar zouden hebben gemaakt tegen het overig deel der schaal, maakt het feit, dat de Minister de mogelijkheid bestaan laat van klassen van 55 en meer leerlingen met één leerkracht het ons niet mogelijk onze stem aan dit artikel te geven.

Het gewijzigd artikel XII, thans luidende:

Artikel 28 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„1. Aan elke school voor gewoon lager onderwijs wordt het hoofd bijgestaan door ten minste één onderwijzer, zoodra het aantal leerlingen drie en dertig, door ten minste twee onderwijzers, zoodra het drie en zeventig, door ten minste drie onderwijzers, zoodra het eenhonderd zeventien, door ten minste vier onderwijzers, zoodra het eenhonderd een en zestig, door ten minste vijf onderwijzers, zoodra het tweehonderd elf, door ten minste zes onderwijzers, zoodra het tweehonderd een en zestig bedraagt.

2. Voor elk vijf en vijftigtal leerlingen boven de tweehonderd zestig wordt een onderwijzer meer vereischt.

3. Aan elke school voor uitgebreid lager onderwijs wordt het hoofd bijgestaan door ten minste één onderwijzer zoodra het aantal leerlingen vier en twintig, door ten minste twee onderwijzers zoodra het een en veertig, door ten minste drie onderwijzers zoodra het een en zeventig bedraagt.

4. Voor elk dertigtal leerlingen boven de zeventig aan een school als in het derde lid bedoeld wordt één

(Voorzitter e. a.)

5. Onder de onderwijzers, in dit artikel bedoeld, worden verstaan zij, die in het bezit zijn van eene der akten van bekwaamheid, genoemd in de artikelen 134 en 135 en niet uitsluitend belast zijn met het geven van onderwijs in een of meer der vakken, in artikel 2 vermeld onder *h* tot en met *u*.

6. Bij de toepassing van dit artikel wordt tot grondslag genomen het gemiddelde getal kinderen, berekend naar het aantal, dat op 16 Maart, 16 Juni, 16 September en 16 December in de onmiddellijk voorafgaande vier kalenderkwartalen als werkelijk schoolgaande bekend stond.

7. Wanneer nog niet in vier kalenderkwartalen de in het vorig lid bedoelde telling kon plaats hebben, wordt het gemiddelde berekend van zooveel tellingen als hebben kunnen plaats hebben.",

wordt aangenomen met 47 tegen 27 stemmen.

Voor hebben gestemd: mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Suring, H. Colijn, Wintermans, A. Colijn, van Wijnbergen, Ament, Fleskens, Smeenk, Visscher, Michielsen, Braat, Engels, van den Heuvel, van Gijn, Deckers, Gerretson, Tilanus, van Dijk, mejuffrouw Katz, de heeren Krijger, de Monté ver Loren, Nolens, Fruytier, Schouten, Rutten, Stulemeijer, Lovink, Bongaerts, Feber, Rutgers, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Kuiper, Snoeck Henkemans, Juten, Scheurer, van de Bilt, Heukels, Moerel, Bakker, Schokking, van der Voort van Zijp, Bulten, Kersten, van der Molen en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd: de heeren Hugenholtz, Oud, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Dresselhuys, Schaper, mejuffrouw Westerman, de heeren Marchant, Gerhard, Vliegen, van Braambeek, Ketelaar, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Troelstra, Kleerekoper, van den Tempel, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Visser van IJzendoorn, van Ravesteijn, K. ter Laan, IJzerman, Duys, Hiemstra, van der Waerden, Gerritzen, Bierema, van Zadelhoff en Ebels.

De **Voorzitter**: Ik deel mede, dat de heer Stulemeijer heeft bericht, wegens een vergadering elders deze vergadering te moeten verlaten.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Door de aanneming van het amendement van den heer Rutgers is reeds aangenomen een artikel XII*bis*. (Zie *Handelingen*, bladz. 1099.)

Thans is er nog een amendement van de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins (Stuk n°. 10, VIII), strekkende om aan artikel 37 der Lager-onderwijswet 1920 toe te voegen de woorden:

„Hangende het beroep blijft de onderwijzer in het genot zijner jaarwedde of wedde."

Ik geef, in verband met hetgeen ik zooeven gezegd heb, den voorstellers in overweging, het amendement zoo te wijzigen, dat het gelezen wordt:

„Na artikel XII*bis* in te voegen een nieuw artikel XII*ter*, luidende:

Aan artikel 37 der Lager-onderwijswet 1920 worden toegevoegd de woorden:" enz.

De heer **Gerhard** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wil ik mededeelen, dat ik akkoord ga met de door u aan de hand gedane wijziging, welke ik in het amendement aanbreng.

Wat 't amendement zelf betreft, dit is zeer eenvoudig. Het heeft de bedoeling, om aan artikel 37 der L.-O.-wet toe te voegen de woorden: hangende het beroep blijft de onderwijzer in het genot van zijn jaarwedde of wedde.

(Gerhard e. a.)

Het komt mij voor, dat, waar artikel 37 spreekt van straf en elke onderwijzer in beroep kan komen, indien hij voor een schorsing van ten hoogste een maand is voorgedragen, het juist is, wanneer gedurende dat beroep de jaarwedde niet wordt ingetrokken. Het zijn dus zuiver billijkheidsoverwegingen, die ons tot dit voorstel hebben geleid en ik meen, dat het amendement hiermede voldoende is toegelicht.

Voorgesteld door 7 leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Tot mijn spijt kan ik het voorstel van den heer Gerhard niet steunen. In de eerste plaats wil ik opmerken, dat de woorden „of wedde" zullen moeten vervallen, want dit artikel spreekt niet van tijdelijke onderwijzers, maar alleen van vast aangestelde onderwijzers, zoodat alleen sprake kan zijn van „jaarwedde". Voorts merk ik op, dat indien naar den wensch van den geachten afgevaardigde de onderwijzer hangende het beroep in het genot blijft van zijn jaarwedde, wij dezen eigenaardigen toestand krijgen. Volgens dit zelfde artikel is de schorsing een straf. Veronderstel nu eens dat op de schorsing volgt ontslag, zoodat de schorsing wel degelijk gerechtvaardigd blijkt te zijn. Dan heeft de man gedurende het onderzoek zijn traktement ontvangen en is de onmogelijkheid geboren, dat ooit van den man terug te krijgen, omdat hij niet meer staat in onderwijsdienst. Practisch komt het amendement dus hierop neer, dat, wanneer die onderwijzer zijn ontslag krijgt, hem die maand, gedurende welke hij niet meer in de school mag komen, toch zijn traktement wordt uitbetaald.

Om die reden reeds moet ik de Kamer adviseeren het amendement niet aan te nemen.

Er komt echter nog een andere overweging bij. Het begrip „schorsing", dat vroeger een zeer ruime strekking had, heeft bij de wet van 1920 een veel engere beteekenis gekregen. Vroeger viel ook de ontzetting van den toegang tot de school onder de schorsing en had dientengevolge, zooals ik reeds zeide, dit begrip een veel ruimeren inhoud. Maar nu staat in artikel 39 van de wet 1920:

„Aan een onderwijzer eener gemeenteschool kunnen burgemeester en wethouders op voorstel van den inspecteur, of den inspecteur gehoord, voor ten hoogste eene maand den toegang tot de school ontzetten."

Daar staat niet bij, dat hij dan zijn salaris mist, integendeel, hij behoudt het. De straf van de schorsing is door de nieuwe bepaling van artikel 39 dus toch al veel lichter dan die oorspronkelijk was. Ook om deze reden zou ik de Kamer willen verzoeken het amendement te verwerpen.

Er is echter nog een derde overweging. Wij zouden door de aanneming in dezen zonderlingen toestand komen, dat de man volgens zijn eerste beroep zijn salaris wèl, en in hooger beroep bij de Kroon zijn salaris niet zou kunnen krijgen, want in dat geval voorziet het amendement niet.

Om deze drie redenen geef ik dus de Kamer in overweging, het amendement niet aan te nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil in dit verband nog een kleine wijziging aanbrengen in artikel 37, lid 2, van de Lager-onderwijswet 1920. Bij artikel 7, vijfde lid, is de uitdrukking: „te adviseeren dienstbrief" gewijzigd in „aangeteekenden brief". Abusievelijk is in artikel 37 die eerste uitdrukking blijven staan, en ik stel dus voor, in het tweede lid van art. 37 van de Lager-onderwijswet van 1920 de woorden „te adviseeren dienstbrief" te vervangen door de woorden „aangeteekenden brief".

De **Voorzitter**: Door de Regeering wordt een nieuw artikel XII*ter* voorgesteld, luidende:

In het tweede lid van artikel 37 der Lager-onderwijswet 1920 worden de woorden „te adviseeren dienstbrief" vervangen door de woorden: „aangeteekenden brief".

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ons voorstel dankt zijn ontstaan aan het verzoek, dat uit onderwijzers-

(Gerhard e. a.)

kringen van alle richtingen tot ons is gekomen, en, zooals ik reeds heb gezegd, waren het dus billijkheidsoverwegingen, die ons tot de indiening van dit voorstel geleid hebben. Met genoegen heb ik bemerkt, dat ook aan de andere zijde van de Kamer gelijksoortige overwegingen verschillende leden er toe gebracht hadden, met zekere instemming dit amendement aan te zien.

Intusschen, zonder aarzelen wil ik erkennen, dat de nadere toelichting, die de Minister heeft gegeven, duidelijk heeft gemaakt, dat dit artikel, wanneer het zonder meer in de wet kwam, aanleiding zou kunnen geven tot zeer tegenstrijdige omstandigheden, en hoewel er natuurlijk ook omstandigheden te construeeren zijn, waarin het niet onbillijk zou zijn een dergelijke regeling te maken, geloof ik, dat het onjuist zou zijn toe te laten, een bepaling in de wet te doen opnemen, die tot moeilijkheden aanleiding zou kunnen geven, en op dien grond heb ik geen bezwaar het amendement in te trekken.

De **Voorzitter**: Aangezien het amendement (Stuk n°. 10, VIII) door den heer Gerhard, mede namens zijn medevoorstellers, is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Mag ik thans de meening vernemen van de Commissie van Rapporteurs over de door de Regeering voorgestelde wijziging van artikel 37 der Lager-onderwijswet 1920?

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft geen bezwaar tegen deze Regeeringswijziging.

De beraadslaging wordt gesloten.

Artikel XII*ter* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XIII, luidende:

,,Artikel 51 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

,,1. Aan de onderwijzers, die ten gevolge van de opheffing van de school, waaraan zij als hoofd of als onderwijzer verbonden zijn, of ten gevolge van de opheffing van hunne betrekking, worden ontslagen, en niet in de termen vallen om uit anderen hoofde dan de opheffing hunner betrekking pensioen te genieten, wordt ten laste van het Rijk wachtgeld verleend.

2. Het wachtgeld is gelijk aan de laatstelijk genoten jaarwedde voor den onderwijzer, die bij het ingaan van zijn ontslag een diensttijd heeft:

van nog geen 5 jaren, gedurende 3 maanden;

van 5 jaren en meer, maar nog geen 10 jaren, gedurende een half jaar;

van 10 jaren en meer, gedurende een jaar.

3. Na afloop van de in het tweede lid genoemde termijnen wordt het wachtgeld verminderd tot 65 ten honderd van de laatstelijk genoten jaarwedde.

4. Binnen den uitersten termijn, in het negende lid vermeld, vervalt het wachtgeld:

a. indien de onderwijzer in de termen komt om uit anderen hoofde dan de opheffing zijner betrekking pensioen te genieten, met den dag waarop het pensioen kan ingaan;

b. indien de onderwijzer tot eene betrekking van Rijks-, provincie- of gemeentewege wordt benoemd, waarvan de bezoldiging met het bedrag van zijne laatstelijk genoten jaarwedde gelijk staat of dit overtreft, of eene zoodanige betrekking als vast onderwijzer aan eene school als bedoeld in artikel 97 aanvaardt, met den dag, voorafgaande aan dien, waarop de benoeming ingaat.

5. Wanneer de op wachtgeld gestelde inkomsten gaat genieten uit of in verband met arbeid of bedrijf, na het ontslag ter hand genomen, wordt, zoodra en zoolang het wachtgeld vermeerderd met die inkomsten de laatstelijk

(van der Molen.)

genoten jaarwedde zou overschrijden, het wachtgeld met het bedrag dier overschrijding verminderd, met dien verstande, dat de vermindering blijft toegepast, indien de op wachtgeld gestelde verkregen inkomsten vrijwillig zonder voldoende reden prijs geeft of door eigen schuld doet verloren gaan.

6. Indien de op wachtgeld gestelde eene hem aangeboden betrekking, die hem in verband met zijne persoonlijkheid en omstandigheden redelijkerwijze kan worden opgedragen, weigert te aanvaarden of ook anderszins, indien hij in de gelegenheid komt om op een wijze, die in verband met zijne persoonlijkheid en omstandigheden voor hem passend kan worden geacht, inkomsten te verkrijgen, daarvan geen gebruik maakt, dan vervalt het wachtgeld voor het bedrag, waarmede het wachtgeld vermeerderd met de verzuimde inkomsten de laatstelijk genoten jaarwedde zou hebben overschreden; een en ander onverminderd het bepaalde in het vierde lid onder *b.*

7. Indien ten gevolge van de toepassing van het vijfde of zesde lid het wachtgeld gelijk zou worden aan of dalen beneden het bedrag, hetwelk de op wachtgeld gestelde als pensioen uit hoofde van de opheffing van zijne betrekking kan genieten, dan vervalt voor den duur daarvan het wachtgeld tot het volle bedrag. Dit verval gaat, evenals eene vermindering met of een verval van het volle bedrag van het wachtgeld als rechtstreeksch gevolg van het vijfde of zesde lid, in met den dag, voorafgaande aan dien, waarop de reden van vermindering of verval intreedt.

8. Het wachtgeld wordt niet uitbetaald:

a. tijdens verblijf van den onderwijzer buiten het Rijk in Europa, wanneer dit langer dan eene maand duurt;

b. tijdens het huwelijk van de onderwijzeres, die op den dag waarop het wachtgeld ingaat of op een later tijdstip in het huwelijk treedt.

9. Het wachtgeld wordt niet langer beschikbaar gesteld dan gedurende een tijdvak, gelijk aan den diensttijd van den onderwijzer, gerekend van den datum van ingang van het ontslag.

10. Na afloop van het in het vorige lid bedoelde tijdvak kan opnieuw een wachtgeld worden toegekend, telkens voor den duur van ten hoogste vijf jaren. Alsdan wordt het wachtgeld bepaald op het twee derde gedeelte van het laatstelijk genoten bedrag.

11. Onder diensttijd in dit artikel wordt verstaan de diensttijd, die in aanmerking komt voor pensioen, voor zoover nog niet met pensioen vergolden, en met dien verstande, dat alle diensttijd slechts eenmaal wordt medegeteld.

12. Indien in de regeling van de bezoldiging der onderwijzers eene wijziging komt, welke, zoo de betrokkene op de laatstelijk genoten jaarwedde in dienst ware gebleven, in die jaarwedde verandering zou hebben gebracht, geldt van het in werking treden dier wijziging af het aldus gewijzigde bedrag als laatstelijk genoten jaarwedde. Voorts wordt, indien op de onderwijzers ter zake van pensioen verhaal wordt uitgeoefend op de laatstelijk genoten jaarwedde in mindering gebracht het bedrag, hetwelk van den onderwijzer, ware hij op die jaarwedde in dienst gebleven, zou zijn geheven.

13. De wachtgelden worden in volle guldens verleend. Onderdeelen van een gulden komen daarbij voor een gulden in berekening. Hetzelfde geldt voor de uitbetaling van verminderd wachtgeld.

14. De op wachtgeld gestelde is op straffe van geheel of gedeeltelijk verlies van het wachtgeld verplicht aan Onzen Minister alle inlichtingen te verstrekken, welke deze voor de toepassing van dit artikel noodig acht en zich overigens te gedragen naar de door dien Minister ten deze te geven voorschriften, strekkende om tot het verkrijgen van eene betrekking of eene andere bron van inkomsten te geraken.

15. Onze Minister kent de wachtgelden toe en be-

38ste VERGADERING. — 18 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Voorzitter e. a.)

slist over de geheele of gedeeltelijke uitbetaling. Binnen dertig vrije dagen na de dagteekening eener beslissing volgens het vijfde of zesde lid kan de belanghebbende daarvan bij Ons in beroep komen.".

waarop zijn ingediend door de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins de volgende amendementen (Stuk n°. 15, I, II, III en IV), strekkende om in het artikel de volgende wijzigingen aan te brengen:

„I.

Het tweede en het derde lid luiden als volgt:

2. Het wachtgeld is de eerste twee jaren gelijk aan de laatstelijk genoten jaarwedde, daarna 70 ten honderd daarvan.

3. Het wachtgeld vervalt:

a. zoodra de ambtenaar, met een diensttijd van minder dan 5 dienstjaren, zijn wachtgeld gedurende het dubbele van dien tijd genoten heeft, maar in geen geval vóór het verloop van 3 jaren;

b. zoodra de ambtenaar, met een totalen diensttijd van 5 of meer, maar nog geen 10 jaren, zijn wachtgeld gedurende 10 jaren genoten heeft;

c. zoodra de ambtenaar, met een totalen diensttijd van 10 of meer, maar nog geen 25 jaren, zijn wachtgeld gedurende 15 jaren genoten heeft.

II.

In den eersten regel van lid 4 wordt het woord „negende" vervangen door „derde".

III.

Lid 8 luidt:

„Het wachtgeld wordt niet uitbetaald tijdens verblijf van den onderwijzer buiten het Rijk in Europa, wanneer dit langer duurt dan drie maanden."

IV.

Lid 9 vervalt en lid 10 wordt lid 9, met vervanging van het woord „vorige" door „derde".

De leden 11, 12, 13, 14, 15 worden successievelijk leden 10, 11, 12, 13 en 14."

De **Voorzitter**: Ook dit artikel is uitgezonderd van de bepaling omtrent het rantsoeneeren van den spreektijd, welke geldt voor de andere artikelen.

Ook hiervoor stel ik voor, den spreektijd te bepalen op hoogstens 15 minuten.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Dat u van den aanvang af voor dit artikel een uitzondering hebt gemaakt op de algemeene bepalingen omtrent de rantsoeneering van den tijd, en hiervoor wat meer tijd hebt toegestaan, is ongetwijfeld een gevolg van de omstandigheid, dat dit artikel, zooals het werd voorgesteld, buitengewoon veel opmerkingen heeft uitgelokt, en dat er van verschillende zijden zeer ernstige bezwaren tegen dit artikel zijn ingebracht.

De regeling, zooals die in de Onderwijswet staat en zooals die thans door den Minister wordt voorgesteld, loopen zeer uit elkander en vele der zeer gunstige bepalingen, die in de wet 1920 voorkomen, zijn thans in deze wijziging weggelaten.

Dat een dergelijke wijziging groote en ernstige bezwaren zou ontmoeten, was te voorzien.

Ik wensch daaraan direct een stelling te verbinden, welke, ik ontvein het mij niet, geen algemeene instemming, vooral niet buiten de Kamer, zal kunnen erlangen, maar die ik toch niet kan verzwijgen, en die is deze.

Wanneer er hoegenaamd nog geen regeling bestond voor de onderwijzers, dan geloof ik, dat het moeilijk zou zijn te ontkennen, dat er weinig redenen zijn te bedenken om voor

(Gerhard.)

onderwijzers een andere wachtgeldregeling vast te stellen dan voor de ambtenaren in het algemeen.

Wanneer iemand dus op den voorgrond plaatst, dat men voor alle ambtenaren een gelijksoortige regeling moet hebben, dan kan hij eigenlijk op vrij algemeene instemming rekenen, vooral onder hen, die niet uitsluitend meenen met bepaalde groepen te moeten rekenen, maar die met alle groepen der bevolking rekening wenschen te houden.

Het is duidelijk, dat men, dit vooropstellende, tegenover deze wijziging in een moeilijke positie staat. De eenvoudigste weg ware geweest om aan te dringen op een volledig herstel van de bepalingen, zooals zij eenmaal in de Onderwijswet voorkomen, maar dat leek ons zeer gevaarlijk, gelet op het feit, dat voor alle andere ambtenaren gansch andere regelingen bestaan.

Maar wat heeft de Minister nu gedaan?

Ik hoop, dat de Minister de opmerkingen, welke ik thans ga maken, in alle onderdeelen zal kunnen volgen. Wat heeft de Minister gedaan?

Hij heeft blijkbaar de volgende redeneering gehouden.

De regeling, welke in de wet voorkomt, wil ik niet handhaven, maar wat zal ik daarvoor in de plaats stellen?

Hij heeft toen eenvoudig de regeling genomen, welke voor de ambtenaren geldt.

Hoe is echter die wachtgeldregeling ontstaan?

Eenvoudig bij Koninklijk besluit, zonder dat de Kamer daarop den minsten invloed heeft uitgeoefend.

Nu zou men kunnen meenen, dat de Regeering zich stelde op het standpunt, dat de Kamer met een wachtgeldregeling niets te maken heeft. Ik zou dit niet toejuichen, maar het mij kunnen begrijpen.

Intusschen heeft de Minister dit niet gedaan. Wat deed hij wel? Eenige jaren geleden is een ambtenarenwet voorgesteld, waarin ook een wachtgeldregeling was ontworpen, wat heel natuurlijk is. Ik constateer dus, dat de Regeering toen van oordeel was, dat een wachtgeldregeling een zaak is, welke niet tot stand kan worden gebracht zonder medewerking van de Kamer.

De toen voorgestelde wachtgeldregeling is in de afdeelingen druk besproken en, naar aanleiding van het Voorloopig Verslag, werd ingediend een gewijzigd ontwerp; waarin ook een gewijzigde wachtgeldregeling voorkwam. Ik moet dus aannemen, dat de regeling, zooals zij thans in overleg met de Kamer door de Regeering was samengesteld, wel degelijk uitdrukte de opvattingen, welke de Regeering omtrent een zoodanige regeling had.

Daarnaast echter neemt de Regeering op overwegingen van bezuiniging een wachtgeldregeling, zooals deze bij Koninklijk besluit is vastgesteld en plakt deze zonder meer in dit wetsvoorstel.

Deze regeling wijkt echter geheel af van de oorspronkelijk door de Regeering bij een andere gelegenheid voorgestelde regeling.

Nu meent onze fractie, dat dit niet zonder bedenking is. Na ernstige overweging zijn wij echter tot de conclusie gekomen, dat wij er niet toe moeten overgaan zonder meer voor te stellen de regeling volledig te herstellen, zooals deze voorkwam in de wet van 1920, vooreerst met het oog op de bezuiniging, maar ook met het oog op het feit, dat het moeilijk vol te houden is, dat een veel gunstiger regeling dan die voor andere ambtenaren geldt zou blijven bestaan.

Met de regeling, welke echter thans door den Minister wordt voorgesteld, kunnen wij in geen geval medegaan en daarom scheen ons het beste toe voor te stellen de regeling, welke indertijd door de Regeering zelf is voorgesteld.

Woordelijk is deze door ons in ons amendement overgenomen.

Hetgeen in het tweede amendement staat, namelijk dat in den eersten regel van lid 4 „negende" vervangen wordt door „derde", is het noodzakelijk gevolg van de daaraan voorafgaande wijziging.

Het derde amendement heeft alleen betrekking op de omstandigheid, dat in het wetsontwerp voorgesteld wordt het wachtgeld niet uit te betalen tijdens het verblijf van een onderwijzer buiten het Rijk in Europa, wanneer dit langer

(Gerhard c. a.)

dan een maand duurt. Wij stellen voor daarvan te maken 3 maanden. Men behoeft toch niet altijd voor zijn genoegen buitenslands te gaan; men kan dat toch ook doen voor studie of uit gezondheidsoverwegingen, overwegingen, welke volstrekt niet beoogen dât men zich onttrekt aan de mogelijkheid om een andere betrekking te vervullen welke aangeboden kan worden.

Wij hebben dus in de eerste plaats billijk willen zijn. Ik verzoek den Minister wel, aandacht er aan te willen wijden, dat wij willen medewerken, waar het maar eenigszins mogelijk is, om te voldoen aan den eisch van bezuiniging, maar aan den anderen kant meenen wij, dat er geen enkele reden is om in de wet te gaan vastleggen wat bij Koninklijk besluit geregeld is, terwijl er een ander wetsontwerp ligt, dat beter is en dat ook het gevoelen weergeeft van de Regeering. Daarom stellen wij voor die regeling in dit wetsontwerp op te nemen.

Op die gronden bevelen wij onze amendementen aan, niet alleen bij de Kamer, maar ook bij de Regeering, die waarschijnlijk bij nader inzien tot het besluit zal komen, dat het verstandig is ze over te nemen.

Voorgesteld door zeven leden, maken de amendementen een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! Onder de artikelen, die om wille van de bezuiniging aan een zeer ongunstige wijziging zijn onderworpen, behoort zeker wel artikel 51, de wachtgelden betreffende.

Het komt mij voor, dat wat betreft deze materie niet zulk een ingrijpende maatregel genomen mocht worden.

Ik wil daartoe mijn argumenten aanvoeren, maar begin met de vraag te stellen omtrent het karakter van wachtgeld.

Volkomen kan ik mij vereenigen met de definitie, die de Minister op blz. 4 der Memorie van Toelichting bij dit wetsontwerp geeft en waar hij zegt:

„Wachtgeld toch behoort te zijn een uitkeering, die tijdelijk genoten wordt door hem, die wegens opheffing zijner betrekking of reorganisatie van den dienst ontslagen wordt. Tijdelijk, omdat er naar gestreefd moet worden, dat de voor den dienst nog geschikte persoon zoo spoedig mogelijk weder in functie kome; dat de voor den dienst niet meer geschikte persoon worde gepensionneerd, en dat het wachtgeld niet genoten worde door hem, die wel geschikt is voor herplaatsing, maar deze feitelijk onmogelijk maakt."

De Minister zal misschien willen zeggen, dat ik met hem dus akkoord moet gaan, vooral als ik kennis neem van het zinnetje, dat hij in genoemde Memorie aan deze definitie doet voorafgaan, waar hij zegt, dat de nu bestaande bepalingen te weinig het juiste karakter van wachtgeld doen uitkomen. Ik betwist dat, want de voornaamste factor, die der tijdelijkheid, bestaat, maar bovendien hebben we hier rekening te houden met de historie.

Mijnheer de Voorzitter! In 1919 schreef deze Minister in de Memorie van Toelichting bij het wetsvoorstel tot herziening der salarissen o. m. het volgende:

„Ondergeteekende is van oordeel, dat billijker bepalingen in de wachtgeldregeling dienen te worden opgenomen. Te meer is dit gewenscht, nu de mogelijkheid bestaat, dat meer dan tot dusver als gevolg van de oprichting van bijzondere scholen, tot opheffing van openbare scholen zal worden overgegaan."

Met andere woorden zegt de Minister, dat een billijker regeling noodig is, omdat ten gevolge van de toepassing van het gelijkheidsprincipe het aantal wachtgelders veel grooter zal worden.

Maar nu vraag ik me af: moet die zelfde Minister de wachtgeldregeling zoo slecht gaan maken, als hij ze nu voorstelt?

We staan midden in het proces van opheffing der openbare

(Bulten.)

scholen ten gevolge der gelijkstelling. Dat is nog lang niet afgeloopen. Het motief van toenmaals geldt nog steeds ten volle.

Maar, zal de Minister opmerken, in de definitie heb ik heel wat misbruiken en uitwassen op het oog gehad.

Ik stem onvoorwaardelijk toe, dat de regeling der wachtgelden misbruikt is. Maar heeft de Minister wel alles gedaan wat hij doen kon om daaraan paal en perk te stellen?

Ik lees in het ambtelijk Bezuinigingsrapport-Laban op blz. 48, waar hij spreekt over de onderwijzeres-wachtgeldster, die in het huwelijk treedt:

„Zij gaat zich met hem (haar echtgenoot) in het buitenland vestigen; zij vertrekt als vrouw van een gouvernementsonderwijzer naar Indië; en...... zij brengt een huwelijkstoelage van Rijkswege mee van een paar duizend gulden per jaar!"

Dat acht ik ontegenzeglijk een ergerlijk misbruik. Heeft de Minister dan geen enkele gelegenheid gehad zulke wachtgeldsters in den weg te treden en ze op Rijksscholen of inrichtingen van onderwijs, waarop hij rechtstreeks zelf invloed had, te benoemen?

Hij heeft aan gemeentebesturen circulaires en lijsten van wachtgelders toegezonden met de aanbeveling dezen te benoemen. Goed, maar kon de Minister dan voor onderwijsinrichtingen van Rijkswege buiten zijn Departement dat ook niet doen?

Daar zijn veel meer van die ongerechtigdheden.

Op blz. 47 en 48 van genoemd rapport lees ik bijv. nog:

„Begrijpelijk is, dat eene gemeente, die aan overcomplete onderwijzers ontslag gaat geven, en daarbij keus heeft tusschen meer en minder geschikten, de laatsten uitkiest."

En verder:

„Dat alle gemeenten meewerken om kosten te besparen, kan zeker niet worden gezegd. Wat te zeggen van eene stad, die een vrij groote groep aan den dijk zet en te gelijk een paar nieuwe van buiten benoemt? Wat van eene dorpsgemeente, die een onderwijzer ontslaat met recht op wachtgeld, hem eerst laat verhuizen naar een anderen hoek van het land en dan eene vacature vervult, die ongeveer gelijktijdig ontstond? Dit zijn manieren om van ongewenschte elementen af te komen: het Rijk betaalt het toch. Wat te zeggen van eene groote stad, die een onderwijzer ontslaat „wegens opheffing zijner betrekking", terwijl de man al zeven jaar in een krankzinnigengesticht zit? Dit is de manier om iemand — alweer op kosten van het Rijk — aan een hoog wachtgeld te helpen, in plaats van een redelijk pensioen."

Ik stem volkomen toe, dat deze misbruiken niet door den beugel kunnen. Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet van mij kunnen afzetten, dat het rapport hier wel wat overdrijft. Maar als het zoo is en hoe meer het waar is, moet het tot de conclusie leiden, dat deze door de onderwijzers zelf bestreden euvelen niet tot hun nadeel mogen worden aangewend. Ik zou het dan ook beter verstaan hebben, als de Minister, nu hij de Lager-onderwijswet toch op de helling had, daartegen bepalingen gesteld had.

In sommige opzichten heeft hij dat gedaan, maar bovendien te gelijker tijd zoo sterk besnoeid, dat het wachtgeld ten slotte komt op 65 pct.

Voor de ouderen ook heeft hij de 100 pct. met meer dan dan een derde ingekort.

In het meergenoemde Rapport-Laban staat:

„Niets werkt ook zoo demoraliseerend, dan dat een onderwijzer van 45 jaar, die op wachtgeld gaat, zijn *volle* inkomen houdt."

Zijn *volle* inkomen staat er cursief en van 45 jaar. Indien die ambtelijke rapporteur de lijsten der wachtgelders even

(Bulten.)

nageslagen had, zou hij deze woorden niet geschreven hebben.

Hoevelen van 45 jaar? Slechts enkelen, maar velen van 50 tot 60 jaar en ouder.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de moeite genomen, de lijsten der wachtgelders eens na te gaan.

De uitkomsten daarvan bevestigen, wat ik reeds vermoedde.

Ik heb de cijfers over de aantallen van wachtgelders, die na 1 Juli 1919 op wachtgeld kwamen, opgenomen, en daaruit bleek mij, dat bij het openbaar onderwijs, dus ingevolge artikel 51 der Lager-onderwijswet 1920, op wachtgeld staan schoolhoofden, onderwijzers en onderwijzeressen:

beneden 45 jaar	71,
van 45 tot 50 jaar	15,
„ 50 „ 55 „	32,
„ 55 „ 60 „	61,
„ 60 jaar en ouder	48,
in totaal	227 menschen

en bij het bijzonder onderwijs, dus ingevolge artikel 125 der thans vigeerende Lager-onderwijswet:

beneden 45 jaar	13,
van 45 tot 50 jaar	2,
„ 50 „ 55 „	5,
„ 55 „ 60 „	7,
„ 60 jaar en ouder	6,
in totaal	33 menschen.

Mijnheer de Voorzitter! Zoowel bij het openbaar als bij het bijzonder onderwijs maakt het aantal wachtgelders na 1 Juli 1919 en tusschen 45 en 50 jaar slechts 6 pct. van het totaal aantal uit.

De tendenz, die de heer Laban in dat zinnetje over de 45-jarige wachtgelders met het volle inkomen heeft neergelegd, vindt bij de werkelijkheid geen steun, want slechts enkelen zijn 45; nog geen 16de deel van allen zijn van 45 tot 50 jaar.

Het aantal wachtgelders boven de 55 jaar bedraagt 48 % van het totaal aantal bij het openbaar, 40 % bij het bijzonder onderwijs en het aantal in den leeftijd van 45 tot 65 jaar beloopt 68,7 % bij het openbaar, ruim 60 % bij het bijzonder onderwijs.

Mijnheer de Voorzitter! Waarop duiden die hooge getallen en die hooge percenten? Ook op de omstandigheid, dat velen van die menschen wegens hun meer gevorderden leeftijd geen passende betrekking meer kunnen vinden.

Als we zien, dat er nog wachtgelders zijn, die al van 1906 af hun wachtgeld hebben, dan verwondert dat niet.

Zijn van Rijkswege, waar het maar eenigszins kon, de onderwijzers op wachtgeld weer in dienst gesteld? Men hoort er weinig van.

Golden van 1906 tot heden toe niet de belangen van 's Rijks schatkist en van den dienst?

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat de Minister het antwoord op deze vragen nu eens niet met zijn erkende meesterschap over het woord in gedragen volzinnen wegredeneert. Gaarne vernam ik, wat van Regeeringswege te dezen nog meer gedaan is dan een circulaire en lijsten zenden aan gemeentebesturen en aan het Rijksschooltoezicht. Dan kan hij eenigszins rechtvaardigen zijn voorstel, dat de wachtgelden zoozeer zijn verslechterd bij de regeling van 1905 en zoo totaal vernietigd in vergelijking met de regeling van 1919.

Zijn volle inkomen! Het mocht wat. Neen, Mijnheer de Voorzitter, ik ken verschillende schoolhoofden tusschen den 50- en 60-jarigen ouderdom, die nog in zware zorgen zitten voor de opvoeding van een dikwijls talrijk kroost en die op wachtgeld kwamen, die gaarne in hun ambt gebleven waren, en die al hun moeite om een nieuwe betrekking te krijgen vergeefs aanwendden, omdat zij te oud geacht worden. En zulke menschen hebben, het zij dankbaar erkend, hun volle salaris, maar zij missen toch hun kindertoeslag, zij derven toch hun verdiensten aan het vervolgonderwijs, zij moeten uit

(Bulten e. a.)

hun ambtswoning en dientengevolge op de huishuur heel wat bijleggen.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, ik zeg het met nadruk, zulke menschen hebben hun volle inkomen niet, zij moeten heel wat missen en zich dikwijls zeer en zeer bekrimpen om hun begonnen taak en plicht tegenover hun kinderen en voor hun gezin te kunnen volbrengen. Zulke menschen verkeeren dikwijls in moeilijke, in benarde financieele omstandigheden na jarenlange getrouwe plichtsvervulling in een ambt, dat ten gevolge van de gelijkstelling en nu ook ten gevolge van de bezuiniging, waaraan zij een groot bedrag moeten betalen, wordt opgeheven.

Een behoorlijke betrekking buiten het onderwijs vinden zij zelden, want zij hebben tegen ten eerste hun leeftijd, ten tweede hun eenzijdige opleiding en ten derde hun eenzijdigen werkkring; zij vinden tegenover zich concurrenten, gewapend met diploma's, met de aanbeveling van routine.

Ik vind het te betreuren, dat de Minister niet ter harte heeft genomen deze uitspraak uit het aan hem uitgebrachte rapport, dat „het wachtgeld van 100 pct. gereserveerd zou kunnen worden van hen met 35 of 30 dienstjaren". Want dit vergeet de Minister, dat jonge krachten boven de oudere geprefereerd worden; de Minister vergeet, dat het Rijk daarin zelf het voorbeeld geeft en een beroep op de gemeenten dientengevolge heel wat van het verwachte effect moet missen.

Ik kan dan ook niet meewerken aan de totstandkoming van het artikel zooals het er nu ligt, en wensch het oude te handhaven.

Mijnheer de Voorzitter! Alvorens iets te zeggen over de amendementen, zou ik den Minister nog eenige toelichting willen vragen.

De redactie van het 6de lid is letterlijk zoodanig, dat ook aangeboden particuliere betrekkingen oorzaak van verlies van wachtgeld kunnen zijn. Op de desbetreffende opmerkingen uit het Voorloopig Verslag heeft de Minister op bladz. 8 der Memorie van Antwoord gezegd:

„Het zesde lid van het voorgestelde artikel komt overeen met art. 7, eerste lid, van het Koninklijk besluit van 3 Augustus 1922 (*Staatsblad* n°. 479), zoodat er geen aanleiding is om het te wijzigen."

Wil dat nu zeggen, dat de interpretatie van dit zesde lid zoodanig is, dat onder „eene hem aangeboden betrekking" verstaan moet worden een betrekking hem aangeboden van Overheidswege of vanwege een schoolbestuur, dit laatste met dien verstande, dat met redelijke bezwaren, voortvloeiende uit overtuiging, rekening wordt gehouden?

Wat de amendementen van den heer Gerhard c.s. aangaat, meen ik, dat zij gaan in de richting van verslechtering, maar een verbetering inhouden van 's Ministers voorstel, een verbetering voor de eerste jaren en die een rustig uitzien — want naar mijn meening is ernstig streven naar een hem passende betrekking voor den wachtgelder geboden — meer mogelijk maakt, en een geringe verbetering van 5 pct. van het eindwachtgeld.

Met eenige verwondering heb ik kennis genomen van het feit, dat de sociaal-democratische voorstellers der amendementen de 100 pct. voor ouderen, die op wachtgeld komen, hebben losgelaten. Indien de heer Gerhard en de zijnen hun amendementen zoodanig zouden willen aanvullen, dat menschen met een 25- of, zoo men dat liever wil, met een 30-jarigen diensttijd hun salaris als wachtgeld behouden, dan zou hun amendement voor mij meer te aanvaarden zijn.

Waar in ieder geval deze amendementen het door den Minister voorgestelde artikel kunnen verbeteren, zal ik ze gaarne steunen.

De heer **van Wijnbergen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal bij dit artikel met een paar opmerkingen kunnen volstaan.

Tot het einde heb ik met belangstelling geluisterd naar de rede van den heer Bulten, doch niet vernomen het eene, waarop het aankomt, nl. op welke gronden voor de onderwijzers een andere wachtgeldregeling moet worden getroffen dan voor de burgerlijke ambtenaren. Dat is voor mij de

(van Wijnbergen e. a.)

eenige vraag, en juist die is niet beantwoord. Zoolang dat niet het geval is, stem ik in met de voorgestelde regeling van den Minister en meen ik, dat er geen enkele reden is voor een exceptioneele positie voor de onderwijzers, in wier eigen belang het is, dat zij blijven onderworpen aan het gemeene recht.

Wat het amendement van den heer Gerhard betreft, daarvan zou ik iets goeds willen zeggen wat de toelichting betreft. Wij zijn niet verwend, wat aangaat amendementen, die van sociaal-democratische zijde worden ingediend, voor wat de toelichting betreft. Veelal worden die amendementen gegeven zonder toelichting, en zoo er al een toelichting is, is zij uiterst sober. Ik wensch daarom gaarne den voorsteller van dit amendement een woord van hulde te brengen, omdat in dit geval een korte en tevens kernachtige toelichting is gegeven, een toelichting, die tevens de Kamer een vingerwijzing geeft, in welke richting zij over het amendement moet stemmen. Degene, die geen tijd heeft gehad om het amendement van den heer Gerhard te bestudeeren, kan volstaan met de toelichting te lezen, dan weet hij precies hoe hij stemmen moet. De toelichting luidt als volgt: Hierin is de regeling in hoofdzaak overgenomen uit het gewijzigd wetsontwerp op den rechtstoestand van de ambtenaren. Welnu, Mijnheer de Voorzitter, u hebt nog niet lang geleden aan de Kamer medegedeeld, dat de Regeering dat wetsontwerp, zooals het bij de Kamer ligt, in dien vorm niet wenscht te handhaven vanwege de financieele gevolgen, die de Regeering meent niet voor haar rekening te mogen nemen bij den tegenwoordigen toestand van 's Rijks financiën. Degene, die een amendement voorstelt om de financieele bezwaren, welke de Regeering onoverkomelijk heeft verklaard, over te brengen naar dit wetsontwerp, weet, dat dit wetsontwerp daarmede onaannemelijk zou worden. De heer Gerhard heeft dus een zeer goede daad gedaan door in deze korte toelichting aan de Kamer te zeggen, dat hij een voorstel doet, hetwelk bij voorbaat door de Regeering onaannemelijk is verklaard. Ik ben den heer Gerhard dus dankbaar voor dezen bij wijze van toelichting gegeven wenk, en ik zal mij naar dien wenk gedragen.

Mejuffrouw **Groeneweg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wenschte nog een enkel woord te spreken ter aanbeveling van het derde amendement dat mijn vrienden en ik op het thans aanhangige artikel hebben ingediend. Dat amendement betreft lid 8 van de voorgestelde wachtgeldregeling. Lid 8 bestaat uit twee alinea's. De eerste alinea houdt in, dat het wachtgeld vervalt na een verblijf van een maand buiten het Rijk in Europa. Over die bepaling en ons amendement op dit punt heeft mijn partijgenoot de heer Gerhard al het een en ander gezegd. Ons amendement houdt evenwel nog iets anders in. Ik doel nu op het tweede lid, onder *b*, welke beoogt aan de onderwijzeres die huwt haar wachtgeld te ontnemen, zoodat dus het dienstverband met de huwende onderwijzeres wordt losgemaakt. Ik weet, dat dit voorstel niet zoo ver gaat als het oorspronkelijk voorgestelde, waarbij de Minister zelfs aan de gehuwde onderwijzeres na een uitkeering gedurende drie maanden haar wachtgeld wilde ontnemen. Daartegen is een geweldige storm opgestoken, een actie gevoerd door verschillende organisaties, onderwijzersorganisaties en vrouwenorganisaties, welke actie niet zonder resultaat gebleven is. Een gehuwde onderwijzeres zal nu haar wachtgeld niet verliezen, maar wel zal dit het geval zijn met de onderwijzeres, die ongehuwd op wachtgeld wordt gesteld en die, op wachtgeld gesteld zijnde, in het huwelijk treedt. Zoo oppervlakkig lezende zou men zeggen: de redeneering van den Minister is toch moeilijk te begrijpen. Deze Minister, die behoort tot de rechterzijde, die behoort tot een Kabinet, waarvan wij kort geleden zulke mooie betuigingen over de heiligheid van het huwelijk hebben gehoord, schept een bepaling, waaruit men zou kunnen lezen, dat hij het huwelijk gelijkstelt met een soort broodwinning. Ik wil het er voorshands niet uit lezen. Maar wel is het voor mij duidelijk, dat men aan deze onderwijzeressen, die men in een uitzonderingspositie plaatst, hetzelfde onrecht begaat als aanvankelijk dreigde voor de gehuwde onderwijzeres.

(Groeneweg.)

Men heeft de gunstige wijziging voor deze laatste aldus gemotiveerd: de gehuwde onderwijzeres heeft rechten gekregen, en wanneer wij haar het wachtgeld ontnemen, zouden wij raken aan verkregen rechten. Ik ben zoo vrij te beweren, dat de ongehuwde onderwijzeres, op wachtgeld gesteld, ook rechten heeft gekregen, en dat die rechten volstrekt niet vervallen met het in het huwelijk treden.

Ik heb hier bij mij een brief van een vrouw, die getrouwd is, terwijl zij op wachtgeld stond. Dit is wel een zeer sterk voorbeeld. Het is een privé schrijven en ik mag dus den naam niet noemen, maar de brief is natuurlijk voor den Minister ter beschikking. Deze vrouw is, nadat zij 21 jaar onderwijzeres is geweest, op wachtgeld gesteld. Zij kreeg recht op 20 jaar wachtgeld. Die vrouw is nadien gehuwd. Ik zou nu wel eens willen hooren van wie ook, of nu deze vrouw geen verkregen rechten heeft, en of aan die rechten niet wordt geraakt, wanneer haar nu plotseling dit wachtgeld wordt ontnomen. Die vrouw heeft gesolliciteerd, maar zij is niet benoemd. Waarom niet? De heer Bulten heeft het ook al gezegd: omdat zij te oud was. Al was zij niet gehuwd, dan zou zij toch niet benoemd worden. Tenzij de Minister aan zijn ambtenaren een aanwijzing had gegeven en deze vrouw had doen benoemen aan een Rijksinrichting. Ik sluit mij, wat dit aangaat, volkomen aan bij het betoog van den heer Bulten, dat de Regeering geen recht van spreken heeft, zoolang het bestuur van een Rijksinrichting haar niet voor benoeming heeft voorgedragen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik weet heel goed, dat door sommige ongehuwde vrouwen, die op wachtgeld werden gesteld, practijken zijn bedreven, die minderwaardig zijn te noemen, en ik schroom niet, die ten sterkste te veroordeelen. Ik neem die in geen enkel opzicht in bescherming, want ik vind het niet te pas komen, dat men zijn leven lang geniet een toelage uit de Staatskas, terwijl men absoluut niet meer van plan is om bij het onderwijs in dienst te treden. Wanneer zoo iemand naar Indië vertrekt, waardoor men vrijwel onbereikbaar is, en steeds maar wachtgeld blijft trekken, neem ik dat geen oogenblik in bescherming. Maar voor de kwade gevallen mag men toch de goede niet laten lijden. Voor deze vrouwen behoort hetzelfde te gelden als voor de mannen.

Men moet dergelijke vrouwen benoemen, en als zij dan bijv. in Indië zitten, zullen ze natuurlijk bedanken, en dan is het oogenblik gekomen om haar het wachtgeld af te nemen, zonder pardon. Er zijn er niet zoo veel; zij zijn natuurlijk ingeschreven op de lijst van wachtgelden, en die personen zijn dus heel goed te bereiken. Laat het Rijk hierin voorgaan en deze dames, zoodra zij ingescheept zijn, benoemen aan een of andere Rijksinrichting. Zoo gauw dan het bericht van niet-aanneming binnen is, schrapt men ze van de lijst van wachtgelden. Ik zou ieder, die hiermee te maken heeft, willen aansporen: maak er werk van, zoodra gij het adres weet. Bovendien is aan deze praktijken een einde gemaakt als het voorgestelde onder *a* wordt aangenomen. Maar in de bepaling, die nu wordt voorgesteld onder *b*, kan ik niet anders lezen dan een poging, om de ongehuwde onderwijzeres in een uitzonderingspositie te plaatsen. Het is een niet erg openlijke huldiging van het standpunt door de rechterzijde in deze Kamer ten opzichte van de maatschappelijke positie van de gehuwde vrouw ingenomen. Hierin zit voor mij een stuk camouflage van dat standpunt. Het ware mij liever geweest, indien de Regeering het maar eerlijk gezegd had, hoe het eigenlijk stond. De rechterzijde, althans de Minister, heeft het niet meer aan gewild of aangedurfd om de gehuwde vrouw uit de school te weren of ze te ontslaan.

De laatste poging daartoe aangewend door den heer Beumer bij de behandeling van de Lager-onderwijswet 1920 is gefaald. Men voelt, dat dit niet meer kan. De positie van de vrouw is wel zoo sterk geworden, dat men dat niet meer met succes kan voorstellen. De Minister heeft te veel oog voor de werkelijkheid, dan dat hij niet zou begrijpen, dat dit niet meer aangaat. Ook de vrouwen van rechts voelen dat als een aanslag op de vrijheid van de vrouw. Zonder toe te juichen het in dienst zijn van vrouwelijke ambtenaren, velen van haar het misschien afkeurend, zijn er toch groote

38ste VERGADERING. — 18 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Groeneweg e. a.)

groepen van vrouwen, ook van rechts, die de vrijheid om dat te beslissen wenschen bij de vrouw zelf. Maar de rechterzijde is nog niet zoo ver gekomen, dat zij aanvaardt de benoembaarheid van de gehuwde vrouw. Dat is natuurlijk weer een stapje verder naar de vrijheid van de vrouw. Nu begrijp ik heel goed, dat de Minister als man van rechts hier in een moeilijk parket komt. Het staat er niet zoo duidelijk, maar deze quaestie zit er in. De Minister zal dat niet kunnen en ook niet willen ontkennen. Wanneer men aan een vrouw wachtgeld geeft, en daarmede te kennen geeft, dat men haar zoodra mogelijk weer in dienst terug wil nemen, dan zou men gedwongen zijn af te wijken van het standpunt, dat men een gehuwde ambtenares liefst niet wil. Men moet dan haar benoeming zelfs bevorderen. Ik houd niet van camouflage; de vrouwen van rechts moeten weten, wat dat zeggen wil. Zij hebben er recht op, dat wij open kaart spelen. Ik heb reeds vroeger gezegd: ik wil waarheid in de wetgeving, openbaarheid, klaarheid, geen camouflage, men moet precies zeggen, waarop het staat. De vrouwen moeten weten, dat hierin zit de onwil om gehuwde vrouwen te benoemen. Als de gehuwde vrouw wachtgeld heeft, dan zou zij te eeniger tijd opnieuw moeten worden benoemd. Om nu den schijn te redden om niet openlijk te erkennen, dat de rechterzijde dat standpunt heeft verlaten, en ook hier weer gedwongen door de maatschappelijke omstandigheden heeft moeten opschuiven, wringt men zich in allerlei bochten, tracht men allerlei onduidelijke bepalingen neer te schrijven, zoo onduidelijk, dat één niet-ingewijde niet dadelijk vermoedt, welk addertje er onder het gras schuilt.

Nu zou ik niet gaarne het standpunt verdedigen, dat alle gehuwde vrouwen maar moeten solliciteeren en de overheid ze moet benoemen: absoluut niet! Maar ik wil het recht voor de vrouw, om zelf, in overleg met degenen, die haar het naast staan, dat uit te maken en dat de overheid zich daarmede niet bemoeie. Ik doe een beroep op het rechtvaardigheidsgevoel van de Kamer, dat zij niet zal raken aan verkregen rechten van de vrouw! Daarom stelt onze fractie voor om de tweede alinea uit lid 8 te doen verdwijnen.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Bij het gewijzigd ontwerp van wet is teruggenomen het oorspronkelijk voorgestelde art. 36*bis*, dat inhield, dat een onderwijzer op wachtgeld verplicht was de benoeming tot onderwijzer aan een gemeenteschool, zonder daartoe het verzoek te hebben gedaan, aan te nemen. Dat artikel was toen ook bedoeld toepasselijk te zijn op bijzondere onderwijzers op wachtgeld en toen is daartegen het bezwaar gerezen, dat bijzondere onderwijzers verplicht konden worden, een benoeming bij het openbaar onderwijs aan te nemen. De mogelijkheid laat zich denken, dat daartegen geen bezwaar zal bestaan, wanneer een onderwijzer van een bijzondere neutrale school naar een openbare school overgaat. Dan zou die overgang principieel waarschijnlijk geen bedenking ontmoeten, maar voor de groote meerderheid der bijzondere onderwijzers geeft dat wel bedenking.

Nu heeft de Regeering dat voorgestelde art. 36*bis* teruggenomen na de wijziging van het vijfde en zesde lid van art. 51, maar de Minister heeft met betrekking tot dat bezwaar, door mij genoemd, geen enkel woord gezegd, zoodat de ongerustheid nog bestaat, alsof in het zesde lid van art. 51 nog verscholen ligt de verplichting voor de bijzondere onderwijzers op wachtgeld eventueel een benoeming bij een openbare school aan te nemen.

Nu staat er in artikel 51:

„Indien de op wachtgeld gestelde eene hem aangeboden betrekking, die hem in verband met zijne persoonlijkheid en omstandigheden redelijkerwijze kan worden opgedragen . . . .",

en hieruit zou men ook kunnen lezen, dat, wanneer iemand conciëntiebezwaren heeft tegen het aanvaarden van een be-

(van der Molen e. a.)

noeming aan een openbare school, hem, wanneer zijn persoonlijke omstandigheden daartoe aanleiding kunnen geven, een betrekking kan worden aangeboden aan een school, waar hij niet thuis hoort.

Er is over deze quaestie echter met geen enkel woord gesproken, en ik zou van den Minister gaarne een pertinent antwoord op deze vraag willen hebben, opdat de gerezen ongerustheid, die hij toch ook zal voelen, zal worden weggenomen.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou een enkele opmerking willen maken naar aanleiding van hetgeen is gezegd door mejuffrouw Groeneweg. Ik weet niet — ik kan dit niet in alle oprechtheid zeggen —, welke motieven den Minister bij dit voorstel in zijn formuleering hebben geleid, maar het is ook niet noodig, daarin te treden, want ik durf zonder dat wel te zeggen, dat in de voorgestelde bepaling geen camouflage zit en dat er in ieder geval niet de minste behoefte is iets te camoufleeren.

Ik wil niet ontkennen, dat dit punt tot op zekere hoogte ook de quaestie raakt van de gehuwde ambtenares en daarmee in verband kan worden gebracht; maar een reëele beschouwing van het punt, dat ons hier bezighoudt, moet toch tot de gevolgtrekking leiden, dat die quaestie er buiten kan blijven. Indien dat niet het geval ware, zou ik misschien mejuffrouw Groeneweg gelijk moeten geven. Ik wil er dan de aandacht op vestigen, dat wij hier te doen hebben met de quaestie van het wachtgeld, niet met die van het pensioen. Gold het de laatste, dan stond de zaak anders. Welke is de bedoeling van het wachtgeld? Deze, dat men korter of langer tijd een ambtenaar, wiens dienst niet meer noodig is, de gelegenheid laat om, zoolang dit niet op andere wijze geschiedt, in zijn levensonderhoud te voorzien. Nu meen ik, dat het juist ligt in de lijn van gedachte, niet alleen van de rechterzijde, maar, naar ik wil onderstellen, ook in die, althans in de practische opvatting, van de partij, waartoe mejuffrouw Groeneweg behoort, dat, wanneer een vrouw trouwt, zij ook verzekerd kan zijn van haar levensonderhoud. Wanneer ik dit zeg, geef ik natuurlijk niet toe aan mejuffrouw Groeneweg, dat dit in strijd zou zijn met de voorstelling van het huwelijk, die hier niet lang geleden door mijn geachte partijgenoote, mejuffrouw Katz is verdedigd, alsof daarmede gezegd zou worden, dat het huwelijk een broodwinning is. Het heeft er niets van.

De ideëele voorstelling, die toen gegeven is en die wij ook in de practijk wenschen, is een gansch andere en gaat ook in de practijk veel verder. Maar bij die opvatting van het huwelijk is het wel te gelijk vanzelfsprekend, dat de vrouw, wanneer zij trouwt, ook zeker is, dat in haar levensonderhoud wordt voorzien. Daarom is het volkomen juist gedacht, dat, wanneer de vrouw huwt, het wachtgeld evenzoo vervalt als wanneer zij een betrekking zou aanvaarden.

In de bepaling staat:

„Het wachtgeld wordt niet uitbetaald:

b. tijdens het huwelijk van de onderwijzeres die op den dag, waarop het wachtgeld ingaat of op een later tijdstip in het huwelijk treedt."

Ik zou mij kunnen voorstellen, dat, wanneer het huwelijk ontbonden wordt en de gestelde termijn van de wachtgeldregeling nog niet verloopen is, het wachtgeld weer zou intreden. Ik zeg niet, dat dit zoo is, maar ik stel slechts de mogelijkheid, om te doen uitkomen, dat, geheel in de gedachtenlijn van het artikel, ook in de besproken bepaling een omstandigheid wordt aangegeven, waarin volkomen rechtmatig het wachtgeld niet meer wordt uitgekeerd.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een opmerking en die is, dat ik het standpunt van mejuffrouw Groeneweg niet geheel begrijp. Ik zie deze zaak in het algemeen als een wachtgeldquaestie en niet anders en allerminst als een aanslag op de benoembaarheid van de gehuwde vrouw.

Hier wordt alleen bepaald dat, wanneer de vrouw huwt,

(Dresselhuys e. a.)

zij haar wachtgeld verliest, allerminst dat, wanneer zij, eenmaal gehuwd zijnde, weer mocht worden benoemd, zij die benoeming niet zou kunnen aanvaarden.

Daarnaast zou ik het er mede eens kunnen zijn dat, indien het huwelijk ontbonden wordt, zij weer in het genot trad van het wachtgeld. Dat lijkt mij billijk en logisch, maar overigens kan ik mij met het standpunt van mejuffrouw Groeneweg niet vereenigen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met een opmerking in antwoord op wat de heer van der Molen en ook de heer Bulten heeft gevraagd, nl. of wel duidelijk genoeg uit het artikel blijkt, dat een persoon, die bij het bijzonder onderwijs dient of gediend heeft, niet als wachtgelder kan gedwongen worden om het openbaar onderwijs te dienen en omgekeerd.

Ik meen, dat dienaangaande de woorden van alinea 6 van art. XIII duidelijk genoeg spreken, waar er staat:

„6. Indien de op wachtgeld gestelde eene hem aangeboden betrekking, die hem in verband met zijne persoonlijkheid en omstandigheden redelijkerwijze kan worden opgedragen, weigert te aanvaarden of ook anderszins, indien hij in de gelegenheid komt om op eene wijze, die in verband met zijne persoonlijkheid en omstandigheden voor hem passend kan worden geacht, inkomsten te verkrijgen, daarvan geen gebruik maakt, dan vervalt het wachtgeld voor het bedrag, waarmede het wachtgeld vermeerderd met de verzuimde inkomsten de laatstelijk genoten jaarwedde zou hebben overschreden; een en ander onverminderd het bepaalde in het vierde lid onder *b*."

Ik heb bij beide uitdrukkingen: „persoonlijkheid" en „omstandigheden", en bij de eerste nog meer dan bij de laatste, wel degelijk aan dat geval gedacht en ik verklaar dan ook pertinent als mijn opvatting, dat in casu iemand daartoe niet gedwongen kan worden en dus zijn wachtgeld in dat geval niet verliest.

Wat nu de quaestie zelf betreft, wil ik beginnen mij aan te sluiten aan een opmerking, die de heer van Wijnbergen heeft gemaakt.

Het gaat toch niet aan om het amendement, door den heer Gerhard c. s. ingediend, aldus te motiveeren: dat er eenmaal is ingediend een ontwerp op den rechtstoestand der Rijksambtenaren, waarbij de zaak voordeeliger was geregeld en dat ik daarom als Minister de wachtgeldregeling voor de onderwijzers anders had moeten opzetten dan zij in dit wetsontwerp opgezet is.

Want dat ontwerp wordt juist niet behandeld, omdat er geen geld is en juist omdat het niet behandeld wordt bij gemis van geld, is het Koninklijk besluit uitgelokt op de bezoldiging der Rijksambtenaren, die nu als wettelijke regeling geldt.

Nu gaat het toch niet aan, om onder vigueur van dat Koninklijk besluit, omdat het ontwerp op de rechtspositie niet kan worden behandeld, de onderwijzers in een exceptioneele positie te brengen en voor hen bij wijze van uitzondering de regeling te laten gelden, welke voor de ambtenaren zou zijn in het leven geroepen, wanneer dat ontwerp op de rechtspositie tot wet zou zijn verheven, te meer waar het nog zeer precair is, of dat ontwerp, ook wat dit onderdeel betreft, wel ongewijzigd zou zijn aangenomen.

Bovendien moet ik er op wijzen, dat het toch niet aangaat altijd maar weder te beweren, dat de onderwijzers in een exceptioneele positie verkeeren. Toen hier de quaestie aan de orde was van den pensioenaftrek, nam de heer van Zadelhoff de stelling voor zijn rekening, dat de onderwijzers toch zeker geen premie behoefden te betalen, want dat die bewuste 3 en 5½ pct. al verdisconteerd waren in hun veel te laag traktement.

Nu hooren wij bij de wachtgeldregeling weer, dat er voor de onderwijzers een uitzondering moet worden gemaakt om dezelfde reden.

Waar zou het met de billijkheid tegenover de andere

(Minister de Visser e. a.)

ambtenaren heen, indien deze stelling maar altijd werd doorgevoerd?

Ik moet mij dan ook pertinent tegen dit voorstel verzetten, nu het mij voorkomt, dat de Rijksregeling voor de ambtenaren ook voor de onderwijzers voldoende is.

Wat nu de wachtgeldregeling voor de gehuwde onderwijzeres betreft, moet ik eerlijk zeggen, dat ik daaromtrent gedurende de laatste jaren zeer droevige ervaringen heb opgedaan.

Laat ik beginnen met te constateeren, dat op de begrooting voor de wachtgeldregeling van 282 openbare en 40 bijzondere onderwijzeressen, dus voor ruim 300 personen, is uitgetrokken een som van ruim 8 ton. Het is dus met het oog op den huidigen toestand meer dan tijd, dat dit bedrag naar de laagte gaat, terwijl het door het amendement integendeel nog zou worden opgevoerd.

Maar bovendien zal ik eens mededeelen, hoe deze wachtgeldregeling wordt gesaboteerd.

Een juffrouw, die op wachtgeld is gesteld, gaat voor haar pleizier een reisje maken naar Californië, om daar voor een half jaar het huishouden van haar broer waar te nemen. Een lagere onderwijzer gaat naar Parijs voor zijn pleizier, om daar een middelbare akte, of misschien wel een doctorstitel te halen. Een derde voorbeeld geldt menschen, die naar Luik, Melbourne, Hobokem of elders trekken voor pleizier of naar Indië gaan.

Haal nu die menschen maar eens voor het onderwijs terug naar het vaderland! En toch is de bedoeling van de wachtgeldregeling geweest, dat men de menschen, wier school werd opgeheven of voor wie op een bestaande school geen plaats was, en die dus tijdelijk het onderwijs niet konden dienen, bij de hand zou houden, om hun het eerste oogenblik het beste, dat zich weder een gelegenheid voordoet, opnieuw een aanstelling te geven. Maar men gaat met opzet het land uit om die kans te ontgaan. Zoo heb ik een geval van een meisje, dat als surnumerair dienst deed, doch op wier verzoek de surnumerair aan de school werd onttrokken, op wachtgeld kwam, na een paar weken trouwde, naar Indië trok en nu haar geheele leven dáár met haar man van het wachtgeld geniet. Zoo werkt de tegenwoordige wachtgeldregeling.

Het zijn geen exceptioneele gevallen, zooals ik den heer Bulten hoor zeggen. Ik heb alleen wat betreft den laatsten tijd nog weder 7 gevallen van dien aard gehad, wel een bewijs dat het geen exceptie genoëmd kan worden.

Ik kom tot de quaestie van de gehuwde onderwijzeressen. De heer Schokking heeft reeds te recht ondersteld, dat bij mij niet de gedachten hebben bestaan, welke mejuffrouw Groeneweg mij heeft toegeschreven, maar wat is het geval?

Ik heb voorgesteld, het wachtgeld voor de gehuwde onderwijzeres te laten vervallen, omdat bij vacaturen de gehuwde onderwijzeres niet meer in de school te krijgen is, althans als regel niet. Want veronderstel dat de man van zoo iemand zijn betrekking te Groningen heeft, en er een betrekking van onderwijzeres in een andere provincie openkomt en die onderwijzeres wordt benoemd, dan moet zij bedanken, omdat haar man zich niet kan verplaatsen. En wanneer ik dan aandring, dan komen de vakvereenigingen en vragen: waarom hebt gij die juffrouw juist dáár benoemd, op een plaats waar zij onmogelijk die betrekking kan vervullen? Wij hebben ervaring op dit gebied.

Bovendien vermindert de gelegenheid om dergelijke onderwijzeressen te plaatsen naarmate de gemeentebesturen er meer van terugkomen om gehuwde onderwijzeressen te benoemen. Naarmate de gemeentebesturen dat minder doen, blijf ik met meer wachtgeld voor gehuwde onderwijzeressen zitten. En dan houd ik daarbij nog niet eens rekening met het standpunt, dat bijzondere schoolbesturen dienaangaande innemen.

Met andere woorden, alles wat hier voorgespiegeld wordt, zal in de practijk leiden tot een uitgaaf, die het Rijk niet kan dragen. Ik moet dan ook uitdrukkelijk constateeren, dat waar dit amendement, dat de onderwijzers zou brengen in een exceptioneele positie tegenover alle andere Rijks-

(Minister de Visser e. a.)

ambtenaren, en tot gevolg zou hebben, dat men bij de Rijksambtenaren weder een nieuwe agitatie krijgt om het Koninklijk besluit ten aanzien van hun wachtgeld te verbeteren, om op hun beurt weder met de onderwijzers te worden gelijkgesteld, voor mij onaannemelijk is.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog iets zeggen. Het is niet een poging om het amendement te redden, maar om af te wijzen de wijze, waarop de Minister het bestreden heeft.

Er is ons toegevoegd, dat wij de onderwijzers in een bijzondere positie willen plaatsen. Dat ontken ik. Ik begon met te zeggen, dat de wet hen niet meer in een bijzondere plaats stelde. Daarom hebben wij niet gedaan wat de heer Bulten deed; wij hebben niet gepleit voor behoud van het bestaand artikel, maar wij hebben iets anders daarvoor in de plaats gesteld.

Waartegen ik opkom is, dat thans in de wet zal worden vastgelegd wat bij Koninklijk besluit, dus zonder medewerking der Kamer, is geregeld. Wanneer de Kamer ons amendement aannam — nu het onaannemelijk verklaard is, is het lot er van vrijwel bezegeld — dan zou de beteekenis daarvan alleen geweest zijn, dat dan de Regeering dat Koninklijk besluit moest veranderen en in overeenstemming brengen met de wettelijke bepalingen, die dan zouden zijn vastgesteld.

Ik heb zelden op zoo krachtige manier door den Minister hooren betoogen, dat de Kamer moet aannemen als een wettelijke regeling, wat een Koninklijk besluit willekeurig heeft vastgesteld.

Alle grieven, door den Minister opgesomd, worden door ons niet ontkend en ook worden erkend de gebreken van die wachtgeldregeling, maar daarom gaan wij volkomen akkoord met elke regeling, zooals die ook voorgesteld wordt en door ons niet afgewezen wordt, om tegen die euvelen te velde te trekken. Dat is geen rechtvaardiging om de heele regeling te verslechten alleen op grond van de omstandigheid, dat er enkelen zijn of misschien velen, die verkeerd deden. Daarom wenschte ik dit nog even in het midden te brengen, omdat ik de methode van redeneeren van Zijn Excellentie vierkant afwijs.

De **Voorzitter**: Het woord is thans aan den heer Bulten. Ik stel voor, aan de volgende sprekers een spreektijd van hoogstens drie minuten te geven.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog even opmerken, dat ik met verwondering van den heer van Wijnbergen hoorde, dat ik geen motief zou hebben aangevoerd, waarom ik het standpunt inneem, dat ik inneem. Ik heb met zeer veel nadruk gezegd: de gelijkstelling in de allereerste plaats is één der hoofdmotieven, waarom de onderwijzer in een positie gesteld was van wachtgeld, zooals dat op het oogenblik bij de wet geregeld is. Ik kan den Minister volgen, waar hij bij de regeling van de salarissen van de onderwijzers zeide, dat er een billijke regeling van wachtgeld noodig was, omdat de gelijkstelling zoovelen op wachtgeld zou stellen; daarom kan ik den heer van Wijnbergen niet begrijpen, waar hij zegt, dat ik geen motief heb voor mijn standpunt. Onder de verschillende gronden heb ik ook genoemd, dat het aanstellen bij het onderwijs op een zekeren leeftijd veel moeilijker gaat dan op denzelfden leeftijd bij een ander vak. Daarom heeft het wachtgeld bij het onderwijs voor ouderen zooveel beteekenis.

Ik wilde even opmerken, dat ik mijn betoog geheel opgebouwd heb op verschillende motieven, waarvan ik niet anders meen, dan dat ze juist zijn.

De **Voorzitter**: Ik verzoek thans de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over de amendementen te willen mededeelen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De grootst mogelijke

(van der Molen e. a.)

meerderheid van de Commissie van Rapporteurs is, op de gronden, door den Minister en den heer van Wijnbergen ontwikkeld, tegen de amendementen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het eerste amendement van den heer Gerhard c.s. (Stuk n°. 15, I) wordt met 53 tegen 19 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Gijn, Deckers, Gerretson, Tilanus, van Dijk, Visser van IJzendoorn, van Ravesteijn, mejuffrouw Katz, de heeren Krijger, de Monté ver Loren, Nolens, Fruytier, Schouten, Rutten, Lovink, Bongaerts, Feber, Rutgers, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Kuiper, Snoeck Henkemans, Juten, Scheurer, van de Bilt, Heukels, Gerritzen, Bierema, Moerel, Bakker, Schokking, van der Voort van Zijp, Boon, Beumer, Kersten, van der Molen, Duymaer van Twist, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Suring, H. Colijn, Wintermans, Dresselhuys, mejuffrouw Westerman, de heeren van Wijnbergen, Ament, Fleskens, Smeenk, Visscher, Michielsen, Braat, Engels, van den Heuvel en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd: mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Troelstra, Kleerekoper, van den Tempel, mevrouw Bakker—Nort, de heeren K. ter Laan, IJzerman, Duys, Hiemstra, van der Waerden, van Zadelhoff, Bulten, Ebels, Hugenholtz, mejuffrouw Groenweg, de heeren Gerhard, Vliegen, van Braambeek en Ketelaar.

De **Voorzitter**: Begrijp ik den logischen gang dezer vier amendementen goed, dan wenscht de heer Gerhard na dezen uitslag de amendementen (Stuk n°. 15, II en IV) als vervallen te beschouwen, en alleen nog te doen stemmen over amendement III.

De heer **Gerhard**: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

Het amendement van den heer Gerhard c.s. (Stuk n°. 15, III) wordt verworpen met 52 tegen 20 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Suring, H. Colijn, Wintermans, Dresselhuys, mejuffrouw Westerman, de heeren van Wijnbergen, Ament, Fleskens, Smeenk, Visscher, Michielsen, Braat, Engels, van den Heuvel, van Gijn, Deckers, Gerretson, Tilanus, van Dijk, Visser van IJzendoorn, mejuffrouw Katz, de heeren Krijger, de Monté ver Loren, Nolens, Fruytier, Schouten, Rutten, Lovink, Bongaerts, Feber, Rutgers, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Kuiper, Snoeck Henkemans, Juten, Scheurer, van de Bilt, Heukels, Gerritzen, Bierema, Moerel, Bakker, Schokking, van der Voort van Zijp, Boon, Beumer, Kersten, van der Molen, Duymaer van Twist, mevrouw Bronsveld—Vitringa en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd mejuffrouw Groeneweg, de heeren Gerhard, Vliegen, van Braambeek, Ketelaar, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Troelstra, Kleerekoper, van den Tempel, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Ravesteijn, K. ter Laan, IJzerman, Duys, Hiemstra, van der Waerden, van Zadelhoff, Bulten, Ebels en Hugenholtz.

Artikel XIII wordt aangenomen met 51 tegen 20 stemmen.

Vóór hebben gestemd mejuffrouw Westerman, de heeren van Wijnbergen, Ament, Fleskens, Smeenk, Visscher, Michielsen, Braat, Engels, van den Heuvel, van Gijn, Deckers, Gerretson, Tilanus, van Dijk, Visser van IJzendoorn, mejuffrouw Katz, de heeren Krijger, de Monté ver Loren, Nolens, Fruytier, Schouten, Rutten, Lovink, Bongaerts, Feber, Rutgers, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Kuiper, Snoeck Henkemans, Juten, Scheurer, van de Bilt, Heukels, Bierema, Moerel, Bakker, Schokking, van der Voort van Zijp, Boon, Beumer, Kersten, van der Molen, Duymaer van Twist, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Suring, H. Colijn, Wintermans, Dresselhuys en de Voorzitter.

(Voorzitter e. a.)

Tegen hebben gestemd de heeren Gerhard, Vliegen, van Braambeek, Ketelaar, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Troelstra, Kleerekoper, van den Tempel, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Ravesteijn, K. ter Laan, IJzerman, Duys, Hiemstra, van der Waerden, van Zadelhoff, Bulten, Ebels en Hugenholtz en mejuffrouw Groeneweg.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt voortgezet.

Beraadslaging over artikel XIV, luidende:

Aan het eerste lid van artikel 56 der Lager-onderwijswet wordt het volgende toegevoegd:

,,met dien verstande, dat ongeacht deze tijdelijke waarneming die vergoeding wordt verleend voor geen grooter aantal onderwijzers met inbegrip van het hoofd dan het aantal klassen of afdeelingen der school".

Tusschen het eerste en het tweede lid van artikel 56 der Lager-onderwijswet wordt een nieuw, tweede, lid ingevoegd, luidende:

,,2. In bijzondere gevallen, den Onderwijsraad gehoord, kan de in het eerste lid bedoelde Rijksvergoeding voor een jaar of een gedeelte van een jaar worden verleend voor een onderwijzer boven het in dat lid bedoelde aantal."

Het tweede lid wordt derde lid en wordt gelezen als volgt:

,,3. Voor de in dit artikel bedoelde vergoeding komen niet in aanmerking de scholen, ten aanzien waarvan artikel 69 niet is nageleefd, tenzij onze Minister, den bouwkundige, bedoeld in artikel 69, tweede lid, gehoord, alsnog verklaart, dat de bouw of verbouw der scholen en de inrichting van terreinen voor het onderwijs in lichamelijke oefening zijn geschied volgens de algemeene regelen, bedoeld in artikel 6.",

waarop door de heeren Tilanus, Snoeck Henkemans, Krijger, van Boetzelaer van Dubbeldam en mejuffrouw Katz een amendement is voorgesteld (Stuk n°. 24), strekkende, om het voorgestelde tweede lid van artikel 56 te lezen:

,,2. In bijzondere gevallen, den Onderwijsraad gehoord, kan de in het eerste lid bedoelde Rijksvergoeding voor een jaar of een gedeelte van een jaar worden verleend voor één of meer onderwijzers boven het in dat lid bedoelde aantal."

De heer **Tilanus** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Art. 28, lid 6, geeft aan, dat bij de bepaling van het verplicht aantal onderwijzers als grondslag wordt genomen een viertal tellingen, nl. het aantal kinderen op 16 Maart, 16 Juni, 16 September en 16 December in de onmiddellijk voorafgaande vier kalenderkwartalen, terwijl het 7de lid van dat artikel zegt:

,,Wanneer nog niet in vier kalenderkwartalen de in het vorig lid bedoelde telling kon plaats hebben, wordt het gemiddelde berekend van zooveel tellingen als hebben kunnen plaats hebben."

Nu bepaalt art. 56 van de wet de vergoeding, welke door het Rijk aan de gemeenten wordt gegeven, o. a. voor de volgens artt. 27 en 28 verplichte onderwijzers, terwijl art. 97 voor het bijzonder onderwijs ten aanzien van dit punt verwijst naar art. 56.

Nu stelt de Regeering een nieuw tweede lid van art. 56 voor, luidende:

(Tilanus e. a.)

,,In bijzondere gevallen, den Onderwijsraad gehoord, kan de in het eerste lid bedoelde Rijksvergoeding voor een jaar of een gedeelte van een jaar worden verleend voor een onderwijzer boven het in dat lid bedoelde aantal."

Met het amendement wordt thans bedoeld te lezen: één of meer onderwijzers. De bedoeling van het door de Regeering voorgestelde tweede lid is gelegenheid te bieden voor het verleenen van Rijksvergoeding voor een onderwijzer, die in verband met een onverwachte stijging van het leerlingental eener school is aangesteld boven het aantal, bedoeld in art. 28.

Waar een dergelijke onverwachte stijging in zeer bijzondere en slechts zelden voorkomende gevallen het noodzakelijk kan maken meer onderwijzers aan te stellen, komt het den voorstellers van het amendement redelijk voor, gelegenheid te bieden, zoo noodig, voor meer dan een onderwijzer Rijksvergoeding te verleenen.

Mij zijn gevallen bekend, dat een school werd geopend begin December met ruim 40 leerlingen, na de Kerstvacantie met een paar honderd leerlingen kon voortgaan, doordat de schoolruimte was uitgebreid. Die school krijgt nu volgens art. 56 slechts vergoeding voor een aantal onderwijzers naar den maatstaf van ruim 40 leerlingen, die op 16 December de school bezochten, terwijl het schoolbestuur noodgedrongen voor een grooter aantal leerlingen meer onderwijzers moest aanstellen.

Het komt nu den voorstellers van het amendement voor, dat in zulke bijzondere gevallen de Regeering de bevoegdheid moet hebben, voor meer dan één onderwijzer meer vergoeding te geven.

Het kan zijn, dat de Minister het bezwaar oppert, dat hieraan financieele gevolgen verbonden zijn. Ik moge dan opmerken, dat de financieele gevolgen uiterst gering zijn, dat het hier geldt een noodtoestand, die slechts zeer zelden voorkomt, dat het een bonafide zaak betreft, en dat, wanneer op een school onverwacht een groot aantal kinderen komen, daardoor een andere school wordt ontlast en dus het aantal leerkrachten daar kan worden verminderd.

Op grond hiervan hoop ik, dat de Minister dit amendement niet zal willen afwijzen.

Voorgesteld door 5 leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: In de eerste plaats wensch ik op te merken, dat bij vergissing bij Nota van Wijziging een aanvulling is voorgesteld van art. 56, eerste lid. Ik wensch den oorspronkelijken tekst van dat artikel te handhaven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben bereid, het amendement Tilanus over te nemen, omdat dat beantwoordt aan behoeften, die in de practijk zijn gebleken. Het is bij een paar scholen voorgekomen, dat zij met een betrekkelijk klein aantal kinderen zijn begonnen en dat dit in den loop van het jaar groeide tot 130, 140 leerlingen, en die er geen onderwijzers bij konden krijgen, tenzij zij dezen zelf betaalden. Om daarin te voorzien is het wenschelijk, dat de menschen het recht krijgen om in bepaalde gevallen, naar gelang van het aantal kinderen, meer onderwijzers aan te stellen. In de veronderstelling, dat de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar heeft tegen het amendement, neem ik het amendement over.

De **Voorzitter**: De Regeeringswijziging, aangebracht bij de derde Nota van Wijziging, is dus blijkens de mededeeling van den Minister vervallen.

Aangezien het amendement van den heer Tilanus c. s. (Stuk n°. 24) door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Mag ik den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs vragen het oordeel der Commissie van Rapporteurs over deze Regeeringswijzigingen mede te deelen?

38ste VERGADERING. — 18 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(van der Molen e. a.)

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Tegen deze Regeeringswijzigingen bestaat bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd artikel XIV, thans luidende:

Tusschen het eerste en het tweede lid van artikel 56 der Lager-onderwijswet wordt een nieuw, tweede, lid ingevoegd, luidende:

„2. In bijzondere gevallen, den Onderwijsraad gehoord, kan de in het eerste lid bedoelde Rijksvergoeding voor een jaar of een gedeelte van een jaar worden verleend voor één of meer onderwijzers boven het in dat lid bedoelde aantal."

Het tweede lid wordt derde lid en wordt gelezen als volgt:

„3. Voor de in dit artikel bedoelde vergoeding komen niet in aanmerking de scholen, ten aanzien waarvan artikel 69 niet is nageleefd, tenzij onze Minister, den bouwkundige, bedoeld in artikel 69, tweede lid, gehoord, alsnog verklaart, dat de bouw of verbouw der scholen en de inrichting van terreinen voor het onderwijs in lichamelijke oefening zijn geschied volgens de algemeene regelen, bedoeld in artikel 6.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De Voorzitter: In artikel XV is na de sluiting van het schriftelijk debat een wijziging gebracht.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Tegen deze wijziging bestaat bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar.

De artikelen XV en XVI worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel XVII is reeds aangenomen. (Zie *Handelingen*, bladz. 1098.)

Beraadslaging over artikel XVII*bis*, luidende:

Artikel 62, eerste en tweede lid, der Lager-onderwijswet 1920 worden gelezen als volgt:

„1. Ter tegemoetkoming in de kosten, welke voor rekening van de gemeente blijven, wordt van de ouders der leerlingen of, bij ontstentenis van beide ouders, van de voogden of verzorgers schoolgeld geheven.

2. Deze heffing wordt geregeld naar evenredigheid van het belastbaar inkomen, bedoeld in artikel 37 der Wet op de Inkomstenbelasting 1914, der ouders of, bij hunne ontstentenis, van dat inkomen der leerlingen, een en ander met inachtneming van de bepalingen, vervat in de artikelen 63 tot en met 66."

De Voorzitter: Aangezien artikel XVII*ter* hetzelfde onderwerp bestrijkt en de heer Ketelaar c. s. een amendement hebben voorgesteld over hetzelfde onderwerp, stel ik voor artikel XVII*ter* en het amendement van den heer Ketelaar c. s. (Stuk nº. 20, I) te gelijk met artikel XVII*bis* te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

Tevens zijn dus aan de orde artikel XVII*ter*, luidende:

Artikel 66 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„Het schoolgeld voor de kinderen uit andere gemeenten bedraagt niet meer dan dat voor de kinderen uit de heffende gemeente.",

en het amendement van den heer Ketelaar, mevrouw Bakker—Nort en de heeren Ebels, Marchant en Oud (Stuk nº. 20, I), thans strekkende om artikel XVII*ter* te doen luiden:

(Ketelaar e. a.)

Artikel 66, tweede lid, der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„2. Indien twee, drie, vier of vijf leerlingen uit hetzelfde gezin gelijktijdig eene school van dezelfde soort bezoeken, wordt het schoolgeld voor elken leerling verminderd tot onderscheidenlijk 90, 80, 70 en 60 ten honderd. Voor een grooter getal leerlingen uit hetzelfde gezin is geen schoolgeld verschuldigd."

De heer **Ketelaar:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb vanmiddag op mijn tafel gevonden de Nota van Wijziging van den Minister en ik heb die zoo goed en zoo kwaad als het ging nagegaan, en ik geloof inderdaad, dat de wijzigingen, die de Minister ten aanzien van de schoolgeldheffing voorstelt, verbeteringen zijn. Maar voordat ik mijn amendement intrek, zou ik den Minister een vraag willen doen. De Minister stelt voor, dat de heffing zal worden geregeld naar evenredigheid van het belastbaar inkomen, bedoeld in artikel 37 van de wet op de Inkomstenbelasting 1914. Nu wordt dus alleen verwezen naar artikel 37, terwijl de kinderaftrek geregeld wordt in artikel 38.

Er staat in den aanhef van art. 38:

„Het belastbaar inkomen der binnen het Rijk wonende personen wordt, alvorens het tarief van artikel 37 daarop wordt toegepast, voor ieder minderjarig, eigen of aangehuwd kind of pleegkind, dat niet zelf in deze belasting wordt aangeslagen, verminderd volgens de onderstaande schaal: ......" enz.

Ik zou nu den Minister willen aanraden te verwijzen naar de artt. 37 en 38, om onomstootelijk vast te stellen, dat ook door hem bedoeld is, dat het belastbaar inkomen, ook voor de schoolgelden vastgesteld voor ieder minderjarig, eigen of aangehuwd kind of pleegkind, wordt verminderd volgens de aangegeven schaal.

Ik heb er niets tegen, maar wij moeten goed weten, wat wij doen, want tot nog toe werd alleen de aftrek gerekend naar de schoolgaande kinderen.

Wij hebben, naar ik meen, vroeger in Amsterdam net zoo'n schoolgeldregeling gehad, die best werkte, maar het lijkt mij gewenscht hierop even de aandacht te vestigen, te meer, waar deze wijziging eerst zoo even bij ons is ingekomen.

Als de Minister een bevredigende verklaring kan geven, ben in bereid mijn amendement in te trekken.

Aangezien het amendement door vijf leden is voorgesteld, maakt het een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Er is verder ingediend een amendement van de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins (Stuk nº. 10, IX), strekkende om artikel XVII te doen luiden:

„I. In artikel 63 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt achter de woorden „gewoon onderwijs" het woord „en" en worde achter „uitgebreid onderwijs" ingevoegd: . . . en voor de scholen of cursussen voor vervolgonderwijs".

II. Aan artikel 64 wordt een nieuw lid 5 gevoegd:

„Het schoolgeld van het vervolgonderwijs wordt vastgesteld op de wijze als dat voor het gewoon lager onderwijs, met dien verstande, dat het niet hooger mag zijn dan het laatstbedoelde schoolgeld."

De aanhef van dit amendement moet luiden:

„Na art. XVII*bis* wordt ingevoegd een nieuw artikel, luidende:"

(Gerhard c. a)

De heer Gerhard: Mijnheer de Voorzitter! De strekking van het door ons voorgestelde amendement is zeer duidelijk. In de wet is vastgelegd, dat de schoolgeldregeling voor het u. l. o. zoowel voor de bijzondere als voor de openbare scholen steeds gelijk moet zijn. Deze bepaling is indertijd door ons met instemming begroet, want daarmede verviel een element van concurrentie, dat aan het wezen van de school vreemd behoorde te zijn, Die overeenstemming is echter niet neergelegd ten aanzien van het vervolgonderwijs. Nu is het vervolgonderwijs facultatief gesteld en het is aan de gemeenten opgelegd, maar het komt ons voor, dat dezelfde motieven, die voor de gelijkstelling van de eerste twee soorten van schoolgeldregeling hebben gesproken, ook spreken ten aanzien van het vervolgonderwijs, en hetgeen door ons wordt voorgesteld heeft dus geen ander doel, dan om die gelijkstelling voor het bijzonder en openbaar onderwijs ook te doen uitspreken ten aanzien van het vervolgonderwijs.

De heer van der Molen: Mijnheer de Voorzitter! Door de Regeering is voorgesteld een wijziging van art. 62 ten aanzien van de schoolgeldregeling. Ik ben ten zeerste ingenomen met de verwijzing naar art. 37 van de wet op de inkomstenbelasting van 1914 als grondslag voor de heffing. Dat zal vooral voor de groote gemeenten een enorme administratieve besparing geven, maar nu is daarbij door den heer Ketelaar de vraag opgeworpen, of in art. 37 wel begrepen is de kinderaftrek, die geregeld is in art. 38 van de wet op de inkomstenbelasting van 1914. Volgens mijn ervaringen met deze beide artikelen is dat onbetwistbaar juist.

De heer Ketelaar heeft er reeds op gewezen, dat in art. 38 staat, dat het tarief van art. 37 eerst dan zal worden vastgesteld, wanneer daarop is toegepast de kinderaftrek van art. 38; dus het noemen van art. 38 is niet noodig.

Wat nu betreft de amendementen van den heer Gerhard, deze acht ik een zeer onschuldig karakter te bezitten, maar het wil mij toch voorkomen, dat men iets onevenredigs krijgt, wanneer men de geheele regeling van het vervolgonderwijs uit de wet haalt en dus buiten de schoolgeldregeling nog weer opnieuw een regeling voor de schoolgeldheffing voor het vervolgonderwijs er in plaats, die er nog niet in stond.

Dat zal niets anders ten gevolge hebben, dan dat in al die gemeenten, waar men nu voor 1921—1922 pas de schoolgeldheffing heeft klaargemaakt met het oog op de locale omstandigheden, — wordt dit amendement aangenomen, — weer de administratieve molen aan het draaien moet worden gezet.

Tot dusverre was men voor het vervolgonderwijs niet gebonden aan een proportioneele heffing en kon men dus de heffing doen geschieden zooals men die ter plaatse het meest gewenscht achtte en waar wij nu de regeling van het vervolgonderwijs hebben overgelaten aan de gemeente, acht ik het niet gewenscht ten opzichte van de schoolgeldheffing den gemeentebesturen nieuwe banden aan te leggen.

De heer Rutgers: Mijnheer de Voorzitter! Ik juich het ook toe, dat ook de schoolgeldbepalingen worden herzien en, wat den omvang dier herziening betreft, juich ik het eveneens toe, dat er alleen worden gebracht kleine technische verbeteringen, die intusschen van groot belang kunnen zijn voor de administratie der wet.

Ik geef de voorkeur, wat art. 66 betreft, aan het voorstel van den Minister boven dat van den heer Ketelaar, die voor het systeem van kinderaftrek een ander stelsel in de wet wilde schrijven. De Minister wil de regeling van den kinderaftrek geheel uit de wet schrappen, waardoor deze zaak geheel aan de gemeentebesturen wordt overgelaten.

Wat art. 62 betreft, kan ik mij ook vereenigen met het voorstel van den Minister, alleen rijst er bij mij een vraag, en dat is deze. Het berekenen van het belastbaar inkomen volgens de wet op de inkomstenbelasting is voor de gemeente ongetwijfeld zeer gemakkelijk, maar al is eenerzijds die maatstaf gemakkelijk te hanteeren, anderzijds is hij sterk verouderd.

Wanneer in 1922 schoolgeld moet worden geheven, dan is het kohier 1921—1922 nog niet geheel beschikbaar en men

(Rutgers e a.)

moet dus uitgaan van de kohieren 1920—1921, dat wil zeggen men moet rekenen naar het inkomen in 1919. In 1922 zal dus schoolgeld moeten worden betaald naar het inkomen van 1919.

Dat leidt tot vele oninvorderbaarverklaringen eenerzijds en anderzijds tot het feit, dat velen een lager schoolgeld betalen dan zij kunnen betalen.

Nu stel ik er zeker prijs op, dat deze gemakkelijke maatstaf voor de uitvoering der wet niet aan de gemeenten onthouden wordt, maar het zou kunnen zijn, dat er gemeentebesturen zijn, die liever een anderen maatstaf zouden aanleggen, al kost dit dan wat moeite, en die zelf afzonderlijke kohieren voor de schoolgeldheffing zouden willen maken naar het inkomen bij het begin van het jaar. Dit zou het voordeel hebben, dat het aangenomen inkomen meer overeenstemming zou hebben met de werkelijkheid.

Nu zou hun daarvoor eenige meerdere vrijheid zijn gelaten, wanneer de Regeering het 2de lid van art. 62 aldus las:

„Deze heffing wordt geregeld naar evenredigheid van het inkomen, waarvoor genomen mag worden het belastbaar inkomen, bedoeld in artikel 37."

Ik geloof, dat aldus een goed artikel zou worden verkregen.

De heer Michielsen: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd om een enkele inlichting van den Minister te bekomen.

In art. 62, 1ste en 2de lid, is de bepaling opgenomen: ter tegemoetkoming in de kosten, welke voor rekening der gemeente blijven, wordt van de ouders der leerlingen schoolgeld geheven.

Nu wensch ik aan den Minister te vragen, hoe dit artikel moet worden opgevat. Is het in strijd met deze bepaling, wanneer aan een bepaalde school de opbrengst der schoolgelden hooger is dan de kosten, welke voor die school voor rekening der gemeente blijven, of moet de maatstaf voor de berekening zijn de totale onkosten voor alle scholen in de gemeente gemaakt, in verband met het getal leerlingen, dat al de scholen te zamen bezoekt?

De heer de Visser, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik verheug mij, dat de wijziging op dit punt, dat nogal ingewikkeld en netelig is, algemeene instemming heeft gevonden.

Ik verblijd mij er ook in, dat de heer Ketelaar bereid is zijn amendement terug te nemen als hij de zekerheid heeft, dat onder art. 37 wel degelijk art. 38 is begrepen. De heer van der Molen heeft naar mijn meening dit zoo juist uiteengezet, dat het niet noodzakelijk is daarop verder in te gaan. Daaruit volgt, dat in het artikel zelf naast art. 37, art. 38 nog niet eens behoeft te worden genoemd.

Ik vlei mij dus met de hoop, dat de heer Ketelaar bevredigd zal zijn.

Verder wil ik den heer Michielsen opmerken, dat naar mijn overtuiging de maatstaf voor de bepaling van het schoolgeld niet moet worden ontleend aan de kosten van de leerlingen van een bepaalde school, maar aan die van de leerlingen van de scholen ter plaatse in het algemeen en dat die dus de maatstaf van de berekening van het schoolgeld moeten zijn.

Maar ik geloof wel dat er iets te zeggen valt voor het betoog van den heer Rutgers. Wanneer wij ons uitsluitend beperken tot het belastbaar inkomen, bedoeld in art. 37 der Wet op de Inkomstenbelasting, dan is onafwijsbaar, dat oude aanslagen tot maatstaf dienen voor wat in latere jaren als schoolgeld moet geheven worden, en dat zich dus het geval kan voordoen, dat voor het schoolgeld in 1922 het kohier van 1920—1921, en dat betreft het belastbaar inkomen van 1919, tot grondslag wordt genomen.

Wanneer wij echter, zooals de heer Rutgers wil, een bepaling als deze opnemen: „De heffing wordt geregeld naar evenredigheid van het inkomen waarvoor mag worden genomen het belastbaar inkomen, bedoeld in art. 37 der Wet op de Inkomstenbelasting", dan heeft men vrijheid om den gemeentelijken aanslag als maatstaf voor het belastbaar

(Minister de Visser e. a.)

inkomen te nemen. De gemeenten, die in 1922 klaar zijn met het kohier voor de berekening van 1923, kunnen dan dit als grondslag nemen.

Daarom heb ik voor mij geen bezwaar, als de Commissie van Rapporteurs er ook mede akkoord gaat, om de amendatie van den heer Rutgers over te nemen; heeft deze echter bezwaar, dan laat ik de beslissing aan de Kamer over.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan begrijpen, dat de Minister aanvankelijk, evenals ik, aanleiding had om de door den heer Rutgers aangegeven wijziging niet alleen van onschuldigen aard, doch ook zelfs als een verbetering te achten, maar het wil mij ten slotte toch voorkomen, dat het beter is om de hierbedoelde vrijheid voor de gemeentebesturen niet in de wet op te nemen.

De Minister zegt: wanneer de gemeentebesturen met het kohier van 1922 klaar zijn en het Rijk is nog pas klaar met het kohier van 1921, dan is het toch beter, dat men de vrijheid krijgt om het kohier van 1922 toe te passen, maar de gemeenten hebben geen eigen kohier meer. Na de laatste wijziging der Gemeentewet bestaat er geen eigen gemeentelijk kohier meer, maar bestaat er alleen een Rijkskohier voor de inkomstenbelasting.

Het gevolg van het invoegen van de woorden, welke de Minister bedoelt, zou zijn, dat wij voor de gemeentebesturen de gelegenheid openden om nog een eigen kohier te maken. Maar wanneer wij de ervaring daaromtrent raadplegen, dan bestaat daardoor niet geringe mogelijkheid, dat dan dat gemeentelijk kohier, speciaal gemaakt voor de schoolgeldregeling, niet onderworpen is aan de waarborgen voor de deugdelijkheid van het kohier, dat men oorspronkelijk met het gemeentelijk kohier bedoelde. Dat kohier zal dan door burgemeester en wethouders worden opgemaakt, of als het kohier ook door den gemeenteraad wordt vastgesteld, naar welke grondslagen moeten nu de aanslagen geschieden? Welk kohier dan? Hoe komt men te weten de inkomsten, waar de heer Rutgers op doelde? Moeten er nieuwe, afzonderlijke beschrijvingsbiljetten gemaakt worden, moet de gemeentelijke administratie opnieuw dien heelen weg volgen, die vroeger voor de kohieren voor de inkomsten noodig was, wanneer bedoelt men van die vrijheid gebruik te maken? In groote gemeenten zal men dat niet doen, omdat er geen eind aan komt. Maar in kleine gemeenten vrees ik, dat er de mogelijkheid bestaat, dat er een lager inkomen opgegeven wordt dan men bij het Rijkskohier gedaan heeft, en om die mogelijkheid van ontduiking door een eigen kohier te maken — nl. de mogelijkheid om voor de schoolgeldregeling een lager inkomen op te geven — lijkt het mij afdoende en ook voor de gemeentebesturen het eenvoudigst, om tot grondslag te nemen de wettelijk vastgestelde kohieren.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met te verklaren, dat ik mijn amendement intrek, na de verklaring van den Minister.

Ik zou echter willen aanraden om geen wijziging in den geest van den heer Rutgers aan te brengen. Wij kunnen daarvan in eens niet de portée overzien. Is dat alles goed geregeld? De heer van der Molen heeft reeds eenige bezwaren aangegeven. Is de zaak van het beroep wel in orde? Burgemeester en wethouders stellen nu het kohier vast. Is het beroep op Gedeputeerde Staten wel goed geregeld? Dat weten wij niet.

Terwijl wij nu een goeden grondslag hebben in de kohieren voor de Rijksinkomstenbelasting, zou ik daar tegen nieuwe wijzigingen willen waarschuwen.

Daar de heer Ketelaar het amendement (Stuk n°. 20, I), mede namens zijn medevoorstellers, heeft ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats sluit ik mij aan bij de woorden, door de heeren van der Molen en Ketelaar gesproken, maar tevens wijs ik er op,

(Bulten e. a.)

dat de Minister na de wijziging, voorkomende op stuk n°. 30, ook gewijzigd heeft het tweede lid van art. 66, dat nu niet meer bestaat. Indien de Minister nu de gedachte van den heer Rutgers overnam, zou hij in de hand werken, dat verloren zou kunnen gaan de bindende bepaling, dat grootere gezinnen een aftrek van percentages zullen krijgen voor meerdere kinderen, want dan zouden de gemeenteraden daarin vrij zijn. Volgens het voorstel van den Minister zijn de gemeentebesturen verplicht dien aftrek te geven, zooals die voorkomt in de wet op de Rijksinkomstenbelasting. Ik ontraad dus den Minister om in te gaan op het idee van den heer Rutgers.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil bij den loop, dien de discussie nam, mijn aandrang op den Minister niet handhaven. Ik kan dat te gemakkelijker doen, omdat, als blijkt, dat de gemeentebesturen meer vrijheid begeeren op dit punt, er gelegenheid zal zijn bij een volgende technische herziening daaromtrent nader van gedachten te wisselen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Reeds in eersten termijn heb ik gezegd, dat, alleen onder de conditie, dat de Commissie van Rapporteurs er mede akkoord ging, ik bereid was het denkbeeld van den heer Rutgers over te nemen. Nu de heer Rutgers echter zelf op zijn denkbeeld is teruggekomen, spreken wij er niet meer over.

Ik ben nog een antwoord verschuldigd aan den heer Gerhard, die een amendement op dit artikel heeft voorgesteld. Op zich zelf heb ik tegen dat amendement geen bezwaar, maar het is waar, wat de heer van der Molen heeft gezegd, dat er nieuwe omslag uit zou voortvloeien, omdat de gemeentebesturen ook de proportioneele schoolgeldregeling voortaan voor het vervolgonderwijs zouden moeten toepassen. Ik laat dus de beslissing over het amendement aan de Kamer over.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Na de zeer welwillende houding, door den Minister ten opzichte van het amendement aangenomen, zou ik meenen, dat de gedachte, welke aan het amendement ten grondslag ligt, de gelijkstelling van de schoolgeldregeling voor het openbaar en voor het bijzonder onderwijs, wat betreft het vervolgonderwijs, intact bleef.

Na het gehoorde heb ik geen aanleiding om mijn amendement in te trekken.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan de Commissie van Rapporteurs om haar oordeel over het amendement van den heer Gerhard c. s. mede te deelen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Op grond van de overweging, dat de regeling van het vervolgonderwijs uit de wet is verdwenen, is de Commissie van Rapporteurs van oordeel, dat deze amendementen niet behooren te worden aangenomen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De artikelen XVII*bis* en XVII*ter* worden achtereenvolgens zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Heeft de heer Gerhard er bezwaar tegen, dat de beide deelen van zijn amendement te gelijk in stemming worden gebracht?

De heer **Gerhard**: Neen, Mijnheer de Voorzitter!

Het amendement (Stuk n°. 10, IX) wordt verworpen met 43 tegen 18 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heer van Dijk, mejuffrouw Katz, de heeren Krijger, de Monté ver Loren, Nolens, Fruytier, Schouten, Rutten, Lovink, Bongaerts, Feber, Rutgers, van

(Voorzitter e. a.)

Rijckevorsel, van Rijzewijk, Kuiper, Snoeck Henkemans, Scheurer, Heukels, Bakker, Schokking, van der Voort van Zijp, Boon, Beumer, Bulten, van der Molen, Duymaer van Twist, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Suring, H. Colijn, Wintermans, Dresselhuys, van Wijnbergen, Ament, Smeenk, Michielsen, Braat, Engels, van den Heuvel, van Gijn, Deckers, Gerretson, Tilanus en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Kleerekoper, van den Tempel, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Visser van IJzendoorn, K. ter Laan, IJzerman, Hiemstra, van de Bilt, van der Waerden, Gerritzen, Bierema, van Zadelhoff, Ebels, mejuffrouw Westerman, de heeren Gerhard, Ketelaar, mevrouw de Vries—Bruins en de heer Troelstra.

Beraadslaging over artikel XVIII, luidende:

„De tweede volzin van het eerste lid van artikel 68 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt",

waarop is ingediend door de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins een amendement (Stuk n°. 10, X), strekkende om het artikel te doen luiden:

„Artikel 68 der Lager-onderwijswet 1920 wordt als artikel 18*bis* toegevoegd aan Titel I der wet. Het woord „haar" in den derden regel wordt vervangen door „het" en de tweede volzin van het eerste lid vervalt."

De heer **Gerhard** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Artikel 68 der wet, met de wijziging waarvan, welke door de Regeering wordt voorgesteld, wij volkomen akkoord gaan, betreft het volgende. Wanneer een gemeente door de uitgaven, tot de behoorlijke inrichting van haar lager onderwijs vereischt, in verhouding tot haar middelen en andere uitgaven onbillijk zou worden bezwaard, kan zij door het Rijk worden gesubsidieerd. Nu is de strekking van ons amendement, mogelijk te maken dat een dergelijk subsidie zal kunnen worden verleend, niet alleen als het bezwaard wordt met kosten van openbare scholen, maar ook wanneer zij bezwaard wordt met kosten ten gevolge van den bouw van bijzondere scholen. Het spreekt vanzelf, zoodra men de mogelijkheid opent dat een gemeente wordt gesubsidieerd, omdat zij zwaar wordt belast met uitgaven, noodig om openbare scholen te bouwen, dat de billijkheid van een zoodanig subsidie nog meer klemt, indien een gemeente bijzondere scholen moet bouwen en zij door die uitgaven zwaar wordt belast. Nu heeft de Minister in een ander geval gezegd: als het eene mogelijk is, moet ook het ander mogelijk zijn. Het betrof toen de vermeerdering van scholen, en de Minister zeide: als vermeerdering mogelijk is, moet ook vermindering mogelijk zijn. Dat was een eisch van elegantie, waarvoor wij bij de stemming moesten bukken, maar nu klemt het te meer, dat een gemeente voor subsidie in aanmerking dient te komen als zij zwaar wordt belast, onverschillig om welke reden. Nu geldt artikel 68, door de plaats, die het in de wet inneemt, alleen voor kosten van openbare scholen. Op dien grond stellen wij voor het artikel, zooals het door de Regeering wordt gewijzigd, over te brengen naar Titel I, als artikel 18*bis*. Wanneer men het artikel overbrengt naar Titel I, geldt het voor alle scholen in de gemeente, dus ook voor kosten, welke de gemeente moet maken ten behoeve van bijzondere scholen. Het komt mij voor, zoo in het oog springend billijk te zijn, dat zwaar belaste gemeenten naar twee kanten kunnen worden gesubsidieerd, dat ik eenige hoop heb, om niet te zeggen verwacht, dat dit amendement door de Regeering zal worden overgenomen.

Voorgesteld door meer dan vijf leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

Mejuffrouw **Westerman**: Mijnheer de Voorzitter! Het gevolg van de door de Regeering voorgestelde wijziging is, dat

(Westerman e. a.)

de lange administratieve weg niet meer bewandeld zal behoeven te worden en het is dus een bezuiniging, die ik toejuich. Maar ik zou toch gaarne zien, dat wij van den Minister kregen op gezette tijden een overzicht van de gemeenten, welke in dit opzicht gesubsidieerd worden. Ik zou het zeer op prijs stellen, wanneer een dergelijk overzicht bij voorbeeld tweemaal per jaar aan de Kamer werd overgelegd of in de begrooting werd opgenomen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne aan mejuffrouw Westerman toezeggen, dat, hoewel ik mij niet gaarne bind aan een bepaalden tijd en een aantal keeren, ik gaarne de Kamer in de gelegenheid zal stellen, bijv. bij de begrooting, om inzage te nemen van het aantal gemeenten, dat uit dit artikel geholpen wordt.

Wat het amendement-Gerhard betreft, lijkt het mij op zich zelf wèl rationeel, het woordje „haar" te vervangen door „het". Art. 68 is eigenlijk het oude artikel 53 van de vroegere wet, dat bepaalde, dat aan een gemeente, die financieel in moeilijke omstandigheden verkeert, door het Rijk ten behoeve van haar onderwijs een afzonderlijk subsidie kan worden toegekend. Nu lijkt het mij op zich zelf rationeel, om, waar de gemeenten voor gelijke kosten staan wat betreft bijzonder en openbaar onderwijs, voor beide van Rijkswege subsidie te verleenen. Maar daarvan zal het practisch gevolg zijn, dat er meer door het Rijk moet worden gegeven dan op het oogenblik verleend wordt, omdat natuurlijk door de oprichting van bijzondere scholen het budget van vele gemeenten door het onderwijs zwaarder wordt belast dan vroeger het geval was. Maar ik heb geen vrijheid om, met het oog op den toestand van 's Lands financiën, hier een amendement over te nemen of de Kamer aan te raden een amendement aan te nemen, dat de lasten van het Rijk zou kunnen verzwaren. Daarom, al erken ik, dat in het amendement een zekere billijkheid ligt, vooral nu de gemeenten verplicht zijn zich zoowel ten bate van het openbaar als bijzonder onderwijs kosten te getroosten, zoo heb ik niet de vrijmoedigheid om een amendement bij de Kamer aan te bevelen, dat ten gevolge zou hebben dat de gemeentelijke lasten voor het onderwijs zouden worden verlicht ten laste van het Rijk. Ik moet daarom de Kamer de aanneming van dit amendement zeer ontraden.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met mijn erkentelijkheid te betuigen voor de ronde verklaring van den Minister, dat hij in het amendement een factor van billijkheid ziet. Ik heb het zoo durven verstaan, dat hij het amendement zou hebben overgenomen, indien hij niet den boeman achter zich had gehad. Dien boeman kunnen wij hier niet te pakken nemen en daarom durft de Minister het niet in den een of anderen vorm aanbevelen. Maar nu vraag ik, of de Minister, met artikel 68 voor zich, niettemin vrijheid kan vinden, om in gevallen, waarin de gemeente te zwaar belast wordt geoordeeld, toch het subsidie te onthouden, om de eenvoudige reden, dat het er niet is en dat men niet meer mag uitgeven, dan beschikbaar is, ongeacht het aantal gemeenten, dat ook naar het oordeel van het Departement er voor in aanmerking had moeten komen. Indien inderdaad ons standpunt als volkomen billijk en volkomen in de lijn van de geheele gelijkstelling moet worden erkend, dan meen ik, dat ons amendement door de Kamer moet worden aangenomen, omdat, al moge het waar zijn, dat in de toekomst een hoogere uitkeering hiervan het gevolg zou kunnen zijn, het Rijk toch nooit meer uitgeeft, dan waartoe het zich zelf bij machte vindt, maar dan is ten minste in de wet de billijkheid erkend. en is in de wet vastgelegd, dat de gemeenten op dien grond ook aanspraak kunnen maken. Acht de Regeering zich niet bij machte daaraan te voldoen, dan wijst zij een subsidie met bloedend hart af, zooals wij het ook in Noord-holland hebben medegemaakt. Zoodra de omstandigheden het veroorloven, moet aan het billijkheidsbeginsel gevolg worden gegeven. Ook al wordt de toestand financieel juister, het Rijk mag nu niet subsidieeren, al erkent het ten volle, dat de gemeenten ten gevolge van het bijzondere onderwijs veel te zwaar worden belast.

38ste VERGADERING. — 18 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Gerhard e. a.)

Ik hoop, dat de Minister mij op mijn vraag dit gewijzigd antwoord zal kunnen geven, dat hij zegt: ik laat de Kamer volkomen vrij, over dit amendement te beslissen. Ik gevoel mij vrij genoeg; al staat het in de wet, het Rijk zal niet meer belast kunnen worden dan het wil dragen; maar dan is het billijkheidsbeginsel in de wet vastgelegd, en zoodra het dan toepassing kan vinden, zal het ook toepassing vinden, terwijl dit nu is uitgesloten.

Ik blijf dus de aanneming aan de Kamer aanbevelen.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben hier voortdurend sommen op te lossen met één onbekende en die onbekende is de Minister van Financiën. Het is al eenige keeren gebeurd, dat de Minister van Onderwijs zich bij de bestrijding van een amendement beroepen heeft op den Minister van Financiën, en ik vraag dus: waarom zit de Minister van Financiën, die zulk een buitengewonen invloed op de vaststelling van dit wetsontwerp heeft, niet achter de groene tafel? Bij punten als dit kan men aan de uitdrukkingen van Minister de Visser hooren: ik zou het eigenlijk wel willen, maar de heer de Geer is er tegen.

Het gaat heel aardig met dit ontwerp. Als er een voorstel komt om de gemeentebesturen wat te ontlasten doordat het Rijk medewerkt, zegt de Minister van Financiën: het mag niet, maar als het er om gaat, zooals bij tal van punten, dat de gemeentebesturen meer belast worden, zegt deze bewindsman: dat is een mooi punt, nu ben ik weer aan het bezuinigen.

Ik acht deze houding niet te verdedigen. Ik zal voor het amendement-Gerhard stemmen en hoop, dat, mocht dit worden verworpen, de Minister toch altijd in het oog zal houden, dat deze buitengewone subsidies berekend worden ook in verband met andere uitgaven van de gemeenten, en dat daarbij zeer zwaar moeten worden gerekend de uitgaven voor het bijzonder onderwijs.

Want de heer de Geer mag nu een uitlegging van de wet geven en decreteeren: dit mag wel en dat mag niet, maar hij

(Ketelaar e. a.)

zal nooit kunnen tegenspreken, dat bij extra subsidies aan de gemeenten rekening moet worden gehouden met het totaal van alle uitgaven, en wanneer dus een gemeente veel te zwaar belast is met de uitgaven voor het onderwijs, speciaal die voor het bijzonder onderwijs, dan zal dit in aanmerking moeten kunnen worden genomen bij het uitkeeren der extra subsidie en zal voor het openbaar onderwijs in die gemeente een verhoogde uitkeering moeten kunnen worden verkregen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! De heer Ketelaar heeft een uitdrukking gebruikt, die ik beslist moet desavoueeren, en dat is deze uitdrukking: U zoudt het wel willen, maar de Minister van Financiën wil het nu eenmaal niet.

De **Voorzitter**: De heer Ketelaar vergiste zich dan, want u was ik.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Dat is recht. Maar de heer Ketelaar bedoelde dan toch, dat de Minister van Onderwijs zou wel willen toegeven, maar de Minister van Financiën niet. Die tegenstelling is onjuist. Ik heb uitdrukkelijk op den voorgrond gesteld: dat ik op zich zelf wat de heer Gerhard wil, wél rationeel acht, maar dat de toestand van 's Rijks financiën niet toelaat dat die regelmatigheid in artikel 68 wordt vastgelegd.

Het is niet de Minister van Financiën contra mij of omgekeerd, maar het is de benarde toestand onzer financiën, die hier den doorslag geeft, en ik ontraad dan ook de Kamer met klem dit amendement aan te nemen, omdat daardoor de Rijksfinanciën in de toekomst zullen worden verzwaard.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag.

De vergadering wordt geschorst tot hedenavond 8 uur.

AVONDVERGADERING.

(Bijeenroepingsuur 8 namiddag.)

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

Bij de algemeene beraadslaging over dit hoofdstuk is tevens aan de orde de interpellatie van den heer K. ter Laan over den inhoud van het nieuwe Reglement betreffende de Krijgstucht, dat zal worden ingevoerd te gelijk met het Wetboek van Militair Strafrecht.

De heer **Duymaer van Twist**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

a. een, van het hoofdbestuur van den Bond van Geëmployeerden, jaarwedde genietende Militairen der Landmacht, te Muiden, waarin wordt verzocht het daarheen te leiden, dat bij de behandeling van de begrooting voor het Departement van Oorlog de zekerheid wordt verkregen, dat de tegenwoordige loonen der militairen kunnen worden gehandhaafd en de sinds 1 Juli gestorte 5 pct. aan hen zal worden gerestitueerd;

b. een, van het dagelijksch bestuur van den Algemeenen Militairen Pensioenbond voor Land-, Zeemacht en Koloniën, te Amersfoort, waarin dit bestuur verzoekt te willen bevorderen, dat aan den steeds meer toenemenden noodtoestand der gepensionneerde oud-militairen wordt te gemoet gekomen.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen, deze adressen neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De heer **Duymaer van Twist**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: In handen van uw Commissie is verder gesteld een verzoekschrift van het bestuur van de Vereeniging van Militaire Hoefsmeden, te Breda, waarin dit bestuur verzoekt te willen bevorderen, dat het recht, omschreven in de bij Koninklijk besluit van 14 September 1921 n°. 44 vastgestelde alinea van punt II op bladz. 30 van de „Regeling van de bezoldiging enz. voor het militair personeel der landmacht", onverkort zal worden gehandhaafd, zoolang die bepaling niet bij eenig ander Koninklijk besluit uitdrukkelijk zal zijn gewijzigd of ingetrokken.

Uw Commissie stelt voor, dit verzoekschrift neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Voor het grootste deel zijn de adressen, die de vorige spreker als voorzitter van de Commissie van Rapporteurs aan de Kamer heeft overgelegd, adressen, zooals wij ze bij elke begrooting hebben; het spreekt vanzelf, dat die worden nedergelegd ter griffie ter inzage voor de leden, omdat er bij de begrooting over gesproken kan worden.

(K. ter Laan e. a.).

Dat van de Vereeniging van Militaire Hoefsmeden maakt echter een uitzondering. In dat adres wordt verzocht er toe te willen medewerken, dat een zekeren Nelemans een hoogere rang wordt toegekend dan de autoriteiten, waaronder hij dient, hem blijkbaar willen geven.

Nu beweert het adres, dat deze Nelemans zijn aanspraken kan doen gelden op grond van voorschriften, die de Regeering zelf indertijd heeft gegeven. Daarom is het beter, dat dit adres niet wordt nedergelegd ter griffie ter inzage voor de leden, maar wordt gezonden naar de Regeering om inlichtingen. Op het oogenblik zouden wij er niet over kunnen spreken. Het is mogelijk, dat de Minister op vragen, die hem dienaangaande gedaan worden, niet zou kunnen antwoorden. Het zou zelfs een wonder zijn, als hij dat wel zou kunnen doen.

Ik zou mij er ook mede kunnen vereenigen, wanneer dit adres werd gezonden naar de Commissie voor de Verzoekschriften.

De heer **Duymaer van Twist**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne voldoen aan het verzoek van den heer ter Laan en de conclusie van de Commissie wijzigen. Ik stel daarom voor dit adres te stellen in handen van de Commissie voor de Verzoekschriften.

De beraadslaging wordt gesloten.

De Kamer vereenigt zich zonder hoofdelijke stemming met de gewijzigde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De **Voorzitter**: Daar de reglementaire tijd een uur is, stel ik voor den heer ter Laan, die de interpellatie zal houden, ten hoogste vijf kwartier spreektijd te verleenen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Het was lang van te voren bekend, dat er zou komen een nieuw Reglement op de Krijgstucht, maar niemand had kunnen vermoeden, dat dit reglement er slechter uit zou zien in menig opzicht dan het oude, dat dateert van 1815. En desniettemin is dit in zeer ernstige mate het geval.

Aanstonds, nadat het reglement bekend was, rees er scherp verzet bij rechtsgeleerden, bij de militaire bonden, welke in de eerste plaats daarbij belang hebben, en ook bij zeer groote groepen der bevolking, voornamelijk omdat op zeer ernstige wijze het recht van vergaderen en vereeniging in de klem komt.

Het gaat voornamelijk — omdat ik maar zoo weinig tijd heb en eigenlijk deze interpellatie in een kwartier moet behandelen, zal ik over de andere artikelen niet spreken — over de artikelen 17 tot en met 20 en vooral tegen artikel 17 en tegen artikel 20.

Artikel 17 luidt:

„Uit hoofde van zijn uit het wezen van de krijgsmacht en de beginselen van de krijgstucht voortvloeiende bijzondere positie en verplichtingen, is den militair verboden:

a. zich aan te sluiten bij of op eenigerlei wijze steun te verleenen aan groepen of vereenigingen van personen, welker doel of handelingen in strijd zijn met het wezen van de krijgsmacht of het behoud van de krijgstucht;

b. zich aan te sluiten bij of op eenigerlei wijze steun te verleenen aan groepen of vereenigingen van personen, ten aanzien waarvan de Minister van Marine of van Oorlog heeft bekend gemaakt, dat aansluiting of steunverleening door militairen in strijd is met de belangen van de krijgstucht;

c. deel te nemen aan optochten of betoogingen, van welken aard ook, indien de commandeerende officier of

(K. ter Laan.)

plaatselijke militaire autoriteit zulks, om redenen ontleend aan de belangen van de krijgstucht, verboden heeft;

d. aan boord van een oorlogsvaartuig, in de kazerne of in eene onder eenige andere benaming tot huisvesting of verblijf van militairen aangewezen inrichting der zee- of landmacht, zonder toestemming van den commandeerenden officier of anderen militairen chef vergaderingen te houden, inteekenlijsten te laten rondgaan, bijdragen te vragen, biljetten aan te slaan of inzamelingen te doen, van welken aard of tot welk doel ook;

e. deel te nemen aan openbare of andere vergaderingen, wanneer de commandeerende officier of plaatselijke militaire autoriteit het bijwonen daarvan door militairen, om redenen ontleend aan de krijgstucht, verboden heeft."

Dit is een heel verhaal. Het komt hierop neer, dat aan een militair, hetzij vrijwillig dienende, hetzij militieplichtig, verboden kan worden het lidmaatschap van verschillende vereenigingen, het deelnemen aan optochten, het rond laten gaan in de kazerne of op een oorlogsschip van inteekenlijsten, enz. en het bezoeken van vergaderingen.

Dit is — men behoeft het maar in te zien — een allerverschrikkelijkst artikel. De reactionnaire beteekenis er van is dan ook oogenblikkelijk door ieder, die de vrijheid voorstaat, zeer scherp gevoeld.

Daarbij komt dan het bespottelijke artikel 20. Artikel 17 is ergerlijk, maar artikel 20 bespottelijk. Dat luidt:

„Den militair is verboden zich zoowel buiten als in tegenwoordigheid van zijn meerderen door onwilligheid, lijdelijk verzet of op andere wijze onvergenoegd te betoonen over den dienst in het algemeen of over bepaalde dienstbevelen of dienstvoorschriften, of wel door morren of op andere wijze ontevredenheid, feitelijk of lijdelijk verzet onder zijne kameraden aan te kweeken, of daartoe aan te sporen of aanleiding te geven."

Dat is een groote teruggang bij den toestand, dien wij hadden èn voor de beroepsmilitairen èn voor de militieplichtigen.

Nu wil ik duidelijk vooropstellen, dat, zoolang er een leger is, er ook tucht moet bestaan. Maar die tucht moet steunen op de overtuiging, dat elke goede militair gevoelt: zóó moet het. Tegen aankweeken van eergevoel en andere deugden, zooals het *Algemeen Militair Weekblad* schrijft, zal niemand iets hebben en als men tucht aldus opvat, zal men die van een militair mogen en moeten verlangen. Hier echter gaat het om een buitengewoon onredelijke vrijheidsbeperking. Tucht moet steunen op het begrijpen en anders komt er nooit iets van terecht, dat de Overheid, ook de militaire Overheid, rechtvaardig is.

De tucht kan nooit steunen op onredelijken dwang of stommen dwang; daarvan hebben wij eenige ervaring. Als de tucht steunt op stommen dwang, dan vliegen de kampen in brand en gaan de officieren aan den haal. Wij hebben dat medegemaakt in November 1918. Dat is de tucht, die wij niet moeten hebben. De onredelijke tucht, zooals wij die gekend hebben, loopt hierop uit, zooals in den tijd van den bekenden God van Walcheren, dat men de ruiten bij den commandant inslaat en dat op 17, 18 plaatsen in ons geliefd Nederland de militairen den boel kapot slaan. Dat was uitzondering. Het was het gevolg van verkeerd opgevatte tucht in de jaren der mobilisatie.

Vroeger moest men het doen met het oude reglement van 1815, en dit wenschte men te verbeteren. In 1902 heeft men hier gemaakt het Wetboek op de Krijgstucht, waarvan artikel 2 als volgt luidt:

„Krijgstuchtelijke vergrijpen zijn alle niet in eenige strafwet omschreven feiten, strijdig met eenig dienstbevel of dienstvoorschrift, of onbestaanbaar met de militaire tucht of orde."

Meer staat er niet en het is ook volkomen duidelijk. Een opsomming van alle vergrijpen, waaraan een militair zich schuldig zou kunnen maken, is onmogelijk. En prof. van der Hoeven, dien de oudste leden der Kamer zich nog herinneren en die het wetsontwerp betreffende het Wetboek op de Krijgstucht hier heeft verdedigd, heeft in de Memorie van Toelichting en later mondeling hier in de Kamer uitdrukkelijk er op gewezen, dat het niet aangaat al de vergrijpen met name in een reglement te zetten.

In 1912, 10 jaren daarna, is een commissie ingesteld onder voorzitterschap van ons medelid Dresselhuys, welke commissie — het schijnt geen gemakkelijk werk te zijn — in 1917 rapport heeft uitgebracht.

Het doet mij veel genoegen dat, naar ik verneem, de heer Dresselhuys hierover ook het woord zal voeren. Als er iemand deskundig is op dit gebied, is hij het, en ik ben overtuigd, dat de dingen, waar het nu over gaat, ook niet in zijn geest vallen, ook al is hij lid van den Vrijheidsbond en dus heelemaal niet voor de vrijheid. Het zou mij zeer tegenvallen als hij er anders over dacht, want het is een verstandig man in gewone dagelijksche zaken en bovendien een groot rechtsgeleerde. Daarom ben ik overtuigd, dat hij niet kan medegaan met de dwaasheden en ongerechtigheden, die in dit nieuwe reglement staan. In dat reglement, dat nu met 1 Januari 1923 zal ingevoerd worden, staan de door mij voorgelezen artikelen, welke niet staan in de Wet op de Krijgstucht. Ze staan ook niet zóó in het rapport van de commissie, waarvan de heer Dresselhuys voorzitter was. Als ik mij niet zeer vergis, dan wilde ook die commissie geen opsomming van vergrijpen, zooals men in het reglement nu aantreft. Prof. van der Hoeven betoogde indertijd hier, dat het zou zijn nutteloos, onuitvoerbaar, noodeloos en ijdel.

Met het oordeel van een rechtsgeleerde als den heer van der Hoeven, den deskundige bij uitstek, kan de tegenwoordige Minister van Justitie, naar het mij voorkomt, het wel „doen", zooals men dat noemt. Maar ook nu, nu men in artikel 17 en volgende die opsomming beproefd heeft, is men niet volledig. Men heeft het ook niet geprobeerd. Het gaat echter juist met name tegen het recht van vereeniging en vergadering; die feiten, die men als vergrijpen tegen de krijgstucht gelieft te betitelen, staan er juist extra in. Totaal overbodig, Mijnheer de Voorzitter! Al het noodige staat in artikel 2 van de Wet op de Krijgstucht. En dat is overgenomen —ten overvloede — in artikel 15 van het Reglement op de Krijgstucht: alle handelingen en gedragingen van den militair, niet vallende onder de in het Wetboek van Militair Strafrecht beschreven feiten. Volkomen voldoende, ja, laat ik er ronduit bijvoegen, die artikelen 2 van de wet en 15 van het reglement, die elkaar dekken, gaan zelfs veel te ver. Daardoor heeft de militaire autoriteit al veel te veel te macht. Vooral als men bedenkt, dat die macht in handen is van één persoon. Ik zal hier echter niet spreken over de afschaffing van het geheele militaire strafrecht in tijd van vrede. Ik zal eens één voorbeeld noemen, één uit duizenden zou ik haast zeggen.

Er was een majoor, een groot majoor, een met een gouden kraag dus, een hooge; deze schreef aan zijn chef, een generaal, dat hij kende onder zijn verband drie officieren, die zich schuldig hadden gemaakt aan zeer laakbare handelingen, diefstal zou ik bijv. kunnen zeggen. Dat berichtte hij aan zijn commandant. Wat dacht u, dat daarmede gebeurd is, Mijnheer de Voorzitter? Is dat onderzocht? Niet zooals het behoort. Daar wil ik later te gelegener tijd nog wel eens een boekje van opendoen. Maar wat er wel gebeurd is, op grond van het tegenwoordige Reglement op de Krijgstucht? Het zal den Minister van Oorlog wel bekend zijn, al staat hij er persoonlijk buiten. De majoor klaagde, en de majoor is gestraft en de kapiteins niet; twee er van dienen nog! Ik zal geen namen noemen, want ik wil niet voor verklikker spelen, maar dat is het Reglement op de Krijgstucht. Er is geen enkele behoefte om dat nog scherper te maken. Wat ik noemde, gebeurt in het jaar 1922; zoo noodig ben ik bereid de namen te noemen aan den Minister.

De zaak is geweest voor het Hoog Militair Gerechtshof, want de majoor liet het er niet bij zitten. Dat gerechtshof

(K. ter Laan.)

verklaart, dat de majoor te goeder trouw heeft gehandeld. De straf is toen verlicht, maar gedeeltelijk liet men die toch bestaan. De majoor kreeg nl. kamerarrest. Maar de zaak zelf, waarom het ging, heeft het gerechtshof niet onderzocht. Mijnheer de Voorzitter! Dat is Nederlandsch recht in den jare 1922 als u het weten wil. En in plaats de zaak te verbeteren, komt men met een nieuw reglement, dat nog veel slechter is!

Reactie wil hier niemand, heeft eens iemand gezegd. Daar heb je nu b. v. het regiment genietroepen in Utrecht.

Een man, die tot zijn mede-soldaten, die ontevreden zijn over een zekeren maatregel, zegt: „ik zal voor jelui wel naar den compagnies-commandant gaan", wordt voor die simpel woorden gestraft ...... wegens opruiing! De man, die de soldaten kalmeerde, wordt voor zulke woorden gestraft. Maar hij was ook de voorzitter van een organisatie! Met de bepalingen, zooals die nu reeds bestaan, kan men dat doen. Ik zal niet meer voorbeelden noemen, met het oog op den tijd. In ieder geval had de Minister van Justitie tot zijn beide collega's van de militaire Departementen moeten zeggen: dat gaat niet! Dan was het een verstandige Minister van Justitie geweest. En ik wil Minister Heemskerk nog vragen of hij alles, wel beschouwd, ook gezien de oppositie van de juristen en eveneens op andere gronden, betreffende de vrijheid van vereeniging en vergadering, het niet verstandiger zou vinden de artikelen 17 tot 20 in te trekken. Theoretisch ook artikel 21 en volgende, al betreffen die geen vrijheidsbeperking. Maar ik heb die artikelen buiten mijn interpellatie gehouden, omdat artikel 22 het vloekverbod bevat en ik niet den schijn wilde wekken, dat het bij mij ging tegen dat vloekverbod, waarop velen prijs stellen. Ik bepaal mij dus tot de artikelen 17 en 20; ik wil een zuivere stemming hebben.

Ik houd geen betoog op juridische gronden, omdat men dan zoo gemakkelijk tot mij kan zeggen, dat ik er geen verstand van heb. Maar ik kan toch wel lezen, wat juristen er van zeggen. En dan vindt men bij verschillende rechtsgeleerden, die evengoed meester in de rechten zijn als de Minister van Justitie, dat de artikelen, waarover het loopt, een onwettige uitbreiding zijn van artikel 2 van de Wet op de Krijgstucht. Er is ook geen quaestie van, dat dit artikel door vele leden zou zijn aanvaard, die er in 1902 vóór hebben gestemd. Ik heb dat meegemaakt; velen hebben aan dat artikel, waarover heel wat gedebatteerd is, hun stem gegeven, in de onderstelling, dat het daarmede uit zou zijn. Zij hebben toen niet kunnen vermoeden, dat een Minister er eigenmachtig uitbreiding aan zou geven. De uitbreiding is ook m. i. tegen de wet. Men zie het *Weekblad van het Recht*, n°. 10926 en n°. 10933, en de serie uitstekende artikelen in het *Algemeen Militair Weekblad*, en vooral ook de rede van G. A. B. E. Meijer, den bekenden meester in de rechten te Utrecht. Wil de Regeering dat artikel 2 uitbreiden, dan moet het bij de wet gebeuren, niet bij Koninklijk besluit, zooals ook uitdrukkelijk in de wet zelf staat aangegeven.

Wat meer zegt, verschillende deskundige schrijvers verklaren, dat het ook in strijd is met artikel 9 van de Grondwet, waarin bepaald is, dat het recht van vereenigen en vergaderen wordt erkend en dat de wet dat recht beperken kan in het belang van de openbare orde. Dus alleen de wet kan dat doen en dan niet in het belang van de krijgstucht, maar in dat van de openbare orde. Men zie het *Weekblad van het Recht*, n°. 10917; er zijn daarvan veel meer voorbeelden, maar ik noem er slechts één.

Waarop komt die beperking neer? Het is verboden lid te zijn van vereenigingen, wier doel in strijd is met het wezen van de krijgsmacht. Dat is b.v. de S.D.A.P., welke in haar program heeft staan: ontwapening. Ik aarzel geen oogenblik dat te zeggen. Als wij vandaag de krijgsmacht kunnen vernietigen in ons land, wachten wij niet tot morgen.

Mijnheer de Voorzitter! Wat zullen de leden van de S. D. A. P. te verwachten hebben van zulk een artikel? Maar in het Roomsche program staat ook beperking van bewapening met „als einddoel" ontwapening en de heer Bomans heeft eens verteld, dat de Paus de grootste ontwapenaar is. En zoo zullen de Katholieken dus ook behooren tot een vereeniging, waarvan het doel in strijd is met het wezen van de krijgstucht. De vrijzinnig-democraten hebben ook al als einddoel ontwapening en behooren dus almede tot een verboden vereeniging.

Maar wij weten wel, hoe het in de practijk gaat. Het is gemunt tegen vereenigingen, die men liefst wil vernietigen. En nu kunnen wij wel tot de militairen zeggen van deze plaats: stoor je er niet aan, want het is onwettig; maar de militairen kunnen het niet doen; de militairen die het zouden doen worden gestraft, en moeten dan eerst die straf uitzitten alvorens in beroep te kunnen gaan, om te doen uitmaken of dit artikel wel wettig is.

En zulke beslissingen liggen in handen van één persoon, hetzij den Minister of een commandeerend officier, en dat is des te meer onhoudbaar. Zelfs mogen vereenigingen als „Ons Belang" en de Bond van Minder Marinepersoneel, de steun van leger en vloot, beide Koninklijk goedgekeurd, geen inteekenlijsten rondzenden of betalingen laten doen in de kazerne of op een oorlogsschip zonder toestemming van den commandant. Ik heb hier een brief van een zekeren J. van Gorkum, die mij onbekend is, maar van een oud-Kamerlid weet ik dat hij betrouwbaar is. Die deelt mede, dat hij in de kazerne kwam van de politietroepen te Amsterdam om gelden te halen als premie van de levensverzekering van „Ons Belang", en dat toen een luitenant het hem verbood. Hij zeide veel te gevoelen voor t.b.c.-bestrijding en dergelijke, maar de levensverzekering was een ruggesteun voor „Ons Belang" en daarom verbood hij het hem. Men kan dus nu al onrechtvaardig zijn en dwingelandij uitoefenen, maar als dit nieuwe reglement eenmaal wet wordt en de Regeering niet van haar standpunt afgaat, zal, wat nu een enkele luitenant doet in zijn stommiteit, tegen „Ons Belang" regel worden. En hoe zullen dan de militaire bonden moeten werken? Het is natuurlijk een illusie dat zij met werken zullen ophouden, maar een bestrijding door plagerij, pesterij en negerij zal het gevolg zijn, en dat op grond van de beginselen van de krijgstucht, terwijl het juist van belang is dat dergelijke vereenigingen zich open en vrij bewegen kunnen.

Bovendien zijn de artikelen 17*a* en 17*b* zoo vaag gesteld, dat niemand nauwkeurig weet, welke vereenigingen worden bedoeld.

Ik wil het wel vragen, maar ik weet dat ik toch geen afdoend antwoord krijg, want het is blijkbaar om de vaagheid te doen, want dan kan men aanpakken de vereenigingen die men vernietigen wil.

Nu heeft men op het oogenblik voor personeelszaken het georganiseerd overleg. Als nu één ding geschikt was daar te worden behandeld, dan wel het Reglement op de Krijgstucht. Maar het is daar niet geweest. Het militair georganiseerd overleg is steeds meer gebleken een groote paskwil te zijn. Toen „Ons Belang" vroeg, het er alsnog heen te zenden, antwoordde de Regeering, dd. 4 December, dat het niet meer kon, omdat het al in het *Staatsblad* staat. Wat is dat voor een antwoord? Het kan wèl. Waar is verboden, dat in het georganiseerd overleg dingen mogen komen, die in het *Staatsblad* staan? Dan is dat overleg in het geheel geen knip voor den neus waard en moeten ernstige bonden zich afvragen, of zij er zich nog langer mee kunnen bemoeien. Iedere zaak, die de rechtspositie van het personeel raakt, behoort daar. Zooals het nu geschiedt, verbreekt de Regeering opzettelijk zelf den samenhang met de burgermaatschappij, het woord, dat mr. Meyer heeft gebruikt. Juist van het standpunt van de Regeering, dat het leger steeds meer een volksleger moet zijn, en een natuurlijken steun moet hebben in de verschillende lagen der bevolking, is dat geheel en al verkeerd. Dan moet er geen scheiding in rechten zijn tusschen volk en leger.

Hieruit blijkt wel, hoe onhoudbaar dit reglement is. Ik hoop alsnog, dat de Regeering zal zwichten voor de argumenten van bekwame rechtsgeleerden, voor argumenten, ontleend aan het niet te schenden recht van vereeniging en vergadering, aan de liefde voor de vrijheid, die elk Nederlander ingeboren is, en dat zij zal terugkeeren op de

38ste VERGADERING. — 18 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923.

(K. ter Laan.)

dwalingen van haar weg. Ik zou dus deze interpellatie willen besluiten met de volgende drie vragen:

1°. Is de Regeering bereid, de artt. 17—20 van het Reglement op de Krijgstucht alsnog te doen vervallen?

2°. Zoo neen, is de Regeering dan bereid, over deze artikelen het advies in te winnen van het georganiseerd overleg en dit advies ter kennis to brengen van de Volksvertegenwoordiging?

3°. Kan de Regeering mededeelen, wat de bedoeling is van de artt. 17a en b en is zij bereid, daarin zoodanige wijziging te brengen, dat verschil van opvatting en uitleg zooveel mogelijk wordt buitengesloten?

Met groote belangstelling wacht ik het antwoord op deze vragen af.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot het beleid van den Minister van Oorlog en diens begrooting.

Ik moet aannemen, dat de beide militaire Ministers ook aan het Reglement op de Krijgstucht debet zijn, en dan is reeds gebleken, dat ik het beleid van deze beide bewindslieden niet bijzonder kan prijzen. Maar nog veel grooter verschil van meening bestaat tusschen den Minister van Oorlog en mij, wat betreft het algemeen beleid, zooals dat weer heel duidelijk blijkt uit de Memorie van Antwoord.

In de eerste plaats enkele woorden over het standpunt van de S. D. A. P. in zake de ontwapening.

Op bladz. 1 der Memorie van Antwoord staat, dat niet kan worden ingezien, waarom Nederland in staat en geroepen zou zijn om, met opoffering van zijn vitale belangen en zeker ook ten nadeele van de rust in West-Europa, het voorbeeld van ontwapening te geven.

Ik kan niet inzien, waarom Nederland niet het eerste land zou kunnen zijn. Zoo komen wij niet verder.

De redenen waarom wij voor ontwapening zijn, hebben wij bij vorige gelegenheden ontvouwd. Ik zal dat nu niet opnieuw doen, te minder omdat dit onderwerp door een van mijn partijgenooten nader zal worden behandeld. Ik wil echter hulde brengen aan het vredescongres, dat de vorige week bijeen is geweest in den Haag. Ontwapening, is de kreet die opgaat uit de arbeiders van alle volkeren. Daarom een woord van hulde aan het I.V.V., dat den stoot heeft gegeven tot de eerste waarachtige vredesconferentie, die binnen onze stad gehouden is. Dat gaat ver heen over alles wat hier vroeger is gebeurd. Ik denk hierbij aan de eerste vredesconferentie, die op touw gezet is door den Czaar van Rusland, en ook aan de tweede vredesconferentie. Het gaat ook ver heen over alles, wat wij in de Kamer doen. Dat is de nieuwe macht in de wereld, de heilzame macht. Daar waren bijeen de afgevaardigde van 40 millioen arbeiders uit 24 verschillende landen. Dat congres is door de S.D.A.P. met geestdrift begroet. Wij hebben gezien, dat het nu nog wenschen zijn die worden geuit, maar ook, dat reeds de maatregelen worden voorbereid, om aan die wenschen de noodige kracht te geven. De arbeidersbeweging zal die noodige kracht ontwikkelen en zelf de leiding der wereld in handen nemen, en zij zal deze Christelijke Regeering, evenals zooveel andere Regeeringen, die zich óók Christelijk noemen, dwingen tot de Christelijke daad van den vrede.

Onderwijl gaat deze Christelijke Regeering voort met de verspilling van gelden en van arbeidskracht, en als het zijn mocht, ook met de verspilling van bloed en leven van onze landgenooten. De Volkenbond stelt voor: in twee jaar geen versterkingen. Onze Regeering antwoordt met uitvluchten. Zij vindt het goed, ten eerste, als de andere leden van den Volkenbond een dergelijke verklaring afleggen; ten tweede: wanneer niet als verhoogingen worden beschouwd de gevolgen van de prijsstijging en van uitvoering van sociale maatregelen van onvermijdelijken aard, zooals bezoldigingen en pensioenen, en het voldoen aan hygiënische voorwaarden, en ten derde: de omstandigheid, dat in de achter ons liggende oorlogsjaren de Nederlandsche Regeering niet in staat is geweest om te gemoet te komen aan de verhoogde slijtage van het materieel, zoodat het herstellen van materieel ook niet mag meetellen.

Het is wel een beetje bespottelijk. Landen, die wel in den oorlog geweest zijn, zijn bereid om in twee jaar tijds de begrooting niet te verhoogen, en daar is de zaak toch nog een beetje meer versleten dan bij ons. Maar wij, die niet in den oorlog geweest zijn, brengen de slijtage in rekening. Uitvluchten!

De Volkenbond maakt cijfers openbaar van de stijging der uitgaven. Neen, zegt de Minister van Oorlog in de Memorie van Antwoord op dezelfde bladz. 1, die cijfers kunnen niet worden aanvaard. Waarom niet, mijnheer de Minister? Wanneer er in sommige landen mogelijkheid is tot verlaging, vergeleken bij 1913, waarom moeten onze uitgaven dan verhoogd zijn? Zeker, er zijn landen wier uitgaven verhoogd zijn, en leelijk ook. Ik wil nu alleen niet oorlogvoerende landen nemen, en dan zijn de uitgaven van Spanje bijv. verhoogd met 38 pct., van Zweden met 20 pct., van Denemarken met 33 pct., maar van Nederland met 48 pct.! Waarom moeten wij het hoogst zijn in de geheele wereld? Noorwegen heeft kans gezien, sedert 1914 zijn uitgaven met 14 pct. te verlagen, Zwitserland met 39 pct., als ik de cijfers van den Volkenbond geloven mag. Als men die cijfers niet aanvaarden kan, hoe is het dan mogelijk, dat wij niet 39 pct. verlaagd zijn, maar 48 pct. verhoogd? Zit dat in het Christendom? Zijn wij zoo bijzonder Christelijk? Dus oorlogszuchtig? Hoe komt dat toch zoo?

Ik vraag dit met opzet, omdat sommige Christelijke bladen dit ook niet begrijpen. Het zal u zeker bijzonder belang inboezemen, als ik een aanhaling doe uit *De Voorhoede*.

De Voorhoede is een R.-K. blad, dat dus niet bepaald op ons standpunt staat. De redactie is geschrokken van die statistiek van den Volkenbond en schrijft tegen de eigen Regeering:

„Neen, met woorden was men altijd voortvarend genoeg. Het komt echter thans niet meer aan op woorden, maar op daden . . .”

En verder:

„Als het zóó doorgaat, wissen we nooit de smet van ons af, dat ook bij ons de leuze: beperking van bewapening en bezuiniging op militaire uitgaven, niets anders is dan mooi klinkende fraze, waarmee de goe-gemeente, die nu eenmaal bedot wil zijn, zoet wordt gehouden.”

Heel goed gezegd van *De Voorhoede*. Ik kan het niet verbeteren; alleen moet men *De Voorhoede* vragen, wie op het oogenblik bezig zijn met „de goe-gemeente zoet te houden”. Toen dit Christelijke blad zag, dat de begrootingen in andere landen naar beneden gingen, en dat Nederland het meest omhoog ging, is het den schrik om het hart geslagen en kwam het tot dezen noodkreet. Ik kan dat verstaan, Mijnheer de Voorzitter! Maar wat helpt zoo'n kreet, als men goedvindt wat de R.-K. leden hier in de Kamer doen?

Waar komt de zaak op neer? Dat ons leger te groot is voor onze geldmiddelen; wij kunnen het niet betalen. Ook niet wat nu wordt voorgesteld. Bij andere Departementen de scherpste bezuiniging. Bij „Arbeid” de sociale verzekering: weg of ingekrompen; het Departement van Landbouw: weg; Onderwijs: de vorige week en vandaag nog aldoor beknibbelen, een grooter aantal kinderen in de klassen, het vervolgonderwijs weg; voor de kunstenaars is geen geld. Het is eindeloos. En Oorlog? Och, óók bij Oorlog dezelfde bezuiniging, maar dan juist op de eenige onderwerpen, waar 't niet zoo moeht zijn. Laat de Minister eens vertellen, wat hij zelf doet ten aanzien van de oorlogsslachtoffers! Het millioen van een vorige begrooting is verminderd tot f 34 000 en dat voor de ongelukkige slachtoffers, die zijn eigen Departement heeft gemaakt! Dáárvoor is geen geld!

Herhalingsoefeningen: de vaders van huisgezinnen, die worden opgeroepen, krijgen van den Minister die daar zit een briefje thuis, dat zij wel hadden kunnen sparen.

Zoo knijpt men op nuttige en op noodige sociale dingen. De bezoldiging van het Rijkspersoneel wordt ingekrompen met de 8½ pct. pensioenpremie. De Minister van Oorlog doet nog meer; die knijpt bovendien nog 5 pct. van het traktement van de onderofficieren af. En dan blijft er over dit

(K. ter Laan.)

jaar 64 millioen voor Oorlog en 50 millioen voor Marine. En de voor oorlogsdoeleinden aangebrachte besparing is maar schijn, want de Regeering zegt zelf onderaan op diezelfde bladzij 1 van de Memorie van Antwoord, dat wij op het oogenblik met ons leger niet op afdoende wijze zijn uitgerust, vooral wat de artillerie betreft. Maar als de wereldoorlog iets geleerd heeft, is het wel dit, dat de artillerie het voornaamste is van de bewapening. En de artillerie is bij ons totaal onvoldoende, dit zegt de Regeering zelf. Men kan het in de stukken lezen! En het is ook zoo. Welnu, als de Regeering het er op waagt, dat wij een leger hebben met totaal onvoldoende bewapening aan artillerie, zoodat, als er inderdaad oorlog mocht komen, volgens verklaring van de Regeering zelf onze mannen veroordeeld zijn, van te voren al, dan kunnen wij het er nog wel een beetje beter en langer op wagen. Dan staan wij veel zuiverder dan de Minister, die als militair weet, dat hij geen leger mag hebben zonder voldoende artilleristische bewapening. Maar nòg meer geld is nu eenmaal niet mogelijk, en daarom is mijn spot tegenover dit militaire gedoe en mijn critiek daarop altijd nog goedmoedig. De Minister wil wel, maar hij kan niet. Hij wil graag, zeker, veel meer, het dubbele, het driedubbele, maar hij kan niet. Zijn eigen menschen geven hem niet meer, en van ons kan hij het zeker niet verwachten. Het is een beroerde positie èn voor den Minister van Oorlog èn voor den Minister van Marine. Er zijn weinig posities, die in den grond van de zaak zoo diep medelijden opwekken! Het is nu eenmaal zoo. Ik kan er niets aan doen. Wij zijn rechtvaardig tegenover dezen Minister.

Als de Minister zelf het zoo duidelijk neerschrijft: de artillerie is totaal onvoldoende, en hij droomt, dat het werkelijk op een oorlog aankomt, zoo'n Minister heeft toch geen leven! En als hij wakker is, heeft hij heelemaal geen leven! Want dat is een toestand, dien hij niet kan rechtvaardigen. Ook om die reden was voor u ontwapening veel beter dan doorgaan op deze manier. U moest zijn Minister van afbraak van het Nederlandsch militarisme.

Ik wil thans nog een enkel woord spreken over de bezuiniging. Alle Departementen hebben er 17 pct. af moeten doen, alleen het Departement van Oorlog is gekomen van 70 op 64 millioen, dat is dus ongeveer 8 pct. De rest is, zooals de heer Oud zegt, perspectief. Nu is perspectief een mooi ding, maar waarom doen de andere Departementen dat ook niet? Waarom bv. wordt de schoolwet, die wij thans bezig zijn te behandelen, niet ingesteld op een perspectief van 20 jaar?

Maar wij zijn gewaarschuwd: zoodra er geld is, komen de nieuwe aanvragen. Het bewapeningsfonds van 107 millioen gulden, waarover wij bij de Dienstplichtwet zooveel hebben gehoord, is niet weg. De Minister durft er thans niet mee komen; zooals het heet, wij krijgen datgene, wat in de allereerste plaats noodzakelijk is.

Of het de Vlootwet zal zijn of het bewapeningsfonds weet ik niet, maar beide staan op het programma. Wij krijgen dus hetgeen in de eerste plaats noodzakelijk is. Och, mijnheer de Minister, dat hebben zij allemaal gezegd, die u zijn voorafgegaan; zij hebben het waarschijnlijk wel goed bedoeld ook, maar het is nooit wat geworden en het wordt met u weer niets. Als het laatste stuk klaar is, is het eerste allang weer verouderd. Dat is het noodlot!

Maar bovendien, welk een zonderlinge berekening houdt de Minister er op na, als hij zegt, dat hij zoo bezuinigd heeft, omdat hij van 70 op 64 millioen is gekomen. De grondstoffen zijn immers heel wat goedkooper geworden dan een jaar geleden en dat rekent de Minister ook bij de bezuiniging. Als u bezuinigt, mijnheer de Minister, moet u er niet bijrekenen de dingen, die u ook bij niet-bezuiniging toch niet zoudt hebben te betalen! En bovendien, de nieuwe legerorganisatie was immers veel goedkooper opgezet. O. a. waren wij gekomen van de 23 000 man van Colijn tot 19 500 man. Dat scheelt toch bijna 1/5, terwijl een groot aantal officieren zou weggaan en nog veel meer onderofficieren. Dat is het nieuwe stelsel, dat moet de Minister niet mederekenen tot de bezuiniging! Als hij niet had moeten bezuinigen, was hij toch tot zooveel minder uitgaven gekomen. U moet beginnen met de 17 pct. op het verlaagde peil, waarop u ten gevolge van de veranderde omstandigheden zijt gekomen. De Minister begrijpt daarvan blijkens de Memorie van Antwoord niets en vraagt, hoe hij dat doen moet. Ik hoop daarop straks een antwoord te geven en een paar voorstellen te doen.

Ik wil nog even opmerken, dat het getal van 64 millioen, dat de Minister genoemd heeft, niet juist is. Ik zal dat herhalen, totdat wij juiste cijfers hebben gekregen. Er staat bij Justitie voor marechaussee nog f 2 600 000; voor politietroepen f 560 000, dat zijn dus nog oorlogsuitgaven van f 3 200 000. Bij Binnenlandsche Zaken staan nog 4 ton voor bijzondere vrijwilligers — wat dat voor menschen zijn weet niemand —; 4 ton voor politietroepen en 5 ton voor burgerwachten. Bij Binnenlandsche Zaken staan dus nog oorlogsuitgaven verscholen van f 1 300 000. Alles te zamen komen wij dus tot een eindcijfer niet van 64 millioen, maar van 68½ millioen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Dat zijn geen oorlogsuitgaven, maar uitgaven tot handhaving van de orde en de veiligheid.

De heer **K. ter Laan**: Daar hebben wij al eens vaker over gedebatteerd. Als het er op aankomt, is het geheele Nederlandsche leger dat, want veel meer dan tegen een buitenlandschen vijand is het leger voor de handhaving van de orde en de veiligheid hier te lande.

De vijand zit veel meer binnen de grenzen dan daarbuiten. Daar is niet over te twisten. De uitgaven voor het korps politietroepen, voor de bijzondere vrijwilligers, die bij Binnenlandsche Zaken zijn, en voor de burgerwachten, enz., zijn uitgaven voor militaire doeleinden. Die 68½ millioen, en daarbij komt dan nog de heele marine, is een veel te hoog bedrag voor onze krachten.

De zaak is ook heelemaal te weelderig ingericht, Mijnheer de Voorzitter. Wij hebben bijv. 18 generaals. Dat getal is in de stukken genoemd. Voor een legertje als wij hebben is het niet noodig te betoogen, dat dat te weelderig is ingericht met 18 generaals. En dan bespaar ik de Kamer nog te noemen het aantal kolonels en andere hoofdofficieren en de 160 gepensionneerde generaals. Natuurlijk, als een generaal een beetje oud wordt, is het noodig, ook voor de promotie, zooals dat dan heet, dat hij na een paar jaar gepensionneerd wordt. „Ongeveer 160", zegt de Minister, hij weet het ook niet zoo secuur, en ik neem hem dit volstrekt niet kwalijk; aan een boom zoo vol geladen, mist men een enkel pruimpje niet; zoo ongeveer zijn er 160 gepensionneerde generaals.

De heer **Duymaer van Twist**: Er zijn er bij, die nooit generaal zijn geweest.

De heer **K. ter Laan**: De heer Duymaer van Twist zal straks misschien zelf generaal zijn, zonder dat hij het ooit geweest is. Zooals ik zeide, uit de stukken blijkt, dat de Minister het eigenlijk zelf niet weet, maar misschien krijgen wij nog een nader antwoord. Hoe het zij, wij zitten zoo rijkelijk in onze generaals, dat wij het met onze generaals, als de vijand komt, het wel haast alleen kunnen doen.

Thans een enkel woord over de bevordering van de officieren. De onderofficieren gaan er uit, die worden gedwongen, en lang niet altijd langs den wettigen weg, om er uit te gaan. Er was een wettelijke voorziening beloofd, maar die komt niet. Die menschen worden niet meer bevorderd, als zij er in blijven, en moeten er met honderden uit. Maar als men de *Staatscourant* van 1922 eens nagaat, blijkt het, dat de bevordering van de officieren gewoon doorgaat. Ik zou daar niets van zeggen; als de officieren daar recht op hebben, moet men ook hun recht doen, maar dan moet men niet een zoo onrechtvaardige houding tegenover de onderofficieren aannemen.

Wil de Minister wat meer onderwerpen van bezuiniging? Ik heb hier een overzicht van het bereden zijn van de officieren. Het blijkt, dat in deze zuinige tijden tal van officieren een rijpaard mogen hebben boven de organieke sterkte.

(K. ter Laan.)

Over het mogen houden van een gewoon rijpaard valt nog te praten, maar niet over het hebben van een tweede rijpaard, boven de organieke sterkte. Tot het houden van een dienstpaard zijn gerechtigd officieren van den generalen staf, van de infanterie, de genie, van den veterinairen dienst, van de militaire academie, van de commissie voor proefneming en van de politietroepen. Dat is veel te veel.

Er zijn een aantal officieren, die één dienstpaard hebben, en er zijn een aantal, die een tweede dienstpaard mogen hebben, één boven de organieke sterkte, en daarvoor zijn weer een groot aantal oppassers noodig. Er zijn een klein aantal officieren bij de niet bereden wapens, van wie men inderdaad moet zeggen, dat zij het zonder dienstpaard niet kunnen doen, maar voor verreweg de meesten geldt dat niet. Maar voor die heeren worden elk jaar 255 paardenoppassers in dienst gehouden, wat, alweer behalve de paarden, f 157 000 kost.

Als de Minister bezuinigen wil, heeft hij het maar voor het grijpen.

Inkrimping en reorganisatie van het wapen der genie. Als hij het wapen van de cavalerie houdt, verdere inkrimping van den diensttijd. Inkrimping van de toelagen aan officieren, want die heeren krijgen toelagen voor allerlei redenen. Ik heb door een mijner kennissen laten uitrekenen, uit de oorlogsbegrooting, want het zit overal verspreid, hoeveel dat wel te zamen was, en hij kwam tot een bedrag van 3 millioen. Ik zeide: dat kan niet zoo zijn, maar dat de gezamenlijke toelagen in de tonnen loopen, geloof ik onmiddellijk. Nu wil ik aannemen, dat de Minister die toelagen voor zeer enkele speciale functies niet missen kan, maar het moet daarbij niet toegaan zooals nu het geval is.

Zoo zijn er tal van officieren, die buiten hun standplaats wonen, wat het Rijk op enorme kosten komt te staan. Dan de provinciale en de plaatselijke commandanten, waarover wij het al zoo vaak gehad hebben. Verder de inkrimping van den militairen geneeskundigen dienst, wanneer komt daar nu eens iets van?

Opheffing van de cadettenschool te Alkmaar; betere regeling van den toestand op het Departement zelf; het dienstvak van den generalen staf, en dan nog een afdeeling bij het Departement; de te royale inrichting van de intendance; de te royale inrichting van de militaire administratie, enz., enz. Men zou deze begrooting artikel voor artikel langs kunnen gaan en de inrichtingen vereenvoudigen. Maar het lust mij niet dat te doen, dat moet de Minister zelf maar doen.

Men stemt hier toch tegen alles, maar bovendien stem ik liever tegen de begrooting in haar geheel. Hier en daar, dat erken ik, zijn bezuinigingen, maar het wezen wordt er niet door aangetast en de dingen op het Departement en in het leger blijven zooals ze zijn.

En ik kan dan ook best begrijpen, dat, toen de heer de Geer nog gewoon lid dezer Kamer was en een verstandig man, hij aan een vertegenwoordiger van *De Telegraaf* op 14 November 1921 gezegd heeft:

> „Daarom schijnt mij een niet onaanzienlijke bezuiniging op defensieuitgaven niet alleen financieel noodzakelijk maar ook mogelijk."

Nu is hij Minister van Financiën, hij knijpt den Minister van Onderwijs, hij knijpt den Minister van Arbeid, hij knijpt den Minister van Binnenlandsche Zaken, alleen tegenover Oorlog en Marine is hij goed gezind.

Deze Minister leeft er goed bij, maar is dat nu een houding voor een Minister van Financiën, die nog maar net een jaar geleden bezuiniging op militaire uitgaven wenschelijk en mogelijk achtte? Dat zijn toch geen dingen, die men zoo maar eens zegt aan een man, die door *De Telegraaf* wordt gestuurd, als men dat niet heel goed weet?

Ik hoop daarom, dat de heer de Geer zich hier zal verantwoorden, waarom hij de militaire Departementen hun gang laat gaan. En als hij tot inkeer gekomen is, laat hij dan nog eens den man van *De Telegraaf* ontbieden om te zeggen waarom hij zoo totaal veranderd is.

Maar wij zijn de kwaadsten nog niet; wij willen hem wel een handje helpen. Daar is bijv. de sterkte van het leger. De lichting is niet te groot. Maar de Minister doet het af met één regel op bladzijde 6 van de Memorie: Met 13 000 man kan hij zich niet vereenigen.

Ik zie de bank van den heer Bomans zoo bedenkelijk leeg en het is nu toch gek, maar altijd als Oorlog aan de orde is, moet hij tegenwoordig in Haarlem zijn. En hij was vroeger toch een groot man bij de militaire bezuiniging! Daar hebben wij nu toch zoo'n verdriet van. Nu zie ik daar wel zijn plaatsvervanger, den heer Deckers, maar de heer Bomans kon het zoo goed zeggen; hij was ook van het vak; hij was zelf officier geweest. Als de heer Bomans er nu niet is, moet ik aan zijn geachten collega Deckers vragen: ge hebt onder de 13 000 ook uw hand gezet; hoe denkt gij er thans over?

Zou ik aan den heer Deckers mogen vragen: hoe lang is geleden, dat u het deed? Ik zocht in oude boeken, om te weten, hoe de geschiedenis is geweest. Als ik mij nu echter goed bedenk, heeft het pas het vorige jaar plaats gehad. Het is net zoowat zoolang geleden als Minister de Geer zei: bezuiniging is militair noodzakelijk en ook feitelijk mogelijk.

Mijnheer de Voorzitter! De heeren Bomans en Deckers renden in die dagen naar u toe om er het eerste bij te zijn, want zij dachten, dat wij ook zoo'n papiertje in den zak hadden met een voorstel voor een lichting van 13 000 man. Dat was ook juist. Wij hadden ook zoo'n papiertje in den zak, maar wij lieten de heeren loopen en waren blij, dat zij het deden.

Ik zou den heer Deckers willen verzoeken hetzelfde thans weer te doen en den heer Bomans voortaan weer mee te nemen, als de begrooting van Oorlog behandeld wordt. Dat geeft zooveel fleur.

Is de toestand nu gevaarlijker dan toen?

Voor de verdediging van ons land zijn wij toch niet sterk genoeg, zei niet lang geleden een oud-Minister van Oorlog.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben hier in de Kamer — zooals Multatuli zou zeggen — zeer vele specialiteiten. Wij hebben een specialiteit in bezuiniging: den Minister de Geer; wij hebben specialiteiten in vermindering van de lichting, de heeren Bomans en Deckers; wij hebben een specialiteit in hoe-het-zijn-moet-in-de-toekomst, in den heer Colijn, oud-Minister van Oorlog, die ook aan den anderen kant zit.

Wij hebben de vorige maand van hem gehoord: wij moeten het ouderwetsche idee van vaderlandsverdediging prijsgeven; op den duur houden wij het toch niet vol.

Welnu, dan is een leger van 13 000 man, dat als operatief element moet optreden, ook volkomen voldoende. Als wij toch niet op den langer duur kunnen vechten, komt het er niet op aan, of het wat langer of korter duurt. Het dient dan alleen om den Volkenbond aan te toonen, dat wij niet genomen willen worden. Meer behoeven wij niet te doen, wij kunnen onze neutraliteit markeeren. Dat kan men met 13 000 man even goed als met de 19 500 man, die de Minister wil.

Mijnheer de Voorzitter! Het was een opluchting, toen de heer Colijn dat woord sprak. Ik zou nu gaarne willen, dat de heer Colijn een voorstel deed, al zou ik nog liever willen, dat de heer Bomans het voorstel deed van de 13 000 man.

Nu ik wel vermoeden moet, dat de heeren niet komen, wil ik, zij het ook met eenig leedwezen, zelf ook wel het voorstel doen. Ik zou liever willen voorstellen geheele ontwapening, maar het is voldoende gebleken, dat de Kamer dat niet wil. Wij hebben de motie-Kolthek gehad, waarvoor alle leden van mijn fractie gestemd hebben. Wij hebben het idee ook bij andere gelegenheden meer dan eens verdedigd. Ik meen nog, dat ons voorstel tot opheffing van het vestingstelsel verleden jaar een nuttig voorstel was. Dat voorstel moet dan echter niet door ons gedaan worden. Na de tweede rede van den heer Colijn moet hij dat voorstel doen. Ik zal dit met belangstelling afwachten.

Wij kunnen van den heer Colijn toch niet zeggen, dat het een praatjesmaker is. Het is een zeer ernstig man. Het is een groot man, die op dat gebied een heele geschiedenis heeft. Bij de legerwet van 1912 zagen wij den heer Colijn hier zitten.

(K. ter Laan.)

Wij doen bij deze gelegenheid de voorstellen, die de burgerlijke leden van de Kamer ook moeten willen. In de eerste plaats stellen wij voor: inperking van de lichting en in de tweede plaats — daarop kom ik straks terug — afschaffing van de herhalingsoefeningen.

Mijnheer de Voorzitter! Deze voorstellen moeten de burgerlijke leden van de Kamer ook willen.

Ik heb hier weer het krantje, dat ik zoo graag mag lezen, de R.-K. *Voorhoede*. Er staat soms in, wat de anderen niet zeggen; het is een heel gezellig blaadje. Er staat: Toen diende mr. Bomans zijn spoedwetje in." O! Mijnheer de Voorzitter, daarmede hebben de Katholieken zoo gegeurd!, „en zonder slag of stoot werd de lichtingssterkte op 13 000 man gebracht." Dit is een poëtisch schrijver, die de waarheid daarbij toch niet uit het oog verliest.

Hij vervolgt in mineur:

„En thans, voor de lichting 1923, is dezer dagen het aantal op te roepen mannen bij Koninklijk besluit vastgesteld op 23 500!

En dan zegt men nog dat heengestuurd wordt naar vermindering van persoonlijke en financieele militaire lasten."

Ja, dat is inderdaad héél wat anders, en helaas! het is opnieuw de waarheid.

Maar het hoeft zoo niet te zijn; de Roomsch-Katholieken zelf hebben het in de macht.

Als wij nu terugkomen met het oude voorstel van den heer Bomans, omdat hij vanavond niet aanwezig kan zijn, doen wij iets, dat volstrekt geen partijpolitiek is, en wij helpen den Minister bezuinigen.

Nu nog een enkel woord over de herhalingsoefeningen.

Dat is geen gewenschte bezuiniging, zegt de Minister. Men kan daar verschillend over denken.

Is beknibbeling van de loonen bij werkverschaffing misschien gewenschte bezuiniging, of het knijpen en knijpen op de uitkeering bij werkloosheid, die een ellende is voor het land en het geheele volk naar beneden drukt, of de 8½ pct. pensioenkorting, of de 5 pct. van de onderofficieren, of de f 30 000 op de Opera?

Men kan daarover twisten, maar de vraag is, of het moet, en zooals de heer de Geer zegt: het is feitelijk mogelijk.

Het scheelt f 670 000, zegt de Minister zelf.

Mijn berekening is hooger. Ik kwam tot f 912 000.

Aan traktementen voor officieren heb ik f 297 000.

Reserve-onderofficieren, vaandrigs en adjudant-onderofficieren f 45 000.

Traktementen van het kader en soldij van korporaals en soldaten f 186 163.

Kosten van vervoer f 60 000.

Kosten van voeding, kleeding, slijtage aan wapenen en legering f 324 000.

Totaal f 912 163.

Dan heb ik nog niet gerekend de kosten voor den geneeskundigen dienst; al de menschen, die ziek worden bij de herhalingsoefeningen; dat kost ook veel. Ik heb verder niet gerekend de verloren loonen van hen, die de herhalingsoefeningen moeten houden, de verloren arbeidskracht en tijd. Men kan dit alles te zamen nòg wel op 1 millioen stellen. Maar de Minister zegt, dat het f 670 000 spaart. Ik houd hem aan zijn woord. Laat hij het nu dit jaar eens niet doen; dat kan gemakkelijker dan dat verminderen van steun aan werkloozen. Het betreft de lichtingen, welke gediend hebben in 1918 en 1920, dus nog van den langen diensttijd. Dit jaar zijn het er twee; verleden jaar één, zeker ook voor de bezuiniging?

Verleden jaar 13 dagen, nu 20; ook bezuiniging? In ieder geval, de menschen, die niet opgeroepen worden, zullen zich deze bezuiniging getroosten.

Ik heb hier weer een Roomsch-Katholiek getuigenis — ik mag dezen zoo gaarne aanhalen, — van ons spreekt het vanzelf, maar van de Katholieken is het veel aardiger.

Het is een rondschrijven van den Nederlandschen Bond van Dienstplichtigen „St. Joris", een mooie naam voor zoo'n bond. Daar leest men:

„De jongens uit ons volk, door de wetten des lands gedwongen, heusch niet voor hun plezier, onder de wapenen te komen, hebben recht op hulp en bescherming, hebben noodig hun Bond, die waakt voor hun rechten, opkomt voor een goede en menschwaardige behandeling, waaraan helaas nog zooveel ontbreekt, en die zorgt voor hun belangen."

Eerelid van „St. Joris" is mr. Bomans. Maar dit was geen openbare brief, zooals het stuk, dat in uit de *Voorhoede* voorlas. Deze is bij ongeluk gekomen in handen van de redactie van *Het Volk*.

Het staat er, zooals ik het heb voorgelezen, en het is weer de waarheid. Ze hebben recht op hulp en op een menschwaardige behandeling en er ontbreekt heel veel aan.

Alleen het „gedwongen door de wetten des lands" is niet waar. Er staat in de wet, dat herhalingsoefeningen kunnen worden gehouden, maar het hoeft niet. Wij blijven dus binnen de wet, wanneer wij het een jaar niet eens niet doen, maar bovendien, wij zijn hier toch in de Kamer, om die wetten te maken. Dat zijn ook en vooral de Roomsch-Katholieken, ook het eerelid van „St. Joris", de heer Bomans.

De heer Bomans helpt wel een handje als ons voorstel aan de orde komt. Dat is hij aan „St. Joris" verplicht.

Nu nog iets over een voorstel, dat ditmaal voor het eerst op de begrooting staat. Ik zou nu wel gaarne willen, dat de heer Colijn hier aanwezig was, want nu gaat het over het vestingstelsel.

In November sprak hij er van, dat het vestingstelsel wel kon afgebroken worden, maar in den loop van dezen zomer hebben wij er een zeer groote vesting bij gekregen, in plaats dat het vestingstelsel afgebroken wordt, nl. de zoogenaamde vesting in Holland.

Die vesting is geheel Holland tot en met de stelling van Amsterdam in het Noorden tot de Zeeuwsche stroomen in het Zuiden. Men heeft verder nog de stelling van den Helder. De vesting Holland, die tot nog toe een naam, een begrip was en in werkelijkheid niet bestond, bestaat nu wel.

Die vesting staat op het oogenblik onder een commandant, generaal van Turné, die enkele maanden geleden benoemd is. Deze moet er natuurlijk naar streven, dat alle vier de kanten van de vesting bewapend zijn en dat er aan alle zijden voldoende forten zijn en voldoende manschappen.

Neen, zegt de Minister, het is geen uitbreiding van de uitgaven en van het militarisme, want — en men hoort hier denzelfden toon als in de rede van den heer Colijn —, wij willen eigenlijk niet meer die vestingen en forten; wij bouwen geen nieuwe forten; op het oogenblik bezuinigen wij. De afzonderlijke commandanten van de Hollandsche Waterlinie, van de Zeeuwsche stroomen, enz., zijn weg en daarvoor is gekomen één nieuwe generaal.

Dit is ook zoo; op het oogenblik is het in geld uit te drukken en men kan het op de begrooting nagaan, maar wat beteekent dat? Deze Minister blijft niet altijd aan het bewind en deze commandant van de vesting Holland blijft dat ook niet altijd. Zij krijgen te zijner tijd opvolgers. Men kan thans toch geen vestingen bouwen, geen kanonnen koopen, niet meer volk houden, al wilde men nog zoo graag. Dus deze Minister kan gerust op papier zetten: uitbreiding van het vestingstelsel is niet de bedoeling. Men laat nu zelfs de bestaande forten volkomen verwaarloozen, maar, zooals ik meer gezegd heb, wij zullen het later in verschillende vormen duur betalen.

Het spreekt vanzelf, dat hierin perspectief zit. De Minister beroept zich op zijn autoriteit en de generaal van Tuinen zal met kracht en met klem van argumenten deze opvatting verdedigen, maar wat hebben wij aan autoriteiten? De voorstanders van ontwapening hebben tegenwoordig óók een generaal, Koolemans Beynen, een van die 160 gepensionneerden, die kloek voor zijn ouden dag opkomt voor ontwapening. Men kan zeggen, dat de heer Koolemans Beynen er wel wat lang uit is. Doch wij hebben ook een anderen generaal, een echten vechtgeneraal, jhr. von Schmid, die een groote, lezenswaardige brochure heeft geschreven in dit jaar tegen de vesting Holland, eer die bestond. Deze generaal ziet precies, waar

(K. ter Laan.)

het naar toe moet, en toont aan, dat wij noch met de Stelling van Amsterdam, noch met de forten, zooals ze nu zijn in de Hollandsche Waterlinie, iets kunnen beginnen. Deze brochure bevindt zich in de bibliotheek der Kamer; verscheiden van onze leden hebben haar gelezen en ik zou wenschen, dat idereen haar had gelezen. Het is een moedig en vooral een verstandig woord.

Wij hebben niets aan de Stelling van Amsterdam, zegt hij; wij hebben heelemaal niets aan de vesting Holland. Maar de Minister zegt lakoniek: die brochure heeft niet mijn instemming. Maar de verdediging van geheel Holland hangt er van af. Als er oorlog komt, dan is het de vraag, waarop het veldleger zal moeten terugtrekken. De Volksvertegenwoordiging mag daarin toch wel gekend worden? Men mag er voor of tegen zijn, maar men moet het toch weten!

En als de Minister het niet in een openbare zitting kan uitleggen, waarom hij het met den eenen generaal wel en met den anderen niet eens is, laten wij het dan in besloten zitting doen; dat is zijn recht, maar de Volksvertegenwoordiging moet weten hoe het met de vesting Holland staat.

Een bespreking zou te ver voeren en hier minder op haar plaats zijn, zegt de Minister op bladz. 13 van de Memorie van Antwoord. Neen, Mijnheer de Voorzitter, als er ooit iets is, waarvoor wij hier in de Tweede Kamer verantwoordelijk zijn tegenover het Nederlandsche volk, dan is het wel dit. Zoo worden hier de leden der Kamer afgescheept, omdat zij afgescheept willen worden. De eene generaal neemt het op tegen den andere. Generaal von Schmid, dien wij allen kennen als een ernstig man, en generaal van Tuinen, aan wiens ernst ook wel iemand zal twijfelen, nemen het tegen elkaar op. En wij als volksvertegenwoordiging, weten er niets van. Zonder toestemming van den Minister wil ik het stelsel ook niet in het openbaar behandelen, maar ik voorzie, dat de nieuwe vesting verschrikkelijk duur zal worden, zoo niet onder dezen Minister, dan onder den eersten den besten opvolger.

Wat zegt nu de heer Colijn hier? Toen de heer Colijn die rede hield, — de eerste nl., waarbij veel heeren hier lange gezichten kregen —, toen ging er een oogenblik een deining door het land. Er bleek geen reden voor, maar er bleef toch iets van over: geen vestingen meer. En een paar weken later kwam er een nieuwe vesting bij! Dit zijn de feiten, Mijnheer de Voorzitter! En de heer Duymaer van Twist denkt er ook zoo over, verkondigde de heer Colijn. Een oud-Minister van Oorlog dus èn een toekomstige zeggen: geen vestingstelsel. En de tegenwoordige Minister van Oorlog doet er nog een vesting bij! Dat is wel geen vesting in den ouden zin van het woord, het is geen fort, maar het is een geheel nieuw stelsel van bewapening van het land. Laat ons voorzichtig zijn. De stelling van Amsterdam heeft sinds 1874 millioenen gekost, 60, 70, 80 millioen. Dat is alleen voor de stelling Amsterdam! Daarnaast is altijd door de waterlinie onderhouden, wij hebben verder de stelling van de Maas, die van de Haringvliet enz. Dat alles wordt over boord gegooid. Dat hebben wij niet meer. Wij hebben nu de vesting Holland, met natuurlijk nieuwe bewapening, bewapening langs de kust, aan de oostzijde en aan de noordzijde en aan de zuidzijde. Maar het is een stelling, die toch niet veel waard is! Hier hebben wij weer dat perspectief; zoodra de middelen het mogelijk maken! Ik kan er nu niet meer van zeggen, mijn tijd is haast om. Maar ik vraag een nadere bespreking, goed voorbereid, liefst in het openbaar.

Ik zou nu nog een enkel woord willen zeggen over een ander onderwerp, dat ik om het belang van de zaak niet kan laten voorbijgaan, nl. de houding van dezen Minister tegenover de groote groepen onderofficieren, die nu weldra het leger gedwongen zullen verlaten.

In den loop van dit jaar kwamen er te gelijker tijd uit vier plaatsen oneerbiedige telegrammen, uit Nijmegen, den Bosch, Vlissingen en den Helder. Dat mocht niet en het werd dan ook vervolgd. Ik meen zelfs te weten, dat de Minister zelf min of meer uitdrukkelijk last gegeven heeft tot die vervolging. Ik zou het de moeite waard achten, indien hij die vraag zou willen beantwoorden, om te weten van welken geest deze man is bezield. In ieder geval, die onderofficieren zijn vervolgd en ten slotte door het Hoog Militair Gerechtshof veroordeeld, al is het niet tot een zware straf. Zal de Tweede Kamer aan het einde van het jaar, waarin voor de onderofficieren zooveel is gebeurd en ook zooveel niet is gebeurd wat had moeten gebeuren, deze zaak behandelende, zich niet afvragen, wat de Minister blijkbaar zich niet afgevraagd heeft, waarom deze telegrammen oneerbiedig waren? Zal de Kamer daarbij ook niet in oogenschouw nemen, dat in Mei reeds wettelijke maatregelen zijn toegezegd voor de onderofficieren, die afvloeien? In Mei zijn wettelijke maatregelen toegezegd, waardoor hun positie behoorlijk zou worden geregeld. Die regeling is er niet en komt er niet. Verklaart dat niet alles? Ook is gesproken over een regeling van de wachtgelden, maar het jaar is ten einde, de begrooting ligt vóór ons en het wachtgeld is er nog niet, wat te bejammeren is, omdat wij er nu niet op tijd met den Minister van gedachten over kunnen wisselen. In plaats van een wettelijke regeling is er gekomen een classificatie, die door deskundigen en door juristen geheel wordt veroordeeld. Dag in dag uit vragen de onderofficieren, die met hun vrouwen en kinderen zitten te wachten, elkander af: wat zal er komen? Maar zelfs dat is nog niet alles.

In Juni is 5 pct. van hun traktement afgetrokken, zonder reden, en hetgeen de Minister daaromtrent in de Memorie van Antwoord zegt is onjuist. Hij beroept zich op de Commissie-Idenburg, maar die heeft er niets mede te maken. De bedoeling was gelijkstelling van de onderofficieren met de burgerlijke ambtenaren, en er was dan ook geen reden om die 5 pct. af te trekken van hun traktementen, want die traktementen waren niet hooger dan die van gelijk geachte burgerlijke betrekkingen.

En met 1 Januari aanstaande zullen de militairen, evengoed als de burgerlijke ambtenaren, 8½ pct. als pensioenbijdrage hebben te betalen. Ik kom daartegen niet op, maar ik zou wel aan den Minister willen vragen, om na te gaan of er geen aanleiding bestaat, om den aftrek van die 5 pct., als gebaseerd op een vergissing, als niet redelijk en geen recht, terug te nemen. Doet de Minister het niet, dan hoop ik, dat er een voorstel van uit de Kamer komt. Ik heb echter liever, dat de Minister het alsnog zelf doet.

De **Voorzitter:** Ik moet den geachten spreker tot mijn leedwezen mededeelen, dat de hem toegestane vijf kwartier uur verstreken is.

De heer **K. ter Laan:** Dan moet ik eindigen, Mijnheer de Voorzitter, want ik wil mij naar uw leiding gedragen. Ik spreek de hoop uit, dat het niet noodig zal zijn, dat er van uit de Kamer een voorstel komt, dat de Minister wil nagaan, of ik niet volkomen gelijk heb met de bewering, dat het uitgangspunt van zijn redeneering in de Memorie van Antwoord en dus ook zijn conclusie ten eenenmale onjuist zijn. Als de Minister dat doet, dan vertrouw ik, dat hij, die niet met opzet onrecht wil doen, zelf een voorstel zal indienen, dat anders van uit de Kamer moet komen.

Ik kan over de afvloeiing van de onderofficieren en van de officieren, waarover ik gaarne ook een woord had gezegd, niet verder spreken en moet ook de overige onderwerpen, die ik nog had te behandelen, laten rusten.

Ik eindig met de beide voorstellen in te dienen, die ik heb aangekondigd, één over de sterkte van de lichting en één over de herhalingsoefeningen van 1923.

De **Voorzitter:** Door den heer K. ter Laan zijn twee moties van orde ingediend, luidende:

„I. De Kamer,

van oordeel dat de toestand van 's Lands geldmiddelen het wenschelijk maakt dat in het jaar 1923 geen herhalingsoefeningen worden gehouden,

noodigt de Regeering uit de desbetreffende voorstellen terug te nemen

en gaat over tot de orde van den dag.

(Voorzitter e. a.)

II. De Kamer,

van oordeel dat voor het jaar 1923, evenals voor het jaar 1921 het geval was, de sterkte van de lichting niet meer mag bedragen dan 13 000 man,

gaat over tot de orde van den dag."

Deze moties van orde worden ondersteund door de heeren van Zadelhoff, Schaper, Oud en Ebels, en maken mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, deze beide moties van orde te behandelen bij deze algemeene beraadslaging.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! In den aanhef van de Memorie van Toelichting deelt de Minister mede, dat bij de samenstelling van de ontwerp-begrooting als grondslag is aangenomen het georganiseerde leger na de invoering van de Dienstplichtwet. In dat licht wensch ik ook de begrooting te bezien, wanneer ik mij veroorloven ga op een drietal punten de aandacht te vestigen. Ten eerste op de organisatie van het leger in verband met de Dienstplichtwet, ten tweede op het daarbij gevolgde stelsel en ten derde op de kosten van dat stelsel.

In het Voorloopig Verslag wordt bij de algemeene beschouwingen allereerst aan de orde gesteld het algemeen defensiebeleid en ten aanzien van dat beleid verschillende standpunten ontwikkeld.

De communisten en sociaal-democraten dringen aan op ontwapening. Dezelfde gedachte is ook hedenavond nog eens door den spreker, die mij voorafging, in den breede besproken. Maar al die voorstanders voor ontwapening blijven in gebreke om aan te toonen, dat de politieke constellatie in de wereld ontwapening toelaat.

De Minister van Oorlog wijst er in de Memorie van Antwoord te recht op, dat de internationale verhoudingen en de geschiedenis van den jongsten tijd geenszins steun geven aan de meening, dat een durende vrede zelfs maar in het verschiet zou zijn.

Van den ernst van den toestand gewaagde ook op het vredescongres van het Internationaal Verbond van Vakvereenigingen de heer Henderson, toen hij er op wees, hoe moeilijk het zal zijn bij een nieuwen oorlog onzijdig te blijven.

Er is nog geen streven naar ontwapening. Juist het tegenovergestelde valt te constateeren. Een ooggetuige — men zegt, dat het dr. van Ravesteijn is — schrijft in *De Tribune* over wat hij op 7 November zag bij de groote militaire demonstratie te Moskou bij gelegenheid van de viering van den vijfden gedenkdag van de Russische revolutie:

„Eerst de Roode Troepen. Officieren voorop, en naast hen de burgercommissarissen. De soldaten juichen ons toe terwijl ze voorbijtrekken. Elke afdeeling heeft zijn eigen roode vlag, waarop in gouden letters R.S.F.S.R. Er staat nog meer op vermeld, waarschijnlijk de gevechten, die geleverd zijn tegen de vijanden der Sowjets. Sommige troepenafdeelingen oogsten speciaal gejuich, zoo b.v. een infanterie-peloton, dat met gevelde bajonet voorbijtrok. De Russen kennen de verschillende troepenafdeelingen en hun speciale verdiensten. Cavalerie trok nog voorbij, artillerie, tanks (op de Engelschen veroverd), machinegeweer-afdeelingen, vlammenwerpers, etc., etc. Schier eindeloos."

Dat alles staat te lezen in *De Tribune* van 23 November 1922, dus nog geen maand geleden.

Ziedaar het tegendeel van de ontwapeing!

In België is een legerwet ingediend, welke het oorlogsleger op een sterkte zal brengen van naar men schat ongeveer een millioen man. Wat de sociaal-democraten in België willen is bekend, zij staan een contingent voor van 75 000 man, een oefentijd van 6 maanden en verplichte oefening der jeugd. Dat de sociaal-democraten ook in ons land niet gerust zijn op

(Duymaer van Twist.)

de internationale situatie, bewijst de oproep, die in September van dit jaar van het I. V. V. aan de arbeiders uitging. Ik lees in *Het Volk* van 23 September 1922:

„Het Internationaal Verbond van Vakvereengingen vestigt de aandacht van de arbeiders aller landen op de dreigende verhoudingen in Oost-Europa.

Het Internationaal Verbond van Vakvereenigingen brengt in deze omstandigheden allen arbeidersorganisaties nogmaals de strekking in herinnering van de door het Internationaal Vakvereenigingscongres te Rome aangenomen resolutie, waarbij allen georganiseerden arbeiders de plicht werd opgelegd zich tegen iederen oorlog te verzetten.

Het Internationaal Verbond van Vakvereenigingen rekent op het klasse-bewustzijn van het proletariaat aller landen en op de waakzaamheid van alle strijdende arbeiders, ten einde zich tegen elke machtspolitiek te verzetten — om het even of deze het gevolg is van het vraagstuk der reparaties of van het Grieksch-Turksche konflict — en te verhinderen, dat de wereld opnieuw naar een wereldkatastrophe wordt gedreven."

Hoe weinig de gedachte van ontwapening ook leeft bij de leiders der S. D. A. P. hier te lande, bewijst de uitlating van den heer van der Goes op het Paasch-congres te Brussel van dit jaar:

„Als Nederland een republiek werd met een socialistische regeering, dan zou het een leger moeten hebben om zijn onafhankelijkheid te verdedigen."

Uit dit alles, Mijnheer de Voorzitter, blijkt, dat de sociaal-democraten niet gerust zijn op den internationalen toestand. De voorwaarden voor de ontwapening zijn niet vervuld, en zoolang dit niet het geval is, zal een land, ik zeg het de Regeering na, dat op behoud van eigen onafhankelijkheid en integriteit prijs stelt, zich de noodige offers hebben te getroosten.

De leuze: ontwapening, is nog nergens door de daad der ontwapening gevolgd. Daarom kan bij ons niet aan ontwapening worden gedacht.

Welk standpunt nemen nu de andere politieke partijen aan de linkerzijde in?

De vrijzinnig-democratische partij staat, wat haar militaire politiek betreft, nog steeds op den grondslag van de bekende Nota-Oud.

Dit is laatstelijk opnieuw verzekerd geworden in een brochure van der steller der Nota. Om de Democratie, op blz. 163. De Nota van den heer Oud huldigt, gelijk de Kamer weet, voor de landsverdediging het volksleger, dat echter in zijn organisatie geen paraatheid bezit en dat zulke ondragelijke lasten op de bevolking leggen zou, dat het om die reden reeds onaannemelijk is. Ik herinner er aan, hoe jaarlijks 100 000 man gedurende 9 maanden in oefening komen, 50 000 man jaarlijks twee maanden onder de wapenen zullen zijn en nog eens 50 000 man gedurende 14 dagen voor herhalingsoefeningen moeten opkomen.

De Vrijheidsbond blijft, blijkens de uitlatingen der leiders van dien bond, voorstander van een legerstelsel in den geest van den generaal Pop, d. w. z. een klein, goed geoutilleerd leger, maar dat zoo klein is, dat het bij eerste kennismaking met den vijand op de vlucht slaat, om zich in de liniën en stellingen op te bergen.

Een weermacht, georganiseerd naar het stelsel der vrijzinnig-democraten of naar het idee van den Vrijheidsbond, zal niet in staat zijn onze neutraliteit te handhaven. Daarvoor hebben wij noodig een veldleger, en dat veldleger geeft ons bij uitvoering: de dienstplichtwet-van Dijk.

Zeer juist heeft de heer Colijn in zijn bekende rede bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting op de groote beteekenis bij de handhaving der neutraliteit van zulk een veldleger als operatief orgaan gewezen. Deze geachte afgevaardigde herinnerde er toen aan, dat de antirevolutionnaire partij te allen tijde bij het uitwerken van haar defensiepolitiek voor een operatief orgaan partij heeft

(Duymaer van Twist.)

gekozen. Dit standpunt kwam nog laatstelijk duidelijk uit bij haar verzet tegen de ontwerpen van den generaal Pop.

Wil het nu zeggen, dat, wanneer het neutraliteitsleger als eisch wordt gesteld bij de oplossing van het defensievraagstuk, men daarmede de verdediging des lands prijs geeft? In geenen deele. In het geval toch dat de vijand onze grenzen mocht overschrijden, zal het veldleger met taaiheid het vaderlijk erfdeel voet voor voet hebben te verdedigen, desnoods tegenover de overmacht. Wij hebben een ieder, zoowel is ons land als daarbuiten, te overtuigen, dat ons volk zijn zelfstandigheid onder geen enkele voorwaarde prijs geeft. Wij hebben te strijden in het vaste vertrouwen, dat God machtig is om ons land, zelfs in het bangste gevaar, te behoeden.

Mijnheer de Voorzitter! Voor de defensie des lands blijf ik op het standpunt staan, dat in de allereerste plaats noodig is een veldleger, dat operatief kan optreden. In den mobilisatietijd was het een fout, dat een gedeelte van het veldleger, nl. de tweede divisie, bestemd werd voor de kustbewaking. Deze fout mag in den vervolge niet meer voorkomen.

Voor operatief orgaan moet het veldleger worden georganiseerd als één ondeelbaar geheel. Het veldleger moet daarbij zijn basis hebben in onze liniën en stellingen. Wij moeten in dit verband niet spreken over de vesting Holland, want deze naam leidt tot misverstand en houdt een ondeugdelijk begrip in. Wij kunnen ons duidelijker en preciezer uitdrukken door te spreken over liniën en stellingen die in Holland zijn gelegen.

Nu valt, Mijnheer de Voorzitter, bij het organiseeren van het veldleger — en hierbij kom ik tot het tweede punt — te onderscheiden de oorlogsorganisatie en de vredesorganisatie. Natuurlijk moet de oorlogsorganisatie in vredestijd worden voorbereid. Voor de oorlogsorganisatie zal echter veel meer dan tot dusverre gebruik moeten worden gemaakt van de krachten, welke in de personen van de dienstplichtigen schuilen. De dienstplichtigen zullen naar gelang van de behoeften moeten worden geschift. Er zullen er moeten worden opgeleid voor de aanvoering, anderen voor de administratie, of voor de intendance, weer anderen voor den geneeskundigen dienst, enz. De opleiding voor deze diensten moet bij het eerste verblijf onder de wapenen worden aangevangen, en bij herhalingsoefeningen worden voltooid. De oorlogsorganisatie zal moeten worden opgebouwd uit de kernen van het vredesleger, benevens uit de kernen, welke door de dienstplichtigen zijn gevormd.

Bij zulk een stelsel kan de opleiding van de dienstplichtigen in vredestijd op zeer eenvoudigen voet worden geregeld. Daarvoor is in de eerste plaats noodig concentratie bij de opleiding. In dit verband spijt het mij, dat de Minister nog altijd niet overgaat om zijn aanvankelijke plannen uit te voeren, nl. den bouw van de kampementen; daardoor blijven de troepen verstrooid liggen in tal van kleine garnizoenen, waardoor de opleiding noodeloos kostbaar wordt gemaakt. Mijnheer de Voorzitter! De opleiding in kleine garnizoenen kost veel geld. Elk zoo'n garnizoen heeft zijn kazerneruimte noodig, zijn geneeskundigen dienst, zijn administratief beheer, magazijnen, enz.

De vredesorganisatie is topzwaar.

Voor het administreeren van een lichting van 19 500 man, verdeeld over twee ploegen, zijn blijkens de begrootingscijfers van 1923 noodig voor administratie 1 kolonel, 2 luitenant-kolonels, 4 majoors, 27 kapiteins, 38 eerste-luitenants, 2 tweede-luitenants, 24 adjunct-onderofficieren van de militaire administratie en 309 sergeants-majoor-administrateur.

Voor deze titularissen worden op de begrooting uitgetrokken aan officieren f 354 005, voor adj.-onderofficieren f 93 071, en voor sergeants-majoor f 786 590. Voor administratie alleen is dus reeds in totaal noodig f 1 232 666. Daarbij komen dan nog allerlei andere titularissen, die administratie voeren, als adjudanten-onderofficier-administrateur, fouriers, enz. Voorts moet nog gerekend worden met de kosten, die aan de uitvoering van het ambt zijn verbonden.

En zooals het nu gaat met de administratie, zoo gaat het ook met den geneeskundigen dienst. Daarvoor wordt bij voorbeeld niet minder dan 23 ton noodig geacht.

Een zelfde kostbare organisatie valt op te merken bij het instituut van de vooropleiding bij den vrijwilligen landstorm. Ten behoeve van de opleiding van 12 500 deelnemers ter verkrijging van het bewijs van voorgeoefendheid en voor de kaderopleiding van een kleine 2000 burgerjongelieden wordt alleen voor traktementen en jaarwedden van uitsluitend beroepspersoneel een som van f 1 163 420 noodig geacht. En niet anders is de toestand bij het militair onderwijs.

De opleiding tot officier b.v. aan de Kon. Mil. Academie kost per hoofd f 17 000.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het bij deze opsomming laten.

Ligt het nu in mijn bedoeling om den Minister voor dit alles aansprakelijk te stellen? Neen, Mijnheer de Voorzitter, althans voor het oogenblik nog niet. De schuld ligt hier niet bij Minister van Dijk, maar bij hen, die den Minister van Oorlog hebben belet om zijn volle aandacht te wijden aan de werkzaamheden van het Departement van Oorlog, aan hen, die goed hebben gevonden of hun instemming er mede hebben betuigd, dat den Minister van Oorlog ook werd opgedragen het beheer over het Departement van Marine. Deze maatregel, waartegen dezerzijds bij iedere gelegenheid is opgekomen, heeft het land schatten gelds gekost. Ik weet, dat de Minister een man is van groot organisatietalent en groote werkkracht bezit, daarom vertrouw ik, dat, als de Minister na de begrooting den tijd krijgt, om alles rustig te overwegen, hij onverwijld zal ingrijpen.

Ik acht, Mijnheer de Voorzitter, noodig dat er komt reorganisatie en vereenvoudiging van het beheer, en wel om 2 redenen. In de eerste plaats omdat anders de vitale belangen van ons leger, die bijv. bijzonder bij de uitrusting betrokken zijn, in het gedrang komen.

In de stukken doet de Minister reeds mededeelingen, die verontrustend zijn. Reeds wordt op het oogenblik gezinspeeld op intering van de kracht van het leger, waardoor verzwakking van het leger niet zal kunnen uitblijven.

En in de derde plaats, omdat ook het Departement van Oorlog zijn deel zal moeten leveren voor de bezuiniging op de uitgaven.

Ik heb onlangs den Minister een aantal bezuinigingen in overweging gegeven, waarvan ik met genoegen heb gemerkt, dat er eenige in deze begrooting zijn verwerkt. Ik zal hier die bezuinigingen niet herhalen. Ik vraag thans van den Minister om bij de Kamer een nota in te dienen, liefst met kostenberekening, waarin wordt uiteengezet de wijze, waarop de Dienstplichtwet zal worden uitgevoerd en tevens van de wijzigingen, die de militaire wetgeving zoo noodig zal behoeven om te geraken tot een eenvoudige en weinig kostbare opleiding der dienstplichtigen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik laat thans verder deze beschouwingen rusten om nog voor enkele speciale punten de aandacht van den Minister te vragen.

In de eerste plaats een paar opmerkingen over de positie van het beroepspersoneel.

Ik begin daarbij met hetgeen in de stukken is gezegd over pensioenkorting en salarisvermindering. De Minister heeft over dit onderwerp een bijlage bij de Memorie van Antwoord overgelegd. In die bijlage gaat de Minister uit van het standpunt, dat te dezer zake door het rapport van de Staatscommissie-Idenburg werd ingenomen. Ik geloof, dat dat onjuist is, omdat de salarisregeling niet allereerst beheerscht wordt door het genoemde ontwerp der Staatscommissie, maar door het ontwerp van de commissie-van Oirschot, in welk ontwerp de gelijkstelling tusschen beroepspersoneel en burgerlijke ambtenaren was neergelegd. Door den Minister Alting von Geusau werd aanvankelijk de regeling van het ontwerp-van Oirschot onveranderd overgenomen. Later werden op aandrang van het Departement van Financiën de bedragen voor de officieren met gemiddeld f 500, voor onderofficieren met gemiddeld f 200 verminderd. Door Minister Pop werd

(Duymaer van Twist.)

blijkens de Memorie van Antwoord van Stuk 67 van de zitting 1920/21, bladz. 2, er op gewezen, dat de commissie-van Oirschot rekening had gehouden met het premievrij pensioen van de burgerlijke ambtenaren, terwijl inderdaad die premievrije regeling op dat oogenblik nog niet was ingevoerd.

Naar de verklaring van Minister Pop verwijst Minister van Dijk in de bijlage: hij noemt ze echter niet steekhoudend. De Minister zegt intusschen niet, wat dan wel uit de woorden van zijn ambtsvoorganger valt af te leiden.

In de bijlage schrijft de Minister:

> ,,Betwijfeld mag echter worden, of bij het vaststellen van de salarisregeling van 1 Januari 1920, nauwkeurig gerealiseerd is, welken invloed het feit, dat de militairen niet voor eigen pensioen storten, op die regeling heeft gehad.''

Maar, Mijnheer de Voorzitter, bij de vaststelling der jaarwedde heeft men toch alleen kunnen rekenen met wat men toen voor zich had gerealiseerd. Iets verder zegt de Minister:

> ,,Er moet dus worden aangenomen — ik leg den nadruk op dat woordje dus — dat de salarissen van de militairen 2 pct. (tot een maximum van f 60) lager zijn gesteld dan de overeenkomstige salarissen van de burgerlijke ambtenaren.''

Mijnheer de Voorzitter! Dat woordje ,,dus'' ontgaat mij in het zinsverband, immers, het gaat toch niet over de vraag wat men een paar jaar later over een zaak denkt, en, zooals het hier betreft, hoe de salarissen hadden moeten worden bepaald, maar het loopt er over, hoe de salarissen destijds in het licht van den toestand van toen zijn vastgesteld.

De gronden, waarop later bij het invoeren van vrijstelling van pensioenpremie voor de burgerlijke ambtenaren aan de militairen de bijslag is toegekend, zijn uiteengezet door den Minister van Financiën in de *Handelingen* van 1920, bladz. 1114.

Nadat de Minister van Oorlog nu bij Legerorder van 1920, nº. 517, aan de regeling uitvoering had gegeven, heeft hij, toen er twijfel rees, in een schrijven van 15 November 1920, IIIde afdeeling, nº. 172, opnieuw verklaard, dat de bijslag moet worden beschouwd als een vaste verhooging der jaarwedden. Hij werd dus niet in verband gebracht met het weduwenpensioen, waarom dan ook aan het verlofspersoneel, dat met de premievrije pensioenen niets had uit te staan, ook de verhooging werd toegekend. Wanneer de regeling verband had gehouden met de weduwenpensioenen, dan zou daaruit logisch hebben moeten volgen, dat de verlofsofficieren de verhooging niet hadden gekregen. Dit standpunt is door den Minister in de bijlage niet weerlegd. En daarin zit het zwakke van zijn betoog.

Nu krijgt de zaak intusschen een veel ernstiger beteekenis, nu op 1 Januari a.s. de korting van 8½ pct. wordt ingevoerd. Daarvan zal het gevolg zijn, dat het militaire personeel aan dubbele korting zal worden onderworpen, d. w. z. aan een korting van 5½ + 8½ pct., d. i. 13½ pct. Dit is niet billijk. Ik zou daarom den Minister willen verzoeken nog eens te overwegen of, nu de salarissen reeds op 1 Juli 1922 met 5 pct. zijn verminderd, het niet in alle opzichten billijk is, dat de korting op 1 Januari a.s. op 3½ pct. wordt gesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Over de andere punten, die voor het beroepspersoneel van groote beteekenis zijn, kan ik kort zijn. Een der meest ingrijpende maatregelen, welke ten aanzien van het personeel staat getroffen te worden, is de dienstverlating door de bekende afvloeiing.

Afgezien van het stelsel, dat daarbij gevolgd wordt, is de algemeene klacht, dat het Departement van Oorlog met zijn maatregelen te laat komt, een klacht, die mij volkomen juist toeschijnt.

Er wordt in het Voorloopig Verslag aan herinnerd, dat reeds op 25 November 1920 aan het Departement van Oorlog besprekingen over de dienstverlating hebben plaats gehad. De Minister erkent dit feit in de Memorie van Antwoord, maar op de vraag, waarom die besprekingen plotseling werden afgebroken, krijgt men in de Memorie van Antwoord, op blz. 18, het haast ongeloofelijk antwoord:

> ,,Bij het in studie nemen van het vraagstuk der dienstverlating na zijn optreden, heeft ondergeteekende onder meer bedoelde gegevens gevonden. Onbekend zijnde met de redenen, die zijn ambtsvoorganger genoopt hebben de in 1920 aangevangen besprekingen niet te doen voortzetten, heeft hij gemeend beter te doen, ten dezen te wachten totdat de in beraad zijnde maatregelen tot instelling van de beide bijzondere commissiën voor georganiseerd overleg, rakende de belangen van officieren en onderofficieren der landmacht hun beslag zouden hebben gekregen, ten einde daarbij zoo spoedig doenlijk eene rangschikkings- en eene wachtgeldregeling aanhangig te kunnen maken''.

Dit antwoord zegt ons dat het Departement twee volle jaren heeft laten voorbijgaan zonder zijn aandacht te wijden aan het zoo moeilijke vraagstuk van de dienstverlating. In stede dat werd afgevoerd heeft men het vorige jaar nog tal van onderofficieren aangesteld blijkens de suppletoire begrooting die de Kamer enkele dagen geleden heeft bereikt.

Terwijl men nu 2 jaar met de afvloeiing heeft getraineerd, moet deze thans hals over kop geschieden. De Minister rekent op de afvloeiing bij zijn begrooting, maar hij zal begrijpen dat daarvan voorshands niet veel zal kunnen komen. Als de Minister bijtijds er bij was geweest, had vrijwillige afvloeiing kunnen plaats hebben; nu moet zij gedwongen geschieden, ten nadeele van de schatkist en van de betrokkenen.

De Minister verwacht, dat de afvloeiing vóór 1 Januari, d.w.z. over 14 dagen, een feit zal zijn geworden, maar waarop berust die verwachting? De wachtgeldregeling is er zelfs nog niet. Er wordt geklaagd over zeer uiteenloopende en ongelijke wijze van uitvoering der voorschriften betreffende de afvloeiing van het beroepspersoneel, ten gevolge waarvan onbillijkheden niet uitblijven.

Er zijn nog heel wat staaltjes bekend van de afwijkende meeningen, die op dit gebied bij de militaire autoriteiten heerschen. Zoo zijn er militaire autoriteiten, die personeel laten keuren, anderen, die dit weer niet doen. Er is geen eenheid in de uitvoering. Daarom komt het mij voor, dat, wanneer er geklaagd wordt, daarvoor wel reden bestaat.

Ten slotte het stopzetten van de opleidingen voor den rang van sergeant-majoor. Hetgeen de Minister daarover in de Memorie van Antwoord mededeelt, maakt een eenigszins zonderlingen indruk. Op bladz. 12 van het Voorloopig Verslag wordt opgemerkt, dat bij Koninklijk besluit van 14 September 1921 werd bepaald, dat aan elken sergeant, wachtmeester of fourier uiterlijk vóór het eindigen van zijn achtste dienstjaar als onderofficier ten minste éénmaal gelegenheid moet worden gegeven tot het volgen van een opleiding voor sergeant-majoor.

Op bladz. 20 van de Memorie van Antwoord schrijft de Minister, die de opmerking uit het Voorloopig Verslag toegeeft, echter:

> ,,Reeds op 5 Juni 1920 is den toenmaligen Minister van Oorlog de Koninklijke machtiging verleend om, wanneer zulks door de belangen van den dienst geboden werd, af te wijken van het voorschrift.

Dit antwoord maakt op mij een vreemden indruk. Wanneer de machtiging, waarvan hier gesproken wordt, toch dadelijk bij de betrekkelijke bepaling in het Koninklijk besluit van 14 September 1921 was vermeld, had het veel teleurstelling kunnen voorkomen. Thans wordt een sergeant plotseling voor het feit gesteld, dat voor hem geen opleiding tot een hoogeren rang meer mogelijk is.

Al de maatregelen, die ik hier achtereenvolgens aangaf, doen zien, dat er bij het Departement van Oorlog iets niet in orde is en dat bij het Departement van Oorlog niet voor het minst schuld ligt, wanneer door het beroepspersoneel geklaagd wordt over minder correcte behandeling.

Een ander punt, waarover ik iets zou willen zeggen, betreft den kaderlandstorm en het instituut van de vooropleiding.

Bij meer dan één gelegenheid is in de Kamer gesproken over de plaats, die de kaderlandstorm en het instituut van de vooropleiding — de gewone vrijwillige landstorm — in

(Duymaer van Twist.)

het bestaande legerstelsel innemen. Daarbij is steeds ernstig gewaarschuwd tegen de gevolgen van het nemen van ontijdige maatregelen, die een regelmatige ontwikkeling in gevaar konden brengen. Thans blijkt, dat wat het vorige jaar door den heer van der Voort van Zijn en mij werd voorspeld ten volle is uitgekomen.

Het opheffen van den kaderlandstorm als korps heeft onder degenen, die in opleiding waren, groote onrust verwekt en den goeden voortgang der werkzaamheden benadeeld.

Thans spreekt de Minister zelf op blz. 12 van de Memorie van Antwoord den twijfel uit, of de kaderlandstorm wel aan de verwachtingen zal beantwoorden.

De opmerking daarbij, dat de verwachting voor het jaar 1922 niet in vervulling is gegaan, omdat slechts 15 sergeants werden afgeleverd, heeft in dit verband weinig zin, omdat de oprichting van het korps dateert van September 1920, terwijl de opleiding tot sergeant twee jaren duurt en de toetreding van de meeste deelnemers in 1921 plaats vond.

Met den Minister wacht ik bij het doorwerken van het instituut de resultaten voor de toekomst af, al hoewel ik ten aanzien van de resultaten sceptisch ben gestemd. Het Departement begrijpt niet, wat noodig is om een instituut als de kaderlandstorm aan de verwachtingen te doen beantwoorden.

Ook ten opzichte van het instituut van de vooropleiding blijf ik mijn bezwaren onverzwakt handhaven.

De oprichting van nieuwe klassen moet steeds mogelijk zijn en de duur van de oefeningen moet niet langer worden uitgestrekt dan noodig is om het getuigschrift van geoefend man te kunnen krijgen, terwijl de oefenperiode zoodanig moet worden gesteld, dat voor elke streek afzonderlijk rekening wordt gehouden met de belangen van de verschillende groepen der bevolking.

Ik acht dit alles van groot belang vooral nu ons volk zich voor het instituut meer en meer gaat interesseeren en het gebleken is als oordeel van de verschillende troepencommandanten, dat de resultaten van de voorgeoefenden bij hun intrede in het leger gunstig waren te noemen.

Dat op een enkel punt nog niet verkregen was wat voor de volledige vorming van een voorgeoefende noodig is b.v. ten aanzien van de kennis van de lichte mitrailleur, is begrijpelijk, omdat voor het bijbrengen van die kennis de gelegenheid nog ontbrak. Zoo zullen, wanneer het getal schietbanen wordt uitgebreid, meer geoefenden in het leger komen, die met scherp hebben geschoten.

Het mag met instemming worden begroet, dat de Minister bereid is, nadat er van deze zijde herhaaldelijk op is aangedrongen, aan de bezwaren gedeeltelijk te gemoet te komen, al is dit dan ook wat laat.

Op bladz. 9 van de Memorie van Antwoord lees ik:

> ,,Intusschen is — gelet op de ervaring, welke sedert het vaststellen van de geldende regeling is opgedaan — in overleg met den Inspecteur van den Vrijwilligen Landstorm eene wijziging van die regeling in voorbereiding betreffende de mogelijkheid van het toetreden van nieuwe oefenklassen, den duur der verbintenis en de oefenperiode."

Ik zeg den Minister dank voor zijn toezegging. Ik zou den Minister alleen nog willen verzoeken zoo spoedig mogelijk de regeling, die thans in voorbereiding is, tot uitvoering te brengen.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister erkent op bladz. 9 van de Memorie van Antwoord, dat de benoeming van de reserve-officieren, met bestemming voor den Vrijwilligen Landstorm, vertraging heeft ondervonden. Waaraan die vertraging moet worden toegeschreven, zegt de Minister niet. Meerdere belanghebbenden wachten reeds meer dan een jaar op hun benoeming. Waarom wordt hier niet met meerdere snelheid gehandeld?

Bij de beoordeeling der kosten, welke op het vooroefeningsinstituut drukken en grootendeels het gevolg zijn van het te werk stellen van te veel beroepspersoneel, moet, naar het mij voorkomt, onderscheid gemaakt worden tusschen het personeel, belast met de leiding en administratie en dat, wat belast is met de opleiding en de instructie. Voor het eerste kan men grootendeels volstaan met verlofspersoneel, hetgeen dan ook de eerste jaren van het bestaan van dit instituut overwegend het geval was. Voor het geven van instructie — dit geef ik den Minister gaarne toe — zal beroepspersoneel niet geheel kunnen worden gemist. Het feit, dat in verschillende verbanden met overwegend verlofspersoneel goede resultaten zijn bereikt, wijst er op, dat in alle verbanden zou kunnen volstaan worden met een kleine kern beroepspersoneel, aangevuld met verlofspersoneel. Hierdoor zullen de kosten van het vooroefeningsinstituut in belangrijke mate verminderen.

Ten bewijze van een en ander moge dienen, dat zeer gunstige resultaten verkregen zijn in het Landstormverband Breda, waar 87,5 pct. der deelnemers geslaagd is, dat is 6 pct. boven het gemiddelde, terwijl de verhouding van verlofs- tot beroepspersoneel was 1 : 5.

Deze verhouding moet bij andere verbanden ook kunnen worden doorgevoerd. Dat zal geven een gewenschter opleiding en zal ook groot financieel voordeel opleveren.

Met grooten nadruk moet ik, Mijnheer de Voorzitter, opkomen tegen den maatregel van den Minister, om in den vervolge aan de deelnemers der oefeningen geen schoeisel meer te verstrekken. Het gevolg van dezen maatregel zal zijn, dat de uniformiteit verloren gaat, dat de saamhoorigheid wordt geschaad en dat verschillende jongelieden van een toetreding tot dit opleidingsinstituut zal worden teruggehouden.

Ik zou den Minister willen verzoeken om op den maatregel ten deze te willen terugkomen.

Met instemming heb ik kennis genomen van de mededeeling van den Minister, dat het verkeerd zou zijn om uitvoering te geven aan het denkbeeld om van de burgerwachten gebruik te maken voor de opleiding tot voorgeoefenden.

Ik ben de burgerwacht sympathiek gezind, wat de laatste maal nog gebleken is bij de behandeling van hoofdstuk V der Staatsbegrooting, maar de opleiding van aanstaande dienstplichtigen, die bestemd zijn voor inlijving bij het leger, moet onder militaire leiding staan.

Alleen op deze manier kan verzekerd worden dat juiste begrippen van tucht en saamhoorigheid bij de a. s. dienstplichtigen worden bijgebracht.

Bovendien is het thans reeds moeilijk om in vele plaatsen, waar het aantal lotelingen gering is, oefenklassen te vormen. Worden van deze geringe aantallen jongelieden afgenomen òf door de burgerwacht òf door den landstorm, dan bestaat aan geen van beide zijden een voldoende sterkte welke oefeningsmogelijkheid biedt.

Verder zal de versnippering in de opleiding noodzakelijk moeten leiden tot meer uitgaven, terwijl het onderricht ernstig zal worden geschaad.

In dit verband heb ik met instemming gelezen, wat geschreven is in het *Algemeen Handelsblad* en vooral in *Het Vaderland*. Men behoude de burgerwachten voor de handhaving van de rust en de orde in de gemeenten, maar make er geen militair instituut van, waaraan de opleiding der dienstplichtigen wordt toevertrouwd.

Nu nog iets over de aanvoering en de encadreering van de onderdeelen van het leger. Dit vraagstuk is van uitnemend gewicht.

Mijnheer de Voorzitter! Naar het mij voorkomt moet het vaststaan, dat de hoogere aanvoering komt in handen van de beroepsofficieren, d. w. z. de aanvoering van de bataljons. Als men nu dit beginsel aanvaardt, zullen voor de aanvoering meer hoofdofficieren beschikbaar moeten zijn dan waarover de Minister op dit oogenblik beschikt, en dat te meer, als alle officieren, die overcompleet worden, zullen zijn afgevloeid.

Nu is inmiddels in dat gebrek aan officieren op gemakkelijke wijze te voorzien, zoo alle kapiteins, die een commando in het leger hebben, na een zeker aantal jaren in den rang van majoor worden geplaatst. Deze maatregel behoeft niet gepaard te gaan met toekenning van hooger traktement.

Het voordeel van dezen maatregel is, dat het leger krijgt een groot aantal jonge majoors, wat ten gevolge zou hebben, dat de ambitie en toewijding wordt verstrekt, terwijl de non-

(Duymaer van Twist.)

valeurs zullen uitvallen. Voor de lagere aanvoering, kapiteins en luitenants en voor de aanvoering van de reserve-bataljons heeft de Minister de verlofsofficieren. Echter behooren de legerautoriteiten er voor te zorgen, dat de verlofsofficier en ook de verlofsonderofficier voor zijn taak berekend is. Voor de verlofsofficieren is in het toekomstig leger een belangrijke taak weggelegd. De vraag dient gesteld te worden: wat doet de Minister voor de opleiding van het verlofspersoneel? Wat doet de Minister om dit personeel voor zijn taak te bekwamen? De Memorie van Antwoord ontsteekt op dit punt weinig licht. Als men het oor te luisteren legt, verneemt men, dat de verlofsofficieren slechts een enkele maal onder de wapenen zullen komen.

Ik hoop, dat de Minister op dit punt geruststellende mededeelingen zal doen. Mijnheer de Voorzitter! Ik ben voorstander van bezuiniging; er valt op dit punt nog heel wat te doen, maar wij moeten de bezuiniging nooit zoeken op de oefening en wat daarmede verband houdt.

Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord nog over wat ik ook bij vorige gelegenheden ter sprake bracht, namelijk de toelagen voor officieren. De nood van de schatkist eischt mijns inziens, dat de toelagen worden ingetrokken, hoe jammer ik het ook vind voor degenen, die die toelagen genieten. De omstandigheden verplichten er echter toe, op dit punt de zuinigheid te betrachten. In de Memorie van Antwoord wordt medegedeeld op bladz. 14, dat het totaal bedrag aan toelagen is f 120 025. Thans vinden wij op deze begrooting weer nieuwe toelagen uitgetrokken. Ik zou willen vragen of de Minister meent, dat het toelagestelsel moet bestendigd blijven.

Met instemming heb ik gelezen, dat de pensioenregeling voor het reservepersoneel binnenkort bij de Kamer zal inkomen. Ik hoop, dat dat spoedig het geval zal zijn.

Over de uitbetaling van de pensioenen slechts dit.

De Minister had op 16 Augustus jl. de onderofficieren niet moeten ontslaan; hij wist toch dat de regeling der uitkeering van de pensioenen toen nog niet in orde was. Dat heeft ook weer ontevredenheid onder de belanghebbenden gewekt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister willen vragen, te willen overwegen, of het niet mogelijk is iets te doen voor de vereeniging ,,Weduwenzorg", de vereeniging, die arme weduwen van militairen ondersteunt.

Over de Wet op de Krijgstucht zal ik thans niet spreken. Daarover zal ik in tweeden termijn iets zeggen naar aanleiding van de redevoering, die de heer ter Laan heeft gehouden.

Ten slotte nog een enkel woord over een onderwerp, dat in de stukken is ter sprake gebracht. In het Voorloopig Verslag is aan den Minister gevraagd, om te overwegen den diensttijd van de cavalerie te verminderen. De Minister heeft dien aandrang in gunstige overweging genomen, hij deelt thans mede, dat de oefeningstijd van 18 maanden tot 14 maanden zal worden ingekrompen. Het is echter niet duidelijk hoe de Minister die verandering zal tot stand brengen, door wijziging van de wet of op andere wijze. Wij lezen in de Nota naar aanleiding van het Verslag, dat de Minister van plan is om een wetswijziging bij de Kamer aanhangig te maken, maar dat hij, ter voorkoming van ongewenscht oponthoud, deze aangelegenheid voorshands wil regelen door het geven van 4 maanden verlof. Deze handelwijze acht ik niet overeenkomstig de wet. De wet eischt ten hoogste 18 maanden oefeningstijd voor de cavalerie. De Minister kent de geschiedenis in deze Kamer over het woord ,,ten hoogste". Daaronder mag niet verstaan worden een kortere oefeningstijd of een oefeningstijd met verlof. ,,Ten hoogste" bedoelt ,,ongeveer". De Minister moet b.v. gelegenheid hebben om, als de diensttijd eindigt op Maandag, de groot-verlofgangers reeds op Zaterdag naar huis te zenden. De Dienstplichtwet laat evenwel niet toe om dat woord ,,ten hoogste" zoo uit te leggen, dat men aan de dienstplichtigen 4 maanden verlof zou mogen geven, want zoo redeneerende, zou men er ook toe kunnen komen om te zeggen: de oefeningstijd voor de infanterie bedraagt 5½ maand, ik laat de miliciens 2½ maanden dienen en stuur ze daarna 3 maanden met verlof.

Ofschoon ik een voorstander ben van inkrimping van den

(Duymaer van Twist e. a.)

oefeningstijd voor de cavalerie van 18 tot 14 maanden, zou ik den Minister in overweging willen geven, dat niet te doen door het geven van verlof, maar door wetswijziging. Ik hoop, dat de Minister in dien geest een toezegging zal doen. De Minister zal dan den regelmatigen weg hebben bewandeld. Zulk een wetswijziging kan spoedig behandeld worden, zoodat zij weldra in het *Staatsblad* kan verschijnen.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Evenals de laatste jaren hebben ook dit jaar in de stukken verscheidene leden een pleidooi gevoerd voor een zoo spoedig mogelijke algeheele afschaffing van leger en vloot. De vraag rijst wat deze leden ,,een zoo spoedig mogelijke" bedoelen. Ik onderstel ,,een onmiddellijke", want zij betoogen ook, dat voor Nederland vele redenen bestaan om het voorbeeld tot ontwapening te geven en daartoe dan ook geroepen is. Ik zou willen vragen welke die redenen zijn, want de heeren noemen ze niet. Wij kennen ze niet. Is Nederland zoo voorzien van natuurlijke verdedigingsmiddelen, dat zijn bewoners nimmer de taak zullen hebben hun land te verdedigen? Is Nederland ontoegankelijk als het nest van een adelaar? Is het er zeker van nooit tegen zijn wil in een gewapend conflict te zullen worden betrokken? Die redenen acht ik niet aanwezig en ik acht het tijdstip voor de geheele ontwapening nog niet gekomen. Ik wil de ontwapening wel, maar gelijktijdig en internationaal. Evenmin wil ik vermindering der bewapening, maar zoolang ook deze vermindering niet internationaal en gelijktijdig zal plaats grijpen kan daarmede niet verder worden gegaan dan oirbaar is met het oog op de veiligheid en de verdediging van het land.

Intusschen sta de verbreiding van de ontwapeningsgedachte niet stil, maar bevordere men, dat er waarborgen geschapen worden om de macht der wapenen plaats te doen maken voor de macht van het recht. Nergens vinden wij dat beginsel duidelijker en eenvoudiger tevens uitgedrukt dan in de vredesvoorstellen, die Benedictus XV op 1 Augustus 1917 deed aan de hoofden der elkander beoorlogende volkeren. Reeds eerder mocht ik van deze plaats af de aandacht vestigen op deze voorstellen. Over de ontwapening is ook hedenavond het woord gevoerd en het kan zijn nut hebben aan die voorstellen even te herinneren. Ik moge mij er een korte aanhaling uit veroorloven. Ik lees dan:

> ,,Allereerst zal als fundament moeten dienen dat in de plaats van de stoffelijke macht der wapenen de moreele macht van het recht worde gesteld; hieruit volgt een rechtvaardige overeenkomst van allen voor de gelijktijdige en wederkeerige vermindering der bewapening volgens de regelen en waarborgen, welke naar de behoefte en voldoendheid voor de handhaving der openbare orde in elken Staat worden vastgesteld.
>
> In plaats van de militaire macht moet voorts het instituut van arbitrage reden met zijn verheven vredelievende werkzaamheid, volgens nader overeen te komen vormen en dwingende statuten ten aanzien van elken Staat, weigerachtig om de interntaionale quaesties aan arbirage te onderwerpen of de beslissing daarvan te aanvaarden."

Benedictus XV, de Vredespaus bij uitnemendheid, mocht zoo spreken. Hij mocht zoo spreken ook, gedragen als hij kon zijn door de wetenschap, dat talrijke van zijn voorgangers door volkeren, die met elkander in moeilijkheden waren en in gewapend conflict dreigden te komen, tot scheidsrechter werden gekozen. Ik noem hen niet allen, maar wil er aan herinneren, hoe het Gregorius II was, die als scheidsrechter optrad voor Italië, hoe Gregorius X de vredestichter was tusschen de Welfen en de Gibellijnen; hoe in lateren tijd, in 1888 nl. Leo XIII op verzoek van Bismarck scheidsrechter was tusschen Duitschland en Spanje in de Carolinenquaestie; hoe Leo XIII in 1890 scheidsrechter was tusschen België en Portugal met betrekking tot den Congo, in 1891 tusschen Engeland en Portugal voor de Afrikaansche aangelegenheden; in 1894 tusschen Engeland en Venezuela; in 1904 tusschen Argentinië en Chili en hoe eindelijk Pius X in 1910 optrad als scheidsrechter in een geschil tusschen Bolivia en Brazilië.

(Deckers.)

Het is begrijpelijk, dat reeds een halve eeuw geleden van niet-Katholieke hand, van den Engelschman David Urquhart nl. een oproep verscheen: „Appèl d'un Protestant au Pape pour le rétablissement du droit des nations", waarin hij verdedigde de stelling, dat de Paus de aangewezen scheidsrechter is tusschen de volkeren.

Het was de vorige Paus Benedictus XV, die kort en duidelijk aangaf, waarnaar gestreefd moet worden. Men streve naar arbitrage ter beslechting van geschillen; naar bepaalde vormen en bepaalde voorschriften om zoo noodig tot arbitrage te dwingen en onderwerping aan de uitspraak te waarborgen.

En voorts streve men naar ontwapening.

De Volkenbond kan naar mijn overtuiging in deze richting werkzaam zijn. En al zagen wij van zijn arbeid op dit terrein tot dusverre nog niet veel resultaat, het is een hoopvol teeken, dat in den laatsten tijd verschillende Mogendheden zijn overgegaan tot vermindering van de bewapening. Ik wijs op Frankrijk, Japan, Italië, zelfs op België. Maar ik wijs er te gelijker tijd op, dat wij de beteekenis van elke vermindering van bewapening moeten beoordeelen naar het midden, waarin zij plaats grijpt. Nu ik België noem, herinner ik er aan, hoe volgens de nieuwe Dienstplichtwet, die bij het Parlement aanhangig is, de dagelijksche legersterkte van 113 000 man wel wordt verminderd, maar dat er nog altijd een 80 000 man zullen overblijven; hoe ondanks de vermindering men in België nog zóó ver gaat, dat de loting er absoluut wordt afgeschaft, dat allen zullen moeten meedoen, de sterken maar ook de zwakken, want dezen zullen worden aangewezen voor diensten achter het front. Men kent er maar heel enkele vrijstellingen, en die vrijgestelden worden nog ingedeeld bij een z.g. ongeoefende aanvullingsreserve. Iedere jaarklasse zal er, worden de voorstellen wet, 55 000 man tellen, waaronder 7000 voor hulpdienst.

In de algemeene Memorie van Toelichting, welke door den Minister van Oorlog gegeven is bij de voorstellen tot herinrichting van het leger, lees ik immers, dat,

> „naar er voorzien wordt en volgens de statistieken, de toepassing van die maatregelen een klasse opgeroepen miliciens van nagenoeg 55 000 man zal opleveren, onder wie er ongeveer 7000 alleen voor den hulpdienst zullen geschikt zijn."

Ik herhaal dus, dat men, wanneer men verneemt, dat er vermindering van de bewapening plaats heeft in een ander land, de beteekenis daarvan voor ons land moet beoordeelen naar de bewapening, die dan nog overblijft.

De geachte afgevaardigde de heer ter Laan herinnerde ons hedenavond aan het socialistisch vredescongres, dat hier dezer dagen plaats had. Ik wil wel verklaren, dat ik vol eerbied ben voor de bedoelingen, die bezielde de overgroote meerderheid van deze congressisten.

Niet minder eerbied heb ik voor dit initiatief. Inderdaad, het is ook mijn overtuiging, mitrailleurs en bajonetten kunnen den waren vrede niet verzekeren. Doch waar eenerzijds de rechtvaardigheid door menigeen wordt verwaarloosd en wij anderzijds de zekerheid missen, dat geschillen door arbitrale uitspraken door de partijen zullen worden nageleefd, daar bovendien nog steeds het gevaar bestaat, dat met geweld van wapenen inwilliging kan worden gevorderd van onrechtvaardige eischen, kunnen wij verplicht worden tot den rechtvaardigen oorlog, den oorlog ter verdediging van onze vrijheid, den oorlog tot het behoud van ons goed en handhaving van ons recht. Als mr. Troelstra op het socialistisch vredescongres zegt, dat het behoud van ons volksbestaan, van ons recht op zelfbestemming, een noodzakelijken grondslag vormt voor het werk ter opheffing onzer arbeidersklasse, dan ben ik dit met dezen redenaar volkomen eens. Maar voor de handhaving van dit volksbestaan wil ik offers brengen zoolang de erkenning er van niet op andere wijze is verzekerd. Emile Vandervelde, de bekende Belgische socialist, verlangt de erkenning van het recht, dat een volk heeft om zich met de wapenen te verdedigen tegen den niet uitgelokten aanval, een opvatting, die de congresleiding deelde en die eveneens van Duitsche zijde met instemming werd begroet. De congresleiding was van de deugdelijkheid dezer opvatting zoodanig overtuigd, dat zij zelfs verklaarde, toen de heer Vandervelde haar ter sprake bracht, dat dit als vaststaande moest worden aangenomen en geheel en al was buiten de orde der beraadslagingen. De Nederlandsche sociaaldemocraten staan met hun eisch tot onmiddellijke algeheele ontwapening dan ook inderdaad alleen. En tot de geleidelijke ontwapening en de waarborging van den internationalen vrede zullen zij ondanks de beste bedoelingen, waarmede het congres werd gehouden, niet kunnen bijdragen zoolang zij blijven prediken den strijd.

De prediking van den klassenstrijd maakt het gemoed van hen, die onder den invloed er van geraken, minder toegankelijk voor de ware vredesidee. Handhaving van den vrede tusschen de volkeren kan niet verwacht worden van hen, die dezen strijd, den strijd tusschen de klassen, aanvaarden als noodzakelijk. Bij een vorige gelegenheid wees ik er op, hoe de vrede op den duur slechts kan worden verzekerd door hervorming van het individu. Albert Thomas had dan ook groot gelijk, toen hij ten slotte van de congressisten afscheid nam met vermaning: zorgt, dat gij in uw landen vredesapostelen wordt. Zoo is het, Mijnheer de Voorzitter. Laten allen, die den waarachtigen vrede willen, den vrede, steunende op het recht, apostelen worden en de hand reiken aan hen, die zich tot taak stellen de verbreiding der Christelijke solidariteit, de solidariteit, die enkel liefde is, de solidariteit tusschen klassen en standen en volkeren. Zoo over deze zaak denkend, spreekt het vanzelf, dat ik, aanvaardende het noodige, mij ook tot het strikt noodzakelijke wensch te beperken. De vraag rijst: wordt in ons land aan dezen eisch ten volle voldaan? Ik meen: gedeeltelijk neen, gedeeltelijk ja, en ook gedeeltelijk misschien gaat men in deze richting te ver. Ik ben van meening, dat onze militaire woning te groot is. Zij is gebouwd naar het model van den grooten Duitschen buurman. Zoo veel mogelijk hebben wij er naar gestreefd, ons militair huis in overeenstemming te brengen met het zijne. Het Duitsche model stond ons steeds voor oogen. Wij volgden het bij de inrichting van ons leger, bij de oefeningen van ons leger, zoo volledig mogelijk na, tot en met den paradepas. Ons huis moest op die manier wel te groot worden. Wij hebben het nooit geheel en al kunnen meubileeren, en zeker nu, in dezen duren tijd, gaat het onderhouden van dit dure huis verre boven onze krachten. Aan noodzakelijke reparaties, aan schildering kan nauwelijks worden gedacht. Onderhoud en vernieuwing van meubels en huisraad laten te wenschen over. Zeker, wij bezuinigen en de Minister betreurt in zijn Memorie van Antwoord, dat ons leger in de tegenwoordige omstandigheden niet op afdoende wijze artilleristisch kan worden uitgerust. Wij bezuinigen, en wij hopen maar weer op betere tijden, of, zooals de Memorie van Toelichting zegt, op herstel in volgende jaren. Wij bezuinigen tot op de kostwinnersvergoedingen bij de herhalingsoefeningen toe.

Wij bezuinigen: slechts twee halve lichtingen zullen onder de wapenen komen, waar 4 eigenlijk het aantal is. Van een bewapeningsfonds is geen sprake meer. De kleeding is niet voldoende. Wij doen afstand van dit alles met een zucht, maar wij zullen later wel trachten het in te halen. Wij behouden ten minste ons mooie groote huis.

Ik meen, dat wij als regel slechts bezuiniging moeten aanbrengen daar, waar er niet behoeft te worden teruggekomen. En wanneer men leeft boven zijn stand, is er maar één middel om radicaal te bezuinigen, nl. dat men verhuist. Dan wordt in eens alles eenvoudiger. Zoo moeten wij ook nu het groote militaire huis uit, wij moeten naar een bescheidener woning, op eenvoudiger stand; een dienstbode minder, minder bezoekers, eenvoudiger toiletten, minder belasting, naar een huis, dat wij bewonen kunnen, dat hecht en sterk zal zijn, maar dat wij goed kunnen onderhouden; minder kamers, maar die wij ten volle op degelijke Nederlandsche wijze kunnen meubileeren. Minder weelde, maar grooter degelijkheid, in één woord, een huis, overeenkomstig onzen stand. Onze bezuiniging zal dan gehandhaafd kunnen blijven in afwachting van den tijd, dat de omstandigheden het zullen toelaten, naar ik hoop, om ze verder door te voeren.

(Deckers.)

Ik kom hier tot den geachten afgevaardigde den heer ter Laan, die mij, welwillend als altijd, herinnerd heeft aan het voorrecht, dat ik eenmaal heb gehad, om met den geachten afgevaardigde den heer Bomans gebruik te maken van het recht van parlementair initiatief om te geraken tot het terugbrengen van een lichting op 13 000 man. Ik moge er den heer ter Laan op wijzen, dat wij tot het nemen van dat initiatief gevoerd werden door de overweging, dat Nederland, staande vlak na de mobilisatie, kon beschikken over een zeer groot aantal in de practijk goed geoefende mannen, en dat het toen zonder eenig gevaar geoordeeld kon worden voor 's Lands verdediging, één keer een lichting van 13 000 man te nemen. Zoodra de omstandigheden het zullen gedoogen, zoodra ik het verantwoord acht, met het oog op den plicht, die naar mijn oordeel op ons rust om het mogelijke te doen ter verdediging van ons land, ben ik bereid mee te werken tot verlaging van het contingent. Maar uit hetgeen ik mocht zeggen, blijkt voldoende duidelijk, dat ik thans waarlijk dat oogenblik nog niet gekomen acht. Hiermee heb ik te gelijker tijd mijn standpunt aangeduid tegenover de motie van den geachten afgevaardigde den heer ter Laan, die vermindering van het contingent beoogt, evenals tegenover de motie tot afschaffing van de herhalingsoefeningen. Want naarmate de oefeningstijd is verminderd, moeten wij meer waarde hechten aan herhalingsoefeningen, ook omdat dit oefeningen zijn, die kunnen worden gehouden in groot verband.

Zullen wij op den duur moeten komen tot een organisatie op eenvoudiger basis dan de tegenwoordige, reeds thans kan zonder schade voor 's Lands defensie, veeleer met een omgekeerd gevolg, een eenvoudiger militaire woning worden betrokken. Naar mijn meening is onze kern beroepspersoneel te groot. Er worde van het verlofspersoneel meer gebruik gemaakt. Ons beroepspersoneel kost ons ruim 40 millioen 's jaars. Men voert mij wellicht te gemoet, wanneer ik dit zeg: het verlofspersoneel is niet opgeleid voor de taak van instructeur, is slechts opgeleid voor de taak van aanvoerder. Welaan, Mijnheer de Voorzitter, dat men het dan geschikt make ook voor de taak van instructeur. Men vergete niet, dat wij anders komen in een vicieuzen cirkel. Een groote hoeveelheid beroepspersoneel houdt de ontwikkeling van het verlofspersoneel tegen. Het verlofspersoneel komt onder de wapenen, ontmoet tal van beroepscollega's, die gewoon zijn het werk te doen, zoodat ook dan het verlofspersoneel niet ten volle vertrouwd raakt met zijn taak.

Ik herinner er verder aan, hoe wij alleen bij de infanterie hebben 72 schoolcompagnieën, ieder belast met de opleiding van slechts enkele tientallen mannen, waarvoor 1 kapitein en 2 luitenants beschikbaar zijn. Wellicht kan ook het aantal opleidingscompagnieën, 24 tellende, worden verminderd.

In de stukken is sprake van een overweging des Ministers tot opheffing van de positie van hoofdinstructeur. Ik wil den Minister uitnoodigen, tot die opheffing over te gaan. Wij hebben 24 hoofd-instructeurs bij de infanterie, 8 bij de veld-artillerie en nog enkele bij de vesting-artillerie. Naar mijn overtuiging kunnen zij zonder schade van hun taak worden ontheven. Deze toch is voornamelijk het brengen van eenheid in de opleiding en het oefenen van contrôle op de instructeurs. Administratief werk hebben deze heeren niet. Het deel van hun taak, dat ik aanduidde, kan zonder schade worden waargenomen door den regimentscommandant, die ten slotte de verantwoordelijke man is en die ook nu niet zal nalaten den instructeurs duidelijk te maken, in welke richting hij de opleiding wil zien gevoerd. In de eerste 4 maanden bestaan de oefeningen uit niets anders dan uit dingen, die de manschappen zich tegenwoordig ook buiten de kazerne eigen maken, bij den vrijwilligen landstorm. Daar is die contrôle niet. Gaat het daarom minder goed? Uit de stukken blijkt het tegendeel. Ook bij de vervolgoefeningen bestaat aan den hoofdinstructeurs geen groote behoefte. Hij moet dan enkele bataljonsoefeningen leiden en geeft aan de compagniescommandanten eenige opdrachten, maar dat alles kan gebeuren door den regimentscommandant. Het eenige, wat den hoofdinstructeurs nogal wat werk zou kunnen geven, is het mobilisatiebureau, maar een groot gedeelte van dat werk, het is voldoende bekend, valt op den kapitein-adjudant. Ik geloof dus met goede redenen te mogen aandringen op opheffing van de positie van hoofdinstructeur.

Wellicht vreesde men bij het nemen van deze en dergelijke maatregelen, dat er niet voldoende promotiekans voor het personeel zal zijn. Maar deze klacht zal verdwijnen naarmate men minder beroepspersoneel heeft en meer gebruik maakt van de krachten van het verlofspersoneel. De vervolgoefeningen zijn bijzonder geschikt om het verlofspersoneel meer geschikt te maken voor aanvoerder, de eerste-oefeningen voor het vertrouwd maken met de taak als instructeur. Zeker kan men van de verlofsofficieren niet minder toewijding verwachten dan van de beroepsmilitairen. De ondervinding heeft dat geleerd. Het is ook heel goed te begrijpen. Het verlofspersoneel doet met zekere geestdrift die enkele weken van het jaar dienst. Het voelt voor 's Lands defensie en werkt er met overtuiging aan mede.

Nu moet men niet zeggen, dat men in dezen geen gebruik mag maken van voorbeelden van over de grens. Ik vind, dat wij die voorbeelden wel mogen benutten. Dan vestig ik er de aandacht op, dat b.v. in Zwitserland het overgroote gedeelte van het kader bestaat uit verlofsofficieren en zij, die de oefeningen van het Zwitsersche leger hebben gevolgd, het blijkt ook uit de militaire tijdschriften, zijn vol bewondering in den regel voor hetgeen zij daar hebben aanschouwd. Nu kan men wel antwoorden: och ja, maar in Zwitserland zit het militaire leven den menschen in het bloed. Ik heb dat meer gehoord, maar waag dat te betwijfelen. Zooals bekend is, heeft men in Zwitserland slechts 175 beroepsofficieren, maar minder bekend is wellicht, dat de Zwitsersche Overheid voortdurend voor de moeilijkheid staat, om dit aantal compleet te houden. Waren de Zwitsers geboren militaristen, de vraag naar een plaats bij het beroepspersoneel zou ongetwijfeld het aanbod sterk overtreffen.

Ook bij den vrijwilligen landstorm kan, naar mijn meening, meer gebruik gemaakt worden van het verlofspersoneel. Uit de opgave die wij hebben gekregen op bladz. 7 van de Memorie van Antwoord van het percentage geslaagden dergenen, die deelnamen aan de vooroefeningen, blijkt, dat het heel moeilijk is te komen tot een positieve conclusie. Een negatieve conclusie lijkt mij echter niet gewaagd, en die is deze, dat tot het bereiken van het hooge percentage van 80 door het verlofspersoneel, dat met de leiding van de vooroefening was belast, niet minder is bijgedragen dan door het beroepspersoneel.

Dat was wel instructie. Men hoort wel eens het bezwaar, dat zich niet voldoende verlofspersoneel aanmeldt om dienst te doen bij de opleiding. Ik zou den Minister willen verzoeken: maak het deelnemen aan die opleiding voor het verlofspersoneel een beetje aantrekkelijker, maar doe vooral niet het omgekeerde. Wij lezen in de stukken, dat in voorbereiding is het herstel van hetgeen naar mijn meening tot schade van het instituut is gedaan, nl. het verminderen van de toelage voor reis- en verblijfkosten voor het verlofspersoneel. Ik dring niet aan op het geven van schatten hiervoor. Het staat voor mij vast, dat velen van het kader van het verlofspersoneel, die zich belasten met de opleiding van de vooroefeningen, het voor een goed deel doen uit sympathie voor het werk en het niet in de eerste plaats doen om geldelijk voordeel, maar geldelijk nadeel moet het ten slotte voor hen niet worden.

Einde Augustus werd aan de mannen van het verlofspersoneel, die bij de vooroefeningen waren betrokken, medegedeeld, dat van 1 Juli af de reis- en verblijfkosten zouden komen te vervallen en van die mannen, die vrijwillig die taak op zich hadden genomen in het belang van 's Lands defensie, werd gevorderd, dat het geld, dat zij aan reis- en verblijfkosten hadden ontvangen, zou worden terugbetaald. Voor sommigen, wier inkomsten niet groot waren, was deze schadepost niet zonder beteekenis. Ik aarzel niet te zeggen, dat ik het zeer billijk zou achten, dat dit bedrag, dat in totaal niet zeer groot kan zijn, wordt terugbetaald.

Geloof ik dus, dat het beroepspersoneel veel zou kunnen worden verminderd, een vermindering van beteekenis kan

(Deckers.)

niet overal worden doorgevoerd, dat erken ik. Zoo bijv. kan voorshands niet verminderd worden het personeel van den generalen staf en de intendance. Integendeel, ik acht het vooralsnog noodig, dat dit personeel blijft op zijn sterkte, vooral indien nog meer gebruik gemaakt zal worden van het verlofspersoneel. Ik voel voor de redeneering van den Minister, dat naarmate dit gebruik stijgt, wij des te zekerder moeten kunnen beschikken over een goed geoutilleerden generalen staf. Maar wel dring ik er op aan, en dit dan ook met des te meer vrijheid, dat aan deze personen gegeven worde een volledige dagtaak. Dit geldt vooral voor hen, die bij de divisiestaven werkzaam zijn en thans geen behoorlijke dagtaak hebben. Waarom kan men hun geen dienst opdragen bijv. bij de opleiding, en waarom kunnen de intendanten niet werkzaam worden gesteld bij andere Departementen van Algemeen Bestuur? Dat zou hun inzicht geven in de welvaartsbronnen van het land, en het zou vermindering van ander personeel ten gevolge kunnen hebben.

In tegenstelling met een der geachte sprekers die mij voorafgingen, wensch ik geen critiek te oefenen op de instelling van het commando van de vesting Holland.

Die combinatie van de diverse liniën en stellingen, de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, de Stelling van Amsterdam, die van de Monden van de Maas en van het Haringvliet, die van het Hollandsch Diep en van het Volkerak acht ik nuttig.

Zij zijn thans ondergebracht onder een eenhoofdig commando, wat eenheid in de leiding waarborgt en, wat toch zeker in dezen tijd van bezuiniging niet vergeten mag worden, onmiddellijk een kostenbesparing gaf van f 90 000. Deze eenvoudige basis, Vesting Holland, kan mijns inziens bij onze landsverdediging moeilijk worden gemist. Om dezelfde weermacht te behouden, die nu door die vesting Holland wordt opgeleverd, zou men bij het verdwijnen er van — en wij lieten dan verdwijnen stellingen, die schatten hebben gekost en die uit een oogpunt van inundatie een wereldvermaardheid hebben — de levende strijdkrachten sterk moeten vermeerderen, hetgeen den Staat ongetwijfeld op veel grootere uitgaven zou komen.

Die basis van de vesting Holland kost trouwens niet veel, hetgeen niet zeggen wil dat er niet op bezuinigd kan worden. Vandaar dat ik hoop — ik zeg dat, nu ik de zaak toch bespreek — dat de damsluis te Brielle, die in het begin van deze maand is aanbesteed en die zou moeten dienen voor de inundatie van het eiland Voorne, niet zal worden hersteld. Deskundigen van de eerste orde zijn het er over eens, dat dit onze defensie niet schaadt. Ik veroorloof mij de vrijheid op het niet herstellen van die sluis aan te dringen.

De forten worden slechts hersteld voor zoover zij moeten dienst doen als onmisbare magazijnen.

En wat de Kringenwet aangaat, ik zou er op willen aandringen, dat zij òf gewijzigd worde, òf zoodanig worde toegepast, dat de groote steden niet belemmerd worden in haar ontwikkeling en dat geen belemmering in den weg wordt gelegd aan den aanleg van wegen, kanalen, enz.

Vroeger eischte de verdediging vrije schootsvelden en geen bebouwde en bedekte terreinen in den omtrek; thans geeft de bedektheid dekking tegen zicht uit de lucht en de gebouwen, welke zich in den omtrek bevinden, bieden een uitnemende gelegenheid voor het vormen van zoogenaamde mitrailleursnesten.

Voorts wil ik er op wijzen, dat milde uitvoering der Kringenwet ook leidt tot het achterwege blijven van vergoedingen, waarop belanghebbenden meermalen volgens deze wet aanspraak kunnen maken.

Dan moet ik nog iets zeggen over het onderwerp der dienstverlating.

Dit is zeker het meest onsympathieke onderdeel van de moeilijke taak, die de Minister in den laatsten tijd te verrichten had. Zoo ergens dan moet men dus hier voorzichtig zijn met critiek.

Natuurlijk geeft dienstverlating, en zeker gedwongen dienstverlating, aanleiding tot ontevredenheid. Het ergste is die dienstverlating zeker voor de onderofficieren, die in de tegenwoordige tijdsomstandigheden er niet zoo heel gemakkelijk in zullen slagen in de burgerlijke samenleving een hun passenden werkkring te vinden.

Dat er door de dienstverlatingsplannen ontevredenheid is ontstaan in de kringen der onderofficieren, verbaast mij dan ook geenszins. Het verbaast mij zelfs niet, Mijnheer de Voorzitter, dat deze ontevredenheid nu en dan tot uiting is gekomen op een wijze, die niemand siert, maar zeker den militair niet past. Ik mag niet nalaten er hier mijn voldoening over uit te spreken, dat de organen van de Roomsch-Katholieke en Christelijke onderofficiersvereeningingen, dit moeilijke vraagstuk behandelend, het steeds gedaan hebben op waardige wijze, zich streng onthoudend van uitdrukkingen, welke ik zooeven afkeurde.

Veel onaangenaamheden zijn reeds voorkomen, doordat met ingang van 16 Augustus van dit jaar de onderofficieren van den troep, behoorende tot de zoogenaamde pensioenrijpen, het leger hebben verlaten. Dit beteekent natuurlijk ook een voordeel van geldelijken aard.

Ik meen er op te moeten aandringen, dat ditzelfde gebeurt ten aanzien van de andere onderofficieren. Ik wijs op de schrijvers, op de conducteurs. Dan wensch ik te steunen den aandrang, die reeds uit deze Kamer gekomen is voor het spoedig bekendmaken van de wachtgeldregeling.

Mijnheer de Voorzitter! Het is klaar als de dag, dat het lange uitstellen van deze bekendmaking aanleiding heeft gegeven tot ontevredenheid, niet alleen, maar ook het vervroegd ontslag in den weg heeft gestaan.

Ik kan niet goedkeuren, dat men niet reeds twee jaren geleden den belanghebbenden heeft medegedeeld, onder welke voorwaarden zij vrijwillig het leger zouden kunnen verlaten, wat hun toekomst zou zijn, als zij vrijwillig heengingen. Dit talmen wordt door mij zeer betreurd en ik wensch nogmaals te vragen, dat het thans eindelijk een einde neemt en de wachtgeldregeling wordt gepubliceerd. Ware het eerder gebeurd, wij hebben gezien, hoe thans reeds menig onderofficier vervroegd ontslag heeft gevraagd, dit aantal zou stellig grooter zijn geweest.

Maar ook al wordt de wachtgeldregeling bekend, dan toch kan ik mijn volle instemming niet betuigen met het stelsel van dienstverlating, zooals dat door de Regeering is ontworpen. Niet, dat ik mij plaats op het standpunt van hen, die geen andere dienstverlating willen dan de vrijwillige, maar ik aarzel niet te zeggen, dat de eene maand, die de Minister in het vooruitzicht stelt voor de vrijwillige dienstverlating, toch eigenlijk evengoed zou kunnen worden achterwege gelaten.

Zegt men op het oogenblik aan een burger die van top tot teen in de diploma's zit: zie, dat ge binnen een maand van werkkring verandert, dan zal de man zeggen: ik durf het niet aan, maar om een onderofficier te zeggen: gij krijgt een maand om vrijwillig een werkkring te zoeken in het burgerlijk leven, ik weet waarlijk niet, wat de man daaraan heeft en evenmin welk voordeel er in gelegen is voor het leger.

Ik zou de gelegenheid voor vrijwillige afvloeiing willen verruimen; ik zou willen, dat van afvloeiing kan worden blijven gesproken, dat het geen waterval wordt, maar een vloeiing blijft.

Natuurlijk moet aan de afvloeiing een einde komen; het kan niet blijven duren, maar verruiming van de gelegenheid voor vrijwillige afvloeiing lijkt mij wenschelijk, niet alleen voor de belanghebbenden, maar ook en vooral voor een zoo gering mogelijke toepassing van het stelsel van afvloeiing, dat door de Regeering is ontworpen, want men denke zich een oogenblik den gang van zaken.

Er zijn 3 categorieën: *a*, *b* en *c*.

In categorie *a* worden geplaatst naar anciënniteit de uitblinkenden, in categorie *b* de middelmatigen en in categorie *c* zij, op wier behoud voor het leger eerst in de derde plaats prijs wordt gesteld.

Die categorie *a* is wellicht niet moeilijk samen te stellen, categorie *c* is zeker niet moeilijk, maar anders is het bij categorie *b*. Waarop heeft men daarbij al niet te letten?

Men moet letten op den burgerlijken stand, op het getal kinderen, op den leeftijd van den belanghebbende, op het

(Deckers.)

getal voor pensioen in aanmerking komende dienstjaren, op de bijzondere geschiktheid voor speciale diensten, op de vraag, of de belanghebbende al dan niet gebruik wenscht te maken van de wachtgeldregeling, op de vraag, of hij al dan niet in aanmerking wenscht te komen voor een ander garnizoen, indien in het huidige voor hem geen functie is en als dit alles met zorg is overwogen, komt er nog splitsing in administratief personeel en in personeel met de instructie belast, in gehuwden, met kinderen en zonder kinderen, in ongehuwde kostwinners en niet-kostwinners. Dit moet worden toegepast op alle jaarklassen, afzonderlijk voor sergeanten en sergeant-majoors, voor adjudant-onderofficieren en voor hen, die een bijzondere positie hebben, zooals voor degenen, die dienen bij de muziek. Ik ben er van overtuigd, dat het hun, die mij aangehoord hebben, nu al duizelt, wat moeten dan die arme commissies doen, die per corps zijn ingesteld voor de indeeling.

Dit stelsel moet aanleiding geven tot onbillijkheden, het kan niet anders.

Als men spreekt heeren, die deel uitmaken van de commissies en die dus met de rangschikking dezer onderofficieren onmiddellijk zijn belast, dan verklaren zij openlijk: geloof mij, ik zit met dat werk; ik durf het haast niet aan; ik gevoel, dat ik, ondanks de beste bedoelingen, onbillijkheden moet begaan.

Iedereen, die nadenkt, komt tot die overtuiging. Die heeren kennen dikwijls zelf de menschen niet en moeten dan op informatie bij hun commandanten. En nu is het reeds bekend, hoewel officieel nog maar weinig bekend is, dat er commandanten zijn die, als men hun vraagt eens te vertellen wat zij denken b.v. van sergeant X, antwoorden: Sergent X? Al mijn sergeants zijn voortreffelijk; ik kan er niet één missen; zij behooren allen in categorie A. Er zijn reeds van die voorbeelden. Er zijn andere voorbeelden, waarbij de groote meerderheid komt in categorie B. Ik kan een voorbeeld noemen van iemand, die gisteren slaagde voor een hoogeren rang en heden geplaatst werd in categorie C; een ander voorbeeld van iemand, die zoo middelmatig was, dat men hem niet vergunde zijn dienst te verlengen, dus dat men hem niet toestond tot een reëngagement over te gaan, tenzij hij een nieuw examen deed. Hij deed het examen zoo middelmatig, dat hij nog voor één jaar mocht bijteekenen; maar hij staat toch in categorie A.

Ik geef toe, één voorbeeld veroordeelt natuurlijk niet het stelsel, maar bij eenig nadenken komt het voor mij vast te staan, dat dit stelsel tot zoo veel onbillijkheden aanleiding kan geven, dat ik mij inderdaad verplicht reken den Minister uit te noodigen het niet of althans zoo weinig mogelijk toe te passen.

Ik heb mijn schets nog niet voltooid. Wanneer men eenmaal klaar is per korps, dan gaan al die lijsten naar de inspecteurs van de verschillende wapens. De inspecteur zal ten slotte de naast adviseerende voor den Minister zijn. Hij zal voor een groot deel dus uit den aard der zaak de beslissing in handen hebben. Denk u eens in de positie van dien inspecteur. Wil hij eenvoudig registreeren wat de garnizoenscommissiën gedaan hebben, och, dan is het eenvoudig; maar dan is hij niet verantwoord tegenover de belanghebbende mannen. Hij mag en zal dat niet doen. Wat moet hij dan gaan doen? Hij moet gaan controleeren.

De Minister is huiverig voor vrijwillige afvloeiing, omdat hij meent, dat dat veel tijd zal kosten, maar ik ben overtuigd, dat, als de commissiën ernstig willen werken en daarenboven de inspecteur een advies wil uitbrengen, waarvoor hij kan instaan van boven tot beneden, dat hij door zijn verantwoordelijkheid durft en kan en mag dekken, het dan ook maanden en nog eens maanden zal duren. Dan loopt 1923 wellicht ten einde vóórdat de Minister een eindbeslissing zal kunnen nemen.

De belanghebbenden kunnen reclameeren; te recht. Dat recht is hun gegeven; wel is waar heb ik mij afgevraagd, hoe zij zullen moeten reclameeren, waar hun niet worden bekend gemaakt de gronden, waarop zij in eenige klasse zijn geplaatst. Maar in elk geval, ze kunnen reclameeren. Ik kan den Minister voorspellen, dat het reclames zal regenen. Dat spreekt van zelf. Heel wat onderofficieren, die in klasse B geplaatst zullen zijn, zullen meenen dat zij in klasse A behooren.

Sommigen van C zullen vinden, dat zij hooger op moeten. De reclames zullen deugdelijk moeten worden onderzocht. Dat kost èn veel tijd en bovendien veel geld. Inderdaad ik heb de stellige overtuiging: hoe minder het stelsel, dat thans ontworpen is en reeds gedeeltelijk toegepast, zal moeten werken in de practijk, hoe beter het zal wezen, niet alleen voor de belanghebbenden, maar ook voor het leger. Nog beter zou het wezen, indien er geen gebruik van behoefde te worden gemaakt.

De geachte afgevaardigde de heer Duymaer van Twist heeft deze zaak ook besproken; herinner ik het me goed, dan deed hij dat ongeveer in denzelfden geest, maar herinner ik het me verder ook nog goed, dan heeft deze geachte afgevaardigde nagelaten den Minister een weg aan te wijzen, dien de Minister naar de meening van dien geachten afgevaardigde zou moeten inslaan om te komen tot een aan de billijkheid beantwoordende afvloeiing. Ik wil dat echter doen. Ik zal trachten een stelsel aan te geven, dat naar mijn meening aan den eisch van redelijkheid beantwoordt. Ik zou dan den Minister in overweging willen geven het volgende stelsel toe te passen.

Op zekeren dag begint hij met een sterke tempering van de toevloeiing. Ik sta niet op het standpunt van afsluiting van alle toevloeiing, van sluiting van Breda, van den centralen cursus, van het instructie-bataillon, van de instructie-batterij. Ik wil tempering van de toevloeiing. Dat deze niet is toegepast, keur ik af. Ik betreur het, dat, toen te wachten was een zeer sterke vermindering van het kader, allerlei bladen als de *Goesche Courant*, de *Zierikzeesche Nieuwsbode* en de *Limburger Koerier* nog advertenties ter plaatsing kregen, waarin de trompetter van de instructie-batterij er lustig op los blaast en jongens opgeroepen worden, om gedurende de week van 1—7 October zich aan te melden ter opleiding tot onderofficier. Ik betreur het, dat in de afgeloopen maand September nog 70 jongelieden bij het instructie-bataillon zijn aangenomen ter opleiding voor sergeant. Dat moet sterk verminderen. In de tweede plaats moet men ontslag geven aan hen, die het vrijwillig vragen, al zijn zij in eerste verband. Dan zou ik willen vragen: laat men daarmede een half jaar doorgaan, een half jaar vrijwillige afvloeiing plus gedwongen ontslag van diegenen, die ongeschikt zijn en dus in categorie C thuis behooren.

Voor de plaatsing in die categorie van de juisten ben ik niet bang, want die zijn bij de chefs wel bekend, en de meesten hunner zullen ook tegen die plaatsing geen bezwaar willen maken. Als men een half jaar vrijwillige afvloeiing heeft gehad en dan categorie C eveneens liet weggaan, is men een heel eind gevorderd.

Ik kom tot het tweede half jaar. Daarin zou ik natuurlijk ook volledige vrijwillige afvloeiing willen hebben, maar daarnaast gedwongen willen laten weggaan de oudsten van degenen, die bij het leger zijn, degenen, die het dichtst staan bij het tijdstip, waarop zij recht hebben op volledig pensioen. Dat zou goedkooper worden en ook door de belanghebbenden niet als onbillijk worden gevoeld.

Is het jaar ten einde, dan hebben wij wellicht een afvloeiing, welke groot genoeg is. Is dat het geval niet, welnu, het stond van den eersten dag af onverbiddelijk vast, dat het met dat ééne jaar uit zou zijn met het vrijwillig heengaan. Voor het aanwijzen van degenen, die na dit eene jaar nog weg moeten gaan, zal men gebruik moeten maken van een commissie per wapen, die de zaak voor het geheele wapen onderzoekt. Men zal dan niet noodig hebben de garnizoenscommissies, die niet alle op dezelfde wijze haar werk doen, die bij de beoordeeling dikwijls van een geheel ander standpunt uitgaan.

Dit stelsel kan met eenige verandering, voor zoover het noodig is, ook op de officieren worden toegepast. Voor de officieren zou ik er alleen aan willen toevoegen, dat overweging verdient een voorstel, dat den Minister heeft be-

(Deckers.)

reikt, van de afdeeling Breda van de algemeene R.-K. Officiersvereeniging, waarin wordt aangedrongen op iets, dat met een voorbeeld wordt aangegeven:

„Aannemende, dat er bij de infanterie overcompleet zijn 3 majoors, 37 kapiteins en 60 luitenants, zou men 2 regelingen kunnen treffen:

a. er moeten afvloeien: 3 majoors, 37 kapiteins en 60 luitenants;

b. er moeten afvloeien:

3 officieren in of boven den majoorsrang;
37 „ „ „ „ „ kapiteinsrang;
60 „ „ „ „ „ luitenantsrang.

De laatste regeling is o. i. te verkiezen boven de eerste."

Dit is inderdaad zoo, Mijnheer de Voorzitter! Want waarom loopt de afvloeiing niet door tot boven? De Minister voegt mij toe, dat dat in strijd met de wet is, maar zijn er dan geen maatregelen te nemen, die overeenkomstig de wet zijn en hetzelfde resultaat opleveren, of is de wet niet zoo te wijzigen, dat zij overeenkomstig de billijke maatregelen is? Is het dan niet in strijd met de billijkheid, om aan de officieren belangrijke promotiekansen te ontnemen, door de hoogere officieren in meerderheid te laten op hun plaats? Er zijn luitenants, die den 40-jarigen leeftijd hebben bereikt, en nog niet weten wanneer zij kapitein zullen worden.

De heer Duymaer van Twist heeft een keer te meer de opleiding van den vrijwilligen landstorm verdedigd.

De Minister weet, dat ik niet blind ben voor de goede waarborgen, die deze opleiding geeft, maar daarnaast is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat die waarborgen ook elders te vinden zijn. De vraag rijst of te zijner tijd niet een eerlijke proef kan worden genomen met opleiding ook buiten den vrijwilligen landstorm.

Nog iets. Er zijn natuurlijk rangen zonder overcompleet en andere met veel overcompleet: zoo zijn er bij de infanterie 1/6 sergeanten overcompleet, maar meer dan de helft fouriers. Nu wil de Minister sergeanten en wachtmeesters aanstellen als hulpschrijvers, maar ik wil vragen daarvoor ook aan de fouriers een kansje te geven. Verder zijn bij den staf van elk regiment acht sergeanten ingedeeld, twee voor menagemeester en zes voor speciale diensten, en ik geloof, dat de fouriers daarvoor ook geschikt zijn: zij geven in den regel toch zeker evenveel waarborg voor administratieve ontwikkeling als een sergeant. Dat de Minister die betrekkingen dan ook voor de fouriers openstelle.

Een enkele inlichting ten aanzien van de fameuse Sint-Hubertusjacht en andere jachtritten. Het is der Commissie van Rapporteurs, ondanks dringend verzoek, niet gelukt te weten te komen wat de jachtritten kosten. Die van de Nederlandsche Jachtvereeniging uitgaande jachtritten zijn misschien wel aangenaam, maar voor het leger hebben zij zoo goed als geen nut. Ik stel mij op het standpunt, dat een ruiterofficier er wel aan mag deelnemen, maar daartoe niets anders behoeft te hebben dan verlof. De Minister zegt in de stukken, dat hij niet kan mededeelen wat de deelneming van officieren kost, aangezien de verantwoordingen nog niet van alle korpsen zijn ingekomen.

En verder zegt de Minister, dat het alleen geldt reiskosten voor enkele officieren. Maar nu heb ik juist een bericht gelezen in *De Maasbode* van hedenavond, waarin gezegd wordt, dat heden een legerorder van 6 December is openbaar geworden, waarin staat, dat, ingaande 15 December, in verband met de noodzakelijke bezuiniging van jachtritten en andere oefeningen te paard, het volgende geldt:

„*a.* Officieren, die deelnemen aan jachtritten of andere oefeningen te paard, uitgeschreven voor de Kon. Militaire Sportvereeniging of door commandeerende officieren van bereden korpsen, kunnen de kosten van vervoer per openbaar vervoermiddel van hun persoon, van hun oppasser en van hun dienstpaard aan het Rijk in rekening brengen;

(Deckers e. a.)

b. Officieren, niet te Amersfoort in garnizoen, die deelnemen aan sleep- en vossenjachten van de Nederlandsche Jachtvereeniging, kunnen gedurende het jachtseizoen ten hoogste driemalen de kosten, hiervoren onder *a.* genoemd, aan het Rijk in rekening brengen;

c. Van de officieren uit het garnizoen Amersfoort, die deelnemen aan elders gereden jachtritten van de Nederlandsche Jachtvereeniging, kunnen uitsluitend de jagermeester en de militaire leden van het jachtpersoneel — voor zooverre hun tegenwoordigheid bij zoodanige verplaatsingen vereischt wordt — de hiervoren onder *a.* genoemde kosten ten laste van 's Rijks rekening brengen.

De officieren mogen geen verblijfkosten en voor de oppassers geen daggelden in rekening brengen."

Als de Minister dit als bezuiniging wil, hoe zal het dan wel vóór die bezuiniging zijn geweest! Hier kan een aanzienlijk bedrag worden bespaard. Laat de Minister het zoo inrichten, dat dingen, die niet strekken tot nut van 's Lands defensie, slechts gebeuren voor rekening van de belanghebbenden. Hij geve het verlof, maar in dezen moeilijken tijd kunnen en zullen onze ruiterofficieren niet verlangen, dat datgene, wat louter strekt tot hun genoegen, geschiedt op kosten van het Rijk.

De heer Tilanus: Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting voor het jaar 1923 is door de verschillende sprekers het militaire vraagstuk ter sprake gebracht en werd op de zware taak, die de Minister van Oorlog in dit Kabinet op zich heeft willen nemen, gewezen, een taak, die ten doel heeft om op het leger te bezuinigen en tevens een waarborg te scheppen voor een goede nationale defensie. Ik stem volkomen in met de opmerkingen, die toen zijn gemaakt, dat dit een buitengewoon zware taak is. Ten aanzien van het sociale vraagstuk geldt in onzen tijd meer dan ooit het conflict tusschen het sociaal wenschelijke en het economisch mogelijke. Deze waarheid getransponeerd op de Oorlogsbegrooting, meen ik, dat het conflict tusschen het militair wenschelijke en het economisch mogelijke ook daar bestaat. De bewindsman, geroepen om dit conflict op te lossen, staat voor een uiterst moeilijke taak, bij de oplossing van welk conflict hij steeds voor oogen zal moeten hebben datgene wat onafwijsbaar noodig is in verband met de internationale positie door ons land ingenomen. Bij mijn beschouwing over deze begrooting wensch ik daarom uit te gaan van de belangrijke redevoering, welke Donderdag jl. in deze Kamer is gehouden door den Minister van Buitenlandsche Zaken. Deze heeft daarbij m. i. volkomen te recht gewezen op de omstandigheid, dat de Nederlandsche buitenlandsche politiek in haar fundament is terug te brengen tot de geografische ligging van ons vaderland, welke ligging medebrengt, dat wij voor het evenwicht van Europa geen onbeteekenende factor zijn en ter wille daarvan zelfstandig hebben te blijven. In aansluiting aan het postulaat onzer politiek past daarbij naar het oordeel van dien Minister een zelfstandige politiek, welke geenszins behoeft te leiden tot imperialisme of militarisme. Nederland heeft, zoo betoogde de Minister, zijn historische zelfstandigheidspolitiek voort te zetten, hetgeen in zich sluit voortzetting van de neutraliteitspolitiek, welke de laatste jaren is gevoerd. De Minister heeft aan die beschouwing te recht vastgeknoopt, zulks in verband met de gestie van den Volkenbond, eenige opmerkingen over het militaire vraagstuk en het vraagstuk der ontwapening, dat men schijnt te willen sturen in de richting der militaire garanties.

De Minister spreekt daarover zijn oordeel nog niet uit, doch zegde toe, dat de Regeering te zijner tijd haar meening daarover zou kenbaar maken. Wel merkte de Minister op, dat de wending, die in deze aangelegenheid is gekomen, aanleiding geeft tot de vraag, of dit stelsel wel te rijmen is met onze onafhankelijkheidspoltiek en of dit op den duur zou kunnen leiden tot een regeling der bewapening zooals in Nederland wordt gewenscht. De Minister vraagt zoowel en

(Tilanus.)

de Kamer als van het gansche volk de volle aandacht voor dit vraagstuk, want nu het dien kant schijnt uit te gaan, zou het odium komen te rusten op degenen, die dezen kant uitsturen. Inmiddels, de Minister wacht het verslag onzer delegatie in de laatste „Assemblée" af alvorens te oordeelen. De belangrijke beschouwingen van den Minister van Buitenlandsche Zaken geven echter wel recht tot deze conclusie, dat wij voor het tegenwoordige ten aanzien van het militaire vraagstuk meer nog dan te voren op een zelfstandige nationale politiek zijn aangewezen; en dat de keuze van inrichting onzer defensiemiddelen zich geheel heeft aan te sluiten bij onze geografische ligging en het historisch geworden verdedigingsstelsel.

Ik hoop hierop straks meer uitvoerig terug te komen. Uitgaande van de gedachte, dat wij zelfstandig onze plaats in de rij der volkeren hebben te bepalen en althans voorshands zelfstandig hebben uit te maken, hoe wij onze defensiemiddelen hebben in te richten, leidt dit vanzelf tot een verzwaring van de verantwoordelijke taak van den Minister van Oorlog, een taak des te zwaarder, nu ook van uit deze Kamer verschillende denkbeelden zijn gelanceerd. Het verheugt mij, dat uit de Memorie van Antwoord, evenals uit de Memorie van Antwoord op het wetsontwerp Vestingbegrooting, duidelijk gebleken is, dat deze bewindsman weet wat hij wil en te midden van den storm van vraagstukken rustig blijft staan en klaar en duidelijk den weg aanwijst, dien hij wil gaan, een weg, dien mijn politieke vrienden en ik in het algemeen gaarne willen volgen.

Bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting heeft de leider van de groep, waartoe ik behoor, mr. Schokking, in het algemeen de toen gemaakte opmerkingen beantwoord, en tevens het standpunt van de Christelijk-historischen ten aanzien van het militaire vraagstuk bepaald met deze woorden:

> „Ook wij wenschen dat de defensieuitgaven op het scherpst tot een minimum worden bepaald tot wat noodig is, maar de grondgedachte van die defensieuitgaven, handhaving van onze onafhankelijkheid en zelfstandigheid als volk, niet meer en niet anders, maakt die uitgaven dan ook noodzakelijk."

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, ons standpunt ten deze. De verdere uitwerking hiervan wenschte mr. Schokking over te laten tot de behandeling van de begrooting, die thans aan de orde is. De taak van den Minister is een tweeledige: 1°. te bezuinigen op de defensieuitgaven; 2°. waarborgen te scheppen voor een goede nationale defensie. Wat de bezuiniging betreft mag ik constateeren, dat de Regeering voortzet wat zij reeds bij het concipieeren van de Dienstplichtwet is begonnen.

In de Memorie van Toelichting van dat ontwerp lezen wij, da de Regeeringt herziening van het militaire program heeft bezien in het licht van de toetreding tot den Volkenbond. Inderdaad was die herziening noodzakelijk geworden door de financieele eischen, die de organisatie van ons leger volgens de wet van 1912 aan de schatkist stelde. Vraagt men mij, of ik het betreur, dat men de wet-Colijn heeft moeten vervangen door den wet-van Dijk, dan wil ik daarop eerlijk, niet uit wat men noemt militaristische overwegingen maar uit nationale overwegingen, antwoorden: ja. De wet-Colijn gaf ons een organisatie, die blijkens het goede verloop onzer mobilisatie de vuurproef heeft doorstaan, op voortreffelijke wijze. Wij hadden een vast geraamte van vrijwillig dienend kader, officieren en onderofficieren, die tot taak hadden, niet alleen op behoorlijke wijze de jongelingschap te oefenen, maar tevens zich in te leven in een eventueele mobilisatie en klaar te staan om de manschappen op te vangen op het eerste teeken van een mobilisatieorder. Dank zij dit stelsel marcheerde onze mobilisatie in 1914 vlot. Wij zijn den ontwerper van de Militiewet 1912 grooten dank verschuldigd voor de toen gegeven organisatie, waaruit de weermacht is geboren, die onder Gods leiding mede heeft mogen helpen voorkomen, dat ons volk direct in den grooten Europeeschen oorlog werd betrokken.

De toenmalige Minister van Oorlog heeft zelf voorzien, dat de kosten van het leger zouden moeten stijgen. Hij zeide in een rede in 1913 te Leeuwarden: De begrooting van Oorlog is thans 40 millioen, maar zij gaat onvermijdelijk naar boven. Voor een groot gedeelte kwam dat voort uit de kosten voor het personeel. Wanneer er dan ook moet worden bezuinigd, dan is het begrijpelijk, dat op deze kosten in de eerste plaats bezuinigd moet worden. Ik heb hiertegen geen bezwaar, mits men de rechten en billijke aanspraken van het personeel niet aantast. Omtrent dit laatste ben ik niet geheel gerust; ik kan mij te dien aanzien voor een groot deel aansluiten bij hetgeen hedenavond over deze zaak door den heer Duymaer van Twist is gezegd; daarom moge ik met een enkele opmerking volstaan.

In de Memorie van Antwoord zegt de Minister van Oorlog, dat aan de officieren en onderofficieren in het najaar van 1920 een toeslag van 7 pct. is toegekend, waardoor hun eigenlijk een te groote salarisverhooging is gegeven, doch dat hun dat gegeven is, om hen in staat te stellen een hoogere pensioenpremie voor hun vrouwen en kinderen te sluiten. Evenwel, deze salarisverhooging werd aan alle Rijksambtenaren gegeven in verband met de steeds toenemende duurte, alzoo ter verkrijging van een betere salarieering. Daarom gaf men het burgerpersoneel een verhooging en het militair personeel een bijslag. Dat die bijslag aan het militair personeel werd gegeven ten behoeve van het verhoogen van het pensioen voor weduwen en weezen, meen ik te mogen ontkennen. Het kan zijn, dat de toenmalige Minister van Oorlog van deze gedachte is uitgegaan, maar dan lijkt het toch vreemd, dat die bijslag ook gegeven werd aan de verlofsofficieren en -onderofficieren. In het najaar van 1920 heeft de Minister van Oorlog de 7 pct. verhooging echter niet gegeven als verhooging van de salarisschaal, maar als bijslag.

Door het kiezen van den vorm van bijslag en het nalaten van het herzien van de salarisschaal, wordt het militair personeel thans gedupeerd. Hierdoor wordt thans door de 5 pct. aftrek een onrechtmatige salarisvermindering toegepast en is de verhouding tusschen burger en militair personeel verbroken en wordt bovendien de pensioengrondslag met f 150 verlaagd. Deze behandeling kunnen de militairen niet als billijk, niet als verdiend en niet als rechtvaardig aanvaarden.

Wanneer nu behalve deze 5 pct. aftrek nog bovendien een aftrek wordt toegepast van 8½ pct. voor pensioenstorting, zullen de militairen 13½ pct. worden gekort en dit is iets, waaraan ik meen voorshands mijn stem niet te kunnen geven.

Zoo ook veroorloof ik mij van deze plaats nog eens aan te dringen op een zeer spoedige indiening van de pensioenregeling voor het reservepersoneel, aangezien de tegenwoordige regeling aanleiding geeft tot zeer scheeve verhoudingen. Ik behoef dat thans niet met voorbeelden te staven, doch wil slechts bij den Minister op grooten spoed aandringen en vragen om overgangsmaatregelen voor diegenen, die door het langdurig uitblijven van de reeds vroeger aangekondigde pensioenregeling in de afgeloopen maanden onder een ongunstige regeling zijn gepensionneerd.

In dit verband moge ik den Minister nog een verzoek doen: zooals bekend, moesten de officieren volgens de vroegere pensioenregeling bij het aangaan van een huwelijk in de weduwen- en weezenkas een zekere som ineens storten normaal 600 à 700 gulden, afhankelijk van den leeftijd van de echtgenoote. Veelal werd dit bedrag gestort door een maandelijksche betaling, op het salaris ingehouden; met ingang van 1 Juli jl. is een nieuwe pensioenregeling ingevoerd, waarbij bedoelde bepaling is vervallen. Nu doet zich de onaangename omstandigheid voor, dat een officier, die 28 Juni is gehuwd, bedoeld bedrag moet storten, terwijl een ander officier, die vier dagen later is gehuwd, daarvan is vrijgesteld. Men gevoelt dit als een onrechtmatigheid. Onrechtmatig is het niet. Men staat hier voor een overgangstoestand en ik zou daarom den Minister willen vragen of het niet mogelijk zou zijn in dezen alsnog een overgangsmaatregel te treffen, waardoor hieraan een einde wordt gemaakt.

De vraag komt bij mij op, of de noodzakelijke bezuiniging op de oorlogsuitgaven rechtvaardigt een uitspraak te doen als door den heer Dresselhuys is gedaan op 8 November jl. die blijkens bladzijde 285 van de *Handelingen* zeide:

(Tilanus.)

„Het staat dus vast, dat wij naar den wil van dit Kabinet zullen hebben een veldleger van 72 bataljons dat niet vechten kan.”

Niet alleen dat dit naar mijn oordeel niet vaststaat, ik betwist die uitspraak ten eenenmale. Het is, en daarvan ben ik overtuigd, de wil van het Kabinet, dat wij zullen hebben 72 bataljons die wel vechten kunnen. Zeker, men heeft zeer ingrijpend het legerstelsel veranderd. Het kaderleger, zooals wij dat in gemitigeerden vorm kenden onder de wet-Colijn, verdween, om plaats te maken voor een militieleger, en uit den aard der zaak is die overgangsperiode een trefbare. In zulk een overgangsperiode, die wij voor een belangrijk deel reeds door zijn, staat alles min of meer op losse schroeven.

Maar dank zij den ernstigen arbeid van dezen Minister van Oorlog, die de nieuwe Dienstplichtwet in werking moest brengen en de eventueele mobilisatie daarop moest bouwen en omvormen, dank zij ook den inspannenden arbeid van de Generale-Stafofficieren, die dag en uur hebben gearbeid om te zorgen dat wij zoo spoedig mogelijk oorlogsvoorbereid zouden zijn, zijn wij gelukkig thans, naar ik meen, die moeilijke periode grootendeels te boven.

Men moet zich thans in den nieuwen toestand inwerken, de wet moet doorwerken en eerst over eenige jaren zal men gerechtigd zijn om een oordeel hierover uit te spreken.

Dat het leger, door Minister Pop in deze Kamer verdedigd, een leger dat van stonde aan bestemd was zich terug te trekken achter onze nationale defensiemiddelen, de inundaties, beter zou zijn dan het tegenwoordige, betwist ik ten stelligste.

Wel zou ik de artilleristische bewapening gaarne versterkt zien, maar hier doet zich ten sterkste gevoelen het conflict tusschen het militair wenschelijke en het economisch mogelijke.

Ik kan mij daarom voorshands vinden in het voornemen der Regeering om in het bewapeningsfonds in de eerste jaren na de instelling daarvan niet meer te storten dan hetgeen verwerkt wordt door de Artillerie-Inrichtingen en voorts hetgeen noodig is voor de proeven ter voorbereiding van de aanvulling en verbetering der bewapening.

Ik kan mij hierin vinden om twee redenen, in de eerste plaats omdat de financieele omstandigheden waarin 's Rijks financiën verkeeren, daartoe noodzaken, maar in de tweede plaats omdat, indien men thans, zegge een 100 millioen, beschikbaar stelt om geschut aan te schaffen, het voor de Regeering buitengewoon moeilijk zou zijn om te kiezen wèlk geschut.

In de laatst gehouden vergadering van de Vereeniging tot beoefening der Krijgswetenschap is door den majoor Schuurman een belangwekkende rede gehouden over den ontwikkelingsgang van de artillerie tijdens en na den oorlog. Ik heb die rede met klimmende spanning beluisterd. Het is hier niet de plaats om op de technische vragen die aan de orde kwamen, verder in te gaan, maar één ding mag ik wel zeggen, dat uit de door dien spreker verdedigde stellingen ten duidelijkste bleek, dat de Regeering te recht heeft besloten thans niet meer aan te schaffen dan wat noodig is voor proeven en voorbereiding voor de aanvulling en verbetering van de bewapening.

Ik heb hier vóór mij de stellingen die dien avond zijn verdedigd, waarvan ik er drie wensch voor te lezen, waaruit blijkt dat men op het oogenblik verkeert in de periode van bestudeering, gedurende welken tijd afwachten noodzakelijk is. De eerste stelling, welke verdedigd is, is deze:

De wereldoorlog heeft ons niet gebracht het geschut der toekomst, maar wel de richting bepaald, waarin dit moet worden gezocht.

De zesde stelling handelt over het belangrijke tractievraagstuk en luidt:

„De oplossing van het tractievraagstuk moet vermoedelijk worden gezocht in de richting van tractoren van een zeker systeem.

De vraag, in welke mate deze in de burgerbedrijven hier te lande zullen worden ingevoerd, is ten deze beslissend.”

Ik lees als laatste stelling:

„Het vraagstuk van het infanteriegeschut — naar mijn oordeel een buitengewoon belangrijk vraagstuk — is nog niet opgelost. Meer nog dan bij andere geschutsoorten moet bij de constructie rekening worden gehouden met het tactisch gebruik.”

Ik voel hier een voortdurend vragen: hoe zullen wij onze artillerie moeten opbouwen? Wel staat vast, dat wij vóór alles zullen moeten hebben geschut met groote dracht, maar omtrent de vraag welk geschut verkeert men nog in het stadium van het wetenschappelijk zoeken.

In dit verband wil ik den heer Minister verzoeken vooral alle aandacht te wijden aan de voortschrijding van de chemisch technische wetenschap. Het staat m. i. te vreezen, dat in een toekomstigen oorlog de chemie een zeer belangrijke rol zal spelen. Ben ik wel ingelicht, dan is men daarvan met name in Amerika ten volle overtuigd. Speciale studie van het vraagstuk is daarom alleszins noodig.

Bij de algemeene beschouwingen is opgemerkt, dat thans de artillerie wordt versterkt met houwitsers van 12 c.M., waarvan de kernen en het materiaal aanwezig zijn op de Hembrug en welk geschut aldaar wordt afgewerkt.

Doch, zoo werd in deze Kamer opgemerkt, naar ik meen door den heer Marchant, dit geschut is ten eenenmale ongeschikt, het heeft weinig dracht.

Men sloot zich hierbij aan bij een vraag die door den heer Harberts in dezelfde vergadering van de vereeniging tot beoefening van de krijgswetenschappen was gesteld.

Mijnheer de Voorzitter! De alleszins deskundige inleider van dezen avond heeft daarop den heer Harberts geantwoord mt deze woorden:

„Deze houwitsers zijn zeker niet het laatste woord op het gebied van geschutconstructie. Maar het zijn goede, „degelijke”, snelvuur veldhouwitsers, met een goed krachtig projectiel. Kunnen wij krijgen, wat wij maar wenschen, dan zouden wij ze niet afbouwen. Maar nieuw geschut is voorloopig onbereikbaar en daarom heeft de Minister van Oorlog naar mijn meening 's Lands belang op de beste wijze gediend door niet te blijven staren naar het onbereikbare beste, maar te nemen het bereikbare goede. Deze houwitsers, waarvoor de voorbewerkte onderdeelen aanwezig waren, die anders waardeloos waren geworden, blijven onder alle omstandigheden een waardevolle aanwinst voor onze artillerie, hetzij zooals thans voorloopig als lichte veldhouwitsers, dan wel later als divisie-groepsartillerie en ten slotte voor de bewapening onzer verdedigingsliniën.”

Wanneer men een dergelijke uitspraak van een alleszins deskundige beluistert, acht ik de redeneering, dat ons geschut niets waard is en niets beteekent, niet gerechtvaardigd. Wanneer men meent, dat wij sinds de mobilisatie zijn ingeteerd, dat ons leger van nul en geener waarde is, meen ik dit te moeten betwisten.

In de eerste plaats is het getal manschappen, dat toen ter beschikking was, er nog; de artillerie, welke wij toen hadden, hebben wij nog en is inmiddels uitgebreid en in de derde plaats in de reformatie van het legerstelsel zoo goed als volbracht en hebben wij behoefte aan rust en doorwerking van de nieuwe wet.

Tot het uitspreken van een verder oordeel over de werking van de Dienstplichtwet van 1920 is, naar mijn oordeel, de tijd nog niet gekomen. Wel mag ik een enkel woord zeggen over het instituut van de vooroefening.

Ik wil daaromtrent verklaren, dat ik — en ik spreek nu niet namens mijn fractie, doch mijn persoonlijke meening uit — tegenover het instituut van de vooroefening een houding aanneem, welke men in het militaire noemt: op de plaats rust.

Er is in de afgeloopen jaren een zekere angst voor de kazerne gekomen, welke ik niet deel en waarover vele mannen — ik beroep mij o. m. op den veldprediker in algemeenen dienst, ds. Janssen —, die de kazerne kennen, heel anders oordeelen, dan daarover in deze Kamer dikwijls wordt ge-

(Tilanus.)

sproken. Ik heb het geenszins tot schade van de Nederlandsche jongelingschap geoordeeld, dat zij in het leven enkele maanden met alle zonen des Lands werd samengebracht om geoefend te worden voor de nationale taak. Ook uit militair-organisatorische overwegingen acht ik dit goed, nuttig en noodig.

Nu is er evenwel een stemming gewekt, dat het verblijf in de kazerne zooveel mogelijk moet vermeden worden. Wij verkeeren ook in dit opzicht nog in een periode van proefneming. Wenscht onze bevolking de legeroefeningen bij de haardsteden, mij goed, mits het resultaat goed zij en het niet duurder koste dan de oefeningen in de kazerne. Dit laatste is reeds thans niet het geval, maar ik zal mij tegen de hoogere kosten van deze wijze van oefenen niet verzetten, zoolang niet is gebleken, dat de resultaten niet gunstig zijn. Ik wil slechts afwachten en ook hierover nog geen oordeel uitspreken. Ik zou alleen den Minister willen verzoeken het instituut volledige vrijheid van ontwikkeling te laten. Laat het Departement geen maatregelen treffen, die de ontwikkeling tegenhouden. Laat de Minister slechts twee dingen doen. Laat hij zeggen: zooveel geld stel ik voor dit instituut beschikbaar, en ten slotte stel ik deze eischen bij de aflevering.

Dan moeten wij verder zien hoe het gaat. Voorts zou ik willen zeggen: laat de commandant van den vrijwilligen landstorm trachten zooveel mogelijk verlofspersoneel als instructeur te krijgen. Dan snijdt, naar ik meen, in dit opzicht het mes naar twee kanten. Vooreerst wordt het verlofspersoneel daardoor zelf geoefend, want de beste wijze van oefenen is anderen onderwijzen. Maar verder heeft men de kostbare vrijwilligers alsdan niet noodig.

Nu bereikte ons dezer dagen in de dagbladen het bericht, dat te Amsterdam het voornemen bestaat om tot ontbinding van de burgerwacht over te gaan, welke ontbinding, zoo werd gezegd, dan gevolgd zou worden door die van den Nederlandschen Bond van burgerwachten. Deze laatste consequentie kan ik niet overzien en ook niet aanvaarden; het lijkt mij dat zij niet noodzakelijk zou zijn; het voornemen hiertoe wordt gemotiveerd met een verwijzing naar de Memorie van Antwoord op hoofdstuk VIII, waar de Minister van Oorlog volstrekt verwerpt het denkbeeld om van de burgerwachten gebruik te maken voor de militaire vooroefening. Ik betreur die afwijzing. Ik zou den Minister willen verzoeken, met het denkbeeld alsnog een proef te willen nemen. Ik acht geheel het stelsel van vooroefening een proef. Welnu, Mijnheer de Voorzitter, laat de Minister volledige vrijheid geven; echter, de uitgaven moeten tot een minimum beperkt worden en mogen zeker niet meer zijn dan die voor de oefeningen zooals die thans volgens wettelijken grondslag plaats heeft. De Amsterdamsche Burgerwacht meent, dat zij ten opzichte van de vooroefening goedkooper kan werken dan de vrijwillige landstorm; ik zou daarom willen zeggen: laat zij haar gang gaan; ik geloof, dat daartegen geen ernstig bezwaar kan worden ingebracht.

Artikel 1 van de Dienstplichtwet zegt onder *j:*

„Onder voorgeoefende wordt verstaan hij, die voor de inlijving, behoudens bij door Ons bepaalde uitzonderingen, bij den vrijwilligen landstorm is geoefend geworden en van wien is gebleken, dat hij voldoet aan eischen, door Ons gesteld."

Hier wordt dus als norm aangenomen een oefening bij den vrijwilligen landstorm, terwijl bij Koninklijk besluit een uitzondering kan worden gemaakt. Ik veroorloof mij thans aan den Minister te verzoeken voor de Amsterdamsche burgerwacht in dit opzicht een uitzondering te maken bij wijze van proef.

De Minister moet dus op zijn begrooting bezuinigen. Vóór de verschijning van de Memorie van Antwoord, een stuk werk, voor welks inhoud ik alle waardeering heb en waaruit blijkt wien wij als bewindsman voor ons zien, kon ik de meening niet onderdrukken, dat wel op het leger zelf werd bezuinigd, doch dat de administratie onaangetast bleef. In het Voorloopig Verslag komt duidelijk tot uiting een groote aandrang om te geraken tot vereenvoudiging van den administratieven opzet van het Departement van Oorlog. Ik blijf ook na de lezing van de Memorie van Antwoord van oordeel, dat er een te groote centralisatie aan Oorlog bestaat, dat men niet gaarne de verantwoordelijkheid om te handelen aan de troepencommandanten overlaat. Echter, uit verschillende plaatsen van de Memorie van Antwoord constateer ik, dat de Minister zelf met krachtige hand een reorganisatie van het Departement heeft ter hand genomen. Ik erken dat dit werk moeilijk is, en ik constateer, dat dit werk met krachtige, welbewuste hand en op weloverwogen wijze wordt verricht.

Ik wil daarom gaarne afwachten tot het volgend jaar, ten einde alsdan te beoordeelen, welke de resultaten zullen zijn van de versobering van de administratie in het algemeen en van een zekere decentralisatie, die leidt tot grootere zelfstandigheid van de troepencommandanten. De Memorie van Antwoord weerlegt op bladz. 1 op afdoende wijze de cijfers van den Volkenbond, die in sommige kringen gebruikt zijn om te betoogen, dat de kosten van onze weermacht onevenredig hoog zijn opgevoerd. Er komt echter op bladz. 1 een passage voor, die mij onaangenaam heeft getroffen en die de Minister wel niet zal hebben bedoeld als daaruit zou zijn te lezen. Ik bedoel deze passage:

„Ook zijn na 1913 verschillende maatregelen getroffen, als ten aanzien van de geestelijke verzorging der militairen, vooroefeningen, waardoor de kosten werden verhoogd, zonder dat van versterking of uitbreiding der weermacht kan worden gesproken."

De Minister zal die woorden naar mijn onderstelling niet bedoeld hebben als een minachting van de geestelijke verzorging, Voor mij staat vast, dat het geld uitgegeven voor de geestelijke verzorging der militairen wel degelijk dienst tot versterking van de weermacht. Ik zal niet in historische beschouwingen treden over legers als dat van Gustaaf Adolf, dat het Lutherlied „Een vaste burcht is onze God" op de lippen nam alvorens ten strijde te trekken. Ik vertrouw, dat de Minister er voor zal waken, dat die tak van dienst goed wordt verzorgd. Als de manschappen in het leger treden moeten zij daar hun godsdienstig leven kunnen voortzetten, zooals dat in de groote meerderheid der gezinnen in Nederland gebruikelijk is. Ik kan de gedachte niet van mij afzetten, dat de geestelijke verzorging in het Nederlandsche leger nog eenigszins beschouwd wordt als iets, dat getolereerd wordt. Die gedachte moet er uit. Men moet er van overtuigd zijn, dat geestelijke verzorging van het grootste belang is.

Raakt de Minister in zijn bezuiniging aan de vitale belangen van het leger? Ik spreek ook daarover nog geen oordeel uit. Wel wil ik reeds thans verklaren, dat de verkorting van eerste oefening voor de cavalerie van 18 tot 14 maanden mij verwerpelijk voorkomt en ik daaraan niet mijn stem kan geven.

Ten slotte de vraag of de bezuiniging ons noopt tot verandering van legerstelsel in dien zin, dat wij onze nationale defensie door middel van het water moeten opgeven om ons te concentreeren op een veldleger. Na de duidelijke uitspraak van den Minister in de Memorie van Antwoord op het ontwerp tot vaststelling van de begrooting voor het vestingstelsel, kan ik kort zijn en verklaren, dat ik mij aansluit bij den Minister van Oorlog, dat de meening, dat onze verdedigingswerken hun verdedigingswaarde hebben verloren, niet houdbaar is. Waar aan de bestaande werken geen kosten van onderhoud behoeven te worden ten koste gelegd, ben ik voor het behoud er van.

Ik merk hierbij op, dat de Duitsche aanval aan den Yser, beoogende om reeds in 1914 een einde te maken aan den oorlog door een beslissing op het westelijk oorlogstooneel, geremd is door het polderland en gestuit door het water, en dit is voor ons een aanmaning om onze inundatiemiddelen paraat te houden en zoo mogelijk nog te verbeteren. Bestudeering van de Yser-verdediging leert, dat wij noodig hebben ook in deze de beschouwingen van den Minister van Buitenlandsche Zaken, dat wij een zelfstandige politiek moeten voe-

(Tilanus e. a.)

ren. Wijziging van stelsel acht ik te minder gewenscht nu door de drooglegging der Zuiderzee in de toekomst op geografische motieven wellicht wijziging noodig zal blijken; tot zoolang moeten wij in ieder geval onze nationale defensiemiddelen behouden.

Bovendien moge ik nog opmerken, dat de harmonische ontwikkeling van ons legerstelsel gedurende en na den oorlog de scherpe tegenstelling tusschen vesting- en veldleger heeft uitgewischt. De laatstgevoerde oorlog heeft ons geleerd, dat het scherpe verschil, dat men vroeger zag tusschen vesting- en veldtroepen, in werkelijkheid niet bestaat. Zooeven las ik over deze quaestie een belangrijk artikel in het *Handelsblad*, dat uitgaat van de praemisse van het bestaan van een dergelijke scheiding. Deze scheiding is m. i. thans vergroeid. Ik kan mij volkomen begrijpen, dat de Minister van Oorlog van 1912 met groote moeilijkheden te kampen heeft gehad, toen hij die scheiding in zijn ontwerp moest neerleggen, maar wij kennen die niet meer. De organisatie van ons leger. gaat dan ook, naar mijn meening, reeds in de richting, als door den heer Colijn bij de algemeene beschouwingen over hoofdstuk I der Staatsbegrooting aangewezen, zooals kan blijken uit de uniformiseering in commando-techniek bij de beide deelen van de artillerie, de aanzienlijke vermindering der vestingartillerie. Op behoud van onze verdedigingsmiddelen blijf ik prijs stellen. Thans een enkel woord over datgene, wat is behandeld op bladz. 21 der Memorie van Antwoord ten aanzien van het Reglement op de Krijgstucht. Mijnheer de Voorzitter, u heeft medegedeeld, dat u het niet wenschelijk acht, dat reeds thans opmerkingen zouden worden gemaakt naar aanleiding van de interpellatie-ter Laan. Ik zal mij schikken naar uw leiding, hoewel ik zeer gaarne op die interpellatie was ingegaan, maar waar ook in de stukken over het reglement is gesproken, meen ik daarover een enkele opmerking te mogen maken. Wat is het karakter van dit reglement? Het moet geacht worden te zijn niets anders dan een soort handboekje ten dienste van den militair, maar, ik erken, een zeer belangrijk handboekje. Toen de Wet op de Krijgstucht in 1902 hier werd behandeld, was het geenszins de bedoeling een Reglement op de Krijgstucht in te voeren. De heeren de Savornin Lohman, Duymaer van Twist en Verhey oordeelden het echter wenschelijk. De heer de Savornin Lohman vroeg een reglement, dat van wege de hooge Regeering moet worden uitgegeven, opdat de militair precies wete, waaraan hij zich heeft te houden. De Regeering verzette zich aanvankelijk doch verklaarde zich ten slotte bereid een handleiding, een soort admonitie te doen samenstellen, die aan jonge militairen zou kunnen worden uitgereikt.

Thans heeft de Regeering het reglement gepubliceerd, dat in wezen gansch iets anders is dan het reglement van 1815. Volgens de wet is het feitelijk overbodig, maar ik acht het alleszins gewenscht, dat er een reglement is, o. a. om als handleiding te kunnen worden gebruikt bij de theorie, zooals ook in art. 36 van het reglement wordt geëischt. Het is samengesteld door een Commissie, onder presidium van den heer Dresselhuys. De Commissie, samengesteld in 1912, bracht in 1917 haar verslag uit, dat tot mijn leedwezen niet van een toelichting is voorzien. Vergelijkt men dit conceptreglement met het reglement van 1815, dan is er over het algemeen weinig verschil. Men moge beweren, dat door de veranderingen, die de maatschappij in de laatste jaren heeft ondergaan, het begrip militaire tucht is gewijzigd, ik ben van oordeel, dat het begrip militaire tucht iets onveranderlijks is.

De Voorzitter: Ik moet den geachten spreker thans waarschuwen dat hij op dit punt niet verder gaat. De geachte afgevaardigde is thans bezig met te spreken over den inhoud van het Reglement op de Krijgstucht en hij zal toegeven dat hij daarover thans niet zal kunnen handelen, zijnde daarover de interpellatie gehouden.

De heer Tilanus: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal dan over den inhoud van het reglement niet verder spreken, maar zal mij beperken te spreken over hetgeen er niet in staat. Juist daartegen rijst bij mij ernstig bezwaar. In het Reglement op de Krijgstucht van 1815 stond een inleiding van drie paragrafen. Bij de behandeling van de wet op de krijgstucht in 1902 werd er nu door de heeren, die ik zooeven noemde, in het bijzonder door den heer de Savornin Lohman, op aangedrongen deze inleiding in het te concipieeren reglement op te nemen. Men kon begrijpen, dat de Regeering bedoelde inleiding niet in de wet kon overnemen, maar dat men ze geheel ter zijde zou leggen achtte men ongewenscht, en daarbij sluit ik mij volkomen aan. Wanneer ik vergelijk het Reglement op de Krijgstucht, dat op 1 Januari a.s. zal worden ingevoerd, met dat van 1815, zie ik, dat de paragrafen 1 en 3 van bedoelde inleiding daarin zijn verwerkt, maar dat paragraaf 2 ontbreekt.

Over de paragrafen 1 en 3 mag ik naar uw meening niet spreken, Mijnheer de Voorzitter, hoewel ik gaarne een woord van hartelijke aanbeveling zou willen uitspreken. Ik kan alleen handelen over paragraaf 2 van de inleiding in het reglement van 1815, welke aldus luidde:

„Daar de Godsdienst de bron is van alle geluk, deugd, waren moed en troost, moet ook in den krijgsstand een ieder zich tot betrachting deszelven en tot een zedige levenswijze bevlijtigen: de Godslasteringen, het vloeken en zweeren moeten worden nagelaten; en zullen de meerderen hierin, en in al wat de handhaving der goede zeden kan bevorderen, hunne minderen met een goed voorbeeld voorgaan, en alle buitensporigheden algemeen vermijd moeten worden.”

Het doet mij buitengewoon leed, dat de commissie deze belangrijke bepaling niet heeft verwerkt in haar voorstel.

Wel vind ik in het voorstel der commissie iets meer dan er nu staat in het reglement zelf; in het concept artikel 17 sub 3 leest men: „Met het waardig uitoefenen van het gezag is in strijd uitvloeken”, enz. Evenwel de grond, waarop het verbod van vloeken berust, is niet opgenomen. Het spijt mij, dat de Minister daarin heeft berust.

Het reglement eischt, dat aan iederen milicien een exemplaar wordt uitgereikt. Daarom acht ik een bepaling als van paragraaf 2 van het reglement van 1815 van groote beteekenis, mede in verband met de omstandigheid, dat bij de theorie over de krijgstucht dit reglement moet worden behandeld. Daarom vind ik het alleszins gewenscht, dat zij alsnog wordt opgenomen en ik acht het dermate van belang, dat ik bij den Minister aandring, alsnog een dergelijke bepaling op te nemen.

Er zijn nog verschillende onderwerpen, waarover ik het woord had willen voeren, maar in verband met den mij toegemeten tijd kan ik dat thans niet meer doen, maar hoop deze bij de afdeelingen ter sprake te brengen.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

De opmerking van den Voorzitter op blz. 1108, kol. 1, de vijf laatste regels v. o., behoort te komen in plaats van de opmerking op blz. 1108, kol. 2, en deze moet geplaatst worden op blz. 1109, kol. 1, *achter de rede van den heer Gerhard.* Bovendien moet de aanvang van de laatste luiden: Ik heb den heer Gerhard niet weer willen interrumpeeren, enz.

39ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 19 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften; 3°. verklaringen van adhaesie; 4°. motiën; 5°. een drukwerk. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Behandeling en aanneming van het ontwerp-Leeningwet. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet. — Avondvergadering. — Voortzetting der behandeling van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 en de behandeling van de interpellatie van den heer K. ter Laan. — Verslag uitgebracht over een verzoekschrift. — Indiening van motiën van orde door de heeren Dresselhuys en Boon.

Voorzitter: de heer Koolen.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 92 leden, te weten:

de heeren Duymaer van Twist, Knigge, Wintermans, van de Bilt, Fruytier, Deckers, Scheurer, Moerel, Ebels, Ament, van Zadelhoff, Gerretson, Bakker, van der Voort van Zijp, van Wijnbergen, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Hiemstra, Beumer, Suring, Michielsen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Fleskens, Smeenk, Bierema, Kuiper, J. ter Laan, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Kersten, van Gijn, Bongaerts, Oud, Juten, Engels, Bulten, Hermans, van Rijzewijk, mejuffrouw Westerman, de heeren van der Molen, Schaper, Nolens, K. ter Laan, van Dijk, Vliegen, Troelstra, Heukels, Schouten, Tilanus, de Monté ver Loren, IJzerman, Hugenholtz, Rutten, Weitkamp, van Boetzelaer van Dubbeldam, Brautigam, Snoeck Henkemans, van Rappard, Lovink, Albarda, Dresselhuys, Krijger, Kolkman, Feber, H. Colijn, van Schaik, Rutgers, Wijnkoop, Zijlstra, Stulemeijer, van Vuuren, de Wilde, Boon, van den Tempel, Staalman, van Ravesteijn, Kleerekoper, Ketelaar, Gerhard, A. Colijn, van den Heuvel, Duys, Gerritzen, mejuffrouw van Dorp, de heeren Visscher, de Boer, van Sasse van Ysselt, Marchant, Schokking, van der Waerden, Bomans, mejuffrouw Katz, de heer Ter Hall,

en de heeren Ministers van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Financiën.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van Braambeek, wegens een vergadering elders; van den heer Visser van IJzendoorn,

(Voorzitter.)

wegens Statenzitting; van de heeren Gerhard en Ketelaar, het eerste gedeelte, wegens vergadering van Provinciale Staten; van mevrouw de Vries-Bruins, wegens een vergadering elders.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, van den voorzitter en den secretaris van de Nationale Christen Onderofficieren Vereeniging, naar aanleiding van hetgeen voorkomt in de Memorie van Antwoord, betreffende de Oorlogsbegrooting voor 1923 over pensioenkorting en salarisvermindering;

een, van de weduwe G. Matser-Hendrikse, te Arnhem, houdende verzoek haar alsnog een vergoeding wegens kostwinnerschap te willen doen toekennen over het tijdvak, waarin haar zoon in militairen dienst is geweest;

een, van J. A. van der Ham, te Wassenaar, houdende verzoek het daarheen te willen leiden, dat hij schadeloos wordt gesteld wegens zijn onrechtmatig verblijf in de gevangenis;

een, van de weduwe P. J. Steenbeek-Dillewarde, te Alkmaar, betreffende de uitbetaling van haar verhoogd pensioen.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

3°. verklaringen van adhaesie aan het adres van den raad der gemeente Lisse, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer, tot intrekking der wet op den zomertijd, van:

de raden der gemeenten Leusden, Barendrecht, Baarland, Deurne, Hazerswoude, Wissenkerke, Wijchen, Pijnacker.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen:

4°. de volgende moties:

een, van den voorzitter en den secretaris namens het bestuur van de afdeeling Maastricht van de vereeniging van onderofficieren enz. „Ons Belang", door die afdeeling op 8 dezer aangenomen, betreffende de afvloeiing van het overcompleet personeel en de invoering van het nieuwe Reglement van Krijgstucht;

een, van het hoofdbestuur van den Nederlandschen Bond voor pensioenactie voor de gepensionneerden der zeemacht beneden den rang van officier, door dien bond te Amsterdam aangenomen, betreffende de pensioenen der vóór 1918 gepensionneerden der zeemacht.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. van den Minister van Koloniën het Verslag van den zoutaanmaak op Madoera over 1920 en 1921.

Dit stuk zal geplaatst worden in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs, voor de ontwerpen van wet:

Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen voor het dienstjaar 1923 en nadere regeling van de uitkeeringen aan 's Rijks middelen ten laste van dat bedrijf (280);

Vaststelling van de begrooting van uitgaven ten behoeve van de voltooiing van het vestingstelsel, dienst 1923 (292);

Wijziging der wet van 21 April 1922 (*Staatsblad* n°. 195) houdende maatregelen ter voorkoming van het zonder noodzakelijkheid bouwen van scholen voor lager onderwijs (312);

(J. ter Laan.)

Wijziging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (323).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet:

I. Aangaan van eene geldleening ten laste van het Rijk (332).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer J. ter Laan: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een paar korte opmerkingen te maken over het ontwerp van wet tot het aangaan van een geldleening van f 350 000 000.

Ik wil allereerst een oogenblik stilstaan bij het feit, dat de Minister zoowel in de Memorie van Toelichting als in het antwoord in de Nota van inlichtingen, die hij nog aan de Kamer heeft verstrekt, bij herhaling de aandacht er op vestigt, dat dit eigenlijk de laatste groote leening zal zijn, die zal worden uitgegeven.

De Minister komt tot deze opvatting en conclusie op grond van het feit, dat hij, sprekende namens de Regeering, meent, dat het land zal kunnen volstaan met geen buitengewone uitgaven meer te doen.

Wanneer de Regeering dit standpunt niet innam, zou ik over het aangaan van deze geldleening niet hebben gesproken. Juist echter, omdat de Regeering het standpunt inneemt om niet meer te leenen voor buitengewone uitgaven, dus om geen buitengewone werken meer aan te snijden, heb ik het woord gevraagd. Op grond daarvan ben ik van meening, dat het bedrag, dat thans zal worden geleend, zeer aan den hoogen kant is.

Het lijkt mij toe, dat ook uit een financieel oogpunt het standpunt, dat de Regeering inneemt, kwalijk is te verdedigen en stellig niet kan worden geacht te zijn in het welbegrepen landsbelang.

Wanneer tal van groote werken, waarvoor de plannen zijn opgemaakt of waarvan de voorbereiding in gang is, met het oog op de financiën van het land niet worden doorgezet, voorzie ik in de toekomst daarvan zeer groote schade voor het land en de volksgemeenschap van Nederland.

Ik wil een voorbeeld noemen om daarmede mijn zienswijze te demonstreeren. Ik wil wijzen op het Twentsch kanalenplan. Welnu, ik ben van oordeel, dat wanneer juist in dezen tijd een dergelijk groot werk wordt aangepakt, wanneer daarvoor het Staatskrediet op het oogenblik wordt gebruikt, dat volkomen ongeschokt is, het aanpakken van dat werk in de naaste toekomst ook uit een financieel oogpunt van groote beteekenis is voor het land en voor het volk en in de eerste plaats voor de landstreek, die daarbij is betrokken.

Ik geef dit voorbeeld slechts om mijn zienswijze daarmede nader aan te toonen. Wat voor dit onderwerp voor Twenthe geldt, geldt voor alle soortgelijke onderwerpen.

Wanneer de Regeering het standpunt innam om juist in dezen tijd het Staatskrediet te gebruiken tot het aansnijden van dergelijke productieve werken en het zoo snel mogelijk voltooien er van, ligt daarin opgesloten, dat daarvoor nieuwe leeningen in de nabije toekomst zullen noodig zijn. Dan zou ik thans tegen dit bedrag geen bezwaar hebben.

Wat is nu het geval? Wanneer wij de bedragen nagaan, die in de Memorie van Toelichting zijn genoemd, vinden wij o. a., dat voor Nederlandsch-Indië en voor voorschotten aan de gemeenten niet minder dan f 402 500 000 is opgenomen. Het bedrag aan gemeentelijke voorschotten komt uit den aard der zaak in de Rijkskas terug en voor het bedrag aan Indische voorschotten zal door Indië moeten worden geleend.

Voor den postchèque- en girodienst wordt f 71 000 000, voor de zilverbons f 31 000 000, voor renteloos voorschot aan de Ned. Bank f 14 600 000 afgetrokken en dan is het bedrag aan vlottende schuld, dat op het oogenblik van het Rijk uitstaat en waarvoor dus geleend kan worden, niet zoo groot en de Regeering kan alleen komen tot een bedrag van 347 millioen, rond 350 millioen, omdat hier bij worden gerekend de buitengewone uitgaven, die voor het jaar 1923 zullen moeten worden gedaan en in totaal beloopen f 170 000 000.

(J. ter Laan e. a.)

Nu vraag ik mij af, waar wij deze situatie nu eenmaal hebben, is het nu wel de tijd om in het begin van 1923 reeds te leenen van gelden, die in 1923 zullen moeten worden uitgegeven, misschien voor een deel eerst in 1924. Dit lijkt mij niet gewenscht. Wanneer wij een leening a pari uitgeven, moeten wij rekenen op een rentetype van 5¾ à 6 pct. Zijn de omstandigheden nu zoo, dat wij moeten rekenen, dat dit type zich over geheel 1923 zal handhaven? Ik geloof er niets van. Wij hebben gedurende een anderhalf à twee jaren voortdurend een dalende lijn in het rentetype kunnen waarnemen en als nu de Staat er toe overgaat zulke groote bedragen op te nemen, kan ik niet anders zien, of het onvermijdelijk gevolg daarvan zal zijn, dat de rente zich op peil houdt of stijgt. Daarom kom ik op tegen het standpunt van de Regeering, ontwikkeld in de Memorie van Toelichting, en zou met nadruk willen vragen: wat zijt gij van plan met de uitgifte van deze leening?

Wanneer zullen de deelen van deze leening worden uitgegeven?

De Regeering zegt, dat krachtens haar informatie de aanvang van 1923 waarschijnlijk zeer geschikt is om op voordeelige voorwaarde te kunnen uitgeven. Wanneer dit geldt niet te groote bedragen, heb ik er vrede mee en zou ik het aan de Regeering willen overlaten naar bevind van zaken te handelen, maar tot een bedrag van 170 à 180 millioen wil het mij voorkomen, dat wij van de Regeering de toezegging moeten hebben, dat dit bedrag, tenzij zeer bijzondere omstandigheden zich zouden voordoen, waarbij de obligaties op buitengewoon voordeelige wijze zouden kunnen worden geplaatst, niet zal worden uitgegeven vóór het einde van 1923.

Ik wil mijn houding ten opzichte van dit ontwerp laten afhangen van het antwoord van den Minister en zou dan tevens gaarne iets vernemen omtrent de voornemens van den koers van uitgifte en het rentetype, benevens of er uitzicht is, dat een belangrijk deel van deze leening in het buitenland zal kunnen worden geplaatst.

Hierbij meen ik het voorloopig te kunnen laten.

De heer de Geer, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! In antwoord aan den heer ter Laan zou ik in de eerste plaats willen opmerken, dat in de Memorie van Toelichting van het wetsontwerp niet staat, dat in de toekomst niet meer geleend zal worden voor buitengewone uitgaven. Daar wordt slechts gezegd, dat de Regeering vertrouwt, dat met deze leening het tijdperk van de zeer groote Staatsleeningen zal kunnen afgesloten worden.

Ik herinner er aan, dat ook vroeger, vóór 1914, in ons land vanzelf nu en dan geleend werd voor buitengewone productieve werken, hetgeen natuurlijk ook in de toekomst het geval zal zijn. Maar in de laatste 8 jaren zijn wij gekomen tot leeningsbedragen, waaraan nu een eind moet komen.

Ik wil den geachten spreker er aan herinneren, hoe in December 1914 een schok door het land ging, toen Minister Treub voorstelde 275 millioen te leenen, de eerste groote crisisleening. En thans heb ik in de anderhalf jaar, dat ik aan het bewind ben, reeds achtereenvolgens een leening van 300 millioen en nu een van 350 millioen moeten voorstellen. Dat is te zamen 650 millioen. Wij bevinden ons te dezen aanzien op wegen, waaraan vóór den oorlog niemand gedacht had. Daaraan moet een eind komen. Maar dit neemt niet weg, dat wij ook in de toekomst op vóór-oorlogsche manier voor productieve uitgaven zullen leenen.

De geachte spreker gaf verder te kennen, dat het voorgestelde bedrag op het oogenblik te hoog is. Ik kan antwoorden, dat het plan van de Regeering niet is — en dat zal den geachten afgevaardigde geruststellen — in Januari het volle bedrag te leenen. Het leeningsbedrag ad 350 millioen gulden bestaat uit twee deelen: 183 millioen ongeveer van de tegenwoordige vlottende schuld, voor zoover zij komt ten laste van het Rijk, en verder 170 millioen voor buitengewone uitgaven over 1923. Nu zal blijkens de Memorie van Toelichting van die 183 millioen een aanzienlijk deel worden geconsolideerd

(Minister de Geer e. a.)

in Januari, zoo dit op aannemelijke voorwaarden blijkt te kunnen geschieden. Van de 350 millioen zal het dus in elk geval slechts een betrekkelijk gering gedeelte zijn.

Het resteerende zal worden geconsolideerd in den loop van 1923. In welke maand of maanden dit zal zijn, kan ik niet zeggen. Ik kan niet beloven, dat het eerst zal zijn op het eind van 1923. Als het op gunstige voorwaarden vroeger kan geschieden, zal dit te overwegen zijn. Ik merk op, dat hierin niets bedenkelijks ligt. Al zullen de buitengewone uitgaven van 1923 nog niet alle gedaan zijn, wij staan toch ook thans voor een zeer groote vlottende schuld; wij financieren op het oogenblik nog steeds 300 millioen vlottende schuld voor Indië, die nog niet zoo spoedig door dat land zullen zijn geconsolideerd. Wanneer wij derhalve mochten komen tot een verdere consolidatie, in afwachting van de in 1923 te doene buitengewone uitgaven, dan zal daartegen geen bezwaar bestaan. Vergeten behoort niet te worden, dat onze vlottende schuld, alles te zamen genomen, thans nog steeds meer dan 750 millioen bedraagt.

Op de laatste vraag van den geachten afgevaardigde, nl. of ik nadere mededeelingen kan doen over koers en rente, meen ik op het oogenblik geen bepaald bescheid te moeten geven. Het komt mij voor, dat de Regeering zich niet zou versterken, als zij nu in détails ging treden. Ik zou natuurlijk, als ik hier verwachtingen uitsprak, die verwachtingen veiligheidshalve aan den ongunstigen kant moeten houden, om naderhand aan de Kamer geen teleurstelling te verschaffen en niet den schijn te wekken haar gedupeerd te hebben. Maar dan zou het openbaar uitspreken van zulke verwachtingen een gunstiger loop van zaken ook vrijwel onmogelijk maken. Ik doe daarom beter mij te onthouden.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De artikelen en de beweegreden worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201).

De beraadslaging over artikel XVIII en het daarop door de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins voorgesteld amendement (Stuk n°. 10, X) wordt hervat.

De Voorzitter: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over het amendement te willen mededeelen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft zich nader beraden over het amendement van den heer Gerhard c. s. op art. 68. Zij was oorspronkelijk van oordeel, dat het amendement, zooals het door den heer Gerhard is ingediend en toegelicht, niet alleen overweging verdiende, maar een verbetering van het wetsontwerp inhield, omdat de bedoeling daaraan ten grondslag ligt om ook voor uitgaven ten gevolge van het bijzonder onderwijs, die de gemeentekas in bijzondere mate drukken, in bijzondere omstandigheden een beroep te kunnen doen op een bijdrage van het Rijk.

Mijnheer de Voorzitter! Een nadere overweging heeft toch de Commissie van Rapporteurs er toe geleid om den heer Gerhard in overweging te geven, dit amendement niet aan een stemming te doen onderwerpen, omdat bij dit amendement een nieuw element wordt ingevoegd in de financieele verhouding tusschen Rijk en gemeenten. Het onderwerp van de financieele verhouding tusschen Rijk en gemeenten is moeilijk; het is op dit oogenblik een onderwerp van studie voor de Staatscommissie en houdt de Regeering bezig.

(van der Molen e. a.)

Het wil mij voorkomen, dat dit onderwerp als zoodanig ten zeerste de aandacht van die Staatscommissie en ook van de Regeering verdient, maar het komt ons niet gewenscht voor om daar nu op het oogenblik op vooruit te loopen. Daarom geeft de Commissie van Rapporteurs in overweging om dit amendement op dit oogenblik terug te nemen of, zoo het niet wordt teruggenomen, het dan niet aan te nemen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Gerhard c. s. (Stuk n°. 10, X) wordt in stemming gebracht en met 44 tegen 16 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Gijn, Bongaerts, Engels, Bulten, Hermans, van Rijzewijk, mejuffrouw Westerman, de heeren van der Molen, Nolens, van Dijk, Heukels, Tilanus, de Monté ver Loren, Rutten, Weitkamp, van Boetzelaer van Dubbeldam, Snoeck Henkemans, van Rappard, Lovink, Dresselhuys, Krijger, Kolkman, Feber, H. Colijn, Wintermans, van de Bilt, Fruytier, Deckers, Scheurer, Moerel, Ament, Gerretson, Bakker, van der Voort van Zijp, van Wijnbergen, Beumer, Suring, Michielsen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Fleskens, Bierema, Kuiper, Kersten en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Oud, Schaper, K. ter Laan, Vliegen, Troelstra, IJzerman, Hugenholtz, Brautigam, Albarda, Ebels, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Hiemstra, Smeenk, J. ter Laan en mevrouw Bakker—Nort.

Artikel XVIII wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen XIX tot en met XXI worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XXII, luidende:

„Het eerste lid van artikel 72 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

1. Het bestuur eener rechtspersoonlijkheid bezittende instelling of vereeniging, welke in eene gemeente eene bijzondere lagere school wenscht te vestigen of eene bestaande bijzondere lagere school wenscht uit te breiden of te verbouwen, de inrichting van het gebouw der school wenscht te veranderen, of nieuwe schoolmeubelen wenscht aan te schaffen, kan tot den raad dier gemeente eene aanvrage richten om ten behoeve van die school de voor de stichting van een gebouw of voor den verbouw, de verandering van inrichting of de aanschaffing van schoolmeubelen, de leer- en hulpmiddelen daaronder begrepen, benoodigde gelden te ontvangen, een gebouw te stichten, of het bestaande gebouw te vergrooten."

De Voorzitter: In de eerste plaats is op dit artikel voorgesteld een amendement van den heer Rutgers (Stuk n°. 13, A), strekkende om aan het artikel toe te voegen een tweede lid, luidende:

„Het tweede lid van artikel 72 vervalt en het derde lid wordt tweede lid."

De heer **van der Molen** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In artikel 72, tweede lid, wordt onder de stukken, die noodig zijn voor de aanvragen voor den bouw of de verandering van inrichting van schoolgebouwen, ook gevorderd een voorloopige raming van kosten. Die voorloopige raming is zoo vaag en zoo weinig zeggend, dat de beteekenis van dit voorschrift gelijk is aan zoo goed als nul. Om het bestuur niet onnoodig te bezwaren met gegevens, die toch geen waarde hebben, wordt voorgesteld, dien eisch van een voorloopige raming van kosten te laten vervallen.

(Voorzitter e. a.)

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van der Molen, Smeenk, H. Colijn en Kersten en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Op hetzelfde artikel is voorts ingediend een amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk nº. 21, II), strekkende om in het nieuw voorgestelde eerste lid van artikel 72 in den zesden regel na het woord „schoolmeubelen" in te voegen: „de leer- en hulpmiddelen daaronder begrepen,".

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de toepassing van art. 72 der wet is de strijdvraag ontstaan, of onder de verandering van inrichting ook begrepen moeten worden nieuwe schoolmiddelen, de leer- en hulpmiddelen daaronder begrepen. Volgens de bedoeling der wet was dit wel het geval, maar aangezien zij niet uitdrukkelijk worden genoemd, is een strijdvraag daarover ontstaan. Om die strijdvraag op te lossen, heeft de Commissie van Rapporteurs het noodig geacht, dit amendement voor te stellen.

Ingediend door de Commissie van Rapporteurs, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Vliegen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een paar opmerkingen te maken over de wijziging van dit artikel, in de hoop, dat de Minister, als hij die opmerkingen gerechtvaardigd vindt, aan mijn bezwaren zal te gemoet komen. Het zijn practische opmerkingen van het standpunt van een gemeentebestuurder.

In de eerste alinea van het artikel wordt de gemeente verplicht, in allerlei omstandigheden aan bijzondere scholen verschillende zaken te verschaffen. Wanneer de bedoeling is, zooals ze aanvankelijk lijkt, bij eerste aanschaffing, dan lijkt het mij volkomen juist, maar het gaat hier ook over vernieuwing. Wanneer wij de alinea lezen, loopt het eene ongemerkt in het andere over, en dat lijkt mij het gevaarlijke. Er staat eerst:

> „1. Het bestuur eener rechtspersoonlijkheid bezittende instelling of vereeniging, welke in eene gemeente eene bijzondere lagere school wenscht te vestigen of eene bestaande bijzondere lagere school wenscht uit te breiden of te verbouwen, de inrichting van het gebouw der school wenscht te veranderen," — dat loopt goed, maar nu komt er: — „of nieuwe schoolmeubelen wenscht aan te schaffen".

Hier staat niet bij, of dat moet zijn in de plaats van oude schoolmeubelen, dan wel of dit geldt voor een bijzondere school, die door uitbreiding of anderszins, nieuwe schoolmeubelen wenscht aan te schaffen. Dan kan dus tot den raad een aanvrage daartoe worden gericht. Daaronder zijn dan ook de leer- en hulpmiddelen begrepen.

Ik zie daarin een moeilijke geschiedenis. De schoolbesturen kunnen zelfs voor allerlei kleinigheden verzoeken tot den raad richten. Het geldt hier niet de eerste aanschaffing. De vernieuwing van leer- en hulpmiddelen, de geleidelijke vernieuwing van schoolmeubelen en dergelijke moet zitten in art. 101. En nu komt men met een artikel, dat eigenlijk hetzelfde recht geeft, dat art. 101 nog eens geeft. Mijn vraag aan den Minister is dus: bedoelt gij met dit artikel uitsluitend de eerste aanschaffing, dan zijn wij akkoord, maar ik vind de redactie niet juist.

Een andere opmerking, ook van practischen aard, is deze. Er staat hier, dat men voor die dingen de noodige gelden kan ontvangen. Ik zou willen vragen: is het niet even goed, wanneer men de noodige voorwerpen ontvangt? Volgens dit artikel is dat niet mogelijk. In Amsterdam is de praktijk deze, dat wij hebben een gemeentelijke werkplaats, waar wij onze eigen schoolmeubelen maken. Komt er nu een aanvraag van een bijzondere school om schoolmeubelen, dan mogen wij niet zeggen: hier zijn ze. Ze moeten geld hebben. Dat gaat toch niet. Iets anders is, wanneer men het over het systeem niet eens is; dan valt er over te praten.

Hetzelfde moet toch ook mogelijk zijn, wanneer een openbare school wordt opgeheven. Er zijn dan schoolmeubelen aanwezig, en dan moet men toch aan een bijzondere school geen geld behoeven te verstrekken. Men heeft dan de voorwerpen, waaraan het geld zal worden besteed, klaar staan!

Ik zou den Minister willen vragen, dit artikel — door inlassching van een paar woorden — zoo te willen aanvullen, dat de noodige gelden of de noodige voorwerpen door het gemeentebestuur zullen worden verstrekt. Wanneer dat op een of andere manier kan gebeuren, zal men daarmee groote moeilijkheden uit den weg helpen.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Wat het amendement van de Commissie van Rapporteurs betreft, sluit ik mij volkomen aan bij het betoog van den geachten vorigen spreker. De ervaring heeft voldoende geleerd, dat hij met zijn opmerking gelijk heeft. Zooals de heer Vliegen ook in het licht heeft gesteld, zit hierin geen oppositie tegen de bedoeling van het artikel, mits het gaat over eerste aanschaffing. Maar verder bestrijkt art. 101 de heele zaak, zoodat dit voorstel niet noodig is. Daarom zal mijns inziens de Commissie van Rapporteurs verstandig doen, dit in te trekken.

Ik wil nu een enkel woord zeggen naar aanleiding van het amendement-Rutgers. De voorsteller geeft daarbij een eigenaardige toelichting. Hij schrijft:

> „De voorloopige raming van kosten bij de aanvrage aan den Raad heeft geen enkel nut. Wanneer die raming 80 pct. te laag is of 500 pct. te hoog, is daaraan geen enkel gevolg verbonden. Zij is blijkens de ervaring zeer geschikt om de beraadslagingen in den gemeenteraad op een verkeerd spoor te brengen en kan daarom beter vervallen."

Ik weet niet, op welke ervaring de geachte voorsteller het oog heeft. Maar er is ook een andere ervaring, die ik geloof, dat beter is, in elk geval moet zij beter worden. De bedoeling van het voorschrift, dat er moet zijn een voorloopige aanvrage, is deze geweest, dat de gemeenteraad ongeveer zal weten, op hoeveel kosten hij moet rekenen. Wanneer men te doen heeft met een niet-ernstige vereeniging, die maar eens een raming opmaakt, dan heeft de heer Rutgers volkomen gelijk. Maar dat mag men niet aannemen, vooral niet van het standpunt van den geachten voorsteller van het amendement. Als voorstander van het bijzonder onderwijs moet men aannemen, dat, als een schoolbestuur komt met een plan, dat plan goed is opgezet en ernstig is doordacht, ook wat zijn financieele gevolgen betreft. Ik weet wel, er ontbreekt in vele gevallen wat aan, maar de practijk zal zoo zijn, dat men weldra in verreweg de meeste gevallen juist door de voorschriften van de wet zal komen met een berekening, die men niet zonder meer op papier heeft gezet, maar die steunt op een behoorlijk opgemaakt plan. Als men dat weglaat, heeft men heelemaal geen steun meer. De bedoeling, waarmede het in de wet van 1920 is gezet, is, dat de vereenigingen zelf zullen worden aangespoord, om met een behoorlijk doordacht plan te komen. De uitzonderingen, die er daarop zijn geweest, moeten hoe langer hoe meer verdwijnen. Men moet in de gemeenteraden onmiddellijk weten, waaraan men ten naaste bij toe is. Ik geloof dus, dat de heer Rutgers met zijn amendement aan het bijzonder onderwijs geen dienst doet en aan de gemeenteraden een bijzonderen ondienst bewijst.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Vliegen heeft aangeraakt een moeilijkheid, die wij in deze Vergadering zoo maar niet kunnen oplossen, de moeilijkheid om de juiste grens te vinden tusschen de uitgaven ex artikel 72 en die ex artikel 101. In het algemeen kan men zeggen, dat de uigaven ex artikel 72 zijn kapitaalsuitgaven, waarvoor geleend zou mogen worden, terwijl de uitgaven ex artikel 101 zijn uitgaven, die in een handelsonderneming op de winst-en-verliesrekening zouden moeten komen. Nu behoef ik den heer Vliegen niet te zeggen, dat de vraag, waar de grens ligt tusschen uitgaven, waarvoor geleend zou mogen worden, en uitgaven, die uit de gewone ontvangsten moeten worden

39ste VERGADERING. — 19 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Rutgers.)

bestreden, zeer moeilijk te trekken is. Dat levert niet alleen hier een moeilijkheid op, maar ik geloof, dat er geen enkele vennootschap zal zijn, waar niet af en toe de vraag opkomt, of men bepaalde uitgaven zal boeken onder gewone exploitatiekosten of onder kapitaalsuitgaven. Men is er niet af door to zeggen, dat de eerste aanschaffing geboekt mag worden onder kapitaalsuitgaven en latere niet, want in ieder geval staat vast, dat er zoodanige vernieuwingen zijn van meubilair en leermiddelen, die met een nieuwe aanschaffing gelijk te stellen zijn. Het is waar, dat er aanvullingen van voorraden kunnen zijn, die verband houden met slijtage, maar er kunnen ook aanschaffingen zijn, die verband houden met een nieuwe leermethode. Het gaat er dan niet om om den vooraad met een boekje of een lei aan te vullen, maar er zijn aanvullingen, die meer lijken op kapitaalsuitgaven, dan op uitgaven, die door de jaarlijksche ontvangsten moeten worden betaald. Waar ligt de grens? Indien de heer Vliegen en ik bij elkaar zaten, zouden wij het over ieder afzonderlijk geval waarschijnlijk wel eens worden, maar wij zullen er waarschijnlijk niet in slagen om een formule te vinden, die daarvoor een oplossing geeft. Ik geloof dus, dat wij goed zullen doen, het over te laten aan de practijk, waarbij het eerste woord zal zijn aan de schoolbesturen om het aan te vragen, het tweede woord aan de gemeentebesturen, om het toe te staan, het derde woord aan Gedeputeerde Staten en het vierde woord aan de Kroon, geadviseerd door den Raad van State.

De heer Vliegen heeft nog gevraagd, of het niet mogelijk zou zijn, om in plaats van gelden, goederen te doen aanbieden. Dat ligt eenigszins in de lijn van hetgeen ten aanzien van de gebouwen is bepaald. Maar ten aanzien van de gebouwen is er een procedure, voor het geval dat er verschil ontstaat over de vraag, of een bepaald gebouw geschikt is. Nu weet ik niet, of het belang, dat de heer Vliegen bepleit, dat de gemeente de behoeften van het schoolbestuur in plaats van in geld, in natura kan bevredigen, wel zoo groot is, dat daarvoor een geheel nieuw stelsel moet worden opgebouwd. In geval van strijd moet worden nagegaan of hetgeen aangeboden wordt wel doelmatig is.

Het laatst is door den heer ter Laan een ander punt besproken. Deze meent, dat een gemeentebestuur, dat een aanvrage krijgt van een schoolbestuur, zich rekenschap moet kunnen geven van wat de zaak kost.

Het is altijd van belang, dat een gemeentebestuur reeds bij de begrooting tracht zich rekenschap te geven van alle uitgaven die in de toekomst komen, en ook zoodra nieuwe zaken aan de orde komen, zal een gemeentebestuur daarop moeten rekenen; maar is daarvoor de opgave van het schoolbestuur van overwegende beteekenis, is die zelfs van beteekenis?

Het schoolbestuur zal een cijfer invullen, uitsluitend omdat dat nu eenmaal moet worden ingevuld; misschien is het nog niet eens klaar met zijn plannen, het bestek moet later worden ingediend en het is dus waarschijnlijk dat op dat oogenblik van een bestek nog geen sprake is.

Het schoolbestuur zal eenvoudig zeggen: zooveel leerlingen moeten in die school, er zijn dus zooveel kubieke meter noodig, en dit cijfer zal dan met een zeker getal vermenigvuldigd worden. Die berekening van het schoolbestuur echter kan door het gemeentebestuur veel beter worden opgemaakt. Het ligt absoluut op den weg van het gemeentebestuur, om die rekeningen te maken, omdat het de eenig geïnteresseerde is in de zaak. Het zou daarom van een gemeentebestuur zeer lichtvaardig zijn, te zeggen: dat en dat zal het kosten, niet meer en niet minder, want dat zegt het schoolbestuur. Wat weet het schoolbestuur er van? Er moet gevraagd worden: wat zegt de gemeentearchitect er van? Dat is de aangewezen adviseur van het gemeentebestuur.

Nu bestaat het gevaar, dat een gemeentebestuur zich door die volkomen onverantwoordelijke opgave van een schoolbestuur zal laten leiden en aan die opgave kan geen waarde worden toegekend. En wanneer het gemeentebestuur zich daardoor laat leiden, is er groote kans, dat het niet op den juisten weg is.

Ik geloof daarom, dat hetgeen door den heer ter Laan is aangevoerd niet juist kan worden geacht.

(Minister de Visser e. a.)

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan in de bespreking van dit artikel en de amendementen kort zijn. Wat het amendement-Rutgers betreft, is mij uit de practijk gebleken, dat die voorloopige raming facto weinig of niets beteekent. Er schuilt zelfs een gevaar in. Want het komt voor, dat die zeer hoog wordt opgezet, hetgeen later, bij het overleg van het schoolbestuur met het gemeentebestuur, niet zelden degelijk blijkt. Burgemeester en wethouders zijn dan ten slotte soms al blijde, wanneer zij van die hooge raming een betrekkelijk kleine som afkrijgen, waardoor dus eigenlijk de school duurder uitkomt aan de gemeente dan noodig was.

Ik ben daarom met den heer ter Laan niet eens, dat het voordeelig voor het gemeentebestuur is die voorloopige raming te behouden, doch veeleer met den heer Rutgers, dat wij beter doen, waar zij in de practijk òf onnoodig òf overtollig is gebleken, de woorden, zooals zij oorspronkelijk in artikel 72 voorkwamen, terug te nemen. Ik zou dan ook zelfs bereid geweest zijn het amendement over te nemen, wanneer het niet bestreden was. Nu zal ik echter de beslissing aan de Kamer overlaten.

Wat het tweede amendement van de Commissie van Rapporteurs betreft, geloof ik niet, dat de zaak, die de heeren op het oog hebben, gevaar loopt.

Ik ben van meening, dat de vergoeding voor leer- en hulpmiddelen èn bij de eerste aanvrage èn — wanneer de school reeds bestaat — bij de exploitatie daarvan voldoende in de wet is vastgelegd. Het is evenwel waar, dat, wanneer er een school van zes klassen is, die voldoende meubelen heeft en waarvan de exploitatie eenmaal ten laste van de gemeente is, er, als daar een zevende leerjaar bij komt, twijfel kan rijzen, of de bestaande wet voor dat geval de gemeente verplicht tot vergoeding van hulpmiddelen en leermiddelen.

Ik geloof daarom, dat het amendement van de Commissie van Rapporteurs aanbeveling verdient en het gewenscht is achter het woord „schoolmeubelen" te lezen: „de leer- en hulpmiddelen daaronder begrepen".

Wat de vraag van den heer Vliegen betreft, wil ik verklaren, dat wanneer het geval zich voordoet, dat een bijzondere school ter plaatse nieuwe schoolmeubelen behoeft, terwijl van een openbare school, die wordt opgeheven of in een der lokalen, waarvan geen onderwijs meer wordt gegeven, dientengevolge goede schoolmeubelen beschikbaar zijn, ik niet verantwoord zou zijn, de woorden van de wet zóó op te vatten, dat de nieuwe schoolmeubelen per se pas uit de fabriek geleverde meubelen moeten zijn. Naar mijn vaste overtuiging moet de school alsdan content zijn met de meubelen uit de leeggekomen school. Dat klemt ook voor het geval, dat de gemeente zelf de meubelen maakt.

Wanneer de meubelen, naar bevind van de schoolautoriteiten, ter zake dienende zijn en aan het systeem, dat men goed acht, beantwoorden, is het billijk, dat het schoolbestuur het gemeentebestuur geen moeilijkheden in den weg legt.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den heer van der Molen, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het oordeel dier Commissie over de beide amendementen mede te deelen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is van oordeel, dat beide amendementen behooren te worden aangenomen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Rutgers (Stuk n°. 13, A) wordt op verzoek van den heer K. ter Laan in stemming gebracht en met 54 tegen 9 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Bakker, van der Voort van Zijp, van Wijnbergen, Beumer, Suring, Michielsen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Fleskens, Smeenk, Bierema, Kuiper, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Kersten, van Gijn, Bongaerts, Oud, Juten, Engels, Bulten, Hermans, van Rijzewijk, mejuffrouw Westerman, de heeren

(Voorzitter.)

van der Molen, Nolens, van Dijk, Vliegen, Heukels, Tilanus, de Monté ver Loren, Rutten, Weitkamp, van Boetzelaer van Dubbeldam, Snoeck Henkemans, van Rappard, Lovink, Dresselhuys, Krijger, Feber, H. Colijn, van Schaik, Rutgers, Zijlstra, Stulemeijer, van Vuuren, de Wilde, Wintermans, van de Bilt, Fruytier, Deckers, Scheurer, Moerel, Ebels, Ament en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heer van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Hiemstra, K. ter Laan, Troelstra, IJzerman, Hugenholtz, Albarda en Wijnkoop.

Het amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk nº. 21, II), op verzoek van den heer K. ter Laan in stemming gebracht, wordt met 50 tegen 13 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Smeenk, Bierema, Kuiper, Kersten, van Gijn, Bongaerts, Juten, Engels, Bulten, Hermans, van Rijzewijk, mejuffrouw Westerman, de heeren van der Molen, Nolens, van Dijk, Heukels, Tilanus, de Monté ver Loren, Rutten, Weitkamp, van Boetzelaer van Dubbeldam, Snoeck Henkemans, van Rappard, Lovink, Dresselhuys, Krijger, Feber, H. Colijn, van Schaik, Rutgers, Zijlstra, Stulemeijer, van Vuuren, de Wilde, Wintermans, van de Bilt, Fruytier, Deckers, Scheurer, Moerel, Ament, Bakker, van der Voort van Zijp, van Wijnbergen, Beumer, Suring, Michielsen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heer Fleskens en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd mevrouw Bakker—Nort, de heeren Oud, K. ter Laan, Vliegen, Troelstra, IJzerman, Hugenholtz, Albarda, Wijnkoop, Ebels, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg en de heer Hiemstra.

Art. XXII, thans luidende:

,,Het eerste lid van artikel 72 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

1. Het bestuur eener rechtspersoonlijkheid bezittende instelling of vereeniging, welke in eene gemeente eene bijzondere lagere school wenscht te vestigen of eene bestaande bijzondere lagere school wenscht uit te breiden of te verbouwen, de inrichting van het gebouw der school wenscht te veranderen, of nieuwe schoolmeubelen, de leer- en hulpmiddelen daaronder begrepen, wenscht aan te schaffen, kan tot den raad dier gemeente eene aanvrage richten om ten behoeve van die school de voor de stichting van een gebouw of voor den verbouw, de verandering van inrichting of de aanschaffing van schoolmeubelen, de leer- en hulpmiddelen daaronder begrepen, benoodigde gelden te ontvangen, een gebouw te stichten, of het bestaande gebouw te vergrooten.

Het tweede lid van artikel 72 vervalt en het derde lid wordt tweede lid.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XXIII, luidende:

,,In artikel 73 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. Het bepaalde in het eerste lid onder *a* wordt gelezen als volgt:

,,*a*. eene verklaring, waaruit blijkt, dat de school zal worden bezocht:

in eene gemeente met meer dan 100 000 ingezetenen: als de school bestemd is voor gewoon lager onderwijs, door ten minste 100 en als zij bestemd is voor uitgebreid lager onderwijs, door ten minste 60 leerlingen;

in eene gemeente met 50 000 tot en met 100 000 ingezetenen: als de school bestemd is voor gewoon lager onderwijs door ten minste 80 en als zij bestemd is voor uitgebreid lager onderwijs, door ten minste 48 leerlingen;

in eene gemeente met 25 000 en meer, doch minder dan 50 000 ingezetenen: als de school bestemd is voor gewoon lager onderwijs, door ten minste 60 en als zij bestemd is voor uitgebreid lager onderwijs, door ten minste 36 leerlingen;

in eene gemeente met minder dan 25 000 ingezetenen: als de school bestemd is voor gewoon lager onderwijs, door ten minste 40 en als zij bestemd is voor uitgebreid lager onderwijs, door ten minste 24 leerlingen."

II. De slotzin van het eerste lid wordt vervangen door de volgende bepaling:

,,Onder de leerlingen, bedoeld onder *a* en *c*, mogen niet worden medegerekend leerlingen, die in dezelfde gemeente reeds eene lagere school bezoeken."

III. Het tweede lid wordt gelezen als volgt:

,,2. Wij behouden Ons voor in bijzondere gevallen, den Onderwijsraad gehoord, op een daartoe strekkend verzoek van een belanghebbend schoolbestuur voor eene gemeente met minder dan 25 000 ingezetenen, alsmede op verzoek van het bestuur eener school, als bedoeld in het zesde lid van artikel 90, ongeacht het aantal ingezetenen in die gemeente, het in het eerste lid onder *a* bedoelde getal leerlingen voor eene school voor gewoon lager onderwijs lager te stellen dan 40, doch niet lager dan 25 en voor eene school voor uitgebreid lager onderwijs lager dan 24 doch niet lager dan 18. Voor die gevallen wordt de waarborgsom, bedoeld in dat lid onder *b*, bepaald op een bedrag, gelijkstaande met 30 ten honderd van de stichtingskosten."

IV. In het derde lid wordt tusschen de woorden: ,,bestaand schoolgebouw" en: ,,benoodigde gelden", ingevoegd: ,,of de aanschaffing van schoolmeubelen, de leer- en hulpmiddelen daaronder begrepen,".",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

één, van den heer Rutgers (Stuk nº. 25), om het derde lid te lezen als volgt:

,,III.

Het tweede lid wordt gelezen als volgt:

,,2. Wij behouden Ons voor:

a. het in het eerste lid onder *a* bedoelde aantal leerlingen in verband met de dichtheid der bevolking voor eene gemeente of een gedeelte eener gemeente, Gedeputeerde Staten gehoord, hetzij hooger, hetzij lager te stellen;

b. in bijzondere gevallen, den Onderwijsraad gehoord ...... enz." (gelijk door de Regeering wordt voorgesteld).";

één, van den heer Rutgers (Stuk nº. 26, 1), om het onder II voorgestelde te vervangen door het volgende:

,,II.

De slotzin van het eerste lid wordt vervangen door de volgende bepaling:

,,Onder de leerlingen, bedoeld onder *a*, mogen niet worden medegerekend leerlingen, die in dezelfde gemeente tevoren zijn medegerekend voor het verkrijgen van de medewerking krachtens artikel 72 tot stichting of uitbreiding eener gelijksoortige school en die daarna niet van woning zijn veranderd."";

een, van de heeren Gerhard, Vliegen, mejuffrouw Groeneweg, de heeren van Zadelhoff, van den Tempel, van der Waerden, Troelstra, Schaper, Duys en K. ter Laan (Stuk nº. 32), om aan I toe te voegen dezen zin:

,,Wanneer bovenbedoelde verklaring betrekking heeft op leerlingen, behoorende tot verschillende gemeenten, dan worden deze gemeenten, ter toepassing van het hierboven bepaalde, te zamen geacht ééne gemeente te vormen."

De heer **Rutgers** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement op stuk n°. 25, door mij ingediend, is een zeer eenvoudig amendement. Er staat in de Nota van Wijzigingen, dd. 5 October,: de vraag, hoeveel leerlingen er moeten zijn, hangt af van de grootte eener gemeente. Welnu, dat is niet altijd een juiste of voldoende maatstaf. Het is in veel gevallen beter te rekenen met de grootte van het saamwonend volkscomplex, met de dichtheid der bevolking, zoals het in de Nota van Wijzigingen heet. Ik wijs bij voorbeeld op Hoek van Holland, behoorende tot een gemeente van eenige honderd duizenden zielen, maar toch, wat bevolking betreft, gelijkstaande met een dorp van niet zoo grooten omvang.

Het tweede amendement, door mij voorgesteld en voorkomende op stuk n°. 26, is van wat meer belang. Ik zal intusschen hierover niet zóó lang spreken als sommigen misschien achten met het gewicht van het amendement te strooken. Ik zal kort zijn. Toen ik bij de algemeene beschouwingen sprak over verbeteringen, die nog zouden zijn aan te brengen, om op mijn medewerkeing te kunnen rekenen, toen heb ik met name gedacht aan het punt, dat thans aan de orde is.

In de voorgestelde wijziging van art. 73 van de wet van 1920 zal de slotzin van het eerste lid worden vervangen door de volgende bepaling:

,,Onder de leerlingen, bedoeld onder *a* en *c*, mogen niet worden medegerekend leerlingen, die in dezelfde gemeente reeds een lagere school bezoeken.''

Wat zijn de leerlingen onder *c* bedoeld? Er moet worden opgegeven, voor hoeveel leerlingen de school ruimte biedt. Zooals bekend is, eischt de Schoolwet, zooals zij luidt en ook zal luiden, dat na 6 jaar 2/3 van dat aantal aanwezig is. Er is dan ook geen sprake van, dat bij de oprichting van een school van laat ik zeggen 300 leerlingen op de vraag, welke die 300 leerlingen zijn, ik zeg niet een bevredigend antwoord, maar toch een antwoord zal worden gegeven. Als een school ruimte biedt voor 300 leerlingen, dan zegt de Regeering, dat niet daaronder mogen gerekend bepaaldelijk aangeduide leerlingen. Het komt mij voor, dat deze wijziging berust op een volkomen misverstaan van het artikel.

Bij de verklaringen onder *c* worden geen leerlingen gerekend, er wordt alleen een maat aangeduid. Een school voor 300 kinderen wordt gevraagd en het is onbegrijpelijk wat bedoeld kan zijn met het medetellen van leerlingen, onder *c* bedoeld. In insisteer daarop, omdat de uitwerking daarvan wordt gevonden in de wijziging, die in art. 75 is aangebracht.

En nu wil ik wel zeggen, wat een van de funeste gevolgen van dit artikel is. Dat is dit. Wanneer onder de leerlingen, bedoeld onder *c*, bepaalde leerlingen niet mogen worden medegerekend, is het gevolg, dat de namen van die leerlingen zullen moeten worden vastgesteld, dat, wanneer er een school voor 300 leerlingen wordt aangevraagd, het gemeentebestuur zal moeten weten voor welke 300. Het is ongerijmd, maar het volgt noodwendig uit het artikel, en ook uit art. 75. Wanneer men antwoordt: ten behoeve van leerlingen, hetzij van de openbare, of ook van de bijzondere school, dat is niet bevredigend; men moet individueel de leerlingen kennen, en dus zal de uitvoeringsmaatregel moeten inhouden — wij hebben de ervaring opgedaan dat bij uitvoeringsmaatregelen de verplichting van de schoolbesturen wel uitbreidend wordt uitgelegd — dat het schoolbestuur nominatief opgeeft de 300 leerlingen. M.a.w., hier wordt de verplichting van het schoolbestuur om opgaaf te doen uitgebreid tot in het volslagen ongerijmde.

En verder. Nu zullen de namen worden opgegeven en welke namen zullen er nu niet bij mogen zijn? Welke leerlingen zullen niet mee mogen tellen? Geen kinderen, die in dezelfde gemeente reeds een lagere school bezoeken. Op het eerste gezicht zou men geneigd zijn te zeggen: dus heelemaal geen. Wanneer men het zorgvuldig nagaat, ziet men, dat het wel mogelijk wordt mede te rekenen leerlingen, die in een andere gemeente een school bezoeken: die komen hier en daar voor, en kinderen, die in strijd met de wet de school verzuimen. Er blijven dus voor de toepassing van art. 73 eenige eenigszins excentrische groepen over. Maar voor normale kinderen, die in den leerplichtigen leeftijd op school zijn, zal een bijzondere school niet meer mogen worden gesticht. Dat is geen scherts. Er kon even goed staan: bijzondere scholen mogen niet meer worden opgericht. Het spreekt vanzelf, dat dit voor hen, die bijzondere scholen willen, volkomen onaannemelijk is. Men moet zeggen: deze wijziging van de Regeering maakt het geheele ontwerp waardeloos: deze wijziging is een wijziging, die het ontwerp in strijd brengt met letter en geest van de Grondwet.

Nu wil ik er dit bijvoegen, dat dit niet een uitvinding is van den Minister, want in het Voorloopig Verslag heeft al een aanwijzing in die richting gestaan en ik wil er bijvoegen, dat er bij de dwaling in dit artikel ook een kern van waarheid ligt. Inderdaad, wanneer het voorkomt, dat ouders het eene jaar medewerken tot het oprichten van een bijzondere school, maar zij willen een volgend jaar weer een andere bijzondere school in een andere straat met een ander hoofd, dan zou dat inderdaad zijn een misbruik maken van de bevoegdheden, die de Schoolwet geeft. Wanneer ouders medewerken aan een aanvraag om een school, oefenen zij een recht uit, dat de Grondwet hun toekent, maar zij kunnen daarom niet in het onbepaalde de gemeente op kosten jagen. Vandaar, dat ik geen bezwaar heb om, gaande in de richting, welke de Regeering heeft voorgesteld, en overnemende het goede daaruit, te lezen, dat onder de leerlingen, bedoeld in *a*, dus de leerlingen, die nominatief bekend moeten zijn, niet mogen worden gerekend leerlingen in dezelfde gemeente, die reeds te voren zijn medegerekend voor het verkrijgen van medewerking krachtens art. 72 tot stichting of uitbreiding eener gelijksoortige school, en die daarna niet van woning zijn veranderd.

Wanneer dus eenmaal leerlingen zijn meegerekend voor de stichting of uitbreiding van een gelijksoortige school, en die leerlingen zijn niet in een anders stadswijk gaan wonen, dan is men bevredigd, heeft men gekregen, wat men gevraagd heeft, en er is geen bezwaar, dergelijke kinderen uit te sluiten van het teekenen der verklaring, bedoeld onder *a*.

Mijnheer de Voorzitter! Nu heeft men gezegd: wanneer het woord ,,bijzondere'' in het gewijzigd artikel wordt opgenomen, zou de openbare school worden leeggepompt. Ik geloof niet, dat daarin het bezwaar ligt. Wanneer echter ouders, die een bepaalde voorkeur hebben voor de bijzondere school boven de openbare, maar de eenige bestaande bijzondere school zeer weinig naar hun hart vinden, al zenden zij noodgedwongen hun kinderen daarheen, dan zou het heel vreemd zijn, in de wet te bepalen, dat die ouders eerst dan kunnen verkrijgen de door hen gewenschte school, indien zij eerst hun kinderen naar de openbare school brengen. Het zou ook heel vreemd zijn, dat ouders, die eenmaal hun kinderen hebben gezonden naar een bijzondere school, ondanks gewichtige bezwaren, welke daartegen bij hen bestaan, daardoor onherroepelijk aan die school zouden zijn vastgeklonken, en voor goed afstand zouden moeten doen van de vervulling van wenschen in hun hart ten aanzien van het onderwijs voor hun kinderen.

Ik hoop ten zeerste, dat de Minister bereid zal zijn, in plaats van het door hem voorgestelde het door mij voorgestelde amendement over te nemen.

In de toelichting is gezegd, dat in verband daarmede de voorgestelde wijziging in het 2de lid van artikel 75 vervalt. Ik heb geen behoefte, daarover uitvoerig te spreken; wel wil ik er op wijzen, gelijk in de toelichting reeds is gezegd, dat de wijziging van dat 2de lid na de wijziging van den slotzin van artikel 73 overbodig is. Wanneer is bepaald, dat onder de leerlingen, bedoeld onder *a* en *c*, niet mogen worden meegerekend de leerlingen, die in dezelfde gemeente reeds de lagere school bezoeken, is het onmogelijk om aan artikel 73 te voldoen, en behoeft dit artikel niet een anderen weigeringsgrond in te voegen, behalve dat niet aan de vereischten van artikel 73 is voldaan. Dan is daarnaast geen enkele weigeringsgrond meer noodig, want dan laat de aanvrage zich niet meer denken, die aan die vereischten zou voldoen.

(K. ter Laan e. a.)

De amendementen van den heer Rutgers worden ondersteund door de heeren Beumer, Smeenk, de Wilde en H. Colijn en maken mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **K. ter Laan** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Artikel XXIII van deze wet noemt de getallen leerlingen die men moet hebben om tot de stichting van een bijzondere school te kunnen overgaan. Voor het gewoon lager onderwijs zijn die getallen — ik laat nu het uitgebreid lager onderwijs te zijde — in een gemeente met meer dan 100 000 ingezetenen 100 leerlingen, in een gemeente met 50 000 tot en met 100 000 ingezetenen 80 leerlingen, in een gemeente met 25 000 en meer, doch minder dan 50 000 ingezetenen 60, en in een gemeente met minder dan 25 000 ingezetenen 40 leerlingen.

Nu is het geval niet alleen denkbaar, maar het doet zich ook ieder oogenblik voor, dat een school gesticht wordt in een kleine gemeente, die ligt vlak bij een groote. Neem bijv. een school in Schoten, gelegen in de onmiddellijke nabijheid van de gemeente Haarlem. Nu willen wij die vrijheid geenszins aan de ouders ontnemen, maar dan doet het geval zich voor, dat inwoners van Haarlem hun kinderen sturen naar de school in Schoten. Het spreekt vanzelf, dat dan de bedoeling van het noemen van het aantal in art. 73 der wet niet wordt bereikt. Want dan wordt er gemeten met de maat van Schoten, terwijl het ten deele een school is voor Haarlem. Dergelijke gevallen doen zich telkens voor bij plaatsen, die in elkaars onmiddellijke nabijheid liggen. Dat behoeft juist niet te zijn een kleine plaats naast een groote, ofschoon dan het geval heel duidelijk is, maar het kunnen ook plaatsen zijn van ongeveer dezelfde grootte. Dat zijn dan natuurlijk gevallen, dat men gezamenlijk komt boven de 25 000 inwoners, anders heeft het geen zin.

Daarom hebben wij het voorstel ingediend, dat, indien de verklaring wordt afgegeven van het aantal leerlingen voor een nieuwe school en die leerlingen behooren niet tot dezelfde gemeente, de inwoners van die gezamenlijke gemeenten ook moeten worden samengeteld. Het komt mij voor, dat dit geheel ligt in de lijn van de Regeering, die dit heeft voorgesteld, en daarom meen ik, dat de Minister ons amendement zal kunnen overnemen.

Een enkel woord, als u het kan toelaten, Mijnheer de Voorzitter, te gelijker tijd over de beide amendementen van den heer Rutgers. In de eerste plaats over de kleinere getallen, — en dat geldt niet alleen het amendement-Rutgers, maar ook het derde lid van art. XXIII, waar staat:

Het tweede lid wordt gelezen als volgt:
,,2. Wij behouden Ons voor in bijzondere gevallen, den Onderwijsraad gehoord, op een daartoe strekkend verzoek van een belanghebbend schoolbestuur voor eene gemeente met minder dan 25 000 ingezetenen, alsmede op verzoek van het bestuur eener school, als bedoeld in het zesde lid van artikel 90, ongeacht het aantal ingezetenen in die gemeente, het in het eerste lid onder *a* bedoelde getal leerlingen voor eene school voor gewoon lager onderwijs lager te stellen dan 40, doch niet lager dan 25 en voor eene school voor uitgebreid lager onderwijs lager dan 24 doch niet lager dan 18. Voor die gevallen wordt de waarborgsom, bedoeld in dat lid onder *b*, bepaald op een bedrag, gelijkstaande met dertig ten honderd van de stichtingskosten."

Men wil dus in die kleinste groep van gemeenten de mogelijkheid hebben, om scholen te openen met minder dan 40 leerlingen. Iets dergelijks doet ook de heer Rutgers in zijn amendement van Stuk n°. 25.

De Voorzitter: Ik moet den geachten spreker er op wijzen, dat hij thans alleen het woord heeft ter toelichting van het amendement, voorgesteld door hem en andere leden, maar niet om te spreken over de andere amendementen, op het artikel ingediend.

Het is de regel hier, dat eerst de amendementen worden

(Voorzitter e. a.)

toegelicht — daarvoor heb ik ook den geachten afgevaardigde het woord verleend — en dat dan eerst de beraadslaging begint over het artikel en de daarop voorgestelde amendementen.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb u zooeven, toen ik met de toelichting van mijn amendement klaar was, gevraagd, of er geen bezwaar was, dat ik meteen een enkel woord sprak over de beide andere amendementen.

De Voorzitter: Ik moet den heer K. ter Laan antwoorden, dat een dergelijk verzoek zijnerzijds niet tot mij is doorgedrongen, maar ik zou den geachten afgevaardigde toch, al had ik zijn wensch gehoord, geen toestemming hebben kunnen geven, omdat de wijze van behandeling hier steeds is, dat eerst de toelichtingen plaats hebben en daarna de beraadslaging over het artikel en de amendementen.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Dan zal ik er thans niet verder op ingaan, maar straks daarover spreken.

Het amendement van den heer Gerhard c. s. is ingediend door tien leden en maakt dus een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Het woord over het artikel en de amendementen is thans aan den heer K. ter Laan.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Rutgers dan stelt voor:

,,Het tweede lid wordt gelezen als volgt:
,,2. Wij behouden Ons voor:
a. het in het eerste lid onder *a* bedoelde aantal leerlingen in verband met de dichtheid der bevolking voor eene gemeente of een gedeelte eener gemeente, Gedeputeerde Staten gehoord, hetzij hooger, hetzij lager te stellen;"."

De Regeering stelt dat alleen voor voor gemeenten met minder dan 25 000 inwoners, maar de heer Rutgers wil het overal. Nu kan ik mij voorstellen, dat daarvoor aanleiding is, maar het argument, dat de heer Rutgers daarvoor aangeeft en dat gelegen is in de dichtheid der bevolking, gaat niet op. Stel u voor, dat wij hebben een gemeente van minder dan 25 000 inwoners. Dan zou er, indien die gemeente op een bepaald punt wat dichter bebouwd is, aanleiding kunnen zijn om de getallen hooger te nemen. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat in een dergelijk stadsgedeelte de getallen dan te laag zijn. Immers, de cijfers der Regeering zijn juist berekend op plattelandsgemeenten met een verspreide bevolking. Ik geloof dan ook, dat de redeneering van den heer Rutgers en evenzoo die van den Minister onlogisch is.

Van meer beteekenis is het amendement, dat de heer Rutgers heeft voorgesteld met betrekking tot de kinderen, die niet mogen worden medegeteld. Hoe moeilijk dat onderwerp is, blijkt uit het betoog van den heer Rutgers, waarin hij de Kamer te verstaan gaf, dat het mogelijk was, dat voorstanders van het bijzonder onderwijs, die hun kinderen op een andere bijzondere school willen hebben, hun kinderen eerst zouden sturen naar een openbare school, van waar zij wel mogen verhuizen, om op die manier hun zin te krijgen.

Ik vraag mij af, hoe het mogelijk is, dat zulk een idee kan opkomen bij een ernstig voorstander van het bijzonder onderwijs, dat men de openbare school zou gebruiken door de kinderen daarheen een tijdje te zenden, om de bijzondere school, waarop zij eerst gingen, een trap te geven. Men moet wel heel ver zijn in zijn gedachtengang om tot een dergelijke uitspraak te komen. Dat men niet denkt aan de financieele belangen der gemeente, dat de gemeente eerst een lokaal moet bijbouwen of misschien een geheel nieuwe school moet stichten, wil ik nog daar laten. Maar dat de menschen, die redeneeren gelijk de heer Rutgers veronderstelde — hij zal het zelf natuurlijk niet doen — en hun kinderen eerst laten verhuizen naar een openbare school, om ze dan opnieuw te

(K. ter Laan e. a.)

doen verhuizen naar de bijzondere school, dat gaat toch alle perken te buiten! En dat alleen om te dwingen, dat er nog een bijzondere school bijkomt, die men niet kan krijgen volgens de bepalingen van den Minister, die de bijzondere school toch zoo goed gezind is! Het is wel heel erg. Het is ook een waarschuwing voor al de voorstanders van goed onderwijs, om dergelijke praktijken onmogelijk te maken.

Wat stelt de Minister voor? Hij zegt:

„onder de leerlingen, bedoeld onder *a* en *c* mogen niet worden medegerekend de leerlingen die in eenzelfde gemeente reeds de lagere school bezoeken."

Ik wil gaarne een nadere uitlegging over dit geval hooren, voordat ik hierover mijn definitief oordeel uitspreek. Zooals de zaak echter is opgezet, komt het mij voor, dat het een billijke bepaling is en dat de Minister, voorstander van het bijzonder onderwijs, volkomen op zijn gemak alle voorstanders van het bijzonder onderwijs tevreden kan stellen. Het zal mij aangenaam zijn als de Minister dat doet. Ik schort dus in dit opzicht voorloopig mijn oordeel op, maar dat zulk een voorstel komt van een man als den heer de Visser, die op dit gebied zooveel gedaan heeft, geloof ik, dat voor den heer Rutgers een reden zal zijn, om er niet verder zoo tegen te strijden als hij heeft gedaan.

De heer **van Wijnbergen**: Mijnheer de Voorzitter! Het artikel, dat op het oogenblik in behandeling is, is ongetwijfeld wel het belangrijkste van het ontwerp. Belangrijk voor allen en niet in de laatste plaats voor de voorstanders van het bijzonder onderwijs.

Vooraf zou ik den heer ter Laan en degenen, die zouden willen spreken zooals hij heeft gesproken, er op willen wijzen, dat, waar artikel 19 van de wet ongewijzigd is gebleven, er een zekere gematigdheid mag worden gevraagd, een zekere kalmte bij de leden der linkerzijde. De verschillende getallen, welke genoemd zijn, zijn in de Bevredigingscommissie lang en breed besproken en zeer aandachtig nagegaan, en zij zijn eindelijk neergelegd in de wet. Artikel 19 der wet nu is ongewijzigd gebleven en het zou logisch geweest zijn, dat in artikel 73 niet de minste wijziging ware aangebracht. Ik ben toch bereid aan deze wijziging mede te werken, maar ik geloof wel, dat de heer ter Laan een ietwat kalmer beoordeeling van deze zaak had moeten geven dan op het oogenblik door hem ten beste is gegeven.

Vooraf, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik nog het volgende te doen opmerken. De voorstellen van de Regeering gaan voor een deel uit van de ongegronde vrees voor splitsing. Ik zoude niet gaarne den indruk willen vestigen, dat, door mede te werken aan de voorstellen, welke hier gedaan worden, ook bij mij een dergelijke vrees bestaat, dat er zulk een groote splitsing van scholen zou plaats hebben.

Er gaat een legende, dat die splitsing op het oogenblik zulke groote afmetingen heeft aangenomen.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is een der vele legenden, die wij in den schoolstrijd hebben gekend en die thans met één vermeerderd is geworden. Zeker, er kan splitsing hebben plaats gehad, die onnoodig was, en in de toekomst zou het mogelijk kunnen zijn, dat nog onnoodige splitsingen zouden voorkomen, waardoor aangetoond zou kunnen worden, dat er voor het bijzonder onderwijs gelden waren besteed, die achteraf bleken niet noodig te zijn geweest, — dat zelfde heeft ook wel enkele malen plaats gehad met gelden, die aan het openbaar onderwijs werden ten koste gelegd — maar ik wil duidelijk vastleggen, dat de legende, die hier verspreid wordt, alsof het zoo erg is met die splitsing, alsof daardoor de groote duurte is ontstaan, te eenenmale ongegrond is.

Dit vooropstellende, wil ik verklaren, dat ik gaarne mijn medewerking wil verleenen, indien er een middel kon worden gevonden om onnoodige splitsing, voortkomende uit een gril of uit willekeur, te voorkomen. Maar dan moeten ook de noodige waarborgen worden gegeven, dat het voorgestelde niet treffen kan splitsingen, die men zou willen tot stand brengen en die zeer zeker op goede gronden zouden zijn te motiveeren.

En nu is de moeilijkheid om in de wet een bepaling neer te leggen, welke personen, die zouden willen splitsen zonder dat

(van Wijnbergen.)

daarvoor goede gronden zijn aan te geven, tegenhoudt, maar aan den anderen kant zorgt, dat daarvan niet de dupe worden personen, die volgens de Grondwet nu eenmaal wel het recht hebben dat te doen.

Zoo kom ik vanzelf tot de bespreking van de amendementen, door den heer Rutgers voorgesteld. De heer Rutgers heeft den aard van zijn amendement onderschat toen hij zeide, dat het eerste door hem besproken amendement nu niet zoo heel belangrijk was. Hij heeft er dan ook maar enkele woorden aan gewijd.

En ik zou van dat amendement willen zeggen, dat ik den geachten afgevaardigde ten zeerste in overweging zou willen geven, dat amendement nog eens nader te overwegen. In dat amendement staan de woorden: hetzij hooger, zoodat ten eenenmale aan de Kroon de bevoegdheid wordt gegeven om het aantal leerlingen, noodig voor de oprichting van een bijzondere school, een aantal, dat na langdurige overwegingen in de wet is neergelegd, hooger te stellen.

Dat gaat in tegen de regeling die destijds getroffen en ook tegen de discussie, die destijds gevoerd zijn en welke tot deze bepaling hebben geleid.

Ik begrijp de bedoeling van den geachten afgevaardigde volkomen en ik geloof ook, dat die wel degelijk langs een anderen weg te verwezenlijken is, en dat het bij nadere overweging wel mogelijk zal zijn een redactie te formuleeren waardoor die bedoeling verwezenlijkt wordt en waarbij de woorden: hetzij hooger kunnen vervallen.

Wat het tweede amendement betreft, kan ik volkomen akkoord gaan met de gedachte die daaraan ten grondslag ligt.

Ik laat in het midden of niet hier en daar wat zou kunnen worden gewijzigd, maar wij moeten vasthouden aan de gedachte, die in dit amendement is neergelegd.

Het spijt mij, dat de heer Minister, die een Nota van Wijziging heeft ingediend, reeds niet thans in die Nota van Wijziging heeft ingevoegd het woordje: „bijzondere".

Er staat thans: onder de leerlingen bedoeld onder *a* of *c*, mogen niet worden meegerekend de leerlingen, die in dezelfde gemeente de lagere school bezoeken.

Aanstonds, Mijnheer de Voorzitter, toen ik dit stuk onder de oogen kreeg, heb ik verstaan dat het wellicht te verdedigen is, met het oog op den titel, handelende over bijzonder onderwijs, maar dat het toch voorzichtiger is, dat hier het woord: „bijzondere" wordt bijgevoegd, aangezien in verschillende andere artikelen het woord „bijzondere" ook gebruikt wordt en derhalve de conclusie zou kunnen worden getrokken, dat, waar dit woord er niet staat, het op beide van toepassing is, ofschoon ik ook erken, dat ook de conclusie gemotiveerd is, dat, waar het niet met name genoemd wordt, „bijzondere" moet worden gelezen, maar nog eens, ten einde alle dubia te ontgaan, is het noodig dat het woord „bijzondere" wordt ingevoegd.

En mijns inziens had de Minister een en ander kunnen voorkomen, wanneer hij dat woord er aanstonds in had gezet, en zeker, waar hij deze discussie had kunnen verwachten, ware het wellicht beter geweest, indien hij alsnog dat woord had ingevoegd.

Maar ook al gebeurt dit, dan geloof ik, dat de regeling door den heer Rutgers voorgesteld, beslist aanbeveling verdient en ik kan ten eenenmale verwijzen naar de toelichting, die de geachte afgevaardigde gegeven heeft en waarmede ik volkomen akkoord ga.

Het komt daar dus alleen aan op de leerlingen, wier namen bekend en noodig zijn, ten einde de verklaring te verkrijgen bedoeld bij art. 73*a*. Die 40 kinderen, noodig in een gemeente met minder dan 25000 inwoners, mogen dus een tweede keer, bij de aanvrage eener andere school, niet medegerekend worden.

Ik vertrouw dan ook, dat de Minister bereid zal zijn deze regeling aan te nemen, omdat deze regeling is de eenig aannemelijke.

Er blijft een vraag over en ik kan mij voorstellen, dat die bij den Minister is opgekomen, namelijk deze, aangenomen dat men meent, dat hier en daar een splitsing moet worden voorkomen en dat men de regeling van den heer Rutgers aanvaardt, dat dus bij de aanvrage voor een nieuwe school niet

(van Wijnbergen e. a.)

mogen worden medegerekend de leerlingen, wier namen reeds voorkwamen bij de verklaring, bedoeld in artikel 73a, zal allicht daartegen opgeworpen worden, dat dat niet geldt voor al de bestaande scholen reeds onder de oude wet, dat bij de scholen, die bij de inwerkingtreding van de wet in aanbouw waren, scholen dus volgens artikel 205, die namen nooit bekend zijn geweest.

Wellicht kan de vraag gesteld worden of ook niet voor die scholen een regeling moet worden getroffen, dat wanneer degenen, die daar kinderen hebben, overgaan tot de oprichting van een nieuwe school, daarbij ook niet zullen mogen meetellen een zeker aantal kinderen, dat zoo groot is als noodig zou zijn geweest om de medewerking te verkrijgen bedoeld in artikel 72, indien de school volgens artikel 72 was opgericht geworden.

Ik geloof, dat in die richting de oplossing moet worden gezocht, want ik gevoel het bezwaar, dat voor alle bestaande scholen een regeling, die thans door den heer Rutgers wordt voorgesteld en die ik voortreffelijk vind, niet geldt. Dat is misschien een bezwaar, dat de geachte afgevaardigde ook zal kunnen overwegen. Dat daargelaten, geloof ik, dat de Minister goed zal doen zich niet tegen deze regeling te verzetten, aangezien die de eenige is, voor zoover ik zie, die op het oogenblik kan worden aanvaard.

De heer **Vliegen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat de Regeering en de Kamer hier voor een onoplosbaar vraagstuk staan, omdat, welke cijfers men ook neemt, in de practijk altijd dwaasheden in de toepassing er uit voortkomen.

De ervaring, die ik heb als wethouder van onderwijs in Amsterdam, heeft mij al geleerd, dat dit geval met cijfers niet in orde is te maken.

Een voorbeeld. In de gemeente Ransdorp, die sedert 1 Januari 1921 is geannexeerd, stond een bijzondere school. Dadelijk na de totstandkoming van de annexatie is het schoolbestuur bij de gemeente gekomen met het verzoek om uitbreiding, welk verzoek is toegestaan. De lokalen zijn gebouwd. Ik heb onlangs die school eens bezocht en ben er van overtuigd, dat die school nu ruim gehuisvest is. De uitbreiding werd echter aangebracht blijkbaar in de veronderstelling, dat wanneer de ruimte er eenmaal was, er meer leerlingen zouden komen. Nu gaan er op de school 26 kinderen uit het dorp Zunderdorp, dat een half uurtje verder ligt. Nu komt men van daar met een aanvrage, voldoende boven het getal van 40 leerlingen, om daar een bijzondere school te stichten. Om aan het benoodigde aantal kinderen te komen, wordt een aantal kinderen bijgehaald uit de gemeente Broek in Waterland, dat weer een half uurtje verder ligt. Binnen korten tijd komt het dorp Broek in Waterland met het verzoek om ook een nieuwe school te bouwen.

Op die manier pompt men de zaak iederen keer over en men komt er niet met cijfers.

Nu zou ik deze algemeene vraag willen doen: zou er niet een instantie te scheppen zijn, die, zooveel mogelijk rekening houdende met de cijfers, dwaasheden voorkomt.

In Amsterdam hebben wij eigenlijk al zoo'n instantie gemaakt van gemeentewege. Wij hebben een commissie, bestaande uit 2 Protestant-Christelijke, 2 Roomsch-Katholieke, 2 Israëlietische leden en een 5-tal gemeentemenschen, die zich ambtshalve met het onderwijs bezighouden. De practijk is, dat de leden van de richting, welke het geldt, het geval meestal beoordeelen. Dit heeft reeds geleid tot het terugnemen van een aantal aanvragen, die anders ongetwijfeld zouden zijn volgehouden.

Zoo iets moet er landelijk komen, want anders komt het tot dwaasheden.

Het lijkt onmogelijk, maar bij de Roomsch-Katholieken komen dergelijke gevallen herhaaldelijk voor. De zaak zit zoo. De pastoor is baas in zijn eigen parochie, maar daarnaast heeft men landelijke organisaties van kloosterorden e. a., die onafhankelijk van wie ook, scholen kunnen stichten en dan aanvragen daartoe doen aan het gemeentebestuur. Ofschoon men hier dus te doen heeft met menschen van volkomen dezelfde richting, loopt hier de zaak over elkaar heen. Er

(Vliegen.)

moest hier dus iemand te vinden zijn, die het laatste woord te zeggen had.

Met cijfers komt men er hier niet. Wanneer voor elke 100 leerlingen in Amsterdam een school moet worden opgericht, zal dit gebeuren. De gemeente moet dit automatisch doen. Dit is het groote bezwaar tegen deze geheele wet. De gemeente is een betalingsautomaat, maar te zeggen heeft zij niets.

Nu had de Minister reeds een cijfer van 200 genoemd, wat ik een belangrijke verbetering vond, maar het is naderhand weder teruggenomen, waarschijnlijk op aandrang uit eigen kring. In elk geval zal er een instantie moeten gevonden worden, waardoor de splitsing ophoudt, want het zit niet zoozeer in de richting als wel in de organisaties.

Als, om een voorbeeld te noemen, in Amsterdam bij de Roomsch-Katholieken de deken het recht had te beslissen, zoodat het over elkaar heenloopen, waarop ik zooeven wees, niet meer zou kunnen plaats hebben, was al veel gewonnen. Maar thans bestaat er desorganisatie, wat zich in stichting van scholen op hetzelfde terrein openbaart.

De heer **van Wijnbergen**: Noem u daar nu eens een voorbeeld van. Mij is daar niets van bekend.

De heer **Vliegen**: Ik ben volkomen bereid dat te doen, maar ik geloof, dat de heer van Wijnbergen, met te zeggen, dat hem daarvan niets bekend is, toch wel iets te ver ging.

De pastoor is baas in zijn eigen parochie; dat staat vast. Hij heeft dus het recht en maakt daarvan gebruik om te probeeren, alle Katholieke kinderen in de Katholieke school te krijgen. Nu bestaan daarnaast algemeene landelijke organisaties: St. Vincentius a Paulo, H. Catharina van Senen, enz., en die richten op groote schaal scholen op. Van de vereeniging H. Catharina van Senen hebben wij te Amsterdam een aanvraag gekregen van meer dan een half millioen gulden voor den bouw van 2 scholen met een kopschool aan den overkant van het IJ. Meent men dat dat niet in elkaar loopt? Te Amsterdam hebben wij er geen last van gehad, omdat de twee heeren van die commissie er waren; zij hebben de zaak besproken met die verschillende besturen.

Wanneer wij deze beide heeren niet gehad hadden om de zaak voor ons in orde te maken was het niet goed gegaan. Het komt er op aan, dat men een instantie heeft om die overbodige splitsingen in de richtingen zelf te voorkomen.

Ik vind het wel een beetje kras, dat, als iemand, zich stellende geheel op het standpunt van de gelijkstelling, eenvoudig tracht, op grond van de ervaring, welke hij als wethouder van onderwijs heeft opgedaan, een weg aan te geven om te komen uit de dwaasheid, welke onvermijdelijk elke cijferopzet, elke machinale behandeling teweegbrengt, men, zooals de heer van Wijnbergen doet, het voorstelt alsof men hier maar wat staat te praten, terwijl iedereen weet, dat de practijk tot dergelijke dingen leidt.

Ik haalde dit voorbeeld aan uit de Katholieke organisaties, maar men kan ze op elk ander terrein vinden.

Zoo kan ik nog op het volgende wijzen. Een school met den Bijbel was gesticht te Watergraafsmeer, in een klein buurtje, de de Wet-buurt; dat was een ,,bestaande school''; vóór 1 Januari 1921 waren eenige palen in den grond geslagen en daarom werd het aangemerkt als een school in aanbouw. De Hervormden, menschen van dezelfde richting, want een kilometer verder hebben ze een gezamenlijke school, komen daarna ook met een aanvraag om een dergelijke school te krijgen. Dus er zouden gekomen zijn 2 scholen in dezelfde buurt. Het heeft ons heel wat moeite gekost, doch het is ons ten slotte gelukt, dank zij de commissie, om de menschen bij elkander te brengen. Dat had ook kunnen mislukken en het zou mij zeker mislukt zijn. Het is ten slotte met medewerking van menschen uit eigen kring gegaan.

Er komt zeer veel wantrouwen tegenover het gemeentebestuur bij. Deze Christelijke menschen zijn dikwijls verschrikkelijk wantrouwend.

Men komt met geen enkel cijfer uit. Er moet een instantie zijn — of die komt uit den Onderwijsraad dan waar vandaan ook, is mij geheel onverschillig —, die in duidelijk dwaze

(Vliegen e. a.)

gevallen, waarin men komt, zegt: het behoeft in dit geval niet.

Dit is het eenige dat ik heb willen betoogen en ik wil gaarne aan den Minister overlaten om te overwegen, op welke wijze hij die instantie zal in het leven roepen. De noodzakelijkheid daarvan is nu reeds zeer sterk gevoeld en ik ben er zeker van, dat dat nog in meerdere mate het geval zal zijn in de volgende jaren, nu eenmaal de zaak gaat loopen en men overal bemerkt, hoe gemakkelijk het is om bijzondere scholen te stichten. Het bouwwetje is in menig geval een uitkomst geweest, maar als dat weg is, dan, verzeker ik u, Mijnheer de Voorzitter, zal die splitsing doorloopen, en met deze cijfers voor oogen kan men honderden overbodige scholen stichten. Nu zeg ik niet, dat men dat zal doen, maar het is toch beter, dat men zoo iets van te voren belet door een instantie te scheppen, die het onmogelijk maakt, ook omdat het voor de gemeente maar geld kost. Wanneer de uitgave nog noodzakelijk is, dan draagt men het, maar het gevoel van overbodig geld uit te geven moet men toch weten te vermijden en dat kan door een instantie te scheppen, die in dergelijke dwaze gevallen zegt: hier behoeft het niet.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Op artikel 73 is een amendement ingediend door den heer Rutgers, nl. om het derde lid aan te vullen met de oorspronkelijke redactie, die de Regeering bij Nota van Wijziging gegeven heeft. De heer van Wijnbergen heeft daarover reeds een en ander gezegd. Het wil ook mij voorkomen, dat het amendement van den heer Rutgers volgens de toelichting bedoelt, om in bijzondere gevallen de strekking van den eisch van het onder *a* genoemde aantal leerlingen te verzachten. De wijze echter, waarop de heer Rutgers dat doet, heeft ten gevolge, dat de geheele bepaling van *a* illusoir gemaakt wordt. Nu komt een dergelijk amendement mij niet gewenscht voor, waardoor de geheele werking van het onder *a* genoemde aantal leerlingen elk oogenblik door de Kroon gewijzigd kan worden ten behoeve van een gemeente of gedeelte van een gemeente. Toch lag in de bedoeling van den heer Rutgers iets, dat wij allen als rechtmatig en billijk moeten erkennen. Wanneer de heer Rutgers zeide, dat, wanneer Hoek van Holland, deel uitmakende van de gemeente Rotterdam, behandeld wordt naar het bevolkingscijfer van Rotterdam, dat dan een tastbare, door ieder gevoelde onbillijkheid zou zijn ten aanzien van het eigenlijke bevolkingscomplex, dat op dit oogenblik wel niet boven 4000 zielen zal gaan, dan zijn wij dat met hem eens.

Nu heb ik mij afgevraagd, in hoeverre men aan datgene, dat de heer Rutgers wil, te gemoet kan komen, zonder daarin te lasschen de verdere strekking, die in het amendement ligt. Dat nu kan mijns inziens zeer eenvoudig, wanneer de Regeering in artikel XXIII, zooals nu wordt voorgesteld, achter het woord „gemeente" in den derden regel van het tweede lid van het artikel inlascht de woorden: „of gedeelte eener gemeente". Dan krijgt de Regeering de bevoegdheid, welke zij nu reeds heeft, voor gemeenten met minder dan 25 000 zielen, ook voor complexen, die zelf geen gemeente vormen, maar een onderdeel zijn van een andere gemeente en door hun separate ligging die regeling wenschelijk doen zijn.

Ik zou daarom willen lezen: „of gedeelte van een gemeente". Dan wordt het doel van den heer Ruhgers bereikt, en valt die uitzondering onder den eisch, dat voor de speciale bewilliging niet 15, maar 30 pct. van de waarborgsom noodig is. Wanneer het een bijzondere school is, moet het ook als zoodanig worden behouden. Wanneer die kleine invoeging wordt aangebracht, geloof ik, dat het amendement-Rutgers kan vervallen.

Anders staat het met het amendement in zake de splitsing van de scholen. Er is reeds gezegd, dat dit een zeer belangrijk artikel is. Ik ben het daarmede eens. Maar de splitsing van de scholen is niet een quaestie van na de wet van 1920, maar is altijd een vraag geweest, die bij de ontwikkeling van het bijzonder onderwijs van beteekenis is geweest. Reeds in 1909 heeft de heer Woltjer in de Eerste Kamer (2 Februari 1909, *Handelingen* Iste Kamer, blz. 281) gezegd:

(van der Molen.)

„De Staat is als schoolmeester eenigszins teruggetreden, maar nu zie ik dit groote gevaar, dat de rechten van het individu zich te sterk zullen doen gelden, dat er een splitsing zal komen, die werkelijk aan het belang van het onderwijs afbreuk zal doen. En daarom acht ik het noodig, dat ook van den kant der rechterzijde wordt overwogen, hoe, met behoud van volledige vrijheid van onderwijs, toch de rechten van het individu en die van de gemeenschap met elkaar in overeenstemming zijn te brengen, want een doorgaande splitsing van de scholen is zeker niet in het belang van het onderwijs, ook niet van het vrije onderwijs, en moet daarom niet worden bevorderd."

En op 9 Juni 1909 voegde hij daaraan toe (*Handelingen* Iste Kamer, blz. 515):

„Ik heb niet anders bedoeld, dan dat men van den kant der rechterzijde steeds moest trachten zooveel mogelijk samen te gaan ..."

Op 21 December 1909 (*Handelingen* IIde Kamer 1909, bladz. 1202) heb ik over deze quaestie gezegd:

„Een doorgaande verbrokkeling, gelijk wij die soms op enkele dorpen kunnen waarnemen, heeft allerminst mijn sympathie. Wanneer die verbrokkeling haar oorzaak vindt in tijdelijke twisten of verschillen, die later weer kunnen overgaan, dan heeft men door het stichten van afzonderlijke scholen, die twisten in steen en kalk vastgelegd, zoodat men juist door die afzonderlijke scholen telkens weer wordt herinnerd aan die twisten en om het bestaan van die scholen te verdedigen, zich soms verplicht acht, om ook die twisten levendig te houden. Daarom, in zooverre hierop invloed kan worden uitgeoefend door hen, die bij de oprichting van bijzondere scholen zijn betrokken, geloof ik, dat het verstandig zal zijn, om zooveel het kan, de verbrokkeling en versplintering bij ons onderwijs tegen te gaan."

Ik heb dat gezegd in 1909, toen het er om ging, dat ieder de school, die hij wenschte, uit eigen zak moest betalen. Na 1920 hebben wij den toestand gekregen, dat men een school eenvoudig kan reclameeren. De vrijheid van het bouwen van scholen is in de wet 1920 op de meest royale en loyale wijze opgezet. De Bevredigingscommissie, die zich met het ontwerpen van deze artikelen in eerste instantie heeft bezig gehouden, heeft zich op het meest ruime standpunt gesteld. Het is niet te verwonderen, dat in een menschelijke samenleving ook van royaal toegedachte bevoegdheden misbruik kan worden gemaakt.

Voor zoover daarvan misbruik is gemaakt, en er is misbruik gemaakt, dat ontken ik geenszins, kan het volkomen op den weg van den wetgever liggen om die misbruiken zoo veel mogelijk te keeren. Nu heeft de heer Vliegen in Amsterdam er toe medegewerkt om de wet zoo loyaal mogelijk uit te voeren, maar hij heeft natuurlijk getracht, als mede-bewaker van de gemeentelijke schatkist, die uitgaven te mijden, die voor het behoud van de zaak niet strikt noodzakelijk zijn, een opvatting, die hem niet kwalijk kan genomen worden. Daarom zeide de heer Vliegen: ik wil medewerken om alles toe te staan wat noodig en wenschelijk is, naar de beginselen der wet, maar ik sta soms voor ongewenschte moeilijkheden. Kan er nu niet een instantie tusschen komen? Nu is dat ook weer een moeilijkheid. In verband hiermede zou ik de Regeering een vraag willen stellen.

In de Nota van Wijziging was opgenomen een voorstel, om in het eerste lid, onder *a*, van artikel 73 o.a. op te nemen dat vereischt werd een verklaring, waaruit blijkt, dat het bestuur der instelling of vereeniging voor de nieuw te stichten school is aangesloten bij een groep bijzondere scholen, welke een commissie van beroep, als bedoeld in artikel 89, achtste lid, hebben ingesteld.

In het nader gewijzigd ontwerp van wet is deze bepaling niet opgenomen en dat wordt met geen enkel woord gemotiveerd. Wij verkeeren dus in het onzekere omtrent de vraag, waarom de Regeering dit voorschrift heeft laten vallen. Het

(van der Molen e. a.)

kan zijn, dat het bij de reparatiewerkzaamheden tusschen den wal en het schip terechtgekomen is, zonder dat iemand dit heeft opgemerkt. Ik zou de Regeering dan ook in overweging willen geven, deze bepaling alsnog op te nemen. Daarin ligt in elk geval een preventief opgesloten tegen het lichtvaardig formeeren van schoolvereenigingen.

Op het oogenblik durf ik niet verder gaan, maar bij de behandeling van de wet-1920 is gesproken over het inlasschen van schoolbonden, die het oog zouden laten gaan over aanvragen voor nieuwe scholen. De heer Vliegen zeide, dat, wanneer er één centrale macht is, bijv. een pastoor in een parochie, hij geen moeite heeft, want dat is een verstandig man, met wien hij wel klaar komt. Maar wanneer naast den pastoor op zich zelf staande en werkende organisaties staan, de heer Vliegen noemde orden en vereenigingen, dan werken die wel eens concurreerend naast elkaar en op elkander in, en dan komen zij met getallen, bestaande uit dezelfde kinderen, bij het gemeentebestuur. Nu durf ik niet reeds nu, zonder behoorlijke voorbereiding, in overweging te geven het opnemen van zulk een instantie, dat bijv. de aanvrage voor een nieuwe school vergezeld moet gaan van een advies van een scholenbond of van een commissie van beroep. Maar wel is te overwegen of in die richting niet iets te vinden is. Wanneer men in onderling akkoord iets kan vinden, zooals in Amsterdam geschied is, dat één bepaalde commissie allerlei vragen onder de oogen ziet, dan geloof ik, dat daartegen geen bezwaar bestaat. Ik geef dan ook aan de Regeering in overweging, om in het tweede lid, sub III, in te voegen de woorden: „of gedeelte eener gemeente”, en om aan het eerste lid, eerste zinsnede, toe te voegen de woorden:

„eene verklaring, waaruit blijkt, dat het bestuur der instelling of vereeniging voor de nieuw te stichten school is aangesloten bij eene groep bijzondere scholen, welke eene commissie van beroep, als bedoeld in artikel 89, achtste lid, hebben ingesteld.”

Het zijn de woorden uit de Nota van Wijziging van 5 October.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat de heer Braat bericht heeft hedenmiddag verhinderd te zijn de vergadering bij te wonen, wegens een vergadering elders.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, aan de lijst der aan de orde gestelde wetsontwerpen toe te voegen een aantal ontwerpen, waarvan de afdoening vóór Kerstmis mij wenschelijk of noodig voorkomt, nl.:

Wetsontwerp Wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (326);

Wetsontwerp Naturalisatie van J. C. Aarsse, weduwe van G. J. Chr. Hahn, en 19 anderen (311);

Wetsontwerp Wijziging der wet van 21 April 1922 (*Staatsblad* n°. 195), houdende maatregelen ter voorkoming van het zonder noodzakelijkheid bouwen van scholen voor lager onderwijs (312);

Wetsontwerp Wijziging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (323);

Wetsontwerp Wijziging der wet van 4 April 1892 (*Staatsblad* n°. 55) tot instelling der orde van Oranje-Nassau (289);

Wetsontwerp Wijziging van de wet van 8 Juli 1874 (*Staatsblad* n°. 98), tot regeling van de uitoefening der veeartsenijkunst, enz. (291);

Wetsontwerp Wijziging en aanvulling van de wet van 15

(Voorzitter.)

December 1917 (*Staatsblad* n°. 700), tot regeling van het hooger landbouw- en hooger veeartsenijkundig onderwijs, enz. (206);

Wetsontwerp Wijziging van de wetgeving nopens de invordering van 's Rijks belastingen (287);

Wetsontwerp Aanvulling der bepalingen omtrent zekerheidstelling en wijziging der bepalingen omtrent het recht van voorrang in zaken van invoerrechten en accijnzen (297);

Wetsontwerp Wijziging en aanvulling van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (315).

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging over artikel XXIII van het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920 en de daarop voorgestelde amendementen wordt hervat.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Op dit artikel zijn 3 amendementen ingediend, terwijl bovendien de heer van der Molen namens de Commissie van Rapporteurs in overweging heeft gegeven, om den slotzin van het eerste lid van het artikel, zooals die geconcipieerd was in de eerste Nota van Wijziging, te herstellen. Ik begin met een opmerking over het amendement-Gerhard c. s., dat, als ik mij niet vergis, verdedigd is door den heer ter Laan. De heer Gerhard c. s. stelt voor, om aan I toe te voegen de woorden:

„Wanneer bovenbedoelde verklaring betrekking heeft op leerlingen, behoorende tot verschillende gemeenten, dan worden deze gemeenten, ter toepassing van het hierboven bepaalde, te zamen geacht éene gemeente te vormen.”

Het komt mij voor, dat dit amendement niet wel aannemelijk is. Laat ik eens een voorbeeld noemen. Wanneer bijv. in Rijswijk plannen bestaan om een bijzondere school op te richten, en daarop zal — omdat de ouders toevallig dichter bij die school te Rijswijk dan bij een school in den Haag wonen — toevallig één kind uit den Haag gaan, dan zullen Rijswijk en den Haag geacht worden één gemeente te vormen en zal Rijswijk niet meer kunnen volstaan met 40 leerlingen voor het oprichten van een school, maar zal het er 100 leerlingen noodig hebben. Het ligt voor de hand, dat als dit amendement die gevolgen zou hebben, die misschien ook door de voorstellers daarvan niet worden bedoeld, het niet geaccepteerd kan worden. Want dan zou het ingaan tegen de regeling van artikel 73, dat men in een dergelijke gemeente een school kan krijgen voor 40 leerlingen.

In de tweede plaats heeft de heer Vliegen op bezwaren gewezen met betrekking tot de randgemeenten, een opmerking, die eenigszins correspondeert met de motieven, die waarschijnlijk den heer Gerhard c.s. hebben geleid tot het indienen van het amendement, dat ik zooeven heb gewraakt. Ik ben het met den geachten afgevaardigde eens, dat over het algemeen aan de organisatie van het bijzonder onderwijs over ons geheele land door geestverwante groepen nog wel het een en ander ontbreekt, dat die moeilijkheden ten gevolge heeft. Ik heb dat zelf gevoeld en heb daarom in de voorlaatste Nota van Wijziging voorgesteld, dat men eerst moest zijn aangesloten bij een commissie van beroep, vóór men een verzoek kon doen voor de oprichting van een bijzondere school.

De heer van der Molen heeft er dan ook volkomen te recht op gewezen, dat bij omissie dit eerst voorgestelde artikel is weggevallen, en ik stel er prijs op, het weer op te nemen, want het bevat het volkomen rationeel beginsel, dat, wanneer er menschen zijn, die een bijzondere school wenschen op te richten, dezen zich eerst in verbinding stellen met geloofsgezinden, om ook door dezen te laten beoordeelen of het oprichten van een dergelijke school gerechtvaardigd is. Dit geschiedt nu door den eisch van voorafgaande aansluiting

(Minister de Visser.)

bij een bepaalde commissie van beroep. Deze toch vertegenwoordigt een groep van scholen van gelijkgezinden, en deze menschen in die commissie zullen wel zoo verstandig zijn om, als er geen bepaalde noodzakelijkheid is om die bijzondere school op te richten, bij die aansluiting te raden: Stelt uw verlangens wat uit, of combineert u met een andere bijzondere school, of iets dergelijks. In elk geval kan hierdoor iets goeds tot tegengaan van te groote versplintering worden verkregen. Ik hoop dus, die bepaling weer in het artikel op te nemen.

Wij komen in de derde plaats tot de quaestie, gemoveerd door den heer Rutgers, met betrekking tot gemeenten als Hoek van Holland en Scheveningen. De geachte afgevaardigde gaat uit van de overweging, dat hier gemeenten zijn, bij een groote gemeente aangesloten, maar die in zekeren zin op zich zelf staande groepen zijn. Van deze nu kan men niet eischen, dat zij, en dit geldt bepaaldelijk voor den Hoek van Holland, eerst 100 leerlingen samenbrengen, om een bijzondere school te kunnen oprichten.

Ik voel dat bezwaar, dat ook in het rapport van den schoolraad bij art. 73 genoemd is. Ook mannen van de practijk hebben er op gewezen. Ik zou echter in dit opzicht liever de door den heer van der Molen aangegeven wijziging volgen, dan het amendement van den heer Rutgers. Want dat amendement behelst twee elementen, die in de emendatie van den heer van der Molen niet voorkomen en die er ook niet in opgenomen moeten worden.

De heer Rutgers bepaalt zich niet alleen tot gemeenten beneden de 25 000 zielen, maar hij stelt een bepaling voor alle gemeenten. In de tweede plaats neemt hij er de bepaling bij op, dat de Kroon gemachtigd is het aantal vereischte leerlingen niet alleen te verlagen, maar ook te verhoogen, zoodat de Kroon dus het recht zou krijgen bijv. tegen een schoolbestuur te zeggen: gij moet 200 leerlingen hebben in plaats van 100 vóór gij tot de oprichting van een school kunt overgaan.

Dat nu zou min of meer in strijd zijn met den regel van art. 73. Ik geloof dus, dat het goed zou zijn, als de heer Rutgers zijn amendement introk; doet hij dit, dan ben ik bereid de emendatie van den heer van der Molen om in de derde zinsnede, alinea 2, te lezen: „voor een gemeente of een gedeelte van een gemeente met minder dan 25 000 zielen" over te nemen.

Ik kom nu tot het laatste en gewichtigste punt. Wij kunnen, art. 7c besprekende, dat niet behandelen zonder daarmede art. 75 in verband te brengen, omdat daarin eigenlijk dezelfde materie behandeld wordt.

Laat ik mededeelen, wat mij tot dit voorstel genoopt heeft. Met het oog op de vereischte bezuiniging was het noodzakelijk in te gaan tegen de te groote splitsing van bijzondere scholen. Ik achtte dat noodig èn voor de gemeenten, om niet te veel kosten aan scholenbouw te besteden, èn met het oog op het aantal onderwijzers, dat vanzelf door te veel kleine scholen te groot zou worden.

Het kwam mij voor, dat zich op het gebied van het bijzonder onderwijs vooral 2 gevallen voordoen, waarin deze bijzondere toename geschiedt en de groote splitsingen worden veroorzaakt.

Ten eerste, ik zal het maar rondweg noemen, is dit bij de Roomsch-Katholieken het geval, die hoe langer hoe meer zich richten tegen de coëducatie en bij toeneming er op uit zijn om aparte jongens- en meisjesscholen op te richten, en in de tweede plaats bij de Protestanten, Gereformeerden en Hervormden, die op vele plaatsen tot nu toe steeds gemeenschappelijk hebben samengewerkt en die nu in de wet aanleiding vinden om zich te gaan splitsen, om misschien later weer tot onderverdeeling te komen.

Toen heb ik overwogen — de merites van deze zaak daar latende, waar het de quaestie van coëducatie geldt en het al of niet wenschelijke van vereeniging van Hervormden en Gereformeerden —, dat het goed zou zijn om in deze benarde financieele omstandigheden een maatregel te concipieeren, waarbij wij tot die menschen zeggen: och, lieve menschen, blijft nu nog eens 5 à 6 jaar bij elkander. Het is misschien nu niet zoo wenschelijk, maar denkt ook een beetje aan de dubbeltjes van Rijk en gemeente. Gij, Gereformeerden en Hervormden, die het jarenlang zoo goed samen hebt kunnen vinden, blijft nu nog een 5 à 6 jaar bij elkaar, en gij Roomsch-Katholieken, die tot nu tot de coëducatie hebt kunnen goedvinden, laat die nog een 5 à 6 jaar zoo blijven.

Mij dunkt dat was een rationeel beginsel. Maar toen ik die gedachte ging uitwerken, kwam ik voor een nieuwe moeilijkheid. Gesteld eens dat dit beginsel werd toegepast, dan sta ik toch voor het geval, dat, zoodra er 40 nieuwe leerplichtige kinderen zijn gekomen, er een nieuwe, maar veel te groote school wordt aangevraagd, omdat men in stilte al rekent op het wegnemen van kinderen van een bestaande bijzondere school.

De heer Rutgers onderschat dat, maar het kan ieder oogenblik voorkomen, dat men zegt: nu heb ik 40 kinderen — in een groote gemeente 100 kinderen —, ik mag dus een school stichten, maar ik vraag een groot gebouw, niet met het oog op de natuurlijke expansie van de school, die komen kan, maar wat de Roomsch-Katholieken betreft, om van de bestaande school, waar de coëducatie gold, de meisjes af te nemen en die op de nieuwe school te plaatsen en voor de Gereformeerden en Hervormden om gelegenheid te vinden om van de bestaande school hetzij de Gereformeerde, hetzij de Hervormde kinderen af te nemen.

Deze tweede bepaling in art. 73 dient dus om te beletten, dat de eerste bepaling illusoir zou worden en er voor te waken, dat de bepaling reëel wordt uitgevoerd, zooals zij in artikel 75 was bedoeld.

Nu ben ik het volkomen met de geachte afgevaardigden eens — en daartoe hebben ook mijn overwegingen geleid —, dat er noodzakelijk in het artikel bij moet komen het woordje „bijzondere", en ik zal ook zeggen waarom. Anders toch zou het ongeoorloofd zijn, kinderen van de openbare school naar een bijzondere school te doen overgaan.

De heer Rutgers heeft mij op dit punt bestreden. Doch ik heb van mijn kant tegen het amendement van den heer Rutgers bezwaar. Wanneer de geachte voorsteller dat bezwaar zou kunnen opheffen, zou ik de beslissing over zijn amendement aan de Kamer kunnen overlaten. Ik zal dit bezwaar aangeven en trachten daarbij duidelijk te zijn.

Het voorstel van den heer Rutgers heeft twee bezwaren, die voor mij op dit oogenblik onoverkomelijk zijn.

In de eerste plaats zegt de heer Rutgers: gij moogt bij de berekening van het aantal kinderen, waarvoor ge een nieuwe bijzondere school wenscht, alleen niet meerekenen de kinderen van ouders, die onder de vigueur van de wet 1920 een bijzondere school voor hun kinderen hebben gevraagd. Dit komt dus practisch hierop neer, dat een ouder niet tweemaal zijn handteekening mag zetten onder een verzoek om een school voor zijn kind. Dus alle kinderen, die vóór de twee jaren, dat de wet in werking is, zich op een bijzondere school bevonden, mogen wèl medegerekend worden bij de aanvrage voor een nieuwe bijzondere school.

De heer Rutgers zegt dus: wanneer ge een nieuwe bijzondere school aanvraagt, mogen bij het aantal kinderen, dat gij noodig hebt, niet geteld worden de kinderen, voor wie eenmaal de ouders hun handteekening hebben gezet. Wanneer de kinderen in 1919 of vroeger op school waren, moogt gij ze er gerust afnemen en op de nieuwe school plaatsen.

Ik hoor den heer van der Molen nu neen zeggen. Wanneer de heeren het niet met mij eens zijn, kunnen zij straks de gelegenheid krijgen mij tegen te spreken, maar het is lastig om telkens te worden geïnterrumpeerd.

In de tweede plaats laat de heer Rutgers in zijn amendement artikel 75 los. Hij stelt voor artikel 75 te schrappen. Wanneer dat voorstel wordt aangenomen, staat voor alle bestaande scholen van vóór 1920, waar een dergelijke combinatie werkt, de mogelijkheid geopend om uit elkaar te gaan. Die combinaties hebben juist alle hun oorsprong te danken aan den tijd vóór de wet van 1920. Zij komen natuurlijk onder de wet van 1920 niet voor, want toen hadden de Gereformeerden en de Hervormden de vrijheid uit elkaar te gaan. Vóór de wet van 1920 is er juist alle reden geweest verbonden met elkaar op te treden.

(Minister de Visser e. a.)

Wanneer wij nu artikel 75 schrappen, zeggen wij tegen alle ouders, wier kinderen op zulk een gemengde, Hervormde of een Gereformeerde school gaan, gij hebt de vrijheid vandaag, morgen of overmorgen uit elkaar te gaan en een school voor elk uwer richtingen op te richten als gij 40 of 100 kinderen hebt.

Het ligt dus in den aard van de zaak, dat, wanneer men de beide amendementen van den heer Rutgers aanneemt, van de bezuiniging, welke men zich op dit punt voorstelt, niets terecht zal komen.

Daarom moet ik den heer Rutgers in elk geval in overweging geven zijn amendement op art. 73 in dien zin aan te vullen, dat de vóór 1920 bedoelde scholen en onder vallen.

Hiermee meen ik zoo kort mogelijk mijn bezwaren tegen de amdementen te hebben uiteengezet, behoudens de emendatie op art. 73 van den heer van der Molen, welke ik overneem.

De Voorzitter: Door de Regeering wordt aan het artikel na punt I toegevoegd *Ibis*, luidende: Na het bepaalde in het eerste lid onder *c* wordt ingevoegd:

,,*d.* eene verklaring, waaruit blijkt, dat het bestuur der instelling of vereeniging voor de nieuw te stichten school is aangesloten bij eene groep bijzondere scholen, welke eene commissie van beroep, als bedoeld in artikel 89, achtste lid, hebben ingesteld.'',

terwijl de heer Rutgers mij mededeelt, dat hij zijn amendement, voorkomende op Stuk 25, intrekt, zoodat het geen onderwerp van beraadslaging meer uitmaakt.

De heer de Visser, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Dan stel ik verder voor onder III, in het 2de lid van artikel 73, achter de woorden ,,voor eene gemeente'' te voegen: ,,of voor een gedeelte eener gemeente'' en in II van het artikel in plaats van de woorden ,,reeds eene lagere school bezoeken'' te lezen: ,,reeds eene bijzondere lagere school bezoeken''.

De heer Gerhard: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet u verzoeken, om de behandeling van dit artikel aan te houden. Door de wijzigingen is het artikel in zijn geheel zoodanig van aspect veranderd, dat het daardoor buitengemeen moeilijk is om precies in eens te overzien, welke de strekking van het geheel is. Ik heb den indruk, dat het artikel ook naar onze meening geacht kan worden niet onbelangrijk te zijn verbeterd, maar ik zou gaarne gelegenheid hebben dat rustig en op mijn gemak eens te overzien, in verband met andere punten. Ik zou dus willen voorstellen de behandeling van dit artikel aan te houden en te doen drukken, misschien kan het vanmiddag nog geschieden, maar in elk geval om ons in de gelegenheid te stellen het in zijn geheel te overzien.

De Voorzitter: In het algemeen kan ik natuurlijk met een voorstel van eenige leden, om de behandeling van eenig artikel aan te houden, wel medegaan, maar ik moet toch den heer Gerhard opmerken, — ik betreur het, dat hij wegens andere ambtsbezigheden hier hedenmorgen niet aanwezig kon zijn — dat de drie wijzigingen, die thans zijn aangebracht, van buitengewoon eenvoudigen aard zijn. De Regeering heeft in de eerste plaats een wijziging aangebracht op verzoek van den heer Vliegen. De heer Vliegen heeft er over gesproken, hij heeft eenige gevallen genoemd. De Minister heeft gezegd: Goed, wilt gij er bij hebben: ,of voor gedeelte van een gemeente'', welnu, dan zal ik dat invoegen.

In de tweede plaats is deze wijziging aangebracht, dat, indien een schoolbestuur een nieuwe school wil hebben, die dan aangesloten moet zijn bij een groep van scholen, die een groep vormen.

De derde wijziging is, dat er in het tweede lid in plaats van ,,lagere school'' komt ,,bijzondere lagere school''.

Dat zijn dus zeer eenvoudige wijzigingen, die, naar ik geloof, het niet noodig maken, dat het artikel wordt aangehouden.

(Gerhard e. a.)

De heer Gerhard: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet erkennen, dat mijn afwezigheid van hedenmorgen misschien den indruk geeft, dat ik een ongepaste wensch heb gedaan. Indien die wensch niet wordt ondersteund, dan trek ik mijn voorstel in en zal alle mogelijke moeite doen om in korten tijd precies de beteekenis van deze wijzigingen te vatten.

De Voorzitter: Het is mij zeer aangenaam, dat de heer Gerhard na mijn uitlegging zijn voorstel intrekt.

De heer Wijnkoop: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet toch zeggen, dat ik uw opmerking tegen den heer Gerhard niet behoorlijk vind.

De Voorzitter: Ik heb den heer Wijnkoop al meer medegedeeld, dat, wanneer ik een opmerking maak tegen een der leden, het niet noodig is, dat de heer Wijnkoop zich daarmee bemoeit.

De heer Wijnkoop: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een dergelijke opmerking van u niet te ontvangen. U hebt uw opmerking aan het adres van den heer Gerhard gekleed in den vorm van een aanmerking. Dat houd ik vol. Ik heb nu het woord, Mijnheer de Voorzitter, en als u mij dat wil doen ontnemen, is dat uw zaak.

De Voorzitter: Ik ontken, dat ik den heer Gerhard een aanmerking heb gemaakt. Ik heb hem alleen doen inzien, dat hij, indien hij hedenmorgen hier ware geweest, zijn voorstel waarschijnlijk niet zou hebben gedaan.

De heer Wijnkoop: Mijnheer de Voorzitter! Mijn meening is, dat u een oordeel over deze zaak hebt gekleed in den vorm van een opmerking, naar mijn meening een aanmerking, aan het adres van den heer Gerhard. Dit heb ik al gezegd en dit herhaal ik. Nu is de zaak deze: het is nu den tweeden keer, dat de Minister *à l'improviste* op een der meest belangrijke punten een wetswijziging aanbrengt, een wijziging, die wij niet kunnen beoordeelen. Hier komt geheel uit de eigengerechtigdheid van deze heeren, die meenen, dat zij het alleen te beoordeelen hebben. Maar wij moeten het beoordeelen. Ik heb het niet mijn taak geacht om hier bij deze materie telkens onze meening te zeggen over details, maar voor zoover ik aanwezig ben geweest — ik ben bij het grootste deel der discussies aanwezig geweest en vanmorgen ben ik ook aanwezig geweest — heb ik natuurlijk mijn gedachten over deze zaak laten gaan, zooals alle andere leden ook, en nu heb ik vanmorgen deze dingen aangehoord en ik heb ook gehoord wat de Minister *à l'improviste* hierover heeft geprobeerd te wijzigen en heb vernomen wat u hebt geprobeerd duidelijk te maken. Maar ik moet verklaren, dat het mij niet duidelijk is wat op het oogenblik hier eigenlijk wordt beslist, terwijl het gaat om een van de belangrijkste dingen. Het gaat om de quaestie of wij op deze sectarische manier van ons Hollandsche volk, die door de rechter- en ook door de linkerzijde wordt gesteund, ons onderwijs volledig naar den grond zullen helpen, ja dan neen. De heer ter Laan heeft hierover vanmorgen eenige zeer juiste dingen gezegd. De heer ter Laan heeft laten zien, hoe de menschen aan de overzijde hun eigen ideologieën naar voren schuiven, zonder rekening te houden met de quaestie van het onderwijs. Als de heer Gerhard daar niet bij is geweest, is dat jammer, maar daardoor is ook hij niet in de gelegenheid deze zaak te beoordeelen. Maar in elk geval meen ik, dat dit geen wijze is waarop men zulk een belangrijke zaak moet regelen, en daarom doe ik het voorstel om, als het niet anders kan, deze voorstellen van den Minister eerst te doen drukken en ronddeelen. Dan kunnen wij rustig beoordeelen waarom het eigenlijk gaat. Ik doe daartoe dus het voorstel.

De Voorzitter: De heer Wijnkoop stelt voor de door den Minister in artikel XXIII aangebrachte wijzigingen te doen drukken en ronddeelen.

Dit voorstel wordt ondersteund door de heeren van Rave-

(Voorzitter e. a.)

steijn, K. ter Laan, van Zadelhoff en Duys en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

Het voorstel van den heer Wijnkoop wordt in stemming gebracht en verworpen met 76 tegen 6 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Suring, Michielsen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Fleskens, Smeenk, Bierema, Kuiper, J. ter Laan, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Kersten, van Gijn, Bongaerts, Oud, Juten, Engels, Bulten, Hermans, van Rijzewijk, mejuffrouw Westerman, de heeren van der Molen, Schaper, Nolens, van Dijk, Vliegen, Troelstra, Heukels, Schouten, Tilanus, de Monté ver Loren, Hugenholtz, Rutten, Weitkamp, van Boetzelaer van Dubbeldam, Snoeck Henkemans, van Rappard, Lovink, Albarda, Dresselhuys, Krijger, Feber, H. Colijn, van Schaik, Rutgers, Zijlstra, Stulemeijer, van Vuuren, de Wilde, Boon, Kleerekoper, Ketelaar, Gerhard, A. Colijn, van den Heuvel, Gerritzen, mejuffrouw van Dorp, de heeren Visscher, de Boer, van Sasse van Ysselt, Marchant, Schokking, Duymaer van Twist, Wintermans, van de Bilt, Fruytier, Deckers, Scheurer, Moerel, Ebels, Ament, Bakker, van der Voort van Zijp, van Wijnbergen, Hiemstra, Beumer en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren K. ter Laan, Wijnkoop, van Ravesteijn, Duys, van Zadelhoff en mejuffrouw Groeneweg.

De beraadslaging wordt hervat.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, den spreektijd voor de replieken te bepalen op ten hoogste 7 minuten.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Onder de wijzigingen, door den Minister aangebracht, is de meest belangrijke, dat het woord „bijzonder" is geplaatst voor: lagere school. Hiermede is de twistvraag opgelost, ook in de pers van vesrchillende zijden gemoveerd, of hier al dan niet de openbare school onder begrepen was. In het algemeen zou ik er natuurlijk voor hebben gevoeld, indien hier de openbare school wel in begrepen ware, omdat wij dan hadden kunnen tegengaan het kunstmatig leegpompen der openbare school, zooals wij dat reeds jaren gewoon zijn. Maar ik gevoel, dat van de overzijde zou worden gesteld, dat hiermede een inbreuk zou worden gemaakt op het eenmaal aangenomen pacificatiesysteem. Anderzijds zou op die wijze de oprichting van nieuwe bijzondere neutrale scholen geheel worden stopgezet. Derhalve het woord „bijzonder" kan geen overwegende reden voor mij zijn om tegen het artikel te stemmen.

Belangrijk vind ik de opmerking van den Minister ten aanzien van het amendement-Rutgers. Ik ben het met den Minister eens, dat, wanneer het eene amendement van den heer Rutgers, dat dus niet is ingetrokken, wet mocht worden, practisch de geheele bezuiniging op dit stuk, die de wet beoogt, vervallen zou zijn. Voor mij althans heeft de wet dan nog maar bitter weinig beteekenis. De Minister heeft het al gezegd, als men de kinderen van alle voor 1920 bestaande bijzondere scholen mag meetellen, dan beteekent dat, dat men allen mag gebruiken, die men zou willen gebruiken, maar als ik de redactie van het amendement goed lees, gaat het amendement nog verder dan de Minister meent. Ik meen — en ik zou gaarne hieromtrent de meening van den heer Rutgers vernemen —, dat men bovendien mag meetellen alle kinderen, die zijn op bijzondere scholen, welke na 1920 zijn gesticht, mits die kinderen niet zijn medegerekend in de getallen, waarop de stichting of uitbreiding was gebaseerd. Dan worden dus alleen uitgezonderd de kinderen van 1920 of na 1920, die laat ik zeggen toen bij de oprichting in de eerste klasse van de school zaten. Dit maakt de beperking zoo illusoir, dat men gerust mag zeggen, dat hiermede de kern uit de wet genomen wordt. Hiermede verdwijnt geheel

(Dresselhuys e. a.)

de bezuiniging, die in artikel 75 zit en die het offer zou zijn, dat de bijzondere school zou brengen. Voor mij, en voor velen met mij naar ik vermoed, zou dan de geheele bezuiniging volgens dit wetsontwerp vervallen. Ik meen mij dan ook met kracht te moeten verzetten tegen de aanneming van dit amendement.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch mij over de beteekenis van het amendement-Rutgers thans niet uit te laten. Ik wensch alleen op te merken, dat er strijd is tusschen de laatste zinsnede van art. 73, zooals de Minister die nu voorstelt en hetgeen de Minister voorstelt bij art. 75. In art. 73, laatste lid, wordt zonder eenige beperking in tijdsduur vastgesteld, dat niet mogen meetellen de leerlingen die reeds een bijzondere lagere school bezoeken. Nu volgt in artikel 75 het voorschrift, dat in zoodanig geval alleen gedurende zeven jaren medewerking kan worden geweigerd. Dat is met art. 73, laatste lid, in strijd. Ik acht bovendien het laatste lid van art. 73 volmaakt overbodig. Wat de Minister wil, kan geheel opgenomen worden in art. 75. Ik zou dus den Minister in overweging geven, om alle moeilijkheden te voorkomen, de voorgestelde wijziging van art. 73 terug te nemen. Deze wijziging is overbodig. Wij kunnen de quaestie nader bespreken en beslissen bij art. 75. Bij die gelegenheid is misschien ook voor mij aanleiding over het amendement van den heer Rutgers mijn meening te zeggen.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Minister heeft betoogd, dat ons amendement, om de bevolking van verschillende gemeenten samen te tellen, niet redelijk was. Als voorbeeld noemt hij een school met bijv. 35 leerlingen te Rijswijk, waarbij toevallig 1 leerling is uit den Haag, in welk geval men niet meer te rekenen zou hebben met dorpstoestanden, maar met die in een gemeente van eenige honderdduizenden inwoners.

Er is geen regeling mogelijk — dat is ook wel uit het debat over de verschillende andere artikelen gebleken — of men kan met uitzonderingen wel het tegendeel bewijzen van wat een artikel — in dit geval een amendement — bedoelt. Ik zal de getallen eens andersom stellen. Als er bijv. 39 leerlingen in Rijswijk zijn en 1 in den Haag, stelde de Minister, maar men kan de zaak ook omkeeren: als er één leerling is in Rijswijk, voor wie een bijzondere school verlangd wordt, en er komen er 39 uit den Haag bij, dan zal de gemeente Rijswijk voor die 39 Haagsche leerlingen genoodzaakt zijn, die school te bouwen, omdat in Rijswijk een getal van 40 leerlingen voldoende is. De Minister ziet dus, dat men, door de uitzondering andersom te plaatsen, alle dingen kan bewijzen. Maar het is mij niet om de uitzondering te doen, maar om den regel. Het systeem van de wet is, dat de grootte van de gemeente uitmaakt, hoeveel leerlingen men moet hebben om een bijzondere school te kunnen stichten. Wanneer nu leerlingen uit verschillende gemeenten naar dezelfde school gaan — een vrijheid, die ik niet wil beknotten of belemmeren — dan spreekt het toch vanzelf, dat ook die gemeenten moeten worden te zamen geteld, op grond van het beginsel van het heele artikel 73. Het is de logische consequentie van dat artikel.

En nu de Minister het denkbeeld niet van den heer Vliegen, maar van den heer van der Molen heeft overgenomen, om ook rekening te houden met deelen van gemeenten, is er heelemaal geen bezwaar meer tegen ons amendement. Nu de Minister dat nieuwe idee in de wet heeft opgenomen, heeft ons amendement nog in kracht gewonnen.

Mijn tweede opmerking betreft de quaestie van de meetelling van leerlingen als bedoeld sub II van art. XXIII.

De Minister leest daar nu: „onder de leerlingen, bedoeld onder *a* en *c*, mogen niet worden medegerekend leerlingen, die in dezelfde gemeente reeds een bijzondere lagere school bezoeken."

Ik heb zooeven reeds aan den Minister bij interruptie gezegd, maar toen ging hij er niet op in: wilt u ons eens uitleggen, dat u daarmee het doel bereikt? Wat is het doel? Wij moeten bezuiniging aanbrengen op dit stuk, waarop uit-

(K. ter Laan c. a.)

gaven nog wel een jaar of vijf — zooals de Minister zeide, kunnen worden uitgesteld. Het doel is dus om zóó lang bij elkaar te houden wat niet vijandig tegenover elkaar behoeft te staan. M. a. w. waar reeds een bijzondere school is, mogen de leerlingen van die school ten aanzien van de stichting van een nieuwe bijzondere school van ongeveer dezelfde richting niet worden meegeteld. Maar of dat woord „bijzondere" er bij staat of niet, wat doet dat tot de zaak af? Daarmee verandert de toestand in het geheel niet. Het blijkt hieruit, dat het inderdaad wel zeer gewenscht was, en ik zal dat met een ander voorbeeld adstrueeren, indien dit heele artikel, zooals het thans luidt, gedrukt voor ons lag. Het moge voor den Minister duidelijk zijn, welke verbetering er ligt in de toevoeging van het woord „bijzondere", voor een aantal leden dezer Kamer is dat volstrekt niet duidelijk. Wat nu anders is dan de heer Rutgers bij zijn amendement heeft bedoeld, wat er ten aanzien van dit zeer belangrijke punt anders is dan de heer Minister oorspronkelijk heeft bedoeld, is niet duidelijk. Ik geloof tot den Minister te moeten zeggen, dat het doel, dat hij gesteld heeft, nl. de bezuiniging, op die manier niet bereikt wordt.

Nu komt er een andere quaestie, die de heer Dresselhuys zooeven in een kort speechje besproken heeft, een onderwerp, dat juist na de invoeging van het woord „bijzonder" ook weer van bijzonder belang is. De toestand is nu zoo, dat, als er een bijzondere school is, waarop reeds leerlingen gaan, deze niet mogen worden medegeteld voor de oprichting van een bijzondere school van dezelfde of ongeveer dezelfde richting. De Minister zegt bv. tot de Katholieken, die meer dan ooit aandringen op scheiding van jongens- en meisjesscholen: gij hebt reeds zooveel scholen, stel dat nog maar 5 jaar uit. Maar dat heeft er nooit in gezeten. Dat is nooit in de verzoeningscommissie geweest. Toen liep het over de richting, maar het was nooit de bedoeling om aan iederen bijzonderen wensch van een bepaalde groep volledig op Staatskosten te voldoen. Nu wijs ik er op, dat de Minister zegt tot de Gereformeerden en Hervormden: stel je ruzietjes nog 5 jaar uit. Maar er zijn bijzondere neutrale scholen, die precies hetzelfde zijn als de openbare neutrale scholen. Waarom zegt de Minister ook niet tot hen: stel uw wenschen nog 5 jaar uit? Er is altijd nog eenig verschil tusschen de Gereformeerden en Hervormden, maar tusschen neutrale bijzondere en openbare neutrale scholen is heelemaal geen verschil. Daar wordt het een standenquaestie. Dit gaat zoo niet. Dat is de hoofdreden, waarom wij dit geheele artikel gedrukt voor ons moeten hebben. Wij moeten zien, waarom de bijzondere scholen 5 jaar moeten wachten en waarom de heer Dresselhuys dat voor de neutrale niet noodig vond. Daaruit blijkt, dat de zaak totaal onvoldoende is voorbereid.

De heer **H. Colijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb vandaag werkelijk mijn best gedaan om de discussies in verband met het Regeeringsvoorstel en de daarop ingediende amendementen goed te volgen. Maar ik moet eerlijk erkennen, dat hoe verder bij in deze discussie komen, hoe meer het mij begint te duizelen. Ik geloof werkelijk, dat wij er niet uit zullen komen, tenzij de Minister misschien bereid zou zijn het Regeeringsvoorstel tot wijziging van art. 73 gedeeltelijk terug te nemen, als een gevolg waarvan ook de amendementen van den heer Rutgers zouden komen te vervallen.

Daar is aanleiding toe, omdat dezelfde zaak mutatis mutandis ook behandeld wordt in het volgende artikel van het wetsontwerp, nl. art. XXIV, d. w. z. bij de wijziging van art. 75 der Lager-onderwijswet, en nu komt het mij voor, dat wanneer de raad gevolgd wordt, die zoo even ook gegeven is door den heer Snoeck Henkemans, dat waarschijnlijk de gemakkelijkste behandeling deze zou zijn: dat de Regeering haar voorstel tot wijziging van art. 73 gedeeltelijk introk, dat de daarmede verband houdende amendementen van den heer Rutgers daardoor kwamen te vervallen, terwijl dan de gelegenheid bestaat om hetzelfde onderwerp opnieuw te bespreken, maar in een veel eenvoudiger verband, na uitschakeling van een groot aantal moeilijkheden, bij art. XXIV d. w. z. bij het voorstel tot wijziging van artikel 75 der Lager-onderwijswet.

(H. Colijn e. a.)

Ik heb de eer zulks den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in overweging te geven.

De **Voorzitter**: De bedoeling zou dus zijn, dat de Regeering op dit oogenblik alleen het voorgestelde bij II terugneemt en dat dit besproken wordt bij de behandeling van artikel 75, dat is artikel XXIV.

De heer **H. Colijn**: Zeker, Mijnheer de Voorzitter! Ik heb op het oog de bepaling onder XXIII, sub II, namelijk, dat onder de leerlingen, bedoeld onder *a* en *c*, niet mogen worden meegerekend de leerlingen, die in diezelfde gemeente reeds een lagere school bezoeken.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Het blijkt, dat de beslissing over artikel 73 een tamelijk verward karakter zou dragen.

Tegen artikel 73 is de heer Rutgers principieel in verzet gekomen; de heer Snoeck Henkemans, omdat hij van oordeel is dat artikel 73, zooals het geconcipieerd is, in strijd is met het nieuw artikel 75. De heer ter Laan heeft bovendien betoogd, dat hij de consequentie van artikel 73 op dit oogenblik niet kan overzien. Er is dus, op grond van verschillende motieven bij de beoordeeling van artikel 73, dat er een stemming kan volgen, welker gevolg eigenlijk niemand wil. Daarom geloof ik, dat het advies, dat de heer Colijn gegeven heeft, aannemelijk is, met dien verstande evenwel, dat wij niet de gelegenheid hebben in deze zitting over artikel 75 te spreken en een beslissing daarover uit te lokken, maar dat de bespreking over artikel 75 wordt aangehouden tot morgen.

Indien deze conditie door den heer Colijn wordt aanvaard, dan ben ik van mijn kant bereid artikel 73, sub 2, in te trekken.

Ik moge nog opmerken, dat mij daartoe vooral deze overweging brengt, dat de geheele zaak, zooals zij straks door mij is toegelicht, niets bedoelt dan een tijdelijke maatregel te zijn, om in deze tijden van noodzakelijke bezuiniging groepen bij elkander te houden, die anders uit elkander zouden gaan, en dat het voorstel der Regeering met betrekking tot artikel 73 niet iets tijdelijks, maar iets permanents bedoelt. Er is dus tusschen beide artikelen, zooals de heer Snoeck Henkemans heeft opgemerkt, een zekere contradictio. Ook daarom is het gewenscht, de zaak nader te bezien.

Mijnheer de Voorzitter! Ik trek dus het door de Regeering voorgestelde bij sub II van artikel 73 in, onder voorwaarde, dat de discussies over artikel 75 morgen worden voortgezet.

De **Voorzitter**: De Regeering neemt punt II uit artikel XXIII terug. Hieruit volgt dus, dat het amendement van den heer Rutgers (Stuk n°. 26) is vervallen en uit dien hoofde geen onderwerp van beraadslaging meer uitmaakt.

In verband hiermede stelt de Regeering voor de behandeling van artikel XXIV tot morgen aan te houden.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog een korte opmerking maken naar aanleiding van het amendement van den heer Gerhard. Hij wil bijeentellen de zielentallen van alle gemeenten, waar kinderen wonen, wier namen gebruikt worden voor de verklaring, bedoeld in artikel 73, sub *a*.

Dit amendement reikt, naar het mij voorkomt, in ieder geval veel te ver, waar het betreft kostscholen, die bezocht worden door kinderen, wier ouders in andere plaatsen wonen. Ik geloof niet, dat de heer Gerhard daarop met zijn amendement doelt, maar wel, dat het amendement daarop slaat.

De heer Gerhard zou een wijziging in zijn amendement moeten aanbrengen om dat bezwaar te ondervangen. Indien dat niet gebeurt, lijkt het amendement mij niet voor aanneming vatbaar.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs het oordeel mede te deelen van deze Commissie over het amendement van den heer Gerhard c.s. en over de Regeeringswijziging.

39ste VERGADERING. — 19 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(van der Molen e. a.)

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is van oordeel, dat aanneming van het amendement van den heer Gerhard c. s. geen aanbeveling verdient. Wat de door de Regeering aangebrachte wijziging betreft, zoo heeft zij daartegen geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Gerhard c. s. (Stuk n°. 32) wordt verworpen met 52 tegen 29 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Wijnbergen, Beumer, Suring, Michielsen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Fleskens, Smeenk, Kuiper, Kersten, Bongaerts, Engels, Bulten, Hermans, van Rijzewijk, van der Molen, Nolens, van Dijk, Heukels, Schouten, Tilanus, de Monté ver Loren, Rutten, Weitkamp, van Boetzelaer van Dubbeldam, Snoeck Henkemans, Lovink, Krijger, Feber, H. Colijn, van Schaik, Rutgers, Zijlstra, Stulemeijer, van Vuuren, de Wilde, A. Colijn, van den Heuvel, Visscher, van Sasse van Ysselt, Schokking, Duymaer van Twist, Wintermans, van de Bilt, Fruytier, Deckers, Scheurer, Moerel, Ament, Gerretson, Bakker, van der Voort van Zijp en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd mejuffrouw Groeneweg, de heeren Bierema, J. ter Laan, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Gijn, Oud, mejuffrouw Westerman, de heeren Schaper, K. ter Laan, Vliegen, Troelstra, Hugenholtz, Brautigam, van Rappard, Albarda, Dresselhuys, Wijnkoop, Boon, van Ravesteijn, Kleerekoper, Ketelaar, Gerhard, Duys, Gerritzen, mejuffrouw van Dorp, de heeren de Boer, Marchant, Ebels en van Zadelhoff.

Het gewijzigde artikel XXIII, thans luidende:

„Artikel XXIII.

In artikel 73 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. Het bepaalde in het eerste lid onder *a* wordt gelezen als volgt:

„*a.* eene verklaring, waaruit blijkt, dat de school zal worden bezocht:

in eene gemeente met meer dan 100 000 ingezetenen: als de school bestemd is voor gewoon lager onderwijs, door ten minste 100 en als zij bestemd is voor uitgebreid lager onderwijs, door ten minste 60 leerlingen;

in eene gemeente met 50 000 tot en met 100 000 ingezetenen: als de school bestemd is voor gewoon lager onderwijs, door ten minste 80 en als zij bestemd is voor uitgebreid lager onderwijs, door ten minste 48 leerlingen;

in eene gemeente met 25 000 en meer, doch minder dan 50 000 ingezetenen: als de school bestemd is voor gewoon lager onderwijs, door ten minste 60 en als zij bestemd is voor uitgebreid lager onderwijs, door ten minste 36 leerlingen;

in eene gemeente met minder dan 25 000 ingezetenen: als de school bestemd is voor gewoon lager onderwijs, door ten minste 40 en als zij bestemd is voor uitgebreid lager onderwijs, door ten minste 24 leerlingen."

I*bis.* Na het bepaalde in het eerste lid onder *c* wordt ingevoegd:

„*d.* eene verklaring, waaruit blijkt, dat het bestuur der instelling of vereeniging voor de nieuw te stichten school is aangesloten bij eene groep bijzondere scholen, welke eene commissie van beroep, als bedoeld in artikel 89, achtste lid, hebben ingesteld."

III. Het tweede lid wordt gelezen als volgt:

2. „Wij behouden Ons voor in bijzondere gevallen, den Onderwijsraad gehoord, op een daartoe strekkend verzoek van een belanghebbend schoolbestuur voor eene gemeente of voor een gedeelte eener gemeente met minder dan 25 000 ingezetenen, alsmede op verzoek van het bestuur eener school, als bedoeld in het zesde lid van artikel 90, ongeacht het aantal ingezetenen in die gemeente, het in het eerste lid onder *a* bedoelde getal leerlingen voor eene school voor gewoon lager onderwijs lager te stellen dan 40, doch niet lager dan 25 en voor eene school voor uitgebreid lager onderwijs lager dan 24 doch niet lager dan 18. Voor die gevallen wordt de waarborgsom, bedoeld in dat lid onder *b*, bepaald op een bedrag, gelijkstaande met dertig ten honderd van de stichtingskosten."

IV. In het derde lid wordt tusschen de woorden: „bestaand schoolgebouw" en: „benoodigde gelden", ingevoegd: „of de aanschaffing van schoolmeubelen, de leer- en hulpmiddelen daaronder begrepen,".

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De Regeering heeft verzocht artikel XXIV heden niet te behandelen. Ik stel voor dit artikel morgenochtend, bij den aanvang der vergadering, aan de orde te stellen.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over art. XXV, luidende:

„In het tweede lid van artikel 76 der Lager-onderwijswet 1920 wordt tusschen de woorden „ingezetene" en „daarvan" ingevoegd: „en het schoolbestuur".",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

een, van den heer Rutgers (Stuk n°. 13, C), strekkende om vóór de punt aan het einde van het artikel in te voegen de volgende woorden: en wordt aan het slot toegevoegd: „Gedeputeerde Staten beslissen binnen drie maanden op het beroep".,

en een, van de heeren Michielsen, Deckers, van Dijk, van Voorst tot Voorst, Suring, Hermans, Bulten, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Fruytier en Moerel (Stuk n°. 23), strekkende om hetgeen in den tweeden regel volgt op het woord „wordt" te lezen: in plaats van „kan ieder ingezetene" gelezen: „kunnen ten minste twintig ingezetenen en het schoolbestuur".

De **Voorzitter**: De heer Rutgers deelt mij mede, dat zijn amendement van zoo eenvoudigen aard is, dat het geen verdere mondelinge toelichting behoeft.

Het amendement van den heer Rutgers wordt ondersteund door de heeren van der Molen, van Vuuren, Ament, Zijlstra en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Michielsen** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Het ligt niet in mijn bedoeling lang de aandacht der Kamer voor dit eenvoudig amendement bezig te houden.

Wanneer een gemeenteraad beslist omtrent de vestiging van een school, kan de eerste de beste ingezetene, die daartegen bezwaar heeft, beroep indienen bij Gedeputeerde Staten.

Dit heeft tot onmiddellijk gevolg, dat een vestiging, die mogelijk zeer urgent is, maandenlang kan worden opgehouden. Dit lijkt mij niet goed en ik meen, dat dit kan worden ondervangen door te vorderen, dat de actie van het beroep door minstens 20 ingezetenen moet plaats hebben. Een belemmering voor het beroepsrecht is dit niet, want wanneer er werkelijk ernstige bezwaren zijn, zal het gemakkelijk zijn 20 handteekeningen te verzamelen.

Voorgesteld door 10 leden maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een korte opmerking te maken, nu de heer Michielsen ter motiveering van zijn amendement zegt, dat een ingezetene niet zoo maar op een invallende gedachte beroep moet kunnen doen op een besluit van den gemeenteraad.

(Gerhard e. a.)

Door de ervaring zou moeten worden bewezen, dat dit werkelijk gebeurt, maar ik geloof niet, dat dit het geval is. Wel is herhaaldelijk beroep ingesteld te dezer zake tegen een besluit van den gemeenteraad, maar dit gebeurde steeds door eenige menschen, die volkomen op de hoogte waren. Ik geloof niet, dat het practisch is, het beroep te verbinden aan een zeker getal menschen.

Aangezien de practijk geen enkel bezwaar heeft aangewezen tegen de regeling, zooals ze nu is, acht ik het beter om te behouden wat op dit stuk aanwezig is en ontraad ik der Kamer het amendement van den heer Michielsen aan te nemen.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Gerhard maakt bezwaar tegen het amendement van den heer Michielsen in de veronderstelling, dat de door den heer Michielsen veronderstelde mogelijkheid zich niet heeft voorgedaan.

Ik kan uit ervaring de verzekering geven, dat het zich wel voordoet. Om mij tot een enkel voorbeeld te bepalen, het geval is mij bekend, dat een lid van een gemeenteraad, die in den raad, waar, evenals onder de bevolking, volkomen overeenstemming bestond over de zaak, het pleit verloren had, van dit artikel der wet, volgens hetwelk één ingezetene gerechtigd is om beroep aan te teekenen, gebruik maakte om de zaak een half jaar op te houden.

Nu bedoelt het amendement van den heer Michielsen — dergelijke mogelijkheid van beroep moet natuurlijk open blijven — om dat althans te verbinden aan een groep van meer ingezetenen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat het amendement-Michielsen, zooals de geachte afgevaardigde het heeft voorgesteld, door de Kamer niet kan aangenomen worden en ik zou hem zelfs in overweging willen geven, het in te trekken.

Onder de bestaande wet heeft iedere ingezetene het recht van beroep en nu verzwakt de geachte afgevaardigde dat, niet alleen door te zeggen: het moeten altijd 20 ingezetenen zijn; maar door tevens te eischen, dat het schoolbestuur er altijd bij moet zijn. Want er wordt in het amendement gesproken van „ten minste twintig ingezetenen en het schoolbestuur". Dus behalve de namen van ten minste 20 ingezetenen, moeten er ook bij zijn alle namen van de leden van het schoolbestuur. Dan eerst is men gerechtigd een beroep in te stellen. Dat is dus een beperking van het recht van beroep, zooals dat op het oogenblik in de wet is vastgelegd.

Maar ik heb ook nog, op grond van andere motieven, bezwaar tegen het amendement.

De heer Michielsen eischt de handteekeningen van ten minste 20 ingezetenen tot het instellen van beroep, maar men neme eens een kleine Protestantsche gemeente in Noordbrabant, waar misschien slechts 10 ingezetenen in staat zijn om dergelijk beroep in te dienen, en men er geen 20 kan vinden. De heer Michielsen zal, hoewel het ook een lapsus in het amendement is, denken aan meerderjarige ingezetenen. Maar wanneer dit de veronderstelling is, dan zou het bijna onmogelijk zijn voor zulk een kleine groep ingezetenen in een dorp in Noordbrabant om een beroep in te stellen tegen de beslissing van een Roomsch-Katholieken gemeenteraad, zooals daar gewoonlijk bestaat.

Ik zou dus, waar juist het mooie van het tegenwoordige artikel is, dat het recht van beroep onbegrensd is, den heer Michielsen in overweging willen geven, zijn amendement terug te nemen.

Wat betreft het amendement van den heer Rutgers, merk ik op, dat, nu een lid der Kamer, die zelf lid van een college van Gedeputeerde Staten is, voorstelt Gedeputeerde Staten te binden aan een termijn, en geen enkele van de vele Gedeputeerden, die zich in ons midden hier bevinden, zich tegen dit amendement heeft verzet, ook de heer Gerhard niet, ik bereid ben het amendement van den heer Rutgers over te nemen.

Aangezien het amendement van den heer Rutgers (Stuk nº. 13, C) door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat het toch een beetje te haastige methode van werken is, om te zeggen: nu geen andere Gedeputeerde zich tegen dit amendement heeft verzet, neem ik het amendement over.

Ik moet eerlijk bekennen, dat ik niet wist, dat dat amendement thans aan de orde was, anders zou ik er inderdaad bezwaar tegen gemaakt hebben.

Ik begrijp niet, dat de Minister zelf niet heeft ingezien, dat er bezwaar tegen bestaat. Een termijn van 3 maanden, zooals de heer Rutgers voorstelde, is veel te kort. Want wat zegt de wet? De wet zegt, dat Gedeputeerde Staten in dat geval den Onderwijsraad eerst hooren en daarop zijn Gedeputeerde Staten onmachtig invloed te oefenen. Daarom, Mijnheer de Voorzitter, had ik aanvankelijk zelf ook een voorstel ontworpen, maar ik heb het niet ingediend, omdat ik het op zich zelf onjuist vond, dat Gedeputeerde Staten in beroep moeten beslissen en dat zij te dien aanzien aan geen termijn waren gebonden. Maar nu dit voorstel was gekomen, zou ik het hebben willen bezien en den heer Rutgers in overweging hebben gegeven om niet drie maanden, maar zes maanden te noemen, omdat daarover ook een lichaam moet handelen, waarop wij geen invloed hebben.

Ik moet dus ernstig bezwaar maken tegen de bewering van den Minister, dat niemand daartegen iets gezegd heeft.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nog alleen deze korte opmerking willen maken, dat het hooren van den Onderwijsraad geen bedenking oplevert tegen den termijn van twee maanden, want dat in art. 77, zesde lid, waar de Minister beslissen moet en ook de Onderwijsraad moet gehoord worden, deze aan dienzelfden termijn van twee maanden is gebonden. Wat dus de Minister in casu kan, dat zullen Gedeputeerde Staten ook wel kunnen.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Het voorstel, zooals het nu is overgenomen, stelt dus voor Gedeputeerde Staten denzelfden termijn waaraan de gemeenteraad in eerste instantie gebonden is. Het komt mij voor, dat dit niet onredelijk geacht kan worden.

De heer **Michielsen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil mij gaarne aansluiten bij den heer van der Molen, waar deze tegenover den heer Gerhard heeft opgemerkt, dat het in de practijk tot dusver gebleken is, dat er wel degelijk aanleiding bestaat tot het inlasschen van een dergelijke bepaling in het onderwerpelijk artikel. Er zijn mij en ook aan andere leden van de Kamer gevallen bekend, waarin één persoon een dergelijk verzoekschrift heeft ingediend tegen de in de gemeente algemeen gangbare meening. Ik ben dus van meening, dat er op grond van de practijk wel degelijk aanleiding bestaat voor dit voorstel. Wat de bedenkingen van den Minister betreft diene het volgende. Ik kan die bedenkingen als juist erkennen en zou daarom twee wijzigingen willen aanbrengen. In de eerste plaats zou ik ons voorstel willen lezen: „kunnen 20 meerderjarige ingezetenen"; ik zou dus willen inlasschen: „meerderjarige", en vervolgens zou ik het woordje „en" willen vervangen door „of" zoodat de medewerking van 20 meerderjarige ingezetenen gezamenlijk gevorderd wordt, maar zij afzonderlijk ook een actie kunnen bewerkstelligen zonder het schoolbestuur.

Wat verder de opmerking van den Minister betreft, dat het artikel, zooals het door mij is voorgedragen, in de practijk op moeilijkheden zou stuiten, dat bezwaar kan ik tot mijn leedwezen niet erkennen. Er wordt gevraagd de medewerking van 20 meerderjarige ingezetenen; dat kunnen mannen en vrouwen zijn. Wanneer er dus een tiental gezinnen in een gemeente een dergelijk bezwaarschrift zullen indienen, dan is dat voldoende. Nu komt het mij voor, dat zelfs in kleine gemeenten de medewerking van 20 meerderjarige ingezetenen op betrekkelijk gemakkelijke wijze zal zijn te verkrijgen.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: De heer Michielsen heeft, namens zijn medevoorstellers, het amendement zoodanig gewijzigd, dat de laatste regel thans luidt:

„kunnen ten minste twintig meerderjarige ingezetenen en het schoolbestuur".

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb alleen te zeggen, dat ik de Kamer de aanneming van dit amendement, met het oog op de kleine Protestantsche gemeenten in het Zuiden van het land, beslist moet ontraden.

De heer **Michielsen**: Mijnheer de Voorzitter! Met het oog op de bedenking van den Minister, in laatste instantie naar voren gebracht, trek ik mijn amendement in.

Aangezien het gewijzigde amendement van den heer Michielsen c.s. door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over de door de Regeering in het artikel gebrachte wijziging mede te deelen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen de door de Regeering aangebrachte wijziging geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

Artikel XXV, thans luidende:

In het tweede lid van artikel 76 der Lager-onderwijswet 1920 wordt tusschen de woorden „ingezetene" en „daarvan" ingevoegd: „en het schoolbestuur" en wordt aan het slot toegevoegd: „Gedeputeerde Staten beslissen binnen drie maanden op het beroep",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XXVI, luidende:

„In artikel 77 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. Het eerste en het tweede lid worden gelezen als volgt:

„1. Binnen eene maand na de indiening der aanvrage, bedoeld in artikel 72, treden burgemeester en wethouders daarover in overleg met het schoolbestuur.

2. Indien de gemeenteraad een bestaand gebouw, geheel of ten deele, al of niet verbouwd, als schoolgebouw beschikbaar wil stellen, en de inspecteur verklaard heeft, dat daartegen naar zijn oordeel geen bezwaar bestaat, en het schoolbestuur weigert dat gebouw te aanvaarden, roept de gemeenteraad of het schoolbestuur de beslissing in van Onzen Minister. Deze beslist, den inspecteur, den bouwkundige, bedoeld in artikel 69, tweede lid, en den Onderwijsraad gehoord."

II. Het vierde lid wordt gelezen als volgt:

„4. Het schoolbestuur, dat de voor de stichting van een schoolgebouw benoodigde gelden wenscht te ontvangen, maakt het bestek voor den bouw op en zendt dat met de beschrijving van het terrein, en met eene omschrijving van de eerste inrichting, daaronder begrepen meubileering en leer- en hulpmiddelen, aan den inspecteur, die binnen eene maand daarover advies uitbrengt, den bouwkundige, bedoeld in artikel 69, tweede lid, gehoord."

III. Het achtste lid wordt gelezen als volgt:

„8. Indien de stichting van het schoolgebouw door de gemeente geschiedt, zendt het gemeentebestuur het bestek voor den bouw met de omschrijving van het terrein aan den inspecteur, die binnen eene maand daarover advies uitbrengt, den bouwkundige, bedoeld in artikel 69, tweede lid, gehoord, en vinden de verdere bepalingen van het vierde lid, alsmede die van het vijfde en het zesde lid alleen toepassing met betrekking tot de kosten van eerste inrichting.",

waarop door de heeren Albarda, Gerhard, K. ter Laan, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heer Kleerekoper, mevrouw de Vries—Bruins en de heeren IJzerman, Hiemstra en van den Tempel is ingediend een amendement (Stuk n°. 31), strekkende om in het artikel tusschen II en III in te voegen:

II*bis*. Het vijfde lid wordt gelezen als volgt:

5. Het schoolbestuur zendt daarna het bestek, de beschrijving van het terrein en de omschrijving van de eerste inrichting, het advies van den inspecteur, eene uitgewerkte raming van kosten, benevens eene mededeeling van de wijze, waarop het voornemens is den bouw te doen uitvoeren of tot de opdracht daarvan aan één of meer aannemers te geraken, bij burgemeester en wethouders in, met het verzoek om het bedrag der geraamde kosten beschikbaar te stellen.

Na lid 6 in te voegen een nieuw 7de lid:

7. Indien burgemeester en wethouders zich niet kunnen vereenigen met de wijze, waarop het schoolbestuur voornemens is den bouw te doen uitvoeren of tot de opdracht daarvan aan één of meer aannemers te geraken, kunnen zij zich goedkeuring van de opdracht voorbehouden of eene openbare aanbesteding, met recht van mededinging van een ieder, voorschrijven. In dit geval en evenzeer, als het schoolbestuur uit eigen beweging tot openbare aanbesteding wenscht over te gaan, kunnen burgemeester en wethouders verlangen, dat de gunning van het werk aan hunne goedkeuring zal worden onderworpen. Deze goedkeuring wordt niet geweigerd om redenen aan de godsdienstige of staatkundige gezindheid van den aannemer ontleend.

Voorts wordt ingevoegd een nieuw 8ste lid:

Indien burgemeester en wethouders weigeren eene gunning goed te keuren, kan het schoolbestuur vorderen dat de bouw, overeenkomstig de in lid 5 bedoelde stukken, eventueel zooals deze bij eene beslissing, als bedoeld in het 6de lid, zijn gewijzigd, door de gemeente zal worden tot stand gebracht. Aan eene dergelijke vordering voldoet de gemeente met den meest mogelijken spoed.

De bestaande leden 7 en 8 worden genummerd 9 en 10.

De heer **Albarda** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het is een strijdvraag, of en in hoeverre de Lageronderwijswet aan de gemeentebesturen het recht geeft, zekere eischen te stellen aangaande de wijze van aanbesteding van den bouw van bijzondere scholen. In deze zaak staan twee opvattingen tegenover elkander. Aan den eenen kant meent men, dat de wet aan de schoolbesturen de volledige vrijheid verzekert, naar eigen welgevallen te beslissen omtrent de wijze van aanbesteding. Aan den anderen kant meent men, dat burgemeester en wethouders de bevoegdheid bezitten, een bepaalde wijze van aanbesteding te verlangen.

Deze vraag is er niet een van academischen aard, maar een van groote practische beteekenis, omdat zich verschillende gevallen hebben voorgedaan, waarbij te dezen aanzien tusschen gemeentebestuur en schoolbestuur geen eenstemmigheid heerschte. Er zijn gevallen voorgekomen, dat een schoolbestuur de aanbesteding van den bouw van een bijzondere school wilde beperken tot aannemers, behoorende tot een zekere groep, b.v. tot georganiseerde Roomsch-Katholieke aannemers. Maar zulk een praktijk is niet enkel in Katholieken kring gehuldigd; het kan ook gebeuren, dat men in een kleine plaats een aanbesteding houdt, alleen voor de daar ter plaatse bekende aannemers toegankelijk, en als het schoolbestuur de opvatting huldigt, dat het geheel vrij is, kan het ook gebeuren, dat men den bouw eenvoudig voor de ramingskosten wenscht op te dragen aan een bepaalden aannemer.

(Albarda c. a.)

Nu wordt wel gezegd, dat men, als men dit afkeurt, vergeet, dat die raming van kosten toch eerst moet worden goedgekeurd door burgemeester en wethouders.

Dat is volkomen waar, maar wanneer een raming eenmaal is goedgekeurd, beteekent dat volstrekt niet, dat, wanneer men den bouw tegen het bedrag, dat overeenkomt met de raming, uitvoert, dit op de voordeeligste wijze geschiedt. Tusschen het oogenblik, waarop de raming wordt opgemaakt, en het oogenblik, waarop de aanbesteding plaats heeft, kan een groote verandering intreden in de prijzen van de materialen en in den stand van de loonen. Zoo gebeurt het herhaaldelijk, en vooral in een tijd van neergaande conjunctuur als dezen, dat de inschrijvingen bij de aanbesteding belangrijk blijven beneden het bedrag van de raming. Dat kan bij scholen gemakkelijk een f 20 000 of f 30 000, bij groote schoolgebouwen nog meer verschillen. Nu gaat het hier wel om den bouw van bijzondere scholen, maar die worden toch betaald door de gemeenten, en dan komt toch aan de gemeentebesturen het recht toe om te zorgen, dat de bouw zoo voordeelig mogelijk voor de gemeente geschiedt en dat niet onnoodig grootere bedragen worden betaald dan noodig is. Indien nu de aanbesteding alleen plaats heeft in een besloten kring van belanghebbenden, worden de menschelijke neigingen dien aannemers wel eens te sterk, en dan is de kunst heel gemakkelijk om zich met elkaar te verstaan en in te schrijven voor een bedrag, dat hooger is dan dat, waarvoor ingeschreven zou worden, indien aan alle aannemers in het land de inschrijving zou openstaan. Daartegenover moge het schoolbestuur onverschillig staan, een gemeentebestuur, of het is uit het Noorden, uit het Zuiden of uit het centrum van het land, mag dat niet doen. Maar daartegenover mag ook niet onverschillig staan de Regeering, nu zij zelf is gekomen met een wetsontwerp om op de kosten van het onderwijs te bezuinigen, en ook niet de Kamer, want zij moet begrijpen, dat alles moet worden gedaan om uitgaven, die voor het onderwijs niet rendeeren, te voorkomen. Om nu het dubium op te heffen, dat sommigen ten aanzien van deze zaak in de wetsartikelen meenen aan te treffen en om aan het meeningsverschil een einde te maken en te gelijker tijd om de procedure te regelen, die moet worden gevolgd, wanneer een gemeentebestuur zich blijft verzetten tegen het voornemen van een schoolbestuur, om een aanbesteding in beperkten kring te houden, heb ik dit amendement voorgesteld. Ik hoop, dat de Kamer, overtuigd van het goed recht, neen van den plicht van de gemeenten om er voor te waken, dat niet op verkeerde wijze over de gelden uit de gemeentekas wordt beschikt, er toe zal willen medewerken om deze noodzakelijke regeling in de wet op te nemen.

Voorgesteld door tien leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den heer Albarda twee vragen willen doen, waarop hij mij het antwoord wel niet schuldig zal willen blijven.

Ik vraag hem allereerst of zijn amendement niet een belangrijke vertraging ten gevolge heeft. Veronderstel, het schoolbestuur heeft een bepaalden aannemer gekozen en hem opdracht gegeven voor de uitvoering van het werk. Het gemeentebestuur kan zich met die opdracht niet vereenigen. Dan komt er natuurlijk vertraging. Het gemeentebestuur kan dan twee dingen doen. Het kan zeggen: wij houden een openbare aanbesteding. Een termijn, binnen welken die openbare aanbesteding na de afwijzing van den eersten aannemer moet worden gehouden, is niet bepaald. Mijn eerste vraag is dus, of het gevolg van dit amendement niet kan zijn, dat de bouw nodeloos wordt opgehouden?

In de tweede plaats wensch ik den geachten voorsteller te vragen, of het in zijn bedoeling ligt, dat, wanneer de keuze van den eersten aannemer is afgekeurd, het schoolbestuur het recht houdt om een tweeden aannemer voor te dragen, desnoods een derden, of wel dat in alle gevallen het gemeentebestuur, nadat de eerste aannemer is gedesavoueerd, abrupt kan zeggen: wij gaan nu zelf onzen gang.

(Minister **de Visser** c. a.)

In de derde plaats wensch ik op te merken, dat een beroepsprocedure in deze materie door den geachten afgevaardigde niet wordt voorgesteld, zoodat burgemeester en wethouders in deze de eindbeslissing hebben. Het schoolbestuur heeft hoegenaamd geen recht om van een dergelijke beslissing bij een hooger college in beroep te komen.

Mijnheer de Voorzitter! Vóór ik dus mijn oordeel over het amendement geef, zou ik gaarne van den heer Albarda eenig antwoord op deze vragen en bedenkingen hebben.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal trachten, de drie door den Minister gestelde vragen kort te beantwoorden, hoewel dat zoo aanstonds niet gemakkelijk is.

De eerste vraag van den Minister kwam hierop neer:

Indien het schoolbestuur een bepaalden aannemer kiest uit degenen, die hebben ingeschreven, en het gemeentebestuur zich met die keuze niet kan vereenigen, kan dan, in het bijzonder als het gemeentebestuur een nieuwe aanbesteding moet uitschrijven, in sommige gevallen niet een zeer ongewenschte vertraging ontstaan?

De kans van een zoodanige vertraging bestaat ongetwijfeld. Het komt mij voor, dat in de eerste plaats met het feit, dat de zaak vertraging zal kunnen ondervinden, rekening gehouden moet worden bij het overleg, dat het schoolbestuur wel vooraf met burgemeester en wethouders zal voeren omtrent de wijze, waarop de aanbesteding zal geschieden en de uitvoering van het bouwwerk zal worden opgedragen.

In het door ons voorgestelde 7de lid lees ik:

> „7. Indien burgemeester en wethouders zich niet kunnen vereenigen met de wijze, waarop het schoolbestuur voornemens is den bouw te doen uitvoeren of tot de opdracht daarvan aan één of meer aannemers te geraken, ………”

Dat sluit toch wel in, dat het schoolbestuur eerst aan burgemeester en wethouders meedeelt, op welke wijze het voornemens is tot de opdracht aan een of meer aannemers te geraken. Het schoolbestuur kan dan meedeelen, of het een voor ieder toegankelijke openbare aanbesteding wenscht te houden, dan wel een aanbesteding voor besloten kring. Die mededeeling geschiedt ook thans; zij kan het uitgangspunt zijn van een overleg, en indien men daarbij niet tot overeenstemming komt omtrent de wijze van opdracht geven, kan daaruit later een zekere vertraging voortvloeien.

Ik zie geen kans, die vertraging totaal weg te nemen, maar in het voorgestelde 8ste lid is een poging gedaan, om die vertraging tot den kleinst mogelijken tijdsduur terug te brengen. Er staat, dat indien burgemeester en wethouders weigeren een gunning goed te keuren, het schoolbestuur kan vorderen, dat de gemeente het schoolgebouw volgens het bestek laat uitvoeren en dat dan de gemeente aan een dergelijke vordering met den meest mogelijken spoed moet voldoen.

Wanneer burgemeester en wethouders en een schoolbestuur het niet eens kunnen worden, dan kan dus het schoolbestuur vorderen, dat de school door de gemeente wordt tot stand gebracht. Dan zegt dus het schoolbestuur: als gij niet wilt, dat de opdracht gegeven wordt aan den door ons gekozen aannemer, dan vorder ik van u, dat gij de school zelf zult tot stand brengen en dan moet aan die vordering binnen den kortst mogelijken tijd worden voldaan.

In de tweede plaats vraagt de Minister, of, indien een door het schoolbestuur uitgekozen aannemer door burgemeester en wethouders niet geschikt wordt geacht om de school te bouwen, het schoolbestuur dan het recht zal behouden, om nog een andere keus te doen uit de lijst van aannemers. Het komt mij voor, dat dat een punt is, dat geregeld kan worden bij het eerste overleg. Volgens het voorgestelde 7de lid toch zullen de schoolbesturen aan de gemeentebesturen mededeeling doen, op welke wijze zij zich de uitvoering denken en hoe zij denken te komen tot de aanwijzing van een aannemer. Nu kan het schoolbestuur aan het gemeentebestuur schrijven, dat het van plan is bij voorbeeld een openbare aanbesteding te houden en aan een van de inschrijvers de opdracht geven.

39ste VERGADERING. — 19 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Albarda e. a.)

Dan kan worden bepaald, hoe verder gehandeld zal worden, indien burgemeester en wethouders zich met de keuze van het schoolbestuur niet kunnen vereenigen. Ik kan mij voorstellen, dat men overeenkomt het meeningsverschil te zullen onderwerpen aan arbitrage. Dat zijn allemaal punten, die nader in dat overleg kunnen worden geregeld. De ervaring op dit punt heeft mij geleerd, dat in den regel het overleg tusschen burgemeester en wethouders en een schoolbestuur, indien aan beide zijden goede wil aanwezig is, leidt tot een voor beide partijen bevredigend resultaat. Maar er is twijfel in hoeverre de wet hier eenig recht toestond, en daarom moet dit wettelijk dubium worden weggenomen.

De Minister heeft ten slotte gevraagd, in hoeverre, indien geen overeenstemming wordt bereikt, beroep openstaat. Het komt mij voor, dat over alle zaken, die in dit artikel worden geregeld, in laatste instantie beroep openstaat bij den Minister, en dat dat dus ook zal gelden voor de geschillen, die eventueel zouden kunnen voortvloeien uit de lezing van het artikel, zooals ik die heb voorgesteld.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Na den geachten afgevaardigde gehoord te hebben, ben ik niet ongeneigd, als de Commissie van Rapporteurs zich daarmede kan vereenigen, om het amendement over te nemen. Maar ik zou gaarne willen, dat de geachte afgevaardigde eerst een wijziging in zijn amendement aanbrengt, die mij een verbetering lijkt, nl. dat er toch een termijn wordt vastgesteld, om mogelijke vertraging te voorkomen. Dat kan, als aan de laatste zinsnede de woorden worden toegevoegd: „Over deze goedkeuring wordt binnen twee maanden beslist; zij wordt niet geweigerd om redenen", enz.

Wanneer dus de geachte afgevaardigde bereid is die termijnbepaling in zijn amendement op te nemen, ben ik bereid, dit amendement over te nemen.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor zijn aanwijzing en breng de wijziging in mijn amendement aan.

De **Voorzitter**: De heer Albarda wijzigt zijn amendement aldus, dat de laatste volzin van het 7de lid luidt:

„Over deze goedkeuring wordt binnen twee maanden beslist; zij wordt niet geweigerd om redenen..." enz.

Ik geef thans het woord aan den Voorzitter van de Commissie van Rapporteurs om het oordeel der Commissie omtrent dit gewijzigde amendement mede te deelen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is van meening, dat, na hetgeen ook door den Minister is medegedeeld, er geen bezwaar bestaat, dit gewijzigde amendement in de wet op te nemen.

De **Voorzitter**: Neemt de Minister het gewijzigde amendement thans over?

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Ja, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Aangezien het gewijzigde amendement van den heer Albarda c.s. door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Uit hetgeen zooeven door den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs is medegedeeld, maak ik op, dat er bij de Commissie geen bezwaar bestaat tegen deze Regeeringswijziging.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd artikel XXVI, thans luidende:

„In artikel 77 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

(Voorzitter e. a.)

I. Het eerste en het tweede lid worden gelezen als volgt:

„1. Binnen eene maand na de indiening der aanvrage, bedoeld in artikel 72, treden burgemeester en wethouders daarover in overleg met het schoolbestuur.

2. Indien de gemeenteraad een bestaand gebouw, geheel of ten deele, al of niet verbouwd, als schoolgebouw beschikbaar wil stellen, en de inspecteur verklaard heeft, dat daartegen naar zijn oordeel geen bezwaar bestaat, en het schoolbestuur weigert dat gebouw te aanvaarden, roept de gemeenteraad of het schoolbestuur de beslissing in van Onzen Minister. Deze beslist, den inspecteur, den bouwkundige, bedoeld in artikel 69, tweede lid, en den Onderwijsraad gehoord."

II. Het vierde lid wordt gelezen als volgt:

„4. Het schoolbestuur, dat de voor de stichting van een schoolgebouw benoodigde gelden wenscht te ontvangen, maakt het bestek voor den bouw op en zendt dat met de beschrijving van het terrein, en met eene omschrijving van de eerste inrichting, daaronder begrepen meubileering en leer- en hulpmiddelen, aan den inspecteur, die binnen eene maand daarover advies uitbrengt, den bouwkundige, bedoeld in artikel 69, tweede lid, gehoord."

II*bis*. Het vijfde lid wordt gelezen als volgt:

5. Het schoolbestuur zendt daarna het bestek, de beschrijving van het terrein en de omschrijving van de eerste inrichting, het advies van den inspecteur, eene uitgewerkte raming van kosten, benevens eene mededeeling van de wijze, waarop het voornemens is den bouw te doen uitvoeren of tot de opdracht daarvan aan één of meer aannemers te geraken, bij burgemeester en wethouders in, met het verzoek om het bedrag der geraamde kosten beschikbaar te stellen.

Na lid 6 wordt ingevoegd een nieuw 7de lid:

7. Indien burgemeester en wethouders zich niet kunnen vereenigen met de wijze, waarop het schoolbestuur voornemens is den bouw te doen uitvoeren of tot de opdracht daarvan aan één of meer aannemers te geraken, kunnen zij zich goedkeuring van de opdracht voorbehouden of eene openbare aanbesteding, met recht van mededinging van een ieder, voorschrijven. In dit geval en evenzeer, als het schoolbestuur uit eigen beweging tot openbare aanbesteding wenscht over te gaan, kunnen burgemeester en wethouders verlangen, dat de gunning van het werk aan hunne goedkeuring zal worden onderworpen. Over deze goedkeuring wordt binnen twee maanden beslist; zij wordt niet geweigerd om redenen aan de godsdienstige of staatkundige gezindheid van den aannemer ontleend.

Voorts wordt ingevoegd een nieuw 8ste lid:

Indien burgemeester en wethouders weigeren eene gunning goed te keuren, kan het schoolbestuur vorderen, dat de bouw, overeenkomstig de in lid 5 bedoelde stukken, eventueel zooals deze bij eene beslissing, als bedoeld in het 6de lid, zijn gewijzigd, door de gemeente zal worden tot stand gebracht. Aan eene dergelijke vordering voldoet de gemeente met den meest mogelijken spoed.

De bestaande leden 7 en 8 worden genummerd 9 en 10.

III. Het achtste lid wordt gelezen als volgt:

„8. Indien de stichting van het schoolgebouw door de gemeente geschiedt, zendt het gemeentebestuur het bestek voor den bouw met de omschrijving van het terrein aan den inspecteur, die binnen eene maand daarover advies uitbrengt, den bouwkundige, bedoeld in artikel 69, tweede lid, gehoord, en vinden de verdere bepalingen van het vierde lid, alsmede die van het vijfde en het zesde lid alleen toepassing met betrekking tot de kosten van eerste inrichting.",

(Voorzitter e. a.)

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XXVII, luidende:

,,I. De tweede volzin van het eerste lid van artikel 79 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

,,Wordt het tweede lid van artikel 80 toegepast, dan stort het schoolbestuur als waarborgsom een bedrag, gelijkstaande met vijftien ten honderd van de geschatte waarde van het gebouw, voordat dit aan het schoolbestuur in eigendom wordt overgedragen of in bruikleen wordt gegeven."

II. In het derde lid van artikel 79 wordt in plaats van: ,,twaalf", gelezen: ,,achttien"."

De Voorzitter: Op dit artikel zijn ingediend oorspronkelijk drie amendementen. Eén van den heer Rutgers (Stuk n°. 13, D) en een van denzelfden, voorkomende op Stuk n°. 26, en één van mejuffrouw Westerman c.s. (Stuk n°. 16, V).

De heer Rutgers heeft mij medegedeeld, dat hij zijn tweede amendement, naar aanleiding van hetgeen straks is voorgevallen, terugneemt. Er blijven dus over een amendement van den heer Rutgers (Stuk n°. 13, D) en een van mejuffrouw Westerman c.s. (Stuk n°. 16, V).

Het amendement van den heer Rutgers (Stuk n°. 13, D) strekt om in het eerste lid in plaats van de woorden: ,,aan het schoolbestuur in eigendom wordt overgedragen of in bruikleen gegeven", te lezen: ,,ter beschikking van de vereeniging of instelling wordt gesteld".

Het amendement van mejuffrouw Westerman, de heeren Dresselhuys, Visser van IJzendoorn, Bierema en Boon (Stuk n°. 16, V) strekt om na punt II in te voegen een nieuw punt III, luidende:

,,III. In het vijfde lid van artikel 79 vervallen de woorden ,,vermeerderd met een half ten honderd" en wordt de komma vervangen door een punt."

De Voorzitter: De heer Rutgers heeft mij medegedeeld, dat hij het niet noodig vindt zijn amendement toe te lichten.

Het amendement van den heer Rutgers wordt ondersteund door de heeren van der Molen, Kersten, Smeenk, van Dijk en Wintermans. Voldoende ondersteund, maakt het een onderwerp van beraadslaging uit.

Mejuffrouw Westerman verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben voorgesteld de rentevergoeding van een half procent van de waarborgsom, nl. een half procent meer dan het percentage, dat de rentegevende Nationale Schuld opbrengt, te doen vervallen. Toen de wet in 1916 werd behandeld, gaf de Nederlandsche Werkelijke schuld een zoo lage rente, dat het noodig werd geacht aan deze vergoeding ½ pct. toe te voegen, omdat men meende, dat zulks rechtvaardig was. Nu zijn de schommelingen in den koers zoo groot, dat het net zoo goed treffen kan, dat het een groot bedrag wordt, en de kans is even groot, dat het lager is. Wij meenen daarom, dat het goed zal zijn, dit ½ pct. te laten vervallen, omdat wij het niet wenschelijk achten een hooge vergoeding geregeld noodig te maken.

Zoo noodig, Mijnheer de Voorzitter, zullen wij bij de behandeling van art. 205 daarop terugkomen.

Het amendement van mejuffrouw Westerman is door vijf leden onderteekend en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer van der Molen: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij dat mejuffrouw Westerman aanleiding heeft gevonden bij dit artikel voor te stellen de ½ pct. te doen vervallen. Wie de stukken van de Bevredigingscommissie nauwkeurig naleest, zal gemerkt hebben, dat die ½ pct. in die commissie een historischen oorsprong heeft.

Het was de financieele specialiteit in die commissie, die

(van der Molen e. a.)

meende, dat, wanneer de rentevergoeding bepaald moest worden voor de waarborgsom, rekening gehouden moest worden met de rente, die op de vrije markt voor dat geld te verkrijgen was.

En omdat nu juist de Nederlandsche Werkelijke Schuld in het algemeen de laagste rente geeft, die op de vrije markt bij belegging verworven kan worden, werd het algemeen billijk geacht om dien rentestand van de 3 pct. Nederlandsche Werkelijke Schuld met ½ pct. te verhoogen.

Wanneer hetzelfde geld. dat nu voor die waarborgsom 20 jaar lang wordt vastgelegd, op de vrije markt werd gebruikt, dan kon daarvoor altijd ½ pct. meer worden gemaakt dan voor de Nederlandsche Werkelijke Schuld en dat is nu niet afhankelijk van een hoogeren of lageren koers van die Nederlandsche Werkelijke Schuld, maar dat wordt bepaald door den koers op den eersten beursdag na den eersten Januari.

In 1921 heeft zich bijv. het geval voorgedaan, dat de koers der 3 pct. Nederlandsche Werkelijke Schuld laag stond, even boven de 50, zoodat de rentevergoeding, daarnaar bepaald, met ½ pct. vermeerderd, ongeveer op 6.2 pct. zou gekomen zijn, maar wanneer men dien rentevoet genomen had naar den koers op den eersten beursdag na 1 Januari 1922, dan komt men nog niet tot 6 pct., want ik meen, dat de koers op dien dag was voor de 3 pct. Nederlandsche Werkelijke Schuld 62 ad 63.

Maar men heeft het voordeel, dat die rente dan krachtens artikel 79 voor 20 jaar lang vaststaat, evenals bij hypotheken bijv., waarvan men de rente ook niet ieder jaar verandert.

Ik zie tot mijn genoegen dat mejuffrouw Westerman hiermede akkoord gaat. dus een verder betoog mijnerzijds wordt daardoor overbodig.

De Voorzitter: Mejuffrouw Westerman deelt mij mede. dat zij, mede namens haar medevoorstellers, het amendement (Stuk n°. 16, V) intrekt. Dit amendement maakt dus geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer de Visser, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Nu het amendement van mejuffrouw Westerman is ingetrokken, heb ik alleen mijn oordeel te zeggen over het amendement van den heer Rutgers, dat de strekking heeft, om de 2 begrippen die in artikel XXVII zijn vastgelegd: nl. van overdracht en in bruikleen geven, te brengen onden den algemeenen term: ter beschikking van de vereeniging stellen.

Ik meen dat dit een verbetering is en ben derhalve bereid dit amendement over te nemen.

De Voorzitter: Aangezien het amendement van den heer Rutgers (Stuk n°. 13, D) door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Mag ik thans het oordeel vernemen over deze Regeeringswijziging van de Commissie van Rapporteurs?

De heer van der Molen, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Bij de Commissie van Rapporteurs bestaat tegen deze Regeeringswijziging geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde artikel XXVII, thans luidende:

I. De tweede volzin van het eerste lid van artikel 79 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

,,Wordt het tweede lid van artikel 80 toegepast, dan stort het schoolbestuur als waarborgsom een bedrag, gelijkstaande met vijftien ten honderd van de geschatte waarde van het gebouw, voordat dit ter beschikking van de vereeniging of instelling wordt gesteld."

II. In het derde lid van artikel 79 wordt in plaats van: ,,twaalf", gelezen: ,,achttien".,

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Door den heer Albarda is, met mede-onderteekening van de heeren Vliegen, Schaper, Troelstra, van Zadelhoff, K. ter Laan, J. ter Laan, Groeneweg, Hiemstra en IJzerman, een amendement bij mij ingediend, strekkende om na art. XXVII in te voegen een nieuw artikel XXVII*bis*, luidende:

,,In het derde lid van artikel 80 der Lager-onderwijswet 1920 wordt in plaats van de woorden ,,in eigendom over", gelezen: ,,in eigendom of in erfpacht over".

Ik geef het woord aan den heer Albarda tot toelichting van dit amendement.

De heer **Albarda** verkrijgt het woord ter toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord slechts.

Het derde lid van art. 80 der Lager-onderwijswet regelt de wijze waarop de grond, waarop een bijzondere school zal worden gebouwd, in eigendom wordt overgedragen aan het schoolbestuur.

Daarbij is klaarblijkelijk over het hoofd gezien, dat het met de grondpolitiek van verschillende onzer gemeenten in strijd is, grond in eigendom aan anderen af te staan, dat sommige gemeenten er zeer op gesteld zijn den grond in eigendom te behouden en dien slechts in erfpacht uitgeven aan hen, die dien grond wenschen te bebouwen.

Ten einde dus deze leemte in de wet aan te vullen, heb ik dit amendement ingediend.

Het is in overeenstemming met andere bepalingen van de Onderwijswet; in art. 101 wordt op de lijst der kosten, welke in rekening worden gebracht, ook gesproken van kosten van huur en erfpacht, waaruit dus blijkt, dat daar wel aan de erfpachtsfiguur is gedacht, die in art. 80 veronachtzaamd is.

Voorgesteld door 10 leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van der Molen**: Ik kan mij de gedachte best begrijpen, welke den heer Albarda heeft aanleiding gegeven met dit amendement te komen, maar ieder, die iets meer bekend is met het begrip erfpacht weet, dat daaraan verschillende voorwaarden kunnen verbonden worden. Het begrip eigendom staat vast, maar bij het woord erfpacht, zonder meer, weet men nog niet waaraan men toe is.

Wanneer dus het amendement van den heer Albarda werd aangenomen, zou het geheel afhangen van de inzichten van een gemeenteraad, onder welke voorwaarden men grond voor schoolbouw zou kunnen krijgen. Daarom zouden wij wel weten, waarmede wij beginnen, maar niet waarmede wij zouden eindigen.

Nu wees den heer Albarda er op, dat in art. 101 ook gesproken wordt over erfpacht, maar daar geldt het uitsluitend scholen, die reeds bestonden vóór de wet van 1920.

Ik zou dus den heer Albarda in overweging willen geven bij de behandeling van deze wet zijn amendement terug te nemen. Wijzigingen van de Lager-onderwijswet komen periodiek voor en dus geloof ik, dat de gelegenheid voor de reparatie, welke de heer Albarda op het oog heeft, zich nog wel eens zal voordoen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan kort zijn. Bij de behandeling van de Lager-onderwijswet is een principieele strijd gevoerd over de quaestie van eigendom van schoolgebouwen. Toen is het systeem aangenomen, dat de eigendom onbelemmerd moest zijn. Nu komt het mij voor, dat het amendement van den heer Albarda op die uitspraak zou terugkomen, want bij erfpacht kunnen, zooals de heer van der Molen ook reeds gezegd heeft, allerlei condities worden gemaakt. Wanneer een gemeente zegt: ik geef u erfpacht voor 15 of 20 jaren, dan zou het kunnen wezen, dat het schoolbestuur, na afloop van dien tijd, het schoolgebouw moest verlaten, omdat de gemeente daar een andere stichting zou willen plaatsen.

Ik zou dus, met den heer van der Molen, den heer Albarda in overweging willen geven dit amendement in te trekken.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne bereid zijn om gevolg te geven aan den raad, die achtereenvolgens door den heer van der Molen en door den Minister aan mij is gegeven, nl. om mijn amendement in te trekken, maar dan zou toch aan één voorwaarde voldaan moeten zijn, nl. deze, dat ik overtuigd was van de noodzakelijkheid van die handelwijze, en die overtuiging heb ik op dit oogenblik niet.

Hetgeen de heeren tegen dit amendement hebben ingebracht, lijkt mij niet van groote importantie.

De heer van der Molen zegt, dat het begrip erfpacht niet vaststaat; dat in verschillende gemeenten de erfpacht onder verschillende voorwaarden wordt verleend. Dat is waar, maar in elke gemeente, die een behoorlijke grondpolitiek voert en een behoorlijk grondbedrijf heeft, zijn de erfpachtvoorwaarden voor geruimen tijd vastgesteld; ze ondergaan niet elk oogenblik wijziging en ze zijn aannemelijk.

De Minister scheen strijd te zien tusschen de strekking van het amendement en de bedoeling, die heeft voorgezeten in 1920, dat de schoolbesturen zouden hebben den vrijen eigendom van de schoolgebouwen. De Minister heeft daarbij verzuimd een onderscheid te maken tusschen het schoolgebouw en den grond, waarop dat gebouw is opgericht, het onderscheid tusschen opstal en grond, dat gemaakt moet worden, zoodra men over erfpacht spreekt. De erfpacht betreft uitsluitend den grond en de opstal blijft eigendom van de schoolvereeniging of van het schoolbestuur. Er is niet het minste bezwaar tegen, dat in deze een schoolbestuur onderworpen zou zijn aan voorwaarden, die volkomen aannemelijk zijn voor tal van particulieren en voor tal van inrichtingen van handel en nijverheid.

De Minister voert als bedenking aan dat, indien erfpacht wordt aangegaan voor 15 of 20 jaren, na afloop van dat tijdvak het gemeentebestuur zou kunnen zeggen: de erfpacht is afgeloopen; de school moet verdwijnen. Heeft de Minister hier niet wat al te donker de toekomst ingezien? Wat zou er gebeuren, als een gemeentebestuur in een dergelijk geval tot een schoolbestuur zeide: ge moet dit stuk grond ontruimen? Dat bestuur zou dan zeggen: heel goed, maar dan moet gij een nieuwe school bouwen op een andere plaats! Het schoolbestuur zou daaronder niets lijden, want het zou een nieuwe school krijgen; maar wel zou de gemeente er onder lijden, want die zou een nieuwe school moeten bouwen.

Als er noodzakelijkheid toe bestaat, dat de school verdwijnt, bijv. wanneer dat noodig is voor verkeersbelangen e. d., dan kan toch een schoolgebouw aan zijn bestemming onttrokken worden, doordat dan zelfs de eigendom, welke het schoolbestuur heeft, zou moeten wijken voor de kracht van de Onteigeningswet.

Ik zie dus niet in, dat de practische bezwaren, welke de Minister heeft aangevoerd, werkelijkheid zouden kunnen worden.

Men kan, dunkt mij, het erfpachtsysteem gerust aanvaarden voor den bouw van bijzondere scholen. Het schijnt mij een leemte in de wet, dat zij alleen van eigendom en niet van erfpacht spreekt en daardoor in botsing komt met het stelsel van grondpolitiek, dat in verscheidene gemeenten is aanvaard, op grond van de volledige autonomie, die de gemeenten op dit stuk bezitten.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! De heer Albarda stelt het voor, alsof de gemeenteraad geen beslissing zal nemen om den grond, waarop een school staat, weder tot zich te nemen, omdat zij dan in de noodzakelijkheid verkeert elders een nieuwe school te bouwen en daardoor de uitgaven voor de gemeente zou verzwaren. Maar wij hebben hier met teere belangen te doen. Het zou kunnen voorkomen, dat een gemeentebestuur, juist met het oog op eigen onderwijsbelang, het noodzakelijk achtte de plaats, waar de bijzondere school staat, niet meer daarvoor te bestemmen, omdat het zelf daar liever een openbare school vestigt. Om dergelijk conflict te vermijden, is het beter het amendement van den heer Albarda niet aan te nemen.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Ik verzoek thans de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over het amendement van den heer Albarda c.s. te willen mededeelen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: De Commissie van Rapporteurs is, op de gronden, in het debat reeds ontwikkeld, van meening, dat dit amendement niet behoort te worden aangenomen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Dresselhuys tot het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Inderdaad bestaan er m. i. tegen het amendement technische bezwaren, zooals de Minister naar voren bracht. Ik wil ook toegeven, dat deze zaak vroeger reeds in de Bevredigingscommissie besproken is. Waar echter per saldo de gedachte van den heer Albarda in beginsel juist is, meen ik over de bezwaren te moeten heenstappen en vóór het amendement te moeten stemmen.

Het amendement van den heer Albarda c.s. wordt met 49 tegen 25 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren: Wintermans, van de Bilt, Fruytier, Deckers, Scheurer, Moerel, Ament, Bakker, van der Voort van Zijp, van Wijnbergen, Beumer, Suring, Michielsen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Fleskens, Smeenk, Kuiper, Kersten, Bongaerts, Engels, Bulten, Hermans, van Rijzewijk, van der Molen, Nolens, van Dijk, Heukels, Tilanus, de Monté ver Loren, Rutten, van Boetzelaer van Dubbeldam, Snoeck Henkemans, Lovink, Krijger, Feber, H. Colijn, van Schaik, Rutgers, Zijlstra, Stulemeijer, van Vuuren, de Wilde, A. Colijn, van den Heuvel, Visscher, van Sasse van Ysselt, Bomans, Duymaer van Twist en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Ebels, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Hiemstra, Bierema, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Gijn, Oud, mejuffrouw Westerman, de heeren K. ter Laan, Vliegen, Troelstra, Hugenholtz, van Rappard, Albarda, Dresselhuys, Wijnkoop, van Ravesteijn, Kleerekoper, Ketelaar, Gerhard, Duys, mejuffrouw van Dorp, de heeren Marchant en van der Waerden.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor. om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt voortgezet.

Beraadslaging over artikel XXVIII, luidende:

„I. Het vierde lid van artikel 83 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„4. Vestiging van hypotheek op het schoolgebouw en den bijbehoorenden grond, alsmede vervreemding van het schoolgebouw en bijbehoorenden grond, ten einde uit de opbrengst een ander schoolgebouw te stichten, is na voorafgaande mededeeling aan het gemeentebestuur geoorloofd, mits met goedkeuring van Gedeputeerde Staten en onder de door dezen mede in het geldelijk belang der gemeente te stellen voorwaarden. Bij die vervreemding heeft de gemeente het recht van voorkeur. De overneming door de gemeente geschiedt alsdan tegen de geschatte waarde. In geval van schade, waartegen het gebouw is verzekerd, komen de assurantiepenningen in mindering van de kosten van herstel. Voor de toepassing der wet wordt het gestichte nieuwe gebouw met het oude gelijk gesteld."

„II. In het vijfde lid van artikel 83 wordt in plaats van: „en wanneer het eene school voor uitgebreid lager onderwijs betreft, door minder dan twaalf leerlingen" gelezen: „en wanneer het eene school voor uitgebreid lager onderwijs betreft, door minder dan achttien leerlingen".",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

een, van den heer Kersten (Stuk n°. 9), strekkende om in den aanhef van het artikel in te voegen:

„I. In het eerste lid van artikel 83 der Lager-onderwijswet 1920 vervallen de woorden: „het verzekeren van het gebouw daaronder begrepen" en de komma's voor en na deze woorden"; en

een, van de heeren van Gijn en Bierema (Stuk n°. 34), strekkende om I van het artikel te lezen:

„I. Aan het vierde lid van artikel 83 der Lager-onderwijswet 1920 wordt toegevoegd een lid, luidende:

„Vestiging van hypotheek op het schoolgebouw en den bijbehoorenden grond is niet geoorloofd.""

De heer **Kersten** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het door mij ingediende amendement betreffende de opheffing van den verzekeringsplicht, aan schoolbesturen thans opgelegd, behoeft geen breede toelichting.

De heeren Rutgers en van der Molen hebben ten vorigen jare deze zaak aanhangig gemaakt. Helaas kon zich de meerderheid der Kamer toen niet voor die opheffing verklaren. Toch zou om meer dan één reden wenschelijk zijn, dat de woorden: „het verzekeren van het gebouw daaronder begrepen", uit artikel 83 der Lager-onderwijswet vervielen en ik wensch daartoe een vernieuwde poging te wagen.

Zoo de verzekering thans geregeld is, of liever niet geregeld is, kan het niet blijven. Zelfs is niet bepaald tegen welke gevaren het gebouw verzekerd zijn moet. Een schoolvereeniging zou m.i. aan de letter der wet voldoen, zoo zij het gebouw verzekerde tegen molest, b.v. tegen 't werpen van bommen; of tegen water- of storm- en hagelschade, en niet tegen schade door brand veroorzaakt. Laat ons echter aannemen, dat in artikel 83 bedoeld is, verzekeren tegen brandschade.

Nu verzekert het schoolbestuur; aan dat bestuur zal dan ook de uitkeering geschieden vanwege de assurantie-maatschappij bij brand, en dàt, terwijl dat bestuur geheel vrij blijft met de ontvangen gelden te handelen zoo het wil.

In de Memorie van Toelichting op de wijziging der Lager-onderwijswet wordt door Zijn Excellentie den Minister dan ook gezegd (artikel XXI):

„Evenmin is geregeld, hoe moet worden gehandeld in geval van schade" (welke schade is weer niet genoemd) „aan zulk een gebouw, welke door verzekering gedekt is."

Om nu in die leemte, voor zoover schade aan het gebouw wordt aangebracht, te voorzien, moet de bepaling strekken:

„In geval van schade, waartegen het gebouw is verzekerd, komen de assurantiepenningen in mindering van de kosten van herstel."

Het wil mij voorkomen, dat deze voorgestelde toevoeging niet aan het doel beantwoordt, om de eenvoudige reden, dat het schoolbestuur — het is in het Voorloopig Verslag reeds opgemerkt — tot herstel niet verplicht kan worden. Alleen hierom reeds zou ik pleiten vóór het schrappen der bedoelde woorden uit de wet.

Een tweede reden, die ik wil aanvoeren tot het doen vervallen der woorden: „verzekeren van het gebouw daaronder begrepen", ligt in de quaestie van het betalen der assurantiepenningen.

Wordt die betaling geëischt van het schoolbestuur, dan ligt in dien eisch een achterstellen der bijzondere school bij de openbare. En zelfs al zou de vraag, of de assurantiepenningen vallen onder de uitgaven van artt. 55 en 101, 5de lid,

39ste VERGADERING. — 19 DECEMBER 1922.

Mededeeling van ingekomen stukken.

(Kersten e. a.)

bevestigend beantwoord worden, dan nog ware de zaak niet opgelost in gemeenten, die haar gebouwen niet verzekeren. De financieele gelijkstelling wordt bevorderd door den verzekeringsplicht niet op de schoolbesturen te leggen. Aan de gemeentebesturen blijve overgelaten in dezen naar goedvinden te handelen.

Zonder nu in te gaan op de principieele quaestie van het verzekeren als zoodanig, wil ik hier toch opmerken, dat ook bij de voorgestelde wijziging schoolvereenigingen van bouw zijn uitgesloten, wier leden tegen verzekeren ernstig bezwaar hebben.

Eindelijk wil ik wijzen op het onrechtvaardige van deze bepaling. Doordat in art. 205 ook art. 83 is opgenomen, zijn schoolbesturen, die voor eigen rekening bouwden, dus geen cent uit de gemeentekas ontvingen en geheel zelf alle risico van het schoolgebouw dragen, verplicht te verzekeren.

Mijnheer de Voorzitter! Het zal moeilijk vallen voor dezen willekeurigen dwang een rechtsgrond aan te wijzen. Niemand van het schoolbestuur lijdt schade, zoo die aan het gebouw komen mocht. Wie geeft de Regeering het recht, den eigenaar te dwingen zijn particulier bezit te verzekeren, op straffe van te worden achtergesteld bij anderen?

Het is daarom, dat ik zeer hoop, dat de Kamer zich met het ingediende amendement zal willen vereenigen.

Het amendement van den heer Kersten (Stuk n°. 9) wordt ondersteund door de heeren van der Molen, Krijger, Heukels, Zijlstra en Rutgers en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Gijn** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Minister stelt voor in art. 83 aan het vierde lid iets vooraf te doen gaan betreffende het vestigen van hypotheek op gebouwen van bijzondere scholen. Ik merk op, dat deze zaak tot nu toe niet overdreven duidelijk is. Of hypotheek thans mogelijk is, is betwistbaar. Uit art. 83, vijfde lid, maak ik op, dat het wel is geoorloofd, maar het vierde lid maakt het moeilijk, waar staat dat vervreemding van het gebouw niet mag geschieden zonder goedkeuring van Gedeputeerde Staten. De hypotheekhouder heeft dus geen zeker executierecht en dus veilige hypotheek, maar toch schijnen er wel hypotheken op bijzondere schoolgebouwen onder de wet van 1920 gegeven te zijn.

De Minister meent, dat hypotheek niet is verboden door de wet, maar hij wil, dat het alleen mag met toestemming van Gedeputeerde Staten, maar nu heb ik daartegen dit bezwaar, dat de Minister naar den verkeerden kant is gevallen.

Nu komen wij tot het bezwaar dat de personen, die hypotheek geven, dikwijls menschen zijn die van de zaken weinig verstand hebben en dat zij dus onsolide hypotheken krijgen, omdat die hypotheek kan worden uitgewischt door één handeling van het schoolbestuur. Als de hypotheek nu nog wordt goedgekeurd door Gedeputeerde Staten, zal men haar zeer solide achten, terwijl zij er geen sikkepitje zekerder door wordt. En nu komen er meer bezwaren. Ten eerste zullen Gedeputeerde Staten zich wellicht verplicht gevoelen om mede te werken tot executie, waar de hypotheek gevestigd werd met hun goedkeuring, en ten tweede is er het bezwaar, dat Gedeputeerde Staten bij het geven van vergunning tot vervreemding dat zullen doen uit medelijden met den hypotheekhouder, die er in geloopen is.

In het Voorloopig Verslag is de opmerking gemaakt, dat in dat geval een hypotheek maar voor één doel denkbaar is, wanneer het schoolbestuur een waarborgsom noodig heeft voor een tweede school.

Wanneer dat inderdaad zoo is, vervalt een van de gewichtigste voordeelen van de waarborgsom. Het goede daarvan toch is niet alleen, dat de gemeente beschikt over een zekere som als het niet gaat zooals het gaan moet, maar bovendien is het een waarborg, dat degenen, die een nieuwe school willen stichten, inderdaad zooveel belangstelling hebben en bij anderen vinden, dat zij een zeker percentage van de stichtingssom op tafel kunnen leggen. Wanneer zij dat geld kunnen vinden uit een hypotheek op een bestaande door de gemeente betaalde school, verliest dat alle beteekenis.

(van Gijn e. a.)

Deze opmerking is ook in het Voorloopig Verslag gemaakt, maar de Minister heeft daarop niet geantwoord. De Minister heeft wel verklaard, dat Gedeputeerde Staten zullen waken tegen benadeeling van de gemeenten, maar dat slaat hierop niet, want niemand vreest benadeeling van de gemeenten. De gemeente kan niet benadeeld worden, wanneer de bepaling van het 5de lid gehandhaafd blijft. De Minister heeft dus niet geantwoord op de bezwaren, dat de waarborgsom haar beteekenis verliest en dat het hypotheekrecht, als menschen hierdoor worden gedupeerd, in een kwaden reuk zou komen te staan. Wij moeten niet een nieuw soort van hypotheekrecht invoeren, ontbloot van de aan dat recht verbonden soliditeit. Aangezien ik niet kan inzien, waarom een hypotheek noodig zou zijn, meen ik dus, dat wij precies den omgekeerden kant moeten opgaan als de Minister wil, en dat wij hypotheek moeten uitsluiten, zooals bij alle zaken voor publieken dienst bestemd. Ik hoop, dat de Minister en de Kamer zich daarmede zullen kunnen vereenigen.

De Voorzitter: Het amendement van de heeren van Gijn en Bierema is mede-onderteekend door mejuffrouw Westerman, de heeren van Rappard, Dresselhuys, Oud, Albarda, Vliegen, mevrouw Bakker—Nort en den heer van Zadelhoff, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Dresselhuys:** Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van den heer Kersten heeft deze sympathieke zijde, dat de geachte afgevaardigde daarbij opkomt voor een beginsel, waarvoor hij zelfs zoo sterk gevoelt, dat hij verklaart, dat scholen, welke verzekeringsplichtig zijn, door zijn vrienden niet zouden kunnen worden gesticht en ingericht. Intusschen vergeet de geachte afgevaardigde, wanneer hij zegt dat de gemeenten bij deze zaak hoegenaamd geen belang hebben, dat indien een school verbrandt de gemeente een nieuwe school moet bouwen. Dit is toch waarlijk een belang van beteekenis. Wanneer de geachte afgevaardigde dus zonder meer den verzekeringsplicht wil doen verdwijnen, kan ik mij daarmede niet vereenigen. Dat neemt niet weg, dat ik den geachten afgevaardigde gaarne een wenk wil geven, omdat men m. i. wel op een andere wijze zou kunnen bereiken wat hij en zijn vrienden willen. Naar ik verneem, is wel eens door den Minister geweigerd, wanneer bijzondere scholen aanboden in plaats van een verzekering een anderen waarborg te stellen, dien te aanvaarden, een aanbod, dat juist van 's heeren Kerstens vrienden kwam. Toch zou het mij billijk voorkomen dat dit wel werd toegelaten. Ik kan mij voorstellen, dat een schoolbestuur aldus redeneert: wij hebben principieel bezwaar om een school te verzekeren tegen brand, maar wij erkennen de noodzakelijkheid dat de gemeente, als de school mocht afbranden, een nieuwe school ziet verrijzen, welnu, wij zullen een voldoenden persoonlijken waarborg stellen, een bankkredict, een hypotheek op een ander terrein, zoodat de gemeente de zekerheid heeft, dat de school wordt hersteld in zijn vorigen toestand als de zaak afbrandt.

Ik zeide zooeven, maar ik weet niet, of de Minister het verstaan heeft, dat het geval zich heeft voorgedaan, dat een bijzondere school die vraag aan den Minister heeft gesteld, maar een weigerend antwoord heeft gekregen. Als dat zoo is, wordt m. i. de zaak vanwege den Minister iets te eng gezien. Indien de heer Kersten een amendement had ingediend in dezen zin, dat verzekerd werd het stellen van voldoenden waarborg tot wederopbouw van de school bij vernieling door brand, zou ik, ter wille van het principe, dat amendement graag gesteund hebben, want ik heb er respect voor. Maar wanneer de Kersten het risico wil leggen op de gemeenten, een risico, dat niet te dragen is voor tal van gemeenten, dan zal ik mijn stem aan het amendement moeten onthouden.

De heer **Rutgers:** Mijnheer de Voorzitter! Voor een groot deel kan ik mij vereenigen met hetgeen de heer van Gijn heeft gezegd. Alleen komt het mij in bescheidenheid voor, dat het door hem voorgestelde amendement is onnoodig en overbodig.

(Rutgers.)

Indien men al mocht aannemen, dat het schoolbestuur, dat de bijzondere school bezit, gerechtigd is, een hypotheek op gebouw en grond te vestigen, dan moet daaraan aanstonds worden toegevoegd, dat die hypotheek zonder eenigen twijfel is een volkomen waardelooze hypotheek, en wel op grond van de bepaling van art. 83 der Lager-onderwijswet. De geachte afgevaardigde heeft er zelf reeds op gewezen. Zoodra onherroepelijk is beslist, dat een school niet meer gebruikt wordt, geven Gedeputeerde Staten daarvoor een verklaring af, die wordt overgeschreven in de openbare registers van art. 671 van het Burgerlijk Wetboek. Daardoor gaat de eigendom van het gebouw vrij van alle lasten en rechten over aan de gemeente. Er is dus geen twijfel, dat zoo'n hypotheek er niet zal komen — tenzij er twee dwazen gevonden worden, die samen zoo'n hypotheek willen laten inschrijven — en dat zij, mocht zij er komen, volkomen waardeloos is, omdat op het kritieke moment de hypotheek te niet gaat. Het is volkomen redelijk en er is niets tegen in te brengen, dat de schoolvereeniging krijgt wat zij noodig heeft: een schoolgebouw, vergoeding voor salarissen van onderwijzers, bijdrage in de exploitatiekosten, enz., maar er is geen enkele reden om aan het schoolbestuur, naast de gebruikswaarde van het schoolgebouw, ook nog de beschikking te geven over de commercieele waarde van de school, die gebruikt zou kunnen worden bij het aangaan van een hypotheek, tot het verzekeren van een schuld. Er is geen reden voor. Op het oogenblik kan het volstrekt niet, en daarom komt het mij voor, dat het amendement van den geachten afgevaardigde den heer van Gijn volkomen overbodig is. Ik deel intusschen geheel zijn meening, dat het een onjuiste wijziging van de wet zou zijn om in de wet te schrijven, dat de bevoegdheid om een hypotheek te verleenen bestaat. In het Voorloopig Verslag is gevraagd, welke reden daarvoor was. De verdediging van de Regeering was in hoofdzaak deze, dat Gedeputeerde Staten wel tegen misbruik zullen waken. Men kan natuurlijk veel vertrouwen stellen in die colleges en het ligt allerminst op mijn weg, om dat vertrouwen niet goed geplaatst te vinden, maar wanneer de noodzakelijkheid van de bepaling wordt betwijfeld, gaat het toch niet aan te antwoorden, dat Gedeputeerde Staten wel tegen misbruik zullen waken. Er is m. i. geen grond, om aan het schoolbestuur het recht te geven om die hypotheek te vestigen, maar ook geen grond, om het amendement-van Gijn aan te nemen.

Ik zou het liefst zien, dat èn de Minister èn de heer van Gijn hun voorstellen terugnamen. De heer van Gijn zal het met mij eens zijn, dat een dergelijke hypotheek op het oogenblik redelijkerwijze niet met eenig succes kan worden gevestigd.

De heer Dresselhuys heeft enkele opmerkingen gemaakt over het amendement van den heer Kersten. Begrijpelijkerwijs gevoel ik wat voor dat amendement. Wie heeft belang bij de verzekering van het schoolgebouw? Wie wordt getroffen als het afbrandt? De gemeente. De gemeente heeft het gebouwd en als het opnieuw gebouwd zal moeten worden, dan zal dat moeten geschieden door de gemeente. Het schoolbestuur moet het gebruiken en heeft er den eigendom van, in zooverre het er het genot van gebruik van heeft, maar het heeft er niet het commercieele genot van, want zij kan nooit vervreemden en als het opnieuw gebouwd moet worden, dan moet dat geschieden door de gemeente. Daarom is het vanzelfsprekend, dat de gemeente het gebouw verzekert, want zij lijdt de schade. Nu kan men critiek voeren tegen hetgeen nu in de wet staat, nl. dat de gemeente, die interesse heeft, niet verzekert, maar het schoolbestuur, dat er geen interesse bij heeft. Als de verzekerde som wordt uitgekeerd, dan is het eenige wat men thans doen kan, hopen, dat de vereeniging of stichting het geld aan de gemeente ten goede zal doen komen, want zekerheid daaromtrent is er niet; er is niet een regeling, zooals er een zou behooren te zijn en zooals er een bestaat voor de hypotheekhouders. Daarom meen ik, dat het amendement aanbevelenswaardig is. Te meer, nu er gemeenten zijn, die bij zich zelf verzekeren, m. a. w. die niet verzekeren. Dat beteekent, dat de kosten van verzekering niet worden berekend bij de uitgaven volgens artikel 101, zoodat de schoolbesturen geen vergoeding in verband met de verzekering ontvangen, en de premie zelf moeten betalen. Ook in zooverre beveelt het amendement zich aan. Het is de kortste en eenvoudigste weg, die kan worden ingeslagen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Op dit artikel zijn ingediend twee amendementen. Het eerste loopt over het vestigen van hypotheek, het andere over de quaestie der verzekering.

Op het oogenblik is ten aanzien van het nemen van hypotheek de toestand zoo, dat de schoolbesturen volle recht hebben om op een schoolgebouw, dat hun toebehoort, hypotheek te nemen. Er staat uitdrukkelijk in alinea 5 van artikel 83:

> ,,Door die overschrijving gaat de eigendom van het gebouw en bijbehoorende grond aan de gemeente over, vrij van alle lasten en rechten, daarop door de instelling of vereeniging gevestigd.''

Daaraan ligt de suppositie ten grondslag, dat de schoolbesturen daarop hypotheek mogen vestigen en het is duidelijk gebleken, nog in de laatste dagen, toen ik een brief van een gemeente in ons land ontving, waarin die gemeente zegt: Wij moeten dat recht erkennen, maar is dat niet onbehoorlijk, want het schoolbestuur heeft reeds den eigendom, waarvoor heeft het dan nog noodig, een hypotheek daarop te vestigen en waarvoor zullen de revenuen daarvan dienen? Toch meen ik aan den anderen kant, dat het schoolbestuur, eenmaal den eigendom bezittende, onbelemmerd en vrij, ook het recht moet hebben een dergelijke hypotheek op het gebouw te nemen.

De praktijk is, en in dit opzicht ben ik het met den heer van Gijn eens, dat de banken en dergelijke instellingen geen geld als hypotheek op een dergelijk schoolgebouw geven, omdat het gebouw in de praktijk van weinig waarde is, maar dat menschen, die liefde hebben voor dit onderwijs, dit zullen doen. Doch waarom zullen wij die vrijheid hun afnemen?

Ik vraag nu: wat is er tegen, nu eenmaal dit beginsel in de wet is vastgelegd, met instemming van de Bevredigingscommissie, het er na een tweejarige praktijk weer uit te lichten?

Ik heb in mijn voorstel die vrijheid, die in de wet ongelimiteerd was, eenigermate aan banden gelegd en heb in het nieuwe artikel uitdrukkelijk gezegd, dat een hypotheek op een schoolgebouw kan worden genomen — en dit is het novum — ,,mits met goedkeuring van Gedeputeerde Staten en onder de door dezen mede in het geldelijk belang der gemeente te stellen voorwaarden''.

Ik heb dus het beginsel gehandhaafd, dat vroeger door de Kamer eenparig is aangenomen, maar het te gelijker tijd gebonden aan een tweetal voorwaarden, nl. de goedkeuring van Gedeputeerde Staten, en in de tweede plaats aan de voorwaarden, dat het is in het geldelijk belang van de gemeente.

Nu begrijp ik niet, waarom de heeren van Gijn en Bierema die vrijheid geheel willen wegnemen, waar ik zelfs een stap verder ben gegaan dan de wetgever van 1920 en de Bevredigingscommissie en een grens heb gesteld.

In de tweede plaats kom ik tot de bespreking van het amendement van den heer Kersten.

Het ligt in den aard der zaak, dat na het votum van verleden jaar, dat is gevallen over het initiatief voorstel van de heeren van der Molen en Rutgers, het niet goed zou zijn geweest, wanneer ik een bepaling in het ontwerp had opgenomen, als door den heer Kersten is voorgesteld. Maar ook wat de zaak zelf betreft moet ik tegen dit amendement bezwaar maken. Ik kan mij in de eerste plaats niet begrijpen, dat de heer Kersten, die door den heer Dresselhuys als zoo principieel is aangeduid, genegen zou zijn om de emendatie van den heer Dresselhuys, waardoor hij zelfs onprincipieel zou worden, te aanvaarden.

De heer Dresselhuys geeft den heer Kersten in overweging zijn amendement zoo te wijzigen, dat in plaats van de verplichte verzekering, ook het geven van een waarborgsom kan worden geeischt. De zaak zelf blijft daardoor echter dezelfde.

(Minister de Visser e. a.)

Wanneer men de zaak goed bekijkt, dan zou de heer Kersten door het geven van dien waarborg, in den vorm van een som geld, de Voorzienigheid evenzeer vooruitloopen, als hij het zou doen door het sluiten van een brandverzekering.

Wat de zaak zelf aangaat doe ik bovendien opmerken, dat de toestand eenvoudig zoo is: de gemeente betaalt het schoolgebouw, draagt het in eigendom over, zoodat het dagelijksch onderhoud is ten laste van het schoolbestuur.

Het schoolbestuur door middel van zijn onderwijzers, behandelt, als ik het zoo noemen mag, die school. De meerdere of mindere zorgvuldigheid van dit onderhoud ligt in handen van het onderwijzend personeel. Door het aanmaken van kachels, het aansteken van pijpen, sigaren, enz., door toedoen dus van het onderwijzend personeel, dat in dienst staat van het schoolbestuur, kunnen allerlei dingen gebeuren, die brand ten gevolge hebben. Is het niet regelmatig, dat het schoolbestuur in dit opzicht de verantwoordelijkheid voor zijn personeel draagt en de verzekering betaalt?

Het is dus de natuurlijkheid zelf, dat het bestuur de verzekering voor zijn rekening neemt en niet de gemeente blootstelt aan de risico, om, wanneer ze vandaag een schoolgebouw gezet heeft, dat door de nonchalance van den een of ander onderwijzer, in dienst van het schoolbestuur, afbrandt, in de noodzakelijkheid te komen een nieuw gebouw voor haar rekening te zetten.

De heer Kersten ging ook niet juist, toen hij zei, dat het schoolbestuur niet wettelijk verplicht was de schade aan het schoolgebouw toegebracht, te herstellen. Hij maakte deze tegenstelling: het is niet verplicht de schade te herstellen, maar het is wel verplicht de school tegen mogelijke brandschade te verzekeren. Dat is niet juist, want het niet herstellen van de schade is in strijd met de verplichting, die bij artikel 83, lid 1 en 2, van de wet aan het bestuur is opgelegd. De verplichting, die ten aanzien van het behoorlijk onderhoud aan het schoolbestuur is opgelegd, geldt in de thans vigeerende wet ook ten aanzien van de verzekering.

In de onderstelling, dat de heer Kersten, principieel als hij is, de emendatie van den heer Dresselhuys niet zal aannemen en zijn oorspronkelijk amendement zal handhaven, zou ik de Kamer, met het oog op de door mij genoemde motieven, willen aanraden het amendement niet aan te nemen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, den tijd voor repliek te bepalen op ten hoogste 5 minuten.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Kersten**: Mijnheer de Voorzitter! Wat de principieele beschouwing van het al of niet verzekeren van een schoolgebouw betreft, wil ik opmerken, dat het dragen van de bezwaren tegen de verzekering volstrekt niet beteekent het afwentelen van de risico op een ander, maar dat in het dragen van het principieele bezwaar ligt opgesloten, dat men de risico aanvaarden wil.

Wanneer nu de woorden: het verzekeren van het gebouw daaronder begrepen, uit de wet geschrapt worden, zullen daardoor twee soorten schoolvereenigingen gebaat worden. In de eerste plaats de vereenigingen, die de scholen voor eigen rekening gebouwd hebben en waarvan dus de vereenigingen het volle risico dragen en blijven dragen. De heer Dresselhuys heeft opgemerkt: als die scholen afbranden, zonder verzekerd te zijn, dan juist komen de lasten van den herbouw voor rekening van de gemeente. Dat is het geval bij den toestand, zooals die op het oogenblik is, nu in de wet geschreven staat, dat men tot de verzekering verplicht is. Verzekert de vereeniging die school niet en brandt het gebouw af, dan komt het schoolbestuur voor de vraag te staan, wat zullen we doen en wat kunnen we doen. Kunnen wij die niet meer opbouwen, dan geven wij de kinderen ten slotte aan de gemeente over en dan is het gemeentebestuur verplicht tot opbouwen voor zijn rekening.

Maar wanneer deze woorden uit de wet geschrapt worden, heeft het gemeentebestuur met die daar bestaande scholen te doen, wat het meent, dat in het belang van de zaak zelf is en als dat gemeentebestuur beslist die school te brengen,

(Kersten e. a.)

gelijk al haar andere gebouwen, onder de verzekering, dan gaat dit buiten de verantwoordelijkheid van het schoolbestuur om en dus ook buiten de principieele bezwaren van dat schoolbestuur.

Ik zou daarom in tegenstelling met den heer Dresselhuys zeggen, dat bij schrappen der bedoelde woorden uit de wet voor deze scholen de verantwoordelijkheid voor het gemeentebestuur minder wordt.

Hetzelfde zou ik kunnen zeggen van schoolbesturen, die tot de oprichting van een schoolgebouw zouden willen geraken. Wanneer deze woorden worden geschrapt, blijft elk gemeentebestuur de vrijheid gelaten al of niet te verzekeren, zooals het meent, dat dit in het belang van de zaak is. Door bij de oprichting van een bijzondere school het schoolbestuur van de verplichting tot verzekering te ontheffen, ontstaat volstrekt geen nadeel, want ook dan blijft aan het gemeentebestuur geheel overgelaten zich tegen de risico van brand te dekken.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkele opmerking naar aanleiding van hetgeen de Minister gezegd heeft over het amendement van den heer van Gijn. Het wil mij voorkomen, dat de opmerkingen van den Minister niet geheel juist waren. De Minister heeft er zich op beroepen, dat, wanneer een schoolgebouw, krachtens besluit van Gedeputeerde Staten, in eigendom terugkeert tot de gemeente, dit geschiedt vrij van alle lasten. Op zich zelf is dit juist, maar het wil mij voorkomen, dat dit nooit heeft kunnen slaan op hypotheeken. Men heeft daarbij waarschijnlijk het oog gehad op andere zakelijke lasten, als erfdienstbaarheden, omdat voor den tijd, dat het schoolgebouw in gebruik is, het schoolbestuur erfdienstbaarheden kan gelegd hebben op den grond, die natuurlijk komen te vervallen, wanneer de school aan de gemeente terugkomt.

Met een hypotheek is het echter anders. De beteekenis toch van een hypotheek ligt hierin, dat zij de zekerheid biedt, wanneer een schuld niet betaald wordt, door vervreemding van het onroerend goed, waarop de hypotheek is gevestigd, afdoening van de schuld te verkrijgen.

Een van beide: òf de hypotheek is nog op het goed gevestigd, wanneer dit goed aan de gemeente terugkomt, maar dan vervalt zij, want zooals de Minister zeide moet het goed terugkeeren vrij van alle lasten; òf wel de hypotheekhouder vordert tusschentijds zijn geld op en wanneer dan het schoolbestuur niet aan deze vordering kan voldoen, zal krachtens artikel 1223 B. W. tot verkoop kunnen worden overgegaan, maar dan komt de hypotheekhouder terstond in botsing met het 4de lid van artikel 83, dat de vervreemding van gebouwen zonder goedkeuring van Gedeputeerde Staten verbiedt. Er moet dus geen regeling getroffen worden, waarbij het mogelijk is hypotheek te vestigen, want — de Minister bedoelt dit natuurlijk niet, maar — het is hier eigenlijk boerenbedrog. Men brengt de menschen, die geld willen leenen, in den waan, dat zij waarborg krijgen in den vorm van een hypotheek op een schoolgebouw, terwijl die waarborg absoluut niets beteekent.

Nu zegt de Minister: een bank zal het geld niet geven, maar het geld wordt gegeven door menschen die sympathiek staan tegenover die school.

Die menschen behoeven echter geen onderpand; die geven het geld ook zonder hypotheek; maar waarvoor ik bang ben, is dit: dat men menschen, die eenigszins sympathiek staan tegenover zoo'n school maar tevens een waarborg willen hebben, in den waan brengt, dat zij een behoorlijken waarborg krijgen, dat het bestuur van een dergelijke school zal zeggen: leent ons geld, wij hebben het noodig, ge krijgt toch hypoteek op het schoolgebouw; het schoolgebouw is zooveel waard; als ge dus er op krijgt een hypotheek die misschien slechts 1/3 van de waarde van het gebouw beloopt, dan zijt gij volkomen zeker. Op die manier zullen menschen, die niet zoo op de hoogte zijn, er te goeder trouw inloopen.

Daarom kan deze bepaling geen ander gevolg hebben dan dat de menschen misleid worden en ik meen dat de wet dat niet moet in de hand werken. Het zal dus verstandig zijn om het amendement van den heer van Gijn aan te nemen.

(Gerhard c. a.)

De heer Gerhard: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat het voortdurend duidelijker wordt, dat het een vergissing is geweest toen wij in de wet de zonderlinge bepaling opnamen, dat die scholen in zg. onvervreemdbaar eigendom konden overgaan; want bijna alle quaesties zijn het gevolg van de fictie, dat het wettelijk echt eigendom is.

De Minister heeft bij zijn verdediging gezegd: hypotheekrecht bestond toch reeds, afgescheiden van de bestrijding van anderen, maar ik heb dat in mijn wijziging nog scherper uitgedrukt en er bovendien beperkingen van tweeërlei aard in gebracht. Vooreerst moeten Gedeputeerde Staten hun goedkeuring er aan geven, en verder zullen zij er voorwaarden aan verbinden in het geldelijk belang der gemeente.

Ik zou gaarne van den Minister vernemen, op welke gronden Gedeputeerde Staten b. v. de goedkeuring zouden kunnen onthouden, welke motieven zij zouden kunnen hebben, en verder welke soort van voorwaarden zouden kunnen gesteld worden in het geldelijk belang der gemeente.

En verder nog, gesteld eens, dat wij hebben een vereeniging, welke heeft een schoolgebouw en daarvoor een waarborgsom gestort heeft. Het doet er niet toe hoeveel; laten wij zeggen een waarborgsom van f 10 000. Zij heeft dan de school in onvervreemdbaar eigendom. Zij wil een tweede school vestigen, waarvoor zij een waarborgsom moet stellen. Zij neemt op haar school een hypotheek en betaalt daarmede de waarborgsom voor de tweede school. Ze wil een derde school vestigen en vestigt nu ten behoeve van die school een hypotheek op de tweede school en betaalt daarmede weder de waarborgsom voor de derde school. Theoretisch gesproken kan derhalve een vereeniging een ongelimiteerd getal scholen gaan vestigen op één waarborgsom.

Ik zou gaarne op een en ander van den Minister een nader antwoord ontvangen.

De heer van Gijn: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb den indruk gekregen, dat wij niet veel verder gekomen zijn. Precies hetzelfde, wat in het Voorloopig Verslag wordt gevraagd, is ook hier gevraagd: is het wenschelijk, dat men een waarborgsom voor een nieuwe school kan krijgen door hypotheek te nemen op een bestaande bijzondere school, waarbij de geldgever dan waarschijnlijk nog wordt gedupeerd, doordat hij de wet niet kent en de notaris wellicht ook niet weet, dat de hypotheek geen vaste zekerheid geeft. De Minister heeft daarop niet geantwoord en nu antwoordt hij wel: ik heb gezorgd, dat de gemeenten geen nadeel zullen lijden. Maar daarvoor heeft de Minister in casu niet te zorgen. Dat is reeds gewaarborgd in artikel 83, 5de lid. Dat kunnen wij dus uitschakelen. Wij moeten eenvoudig nemen wat vóór ons ligt en vragen:

1°. in welk geval denkt gij, dat men dat hypothecaire geld noodig heeft? Als dat alleen is om een waarborgsom te krijgen voor een volgende school, dan is het ongewenscht;

2°. zoo het geen practisch en wenschelijk nut heeft, vindt gij dan niet dat het verkeerd is, dat wij een soort hypotheek kunnen krijgen, nog wel onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, waarvan de heer Rutgers zegt, dat die waardeloos is? Zoo erg waardeloos als de heer Rutgers ze vindt, vind ik ze nu niet. Het kan gebeuren, dat men er wèl iets aan heeft, nl. als het niet zoover komt als in art. 83, 5de lid, en de instelling afbetaalt omdat ze liever een vrij eigendom heeft. Maar ik geef toe, dat ik toch liever geen geld op hypotheek zou geven op zulke voorwaarden.

Ons hypotheekrecht is een teere zaak; wij moeten zorgen, dat iemand, die met een hypotheek geld voorgeschoten heeft, niet de dupe wordt. Wij moeten zorgen, dat wij de hypotheek liever in totaal verbieden, dan dat wij dat recht maken tot iets, waarvan men moet vragen: is dat recht eigenlijk wel altijd volstrekt zeker?

Het geval, dat hier voorkomt, dat een administratieve wet een hypotheek ongeldig verklaart, is wel een unicum in de wetgeving. Het is daarom veel beter, te zeggen: er mag hier geen hypotheek verleend worden.

De heer de Visser, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil kortelijk

(Minister de Visser.)

herinneren; dat ik met mijn voorstel geen nieuwigheid in de Lager-onderwijswet introduceer, maar dat ik eenvoudig een vrijheid, die in 1920 in de wet is gelegd, eenigermate limiteer, door de beslissing ten slotte te leggen in handen van Gedeputeerde Staten.

Nu berust het geheele betoog van den heer Oud op de praemisse, dat eigenlijk in alinea 5 van art. 83 de hypotheek niet bedoeld is, maar wel andere rechten, als erfdienstbaarheden. Ik betwist dat en de heer Oud kan geen bewijs leveren, dat hier niet aan hypotheken is gedacht of hypotheken zijn uitgesloten.

De heer Oud voegt mij toe, dat hypotheken geen zin hebben, maar die hebben wel zin, zooals reeds twee jaren bij de uitvoering van de wet is gebleken. Ik heb immers gezegd, dat verzoeken zijn ingekomen van schoolbesturen om een hypotheek op hun schoolgebouwen te mogen vestigen en dat gemeentebesturen zich in casu om dat goed te keuren hebben beroepen op de bepaling van art. 83, 5de lid. Nu heb ik, ten einde eenigszins begrenzing aan te brengen, een wijziging voorgesteld. Als de heer van Gijn nu vraagt welke gevolgen dat kan hebben, dan antwoord ik daarmede niet te maken te hebben; dat moeten de hypotheekhouder en het schoolbestuur weten, dat de hypotheek neemt en het geld krijgt. Dat geld kan voor allerlei onderwijsdoeleinden worden gebezigd, daarover valt niet te debatteeren; de voorbeelden zijn er reeds, dat men met de hypotheek niet de waarborgsom voor den bouw van een nieuwe school betaalt, maar dat geld gebruikt om het onderwijs aan de bestaande school te verbeteren.

Ik handhaaf dus gelimiteerd de vrijheid, die in art. 83 van de wet van 1920 reeds lag opgesloten.

Den heer Kersten wil ik even antwoorden, dat de verzekeringsplicht wel degelijk krachtens art. 205 rust op besturen van scholen, die reeds op 1 Januari 1921 bestonden.

De Voorzitter: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over de beide amendementen mede te deelen.

De heer van der Molen, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is van meening, dat vestiging van hypotheken op scholen, die krachtens artikel 72 met geld uit de gemeentekas zijn gebouwd, niet in overeenstemming is met de bedoeling van de overdracht in eigendom. Er staat in artikel 83, 5de lid, dat de eigendom zal worden overgeschreven in het register, bedoeld in artikel 671 van het Burgerlijk Wetboek, en dan de eigendom van het gebouw en bijbehoorenden grond op de gemeente overgaat, vrij van alle rechten en lasten. Ook in de Memorie van Toelichting van het oorspronkelijke wetsontwerp heeft deze Minister gezegd: wij aanvaarden den eigendom, maar het blijft eigendom met een bepaalde bestemming. Dat eigendom met bepaalde bestemming mag alleen gebezigd worden voor de bestemming, die men er aan wil geven krachtens artikel 83, voor het onderwijs, maar zoodra dat element ophoudt, gaan de overgebleven eigendommen terug naar de gemeente.

In dien gedachtengang moet uitgesloten zijn, dat een ander rechthebbende, onder welken titel ook, daartusschen kan komen en op dien grond is de Commissie van Rapporteurs tegen vestiging van hypotheek op die gebouwen en beveelt zij het amendement-van Gijn aan.

Wat het amendement-Kersten betreft, de meerderheid der Commissie van Rapporteurs is er voor, de minderheid er tegen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Kersten (Stuk n°. 9) wordt met 53 tegen 20 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heer Michielsen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Fleskens, Bierema, Kuiper, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Gijn, Bongaerts, Oud, Engels, Bulten, Hermans, van Rijzewijk, mejuffrouw Westerman, de heeren Nolens, K. ter Laan, van Dijk, Vliegen, Troelstra, Tilanus, IJzerman, Rutten, Snoeck Henke-

(Voorzitter.)

mans, van Rappard, Lovink, Albarda, Dresselhuys, van Schaik, Wijnkoop, Stulemeijer, van den Tempel, van Ravesteijn, Kleerekoper, Ketelaar, Gerhard, Duys, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Sasse van Ysselt, Marchant, van der Waerden, Bomans, mejuffrouw Katz, de heeren Wintermans, van de Bilt, Fruytier, Moerel, Ebels, Ament, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Hiemstra, Suring en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Smeenk, Kersten, van der Molen, Heukels, de Monté ver Loren, Krijger, H. Colijn, Rutgers, Zijlstra, van Vuuren, de Wilde, A. Colijn, van den Heuvel, Duymaer van Twist, Deckers, Scheurer, Bakker, van der Voort van Zijp, van Wijnbergen en Beumer.

Het amendement van de heeren van Gijn en Bierema (Stuk n°. 34) wordt aangenomen met 49 tegen 24 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heer Bulten, mejuffrouw Westerman, de heeren van der Molen, K. ter Laan, Vliegen, Troelstra, Heukels, de Monté ver Loren, IJzerman, van Rappard, Lovink, Albarda, Dresselhuys, H. Colijn, Rutgers, Wijnkoop, Stulemeijer, van Vuuren, van den Tempel, van Ravesteijn, Kleerekoper, Ketelaar, Gerhard, A. Colijn, Duys, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Sasse van Ysselt, Marchant, van der Waerden, Bomans, van de Bilt, Scheurer, Moerel, Ebels, van Zadelhoff, van der Voort van Zijp, van Wijnbergen, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Hiemstra, Beumer, Suring, Michielsen, Smeenk, Bierema, Kuiper, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Kersten, van Gijn en Oud.

Tegen hebben gestemd de heeren Hermans, van Rijzewijk, Nolens, van Dijk, Tilanus, Rutten, Snoeck Henkemans, Krijger, van Schaik, Zijlstra, de Wilde, van den Heuvel, mejuffrouw Katz, de heeren Duymaer van Twist, Wintermans, Fruytier, Deckers, Ament, Bakker, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Fleskens, Bongaerts, Engels en de Voorzitter.

Artikel XXVIII, thans luidende:

„I. Aan het vierde lid van artikel 83 der Lager-onderwijswet 1920 wordt toegevoegd een lid, luidende:

Vestiging van hypotheek op het schoolgebouw en den bijbehoorenden grond is niet geoorloofd.

II. In het vijfde lid van artikel 83 wordt in plaats van: „en wanneer het eene school voor uitgebreid lager onderwijs betreft, door minder dan twaalf leerlingen" gelezen: „en wanneer het eene school voor uitgebreid lager onderwijs betreft, door minder dan achttien leerlingen".",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XXIX, luidende:

„Het eerste lid van artikel 84 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„1. Het bestuur eener rechtspersoonlijkheid bezittende instelling of vereeniging, welke in eene gemeente eene bijzondere lagere school wenscht te stichten, deel uitmakende van een niet uitsluitend voor het geven van schoolonderwijs bestemd en niet aan die gemeente in eigendom toebehoorend gebouw, of zulk eene school wenscht uit te breiden, te verbouwen of van inrichting te veranderen, kan tot den raad dier gemeente eene aanvrage richten tot toekenning van eene vergoeding voor de kosten wegens het stichten, uitbreiden of verbouwen van die schoollokalen of wegens het veranderen van de inrichting van die school."

De **Voorzitter**: Op dit artikel is ingediend een amendement door de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 21, III), strekkende om in het nieuwvoorgestelde eerste lid van artikel 84 in den zevenden regel na het woord „veranderen" in te voegen: „of nieuwe schoolmeubelen, de leer- en hulp-

(Voorzitter e. a.)

middelen daaronder begrepen, wenscht aan te schaffen,", aan het slot toe te voegen de woorden: „of wegens het aanschaffen van nieuwe schoolmeubelen, de leer- en hulpmiddelen daaronder begrepen," en in den voorlaatsten regel het woord „of" te vervangen door een komma.

Naar de heer van der Molen mij mededeelt, behoeft dit amendement — dat, als voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, een onderwerp van beraadslaging uitmaakt — geen nadere toelichting.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben bereid dit amendement over te nemen.

De **Voorzitter**: Ik mag aannemen, dat de Commissie van Rapporteurs tegen deze wijziging geen bezwaar heeft.

Het gewijzigde artikel XXIX, thans luidende:

„Het eerste lid van artikel 84 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„1. Het bestuur eener rechtspersoonlijkheid bezittende instelling of vereeniging, welke in eene gemeente eene bijzondere lagere school wenscht te stichten, deel uitmakende van een niet uitsluitend voor het geven van schoolonderwijs bestemd en niet aan die gemeente in eigendom toebehoorend gebouw, of zulk eene school wenscht uit te breiden, te verbouwen of van inrichting te veranderen, of nieuwe schoolmeubelen, de leer- en hulpmiddelen daaronder begrepen, wenscht aan te schaffen, kan tot den raad dier gemeente eene aanvrage richten tot toekenning van eene vergoeding voor de kosten wegens het stichten, uitbreiden of verbouwen van die schoollokalen, wegens het veranderen van de inrichting van die school of wegens het aanschaffen van nieuwe schoolmeubelen, de leer- en hulpmiddelen daaronder begrepen.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over een amendement van den heer Ketelaar, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Ebels, Marchant en Oud (Stuk n°. 20, II), strekkende om na artikel XXIX in te voegen een nieuw artikel XXIX*bis*, luidende:

„Aan artikel 85 der Lager-onderwijswet 1920 wordt een nieuw, derde, lid toegevoegd, luidende:

3. Binnen dertig vrije dagen, te rekenen van den dag, waarop de commissie van schatters heeft beslist, kunnen het gemeentebestuur en het schoolbestuur van die beslissing bij Gedeputeerde Staten in beroep komen. Gedeputeerde Staten beslissen, na zich door twee, door hen aan te wijzen, deskundigen te hebben doen voorlichten."

De heer **Ketelaar** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement behoeft slechts een zeer korte toelichting. De resultaten van de schattingscommissies zijn dikwijls zeer onbevredigend en dat is ook wel erkend. Wij hebben dezelfde zaak ook al besproken en schriftelijk behandeld toen de wet op het middelbaar onderwijs van 20 Mei 1922, (*Staatsblad* n°. 367) aan de orde was. Toen is een dergelijk voorstel gedaan, maar de Minister heeft zich daartegen verzet, voornamelijk, omdat een rem gegeven was in de bepaling, die in de wet op het middelbaar onderwijs is opgenomen, waarbij den Minister de bevoegdheid is toegekend, bedragen, door een schattingscommissie vastgesteld, te verminderen. Een dergelijke bevoegdheid bestaat in de wet op het lager onderwijs niet. Daarom acht ik het van gewicht, dat in deze wet een beroep wordt opgenomen op Gedeputeerde Staten en ik meen, dat de Minister tegen dat amendement niet heel veel bezwaar zal kunnen maken.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Dit amendement is onderteekend door vijf leden, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Op zich zelf is dit amendement een verbetering. Ik ben het eens met den geachten afgevaardigde, dat het goed is een mogelijkheid van beroep te geven, maar ik geloof, dat de geachte afgevaardigde in zijn amendement iets heeft vergeten, waarvan het toch wel wenschelijk is, dat het wordt opgenomen. Natuurlijk bedoelt de geachte afgevaardigde, dat, als Gedeputeerde Staten zich in deze zaak mengen en een commissie benoemen van twee deskundigen, die deskundigen anderen moeten zijn dan de deskundigen, die in de eerste commissie zitting hadden. Het conflict ontstaat toch in den regel juist hierdoor, dat in die commissie twee tegenover één hebben gestaan. Wanneer nu Gedeputeerde Staten het recht hadden, de twee leden, die tegenover den eenling in de meerderheid zijn gebleven, te benoemen in de nieuwe commissie van twee, dan zou, hetgeen de geachte afgevaardigde met zijn amendement bedoelt, niet worden bereikt. Daarom zou ik den geachten afgevaardigde in overweging willen geven, in zijn amendement een aanvulling op te nemen als deze: „mits die anderen geen lid van de eerste commissie zijn geweest".

Wanneer de geachte afgevaardigde die aanvulling in zijn amendement wil aanbrengen, ben ik bereid, het amendement over te nemen.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft te recht ondersteld, dat ik andere deskundigen wenschte te hebben. Ik neem dus zeer gaarne de wijziging, door den Minister aan de hand gedaan, over en voeg aan den laatsten zin toe: „mits die anderen geen lid van de eerste commissie zijn geweest".

De **Voorzitter**: Ik zou den heer Ketelaar in overweging willen geven, niet te spreken van „die anderen", omdat van „anderen" in het amendement niet wordt gesproken. Ik zou hem willen adviseeren, zijn aanvulling aldus te doen luiden: „mits deze geen lid van de eerste commissie zijn geweest".

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Mag ik den geachten afgevaardigde bij nader inzien in overweging geven, om eenvoudig vóór het woord „deskundigen", te plaatsen het woord „andere"? Dan is elke verdere bijvoeging overbodig.

De **Voorzitter**: Is de heer Ketelaar bereid, de door den Minister thans in overweging gegeven aanvulling in zijn amendement aan te brengen?

De heer **Ketelaar**: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: De heer Ketelaar brengt dus deze wijziging in zijn amendement aan, dat vóór het woord „deskundigen" wordt ingevoegd het woord „andere".

Mag ik de Commissie van Rapporteurs verzoeken, haar oordeel over het gewijzigde amendement mee te deelen?

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen dit amendement geen bewaar.

Het gewijzigd amendement van den heer Ketelaar c. s., thans strekkende tot invoeging van een nieuw artikel XXIX*bis* na artikel XXIX, luidende:

„Aan artikel 85 der Lager-onderwijswet 1920 wordt een nieuw, derde, lid toegevoegd, luidende:

3. Binnen dertig vrije dagen, te rekenen van den dag, waarop de commissie van schatters heeft beslist, kunnen het gemeentebestuur en het schoolbestuur van die beslissing bij Gedeputeerde Staten in beroep komen. Gedeputeerde Staten beslissen, na zich door twee, door hen aan te wijzen, andere deskundigen te hebben doen voorlichten.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XXX, luidende:

„I. De laatste volzin van het eerste lid van artikel 86 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„De som, waarnaar deze uitkeering wordt berekend, bedraagt zes ten honderd van die kosten."

II. Aan artikel 86 wordt een nieuw, vierde, lid, toegevoegd, luidende:

„4. Voor de toepassing van dit artikel geldt als woonplaats de gemeente, waar de ouders of verzorgers van de kinderen zijn gevestigd en, indien die niet hier te lande wonen, de gemeente, waar de kinderen zelf woonachtig zijn. Indien over de kinderen de voogdij wordt uitgeoefend door eene vereeniging, stichting of instelling van weldadigheid, als bedoeld in artikel 421 van het Burgerlijk Wetboek, geldt als woonplaats de gemeente waar het kind laatstelijk woonde voordat het onder de voogdij van die vereeniging, stichting of instelling kwam."",

waarop door den heer Ketelaar, mevrouw Bakker-Nort, de heeren Ebels, Marchant en Oud een amendement is voorgesteld (Stuk n°. 20, III), strekkende om sub II te lezen:

„II. Aan artikel 86 der Lager-onderwijswet 1920 wordt een nieuw, vierde, lid toegevoegd, luidende:

4. Voor de toepassing van dit artikel geldt als woonplaats de gemeente, waar de ouders of verzorgers van de kinderen zijn gevestigd, en, indien die niet hier te lande wonen, de gemeente, waar de kinderen zelf woonachtig zijn. Indien over kinderen de voogdij wordt uitgeoefend door eene vereeniging, stichting of instelling van weldadigheid, als bedoeld in artikel 421 van het Burgerlijk Wetboek, geldt de in dit artikel geregelde aanspraak op eene uitkeering tegenover het Rijk."

De heer **Ketelaar** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het is een bekende zaak, welke reeds herhaalde malen is besproken, die van de voogdijkinderen, waarvoor de gemeente langen tijd moet betalen zonder dat òf de ouders òf de kinderen in die gemeente vroeger woonachtig zijn geweest.

Ik heb daarvoor naar een oplossing gezocht. De oude gemeente aanwijzen gaat moeilijk. Ik dacht dat het 't best zou zijn eenigszins als voorbeeld te nemen de wijze, waarop ten deze met de krankzinnigen wordt gehandeld. Wanneer daar geen eigenlijke woonplaats is aan te wijzen, dan neemt het Rijk ze voor zijn rekening. Wij hebben hier dat al eens in discussie gehad. Ik verwijs naar het antwoord van den Minister op de vraag van den heer de Kanter, vel 121 van de *Handelingen* van het jaar 1921/22. Toen meende ik, dat de Minister wel eenigszins in de door mij voorgestelde richting zou willen gaan, maar het voorstel, dat nu door den Minister wordt gedaan, maakt, dat de gemeente, waarin dergelijke kinderen terechtkomen, alle lasten zullen hebben te betalen. Daarom lijkt het mij billijk, dat te veranderen.

Ik weet wel, dat daartegen één bezwaar is aan te voeren, nl. dat daardoor de lasten van het Rijk eenigszins zullen worden verzwaard. Maar waar de gemeenten reeds op zoovele wijzen worden gedrukt, hoop ik, dat de Minister aanleiding zal vinden om met dit amendement zijn instemming te betuigen.

Voorgesteld door 5 leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stem toe, dat de quaestie van de kinderen, die niet wonen in de woonplaats van hun ouders of verzorgers, bij de toepassing van de wet allerlei moeilijkheden kunnen veroorzaken. De Minister heeft het vorig jaar getracht daaraan een behoor-

(van der Molen e. a.)

lijke oplossing te geven. Ik ben bang, dat het voorstel van den heer Ketelaar opnieuw moeilijkheden zal brengen. Hij stelt voor te lezen:

,,4. Voor de toepassing van dit artikel geldt als woonplaats de gemeente, waar de ouders of verzorgers van de kinderen zijn gevestigd, en, indien die niet hier te lande wonen, de gemeente, waar de kinderen zelf woonachtig zijn. Indien over kinderen de voogdij wordt uitgeoefend door eene vereeniging, stichting of instelling van weldadigheid, als bedoeld in artikel 421 van het Burgerlijk Wetboek, geldt de in dit artikel geregelde aanspraak op eene uitkeering tegenover het Rijk."

Bedoelt de heer Ketelaar, dat al die kinderen, die ergens geplaatst zijn ten behoeve van een instelling, ten laste van het Rijk te brengen? Maar wij hebben nog veel meer z.g. Regeeringskinderen.

Nu is de laatste toepassing, dat niet het domicilie van de vereeniging geldt als domicilie van de kinderen, maar de laatste woonplaats. Ik vrees, dat zoolang wij geen nadere toepassing van deze quaestie hebben, wij door een nieuwe wijziging de zaak niet vereenvoudigen, maar haar ten slotte zoo embrouilleeren, dat allen, die er kans toe zien, zich van die kinderen zullen ontdoen, om ze te schuiven op den rug van het Rijk. Wanneer eenmaal de breede rug van het Rijk er onder geschoven is — wij weten dat uit ervaring —, trekt het successievelijk anderen aan.

Met het oog op die overweging, zou ik den heer Ketelaar in overweging willen geven, om bij deze gelegenheid die moeilijke quaestie niet tot een oplossing te brengen. Ik zou er graag wat meer practijk over willen hebben.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! De regeling van deze zaak heeft ons in het verleden al heel wat moeite gebracht.

Oorspronkelijk was het de bedoeling, dat men de werkelijke woonplaats van de kinderen zou nemen als maatstaf voor dengene, die betalen moet. Daarop is later gevolgd de idee om niet de werkelijke woonplaats, maar de wettelijke woonplaats der kinderen als maatstaf te nemen. Ook daarvan zijn wij afgestapt, tot wij eindelijk tot dit voorstel zijn gekomen om de verschillende gemeenten de betaling te laten doen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal even aangeven, waarom wij van die twee wijzen zijn afgestapt.

Als wij de werkelijke woonplaats als maatstaf nemen, is daarvan het gevolg, doordat de meeste van die stichtingen in kleine dorpen worden gebouwd, dat kleine gemeenten eenzijdig worden belast met de kosten van het onderwijs van al die kinderen.

Het is voor vele dier gemeenten, vooral voor die, welke op de heide liggen, een last die niet te dragen is.

Wij hebben toen als maatstaf genomen de wettelijke woonplaats. Daarbij deed zich echter het wonderlijke voor, dat er vereenigingen zijn, die als zoodanig op een andere plaats zijn gevestigd dan waar haar stichting zelf is gebouwd. Zoo is er bijv. een stichting, waarvan de wettelijke zetel is in den Haag, terwijl het gebouw staat in de provincie Utrecht. Er is een vereeniging in Roermond, die een stichting heeft in Venlo.

Nu zou, wanneer de wettelijke woonplaats van de kinderen tot maatstaf genomen werd, niet de plaats, waar de stichting staat, maar de plaats, waar de vereeniging haar zetel heeft, aangewezen zijn de kosten van het onderwijs te betalen.

In die twee gevallen, hetzij men de werkelijke woonplaats, hetzij men de wettelijke woonplaats tot maatstaf kiest, liep het dus vast in de practijk. Toen heb ik overwogen op welke andere wijze ik de zaak zou kunnen regelen. Als het billijkste is mij toen voorgekomen als maatstaf de plaats te nemen, waar de ouders van het kind het laatst hebben gewoond, ter beoordeeling van de vraag, wie betalen moet. Wij krijgen dan de billijkheid, dat de betaling over het geheele land proportioneel is geregeld en een ietwat gelijkmatige distributie over het geheele land, omdat wij veilig kunnen aannemen, dat uit de meest verschillende plaatsen kinderen

(Minister de Visser e. a.)

in dergelijke gestichten, hetzij neutrale dan wel Roomsch-Katholieke of Protestantsch-Christelijke, worden opgevoed. Wanneer wij nu echter het Rijk met deze zaak gaan belasten, gaat die differentiatie verloren. Het voorstel, dat thans door de Regeering gedaan wordt, drukt op niemand eenzijdig, maar wanneer het amendement van den heer Ketelaar zou worden aangenomen, zou het Rijk eenzijdig alles hebben te betalen.

Daarom, ook omdat het hier een taak geldt van bezuiniging voor het Rijk, moet ik de aanneming van het amendement aan de Kamer ontraden.

De heer **Ketelaar**: Ik ben door den Minister niet overtuigd. Het einde was wat ik wel vreesde: bezuiniging. Omdat het aan het Rijk geld zal kosten, zal deze overigens rechtvaardige maatregel niet worden ingevoerd.

Ik weet, dat het geprobeerd is op allerlei wijzen. Nu heeft de Minister op het laatst weer iets bedacht, dat een oplossing zou kunnen geven, want, zegt de Minister, de kosten worden nu over alle gemeenten verdeeld.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat is juist niet het geval. Het hangt van het toeval af. De eene gemeente zal moeten betalen voor kinderen, die slechts een maand daar gewoond hebben voor den geheelen schoolplichtigen tijd. Dit is onbillijk. Bij de Armenwet en de Krankzinnigenwet heeft men herhaaldelijk gevallen gehad van afschuiving van de kosten van de eene gemeente op de andere. Waar per slot van rekening eigenlijk geen der gemeenten volgens rechtvaardigheid behoeft te betalen, zou ik zeggen, dat het Rijk dit moet doen en daarom zie ik geen enkele reden, om mijn amendement in te trekken.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord thans aan den voorzitter der Commissie van Rapporteurs, om het gevoelen der Commissie over het voorgestelde amendement mede te deelen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De meerderheid van de Commissie ontraadt de aanneming van het amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Ketelaar c.s. (Stuk n°. 20, III) wordt met 43 tegen 26 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Bakker, van der Voort van Zijp, van Wijnbergen, Beumer, Suring, Michielsen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Smeenk, Kuiper, Kersten, van Gijn, Bongaerts, Engels, Hermans, van Rijzewijk, van der Molen, Nolens, van Dijk, Heukels, Tilanus, de Monté ver Loren, Rutten, Snoeck Henkemans, Lovink, Krijger, H. Colijn, Rutgers, Zijlstra, Stulemeijer, van Vuuren, de Wilde, A. Colijn, van den Heuvel, van Sasse van Ysselt, mejuffrouw Katz, de heeren Duymaer van Twist, Wintermans, van de Bilt, Fruytier, Deckers, Ament en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd mejuffrouw Groeneweg, de heeren Hiemstra, Bierema, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Oud, Bulten, mejuffrouw Westerman, de heeren K. ter Laan, Vliegen, Troelstra, IJzerman, van Rappard, Albarda, Dresselhuys, Wijnkoop, van den Tempel, van Ravesteijn, Kleerekoper, Ketelaar, Gerhard, Duys, mejuffrouw van Dorp, de heeren Marchant, van der Waerden, Ebels en van Zadelhoff.

Artikel XXX wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XXXI, luidende:

,,In artikel 89 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. In het negende lid wordt in plaats van: ,,zoowel in het belang van de gezondheid als van het onderwijs" gelezen: ,,zoowel in het belang van de gezondheid en van het onderwijs en ter vermijding van uitgaven, die niet strikt noodzakelijk zijn".

(Voorzitter e. a.)

II. Het elfde lid wordt gelezen als volgt:

,,11. Het bestuur stelt zich aansprakelijk voor de voldoening der krachtens de gemeentelijke verordening verschuldigde schoolgelden, indien deze niet door het gemeentebestuur worden geïnd.",

waarop door de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins een amendement is voorgesteld (Stuk n°. 10, XII), strekkende om het artikel te lezen als volgt:

,,In art. 89 der Lager-onderwijswet 1920 wordt ingevoegd een nieuw vierde lid:

,,4. De regeling van de schooltijden, die van de vacantiën, het leerplan, de lijst der bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling der school in klassen worden door het personeel der school in een daartoe onder leiding van het hoofd der school te beleggen schoolvergadering ontworpen en door het schoolbestuur na kennisneming van de bij het vaststellen van dit ontwerp ingediende afwijkende voorstellen, vastgesteld en zoo noodig gewijzigd.

Het hoofd van de school stelt, in overleg met de onderwijzers, den rooster van lesuren vast. Het schoolbestuur kan dien wijzigen."

Het 4de tot en met het 10de lid worden respectievelijk het vijfde tot het elfde lid. Het elfde lid wordt twaalfde, te lezen als volgt:

,,12. Het bestuur stelt zich aansprakelijk voor de voldoening der krachtens de gemeentelijke verordening verschuldigde schoolgelden, indien deze niet door het gemeentebestuur worden geïnd." ".

De **Voorzitter**: Ik geloof, dat de voorstellers het met mij eens zullen zijn, dat dit amendement gewijzigd moet worden.

De heer **van Zadelhoff** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben het met u eens, dat dit amendement, waarin wij volledige medezeggenschap van de bijzondere onderwijzers, betreffende de samenstelling van het leerplan enz., hadden vastgelegd, moet worden ingetrokken, nu de Kamer eenzelfde amendement voor de openbare onderwijzers heeft verworpen. Maar intrekken zonder meer gaat niet. Want dan zou er voor de onderwijzers aan een bijzondere school niets geregeld zijn ten aanzien van de medezeggenschap bij de vaststelling van het leerplan. Wel is dat het geval voor de openbare onderwijzers. In artikel 25 is uitdrukkelijk de invloed van de onderwijzers op het ontwerpen van het leerplan vastgesteld! Ja, de Minister heeft er indertijd prijs op gesteld om die medezeggenschap voor de openbare onderwijzers in te voeren en de positie van het schoolhoofd geheel te veranderen, door hem niet meer de maker te doen zijn van het leerplan, maar om dat plan te doen ontwerpen in overleg met de onderwijzers. Ten aanzien van de bijzondere onderwijzers is daaromtrent echter niets geregeld. Ik vind, dat deze onderwijzers dezelfde rechten hebben als de openbare. Ik heb dus de eer voor te stellen, dat in artikel 89 wordt ingevoegd een nieuw vierde lid, luidende — en nu haal ik woordelijk aan, wat er staat in artikel 25 van de wet ten aanzien van de openbare onderwijzers —:

,,De regeling van de schooltijden, de vacanties, leerplan en de aanwijzing van de bij het onderwijs te gebruiken boeken, alsmede de verdeeling van de school in klassen, worden door het schoolhoofd, na bespreking met de onderwijzers, vastgesteld of gewijzigd."

Ik heb in plaats van burgemeester en wethouders, zooals bij de openbare onderwijzers, gezet: het schoolbestuur. En ik heb er bijgevoegd, dat het schoolhoofd na overleg met de onderwijzers den rooster van lesuren vaststelt en dat de schoolbesturen daarin wijziging kunnen brengen.

Ik waag hier een poging om datgene wat voor de openbare onderwijzers bestaat, op denzelfden voet te krijgen voor de bijzondere onderwijzers. Ik weet wel, date van rechts uit de

(van Zadelhoff e. a.)

Kamer bezwaren zullen worden aangevoerd tegen het to kennen aan de bijzondere onderwijzers van dezelfde rechte als de openbare onderwijzers bezitten. Maar ik weet ook, da uit hun eigen kringen stemmen zijn opgegaan om aan d bijzondere onderwijzers, evenals aan de openbare, medezeg genschap te geven in de schoolzaken. Ik heb vóór mij ee rapport van de Unie van Christelijke Onderwijzers, waari wordt gezegd, dat aan de bijzondere onderwijzers het rech op medezeggenschap in schoolzaken moet worden gegeven dat reeds in 1920 aan de openbare onderwijzers is verzekerd Er wordt bijgevoegd: het is een eisch van gelijkstelling, welk geen nadere toelichting behoeft, waarbij ik mij geheel aan sluit.

De Christelijke onderwijzers hebben beproefd daarvoor i hun eigen kringen medestanders te krijgen en reeds zij enkele stemmen in die richting opgegaan. Ik wijs o.a. op he sociaal poletiek program van het Christelijk Nationaal Val verbond, waarin in de onderwijsparagraaf o. m. voorkom nadere uitwerking van de gelijkstelling, voor zoover betref de positie van de onderwijzers. En in de vergadering, waari dit punt werd vastgesteld, is nadrukkelijk gezegd, dat d bedoeling was om aan de bijzondere onderwijzers in de schoo dezelfde positie en dezelfde rechten te geven als de openbar onderwijzers genieten. Ik hoop, dat men van rechts ook de bijzonderen onderwijzers recht zal doen, door hun te geven datgene wat hun reeds lang is onthouden en waarop zij krach tens hun werk in de school recht hebben, en ik stel mij voor dat mijn amendement, om, wat bij artikel 25 is bepaald, bi artikel 89 in te voegen, voor hen de zaak in orde zal maken Doet men dat niet, dan zijn de bijzondere onderwijzers vol komen rechteloos, want dan hebben zij over de samenstelling van het leerplan wettelijk niets te zeggen. Zij hangen da af van de meerdere of mindere democratische gezindheid van een schoolbestuur of van de meerdere of mindere goedwillig heid van een schoolhoofd.

Men dient dezen onderwijzers, deze werkers in de bijzon dere school, op grond van de gelijkstelling, recht te doen en daarom beveel ik mijn amendement bij de Kamer aan.

De **Voorzitter**: Door de heeren Gerhard, van Zadelhoff mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins is het oorspronkelijk amendement vervangen door een ander, luidende:

,,In art. 89 worde ingevoegd tusschen het derde en vierde lid een nieuw lid, luidende:

,,De regeling van de schooltijden, die van de vacan tiën, het leerplan en de aanwijzing van de bij het onder wijs te gebruiken boeken en de verdeeling der school in klassen, worden door het hoofd der school, na bespre king met de gezamenlijke onderwijzers, ontworpen en door het schoolbestuur, na kennisneming van de bij di besprekingen ingediende afwijkende voorstellen, vast gesteld en zoo noodig gewijzigd.

Het hoofd der school stelt, na overleg met de onder wijzers den rooster van lesuren vast. Het schoolbestuur kan dien wijzigen."

Onder het amendement staan alleen de namen van de heeren Gerhard en van Zadelhoff, maar ik neem aan, dat de andere leden het ook ondersteunen, zoodat het een onderwerp van beraadslaging kan uitmaken.

Verder zijn er nog twee amendementen van den heer Rutgers (Stuk n°. 13, E), strekkende om in art. XXXI vóór het onder I vermelde op te nemen: ,,Het zesde lid vervalt" en tusschen het onder I en onder II vermelde op te nemen ,,Het tiende lid vervalt".

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement strekt tot vereenvoudiging en tot wegneming van bepalingen, waardoor tegelijk de administratie wordt verlicht.

De bepaling in het zesde lid inzake het overleg met den inspecteur — waartegen eenerzijds bezwaren nog altijd bestaan bij de voorstanders van de vrije school, omdat daardoor de inspecteur wordt gemengd in het innerlijk leven van

39ste VERGADERING. — 19 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Rutgers e. a.)

de school op een wijze, die niet onbedenkelijk voorkomt — beveelt zich voor schrapping aan, omdat bij elke vacature zij aanleiding geeft tot nieuwe schrijverij. De sollicitaties moeten naar den inspecteur om advies enz., en het schrappen van de bepaling zou dus strekken tot vereenvoudiging. Waar de inspecteur ten slotte geen enkele beslissende zeggenschap heeft, maar niet anders kan geven dan advies, zou het een vereenvoudiging zijn, die zeker geen schade doet.

Wat betreft het tweede door mij voorgestelde amendement, in artikel XXXVI doet de Regeering een voorstel, dat de strekking heeft om aan bijzondere scholen te doen toekomen boven wat zij thans ontvangen een bedrag, dat uit schoolgelden wordt verkregen. In dat artikel stelt de Regeering voor, het slot van artikel 101 te veranderen in dier voege, dat, wanneer het bedrag van de schoolgelden het bedrag van de gemeentelijke uitkeering krachtens dat artikel te boven gaat, niet meer het verschil in de gemeentekas zal moeten worden gestort. Het komt mij voor dat, wanneer men tot het inzicht komt, dat de bestaande wet niet voor alle scholen voldoende is en een aantal meer inkomsten noodig heeft dan zij krachtens de bestaande wet krijgen, het eerste wat gebeuren moet is, dat het verbod om hoogere schoolgelden te heffen, vervalt en de schoolbesturen vrij zijn een hooger schoolgeld te heffen.

Men heeft wel gezegd, dat dit verbod toch niet hinderlijk is, omdat de scholen zich zelf wel helpen en op de een of andere wijze de bepaling ontduiken. Ongetwijfeld, het is mij uit ondervinding bekend, zijn er scholen, die circulaires opstellen waarin een krachtige drang wordt uitgeoefend op de consciëntie der ouders, om bijdragen te geven in het onderhoud van de scholen, welke bijdragen niet tot de schoolgelden worden gerekend. Het is mij ter oore gekomen, dat er scholen bestaan, die de ouders verplichten, willen zij hun kinderen ter school zenden, lid te worden van een vereeniging, tegen een niet geringe contributie, of deel te nemen tot een niet gering bedrag in een leening, welke niet vrij van risico is. Het is dus mogelijk en het komt voor, dat men de bepaling naar de letter naleeft, maar niet naar den geest. Waar nu de Regeering door de voorgestelde wijziging van artikel 101 erkent, dat er scholen zijn, die niet kunnen toekomen met hetgeen zij ontvangen volgens de tegenwoordige wet, ligt het, dunkt mij, voor de hand, de vrijheid te geven langs den weg der hoogere schoolgelden meer inkomsten te verstrekken. Ik beveel dus de Kamer de aanneming van dit amendement aan.

Het amendement van den heer Rutgers wordt ondersteund door de heeren H. Colijn, van der Molen, van den Heuvel, Smeenk en A. Colijn en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had gehoopt, dat de heer van Zadelhoff ons de beslissing over dit amendement zou hebben bespaard. Heel logisch is het amendement, dat oorspronkelijk was ingediend, ingetrokken, maar, zegt de heer van Zadelhoff, ik kan de zaak niet zoo laten loopen; in artikel 89 moet worden opgenomen een bepaling, waarin vastgelegd wordt de medezeggenschap van de onderwijzers over het leerplan, de inrichting van de school en de rooster der lesuren bij het bijzonder onderwijs. Als er nu iets is, waar de wetgever met zijn vingers af moet blijven, dan is het alle bemoeiing met de vraag, hoe de inwendige inrichting van de bijzondere scholen zal wezen. Het karakter van de vrije school eischt onverbiddelijk, dat al wat tot de inwendige organisatie en het inwendige leven van die vrije school behoort, zooveel mogelijk buiten de bemoeiing der Overheid blijft.

Hiermee is niet afgedaan de vraag, of de onderwijzers ook invloed moeten hebben op het leerplan. Naar mijn overtuiging behoort den onderwijzers, ook in de vrije school, een zekere met hun plaats in die school overeenkomende rechtspositie en invloedspositie gegeven te worden.

De onderwijzers zijn een integreerend bestanddeel ook van de vrije school, en in het leven van die vrije school vormen

(van der Molen e. a.)

zij het technisch-deskundig gedeelte. Al wat betrekking heeft op technisch-deskundige vragen, Mijnheer de Voorzitter, ik kan mij geen vrije school voorstellen, waar men de onderwijzers daarbuiten houdt.

Hoe zij geraadpleegd worden, de vorm waarin die raadpleging geschiedt, de verantwoordelijkheid, die aan de beslissing is verbonden, dat alles moet geregeld worden binnen den kring van de vrije school zelf.

Nu eischt art. 89, dat er is een leerplan, een rooster van lesuren, en daaruit blijkt reeds, dat er onderscheid is tusschen het begrip rooster van lesuren in art. 89 en in art. 25, zooals dat is vastgesteld.

De rooster van lesuren bij een openbare school is een aangelegenheid van die school zelf, en behoeft als zoodanig niet de goedkeuring van den inspecteur. Daarom is opgenomen, dat de rooster van lesuren kan worden vastgesteld door het hoofd van de openbare school en B. en W. kunnen, in overeenstemming met den inspecteur, daarin wijziging aanbrengen, als het al te gek is.

Maar art. 89 stelt als voorwaarde van subsidieering van een bijzondere school, dat de rooster van lesuren in elk vertrek op een zichtbare plaats is opgehangen, en deze rooster draagt de handteekening niet van het hoofd, maar van het schoolbestuur (voorzitter en secretaris) en die van den inspecteur. Een dergelijk document is een gansch andere aangelegenheid in onze wetgeving en in de onderlinge verhoudingen dan in den gedachtengang van den heer van Zadelhoff. Daarom spijt het mij, dat de heer van Zadelhoff ons weer voor deze besprekingen heeft geplaatst. Ik had liever gezien, dat hij de inwendige schoolorganisatie, die zich zoo vrij mogelijk moet ontwikkelen als met medewerking van de Overheid mogelijk is, ook zoo vrij mogelijk had gehouden.

Daarom ben ik ook voorstander van het voorstel van den heer Rutgers om het 6de lid van artikel 89 te schrappen, omdat het behoud van dat 6de lid van art. 89 niet van zoo groote beteekenis is.

Bij de totstandkoming van de wet heb ik er reeds op gewezen, dat dit 6de lid niet in artikel 89 behoefde.

Men heeft het toen gewild, het is er in gekomen, maar het was aanvankelijk bij Koninklijk besluit zoodanig uitgewerkt, dat daartegen zeer groote bezwaren rezen.

De Minister van Onderwijs is toen zoo vriendelijk geweest om dat Koninklijk besluit te wijzigen, zoodat de aanvankelijk gerezen bezwaren weken, zoodat thans, voor zoover mij bekend, tegen dat 6de lid practisch geen bezwaren meer bestaan. Maar principieel blijft het fout, dat men het vreemde element, in casu de inspecteur van het lager onderwijs, mengt in de benoeming van bepaalde personen, die tot opdracht krijgen het werk in die vrije school uit te voeren overeenkomstig de wenschen en voorschriften van het bestuur dier school.

Practisch komt het hierop neer, dat de inspecteur zich neerlegt bij de hem aangeboden voordracht, en de raadpleging van den inspecteur is ook een succes, want het is eigenaardig, dat bij elke benoeming ieder bestuur de beste er uit zoekt, maar dat na een half jaar blijkt, dat alle aanvankelijk beschikbare sollicitanten benoemd zijn, omdat ten slotte ieder bestuur zijn man gevonden heeft, die hem het meest geschikt toelijkt.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou de Kamer willen ontraden het amendement van den heer Rutgers aan te nemen. Het 6de lid bevat een element, het overleg met het schooltoezicht omtrent de benoemingen, dat met opzet in de wet is gebracht om daardoor een zekeren waarborg te scheppen dat het Rijksschooltoezicht ook wordt betrokken bij verschillende benoemingen aan de bijzondere scholen.

Nu weet ik wel dat de heeren van der Molen en Rutgers dit reeds 3 jaar geleden hebben bestreden, maar als wij nu alles weer gaan overdoen, wat wij 3 jaar geleden hebben aangenomen, dan kunnen wij wel de geheele wet herzien en daarom zou ik zeggen, laten wij de zaak nu laten zooals zij is.

(Ketelaar e. a.)

De heer Rutgers heeft gezegd: Ja, het gebeurt wel op andere manieren ook. Men laat de menschen een contributie betalen, men laat ze een gift geven en dergelijke dingen meer.

Wanneer men dat verkeerd acht, laat men dan een middel vinden om die dingen te voorkomen, maar men moet niet de bepalingen omtrent het schoolgeld zelf wijzigen.

Ik kan mij wel aansluiten bij het amendement van den heer van Zadelhoff, omdat ik waarlijk niet begrijp, dat het zoo ingrijpend is in het inwendige leven van de school, dat bij alle andere bepalingen, die er reeds bestaan, dit de vrijheid van het onderwijs zou wegnemen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wijs ik er op, dat nu door mij het voorstel tot wijziging van artikel 6 is teruggenomen, dit voorstel van de Regeering vervalt. Het spreekt namelijk vanzelf, dat waar daar de woorden ,,ter vermeerdering van uitgaven, die niet strikt noodzakelijk zijn'' zijn teruggenomen, het logisch gevolg is, dat zij ook hier worden geschrapt.

In de tweede plaats wensch ik mij aan te sluiten bij het betoog dat de heer van der Molen tegen het voorstel van den heer Van Zadelhoff. Ik geloof met hem, dat deze teere zaak van de vrijheid van de schoolbesturen om zelf den internen toestand van de bijzondere school te regelen, ongerept moet blijven.

In de derde plaats zou ik mij willen aansluiten bij wat door den heer Ketelaar is gezegd tegen het amendement van den heer Rutgers om alinea 6 van artikel 89 te doen vervallen. Dat behelst eenvoudig de bepaling, dat overleg zal worden gepleegd met den inspecteur bij de benoeming van onderwijzers aan de bijzondere school. Nu is op dat punt een uitvoerige strijd gevoerd bij de behandeling van de wet 1920. De Bevredigingscommissie had hetzelfde voorgesteld. Het is dus geen novum, dat toen in de wet is gebracht.

Voor zoover mij bekend is — de geachte afgevaardigde zelf, die het overigens bestreden heeft, erkende het — heeft dit in de practijk tot geen moeilijkheden aanleiding gegeven. Integendeel, er zijn wel eens schoolbesturen, waarin de een of ander persoon een invloed uitoefent, die niet in het belang van het onderwijs zelf is.

En nu is het van groote beteekenis voor het onderwijs, wanneer te groote invloed van enkelen ietwat kan worden geneutraliseerd door onpartijdige rapporten van den inspecteur van het schooltoezicht, waarbij de bekwaamheid en de geschiktheid van de sollicitanten onpartijdig worden uiteengezet. Dit kan de zwakke leden van het schoolbestuur tot steun zijn bij het uitbrengen van hun stem voor den candidaat, die krachtens zijn kennis de meest geschikte persoon is.

Ik zou ook willen zeggen, dat dit één van de bestanddeelen is geweest van de pacificatie, welke in 1920 heeft plaats gehad en ik zou het ook daarom betreuren, wanneer men deze bepaling schrapte.

Iets anders sta ik tegenover het amendement van den heer Rutgers ten aanzien van de vrijheid van het schoolbestuur, om hoogere schoolgelden te heffen.

Op dit oogenblik gebeurt dit reeds, maar het gebeurt in een wanstaltigen vorm; want men heft bijv. f 100 of f 200 schoolgeld en als dan blijkt, dat men er niet kan komen, tracht men door een achterdeurtje, door bijv. een duur lidmaatschap van een vereeniging, geld binnen te krijgen.

Wanneer er tegen dit amendement in de discussie niet was gesproken, zou ik het overnemen, maar nu laat ik de beslissing gaarne aan de Kamer over.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, om namens deze het gevoelen der Commissie over de amendementen mede te deelen. Ik constateer daarbij, dat de Regeering heeft teruggenomen punt I van art. XXXI.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs ontraadt de aanneming van het amendement-

(van der Molen e. a.)

Gerhard en beveelt in meerderheid de aanneming van de beide amendementen van den heer Rutgers aan.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde amendement van den heer Gerhard c. s. komt in stemming en wordt met 44 tegen 16 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Rutten, Snoeck Henkemans, van Rappard, Lovink, Krijger, H. Colijn, Rutgers, Zijlstra, Stulemeijer, de Wilde, A. Colijn, van den Heuvel, mejuffrouw van Dorp, de heer van Sasse van Ysselt, mejuffrouw Katz, de heeren Duymaer van Twist, Wintermans, van de Bilt, Fruytier, Deckers, Scheurer, Ament, Bakker, van der Voort van Zijp, van Wijnbergen, Beumer, Suring, Michielsen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Smeenk, Bierema, Kuiper, Kersten, Bongaerts, Bulten, Hermans, van Rijzewijk, van der Molen, Nolens, van Dijk, Heukels, Tilanus, de Monté ver Loren en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Albarda, Dresselhuys, Wijnkoop, van den Tempel, Kleerekoper, Ketelaar, Gerhard, Duys, van der Waerden, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heer Oud, mejuffrouw Westerman en de heeren K. ter Laan, Troelstra en IJzerman.

Nu punt I van artikel XXXI vervallen is, zal het eerste amendement van den heer Rutgers (Stuk n°. 13, E) moeten luiden:

,,In art. XXXI wordt in de plaats van het vervallen punt I opgenomen: ,,Het zesde lid vervalt''.''

Het gewijzigde amendement van den heer Rutgers tot het doen vervallen van het zesde lid van art. 89 der Lager-onderwijswet wordt met 33 tegen 27 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Heukels, de Monté ver Loren, Rutten, Lovink, H. Colijn, Rutgers, Zijlstra, Stulemeijer, van Vuuren, de Wilde, A. Colijn, van den Heuvel, van Sasse van Ysselt, Duymaer van Twist, Wintermans, Deckers, Scheurer, Ament, van der Voort van Zijp, van Wijnbergen, Beumer, Suring, Michielsen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Smeenk, Kuiper, Kersten, Bongaerts, Bulten, Hermans, van Rijzewijk, van der Molen en van Dijk.

Tegen hebben gestemd de heeren Troelstra, Tilanus, IJzerman, Snoeck Henkemans, van Rappard, Albarda, Dresselhuys, Krijger, Wijnkoop, van den Tempel, Kleerekoper, Ketelaar, Gerhard, Duys, van der Waerden, mejuffrouw Katz, de heeren van de Bilt, Fruytier, van Zadelhoff, Bakker, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Bierema, Oud, mejuffrouw Westerman, de heeren Nolens, K. ter Laan en de Voorzitter.

Het amendement van den heer Rutgers c. s. (Stuk n°. 13, E) tot het doen vervallen van het tiende lid van art. 89 der Lager-onderwijswet wordt in stemming gebracht en met 42 tegen 16 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Tilanus, de Monté ver Loren, Snoeck Henkemans, van Rappard, Lovink, Dresselhuys, Krijger, H. Colijn, Rutgers, Zijlstra, Stulemeijer, de Wilde, A. Colijn, van den Heuvel, van Sasse van Ysselt, mejuffrouw Katz, de heeren Duymaer van Twist, Wintermans, Fruytier, Deckers, Scheurer, Ament, Bakker, van Wijnbergen, Beumer, Suring, Michielsen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Smeenk, Bierema, Kuiper, Kersten, Bongaerts, Bulten, Hermans, van Rijzewijk, mejuffrouw Westerman, de heeren van der Molen, Nolens, van Dijk, Heukels en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren IJzerman, Rutten, Albarda, Wijnkoop, van den Tempel, Kleerekoper, Ketelaar, Gerhard, Duys, van der Waerden, van de Bilt, van Zadel-

hoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Oud, K. ter Laan en Troelstra.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, om artikel XXXI, thans luidende:

„In artikel 89 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. Het zesde lid vervalt.

Het tiende lid vervalt.

II. Het elfde lid wordt gelezen als volgt:

„11. Het bestuur stelt zich aansprakelijk voor de voldoening der krachtens de gemeentelijke verordening verschuldigde schoolgelden, indien deze niet door het gemeentebestuur worden geïnd.",

zonder hoofdelijke stemming aan te nemen.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag stemming.

De **Voorzitter**: Dan zal op verzoek van den heer Wijnkoop artikel XXXI in stemming worden gebracht.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel voor, deze stemming tot morgen uit te stellen.

De **Voorzitter**: Daarvoor is geen enkele reden.

Artikel XXXI wordt met 41 tegen 17 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren van Dijk, Heukels, Tilanus, de Monté ver Loren, Rutten, Snoeck Henkemans, Krijger, H. Colijn, Rutgers, Zijlstra, Stulemeijer, van Vuuren, de Wilde, A. Colijn, van Sasse van Ysselt, mejuffrouw Katz, de heeren Duymaer van Twist, Wintermans, van de Bilt, Fruytier, Deckers, Scheurer, Moerel, Ament, Bakker, van der Voort van Zijp, van Wijnbergen, Beumer, Suring, Michielsen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Smeenk, Kuiper, Kersten, Bongaerts, Bulten, Hermans, van Rijzewijk, van der Molen, Nolens en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren: K. ter Laan, Troelstra, IJzerman, van Rappard, Albarda, Dresselhuys, Wijnkoop, Kleerekoper, Ketelaar, Gerhard, Duys, van der Waerden, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Bierema, Oud en mejuffrouw Westerman.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag.

De vergadering wordt geschorst tot des avonds te 8 uur.

AVONDVERGADERING.

(Bijeenroepingsuur 8 namiddag.)

Voorzitter: de heer Koolen.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

Daarbij is tevens aan de orde de **interpellatie van den heer K. ter Laan** over den inhoud van het nieuwe Reglement betreffende de Krijgstucht, dat zal worden ingevoerd te gelijk met het Wetboek van Militair Strafrecht, en de **motiën van orde van den heer K. ter Laan,** betreffende het niet houden van herhalingsoefeningen in 1923 en de sterkte van de lichting voor 1923 (2, hoofdstuk VIII, n°. 16).

De heer **Duymaer van Twist,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgend Verslag uit:

In handen der Commissie is gesteld een adres van de Nationale Christen-Onderofficieren-Vereeniging, houdende verzoek kennis te willen nemen van in een bijlage vervatte beschouwingen.

De Commissie stelt voor, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De heer **Marchant:** Mijnheer de Voorzitter! Deze begrooting is naar mijn meening, wat het eindcijfer betreft, te hoog — absoluut en in vergelijking met de begrooting van 1913.

Absoluut. Men vraagt ons menigmaal, welke artikelen dan te hoog zijn en op welke artikelen zou kunnen worden geschrapt.

Deze vraag is in het algemeen reeds onjuist, omdat, indien men de begrooting tot een redelijk cijfer zou willen terugbrengen, daarvoor reorganisaties noodig zouden zijn, die ten gevolge zouden hebben, dat de begrooting een ander beeld zou vertoonen. Men kan dus nooit eischen: wijs de artikelen, die te hoog zijn.

Niettemin wil ik enkele cijfers noemen, die sprekend zijn als toelichting van de stelling, dat de begrooting te hooge cijfers vertoont en dat de organisatie op te weelderigen voet is ingericht.

De generale staf kost aan personeel niet minder dan f 227 360.

De intendance f 141 825.

De administratie met 10 hoofdofficieren ruim 4 ton.

De Hoogere Krijgsschool — waarvan de Regeering in de Memorie van Antwoord toegeeft, dat zij duur is — voor 29 leerlingen f 234 096, d.i. f 8072 per leerling.

De Koninklijke Militaire Academie (Koloniën inbegrepen) voor 303 cadetten f 996 850, d.i. f 3290 per leerling.

De Normaal Schietschool f 159 700.

De Gymnastiekschool f 118 860.

De afdeeling Luchtvaart f 2 369 180.

Het Centraal Kleedingmagazijn f 722 220.

Aanschaffing bewapening en munitie f 3 742 050. De bewaring van het artillerie-materiaal is toevertrouwd aan

(Marchant.)

6 majoors, 6 kapiteins, 3 luitenants en 87 conducteurs, en die bewaring kost f 827 700. Ik heb hier slechts enkele bloempjes tot een ruiker vereenigd, die ik hierbij den heer Minister van Oorlog gracieuselijk aanbied.

Te hoog zijn de cijfers van deze oorlogsbegrooting ook relatief, in vergelijking met 1913. Er zijn, gelijk de Kamer bekend is, vanwege den Volkenbond cijfers gepubliceerd betreffende de beweging in de defensie-uitgaven van de verschillende landen. Men komt daarbij tot een belangrijke stijging voor Nederland, een stijging, die een eigenaardig figuur maakt tegenover, hetzij daling, hetzij mindere stijging in andere landen.

In de Memorie van Antwoord worden de cijfers, die door het Bureau van den Volkenbond zijn gepubliceerd, gedesavoueerd. De Memorie van Antwoord wijst in hoofdzaak op de verhooging van de wedden, die in Nederland zoo belangrijk is geweest, dat dientengevolge een verhooging van 48 pct., vergeleken bij 1913, zou zijn bereikt. Dat wordt in de Memorie van Antwoord geschreven, niettegenstaande in *De Telegraaf* van 9 November 1922, avondblad, mijn vriend prof. van Embden de voorstelling, die in de Memorie van Antwoord nog eens wordt gegeven, afdoende heeft weerlegd. In de eerste plaats wijst hij er op, dat de vergelijking met andere landen dan toch opgaat, omdat de strekking van verhooging, en van een sterkere verhooging dan in andere landen, juist is, terwijl voor vele dier landen de cijfers der defensie-uitgaven een belangrijke verlaging van 11 en van 14 pct. aantoonen.

Wat wordt vanwege de Regeering daartegen ingebracht? In de eerste plaats wordt een beroep gedaan op de geestelijke verzorging van de militairen, die, zooals men dat uitdrukt, is ter hand genomen sedert 1913. Maar die geestelijke verzorging heeft niet meer gekost dan ruim een ton, zoodat dit op het reusachtige bedrag van zooveel millioenen, inderdaad weinig uitmaakt. Hetzelfde kan worden gezegd van de 1,6 millioen, besteed aan den vrijwilligen landstorm, die gerubriceerd is in de begrootingsuitgaven ten dienste van de verhooging van 's Lands weerbaarheid, zoodat daar met zooveel woorden de stijging van de kosten der weermacht wordt uitgedrukt. En wat betreft de lage bezoldigingen van het beroepspersoneel, die belangrijk zijn verhoogd; wanneer men de jaarwedden die over 1913 beloopen 9,4 millioen en over 1922 26,9 millioen, buiten beschouwing laat en ze aftrekt van het totaal der Oorlogsbegrooting, dan blijft over voor 1923 24 millioen en voor 1922 44 millioen, zoodat de stijging dan uitmaakt 12½ pct., zelfs wanneer men de stijging der jaarwedden geheel buiten rekening laat. En zoo komen wij tot de uitgaven voor Marine over 1913 van 11 millioen en over 1922 tot 36 millioen, herleid volgens het indexcijfer tot 22 millioen.

Wanneer wij de traktementen buiten rekening laten, krijgen wij dus voor Oorlog een stijging met 12½ pct. en voor Marine een stijging met 100 pct. Tellen wij beide begrootingen samen, dan komt men na aftrek van de traktementen voor 1913 op 35 millioen en voor 1922 op 80 millioen, herleid 49 millioen voor beide te zamen, een stijging van 40 pct.

Die stijgingen hebben plaats bij de vergelijking van een paar jaar, waarbij wij het laatste jaar zijn aangeland tot de erkenning door de Regeering ten aanzien van de marine, dat wij niets bruikbaars hebben en ten aanzien van de landmacht dat wij nu maar een rustpunt nemen door de benarde financieele omstandigheden, maar dat het perspectief in een geheel andere richting wijst.

Dat zijn nu de cijfers, zooals zij naar aanleiding van de opmerkingen, gegrond op volkomen juiste cijfers van den Volkenbond, zijn gepubliceerd.

Ik wil nu nog enkele staaltjes memoreeren uit de Memorie van Antwoord, kleinigheden, maar die aantoonen de stemming van de Regeering, de sfeer, waarin de Regeering leeft, den gedachtengang van de Regeering ten aanzien van een zuinig beleid.

In het Voorloopig Verslag is aanmerking gemaakt, dat voor de Kon. Mil. Academie zijn geëxamineerd twee candidaten, en dat dit examen heeft gekost f 2500. De Regeering antwoordt daarop, dat zij volgens de wet verplicht is,

39ste VERGADERING. — 19 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Marchant.)

om dat examen altijd te houden, want de wet op het militair onderwijs, zoo zegt zij, geeft recht aan de gegadigden om geëxamineerd te worden.

Ik heb de wet op het militair onderwijs er eens op nageslagen, maar het is mij niet gelukt om dat recht om geëxamineerd te worden er uit te lezen. Er staat voorgeschreven, dat de Regeering jaarlijks publiceert hoeveel plaatsen er te bezetten zijn. Men neemt dus aan, dat indien het eenmaal gepubliceerd is, de gegadigden, die op de publicatie afkomen, ook er op voorbereid zijn, dat zij examen zullen kunnen afleggen.

Maar, zegt de Regeering, dezen keer liep het al bijzonder ongelukkig. Te voren hadden zich velen aangemeld, maar er zijn er ten slotte maar 2 geëxamineerd, doordat zooveel anderen zich hebben teruggetrokken. Nu lees ik in *De Telegraaf* van gisteravond, dat het volgende aan dat blad is meegedeeld:

„Binnen den wettelijk vastgestelden tijd had zich dit jaar slechts één candidaat aangemeld, en deze werd vóór het examen nog afgekeurd, zoodat er in het geheel geen candidaten waren. De examencommissie had echter reeds enkele vergaderingen gehouden en kosten gemaakt. Daarom werd afgeweken van den wettelijken termijn van aanmelding en werden twee jongelingen, welke zich daarna hebben aangemeld, tot het examen toegelaten, waartoe door den voorzitter, den secretaris en 2 andere officieren van de examen-commissie zitting werd gehouden gedurende een week tot het schriftelijk examineeren van deze 2 candidaten.

Na afloop daarvan zijn zeventien examinatoren een volle week in actie geweest om deze twee candidaten al of niet geschikt te verklaren."

De kosten bedroegen aldus bijna f 1000 per candidaat! Dat is wel iets anders dan de Regeering ons meedeelt.

Maar het merkwaardige is de wijze waarop de Regeering denkt voor het vervolg dergelijke eventualiteiten te voorkomen. Zoo lees ik op bladz. 4 van de Memorie van Antwoord:

„In bewerking is een wetsontwerp om in de bestaande bepalingen nopens toelating tot de Koninklijke Militaire Academie wijziging te brengen, terwijl, indien dit in te dienen ontwerp onverhoopt in het voorjaar van 1923 nog niet tot wet mocht zijn verheven, maatregelen zullen worden getroffen om het te houden toelatingsexamen zooveel mogelijk te vereenvoudigen en daardoor kosten te besparen."

Mijnheer de Voorzitter! Het wordt ons hier voorgesteld, alsof men te doen heeft met een ingrijpende wijziging; misschien moet die zaak eerst nog naar den Raad van Defensie om advies, een wijziging, die misschien in het voorjaar van 1923 nog niet kracht van wet zal hebben gekregen. Deze wijziging is „in bewerking".

Wanneer een soortgelijke vraag wordt gedaan voor het toelatingsexamen voor het reservekader, krijgen wij van de Regeering de mededeeling, dat in overweging is bedoeld examen bij de herziening der voorschriften nopens het reservekader geheel te laten vervallen.

Ik mag de Regeering in dringende overweging geven vooral ernstig, nauwgezet en secuur in overweging te nemen of de bewuste bepalingen zouden kunnen vervallen, ja dan neen.

Dit is een enkel staaltje van den gedachtengang die aan het Departement heerscht, waar men zelfs, om zoo'n kleinigheid te veranderen, in overweging neemt de bewerking van het een of andere wetsontwerp, waarvoor men dan bij voorbaat den termijn van ½ jaar zich ter beschikking houdt.

Wat de begrooting zelf betreft, Mijnheer de Voorzitter, de kosten zijn te hoog en, dit is het voornaamste punt, waarover ik hedenavond nog enkele woorden zal zeggen, het tekort op het Staatsbudget kan niet verdwijnen, dat heb ik bij de algemeene beschouwingen reeds gezegd, zonder ingrijpende beperking op de militaire uitgaven.

Het is een verheugend verschijnsel geweest bij de algemeene beschouwingen, dat toen de leider van de antirevolutionnaire partij zich bij mij heeft aangesloten. Ik wensch daarom eenige beschouwingen te houden in verband met het optreden van den heer Colijn bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting van dit jaar.

Zooals ik reeds zeide, het uitgangspunt van dezen geachten afgevaardigde was gelijk aan het mijne, en hij is zijn betoog in zijn eerste rede op 9 November begonnen met ongeveer te zeggen: Ik sluit mij aan bij den heer Marchant, waar ik ook overtuigd ben, dat het tekort op het Staatsbudget niet zal kunnen verdwijnen zonder ingrijpende bezuiniging op de militaire uitgaven. Maar hoe denkt de heer Colijn dit doel te bereiken? Mijnheer de Voorzitter! Wij komen hierbij op de vraag: wat is de beteekenis van ons vestingstelsel in verband met de eventueele taak van ons veldleger, dat de heer Colijn bij die gelegenheid heeft genoemd „het operatieve orgaan"?

Wij moeten hier helderheid hebben. Ik kan tot mijn leedwezen niet zeggen, dat in de overigens zeer belangrijke redevoering van mijn geachten vriend, den heer Duymaer van Twist deze zaak tot grooter klaarheid is gebracht. Immers, hij heeft al dadelijk, wat dit hoofdpunt betreft, ons medegedeeld: „De antirevolutionnairen hebben partij gekozen voor een operatief orgaan".

Ik begrijp daarvan niets, want dat operatieve orgaan is niet iets nieuws. Zoolang Nederland heeft gemeend, dat het weerbaar moest zijn, heeft het ook gehad een operatief orgaan. De antirevolutionnaire partij kan er zich dus niet op beroemen, dat zij altijd partij heeft gekozen, zooals de heer Duymaer van Twist dat uitdrukt, voor een operatief orgaan.

De vraag gaat hierom, welke taak dat operatief orgaan heeft en met name het veldleger tegenover het andere deel van de Nederlandsche weermacht. Dat is een vraag, die aan de orde is gesteld door den heer Colijn, en die zoo duidelijk mogelijk een antwoord moet vinden.

Er is in deze zaak een ontzaglijk groot verschil van inzicht tusschen den leider der antirevolutionnaire fractie in deze Kamer en de Regeering.

Zij zijn het eens in dit opzicht, dat de waarde van onze fortificatiën in den modernen oorlog nul zal zijn. Ook de Regeering is van meening, dat wij niet meer geld moeten besteden aan de verbetering of aan kostbaar onderhoud van de bestaande fortificatiën.

Maar er is een belangrijk verschil tusschen de Regeering en den heer Colijn omtrent de waarde van het terrein als zoodanig en de rol die de zoogenaamde Vesting Holland kan spelen bij een verdediging van Nederlands onafhankelijkheid. Dit hangt samen met de taak der weermacht. Ik zal niet treden in een beoordeeling van de waarde van onze weermacht en van haar eventueele prestaties op zich zelf, ook niet in een beschouwing omtrent de waarde van ons inundatiestelsel.

Tusschen het standpunt van den heer Colijn en dat van de Regeering is een cardinaal verschil betreffende het hoofddoel onzer weermacht. Daarbij laat ik ook rusten het verschil over de vraag, of de basis van het veldleger, die dan zou moeten zijn ingericht tot opneming van het veldleger, moet zijn de Stelling Amsterdam of de Vesting Holland. Stelt men zich eenmaal op het standpunt van hen, die meenen, dat er een basis tot het opnemen van het veldleger moet zijn, dan geloof ik, dat de Regeering bij de keuze van de Vesting Holland gelijk heeft.

De beteekenis van de Vesting Holland is dan de aanwijzing van een deel van het land, dat door den aard van het terrein en de dekking die dit biedt, geschikt zou zijn om in staat van tegenweer te worden gehouden.

Het denkbeeld van de Regeering met betrekking tot de Vesting Holland schijnt mij dus niets anders dan een vereenvoudigde gecentraliseerde organisatie, waarin van de bestaande voordeelen van terrein en werken het nuttigste gebruik zou worden gemaakt om den vijand op te houden, een bezetting van het geheele land uit te stellen en de tusschenkomst van een derde mogelijk te maken.

Hier echter komt het verschil tot uiting met den heer Colijn. Deze komt tegen dit denkbeeld in verzet op 3 gronden.

(Marchant.)

Zijn eerste grond is deze: het verdedigen van de Vesting Holland is niet mogelijk. In de eerste plaats is daar naar zijn oordeel het gemis van beteekenis der fortificatiën. Hij voegt er bij, dat ook de waarde van het inundatiestelsel zijns inziens twijfelachtig is. Maar hoofdzaak is, dat bij het gebruik van het moderne geschut en vooral van de luchtstrijdkrachten, afweermiddelen tegen deze ontzaglijke moderne machten niet zijn te betalen.

Zijn tweede argument is: wij moeten ons Staatsbudget inkrimpen en daarom moeten wij afzien van één van de twee doeleinden, die aan onze weermacht worden gesteld. Het eerste doeleinde is de langdurige verdediging van den nationalen bodem, het tweede doeleinde is de verdediging van de neutraliteit, zijnde een plicht ons opgelegd als lid van de internationale volksgemeenschap. De heer Colijn zegt: wij moeten de Vesting Holland en het denkbeeld van haar verdediging laten varen, op dezen tweeden grond, dat wij moeten afzien van de langdurige verdediging van den nationalen bodem.

En eindelijk het derde argument van den heer Colijn: het veldleger, het operatief orgaan, dat de taak zal moeten vervullen van de verdediging onzer neutraliteit, moet vrij zijn in zijn bewegingen, moet niet vastkleven, zooals hij het noemt, aan liniën en stellingen en er moeten van het operatief orgaan geen krachten worden weggezogen voor de zoogenaamde veiligheidsbezetting van de Vesting Holland. Het zijn de 36 bataljons waaraan de voorloopige verdediging van de Vesting Holland wordt opgedragen. Daarom, zegt de heer Colijn, moeten wij afzien van de verdediging van de Vesting Holland, alle beschikbare middelen besteden aan het operatief orgaan.

Al wat daarmede niet heeft te maken zal moeten worden afgesneden, „om de eenvoudige reden", zooals hij zich uitdrukt, „dat het anders onmogelijk is te bereiken, wat bereikt moet worden". De heer Colijn gaat zoo ver, dat hij zegt: wanneer men die liniën en stellingen laat bestaan, zelfs al zou men niet moeten bezuinigen op de defensie-uitgaven, is zulks schadelijk voor de defensie. Het Nederlandsche vestingstelsel, zoo is zijn conclusie, moet worden opgeheven. Tot ontwapening zal het daarbij geenszins komen, maar wel tot belangrijke bezuiniging.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen hiermede juist en objectief te hebben weergegeven, wat de heer Colijn in zijn beide fameuze redevoeringen heeft gezegd. Daartegenover, ik mag wel zeggen: lijnrecht daartegenover, staat de leidende gedachte van de Regeering. De Regeering kan de taak van de weermacht juist niet losmaken van de Vesting Holland. De Regeering gaat uit van de stelling, dat de neutraliteit moet worden verdedigd, d. i. de nationale bodem zal onder alle omstandigheden moeten worden vastgehouden.

Tusschen deze beide standpunten ligt een groote afstand en de gevolgen van het innemen van het eene en van het andere standpunt zijn van zeer verre strekking.

De Regeering spreekt over haar standpunt in de Memorie van Antwoord betreffende de Vestingbegrooting. Daar wordt eigenlijk het cardinale punt en het groote verschil, dat merkwaardigerwijze bij de behandeling van deze begrooting voor 1923 tot uiting is gekomen, behandeld. Op bladz. 1 van die Memorie van Antwoord zegt de Regeering:

> „De beantwoording van de in de eerste plaats in aanmerking komende vraag, of een land voor eene weermachtspolitiek, alleen gericht op neutraliteitshandhaving, zou kunnen volstaan met een operatief orgaan, is voor een belangrijk deel afhankelijk van den horizontalen vorm van dat land."

Het komt mij voor, dat de Regeering reeds hier in dwaling verkeert, dat reeds hier de Regeering het verschil tusschen de beide standpunten niet blijkt te doorgronden, want het verschil tusschen beide opvattingen heeft met den horizontalen vorm van ons land absoluut niets te maken. Het is afhankelijk van het doel, dat men zich voor de weermacht stelt, maar van den vorm van ons land is dat onafhankelijk. Hoogstens kan men zeggen — ik kom daar nader op terug —, dat het in verband staat met de diepte van ons land van het oosten naar het westen.

Vervolgens zegt de Regeering:

> „Steeds toch zal het mobiele element van de weermacht — het veldleger — vrijheid van beweging moeten hebben ter uitvoering van zijn taak. Een gunstige horizontale vorm, en daarvan in het bijzonder diepte van operatiegebied, waarborgen aan een operatief orgaan zoodanige bewegingsvrijheid, dat het verband houden met zijn operatiebasis vrijwel verzekerd is."

Dit heeft alleen betrekking op het operatief orgaan binnen de stelling, binnen de Vesting Holland, maar de heer Colijn heeft juist in het licht gesteld, dat het aankomt op de bewegingsvrijheid van het operatief orgaan, van het veldleger, buiten de Vesting Holland, en dat het daarom noodzakelijk is om de Vesting Holland te verwijderen als een val, waarin het veldleger ten slotte zal worden opgenomen en tijdens de operatie blijft vastkleven.

Eindelijk zegt de Regeering:

> „Ook ingeval geen bepaalde daartoe in vredestijd ingerichte verdedigingslijn ter beschikking staat, steeds zal tot aanvoer van versterking, munitie, materieel en verplegingsbehoeften een deel van het land moeten worden gebezigd."

Hier stelt de Regeering voorop, neemt a priori aan de juistheid van de stelling, welke zij heeft te bewijzen. Zij gaat hier uit van de gedachte, dat het veldleger voorzien moet worden uit de operatiebasis, dat het derhalve verband moet houden met de operatiebasis, terwijl het zich beweegt buiten de Vesting Holland en ook daarom de Vesting Holland noodzakelijk is. Dit deel van het land is, door de approviandeering, tot het verleenen van steun aan het veldleger alleen dan in staat en alleen dan noodig, zoolang dat operatief orgaan daarin zijn basis vindt. Het standpunt van den heer Colijn is, dat het los moet zijn van die basis, dat het vrij moet zijn in zijn beweging, dat het dus niet zijn basis moet vinden in de Vesting Holland. In den gedachtengang van den heer Colijn is het volstrekt niet zeker, dat het operatief orgaan in de Vesting Holland zijn basis vindt — ik ga verder: in den gedachtengang van den heer Colijn is het zelfs niet waarschijnlijk en misschien zelfs onmogelijk, dat het operatief orgaan in de Vesting Holland zijn basis vindt.

De heer Colijn zegt het met deze woorden: men is er ook nooit zeker van, of men de stelling gebruiken zal. Hij wijst op het Belgische leger, dat in den wereldoorlog de nationale verdediging heeft gevoerd in Frankrijk en niet in zijn liniën en stellingen en laat er op volgen: strijdt ons leger in het zuid-oosten, welke kans heeft het dan, juist op de liniën en stellingen terug te trekken?

De heer Colijn denkt dus — en dat is het belangrijke verschil tusschen hem en de Regeering — ons operatief orgaan, strijdende in verband met een groote macht. Dit is daarom van zoo groote beteekenis, omdat wij dan ook al hetgeen wij ten koste leggen aan het operatief orgaan, niet kunnen los maken van die andere groote macht, in verband waarmede het eventueel zal optreden.

Om een voorbeeld te noemen: er wordt een strijd gestreden tusschen de Duitschers, met of zonder de Russen, en de Franschen, vereenigd met de Belgen. Zijn dan de Duitschers degenen, die onze neutraliteit hebben geschonden, dan zijn wij als vrienden aan den kant van de Franschen en de Belgen. Is het omgekeerd, dan zijn onze vrienden aan den anderen kant.

Men zegt, dat ter conferentie van Parijs is aangenomen, als zou denkbaar zijn dat een land zijn neutraliteit verdedigt tegen een van de oorlogvoerende machten en ten slotte met geen van die machten in oorlog is of althans niet is partij in den grooten strijd, en verbonden met de tegenstanders van die macht.

Dit moge denkbaar zijn, het is niet anders dan „graue Theorie", want zoodra men zich teweerstelt tegen een macht, die onze neutraliteit schendt, spreekt het vanzelf, dat wij de hulp van de andere partij niet zullen afslaan om de eerstgenoemde terug te dringen. Wij zullen dit niet kun-

(Marchant.)

nen doen. Dat is eenvoudig ondenkbaar. Het is alleen denkbaar in het brein van de geleerden in het oorlogs- en in het internationale Staatsrecht, die op de conferentie bijeen waren.

De partij, die dan met ons bevriend zou zijn bij dien veronderstelden strijd in het zuidoosten, zou ons dus medenemen in den vooruitgang of in den achteruitgang van die strijdmacht. Maar indien dit gebeurt, indien wij te zamen moeten terugtrekken, dan zal de Vesting Holland, d. w. z. ons geheele land, voor de macht, die ons vijandig is, voor het nemen liggen.

Vraagt men nu, in welke opvatting, in die van den heer Colijn of in die van de Regeering, men met het meeste recht zou kunnen vasthouden aan het beginsel, dat de heer Colijn op den voorgrond heeft gesteld, aan het beginsel van de verplichting tot verdediging van de neutraliteit, dan zou ik zeggen: dan is het de Regeering, die in de eerste plaats aan dat beginsel vasthoudt. De Regeering is het, die in haar gedachtengang zich voorstelt een zuiver verweer tegen schending van onze neutraliteit tot het uiterste, een vasthouden van den nationalen bodem tegen de kracht van dengene, die onze neutraliteit heeft geschonden.

De heer Colijn daarentegen denkt zich, al zegt hij het niet uitdrukkelijk, juist het omgekeerde. Hij ziet het operatief orgaan als onderdeel van een van de beide groote oorlogsmachten en het schijnt mij daarom minder juist, dat hij vooral zich meent te kunnen beroepen op de verplichting van de verdediging der neutraliteit.

Deze beide standpunten zijn daarom niet te vereenigen, omdat de consequenties van die standpunten aanstonds geheel divergeeren.

Wij zullen in geval van oorlog tusschen groote machten, waarin wij worden getrokken, voor een noodlottige keuze staan: òf het terrein van de Vesting Holland prijsgeven en op het oorlogsterrein elders voor onze neutraliteit strijden — in welk geval de zetel der Regeering tijdig buiten de grenzen van het land zou moeten worden overgebracht; dit is de noodzakelijke consequentie; in het stelsel van den heer Colijn ziet men als in België den zetel der Regeering naar het buitenland verhuizen òf — en dat is het andere alternatief van deze noodlottige keuze — de Vesting Holland met den zetel der Regeering tot het laatste te verdedigen, terwijl het veldleger vastligt aan zijn basis. En wanneer men deze keuze doet, wordt ons land op den duur geheel bezet, of er moest een afdoende hulp komen van den zeekant.

Men kan in tijd van oorlog bezwaarlijk den loop der gebeurtenissen afwachten vóórdat men de keuze doet tusschen die twee alternatieven. Immers, een tegenslag bij het groote gevecht in het zuidoosten van ons land zou bij een ongunstigen afloop ten gevolge kunnen hebben, dat men het geheele land zou moeten prijsgeven.

Op de keuze voor het eene of voor het andere standpunt moest derhalve geheel het weerplan zijn gebouwd. Men moet van een geheel andere gedachte uitgaan en zijn weermacht geheel anders inrichten, naarmate men kiest voor het een of voor het andere standpunt.

Aan welk van de beide denkbeelden zou men de voorkeur moeten geven? Indien men zich voorstelt, dat Nederland actief in een grooten oorlog deelneemt — een andere oorlog dan tusschen groote Mogenheden is niet denkbaar —, dan schijnt mij het denkbeeld van den heer Colijn het juiste. De heer Colijn zeide te recht, dat het geschil hierover niet nieuw is. Dat geschil is hier aan de orde geweest, zoolang ik de beraadslagingen over de begrootingen en over de verschillende militaire wetten heb meegemaakt. Ik herinner mij, dat, behalve de heer Colijn, de heer Thomson met kracht heeft gestreden tegen wat men destijds noemde het muizenvallensysteem van de Stelling Amsterdam.

Gij zult u herinneren, Mijnheer de Voorzitter, dat wij hier hebben gehoord den Minister van Rappard. Ik heb indertijd in die debatten de Stelling van Amsterdam zijn tweede vaderland genoemd. Hij was daar commandant geweest, hij hield van die Stelling alsof het zijn tweede vaderland was. Dat was de tijd, dat men vastzat aan de gedachte: de Stelling van Amsterdam is de laatste toevlucht voor het veldleger.

Het spreekt vanzelf, dat die gedachte, die opvatting van onze verdediging als grondslag van het geheele stelsel, van ingrijpende beteekenis is voor de positie en ook, in geval van oorlog, voor „het moreel" van het veldleger. Als men zijn land gaat verdedigen, bezield met de gedachte, dat achter ons is het veilige toevluchtsoord, waarop men moet terugtrekken, dat men het verband met hetgeen achter ons is geen oogenblik mag verliezen, dat het behoud van het land afhankelijk is van het verband tusschen het veldleger en de stelling daarachter, dan spreekt het vanzelf, dat het strijdende veldleger wordt beheerscht door de gedachte; laten wij ons niet te veel van onze basis verwijderen; laten wij vooral zorgen, dat geen oogenblik de gelegenheid ontbreekt om op de stelling hierachter terug te trekken. Dit was een van de redenen, waarom uit een psychologisch oogpunt deze gedachte van verdediging door Thomson zoo fel werd bestreden.

Dat standpunt is door de ontwikkeling van de techniek geleidelijk sterker geworden. Met de gebeurtenissen van den laatsten wereldoorlog voor oogen, kunnen wij zeggen: een duurzame verdediging, waarbij ik denk aan een verdediging van 3 of 4 weken, van een land van geringe diepte als het onze van oost naar west, is niet meer mogelijk.

Wij hebben onze inundaties in de Vesting Holland, maar dat is een teer apparaat. Wij kunnen ook omkomen in inundaties, die niet door ons zijn gesteld. Een beroep op den Yser gaat niet op. Daar had men een veel grootere watervlakte en daarachter een groot verdedigbaar vast terrein. Gesteld, dat de Duitschers er in geslaagd waren om het geïnundeerde terrein door te trekken, dan hadden zij in zoo ongunstig mogelijke omstandigheden gestaan voor een sterk verdedigd vast terrein; zij zouden zich zelf in een hopelooze positie hebben gebracht.

Maar hier in Nederland zou men met het drassige terrein geheel Nederland hebben, met het centraal bestuur, tot aan de zee. Wij kunnen dus aannemen, dat verdediging van de Vesting Holland tegen een groote overmacht niet mogelijk is. Een dergelijke verdediging gaat goed, zelfs met inferieur geschut, zoolang men niet van uit de lucht wordt bestookt en voor zoover men is buiten het bereik van vèr dragend geschut, opgesteld op vasten bodem. De luchtaanvallen zijn niet te keeren. Als Amsterdam, den Haag en Rotterdam door vèr dragend geschut en van uit de lucht worden bestookt met alles, waarmede men tegenwoordig van uit de lucht het land bestoken kan, met bommen, gassen en mitrailleurs, dan heeft het veldleger aan de Vesting Holland niets meer.

Men kan zich dus een practisch en doelmatig optreden van het veldleger slechts voorstellen in den gedachtengang van den heer Colijn. Maar dan moet men den moed hebben te erkennen, dat het grondgebied van Nederland niet is te behouden en dat men den zetel van de Regeering eventueel zal moeten verplaatsen naar een ander, bevriend land en dat Nederland zijn onafhankelijkheid, terwijl het land zelf is bezet door een ander, in een vreemd land zal moeten verdedigen. Ik zie met belangstelling het verloop van dezen strijd tusschen den heer Colijn en de Regeering te gemoet. De keuze tusschen deze twee standpunten is niet te vermijden.

Men leert hieruit, dat de Regeering, redeneerende over wat noodig is en wat niet, zelfs omtrent het alles beheerschende beginsel geen stelling heeft genomen, zelfs nog niet zich georiënteerd heeft omtrent het fundamenteele verschil.

Wellicht vindt de Regeering het ook beter zich daaromtrent niet te oriënteeren, ten einde de consequenties daarvan te ontgaan.

Doch doet zij dit wel, dan schijnt niet onmogelijk, dat zij de juistheid van het standpunt van den heer Colijn zal erkennen.

Voor mij is dit echter niet de hoofdzaak. De hoofdzaak is het uitgangspunt van de eerste rede van den heer Colijn: hoe werken wij, door beperking van de militaire uitgaven, het budgettekort weg? Het militaire geschil zou ons het middel daartoe aan de hand doen.

In dit opzicht ontbreekt aan de beide redevoeringen van den heer Colijn de *finishing touch.* Hoe wil hij de noodige middelen liquide maken?

(Marchant.)

Hij heeft ons gezegd, dat een afdoende versterking van de vesting Holland en voorziening met geschut en opwerking van die stelling tot de eischen van de moderne techniek volgens een berekening in 1918 gemaakt zou kosten 300 millioen. Maar het niet-uitgeven van die 300 millioen stopt niet het gat in ons budget. Wat wil hij dan? Wil hij verkoopen de op te ruimen terreinen? Wanneer men deze fortificatiën gaat opruimen en voor den landbouw of voor een buitenplaats in aannemelijken staat te koop aanbieden, dan zal deze operatie vermoedelijk zooveel geld kosten, dat zij niet door de opbrengst wordt gedekt. Wil de heer Colijn gebruik maken van de veiligheidsbezetting van de 36 bataljons en daardoor de lichtingen verkleinen? Dat zou geen bezuiniging geven. Hij kan die niet gebruiken voor het verkleinen der lichtingen, want die 36 bataljons zijn tot dusver genomen uit de oudere jaren, uit de diepte van het leger. Men kan het aantal dienstjaren uitbreiden of inkrimpen, maar effect op de kosten heeft dat niet.

Dit is het punt, dat mij in de beschouwingen van den heer Colijn nog niet duidelijk is geworden. Waar zijn uitgangspunt is geweest: tengevolge van het aanvaarden van mijn standpunt zal de Regeering er in kunnen slagen om het groote tekort in het budget aan te vullen, spreekt het vanzelf, dat hij dit ter dege moet hebben overwogen, alvorens die stelling aan deze vergadering mede te deelen. Ook na herhaalde overlezing van zijn beide redevoeringen is mij nog niet duidelijk geworden, op welke wijze hij dit doel denkt te bereiken. Daarom vooral verheug ik mij er in, dat ik thans vóór den heer Colijn het woord heb mogen voeren bij deze algemeene beschouwingen, opdat wij strak des te pertinenter zijn antwoord op de door mij gestelde vragen zullen kunnen hooren.

Ik constateer echter, dat wij door die beide redevoeringen van den heer Colijn, wat zijn antwoord ook is, veel hebben gewonnen. In de eerste plaats, dat van zoo gezaghebbende zijde is verzekerd, dat de Regeering er nooit in zal slagen, het tekort op het budget weg te werken zonder dat zij ingrijpend beperkt de uitgaven voor de defensie.

Waar nu ook vast staat, dat de Minister van Financiën gezegd heeft: het heil van het land is afhankelijk in de eerste plaats van het sluiten van het budget, ligt de conclusie voor de hand: ingrijpende beperking, anders gaat het land te gronde, ook in de oogen van de Regeering.

Maar de tweede winst is deze. Indien de millioenen, die zullen vrijkomen wanneer wij ons vereenigen met het inzicht van den heer Colijn, niet vrij komen met de opheffing van het vestingstelsel, die hij heeft aanbevolen, dan zullen zij moeten vrijkomen door beperking van andere defensie-uitgaven, anders raken wij het uitgangspunt kwijt: het inzicht in de noodzakelijkheid, dat het tekort op het budget moet worden gedekt en dat dit alleen op deze wijze kan geschieden. Dan moet dus de beperking van de uitgaven op een andere wijze worden gevonden, en dan zal men er wel toe moeten komen, organisaties als ik in het begin van mijn rede eenige heb aangewezen, te vereenvoudigen, in te krimpen en het te gaan zoeken in de bewapening; anders komt men er niet. En dat kan niet alles zijn perspectief op de eeuwigheid. Neen, de heer Colijn heeft het uitdrukkelijk gezegd, zooals het nu gaat, kan het niet langer, wij kunnen ten hoogste nog een jaar op deze wijze doorgaan en na afloop van dat jaar moet het gebeuren. Dat is de groote winst die wij hebben gemaakt met deze redevoering van dezen oud-Minister van Oorlog. Hij heeft ons dan ook belangrijke bezuiniging in uitzicht gesteld, en op deze wijze komen wij voorshands elkander belangrijk te gemoet.

Wat mij betreft, wanneer men rekent met de oorlogskansen in de naaste toekomst, geloof ik, voor zoover wij nu vooruit kunnen zien, dat wij vooralsnog met de kansen op een grooten oorlog niet behoeven te rekenen. Naar mijn oordeel kan de werkelijke taak van hetgeen wij als weermacht zullen hebben in de naaste toekomst alleen zijn de beveiliging tegen min of meer ongeregelde invallen uit het Oosten, en dan hebben wij juist vooral aan de grensverdediging te denken. Al wat daarboven uitgaat, schijnt mij in de tegenwoordige omstandigheden hopeloos om na te streven. Al wat daarboven uitgaat moet worden afgesneden, om met den heer Colijn te spreken, al wat daarboven uitgaat is geldverspilling. Dit zijn eigenlijk de consequenties van het standpunt van den heer Colijn, dat ik ten slotte op mijn wijze nog een eind verder heb uitgewerkt. Wanneer wij dezen weg uitgaan en wanneer wij vasthouden aan het denkbeeld, dat in den gedachtengang van den heer Colijn ons zoogenaamd bewegelijk operatief orgaan altijd zal werken in verband met en gesteund door een andere, grootere oorlogvoerende macht, dan valt op de eischen die wij hebben te stellen aan de uitrusting van dat operatief orgaan een geheel ander licht. Het zal mij dan ook niet verwonderen, wanneer de heer Colijn langs dezen weg en in dezen gedachtengang zich heeft sterk gemaakt ons te kunnen verzekeren, dat onder zijn leiding wij het tekort op het Staatsbudget zullen kunnen wegwerken ten gevolge van belangrijke bezuinigingen op de uitgaven voor de defensie.

De heer **Dresselhuys:** Mijnheer de Voorzitter! Alvorens in te gaan op het eigenlijke beleid van den Minister, wil ik opmerken, dat in het Voorloopig Verslag en in de Memorie van Antwoord eenige beschouwingen worden gewijd aan het Reglement op de Krijgstucht en de militaire rechtspleging. Het spreekt vanzelf, dat ik, waar het uw wensch is, dat wij in dezen termijn de interpellatie van den heer K. ter Laan nog niet ter sprake brengen, dit punt tot later zal laten liggen, al vertrouw ik, dat u ons bij de repliek extra gelegenheid zult geven om op dit belangrijke punt in te gaan.

Maar het feit, dat in de stukken gesproken wordt over de militaire rechtspleging en het genoegen, dat ik den heer Wijnkoop hier tegenwoordig zie, noopt mij, om een belofte in te lossen, die ik verleden week aan dien geachten afgevaardigde heb gedaan, toen ik mijn twijfel uitsprak of deze geachte afgevaardigde, die als Sovjet-deskundige en vertegenwoordiger van de Russische Staatsgemeenschap ons pleegt inlichtingen te geven, inderdaad altijd als deskundige in dit Parlement voor dit doel volkomen is te aanvaarden.

Ik denk, zonder natuurlijk ook maar eenigermate in het debat terug te treden, aan de opmerking van den heer Wijnkoop tot den Minister van Justitie bij de behandeling van de wet op de militaire rechtspleging, toen de heer Wijnkoop tot den Minister van Justitie zeide:

> „Ik stond verbaasd over den Minister: dat je iets niet weet, kan ik begrijpen; maar dat de Minister zich begeeft op een gebied, waarvan hij blijkbaar niet op de hoogte is, en dan met zulk een verbazende zekerheid spreekt, dat kan ik niet begrijpen......
>
> Wij communisten zijn tegen de bijzondere militaire rechtspraak. Mij is niet een Sovjetland bekend, waar een afzonderlijke militaire rechtspraak bestaat. De afzonderlijke militaire rechtspraak is iets, dat wij in Rusland niet kennen en de communisten in geen enkel land hebben ingevoerd."

Toen de heer Wijnkoop deze rede uitsprak, merkte ik reeds dadelijk op, dat ik mij herinnerde uit de literatuur, die ik in een andere qualiteit over de militaire rechtspleging wel heb geraadpleegd, dat dit mij onwaarschijnlijk voorkwam, en thuis komende ben ik dadelijk er toe overgegaan, voor zoover mij dat mogelijk was, een onderzoek te doen instellen. Daarbij is mij gebleken, dat de heer Wijnkoop, als ik het goed zie, sterk heeft gedwaald. Ik heb als bron genomen — die de heer Wijnkoop als bron niet zal betwisten — de bekende rechtsverzameling omtrent het Russische recht, het bekende werk van Koersky, de verzameling Sovjetwetten, verschenen in 1921 te Moskou, in het Russisch. Men is zoo vriendelijk geweest mij van deskundige zijde te verschaffen een Fransche vertaling, die ik hier voor mij heb. Ik hoor den heer Schaper hier zeggen, dat men wel zal zeggen, dat die vertaling niet deugt. Indien hij onderstelt, dat die opmerking zal worden gemaakt, wil ik er dadelijk bijvoegen, dat een Sovjet-vertegenwoordiger die vertaling heeft gezien en geen bezwaar gemaakt, zoodat zij inderdaad juist zal zijn. Ik heb het stuk hier voor mij.

Ik ben natuurlijk bereid, het aanstonds aan den heer Wijn-

39ste VERGADERING. — 19 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Dresselhuys e. a.)

koop te geven; het is te lang, om het thans voor te lezen, maar ik verzoek u, Mijnheer de Voorzitter, het stuk in de *Handelingen* te mogen doen opnemen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor het gevraagde verlof tot het opnemen van een noot in de *Handelingen* te verleenen.

Daartoe wordt besloten. [1])

De heer **Dresselhuys**: Een enkel stuk mag ik er uit mededeelen. Het is het Recueil systématique des principaux décrets 1917—1920.

N°. 13 behelst een Ordonnantie van den revolutionnair militairen raad der Republiek.

Over de toepassing van het „Reglement der revolutionnaire militaire rechtbanken-ordonnantie van het jaar 1920, n°. 730.

Krachtens het besluit van het Centraal Uitvoerend Comité der raden voor geheel Rusland van 18 Maart 1920, tot het in werking stellen van het reglement op de revolutionnaire krijgsraden, hierbij als aanhangsel gevoegd, in overeenstemming gebracht met het grondreglement op de revolutionnaire rechtbanken.

Get.: De plaatsvervangend voorzitter van den Revolutionnair militairen raad der Republiek, E. Skliansky.

De President van den Revolutionnairen krijgsraad der Republiek (in Ned. het Hoog Militair Gerechtshof), Danischevsky. 4 Mei 1920. Afgekondigd als n°. 105 in het blad van het Volkscommissariaat voor militaire zaken 14 Mei 1920.

Grondbeginselen van de Militaire rechtspraak in Rusland.

Art. 1. De krijgsraden onderzoeken de zaken, die hen door de militaire raden, de speciale secties, de buitengewone commissies enz. worden aangebracht.

Art. 2. Revolutionnaire militaire rechtbanken zijn gevormd; vier soorten: de krijgsraad in de Republiek; de krijgsraad aan het front; de legerkrijgsraden; de divisiekrijgsraden.

Art. 3. Competentie. De krijgsraden berechten de zaken tegen militairen, beschuldigd van:

1. contra-revolutionnaire daden en in discrediet brengen van de sovjetmacht;
2. speculatiën;
3. dienstmisdrijven, enz."

Eindelijk is nog van belang art. 5, dat wel aardig is, omdat de Minister van Justitie veronderstelde, dat elders die krijgsraden waarschijnlijk zich te ver tot de burgerpersonen zouden uitstrekken.

Art. 5 zegt, dat ook misdrijven van hen, die niet tot het roode leger behooren, aan de rechtspraak der krijgsraden zijn onderwerpen in het geval waar in de streek, waar de krijgsraden werken, geen burgerlijke rechtbanken bestaan.

Dat is natuurlijk zoo in onnoemelijk vele gevallen.

Uit deze korte mededeeling, die misschien door den heer Wijnkoop zal worden weerlegd, maar waarvan ik de weerlegging op het oogenblik niet als mogelijk voor mij zie, — en ik heb deze mededeelingen uit wat de pers noemt de meest betrouwbare bron — blijkt wel, dat die wetgeving niet is ingetrokken, hetgeen trouwens niet behoeft.

De heer **Wijnkoop**: Volkomen onjuist, zij is wel ingetrokken.

De heer **Dresselhuys**: Dan kan ik den heer Wijnkoop mededeelen, dat, om zekerheid te krijgen, over deze zaak een telegram is gezonden naar de Sovjet-vertegenwoordiging, d. w. z. naar de Russische ambassade, in Berlijn, van dezen inhoud:

(Dresselhuys.)

„Bradowsky Russische Ambassade, 7 Unter den Linden, Berlin. Bitte umgehend drahten existieren momentan Russland Militärgerichte, welches Dekret Nummer Iswestia angeben."

Het antwoord luidde:

„Neue Prozessführing noch nicht veröffentlicht. Russische Botschaft, Berlin."

Mijnheer de Voorzitter! Het staat dus vast, dat die wetgeving niet is ingetrokken, althans de intrekking nog niet werkt.

De heer **Wijnkoop**: Ik herhaal, het is onjuist.

De heer **Dresselhuys**: Ik heb het telegram van de officieele Russische Botschaft in Berlijn, die op de uitdrukkelijke vraag: is deze wet ingetrokken, antwoordt:

„Neue Prozessführung noch nicht veröffentlicht."

Ook al is deze wet ingetrokken, dan nog zal onbegrijpelijk blijven de uitspraak van den heer Wijnkoop:

„een afzonderlijke militaire rechtspraak is iets, dat de communisten in geen enkel land hebben ingevoerd."

Dus zelfs al was die wet ingetrokken, dan nog begrijp ik niet, hoe deze zaak zit.

Intusschen, ik zal op mijn conclusie niet vooruitloopen en zal gaarne hooren, hoe de heer Wijnkoop zijn opmerking tegenover den Minister van Justitie zal recht zetten.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is eigenlijk de hors d'oeuvre. Tot mijn leedwezen mag ik niet spreken over de interpellatie van den heer ter Laan, maar ik mag toch wel een opmerking maken, en die is deze, dat de heer ter Laan in dit debat herhaalde malen heeft gesproken van het Reglement op de Krijgstucht van den heer Dresselhuys. Hij bedoelde daarmede de commissie voor de militaire strafwetgeving, waarvan ik de eer had voorzitter te zijn.

Ik wil mij niet verschuilen, later in tweeden termijn zal er gelegenheid zijn mijn standpunt nader uiteen te zetten, maar ik wil toch de opmerking maken, dat het in het algemeen niet juist is, den voorzitter van een commissie te vereenzelvigen met het rapport der commissie.

Deze commissie voor de militaire strafwetgeving was niet een Staatscommissie, maar een commissie, bestaande destijds uit ambtenaren van verschillende Departementen, ten einde naar de voorschriften van de Ministers een zeker doel te bereiken. Ik herhaal, ik wil mij niet verschuilen, maar ik wil dit vooropstellen om de zaak recht te zetten.

Thans het beleid van dezen Minister, de Oorlogsbegrooting, waarnaar een volkomen leek in militaire zaken als ik met belangstelling heb uitgezien, omdat tweeërlei mij interesseerde. Ten eerste de vraag van de kosten, de bezuiniging, maar niet minder van de qualiteit van onze weermacht onder het regiem van dezen Minister in de naaste toekomst, waarover verschillende heeren gesproken hebben.

Ik mag dan met een enkel woord herinneren aan de debatten, die wij hier gevoerd hebben tijdens de behandeling van de Dienstplichtwet in December 1921, en waarbij mij toen reeds niet zoozeer deze wet als wel de organisatie van den Minister onaannemelijk scheen, omdat ik meende te moeten voorspellen, dat die niet kon voldoen aan de 2 eischen, die wij stellen, in de eerste plaats nl. een leger, dat binnen onze financieele draagkracht zou liggen, en in de tweede plaats, dat zou zijn te gelijker tijd een goed uitgerust en geoefend leger, zooals het in het beginselprogram mijner partij al jaren heet: een harmonisch uitgerust leger, een harmonisch geheel.

De heer **Ketelaar**: Al jaren? Bestaat uw partij al jaren?

De heer **Dresselhuys**: Sinds 2 jaar. De totaliteit van onze weermacht moet zijn in verhouding tot de geldelijke offers,

1) Zie noot achter het Verslag.

(Dresselhuys.)

die wij er voor kunnen besteden en de weermacht moet op zich zelf ook zoo zijn ingericht, dat zij vormt een bruikbaar geheel, wat de heer Duymaer van Twist heeft willen noemen een operatief orgaan.

Het is bekend, dat wij niets gevoelen voor hen, die ons leger als voorbeeld van ontwapening voor andere landen, moeten wegdoen en die dan blijkbaar vertrouwen op andere krachten.

Wij hebben deze week in den Haag gehad een zeer interessant congres, samengeroepen door het I. V. V., waar ik de geuite vredesklanken op zich zelf met groote sympathie heb vernomen, maar waar toch wel dit gebleken is, dat er een hopelooze verwarring bestond over de vraag, hoe men in plaats van door militaire krachten langs den vredesweg den vrede bij ontwapening van een of meer landen zou kunnen waarborgen.

Daar werd reeds door verschillende deskundigen de opmerking gemaakt, dat indien men het daar aangegeven middel van de algemeene werkstaking ging toepassen, dit middel op zich zelf zou zijn een zeer wreed middel tegenover velen, maar bovendien een zeer bedenkelijk middel, indien men niet absoluut zeker wist, dat in alle landen dit middel op gelijke wijze aanstonds en te gelijker tijd werd toegepast, want het land waar die werkstaking niet zou slagen, zou dan krachtig zijn en de andere landen zouden zonder verdediging zijn overgeleverd.

Waar men nu voorloopig nog niets anders naar voren kon brengen als de kracht van het I. V. V. — er werd een cijfer genoemd van 40 millioen, maar getallen zijn tegenwoordig goedkoop — en zoolang niet is aangetoond, dat het operatieve orgaan van de I. V. V. in staat zou zijn aanstonds den absoluten vrede in de wereld te verzekeren, is het toch wel buitengewoon bedenkelijk om, zooals de heer Troelstra zei op dat congres, te wenschen en vast te houden aan de zelfstandigheid van Nederland en te gelijker tijd als voorbeeld van de anderen ons voorshands absoluut weerloos en krachteloos te stellen.

Ik houd het ook niet met een andere groep, die eenigszins aanhangt een wanhoopstheorie, die dit standpunt heeft: wij willen de zelfstandigheid van Nederland behouden, wij hebben geen middelen als het I. V. V., maar wij gaan eenvoudig met de inordemaking van onze weerkracht niet verder omdat het toch niet helpen zal, omdat alle kosten, die er aan besteed worden, verloren zijn. Dat is maar geld weggooien, zegt de heer van der Waerden. Ik had hem niet op het oog, want hij is een man van het I. V. V. Er zijn echter anderen in den lande, die deze theorie aanhangen. Ik heb een oogenblik gevreesd, dat de heer Marchant er toe zou behoord hebben, maar daar straks heb ik met genoegen gehoord, dat de heer Marchant op het gebied van het operatief orgaan een medestander is van den heer Colijn. De heer Marchant heeft dit herhaaldelijk verzekerd. Misschien heb ik niet goed geluisterd, maar dan doe ik een beroep op de andere leden, die beter naar hem geluisterd hebben. Hij heeft gezegd, dat hij zich kon vereenigen met de gedachte van den heer Colijn, behalve met de quaestie van de kosten, die niet opgelost is. Wij zullen dus eerlang zien het combinatie-stelsel Colijn-Marchant, dat op het nieuwe leger aanstuurt, terwijl de oplossing van de quaestie van de kosten later gezamenlijk bij gemeenschappelijk overleg zal worden gevonden. Als men het over het stelsel eens is, zullen die zaken geen overwegend bezwaar opleveren.

Ik ga op het oogenblik niet in — het is ook niet mijn bedoeling geweest de heeren te prikkelen — op de plannen van den heer Colijn of andere deskundigen, omdat ik — ik stel dit op den voorgrond — daartoe volkomen de militaire capaciteiten mis. Ik wil alleen zeggen, dat, indien de plannen van den heer Colijn door de Regeering te eeniger tijd mochten worden overgenomen, wij een volmaakte revolutie op het gebied van onze militaire macht zullen zien. Zooals het leger thans is ingericht met zijn basis, de Vesting Holland, zijn evacuatiegebied en zijn ziekenverpleging, zal het niet bruikbaar zijn als een eenigszins zwevend, zich los bewegend, apart lichaam, het operatief orgaan, zooals de heer Colijn zich dat heeft gedacht, maar nog niet nader in de Kamer heeft uitgewerkt.

Ons standpunt is een ander. Voor ons als leeken zijn er slechts twee factoren ter eigen beoordeeling. In de eerste plaats: wat kost het, kunnen wij het betalen, en in de tweede plaats: indien wij blijven binnen onze financieele kracht, wat hebben wij er voor, hebben wij inderdaad dan een leger, dat goed is uitgerust en goed is geoefend?

Ten aanzien van de kosten van de toepassing van het stelsel van den Minister, merk ik op, dat ik over de organisatie-van Dijk nog geen oordeel wil uitspreken, om de eenvoudige reden, dat de Minister tot dusver de kosten van die organisatie heeft geheim gehouden.

Ik weet niet, wat de motieven van die geheimhouding zijn. Is de Minister bevreesd ons te doen schrikken als hij met de cijfers komt? Waarop wacht de publicatie van de berekening van de kosten van de organisatie-van Dijk?

Indien ons wordt medegedeeld, dat die organisatie binnen betrekkelijk korten tijd zal ten uitvoer worden gebracht, kan ik zeggen (het is ook in den gedachtengang van den heer Colijn, van den heer Marchant en van iedereen): wij moeten weten, wat de kosten van die legerorganisatie zijn zullen. Als ik mij niet bedrieg, is het kostencijfer tot heden niet door den Minister gepubliceerd.

Wij zien wel, wat de Minister doet met deze begrooting. Wij zien, dat deze Minister inderdaad naar zijn krachten poogt te bezuinigen.

De Minister trekt er eenige millioenen af; hij is zelfs, zeker niet zonder eenige offers te brengen aan zaken, die hem lief zijn, wederom gekomen met een bezuiniging van een millioen, zoodat zijn eindcijfer thans bedraagt rond 63 millioen. De heer van der Waerden zegt: geen klein beetje; ik ben het met hem eens, het is nog veel en veel te veel, maar wanneer wij ons nu houden aan hetgeen wij overeengekomen zijn met den Volkenbond en wanneer wij komen op het standpunt van 1914 en aan hetgeen de Minister zegt over de indexcijfers, welke ik bereid ben op grond van hetgeen de deskundigen zeggen hooger te stellen, en wel op 175, dan kom ik op 33 millioen als basis van 1914 tot een cijfer van ongeveer 57 millioen. Er zou dus nog 6 millioen af moeten, maar de Minister kan daarmee niet tevreden zijn, want hij heeft gezegd, dat zijn organisatie goedkooper is; hij streeft naar vermindering van uitgaven.

Daarbij komen dan nog de algemeene korting van 17 pct., zoodat er nog heel wat millioenen afmoeten, vóórdat wij zijn aan de uitvoering van hetgeen Minister van Dijk ons heeft toegezegd.

Te meer geloof ik, dat de Minister dalen moet, omdat hij de cijfers van deze begrooting niet zal kunnen volhouden. Immers, er is reeds uitgetrokken voor af te vloeien personeel een bedrag van ongeveer 6 millioen, en ik geloof niet, dat de Minister nu nog, vandaag, den 19den December, zal kunnen volhouden, dat vóór 1923 ingetreden is, die afvloeiing van het kader, zoowel officieren als onderofficieren zal hebben plaats gehad. Ik wil er bij zeggen, dat als de Minister dit wel deed, ik dit wreed zou vinden tegenover dat kader, dat op die wijze gedwongen zou worden af te vloeien, iets, dat men zeker van den Minister niet verwachten kan.

Laten wij dus constateeren — en de Minister zal de eerste zijn, om dit toe te geven — dat de kosten van de organisatie-van Dijk en de kosten van deze begrooting, hoe men de zaak ook wil nemen, nog vele millioenen te hoog zijn.

De kosten kennen wij niet; wij tasten daaromtrent in het duister. Ik erken, dat de Minister blijkbaar wil bezuinigen, al heeft hij daartoe niet de macht. Ik wil zelfs andere goede qualiteiten van dezen Minister niet verbloemen. Ik weet, dat onder zijn invloed in het leger krachtiger wordt gediend dan vroeger, dat men tevreden is over den nieuwen geest, welke over de werkers in het leger is gekomen, maar dit neemt niet weg, dat, al kan men de goede eigenschappen van den Minister waardeeren, nog allerminst is bereikt, wat de Minister verleden jaar in uitzicht heeft gesteld, want niet alleen de kosten, waaromtrent wij in het duister verkeeren, maar ook de quaestie van de geoefenheid, van de uitrusting, moet aanleiding geven, ook al staat men nog zoo vriendschappelijk tegenover dezen Minister, tot scherpe critiek.

Allereerst de quaestie van de geoefendheid. De Minister heeft verleden jaar gezegd, dat de hoofdfactor voor het verschil van zijn oefentijd zat in de kampen. Toen men bij de

(Dresselhuys.)

behandeling van de Militiewet het eenigszins bedenkelijk achtte, om den oefentijd van 6 maanden tot 5,5 maand terug te brengen, heeft de Minister geantwoord, dat hij met een oefentijd van 5,5 maand zou kunnen volstaan, omdat de laatste zes weken de oefentijd van den troep zooveel intensiever zou zijn, omdat dan geoefend zou worden in kampen.

De Minister zeide: waren die kampen er niet geweest, dan was natuurlijk de oefentijd te kort, maar nu de kampen er zijn, komt de zaak in orde. Ik ben zelfs met 5,5 maand tevreden.

Zooals het geval is met vele illusiën, heeft de Minister ook van zijn kampenillusie moeten afzien. Die kampen zijn er niet gekomen en komen er niet, en ik ben ook zeer blijde, dat ze niet komen; althans op het oogenblik is het uitzicht in de stukken daarop niet gegeven.

Als dat zoo is, dan rest toch maar deze conclusie, dat de Minister door zijn organisatie van verleden jaar eenvoudig dit gedaan heeft, dat hij den oefentijd, dien hij zelf noemde een absoluut minimum, met één-twaalfde heeft verminderd.

In zijn debatten met den heer de Muralt stelde de Minister voorop, dat tot het veldleger alleen mochten behooren de zeven jongste lichtingen, omdat

„(ten aanzien van) eerste oefening en herhalingsoefeningen de uiterste beperking in acht (is) genomen, zoodat geenszins zou mogen worden aanvaard, dat bij het dieper grijpen zelfs met een jaar althans geen meer herhalingsoefeningen zou noodig zijn............" enz. (*Handelingen* 14 Dec. 1921, blz. 1053.)

Men zou dus mogen verwachten, dat de Minister, prijs stellende op een geoefend veldleger, daarin alleen maar de 7 jongste lichtingen na aftrek van de recruten opneemt.

Dit is volstrekt niet het geval; zoowel bij de artillerie als bij de genietroepen van het veldleger ziet hij zich genoodzaakt de tien eerste lichtingen voor het veldleger te bestemmen. Dit frappeert vooral bij de artillerie, omdat dit wapen thans nog maar ongeveer de helft van de sterkte heeft, die de Minister daaraan zou willen geven; zou volgens zijn plannen die artillerie worden uitgebreid met lang- en met krombaangeschut, dan zal hij bij de gegeven contingent sterkte nog oudere lichtingen bij dat wapen moeten indeelen, dus zou de graad van geoefendheid nog meer dalen.

Daarbij moet in het oog worden gehouden, dat de manschappen na een zeer korten eersten oefeningstijd in hun eerste jaar, slechts tweemaal gedurende drie weken voor herhalingsoefeningen onder de wapenen komen, vermoedelijk in hun derde en vijfde jaar, dat dus de manschappen van de achtste en oudere lichtingen in geen jaren den troep hebben gezien en geheel ongeschikt moeten worden geacht om zonder nadere voorbereiding in een leger te treden, dat wellicht onmiddellijk gewapenderhand moet optreden.

De ongeoefende manschappen vinden ook geen steun en leiding in een uitstekend geoefend kader, want ook de oefening van dat kader moet worden verwaarloosd door gebrek aan geld. De Minister zei toch verleden jaar: „Zonder goede leiding is een leger niets en worden onze mannen eenvoudig ter slachtbank gevoerd". Het militiekader van de oudere jaargangen verkeert in denzelfden graad van geoefendheid als de manschappen, en het reservekader wordt niet — zooals noodzakelijk is — jaarlijks gedurende drie weken geoefend, doch in veel mindere mate.

Om een voorbeeld te noemen, worden er van de 175 reserve-kapiteins van de infanterie in 1923 slechts 87, van de 2262 reserve-eerste-luitenants zelfs slechts 771 in werkelijken dienst opgeroepen, respectievelijk de helft en een derde.

De Minister zal niet ontkennen, dat dit kader, dat toch al onvoldoende geoefend is, grootendeels waardeloos wordt, wanneer het slechts eenmaal in twee à drie jaar voor enkele weken onder de wapenen wordt geroepen en dat dit kader dan niet berekend zal zijn voor de uiterst moeilijke taak, onvoldoend geoefende manschappen aan te voeren.

En toch komt — vooral voor de officieren — de waarde van het leger in hoofdzaak neer op de waarde van het reservekader, de kern van het leger. Het beroepskader vormt, hoe overdadig de Minister het ook organiseert — ik kom daarop terug bij de desbetreffende artikelen —, slechts een klein deel van die kern.

Niet alleen heeft de Minister bij mobilisatie geen geoefend man beschikbaar voor aanvulling van dadelijk intredende verliezen, hij moet het leger voor een deel laten bestaan uit manschappen, die volgens zijn eigen uitspraak onvoldoende geoefend zijn, onder kader, dat evenzeer de noodige geoefendheid mist.

De conclusie is duidelijk; om toch maar op papier een veldleger te kunnen vormen van groote getalsterkte, moet de Minister zoodanig bezuinigen op de geoefendheid, dat de waarde van de weermacht illusoir wordt. En toch zeide de Minister in 1921, dat het leger in vredestijd niet anders was dan een oefeningsinstituut.

Nu kunnen wellicht sommigen — de Minister zal dat niet doen na zijn verzekering van verleden jaar — zeggen: och, met dat oefenen komt het in den oorlog wel terecht, de oefening gaat snel en het kader oefent zich ook wel, laten wij ons dus niet bezorgd maken. Maar veel erger is — dat is het fatale en dat komt niet uit — de droevige positie van de uitrusting van het leger. Wat dat beteekent? Wanneer ik en anderen met mij, ondanks de moeilijke omstandigheden, hebben gezegd: bezuinig op de legeruitgaven, maar denk in de eerste plaats aan uw oefening en uitrusting, dan hebben wij steun gevonden in de warme, vurige woorden, welke deze Minister verleden jaar hier heeft gesproken. Ik zal er een paar aanhalingen uit doen, ofschoon ik de geheele rede, die van dezelfde gedachte tintelt, eigenlijk moest voorlezen. Op bladz. 1054 van de *Handelingen* van verleden jaar lees ik:

„Bij het bestrijden van deze organisatie als te groot van opzet en te uitgebreid is misschien gedacht aan de artillerie.

Inderdaad zal de artillerie een belangrijke uitbreiding moeten ondergaan. Ook in het stelsel van mijn ambtsvoorganger was gerekend op 8 regimenten artillerie. Uitbreiding van dit technische wapen was noodig om twee redenen; ten eerste, omdat een belangrijke achterstand moest worden ingehaald; ten tweede, omdat er ook nog zoo iets geweest is als een wereldoorlog. De ervaring van den jongsten oorlog heeft geleerd, dat er moet zijn een overweldigend artillerievuur. Hoe men dat noemt: roffelvuur, trommelvuur, rolvuur, afsluitvuur of gordijnvuur, doet weinig ter zake; vaststaat, dat per eenheid infanterie een zeker aantal stukken geschut niet kan worden ontbeerd."

De Minister geeft dan een stelsel aan. Later zegt de Minister dan, om de zaak duidelijk te maken, het volgende, omdat aanmerking was gemaakt op de bedragen voor de artillerie:

„De bedragen die worden aangevraagd voor het bewapeningsfonds zijn inderdaad hoog. Maar die artillerie kan niet worden ontbeerd. Ik wijs er op, dat in het stelsel van mijn ambtsvoorganger ook was medegedeeld, dat er een bedrag zou noodig zijn van f 93,6 millioen en dat, indien de reservetroepen werden omgevormd tot kerntroepen, en er ook voor die troepen een zelfde outilleering aan artillerie zou worden aangenomen, er nog f 123 millioen bovendien noodig zou zijn, in totaal dus f 216 millioen, terwijl thans f 106 millioen zal worden aangevraagd.

Ik meen hiermede te hebben aangetoond, dat tot het uiterste minimum, ook in dit opzicht, is gegaan."

Nu kan men over deze begrooting verschillend denken, maar dit staat vast, al tracht men de zaak op welke wijze ook te camoufleeren, dat van de artillerie „het uiterste minimum", zonder hetwelk de infanterie waardeloos is, van verleden jaar niets op de begrooting staat en ook in de toekomst daarop niet zal voorkomen.

De Minister erkent het bewapeningsfonds practisch te hebben prijsgegeven en daarin alleen te zullen storten wat noodig is voor de munitie en het infanteriegeschut. Maar van dat „uiterste minimum" wordt niets voorgesteld en daarvan kan de Minister ook niet aan de Kamer het perspectief

(Dresselhuys.)

geven. Moeten wij daarvan den Minister een verwijt maken? Ik veronderstel, dat toen de Minister deze begrooting samenstelde en deze cijfers deed neerschrijven en er inderdaad een heel plan voor artillerie, krombaangeschut, houwitsers en lange kanonnen van 10 c. M., werd prijsgegeven, den Minister de tranen in de oogen hebben gestaan, en dat begrijp ik, want de Minister is een eerlijk man, en moet toch gedacht hebben: hoe kan ik de Kamer, die ik verleden jaar voor mijn organisatie meekreeg op de verzekering, dat dit het uiterste minimum was, vragen thans mede te gaan met deze begrooting en met een organisatie, die in niets meer gelijkt op hetgeen ik de Kamer had voorgesteld?

Nu kom ik tot den heer Duymaer van Twist. De heer Duymaer van Twist heeft naar analogie van den heer Colijn gesproken van een operatief orgaan. Dat was niets nieuws, integendeel, zoo weinig nieuws, dat de Minister van Oorlog het verleden jaar al met zooveel woorden heeft gezegd, bij de behandeling van de Dienstplichtwet. Nu is van dat operatief orgaan niets meer overgebleven, maar de heer Duymaer van Twist wrijft, alsof er niets is gebeurd, met blijdschap zijn handen, alsof wij nu druk bezig zijn dat operatief orgaan te vormen. De Minister zeide het vorige jaar:

> „Verzekering van de nationale veiligheid, voor zoover deze bereikbaar is in verband met de beschikbare hulpmiddelen, dat is de grondgedachte, waarvan de Regeering is uitgegaan, daarbij zich volkomen aansluitende bij het kenbaar gemaakte streven: vermindering van militaire lasten met behoud eener voldoende weermacht. Daartoe heeft onze krijgsmacht een beperkte taak te vervullen, nl. handhaving der neutraliteit en het weerstaan van den aanvaller, althans zoo lang tot steun in bondgenootschappelijken strijd kan worden verwacht. Het operatieve leger zal zoo krachtig moeten zijn, dat het in staat is, den eersten stoot op te vangen en, teruggedrongen zijnde, kan overgaan tot een territoriale verdediging met gebruikmaking van de defensieve kracht van onzen bodem. Aan de mogelijkheid van volbrengen van die taak behoeft niet te worden getwijfeld, wanneer het operatieve leger krachtig genoeg is en dus op voldoende wijze voorzien is van artillerie en verdere hulpmiddelen om een belangrijke macht van den aanvaller te kunnen binden."

Nu is van de nieuwe artillerie niets meer over. Het stelsel, dat de Minister met zooveel vuur heeft verdedigd en waarbij hij den heer Duymaer van Twist heeft gekregen als een vurig volgeling, die nu de woorden van den profeet nog kent al ziet hij de daden niet meer, verdedigt de Minister nu niet meer, want hij zegt nu in de Memorie van Antwoord:

> „Uit dien hoofde nu ook de legersterkte te verminderen en daardoor over de geheele lijn eene verzwakking aan te brengen, waardoor de kracht van een aantal bataljons, voorzien van de noodige infanterie-bewapening, zou worden ingeboet en voorts de geoefende mannen zouden ontbreken, wanneer in bondgenootschappelijken oorlog materieel te onzer beschikking zou kunnen worden gesteld, moet ontoelaatbaar worden geacht."

De Minister heeft dus nu een ander weerstelsel. Er is nu niet meer noodig een operatief orgaan. Er blijft van deze zaak niets meer over dan dat de Minister niet prijsgeeft een aantal bataljons voorzien van de noodige infanterie-bewapening, in de hoop, dat bij een bondgenootschappelijken oorlog materieel tot onze beschikking zal worden gesteld.

De Minister zeide verleden jaar: wij hebben een operatief orgaan noodig, dat ons land kan verdedigen tot dat de bondgenooten komen. En wat zegt de Minister nu: Ik heb alleen noodig een groote hoeveelheid infanterie, uitgerust met infanteriegeschut. Het is eenvoudig een infanteriebende en geen operatief orgaan.

De Minister zegt: later, in een bondgenootschappelijken oorlog, zal er misschien materieel ter beschikking worden gesteld. Wat hebben wij echter aan materieel? De Minister heeft allang grootendeels zijn artilleriekorps afgedankt, zijn manschappen opgeruimd. Als die infanteriebenden zijn vernietigd door een andere macht, die wel goed is uitgerust; als zij tegenkomen een wezenlijken slaghamer, het operatief orgaan van den heer Duymaer van Twist, wat moet dan met die ongedekte infanterie gebeuren? Hoe kan nog worden beweerd, dat het systeem van den Minister van het vorige jaar, het operatief orgaan, niet alleen uit infanterie, maar dan ook met artillerie, die absoluut noodzakelijk is, bestaat? Hoe kan de heer Duymaer van Twist dan trotsch uitroepen: wij antirevolutionnairen zijn altijd voor een operatief orgaan?

De heer **Duymaer van Twist**: U stelt de zaak geheel verkeerd voor; het is geheel onjuist.

De heer **Dresselhuys**: Ik stel niets verkeerd voor; ik neem de woorden van den Minister. Er blijft niets over dan een massa onvoldoend gewapende infanterie, een prooi voor elk operatief orgaan, dat van buiten komt. Laat de heer Duymaer van Twist anders aantoonen, waar die artillerie is, welke de Minister noodzakelijk oordeelt.

De heer **Duymaer van Twist**: Dan moet u de begrooting maar lezen.

De heer **Dresselhuys**: Het gaat nu eenmaal zoo in deze Kamer, dat de niet-deskundigen moeten vertrouwen op de militaire specialiteiten.

De heer **Duymaer van Twist**: Daar kunt u niet over oordeelen.

De heer **Dresselhuys**: Nu nog zotter — of vreemder dan. Wanneer die deskundigen als zoodanig eenige waarde bezitten, dan moeten zij de zaken zoo voorstellen, dat wij als gewone menschen met gezond verstand een keuze kunnen doen. De Regeering zeide verleden jaar bij de Militiewet: voor minder geld leveren wij een operatief orgaan, een artillerie-bewapening, want als die er niet is, dan beteekent het geheele leger niets en kunnen wij de verantwoordelijkheid niet dragen. Thans wordt het plan uitgevoerd en hooren wij: van de nieuwe artillerie komt niets, er komt wat gewapende infanterie, die kunnen wij dan later voegen bij het bondgenootschappelijke leger. Wij kunnen dus onze jongens opkweeken tot infanterie, die later in een bondgenootschappelijken oorlog bij een sectie infanterie zal worden gezonden naar Duitschland, Rusland of Frankrijk, maar niet in staat zal zijn te voldoen aan de eischen, die de Minister verleden jaar stelde: onze nationaliteit te behouden totdat wij van buiten hulp krijgen.

Dit heeft mij groot leed gedaan. Ik vrees, dat wij nu zoo ver zijn gekomen, dat wij op papier hebben 72 bataljons, waarvoor ik verleden jaar waarschuwde, maar bataljons niet als eenheid, zonder gevechtswaarde. Als wij dien weg opgaan, vrees ik, dat wij voor Nederland groote massa's geld uitgeven en ten slotte iets krijgen, waarvan de Minister verleden jaar onmiddellijk zou hebben toegegeven, dat het allerminst voldoet aan de door hem gestelde eischen.

Wil dat nu zeggen, dat ik in geen enkel opzicht mijn vertrouwen aan den Minister schenk?

Zoover kan ik niet gaan.

Wat de moties van den heer ter Laan betreft, die in zake het vestingstelsel trapt, dunkt ons, bij den Minister een open deur in. Niet alleen de heer Colijn, ieder is het er over eens dat het vestingstelsel een afgedane zaak is. Wat betreft de vermindering van het contingent, is die motie wel toelaatbaar? Wij hebben verleden jaar een wet gekregen, waarbij het contingent gesteld werd op 19 500 man, en wat zou dan een motie helpen om het te brengen op 13 000 man?

De heeren zeggen hier „ten hoogste". Als inderdaad die woorden taalkundig kunnen worden uitgelegd als elk getal beneden de 19 500, dan zou ik verleden jaar al een voorstel in dien zin hebben gedaan tot vermindering van dat getal. Ik heb immers verleden jaar bij de behandeling van de Dienstplichtwet gepleit voor de vermindering van het contingent. Toen is hier echter geventileerd, en op goede gronden

(Dresselhuys.)

dat de woorden „ten hoogste" beteekenen om en bij dat getal 19 500. De heer Marchant heeft hierover vroeger in de Kamer gedebatteerd, en ik meen, dat aangenomen werd dat die woorden deze beteekenis hebben. Hoe dit zij, op het oogenblik heeft een motie in dien zin, die naar mijn meening in strijd zou zijn met de Dienstplichtwet, geen beteekenis. Intusschen, ik herhaal, ik heb in den persoon van dezen Minister genoeg vertrouwen om te zeggen, dat ik volstrekt niet weiger om in alle opzichten met hem mede te werken. Ik blijf staan op mijn standpunt van verleden jaar, wij moeten den kant uit van vermindering der militaire uitgaven, maar dan voor die mindere uitgaven inderdaad een operatief orgaan, een leger, dat goed geoefend en goed uitgerust is, een leger, dat vechten kan, natuurlijk tot den tijd dat de Volkenbond, de algemeene ontwapening, ons de kans zal geven van bijna alle militaire uitgaven afstand te doen. Wat moet dan gebeuren? Ik heb verleden jaar al er op gewezen, dat noodig is een redelijke vermindering van die organisatie van 72 bataljons, die de Minister zich als illusie heeft gesteld, maar die nu reeds blijkt niet te kunnen worden uitgevoerd, zooals de Minister zelf zal moeten toegeven. Laat de Minister dat getal loslaten en komen tot een redelijke vermindering. Want wanneer de Minister in de Memorie van Antwoord, de meening van mijn vrienden en mij bestrijdende, zegt, dat wij het minimum van weerkracht nog willen verminderen, dan is er bij den Minister deze groote begripsverwarring. Weermacht is toch niet identiek met een aantal infanteristen, maar weermacht beteekent de totaliteit van de gevechtskracht van het leger. Wanneer nu de Minister zegt, dat wij de sterkte, die op een minimum is gebracht, nog willen verlagen (ik zal den Minister nu geen verwijt maken van de uitdrukking „een minimum", die hij verleden jaar heeft gebruikt), dan merk ik op, dat wij weer bedoelen een minimum van sterkte, niet een minimum aantal infanteristen. Wij bedoelen de minimum gevechtskracht voor ons leger, want daarop komt het aan: wat kan ons leger doen, maar niet op de vraag of wij hebben 72 of 65 of 58 bataljons. Ten slotte is de vraag: welke gevechtswaarde heeft ons leger? Ik wil medehelpen aan die vergrooting van de gevechtswaarde, maar ik zou den Minister juist daartoe willen zeggen: neem ten minste een kwart van de 72 bataljons af.

De heer **Duymaer van Twist**: En toch een operatief orgaan behouden?

De heer **Dresselhuys**: De heer Duymaer van Twist is weer te vlug; ik zal het hem uitleggen. Ik zeg niet, want ik ben geen deskundige, dat ik de verzekering kan geven dat wij daarmede zullen hebben een operatief orgaan, maar wij komen er heel wat nader bij dan thans het geval is. Bij een dergelijke vermindering kan men toch, of wel in plaats van vier divisies, drie divisies nemen, of wel elke divisie verkleinen. Dat laat ik geheel aan de deskundigen over. Wij zullen dan kunnen missen een deel der garnizoensstaven en brigadestaven. In verband met de Dienstplichtwet kan men aan de lichtingen niet tornen, maar de Minister heeft dan 't voordeel, dat hij heeft betere oefening en jongere troepen; de Minister bereikt bovendien, dat hij voldoende mannen krijgt voor de dépôts, die nu te klein zijn voor het getal, de heer Duymaer van Twist zal mij dat toegeven, en de Minister bereikt, en daarop komt het vooral aan, dat de aanwezige artillerieën over drie-vierden van het geheel kan worden verdeeld. Maar ten slotte, en dat is het belangrijkste, verkrijgt de Minister een aanzienlijke bezuiniging op de cijfers van vandaag. Het spreekt vanzelf, die bezuiniging bedraagt niet een vierde deel van de oorlogsbegrooting, dat weet ik heel goed, maar die bezuiniging is toch wel zoo, dat ook bij een niet onbelangrijken teruggang van de totale som van de begrooting nog zooveel overblijft, dat de Minister aanstonds kan beginnen met de vorming van een bewapeningsfonds, dat hij zegt, althans verleden jaar zeide, noodig te hebben om een leger te krijgen, dat eenigen waarborg biedt.

Dan gaan wij den weg op van een operatief orgaan, want dan zullen wij hebben een organisatie, en kan de Minister beginnen van dat geld — altijd binnen de grenzen van de

(Dresselhuys e. a.)

bezuiniging — bijv. een fonds te stichten voor de 10 c.M. kanonnen, die hij noodig oordeelt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik doe geen keuze, ik ben daartoe niet bevoegd, maar als de Minister een fonds wil hebben en te gelijker tijd wil bezuinigen, is er maar één middel, en dat is afschaffing van het te veel der bewapende infanterie en komen tot een kleiner aantal bataljons met de mogelijkheid van een operatief orgaan en een behoorlijk georganiseerd leger.

De heer **Duymaer van Twist**: Is dat ook de meening van den heer Schuurman?

De heer **Dresselhuys**: Ik heb het voordeel, dat ik mijn eigen meening verkondig; de heer Duymaer van Twist verkondigt misschien de meening van een ander, ik spreek mijn eigen oordeel uit.

Mijnheer de Voorzitter! Om aan deze zaak uitvoering te geven, zal ik de Kamer in de gelegenheid stellen, zich hierover uit te spreken. Ik heb niet de illusie, dat de meerderheid dezer Kamer de motie, die ik zal stellen, zal aanvaarden.

Wie heeft nog illusies, zegt de heer Marchant; ja, Mijnheer de Voorzitter, in legerzaken gaan onze illusies wel verloren, maar onze ernstige wensch is, niet het leger af te breken, maar met in 't oog houding van noodige uitgaven te geven wat wij noodig hebben voor een goed leger, kracht, werkelijke weerkracht niet alleen, bescheiden vermoedelijk, maar toch met een perspectief, dat de Minister op zoo welsprekende en overtuigende wijze verleden jaar in deze Kamer heeft bepleit.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de eer met eenige andere leden de volgende motie in te dienen, die ik hierbij op uw tafel deponeer.

Wat betreft de afvloeiing van personeel en andere vraagstukken, zal een van mijn politieke vrienden nog het voorrecht hebben, deze zaken nader te bespreken.

De **Voorzitter**: Door den heer Dresselhuys is, met medeonderteekening van de heeren Visser van IJzendoorn, van Gijn, mejuffrouw Westerman en de heeren Gerritzen, Bierema en Boon, de volgende motie van orde voorgesteld:

„De Kamer,

van oordeel, dat in het belang van bezuiniging en van verbetering van oefening en technische uitrusting van ons leger, eene vermindering der getalsterkte noodzakelijk is,

noodigt den Minister van Oorlog uit de getalsterkte van het veldleger in zijne organisatie te verminderen tot drie vierden,

en gaat over tot de orde van den dag."

Door meer dan 5 leden onderteekend, maakt de motie van orde een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, deze motie van orde te behandelen te gelijk met deze algemeene beraadslagingen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **van Zadelhoff**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij bij deze algemeene beschouwingen in hoofdzaak bepalen tot de verdediging van het standpunt van de sociaal-democraten ten opzichte van het militarisme en ik hoop, dat het mij vergund zal zijn een woord te mogen spreken ter verdediging van ons standpunt in zake ontwapening.

In de afdeelingen is er door ons niet zoo heel veel over gezegd. Wij hebben dat gedaan omdat wij eenerzijds het standpunt van dezen Minister kenden, en wij anderzijds van plan waren, om bij het mondeling debat op deze zaak uitvoerig terug te komen.

Toen wij in de afdeelingen een enkel woord over dit standpunt zeiden, werd er van verschillende kanten tegenop gekomen en daaraan is ook in het Voorloopig Verslag uiting gegeven. Toen klonk het zachte verwijt, dat wij bij schier

(van Zadelhoff.)

elk onderwerp van militairen aard de ontwapeningsleuze naar voren brengen. Wij gaan voor dit verwijt niet uit den weg en men zal er ten slotte genoegen mee moeten nemen, dat wij, zoo dikwijls wij kunnen getuigen voor dit groote vraagstuk, en zoo dikwijls wij er over kunnen spreken, wij de gelegenheid daartoe niet voorbij zullen laten gaan. Want wij voelen, dat het vraagstuk der ontwapening zoo alles overheerschend is, dat daarmede een probleem wordt gesteld van zoo groote beteekenis voor de toekomst, ik zou zeggen van de geheele menschheid, dat wij nog wel niet zoover zijn als Cato in het oude Rome, die iedere redevoering eindigde met zijn: ,,*Carthaginem delendam esse*'', maar dat wij den tijd zien komen, dat ook wij, bij iedere gelegenheid, die zich zal voordoen, ons *Delenda Carthago* zullen laten hooren over het militarisme en wij zullen niet rusten voor dit Carthago gevallen is. Toen gisteren een paar heeren van rechts en hedenavond een paar heeren van links hebben gesproken, is ten duidelijkste gebleken, dat men van dat vraagstuk niet loskomt, ja, dat het eigenlijk alles beheerscht. Er is nu in het bijzondor reden om zich rekenschap te geven, hoe men staat tegenover dit vraagstuk, nu dezer dagen in den Haag eenige congressen zijn gehouden, die voor de bestrijding van het militarisme van zoo uiterst groote beteekenis zijn. Wij hebben eerst gehad het congres van de vrouwen uit alle oorden der wereld voor een nieuwe vrede. Met blijdschap constateer ik, dat wij deze vrouwen mogen begroeten als onze bondgenooten in den strijd tegen het militarisme. Die vrouwen zullen de wereld weer ingaan en wij zullen haar weer ontmoeten in haar eigen land en haar eigen omgeving, waar zij voor den vrede en tegen het militarisme zullen opkomen. Dat is hoopvol en moedgevend.

Thans een enkel woord over het groote congres voor den vrede, dat hier belegd is door het Internationaal Verbond van Vakvereenigingen.

Ik doe dat, ook omdat de heeren Duymaer van Twist en Deckers daarover hebben gesproken.

Er is, wanneer ik die beide heeren hoor, voor mij een groot verschil tusschen hen merkbaar, al is er ten slotte ook een zekere overeenstemming tusschen hen. Het groote verschil bestaat hierin, dat de heer Duymaer van Twist zich aan den eenen kant niet heeft kunnen opwerken om eigenlijk iets te zien van de grootheid van dat congres, omdat hij geen goed woord daarvoor over had en angstvallig heeft zitten zoeken of hij soms een stuk van een redevoering kon vinden van den een of anderen spreker, waarmede hij ons kon bestrijden, waarmede hij ons eigenlijk gezegd in de wielen kon rijden, en een excuus kon vinden voor zijn eigen militaristisch streven.

Dan klonk mij het woord van den heer Deckers, die zeide, dat hij vol eerbied was voor de mannen en vrouwen, die daar bijeen waren geweest, vol eerbied voor het doel van het congres, veel sympathieker in de ooren. Toch heeft ook die geachte spreker geprobeerd, in de redevoeringen van enkele sprekers woorden te vinden, waarmede hij ons te lijf kon gaan. In het bijzonder haalde hij aan, wat de heer Vandevelde op dat congres heeft gesproken en wel dat gedeelte, waar deze verklaarde, dat hij met een verdedigingsoorlog mede zou gaan. De heer Duymaer van Twist heeft in dit verband gesproken over de sociaal-democraten in België en Zweden, en 't willen doen voorkomen, alsof die zoo militaristisch waren.

Laten wij ten deze vooral goed nagaan, waarom het bij dat congres ging. De heer Vandevelde zal een van de eersten zijn toe te geven, dat als het er om gaat op een oogenblik uit te maken of het een aanvals- of verdedigingsoorlog is, hij het met ons eens zal zijn, en het geheele congres zal dit beamen, dat op het oogenblik, dat er een oorlog uitbreekt er geen sprake van is, dat wij dat onderscheid zullen kunnen maken. Dan valt het verschil tusschen aanvals- en verdedigingsoorlog weg en zullen de Regeeringen 't altijd doen voorkomen, dat zij aangevallen worden en dat 't een verdedigingsoorlog is.

Wij hebben een les gehad met den wereldoorlog, waarbij iedere Regeering het verwijt van aanvaller te zijn van zich heeft afgeschoven, en waarbij er geen is geweest, die durfde te zeggen, dat zij de aanvallende was. Iedere Regeering, die in dezen grooten oorlog was betrokken, heeft als om strijd uitgeroepen: Wij worden aangevallen, en algemeen heeft men de idee willen bijbrengen, dat er in dien oorlog geen aanvallers waren, dat zij allemaal eigenlijk doodonschuldig waren en allemaal in een verdedigende positie zich moesten plaatsen.

Wanneer wij dit congres nagaan, niet alleen wat de bedoeling daarvan is geweest, maar vooral wat de resoluties betreft, waarin de opdracht wordt gegeven om den strijd te voeren tegen iederen oorlog, dus ook tegen een verdedigingsoorlog, dat iedere oorlog, welke ook, als hij dreigt uit te breken, met een algemeene werkstaking moet voorkomen worden, en als wij weten, dat ook de heer Vandevelde met zijn vrienden uit België zich daarbij hebben aangesloten, dan is het te begrijpen, dat die quaestie van de al of niet verdediging zal wegvallen, wanneer er maar voor gezorgd wordt, dat de wil en de macht er komt voor de daad van de algemeene werkstaking.

De heer Deckers heeft in zijn rede aangehaald een voor hem zeer hooge autoriteit, Paus Benedictus XV, en hij heeft gezegd: laten wij luisteren naar de woorden van dezen vredevorst. Ik zeg met hem, wanneer wij nagaan wat deze groote man heeft gedaan en wat zijn edele bedoelingen waren ten opzichte van den strijd tegen den oorlog en het militarisme, dan zeg ik: het geluid, dat van hem gehoord is en de woorden, die hij geschreven heeft, zijn woorden, waarmede wij volkomen akkoord gaan. In dit opzicht is er een groote vooruitgang. De tijden, dat de Paus de wapens zegende, zooals wij dat hebben gezien, toen Italië op rooftocht naar Tripolis ging, toen de Paus Gods zegen over die wapenen uitsprak, is voorbij, sedert Paus Benedictus XV de woorden sprak:

> ,,Allereerst zal als fundament moeten dienen dat in plaats van de stoffelijke macht der wapenen de moreele macht van het recht wordt gesteld.''

Als wij zien, dat deze kerkvorst alles op deze gedachte heeft geconcentreerd, dan zeg ik tot den heer Deckers: ik prijs het in u, dat gij u achter hem schaart, maar toon dat nu eens door daden. Laat het bij u en uw partijgenooten niet blijven bij sympathiebetuigingen en mooie woorden, maar toont het eens door daden dat gij de sterke aanwijzing van dezen grooten kerkvorst bereid zijt te volgen, om in elk land, waar dienstplicht bestaat, u daartegen te verzetten. Want daartoe vooral heeft hij zijn volgelingen opgeroepen.

Er zijn in de partij van den heer Deckers ook reeds stemmen gehoord, maar buiten deze Kamer, die ontwapening verlangen en welke die ontwapening als het eenigste middel aangeven om aan het militairisme te ontkomen. Versterkt dat geluid nu eens hier in de Kamer door met ons voor de ontwapening hier te getuigen en met ons te trachten aan het militairisme te ontkomen.

De heer Duymaer van Twist ziet geen ander middel om geschillen op te lossen dan het militarisme. Zijn geheele redeneering is daarvan doortrokken; hij zit nog volkomen in den ban van het militarisme. Laat ook hij eens luisteren naar de stemmen die opgaan uit zijn kringen en vooral laat hij er naar handelen.

Ik heb hier voor mij het manifest dat gezonden is door de Nederlandsche afdeeling van den Wereldbond van Kerken, waaruit blijkt dat zijn mede-Christenen zelf erkennen, dat zij op onverantwoordelijke manier mede hebben geholpen dat de menschonteerende toestanden door het militarisme in de wereld zijn gekomen, en dat zij er mede schuldig aan staan. Ik wijs den heer Duymaer van Twist vooral op deze woorden van dat manifest en dat hij er door tot inkeer moge komen. Die predikanten zeggen:

> ,,Het wordt hoog tijd dat het Christelijke bewustzijn zich uitspreke omtrent de groote vragen van vrede en oorlog, en zijn stem late doorklinken overal, waar nationale baatzucht en eerzucht het lot der wereld trachten te bepalen.
>
> De Christelijke kerken zijn hierin schromelijk tekort geschoten, dit dient met ootmoed erkend.
>
> De schuld der wereld is ook die der kerken.''

(van Zadelhoff.)

Verder staat in dat manifest:

„De problemen zijn moeilijk. Maar omdat de toekomst van het Christendom er mede gemoeid is, mag de Christelijke kerk deze problemen niet voorbijgaan. Zij moet een uitweg zoeken. Het Christendom, wil het een meebepalende factor worden in het menschelijk wereldbeleid, heeft zijn stilzwijgendheid en gedweeheid af te leggen tegenover de leiders der politiek. Hardnekkig heeft de kerk hun de eischen van internationale gerechtigheid en broederschap voor te houden. De besten onder hen zullen er dankbaar voor zijn."

Mijnheer de Voorzitter! Als wij hier den heer Duymaer van Twist namens zijn Christelijke vrienden hooren spreken en aan het werk zien in de Kamer en zien opkomen voor dat militarisme en zich daarvan geen oogenblik kunnen losmaken, dan handelen zij in flagranten strijd hiermede en zijn de woorden die hier staan in het bijzonder tot hem en zijn vrienden gericht. Zij weten dit alles wel, maar zij spreken en handelen alsof zij geen ooren hebben om te hooren.

De heer Deckers zeide: en toch kan het gebeuren, dat wij ons in een rechtvaardigen oorlog zullen moeten storten. Ook de heer Duymaer van Twist sprak op denzelfden grond, dat de oorlog uit zijn eigen motieven zou zijn te rechtvaardigen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog een aanhaling doen uit het manifest, waar die predikanten zeggen — en zich daarmede plaatsen op ons standpunt — dat geen enkele oorlog te verdedigen is, dat er geen rechtvaardige oorlogen zijn en dat het tijd wordt voor de Christenheid zich er goed rekenschap van te geven of een oorlog nog wel ooit uit een van zijn motieven is te rechtvaardigen.

Wij lezen dan:

„Maar wij weten ook, dat oorlog en de daarop volgende vrede met gerechtigheid doorgaans niets te maken hebben. Het is bovendien gebleken, dat de moderne oorlog met zijn ontzettende verdelgingsmiddelen zoo monsterachtig en gruwelijk is, zoo vernietigend voor al wat waarde geeft aan het leven en zoo vernederend voor wie aan de woorden mensch en menschelijkheid een zedelijke beteekenis hecht, dat de vraag ons niet meer loslaat: Is de oorlog, zooals hij thans wordt gevoerd en zooals hij in de toekomst nog veel erger zal worden gevoerd, ooit uit zijn motieven te rechtvaardigen?"

Dat is het, wat deze predikanten hun mede-Christenen zeggen: geef u er rekenschap van of er wel één oorlog is die ooit te rechtvaardigen is. Die vraag moet door de Christelijke kerk veel ernstiger onder de oogen worden gezien dan ooit te voren, ook ter wille van haar eigen behoud.

Ik zal dit manifest op het oogenblik niet verder aanhalen, maar wat daarin staat is ook een vooral de leidende gedachte geweest van het wereldcongres, waarop ik nu terugkom, het Congres van het Internationaal Verbond van Vakvereenigingen, dat verleden week hier in den Dierentuin is gehouden.

Er is hier gisteren een enkel woord door den heer Deckers aangehaald van den voorzitter mr. Thomas. Ook ik wil van hem een enkel woord aanhalen. Hij heeft in zijn openingswoord juist geschetst, waarom het ten slotte op het congres ging en waartegen de komende machten niet alleen van de arbeiders, maar van allen, die tegen den oorlog zijn, zich zullen moeten verzetten.

„Vroeger", zoo zei hij, „werden oorlogen gevoerd voor dynastieke belangen, thans om economische voordeelen. Maar de volkeren der wereld hebben ook bij die laatste soort oorlogen geen belang, waar zij overal leven onder gelijke slechte economische omstandigheden.

De winnaars van den oorlog klagen al even hard als de overwonnenen. Frankrijk klaagt over zijn verwoesting, België wegens zijn lijden, Duitschland over den economischen nood, Oostenrijk wegens zijn hopeloozen toestand en Engeland gaat gebukt onder een vreeselijke werkloosheid. Dat zijn de vruchten van den oorlog. Laat ons de balans opmaken. Er zijn 35½ millioen dooden en er is een niet te beschrijven ellende. De Staatsschuld steeg in de Vereenigde Staten van 11,5 tot 249 dollars per hoofd; in Groot-Brittannië van 75 tot 817 en in Frankrijk van 166 tot 768 dollars per hoofd.

Dat is de debetzijde" — zoo zeide de voorzitter van dat congres en hij voegde er met nadruk bij — „een creditzijde is er echter niet."

Wanneer hij aan het slot van het congres zeide: laat ons ieder in zijn eigen land — dit waren de woorden, welke ook de heer Deckers aanhaalde — optreden als apostels van den vrede, dan, Mijnheer de Voorzitter, is dit de groote boodschap, welke dit congres heeft meegegeven aan allen, die daar waren en die zich hebben aangesloten bij de resoluties, welke daar zijn gesteld. Zij zijn nu de wereld ingegaan, die op dat congres zijn geweest, en zij zullen die boodschap verder brengen. En als nu de heer Duymaer van Twist zegt, dat dit zoo moeilijk is, en dat wij lang nog zoo ver niet zijn, dan ben ik het met hem eens, om dat grootsche doel te bereiken zal een geweldig werk van opvoeding en scholing dienen te worden verricht. En dat werk zal niet alleen moeten geschieden onder de jeugd, maar onder heel de arbeidersklasse. Voor het verrichten van die grootsche taak zal gaarne de hulp worden aanvaard van alle groepen, die, hoewel niet tot de arbeidersklasse behoorend, op ethische, religieuze of economische gronden den oorlog haten en zich willen stellen op den grondslag der resolutie van Rome.

De heer **van Rappard**: Hoe denken uw Belgische partijgenooten er over, dat België zich tot de tanden wapent?

De heer **van Zadelhoff**: Als de heer van Rappard gehoord had wat ik zooeven zeide tot den heer Duymaer van Twist, die gisteren ook over onze Belgische partijgenooten sprak, en ik voeg er bij, ook over onze partijgenooten, om die met ons in tegenspraak te brengen, dan zou hij weten, dat ik daar aanstonds uitvoerig op terugkom. Mocht ik het misschien vergeten, dan zal de heer van Rappard misschien wel zoo goed zijn mij daaraan aan het einde van mijn rede te herinneren. Maar hij behoeft niet bang te zijn, want hij krijgt de volle maat.

Ik kom nu terug op het congres.

Dit congres had en heeft tot doel een andere mentaliteit in de wereld te scheppen, te probeeren de menschen er van te doordringen, dat de oorlog een kwaad is op zich zelf, dat geen enkele oorlog meer toelaatbaar is. Het congres heeft de opdracht gegeven aan allen, die daar waren en die vele millioenen en millioenen vertegenwoordigen. Daar waren niet alleen vertegenwoordigers van de grootste organisaties van arbeiders, maar ook de grootste pacifistische vereenigingen hadden afgevaardigden gezonden, en zij allen zullen in de wereld niet den oorlog, maar den vrede gaan organiseeren, en alle krachten verzamelen in den strijd tegen den oorlog.

De groote beteekenis van het congres zit vooral in de resoluties, welke daar zijn aangenomen en in den nieuwen geest, welke uit dat congres sprak. Zij, die er waren, moesten van te voren verklaren, dat zij stonden op het standpunt van het congres te Rome.

Het congres te Rome had de volgende resolutie aangenomen:

„Het Internationaal congres verklaart, dat de georganiseerde arbeiders verplicht zijn, alle in de toekomst dreigende oorlogen tegen te werken *en het daadwerkelijk uitbreken van een oorlog door het proclameeren en doorvoeren van een internationale algemeene werkstaking te verhinderen.*

Het congres verklaart, dat alle bij het I.V.V. aangesloten Internationale Vakcentrales, evenals de aangesloten internationale beroepsorganisaties en hunne respectievelijke onderdeelen verplicht zijn, met woord en geschrift een krachtigen en onverzoenlijken strijd tegen het militairisme te voeren, en de arbeiders voor te bereiden op den strijd tegen het militairisme, zoodat zij bereid en gereed zijn elk beroep op de solidairiteit der arbeidersklasse te beantwoorden en zoo noodig onmiddellijk den arbeid neer te leggen, wanneer daartoe door

(van Zadelhoff.)

het I.V.V. een oproep wordt gedaan in geval van een daadwerkelijke oorlogsbedreiging."

De heer **Wijnkoop**: Wij verklaarden het en toch mochten we er nog niet bij. Hoe verklaart ge dat?

De heer **van Zadelhoff**: De vrienden van den heer Wijnkoop waren er wel en ook zij hebben gezegd: wij verklaren dat wij hiermede akkoord gaan, maar toen ten slotte op het congres een resolutie werd gesteld, waarin deze gedachte opnieuw belichaamd werd, waren zij daarvoor niet te vinden en waren zij de eenige tegenstemmers.

Gisterenavond hebben wij nog van den heer Duymaer van Twist gehoord — ik zou het niet ophalen, wanneer de heer Wijnkoop niet geïnterrumpeerd had —, hoe de heer van Ravesteijn in *De Tribune* een relaas heeft gegeven van een optocht van soldaten te St. Petersburg, hoe daar met zekere genoegdoening gesproken werd over het defileeren van de soldaten, die daar in gestrekten draf voorbijliepen, met mitrailleurs, enz.

Als men kennis neemt van de bewondering, die in dat artikel in *De Tribune* tot uiting kwam over dat roode leger en over dat stramme militarisme, dan kan men begrijpen, dat wij een poging gewaagd hebben om deze menschen in onzen strijd tegen het militarisme te betrekken, maar toen van hen gevraagd werd om een nieuwe daad te volbrengen en mede te werken met de modern georganiseerde vakbeweging en met de pacifistische vereenigingen, om zich te verklaren voor de algemeene werkstaking ter voorkoming van elken oorlog, zooals dat in de economische resolutie werd belichaamd, hebben alle vrienden van den heer Wijnkoop er zich ten slotte tegen verklaard.

De heer **Wijnkoop**: Ik vraag, waarom onze partij op dat congres niet is toegelaten.

De heer **van Zadelhoff**: Ik heb met de partij van den heer Wijnkoop niets te maken. Ik heb gezegd, hoe zijn vrienden — en die hebben daarvan ook een dapper gebruik gemaakt — daar zijn opgetreden.

De beteekenis van dit congres zit dus niet in de allereerste plaats in de woorden, die daar gesproken zijn, maar in de daad, die ligt opgesloten in de resoluties, in de opdracht, die deze menschen zich daar vrijwillig gegeven hebben, die ze gaarne uitvoeren, en in de macht, die zij bezig zijn te vormen om die opdracht ten slotte te kunnen doen slagen.

Er zijn op dit congres een aantal resoluties aangenomen, waardoor duidelijk uitkomt, hoe allen, daar aanwezig, de grootheid van het vraagstuk der bestrijding van het militarisme in zijn vollen omvang hebben gezien.

Wij kregen een resolutie betreffende de opvoeding der jeugd, waarin gezegd wordt, welk een gewichtige factor voor dit werk de opvoeding is. Van welken geest het onderwijs doordrongen moet zijn en welke taak in deze weggelegd is voor de vrouwen, de moeders en de vrouwenorganisaties, gesteund door de arbeidersklasse.

Wij hebben gekregen de pacifistische resolutie en ook de politieke resolutie, waarin van alle organisaties, die besloten hebben den strijd tegen het militarisme en het imperialisme te voeren, speciaal van de socialistische partijen van alle landen geëischt wordt, dat zij medewerken aan de verwezenlijking van de doeleinden, die tot uitdrukking gebracht zijn in de te Rome aangenomen resolutie van het I.V.V., en voorts, dat de krachten, thans nog verdeeld, tot een gemeenschappelijke actie moeten worden samengevoegd.

De sociaal-democraten, op dit congres vertegenwoordigd, hebben niet alleen deze resolutie met algemeene stemmen aangenomen, maar hebben ook de daad volbracht, die ligt opgesloten in dat laatste deel der politieke resolutie, nl. dat de krachten, thans nog verdeeld, tot een gemeenschappelijke actie moeten worden samengevoegd. Die boodschap hebben zij verstaan.

De tweede Internationale en de Arbeidersgemeenschap van Weenen, twee groote groepen dus, hebben de handen in

(van Zadelhoff e. a.)

elkaar geslagen en straks op een later congres zal de eenheid een organisatorisch feit zijn geworden. Waar ook de heer Wijnkoop in het bijzonder zich zoo druk maakt over de economische resolutie, zou ik u willen verzoeken, Mijnheer de Voorzitter, aan de Kamer voor te stellen, om dat stuk, dat ook gepubliceerd is en te lang is om hier voor te lezen, in de *Handelingen* te doen opnemen. Het beslaat ongeveer een kolom van een courant.

De **Voorzitter**: Als er geen technische bezwaren tegen bestaan, stel ik aan de Kamer voor, het gevraagde verlof tot het opnemen van een noot in de *Handelingen* te verleenen.

Daartoe wordt besloten. [1])

De heer **van Zadelhoff**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal van die economische resolutie nu slechts een paar woorden zeggen: niet alleen, dat in die vakvereenigingsresolutie de algemeene werkstaking wordt aangekondigd en voorbereid, maar ook, dat de contrôle op den aanmaak en het vervoer van oorlogsmateriaal zal moeten worden uitgeoefend, en door ernstige en taaie propaganda en door opvoedenden arbeid onder de arbeiders zelf, in de naaste toekomst de aanmaak en het vervoer van oorlogsmateriaal onmogelijk zal moeten worden gemaakt.

Door dit congres is een nieuw verbond tot stand gekomen tusschen de verschillende sociaal-democratische stroomingen en de moderne vakbeweging. Daarbij hebben zich aangesloten groote pacifistische groepen. Dat nu is de blijde boodschap, die dit congres aan de menschen brengt, dat tegenover de machten, die het militarisme in stand willen houden en de bewapening opvoeren, zooals wij dat in verschillende landen der wereld zien, die machten, dus die bezig zijn de wereld weer naar nieuwe bloedige conflicten te voeren, opkomt een nieuwe sterke macht, die sterker zal worden en zeggen: dat zullen wij weerstaan; wij beschouwen het als onze hoogste taak te zorgen, dat zoo iets niet weer zal gebeuren. Ik zeg dit alles ook tot dezen Minister. Als hij ooren heeft om te hooren en oogen om te zien, dan zal hij, als hij zich even rekenschap zal geven van wat dat congres was en welke groote krachten van uit dat congres zullen komen en hoe die groote internationale vakbeweging een belangrijke factor zal zijn en zal worden in den strijd tegen het militarisme, als hij dat alles zal zien, wel zal zeggen: ik heb mij den vorigen keer over dat internationalisme smalend uitgelaten. Toen sprak hij nl. van de fata morgana van het internationalisme, waarin hij geen geloof had. Hij zal dan moeten zeggen, neen, dat was geen luchtspiegeling, want thans heb ik gezien welk een groot stuk werkelijkheid die internationale beweging is.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, doet deze Minister net eender alsof er geen ander middel is om de veiligheid van het land te bewaren dan het militarisme, geen ander middel om conflicten uit de wereld te helpen dan de oorlog, en daarop bereidt hij zich voor. Dit is het eenige wat hij doet, maar voor die eenheid, welke wij zien en voor al het nieuwe dat er is om een oorlog onmogelijk te maken, daarvoor houdt hij, zooals blijkt uit zijn voorstellen en bedoelen, de oogen dicht.

Hij komt weer met zijn Oorlogsbegrooting en zegt: geef mij de millioenen en ik zal u de redelijke waarborgen scheppen voor de verdediging! Mijnheer de Voorzitter! De Minister zelf moet overtuigd zijn, dat dit niet waar kan zijn. Er is geen enkele waarborg en althans geen enkele redelijke waarborg in de weermacht, welke wij met onze Dienstplichtwet maken. Door geen enkelen Minister van Oorlog en geen enkelen Minister van Marine is in ons land een weermacht te maken, die in staat is ons land te verdedigen, noch een leger noch een vloot. Door het tegendeel vol te houden, schept men een buitengewoon gevaarlijke illusie. Gisteren heeft de heer Duymaer van Twist woorden aangehaald van Henderson, die zeide, dat het bij een nieuwen oorlog moeilijk zou zijn onzijdig te blijven. Die mijnheer Henderson heeft volkomen gelijk; het zal zeer moeilijk zijn onzijdig te blijven

1) Zie noot achter het Verslag.

39ste VERGADERING. — 19 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923.

(van Zadelhoff.)

en zeker onmogelijk, als wij een leger hebben. En als ten aanzien daarvan de gevaarlijke illusie is gewekt, dat men daarmede ons land kan verdedigen, dan wordt ook de strijd aanvaard, met geen ander gevolg, dan dat wij de bloem van onze jongelingschap in den dood jagen, voor niets, want wij zullen onmiddellijk onder den voet geloopen zijn. Ik heb vroeger reeds gezegd, dat het beter is, dat wij geen leger hebben dan dat wij er wel een hebben. Want met een leger zullen wij niet onzijdig kunnen blijven en een waarborg, dat wij ons land kunnen verdedigen, is onmogelijk te verkrijgen.

Nu wordt er gezegd: och, gij staat eigenlijk met uw antimilitarisme alleen, dat heeft de Duymaer van Twist gezegd en de heer van Rappard komt het even aandikken door te zeggen: kijk eens naar België en Zweden! Wij hebben nimmer ontkend, dat in de Belgische partij nog nationalistische en daardoor militaristische elementen aanwezig zijn. Wij hebben dit herhaaldelijk betreurd, maar er ook de verklaring van gegeven.

„De oorlogskoorts werkt in het onverhoeds overvallen en wreed geschonden België nog na. Aan die stemming ontkomt geen enkele partij; ook de katholieke en liberale partijen zijn in België nog heel wat meer militaristisch dan hier te lande, waar zij onder den invloed der scherp-antimilitaristische sociaal-demokratische aktie staan.

Natuurlijk wordt de houding onzer Belgische partijgenooten mede beinvloed door de houding der Belgische liberale en katholieke regeeringspartijen. In de jongste dagen bleek dat weer eens duidelijk. In de Belgische Kamer is, in strijd met wat sommigen verwachtten, de begrooting van den zeer militaristischen oorlogsminister Devèze met 93 tegen 10 stemmen en 46 onthoudingen aangenomen. De onthouders waren Vlaamsche katholieken en socialisten; een deel der Vlaamsche katholieken stemde vóór de begrooting. De Brusselsche korrespondent van de „N. Rott. Ct." schreef hierover:

„Hadden de Vlaamsche katholieken het ditmaal gewaagd een meer radikale houding aan te nemen door b.v. „en bloc" tegen te stemmen, dan zou ook de houding der sociaal-demokraten, waarvan velen zich thans onthielden, geheel anders zijn geweest en de begrooting van Landsverdediging verworpen zijn geworden met 77 tegen 72 stemmen."

Hieruit moge de Nederlandsche katholieke pers afleiden, dat zij goed zou doen ietwat meer bescheidenheid te betrachten in haar ontboezemingen over het te zwakke anti-militarisme der Belgische sociaal-demokraten en eens meer naar de Belgische katholieken te kijken, op wie eveneens de „oorlogspsychose" nog inwerkt. Van de liberalen valt in versterkte mate hetzelfde te zeggen."

Streven ook de Belgische sociaal-democraten naar ontwapening? Ja, Mijnheer de Voorzitter!

Het vorig jaar Juli heeft in de Belgische Kamer de officieele spreker voor de sociaal-democratische fractie, de Waalsche afgevaardigde Mathieu, gezegd, dat België moest ontwapenen naarmate Duitschland ontwapent, daarbij uitdrukkelijk verklarende, dat ook de Belgische partij ontwapening als einddoel had. Eenige dagen daarna heeft onze partijgenoot De Brouckère, hoofdredacteur van ons Brusselsch partijblad *Le Peuple*, in Amsterdam het woord voerende in een onzerzijds belegde vergadering, zich met nadruk bij dien ontwapeningseisch aangesloten. Bij die gelegenheid schreef het Katholieke Bossche dagblad *Het Huisgezin* over Mathieu's verklaring, dat deze

„niet geheel beantwoordt aan de leus: geen man en geen cent, maar meer overeenkomt met de verklaring van den heer Schaper, dat men met een kleiner contingent kan beginnen, met de bedoeling geleidelijk tot ontwapening te komen."

Dat is het optreden van de Belgische sociaal-democraten, en ik herhaal: zij hebben zich ook aangesloten bij de resoluties van het internationaal congres, dat nu juist gehouden is. Zij willen dus precies hetzelfde als wij en zijn bezig de macht te vormen, om te probeeren de mentaliteit in de wereld te scheppen, waardoor in de toekomst iedere oorlog onmogelijk wordt. De richting, waarin zij gaan, nl. van inkrimping en vermindering, gaan ook wij uit. En al zijn wij voor een motie die zegt, dat wij den boel reeds nu moeten afbreken, wat gebleken is uit ons stemmen het vorige jaar voor de motie-Kolthek, wij gaan ook mee en zullen bevorderen iedere poging om tot vermindering van bewapening te komen.

De heer Duymaer van Twist is zoo nieuwsgierig naar Zweden. Er wordt om strijd geroepen: kijk eens naar Zweden: daar hebt gij alles te zeggen. Maar dat is niet waar, al is daar Branting president. De heer Duymaer van Twist zegt dat hij dan naar huis moet gaan, maar dat is nu niet in het geding. Maar als men zegt dat wij daar kunnen doen wat wij willen, dat wij er de meerderheid hebben, dan geeft men een opzettelijk bedrieglijke voorstelling. In Zweden hebben wij wel een sociaal-democratische Regeering, maar geen sociaal-democratische parlementsmeerderheid, bij lange na niet in de Eerste Kamer, maar ook nog volstrekt niet in de Tweede Kamer. Bij de houding onzer Zweedsche partij heeft men met dit gewichtige feit rekening te houden; het oefent uiteraard belangrijken invloed uit op haar vermogen om wat zij wenscht ook in de wetgeving te verwezenlijken. Wij gaan nu niet in op de vraag, of het goede politiek was van onze Zweedsche partij om ten tweede male, zonder parlementsmeerderheid, toch een sociaal-democratisch Kabinet te vormen. Maar het is duidelijk, dat het billijk is, met die zeer bijzondere positie rekening te houden.

Hoe is nu de gedragslijn der Zweedsche sociaal-democratie? Daarover worden wij ingelicht door mededeelingen die wij via ons partijbestuur ontvingen van Rickard Lindström te Stockholm, een der secretarissen van de Zweedsche partij, die ons schrijft:

„Ten bewijze dat de Zweedsche sociaal-democratie de laatste jaren energiek en succesvol voor beperking der militaire lasten gewerkt heeft, zendt hij ons het onderstaand lijstje van Zweedsche uitgaven voor leger en marine in kronen, waarnaast wij plaatsen de Nederlandsche uitgaven in dezelfde jaren voor hetzelfde doel in guldens.

	Zweden	Nederland.
1919	203.7	97.8
1920	202.4	96.6
1921	199.4	129.4
1922	164.—	135.2

Derhalve in Zweden daalden in de laatste jaren de militaire uitgaven met 19.4 pct., in Nederland stegen zij met 38.3 pct."

Laten de heeren van rechts hier, die zoo smalend over Zweden spreken, dit voorbeeld maar eens navolgen.

Daar zijn wij in de minderheid, en niettegenstaande dat heeft onze sociaal-democratische Minister dat alles kunnen bereiken. Dat is gebeurd onder onzen invloed, zooals wij ook telkens de mannen van rechts hier een stap verder dringen. De cijfers van Zweden zijn beschamend voor ons land en vooral voor de heeren van rechts, die de meerderheid hebben en de militaire uitgaven maar steeds opvoeren!

Thans zijn de heeren weer nieuwsgierig naar onze houding in België en hoe het daar verder zal gaan. Ik antwoord: na het congres gaat het daar in dezelfde richting, in de richting van ontwapening. Maar ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, wij moeten onze houding niet bepalen door wat in België of Zweden geschiedt, wij moeten met Nederlandsche toestanden rekening houden. Die motieven bepalen ons oordeel en dan komen wij tot de conclusie, dat wij leven in een land, waarvan niemand durft te zeggen, dat het in staat is zich te verdedigen. Geen enkel Minister durft aan de Kamer de gelden te vragen, die noodig zijn voor een afdoende verdediging van ons land. Daarom hebben wij de landsverdediging met militaire middelen losgelaten en zonder omwegen geëischt: ontwapening. Wanneer wij een stap kunnen doen

(van Zadelhoff.)

in de richting van ontwapening, geven wij daarmede een lichtend en schitterend voorbeeld. Men zal dat voorbeeld in andere landen, die er ook naar snakken, aangrijpen om zelf het militarisme te gaan opruimen. Wij zullen met een zoodanig voorbeeld een ontzaglijken invloed ten goede kunnen uitoefenen. De militaristen hier zeggen: zie naar België; België zegt: kijk naar Nederland. Dat is een noodlottige kringloop, waar wij niet uit komen, zoolang men geen andere oplossing ziet dan oorlog en waarvan het gevolg is: steeds opdrijving van bewapening en voorbereiden tot oorlog.

Wat de onmogelijkheid van verdediging betreft, de Minister durft niet verder te gaan dan te spreken van een redelijken waarborg.

Wanneer wij zooeven het debat tusschen den heer Dresselhuys en den Minister hebben gehoord en weten, dat wij ten slotte iets krijgen wat slechts aan een minimum voldoet, dan weten wij, dat de deskundigen het hierover eens zijn, dat hetgeen wij thans hebben in geen enkel opzicht eenigen waarborg geeft. Nu wil ik ook eens een paar deskundigen aanhalen. Niet den heer Koolemans Beynen, zooals de heer Duymaer van Twist zegt. Ik heb dat een vorige maal al gedaan en er op gewezen, dat deze deskundige aantoont, dat de wereldoorlog ons heeft geleerd, dat wij niet alleen niet klaar waren, maar dat wij nooit klaar zullen zijn, dat wij nooit in staat zullen zijn ons te verdedigen. De Minister zegt: met die nieuwe Dienstplichtwet is het leger in orde. Ik heb hier een verslag van de Vereeniging „Ons Leger", waar — de heer Duymaer van Twist zal het toegeven — de deskundigen aan het woord zijn. De voorzitter, generaal Snijders, is een deskundige bij uitnemendheid. De secretaris, de heer J. v. d. Wall, zeide in zijn verslag:

„......dat men er in ons land toe gekomen is, de verdedigingsmiddelen stelselmatig te sloopen, met het gevolg, dat ons vaderland op het oogenblik weerloos is, dat het leger thans zelfs niet verdedigend kan optreden. De tegenwoordige toestand van de landsverdediging werd genoemd een ernstige aanklacht tegen hen, die getracht hebben, onze defensie terug te brengen tot een schijnvertooning."

Daarvoor hebben de heeren tot nu toe al de millioenen gekregen, die zij gevraagd hebben, want zij waren steeds in de meerderheid: voor een schijnvertooning, waarbij ons land totaal weerloos is. Toen de Minister in de Kamer kwam met zijn ontwerp-Dienstplichtwet, schreef de heer Burger, oud-commandant van het veldleger, dus ook een deskundige — het is merkwaardig, deze menschen spreken eerst zoo als het woord gepensionneerd voor hun naam staat, eerst dan hoort men wat meer, maar zoolang zij nog in dienst zijn, hoort men niets — de heer Burger dan schreef in een *Gids*-artikel het volgende, onder het opschrift: „Keeren wij tot het vrijwilligersleger terug?":

„......een goed leger is duur en een goed en groot leger, naar verhouding, des te duurder. Wanneer ooit de tijd mocht hebben bestaan, dat men met geringe oefening en weinig geld een goed en groot leger kon hebben, dan is thans die tijd zeer zeker voorbij.

Geen dienstplichtwetten-Pop of -van Dijk kunnen ons daaraan helpen; zij zijn slechts te beschouwen als wanhopige pogingen om te redden wat mogelijk is. De militaire waarde van het leger, dat is de waarde die het eventueel nuttig rendement moet leveren, zal er door dalen beneden het peil van 1914."

En omtrent dat peil van 1914 hebben wij van generaal Snijders, den opperbevelhebber, het een en ander gehoord. Hij zeide:

„Ik, die de verantwoordelijkheid voor 's Lands veiligheid in 1914 heb gedragen, weet er alles van hoe het toen was. Van de eerste dagen in 1914 af heb ik beseft, dat, indien wij ernstig bedreigd of aangevallen werden, onze legermacht volstrekt onvoldoende zou zijn geweest om ons grondgebied te verdedigen."

Dat was het peil van 1914. En nu krijgen wij volgens de nieuwe Dienstplichtwet, naar het oordeel van generaal Burger, een weermacht beneden dat peil!

Het heeft mij genoegen gedaan, dat er meer stemmen zijn opgegaan over de onmogelijkheid van ons te verdedigen. Ik zoek op het oogenblik, en zie hem daar tot mijn vreugde zitten, den heer Colijn, die in de Kamer kwam verklaren, dat de gedachte, om ons nationaal grondgebied gedurende langen tijd te verdedigen tegen vreemd geweld, uit ons defensiesysteem moet worden weggenomen. Dat was in zijn eerste rede. Die geachte afgevaardigde liet daarbij de landsverdediging niet los, maar zeide alleen:

„Ik wil dat dualistische karakter uit ons defensiewezen weg hebben. Wij kunnen ons toch niet verdedigen, dus laat dat systeem los."

Maar wanneer wij dan dien spreker hooren in zijn tweede rede, hoe hij vertelde:

„Ik heb in Londen tweemaal, ik mag wel zeggen het voordeel gehad een aanval uit de lucht mede te ondergaan, ik heb daar ook iets gezien en vernomen van wat er noodig is, om een stad tegen een aanval uit de lucht te beschermen. Als men dat zoo doen wil, dat het iets beteekent, dan absorbeert dat het geheele bedrag van de Nederlandsche Oorlogsbegrooting.",

dan zegt de heer Colijn wel, dat hij alleen het systeem loslaat, maar uit zijn heele redeneering straalde door: als wij weten, hoe het in den oorlog gaat, als wij weten, dat het in den komenden oorlog op zulk een ontzettende manier zal gaan, dan kunnen wij ten slotte niets daartegen doen.

Wij beginnen zoo'n beetje een kijk te krijgen op welke manier een komende oorlog zal worden gevoerd. Men zal dan van luchtmachines gebruik maken. Ik heb een vorigen keer al aangehaald wat de Engelsche officier Fuller daarvan zeide, dat er een vloot van groote luchtschepen zal komen, die vloeibare gassen uit de lucht zal laten dalen. Sedert zijn er nieuwe gegevens gekomen over vergiftige gassen, die in den oorlog zullen worden gebruikt. De Amerikanen zeggen: wij zijn weer knapper geworden.

Over die vloeibare vergiften lezen wij: „De chemische oorlogsdienst van de Vereenigde Staten heeft bericht, dat er een nieuw vloeibaar vergif is uitgevonden, dat zóó doodelijk is, dat drie druppels op de huid al den dood veroorzaakt. Kapitein Bradner, de chef van het Departement, zegt, dat een vliegmachine met 2000 K.G. van dit vergif elk menschelijk leven zal dooden binnen een ruimte van ruim 11 K.M. lengte en 30 K.M. breedte.

Dat zijn nu de luchtmachines, waartegen zelfs de heer Colijn geen raad weet, en waarvan hij zegt: daartegenover kunnen wij niets stellen, het is onmogelijk, om ons daartegen te verdedigen. Maar nog erger vernielingsmiddelen zullen worden gebruikt.

Ik hoop een volgenden keer gelegenheid te hebben — nu ontbreekt mij daarvoor de tijd — aanhalingen te doen uit het boek van mr. Wil Irwin, over den komenden oorlog, waarin hij schetst, hoe die luchtmachines zullen komen met vergiftige gassen, die in een minimum van tijd een heele bevolking zullen verwoesten.

Mijnheer de Voorzitter! Al deze dingen hebben ons het ontwapeningsstandpunt doen innemen, aan den eenen kant, omdat wij bezig zijn, de krachten te vormen die voor het zelfbestemmingsrecht en ons nationaal volksbestaan een beteren waarborg zullen geven dan den voozen waarborg, die er ligt in de militaire middelen, waarvan de deskundigen om strijd verklaren, dat zij voor de verdediging van het land niets beteekenen, en aan den anderen kant omdat wij niet mede schuldig willen staan aan de barbaarschheden, die een komende oorlog zal brengen. Wij zullen geen motie stellen, wij zullen afwachten. Wij hebben vroeger een motie gesteld om een begin te maken met de opheffing van het vestingstelsel.

Die eer wil ik nu aan den heer Colijn laten, maar toen hebben de heeren allemaal tegengestemd, ook de heer Duymaer van Twist, die nu zegt altijd een voorstander te zijn

geweest van het operatieve leger, waarin voor het vestingstelsel geen plaats is. Wij zijn nieuwsgierig wat hij nu zal doen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil ten slotte nog een vraag stellen aan den Minister. Hoe staat het met de dienstweigeraars? Wij hebben omtrent deze zaak een wetsontwerp gekregen, dat steunde op een motie van den heer Drion, aangenomen in 1921, en wij hebben intusschen een Grondwetsherziening gekregen, waarin de vrijstelling voor dienstweigeraars wegens gemoedsbezwaren is vastgelegd. Maar dit wetsontwerp heeft een buitengewoon slechten indruk gemaakt in de Kamer. Ik geloof niet, dat er veel goede woorden over gezegd zijn, omdat de Minister uitging van de onjuiste meening, dat de weigering van den militairen dienst een misdaad is, die gestraft moet worden.

Wij verwachten, dat dit vraagstuk tot een oplossing worde gebracht, want terwijl men maar wacht, terwijl sinds maanden het Voorloopig Verslag is uitgebracht, — ik herhaal, er zijn kolossale bezwaren tegen het ontwerp ingebracht —, sluit men de dienstweigeraars op en behandelt men ze als misdadigers en worden zij, ik mag dit wel zeggen, op alle mogelijke manieren geplaagd en gesard en onmenschelijk behandeld.

Daar moet een einde aan komen, het is onduldbaar. Ik vraag dus aan den Minister, waar hier in de Kamer algemeen is uitgesproken, dat deze zaak tot een spoedige oplossing moet worden gebracht: luister naar wat er in het Voorloopig Verslag staat, en maak wat haast met de indiening van een gewijzigd ontwerp, opdat ten slotte dit vraagstuk op voor die menschen bevredigende wijze worde opgelost.

Mevrouw **Bronsveld—Vitringa**: Mijnheer de Voorzitter! Bij deze algemeene beschouwingen is gisterenavond door de geachte afgevaardigden de heeren Deckers en Tilanus gesproken over de zorg, die de Regeering moet hebben voor de belangen van de jongens, die deelnemen aan de vooroefeningen. De heer Deckers was zeer sober bij zijn verzoek aan den Minister om den weg open te stellen, dat buiten den vrijwilligen landstorm ook de vooroefeningen zouden kunnen gebeuren op particulier initiatief.

De heer Tilanus ging hier nader op in en sprak over de afdeeling Amsterdam van den Nederlandschen Bond van Vrijwillige Burgerwachten, die bereid is deze vooropleiding ter hand te nemen.

Waar het hier vooral ook gaat om de geestelijke belangen van onze jongens, voel ik, als vrouw, mij gedrongen, deze zaak nader te beschouwen.

In het algemeen:

wanneer we hooren hoe er voortdurend geklaagd wordt, dat de godsdienstige en moreele belangen bij onze militairen niet voldoende verzorgd worden;

wanneer we de heeren van de Bilt en Deckers bij de beraadslagingen over hoofdstuk VI der begrooting hebben hooren zeggen, dat de godsdienstige belangen maar „geduld" worden;

wanneer we zien hoe daarom vele ouders met zorg en vreeze hun jongens den diensttijd zien binnentreden,

en als we dan ook overtuigd zijn van den goeden wil van onze Christelijke Regeering, om die belangen zoo goed mogelijk te verzorgen;

dan vragen we: is het wel mogelijk, dat onze Regeering voldoende maatregelen kan nemen om de militairen zóó te verzorgen, dat de ouders daarover niet ongerust behoeven te zijn?

Als dat niet mogelijk is, dan rust op de ouders des te meer de plicht, hun zoons zóó op te voeden, dat ze sterk staan in hun godsdienstige en moreele overtuiging, aan de Regeering dan overlatende zooveel mogelijk te zorgen, dat die overtuiging geen gevaar loopt verloren te gaan.

Evenals bij de ouders de zorg voor godsdienst en zedelijkheid hoofdzaak is in de opvoeding, zoo moet bij de Regeering de zorg voor de moreele belangen der militairen domineeren. De geheele verzorging moet in dat teeken staan.

Twijfelen we aan de mogelijkheid van voldoende zorg voor

de geestelijke belangen van de volwassen militairen, we voelen heel sterk toch de verplichting, die de Regeering heeft om in deze te doen al datgene wat zij kan. Immers: voor de ouders is het een gebiedende plicht hun jongens af te staan, wanneer zij worden opgeroepen voor den militairen dienst; daarom hebben de ouders ook het recht van de Regeering te eischen, dat alle mogelijke zorg er aan besteed worde om die jongens aan de ouders terug te geven in dezelfde condities — en zeker niet minder —, waarin zij waren, toen ze onder dienst kwamen. Het opeischen van dit recht ligt geheel in de lijn van verzorging, die de ouders voor hun kinderen moeten hebben.

Het ligt voor de hand, dat het vooral de moeder is, die hier de eerste en de teerste zorg geeft. Het ligt in den aard van het huwelijk, dat de moeder die verzorging kan geven, en het ligt in het wezen der vrouw, dat zij hiervoor de capaciteiten bezit.

We moeten dan ook niet onderschatten de bezorgdheid der moeders, wanneer de jongens onder dienst gaan. Bij intuïtie — zou ik willen zeggen — voelen wij, welke gevaren dan dreigen.

En die bezorgdheid blijkt helaas al te vaak gerechtvaardigd, wanneer we waarnemen hoe alles, wat zoo zorgvuldig is bewaard en opgebouwd, in korten tijd vernield kan worden.

Moet hier alle schuld op de Regeering geworpen worden? Neen, wanneer we bedenken, hoe de Regeering een korps aalmoezeniers heeft aangesteld om de geestelijke belangen te behartigen, dan kunnen we niet anders dan dankbaar zijn en prijzen; echter blijven we er op aandringen, dat in die richting steeds zooveel mogelijk gedaan zal worden.

De zorg, die we bepleiten voor onze volwassen militairen, klemt nog veel meer voor onze jongens, die deelnemen aan de vooroefeningen; want dat zijn jongens op den leeftijd van 15—20 jaar, meestal nog groote kinderen.

Een ieder, die zelf kinderen heeft, of die van nabij gadeslaat de zorg, die ernstige ouders voor hun kinderen hebben — en niet het minst voor de groote kinderen —, weet, hoeveel opofferingen, hoeveel moeite en toewijding noodig zijn in den tegenwoordigen tijd om die groote kinderen goed te behouden.

En dubbele zorg is noodig voor die jongens op dien leeftijd, waarop zij nauwelijks weer in evenwicht zijn van de stormen der puberbiteitsjaren. Die stormen brengen de jongens uit den koers, zoo erg, dat ze niet zelden er geheel door veranderen.

Het is ook op dien leeftijd, dat het karakter der jongens een plooi kan krijgen, die het geheele leven zal blijven. En juist op dien leeftijd neemt hij deel aan vooroefeningen, die worden gegeven door leiders, die hem absoluut niet kennen, en op een plaats en in een milieu, dat door de ouders voor zijn geestelijke belangen niet wenschelijk wordt gevonden.

Verder hierop ingaan wil ik niet. Ik veronderstel, dat de Regeering alle mogelijke maatregelen zal willen nemen om de jongens te vrijwaren b.v. voor de gevaren van de groote steden, wanneer de jongens zonder contrôle van tijd en omgang 's avonds laat naar huis gaan.

Maar ik vraag: kan de Regeering die maatregelen nemen, die de contrôle op dien leeftijd vraagt?

Mijns inziens kunnen alleen ouders en jeugdleiders hierin voorzien.

Als ik er op aandring, dat de weg wordt opengesteld buiten den vrijwilligen landstorm voor de vooropleiding, om zoodoende meer waarborg te verkrijgen voor de verzorging van de moreele belangen, dan stel ik me ook op dat standpunt, dat die vooropleiding is een stuk onderwijs en dan plaatsen wij ons dus op het standpunt, waarop onze wetgeving staat bij het onderwijs.

Het onderwijs staat in het teeken van verzorging naar eigen geloofs- en zedelijkheidsbeginselen.

In het onderwijs hebben de ouders het recht te eischen, dat er leiders worden aangewezen, die hun beginselen zijn toegedaan; dat een plaats wordt gekozen, die zij veilig achten voor hun kinderen, en dat zij niet onder ongewenschte

(Bronsveld—Vitringa.)

makkers komen. Wanneer ik dit recht ook opeisch voor de ouders, die in 's Lands belang hun jongens moeten afstaan, dan moeten we vragen, of dit recht wettelijk toelaatbaar is.

Ja, want in de Dienstplichtwet staat onder art. 1, sub *j:*

,,In deze wet wordt verstaan onder voorgeoefende: hij, die vóór de inlijving, behoudens door Ons te bepalen uitzonderingen, bij den vrijwilligen landstorm is geoefend geworden en van wien gebleken is, dat hij voldoet aan de eischen van voorgeoefendheid, door Ons gesteld."

Het kleine tusschenzinnetje: ,,behoudens door Ons te bepalen uitzonderingen", geeft aan den Minister de vrijheid bij de Kroon er op aan te dringen, dit recht aan de ouders toe te kennen.

Mocht de Minister twijfelen of de ouders en jeugdleiders wel de geschikte personen of instellingen zouden kiezen, om van de jongens goede militairen te maken, laat de Minister dan de voorwaarde maken van contrôle-inspectie, door hen zelf aan te wijzen.

Trouwens het slot van de alinea van het wetsartikel:

,,van wien gebleken is, dat hij voldoet aan de eischen van voorgeoefendheid, door Ons gesteld",

houdt voor de Regeering den waarborg in, dat die vooropleiding geen minderwaardige zij.

De vooropleiding buiten den Vrijwilligen Landstorm kan dus door de Regeering worden toegelaten. De Katholieke ouders kunnen zich dus in verbinding stellen met jeugdorganisaties en jeugdleiders om de noodige lessen en oefeningen te krijgen.

Die lessen en oefeningen zullen dan kunnen geschieden in de vereenigingsgebouwen, waar de jongens gewend zijn te komen en waar de ouders gewaarborgd zijn, dat er toezicht is. Hierdoor zou de vooropleiding ook zoowel bij de jongens als bij de ouders veel meer populair worden.

De Minister heeft den weg maar open te stellen en dan zullen de ouders in overleg met de jeugdleiders dien weg kunnen opgaan.

Met alle kracht dring ik er bij den Minister op aan te bewerken, dat deze weg gegaan kan worden; dat dus die vooropleiding ook gegeven kan worden door particuliere vereenigingen.

De heer Tilanus heeft hier genoemd den Nederlandschen Bond van Vrijwillige burgerwachten, waarvan de afdeeling Amsterdam bereid is onmiddellijk de zaak ter hand te nemen, een voorbeeld, dat zeker elders gevolgd zal worden.

Laat ik nog even mogen wijzen op de populariteit die hierdoor gewonnen zal worden bij ouders en jongens voor de vooropleiding.

Wij hebben er hier in ons landje niet over te klagen, dat men te groote sympathie voor het militaire element heeft.

Het moet aan den Minister van Oorlog niet onbekend zijn, dat alles wat het militaire karakter draagt weinig populair kan worden genoemd. De geaardheid van een volk verandert men niet.

We behooren niet tot een volk waarvan de moeders tegen haar dochters zeggen: ,,kind, ga recht zitten, daar komt een luitenant aan". Maar juist omdat we zoo'n absoluut onmilitair volk zijn, moest de Minister zich aanpassen en alles vermijden wat niet strikt noodig is, en dan vooral het militaire karakter niet willen drukken op de vóóropleiding. De Minister zegt in zijn Memorie van Antwoord:

,,Het denkbeeld om van burgerwachten gebruik te maken voor de opleiding tot voorgeoefenden, is reeds vroeger meermalen overwogen, maar werd steeds weer losgelaten, omdat het instituut van de burgerwachten hiervoor niet geëigend werd geacht.

De voorgeoefenden zijn militair en moeten op militaire wijze worden opgeleid. Het is toch reeds een zeer moeilijke opdracht gebleken, om dien jongelieden in den betrekkelijk korten tijd van voorbereiding, practisch goede begrippen van krijgstucht bij te brengen. Een burgerlijk instituut als de burgerwacht, waarvan het karakter zoo afwijkt van het militaire en waarvan de bestemming bovendien op zoo geheel ander gebied ligt, is hiervoor niet het aangewezen lichaam."

Ik veroorloof me in alle bescheidenheid de vrijheid in dezen met den Minister van meening te verschillen.

Over goede begrippen van krijgstucht kan ik niet oordeelen, evenmin als over het militaire karakter, zooals de Minister dit als eisch meent te moeten stellen, maar wel komt het mij onverdedigbaar voor, dat de vooropleiding van knapen van 16—20 jaar, dus kinderen, het uitsluitend karakter moet dragen eener militaire dressuur en die dus alleen aan den vrijwilligen landstorm zou kunnen worden toevertrouwd.

Jongens van 16—20 jaar te beschouwen en te behandelen geheel en al als volslagen militairen is, m. i., in alle bescheidenheid gezegd, de slechtste uitwas van militarisme.

En als de Minister zegt:

,,En al ware zulks wel het geval, dan nog zou het bezwaar ontmoeten aan deze de opleiding op te dragen, vermits dan de leiding van de militaire overheid, die een noodzakelijke voorwaarde is, zou komen te ontbreken.",

dan geloof ik, dat — met eenigszins minder eischen van het militaire karakter — hier de contrôle en inspectie der Regeering den bezwaren van het gemis van militaire leiding zouden te gemoet kunnen komen.

Verder ziet de Minister in een vooropleiding buiten den Vrijwilligen Landstorm een vermeerdering in plaats van vermindering van kosten. De Minister zegt:

,,Daarbij komt, dat de organisatie van Vrijwilligen Landstorm, indien de opleiding bij de burgerwachten zou worden toegelaten, waarschijnlijk niet zou kunnen worden ingekrompen, zoodat de kosten in totaal niet zouden verminderen maar vermeerderen."

Er zijn verschillende punten, waar toch beslist op vermindering van kosten zal gewezen kunnen worden, wanneer de weg buiten den Vrijwilligen Landstorm wordt opengesteld, en dan laat ik in het midden of hierdoor dit instituut ontlast zal worden door vermindering van kosten van instructeurs, etc.

Voornamelijk zal een groote besparing verkregen worden, wanneer we de jongens niet in het militaire pakje gaan steken, wat m. i. voor de jeugd ook absoluut verkeerd is.

Aan het bezwaar, dat het marcheeren dan minder ordelijk zou worden, hecht ik weinig. Zien wij niet allen gaarne den flinken marsch van een korps kranige gymnasten of turners. Er moet animo in de jongens zitten en die komt er niet in door het pakje. Die animo zal er eerder in gebracht worden door een voor dit speciale doel gekozen jeugdleider, dan door een van boven aangewezen militairen leider, die vaak onbekend en wellicht ook onbemind zal zijn en meestal niet zal zijn opgeleid voor de opvoeding van jongens van dien leeftijd.

Trouwens, zou die militaire uniform voor kinderen niet juist aanleiding kunnen zijn om de vooropleiding onpopulair te maken? In een tijd, dat iedereen verlangt naar inkrimping van het leger, moet men onze jeugd niet gaan militariseeren. De besparing van kosten, te verkrijgen door de jongens niet als militairen aan te kleeden, is toch zeker een directe bezuiniging, die bereikt wordt.

Iedere jongen, die buiten de opleiding van den Vrijwilligen Landstorm valt, brengt een bezuiniging van beteekenis, alleen al door de besparing van het uniform. Wat de verdere kosten der vooroefeningen betreft, we weten toch, dat de werkwijze van particulieren zeker niet duurder is dan die van de Regeering. Zien we dan hoeveel geld er bij den Vrijwilligen Landstorm wordt uitgegeven, dan moet het particulier initiatief, dat hier zeer weinig geldelijke tegemoetkoming van de Regeering vraagt, wel groote bezuiniging brengen.

We zien, dat er bij den Vrijwilligen Landstorm 13 381

39ste VERGADERING. — 19 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Bronsveld—Vitringa e. a.)

deelnemers aan de vooroefeningen zijn. Voor een zoo groot getal loopen de kosten voor de uitrusting toch wel wat hoog, en hieruit leid ik af, dat men wel heel groote waarde moet hechten aan het militaire uniform voor de jongens.

Dit springt te meer in het oog, wanneer we zien, dat in November 1922 maar 4699 van die voorgeoefenden slaagden voor het examen en er 1049 houders van het bewijs van voorgeoefendheid werden ingelijfd, waarvan er nog slechts 384 in werkelijken dienst zijn gekomen.

Wanneer dus 13 381 jongens voor de vooroefeningen in uniform moeten gestoken worden en daarvan komen 384 in werkelijken dienst, dan behoef ik het niet voor te rekenen, welke kosten alleen de uniformen meebrengen zonder dat het strikt noodzakelijk is.

Wat ik dus van den Minister vraag, is, wel te willen bevorderen, dat de weg wordt opengesteld voor de vooropleiding ook buiten den Vrijwilligen Landstorm:

1°. omdat niet de Regeering, maar alleen het particulier initiatief de noodige en gewenschte waarborgen kan geven voor de behartiging der godsdienstige en moreele belangen van de vooroefenenden;

2°. omdat de vooropleiding geen vermeerdering van kosten, maar groote bezuiniging zal brengen.

Waar dit verlangen leeft bij vele ouders en jeugdleiders, mogen we van de Regeering vragen, daaraan te gemoet te komen.

Laat de Regeering het examen practisch en theoretisch zóó doen afnemen, dat dit examen waarborg geeft, dat aan alle eischen voldaan wordt, die de Regeering meent te moeten stellen. Me dunkt, dat de Minister dan verder de zorg voor de vooropleiding gerust kan leggen ook in andere organisaties dan den Vrijwilligen Landstorm.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Allereerst eenige beschouwingen over de houding, door de Regeering aangenomen tegenover het beroepskader. Als er iets is in het beleid van dezen Minister, dat voor scherpe critiek vatbaar is, dan is het de houding van Zijn Excellentie tegenover het beroepskader. Ieder, die ook maar eenigszins kennis heeft genomen van hetgeen tot uiting komt uit de kringen van dat kader, zal bemerkt hebben, dat er bij dat kader een groote mate van onrust is, omdat men niet weet wat de de toekomst brengen zal, onrust wegens de houding, door de Regeering tegenover dat kader aangenomen.

De verschillende punten, die hierbij naar voren komen, wil ik even kort de revue laten passeeren. Vooreerst de beruchte quaestie van den 5 pct. aftrek van de traktementen van het militaire personeel. Ik zal niet in een debat treden over de vraag of de toestand van 's Lands financiën bezuiniging op de salarissen eischt, want bij de algemeene beschouwingen heeft de meerderheid van de Kamer zich in dat opzicht aan de zijde van de Regeering gesteld, maar dit neemt toch niet weg, dat de Regeering bij de maatregelen, welke zij te dezer zake neemt, niet mag meten met verschillende maten en met name het burgerlijk en het militair personeel op gelijken voet moet behandelen. Mijn groote grief is, dat de Minister dat niet heeft gedaan. De Minister van Oorlog wil dat niet erkennen, want hij stelt zich op het standpunt, dat van onrecht tegenover de militairen geen sprake is. Ik zou uitvoerig kunnen nagaan of die opvatting van den Minister juist is, maar dat is niet noodig na hetgeen verschillende sprekers van rechts hierover hebben gezegd.

Ik wil daarom alleen wijzen op een speciale uitlating van een bij uitstek deskundige, den heer van Oirschot, die indertijd voorzitter is geweest van de commissie, die de salarisregeling voor de militairen heeft ontworpen en die in het *Algemeen Militair Weekblad* uitdrukkelijk heeft medegedeeld, dat z. i. die korting van 5 pct. ten onrechte was toegepast. Wanneer men dus straks op de militaire salarissen gaat toepassen den aftrek van 8½ pct., die zal worden toegepast op de salarissen van de burgerlijke ambtenaren, zal het gevolg zijn, dat op de militaire salarissen zal worden toegepast een korting van 13½ pct. Ik zou daarom ook mijn aandrang willen voegen bij dien van verschillende andere sprekers, dat de Minister nog zal overwegen of ook naar

(Oud.)

zijn meening de billijkheid niet vordert, dat de verdere aftrek van de militaire salarissen niet verder zal gaan dan 8½ pct. Ik zal het van het antwoord van den Minister laten afhangen of ik aanleiding vind bij motie een uitspraak van de Kamer te vragen.

Een tweede punt, dat zeer veel stof heeft opgeworpen in de kringen van het beroepskader, is de quaestie van de afvloeiing. Ik wil beginnen op te merken, dat naar het mij voorkomt het beleid van de Regeering zelf gemaakt heeft, dat deze aangelegenheid van de afvloeiing gekomen is in het stadium, waarin zij zich thans bevindt, en dat wel omdat men op een voor mij onverklaarbare wijze in gebreke is gebleven aan het Departement van Oorlog om bijtijds maatregelen voor die afvloeiing te nemen. Dat het beroepspersoneel zou moeten worden ingekrompen, staat toch reeds lang vast. Reeds drie jaar geleden stond vast, dat men bij reorganisatie zou moeten overgaan tot inkrimping van het beroepspersoneel, en had men toen maar toegepast het systeem dat herhaaldelijk door mijn fractie is aanbevolen, namelijk om geen nieuwe menschen tot het korps toe te laten en de opleidingen stop te zetten, om door pensionneering en verlaten van den dienst tot het krijgen van een positie in de burgermaatschappij inkrimping te verkrijgen. Maar men heeft dat niet gewild. Toen de heer Marchant nog verleden jaar te dier zake een motie voorstelde, is die door de meerderheid der Kamer verworpen, en dit heeft gemaakt dat men nu overhaast moet komen met maatregelen om het overcompleet aan beroepspersoneel zoo spoedig mogelijk te doen afvloeien, en daardoor moet men nu komen tot allerlei maatregelen, die den toets der critiek niet kunnen doorstaan. Dit is ten eerste het geval ten aanzien van de verbintenissen van onderofficieren, die krachtens de door hen aangegane verbintenis recht hadden om langer te blijven dienen, en die niettemin aanvankelijk door den Minister ik meen met ingang van 15 Augustus jl. zouden zijn ontslagen. Wat hier door het Departement is gedaan, vind ik buitengewoon ernstig, want het komt neer op niets anders dan op contractbreuk. Men heetf bij de militairen beneden den rang van onderofficier een geheel anderen toestand dan bij de burgerlijke ambtenaren. Dezen worden eenzijdig aangesteld door de Overheid, maar men laat de militairen beneden den rang van onderofficier een verbintenis teekenen, in den vorm van een formulier, waarbij de Staat wordt vertegenwoordigd door den een of anderen officier. Van de zijde van den Staat staat men er zoozeer op, dat die verbintenis nauwkeurig wordt nagekomen, dat, wie eenmaal geteekend heeft, er aan vastzit voor het aantal jaren, waarvoor de overeenkomst is aangegaan.

Toen ik vroeger als dienstplichtige zelf onder de wapenen was, heb ik kunnen waarnemen, dat jonge menschen, die voor 6 of 8 jaar geteekend hadden, doch na betrekkelijk korten tijd tot de overtuiging kwamen, dat een militaire loopbaan hun niet gaf wat zij verwachtten, daaraan toch vastzaten. Dat beteekende voor hen dikwijls, dat hun leven vernietigd werd, dat zij hun beste jaren in dienst moesten doorbrengen, omdat de Minister aan hun handteekening vasthield. Maar het Departement neemt het er minder nauw mee, en zet de menschen aan den dijk, ook al luidt de verbintenis anders. De Minister is daarop achteraf teruggekomen; hij heeft blijkbaar gevoeld, dat hij buitengewoon zwak stond. Maar hij is daarop alleen teruggekomen ten aanzien van degenen, wier verbintenis precies in den vorm was, maar niet ten aanzien van degenen, waar dit niet het geval was. Het betrof hier nl. onderofficieren, die zich hadden verbonden onder de regelingen, zooals die golden in de instructie op de werving van vóór 1912. Toen in 1912 de nieuwe instructie kwam, werd daarbij ingevoerd een nieuwe wervingsakte, waarin was opgenomen de clausule, dat het den Minister zou vrijstaan, het dienstverband te doen eindigen, wanneer de betrokkene ten gevolge van de opheffing van de door hem bekleede betrekking of van de nieuwe organisatie van het wapen van het dienstvak, waartoe hij behoorde, overcompleet wordt. De Minister beroept zich nu daarop en zegt: er wordt dus niet gehandeld in strijd met de verbintenis.

Ja, maar deze mededeeling in de Memorie van Antwoord

(Oud.)

is toch eigenlijk niet volledig. Het gaat hier over onderofficieren die zich aanvankelijk hadden verbonden vóór de instructie op de werving van 1912 en die krachtens de overgangsbepaling het recht hadden te blijven doordienen op de oude voorwaarden. Voor hen moesten dus verbintenissen worden opgemaakt van het oude model, maar toen deed zich het eenvoudige feit voor, dat op een zekeren dag die formulieren waren opgebruikt. Toen werd gezegd: gebruik dan maar de nieuwe formulieren, maar verander daarin met de pen wat veranderd moet worden ten behoeve van deze menschen die nog onder de oude voorwaarden dienen. Dat is echter niet overal even consciëntieus opgevolgd. Somtijds zijn de verbintenissen niet gewijzigd of niet voldoende gewijzigd, en daarvan gaat men op het Departement van Oorlog gebruik maken om te zeggen: gij hebt niet geteekend een verbintenis volgens het oude model van vóór 1912 en wij hebben dus met u niets te maken, voor u geldt de bepaling, dat gij kunt worden ontslagen in geval van opheffing van uw betrekking of invoering van een nieuwe organisatie. Het komt mij voor, dat dit een wijze van handelen is, die men niet mag verwachten van een bewindsman aan het Departement van Oorlog. Men had zich aan het Departement dienen te stellen op het standpunt, dat de voorwaarden, waaronder deze menschen zich hadden verbonden, waren vastgesteld bij Koninklijk besluit; dat Koninklijk besluit moest voor hen de basis zijn. Nu was een vergissing begaan, maar men weet wel hoe het gaat als de menschen op een bureau geroepen worden om daar een verbintenis te teekenen. Zij gaan dan niet alleen precies na wat in zulk een verbintenis staat, maar niettemin staat vast, dat van beide kanten de bedoeling was, dat men zich zou verbinden overeenkomstig de voorwaarden die door de Regeering waren gesteld. Het is een onjuiste methode, dat men achteraf gebruik maakt van een vergissing, die bij het opmaken van de akte is begaan.

Niet minder vatbaar voor critiek is de wijze, waarop men de zoogenaamde afvloeiing is gaan regelen. Men heeft daartoe drie categoriën in het leven geroepen, een categorie A, officieren en onderofficieren op wier behoud onvoorwaardelijk prijs wordt gesteld, zoolas dat heet, een categorie B, degenen op wier behoud voorwaardelijk prijs wordt gesteld, en een categorie C, degenen op wier behoud geen prijs wordt gesteld.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Waar staat dat? Wat u zegt is niet juist.

De heer **Oud**: Het is mogelijk, dat de tekst letterlijk eenigszins anders luidt, maar het wezen van de zaak komt hierop neer, dat men de onderofficieren en officieren wil splitsen in drie groepen, al naar mate van de geschiktheid voor den militairen dienst. Dat zal de Minister toch niet tegenspreken. Ik citeer uit het hoofd, het is dus mogelijk dat ik niet letterlijk de termen van de Legerorder weergeef, maar daar gaat het voor mij niet om.

Vaststaat, dat de Minister zich heeft gesteld op een standpunt, dat theoretisch volkomen verklaarbaar is: ik moet gaan opruimen een deel van het beroepspersoneel, en dan houd ik het liefst de goeden en zie ik het liefst, dat de minder geschikten het leger verlaten.

Maar men heeft zich af te vragen, wat in de practijk daarvan terechtkomt. In de eerste plaats is het al onjuist, om, wanneer men iemand ontslaat wegens overcompleet, dat te steken in het kleed van ontslag wegens mindere geschiktheid of ongeschiktheid. Ongeschikte menschen zal de Minister toch nooit in het leger moeten houden, ook al is er geen overcompleet. Maar nu krijgen de menschen, die er uit gaan wegens overcompleet, straks het stempel, dat zij ongeschikt zijn. Nu zegt de Minister: ja, maar dat wil alleen zeggen ongeschikt voor den militairen dienst, en niet voor de burgermaatschappij; zij zijn dus in de gelegenheid, om zich een positie in de burgermaatschappij te veroveren, niet belemmerd. Maar ik kan mij niet voorstellen, dat de Minister zelf kan gelooven, dat het feit, dat iemand op die wijze den militairen dienst verlaat, in de burgermaatschappij niet den minsten invloed uitoefent!

Dat is reeds het eerste bezwaar van de regeling.

Men heeft terstond gezegd: die regeling zal onuitvoerbaar blijken, en dat heeft, dunkt mij, de practijk reeds nu bewezen.

In de laatste dagen heb ik stapels brieven gekregen met allerlei gegevens over de wijze, waarop met deze rangschikkingsregeling wordt omgesprongen.

Ik kan al die voorbeelden niet noemen, maar een enkel voorbeeld wil ik aanhalen om te laten zien, hoe weinig er van die rangschikkingsregeling terechtkomt. Er is een sergeant werkzaam bij een landstormverband. Er wordt nu een brief geschreven aan den commandant van dat landstormverband met verzoek om zijn oordeel over sergeant A, werkzaam bij dat landstormverband. Men zal zeggen: dat is heel logisch, die sergeant werkt onder den commandant, en deze moet dus opgeven, hoe die sergeant zijn werk verricht. Maar wie van de zaak op de hoogte is, weet, dat die sergeant en de commandant van dat landstormverband dezelfde persoon zijn, zoodat eigenlijk aan dien sergeant wordt geschreven: hoe is uw oordeel over u zelf, moet gij blijven of niet?

Dat is één voorbeeld hoe het toegaat!

Ik zal met het oog op den tijd op deze zaak niet te diep ingaan, door andere sprekers zijn ook al voorbeelden genoemd, maar er blijkt wel, dat het op de meest verschillende wijze wordt toegepast. Dat kan ook niet anders, omdat de commandanten er heel verschillende opvattingen over hebben. De eene commandant zet in categorie A alleen de menschen, die uitmunten, en zet er dus zoo weinig mogelijk menschen in; een andere commandant heeft een andere opvatting en zet er zooveel mogelijk menschen in. Nu is er beroep mogelijk van het besluit der commissie van eersten aanleg. Wanneer iemand is meegedeeld, dat hij in een bepaalde categorie is gezet en hij heeft daartegen bezwaar, dan kan hij daarvan in beroep komen. Maar ik heb verschillende voorbeelden van onderofficieren, die in een bepaalde categorie zijn gezet, daarmee niet tevreden waren, en toch gingen vragen: waarom ben ik zoo beoordeeld? Aan hen zegt men: het antwoord mag ik niet mededeelen; de motieven, waarom gij zoo beoordeeld zijt en waarom gij geplaatst zijt in die groep zijn geheim.

Maar wat komt er dan van het beroep terecht, wanneer men niet weet, op welke gronden men in een bepaalde groep geplaatst is? Hoe kan men dan in staat zijn de bezwaren te weerleggen, die men tegen iemand heeft?

Het is geen wonder, dat deze regeling tot zeer groote ontstemming aanleiding heeft gegeven, en daarom had men een anderen weg moeten volgen. In de eerste plaats door te probeeren, hoever men het kan brengen met de vrijwillige afvloeiing. Ik geloof, dat de Minister in dit opzicht de fout nog wel herstellen kan, nl. in dien zin, dat hij zal kunnen overwegen, of het niet mogelijk zou zijn althans voor 1923 het nog eens met die vrijwillige afvloeiing te probeeren. Veel verschil zal dat niet kunnen maken, want de gedwongen afvloeiing is op het oogenblik lang nog niet klaar. Er zit nog ontzaglijk veel werk aan vast, te veel, dan dat zij op 1 Januari van het volgend jaar een feit zou kunnen zijn. Er zullen zeker nog wel eenige maanden overheen gaan. Als dan de wachtgeldregeling er is, zal men den menschen zeker wel, evenals bij de burgerlijke ambtenaren, eerst eenigen tijd vol salaris geven, dan eenige maanden een belangrijk deel van het salaris en dan zal het financieel niet veel verschil maken, wanneer men het nog eens een jaar aanziet en wanneer men zich afvraagt, of niet langs den weg van de vrijwillige afvloeiing in 1923 behoorlijk ruimte kan worden verkregen.

Het is daarvoor echter noodig, dat verschillende voorwaarden worden vervuld. De Minister moet dan in de eerste plaats over de brug komen met zijn wachtgeldregeling, want het is ook daarmede een lijdensgeschiedenis. Die wachtgeldregeling was eigenlijk reeds lang toegezegd, want bij de behandeling van de Dienstplichtwet was toegezegd, dat de Kamer tijdig met de wachtgeldregeling in kennis zou worden gesteld.

Thans wordt ons in de Memorie van Antwoord geschilderd, wat ik noemde de lijdensgeschiedenis van deze wachtgeld-

(Oud.)

regeling. Van een spoedige inwerkingtreding van de wachtgeldregeling is nog geen sprake, die regeling is er nog niet eens, en schijnt volgens de geruchten op het oogenblik bij den Raad van State te zijn, zoodat wij niet in staat zijn, hierover te spreken.

Ik zou het dan ook op prijs stellen, indien de Minister straks eenige mededeeling zou willen doen omtrent deze wachtgeldregeling. Het is noodzakelijk, dat men kennis krijgt van de wachtgeldregeling, opdat men weet op welke voorwaarden men den dienst zal kunnen verlaten.

Het is dan niet uitgesloten, dat een vrij groot aantal menschen daar vrijwillig gebruik van zullen maken. Ik denk bijv. aan hen, die door de nieuwe legerorganisatie moeten gaan verhuizen naar een ander garnizoen, en die wellicht, indien die wachtgeldregeling eenigszins bevredigend is, zouden zeggen: dan doen wij beter, vrijwillig den dienst te verlaten.

De Minister zal toegeven, dat vrijwillige dienstverlating, mits in voldoenden omvang, verreweg voorkeur verdient boven de drastische maatregelen, die op het oogenblik worden voorgesteld.

Nu treft daarbij het onderscheid, dat gemaakt wordt tusschen de onderofficieren en de officieren, in dien zin namelijk, dat het aantal onderofficieren, dat het leger moet verlaten, naar verhouding veel en veel grooter is dan het aantal militairen van hoogeren rang.

Ik raak hier aan een vraagstuk, dat tevens onmiddellijk is een vraagstuk van bezuiniging op de organisatie van den Minister. Ik heb den indruk, dat die organisatie topzwaar is en dien indruk heb ik niet gekregen eerst uit deze begrooting, want reeds toen wij hier in de Kamer verleden jaar de Dienstplichtwet hebben behandeld, heb ik er op gewezen, dat voor de betrekkelijk geringe vredessterkte de Minister een veel te groot aantal beroepspersoneel van hoogeren rang in dienst hield.

De heer Deckers heeft dat gisteravond bevestigd. Ook hij had dien indruk gekregen. Hij sprak bijv. over de functie van hoofdinstructeur. Waarvoor die functie van hoofdinstructeur bij de regimenten der infanterie noodig is, begrijp ik niet.

Want er wordt ons in de Memorie van Antwoord wel verteld, dat die functie zoo noodzakelijk is omdat de taak van den regimentscommandant zooveel meer omvattend is geworden en daarom die commandant niet meer in staat is dagelijks toezicht op de instructie te houden, wat in het bijzonder voor de verdere opleiding der jonge officieren van belang is.

Dat klinkt allemaal heel mooi in een Memorie van Antwoord, maar van dat toezicht van de officieren op de dagelijksche instructie heb ik nooit veel gemerkt. In de practijk beteekent dat niets. De instructie is geheel in handen van het onderofficierspersoneel, waarbij vooral de sergeant-majoorinstructeur de leider der instructie is, en de indruk, dien ik daarvan gekregen heb, was altijd, dat de luitenant zich met de instructie bitter weinig bemoeide.

Toen ik als milicien onder de wapenen was, dacht ik altijd: wat moet dat baantje van luitenant toch verschrikkelijk vervelend zijn. De luitenant liep den geheelen dag over de binnenplaats met zijn sabel te sleepen en riep af en toe: nommer zooveel, houd je hoofd wat rechter, of nommer zooveel, wat loop je toch krom, maar overigens deed hij niets.

Met den kapitein was het nog erger. Hij zat op zijn bureau en wanneer men uitrukte, kwam hij nu en dan eens op de fiets kijken hoe het ging, maar dan verdween hij even spoedig weer als hij gekomen was.

Zoo was de toestand in het leger, zooals ik dien gekend heb, en ik heb geen reden te veronderstellen, dat het nu anders is.

Boven den kapitein stond de majoor, de bataljonscommandant, die dan vroeger de leidende functie zou hebben moeten vervullen, die nu aan den hoofdinstructeur is opgedragen. Van dien majoor heb ik nooit iets anders bemerkt dan eens in de drie maanden bij de bataljonsinspectie, maar overigens was de majoor er nooit bij, noch al die andere hooge heeren, die nu voor de instructie noodig heeten te zijn.

Dan hebben wij nog de indeelingscommandanten, 24 hoofdofficieren, die, als ik het goed begrijp, ieder ter zijde worden gestaan door een kapitein en een of meer luitenants. Daarvoor kan men evengoed burgers nemen, want die heeren hebben louter administratief werk te verrichten en waarom daar zulk een groote staf met zoo hoog personeel voor noodig is, begrijp ik niet.

Zoo is de geheele organisatie topzwaar.

Hetzelfde blijkt ook weer ten aanzien der militaire administratie.

Bij de militaire administratie gaat men precies de tegengestelde richting uit van de richting, waarin men gaan moest. Het zwaartepunt schijnt daar gezocht te worden bij de officieren van de administratie, terwijl de Minister naar mijn meening beter zou kunnen doen dat te zoeken bij de adjudant-onderofficieren van de militaire administratie. Dezen hebben gedurende den mobilisatietijd op uitmuntende wijze — de Minister zal dat stellig niet ontkennen — hun diensten verricht. Zij hebben bij de infanterie als administrateurs van de bataljons te velde dezelfde diensten verricht als de officieren van de administratie.

Nu ligt het toch voor de hand, dat wanneer men een organisatie wil maken en die zoo goedkoop mogelijk wil maken, men niet neemt officieren van een hoogere wetenschappelijke opleiding en dus ook van een hoogere salarieering, wien men bovendien zekere promotiekansen moet geven.

Wanneer men die menschen gaat belasten met werk, dat men ook kan opdragen aan adjudant-onderofficieren, zooals wij die op het oogenblik kennen, sticht men op deze wijze een organisatie, die noodeloos duur is en men begaat bovendien een groot onrecht tegenover de adjudant-onderofficieren van de militaire administratie, die, evenals ik reeds zei, gedurende den mobilisatitijd hun diensten uitmuntend hebben verricht.

Mijnheer de Voorzitter! Het is wel aardig, dat er ook een stem gekomen is uit den kring van de officieren zelf. De luitenant van de militaire administratie van Oorschot heeft in *De Telegraaf* geschreven, dat het zoo verkeerd is, wat de Minister thans wil doen, dat ook hij weet, dat de adjudant-onderofficieren van de militaire administratie zoo uitmuntend in staat zijn het werk te verrichten en dat men hier gaat maken een noodeloos kostbare organisatie.

Mijnheer de Voorzitter! Ik stap hiermede van deze zaak af, en zou nog een enkele opmerking willen maken over het Reglement op de Krijgstucht.

Dat reglement is ook weer een staaltje van de zeer verkeerde leiding, die men ten opzichte van het leger van de zijde van het Departement van Oorlog voert.

Het Reglement op de Krijgstucht gaat volkomen in tegen den modernen geest, tegen de moderne ontwikkeling. Ik zal niet beweren, dat het reglement in strijd is met de Grondwet, ik heb dat in de eerste plaats voor mijn betoog niet noodig, maar ik acht het ook onjuist dit te betoogen, omdat ik niet geloof, dat het in strijd is met de Grondwet. Wanneer men dit zegt en de Minister kan op goede gronden aantoonen, dat het niet in strijd is met de Grondwet, verzwakt men naar mijn meening zijn betoog tegen het reglement, in plaats van het te versterken.

Ik ben het niet eens met hen, die zeggen, dat dit reglement in strijd is met de Grondwet. Ik zal dit niet uitvoerig gaan ontwikkelen, maar men vindt voor deze meening steun bij zeer bekende schrijvers over ons Staatsrecht, o. a. bij Buys en bij Struycken, die allen betoogen, dat deze quaestie met het recht van vereeniging en vergadering, hetwelk de Grondwet iederen Staatsburger waarborgt, niets te maken heeft.

Een eenvoudig voorbeeld kan dit duidelijk maken. Als dit in strijd was met de Grondwet, zou iemand kunnen beweren, als 's morgens om 10 uur aan een compagniescommandant verlof gevraagd werd, om naar een vergadering te gaan en de compagniescommandant zou antwoorden, dat het belang van den dienst dit niet toeliet, dit in strijd zou zijn met de Grondwet en de militair zich zou kunnen beroepen op het recht van vrijheid voor vereeniging en vergadering, dat ieder

(Oud e. a.)

Staatsburger is toegekend. Daarom acht ik de opmerking niet juist en ik heb dit dadelijk willen zeggen, omdat ik meen, dat men beter doet deze quaestie buiten debat te laten.

Dit neemt niet weg, dat ik het reglement zelf dom en onverstandig vind.

De **Voorzitter**: Mag ik den heer Oud verzoeken te doen hetgeen de andere leden van de Kamer ook gedaan hebben, namelijk over den inhoud van het nieuwe Reglement betreffende de Krijgstucht niet te spreken alvorens de Minister heeft geantwoord?

De heer **Oud**: Jawel, Mijnheer de Voorzitter, maar als de Minister gesproken heeft, krijg ik maar 10 minuten voor repliek en met alle respect voor uw beleid, zou ik u toch willen doen opmerken, dat dit reglement ook in het Voorloopig Verslag en de Memorie van Antwoord is behandeld.

De **Voorzitter**: De gelijktijdige behandeling van een interpellatie met de algemeene beschouwingen over een hoofdstuk van de Staatsbegrooting brengt eigenaardige bezwaren met zich. Men moet dus een systeem hiervoor bedenken, en nu heb ik, met uitzondering van één keer, steeds dit systeem gevolgd, dat, indien eenmaal de Kamer aan een bepaald lid heeft toegestaan een interpellatie te houden, het den anderen leden niet geoorloofd is, het onderwerp der interpellatie te bespreken, vóórdat de Minister den interpellant heeft beantwoord. Wat blijft er anders over van de interpellatie?

In dit systeem heb ik dan ook gisteravond aan Hun Excellenties de Ministers van Justitie en van Marine medegedeeld, dat alleen door den heer K. ter Laan over dit onderwerp zou worden gesproken en niet door de andere leden.

De leden, die ook iets te zeggen hebben over de interpellatie, kunnen dat doen bij de repliek en kunnen daarvoor dan een dubbel rantsoen bekomen.

Ik erken, dat er ook andere systemen mogelijk zijn, maar ik meen, dat aan het mijne althans de minste gebreken kleven.

Een andere quaestie is, of de Kamer goed doet met de mogelijkheid van deze gelijktijdigheid te scheppen. Waartoe is het noodig, dat interpellaties door de Kamer worden toegestaan nopens onderwerpen, die vanzelf bij de begrooting ter sprake komen? Het lid, dat interpelleert, kan dan op afzonderlijken tijd daarvoor aanspraak maken, terwijl andere leden zich moeten vergenoegen met den gewonen spreektijd.

Dit is een onderwerp, waaromtrent de Kamer goed zal doen zich eens te beraden; maar op het oogenblik heb ik met het reëele feit te doen, dat aan den heer K. ter Laan toegestaan is eenige vragen tot de Regeering te richten omtrent den inhoud van het nieuwe Reglement betreffende de Krijgstucht, en de Kamer zal dus moeten afwachten, wat de Minister antwoordt, alvorens zich er in te mengen.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Nu u mededeelt, dat u bereid is een extra rantsoen spreektijd van 10 minuten toe te staan aan hen, die in tweeden termijn nog over de interpellatie willen spreken, en nu u zegt dat er reden is om zich over deze zaak nader te beraden, zal ik mij gaarne naar uw wensch gedragen en geen voorstel doen om anders te beslissen dan u op dit oogenblik wenscht. Ik zal dus thans de quaestie van het Reglement op de Krijgstucht laten rusten.

Dan rest mij nog om enkele opmerkingen van meer algemeenen aard te maken naar aanleiding van wat door verschillende sprekers in dit debat gezegd is ten opzichte van de positie van de vrijzinnig-democratische partij bij het vraagstuk der landsverdediging.

Mij treft daarbij de merkwaardige overeenstemming tusschen de heeren Dresselhuys en Duymaer van Twist.

Beide sprekers hebben gewedijverd in militaristische gezindheid. De heer Duymaer van Twist was eigenlijk den heer Dresselhuys nog niet militaristisch genoeg. Wij hoorden in de rede van den heer Dresselhuys, hoe deze een groot aantal verwijten uitstortte over het hoofd van den heer Duymaer van Twist, die eigenlijk den plicht tot landsverdediging in de oogen van den heer Dresselhuys in hooge mate verzaakt had, door verleden jaar mee te gaan met de plannen van den Minister, zonder dat hij de verzekering had, dat het leger artilleristisch in alle opzichten harmonisch zou zijn uitgerust. Maar er is nog een andere overeenkomst tusschen den heer Dresselhuys en den heer Duymaer van Twist, deze overkomst namelijk, dat die beide geachte afgevaardigden de meest wanhopige pogingen doen om de vrijzinnig-democratische partij te drukken in den militaristischen hoek. De heer Duymaer van Twist is gisteren begonnen met te citeeren de Nota, die ik twee jaar geleden bij de tijdelijke afwijking van de Militiewet heb overgelegd.

Het is niet de eerste maal, dat ik met den heer Duymaer van Twist een aangename gedachtenwisseling heb over die Nota, want dit punt komt bij iedere Oorlogsbegrooting en iedere behandeling van de Dienstplichtwet weer ter sprake. De heer Duymaer van Twist behoort tot die menschen, die op dit gebied helaas niet willen hooren en er zijn nu eenmaal geen menschen die doover zijn dan de menschen die niet willen hooren. Zoo is het ook met den heer Duymaer van Twist. Daarom zal het weinig zin hebben, om op het oogenblik te herhalen wat ik een jaar geleden bij de behandeling van de Dienstplichtwet nog weer getracht heb duidelijk te maken. Maar de heer Duymaer van Twist moet niet komen met tendentieuze voorstellingen, alsof de vrijzinnig-democraten de menschen gedurende 9 maanden zouden willen oefenen op de wijze, zooals dat tegenwoordig gebeurt. Hij moet daarmee niet komen, want hij weet zeer goed, dat die voorstelling niet juist is.

De heer Dresselhuys doet hetzelfde; ook hij tracht de vrijzinnig-democraten te duwen in den militaristischen hoek; hij doet dit met de bewering, dat de heer Marchant en de heer Colijn het samen eens zijn. De heer Marchant heeft in zijn redevoering gezegd, zegt de heer Dresselhuys, dat hij het eens is met den heer Colijn; dus komt de heer Marchant terecht in den militaristischen hoek.

Nu geloof ik, dat de voorstelling, die de heer Dresselhuys van de rede van den heer Marchant gaf, niet was een juiste voorstelling. Wat toch heeft de heer Marchant gedaan? Die heeft besproken het verschil van opvatting dat er bestond tusschen dezen Minister van Oorlog, blijkens zijn Memorie van Antwoord op de Vestingbegrooting, en den heer Colijn, die bij de algemeene beschouwingen gezegd heeft, dat het vestingstelsel moest worden prijsgegeven en dat wij, wat de defensie betreft, ons in andere richting moesten oriënteeren. In dit geschil tusschen den Minister van Oorlog en den heer Colijn, heeft de heer Marchant gezegd, heeft naar mijn opvatting de heer Colijn gelijk en is wat de Minister van Oorlog wil heelemaal onbegonnen werk.

De conclusie, door den heer Marchant aan zijn rede vastgeknoopt, was echter niet, dat hij met den heer Colijn wilde meegaan, maar was deze, dat de hoofdzaak voor hem niet was het punt van geschil tusschen de Regeering en den heer Colijn, doch wel hetgeen de heer Colijn bij de algemeene beschouwingen over de begrooting had gezegd, dat hij geen kans zag tot een sluitend budget te komen, als niet de militaire Departementen een belangrijk deel in de bezuiniging bijdroegen. De heer Colijn heeft zich in die rede bij den heer Marchant aangesloten door zich in dien geest uit te laten. Wij zijn het in dit opzicht met den heer Colijn eens, zooals trouwens blijkt uit het verkiezingsprogramma van den Vrijzinnig-Democratischen Bond, waarin is uitgedrukt, dat, om tot een sluitend budget te komen, op de militaire begrooting ten minste 50 millioen moet worden bezuinigd. Ik kan niet aannemen, dat de heer Dresselhuys dat niet zou hebben begrepen. Het kan hem niet ontgaan zijn, dat de heer Marchant aan het slot van zijn rede heeft gezegd, dat wij onze militaire organisatie er op moesten inrichten, niet om aan een grooten oorlog deel te nemen, maar om ons te kunnen verdedigen tegen ongeregelde benden, die eventueel onze oostgrens mochten over komen. Dat is geheel iets anders dan de heer Dresselhuys er van maakt.

Ik kan echter volkomen begrijpen, dat de heer Dresselhuys

39ste VERGADERING. — 19 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Oud.)

de vrijzinnig-democraten zoo gaarne in den militaristischen hoek, waar hij zelf zit, wil dringen. Niets is gemakkelijker om eigen houding te camoufleeren, dan aan een ander te verwijten, wat men zelf doet. De rede van den heer Dresselhuys was eenvoudig een pendant van hetgeen wij bij de algemeene beschouwingen van hem hebben gehoord.

Het kwam toen ook hierop neer: het leger is niets; de oefening deugt niet en de uitrusting deugt niet en het heeft geen geschut, en met dat leger, dat er met den steun van den heer Duymaer van Twist is gekomen, zou het een débâcle worden, omdat het onvoldoende is geoefend en slecht is uitgerust. De heer Duymaer van Twist begeleidt dit gedeelte van mijn rede met een aangenaam gebrom, blijkbaar om te kennen te geven, dat hij het eens is met deze uiteenzetting van de houding van den heer Dresselhuys. Maar als de heer Dresselhuys het ernstig bedoelt, moet hij nu toch tegen den Minister zeggen: gij moet geld aanvragen voor meer geschut en meer vliegtuigen. Maar hij zegt te gelijker tijd, dat hij het bedrag van 63 millioen voor Oorlog te hoog vindt.

Ik moet eerlijk zeggen, dat ik dat niet begrijp. De oplossing van den heer Dresselhuys is naar mijn meening een oplossing, die bitter weinig om het lijf heeft. Hij zegt: gij moet uw organisatie inkrimpen en gij moet het leger tot op 3/4 verminderen en dus nemen 3 divisies in plaats van 4. Maar de lichting moet hetzelfde blijven. De lichting kan niet kleiner, omdat die wettelijk is vastgesteld op 19 500 man.

Ik zal mij niet begeven in een debat over de beteekenis van de woorden ,,ten hoogste", maar toen de heer Dresselhuys sprak over de uitlegging daarvan, was hij naar mijn meening niet op de hoogte van de geschiedenis, die zich, wat die woorden betreft, hier heeft afgespeeld. Het zonderlinge van die uitlegging is, dat aan ,,ten hoogste" in verschillende artikelen van de Militiewet een verschillende beteekenis wordt gehecht. Het beteekent, zegt men, ten aanzien van de lichting een maximum, maar ten aanzien van den oefeningstijd wil het zeggen ,,nagenoeg", zoodat, als er staat dat de eerste oefening zal zijn 8½ maand, het ook wel een paar dagen korter kan, als men de menschen niet op een Zaterdag of Zondag naar huis wil sturen.

Maar aan het woord ,,ten hoogste" heeft men in het artikel over de lichtingssterkte een andere uitlegging gegeven. Ik herinner mij, dat kort nadat de Militiewet 1912 was tot stand gekomen, er is gekomen een Koninklijk besluit betreffende de samenstelling van de zeemilitie, waarbij men belangrijk bleef beneden het maximum, waaruit dus bleek, dat wanneer het ging over de legerstrekte, ,,ten hoogste" niet had de beteekenis van nagenoeg, maar van een maximum. Deze geheele zaak heeft echter thans practisch haar beteekenis verloren, omdat de Minister, in de Memorie van Antwoord sprekende over den eersten oefeningstijd van de cavallerie, zich zelf op het standpunt van het maximum stelt. De heer Dresselhuys behoeft zich dus niet door het woord ,,ten hoogste" te laten weerhouden om zijn stem aan de motie-ter Laan te geven.

De heer Dresselhuys komt thans zelf met een motie, waarbij hij de organisatie van het leger wil beperken; hij wil ¼ van de bataljons opheffen, maar te gelijker tijd het daardoor vrijkomende geld gebruiken voor de aanschaffing van geschut. Die vrijkomende bedragen zullen echter niet veel beteekenen, waar het aantal manschappen gelijk blijft. Er is geen sprake van, dat daardoor de heer Dresselhuys zooveel millioenen vindt, dat hij het leger van ¾ kan uitrusten op de manier als hij meent, dat moet geschieden. Er is wel duidelijk gebleken, dat de heer Dresselhuys niet met weinig tevreden is, en meent, dat, wanneer men het leger wil uitrusten, het goed moet gebeuren. En dan zal het veel meer geld kosten dan men bespaart door een inkrimping van het aantal bataljons met ¼. Daarom vind ik de motie gevaarlijk. Wanneer zij zich alleen uitsprak voor inkrimping van de organisatie, zou er reden zijn er ons mee te vereenigen, maar waar het vrijkomende geld moet worden besteed voor geschut, is dit een motie, die wij niet moeten hebben. Want, wat ook zoo duidelijk is gezegd door den heer Colijn, willen

(Oud e. a.)

wij een sluitende Staatsbegrooting hebben, dan moet een flink stuk van de militaire uitgaven vervallen, en dat wordt met deze motie niet bereikt. Daarom — ik meen te weten dat de heer Colijn na mij als spreker staat ingeschreven — wacht ik met de grootste belangstelling af de nadere uiteenzettingen, die wij thans van den heer Colijn zullen ontvangen.

De heer **H. Colijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij niet mengen in de ongetwijfeld interessante controverse, die zooeven aan den dag trad tusschen de vrijzinnig-democratische Kamerfractie en den heer Dresselhuys. Indien de heer Marchant — ik heb niet het voorrecht gehad hem te hooren — vanavond inderdaad gezegd heeft, dat hij de taak van onze weermacht wenscht te beperken tot het optreden tegen ongeregelde benden, die wel eens over onze oostgrenzen zouden kunnen binnenkomen, en wanneer de heer Dresselhuys op dien grond de inzichten van den heer Marchant vereenzelvigt met de mijne, dan geloof ik, dat de heer Dresselhuys dit ten onrechte heeft gedaan, gelijk nader blijken zal.

Ik wensch echter vooraf een enkele opmerking te maken over de beteekenis, die gehecht moet worden aan de woorden ,,ten hoogste" in de Dienstplichtwet, en zulks in verband met het voornemen van den Minister van Oorlog om den eersten oefentijd bij de cavalerie terug te brengen van 18 tot 14 maanden.

Wij hebben indertijd bij de Militiewet 1912 uitvoerig en langduurig over de beteekenis van de woorden ,,ten hoogste" gedebatteerd. Ten slotte is met vrijwel algemeene instemming aangenomen, dat de beteekenis was: zoo nabij mogelijk. Op dezen grond komt het mij voor, dat het voornemen van den Minister om zonder wetswijziging den eersten oefentijd bij de cavalerie terug te brengen van 18 op 14 maanden niet is in overeenstemming met de gangbare beteekenis van die uitdrukking in de wet, maar bovendien, met het oog op latere wetstoepassing, een gevaarlijk experiment.

Ook wil ik een enkel woord zeggen over de drie moties die zijn ingediend; twee door den heer ter Laan, de een om het contingent te verminderen, de andere om de herhalingsoefeningen niet te houden, en één door den heer Dresselhuys over de inkrimping van de organisatie van het leger. Dat woord kan heel kort zijn, Mijnheer de Voorzitter, ik ben tegen alle drie die moties. De gronden daarvoor heb ik voor zooveel de motie-Dresselhuys en de inkrimping van het contingent betreft, eigenlijk reeds aangegeven bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting en, voor zooveel de herhalingsoefeningen aangaat, meen ik, dat bij den geringen eersten oefentijd van ons leger herhalingsoefeningen niet kunnen worden gemist.

Gisteren heeft de heer Tilanus bij de algemeene beschouwingen over deze begrooting zijn uitgangspunt genomen in de altijddurende tegenstelling tusschen het militair-wenschelijke en het economisch-mogelijke. Ik heb met belangstelling daarvan kennis genomen, omdat het in wezen hetzelfde is als het uitgangspunt, dat ik bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting had ingenomen. Daar had ik gezegd: wanneer de Regeering haar huis in orde wil brengen op financieel gebied, wanneer zij haar hoofdtaak: het herstellen van het financieel evenwicht wil bereiken, zal het noodig zijn, dat ook de militaire uitgaven in niet geringe mate omlaag gaan, omdat zij een zoo groot deel der betrekkelijk vaste uitgaven vormen. Zonder belangrijke verlaging van die meer vaste uitgaven zal de druk in de toekomst, bij de steeds afnemende Staatsinkomsten, die wij te verwachten hebben, relatief veel te groot worden.

Er is twijfel geopperd of het leggen van dat verband tusschen het militair wenschelijke en het economisch mogelijke, of wil men liever: van verband tusschen de inrichting van onze weermacht en de toestand van onze financiën, wel geoorloofd is. Theoretisch kan men natuurlijk zeer wel zeggen, dat het leggen van zulk een verband niet geoorloofd is; evengoed als men zeggen kan, dat theoretisch, in verband met den eisch van zelfhandhaving, de keuze, die iemand te doen heeft of hij brood zal hebben om in het leven te blijven, of onderwijs eigenlijk geen keuze is. Natuurlijk, theoretisch zal

(H. Colijn.)

men, als de zaak zoo absoluut staat, brood kiezen, maar zoo is het in de practijk van het leven niet, en evenmin staat bij de inrichting van onze weermacht, als middel tot zelfhandhaving, de keuze op die wijze.

Er is wel degelijk verband en de vraag is alleen, op welke wijze dat verband tot uitdrukking moet komen.

Nu hebben wij hier enkele malen gehoord een in algemeene bewoordingen geuite stelling, dat men voor de defensie het noodige moet toestaan, maar ook niet meer dan het noodige.

Het komt mij altijd voor, dat wij met die uitdrukking niet veel verder komen, want de vraag doet zich dan onmiddellijk voor: wat is het noodige? En dat is zoo in het algemeen, naar het mij voorkomt, niet te zeggen.

Dat noodige is naar boven toe volstrekt onbepaald; daar is geen grens. Wanneer men dan ook tot meer concrete formuleering wil komen bij de vaststelling van hetgeen noodig is voor de defensie, dan dient daaraan vooraf te gaan een duidelijke omschrijving van de doelbepaling, die voorzit bij het in stand houden van onze weermacht. En dan begin ik met te zeggen, dat die doelstelling voor een klein land van onze geografische ligging nooit zijn kan, dat wij in staat moeten zijn, om tegeover een overweldigende overmacht een succesvolle verdediging te kunnen voeren.

Immers, wie dat zou willen — men denke zich eens in in den toestand zooals die was voor 1914 en vrage zich af, wat er noodig zou zijn, wanneer Nederland, alleen staande, een succesvolle verdediging zou moeten voeren tegen een Rijk van de macht als het Duitsche Rijk destijds was —, zou een onmogelijken eisch stellen, want dan zou het totale bedrag van de Nederlandsche Staatsinkomsten niet voldoende zijn om aan dien eisch te kunnen voldoen.

Die doelbepaling is ook niet onveranderlijk. Die doelbepaling voor de defensie kan zich wijzigen met den tijd en de omstandigheden, in verband met den toestand om ons heen en de daarmede samenhangende buitenlandsche politiek, die het land voert.

En nu geloof ik, wanneer wij in dat licht de doelstelling moeten omschrijven voor ons land in dezen tijd, dat wij kunnen zeggen, dat wij niet in de allereerste plaats ons hebben in te richten op verweer tegen een directen aanval, maar dat de doelstelling voor onze weermacht deze moet zijn, dat wij in militairen zin mogelijk moeten maken uitvoering te geven aan de buitenlandscheh politiek zooals die door de Regeering is vastgesteld.

De Minister van Buitenlandsche Zaken heeft eenige dagen geleden bij de behandeling van zijn begrooting die politiek met een op het eerste gehoor eenigszins nieuw klinkend woord genoemd zelfstandigheidspolitiek, een poltiek, die hierin tot uitdrukking komt, dat wij in den tegenwoordigen tijd ten opzichte van al de moeilijkheden, die ons omringen, er naar moeten streven ons zelf te zijn, dat wij apart moeten staan, dat wij ons niet moeten inlaten met de moeilijkheden, die tusschen andere Mogendheden op dit oogenblik bestaan of ontstaan kunnen, en dat wij ons daarmede niet alleen niet moeten inlaten, maar het uiterste moeten beproeven om daarbuiten te blijven.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, wanneer wij die doelstelling voor de inrichting van onze weermacht aanvaarden, kom ik uit den aard van de zaak tot dezelfde conclusie, als waartoe ik ook reeds kwam bij de algemeene beschouwingen, nl. dat wij in staat moeten zijn bij eventueel conflict tusschen andere Mogendheden, die ons omringen, de beschikking te hebben over een orgaan om die zelfstandigheidspolitiek, zooals die door den Minister van Buitenlandsche Zaken omschreven werd, ook inderdaad te kunnen handhaven.

Daarvoor nu is noodig een neutraliteitsleger, een leger, dat van voldoende kracht en geoefendheid is om de taak, die daardoor op onze weermacht wordt gelegd, te kunnen vervullen. Op dat doel moet in de allereerste plaats de organisatie van onze weermacht gericht zijn.

Nu heb ik bij de algemeene beschouwingen de opmerking gemaakt, dat het mij voorkwam, dat in de organisatie van onze weermacht nog altijd min of meer een dubbele doelstelling tot uiting kwam.

Na het jaar 1900 hebben wij een veldleger gecreëerd, dat bestemd was de taak te vervullen, welke ik zooeven omschreef. Daarnaast hebben wij eigenlijk altijd ook nog gehad een vestingleger. Wij hebben afzonderlijke troepen gehad, die van huis uit bestemd waren om binnen onze liniën en stellingen eigenlijk gezegd te worden opgesloten.

Wij hadden dus een actief orgaan en een latent orgaan. Die dubbele doelstelling heeft meegebracht, dat de kosten voor onze defensie daardoor in niet onbelangrijke mate zijn gestegen.

Nu komt het mij voor, dat de tijd is aangebroken om te overwegen, of wij bij onze doelbepaling ons niet moeten beperken tot hetgeen ik gezegd heb, dat in de allereerste plaats op den voorgrond behoorde te staan, ten einde daardoor ook — want dit is een factor van het grootste gewicht — het militair wenschelijke en het economisch mogelijke met elkaar in overeenstemming te brengen.

Het optreden van het operatief orgaan, dat de Regeering noodig heeft, om steun te verschaffen aan de buitenlandsche politiek, die zij voert, strekt er in de allereerste plaats toe, om den oorlog voor ons land te voorkomen, maar ik zie niet over het hoofd, dat natuurlijk uit die poging om oorlog te voorkomen, voor ons ook een oorlog kan geboren worden. Dat is zelfs, naar mijn oordeel, op het oogenblik vrijwel de eenige kans, waaruit het oorlogsgevaar voor ons ontstaan kan.

Waar ik nu bij de algemeene beschouwingen gezegd heb, dat ik van oordeel was, dat de liniën en stellingen voor onze defensie, voor het doel, waarvoor zij altijd gedacht zijn, namelijk bij te dragen tot een langdurige verdediging van den vaderlandschen bodem, naar mijn oordeel van uiterst geringe waarde waren, daar komt deze vraag opnieuw naar voren: indien uit neutraliteitshandhaving voor ons land een oorlog kan voortkomen, moeten wij die liniën en stellingen dan toch maar niet behouden, al is de waarde gering?

Geheel waardeloos zijn de liniën en stellingen nimmer door mij genoemd, ook niet bij de algemeene beschouwingen over hoofdstuk I der Staatsbegrooting.

De heer **Marchant**: „Schadelijk voor de defensie" hebt u ze genoemd.

De heer **H. Colijn**: Er kunnen omstandigheden zijn, waarin het hebben van liniën en stellingen inderdaad voor de defensie schadelijk kan zijn, b.v. in het geval wanneer men veel te vlug er op terugtrekt, iets wat in de krijgsgeschiedenis een volstrekt niet zeldzaam voorkomende gebeurtenis is geweest.

Ik heb mij zelf de vraag gesteld, of het op mijn weg lag om met den Minister van Oorlog in een meer technisch debat te treden over de vraag, welke beteekenis die liniën en stellingen voor de landsdefensie kunnen hebben. De neiging daartoe was wel bij mij aanwezig, omdat door de bestudeering van de gebeurtenissen in dezen oorlog, versterkt door persoonlijk onderzoek op de slagvelden, mijn meening vast gevormd is en omdat ik uit de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Vestingbegrooting bemerkt heb, dat er tusschen den Minister en mij wel eenig verschil in waardeering is over de waarde, welke die liniën en stellingen voor onze defensie kunnen hebben. Ik geloof echter, dat dergelijk debat tusschen den Minister en mij overbodig is te achten, want het gaat feitelijk niet hierom, of die liniën en stellingen in gegeven omstandigheden niet nog eenige beteekenis kunnen hebben, maar om het feit of, wanneer straks de keus gedaan moet worden bij het omlaag brengen van het eindcijfer der Oorlogsbegrooting, die bezuiniging dan niet in de eerste plaats zal moeten gezocht worden op het vestingstelsel.

Nu zou eigenlijk het debat met den Minister van Oorlog hierop nederkomen, of de financieele nood zoo nabij is en zoo sterk zal drukken in de richting van vermindering ook van de militaire uitgaven, dat reeds nu tot opheffing van het vestingstelsel zou overgegaan moeten worden.

(H. Colijn.)

Daarover kan men natuurlijk van meening verschillen. Wat ik bij de algemeene beschouwingen heb gezegd en ook nu nog volhoud, is dit: wanneer gij straks het eindcijfer van de begrooting omlaag moet brengen — en ik verwacht zeker, dat dit gebeuren moet —, dan, zoo heb ik gezegd, wensch ik niet die vermindering te zoeken in de richting, die de heer Dresselhuys heeft aanbevolen, door nl. te kort te doen aan het neutraliteitsorgaan, dat wij noodig hebben, maar in dat geval wensch ik te zien opgeheven onze liniën en stellingen, omdat ik die voor onze defensie alleen maar in zeer bepaalde gevallen van eenige waarde en dan nog maar zeer geringe waarde acht. Derhalve komt het verschil veel meer neer op een verschil van inzicht in den financieelen toestand; in welke mate die nopen zal om tot bezuiniging over te gaan. Verschil in defensie-inzicht zal ten slotte blijken niet te bestaan, want ik ben overtuigd, dat, wanneer de Minister straks voor de keuze staat en hij zal moeten kiezen tusschen het gaan inkorten en insnijden van het neutraliteitsorgaan, het veldleger, en het vestingstelsel, er bij den Minister geen oogenblik sprake van kan zijn, dat hij niet dezelfde keuze doet als ik. Daarom is er tusschen den Minister en mij in het wezen der zaak zoo goed als geen verschil.

Daarmede heb ik tevens beantwoord de opmerking van den heer Marchant, die meende dat er zoo'n groote tegenstelling tusschen den Minister en mij te dien aanzien bestond.

De heer **Marchant**: Er is nog grooter verschil tusschen uw verschillende redevoeringen.

De heer **H. Colijn**: Heelemaal geen verschil, gelijk nader blijken zal. Want wat ik nu heb aan te toonen is, welke invloed de kosten van dat vestingstelsel op de begrooting van Oorlog hebben.

Nu heeft de heer Marchant bij dit vraagstuk niet die scherpzinnigheid betoond, die hem gemeenlijk eigen is. Want hij heeft veel te veel gezien naar de vestingbegrooting alleen en niet gelet op hetgeen op de Oorlogsbegrooting voorkomt in verband met het geheele vestingstelsel. Nu zal ik daarvan enkele punten noemen.

Met dat vestingstelsel hangen samen de inrichting van onze staven en van de intendance; het al dan niet handhaven van het wapen der genie (de officieren en de fortificatie-opzichters); het hebben van conducteurs en hulppersoneel voor de verschillende artillerie-parken; de bewapening vereischt voor duurzaam ingerichte versterkingen, die een geheel ander karakter draagt dan de bewapening, noodig voor een operatief optredende mobiele macht; het al of niet hebben van vaste bezettingstroepen in de liniën en stellingen, en eindelijk het geheele legerbeheer in tijd van vrede wordt er door beïnvloed. Maar juist omdat deze vraagstukken zoo gecompliceerd zijn, zijn zij voor behandeling in de Kamer niet vatbaar. Ik zal dat met een enkel voorbeeld toelichten, dat, naar ik hoop, zoo overtuigend is, dat zelfs de heer Marchant dat zal moeten toestemmen.

Als men bijv. de vraag behandelt of bij de opheffing van het vestingstelsel de genie kan worden afgeschaft, de officieren van den staf van het wapen en de fortificatie-opzichters, en men stelt prijs op het in stand houden van onze inundatie, wat ik mij zeer goed kan voorstellen, ook al besloot men tot geheele afschaffing van het vestingstelsel, dan dringt zich de vraag op: hoe voorziet men dan op andere wijze, bijv. door het personeel van den waterstaat, in het onderhoud van de inundatiemiddelen? Die vraag kunnen wij niet hier eenvoudig in een debat oplossen; zij kan alleen worden opgelost na zorgvuldige voorbereiding en na overleg tusschen de Departementen, die er bij betrokken zijn.

Alleen de Regeering is in staat om, wanneer de toestand intreedt, dat zij genoopt zal worden — wat ik zeker verwacht — om ook de uitgaven van de defensie belangrijk omlaag te brengen, alleen de Regeering is dan in staat om daarin de leiding te nemen. De Regeering alleen is in staat, zooals ik ook reeds bij de algemeene beraadslaging heb gezegd, om na een opzettelijk onderzoek te kunnen vaststellen wat er in die richting kan geschieden. De Kamer is daartoe niet in staat; daarvoor ontbreken aan de Kamer alle gegevens.

Ik wil, mede in verband met de kosten voor de defensie, nu ook nog een enkel woord zeggen over de samenstelling en de vorming van het neutraliteitsleger, want ook die samenstelling en vorming beide oefenen op het eindcijfer van de begrooting een belangrijken invloed uit.

De sterkte, zooals de Dienstplichtwet en de organisatie-van Dijk ons geven, de sterkte van 72 bataljons voor de eerste linie en 72 reserve-bataljons, acht ik voldoende, maar ook noodig. Ik sluit mij geheel aan bij hetgeen te dien aanzien door den heer Deckers is gezegd, toen hij gisteravond zeide, dat ten aanzien van het contingent en den oefeningstijd geen verandering kon worden aanvaard, en toen hij op dien grond zich ook verklaarde tegen de beide moties van den heer ter Laan.

Maar ten aanzien van het systeem van *vorming* zou ik nog gaarne enkele opmerkingen onder de aandacht van den Minister willen brengen. Mijnheer de Voorzitter! Ons leger verkeert eigenlijk sinds het jaar 1900 in een toestand van constante transformatie. Vóór het jaar 1900 hadden wij eigenlijk een zuiver kaderleger. In de jaren van 1900 tot 1921 hebben wij gehad een kadermilitieleger en de wet van 1921 heeft ons gebracht op den weg naar het zuivere militieleger.

Die ontwikkeling beweegt zich uit een oogpunt van kosten ongetwijfeld in de goede richting. Maar de heer Deckers heeft er al op gewezen, dat de kosten, die op het oogenblik voor ons beroepspersoneel nog op de begrooting moeten worden uitgetrokken, zoo belangrijk zijn, dat het op voldoende wijze bezuinigen op de begrooting alleen mogelijk zal zijn, wanneer ook op de kosten voor het beroepspersoneel krachtdadig wordt bezuinigd. De heer Deckers sprak van 40 millioen op een begrooting van 64 millioen, tot welk cijfer ook ik was gekomen. De heer Marchant sprak van 26 millioen, maar voorshands houd ik mij liever aan 40 millioen, waar dan de pensioenen onder begrepen zijn. De hoofdoorzaak van de kosten van het leger ligt inderdaad in de aanwezigheid van een veel te duur beroepskader. Eigenlijk heeft de S.D.A.P. een voortreffelijk middel aangewend om aan de weermacht schade toe te brengen, want zij heeft altijd gepleit voor het opdrijven van al deze soort uitgaven. Het beroepskader in ons leger is thans echter zoo duur geworden, dat het niet meer te betalen is. Toen ik als onderofficier in het leger diende, had een sergeant een totaal inkomen van f 300 per jaar, alles inbegrepen.

Maar zelfs in den tijd toen ik zat waar nu Minister van Dijk zit, bedroeg het jaarlijksch salaris van een sergeant nog niet meer dan f 500, en voor de hoogere graden was het een paar honderd gulden meer. Tegenwoordig zijn er onderofficiersbetrekkingen, waaraan werkzaamheden verbonden zijn die in de burgerlijke maatschappij met f 1000 à f 1200 worden betaald en die in het leger betaald worden met f 3500. En zooals het is met de salarissen, is het ook met de pensioenen. Ik heb enkele gegevens verzameld omtrent pensioenen die in de laatste weken zijn uitgekeerd geworden. Een onderofficier, die in 1920 werd gepensionneerd met f 488, kwam een paar maanden geleden te overlijden, nalatende een weduwe met twee kinderen uit een eerder huwelijk. Aan de weduwe, wier man dus een pensioen had genoten van f 488, werd een pensioen toegekend van f 2112, nl. f 1256 voor de weduwe en f 856 voor de twee kinderen. Vergelijkt men deze cijfers eens met de toestanden die in de burgerlijke maatschappij bestaan, dan ziet men, dat weduwen b. v. van predikanten en andere universitair gevormde personen zich met veel lagere pensioenen moeten tevreden stellen. Dergelijke dingen kunnen niet anders dan schadelijk werken op de belangstelling voor 's Lands defensie onder het volk.

Ik noem verder het voorbeeld van een korporaal-kleermaker, iemand wiens bekwaamheden niet van de allerhoogste soort zijn, in elk geval niet meer dan die van een gewoon dorpskleermaker, die een pensioen krijgt van f 1972; een korporaal van de mariniers, op 40-jarigen leeftijd gepensionneerd, in de kracht van het leven, met f 1650; een hoefsmid, toch ook niet meer dan een eenvoudig werkman, met een pensioen van f 1977; een wachtmeester met een pensioen van

(H. Colijn.)

f 2098. En als ik dan zie in de Nota naar aanleiding van het Verslag, die de Minister heeft ingezonden, dat hij op de begrooting brengt een post van f 12 000 om daarmee bij de opleiding tot onderofficier onderwijs te geven in de leerstof, ongeveer overeenkomende met die van de 7de klas eener lagere school, dan vraag ik mij af, hoe het mogelijk is, om een leger in stand te houden, waarbij voor dergelijke betrekkingen met een dergelijken graad van ontwikkeling salarissen en pensioenen worden betaald, als ik hier vermeld.

Die zijn toch zoo ver buiten alle verhouding met wat voor gelijksoortige bekwaamheden in de vrije burgermaatschappij wordt betaald, dat het mij voorkomt, dat hiermede het leger zich zelf heeft vermoord.

Terugkeer op dien weg is natuurlijk ondoenlijk, maar dan is er ook maar één uitweg om in die kosten een beduidende vermindering te verkrijgen, en dat is, in sneller tempo voortschrijden op den weg, waarop de Minister niet zonder succes reeds werkzaam is, d.w.z. om sneller te komen tot den uitbouw van het eigenlijke militieleger. Dan kunnen bij het kleiner getal ook die salarissen en pensioenen grootendeels wel blijven, mits men dan ook het gehalte van het overblijvende personeel zoodanig opvoert, dat de disharmonie, die er op het oogenblik is, niet langer bestaat.

Nu is de eenige weg om daartoe te geraken deze, dat men een radicale scheiding maakt tusschen de encadreeringsgedachte voor vredestijd en voor oorlogstijd.

In de vredesorganisatie behoort het beroepspersoneel zooveel mogelijk te worden beperkt tot hetgeen noodig is voor de opleiding van den troep en voor de hoogere aanvoering en de bezetting van de staven, en alle anderen zal men moeten vinden uit het verlofskader.

Nu zal de Minister antwoorden, indien hij er op antwoordt, dat in deze richting al ver gegaan is en dan ben ik volkomen bereid dat toe te geven.

Ik ben volkomen bereid toe te geven, dat de Minister een open oog heeft gehad voor de noodzakelijkheid om in die richting werkzaam te zijn, maar ik geloof toch ook, dat dit nog wat sneller zal moeten geschieden, dan nu geschied is, wil de Minister ontkomen aan dit ernstig alternatief, dat hij anders straks genoodzaakt wordt om te gaan bezuinigen op wat voor de defensie essentialia zijn.

Nu zal men zeggen, dat het misschien niet zoo eenvoudig is om nog verder te gaan dan men al gegaan is.

Neen, zoolang men de 30 garnizoenen behoudt, die men op het oogenblik heeft, zal het ook inderdaad moeilijk vallen veel verder te gaan, dan de Minister gegaan is, maar de oplossing moet naar mijn oordeel gezocht worden in een veel sterker concentratie van de legering, van de troepen, die onder de wapenen zijn, omdat men dan wel tot een belangrijke beperking kan overgaan. Wanneer men zou kunnen besluiten de onder de wapenen zijnde troepen te legeren in 4 divisiekampen of, als het moest, in 8 brigadekampen, dan zou men ongetwijfeld de geheele inrichting van het beroepspersoneel voor de vredesorganisatie op een aanmerkelijke wijze nog verder kunnen inperken, vooral voor wat de hulpdiensten aangaat.

Er is zoo straks gesproken, ik geloof door den heer Oud, over de inrichting der administratie.

Voor een sterkte, die toch waarschijnlijk de 15 000 man niet zal overschrijden, hebben wij alleen aan officieren 25 intendanten en 96 officieren van administratie, plus een heel leger van administratief personeel van lageren rang.

Ik geloof dat er ernstig naar moet worden gestreefd, wanneer men inderdaad iets bereiken wil op het gebied van bezuiniging, dat met deze wijze van beheer radicaal moet worden gebroken. Wanneer men in enkele kampen het onder de wapenen zijnde personeel concentreert, dan zou men in ieder kamp voor vredestijd noodig hebben waarschijnlijk 1 intendant en een paar officieren van administratie met wat ondergeschikt personeel. Maar dan zou men natuurlijk de oorlogsadministratie, de administratie van het leger op oorlogsvoet, geheel afzonderlijk moeten regelen en los moeten maken van de administratie van het leger in tijd van vrede.

Nu zullen die kampen natuurlijk geld kosten, want zij zijn er niet, maar wanneer men nu ziet, dat op het oogenblik

(H. Colijn e. a.)

voor de verwarming, de verlichting en de reiniging van de verschillende militaire gebouwen, over al die garnizoenen verspreid, f 2 000 000 per jaar wordt uitgegeven, dan wil het mij voorkomen dat, wanneer men een sterke concentratie had op een viertal plaatsen, men voor minder dan de helft hetzelfde zou kunnen doen en dat dus alleen uit de besparing, die men zou kunnen krijgen op dien enkelen post van verlichting, verwarming en reiniging, de amortisatie en rente van het kapitaal zouden zijn te vinden, dat noodig is om dergelijke geconcentreerde kampen in te richten en dan blijven natuurlijk de andere en zeer groote bezuinigingen nog als netto-rendement over.

Mijnheer de Voorzitter! Het is ook in zake dit punt niet mogelijk, verder te gaan dan het uitstippelen van enkele algemeene lijnen. Men kan alleen enkele hoofdlijnen trekken, maar het is de Regeering, die een dergelijk denkbeeld — stel dat ze bereid is er op in te gaan — moet uitwerken. Niemand anders kan dit doen. Ik kan het niet en ik geloof, dat niemand in de Kamer het kan. Er zitten trouwens veel te veel vraagstukken van allerlei aard aan vast.

Ik wensch echter wel bij het einde van wat ik te zeggen heb met nadruk nog eens te herhalen, wat ik gezegd heb bij de algemeene beschouwingen. Ik geloof, dat de Minister nog staat voor de allergrootste moeilijkheid in zijn loopbaan als Minister van Oorlog, nl. voor deze, dat hij het volgend jaar en het daaropvolgend jaar zal komen te staan voor het feit, dat hij genoopt wordt het eindcijfer van zijn begrooting belangrijk te verlagen. Dan zal hij een keuze moeten doen, zal hij moeten kiezen, waarop en in welke richting hij die vermindering van uitgaven zal willen nastreven. Ik herhaal nog eens, wat ik toen gezegd heb: indien het noodig is, die bezuiniging in te voeren — en naar mijn oordeel zal dat noodig zijn, is het zelfs onvermijdelijk — dan zal, hoop ik, de Minister zich niet begeven op den weg om aan het neutraliteitsorgaan, dat wij behoeven en dat een onmisbare eisch is om onze positie als zelfstandige Staat te kunnen handhaven, te gaan tornen, maar zal hij, evenals ik, tot de overtuiging komen, dat het verre de voorkeur verdient, om alle uitgaven, die met het vestingstelsel verband houden, te doen voorgaan aan andere bezuinigingen en dat in de tweede plaats met kracht zal moeten worden nagestreefd een belangrijke vermindering van de kosten van het legerbeheer in vredestijd, door over te gaan tot een krachtdadige vermindering van het beroepspersoneel.

Alleen op die wijze zal de Minister kunnen voorkomen, dat datgene wat voor ons land het eerst noodig is, geheel aan afbraak zal worden prijsgegeven.

Het is die gedachte, welke ik met aandrang aan den Minister in overweging geef, en hierbij zal ik het, waar het middernachtelijk uur reeds lang verstreken is, thans laten.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord in de eerste plaats over het onaangename feit, dat de eenige vrouw, die hier in de Kamer gesproken heeft, het niet heeft gehad over ontwapening en militaire vermindering, maar over het zoo goed mogelijk opbouwen van het militaire.

In de tweede plaats een enkel woord over het hors d'oeuvre van den heer Dresselhuys, die gemeend heeft mij te gemoet te moeten voeren, dat er in Rusland wel degelijk een revolutionnaire rechtspraak zou zijn.

Hij is daarin niet geslaagd, want hij heeft zelf eigenlijk moeten erkennen, dat de stukken, welke hij voor zich had en waarvan ik het bestaan niet ontken, zijn afgeschaft. Dit bleek uit het telegram, dat hij uit Berlijn heeft ontvangen. Daarin staat, dat de nieuwe stukken er nog niet zijn.

Maar nu is voor den heer Dresselhuys de hoofdzaak, dat bepaalde zaken over militairen door militairen worden berecht. De zaak is echter niet, of er militairen zijn, die over militairen hebben recht te spreken, maar het ging tusschen Minister Heemskerk en mij over de vraag, of de gronden, de regelen voor die rechtspraak van militairen andere waren dan voor de burgers.

Dat dit nu zou geschieden op een andere manier dan het in het burgerlijk leven geschiedt, heeft de heer Dresselhuys

(Wijnkoop.)

niet voorgelezen, niettegenstaande hij alle wetten van de Russische Sovjets bij elkander had. Dat kan hij ook niet, want voor zoover mij bekend bestaat het niet.

De heer Dresselhuys is ijverig geweest, maar die ijver heeft juist aangetoond, dat wat ik gezegd heb dat niet bestaat, ook werkelijk niet bestaat.

Nu wil ik iets zeggen over den heer Colijn en zijn verklaring.

Ik zou het natuurlijk ook gezegd hebben indien ik niet nà maar vóór den heer Colijn het woord had gevoerd.

Voor anderen is het misschien anders, maar voor mij heeft de heer Colijn zich thans niet in een tegenspraak begeven van hetgeen hij den eersten keer heeft gezegd, en hij heeft voor mij ook niet, naar wat ik thans van hem gehoord heb, nog weder iets hoofdzakelijk nieuws verteld.

Over kleinigheden als tempo's e. d. wil ik allerminst met den heer Colijn gaan praten, omdat ik natuurlijk in geen enkel opzicht aan dat militarisme, hoe dan ook, wensch mede te doen en het dus vanzelf spreekt, dat ik nu niet, met wien ook, over het tempo daarvan ga spreken.

Als er heeren zijn, die probeeren het voor te stellen alsof de heer Colijn hier op het oogenblik in principe iets anders betoogt dan hij den eersten keer heeft gedaan, dan wensch ik daartegen op te komen. Ik wensch dat daarom te doen, omdat — ik heb het direct gezegd, toen ik kennis had genomen van de verklaring, door den heer Colijn afgelegd bij de algemeene beraadslaging over hoofdstuk I der Staatsbegrooting — ik deze zaak van veel belang acht. Het is namelijk niet uitgesloten — juist uit wat ik heden weder van den heer Colijn hoorde blijkt het zelfs meer dan te voren — dat hieruit te eeniger tijd een Regeeringscrisis zal kunnen voortkomen.

Ik wil het precies zeggen zooals ik het zie, zooals de heer Colijn het misschien nog niet ziet, dat weet ik niet en dat kan mij ook niet schelen, maar het is hem ernst met hier te scheppen een leger, dat beter en daarom gevaarlijker is dan vroeger. De andere heeren, misschien in zijn eigen partij ook, maar zeker aan de rechterzijde, en zeker ook de Regeering, gaan dien weg nog pas langzaam of heelemaal niet. Nu zal men misschien zeggen: wat kan het een communist eigenlijk schelen, of hieruit een Regeeringscrisis voortkomt of niet?

Mijnheer de Voorzitter! Ik spreek hier in de Kamer tot het publiek, ook tot de arbeiders, die buiten staan, en wanneer dit wordt de quintessence van het gevecht, dat wellicht zal leiden tot een desoriënteering van de krachten, die op het oogenblik de Regeering vormen, dan zal deze zaak niet langer door een of andere commissie kunnen worden uitgemaakt, of door de Regeering alleen kunnen worden onderzocht, gelijk de heer Colijn heeft medegedeeld, maar dan zal het volk zelf hierover uitspraak hebben te doen. En als dan het volk uitspraak zal hebben te doen over deze soort van militarisme of de andere, de eene, die zwakker is, ongeorganiseerd, nl. de oude, waartegen de heer Colijn strijdt, en de nieuwe, die sterk is, die beter werkt, die zoogenaamd zuinige, maar ten slotte met alles wat de heer Colijn eischt, nog dure, dan zal het volk niet alleen hebben te overwegen dit of dat, maar ook, of niet in de militaire organisatie juist van den heer Colijn het grootste gevaar zit, dat hij brengt datgene, wat de heer Colijn zegt, dat hij juist wenscht te voorkomen.

Ik bedoel dit: die heele oude legeroriëntatie, die wij hier hebben, daar is men het algemeen over eens, dat die nooit iets beteekend heeft, dat die eenvoudig een rommelzoo geweest is. Men heeft het, misschien niet in woorden als ik hier in de Kamer gebruik, gezegd, maar toch in termen, die hetzelfde bedoelen. Toen de oorlog in 1914 uitbarstte, heeft men het elkander binnenskamers verteld: dat is allemaal niets waard. Maar al heeft men een leger, dat op zich zelf niet deugt, daarmee is het gevaar van dat leger om den oorlog te brengen, dien men zoogenaamd voorkomen wil, niet geringer geworden.

Aan den anderen kant, als er komt een leger, zooals de heer Colijn wil, die werkelijk een bepaalde buitenlandsche politiek voert — dat heeft de heer Colijn duidelijk gezegd —, zooals de Regeering die voert, als dat leger onder den invloed van den heer Colijn en zijn vrienden tot stand mocht komen en behoorlijk uitgerust is, dan staan wij juist voor die veel grooter gevaren, die het volk door een bepaald optreden volkomen onmogelijk heeft te maken. Ik wensch geen verstoppertje te spelen, zooals de heer Marchant dat doet. In dit opzicht spelen de heeren Colijn en Marchant verstoppertje met elkander. Den eersten keer, dat de heer Colijn heeft gesproken, heeft hij zich wel degelijk op den heer Marchant beroepen. Dat kan hij niet ontkennen. Hij heeft het wel ontkend en heeft gezegd zich niet te herinneren in dit verband den heer Marchant te hebben genoemd. Thans wil hij niet veel meer van den heer Marchant weten. En wat doet de heer Marchant? Hij zegt: het denkbeeld van den heer Colijn is het juiste, maar te gelijker tijd wil hij niet van den heer Colijn weten, en zit hij dezen te bestoken.

Als het denkbeeld van den heer Colijn het juiste is, dan stel ik vast, dat de heer Marchant zoo goed als de heer Colijn het meest scherpe en meest georganiseerde militarisme wil. En als juist is — ik acht het juist — wat de heer Marchant tegen den heer Colijn zegt: als gij deze militaire hervormingen wilt, waar blijft dan uw bezuiniging?, dan geldt dat evengoed voor den heer Marchant, die altijd over bezuiniging spreekt, en ten slotte met een zeker enthusiasme zich toch aansluit bij het plan van den heer Colijn.

Het volk dient te weten dat er een spelletje wordt gespeeld tusschen twee richtingen, welke beide vertellen het militarisme zoo economisch en zoo rendeerend mogelijk voor het militarisme-zelf te willen maken, maar waarbij het volk er geen zier beter afkomt dan met de bestaande slechte legerorganisatie.

De heer Colijn heeft vanavond geen nieuws verteld, maar vroeger heeft hij, zooals de heer Marchant te recht heeft herinnerd, gezegd, dat het spoedig moest gebeuren. Vroeger sprak hij van ten hoogste binnen een jaar, maar hedenavond zeide hij: binnen een of twee jaar moet het in orde zijn. Deze Minister moet dat voor hem doen, en, als hij dat niet doet, dan krijgen wij de crisis. Daarop is kans. Er wordt aan gewerkt. Als de Minister niet den weg opgaat, welken de heer Colijn wenscht, gaat het die richting uit.

De heer Colijn zit er aan te werken, dat het dien kant zàl opgaan, en deze Minister, die zelf begonnen is den weg op te gaan, die door den heer Colijn gewezen is, is op het oogenblik niet van plan dien weg heelemaal te gaan, maar hij zal wel gedwongen worden of zelf heen moeten gaan, en men moet dan afwachten, welke de gevolgen er van zullen zijn.

Maar ik zeg: waarom die periode, want als het enkel om de bezuiniging te doen is, dan begrijp ik niet, waarom de heer Colijn, die bij alle andere dingen zulk een haast heeft, hierbij niet zulk een haast heeft. Ten aanzien van bezuiniging op de arbeidsvoorwaarden en op sociale hervormingen moet de bezuiniging direct worden toegepast, maar hierbij, bij de leger-,,bezuiniging'', moet het eerst ,,straks'', en dat beteekende eerst één jaar later, en nu één of twee jaar.

Ik kan het niet helpen, maar ik verbind het optreden van den heer Colijn steeds aan de Hollandsche uitbuiting van Indië. En ik kan mij wel begrijpen, dat menschen, die Indisch georiënteerd zijn, ten slotte op sleeptouw worden genomen door hun belangen, die zij daar in Indië hebben. Ik kan mij dus best begrijpen, dat menschen als de heer Colijn, als zij zien, waar het in Europa naar toe gaat, en dat een imperialistische oorlog weder een mogelijkheid, haast een zekerheid wordt, gaarne ook de zekerheid hebben, — niet, dat dit land verdedigd wordt; dat laat men in Godsnaam schieten — maar wel, dat onze internationale verplichtingen, zooals het heet, worden verdedigd, hoe dan ook. Want op dat leger, klein maar van eenige beteekenis, kan men dan in Indië zijn recht op uitbuiting, zijn prestige handhaven.

Ik kan mij best begrijpen, dat degenen, die zoo denken, de bezuiniging niet zoo erg zien, doch allereerst letten op de buitengewoon dreigende imperialistische omstandigheden, die het noodig maken, voor het prestige van het kapitalisme hier te lande een ,,operatief orgaan'' te hebben.

(Wijnkoop.)

Nu weet ik niet, hoe de verhoudingen aan de rechterzijde zijn, maar ik sta toch versteld, want waarover hebben die heeren nu den geheelen zomer gepraat, als zij het zelfs over deze zaken nog niet eens zijn? Het is immers niet alleen de nieuwe techniek, die den wereldoorlog heeft gebracht, die den heer Colijn voortdringt; dat zou toch geschieden; want het zijn objectieve politieke dingen, die hem noodzaken, kreten aan te heffen nog meer tegen zijn eigen vrienden dan tegen zijn tegenstanders. Hij zegt, dat hij zich op de beste wijze voor den oorlog wil gereedmaken.

Hij wil, als het kan, zegt hij, den oorlog voorkomen, maar hij erkent zelf, dat uit dit voorkomen van den oorlog heel best, eigenlijk juist, de oorlog kan en zal voortkomen. Naar mijn overtuiging zal die oorlog komen, tenzij de arbeiders eindelijk krachtig weten op te treden; maar de heer Colijn is zoo ver gegaan van te zeggen: alleen uit dat voorkomen van den oorlog kan in dit land de oorlog voortkomen. Het is weer het oude lied: als gij den vrede wilt, als gij den oorlog wilt voorkomen, bereidt u ten oorlog, zorg dat gij in Colijnschen zin zoo goed mogelijk militair georganiseerd zijt! Daartegenover stel ik dat de historie zelf deze werkelijkheid demonstreert: als men zich voor den oorlog toerust, ook zoogenaamd om den oorlog te voorkomen, werkt men er toe mede dat de oorlog komt. Zoo is de heer Colijn hier de zekerste oorlogsmaker, met de prachtig uitgedachte oorlogsmachinerie, die hij in tegenstelling tot zijn zwakkere medestanders in dit land wil brengen. Dit lijken mij de hoofdzaken van het optreden van den heer Colijn, en ik vind dat men niet moet probeeren dit te verzwakken. Men moet het zien zooals het werkelijk is en er tegenover stellen den vollen strijd. Ik zal het natuurlijk niet bejammeren, als werkelijk gebeuren zou wat ik gezegd heb dat wellicht gebeuren zal, en dat die crisis zich in Regeeringskringen zoo snel mogelijk voordoet.

Als ik het in mijn macht had, zou ik wellicht geneigd zijn deze crisis te verscherpen en te versnellen, al kwam ik misschien bij dezen of genen in de verdenking, het spel van Colijn te spelen. Want ik zou deze zaak precies willen hebben gezet voor het Nederlandsche volk: moeten wij dien Colijnschen weg op of moeten wij zorgen — en dat kan alleen internationaal — het heele militarisme te treffen door versterking der strijdkracht van de arbeidersklasse?

Dit is wat ik over het optreden van den heer Colijn heb te zeggen. Ik moet daaraan verbinden een kort woord over de quaestie van de ontwapening, waarover de heer van Zadelhoff een lange speech heeft gehouden met al die oude geluiden, die wij al zoo lang kennen, en die ons geen zier vooruit brengen.

Wil men den oorlog wegwerken, dan is er maar één middel, dat is strijd, daadwerkelijke strijd van de arbeidersklasse.

Dat hebben wij bij den heer van Zadelhoff niet gehoord. Het was veel gefemel, om den tegenstander te zeggen: kijk eens hoe braaf wij zijn, kom bij ons, dan gaat het goed. Maar in deze klassenwereld gaat het zoo niet.

Men zal moeten toegeven, dat het toch raar is, dat een congres, dat 40 millioen menschen heette te vertegenwoordigen, op zoo'n manier naar huis is gegaan, zonder een spoor achter te laten! Er is niets gebeurd!

Ik ben meer op dergelijke congressen geweest. Toen in 1912 de oorlog ook dreigende was, hebben wij een congres in Bazel gehad, dat althans een poging deed om zich tegen dien dreigenden oorlog te verzetten. Hier was het niet anders dan de oude praatjes. Het is mijn goed recht, neen, mijn plicht hier te herhalen, wat daar door een van mijn felste tegenstanders is gezegd: als er weer een 1914 komt, zullen al die menschen die daar waren, precies hetzelfde doen wat zij in 1914 gedaan hebben. Dat zeide de heer Camille Huysmans, ex-secretaris van de sociaal-democratische Internationale, belangrijk lid van de Belgische partij, die dat op dat congres heeft gezegd, Welnu, wat beteekent het dan allemaal?

En nu zegt men tegen ons: wij hooren er niet bij. Maar wij zijn eigenlijk de gist van de zaak, als het ooit ernst moet worden.

Men moet dat niet op formeele gronden probeeren weg te werken, want wij hebben formeel onderschreven al datgene, wat de heer van Zadelhoff notabene aan menschen als Duymaer van Twist en anderen verzocht heeft, ook te onderschrijven, nl. de ontwapening en zelfs de werkstaking. Men kan gerust gelooven, dat wij die dingen eenigszins ernstiger onderschrijven dan de vele vredesmenschen, die op dat congres schetterende redevoeringen hebben afgestoken. Maar nu vraagt men van ons, dat wij de organen erkennen, die dat congres bij elkaar hebben gehaald!

Het is alsof de Katholieken en Protestanten samen gaan regeeren en alsof dan eerst gezegd wordt: je moet de Katholieke Kerk als de alleen zaligmakende erkennen, anders kunnen wij niet samenwerken. Doet men zoo, dan is dit immers alleen maar een bewijs, dat men het doel eigenlijk niet wil. Wil men het doel, dan vraagt men eenvoudig naar overeenstemming omtrent de middelen en geeft men die middelen aan voor degenen, die de zaak ernstig onderschrijven. Niets meer.

Ik onderschrijf intusschen wat aan critiek over dit congres is gezegd. De algemeene werkstaking, los heengesmeten, is een dwaasheid; maar geen dwaasheid is de directe staking thans tegen het directe oorlogsgevaar; geen dwaasheid is, dat de heeren Colijn en anderen deze Regeering in de hand houden, en haar brengen in de meest militaristische richting, zoowel in Holland als in Indië. Wij weten immers, dat het anders komen moet tot een verschrikkelijke catastrofe, die ook de heer Colijn voorziet, na alle ellende, die wij al gehad hebben.

Men kan wel een algemeene staking uitlokken, maar die helpt niet meer voor het groote doel, zoodra de oorlog er eenmaal is. Ik heb het in een liberaal blad gelezen, maar het doet aan de waarheid niets af: Als het chauvinisme op zijn ergst is, kan de staking alleen niet meer tegen den oorlog helpen en men kan niet verwachten, dat ze dan werkelijk het bedoelde succes heeft, dat ze den oorlog op dat moment zal breken, en dat is toch wat men wil. Wij willen niet alleen staken, maar overwinnen. En als men geen oorlog wil, dan moet nu reeds de macht der Colijnsen, die op een dergelijke manier propaganda maken voor de beste middelen om hun systeem in den oorlog te doen gelden, ondergraven worden, en dienen wij niet enkel tot het eenheidsfront te komen maar ook tot stakingen, die maken dat het kapitalisme dien weg niet op kan gaan, en die onze menschen vereenigen en oefenen tot den eenigen strijd, die realiter kan tegengaan al de ellende die ook de heer Colijn ten slotte voorziet.

Ik zal thans niet met den heer van Zadelhoff gaan vechten over hetgeen de sociaal-democratie eigenlijk gedaan heeft, over al die verhalen die hij den heer Duymaer van Twist wil wijs maken, want die zijn veelal onjuist. Ieder weet dat verscheidene Belgische sociaal-democraten thans even hard als generaal Foch er naar hunkeren het Roergebied te bezetten; en zoo is het ook met de verhalen over de Zweedsche sociaal-democraten, en elders.

Het verschil in ons optreden en dat der sociaal-democraten is dat wij de zaken zeggen zooals zij zijn. Het artikel in *De Tribune* is niet van dr. van Ravesteijn, en het is ook niet van mij, maar dat neemt niet weg, dat ik het voor mijn rekening neem.

Zoolang het kapitalisme blijft bestaan, zoolang het imperialisme voortdurend de arbeidersstaten, die er nu al zijn, blijft bedreigen, zoolang vind ik het noodig, dat de arbeiders zich niet door het militarisme laten neerslaan, maar zoo noodig ook met wapengeweld daartegen stelling nemen. Ik kom daar rond voor uit.

Dat is gansch anders dan waarover de heeren Colijn en Duymaer van Twist met hun vrienden het willen hebben: een oorlog voeren voor kaitalistische belangen tegen andere kapitalistische belangen.

Over de quaestie of we oorlog willen of niet, zijn wij het allen wel eens. Wij willen geen oorlog, maar de vraag is alleen: hoe ontkomen we aan den oorlog. Daaraan kunnen wij alleen ontkomen door het kapitalisme er onder te werken, dat de voortdurende oorzaak is van den oorlog. Dat kan alleen geschieden op de wijze, door mij aangegeven.

(Wijnkoop e. a.)

Men kan van Rusland zeggen wat men wil, en de heer Colijn weet er misschien ook wat van, maar het kapitalisme heerscht niet meer in Rusland. Als men het kapitalisme noodig heeft, omdat het in West-Europa nog de baas is, als men de producten van het kapitalisme noodig heeft, is dat een andere quaestie. Zoolang de wereld niet als de Sovjet geregeld is, zoolang zal deze Staat wel eens bij zijn vijanden te recht moeten komen. Maar dat verandert principieel niets. De Sovjet-Staat is een niet-kapitalistische Staat, die — dit geef ik toe — in bepaalde omstandigheden beter nog aan ons doel zal kunnen en moeten beantwoorden. Wanneer die arbeidsstaat echter aangevallen wordt, dan aarzel ik niet te zeggen: zeker, dan moet die arbeidsstaat zich verdedigen.

Maar als de kapitalisten het noodig vinden hun kapitalistischen Staat te verdedigen, in dat geval zeg ik: laten zij het zelf doen, en laten zij daarvoor niet de arbeiders oproepen! Als de heer Colijn of zijn vrienden tegen de Turken willen vechten, dan moeten zij dat zelf weten, maar laten zij dat dan zelf ook doen, en laten zij daarvoor niet de volkeren der arbeiders oproepen. Als de arbeidersstaten meenen, dat zij aangevallen worden, dan komen ze zelf op en roepen niemand anders op voor hun verdediging.

Uit het Sovjet-leger zijn de bourgeois en alle elementen, die onbetrouwbaar waren, verwijderd. Degenen, die in den grooten strijd met de Polen zijn gestorven en gesneuveld, zijn bovenal communisten geweest.

Al die verhalen van den heer Duymaer — de heeren weten dit zelf zeer goed — zijn maar praatjes.

Ik zal echter nu niet op die interrupties ingaan, maar mij tot de hoofdzaak blijven bepalen, en dan zeg ik ronduit, dat het heel natuurlijk is, dat er een rood leger op de been wordt gehouden, wanneer de arbeiders worden aangevallen.

Moskou heeft op het oogenblik ook een ontwapeningsbeweging. Het heeft vandaag reeds het roode leger tot het alleruiterste beperkt. Wat is een leger van een paar 100 000 man voor een volk van 150 à 200 millioen en dan in een land van die uitgestrektheid? Immers niet meer, dan dat wij hier minder dan 7000 man zouden hebben. Voor mij zou dat natuurlijk nog 7000 man te veel zijn, maar het zou toch wat schelen met hetgeen wij op het oogenblik hebben, en absoluut niet voldoende zijn om de kapitalistische eischen te verdedigen.

Ik heb thans gezegd, wat ik wilde zeggen over deze zaak. De Colijnsche tactiek, dat wil zeggen, een nieuw paraat leger, is het grootste gevaar voor het Nederlandsche volk. Wij zullen er wellicht een crisis door krijgen, waarover ik niet rouwig zal zijn, omdat dit een uitstekende gelegenheid zal zijn, om het Nederlandsche volk de zaak goed te leeren kennen. Maar afgescheiden van deze zaak, of het Colijnsche stelsel er gauw komt, langzaam komt, of niet komt, oorlog komt er, en daartegen hebben wij te vechten; niet op de Colijnsche manier, door ons voor de zooveelste maal gereed te maken voor den oorlog; maar juist door, hier en in andere landen, dus internationaal zooals ook de heer Colijn is, maar dan in tegenovergestelde richting namelijk door middel van de arbeiders, tegen het kapitaal te strijden, dat de voortdurende bron is voor den oorlog.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een tweetal punten ter sprake te brengen. In de eerste plaats de behandeling, die een officier heeft ondervonden. Deze zaak is niet in de stukken besproken, maar ik heb den Minister vooraf medegedeeld, dat ik haar ter sprake zou brengen. In de tweede plaats zal ik iets zeggen over de afvloeiing.

De eerste quaestie is in het kort deze.

Eenige jaren geleden heeft een artillerieofficier uit Utrecht in den Haag een rede gehouden over het wetsontwerp-Pop en verder is een stuk verschenen in een militair tijdschrift, onderteekend met de initialen, overeenkomend met die van den officier, die in den Haag gesproken had.

Eenige weken later is hem, nadat daarop van hoogerhand was aangedrongen, door zijn commandant gevraagd, of hij de schrijver van dat artikel was. De officier antwoordde: het is niet mijn plicht dat te zeggen; ik doe het niet. Toen werd hem gezegd uitsluitend te antwoorden met ja of neen en, toen

(Boon.)

hij herhaald had, dat het niet zijn plicht was om te antwoorden, is hij gestraft met 4 dagen arrest met acces.

Hij is in beroep gekomen bij het Hoog Militair Gerechtshof en daar is de officier in het gelijk gesteld.

Wat volgt er nu? Hij krijgt de sententie toegestuurd met een onderschrift van den generaal, dat hij, de kapitein, het eens zal zijn, dat uitdrukkingen als in het bewuste artikel gebezigd, daargelaten of hij de schrijver van het artikel is, en evenzeer het verslag van de door hem gehouden lezing, daargelaten of het precies overeenkomt met het door hem gesprokene, niet door den beugel kunnen.

Ik wil zeggen, dat kan niet door den beugel, dat onder een sententie door een generaal zoo iets gericht wordt tot een officier, die bij de sententie in het gelijk gesteld wordt door het Hoog Militair Gerechtshof.

Zoo'n mededeeling wordt door den betrokken officier voor gezien geteekend en zij blijft in zijn dossier liggen. Het moge niet in de bedoeling geweest zijn hem daarmede bij zijn beoordeeling te schaden, maar het is ontoelaatbaar, dat men op die manier te werk gaat.

Later is door den bedoelden generaal tot den officier gezegd: die uitspraak houdt meer een veroordeeling in dan een vrijspraak, enz., en hij is bij dat onderhoud ook herhaaldelijk uitgevloekt, zooals erkend is; er is ook gezegd: ge gaat met draaierijen om, enz.

Ik beroep mij nu niet op de legerorder van 1917, waarbij het vloeken, enz. verboden is.

Ik kan mij begrijpen, dat een chef, wanneer hij ten onrechte meent te worden tegengesproken, driftig wordt en dingen zegt, die hij anders niet zou zeggen, maar nu heeft die officier op 14 Maart een klacht ingediend bij den Minister van Oorlog. Op 20 Juni had hij nog niets gehoord, waarop hij om antwoord vroeg. Daarop kwam er een schrijven op 29 Juni, waarin hij er nogmaals aandacht voor vroeg. Den 9den Juli herhaalde de generaal schriftelijk, dat de kapitein met draaiingen omging, waartegen dadelijk werd geprotesteerd. 19 Sept. werd er toen eindelijk een onderzoek ingesteld, en nu, na 8 maanden, heeft hij er nog niets verder van gehoord. Dat gaat toch niet, Mijnheer de Voorzitter! Nu wil ik gaarne vooropstellen, dat deze generaal een onzer meest bekwame officieren is en dat ik het daarom onaangenaam vind die zaak ter sprake te brengen. Maar er staat tegenover, dat deze kapitein ook een bekwaam officier is, die nog carrière moet maken, en die toch niet 8 maanden met een dergelijke qualificatie van zijn chef kan rondloopen, zonder dat deze onderzocht wordt. Ik zou daarom willen vragen of hem in deze zaak eindelijk geen recht kan geschieden.

Het tweede punt, dat ik ter sprake wensch te brengen, is de quaestie van de afvloeiing. Waar de heer Deckers en zeer in het bijzonder en uitvoerig de heer Oud deze zaak hebben besproken, kan ik ze vanavond zeer kort behandelen.

Na jaren van dralen worden thans, in den winter van 1922, met volle kracht, ja met kunst- en vliegwerk, eenige honderden officieren en eenige duizenden onderofficieren weggewerkt, zal men die doen afvloeien. Thans wordt met een onmogelijken opzeggingstermijn de kans op vrijwillige dienstverlating geopend. Dat dit gebeurt is niet de schuld van het kader, individueele verzoeken werden vroeger gedaan, maar leden schipbreuk, waardoor nu een zooveel minder aantal behoeft af te vloeien. Dat is niet de schuld van het kader, maar van het stelsel. In 1920 werden besprekingen aangevangen omtrent de regeling van de dienstverlating en er werden voorstellen gedaan door de belanghebbende organisaties. Die voorstellen werden overwogen, maar er kwam niets van. De Minister zegt nu in de Memorie van Antwoord, dat het hem niet bekend is, waarom zijn ambtsvoorganger de besprekingen niet heeft voortgezet. Maar ook deze Minister heeft lang gedraald met een regeling en het bekendmaken van een wachtgeldregeling. Deze menschen, officieren en onderofficieren, zijn ten slotte de dupe van het stelsel of liever van het ontbreken van een stelsel bij dit Kabinet. Bij Minister Alting von Geusau was er geen stelsel.

De heer Pop ging de afvloeiing met zeer groote kracht tegen en nu hebben wij de afvloeiing volgens dienstorder

(Boon e. a.)

n°. 430, met de drie categorieën A, B en C, d. w. z. menschen, op wie prijs wordt gesteld, voorts menschen op wie in de tweede plaats prijs wordt gesteld, en ten slotte menschen, op wie geen prijs wordt gesteld. Het criterium is geschiktheid, bekwaamheid en dienstijver. In theorie is dat volkomen juist, maar zelfs in theorie is dat stelsel niet goed doorgevoerd. In de rangschikking binnen de grenzen, waarin de categorieën zijn onderverdeeld, wordt plotseling het beginsel losgelaten en wordt rekening gehouden met allerlei nevenoverwegingen, kostwinnerschap, gezinshoofd, ongehuwd zijn, enz. Wanneer een officier of onderofficier in B wordt geplaatst, moet men met geen nevenoverwegingen rekening houden, want, al behoorde hij in de categorie B tot de uitmuntendsten, dan zal hij toch afvloeien wanneer hij ongehuwd is. Men moet dat criterium tot het uiterste vasthouden, anders komt men tot allerlei verkeerde gevolgtrekkingen. Als men dat niet doet, zou men ook met vermogen en andere particuliere aangelegenheden rekening moeten houden.

Ik zal de voorbeelden, door de heeren Deckers en Oud genoemd, met enkele vermeerderen, die zich onlangs hebben voorgedaan. Het komt meermalen voor, dat officieren zeggen, dat hun onderofficieren de beste zijn, omdat zij meenen dat aan de eer van hun korps verplicht te zijn. Een had er geantwoord: zij zijn precies als ik! Het is altijd goed je zelf niet weg te gooien; als men zegt, ik ben goed, mijn onderofficieren zijn ook goed, dan geeft dat een zekere geur aan het korps.

Een tweede geval. Een majoor zeide: die onderofficier is zeer goed; de kapitein zeide, dat hij goed was en de luitenant zeide, dat het een van de minste menschen was.

Een fourier was, volgens den luitenant, een prul, maar zijn collega's zeiden, dat hij de beste van hen allen was; dezen konden toch ook wel oordeelen.

En tot slot een vierde geval. Er waren bij een compagnie vier onderofficieren, waarvan de eerste zeer goed, twee andere goed en de vierde veel minder was. N°. 4 wordt overgeplaatst naar een klein garnizoen, wordt daar oppervlakkig beoordeeld als voortreffelijk en geplaatst in klasse A. De zeer goede wordt geplaatst bij een keurkorps en komt daar in klasse B en zal zeker afvloeien, daar hij ongehuwd is. De geheele regeling is grievend voor menschen, die in den mobilisatietijd hun plicht en meer dan dat hebben gedaan.

De oplossing moet zijn stopzetting, althans sterke tempering van de toevloeiing, gedwongen ontslag aan categorie C en ontslag aan hen, die dit vragen, ook al is het in eerste verband. Na een half jaar zou men een heel eind gekomen zijn. En ook voor de officieren zou men een wettelijken maatregel moeten treffen. Daar knijpt het zeer sterk. Er is gisteren gezegd, dat een hoofd zijn stempel drukt op de school, en dit werd betwijfeld, maar niet kan worden betwijfeld het gezegde: *Le colonel c'est le régiment.*

Nu worden die menschen niet op wachtgeld gesteld, maar zij worden nonactief, en zullen dus hun burgerlijke werkzaamheid ook niet met gerustheid vervullen, omdat zij wellicht weer in dienst zullen worden opgeroepen. En als men velen boven zich heeft, die naast de stukken staan en die geen dienst doen en men weet, dat men daardoor geen hoogen rang kan bereiken of eerst na langen tijd, dan dient men ook niet met veel vreugde, en daarom geloof ik, dat deze regeling niet juist is en heb ik een motie voorgesteld, die ik op uw bureau, Mijnheer de Voorzitter, zal deponeeren.

De Voorzitter: Door den heer Boon is, met mede-onderteekening van mejuffrouw Westerman en de heeren Dresselhuys en van Rappard, een motie van orde ingediend, luidende:

„De Kamer, van oordeel, dat de voorgenomen wijze van afvloeiing met het daarbij toegepaste systeem van rangschikking, zoowel voor officieren als onderofficieren tot groote onrechtvaardigheden aanleiding geeft en bovendien practisch onuitvoerbaar is,

noodigt de Regeering uit ten spoedigste wettelijke maatregelen in te dienen, waardoor met de belangen van

(Voorzitter e. a.)

leger en kader rekening wordt gehouden en inmiddels met het thans voorgenomen stelsel niet voort te gaan,

en gaat over tot de orde van den dag."

Deze motie van orde wordt ondersteund door den heer Duymaer van Twist en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Ik stel voor, deze motie van orde te behandelen te gelijk bij deze algemeene beraadslaging.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Is de Regeering bereid, zoowel op de vragen van den heer ter Laan als op de overige opmerkingen te antwoorden? Zoo ja, dan moet ik namens den heer ter Laan mededeelen, dat deze door huiselijke omstandigheden verhinderd is, bij dit antwoord aanwezig te zijn.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou er de voorkeur aan geven, in de eerste plaats te antwoorden op de vragen van den heer ter Laan, en zou u dan willen verzoeken, dat in de volgende vergadering te mogen doen.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

In de rede van den heer **Deckers**, bladz. 1151, kol. 2, reg. 19 v. b., staat: „Albert Thomas"; lees: „De heer Thomas".

---

1) RESOLUTIE DER VAKVEREENIGINGSCOMMISSIE.

Deze commissie heeft de volgende resolutie ingediend:

„De oorlog is de ontzettendste geesel der menschheid, vooral van het proletariaat.

Het proletariaat is in den oorlog altijd de overwonnene, het kapitalisme altijd de overwinnaar.

Het proletariaat vermoordt of verzwakt in den oorlog ook niet het imperialisme of het kapitalismo van een land; het vermoordt en verzwakt alleen zich zelf.

Elke nederlaag en elke verzwakking van het proletariaat van eenig land beteekent nederlaag en verzwakking van het internationale proletariaat — en overwinning en versterking van het internationale kapitalisme. Niet door elkander in den nationalen strijd op de slachtvelden te overwinnen, doch alleen door hun samengaan in den internationalen strijd tegen de heerschende klasse verbeteren de arbeiders hun positie en verzekeren zij den vrede.

Daarom is het den plicht der arbeidersklasse aller landen, den strijd tegen den oorlog en tegen de oorzaken die er toe leiden met alle middelen te voeren, zoowel direct als indirect, zoowel in het Parlement als daarbuiten.

Een einde moet daarom gemaakt aan de versplintering die op vakbewegingsgebied bestaat; de minderheden moeten worden opgewekt zich weder bij haar landelijke vakcentrale aan te sluiten om de eenheid der proletarische klasse te herstellen.

Bovendien dient een ononderbroken en krachtige propaganda voor den volkerenvrede en tegen alle militaristische en imperialistische krachten te worden georganiseerd, met het tweeledige doel:

alle pogingen tot verwijdering der oorlogspychose te ondersteunen en aan te wakkeren;

materieele ontwapening tot stand te brengen, oorlogsgevaar te verhinderen en den strijd tegen alle factoren die den oorlog mogelijk maken te leiden.

Ter bereiking dezer doeleinden moet de arbeidersbeweging den strijd voor den vrede organiseeren en alle in de toekomst dreigende oorlogen met alle haar ten dienste staande middelen tegenwerken en het *daadwerkelijk uitbreken van den oorlog door het uitroepen en doorvoeren eener internationale algemeene werkstaking verijdelen.*

In woord en geschrift moet de arbeidersbeweging, indien mogelijk te zamen met buiten de arbeidersbeweging staande organisaties, propaganda voor de gedachte der volkerenverbroedering en tegen alles voeren, wat de bestaande tegenstellingen doet voortbestaan of verscherpt.

Vooral moet zij haar aandacht wijden aan de anti-militaristische en anti-kapitalistische opvoeding der jeugd en invloed in die richting uitoefenen op het huidige opvoedingssysteem.

Van de grootste beteekenis is de scherpste contrôle op de pers door de arbeidersklasse. Zij moet ononderbroken de grootste aandacht schenken aan de pers en met toewijding arbeiden aan het voortbestaan en aan het oprichten van nieuwe persorganen in alle landen en tusschen deze persorganen onderlinge betrekkingen tot stand brengen.

Van gelijke, zoo niet van nog grootere beteekenis is de propaganda en

39ste VERGADERING. — 19 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923.

de actie tegen oorlogsgevaar en voor de ter verhindering van een oorlog noodige organisatie.

Daarom mag zich de arbeidersbeweging er niet toe beperken contrôle op den aanmaak en het vervoer van oorlogsmateriaal uit te oefenen, doch zij moet door ernstige en taaie propaganda en door opvoedenden arbeid onder de arbeiders zelf in de naaste toekomst den aanmaak en het vervoer van oorlogsmateriaal onmogelijk maken.

De vakvereenigingen moeten zich tegen elk oorlogsgevaar verweren en het aanroepen van een scheidsgerecht door alle betrokken landen eischen.

Overeenkomstig het besluit van het congres te Rome is het de plicht van het Internationaal Verbond van Vakvereenigingen de algemeene werkstaking en den economischen boycot te besluiten en door te voeren.

De arbeidersklasse moet opkomen voor de oprichting van een werkelijken en warm Volkerenbond, waarin de arbeiders vertrouwen kunnen stellen en aan welks beslissing alle tusschen de landen bestaande verschillen moeten worden onderworpen.

De propaganda voor den vrede dient te worden gevoerd met alle elementen die bereid zijn de resolutie van Rome bij het voeren van den strijd als grondslag te nemen.

De voorbereiding van elke beslissende actie ligt in handen van het door het Internationaal Vakvereenigingscongres te Rome ingestelde comité, dat uit vertegenwoordigers van het I. V. V. en de internationale beroepssecretariaten der transportarbeiders, mijnwerkers en metaalbewerkers bestaat.

De leiding van elke beslissende actie blijft in handen van het bestuur van het Internationaal Verbond van Vakvereenigingen.

De wereldvrede kan niet eerder duurzaam worden verzekerd, zoolang niet de huidige kapitalistische productiewijze, die gebaseerd is op de persoonlijke winzucht, wordt vervangen door een productiewijze die gericht is op de behoeften en belangen van allen."

---

2) *Recueil systématique des principaux décrets 1917—1920.* Moscou, 1921

Pages 41—47.

13.

Ordonnance du Conseil Militaire Révolutionnaire de la République.

Sur l'application du „Règlement des Tribunaux Révolutionnaires Militaires" (ordonnance du Conseil Révolutionnaire Militaire de l'an 1920, n°. 730). (Recueil des lois 1920, n°. 54, art. 236.)

En vertu de la décision du Comité Exécutif Central des Conseils pour toute la Russie du 18 mars 1920, mettre en vigueur le „règlement sur les Tribunaux Militaires Révolutionnaires" publié ci-près en annexe, mis d'accord avec le règlement fondamental sur les Tribunaux Révolutionnaires (Recueil des Lois 1920, n°. 22—23, art. 115).

Signé: Le Remplaçant du Président du Conseil Militaire Révolutionnaire de la République. „E. Skliansky".

Le Président du Tribunal Militaire Révolutionnaire de la République. „Danischevsky".

le 4 mai 1920.

Publié au n°. 105 du journal du Commissariat du Peuple pour les affaires Militaires du 14 mai 1920.

Annexe à l'article 236.

Sur les Tribunaux Militaires Révolutionnaires (Règlement).

Principes Fondamentaux.

Art. 1. Les Tribunaux Révolutionnaires Militaires examinent les affaires qui leur sont soumises par les Conseils Militaires Révolutionnaires, par les Sections Spéciales, par les Commissions Extraordinaires, par les Commissions pour la lutte avec la désertion, par l'Inspection des ouvriers et paysans et les Inspections militaires, et aussi par les instructions qui sont autorisées par leurs Règlements à soumettre à l'examen des Tribunaux les instructions terminées par elles.

Peuvent également servir de base à l'ouverture d'un procès: — des communications d'Autorités et d'Institutions Militaires et Civiles judiciaires et administratives, ainsi que comptes-rendus des organes compétents communiqués aux Tribunaux à titre d'information si les Tribunaux considèrent que ces comptes-rendus contiennent des données suffisantes pour commencer une poursuite pénale ou politique.

Les Tribunaux Militaires Révolutionnaires ont le droit illimité sur l'établissement de la mesure de repression.

Art. 2. Des Tribunaux Militaires Révolutionnaires sont formés: a) près le Conseil Militaire Révolutionnaire de la Republique — le Tribunal Militaire Révolutionnaire de la République; b) près le Conseil Militaire Révolutionnaire du front — le Tribunal Militaire Révolutionnaire du Front; c) près les Conseils Militaires Révolutionnaires des Armées — le Tribunal Révolutionnaire Militaire d'Armée; d) près des Divisions — Section du Tribunal Militaire Révolutionnaire d'armée.

Remarque 1. Près des Comités Révolutionnaires Régionaux ou près des Comités Militaires Cantonaux peuvent être formés sur proposition du Tribunal Révolutionnaire Militaire de la République et d'après une décision spéciale du Conseil Militaire Révolutionnaire de la République, — des Tribunaux Révolutionnaires Militaires Régionaux ou Cantonaux avec les pouvoirs des Tribunaux Militaires Révolutionnaires du Front.

Remarque 2. Dans les Régions fortifiés peuvent être formés des Tribunaux Révolutionnaires Militaires avec les pouvoirs des Tribunaux d'Armée et de leurs Sections.

Compétence Judiciaire.

Art. 3. Appartiennent à la compétence des Tribunaux Militaires Révolutionnaires les affaires contre les personnes au service militaire inculpées:

a) d'actes contre-révolutionnaires;

b) de spéculation importante;

c) de délits de service important et de concussions;

d) d'avoir discrédité le pouvoir soviétique d'une façon évidente et malveillante;

e) les affaires contre les déserteurs reconnus frauduleux et contre les receleurs de déserteurs en tant que ces affaires seront reconnues par les Commissions pour la lutte avec la désertion, — comme au-dessus de leur compétence;

f) les affaires outre la non-exécution d'ordres de combat et autres crimes spécialement militaires;

g) les affaires contre tous les citoyens (non seulement au service militaire) inculpés de banditisme.

Remarque. Lors de la proclamation d'une localité en état de guerre ou de siège la compétence du Tribunal Militaire Révolutionnaire est étendue à toutes les personnes civiles inculpées de délits énumérés dans cet article.

Art. 4. Par rapport à la compétence Judiciaire:

a) sous la juridiction du Tribunal Révolutionnaire Militaire de la République se trouvent le Commandant et le commissaire de l'état-major de campagne du Conseil Militaire Révolutionnaire de la République; l'adjoint du commandant et l'adjoint du commissaire dudit état-major; les commandants et commissaires des administrations soumises directement au Conseil Militaire Révolutionnaire de la République et aux Conseils Révolutionnaires Militaires des Fronts; les commandants des fronts et des armées, leurs remplaçants, les commandants des états-majors des fronts et des armées et leurs remplaçants; les commissaires desdits états-majors, les membres des Conseils Militaires Révolutionnaires des Fronts et des Armées; les Présidents et les membres des Tribunaux Militaires Révolutionnaires des Fronts et des Armées et leurs remplaçants.

Remarque. La juridiction pour les affaires sur les mêmes délits du président et des membres du Conseil Révolutionnaire Militaire de la République, ainsi que du président et des membres du Tribunal Révolutonnaire Militaire de la République, est établie pour chaque cas séparé par une décision spéciale du Comité Exécutif central de toute la Russie.

b) Sous la juridiction du Tribunal Militaire Révolutionnaire du Front se trouvent les affaires sur les délits effectués dans les régions, subordonnées au Conseil Militaire Révolutionnaire du Front, commis par les commandants et commissaires de Brigades séparées, par les commandants et commissaires de Divisions, par les commandants et commissaires de leur états-majors, par leurs remplaçants, par les commandants et commissaires des administrations directement subordonnées au Conseils Militaires Révolutionnaires des Armées faisant partie du Front, ainsi que par les employées et les collaborateurs des états-majors, du Front des Unités et des Institutions directement subordonnées au Conseil Militaire Révolutionnaire du Front.

c) Sous la juridiction du Tribunal Militaire Révolutionnaire de l'armée se trouvent les affaires sur les militaires, à l'exception des personnes indiqués dans les points *a*) et *b*) de cet article.

d) Sous la juridiction de la Section du Tribunal Militaire Révolutionnaire de l'armée se trouvent les affaires contre les militaires jusqu'aux Commandants de bataillons inclusivement.

Art. 5. Les affaires sur les délits de personnes n'appartenant pas au personnel de l'armée rouge appartiennent à la juridiction des Tribunaux Militaires Révolutionnaires seulement dans le cas ou il n'y aurait pas de tribunaux civils dans la région où agissent les Tribunaux Militaires Révolutionnaires.

Art. 6. En dehors des régions d'opérations militaires, au cas d'absence de Tribunaux Militaires Révolutionnaires, les affaires contre les militaires énumérés dans les points *b*, *c*, et *d*, de l'article 4 peuvent être soumises aux Tribunaux Civils.

Organisation.

Art. 7. Le Tribunal Révolutionnaire Militaire d'Armée consiste du Président, de son remplaçant et de deux membres permanents et de leurs remplaçants, nommées sur proposition du Conseil Révolutionnaro Militaire d'Armée, par le Conseil Révolutionnaire Militaire du Front. Le Tribunal Révolutionnaire Militaire du Front consiste du Président, de son remplaçant et de deux membres permanents et de leurs remplaçants, nommés sur proposition du Conseil Révolutionnaire Militaire du Front par le Conseil Révolutionnaire Militaire de la République. Le Tribunal Révolutionnaire Militaire de la République est composé du Président, de son remplaçant et de deux membres permanents et leurs remplaçants nommés par le Conseil Révolutionnaire Militaire de la République. Sont nommés membres des Tribunaux Militaires exclusivement des travailleurs politiques responsables. Chaque membre d'un Tribunal Révolutionnaire Militaire pout être relevé de ses fonctions à chaque moment par un ordre du Conseil Révolutionnaire Militaire l'ayant nommé.

Remarque 1. Un des membres de chaque Tribunal Militaire Révolutionnaire est nommé sur la proposition du Chef de la Section Spéciale du Front, de l'armée ou de sa section, dans l'ordre susindiqué.

Remarque 2. Le Président et les membres des Tribunaux Révolutionnaires Militaires des armées et des fronts peuvent être relevés de leurs fonctions aussi par un ordre du Tribunal Révolutionnaire Militaire de la République, qui dovra ensuite être confirmé par le Conseil Révolutionnaire Militaire de la République.

Art. 8. Les états des dépenses des Tribunaux Révolutionnaires Militaires sont approuvés par le Conseil Révolutionnaire Militaire de la République sur la proposition du Tribunal Révolutionnaire Militaire.

(Suivent les artt. 9—39, répartis dans les sections suivantes: „sur l'instruction préliminaire", „sur les opérations préparatoires au jugement", „la poursuite et la défense", „la sentence", „l'exécution de la sentence").

40ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 20 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. een ontwerp van wet; 2°. verzoekschriften; 3°. verklaringen van adhaesie; 4°. motiën van orde; 5°. een telegram; 6°. boekwerken. — Voortzetting van de behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920. — Indiening van een motie van orde door den heer Tilanus c. s. — Nog ingekomen: bericht van een lid. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Aanvang der behandeling van de Indische begrooting voor 1923 en de wijziging der Indische Tariefwet. — Indiening van een motie van orde door den heer Gerritzen.

Voorzitter: de heer Koolen.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 91 leden, te weten:

de heeren Deckers, van der Waerden, Krijger, Knigge, Duymaer van Twist, Beumer, Boon, H. Colijn, A. Colijn, Fleskens, van Rappard, Moerel, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Scheurer, van de Bilt, Heukels, Bakker, Suring, van der Molen, Ament, Kuiper, Wintermans, Michielsen, Gerhard, Hiemstra, van den Heuvel, Bierema, van Sasse van Ysselt, Bongaerts, Smeenk, van Braambeek, van Zadelhoff, Ebels, Schokking, Feber, Visser van IJzendoorn, Hermans, Engels, Bulten, Albarda, Dresselhuys, Schaper, Wijnkoop, Rutten, mejuffrouw Katz, de heeren Kleerekoper, Ketelaar, Braat, van Gijn, Nolens, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Dijk, Tilanus, Vliegen, K. ter Laan, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Kolkman, IJzerman, mejuffrouw Westerman, de heeren Rutgers, Visscher, Hugenholtz, Zijlstra, Snoeck Henkemans, van den Tempel, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Wijnbergen, Troelstra, van Vuuren, van Schaik, de Wilde, Oud, de Monté ver Loren, van Ravesteijn, Gerritzen, Stulemeijer, Schouten, J. ter Laan, van Boetzelaer van Dubbeldam, Gerretson, Kersten, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Juten, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Bomans, Duys, Lovink, Fruytier, Marchant,

en de heeren Ministers van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Koloniën.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

1°. een Koninklijke Boodschap, ten geleide van een ontwerp van wet tot uitbreiding van de gelegenheid tot het leveren van bewijs door getuigen in burgerlijke zaken.

Dit ontwerp van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken reeds is gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de afdeelingen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur van den Bond van Marine-onderofficieren, betreffende wijziging van het Overtochtsreglement;

een, betreffende wijziging der Drankwet, van het dagelijksch bestuur der vereenigigng: Nieuwe Nederlandsche Bond van Koffiehuishouders, te Amsterdam;

een, van H. H. Meertens, te Margraten, naar aanleiding van de door de Kamer aangenomen conclusie, in zake zijn vorig adres, betreffende het optreden van den burgemeester dier gemeente tegenover adressant bij verschillende gelegenheden.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. verklaringen van adhaesie aan het adres van den raad der gemeente Lisse, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd, van de raden der gemeenten Beemster en de Rijp.

Deze verklaringen worden aangenomen voor kennisgeving;

4°. moties van orde betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten, van:

de Vereeniging van Christelijk-Historische leden van gemeentebesturen in Friesland;

een comité, bestaande uit hooger en lager Overheidspersoneel, te Oostellingwerf.

Deze moties van orde worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. een telegram, geteekend voorzitter en secretaris van de afd. Amersfoort van de Vereeniging van onderofficieren, enz. „Ons Belang", betreffende het niet aanvaarden van de rangschikkingsregeling en de 8½ pct. pensioenkorting indien de ingehouden 5 pct. voor weduwenpensioen niet wordt gerestitueerd.

Dit telegram wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende boekwerken:

van B. en W. van Amsterdam, de volgende academische proefschriften:

J. M. van Went, Resorptie van enkele colloidale vloeistoffen door de long na intratracheale injectie;

H. Sparnaay, Verschmelzung legendarischer und weltlicher Motive in der Poesie des Mittelalters;

S. P. Bakker, Klinisch-anatomisch onderzoek over Atrophia olivo-ponto-cerebellaris;

H. J. T. Bijlmer, Anthropological results of the Dutch Scientific Central New-Guinea Expedition A° 1920 followed bij an essay on the anthropology of the Papuans;

van den rector-magnificus der Rijksuniversiteit te Groningen, de volgende academische proefschriften:

A. D. J. M. Verbeek, Klinische beschouwingen over zwangerschapsnier in verband met hydrops en bloeddrukverhooging;

E. Brouwer, Geitenmelk-anaemie en Geitenmelkvoeding.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

(Voorzitter e. a.)

Aan de orde is:

de voortzetting van de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201).**

De **Voorzitter**: Op verzoek van den Minister is gisteren aangehouden artikel XXIV van het ontwerp van wet. Blijkens de hedenmorgen rondgedeelde Nota van Wijziging wordt dit artikel door de Regeering teruggenomen.

Hiermee vervalt dus het amendement, dat de heer Gerhard c. s. (Stuk n°. 10, XI) op dat artikel had voorgesteld. Natuurlijk blijft de bevoegdheid van den heer Gerhard om een nieuw amendement voor te stellen.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat uw opmerking niet geheel juist is, want het amendement, dat door ons is voorgesteld, heeft eigenlijk betrekking op art. 75 en in de Regeeringswijziging is dit artikel aangevuld met een nieuwe zinsnede. Daardoor blijft artikel 75 in de wet gehandhaafd. Ik zou dus dringend willen verzoeken, dit amendement aldus te kunnen handhaven, omdat het alleen betrekking heeft op dat artikel 75.

De **Voorzitter**: Het kan misschien tot bekorting leiden, als ik den Minister verzoek thans op de gestelde vraag te antwoorden.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dan, dat mijn amendement eenvoudig deze verandering behoeft te ondergaan, dat wordt ingelascht een artikel XXIV, luidende:

,,In artikel 75 van de Lager-onderwijswet 1920 vervalt het woord ,,slechts''.''

De **Voorzitter**: Indien het woord ,,slechts'' maar één keer in het artikel voorkomt, heb ik tegen dit amendement geen bezwaar.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Dit is inderdaad de eenige keer, dat het woordje ,,slechts'' in artikel 75 voorkomt.

De **Voorzitter**: Door den heer Gerhard is een amendement ingediend, strekkende om in te lasschen een nieuw artikel XXIV, luidende:

,,In het tweede lid van artikel 75 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt het woord ,,slechts'' ''.

Ik neem aan, dat dezelfde leden, die het eerste amendement hebben ondersteund, ook dit amendement ondersteunen.

De heer **Gerhard** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Bij den aanvang van de beraadslaging heeft de Minister medegedeeld, dat hij bij het overwegen van de wijzigingen in deze wet twee hoofdvereischten zag, waaraan hij wenschte te voldoen, nl. om te trachten te komen tot een werkelijke bezuiniging en aan den anderen kant de financieele gelijkstelling volkomen intact te laten. Hij heeft toen duidelijk laten uitkomen, dat de poging tot bezuiniging feitelijk hierop neerkomt, dat de kosten van de schatkist verschoven werden naar de gemeenten, terwijl hij daaraan toevoegde, dat de gemeenten dan verder van haar bevoegdheid gebruik konden maken, om de lasten, die haar daardoor werden opgelegd, te ontgaan.

Het odium van de verslechting van den onderwijstoestand kwam langs dezen weg feitelijk op de gemeenten.

Bij de andere opvatting, nl. te trachten de financieele gelijkstelling zooveel mogelijk intact te laten, hebben wij eenige malen gezien, dat de Minister te dien aanzien inderdaad een buitengewone zorg aan den dag legt. Zoodra er maar de minste of geringste kans was, dat, hetzij te recht of ten onrechte, die gelijkstelling in het gedrang zou komen, was de eerste zorg van den Minister dat te voorkomen.

(Gerhard.)

Wij hebben dat heel sterk gehad bij de bespreking van art. 13, toen de Minister aanhaalde, dat, als een kind op de openbare school ging, waarvan de vader verlangde, dat het naar een andere school zou gaan, in geen enkel opzicht moeilijkheden zouden moeten worden gemaakt, ook al zouden andere kinderen wel moeilijkheden hebben.

Wij hebben dat ook gehad bij de bespreking der overdracht van de gronden in eigendom of in erfpacht, toen ook de erfpacht werd afgewezen, uitsluitend op grond dat er hier en daar de mogelijkheid zou bestaan dat, zij het dan ook met groote lasten voor de gemeenten zelf, de bijzondere scholen weer in de een of andere oogenschijnlijk moeilijke positie zouden kunnen komen.

Wanneer men zich nu stelt op het standpunt van de bezuiniging, dan is het toch volkomen rationeel, dat men zich de vraag stelt of die quaestie van bezuiniging ook niet geldt de gemeente. Wij zien nu dat ten aanzien van den bouw van bijzondere scholen elke bevoegdheid van de gemeente, om met haar financieele positie rekening te houden, ten eenenmale is uitgesloten. Zooals thans artikel 75 luidt, heeft de gemeente noch naderhand Gedeputeerde Staten in beroep, noch zelfs de Kroon in hoogste instantie, den minsten of geringsten invloed om den bouw van misschien overbodige scholen tot een geschikter tijd te verschuiven.

De ervaring heeft geleerd, dat dit inderdaad een van de moeilijkste zaken is voor een gemeente.

Tot welke gevolgen dat aanleiding geeft, is bij verschillende aangelegenheden gebleken; persoonlijk heb ik 4 gevallen medegemaakt, die duidelijk illustreeren, waartoe artikel 75 bij de uitvoering leiden kan.

In een gemeente trachtte men te krijgen een neutrale bijzondere m.u.l.o.-school, op geen enkelen anderen grond dan dat men de openbare m.u.l.o.-school minder aangenaam vond in verband met het daaraan verbonden personeel. Wij hebben getracht buiten de wet om door persoonlijk onderhoud tot een bevredigende oplossing te komen; het scheen te lukken, maar toen het puntje bij het paaltje kwam, moest, niettegenstaande ieder moest erkennen dat het volkomen dwaasheid was, die tweede m.u.l.o.-school er bij worden gebouwd.

In een andere gemeente hebben wij ongeveer hetzelfde gehad tusschen twee vereenigingen, die zeer dicht bij elkander stonden op confessioneel terrein. In een van de zuidelijke gemeenten kreeg een recalcitrante onderwijzer woorden met het hoofd der school en probeerde toen een bijzondere neutrale school te krijgen. Gelukkig konden de menschen, bij wie men voor de waarborgsom terecht moest komen, ingrijpen, waardoor er van de dwaasheid niets is gekomen.

In een andere gemeente was er ook iets van dien aard, waarbij het scheen, alsof men door persoonlijke besprekingen tot overeenstemming kon komen, maar met de wet in de hand kon de gemeente er niet aan ontkomen — toen men dat wilde — om een kostbare school te gaan zetten.

Wanneer wij ons nu indenken, dat een gemeente de bevoegdheid heeft om na besprekingen, na inlichtingen van alle kanten te hebben ingewonnen om de stichting van een school op dat moment te kunnen beoordeelen, mede in verband met de geheele positie van het onderwijs in die gemeente, zou daarmede veel zijn gewonnen. Het heele voorbeeld in Amsterdam bewijst, dat wanneer men maar het overleg op den voorgrond plaatst en wanneer men den eisch stelt, dat overleg gepleegd zal worden, zeer vele gevallen tot een kunstig einde kunnen gebracht worden, die niet tot een gunstig einde komen, wanneer men zich blindstaart op de wettelijke bepaling. Dat dit in strijd zou zijn met de financieele gelijkstelling wil er bij mij niet in.

In Duitschland is dezelfde gedachte tot uiting gekomen. Sedert de revolutie van 1918 is daar precies hetzelfde beginsel in de Grondwet neergelegd als in onze Grondwet is neergelegd: de volkomen gelijkstelling van de confessioneele school met de openbare school, om de termen te gebruiken, die in de Nederlandsche taal het meest met de Duitsche termen overeenkomen.

De Grondwet zegt er uitdrukkelijk bij, dat met den wil

(Gerhard e. a.)

en de opvatting van degenen, die opvoeding of onderwijs voor hun kinderen verlangen, volkomen rekening moet worden gehouden, zoover als het maar eenigszins mogelijk is met de eischen van een goed geregeld schoolwezen in die gemeente.

De grondgedachte van de Duitsche Grondwet is dan ook, dat men zoover als maar mogelijk is daarmede rekening houdt, maar dat een goedgeordend schoolwezen in de gemeente eerste eisch is. Op de bekende Reichsschulconferenz, die in het begin van 1920 is gehouden, is zelfs door de confessioneele onderwijzers erkend, dat dat de eisch is, die op den voorgrond behoort te staan.

De **Voorzitter**: Ik moet den heer Gerhard doen opmerken, dat hij thans tien minuten heeft gesproken over het woordje „slechts" en dat zijn tijd nu om is.

De heer **Gerhard**: Is het nu zoo'n groot bezwaar om, waar ik bij zoovele gelegenheden veel minder van den tijd heb gebruikt, die mij voor spreken was toegestaan, mij bij dit gewichtige onderwerp eenigen tijd meer toe te staan?

De **Voorzitter**: Daar kan ik wezenlijk niet mede beginnen. Wanneer de Kamer eenmaal besloten heeft, dat de duur van geen der redevoeringen den tijd van tien minuten zal mogen overtreffen, kan ik daarop geen uitzondering maken. Het geldt hier de schrapping van maar een woord, nl. „slechts" en daarover heeft de geachte afgevaardigde de volle tien minuten gesproken. Ik moet er dus op aandringen, dat hij thans eindigt.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet mij natuurlijk aan uw leiding onderwerpen, maar als u zegt: het betreft hier maar een woordje „slechts", zult u moeten toestemmen — u bent een zeer scherpzinnig opmerker op taalkundig gebied —, dat het een hoogst gewichtige principieele quaestie betreft. Ik wil echter met den volgenden zin eindigen, nadat ik als mijn overtuiging heb te kennen gegeven, dat hier een hoogst onwelwillende houding tegenover mijn amendement wordt aangenomen.

Wanneer het woord „slechts" uit dit artikel wordt verwijderd, krijgt men dezen gang van zaken: de gemeenteraad oordeelt, maar onder beroep op Gedeputeerde Staten, en de Kroon kan in laatste instantie beslissen, zoodat volkomen rekening kan worden gehouden met de belangen van alle betrokkenen, maar te gelijker tijd kunnen ook de positie en de financieele belangen van de gemeente tot hun volle recht komen.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! De zaak is zeer eenvoudig. Er staat in de Grondwet, dat het geven van onderwijs vrij is. Daarover behoeven we dus niet te praten. Er staat in de Grondwet ook:

„Het bijzonder algemeen vormend lager onderwijs, dat aan de bij de wet te stellen voorwaarden voldoet, wordt naar denzelfden maatstaf als het openbaar onderwijs uit de openbare kas bekostigd."

Nu zegt de heer Gerhard, dat in de Duitsche Grondwet staat, dat ook moet worden beoordeeld of het gedachte onderwijs overeenkomt met de eischen in het algemeen aan de regeling van het schoolwezen verbonden.

Maar dat staat hier niet in de Grondwet. In onze Grondwet staat niet, dat de gemeentebesturen of Gedeputeerde Staten of de Minister nog beoordeelen moeten of de bijzondere scholen wel passen in een onderwijsregeling, die men zich te recht of ten onrechte voor oogen stelt.

Aangezien dat hier niet in de Grondwet staat, meen ik, dat de geachte afgevaardigde met zijn amendement in Duitschland moet zijn en niet hier.

Hij wil de vrijheid van onderwijs en de financieele gelijkstelling, zooals die bij ons is geregeld, doorschrappen en vervangen door de vrijheid zooals die in Duitschland is geregeld en die hem meer behaagt. Dat is een reactie, niet op de een of andere beslissing die genomen is, maar op de geheele pacificatie, zooals die bij de Grondwetsherziening in beginsel tot stand gekomen is.

(Minister de Visser e. a.)

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! De wijziging, welke de heer Gerhard voorstelt, komt mij toch wel zeer ingrijpend voor.

Wat is de ratio van artikel 75, 2de lid? Dat de medewerking van het gemeentebestuur alleen geweigerd kan worden op formeele gronden en die zijn, dat men niet voldaan heeft aan hetgeen art. 73 voorschrijft, nl. dat er een verklaring moet zijn van 100 of van 40 ouders, dat er een moet zijn dat de waarborgsom wordt gestort en dat er één moet zijn betreffende de opgaaf van het aantal leerlingen.

Dus dat betreft alleen formeele zaken. De wetgever heeft dus gezegd: de gemeenteraad mag in geen geval de toestemming weigeren, behalve alleen wanneer aan die formeele eischen van art. 73 niet voldaan wordt. Maar uit de toelichting van den heer Gerhard blijkt, dat hij juist den tegenovergestelden weg op wil, en niet alleen om formeele redenen, maar ook wel degelijk om zakelijke redenen, welke hij in het belang van het onderwijs acht, aan den gemeenteraad het recht wil toekennen om zijn medewerking te weigeren. Daardoor zou dus in het artikel een geheel ander beginsel nedergelegd worden, dan de wetgever in 1920 heeft gewild.

Nu zou ik den heer Gerhard persoonlijk zeker die zaak wel durven toevertrouwen, omdat bij hem de onderwijsbelangen steeds op den voorgrond staan, maar wanneer wij ongelimiteerd aan de gemeenteraden het recht geven om ook op zakelijke gronden de medewerking te weigeren, dan gaan wij toch rechtdraads in tegen de pacificatie van 1920.

Daarom moet ik met ernst, hoewel het mij spijt, omdat ik weet dat de geachte afgevaardigde hier naar zijn meening een onderwijsbelang op het oog heeft, de aanneming van het amendement ontraden.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, den spreektijd bij de replieken te stellen op hoogstens 5 minuten voor ieder lid.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik maak geen bezwaar tegen den spreektijd van ten hoogste 5 minuten per lid, want ik begrijp dat ik hier sta voor een verloren zaak.

Ik moet opkomen tegen de methode van redeneeren van den heer Rutgers, welke zonder twijfel getuigt, dat de bezwaren die hij tegen mijn opmerkingen heeft ingebracht, ten eenenmale niet op hun plaats waren.

Ik heb geen vergelijking gemaakt met de Duitsche Grondwet met het doel om die hier ingevoerd te krijgen. Ik heb haar alleen aangehaald om aan te toonen, dat de confessioneelen volstrekt ook de meening kunnen toegedaan zijn, dat hun rechten geëerbiedigd kunnen worden, wanneer daarbij ook rekening gehouden wordt met plaatselijke toestanden.

Er wordt verder gezegd, dat, wat ik voorsta, een terugkomen op de pacificatie zou zijn. Dit ontken ik beslist. Mijn bedoeling is niet, dat de gemeenten ongelimiteerd het recht tot weigeren van medewerking zouden hebben. Neen, dat weigeren moet gemotiveerd zijn en in laatste instantie beslist de Kroon.

Het is alleen er om te doen te voorkomen de dwaasheden die zich nu voordoen en die de Minister ook dwaasheden vindt, want hij heeft twee van die gevallen in een beroepsquaestie bij de Kroon medegemaakt.

Derhalve zou naar het oordeel van den heer Rutgers de financieele gelijkstelling beteekenen, dat elk willekeurig groepje menschen volkomen bevoegd zou zijn om te beschikken over de gemeentekas. Dat kan door niemand worden erkend als juist en om dien uitwas van de z.g. financieele gelijkstelling te voorkomen, daarvoor diende alleen het amendement en dat kon met mijn amendement worden bereikt, zonder schade voor de bona fide groepen van menschen, die een school verlangen.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Met volle waardeering voor de bedoeling van de geachte voorstellers moet ik toch zeggen, dat ik het amendement niet goed begrijp; laat ik het liever zoo zeggen, dat ik niet begrijp, welke

(Ketelaar e. a.)

wijziging er komt in het artikel door alleen het woordje „slechts" op te nemen, omdat er dan toch blijft staan:

„De medewerking wordt slechts geweigerd, wanneer niet aan de in artikel 73 omschreven vereischten is voldaan."

Dan worden in dat artikel afzonderlijk die drie redenen genoemd, en ik zou het zeer betwijfelen of men daar een andere reden zou mogen bijvoegen. Ik geloof, wanneer men een opsomming geeft van de redenen in het wetsartikel, dat men dan niet daarbij een vierde, vijfde of zesde reden mag voegen. De uitwassen bij de oprichting van bijzondere scholen kennen wij allemaal op allerlei gebied. Dat vind ik werkelijk uitwassen, maar ik geloof dat, wanneer de heer Gerhard zijn doel zou willen bereiken en een andere formuleering zou kunnen vinden, ik dan nog tegen zou stemmen, omdat het in strijd is met artikel 192 van de Grondwet. Ik vind het jammer, dat het mogelijk is, dat er van tijd tot tijd scholen worden opgericht, waarvan men moet ontkennen, dat ze noodig zijn, zoodat men alle vrijheid laat aan de menschen, die door de mazen van de wet heen kruipen. Ik kan echter niet aan de gemeentebesturen een macht geven zooals de heer Gerhard dat wil, omdat verschillende van die besturen daarvan gebruik zouden kunnen maken om geheel andere redenen. Ik zal dus tegen het amendement stemmen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Afgezien van de intrinsieke waarde van het amendement, waaromtrent ik begrijpen kan, dat de heer Gerhard wil waken tegen misbruiken, moet ik toch zeggen, dat ik reeds hierom mijn stem er niet aan kan geven, omdat dat een stijl van wetgeving zou worden, die ik niet goedkeuren kan. Naar mijn overtuiging zou de beteekenis van het artikel door het woordje slechts geen andere worden. Ik weet wel, de Onderwijswet lijdt meer aan dergelijke stijlfouten, doordat daarin herhaaldelijk het woordje „slechts" wordt gebruikt, maar dat is geen goede stijl van wetgeving; het is en blijft overbodig, omdat de opsomming uiteraard limitatief is.

Wanneer men uit het verdwijnen van het woord „slechts" andere conclusies zou willen trekken, dan zou men een precedent scheppen, die ik niet kan onderschrijven.

De **Voorzitter**: De heer Gerhard deelt mede, dat hij het amendement gewijzigd heeft, zoodat het thans luidt:

„In artikel 75 wordt in het tweede lid het woord „slechts" vervangen door de woorden „in elk geval" ".

Ik verzoek thans de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over het gewijzigd amendement te willen mededeelen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs adviseert, dit amendement niet aan te nemen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd amendement van den heer Gerhard c. s. wordt met 53 tegen 16 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Wintermans, Michielsen, Bierema, van Sasse van Ysselt, Bongaerts, Smeenk, Ebels, Schokking, Feber, Visser van IJzendoorn, Hermans, Engels, Bulten, Dresselhuys, Rutten, mejuffrouw Katz, de heeren Ketelaar, Braat, van Gijn, Nolens, mevrouw Bakker-Nort, de heeren van Dijk, Tilanus, Kolkman, mejuffrouw Westerman, de heeren Rutgers, Visscher, Zijlstra, Snoeck Henkemans, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Wijnbergen, van Vuuren, van Schaik, de Wilde, Oud, Deckers, Krijger, Knigge, Beumer, A. Colijn, Fleskens, van Rappard, Moerel, mevrouw Bronsveld-Vitringa, de heeren Scheurer, van de Bilt, Heukels, Bakker, Suring, van der Molen, Ament, Kuiper en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Gerhard, Hiemstra, van Braambeek, van Zadelhoff, Albarda, Schaper, Wijnkoop, Kleerekoper, Vliegen, K. ter Laan, mejuffrouw Groeneweg,

(Voorzitter e. a.)

de heeren IJzerman, Hugenholtz, van den Tempel, Troelstra en van der Waerden.

De **Voorzitter**: Thans is aan de orde het amendement van den heer Gerhard c.s. (Stuk n°. 10, XIII), strekkende tot invoeging van een nieuw artikel XXXI*bis*, luidende:

„Aan het tweede lid van artikel 94 der Lager-onderwijswet 1920 wordt toegevoegd deze volzin: „Hangende het beroep blijft de onderwijzer in het genot zijner jaarwedde of wedde."

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement wordt ingetrokken.

Aangezien het amendement door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Thans is aan de orde een amendement van den heer Rutgers (Stuk n°. 13, F), strekkende om na art. XXXI op te nemen een art. XXXI*a*, luidende:

„In artikel 91 der Lager-onderwijswet 1920 worden na het woord „vermeld" opgenomen de woorden: „ten minste"."

De heer **Rutgers** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De vraag is gerezen, of hetgeen volgens de wet op het lager onderwijs omtrent de akte van benoeming is bepaald ten aanzien van hetgeen daarin moet worden vermeld, een limitatieve opsomming is. Ik wil niet spreken over de argumenten voor en tegen, die zouden kunnen worden aangevoerd, omdat dit te ver zou voeren. Het komt mij voor, dat wij hier niet met een limitatieve opsomming te doen hebben. Mij lijkt het niet twijfelachtig, dat de schoolbesturen bevoegd zijn ook andere bepalingen in de akte op te nemen, bv. een bepaling, dat de onderwijzer moet wonen in de plaats waar de school gevestigd is.

Daarom heb ik voorgesteld in te voegen de woordjes „ten minste".

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Zijlstra, Smeenk, van der Molen en van Wijnbergen en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet mij ten sterkste verzetten tegen het amendement-Rutgers. Ik doe dat op denzelfden grond als bij andere amendementen, wier aanneming zeer gevaarlijke gevolgen zou kunnen hebben, hoewel anderzijds daaraan ook voordeelen verbonden zijn.

Art. 91 omschrijft den inhoud van het verplichte arbeidscontract van een onderwijzer aan een bijzondere school. Men heeft dat te recht in de wet opgenomen, omdat men de positie van den bijzonderen onderwijzer meer zekerheid wilde geven en een idée van een rechtspositie vastleggen, dat vroeger ten eenenmale ontbrak. Zoodra men echter vrijheid geeft om in dat arbeidscontract allerlei bepalingen op te nemen, kunnen daarin, naast verschillende dingen, die vrij onschuldig zijn, ook veel ernstiger zaken worden opgenomen, waardoor de rechtspositie van den bijzonderen onderwijzer volkomen illusoir wordt gemaakt. Daarom meen ik, dat ten ernstigste ontraden moet worden, om in de wet meer vast te leggen dan noodzakelijk in het arbeidscontract moet worden opgenomen, in het belang van de positie van den bijzonderen onderwijzer zelf.

De heer **van Wijnbergen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet krachtig opkomen tegen het betoog van den heer Gerhard en wil mij verklaren vóór het amendement-Rutgers. Dit is een principieele zaak, die weer raakt de vrijheid van de richting der bijzondere school.

(van Wijnbergen e. a.)

De heer **Ketelaar**: Ik moet hier nu toch tegen opkomen; men wil hier nu, evenals gister, weer op de beslissingen van 1919 terugkomen.

De heer **van Wijnbergen**: Ik kom nergens op terug, zooals de heer Ketelaar meent, ik wensch slechts te handhaven de bestaande wet, waaraan in den laatsten tijd een interpretatie is gegeven, waaraan niemand in de Bevredigingscommissie heeft gedacht. Niemand heeft tot nu toe gemeend, dat in artikel 91 een limitatief karakter lag opgesloten, en het heeft mij dan ook ten zeerste verbaasd, dat men in den laatsten tijd wel een zoodanig karakter aan dit artikel heeft gegeven. De bedoeling van het amendement is dan ook geen andere om, nu een zoodanig dubium is ontstaan, vast te leggen, dat dit artikel een enuntiatief karakter draagt en geen ander. Niemand toch kan toestemmen, dat in de akte van benoeming niet kunnen opgenomen worden voorwaarden, bijv. in verband met de woonplaats van den onderwijzer, den aard der school, de richting van het onderwijs. Wij komen op niets terug, doch wenschen slechts dat, waar de Grondwet uitdrukkelijk voorschrijft, dat aan de vrijheid van richting niet wordt geraakt, geen onjuiste wetsinterpretatie plaats heeft. De strekking van het amendement is dus eenvoudig om de wet te verduidelijken, en het enuntiatief karakter van artikel 91 vast te leggen.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had gedacht, dat deze zaak een zoo eenvoudig karakter had, dat het niet noodig was er zooveel woorden aan te verspillen, maar nu er bij gehaald is de beslissing van de Bevredigingscommissie, wil ik er aan herinneren, dat in artikel 59, eerste lid, ten 6°., van de wet van 1878, zooals die nog voor 1920 gold, ongeveer dezelfde bewoordingen voorkwamen, zonder het woordje ten minste. Vóór 1920 werd echter die bepaling niet zoo opgevat, dat daarmede het aantal voorwaarden voor de benoeming was uitgeput. Nu de bewoordingen van art. 191 als een strenge begrenzing worden opgevat, is het noodig, de soepele practijk van vóór 1920 te herstellen. De opvatting, die men uit het artikel afleidt, maakt het dus m. i. noodzakelijk, de woorden ,,ten minste'' er in op te nemen.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik blijf mij tegen dit amendement verzetten, zooals ik zooeven reeds bij interruptie deed. Ik begrijp niet, waarom men op het oogenblik telkens met dergelijke amendementen komt aandragen. Wanneer men in dit artikel opneemt de woorden ,,ten minste'', kan men nog wel 10 of 12 voorwaarden in het contract opnemen en dat, meen ik, heeft de Bevredigingscommissie nooit bedoeld. Nu kan het ook, zegt de heer Rutgers, maar dan meen ik, dat het in strijd met de wet is. Dat is niet een verkeerde meening, zooals de heer Rutgers opmerkt, want als hij het artikel leest, zal hij dezelfde opmerking moeten maken als zooeven, toen de heer Gerhard met zijn amendement kwam. Wanneer bepalingen worden opgesomd en er staat verder niets bij, dan gelden die bepalingen en verder geene. Het bevreemdt mij zeer, dat men van de rechterzijde met zulke voorstellen komt. Gisteren is men gekomen met een amendement betreffende de benoeming der onderwijzers en den invloed van het schooltoezicht; toen heeft de Minister gewaarschuwd, en ik heb gezegd: ik acht het een verbreken van de pacificatie op dat punt. Nu komt men weer met zoo iets. Is dat nu een manier om deze zaak te behandelen? Ik sta hier om ons te houden aan datgene waaraan wij ons te houden hebben, en daarbij moet ik blijven. Ik hoop, dat ook de rechterzijde dit zal inzien en dat het amendement zal worden ingetrokken.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Het artikel dat thans in behandeling is heeft bij de toepassing verschillende vragen doen rijzen. Ook in den Onderwijsraad is herhaaldelijk gediscussieerd over de vraag, of deze opsomming enuntiatief dan wel limitatief is. Ik meen, dat die woorden een limitatief karakter hebben en dat dus in de akte van aanstelling niet meer mag worden opgenomen dan dit artikel

(Minister de Visser e. a.)

aangeeft. Daarom is het amendement van den heer Rutgers van zijn standpunt volkomen rationeel. Als men uitgaat van de opvatting, dat de bepaling limitatief is, moet men, wil men meer soepelheid voor den inhoud van de akte van aanstelling, wèl voorstellen de woorden ,,ten minste'' op te nemen.

Nu moet ik eerlijk erkennen, dat dit practisch een zeer moeilijke quaestie is. Aan den eenen kant gevoel ik, dat er excessen mogelijk zijn, wanneer de woorden ,,ten minste'' in het artikel worden opgenomen; want wij geven daarmede vrijheid aan de schoolbesturen, om van alles in de akte van aanstelling te zetten en er komen dan misschien in de practijk wonderlijke dingen in voor.

Maar aan den anderen kant zijn er ook nu moeilijkheden — de heer Rutgers noemde reeds het voorbeeld van het moeten wonen van den onderwijzer in de plaats, waar de school staat — wanneer men het artikel streng limitatief neemt, zooals het op het oogenblik door mij wordt gedaan.

Daarom zou ik over deze zaak de beslissing liever aan de Kamer overlaten. Ik kan als eerlijk man op het oogenblik geen ander standpunt innemen.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats kom ik op tegen het verwijt van den heer Ketelaar, dat door dit amendement op de pacificatie inbreuk wordt gemaakt, wat ook zou gelden voor gisteren door mij ingediende amendementen. Ik moge den heer Ketelaar herinneren, dat in 1920 tegen mijn verzet in in de Onderwijswet zijn opgenomen de bepalingen, die ik gisteren voorgesteld heb te schrappen.

De heer **Ketelaar**: Ik dacht, dat wij nu bezig waren aan een wijziging der Onderwijswet, die geen inbreuk mag maken op de pacificatie.

De heer **Rutgers**: De bepalingen, die gisteren zijn geschrapt, maken geen deel uit van een pacificatie, waarin ik heb toegestemd. Ik acht mij aan die bepalingen politiek in geen enkel opzicht gebonden en ik heb nooit eenige vrijheid verloren om mij tegen die bepalingen te verzetten. En wanneer de heer Ketelaar mij een grief maakt, dat ik gisteren met dergelijke amendementen ben gekomen, is die grief volkomen misplaatst, en dat zelfde geldt van de grief, die de heer Ketelaar tegen het thans aanhangige amendement inbrengt.

Er bestaat over de vraag, of deze bepaling al dan niet limitatief moet worden opgevat, verschil van meening. De heerschende meening is, dat meer voorwaarden kunnen worden opgenomen, en de practijk is, dat het gebeurt. De Minister moge daarover anders denken, een beslissing van de Kroon, gehoord den Raad van State, is, naar ik meen, nog niet gekomen. Ik heb gehoord, dat deze zaak ook in den Onderwijsraad ter sprake is geweest, en als ik het juist heb vernomen, deelt de Onderwijsraad de meening van den Minister niet. De practijk is sedert 1905, toen de bepaling in de wet werd opgenomen, steeds geweest, dat zij werd opgevat, zooals zij door mij wordt opgevat. Er zou geen aanleiding zijn geweest, om het amendement voor te stellen, wanneer niet in het ontwerp van wet tot wijziging van de Middelbaar-onderwijswet, om de zaak buiten twijfel te stellen, het woordje ,,ten minste'' was opgenomen.

De heer Ketelaar en anderen hebben gezegd, dat deze bepaling aanleiding kan geven tot moeilijkheden en dat onredelijke voorschriften kunnen worden opgenomen in de overeenkomst tusschen het schoolbestuur en den onderwijzer en daarom moet naar mijn meening deze vrijheid niet worden gegeven. Neen, Mijnheer de Voorzitter, het gaat hier niet over het geven van vrijheden. Wanneer men zich op dat standpunt stelt, komen wij met de Onderwijswet nooit in het goede spoor. Die vrijheid bestaat onbeperkt. De vraag is alleen of de vrijheid, om met elkaar overeen te komen welke clausules in het contract zullen worden opgenomen, moet worden ontnomen en dat is het, wat de heeren voorstaan.

(Rutgers e. a.)

De clausule, die in die overeenkomst kan worden opgenomen, kan zijn van ondergeschikte beteekenis, maar kan ook zijn van principieele beteekenis voor de schoolbesturen en de onderwijzers. De vrijheid om die clausule op te nemen behoeft op die gronden niet te worden benomen.

Artikel 91 draagt als het ware het karakter van een collectieve arbeidsovereenkomst, althans arbeidsvoorwaardenregeling, en ik heb nog nooit gehoord, dat men bij het sluiten van een collectieve arbeidsovereenkomst het recht ontneemt, om in individueele arbeidsovereenkomsten zoodanige bepalingen op te nemen, als met de bijzondere gevallen strookt.

Er wordt te hoog gemikt, er wordt te veel gedacht van het wetgevend vermogen, wanneer men denkt, dat men in een wetsartikel alle bepalingen kan opnemen, die in een arbeidsovereenkomst kunnen, mogen en moeten staan, alsof wat in dit artikel staat de geheele zaak zou uitputten, en er in een arbeidsovereenkomst niets méér zou kunnen, mogen of behoeven te staan.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats constateer ik met genoegen, dat de heer Rutgers vindt, dat men tegen de pacificatie kan ingaan wanneer men er zelf belang bij heeft.

In de tweede plaats constateer ik met nog meer genoegen, dat de Minister feitelijk de bezwaren, zooals die door mij zijn ontwikkeld, heeft erkend.

Waar het hier op aankomt, is niet de idyllische voorstelling, die de heer Rutgers heeft gegeven van de vrijheid voor den onderwijzer om met zijn schoolbestuur samen te onderhandelen. De zaak was, dat in de wet werd geregeld den bijzonderen onderwijzer een rechtspositie te geven, die hem een zeker gevoel van onafhankelijkheid kan waarborgen.

Ik wil dadelijk toestemmen, dat er wel enkele punten te noemen zijn, die in zulk een contract een plaats konden vinden, bijv. het verbod om niet te ver van de school te wonen in een andere gemeente. De heer Rutgers is zoo zeldzaam gewikst, dat hij drommels goed weet, dat met het inlasschen van de woorden „ten minste" elke gedachte aan een veilige rechtspositie voor den bijzonderen onderwijzer is opgeheven. Als de heer Rutgers bedoeld had, nog enkele noodzakelijke aanvullingen in het contract te noemen en hij had die met name in art. 91 voorgesteld, dan zou daar onzerzijds geen enkel bezwaar tegen zijn gemaakt, maar ieder, dunkt mij, die ook maar iets voelt voor de positie van den altijd afhankelijken bijzonderen onderwijzer, zal moeten erkennen, dat met de inlassching van de woorden „ten minste" inderdaad, om met den Minister te spreken, de goedwillende schoolbesturen daar geen misbruik van zullen maken, maar welken grond is er om aan te nemen, dat elk schoolbestuur tegenover den onderwijzer een goedwillend bestuur is?

Mijnheer de Voorzitter! Ik stel nagelvast, dat met het inlasschen van de woorden „ten minste" elke kans op een goede rechtspositie voor den bijzonderen onderwijzer uit de wet wordt weggenomen.

De **Voorzitter**: Ik geef thans het woord aan den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs om het oordeel der Commissie over het amendement mede te deelen.

De **Voorzitter**: Ik moet tegen deze motie van orde opmerken, dat, waar het nu Woensdagmiddag is en wij nog veel tijd deze week over hebben, het mij voorkomt, dat, zoo niet de geheele begrooting, dan toch het grootste deel daarvan kan worden behandeld, zoodat het mij niet geoorloofd schijnt deze motie van orde aan te nemen.

Natuurlijk is het voor de Indische Regeering van belang, dat deze begrooting zoo spoedig mogelijk wordt behandeld. Wanneer wij haar pas half Februari behandelen, wanneer komt de begrooting dan in de Eerste Kamer, en wanneer zal zij dan in Indië zijn? En dat, terwijl wij nu nog tijd over hebben.

Ik wensch bovendien nog op te merken, dat natuurlijk in de Kamer bij de leden verschillende belangen zijn. Er zijn leden, die in den Haag wonen en die net zoo goed dezer dagen, als de volgende week of de daarop volgende week, als half Januari kunnen vergaderen. Er zijn echter ook leden, die van 20 September af tot Kerstmis toe zich aan hun gezinnen en aan hun betrekkingen hebben onttrokken, om hier 's Lands belangen te dienen, maar die, nu het eindelijk Kerstmis zal zijn, dan ook meenen, dat het oogenblik gekomen is om van een zeker reces te genieten. Wanneer nu vandaag, morgen en overmorgen deze begrooting niet zou kunnen worden afgehandeld, dan zou ik natuurlijk moeten voorstellen terug te komen, hetzij de volgende week, hetzij de week daarna. Ik zou zulk een voorstel niet gaarne doen, maar dit voorstel van de heeren Wijnkoop en van Ravesteijn is in elk geval onaannemelijk, omdat dan eerst in Februari de begrooting zou behandeld worden.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Rutgers (Stuk n°. 13, F), wordt met 41 tegen 28 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren van der Molen, Ament, Kuiper, Wintermans, Michielsen, van Sasse van Ysselt, Bongaerts, Smeenk, Schokking, Feber, Hermans, Engels, Bulten, Rutten, Nolens, van Dijk, Tilanus, Kolkman, Rutgers, Visscher, Zijlstra, Snoeck Henkemans, van Wijnbergen, van Vuuren, van Schaik, de Wilde, de Monté ver Loren, Deckers, Krijger, Knigge, Beumer, A. Colijn, Fleskens, Moerel, mevrouw Bronsveld—Vitringa, en de heeren Scheurer, van de Bilt, Heukels, Bakker, Suring en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Gerhard, Hiemstra, Bierema, van Braambeek, van Zadelhoff, Ebels, Visser van IJzendoorn, Albarda, Dresselhuys, Schaper, Wijnkoop, Kleerekoper, Ketelaar, Braat, van Gijn, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Vliegen, K. ter Laan, mejuffrouw Groeneweg, de heer IJzerman, mejuffrouw Westerman, de heeren Hugenholtz, van den Tempel, mejuffrouw van Dorp en de heeren Troelstra, Oud, van der Waerden en van Rappard.

Het nieuwe artikel XXXI*a* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen XXXII en XXXIII worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XXXIV, luidende:

„Artikel 98 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt."

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Bij artikel XXXIV wensch ik een enkele vraag tot den Minister te richten in verband met hetgeen reeds bij de algemeene beschouwingen is aangeroerd, maar waarop de Minister toen niet dieper is ingegaan. Het vervallen van artikel 98 der wet bedoelt, dat ook bij het bijzonder onderwijs de Rijksbijdrage voor het vervolgonderwijs zal ophouden. Dat is logisch en daar is niets tegen in te brengen.

Maar bij de algemeene beschouwingen heb ik er reeds op gewezen, dat er een klein aantal scholen zijn, de zoogenaamde gestichtsscholen, waarop een groot aantal kinderen gaan, die noodzakelijk vervolgonderwijs hebben. Dat is voor deze kinderen onmisbaar.

Ik heb hier een staat van enkele dier scholen, waaruit blijkt, dat 1/3 of zelfs de helft dier leerlingen moeten worden gerekend onder de achtergeblevenen, de achterlijken of nog wel iets erger. Bij deze scholen kan het vervolgonderwijs niet worden gemist. Integendeel, het is een belangrijk deel van het geheele onderwijsplan. Wat kan nu de Minister voor deze scholen doen. Er staan in de wet enkele artikelen voor het buitengewoon onderwijs. De Minister was bezig daarvoor een algemeenen maatregel van bestuur te ontwerpen. Indien dat plan voortgang had gehad, was daarin misschien deze zaak geregeld geworden; want het onderwijs aan deze kinderen is inderdaad voor een deel te brengen onder het buitengewoon

Snoeck Henkemans e. a.)

nderwijs. Er zijn psychopaten, er zijn een aantal achter-ijken onder deze leerlingen. En waar het niet ontbreekt aan e vermogens, ontbrak het dikwijls aan geregeld onderwijs.

Wat kan de Minister in uitzicht stellen voor deze kinderen e doen? Kan hij in uitzicht stellen een of andere regeling, ooals de Minister zich ook voor het onderwijs aan blinden n doofstommen heeft voorgesteld.

Het is werkelijk noodig, dat voor deze scholen ten opzichte an dit onderwijs iets wordt gedaan. Op het oogenblik is op eze scholen het vervolgonderwijs van groote beteekenis. De inderen kunnen zeer bezwaarlijk goed worden voorbereid oor het maatschappelijk leven, wanneer het vervolgonder-ijs wordt stopgezet of met halve kracht wordt voortgezet.

Wat kan de Minister toezeggen, voor deze kinderen en voor eze scholen te zullen doen?

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Vetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou niet graag inctionneeren, wat de geachte afgevaardigde heeft gezegd net betrekking tot het onderbrengen van het gestichtsonder-ijs onder het buitengewoon onderwijs. Die zaak is niet zoo envoudig als de geachte afgevaardigde het voorstelt en het al zelfs de vraag zijn of wanneer de algemeene maatregel an bestuur voor het buitengewoon onderwijs komt, daarin e gestichtskinderen, voor zoover zij onderwijs ontvangen, laats zullen krijgen. Er zijn te dien aanzien zeer veel esiderata. Als ik den heer van der Molen aanzie, denk : aan de schippers- en kramerskinderen en wanneer ik den eer Snoeck Henkemans aanzie, denk ik aan de gestichts-inderen. Zoo zou langzamerhand de algemeene maatregel an bestuur voor het buitengewoon onderwijs een omvang ijgen, die niet bedoeld is en die op de nooden van de schat-st zal afstuiten.

Tegen hetgeen de heer Snoeck Henkemans heeft gezegd, u ik bovendien willen opmerken, dat de gestichten zich nu eds op tweeërlei manier eenigermate kunnen behelpen; in e eerste plaats door het vakonderwijs, dat tegenwoordig een eeds breederen grondslag krijgt, wat het onderwijs in de akken *a* tot en met *k* in art. 2 van de wet op het lager nderwijs aangaat, en in de tweede plaats hierdoor, dat de nderwijzers, die in den regel in het gesticht leven, wanneer j werkelijk groote toewijding hebben voor de belangen van et gesticht en de gestichtskinderen, ook zonder dat zij voor et werk een extra renumeratie ontvangen, wel bereid zijn, oor zoover de kinderen niet aan het vakonderwijs deelnemen, oor hen een avontuurtje voor het vervolgonderwijs op te feren. Men moet ook in dat opzicht eenigermate de moeilijk-den van den tijd mede gevoelen.

Mijnheer de Voorzitter! Toch wil ik niet geheel en al wijzen, wat de geachte afgevaardigde heeft gevraagd. Ik b bij de algemeene beschouwingen den heer Dresselhuys egezegd, dat voor het geval eens bleek, dat in deze of gene meente werkelijk zooveel belangstelling is voor het vervolg-derwijs, dat het noodig is deze gemeente eenigermate te lpen, ik overwegen wil of de financiën van het Rijk toe-ten een extra begrootingpost uit te trekken. Wanneer in u dit noodzakelijk bleek voor een enkele gemeente, zou der denzelfden begrootingspost een bedrag kunnen worden genomen voor die gestichten, waarin het element nood-kelijk bleek.

In dat opzicht wil ik wel eenig perspectief voor den heer oeck Henkemans openen, althans voor zoover er van drin-nde noodzakelijkheid sprake is.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! De laatste oorden van den Minister nopen mij de vraag van den heer oeck Henkemans ook even onder de oogen te zien.

Wanneer de Minister bedoelt met zijn overweging om een ecialen post op de begrooting aan te brengen ten bate van t vervolgonderwijs, is dan de bedoeling daarvan, dat die st alleen betrekking heeft op die soorten van vervolg-derwijs, waarover de heer Snoeck Henkemans gesproken eft, of op het vervolgonderwijs in het algemeen?

Ik zou willen opmerken dat, wanneer de Minister dien g opgaat, hij dan, door de deur breeder open te zetten, het vallen van art. 61 en art. 98 waardeloos maakt.

(van der Molen e. a.)

In verband met de soorten van vervolgonderwijs, die de heer Snoeck Henkemans op het oog heeft, en zijn opmerking omtrent de psychopathen e. d., die daaraan leelnemen, wil ik wijzen op de bepaling, in art. XXI door den Minister zelf aangebracht. Daardoor is in art. 71 in onderscheiding van wat nu in de wet te lezen is, bij het buitengewoon onderwijs, het vervolgonderwijs opgenomen.

Waar de Minister toegezegd heeft, dat hij binnenkort zal uitvaardigen den algemeenen maatregel ex art. 4 der wet betreffende het buitengewoon onderwijs, zal de regeling van het vervolgonderwijs, als onderdeel van dat buitengewoon onderwijs, waarschijnlijk ook een deel uitmaken van de regeling, welke dan bij dien algemeenen maatregel van bestuur zal gemaakt worden.

Ik geloof, dat dan daarbij te gemoet gekomen kan worden aan die speciale soorten vervolgonderwijs, die de heer Snoeck Henkemans op het oog had en waarvan nog enkele andere soorten in ons land te vinden zijn.......

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog een opmerking te maken, omdat de heer van der Molen mij kennelijk verkeerd verstaan heeft.

Ik heb alleen gezegd — en ik maak daarmede de vroegere beslissing, welke hier genomen is in zake het vervolgonderwijs, niet illusoir —, dat, wanneer, ingevolge de toezegging, welke ik bij de algemeene beraadslagingen aan den heer Dresselhuys heb gedaan, in een bepaald geval het vervolgonderwijs dringend noodzakelijk blijkt, ik overwegen wil, of in dat exceptioneel geval het Rijk geen steun zal verleenen. In die zelfde rubriek van exceptioneele gevallen zou dan misschien een enkele stichting, als de heer Snoeck Henkemans bedoelt, gebracht kunnen worden.

Meer heb ik niet gezegd; tot die uitzonderingen heb ik mij bepaald.

De beraadslaging wordt gesloten en artikel XXXIV zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XXXV, luidende:

„Het eerste en het tweede lid van artikel 99 der Lager-onderwijswet 1920 worden gelezen als volgt:

„1. Jaarlijks in de maand Januari zendt het bestuur, dat over het afgeloopen jaar aanspraak maakt op de vergoeding, bedoeld in artikel 97, aan Onzen Minister zijne daartoe strekkende aanvrage, vergezeld van de door de onderwijzers voor salaris afgegeven quitantiën, of andere bewijzen van voldaan salaris. Daarbij wordt tevens overgelegd eene verklaring van de aan de school verbonden onderwijzers, dat voldaan is aan de bepalingen van artikel 89, zevende en achtste lid, de artikelen 91 en 92 en artikel 93, tweede lid, en dat zij boven en behalve de jaarwedden en wedden, bedoeld in den eersten volzin van het vijfde lid van artikel 89, geen toelage of verhooging hebben genoten, tenzij op grond van het bezit of het gebruik maken op de school van bevoegdheden, waarvoor geen wettelijke akten van bekwaamheid verkrijgbaar zijn, of op grond van hunne aanwijzing tot plaatsvervanger van het hoofd der school.

2. Onze Minister beslist of voldaan is aan de eischen en voorwaarden, in de artikelen 88 tot en met 96 gesteld, bepaalt het bedrag der vergoeding en deelt zijne beslissing onverwijld mede aan het bestuur der gemeente, waar het onderwijs is gegeven, en aan het bestuur der school."''",

waarop door de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins is ingediend een amendement (Stuk n°. 10, XIV), om in den tienden regel na het getal 80 in te voegen het woord: „vierde,".

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Na de over een vorig amendement gevallen beslissing wordt dit amendement door de voorstellers ingetrokken.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Aangezien het amendement ook naar de meening van de voorstellers is vervallen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en artikel XXXV zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het amendement van de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins (Stuk n°. 10, XV), om in te voegen een nieuw artikel XXXV*bis*, luidende als volgt:

„I. In het eerste lid van artikel 100 der Lager-onderwijswet 1920 worden de woorden „even zooveel" vervangen door de woorden: „een, met betrekking tot het aantal leerlingen aan elke dier scholen, evenredig aantal."

II. Aan dit eerste lid wordt deze volzin toegevoegd: „Grondslag der berekening is het gemiddeld aantal leerlingen per onderwijzer aan de gezamenlijke overeenkomstige openbare scholen.""

De heer **Gerhard** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit is een amendement, ten aanzien waarvan ik mij inderdaad durf vleien, dat het met welwillende aandacht door alle betrokkenen zal kunnen worden gevolgd.

Art. 100 is een van de lastige artikelen uit de wet en ik ben niet vrij geweest van de gedachte, dat, toen de Minister indertijd de woorden „ten minste" uit art. 28 wegnam, hij mede gedreven is geworden door de ondervinding, dat hij dan van het lastige artikel 100 afkwam.

Dit is een opmerking terloops.

De toepassing van art. 100 is in de practijk gebleken absoluut onmogelijk te zijn en dientengevolge heeft men aan het Departement na velerlei pogingen een interpretatie gevonden, die — het zij zonder eenige bijgedachte gezegd — van willekeur niet is vrij te pleiten. Ik mag zeggen, dat die toepassing van art. 100 illegaal, maar verstandig is, twee woorden, die wel vaker synoniem gebleken zijn.

Waar komt het op aan? In artikel 100 staat het woord „evenzooveel", wat werkelijk niet anders vertaald kan worden dan met de woorden: „een gelijk aantal". Dat levert in de practijk, met de zeer onderscheiden grootte van scholen, feitelijk onoverkomelijke bezwaren op, die gedwongen hebben tot een bijzondere interpretatie. Nu is de strekking van ons amendement geen andere dan om de interpretatie, die thans gebruikelijk is, ook wettelijk te maken. Een andere strekking heeft ons amendement niet. Ik zie tot mijn groot genoegen, dat de Minister toestemmend knikt.

Ik heb het artikel van alle kanten bekeken en ik geloof, dat in de practijk de wijziging, zooals die door ons is voorgesteld, volkomen toereikt, en daarom alle aanbeveling verdient, en ik hoop, dat de Minister het zal willen overnemen.

De **Voorzitter**: Door zeven leden onderteekend, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

Voorts is door de heeren Bulten, Suring, Moerel, Rutten en mevrouw Bronsveld-Vitringa nog een amendement ingediend (Stuk n°. 12), strekkende om na artikel XXXV in te voegen een nieuw artikel XXXVI, luidende:

„In artikel 100 der Lager-onderwijswet 1920 na lid 2 in te voegen:

„3. Indien in eene gemeente geene met eenige aldaar bestaande bijzondere school naar de onderscheidingen van artikel 3, tweede en vierde lid, overeenkomstige openbare school bestaat, kan de raad der gemeente besluiten aan het bestuur eener bijzondere school aanspraak op vergoeding uit de gemeentekas van de jaarwedden en wedden van aan die bijzondere school verbonden onderwijzers boven het aantal, waarvan de jaarwedden en wedden, ingevolge art. 97 door het Rijk aan dat bestuur vergoed, toe te kennen.

4. Indien zoodanig besluit wordt ingetrokken, blijf de aanspraak en de vergoeding, bedoeld in het derde lid van dit artikel, nog gedurende twee jaren daarna bestaan

5. Deze vergoeding uit de gemeentekas wordt aan he bestuur der bijzondere school uitgekeerd over het tijdval gedurende hetwelk aan de bijzondere school meer onder wijzers werkzaam zijn dan het aantal, waarvan de jaar wedden door het Rijk aan het bestuur der bijzonder school worden vergoed.",

en het cijfer „3" te veranderen in „6"."

De heer **Bulten** verkrijgt het woord tot toelichting va zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Artike 100 bepaalt, dat er aan een openbare school, indien het naa het oordeel van den gemeenteraad noodzakelijk is voor he onderwijs, meer dan het minimale aantal leerkrachten kan worden aangesteld. Het komt mij voor, dat een dergelijk bepaling geacht kan worden in het algemeen belang te zij opgenomen in de wet. Maar indien nu in een gemeente geen openbare school bestaat, dan kan die gemeenteraad nie medewerken om aan een gewone bijzondere lagere school mee onderwijzers te doen aanstellen of, indien er geen overeenkomstige openbare school bestaat, dan aan een overeenkomstige bijzondere school dat aantal onderwijzers te doen aanstellen.

Wij hebben nu inderdaad ten gevolge van de financieele gelijkstelling den toestand gekregen, dat in verschillende gemeenten de openbare school verdwenen is, en wij hebben te verwachten, dat ook in de toekomst in verschillende gemeenten de openbare scholen van de een of andere soort nog hoe langer hoe meer zullen verdwijnen, en toch kan de raad van oordeel zijn, dat het onderwijsbelang in een gemeente eischt, dat er meer onderwijzers aangesteld worden. Men behoeft nog niet direct te denken aan weelde of overdadigheid, want de gevallen zijn niet denkbeeldig, dat de noodzaak er toe drijft.

Ik zal mij niet begeven in beschouwingen over de techniek der schoolinrichting enz., maar ieder, die dat kan beoordeelen, zal het met mij eens zijn, dat een school met een klasse-indeeling met vijf leerkrachten in een ongunstige positie is. Dan kan het voorkomen, dat men zegt: in die ongunstige positie moet verbetering komen, wij moeten meer leerkrachten aanstellen. Er behoeft geen fantasie bij te komen, om te begrijpen, dat boven het aantal leerlingen, dat artikel 28 van de Onderwijswet toelaat, wel meer onderwijzers kunnen worden aangesteld en dat een gemeentebestuur zou zeggen: het algemeen belang vordert, dat er meer leerkrachten komen.

Mijnheer de Voorzitter! De aard van de bedrijven in een gemeente kan vorderen, dat het onderwijs op de scholen op hooger peil komt; dat kan alleen al een motief zijn om er toe te leiden, dat er een zoodanige verbetering komt, die toelaat het aanstellen van meer leerkrachten. En al hebben we de gelijkstelling, dan kunnen wij het geval hebben, dat een schoolbestuur, hoe graag het ook zou willen, zelf onmachtig is om meer leerkrachten aan te stellen. Maar dan vraag ik mij af: moet het gemeentebestuur niet toezien, dat het onderwijs op zoo hoog peil komt als gewenscht is? Hier is niets anders aan de orde dan het onderwijsbelang, terwijl de wet verbiedt, dat in een gemeente, waar geen overeenkomstige openbare school is, het gemeentebestuur meewerkt.

Daarom hebben eenige mijner bevriende leden met mij een amendement ingediend. Het is in zijn onderdeelen geheel gehouden in den geest van de bepalingen der vigeerende wet maar ten einde misverstand te voorkomen en een besluit van den gemeenteraad voor alle overeenkomstige bijzondere scholen te doen gelden, moet aan het derde lid nog het volgende worden toegevoegd:

„Andere overeenkomstige bijzondere scholen in dezelfde gemeente hebben dan gelijke aanspraken."

Ik beveel dit amendement bij den Minister en de Kamer aan.

Voorgesteld door vijf leden maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Door den heer Bulten wordt aan het door hem en andere leden voorgestelde derde lid toegevoegd:

„Andere overeenkomstige bijzondere scholen in dezelfde gemeente hebben dan gelijke aanspraak".

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Met hetgeen de heer Gerhard ter toelichting van zijn amendement heeft gezegd kan ik vrijwel instemmen. Art. 100 is in zekeren zin de sluitsteen van de regeling der vergoeding van de salarissen der onderwijzers. Het is een artikel, waarvan de billijkheid in verband met de grondwettelijke bepalingen niet valt te betwisten, maar, wat de practische uitvoering betreft, kan er geen kwaad genoeg van gezegd worden. Er zijn reeds verschillende uitleggingen aan gegeven, maar de uitlegging, welke rechtstreeks uit de bewoordingen zou voortvloeien, is er door de partijen nimmer aan gegeven.

Ik vraag mij af, of de regeling, welke de heer Gerhard nu voorstelt, wel juist is en of zij niet op belangrijke punten zwakheden vertoont. Het amendement strekt om de woorden „even zooveel" te vervangen door de woorden: „een, met betrekking tot het aantal leerlingen aan elke dier scholen, evenredig aantal". Ik heb twee vragen te doen. Vooreerst geeft de evenredigheid met het aantal leerlingen vreemde cijfers. Wanneer aan een openbare school van 300 leerlingen 1 surnumeraire onderwijzer verbonden is, zou aan een bijzondere school met 200 leerlingen 2/3 surnumeraire onderwijzer verbonden mogen zijn. Nu is een onderwijzer, evenals de Fransche republiek, één en ondeelbaar en dat is dus een bezwaar.

Er is echter nog een ernstiger bezwaar. Wanneer in een gemeente is een openbare school met 40 leerlingen en een bijzondere school met 400 leerlingen, en wanneer dan aan die openbare school 1 surnumeraire onderwijzer verbonden is, zal die bijzondere school een vergoeding moeten hebben voor 10 surnumeraire onderwijzers. Het rekensommetje is eenvoudig: 40 : 40 = 1 : 10.

Ik wil den heer Gerhard gaarne volgen, wanneer hij zijn amendement zoo weet te formuleeren, dat die bezwaren worden weggenomen, maar ik geloof niet, dat men er met dat amendement, gelijk het thans luidt, bij een redelijke uitlegging kan komen.

Met het tegenwoordige artikel 100 weet men zich ongeveer te redden en het zou niet ondraaglijk zijn met een wijziging er van te wachten tot een volgende technische herziening. Misschien zou de Minister hiervoor een Staatscommissie kunnen instellen, bestaande uit mannen, die op de hoogte zijn van de practijk van de onderwijswetgeving, en eenige geleerde wiskundigen, die een goede formule zouden kunnen ontwerpen. Ik betwijfel of de formuleering van den heer Gerhard meer houvast geeft, dan wat thans in artikel 100 staat.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats een enkel woord over het amendement van den heer Gerhard. Deze heeft te recht opgemerkt, dat dit amendement zich aansluit aan de practijk, die door het Departement van Onderwijs gedurende eenigen tijd is gevolgd.

Wij zijn nl. met het oorspronkelijk art. 100 in allerlei moeilijkheden gekomen en de vraag is gerezen, welke maatstaf eigenlijk moet worden aangelegd bij het beoordeelen of een bijzondere school een surnumerair kan krijgen of niet. Het zou toch onrechtmatig zijn, dat, als er bij voorbeeld te Amsterdam in een der buitenwijken een openbare school is, die tijdelijk zwak is bezet, en in dezelfde buurt een bijzondere school wordt opgericht, men dan de op dat oogenblik slecht bezette openbare school als maatstaf zou nemen ter beoordeeling of de bijzondere een surnumeraire onderwijzer zal kunnen krijgen. En omgekeerd kan een school op een oogenblik een feitelijk te groot aantal leerlingen tellen, en zou het eveneens verkeerd zijn, dat als maatstaf te nemen. Daarom heeft het Departement den regel aangenomen om het gemiddeld aantal leerlingen, dat in die gemeente een school bezoekt, als

(Minister de Visser e. a.)

maatstaf te nemen voor het geven van een surnumerair. De heer Gerhard sluit zich dus met zijn amendement aan bij de practijk van het Departement van Onderwijs, en dus zou ik het amendement kunnen overnemen. Echter wil ik liever eerst het antwoord van den heer Gerhard afwachten op de bezwaren van den heer Rutgers en wanneer die door hem ontzenuwd kunnen worden, ben ik bereid tot overname van het amendement.

Ik kom nu tot een bespreking van het amendement van den heer Bulten. Eigenlijk lascht dit amendement een nieuw element in de Lager-onderwijswet in. Voordat ik echter aan de Kamer mijn oordeel over het amendement zeg, wil ik gaarne eerst van den heer Bulten een nadere inlichting ontvangen. Ik stel een practisch geval, nl. dat er bij voorbeeld in Noordholland is een overwegend Katholieke gemeente, zooals die waar de heer Bulten zelf burgemeester is. Nu is daarnaast een kleine Protestantsche bijzondere school en geen openbare, zoodat op die gemeente het amendement van den heer Bulten van toepassing is. Naar welken maatstaf zal nu het aantal surnumerairs worden berekend, dat een dergelijke kleine Protestantsche school kan krijgen? Gesteld, de Katholieke school is bezocht door 200 en de Protestantsche door 50 kinderen. Volgens den heer Bulten zal de Katholieke school nu een surnumerair krijgen, maar moet nu vanzelf, ongeacht de verhouding in het aantal leerlingen, ook een surnumerair worden gegeven aan de kleine Protestantsche school? Ik zou gaarne hieromtrent worden ingelicht, alvorens het amendement te kunnen beoordeelen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, den spreektijd bij de replieken vast te stellen op ten hoogste vijf minuten.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Rutgers heeft zich bezorgd gemaakt over de breuk-onderwijzers. Op zich zelf moge dat een bedenkelijke positie zijn, in de practijk heeft zich dat wel gevonden. Men doet met de onderwijzers in dat geval wat men met den halven cent doet: wat er beneden is, wordt geannuleerd, wat boven een halven schoolmeester is, wordt aangevuld tot een heelen. In de practijk werkt dat uitstekend.

De berekening geschiedt op de volgende eenvoudige wijze: het totaal aantal kinderen op een complex van gelijke openbare scholen wordt gedeeld door het totaal aantal onderwijzers. In den regel zitten er breuk-kinderen bij, maar die worden gehandhaafd. Het getal, dat zoodoende verkregen wordt, wordt wederom gedeeld op het aantal leerlingen op de bijzondere scholen, en dat geeft het eindcijfer, in den regel wederom een breuk-onderwijzer, die naar de methode van den halven cent wordt bewerkt. Op die wijze wordt dan het aantal onderwijzers, dat de bijzondere school mag hebben, vastgesteld. Dan vergelijkt men met de wet: wat is het aantal onderwijzers, dat door het Rijk wordt vergoed, en het eventueel verschil wordt door de gemeente betaald. Hier wordt dus een volkomen bruikbare oplossing verkregen, en de heer Rutgers behoeft aan de formuleering geen bezwaar te ontleenen om met de gedachte mee te gaan. Het zou natuurlijk niet onmogelijk zijn, een redactie te vinden, die nog meer precies is, maar verschillende personen, aan wie ik deze redactie voorlegde, meenden, dat daarmede de gewenschte oplossing kan worden verkregen.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft mij het geven van een antwoord op zijn vraag zeer gemakkelijk gemaakt. Hij zeide zelf reeds, dat in de practijk met de evenredigheid reeds rekening wordt gehouden. Het amendement-Gerhard sluit in, dat wordt voldaan aan de voorwaarde, die de Minister stelt, zoodat aan die bijzondere Protestantsche school subsidie kan worden toegekend. Indien mijn amendement wordt in verband gebracht met dat van den heer Gerhard, is de moeilijkheid, door den Minister gesteld, opgelost. Indien aan de Katholieke school twee onderwijzers werden aangesteld, zou op grond van de evenredigheid tusschen het getal kinderen per onderwijzer, een onderwijzer aan de Protestantsche school moeten worden gegeven.

(Schokking e. a.)

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet toch een enkele bedenking aanvoeren tegen het amendement van den heer Bulten. De grondgedachte van de financieele gelijkstelling is, dat het uitgangspunt is de openbare school. In dien gedachtengang heeft men gezegd: wanneer in een gemeente iets wordt gedaan in afwijking van den regel ten behoeve van de openbare school, dan heeft ook de bijzondere school daarop recht. Dit uitgangspunt nu wordt in het amendement losgelaten. Ik laat daar, in hoeverre het daarin voorgestelde tot verkeerde gevolgen aanleiding kan geven, maar het is een praecedent, waarmede men afwijkt van de grondgedachte der wet. Dit kan consequenties hebben, die niet onmiddellijk zijn te overzien. En het verwondert mij wel eenigszins, dat de Minister dit punt niet van principieelen aard vindt. Ik voor mij kan echter op den aangegeven grond geen vrijheid vinden om voor het amendement van den heer Bulten te stemmen.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Tot mijn spijt heeft het antwoord van den heer Gerhard mij niet volkomen bevredigd. Volgens het amendement moet het aantal surnumeraire onderwijzers evenredig zijn, niet aan, maar met betrekking tot het aantal kinderen. Volgens de toelichting evenwel moet er evenredigheid zijn, niet van het aantal surnumeraire onderwijzers, maar van het totaal aantal onderwijzers. De toelichting in tweede instantie lijkt mij beter dan het amendement. Wordt het amendement aangenomen, dan zal het artikel, evenals het bestaande art. 100, met soepelheid moeten worden toegepast. In zooverre is er niet veel verbetering en brengt het amendement niet de definitieve regeling, die op alle vragen antwoord geeft.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Met de laatste opmerking van den heer Rutgers ben ik het volkomen eens. Ook na aanneming van het amendement van den heer Gerhard zal de wetsbepaling, evenmin als het bestaande artikel, niet te eng mogen worden opgevat. Dit is een van die eigenaardige artikelen, die een regeling beoogen te scheppen, waarover iedereen het eens is, maar die moet worden uitgewerkt al naar gelang van de plaatselijke omstandigheden. Waar de toepassing moet geschieden van gemeente tot gemeente is een eenigszins ruime opvatting gewenscht.

Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van den heer Bulten heeft bij den Minister deze vraag doen rijzen: Als in een gemeente een groote Katholieke en een kleine Protestantsche school bestaat en de Raad besluit aan die Katholieke school surnumeraire onderwijzers toe te kennen, hoe zal men dan de aanspraken van de andere school op surnumeraire onderwijzers regelen? De heer Bulten heeft zijn amendement reeds aangevuld met de woorden: andere overeenkomstige bijzondere scholen in dezelfde gemeente hebben dan gelijke aanspraken. Om nu een antwoord te geven op de vraag, hoe men die aanspraken zal regelen, zou ik den heer Bulten in overweging willen geven, deze aanvulling aldus te lezen: andere overeenkomstige bijzondere scholen in dezelfde gemeente hebben dan, naar de regelen, in het eerste lid gesteld, gelijke aanspraken. Dit wil dus zeggen, dat als grondslag van vergelijking wordt genomen de lagere openbare school, waarvoor het besluit in eerste instantie is genomen. De vraag is: hoe zullen wij een regel vinden voor die vergelijking. Ik meen, dat deze zaak is op te lossen door na het woordje „dan" in te voegen de woorden: „naar den regel, in het eerste lid gesteld".

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kon zoo straks nog geen wijziging in mijn amendement aanbrengen, omdat ik niet voldoende bekend was met de strekking van het amendement-Gerhard. Echter meen ik na de woorden van den heer van der Molen deze wijziging te kunnen aanbrengen, dat na het woordje „dan" wordt ingevoegd „naar den regel in het eerste lid gesteld".

De **Voorzitter**: De toevoeging aan het 3de lid van het amendement van den heer Bulten c.s. (Stuk n°. 12), die ik zooeven heb voorgelezen, wordt thans aldus:

(Minister de Visser e. a.)

„Andere overeenkomstige bijzondere scholen in dezelfde gemeente hebben dan, naar den regel in het eerste lid gesteld, gelijke aanspraak".

Ik neem aan, dat de leden, die het oorspronkelijk amendement ondersteund hebben, ook dit gewijzigd amendement steunen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben bereid het amendement van den heer Gerhard over te nemen.

Wat het amendement-Bulten betreft, wil ik het volgende opmerken.

De wet op het L. O. is uitgegaan van de grondgedachte, dat de surnumerairs bij het bijzonder onderwijs door het bijzonder onderwijs zelf worden betaald, rustende op de overweging, dat dit een zaak is van de ouders en van het schoolbestuur. Wanneer zij het onderwijs beter willen maken, moeten zij daarvoor uit eigen middelen zorgen. Alleen is daarop, met het oog op de gelijkstelling, de uitzondering gemaakt, dat als de gemeente met haar openbare scholen daarin voorgaat, zij ook ten aanzien van dit punt voor het bijzonder onderwijs moet zorgen. Nu gaat het beginsel, dat de heer Bulten aan zijn amendement ten grondslag legt, hier tegen deze beginselen in, en daarom kan ik de Kamer niet aanraden, het amendement aan te nemen.

Aangezien het amendement van den heer Gerhard c. s. (Stuk n°. 10, XV), door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik verzoek thans de Commissie van Rapporteurs haar oordeel mede te deelen over het nieuwe artikel XXXV*bis* en over het gewijzigde amendement van den heer Bulten c. s.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen de door de Regeering aangebrachte wijzigingen geen bezwaar; de meerderheid van de Commissie adviseert tot aanneming van het amendement-Bulten.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde amendement van den heer Bulten c. s. wordt verworpen met 39 tegen 35 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Rappard, Bakker, Gerhard, Hiemstra, Bierema, van Sasse van Ysselt, Bongaerts, van Braambeek, van Zadelhoff, Ebels, Schokking, Visser van IJzendoorn, Hermans, Albarda, Dresselhuys, Schaper, Wijnkoop, Kleerekoper, Ketelaar, Braat, van Gijn, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Tilanus, Vliegen, K. ter Laan, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Kolkman, IJzerman, mejuffrouw Westerman, de heeren Hugenholtz, Snoeck Henkemans, van den Tempel, mejuffrouw van Dorp en de heeren Troelstra, Oud, van Ravesteijn, Gerritzen, van der Waerden en Krijger.

Vóór hebben gestemd de heeren Knigge, Duymaer van Twist, Beumer, H. Colijn, A. Colijn, Fleskens, Moerel, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Scheurer, van de Bilt, Heukels, Suring, van der Molen, Ament, Kuiper, Wintermans, Michielsen, Feber, Engels, Bulten, Rutten, Nolens, van Dijk, Rutgers, Visscher, Zijlstra, van Wijnbergen, van Vuuren, van Schaik, de Wilde, de Monté ver Loren, Stulemeijer, Schouten, Deckers en de Voorzitter.

Het nieuwe artikel XXXV*bis* wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over artikel XXXVI, luidende:

„In artikel 101 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. In het tweede lid wordt in plaats van „artikel 28, zesde lid," gelezen: „artikel 28".

II. Het vijfde, het zesde en het zevende lid worden gelezen als volgt:

,,5. Als kosten, bedoeld in het tweede, derde en vierde lid van dit artikel, komen in aanmerking de kosten volgens artikel 55 onder *e* tot en met *h* en *o* alsmede die onder *a* voor zooveel betreft de belooningen van hen, die uitsluitend belast zijn met het geven van onderwijs in een of meer der vakken in artikel 2 vermeld onder *h* tot en met *u*, en die van instandhouding.

6. Indien het schoolgebouw overeenkomstig het slot van het tweede lid van artikel 80 in bruikleen is gegeven, komen de kosten van instandhouding van dat gebouw, met uitzondering van de geringe en dagelijksche reparaties, als bedoeld in artikel 1619 van het Burgerlijk Wetboek, ten laste van de gemeente. Als kosten, bedoeld in het tweede, derde en vierde lid van dit artikel, komen de kosten van instandhouding van schoolgebouwen met uitzondering van de geringe en dagelijksche reparaties alsdan niet in aanmerking. Indien het schoolgebouw door het schoolbestuur is gehuurd, wordt de huur van dat gebouw door de gemeente vergoed en blijven de kosten van instandhouding, met uitzondering van de geringe en dagelijksche reparaties buiten aanmerking. Eveneens worden door de gemeente vergoed de kosten wegens erfpacht van het schoolterrein.

7. De vergoeding wordt bepaald na aftrek van de verschuldigde schoolgelden, indien deze door het schoolbestuur zijn geïnd en voor zoover zij niet oninvorderbaar zijn verklaard. Indien deze meer bedragen dan het volgens het tweede tot en met het vijfde lid berekende bedrag, wordt dit bedrag in de gemeentekas gestort.''''

Hierop is in de eerste plaats ingediend een amendement van de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins (Stuk n°. 10, XVI), strekkende om aan II. 6. toe te voegen den volzin:

,,Indien geen overeenstemming wordt bereikt ten aanzien van het bedrag van de huur of der kosten van de erfpacht, roept het gemeentebestuur of het schoolbestuur de beslissing in van Onzen Minister. Deze beslist binnen twee maanden, den inspecteur en den Onderwijsraad gehoord.''

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat dit amendement zeer eenvoudig is en volkomen aansluit aan de wijziging, die in het wetsontwerp door de Regeering wordt voorgesteld.

Er wordt hier voorgesteld om ook in de wet op te nemen de huur. Daartegen is op zich zelf geen bezwaar, maar daar komen enkele moeilijkheden bij, die ik even wil aanroeren. In de eerste plaats staat er:

,,Indien het schoolgebouw door het schoolbestuur is gehuurd, wordt de huur van dat gebouw door de gemeente vergoed en blijven de kosten van instandhouding, met uitzondering van de geringe en dagelijksche reparaties buiten aanmerking. Eveneens worden door de gemeente vergoed de kosten wegens erfpacht van het schoolterrein.''

Nu schijnt het mij een volmaakt billijke aanvulling, dat hier het gemeentebestuur maar niet heeft af te wachten welke boodschap het thuis gestuurd krijgt omtrent de hoogte der huur en erfpacht, maar dat er ook nog over gesproken kan worden en dat er bij gemis aan overeenstemming ook nog beroep mogelijk is. En dat beroep wordt in ons amendement voorgesteld.

,,Indien geen overeenstemming wordt bereikt ten aanzien van het bedrag van de huur of der kosten van de erfpacht, roept het gemeentebestuur of het schoolbestuur de beslissing in van Onzen Minister. Deze beslist binnen twee maanden, den inspecteur en den Onderwijsraad gehoord.''

(**Gerhard** e. a.)

Ik vertrouw, dat er bij den Minister geen bezwaar zal bestaan om dit amendement over te nemen, maar in verband daarmede wensch ik den Minister nog een andere vraag te stellen. Indien het schoolgebouw door het schoolbestuur is gehuurd, komt daar nog een zaak bij te pas, die ook geldt voor scholen in eigendom gegeven. Wanneer een schoolbestuur, dat uiteraard de volkomen vrije beschikking over dit gebouw heeft, dat gebouw voor bijzondere doeleinden verhuurt, dan krijgt dat schoolbestuur inkomsten, die het gevolg zijn eenerzijds van het feit, dat het gemeentebestuur dat gebouw cadeau heeft gedaan en anderzijds uit het onderverhuren van dat gebouw.

Dat heeft aanleiding gegeven tot de overweging, of dit niet op de een of andere wijze bij dit artikel kan worden te pas gebracht. Ik erken, dat wij daar niet voldoende in zijn geslaagd, maar het komt mij voor, dat dit een onderwerp is, dat ook desnoods bij algemeenen maatregel van bestuur nader kan worden geregeld, omdat hier zoo evidente quaesties van billijkheid in zitten ook tegenover de gemeentebesturen, dat men de regeling daarvan aan het Departement volkomen kan overlaten.

Ik eindig dus met de hoop uit te spreken, dat ons amendement kan worden overgenomen en dat de Minister wil toezeggen, dat hij die kleine practische quaesties in zake de onderhuur en het verhuren van een gebouw door de gemeente onder de oogen zal willen zien.

Voorgesteld door zeven leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik geef thans het woord aan den heer Rutgers, ter toelichting van zijn amendement, voorkomende op Stuk n°. 13, onder G, *a*, en H, en strekkende G om:

,,*a*. In artikel XXXVI, onder II, in de plaats van de laatste twee volzinnen van het zesde lid van art. 101 der Lager-onderwijswet te lezen: ,,Bovendien worden door de gemeente vergoed de kosten wegens erfpacht van het schoolterrein.''

Het amendement onder H strekt om in artikel XXXVI onder II aan het slot van het voorgestelde zevende lid van artikel 101 der Lager-onderwijswet 1920 de woorden: ,,dit bedrag'' te vervangen door: ,,het verschil''.''

De heer **Rutgers** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn beide amendementen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In het amendement, vermeld onder H, staat abusievelijk vermeld, dat het betrekking heeft op artikel XXXI. Dat is een drukfout. Dat moet zijn artikel XXXVI.

Het amendement, door mij voorgesteld op artikel XXXVI, onder G, *a*, heeft de strekking om de bepalingen over de vergoeding van huren uit dit artikel te doen verdwijnen, terwijl het amendement, voorgesteld onder G, *b*, de bedoeling heeft, om die bepaling in de overgangsbepalingen te doen herleven.

Ik zou u willen vragen, Mijnheer de Voorzitter, of het met uw bedoeling strookt dat het amendement, voorgesteld onder G, *b*, dat beoogt de invoeging van een nieuw artikel XLIII *a*, hetgeen volkomen hetzelfde onderwerp behandelt, te gelijk met artikel XXXVI wordt behandeld.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, te voldoen aan het verzoek van den heer Rutgers om nu ook te behandelen zijn amendement (Stuk n°. 13, G, *b*).

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Mede is dus aan de orde het amendement G, *b*, strekkende om na artikel XLIII op te nemen een artikel XLIII*a*, luidende:

Na artikel 205 der Lager-onderwijswet 1920 wordt opgenomen een artikel 205*a*, luidende:

,,Aan schoolbesturen, die op 1 Januari 1922 gebouwen en terreinen in huur hadden voor hunne school, wordt

(Rutgers c. a.)

door de gemeente van af dien dag de ter zake verschuldigde en betaalde huur vergoed. Indien de huursom buitensporig hoog is gesteld, brengt het gemeentebestuur die som terug tot het bedrag, dat naar zijn oordeel met de normale huurwaarde overeenkomt. In geval van verschil wordt dit bedrag geschat op de wijze, in artikel 85 bepaald. Wanneer door de gemeente de huur wordt vergoed, blijven voor de toepassing van artikel 101 de kosten van instandhouding, met uitzondering van de geringe en dagelijksche reparatiën, buiten aanmerking."

De heer **Rutgers**: Wat betreft de vergoeding van huur zijn mijn gedachten gegaan in dezelfde richting als die van den heer Gerhard. Intusschen geloof ik, dat hetgeen door mij wordt voorgesteld, in meer dan één opzicht meer afdoende is.

In de eerste plaats geloof ik niet, dat het noodig is om als nieuw instituut in de Onderwijswet op te nemen, dat men ook in de toekomst gebouwen zal kunnen huren en dat de huur door de gemeente vergoed wordt.

Het lijkt mij toe, dat het voldoende is die bepaling als overgangsbepaling op te nemen, in verband met bestaande scholen, die in gehuurde gebouwen zijn gevestigd en waar het onmogelijk is zich aan te passen aan de bepalingen van de wet om de vergoeding voor de localiteiten te krijgen.

Wanneer men de huren opnecmt als blijvend instituut, geloof ik, dat meer en nauwkeuriger moet worden geregeld dan op het oogenblik door den heer Gerhard wordt voorgesteld.

Ik heb tegen het amendement van den heer Gerhard geen bezwaar. Het ligt geheel in de lijn van de actie, die ik bij de totstandkoming van de wet van 1920 heb gevolgd ten opzichte van den bouw van schoollokalen, nl. om niet aan de schoolbesturen de onbeperkte vrijheid te geven om over de gemeentekas te beschikken.

De **Voorzitter**: Ik neem aan, dat het den geachten afgevaardigde bekend is, dat hem niet geoorloofd is thans ook over de andere voorgestelde amendementen te spreken.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men de bepaling over huren als overgangsbepaling opneemt, doet zich niet de moeilijkheid voor, dat een regeling moet worden getroffen ten aanzien van de inspraak van het gemeentebestuur betreffende de plaats van het gebouw, dat zal worden gehuurd. Bij overgangsbepaling is de zaak eenvoudiger te regelen, omdat men niet met de nieuwe huren behoeft te rekenen.

Ik hoor den Minister zeggen: ze zullen niet voorkomen. Ik vestig er echter de aandacht van den Minister op, dat in zake de stichting van nieuwe gebouwen voor scholen een overgangsbepaling is voorgesteld ter vervanging van de wijzigingen van de artikelen 73 en 75, waardoor bemoeilijkt wordt het aanvragen van nieuwe gebouwen. Wanneer men het huren van gebouwen vrijlaat, is het duidelijk — ik acht mij verplicht den Minister daarop te wijzen — dat het niet veel helpt, als men zegt: van de gemeente krijgt men voor bouwen geen geld. De school komt dan toch tot stand: men laat de school b.v. bouwen door een vennootschap, huurt de school, en presenteert dan de rekening bij de gemeente.

Wil men dus iets terecht brengen, van wat aanvankelijk in de artikelen 73 en 75 was geregeld, dan moeten de huren ondergebracht worden bij een overgangsbepaling. Als men het huren vrijlaat, beteekenen de andere bepalingen niets. Men denke niet, dat ik groote sympathie gevoel voor de andere bepalingen, maar ik acht mij verplicht te wijzen op de consequentie van wat voorgesteld wordt.

Mijn amendement sub H raakt een eenigszins ingewikkelde quaestie.

Het zevende lid van artikel 101 van de Lager-onderwijswet 1920 luidt:

„De vergoeding wordt bepaald na aftrek van de verschuldigde schoolgelden. Indien deze meer bedragen dan het volgens het tweede tot en met vijfde lid berekende bedrag wordt het verschil in de gemeentekas gestort."

(Rutgers.)

Nu wil de Minister deze bepaling aldus lezen, dat indien de schoolgelden meer bedragen dan het bedrag van het gemeentesubsidie, niet „het verschil", maar „dit bedrag" in de gemeentekas wordt gestort.

Mijnheer de Voorzittor! Ik geloof, dat ik het met een voorbeeld moet verduidelijken. Als ik het wel heb, is er in Amsterdam een school, die 11 000 gulden schoolgeld int en 3000 gulden gemeentesubsidie krijgt krachtens artikel 101. Deswege moet die school f 8000 storten in de gemeentekas. Volgens het voorstel van den Minister zou deze schhool na de verrekening niet f 8000, maar nog eens f 3000 in de gemeentekas moeten storten. Dat is een volkomen willekeurig bedrag, wat hieruit blijkt, dat een school, die f 3500 aan schoolgeld int en f 3000 subsidie krijgt, voortaan, na verrekening der f 3000, niet f 500 maar f 3000 in de gemeentekas zou moeten storten.

Het artikel betreft gevallen, waarin zeer hooge bedragen aan schoolgeld worden geïnd en aan die scholen voor kinderen van gegoede ouders zal nu vergund worden om die zeer hooge bedragen voor een gedeelte te behouden en dus gedeeltelijk niet te doen strekken tot bestrijding van de kosten, welke uit de openbare kas voor die scholen worden betaald, voor welk doel toch die schoolgelden worden geheven.

Deze scholen, die een zeer hoog bedrag aan schoolgelden innen, bevinden zich na de wetswijziging van 1920 in een bijzondere positie. Zij hadden volgens de wet van 1878 subsidie. Nu laat zich het geval denken, dat dergelijke school thans in het geheel geen subsidie ontvangt. Het maximum van het schoolgeld toch mag zijn het bedrag dat per leerling gemiddeld aan het onderwijs door Rijk en gemeente wordt besteed, en nu is het denkbaar, dat een school, die uitsluitend bezocht wordt door kinderen, wier ouders in de hoogste klassen der belasting zijn aangeslagen, per leerling bedraagt een schoolgeld gelijk het gemiddeld bedrag van de kosten, en gezamenlijk betalen de leerlingen dan het volledig bedrag van de kosten der school.

Ik heb daartegen geen bezwaar; het is volkomen juist; maar dergelijke school zal geen subsidie krijgen, want in het schoolgeld krijgt zij geheel terug hetgeen Rijk en gemeente aan haar ten laste leggen. De ouders kunnen zelf het onderwijs betalen en moeten het ook doen.

Nu wil de Minister daarin verandering brengen en zegt: als het schoolgeld meer opbrengt dan de kosten, dan zal het schoolgeld niet geheel in de gemeentekas gestort worden, d. w. z. gebruikt worden tot dekking van de kosten van het onderwijs, maar dan zal die school, die een subsidie krijgt ingevolge art. 101, een gedeelte er van mogen houden. Dit wil dus zeggen, dat voor het geval alle ouders in de hoogste klassen aangeslagen zijn en dus gezamenlijk alle kosten van de school betalen, die school de vergoeding voor localiteit en onderwijzers tweemaal krijgt. Daarop komt het neer.

Onder de tegenwoordige regeling worden de schoolgelden verrekend met de exploitatie-kosten.

Alle kosten van de school worden gedragen door de openbare kas en daartegenover komen de schoolgelden geheel in compensatie. Dat is het beginsel geweest, maar volgens het voorstel der Regeering zou dergelijke school een deel van de subsidie mogen behouden.

Ik acht dit onredelijk; dat is reageeren tegen de bepaling dat de schoolgelden worden berekend naar evenredigheid van het totaal bedrag der kosten van het onderwijs voor Rijk en gemeente.

In de tweede plaats meen ik, dat het niet een juiste we van doen is, omdat aldus in de allerhoogste mate de oprichting van standenscholen zou worden bevorderd.

Ik acht mij niet geroepen om van deze plaats de standenschool te bestrijden. Ik ben in het algemeen voor vrijheid, maar hier wordt de oprichting van standenscholen bevorderd, dat menschen, die veel schoolgeld kunnen betalen, zich bij elkander voegen, want dan krijgen zij dientengevolge een extra-bijdrage uit de gemeentekas. Ik meen dus, dat dit een onjuiste bepaling is.

Nu was de toestand van de scholen, die ik noemde, d

(Rutgers e. a.)

onder de oude wet subsidie kregen en onder de nieuwe wet te recht niet meer, hierdoor zoo moeilijk, omdat van die scholen, als zij niet meer schoolgeld mogen heffen, het budget eenvoudig in den war gestuurd werd.

Tot mijn vreugde is besloten, dat die scholen wel meer schoolgeld mogen hebben; zij hebben meer uitgaven dan het gemiddelde van de uitgaven; ze zijn wat luxueuzer ingericht en daarvoor kunnen ze nu ook meer schoolgeld heffen; daar is niets op tegen. Ze betalen een schoolgeld naar evenredigheid van de gemiddelde kosten der leerling; wanneer ze luxueuzer zijn ingericht, betalen de leerlingen meer schoolgeld; die hoogere kosten betalen zij dus zelf.

De heer Dresselhuys kan die scholen, waarvoor hij te recht gevoelt, gelukwenschen met de aanneming van het amendement, volgens hetwelk meer schoolgeld mag geheven worden. Dat ligt in den aard der zaak. Als men scholen wil vergunnen meer uitgaven te doen, dan is het rationeel, dat men haar vergunt meer schoolgeld te heffen. Maar het gaat niet aan om te zeggen: wanneer ge meer uitgaven wilt doen voor het onderwijs, dan moogt ge van die bepaalde uitgaven iets minder betalen; gij moogt u luxueus inrichten, indien ge dat betalen kunt; wij zullen u dan een deel van hetgeen gij betalen moet schenken.

De grootere luxe moet niet worden gevonden door die restitutie ten goede te doen komen aan de school, maar aan wat naar den geheelen loop der wet moet strekken tot den normalen gang van het onderwijs.

Daarom heb ik in dit amendement voorgesteld, om „dat bedrag" te vervangen door „dat verschil".

Ik hoop dat het de Kamer duidelijk is geworden.

Daar naar mijn meening dus dit amendement niet zonder beteekenis is, hoop ik, dat de Kamer het zal aannemen.

De amendementen van den heer Rutgers worden ondersteund door de heeren van Sasse van Ysselt, Vliegen, Gerhard, van der Molen en Suring, en maken mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat de heer Smeenk bericht heeft, wegens bezigheden elders, de vergadering te moeten verlaten.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De Voorzitter: Nog is door mejuffrouw Westerman, de heeren van Rappard, Vliegen, Oud, Ebels, Bierema, mejuffrouw van Dorp, mevrouw Bakker-Nort en de heeren van Gijn en Marchant een amendement voorgesteld (Stuk nº. 35, I), strekkende om aan het nieuw ontworpen vijfde lid van artikel 101 der Lager-onderwijswet 1920 een volzin toe te voegen, luidende:

„Het bedrag, waarmede het openbaar onderwijs *per leerling* door de aanstelling van vakonderwijzers wordt bezwaard, wordt alleen uitgekeerd aan die bijzondere scholen waar de betreffende vakken ook door vakonderwijzers worden onderwezen."

waarop door de heeren Vliegen, Gerhard, Albarda, van Zadelhoff, K. ter Laan, Schaper, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw de Vries-Bruins, en de heeren IJzerman en van den Tempel is voorgesteld een sub-amendement, (Stuk nº. 27), strekkende om aan de voorgestelde alinea toe te voegen: „in verhouding tot de volgens den rooster van lesuren in die vakken gegeven lessen".

Mejuffrouw **Westerman** verkrijgt het woord tot toelichting van haar amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In art. 101 van de wet van 1920 is in het vijfde lid ingevoegd een nieuw element, dat is de verrekening van de salarissen van de vakonderwijzers. Die quaestie van de betaling van vakonderwijzers heeft tot allerlei moeilijkheden aanleiding gegeven; men wist niet recht of dat voor het bijzonder onderwijs ook uit de openbare kas moest betaald worden.

(Westerman e. a.)

Nu heeft de Minister iets toegevoegd aan het 5de lid van artikel 101; daarin staat dat de vakonderwijzer moet betaald worden, evenals de exploitatiekosten, uit de gemeentekas. Nu is daar op zich zelf niet zooveel tegen, maar het kan ook voorkomen, dat er aan een openbare school vakonderwijs wordt gegeven in een vak, dat aan de bijzondere scholen niet wordt gegeven door een vakonderwijzer en dat daardoor geen extra kosten meebrengt. Nu is de bedoeling van ons amendement om die kosten dus alleen uit de openbare kas te doen vergoeden aan die bijzondere scholen, waar die vakken ook worden onderwezen door vakonderwijzers, zoodat men daar werkelijk dezelfde uitgaven heeft te doen als aan de openbare scholen.

Nu staat er in het laatste lid van arikel 101, dat na 3 jaar de vergoeding verrekend wordt en dat daarbij dan moet worden overgelegd de rekening van de werkelijke gemaakte kosten. Het lijkt mij echter een minder goede manier, om dan pas te verrekenen, want wij weten allen, dat men, als men meer geld heeft, dan ook meer uitgeeft en wanneer nu de bijzondere scholen dat geld krijgen, terwijl zij het eigenlijk niet hebben uitgegeven, dan is het erg moeilijk om het te bewaren, en dan zal de neiging ontstaan om toch te zorgen, in latere jaren die kosten werkelijk te maken. En dat is dien scholen ook niet kwalijk te nemen. Er zijn openbare scholen, waar men b.v. een afzonderlijke regeling heeft voor het handwerk- en voor het gymnastiekonderwijs, en somstijds wordt dat vakonderwijs gegeven door buitengewone dure vakonderwijzers. Mocht deze regeling er toe leiden om de eischen voor de openbare school ook op dit gebied te beperken, dan zou mij dat volstrekt niet onwelgevallig zijn. Bij de regeling van deze vergoedingen moet men rekening houden met de vraag, of het vakonderwijs werkelijk door vakonderwijzers wordt gegeven. Indien b.v. het handwerkonderwijs onder schooltijd wordt gegeven door de gewone onderwijzeressen, dan is er geen reden om die vergoeding uit te keeren. Ik hoop dus, dat de Minister dit amendement zal willen aanvaarden.

Voorgesteld door tien leden, maakt het amendement van mejuffrouw Westerman c.s. (stuk nº. 35, I), een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Vliegen** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn subamendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Alvorens iets te zeggen over het subamendement, een enkel woord over het amendement van den heer Rutgers en over de quaestie van de ......

De Voorzitter: De geachte afgevaardigde mag alleen over zijn subamendement spreken.

De heer Vliegen: Ik geloof, dat tot nog toe bijna alle gemeenten gemeend hebben, op grond van de wet te moeten weigeren de betaling van de vakonderwijzers te nemen onder de uitgaven, bedoeld in artikel 55*o*, dat een diversenpost is. Thans brengt de Minister die uitgaven onder artikel 101 zelf. Daarmede is, dunkt mij, toegegeven, dat het onder de vorige wet niet in orde was, d. w. z. dat de gemeente niet verplicht was deze vergoeding te geven. De Minister regelt de zaak nu op een wijze, die aanvulling behoeft, want als wij de bedragen der kosten van het vakonderwijs brengen onder de berekening van artikel 101 en van dien deeler één cijfer gaan maken, dat per leerling aan de bijzondere scholen zal worden uitgekeerd, dan wordt dat een cijfer, dat wordt uitgekeerd aan alle bijzondere scholen, onverschillig hoe zij zijn samengesteld. Bij het vakonderwijs hebben wij dan o.a. dit bezwaar, dat b.v. het bedrag, dat de gemeente voor handwerkonderwijs uitgeeft, ook wordt uitgekeerd aan de jongensscholen. Dat kan niet door den beugel. Men mag niet op deze wijze de zaak vertroebelen door de gemeente te verplichten bedragen uit te keeren voor verrichtingen, welke niet plaats hebben. Hetzelfde geldt voor het gymnastiekonderwijs in bijzonder sterke mate. Zoo geven

(Vliegen e. a.)

b.v. de R.-K. zusterscholen over 't algemeen geen gymnastiekonderwijs en toch zal de gemeente, als het artikel zoo blijft, aan die scholen de vergoeding voor dat onderwijs moeten geven. Ieder gevoelt, dat dit niet zoo gaat. En nu is het amendement van mejuffrouw Westerman de remedie. De strekking daarvan is eenvoudig deze, die vergoeding voor vakonderwijs uit te keeren daar, waar het inderdaad gegeven wordt, en die vergoeding niet te geven waar het niet gegeven wordt. Nu is het amendement van mejuffrouw Westerman niet voldoende, want als wij het zoo laten, ook na de aanvulling met ,,per leerling'', krijgen wij, dat, wanneer aan een bijzondere school één uur vakonderwijs wordt gegeven en bij de gemeente vijf, er voor vijf uur wordt uitgekeerd aan de bijzondere school. Het blijft dus een anomalie, en daarom heb ik als subamendement voorgesteld toe te voegen: ,,in verhouding tot de volgens den rooster van lesuren in die vakken gegeven lessen''.

Dat wil zeggen, dat het vakonderwijs alleen daar betaald zal worden, waar het ook werkelijk gegeven wordt en in de verhouding als het gegeven wordt. Ik geloof, dat het amendement zoo logisch past op de inlassching van den Minister van het vakonderwijs in art. 101, dat ik mij niet kan voorstellen, dat de Minister er bezwaar tegen kan maken.

Nu heb ik onder de roos gehoord, dat er groote technische bezwaren aan zouden zijn verbonden en ik wil zeggen, dat dit naar mijn oordeel niet juist is. De techniek is vrij eenvoudig. Men moet toch de verschillende posten afzonderlijk berekenen, dat gebeurt nu ook. Wij berekenen nu ook verwarming afzonderlijk en verschillende andere posten. Het spreekt vanzelf, dat het totaalbedrag een samengestelde post is en dat wij eerst de afzonderlijke posten uitrekenen. Bij het vakonderwijs is dat nog veel eenvoudiger dan bij andere dingen. Wij berekenen wat het per uur kost en de bijzondere scholen hebben alleen op te geven hoeveel uren zij vakonderwijs hebben gegeven en zij krijgen daarvoor precies uitkeering. Het zal niet altijd precies kloppen, omdat het vakonderwijs aan een bijzondere school gegeven kan worden door een jong onderwijzer, die op zijn minimum staat, zoodat het bedrag niet op een halven cent uitkomt, maar voor elk uur, dat vakonderwijs wordt gegeven, zal het gemiddelde bedrag worden vergoed. Ik geloof, dat dit redelijk is, en wanneer het niet in de wet zou worden ingelascht, zouden wij het onredelijke krijgen, dat de gemeente verplicht is voor een zeer groot aantal gevallen te betalen, waarin geen vakonderwijs gegeven wordt. Ieder zal het onredelijk vinden, dat aan de gemeenten op te leggen en ik beveel dus mijn subamendement aan de Kamer aan.

Het subamendement is voorgesteld door tien leden en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Mejuffrouw Westerman deelt mede, dat zij den eersten regel van haar amendement heeft gewijzigd, waardoor deze nu luidt:

,,Het bedrag per leerling, waarmede het openbaar onderwijs door de aanstelling,'', enz.

Ik onderstel dat allen, die het oorspronkelijk amendement hebben ondersteund, ook met deze wijziging genoegen nemen.

De vergadering wordt voor twintig minuten geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat mejuffrouw Katz bericht heeft, hedenmiddag en morgen, wegens gemeenteraadsvergadering, verhinderd te zijn de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik deel mede, dat het Verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp Nadere wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (316).

(Voorzitter e. a.)

Ik stel aan de Kamer voor, dit wetsontwerp, waarvan de afdoening met het oog op het dienstjaar wenschelijk is, nog aan de lijst der aan de orde gestelde wetsontwerpen toe te voegen.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging over artikel XXXVI van het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201) met de daarop ingediende amendementen wordt hervat.

De heer **van Wijnbergen**: Mijnheer de Voorzitter! De wijziging, aangebracht in art. 101, houdt o. a. in, dat voortaan ook de salarissen der vakonderwijzers aan de bijzondere scholen worden vergoed. Dat behoeft niet te bevreemden, dat is een eisch van gelijkstelling. Hierdoor zal dus een einde worden gemaakt aan de weigering van sommige gemeentebesturen, om de kosten van die vakonderwijzers op te nemen onder de zoodanige, waarvoor door de gemeente aan de bijzondere schoolbesturen vergoeding wordt verleend. Die vergoeding is opgenomen onder art. 101. Het is duidelijk, dat zij daar slecht past. Art. 101 verwijst naar art. 55, waar staat, dat de daar bedoelde kosten zijn die voor de geringe en dagelijksche reparaties aan het schoolgebouw, onderhoud van schoolmeubelen, aanschaffing van leerboeken, verlichting en verwarming en schoonhouden van het schoolgebouw, schoolbibliotheek e. d. Het spreekt vanzelf, dat vakonderwijzers daaronder niet behooren; juist dat in art. 101 iets is gebracht, dat er niet in thuis behoort, heeft sommigen de vraag doen stellen, tot welke gevolgen dat zou leiden. Men heeft getracht, die ongewenschte gevolgen te ondervangen, vandaar het amendement-Westerman, dat de heer Vliegen voor verbetering vatbaar acht.

Nu heeft mejuffrouw Westerman aanstonds een bezwaar aangevoerd tegen haar amendement, nl. dat ook zij er veel voor gevoelt, dat die gemeentebesturen niet al te royaal zijn bij het aanstellen van vakonderwijzers. Volkomen juist. Nu ligt in de verplichting, bij de wet opgelegd, dat voortaan aan de bijzondere schoolbesturen een vergoeding zal worden gegeven, een prikkel voor de gemeentebesturen om wat zuiniger te zijn, en men zal zich wat meer bedenken dan vroeger, nu het leidt tot uitgaven ook voor het bijzonder onderwijs, maar nu wordt de rem, waarvan mejuffrouw Westerman het bestaan toejuicht, grootendeels weggenomen. Het bezwaar, dat zij zelf tegen haar amendement aanvoerde, onderschrijf ik dus ten volle.

De grondgedachte van het amendement acht ik niet ten eenenmale onjuist, maar evenmin als de vakonderwijzers passen in art. 101, evenmin past het amendement in dit artikel. Immers, een gelijk bedrag als besteed wordt per leerling ten bate van het openbaar onderwijs, moet gegeven worden aan het bijzonder onderwijs. Hoe dat bedrag besteed wordt, daarvoor is de wetgever onverschillig. Uit dat stelsel worden nu de vakonderwijzers gelicht. Tot op zekere hoogte kan ik mij daarmede vereenigen, omdat het moeilijk is de vakonderwijzers over te brengen naar art. 100, mits men goed inziet, dat dit eigenlijk is in strijd met het grondbeginsel van art. 101. Ik zal afwachten wat de Minister hiervan zegt.

Wil men echter tot een dergelijke regeling komen, dan zal het toch nooit kunnen op de wijze zooals hier wordt voorgesteld. Reeds hierom niet. De geachte voorstelster telt ter bepaling van de kosten voor de vakonderwijzers van het openbaar onderwijs alle scholen mede, terwijl zij bij de uitkeering aan de bijzondere scholen alleen rekening wil houden met de scholen, waar de vakonderwijzers werkzaam zijn. Daarmede handelt zij niet gelijkmatig. In de tweede plaats wil zij, als ik het amendement goed begrijp, de vergoeding alleen geven voor vakonderwijzers in dezelfde vakken. Indien dus aan een openbare school een vakonderwijzer is in het Fransch, en de bijzondere school stelt een vakonderwijzer aan voor teekenen of voor Engelsch, dan zouden de kosten volgens het amendement niet worden vergoed. Dat gaat niet.

Maar indien deze verbeteringen worden aangebracht, dan is men er nog niet. Ik zie maar één middel om tot stand te brengen wat men wenscht, nl. een regeling, waarbij men de

(van Wijnbergen e. a.)

vakonderwijzers afzondert van de overige kosten van art. 101. Een regeling dus, waarbij men aan de bijzondere scholen een zelfde bedrag per gegeven lesuur uitkeert als de gemeente. Dat lijkt mij de eenig mogelijke regeling, maar die zou het best kunnen worden opgenomen in een afzonderlijk lid. Men zou dus voortaan in art. 101, naast de berekening, die er nu in staat, nog een tweede berekening moeten voorschrijven; dan moeten dus de beide berekeningen van elkaar worden losgemaakt.

In de discussie is gezegd, dat de bijzondere scholen, die geen vakonderwijzers hebben, daarvoor geld uitgekeerd zullen krijgen, terwijl zij er niet zijn. Die redeneering is onjuist. Mejuffrouw Westerman heeft in haar toelichting aangetoond, dat het amendement, strikt genomen, niet noodig is, omdat na drie jaar de verrekening plaats heeft. Wanneer dus bijzondere schoolbesturen geld hebben gekregen voor vakonderwijzers, die er niet zijn, dan blijkt dat bij de verrekening. Daartegenover heeft mejuffrouw Westerman alleen aangevoerd, dat zij die bijzondere schoolbesturen wil behoeden voor de verleiding om dat geld uit te geven. Een zeer sympathieke bezorgdheid, Mijnheer de Voorzitter!

Maar de vraag is ook, of het niet een vrij grooten administratieven omslag meebrengt. Want wanneer in die richting een voorstel wordt gedaan, dat zou kunnen worden geaccepteerd, zou dat er toe kunnen leiden, dat noodig is naast de berekening van art. 101 een tweede berekening, die niet om de drie jaar behoeft plaats te hebben.

Vergoedt de gemeente telkenjare aan de vakonderwijzers bij het bijzonder onderwijs per lesuur een zelfde bedrag als aan de openbare onderwijzers, dan geeft dat wat meer administratieven omslag, maar de zaak, zoo geregeld, en goed gescheiden de eene berekening van de andere, kan naar mijn meening zonder bezwaar in het wetsontwerp worden opgenomen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ter bekorting van de discussie wil ik een enkel woord zeggen. Ik geloof dat het advies van den heer van Wijnbergen juist is om te lezen: „per lesuur"; dan zou kunnen vervallen het subamendement-Vliegen. De opmerking over het woord „betreffende" is juist, en ik zou daarom mejuffrouw Westerman in overweging willen geven dat woord er uit te nemen. Ik geloof, dat de zaak dan is opgelost.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn op dit artikel voorgesteld drie amendementen. Wat het amendement-Rutgers betreft, geloof ik, dat hetgeen de heer Rutgers voorstelt, aanbeveling verdient, nl. om deze bepaling uit de wet te brengen naar de overgangsbepalingen. Het betreft hier een quaestie van huur, die eigenlijk voor twee jaar al had moeten zijn geregeld in art. 265. Daarom zou ik bereid zijn, dat amendement over te nemen, wanneer niet de heer Gerhard op dit artikel, en daarmede ook op het voorstel van den heer Rutgers, een amendement had ingediend. De heer Rutgers stelt voor, om wanneer de huursom aan het gemeentebestuur buitensporig hoog voorkomt, de schattingscommissie uitspraak te laten doen. Nu is na aanneming gisteren van het amendement-Ketelaar een beroep op de uitspraak van die schattingscommissie in het wetsontwerp opgenomen, nl. dat Gedeputeerde Staten twee andere deskundigen kunnen kiezen om zich te laten voorlichten.

Wanneer nu het amendement-Gerhard wordt aangenomen, komt er als het ware een derde beroep bij:

> „Indien geen overeenstemming wordt bereikt ten aanzien van het bedrag van de huur of der kosten van de erfpacht, roept het gemeentebestuur of het schoolbestuur de beslissing in van Onzen Minister."

Het komt mij dus voor, dat na aanneming van het amendement-Ketelaar op art. 85, waarnaar ook in het amendement-Rutgers wordt verwezen, het amendement-Gerhard overbodig is.

(Minister de Visser e. a.)

Nu kom ik tot de gewichtigste quaestie, nl. die van de vakonderwijzers. Het is op zich zelf volkomen juist, wat de heer van Wijnbergen heeft opgemerkt, dat dit amendement eigenlijk de rechten van de schoolbesturen, zooals die in art. 101 vastliggen, eenigermate aantast. Wat toch is de gedachtengang van art. 101?

De schoolbesturen krijgen de kosten vergoed voor de exploitatie van de school, die openbare gelijksoortige scholen maken. Dat bedrag wordt globaal genomen, en als de openbare school een zeker bedrag kosten per kind maakt, krijgt de bijzondere school die kosten, globaal genomen, vergoed.

De verdeeling van die globale som is echter overgelaten aan de vrijheid van de schoolbesturen. Om een voorbeeld te noemen, als een openbare of gelijksoortige school f 100 per jaar uitgeeft voor leien, is het schoolbestuur natuurlijk niet verplicht, ook precies f 100 uit te geven voor leien, en wanneer de gemeenteraad een zeker bedrag uitgeeft voor griffels, is het schoolbestuur niet verplicht, datzelfde bedrag daaraan uit te geven. Zoo zijn de schoolbesturen volstrekt niet verplicht, waar het gymnastiekonderwijs aan de bijzondere scholen niet verplichtend is gesteld, een bepaald bedrag per jaar en per kind daaraan te besteden, zooals de openbare, gelijksoortige school doet, maar kunnen zij die gelden gebruiken voor andere doeleinden, bijv. voor betere schriften of wat ook.

Wanneer men dus met dit amendement den weg opgaat, om de schoolbesturen van lieverlede te verplichten, het bedrag, dat zij globaal ontvangen, in die mate te differentieeren, dat zij niet boven wat de openbare school voor speciale zaken uitgeeft, mogen uitgaan, zou het in zich zelf reeds veroordeelenswaardig zijn. Ik vertrouw echter, dat dit niet het geval is.

En dan erken ik, dat de billijkheid eischt, dat wanneer in een gemeente aan alle openbare scholen gymnastiekonderwijs wordt gegeven, en een groep voorstanders van de bijzondere school geeft dat gymnastiekonderwijs niet, de meerdere kosten, die de gemeente uitgeeft voor dat gymnastiekonderwijs, niet ten bate kunnen komen van het bijzonder schoolbestuur, omdat het voor dat onderwijs geen cent uitgeeft.

Dat kan ook niet de bedoeling van den wetgever geweest zijn. In dien zin is er uit rechtvaardigheidsbeginsel veel te zeggen voor het amendement van mejuffrouw Westerman. De heer Dresselhuys heeft al gezegd, dat het wenschelijk is, dat het subamendement van den heer Vliegen niet wordt aangenomen, maar dat liever een bepaling moest worden opgenomen, dat dit bedrag per lesuur wordt berekend, waardoor ook veel administratieve omslag zal verdwijnen.

Ik zal verder gaarne afwachten, wat de geachte voorsteller antwoordt op de redactioneele aanmerkingen, die in dit debat zijn ingebracht, maar wanneer de voorsteller die bezwaren kan wegnemen, is er voor mij geen bezwaar het amendement over te nemen.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Nu het amendement op artikel 85 is gewijzigd in den zin, als door den heer Ketelaar indertijd is toegelicht en de strekking van het amendement van den heer Rutgers volkomen in de lijn ligt van ons amendement, wil ik gaarne erkennen, dat er redenen zijn, die er voor pleiten, de quaestie van de huren in de overgangsbepaling te brengen.

Nadat wij gehoord hebben, dat de Minister bereid is het amendement van den heer Rutgers over te nemen, trekken wij ons amendement ten gunste van dat van den heer Rutgers in.

Aangezien het amendement van den heer Gerhard c. s. (Stuk n°. 10, XVI) door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Vliegen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd nu niet over de quaestie der vakonderwijzers, maar over datgene, waarvan u mij straks verhinderd heeft iets te zeggen, namelijk over de beide andere punten, over het amendement van den heer Rutgers en een analoog amendement van den heer Gerhard en over de quaestie van onderverhuur.

Het eerste is van de baan door de overneming door den Minister en de intrekking van het amendement Gerhard.

(Vliegen c. a.)

De Voorzitter: Nu ziet u eens hoe goed dat systeem werkt.

De heer Vliegen: Zeker, Mijnheer de Voorzitter! Ik spreek dus nu maar een enkel woord over de quaestie van onderverhuur. Neem aan een schoolbestuur heeft een school gehuurd en de gemeente betaalt de huur. Dat schoolbestuur verhuurt de school voor een avondcursus aan een andere vereeniging, die ook gesubsidieerd is, bijv. voor nijverheidsonderwijs; zoowel gemeente als Rijk vergoeden de huur dan aan het schoolbestuur, dat dien avondcursus geeft, waardoor gemeente en Rijk 2 maal huur krijgen te betalen voor hetzelfde gebouw.

Nu is dat volstrekt niet een geval dat uit de lucht gegrepen is, integendeel, dit geval zal zich dikwijls voordoen en ik zou dus den Minister willen vragen om daarop iets te vinden. Ik heb geen amendement hiervoor ingediend, omdat ik meen dat het geval zoo logisch is, dat de Minister zelf daartegen wel een bepaling wil opnemen.

Het geval zal zich vrij ingewikkeld voordoen en zal daarom het beste geregeld kunnen worden door een vrij algemeene bepaling, waarbij hetzij het gemeentebestuur, dan wel Gedeputeerde Staten, de Minister of de inspecteur de zaak kunnen uitmaken. Een wetsbepaling die in alle gevallen zal voorzien, lijkt mij zeer moeilijk te maken.

De heer de Visser, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch den heer Vliegen te doen opmerken, dat hetgeen hij in het midden heeft gebracht, volkomen juist is en dat wel degelijk ook door mij maatregelen zullen worden beraamd om in deze gevallen te voorzien.

Ik zal nog een sterker voorbeeld noemen dan hij deed. Het komt voor, dat een bijzondere school een gymnastieklokaal heeft bij de school, waarvoor de gemeente huur betaalt en dat de gemeente in haar eigen openbare school geen gymnastieklokaal heeft en nu het lokaal huurt van het schoolbestuur van de bijzondere school. Dan betaalt de gemeente tweemaal de huur van hetzelfde lokaal, eerst in den vorm van verhoogde exploitatiekosten en in de tweede plaats, wanneer zij het lokaal huurt van het schoolbestuur.

Ik ben op dergelijke gevallen attent gemaakt en geef den heer Vliegen de verzekering, dat ik zal trachten daarin te voorzien.

Daar de Regeering de amendementen van den heer Rutgers, voorkomende op Stuk n°. 13, sub G, *a* en *b* heeft overgenomen, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De Voorzitter: Mejuffrouw Westerman deelt mij mede, dat zij het door haar en andere leden voorgestelde amendement (Stuk n°. 35, I) intrekt. Het maakt derhalve geen onderwerp van beraadslaging uit.

In de plaats van dit amendement stelt zij echter een amendement voor, strekkende om aan artikel XXXVI toe te voegen:

Aan artikel 101 wordt toegevoegd een nieuw laatste lid, luidende:

„Indien de gemeente ten behoeve van een of meer openbare scholen vakonderwijzers heeft aangesteld, vergoedt zij jaarlijks aan de bijzondere schoolbesturen, die ook vakonderwijzers hebben aangesteld een zelfde bedrag per lesuur, als de gemeente voor haar vakonderwijzers heeft uitgegeven."

Het amendement wordt ondersteund door dezelfde leden, die het oorspronkelijk amendement hebben onderteekend en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer Rutgers: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet vernomen, wat er gebeuren zal met mijn amendement met betrekking tot het schoolgeld. Intusschen maak ik van deze gelegenheid gebruik om nog over het artikel zelf een opmerking te maken, waarmede, naar ik verwacht, zal worden ingestemd. Het lid, waarop ik het amendement heb voorgesteld, begint met de woorden: „De vergoeding wordt bepaald na aftrek van de verschuldigde schoolgelden."

(Rutgers e. a.)

Na aanneming van het amendement betreffende de bevoegdheid om een hooger schoolgeld te heffen, beteekenen hier de woorden: „de verschuldigde schoolgelden" hetzelfde, wat in artikel 89 wordt genoemd: „de krachtens de gemeentelijke verordening verschuldigde schoolgelden". Het suppletoire schoolgeld mag geheel vrij gegeven worden en wordt niet afgetrokken van de gemeentelijke vergoeding; het blijft geheel ter beschikking van het schoolbestuur.

Mijnheer de Voorzitter! Het zal misschien gewenscht zijn bij tweede lezing deze redactionneele wijziging aan te brengen.

De heer de Visser, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! In mijn eerste rede heb ik vergeten mijn oordeel uit te spreken over het tweede amendement van den heer Rutgers.

Ik zal op de zaak zelf niet terugkomen, maar ben bereid dit amendement over te nemen, nu op een vorig artikel een amendement van den heer Rutgers is aangenomen, volgens hetwelk de bijzondere schoolbesturen het recht hebben een hooger schoolgeld te heffen.

Ik ben ook bereid het verbeterde amendement van mejuffrouw Westerman over te nemen.

Daar zoowel het gewijzigde amendement van mejuffrouw Westerman c. s. als het amendement van den heer Rutgers, voorkomende op Stuk n°. 13, sub H, door de Regeering is overgenomen, maken deze geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Het subamendement van den heer Vliegen c. s. is vervallen.

De heer van der Molen: Mijnheer de Voorzitter! Nu de Regeering de verschillende amendementen heeft overgenomen, wil ik er op wijzen, dat het vijfde lid van artikel 101, zooals het in artikel XXXVI door de Regeering wordt voorgesteld, niet zoo zal kunnen blijven.

Daarin was juist door de Regeering de regeling van het vakonderwijs opgenomen. Nu een afzonderlijk lid aan artikel 101 wordt toegevoegd voor de regeling van het vakonderwijs, moet het vijfde lid van artikel 101 van het Regeeringsvoorstel vervallen en moet weder de oorspronkelijke redactie hersteld worden.

De Voorzitter: Dit lijkt mij precies een geval voor de tweede lezing.

De beraadslaging wordt gesloten.

Artikel XXXVI, thans luidende:

„In artikel 101 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. In het tweede lid wordt in plaats van „artikel 23, zesde lid," gelezen: „artikel 28".

II. Het vijfde, het zesde en het zevende lid worden gelezen als volgt:

„5. Als kosten, bedoeld in het tweede, derde en vierde lid van dit artikel, komen in aanmerking de kosten volgens artikel 55 onder *e* tot en met *h* en *o* alsmede die onder *a* voor zooveel betreft de belooningen van hen, die uitsluitend belast zijn met het geven van onderwijs in een of meer der vakken in artikel 2 vermeld onder *h* tot en met *u*, en die van instandhouding.

6. Indien het schoolgebouw overeenkomstig het slot van het tweede lid van artikel 80 in bruikleen is gegeven, komen de kosten van instandhouding van dat gebouw, met uitzondering van de geringe en dagelijksche reparaties, als bedoeld in artikel 1619 van het Burgerlijk Wetboek, ten laste van de gemeente. Als kosten bedoeld in het tweede, derde en vierde lid van dit artikel, komen de kosten van instandhouding van schoolgebouwen met uitzondering van de geringe en dage-

40ste VERGADERING. — 20 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Gerhard e. a.)

lijksche reparaties alsdan niet in aanmerking. Bovendien worden door de gemeente vergoed de kosten wegens erfpacht van het schoolterrein.

7. De vergoeding wordt bepaald na aftrek van de verschuldigde schoolgelden, indien deze door het schoolbestuur zijn geïnd en voor zoover zij niet oninvorderbaar zijn verklaard. Indien deze meer bedragen dan het volgens het tweede tot en met het vijfde lid berekende bedrag, wordt het verschil in de gemeentekas gestort.".

Aan artikel 101 wordt toegevoegd een nieuw laatste lid, luidende:

„Indien de gemeente ten behoeve van een of meer openbare scholen vakonderwijzers heeft aangesteld, vergoedt zij jaarlijks aan de bijzondere schoolbesturen, die ook vakonderwijzers hebben aangesteld een zelfde bedrag per lesuur, als de gemeente voor haar vakonderwijzers heeft uitgegeven.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XXXVII, luidende:

„Het eerste lid van artikel 102 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

1. Bovendien kent iedere gemeente, waar openbaar vervolgonderwijs wordt gegeven, aan de in artikel 97 bedoelde besturen, alsmede aan de besturen van andere rechtspersoonlijkheid bezittende instellingen en vereenigingen, die vervolgonderwijs doen geven, eene bijdrage toe in de kosten van het bijzonder vervolgonderwijs, mits dat onderwijs voldoet aan de eischen, gesteld in het tweede, het derde en het vijfde lid van artikel 21.",

waarop door de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins een amendement is voorgesteld (Stuk nº. 10, XVII), om „97" te vervangen door „98" en den laatsten regel te lezen: „van artikel 21 en het vierde lid van artikel 89".

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ten gevolge van een vroegere beslissing heeft dit amendement geen reden van bestaan meer en wordt het derhalve door de voorstellers ingetrokken.

Aangezien het amendement door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! Artikel 102 van de wet betreft de subsidieering van de cursussen voor het vervolgonderwijs.

Ik moge in herinnering brengen, dat na de behandeling van artikel 1 van dit ontwerp van wet in behandeling is geweest een amendement van de heeren van der Molen, van Wijnbergen en van mij (Stuk nº. 18), dat tot strekking had te bepalen, dat, indien een gemeente uitgaven doet ten behoeve van cursussen, verbonden aan scholen voor gewoon en voor uitgebreid lager onderwijs, de onderscheidene scholen van dezelfde soort binnen die gemeente op gelijken voet behandeld zouden worden.

Dit amendement had des te meer beteekenis gekregen, nadat verworpen was het voorstel om vrijheid te verleenen tot het doen geven van onderwijs in één of meer moderne vreemde talen aan leerlingen, die de gewone lagere school bezoeken.

Het amendement is bestreden onder meer hiermede, dat het begrip „cursus" wettelijk niet vaststaat en derhalve werd dit amendement gewijzigd in dezen zin, dat indien een gemeente uitgaven doet ten behoeve van onderwijs buiten de gewone schooluren in één of meer der vakken, vermeld in artikel 2 der wet van 1920, onder *l* tot en met *q*, de onderscheidene scholen van dezelfde soort in die gemeente op gelijken voet behooren te worden behandeld.

(Tilanus e. a.)

De voorstellers van dit amendement stelden er geenszins prijs op, dat de kosten van cursussen, als hier bedoeld, per se uit de gemeentekas zouden worden betaald. Integendeel. Wij zouden het principieel juister achter, wanneer voor dergelijke cursussen geen geld uit de Overheidskassen werd gegeven. Indien de Minister het mogelijk oordeelt, dat een dergelijke verbodsbepaling in de wet zou worden ingelascht, in den zin zooals in artikel 5, 2de lid, van de wet voorkomt, dan zouden wij alleszins content zijn. Willen ouders, die hun kinderen naar een openbare school zenden, voor hun kinderen een cursus bijv. in het Fransch, dan zouden zij dat gezamenlijk moeten betalen, en wanneer ouders, die hun kinderen naar een bijzondere school zenden, datzelfde willen, dan zouden die dat ook zelf moeten bekostigen. Ik zou deze scheidingslijn zelfs niet eens willen trekken, doch eenvoudig in het algemeen willen zeggen: wanneer ouders hun kinderen naar een cursus willen zenden, moeten zij dat zelf betalen.

Ik weet niet, Mijnheer de Voorzitter, of de Minister bereid zou zijn en gerechtigd is te bevorderen, dat een dergelijke verbodsbepaling in de wet wordt opgenomen, ik merk echter op, dat wij ten deze te maken hebben met den feitelijken toestand, dat cursussen, verbonden aan openbare scholen, cursussen, die eigenlijk vormen een verlengstuk van den gewonen schooltijd, wel uit de gemeentekas worden bekostigd, terwijl dat voor dergelijke cursussen aan bijzondere scholen niet het geval is. Deze toestand acht ik in strijd met de financieele gelijkstelling.

Ons amendement, zooals het toen werd ingediend en naderhand werd gewijzigd, is door de voorstellers teruggenomen, omdat, zooals de heer Ketelaar verklaarde — en deze meening werd door den Minister gedeeld —, de zaak te ingewikkeld is om incidenteel te worden behandeld en geregeld. De Minister gaf toen in overweging op deze zaak terug te komen bij de behandeling van artikel 102 van de wet en artikel XXXVI van het ontwerp, dat thans aan de orde is.

In verband hiermede heb ik de eer, mede namens de heeren van Wijnbergen, van der Molen, Rutgers, Schokking, Snoeck Henkemans, Suring en Moerel, de motie aan de Kamer voor te stellen, die ik hierbij, Mijnheer de Voorzitter, op uw bureau deponeer.

De **Voorzitter**: Door de heeren Tilanus, van Wijnbergen, van der Molen, Rutgers, Schokking, Snoeck Henkemans, Suring en Moerel is de volgende motie van orde ingediend:

„De Kamer,

van oordeel, dat indien eene gemeente uitgaven doet ten behoeve van onderwijs buiten de gewone schooluren in een of meer der vakken, vermeld in artikel 2 onder *l* tot en met *u* der Lager-onderwijswet 1920, aan kinderen, die eene openbare lagere school bezoeken, deze gemeente onderwijs buiten de gewone schooluren in een of meer der vakken, vermeld in genoemd wetsartikel onder *l* tot en met *u*, aan kinderen, die eene bijzondere lagere school bezoeken, desverlangd op gelijken voet behoort te behandelen,

noodigt den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen uit te overwegen dienaangaande eene wettelijke regeling te treffen."

Ik stel voor, deze motie van orde te gelijk met dit artikel te behandelen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben de motie wel hooren voorlezen, maar kunnen den inhoud onmogelijk zoo beoordeelen. Wij weten niet of er een belangrijk beginsel in zit. Deze zaak, welke geen verband houdt met dit wetsontwerp, behoeft niet bij deze gelegenheid te worden gehandeld. Ik zou daarom in overweging willen geven, de motie te doen drukken en ronddeelen en haar op een nader te bepalen dag te behandelen.

De **Voorzitter**: Nu de heer Dresselhuys tegen mijn voorstel bezwaar maakt, wil ik daar niet tegen ingaan. Ik neem zijn denkbeeld over en stel thans voor deze motie van orde te

(Voorzitter e. a.)

doen drukken en ronddeelen en haar op een nader te bepalen dag te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt gesloten en artikel XXXVII zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XXXVIII, luidende:

„In den aanhef van het derde lid van artikel 104 der Lager-onderwijswet 1920 wordt tusschen de woorden „gemeente" en „bepaald" ingevoegd: „met inachtneming van het vierde lid van artikel 86".",

waarop door de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins een amendement is ingediend (Stuk n°. 10, XVIII), strekkende om het artikel aldus aan te vullen:

„In het eerste lid van artikel 104 der Lager-onderwijswet 1920 vervallen de woorden: „van instandhouding"."

De heer **Gerhard** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In artikel 101 is opgenomen een nieuwe vorm van kosten, welke door het gemeentebestuur moeten worden gedragen. In artikel 104 wordt geregeld welke kosten een gemeente, waaruit leerlingen in een andere gemeente ter school gaan, moet dragen en op welke wijze die kosten worden berekend. In artikel 104 staat, dat als basis voor de berekening dier kosten worden genomen de kosten van instandhouding. Nu heeft artikel 101 in den stijl van den Minister een emendatie gekregen en daarom lijkt het mij wenschelijk, die woorden „van instandhouding" uit het artikel weg te nemen en te spreken van „de kosten, bedoeld in artikel 101". De billijkheid van dit amendement springt in het oog en de Minister zal daartegen wel geen bezwaar maken.

Voorgesteld door zeven leden maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Nu het begrip „van instandhouding" door het brengen van de kosten van het vakonderwijs onder de vergoeding van kosten is verruimd, geloof ik met den heer Gerhard, dat het beter is die woorden in dit artikel te schrappen en neem ik dus het amendement over.

Aangezien de Regeering het amendement van den heer Gerhard c.s. (Stuk n°. 10, XVIII) heeft overgenomen, maakt dit geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel mede te deelen over de wijziging, door de Regeering in het artikel gebracht.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft tegen die wijziging geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd artikel XXXVIII, thans luidende:

„In het eerste lid van artikel 104 der Lager-onderwijswet 1920 vervallen de woorden: „van instandhouding".
In den aanhef van het derde lid van artikel 104 der Lager-onderwijswet 1920 wordt tusschen de woorden „gemeente" en „bepaald" ingevoegd: „met inachtneming van het vierde lid van artikel 86".",

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het amendement van de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K.

(Gerhard e. a.)

ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins (Stuk n°. 10, XIX), strekkende om een nieuw artikel XXXVIII*bis* in te voegen, luidende:

Het derde lid van artikel 109 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:
„3. Artikel 27, tweede, derde en vierde lid, is ten deze van toepassing."

De heer **Gerhard** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement heeft een zeer eenvoudige strekking, namelijk om de afschaffing van het ambulantisme ook uit te strekken tot de bijzondere scholen. Veel behoeft er niet over gesproken te worden. Het lijkt ons toe, dat waar de afschaffing van het ambulantisme dezerzijds en anderzijds verdedigd is in het belang van de school, het volkomen natuurlijk is, dat de afschaffing ook wordt uitgebreid tot de bijzondere scholen. Aangezien er geen nieuwe argumenten zijn bij te brengen, meen ik met deze korte toelichting te kunnen volstaan.

Voorgesteld door zeven leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik juich het toe, dat de inleider het amendement maar kort toelicht, omdat de argumenten bekend zijn, maar het verbaast mij, dat de heer Ketelaar niet is opgestaan om te zeggen, dat het hem niet gepast voorkomt om op deze wijze te trachten terug te komen op een bij de pacificatie genomen besluit.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil alleen zeggen, zonder mij verder in den strijd om afschaffing van het ambulantisme te begeven, dat ik in beginsel die afschaffing betreur; ook de voorstanders van het openbaar onderwijs kunnen bedenken „dat wat gij niet wilt, dat u geschiedt, doe dat ook aan een ander niet", en daarom het ambulantisme voor de bijzondere school, die dit voorrecht heeft, wenschen te behouden.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik acht het overbodig nog met een enkel woord op deze zaak in te gaan. Deze quaestie is twee jaar geleden voldoende besproken en onlangs opnieuw, toen wij de quaestie van het ambulantisme bij het openbaar onderwijs hebben behandeld. Ik verzoek alleen de Kamer het amendement niet aan te nemen.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over het amendement mede te deelen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is eenparig van meening dat dit amendement niet behoort te worden aangenomen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Gerhard c. s. (Stuk n°. 10, XIX) wordt verworpen met 60 tegen 22 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Visser van IJzendoorn, Hermans, Engels, Bulten, Dresselhuys, Wijnkoop, Rutten, Braat, van Gijn, Nolens, van Dijk, Tilanus, mejuffrouw Westerman, de heeren Rutgers, Visscher, Zijlstra, Snoeck Henkemans, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Vuuren, van Schaik, de Wilde, de Monté ver Loren, Gerritzen, Stulemeijer, Schouten, van Boetzelaer van Dubbeldam, Gerretson, Kersten, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Juten, Bomans, Deckers, Krijger, Knigge, Duymaer van Twist, Beumer, Boon, H. Colijn, A. Colijn, Fleskens, van Rappard, Moerel, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Scheurer, van de Bilt, Heukels, Bakker, Suring, van der Molen, Ament, Kuiper, Wintermans, Michielsen, Bierema, van Sasse van Ysselt, Bongaerts, Schokking, Feber en de Voorzitter.

(Voorzitter e. a.)

Vóór hebben gestemd de heeren Albarda, Schaper, Kleerekoper, Ketelaar, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Vliegen, K. ter Laan, mejuffrouw Groeneweg, de heeren IJzerman, Hugenholtz, van den Tempel, Troelstra, Oud, van Ravesteijn, J. ter Laan, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van der Waerden, Gerhard, Hiemstra, van Braambeek, van Zadelhoff en Ebels.

De **Voorzitter**: De heer Wijnkoop heeft mij medegedeeld, dat hij zich bij het uitbrengen van zijn stem heeft vergist.

De artikelen XXXIX en XL worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Thans zou aan de orde komen het amendement van mejuffrouw Westerman c. s. tot invoeging van een nieuw artikel XL*bis* (Stuk nº. 16, V), doch aangezien de voorstellers hebben verklaard, dit amendement in te trekken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging uit.

Beraadslaging over artikel XLI, luidende:

„In artikel 179, derde lid, der Lager-onderwijswet 1920 worden de woorden „alle kweekscholen en opleidingsscholen" vervangen door de woorden: „alle kweekscholen en opleidingsscholen, alle inrichtingen voor opleiding van onderwijzeressen bij het voorbereidend onderwijs"."

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Het is bijzonder teleurstellend, dat de geheele nieuwe kweekschoolopleiding, die door de nieuwe wet in uitzicht was gesteld, wordt opgeheven. De Minister heeft zelf daarover zijn leedwezen uitgesproken in sterke termen en nu de Minister alles heeft teruggenomen is het bezwaarlijk na te gaan, in hoever het mogelijk zou zijn geweest hieraan te gemoet te komen. Ik wensch echter den Minister een paar vragen te stellen, in de hoop, dat het antwoord daarop aan de kweekschoolopleiding ten goede zal komen.

Nu de oude kweekschoolopleiding behouden blijft, staan wij voor een bijzondere moeilijkheid. De Minister zal zich herinneren, dat ik reeds verleden jaar bij hem ben geweest en hem gevraagd heb, wanneer de bij de wet voorgeschreven algemeene maatregel van bestuur zou verschijnen. De Minister stelde toen in uitzicht, dat dit spoedig zou zijn. Daarvan is niets terechtgekomen, maar inmiddels hebben velen geleefd in de verwachting, dat die algemeene maatregel komen zou. Dit heeft Amsterdam aanleiding gegeven tot een zeer goeden maatregel, die zonder belangrijke kosten voor de schatkist feitelijk de nieuwe opleiding tot stand brengt, naast de oude. Men heeft naast de bestaande kweekschool aparte klassen ingericht, uitsluitend voor leerlingen, afkomstig van H. B. S. en u. l. o.-scholen, en die leerlingen zijn ingesteld op de nieuwe opleiding, drie jaar gewoon klasseonderricht en twee jaar gedeeltelijk klasseonderricht, gedeeltelijk practijk. Er zijn nog andere kweekscholen die dat zouden kunnen doen, voor zoover zij het noodig aantal klassen tellen en vooral, voor zoover zij beschikken over het noodige aantal bevoegde leeraren. Er zijn Rijkskweekscholen, goed ingerichte Katholieke kweekscholen (in Noordbrabant), een paar Christelijke kweekscholen, ik meen in Utrecht en in Amsterdam. Wanneer men in die richting officieel kon doorgaan, dan kon men dit systeem krijgen, dat wij hebben de opleiding volgens de bestaande oude bepalingen, die bij overgangsmaatregel worden gehandhaafd, en daarnaast een nieuwe opleiding, waarbij men het meest economisch gebruik maakt van de beschikbare schoolruimte en van de leeraren. De practijk zal aantoonen, of die nieuwe opleiding op die manier volkomen doorvoerbaar is.

Ik zou bijzonder graag wenschen, dat de Minister zich op dit standpunt wilde stellen: waar het maar eenigszins mogelijk blijkt, zal de gelegenheid worden geopend, om naast de bestaande oude klassen ook — laat ik het zoo uitdrukken — „nieuwe" klassen te hebben. Wanneer dan de Minister

(Gerhard e. a.)

vooral in overweging wil nemen, wat door alle betrokkenen wordt gevraagd, om den begindatum van den cursus van 1 Mei te verplaatsen naar 1 September, dan krijgen wij een volkomen aansluiting aan de m. u. l. o.-klassen en aan de H. B. S.

Dan hebben wij wel niet terug, wat de nieuwe wet beloofde, wat nu opzij is geschoven, maar dan wordt er ten minste een belangrijke stap gedaan om datgene te doen, waardoor wij practisch een nieuwe opleiding krijgen en bovendien doen wij daarmee ervaring op. Ik hoop, hieromtrent van den Minister een bevredigend antwoord te ontvangen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat de heer Gerhard goed zal vinden, dat ik hem nu niet antwoord, maar bij de behandeling van het amendement-Heukels op art. 210, want dat amendement hangt onmiddellijk met de heele kweekschoolquaestie samen. Ter bekorting van de discussies zal het goed zijn, wanneer ik eerst dan over deze zaak spreek.

De **Voorzitter**: Kan de heer Gerhard zich er mee vereenigen, dat de verdere behandeling van dit punt wordt uitgesteld tot wij aan artikel 210 toe zijn?

De heer **Gerhard**: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De beraadslaging wordt gesloten en artikel XLI zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel XLII wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het amendement van de heeren Dresselhuys, Boon, Visser van IJzendoorn, Staalman, mejuffrouw Westerman en de heeren van Rappard en Bierema (Stuk nº. 29), strekkende om na artikel XLII in te voegen een nieuw artikel XLII *bis*, luidende:

„In het eerste lid van artikel 193 der Lager-onderwijswet 1920 wordt in plaats van „vijf jaren" gelezen „tien jaren"."

De heer **Dresselhuys** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoef nauwelijks te zeggen, dat dit amendement niet is bedoeld als een reactie tegen de verleden week genomen principieele beslissing. Ik zou daartoe volmaakt het recht hebben en het zou wettelijk volkomen geoorloofd zijn. Maar hier is bedoeld niet reactie tegen het principe, maar niet anders dan het scheppen van een overgangsbepaling. Hoewel het mij zeer leed heeft gedaan, moeten wij in de principieele beslissing als zoodanig nu berusten; misschien komt er binnen niet te langen tijd weer een herziening aan de orde, waarbij wij opnieuw strijd kunnen voeren. Maar nu draagt de zaak zuiver het karakter van een overgangsbepaling.

De wetgever van 1920 heeft te recht ingezien, dat het karakter van de zg. u.l.o.-schooltjes, waar Fransch werd onderwezen, niet plotseling kon worden veranderd. Om vergissingen te voorkomen, zeg ik vooraf, dat de u.l.o.-schooltjes van toen eigenlijk niet waren u.l.o.-scholen volgens de wet, want volgens de wet waren alleen dat u.l.o.-schooltjes, waar ten minste twee der vakken *l*, *m*, *n* en *p* werden onderwezen, dus bijv. Fransch en wiskunde. De scholen, waarop ik het oog heb, voor gewoon lager onderwijs, vielen daar dus niet onder; deze ontleenden hun recht om onderricht in het Fransch te geven aan het eerste lid van art. 2*bis*, van 1878, waarin stond, dat het onderwijs „ten minste" moest omvatten de vakken in art. 2 vermeld onder *a* tot *k*.

Wanneer dit amendement mocht worden aangenomen, zal het vaststaan, dat gedurende den termijn, dien ik bedoel, op de scholen voor gewoon lager onderwijs, die vóór 1920 bestonden, Fransch zal mogen worden gedoceerd.

Men zou zelfs verder kunnen gaan, en zou kunnen betoogen, dat niet alleen de scholen vóór 1920 bestaande, maar

(Dresselhuys e. a.)

alle openbare scholen, zonder onderscheid, gedurende dien termijn het recht moesten hebben, om Fransch te laten doceeren, want de wet van 1920 zegt uitdrukkelijk in art. 193:

,,Scholen voor gewoon lager onderwijs mogen van het tijdstip van het in werking treden dezer wet af nog gedurende vijf jaren zijn ingericht......", enz.

Hier staat dus niet ,,blijven" ingericht, of ,,worden" ingericht, maar ,,zijn" ingericht, een verzamelbegrip dus voor het verleden, heden en de toekomst. Waar het dus vaststaat, dat op het oogenblik op enkele gewone lagere scholen, althans tot 1925 toe, Fransch mag worden gedoceerd, vragen wij in ons amendement, dien termijn te willen verlengen met vijf jaar, als redelijk en billijk.

Dit is hierom reeds redelijk, omdat de wetgever van 1920 al inzag, dat het niet aanging onze geheele volksontwikkeling en cultuur van eeuwen lang, door de kinderen reeds op een jeugdigen leeftijd een vreemde taal te laten leeren, af te snijden en het was volkomen begrijpelijk, dat dit niet in enkele jaren zou hebben doorgewerkt.

Men moest zien een overgangstoestand te bereiken en wij trachten dien te vinden door o. a. cursussen te geven, maar dat is pas in het beginstadium.

Zelfs het hooger onderwijs is nog niet eens aangepast en iedereen voelt, dat als wij binnen een tijd van drie jaar moesten komen tot den toestand, dat het Fransch geheel van de lagere school was verdwenen, dit ongetwijfeld stoornis zou veroorzaken, wanneer wij niet zoo lange overgangsbepalingen hebben die in het belang van onze volkscultuur mochten worden gewenscht.

Het is hier niet anders dan een bedoeling om den slag wat te verzachten, die aan het volksonderwijs, die aan de volkscultuur is toegebracht, door een geleidelijke overgangsbepaling.

Ik weet wel, dat er fanatieke haters van het Fransch op de lagere school zijn, die geen dag, geen uur uitstel meer willen geven, maar ik geloof, dat het redelijk en billijk is een overgangstermijn te stellen als wij hebben voorgesteld en die ons, die met groot leedwezen dien slag hebben zien toebrengen aan de volkscultuur, eenigermate kan troosten.

Ik vertrouw, dat de Minister dit zal voelen, en dat hij, die, naar ik hoop, niet zonder leed dien slag aan de voorstanders van het Fransch heeft moeten toebrengen, althans niet zal weigeren, om te verzachten, waar dat mogelijk is.

Het is daarom dat ik, zuiver als overgangsmaatregel, of, wil men, tijdelijken maatregel, dit amendement in de aandacht van den Minister en de belangstelling van de Kamer aanbeveel.

Aangezien het amendement van den heer Dresselhuys door meer dan 5 leden is onderteekend, maakt het een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb behoord tot diegenen, die de vorige week hun stem hebben uitgebracht voor het amendement van mejuffrouw Westerman tot het weer mogelijk maken van het geven van onderwijs in het Fransch op de lagere school en daarom stel ik er prijs op te verklaren, waarom ik niet kan medegaan met het amendement, dat zooeven door den heer Dresselhuys is toegelicht.

Ik geloof, dat dit te meer zijn nut kan hebben omdat de heer Dresselhuys in zijn toelichting het heeft voorgesteld, alsof men eigenlijk een nog fanatieker tegenstander moest zijn van het Fransch op de lagere school, wanneer men tegen dit amendement stemde dan wanneer men zou gestemd hebben tegen het amendement, dat de vorige week door mejuffrouw Westerman is verdedigd.

Nu behoef ik niet bang te zijn dat iemand mij zal verslijten voor een fanatiek tegenstander van het Fransch op de lagere school, want met de stem die ik de vorige week heb uitgebracht, heb ik, naar ik meen, wel juist het tegendeel bewezen.

Maar wanneer ik toch niet mijn stem uitbreng voor dit

(Oud e. a.)

amendement van den heer Dresselhuys en de zijnen, dan heeft dat een zeer eenvoudige reden en wel deze.

De heer Dresselhuys heeft getracht ons duidelijk te maken dat zijn voorstel volstrekt geen reactie bedoelt tegen de beslissing, die de vorige week gevallen is, maar hij heeft mij daarvan allerminst kunnen overtuigen.

Van het begin af aan toen het amendement werd ingediend — en de toelichting die de heer Dresselhuys heeft gegeven, heeft deze opvatting bij mij niet veranderd — heb ik de overtuiging gehad dat dit niets anders bedoelde dan een reactie tegen de beslissing van de vorige week, en aan een dergelijke reactie wil ik niet meedoen omdat ik meen, wanneer hier in de Kamer door de meerderheid een beslissing wordt genomen, men zich als minderheid daarbij heeft neer te leggen.

Het moge niet aangenaam zijn voor ons persoonlijk, dat een beslissing anders uitvalt, dan wij zouden gewenscht hebben, maar het gaat niet aan om de volgende week dan in den een of anderen vorm daarop weer terug te komen, want dan is de continuïteit in alle opzichten zoek.

Wat hier vooral noodig is, is, dat er in ieder geval kome een blijvende regeling en niet dat vandaag deze en morgen die beslissing genomen wordt.

Nu meen ik, dat hetgeen de heer Dresselhuys gezegd heeft over het karakter van de overgangsbepaling, volmaakt onjuist is. Hij zegt: men moet dat afsnijden van de cultuur van eeuwen in ieder geval niet zoo plotseling doen, men moet eenigen tijd geven om zich aan te passen, maar dat heeft practisch niet de minste beteekenis; wanneer het werkelijk is — zoo sterk voel ik het niet en al was ik vóór het amendement van mejuffrouw Westerman, zoo dikke woorden als de heer Dresselhuys bezigt, zou ik niet willen gebruiken — een benadeeling van de cultuur van eeuwen, ja, dan blijft het een benadeeling, of dat nu gebeurt of over 5 of 10 jaar.

Maar de beteekenis van die overgangsbepaling is in mijn oog een geheel andere, en wel deze: Er zijn op een gegeven oogenblik een aantal kinderen op een aantal lagere scholen, die 1, 2 of 3 jaar onderwijs in het Fransch hebben gehad.

Wanneer men nu plotseling het onderwijs in het Fransch verbiedt, zonder meer, dan moet men er ook voor die kinderen mee ophouden en dan komt er voor die kinderen een gaping van enkele jaren, waarin zij geen Fransch leeren. En dat heeft men willen voorkomen door te zeggen, dat de afschaffing geleidelijk moet geschieden.

Maar de bedoeling van den wetgever is niet geweest, dat een schoolbestuur zoo onverstandig zou zijn om nu toch den kinderen onderwijs in het Fransch te gaan geven, met de wetenschap, dat dit moet ophouden over 2 jaar, zoodat er dan toch een gaping komt voor de kinderen. Wanneer dat toch gebeurt, dan ligt de schuld bij het schoolbestuur zelf en dan komt dit, omdat men zich niet wenscht aan te passen aan hetgeen de wet voorschrijft.

Wat de heer Dresselhuys en de zijnen willen, is niet anders dan dat men bij aanneming van hun amendement op den ouden voet zal kunnen doorgaan tot 1930 en dat men dan kan zeggen, wanneer die termijn langzamerhand afloopt: er zijn nu zooveel scholen, die onderwijs in Fransch gegeven hebben, en die moeten nu voor die kinderen, die het reeds één of twee jaar gehad hebben, daarmede kunnen doorgaan. En dan komt er een of ander voorstel om den termijn weer te verlengen en dat acht ik geen juiste manier van doen.

Wij hebben de vorige week eenmaal het pleit verloren als voorstanders van het Fransch en wij dienen ons daarbij als ordelijke parlementariërs bij neer te leggen.

De methode, die hier door den heer Dresselhuys wordt toegepast, kan ik niet bewonderen. Ik kan daarom aan dit amendement mijn stem niet geven.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Dresselhuys en de zijnen hebben een overgangsbepaling voorgesteld. Het is een bewijs van de groote mildheid, die in de Kamer wordt in acht genomen bij de beoordeeling van de vraag of

40ste VERGADERING. — 20 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Albarda.)

een amendement toelaatbaar is, dat het amendement als een overgangsbepaling is toegelaten.

Wanneer is er grond voor een overgangsbepaling? Wanneer door de wet, waarin men zulk een bepaling wil doen opnemen, een verandering ten aanzien van dat onderwerp is tot stand gebracht.

Welnu, wat den heer Dresselhuys en zijn partijgenooten verdriet, is juist, dat bij deze wet geen verandering is tot stand gekomen, dat er geen nieuwe toestand is in het leven geroepen, zoodat er dus ook geen noodzakelijkheid voor een overgangsbepaling bestaat. Daarom moesten de heer Dresselhuys en de zijnen gevoelen, dat zij nu niet het recht hebben een overgangsbepaling te maken.

De overgangsbepaling, die behoort bij het besluit om het Fransch te verwijderen uit de lijst van vakken, die in de eerste zes leerjaren van de lagere school worden onderwezen, is gemaakt in 1920, toen dat besluit zelf gevallen is. In het eerste lid van artikel 193 is toen bepaald, dat nog gedurende vijf jaren na den datum van invoering van de wet, dus na 1 Januari 1921, het Fransch in de eerste zes leerjaren van de lagere school mag worden onderwezen.

Ik sluit mij volkomen aan bij het betoog van den heer Oud, die zeide, dat die overgangsbepaling is gemaakt, omdat anders plotseling het onderwijs in het Fransch aan de kinderen moest worden onderbroken en daardoor een hyaat zou komen in het onderwijs, dat zij hadden genoten.

Die overgangsbepaling is gemaakt, om het lager onderwijs aan den eenen kant en het middelbaar onderwijs aan den anderen kant de gelegenheid te geven nieuwe aansluitingen te zoeken en een gladde baan te maken van de onderste naar de bovenste onderwijsinstelling.

Ik zou mij kunnen voorstellen, dat de heer Dresselhuys recht en reden gevoelde een nieuwe overgangsbepaling voor te stellen, indien het gebleken was, dat de tijd vijf jaar te kort was, indien het gebleken was, dat het in vijf jaar niet mogelijk was geweest den nieuwen toestand voor te bereiden.

Het tegendeel is echter het geval. Indien wij iets hebben geleerd, hebben wij in de twee jaar, die zijn verstreken na de invoering van de Lager-onderwijswet 1920, geleerd, dat de overgangstijd eerder te lang dan te kort is; dat juist tijdens den overgangstijd gemis aan aansluiting ontstaat tusschen het lager onderwijs aan den eenen kant en het middelbaar en gymnasiaal onderwijs aan den anderen kant en dat het gemis aan aansluiting de oorzaak is van de vele moeilijkheden, die de kinderen en de ouders ondervinden, en dat het de basis is, waarop de verzetbeweging tegen de afschaffing van het Fransch voor een groot deel berust.

Wat wil de heer Dresselhuys nu doen?

Hij wil den toestand van gebrekkige aansluiting verlengen in plaats van er zoo spoedig mogelijk een einde aan te maken. In plaats van er toe mede te werken, dat wij een behoorlijke aansluiting zullen krijgen, wil hij den toestand van wanorde, ongelijkheid en verscheidenheid bestendigen en verlengen met vijf jaar.

De bedoeling van het amendement zou beter tot haar recht zijn gekomen, indien de geachte afgevaardigde had voorgesteld om de bepaling van art. 3, eerste lid, eerst in het jaar 2000 in werking te doen treden.

Het amendement is een duidelijke poging tot reactie tegen een gevallen besluit. Zoo'n poging zouden wij ten aanzien van ieder artikel kunnen ondernemen. Er zijn verschillende bepalingen aangenomen, waarmede een deel van de Kamer het niet eens is. Ik wil een voorbeeld zoo voor de hand grijpen en herinner aan het gisteren gevallen besluit tot aanneming van een amendement van den heer Rutgers, waarbij aan het schooltoezicht den invloed is ontnomen op de benoeming van onderwijzend personeel bij het bijzonder onderwijs, welke bepaling ik noodlottig acht.

Men zou echter tegen mij zeggen, dat ik onbehoorlijke wegen bewandelde, als ik had voorgesteld een overgangsbepaling, om die bepaling eerst in werking te doen treden in 1930.

Van dergelijke dingen onthoude men zich. Dat is geen behoorlijke wijze van werken. Dat hadden dan ook deze voorstellers moeten bedenken en zij hadden niet moeten aanbieden, onder den vorm van een overgangsbepaling, een artikel, dat feitelijk niets anders bedoelt dan een regelmatig gevallen beslissing der Kamer in haar tegendeel om te zetten.

(Albarda e. a.)

De heer **van Wijnbergen**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling der Lager-onderwijswet 1920 is onder de verschillende overgangsbepalingen ook een overgangsbepaling opgenomen ten aanzien van deze zaak, waarbij is bepaald, dat tot 1925 zeker aantal bestaande scholen konden ingericht blijven op den voet van art. 2 *bis*.

Dit aantal jaren is toen goed overwogen. Men heeft nagegaan, hoelang die toestand nog zou kunnen voortduren.

Nu was het zeer goed mogelijk geweest, dat men bij deze technische herziening tot het inzicht was gekomen, dat men zich in 1920 had vergist en dat die bepaling van 5 jaar niet voldoende was en dat men bij deze gelegenheid had voorgesteld om dien overgangstijd van 5 tot 10 jaren te verlengen. Indien men in het begin van de behandeling van dit wetsontwerp reeds een amendement in die richting had voorgesteld, dan was dat ook aannemelijk geweest, maar die grond is door geen der leden hier aangevoerd. Niemand heeft aangetoond, dat men zich in 1920 vergist had en dat de toen gestelde termijn gebleken is te kort te zijn.

Deze grond, de eenige grond waarop die termijn had verlengd kunnen worden, is niet aangevoerd. Er is echter iets anders gebeurd.

Er zit aan deze zaak iets anders vast en dat heeft de heer Dresselhuys duidelijk aangetoond door in zijn toelichting ter sprake te brengen, wat hij niet had moeten doen, de bespreking over de toelating van het Fransch op de lagere school, welke wij hier in de Kamer eenige dagen geleden hebben gehad. De geachte afgevaardigde had beter en verstandiger gedaan, indien hij dat niet ter sprake had gebracht. Dan had hij althans voor ons aannemelijker gemaakt, dat er geen verband bestond tusschen het voorstellen van dit amendement en de verwerping van het eenige dagen geleden voorgesteld amendement. Nu hij het wel gedaan heeft, zal hij toch zeer begrijpen, dat wij thans voor vaststaand houden, wat wij anders toch al hadden verondersteld.

Dan komt, als ik amendement goed begrijp, het feitelijk hierop neder, dat de geachte afgevaardigde zegt: wij hebben eenige dagen geleden den slag verloren toen wij voorstelden om het Fransch weder op de lagere school toe te laten; laten wij althans voor 5 jaren trachten te bereiken, wat wij toen niet hebben kunnen verkrijgen.

Nu behoor ik ook tot degenen, die meenen, dat in 1920 de beslissing op dit punt niet juist is geweest, en ik heb dan ook eenige dagen geleden van ganscher harte mijn stem gegeven aan het amendement, dat de strekking had om het onderwijs in één der moderne talen in het 5de en 6de jaar op de lagere school toe te laten; maar daarover gaat het thans niet meer. Het gaat thans over de vraag of, eenmaal een beslissing gevallen zijnde, men eenige dagen later, wanneer men verwacht dat misschien de Kamer anders is samengesteld, daarop geheel of ten deele zal terugkomen.

Indien dit hier burgerrecht zou verkrijgen, dan zou men telkens voor de meest onaangename verrassingen komen te staan en daaraan wensch ik niet mede te doen.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil zeggen, dat de argumenten, tegen het voorstel van den heer Dresselhuys ingebracht, niet gelden.

De heer Albarda heeft een vergelijking gemaakt met een quaestie, welke wij gisteren ook te beslissen hebben gekregen, ten gevolge waarvan de schoolinspectie eigenlijk niets meer te zeggen zal hebben over de benoeming van onderwijzers bij het bijzonder onderwijs.

Men kan, zooals ik, die beslissing betreuren, maar één ding staat daarbij vast: die beslissing is wel overwogen. Iedereen wist precies wat de bedoeling was en heeft dienovereenkomstig zijn stem uitgebracht.

Bij deze zaak, welke de heer Dresselhuys hier tot mijn genoegen opnieuw aan de orde heeft gebracht, staat het ge-

(Wijnkoop e. a.)

heel anders. Deze zaak is nog steeds in staat van wijzen. De historie er van is deze, dat men eenige jaren geleden deze zaak eigenlijk bij overval op die nieuwe wijze heeft geregeld en het Fransch, de vreemde talen in het algemeen, uit het lager onderwijs heeft genomen.

Nu is er op het oogenblik een groeiende beweging, zooals het vaak met bewegingen gaat. Die beweging heeft verschillende gronden. De gronden, waarop ik voor het Fransch ben, in het algemeen voor vreemde talen, maar in het bijzonder voor het Fransch, komen niet overeen met sommige gronden van den heer Dresselhuys; het is indertijd ook al gezegd, dat er bij de vrienden van den heer Dresselhuys allerlei standsoverwegingen aan te pas komen. Voor mij is het anders; het is de quaestie van onze cultuur in den ruimsten zin van het woord, die naar mijn meening in de eerste plaats samenhangt met het behoud van het Fransch. Wie daartegen reageert, doet dat naar mijn meening op utilitaire, technische, administratieve en allerlei andere gronden — de paedagogische kan ik niet erkennen —, die mij ten zeerste spijten. Maar dit is het, wat voor mij op het oogenblik formeel bij het weer indienen van het voorstel van den heer Dresselhuys den doorslag geeft en waarom ik in elk geval mijn stem er aan zal geven, nl.: deze beweging is aan het opkomen. Men is overvallen en men verzet zich ook in onze klasse gelukkig tegen dien overval. Verleden week is hier weer geweest een bewijs, dat die beweging is gegroeid, toen het er om ging, of op die beslissing zou worden teruggekomen. Wat doet nu de heer Dresselhuys met dit voorstel? Niets anders dan iets waartoe hij op grond van deze historie het recht heeft; maken, dat dit op het oogenblik zoo blijft bestaan en men bij een volgende gelegenheid de mogelijkheid heeft om rekening te houden met deze groeiende beweging, die er in dit land ten opzichte hiervan plaats heeft.

Nu zegt de heer Oud wel, dat wij in dit opzicht goed parlementair moeten zijn, maar de heer Oud zal wel begrijpen, dat een dergelijke aansporing op mij niet den minsten indruk maakt.

Wat is echter het verschil tusschen mij en de anderen? Het verschil tusschen mij en de anderen is dit: ik zeg ronduit, dat een dergelijke aanmaning op mij niet den minsten indruk maakt, maar de anderen zeggen dat, als het hun te pas komt, en doen alsof zij zich aan de parlementaire usances houden, maar maken, als zij het anders wenschen, dat men op een beslissing, door het Parlement genomen, binnen een minimum van tijd terugkomt, ondanks alle bezwaren. Waar dat nu zoo is, moet ik zeggen, dat ik in dit verband met voldoening constateer in de eene klasse en in de andere klasse, dat men het Fransch wil vasthouden. Ik kan mij niet begrijpen, waarom men het op formeele gronden zou moeten nalaten. Ik acht het ook voor de arbeidersklasse van het allermeeste nut, dat het Fransch niet voorgoed uit het onderwijs zal worden geweerd. Het brengen van het Fransch in ons onderwijs brengt naar mijn meening internationale voordeelen en het voordeel van den grooten invloed van een andere cultuur. En de mogelijkheid, om gemakkelijker met een vreemde taal kennis te maken, kan voor de arbeiders gebracht worden door een nieuwe wetswijziging.

Daarom zal onze fractie aan het voorstel van den heer Dresselhuys haar stem geven.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch het amendement van den heer Dresselhuys met een enkel woord te bestrijden.

In de eerste plaats wraak ik de parallel, die de geachte afgevaardigde heeft getrokken met betrekking tot het uitstel voor de bestaande scholen tot 1925. In 1920 bestond er een bijzondere reden, waarom werd bepaald, dat men drie of vier jaar op den ouden voet kon doorgaan, namelijk deze, dat men het onderwijs voor de kinderen, die eenmaal in de derde en vierde klasse Fransch leerden, niet onverwacht wilde afbreken en hen dus in de gelegenheid wilde stellen het onderwijs in dat vak nog te genieten in de volgende leerjaren.

(Minister **de Visser** e. a.)

De ratio, die daarvoor in 1920 was, ontbreekt thans. Want de bedoeling van het amendement is nu niet om de kinderen, die eenmaal Fransch leerden, daarmede te laten doorgaan, maar om den permanenten toestand van vroeger ten opzichte van het toelaten van het Fransch op de lagere school te herstellen. De heer Dresselhuys zal wel eerlijk genoeg zijn om te erkennen, dat hij hoopt — en van zijn standpunt te recht — dat vóór of in 1930 een regeling zal worden getroffen, waarbij het Fransch op de lagere school weer wordt toegelaten.

In de tweede plaats merk ik op, dat dit amendement veel erger is dan dat, hetwelk verleden week is verworpen. In laatstgenoemd amendement stelde de heer Dresselhuys voor, dat de kinderen pas met het vijfde of zesde leerjaar met het Fransch mochten beginnen, doch thans wil hij, dat de oude toestand, dat de kinderen er reeds in de derde of vierde klasse mede beginnen, een toestand, die door iedereen gewraakt wordt, worde bestendigd.

In de laatste plaats moet ik er mijn verwondering over uitspreken, dat van de zijde, die bij uitstek parlementair heet, een amendement wordt ingediend, waardoor men tracht door de achterdeur weer binnen te halen wat verleden week de voordeur is uitgedreven. Die manier is door verschillende sprekers gewraakt en reeds om die reden alleen is de Kamer m. i. verplicht aan haar eigen waardigheid om het amendement te verwerpen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Er is allerminst aanleiding voor den Minister om zich zoo hevig tegen dit amendement te verzetten. Ik weet, dat Zijn Excellentie een fel tegenstander is van het onderwijs in het Fransch voor de kinderen — hij heeft dat getoond —, maar dat is toch geen reden om hier een volkomen geoorloofde daad als onjuist te bestempelen. Ik herinner er aan, dat door den heer Rutgers reeds verleden week de opmerking werd gemaakt, die volkomen juist was, dat ook nuttige dingen door een achterdeur in de wet mochten worden gebracht, maar hier is geen sprake van een achterdeur. Want de Minister zegt wel, dat de overgangsbepaling van de wet van 1920 sloeg op de kinderen, die toen nog onderwijs in het Fransch hadden, maar dat is niet juist. Die overgangsbepaling sloeg op het inrichten van de school voor het doceeren van het Fransch. De overgangsbepaling van vijf jaar gold niet voor die bepaalde kinderen, want er waren geen kinderen die nog vijf jaar Fransch moesten leeren, maar de overgangsbepaling was om de scholen zoo in te richten, omdat men niet wenschte, dat er plotseling en gewelddadig verandering kwam.

Een zuivere stemming over deze zaak zal echter, gehoord het debat, moeilijk worden bereikt; immers bij verscheiden leden overheerscht kennelijk de formeele quaestie de zaak waar het om gaat.

Wij hebben deze week een stemming gehad over het Fransch, waarbij de afschaffing met één stem meerderheid werd beslist, en nu geloof ik, dat het beter is de zaak in dit stadium te laten, dan nu een valsch beeld op de zaak te werpen. Wij hebben nog drie jaar den tijd en kunnen binnen dien tijd den strijd principieel hernieuwen. Daarom trek ik, ter wille van de zuiverheid van de zaak, het amendement in.

Aangezien het amendement van den heer Dresselhuys c. s. (Stuk n°. 29) door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De Voorzitter: Verder is een amendement voorgesteld door de heeren Snoeck Henkemans, Gerretson, Lovink, mejuffrouw Katz, de heeren Krijger, Dresselhuys, mejuffrouw Westerman, de heeren Visser van IJzendoorn, van der Voort van Zijp en Visscher (Stuk n°. 33), strekkende om na artikel XLII in te voegen een nieuw artikel, luidende:

„Artikel XLII*bis*.

Aan artikel 193 der Lager-onderwijswet 1920 wordt toegevoegd een nieuw 6de lid, luidend als volgt:

„Tot 1 Januari 1930 zal het bepaalde in het tweede lid

(Voorzitter e. a.)

van artikel 27 mede toepassing kunnen vinden, indien de beide scholen te zamen meer dan 350, doch niet meer dan 500 leerlingen tellen."

De heer **Snoeck Henkemans** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Volgens het bepaalde in artikel 193, lid 2, zullen de thans nog bestaande scholen voor m.u.l.o. na 1925 niet meer kunnen blijven bestaan en moeten deze scholen na 1925 zich splitsen in een school voor lager onderwijs en een school voor u.l.o., elk onder een afzonderlijk hoofd. De uitzondering op het laatste deel van den regel is, als er op zulk een school minder dan 350 leerlingen zijn, dat dan beide scholen mogen blijven onder de leiding van een schoolhoofd. De strekking van dit amendement is nog gedurende een aantal jaren die splitsing in twee scholen te mogen uitstellen, indien het aantal leerlingen zal bedragen niet meer dan 500. Dit zal dan gelden zoowel voor de nog bestaande m.u.l.o.-scholen, als voor alle gevallen, dat een lagere school en een u.l.o.-school in hetzelfde gebouw zijn gevestigd. Dit amendement wil te gemoet komen aan de groote technische en financieele moeilijkheden, die van het onmiddellijk in werking treden van de aangenomen bepaling het gevolg zouden zijn. Wanneer een school wordt gesplitst, moet er ook worden benoemd een nieuw hoofd. Ik schat het aantal scholen, waar dit zal moeten geschieden, zeker op 100. Rekenen wij voor het salaris van het hoofd der school f 4000 en rekenen wij nog een zeker bedrag, om aan de technische moeilijkheden te gemoet te komen, zoo komen wij tot een totaal uitgaaf voor Rijk en gemeente per jaar van een half millioen gulden. Waar dit wetsontwerp in hoofdzaak bedoelt de zuinigheid te bevorderen, zou ik ernstig in overweging willen geven den voorgestelden maatregel nog eenige jaren uit te stellen. Ten eerste hebben de scholen dan meer gelegenheid zich aan den nieuwen toestand aan te passen en te trachten door verandering der gebouwen in de moeilijkheid te voorzien, en bovendien worden vrij hooge en onnoodige uitgaven bespaard. Daarom geloof ik, dat het amendement alle aanbeveling verdient.

Voorgesteld door tien leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement heeft betrekking op die negenklassige scholen, die een zesjarigen onderbouw hebben en een driejarigen bovenbouw. Nu is in de wet van 1920 de bepaling opgenomen, dat, wanneer die scholen niet meer tellen dan 220 leerlingen, zij nog gedurende een zekeren tijd mogen blijven in één gebouw onder hetzelfde hoofd, maar met verschillend leerplan. Nu stelt de heer Snoeck Henkemans voor om scholen van 350—500 leerlingen diezelfde vrijheid voor langeren tijd te laten. Het betreft hier natuurlijk in de eerste plaats een geval, dat op een betrekkelijk klein aantal scholen ziet. In de tweede plaats ben ik het met den geachten afgevaardigde eens, dat, wanneer deze scholen zich moeten separeeren, wat betreft de u.l.o.- en de gewone school, zulks in dezen tijd van bezuiniging betrekkelijk groote kosten kan meebrengen. Waar bovendien het onderwijs door dezen maatregel niet wordt geschaad, omdat de leerplans toch gescheiden moeten zijn, ben ik geneigd, het amendement over te nemen.

De **Voorzitter**: De heer van der Molen deelt mij mede, dat de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar heeft tegen het amendement.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Dan neem ik het amendement gaarne over, Mijnheer de Voorzitter!

Aangezien het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

(Voorzitter.)

Het nieuwe artikel XLII*bis* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Thans is aan de orde het amendement van de heeren van der Molen, van Wijnbergen, Bulten, Snoeck Henkemans, Rutgers, Tilanus, van de Bilt, Zijlstra, van den Heuvel en Beumer, voorkomende op stuk n°. 35, II, strekkende om na artikel XLII in te voegen een nieuw artikel, luidende:

„In het derde lid van artikel 192 der Lager-onderwijswet 1920 wordt in plaats van: „1 Januari 1923" gelezen: „1 Januari 1925"."

De heer **van der Molen** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Volgens het derde lid van artikel 192 zijn de bijzondere scholen met ingang van 1 Januari 1923 onderworpen aan het bepaalde in artikel 28 betreffende de onderwijzers met verplichte hoofdakte. Nu heeft zich door de groote uitbreiding van het bijzonder onderwijs in de laatste jaren het verschijnsel voorgedaan, dat vele onderwijzers met hoofdakte benoemd zijn tot hoofd van een nieuwe school, waardoor het aantal beschikbare onderwijzers met hoofdakte voor de overige scholen incompleet is. Mij is zelfs een geval van een Katholieke jongensschool bekend, waarvoor bij de oproeping voor onderwijzer geen enkele sollicitant verscheen, zoodat de meerderheid van het personeel uit onderwijzeressen bestaat.

De bedoeling van het amendement is den termijn van 1 Januari 1923 te verlengen met 2 jaren en te brengen op 1 Januari 1925.

Voorgesteld door tien leden, maakt het amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement bracht practisch een groot voordeel. Het is gebleken, dat telkens, vooral waar het dorpen geldt, ontheffing moet worden verleend, omdat geen onderwijzer met hoofdakte te krijgen is. Daarom voorziet het amendement in een noodtoestand. De eenige schaduwzijde is, dat men natuurlijk het geval kan krijgen, dat, wanneer het hoofd ziek is, men een onderwijzer beneden 23 jaar en zonder hoofdakte als hoofd moet aanstellen. Maar aangezien de voordeelen de nadeelen overschaduwen, ben ik bereid, het amendement over te nemen.

Aangezien het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: De heer van der Molen deelt mij mede, dat de Commissie van Rapporteurs tegen deze Regeeringswijziging geen bezwaar heeft.

Het nieuwe artikel XLII*a* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XLIII, luidende:

„Artikel 205 der Lager-onderwijswet 1920 wordt als volgt gewijzigd en aangevuld:

I. Aan het eerste lid wordt het volgende toegevoegd: „Onder scholen in aanbouw worden voor de toepassing van dit artikel verstaan scholen, waarvan de ontwerpen vóór 1 Januari 1921 overeenkomstig artikel 1 van het Koninklijk besluit van 25 Juni 1912, *Staatsblad* n°. 193, bij het Rijksschooltoezicht werden ingediend en die vóór 1 Juli 1923 zijn voltooid."

II. Tusschen het vijfde en het zesde lid wordt een nieuw zesde lid ingevoegd, luidende:

„6. Wanneer eene school, als in dit artikel bedoeld, wordt bezocht door kinderen, die niet wonen in de gemeente, waar die school is gevestigd, heeft deze gemeente te rekenen van 1 Januari 1922 aanspraak op een uitkeering van de gemeenten, waarin die kinderen woon-

(Westerman.)

achtig zijn in de krachtens dit artikel aan het bestuur dier school te betalen vergoeding. Die uitkeering wordt elk jaar berekend volgens den regel, gesteld in het derde lid van artikel 86 en met inachtneming van het bepaalde in het vierde lid van dat artikel."

III. Het zesde lid wordt zevende lid; het zevende lid wordt achtste lid en het achtste lid wordt negende lid.

IV. Aan het slot worden een nieuw, tiende, en een nieuw, elfde, lid toegevoegd, luidende:

,,10. Indien voor aanbouw van nieuwe lokalen gebruik wordt gemaakt van een gedeelte van een gebouw en terrein, als in het eerste en in het vijfde lid bedoeld, of wanneer door Gedeputeerde Staten is beslist, dat een gedeelte van zoodanig gebouw of terrein ten gevolge van het in gebruik nemen van nieuwe of andere lokalen blijvend niet meer voor de school wordt gebruikt, wordt de in dit artikel bedoelde geschatte waarde verminderd met de geschatte waarde van de niet meer gebruikte lokalen en over het verschil de vergoeding opnieuw berekend. Artikel 85 is op deze schatting van toepassing. Indien de schoolmeubelen, bedoeld in het eerste lid, door nieuwe worden vervangen, wordt de in dit artikel bedoelde geschatte waarde verminderd met het bedrag, waarop de waarde der oude schoolmeubelen was bepaald en over het verschil de vergoeding opnieuw berekend. De opnieuw berekende vergoeding gaat in op het tijdstip waarop de lokalen buiten gebruik zijn gesteld, of op het tijdstip van het in gebruik nemen der nieuwe meubelen.

11. Vergoeding, uitgekeerd voor gedeelten van schoolgebouwen, die — betreft het eene school voor gewoon lager onderwijs — langer dan zes jaren, of die — betreft het eene school voor uitgebreid lager onderwijs — langer dan twee jaren na den dag der opening buiten gebruik zijn gebleven, wordt, zoolang die gedeelten voor de school buiten gebruik zijn, tenzij dit een gevolg is van bepalingen dezer wet, ingehouden op de in gevolge dit artikel uit te keeren vergoeding. Het bedrag dezer inhouding wordt berekend over de met inachtneming van artikel 85 geschatte waarde van het buiten gebruik gebleven gedeelte van het gebouw." ",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

een, van mejuffrouw Westerman en de heeren Dresselhuys, Visser van IJzendoorn, Bierema en Boon (Stuk n°. 16, V), strekkende om in te voegen tusschen punt I en II een nieuw II *bis*, luidende:

,,II *bis*. In het tweede lid vervallen de woorden: ,,vermeerderd met een half ten honderd" en wordt de komma achter ,,afwerpt" vervangen door een punt.";

een, van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 21, IV) om in het nieuw voorgestelde tiende lid van artikel 205 in den elfden regel de woorden: ,, , bedoeld in het eerste lid" te vervangen door de woorden: ,,in gebouwen, als bedoeld in het eerste en vijfde lid".

Mejuffrouw **Westerman** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het gaat hier over de geschatte waarde der schoolgebouwen. De scholen zijn alle geschat op een bepaalden datum, vóór 1 Januari 1922. In 1921 was de rentevoet hoog en de scholen krijgen dus een hoog bedrag. Nu weten wij, dat dit half procent een gevolg is van de besprekingen in de Bevredigingscommissie in 1916. Toen was de rentevoet laag; nu echter de schatting geschied is op een oogenblik, waarop de rentevoet hoog was, zou het billijk zijn dit half procent te laten vervallen. Daarmede wordt geen enkel onderwijsbelang geschaad, maar over alle scholen te zamen wordt een belangrijke bezuiniging verkregen. Ik meen, dat dit een offer is, dat naar billijkheid kan worden gebracht ter wille van de bezuiniging.

Voorgesteld door vijf leden maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

(van der Molen e. a.)

De heer **van der Molen** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement bedoelt niet anders dan een verduidelijking van den tekst. In het artikel staat nu: ,,indien de schoolmeubelen, bedoeld in het eerste lid". In het eerste lid is echter geen sprake van schoolmeubelen, maar wel van gebouwen. Daarom stelt de Commissie van Rapporteurs voor te lezen: ,,de schoolmeubelen in gebouwen als bedoeld in het eerste en vijfde lid".

Ingediend door de Commissie van Rapporteurs maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Bij een vorig gelijksoortig amendement heb ik het een en ander gezegd, wat ten gevolge heeft gehad dat mejuffrouw Westerman die amendementen heeft ingetrokken. Ik hoop, dat het mij nu ook zal gelukken iets te zeggen, wat haar daartoe zal nopen.

Mejuffrouw Westerman heeft gezegd, dat het bij art. 205 een andere quaestie geldt dan bij art. 79. Bij art. 79 heeft men een percentage, dat van jaar tot jaar schommelt met den koers van de 3 pct. N. W. S. Maar in art. 205 geldt het meer een rentevergoeding voor bestaande gebouwen, die in 1921 bestonden of, krachtens de overgangsbepaling, in 1921 of 1922 zijn gebouwd. Maar wanneer verhooging met ½ pct. ergens op zijn plaats is, is het wel hier. Ik zal uit de practijk een voorbeeld geven.

Er is een gemeente, mij met name bekend, die in 1921 op verzoek van een schoolbestuur een nieuwe school heeft gebouwd krachtens art. 72 van de wet. Dat gemeentebestuur heeft in 1921 moeten zorgen voor f 70 000 kapitaal, die het heeft moeten leenen tegen 6 pct. Dat was nog een gelukkige conditie; er zijn gemeentebesturen, die voor dergelijke kapitaalsuitgaven hebben moeten leenen tegen 7 pct. Het schoolbestuur krijgt de school, de gemeente zorgt voor rente en aflossing. Nu zijn er ook schoolbesturen, die gebruik hebben gemaakt van de overgangsbepaling, dat plannen, die vóór 1 Januari 1921 waren ingediend en den inspecteur waren gepasseerd, tot uitvoering mochten worden gebracht in 1921 of 1922. Die schoolbesturen, die voor hun eigen kapitaal gezorgd hebben — ik ken twee scholen, die ieder ongeveer f 100 000 hebben gekost —, krijgen nu volgens den koers van de 3 pct. N. W. S. op den eersten beursdag na 1 Januari 1922 6,24 pct. Zoo'n gemeentebestuur is voordeeliger af met het schoolbestuur, dat zelf voor het geld gezorgd heeft dan met het schoolbestuur, dat het op de gemeente heeft laten aankomen.

Nu gaat het toch niet aan, bij een schoolbestuur, dat zelf voor kapitaal gezorgd heeft en dus belast blijft met de aflossing daarvan, die jaarlijks minstens 1/2 pct. bedraagt, te zeggen: hier is aanleiding om een offer te brengen.

Straks zullen wij misschien te hooren krijgen bij het verlengen van den overgangstermijn tot 1 Juli 1923, dat schoolbesturen, die na 1921 gebouwd hebben, en ook nog voor het geld hebben moeten zorgen, krijgen krachtens den gestegen koers van de 3 pct. N. W. S. over 1922 nog geen 6 pct. rente, en over 1923, wanneer zij in het voorjaar van 1923 tot stand komen, ook geen 6 pct., met inbegrip van dat 1/2 pct. Daarom geloof ik, dat mejuffrouw Westerman nog meer dan bij art. 79 bij dit artikel reden heeft, haar amendement in te trekken.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben in het onzekere met betrekking tot de bedoeling van het amendement. Er zijn tal van schoolbesturen, voor wie eenmaal de uitkeering van 6½ pct. door den gemeenteraad is vastgesteld en die dus een rente ontvangen op die basis. Nu rijst de vraag, of, wanneer het amendement van mejuffrouw Westerman doorgaat, die schoolbesturen het meerdere zullen moeten terugbetalen, wat zij boven 6½ pct. tot nu toe hebben ontvangen. Dienaangaande zegt het amendement niets.

In de tweede plaats rijst de vraag, hoe de gemeentebesturen zich dienaangaande hebben te gedragen. Want er staat in alinea 2 van art. 205:

40ste VERGADERING. — 20 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Minister **de Visser** e. a.)

,,De in het vorig lid bedoelde vergoeding bedraagt zooveel ten honderd van de geschatte waarde als de drie ten honderd rentegevende Nationale Schuld op den eersten beursdag van het jaar der schatting voor den verkrijger afwerpt, vermeerderd met een half ten honderd."

De gemeentebesturen hebben zich nu, op grond van dit artikel, verbonden niet voor een tijd, maar voor onbepaalden tijd.

De vraag rijst nu, wanneer de wetgever in plaats van 6½ pct., 6 pct. in de wet vastlegt, wat de gemeentebesturen moeten doen.

Ieder schoolbestuur heeft natuurlijk, op grond van de besluiten der gemeenteraden, gedacht, dat het hier een betaling gold voor altijd. Is hier dus geen sprake van verkregen recht?

Er zullen dan ook in de practijk allerlei quaesties bij de aanneming van dit amendement voorkomen, die tot groote moeilijkheden aanleiding kunnen geven.

Daarom verklaar ik mij tegen het amendement.

Mejuffrouw **Westerman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben niet bevredigd door het antwoord van den Minister. Hij heeft betoogd, dat er moeilijkheden zouden komen voor de schoolbesturen, als dat ½ pct. werd ingehouden. Maar het is toch juist een tref geweest, dat in het jaar van de schatting de rentevoet zoo hoog was en dat daardoor de scholen meer hebben gekregen.

Het amendement zou een groote bezuiniging brengen en aanzienlijke bedragen voor de gemeente kunnen besparen. Het is immers niet onmogelijk, dat de gemeentebesturen zich zullen aanpassen aan de wijziging die in de wet aangebracht is. De rente van de gekapitaliseerde geschatte waarde blijft toch altijd nog iets boven de rente van de Staatsfondsen. Was er nu in een jaar geschat, dan zou de rente niet zoo hoog zijn geweest, en voor de schoolbesturen is het dus een gelukje, dat juist in dat jaar van hoogen rentevoet de schatting heeft plaats gehad. De gemeentebesturen zitten daar lange jaren aan vast. Het zou dan ook een groote bezuiniging kunnen brengen, wanneer dat ½ pct. niet meer werd uitgekeerd, en ik blijf er bij aan de Kamer de aanneming van dit amendement, ook met het oog op de groote voordeelen voor de gemeente, aan te bevelen.

De **Voorzitter**: Ik geef thans het woord aan den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, om het oordeel van die commissie over dit amendement mede te deelen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij, dat mejuffrouw Westerman geen aanleiding heeft kunnen vinden haar amendement in te trekken. Wat zij wil, wordt door het amendement niet bereikt, omdat aan dat amendement geen terugwerkende kracht gegeven wordt. Voor de enkele gevallen, die zich nog in 1923 kunnen voordoen, geldt de verhoogde koers van de 3 pct. Ned. Werkelijke Schuld en gelden dezelfde argumenten, die wij bij artikel 79 hebben gehoord.

De meerderheid der Commissie van Rapporteurs is dan ook van oordeel, dat dit amendement niet behoort te worden aangenomen. De Regeeringswijziging ontmoet bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar.

De **Voorzitter**: Het amendement van de Commissie van Rapporteurs is overgenomen door de Regeering en maakt derhalve geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van mejuffrouw Westerman c. s. (Stuk n°. 16, V) wordt met 51 tegen 30 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van de Bilt, Heukels, Bakker, Suring, van der Molen, Kuiper, Wintermans, Michielsen, van Sasse van Ysselt, Bongaerts, Schokking, Feber, Hermans, Engels, Bulten, Rutten, Ketelaar, Nolens, van Dijk, Tilanus, Kolkman, Rutgers, Visscher, Zijlstra,

(Voorzitter.)

Snoeck Henkemans, van Wijnbergen, van Vuuren, van Schaik, de Wilde, de Monté ver Loren, Stulemeijer, Schouten, van Boetzelaer van Dubbeldam, Gerretson, Kersten, van Rijckevorsel, Juten, Bomans, Lovink, Deckers, Krijger, Knigge, Duymaer van Twist, Beumer, H. Colijn, A. Colijn, Fleskens, Moerel, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heer Scheurer en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Gerhard, Hiemstra, Bierema, van Braambeek, van Zadelhoff, Ebels, Visser van IJzendoorn, Albarda, Dresselhuys, Wijnkoop, Braat, van Gijn, mevrouw Bakker—Nort, de heer K. ter Laan, mejuffrouw Groeneweg, de heer IJzerman, mejuffrouw Westerman, de heeren Hugenholtz, van den Tempel, mejuffrouw van Dorp, de heeren Troelstra, Oud, van Ravesteijn, Gerritzen, J. ter Laan, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Duys, van der Waerden, Boon en van Rappard.

Artikel XLIII, waarvan het onder IV vermelde tiende lid thans luidt:

,,10. Indien voor aanbouw van nieuwe lokalen gebruik wordt gemaakt van een gedeelte van een gebouw en terrein, als in het eerste en in het vijfde lid bedoeld, of wanneer door Gedeputeerde Staten is beslist, dat een gedeelte van zoodanig gebouw of terrein ten gevolge van het in gebruik nemen van nieuwe of andere lokalen blijvend niet meer voor de school wordt gebruikt, wordt de in dit artikel bedoelde geschatte waarde verminderd met de geschatte waarde van de niet meer gebruikte lokalen en over het verschil de vergoeding opnieuw berekend. Artikel 85 is op deze schatting van toepassing. Indien de schoolmeubelen in gebouwen, als bedoeld in het eerste en vijfde lid, door nieuwe worden vervangen, wordt de in dit artikel bedoelde geschatte waarde verminderd met het bedrag, waarop de waarde der oude schoolmeubelen was bepaald en over het verschil de vergoeding opnieuw berekend. De opnieuw berekende vergoeding gaat in op het tijdstip waarop de lokalen buiten gebruik zijn gesteld, of op het tijdstip van het in gebruik nemen der nieuwe meubelen.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De Regeering heeft door overneming van een amendement van den heer Rutgers een artikel XLIII*a* ingevoegd, luidende:

Na artikel 205 der Lager-onderwijswet 1920 wordt opgenomen een artikel 205*a*, luidende:

,,Aan schoolbesturen, die op 1 Januari 1922 gebouwen en terreinen in huur hadden voor hunne school, wordt door de gemeente van af dien dag de ter zake verschuldigde en betaalde huur vergoed. Indien de huursom buitensporig hoog is gesteld, brengt het gemeentebestuur die som terug tot het bedrag, dat naar zijn oordeel met de normale huurwaarde overeenkomt. In geval van verschil wordt dit bedrag geschat op de wijze, in artikel 85 bepaald. Wanneer door de gemeente de huur wordt vergoed, blijven voor de toepassing van artikel 101 de kosten van instandhouding, met uitzondering van de geringe en dagelijksche reparatiën, buiten aanmerking."

Dit artikel wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel XLIV wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XLV, luidende:

,,Artikel 210, tweede lid, der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

,,2. De krachtens de wet van 1878 bestaande bepalingen omtrent de examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid blijven gelden, totdat die onderwerpen overeenkomstig deze wet opnieuw zullen zijn geregeld, met dien verstande echter:

(Heukels.)

a. dat ten aanzien van de commissiën voor het afnemen van het onderwijzersexamen niet meer zal gelden hetgeen in artikel 78, eerste lid onder *b*, is voorgeschreven omtrent hare samenstelling, noch het bepaalde in artikel 79, derde lid, omtrent den bijstand door deskundigen; dat, zoo noodig in afwijking van de omschrijving in artikel 81, eerste lid, de omvang van het examen, de wijze van afneming en wat verder tot het examen betrekking heeft, bij algemeenen maatregel van bestuur worden geregeld; dat Onze Minister voor elke commissie het gedeelte van het Rijk aanwijst, waarvoor zij zitting houdt; dat, in afwijking van het bepaalde in artikel 79, tweede lid, Onze Minister den dag bepaalt, waarop de examens aanvangen, en dezen ter algemeene kennis brengt; en dat de aanmelding voor het examen bij den voorzitter der commissie, en de bekendmaking aan de candidaten van den dag en de plaats van hun examen door dien voorzitter geschiedt;

b. dat Onze Minister voor elke der commissiën voor het afnemen van het hoofdonderwijzersexamen het gedeelte van het Rijk aanwijst, waarvoor zij zitting houdt; en dat hij den dag bepaalt, waarop de examens aanvangen, en dezen ter algemeene kennis brengt." ",

waarop is voorgesteld een amendement van den heer Heukels, voorkomende op Stuk n°. 35, III, strekkende om aan het artikel toe te voegen:

„Aan artikel 210 wordt toegevoegd een nieuw derde lid, luidende als volgt:

„Wij kunnen, den Onderwijsraad gehoord, Rijkskweekscholen, gemeentelijke en bijzondere kweekscholen aanwijzen als bevoegd aan hare kweekelingen, die het onderwijs tot aan het einde hebben gevolgd, op grond van het met gunstig gevolg afleggen van een gelijk examen als bedoeld in artikel 81 der wet van 1878, de akte van bekwaamheid, bedoeld in artikel 77 onder *a* dier wet, uit te reiken." "

De heer **Heukels** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beschouwingen is door mij tot Zijn Excellentie de vraag gericht, of er ten opzichte van de opleiding nog niet een verbetering zou zijn aan te brengen, die te gelijker tijd een bezuiniging zou zijn, wat door dit wetsontwerp wordt bedoeld.

Ik heb daarop van Zijn Excellentie geen antwoord mogen ontvangen. Ik heb gemeend, dat bij dit artikel voor mij de gelegenheid gekomen is om die vraag nog een keer aan Zijn Excellentie te stellen, te meer, waar ik er reeds op zinspeelde, dat de heer Gerhard in die richting ook een wenk had gegeven en daarop tot op dit oogenblik geen antwoord heeft gekregen.

Zooeven is door den heer Gerhard gewezen op de bijzondere beteekenis van de kweekschoolopleiding, zooals die in de wet 1920 is belichaamd.

Ik behoef er maar op te wijzen, dat die kweekschoolopleiding, met de daaraan verbonden kweekschoolexamens, met de samenwerking van nagenoeg alle leden van de toen zittende Kamer is tot stand gebracht.

Het zijn alleen bezuinigingsoverwegingen, die Zijn Excellentie er toe hebben moeten voeren tot op het oogenblik geen gevolg te geven aan de bepalingen van artikel 148 van deze wet.

Ik acht het een verbetering, die in alle kringen van het onderwijs, ook in die van het kweekschoolonderwijs, gevoeld wordt als een verbetering, die nog moet worden aangebracht en die gezocht moet worden in de richting, die in mijn amendement is belichaamd.

Waar bij een nieuwe opleiding het vrije kweekschoolexamen zou passen, zou men, waar de wet blijft en men de oude kweekscholen behoudt, een stap verder moeten gaan en komen tot het vrije schoolexamen. Dat zou een verbetering in het bestaande zijn. Dat zou zijn het voldoen aan het verlangen, dat naar mijn meening bij alle groepen in de Kamer,

(Heukels e. a.)

maar stellig volgens de zekerheid, die ik mij daaromtrent heb kunnen verschaffen, bij de rechterzijde bestaat.

Ik meen, dat het amendement van dien aard is, dat Zijn Excellentie daartegen niet veel bezwaar zal hebben. Ik hoop, dat het amendement is de blijde verrassing, die Zijn Excellentie voor ons nog verborgen heeft gehouden en waarop hij doelde, toen hij bij interruptie tegen den heer Gerhard zei: voor de opleiding weet ik althans nog een verbetering, die bij de artikelen komt.

Ik hoop, dat ik het juiste artikel heb gegrepen en dat Zijn Excellentie van plan was die verbetering bij dit artikel ter sprake te brengen.

Ik beveel mijn amendement dan ook bij den Minister aan en hoop, dat het den steun van de Kamer zal hebben. Ik zeg reeds nu dank aan die leden, die tot de indiening van dit amendement hebben willen medewerken.

Het amendement van den heer Heukels wordt ondersteund door de heeren Beumer, Scheurer, A. Colijn, Visscher, Bulten, Tilanus, van der Molen, Schokking en van Wijnbergen en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch bij dit artikel een paar algemeene opmerkingen te maken om daarna iets te zeggen over het amendement van den heer Heukels.

Nu voor het oogenblik de invoering van de opleiding aan de nieuwgedachte kweekschool moet blijven rusten, en wij niet weten, hoe het hiermede zal gaan, maar het er in elk geval wel naar uitziet, in verband met de financiën, dat het nog eenigen tijd zal duren, is het mijns inziens toch wel van belang om althans datgene te doen, wat aanstonds mogelijk is en tot verbetering kan strekken.

Daaronder reken ik o.a. de quaestie van de kweekschooldistributie, als ik het zoo noemen mag. Wanneer tot de invoering van de nieuwe kweekschoolinrichting wordt overgegaan, zal men beslist rekening moeten houden hiermede, dat er eenige verhouding komt tusschen de kweekscholen en het aantal gewone lagere scholen, waarvoor ze zullen dienen.

Hetgeen ons omtrent het tegenwoordig aantal kweekscholen en de verdeeling daarvan in het bekende rapport van den heer Laban wordt medegedeeld, geeft te sterker den indruk, dat, wanneer het Rijk, zooals dat nu hoe langer hoe meer het geval is, door middel van de publieke kas in de kosten van de opleiding voorziet, dan ook eenig toezicht noodig is, dat de vestiging en daarmee de verdeeling der kweekscholen niet willekeurig — ik bedoel dit niet in ongunstigen zin, laat ik anders zeggen toevalligerwijs — geschiede. Er zal eenige evenredigheid moeten komen tusschen de kweekscholen en het aantal of de groepen van scholen, waarvoor de verschillende kweekscholen voornamelijk bestemd zijn.

Ik zal deze gedachte thans niet verder uitwerken, maar wel meen ik, dat de aandacht van den Minister op dit punt gevestigd moet worden, opdat er op dit gebied pariteit, in den besten zin van het woord, zal blijven, die naar ik vrees anders te zeer verbroken wordt.

Een volgende opmerking geldt de inrichting van het examen.

Ik ben dankbaar voor hetgeen de Minister met betrekking tot dit punt reeds heeft gedaan en voor hetgeen daaraan nog is toegevoegd bij de Nota van Wijziging.

Over de inrichting van het examen is vroeger vrij uitvoerig gesproken. Het is thans niet het oogenblik om daarover opnieuw in bijzonderheden te treden, maar wel meen ik deze gelegenheid niet te mogen laten voorbijgaan om, nu de Minister verandering brengt in de samenstelling der commissie die de examens afneemt, er met eenigen nadruk de aandacht op te vestigen, dat de bepaling van de eischen, waaraan voldaan moet worden, nog van veel meer belang is. Daarvan hangt zoo ontzaglijk veel af voor den verderen gang van ons onderwijs, voor de richting, die daaraan gegeven wordt.

Nu ontmoet ik in hetgeen vanuit de schoolwereld daaromtrent tot uiting komt veel, waarmede ik mij vereenigen kan.

(Schokking.)

Ik denk bij voorbeeld aan de opmerking, dat het tegenwoordig programma van het examen te beperkt is in verband met hetgeen op de kweekscholen geleerd moet worden. In hetgeen men daaraan wil toevoegen zijn elementen, die ik zonder meer juist acht, al is het voor mij nog de vraag — ik zeg dit met bescheidenheid, omdat ik het eerste woord hier gaarne aan de deskundigen laat — of de moderne talen, omdat die op de kweekscholen onderwezen worden, ook reeds in het gewone lager onderwijsexamen zullen opgenomen worden. Hetzelfde zou ik willen zeggen ten aanzien van de wiskunde.

Eenigszins anders is het gesteld met de letterkunde. Het lijkt mij wel van belang, dat een aanstaande onderwijzer of onderwijzeres blijk geeft althans van de belangrijkste producten van onze letterkunde eenigermate op de hoogte te zijn.

Sta ik alzoo niet alleen niet tegenover hetgeen over dit punt van uit de schoolwereld wordt gehoord, maar kan ik mij daarmede in menig opzicht vereenigen, aan den anderen kant moet ik toch zeggen, dat er tegen gewaakt moet worden, dat men niet te eenzijdig den intellectualistischen kant uitgaat. Gelukkig is er wel een kentering op dit punt, maar deze wordt naar mijn meening niet krachtig genoeg doorgezet. Handwerken behoort tot de verplichte vakken; het onderwijs daarin is in het gewone lager onderwijs opgenomen; maar de wijze, waarop dat in verband met het examen wordt opgevat, is, naar mij is medegedeeld, van dien aard, dat daaraan veel ontbreekt. Terwijl dat onderwijs met het oog op de latere practijk van het leven van zooveel belang is, schijnt de opvatting daarvan, ook als gevolg van de inrichting van het examen — de dames zullen daarover beter kunnen oordeelen — nog zeer gebrekkig te zijn. Het is dan noodig, dat het programma van het examen zich veel meer aanpast aan de practijk, opdat er ook in het onderwijs — ik constateer met voldoening dat de dames van haar instemming blijk geven — een krachtige hervorming plaats grijpe.

Ik wijs nog op een ander punt. Het spijt mij nog altijd, dat bij de totstandkoming van de wet van 1920 het handwerkonderwijs niet als een verplicht vak is opgenomen. Ik heb destijds aan de zijde van den Minister gestaan, die het pleit echter op dit punt niet heeft kunnen winnen. Toch is het van belang, dat dit onderwijs langzamerhand meer tot zijn recht komt. En nu zou ik willen vragen, of daaraan door de inrichting van het examen niet iets zou kunnen worden gedaan. Wel staat het bedoelde onderwijs facultatief in de wet, maar hiervan komt niets terecht zoolang er niet bij het examen de aandacht op gevestigd wordt.

Om nog iets te noemen, zou ik met aandrang de beteekenis van het zingen voor de school naar voren willen brengen. Ik weet — ik heb het zelf in mijn qualiteit van schoolopziener kunnen constateeren — dat daarin onderwijs gegeven wordt en dat het ook een der vakken bij het examen is; maar men behoeft niet veel verstand te hebben van zingen om te kunnen begrijpen, dat er van het onderricht in zingen tegenwoordig nog weinig terechtkomt. Het zou zoo gelukkig wezen, wanneer er onder ons volk meer liefde kwam voor het goede lied. Doch wanneer men daarmede niet begint bij het kind en dit niet met grooten aandrang doet, zal er in dit opzicht niet veel verandering komen. Dan mag er een tuchtunie opgericht worden, maar, hoe goed ook bedoeld, er zou veel meer bereikt worden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben niet gewoon om ooit deel te nemen aan eenig rumoer, wanneer aan de overzijde gesproken wordt. Integendeel, in de meeste gevallen luister ik met belangstelling. Maar ik meen dan ook te mogen vragen, dat u mij het verder spreken mogelijk wilt maken, om in elk geval door den Minister te worden verstaan.

De **Voorzitter**: Ik heb verschillende malen den heeren door mijn hamergeklop gevraagd te willen zwijgen.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Het zou mij aangenaam zijn, wanneer de Minister bij een nader in overweging nemen van de inrichting van het examen op de wenschen, welke ik hier heb uitgesproken, zeer bepaaldelijk zou willen letten.

Ik zou alles hierin willen concentreeren, dat met het africhtingsstelsel, dat nog altijd voor 95 pct. de opleiding van onze onderwijzers en onderwijzeressen beheerscht, zal worden gebroken. Natuurlijk moet er bij de onderwijzers en onderwijzeressen een zekere dosis kennis aanwezig zijn; maar als men menschen wil krijgen, die in hun onderwijs met de kinderen meevoelen, die hen weten te vormen, die liefde hebben voor de school, dan zoeke men de algemeene ontwikkeling minder in een verdere uitbreiding van kennis, maar stelle zoodanige exameneischen, als voor de vorming van den mensch in den besten zin van belang zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Nu ik verneem, dat mijn tijd om is, wensch ik ten slotte te zeggen, dat ik mij met het amendement van den heer Heukels wel kan vereenigen, mits hij er invoegt: naar door Ons te stellen regelen. Als het amendement in dien zin wordt gewijzigd, en de waarborg alzoo verkregen wordt, dat aan bepaalde voorwaarden zal worden voldaan, gevoel ik er alles voor met het schoolexamen niet te wachten op de nieuwe kweekscholen, maar dit reeds nu in te voeren. Ook moge ik hieraan nog herinneren, dat de onderwijzers aan de bijzondere kweekscholen te recht er op wijzen, dat zij nog altijd een wachtgeldregeling missen. Deze rechtmatige grief worde door den Minister zoo mogelijk weggenomen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb u gevraagd even het woord te mogen voeren, omdat dit, hoogstwaarschijnlijk naar den smaak van de Kamer, tot bekorting van de discussie zal kunnen leiden.

Het amendement zal in zijn tegenwoordigen vorm niet kunnen worden aangenomen, want de daarin voorkomende woorden: „die het onderwijs tot het eind hebben gevolgd", maken het mogelijk, dat aan het eindexamen deelnemen jonge menschen, die eerst in het 3de of 4de leerjaar op de kweekschool zijn gekomen. Die hebben dan wel tot het einde het onderwijs, maar niet den geheelen schoolcursus gevolgd, terwijl zij inmiddels van het eindexamen kunnen profiteeren. Niemand zal zoo iets voor zijn rekening nemen, ook de geachte afgevaardigde niet.

Men voegt mij toe, dat het bij de hoogereburgerschool ook zoo is, maar men bedenke, dat het hier de opleiding onzer onderwijzers geldt, voor wie een bepaalde vakopleiding noodig is. Wanneer men dan ook onbepaald het recht, om aan het eindexamen deel te nemen, geeft aan leerlingen, die te hooi en te gras een enkele klasse hebben gevolgd, dan wordt het doel, dat men met dit examen beoogt, niet bereikt. Maar er is nog een tweede bezwaar, en dat strookt met de wenschen van den directeur en de leeraren der kweekschool. Er staat in het amendement, dat zij „een gelijk examen als bedoeld in art. 81 der wet" moeten afleggen. Nu willen deze woorden zeggen, dat het examen aan de kweekschool precies hetzelfde moet zijn als het Staatsexamen, dus dat de jongelui op de kweekschool van af de eerste klasse al moeten worden afgericht op een examen, dat precies gelijk is aan het Staatsexamen. En nu zijn de directeuren en de leeraren van de kweekschool juist met het oog op de vrijheid en soepelheid van het onderwijs voor niets meer bang dan voor de africhting voor een soort Staatsexamen of iets dat er mede gelijkstaat, al is het aan de kweekschool verbonden. Daarom ook is het amendement niet aanbevelenswaardig.

Daar komt bij, dat de emendatie van den geachten afgevaardigde alleen spreekt van Rijks-, gemeentelijke en bijzondere kweekscholen. Maar wij hebben op het oogenblik geconcentreerde dagnormaalscholen, die in waarde niet alleen met veel gewone kweekscholen gelijkstaan, maar in gehalte zelfs boven verschillende kweekscholen uitgaan. En het eindexamen zou aan die uitnemende dagnormaalscholen niet worden verleend volgens het amendement van den geachten afgevaardigde. Ik zou den geachten afgevaardigde dan ook in overweging willen geven zijn amendement in te trekken,

(Minister **de Visser** e. a.)

en hij kan dit te eer doen, omdat ik in het gewijzigd ontwerp voorgesteld heb te lezen:

,,Wij behoudens Ons voor, met inachtneming van de beginselen, neergelegd in de artikelen 210 tot en met 214, in de algemeene maatregelen van bestuur en de overige besluiten betreffende de opleiding en de examens de wijzigingen aan te brengen, welke door het dienstbelang gevorderd worden.''

Nu wordt naar mijn overtuiging door het ,,dienstbelang'' van het kweekschoolonderwijs gevorderd, dat in ernstige overweging wordt genomen om het eindexamen aan de kweekscholen te verbinden. Het amendement van den heer Heukels wilde voor mij dezelfde mogelijkheid openen. Maar dan kan hij, nu ik ,,dienstbelang'' neem ik dien ruimen zin, gerust zijn amendement laten vervallen.

Ik stel er prijs op dit te verklaren, omdat ik zelf een voorstander van een eindexamen aan de kweekschool ben en ik zal dan ook niet aarzelen deze materie spoedig door de hoofdinspecteurs te doen voorbereiden. Om die reden zou ik den heer Heukels in overweging willen geven zijn amendement in te trekken.

Ik heb gezegd, dat ik den heer Gerhard nog een kort antwoord schuldig ben ten aanzien van zijn vraag betreffende het verleggen van het aanvangsstadium van de cursussen. Art. 214*b* maakt uitdrukkelijk mogelijk wat de heer Gerhard vraagt. In dit opzicht kan de geachte afgevaardigde gerust zijn.

Ik eindig met de verklaring, dat ik gaarne overwegen wil wat de heer Schokking heeft opgemerkt ten aanzien van het eenigszins eenzijdig intellectualistisch karakter van de opleiding aan onze kweekscholen.

De heer **Heukels**: Mijnheer de Voorzitter! Ik acht de door Zijn Excellentie afgelegde verklaring voor mij voldoende, maar wil nog opmerken, dat de door mij gekozen woorden overgenomen waren uit art. 156 van de wet, dat betrekking heeft op de nieuwe kweekschoolopleiding. Daarom maakt het mij wat ongerust, dat de nieuwe kweekschoolopleiding van dat artikel zal afhangen.

Wanneer de Minister een dusdanige uitlegging geeft aan art. 214*bis*, nl. dat ,,onder de wijzigingen, aan te brengen in de opleiding en de examens'' ook moet worden verstaan, dat wij binnenkort mogen tegemoet zien, dat aan de kweekscholen, die daarvoor in aanmerking komen, het vrije examen zal worden gegeven, dan ben ik bereid, het amendement in te trekken.

Aangezien de heer Heukels zijn amendement heeft ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Artikel XLV wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen XLVI tot en met XLVIII worden zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over: Slot- en Overgangsbepalingen: Artikel XLIX, luidende:

§ 1. Deze wet treedt in werking op 1 Januari 1923.

§ 2. Indien gedurende de jaren 1923 tot en met 1925 het onderwijzend personeel eener school het minimum aantal onderwijzers, gesteld in het bij deze wet gewijzigd artikel 28 der Lager-onderwijswet 1920, overschrijdt, wordt de Rijksvergoeding, bedoeld in de artikelen 56 en 97 dier wet, dienovereenkomstig berekend doch voor geen grooter aantal onderwijzers dan op 31 December 1922 voor Rijksvergoeding in aanmerking komt.

§ 3. Met ingang van 1 Januari 1923 worden de bepalingen van het vierde tot en met het achtste, het twaalfde, het veertiende en het vijftiende lid van artikel 51 der Lager-onderwijswet 1920, gelijk het luidt krachtens de tegenwoordige wet, toegepast op de wachtgelden, welke zijn ingegaan vóór het in werking treden van laatstbedoelde wet. Daarbij geldt als het tijdvak, waarbinnen het wachtgeld ingevolge het vierde lid van artikel 51 vervalt, de tijd, waarvoor het wachtgeld is verleend ingevolge dat artikel zooals het oorspronkelijk luidde. Overigens blijven voor de in den eersten volzin dezer paragraaf bedoelde wachtgelden van toepassing de bepalingen van artikel 51, zooals het oorspronkelijk luidde.

§ 4. De bepalingen van het eerste en het tweede lid van artikel 57 der Lager-onderwijswet 1920, zooals die luidden vóór de bij deze wet daarin aangebrachte wijzigingen, blijven gedurende de jaren 1923 tot en met 1925 van kracht voor de scholen voor uitgebreid lager onderwijs, welke over het jaar 1922 in aanmerking komen voor Rijksvergoeding.

§ 5. Het derde lid van artikel 79 der Lager-onderwijswet 1920, zooals dat luidde vóór de bij deze wet daarin aangebrachte wijziging, blijft van kracht op de bijzondere scholen voor uitgebreid lager onderwijs, opgericht vóór 1 Januari 1923.

§ 6. De bepalingen van artikel 96, eerste lid, onder *a*, der Lager-onderwijswet 1920, zooals die thans luiden, zijn niet van toepassing op scholen, welke over het jaar 1922 in aanmerking komen voor de vergoeding, bedoeld in artikel 97 dier wet of over het jaar 1921 voor die vergoeding in aanmerking zijn gekomen. Voor zoover deze scholen niet onder de toepassing vallen van de overgangsbepaling van artikel 206, vierde lid, dier wet, blijven de bepalingen van artikel 96, zooals die vóór het in werking treden van deze wijziging luidden, van kracht.

§ 7. Het vierde lid van artikel 193 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt.

Het vijfde lid wordt vierde lid.

§ 8. Artikel 194 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt.

§ 9. De vergoeding van het Rijk, bedoeld in de artikelen 61 en 98 der Lager-onderwijswet 1920, wordt voor de laatste maal toegekend voor cursussen, die in het jaar 1922 zijn aangevangen.

§ 10. De bij het in werking treden dezer wet bestaande schoolgeldregelingen blijven gelden totdat zij vervangen zijn door nieuwe, opgemaakt in overeenstemming met de gewijzigde artikelen 62 en 66 der Lager-onderwijswet 1920.

§ 11. Tot 1 Januari 1928 zullen bij de medewerking tot de stichting eener nieuwe school onder de leerlingen, waarop de verklaring, bedoeld in het eerste lid van artikel 73 onder *a*, betrekking heeft, niet worden medegerekend leerlingen, die de door hen bezochte gelijksoortige bijzondere school verlaten, doch voor wie op die school gelegenheid tot plaatsing in de voor hen bestemde klasse blijft, tenzij aanzienlijke toeneming van de bevolking in eenig deel der gemeente tot de stichting aanleiding geeft.

De **Voorzitter**: Op dit artikel is ingediend een amendement door de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen en mevrouw de Vries—Bruins (Stuk n°. 10, XX), strekkende om in den tweeden regel van § 3 in plaats van het woord ,,achtste'' te lezen ,,achtste sub *a*''.

Mejuffrouw **Groeneweg**: Mijnheer de Voorzitter! In § 3 van dit artikel wordt aangegeven, welke bepalingen in werking zullen treden op 1 Januari 1923. Het betreft het inhouden en het vervallen van het wachtgeld. Wij hebben geen bezwaar wat betreft het vervallen van het wachtgeld, omdat zulks uitsluitend afhangt van de betrokken persoon, die een betrekking kan aanvaarden of weigeren. Wat nu betreft het inhouden van het wachtgeld, dit kan ten eerste geschieden wegens verblijf buitenslands, waartegen wij geen bezwaar hebben, omdat op dat verblijf buitenslands de betrokkene ook

40ste VERGADERING. — 20 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Groeneweg e. a.)

zelf invloed uitoefent. Iets anders is het, wanneer het wachtgeld wordt ingehouden, omdat de betrokken onderwijzeressen intusschen zijn gehuwd. Dit is geen reageeren op een genomen besluit. De vorige maal ging het om vrouwen, die zouden gaan huwen. Hier betreft het de enkele gevallen, dat vrouwen, die reeds voor deze wijziging wachtgeld hadden, sedert dien zijn gehuwd. Wanneer dit zonder meer wordt aangenomen, zal aan haar worden ontnomen het wachtgeld. Ik breng in herinnering het voorbeeld van de onderwijzeres, die in 1914 op wachtgeld werd gesteld, binnenslands is gebleven, heeft gesolliciteerd en dit nog doet en ook bereid is, een benoeming te aanvaarden, en aan wie thans het wachtgeld zal worden ontnomen. Het gaat hier niet over dames, die naar Indië of Californië zijn gegaan, want deze worden getroffen door de bepaling onder *a*.

Het betreft dus alleen gevallen als waarvan ik hier een voorbeeld heb aangehaald. Dit is het eenige geval waarin de betrokkene zelf niet kan bewerken, dat de nieuwe regeling geen schade aanricht, tenzij dan door ontbinding van het huwelijk, maar dat wenscht natuurlijk niemand. Iemand, die naar het buitenland is gegaan, kan terugkomen. Die geweigerd heeft een benoeming aan te nemen kan een volgende benoeming aanvaarden. Daarom staan wij sterk met dit amendement en ik hoop dan ook, dat de Minister het zal overnemen.

Voorgesteld door zeven leden maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ter wille van de orde stel ik voor, dit artikel paragraafsgewijze te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

Paragraaf 1 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming vastgesteld.

Aan de orde is de beraadslaging over paragraaf 2.

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister een vraag willen stellen omtrent de toepassing van deze paragraaf. Mij zijn gevallen bekend van benoemingen van onderwijzers, welke deze maand hebben plaats gehad, terwijl die onderwijzers eerst in Januari in functie zullen treden. Dat betreft bijv. nieuwe scholen, die na de Kerstvacantie zullen worden geopend. De aanstelling heeft plaats gehad, de onderwijzers hebben voor hun tegenwoordige betrekking bedankt en er zijn reeds maatregelen genomen te hunner vervanging. Wanneer nu ten gevolge van de wijziging van artikel 28 der wet voor deze onderwijzers geen subsidie werd gegeven, zou dat een groote schadepost zijn voor de schoolbesturen. Of, zij zouden deze onderwijzers moeten ontslaan, die dan op pijnlijke wijze de dupe worden van de nieuwe wet. Ik zou dus den Minister willen vragen, of de door mij bedoelde onderwijzers onder de werking van deze paragraaf vallen en, zoo neen, of dan voor hen artikel 56, tweede lid, kan worden toegepast, zoodat nog gedurende een jaar of een gedeelte van een jaar de Rijksvergoeding kan worden genoten.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Inderdaad is in belanghebbende kringen eenige twijfel gerezen omtrent de beteekenis van deze paragraaf. Toch geloof ik dat die, naar de bedoeling der Regeering, zeer eenvoudig is. Zij heeft te kennen willen geven, dat de valbijl van art. 28 niet in eens met 1 Januari 1923 kan werken. De bepaling wil dit zeggen: mutaties, die gedurende het jaar 1923 mochten plaats hebben ten gevolge van vacatures of nieuwe benoemingen, zullen op den ouden voet blijven erkend, mits het totaal aantal onderwijzers aan de betrokken school het getal, dat daarop 31 December 1922 aanwezig was, niet overschrijdt. Ik geloof, dat deze lezing volkomen overeenkomt met den tekst en ook dat zij logisch is. Daarmede zijn alle moeilijkheden ondervangen.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: De heer Gerhard zal dan natuurlijk den kop van het amendement moeten wijzigen. Zijn amendement luidt nu aldus: In artikel XXIV vervalt uit den derden regel het woord „slechts". Waar de Regeering nu art. XXIV terugneemt, vervalt dit amendement eveneens. Wanneer de heer Gerhard een ander amendement wil indienen, moet hij dat doen, maar ik kan dit amendement, zooals het nu luidt, moeilijk in behandeling brengen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan in mijn antwoord zeer kort zijn. De opmerkingen van den heer Tilanus zijn volkomen duidelijk en goed beantwoord door den heer van der Molen, die in juiste woorden de bedoeling van deze paragraaf heeft teruggegeven.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Volgens deze paragraaf zullen gemeentebesturen, die na het in werking treden van deze wet alles bij het oude laten, daarvan geen financieel nadeel ondervinden, want het Rijk zal betalen voor precies hetzelfde aantal onderwijzersplaatsen als het tot nu toe deed. Ook in geval van een vacature zal er voor de gemeente geen belang zijn, de onderwijzersplaats niet aan te vullen.

Het komt mij voor, dat een dergelijke regeling met het doel van het wetsontwerp weinig in overeenstemming is. Voor die regeling was veel meer te zeggen toen het woord „ten minste" in art. 28 niet stond en het niet invoeren van een overgangsbepaling met betrekking tot het aantal onderwijzers groote ongelegenheid zou hebben kunnen brengen. Nu het alleen geldt een wijziging van de financieele verhouding tusschen Rijk en gemeenten en het aan de gemeentebesturen staat, het aantal onderwijzersplaatsen te verminderen, vraag ik mij af: is er voor die overgangsbepaling op langen termijn nog wel reden? Hoe heeft de Minister van Financiën zich met deze overgangsbepaling kunnen vereenigen, die de voordeelen, die het ontwerp aan de Rijksschatkist biedt, voor een aanmerkelijk deel verschuift naar een perspectief, dat drie kalenderjaren verwijderd is? Ik vraag mij inderdaad af, Mijnheer de Voorzitter, of de Kamer wel wijs zal doen met deze paragraaf 2 aan te nemen.

De beraadslaging wordt gesloten.

§ 2, op verzoek van den heer Rutgers in stemming gebracht, wordt aangenomen met 74 tegen 8 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Fleskens, van Rappard, Moerel, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van de Bilt, Suring, van der Molen, Ament, Kuiper, Wintermans, Michielsen, Gerhard, Hiemstra, Bierema, van Sasse van Ysselt, van Braambeek, van Zadelhoff, Ebels, Schokking, Feber, Visser van IJzendoorn, Hermans, Engels, Bulten, Albarda, Dresselhuys, Wijnkoop, Rutten, Ketelaar, Braat, van Gijn, Nolens, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Dijk, Tilanus, K. ter Laan, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Kolkman, IJzerman, mejuffrouw Westerman, de heeren Hugenholtz, Zijlstra, Snoeck Henkemans, van den Tempel, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Wijnbergen, Troelstra, van Vuuren, van Schaik, de Wilde, Oud, van Ravesteijn, Gerritzen, Stulemeijer, J. ter Laan, van Boetzelaer van Dubbeldam, Gerretson, Kersten, van Rijckevorsel, Juten, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Bomans, Duys, Lovink, Fruytier, Marchant, Deckers, van der Waerden, Krijger, Knigge, Duymaer van Twist, Boon, A. Colijn en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Scheurer, Heukels, Rutgers, Visscher, de Monté ver Loren, Schouten, Beumer en H. Colijn.

Beraadslaging over § 3, luidende:

„Met ingang van 1 Januari 1923 worden de bepalingen

(Voorzitter e. a.)

van het vierde tot en met het achtste, het twaalfde, het veertiende en het vijftiende lid van artikel 51 der Lager-onderwijswet 1920, gelijk het luidt krachtens de tegenwoordige wet, toegepast op de wachtgelden, welke zijn ingegaan vóór het in werking treden van laatstbedoelde wet. Daarbij geldt als het tijdvak, waarbinnen het wachtgeld ingevolge het vierde lid van artikel 51 vervalt, de tijd, waarvoor het wachtgeld is verleend ingevolge dat artikel zooals het oorspronkelijk luidde. Overigens blijven voor de in den eersten volzin dezer paragraaf bedoelde wachtgelden van toepassing de bepalingen van artikel 51, zooals het oorspronkelijk luidde.",

waarop is ingediend een amendement van de heeren Gerhard, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Albarda, Vliegen, en mevrouw de Vries-Bruins, (Stuk n°. 10, XX), strekkende om in den tweeden regel in plaats van het woord „achtste" te lezen „achtste sub *a*".

De **Voorzitter**: Dit amendement is reeds toegelicht.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan zeer kort zijn, omdat het amendement van mejuffrouw Groeneweg, hoe sympathiek ook op zich zelf, wanneer wij denken aan de menschen, die het betreft, niet strookt met het beginsel, dat in art. 51 van de wet is vastgelegd, nl. dat het wachtgeld niet verleend wordt aan de gehuwde vrouw.

Bij dit amendement wordt ten aanzien van degenen, die dit op het oogenblik genieten, een uitzondering gemaakt. Die uitzondering acht ik niet goed en daarom adviseer ik de Kamer dit amendement niet aan te nemen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, aan de leden die wenschen te repliceeren, daartoe ten hoogste 5 minuten toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

Mejuffrouw **Groeneweg**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft gezegd, dat mijn amendement zou gaan tegen de voorgestelde regeling.

Dat is absoluut onwaar. Ik heb juist gezegd, dat wij ons niet verzetten tegen de inwerking treding van deze bepalingen, omdat ieder betrokkene zelf daarop invloed kan uitoefenen. Iemand die buitenlandsch is bijv., kan terugkomen, iemand die vroeger niet geneigd was een betrekking te aanvaarden, kan nu van standpunt veranderen en de aangeboden betrekking aangrijpen.

Maar een onderwijzeres, en nu bedoel ik niet een onderwijzeres die op wachtgeld gesteld kan worden of gesteld is, en die van plan is te huwen, maar een onderwijzeres, die onder de vorige wet op wachtgeld werd gesteld en in den tijd dat zij wachtgeld genoot gehuwd is, kan daar niets meer aan doen, tenzij zij pogingen aanwent om haar huwelijk ontbonden te krijgen.

Maar dat is dan ook de eenige uitweg, een uitweg dien geen van ons wenscht.

Er staat toch duidelijk in het artikel: Het wordt onthouden tijdens het huwelijk enz.

En nu begrijp ik niet, dat de Minister niet wil erkennen dat dit een schromelijke onrechtvaardigheid is. Zij kunnen niets aan hun verhouding veranderen. Die onderwijzeressen hebben haar rechten verkregen, voordat deze wijziging zelfs maar ter sprake kwam. Zij hebben recht op wachtgeld gedurende zooveel jaar, zonder eenige beperking en nu zou hun dat maar, zonder dat zij daaraan iets kunnen doen, op 1 Jauari a.s. worden ontnomen. Dat is niet een onthouden van hetgeen waarop zij misschien eenmaal recht zouden krijgen, maar een afnemen van hetgeen zij eenmaal heeft verkregen.

Ik doe nogmaals een beroep op het rechtvaardigheidsgevoel van de Kamer en beveel de aanneming van mijn amendement met klem aan.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel er prijs op, met een enkel woord de argumentatie van mejuffrouw Groeneweg te ondersteunen.

(Dresselhuys e. a.)

Ik voel zeer voor bezuiniging, maar wat de Minister wil, zou inderdaad een onrechtvaardigheid zijn. Hier is een bestaande toestand, waarbij de betrokkenen rekenen en rekenen mogen op de uitkeering van het wachtgeld en daarop hun leven hebben ingericht en zij mochten niet veronderstellen, dat de wetgeving zou terugwerken, gelijk de Minister thans wil.

Niet het amendement van mejuffrouw Groeneweg wil terugwerken, maar de Minister wil voor deze wetsbepaling een terugwerking verkrijgen.

Dit lijkt mij zoo onbillijk, dat, hoezeer ik voor bezuiniging gevoel, ik mijn stem zal geven aan het amendement van mejuffrouw Groeneweg.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! In de Commissie van Rapporteurs zijn de gevoelsargumenten in dit debat naar voren gebracht, ook overwogen en in verband met een opmerking, in het begin dezer week bij artikel 51 door mejuffrouw Groeneweg gemaakt, meent zij, dat het mogelijk is om gehuwde onderwijzeressen het wachtgeld te ontnemen, door ze te benoemen en daardoor te dwingen voor de benoeming te bedanken. Dat is ook een methode, die mejuffrouw Groeneweg zelf heeft aangegeven.

De Regeering zou dus dien weg op kunnen gaan en al de gehuwde onderwijzeressen stellen voor de keuze òf de benoeming te aanvaarden, òf voor het wachtgeld te bedanken.

Daartegenover staat een andere regeling door de Regeering voorgesteld, welke zegt: het huwelijk doet volgens artikel 51, nu aangenomen, het wachtgeld verloren gaan. Die regeling geldt voor alle gehuwde vrouwen en daarvoor is niet noodig om het middel toe te passen dat mejuffrouw Groeneweg heeft voorgesteld en dat een geforceerd karakter zou dragen.

Daarom is de meerderheid van de Commissie van Rapporteurs met de Regeering van oordeel, dat het beter is het amendement niet aan te nemen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Gerhard c. s. (Stuk n°. 10, XX) wordt aangenomen met 48 tegen 35 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Hermans, Bulten, Albarda, Dresselhuys, Wijnkoop, Ketelaar, van Gijn, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Dijk, K. ter Laan, mejuffrouw Groeneweg, de heer IJzerman, mejuffrouw Westerman, de heeren Hugenholtz, van den Tempel, mejuffrouw van Dorp, de heeren Troelstra, Oud, de Monté ver Loren, van Ravesteijn, Gerritzen, J. ter Laan, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Bomans, Duys, Lovink, Marchant, van der Waerden, Boon, van Rappard, Moerel, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van de Bilt, Heukels, Suring, Kuiper, Wintermans, Michielsen, Gerhard, Hiemstra, Bierema, Bongaerts, van Braambeek, van Zadelhoff, Ebels, Feber, Visser van IJzendoorn en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Engels, Rutten, Braat, Nolens, Tilanus, Kolkman, Rutgers, Visscher, Zijlstra, Snoeck Henkemans, van Wijnbergen, van Vuuren, van Schaik, de Wilde, Stulemeijer, Schouten, van Boetzelaer van Dubbeldam, Gerretson, Kersten, van Rijckevorsel, Juten, Fruytier, Deckers, Krijger, Knigge, Duymaer van Twist, Beumer, H. Colijn, A. Colijn, Fleskens, Scheurer, van der Molen, Ament, van Sasse van Ysselt en Schokking.

Paragraaf 3, thans luidende:

„Met ingang van 1 Januari 1923 worden de bepalingen van het vierde tot en met het achtste sub *a*, het twaalfde, het veertiende en het vijftiende lid van artikel 51 der Lager-onderwijswet 1920, gelijk het luidt krachtens de tegenwoordige wet, toegepast op de wachtgelden, welke zijn ingegaan vóór het in werking treden van laatstbedoelde wet. Daarbij geldt als het tijdvak, waarbinnen het wachtgeld ingevolge het vierde lid van

(van Wijnbergen e. a.)

artikel 51 vervalt, de tijd, waarvoor het wachtgeld is verleend ingevolge dat artikel zooals het oorspronkelijk luidde. Overigens blijven voor de in den eersten volzin dezer paragraaf bedoelde wachtgelden van toepassing de bepalingen van artikel 51, zooals het oorspronkelijk luidde.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De paragrafen 4 tot en met 8 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over paragraaf 9, luidende:

„De vergoeding van het Rijk, bedoeld in de artikelen 61 en 98 der Lager-onderwijswet 1920, wordt voor de laatste maal toegekend voor cursussen, die in het jaar 1922 zijn aangevangen."

De heer **van Wijnbergen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch bij § 9 slechts een vraag te doen aan den Minister van Onderwijs.

Het is mij bekend, dat ten gevolge van deze bepaling misverstanden bestaan.

Artikel 3 van de Lager-onderwijswet 1920 zegt, dat het vervolgonderwijs, voor zoover het geheel of gedeeltelijk uit openbare kassen wordt bekostigd, is het onderwijs gegeven gedurende ten minste 2 achtereenvolgende leerjaren.

Nu wordt door degenen, die thans het vervolgonderwijs begonnen zijn, uit deze bepaling terecht afgeleid, dat zij, die in 1922 begonnen zijn, nog gedurende 2 jaren, dus tot en met 1924, de vergoeding voor dit onderwijs krijgen, aangezien de wet voorschrijft, dat het vervolgonderwijs ten minste gedurende 2 achtereenvolgende jaren gegeven moet worden.

Maar, dan is er geen enkele reden, waarom degenen, die in 1921 begonnen zijn, het niet vergoed krijgen tot 1923. Daarom moet mijns inziens in deze paragraaf niet gesproken worden van „in het jaar 1922 maar van: „vóór 20 December 1922". Dan zullen de bestaande cursussen, die begonnen zijn, de vergoeding over de nog komende jaren tot en met 1924 behouden, totdat de cursussen zijn afgeloopen.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij aansluiten bij den vorigen spreker.

De heer van Wijnbergen zegt, dat het de bedoeling van den Minister is, dat alle bestaande cursussen gedurende 2 jaren de vergoeding houden, maar dan zou ik den Minister willen aansporen om deze paragraaf te wijzigen, ten einde die bedoeling ook te kunnen verwezenlijken.

Op het oogenblik zullen wel ongeveer de begrootingen van alle gemeenten zijn vastgesteld. De in 1922 aangevangen cursus is begonnen in September en de eerste jaarcursus loopt af tegen den zomer, en dan begint weder in September de tweede jaarcursus. Dus nu is bij de gemeentebegrooting voor 1923 op de inkomsten van het Rijk gerekend.

De Minister zal natuurlijk toch niet bedoelen dat, nu aanstonds de kinderen een jaar vervolgonderwijs zullen hebben gehad, men zal zeggen: gemeente, ge houdt er mede op en ge geeft het in het tweede jaar niet.

Ik hoop dus, dat de Minister de door den heer van Wijnbergen aanbevolen wijziging in deze paragraaf zal aanbrengen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb door de redevoeringen van de beide geachte sprekers de overtuiging gekregen, dat juist is wat zij zeggen, en ik wijzig dus paragraaf 9 in dezer voege, dat de woorden „in het jaar 1922" worden vervangen door: „vóór 20 December 1922".

De **Voorzitter**: Door de Regeering is § 9 in dier voege gewijzigd, dat in plaats van „in het jaar 1922" wordt gelezen: „vóór 20 December van het jaar 1922".

(Voorzitter e. a.)

Ik veronderstel, dat bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar bestaat tegen deze Regeeringswijziging.

De beraadslaging wordt gesloten.

§ 9, thans luidende:

„De vergoeding van het Rijk, bedoeld in de artikelen 61 en 98 der Lager-onderwijswet 1920, wordt voor de laatste maal toegekend voor cursussen, die vóór 20 December van het jaar 1922 zijn aangevangen.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: § 10 is in het ontwerp van wet gekomen na het uitbrengen van het Verslag.

Ik verneem, dat tegen deze paragraaf bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar bestaat.

§ 10 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over § 11, luidende:

„Tot 1 Januari 1928 zullen bij de medewerking tot de stichting eener nieuwe school onder de leerlingen, waarop de verklaring, bedoeld in het eerste lid van artikel 73 onder *a*, betrekking heeft, niet worden medegerekend leerlingen, die de door hen bezochte gelijksoortige bijzondere school verlaten, doch voor wie op die school gelegenheid tot plaatsing in de voor hen bestemde klasse blijft, tenzij aanzienlijke toeneming van de bevolking in eenig deel der gemeente tot de stichting aanleiding geeft."

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch te beginnen met de opmerking, dat ik de bedoeling van deze redactie een verbetering vind. Ze gaat mij echter in één opzicht niet ver genoeg en ik mag bescheidenlijk daarnaast opmerken, dat hier en daar deze paragraaf mij redactioneel niet juist toeschijnt.

Er staat: „Tot 1 Januari 1928 zullen bij de medewerking tot de stichting. . .", enz.

Ik vrees, dat het gebruik van dezen term, waar het woord „medewerking" reeds in een ander artikel een zekere beteekenis heeft, niet gelukkig is. Ik zou willen lezen: „Tot 1 Januari 1928 zullen bij de beslissing over de aanvrage tot stichting . . .", enz.

Dan blijft het precies hetzelfde.

In de tweede plaats staat er: „die de door hen bezochte gelijksoortige bijzondere school verlaten".

Maar de leerlingen verlaten die school niet, zij zullen haar verlaten. Eveneens zal dan in den volgenden regel moeten worden gelezen: „indien op die school gelegenheid tot plaatsing zou blijven".

Dan komt m. i. de juiste verhouding tot de werkelijkheid.

Maar nu de reden, waarom ik vind, dat deze lezing niet ver genoeg gaat. Er wordt hier nu gezegd: op een gelijksoortige bijzondere school kunnen kinderen gaan, wier ouders daarom niet mogen medewerken tot het aanvragen van een andere bijzondere school.

Mijnheer de Voorzitter! De volgende gevallen kunnen zich voordoen: dat bijv. de kinderen op een openbare school gaan, wier ouders willen medewerken tot de stichting van een bijzondere neutrale school. Al is dat in principe ook binnen de grenzen van de wet, het is eveneens tegen de geest van dit artikel. Wanneer men in dit voorgestelde artikel zegt: wanneer gij eenmaal op een bijzondere school gaat van dezelfde soort, dan is het verspillen van geld, indien gij wilt medewerken tot de vestiging van een andere.

Nu moest echter de omstandigheid, dat bij de tegenstelling tusschen een bijzondere en een openbare school in werkelijkheid ook deze overeenkomst bestaat, dat zij beide neutraal zijn, het mogelijk maken, dat men een geldverspilling tegengaat, welke een gevolg is van het doelloos en dwaas oprichten — vanmiddag heb ik medegedeeld, welke zonderlinge

(Gerhard e. a.)

motieven daarbij kunnen gelden — van diverse neutrale scholen.

Ik zou daarom willen vragen of de Minister bereid is het woord ,,bijzondere'' weg te laten. Kan Zijn Excellentie daartoe geen aanleiding vinden, dan zal ik een amendement indienen, ten einde een stemming van de Kamer uit te lokken.

Ik voeg hieraan toe, dat dit niet iets is, dat mij in verdenking kan brengen, als zou ik tegen de pacificatie willen ingaan, want het betreft hier de neutralen, die een school willen stichten, volkomen gelijk aan de bestaande openbare school. De bedoeling is om die neutralen niet in staat te stellen bij elke willekeurige gelegenheid een school te stichten.

Ik zal het van het antwoord van den Minister laten afhangen of ik al dan niet een amendement zal indienen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb bezwaar om dat woord ,,bijzondere'' te schrappen, omdat er dan alleen staat: ,,niet worden medegerekend leerlingen, die de door hen bezochte gelijksoortige school verlaten.'' Wij krijgen dan een bepaling, waaraan wij heel weinig houvast hebben. Het houvast zit juist in dat woord ,,bijzondere'', en dat klemt te meer na de inlichting, welke ik gisteren met het oog op de bedoeling van dit artikel heb gegeven. Het is zeer twijfelachtig of men in het door den heer Gerhard bedoelde geval kan spreken van gelijksoortig onderwijs. Als men aan den eenen kant heeft een openbare school en aan den anderen kant een neutrale bijzondere school, zijn dat dikwijls ongelijksoortige scholen. Want dikwijls komen oprichters van bijzondere neutrale scholen tot die oprichting, omdat zij zich met den geest van de openbare school niet kunnen vereenigen.

Het zou dus verkeerd zijn van de praemisse uit te gaan, dat het hier gelijksoortig onderwijs zou gelden. Maar bovendien merk ik op, dat bij het woord ,,gelijksoortig'' eenvoudig gedacht is aan — als ik het zoo mag noemen — zakelijk — gelijksoortige scholen, of liever, aan den overgang van gewoon lagere naar gewoon lagere, en van uitgebreid lagere naar uitgebreid lagere scholen. Ik geloof, dat het daarom veel beter is die bepaling te houden, zooals die nu luidt.

Wat de verdere redactieverbeteringen betreft, die de heer Gerhard heeft aangegeven, geloof ik, dat ik van hem kan overnemen de twee uitdrukkingen ,,zouden verlaten'' en ,,of zouden blijven''. Ik ben bereid die emendatie over te nemen.

De **Voorzitter**: Door de Regeering zijn in § 11 twee wijzigingen aangebracht, strekkende om achter ,,gelijksoortige bijzondere school'' in te voegen ,,zouden'' en in plaats van ,,blijft'' te lezen: ,,zoude blijven''.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van de woorden ,,medewerken, enz.'' deel ik de opvatting van den Minister niet, maar ten aanzien van het woord ,,bijzonder'' wil ik gulweg bekennen, dat de tijd te kort is om een behoorlijke redactie te vinden, terwijl ik de bedenking van den Minister niet kan ontzenuwen. Ik moet dus afzien van mijn poging om een door mij gehoopte verbetering in deze te verkrijgen, maar ik hoop, dat men er in de practijk iets aan zal kunnen doen, omdat de neutrale bijzondere scholen in werkelijkheid dikwijls zijn standenscholen.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over de gewijzigde § 11 mede te deelen.

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De invoeging van de woordjes ,,zouden'' ontmoet bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar.

Ik wil hierbij nog opmerken, dat naar de meening van de Commissie van Rapporteurs de beteekenis van het woord gelijksoortig naar de terminologie van de wet alleen is een gelijkstelling van lagere scholen en lagere scholen, u. l. o.-scholen en u. l. o.-scholen, enz.

De beraadslaging wordt gesloten.

(Voorzitter e. a.)

De gewijzigde § 11, thans luidende:

,,Tot 1 Januari 1928 zullen bij de medewerking tot de stichting eener nieuwe school onder de leerlingen, waarop de verklaring, bedoeld in het eerste lid van artikel 73 onder *a*, betrekking heeft, niet worden medegerekend leerlingen, die de door hen bezochte gelijksoortige bijzondere school zouden verlaten, doch voor wie op die school gelegenheid tot plaatsing in de voor hen bestemde klasse zoude blijven, tenzij aanzienlijke toeneming van de bevolking in eenig deel der gemeente tot de stichting aanleiding geeft.'',

wordt op verzoek van den heer Wijnkoop in stemming gebracht en aangenomen met 79 tegen 3 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren A. Colijn, Fleskens, van Rappard, Moerel, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Scheurer, van de Bilt, Heukels, Suring, van der Molen, Ament, Kuiper, Wintermans, Michielsen, Gerhard, Hiemstra, Bierema, van Sasse van Ysselt, Bongaerts, van Braambeek, van Zadelhoff, Ebels, Schokking, Feber, Visser van IJzendoorn, Hermans, Engels, Bulten, Albarda, Dresselhuys, Schaper, Rutten, Ketelaar, Braat, van Gijn, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Tilanus, K. ter Laan, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Kolkman, IJzerman, mejuffrouw Westerman, de heeren Rutgers, Visscher, Zijlstra, Snoeck Henkemans, van den Tempel, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Wijnbergen, Troelstra, van Vuuren, van Schaik, de Wilde, Oud, de Monté ver Loren, Gerritzen, Stulemeijer, Schouten, J. ter Laan, van Boetzelaer van Dubbeldam, Gerretson, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Bomans, Duys, Lovink, Fruytier, Marchant, Deckers, van der Waerden, Krijger, Knigge, Duymaer van Twist, Beumer, Boon, H. Colijn en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Wijnkoop, van Ravesteijn en Kersten.

De **Voorzitter**: Ten einde het getal der artikelen af te ronden en nog om andere redenen, stelt de Commissie van Rapporteurs voor, om een artikel L in te voegen, luidende:

,,Op Onzen last wordt de tekst der Lager-onderwijswet 1920 met de daarin door deze wet gebrachte wijzigingen, zoo spoedig mogelijk na de totstandkoming van deze wet, in het *Staatsblad* geplaatst.''

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs maakt dit amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

Mag ik vragen, of de Regeering tegen dit amendement bezwaar heeft?

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb tegen het amendement geen bezwaar.

Het amendement wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het nieuwe artikel L wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de beweegreden, luidende:

,,Alzoo Wij in overweging genomen hebben dat met het oog op noodzakelijke bezuiniging van de uitgaven zoowel voor Rijk als voor gemeenten, wijziging der Lager-onderwijswet 1920 noodig is en in verband daarmede, alsmede tot het aanbrengen van eenige technische verbeteringen, de artikelen 4, tweede lid, 6, 7, vijfde lid, 9, eerste lid, 12, 21, eerste, vierde en zesde lid, 22, 23, eerste lid, 25, eerste lid, 27, tweede lid, 28, 51, 56, 57, eerste en tweede lid, 68, eerste lid, 69, tweede lid, 70, 71, 72, eerste lid, 73, eerste en tweede lid, 75, tweede

40ste VERGADERING. — 20 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Minister de Visser e. a.)

lid, 76, tweede lid, 77, eerste, tweede, vierde en achtste lid, 79, eerste en derde lid, 83, vierde en vijfde lid, 84, eerste lid, 86, 89, negende en elfde lid, 96, eerste, tweede en derde lid, 97, eerste lid, 99, eerste en tweede lid, 101, tweede, vijfde, zesde en zevende lid, 102, eerste lid, 104, derde lid, 125, 179, derde lid, 189, 205, 210, tweede lid, 214, eerste lid en 215, derde lid, te wijzigen en aan te vullen, de artikelen 8, 58, 61, 98 en 131 dier wet te doen vervallen en aan die wet twee nieuwe artikelen, 209*bis* en 214*bis*, toe te voegen;".

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch de considerans zoodanig te wijzigen, dat alle daarin genoemde wetsartikelen vervallen en zij komt te luiden:

,,Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat met het oog op de noodzakelijke bezuiniging van de uitgaven zoowel voor Rijk als voor gemeenten wijziging der Lager-onderwijswet 1920 noodig is en in verband daarmede het wenschelijk is in die wet eenige technische verbeteringen aan te brengen;"

De **Voorzitter**: De Regeering wijzigt de beweegreden aldus, dat zij thans luidt:

,,Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat met het oog op noodzakelijke bezuiniging van de uitgaven zoowel voor Rijk als voor gemeenten wijziging der Lager-onderwijswet 1920 noodig is en in verband daarmede het wenschelijk is in die wet eenige technische verbeteringen aan te brengen;"

Naar ik verneem, heeft de Commissie van Rapporteurs tegen de aangebrachte wijziging geen bezwaar.

De gewijzigde beweegreden wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Er zijn in dit wetsontwerp enkele wijzigingen aangebracht, zoodat ik niet voorstel de eindstemming thans te doen plaats hebben, maar het voorstel doe een tweede lezing te houden. Wij zullen dus nog moeten afwachten of van Regeeringswege in overleg met de Commissie van Rapporteurs eenige wijziging zal worden voorgesteld. Ik stel voor de tweede lezing van het wetsontwerp te houden a.s. Vrijdag aan het einde van de agenda.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde zijn de ontwerpen van wet tot **vaststelling van de begrooting voor Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923 (4).**

De **Voorzitter**: De heer Wijnkoop stelt mij een stuk ter hand van den navolgenden inhoud:

,,Ondergeteekenden stellen aan de Kamer voor de wetsontwerpen Begrooting van Ned.-Indië voor 1923 alsnog van de agenda af te voeren en te behandelen op een nader te bepalen datum, bijv. in de eerste helft van Februari.

Wijnkoop.
van Ravesteijn."

De **Voorzitter**: Ik moet tegen deze motie van orde opmerken, dat, waar het nu Woensdagmiddag is en wij nog veel tijd deze week over hebben, het mij voorkomt, dat, zoo niet

(Voorzitter e. a.)

de geheele begrooting, dan toch het grootste deel daarvan kan worden behandeld, zoodat het mij niet geoorloofd schijnt deze motie van orde aan te nemen.

Natuurlijk is het voor de Indische Regeering van belang, dat deze begrooting zoo spoedig mogelijk wordt behandeld. Wanneer wij haar pas half Februari behandelen, wanneer komt de begrooting dan in de Eerste Kamer, en wanneer zal zij dan in Indië zijn? En dat, terwijl wij nu nog tijd over hebben.

Ik wensch bovendien nog op te merken, dat natuurlijk in de Kamer bij de leden verschillende belangen zijn. Er zijn leden, die in den Haag wonen en die net zoo goed dezen dagen, als de volgende week of de daarop volgende week als half Januari kunnen vergaderen. Er zijn echter ook leden, die van 20 September af tot Kerstmis toe zich aan hun gezinnen en aan hun betrekkingen hebben onttrokken, om hier 's Lands belangen te dienen, maar die, nu het eindelijk Kerstmis zal zijn, dan ook meenen, dat het oogenblik gekomen is om van een zeker reces te genieten. Wanneer nu vandaag, morgen en overmorgen deze begrooting niet zou kunnen worden afgehandeld, dan zou ik natuurlijk moeten voorstellen terug te komen, hetzij de volgende week, hetzij de week daarna. Ik zou zulk een voorstel niet gaarne doen, maar dit voorstel van de heeren Wijnkoop en van Ravesteijn is in elk geval onaannemelijk, omdat dan eerst in Februari de begrooting zou behandeld worden.

De motie van orde van de heeren Wijnkoop en van Ravesteijn wordt ondersteund door den heer Albarda, mevrouw de Vries—Bruins en den heer Ketelaar, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wil ik opmerken, dat wij niet hebben voorgesteld de behandeling van de Indische begrooting te beginnen met 15 Februari, maar op een nader te bepalen datum, bijv. in de eerste helft van Februari. Dat kan dus al zijn — ik zal geen preciezen datum geven — in één van de eerste dagen.

Wij hebben dit voorstel gedaan, Mijnheer de Voorzitter, omdat er naar mijn meening op het oogenblik een novum is ingetreden. U hebt den vorigen keer voorgesteld om de behandeling van de Indische begrooting te beginnen op Woensdagmiddag, daarop kwam het neer. Ik heb mij toen daartegen niet uitdrukkelijk verzet, omdat anderen dat reeds deden. Ik vond het niet noodig daarover het woord te voeren, omdat ik het volkomen eens was met degenen, die meenden, dat dit voorstel in geen geval mocht worden aangenomen. Zij hebben daarvoor hun argumenten gegeven, maar ze hebben helaas geen succes gehad. Maar nu is intusschen de Woensdagmiddag al zoo goed als afgeloopen.

Mijnheer de Voorzitter! Het geldt hier een zaak van buitengewoon belang, en voor de behandeling daarvan hebben wij, als ik het goed uitreken, misschien 12 uur om er over te praten.

Het is nog niet eens zeker, dat wij die 12 uur hebben, want, als ik wel zie, behandelen wij morgenavond de Oorlogsbegrooting, en ik weet niet of die dan ook af zal komen. Immers, de Ministers moeten nog in eerste instantie antwoorden bij de algemeene beraadslaging, daarop zal nog een beraadslaging in tweeden termijn, zij het met korter spreektijd, moeten plaats hebben, en dan zullen alle artikelen nog behandeld moeten worden. Als die begrooting morgenavond niet klaar komt, zal ongetwijfeld een deel, ik weet niet welk deel, van den Vrijdag ook besteed moeten worden aan de Oorlogsbegrooting. Dan gaat dus van die 12 uur weer wat af! Ik meen, dat het volstrekt onmogelijk is, om op een behoorlijke wijze deze buitengewoon belangrijke materie te behandelen in die 12 uur, zelfs als wij ze hadden, en als die 12 uur dan gebruikt werden voor niets anders dan voor de algemeene beraadslaging over de Indische begrooting, zoodat men niet eens tot de artikelsgewijze behandeling zou komen. Voor de Oorlogsbegrooting, die op het oogenblik aan de orde is, en die ditmaal gebleken is van eenig belang te zijn, zijn nu al noodig geweest twee zeer lange avonden voor niets anders

(Wijnkoop e. a.)

dan de algemeene beraadslaging, zonder dat de Ministers aan het woord zijn kunnen komen, en daarvoor heeft men noodig gehad bijna 12 uur. Hoe zullen wij in dien tijd met de Indische begrooting kunnen klaar komen?

Het is misschien niet eens genoeg voor de algemeene beraadslaging alleen.

De Indische begrooting mag niet worden afgehandeld met een hoeratje zooals wij dat hedenmiddag al bij enkele zaken hebben kunnen bemerken. Dat laatste dat gebeurd is, is niet het gevolg van den kwaden wil van een of ander lid, maar het is nu eenmaal zoo, als het naar de vacantie loopt. Heeft men echter tijd genoeg, dan komt het er niet zoo erg op aan, of bij een laatste artikel van de Indische begrooting die stemming komt, al zijn wij mans genoeg, om die zaken tot het laatste toe behoorlijk te behandelen, maar wil men de geheele Indische begrooting thans behandelen, dan zal om in die paar uur gereed te komen die bespreking geheel op die wijze behandeld moeten worden, omdat een andere behandeling dan niet mogelijk is.

Weet men wel, voor welke ernstige momenten men staat, en weet men wel, dat afgescheiden van het standpunt, dat men ten opzichte van Indië inneemt — zooals wij het standpunt innemen van: Indië los van Holland —, omtrent de wijze, waarop deze zaak behandeld moet worden, de meest verschillende meeningen bestaan, zelfs in de diverse partijen? Men behoeft slechts de groote couranten te lezen en de uitingen der groote partijen na te gaan om te zien, dat dit juist is.

Nu wil men toch deze begrooting nog afdoen voor Kerstmis in den korten tijd die ons nog rest, en wij moeten ons daar ten sterkste tegen verzetten.

Natuurlijk weet ik wel, dat wat ik verder zou willen zeggen op de heeren toch weinig indruk zou maken, en ik zal het dus hierbij laten, maar wat ik hier gezegd heb zijn feitelijk dingen, die zij niet kunnen ontkennen, maar onze partij zal overwegen of zij aan de beraadslagingen zal deelnemen, indien men de behandeling op een dergelijke schandelijke wijze probeert door te drijven.

Ik heb de feiten genoemd waarop het vanzelf spreekt, dat men nu niet meer met de behandeling moet beginnen. Als men de behandeling van de oorlogsbegrooting op deze dagen gaat voortzetten, is er misschien niet eens voldoende tijd om haar af te werken, en zullen wij ook met de enkele dingen, die nog op de agenda staan, niet behoorlijk klaar kunnen komen.

Ik geloof niet, dat er iets tegen ons voorstel te zeggen is, om deze Indische begrooting te behandelen op een nader te bepalen tijd. Wanneer men daarop antwoordt, dan wij toch die begrooting dan zoo snel mogelijk moeten gaan behandelen, bv. de volgende week, dan ben ik het daarmede eens, en wanneer de Kamer dat zou beslissen, zou ik mij aan die beslissing onderwerpen en er verder aan mededoen, maar ik meen dat deze zaak in het stadium, waarin Indië nu verkeert, ernstige overweging noodzakelijk maakt en dat het niet noodig is dat deze begrooting met zoo groote beknoptheid behandeld wordt als het geval zal moeten zijn, indien die behandeling plaats vindt vóór het moment dat ik genoemd heb.

De **Voorzitter**: Ik moet protesteeren tegen de termen, waarin de heer Wijnkoop zich uitgelaten heeft over de wijze, waarop deze begrooting behandeld zal worden.

Ik heb hem hooren spreken eerst over de onernstige wijze en toen over de schandelijke wijze. Ik begrijp niet goed hoe de heer Wijnkoop het in zijn hoofd haalt, deze twee termen te gebruiken, terwijl door mij niet is aangegeven dat ik ook maar een poging zou wagen om van het aantal uren, dat het Reglement van Orde aangeeft, voor de spreekbeurten af te wijken.

Hoe kan men dan spreken van een onernstige en schandelijke wijze van behandeling, wanneer die behandeling plaats heeft zooals zij moet plaats hebben volgens het Reglement van Orde?

In de tweede plaats feliciteer ik mij, dat de heer Wijnkoop mij er aan herinnerd heeft, dat ik gezegd heb dat wij Woensdagmiddag zouden beginnen met de behandeling der Indische begrooting. Ik moet zeggen dat ik dan wel een goeden kijk gehad heb op den gang van zaken.

(Voorzitter e. a.)

In de derde plaats schijnt de heer Wijnkoop uitgerekend te hebben, dat die behandeling een tijdruimte van 12 uur zou vorderen, een berekening, die de heer van Ravestijn blijkens een interruptie schijnt te deelen.

Hoe weet de heer Wijnkoop dat, wanneer wij op ernstige wijze bezig zijn en ziende dat wij niet gereedkomen, wij niet zouden besluiten om ook Vrijdagavond terug te komen? Het staat aan de Kamer of wij dien avond zullen doorgaan of dat wij liever daarmede doorgaan de volgende week.

Ten slotte zou ik de Kamer er voor willen behoeden, dat er thans wederom een andere beslissing wordt genomen dan Vrijdag jl.

Ik geloof, dat de zaak nu ruimschoots van weerszijden is toegelicht, zoodat wij onzen kostelijken tijd niet langer aan deze zaak behoeven te besteden.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Van het nog verleende woord zal ik slechts een bescheiden gebruik maken, maar ik moet toch een oogenblik de aandacht der Kamer vragen, want toen het voorstel om de behandeling van de Indische begrooting uit te stellen, door den heer Albarda hier verleden week werd gedaan, stond de zaak iets anders dan op het oogenblik.

Ik kom nu niet terug in de argumenten die de heer Albarda heeft aangevoerd. Wanneer wij zouden handelen naar het persoonlijk verlangen in de eerste plaats van u, Mijnheer de Voorzitter, en ook naar dat van onze medeleden, dan zouden wij allen mede moeten gaan met uw voorstel, en dan zou het ook veel beter zijn, dat wij met het Kerstfeest van deze begrooting afwaren en ieder van ons wenscht dat ook wel, maar dan moet dat ook kunnen. Het geldt hier een zaak van zeer groot belang — dat heeft de heer Albarda al aangetoond. De begrooting van het Departement van Oorlog komt echter ook in gedrang. De heeren Ministers moeten nog antwoorden, nl. de Minister van Oorlog en de Minister van Justitie, naar aanleiding van mijn interpellatie. Het kan dus best zijn, dat Donderdag verscheidene leden weggaan, terwijl de algemeene beschouwingen over de oorlogsbegrooting nog niet zijn geëindigd. De zeer ernstige zaken, die dit jaar in behandeling zijn, komen ten gevolge van het voorstel om met de behandeling van de Indische begrooting een aanvang te maken — en dan ontstaat natuurlijk ook de drang om klaar te komen — in het gedrang. Het lijkt mij daarom beter de oorlogsbegrooting af te handelen en voor de behandeling van de Indische begrooting terug te komen op een nader door u te bepalen tijd.

De **Voorzitter**: Ik heb mijn argumenten tegen het voorstel van den heer Wijnkoop reeds voldoende naar voren gebracht en meen, dat wij thans kunnen overgaan tot de stemming over dat voorstel.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dacht, dat u het met mij eens zou zijn, dat ik deze zaak volkomen kalm en ernstig heb behandeld. De woorden onernstig en schandelijk, die ik gebruikt heb, zijn op zich zelf geen zier te veel, als men doet, wat op het oogenblik op de agenda staat en niet ingaat op mijn voorstel.

Nu zegt u, Mijnheer de Voorzitter, dat u misschien voorstellen zal aanstaande Vrijdagavond te vergaderen. Dan zult u juist met dat voorstel datgene verergeren, wat hier gebeurt op zich zelf, want dan zal de verdere behandeling gaan in een relletje, in een roes, bovendien, zooals de heer van Ravesteijn hier opmerkt, in een Kamer, die hoe langer hoe meer onvolledig wordt. Men weet, dat men dan niet eens over belangrijke dingen zal kunnen stemmen. Wij hebben in de vier jaren, dat wij hier zijn, meermalen gezien hoe dat gaat.

Ik heb meermalen tegen u gezegd, dat wij ons niet bij deze manier kunnen neerleggen. Ik moet toegeven, dat u verleden jaar hebt getracht er verandering in te brengen, maar dit jaar wordt het weer erger dan ooit.

(Wijnkoop e. a.)

U zegt ook: wij moeten niet terugkomen op wat wij besloten hebben, maar gisteren heeft men mij ongelijk gegeven in een bepaalde zaak en toen de heer Colijn kwam met zijn lumineuze idee, lag de Kamer andersom en heeft men aangenomen, wat men eerst van mij had verworpen. Ik geloof dan ook, dat dat een argument is, dat u beter deed met buiten de discussie te houden.

Ik geef dus de Kamer ernstig in overweging de behandeling van deze Indische begrooting thans niet aan te vangen, maar haar uit te stellen tot een nader te bepalen dag.

De Voorzitter: Ik wensch den heer Wijnkoop te doen opmerken, dat door mij maatregelen zijn genomen ten einde te verkrijgen, dat bij de behandeling van de Indische begrooting altijd zooveel leden aanwezig zijn, dat stemmingen kunnen plaats hebben. Indien de heer Wijnkoop goed opgelet heeft, heeft hij bemerkt, dat ik heb voorgesteld de eindstemming over het ontwerp van wet tot wijziging van de Lager-onderwijswet 1920 aan te houden tot na de behandeling van de Indische begrooting. De heer Wijnkoop ziet, dat ik aan zijn verlangen reeds te voren heb voldaan.

De beraadslaging wordt gesloten.

De motie van orde van de heeren Wijnkoop en van Ravesteijn wordt in stemming gebracht en met 63 tegen 19 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Sasse van Ysselt, Bongaerts, Ebels, Schokking, Feber, Visser van IJzendoorn, Hermans, Engels, Bulten, Dresselhuys, Schaper, Rutten, Braat, van Gijn, Nolens, Tilanus, Kolkman, mejuffrouw Westerman, de heeren Rutgers, Visscher, Zijlstra, Snoeck Henkemans, van den Tempel, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Wijnbergen, van Vuuren, van Schaik, de Wilde, de Monté ver Loren, Gerritzen, Stulemeijer, Schouten, van Boetzelaer van Dubbeldam, Gerretson, Kersten, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Bomans, Lovink, Fruytier, Deckers, Krijger, Knigge, Duymaer van Twist, Beumer, Boon, H. Colijn, A. Colijn, Fleskens, van Rappard, Moerel, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Scheurer, van de Bilt, Heukels, Suring, van der Molen, Ament, Kuiper, Wintermans, Michielsen, Bierema en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren van Braambeek, van Zadelhoff, Albarda, Wijnkoop, Ketelaar, mevrouw Bakker—Nort, de heer K. ter Laan, mejuffrouw Groeneweg, de heeren IJzerman, Troelstra, Oud, van Ravesteijn, J. ter Laan, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Duys, Marchant, van der Waerden, Gerhard en Hiemstra.

De Voorzitter: Ik stel voor, evenals vorige jaren, de ontwerpen van wet tot vaststelling der Indische begrooting in deze volgorde te behandelen: eerst hoofdstuk II (Uitgaven in Nederlandsch-Indië); dan hoofdstuk I (Uitgaven in Nederland); daarna hoofdstuk II (Middelen in Nederlandsch-Indië) en vervolgens hoofdstuk I (Middelen in Nederland).

Verder stel ik voor:

bij de algemeene beraadslaging over de Indische begrooting tevens te houden die over het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling van de Indische Tariefwet (276);

bij die algemeene beraadslaging uit te schakelen de bespreking van de herziening der Indische Staatsinrichting en deze bespreking uit te stellen tot het omtrent deze aangelegenheid te wachten wetsontwerp;

en om verder over hetgeen in de gewisselde stukken bij de onderdeelen der begrooting is behandeld, ook bij die onderdeelen te beraadslagen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Scheurer**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende verslag uit.

In handen uwer Commissie zijn gesteld:

een adres van het hoofdbestuur van den Koninklijken

(Scheurer e. a.)

Bond van gepensionneerden en eervol ontslagen militaire officieren van Moederland en Koloniën en hunne weduwen „Bendor", Koninginnegracht 143, den Haag. In dit adres wordt de teleurstelling uitgesproken, dat voor dit jaar geen voorstel wordt gedaan tot behandeling der reorganisatieplannen van het weduwen- en weezenfonds der Europeesche Officieren van het Oost-Indisch leger. Alsnog wordt aangedrongen op behandeling dezer reorganisatie-plannen;

een telegram. In dit telegram vraagt het Algemeen Comité van Actie in verband met gezonden brochure, ernstige aandacht voor de verlenging productenbelastingen 1923;

een adres van het bestuur van den Bond van Indische rechtskundigen in Nederland.

In dit adres wordt ter kennis van de Kamer een motie gebracht, waarin op handhaving van de post onder afdeeling 505 A wordt aangedrongen;

een adres van het dagelijksche bestuur van den Algemeenen Militairen Pensioenbond.

In dit adres wordt opnieuw en uitvoerig aangedrongen op dringende en noodige verbeteringen der pensioenen en gagementen der oud-Indische militairen, die vóór 1 Januari 1920 zijn ontslagen;

een adres van *Aneta*; In dit adres wordt, onder aanbieding van het tijdschrift *De Zweep*, opgekomen tegen de gemaakte critiek van dit tijdschrift.

Uw Commissie stelt voor deze adressen ter griffie neder te leggen ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Gerritzen:** Mijnheer de Voorzitter! Zooals u reeds zeide, zullen bij deze algemeene beschouwingen ook gehouden worden de algemeene beschouwingen over de Indische Tariefwet.

Mijnheer de Voorzitter! Bij dit wetsontwerp worden eenige onbelangrijke wijzigingen der Indische Tariefwet voorgesteld, waarover dan ook in het Voorloopig Verslag geen opmerkingen zijn gemaakt.

Intusschen had de Minister op 4 April jl. in de Eerste Kamer een wel belangrijke wijziging der Indische Tariefwet aangekondigd; naar aanleiding van de toen in dat college gehouden beraadslagingen over de speciale heffingen ten laste van den groot-landbouw en de aardolienijverheid deed de Minister de pertinente toezegging om bij het einde van dit jaar te staken de heffing van uitvoerrechten op aardolie en de bijproducten daarvan, om het even of daarna al dan niet een speciale voorziening noodig zal zijn in den vorm van een raffinagebelasting naast de extra winstbelasting.

Op deze laatste woorden komt het vooral aan; want de Minister deed niet de toezegging om te eeniger tijd de uitvoerrechten op aardolie en bijproducten op te heffen, maar om die belasting bij het einde van het loopende jaar te staken, en in verband daarmede zegde de Minister tevens toe, dat die staking zou plaats hebben geheel los van het toenmaals in overweging zijnde plan om een raffinagebelasting voor te stellen; op de uitvoering van dit plan behoefde dus niet gewacht te worden.

Wat had nu de Minister moeten doen om zijn genoemde toezegging na te komen?

In de eerste plaats zoo spoedig mogelijk een wetsontwerp indienen, waarbij de uitvoerrechten op aardolie en bijproducten met ingang van 1 Januari 1923 worden afgeschaft, opdat dit wetsontwerp nog vóór afloop van 1922 door de Staten-Generaal zou kunnen worden behandeld en aangenomen, en daarna had de Minister bij de begrooting voor 1923 rekening moeten houden met de opheffing van genoemde uitvoerrechten. Art. 23 toch der Indische Comptabiliteitswet bepaalt, dat regelingen, strekkende tot invoering, verhooging, verlaging of afschaffing van belastingen

(Gerritzen.)

niet in werking treden voordat bij de begrooting op die invoering, verhooging, verlaging of opheffing gerekend is.

Had de Minister op deze wijze gehandeld, dan zou hij de door hem in de Eerste Kamer op 4 April jl. gedane toezegging zijn nagekomen. Maar de Minister heeft dat, helaas, niet gedaan. Zelfs toen hij in October jl. de onderwerpelijke wijzigingen in de Indische Tariefwet voorstelde, verzuimde hij daarbij tevens de opheffing der uitvoerrechten op aardolie en bijproducten voor te stellen. Een week na de indiening van het onderwerpelijke wetsontwerp diende de Minister de Indische begrooting voor 1923 in; daarbij was echter op de afschaffing van genoemde uitvoerrechten niet gerekend.

Integendeel verklaarde de Minister in de Memorie van Toelichting op die begrooting, dat, hoe gaarne hij ook gevolg had gegeven aan den wensch, neergelegd in de ter Vergadering der Eerste Kamer dd. 4 April 1922 aangenomen motie van den heer van Lanschot, om alle speciale heffingen van den groot-landbouw en de aardolienijverheid na afloop van 1922 te doen verdwijnen, het ter zake met de Indische Regeering geopend overleg, de onraadzaamheid daarvan, in verband met den nood der schatkist, in het licht heeft gesteld.

Daar nu de motie van den heer van Lanschot ten aanzien van de aardolienijverheid geheel overeenkwam met de ten aanzien van die zelfde nijverheid door den Minister gedane toezegging, verklaarde de Minister derhalve, dat hij na overleg met de Indische Regeering terugkwam op de door hem aan de Eerste Kamer gedane toezegging. Bij deze verklaring liet de Minister het echter niet. Zijn terugnemen van de door hem in zake de uitvoerrechten op aardolie en bijproducten aan de Eerste Kamer gedane toezegging verduidelijkte hij door een nieuw plan aan te kondigen, en wel dit, dat bij gelegenheid van de inzending van het ontwerp der aanvullingsbegrooting voor 1923 aan de Staten-Generaal zal worden voorgesteld, voormelde uitvoerrechten op te heffen en deze te vervangen door een raffinagebelasting. Dit nieuwe plan wijkt in tweeërlei opzicht af van de door den Minister op 4 April jl. aan de Eerste Kamer gedane toezegging; in de eerste plaats toch zullen door de uitvoering van het nieuwe plan de uitvoerrechten niet met het einde van 1922 worden gestaakt, doch eerst op zijn vroegst ongeveer medio 1923; in de tweede plaats wordt de afschaffing der uitvoerrechten vastgeknoopt aan de invoering eener raffinagebelasting; dus zullen de uitvoerrechten niet, zooals de Minister had toegezegd, worden afgeschaft om het even of daarna al dan niet een raffinagebelasting zal worden voorgesteld.

Met recht wordt in het Voorloopig Verslag over deze houding van den Minister geklaagd. In zijn Memorie van Antwoord spreekt de Minister zijn verwondering over dit beklag uit en stelt hij er prijs op uitdrukkelijk te verklaren, dat zelfs de gedachte om zijn aan de Eerste Kamer op 4 April jl. gedane toezegging niet gestand te doen, bij hem geen oogenblik is opgekomen.

Op mijn beurt ben ik over deze verklaring van den Minister verwonderd; want, zooals ik heb aangetoond, heeft de Minister niet alleen alles nagelaten, wat hij had moeten doen, indien hij zijn toezegging had willen nakomen, maar hij heeft bovendien èn in de Memorie van Toelichting op de Indische begrooting voor 1923 èn in zijn Memorie van Antwoord op dit wetsontwerp metterdaad gezegd en getoond, dat hij op zijn vroegere toezegging terugkomt en in de plaats daarvan met een ander plan zal komen. De Minister liet na een wetsontwerp tot afschaffing der uitvoerrechten op aardolie en bijproducten zoo tijdig in te dienen, dat dit omstreeks het einde van het loopende jaar door de Staten-Generaal zou kunnen zijn afgedaan; hij liet verder na in de ontwerp-begrooting voor 1923 op de afschaffing dier uitvoerrechten te rekenen; hij verklaarde in de Memorie van Toelichting op die ontwerp-begrooting, dat een overleg met de Indische Regeering de onraadzaamheid had in het licht gesteld om gevolg te geven aan de door de Eerste Kamer aangenomen motie van den heer van Lanschot om de speciale heffingen van de producten der aardolienijverheid na afloop van 1922 te doen vervallen, welke motie geheel klopte met de door den Minister gedane toezegging.

Hoe de Minister na deze verklaring en na al hetgeen hij naliet nu nog kan volhouden, dat zelfs de gedachte om zijn toezegging niet gestand te doen, bij hem niet is opgekomen, is een raadsel.

Hoe kan de Minister zeggen, dat hij zijn toezegging nakomt om de uitvoerrechten op aardolie en bijproducten op te heffen, om het even of al dan niet een raffinagebelasting tot stand komt, waar hij èn in de Memorie van Toelichting op de begrooting voor 1923 èn in zijn Memorie van Antwoord betreffende dit wetsontwerp verklaart, dat beide onderwerpen te gelijk moeten worden behandeld, en dat de uitvoerrechten door een raffinagebelasting vervangen moeten worden?

Hoe kan de Minister verder zeggen, dat hij zijn belofte om de heffing der uitvoerrechten op aardolie en bijproducten bij het einde van het jaar 1922 te staken, gestand doet, waar over enkele dagen het jaar 1922 geëindigd zal zijn, maar de Minister nog geen stap heeft gedaan om tot de afschaffing dier uitvoerrechten te geraken?

Ik betreur het in hooge mate, dat de Minister deze zaak zoo behandeld heeft als hij gedaan heeft, want het noodwendig vertrouwen, dat men hebben moet in toezeggingen, door de Regeering aan de Volksvertegenwoordiging gedaan, wordt door een dergelijke behandeling van zaken natuurlijk ondermijnd.

In deze materie is er nog een andere omstandigheid, die onaangenaam aandoet, en dat is, dat men in het duister tast omtrent de motieven, die den Minister geleid hebben tot het plan om een raffinagebelasting te heffen ter vervanging der uitvoerrechten. Als eerste motief wordt opgegeven, dat de belastingadministratie in Indië nog niet zoo voldoende geschoold zou zijn, dat uitsluitend volstaan kan worden met de heffing van de inkomstenbelasting naar de drie daarbij vastgelegde grondslagen. Daarna worden in de Memorie van Toelichting op de Indische begrooting als motieven genoemd de nood der schatkist, en voorts, dat zonder zoodanige belasting de olie-industrie tegenover de landbouwnijverheid in een bevoorrechte positie zou komen te verkeeren. Welk motief nu eigenlijk het ware is, men weet het niet. Maar voor zoover men de zaak nu reeds kan beoordeelen, wil het voorkomen, dat geen van de drie motieven steek houdt. Het is toch een bekend feit, dat de belastingadministratie in Nederlandsch-Indië op alle groote vestigingen der Bataafsche Petroleum Maatschappij, nl. te Balik Papan, Pladjoe en Pangkalan Brandan, uitgebreide onderzoekingen heeft ingesteld in de boeken en de administratie van genoemde maatschappij. De Indische belastingadministratie is dus van de boeken en de administratie der Bataafsche Petroleum Maatschappij volkomen op de hoogte, en dus kan moeilijk door de Regeering beweerd worden, dat haar belastingapparaat in Nederlandsch-Indië niet voldoende geoutilleerd zou zijn om de inkomstenbelasting met juistheid toe te passen. Al even onjuist is het motief, dat de nood der schatkist tot de invoering van een raffinagebelasting zou dwingen; want de raffinagebelasting moet volgens den Minister dienen als een correctief voor de extra-winstbelasting; doch, waar, zooals gezegd, de belastingadministratie volkomen voldoende ingelicht is om die extra-winstbelasting te kunnen heffen, daar heeft het ook geen zin een correctief aan te brengen, en zal een nieuwe belasting slechts meer omslag veroorzaken, doch geen meerdere bate in 's Lands schatkist brengen.

En wat nu het laatste motief betreft, nl. dat zonder raffinagebelasting de landbouwnijverheid jaloersch zou worden, dit motief kan moeilijk als ernstig gemeend worden beschouwd. Inderdaad beklaagt de landbouwnijverheid, met name de suiker-, de tabak-, de koffie- en de theecultuur, er zich over, dat van haar speciale heffingen worden geheven, heffingen, die van andere bedrijven niet worden geheven. Maar die grief wordt geenszins weggenomen door ook nog een ander bedrijf in dezelfde uitzonderingspositie te stellen. Want er blijven nog tal van andere bedrijven over, die niet in de uitzonderingspositie zijn, waarmede de tabak, de suiker, de thee en de koffie zijn gelukkig gemaakt. Ik moet

(Gerritzen.)

dus tot mijn leedwezen constateeren eenerzijds, dat thans duidelijk blijkt, dat de Minister de door hem aan de Eerste Kamer gedane toezegging om de rechten op aardolie en bijproducten na afloop van 1922 af te schaffen, los van de vraag of er al dan niet een raffinagebelasting zal worden geheven, niet is nagekomen, en anderzijds, dat de verschillende motieven, die de Minister voor het invoeren van een raffinagebelasting heeft gegeven, geen van alle den toets der critiek kunnen doorstaan. En het ongelukkige van deze zaak is, dat het in het buitenland toch al zeer ernstig geschokte vertrouwen in het financieel beleid der Indische Regeering door deze zaak nog meer ondermijnd zal worden. Want het spreekt vanzelf, dat de buitenlandsche belanghebbenden bij de Indische petroleumindustrie natuurlijk op de hoogte zijn gesteld van de toezegging, door den Minister op 4 April jl. in de Eerste Kamer gedaan; en waar nu duidelijk blijkt, dat aan die toezegging niet onvoorwaardelijk de hand gehouden wordt, en dat daaraan slechts gedeeltelijk wordt gevolg gegeven, daar kan dit feit niet nalaten in het buitenland een hoogst ongunstigen indruk teweeg te brengen. Ik betreur dit in hooge mate, omdat de belangen van Indië daardoor ten zeerste worden geschaad.

Dat is hetgeen ik te zeggen heb ten aanzien van het ontwerp-Tariefwet.

Ik kom nu tot de Indische begrooting.

Mijnheer de Voorzitter! De bestudeering van de Indische begrooting voor het jaar 1923 en van die van de laatste voorgaande jaren is een bezigheid, die in verschillende opzichten ontmoedigend werkt.

In de eerste plaats toch wordt daardoor sterk de indruk gevestigd, dat men al heel weinig staat kan maken op de door de Regeering verstrekte gegevens, en op haar verklaringen en toezeggingen omtrent het door haar gevoerde en nog te voeren financieel beleid; door dit gemis van het noodige vertrouwen op de cijfers, die de Regeering bij haar begrootingen meedeelt, en verder door het gemis van vertrouwen op haar verklaringen omtrent haar voornemens, wordt het doel, waarmede een begrooting wordt ingediend, gemist. Een begrooting toch moet een beeld geven van het beheer over het land, waarop zij betrekking heeft, van de positie van dat land en van de wijze, waarop de beheerder zich voorstelt het beheer in de naaste toekomst te voeren. Voor het verkrijgen van een dergelijk beeld moet men vertrouwen kunnen stellen in de verstrekte cijfers en in hetgeen de beheerder omtrent zijn beheer en zijn plannen mededeelt. Dit vertrouwen is strikt noodig voor hen, die op het beheer toezicht moeten houden en met den beheerder de richtlijnen van het beheer moeten vaststellen. Maar nu heeft zich in de laatste jaren geregeld het hoogst treurige feit voorgedaan, dat de cijfers, de inlichtingen en de toezeggingen, die de Regeering bij de indiening der begrooting jaarlijks verschaft en doet, volkomen onbetrouwbaar zijn, en daardoor ontvalt eigenlijk elke basis aan het overleg en de gedachtenwisseling tusschen Regeering en Staten-Generaal, en wordt het toezicht van Volksraad en Staten-Generaal op het beheer van de Indische Regeering eigenlijk weinig meer dan een tijdroovende formaliteit.

Ter illustratie van het hier gezegde doe ik eenige grepen uit de begrootingsstukken der laatste jaren.

Sedert 1919 hebben zoowel de Indische Regeering als de Minister van Koloniën herhaaldelijk verklaard, dat de eerste eisch voor een behoorlijk financieel beheer bestaat in een sluitende begrooting. Maar desniettegenstaande levert het dienstjaar 1920 een tekort op van rond 149 millioen, het dienstjaar 1921 van rond 141 millioen, terwijl als nadeelig slot van het loopende dienstjaar geraamd wordt 175 millioen. En die treurige resultaten zijn bereikt niettegenstaande de jaren 1920, 1921 en 1922 voor de Indische schatkist buitengewoon voordeelig waren ten gevolge van tal van nieuwingevoerde belastingen en een zeer sterke rijzing van de prijzen van de meeste Indische producten, waardoor niet alleen het bedrag der geïnde belastingen buitengewoon hoog was, maar ook de landsbedrijven veel grooter winst behaalden dan voorheen.

In de Memorie van Toelichting op de wijziging en nadere aanvulling van de begrooting van middelen van Indië voor het dienstjaar 1920 (Zitting 1920—1921, n°. 565), waarbij de Regeering tal van nieuwe belastingen en verhoogingen van bestaande belastingen voorstelde, leest men op pag. 8: „dat op goede gronden kan worden verwacht, dat dank zij inzonderheid de baten, welke uit de voorgenomen belastingen van de buitengewone winsten mogen worden te gemoet gezien, voor zoover het loopende en het eerstvolgende dienstjaar betreft (dus 1920 en 1921), het thans schromelijk verbroken evenwicht in den gewonen dienst zal worden hersteld". Wat is van die verwachting, die zoo gezegd volgens den Minister op goede gronden steunde, terechtgekomen? Dit, dat niettegenstaande het binnenkomen van die belastingen uit buitengewone winsten de gewone dienst over 1920 een tekort leverde van bijna 149 millioen en de gewone dienst over 1921 een tekort van ruim 141 millioen.

De geschiedenis van de begrooting voor 1921 is een merkwaardige. Oorspronkelijk diende de Minister een begrooting in, die sloot met een nadeelig saldo van pl. m. 57 millioen; wel werden geraamd groote buitengewone ontvangsten uit de nieuwingevoerde belastingen en de uitbreiding, gegeven aan in- en uitvoerrechten (men rekende op een bedrag van ruim 192 millioen, hetwelk door de nieuwe en verhoogde belastingen zou worden opgebracht, pag. 8 der Memorie van Toelichting), maar de Minister meende slechts 60,6 millioen dier ontvangsten te goed te kunnen schrijven voor den gewonen dienst en de rest ad ruim 131 millioen te moeten besteden voor den buitengewonen dienst, uitgaande van de stelling, dat „niet bij voortduring gerekend mag worden op de bijzonder hooge bedragen, die dank zij de gunstige conjunctuur voor het jaar 1920 mogen worden te gemoet gezien uit de tijdelijke productenbelastingen en de tijdelijke uitvoerrechten van caoutchouc en kina". Doch het tekort van 57½ millioen meende de Minister te kunnen dekken uit de opbrengst van de oorlogswinstbelasting, die pro memorie op de begrooting was uitgetrokken, en uit de tijdelijke suiker- en kina-belastingen (pag. 10 der Memorie van Toelichting). Bij de aanvankelijk ingediende begrooting voor 1921 werd dus voorgespiegeld een nominaal tekort op den gewonen dienst, dat in werkelijkheid door de opbrengst der oorlogswinstbelasting en andere belastingen zou gedekt worden, en buitengewone ontvangsten uit allerlei verschillende nieuwe belastingen, ten bedrage van 131 millioen, waarvoor de buitengewone dienst zou worden goedgeschreven.

Volgens de aanvankelijk ingediende begrooting zou het geheele tekort op den gewonen en buitengewonen dienst niet meer bedragen dan ongeveer 61½ millioen, waarvan dan nog volgens de voorstellen van den Minister ongeveer 57 millioen uit de oorlogswinstbelasting en andere belastingen zouden binnenkomen. Bij de aanvullingsbegrooting werden deze ramingen echter gewijzigd. Het bedrag van 131½ millioen, dat aanvankelijk bestemd was voor den buitengewonen dienst, werd geheel overgeschreven naar den gewonen dienst, zoodat ten slotte de ramingen waren: een overschot op den gewonen dienst van 30,7 millioen en een tekort op den buitengewonen dienst van 156 millioen. Niettegenstaande echter de buitengewone ontvangsten, geraamd op een bedrag van niet minder dan 131 millioen, ten goede zouden komen aan den gewonen dienst, leverde die gewone dienst bij het sluiten der rekening een tekort op van 141,4 millioen, terwijl het tekort van den buitengewonen dienst, dat op 156 millioen geraamd was, bleek te bedragen 185,6 millioen. De Regeering heeft zich dus verrekend ten aanzien van den gewonen dienst met een bedrag van ruim 172 millioen, ten aanzien van den buitengewonen dienst met een bedrag van bijna 30 millioen, dus te zamen met een bedrag van ongeveer 202 millioen.

Voor het loopende jaar is het al niet veel beter. De Indische Regeering diende een begrooting in, waarvan de gewone dienst een overschot liet van pl.m. 11 millioen, en rekende daarbij op een groote ontvangst uit eene verhooging van uitvoerrechten op aardolie en bijproducten. Het bleek echter onmogelijk de rechten op aardolie en bijproducten zóó op te voeren, als de Indische Regeering had voorgesteld,

(Gerritzen.)

zoodat de Minister bij de Staten-Generaal een begrooting indiende, waarvan de gewone dienst een tekort liet van ongeveer 61 millioen. Die begrooting werd echter bij aanvullingsbegrootingen gewijzigd en door die wijzigingen nam het tekort op den gewonen dienst toe tot een bedrag van 118,2 millioen. En ten slotte zal, volgens de Memorie van Toelichting van de begrooting voor 1923, het loopende dienstjaar waarschijnlijk een nadeelig saldo opleveren van 175 millioen op den gewonen dienst.

Dit alles geschiedde, niettegenstaande telkens de Regeering aan Staten-Generaal en Volksraad voorhield, dat het haar ernstig voornemen was om een sluitenden gewonen dienst te verkrijgen en niettegenstaande buitengewoon groote bedragen ten gevolge van de gunstige conjunctuur in de jaren 1919 en 1920 door den fiscus ontvangen waren.

Hoe kan men nu met dergelijke ervaringen voor oogen vertrouwen stellen in de cijfers, die de Regeering ons bij de begrooting voor het jaar 1923 heeft verstrekt? De Minister komt daarbij voor den gewonen dienst op een geraamd tekort van ongeveer 88 millioen. Deze raming kan alleen dan uitkomen, wanneer inderdaad de ramingen omtrent de opbrengsten bewaarheid worden en de uitgaven niet worden overschreden. Wanneer men nu ziet, dat in de laatste jaren de door den begrootingswetgever gevoteerde uitgaven geregeld met aanzienlijke bedragen werden overschreden en wel met 67½ millioen over 1919, met 146 millioen over 1920, met 113,7 millioen over 1921 en met 45 millioen over 1922, en wanneer men dan verder ziet, dat geregeld zich in de laatste jaren het verschijnsel heeft voorgedaan, dat de ramingen der opbrengsten veel te hoog waren, dat voorts ook thans bij het Voorloopig Verslag ten aanzien van verschillende middelen de opmerking gemaakt is, dat de door den Minister gedane ramingen met de werkelijkheid niet overeenstemmen en dat in zijn Memorie van Antwoord de Minister die opmerkingen hetzij beaamt hetzij niet tegenspreekt, dan valt het moeilijk te gelooven, dat het tekort over het aanstaande dienstjaar ongeveer het door den Minister geraamde bedrag zal bedragen. Mijns inziens zijn de opbrengsten minstens 30 millioen te hoog geraamd, en geloof ik niet, dat in het volgend jaar het euvel van de overschrijding der uitgaven geheel zal verdwijnen. Wanneer men nu aanneemt, dat de begrootingsoverschrijdingen, die over 1922 volgens de Memorie van Toelichting 45 millioen bedragen, teruggebracht zullen worden tot ongeveer 20 millioen, en dat de opbrengsten 30 millioen zullen tegenvallen, dan komt men tot een tekort op den gewonen dienst, niet van 88, maar van 138 millioen.

En hiermede kom ik op de tweede reden, waarom de kennisneming van deze begrooting en van haar onmiddellijke voorgangsters zoo ontmoedigend werkt. Wanneer men toch eenige jaren teruggaat en den toestand van thans en dien van de eerstvolgende jaren vergelijkt met hetgeen dien van eenige jaren tevoren, dan kan men niet anders dan treurig gestemd zijn over den grooten achteruitgang, dien men in Indië's positie ontwaart. Het land is sterk achteruitgegaan; Indië's gezamenlijke schulden bedroegen onder ultimo 1916, dus zes jaar geleden, 218 millioen. Een vlottende schuld bestond destijds niet. Thans heeft men zulk een hooge vlottende schuld, dat de Minister van Financiën in zijn Memorie van Antwoord op het Iste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 de opmerking moest maken, dat hij het gevaar voor inflatie voornamelijk gelegen acht in de te sterke uitzetting van de uitgaven van het Rijk èn van Nederlandsch-Indië. Thans becijfert de Minister van Koloniën in bijlage D der Memorie van Toelichting de totale schuld van Nederlandsch-Indië onder ultimo 1923 op 1,347 millioen. Wanneer men dan in het oog houdt, dat bij deze becijfering de Minister rekening houdt met het binnenkomen van een 100 millioen aan achterstallige belastingen, waarvan hij ook reeds in het vorige jaar melding maakte, en welke 100 millioen dus blijkbaar slechts moeten dienen om het financieel aspect een ietwat gunstiger aanzien te geven, doch zeer waarschijnlijk voor een groot gedeelte niet zullen ontvangen worden, dan kan men gerust aannemen, dat Indië's totale schuld ultimo 1923 het bedrag van ongeveer 1400 millioen zal bedragen.

Doch daarmede is helaas het leed nog niet geheel ten einde; want de Minister ziet blijkens zijn Memorie van Toelichting geen kans om vóór 1925 een sluitende begrooting te krijgen. Dus wij hebben het vooruitzicht, dat ook 1924 een jaar zal zijn, waarin de voor Indië toch al zoo enorme schuldenlast nog meer zal vermeerderd worden. Dit vooruitzicht is allesbehalve opwekkend, te minder, als men zich rekenschap geeft van de enorme bedragen, die, wanneer de vlottende schuld voor Indië geconsolideerd zal zijn, en wanneer het tijdstip zal zijn aangebroken, waarop met de aflossing der in Amerika geplaatste leeningen zal moeten worden aangevangen, benoodigd zullen zijn voor rente en aflossing. Vergis ik mij niet, dan zal op voormeld tijdstip daarvoor jaarlijks ongeveer 115 millioen noodig zijn. Om een denkbeeld te krijgen van de hoegrootheid van dit bedrag, Mijnheer de Voorzitter, breng ik in herinnering, dat de zuivere gewone uitgaven voor 's lands dienst in 1916 220 millioen bedroegen; dus meer dan de helft van het in 1916 voor 's lands uitgaven verschuldigde bedrag. zal in de nabije toekomst noodig zijn alléén voor rente en aflossing op Indië's schulden. Een enorme last is dus door de financieele politiek der laatste jaren op Indië's toekomst gelegd; en nu tracht de Minister in zijn Memorie van Antwoord ons te troosten door te zeggen, dat een zeer belangrijk gedeelte van Indië's schuldenlast zal hebben bijgedragen tot verhooging van het cultureele, van het hygiënische en van het sociale peil der bevolking, doch hier meen ik den Minister van Koloniën te moeten herinneren aan de zoo juiste uitspraak van zijn collega van Financiën, gedaan bij de te voren door mij genoemde Memorie van Antwoord, dat een te sterke uitzetting van 's lands uitgaven onvermijdelijk leiden moet tot depreciatie van het ruilmiddel, dat een gedeprecieerd ruilmiddel de grootste vijand is van cultureele, sociale en vele andere belangen, en dat deze waarheid bewezen is door de ervaring van alle tijden en bevestigd wordt door hetgeen zich thans in verschillende landen afspeelt.

Toen de Minister in het vorige jaar de begrooting voor 1922 indiende, merkte hij bij de Memorie van Toelichting met volkomen juistheid op, dat Indië in de laatste jaren ongetwijfeld boven zijn krachten heeft geleefd, en 's lands huishouding op veel te grooten voet en ver boven de draagkracht van het land is opgezet. Dat is waar, en die fout is begaan, omdat de vorige Indische Regeering niet begreep, dat het voor een land het meest verderfelijk is zijn huishouding in te richten boven de draagkracht zijner ingezetenen.

Herhaaldelijk is de vroegere, thans afgetreden Indische Regeering tegen de ruineuze gevolgen harer politiek van verschillende zijden gewaarschuwd, maar vergeefs. Op die waarschuwingen werd nog door haar onveranderlijk geantwoord, dat zij het accrès van 's Lands uitgaven niet kon tegenhouden zonder vitale belangen te schaden. Maar instede van vitale belangen te behartigen, heeft zij 's Lands meeste vitale belang, nl. de handhaving van de waarde van het ruilmiddel ernstig geschaad. De feiten toonen dit aan: de koers van den Indischen gulden, die in vroegere jaren gelijkstond met dien van den Nederlandschen gulden, is sedert twee jaren eenige percenten lager dan die van den Nederlandschen gulden. En het is alleen met kunst- en vliegwerk, dat de Indische circulatiebank verhinderen kan, dat de koers van den Indischen gulden niet nog meer zakt dan thans reeds het geval is. Het zilvergeld vloeit verder uit de circulatie bij de Indische circulatiebank terug; raadpleegt men de verslagen van de Javasche Bank, dan ziet men, dat ten gevolge van den enormen opbloei van Nederlandsch-Indië, die na 1906 heeft plaats gehad, van dat jaar tot 1921 een bedrag van 93 millioen aan grove zilveren munt in de Indische circulatie is gebracht. Dit feit wijst er op, dat de welvaart der inheemsche bevolking in genoemde jaren geleidelijk zeer is toegenomen; doch die bevolking is door de ruïneuze politiek, die de Regeering in de laatste jaren gevolgd heeft, weer verarmd, en zij heeft een groot deel van het door haar vergaarde zilver weder moeten afgeven. Blijkens de balans der Javasche Bank onder ultimo Maart 1921 bedroeg de zilvervoorraad der bank rond 10½ millioen; thans bedraagt zij 55½ millioen. Haar voorraad is dus toegenomen met 45 millioen. Deze toeneming is voor

(Gerritzen.)

een bedrag van 4 millioen veroorzaakt door invoer van halve guldens; 41 millioen aan grove zilveren munt is dus in het tijdsverloop van ultimo Maart 1921 tot nu toe, dus in ruim 1½ jaar, uit de circulatie bij de Javasche Bank teruggevloeid, m. a. w. de Indische bevolking is voor genoemd bedrag armer geworden; die achteruitgang in welvaart spiegelt zich ook af in het sterk afgenomen reizigersvervoer, waarvan zoowel in de Memorie van Toelichting op de onderwerpelijke begrooting als in het Voorloopig Verslag wordt melding gemaakt. De conclusie uit de feiten en cijfers, die ik noemde, kan dus geen andere zijn dan dat de politiek der vroegere Regeering, die gericht was op het behartigen van vitale belangen, juist tot het omgekeerde resultaat gevoerd heeft, omdat zij niet begrepen heeft de waarheid, die in deze zitting met zooveel kracht door den Minister van Financiën naar voren is gebracht, dat handhaving van de waarde van het ruilmiddel het allereerst noodige is tot bewaring en versterking van de volkskracht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zeide zoo straks, dat het ontmoedigend is te zien, hoe Indië in vergelijking met den toestand, zooals die nog slechts weinige jaren geleden was, sterk is achteruitgegaan. Maar men kan niet bij de pakken gaan neerzitten, en hoog noodig is het, al het mogelijke te doen om weer uit het moeras te geraken, waarin Indië bedenkelijk diep is gezakt. Hoe komt men uit dat moeras? Om dat te weten, dient men na te gaan, hoe Indië in het moeras gekomen is. Zooals ik daar straks reeds zeide, was de toestand onder ultimo 1916 gunstig; met voordacht noem ik den toestand onder ultimo 1916, want toen bevond Indië zich midden in den wereldoorlog. Ik neem met voordacht niet een jaar, dat vóór het uitbreken van den wereldoorlog ligt, omdat mij dan natuurlijk tegengeworpen zal worden, dat men twee tijdstippen met elkander vergelijkt, waartusschen geen vergelijking mogelijk is, omdat de wereldoorlog zooveel veranderd heeft. Daarom neem ik ter vergelijking het einde van het jaar 1916. Indië had toen meer dan twee van de moeilijkste oorlogsjaren achter den rug. Ik zeg: twee van de moeilijkste oorlogsjaren, omdat de eerste oorlogsjaren voor Indië tot de moeilijkste behoord hebben. Het geheele scheepvaartverkeer was toen ontwricht, hetgeen voor een exportland als Indië van zeer nadeeligen invloed was. Bovendien was er toen geen sprake van een hoogconjuctuur als in de jaren 1919 en 1920 heeft plaats gehad, integendeel, deed zich toenmaals herhaaldelijk het verschijnsel voor, dat verschillende productenprijzen tot een zeer laag niveau vielen, omdat voor die verschillende producten hetzij soms geen afzet te vinden was, hetzij de afscheepgelegenheid ontbrak. Toch wist men zich door alle moeilijkheden heen te slaan, en wist de Regeering zich aan de toestanden aan te passen. Raadpleegt men de cijfers, voorkomende in bijlage C der Memorie van Toelichting, dan ziet men, dat het jaar 1914 op den gewonen dienst een nadeelig saldo heeft opgeleverd van bijna 14 millioen, dat echter geheel werd ingehaald in de jaren 1915 en 1916, die te zamen een voordeelig saldo opleverden van ongeveer 16 millioen. De eerste 2¼ oorlogsjaren eindigden dus voor Indië met een voordeelig saldo op den gewonen dienst van 2 millioen; doch na 1916 begon de enorme uitzetting van de uitgaven, waartegen thans ook de Minister van Financiën met zulk een nadruk gewaarschuwd heeft. 's Lands uitgaven werden in zulk een snel tempo opgevoerd, dat de inkomsten daarmede onmogelijk gelijken tred konden houden, niettegenstaande de belastingen enorm verhoogd werden, en niettegenstaande door een ongekende hoogconjunctuur in de jaren 1919 en 1920 's lands middelen, èn door de grootere opbrengst van 's lands bedrijven, èn door de enorme rijzing der productenprijzen èn door het sterk aandraaien van den belastingschroef enorm verhoogd werden. De zuivere gewone uitgaven stegen van 220 millioen in 1916 tot 525 millioen in 1922; zij namen dus toe in een tijdsverloop van 6 jaren met 138 pct. De inkomsten stegen in hetzelfde tijdvak van 233 millioen tot 407 millioen, dus met slechts 74 pct.

Uit deze cijfers blijkt, hoe onrustbarend de stijging der uitgaven geweest is, want deze overtrof de stijging der inkomsten met 64 pct., niettegenstaande de stijging der inkomsten een zeer abnormale was, die voor de jaren 1920, 1921 en 1922 voor een goed deel het gevolg is geweest van de zeer tijdelijke hoogconjunctuur in 1919 en 1920, een hoogconjunctuur, die tot het verleden behoort en waarvan voor afzienbaren tijd geen sprake meer kan zijn. Vanzelf dringt zich nu de vraag op: hoe is de Regeering er toe gekomen, 's Lands uitgaven op zulk een volkomen onredelijke wijze te verhoogen? Ik meen, dat dit treurige feit aan verschillende oorzaken is toe te schrijven. In de eerste plaats is de z.g. unificatie-idee hiervan de schuld. Bij de Regeering toch heeft het denkbeeld postgevat, welk denkbeeld zij ook tot uitvoering gebracht heeft, om in verschillende opzichten geen rekening te houden met het dualisme in de koloniale samenleving. De bevolking van Nederlandsch-Indië bestaat uit een zeer groot aantal zeer heterogene bestanddeelen; maar in hoofdzaak kan men twee groote groepen onderscheiden, nl. die van de inheemschen, die de overgroote meerderheid der bevolking vormen, en die van de uitheemschen, die slechts de zeer kleine minderheid der bevolking uitmaken. De behoeften, de opvattingen en de levensbeschouwingen van beide groepen loopen zeer uiteen. Van een belangengelijkheid tusschen beide groepen kan niet gesproken worden, en zoolang deze toestand duurt, ligt het m.i. voor de hand, dat zoowel in de wetgeving als in 's lands administratie met het bestaande onderscheid en de groote verschillen tusschen de genoemde twee groepen rekening moet worden gehouden, en dat men vooral de behoeften van de overgroote groep der inheemschen moet bekijken, niet van een Westersch, maar van een Oostersch standpunt. De opvatting nu der Regeering in de laatste jaren is een andere. Zij heeft de behoeften der inlandsche bevolking niet van uit een Oostersch, maar van uit een Westersch standpunt beschouwd en de inlandsche bevolkingsgroep gelukkig willen maken met tal van instellingen en regelingen, die van uit een Westersch standpunt beschouwd begeerenswaardig mogen zijn, doch waarvoor de Oosterling met *zijn* levensopvatting, die van de Westersche geheel verschilt, weinig of niets gevoelt. Men vroeg zich dus niet af, of de een of andere instelling wenschelijk of noodig was, van uit een Oostersch standpunt beschouwd, maar of die noodig of wenschelijk was van uit een Westersch standpunt. Men heeft getracht een overwegend Oostersche maatschappij in te richten volgens Westersch model; en deze miskenning van verschil tusschen de Westersche en Oostersche psyche heeft de Regeering stelselmatig doorgevoerd. Men schiep kunstmatig een eenheid, die er in werkelijkheid niet is.

Het is niet de eerste maal, dat Indië het slachtoffer is geworden van een dergelijke kunstmatige eenheid. In de vorige eeuw hebben wij ook een dergelijke kunstmatige eenheid gehad; die bestond toen tusschen de Nederlandsche en de Indische financiën. Alle middelen werden onder de leuze, dat er op het gebied der financiën eenheid was tusschen Indië en Nederland, in één pot gegooid, en het resultaat van die kunstmatige eenheid is geweest, dat hetgeen Indië opbracht, besteed werd ten behoeve van Nederland, voor den aanleg voornamelijk van spoor- en verkeerswegen. Degenen, die tegen dit vicieuze stelsel opkwamen en er op wezen, dat Indië's belangen op deze wijze schromelijk benadeeld werden, werd tegengeworpen, dat er nu eenmaal een eenheid was, en dat het niet aanging om een onderscheid te maken tusschen hetgeen het eene gedeelte van het Rijk opbracht en hetgeen werd opgebracht door het andere gedeelte. Er was een eenheid, en de middelen, die het geheel had opgebracht, moesten dáár besteed worden, waar zulks het meest noodig was. En in de vorige eeuw heette het, dat Nederland het meest de middelen noodig had, die het Rijk in zijn geheel opbracht. Thans speelt dezelfde eenheidsleuze de Indische Regeering parten. Men vergeet den wijzen regel, dat de ware gelijkheid bestaat in het ongelijk behandelen van ongelijke personen; en in plaats van na te gaan, wat met de beschikbare middelen en wegen met de inheemsche bevolking te bereiken zou zijn, dringt men haar een cultuur op naar Westersch model, die door het overgroote deel der bevolking niet kan worden gewaardeerd en sociaal en financieel tot groote verwarring leidt.

(Gerritzen.)

In de eerste zitting van den Volksraad van 1918 hield het inlandsche Volksraadslid de heer Raden Kamil een zeer belangrijke rede over het inlandsche volkskarakter en zeide bij die gelegenheid:

„Ik stel mij op het standpunt, dat de inlander in de eerste plaats op eigen kennen en kunnen moet steunen om tot welvaart te komen, maar niet op hulp van anderen."

Dit standpunt kan ik niet geheel deelen; zeker moet het einddoel zijn, dat de inlander op eigen kennen en kunnen steunt, maar om tot dit doel te komen, heeft hij voorshands nog de hulp van anderen noodig. Doch deze hulp moet niet zoo ver gaan, dat men zich maar aan het eigen initiatief den inlandsche bevolking overlaat en alles voor haar pasklaar maakt. Dit systeem doodt per slot van rekening alle energie.

Tegen dit Regeeringssysteem is onlangs met kracht opgekomen door dr. J. H. Boeke, adviseur voor het volkskredietwezen in Ned. Indië, in een rede, door hem op 13 October jl. voor het Indisch Genootschap gehouden. Overtuigend toonde de heer Boeke aan, tot welke slechte resultaten het Regeeringsstelsel heeft geleid, en met juistheid betoogde hij, dat de maatschappelijke demoralisatie, die mede ontstaan is doordat met miskenning van het dualisme in de koloniale maatschappij en van de grondbeginselen van maatschappelijke opvoedkunde gepoogd is de inheemsche maatschappij naar de economische eischen en opvattingen van de uitheemsche samenleving en haar leden op te heffen, slechts kan worden verdreven door de inheemsche samenleving zich met haar eigen krachten en van binnen uit geleidelijk te doen ontwikkelen.

Natuurlijk, zegt dr. Boeke verder, zal meer geduld moeten worden geoefend, en men zal vrede moeten nemen met een oogenschijnlijk geringere volmaaktheid. Men zal er in moeten berusten, dat waarschijnlijk in het begin alles niet zoo goed gaat, als men het misschien wel zou wenschen; maar daartegenover zal het verantwoordelijkheidsgevoel en daarmede de arbeidslust van de belanghebbenden moeten worden ontwikkeld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal thans op dit onderwerp niet verder ingaan, daar het op het moment alleen mijn doel is aan te toonen, dat het systeem van de Regeering ook financieel allerminst een succes is geweest. Het heeft mede geleid tot den financieelen achteruitgang, waarvan ik zoo straks de nadeelige gevolgen voor de inlandsche bevolking met cijfers heb aangetoond. En waar het stelsel bovendien volgens een zoo deskundig man als den heer Boeke ook leidt tot een demoralisatie van de inlandsche maatschappij, daar is het meer dan noodig, dat men op dat stelsel terugkomt, en bij het beheer der koloniale maatschappij zich weer evenals vroeger rekenschap gaat geven van het groote onderscheid, dat bestaat tusschen uitheemschen en inheemschen. Ik zeide zoo straks, dat de indander de hulp van anderen nog niet kan ontberen; de Regeering moet dus de inlanders blijven steunen. Ik zou niet gaarne getornd willen zien aan den hoeksteen onzer koloniale politiek, die bestaat in het steunen van de inlandsche maatschappij, welke steun vooral tot uitdrukking komt in het verbod van den inlander om zijn grond aan niet-inlanders te vervreemden. Het is dit verbod, dat de inlandsche maatschappij heeft in stand gehouden en haar voor ondergang heeft behoed. Aan dat verbod moet voor afzienbaren tijd nog strikt de hand worden gehouden, omdat de inlander den steun, die hem door dat verbod gegeven wordt, nog niet kan missen. Doch ik vraag mij af, waar men door dit verbod te handhaven erkent, dat er een diepgaand verschil is tusschen de uitheemsche en de inheemsche bevolkingsgroepen, waarvoor het dan goed is, in ander opzichten dat groote verschil eenvoudig te negeeren en te verwaarloozen?

Bij haar politiek om de inlandsche bevolking naar Westersch model te ontwikkelen, een politiek waarvoor groote middelen noodig zijn, beging de Regeering verder de grove fout om de bestaande verhoudingen en toestanden te miskennen. Men verbeeldde zich de middelen, die voor de voering van die politiek noodig waren, te kunnen vinden door maar steeds de belastingschroef aan te draaien, en men overschatte de draagkracht van de Indische productieve krachten. De Regeering verbeeldde zich, dat zij maar aan den boom te schudden had om zich de vruchten in overvloed in den schoot te zien vallen. Het is echter anders. Het Volksraadslid de heer mr. 's Jacob, die op grond van een veertigjarige ervaring in het Indische bedrijfsleven alleszins bevoegd is om in dit opzicht een oordeel uit te spreken, zeide in de eerste zitting 1922 van den Volksraad het navolgende:

„Handel en bedrijf zijn hier boomen, die bij uitzondering in enkele jaren buitengewone oogsten mogen dragen, in doorsnede brengen zij niet anders dan oogsten voort, die slechts in evenredigheid staan met het kapitaal, de inspanning, de zorg en de kennis, welke in het bedrijf worden aangewend. Indië is geen paradijs, waar de rijpe vruchten het kapitaal zoo maar in den schoot vallen. Er moet hier hard worden gewerkt."

De vorige Indische Regeering was zich, helaas, van deze waarheid niet bewust; en toen de hoogconjunctuur kwam in 1919 en 1920, raakte het hek geheel en al van den dam. Zij meende toen, dat aan het doen van uitgaven voor haar geen grenzen meer waren. In de rede, waarmede de tegenwoordige Landvoogd de eerste zitting van den Volksraad in het loopende jaar opende, kenschetste de tegenwoordige Landvoogd de gedragslijn in 1919 en 1920 als volgt:

„In de dagen van de buitensporige hooge onnatuurlijke prijzen en winsten heeft men hier evenals in tal van andere landen geleefd, alsof de prijzen en winsten steeds zoo zouden blijven. Men heeft niet gedacht aan de moeilijkheden, die komen moesten en die er nu zijn, en men heeft zich daarop dus allerminst voorbereid."

Inderdaad, deze woorden van den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal zijn alleszins juist. De uitgaven rezen van 279 millioen in 1918 tot 342 millioen in 1919, tot 469 millioen in 1920 en tot niet minder dan 524 millioen in 1921. Het kon niet op; en de Indische Regeering verkeerde toenmaals helaas in den waan, dat het tijdvak van vernietiging, dat de wereld ten gevolge van den wereldoorlog achter zich had, die wereld geschikt had gemaakt om hooge prijzen te besteden voor de Indische producten.

De Minister heeft op pagina 5 van zijn Memorie van Antwoord getracht de grove vergissing der vorige Indische Regeering, waardoor Indië thans in het moeras zit, te vergoelijken. Hij zegt: er hebben zich meerderen vergist. Dit is zoo, maar het is een schrale troost voor hen, die van de vergissing het slachtoffer zijn geworden. En nu geef ik gaarne den Minister toe, dat het weinig nut heeft om de schuld van hen, die zich aan de vergissing hebben schuldig gemaakt, breed uit te meten, maar wel heeft het zijn nut om nauwkeurig vast te stellen, elke de begane fout geweest is, ten einde een herhaling dier fout te voorkomen en te zorgen, dat zij zoo goed mogelijk wordt hersteld. De fout is geweest, zooals de Minister dan ook in zijn Memorie van Toelichting betreffende de begrooting voor 1922 met ronde woorden heeft erkend, dat Indië in de laatste jaren ver boven zijn krachten heeft geleefd. Tot herstel van die fout moeten dus de kosten van 's Lands huishouding weer worden teruggebracht tot het peil der normale inkomsten, tenzij er een redelijk uitzicht bestaat op spoedige vermeerdering van inkomsten. Dit redelijk uitzicht op spoedige vermeerdering van inkomsten bestaat echter niet; en ik beroep mij ten deze alweer op de meening van den tegenwoordigen Landvoogd, die in dezelfde rede als ik zoo straks noemde betoogde, dat „de groote onzekerheid, die nagenoeg overal en op verschillend gebied heerscht, veroorzaakt, dat het niet mogelijk is om met grond eenige voorspelling te doen omtrent de kansen van een spoedige herleving en opbloei van het bedrijfsleven, omdat zulks afhangt van factoren en feiten buiten Nederl.-Indië, waarop men daar te lande geen invloed heeft". Dit is even juist gezegd als gedacht. Indië als exportland is absoluut afhankelijk van de conjunctuur, die in zijn afzet-

40ste VERGADERING. — 20 DECEMBER 1922.

4. Vaststelling van de begrooting voor Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923.

(Gerritzen.)

gebieden heerscht, en daar het grootste afzetgebied van Indië nog altijd Europa is, en daar de toestanden in Europa, zooals bekend is, momenteel allertreurigst zijn en in de naaste toekomst hierin verbetering niet te verwachten is, mag men als zeker aannemen, dat in de eerste jaren een aanzienlijke vermeerdering van Indië's inkomsten uitgesloten is. Het eenige middel dus om weer te komen tot een gezonden stand van zaken, ligt in aanzienlijke beperking van 's Lands uitgaven. Dat deze beperking van de Staatstaak zal moeten plaats vinden, wordt door den Minister zoowel thans als reeds ten vorigen jare met ronde woorden erkend, doch het is er helaas verre vandaan, dat zijn daden in dit opzicht met zijn woorden overeenstemmen. Want tot dusverre hebben wij in dit opzicht èn van den Minister èn van de Indische Regeering slechts woorden gehoord, maar geen daden gezien. En dit feit valt des te meer te betreuren, omdat de Minister geenszins behoort tot hen, die zich eenige jaren geleden omtrent den vermoedelijken loop der zaken een ten eenenmale verkeerde voorstelling hebben gevormd. Reeds in September 1920, toen de Minister een wijziging van de begrooting voor dat jaar voorstelde in verband met door hem voorgestelde nieuwe belastingen, sprak hij van het schromelijk verbroken evenwicht tusschen 's Lands inkomsten en uitgaven.

Kort daarop diende hij de ontwerp-begrooting in voor het jaar 1921 en in de Memorie van Toelichting op die begrooting vestigde hij er terecht de aandacht op, dat niet bij voortduring gerekend zou mogen worden op de bijzonder hooge bedragen, welke dank zij de gunstige conjunctuur voor het jaar 1920 mogen worden te gemoet gezien uit de tijdelijke productenbelastingen en de tijdelijke uitvoerrechten op caoutchouc en kina. Maar hoewel dus de Minister begreep, dat de hoogconjunctuur uiteraard slechts een zeer tijdelijke kon zijn, schroomde hij niet 's lands uitgaven aanzienlijk te vermeerderen. Deze toch stegen, zooals ik daar straks memoreerde, van 469 millioen in 1920 tot 524 millioen in 1921. In zijn financieele nota betreffende den toestand van 's lands financiën in Mei jl. aan den Volksraad ingediend, maakte de Gouverneur-Generaal de juiste opmerking, dat het hoogst onvoorzichtig is, den omvang van 's lands huishouding te grondvesten op de jaarlijksche inkomsten op hun hoogste peil. Toch is, zooals uit de zoo juist genoemde cijfers blijkt, deze onvoorzichtigheid door den Minister begaan.

Doch er is meer. Bij de indiening zijner begrooting voor het loopende jaar 1922 sprak de Minister als zijn meening uit, dat een sterke inkrimping van de Staatstaak en een daarmede gepaard gaande sterke vermindering van 's lands uitgaven strikt noodzakelijk was. De uitgaven bleven echter op hetzelfde peil als waarop zij voor 1921 geraamd werden. Van een vermindering was geen sprake. En hoewel de Minister èn in zijn Memorie van Toelichting op de begrooting voor het loopende jaar, èn in deze Memorie van Toelichting herhaaldelijk gewaagde van met de Indische Regeering gepleegd overleg omtrent beperking der Staatsuitgaven; hoewel hij beweerde, dat in dit opzicht reeds veel door de Indische Regeering bereikt en gedaan was, ziet men in de cijfers niets, dat op een inkrimping of vermindering van Staatsuitgaven wijst, behalve voor zoover het betreft een vermindering der duurtetoeslagen.

Sterker nog. In het Voorloopig Verslag is door enkele leden gevraagd,

„of de Regeering niet een vaste toezegging kan doen omtrent de werkwijze, waarmede zij tot herstel van het financieel evenwicht meent te kunnen geraken".

De Minister heeft hierop geantwoord:

„dat het hem tot zijn leedwezen voorshands nog niet mogelijk is, de verzochte vaste toezegging te doen omtrent bedoelde werkwijze. Hij kan slechts mededeelen, dat hij in het begin van Augustus jl. de Indische Regeering in groote trekken in kennis heeft gesteld met zijn inzichten nopens het te volgen versoberingsproces, ten einde uiterlijk vóór 1925 tot een sluitend budget voor den gewonen dienst te komen en de Indische Regeering heeft verzocht om tijdig mededeeling te doen van de uitkomsten van het ter zake met haar adviseurs te plegen overleg".

Dus eerst in Augustus jl. is de Minister begonnen met de Indische Regeering overleg te plegen omtrent de noodige inkrimping der Staatstaak, niettegenstaande hij reeds twee jaren geleden wist, dat Indië vèr boven zijn krachten leefde, en niettegenstaande hij in de laatst verloopen twee jaren herhaaldelijk aan de Staten-Generaal heeft medegedeeld, dat met kracht aan een inkrimping van de Staatstaak werd gewerkt.

Wel poogt de Minister de zaak te vergoelijken door op pag. 7 van de Memorie van Antwoord mede te deelen, „dat de verklaring, dat het daadwerkelijk streven naar herstel van het evenwicht in den gewonen dienst in de begrooting niet duidelijker tot uitdrukking komt, voornamelijk ligt in de omstandigheid, dat het uiterst moeilijk is een uitgroeiende landshuishouding met één slag weer op een lager niveau terug te brengen, maar niemand heeft verlangd, dat zulks met één slag zou geschieden; maar wel kon redelijkerwijze verlangd worden, dat, waar de Minister reeds twee jaren geleden blijkens zijn eigen woorden heeft ingezien, dat Indië op veel te grooten voet leefde, van dien tijd af ook het noodige zou gedaan zijn om aan het voortwoekeren van dezen kanker een einde te maken, terwijl nu uit de zoo juist geciteerde woorden van den Minister blijkt, dat hij twee jaren heeft laten voorbijgaan zonder iets te doen tot het tegengaan van de verarming der aan zijn zorgen toevertrouwde landen.

Volgens de woorden van den Minister zullen wij dus eerst in 1925 een einde kunnen zien gemaakt aan de tekorten op den gewonen dienst. De schuld van Indië, die, zooals ik zoo straks zeide, onder ult. 1920 tot ongeveer 1400 millioen zal zijn gestegen, zal dus al weer onder ult. 1925 met een zeker bedrag zijn vermeerderd. En deze groote schuldenlast zal, naar ik vrees, een groote belemmering zijn voor Indië's verdere ontwikkeling. Want er is niets, dat fnuikender werkt op den ondernemingsgeest en op de lust om zich in een land, zoowel wat zijn persoon als zijn goederen aangaat, te interesseeren, dan wanneer men weet te moeten gaan werken in een land, waarvan de financieele toestand slecht is. De Indische ondernemers zullen zich aan de huidige economische depressie, die naar het zich laat aanzien nog zeer langen tijd zal aanhouden, wel weten aan te passen. Zij hebben in het verleden getoond, bestand te zijn tegen de tegenslagen, onvermijdelijk verbonden aan het arbeiden in een tropisch land. Maar er is één ding, waar niemand tegen opgewassen is, en dat is een financieele politiek, die depreciatie van het ruilmiddel ten gevolge heeft. Aan de gevolgen van een dergelijke politiek kan geen ondernemer, hoe energiek en kundig hij ook moge zijn, ontkomen. En daarom betreur ik in zoo hooge mate de in de laatste jaren door de Regeering op financieel gebied gevoerde politiek, omdat deze de uitbreiding van ondernemingen en daarmede de vermeerdering van Indië's inkomsten tegenhoudt. Alleen een vermeerdering van het aantal ondernemingen kan aan Indië een vermeerdering van inkomsten bezorgen en daardoor Indië tot grootere ontwikkeling brengen. Dit heeft de ervaring geleerd. In de laatste jaren van de vorige eeuw meende de Regeering in Indië een inzinking te bespeuren van de welvaart der inlandsche bevolking, en in 1901 of 1902 werd een commissie ingesteld om de oorzaken na te gaan, waaraan die vermeende inzinking te wijten was.

De commissie heeft zeer belangrijke onderzoekingen ingesteld en zeer lezenswaardige verslagen uitgebracht. Maar het eigenaardige verschijnsel deed zich voor, dat kort nadat de commissie haar werkzaamheden begonnen was, van een inzinking niets meer werd vernomen en integendeel vooral na 1905 in Indië een te voren ongekende opbloei plaats greep. Waaraan was dit toe te schrijven? Eenvoudig hieraan, dat de suikercultuur ten langen leste den strijd met den ondergang, die haar sedert het jaar 1884 bedreigde, had gewonnen. Na 1902 braken voor de suikercultuur betere tijden aan, en zij had

(Gerritzen.)

haar bedrijfsorganisatie en haar methodes zóó verbeterd, dat haar bestaan toenmaals voor afzienbaren tijd verzekerd was. Te gelijk nam de aardolienijverheid enorm toe; meer en meer terreinen werden door de Koninklijke ontgonnen. In 1910 en 1911 stroomde zeer veel buitenlandsch kapitaal naar Indië toe, naar berekening ongeveer 160 à 170 millioen (voor een zeer groot deel Engelsch kapitaal), met behulp waarvan tal van nieuwe rubber- en theeondernemingen werden geopend.

Het resultaat is niet uitgebleven. De inkomstenbelasting, die in het tijdvak 1902—1906 gemiddeld nog geen 2 millioen 's jaars opbracht, bracht in 1921 bijna 48 millioen op. De import, die in 1906 234 millioen beliep, steeg tot 567 millioen in 1918. Ook de export verdubbelde; deze steeg van 330 millioen in 1906 tot 679 millioen in 1918. Deze cijfers zijn voldoende om aan te toonen, van welk een groot nut de uitbreiding en ontwikkeling der Europeesche bedrijven voor de geheele gemeenschap in Indië zijn geweest. De Minister erkent dan ook op bladz. 12 zijner Memorie van Antwoord het groote nut van het buitenlandsch kapitaal voor de economische ontwikkeling van Indië en betoogt, dat alles vermeden moet worden wat tot een kapitaalsvlucht of tot een afzijdig houden van het uitheemsche kapitaal in de toekomst zou kunnen leiden. Maar dan dient ook resoluut gebroken te worden met de in de laatste jaren gevoerde en ook thans nog volgehouden politiek van groote tekorten op den gewonen dienst; een politiek, die. ik herhaal het nogmaals, noodwendig tot verarming van het land moet leiden. En niemand is er natuurlijk ter wereld, die lust gevoelt zich te gaan interesseeren in een land, waarvan de verarming door de Regeering in de hand wordt gewerkt.

In dit verband moet ik er op wijzen, dat, om het uitheemsche kapitaal naar Indië te laten komen, het volstrekt noodig is de belastingen niet al te drukkend te maken. Nu betoogt de Minister, dat het belastingsysteem op zich zelf in Indië zoodanig zou zijn, dat veel wordt geheven, indien de verdiensten groot, en weinig, indien de verdiensten klein zijn. Ware dit juist, dan zou inderdaad de toestand op belastinggebied in Indië weinig of niets te wenschen overlaten. Het is echter, helaas, niet aldus. Al dadelijk kan ik er op wijzen, dat de Minister zelf in zijn Memorie van Toelichting op de onderwerpelijke begrooting heeft erkend, dat van een verhooging van den belastingdruk geen sprake meer zijn kan, daar die druk reeds tot het uiterste is opgevoerd. Dit is niet in overeenstemming met 's Ministers bewering, dat weinig wordt geheven wanneer de verdiensten klein zijn.

Maar dit daargelaten, tegenover de bewering van den Minister zal ik enkele cijfers en stemmen uit de practijk stellen.

De Maatschappij tot Exploitatie der Vereenigde Majanglanden begon woeste gronden op Java in 1893 te exploiteeren. Zij heeft voornamelijk koffie, in de laatste jaren ook rubberaanplantingen op haar ondernemingen staan. Het resultaat van een 27-jarige exploitatie, dus tot 1921, is geweest, dat in die periode door den Staat aan pachtschat en belastingen geïnd is f 647 400, waarin de Nederlandsche Staat, daar de maatschappij hier te lande gevestigd is, participeerde voor een bedrag van f 80 315. In die 27 jaren hebben de oorspronkelijke aandeelhouders, die een kapitaal gestort hadden van f 665 000, te zamen genoten f 275 000, d. i. nog niet 1¾ pct. per jaar. Verder hebben belanghebbenden groote voorschotten aan de onderneming gedaan, over welke voorschotten 4 pct. rente betaald is tot een bedrag van te zamen f 197 900. Het resultaat over 27 jaren is dus dit geweest, dat, terwijl aandeelhouders hetzij door stortingen op aandeelen, hetzij door voorschotten geriskeerd hebben f 1 700 000 aan kapitaal en de Staat geen cent, de Staat genoten heeft ruim f 657 000 en de aandeelhouders f 473 000. Men vergelijke deze cijfers nu eens met de bewering van den Minister, dat alleen dan de participatie van den Staat in de opbrengst van bedrijven groot wordt, wanneer ook de winsten groot zijn!

En nu de stemmen van belanghebbenden.

Laat ik beginnen met eenige buitenlandsche belanghebbenden. In *The India-Rubber Journal* van 3 September 1921 komt een verslag voor van een rede, gehouden door den heer Headley Strutt, lid van het Engelsche parlement en voorzitter van the Java United Plantations, gehouden op de jaarlijksche aandeelhoudersvergadering dier Maatschappij. In die rede wordt een philippica gehouden tegen de sedert de laatste jaren in Indië gevoerde belastingpolitiek tegenover de met vreemd kapitaal werkende vennootschappen, waarin de heer Headley Strutt o.a. zeide:

„Does the Dutch Government one day desire to encourage capital to enter their colonies and then afterwards tax them out of existence? Is this their settled policy? Is it honest? Will it pay in the long run?"

In een artikel over „Dutch Eeast Indies Taxes" waarschuwde *The Straits Budget*, een te Singapore verschijnend weekblad, in het nummer van 9 October 1921, tegen belegging van Britsch kapitaal in Ned.-Indië.

Sir Walter Townley, vroeger gezant van Engeland hier te lande, en thans voorzitter van The British Chamber of Commerce for the Netherlands East Indies, te Londen, schreef in een aan mr. Treub gerichten brief, dd. 9 Juni 1922, dat groote Engelsche belanghebbenden bij Indische cultuurondernemingen zijn aandacht hadden gevestigd op verschillende verwerpelijke tendenzen in de Indische belastingwetgeving, voornamelijk hierin bestaande, dat van sommige bedrijven speciale heffingen werden gedaan. Bedoelde brief is door den heer Treub als bijlage afgedrukt bij zijn bekende nota over de Indische belastingen.

In het laatste jaarverslag der Algemeene Belgische Javasche Cultuur Maatschappij leest men, dat de vaste lasten, bestaande uit canon en verpondingsbelasting op de productie van rubber een last leggen van gemiddeld 6 cent per K.G., en vervolgt dan, dat wanneer het Indische Gouvernement de ontwikkeling van het particulier initiatief in de koloniën niet definitief wil stopzetten, het absoluut noodig is om zich met de cultuurondernemingen te verstaan, ten einde in het heerschende fiscale regime de noodige wijzigingen aan te brengen ter verlichting van de te zware lasten, die vooral zwaar drukken in crisistijden als thans worden doorgemaakt. Een vaste last van 6 per K.G. is een zeer zware last in tijden, dat de rubbercultuur geen winst maakt, en zelfs met verlies heeft moeten werken.

Tot slot enkele aanhalingen uit verslagen van Nederlandsche maatschappijen. Het zou te veel tijd kosten, indien ik de klachten over den zwaren druk van de belastingen in Indië volledig zou moeten vermelden.

De Amsterdam-Tapanoeli Rubbercultuur Maatschappij schreef in haar verslag, dat een andere remmende factor tevens zal moeten verdwijnen, t.w. het zoo uiterst gecompliceerde stelsel van de belastingheffing in Nederlandsch-Indië, dat meer met ficties dan met werkelijkheden rekening houdt en uitgaat van de leer: „van wien niet heeft, van dien zal genomen worden".

De Deli Batavia Maatschappij schrijft:

„Voor de cultures in het algemeen en voor onze cultuur niet het minst zijn de belastingtarieven tot een dergelijke hoogte gestegen, dat alleen bij hooge verkoopprijzen van het product nog een winst kan overblijven, welke evenredig is aan de risico's van het bedrijf. Thans is de lust bij hen, die kapitalen tot hun beschikking kunnen krijgen om nieuwe zaken te beginnen in onze koloniën of hun bestaande zaken uit te breiden, tot het vriespunt gedaald, voornamelijk door het gevoel van onzekerheid in de belastingpolitiek."

De Deli Maatschappij gewaagt van de fiscale politiek onzer Regeering, die een groot gedeelte van de overschotten van goede jaren, waaruit tot dusverre de reserves gevormd werden voor de minder goede, opeischt, zoodat bij voortzetting van deze politiek van ruwe aderlating niet alleen de bloei der maatschappijen, maar ook die van het geheele gewest Sumatra's Oostkust, hetwelk juist door de tabakscultuur zoo groot is geworden, in ernstig gevaar dreigt te worden gebracht.

In het verslag van de cultuurmaatschappij „De Maas" leest men:

(Gerritzen.)

„Niet dan met de meeste bezorgdheid vragen wij ons af, waar het op den duur heen moet, indien de Indische fiscus op den thans ingeslagen weg blijft voortgaan. Komen er in de toekomst verliesjaren, dan zal het zeer moeilijk worden, geleden verliezen te dekken uit volgende winsten."

In het verslag der naamlooze vennootschap: Insulinde Cultuur Syndicaat staat:

„Evenwel zij ook hier ter plaatse een klacht geuit over de tot het uiterste opgedreven belastingen in Indië. De invoering der productenbelastingen daar te lande brengt b. v. mede, dat het geen ongewoon verschijnsel is, dat de belasting van de opbrengst der producten geheven wordt, zonder dat de exploitatie eener onderneming winst oplevert, wat dus het afdragen van eigen bedrijfskapitaal aan den Indischen fiscus beteekent, hetgeen vernietigend werkt op elken ondernemingslust."

Mijnheer de Voorzitter! Het zou mij te ver voeren om alle klachten, die in de jaarverslagen der in Indië werkende maatschappijen over de Indische belastingwetgeving voorkomen, te vermelden. Maar ik wil nog deze eene citeeren, welke aantoont, tot welk een verderfelijk resultaat de tegenwoordige belastingpolitiek leidt. In het laatste verslag der Serdang Cultuur Maatschappij leest men:

„Meenden wij bij de tot dusverre gevolgde conservatieve dividendpolitiek ook voor de voltooiing van een oliepalmenonderneming de noodige middelen te kunnen vinden uit jaarlijksche bedrijfsoverschotten, die hoop is vervlogen nu de fiscus daarop in zoo sterke mate beslag heeft gelegd. Ons restte dan ook niets anders dan in overleg met u de op zich zelf niet zonder belofte zijnde oliepalmencultuur eenvoudig prijs te geven, reden waarom wij u dan ook moeten voorstellen f 50 000 uit de winsten over 1921 daarop af te schrijven."

Ik meen, dat deze citaten voldoende zijn om aan te toonen, dat de meening van den Minister omtrent het Indische belastingsysteem in geen enkel opzicht door belanghebbenden wordt gedeeld en dat deze integendeel van meening zijn, dat het geldende belastingstelsel de bestaanszekerheid der ondernemingen in gevaar brengt en zeer zeker een uitbreiding der ondernemingen, die hoogst wenschelijk is ten behoeve der geheele Indische gemeenschap, belet.

In dit verband meen ik ook met kracht te moeten opkomen tegen het voornemen van den Minister om de bestaande speciale heffingen ten laste van bepaalde bedrijven nog voor een jaar te verlengen en nog een bedrijf in die uitzonderingspositie te stellen. Als argument daarvoor is aangevoerd de nood der schatkist; maar het wil mij voorkomen, dat dit motief geen motief is. Indien de nood van de schatkist maakt, dat de lasten verhoogd moeten worden, dan kan dat alleen leiden tot een gelijkmatige distributie van lasten, maar niet om bepaalde bedrijven aan te wijzen, die die lasten moeten dragen. De Minister spreekt dan ook in zijn Memorie van Antwoord van alom gewraakte belastingen.

Inderdaad, die qualificatie is volkomen juist, want er is nog nooit een goed woord over die zoogenaamde productenbelastingen gesproken, ook niet door den Minister, toen hij ze in 1920 aan de Kamer voorstelde. Ik breng in herinnering, dat de tegenwoordige Minister van Financiën, de heer de Geer, die op belasting- en financieel gebied toch wel een autoriteit is, op wien men zich kan beroepen, sprak van belastingen, die stelselloos, onredelijk en onlogisch waren. Hij had meer van die epitheta ornantia.

Waar mannen als de heer de Geer en de Minister die belasting hebben veroordeeld, omdat zij in beginsel slecht is, behoef ik op dit onderwerp niet door te gaan. Ik wil echter nog met een enkel woord aantoonen, hoe slecht die belasting in de practijk werkt. Zij leidt tot willekeur bij de heffing. Wat is het geval? Laten wij eens de suikerbelasting nemen. Men betaalt het verschil tusschen den kostprijs en den verkoopprijs. Nu weet men, dat verschillende bedrijven naar gelang van de omstandigheden uiteenloopende kostprijzen hebben. Nu wordt door den Gouverneur-Generaal volgens de wet een gemiddelde kostprijs vastgesteld. Ik neem aan, dat zulks met de grootste nauwkeurigheid geschiedt, maar het kan gebeuren, dat een onderneming een treurigen administrateur heeft of op de een of andere manier duur heeft gewerkt, waardoor zijn kostprijs boven het gemiddelde is. Het is meermalen voorgekomen, dat een onderneming geen winst maakte en toch belasting moest betalen, want men had een gemiddelde winst van bij voorbeeld f 2 aangenomen, terwijl de onderneming in werkelijkheid verlies had geleden.

Het tweede euvel, waardoor deze belasting slecht werkt, ligt hierin, dat het in Indië herhaaldelijk voorkomt, dat één onderneming twee cultures heeft: thee en kina, koffie en rubber, tabak en koffie. Als men nu op het eene product wint en op het andere verliest, kan het gebeuren, dat men ten slotte een nadeelig saldo heeft, b.v. bij thee en kina, koffie en rubber. Ik ben helaas zelf in een dergelijke onderneming betrokken; dan mag men belasting betalen, terwijl men een groot verlies lijdt en nauwelijks weet hoe verder krediet te krijgen. Er is nog een derde punt, en dat is dat bij de wijze waarop de ordonnanties op de productenbelastingen zijn ingericht, het voorschrift van artikel 23 van de Comptabiliteitswet, luidende, dat geen belasting verhoogd, verlaagd of gewijzigd wordt zonder dat bij de begrooting daarop gerekend is, gemakkelijk kan ontdoken worden. Immers als men eenvoudig de bepalingen omtrent den kostprijs wijzigt, kan men op die manier listig de winst kunstmatig verhoogen. Daarmede wordt ook de belasting verhoogd, maar de begrootingswetgever behoeft er niets van te zien. Deze zijn alle redenen om met deze slechte belasting, die nu, God zij dank, ultimo van dit jaar afgeloopen zal zijn, verder ook voorgoed af te rekenen, en ik zou dan ook aan de Kamer een motie willen voorstellen, die luidt als volgt:

„De Kamer

van oordeel, dat speciale heffingen ten laste van bepaalde bedrijven afkeuring verdienen, ook omdat zij leiden tot willekeur van de belastingadministratie, en dus niet ingevoerd of verlengd moeten worden,

gaat over tot de orde van den dag."

Ik kom nu langzamerhand aan het einde mijner rede, maar ik wil niet eindigen zonder nog met een enkel woord gewezen te hebben op een ander groot belang, dat ook door den Minister ten volle erkend wordt, doch hetwelk eveneens door de tot dusver door de Regeering gevolgde financieele politiek in het gedrang wordt gebracht. Ik heb hierbij het oog op het belang der defensie. In § 11 der Memorie van Antwoord zegt de Minister, dat hij van meening is, dat op de uitgaven voor leger en vloot belangrijk zal moeten worden bezuinigd, maar niet ten koste van de aangenomen beginselen voor het stelsel van verdediging. En hij vervolgt dan, dat de strategische ligging van Nederlandsch-Indië op de voornaamste verbindingswegen tusschen Stillen en Indischen Oceaan de instandhouding eischt van een vloot, die bij een conflict in het verre Oosten, waarbij Nederland niet rechtstreeks is betrokken, de onzijdigheid kan handhaven. Ik onderschrijf deze meening in allen deele, doch ik zou den Minister willen vragen, hoe hij denkt de vrij groote kosten, verbonden aan de instandhouding van een vloot als door hem gedacht, te kunnen betalen, wanneer de schuldenlast van Indië zoo enorm groot wordt, als ik zoo straks uiteenzette, en wanneer de uitgaven voor den gewonen dienst niet aanzienlijk worden ingekrompen. Men verlieze bij dit punt vooral niet uit het oog, dat niet alleen het belang van Nederland, maar zeer zeker ook in groote mate het belang van de inlandsche volkeren van Nederlandsch-Indië het handhaven van Indië's neutraliteit in geval van een conflict in het verre Oosten eischen. Want wordt bij een dergelijk conflict Nederlandsch-Indië geheel of gedeeltelijk door een vreemde oorlogvoerende Mogendheid bezet, omdat wij bij gebreke van een vloot niet in staat zijn onze neutraliteit te handhaven, dan is het leed voor de inlandsche volkeren, die aan Nederlands zorgen zijn toevertrouwd, niet te overzien. Onlangs is hier ter stede door dr. Koningsberger, den vroegeren voorzitter van den Volksraad, helder uiteengezet, dat het belang van Indië's volkeren

(Gerritzen e. a.)

gebiedt, dat zij blijven onder Nederlands vlag en Nederlandsche souvereiniteit. Die zienswijze is ook de mijne; maar wat veel meer gewicht in de schaal legt, die zienswijze is ook die van de groote meerderheid der inlandsche intellectueelen, en vandaar het verschijnsel, dat, toen het ontwerp-Vlootwet in het vorig jaar in den Volksraad behandeld werd, de zeer groote meerderheid der inlandsche leden; waaronder de in Indië alom geachte Pangeran Koesoemo Joedo, sterk voor de aanneming dier wet geporteerd waren. Zij gevoelden en begrepen, dat de belangen hunner landgenooten daarbij in hooge mate betrokken waren. Gaarne zal ik van den Minister vernemen, hoe hij een verzorging van deze groote belangen der inlandsche volkeren meent te kunnen combineeren met de tot dusverre door hem gevolgde financieele politiek.

De **Voorzitter**: Door den heer Gerritzen is een motie van orde voorgesteld, luidende:

„De Kamer:
van oordeel, dat speciale heffingen ten laste van bepaalde bedrijven afkeuring verdienen, ook omdat zij leiden tot willekeur van de belasting-administratie en dus niet ingevoerd of verlengd moeten worden,
gaat over tot de orde van dag."

Deze motie van orde wordt ondersteund door de heeren van Gijn, van Rijckevorsel, Feber, Albarda, van Boetzelaer

(Voorzitter.)

van Dubbeldam, Bierema en Rutgers en maakt mitsdien een onderwerp van behandeling uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, deze motie van orde te behandelen bij deze algemeene beraadslaging.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

De opmerking van den Voorzitter op blz. 1232, kol. 1, de laatste 14 regels v. o. en kol. 2, de eerste 15 regels v. b., behoort vervangen te worden door:

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De meerderheid van de Commissie van Rapporteurs is van oordeel, dat bij de jurisprudentie, die over dit artikel bestaat, het opnemen van de woorden „ten minste" gewenscht is en beveelt dus de aanneming van het amendement van den heer Rutgers aan de Kamer aan.

41ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1922.
Mededeeling van ingekomen stukken.

41ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 21 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. verzoekschriften; 3°. verklaringen van adhaesie; 4°. een motie; 5°. telegrammen. — Voortzetting der behandeling van de Indische begrooting voor het dienstjaar 1923. — Verlenging van den termijn voor het uitbrengen van verslagen. — Avondvergadering. — Voortzetting der behandeling van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 met de interpellatie van den heer K. ter Laan en de voorgestelde moties van orde van de heeren K. ter Laan, Dresselhuys en Boon. — Indiening van motiën door de heeren K. ter Laan en Duys c.s., Oud en Deckers c.s. — Intrekking van de motie van orde van den heer Duys. — Indiening van een motie door den heer Boon. — Uiteengaan der Kamer wegens onvoltalligheid.

Voorzitter: de heer Koolen.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 86 leden, te weten:

de heeren Fruytier, Weitkamp, Fleskens, Moerel, Bongaerts, Scheurer, mevrouw de Vries—Bruins, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Ebels, van de Bilt, Visser van IJzendoorn, Bakker, van Sasse van Ysselt, Wintermans, Ament, van den Heuvel, Suring, van der Voort van Zijp, Krijger, Albarda, Beumer, Kuiper, Lovink, Zijlstra, Feber, Schaper, van Gijn, mejuffrouw Westerman, de heeren Rutten, van Zadelhoff, van Schaik, Deckers, Kolkman, Hermans, Engels, Troelstra, Gerritzen, Nolens, Snoeck Henkemans, IJzerman, van Rijckevorsel, de Wilde, mejuffrouw van Dorp, de heeren Tilanus, Rutgers, Heukels, Kersten, Ketelaar, van Dijk, Gerretson, Dresselhuys, van Boetzelaer van Dubbeldam, Visscher, de Monté ver Loren, Rutgers van Rozenburg, H. Colijn, Schokking, Brautigam, Braat, de Boer, Smeenk, Gerhard, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Wijnbergen, van Vuuren, Knigge, Schouten, van Rijzewijk, van Braambeek, van den Tempel, Staalman, Kleerekoper, Oud, Michielsen, Bulten, Bierema, Marchant, Boon, Vliegen, A. Colijn, Hiemstra, van Rappard, K. ter Laan, Duymaer van Twist, Duys.

en de heeren Ministers van Justitie, van Marine, van Oorlog en van Koloniën.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Vliegen, dat hij wegens gemeenteraadsvergadering verhinderd is de vergadering in den aanvang bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

(**Voorzitter.**)

2°. de volgende verzoekschriften:

twee, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd, van:

den raad der gemeente 's Gravendeel;

den voorzitter en den secretaris, namens de afdeeling Hoogezand en Sappemeer der Groninger Maatschappij van Landbouw;

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet, van den voorzitter en den secretaris, namens de Vereeniging van Directeuren van Hypotheekbanken te 's Gravenhage;

een, van burgemeester en wethouders van Kuinre, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten, in verband met de salarisregeling van het Rijkspersoneel;

een, van C. M. de Vrie, betreffende de voorgenomen intrekking van de duurtebijslagen der ambtenaren, in dienst van de kolonie Suriname;

een, van den voorzitter en den secretaris van den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Bond van Schoenfabrikanten, te Tilburg, betreffende het nemen van maatregelen in het belang van de schoenindustrie.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

3°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den raad der gemeente Lisse, betrekkelijk het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd, van de raden der gemeenten Oudewater, Hoogkerk, Ede, Anna-Paulowna, Maartensdijk, Wervershoof, Hoogkarspel en Katwijk;

b. aan het adres van de Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers te 's Gravenhage, in zake de opschorting van de inwerkingtreding van het Koninklijk besluit van 15 Juli 1922 (*Staatsblad* n°. 451) ter uitvoering van artikel 111 der Ongevallenwet 1922, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor het land van Maas en Waal, te Nijmegen.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. een door de afdeeling St. Gabriël te Amsterdam van den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Bond van Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel „St. Petrus", op 19 dezer aangenomen motie, betreffende handhaving van artikel 40 van het Bezoldigingsbesluit en van de periodieke verhoogingen, vastgelegd in bedoeld salarisbesluit.

Deze motie wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende telegrammen:

een, uit Roermond, geteekend: voorzitter Voorheul, van de afdeeling Roermond der Vereeniging van onderofficieren „Ons Belang", betreffende aanneming van de motie van orde van den heer Boon c. s., betreffende de afvloeiing van militair personeel;

een, geteekend: Burmeister, voorzitter, de Nooy, secretaris, van de afdeeling Amersfoort der Vereeniging van onderofficieren, enz. „Ons Belang", betreffende intrekking van de rangschikkingsregeling en bevordering van een vrijwillige afvloeiing.

Deze telegrammen worden voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling der ontwerpen van wet tot **vaststelling der begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923 (4).**

(Ebels.)

De algemeene beraadslaging, waarbij tevens aan de orde is het wetsontwerp tot **wijziging en aanvulling van de Indische Tariefwet (Nederlandsch Staatsblad 1921, n°. 692, Indisch Staatsblad 1921, n°. 346) (276)** en de **motie van orde van den heer Gerritzen**, betreffende speciale heffingen ten laste van bepaalde bedrijven (4, n°. 19), wordt hervat.

De heer **Feber**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij voorgesteld, bij deze algemeene beschouwingen de volgende punten te behandelen: 1°. mijn standpunt in zake de koloniale Staatkunde; 2°. de algemeene ontwikkeling van Nederlandsch-Indië; 3°. de beteekenis en de strekking van de Indische beweging in het algemeen en de toestand van de Indische beweging op het oogenblik; 4°. de financiën, waarna ik zal besluiten met een korte opmerking betreffende de herziening van art. 123 van het Regeeringsreglement.

Het komt mij niet overbodig voor, in het algemeen mijn standpunt ten aanzien van de Indische Staatkunde uiteen te zetten, aangezien wij staan aan den vooravond van beslissingen, welke voor den opbouw van Insulinde van beslissenden aard zullen zijn. Ik noem slechts de herziening van de Staatsinrichting en het zoo noodzakelijke herstel van het financieel evenwicht. Om nu eens en vooral in deze materie helderheid te brengen en te zorgen, dat men aan de overzijde, en ook in Indië, precies weet wat men van mij te verwachten heeft en wat men niet van mij te verwachten heeft, leg ik de verklaring af, dat ik mij in de koloniale Staatkunde zonder eenig voorbehoud stel op het zoogenaamde ethische standpunt, dat ik dus zonder eenig voorbehoud verwerp het oude beginsel van exploitatie van Indië ten bate van het moederland, en dat ik eveneens zonder eenig voorbehoud als beginsel aanvaard: de ontwikkeling van Indië ten bate van Indië zelf. Ik aanvaard ook de consequentie, dat deze opvatting onverbiddelijk binnen korteren of langeren tijd zal leiden tot een zelfbeschikking van Insulinde. Ik aanvaard ook de tweede consequentie, welke aan de ethische koloniale Staatkunde verbonden is, namelijk, dat wanneer zich te eeniger tijd een belangenconflict, maar dan ook een reëel belangenconflict, tusschen Nederland en Indië zou voordoen, en wanneer wij werden gesteld voor het dilema: het Nederlandsch belang of het Indische belang te dienen, dat ik dan zal kiezen voor het Indische belang. En dat niet alleen, omdat mijn Christelijke ethiek medebrengt in zoo'n conflict de partij van de zwakste op te nemen, maar ook omdat ik bij deze keuze denken zal zeer zeker aan het vele goede, dat wij aan Indië gebracht hebben, maar ook aan het vele, dat wij in den loop van drie eeuwen aan Indië hebben ontnomen.

Plaats ik mij zonder voorbehoud op het etische standpunt, wel maak ik veel voorbehoud ten aanzien van bepaalde opvattingen van de promotors der zoogenaamde ethische richting, met betrekking tot de wijze van gezagsvoering en bestuur, welke alsnog voor een Oostersch volk de meest geëigende is, en ik maak vooral veel voorbehoud met betrekking tot het standpunt, dat zij inneemt ten aanzien van de opvoedende waarde van het onderwijs, dat zij aan Indië hebben gegeven.

Ik heb zooeven gebruikt het groote woord „ontwikkeling van Indië''. Nu komen de principes naar voren. De opbouw van Indië kunnen wij ons alleen denken op den grondslag van een cultureele, een geestelijke ontwikkeling. Als die niet voorafgaat en men zou komen tot een staatkundig zelfbeschikkingsrecht, dan zou dat uitloopen op een oligarchie, omdat degenen, die aan het roer zitten, in de volkskracht geen tegenwicht zouden vinden tegen hun streven. Die cultureele ontwikkeling moet ook voorafgaan aan de economische, want de economische verheffing van Indië eischt onherroepelijk zekere moreele en ethische qualiteiten, maatschappelijke deugden en bijv. een doorzettingsvermogen bij den inlander, welke zonder cultureele ontwikkeling onmogelijk zijn. Ook de Staatkundige ontwikkeling zal, zooal niet voorafgegaan moeten worden door, dan toch gepaard moeten gaan met een economische, omdat, als Indië op het oogenblik kreeg de volledige staatkundige zelfbeschikking (en nu zeg ik een woord, dat niet aangenaam klinkt, maar ik zeg het niet niet uit minachting voor, maar uit medelijden met de Indische bevolking), dan zou Indië worden een armenhuis in eigen beheer, meer niet.

Ik zeg dit alles, omdat op het oogenblik de neiging bestaat, om zoowel de cultureele als de sociaal-economische evolutië van Indië achter te stellen bij de staatkundige en zich eenzijdig te richten naar het desideratum van staatkundige zelfbeschikking. Thans ben ik genoodzaakt het Christelijk beginsel naar voren te schuiven, omdat ik sprake van de cultureele ontwikkeling. Wij, Katholieken, zijn er niet blind voor, dat bijv. het Hindoeïsme of de Islam een volk kunnen voeren tot een betrekkelijk hooge cultuur, die in staat is, de maatschappelijke orde te bezielen, maar in het licht van onze wereldbeschouwing kunnen wij de zaak niet anders zien, dan dat de cultureele ontwikkeling, die wij Indië moeten geven, d.w.z. de hoogste, die mogelijk is, alleen bestaanbaar is op den grondslag van het Christendom. Nu moet ik een misverstand wegnemen, dat allicht rijzen zal. Men zal misschien zeggen: Uu komt de aap der reactie uit den mouw, want het kon wel eens de bedoeling zijn, met dat geven van staatkundige zelfbeschikking te wachten, totdat de inlandsche bevolking althans voor wat de groote meerderheid betreft, gekerstend is.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, wij Katholieken weten heel goed, dat wij te maken hebben met een Mohammedaansch land, en dat de kerstening van Indië niet een zaak is van zoo maar even in een kort tijdsbestek te dwingen om in te gaan, maar een zaak zal zijn van eeuwen. Wij weten ook heel goed, dat wij die kerstening niet alleen kunnen bereiken door missie, door individueele bekeering van den inlander, maar dat daartoe ook behoort een maatschappelijke en Staatkundige organisatie, nu reeds, van Indië volgens de Christelijke ethiek, voor zoover dat mogelijk is in een niet-Christelijk land.

Bij de algemeene beschouwingen over de Nederlandsche Staatsbegrooting is voor de zooveelste maal veel gesproken over de antithese, en nu wil ik deze Kamer, waar ik voor de eerste maal spreek, zeggen, dat nooit iemand van de linkerzijde van mij de insinuatie zal hooren: „gij zijt geen goed Christen'', want een dergelijk oordeel behoort eenvoudig niet tot mijn competentie. Maar wanneer er iemand van de linkerzijde is, die zegt: wij kunnen de cultuur in het midden laten, of wij kunnen de cultuur niet in het midden laten, maar wij laten wel in het midden op welk beginsel die cultuur berusten moet, dan constateer ik eenvoudig, dat het geacht medelid er een meening op na houdt, die niet alleen afwijkend is van de mijne, maar er lijnrecht tegenover staat. Dan schep ik de tegenstelling niet en dan schept dat geacht medelid de tegenstelling evenmin; het eenige wat wij beiden doen is met onze woorden het feit van de natuurlijke, intrinsieke tegenstelling tusschen onze opvattingen belichten.

Ik heb dit uitdrukkelijk op den voorgrond gesteld, niet om voor de zooveelste maal een debat over de antithese te ontketenen, maar omdat wel eens wordt aangevoerd: waar is het Christelijke in de opvattingen van de programs van de rechterzijde?

Ik kom thans tot de Indische beweging.

Ik heb zooeven gezegd, dat wij onze Staatkunde er op moeten instellen, dat wij aan Indië geven een Staatkundige zelfbeschikking binnen afzienbaren tijd.

Een dergelijke voorspiegeling zou al bitter weinig waarde hebben, wanneer we niet begonnen met aan de mogelijkheid van een dergelijke Staatkundige zelfbeschikking binnen afzienbare toekomst te gelooven.

Waarop berust nu ons geloof aan de mogelijkheid van een zelfstandig Indië binnen afzienbaren tijd? Dat geloof, Mijnheer de Voorzitter, berust op een van de meest belangrijke, wereldhistorische feiten, die zich op het oogenblik voordoen, op het feit van de Oost-Aziatische ontwaking. Nu weet ik, dat hier in het Westen veelal als het voor dezen tijd alles domineerende feit wordt aangemerkt de wereldoorlog. Het kan liggen aan de Indische lucht, die ik langen tijd heb ingeademd, maar voor mij is het alles domineerende feit de Oost-Aziatische reveille. De wereldoorlog was niet een einde

(Feber.)

en een gevolg. Het is niet waar, dat de Westersche maatschappij in elkaar is gestort ten gevolge van de wereldoorlog; maar de wereldoorlog is ontstaan uit het in elkaar storten van de maatschappij. De Oost-Aziatische reveille daartegen is het begin van een nieuwe periode. Als men mij vraagt: hoe is het mogelijk, dat het slapend Azië wakker is geworden, dat in eens tusschen al die menschen de leuze opging: Azië voor de Aziaten, dan schrijf ik die mogelijkheid toe aan de volgende factoren. In de eerste plaats aan de geestelijke onderstroomingen, die wij, tijdgenooten, niet scherp kunnen onderkennen, en voorts aan het feit, dat de volken van Oost-Azië in de invasie van het Westersch materialisme gevoelen het gevaar, dat hen ook in hun cultuurleven bedreigt. Dan is er nog een zeer belangrijke factor, die gemaakt heeft, dat èn de Oost-Aziatische beweging in het algemeen èn de beweging in ons Insulinde in het bijzonder zoo spontaan, zoo wijd om zich heen gegrepen hebben, welke factor wel is waar niet de allesbeheerschende is, doch wel een zeer belangrijke. Die factor is, dat in zijn ontwaken, in zijn verzet, in zijn stelling kiezen Oost-Azië zich teweerstelt tegen het economisch imperialisme van het Westen.

Ik ben het eens o.a. met hetgeen de heer Stokvis geschreven heeft in zijn bekend boekje „Van wingewest tot zelfbestuur in Nederlandsch-Indië", nl. dat het economisch imperialisme aan de volken van Oost-Azië in het algemeen en die van Insulinde in het bijzonder heeft opgedrongen een productiewijze, welke in strijd was met hun patriarchale zeden, met hun traditioneele wijze van voortbrenging, en dat de Westerlingen gedurende de laatste eeuw in Oost-Azië in hun wijze van productie, in hun eenzijdige koopmanschappelijkheid, een tooneel van Westersch leven te zien hebben gegeven, dat uit den aard der zaak in vele gevallen den weerzin van de inlanders moest opwekken.

Wanneer ik spreek van dat economisch imperialisme, dan kan ik de opmerking niet onder mij houden, dat de excessen van de Indische beweging in ons Insulinde inderdaad in vele gevallen zijn toe te schrijven aan volksmisleiding, maar dat het daarnaast maar al te waar blijft, dat die excessen ook hun voedingsbodem hebben gevonden in de economische toestanden, welke door onze groote bedrijven op Java waren geschapen, en het blijft de groote en thans onherstelbare fout van die grootbedrijven, dat zij de bakens pas verzet hebben, toen het te laat was, en niet dan nadat het keeren van het getij tot het verzetten der bakens had gedwongen.

Ik zal thans het een en ander moeten zeggen over den tegenwoordigen stand van de Indische beweging.

Die kunnen wij in het kort aanduiden met: malaise, verslapping of inzinking.

Nu zet ik vooron, dat die Indische beweging in ons Insulinde maar een klein golfje is in dien geweldigen stroom, welke in Oost-Azië is losgebroken; dat ik haar geenszins gelijkwaardig acht bijv. aan de ontwaking van Japan en aan wat er woelt en gist in China; dat ik haar zelfs niet gelijkwaardig acht aan de beweging in Engelsch-Indië, zooals zij geleid wordt door een Ghandi. Maar daarnaast stel ik voorop, dat, hoe zwak ook dat gevoel van ontwaken is bij onze inlanders en hoe onzeker, hoe groot de verwarringen ook zijn waaraan die beweging onderhevig is, hoe onzeker de leiding is, één ding vaststaat: dat dat gevoel, ondanks al zijn vaagheid en verwarring, thans onuitroeibaar in den inlander is. De gemiddelde inlander heeft op het oogenblik nog niet het flauwste begrip van autonomie, Staatkunde, Staatsinrichting, zelfbestuur; dit zijn voor den desaman nog holle klanken, maar daarnaast staat het vast, dat hij zich er van bewust is, dat er onweerstaanbaar een nieuwe tijd aanbreekt.

Die Indische beweging, welke ik in haar innerlijke realiteit heb willen schetsen, verkeert thans in een toestand van inzinking. Er wordt gezegd — die meening heeft in het Voorloopig Verslag weerklank gevonden — dat dat een gevolg is van het reactionnair optreden van de tegenwoordige Indische Regeering, van landvoogd Fock, die b.v. tot regenten, welke aan een bepaalde actie deelnamen, de vermaning heeft gericht, dat het voor hen beter was zich buiten dat gezelschap te houden. Hij excerneert extremistische leiders en door een dergelijke reactie, zoo wordt er gezegd, wordt de Indische beweging verlamd. Na hetgeen ik ter inleiding zeide, is het, dunkt mij, niet meer noodig te verklaren, dat ik die Indische beweging, wat haar wezenlijke kracht betreft, hooger aansla. Ik heb voor die beweging wel zooveel eerbied, dat ik het onmogelijk acht, om haar neer te drukken door een „reactie", als van den tegenwoordigen landvoogd zou uitgaan. Het vellen van een zoo kleineerend en minachtend oordeel over de Indische beweging, laat ik over aan hen, die maar al te gemakkelijk het woord „reactonnair" in den mond nemen. Maar daartegenover staat dit: die Indische beweging vertoont tegenwoordig een malaise, een inzinking, welke de beteekenis heeft van een ontspanning na een overspanning. Die overspanning ontstond doordat de beweging niet voldoende bezield was door een cultureelen groei.

De Indische beweging is tijdelijk ook ingezonken — ik wil dat met veel nadruk zeggen — doordat de goedwillende, eenvoudige inlander uit de desa zich bedrogen heeft gezien in het vertrouwen, dat hij in zeer velen van zijn zoogenaamde leiders stelde, welke, volgens een verstandig woord van de vorige Indische Regeering, niet de opheffing van de bevolking, doch eigen baat en voordeel zochten.

Nu zal ik deze, mijn meening, toelichten met een paar recente voorbeelden. In de eerste plaats is in het Voorloopig Verslag ook aan de orde gesteld de autonomie-beweging.

Er zijn eenige aanwijzingen, dat die beweging een Staatkundige was, welke niet werd gedragen door een cultureele expansie. Hoe kunnen wij dat bewijzen? Hierdoor, — dat zal iedereen, die in Indië is geweest en die niet alleen dergelijke vergaderingen heeft medegemaakt, maar ook objectief toeschouwer is geweest van hetgeen er daar omging, mij nazeggen — dat bij de massa, welke men getracht heeft door die autonomie-actie in beweging te zetten, afwezig was alle begrip van de zaken waarom het ging. Het is onweersprekelijk waar, dat, wanneer men op een dergelijke meeting kwam en na afloop aan de groote meerderheid van de menschen, die daar zaten, vroeg: wat is een Staat, wat is Staatsinrichting, wat is autonomie, was is politiek? zij het antwoord ten eenenmale schuldig moesten blijven.

Ik ontken daarmede echter niet, dat in die menschen aanwezig is het even vaag als sterk gevoel, dat een nieuwe tijd in opkomst is.

In de tweede plaats, die autonomie-beweging had geen representatief karakter, want zij is niet opgekomen, althans in dezen concreten vorm, uit de massa. Zij is eenvoudig in het leven geroepen door enkele personen van uitheemsche afkomst, die met geen enkel recht kunnen bewijzen, dat zij in het bijzonder de dragers zijn van hetgeen in de inlandsche samenleving omgaat. Die autonomie-beweging heeft ook bewezen de politieke onrijpheid bij haar promotors. Ik wil geen keuze doen tusschen den Nederlandsch-Indischen Vrijzinnigen Bond, de Sarakat Islam en de communisten; ik constateer slechts, dat de autonomie-beweging in het leven is geroepen door menschen, die niet alleen zich loyaal noemden, maar het ook inderdaad wel zullen zijn, doch dat een week later op de meeting in het Dekapark te Batavia bleek, dat de beweging was overgeleverd aan iemand als den heer Dahler, welke thans deel uitmaakt van de Radicale Concentratie. Ik laat in het midden, met welke groep ik meega; het gaat hier alleen om, dat eenige heeren een zoo verstrekkende actie in het leven roepen, en dat een week later hun alle leiding ontschoten is. Daarom mag ik zeggen, dat dergelijke leiders totaal onverantwoordelijke personen zijn. Deze autonomie-beweging was volkomen voorbarig. Men had moeten afwachten de herziening van de Grondwet en op welke wijze aan deze herziening voor Ned.-Indië verder gevolg zou zijn gegeven, en als dan op reëele gronden kon worden vermoed, dat de zaak op de lange baan werd geschoven, was misschien de tijd daar geweest om met een dergelijke actie te beginnen.

Een tweede voorbeeld van totale cultureele onrijpheid bij heftige politieke agitatie geeft ons het al-Indische congres te Badoeng. Over dat congres zelf, dat thans in een zee van onverschilligheid en apathie is verloopen, zal ik niet spreken, maar ik wil wegnemen de gedachte, dat er gelijkwaardigheid zou bestaan tusschen dit congres en dat, gepresideerd door een man als Ghandi.

(Feber.)

Afgescheiden van de dwaasheden, waarmede het congres werd geopend, wil ik wijzen op het bedenkelijke feit, dat men op het congres in de meening heeft verkeerd, dat men door het leeren van het A B C kiezers kan maken. Ik laat het aan de zoogenaamde vooruitstrevende elementen over om zoo een geringe dunk te hebben van democratie en zelfbestuur.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot den financieelen toestand.

Ik ben het niet eens met hen die zeggen, dat voor onze cultuur de veiligstelling van den gulden het meest vitale punt is; als zoodanig kan ik niet anders als de godsdienst beschouwen. Wel erken ik, dat de veiligstelling van den gulden voor de cultuur zeer belangrijk is, en dat wij wel mooie woorden kunnen spreken over onderwijs en cultureele verheffing, maar dat daarvoor noodzakelijk is een gezond economisch leven; m. a. w. dat wij nu eindelijk moeten gaan zorgen, dat de Indische begrooting sluiting wordt gemaakt.

In het Voorloopig Verslag is opgemerkt, dat de hoogst bedenkelijke financieele wantoestand, ook wanneer men in aanmerking neemt onder welke moeilijke omstandigheden de Indische Regeering heeft gewerkt, alsook het onberekenbaar karakter der gebeurtenissen in dien tijd en de economische verrassingen, waarvoor men telkens stond, toch voor een groot deel te wijten is aan het beleid van de vorige Indische Regeering. Met die opmerking in het Voorloopig Verslag stem ik volkomen in. Nu zegt de Minister in de Memorie van Antwoord:

„De ondergeteekende stelt op den voorgrond, dat ook naar zijn gevoelen de financieelen toestand van Indië groote zorg vereischt. Hij kan echter niet het oordeel onderschrijven van verscheidene leden, dat de ontwrichting der Indische financiën voor een groot deel zou moeten worden geweten aan lichtvaardige financieele politiek gedurende het bewind van den vorigen Gouverneur-Generaal."

En dan zegt de Minister verder, dat het uiten van een dergelijke beschuldiging hem nutteloos en onbillijk voorkomt.

Mij lijkt dit niet nutteloos. Uit de wordings- en verwordingsgeschiedenis der Indische financiën kunnen wij leeren hoe wij het niet moeten doen, en dat is zeer nuttig. Met de qualificatie „onbillijk" verdedigt de Minister dus tot op zekere hoogte het beleid van de vorige Indische Regeering, maar, in hetzelfde Staatsstuk, verspreid, vindt men andere uitspraken. Zoo leest men even verder:

„Ongetwijfeld is na 1916 in verschillende opzichten onvoldoende rekening gehouden met den eisch, dat, niettegenstaande de bedrieglijke welvaart van het oogenblik, spaarzaamheid behoorde te worden betracht."

Dus zijn spaarzaamheid en voorzichtigheid niet betracht. En nog iets verder leest men:

„Intusschen heeft ook in Indië, gelijk elders, de zware druk der depressie eene gunstige wijziging gebracht in de gangbare opvattingen nopens het budgetair evenwicht, waarvan voor de Landshuishouding niet anders dan gunstige gevolgen kunnen worden verwacht."

De Minister erkent dus, dat te voren de opvattingen omtrent het budgetair evenwicht niet waren zooals zij behooren te zijn. En verder verklaart de Minister:

„Ook hij betreurt ten zeerste het gemis van eerbied voor de begrooting, zooals dit in de laaste jaren tot uiting is gekomen in de groote overschrijdingen van toegestane bedragen, en naar zijn gevoelen vordert eene ongerepte handhaving van het budgetrecht der Volksvertegenwoordiging, dat aan dit euvel ten spoedigste een einde komt."

Hier geeft de Minister dus toe, in afwijking van zijn aanvankelijke verdediging, dat een euvel bestond, namelijk gebrek aan eerbied voor de begrooting, dat juist een van de grootste oorzaken is van de tegenwoordige financieele moeilijkheden.

In het Voorloopig Verslag is opgemerkt, dat de Indische Regeering bepaalde uitgaven had moeten voorzien; zoo had bij voorbeeld bij de duurtetoeslagen der ambtenaren een misrekening van 1400 % niet mogen plaats hebben. Daarop zegt de Minister:

„Wat de hier gesignaleerde tegenslagen in de uitgaven betreft, de noodzakelijkheid van de duurtetoeslagen aan de landsdienaren is wel degelijk voorzien."

Ja, maar niet met profetischen blik. De Minister zegt: ik heb al in 1921 gezegd, dat de consolidatie der duurtetoeslag in traktementsverbetering 75 millioen zouden kosten en ik ben dus niet ver van de waarheid gebleven. Dat is zoo, maar ik richt mij hier niet tegen den Minister, maar tegen de vorige Indische Regeering. Ik meen, dat in de jaren 1916—1922 op de schromelijkste wijze door de Indische Regeering gezondigd is tegen het beginsel van alle wijsheid in de Staatshuishouding: de tering naar de nering te zetten. Daartegen zijn vier fouten gemaakt:

1. de middelen zijn te hoog geraamd;
2. de uitgaven zijn te laag geraamd;
3. men heeft er zich niets van aangetrokken, dat reeds bij de raming de tering de nering overtrof;
4. men heeft voor deze op zich zelf reeds ongezonde begrooting niet den minstens eerbied betoond.

Ik zal deze 4 fouten nader bezien.

Ad 1. Ik geef toe, dat het inderdaad moeilijk was de middelen juist te ramen. Wij bevonden ons in de periode 1916—1920, in een periode van opgaande welvaart en de neiging was dus verklaarbaar, om de middelen optimistisch te ramen. Maar ik stel op den voorgrond, dat die zelfde Indische Regeering in den Volksraad werd voorgelicht door menschen, die het konden weten, dat zij door den heer 's Jacob, die 40 jaar het Indische zakenleven had medegemaakt, door den heer Gerritson en door dr. Schmutzer, herhaaldelijk is gewaarschuwd tegen de overschatting der middelen. Daar heeft de heer 's Jacob de financieele politiek der Regeering gekarakteriseerd met het juiste woord: Monte-Carlo-politiek. De Indische Regeering heeft zich daarvan echter niets aangetrokken.

Ad 2. De uitgaven zijn te laag geraamd. Nu zal ik de laatste zijn om hier geen rekening te houden met de omstandigheden, zooals bijv. het plotseling stijgen der materiaalprijzen voor alle openbare werken. Dat men zich een keer vergist laat ik daar, maar dat men zich jaar aan jaar heeft vergist, moet hier worden gelaakt.

Juist waar men de middelen zag stijgen als gevolg van de stijging van verschillende artikelen, had de Regeering er meer rekening mee moeten houden, dat de invloed daarvan zich ook aan den kant der uitgaven zou doen gelden.

Ad 3. Het niet sluitend maken van de begrooting. Men heeft, verleid door een ongegrond optimisme, gemeend, dat men de tekorten op de gewone uitgaven zou kunnen dekken in gunstiger jaren, dus nog gunstiger dan 1920. Maar men nam de mogelijkheid van die gunstiger jaren aan zonder eenigen redelijken grond.

Ik wil alweer toegeven: een vergissing is menschelijk. Ik kan mij voorstellen, dat men verleid werd, al is dat dan ook niet verstandig, door het zonnige perspectief, dat men meende te zien.

Maar, nu komt het meest bedenkelijke: nu de malaise over Indië is losgebroken, nu de financiën van Indië zijn ontwricht, nu toch ieder verstandig mensch tot bezinning moest komen in deze materie, nu waagt de Indische Regeering het om in de Nota betreffende den financieelen toestand aan den Volksraad te zeggen:

„Het sterk wisselvallig karakter van de Staatsinkomsten hier te lande brengt mede, dat rekening moet worden gehouden zoowel met goede als met slechte jaren, zulks in een opvolging als bezwaarlijk is te voorzien.

Even onvoorzichtig het zou zijn de huishoudelijke inrichting te grondvesten op haar hoogste peil, even onjuist zou het zijn die huishoudelijke inrichting te regelen naar het laagste peil.

Onder die omstandigheden ziet de Regeering er das

41ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1922.

4. Vaststelling van de begrooting voor Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923.

(Feber.)

ook geen bezwaar in, dat voor een jaar, met zoodanig ongunstige vooruitzichten als het jaar 1923, een deel van de gewone uitgaven ongedekt zou blijven, mits dan ook weer in meer gunstige jaren een overschot op den gewonen dienst aangewend wordt om de tekorten van voorafgaande jaren goed te maken."

Maar diezelfde Regeering laat na, eenige zekerheid te bieden met betrekking tot de reëele komst van die gunstige jaren, dus met betrekking tot de mogelijkheid of onmogelijkheid van overschotten in de naaste toekomst.

Dat acht ik te getuigen van een hoogst bedenkelijke mentaliteit.

Wat het overschrijden van de begrooting betreft, wordt er in de Memorie van Antwoord te recht op gewezen, dat, waar de begrooting zoo lang van te voren wordt opgemaakt, het inderdaad moeilijk is tot een juiste raming te komen. Wel, dan zou ik, als ik de Regeering was, bij voorbeeld de tien procent, die steeds bij burgerlijke openbare werken bij de begrootingssom wordt gevoegd als onvoorziene uitgave, bij een dergelijke onzekere toekomst opvoeren tot 20 pct. Maar daarvoor moest men bij de vorige Indische begrooting niet komen. De eerbied voor de begrooting — en dat vind ik een zeer juiste opmerking in de Memorie van Antwoord — was volkomen te loor gegaan. Op dit oogenblik spreekt in mij de Indische ambtenaar. Want nu wil ik wel voor hen een goed woord spreken, die persoonlijk wel eens de begrooting overschreden hebben en thans de kans loopen verantwoordelijk te worden gesteld voor verdere begrootingstekorten.

Voor de toekomst kan met een dergelijke verantwoordelijkstelling akkoord worden gegaan, maar wij kunnen niet het verwijt aanvaarden, dat in de jaren 1916 tot 1921 de Indische ambtenaren geheel door eigen schuld en op eigen initiatief den eerbied voor de begrooting hebben verloren.

Er is een inlandsch spreekwoord, dat, vertaald, luidt: ,,zoo de kop beweegt, beweegt de staart", en het was de kop, die in de jaren 1916 tot 1921 verkeerd bewoog, die den eerbied voor de begrooting verloren had. Het was de verkeerde invloed van boven af, die ook de lagere ambtenaren wel eens het gevoel deed krijgen: het kan niet op. Zooals de heer Gerritzen gisteren reeds opmerkte, is de geschiedenis van de Indische financiën in den laatsten tijd een zeer treurige historie. Alles, wat ik nu in groote lijnen heb aangegeven, heeft er toe geleid, dat de geschiedenis van de Indische begrooting voor het jaar 1922 het volgende treurige beeld zal geven. Uit de Memorie van Toelichting blijkt, dat het geraamde tekort op den gewonen dienst over het jaar 1922, dat ruim 118 millioen gulden bedraagt, vermoedelijk met 57 millioen zal worden vergroot, zoodat het nadeelig saldo op den geheelen dienst zal bedragen rond 290 millioen.

Ik wil er even de aandacht op vestigen, dat het de laatste jaren den schijn had, alsof een bedrag van 290 millioen het standaardtekort was, waarmede wij in Indië werken.

Als oorzaak voor dezen tegenvaller noemde de Minister de destijds door niemand voorziene aanzienlijke inzinking der prijzen en de veranderingen in de economische constellatie en dit dan in verband met het feit, dat de begrootingen zoolang van te voren worden opgemaakt.

Maar de redeneering van den Minister om dezen reusachtigen tegenvaller te verklaren, gaat niet op, want het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer over de begrooting voor 1922 toont duidelijk aan, dat deze cijfers geen vertrouwen verdienen.

Daar staat:

,,Behalve de cijfers, die over den dienst 1921 worden vermeld, is ook de raming van de inkomsten voor den dienst 1922 geflatteerd. Tot het nog geenszins gunstige resultaat van een geraamd tekort op den gewonen dienst van f 61 000 000 kan de Regeering slechts komen door voor verschillende inkomsten hooger cijfers aan te nemen, dan op grond van de thans bekende gegevens gewettigd zou zijn."

En nadat die waarschuwende leden hun verwachtingen met verschillende cijfers hadden gestaafd, kwamen zij tot deze conclusie:

,,Indien de door hen aangegeven correcties in de begrooting worden aangebracht, de uitkomsten van den gewonen dienst ongeveer f 80 000 000 ongunstiger zullen zijn, waardoor het tekort op dien dienst tot ongeveer f 140 000 000 zal stijgen."

Nu moet ik toch waarschuwen tegen de redeneering, dat dit niet zoo erg zou zijn, omdat de steeds toenemende schuld zou worden gedekt door de productieve openbare werken, welke indertijd uit de buitengewone uitgaven zijn bekostigd.

Er was wellicht eenige jaren geleden voor dergelijke redeneering nog wat te gevoelen, thans gaat zij niet meer op. Ik wil in dit verband even aanhalen hetgeen daaromtrent gezegd wordt in het *Koloniale Tijdschrift* van November 1922, door menschen die ook wel iets weten van financiën en economie:

,,Blijkens de toelichting op de begrooting voor 1923, zal Indië's schuld einde van dit jaar bedragen ruim 1½ milliard, waarvan, behoudens nieuwe leeningen, naar raming 649 millioen op dat tijdstip ongedekt zal zijn. Een nader bericht uit Indië noemt voor 1922 een totale schuld van 1274 millioen, waarvan 550 millioen vlottend en waartegenover 1199 millioen kapitaalsuitgaven staan."

Ik meen, dat hiermede aan de illusie, dat onze Indische schuldenlast zoo schitterend gedekt zou zijn door de werken, die hier bedoeld worden, een eind gemaakt is.

Op die manier — ik meen dat dit in beginsel door niemand zal bestreden worden — kunnen wij onmogelijk verder gaan. Wij zouden anders met Indië bergafwaarts gaan naar een Staatsbankroet. Er moet een eind gesteld worden aan het leenen voor gewone uitgaven. Er moet ook een zeer groote voorzichtigheid betracht worden met het leenen voor de z.g. buitengewone uitgaven, voor de z.g. productieve werken, want de productiviteit, de rentabiliteit van die z.g. productieve werken hangt juist ten nauwste samen met den algemeenen economischen toestand, welke o.a. weder wordt bepaald door den schuldenlast. Wij draaien dus in een boozen cirkel rond; de rentabiliteit van die werken zal, zoolang de malaise duurt, spotten met elke berekening, en wel in ongunstigen zin.

Om die reden moet ook aan het leenen voor buitengewone uitgaven, ik zeg, niet een eind worden gemaakt, doch binnen zeer nauwe grenzen worden beperkt.

Men vertrouwe ook niet te zeer bij zijn leeningspolitiek op de schatten in den Indischen bodem, want het is juist een van mijn grieven tegen de vorige Indische Regeering, dat zij er niet in geslaagd is om nu eindelijk eens hetgeen in den bodem zit, eenigszins te laten inventariseeren door den dienst van het Mijnwezen. Wij weten dus omtrent die schatten bitter weinig.

Wij moeten nu komen tot den wederopbouw; wij moeten nu de middelen gaan noemen, waardoor het mogelijk zal zijn het verbroken evenwicht te herstellen.

Wij moeten dus gaan reageeren op de vier door mij genoemde fouten, welke de Indische Regeering in de laatste 5 jaren heeft gemaakt. Wij moeten dus beginnen met een verhooging der middelen, — als het kan.

In aansluiting aan het betoog van den heer Gerritzen meen ik met den meest mogelijken nadruk te moeten waarschuwen tegen een verdere belasting van de Indische grootbedrijven, welke worden gedreven door uitheemsch kapitaal. Ik zeg dit waarachtig niet uit liefde, uit sympathie voor die grootbedrijven; ik heb niet voor niets gedurende 8 jaren bij de irrigatie gediend; ik weet ook wel, wat er verkeerd is aan hun bedrijfspolitiek; maar ik zeg het uit liefde, uit sympathie voor Indië, omdat zonder het uitheemsch kapitaal de ontwikkeling van Indië ten eenenmale onmogelijk is. Wij moeten ons dus beslist onthouden van een zoodanige fiscale politiek, welke zou leiden, gelijk het in het afdeelingsverslag luidt en zooals ook door den Minister wordt beaamd, tot kapitaalsafzijdigheid, om niet te zeggen tot kapitaalsvlucht.

De vraag, wat men fiscaal aan de bedrijven kan en mag opleggen, in het bijzonder de quaestie van de aanhangige Tariefwet, zal door een van mijn politieke vrienden nader

(Feber.)

worden besproken, maar m. i. is dit de eenige juiste grondgedachte bij de beoordeeling van dit probleem, dat wij er voor waken, dat men in Indië voor de bedrijven geen ongunstiger voorwaarden schept dan in de omliggende tropische landen. Ik geef toe, dat die bedrijfsvoorwaarden niet alleen door onze fiscale politiek worden bepaald en dat er nog andere factoren zijn, maar dat geheele complex factoren moet geen ongunstiger bedrijfsvoorwaarden stellen dan b. v. bestaan op de Philippijnen, in Achter-Indië, enz., daar anders de uitheemsche ondernemers heengaan en dan de economische ontwikkeling van Indië verder onmogelijk wordt.

De verhooging van de middelen kan naar het oordeel van sommige leden bereikt worden door Overheidsbedrijven. Daarop heb ik slechts één antwoord: ik wilde wel, dat het waar was. Het is echter niet waar en hen, die meenen, dat Overheidsbedrijven ons uit deze impasse kunnen helpen, moet ik beslist tegenspreken en ik zou hun den goeden raad willen geven om de verschillende kapitaalrekeningen, welke bij deze begrooting zijn overgelegd en welke hun binnen korten tijd hun vermetel vertrouwen in de Overheidsbedrijven zullen ontnemen, eens na te gaan.

In de derde plaats komt aan de orde het vraagstuk van de verhooging der middelen door belasting van den inlander. Ik geloof, dat dat geheel is uitgesloten.

In de vierde plaats is alleen de mogelijkheid geopperd van verruiming van de middelen door verhooging van de opiumprijzen. Wat de Minister daarop onmiddellijk heeft geantwoord, nl. dat de opiumregie niet mag gebruikt worden om de schatkist te stijven, maar alleen om het opiumgebruik te bestrijden, geef ik toe, maar men kan de vraag ook zoo stellen: kan de Minister met stelligheid verzekeren, dat de opiumregie bij de tegenwoordige prijzen voor de bestrijding van het opiummisbruik zoo effectief mogelijk is? Is dat het geval niet, dan zou ik zeggen, dat bij verhooging van den opiumprijs de goede zaak naar twee kanten wordt gediend: het belang van den inlander omdat hij dan minder opium gebruikt en het belang van de schatkist, die meer inkomsten krijgt. Het zou mij aangenaam zijn, indien ik een antwoord hierop kreeg; mocht de Minister niet over de noodige gegevens beschikken, dan hoop ik, dat hij dit vraagstuk nader door de Indische Regeering zal laten onderzoeken.

Ik kom thans tot hetgeen tot herstel van het evenwicht gedaan is in de begrooting voor 1923. Met een juistere raming van de middelen is naar mijn vaste overtuiging, in afwijking eenigszins van de pessimistische en sceptische opvatting van den heer Gerritzen, een behoorlijk begin gemaakt, maar ook niet meer dan een begin. Ik geef toe, dat men sommige begrootingsposten kan bestrijden en bij voorbeeld zeggen, dat, waar in 1921 de opbrengst van de Staatsspoorwegen is geweest 80 millioen, het misschien wat gevaarlijk is om voor 1923 87 millioen te ramen, omdat die opbrengst verband houdt met de malaise, maar men kan niet tegenspreken — dit wil ik in het bijzonder aan het adres van den heer Gerritzen zeggen — dat men toch ruw berekend 100 millioen is ingeloopen.

Men heeft er zich niet alleen toe bepaald, de middelen omlaag te brengen, men is met de uitgaven de middelen achterna geloopen en heeft 100 millioen ingehaald. Ik betreur het, dat daarbij gebruik is gemaakt van bezuiniging op de duurtetoeslagen der ambtenaren, doch kom daarop nader terug.

Wanneer de heer Gerritzen opmerkt, dat hij zoo weinig ziet van versobering in de Staatshuishouding, wil ik er op wijzen, dat een ingrijpende verandering van den geheelen Staatsdienst, of zelfs maar van één Departement, zeker niet in een paar maanden kan geschieden — evenmin als zulks het geval zou kunnen zijn met een ingrijpende verandering in het organisme, bijv. van de Javasche Bank. Daarvoor is tijd noodig. Waar de Indische Regeering ontegenzeggelijk zich meer aanpast aan de omstandigheden en blijkt geeft van den wil tot versobering, zelfs wanneer deze raakt aan heilige huisjes en verzet uitlokt bij de Indische gemeenschap — meen ik, dat wij in deze begrooting kunnen berusten. Dat vertrouwen is ook gebaseerd op hetgeen de Minister in de Memorie van Antwoord schrijft:

„Het was den ondergeteekende aangenaam te vernemen, dat de daarbij aan het woord zijnde leden met ingenomenheid hadden kennis genomen van zijne uitlating, dat aan de Staatstaak eene ingrijpende beperking zal moeten worden gesteld. De Landshuishouding zal weder teruggebracht moeten worden tot den omvang, die in overeenstemming is niet met de van verschillende zijden op onderscheiden gebied geuite desiderata, doch met het financieel kunnen van het Land op het oogenblik en in de naaste toekomst. Door eene dergelijke politiek plaatst men zich opnieuw op den bodem der realiteit, waardoor de belangen van land en volk van Indië ten slotte het best gediend worden. Dat zware — zelfs zeer zware — offers zullen moeten worden gebracht, ligt voor de hand, doch het herstel van het verbroken evenwicht in den gewonen dienst acht de ondergeteekende, vooral met het oog op een ongerept krediet van Indië en de veiligstelling van het nationale ruilmiddel, een zoo allesbeheerschend belang, dat ook voor drastische middelen ter bereiking van het gestelde doel niet mag worden teruggedeinsd. Wanneer de vereischte versobering van 's Lands dienst niet anders te bereiken is dan door eene bezuiniging, welke in zekere mate eene onttakeling van bestaande instellingen nabijkomt, zal ook daartoe — hoezeer van verschillende zijden verzet is te verwachten — *moeten* worden overgegaan."

Deze uitlating geeft mij in zekeren zin vertrouwen, daar zij getuigt van den ernstigen wil om tot bezuiniging te geraken, van moed om op een gegeven moment tot de zoo vaak in agitatie verkeerende Indische gemeenschap te zeggen: „het kan niet, de middelen zijn er niet." Echter kan het onttakelen van bepaalde instellingen alleen dan worden aanvaard, wanneer alle andere middelen tot bezuiniging uitgeput zijn.

Intusschen sluit ik mij aan bij hetgeen de heer Gerritzen als algemeen bezuinigingsmiddel heeft aangegeven: terug te komen op een unificatie, die in de realiteit en in de concrete behoeften der inlandsche bevolking geen voldoenden grond vindt. Dat is een grondregel van bezuiniging, die op bijna elken post der begrooting kan worden toegepast.

Samenvattend meen ik, dat deze begrooting allerminst reden geeft tot juichen, dat zij echter een begin vertoont van gezondmaking, dat uit de bijbehoorende stukken blijkt de ernstige wil om het financieele evenwicht te herstellen en dat ik voor mij daarin berusten zal, maar bij berusten blijft het dan ook.

Nu nog een opmerking over de innerlijke structuur van de begrooting. Ik heb straks gezegd, dat de ontwikkeling van Indië voor alles moet zijn een cultureele ontwikkeling, en dat zij moet zijn harmonisch. Welnu, een begrooting, die voorziet in de behoeften van het land, moet in de verschillende posten dan ook die harmonie vertoonen, die door de ontwikkeling van het land wordt geëischt. Bschouw ik de begrooting naar dit criterium, dan moen ik, dat zij aan dien eisch allerminst voldoet. Deze grief richt zich natuurlijk niet in het bijzonder tegen dezen Minister, maar tot een reeks Ministers en een reeks Indische Regeeringen, onder wier beleid de begrooting als het ware toevalligerwijs, in den wilde weg is gegroeid; verschillende posten werden verhoogd of verlaagd, tot wij dit disharmonische stuk voor ons kregen. Ik zal dit nader toelichten. Uit bijlage A, het overzicht van de gewone landsuitgaven, blijkt, dat sedert 1916 het totaal der gewone uitgaven is gestegen met 150 pct., maar rente en aflossing (dat is ook zeer verklaarbaar, na hetgeen ik gezegd heb) met 500 pct. De vervoerkosten van ambtenaren van, naar en in Nederlandsch-Indië zijn gestegen met 800 pct., uitgaven voor onderwijs en eeredienst met 100 pct., die voor den burgerlijken geneeskundigen dienst met 500 pct. Dus is in dezen financieelen wedloop, die in 1916 is ingezet en die in 1922 bijna met den dood is geëindigd, de

(Feber.)

dienst, die voor Indië van bijna het meeste belang is, ten achter gebleven. Oorlog en Marine daarentegen zijn gelijk mede opgerukt, met een stijging van 100 pct.

Wanneer wij nu nagaan de innerlijke structuur van de begrooting voor 1922 — vóór dien tijd zijn wij steeds zieker geworden, maar daarna zijn wij aan het gezond maken — dan laat een groepeering der cijfers zien, dat rente en aflossing beliepen 12½ pct., vervoer der ambtenaren 3 pct., onderwijs 6½ pct., Burgerlijke Geneeskundige Dienst en Assaineering vanwege B.O.W., samen 3 pct., en Oorlog en Marine 27 pct. Er komt nu een neiging over mij om eenigszins op het effect te gaan werken; ik constateer, dat alleen voor het vervoer van ambtenaren van, naar en in Indië, dus ook voor die duizenden ambtenaren, voor wie het noodig werd, geacht, dat zij zich in auto's bewogen, voor een doel dus, dat op de begrooting een zeer ondergeschikte rol moest spelen, evenveel wordt uitgegeven als voor de Volksgezondheid en voor Oorlog en Marine 9-maal zooveel als voor de volksgezondheid. Nu ben ik geen aanhanger van het stelsel: „geen man en geen cent", maar wel voor den stelregel: „krijg ik waar voor mijn geld". En dan constateer ik, dat niettegenstaande de uitgave voor Marine met rond 100 pct. zijn gestegen de zeerooverij in 1922 weer hoogtij begint te vieren.

Ik constateer, dat aan onderwijs 2-maal zooveel wordt uitgegeven als aan volksgezondheid. Nu zullen sommige leden zeggen: van het onderwijs afblijven, want verslechtering daarvan beteekent aantasting van de volkskracht. Maar, dat is in Indië niet het geval, althans, niet voor wat betreft het onderwijs, dat tegenwoordig van landswege wordt gegeven. Eén ding wil ik hier zeggen, dat de bewering, die in vroegere jaren opgeld deed en die eenig gezag had, omdat zij kwam uit den mond van den heer van Deventer, dien wij als mensch en als Staatsman hoogachten, nl., dat de inlander snakt en hunkert naar onderwijs, in haar algemeenheid een phrase is. Het onderwijs, dat de Staat aan Indië heeft gegeven, heeft den inlander wel parater gemaakt voor het dagelijksch leven, maar heeft de volkskracht als zoodanig niet verhoogd. Integendeel, dat onderwijs, zich uitsluitend richtend op het verstand van den inlander, heeft zijn oude en prachtige cultuurbezit aangetast en verminderd, zonder dat het de bevolking daarvoor andere cultuurwaarde in de plaats heeft gegeven. Dat onderwijs heeft er toe geleid, dat vaak de beste krachten uit de dessa, die voor het bedrijfsleven het meest noodig zijn, daaraan werden onttrokken en overgingen naar de gouvernementskantoren. Zou een dergelijk onderwijs zoo broodnoodig zijn voor de instandhouding van de volkskracht? Het moet inderdaad mogelijk zijn met dit onderwijs minder royaal te werk te gaan zonder de volkskracht aan te tasten.

Voor dat onderwijs wordt dus 2-maal zooveel uitgegeven als voor de volksgezondheid.

Nu is mijn vaste overtuiging, dat bij de opvoeding van den inlander te veel uit het oog verloren wordt de oude waarheid, dat als regel voor een gezonden geest vereischt is een gezond lichaam. Wat Indië op het oogenblik noodig heeft, is verbetering van de volksgezondheid en nog eens verbetering van de volksgezondheid, en dus van de volkskracht, die zal kunnen worden bevorderd, door, voor het geval we niet over meer middelen beschikken, van het onderwijs en liefst ook van de marine iets af te nemen en daarna toe te voegen aan de posten betreffende de volksgezondheid.

Ten slotte wil ik eindigen met een korte opmerking betreffende de al lang noodzakelijke herziening van artikel 123 van het Regeeringsreglement. Waar de Minister de betreffende vraag in het Voorloopig Verslag als volgt beantwoordt:

> „Het overleg nopens artikel 123 van het Regeeringsreglement is thans zoover gevorderd, dat de ondergeteekende beschikt over een eindadvies der Indische Regeering, terwijl het in zijne bedoeling ligt, aan de hand daarvan door besprekingen met belangstellenden hier te lande tot eene voor de Zending zoo gunstig mogelijke oplossing te geraken.",

spreek ik de hoop uit, dat de eindoplossing van dit vraag-

(Feber e. a.)

stuk spoedig haar beslag zal krijgen en voor de zending en voor de missie inderdaad bevredigend zal zijn. Waar mag worden verwacht, dat die eindoplossing een grootere vrijheid van beweging voor de verkondiging van den Christelijken godsdienst zal ten gevolge hebben, wensch ik hieraan toe te voegen, dat ik vertrouw, dat de missie, evenals in het verleden, ook in het vervolg alles zal nalaten, wat de andersgezinde bevolking zou kunnen prikkelen en niet alleen, omdat een dergelijke handelwijze strijdig zou zijn met haar beginselen, maar ook, omdat zij door het prikkelen van die hartstochten, door de verscherping dus van de nu eenmaal bestaande godsdienstige tegenstellingen, haar eigen ker-steningswerk zou schaden.

Ik wil hieraan ook toevoegen, dat m. i. de missie niet alleen moet worden opgevat in den zin van bekeeringswerk van de inlandsche bevolking, maar dat de missie moet worden gecompleteerd met het geven van een maatschappelijke en Staatkundige organisatie aan Indië, waaraan onveranderd en onverminderd de beginselen van de Christelijke ethica ten grondslag liggen.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, wanneer men de missie opvat in dezen zin, wanneer onze politieke mannen zich voor dit werk stellen, ter aanvulling van het kersteningswerk, is er geen twijfel, of de missie en de zending, in dien ruimen zin genomen, zullen nooit een oorzaak kunnen zijn van onrust; integendeel, zij zullen zijn de beste en zekerste waarborgen voor de rust en de orde in Indië, en voor een goede verstandhouding tusschen de verschillende bevolkingsgroepen.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Met het antwoord, dat de Regeering heeft gegeven op die opmerkingen in het Voorloopig Verslag, die betrekking hadden op de Indische volksbeweging, kan ik mij — en de Kamer zal dat kunnen begrijpen — niet ingenomen verklaren. De uit dat antwoord sprekende opvatting van de waarde van die volksbeweging, de daaruit blijkende verwachtingen omtrent de uitkomsten dier beweging, verschillen toch te veel van mijn waardeering en mijn verwachting.

Toch is er een plaats in dat antwoord, die ik met genoegen heb gelezen, nl. op blz. 2 van de Memorie van Antwoord, waar de Minister erkent, dat de volksbewegingen, welke, in verschillende vormen, zich in de Indische samenleving hebben geopenbaard, acht ook de ondergeteekende een belangrijk kenmerk van de maatschappelijke ontwikkeling van dezen tijd.

Ik zou gaarne hebben gezien, dat de Minister zich daar iets sterker had uitgelaten. Ik zou graag hebben gezien, dat de Minister had daar gesproken van de volksbeweging als verreweg het belangrijkste kenmerk van de maatschappelijke ontwikkeling van dezen tijd. Want, zóó belangrijk is naar het mij voorkomt dit verschijnsel, dat hij, die niet de opkomst en den groei van de Indische volksbeweging als de machtigste ontwikkelingsfactor in zijn beschouwingen opneemt, te vergeefs zal beproeven den loop der Staatkundige gebeurtenissen in Indië te begrijpen en te verklaren en ook niet in staat zal zijn, ten opzichte van Indië een Regeeringsbeleid te bepalen, dat den toets der critiek van de latere geschiedschrijvers zal kunnen doorstaan.

De groote beteekenis, welke zij nu bezit — en dit verdient dunkt mij ook de aandacht van de Regeering — heeft die beweging in minder dan 20 jaren verkregen. Men kan zeggen, dat zij is opgewekt door de groote schokken, die de Russisch-Japansche oorlog en de Chineesche revolutie in het gemoedsleven van de Oostersche bevolking hebben teweeggebracht. Eenmaal ontwaakt, is de inheemsche volksbeweging in Indië, gelijk elders, aangewakkerd door een aantal gebeurtenissen in Indië zelf en daarbuiten. In 1913 kreeg zij een krachtigen stoot door de conflicten, waartoe de voorbereiding der onafhankelijkheidsfeesten van dat jaar leidde, en door de daarop gevolgde verbanning van de volksleiders Tjipto, Soewardi en Douwes Dekker.

De groote oorlog bracht nieuwe en sterke ontroering en

(Albarda.)

beroering bij de overheerschte volken en blies het vuur van hun vrijheidsbegeerte aan.

Dit is — het zij mij vergund dit er bij te voegen — een waarschuwende les voor Europeesche Mogendheden, die meenen met een oorlog haar koloniale belangen te kunnen dienen, maar ervaren, dat de oorlog die belangen in gevaar kan brengen.

Welken grooten invloed de jonge beweging in weinig jaren heeft verkregen op het staatkundige leven in Indië, kan ieder constateeren. Ik zou willen vragen: is niet de instelling van den Volksraad, onder Minister Pleyte, als een vrucht van haar optreden te beschouwen? Zou de Volksraad toen in het leven zijn geroepen, als niet in Indië een krachtige volksbeweging was ontstaan, die invloed op het bestuur over het eigen volksleven verlangde?

Ik zou verder willen vragen: Zijn niet de bekende Novemberbeloften van 1918 en de instelling van de Herzieningscommissie-Carpetier Alting te beschouwen als bewijzen van het ontzag, misschien ook van de vrees, welke de jonge volksbeweging in die veel bewogen jaren de Regeering inboezemde?

En is niet, zoo vraag ik eindelijk, de herziening van de koloniale paragrafen der Nederlandsche Grondwet, zoo even volbracht, hoe onvoldoende zij ook is, een erkenning van de noodzakelijkheid, om tegenover het ontwakend Indië de positie van den overheerschenden Europeaanschen Staat opnieuw te bepalen?

Ik heb den indruk, dat in den laatsten tijd het besef van de groote beteekenis en de waardeering van de reusachtige latente kracht der volksbeweging, bij de Regeering, zoowel hier als in Indië, verzwakt zijn. Onmiskenbaar zijn de teekenen, dat men hoopt het met die beweging wel te zullen klaar spelen, zonder flink aan haar verlangens te gemoet te komen. Onmiskenbaar zijn de teekenen van reactie, ook in de politiek tegenover de Indische volksbeweging.

Ik heb voor enkele weken in een andere publieke vergadering als mijn meening uitgesproken, dat reactie en gezond verstand met elkaar in strijd zijn. Reactie wordt, zoowel in Indië als hier te lande, gevoed door een waan. De waan, dat groote volksbewegingen, zooals de arbeidersbeweging in Europa en de emancipatie-beweging in Indië, voorbijgaande verschijnselen zijn, die haar hoogtepunt reeds hebben gepasseerd.

Reactie is bovendien zelfoverschatting, overschatting van eigen krachten, ja, overmoed, van een klasse of van een Regeering. Reactie is ook blindheid voor de waarheid, dat groote volksbewegingen door een politiek van onderdrukking en miskenning slechts tijdelijk schijnbaar kunnen worden verzwakt, maar dat in werkelijkheid door zoodanige politiek in haar hevige spanningen worden opgewekt, die groote en hevige uitbarstingen kunnen veroorzaken.

De luchthartigheid, waarmede in de Memorie van Antwoord op bladz. 2 de Minister spreekt over de Indische volksbewegingen, is, naar het mij voorkomt, een bedenkelijk symptoon van reactionnaire zelfoverschatting en van blindheid. Wie die bladzijde leest, moet den indruk krijgen, dat de volksbeweging bezig is in elkaar te zakken of zich zelf te verteren, zoodat de Regeering zich veroorloven kan een reactie, waartegen in het Voorloopig Verslag nadrukkelijk gewaarschuwd was, en bagatelle te behandelen.

Het antwoord van bladz. 2 der Memorie van Antwoord is in alle opzichten beneden de maat, die door den ernst der verhoudingen in Indië wordt gesteld.

Spreekt het Voorloopig Verslag van reactie als van een stemming bij Europeanen in Indië, als van een stemming bij bestuur en opperbestuur, de Memorie van Antwoord doet heel lakoniek, alsof reactie in de eerste plaats een intern verschijnsel van de volksbewegingen zelf is. Op bladz. 2 lees ik:

> „Wanneer in de algemeene volksbeweging sedert, met name na de gebeurtenissen in Garoet en na de pandhuisstaking, reactionnaire stroomingen merkbaar mochten zijn geworden," — in het Voorloopig Verslag was gesproken van reactionnaire stroomingen tegen de volksbewegingen — „zijn deze, naar zijne inzichten, niet het gevolg van de maatregelen der Overheid tot voorkoming of onderdrukking van excessen, doch van een proces van zuivering der inwendige toestanden en verhoudingen in de organisaties zelve. De buitensporigheden, welke onder meer tijdens de evengemelde gebeurtenissen aan het licht zijn gekomen, hebben niet het minst bij de georganiseerden zelven wantrouwen gewekt tegen sommige leiders; twijfel in het algemeen omtrent de kracht der leiding, om de maatschappelijke gedragingen der aangeslotenen binnen behoorlijke grenzen te houden.
>
> Door inwendige oorzaken van dezen aard en door den voortdurenden partijstrijd tusschen de volksleiders of hen, die zich als zoodanig voordoen, alsmede door inwerking van revolutionnaire invloeden schijnt de kracht der organisaties aanmerkelijk verzwakt.
>
> De ondergeteekende onderschrijft de meening van de andere leden, die den terugslag, welken de Indische beweging thans ondervindt, veeleer beschouwen als een noodzakelijke ontspanning na de overspanning der vorige jaren."

Ik zou willen zeggen: naïever kan het haast niet. De reactie, die zich na de gebeurtenissen in Garoet in 1919 en na de pandhuisstaking van 1921 heeft geopenbaard, is immers de reactie van Nederlandsche elementen. Mag men veronderstellen, dat het Departement van Koloniën onbekend is met de tallooze uitingen en feiten, welke daarop wijzen? Het is ieder, die, zij het slechts uit de verte en uit de pers, de gebeurtenissen in Indië volgt, duidelijk, dat ten aanzien van de Indische volksbewegingen thans een grimmige agressieve stemming bestaat, dat die zich meester heeft gemaakt van een deel der Europeanen en van een deel der Europeesche pers in Indië, en dat de Regeering helaas met verscheidene handelingen die stemming volgt.

In het Voorloopig Verslag waren daarvan enkele voorbeelden gegeven. Er was gewezen op het optreden van de Regeering jegens inlandsche leiders, op bemoeilijking van het vereenigen en vergaderen, op vervolgingen wegens pers- en spreekdelicten. De Memorie van Antwoord maakt zich op bladz. 2 van die opmerkingen met 15 regels af.

De voorbeelden, in het Voorloopig Verslag gegeven, beschouwt zij eenvoudig als bewijzen,

> „dat het de Regeering en haar ambtenaren te doen is om de maatschappelijke ontwikkeling, in het belang der bevolking zelve, in ordelijke banen te houden. De Minister zegt, zich te kunnen vereenigen met de gedragslijn der Indische Regeering jegens de volksbeweging ....."

Ziehier woorden, waarin men te vergeefs zoekt naar een teeken van het besef, dat opzienbarende machtsmaatregelen tegen een groote volksbeweging ernstige gevaren opleveren. Woorden, waardoor al de reactionnairen in Indië — en zij zijn velen — zich gesteund en aangemoedigd zullen gevoelen. Zijn de feiten, waarop in het Voorloopig Verslag gedoeld werd, nu werkelijk zoo onschuldig als de lezer van de Memorie van Antwoord zou meenen? Ik zal enkele noemen en bespreken.

In de eerste plaats is in het Voorloopig Verslag herinnerd aan de veroordeeling van den inlandschen volksleider Ngadino, omdat hij, bij een aansporing aan het werkvolk van een suikerfabriek in het Kedirische om over te gaan tot een werkstaking, de volgende woorden sprak:

> „Thans worden wij" — dat zijn de Javanen — „door de in Indië gevestigde vreemdelingen onderdrukt en dienen wij tot spot dier vreemdelingen."

Wegens het uitspreken van die woorden is de man veroordeeld tot 15 maanden gevangenisstraf. Dit geschiedde op grond van artikel 156 van het Wetboek van Strafrecht voor Nederlandsch-Indië, dat strafbaar stelt „hem, die in het openbaar uiting geeft aan gevoelens van vijandschap, haat of minachting tegenover een of meer groepen der bevolking in Nederlandsch-Indië".

41ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1922.

4. Vaststelling van de begrooting voor Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923.

(Albarda.)

Moeten nu die woorden, welke ik aanhaalde, worden beschouwd als uitingen van vijandschap, haat of minachting? Dat zou dan moeten blijken uit het verband, waarin die woorden zijn gebezigd. Nu zijn al de Kamerleden, de Minister en het geheele Departement in de gelegenheid geweest, het gedeelte van de rede, waarin die woorden voorkwamen, te lezen, want het is overgenomen uit het proces-verbaal van het rechtsgeding, in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 30 Augustus 1922. Lezen wij die rede, dan blijkt, dat de spreker een vergelijking heeft gemaakt tusschen vroegere tijden en het heden en dat hij bij die vergelijking zeide, dat in vroeger tijden de Indiërs hadden hun eigen industriën, hun eigen handel, hun eigen transportmiddelen en geen vreemde overheerschers kenden; maar dat na de komst van het vreemde kapitaal die eigen instellingen en eigen nijverheid zijn dood gedrukt, dat de Javanen meer en meer arbeiders zijn geworden in den dienst van dat kapitaal, dat zij de beschikking over hun eigen gronden meer en meer verliezen, dat zij weinig verdienen in den dienst van het vreemde kapitaal en dat zij in een onderworpen levensstaat zijn gebracht, en zich moeten vernederen tot „hurken en kruipen" als eerbiedsbetuiging tegenover Europeanen en anderen, alsof zij „kikkers of hagedissen" waren.

Is dat nu zaaien van haat of is het het schilderen van eigen toestand, het beschrijven van een ontwikkelingsproces? Ongetwijfeld heeft deze spreker een anderen kijk op de ontwikkling van de levensverhoudingen der Javanen dan b. v. de heer Gerritzen heeft; maar mag een Javaan, die spreekt over het lot van zijn eigen volk, zich alleen uitlaten in den geest van den heer Gerritzen of mag hij voor zijn volk, dat, zooals de heer Feber terecht zeide, zijn eigen cultuur kapot heeft zien maken, zijn eigen lied zingen en dien toestand van verwording schetsen, waarin hij meent, dat zijn volk verkeert?

Deze spreker is veroordeeld tot een gevangenisstraf van 15 maanden en ik kan niet het vermoeden van mij afzetten, dat deze veroordeeling is te beschouwen als een, zooals er in ons land in het begin van de arbeidersbeweging ook wel hebben plaats gehad, nl., dat de man is getroffen niet wegens die woorden, maar wegens het feit, dat hij tot een werkstaking heeft aangezet, wat ongetwijfeld op zijn minst genomen als zeer verzwarende omstandigheid in aanmerking is genomen.

Zulke vonnissen voldoen niet aan de eisch, dat zij een volksbeweging „in ordelijke banen leiden"; zij treffen niet een persoon, zij treffen een beweging, zij treffen een volk; zij zaaien verbittering en vrees, en kunnen daardoor het volk doen inslaan de wegen van geheime actie, die leiden tot excessen, die men zegt te willen voorkomen!

Een ander voorbeeld: de vereeniging Boedi Oetomo, geenszins een revolutionnaire vereeniging, beging de snoode daad om, hoewel zij de pandhuisstaking afkeurde, financieelen steun te verleenen aan de stakende beambten. Deze vereeniging werd aanstonds als revolutionnair aangeduid en bemoeilijkt in de uitoefening van het recht van vereeniging en vergadering!

Ik herinner ook aan hetgeen is geschied met den Indischen volksleider Tjokroaminoto, die 8 maanden in preventieve hechtenis is gehouden voor een feit, dat ten slotte òf niet bleek vast te staan òf niet strafbaar was.

Treedt men nu zoo op alleen tegenover de inlanders? Neen, ook de Europeanen ondervinden de kracht van deze reactionnaire koers. Het geval van den landbouwleeraar Koens is in dat opzicht leerzaam. Deze had gelezen het verslag van de Suiker-enquête-commissie, waarin de uitkomsten van de vestiging en de ontwikkeling der Europeesche suikerindustrie als voor de inlanders heilzaam wordt geschilderd. Hij kon zich daarmede niet vereenigen, was op grond van studie tot de overtuiging gekomen, dat voor de landbouwende inlandsche bevolking de ontwikkeling van de suikerindustrie groote nadeelen had opgeleverd, en begon een artikelenserie in het weekblad *De Taak*, om dat te betoogen, in volkomen wetenschappelijken zin en aan de hand van vele gegevens. Toen het eerste artikel was verschenen, ontving hij van of namens den Directeur van Landbouw, den heer Sibinga Mulder, den ouderen leden van deze Kamer welbekend, de mededeeling, dat al zijn artikelen over dergelijke quaesties eerst aan de goedkeuring van zijn chef moesten worden onderworpen, en dat hij met het publiceeren niet mocht voortgaan, wanneer hij aan dien eisch niet voldeed. Ongelooflijk, wordt gezegd — inderdaad, maar helaas al te waar!

Het ingrijpen van de politie in de duurtetoeslagmeeting in het Deca-park is ook een leerzaam feit. Wij hebben al eenigen tijd geleden het geïllustreerde boekwerk ontvangen, dat de stenografische verslagen inhoudt van de redevoeringen, die op 25 Mei 1922 in het Deca-park zijn gehouden. Belangrijker nog dan de betoogen, die hierin worden teruggevonden, en zelfs even belangrijk als de zaak van de intrekking der duurtetoeslagen zelf, zijn die bladzijden in dit verslag, waarin melding wordt gemaakt van het ingrijpen der politie in den gang der vergadering. Dat is inderdaad opzienbarend geweest. De politie heeft in deze vergadering, die, zooals de afbeeldingen doen zien, grootendeels werd bijgewoond door Europeesche ambtenaren van hoogere en lagere positie, twee of drie malen een spreker in de rede gevallen. Die sprekers werden dan door de politie tot de orde geroepen, omdat volgens de woorden van de politie zij „niet persoonlijk mochten worden".

Waarin bestonden dan die persoonlijkheden, waaraan de sprekers zich te buiten gingen? De eene maal hierin, dat een der sprekers den heer Minister van Koloniën niet alleen met zijn naam, maar ook met zijn voornaam noemde. Nu kan ik mij voorstellen, dat de Minister dit minder beleefd zal vinden. Ik kan mij ook voorstellen, dat de voorzitter van een vergadering zegt: ik maak den geachten spreker er op opmerkzaam, dat het niet wenschelijk is op een dergelijke gemeenzamen toon zich uit te laten over den Minister van Koloniën. Zulk ingrijpen van een voorzitter zou ik tot op zekere hoogte ook kunnen waardeeren en bewonderen; maar dat de politie dan het recht heeft op te staan en tot den spreker te zeggen: ik moet u aanmanen om niet persoonlijk te worden, grenst aan het waanzinnige. Op een ander oogenblik was het een andere spreker, die het had over een heer, die Mulder heet, van wien hij vertelde, dat hij ook ouderling is van een kerk, en de hoop uitsprak, dat hij in de vergaderingen van den Kerkeraad niet dezelfde woorden zou gebruiken als in zijn blad. Die spreker werd ook door den chef der centrale recherche in de rede gevallen met de woorden: „Mijnheer van Brakel, wilt u niet persoonlijk worden in deze vergadering en u bepalen tot het onderwerp?"

Nu weet ik, het blijkt uit een in dit boekwerk ingelegde gekleurde bladzijde, dat de procureur-generaal dit optreden van de politie heeft afgekeurd; maar dat komt natuurlijk, omdat in die vergadering aanwezig waren Volksraadsleden en andere Europeesche intellectueelen, personen, die zich iets dergelijks niet laten welgevallen en die hun ernstig beklag hebben ingediend. Ik vraag mij af: Als de politie zoo willekeurig optreedt in een meeting van Europeesche ambtenaren, wat moeten wij nu wel denken van het optreden der politie in vergaderingen van inlanders, en welk gevoel van angst en onveiligheid moet er dan niet bestaan bij personen, die deelnemen aan de Indische volksbeweging? De Regeering moge dan in de Memorie van Antwoord deze en dergelijke feiten onschuldig voorstellen, zij verraden een mentaliteit, die hoogst gevaarlijk is en waartegen de Regeering moest optreden in plaats van er haar sanctie aan te geven.

Ik ontken niet, dat in de volksbeweging gebreken en zwakheden zijn op te merken. Maar wel ontken ik, dat die gebreken en zwakheden te verbeteren zijn door een politiek van vrijheidsbeperkingen en vervolgingen. Integendeel meen ik, dat daardoor excessen worden bevorderd. Die gebreken en zwakheden komen voornamelijk voort uit gebrek aan ontwikkeling. Daarom moet allereerst en allermeest aan verbetering van het onderwijs worden gewerkt, mijnheer Feber. Niet met den politieagent, maar met den schoolmeester leidt men de volksbeweging in goede banen.

Een opmerkelijk verschijnsel van de volksbeweging in den laatsten tijd is de concentratie. Die concentratie is in de vakbeweging al eerder begonnen. Het Koloniaal Verslag heeft in vorige jaren al van dat verschijnsel melding ge-

(Albarda.)

maakt. Nu is ook in de politieke en in de daarmede verband houdende cultureele bewegingen de concentratie begonnen. In dit opzicht is van zeer groote beteekenis het al-Indië-congres, dat 3, 4 en 5 Juni 1922 te Bandoeng is gehouden, en waarvan de beteekenis blijkens blz. 3 van de Memorie van Antwoord door den Minister niet wordt gevoeld. Dit heeft mij verwonderd. Ieder zal toch inzien, dat de volksbeweging zwak was, doordat zij te veel versnipperd was. In tweeërlei opzicht: in verband met de verschillende volkslagen, waaruit de organisaties voortkomen, en in verband met de vaak uiteenloopende economische belangen, welke die volkslagen bevorderd wilden zien, streefden zij dikwijls verschillende doeleinden na.

Maar er was ook een geografische verdeeldheid. De verschillende eilanden en landaarden verdeelen niet alleen de bevolking, maar ook de volksbeweging. Het Al-Indische congres was een begin van samenwerking tusschen de verschillende richtingen, een begin van de vorming van een nationale eenheid in de volksbeweging en een stap naar de opstelling van een eenheidsprogram.

In dat congres was niet alleen Java vertegenwoordigd, maar ook Sumatra en Celebes, ja zelfs Timor.

De allen en alles overheerschende gedachte was die van de autonomie, waarmede niet bedoeld werd, wat daaronder hier te lande door tegenstanders zoo vaak wordt verstaan, de verbreking van de banden met Nederland. Het Al-Indische congres erkende die bedoeling niet, integendeel, het stelde op den voorgrond het aanhouden van verschillende banden tusschen Nederland en Indië.

Ook hier te lande hebben de ijveraars voor autonomie, blijkens een geschrift van prof. van Vollenhove kort voor de verkiezing geschreven, afgewezen de beschuldiging, dat zij Indië zouden willen maken los van Holland. De heer Wijnkoop heeft gisteren in een rede, die men zou kunnen beschouwen als de hors d'oevre voor het copieuze maal van dit debat, gezegd, dat Indië moet worden losgemaakt van Holland. Een dergelijke verklaring schijnt mij, voor het minst genomen, voorbarig. Zij betreft een zaak, die niet de heer Wijnkoop heeft uit te maken en niet deze Kamer, maar die door Indië zelf moet worden beslist, maar op het oogenblik voor een beslissing nog niet rijp is.

De beteekenis van dat congres kan dus moeilijk worden overschat, het maakt een zonderlingen indruk, als de Minister daarover niets anders weet te zeggen dan hetgeen hij op blz. 3 van de Memorie van Antwoord zegt. nl.:

> „dat die actie (nl. de actie voor de autonomie) niet voortsproot uit den ontwikkelingsdrang der Inlandsche bevolking; evenmin als het te Bandoeng gehouden Al-Indië congres geacht mag worden te hebben vertolkt wat in de volksmassa leeft."

Ziedaar hoe men zich met een paar regels van een groot verschijnsel afmaakt. Dit is struisvogelpolitiek en alle gevaren, die daaraan verbonden zijn, kleven ook hieraan.

De Regeering geeft aan de volksbeweging ook een vaderlijken raad en de heer Feber heeft zooeven een zelfden goeden raad ten beste gegeven.

De Minister zegt op bladz. 3 van de Memorie van Antwoord:

> „De ondergeteekende kan zonder voorbehoud zich aansluiten bij de meening van verscheidene leden, dat het verkeerd zoude zijn, indien de Indische beweging zich éénzijdig en met verwaarloozing van het cultureele op staatkundige objecten richtte. Ook z.i. moet aan staatkundige ontwikkeling in de richting van zelfbeschikking gepaard gaan eene krachtige cultureele en economische ontwikkeling."

Naar aanleiding daarvan zou ik willen vragen of de Regeering wel oog heeft voor datgene, wat op dit gebied in Indië in den laatsten tijd gebeurt. Ik denk o.a. aan de z.g. A.B.C.-beweging, de actie van het Analfabetisme Bestrijdings-Comité, een van de merkwaardigste verschijnselen van dezen tijd.

Het volk, waarin volgens den heer Feber geen echte behoefte aan onderwijs leeft; het volk, te ongeduldig om te wachten, totdat de Regeering zijn behoefte aan onderwijs behoorlijk zal bevredigen, het volk, dat gevoelt, dat de Regeering tot dusverre meer belangstelling heeft gehad voor de cultures dan voor de cultuur, dat volk heeft zelf het werk van de volksontwikkeling ter hand genomen.

(Albarda e. a.)

In dit verband wijs ik in de eerste plaats op het voorbeeld van de afdeeling Semarang van de Sarekat Islam, die overgegaan is tot de oprichting van een school, welk voorbeeld in verschillende andere plaatsen van Java en ook elders door de Sarekat Islam is nagevolgd.

In de tweede plaats zie ik als een nog belangrijker verschijnsel het initiatief van den bekenden Soewardi, die in samenwerking met zijn eveneens bekenden broer, volksscholen heeft opgericht in den geest van de beginselen van Montessori en Tagore.

Het belangrijkste van de verschijnselen van deze soort is echter de oprichting van het zoogenaamde A.B.C.-comité. De oprichting hiervan heeft plaats gehad in November 1921 door eenige scholieren van de kweekschool te Weltevreden en hun onderwijzer, wiens naam hier met eere mag worden genoemd, den onderwijzer Post.

Zij besloten de kampongs in te gaan en daar het lezen en schrijven te onderwijzen aan ieder, die zij daar maar konden bereiken, en dezen ook het eenvoudige rekenen bij te brengen.

Zij hadden in het begin eenige moeilijkheden te overwinnen van wantrouwen enz., moeilijkheden zoovals men altijd bij dergelijke dingen in het eerst ontmoet. Zij slaagden er evenwel spoedig in contact te krijgen met de eenvoudige kampongbewoners, met de koelies langs den weg en met de grassnijders en dergelijke eenvoudige menschen van de inlandsche bevolking.

In Maart 1922 is uit dit werk een organisatie ontstaan, waarvan nu deel uitmaken tal van inheemsche onderwijsorganisaties, Europeesche onderwijsorganisaties, theosofische vereenigingen, inlandsche vereenigingen, vakvereenigingen, totaal 32 vereenigingen en partijen. Thans, zoo kort na het ontstaan van deze beweging, worden reeds 2500 cursussen gegeven met 100 000 leerlingen. Men hoopt het binnen een half jaar tot 10 000 cursussen in den Archipel te hebben gebracht.

Dat comité, heeft, ondanks het feit, dat het geen cent Regeeringssubsidie ontvangt en uit vrijwillige bijdragen zijn kosten bestrijdt, zijn beweging reeds overgebracht naar Deli, Atjeh, Timor en Flores.

Stel nu eens hiertegenover de tekortkomingen van de Regeering op onderwijsgebied in Indië!

De uitgaven voor onderwijs beloopen 35 000 000 gulden op een budget van 470 000 000 gulden. Ik vraag, of het wel op den weg van de Regeering ligt, zich bezorgd te maken over het cultureele element in de volksbeweging, of het wel op den weg van de Regeering ligt om de volksbeweging te vermanen, dat zij aan het cultureele belang eenige aandacht moet schenken?

Mijnheer de Voorzitter! Als u mij zulks zou kunnen veroorloven, zou ik gaarne op dit punt mijn rede willen afbreken om haar straks, na de pauze, voort te zetten.

De Voorzitter: De Bijzondere Commissie voor het ontwerp van wet tot herziening van verschillende titels van het Tweede Boek van het Wetboek van Koophandel en wijziging van daarmede samenhangende artikelen in andere Wetboeken en in de Faillissementswet (89) kan binnen den bij art. 32 juncto 44 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke tot 31 December a. s. werd verlengd, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn nader te willen verlengen tot 1 Mei 1923.

Ik stel voor aan het verzoek der Commissie te voldoen.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt tot 1.30 geschorst en daarna hervat.

De algemeene beraadslaging over de ontwerpen van wet tot vaststelling der begrooting van Nederlandsch-Indië en over het ontwerp van wet tot **wijziging en aanvulling van de Indische Tariefwet** wordt voortgezet.

De heer Albarda zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Wie de verschijnselen, welke ik heb trachten te schetsen waarneemt, moet gevoelen, dat in Indië een beweging gaande is, die onweerstaanbaar zal worden.

Nog is in die beweging veel onzekerheid, veel vaagheid van begrip en van doel, veel verscheidenheid ook van doeleinden en idealen, maar niettemin is het duidelijk, dat deze beweging bezig is zich te oriënteeren en zich te concentreeren tot één groote nationale beweging tegen vreemde overheersching en tegen kapitalistische overheersching.

Hoe is nu de houding der Regeering tegenover deze beweging?

Ik gaf zooeven reeds te kennen, dat zij veeleer de reactie te gemoet komt, dan de beweging behulpzaam is, en dat zal vooral kunnen blijken uit haar houding ten aanzien van het vraagstuk van het zelfbestuur.

Het is niet mijn bedoeling, Mijnheer de Voorzitter, om te veronachtzamen uw verzoek, dat thans op de bijzonderheden van het wetsontwerp tot herziening van de Staatsregeling in Nederlandsch-Indië niet zal ingegaan worden, maar u zult mij wel toestaan een enkel woord naar aanleiding daarvan te zeggen, en de indiening er van als politiek feit te bespreken.

In 1918 zijn door de Regeering toegezegd ingrijpende wijzigingen in de staatkundige verhoudingen van Nederlandsch-Indië en in de verhouding tusschen Indië en het moederland. Er werd zelfs gesproken van „machtsverschuivingen". Welnu, tot het vervullen van die toezeggingen zou noodig zijn een geheel nieuwe wet op de landsordening, een geheel nieuwe wet tot regeling van de Staatsinrichting. Zoo heeft de Commissie-Carpentier-Alting het opgevat en zoo heeft ook hier te lande de Commissie-Oppenheim het gevoeld. Maar deze Minister meent te kunnen volstaan met een partieele herziening van het Regeeringsreglement van 1854, dus met de handhaving van het lichaam van een wet, uit een geheel andere gedachte voortgekomen en voor geheel andere verhoudingen gemaakt. Het is dan ook geen wonder, dat het ontwerp van den Minister in Indië algemeen teleurstelling heeft gewekt. De Minister deelt mede, dat de Volksraad het voorstel bereids heeft aangenomen, dit is ons ook uit de bladen bekend; maar welke de indruk in Indië is geweest, dien het ontwerp in Indië heeft gemaakt, is ook uit de bladen gebleken. Dezer dagen heb ik in een artikel van een in Indië vertoevend journalist, die zijn oogen en ooren goed open heeft gezet, gelezen, in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 14 December, dat de beschouwingen in den Volksraad tot nog toe een gewaarwording hebben gewekt van „dofheid, onbehaaglijkheid en benauwdheid".

> „Te verwonderen is dat niet", zegt de schrijver. „Het naaien aan zulk een lappendeken, bedelaarsmantel, kan geen animeerend werk zijn. De stoffigheid van de driekwart eeuw, die het oude ding nu al meegaat, wolkt er bij iedere aanraking uit op en schijnt de geesten te verstikken."

En verder:

> „Dit ontwerp is in zijn remmende behoudendheid, in zijn verzuimen en versperren van ontwikkelingsmogelijkheden, goed reactionnair."

Sympathie voor het ontwerp bestond dan ook eigenlijk bij niemand, zelfs de Indische reactionnairen zitten er mee verlegen.

Ten slotte heeft één spreker in den Volkraad zich tot een zeker enthousiasme voor het voorstel kunnen opwinden, een inlandsch spreker, behoorende tot den P. E. B., van wien men onderstelt, dat hij uit gemotiveerde of ongemotiveerde vrees voor de machthebbers in Indië zich tot dat enthousiasme heeft opgeschroefd. Maar overigens heeft het voorstel, ook in de reactionnaire kringen in Indië, teleurstelling gewekt.

Wat het ontwerp nog eenigszins belangrijk had kunnen maken, nl. een regeling van het kiesrecht, ontbreekt; die komt eerst later aan de orde. Nu is mijn vraag of de Minister voornemens is om bij de indiening van het ontwerp bij de Staten-Generaal een dergelijke regeling op te nemen, dan wel, of hij een regeling van het kiesrecht eerst later aan het oordeel van de Staten-Generaal zal onderwerpen.

Het ontwerp is een zeer ernstige symtoom van reactie. Het is eerder een poging om te ontkomen aan de toezeggingen van 1908, dan om eene om die toezeggingen te vervullen. Zou de Regeering in de jaren 1918 en 1919 Indië met zulk een ontwerp hebben durven afschepen? Ik durf verklaren, dat een Regeering, die zulk werk levert, niet opgewassen is tegen de groote taak, die in onzen gewichtigen tijd in Indië is te vervullen.

De reactie is, zooals van zelf spreekt, begunstigd door de economische crisis. Dit is een verschijnsel, dat wij in Europa waarnemen. In Indië is het in niet mindere mate het geval. Evenals hier grijpt ook daar menigeen de crisis aan als een welkome aanleiding tot reactionnaire politiek.

In Indië, evenals hier, kan men ook de neiging waarnemen tot overdrijving van den ernst der crisis. Ik ontken geenszins de ernstige moeilijkheden op economisch gebied, waarmede men op dit oogenblik heeft te worstelen. Inderdaad is op den exorbitanten bloei van de oorlogsjaren een instorting gevolgd en natuurlijk brengt die instorting voor vele ondernemers en voor vele ondernemingen verliezen en moeilijkheden mee. Het overgangsproces tot de normale productie- en handelsverhoudingen voltrekt zich niet zonder dat er slachtoffers vallen op het veld van het kapitalisme. Ons geacht medelid, mejuffrouw van Dorp, heeft onlangs in een rede gezegd, dat de kapitalistische productiewijze een wonderschoone machine is; maar die wonderschoone machine verbrijzelt van tijd tot tijd tusschen haar raderen duizenden existenties. Het overgangsproces, hoe moeilijk ook, moet echter niet als een ondergangsproces worden geschetst. Dat gebeurt meermalen, maar daarvoor is geen reden. Ik meen, dat in Indië het ergste leed al is geleden en de weg naar het economisch herstel reeds is bestegen.

In het jaarverslag van de Javasche Bank over 1920/21 vindt men reeds een verklaring van den president dier instelling, dat in de crisis „de cultures op zulk een hechten grondslag opgezet, niet teloorgaan" en dat deze crisis, evenals vorige, ten slotte nog verbetering zal brengen in plaats van achteruitgang.

In hooge mate bemoedigend is het rapport van den heer Bluett, den Britschen handelsagent te Batavia, dat gepubliceerd is in de *Board of Trade Journal* en weergegeven in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 8 Augustus 1922. Dat rapport, handelende over het jaar 1921, zet uiteen, dat de economische toestand in Indië, ondanks de crisis, gunstig is en dat de vooruitzichten voor Indië eveneens gunstig zijn.

Maar zeer treffend schijnt mij het interview van een verslaggever van het *Handelsblad* met den heer Treub, toen deze op zijn reis naar Indië enkele dagen in Parijs vertoefde. De heer Treub, die beter dan iemand anders ingelicht wordt omtrent den stand van de Indische ondernemingen, die als leider van den Ondernemersraad over allerlei gegevens beschikt, die voor ons verborgen zijn, verklaarde:

> „Over het algemeen is de staat van zaken in onze Indische cultures niet onbevredigend, de omstandigheden in aanmerking genomen. Met de suiker loopt het alweer heel behoorlijk · de thee gaat, nu in Amerika zulk een goed afzetgebied gevonden is, een mooie toekomst te gemoet. Van de rubber zal nog moeten blijken of de prijsverhoogingen van den laatsten tijd berusten op een reëelen grondslag, doordat de geraamde voorraden minder aanzienlijk zijn dan men een oogenblik gedacht had, dan wel of ze het gevolg zijn van speculatie. Zelfs indien dit laatste echter het geval mocht blijken, meent de heer Treub, dat elke nieuwe opleving van de wereldindustrie verbetering zal brengen in de verkoopsomstandigheden van een product, dat zóó algemeen noodig is."

Men kan dit interview lezen in het *Handelsblad* van 5 November ll.

Ziehier een optimistisch oordeel over den toestand van heden en over de vooruitzichten voor de naaste toekomst,

(Albarda.)

uitgesproken door een man, die beter dan iemand anders inlichtingen uit de belanghebbende kringen kan ontvangen.

In het licht van zulke beoordeelingen gezien geeft de economische toestand geen reden tot pessimisme, en ook niet tot klaagzangen zoo droef, als mr. Gerritzen gister hier heeft aangeheven. Maar nog minder geeft hij reden tot een volte face in de sociale politiek.

Ongetwijfeld heeft de economische crisis betreurenswaardige gevolgen voor de schatkist. Den slechten toestand van de Indische schatkist alleen te verklaren uit de crisis, zou echter zeer eenzijdig zijn. Ook de hoogst gebrekkige belastingpolitiek, die te laat is geweest, de beste jaren van de hoog-konjunktuur verzuimd heeft, en te vreesachtig is geweest tegenover groote ondernemingen als de petroleumindustrie, heeft veel bijgedragen tot dien slechten toestand. Mijn partijgenoot Vliegen zal nog in het bijzonder over de financieele aangelegenheden spreken. Ik zal daarop dus niet verder ingaan.

Wat ik wel wil bespreken, is de opvatting van den Minister, dat wegens de omstandigheden van het oogenblik moet worden overgegaan tot ,,inkrimping van de Staatstaak". Dat heeft de Minister als zijn kort program aangegeven voor de eerstvolgende jaren, in de Memorie van Toelichting en nader in de Memorie van Antwoord. De begrooting legt er getuigenis van af, dat dit van den Minister geen ijdel woord is geweest. Inderdaad, er wordt ingekrompen: op de onderwijszorg, althans blijft voldoende uitbreiding achterwege; op de irrigatie; op de gezondheidszorg; op de sociale wetgeving (b.v. het Kantoor van Arbeid); door aantasting van de rechten en de positie der ambtenaren (duurtetoeslagen, verlofgangers, adspirant-ingenieurs e. d.) en in de bedrijvenpolitiek.

Met volledige erkenning van de noodzakelijkheid om het budget in evenwicht te brengen, protesteer ik tegen deze koers. Hier worden de grootste belangen der Indische bevolking aangetast. Hier wordt de toekomst aan het heden opgeofferd. Hier wordt aan reactionnaire verlangens, waaraan weerstand moest worden geboden, toegegeven.

Bij verschillende hoofdstukken van de begrooting zal men hierop kunnen terugkomen. Thans wil ik alleen vaststellen, dat al die dingen, waarop bezuinigd zal worden, nog nooit voldoende behartigd zijn. In al deze zaken is een schromelijke achterstand, en de bezuiniging beteekent dus, dat die achterstand nog wordt vergroot.

Een verstandige bezuinigingspolitiek moet bestaan in het verbeteren van de voorwaarden van het economisch en Staatkundig leven en van de Staatshuishouding voor de toekomst. Daarvoor zou o. a. noodig zijn, dat uitgebreid werd de gelegenheid om in Indië te worden opgeleid voor intellectueele en andere beroepen, opdat niet grootendeels met dure krachten uit Europa behoeft te worden gewerkt. In de plaats daarvan krijgen wij bezuiniging op onderwijs, en een veel sterkere bezuiniging, dan uit de cijfers van deze begrooting blijkt. Want, de Minister verzekert en herhaalt wel in de Memorie van Antwoord, dat eigenlijk twee millioen meer voor onderwijs zal worden uitgegeven, dan in het vorige jaar, maar, terwijl wij bezig waren de begrooting in de afdeelingen te onderzoeken, konden wij, begin November, in de couranten lezen, dat in Indië een bezuinigingscommissie aan het werk was gegaan, die kans had gezien ruim zeven millioen op onderwijs te bezuinigen. Ik moet aannemen, dat die bezuiniging al in 1923 wordt ondernomen. De cijfers van deze begrooting schijnen dus fictieve cijfers te zijn, die straks tot veel lagere bedragen zullen worden verminderd.

Indien men aan onderwijs het noodige besteedde, zou daardoor ook mogelijk worden een groote uitbreiding van de exploitatie van den bodemrijkdom, waarvoor veel intellectueele en geschoolde krachten noodig zijn. Maar, ook in dit opzicht ontmoet men reactie. Evenals hier te lande is ook in Indië een stijgende afkeer merkbaar van alles, wat op Overheidsexploitatie gelijkt, en toch is in Indië minder dan ooit en dan ergens anders aantasting van de Staatsbedrijven geoorloofd. Immers, in normale tijden droegen de Staatsbedrijven in Indië een zeer groot deel bij in de Staatsinkomsten, niet minder dan 40 à 50 pct. van de gewone inkomsten. In 1916 was het nog 46 pct. en zelfs nu nog is het 114 van de 444 millioen. Verliezen worden door de Staatsbedrijven slechts bij uitzondering geleden. De lijst, die aan de Memorie van Antwoord is toegevoegd, getuigt het. Voor 1923 worden winsten geraamd, en de spoorweginkomsten, zooals wij die gedurende de laatste maanden uit de bladen hebben vernomen, zijn alweer veelbelovend.

De heer Vliegen zal wel spreken over de financieele beteekenis der Staatsbedrijven; ik wil nog een enkel woord zeggen over den exploitatievorm. Er is reden voor ongerustheid omtrent den koers, dien de Regeering te dezen aanzien zal volgen. Een bericht in de dagbladen, dat blijkens de Memorie van Antwoord, vreemd genoeg, aan de aandacht der Regeering is ontsnapt, en dat wij den 6den September konden lezen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, heeft mij in hooge mate bezorgd gemaakt. Dat bericht onder het hoofd: ,,Regeering en particulier-initiatief", vangt aldus aan:

> ,,Aneta verneemt, naar wij in de *Deli Courant* lezen, dat de Regeering onlangs besloot het beginsel te huldigen, een groote plaats in te ruimen aan het particulier initiatief ten behoeve van de exploitatie van bedrijven, welke tot dusverre behoorden tot het domein der gouvernementsbedrijven."

Mijnheer de Voorzitter! Wat hier staat is uiterst gewichtig. Hier is niet sprake van het geven van concessies of exploitatie-vergunningen aan particulieren, voor ondernemingen als tot dusverre alleen door particulieren werden geëxploiteerd; neen, hier spreekt het voornemen van den Staat om zich terug te trekken van het terrein, waarop hij zich tot nu toe als ondernemer bewoog en het particulier initiatief zijn plaats te laten innemen. Hoe moeten wij dit verstaan? Beteekent het, dat de Minister van plan is, om b.v. de spoorwegen, het zout, de kolen- en de tinmijnen in handen te geven van het particuliere kapitaal? Indien zulk een besluit in beginsel genomen is, gaat het dan aan om dat te doen buiten de Volksvertegenwoordigingen hier en in Indië? Voor één zaak schijnt men reeds nu bezig te zijn om het particulier initiatief te lokken, nl. voor de ijzerertsterreinen in Midden-Celebes. Die terreinen waren en zijn gereserveerd door en voor den Staat. Het voornemen was, daarop een groot Staatsbedrijf te stichten, hetgeen mogelijk was, omdat daarbij gebruik kon worden gemaakt van de voortreffelijke methode van verwerking van ertsen, uitgevonden door ingenieur Caron, en omdat daar beschikbaar zijn enorme waterkrachten. Nu blijkt uit het bericht van 6 September 1922, en uit andere mededeelingen, dat aan den hoofdingenieur Jan van der Waerden opdracht is gegeven om met die ijzerertsterreinen in Amerika te gaan leuren! Wij hebben ons er intusschen dus op voor te bereiden, dat, als dat met het ijzer slaagt, dan goud, petroleum, tin aan de beurt komen.

> ,,Indien de bemoeiingen van den Regeeringscommissaris gunstige resultaten opleveren", zegt het dagbladbericht, ,,dan komen petroleum, goud, tin en andere delfstoffen aan de beurt."

Indië houdt dus uitverkoop.

De bodemrijkdom wordt voor het particuliere kapitaal beschikbaar gesteld. Dat zal worden toegejuicht in Indië en hier, dat is niet twijfelachtig. Maar het is evenmin twijfelachtig, of deze politiek zal door de inlandsche bevolking worden geschreven op het schuldregister van de Nederlandsche Regeering. Zij zal niet vergeven, dat haar bodemrijkdom wordt overgeleverd aan particuliere ondernemers als voorwerp van winstbejag, in plaats van deze schatten van het Indische volk te behouden voor de Indische gemeenschap ten bate van die gemeenschap zelf. De Regeering kan bij deze politiek op ons verzet rekenen. Wij hechten niet aan den ouden, den bureaucratischen vorm van Staatsexploitatie. Wij hebben reeds bij de behandeling van het Djambi-ontwerp

41ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1922.

4. Vaststelling van de begrooting voor Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923.

(Albarda.)

blijk gegeven, dat wij voor een Staatsbedrijf ook andere vormen weten te kiezen, die ons in menig geval beter schijnen. Wij hebben toen bij amendeering getracht de Kamer te doen meegaan met een Staatsexploitatie in den vorm van een naamlooze vennootschap; en er zijn misschien nog wel andere, betere vormen te vinden, maar wij blijven vasthouden aan het beginsel, dat de bodemrijkdom aan de gemeenschap behoort en door en voor de gemeenschap behoort te worden geëxploiteerd.

Teekent de zaak, die ik zooeven besproken heb, den reactionnairen koers, dien de Regeering uit wil, deze blijkt ook uit de houding der Regeering tegenover de sociale wetgeving. Het was sinds het optreden van van Kol, en vooral in de laatste tien jaren, een groeiende overtuiging geworden, dat ook in Nederlandsch-Indië groote behoefte bestaat aan sociale wetgeving, in het bijzonder aan arbeidswetgeving. Natuurlijk wordt daarmede niet bedoeld een arbeidswetgeving naar Europeesch of Nederlandsch model. Geheel andere verhoudingen stellen geheel andere eischen en in Indië zelf moet bestudeerd worden, welke die eischen zijn en op welke wijze daaraan kan worden te gemoet gekomen.

Om dat te bestudeeren en een arbeidswetgeving voor te bereiden, werd ingesteld een arbeidsenquêtecommissie. Dit was het gevolg van een in den Volksraad met algemeene stemmen aangenomen voorstel van den tegenwoordigen president van den Volksraad. Het Volksraadsbesluit viel op 21 Juni 1918; de commissie werd op 17 April 1919 geïnstalleerd; zij heeft 2½ jaar gewerkt; haar eindverslag is verschenen. Dat verslag is slechts 23 blz. dik en die 23 blz. vormen één klacht, dat het de commissie onmogelijk is geweest haar taak behoorlijk te vervullen, omdat de Regeering op haar tot vier, vijf keeren toe herhaald verzoek niet de noodige gelden heeft beschikbaar gesteld en het beschikbaar stellen van het noodige personeel eenvoudig heeft geweigerd.

De commissie heeft getracht zich op de hoogte te stellen van de arbeidstoestanden en van het aantal en de soort van bedrijven, welke er in Indië zijn. Zij heeft vragenlijsten gestuurd naar Overheidsvertegenwoordigers en naar particulieren.

Zij heeft bij de particulieren van sommigen medewerking gehad, maar van velen de hatelijkste tegenwerking ondervonden. Waar zij inlichtingen ontving van de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, bleek het, dat die gegevens op geen stukken na betrouwbaar waren; dat die ambtenaren niet beschikten over behoorlijke gegevens om te antwoorden op de vraag, hoeveel bedrijven van dien en dien omvang, konden worden geteld in hun residentie of afdeeling.

Toen de commissie zelf de ingekomen gegevens wilde controleeren en verwerken, het ingekomen materieel wilde classificeeren en rubriceeren en daarvoor eenig personeel noodig had, wat geld zou kosten, heeft zij dat op 6 Juli 1920 voor het eerst gevraagd. Zij heeft de Regeering viermaal aan dat verzoek moeten herinneren en zij heeft niet vóór 12 Mei 1921, dus ongeveer een jaar, nadat ze het voor het eerst had gevraagd, van de Regeering ten antwoord gekregen, dat het verzoek „in beraad" werd gehouden, hetgeen de euphemistische uitdrukking is voor: afgewezen was.

Toen heeft de commissie haar arbeid gestaakt, heeft zij in haar verslag medegedeeld, dat het haar niet mogelijk was haar taak te vervullen en tot eenig bruikbare uitkomsten te komen.

Zoo heeft de arbeid van deze commissie ten aanzien van het doel, waarvoor ze was ingesteld, niets anders opgeleverd dan het bewijs van de ijzige kilheid, waarmede de Regeering en het Europeesche kapitaal in Indië staan tegenover de nooden en de behoeften van de bevolking.

Wat eerst aan deze commissie was opgedragen, is nu de taak geworden van het „Kantoor van arbeid".

Hoe gaat het daarmede? De Regeering wil voor dit Kantoor van arbeid, dat onderzoek moet instellen naar de arbeidsverhoudingen in Indië, niet meer beschikbaar stellen dan een bedrag van f 50 000 per jaar.

Heb ik de mededeeling in de Memorie van Antwoord en in de couranten goed begrepen, dan werkt er op het kantoor slechts één persoon, die zich omtrent de arbeidstoestanden in Indië op de hoogte moet stellen, en dat, terwijl gebleken is, dat de ambtelijke gegevens zóó gebrekkig zijn, dat men zelfs geen begin van arbeidswetgeving kan maken. De Volksraad heeft wel het voorstel aangenomen om deze f 50 000 te verhoogen tot f 100 000, maar de Minister wijst het besluit van den Volksraad terug en krimpt het sommetje weer tot f 50 000 in en zegt daarvan zelf in de Memorie van Antwoord, op bladz. 17:

„Nu de formatie van dit kantoor zuinigheidshalve zooveel mogelijk is beperkt, zal vooreerst van een met kracht voortzetten van het onderzoek geen sprake kunnen zijn."

Het is dus niet zóó, dat de Regeering zich nog iets voorstelt van de werkzaamheden van het kantoor. Zij zegt zelf: er zal van werkzaamheden van eenige beteekenis „geen sprake" zijn. Zij erkent, dat hier aan een bezuiniging met f 50 000 de mogelijkheid wordt opgeofferd, om in den eerstvolgenden tijd iets te doen op het gebied van de bescherming van vrouwen en kinderen in de industrie van Nederlandsch-Indië of andere maatregelen te nemen, waaraan de behoefte zooveel jaren reeds is uitgesproken en erkend.

Hoe traag men in Indië is en ook hier, op het Plein, ten aanzien van de sociale vraagstukken, blijkt ook uit de gelatenheid, waarmede men het verschijnsel van de werkloosheid in Indië gadeslaat. Het geheele jaar door hebben ons berichten bereikt, omtrent den nood, waarin aantallen Europeesche employés en tallooze inlanders zich door werkloosheid bevinden. Een massanood!

Op 9 Mei stelde ik naar aanleiding van verschillende berichten, die mijn aandacht hadden getrokken, de Minister de vraag, wat ten opzichte van de werkloosheid en den nood van vele werkloozen in Indië voor maatregelen zouden worden genomen.

De Minister beloofde inlichtingen in Indië te zullen inwinnen. Wat blijkt nu?

Uit de blz. 15 en 16 van de Memorie van Antwoord blijkt, dat een behoorlijk antwoord uit Indië „nog niet is ontvangen". Einde December moet men dus nog uitzien naar antwoord op vragen, in Mei gesteld, over een acuten nood, die duizenden en duizenden elken dag foltert en met ondergang bedreigt!

Verder leest men in de Memorie van Antwoord, dat de zorg voor de werklooze inlanders „in studie is genomen." Vermoedelijk zal deze afgeloopen zijn als de crisis voorbij is. Dit zal hoogst aangenaam zijn voor de menschen, die thans werkloos rondzwerven over de rijke eilanden!

Ten slotte, is de Regeering er in geslaagd ook de groote massa van de Europeesche ambtenaren tegen zich in het harnas te jagen door intrekking van den duurtetoeslag. Dit heeft begrijpelijkerwijze ontstemming gewekt, te meer waar verleden jaar, 22 December, in deze Kamer tegenover den heer Dresselhuys door niemand anders dan den Minister handhaving van den duurtetoeslag is bepleit. Minister de Graaff zeide toen tot den heer Dresselhuys, die intrekking van duurtetoeslagen bepleitte, dat men daartoe niet mocht overgaan, zoolang de salarissen niet verhoogd waren. Men moest in het oog houden, dat de salarisregelingen in Indië zeer verouderd waren. Men zou door intrekking op dat oogenblik „duizenden ambtenaren tot armoede brengen."

Enkele maanden later neemt dezelfde Minister de Graaff het initiatief tot of hecht hij zijn goedkeuring aan de intrekking van den duurtetoeslag, dien hij verleden jaar nog tegen den heer Dresselhuys verdedigde!

Wat is sinds December 1922 gebeurd? Zijn de salarissen opnieuw geregeld? Geen sprake van. Integendeel, de voorstellen tot salarisregeling, de z.g. nivelleeringsvoorstellen, waaraan in Indië langen tijd gewerkt is, waren op last of op verzoek van den Minister van de baan gevoerd. Is de duurte verdwenen? Ik heb vóór mij de „Mededeelingen van het statistisch bureau van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel in Nederlandsch-Indië". Die mededeelingen bevatten een statistiek van de groothandels- en de kleinhandelsprijzen, een lijst van de prijzen van verschillende ver-

(Albarda.)

bruiksartikelen in Indië. Ik kan van een sterke daling der prijzen sedert December 1922 in die statistiek niets ontdekken. Een enkel artikel moge in prijs iets naar beneden gegaan zijn, andere artikelen, die ook een belangrijke rol spelen in de huishouding van de Europeanen en de inlandsche bevolking, hebben hun hooge prijzen gehandhaafd.

Wij hebben hier te lande een voorbeeld van een Overheidspersoon, die door het vrijwillig afstaan van een deel van zijn salaris een goed voorbeeld heeft willen geven. Ook in Indië is zulk een voorbeeld gegeven. In het Voorloopig Verslag wordt met ingenomenheid er van gewag gemaakt, dat de Gouverneur-Generaal zich bereid verklaard heeft 6 pct. van zijn jaarwedde niet te innen. Reeds dadelijk is daaraan in de afdeelingen hulde gebracht, maar er is ook door sommigen gevraagd: zijn dergelijke voorbeelden eigenlijk niet dikwijls de voorbereiding van weddeverlaging ten aanzien van hen, die minder goed een deel van hun salaris kunnen afstaan? Ook is in het Voorloopig Verslag gevraagd: hoe verhoudt zich nu eigenlijk de vermindering van salaris, die de Gouverneur-Generaal zich getroost, tegenover de vermindering in inkomen, welke door de intrekking van den duurtoeslag aan de ambtenaren wordt opgelegd? Met een elegantie, een hofbal waardig, ontwijkt de Minister het antwoord op deze vraag, door te zeggen: och, mijne heeren, de Gouverneur-Generaal stond 6 % van zijn salaris af, maar de duurtetoeslag behoort niet tot het salaris en zijn intrekking is dus geen salarisvermindering; en verder laat hij de vergelijking onbesproken. Ik wil er dan iets over zeggen, en wel dat de Gouverneur-Generaal behoort tot de weinigen, wier salaris in Nederlandsch-Indië in de laatste jaren wel is verhoogd; met ingang van 1 Januari 1921 is zijn salaris verhoogd van f 132 000 tot f 180 000. Wanneer de Gouverneur-Generaal van laatstgenoemd bedrag 6 % niet toucheert, dan gaat er f 10 800 af en blijft er over f 169 200; nog een aardig bedrag meer dan tot 1 Januari 1921 door den Gouverneur-Generaal werd ontvangen. En indien men van de ambtenaren den duurtetoeslag afneemt, dan blijft er niets meer over dan wat ze vóór 1 Januari 1921 ontvingen.

Wat die ambtenaren, evenals de Indische bevolking, verbittert, is, dat men de zuinigheid botviert te hunnen koste en ten nadeele van hooge cultuurbelangen, terwijl men terugdeinst voor het grootkapitaal en zich vrees laat aanjagen door de anti-belastingactie van de ondernemers, en te gelijk millioenen en millioenen besteedt voor andere doeleinden, welke bewondering noch instemming hebben.

Ook in Indië vreet het militarisme aan de welvaart van de bevolking. Zeker, de uitgaven voor Oorlog en Marine vertoonen bij deze begrooting, vergeleken bij de vorige begrootingen, eenige verlaging, maar die is voornamelijk het gevolg van de vermindering der salarissen. De dure opzet blijft en de dure plannen blijven. Oorlog en Marine, die in 1914 te zamen minder dan 64 millioen kostten, eischten in 1922 161 millioen. Dit zijn de cijfers van de Memorie van Antwoord.

Men jaagt te dezen aanzien een dwaze illusie na, de illusie om Indië verdedigbaar te maken.

Een leger en een vloot om zulk een reusachtig eilandenrijk te verdedigen, kan Indië, ook al zou Nederland het met millioenen bijstaan, nooit voortbrengen.

Het zou de ruïne voor beide landen zijn. Men wenscht zich dan ook te bepalen tot de verdediging van Java en van de stelling van Bandoeng, dat de zetel der Regeering zou zijn. De Minister stelt dat doel in de Memorie van Antwoord zeer hoog. Het is buitengewoon aangenaam voor een vreemde Mogendheid, die het Indische Rijk zou willen veroveren: zij kon Sumatra, Borneo, Celebes en andere eilanden, waar de grootste rijkdommen gevonden worden, in beslag nemen, en dan zou er te Bandoeng een Nederlandsche Gouverneur-Generaal zitten, dien men, als de politie het goedvond, Jan zonder Land zou kunnen noemen.

Men moet van de gedachte, om Indië tegen een buitenlandschen vijand te verdedigen, kortweg afzien. Dat zegt ook de heer Treub in een brochure, welke hij gewijd heeft aan de „Bezuiniging in Indië en het nieuwe Regeerprogram". Op de blz. 24—26 betoogt hij, dat met de bezuiniging van enkele tientallen millioenen niet kan worden volstaan, en dat men het vraagstuk van de verdediging van Indië daarom van principieel standpunt moet bezien; hij kiest dan partij voor het standpunt, dat men moet „volstaan met een organisatie, die voldoende is om aan binnenlandsche onlusten en revolutionnaire pogingen naar menschelijke berekening het hoofd te bieden". Maar men moet afzien van het vervaarlijke plan tot vorming van een leger- en vlootmacht, die Indië tegen een vijand zou kunnen verdedigen.

Dat „defaitisme" is ook naar mijn meening de eenige mogelijkheid voor hen, die Indië en Nederland voor ondergang willen behoeden.

Ik nader het slot van mijn rede, maar ik kan en mag niet nalaten nog eenige opmerkingen te maken naar aanleiding van de rede, welke de heer Gerritzen gisteren heeft gehouden; in het bijzonder naar aanleiding van het tweede gedeelte dier rede, waarin de geachte afgevaardigde zich begaf in een beoordeeling van de economische ontwikkeling van Indië in de laatste 20 jaren.

De heer Gerritzen heeft een vergelijking gemaakt tusschen den toestand der inlandsche bevolking in den tijd, toen het bekende onderzoek naar de „mindere welvaart" werd ingesteld, en dien van den tegenwoordigen tijd. De heer Gerritzen meende, dat in Indië bij de bevolking de welvaart „in hooge mate was toegenomen", behalve dan bij de Europeesche ondernemers, wier nood hij in zulke aandoenlijke klaagliederen uitzong.

De opmerkingen van den heer Gerritzen verwonderden mij niets, want, reeds voordat hij deel uitmaakte van deze Vergadering, had hij hier een zekere vermaardheid gekregen door de hier meermalen aangehaalde uitlating, dat in Indië niet de inlanders worden uitgebuit door de Europeanen, doch de Europeanen door de inlanders. Wat voerde de heer Gerritzen ten bewijze aan voor zijn bewering, dat de inlanders zoo welvarend geworden zijn? Hij gaf een overzicht van de vermeerderde beleggingen in Indische ondernemingen, van den intocht van het vreemde kapitaal, van de vermeerdering van in- en export in den loop der jaren, enz.

Ik zou den geachten spreker, die allesbehalve een vreemdeling is op economisch gebied, willen vragen: zijn zulke gegevens wel bewijzen van toenemende welvaart bij de volksmassa? De heer Gerritzen waarschuwde tegen unificatie, tegen verwaarloozing van het onderscheid tusschen volksgroepen. Mag ik den geachten spreker eens waarschuwen tegen deze unificatie, dat hij het belang van den ondernemer vereenzelvigt met dat van de volksmassa, waardoor hij zich blind maakt voor deze waarheid, dat in een tijd van wondersnellen kapitalistischen opbloei, een tijd, waarin de rijkdommen van de kapitalistische klasse fabelachtig stijgen, daarmede niet behoeft gepaard te gaan een toeneming van de welvaart van de massa, maar dat, integendeel, daarmede dikwijls gepaard gaat een verarming van die massa. Hij raadplege eens hetgeen Karl Marx heeft geschreven in de beroemde hoofdstukken van „Das Kapital" over de „Ursprüngliche Accumulation"; dan zal hij misschien gevoelig worden voor de portée van mijn betoog.

Ongetwijfeld heeft Indië in de laatste 20 jaren een sterke kapitalistische ontwikkeling te zien gegeven. Maar meer dan één ernstig onderzoeker heeft zich tot taak gesteld om na te gaan, of die opbloei van het kapitalisme wel heeft geleid tot een stijging van de algemeene volkswelvaart, meer dan één onderzoeker kwam daarbij tot een andere slotsom dan de heer Gerritzen. Ik moge mij beroepen op het zeer belangrijke proefschrift van den heer W. Huender, waarop deze in December 1921 tot doctor aan de Leidsche universiteit is gepromoveerd, getiteld: „Overzicht van den economischen toestand der inheemsche bevolking van Java en Madoera". De schrijver onderzoekt de veranderingen, die zich hebben voorgedaan in den levensstandaard van de inheemsche bevolking sedert 1904; hij nam dat jaar, omdat destijds een bekend gebleven onderzoek is ingesteld onder leiding van den heer van Deventer.

Dr. Huender stelt de vraag: „heeft de stijging van het inkomen gelijken tred gehouden met de kosten van het levensonderhoud?" Op bladz. 140 is hij „geneigd, voor koeliegezinnen die vraag ontkennend te beantwoorden." Over de landbouw-gezinnen zegt hij: „voor deze staat de zaak

(Albarda.)

eenigszins anders"; het landbouwersgezin kan misschien(!) wel in zijn voeding voorzien." Op bladz. 141 komt de schrijver na een zeer nauwkeurig onderzoek van veel cijfers en gegevens, tot deze slotsom:

„dat de Indonesische landbouwersgezinnen op onze beide eilanden met hun inkomsten kunnen rondkomen, evenals in 1904; ....

dat hun netto-inkomst steeg van f 39 tot f 55 f 55 's jaars; en dat deze stijging onvoldoende is om op te wegen tegen de op de markt te besteden prijzen; zoodat de toestand dezer landbouwersgezinnen, hetzij stationnair is gebleven, hetzij nadeeliger is geworden, maar in geen geval, zelfs niet bij een inkomensstijging met meer dan 97,5 pct. voordeeliger is geworden.''''.

Hieraan wil ik iets toevoegen over den belastingdruk. De heer Gerritzen jammerde over de verpletterend zware belastingen, die op de ondernemers drukken. Hij beriep zich op jaarverslagen van naamlooze vennootschappen; ik heb alle respect daarvoor, maar welke bejegening of welke belooning zou een directeur van een vennootschap ontvangen, wanneer hij schreef, dat de belastingen te laag waren, en dat zij wel konden worden verhoogd? Het zijn niet geheel onverdachte getuigen, waarop de heer Gerritzen zich beroept. Op dit punt heeft dr. Huender ook een onderzoek ingesteld, nl. wat de belastingdruk is op de inlandsche bevolking. De uitkomsten van dit onderzoek vat hij samen in § 11 van zijn boek: het „totaal der belastingen, die thans door de geheele Indonesische bevolking van Java en Madoera worden opgebracht", bedraagt 93 millioen per jaar. Dit bedrag moet nog worden vermeerderd wegens het verrekenbedrag voor de dessadiensten en de dessaheffingen, en nog eens in verband met den afstand van grond voor ambtsvelden. En zoo komt hij tot een totaal van 155½ millioen, of, gemiddeld per gezin f 22,12½ per jaar, in percenten uitgedrukt 13,2 pct. van het inkomen. Dit cijfer heeft natuurlijk van verschillende zijden critiek uitgelokt. Ik wil aan de critici te gemoet komen en een lager cijfer aannemen: ruim 11 pct., gelijk sommige critici beweren, dat als betrouwbaar kan worden aangenomen.

Maar dan nog staat vast, dat de arme, sober levende inlandsche bevolking 11 pct. van haar inkomen moet opbrengen aan belastingen, en dan moet die bevolking niet worden voorgesteld door de ondernemersklasse als een massa, die de Europeanen exploiteert.

Wie zich van de beteekenis van deze cijfers rekenschap geeft, staat er verbaasd van, wanneer hij den heer Gerritzen hoort jubelen over den „ongekenden opbloei van de volkswelvaart". Zou het niet beter zijn, te spreken van den onbekenden opbloei van de volkswelvaart? Jaren geleden heeft eens de Duitsche Keizer, toen hij nog Keizer was, van de Duitsche arbeidersklasse gezegd, dat voor haar de compôteschotel vol was. Dezelfde gevoelens schijnen sommigen te koesteren tegenover de inlandsche bevolking in Indië. Maar, Mijnheer de Voorzitter, ten slotte worden de houding en de beweging van een volk en van een klasse niet bepaald door wat anderen van hun positie denken, maar door wat zij zelf er van denken en zelf gevoelen. De Indische bevolking voelt zich als een noodlijdende bevolking, in wie het verlangen naar lotsverbetering en de gloeiende begeerte naar vrijheid en zelfbeschikking ontwaakt zijn. Die gevoelens, eenmaal wakker geworden, slapen nooit, nooit meer in! Zij zijn de motorische krachten van een groote beweging, die haar weg zoekt en haar weg zal vinden, en die de geschiedenis van Indië maken zal. Tegenover die beweging zullen de Nederlandsche Regeering en de Nederlandsche ondernemersklasse tevergeefs beproeven, de oude heerschappijvormen te handhaven. Gaat gij, Mijne Heeren, achter de Regeeringstafel of op deze banken gezeten, die beweging met een reactionnaire politiek te gemoet, dan zult gij haar niet verzwakken, maar haar aanwakkeren en dan ligt er voor u een ernstige waarschuwing in de woorden van Vondel's Kerstzang:

Gij „maakt den geest van Rachel wakker,
„Die waren gaat door beemd en wei!"

De heer **van Boetzelaer van Dubbeldam**: Mijnheer de Voorzitter! Het is niet meer dan natuurlijk, dat vooral de financieele quaesties bij de behandeling van deze begrooting de aandacht vragen. Ik zou niet gaarne geacht worden het belang daarvan te onderschatten, vooral niet in deze hoogst ernstige tijden. Wanneer ik echter de aandacht daarvan eenigszins wil trachten af te leiden, moet dat voornamelijk worden toegeschreven aan drie oorzaken. In de eerste plaats is daarover reeds veel gesproken, en met groote kennis van zaken, vooral door den heer Gerritzen. In de tweede plaats ben ik in Indië niet veel met financieele quaesties in aanraking gekomen en is het gevaarlijk zonder voldoende deskundigheid er over te spreken. In de derde plaats, en dat is de hoofdzaak, meen ik, dat de verhouding tusschen Indië en Nederland in het verleden en het heden te veel louter als een financieele is gevoeld. Toen ik den heer Gerritzen hoorde, vroeg ik mij telkens af: is er in Indië dan niets anders dan Europeesch grootbedrijf? Niet dat ik de grootbedrijven in Indië zou willen missen. Zij zijn voor den vooruitgang des lands van het hoogste gewicht, maar wij moeten in het oog houden — en ik ben zeker dat ook de heer Gerritzen het niet anders bedoelt —, dat er in Indië toch nog wel iets anders is, dat belang heeft, en dat men er toch ook een beetje aan denken moet, dat er nog 46 millioen ingezetenen des lands zijn, met wier belangen men toch ook moet rekenen. Daarom wil ik, in navolging van den heer Feber, bij de bespreking van de verhouding tusschen Nederland en Indië de ethische verhouding naar voren brengen, waarbij Nederland beseft, krachtens historische banden van drie eeuwen, tegenover Indië een gewichtige roeping te hebben, en een eereschuld te moeten aflossen. Wanneer ik het woord eereschuld gebruik, moet men niet meenen, dat ik oude van Deventersche idealen zou willen doen herleven. Het is geen eereschuld in geld, die ik bedoel, want ik geloof, dat de quaestie, door haar zoo te poneeren, ook weder vertroebeld wordt.

Ik bedoel in de eerste plaats het krachtig bevorderen van den vooruitgang en de ontwikkeling van die gewesten. Als Nederland aan die roeping beantwoordt, doet het voor Indië meer dan ooit met geld zal zijn te betalen.

Dat het loslaten van Indië gelijk zou staan met het aan de grootst mogelijke verwarring prijs te geven, behoeft hier niet nader bewezen te worden. Dat de vestiging van ons gezag in Indië een zegen kan zijn wanneer dit op beleidvolle wijze geschiedt, daarvan heb ik uit eigen aanschouwing te veel bewijzen gezien, om daaraan nog maar één oogenblik te kunnen twijfelen. Zou aan de uitoefening van dat gezag plotseling een einde worden gemaakt en trad daarvoor niet spoedig het gezag eener andere Mogendheid in de plaats, dan zou Indië spoedig terugvallen tot een op communistischen leest geschoeide maatschappij, waarin het despotisme het veiligst schijnt te kunnen tieren, een maatschappij, zooals ik zelf in de Buitenbezittingen nog op enkele plaatsen heb aangetroffen, waarin de eigen inwoners zich zoo weinig thuis voelen, dat zij het vestigen van het Nederlandsche gezag als een weldaad beschouwen. Dit is niet alleen het oordeel van degenen, die Indië van meer nabij kennen, maar ook van de meerderheid van de tot oordeelen bevoegden uit de inlandsche maatschappij zelf. Men moet niet afgaan op enkele schreeuwers, die meestal napraten wat hun door z.g. Europeesche volksleiders wordt voorgepraat en in de Indische pers een groot woord voeren. Nederland heeft nog de sympathie en het vertrouwen van de Indische bevolking. Dat wij er dikwijls op uit zijn geweest om die te verspelen, zou ik niet gaarne willen ontkennen. Daarom acht ik het van het grootste belang, tegenover de Indische volksbeweging in al haar uitingen, zoolang die niet tegen he gezag ingaat, een tegemoetkomende houding aan te nemen. Goed regeeren in Indië is, als ik het wel zie, vooral afhankelijk van het hebben van den rechten kijk op alles, wat in die volkerenwereld woelt en werkt. Het is meer een quaestie van sentiment dan een quaestie van breede kennis van de groote rij vraagstukken die daar thans aan de orde zijn. Het is meer een quaestie van sentiment dan van het handhaven van het gezag, hoe noodzakelijk dat in Indië ook is.

(van Boetzelaer van Dubbeldam.)

Dat een Gouverneur-Generaal als van Limburg Stirum door de bevolking van Indië zoo op de handen gedragen werd, pleit m. i. krachtiger voor hem dan de weinige waardeering, die hij in het oog der meeste Nederlanders, vooral op grond van het aan hem geweten financieel beleid, gevonden heeft, tegen hem getuigt.

Hij heeft beter de volksziel van Indië begrepen dan de meesten van zijn voorgangers. Hoe of het ten opzichte daarvan met den tegenwoordigen Landvoogd staat, durf ik niet voldoende beoordeelen. Het zou eenigszins voorbarig zijn, daarover nu al een oordeel uit te spreken.

Ik meen mij echter niet te vergissen, wanneer ik in Indië en bij de Indiërs hier te lande ten aanzien van deze vraag een niet geringe mate van ongerustheid en twijfel waarneem. Er is niet dat vertrouwen, dat er onder de beide vorige Gouverneurs-Generaal was. En aan een groote mate van wederzijdsch vertrouwen bestaat tusschen Nederland en Indië zulk een dringende behoefte.

In nauw verband met de algemeene politieke situatie moet ik iets over het onderwijs zeggen, een onderwerp dat reeds door de vorige sprekers van verschillende zijden is bezien.

Als wij op één terrein voorzichtig moeten zijn om niet de sympathie van Indië te verliezen, dan is het op dat van het onderwijs. Omgekeerd kunnen wij zeker bezwaarlijk beter de banden tusschen Nederland en Indië versterken, dan door zooveel het in ons vermogen ligt, te voldoen aan den alom zich openbarenden drang naar onderwijs. Inkrimping van onze bemoeiingen op dit terrein zou in de inlandsche wereld zeker zeer pijnlijk gevoeld worden.

Ter wille van de kosten zal van uitbreiding op dit gebied moeilijk sprake kunnen zijn, maar tegen inkrimping en vermindering, meen ik, dat ernstig moet worden gewaarschuwd. Het verblijdt mij dan ook zeer, dat blijkens de Memorie van Antwoord de Regeering daartoe voorshands niet over wil gaan. Ik vertrouw dan ook, dat zij niet spoedig wijken zal voor den aandrang, die daartoe reeds van enkele zijden wordt uitgeoefend. Ongetwijfeld is er in Indië nog op tal van gebieden een zeer uitgebreid terrein van hoogst nuttige werkzaamheid, bijv. op het gebied der medische zorg voor de inlandsche bevolking en op dat der hygiëne, voor welker laatste belangen onze landgenoot de heer Tillema niet moede wordt op hoogst verdienstelijke wijze te ijveren.

Maar zonder ook maar in het minst het groote belang van zulke maatregelen, van uit ons oogpunt bezien, te ontkennen, moet ik alleen opmerken, dat voor zooveel ik zelf heb kunnen waarnemen — hetgeen mij bovendien onlangs van zeer gezaghebbende zijde bevestigd werd — wat in die richting gedaan wordt, in de inlandsche wereld, zelfs bij de meest ontwikkelden, nog maar geringe appreciatie vindt. Dat leeft nog zoo weinig onder hen, terwijl in tegenstelling daartoe de vraag naar onderwijs zeer algemeen is en de behoefte daaraan wel gevoeld wordt.

Met groote belangstelling las ik ook met het oog op het onderwijs, wat door den Minister op bladz. 7 van de Memorie van Antwoord gezegd wordt met betrekking tot de versobering van den Staatsdienst. Ook het in § 6 dezer Memorie ontwikkelde denkbeeld van het berekenen der salarissen naar Indischen maatstaf met een immigratiepremie voor diegenen, die uit den vreemde komen, heeft mijn volle sympathie.

Met betrekking tot het onderwijs zou ik dan echter terstond willen opmerken, dat het contingent hulp uit den vreemde nog voor langeren tijd in belangrijke hoeveelheid noodig zal zijn, zoodat verhooging der aanvangstraktementen zeer urgent is en hoop ik met andere quaesties het onderwijs betreffende hierop bij de afdeeling Onderwijs nog terug te komen.

Wanneer ik nu nog even iets zou mogen zeggen over de zooeven genoemde versoberingsplannen, dan is het om den wensch uit te spreken, dat deze versobering zoo principieel en krachtig mogelijk zal zijn.

Ik heb daarbij ook weer niet in de eerste plaats het belang van 's Lands geldmiddelen op het oog, maar het is mijn overtuiging, dat het voor Indië een zaak van nog veel grooter belang is dan dat van het herstel van het evenwicht in de financiën, dat de Staatsbemoeiing met tal van zaken zeer veel versoberd zal worden. Met een groote vaart zijn wij de laatste tientallen van jaren den weg opgegaan van de begiftiging van een Oostersche maatschappij met een Westersche administratie. Dat meer en meer blijkt, dat het een financieele onmogelijkheid wordt, acht ik een groot geluk, want daardoor zullen wij misschien genoodzaakt zijn terug te komen op een weg, die in mijn oog principieel fout is, al erken ik ook ten volle, dat het maken van fouten in de geschiedenis veel gemakkelijker is dan het weer herstellen er van. Er zijn soms omstandigheden, waarin men een fout maakt en achteraf moet zeggen, dat men die fout betreurt, maar dat men toch niet terug kan. Als het mogelijk was, zouden wij in Indië terug moeten (men zal dat reactionnair noemen, maar ik geloof, dat het een gezonde reactie zal zijn) tot de oude, gezonde denkbeelden, dat wij de inlandsche maatschappelijke orde zooveel mogelijk moeten in stand houden en deze de gelegenheid moeten geven zich zelf te ontwikkelen. Dan moet zich openbaren welke Regeeringsvorm voor haar de beste is. Wij leggen Indië onze Westersche denkbeelden op, maar laten te weinig uit Indië zelf voortkomen. Hoe de uitkomst zijn zal, laat zich niet van te voren vaststellen, maar stellig zal ze een andere zijn dan die, waarop wij thans aansturen met het westersche stelsel met gekozen besturende lichamen en talrijke ambtenaren en inspecties. Ik geloof zelfs, dat als men in Indië te rade gaat met de volksziel, men het zoo sterk zou moeten zeggen, dat in Indië zelfs de slechtste vorm van dispotisme nog meer met de volksziel overeenkomen zou, dan ons systeem van democratie. Nu zal ik niet pleiten voor het stelsel van een dergelijken vorm van despotisme, zooals men die in de Oostersche maatschappij bijna overal vindt, maar ik geloof, dat het ons tot groote voorzichtigheid moet aansporen om toch niet te ver te sturen in democratische richting en dezen weg niet verder op te gaan dan Indië verdragen kan. Ik geloof, dat wij op een zeer ingrijpende versobering en inperking van de staatsbemoeiing in Indië moeten koers houden, grootere versobering ook nog dan in het ontwerp van het nieuwe Reglement op het Beleid der Regeering in Nederlandsch-Indië bereikt wordt, waarover we nu niet spreken, maar waarover we spoedig de gelegenheid hopen te hebben van gedachten te wisselen.

Thans nog slechts een enkel woord over de herziening van artikel 123 van het Regeeringsreglement en de hangende reorganisatie van de Indische Kerk. Wat het eerste betreft kunnen wij, na hetgeen daaromtrent in de Memorie van Antwoord is opgemerkt geworden, met belangstelling het verdere verloop van de behandeling te gemoet zien en is het overbodig heel veel te zeggen. Laat ik alleen als mijn meening mogen uitspreken, dat ik in tegenstelling tot den heer Feber in de tegenwoordige toepassing van het artikel niet alleen geen belemmering zie van de vrijheid van beweging van de missie en van den zendingsarbeid, maar veeleer een belang daarvan zie en dat ik in ieder geval, al moge het artikel gewijzigd worden, de tegenwoordige toepassing althans voor de Buiten-Bezittingen, gaarne zou willen behouden. Ik geloof, dat bij deze toepassing, zoowel de Protestantsche als de Katholieke missie belang hebben. Maar ook over dat punt zullen wij, als de aangekondigde plannen ons bereiken, nader gelegenheid hebben van gedachten te wisselen. De quaestie van de reorganisatie van de Indische Kerk, schijnt, te oordeelen naar haar geschiedenis, wel een zeer moeilijke te zijn.

Van 1850 af toch kunnen wij zeggen, dat er over dit punt telkens en telkens weder gesproken is en reeds tal van pogingen om daartoe te geraken, schipbreuk hebben geleden. Sedert de Staatscommissie van 1910 haar arbeid begon, herleefde de hoop, dat nu eindelijk deze quaestie tot een goed einde zou kunnen worden gebracht. De arbeid door deze commissie in Nederland begonnen, werd in Indië voortgezet, nog vele jaren van moeizamen arbeid gingen voorbij, maar ten laatste konden dan toch in 1919 de voorstellen van het kerkbestuur de Regeering bereiken en was alles tot in de kleinste details uitgewerkt, zoodat nu het einde zeer nabij scheen.

In plaats daarvan werd echter bij Gouvernementsbesluit van 24 September 1921 n°. 65 door den Gouverneur-Generaal een nieuwe commissie ingesteld, die tot taak kreeg de verdere uitvoering der beginselen van scheiding van Kerk en Staat

41ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1922.

4. Vaststelling van de begrooting voor Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923.

(van Boetzelaer van Dubbeldam.)

in Indië nader te onderzoeken en werd de beslissing over de reorganisatieplannen opgeschort totdat deze commissie met haar arbeid gereed zou zijn.

Hiermede werd het vraagstuk der reorganisatie der Indische Kerk, dat toch werkelijk al breed genoeg opgezet en diep genoeg opgehaald was, nog weder in een nog breederen kring van vraagstukken getrokken en van een beslissing daaromtrent afhankelijk gemaakt. Zeer hoopvol is dit zeker niet. Meermalen heb ik Indië ervaren, dat, hoe breeder men zulke quaesties opzet, hoe geringer de kans wordt, dat er iets van terecht komt. Ik herinner mij goed, dat, toen ik nog kort in Indië was, een hoofdambtenaar eens tot mij zeide: „over de algemeene regelingen behoeft gij u hier in Indië nooit ongerust te maken; daar komt toch nooit iets van te recht; hier is het alleen het partieele en voorloopige, dat kans van slagen heeft." Geheel vrij van overdrijving was deze uitspraak niet, maar er was toch veel waars in. Uit dit oogpunt bezien, is het zeer begrijpelijk, dat een groote moedeloosheid zich meester maakt van degenen, die zooveel van hun tijd en krachten aan deze reorganisatieplannen gegeven hebben, waar zij nu al zien aankomen, dat al dit werk weder te vergeefs zal zijn geweest.

De vraag in het Voorloopig Verslag, of nu niet althans een deel van deze plannen voortgang kan hebben, in afwachting van het eindrapport dezer commissie, was dus wel eenigszins verklaarbaar.

Het antwoord van den Minister, dat het hem, na overleg met den Gouverneur-Generaal gebleken is, dat het practisch onmogelijk moet worden geacht, om hangende het onderzoek van het onderwerpelijke vraagstuk, eenige afzonderlijke beslissing te nemen, is zeker noch moedgevend, noch bevredigend. Niet bevredigend, omdat het alleen zegt, dat het onmogelijk is, maar niet het waarom mededeelt.

Zoo blijft er dan na dit antwoord nog heel wat te vragen over. Waarom moet het, om maar iets te noemen, nog steeds onmogelijk blijven, dat andere Protestantsche Kerken als Kerk wettig erkend worden? Men weet, dat hangt af van art. 1 van het Algemeen Reglement op het bestuur van de Protestantsche Kerken. Volgens dat artikel kan er in Indië slechts één Protestantsche Kerk zijn en alle Protestanten worden geacht lid van die Kerk te zijn. Daardoor kunnen bv. de Gereformeerde Kerken, die in den laatsten tijd in Indië zeer tot bloei gekomen zijn, wel als zedelijke lichamen erkenning krijgen, maar niet als Kerk. Er kan in Indië geen andere Protestantsche Kerk voor de wet bestaan, dan de eene algemeene Protestantsche Kerk.

Waarom moet dat nog altijd zoo blijven? Waarom kan verder aan de Algemeene Protestantsche Kerk nog altijd niet dezelfde mate van vrijheid toegekend worden welke de Roomsch-Katholieke Kerk reeds in 1847 zich verwierf? Men herinnert zich, dat de Roomsch-Katholieke Kerk toen, door de Regeering voor een fait accompli te plaatsen, zich een veel grootere mate van vrijheid heeft verworven, die wij haar niet benijden doch die wij toch gaarne nu ongeveer 80 jaren later ook aan de Protestantsche Kerken toegekend zagen.

Waarom moet de Gouverneur-Generaal nog altijd de predikanten en hulppredikers plaatsen en overplaatsen en kan deze bevoegdheid niet aan kerkelijke lichamen worden overgedragen?

Zoo zou er zeker nog meer te vragen zijn, dat ligt geheel in de lijn van scheiding van Kerk en Staat, waar men in Indië zoo gaarne wil heen sturen.

De instelling van die commissie betreffende de scheiding van Kerk en Staat is, als ik het wel zie, niet voortgekomen hieruit, dat men niet in die richting wil gaan, maar juist hieruit, dat men wel in die richting wil sturen.

Er liggen 19 kerkelijke reglementen gereed op deze beginselen opgebouwd, die bijna onverwijld zouden kunnen ingevoerd worden, ook zonder noemenswaardige financieele gevolgen. Waarop moet dat alles wachten? Op het werk van een commissie, samengesteld uit Mohammedanen, Roomsch-Katholieken en Protestanten? Hoe zal deze commissie ooit tot een bevredigende regeling kunnen komen omtrent het vraagstuk van scheiding van Kerk en Staat?

(van Boetzelaer van Dubbeldam c. a.)

Voor den Mohammedaan is het ideaal, dat de Staatkundige en godsdienstige macht in één hand zijn; hij kan zich ten aanzien van zijn geloof niet anders voorstellen. Men kan ten aanzien van het Mohammedaansche geloof niet van een kerk spreken en nog veel minder van de quaestie van scheiding van Kerk en Staat. En dat tusschen de Roomsch-Katholieken en de Protestanten de inzichten omtrent deze quaestie nogal kunnen verschillen, is ook in deze Kamer wel eens aan het licht getreden.

Het eenige vraagstuk, waarmede deze commissie zich dus misschien vruchtbaar zal kunnen bezighouden, is, dat van de in Indië door de Regeering ten aanzien van verschillende kerken te treffen financieele regelingen. Als de commissie eenig nuttig werk zal willen doen, dan zal zij moeten trachten met de voeten op den grond te blijven staan en zich moeten bezighouden met de practische quaestie van de financieële verhouding der Regeering tot de verschillende kerken.

Zou het dan echter niet verstandiger en logischer zijn, wanneer de Regeering verklaarde ten aanzien van alles waaraan financieele gevolgen verbonden zijn zich haar beslissing te moeten voorbehouden, maar dat afgezien daarvan de reorganisatieplannen voortgang konden hebben?

Ik wensch dit denkbeeld nog eens in de zeer welwillende overweging van den Minister aan te bevelen en hem te verzoeken het geduld van allen, die het wel meenen met de ontwikkeling der Protestantsche Kerken in Indië niet langer op de proef te stellen dan bepaald dringend noodig is.

De heer **Gerretson**: Mijnheer de Voorzitter! De blijde inkomst in deze Kamer van tal van Indische specialiteiten van den eersten rang, wier zaakkundige en soms zelfs verbluffend zekere redevoeringen wij reeds vernomen hebben en misschien nog verder zullen vernemen, maakt het voor de oudere leden en voor de niet door eigen aanschouwing Indië kennende leden dezer Kamer eensdeels eenigszins moeilijk en aan de andere zijde ook zeer gemakkelijk, zich in dit debat te mengen. Mijnheer de Voorzitter! Ik zou zelfs na hetgeen mijn geestverwant zooeven heeft gezegd, geheel kunnen zwijgen, indien niet tal van onderwerpen, die toch in het Voorloopig Verslag zijn besproken, zoo door hem als door de vorige sprekers ik zeg niet volkomen veronachtzaamd zijn, maar althans nog niet in het debat zijn betrokken.

Ik zou mij dan ook willen beperken tot het maken van enkele opmerkingen en keer mij dan allereerst tegen de ietwat verwarrende redeneeringen in het Voorloopig Verslag, als zou uit den afloop der verkiezingen hier te lande gemis van belangstelling of medegevoel in Indië's lot bij het Nederlandsche volk moeten worden gedistilleerd. Ook in de Indische pers treffen wij af en toe deze opmerking aan, waarbij dan natuurlijk de klacht en de niet altijd ongegronde klacht over te late en snelle behandeling van de koloniale begrooting dienst moet doen om te manifesteeren, dat het Nederlandsche volk voor zijn koloniën bitter weinig gevoelt.

Ik wil allereerst met groote kracht en klem daartegen opkomen, zelfs al hebben wij den schijn thans andermaal eenigszins tegen ons. Die beschuldiging toch, zonder meer, is in haar algemeenheid ontoelaatbaar. Zij is niet alleen uiterst oppervlakkig, maar ook uiterst gevaarlijk. Die beschuldiging, zonder meer uitgesproken, beschadigt den band, die koloniën en moederland bindt, en het historisch saamhoorigheidsbewustzijn. Ik erger mij altijd, als er hier of in Indië menschen, die zeggen èn Nederland èn Indië gelijkelijk lief te hebben, met een zeker genot deze gansch zeer oppervlakkige beoordeeling gaan rondbazuinen.

Waarom noem ik dat oppervlakkig? Ten eerste omdat zij zeer zeker, relatief genomen, ongegrond is. Wij Nederlanders zijn meest gewoon ons zelf af te kammen en anderen te prijzen, en zoo lees ik ook altijd weer in de uitingen van zekere groepen, dat de belangstelling in het koloniaal beleid bij andere koloniale Mogendheden grooter is dan hier, maar ik zou wenschen, dat deze kritikasters, deze klagers over gebrek aan belangstelling, zich eens bij die koloniseerende

(Gerretson.)

Mogendheden gingen vergewissen, hoeveel dáár leeft in de volksziel voor het koloniaal belang en de koloniale politiek!

Het is steeds mijn indruk geweest, dat de belangstelling, die èn in de pers èn in het volk èn in de wetenschappelijke wereld dáár getoond werd voor de koloniale belangen, zeker achterstaat bij die hier te lande!

Ik ga zelfs verder en beweer dat er geen land ter wereld is, waar als hier, in zoo breede kringen des volks zoo diepgaande en veelal tevens volkomen belangelooze aandacht gedurende een halve eeuw was en is voor het ,,Rijk buiten Europa''. Ik denk hierbij ook uiteraard aan die tien- en honderdduizenden, die reeds door hun aandacht aan en hun liefde voor de zending meer van land en volk, van godsdienst en zeden, van wat niet al over Indië weten, dan men in de kringen dier ontevredenen ook maar gissen kan. Ik denk hier aan wat door de belangstellenden gepresteerd is voor de meerdere kennis der Indische talen, wat gedaan is voor het onderwijs en voor de krankenzorg.

En als ik daar onderwijs noem, dan wil ik toch constateeren, dat, waar de heer Albarda zoo sympathiek sprak over datgene wat thans geschiedt, om het onderwijs algemeen te doen zijn in Indië en zeide: ziet, wat men voor het Indische volk doet, de Sarekat Islam brengt in de kampongs goed en goedkoop onderwijs, dat zulks reeds uit liefde voor het volk gedurende meer dan een halve eeuw door onze zendelingen van Nederland, maar dan zonder eenige reclame is gedaan.

Wie dan ook zonder meer een afkeurend oordeel over gebrek aan belangstelling bij het volk hier te lande uitspreekt, in tegenstelling met de andere koloniseerende Mogendheden, toont daarmede slechts te zijn onkundig of eenzijdig.

Maar ook in absoluten zin, Mijnheer de Voorzitter, is dit verwijt ongegrond! Dat het aan het ,,Comité voor Nieuw Indië'' niet is mogen gelukken om, buiten de politieke partijen om, een of meer Indische specialiteiten in deze Kamer te brengen, bewijst slechts, dat de constitutioneele zin onzer kiezers en hun leiders nog gezonder en nuchterder was dan deze heeren critici meenden. Want het doel van dat Comité, dat klaagde, dat de uitslag der verkiezingen had bewezen, dat in Nederland geen belangstelling voor Indië was, was immers geenszins alleen, gelijk zulks bij de andere politieke partijen wèl het doel was, om eenige Indische specialisten hierheen te halen — wat trouwens tot mijn blijdschap gelukt is — maar om hier binnen te loodsen nieuwe woordvoerders,die aanhangers zijn eener zeer bepaalde partijpolitiek, de politiek der kleine groep van meest Leidsche dogmatici en hun naar Indië gezonden leerlingen en geestverwanten, die eerst zich zelf en daarna de kiezers suggereerden, dat speciaal hun stem was de stem van Indië, hun menschen die waren van het nog altoos legendarisch Indische volk.

De verkiezingen in Indië voor den Volksraad hebben reeds duidelijk gemaakt, dat hun aanhang zelf in het beperkt overwegend vrijzinnig Indisch Pays-legal practisch nihil is, en de verkiezingen hier manifesteerden fel en klaar den afkeer onzer kiezers van dien geest, die o. m. in de befaamde artikelen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* tot uiting kwam, en waartegen zich aanstonds gelukkig van alle zijden kundige menschen — óók kenners van Indië — kwamen verzetten: artikelen, waarbij ik alleen bespeurd heb dat er een schroef los was in het zenuwstelsel van den auteur.

De heer **H. Colijn**: Daar mankeert meer aan dan een losse schroef alleen.

De heer **Gerretson**: Ja, er mankeert nog veel meer aan, wat ik uit bescheidenheid maar niet zal zeggen.

En wat nu de late en te korte behandeling der koloniale begrooting betreft, mijn bezwaar, Mijnheer de Voorzitter, geldt minder nog den korten tijd tot bespreking, dan wel het op zoo korten termijn aan de orde stellen, zóó kort, dat van behoorlijke bestudeering van de Memorie van Antwoord niet dan met zekere reserve kan gesproken worden, zoodat ik voor later mij zou moeten reserveeren of ik mij andermaal met zoo'n voorstel eventueel zou kunnen vereenigen. Stellen we ons echter met dat al toch klaarlijk voor oogen, dat sedert nu eenige jaren de behandeling der Indische begrooting hier een ander karakter moet dragen dan voorheen. We kunnen niet — we behoeven trouwens veel minder te detailleeren. Wij moeten ons met grieven noch griefjes inlaten, met détails evenmin, die in den Volksraad met zelfs voor ons, Hollandsche parlementariërs, ongewone breedsprakigheid reeds zijn behandeld. Onze werkelijke taak is dat overleg, dat onontbeerlijk is tot uitoefening dier reservatierechten, die noodig zijn te handhaven in het belang van het door ons geschapen en vooralsnog zonder ons tot ondergang gedoemde Indische Staatsgeheel.

Bij de beantwoording der vraag, of we te kort komen in de behartiging dier taak richten we ons dus niet naar de korte behandeling in dit Parlement, waartoe uiteraard minder geëigend, maar toetsen we het inderdaad beteekenisvol Voorloopig Verslag, aangevuld door mondelinge en schriftelijke gedachtenwisseling, letten we op de belangrijke persartikelen en Indische periodieken, op de vergaderingen van het Indisch Genootschap enz., alles medewerkend tot een diepgaande vorming van de publieke opinie over de voornaamste onderwerpen van ons Indisch beleid.

Daardoor kon en kan, ondanks veel wat nog te wenschen overlaat, toch deze Kamer leiding en formeele sanctie geven aan dat beleid.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan na wat reeds gezegd is kort zijn. Ik bespreek allereerst het verband tusschen de bestuursinrichting en de financiën, te meer omdat mijn geëerde voorganger een toon van lof heeft doen hooren, waarmede ik in dit verband niet zoo hartelijk zou kunnen instemmen.

Op den treurigen toestand dier Indische financiën ga ik hier niet dieper in. Te zeer echter wordt nog meest, zie ik wel, het intieme verband ontkend, of althans niet onderkend, dat er bestaat tusschen het beleid in zake de financiën en het beleid in zake de Staatkundige organisatie van Indië, door velen, wellicht niet ten onrechte, beide als wanbeleid geteekend! Ik ga zoover: het een de keerzijde van het andere te noemen.

De hoofdzaak vindt als grondoorzaak de onwaarachtigheid der basis, waarop beide staan. Welke is die onwaarachtigheid? Deze: dat men, gelijk door anderen en mij hier reeds vroeger herhaaldelijk is betoogd, bij de inrichting van de Indische bestuursmachine uitging van de wenschelijkheid niet van wat werkelijkheid was. Men trachtte de centraaleenheid eener eeuwenoude Westersche Cultuurstaat zonder meer aan te passen aan Indië, zonder te trachten de reeds daar bestaande instellingen naar eisch van eigen karakter tot een oorspronkelijke Indische Staatsregeling te doen uitgroeien. Eenmaal op dien verkeerden weg, moest men op zoek naar het ,,Indisch volk'', dat ...... er niet was! Het werd een hersenschim in eenig professoraal of doctrinair brein; het nieuwe Indische Staatsgebouw staat op het zand der phraseologie en de centrale organisatie zal nooit tot een normaal, evenwichtig in het volk geworteld orgaan, kunnen uitgroeien. In dit opzicht staan de organisaties Oppenheim en de Graaff gelijk, al wint de laatste het hierdoor, dat zij meer ruimte biedt tot ontwikkeling in natuurlijke richting.

Deze grondfout kleeft ook m. i. aan den Volksraad. Oorspronkelijk, door Minister Pleyte, gedacht als administratief en consultatief lichaam werd dit als Koloniale Raad bedoelde instituut, onder den invloed eener schijndemocratie beplakt met het etiket: Volksraad. Alsof een naam de zaak verandert; zoo werd en bleef dit lichaam de zonderlingste bastaard van organische vertegenwoordiging een Regeeringsraad.

Dit centralistisch karakter bepaalt nu ook haar wetgevende arbeid en financieel beleid. Zooveel mogelijk wordt genivelleerd niet alleen bij de salarissen maar ook op velerlei gebied. De basis die niet bestaat, moet nu gecreëerd worden. Als men voor de ,,reactie'' maar durde, zou worden genivelleerd en geneutraliseerd op elk terrein.

Deze uniforme regelingen mogen echter het cultuurpeil niet doen dalen, maar ook in de achterlijke streken omhoog brengen! En zoo wordt o. m. een onderwijspolitiek gevoerd die zelfs voor Java's financieele draagkracht te ver gaat maar voor andere streken moordend mag heeten.

(Gerretson.)

Van volkomen betrouwbare zijde bereikte mij nog dezer dagen het bericht, dat in één afdeeling de belastingen in totaal 90 duizend opbrachten en het onderwijs bijna 80 duizend eischte. Al is dit geval in zoo fatale verhouding allicht ook een uitzondering, het typeert toch, waar de financieele schoen wringt, overspanning en daardoor ontwrichting eener machine, waarvan het raderwerk wordt geforceerd door de werking eener te zware centrale as.

Het oog van den meester maakt het beest vet, zegt 't spreekwoord. Zou het daarom ook kunnen zijn, dat in de stallen der Indische landen daardoor zooveel magere scharminkels staan, omdat 's meesters oog duizende mijlen ver is in Weltevreden of in Leiden, meer lettend bovendien op goedkourende lonkjes der pseudo-democraten dan op het nut van Indië?

De Indische financiën kunnen mijns inziens alleen worden gered door onorme financieele decentralisatie. Dáár, als hier, is mede het onderwijs bijvoorbeeld de kanker voor 's lands financiën en behoort zeker in Indië de behartiging van het onderwijs krachtiger gedecentraliceerd te worden niet, om het te verminderen, maar juist om het meer aan zijn doel te doen beantwoorden. Bij de huidige centralisatie is heel de financieele gestie trouwens niet te overzien.

Ik beaam volkomen de critiek des heeren Feber — ook wat deze geachte afgevaardigde over de structuur der begrooting heeft gezegd. Vandaar een soms misdadig optimisme. Let eens op de zóó uiteenloopende ramingen na het stijgend tekort. Er is nog geen overbelasting. Maar in Indië is nog geen plaats voor alléén centrale moderne belastingwetgeving als in Westersche Staten. Ik vind mij geen tijd gelaten dit nader te ontwikkelen. Ik wijs in dit verband alleen ook eens op den bekenden aanleg van den Korintjiweg. Deze in zoo korten tijd voltooiden weg — eere aan den maker en aan alle civiele en militaire pioniers, die, verre van de Zwolsche corruptiesfeer der criticarters, nog groote dingen tot stand brengen, — zal nog lang nadat wij wellicht ons gezag aan andere handen toebetrouwden, voor ons willen en kunnen een eeremonument zijn. Maat wat is daar geknoeid! De Minister weet er alles van: de regeling van het autoverkeer, de bevaarbaarmaking der rivier naar het aflaadpunt, de arme tot kashouder gepromoveerde Duitsche rijstpeller, slachtoffer van anderer wanbeheer, en eindelijk de mislukking van heel den opzet uit commercieel oogpunt.

Was deze weg niet om Korintje te openen met het oog op het rijstgebrek? Hoe had bij goed beheer, èn het Indische volk èn de Regeering er de vruchten van geplukt! Wie gingen nu met de groote winsten strijken? Alls veroorzaakt, Mijnheer de Voorzitter, niet door stommiteiten, niet door corruptie, maar door het droevig stelsel, waarbij verschillende centrale gouvernementsdiensten naast elkaar werken, zonder samenhang en zonder in elkaar grijpen. Eén leider ter plaatse, die het geheel overziet en die weet wat hij wil, ware noodig. Geen central gezag alleen, vèr, vèr weg. Het onoverzichtelijke van het centrale budget hindert mij ook nu weer. Ten vorigen jare drong ik aan op bedrijfsstaten onzer gouvernementsbedrijven. Wat ons nu geboden werd, is zeker niet wat ik bedoelde en mist elke commercieele basis, waarop men bouwen kan. Mij leeren die cijfers niets, waardoor ik voor mij zelf tot ook maar eenige klaarheid over het financieel resultaat zou kunnen geraken.

Ik zie den heer van Gijn glimlachen, misschien begrijpt hij er meer van, Maar wat gegeven wordt is absoluut niet wat ik gevraagd heb. Wij worden er niets wijzer door.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal er niet op ingaan. Wenscht men een voorbeeld, dan zal ik enkele van die z.g. bedrijfsuitkomsten en cijfers van winst en verlies en van afschrijving aan een diepere critiek onderwerpen bij mijn repliek, als wij dan nog tijd hebben.

In de tweede plaats, nu een korte opmerking over de verhoudingen van den Gouverneur-Generaal en den Minister tot de Kroon. Klaar was ze mij nooit, en ditmaal is ze mij zelfs bijzonder onklaar, en ze dreigt de verhouding van moederland en overzeesche gewesten te vertroebelen. Meer en meer wordt dunkt mij de toestand zoo, dat noch de Gouverneur-Generaal noch de Minister zich ten volle verantwoordelijk weten of voelen. Het gezag in Indië weert telkens meer de critiek van den Volksraad af met een verwijzing naar den onwilligen Minister. Deze, op zijn beurt, hier ter verantwoording geroepen, laat gedurig tegenover de Kamer doorschemeren, dat hij wel wil, maar dat Indië niet wil, niet kan of nog niet klaar is.

Als sprekend voorbeeld verwijs ik naar de quaestie der petroleumbelastingen, die belachelijk zou zijn, ware ze niet zoo'n in-treurig staaltje van gouvernementeele onmacht. De oorzaak is ook hier: Staatsrechtelijk gebrek; twee lichamen en twee autoriteiten, ver van elkaar wonende, en ieder verantwoordelijk voor een zelfde zaak, en die verantwoordelijkheid steeds op elkaar afschuivend, met het gevolg, dat niemand zich verantwoordelijk acht.

Het eenig geneesmiddel m. i. is een behoorlijke verdeeling van bevoegdheden. Het komende debat over de bestuursorganisatie geeft allicht gelegenheid daar nader op in te gaan.

Alvorens ten slotte eenige opmerkingen te maken over de poenale sanctie, wil ik als intermezzo mijn opinie geven over de motie van den heer Gerritzen.

De redactie van die motie bevredigt mij niet geheel, ook al zou ik het met de gedachte eens zijn, maar in elk geval acht ik in alle bescheidenheid het hier aan de orde stellen van deze motie, in dit Parlement en op dit oogenblik prematuur.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik aan te snijden — zou de heer J. ter Laan zeggen — een zeer teere quaestie, de poenale sanctie.

Indien iets, dan is het streven naar afschaffing van dezen, in de Indische omstandigheden, waarborg voor een behoorlijke bedrijfszekerheid, een dier uitingen van verdwaasde ideologie, waarvan ik reeds sprak.

De bezwaren tegen het beginsel der poenale sanctie — ik spreek niet van sommige gebreken in de bestaande ordonnantie, die ieder onzer, ook ik, gaarne zagen weggenomen — zijn niet afkomstig van een der beide partijen, werkgevers of nemers, behalve voor zoover zij onder pressie van de moderne vakvereeniging staan. Want het beginsel van werkdwang bestaat, latent, zoo goed als overal in den Indischen Archipel, waar nog meer of minder de oorspronkelijke agrarische bedrijfsvormen over bleef.

Het zeer sterk bindend gewoonterecht oefent daar de functie uit, die in de Buitenbezittingen, waar dit oorspronkelijk verband ontbreekt, de koelie-ordonnantie uitoefent. Ik reageer niet zonder meer tegen het besluit der Indische Regeering, maar waarschuw, dat in dezen tijd èn van malaise èn van rumoerigheid, beter dan afschaffing der poenale sanctie, een poging ware te doen om haar overbodig te maken. Zij het ook uiteraard geleidelijk.

Dien weg zie ik in de vrije kolonisatie. Is op sommige ondernemingen, bij voorbeeld op enkele petroleumondernemingen, met dit systeem niet reeds gunstig resultaat bereikt? Vooruitgang op dien goeden weg zou nu door ontijdige opheffing der poenale sanctie onmogelijk worden gemaakt. Die vrije kolonisatie kost niets aan het Gouvernement, maar wel aan de ondernemingen veel geld. En dat geld zal er alleen blijven als die ondernemingen rendabel zijn. Laat daarom, desnoods de Regeering, door bedreiging van afschaffing — de stok achter de deur! —, de uiterste medewerking dier ondernemingen verkrijgen.

Daartegen is geen bezwaar. Maar de Regeering zij voorzichtig en plukke, onder den invloed van Leidsche en Weltevredensche of welke ideologen ook, geen vrucht vóór ze rijpte! Dat geldt voor heel het gejakker om Indië toch maar, op papier, tot een modernen op Westerschen leest geschoeiden Staat te maken. Men late toch niet de kalender alleen beslissen. Reeds nu b.v. vast te stellen, dat 1 Januari 1926 de datum zijn waarop de poenale sanctie niet meer over reëngagementscontracten van kracht zal zijn, is weer een triest staaltje van doctrinaire verdwazing, waaraan ten slotte Indië wordt opgeofferd, naar ik vrees.

,,Een tweede Suriname in 't verschiet", zoo waarschuwt een gematigd auteur. Er is wellicht grond voor die vrees. Want overal in de wereld werden ons alle tijden door waar-

(Gerretson e. a.)

schuwende lessen gegeven hoe het gaat als een historische of traditioneele arbeidsdwang ontijdig in volkomen vrijheid omslaat; de onontwikkelde bevolking wordt dan het ergst de dupe.

Geen Regeering, die dien naam waard is, mag ook maar 1/10 procent van het risico aanvaarden, dat het meedoen aan een ideologische reclame met zich zou brengen.

In dit verband mis ik met bezorgdheid èn in het beleid in Indië èn hier een vaste lijn, een krachtige hand.

Voor zoover zulks ook dezen Minister geldt, zie ik met welwillendheid, maar niet zonder zorg en eenigszins gereserveerd in zake verdere medewerking, de toekomst te gemoet.

De heer **Scheurer**: Mijnheer de Voorzitter! Het is na de verkiezing, voor de eerste maal, dat de Indische begrooting wordt behandeld. Het Kabinet bleef rechts, d. w. z. zal zijn Staatkundig leven baseeren op de beginselen ontleend aan de Heilige Schrift. Wel bleef het Kabinet in zijn geheel niet aan het roer van den Staat, maar werden nieuwe krachten opgenomen, terwijl anderen gingen.

Bij Koloniën kwam echter geen verandering, maar bleef aan Minister de Graaff de behartiging van onze koloniën toevertrouwd. Met de meeste bereidwilligheid wil ik dezen bewindsman begroeten. De periode, die achter ons ligt, doet mij vertrouwen, dat Zijn Excellentie overeenkomstig die rechtsche beginselen de teugels van het bewind zal voeren en met zijn kennis en gaven onze verre gewesten zal dienen, op het oogenblik hierover uitvoerig te spreken vind ik onnoodig. Het antirevolutionnaire beginsel in zake het koloniale beleid is den Minister voldoende bekend, om daarmede rekening te houden, terwijl het tevens voorbarig zoude zijn, omdat straks het geschikte oogenblik aanbreekt om de practijk aan het beginsel te toetsen. Te meer kan ik thans kort zijn, omdat de Minister in zijn Memorie van Antwoord, bladz. 3, duidelijk zijn meening over dit punt heeft uitgesproken. Ik lees daar het volgende:

> ,,Voorts wees de ondergeteekende er toen reeds op, dat de band met Nederland, dien dit cultuurleven zal kunnen vormen, z. i. zooveel mogelijk zal moeten worden versterkt door den weldadigen invloed van Christelijke zending en Christelijke moraal, in elk geval door den krachtigen invloed van een op Christelijken grondslag gevestigd geestesleven aan de staatkundig overheerschende zijde.''

Mijnheer de Voorzitter! Het is niet mijn voornemen bij deze begrooting over allerlei onderwerpen het woord te voeren, ook zal ik mij onthouden te spreken over de z.g. autonomonie van Indië en het aanhangig wetsontwerp betreffende de Reorganisatie van het Centraal bestuur over Indië. Die zaak komt aan de orde, wanneer dit wetsontwerp bij de Kamer is ingediend. Wel zou ik willen aandringen op een spoedige indiening van dit wetsontwerp. Behalve dat, naar mijn overtuiging de Kamer zich tot het behandelen van hoofdzaken heeft te bepalen, en de ondergeschikte punten aan Indië heeft over te laten, moet zij thans meer dan ooit de uiterste soberheid betrachten, waar de Regeering gebukt onder groote geldelijke zorgen en kampende met vele moeilijkheden trachten, zoo spoedig mogelijk het financieel evenwicht te herstellen.

Onder dit aspect wil ik ook het beleid van den Gouverneur-Generaal beschouwen, en ziende den moed en ijver waarmede dezen Landvoogd de hand aan den ploeg slaat, kan en mag ik hem de hulde niet onthouden, welke hem rechtmatig toekomt. Wordt inderdaad binnen enkele jaren het gestoorde financieele evenwicht hersteld, dan is Indië en Nederland grooten dank aan den Gouverneur-Generaal Fock verschuldigd. In dit pogen heeft hij recht op onzen steun, en zullen wij ons hebben te onthouden van een critiek, die den Gouverneur-Generaal in zijn streven wederstaat en tot niets anders kan leiden. dan tot grooten schuldenlast op en onverbiddelijken achteruitgang van Indië.

Het is voornamelijk om deze redenen, dat ik gemeend heb een onderwerp te bespreken, dat in de toekomst voor een groot gedeelte den financieelen toestand van Indië zal gaan beheerschen.

(Scheurer e. a.)

Het onderwerp, dat ik bedoel, is het salarisvraagstuk voor de burgerlijke en militaire ambtenaren. Dit vraagstuk is van de grootste beteekenis en zal het blijven, zoolang geen gezonde regeling is getroffen en volgens een vast stelsel wordt gehandeld. Dat dit een onderwerp is van het grootste belang bewijzen de besprekingen, die in Indië daarover reeds zijn gehouden en nog worden gevoerd; terwijl ook de geheele actie in zake de duurtetoeslagen daarmede in direct verband staan. Deze actie kan niet worden behandeld zonder ook de salarieering in beschouwing te nemen. Ook de aangebrachte wijzigingen bewijzen dit, en toonen duidelijk de noodzakelijkheid aan van spoedige regeling. Mijnheer de Voorzitter, men zal gevoelen, dat het bij de vaststelling van zulk een regeling er op aan komt, welk beginsel bij de bezoldiging wordt toegepast. Ik wensch over dit beginsel een enkel woord ten beste te geven, doch laat voorafgaan een korte mededeeling wat hierover in Indië is gezegd, om daarna mijn meening over deze aangelegenheid uit te spreken.

Mijnheer de Voorzitter! Toen de gevolgen van den wereldoorlog zich ook in Nederlandsch-Indië deden gevoelen en aldaar de prijzen der levensmiddelen, de huren der woningen, enz. aanzienlijk opliepen, werd als noodmaatregel besloten den landsdienaren duurtetoeslag op hun traktement toe te kennen. De regeling, die op dit stuk thans geldt, volgt hieronder:

Indien u het goed vindt, mijnheer de Voorzitter, zou ik liever dien staat laten opnemen in de *Handelingen*, dan hem hier in zijn geheel voor te lezen.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, het stuk, dat de heer Scheurer op het oog heeft, voor zoovcel mogelijk, in de *Handelingen* te doen opnemen.

Daartoe wordt besloten. [1])

De heer **Scheurer**: Mijnheer de Voorzitter! Bracht deze duurtetoeslagregeling voor allen verlichting, toch voelden zich zeer velen niet bevredigd, Zij beklaagden zich er over dat de traktementen der verschillende categorieën van ambtenaren zeer ongelijk waren geregeld; voor verschillende takken van dienst was pas korten tijd geleden het traktement beduidend verhoogd, terwijl dat van andere diensttakken nagenoeg geen of in het geheel geen verbetering had ondergaan. De duurtetoeslagregeling deed deze verschillen nog meer uitkomen en zoo ontstond in tal van kringen groote ontevredenheid.

De Regeering, erkennende dat op het stuk der traktementen in vele opzichten ongemotiveerde ongelijkheid bestaat, zon op maatregelen om deze over de geheele linie te herzien. In de tweede gewone zitting 1920 van den Volksraad (onderwerp 5) werd door den Gouverneur-Generaal van Limburg Stirum een ontwerp-aanvullingsbegrooting ingediend — het z.g. nivelleeringsontwerp —, waarbij gerekend was op een herziening van de traktementen der voornaamste categorieën van importkrachten (uit Europa betrokken personeel) volgens een uniformen standaard.

In de subalterne rangen zou een automatische bevordering worden ingevoerd door een stelsel van bevordering naar den diensttijd; voor zoover de subalterne betrekkingen, in verband met aard en duur der genoten opleiding, op één lijn vallen te stellen, zouden daaraan dezelfde aanvangs- en eind-

---

1) Van de eerste f 50 bezoldgiing een bijslag van 60 pct.;
Van de volgende f 50 bezoldiging een bijslag van 50 pct.;
,, ,, ,, f 100 ,, ,, ,, ,, 35 ,,
,, ,, ,, f 200 ,, ,, ,, ,, 20 ,,
,, ,, ,, f 200 ,, ,, ,, ,, 10 ,,
,, ,, laatste f 200 ,, ,, ,, ,, 5 ,,
zoodat bij traktementen van f 800 's maands en daarboven een duurtebijslag wordt genoten van f 100, zonder splitsing in gezins- en niet-gezinshoofden.

Eenige voorbeelden:
een landsdienaar met een bezoldiging van f 200 's maands ontvangt f 200 + f 90;
met een bezoldiging van f 250 f 250 + f 100;
,, ,, ,, ,, f 300 f 300 + f 110;
,, ,, ,, ,, f 350 f 350 + f 120;
,, ,, ,, ,, f 375 f 375 + f 125;
,, ,, ,, ,, f 400 f 400 + f 130, enz.

(Scheurer.)

wedden zijn te verbinden (f 500 en f 1200). Bij bevordering tot hoogere rangen (de z.g. promotiebetrekkingen) zouden boven de standaardbezoldigingen verhoogingen worden toegekend, waarvan het bedrag verband zou houden met de meerdere of mindere belangrijkheid der betrekking. Het bezoldigingsstelsel zou aldus zijn in te voeren, dat de bezoldigingen der ambtenaren zouden worden geregeld alsof deze van het begin van hun loopbaan af onder te werking van dat stelsel hadden gediend. Voor de in beschouwing genomen categorieën van importkrachten was in totaal op een jaarlijksche verhooging der vaste uitgaven gerekend van rond 5 millioen gulden.

Dit voorstel van den Gouverneur-Generaal van Limburg Stirum ontmoette in den Volksraad veel tegenstand. Het hoofdbezwaar was, dat een voorstel werd gedaan ter aanvulling van een deel der uitheemsche krachten, terwijl de inheemsche krachten in het geheel niet in beschouwing werden genomen.. Ook omtrent de wijze waarop de importkrachten behooren te worden bezoldigd bleek verdeeldheid van meening te heerschen. Sommige Volksraadsleden wilden aan de importkrachtn, boven een normaal of standaard bezoldiging, bijzondere toelagen zien toegekend; anderen bepleitten volstrekt gelijke bezoldiging met de inheemsche krachten maar verhoogd verlofstraktement en verhoogd pensioen; van nog andere zijde werd toekenning van uitzendingspremiën in overweging gegeven, terwijl ten slotte een lans werd gebroken voor nivelleering op een lager plan met permanente toekenning van duurtetoeslagen. In de vergadering van den Volksraad van 31 Januari j.l. (*Handelingen* bladz. 683/684) verklaarde het lid, de heer Cramer, in aansluiting bij deze opmerkingen: ,,het voornaamste bezwaar dat ik tegen de aanhangige bezoldigingsvoorstellen heb, is, dat daarin slechts sprake is van de salarissen der z.g. importkrachten, terwijl wij omtrent de plannen die de Regeering koestert ten aanzien van de aan de inheemsche krachten toe te kennen bezoldigingen, vrijwel in het duister tasten. Wij missen een overzicht van het geheele door de Regeering zich gedachte bezoldigingsstelsel, van de beginselen, die daaraan ten grondslag liggen". Wel is waar heeft de Regeering in de tweede najaarszitting van den Volksraad 1919—1920 eenige hoofdbeginselen voor een herziening van het Indisch bezoldigingsstelsel aan het oordeel van den Volksraad onderworpen en heeft deze zich op 8 Januari 1920 voor die beginselen uitgesproken, maar verschillende leden hebben hun stem daaraan onder zeker voorbehoud geschonken. Uitdrukkelijk verklaarde ik in mijn op 7 Januari gehouden rede (*Handelingen* bladz. 626) dat van de uitwerking van het stelsel zou afhangen, of het stelsel ten slotte te aanvaarden was, ja dan neen. Ook de te trekken scheidingslijn tusschen z.g. geïmporteerde en inheemsche krachten zou eerst moeten worden vastgesteld. Hoe de Regeering zich nu een en ander voorstelt vernemen wij niet, ook niet in de op het afdeelingsverslag verschenen Memorie van Antwoord.

In denzelfden geest sprak de heer Vreede, die een motie indiende (*Handelingen* bladz. 691) waarbij de Regeering werd uitgenoodigd de nivelleringsvoorstellen terug te nemen en ter aanvulling van het Indisch Bezoldigingsstelsel in zijn geheel een voorstel aan de hand te doen. Ditzelfde lid betoogde nader (*Handelingen* bladz. 756) dat de in de vergadering van den Volksraad van 8 Januari 1920 aangenomen bepalingen waren aangenomen onder het door vele leden gemaakt voorbehoud, dat een ,,aannemelijke" scheidingslijn zou kunnen worden getrokken.

Het Volksraadslid de heer van Hinloopen Labberton wilde dadelijk de knoop doorhakken en diende een motie in (*Handelingen* bladz. 758), waarin werd uitgesproken dat ook bij de verdere uitwerking der bezoldigingsvoorstellen in beginsel gelijke bezoldiging wordt verleend bij gelijke praestatie, en aantrekking van gewenschte krachten van elders door uitzendingspremiën moet worden bevorderd.

Wat heeft nu de Regeeringsgemachtigde, mr. Creutzberg, aangevoerd om de principieele bedenking, welke aan de vertoogen van de heeren Cramer, Vreede, van Hinloopen Labberton e. a. ten grondslag lag, te ontzenuwen? Wel beschouwd niets. Hij heeft zich gesteld op opportunistisch standpunt en er zich op beroepen dat de herziening van de bij het onderhavige wetsvoorstel bedoelde salarissen van importkrachten om practische redenen niet langer uitgesteld kon worden. De argumenten, welke hij hiervoor aanvoerde, waren klemmend, maar raakten de principieele quaestie niet. Wel klemde de heer Creutzberg zich vast (*Handelingen* bladz. 723) aan punt 4 van de beginselen, geformuleerd in bijlage I van den brief dd. 6 November 1919 van de Indische Regeering aan den Volksraad (Gedrukte Stukken, tweede gewone zitting, 1919, onderwerp 1, stuk 2) en besproken op bladz. 75 e. v. van de ,,Mededeelingen omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang", afgesloten 1 Januari 1920, waarop de heeren Cramer en Vreede doelden, welk beginsel luidt:

> ,,De dienstvoorwaarden voor de inheemsche krachten — zonder onderscheid van landaard — dienen te worden vastgesteld naar de eischen, welke de Indische maatschappij stelt, terwijl die voor geïmporteerd personeel bepaald kan worden naar de mogelijkheid personen naar Indië te trekken om het door inheemsche krachten gelaten tekort in 's Lands dienst aan te vullen",

maar het is duidelijk, dat met de aanvaarding van dit beginsel de wijze van bezoldiging nog niet is beslist.

Opmerkelijk is ook wat de heer Creutzberg zeide naar aanleiding van het voorstel van den heer van Hiloopen Labberton. Hij zeide namelijk (*Handelingen* bladz. 780), dat tegen een premiestelsel of iets soortgelijks principieel geen bezwaar bestaat, ,,mits de premie, of wat het ook is, werkelijk een aequivalent vormt en er dus voldoende aantrekkingskracht van uitgaat.".

> ,,Ik moet", vervolgde de heer Creutzberg, ,,alleen voorbehoud maken voor de mogelijkheid van practische uitvoering. Deze zal nader moeten worden overwogen, want de heer van Hinloopen Labberton zal wel begrijpen dat het hier gaat om een algeheele verandering van de bezoldigingstechniek, waaraan wellicht ook wiskundige adviezen zullen moeten te pas komen. Hij zal het dus billijken, dat ik mij thans over de uitvoerbaarheid van zijn denkbeeld niet direct kan uitspreken. Maar ik herhaal, dat ik tegen de motie, los van de Toelichting, geen bezwaar zie."

Deze verklaring van den Regeeringsgemachtigde was merkwaardig. Want wat bleek er uit, of liever: wat kon men er uit lezen? Dat de Indische Regeering bereid was het uitgangspunt van de voorgedragen nivelleeringsregeling nader te overwegen. Terwijl zij eenerzijds om opportuniteitsredenen met hand en tand vasthield aan die regeling, gaf zij anderzijds toe, dat zij tegen een regeling op gansch anderen voet principieel geen bezwaar zag en daarvan alsnog de practische mogelijkheid wilde overwegen!

Onder deze omstandigheden zag zij zich verplicht aan den Volksraad de toezegging te doen, dat aan de traktementsherziening voor de importkrachten in geen geval uitvoering zou worden gegeven, voordat die voor de inheemsche krachten door den Volksraad behandeld zou zijn (*Handelingen* bladz. 749). In verband met een en ander werd de motie Vreede ingetrokken, de motie van Hinloopen Labberton voorloopig aangehouden en het Regeeringsvoorstel ten slotte aangenomen met 18 tegen 8 stemmen (*Handelingen* bladz. 790).

In de tweede gewone zitting 1921 werd door den Gouverneur-Generaal Fock bij den Volksraad eene aanvullingsbegrooting voor 1922 ingediend (onderwerp 6), betreffende:

a. de normale bezoldiging van een aantal grootendeels uit inheemsche krachten gerecruteerde ambtenaren, als: klerken, commiezen, collecteurs, mantris, politie-ambtenaren, posthouders, ongediplomeerde gezaghebbers, enz., kortom: lager administratief personeel en lager personeel met niet-technische vooropleiding;

b. de abnormale bezoldiging van verschillende categorieën van ambtenaren, niet begrepen in het voorstel van 9 December 1920, aan wie met het oog op de door hen te vervullen betrekkingen bijzondere eischen van ontwikkeling worden

(Scheurer.)

gesteld, als inspecteur bij het gevangeniswezen, weeskamer-personeel, personeel bij den accountantsdienst en bij de arbeidsinspectie, leidend personeel bij den pandhuisdienst en bij de opiumregie e.a., in het kort: personeel, waarvoor zoo al niet het bezit van een academischen graad, dan toch het bezit van andere bijzondere bewijzen van genoten opleiding als eisch worden gesteld (notarieel-examen, examen middelbaar boekhouden e.d.m.).

De kosten van *a* werden geraamd op ± 4 millioen, die van *b*, met inbegrip van de kosten der maatregelen, vervat in het voorstel van 9 December 1920, op ruim 5 millioen boven de huidige bezoldigingen, vermeerderd met den duurtetoeslag.

Blijkens de Memorie van Toelichting van bedoeld voorstel was het oorspronkelijk denkbeeld van volstrekte nivelleering losgelaten. Niet „op eenmaal" zouden alle betrekkingen in „nauw verband" zijn te brengen, doch nauw verband zou slechts zijn te leggen tusschen de betrekkingen van ongeveer gelijksoortige opleiding, waarvan de duur dan een maatstaf bij de bezoldigingsregeling kan vormen. Op deze wijze zou men eigenlijk tot partieele nivelleering komen, dus tot den eersten stap om orde te scheppen in den chaos, het aan de toekomst overlatende het verband tusschen de groepen hoe langer hoe nauwer te leggen en aldus zoo mogelijk tot algeheele nivelleering te geraken. De voorstellen van 9 December 1920 werden niettemin gehandhaafd. Bij het ontwerpen daarvan — aldus de motiveering in de Memorie van Toelichting — waren maatgevend èn de genoten vóóropleiding èn de diensttijd, en aan deze factoren kan voor de daarbij bedoelde categorieën van ambtenaren onverkort worden vastgehouden. Voor verschillende andere betrekkingen evenwel kan de opleidingsduur niet als overwegende factor gelden en waar de herziening der aan die betrekking verbonden traktementen bezwaarlijk kan worden uitgesteld tot tijd en wijle een nieuw stelsel van grondslagen is opgezet en uitgewerkt, moet te dien aanzien getracht worden het nivelleeringsstelsel aan te passen aan de practijk.

Mijnheer de Voorzitter! Uit deze beschouwingen, gehouden in Indië door Regeering en Volksraad, blijkt duidelijk, dat ieder overtuigd is van den onhoudbaren toestand, waarin de salarieering verkeert en dat er zoo spoedig mogelijk maatregelen moeten getroffen worden om uit dien chaotischen toestand te geraken en op te heffen de onbillijkheden, waartoe ook de duurtetoeslagen hebben geleid. Waar dit vraagstuk niet zoo spoedig is op te lossen, heeft de Regeering een regeling getroffen, waarmede de Minister blijkens deze begrooting (Memorie van Antwoord bladz. 19-21) akkoord gaat. Het komt mij voor, dat wij ons thans tegen deze regeling niet kunnen verzetten, al gevoel ik ook de bezwaren die er tegen aangevoerd zijn om ook tegen 1 Juli 1923 het laatste deel van den duurtetoeslag in te trekken voor de bevoorrechte groepen, ook wanneer de ingestelde salariscommissie niet met haar voorstellen gereed is. Hieraan zij ter verduidelijking toegevoegd, dat er twee commissies zijn ingesteld, één tot herziening van de traktementen van de militairen en één tot herziening van de traktementen van de burgerlijke landsdienaren. Het spreekt vanzelf, dat die beide commissiën rekening zullen hebben te houden met hetgeen over de wijze van bezoldiging door Regeering en Volksraad is besproken en zij zullen hebben te kiezen tusschen de 2 stelsels. Een stelsel van bezoldiging naar Indischen maatstaf of een stelsel, waarbij de bezoldiging van uitheemsche krachten meer of minder tot maatstaf dient. In de stukken heeft de Minister op deze zaak gewezen en indien ik de meening van Zijn Excellentie heb begrepen, zoekt deze bewindsman het vraagstuk der salarieering op te lossen in de richting van bezoldiging naar Indischen maatstaf.

Mijnheer de Voorzitter! Het komt ook mij voor, dat langs dien weg de oplossing van dergelijke groote financieele verbetering voor de toekomst voor Indië moet gezocht worden. Geheel sluit ik mij dan ook aan bij hetgeen door den heer Idenburg den 16den Maart jl. in de Eerste Kamer is gezegd:

„Wij zijn" — betoogde die afgevaardigde in het algemeen (*Handelingen* blz. 631) — „ontegenzeggelijk over den top der duurte. Zou het dus wel verstandig zijn om de inkomens thans in een definitieven vorm te gaan fixeeren op een bedrag, dat gegrond is op de duurte, welke wij nu achter den rug hebben? En zou het geen aanbeveling verdienen om de verschillende traktementen te nivelleeren op een behoorlijk, doch minder hoog peil, op meer normale indexcijfers gebaseerd, en dan voorloopig als toelage er bij te doen of te laten, wat men bij den tegenwoordigen toestand noodig acht?"

Dat minder hoog peil kan alleen gevonden worden, wanneer men de inheemsche krachten op inheemsche wijze salarieert. De gedachten, waarvan ik uitga, is deze: In Indië moet men volgens Indischen grondslag de ambtenaren salarieeren, d. w. z.: Indië heeft een eigen salarisstelsel. Wil men nu in Indië arbeiden, dan aanvaardt men ook het Indische bezoldigingsstelsel.

De moeilijkheid, die zich hierbij voordoet, is deze, dat Indië nog geen voldoende werkkrachten voor hoogere functies bezit en dus deze krachten moet importeeren. Om deze krachten te importeeren, zal men voorshands importpremies noodig hebben. De ambtelijke wereld is dus in tweeën te scheiden. Het eene deel, dat in Indië aanwezig is, en het andere deel, dat van buiten af ingebracht moet worden. Nu is naar mijn inziens de weg die ingeslagen moet worden deze.

De Regeering moet zooveel mogelijk de verschillende werkzaamheden door inheemsche krachten later vervullen en de plaatsen voor uitheemsche krachten tot het uiterste beperken. De fout is maar al te zeer, dat men schriel is in die beperking en een sfeer van arbeid voor uitheemsche krachten bestendigd, die veel te uitgebreid is. Het einddoel moet zijn een terugtrekken tot het kleinst mogelijk terrein, waar uitheemsche krachten niet gemist kunnen worden.

Ik ga zelfs nog verder, dat, wanneer eenmaal voor Indië een eigen salarieering is vastgesteld — en alleen voor de hoogere leidende functies, die in Indië niet te verkrijgen zijn —, de importpremie is toegestaan. Indien nu uitheemsche krachten in Indië een betrekking zoeken, die niet valt onder de laatste categorie, in die sfeer van hoogere ambtenaren, dan moet zich zoo iemand met de eigen Indische salarieering tevreden stellen. Hieruit volgt, dat krachtig moet gewerkt aan de opvoeding van inheemsche ambtenaren, die bezoldigd worden naar Indischen maatstaf. In die opvoeding stelle men de eischen niet te hoog en stelle men geen Europeesche eischen. In de wijze, waarop thans Indische jongelui uit hun vaderland naar Holland komen, hier een zekeren graad verwerven en dan met dezelfde rechten van bezoldiging als een Nederlander naar Indië terugkeeren, ontstaan groote moeilijkheden en wantrouwen. Wij zien het immers gebeuren, dat een Javaan, die in Holland het onderwijzersexamen deed, als hij naar Java terugkeert, aan salaris ontvangt meer dan een Medano. Aan zulke wantoestanden moet zoo spoedig mogelijk een einde worden gemaakt.

De Minister heeft dit blijkens de Memorie van Antwoord ook gevoeld en heeft daarop ook in diezelfde richting gereageerd. Toch heeft Zijn Excellentie gemeend, dat hij, alvorens hij tot uitvoering van dit stelsel kon overgaan, zich moest vasthouden aan overgangsmaatregelen. Ik kan dat van dezen bewindsman best begrijpen, omdat het altijd onaangenaam is om een dergelijk stelsel rigide toe te passen. Men komt dan in botsing met een categorie van personen, die dat niet willen. Maar ik sta op het standpunt, dat de Minister er doorheen moet en met de consequente en rigide toepassing niet lang moet wachten. Dan zullen misschien hoogere posten door minder ontwikkelde ambtenaren moeten vervuld worden, maar daartegen heb ik niet het minste bezwaar.

Ik heb gemeend deze beschouwingen aan het oordeel der Regeering te moeten onderwerpen, in de hoop, dat weldra voor Indië een gezonde en rechtvaardige salarisregeling zal worden ingevoerd.

Ik wensch verder nog op een paar kleine punten de aandacht van de Regeering te vestigen. Vooreerst vraag ik of de Minister bereid is om over te leggen de gegevens, welke uit Indië moeten komen voor de behandeling van de poenale sanctie. De heer Gerretson kon het niet langer volhouden;

(Scheurer e. a.)

van 1920 heeft hij op die gegevens zitten wachten en nu heeft hij de stoute schoenen maar aangetrokken en een speech afgestoken. Ik verzoek den Minister, eindelijk eens met die gegevens voor den dag te komen. Het is wel eigenaardig, dat de Minister antwoordt: het is moeilijk, het verandert telkens weer, dus zou ik telkens andere gegevens moeten verstrekken. Ik zou echter zeggen: laat de Minister in verband met het rapport deze zaak zoo spoedig mogelijk behandelen.

In de tweede plaats dank ik den Minister voor zijn toezegging ten aanzien van een regeling voor de assistenten, speciaal wat betreft de handhaving van den Zondag voor die assistenten. Ik hoop, dat ook in dien zin krachtig zal worden opgetreden en voor die personen den Zondag te verzekeren. De Regeering moet in dat opzicht een voorbeeld geven. Ik ben begonnen met te zeggen, dat wij een rechtsch Kabinet hebben. Ik hoop, dat in de practijk zal te zien zijn, dat de beginselen van het rechtsche bewind niet worden vergeten.

Verder zeg ik den Minister dank voor de toezegging ten aanzien van het a.s. wetsontwerp betreffende art. 123. Ik zal er niet verder op ingaan en rustig de indiening van dat wetsontwerp afwachten. In dit opzicht sta ik meer aan de zijde van den heer Feber dan aan die van den heer van Boetzelaer.

Ten slotte wensch ik nog even de aandacht te vestigen op een zaak, die dezer dagen in de courant is besproken.

Die zaak betreft de uitzending van ambtenaren naar Indië. Dit is voornamelijk aan het licht gekomen door de verschillende vreemde krachten, die door het Departement van Koloniën zijn uitgezonden. De Minister heeft kunnen lezen de critiek op verschillende artsen, die naar Java zijn gezonden, en vragen, daaromtrent door den heer Ter Hall ingezonden, zijn door den Minister beantwoord.

Het antwoord in de Memorie van Antwoord is mij niet geheel duidelijk, te meer waar mij een geval bekend is geworden van iemand, die aangesteld is als gediplomeerd tandarts, die aangesteld was bij den burgerlijken geneeskundigen dienst op een salaris van f 750 per maand, maar omtrent wien kort daarna bleek, dat hij geen diploma als tandarts bezat. Men had schijnbaar vergeten hem dit in Holland te vragen. Er was natuurlijk een oproeping geweest in de *Staatscourant* voor een gediplomeerd tandarts, maar aan den mijnheer, die zich had aangemeld, had men niet gevraagd of hij een diploma had, ten minste zich niet van zulk een diploma overtuigd. Toen eindelijk in Indië uitgekomen was, dat hij geen diploma bezat, is hij natuurlijk afgezet. Maar wat blijkt daaruit? Dat, wat de Minister zegt in de Memorie van Antwoord, nl. dat wij vertrouwen moeten hebben in de waarborgen voor de uitzending, door ons toch wel eenigszins in twijfel moet worden getrokken. Ik voor mij begrijp niet, dat een commissie, waarvan nog wel een professor voorzitter is, en die belast is de sollicitaties ernstig te onderzoeken, zich eenvoudig tevreden stelt met de verklaring van een mijnheer, dat hij tandarts is. En op de afdeeling Personeel, aan het Departement van Koloniën, heeft men ook niet gezien, dat die mijnheer geen diploma had. Ik zou zeggen: wat heeft de Minister aan zulk een commissie van advies.

Ik zou Zijn Excellentie wel willen aanraden deze commissie maar op te heffen, en deze zaak maar in eigen beheer te nemen en niet te vergeten, dat in het vervolg ook bij de afdeeling Personeel de uitzending van personeel met de meeste nauwgezetheid zal worden behandeld, want die afdeeling Personeel voor Indië is een afdeeling van de grootste beteekenis voor Indië. Het is gansch niet onverschillig, welk personeel door het Departement van Koloniën naar Indië wordt gestuurd, om daar in ambtelijke betrekkingen te werken. Wij hebben daarvan al meer staaltjes gezien, bijv. bij de benoeming bij de politie, waarbij er ook enkelen zijn doorgeglipt van minderwaardig karakter, en nu weer bij deze zaak. Ik dring er daarom op aan, dat de Minister de afdeeling Personeel in goede richting zal laten functionneeren.

De heer **van Rijckevorsel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met een enkel woord over het vraagstuk der poenale sanctie.

Niet, om daarover een debat te beginnen, want de reden,

(van Rijckevorsel.)

waarom de Memorie van Antwoord een dergelijk debat onmogelijk verklaart: dat nog niet zijn ingekomen de adviezen van den Gouverneur-Generaal, is inderdaad afdoende.

Ik wil dan ook slechts mijn leedwezen uitspreken, dat ook dit jaar weer een zoodanig debat, dat de Kamer reeds jaren wenscht, om steeds dezelfde reden onmogelijk is. Ik vertrouw, dat dit thans voor het laatst is, en dat bij de volgende begrooting dat debat zal kunnen plaats vinden.

Ook wil ik mijn vertrouwen uitspreken dat middelerwijl de Kamer niet voor een fait accompli zal worden gesteld. De Kamer heeft zich jaren voor dit vraagstuk geïnteresseerd, heeft een commissie benoemd, die een rapport heeft uitgebracht, dat reeds drie jaar ligt te beschimmelen. Ik hoop, dat deze deferentie tegenover de Kamer in acht zal worden genomen. Telkens komen er losse berichten uit Indië, die achteraf gewoonlijk onjuist blijken, dat men daar de knoop zou willen doorhakken en een of andere ingrijpende decisie nemen. Ik hoop, dat de Kamer niet voor een dergelijk fait accompli zal worden gesteld, want dat zou zij moeilijk verdragen.

Mijnheer de Voorzitter! Thans een enkel woord over de belastingpolitiek, meer in het bijzonder ten opzichte van het uitheemsche kapitaal.

Dit is een der moeilijkste vraagstukken van koloniale politiek, want landen als Indië hebben inderdaad uitheemsch kapitaal dringend noodig. Het uitheemsche kapitaal moet dus niet worden afgeschrikt, maar integendeel aangetrokken. Maar ik voeg er dadelijk aan toe: ook het uitheemsche kapitaal heeft Indië noodig, omdat het in Indië goede, soms zelfs buitengewoon goede beleggingsgelegenheid vindt. Voorzoover dat uitheemsche kapitaal is Nederlandsch kapitaal, ligt het voor de hand, dat het, zelfs bij gelijke voorwaarden, liever emplooi vindt in landen, die onder Nederlandsch bestuur staan dan in vreemde. Veilig kan dus worden aangenomen, dat het uitheemsche kapitaal zich niet zóó spoedig zal laten afschrikken. Anderzijds zou het onverstandig zijn, met het heffen van belastingen te naderen de grens van de afschrikking. Het is ook in hooge mate wenschelijk, dat men bij het invoeren en heffen van belastingen rekening houdt met zekere psychologische factoren. Het gaat hier niet uitsluitend om meer of minder betalen. Bij de van nature niet gemakkelijke verhouding tusschen het uitheemsche kapitaal en den fiscus in een kolonie moet men vooral noodelooze prikkelingen voorkomen.

Op bladz. 12 van de Memorie van Antwoord ontkent de Minister, dat een dergelijk gevaar zou bestaan. Ik lees daar:

> „Dat in deze tijden van economische malaise moeilijkheden worden ondervonden ten gevolge van de uit een betreurenswaardigen samenloop van omstandigheden voortspruitende late heffing van belasting over de winsten, gemaakt in de daaraan voorafgaande jaren, wordt door hem aanstonds erkend en begrijpelijk acht hij ook de klachten over die belasting, voor zoover nog onvoldaan, vooral voor hen, die den druk der tijden ondervinden. Maar dat het belastingsysteem op zich zelf, volgens hetwelk veel wordt geheven indien de verdiensten groot, en weinig indien de verdiensten klein zijn, tot kapitaalsvlucht aanleiding zou geven, is eene onderstelling, waarvoor geen voldoende gronden bestaan. De ondergeteekende is er van overtuigd, dat klachten van evengemelden aard niet zouden zijn geuit, indien de plotseling ingevallen malaise niet of meer geleidelijk ware ingetreden, en dat dergelijke verwijten geheel zullen uitblijven zoodra weder op economisch gebied betere tijden aanbreken."

Hiervan is een en ander waar, maar in haar geheel acht ik deze visie van den Minister onjuist en gevaarlijk. Zeker, een belangrijk deel van de klachten is veroorzaakt door de terugwerkende kracht en door den achterstand, en men zal in jaren van voorspoed minder klachten hooren dan in jaren van tegenspoed, maar de Minister onderschat de ontstemming — ik gebruik een zacht woord — die in ondernemerskringen, ook en vooral onder de belanghebbenden in het buitenland, is gewekt. Na de opsomming van klachten, die gisteren door den

(van Rijckevorsel.)

heer Gerretson is gegeven, zal wel in confesso zijn, dat in de kringen der ondernemers een ernstige ontstemming bestaat. Ik zou den Minister daarvoor willen waarschuwen, omdat de gevaren van wat het Voorloopig Verslag noemt „kapitaalsvlucht of zich afzijdig houden van het uitheemsch kapitaal", en ik voeg daarbij: het gevaar dat door deze verscherping van de verhoudingen in zekere ondernemingen de Nederlandsche invloed daalt tegenover den vreemden invloed, wel eens grooter konden blijken dan de Minister schijnt te denken. Trouwens, de Minister erkent zelf ook, dat de Indische belastingpolitiek wel eenige reden geeft tot ontstemming. Hij noemde de terugwerkende kracht en de achterstand, maar er zijn nog meer redenen. De Minister heeft het belastingsysteem met enkele woorden willen kenschetsen als een, waarin veel wordt geheven als de winsten groot, en weinig als de winsten klein zijn. Wellicht is die karakteristiek juist voor de toekomst, voor de drieledige inkomstenbelasting alléén, of eigenlijk voor de nieuwe belasting, als de thans aangekondigde herziening haar beslag zal hebben gekregen, maar voor het thans vigeerende systeem is die karakteristiek zeker niet juist. Ik behoef slechts te noemen de vaste uitvoerrechten, waarbij in het geheel geen rekening wordt gehouden met grootere of kleinere winst, en de productenbelastingen, gezien in het licht der critiek in de nota van mr. Treub. Maar er zijn ook nog psychologische factoren in het spel. De overwinst- en de extra-winstbelasting blijken inderdaad, zooals hier reeds vroeger is betoogd, te leiden tot een eindeloozen strijd tusschen den fiscus en de ondernemers, niet alleen over de vraag, wat de ware winst is, maar ook wat het ware kapitaal is.

Op blz. 68 van zijn bekende nota zegt mr. Treub daarvan het volgende:

„,... gaat men den weg op van vaststelling der verschillende reserveeringen en afschrijvingen, die boven de afslijtingen uitgingen, en inventarisatie met waardeschatting van de onderdeelen van het bedrijfskapitaal, dan doen zich de bezwaren, die ik tegen de vaststelling van de werkelijke winst door den fiscus moest opperen, in nog sterk verhoogde mate voor, zóó sterk, dat langs dien weg uitvoering van de bewuste bepaling niet slechts een bron van willekeur moet worden, maar vrijwel tot de onmogelijkheden behoort."

En de Ondernemersraad voor Nederlandsch-Indië zegt hiervan, op blz. 117 derzelfde nota

„dat hierbij eindelooze besprekingen met de ambtenaren van de belastingadministratie niet te vermijden zijn, en bovendien de uitslag in de meeste gevallen, zoowel aan den belastingplichtige als aan den fiscus, onbevredigend toeschijnen zal."

Nu heeft gisteren de heer Gerritzen wel gezegd, dat de extra-winstbelasting zeer wel zal kunnen werken — hij had vernomen, dat op verschillende vestigingen van de „Bataafsche" accountants van belastingen waren geweest en inzage van de boeken hadden gekregen en dus was de zaak vrij eenvoudig. Ik meen dat toch te moeten betwijfelen, want al krijgt men inzage van boeken, niet alleen van reuzenondernemingen als de „Bataafsche", maar ook van andere groote ondernemingen, dan is het volstrekt niet zoo eenvoudig naar het geldend criterium vast te stellen wat de ware winst, en vooral niet, wat het ware kapitaal is.

Het is op die manier een strijd tusschen accountants van den fiscus en de accountants van de belastingplichtigen, een strijd, waar men nooit uitkomt, waarbij men beiderzijds de knapste accountants gebruikt, en waarbij de een steeds meent, dat hij te veel betaalt en de ander, dat hij te weinig ontvangt. Dat leidt weer tot verderen strijd en brengt prikkeling mee, die men behoort te voorkomen.

Er zijn ook andere noodelooze en daarom betreurenswaardige prikkelingen — ik mag niet zeggen toegepast — maar onopzettelijk veroorzaakt.

De Minister heeft in April jl. in de Eerste Kamer uitdrukkelijk toegezegd het zijne te zullen doen, om het uitvoerrecht op petroleum met 1922 te doen eindigen, om het even of daarna een andere speciale heffing op de petroleum nog noodig zou blijken. Wij hebben nu uit de Memorie van Antwoord betreffende de wijziging van de Tariefwet vernomen, dat de Minister zelfs nooit er aan gedacht heeft om op deze toezegging terug te komen.

Maar, zou ik willen vragen, waarom is de Minister, na al wat over de afschaffing van het uitvoerrecht te doen is geweest, niet immer duidelijk op dat punt geweest, waarom heeft hij niet reeds vroeger met alle duidelijkheid doen uitkomen, dat hij aan zijn toezegging vasthield? De Minister moge meenen, dat hij altijd duidelijk is geweest, het is toch een feit, dat niet alleen belanghebbenden, maar ook verschillende leden dezer Kamer en ook vrijwel de geheele pers en het publiek uit de duistere zinnen van zijn antwoord op de vragen van den heer Van Lanschot en uit de Memorie van Toelichting bij deze begrooting hebben gemeend te moeten lezen een terugkomen op de gedane toezegging. Wij zien nu, hoe moeilijk het is, om een eenmaal op dergelijke wijze gewekte argwaan te dooven. Ook nu nog meent de heer Gerritzen, blijkens zijn rede van gisteren, dat de Minister een met zijn toezegging strijdig verband wil leggen tusschen de afschaffing der uitvoerrechten en de invoering der aardoliebelasting. En dan moeten wij bedenken, dat, als bij Nederlanders door de antwoorden en uitlatingen van den Minister zooveel argwaan is gewekt, hoe het dan moet zijn bij buitenlanders, die nog minder gemakkelijk de finesses kunnen waardeeren. Ook om die reden betreur ik, dat de Minister niet is medegegaan met het advies van de z.g. Petroleumcommissie, om bij gelegenheid van deze wijziging der Tariefwet het uitvoerrecht af te schaffen. Ik kan niet inzien, dat het eenigszins nevelachtige bezwaar, dat de Minister in de Memorie van Antwoord daartegen aanvoert, dat daardoor „stroomingen zouden kunnen ontstaan, die de totstandkoming van eene juiste beslissing in gevaar zouden brengen" zou hebben opgewogen tegen het voordeel, dat de argwaan dan volledig zou zijn uitgeroeid. Nu de Minister dat niet wil doen, wil ik hem vragen, het op andere wijze te beproeven. Voor mij zelf is dat niet noodig; ik voor mij ben er van overtuigd, dat de Minister zijn toezegging zal nakomen.

Maar de Minister weet, dat er argwaan is blijven bestaan, hij heeft het gisteren nog gehoord van den heer Gerritzen, als middel daartegen zou ik den Minister willen vragen, nog te verklaren, of ik goed gelezen heb uit de Memorie van Antwoord, de theoretische mogelijkheid om de afschaffing van de uitvoerrechten aan te nemen en tegelijkertijd de invoering van een nieuwe aardoliebelasting te verwerpen. Als de Minister de Kamer daartoe in de gelegenheid stelt, zal hij zijn toezegging hebben nagekomen.

Mijnheer de Voorzitter! Eigenlijk is de Minister zelf overtuigd, dat de belastingpolitiek tegenover het uitheemsche kapitaal niet geheel in orde is, want blijkens de Memorie van Toelichting is het vooral naar aanleiding van de deceptie met de overwinst- en extra-winstbelasting, dat met zijn goedvinden de Indische Regeering in Juli jl. de commissie tot herziening van het belastingstelsel heeft ingesteld. Ik zelf was reeds het vorige jaar overtuigd, dat de overwinst- en extra-winstbelasting failures zouden blijken.

Belastingen, die men in Nederland niet aandurfde, heeft men voor Indië wel aangedurfd, waar alle omstandigheden ongunstige waren; de belastingadministratie minder goed geoutilleerd en de verhoudingen bij de maatschappijen veel meer ingewikkeld.

Bij gelegenheid van de behandeling van de afschaffing van de O.W.-belasting, heeft de Minister van Financiën, mr. de Vries, zich over invoering van een extra-winstbelasting voor Nederland in deze Kamer uitgelaten als volgt:

Die uitlating is te vinden op bladz. 134 van de *Handelingen* van 2 Maart 1920.

„Een ding staat vast, dat wanneer een dergelijk wetsontwerp er zou komen, het veel omslag met zich zou brengen, en zou leiden tot eindeloozen strijd tusschen de ondernemers van de bedrijven en de belastingambtenaren, om te bepalen, hoe ten slotte de winst uit het

(van Rijckevorsel.)

bedrijf, welke voor speciale belasting in aanmerking zou komen, zou moeten worden berekend."

De belastingadministratie en ook de belastingplichtigen in Nederlandsch-Indië ondervinden nu die moeilijkheden. Dat de extra-winstbelasting en de overwinstbelasting zooals zij bij ordonnantie zijn geregeld, failures zijn, die leiden tot eindeloozen strijd en verbittering en bovendien tot deceptie wat betreft de opbrengst, dat is een belangrijk nieuw feit, een novum.

Er is echter geen reden, aan de Indische belastingadministratie te verwijten dat zij er nog niet in geslaagd is, deze belastingen door te voeren. Ik houd dat voor een onmogelijkheid. Als zij de extra-winstbelasting en de oorlogswinstbelasting moest uitvoeren, zooals die in de ordonnantie geregeld zijn, dan zou de belastingadministratie eigenlijk voor iederen belastingplichtige een boekhouding moeten gaan voeren, naar haar grondslagen en haar inzichten.

Dat zou zoo omslachtig zijn, dat ik hoop, dat de Minister geen gehoor zal geven aan den aandrang, van sommigen, om nog meer uitstekende en dus zeer dure ambtenaren naar Indië te zenden om de belastingadministratie met dat doel te versterken.

De oplossing zal in een andere richting moeten worden gezocht, maar ik meen, dat die zeker niet moet worden gezocht in de richting, waaraan een hoofdartikel van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 18 December ll. avondblad, herinnert, in welk artikel nog eens aan den Minister wordt verweten, dat de opbrengst dier belastingen krachteloos wordt gemaakt door de bevoegdheid tot het aantoonen van het werkelijke kapitaal op 31 December 1919.

Als deze bepaling er maar niet in was gekomen, zou de opbrengst niet zoo tegengevallen zijn.

Dat wil ik onmiddellijk gelooven. Als de fiscus kon zeggen: zóóveel is uw nominaal kapitaal en zooveel uw winst, dus u hebt zóóveel procent van uw kapitaal verdiend, dan geloof ik, dat er een veel betere opbrengst uit die belasting te halen zou zijn en er minder moeilijkheden zouden rijzen.

Maar dan was ook tevens iedere billijkheid zoek. En dan zou dat een wonderlijke premie zijn op een onvoorzichtig beheer; hoe meer het kapitaal verwaterd is, hoe minder belasting en hoe conservatiever beheer, — dat zoo ergens dan wel in Indië wenschelijk is, waar men met groote schommelingen rekening heeft te houden — hoe meer belasting tot straf betaald moet worden.

Ik zou wel eens willen zien wat de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* zou schrijven, wanneer een dergelijk voorstel voor Nederland was gedaan. Maar wij kennen al sedert jaren de tegenstelling tuschen de hoofdartikelen der *N. R. C.* over Nederland en over Indië.

Integendeel zou ik zelfs meenen, dat de aantooning, voor 1 maal op 31 December 1919, niet eens voldoende is, wanneer men de billijkheid in het oog wil houden en dat, als men niet een premie wil geven op verwatering na 31 December 1919, eigenlijk ieder jaar het werkelijke kapitaal moest kunnen worden aangetoond.

De Regeering heeft indertijd gezegd, dat men daaraan niet kan beginnen, maar dat ieder jaar het nominaal kapitaal maar gelijk moet worden gemaakt aan het ware kapitaal, dat wordt ten slotte dan ook weer een premie op verwatering.

Ik geef toe, dat op de theoretisch juiste wijze practisch de zaak nog veel meer zou vastloopen dan nu reeds het geval is.

Nu is er een te waardeeren poging om binnen het raam der bestaande ordonnantie de zaak toch te doen loopen en de oplossing van de vraag, wat als kapitaal moet worden aangemerkt, binnen bereik te brengen.

Dat is de oplossing die aan de hand wordt gedaan door den Ondernemersraad van Nederlandsch-Indië in een circulaire aan de leden die later ter kennis is gebracht van den Gouverneur-Generaal en die te vinden is in de nota van mr. Treub op bladz. 116 en 117.

Die oplossing komt hierop neer, dat men zegt: dit is het stamkapitaal van een nieuwe onderneming, of als het een oude onderneming betreft, dit is het kapitaal op 1 Januari 1908, toen de inkomstenbelasting werd ingevoerd, en dat is vastgesteld; daarbij tellen wij op de emissies en de winsten volgens aangifte in de inkomstenbelasting, en trekken wij af de verliezen volgens aangifte in de inkomstenbelasting, de uitkeeringen in den vorm van dividenden, tantièmes en dergelijke en de niet bij de inkomstenbelasting verrekende belastingen, wat wij dan overhouden is het ware kapitaal. Het is een formeele bepaling van het ware kapitaal en ik acht het dan ook twijfelachtig of zulk een uitlegging van de bestaande ordonnantie aanvaardbaar is. Het is wellicht wenschelijk de ordonnantie in dien geest te wijzigen — ik kom daarop dadelijk terug — maar ik wil nu reeds opmerken, dat dan toch de moeilijkheden blijven bestaan, die kunnen voortspruiten uit de verhoudingen en verschuivingen tusschen tot een concern behoorende maatschappijen.

In zijn nota openbaart de heer Treub heel andere herzieningsdenkbeelden. Naast het beëindigen der uitvoerrechten op petroleum en de productenbelastingen wenscht hij als voorloopige verbetering de vervanging der drieledige inkomstenbelasting door een enkele winstbelasting, niet progressief, maar proportioneel. Dit denkbeeld kan overwogen worden bij het voorstel tot verlenging der productenbelastingen met een jaar, dat bij de aanvullingsbegrooting voor 1923 — wij hopen binnen enkele maanden — aan deze Kamer zal worden voorgelegd.

Nu reeds wensch ik daaromtrent op te merken, in de eerste plaats dat wij meer zullen moeten weten van de gevolgen voor de Indische schatkist van een dergelijke voorloopige verbetering, dan de vrij losse berekeningen, die mr. Treub in zijn boek daaromtrent heeft gegeven. Ik erken dadelijk, dat hij niet meer kon doen, omdat hij daartoe de gegevens mist, die zijn alleen in het bezit van de Regeering. In de tweede plaats wensch ik op te merken, dat op deze wijze zou worden gepraejudicieerd op de algemeene herziening, omdat reeds nu zou worden uitgemaakt, dat de belasting der naamlooze vennootschappen en rechtspersonen proportioneel en niet progressief zou zijn.

Ook mr. Treub wenscht immers een dieper gaande principieele herziening van het belastingstelsel, die naar zijn meening zou moeten leiden tot een enkele proportioneele uitkeeringsbelasting, waarbij hij als het moeilijke punt erkent: de voorkoming van ontduiking door het uitgeven van bonussen en claims en door verschuivingen tusschen tot één concern behoorende maatschappijen. Die moeilijkheid zal onder de oogen dienen te worden gezien, wanneer de algemeene herziening aan de orde is.

De heer Treub wenscht dat deze algemeene herziening worde voorbereid door een Staatscommissie, waarin naast beoefenaren der wetenschap van de financiën en practisch ervaren belastingambtenaren, ook de vertegenwoordigers van de belanghebbenden zullen moeten worden opgenomen. Ik kom daarop terug.

Uit de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord zijn ons nu de plannen der Regeering gebleken.

De Regeering wil in de eerste plaats de uitvoerrechten op de petroleum afschaffen; in de tweede plaats de productenbelastingen een jaar verlengen; in de derde plaats aanvulling met een soort productenbelasting op aardolie — de aardoliebelasting — en op de vierde plaats heeft zij gezorgd, dat deze zomer werd ingesteld de Indische commissie tot herziening van het belastingstelsel. De Minister hoopt het herzieningsvoorstel in de voorjaarzitting van 1924 bij den Volksraad te kunnen indienen. Een onderdeel van het program van de Regeering is nog, dat, hangende die herziening, inmiddels zoo weinig mogelijk veranderingen in de geldende belastingen zullen worden gebracht.

Ik meen in deze plannen een lacune te zien en wil den Minister nu reeds daarop wijzen.

Als de productenbelastingen en de aardoliebelasting volgens het plan van de Regeering eindigen met het jaar 1923, wil de Minister dan in 1924 en wellicht ook in 1925 — wij moeten niet al te optimistisch zijn ten aanzien van het tijdstip, waarop de herziening zal zijn tot stand gekomen —

(van Rijckevorsel.)

de ongewijzigde drieledige inkomstenbelasting laten werken zonder correctieven?

Of wil hij de toekomstige regeling eenige jaren terugwerkende kracht geven? Dat zal niet goed gaan, want de terugwerkende kracht is nu pas weder zeer bedenkelijk gebleken.

Of denkt de Minister wellicht, dat de Kamer gemakkelijker te krijgen zal zijn, om de verlenging eerst voor een jaar goed te keuren en daarna er een tweede, wellicht een derde jaar aan te knoopen?

Ik zou meenen, dat dit geen juiste gedachte zou zijn. Na de ervaring, welke is opgedaan met de overwinst- en de extra-winstbelasting, staat het wel vast, dat deze onveranderd, zonder correctieven niet kunnen werken.

Men zal dus, naar mijn meening, voor de keuze komen te staan: òf voorloopige verbetering der inkomstenbelasting, òf correctieven totdat de definitieve herziening werkt.

Ik vertrouw, dat de Minister bij de aanvullingsbegrooting over een paar maanden zal uiteenzetten, waarom hij niet de voorloopige verbetering der inkomstenbelasting heeft gekozen, maar de verlenging der productenbelasting.

Maar als de Minister alléén die productenbelastingen wil verlengen, dient hij de consequentie ook te aanvaarden, dat die verlenging zal moeten strekken totdat de definitieve herziening van het belastingstelsel werkt en dan zal hij er toe moeten komen, om ook de meest noodige verbeteringen in die productenbelastingen aan te brengen. Ik verwijs hiervoor naar de Nota van den heer Treub en naar de voorbeelden, welke gisteren door den heer Gerritzen gegeven zijn. Verschillende hoogst noodige verbeteringen kunnen zonder veel moeite worden aangebracht. Laat de Minister, als hij de productenbelastingen wil handhaven, ten minste de grootste steenen des aanstoots daaruit wegnemen.

Ook zal dan extra veel zorg moeten worden besteed aan de zeer moeilijke belasting op de aardolie, als deze niet voor één jaar, maar wellicht voor twee of drie jaren zal moeten dienen. Men zal dan het tarief vooral goed moeten overwegen — een zeer moeilijk punt. Ik verneem zoo juist, dat volgens een telegram de Volksraad bij motie verklaart in te stemmen met het oorspronkelijke, later door de Regeering teruggenomen voorstel, waarbij van de petroleum zou worden geheven naar raming 26 millioen per jaar, mij dunkt een exorbitant cijfer. De Kamer zal zich daarover moeten uitspreken, wanneer de aanvullingsbegrooting, naar ik hoop, nog in Maart aanstaande aan de orde zal zijn.

Ik moet hieraan vastknoopen, dat, naar mijn meening, de motie van den heer Gerritzen praematuur is.

Hij wil, dat de Kamer zich nu zal uitspreken over de al of niet verlenging der productenbelastingen. Ik meen, dat dit moet geschieden, wanneer het voorstel daartoe aan de Kamer wordt voorgelegd en dat zal dan zijn bij aanvullingsbegrooting.

Er is daarvoor nog een bijzondere reden. Het zeer beknopt telegram, waarvan ik reeds gewaagde, houdt in, dat de Volksraad geadviseerd heeft tot afschaffing van het uitvoerrecht op petroleum en tot verlenging van de productenbelastingen met 1 jaar en verder heeft aangenomen een motie-Cramer, waarbij instemming wordt uitgesproken met het teruggenomen voorstel, betreffende aardoliebelasting.

Nu de Volksraad zich daaromtrent zoo scherp heeft uitgesproken, zou het van weinig deferentie getuigen jegens dat college, als enkele dagen daarna deze Kamer elke beraadslaging op dit punt afsneed en het denkbeeld van verlenging der productenbelasting bij motie trachtte uit de wereld te helpen.

In elk geval is noodig, dat men eerst kennis krijgt van de motieven, welke de Volksraad tot zijn beslissing gebracht hebben.

Ik meen, dat de Volksraad zich te recht gepasseerd zou achten, als de motie van den heer Gerritzen zonder meer nu werd aangenomen.

Ik zou echter uit dit alles wel op dit oogenblik reeds de conclusie willen trekken, dat het noodzakelijk is, dat de algemeene herziening zooveel mogelijk bespoedigd werd. Dat is

(van Rijckevorsel e. a.)

noodig, omdat een verbeterde inkomstenbelasting of verbeterde productenbelastingen toch slechts zullen zijn een halve oplossing, welke de belanghebbenden en de belastingambtenaren zal doen verlangen naar de definitieve oplossing, welke de algemeene herziening moet brengen.

De Minister heeft in de Memorie van Antwoord medegedeeld, dat hij na ontvangst van het rapport der Indische commissie tot herziening van het belastingstelsel zich voorbehoudt, deskundigen hier te lande daarover te raadplegen. Mij dunkt, dat dat niet de kortste weg is. In het Voorloopig Verslag was gevraagd, om ook hier te lande nu reeds een commissie te benoemen. Ik zou dit nogmaals aan den Minister ernstig in overweging willen geven, omdat ik meen dat daarmede eenige maanden te winnen zijn, want de deskundigen, die de Minister op het oog heeft, kunnen dan dadelijk gehoord worden en zij kunnen nu rustiger werken dan later, wanneer de Minister spoedig een advies zal wenschen te ontvangen. Daarmede zou dus tijd gewonnen worden en ik heb eenige hoop, dat tusschen beide commissiën, die dan simultaan aan het werk zouden zijn, zekere emulatie zou ontstaan, hetgeen wellicht ook tot bespoediging van den arbeid in Indië zal leiden, want reeds is de twijfel uitgesproken, of de leden van de commissie in Indië bij hun drukke werkzaamheden wel den tijd kunnen vinden om met zooveel spoed te werken als in het algemeen belang werkelijk dringend noodig is.

In het Voorloopig Verslag is ook gevraagd, dat die commissiën zouden samenwerken.

Ik meen, dat dat eigenlijk niet kan; samenwerking tusschen twee commissies hier en in Indië lijkt mij niet wel mogelijk. Het maximum, dat men kan wenschen, lijkt mij wel, dat zij elkaar op de hoogte houden van hun werkzaamheden. Mocht de Minister tot aanstelling van zulk een commissie overgaan, dan zoude ik hem nog in overweging willen geven, daarin ook te benoemen één of meer vertegenwoordigers uit de kringen der ondernemers. Ik zie niet in, dat daartegen bezwaar kan bestaan. Het is een billijke wensch, die in die kringen leeft.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer Vliegen: Mijnheer de Voorzitter! In een van de stukken, die ik bij de voorloopige bestudeering van deze begrooting ter inzage kreeg, stond, dat de Indische politiek door den financieelen toestand weer uitsluitend financieele politiek is geworden. Alle mooie droomen van de opheffing van den inlander, de zorg voor zijn gezondheid, voor zijn onderwijs en dergelijke dingen meer, raken op den achtergrond. Er wordt alleen gepraat over de financiën, over de belangen van de bezitters der bedrijven, der cultures, enz.

Ik zou hier een redevoering kunnen houden van vijf woorden: crisis, malaise, tekort, bezuiniging, reactie. Daarop komt het eigenlijk neer.

Is dat nu — en dat is de eerste vraag, die ik stellen wil en beantwoorden — inderdaad een oorlogsgevolg? Wanneer wij de jaren, die nu nog het naast bij ons liggen, overzien en wij zien den loop van zaken op financieel gebied in Indië, dan kan men met de hand op het hart zeggen, dat hetgeen wij nu beleven, deze tekorten en de financieele moeilijkheden, niet zijn oorlogsgevolgen. Het is niet vol te houden, dat dit natuurlijke gevolgen zijn van den oorlog. Crisisuitgaven in den gewonen zin van het woord heeft Indië minder gehad dan waarschijnlijk welk ander land ook. De Minister zelf cijfert ze heelemaal weg, die crisisuitgaven en zegt: Er is 337½ millioen uitgegeven, waarvan 333 millioen voor de voedselvoorziening en op 11½ millioen na is dat terugbetaald; die rekening is dus ongeveer vereffend. En verder schijnt de Minister geen crisisuitgaven op zijn lijstje te hebben staan. Dat is een boekhoudquaestie, want alle mogelijke uitgaven zijn gestegen.

(Vliegen.)

Als gewone uitgaven zijn geboekt allerlei uitgaven, welke wij hier te lande als crisisuitgaven beschouwen, bijv. buitengewone uitgaven van Oorlog en Marine, die als gewoon in de begrooting zijn verwerkt, maar die wij als mobilisatie-uitgaven zouden hebben geboekt. Die uitgaven werden niettemin toch gedaan. Maar ik stem toe, dat in verhouding tot de meeste andere landen, ook in verhouding tot Nederland, de crisis-uitgaven in Indië betrekkelijk weinig beteekenen. De hoogere uitgaven zijn dan ook niet voortgekomen uit oorlogsgevolgen. Het zijn de verhoogingen geweest, die overal zijn voorgekomen ten gevolge van de stijging van de prijzen, en als men dat als oorlogsgevolgen wil beschouwen, geldt dat, in vergelijking met andere landen, voor Indië slechts voor een betrekkelijk klein deel. Maar de gelegenheid om in Indië tegenover de hoogere uitgaven ook hoogere inkomsten te stellen — dit is de stelling, welke ik wil poneeren en welke ik zal bewijzen — is er geweest en die heeft men niet gebruikt.

Indië ging den oorlog in met een schuld van f 81 910 000, volgens de laatste *Jaarcijfers* van de koloniën, bladz. 127, en op de begrooting voor 1923 staat alleen voor rente en aflossing een bedrag van 82 millioen. Thans heeft men dus aan rente en aflossing per jaar meer te betalen dan bij het uitbreken van den oorlog de geheele schuld bedroeg. De opeenstapeling van de tekorten, welke heeft plaats gehad, heeft inderdaad aan de Indische begrooting een leelijk aanzien gegeven, terwijl Indië allerlei andere uitgaven, zooals voor de distributie, voor werkloozen, voor demobilisatie-vergoedingen en voor woningbouwvoorschotten, welke ons hier altijd worden voorgehouden als de oorzaken van den onbevredigenden financieelen toestand, niet heeft gehad. Gaat men na waar voor Indië de belangrijke verhoogingen zitten, dan vindt men, dat juist de dingen, die betrekking hebben op de Europeesche maatschappij, het sterkst zijn gestegen, veel sterker dan de uitgaven ten bate van de inlanders.

De vervoerkosten van burgerlijke ambtenaren zijn gestegen van 2 millioen op 23 millioen, dus een stijging met meer dan 1000 pct., en ik zou willen vragen wat daarvan aan de inlanders is ten goede gekomen en wat deze daarvan hebben veroorzaakt.

De kosten van het havenwezen zijn gestegen van 2 millioen tot 8 millioen, de uitgaven voor pensioenen en wachtgelden van 8 tot 17 millioen. Zoo zijn verschillende andere posten ook met meer dan 100 pct. gestegen, posten, die ongeveer in het geheel geen aanraking hebben met de eigenlijke inlandsche maatschappij. De oorlogskosten zijn ruim verdubbeld. Dat alles maakt, dat wij thans voor buitengewoon veel hoogere uitgaven staan, uitgaven tegen 220 millioen in 1916 nu in 1921 524 millioen, terwijl de ontvangsten slechts zijn vermeerderd van 232 tot 383 millioen. Vandaar het buitensporig tekort, waarvoor wij nu staan.

Nu kan men zeggen: de uitgaven zijn de inkomsten vooruitgeloopen; men kan ook zeggen: de inkomsten hebben de uitgaven niet bijgehouden. De quaestie is welken kijk men heeft op de noodzakelijkheid van die uitgaven, en nu wijs ik er op, dat men dat verschijnsel overal ziet; in ieder land, in iedere gemeente, in iedere zaak vindt men ongeveer dezelfde verhouding van de stijging der uitgaven en een bestuur, dat de begrooting kloppend wil houden, moet dus zorgen, dat de inkomsten zoo mogelijk eenzelfde stijging vertoonen.

De schuld, die nu ongeveer 1300 millioen bedraagt, is dan ook het gevolg van een politiek van verwaarloozing van de gelegenheid, die men gehad heeft om de inkomsten gelijken tred te doen houden met de uitgaven. De opeenhooping van die schuld was te voorkomen geweest.

Een deel van die schuld is veroorzaakt door productieve uitgaven en daarover spreek ik niet; het spreekt vanzelf, dat een zich ontwikkelend Staatswezen schulden maakt voor werken van productieven aard, en daartegen is ook geen bezwaar. Dit feit zal zich ook te sterker voordoen, naarmate een maatschappij zich sterker ontwikkelt. Maar de schuld is ook voor een groot gedeelte veroorzaakt door een tekort op den gewonen dienst, vooral in de laatste jaren, en dat is niet een natuurlijke zaak, maar is een gevolg van de financieele politiek, die door de Regeering is gevoerd.

Dit geldt allereerst de oorlogswinstbelasting. Deze is niet zoo laat ingevoerd, in 1917, en de groote stroom van buitensporige winsten was toen nauwelijks begonnen. Volgens den heer Bodenhausen in den Volksraad was er in Maart 1922, van dit jaar dus, een invorderbaar bedrag van 152 millioen, waarvan 108 millioen geïnd, en een groot deel daarvan komt niet binnen. Dit is een Wirtschaft, waarvan ik zou willen zeggen: zoo kan ik het ook: een belasting heffen en maar een deel innen, terwijl de aanslagen ook niet kloppen met de werkelijk gemaakte winst. En dat is de schuld van het bestuur, dat veel te laat is begonnen met bekwame menschen naar Indië te zenden. De heer Bodenhausen, met wien ik nog in 1919 in Amsterdam was, is eerst in 1920 naar Indië gezonden; toen eerst kwam men er toe om eenige bekwame menschen naar Indië te zenden, maar toen was het te laat.

Bij een dergelijke ingewikkelde belasting in een maatschappij als de Indische had men, zoodra van de oorlogswinstbelasting sprake was, te gelijker tijd moeten zorgen voor menschen, die de belasting konden binnenhalen. Wanneer men in 1920 iemand stuurt voor een werk, dat in 1917 al begonnen was, dan zal de Minister wel niet willen beweren, dat de Regeering daarmede op tijd is geweest.

Laat ik een voorbeeld noemen van wat men verzuimd heeft aan oorlogswinstbelasting binnen te halen. De suiker. In het verslag van den president der Javasche Bank, uitgebracht 30 Juli 1920, lees ik op bladz. 25, dat de suiker in Januari 1919 kostte f 14 per pikol en in December 1919 f 45,50 per pikol. In 1920 steeg de suiker tot boven de f 70, een tijdlang was de prijs f 72, zoodat de president van de Javasche Bank voor 1920 een middenprijs rekent van f 50. Hij zegt dan, dat de opbrengst zoo is geweest, dat een winst van een milliard op de suiker is gemaakt. Dat klopt ook ongeveer, want 25 millioen pikol kosten, bij een productieprijs van f 10, 250 millioen, de totaalopbrengst is geweest 1¼ milliard, dus er blijft een milliard over. Neemt men nu daarvan af een bedrag voor gewone winst en rekent men de oorlogswinst op 900 millioen, dat is het toch zeker, dan zou 30 pct. daarvan, op dien voet was de oorlogswinstbelasting opgezet, een bate voor den fiscus opleveren van ongeveer 275 millioen, terwijl het totaal bedrag aan belasting dat hiervan is betaald, aan inkomstenbelasting, extra-winstbelasting, enz., niet meer is geweest dan 138 millioen.

Indien de belasting was geheven naar den maatstaf van de oorlogswinstbelasting, zou dat bedrag alleen bijna het geheele tekort over 1920 hebben goedgemaakt. Maar, wat wil het ongeluk? Dat net met 1 Januari 1920 de oorlogswinstbelasting is afgeschaft, precies dus in het jaar, waarin die reusachtige winsten zijn gemaakt. Terwijl in het algemeen aan de Regeering het verwijt wordt gemaakt, dat zij te laat is, is zij met het laten loopen van belastingopbrengsten te gauw.

Dit is één voorbeeld, dat nog met tal van andere zou kunnen worden vermeerderd.

Nu zit men met tekorten, en verschillende heeren, die de belangen van de ondernemingen behartigen, blazen hevige treurmarschen, en doen, alsof ongeveer alles op apegapen ligt, terwijl zij een tijd achter zich hebben van buitensporige, van exhorbitante winsten, waarover de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* dezer dagen nog schreef, die de oorlogswinst schatte op 2 milliard. Ik heb een cijfer gekregen, dat nog iets hooger is, maar laten wij eens aannemen, dat het 2 milliard is, dan zou daarvan ongeveer 600 millioen volgens den maatstaf van de Nederlandsche oorlogswinstbelasting kunnen zijn binnengekomen en was er van tekorten op de gewone begrooting geen sprake geweest. Ik geloof, dat dat een sprekend voorbeeld is!

Op het gebied van de olie is het natuurlijk niet anders, ofschoon wij daarvan geen precieze cijfers hebben. De heer Bodenhausen heeft het vorig jaar in den Volksraad gezegd, dat niet precies achter die cijfers is te komen, en de cijfers, die hij wist, kon hij ook niet meedeelen; hij vertrouwde ze blijkbaar zelf niet voldoende. Maar als die winst in Nederland was gemaakt, zou zonder twijfel dat bedrag ten goede zijn gekomen aan de schatkist. Wanneer het ook op andere

(Vliegen.)

cultures en vooral op de aardolie was toegepast, zou er van tekorten op de begrooting en waarschijnlijk zelfs van tekorten op de buitengewone begrootingen weinig of geen sprake zijn geweest, behoefde dat althans niet te zijn.

Met de andere producten is het net zoo, al gaat het niet over dergelijke reusachtige sommen als bij de twee, die ik noemde.

De rubber betaalde volgens den heer Bodenhausen van 1916 tot 1920 14 pct. dividend, terwijl flinke reserves werden gemaakt. Bij den verkoop komt men met 40 cent per half K.G. uit, daar zit dan nog een zekere winst in. In de oorlogsjaren steeg dit product tot f 8. Wat voor 40 cent ruim gemaakt kon worden, deed dus bij verkoop f 8!

Het spreekt vanzelf, dat daarbij reusachtige winsten zijn gemaakt. Ook daarvan is heel weinig binnengekomen.

Wat de tabak betreft, in den Volksraad is meegedeeld, dat alleen de Deliplanters van den oogst 1919 een winst hadden van 37 millioen; dat is maar een deel van de Delitabak. Volgens Deutz' statistieken keerde uit: de Tabaksmaatschappij Arendsburg in 1916 70 pct., in 1917 40 pct., in 1918 0 pct., in 1919 10 pct., en in 1920 60 pct. In 1918 kon men niet verschepen, vandaar dat geen dividend is uitgekeerd, maar dat is later ruimschoots ingehaald. De Deli-Batavia-maatschappij keerde uit in 1916 70 pct., in 1917 40 pct., in 1918 32 pct., in 1919 38 pct., in 1920 40 pct.

De Deli-maatschappij in 1916 $14\frac{3}{4}$ pct.; in 1917 50 pct.; in 1918 20 pct.; in 1919 50 pct. en in 1920 $43\frac{3}{4}$ pct.

De Senembah-maatschappij in 1916 50 pct.; in 1917 65 pct.; in 1918 0 pct.; in 1919 20 pct.; in 1920 10 pct. Daarnaast wordt gesproken van verschillende stevige reserven en zijdelingsche voordeelen. Zoo hebben bijv. de houders van oprichtersaandeelen van de Senembah over 1920 nog een cadeautje van f 2500 per aandeel van f 1000 gekregen, om het „lage'' dividend van 10 pct. eenigszins goed te maken. Zoo zou ik voor verschillende artikelen kunnen doorgaan.

Hoe is het nu gegaan met bijv. de steenkolen, die de Regeering zelf in handen heeft. Men zou denken, dat op de artikelen, die de Staat zelf in handen heeft, ook redelijke winsten werden gemaakt. Ik heb het het vorige jaar den Minister reeds verweten, dat dat geenszins het geval is geweest. De winsten uit het steenkolenbedrijf zijn onbeteekenend geweest gedurende de oorlogsjaren. Het is slechts 10 millioen geweest in het laatste jaar. De overschotten uit het steenkolenbedrijf zijn geweest in 1915 f 499 000, in 1916, dus reeds in de periode der prijsstijgingen, f 925 000, in 1917 f 1 089 000, in 1918 f 226 000, in 1919 f 2 977 000, in 1920 f 10 150 000.

De prijs van de steenkolen is in Indië zeer laag gebleven. Als men den prijs had genomen, die hier de Staatsmijnen kregen, die lang niet de wereldmarktprijs was, aangezien wegens de regeling van den huisbrand de Staatsmijnen f 23 kregen, terwijl de wereldmarktprijs f 70 was, ik zeg als men dien prijs had genomen, dan had over 1920 het overschot f 40 000 000 moeten zijn. Ik heb den Minister het vorige jaar gevraagd, wie die kolen in Indië brandt. De Javaan niet. De huisbrand is in Indië geen vraagstuk, maar die kolen werden gebruikt door de scheepvaartmaatschappijen en door suikerfabrieken en dergelijke ondernemingen. Waarom moesten die de kolen goedkooper hebben dan er op de wereldmarkt voor betaald werd?

Daar was geen reden voor. De Regeering heeft hier een politiek gevolgd alsof zij met arme menschen te doen had, die hun huis moesten verwarmen, terwijl het hier menschen betrof, die er warmpjes genoeg inzaten.

Met tin is het haast net zoo. Van 1915 tot 1920 ziet men daarvan een stijging van 32 millioen tot 50 millioen voor ongeveer dezelfde hoeveelheid; dat is toch geen stijging waarbij men kan spreken van: evenredig aan de waarde.

Zoo is de financieele politiek geweest, waarvan men nu de gevolgen ziet.

Men kan nu wel zeggen, wat geeft al dat napleiten, het is toch weg. Ja, dat is ook zoo, maar wie moet de scherven betalen? Er moet bezuinigd worden op onderwijs, op den geneeskundigen dienst en op alle mogelijke belangen en belangetjes en op de salarissen van allerlei menschen, die er van leven moeten, en dat alles is het gevolg van de financieele politiek, die gevolgd is tijdens den oorlog en die ik misdadig zou noemen, indien zij bewust was geweest. Ik neem aan, dat er een groote massa verwaarloozing en sleur en onbekwaamheid bij zit, maar de gevolgen zijn dezelfde.

Napleiten geeft niets, maar ik moet wijzen op de verantwoordelijkheid, maar in deze zaak is het niet, dat degenen, die zich branden, op de blaren moeten zitten, want men heeft de zaken in de war gestuurd, maar de inlandsche bevolking moet op de blaren zitten.

Het is een quaestie voor de toekomst om er uit te komen. Het geweldig pessimisme, waarvan hier de echo gehoord wordt, wordt o.a. door den Gouverneur-Generaal niet gedeeld. Deze ziet de zaak niet zoo somber in en zegt in zijn openingsrede op 16 Mei 1922:

> „En Nederlandsch-Indië heeft — in gelukkige tegenstelling met zoovele andere landen — door den oorlog niet geleden, terwijl het geldwezen er kerngezond is.
>
> Zoodra dat mogelijk zal zijn, moet de exploratie en moet de exploitatie van de rijke hulpbronnen meer en krachtiger worden ter hand genomen, op zoodanige wijze, dat het Land daarvan een groot profijt trekt, hetgeen kan geschieden hetzij door het stelsel van zoogenaamde gemengde bedrijven, hetzij waar gewenscht of noodig door Staatsexploitatie, hetzij door concessies of contracten, die aan het Land een groot deel van de winsten waarborgen. Maar dat eischt kapitaal en dat eischt veel tijd; bovendien, de groote winsten worden niet aanstonds behaald.''

Dit is een oordeel over de tegenwoordige moeilijkheden en meteen in enkele regels een inzicht in de manier, om er uit te komen. De oplossing van het vraagstuk kan en mag niet gezocht worden in beperking van de zorg voor de inlandsche belangen. Het ontwikkelingspeil van den inlander laat dat gelukkig niet meer toe.

De bezuiniging moet allereerst gezocht worden in de Europeesche maatschappij, in betere organisatie, maar vooral de inkomsten moeten hooger worden.

Ik heb een poging gedaan om eens voor mij zelf op te zetten een staat van Indische belastingen en wat daarin veranderd zou kunnen worden, maar wij hebben hier te doen met zulk een chaos, dat ik eerlijk moet bekennen, dat het mij niet gelukt is.

Intusschen wil ik er op wijzen, dat volgens de rede in den Volksraad gehouden door Bodenhausen — ik haal dien met zekere voorliefde aan, omdat ik met hem gewerkt heb en hem ken als een hoogst bekwaam en bedaard man, die a-politiek is en een goeden kijk heeft op belastingzaken —, ik wil tusschen die 2 zaken niet direct verband leggen — op bladzijde 464 te vinden — de belastingdruk in Indië belangrijk minder is dan in Nederland, zoodat het niet zoo erg is als wel eens wordt voorgesteld en de zaak niet zoo hopeloos is.

Maar ik geloof niet, dat de Kamer er in zal slagen een heldere discussie daarover te houden, zooals dat mogelijk is over de belastingen in Nederland, alvorens een duidelijk overzicht is verkregen.

De heer Treub zegt in zijn interessant rapport — een knap stuk werk, zooals wij dat van hem gewoon zijn, al ben ik het al dadelijk niet met alles eens wat daarin staat —, ten slotte ook: het is een chaos, men komt er niet uit, benoem een Staatscommissie, om een goed geheel te maken, een in elkander sluitend stelsel van belastingen, zoodat ieder weet waar hij aan toe is. En al ben ik het niet eens met hetgeen hij voorstelt, er moet een reformatie komen, een overgieting van dat geheele stelsel, zoodat wij krijgen een goed overzichtelijk geheel, waar men mee werken kan.

Vooral waar een Parlement, op zoo grooten afstand gezeten, over deze dingen moet beslissen, is dat zeer noodzakelijk. In afwachting daarvan zou ik den Minister willen vragen of hij ons niet eens kan doen toekomen een overzicht van alle Indische belastingen, niet zooals men dit krijgt in de begrooting, waar men namen ziet staan met cijfers er achter,

41ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1922.

4. Vaststelling van de begrooting voor Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923.

(Vliegen.)

waarvan men lang niet altijd weet wat ze beteekenen. Je kunt niet altijd de ordonnantiën opzoeken; dat is een onmogelijkheid. Bovendien worden ze elk oogenblik gewijzigd. Waar geen Parlement over zulke dingen behoeft te beslissen, is het maken en wijzigen van die ordonnantiën al zeer gemakkelijk. Zij zijn als de Koninklijke besluiten in ons land. Een overzicht er over te behouden is zeer moeilijk. Herhaaldelijk komt verandering van naam van de belasting voor, zonder dat het wezen duidelijk wordt. Ik noem even op: extra-winstbelasting, overwinstbelasting, raffinagebelasting en aardoliebelasting, die ook alweer weg is. Zij betreffen hetzelfde product en bedoelen dezelfde zaak.

Men moet daar uit komen en ik zou aan den Minister een systematisch overzicht van alles willen vragen.

Intusschen — en dat is de conclusie, waartoe ik kom, al is het geen conclusie om vandaag in een motie of voorstel te belichamen en is het geen conclusie, die direct tot een resultaat zal leiden, ze sluit eenigszins aan bij wat de Gouverneur-Generaal heeft gezegd —, Indië is ten slotte niet te financieren met belastingpenningen alleen en ook niet met de producten en de winsten op de producten, die men tot nu toe in Indië heeft.

De zaak is, dat in ieder ander land, dat zich zelf kan zijn en dat door zijn eigen menschen bestuurd wordt, de winst, die gemaakt wordt, wanneer er wordt gewerkt, geheel of gedeeltelijk, maar altijd voor een zeer groot deel, blijft in het land zelf. Er heeft kapitaalvorming plaats. Daardoor wordt een grondslag gelegd voor de verdere ontwikkeling van het economisch leven. Dat ontbreekt in Indië.

Indië kan op dezen voet nog een twee honderd jaar doorgaan en dan nog zal een vermogensbelasting in Indië zoo goed als niets opbrengen. Het gekweekt vermogen gaat er uit. Er is mij wel eens toegevoegd, dat dat niet juist is, dat een deel in Indië bleef, maar in de zitting van den Volksraad heeft ook de heer Bodenhausen gezegd, dat de vermogensbelasting wel iets zal kunnen opbrengen, maar veel zal het niet beteekenen, omdat het vermogen zich niet in Indië vestigt. Er wordt wel verdiend, een deel van het geld blijft er een zekeren tijd, maar het gaat weer weg. De drainage, waarover zoo dikwijls gesproken is, gaat nog altijd door.

Wanneer de Nederlandsche Regeering op het standpunt staat, dat zij Indië nog een langen tijd moet helpen om tot economische ontwikkeling te komen en, daaraan vastknoopende, tot de ontwikkeling van de eigenschappen, die de inlanders nu eenmaal moeten zien te krijgen, willen zij eenmaal zich zelf beheeren, willen ze zelf de economische constructie van het land ter hand nemen en zorgen, dat er een economische uitbouw zal zijn, dan zal het de taak van de Regeering zijn een ander stelsel te vinden.

Dat ligt voor de hand. Waar aan een Staatsexploitatie, ik wil het graag aannemen, stroefheden en moeilijkheden verbonden zijn, waarvan het vermijden op zoo'n verren afstand natuurlijk nog lastiger is dan wanneer men er vlak bij staat, dan kan er worden gevonden een tusschending, een exploitatie tusschen Staats- en particuliere exploitatie in, waarbij van te voren vaststaat, dat de winsten, welke zullen gemaakt worden, binnen het land blijven ten bate van de ontwikkeling van het land zelf.

Wanneer de Nederlandsche Regeering niet is staat is om dat te doen, dan is zij niet in staat het gedeelte van het Rijk, buiten Europa gelegen, te beheeren. De taak van een koloniale Mogendheid is, haar koloniën een hoogeren productievorm deelachtig te doen worden. Dit is de eenige rechtsgrond voor een koloniale politiek. Wanneer Nederland niet in staat is dit te doen, zou ik geneigd zijn met den heer Wijnkoop mede te gaan, die zegt: trek er zoo gauw mogelijk uit, maar ik wanhoop daaraan niet, doch dan dient de economische constructie ook zoo te zijn, dat de winsten voornamelijk komen ten bate van het eigen land.

Voor een groot deel komen deze reeds in handen van anderen, maar er is gelukkig nog genoeg te ontginnen. Ik verwijs hier naar de inaugurale rede van den heer Abendanon, bij diens aanstelling in het Koloniaal Instituut, over den rijkdom van delfstoffen en de wijze van ontginning.

(Vliegen e. a.)

Bovendien zijn er tal van andere bekwame menschen, die hierover hebben geschreven en gesproken.

Nu moet ik tot mijn leedwezen zeggen, dat ik niet geloof, dat de man, die thans achter de groene tafel zit, de man zal zijn van deze daad. Ik heb niets tegen den Minister, maar ik geloof niet, dat van hem die groote stuwkracht te verwachten is, welke men in dezen tijd noodig heeft. Het komt meer voor, dat wanneer een machine niet goed meer loopt, er toevallig juist een verkeerde machinist op staat.

Ik denk in dit verband aan hetgeen een doorsnee-Javaan doet als hij in het spoorboekje kijkt om een trein uit te zoeken om ergens heen te gaan. Die zoekt, naar mij is verteld, altijd den trein uit, die er het langst over doet, want dan heeft hij het meeste voor zijn geld; dan zit hij het langst in den trein; hij gaat op reis om in den trein te zitten. Ik heb zoo het idee, dat deze Minister Minister geworden is om in den trein te zitten, om Minister te zijn en niet bezit de noodige energie en het noodige enthusiasme voor de zaak, welke hij ter hand genomen heeft, om een stuwkracht en een hervormer te zijn; dat hij niet iemand is, gegeven de groote moeilijkheden van dit oogenblik, om de noodzakelijke groote dingen te doen.

Dit zal mij niet spijten, wanneer ik mij daarin vergiste en ik zou bemerken in de komende maanden, dat het inderdaad anders zou zijn en dat van dezen Minister wel groote dingen kunnen uitgaan.

Wij zullen groote dingen moeten hebben. Het financieele stelsel zal grondig herzien moeten worden; het zal omgegoten moeten worden; er zal een goed geheel van gemaakt moeten worden. En wanneer blijkt, dat het bij de tegenwoordige heffingen niet voldoende zal opleveren om de noodzakelijke dingen, welke wij voor de inlanders moeten doen, te kunnen bekostigen, dan zal, het koste wat het kost, het Europeesch kapitaal meer van zijn winsten moeten bijdragen dan het tot nog toe heeft gedaan. Men zal misschien dan zeggen: ge komt te laat, ge hadt dat in den goeden tijd moeten doen, dan was het beter gedaan. Ja, wanneer men er in dien goeden tijd bij geweest was, maar wie het goede oogenblik laat voorbijgaan, moet het op een minder goed oogenblik doen. Zoo zal het ook in deze zaak moeten gaan.

Dit zijn de korte beschouwingen, welke ik naar aanleiding van deze begrooting wilde houden.

Het is van mijn kant het stellen van een economisch programma, waarvan ik hoop in den eerstvolgenden tijd een en ander nader te kunnen uitwerken en ik hoop dat de Kamer genegen zal zijn om daartoe mede te werken, met het oog op de groote belangen van tientallen millioenen van menschen, die aan onze zorg zijn toevertrouwd, en niet zal luisteren naar de jammerklachten, die hier te lande geuit worden door menschen, die heusch daar en elders misschien veel jammer hebben veroorzaakt door de uitbuiting, die daar plaats heeft van hen, die zich hier niet kunnen uiten. De zaak staat niet hopeloos wanneer de Nederlandsche Regeering met de noodige energie en bekwaamheid en durf te werk gaat.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch bij deze begrooting enkele woorden te spreken over twee onderwerpen, die vooral op den voorgrond komen: de financiën en de houding van de Regeering tegenover de inlandsche beweging.

Ik behoef niet meer te herhalen, dat de Indische financiën een treurig beeld vertoonen, al ben ik niet zoo pessimistisch gestemd als menig spreker, die zich hiermede heeft bezig gehouden. Het verheugt mij, dat de Regeering in de Memorie van Antwoord heeft verworpen de methode om voor het treurige beeld, dat deze financiën bieden, verantwoordelijk te stellen verschillende zondebokken, die daarvoor worden uitgezocht. Het verheugt mij, dat de Regeering in de Memorie van Antwoord met kracht verwerpt de meening van degenen, die den voorganger van den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal voor zondebok hebben uitgezocht.

Ook schijnt mij juist het verweer van de Regeering tegen de bewering, alsof voor alle misrekening omtrent de toe-

(Marchant.)

komst alleen de Regeering verantwoordelijk zou zijn. Indien dit waar was, dat alleen de Regeering, voor zoover zij in betrekking staat tot Indië, verantwoordelijk ware voor de misrekeningen omtrent het verloop van zaken en voor het verkeerd uitkomen van voorspellingen omtrent de toekomst, indien alleen de Indische Regeering verantwoordelijk ware, dan zouden er thans geen groote handelsondernemingen en scheepvaartbedrijven bestaan, die in moeilijkheden verkeeren. Immers alle leiders van die groote instituten, economische phenomenen, hebben dezelfde misrekening gemaakt als de Indische Regeering heeft gemaakt. De groote scheepvaartondernemingen — om maar één bedrijf te noemen — hebben reserves gekweekt, ten einde zoo spoedig mogelijk zooveel mogelijk schepen te kunnen aanbouwen, en de schepen worden thans opgelegd.

Het is zeer onredelijk om uit dezen hoofde tegen de Regeering te fulmineeren wegens haar kortzichtigheid. Iets anders is of de Regeering, eenmaal den bedenkelijken toestand geconstateerd hebbende, een juist beleid heeft gevolgd om uit dien toestand te geraken. Deze vraag moet m. i. ontkennend worden beantwoord, vooreerst ten aanzien van het beleid met de middelen en in de tweede plaats ten aanzien van het beleid in de bezuiniging. De belastingvoorstellen, welke in November 1919 uit Indië naar Nederland zijn gezonden, zijn eerst na anderhalf jaar in het *Staatsblad* verschenen. Omdat hiermede zoo lang getalmd is, zijn inmiddels de oorlogswinsten, die door de belastingregelingen moesten getroffen worden, achteruit gegaan, voor een groot deel verdwenen. Zeker, de terugwerkende kracht van de wetgeving van Mei 1921 tot Januari 1920 gaf formeel een herstel van dat verzuim, maar wat baatte die terugwerkende kracht, toen zij terugwerkte over verdwenen winsten? Deze terugwerkende kracht dekte ook de in- en uitvoerrechten, die niet te verhalen waren. Hier gaf het uitstel opnieuw een verlies van tientallen van millioenen. Daarbij kwam toen de maatregel die de winsten, voor reserves en uitbreiding bestemd, aan de belasting onttrok. Hiermede verscheen de beruchte „kapitaalsaantooning" bij de toepassing van de belasting en het was deze kapitaalsaantooning, die een coulante inning van de belasting onmogelijk maakte. Op dit oogenblik zijn nog tal van vragen ten aanzien van die kapitaalsaantooning niet opgelost.

Wat de suikerbelasting betreft, de belangrijkste productenbelasting, daarvoor werd de gemiddelde kostprijs berekend, terwijl elke suikerfabriek een tot in decimalen nauwkeurigen kostprijs berekent bij den afloop van het productiejaar.

De gemiddelde kostprijs werd vastgesteld voor 1920 op f 20 per pikol, terwijl deze in werkelijkheid was f 13 en voor vele fabrieken niet meer dan f 10. Ook hierdoor zijn talrijke millioenen verloren gegaan. Vandaar de klacht over de slechte outilleering van het belastinginningsapparaat. Het komt mij voor, dat het meer ligt aan de gebrekkige inrichting van de wettelijke bepalingen dan aan gebrekkige inrichting van het apparaat.

Destijds, toen die belastingvoorstellen waren aangekondigd, heb ik den Minister tegen uitstel gewaarschuwd. Ik heb toen reeds mijn vrees te kennen gegeven, dat er door dit uitstel niets van zou komen. De Minister heeft die waarschuwing met energieke bewoordingen afgewezen; helaas, de energie is in die woorden blijven hangen. Thans zegt de Regeering, dat eerst in 1925 een nieuw belastingstelsel in werking zal kunnen treden. De Regeering verheugt zich daarover, omdat een spoedig einde van de thans heerschende malaise niet is te verwachten, omdat de belastingen toch niet hooger kunnen worden opgevoerd, en eindelijk omdat door dit uitstel tot 1925 de dienst van de belastingen gelegenheid zal hebben om den achterstand in te halen en eenigszins op haar verhaal te komen. Het verheugt mij voor den persoon van den Minister, dat hij in de gegeven omstandigheden nog zooveel opgewektheid vermag te bewaren.

De vraag is gesteld, of er inderdaad een zoodanige malaise is, dat wij toch buiten staat zijn om een nieuwe regeling te geven aan de belastingen. Dat wordt door sommigen ontkend. Ik heb hier voor mij een interessant artikel van den heer de Cock Buning in de *Opbouw* van deze maand. Hij schrijft:

„Ja, er is malaise en er blijft voorloopig malaise in Europa, in Nederland en bij den Minister, maar in Indië zelf is men hard op weg er over heen te komen.

„De suikerindustrie, „de kurk, waar Indië immers op drijft", heeft nooit malaise gekend; alleen lage winsten in 1922; de prijzen van koffie, copra, kapok en bijna alle inlandsche gewassen zijn bevredigend; de theeprijzen vliegen de lucht in; tabak gaat zoo goed, dat alle koersen stijgen."

Van den heer Vliegen hebben wij zooeven cijfers van tabaksdividenden gehoord.

„Rubber wordt langzamerhand weer een loonende cultuur en de importhandel is druk bezig zich te reorganiseeren om de geleden schade in te halen. De bankinstellingen maken goede zaken en de circulatiebank staat er zoo gunstig voor, dat de Regeering er zelf van geschrokken is. De Engelsche handelsattaché zond dan ook een zeer opgewekt rapport over den economischen toestand van Indië aan zijn Regeering, maar onze Minister van Koloniën meent: „dat een spoedig einde van de thans heerschende malaise niet is te verwachten"."

Ik erken het, het belastingvraagstuk is moeilijk, maar het beleid van de Regeering biedt hier het beeld van weifeling en onzekerheid, van uitstel, dat afstel gaf, of verlies van talrijke millioenen. Nu eens zien wij de Regeering in woorden kordaat en dan weer weifelmoedig en zwak in de daad, onder den druk van wel zeer vrijmoedig optredende belanghebbenden. Deze belanghebbenden hebben zich wijselijk sterk toegerust en de Regeering schijnt tegen deze krachten niet opgewassen. De Regeering voelt het echter wel, indien de adviezen, die ze krijgt van de zijde der belanghebbenden, worden opgevolgd, dan zal zij er niet komen. Men geeft negatieve adviezen, die klinken als een klok, daar is geen speld tusschen te steken. Niets is voor afbrekende critiek zoo geschikt als welke belasting ook. Maar, wanneer de Regeering die afbrekende critiek volgt en zij volgt te gelijker tijd het positieve wat geboden wordt, dan zal zij zien, dat dit van zoo geringe beteekenis is, dat, indien zij beide adviezen volgt, de Indische fiscus te gronde zal gaan. Het zou kunnen wezen, als de Regeering niet zeer voorzichtig is en indien voortduurt, wat thans geschiedt, dat de belanghebbenden den Minister zouden gaan gebruiken als de voetbalspelers „het leer" bij hun edele spel.

Dit wat de middelen betreft. Ik behoef er niet verder over uit te weiden; waar reeds van verschillende zijden hierover het woord is gevoerd, kan ik als laatste spreker kort zijn. Maar ik zal nog een enkel woord wijden aan de bezuiniging.

Het tekort in 1920 was 290 millioen, in 1921 296 millioen, over 1922 290 millioen, behoudens de tegenvallers, die nog aan het licht zullen komen. Er is gezegd, dat al die misère en die tekorten zouden zijn te wijten aan de ethische politiek, waarmede van Limburg Stirum inzonderheid millioenen zou hebben vermorst. Niettemin ziet men, dat vóór de laatste Nota van Wijziging ook zijn opvolgers, en gelukkig, van oordeel zijn, dat niet hier het snoeimes moet worden gehanteerd.

Mijnheer de President! Een van de geachte sprekers, die mij voorafging, de heer Feber, schijnt dit af te keuren. Hij redeneert aldus: waartoe al dat onderwijs voor inlanders? Gij maakt ze er maar ongelukkig mee, gij wekt begeerten, waaraan zij toch niet kunnen voldoen en men stuurt ze in een richting, waarin zij hun geluk toch niet zullen vinden.

De Regeering heeft in de Memorie van Antwoord haar verheuging uitgesproken dat deze Vergadering belangrijk is versterkt door de aanwezigheid van nieuwe Indische specialiteiten. Ik vraag mij af, of, na de redevoering van den heer Feber gehoord te hebben, de Minister den gelukwensch, tot deze vergadering gericht, zonder uitzondering zal handhaven.

(Marchant.)

Eerst in de Nota van Wijziging van 27 October komt de Regeering, stellig tot vreugde van den heer Feber, met bezuiniging op Onderwijs en Burgerlijk Geneeskundigen Dienst.

Aan de van Deventerschool zal ontvallen een subsidie van f 225 000; aan ziekenhuizen wordt onttrokken 2½ ton, schoolbouw 2 ton, enz. Tal van millioenen zullen volgens de berichten hier nog worden geschrapt. Zie hier de tegenstelling, die wij ook in Nederland zoo scherp aan het licht zien komen, de tegenstelling naar de bezuiniging op uitgaven voor onderwijs en volksgezondheid en voor Oorlog en Marine.

De uitgaven bedragen van 1917 tot en met 1922 732 millioen of 122 millioen per jaar; onderwijs 30 millioen per jaar. In 1922 werd meer uitgegeven dan in 1916 voor Oorlog 59 millioen. voor marine 18 millioen. Het is nog veel erger dan in Nederland. Daar waar in de eerste plaats het mes moest worden gehandteerd, daar laat men het na.

Voor Oorlog wordt voor 1923 85 millioen geraamd, met de pensioenen enz. mee, die op Financiën zijn overgeschreven, 105 millioen. Hier was ook de Bezuinigingscommissie aan het werk. Zij hield zich echter aan het advies van de deskundigen, liet zich door hen overtuigen, dat op de 105 millioen slechts een bezuiniging van 5 millioen mogelijk was.

En tot geruststeliing van de beangstigden wordt gemeld: De projectielenfabriek zal in 1923 op volle capaciteit werken.

Thans een enkel woord over de houding van de Regeering tegenover het Indische volksleven.

Aan den steller der Memorie van Antwoord breng ik gaarne hulde. Het is een mooi Staatsstuk, in zeer leesbaar Nederlandsch gesteld, wat ik uitdrukkelijk releveer, omdat wij helaas leven in een tijd, waarin dit verschijnsel als een uitzondering is te beschouwen.

Te betreuren is alleen, dat de sententies, in dit stuk vermeld, niet kloppen met de practijk.

De Regeering deelt ons mede, dat zij zich beijvert om de stroomingen in het Indische volksleven nauwkeurig waar te nemen; die te leiden in de juiste banen; om de gedachten en gevoelens van het Indische volk zooveel mogelijk te ontzien, en om zooveel mogelijk rekening te houden met de wenschen van de zelfbestuurders. Het is alles even mooi.

Maar de berichten en uitingen uit de inlandsche wereld zeggen helaas juist het tegenovergestelde. In elke beweging, die niet geheel strookt met de wenschen en het inzicht van de Regeering wordt een revolutionnaire beweging gezien. Een stelsel van spionnage wordt gevolgd, de openbare vergaderingen worden afhankelijk gemaakt van de toestemming van de Overheid, en in de vergaderingen zitten dwarskijkers van het Gouvernement.

Ik heb verleden jaar gesproken over de regenten die zich hadden aangesloten bij de vereeniging ,,Autonoom Indië" en ik heb er over geklaagd, dat er van Regeeringswege pressie op hen werd uitgeoefend om hen daaruit te verwijderen.

De Regeering sprak tegen, dat er eenige pressie was uitgeoefend, maar niemand, die van deze zaak iets heeft vernomen, heeft het geloofd. De Regeering is sedert op dezelfde wijze doorgegaan. Men heeft de vereeniging ,,Boedi Oetomo" om haar houding in de pandhuisstaking als revolutionnair gebrandmerkt.

Het lid van den Rijksraad Hadiwidjojo is gedrongen geworden om af te treden als voorzitter van ,,Boedi Oetomo". Natuurlijk komt er weer tegenspraak; ook hier is geen pressie uitgeoefend, maar de patiënt zelf heeft verklaard: ,,Ik heb maar gezegd, dat ik ziek was".

De wijze, waarop de opvolging is behandeld van den kroonprins van Djokja, die in ons land is geweest, laat alles te wenschen over. Bij deze opvolging is door het Gouvernement opzettelijk de gelegenheid afgesneden, die gewenscht werd om overleg te houden met de Rijksgrooten, voordat het nieuwe contract dat hem werd voorgelegd, zou worden geteekend. Dit contract is eenzijdig vastgesteld en is onder pressie geteekend.

Ik noem maar eenige feiten zoo achter elkander. Wij stuiten verder op het uittreden van den regent van Japara uit den Volksraad.

Ik heb hier voor mij een citaat uit het *Soerabajaasch Handelsblad* van 30 October ll. De heeren die in Indië bekend zijn, zullen mij toegeven dat wij hier niet te doen hebben met een revolutionnair of buitengewoon radicaal orgaan, en wat lees ik naar aanleiding van het uittreden van den regent van Japara:

> ,,Men mag den regent van Japara beoordeelen zooals men wil, en zijn beleid niet immer even gelukkig achten, een karakteristieke en in den Volksraad ongaarne gemiste figuur is hij zeker. Het is bezwaarlijk aan te nemen, dat ten volle verantwoordelijke en scherpzinnige leden als de adviseurs van den landvoogd, voor hun rekening nemen, dat het Oetoyo rechtstreeks onmogelijk is gemaakt, zijn Volksraadlidmaatschap langer te vervullen, en dat er zelfs pogingen zijn gedaan, om hem uit zijn regentschap te dringen.
>
> Tegenover Djajadiningrat schijnt de ongrijpbare ,,men" eenzelfde politiek van onzuiverheid en onoprechtheid, die slechts wrok en verbittering wekken kan, te voeren.
>
> Het ontmoedigend besef, dat de waarde van den schakel der Javaansche intellectueelen en bestuurders in den keten van Oost tot West wordt miskend, omdat zij zich niet voegen in het gareel van enge, sommige bureaucraten welgevallige politieke opvattingen, heeft ons wel sterk aangegrepen, toen wij opnieuw van een ondergrondsche poging om den regent van Serang als politieke figuur te doen verdwijnen, vernamen.
>
> Wij nemen het niet op *voor* den politieken tegenstander, die inderdaad zijn feilen heeft, maar tegen een onverstandige incidenteele politiek.
>
> Belachelijk is het ringelooren van meer dan een raadslid in ambtelijke functie: het geval van den heer Dahler, die een vergadering van de kiesrechtcommissie niet mocht bijwonen, vindt zijn pendant in het verbod aan Raden Kamil, om qualitate qua een pandhuis te bezoeken; dit is alles klein gedoe, haast zoo klein als het toezicht op den sociaal-democratischen propagandist Stokvis op den.......... Prang Wedono, en wie al niet, die zich de achterdocht van sommige lieden op den hals heeft gehaald."

Hoe de inlander daarover denkt, blijkt uit een artikeltje in ,,Wederopbouw", het inlandsche tijdschrift, dat handelt over de uittreding van den Regent van Japara uit den Volksraad. Daarin leest men:

> ,,De Regent van Japara, R. M. A. Koesomo—Oetojo, is als Volksraadlid afgetreden. Zijn aftreden heeft in menig Javaansch voelend hart een schok te weeg gebracht, omdat hij in den Volksraad bekend staat als een fijne aristocraat."

Mijnheer de Voorzitter! Dat zijn stemmen, die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaten.

Indien de Minister weet, welken indruk dat maakt op den inlander, dan moet toch de overtuiging bij de Regeering postvatten, dat de phrases, die in de Memorie van Antwoord zijn neergeschreven omtrent de houding van de Regeering tegenover de inlandsche beweging, phrases zijn en niets anders.

Wat ik hier heb uiteengezet, zoowel betreffende het financieele beleid, dat is het beheer over het Indische Rijk, waarvoor het Nederlandsche Gouvernement verantwoordelijk is, als betreffende de houding van de Regeering tegenover het leven der Inlanders, heeft wrok en verbittering gewekt. Het dringt die beweging in revolutionnaire richting en het veroorzaakt een gevaarlijke actie in het geheim in plaats van een controleerbare in het publiek. Het kweekt verwijdering tusschen het inlandsche, het eigenlandsche en het Europeesche element. In één woord, het is de politiek van bekrompen kortzichtigheid.

Ik maak mij van het antwoord, dat ik van den Minister zal vernemen, geenerlei illusie.

(Marchant e. a.)

Het zal zijn: dezerzijds is van dat alles niets bekend; wij trachten de beweging in goede banen te leiden.

Laat ik daartegenover hier herhalen, wat dr. Radjiman, de bezadigde nieuwe leider van de Boedi Oetomo, in een vergadering van zijn vereeniging gesproken heeft tot de Regeering:

„Wees op uw hoede. Nu is het het tijdstip voor u ons te geven wat wij wenschen. Nu kunt gij ons nog leiden. Wacht niet langer. Het oogenblik zal komen, waarop ons volk het geduld zal verliezen en dat is het tijdstip, hetwelk volgt op het huidige."

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen de heer Gerritzen in het midden heeft gebracht, heb ik de Regeering slechts een enkele vraag te stellen.

De Minister heeft in de stukken de mededeeling gedaan, dat door hem is ingesteld in Indië een Commissie tot herziening van het Indische belastingstelsel, een vraag, welke tot de meest belangrijke en actueele behoort voor onze koloniën. Daarnaast is ons in de bladen medegedeeld, dat een der leden dier commissie, ik meen de secretaris Wellenstein, verlof uit 's Lands dienst gekregen heeft en geheel bestemd is zich te wijden aan de voorbereiding van dit zeer belangrijke werk.

Door den heer van Rijckevorsel is de aandacht van den Minister gevestigd op de wenschelijkheid, om deze moeilijke en ingewikkelde zaak, waarbij niet alleen de inwoners van Indië, maar ook die van Nederland, met name de ondernemers, het grootste belang hebben, te doen bezien door deskundigen, die in Nederland bekendstaan als geheel op de hoogte van dergelijk moeilijk werk. De heer van Rijckevorsel gaf den Minister derhalve in overweging, een commissie van deskundigen in Nederland te benoemen, om dit vraagstuk te bestudeeren.

Nu lijkt het mij in hooge mate nuttig, ja noodzakelijk, om een stap verder te gaan en den Minister te vragen, of hij niet bereid is den ambtenaar, die men als de meest deskundige beschouwt, bijv. den heer Wellenstein, of een ander, dien de Minister geschikt acht, te zenden naar Nederland, omdat op die manier een innig contact gebracht kan worden tusschen de Nederlandsche en de Indische commissie.

Ik zou mij practisch de zaak aldus denken, dat de heer Wellenstein, of een ander, na in het algemeen in Indië de zaak in algemeene lijnen te hebben bestudeerd, naar Nederland komt en hier het oordeel vraagt van de deskundigen, en dan hiermede gewapend, dus als een brug tusschen de beide lichamen, naar Indië terugkeert en daar de indrukken, die hij van de deskundigen in Nederland heeft gekregen, aan de Indische commissie overbrengt. Op die manier zal inderdaad voorzien worden ook in de behoeften van het moederland en van de Nederlandsche ondernemingen.

De heer van Rijckevorsel zegt: dan duurt het nog langer. Het is mogelijk, dat de zaak daardoor een maand of eenige maanden langer duurt, maar ik acht het van groot gewicht, dat deze zaak niet alleen aan de in de Indische commissie zittende personen overgelaten wordt; ik acht een contact met Nederland een absolute noodzakelijkheid.

Hoe de heer van Rijckevorsel zich anders voorstelt dat contact te verkrijgen, weet ik niet.

De heer van Rijckevorsel zegt: door simultaan werken. Dan heeft men de groote moeilijkheid, dat de beide commissiën elk wellicht een geheel ander stelsel opzetten, zoodat er twee stelsels naast elkander komen en dat de Minister daaruit een keuze doet, die òf voor de Nederlandsche commissie vleiend of onaangenaam is, òf misschien voor de Indische commissie nog erger grievend.

Daarom lijkt mij, als men practisch werk wil doen, de eenige oplossing, dat van de Indische commissie iemand naar Nederland komt en voeling houdt met de Nederlandsche commissie. Het spreekt vanzelf, dat de Nederlandsche commissie onderwijl aan het werk zal moeten gaan; zij moet zich beraden over denkbeelden, zonder die nog definitief op papier te zetten; men moet hier van gedachten gewisseld hebben, zoodat, wanneer de ambtenaar uit Indië hier komt, men hier de zaak bezien heeft.

(Dresselhuys e. a.)

In dien zin ga ik akkoord met den heer van Rijckevorsel, dat men te gelijker tijd moet beginnen te werken.

De eenige goede oplossing is, dat, eer men òf in Indië, òf in Nederland tot een beslissing komt, die verbinding tusschen beide commissiën heeft plaats gehad door middel van mondeling overleg, en aangezien de Minister een van de ambtenaren, den heer Wellenstein, kennelijk aangewezen heeft om zich geheel aan dezen arbeid te wijden en deze dus eigenlijk zal zijn de man die de zaak op schrift stelt, meen ik, dat dit een prachtige gelegenheid is om aldus het verband tusschen beide colleges te brengen.

Ik verzoek dus den Minister, dat hij in geen geval zal verzuimen ook de Nederlandsche deskundigen in commissie over deze zaak te hooren en vraag of hij bereid is om op deze wijze de aanraking tot stand te brengen, die ik geschetst heb.

De **Voorzitter**: De Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot regeling van de inkomsten en uitgaven voor de posterijen, de telegrafie en de telefonie voor het dienstjaar 1923 (309) kan binnen den bij artikel 32, juncto 57, van het Reglement van Orde vastgestelden termijn, welke heden verstrijkt, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn te willen verlengen tot 20 Januari 1923.

Ik stel voor, dit verzoek toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Schering en inslag bij de verschillende redevoeringen, die ik met groote belangstelling heb aangehoord, is inzonderheid geweest de financieele zijde van het Indisch Staatsbeheer.

Hoe had het ook anders kunnen zijn! Een ontwerp-begrooting als deze, met nog altijd een geraamd tekort van bijna 90 millioen voor den gewonen dienst en met een ongeveer gelijk tekort voor de buitengewone landsuitgaven, is wel zeker niet van dien aard, dat men met bevrediging daartegenover zou kunnen staan. Zoo min als in vorige jaren zou ook ik van mijn zijde mij aan een dergelijk optimisme willen schuldig maken.

Zooals ik straks zal betoogen, bestaat er mijns inziens evenmin reden, om in deze den donkersten bril op te zetten, dien men maar vinden kan, en het financieel perspectief van Indië met de somberste kleuren af te schilderen, die men op zijn palet heeft.

Zóó staan, naar mijn vaste overtuiging, de zaken in Indië niet.

Zooals wel overal, heeft ook in Indië de wereldcrisis haar invloed doen gevoelen. Handel en nijverheid zijn van het toppunt van welvaart, waarop zij kort te voren nog stonden, in een tijdperk van groote moeilijkheden vervallen; met de scheepvaart ging het niet beter en in het algemeen was ditzelfde het lot in bijna elke richting, waarin het groot-kapitaal in Indië zijn vertakkingen heeft gevonden.

Wel in de eerste plaats een indirect uitvloeisel van dien snellen achteruitgang is geweest stagnatie en terugloop in de opbrengst van 's Lands middelen. De grief is geopperd, dat bij de raming van de middelen in de laatste jaren in Indië geen voldoend besef bestond van den treurigen economischen toestand, die naderend was. Tot zekere hoogte zou ik de gegrondheid van die critiek niet mogen ontkennen. Ik moet er intusschen dadelijk bijvoegen, dat niet alleen aan Regeeringszijde, maar evenzeer in handelskringen, in de financieele wereld, ik mag wel zeggen in particuliere evenzeer als in ambtelijke kringen, het besef van de ingetreden economische inzinking over het geheel eerst werkelijk begon door te dringen toen men feitelijk al midden in de malaise stond.

Was het anders geweest, was de fascineerende indruk van den goudstroom, die vooral in de jaren 1919 en 1920 over Indië was gegaan, eerder geweken, dan zeker zouden ook de begrootingsramingen al dadelijk en meer algemeen den

(Minister **de Graaff.**)

stempel daarvan hebben gedragen. Dat dit in niet meerdere mate het geval is geweest, moet stellig worden betreurd. Maar, Mijnheer de Voorzitter, laat ons ook bij die belijdenis weer niet nalaten de hand in eigen boezem te steken en ons ernstig af te vragen, of niet ook buiten Indië vrijwel overal hetzelfde verschijnsel zich heeft voorgedaan. Wanneer men even terugdenkt aan de speculatieve ondernemingen van allerlei aard, waarin hier zoovelen in de overeenkomstige jaren zich hebben begeven, en aan de kostbare werken op bouwkundig en ander gebied, waarvan in die jaren de grondslagen zijn gelegd, schijnt het antwoord mij niet dubieus toe.

Wat de Indische middelenramingen aangaat, moet bovendien niet uit het oog worden verloren, dat, om een voorbeeld te noemen, een achteruitgang in de winsten van het suikerbedrijf, die in den loop van het jaar 1920 zich begon te annonceeren en die in de opbrengst van de suikerbelasting in het jaar 1921 een ernstigen tegenslag veroorzaakte, bezwaarlijk in de eerste maanden van 1920, toen het begrootingsontwerp voor het volgende jaar reeds moest worden samengesteld, al geconstateerd kon worden, althans in zijn vollen omvang overzien kon zijn. En zelfs voor de ramingen voor het begrootingsjaar 1922, in de eerste maanden van het daaraan voorafgaande jaar, was feitelijk een zoodanig volledig overzicht nog niet aanwezig.

Wat in dit opzicht voor de suikerbelasting en andere belastingen van dien aard gezegd kan worden, geldt evenzeer voor de inkomstenbelasting, voor de raming van tolrechten, enz. Achteraf beschouwd is de critiek niet moeilijk, maar wie zoo langen tijd te voren zonder ernstige misgrepen naar deze of naar gene zijde de geldelijke beteekenis en het fiscaal effect van dergelijke feiten heeft te ramen, staat er geheel anders voor.

Zeker geldt die verontschuldiging niet voor alle naderhand onjuist gebleken ramingen van Indische middelen in de laatste jaren, maar even stellig mag daarbij het algemeen feit niet worden voorbijgezien, dat de lange termijn tusschen de raming en het feit zelf van de ontvangsten in tijden van zoo hevige schokken op elk gebied als deze, aan de koloniale begrootingen, wat aangaat de cijfers van de middelen, in groote mate het karakter gaf van een globale schatting, met de kans op aanzienlijke tegenvallers, zonder dat nog daarbij aan lichtvaardigheid of opzettelijke opdrijving van cijfers mag worden gedacht.

Dit wat de middelenposten betreft.

Wat de cijfers van de uitgaven aangaat, zijn de veroordeelingen, die op dat punt in het Verslag van de Kamer reeds hier en daar uiting vonden, bij deze mondelinge beschouwingen in veel scherpere woorden nog van enkele zijden vernomen.

Mijnheer de Voorzitter! Voor zoover die veroordeelingen een persoonlijk karakter droegen, voor zoover zij meer in het bijzonder het persoonlijk beleid van den vorigen Landvoogd betroffen, zou ik van mijn standpunt bezwaarlijk daarop kunnen ingaan. Men heeft, naar ik meen, in dit opzicht ook het financieel beleid van dien Landvoogd in de allereerste plaats te beschouwen als een uitvloeisel van de tijdsomstandigheden, van den tijdgeest.

Die tijdgeest was voor de jaren na den wereldoorlog, vooral voor de jaren 1918 tot 1920, toen bij den eersten drang naar alles, wat tot leniging van den ontwrichten toestand kon strekken, prijzen en loonen tot het ongerijmde waren gestegen, vooral in tropische productielanden als Indië, die naar verhouding economisch van den oorlog weinig te lijden hadden gehad, een geest van lichtvaardigheid op financieel gebied.

Het verwijt, dat — om de overbekende uidrukking te gebruiken — er niet aan gedacht werd de tering naar de nering te zetten, schijnt mij niet geheel in overeenstemming met een juiste diagnose van den toestand. De algemeene fout was naar mijn meening deze, dat men onder den benevelenden invloed van den goudstroom, die over Indië ging, al spoedig voor realiteit begon aan te zien, wat niets dan een voorbijgaand verschijnsel was en kon zijn. Met andere woorden — om tot de zooeven gebruikte uitdrukking terug te keeren — dat men al heel gauw als de nering in blijvenden vorm ging beschouwen, wat eenvoudig een volkomen verklaarbaar restauratief verschijnsel was van korten duur, waarop onvermijdelijk de diepe val moest volgen, die ook voor Indië in 1921 naar alle kanten is ingetreden en waarvan het einde nog niet is te overzien.

Ook dáár was in die jaren van materieelen overvloed een algemeene stemming gaande, waarbij om zoo te zeggen voor velen het geld geen rol meer speelde. In lagere en hoogere kringen, ook in de inlandsche wereld, voor zoover de goudstroom daarin vertakkingen vond, rolde het geld en wie in die tijden de zaken wat minder optimistisch beschouwde en op de ernstige waarschuwingen wees, die ook toen al niet geheel ontbraken, werd als een onheilsprofeet, als een croquemort met den vinger aangewezen.

Overspanning, opschroeving, in die woorden laat ook voor Indië in groote mate zich het materieel en het moreel effect weergeven en ook de Regeering ontkwam aan die mentaliteit niet geheel. Kostbare openbare werken, berekend voor een Indië op het nieuwe peil, werden, niet het minst onder den aandrang van handel en nijverheid, allerwegen ondernomen. Diensttakken werden tot het overmatige uitgebreid, in gemeentelijke huishoudingen was een wedijver gaande naar groote daden, waarvoor de toekomst de rekening zou hebben te betalen — zuinigheid en zelfbeperking waren bij dat alles dikwijls al te zeer zoek.

Dat intusschen de millioenen-uitgaven, waartoe ook de Regeering in Indië zich in die jaren heeft laten verleiden, onvoorwaardelijk gebrandmerkt zouden mogen worden als nuttelooze verkwistingen, meer dan eens heb ik dit hier al uitdrukkelijk weersproken. Integendeel, van de meeste van die uitgaven mag dit zeker niet worden gezegd. Wel is het een feit, dat in vele gevallen ook die op zich zelf niet misplaatste uitgaven toen, onder de conjunctuur-omstandigheden van dien tijd, niet gedaan hadden moeten worden, althans niet zoo grootsch, niet op die schaal opgezet hadden moeten zijn.

Wel in groote mate hebben die invloeden tot de onevenredige stijging ook van de Landsuitgaven bijgebracht. Toch heeft ook in dat opzicht weer de critiek zich voor overdrijving te wachten. Wanneer ik zoo in den breede hoor betoogen — de geachte afgevaardigde de heer Gerritzen heeft inzonderheid dit wel zeer breed gedaan —, hoe onberaden de financieele gestie van die jaren in Indië is geweest: vóór het jaar 1916 met een enkele uitzondering batige sloten in den gewonen dienst, daarna al stijgende tekorten tot laatstelijk bedragen van 150, 175 millioen; onjuiste ramingen, begrootingsoverschrijdingen, aangroei met honderden millioenen van de koloniale schuld, — wanneer ik al die financieele catastrophes, waarvan ik niet minder dan wie ook den ernst besef, zoo min of meer hoor afschilderen als het zondenregister van een misdadige Regeering, dan komt onwillekeurig de vraag wel eens bij mij op: zou men werkelijk in de prettige voorstelling leven, dat in al die jaren de geheele wereld onbewogen heeft voortbestaan? Dat niet de ambtelijke salarissen, de prijzen van materialen en arbeidsloonen, en zoovele posten meer ook op het budget van de Landsuitgaven in die jaren tot veelvouden van de vroegere cijfers zijn gestegen, en dit vaak plotseling, op willekeurige tijdstippen van het jaar, waarbij van een redres van vroegere begrootingsramingen, van een hernieuwd overleg met den begrootingswetgever geen sprake kon zijn?

Mijnheer de Voorzitter! Wat wij ook hier, in eigen beurs, allen in meerdere of mindere mate gevoeld hebben en nog voelen: misrekeningen van allerlei aard, tekorten hierop, buitensporige kosten daarop, — zou, ook zonder eenigen invloed van anderen aard, het Indische budget daaraan ontkomen kunnen zijn? Daarom, hoe donker ook de feiten zijn en hoeveel stof zij ook in sommige opzichten kunnen geven tot rechtmatige critiek, — zoo zwart als ik van sommige kanten de daden van de Indische Regeering heb hooren afschilderen, zijn zij werkelijk niet geweest en zoo zwart — ik zal hierop nader terugkomen — laat naar mijn meening ook het financieel perspectief van Indië zich niet aanzien.

(Minister de Graaff.)

Wat intusschen wel een van de meest bedenkelijke gevolgen is geweest van den door mij geschetsten tijdgeest: het feit, dat langzamerhand bij velen van de autoriteiten, die in de eerste plaats voor het begrootingsbeheer hadden te zorgen, zekere onverschilligheid ontstond voor de cijfers van de begrooting en den ernstigen plicht om binnen de grenzen van die cijfers de huishouding te leiden en te voeren. Een hoogst bedenkelijke factor was daarbij in en na de oorlogsjaren geworden de suppletoire begrooting, die langzamerhand het karakter van een volledige begrooting naast de eigenlijke begrooting was gaan aannemen. Ook dit verschijnsel weer was tot zekere hoogte niets anders dan een onvermijdelijk kwaad. Een onvermijdelijk kwaad in tijden, waarin alles om zoo te zeggen bij den dag leefde en ook het beeld van vandaag, wat aanging de behoeften en middelen van den openbaren dienst, na enkele maanden voor een groot deel had afgedaan. Maar daarnaast kwam meer en meer een persoonlijk element naar voren: de opvatting, dat men het met de begrootingsramingen zoo nauw niet behoefde te nemen, omdat men de suppletoire begrooting toch achter de hand had, en ook naar de suppletoire begrooting zoo nauw niet behoefde te kijken, omdat op stuk van zaken alles wel terecht zou komen bij de regularisatie.

Dat een zoodanige opvatting nadeelig voor het financieel beheer is geweest, behoef ik niet te zeggen en zeker niet het minst ook daaraan is het toe te schrijven, dat bij alle ernstige pogingen om tot versobering, tot nuchtere realiseering van den toestand te komen, bij zoovelen aan een doovemans deur werd geklopt.

Hoe dit zij, ook aan de laatste opwellingen van die neiging,

(Minister de Graaff e. a.)

voor zooveel deze ook nu nog voortleeft, zal een einde moeten komen en van den tegenwoordigen Landvoogd mag zeker verwacht worden, dat hij het daartoe zal brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben thans aan een geschikt punt gekomen, om mijn rede af te breken en verzoek u, ze morgen te mogen voortzetten.

De Voorzitter: Ik voldoe gaarne aan het verzoek van den Minister.

De gunstige loop der werkzaamheden geeft mij aanleiding aan te kondigen, dat ik morgen een voorstel zal doen, de vergadering desnoods des avonds voort te zetten, ten einde onze agenda te kunnen afwerken.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering geschorst tot des avonds acht uur.

VERBETERING.

De opmerking van den **Voorzitter** op bladz. 1228, kol. 1, regel 20—22 v. b., luidende: „Het kan misschien tot bekorting leiden als ik den Minister verzoek thans op de gestelde vraag te antwoorden", moet worden geplaatst boven aan bladz. 1255, kol. 2, en de daar opgenomen rede van den Voorzitter moet verplaatst worden naar bladz. 1228, kol. 1, waar de eerst geciteerde opmerking thans staat.

AVONDVERGADERING.

(Bijeenroepingsuur 8 namiddag.)

Voorzitter: de heer Koolen.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

Daarbij zijn tevens aan de orde de **interpellatie van den heer K. ter Laan** over den inhoud van het nieuwe Reglement betreffende de Krijgstucht, dat zal worden ingevoerd te gelijk met het Wetboek van Militair Strafrecht, en de **motiën van orde** van:

I. den heer K. ter Laan, luidende:

„De Kamer,

van oordeel dat de toestand van 's Lands geldmiddelen het wenschelijk maakt, dat in het jaar 1923 geen herhalingsoefeningen worden gehouden.

noodigt de Regeering uit de desbetreffende voorstellen terug te nemen

en gaat over tot de orde van den dag." (2, hoofdstuk VIII, 16);

II. den heer K. ter Laan, luidende:

„De Kamer,

van oordeel dat voor het jaar 1923, evenals voor het jaar 1921 het geval was, de sterkte van de lichting niet meer mag bedragen dan 13 000 man,

gaat over tot de orde van den dag." (2, hoofdstuk VIII, 16);

III. den heer Dresselhuys c. s., luidende:

„De Kamer,

van oordeel, dat in het belang van bezuiniging en van verbetering van oefening en technische uitrusting van ons leger, eene vermindering der getalsterkte noodzakelijk is,

noodigt den Minister van Oorlog uit de getalsterkte van het veldleger in zijne organisatie te verminderen tot drie vierden,

en gaat over tot de orde van den dag." (2, hoofdstuk VIII, 17);

IV. den heer Boon c. s., luidende:

„De Kamer van oordeel, dat de voorgenomen wijze van afvloeiing met het daarbij toegepaste systeem van rangschikking, zoowel voor officieren als onderofficieren tot groote onrechtvaardigheden aanleiding geeft en bovendien practisch onuitvoerbaar is, noodigt de Regeering uit ten spoedigste wettelijke maatregelen in te dienen, waardoor met de belangen van leger en kader rekening wordt gehouden en inmiddels met het thans voorgenomen stelsel niet voort te gaan en gaat over tot de orde van den dag." (2, hoofdstuk VIII, 17).

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog, zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats beantwoordende de interpellatie van den heer ter Laan betreffende het Reglement op de Krijgstucht, stel ik er prijs op met een enkel woord samen te vatten welke bezwaren door den heer ter Laan tegen dit reglement ingebracht. Het is dus mijn bedoeling eerst de essentieele bezwaren te noemen — ontdaan van alles, wat in ruime mate als franje er aan was gehecht en minder ter zake dienende was — en ze daarna te beantwoorden.

De heer ter Laan heeft gezegd, dat er van verschillende kanten verzet is gerezen, in het bijzonder tegen de artikelen 17 tot en met 20 en daarvan weer in het bijzonder tegen de artikelen 17 en 20 van dat reglement, en wel, omdat het recht van vereeniging en vergadering daardoor in de klem zou komen. Voorts, dat art. 17 reactionnair en art. 20 bespottelijk is. Voorts dat hij begrijpt, dat er tucht moet zijn, maar dan een zoodanige tucht, waarvan iedereen gevoelt, dat die *moet* bestaan, een tucht, niet steunende op stommen dwang maar op rechtvaardigheid. Voorts, dat het thans geldende reglement van krijgstucht reeds meer dan voldoende is en voldoende macht geeft aan de militaire autoriteiten, en dat het nu nog veel erger zal worden. Voorts, dat in 1902 de Wet op de Krijgstucht is aangenomen en dat art. 2 daarvan alle krijgstuchtelijke vergrijpen omschrijft; daarbuiten mag dus niet worden gegaan, en alles wat meer omschreven is, zou zijn in strijd met de wet, dus uitmaken een niet gewettigde uitbreiding van art. 2 van de Wet op de Krijgstucht. Bovendien heeft ook professor van der Hoeven gezegd, aldus de heer ter Laan, dat het niet mogelijk is alle vergrijpen op te sommen en samen te vatten, en nu wordt dat toch gedaan door het nieuwe reglement.

De heer ter Laan doet verder een beroep op eenige juristen en verwijst naar hun artikelen. Of dat beroep in overeenstemming is met zijn partijgenoot den heer Schaper, weet ik niet, maar ik mag veronderstellen, dat er geen strijd tusschen die beiden bestaat.

De vrees wordt verder uitgesproken, dat wellicht ook de bepalingen van artikel 17 van het reglement in strijd zijn met de Grondwet. Een motiveering daarvan wordt echter door den heer ter Laan niet gegeven.

Het gevaar, dat de heer ter Laan ziet in het bijzonder in de bepalingen van artikel 17, ligt daarin, dat bijv. iemand, behoorende tot de S. D. A. P. — een partij, die streeft naar ontwapening en dus strijd voert tegen het wezen van de krijgsmacht — of ook tot andere politieke partijen, zou worden beschouwd als te behooren tot vereenigingen of groepen van personen, bedoeld in art. 17 van het Reglement betreffende de Krijgstucht. Daarin zou dus de mogelijkheid gelegen zijn, om tal van vereenigingen te treffen. Wij — aldus de heer ter Laan — zullen niet zeggen: „stoor je er niet aan", want dat geeft den soldaten toch niets; misschien kunnen zij in beroep gaan en dan kan de rechter uitspraak doen.

Eindelijk spreekt de heer ter Laan de vrees uit dat de bonden onder de militairen, die zich langzamerhand gevormd hebben, nu geen vrije werking in het leger zullen hebben, wanneer zij voortdurend belemmering ondervinden, zelfs bij het laten rondgaan van inteekenlijsten.

En ten slotte is gevraagd waarom dat reglement niet is gebracht in het georganiseerd overleg.

Aldus, Mijnheer de Voorzitter, in het kort saamgevat wat er tegen dit reglement is ingebracht. Ik meen dat het goed is ter beantwoording in de eerste plaats zeer in het kort even te wijzen op de wordingsgeschiedenis van dat reglement.

In 1902 werd op aandrang van de Kamer door de Regeering toegezegd bij de behandeling van art. 2 der Wet op de Krijgstucht, dat er zou komen een reglement, bevattende de beginselen van de krijgstucht en waarin tevens zooveel mogelijk zouden worden opgenomen de feiten die als krijgstuchtelijke vergrijpen moeten worden aangemerkt.

Aanvankelijk was het zelfs de bedoeling, dat dit reglement zou zijn een dienstvoorschrift in den zin van de wet, waarvan de consequentie zou zijn dat het opzettelijk niet voldoen aan

(Minister van Dijk.)

de bepalingen van dat reglement zelfs strafbaar zou zijn volgens het Wetboek van Militair Strafrecht.

Echter is dat niet gebeurd. Uitdrukkelijk staat in het reglement dat het niet is een dienstvoorschrift in den zin van het Wetboek van Militair Strafrecht. Daarover is gesproken bij de behandeling van de Invoeringswet op de militaire wetten, waarbij uitdrukkelijk door den Minister van Justitie is verdedigd, dat het niet aanging om er van te maken een dienstvoorschrift in den zin van de wet.

In 1912 werd een ambtelijke commissie benoemd onder voorzitterschap van mr. Dresselhuys, aan welke werd opgedragen het samenstellen van de verschillende bepalingen, noodig tot invoering van de militaire wetten; die commissie diende in 1917 haar rapport in en voegde daarbij een aantal ontwerpen, waarbij o. a. ook het ontwerp van het Reglement betreffende de Krijgstucht.

Dat ontwerp is door de tegenwoordige Regeering gevolgd; het nieuwe reglement wijkt er in beginsel niet van af. De eenige verschillen zijn bekortingen, meer positieve formuleeringen en een gewijzigde indeeling.

Het reglement heeft dus geen andere bedoeling dan te zijn een handleiding voor den militair, waarin hem de beginselen van de krijgstucht worden voorgehouden, waarin hij zijn rechten en plichten omschreven vindt en waarin naast de algemeene omschrijving van de krijgstuchtelijke vergrijpen, zooals de *wet* die aangeeft, enkele krijgstuchtelijke vergrijpen zijn opgenomen, waarop in het bijzonder de aandacht moest worden gevestigd, omdat zij elders in reglement of voorschrift niet voorkwamen of althans niet in dien vorm.

Hier is dus niet geweest het scheppen van nieuwe feiten, die niet reeds krachtens de Wet op de Krijgstucht strafbaar waren; wat in dit reglement staat vermeld, valt volkomen binnen de omschrijving van artikel 2, n°. 1, van de Wet op de Krijgstucht. En daaruit zou dus eigenlijk reeds de conclusie kunnen worden getrokken, dat elke actie, die zich richt tegen hetgeen in het reglement betreffende de krijgstucht als krijgstuchtelijk vergrijp is omschreven, aan het verkeerde adres is, en eigenlijk zou moeten zijn gericht tegen artikel 2, n°. 1, van de Wet op de Krijgstucht, omdat die omschrijving zoo ruim is, dat alles daaronder is begrepen.

Wanneer wij een juist licht willen doen vallen op artikel 17 en volgende, is het noodig in herinnering te brengen, dat in artikel 15 van het reglement in de eerste plaats is omschreven datgene, wat als krijgstuchtelijk vergrijp moet worden aangemerkt, nl. alle niet in de Strafwet omschreven handelingen en gedragingen, strijdig met eenig dienstbevel of dienstvoorschrift of onbestaanbaar met de militaire tucht of orde.

Het tweede lid van dat artikel zegt dan uitdrukkelijk, dat het reglement onder meer de strekking heeft de grondslagen van de krijgstucht te omschrijven en aldus een algemeene aanwijzing te geven van datgene, wat onbestaanbaar is met de militaire tucht en orde. In logisch verband volgt artikel 16, zeggende, dat bij de beantwoording van de vraag, of de handeling of gedraging van een militair al dan niet bestaanbaar is met de militaire tucht of orde, de algemeene beginselen, neergelegd in het eerste hoofdstuk van het reglement, als leidraad zullen moeten worden genomen.

Het tweede lid van artikel 16 kondigt nu enkele bijzondere vergrijpen aan, door te zeggen: onverminderd het in het eerste lid vermelde, worden in de hiernavolgende artikelen van het tweede hoofdstuk enkele verbods- en gebodsbepalingen opgenomen, waarvan de niet-nakoming onbestaanbaar is met de militaire tucht of orde.

Alvorens nu een woord te wijden aan de artikelen zelf, stel ik er prijs op enkele algemeene opmerkingen te doen voorafgaan.

De heer ter Laan doet een beroep op juristen en door hen geschreven artikelen in het *Weekblad voor het Recht.* Uiteraard zal ik daarop niet ingaan en slechts ter sprake brengen hetgeen de heer ter Laan zelf in het midden heeft gebracht.

Van beteekenis is, wat de heer ter Laan heeft opgemerkt aangaande de tucht. Inderdaad mag tucht niet berusten op wat de heer ter Laan noemt „stommen dwang". Er moet inderdaad zijn opvoeding tot tucht en oefening in tucht. Ook dàn mag echter de tucht niet ontbreken, als de onder de tucht gestelde het met die tucht niet eens is. Daarvoor dient dan ook de opvoeding tot en de oefening in de tucht en is ook het toepassen van tuchtmiddelen niet te ontgaan.

De voorbeelden door den heer ter Laan in dit verband aangehaald, b.v. dat van den majoor en de drie kapiteins, hebben op mij niet den minsten indruk gemaakt.

Vooreerst niet, omdat oncontroleerbare geschiedenissen met voorzichtigheid moeten worden aanvaard, vooral als ik hoor, dat het Hoog Militair Gerechtshof zich over de zaak heeft uitgesproken. In het algemeen ben ik dan nogal gerust. Ook de heer ter Laan zou over het algemeen gerust kunnen zijn, omdat volgens zijn bericht de meerdere in het ongelijk is gesteld tegenover de minderen. Dat zou er dus op wijzen, dat de door hem gevreesde macht van de meerderen niet zoo groot is, dat er bezwaren aan kunnen zijn verbonden, en dat er althans in dit opzicht niet van een klassenjustitie kan worden gesproken.

Maar bovendien, een dergelijk geval heeft met de tucht en zeker met het reglement betrekkelijk weinig te maken. Dit reglement wijst juist op de taak van den meerdere en om ze niet te citeeren, ten einde niet te lang te worden, zou ik alleen willen verwijzen naar de artt. 7, 9, 10, 1ste lid, 28, 1ste lid, 29, 3de lid, en 31, waar met zooveel woorden voorgeschreven staat, dat de meerdere den mindere moet voorgaan, den mindere menschkundig en rechtvaardig moet behandelen, door zijn voorbeeld den mindere moet opwekken, enz.

Daarnaast is in het reglement opgenomen de bevoegdheid tot beklag van den mindere, waarvoor ik verwijs naar de artt. 9, 4de lid, 13, 1ste lid, en 30.

Nog een tweede opmerking zou ik hieraan willen toevoegen. Er wordt gevraagd te doen vervallen de artikelen 17 tot en met 20.

Indien dit gebeurde, zou de toestand daardoor volstrekt niet veranderen. Alleen zou aan den militair worden onthouden de aanwijzing van hetgeen in dit opzicht al dan niet geoorloofd is. De feiten zouden immers blijven vallen onder de algemeene omschrijving van art. 2, 1ste lid, van de Wet op de Krijgstucht, terwijl zelfs door het wegvallen van hetgeen aanvankelijk was opgenomen het gevaar zou ontstaan, dat geoorloofd zou worden geacht hetgeen, ook zonder omschrijving te dezer plaatse, ongeoorloofd *blijft.* Zelfs zou de vraag rijzen, of dan niet deze bepalingen bijv. in de Reglementen op den Inwendigen Dienst zouden moeten worden opgenomen, een *verplaatsing* alzoo, waarbij dan niet voldaan zou zijn aan den door de Kamer uitgesproken wensch, dat deze bepalingen juist in dit reglement een plaats zouden vinden.

Wanneer dus iemand mocht meenen, dat door het wegvallen van dergelijke bepalingen de baan zou zijn vrijgemaakt voor ontbindende elementen, die de krijgstucht zouden kunnen aantasten, dan worde die meening hier aanstonds weersproken.

Art. 17, waartegen het hoofdbezwaar van den heer ter Laan gaat, zegt onder *a*, dat het den militair verboden is zich aan te sluiten bij, of op eenigerlei wijze steun te verleenen aan groepen of vereenigingen van personen, welker doel of handelingen in strijd zijn met het wezen van de krijgsmacht of met het behoud van de krijgstucht.

Zou men soms meenen, dat dergelijke steunverleening door *militairen* aan vereenigingen of groepen, die het gemunt hebben op het wezen van de krijgsmacht, op het behoud van de krijgstucht, zou moeten worden toegelaten? Een huis, dat tegen zich zelf verdeeld is, kan niet bestaan. Zou het ook de *plicht* kunnen zijn van de militaire overheid om daartegen te waken, ten einde te zorgen, dat de kracht en de eenheid in de krijgstucht niet verbroken worde?

Maar men vreest misschien een te ruime toepassing, door te verbieden het lidmaatschap van politieke partijen, die langs legalen weg streven naar ontwapening? Daarvoor behoeft inderdaad geen vrees te bestaan. Geenszins is de bedoeling, dat men de ontwapeningsleus niet zou mogen zijn toegedaan, maar wel is de bedoeling, dat de bestaande krijgsmacht niet in haar bestaan mag worden aangetast door des-

(**Minister van Dijk.**)

tructieve middelen, die dus aansturen op ontbinding of verzwakking.

De heer **Oud**: Dus men mag niet ijveren voor kleinere lichtingen bij voorbeeld?

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Met genoegen. Men zou kunnen vragen: is de militair dan niet vrij als Staatsburger? en dan is het antwoord: de vrijheid van den militair is inderdaad in allerlei opzichten beperkt en dat kan niet anders: als vrijwillig dienend militair reeds krachtens zijn verbintenis, als dienstplichtig militair krachtens een speciale op de wet gegronde gezagsverhouding tot de Overheid. De beperking, neergelegd in art. 17 van het Reglement, past volkomen in dat kader.

Ik zou hieraan wel willen toevoegen, dat een liberaliteit, als feitelijk hier gehuldigd wordt, elders geenszins bestaat, en wil daartoe een beroep doen op „Berufspflichten des deutschen Soldaten", vastgesteld op 2 Maart 1922 door den sociaal-democratischen Rijkspresident Ebert van de Duitsche Republiek, waarin gezegd wordt:

„Der Soldat darf sich politisch *nicht* betätigen, politischen Vereinen *nicht* angehören, und an politischen Versammlungen *nicht* teilnehmen."

Ziedaar den toestand in Duitschland en daartegenover de vrijheid, die bij ons gelaten wordt!

Natuurlijk zal de bepaling van art. 17 met oordeel moeten worden toegepast. Er zullen natuurlijk grensgevallen zijn, die moeilijkheden kunnen veroorzaken. Dat is bij geen enkele bepaling te ontgaan, maar ook op het gebied van krijgstuchtelijk optreden geldt niet het legaliteitsprincipe, maar het opportuniteitsprincipe. En bovendien is het recht van beklag, dat bestaat, ook hier een voldoend correctief.

Een ander bezwaar is geopperd tegen punt *b* van art. 17, hetwelk luidt, dat den militair verboden is:

„zich aan te sluiten bij of op eenigerlei wijze steun te verleenen aan groepen of vereenigingen van personen, ten aanzien waarvan de Minister van Marine of van Oorlog heeft bekend gemaakt, dat aansluiting of steunverleening door militairen in strijd is met de belangen van de krijgstucht."

Men heeft het bezwaar geopperd, dat hier eigenlijk iets nieuws wordt ingevoerd, dat dit wellicht niet zou vallen onder de omschrijving van art. 2, n°. 1, van de wet op de krijgstucht.

Niets is minder waar. Deze bepaling heeft alleen ten doel den militair rechtszekerheid te verschaffen, omdat de gevallen, bedoeld onder *a* van het artikel, niet altijd zullen worden onderkend, althans waar het gaat om de belangen van de krijgstucht. Vandaar, dat een waarschuwing gewenscht is, hoewel op zich zelf niet strikt noodig. Niet is de bedoeling, dat punt *b* aan punt *a* een ongeoorloofde uitbreiding zou geven.

Nu kan zich de vraag voordoen, of aan den Minister ten onrechte het beslissend oordeel is gegeven of er al dan niet strijd is met de belangen van de krijgstucht.

Naar gemeend wordt, zal ook de Minister daarover zijn oordeel hebben uit te spreken. Of iets onbestaanbaar is met de militaire tucht of orde, zal in het algemeen de militaire meerdere hebben te beoordeelen, maar de Minister is in hoogste instantie aansprakelijk ook voor de tucht in het leger en daarom kan hem zeker niet ontzegd worden zijn oordeel uit te spreken, of er groepen of vereenigingen van personen zijn, welker doel of handelingen in strijd zijn met de belangen der krijgstucht.

Is er dan soms een wettelijk bezwaar in gelegen, dat de beslissing van den Minister van Oorlog een constitutief element is van het vergrijp? Ik geloof, dat een dergelijk bezwaar niet behoeft te gelden; in ons rechtswezen wordt iets dergelijks trouwens herhaaldelijk aangetroffen. In gemeentelijke verordeningen komt het veelvuldig voor, dat verboden en strafbaar gesteld wordt een handeling, in welker omschrijving het oordeel van burgemeester en wethouders als constitutief element is opgenomen.

Het correctief, dat ook hier aanwezig dient te zijn, is gelegen in de verantwoordelijkheid van den Minister aan de Volksvertegenwoordiging.

Ik wensch er ten slotte nog op te wijzen, dat anderzijds deze bepaling juist een beperking inhoudt voor de militaire autoriteiten — korps- en garnizoenscommandanten —, die anders uit hoofde van hun plicht tot handhaving van de krijgstucht wellicht op eigen gelegenheid een dergelijke bepaling zouden uitvaardigen, die nu de Minister aan zich heeft getrokken.

Wat punt *c* van artikel 17 aangaat, dit punt eischt geen bespreking, omdat daaraan ook geen opmerking is gewijd.

Wat punt *d* betreft, daarover is wel gesproken; deze bepaling houdt in, dat zonder toestemming van den commandeerenden officier, aan boord van oorlogsvaartuigen, in kazernes enz. geen vergaderingen mogen worden gehouden, geen inteekenlijsten mogen rondgaan, geen bijdragen mogen worden gevraagd, geen biljetten mogen worden aangeslagen of inzamelingen gedaan, van welken aard of tot welk doel ook.

Mijnheer de voorzitter! Dat is niets anders dan een maatregel van orde. Er zijn uiteraard tal van de hier genoemde handelingen, die toelaatbaar zouden zijn ook zonder toestemming, maar er is geen zoodanige omschrijving te geven, dat moeilijkheden uitgesloten zouden zijn; vandaar een algemeene verbodsbepaling, waarop de toestemming van den commandeerenden officier uitzondering kan maken.

Waar de heer ter Laan in dit verband heeft gevraagd: hoe moeten dan de militaire bonden werken?, daar is het antwoord: eenvoudig door die toestemming te vragen. De militaire overheid dient ook in dit opzicht baas te zijn in eigen huis.

Voor punt *e* van art. 17 verwijs ik naar *a* en *b*.

Over artikel 18 en 19 heeft de heer ter Laan niet gesproken; ik meen dus, dat ik die zonder bezwaar kan laten liggen.

Het zou ook buitengewoon moeilijk vallen vast te stellen, in welk opzicht deze artikelen op eenige wijze rechten zouden aantasten. Het gaat hier in het algemeen om geheimhouding van wat geheim moet blijven.

Artikel 20 is het artikel, dat in de pers nogal de ronde heeft gedaan. Ik zal het voorlezen:

„Den militair is verboden, zich zoowel buiten als in tegenwoordigheid van zijn meerderen door onwilligheid, lijdelijk verzet of op andere wijze onvergenoegd te betoonen over den dienst in het algemeen of over bepaalde dienstbevelen of dienstvoorschriften, of wel door morren of op andere wijze ontevredenheid, feitelijk of lijdelijk verzet onder zijn kameraden aan te kweeken of daartoe aan te sporen of aanleiding te geven."

Mijnheer de Voorzitter! Het krachtige argument dat de heer ter Laan gebruikt heeft, nl. door dit artikel te signaleeren als „bespottelijk", wil ik niet op overeenkomstige wijze teruggeven ten opzichte van deze toelichting, door den heer ter Laan gegeven.

Ik wil er op wijzen, dat in artikel 16 van het bestaande Reglement op de Krijgstucht het volgende voorkomt:

„Al wie zijne meerderen oneerbiedig behandelt, kwalijk bejegent, tegens dezelven mort, zich onbetamelijke uitdrukkingen, tegens hen veroorlooft, of zich met woorden of gebaarden over hunne behandeling onvergenoegd betoont."

Er is dus niets nieuws opgenomen. Het is een strikt noodzakelijke handhaving van het bestaande. Men kan zeggen, dat de uitdrukking „op andere wijze" ruim is gekozen, maar dat is geschied, omdat bezwaarlijk zijn te omschrijven al de wijzen, waarop men zijn onvergenoegdheid kan betoonen. Er staat niet in het artikel, dat strafbaar is iemand, die onvergenoegd *is*, maar wel iemand, die die onvergenoegdheid *betoont*. Morren en mokken is in den dienst niet toelaatbaar.

(Minister van Dijk.)

De heer **Ketelaar**: Neen, dat mag niet; dat moest verboden worden!

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: De heer Ketelaar is het blijkbaar met mij eens.

Zooals ik straks reeds zeide, zonder de mogelijkheid van een beklag, dat aan de militairen toekomt, zou een bepaling als deze bezwaarlijk zijn te handhaven. De onvergenoegdheid, die wellicht bestaat, mag niet betoond worden, maar kan en moet opgelost worden langs den voorgeschreven weg van redelijk beklag, zooals dat in een ordelijke instelling als het leger behoort, doch niet langs den weg, waarop de mindere het zou willen zoeken.

De heer ter Laan heeft ten slotte drie vragen gesteld. De eerste is:

„Is de Regeering bereid, de artikelen 17 tot en met 20 van het Reglement op de Krijgstucht te doen vervallen?"

Daarop is het antwoord: de Regeering is daartoe niet bereid.

De tweede vraag luidt:

„Zoo neen, is de Regeering dan bereid, over deze artikelen het advies in te winnen van het georganiseerd overleg en dit advies ter kennis te brengen van de Volksvertegenwoordiging?"

Het antwoord daarop luidt:

Aangezien het hier gaat om fundamenteele vragen betreffende de handhaving van de krijgstucht, die als zoodanig geen onderwerp van „overleg" kunnen uitmaken, en voorts omdat de grenzen van art. 2, n°. 1, van de wet op de krijgstucht niet worden overschreden, wordt ook deze vraag ontkennend beantwoord.

De derde vraag luidt:

„Kan de Regeering mededeelen, wat de bedoeling is van artikel 17*a* en *b* en is zij bereid daarin zoodanige wijziging te brengen, dat verschil van opvatting en uitlegging zooveel mogelijk wordt buitengesloten?"

Daarop is het antwoord:

De bedoeling van artikel 17*a* en *b* is geen andere dan dat militairen zich hebben te onthouden van medewerking aan groepen of vereenigingen van personen, wier streven er op gericht is het bestaan van de krijgsmacht of van de krijgstucht aan te tasten; ten einde zooveel mogelijk rechtszekerheid te verschaffen, dus niet om uitbreiding te geven aan artikel 17*a*, is de bepaling van artikel 17*b* opgenomen. Waar deze bedoeling naar de meening der Regeering voldoende duidelijk tot uitdrukking is gebracht, bestaat voor wijziging geen aanleiding.

Thans overgaande tot de beantwoording van de algemeene beschouwingen betreffende de Oorlogsbegrooting, wensch ik aan te vangen met een woord van dank te brengen voor de welwillende bespreking, die in de Kamer heeft plaats gehad, zij het ook, dat deze bespreking gepaard is gegaan met meer of minder scherpe critiek. In het bijzonder een woord van dank aan de leden, die in deze een krachtigen steun hebben gegeven aan de Regeering.

Ten einde niet te veel van den tijd te vorderen, meen ik, dat het goed is om eerst enkele meer belangrijke vraagstukken te bespreken en daarna over te gaan tot de beantwoording van enkele kleinere vragen.

Ten eerste dan het ontwapeningsvraagstuk. De eenerzijds naar voren gebrachte leuze betreffende ontwapening is van andere zijde op zoo afdoende wijze bestreden, dat het naar mijn meening volkomen geoorloofd is daarop niet dieper in te gaan. Ik zou alleen een enkele opmerking willen maken: waar in het bijzonder van de zijde der S. D. A. P. het ontwapeningsvraagstuk naar voren is gebracht, meen ik te moeten vaststellen, dat de S. D. A. P. hier te lande met deze leuze een zeer afzonderlijke positie inneemt, al tracht men ook te verklaren, waarom elders een geheel ander standpunt wordt ingenomen.

De S.D.A.P. wenscht geen bescherming van de nationale veiligheid, terwijl zelfs de Volkenbond de oplossing van het vraagstuk zoekt in de richting van vermindering van bewapening op den grondslag van de nationale veiligheid. Het leggen van de nationale veiligheid in handen van de internationale arbeidersbeweging is voor een Regeering, die haar verantwoordelijkheid gevoelt, ontoelaatbaar, hoezeer ook het pacifistisch streven waardeering verdient. De nationale stroomingen en de mogelijkheden om de nationale stroomingen in de verschillende landen tot uiting te doen komen, zijn bovendien zoo verschillend, dat reeds uit dien hoofde de basis voor een nationale veiligheid, die alleen op een dergelijke internationale samenwerking zou steunen, zou wegvallen. Ook de Regeering zou niets liever wenschen dan dat ontwapening mogelijk zou zijn, maar haar is opgelegd nuchter te zijn en de voorwaarde te stellen, dat er zal zijn ontwapening *gelijktijdig* en *overal*.

Het tweede punt is het algemeene vraagstuk van de bezuiniging, zooals dat tot uitdrukking is gekomen in de Oorlogsbegrooting. Het Departement van Oorlog bezuinigt niet: aldus hebben verschillende sprekers zich uitgelaten. Op alle Departementen wordt beknibbeld, maar het Departement van Oorlog is losgelaten. Ik zou te dien aanzien enkele cijfers willen noemen.

Thans is de begrooting teruggebracht tot 63 millioen, waarvan ongeveer vijf millioen perspectief, d. w. z. wachtgelden, die dus niet mogen worden medegerekend als te vormen een onderdeel van de begrooting, dat de weermacht verhoogt. Bij de beoordeeling mag ook niet worden vergeten, dat op de Oorlogsbegrooting rust een pensioenlast van bijna 9 millioen, terwijl geen ander Departement onder zulk een pensioenlast gebukt gaat. En voorts wijs ik er op, dat reeds in 1922 6½ millioen bezuinigd is geworden, als onderdeel van de bezuinigingen die de nieuwe organisatie zou brengen. Aldus beschouwd, en in mindering gebracht den pensioenlast en de wachtgelden, bereikt deze begrooting de 50 millioen nog niet, voor zoover dus betreft die gelden, waardoor de weerkracht van ons leger wordt verhoogd. Op bladz. 4 van de Memorie van Antwoord is dan ook uitgesproken, dat op de Oorlogsbegrooting een belangrijk grootere druk is uitgeoefend dan op de begrooting van eenig ander Departement. Ik geloof dat het goed is, daarop de aandacht te vestigen, wanneer kenbaar wordt een ontevredenheid, omdat op de Oorlogsbegrooting niet genoeg zou zijn bezuinigd. Dat de kosten van de marechaussee, van de militaire politietroepen, van de bijzondere vrijwilligers en van de burgerwachten niet op deze begrooting thuisbehooren, is al zoo dikwijls gezegd, dat het niet meer behoeft herhaald te worden. Op die wijze een hoogere begrooting te gaan construeeren en die dan aan te vallen, is wel heel eenvoudig, maar daarom nog niet juist.

De heer Marchant sprak van een te hooge begrooting, absoluut en relatief. Ten aanzien van het absolute heeft de heer Marchant eenige cijfers genoemd. Over de nauwkeurigheid daarvan zal ik op het oogenblik niet spreken, alleen op twee dingen wil ik even wijzen. In de eerste plaats heeft de heer Marchant gesproken van een bedrag op de begrooting voor de Hoogere Krijgsschool van meer dan twee ton. Dat is echter slechts f 105 000 en de kosten per leerling zijn niet f 8072, maar slechts f 3650 per leerling.

De heer **Marchant**: U knipt Koloniën er af.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Ja, natuurlijk. De heer Marchant sprak verder van een totaalbedrag voor de Koninklijke Militaire Academie van ongeveer een millioen. Dat maakt den indruk, alsof de Oorlogsbegrooting met een millioen belast is voor dat onderwijs. Op de Oorlogsbegrooting drukt echter slechts een bedrag van drie ton, en nu wil ik niet aannemen, dat de heer Marchant met een zekere bedoeling het aldus gesteld heeft, maar ik meen toch, dat het van mijn kant noodig is er op te wijzen, dat een dergelijke verkeerde indruk niet mag worden gevestigd.

(Minister **van Dijk**.)

De heer **Marchant**: Mijn bedoeling is alleen, de waarheid te doen uitkomen.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Natuurlijk, maar ik wensch te zeggen, dat uit het ruikertje, dat de heer Marchant mij zoo gracieuselijk heeft aangeboden, gerust een paar bloempjes kunnen wegvallen. Het gaat er om, dat op deze begrooting voor de Koninklijke Militaire Academie is uitgetrokken drie ton.

De heer **Marchant**: Kost nu de Koninklijke Militaire Academie een millioen, ja of neen?

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: De Academie kost minder dan een millioen, maar van het totaal komt twee derden ten laste van Koloniën, daarvoor behoeft Oorlog niet op te komen.

In de tweede plaats heeft de heer Marchant gesproken over de relatieve hoogte van de Oorlogsbegrooting, nl. in vergelijking met het jaar 1913. Hij gaf een herhaling van de cijfers van den heer van Embden in *De Telegraaf* en hij neemt dan verder in beschouwing hetgeen in de Memorie van Antwoord is aangeteekend. Die becijfering leidt tot deze conclusie, dat, afgezien van de verhoogde salarissen en in rekening brengende het indexcijfer van 163, er een stijging zou zijn van 12½ pct., zooals de heer van Embden heeft uitgerekend. De heer Dresselhuys heeft er echter te recht op gewezen, dat dit indexcijfer wel wat laag is, gelet ook hierop, dat de begrooting zooveel vroeger wordt ontworpen dan het jaar waarvoor zij dienen moet. De heer Dresselhuys neemt dan ook aan een indexcijfer van 175. Wanneer ik hetzelfde cijfer van 175 toepas, dan blijkt daaruit, dat ook die 12½ pct. geheel verdwenen zijn en dat dus ten opzichte van het jaar 1913 het jaar 1922 volstrekt geen ongunstig beeld geeft. Maar dat gaat over het jaar 1922 en zelfs een ongunstig beeld zou zeker niet mogen worden uitgespeeld tegen de begrooting voor 1923. Wij hebben nu een begrooting met veel lager cijfers. Alles wat betreft de begrooting van 1922 zou uit dien hoofde al niet ter zake dienende zijn. Maar waar die zaak toch ter sprake is gebracht, wil ik de conclusie even doortrekken en zeggen dat, waar de vergelijking van 1913 en 1922 tot de conclusie leidt, dat er feitelijk geen stijging is geweest, wij op het oogenblik met deze begrooting voor 1923 een belangrijke daling hebben ten aanzien van het cijfer van 1913.

Ten slotte zou ik ook een kleine vergelijking willen treffen, daartoe slechts een paar cijfers noemende, nl. deze, dat in België in totaal de militaire uitgaven voor het jaar 1923 volgens berekening bedragen 887 millioen francs; in Zwitserland, bij een bevolking van nog niet voluit 4 millioen inwoners 78 millioen francs, dit is 11 pct. van de geheele begrooting; in Denemarken met 3,3 millioen inwoners 45 millioen kronen (31 millioen gulden), alles begroot voor 1923. Wanneer dit wordt omgezet naar het zielenaantal van Nederland staan deze begrootingen belangrijk boven het cijfer van de begrooting, die op het oogenblik voor de Kamer ligt.

Een volgend punt is het defensiesysteem. Het feit, dat verschenen is de Memorie van Antwoord op het ontwerp van wet betreffende de Vestingbegrooting heeft aanleiding gegeven tot een vergelijking met hetgeen de heer Colijn te dier zake bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting heeft gezegd.

Met een zekere voorliefde is de heer Marchant daarop ingegaan en heeft gepoogd een fundamenteele tegenstelling bloot te leggen en daaruit zijn conclusies te trekken. De heer Colijn heeft dat reeds tot de juiste verhoudingen teruggebracht, zoodat ik mij ontslagen kan rekenen van de taak, om heel diep op deze zaak in te gaan. Zoo is bijv. de conclusie van den heer Marchant, dat wij zouden moeten hebben een legertje als beveiliging tegen over de grenzen komende onregelmatige benden, door den heer Colijn reeds volstrekt verworpen, waarbij de Regeering zich uiteraard volkomen aansluit. Intusschen sta voorop, dat de Regeering, evenzeer als de heer Colijn, het noodzakelijk acht rekening te houden met de beschikbare middelen; binnen die grenzen zal moeten worden uitgemaakt, hoe de defensie zal worden ingericht.

De speculaties van den heer Marchant in zake mogelijke combinaties en de gevolgen daarvan zal ik niet volgen. Ik vermoed, dat bijv. de heer Colijn allerminst voor zijn rekening zal willen nemen wat de heer Marchant uit zijn stelsel afleidde, dat onze weermacht uitsluitend onderdeel van een bondgenootschappelijk leger zou kunnen en mogen uitmaken, dat wij strijd zouden moeten voeren buiten Nederland met verplaatsing van de Regeering buiten de grenzen!

Een enkel woord naar aanleiding van hetgeen de heer Marchant heeft gezegd, nl. dat de Regeering blijkbaar het probleem niet doorgrondt.

Waaruit dat zou blijken is niet duidelijk. Het verschil in weermachtspolitiek heeft met den horizontalen vorm van ons land wel degelijk te maken; ook de diepte van ons land is een stuk van den horizontalen vorm, maar niet de diepte alleen, ook het beloop van de grenzen.

Het gaat *niet* om de vraag, of wij onze weermacht uitsluitend moeten beschouwen als een deel van een bondgenootschappelijk leger, dat elders zal optreden, maar voor ons gaat het om de vraag over het optreden in het eigen land en of dat zal zijn uitsluitend met een operatief orgaan dan wel of daarnaast zal zijn een voorbereide versterking van de voedingsbasis van dat operatieve leger.

Die vraag is alleen te beantwoorden, en het antwoord wordt in hooge mate beheerscht door den horizontalen vorm van ons land, waaromtrent ik moge verwijzen naar de Memorie van Antwoord betreffende het ontwerp vestingbegrooting.

Is er vrijheid van beweging van het operatief orgaan mogelijk, zoodat afgesneden worden van de basis zeer onwaarschijnlijk is, dan klemt de eisch van voorbereiding van die basis uit den aard veel minder sterk.

Het gaat dus ook niet, zooals de heer Marchant zegt, over de operatieve vrijheid binnen de basis, maar juist om die vrijheid daarbuiten, die bevorderd wordt, als de zorg voor de basis niet aan dat operatieve leger zelf moet worden overgelaten.

Eindelijk zegt de heer Marchant, dat te bewijzen valt, dat een operatiebasis noodig is. Dat is mij inderdaad onbegrijpelijk. Hoe stelt de heer Marchant zich dan voor de aanvulling, versterking enz. van het leger?

De heer **Marchant**: Dat moet u eens aan den heer Colijn vragen.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Ik weet het wel, maar ik dacht, dat de heer Marchant het wist.

Met opzet is in het voorgaande niet gesproken van „vestingstelsel", omdat daardoor de dualistische gedachte zou worden gevoed, die de heer Colijn verwerpt, maar die ook de Regeering verwerpt. Dáár is geen verschil van meening, wèl schijnt er verschil van meening te zijn ten opzichte van de voorbereide basis, maar ook dat verschil zal zich ongetwijfeld oplossen, wanneer beiderzijds zou worden uitgewerkt, welke behoeften het operatieve leger heeft, en welke eischen worden gesteld voor het verschaffen van de operatieve vrijheid. Want immers, de eenheidsgedachte, door den heer Colijn uitgesproken, nl. alleen een operatieve leger tot het voeren van een zelfstandigheidspolitiek, impliceert hetgeen dat leger noodig heeft.

Kort en krachtig is de consequentie van de eenheidsgedachte, door den heer Colijn geformuleerd in: „opheffing van het vestingstelsel", want in het bewustzijn van velen is nog altijd aanwezig: een veldleger voor de handhaving van de neutraliteit, maar voor de verdediging van den bodem een vestingleger achter de liniën en stellingen, daarin zou dan gelegen zijn *de* waarborg voor een langdurige verdediging.

Deze gedachte: opheffing van het vestigstelsel heeft ingang gevonden bij velen en in het bijzonder bij hen, die de afbraak van de weermacht zooveel mogelijk wenschen te bevorderen. Verklaarbaar, want bij hen zal de gedachte geweest zijn: valt één stuk, dan zal straks de rest wel volgen.

(Minister van Dijk.)

Gelukkig is daarop ontnuchtering gevolgd, want niets minder dan defaitisme was aan het woord. De heer Colijn sprak het duidelijk uit: maak uw leger sterk overeenkomstig de behoefte, maar ook niet meer dan dat, en maak het eenvoudig, want bezuiniging is ook hier noodzakelijk.

Wat is nu het standpunt van de Regeering? De dualistische gedachte in ons defensiesysteem wordt *niet* meer gehuldigd.

Er is op dit gebied en vooral sedert 1900 een evolutie geweest, niet het minst bevorderd door de legerhervormingen, die sedert dat jaar hebben plaats gehad.

Hiermede wenscht de Regeering niet te zeggen, dat de waarde van onze liniën en stellingen zou worden ontkend; dat is duidelijk uitgesproken in de zooeven genoemde Memorie van Antwoord; integendeel, nog steeds wordt daaraan beteekenis gehecht in het bijzonder door de daarmede verbonden onderwaterzettingen.

Maar om daarover op dit oogenblik een technisch debat te voeren, de heer Colijn heeft het onnoodig geacht en ik ben van hetzelfde gevoelen.

Niet moet uit het laatstgenoemde, d. w. z. dat de Regeering nog waarde en een beteekenende waarde hecht aan onze liniën en stellingen, worden afgeleid, dat tòch de dualistische gedachte zou worden verdedigd. Het mag *niet* zijn: een veldleger en daarnaast een vestingstelsel, het laatste als kern van de verdediging, maar wel: een veldleger, gesteund door een voorbereide basis in dien zin, dat het veldleger vrijheid bekome voor zijn operatiën.

Die basis is noodig voor ieder leger; zonder beveiligde basis zou het veldleger veel sterker moeten zijn om te voorzien in eigen dekking van rug of flanken of het zou aan gevechtskracht moeten inboeten.

Het komt mij dus voor, dat het niet juist is een scherpe grens te trekken tusschen de taak van het veldleger, bestemd voor de neutraliteitshandhaving en bescherming van den bodem. De eerste actie van het veldleger dient mede ter bescherming van de nationale veiligheid en een volgend stadium kan zijn bescherming van het hart van het land met de mogelijkheid tot offensief. Die beschermde basis is dan *tevens* steun voor de verdediging zoolang die mogelijk is.

Het veldleger is er niet voor het vestingstelsel, om dien naam nu eens te gebruiken, maar omgekeerd.

Een enkel woord wensch ik hieraan toe te voegen over de Vesting Holland, omdat ook tegen de instelling daarvan bezwaren zijn ingebracht.

Het stelsel van liniën en stellingen, dat tot nu toe reeds aanwezig was, is samengevoegd tot een eenheid, de Vesting Holland; er is niets bij gekomen. Het is ook nimmer de bedoeling geweest een kring van forten te scheppen om een Vesting Holland, dus een vesting in de oude beteekenis van het woord; het is evenmin de bedoeling om ten behoeve van de versterkingen van de vesting Holland verdere uitgaven te doen. Slechts een gedeelte van de levende strijdkrachten is aanvankelijk gebonden als bezetting van de basis en alleen dat geschut wordt als veiligheidsbewapening aangewezen, dat wegens mindere beweeglijkheid voor het veldleger niet geschikt is. Het meer mobiele gedeelte van het geschut wordt nu reeds als het ware samengevoegd om het aan het veldleger ten goede te doen komen.

Een scheiding tusschen stelling- en veldtroepen in verband met de Vesting Holland bestaat niet. De infanterie als veiligheidsbezetting wordt tevens beschouwd als reserve voor het veldleger.

Samenvattende, meen ik dus te kunnen zeggen, dat bij de instelling van de Vesting Holland de gedachte heeft voorgezeten: ten eerste bezuiniging door samenvoeging van liniën en stellingen; ten tweede het scheppen van een eenhoofdige leiding; ten derde een meer economisch aanwenden van strijdkrachten en strijdmiddelen, waardoor met minder kan worden volstaan; ten vierde betere verzekering van onderling verband en goede samenwerking van de onderdeelen; ten vijfde mede beveiliging van het kustfront, waarvoor anders een gedeelte van het veldleger moet worden aangewezen en ten slotte een meer geconcentreerd opleggen van materieel en munitie, waardoor ook de eenvoudigheid en de zuinigheid betracht worden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gemeend deze opmerkingen te moeten maken om het vraagstuk iets scherper te stellen. Tevens wordt daardoor het voordeel verkregen, dat daarmede wordt weggenomen de gedachte, die zelfs in deze Kamer blijkt te bestaan, en ik zou haast zeggen: nog wel bij een lid, dat tevens is lid van de Legercommissie, alsof wij er weer een vesting bij hebben gekregen, want de heer ter Laan zegt: alles, wat wij hadden, wordt weggegooid en wij krijgen er een nieuwe vesting bij! en dat, terwijl wij toch geen vestingen kunnen bouwen.

Ik moge in dit verband verwijzen naar de bladzijden 12 en 13 van de Memorie van Antwoord, waar de eigenlijke beteekenis van de Vesting Holland in weinige woorden is samengevat.

In het verband van de bespreking van de Vesting Holland meen ik even ter sprake te moeten brengen de Kringenwet, waarover in de Kamer opmerkingen zijn gemaakt.

De bedoeling is, zoodra de instelling van de Vesting Holland is doorgewerkt, na te gaan welke verdedigingswerken daartoe niet behoeven te worden gerekend en die verdedigingswerken zoo mogelijk op te heffen en tevens om na te gaan welke van de meer eenvoudige verdedigingswerken, behoorende tot de Vesting Holland, kunnen worden gebracht in een lagere klasse of wellicht kunnen worden opgeheven om daardoor ook mogelijk te maken een soepeler toepassing van de Kringenwet.

Het volgende punt, dat ik wensch ter sprake te brengen, is de organisatie.

Verschillende sprekers hebben hierover opmerkingen gemaakt, mede in verband met de bezuiniging. Eenerzijds is de vrees uitgesproken dat, ten einde het cijfer van de begrooting omlaag te drukken, bezuinigd wordt op een niet toelaatbare wijze en in dat verband is ook gesproken over het interen op onze voorraden.

Inderdaad is het interen op onze voorraden een zaak van ernstigen aard. Alleen meen ik onmiddellijk te kunnen toevoegen aan hetgeen in de Memorie van Toelichting dienaangaande is uitgesproken, dat door een oordeelkundige bezuiniging in den loop van het jaar 1923 de intering, die aangekondigd werd in de Memorie van Toelichting, tot zoodanige verhoudingen is teruggebracht, dat zij inderdaad geen bezwaar oplevert.

De heer Duymaer van Twist heeft op verschillende punten de aandacht gevestigd. In de eerste plaats heeft hij er over gesproken, dat de voorbereiding van het oorlogsleger in vredestijd gewenscht doet zijn een oordeelkundig schiften van alle dienstplichtigen overeenkomstig de taak, die zij in het oorlogsleger zullen kunnen vervullen. Dat is volkomen juist. Er wordt in deze richting reeds gewerkt, en de aandacht van de Regeering is er op gevestigd om in deze richting verder te gaan. De mogelijkheid zal niet zijn uitgesloten — en dat in verband met de vraag, die ook door den heer Duymaer van Twist is gesteld — dat daardoor een grootere druk zal moeten worden gelegd op verschillende categorieën van personen. Indien het noodig mocht zijn daarvoor een wetswijziging aanhangig te maken, zal de Regeering niet in gebreke blijven dat te doen.

Er is voorts gewezen op de noodzakelijkheid van concentratie, welke in vredestijd kan geschieden, omdat dan verschillende organen belangrijk goedkooper zullen worden dan thans het geval is. Genoemd zijn o. m.: de militaire administratie, de geneeskundige dienst, het militair onderwijs. Ik meen goed te doen deze niet nader te bespreken, maar alleen mede te deelen, dat voor verschillende van die onderwerpen een herziening reeds in voorbereiding is en dat in onderzoek zal worden genomen, wat verder voor vereenvoudiging in aanmerking kan komen.

Ook de heer Deckers heeft op hetzelfde gewezen. Hij heeft het beeld gebruikt van een groote woning, welke wij op het oogenblik hebben naar Duitsch model, een woning, welke thans te veel kost aan onderhoud, zoodat verhuizing naar een eenvoudiger woning moet plaats hebben.

Dit beeld zou ik niet in zijn geheel willen overnemen. Evenals elk beeld is het niet geheel juist. Wij hebben twee woningen noodig; een vredeswoning en een oorlogswoning

(Minister van Dijk.)

en nu zal de vredeswoning niet beneden zekere afmetingen kunnen worden gekozen, omdat mogelijk moet blijven het *tijdig* betrekken van de oorlogswoning. Ik wijs hierop, omdat bij elke reorganisatie steeds noodig is zich scherp voor oogen te stellen de mobilisatiezekerheid, welke moet blijven bestaan.

De heer Colijn heeft gesproken over de historische ontwikkeling van ons leger en achtereenvolgens genoemd het kaderleger, een tusschenvorm tusschen kader- en militieleger en het militieleger.

Ik zou daar een opmerking aan willen verbinden. Hoe meer het militieleger wordt benaderd, hoe moeilijker de mobilisatie en de vorming van de oorlogsverbanden zal zijn. Reeds in een land als Zwitserland, met zijn gesloten grenzen en gunstigen verticalen vorm, is dit probleem een van de moeilijkste. In 1914 werd de taak van de dekking der mobilisatie opgedragen aan landstormbataljons, maar de militaire schrijvers zijn eenstemmig van overtuiging, dat het gedurende de mobilisatie mogelijk zou zijn geweest de grenzen te forceeren en daardoor de mobilisatie voor een groot deel te verijdelen. De eisch van een operatief orgaan is niet voldoende; er moet bovendien zekerheid bestaan, dat het op het juiste oogenblik gereed sta.

Wat de kosten aangaat, breng ik in herinnering, waarop ik straks heb gewezen, nl. dat bij het militieleger in Zwitserland behoort een oorlogsbegrooting thans van 78 millioen francs.

Het spreekt vanzelf, dat voor Nederland de organisatie moet worden ingericht naar Nederlandsche toestanden, maar ook hier zal moeten gelden, dat het niet kan beneden een zekere grens, namelijk de grens mag niet worden overschreden, waarbij onze mobilisatie in het gedrang zou komen. Ik meen dit te moeten zeggen, omdat, hoezeer overtuigd van het groote landsbelang van bezuiniging op alle uitgaven, toch ook in onze defensie is gelegen een landsbelang van de allereerste orde. De bezuinigingsnoodzaak klemt buitengewoon, maar ook moet er klaarheid van inzicht bestaan over wat onze defensie eischt.

In het verband van de organisatie en de bezuiniging is gesproken over het dure beroepspersoneel. Zoowel de heer Deckers als de heer Colijn kwamen tot een becijfering van ongeveer 40 millioen.

Ik vestig er dadelijk de aandacht op, dat die becijfering niet geheel juist is. Volgens berekening is omstreeks 33,5 millioen op de begrooting voor het beroepspersoneel uitgetrokken. Wanneer van dat bedrag in mindering worden gebracht de pensioenlast, die de heeren blijkbaar bij hun becijfering hebben medegeteld, en tevens de wachtgelden, die toch ook niet geacht kunnen worden tot de kosten van het beroepspersoneel te behooren, want die moeten ook afvloeien, dan blijft er over ruim 20 millioen.

Nu is dit ontegenzeglijk nog een zeer belangrijk bedrag, maar ik meen toch goed te doen tegenover het cijfer van 40 millioen, dat hier genoemd is, het andere cijfer te plaatsen.

De heer Deckers heeft verder een aantal opmerkingen gemaakt o. m. over de te ruime organisatie wat betreft schoolcompagnieën, opleidingscompagnieën, hoofdinstructeurs. Ik meen, dat ik mij wat dit betreft kan refereeren aan hetgeen ik zooeven heb gezegd. De organisatie, die zal moeten worden gekozen of gehandhaafd — dat zal de toekomst moeten leeren na ingesteld onderzoek —, moet zoodanig zijn, dat het vredesapparaat geeft datgene, wat het oorlogsapparaat noodig heeft.

Ik wil hieraan deze opmerking nog toevoegen. Er is op het oogenblik in gang een reorganisatie, voor een deel voltooid, voor een ander deel nog in wording. Wanneer men op dit oogenblik weder zou willen ingrijpen en weder een nieuwe organisatie, weder een reorganisatie daar doorheen zou willen schuiven, dan zou dat consequent uitloopen op een buitengewoon gevaarlijke desorganisatie, omdat thans de mobilisatie ingericht is — en met grooten spoed is dat gedaan — op de thans getroffen reorganisatie. Het zou bedenkelijk zijn met te groote snelheid het een op het ander te laten volgen.

Verschillende aanwijzingen zijn nog gegeven, waarvan ik noem het denkbeeld van den heer Colijn om te komen tot een veel grootere concentratie dan thans mogelijk is. Er zijn op het oogenblik een 18-tal garnizoenen, behoorende tot het veldleger. Die garnizoenen zijn gekozen mede in verband met de legeringscapaciteit. Had nog meer geconcentreerd kunnen worden, dan zou het zeker niet zijn nagelaten. Nu geeft de heer Colijn in overweging om te bouwen groote kampementen, divisie- of brigadekampementen, om door deze concentratie te komen tot een groote bezuiniging in de exploitatie

Dit is inderdaad een denkbeeld, dat de overweging ten volle waard is en de Regeering is dan ook voornemens om te onderzoeken welke in deze de mogelijkheden zullen zijn. Een toezegging kan natuurlijk op dit oogenblik niet worden gedaan. De heer Colijn heeft trouwens ook uitgesproken, dat de Regeering in deze de leiding heeft te nemen.

Wel wil ik er reeds aanstonds op wijzen, dat dergelijke kampementen, wanneer ze ook zullen zijn ingericht voor de bereden wapens, die gedurende 12 maanden of langer daarin zouden moeten verblijven, uitermate kostbaar zouden worden, maar ook in deze is naar den juisten weg te zoeken.

De heer Dresselhuys heeft twee vragen gesteld. Vooreerst: wat kost het, en verder: wat hebben wij daarvoor?

Wat de eerste vraag betreft heeft de geachte afgevaardigde het verwijt uitgesproken, dat er nog niet is gekomen publicatie van kosten. Het komt mij voor, Mijnheer de Voorzitter, dat dit verwijt toch inderdaad niet gegrond is. In deze begrooting zijn neergelegd de kosten van de exploitatie van het gereorganiseerde leger, voor zoover zulks mogelijk was. In de Memorie van Toelichting is dat uitdrukkelijk medegedeeld. Wanneer de heer Dresselhuys meent, dat daarbij behoort, dat er nu reeds een overzicht zou worden gegeven van de kosten der artilleristische bewapening, dan geloof ik, dat dat praematuur is; ik kom daar echter nog op terug.

Nu zegt de heer Dresselhuys: deze Minister heeft bij de behandeling van de Dienstplichtwet toegezegd, dat er zou komen vereenvoudiging en verlaging van kosten, en waar is nu die verlaging? Maar nu begrijp ik het toch inderdaad niet meer, Mijnheer de Voorzitter! De heer Dresselhuys neemt het indexcijfer van 175 en rekent uit, dat wij ongeveer volgens den maatstaf van 1913 zouden moeten hebben een begrooting van 57 millioen. Het is echter ongeveer 58 millioen. De begrooting is 63 millioen, waarvan 5 millioen voor degenen, die moeten afvloeien; blijft dus 58 millioen. Daaruit zou blijken, dat volgens dien maatstaf de huidige begrooting niet hooger is dan die voor 1913. Dan wil ik er echter even aan herinneren, dat de begrooting van 1913 niet een volledig beeld gaf van de organisatie, omdat die toen nog in wording was. Wij hebben hier gehoord, dat de heer Colijn zich indertijd heeft uitgesproken, dat de kosten zeker tot 40 millioen zouden oploopen. Wanneer wij dit in aanmerking nemen en er dan nog de aandacht op vestigen, dat ik bij de behandeling van de vorige Oorlogsbegrooting reeds heb becijferd, dat het stelsel van 1912 en 1913, doorgevoerd tot op dit oogenblik, een begrooting zou hebben opgeleverd van 86 millioen en wij nu gekomen zijn tot de 58 millioen, die ik noemde, dan meen ik, dat wel voldaan is aan de toezegging, dat er zou zijn vermindering van kosten.

In de tweede plaats heeft de heer Dresselhuys, mede naar aanleiding van zijn vraag: wat krijgen wij er voor?, den Minister van Oorlog het verwijt gemaakt, dat niet is bereikt datgene, wat in uitzicht is gesteld. Ik zou een meer algemeene opmerking aan hetgeen ik daarop wensch te antwoorden, willen laten voorafgaan, nl. deze, dat sedert de verdediging van de Dienstplichtwet de visie op 's Lands financiën verscherpt is, hetwelk van beteekenis is. Maar ik wensch mij daarachter niet te verschuilen.

In de eerste plaats dan heeft de heer Dresselhuys iets gezegd over de kampementen. Als hij leest, wat daaromtrent in de Memorie van Toelichting is vermeld, dan zal hem blijken, dat daar uitdrukkelijk staat, dat „thans" geen geld voor de kampementen zal worden aangevraagd. Intusschen wordt zoo goed mogelijk het bezwaar van het ontbreken der kampementen ondervangen. Het plan van de kampementen

(Minister van Dijk.)

is echter volstrekt niet opgegeven, zooals de heer Dresselhuys meent te moeten stellen.

In de tweede plaats heeft de heer Dresselhuys gezegd: de Regeering wijkt af van het oorspronkelijk plan: er zouden zijn 7 lichtingen voor het veldleger, en men neemt 10 lichtingen voor de artillerie en de genie.

Er is nooit iets anders gezegd. Als de heer Dresselhuys even nagaat de toelichting tot de tweede Nota van Wijziging bij de Dienstplichtwet, zal hij in het daarin opgenomen staatje lezen: van de infanterie zeven lichtingen en van de artillerie en genie tien lichtingen voor het veldleger.

De heer Dresselhuys heeft voorts opgemerkt, dat het met de artillerie bedenkelijk staat, omdat, als er uitbreiding van de bewapening komt, de artilleristen er niet zullen zijn. Maar ook dat is niet juist. Het aantal dienstplichtigen, dat bij de artillerie wordt ingedeeld, is zoo groot en wordt op zoodanige wijze geoefend, dat, zoodra er uitbreiding komt, aanstonds de noodige manschappen kunnen worden aangewezen. Daarover behoeft geen zorg te bestaan.

In de derde plaats wordt — aldus de heer Dresselhuys — het verlofskader onvoldoende geoefend. Ook dat is erkend in de Memorie van Toelichting. Er staat uitdrukkelijk bij, dat er „thans" niet meer wordt aangevraagd, maar „bij uitzondering". Zoo spoedig mogelijk zullen op de begrooting gelden beschikbaar moeten komen om met kracht de oefening van het verlofskader ter hand te nemen, omdat in de toekomst in elk geval het verlofskader het voornaamste element zal zijn in de encadreering van het veldleger. Indien de heer Dresselhuys er uit afleidt, dat er periculum is, dan kan ik hem geruststellen, want al het beroepskader is nog aanwezig en als het afvloeit en dientengevolge op wachtgeld is gesteld, zullen wij er zoo noodig gedurende de eerstvolgende jaren voor de encadreering van het leger over kunnen beschikken.

In de vierde plaats heeft de heer Dresselhuys gesproken over de uitrusting aan artillerie-materiaal. Ook daaromtrent is in de Memorie van Antwoord een en ander gezegd en daarom zal ik met het oog op den beschikbaren tijd kort zijn. Volgens den heer Dresselhuys is niet voldaan aan hetgeen bij de behandeling van de dienstplichtwet in uitzicht is gesteld: of is toen gezegd, dat wij zelf artillerie moeten hebben voor het operatieve leger, en nu wordt een beroep gedaan op de bondgenooten. Dat is niet volkomen juist. Waar over een bondgenootschappelijken oorlog is gesproken, is niet anders gezegd en bedoeld dan dat wij, indien wij op dat oogenblik niet zelf voldoende artillerie zouden hebben voor het geheele operatieve leger, wij toch de meerdere bataljons infanterie niet zouden mogen missen, ook met het oog op het mogelijk te onzer beschikking stellen van materieel.

Bovendien heb ik daarbij verwezen naar hetgeen onder het hoofd „artilleriefonds" in de Memorie van Antwoord is medegedeeld, nl. dat het artilleriefonds niet ten doode is opgeschreven. De zaak staat aldus: met het oog op den financieelen nood is in de begrooting alleen aangevraagd wat thans verwerkt kan worden, ook omdat op dit oogenblik aanschaffing van nieuw geschut niet zou kunnen plaats hebben, aangezien de typen nog moeten worden vastgesteld en proeven moeten worden genomen, waarmede enkele jaren zouden heengaan. Bij het ontwerp voor het bewapeningsfonds, dat ik aanvankelijk heb laten maken en dat ik in portefeuille heb gehouden, is eerst in het vierde jaar na instelling van het fonds gerekend op de mogelijkheid van groote aanschaffingen, omdat de voorafgaande tijd moet worden besteed aan het bestudeeren van de vraag welke typen het moeten zijn en aan het nemen van proeven.

Wel bestaat thans het bezwaar, dat niet worden uitgetrokken de annuïteiten, die anders in het fonds gestort zouden zijn, zoodat een grooter bedrag naar later moet worden verschoven, maar waar gerekend is met het feit, dat het fonds 20 of 25 jaren zou duren, weegt dat bezwaar minder sterk. Er stond voor oogen aanschaffing in den loop van omstreeks tien jaren en de betalingen verdeeld over 20 à 25 jaren.

Ik wensch hieraan toe te voegen, dat ik met den pessimistischen toon, dien de heer Dresselhuys heeft laten hooren ten aanzien van de waarde van ons leger, niet kan instemmen. Inderdaad is de toebedeeling van artillerie aan ons leger op dit oogenblik zeer matig, niet voldoende in verband met den strijd, dien wij zouden kunnen verwachten. Maar ik meen er toch op te moeten wijzen, dat thans niet alleen ingedeeld is ons veldmaterieel, maar ook onze 12 centimeter houwitsers, waarover ook de heer Tilanus heeft gesproken en waarvoor ik hem dank breng, omdat ook daardoor weer het vertrouwen bevestigd zal worden, na hetgeen in de Vereeniging voor Krijgswetenschap is gesproken.

Tevens zijn ingedeeld de 15 c.M. houwitsers en ook zal, zooals ik reeds gezegd heb, een belangrijk deel van het meer mobiele geschut, dat aanvankelijk in onze liniën en stellingen een plaats had gevonden, eventueel aan het veldleger worden toegevoegd.

De heer **Dresselhuys**: Dat wist u verleden jaar toch ook al?

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Ik wensch daarmede volstrekt niet te zeggen dat het hiermede voldoende zou zijn, maar ik meen, dat de pessimistische toon van den heer Dresselhuys niet op zijn plaats is.

De heer **Dresselhuys**: U hebt toen gezegd, dat wat wij hadden volkomen onvoldoende was en dat u 106 millioen moest hebben, en nu noemt u dat pessimisme. Ik begrijp er niets van.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Ik zal nu overgaan tot de bespreking van enkele kleinere onderwerpen. In de eerste plaats de quaestie van de pensioenkorting en de salarisvermindering. Verschillende leden van de Kamer hebben een lans gebroken voor het terugkomen op een maatregel, die met 1 Juli jl. is genomen, nl. het terugnemen van 5 pct. van de 7 pct. salarisverhooging. Ik zal in het kort een uitlegging geven. In een Nota, die aan de Memorie van Antwoord is toegevoegd, is het beloop der zaak medegedeeld.

Aan die Nota is overleg voorafgegaan. Ik heb nl. te voren overleg gepleegd met den voorzitter van de Commissie-van Oorschot, die mij verklaarde, dat er geen speld tusschen was te krijgen; en toen het ontwerp van de Nota gereed was, heb ik dit gezonden aan een vijftal hoofdambtenaren en ambtenaren, die indertijd aan het tot stand komen van den maatregel hadden medegewerkt, met verzoek de scherpste critiek te oefenen, omdat ik niet wenschte, dat een Nota zou uitgaan, die aanvechtbaar zou zijn. En die Nota is teruggekomen met de mededeeling, dat men er zich volkomen mede akkoord verklaarde. Vandaar dat ik gemeend heb geen discussie met verschillende organisaties, die brieven hadden ingezonden, te moeten voeren.

Te rekenen van 1 Januari 1920 werd voor de burgerlijke ambtenaren een salarisregeling vastgesteld, waarbij van hun wedde werd gekort 7 pct. ten behoeve van eigen en weduwen- en weezenpensioen. Voor de militairen werd een regeling tot stand gebracht, echter zonder korting voor eigen pensioen, omdat zij premievrij eigen pensioen hadden; wèl moesten zij betalen een bijdrage aan weduwen- en weezenkas of -fonds. Toen de Regeering nu de traktementen met 7 pct. verhoogde voor burgerlijke ambtenaren en militairen, kwamen dus de burgerlijke ambtenaren op het nominale salaris, terwijl de militairen kwamen 7 pct. boven hun nominale salaris, maar moesten daarvan blijven storten voor hun weduwen- en weezenpensioen. Toen daarop een Weduwen- en Weezenwet voor de militairen tot stand kwam, verviel die storting en het spreekt dus vanzelf, dat van de verhooging moest worden teruggenomen het percentage, dat in overeenstemming was met de regeling van het weduwen- en weezenpensioen, nl. 5 pct. Het resultaat was, dat van de 7 pct. 2 pct. overbleef. Wanneer men nu vergelijkt de salarissen van de burgerlijke ambtenaren en van de militaire ambtenaren daarna, dan hebben de burgerlijke ambtenaren hun volle salaris en de militairen het volle salaris plus 2 pct., tot een maximum van f 60. Ik zie niet in, welke onbillijkheid daarin zou zijn gelegen. Nu heeft men van de zijde der onderofficieren gezegd: Wij hadden vroeger slechts f 36 te storten voor weduwen- en weezenpensioen. Dat

Minister van Dijk.)

juist, maar daarvoor hadden zij dan ook een veel ongunstiger regeling; nu een goede regeling daarvoor in de plaats gekomen, moet dus niet die f 36 van de toegekende verhooging worden afgetrokken, maar het equivalent voor die regeling, dat voor de burgerlijke ambtenaren steeds 5 pct. had bedragen en voor de officieren ongeveer hetzelfde. Deze zaak is dus volkomen recht en billijk en de actie daartegen mij onverklaarbaar.

De heer **Duymaer van Twist**: En nu moeten zij in Januari weer gaan betalen!

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Nu staan de burgers en de militairen dus gelijk. De burgers hebben hun volle nominale salaris en de militairen hebben hun nominale salaris plus 2 pct., omdat de laatsten bij het vaststellen der salarisregelingen reeds premievrij eigen pensioen hadden. Zij moeten nu ook gelijkelijk omlaag, d. w. z., de burgers zullen 8½ pct. moeten storten en de militairen zullen evenens 8½ pct. moeten storten.

Een volgend punt, dat van beteekenis is, is de dienstverlating. Te dien aanzien is het bezwaar ingebracht, dat het Departement van Oorlog laat is geweest. Inderdaad, deze zaak heeft zeer lang op zich laten wachten en ik heb daarvan verklaring gegeven in de Memorie van Antwoord. De bezwaren tegen de dienstverlating concentreeren zich op drie punten: 1°. de rangschikkingsregeling; 2°. de verbreking van verbintenissen, en 3°. de wachtgeldregeling.

De rangschikkingsregeling is in het algemeen niet goed begrepen. De bedoeling daarvan is uitgedrukt in een brief, die aan de verschillende commissies is gezonden en die ook in de bladen heeft gestaan, en waarin het volgende is opgenomen:

„Het legerbelang vordert, dat de beste krachten, d.w.z. zij, die in hun rang uitmunten boven de anderen, voor het leger behouden blijven. Dezen worden geplaatst in categorie *a*, in welke dan ook geen rangschikking plaats heeft op den grondslag van de gezinsomstandigheden. Zij die, wat de waarde voor het leger betreft, na de in categorie *a* geplaatsten in aanmerking komen en tot de middelgoede krachten kunnen worden gerekend, worden geplaatst in categorie *b*, terwijl de overigen in categorie *c* plaats vinden. In elk van deze categorieën *b* en *c* heeft rangschikking plaats op den grondslag van de gezinsomstandigheden, waartegen uit het oogpunt van legerbelang geen overwegend bezwaar bestaat, omdat in elk dezer categorieën de verschillen *in waarde voor het leger* niet zoo groot zullen zijn, dat bijv. aan een ongehuwde de voorkeur zou moeten worden gegeven boven een gehuwde. De in categorie *b* geplaatsten worden niet voor dienstverlating in aanmerking gebracht, wanneer het aantal, dat zal moeten afvloeien, gevonden kan worden uit categorie *c*. De rangschikking in categorie *c* krijgt eerst beteekenis, wanneer het aantal, dat zal moeten afvloeien, kleiner is dan het aantal, dat in deze categorie is geplaatst. Het laatste geldt ook voor categorie *b*, wanneer deze groep in de afvloeiing moet worden betrokken."

Nu heeft men van de regeling dit gemaakt, alsof *in* categorie *b* ook een rangschikking zou moeten plaats hebben volgens de waarde voor het leger, dus volgens bekwaamheid, geschiktheid en dienstijver.

Dat is niet het geval. Uitgeschakeld wordt eerst categorie *a*, dat zijn de besten, daarna categorie *c*, terwijl het groote middengedeelte *b* wordt gerangschikt volgens gezinsomstandigheden in jaarklassen van drie jaren, opdat een gelijktijdige afvloeiing kan plaats hebben in elke groep van drie jaarklassen afzonderlijk.

Nu is van verschillende zijden de opmerking gemaakt, dat de rangschikkingsregeling in de practijk verbazend slecht werkt. Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp er niets van! Alles wat er op het oogenblik in die commissie gebeurt is geheim, zoodat de een van den ander niet behoeft te weten hoe hij geklasseerd is. Alleen wanneer de rangschikking door deze commissie heeft plaats gehad, wordt aan ieder meegedeeld, *hoe* hij geplaatst is.

Wie nu aan de heeren verteld kan hebben, dat het zoo slecht gaat, is mij ten eenenmale onverklaarbaar! In elk geval maken al die bezwaren op mij heel weinig indruk. Wanneer ik hoor het bezwaar van den heer Oud, dat een sergeant moest worden gerangschikt, waarover het oordeel is gevraagd van den commandant van het landstormverband, die in dit geval die sergeant zelf was, dan begrijp ik dat niet. De landstormverbandscommandant is een majoor, de sergeant is daarbij werkzaam, dus is het oordeel over dien sergeant gevraagd aan den majoor. Er is geen sergeant, die landstormverbandscommandant is, dus dat aan een sergeant gevraagd zou zijn hoe hij zelf geplaatst moet worden, is eenvoudig onmogelijk.

Een zelfde critiek zou waarschijnlijk op verschillende voorbeelden kunnen worden uitgeoefend.

Van verschillende zijden is voorgesteld om, wanneer de afvloeiing zal moeten plaats hebben, een modificatie toe te passen en de vrijwillige afvloeiing meer te bevorderen door een grootere tijdsruimte daarvoor beschikbaar te stellen en in de tweede plaats door al degenen, die 35 of meer dienstjaren hebben, in de eerste plaats uit den dienst te laten gaan.

Inderdaad is het de bedoeling, om voor onderofficieren een termijn van 35 dienstjaren als beslissend te stellen. Volgens de wet zijn de onderofficieren pensioengerechtigd na 30 dienstjaren, maar de Regeering heeft gemeend, van die bepaling geen gebruik te moeten maken en heeft dus genomen als criterium 35 dienstjaren. Wanneer dus een onderofficier met 30 dienstjaren wordt aangewezen om den dienst te verlaten, zal hij niet worden gepensionneerd, maar komt hij in de gunstiger omstandigheid van wachtgeld. Hem zal wachtgeld worden gegeven totdat hij 35 dienstjaren heeft. In de Pensioenwet zal de noodige wijziging worden gebracht, opdat de periode, op wachtgeld doorgebracht, tevens zal gelden als diensttijd. In het algemeen kan men dus zeggen, dat iemand, die de helft van zijn voor vol pensioen noodigen diensttijd in dienst heeft doorgebracht, dus 17½ jaar, de andere 17½ jaar op wachtgeld zal zijn, en dan met 35 dienstjaren gepensionneerd zal worden.

In de tweede plaats is gesproken over het verbreken van de verbintenis, waarvan is gezegd, dat het zou zijn contractbreuk. Ik geloof, dat ook hier weer een verkeerd apropos bestaat.

Er is een bepaling gemaakt door het Departement van Oorlog, dat onderofficieren met 35 of meer dienstjaren reeds met ingang van 16 Augustus den dienst hadden te verlaten. Voor hen bestond een engagementsakte, waarin een bepaling was opgenomen, dat de Minister van Oorlog de vrijheid heeft om die overeenkomst te verbreken als de man in de termen valt voor pensioen. Hier was dus niets onregelmatigs. Toch heeft men dat genoemd contractbreuk, op grond van de geschiedenis, die zich vastknoopt aan de instructie op de werving van het jaar 1912. De heer Oud heeft daarover een beschouwing gehouden, die niet juist was. In die instructie op de werving van 1912 kwam een overgangsbepaling voor, dat degenen, die op dat oogenblik in dienst waren, een reëngagement konden sluiten met toepassing van de bepalingen van de instructie op de werving, waaronder zij in dienst waren getreden. Dat had niets te maken met de engagementsakte, die bij Ministerieel besluit tot stand komt. Het Koninklijk besluit, waartoe de instructie op de werving is vastgesteld, maakte daarmede volstrekt niet één geheel uit. Toen dus bedoelde bepaling in de instructie op de werving werd opgenomen, werd daarmede volstrekt niet gezegd, dat zulks ook zou gelden voor de bijzondere bepalingen van de engagementsakte bij reëngagement. In de meeste akten is dan ook bij reëngagement de bepaling opgenomen, dat bij overcompleet of pensioenrijp worden de Minister van Oorlog de bevoegdheid heeft het contract te verbreken. In sommige engagementsakten is dat bij de korpsen nagelaten. Men heeft ze daar niet goed ingevuld, zoodat de Staat daar inderdaad aan de tweezijdige verbintenis zoodanig is gebonden, dat dienstverlating binnen den contractueelen termijn niet kan worden toegepast; die menschen hebben om zoo te zeggen

(Minister **van Dijk.**)

geboft. De Regeering heeft geen poging gedaan om in die gevallen van de verbintenis af te komen. Maar bij de overgroote meerderheid is wel de bepaling opgenomen, dat de Minister van Oorlog de bevoegdheid heeft, om bij overcompleet worden of bij pensioengerechtigd zijn der onderofficieren het contract te verbreken.

In de derde plaats een enkel woord over de wachtgeldregeling. Ik hoop, dat die eerstdaags in het *Staatsblad* zal kunnen staan. Er is gevraagd enkele bepalingen mede te deelen. Ik heb zooeven reeds gezegd, dat degenen, die nog geen 35 dienstjaren hebben en voor afvloeiing in aanmerking komen, op wachtgeld zullen worden gesteld. Evenals bij de burgerambtenaren bedraagt het wachtgeld 70 pct. van het salaris, terwijl de toepassing van den reserveplicht zal worden beloond met 5 pct., zoodat degenen, die daarvoor in aanmerking komen, 75 pct. van hun salaris zullen genieten. Ook voor officieren zal een wachtgeldregeling in het leven worden geroepen. Het zou mij te ver voeren, als ik er op het oogenblik verder op in wilde gaan. Maar waar ik bemerkt heb, dat de officieren meenen, dat er voor hen geen wachtgeldregeling zou komen, wensch ik het uit te spreken, dat ik hoop, dat enkele dagen nadat de wachtgeldregeling voor de onderofficieren zal zijn verschenen, ook een wachtgeldregeling voor officieren zal tot stand zijn gekomen.

Mijnheer de Voorzitter! Hiermede heb ik de belangrijkste punten behandeld. Over kaderlandstorm en vooroefening zal het niet noodig zijn veel te spreken. Ik vermeld slechts, dat met 1 Januari 1923 er zich tot deelneming aan de vooroefeningen weer 6500 jongelieden hebben aangemeld en voor den kaderlandstorm weer 300. Het komt mij voor, dat daarmede de uitspraak, alsof de beweging langzamerhand ineen zou zakken, door de feiten gelogenstraft wordt.

Ik meen in dit verband even te moeten spreken over de vraag, die door mevrouw Bronsveld—Vitringa is gedaan, nl. of het mogelijk zou zijn de burgerwachten te gebruiken voor de vooroefeningen, ten einde een diploma te kunnen verkrijgen voor den verkorten eerste-oefentijd.

Toen mevrouw Bronsveld—Vitringa haar rede heeft gehouden, die ik met groote sympathie heb aangehoord, was niettemin mijn conclusie: indien ik ooit er vóór zou zijn geweest, de vooroefeningen aan de burgerwachten toe te vertrouwen, zou ik er nu tegen zijn geworden.

Het pleidooi van de geachte spreekster voor de geestelijke verzorging kan ik niet aanvaarden. De Staat der Nederlanden brengt in militairen dienst de jongelieden samen en neemt daardoor de verplichting op zich om mede te werken aan de geestelijke verzorging. De Kerk blijft in de eerste plaats het orgaan, maar de militaire overheid heeft medewerking te verleenen; maar dat is iets anders bij de vooroefeningen. Wanneer zij in militairen dienst zijn, worden de jongelieden als het ware onttrokken aan het directe ouderlijke toezicht, maar bij de vooroefeningen, waarbij zij tweemaal twee uren in de week ergens met elkaar gaan oefenen, is er van onttrekking aan het ouderlijk toezicht geen sprake.

Het komt mij voor, dat de Regeering nooit de verplichting op zich kan nemen te dien opzichte ook de geestelijke verzorging in toepassing te brengen.

Het heeft mij sympathiek getroffen, dat mevrouw Bronsveld—Vitringa de jongelieden zooveel mogelijk wil brengen in zoodanig verband en onder zoodanige leiders, dat allen van dezelfde geestesgezindheid zijn.

Die gedachte is in het algemeen volkomen juist, maar de jeugdleiders, die mevrouw Bronsveld bedoelt, zijn niet degenen, die we voor de militaire oefeningen noodig hebben. Wij moeten de jongelieden opleiden tot soldaat. De geachte spreekster zegt: ik moet van die soldaterij niets hebben, geef hun geen militair pakje en geen militaire opleiding, maar men vergete toch niet, welke eischen moeten worden gesteld. Zij moeten feitelijk reeds vier maanden soldaat zijn als zij onder de wapenen komen.

Wanneer men consequent zou zijn, zou men de vooropleiding dan niet alleen moeten toevertrouwen aan de burgerwachten, maar aan elke andere vereeniging, want als men a zegt moet men ook b zeggen, en uitzonderingen kan men niet maken. En dit zou m. i. een gevaarlijk experiment zijn

Er is nog niets anders op te merken. De burgerwachten werken op een geheel ander terrein; wanneer er nu finan cieele moeilijkheden zijn, wellicht door te grooten opzet, e de burgerwacht meent de vooroefeningen misschien voo haar rekening te kunnen nemen, ten einde uit de moeilijk heden te geraken, is het dan billijk, wanneer het Departe ment van Oorlog van oordeel is daartoe niet te kunnen mede werken, aan dat Departement de schuld te geven, wannee er een debacle zou komen?

Een dergelijke redeneering gaat niet op. Ik sta sympathie tegenover de burgerwachten en voor zooveel dat in mijn ver mogen ligt, wil ik die ook helpen, maar langs dezen weg gaa het niet. Niet te vergeten ook, dat we bij de burgerwachten hebben te doen met betrouwbare organen, met antirevolutie organen, terwijl de vooroefeningen volstrekt afgescheide moeten zijn van een antirevolutie-instituut, in welken vorm ook. Wanneer men de vooroefeningen bij de burgerwachten zou brengen, zou het noodig zijn daarbij alles toe te laten Het spreekt vanzelf, dat er dan een confusie zou plaats heb ben, die inderdaad allerminst wenschelijk is.

Er is met een enkel woord gesproken over de toelagen aa officieren; de tijd ontbreekt om daarop verder in te gaan maar ik meen alleen te moeten opmerken, dat die toelage voorshands niet kunnen vervallen; ik heb daar gegrond redenen voor, die misschien in tweeden termijn ter sprak kunnen komen, wanneer dit gewenscht wordt geacht.

Er is nog gevraagd door den heer ter Laan hoe de houdin van het Departement van Oorlog is geweest tegen de onde officieren, die zich schuldig hebben gemaakt aan het zende van oneerbiedige telegrammen en moties.

De Minister van Oorlog heeft niet de bevoegdheid te ge lasten een straf op te leggen, maar wel wensch ik hier t verklaren, dat ik aan de betrokken korpscommandanten ee schrijven heb gericht, waarbij ik heb toegezonden de mij ge zonden moties en tevens mededeelde, dat naar mijn meenin de inhoud daarvan in strijd was met de krijgstucht.

De wijze, waarop die onderofficieren zijn opgetreden, i dermate onkrijgstuchtelijk, dat degeen, die in laatste instan tie verantwoordelijk is voor de krijgstucht in het leger, da niet mag laten voorbijgaan en van zijn kant al het mogelijk moet doen om daaraan paal en sterk te stellen. En ik ver wacht, dat de onderofficieren, die zich hebben schuldig ge maakt aan een ontoelaatbare wijze van optreden, daarva terug zullen komen, want anders zou het noodig kunne zijn, dat strenger wordt ingegrepen.

De heer **van Zadelhoff**: Majesteitsschennis. Ja, u is d sterke man!

De **Voorzitter**: Ik verzoek den heer van Zadelhoff zich nie zoo onvergenoegd te toonen.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: De heer Boo heeft nog een vraag gesteld naar aanleiding van een geschie denis, die zich heeft voorgedaan met een kapitein der arti lerie. Hij heeft den naam niet genoemd en ook ik zal die verzwijgen. De feiten gelijk zij zijn omschreven zijn nie geheel juist. De kapitein is enkele weken geleden bij m geweest en ik heb hem gezegd, dat hij binnen enkele dage de beschikking op zijn bezwaarschrift zou ontvangen. D vraag was dus in dit opzicht overbodig.

Ten slotte heb ik mij uit te spreken over de moties.

In de eerste plaats is er een motie van den heer K. ter Laan die een vermindering van het contingent tot 13 000 ma beoogt. Op grond van hetgeen reeds gezegd is ook in de stuk ken, verklaart de Regeering deze motie onaannemelijk.

De motie betreffende het achterwege laten der herhalings oefeningen. In de stukken is betoogd dat zoo ooit, dan zeke thans die herhalingsoefeningen niet achterwege mogen blij ven. Ook die motie verklaart de Regeering onaannemelijk

De motie van den heer Dresselhuys wenscht het veldleg terug te brengen tot 3/4 van zijn sterkte, waarmede du bedoeld is dat niet de lichtingen zouden worden verminderd

(Minister **van Dijk** e. a.)

maar dat minder diep in de lichtingen wordt gegrepen. Ik heb straks uiteengezet waarom het noodig is, dat ook zelfs bij onvoldoende toebedeeling der artillerie de infanteriebataljons moeten worden behouden en de Regeering acht dus ook deze motie onaannemelijk.

Ten slotte de motie van den heer Boon betreffende het terugnemen van de regeling, zooals die thans voor de dienstverlating is gegeven en in plaats daarvan het ontwerpen van een wettelijke regeling. Ik wensch daaromtrent op te merken, dat de moeilijkheden, die zich hebben voorgedaan, zich ook zullen voordoen als een wettelijke regeling in de plaats zou komen van een regeling bij Ministerieele beschikking of algemeenen maatregel van bestuur.

De Regeering is dus met het oog op den noodigen voortgang niet voornemens met een wettelijke regeling te komen en moet de Kamer ten ernstigste de aanneming van deze motie ontraden.

De **Voorzitter**: Wenscht de Minister van Justitie ook aan het debat deel te nemen?

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Ik weet niet of dit op het oogenblik wel noodig is, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan stel ik voor, waar het Reglement van Orde voor deze replieken ten hoogste 10 minuten toestaat, dezen tijd te verdubbelen voor den interpellant den heer K. ter Laan, en voorts te bepalen, dat, wanneer andere leden mochten wenschen te spreken over het onderwerp der interpellatie, aan die leden eveneens hoogstens 10 minuten extra zullen worden toegestaan.

Daartoe wordt besloten.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Misschien is de voornaamste erkentenis van den Minister van Oorlog deze, dat inderdaad in het Reglement op de Krijgstucht slechts enkele vergrijpen zijn opgenomen. Ik heb dat al gezegd. Het blijkt uit de rede van Zijn Excellentie duidelijk, dat het inderdaad juist om deze dingen gaat, die het recht van vergadering en vereeniging van optochten en alles, wat er mee samenhangt, beperken Wanneer dus iemand aangetoond heeft van welken reactionnairen geest deze Regeering is bezield, is het de Minister zelf.

Het is duidelijk, dat er geen andere bedoeling kan zijn om bij de honderden en honderden vergrijpen, die nu eenmaal tegen de krijgstucht mogelijk zijn, alleen deze te nemen, dan dat men met opzet het er heensturen wil, dat de officieren zooveel mogelijk van hun ondergeschikten vereenigen en vergaderen moeten beletten.

De heer Minister zegt: de heeren behoeven zich er niet zoo druk over te maken: het was reeds strafbaar bij de wet. Indien dat zoo is, behoeft u, Excellentie, u er niet zoo druk over te maken, dan kan u al deze artikelen missen, zooals ik ook heb betoogd. Maar het is niet juist.

Was bij de wet strafbaar: het rondbrengen van oproepingsbriefjes van Koninklijk goedgekeurde vereenigingen; was bij de wet strafbaar het ophalen van geld, contributie en dergelijke; was bij de wet strafbaar het lidmaatschap van vereenigingen, die een officier nu krachtens eigen autoriteit voor verboden kan verklaren; was bij de wet strafbaar het meedoen aan optochten?

Dat is nooit zoo geweest. Er zijn wel militaire autoriteiten geweest, die het eens geprobeerd hebben, dat erken ik graag. Ik behoef maar te herinneren aan den strijd van den bond van marinematrozen, om te doen zien hoe hopeloos het mislukt is en hoe de heeren met de kous over den kop thuis zijn gekomen.

Indien de Minister echter beweert, dat het alles strafbaar was bij de wet, is die bewering volkomen onjuist. Er staat bijvoorbeeld onder *c* van artikel 17 — waarvan de Minister meende, dat ik er niet over gesproken had, maar dat ik wel degelijk in mijn betoog heb betrokken —:

(**K. ter Laan.**)

„deel te nemen aan optochten of betoogingen, van welken aard ook, indien de commandeerende officier of plaatselijke militaire autoriteit zulks, om redenen ontleend aan de belangen van de krijgstucht, verboden heeft."

Ik zou wel eens willen weten, waar dat vroeger wettelijk aldus was geregeld. Er zijn optochten genoeg, ook optochten van vereenigingen, die den militairen autoriteiten niet bijzonder aangenaam waren, waaraan toch militairen tot op dit oogenblik herhaaldelijk hebben deelgenomen.

Zulk een dwingelandij, zulk een ingaan tegen opvattingen van Nederlandsch recht, zooals het meer dan honderd jaar in de Grondwet staat, noemt de Minister opvoeden tot tucht!

Wanneer ik kom met een enkel voorbeeld uit vele, zegt de Minister: ik kan op oncontroleerbare berichten niet ingaan.

Ik heb in mijn vorig betoog den Minister toezegging gedaan de namen aan hem te zullen noemen, als hij ze mij vroeg. Ik heb ze alleen hier niet in het openbaar genoemd, omdat ik het niet op mijn weg acht te liggen de namen van de officieren, die zich aan ernstige vergrijpen hebben schuldig gemaakt, te noemen voor het forum van het geheele land. Ik doe het ook niet, ook nu niet, maar ik ben nog bereid ze aan den Minister te noemen, als hij ze weten wil. Excellentie, u had niet moeten zeggen, dat ze oncontroleerbaar zijn. U had kunnen zeggen, dat het berichten zijn, die op het oogenblik niet te controleeren zijn, maar ik heb ze hier in mijn laatje en kan ze u zoo geven.

Ik wil de zaak wel even duidelijk in het licht stellen.

Een groot-majoor schreef een brief aan zijn commandant, een generaal, over 3 kapiteins, die onder hem stonden, en die zeer laakbare handelingen hadden verricht, welke hij met naam en toenaam aanduidde. De generaal heeft de kapiteins daarvoor niet gestraft, of in elk geval zijn er twee blijven dienen en is één op eervolle wijze weggegaan. Maar tegen het doordienen van die twee kapiteins kwam de majoor in verzet; hij schreef er een brief over aan den generaal en kreeg, omdat die brief niet voldoende eerbiedig was, kamerarrest, zonder acces. Dit is gebracht voor het Hoog Militair Gerechtshof.

Nu zegt de Minister: troost u maar; de mindere is in elk geval in het gelijk gesteld tegenover den meerdere.

Neen, Mijnheer de Voorzitter. De generaal is in het gelijk gesteld en de majoor is gestraft. Die straf is gehandhaafd, alleen een weinig verlicht.

Maar daarover ging het niet in de eerste plaats, of de majoor gestraft is. De zaak zelf is niet onderzocht! Het is niet ontkend door den generaal, maar door het Hoog Militair Gerechtshof niet onderzocht. Op dergelijke dingen gaat de Minister van Oorlog niet in. Ook de Minister van Justitie vindt het niet de moeite waard er een mond over open te doen. Dat is nu Nederlandsch recht!

Nu wat de invoering van het Reglement op de Krijgstucht betreft.

De heer van Dijk, die op het oogenblik Minister van Oorlog is, zegt, dat zij, die langs wettigen weg naar ontwapening streven, er niet onder vallen. Dit is mij natuurlijk zeer naar den zin, maar de vraag is, of over 2 of 3 jaren daar niet een Minister van Oorlog zit, die zich niet gebonden houdt aan hetgeen de heer van Dijk hedenavond heeft gezegd. Ik prijs de opvatting van dezen Minister; zij is die van een verstandig man, maar dit is de ellende van zoo'n reglement, dat er ieder oogenblik een andere autoriteit opstaat, die het moet toepassen. Bovendien zegt, wat de Minister hier betoogt, feitelijk niets. Zijn woorden zijn geen rechtspraak. Als een commandeerend officier anders over deze zaak denkt dan de Minister, gaat hij eenvoudig volgens zijn eigen opvatting te werk. Als hij meent, dat het om redenen, ontleend aan de belangen van de krijgstucht moet verboden worden, verbiedt hij het.

Als de bevelhebber op een schip of de commandant eener kazerne vindt, dat er geen optochten mogen worden gehouden, geen vergaderingen mogen worden belegd, geen bijdragen mogen worden verzameld voor de S.D.A.P., kan de Minister daaraan niets doen.

(K. ter Laan.)

Daarom alleen reeds moesten die dingen niet staan in dit reglement. Zij geven een onwettige uitbreiding aan art. 2 van de Wet op de Krijgstucht. De Minister moest de meening van de Kamer gevraagd hebben. Hij kan dit nog doen, want hij heeft toch een meerderheid achter zich, maar dan blijft hij ten minste binnen de wet. Wat hij thans gedaan heeft is onwettig.

Het beroep op Ebert, den President van de Duitsche Republiek, kan mij niets schelen, ook al zou het juist zijn.

Uit een interruptie van den heer Oud blijkt reeds, dat daarover verschil van meening bestaat, maar als Ebert ten aanzien van den soldaat een bepaling maakt, welke in een leger als het Duitsche misschien te verklaren is, dan heb ik daar voor Holland nog niets mede te maken. En zelfs indien President Ebert het gedaan had, dacht u dan dat ik dan niet zou durven te zeggen, dat hij een maatregel had genomen die indruischt tegen de beginselen der sociaal-democratie?

Heeft in ons land de Koningin het Reglement op de Krijgstucht gemaakt? Neen, dat is afkomstig van de Ministers van Marine, van Oorlog en van Justitie; dezen hebben de Koningin er alleen Haar naam onder laten zetten; Zij is er even onschuldig aan als het geval is met President Ebert in Duitschland.

Dus de vergelijking gaat niet op. Maar al was het zoo, dat men in Duitschland verkeerd doet, dan behoeft men het in Nederland nog niet te doen.

Bovendien heeft men in het Duitsche leger sedert de gezegende revolutie sommige dingen die wij niet hebben. Wij hebben altijd nog dit, dat één man, de Minister of de commandeerende officier, straft en dat men eerst de straf moet ondergaan, eer men kan reclameeren. Is dat recht? Ga heen met uw verroest recht; maak eerst uw recht in orde; maak het recht zoodanig, dat men beroep kan instellen eer men zijn straf moet ondergaan, en dat men zekerheid heeft wat betreft straffen voor ernstige vergrijpen, dat het niet van één persoon afhangt.

Hier zal nu één man uitmaken, welke vereenigingen verboden zijn. Elke gemeenteverordening steunt op de wet en als zij in strijd is met de wet, dan is er een orgaan als het college van Gedeputeerde Staten en dan is er de Minister van Binnenlandsche Zaken, zoo noodig ook de Minister van Justitie, die daartegen waken. Maar uw reglement van krijgstucht gaat lijnrecht tegen de wet in en naar het oordeel van bevoegde juristen ook tegen de Grondwet.

Wanneer u ten slotte niets anders meer weet ......

De **Voorzitter**: Mag ik vragen: wie is „u"? De geachte afgevaardigde spreekt van den Voorzitter, nietwaar?

De heer K. **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik bedoel: wanneer de Minister van Oorlog niets anders meer weet, dan komt hij met de mededeeling, dat de militaire autoriteit baas in eigen huis moet zijn. Neen, ook dat gaat niet op; het is *ons* huis. Het leger is niet van u, maar van ons, van de Volksvertegenwoordiging.

De Minister meent nog altijd, dat het leger is een kaste, die buiten de wet staat en waarover hij baas kan spelen, zooals de Minister van Marine over de vloot. Indien er maar een Volksvertegenwoordiging was, die inderdaad begreep wat recht en vrijheid van de bevolking zijn, dan zou het daarmede wel uit zijn.

De Minister is natuurlijk niet bereid, het reglement in te trekken en hij is ook niet bereid om hierbij het georganiseerd overleg te betrekken. Hij zegt: het kan geen onderwerp van overleg uitmaken, omdat het betreft een van de fundamenteele rechten. Het is precies andersom. Juist omdat het een fundamenteel recht betreft, moet het in een instituut als het georganiseerd overleg begrepen worden.

Voor de uitoefening van de tucht zou men moeten hebben een tuchtraad, waarin meerdere personen zitten, in plaats dat één persoon optreedt. Het is duidelijk, dat alle quaesties, die betrekking hebben op de omschrijving van het recht, enz. in het georganiseerd overleg moeten komen.

Wanneer men van dezen Minister verneemt, hoe hij zelf te werk gegaan is, hoe hij naar aanleiding van moties, welke zijn Departement bereikten, sommige commandeerende officieren heeft aangeschreven, dan is het toch duidelijk, van welken verkeerden geest deze Minister bezield is.

Er zijn onderofficieren geweest, die zich in oneerbiedige termen, gelijk het heet, hebben uitgelaten.

Men vergete niet, in welken gemoedstoestand deze menschen verkeerden om die 2 jaren van onzekerheid, om dien pensioenaftrek, om het verbreken van reëngagementen, om het verbreken van een eenmaal gegeven belofte en meer van die dingen. Dan nog de onzekerheid van bestaan. Als er iemand begrijpen moest, dat misschien het telegram oneerbiedig was, dan had het deze Minister moeten zijn. Er zijn commandanten geweest, die het begrepen hebben en niet hebben gestraft. Nu komt er een briefje uit den Haag, waarin staat: wil u het even nakijken. Met genoegen heb ik gezien, dat er ondanks dat briefje uit den Haag commandanten geweest zijn, die niet gestraft hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal aan het eind van mijn rede komen met een motie te dezen aanzien, die ik dan op Uw bureau zal deponeeren.

Ik zal thans nog een enkel woord spreken over de rede van den Minister ten aanzien van de Oorlogsbegrooting. Ik moet nog veel meer voorbijgaan dan de Minister en zal dus op de zonderlinge redeneering niet ingaan, dat de Minister de 9 millioen voor pensioen niet mee wil tellen. Dat is inderdaad een nieuwe vinding. Er staat al een stuk van Uw begrooting bij Binnenlandsche Zaken, Excellentie; een ander stuk bij Justitie; brengt U nu de pensioenen maar naar Financiën of naar Arbeid, zooals men hier opmerkt, dan is uw begrooting al van 64 tot 55 millioen gedaald. Dat scheelt al veel. Het museum van krijgswetenschappen behoort onder Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. En nu de pensioenen naar Financiën; zoo blijft er op den duur nog een paar millioen over voor Oorlog! En wie zijn schuld is het, dat de pensioenen zoo hoog zijn?

Is het onze wil, dat de bepaling jaren lang bestaan heeft, dat een onderofficier op 31-jarigen leeftijd voor pensioen in aanmerking komt? Is het onze schuld, dat men na 30 jaar recht heeft op pensioen; dat een officier op 55-jarigen leeftijd er uit kan gaan? Is het onze schuld, dat er 160 gepensionneerde generaals zijn?

Ik zal nog even spreken over de Oorlogsbegrooting. Wij hebben ons niet verbaasd na de tweede rede van den heer Colijn in November, waar hij gesproken heeft over afbraak of opheffing van het vestingstelsel. Dit was anders juist een schoone gelegenheid geweest, om in die richting door te gaan. De Minister van Oorlog zei, dat de heer Colijn alleen in het gevlij gekomen is bij degenen. die willen afbreken.

Maar wie willen afbreken? Ik heb hier een artikel uit de *Maasbode* van mr. C. J. Koch, ook al iemand, die afbreken wil. Deze schrijft:

> „Een klein land, dat toch de speelbal is van de grillen der groote Mogendheden, hetzij het met of zonder weermacht is, kan hier, vooral nu de atmospheer zoo gunstig is, de gemoederen zoo ontvankelijk zijn, een sympathieke, een nuttige daad doen door daadwerkelijk met een flinke beperking aan te vangen. De eerste schrede is de moeilijkste, maar iemand moet haar toch doen, en stellig vindt men opvolgers."

Mijnheer de Voorzitter! De eerste schrede werd echter door den heer Colijn niet gedaan. Dan — om nog eens zoo'n afbreker te noemen — mijn beminde *Voorhoede* schrijft:

> „Waarom heeft de heer Colijn die hoop gewekt?
> Waarom heeft hij niet in eersten termijn de opheffing van het vestingstelsel genoemd, in plaats van verwachtingen in het leven te roepen, die hij zelf thans weer het leven heeft benomen?"

Dit ook in antwoord aan den Minister, die indertijd mijn amendement zonder meer afwees.

De *Voorhoede*, die volgens den Minister ook afbraak wil, schrijft verder:

> „Ja, zelfs de Raad van Defensie, 1e afd., heeft zich

(K. ter Laan e. a.)

met dat cijfer 13 000 kunnen vereenigen, omdat men tot 1923 de beschikking bleef houden over een voldoend aantal militair geoefende landstormplichtigen."

De Minister zegt, dat hij de herhalingsoefeningen thans minder dan ooit kan missen, maar de *Voorhoede* zegt, dat hij die wel kan missen.

De *Nieuwe Venlosche Courant* — ook afbraak, Excellentie! — schrijft:

„Dit eene is voorloopig echter reeds duidelijk: we gaan zeer sterke militaire bezuinigingen tegemoet. Eindelijk!"

Het Centrum:

„hoopt vooral, dat de nadere overdenking van Colijn's verrassing, door dr. Nolens toegezegd, „een welwillende overdenking" zal zijn, omdat „in de katholieke Staatspartij zeer sterk leeft het besef, dat op het gebied van ontwapening, of inkrimping van bewapening, een klein land gerust ietwat vóór kan gaan, zooals eens van de ministertafel werd gezegd."

En de laatste — lest best! — is van onzen ambtgenoot, die in Haarlem is, nu de oorlogsbegrooting aan de orde is. De heer Bomans schrijft in de *Nieuwe Haarlemsche Courant:*

„Ziedaar; plots breekt de zon door. Inderdaad: het daghet in het Oosten! Colijn's verklaring kwam onverwacht. Waar tegenstand — op grond der historie — verwacht werd, komt hulp opdagen.

Nu of nooit! kan wederom de leuze worden!

Wij kunnen getrouw blijven aan ons pogen. En zegenen de zwenking van hen, die tot heden met ons niet eendrachtig hand in hand gingen.

Moge Colijn aan het vaderland de lang verhoopte zegeningen schenken op het terrein der Defensie. Al is het mij tot heden mislukt, mijn vreugde zal er niet minder groot om zijn. Het katholieke volk steune!"

De Minister van Dijk zegt, dat de menschen, die afbraak wenschen, naar den heer Colijn hebben geluisterd.

De Voorzitter: De 20 minuten van den geachten afgevaardigde zijn juist om.

De heer **K. ter Laan:** Ik eindig dan, Mijnheer de Voorzitter, omdat bij de vestingbegrooting het bewapeningsfonds toch weer ter sprake komt, met de moties, welke ik heb ingediend, in de aandacht van de Kamer aan te bevelen.

De Voorzitter: Door den heer K. ter Laan is een motie van orde ingediend, luidende:

„De Kamer,

van oordeel dat de artikelen 17 tot en met 20 van het Reglement op de Krijgstucht dienen te worden ingetrokken,

gaat over tot de orde van den dag."

De motie van orde wordt ondersteund door de heeren van Zadelhoff, Duys, Oud en Hiemstra en komt mitsdien in behandeling.

De Voorzitter: Ik stel voor, deze motie van orde te gelijk met deze algemeene beraadslagingen te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Duys:** Mijnheer de Voorzitter! Bij hetgeen ik te zeggen heb zal ik, ten einde niet in conflict te komen met het Reglement op de Krijgstucht, een zoo vergenoegd mogelijk gezicht zetten, al wil dat niet zeggen, dat ik vergenoegd ben; dat behoeft trouwens in dienst ook niet, als men maar een vergenoegd gezicht zet.

Ik moet beginnen met protest aan te teekenen tegen de wijze, waarop de Minister heeft gehandeld tegenover de menschen, van wie hij beweert, dat zij oneerbiedige taal hebben gesproken en oneerbiedige moties hebben aangenomen. Als de Minister zegt, dat het niet in zijn bevoegdheid ligt te gelasten iemand straf op te leggen, dan is voor iemand, die zich daarvan bewust is, slechts één houding mogelijk, nl. dat hij niets doet en ook geen briefjes schrijft aan iemand, die geheel van hem afhankelijk is, omdat hij den man er elk oogenblik uit kan gooien en om verschillende redenen kan doen passeeren. Men weet wel hoe dat gaat, vooral in dezen tijd, nu men hen zoogenaamd kan laten „afvloeien" of passeeren in het belang van den dienst. Wanneer zulk een Minister een briefje schrijft aan een ondergeschikt ambtenaar, al is hij dan honderdmaal majoor, overste of kolonel, dan mag hij formeel wel geen last geven, maar moreel en materieel doet hij dat wel. Ik zou met een dergelijke handeling naar waarde te qualificeeren een zeker deel van de overzijde onaangenaam zijn, want er is maar één woord dat een klassieke beteekenis heeft in ons land, dat de houding van den Minister qualificeeren kan. Ik hoor den heer Heemskerk, de Minister van Justitie, zeggen, dat dit een geheim blijft, maar het woord, dat ik bedoel, is veeleer een publiek geheim, hoe men een dergelijke houding qualificeert. Wanneer men zegt geen bevoegdheid te hebben, maar men schrijft een briefje, waarin voor den goeden verstaander het halve woord duidelijk is, och, de Minister is lang genoeg militair geweest om te weten wat dat beteekent. De wensch en de wenk van den Minister is in zulk een geval een bevel.

En indien nu de Minister nog had gezegd: ik had de bevoegdheid niet om dat te doen, maar ik vond deze daad zoo erg de krijgstucht ondermijnend, dat ik het er op heb gewaagd, in het vertrouwen, dat de Kamer wel achter mij zou staan en daarom heb ik gevraagd of er geen reden was straf op te leggen, dan zou ik dat veel sympathieker hebben gevonden. Men heeft wel eens over krijgsmanseer en royaal voor de zaak uitkomen, welnu, dat was royaler geweest, maar wat de Minister nu gedaan heeft is langs een omweg er om heen draaien.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben in geen enkel opzicht tevredengesteld door wat de Minister heeft gezegd ten aanzien van de 5 pct. aftrek. De principieele fout, die de Minister maakt in bijlage C van de Memorie van Antwoord is, dat wordt uitgegaan van de commissie-Idenburg en de Minister moest uitgaan van de commissie-van Oorschot. Ik zal er met den Minister niet over debateeren, maar leden van de commissie-van Oorschot hebben in het openbaar den Minister gedesavoueerd. Vergis ik mij niet, dan zijn de leden van die commissie unaniem van meening, dat de Minister onrecht doet. En nu is mijn standpunt: hoe eerder het leger wordt opgedoekt, hoe beter, maar ik zal er tegen waken, dat als men menschen in dienst heeft er onrecht tegenover hen wordt gepleegd; ook in een instituut, dat ik gaarne zag verdwijnen, mag geen onrecht zijn, onverschillig of dat een onderofficier of generaal of soldaat is. Wie er ook onrechtvaardig wordt behandeld, zal op mijn steun kunnen rekenen. Hier geschiedt onrecht tegenover de onderofficieren. Op deze onderofficieren past men practisch toe een dubbele aftrek. De eerste keer heeft men wel degelijk 5 pct. afgetrokken en nu zal men dat weer op hen toepassen. Er zou een middel zijn, dat in het adres van de onderofficieren is aangegeven: breng de 5 pct. aftrek in mindering van de 8½ pct., die nu zal worden afgetrokken. Maar daarmede maakt men den pensioengrondslag lager.

Ik meen, dat het recht ook hier zijn loop moet hebben. Vindt men de salarissen te hoog, dan had men die niet zoo moeten bepalen, maar men heeft ze gebracht op eenzelfde peil als van de ambtenaren en nu moet men ze op hetzelfde peil houden. Daarom heb ik de eer een motie van orde in te dienen, die ik op uw bureau zal deponeeren.

De Voorzitter: Door den heer Duys wordt, met medeonderteekening van de heeren K. ter Laan, van Zadelhoff, Hiemstra en Ketelaar, de volgende motie van orde ingediend:

„De Kamer,

van oordeel, dat de 5 pct. korting op den bijslag voor

(Voorzitter e. a.)

militairen welke was toegekend ter gelijkstelling van burgerlijke en militaire salarissen ten onrechte is geschied.

geeft den Minister in overweging bedoelden bijslag alsnog onverminderd in de salarissen op te nemen en daarna op de salarissen der militairen de kortingen toe te passen, die ook op de salarissen van de burgerlijke ambtenaren mochten worden toegepast."

Voorgesteld door vijf leden, maakt deze motie van orde een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Ik stel voor, deze motie van orde te behandelen bij deze algemeene beraadslagingen.

Daartoe wordt besloten.

De heer Oud: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch gaarne naar aanleiding van hetgeen de Minister gezegd heeft een enkele opmerking te maken. In de eerste plaats zou ik ook willen spreken over de quaestie van de 5 pct. De heer Duys heeft in tweeden termijn daarover gesproken en heeft mij in zooverre mijn taak vergemakkelijkt, dat de heer Duys — terwijl ik eergisteren reeds had gezegd, dat, indien het antwoord van den Minister mij niet zou bevredigen, ik een motie zou indienen, om een uitspraak van de Kamer uit te lokken — die taak van mij heeft overgenomen. Ik weet eigenlijk niet of dit wel gebruikelijk is, maar ik kan nu mijn motie wel achterwege laten.

De heer Duys heeft zich te recht beroepen op de mededeeling van den heer van Oorschot in het *Algemeen Militair Weekblad* van Donderdag 6 Juli 1922. Wanneer ik nog een enkel woord hiervan wil zeggen, dan is het vooral hierom, omdat, toen ik eergisterenavond deze zaak besprekende, den naam van den heer van Oorschot noemde, de Minister die mededeeling onjuist noemde. Ik heb achteraf begrepen, dat mijn mededeeling in dien zin onjuist was, dat in deze commissie twee heeren van Oorschot zitting hebben gehad en dat degene, op wien ik mij beriep, niet was de voorzitter, zooals ik zeide, maar een lid van de commissie. Intusschen heeft deze heer toch ook de geheele zaak van A tot Z medegemaakt, en was hij evengoed op de hoogte als de voorzitter der commissie. Ik kan de wijze van optreden van den Minister niet bewonderen, nu Zijn Excellentie daarvan gebruik maakte om bij interruptie den indruk te vestigen, alsof ik er niets van wist. Tot de zaak zelf doet het toch niets af, of deze heer van Oorschot lid en niet voorzitter was. Deze heer heeft in zijn stuk de geheele vermindering van den bijslag van 7 pct. met 5 pct. uiteengezet. Met het oog op den tijd zal ik dat niet voorlezen, na hetgeen de geachte vorige spreker gezegd heeft is dat ook niet meer noodig, maar ik meen, dat hetgeen de Minister van deze zaak gezegd heeft, in geen enkel opzicht juist is.

De Minister heeft voorts gesproken over de engagementsakten, en hij heeft daarbij een nieuw onderscheid geïntroduceerd, het onderscheid nl. tusschen de engagementsakte en de instructie van werving. Dat waren afzonderlijke dingen, zeide de Minister, de instructie op de werving is een Koninklijk besluit (of een Ministerieele beschikking, dat doet er niet toe) en de engagementsakte is het model, waarin de verbintenis wordt gegoten. De Minister zal evenwel niet tegenspreken, dat de bedoeling van de instructie op de werving is, aan te geven de voorwaarden, waarop een bepaalde verbintenis in het leger zal worden aangegaan en dan wordt, ten bewijze van het bestaan dier verbintenis in een bepaald geval, een engagementsakte opgemaakt.

Dan is de bedoeling van de instructie op de werving dat de engagementsakte in overeenstemming zal zijn met die instructie. Juridisch zou men het zoo kunnen uitdrukken, dat de instructie op de werving bevat de voorwaarden, waarop in het algemeen van de zijde van den Staat de contracten worden gesloten en de engagementsakte is het bewijsstuk, waarbij geconstateerd wordt, dat een bepaald persoon op die algemeene voorwaarden een contract heeft afgesloten.

(Oud.)

Nu staat de zaak zoo, dat voor een onderofficier, wiens verbintenis was begonnen voor 1912 werd bepaald: wanneer uw reëngagement valt na de instructie op de werving van 1912 moogt gij niettemin u verbinden naar de oude bepalingen, m. a. w. de algemeene voorwaarden voor het contract werden voor die menschen niet veranderd. Wat gebeurt er nu? Hier en daar wordt per abuis — een abuis, waarvan het Departement van Oorlog in zekeren zin zelf de schuldige is omdat het schreef: wanneer oude engagementsakten niet meer voorradig zijn, gebruik dan maar de nieuwe en breng met de pen de noodige veranderingen aan — en geheel in strijd met de bedoeling, zoowel van het Departement als van den betrokkene, een engagementsakte opgemaakt, die niet weergeeft de verbintenis, zooals die is bedoeld. Nu zal ik mij niet verdiepen in de vraag, of naar streng recht de Minister van Oorlog gelijk heeft of de onderofficieren. Die vraag zal straks op een andere plaats worden uitgemaakt. Maar al mocht naar streng recht de Minister van Oorlog het winnen, dan heeft hij het toch moreel reeds volkomen verloren.

Ik zou willen weten, of de Minister ook deze houding zou aannemen, wanneer de zaak omgekeerd was, en de nieuwe verbintenis voordeeliger geweest was voor de onderofficieren. Zouden wij dan hetzelfde geluid van achter de Ministerstafel hebben gehoord dat wij nu gehoord hebben?

Er is al veel gesproken over het reglement op de krijgstucht, en over de tucht in het algemeen, maar de Minister moge bedenken, dat, zooals een Duitsche legerautoriteit heeft gezegd, het fundament van de krijgstucht moet zijn de rechtvaardigheid. Men mocht aan het Departement van Oorlog die waarheid wel eens wat meer betrachten. Dan zal misschien de vrees niet zoo groot zijn, dat men zich in het leger onvergenoegd zal toonen, zoodat daartegen bepalingen moeten worden getroffen.

Wat de afvloeiing betreft, heeft de Minister gezegd, dat het voorbeeld dat ik gaf van den sergeant, die als landstormkorpscommandant over zich zelf moest oordeelen, niet juist is, want een landstormkorpscommandant is een majoor. Ik betwijfel de juistheid van die mededeeling. De brief, dien ik hier bij mij heb, was gericht aan den commandant van het landstormkorps Schijndel, te Schijndel. Ik kan moeilijk gelooven, dat in Schijndel een majoor zit als landstormkorpscommandant. Ik heb zoo terzijde geïnformeerd en men heeft mij gezegd, dat daar ook geen majoor zit, maar dat de brief van een verkeerd adres was voorzien. Die brief had niet bij dien sergeant terecht moeten komen. Maar niettemin is hij er terecht gekomen!

Ik heb sterker gevallen hier bij mij. De Minister heeft gezegd: van die afvloeiing kan niemand iets weten, die is geheim. Ja, geheim in dien zin, dat de beoordeeling geheim is. Wanneer iemand in een bepaalde categorie wordt gezet en hij vraagt naar de reden, wordt hem gezegd: dat moogt gij niet weten; gij kunt in hooger beroep gaan, maar de gronden voor dat hooger beroep mag ik u niet mededeelen. Toen ik dat punt ter sprake bracht in mijn eerste rede heeft de Minister het niet eens de moeite waard gevonden er op te antwoorden.

De Minister heeft gezegd, dat de betrokkene een brief krijgt, waarin hem wordt verteld, in welke klasse hij is gerangschikt. Wanneer zoo iemand dan voelt, dat hem onrecht is aangedaan, praat hij daarover, deelt dat mee aan leden van de Kamer of aan het bestuur van zijn organisatie. Op die manier worden de feiten bekend. Ik heb hier een zeer ernstig schrijven bij mij, dat ik aan de Kamer wil mededeelen, opdat men kan zien, hoe de zaak werkt.

Ik heb hier het geval van een sergeant-majoor bij een van de regimenten infanterie. Die is gerangschikt in categorie C. Hij verkeert in de ongelukkige positie van voorzitter te zijn van een der afdeelingen van „Ons Belang". Deze man wordt geplaatst in categorie C, niettegenstaande hij tot aller tevredenheid heeft gediend en hij in 14 jaar geen andere straf heeft gehad dan enkele dagen arrest. Deze man is steeds aangewezen voor de meest verantwoordelijke functie, als leeraar kaderschool voor opleiding tot sergeant-majoor, enz.

41ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Oud.)

Nog in de eerste helft van 1922 geplaatst op de lijst voor adjudant-onderofficier-administrateur. Deze man nu wordt geplaatst nog niet eens in categorie B, maar in C, degenen die het allereerst voor afvloeiing in aanmerking komen. Deze man schrijft:

„Het is meer dan droevig, dat waar ik steeds op eerlijke wijze de belangen der onderofficieren heb voorgestaan en dag en nacht heb gewerkt aan de omhoogbrenging van dit korps uit de armoede van vroeger, thans door een niet onder woorden te brengen handeling op straat word gezet, waardoor het mij, met een beoordeeling als thans heeft plaats gehad, onmogelijk is geworden een betrekking machtig te worden."

De voorzitter van de commissie, die den man te beoordeelen had, heeft zich op de meest krenkende wijze over de organisatie uitgelaten en heeft zich niet ontzien den naam van den heer Marchant in het geding te brengen in zake de quaestie der engagementsacten. Als de heer Marchant opkomt voor de rechten der onderofficieren, dan ontziet de voorzitter der commissie zich niet, om zich op krenkende wijze over de zaak uit te laten, waar de menschen niets anders vragen dan recht. En zoo iemand plaatst dan een goed onderofficier in categorie C.

De Voorzitter: Uw tien minuten spreektijd zijn om.

De heer **Oud:** Mijnheer de Voorzitter! Dan zal ik thans gebruik maken van de tien minuten, die U mij hebt toegezegd voor het Reglement op de Krijgstucht. De Minister zegt, dat wat daarin staat, er gerust ingezet mocht worden, want de wet op de krijgstucht is algemeen. Die zegt:

„Alle niet in eenige strafwet omschreven feiten, strijdig met eenig dienstbevel of dienstvoorschrift, of onbestaanbaar met de militaire tucht of orde",

dat valt onder overtreding van de krijgstucht en dus mag ik bepalen wat ik wil. Ja, maar dat de zaak in de wet op de krijgstucht vaag geregeld is, is volkomen begrijpelijk. Waarom heeft men dat zoo vaag gezegd? Men kan dat vinden in de Memorie van Toelichting van de Wet op de Krijgstucht, waarin gezegd wordt, dat „reeds de belangrijke militaire verplichtingen veelvoudig en veelsoortig (zijn)", waarlijk talloos zijn de minder belangrijke. Deze zijn a priori onmogelijk allen te voorzien, veel minder nog in bijzonderheden te omschrijven. Telkens en telkens weer wisselen zij en wijzigen zij zich naar stand, rang, betrekking, werkzaamheden, toestanden, tijden, gelegenheden, enz., vooral ook bij die tekortkomingen van ondergeschikt belang is de strafwaardigheid en de mate daarvan afhankelijk van de mate van onachtzaamheid of roekeloosheid, van het opzet of de halsstarrigheid, die zich bij den dader openbaarden en van de mogelijke, waarschijnlijke of zekere gevolgen der daad. Wilde men beproeven een volledige lijst van disciplinaire vergrijpen samen te stellen, men zou al zeer spoedig tot de overtuiging der onuitvoerbaarheid van het voorgenomen plan geraken en zich genoopt zien aan die lijst als aanhangsel of aanvulling een artikel toe te voegen, waarin alle in de vorige artikelen niet vermelde indisciplinaire feiten strafbaar worden gesteld; een artikel alzoo, in hetwelk de erkentenis van het vruchteloze der poging zou zijn gelegen, en dat tevens de overbodigheid van de geheele voorafgaande lijst, als met een pennestreek, zou aantoonen.

Mijnheer de Voorzitter! Wat heeft nu de Minister gedaan? Dat, wat hier als onmogelijk wordt gekenschetst heeft de Minister toch opgenomen in zijn Reglement op de Krijgstucht, en de omschrijving van allerlei feiten, waarvan hier gezegd wordt: dat kan men niet beoordeelen, heeft de Minister niettemin opgenomen.

Wat is de praktische beteekenis daarvan? Wij moeten dan weten wat de wet op de krijgstucht bedoelt. In wat ik zooeven voorlas, wordt gezegd, gij kunt dat alles niet in de wet omschrijven. Ieder bepaald geval moet dus beoordeeld worden. Door wien? Door den meerdere, die toezicht moet houden of de tucht wordt nageleefd en die heeft te straffen, als die tucht niet wordt nageleefd.

Hij kan straffen, maar dan heeft de gestrafte de noodige waarborgen, die ten slotte culmineeren in zijn recht op beroep op den militairen rechter en die beoordeelt, of de houding van den gestrafte al dan niet in strijd was met de tucht.

Wat beteekent nu de bepaling van art. 17*b*?

De beteekenis daarvan is, dat, wanneer een militair lid is van een vereeniging die naar het oordeel van zijn commandant in strijd is met die wet op de krijgstucht, en niet in overeenstemming met de krijgstucht, dan kan de commandant ongetwijfeld dien man straffen, maar dan heeft die man ook beroep op den militairen rechter, die ten slotte uitmaakt, of het lidmaatschap van die bepaalde vereeniging in strijd is met de krijgstucht, ja dan neen.

Door dit nieuwe reglement wordt dit oordeel echter verplaatst naar den Minister van Oorlog en wanneer deze, of de Minister van Marine in het algemeen heeft verklaard: het lidmaatschap van die en die vereeniging is in strijd met de krijgstucht, dan moet er gestraft worden en zal de militaire rechter ook straffen, ook al is hij het niet met den Minister eens.

Ik zie, dat de Minister van Oorlog bevestigend knikt; hij is het er dus met mij over eens. Hij wil dit ook, en wil dus, dat de waarborgen niet meer zijn in handen van den onafhankelijken militairen rechter, maar dat die komen in handen van den Minister. Hij wil dus voor de militairen iets, wat men voor de burgers juist niet wil. Want voor dezen wil men, dat de macht gelegd wordt in handen van den onafhankelijken rechter.

Men heeft dat vroeger ook gewild voor de militairen en als die gestraft werden, moest er een veiligheidsklep zijn, die gevonden was in den militairen rechter. Deze wordt thans echter uitgesloten.

De Minister zegt: de heer ter Laan heeft zulk een hoogen toon aangeslagen over hetgeen er in het reglement stond van de onvergenoegdheid, maar in het oude reglement stond dit ook al. Maar in dat oude reglement stond het anders, want daarin werd gesproken van het zich „onvergenoegd betoonen tegenover zijn meerdere". Dat wilde dus zeggen, dat, als een meerdere een bepaald bevel gaf of een straf oplegde men zich dan tegenover dien meerdere daarover niet onvergenoegd mocht betoonen. Dat verbiedt echter niet de onvergenoegdheid in het algemeen.

Wanneer een motie wordt aangenomen op een vergadering van een vereeniging van onderofficeiren, waarin men zijn onvergenoegdheid uit tegenover den Minister met betrekking tot een maatregel, dan kan men thans ook straffen. Dat is echter wat anders dan het zich onvergenoegd betoonen tegenover zijn meerdere volgens het reglement van 1815.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte een enkel woord ter toelichting van mijn stem over de motie van den heer Boon. Ik kan met de motie van den heer Boon volkomen medegaan, maar tot mijn leedwezen ontbreekt daarin het element, dat ik in mijn eerste redevoering heb aangehaald en waarbij ik aangedrongen heb op het doen van een proefneming gedurende 1923 met de vrijwillige afvloeiing.

Nu is het volgens ons Reglement van Orde niet mogelijk op een motie een amendement in te dienen en daarom, ofschoon ik evenzeer aan de motie van den heer Boon mijn stem zal geven, ben ik zoo vrij deze door een motie aan te vullen, welke ik de eer heb bij u te deponeeren.

De Voorzitter: Door den heer Oud is een motie van orde ingediend, luidende:

„De Kamer

noodigt de Regeering uit gedurende het jaar 1923 een proef te nemen met de vrijwillige afvloeiing van het overcomplete beroepskader,

en gaat over tot de orde van den dag."

Deze motie van orde wordt ondersteund door de heeren Marchant, Ketelaar, Duys, Ebels en K. ter Laan, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

(Voorzitter e. a.)

De Voorzitter: Ik stel voor, deze motie van orde te behandelen bij deze algemeene beraadslagingen.

Daartoe wordt besloten.

De heer Dresselhuys: Mijnheer de Voorzitter! Ik vermoed, dat het velen, die den Minister hedenavond en verleden jaar tijdens de behandeling der Dienstplichtwet gehoord hebben, gegaan zal zijn als mij, en dat zij ernstig betreurd hebben de gedaanteverwisseling, die deze Minister kennelijk heeft aangenomen.

Op punt 1 is hij dezelfde gebleven, nl., dat hij ook hedenavond heeft verklaard, dat een veldleger bestemd moet zijn zoo noodig voor offensief, dat het dient voor het optreden in eigen land en tot taak heeft de bescherming van het hart van het land met de mogelijkheid van offensief.

Maar overigens heb ik weinig teruggevonden van den Minister van 1921 in de uitingen van dien bewindsman van hedenavond.

De Minister is begonnen met te zeggen, dat hij een vermindering van kosten had weten teweeg te brengen en deed daarbij de zonderlinge vergelijking, dat het leger-Colijn van 1914 gekost zou hebben 86 millioen als de organisatie was uitgewerkt, en dat hij dus, waar hij over bezuiniging sprak, een vergelijking mocht maken met het eindcijfer, waartoe de heer Colijn zou zijn gekomen.

Niet alleen ik, maar niemand in deze Kamer heeft aan dit cijfer gedacht toen wij van den Minister verleden jaar hoorden, dat van hem bezuiniging te wachten was.

Had hij toen gezegd, dat die bezuiniging hierin zou liggen, dat hij vermoedelijk de 86 millioen van den heer Colijn niet zou bereiken, dan zou niemand gedacht hebben, dat de Minister wezenlijk de rol van bezuiniger op zich zou nemen. Maar het is ook niet juist, dat de Minister thans reeds een bezuiniging bereikt heeft. Want hij weet wel, dat een belangrijk deel daarvan bestaat in de afvloeiing van het hoogere en lagere kader, en dat hij niet in staat kan zijn op 1 Januari a.s. die afvloeiing te doen geschieden en dus hij wel zal moeten komen met een suppletoire begrooting voor 1923 om te voorzien in het feit, dat dit kader tegen de aanvankelijke bedoeling nog een deel van dit jaar zal moeten worden behouden.

Maar belangrijker is, wanneer wij afvragen hoe de Minister tot zijn bezuiniging komt; dan is het antwoord: omdat hij onvoldoende geld aanvraagt voor de opleiding van reservepersoneel en vooral voor de aanschaffing van materiaal, beide zaken die, naar hij herhaaldelijk heeft verklaard, onmisbaar zijn voor de gevechtskracht van ons leger. De Minister heeft dat zelf erkend toen hij in de Memorie van Toelichting heeft geschreven, dat hij inderdaad op het gebied van oefening en uitrusting hij twijfelen moest of door zijn beperking de grens van het onherstelbare niet reeds was bereikt.

Mijnheer de Voorzitter, een enkel woord over die oefening. De Minister heeft opgemerkt, dat in zijn oorspronkelijk plan ook reeds de gedachte voorstond van 10 lichtingen artillerie en niet van 7 lichtingen. Dat is juist, maar daarom wordt de zaak niet minder bedenkelijk. De Minister zal moeten toegeven, dat hij met tien lichtingen artillerie al kwam tot een zeer onvoldoende oefening van zijn keurbende.

Nog bedenkelijker is het, dat hij wijst op het vervallen van de kampen dit jaar. De Minister heeft gezegd: voor dit jaar heb ik ze geschrapt, maar de hoop op de toekomst is niet uitgesloten. Maar hoe kan hij dan spreken van zijn lijn van bezuiniging? Hoe komt de begrooting dan tot dezen opzet. En vooral, waar de Minister is gestijfd door den heer Colijn in zijn denbeeld van de kampen en hij zelfs zal overwegen de mogelijkheid, om in verschillende garnizoensplaatsen de kazernes te vervangen door kampen?

Wat een ontzaglijke kosten moeten het zijn, als het geheele beroepskader overblijft — en zelfs na de afvloeiing nog ettelijke duizenden onderofficieren zal moeten tellen — en het in kampen zomer en winter zal moeten worden gehuisvest. Die som zal zoo groot zijn, dat zeker in het bezuinigingsplan, dat de Minister nog steeds heeft, niet zal passen.

(Dresselhuys.)

Dit alles zinkt echter in het niet bij het hoofdpunt, de quaestie van de artillerie.

De Minister heeft ons verleden jaar verzekerd — en daaraan houd ik vast — dat ons leger geen gevechtswaarde heeft, indien de Kamer de artillerie niet toestaat.

Wat doet de Minister nu? Hij zegt: de artillerie is niet geheel verloren. Hij erkent echter, dat er van de oorspronkelijke 13 regimenten artillerie van zijn organisatie er 5 verdwenen zijn. „Maar", zegt de Minister, „dat is niet erg. De menschen die vandaag afvloeien blijven nog in leven. Ik zal waarschijnlijk later gelegenheid hebben deze menschen te benutten, wanneer ik materieel krijg van de bondgenooten." Moet ik er den Minister nog opmerkzaam op maken, dat hij op die wijze met de artilleriesoldaten, die hij oefent, geen stammen krijgt; dat hij eenvoudig krijgt losse menschen en dat hij ondanks die zoogenaamde oorlogswinst van nu, ondanks het feit, dat die officieren en onderofficieren in het leven blijven, al zijn ze bij het leger afgevloeid, ook geen kader zal hebben en geen officieren, om de eenvoudige reden, dat die officieren in betrekkelijk korten tijd, sommigen al dadelijk, anderen na eenige jaren, den leeftijd bereiken, waarop zij niet meer als officieren of onderofficieren geschikt zullen zijn.

Elken dag, elke maand, elk jaar verdwijnt er van die oorlogswinst. Wanneer nu deze Minister zijn vijf regimenten artillerie doet verdwijnen en eenvoudig hoopt, dat, wanneer wij in oorlog zouden komen, hij zou kunnen gebruiken de menschen, die hij vandaag laat afvloeien en op pensioen stelt, zal ik den Minister moeten toevoegen: als er oorlog komt zijn die menschen ongeschikt voor de belangrijke en buitengewoon moeilijk technische taak, die zij zullen hebben te vervullen.

Dat de Minister met zijn artilleriepersoneel volkomen te kort schiet, zal blijken, waar de Minister dagelijks doorgaat zelfs van het menschenmateriaal-artillerie personen op te offeren.

Moet ik den Minister in herinnering brengen, dat hij nog enkele dagen geleden bij de nieuwe indeelingsbeschikking ten bate van de uitbreiding van de cavalerie in verband met den korten oefeningstijd nog 200 artilleristen van de lichting heeft afgenomen? Weet de Minister niet, dat hij dagelijks bezig is zijn artillerie te verkleinen en behoef ik den Minister te doen opmerken, hem, die ons zoo dikwijls gezegd heeft dat de vredesorganisatie een onverbrekelijk verband houdt met de oorlogsorganisatie, dat hij onmogelijk, terwijl hij in zijn vredesorganisatie 13 regimenten artillerie heeft, met 8 regimenten de taak van de oorlogsorganisatie zal kunnen vervullen?

De Minister heeft ons — ik herhaal het — verleden jaar gezegd, dat ons leger geen gevechtskracht zal hebben zonder behoorlijk technisch te zijn uitgerust.

Maar wat doet de Minister nu?

Hij zegt: maak u niet ongerust. Ik zal dit jaar misschien iets meer ammunitie kunnen aanmaken, dan ik mij heb voorgesteld; maar waar blijft, dat de Minister de aankoop van mitrailleurs en den aanmaak van de ammunitie voor het bestaand geschut in het langzaamst mogelijke tempo voortzet, terwijl toch juist een zoo snel mogelijk tempo noodzakelijk zou zijn. Intusschen, wanneer de Minister op het oogenblik niet voortgaat, zooals aanvankelijk in de Millioenennota van den Minister van Financiën stond, met het aankoopen van geschut voor de infanterie en het aankoopen van mitrailleurs, zooals uit de cijfers van de begrooting blijkt, dan zou ik zeggen, dat moet ook u zelf onverantwoordelijk schijnen, want hiervoor geldt niet, dat het niet zou kunnen zonder proef. Het zwaar geschut kan hij op dit oogenblik niet aankoopen, verzekert hij, want daarvoor zijn eerst proefnemingen noodig.

Dit laatste klinkt wel heel aardig, maar vergeet de Minister niet, dat hij daarvoor dan ook geld op de begrooting had moeten uittrekken. Dit nu is niet gebeurd, althans ik heb het nergens kunnen vinden. Misschien zal de Minister ons straks nog duidelijk maken op welke posten het daarvoor benoodigde geld is uitgetrokken. Maar wanneer hij dit niet doet, hoe kan er dan sprake van zijn, dat de Minister — het zal toch allicht een millioen kosten — zijn plicht doet tegenover de artillerie.

(Dresselhuys.)

wanneer hij het meest en eerst noodzakelijke begin, het nemen van proeven, verzuimt.

De heer Tilanus heeft opgemerkt, en de Minister was hem daar dankbaar voor, dat op het oogenblik de 12 c.M. en de 15 c.M. houwitsers, die vrij gemaakt zijn van het verdedigingsgeschut, gebruikt worden. Ik vraag mij af, of dit een vondst is van den heer Tilanus. Moet ik er den Minister aan herinneren, dat dit alles toch ook behoort bij de plannen, welke de Minister ons verleden jaar heeft voorgelegd.

Waar de Minister aankomt met de mededeeling, dat hij den termijn van het aanschaffen of van betalen of van fondsvorming van 10 tot 20 jaren heeft teruggebracht, en mèt den heer Colijn zegt, dat er bezuinigd moet worden, dat er geen geld is voor proefnemingen, dat er geen nieuwe mitrailleurs zullen worden gemaakt en dus feitelijk de nieuwe plannen van bewapening zijn stop gezet, behoef ik den Minister wel niet te zeggen, dat wij, die mèt den Minister van meening zijn, dat de weermacht alleen dan beteekenis heeft, wanneer zij technisch voldoende is uitgerust, ons met de plannen van den Minister onmogelijk kunnen vereenigen.

De **Voorzitter**: Ik heb den heer Dresselhuys niet willen interrumpeeren, maar zijn tijd is om.

De heer **Dresselhuys**: Dan zal ik een slot maken.

De Minister zegt: verstoor mijn organisatie nu niet. Er moet rust zijn in het leger. Ik zeg juist daarom: uw organisatie is nog niet af. Over twee jaren hebt gij de zaak misschien zoover gebracht, dat terugkeer onmogelijk is. Nu is het nog tijd tot terugkeer van den kwaden weg. Laat mij den Minister een goeden raad geven.

Laat de Minister niet alleen vertrouwen op het aantal menschen. Hij is misschien geneigd om te redeneeren: 60 zijn meer dan 40. Maar wil hij, dat het leger werkelijk kracht heeft en dat het leger gedragen wordt door de sympathie van de natie, dan zal hij meer doen dan vertrouwen op de macht van het getal, en ook ons de overtuiging moeten geven, dat hier meer gedaan is dan alleen een groot aantal mannen bijeenbrengen, doch dat zijn leger ook zal hebben de innerlijke kracht, waarover de Minister zich verleden jaar bij de behandeling der Dienstplichtwet aldus uitliet:

> „Ik laat hier verder buiten bespreking dat de kracht, waarmede wij hadden kunnen strijden, gelet op onze hoogst onvolledige outillage, in het bijzonder van artillerie en munitie, niet evenredig was aan onzen wil om ons te weer te stellen, maar daarom te meer mogen wij onze oogen niet sluiten voor het groote gevaar, dat ons heeft bedreigd en dat ons noopt, met kracht ook aan de technische uitrusting van onze krijgsmacht te werken."

Ik zeg: wanneer de opvatting van den Minister is, dat er een heilige plicht der verdediging is, een plicht, ons van Godswege opgelegd, om te handhaven hetgeen ons werd toevertrouwd, nl. ons vaderlijk erfdeel, gelijk hij zich toen uitliet, dan is hij verplicht met ons te willen die uitrusting, welke ligt in de mogelijkheid, zooals wij die in onze motie hebben ontwikkeld.

Thans nog iets over het Reglement van Krijgstucht.

Ik heb met eenige verbazing gehoord hetgeen van de zijde van den heer ter Laan en anderen tegen dat reglement is aangevoerd, want deze zaak heeft hoegenaamd niets nieuws.

Bij de behandeling van het wetsontwerp tot invoering van het Wetboek van Militaire Strafrecht en de wet op de Krijgstucht is ook overgelegd als bijlage het rapport der Staatscommissie, waarin ook dit ontwerp-Reglement, en toen is op dat ontwerp-Reglement van geen zijde, ook niet van den kant van de S.D.A.P., aanmerking gemaakt. Dat rapport maakte één geheel uit met dat wetsontwerp; het Reglement was een der bijlagen.

De heer **K. ter Laan**: Wij spreken hier toch niet over alle rapporten, die later nog komen moeten als wetsvoorstellen.

De heer **Dresselhuys**: Het rapport was er bij; het maakte zooals ik zeide één geheel met het wetsontwerp uit.

De heer **K. ter Laan**: Het rapport was toen nog niet aan de orde.

De heer **Dresselhuys**: Nu wil ik zeggen, dat hetgeen toen geschied is, eigenlijk volkomen logisch was.

De heer Oud zegt, dat in de Kamer door professor van der Hoeven verdedigd is de toelichting op het Reglement op de Krijgstucht, maar de geachte afgevaardigde zal ook weten, dat de Kamer het Wetboek alleen aanvaard heeft, nadat Minister Loeff beloofd had om in plaats van het algemeene woord „krijgstucht", een omschrijving te geven, een z.g. explication paternelle, dat juist dienen zou om jonge soldaten er van op de hoogte te brengen, wat met krijgstucht werd bedoeld. Hetgeen dus in dit Reglement, het zoogenaamde „boekje", zooals het toen heette, geschreven werd, was eenvoudig een zedelijke plicht van de Regeering en de uitvoering van dien zedelijken plicht is opgedragen aan de Commissie. De Commissie heeft zich eenvoudig op dit standpunt gesteld, dat zij moest in dat reglement neerleggen datgene, wat op dat oogenblik algemeen als toepassing van krijgstucht werd geacht. De Commissie had dus niets nieuws te formuleeren, maar had eenvoudig bijeen te zoeken, wat volgens de bestaande jurisprudentie als krijgstucht werd geschetst. Nu neem ik de artikelen 17*a*, *b*, *c* en *d* van dat Reglement en het meest sprekende, waarop de heer ter Laan de aandacht heeft gevestigd, is wel dit: dat het een militaire commandant geoorloofd zou zijn uit te maken, en hij dat bij voorbaat zou kunnen doen, dat het bezoek aan een zekere openbare vergadering zou kunnen worden geacht te zijn in strijd met de krijgstuchtbegrippen.

Mijnheer de Voorzitter! Ieder, die de krijgstucht eenigszins heeft bestudeerd, nu weet, dat het ten onzent nooit anders geweest is. Ik heb hier voor mij uitspraken van het Hoog Militair Gerechtshof, o.a. een uit het jaar 1916, waarin dergelijke feiten, het na een verbod van een commandant bezoeken van een bepaalde openbare vergadering of bepaald gebouw, strafbaar werd geacht. Ik wijs er op, dat zij, die de zaak behoorlijk hebben nagegaan, ook moeten weten, dat principieel van zoodanig recht den militairen commandant niet zou kunnen worden onthouden.

Waar steunt dat verbod nu op? Het steunt o.a. op art 276 van het Garnizoensreglement, dat den militairen commandanten het recht geeft, het bezoeken van openbare lokalen te verbieden en bovendien deze macht geeft, om soldaten en militairen van het lager kader, die desondanks tot een bezoek overgaan, door de wacht naar de kazerne te laten brengen.

In artikel 226 van dat Garnizoensreglement staat:

> „De plaatselijke commandanten zullen de openbare huizen, die door den commandant van het garnizoen voor hetzelve verboden zijn, kunnen visiteeren en zoo zich in dezelve onderofficieren of manschappen, tot het garnizoen behoorende, bevinden, zullen zij hen arresteeren en aan den commandant in de hoofdwacht overgeven."

Dit artikel van het reglement is gehandhaafd bij artikel 69 van de Invoeringswet door deze Kamer een jaar geleden aangenomen. Dat artikel is hier aanvaard en, als men het nu heeft goedgekeurd zonder de zaak te bestudeeren, dan treft de schuld hun, die de zaak toen niet hebben bestudeerd, maar niet den Minister, als hij aan dat artikel uitvoering geeft. Trouwens, dat in het algemeen de commandant bevoegd moet zijn om in bepaalde gevallen bepaalde vergaderingen te verbieden, spreekt van zelf. De Minister heeft het Duitsche voorschrift aangehaald; ik zou hetzelfde kunnen doen met Fransche, Engelsche en andere voorschrirften. Als ik denk aan hetgeen enkele jaren geleden is gebeurd, juist in die roerige jaren, o. a. in 1918, dan is het duidelijk, dat de garnizoenscommandant genoemde bevoegdheid niet kan missen.

Ik denk als voorbeeld aan de uitspraak van het Hoog Militair Gerechtshof, dat indertijd heeft behandeld de zaak van de militairen in Soerabaja, die in 1918 onder leiding van eenige burgers een plan hadden beraamd den militairen commandant af te zetten, het postkantoor in beslag te nemen en de bank te bezetten en een sovjetrepubliek uit te roepen.

(Dresselhuys c. a.)

De militaire commandant is er toen toe overgegaan aan de jonge militairen te verbieden vergaderingen van deze organisatie bij te wonen, strafactie ingesteld tegen degenen, die er aan hadden deelgenomen. Die militairen zijn met vrij zware straffen gestraft. Degenen, die zich daarvoor interesseeren, zooals de heer ter Laan, weten daar alles van.

De heer **K. ter Laan**: Ja, maar dat is heel wat anders dan wat dit artikel 17 bedoeld. Het heeft er niets mee te maken.

De heer **Dresselhuys**: In theorie moet dus zeker de militaire commandant de bevoegdheid hebben in bepaalde gevallen het bijwonen van bepaalde vergaderingen en bijeenkomsten te verbieden.

Dat wil natuurlijk niet zeggen, dat die commandant er toe moet overgaan om het geoorloofd vakvereenigingsrecht of de vrijheid van de Nederlandsche burgers te verkorten. Het spreekt van zelf, dat de toepassing van art. 17*a* door den Minister onderworpen is aan het critiek-recht van de Staten-Generaal en dat, als een Minister van Oorlog dergelijke dwaasheden beging om het vakvereenigingsrecht onmogelijk te maken, die Minister door de Staten-Generaal ter verantwoording zou geroepen.

Vraagt men mij of ik het behoud van die artikelen van beteekenis vind, dan zeg ik: neen, in de eerste plaats niet, omdat, zooals de Minister zegt, het artikel overbodig is, maar in de tweede plaats niet, omdat de Minister op grond van het reglement op den garnizoensdienst en op grond van de artikelen 2 en 3 van de wet op de Krijgstucht reeds bevoegd is te doen hetgeen in die artikelen 15—20 van het Reglement staat. Schrapt de Minister die artikelen, dan zal het geen achteruitgang zijn en in één opzicht zou hij iets goed doen, omdat hij daardoor zal beletten, dat een niet verstandige commandant die artikelen misbruikt om een geheel geoorloofd vakvereenigingsleven in te perken.

Ik geef den Minister om het laatste te voorkomen in overweging te doen wat hij zelf aangaf, nl. dat hij de noodige voorzorgen zal treffen, dat die artikelen niet tot misbruik zullen leiden. Doet hij dat, dan blijft hij aan den eenen kant in de lijn van het Reglement op de Krijgstucht en randt hij aan den anderen kant niet aan de vrijheid, die wij in Nederland gewoon zijn te genieten, in tegenstelling met Duitschland, onder Minister Ebert, en in Frankrijk, België en elders. Ik voor mij zou dus den Minister willen vragen het in dien zin uit te maken. Ik kan mij voorstellen dat er bij Zijn Excellentie geen bezwaar tegen bestaat en dan heb ik aan de motie van den heer ter Laan geen behoefte, en zal ik er niet mijn stem aan geven.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van de redevoering van den Minister van Oorlog wensch ik nog slechts enkele opmerkingen te maken. Wat betreft de weerlegging van de kosten van de Hoogere Krijgsschool en de Koninklijke Militaire Academie, dit heb ik reeds bij interruptie in orde gebracht. De cijfers, die ik heb genoemd, zijn volkomen juist en het bedrag per leerling ook. Het verschil tusschen ons is alleen, dat de Minister de vrijheid neemt, de bijdrage van het Departement van Koloniën af te trekken.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Is het cijfer van de kosten der leerlingen aan de Hoogere Krijgsschool ook juist?

De heer **Marchant**: Ja, de vraag van den Minister van Oorlog kan ik bevestigend beantwoorden, om in den vorm te blijven.

Ten tweede een enkel woord over het geschil met den heer Colijn en dan kom ik vanzelf tot zijn redevoeringen. De Minister van Oorlog heeft over de quaestie, die ik in mijn algemeene beschouwingen over dit hoofdstuk der begrooting heb vermeld, met een zekere emphase heengepraat, maar ik neem de vrijheid er den Minister van Oorlog op attent te maken, dat hij toch in zijn redevoering van zooeven heeft

(Marchant.)

gezegd, dat hij zich het fameuze operatieve orgaan niet anders kan voorstellen te opereeren dan gevoed en gesteund van uit de Vesting Holland en dat dit verband dus moet blijven bestaan. De heer Colijn daarentegen zegt, dat die Vesting Holland schadelijk is voor de defensie en moet worden opgedoekt. Het is der Kamer bekend, dat de heer Colijn drie gewichtige redevoeringen heeft gehouden, op 9 November, 17 November en 19 December.

In zijn laatste redevoering nu heeft hij tegengesproken dat hij dat had gezegd.

De heer **Colijn**: Tegengesproken?

De heer **Marchant**: Ja, op bladz. 1218 van de *Handelingen* lees ik:

„Geheel waardeloos zijn de liniën en stellingen nimmer door mij genoemd, ook niet bij de algemeene beschouwingen over hoofdstuk I der Staatsbegrooting.

De heer **Marchant**: „Schadelijk voor de defensie" hebt u ze genoemd.

De heer **H. Colijn**: Er kunnen omstandigheden zijn, waarin het hebben van liniën en stellingen inderdaad voor de defensie schadelijk kan zijn, b.v. in het geval wanneer men veel te vlug er op terugtrekt, iets wat in de krijgsgeschiedenis een volstrekt niet zeldzaam voorkomende gebeurtenis is geweest."

Maar nu wil ik aanhalen wat de heer Colijn zeide op bladz. 511, 17 November nl.:

„Ik kom nu tot deze slotsom, dat wanneer men die liniën en stellingen, wanneer men het vestingstelsel in het algemeen — de kustverdediging sluit ik op geheel andere gronden daarvan uit — laat bestaan, zelfs al zou men niet moeten bezuinigen op de defensie-uitgaven, zulks schadelijk is voor de defensie."

De heer Colijn verzoekt mij verder te lezen. Er volgt:

„Er zal daaraan dan geld moeten worden ten koste gelegd, hetwelk alleen verkregen kan worden door bloed af te tappen aan het orgaan, dat wij in de allereerste plaats noodig hebben."

Is het zoo ver genoeg? Ja? Ik dank u.

Daaruit volgt dus, dat de heer Colijn 17 November uitdrukkelijk heeft gezegd: dat ding moet weg, want dat is schadelijk voor de defensie, of wij moeten bezuinigen of niet, dat ding moet weg. De heer Colijn zegt, omdat het meer geld kost, maar dat waarom kan mij niet schelen, het moet weg, omdat het schadelijk is voor de defensie. De Minister van Oorlog daarentegen heeft geconstateerd: dat operatief orgaan kan niet opereeren, tenzij het vast zit aan de basis, die het moet voeden en van munitie moet voorzien, de vesting Holland. Is er nu tusschen die twee standpunten verschil of geen verschil? Voor mij zijn dit tegenstellingen. En nu mag de Minister van Oorlog net zoo lang spreken als hij wil, en er net zoo lang omheen draaien als hij wil, die tegenstelling praat de Minister van Oorlog niet weg.

En wat den heer Colijn betreft, die is, wat een militair noemt, in twee tempo's op zijn oude positie teruggetrokken. De indrukwekkende redevoering van 9 November ging hiervan uit: wij moeten het budget sluitend maken en dat kan niet anders, of wij moeten een grooten hap doen uit de militaire Departementen. Dat was mijn betoog geweest en de heer Colijn sloot zich daarbij aan. Ik zal maar niet alles meer voorlezen, het staat ook in de *Handelingen* gedrukt, daarbij sluit ik mij aan. Den 17den December, toen de heer Colijn geschrikt was van den indruk dien zijn eerste rede in het land had gemaakt, van den indruk ook op zijn eigen naaste geestverwanten, kwam het eerste tempo. Dat eerste tempo was, dat hij zich losmaakte van die aansluiting bij mij en dus van de noodzakelijkheid, om op de defensie-Departementen ingrijpend te bezuinigen, aangezien anders het budget niet sluitend gemaakt zou kunnen worden.

(Marchant.)

Toen de heer Ketelaar interrumpeerde, terwijl de heer Colijn aan het woord was: Waarom hebt gij den naam Marchant genoemd, toen antwoordde de heer Colijn: Ik heb den naam van den heer Marchant bij mijn weten niet genoemd. Na de redevoering van 17 November kwam eindelijk de redevoering van 19 December. Toen was alles weg, wat oorspronkelijk veranderd was in de oude positie van de anti-revolutionnaire partij. In de redevoering van 19 December geen verkorting van den opleidingstijd van de cavalerie, geen verkleining van het contingent, wel verbeterde bewapening, wel vasthouden aan de inundaties. En de bezuinigingen? Och, de heer Colijn vroeg mij: zijt gij nu zoo dom geworden, dat gij nog niet hebt begrepen waaruit die bezuniging voortkomt? Gij begrijpt toch wel, als de vesting Holland weg is, kunnen wij eenigszins anders organiseeren, de intendance kan veranderd, misschien kunnen wij de genie missen, wij kunnen wat eenvoudiger administreeren en wat staven opdoeken. Belooft nu de heer Colijn, die meer dan iemand anders thuis is in de oorlogsbegrooting, dat wij, dit alles bij elkander nemende, meer dan vijf of zes millioen zouden bezuinigen? Dat is wel een maximum, hoog geschat, van wat in die richting kan worden bezuinigd. Is dat niet zoo? De heer Colijn noemt dat toch wel de moeite waard.

Als de heer Colijn echter als uitgangspunt kiest, dat het budget moet sluiten, wat een quaestie is van een slordige 100 millioen, en hij sluit zich dan bij mij aan waar ik herhaaldelijk met cijfers heb betoogd, gij krijgt geen sluitend budget als gij niet een groote hap doet uit de defensiebegrooting, dan moet hij niet aankomen met een 5 of 6 millioen, dan moet er een 0 achter!

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou thans gaarne nog een enkel woord zeggen over het Reglement op de Krijgstucht.

De **Voorzitter**: De heer Marchant verzoekt nog 10 minuten te mogen spreken over het Reglement op de Krijgstucht.

De heer **Marchant**: Het Reglement op de Krijgstucht is door den spreker die mij voorafging verdedigd met een warmte, alsof het zijn eigen kind was! Maar in dat reglement staat een onvolledigheid, die naar mijn oordeel niet kan worden gehandhaafd.

Ik geloof, dat aan de redactie van dat reglement, door de scherpzinnige juristen, die het hebben samengesteld, niet genoeg aandacht is besteed. In art. 3 wordt de belangrijke vraag geregeld, waarin bestaat de verhouding van meerdere tot mindere. Het spreekt vanzelf, dat dit voor het krijgswezen van het allerhoogste belang is. Die verhouding bestaat: *a.* ,,krachtens hoogeren militairen rang''; *b.* ,,bij gelijkheid van rang'' — en nu begint de moeilijkheid, wij hebben dus te maken met twee krijgslieden, stel bij voorbeeld twee generaals, die met elkaar in ambtelijke aanraking zijn of komen — ,,krachtens meerderen ouderdom daarin'' — d.w.z. in dien rang; ik geloof niet, dat het Nederlandsch is, maar dat zullen wij maar over het hoofd zien — ,,doch alleen in betrekking tot dienstaangelegenheden''; *c.* ,,onafhankelijk van hun rang of stand, wanneer en voor zoover de eene, hetzij krachtens zijn betrekking als bevelvoerend militair, hetzij krachtens beschikking van het bevoegd gezag, den anderen onder zijne bevelen heeft''.

Nu volgt art. 4, dat de gewichtige quaestie beslist, waardoor de ouderdom in rang wordt bepaald. Art. 4 zegt:

> ,,De ouderdom in een rang wordt bepaald door het tijdstip van benoeming in of bevordering tot dien rang.''

Maar dat maakt een art. 5 noodig, want het kan zijn, dat zij op hetzelfde tijdstip zijn benoemd of bevorderd. Nu moet dus worden geregeld, als die twee generaals op hetzelfde tijdstip zijn benoemd of bevorderd, wie van die twee de meerdere is. Dat is eenigszins ingewikkeld te regelen, want nu volgt: 1°. het geval, dat de beide generaals ,,tot hetzelfde korps, wapen, dienstvak of onder eenige andere benaming aangeduid onderdeel der krijgsmacht behooren''. In dat geval wordt bepaald, wie de meerdere is ,,door de volgorde, waarin zij in het besluit der benoeming of bevordering genoemd zijn''.

(Marchant e. a.)

Dan is het afgeloopen. Maar het kan ook zijn, dat zij tot verschillende korpsen, wapens, dienstvakken of andere daarmede gelijk gestelde organisaties behooren. In dat geval worden zij niet benoemd bij hetzelfde Koninklijk besluit, maar bij verschillende besluiten. Dus:

> ,,Indien het betreft bevorderden, die tot verschillende korpsen, wapens, dienstvakken of onder eenige andere benaming aangeduide onderdeelen der krijgsmacht behooren:
>
> *a.* door den hoogeren naastvoorgaanden rang of bij gelijkheid van den naastvoorgaanden rang door den ouderdom in dien rang op het tijdstip der bevordering;
>
> *b.* bij gelijken ouderdom ook in den naastvoorgaanden rang door den ouderdom in den onmiddellijk voorafgeganen rang en zoo vervolgens tot den laagsten rang, met dien verstande, dat ten aanzien van officieren hierbij slechts tot den laagsten officiersrang wordt teruggegaan;''

Die generaals zijn dus samen en verkeeren in gevaar en het is twijfelachtig welke generaal het commando heeft. Als zij nu behooren tot hetzelfde dienstvak of korps en zij zijn samen bevorderd, dan loopt dat af als zij zich herinneren wie in het Koninklijk besluit het eerst is genoemd. Maar bij verschillende korpsen kunnen zij dat niet nagaan, dan moeten zij nagaan, wie het oudste was in den vorigen rang, dus wie het eerst kolonel was. Als zij dat uitgevochten hebben, dan kan het blijken, dat zij ook te gelijk tot kolonel bevorderd zijn. Bij hetzelfde korps loopt dat weer af, want dan hebben zij zich slechts te herinneren, wie het eerst in het Koninklijk besluit genoemd is. Maar waren zij bij verschillende korpsen werkzaam, dan moeten zij gaan naar den rang van luitenant-kolonel, enz., enz. Weer volgens de regeling van art. 5. Maar zij behoeven niet verder te gaan dan tot den rang van luitenant. Als zij bij de Academie zijn, kunnen zij ophouden. Nu volgt onder *c*: Indien op de laatstbedoelde wijze de ouderdom in rang niet is bepaald kunnen worden, dan wordt hij bepaald door den leeftijd der betrokkenen. Indien zij dus gelijk benoemd zijn en overal gelijk geweest zijn tot in den vorigen rang, tot luitenant toe, beslist de leeftijd.

Dit artikel is niet volledig. Waarom kunnen deze menschen niet even oud zijn? Waarom kunnen zij niet op denzelfden dag geboren zijn? Als zij in dezelfde gemeente geboren zijn, levert het niet zulke groote bezwaren op, want dan kan men in het artikel de bepaling opnemen: Indien zij in dezelfde gemeente geboren zijn, is de meerdere degeen, die in het geboorteregister het eerst staat ingeschreven.

Wanneer zij in verschillende gemeenten geboren zijn, rijst de moeilijkheid en loopt men vast, want dan kan men niet zien, wie het eerst is ingeschreven. Ik zou dus de Regeering in overweging willen geven, bij de noodzakelijke aanvulling van dit reglement de oplossing van de gewichtige vraag, waarvoor wij ons hier gesteld zien, in die richting te zoeken, dat indien men met die geboorteregisters vastloopt, doordat zij in verschillende gemeenten zijn geboren, den meerdere aan te wijzen naar de lichamelijke lengte of naar het gewicht.

Die generaals kunnen echter ook even lang en even zwaar zijn en ik begrijp, dat de Regeering er tegen op heeft gezien, om, Christelijke Regeering, als zij is, haar toevlucht te nemen tot het lot, maar als men deze gewichtige zaak op afdoende wijze wil regelen, geloof ik, dat men ten slotte bij het lot terecht moet komen.

Als de Regeering dit inziet, geef ik haar in overweging de bepaling van het geheele artikel 5 te laten vervallen en onmiddellijk te zeggen: als zij gelijk zijn in rang, beslist het lot.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft zijn standpunt nader uiteengezet ten aanzien van de vermindering der salarissen met 5 pct., echter is het punt, waarover eigenlijk het debat heeft geloopen, nog niet tot een oplossing gebracht. In de bijlage, achter de Memorie van Antwoord opgenomen, wordt het verband gelegd tusschen die 5 pct. en de pensioenen van de weduwen;

(Duymaer van Twist.)

daartegen is in den loop van het debat aangevoerd de Legerorder van 1920, n°. 517, waarin het verband, dat de Minister aangeeft, wordt gewraakt. Die Legerorder is van 15 November 1920 en geeft omtrent de zaak een gansch andere verklaring. Daarin staat:

,,bij de verhooging van jaarwedde in den loop van het jaar 1920 ondergaat de in punt F, onder 1b, bedoelde bijslag eene evenredige verhooging.''

En verder:

,,Uit den aanhef van het hierbedoelde punt b volgt, dat de bijslag mede moet worden toegekend aan het jaarwedde genietend verlofspersoneel (waarover de Minister met geen woord spreekt), dat sedert 1 Januari 1920 onder de wapenen is of geweest is, vermits het bedrag van dezen bijslag moet worden beschouwd als een vaste verhooging der jaarwedde.''

Met geen woord wordt hier gesproken over het verband met het weduwenpensioen. Wat gegeven werd, was een vaste verhooging. Er wordt in de Legerorde alleen over een vaste verhooging gesproken, die ook aan het verlofspersoneel zou worden uitbetaald, maar dat personeel heeft dan toch niets met het weduwenpensioen uitstaande. Men dient de salarisvermindering te beschouwen als een zaak, die geheel afgescheiden staat van het pensioen. De Legerorder is van den ambtsvoorganger van den Minister, den heer Pop.

Ik hoop, dat de Miister in staat zal zijn het verschil van gevoelen weg te nemen.

Een tweede opmerking geldt de afvloeiing. De Minister heeft de Kamer medegedeeld, dat belanghebbenden nog niet kunnen weten in welke categorie zij zijn ingedeeld; volgens mij verstrekte inlichtingen schijnt dat echter wel het geval te zijn. Ik heb bijv. een schrijven ontvangen, volgens hetwelk in zeker garnizoen 2 wachtmeesters voor 2 maanden geleden, geslaagd voor den rang van opperwachtmeester-instructeur, geplaatst zijn in categorie b. In datzelfde garnizoen is een opperwachtmeester-instructeur, geschikt voor adjudant-onderofficier, zelfs geplaatst in categorie c.

Zoover mij bekend, is bijna ieder belanghebbende op de hoogte met de categorie, waarin hij zal worden geplaatst.

Een derde punt betreft het onderwerp, dat mevrouw Bronsveld—Vitringa in haar rede van Dinsdagavond jl. heeft besproken, een rede, die op de toen aanwezige leden indruk heeft gemaakt. De geachte afgevaardigde besprak bij die gelegenheid de vooroefeningen, waarbij zij de aandacht vestigde op de groote kosten aan het instituut verbonden. Maar wat blijkt nu? Uit de cijfers, welke ik heden uit Amsterdam ontving, blijkt, dat de kosten ten behoeve der vooropleiding in Amsterdam over het tijdvak van 1 April 1921 tot 30 November 1922 voor de ongeveer 300 leden, welke de afdeeling vormen, bedragen f 13 787,74, dat is per deelnemer 28 gulden per jaar. Ik vraag: zou er één organisatie in staat zijn om voor minder geld de opleiding te geven, die voor het diploma noodig is?

Mevrouw Bronsveld—Vitringa deed ook als bezwaar hooren, dat jongelieden, die deelnemen aan het onderricht, in militaire uniform worden gekleed. Ik moge haar doen opmerken, dat het niet alleen uit militaire overwegingen, maar ook op technische gronden noodzakelijk is, dat aan dezen maatregel wordt vastgehouden.

De diplomahouders, die onder de wapenep komen, dienen slechts 6 weken. Die korte tijdsduur is alleen mogelijk, wanneer zoo intensief mogelijk wordt geoefend. Komen nu de houders van een getuigschrift, zonder militair gekleed te zijn, onder de wapenen en zonder eenig verband te hebben gesloten, dan moet er eerst keuring plaats hebben en daarna de dienstplichtige worden gekleed. Daarmede gaat geruime tijd weg. Voorts moeten de getuigschrifthouders, die vreemd in de uniformen zitten, geïncorporeerd worden met hen, die reeds vier maanden gediend hebben. Men begrijpt dat dit alles niet vlot zal gaan en waardoor de oefening ernstig schade lijdt.

Ik geloof, dat na deze uiteenzetting mevrouw Bronsveld—Vitringa haar bezwaar niet meer zal kunnen handhaven.

Mijnheer de Voorzitter! De heer van Zadelhoff heeft Dinsdagavond een breed betoog gehouden ten gunste van de ontwapening en daarbij ook een woord van lof gesproken over het optreden va zijn geestverwanten in het buitenland. In het bijzonder noemde hij in dit verband België en Zweden. Het merkwaardige van het geval is echter, dat, als men de literatuur op dit punt nagaat, men overal aantreft, dat, waar de sociaal-democraten de verantwoordelijke posten bezetten, zij daar maar matige voorstanders van de ontwapening zijn.

In October 1921 is in de Belgische Tweede Kamer een motie van sociaal-democratische zijde aangenomen, die luidt:

,,De Kamer van oordeel zijnde, dat nationale verdediging noodig is en dat iedere aansporing tot het maken van inbreuk op de discipline of tot desertie moet worden afgekeurd, enz.'

gaat over tot de orde van den dag.''

In het begin van 1922 zeide de Belgische sociaal-democraat de Brouckère in het Parlement: ,,Den vrede te wenschen is niet voldoende. Wij zullen niet meer den inval verwachten gelijk het schaap het mes.

Wij willen er ons op verdedigen. Om het volk op te voeden tot socialisme, zijn noodig de politieke vrijheden, maar daarvoor is ook noodig de nationale vrijheid. Wij zullen de nationale vrijheid verdedigen, als het moet met de wapenen.

Dit jaar, toen de sociaal-democraat Branting in Zweden Minister werd en het Kabinet vormde, begon hij met de aankondiging, dat, zoolang nog niet internationaal tot ontwapening is overgegaan, de verdedigingsmiddelen van Zweden in orde moesten blijven. Het Kabinet, zoo zeide hij, zal een onderzoek instellen of de verweermiddelen in Zweden in den huidigen toestand voldoende zijn.

Toen dezen zomer in Zweden de groote parade plaats had, waarbij de Koning en het geheele Kabinet tegenwoordig was, werd op den leger- en marinedag de feestrede gehouden door den Minister-President den sociaal-democraat Branting.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de socialisten gezeten zijn op de verantwoordelijke posten, praten zij heel anders dan op congressen voor den vrede hier in den Dierentuin.

De Voorzitter: Ik moet u doen opmerken, dat uw tijd om is.

De heer **Duymaer van Twist:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wilde nog een enkel woord spreken over het Reglement op de Krijgstucht, maar zal daarbij zeer kort zijn.

Met ingenomenheid heb ik kennis genomen van het verbod, dat in het Reglement in art. 22 is opgenomen ter zake van het vloeken, godslasteren, het spreken van onzedelijke en liederlijke taal.

Ik zeg den Minister voor dit verbod dank.

Nu heeft de heer Tilanus gevraagd, om in het Reglement op te nemen een gelijk artikel als in het vorig Reglement voorkwam over ,,den godsdienst, den bron van alle deugd'' enz.

Als nu de Minister aan dit verzoek mocht gevolg geven, dan zou ik er op willen aandringen, het artikel eenigszins anders te formuleeren dan het tegenwoordige, opdat er duidelijk in uitkome, waar de bron van het gezag ligt; want wanneer er over gezag en recht gesproken wordt, moet in de eerste plaats zijn aangegeven, waarop dat gezag en dat recht steunt.

Nu heeft de heer ter Laan bezwaar gemaakt tegen de artikelen 17 en 21. Hij resumeerde het eerste artikel in dezen zin, dat aan den militair, hetzij vrijwilliger, hetzij milicien verboden is deel te nemen aan vergaderingen, optochten, het rond laten gaan in een kazerne of op een oorlogsschip van inteekenlijsten.

De heer ter Laan noemde dit artikel verschrikkelijk, het was reactionnair en er sprak domme dwang uit.

Nu deel ik dit standpunt niet. Tucht is noodig, dat erkent trouwens de heer ter Laan zelf, en omdat tucht noodig is, behooren ook de regelen naar behooren omschreven te zijn.

(Duymaer van Twist e. a.)

dat geschiedt in de artikelen 17 en 20, naar mijn meeng juist. Ik begrijp, dat een verstandige meerdere de artien ook verstandig zal uitvoeren.

Maar ook ten opzichte van dit punt denken de partijnooten van den heer ter Laan, die de verantwoordelijke sten bekleeden elders, niet anders dan de Regeering hier. De Minister heeft daarvoor reeds als voorbeeld aangehaald t bepaald is in de Duitsche legerorder. Ik wil herinneren n hetgeen indertijd de socialistische Minister Noske zeide, n er in Duitschland een spoorwegstaking dreigde, en toen spoorwegambtenaren verklaarden, dat zij den Staat naar n strot zouden grijpen. Naar aanleiding van deze verring zeide de Minister, dat, zoo die spoorwegarbeiders het en in Duitschland stil zouden leggen, hij er niet het nste in zou zien om deze lieden de botten stuk te slaan.

De heer ter Laan spreekt over het aantasten door den nister van Oorlog van het recht van vereeniging en verdering, maar wat deed de President van de Duitsche publiek, de socialist Ebert, die op dit stuk maatregelen f.

De resoluties, welke op dit stuk van den President van Duitsche Republiek uitgingen, luidden:

„1. Periodieke drukwerken, welker inhoud uitnoodigt of ophitst tot gewelddadige wijziging of terzijdestelling der Grondwet door gewelddaden tegen vertegenwoordigers van den republikeinsch-democratischen Staatsvorm en tot ongehoorzaamheid aan de wet, of een goedkeuring of verheerlijking van dergelijke handelingen vormt of minachting voor Grondwettige organen kweekt, kunnen gedurende een maximum van veertien dagen verboden worden.

2. Vereenigingen, optochten en betoogingen kunnen worden verboden, als gegronde vrees bestaat, dat in vergaderingen besprekingen plaats vinden, die de bovengenoemde handelingen tot onderwerp hebben."

Waar in het buitenland de sociaal-democraten, die op verantwoordelijke posten gesteld zijn, geen bezwaar maken om dergelijke maatregelen te nemen, daar meen ik, dat het hier n sociaal-democraten niet past om de Regeering moeilijk vallen over het Reglement op de Krijgstucht, waarin atregelen van orde en tucht voorkomen.

De heer **van Zadelhoff**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb enkele opmerking te maken aan het adres van den nister en van den heer Duymaer van Twist, over het glement betreffende de Krijgstucht. Vooraf wil ik echter n iets zeggen over het indienen van de motie door den r Duys.

Toen de heer Duys de motie had ingediend en daarna de r Oud aan het woord kwam, maakte deze er den heer Duys zacht verwijt van „omdat", zoo zeide hij: „door mij is enlijk aangekondigd dat een motie in dien geest zou rden ingediend en nu is het eigenlijk geen goed parlemenr gebruik, dat gij mij voorgaat en de motie indient."

Die opmerking van den heer Oud berust echter op een verstand. Want vóórdat de heer Oud sprak in eersten mijn, sprak de heer ter Laan, en deze heeft gezegd tot den nister: als de Minister het niet doet — ten opzichte van 5 pct. — dan hoop ik, dat het voorstel uit de Kamer nt, hoewel ik liever heb, dat de Minister het zelf doet. aruit blijkt dus — hij herhaalde het naderhand nog eens, hij, indien de Minister het niet zelf deed, vertrouwde, er dan een voorstel uit de Kamer zou komen — dat de r ter Laan reeds toen een motie aankondigde, indien de nister niet bereid was het onrecht te herstellen. Indien de heer Duys deze motie indiende, dan deed hij dat, dat de heer ter Laan niet voldoende tijd had en deze endien niet wist, dat de heer Oud na hem een motie had ngekondigd. De heer Duys deed dus niets, wat in strijd s met de goede parlementaire gebruiken. De uitlating van heer Oud was dus verkeerd.

In eersten termijn heb ik een pleidooi gehouden voor ons ndpunt in zake de ontwapening. Ik meen toen duidelijk

(van Zadelhoff.)

te hebben aangetoond, waarop dat programpunt berust en hoe het komt, dat wij hier in ons land dat standpunt hebben ingenomen.

De Minister zeide: dat standpunt is afdoende bestreden; ik behoef er dus niet verder op in te gaan. Ik kan mij heel goed begrijpen, dat de Minister zich op die manier van een voor hem lastige zaak afmaakt. Ik geloof echter — al zou hij een poging doen om ons standpunt te bestrijden — dat het hem ten slotte niet zou gelukken om aan te toonen, dat zijn standpunt meer waarborgen geeft dan het onze. Evenmin zou het hem gelukken, eenig redelijk argument aan te voeren tegen ons standpunt van ontwapening; het zou hem niet gelukken de zaak zoodanig voor te stellen, dat hij in staat zal zijn met de middelen, waarover men in ons land kan beschikken, een weermacht te vormen, die de noodige waarborgen biedt, dat wij daarmede de veiligheid van het land kunnen verzekeren en in geval van nood er het land mede kunnen verdedigen.

In eersten termijn heb ik gezegd: als gij doorgaat die gevaarlijke illusie te scheppen en het als het ware bij de menschen in te dragen, dat wij in staat zijn het land te verdedigen, als het er op aankomt, dan zal het ook gebeuren bij het minste gevaar, dat dreigt, dat het leger wordt gebruikt, met het gevolg, dat onze jongens noodeloos ter slachtbank worden gevoerd zonder eenigen waarborg, dat het land verdedigd wordt. Integendeel, wij zullen ondervinden — ik heb daarvoor de getuigenissen van onderscheidene deskundigen aangehaald — dat het land onder den voet wordt geloopen.

Als de Regeering zegt, dat zij de verantwoordelijkheid niet durft leggen in handen van de Internationale, omdat de Regeeringen nuchter moeten zijn en dat ontoelaatbaar is, dan antwoord ik, dat nog meer ontoelaatbaar is om aan de menschen wijs te maken, dat er een legermacht is te vormen, waarmede het land te verdedigen is, terwijl zoowel de Minister als ieder ander die er iets van weet in zijn ziel overtuigd is, dat het niet kan.

Ik laat den Minister verder rusten, omdat hij op mijn rede niet is ingegaan.

De heer Duymaer van Twist is nog eens teruggekomen op België en Zweden. Waar ik in eersten termijn daarover het noodige heb gezegd, zal ik kort zijn. Waarom gaan wij hier te lande iets verder dan in andere landen? Omdat wij onze conclusies hebben te trekken uit onze eigen toestanden, maar uit hetgeen ik heb geciteerd van den Vlaamschen woordvoerder Mathieu en van de Brouckère blijkt, dat de bedoeling van de Belgische socialisten wel degelijk ook is om tot ontwapening te komen, maar dat, indien men daar nog niet zoover is, dit hieraan is toe te schrijven, dat men daar met andere verhoudingen heeft rekening te houden en daaruit zijn conclusies heeft te trekken. Een van onze sterkste argumenten voor de ontwapening, een van de voornaamste redenen waarom wij niet aan de voorbereiding van een oorlog willen deelnemen, is, dat wij met onze weermacht het land toch niet kunnen verdedigen.

Maar waarom komt de heer Duymaer van Twist altijd met België en Zweden? Hij heeft heden woorden aangehaald van Branting. De heer Duymaer van Twist wil daardoor zijn eigen militaristische daden bedekken en excuses vinden voor het opzetten van iederen Minister van Oorlog om zooveel mogelijk voor het militarisme uit te geven. Ik heb niet den lof gezongen van onze partijgenooten in België en ook niet van die in Zweden. Ik heb alleen gezegd hoe de toestand daar is, en daaruit getracht hun houding te verklaren. Heeft de heer Duymaer van Twist geprobeerd te weerleggen wat ik gezegd heb? Hij heeft het niet gedaan, omdat hij het niet kon. Ik heb gezegd: in Zweden is een socialistisch Minister zonder een socialistische meerderheid achter zich. Maar neem gij, mijnheer Duymaer van Twist en uw vrienden maar een voorbeeld aan dien man. Trots de woorden die gij van hem aanhaalt en die ik ook niet voor mijn rekening neem, heeft die Minister het klaar weten te spelen, dat de militaire uitgaven in vier jaar tijds zijn gedaald met 19.4 pct. terwijl zij in ons land onder aanvoering en aanstoken van den heer

(van Zadelhoff.)

Duymaer van Twist zijn gestegen met 38.3 pct. Weerleg dat nu maar eens en volgt het maar na.

Nu nog een enkel woord over het Reglement op de Krijgstucht. De Minister wil het eenvoudig voorstellen en het doen voorkomen: och, waar klaagt gij over: alles valt binnen artikel 2 en daar kunnen wij alles onder brengen, en wanneer hem dan gevraagd wordt: zult gij vereenigingen verbieden als de onze, die streeft naar ontwapening, dan zegt hij: och, als het alleen de leuze van ontwapening is zal ik er niets van zeggen. Maar als wij dus probeeren de weermacht te verzwakken om werkelijk te streven in de richting van ontwapening, en dat zullen we doen zoo dikwijls wij dat kunnen, dan zal dus de Minister op grond van zijn Reglement het lidmaatschap van de S. D. A. P. kunnen verbieden en de menschen er voor straffen als zij lid zijn.

Ik heb gedacht: wat wil de Minister toch eigenlijk met de invoering van dit Reglement? Is het hem te doen om het laatste greintje sympathie, dat er misschien hier en daar nog voor het Nederlandsche leger is, er uit te krijgen? Ik wil wel zeggen: als dat zijn bedoeling is, dan gelukt hem dat volkomen. Als de Minister eenige moeite heeft gedaan te luisteren naar de stemmen, die zijn opgegaan uit het leger en heeft gelezen wat er in de organen over dat Reglement is geschreven, en hoe dat algemeen veroordeeld is, dan zal hij mij gelijk moeten geven. Een enkeling, ja, zoo is er misschien nog wel eens een, gaat het leger zonder weerzin in, maar ook dien zal hij prikkelen tot verzet en zoo zal de weerzin algemeen worden. Dit zal het gevolg zijn van de invoering van het Reglement.

Er waait in de laatste jaren wel een heel anderen wind. Wat was men kort na November 1918 democratisch gezind. Men wilde, dat in het leger regelen zouden komen, gegrond op humaniteit en democratie. In Januari 1919 zeide Minister Alting von Geusau: wij zien de evolutie in de maatschappij, wij moeten dat niet alles in regelen vastleggen, maar laten wij zorgen, dat degenen die gezag hebben in het leger hoogstaande mannen zijn, van wie opvoedende kracht uitgaat. Dan bereiken wij meer dan met verbodsbepalingen en reglementen.

Deze Minister doet het tegenovergestelde. Hij weet, hoe sterk de dwang al in het leger is. De persoonlijkheid van den soldaat wordt er volkomen weggevaagd. En hoe de menschen nu al onder de bestaande reglementen geknoeid kunnen worden blijkt uit hetgeen geschied is na de aanneming van de motie in de vergadering van onderofficieren, waarover straks al gesproken is. In die motie staat in den aanhef:

> ,,gezien het verslag van de audientie op 14 Juni jl. en de belofte van Z. E. den Minister van Oorlog, namelijk om de motieven tot de 5 pct. salarisvermindering nog eens schriftelijk uiteen te zetten, terwijl echter in L. O. 1922 n°. 299 zonder meer tot die vermindering wordt overgegaan".

Wanneer de Minister, de hoogste man in het leger, dat belooft, dan voelen die menschen, die de salarisvermindering zullen ondervinden, dat als ,,een schreeuwend onrecht". En als zij die uitdrukking in die motie zetten, dan wordt dat door het Hoog Militair Gerechtshof een onkrijgsrechtelijke uitdrukking genoemd. De Minister neemt die volkomen verklaarbare uitdrukking zoo hoog op, dat hij ze als majesteitschennis ten opzichte van hem beschouwt en roept: straf die kerels. Wel heeft de Minister zelf niet het recht tot straffen, maar hij draagt het anderen op. En dit alles doet hij met de bestaande reglementen in de hand. En nu gaat hij het nog erger maken. Wanneer de Minister zoo doorgaat zal hij ons tegenover zich vinden, en met ons een groot deel van het Nederlandsche volk. De Minister tast de aloude rechten en vrijheden van het Nederlandsche volk aan. Hij moet dat zelf weten. Hij draagt daarmede koren op onzen antimilitaristischen molen; toch komen wij er tegen op, omdat ook onze jongens, die gedwongen worden in het leger te komen, er mede zullen geknoeid worden. De Minister zij voorzichtig. Weet hij wel, wat er in het leger omgaat en hoe allen zonder

(van Zadelhoff c. a.)

onderscheid een hekel aan den dienst hebben? Ik heb h[...] derden en honderden gesproken, die zeiden; ik ben blij (l[...] ik hun eigen woorden mogen aanhalen), dat ik den rotzooi [...] ben. Ik mag hier zeker niet zingen, Mijnheer de Voorzitt[...] maar alle soldaten zeiden mij, dat de geest van het leger [...] best getypeerd wordt in het bekend soldatenlied, dat ik [...] sprekende tusschen aanhalingsteekens, zal laten hooren. I[...] luidt aldus:

> ,,Wie zijn vader heeft vermoord en zijn moeder he[...]
> vergeven
> Die is nog veels te goed voor het soldatenleven."

En dan het tweede couplet, dat vooral met bijzon[...] genoegen gezongen wordt:

> ,,Maar eenmaal komt de tijd, dat we de rotzooi ga[...]
> verlaten,
> Gevloekt zij 't regiment en 't leven der soldaten."

Hier wordt in mijn nabijheid gezegd, dat het laatste m[...] luiden: ,,maar leve de soldaten!"

Dat is de grondtoon, omdat de menschen, die in het le[...] komen, staan onder dwang, dikwijls worden gekoejone[...] en hun persoonlijkheid wordt uitgewischt. Nu zegt de Mi[...] ter: En nu moet ik ook nog dit Reglement hebben. Ik [...] de macht, ik zal je wel krijgen. Waag het eens om lid [...] worden van een vereeniging, die ik verboden heb! Prob[...] het eens om aan een vergadering deel te nemen, die [...] commandant verboden heeft!

Als de Minister dat niet intrekt, als de Minister [...] doorgaat, — ik zeide het al, hij is onze propagandist [...] dan geef ik hem de verzekering, dat wij het zullen u[...] buiten. Maar ook zullen wij voor de rechten van onze jo[...] menschen opkomen, zoolang dit militarisme blijft besta[...] en telkens zal de Minister ons, die voor vrijheid van [...] weging strijden, tegenover zich vinden!

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nog [...] enkel woord willen zeggen over het Reglement op de Krij[...] tucht. Het is bekend, dat ik op het standpunt sta, dat [...] vooralsnog de weermacht niet kunnen missen, en hier[...] vloeit voor mij onmiddellijk voort, dat ik ook de tucht v[...] het leger onmisbaar acht, omdat naar mijn meening [...] leger zonder tucht niet kan bestaan.

De tweede zin van art. 1 van het thans in bespreki[...] zijnde Reglement op de Krijgstucht heeft mijn volled[...] instemming; die zin luidt:

> ,,De krijgstucht eischt een voortdurend besef [...] ondergeschiktheid aan iederen hooger geplaatste, [...] nalaten van elk min voegzaam en met de waardigh[...] van den militairen stand strijdig gedrag en in het al[...] meen onafgebroken plichtsbetrachting."

Ook onderschrijf ik gaarne den eersten zin van het [...] gend artikel:

> ,,De ondergeschiktheid is de ziel van den militai[...] dienst."

Mijnheer de Voorzitter! Hun, die het slot van de re[...] voering van ons geacht medelid den heer van Zadelhoff z[...] even hebben gehoord, zal het misschien minder dan vroe[...] verwonderen, dat het verzet tegen het Reglement op [...] Krijgstucht allereerst is opgekomen in de kringen der naa[...] geestverwanten van dien geachten afgevaardigde en dat [...] leiding van het verzet vaak in hun handen was. Van h[...] die op het standpunt staan, dat reeds op dit oogenblik [...] leger kan worden afgeschaft, hadden wij echter niet [...] hoeven te verwachten, dat zij het Reglement op de Krij[...] tucht zouden bestrijden op de wijze, zooals dat zooeven d[...] dien geachten afgevaardigde is gebeurd. Ik geloof, dat [...] zich niet ten volle rekenschap heeft gegeven, wat de indr[...] naar buiten moet zijn van de omstandigheid, dat hier [...] soldatenliedje (dat echter inderdaad geen soldatenliedje [...] door een Nederlandsch Volksvertegenwoordiger is geciteer[...] Ik meen een woord van protest daartegen niet achterwe[...] te mogen laten.

In de tweede plaats meen ik, dat de geachte afgevaardig[...]

41ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Deckers.)

de heer Dresselhuys een goed werk heeft gedaan door er aan te herinneren, dat het ontwerp van het Reglement op de Krijgstucht 4 jaren lang eigendom van het publiek is geweest en dat al dien tijd geen critiek is gehoord, overeenkomende met die, welke den laatsten tijd tot uiting is gekomen. Inderdaad, sommige artikelen van dat Reglement kunnen, verkeerd toegepast, aanleiding geven tot onbillijkheden, maar welk artikel van welke wet kan dat niet? Ieder artikel van de Grondwet kan, verkeerd uitgelegd, aanleiding geven tot onbillijkheden en onrechtvaardigheden. Het oude Reglement op de Krijgstucht herinnert ons in zeer veel opzichten aan het huidige. Ook daar lees ik artikelen, die, verkeerd toegepast, aanleiding kunnen geven tot groote moeilijkheid. Zoo lees ik b.v. in artikel 2 van het Eerste Hoofdstuk, dat ook buiten den dienst een behoorlijke eerbied van mindere tot meerdere moet worden in acht genomen. Wat is een behoorlijke eerbied? Wil men dat verkeerd uitleggen, dat kon dat ongetwijfeld aanleiding zijn tot onaangenaamheden.

Ik sta evenwel op het standpunt, dat men mag uitgaan van de veronderstelling, dat wetten en voorschriften, en dus ook het Reglement op de Krijgstucht, moeten worden gehanteerd door verstandige menschen en verstandig moeten worden uitgelegd.

De geachte afgevaardigde de heer ter Laan heeft zijn verzet voornamelijk gericht tegen de artikelen 17 tot en met 21. Ik geloof, dat degenen, die in het algemeen over de beteekenis van de krijgstucht denken als ik, geen aanleiding zullen hebben om hun stem te geven aan de motie van den geachten afgevaardigde, maar sommigen, die misschien nog wel eens zouden willen overwegen, of zij de bezwaren, die deze geachte afgevaardigde heeft tegen deze artikelen, zouden kunnen deelen, zou ik er op willen wijzen, dat de heer ter Laan in zijn artikelen zelfs begrepen heeft art. 18, waarin staat:

„De militairen zijn verplicht tot geheimhouding van de gegevens betreffende de mobilisatie der strijdkrachten en de verdediging des lands, van seinregisters en van dienstvoorschriften, welke aan hem uit hoofde van zijn dienst bekend zijn en, blijkens de daarin opgenomen aanwijzing als „*geheim*" of eene op andere wijze gedane mededeeling, niet aan anderen mogen worden bekend gemaakt."

De geachte afgevaardigde de heer ter Laan zegt nu, dat dat al verboden was bij art. 15; dat weet ik wel, maar een herhaling van dat artikel lijkt mij niet overbodig en zeker acht ik het niet juist, dat de geachte afgevaardigde zoo rechtstreeks een aanval richt tegen het artikel, dat zoo duidelijk een dergelijke bepaling inhoudt.

Ik had het voorzichtiger gevonden, indien de geachte afgevaardigde dit artikel niet in zijn amendement had begrepen.

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, wij hebben de zekerheid, dat, mocht een artikel van het reglement op onverstandige wijze worden toegepast, voor den betrokken militair nog immer de weg van beroep openstaat. Daarenboven hebben wij de verklaring van den Minister van Oorlog, dat hij het zijne zal doen, om voorzorgen te nemen, die een verkeerde uitlegging zullen voorkomen.

Men zou nu misschien nog kunnen aarzelen om met het Reglement op de Krijgstucht mede te gaan, omdat het nog altijd mogelijk blijft, dat iemand, hoewel de Minister gezegd heeft: zóó moet gij het doen, nog niet volkomen begrijpt, hoe hij het eigenlijk niet moet doen.

Na de redevoering van den geachten afgevaardigde den heer Marchant, die ons duidelijk heeft aangetoond, hoe door een verstandig man eenige artikelen van het reglement niet moeten worden uitgelegd, ben ik omtrent de uitlegging van het reglement zoo gerustgesteld, dat ik er mij gaarne mede vereenigen zal.

Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord naar aanleiding van de redevoering van den Minister. De geachte afgevaardigde mevrouw Bronsveld—Vitringa is zoo vriendelijk geweest haar eerste redevoering, die zij in deze Kamer gehouden heeft, aan te vangen met een verwijzing naar enkele woorden, die voorkwamen in een redevoering, door mij gehouden. Ik vind hierin vrijheid, iets te zeggen naar aanleiding van het antwoord, dat de Minister aan mijn geachte partijgenoote heeft gegeven. Ik ben het volkomen eens met den geachten afgevaardigde den heer Duymaer van Twist, dat de redevoering van mevrouw Bronsveld—Vitringa een sympathieken indruk heeft gemaakt op haar toehoorders en de Minister heeft hedenavond zelf verklaard, dat die rede van mijn geachte partijgenoote op hem een aangenamen indruk had gemaakt. Die redevoering moet den Minister ongetwijfeld wel het sympathiekste geweest zijn van alle redevoeringen, die bij de algemeene beschouwingen werden gehouden, want bij de beantwoording van geen der leden raakte de Minister zoo in gloed, als toen hij mijn geachte partijgenoote van antwoord diende.

Ik zou er de aandacht op willen vestigen, dat de Minister misschien iets te veel van de meening is uitgegaan, dat het de bedoeling van mevrouw Bronsveld—Vitringa geweest is om de opleiding van de zich vooroefenende jonge militairen bij uitsluiting toe te vertrouwen aan de burgerwacht.

Ik deel het standpunt van den Minister, dat in het stadium van ontwikkeling, waarin de vooropleiding zich thans bevindt, het niet voorzichtig zou zijn van stelsel te veranderen.

Maar ik zou den Minister er aan willen herinneren, dat mevrouw Bronsveld—Vitringa niets anders gevraagd heeft dan dit: zou het mogelijk zijn, te overwegen, of de vooropleiding ook aan andere lichamen zou kunnen worden toevertrouwd, en dat onder alle waarborgen, welke door de Regeering noodig worden geacht?

Ik ben van meening, dat er geen bezwaar tegen bestaat, dat de Minister, indien hij den tijd daartoe gekomen acht, overwege, of onder de noodige waarborgen naast het instituut van vooroefening, zooals wij dit kennen, nog een dergelijke vooropleiding elders zou kunnen plaats vinden.

En eindelijk veroorloof ik mij een opmerking te maken met betrekking tot de motie, voorgesteld door den geachten afgevaardigde den heer Boon. Ik heb reeds duidelijk mijn meening over de afvloeiing doen uitkomen. Ook ik heb tal van brieven voorhanden, waaruit blijkt, dat, indien het stelsel van den Minister plotseling zou worden toegepast in vollen omvang, onbillijkheden niet zijn uitgesloten, maar dat neemt niet weg, dat ik meen, dat de Minister goed gedaan heeft de aanneming van de motie van den geachten afgevaardigde den heer Boon aan de Kamer te ontraden. Ik meen, dat indien thans gewacht moest worden op wettelijke maatregelen en er dus een geheel nieuwe regeling zou moeten komen, de toestand van onzekerheid, waarin thans belanghebbenden verkeeren, ten onrechte zou worden gerekt. Belanghebbende militairen vragen niets anders dan: helpt ons met spoed uit de onzekerheid.

Maakt ons onze wachtgeldregeling duidelijk, opdat wij weten waaraan wij toe zijn.

Ik zou het niet verantwoord achten de onzekerheid nog langer te doen voortbestaan, om niet te spreken van de belangrijke geldelijke gevolgen, die aan de aanneming van de motie van den geachten afgevaardigde den heer Boon verbonden zijn.

Hieruit volgt eigenlijk vanzelf, dat ik ook mijn stem niet aan de motie van den geachten afgevaardigde den heer Oud zal kunnen geven.

Deze geachte afgevaardigde wil de geheele afvloeiing als het ware vrijwillig doen gebeuren. Ik heb reeds bij de algemeene beschouwingen over dit hoofdstuk gezegd, dat ik mij niet plaats op het standpunt van diegenen, die een dergelijke wijze van afvloeiing willen, en ik acht mij dus van een verdere motiveering van mijn stem tegen deze motie ontslagen.

Intusschen meen ik toch, dat de billijkheid medebrengt, dat er in de eerste plaats nog een eenigszins geruimen tijd gelegenheid worde geboden tot vrijwillige afvloeiing, en in de tweede plaats, dat bij voorbaat kome vast te staan, dat de

(Deckers e. a.)

Regeering voldoenden tijd zal hebben om eventueele bezwaren, welke worden ingebracht, ernstig te onderzoeken.

Ik zou er prijs op stellen, indien de Regeering het mogelijk wil maken, dat de afvloeiing, tenzij het sprekend belang van het leger zich in een of ander geval hiertegen klaarblijkelijk verzet, gedurende ten minste vier maanden vrijwillig kunne plaats hebben.

Deze tijd lijkt mij, indien met spoed wordt gewerkt aan de definitieve vaststelling en indien ook door de belanghebbende militairen ernstige pogingen worden aangewend om een betrekking te vinden, voldoende om althans onbillijkheden te voorkomen.

Verder zou ik het op prijs stellen, indien kon worden besloten, dat gedurende dezer vier maanden de gedwongen dienstverlating zich zal beperken tot diegenen, die bij ontslag aanspraak kunnen maken op vol pensioen, en in de tweede plaats tot hen, op wier behoud, volgens de thans geldende regeling, eerst in de derde plaats zal worden prijs gesteld.

Ik meen, dat, indien deze maatregelen zouden kunnen worden genomen, de onbillijkheden, die deze Kamer algemeen afkeurt, voldoende zouden kunnen worden voorkomen en dat daarnaast geen ernstige bezwaren tegen deze regeling kunnen worden ingebracht.

Vandaar, Mijnheer de Voorzitter, dat ik mij de vrijheid heb veroorloofd met mijn geachte medeleden de heeren Duymaer van Twist en Tilanus een motie in te dienen, welke ik op uw bureau deponeer.

De **Voorzitter**: Door den heer Deckers is, met mede-onderteekening van de heeren Duymaer van Twist en Tilanus, een motie van orde ingediend, luidende:

„De Kamer,

van oordeel, dat de vrijwillige dienstverlating van het kader gedurende een tijdsruimte van ten minste vier maanden na het bekend worden der wachtgeldregeling mogelijk behoort te blijven en dat de gedwongen dienstverlating zich gedurende dezen tijd zooveel mogelijk moet bepalen tot:

a. degenen, die bij ontslag aanspraak kunnen maken op vol pensioen;

b. degenen, op wier behoud volgens de thans geldende regeling wegens gebrek aan militaire geschiktheid eerst in de laatste plaats prijs wordt gesteld,

noodigt de Regeering uit dienovereenkomstig te handelen, en gaat over tot de orde van den dag."

De motie van orde wordt mede ondersteund door de heeren Krijger en van de Bilt en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, deze motie van orde te behandelen bij deze algemeene beraadslagingen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb van den Minister een zeer kort antwoord gekregen op mijn vraag omtrent de quaestie van den artillerie-officier te Utrecht.

De Minister zegt: de zaak was niet geheel juist weergegeven en het heeft hem verwonderd, dat, waar hij 14 dagen geleden tegen den kapitein gezegd heeft, dat hij spoedig antwoord zou krijgen, men nog niet tevreden is en deze vraag in de Kamer is gedaan.

Het is waar, dat mijn opmerkingen zijn geweest kort en sober, doch zij waren juist. Het uitgangspunt van deze geheele actie is geweest een rede van den officier en een artikel, dat deze officier heeft geschreven in een militair orgaan, en een gehouden rede, waarvan generaal Dufour gezegd heeft, dat hij zich er niet aan geërgerd heeft.

Nu heeft de Minister gezegd, dat hij het recht niet heeft om straf op te leggen, maar alleen bij de commandanten er op kan aandringen dit te doen. Dit nu is hier gebeurd. Er is op aangedrongen 14 dagen nadat de rede gehouden was. De officier is gestraft met 4 dagen arrest met acces. Toen de

(Boon.)

zaak voor het Hoog Militair Gerechtshof kwam, is aan den commandant gevraagd, wat hij geantwoord had op de vraag, of hij den betrokken kapitein gestraft had en toen deze daarop zeide: „dat ik hem alsnog zou straffen", werd hem te recht door een der leden van dat college toegevoegd: „Gij hadt eenvoudig moeten antwoorden: „neen".

Van af deze periode is de onaangename bejegening begonnen en de zaak heeft nu 9 maanden geduurd. Nu verwondert het den Minister, waar voor 14 dagen is gezegd, dat het antwoord spoedig zou komen, dat er thans gevraagd wordt, hoe het met de zaak staat. Ik wil nog wel zeggen, dat ik vertrouw, dat het antwoord spoedig zal komen, en ik geloof, dat de Minister mij niet van pessimisme kan beschuldigen, wanneer ik dit na 9 maanden wachten zeg.

De tweede zaak is die van de afvloeiing.

De Minister heeft gezegd, dat het verschil tusschen de categorieën *a* en *b* niet zoo groot is en dat de betere ongehuwden niet achtergesteld worden bij de mindere gehuwden.

Ik heb met voorbeelden aangetoond, dat dit onjuist is. Het eenige criterium behoorde ook binnen de categorieën te zijn geschiktheid, bekwaamheid en diensttijd.

De Minister zegt, dat het groote middengedeelte komt in *b*. Dit is volkomen onjuist.

Bij het 8ste regiment komen van de 126 onderofficieren 19 pct. in *b*. De Minister vraagt, hoe men dit kan bespreken, want dat dit alles toch geheim is. De heer Oud heeft er echter reeds op gewezen, dat wel de gronden en redenen geheim zijn, maar niet de resultaten. Ik heb dan ook de cijfers van tal van regimenten voor mij liggen en ben bereid deze aan den Minister over te leggen, natuurlijk zonder bronvermelding.

Het 8ste regiment infanterie telt 126 onderofficieren, waarvan 71 onder *a* en 19 onder *b*. Het 19de regiment 31 onder *a* en 50 onder *b*.

Dit bewijst wel, dat er een volkomen verschillende maatstaf is van beoordeeling.

De zaak is zoo, dat bij het eene korps een veel grooter gedeelte onder *a* komt dan bij het andere, door de geheel verschillende wijze van beoordeeling.

Nu zegt de heer Deckers, dat aanneming van mijn amendement zooveel geld zal kosten.

Maar de kosten zijn bij de vrijwillige afvloeiing, welke een van de hoofdmomenten in mijn betoog geweest is, direct van invloed. Zij, die vrijwillig weggaan, zijn degenen, die een betrekking krijgen, dus gaan verdienen, waardoor het wachtgeld dadelijk kan worden verminderd, maar zij, die gedwongen worden, zijn menschen zonder betrekking en blijven teren op het volle wachtgeld. Het stelsel van den Minister, volgens hetwelk een aantal officieren op non-actief gesteld worden, is grenzenloos onbillijk. De officieren, die op non-actief komen, worden natuurlijk moedeloos; zij kunnen op een gegeven oogenblik weder in het leger teruggeroepen worden en, als zij een burgerlijke betrekking gevonden hebben, dan zullen zij die weder moeten opgeven; voorts worden de in dienst gebleven officieren in hun promotie belemmerd.

Ik wensch jonge, energieke officieren te behouden in het leger en hun de kans te geven om op jeugdigen leeftijd een hoogeren rang te bereiken. Wanneer men echter heeft menschen, die er naast staan en geen dienst meer doen en de promotie belemmeren, dan zal de geest onder het korps zeer daaronder lijden.

De Minister zegt: ik heb bezwaar er tegen een wettelijke regeling op dit stuk te treffen; het zal evenzeer tot moeilijkheden aanleiding geven als wanneer het geschiedt bij algemeenen maatregel van bestuur. Maar de heeren Deckers, Oud en ik hebben reeds verschillende oplossingen aan de hand gedaan, die billijker zouden zijn en die zouden kunnen worden vastgelegd in een wettelijke regeling.

Nu heeft de Minister de motie gelukkig niet onaannemelijk verklaard; hij heeft alleen haar aanneming ontraden.

Ik heb steun voor mijn motie gekregen van den heer Oud en aanvankelijk in den geest ook van den heer Deckers, die in dezelfde richting ging en tal van voorbeelden aangehaald heeft hoe een betere regeling kon verkregen worden. Thans heb ik tot mijn spijt vernomen, dat de heer Deckers niet met mijn motie wenscht mede te gaan om de kosten, maar

Boon e. a.)

k heb toch aangetoond, dat de kosten van wat ik voorsta iiet hooger behoeven te zijn.

De heer Deckers zegt: men weet hoe ik denk, dat heeft nen kunnen vernemen, maar het zal den menschen zeer veinig kunnen schelen, hoe hij er over denkt, maar het zal .un wel kunnen schelen, hoe hij handelt.

Wat betreft de motie van den heer Oud, ik meen dat laarin een vrome wensch wordt uitgesproken, doch dat er iiet veel mede bereikt zal worden, al zal ik zeker mijn stem an die motie geven, omdat zij feitelijk een onderdeel is an wat ik bedoeld heb, dat neergelegd zou worden in een vettelijke regeling.

Nu de bezwaren niet alleen van deze zijde zijn vernomen, naar ook met tal van voorbeelden van de overzijde in het icht zijn gesteld, en nu de Minister mijn motie niet onaanemelijk heeft verklaard, hoop ik ook van andere zijde steun oor de motie te zullen krijgen.

De heer **H. Colijn:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet veel meer te zeggen in verband met de rede van den Minister van Oorlog.

Heb ik zijn rede goed begrepen, dan denkt ook hij niet neer aan een aaneengesloten vestingstelsel en dat is een eden tot groote geruststelling, in zoover dat dan ook in de oekomst aan dat niet meer bestaand vestingstelsel geen geld al worden uitgegeven.

Intusschen wenscht de Minister, wat wij dan hebben op iet gebied van fortificatiën en liniën, nog te behouden als asis voor het opereerend veldleger, en daardoor zouden voorloopig de bezuinigingen, die ik verwacht had dat spoedig onden worden aangebracht, achterwege blijven. Maar ik heb geduld genoeg om te wachten, totdat de financieele toestand van het land van dien aard blijkt te zijn, dat men er niet anger buiten kan en dan heb ik met genoegen gezien, dat de Minister, toen ik de vorige maal hier sprak, toestemmend knikte, toen ik zeide dat, wanneer hij geplaatst werd voor le keuze om te bezuinigen op het veldleger of op de liniën n stellingen, hij dan zonder twijfel dezelfde keuze zou doen ls ik. Dus hangt het maar af van het tijdstip, waarop de noodzakelijkheid om die keuze te doen, zal intreden.

Thans nog slechts enkele opmerkingen naar aanleiding van de critiek, die de Minister heeft uitgeoefend op de ijfers, die ik genoemd heb in zake de kosten van het beoepspersoneel. Ik heb daarvoor genoemd het bedrag van 0 millioen; de Minister brengt dat terug tot 20 millioen. Dat zou wel een groote vergissing mijnerzijds zijn. Maar de Minister zondert hierbij uit de 9 millioen voor pensioenen n de 5 millioen voor wachtgeld, die toch ook aan het beoepskader moeten betaald worden. Daarom is het bedrag an den Minister ten slotte ook 34 millioen. Dan blijft er og een vrij aanzienlijk verschil tusschen de berekening die k maak, van 40 millioen, en de berekening van den Minister an 34 millioen. Ik kan dat verschil op het oogenblik niet plossen.

De heer **K. ter Laan:** Dat hindert niet, betalen moet e toch!

De heer **H. Colijn:** Het hindert toch wel wat, wanneer nen nagaat hoeveel men bij een verdere inkrimping van het eroepskader zou kunnen bezuinigen; men kan op 40 millioen neer bezuinigen dan op 34 millioen.

De reden waarom ik nog even het woord gevraagd heb, is chter niet gelegen in de opmerkingen, die ik zooeven maake, maar betreft eigenlijk de opmerkingen, gemaakt door en heer Marchant.

De heer Marchant — ik heb dit ook de vorige maal generkt — schept er een soort genoegen in te trachten tegentellingen te vinden in de redevoeringen, die ik bij verschillende gelegenheden heb uitgesproken. Nu zou ik daartegen een bezwaar hebben, indien het juist ware, maar het is niet uist en daarom heb ik er bezwaar tegen. En nu zal ik op den oet volgen de redevoeringen en de data, welke de heer Marhant heeft aangehaald.

De eerste rede heb ik gehouden op 9 November en toen heb

(H. Colijn e. a.)

ik, sprekende over bezuiniging, letterlijk het volgende gezegd:

„Ik neem het standpunt in, dat er zoo krachtig zal moeten worden ingegrepen, dat men het doel niet buiten de Departementen van Defensie om zal kunnen bereiken. Zij moeten dus ook hun aandeel daaraan dragen zoo goed als de andere. Dit wil dus zeggen van den anderen kant, dat niet alles zal moeten komen van de Departementen van Defensie en de andere diensttakken vrij zullen kunnen uitgaan."

Hoe de heerMarchant op grond van die uitlating het recht heeft van mij te vragen, dat ik een pleidooi zou voeren voor een bezuiniging van 60 millioen op de begrooting van Oorlog alleen, kan ik waarlijk niet begrijpen, nog geheel daargelaten de absolute onmogelijkheid om op de begrooting 60 millioen te bezuinigen. Want, al zou vandaag hier in de Kamer de beslissing vallen van een algeheele ontwapening, wanneer alles werd stop gezet, dan nog zouden wij blijven zitten met een uitgaaf van ongeveer 34 millioen per jaar, altijd aannemende, wat ik natuurlijk van de voorstanders van ontwapening wil gelooven, dat men aan het beroepspersoneel 70 pct. wachtgeld zou willen geven. Iedereen zal toegeven, dat, wanneer bij algeheele ontwapening slechts 30 millioen kan worden bezuinigd, het niet mogelijk is om bij niet-ontwapening op dezelfde begrooting 60 millioen te bezuinigen.

De heer Marchant heeft gemeend ook een tegenstrijdigheid te vinden tusschen hetgeen ik heb gezegd op 17 November en wat ik eergisteren heb gezegd. Hij heeft gezegd: de heer Colijn vindt het vestingstelsel schadelijk voor de verdediging. Ja, schadelijk voor de verdediging, zooals uit het zinsverband duidelijk blijkt, als het behoud van het vestingstelsel er toe moest leiden, dat geld moest worden ten koste gelegd aan dat stelsel, hetgeen alleen zou kunnen worden verkregen door bloed af te tappen aan het orgaan, dat wij in de eerste plaats behoeven. Ik erken, het kan ook wel schadelijk zijn, omdat men er te spoedig inkruipt; dat is in verschillende oorlogen herhaaldelijk voorgekomen, maar daarom ging het in dit verband niet.

Mijnheer de Voorzitter! Wat ik eergisteren heb gezegd, wat ik op 17 November heb gezegd en wat ik op 9 November heb gezegd, is volkomen aan elkander gelijk, en daarom zal ik den heer Marchant den raad moeten geven, dat hij zich in het nu komende reces den tijd gunt mijn verschillende redevoeringen nog eens rustig na te lezen, en dan ben ik overtuigd, dat hij zelf ook tot die conclusie zal komen.

Nog een enkel woord naar aanleiding van hetgeen de heer van Zadelhoff gezegd heeft. Hij heeft zooeven „onze jongens" een lied doen zingen. Nu heb ik daar geen bezwaar tegen wanneer „onze jongens" zijn de jongens, behoorende tot de kringen van den heer van Zadelhoff. Maar wanneer men zoo noemt de jongens, die behooren tot de groep, die ik hier in de Kamer representeer, wijs ik een dergelijke uitlating terug.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben mij bewust, dat het eigenlijk een te laat uur is om nog debat te voeren. Het doet denken aan den strijd tusschen de Curiatiussen en Horatiussen. De legers, die anders op deze banken geschaard zijn, zijn weg, maar het is mijn schuld niet, dat nog zoo laat dezen avond het debat wordt voortgezet, en ik meen dat ik thans nog een enkel woord moet zeggen naar aanleiding van de interpellatie van den heer ter Laan.

Het zij mij geoorloofd vooraf even een compliment te maken aan het adres van een der geachte sprekers, die tot mijn leedwezen deze vergadering heeft verlaten, den heer Marchant, die getoond heeft bijzonder gesteld te zijn op het Reglement op de Krijgstucht en bezield te zijn met een geest van nauwgezet onderzoek en uitlegkunde omtrent alle bepalingen. Die zaak komt mij zoo gewichtig voor, dat ik er over denk of ik misschien met mijn geachte ambtgenooten van Oorlog en Marine in overleg moet treden of er geen commissie kan worden benoemd om ons een ontwerp voor te leggen

(Minister Heemskerk.)

ter voorziening in de door den heer Marchant aangewezen leemte, en, ik hoop dat de heer Dresselhuys het mij ten goede zal houden, indien een dergelijke commissie werd ingesteld, dan zou, geloof ik, datmaal niet de heer Dresselhuys, maar de heer Marchant aangewezen zijn voor het voorzitterschap dier commissie. Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik doe hier geen bepaalde toezegging; het is mogelijk dat mijn geachte ambtgenooten en ik tot de conclusie zullen komen, dat het Reglement op de Krijgstucht voorshands kan blijven zooals het is.

Mijnheer de Voorzitter! Nu nog een woord in verband met de interpellatie van den heer ter Laan, die evenals de heer van Zadelhoff gezegd heeft, dat dit reglement ongrondwettig was. Nu weet ik wel, dat daarvoor geen argumenten zijn aangevoerd, maar dat de argumentatie voor die stelling gevoerd is door eenige juristen buiten de Kamer, die hierover geschreven hebben. Nu echter met eenigen nadruk in de Kamer is gezegd, dat hier het recht van vereeniging en vergadering wordt aangetast, is het wel goed, dat ik in het kort zeg, hoe de zaak naar mijn meening staat.

Artikel 9 van de Grondwet bepaalt:

,,Het regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering wordt erkend.

De wet regelt en beperkt de uitoefening van dat regt in het belang der openbare orde."

Daaruit volgt niet, dat er geen beperking kan zijn dan krachtens de in de tweede alinea bedoelde wet. Die wet betreft een regeling en beperking in het belang der openbare orde in het algemeen, en wanneer bijv. in de Wet op de Krijgstucht zekere speciale gevallen zouden worden opgenomen omtrent het recht van vereeniging en vergadering, dan zou dat toch niet de wet zijn, die hier bedoeld wordt. Die in het algemeen als mogelijk erkende beperking vindt men in de wet op het recht van vereeniging en vergadering, voor al de ingezetenen in het algemeen, maar die heeft niets te maken met de erkenning, die voortvloeit uit de bijzondere verhouding van sommige personen of categorieën tot de Overheid.

Ik verkondig hier volstrekt niet een paradox, waarover de heer ter Laan zich kan verwonderen, maar een leer, die en toute lettre wordt verkondigd door Buys en door Struycken. Ik vind het niet noodig op dit late uur citaten voor te lezen, maar bijv. op blz. 155 van het werk van Struycken ,,Staatsrecht van het Koninkrijk der Nederlanden" vindt men een buitengewoon duidelijke uitspraak. Hier nu hebben wij te doen met de bijzondere verhouding waarin de militairen tot de Overheid staan. Nu is de bemoeiing met de militairen door de Overheid, die reeds uit den aard der zaak voortvloeit, nog speciaal erkend in de artikelen 181 en 60 van de Grondwet. Artikel 181 zegt, dat er een leger is, en art. 60 zegt, dat de Koning het oppergezag over het leger heeft. Nu is de aard van de zaak toch zeker, dat er in het leger krijgstucht zal zijn. Mag nu een militair handelingen plegen tegen het wezen der krijgsmacht of het bestaan der krijgstucht? Als men die vraag stelt, zal ieder zeggen: Neen, dat mag hij niet. Dat zegt dan ook de wet op de krijgstucht. Dat zegt dus de wet — al heb ik geen wet noodig, want ik heb reeds mijn basis in de artt. 60 en 181 der Grondwet — en dat zegt ook een autoriteit als de heer ter Laan, want de heer ter Laan heeft zelf gezegd: in het leger moet tucht zijn. Het staat dus vast, dat een militair geen handelingen mag plegen tegen het wezen der krijgsmacht of het bestaan der krijgstucht.

Nu scheen de heer ter Laan te meenen, dat hij dan ook geen lid mocht zijn van de S. D. A. P. Ik aanvaard die conclusie nog niet; ik zou het echter begrijpelijk vinden, wanneer de heer ter Laan, van uit zijn opvatting, alle militairen ging waarschuwen: wordt toch geen lid van de S. D. A. P., want dan komt gij in strijd met het wezen van de krijgsmacht of het bestaan der krijgstucht. Want ik heb wel vernomen, dat de S. D. A. P. het leger wil opheffen. Een vraag is, of dit uit haar wezen voortvloeit, want in 1914 heeft de S. D. A. P. medegewerkt tot de militaire maatregelen, en nog onlangs heeft de heer Vandervelde, gewezen Minister van Justitie in België, gezegd, dat men zijn vaderland tegen aanvallen moest verdedigen.

De S. D. A. P. wil dus, zooals wij hier thans vernomen hebben, de krijgsmacht niet, maar zij erkent — en de heer ter Laan, een van haar eminente woordvoerders, erkende dat ook — dat het wezen van de krijgsmacht tucht eischt; dus ziet zij in, dat een sociaal-democraat zich niet gerechtigd moet achten, eenige handeling in strijd met de krijgstucht of het wezen der krijgsmacht te doen.

Indien alzoo een militair geen handelingen mag doen tegen het wezen der krijgsmacht, mag hij zich dan met anderen vereenigen om het te doen? Het spreekt vanzelf, dat hij dat ook niet mag. Maar wanneer men dat erkent, doet men niets anders dan de noodzakelijke consequentie trekken uit het bestaan van een leger, en van de krijgstucht in het leger, en komt men in geen enkel opzicht in conflict met het algemeen recht van de ingezetenen op vereeniging en vergadering.

Deze speciale verhouding kruist eenvoudig de verhouding der ingezetenen in het algemeen tot de Overheid, die bij de Grondwet gewaarborgd wordt. Een verdere strekking heeft het artikel van de Grondwet niet.

Wanneer dus in het Reglement op de Krijgstucht niet stond, dat men aan die vereenigingen geen deel mag nemen, zou het toch zoo zijn, krachtens artikel 2 van de Wet op de Krijgstucht. Ook daarover kan de heer ter Laan niet verwonderd zijn, omdat het eene oogenblik de bestrijders van de Regeering op dit punt hebben gezegd: gij handelt ongrondwettig, en op een ander oogenblik: gij doet iets overbodigs, door in dat reglement die bepaling op te nemen. Dat liedje is gezongen door de heeren ter Laan en Oud. De wijze, waarop de heer Oud in dit verband heeft gesproken, heeft mij in hooge mate verwonderd. Ik zou niet durven zeggen, dat die in een regelmatig debat als dit geoorloofd is. Hij heeft een beroep gedaan op de Memorie van Toelichting op de Wet op de Krijgstucht. Hij heeft een passus daaruit voorgelezen, waarin de Regeering verklaarde, dat het niet noodig is, alle feiten op te sommen, waardoor men tegen de krijgstucht kan zondigen. Of het noodig is, de geschiedenis van een wet op te halen, moet ieder weten, maar als men dat doet, moet men het essentieele niet weglaten. De Regeering heeft dat standpunt in de Memorie van Toelichting ingenomen, maar zij heeft het laten varen op verzoek van de Kamer, bij monde van den heer de Savornin Lohman, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, en andere leden.

De heer Loeff, Minister van Justitie, had eerst verklaard, dat hij aan de militairen eenige goede raadgevingen, ,,suasoria", wenschte voor te leggen. Neen, zeide de heer Lohman, er moet zijn een reglement, waarin de krijgstuchtelijk te bestraffen feiten worden omschreven. En de Regeering heeft ten slotte die toezegging gegeven.

Ik wil niet met veel citaten komen, maar wil toch even voorlezen uit het Voorloopig Verslag van de Eerste Kamer, waarin staat:

,,Vele leden achtten het dan ook noodig, dat een reglement zal worden samengesteld, waarin kort en voor iedereen bevattelijk de beginselen worden aangegeven, waarop de krijgstucht berust, en de feiten, welke als krijgstuchtelijke vergrijpen worden beschouwd, zooveel mogelijk zijn samengevat. Men sprak het vertrouwen uit, dat, hetzij bij den algemeenen maatregel van bestuur, bij art. 73 bedoeld, hetzij op andere wijze, in een en ander zou worden voorzien."

Daarop heeft de Regeering geantwoord:

,,Reeds bij de behandeling der ontwerpen in de Tweede Kamer heeft de Regeering te kennen gegeven, dat aan den wensch, blijkens het laatste gedeelte dezer paragraaf en door vele leden gekoesterd, zal kunnen worden voldaan."

Toen heeft de heer van Alphen in de Eerste Kamer aan den heer van der Hoeven, Regeeringscommissaris, het volgende ontlokt:

(Minister **Heemskerk.**)

„Wel mag ik de belofte herhalen, reeds in de andere Kamer door de Regeering afgelegd, dat het reglement, waarin de geachte afgevaardigde hoopt, dat zal voorkomen de lijst van de voornaamste overtredingen, zal worden geformeerd.”

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men zich dus op de geschiedenis beroept is men verplicht daaruit de conclusie te trekken, die precies het omgekeerde is van de conclusie, die door den heer Oud getrokken is. De juiste conclusie is niet, dat het wonderlijk is, dat de Regeering met een dergelijk Reglement gekomen is, maar dat de Regeering op grond van de geschiedenis en van den loop der zaken verplicht is, met een dergelijk reglement te komen. Ik heb er mij dan ook wel over verwonderd, dat de heer Oud hier met een dergelijk argument is gekomen, en ik kan niet anders zeggen, dan dat ik dat eenigermate betreur.

De zaak staat dus zoo, dat men, na gemeen overleg tusschen Regeering en Kamer, genoopt is een reglement op de krijgstucht te maken, en dat men daarin, speciaal waar het geldt bepalingen als art. 17*a* en 17*b*, juist bepalingen heeft neergelegd, dat uit het feit van het bestaan van de krijgstucht zelf voortvloeien, zoodat het gezegde, dat de Grondwet hiermede geschonden is, ten eenenmale met het wezen der zaak in strijd is, en een der meest onjuiste voorstellingen is, die op dit gebied van het Staatsrecht denkbaar zijn, en mitsdien behoort te worden afgewezen.

De heer van Zadelhoff is daarover later in het vuur geraakt en heeft hierbij een poëzie van niet hoog allooi ten beste gegeven. Zijn opmerkingen behooren dan ook meer tot het gebied der declamatie, en kunnen in sommige vergaderingen wellicht indruk maken, maar niet in een vergadering als deze.

Wij zijn dus van de grondwettige quaestie af. Nu vindt men het zonderling, dat de Minister van Oorlog met het oog op de redactie van art. 17*b*, kan aanwijzen vereenigingen, waarbij men zich niet mag aansluiten, omdat die aansluiting in strijd zou komen met de belangen van de krijgstucht. Art. 17b zegt, dat het verboden is zich aan te sluiten bij of deel te nemen aan vereenigingen van personen, ten aanzien waarvan de Minister van Oorlog en Marine bekend heeft gemaakt, dat aansluiting daaraan in strijd zou zijn met de belangen der krijgstucht.

Hiervan is nu gezegd, dat, zoo dit niet in strijd is met de Grondwet, het toch in strijd is met de wet, omdat de commandeerende officier rechter is over krijgstuchtelijke vergrijpen, met hooger beroep bij het Hoog Militair Gerechtshof, en dat hier de Minister van Oorlog eigenlijk de straf zou bepalen.

Laat men zich niet verwarren. Niet de Minister van Oorlog bepaalt de straf, maar de commandeerende officier, met hooger beroep op het Hoog Militair Gerechtshof. Maar de Minister van Oorlog kan eenige vereenigingen aanduiden, ten aanzien waarvan moet worden aangenomen, dat deelneming daaraan in strijd is met de belangen der krijgstucht.

Nu vraag ik, is dat niet geheel en al weer in overeenstemming met den aard der zaak? Wie moet de krijgstucht handhaven? Natuurlijk de officieren, maar ook de Regeering is daartoe verplicht, want krachtens art. 60 der Grondwet heeft de Kroon het oppergezag over het leger en is dus de Minister van Oorlog verantwoordelijk voor de handhaving der krijgstucht. Daaruit volgt niet dat hij straf moet opleggen, maar het ligt geheel in den aard der zaak, dat daaruit wordt afgeleid, dat de Minister aanwijzingen kan geven, die bij de handhaving der krijgstucht in acht genomen moeten worden, wanneer het gaat om vereenigingen, die een zoodanig karakter hebben, dat zij met die krijgstucht in strijd moeten worden geacht.

En dan is juist het uitvoerend gezag mede er voor verantwoordelijk, dat deelneming aan die vereenigingen verboden wordt.

En dit is in het voordeel der militairen. Want zij zijn dan vooraf gewaarschuwd, terwijl bij de toepassing van artikel 17 de rechter achteraf er anders over kan denken dan de militair verwachtte.

Nu zegt de heer Oud: maar dat is iets in de militaire

(Minister **Heemskerk e. a.**)

rechtspraak, dat men in de burgerlijke rechtspraak niet kent. Maar die wemelt juist van zulke dingen. Herhaaldelijk komt het in gemeenteverordeningen voor, dat aan het oordeel van burgemeester en wethouders of van de politie eventueel wordt overgelaten of zekere feiten geoorloofd kunnen worden of niet.

Zoo is er een verordening, die door den Hoogen Raad (arrest van 22 October 1900 W. 7507) van kracht is geacht, waarin aan keurmeesters onherroepelijk een oordeel wordt overgelaten over de vraag of visch en vleesch te rangschikken is onder een verordening, die verbodsbepalingen bevat ten aanzien van visch en vleesch; een andere verordening (arrest 15 Juni 1903, W. 7953), waarbij het verbod van het vervoer van vuilnis was uitgesproken anders dan in wagens, die, ter beoordeeling van de politie, zoodanig zijn ingericht, dat storten of wegstuiven voorkomen wordt.

Zoo is strafbaar gesteld in artikel 437*bis* van het Wetboek van Strafrecht:

> „5°. de goud- of zilversmid, kashouder, horlogemaker, rijwielhandelaar, uitdrager, opkooper of tagrijn, voor of door wien eenig voorwerp, dat bij hem door of vanwege justitie of *politie* met duidelijke omschrijving als door misdrijf aan den rechthebbende onttrokken of verloren is aangegeven, worden gekocht, enz.”

Zoo vindt men in wettelijke voorschriften op het gebied van de sociale wetgeving, dat strafbaar is het niet voldoen aan voorschriften van ambtenaren. Bij het burgerlijk strafrecht wemelt het dus van dergelijke dingen. Hoe kan de heer Oud zeggen, dat het iets speciaal militair is? Het is het eenvoudig niet.

Als de heer ter Laan zegt: het berust niet op de wet, moet ik er hem op wijzen, dat het berust op artikel 2 en artikel 73 van de wet op de krijgstucht. Het is het uitdrikkelijk verlangen van de Kamer geweest, dat die artikelen door de vaststelling van een Reglement op de Krijgstucht zijn uitgevoerd.

De heer ter Laan is ook in dit opzicht geheel en al mis. In hun ijver om alles af te keuren, dat in verband staat met het leger, zijn de heeren gekomen tot het poneeren van stellingen, waarvan men niet anders kan zeggen, dan dat het omgekeerde juist is.

Artikel 73 van de Wet op de Krijgstucht luidt:

> „Nadere bepalingen, die ter uitvoering van deze wet noodzakelijk zullen blijken te zijn, worden bij algemeenen maatregel van bestuur uitgevaardigd, tenzij de wet anders bepaalt.”

Dit zijn nu de nadere bepalingen, die ter uitvoering van deze wet juist noodzakelijk zijn geacht door de Kamer, toen in gemeen overleg tusschen de Kamer en de Regeering de Wet op de Krijgstucht werd vastgesteld. Het is ook steeds de opvatting geweest, dat hier was de uitvoering van de artikelen 2 en 73 van de Wet op de Krijgstucht.

De heer van Zadelhoff heeft zooeven gezegd: er waait een heel andere wind dan in 1918.

Och, misschien is die wind in 1918 een tijdelijke geweest. Maar het ontwerp, dat nu wel niet letterlijk gevolgd is, maar toch in hoofdzaak is gevolgd in deze, is door de commissie, waarvan de heer Dresselhuys voorzitter was, reeds op 1 Maart 1917 aan de Regeering onder het vorige Kabinet ingediend. Dus de wind, die in November 1918 heeft gewaaid, is klaarblijkelijk in dit opzicht slechts een intermezzo geweest.

Hetgeen nu is geschied is niet een gevolg van den geest, die nu pas ontstaan is.

Mijnheer de Voorzitter! Het wil mij voorkomen, dat ik verstandig doe in dit laate nur hier niets meer bij te voegen, maar ik heb gemeend deze kleine juridische bijdrage aan dit debat te moeten geven.

De Voorzitter: Ik heb den Minister van Oorlog geen aanwijzing te geven omtrent de vraag of hij al dan niet nog uitvoerig zal antwoorden op de gemaakte opmerkingen, maar ik meen hem toch wel te moeten mededeelen, dat de Kamer

(Voorzitter e. a.)

van plan is om hedennacht zijn begrooting af te werken en dat hij daartoe zal kunnen medewerken, wanneer hij niet al te uitvoerig is in zijn beantwoording.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! In verband daarmede zal ik heel kort zijn in de beantwoording van de opmerkingen, welke in repliek zijn gemaakt.

Ik kan laten liggen de opmerkingen, welke gemaakt zijn naar aanleiding van de interpellatie van den heer ter Laan, omdat hetgeen ik nog te zeggen zou hebben gehad, reeds door den Minister van Justitie is aangevoerd.

Alleen wensch ik iets mede te deelen, dat ik in eersten termijn feitelijk vergeten heb.

Er is gevraagd of het niet mogelijk zou zijn in het Reglement op te nemen een gedeelte van paragraaf 2 van het thans nog geldende Reglement op de Krijgstucht, betreffende den godsdienst, welke paragraaf luidt:

„Daar de godsdienst de bron is van alle geluk, deugd, waren moed en troost, moet ook in den krijgsstand ieder zich tot de betrachting deszelven en tot een zedige levenswijze bevlijtigen; enz."

Inderdaad heb ik overwogen zulks te doen, maar ik heb mij toen de vraag voorgelegd, of het wel juist was een dergelijke verklaring als geldende bepaling op te nemen en ik meende, dat dit uiterst bezwaarlijk zou zijn, omdat het niet aangaat andersdenkenden op te leggen van deze levensbeschouwing uit te gaan en de soldaten bij theorieën daarin te onderrichten. Als persoon stem ik gaarne, zij het in een eenigszins anderen vorm, in met hetgeen in die paragraaf staat en als bewindsman zou ik mijn handelingen daarnaar willen richten, maar hier gaat het om iets anders.

Het geestelijk element mag in de krijgstucht niet verwaarloosd worden, maar dat moet op andere wijze gebeuren door de daartoe aangewezen organen, door de Kerk, met behulp van de geestelijke verzorging.

Al hetgeen als uitvloeisel van die verklaring in § 2 van het Reglement van Krijgstucht is genoemd op zedelijk terrein, is wel degelijk in het nieuwe reglement opgenomen.

Intusschen wil ik deze zaak nog wel in nadere overweging nemen om te zien, of het nog mogelijk zou zijn aan den wensch te gemoet te komen, maar het valt niet te ontkennen, dat dan de moeilijke vraag zou rijzen omtrent de formuleering van hetgeen zou moeten worden opgenomen.

De heer ter Laan heeft een motie voorgesteld, beoogende de intrekking van de artikelen 17 tot en met 20 van het Reglement van Krijgstucht. Zeer te recht heeft ook de heer Dresselhuys opgemerkt, dat, al zouden zij er niet in staan, de Minister toch volkomen te zijner beschikking zou hebben de bevoegdheid, welke hij noodig heeft, want hij zou ook in andere voorschriften deze bepalingen kunnen opnemen.

Ik zou het echter in hooge mate ongewenscht achten, als deze bepalingen zouden verdwijnen uit het Reglement en ik meen dan ook de Kamer zeer ernstig te moeten ontraden om daartoe over te gaan.

De heer Duys zegt: de Minister mag niet gelasten een krijgstuchtelijke bestraffing; dus hij mag er ook niet de aandacht op vestigen. Die conclusie is ten eenenmale onjuist. De Minister is verantwoordelijk ook voor de handhaving der krijgstucht in de krijgsmacht. Hij kan echter, aangezien hij niet is de krijgstuchtelijke meerdere in het leger, maar het administratief gezag vertegenwoordigt, zelf niet straffen en omdat hij niet zelf kan straffen, kan hij nog minder gelasten om te straffen; maar dat ontneemt hem niet de bevoegdheid om de aandacht er op te vestigen van de betrokken meerderen, wanneer tegen de krijgstucht wordt gehandeld. Het is zelfs zijn dure plicht om dat te doen en ik wijs dus volkomen af hetgeen de heer Duys dienaangaande heeft gezegd.

De heer Duys heeft nog gesproken over de 5 pct. en heeft medegedeeld, dat alle leden van de commissie-van Oorschot unaniem hebben verklaard, dat de Minister ongelijk had. Dit is niet juist, want de voorzitter dier commissie is het in deze geheel met den Minister eens. Overigens wil ik er op

(Minister van Dijk.)

wijzen, dat steeds vergeten wordt, dat, toen die 5 pct. werden teruggenomen, ook niet meer bestond de verplichting om een bijdrage te betalen. Dus wat men zegt, dat er practisch tweemaal betaald wordt, is ten eenenmale onjuist.

Er is geen sprake van, dat hier onrecht zou zijn begaan, zelfs niet. dat hier iets onbillijks zou zijn gedaan. De motie, door den heer Duys voorgesteld om in overweging te nemen den maatregel betreffende de 5 pct. terug te nemen, moet ik, aangezien ik dat niet in overweging zou kunnen nemen, uit dien hoofde afwijzen.

De heer Oud heeft ook over de 5 pct. gesproken. Ik geloof, dat het beter is, met het oog op den tijd, op de gemaakte opmerkingen niet in te gaan. Maar een andere opmerking kan ik niet laten liggen. Hij heeft gesproken over de engagementsakte en de instructie op de werving en gezegd: hoe is het mogelijk, dat er zoo gehandeld is; die engagementsakte is niets anders dan de formuleering van hetgeen in de instructie op de werving wordt voorgeschreven en van het geen recht zal zijn tusschen de partijen. Niets is minder waar. De heer Oud heeft waarschijnlijk noch de instructie, noch de engagementsakte gelezen, want dan zou hij tot een andere conclusie gekomen zijn. Het zijn twee dingen, die volkomen naast elkander staan. Geen bepaling van de akte komt in de instructie voor en omgekeerd. Er staat zelfs uitdrukkelijk in die akte, dat het gaat om *bijzondere* voorwaarden; dat wijst dus op voorwaarden, die met de instructie op de werving niets te maken hebben. Instructie en akte staan onafhankelijk naast elkaar.

De heer Oud heeft nog gezegd, dat men per abuis soms onderofficieren de verkeerde engagementsakte heeft doen teekenen. De zaak is echter juist andersom. Voor het overgroote deel zijn de engagementsakten goed en slechts per abuis zijn zij voor een gering aantal onderofficieren zoodanig, dat daardoor de gelegenheid wordt ontnomen hen uit den dienst te ontslaan binnen den in de akte vermelden termijn.

De heer Oud heeft verder weer gesproken over het voorbeeld van den sergeant, die tevens landstormverbandscommandant zou zijn. Het kan zijn, dat er zijnerzijds een vergissing is en dat hij bedoelt heeft den commandant van een kleine afdeeling, terwijl er een brief in verkeerde handen kan zijn gekomen. Die mogelijkheid neem ik gaarne aan.

Wanneer iemand meent, dat hij bij de rangschikking ten onrechte in een bepaalde categorie is geplaatst, dan kan hij daartegen in beroep komen. De commissie in tweeden aanleg is tevens commissie van beroep en heeft de verplichting alles nauwkeurig te onderzoeken, wat er te berde is gebracht, en zij zal daarmede dan ten volle rekening houden.

De heer **Oud**: Maar waarom mag de man de motieven niet kennen, die bij zijn plaatsing op de een of andere lijst hebben gegolden?

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Het is geen proces, geen rechtsgeding, het gaat om de beoordeeling van de geschiktheid van de betrokken officieren en onderofficieren door meerderen in een commissie vereenigd.

Eindelijk wensch ik nog even te wijzen op een onjuistheid van den heer Oud, die er bezwaar tegen maakt dat ik bij de bespreking van art. 20 van het nieuwe Reglement betreffende de Krijgstucht overeenstemming heb geconstateerd met artikel 16 van het bestaande Reglement op de Krijgstucht voor wat betreft het „onvergenoegd betoonen". Art. 20 van het nieuwe reglement spreekt van het zich op eenige wijze onvergenoegdheid betoonen over den dienst in het algemeen of over bepaalde dienstbevelen of dienstvoorschriften; de heer Oud zegt daarvan: dat is dus strafbaar waar men dat ook doet, terwijl art. 16 van het bestaande reglement alleen strafbaar stelt het betoonen van onvergenoegdheid „tegenover zijn meerderen". Dat is niet juist, want art. 16 spreekt niet van het zich onvergenoegd betoonen „tegenover zijn meerderen", maar „over hunne behandeling", zoodat daarin evenmin als in art. 20 van het nieuwe reglement de tegenwoordigheid van den meerdere wordt vereischt.

(Minister van Dijk.)

Een enkel woord naar aanleiding van de opmerking van den heer Dresselhuys, dat ik sedert 1921 een gedaanteverwisseling zou hebben ondergaan. Het spijt mij het in deze niet met den geachten afgevaardigde eens te kunnen zijn. Mijn standpunt van 1921 handhaaf ik nog ten volle. Alleen gaat het hierom of op dit oogenblik de mogelijkheden voorliggen om dat stelsel thans op die wijze door te voeren als in 1921 in het oog was gevat.

Ik meen te moeten afwijzen de opmerking van den heer Dresselhuys, dat ik ten onrechte een parallel zou hebben getrokken met het stelsel van 1913, hetwelk in 1922 zou hebben gevoerd tot een begrooting van 86 millioen.

Als ik het goed heb is, indien daarin een vergissing schuilt, de heer Dresselhuys zelf daarvan de oorzaak, want hij heeft de vergelijking uitgelokt door te zeggen: als men de 33 millioen van 1913 tot basis neemt, komt men met een index-cijfer van 175 tot 57 millioen. Daaruit kon niet anders worden afgeleid, dan dat de heer Dresselhuys van mij verwachtte een parallel met het stelsel van 1913; de begrooting van 1913 zat immers vast aan het stelsel van 1913. Ik weet heel goed, dat ik niet bij de behandeling van de Dienstplichtwet, maar bij de behandeling van de Oorlogsbegrooting voor 1922 het cijfer van 86 millioen genoemd heb, maar over het stelsel-Colijn heb ik toen wel degelijk gesproken, evenals over het stelsel-Pop en heb toen gezegd, dat ik ten opzichte van beide goedkooper zou zijn.

De heer Dresselhuys komt terug op de 10 lichtingen, die bestemd zijn voor de artillerie. Ik meen te mogen zeggen, dat de heer Dresselhuys zich eenigermate vergist. Reeds bij het tot stand komen van de Dienstplichtwet heb ik gezegd, dat de artillerie, die in de vredesorganisatie zal worden opgenomen, niet sterker zal zijn dan 8 regimenten en één regiment zware artillerie, waardoor het aantal oefeningseenheden kan worden teruggebracht van 39 op 29. Het regiment zware artillerie is niet gevormd, maar wij gaan op het oogenblik de houwitsers, die aanvankelijk waren aangewezen voor de verdediging van de Vesting Holland, mobiel maken, opdat zij hun diensten ook bij het veldleger zullen kunnen bewijzen. En wanneer nu de heer Dresselhuys meent, dat de artillerie te kort komt aan manschappen, kan ik hem verzekeren, dat de sterkte van de lichtingen, die aan de artillerie worden toegewezen, van voldoende grootte zijn om daaruit in de diepte volgens het aangenomen stelsel 13 regimenten te vormen, terwijl ook bij de artillerie een zeker percentage van de lichtingen voor de kaderopleiding wordt aangewezen ten behoeve van de encadreering.

Over de kampementen behoef ik niets meer te zeggen.

Wel wensch ik nog even terug te komen op hetgeen de heer Dresselhuys zeide over de gevechtswaarde van het leger, wanneer er niet voldoende artillerie is. Inderdaad heb ik bij de bespreking van de Dienstplichtwet gezegd, dat in 1914 de kracht van verweer niet evenredig zou zijn geweest aan den wil tot verweer, wegens de onvoldoende outillage. De heer Dresselhuys acht dit in tegenspraak met wat ik straks zeide, dat wij niet al te pessimistisch moeten zijn. Zeker, wat wij thans hebben, is onvoldoende, maar wat betreft de toebedeeling van artillerie aan de infanterie-bataljons is het toch van zoodanige beteekenis, dat men niet behoeft te denken, dat het hopeloos is. De heer Dresselhuys zegt, dat ik gesproken heb van een absoluut minimum. Die woorden herinner ik mij niet precies, ik wil dat graag aannemen; maar ik wensch er de aandacht op te vestigen, dat wij sinds 1914 in artillerie belangrijk zijn vooruitgegaan. Ook wanneer wij reeds een bewapeningsfonds zouden hebben gehad, zouden wij thans niet meer artillerie hebben, en de 54 bataljons, die de heer Dresselhuys wenscht, zouden in totaal met evenveel artillerie zijn uitgerust. De heer Dresselhuys zegt: bij een verdeeling over driekwart van het aantal eenheden krijgen zij meer; relatief wel, maar absoluut blijft het getal gelijk. Het hangt er van af, hoe de krijgseenheden worden ingezet.

De heer Dresselhuys heeft verder gezegd: het gaat bergaf. De munitie raakt op, wij krijgen geen mitrailleurs, alle bewapening wordt stopgezet. Ook daarin is de geachte afgevaardigde veel te pessimistisch. Onze munitie wordt aangevuld — ik doel hier niet op de munitie, dienende tot aanvulling van die, welke verschoten wordt en waarover in de Memorie van Toelichting is gesproken — maar wel op die voor het zwaardere geschut.

Mitrailleurs worden aangemaakt, zoodat aan het einde van 1923 de bataljons van het veldleger volledig met mitrailleurs zullen zijn uitgerust.

De heer Dresselhuys heeft niet op de begrooting aangetroffen gelden voor proefnemingen. Die staan er inderdaad niet op. Er wordt niet aan gedacht proefnemingen te betalen op de wijze, als de heer Dresselhuys zich dat blijkbaar voorstelt. Er wordt een studie gemaakt van het vraagstuk; als het type in beginsel is vastgesteld, worden fabrikanten uitgenoodigd proefgeschut te leveren. Die studie is nog lang niet achter den rug, wij zijn dus ook nog niet toe aan de vaststelling van het type en pas over een paar jaar wordt er geld op de begrooting aangevraagd voor het proefgeschut.

Een enkel woord naar aanleiding van hetgeen de heer Marchant heeft gezegd.

De heer Marchant heeft tegenover den Voorzitter dezer Kamer bevestigd, dat zijn cijfers juist waren. Ik zeg, dat die cijfers niet juist zijn. Het cijfer van de Hoogere Krijgsschool is beslist onjuist. De heer Marchant noemt 29 leerlingen, en het zijn er 60, inbegrepen die van het Indische leger; het cijfer per leerling is dan ook niet ruim f 8000 maar f 3650.

Wat het cijfer van de Kon. Mil. Academie betreft, spreekt het vanzelf, dat, wanneer hier bij de behandeling van de Oorlogsbegrooting wordt gezegd, dat die academie één millioen kost, dat den indruk moet maken bij iemand, die de begrooting niet nader onderzoekt, dat het bedrag drukt op de Oorlogsbegrooting, en dat acht ik niet de juiste methode.

De heer Marchant is opgetreden, zooals de heer Oud heeft meegedeeld, als verdediger van de onderofficieren. Het is gemotiveerd met de mededeeling, dat de heer Marchant opkomt tegen het onrecht dat zal worden begaan. Wat te bewijzen is!

Het is een gelukkig verschijnsel dat de meening, die te voren bij den heer Marchant bestond, dat er een zekere manipulatie met het beroepspersoneel noodig was, om ze uit den dienst te verwijderen, geheel is veranderd. Blijkbaar staan we voor een verzoeningsfestijn, nu de heer Marchant optreedt als verdediger om de menschen in dienst te houden.

De heer Duymaer van Twist heeft nog een vraag gedaan over de legerorder van November 1920 en over de toekenning van de 7 pct. aan het verlofspersoneel. Ik zal even voorlezen welke bepaling gemaakt is:

> „Deze bijslag strekt o.a. hetzij ter geheele, hetzij ter gedeeltelijke vergoeding van korting op de jaarwedden van belanghebbenden toegepast ter verzekering van pensioen aan hun weduwen en weezen, zoodat bij latere afschaffing der premiebetaling bij de wet, geen aanspraken kunnen ontleend worden op vergoeding van het sedert 1 Januari 1920 betaalde."

Wat het verlofspersoneel aangaat, er is aan dat personeel, evenals aan het beroepspersoneel, een verhooging van 7 pct. gegeven; of die maatregel juist is geweest of niet, daarover kan men van meening verschillen. Eenerzijds kan men zeggen, dat de maatregel niet juist was, omdat het verlofspersoneel niet stort voor weduwen- en weezenpensioen, anderzijds kan men zeggen, dat dit personeel hetzelfde salaris had als het beroepspersoneel en dat, waar zij de voordeelen van het weduwenpensioen niet genieten, het vanzelf spreekt, dat ook zij de verhooging moesten hebben.

Maar, juist of niet juist, ik kan dat in het midden laten; het antwoord kan niet beslissend zijn voor de beoordeeling van het vraagpunt, waar het thans om gaat. De vraag, of het juist is, dat voor het beroepspersoneel 5 pct. in mindering is gebracht, moet an und für sich beantwoord worden.

Ten aanzien van de indeeling bij toepassing der rangschikkingsregeling is de opmerking gemaakt, dat er bij de verschillende korpsen zulke groote verschillen bestaan, o. a. bij

(Minister van Dijk e. a.)

indeeling in categorie *b*. Ik heb reeds aan de inspecteurs der wapens, die lid zijn van de commissiën in tweeden aanleg voor de onderofficieren, opdracht gegeven, nauwkeurig toe te zien, dat de korpscommissiën zooveel mogelijk denzelfden maatstaf aanleggen; wanneer blijkt, dat in het eene korps een groot percentage en in het andere een klein percentage, bv. in klasse *a* is gebracht, dan wil dat zeggen, dat daar niet de noodige gelijkheid is betracht, en dan heeft de commissie in tweeden aanleg niet alleen het recht, maar ook den plicht, daarop te wijzen.

Ten slotte de moties, Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats de motie-Oud. Op grond van de groote bedragen, die daarmede zijn gemoeid voor 's Rijks schatkist, moet ik de Kamer ernstig ontraden, die motie aan te nemen.

Waar de motie van den heer Deckers uitspreekt, dat er een tijdruimte van vier maanden voor vrijwillige dienstverlating dient te zijn na het ter kennis brengen van de wachtgeldregeling, echter met dien verstande, dat degenen, die pensioengerechtigd zijn, met pensioen zullen gaan, zooals ook reeds de bedoeling is van de Regeering, ook ten aanzien van degenen, voor wie de maatregel nog niet is toegepast als schrijvers, conducteurs van de artillerie, enz. —, en dat eveneens voor dienstverlating in aanmerking komen de in categorie *c* geplaatsten, bestaat er aanleiding het oordeel over die motie aan de Kamer te laten.

Ten slotte nog een opmerking. De heer Oud heeft den onderofficieren een buitengewoon slechten dienst bewezen.

Toen in het georganiseerd overleg is gebracht de rangschikkingsregeling en bij de indeeling in de categorieën *a*, *b* en *c* in dit avant-projet was gekozen de formuleering zooals die hier door den heer Oud is voorgelezen, dus afkomstig uit het georganiseerd overleg......

De heer **Oud**: Dat had u in eerste instantie moeten zeggen, niet nu.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: ...... zijn tegen die formuleering bezwaren ingebracht en is die dan ook gewijzigd om niet tegenover de buitenwereld te demonstreeren, dat het voor de onderofficieren, die in categorie *c* zouden worden geplaatst, zou gaan om mindere geschiktheid in het algemeen. Dat dit hier is uitgesproken, betreur ik, maar ik voeg er aan toe, dat ik uitdrukkelijk aan de commissies van beoordeeling heb geschreven, dat het hier gaat om de beoordeeling van de waarde voor het leger en dus niet van de waarde voor de burgermaatschappij.

De **Voorzitter**: De heer K. ter Laan wenscht als interpellant nog het woord. Ik stel voor hem het woord te verleenen, maar niet langer dan voor 5 minuten.

Daartoe wordt besloten.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik betreur het, dat de Minister van Justitie zoo laat aan het woord is gekomen. In artikel 79 der Grondwet staat, dat het recht van vergadering en vereenigen vrij is, maar daarom — aldus de heer Heemskerk — doen wij het nog niet.

Artikel 73 van de Wet op de Krijgstucht bepaalt, dat er nadere bepalingen kunnen komen, indien de noodzakelijkheid daarvan is gebleken. De Minister van Oorlog heeft in zijn laatste rede juist aangetoond, dat het niet noodzakelijk was, maar dat hij al die dingen toch zou doen.

Nu zegt de Minister: de S. D. A. P. valt er buiten, maar daar heeft hij niets in te zeggen, want dat hoort volgens artikel 17 niet tot zijn bevoegdheid, maar tot die van den commandeerenden officier of den kapitein op het schip. Daar is het net mee uit.

Veel nieuws heeft ook de Minister van Justitie niet geleverd. Zijn taak zou hier geweest zijn aan te toonen, dat de artikelen in het *Weekblad voor het Recht* van zeer bekwame en bevoegde rechtsgeleerden niet juist zijn.

Veel nieuws is er dus niet.

Het is mij herhaaldelijk gebeurd, dat ik in een vergadering optrad en dat de commandant van het garnizoen een order

(K. ter Laan e. a.)

had uitgevaardigd, dat de soldaten niet bij mij mochten komen. Dat zal afhangen van den commandant. Het zal precies zou blijven in de toekomst. Wij troosten ons er over en komen er wel door.

Tijdens mijn interpellatie heb ik nog drie, vier bewijzen ontvangen van de wijze, waarop de krijgstucht in het Nederlandsche leger wordt uitgeoefend en wanneer het liedje, dat de heer van Zadelhoff daar straks aanhaalde en dat ik ook niet bewonder, maar dat algemeen wordt gezongen, nog luider wordt gezongen, kan de Minister van Oorlog zeggen, dat hij en zijn ambtgenooten daarvan de oorzaak zijn.

Wanneer de heer Colijn beweert, dat de Christelijke jongens niet aan het zingen van dat liedje meedoen, zij het tot uw geruststelling gezegd, Mijnheer de Voorzitter, dat ik meer dan eens alle Katholieke jongens op de compagnie en met grooten ijver en met groote geestdrift aan heb zien meedoen en dat ik meer dan eens alle jongens op de chambree waarbij ook Christelijken waren, het heb hooren zingen. De Minister schijnt er prijs op te stellen, dat het liedje hoe langer hoe meer zal worden gezongen.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag het woord.

De **Voorzitter**: Ik kan den heer Oud in derden termijn op dit uur toch het woord niet geven.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb een speciale reden waarom ik u het woord moet vragen in derden termijn.

De **Voorzitter**: Dan geef ik het woord om die speciale reden aan den heer Oud.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan tot mijn leedwezen de houding van den Minister niet bewonderen. Toen ik voor de eerste maal sprak, heb ik mij beroepen op de regeling betreffende de afvloeiing en heb ik geciteerd de regeling, zooals die — zooals de Minister zegt — aan het georganiseerd overleg was gegeven. Die luidde anders dan de definitieve afvloeiingsregeling is geworden. Nu meen ik er aanspraak op te hebben mogen maken, dat de Minister ook in eersten termijn zou hebben gezegd, wat hij in tweeden termijn gezegd heeft, dan had ik in tweeden termijn kunnen antwoorden. Nu maakt de Minister deze opmerking in zijn tweeden termijn, waardoor ik, wanneer u niet zoo goed was geweest mij het woord alsnog te verleenen, daarop niet had kunnen antwoorden.

Wat de zaak zelf betreft, moet ik het verwijt, dat ik het voor de onderofficieren slechter zou hebben gemaakt, afwijzen. De Minister stelt het voor, alsof, wanneer ik er niet over gesproken had, de regeling, zooals zij oorspronkelijk luidde, niet publiek was geworden. Dit is echter volkomen onjuist. Alles wat in de pers geschreven is, was gebaseerd op de oorspronkelijke regeling en deze was reeds lang publiek voordat ik er over gesproken heb. Juist dat er zooveel over geschreven is, heeft mij in den waan gebracht, dat de regeling, zooals zij aan het georganiseerd overleg is voorgelegd, onveranderd was ingevoerd.

De algemeene beraadslagingen worden gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, over de 8 moties van orde te stemmen in de volgende vergadering na de pauze.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Namens de Kamer zeg ik de Regeering dank voor de verstrekte inlichtingen.

Artikel I van het ontwerp van wet komt in behandeling.

De onderartikelen 1 tot en met 10 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

41ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Voorzitter e. a.)

Beraadslaging over onderartikel 11, luidende:

„Jaarwedden, toelagen, schadeloosstellingen, tegemoetkomingen en verdere vergoedingen van de officieren van den plaatselijken staf f 82 744."

De **Voorzitter**: Ik stel voor, dat geen redevoering bij de onderartikelen den duur van 6 minuten zal mogen overtreffen, behalve bij die onderartikelen, die bepaaldelijk worden uitgezonderd.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik breng bij dit artikel den Minister dank voor de bezuiniging, welke hij heeft aangebracht op de plaatselijke staven en ik hoop, dat hij aan deze zaak zijn volle aandacht zal blijven schenken.

Vervolgens wensch ik den Minister nog een bepaalde vraag te stellen, waarop ik volstrekt niet aanstonds een antwoord verwacht.

Het interesseert mij namelijk te weten, op welke gronden de plaatselijke staf te Rotterdam gehandhaafd blijft. Ik meen te weten, dat Rotterdam in het geheel geen garnizoen heeft en dus een plaatselijke staf daar al zeer weinig werk te doen zal hebben. Gelijk echter gezegd, verwacht ik van den Minister geen onmiddellijk antwoord, maar ik zou alleen gaarne vernemen, dat hij aan deze zaak zijn aandacht wijde.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had eigenlijk mij willen bepalen tot het vragen van stemming over dit onderartikel; maar ik heb hierover het woord gevraagd, nu de heer Deckers er ook over begonnen is.

De Minister kan wel in de stukken nederschrijven, dat er aan zijn Departement gestreefd wordt naar bezuiniging, maar de groote meerderheid der Kamer is daarvan nog niet zoo overtuigd.

De plaatselijke staven, zegt de Minister, kan ik missen op verscheidene plaatsen, maar ik moet ze toch houden voor Amsterdam, den Haag en nog eenige ander steden, want anders zou ik daar het werk door een anderen officier moeten laten verrichten.

Ik durf te zeggen, dat er in de genoemde plaatsen officieren genoeg zijn, die dit werk er best bij kunnen doen. Zooals dat in den laatsten tijd geweest is, zijn er een aantal officieren in elk garnizoen, die zoo goed als niets te doen hebben.

De heer Duymaer van Twist zegt: dan moeten ze afvloeien. In dien geest handelt de Minister echter niet; hij houdt de officieren en geeft hun ook geen werk.

Hij beweert, zonder dat hij een opsomming geeft van de werkzaamheden, dat hij die plaatselijke staven niet kan missen; hij doet zelfs geen moeite om de Kamer er van te overtuigen en dan moet het er hier maar doorgesleept worden.

Ten slotte wil ik doen opmerken, dat hetgeen ik nu zeg omtrent dit onderartikel, evenzeer van wel nog 20 andere onderartikelen gezegd zou kunnen worden.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Ook in een groote stad als Rotterdam, waar geen garnizoen is, is er behoefte aan iemand, die alle gewenschte inlichtingen aangaande militaire zaken kan verstrekken, die het noodige kan verrichten ten opzichte van deserteurs en van de werving. Intusschen kan ik mededeelen, dat deze vraag als het ware kruist een onderzoek naar den omvang der werkzaamheden, dat ik op het oogenblik laat instellen, om einde te kunnen beoordeelen of te Rotterdam en Amsterdam plaatselijke adjudanten noodig zullen blijven en of het werk niet aan een ander kan worden opgedragen.

De heer ter Laan heeft gezegd: geef ons dan een opsomming van hetgeen een plaatselijke adjudant doet. Het is er allerminst om te doen schuilevinkje te spelen tegenover de Kamer en wanneer men een opsomming wil hebben, dan wil ik die met genoegen geven.

Ik wijs er reeds nu op, dat in de garnizoensplaatsen het plaatselijk bureau bovendien belast is met de zorg voor de

(Minister van Dijk e. a.)

militaire gebouwen, enz., zoodat die arbeid dikwijls zeer omvangrijk is. Maar — het is ook reeds in de stukken gezegd — waar het mogelijk is om tot beperking te komen, daar zal ik in die richting gaan. Uit de stukken kan men zien, dat het aantal plaatselijke adjudanten weer met twee zal worden verminderd.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: De heer K. ter Laan vraagt stemming over dit onderartikel 11. Ik stel voor deze stemming te doen houden te gelijk met de andere uitgestelde stemmingen.

Daartoe wordt besloten.

De onderartikelen 11*bis* tot en met 14 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 15, luidende:

„Jaarwedden, toelagen, schadeloosstellingen, tegemoetkomingen en verdere vergoedingen van de officieren van de militaire administratie f 506 638."

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! Art. 15 betreft een post van ruim f 500 000 voor jaarwedden van officieren van de militaire administratie. Ben ik wel ingelicht, dan is bij de Regeering in voorbereiding een besluit, volgens hetwelk de pensioenen van alle burgerlijke ambtenaren in de toekomst per giro zullen worden betaald. De gepensionneerde burgerlijke Rijksambtenaren zullen zich dus bij den postchèque- en girodienst moeten aansluiten. Dit geeft een aanmerkelijke besparing en centralisatie van den dienst. Ik zou den Minister wel in overweging willen geven maatregelen te beramen en bepalingen vast te stellen, waardoor de traktementen van officieren en onderofficieren alleen per giro betaalbaar worden gesteld. Ik zou dit zelfs zoover willen zien uitgebreid, dat alle Rijkstraktementen op deze wijze betaalbaar gesteld werden. Het komt mij voor, dat dit tot een besparing, op dezen belangrijken post, van ruim ½ millioen zou kunnen leiden.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Tegen hetgeen de heer Tilanus heeft aanbevolen, moet ik ernstig bezwaar aanvoeren, omdat dat geen besparing van werk zou geven, maar een groote vermeerdering, zij het door verplaatsing, want, als men iederen ambtenaar en iederen gepensionneerde verplicht een girorekening te nemen, zal daarvan het gevolg wezen, dat menschen, die niet gewoon zijn hun schulden per giro te betalen, terstond nadat het bedrag is gestort, een chèque schrijven en bij de postadministratie komen om dat bedrag dadelijk op te vragen. Men krijgt daardoor een groote vermeerdering van werk bij de postchèque- en girodienst en op de postkantoren.

Ik hoop, dat de Minister aan deze bezwaren zal denken, alvorens in te gaan op het denkbeeld van den heer Tilanus.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Ik had een overeenkomstige opmerking willen maken als de heer Oud. Wij zijn reeds bezig met vereenvoudiging van de administratie en zullen daarbij ook met de wenken van den heer Tilanus rekening houden.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 15 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderartikel 15*bis* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IVde Afdeeling (Bezoldiging van het personeel der verschillende wapens) in het algemeen.

De heer **Dresselhuys**: Dit artikel geeft mij aanleiding, te wijzen op de buitengewoon weelderige en kostbare organi-

(Dresselhuys.)

satie van het beroepskader, een organisatie, die in geen verhouding staat tot de diensten, die dit kader in vredestijd heeft te verrichten.

Wanneer men de uitgaven voor jaarwedden en verdere toeslagen uit de verschillende artikelen samentelt, komt men tot de volgende ronde bedragen in millioenen:

voor het overcompleete beroepspersoneel volgens opgave van den Minister	6,35
voor de beroepsofficieren volgens de nieuwe organisatie	8,17
voor de beroepsonderofficieren en minderen volgens nieuwe organisatie	10,64
corveeërs en daggelders	2,74
pensioenen voor deze categorieën	8,80
Te zamen	36,7
Voor het reservekader wordt in totaal	1,6

millioen uitgetrokken;

voor traktement, voeding, kleeding, legering, huisvesting, verzorging en uitrusting van den soldaat (militiekader inbegrepen) slechts	9,3
voor paarden en honden	2,—
voor marechaussee en politietroepen	1,9
voor oefeningen, onderwijs en opleiding, administratiekosten en geneeskundigen dienst, voor de luchtvaart- en motorafdeelingen, voor aanschaf en onderhoud van artillerie munitie en ander materieel, voor onderhoud van gebouwen en vestingwerken, Zuiderzeefonds, vervoerkosten en diversen slechts	12,6
	64,1

in het kort voor alle andere legerbelangen, behalve de betaling van het vaste personeel, slechts 27,4 millioen, tegen 36,7 millioen voor dit vaste personeel alleen.

Ook als de uitgaven voor het overcompleete personeel door afvloeiing verminderen, blijft de verhouding, dat het beroepspersoneel meer opeischt dan alle andere zaken te zamen.

Wees ik er bij de algemeene beschouwingen op, dat een groote fout van den Minister is het streven naar een veel te groote organisatie, waardoor deze met de gegeven hulpmiddelen per se minderwaardig moet blijven, uit de bovengenoemde cijfers blijkt het andere groote euvel, nl. het absorbeeren van meer dan de helft der beschikbare fondsen voor een klein deel van het personeel, waardoor voor oefening en uitrusting van de weermacht in haar geheel hoogst onvoldoende middelen overblijven.

In 1913, toen het beroepskader veel uitgebreider was en een veel belangrijker plaats in het leger innam dan thans het geval is, waren de totale uitgaven voor het vaste personeel pl. m. 13 millioen op een totale begrooting van 33 millioen, nog geen 40 pct.

Nu erken ik ten volle, dat deze Minister er niet voor aansprakelijk kan worden gesteld dat het beroepskader bij zijn optreden veel te talrijk en veel te kostbaar was, en dat daardoor de begrooting ernstig wordt bezwaard; de schuld daarvan ligt bij zijn voorgangers, die niet hebben gezorgd, dat dit beroepskader na de invoering van den persoonlijken dienstplicht in 1897 geleidelijk werd ingekrompen en vervangen door goed gekozen en goed geoefend reservekader.

Wel is deze Minister verantwoordelijk voor de hoogst onvoldoende pogingen om op behoorlijke wijze tot vermindering van dat kader te geraken; daardoor veroorzaakt hij, dat ook in de toekomst steeds onvoldoende middelen zullen overblijven om het leger goed te oefenen en uit te rusten.

Men denkt een beeld te krijgen van die z.g. „afvloeiing" als men bijv. in art. 16 vergelijkt de overeenkomstige posten onder A. Nieuwe Organisatie en B. Overcompleet. Men ziet bijv. dan dat tegenover 285 kapiteins oude organisatie er slechts 191 staan volgens de nieuwe regeling, een verschil van 94, terwijl er slechts 37 overcompleet zijn. Men zou dus meenen, dat er al 57 afgevloeid zijn, doch dit is onjuist. Slaat men nl. art. 61 op — vrijwillige landstorm —, dan vindt men weer 45 kapiteins terug, die daar zijn ondergebracht.

Van de eerste-luitenants — vroeger 296 man sterk — zijn er 255 in de nieuwe organisatie van de infanterie ondergebracht en 34 bij den landstorm, te zamen 289 of slechts 7 minder dan vroeger.

Deze cijfers maken allesbehalve den indruk van een ernstig streven om het beroepskader te verminderen. Dit wil de Minister dan ook volstrekt niet; hij wenscht het beroepskader in veel grooter sterkte aan te houden dan noodig is voor den dienst in vredestijd.

Dit blijkt duidelijk uit de encadreering van de schoolafdeelingen waar de recruten worden opgeleid.

Een schoolcompagnie infanterie telt gedurende 4 maanden per jaar tijdens den eersten oefeningstijd van de eerste viermaandelijksche ploegen organiek 50 à 60 recruten. De tweede ploeg is veel zwakker, omdat daarvan afgaan de manschappen die voorgeoefend zijn en daarom 4 maanden verkorting van dienst hebben; zelfs is die ploeg bestemd om te verdwijnen als de vooroefening zich uitbreidt; in 1922 waren er al compagnieën van 25 man.

Gedurende 6 weken per jaar worden die ploegen vereenigd en zijn er dus een 100-tal recruten per compagnie; gedurende 2½ maand daarentegen zijn er geen recruten.

Om deze compagnie te encadreeren trekt de Minister uit: 1 kapitein; 2 luitenants; 9 onderofficieren-instructeur; 2 onderoffcieren-administrateur, te zamen 14 man beroepskader of: 1 man op 4 recruten gedurende 4 maanden (eerste ploeg); 1 man op 2 recruten gedurende 4 maanden (tweede ploeg); 1 man op 7 recruten gedurende 6 weken (twee ploegen gezamenlijk); 1 man op 8 recruten gedurende 2½ maand.

Maar dit is nog niet alles. Drie van zulke schoolcompagnieën met een z.g. opleidingscompagnie voor kader en specialisten, vormen een regiment met een uitgebreiden regimentsstaf van één overste, 2 majoors, 2 kapiteins, 3 luitenants en tal van onderofficieren, zoodat het regiment aan beroepskader telt 19 officieren en 55 onderofficieren, behalve de ongenummerde korporaals, geweermakers, tamboers en hoornblazers, schoen- en kleermakers en koks, allen beroepskader.

Behalve de vier compagniën recruten ziet dat regiment éénmaal in twee jaar gedurende drie weken een werkelijke troep, n.l. gedurende de herhalingsoefeningen, als het regiment (3 bataljons à 4 compagnieën met toebehooren), onder de wapenen komt, zij het slechts 2/3 van de oorlogssterkte.

Dat beroepskader alleen kost — pensioen inbegrepen — per jaar en per regiment ruim 3 ton, voor de 24 regimenten infanterie pl.m. 8 millioen.

Voor dit belangrijke bedrag onderhouden wij een personeel, dat grootendeels zeer onvoldoende werk heeft gedurende den vredestijd, al zal men dan ook wel zorgen, dat een deel daarvan wordt „beziggehouden" door detacheeringen, enz.

Nu acht de Minister zelf al dat dure beroepskader niet noodig voor de opleiding van recruten en voor verdere vredesdiensten, doch hij motiveert die groote sterkte door de behoefte aan beroepskader bij de mobilisatie; hij wil dan voor iedere oorlogseenheid althans een paar man beroepskader beschikbaar hebben, omdat hij onvoldoende vertrouwen stelt in het reservekader. (*Handelingen* 14 Dec. 1921, blz. 1055).

Hij houdt vast aan den ouden gedachtengang, dat het beroepskader het eenige is en het reservekader slechts een aanvulling, een gedachtengang, die echter niet veel meer volgehouden kan worden nu het verlofskader 4 à 5 malen zoo groot als het beroepskader is.

Inderdaad bepaalt de waarde van het reserve- en militiekader voor een groot deel de waarde van het leger en tot het verkrijgen van een goed leger is dus in de eerste plaats noodig, dat het verlofskader goed gekozen, goed geoefend, goed onderlegd zij, ook voor de hoogere rangen.

Als dit zoo ware, zou het beroepskader zeer belangrijk kunnen worden ingekrompen, zou men de mobilisatie-functiën — waarvoor thans het grootste deel van het beroepskader wordt aangehouden — kunnen doen vervullen door reservekader, dat daarvoor desnoods in een bijzondere positie kan

(Dresselhuys.)

worden gebracht. Dan zou het beroepskader dus slechts behoeven te bestaan — voor wat betreft de troepenopleiding en aanvoering — uit het strikt noodige aantal instructeurs en administrateurs en verder uit personeel voor de hoogere bevelvoering (boven het regiment) en generalen staf. Dat zou een enorme besparing geven op dien allergrootsten post van de begrooting, die voor de betaling van beroepspersoneel; daardoor vindt men de middelen om het reservepersoneel behoorlijk te vormen.

Thans moet, om toch maar een sterk beroepspersoneel te kunnen onderhouden, op alle andere posten — met name op de vorming van het reservepersoneel — zooveel worden uitgezuinigd, dat de resultaten zeer onvoldoende zijn.

Om een enkel voorbeeld te nemen, vergelijke men de uitgaven die worden gedaan voor beroeps- en reserve officieren. De 1700 beroepsofficieren volgens de nieuwe organisatie kosten aan traktement enz. 8—17 millioen of — een evenredig deel der pensioenen inbegrepen — 10,8 millioen, d. i. f 6300 per man (van luitenant tot generaal) en per jaar. 5500 reserve-officieren kosten 1,23 millioen of f 210 per jaar en per man. De verhouding is 1 : 30.

Voor de onderofficieren is die verhouding ongeveer dezelfde; een beroepsonderofficier kost, pension inbegrepen, gemiddeld f 3400.

Uit die cijfers blijkt wel de luxe bij het beroepskader, de verwaarloozing van het reservekader.

Het reservekader is thans ongetwijfeld onvoldoende geoefend en onderlegd, doordat te weinig zorg wordt besteed aan de vorming; zoolang men van de begrooting meer dan de helft besteedt aan het beroepskader, zal daarin ook geen verandering komen en blijft men in den vicieusen cirkel, dat men het beroepskader niet wil verminderen, omdat het reservekader onvoldoende is onderlegd, terwijl men geen geld voor een goede vorming kan vinden zoolang het beroepskader zoo sterk is, met het gevolg, dat het grootste deel van het kader hoogst ovoldoende is geoefend, dat de toestand uiterst kostbaar is en het beroepskader grootendeels geen voldoend inspannenden vredestaak vindt, wat hoogst demoraliseerend moet werken en de waarde van dat kader moet verminderen.

Die vicieuse cirkel moet gebroken worden en dit kan geschieden door de organisatie van het beroepskader al dadelijk zooveel te verminderen, dat men slechts overhoudt een aantal, dat in vredestijd voortdurend een loonenden en inspannenden arbeid in het leger vindt, mits daarnaast een bijzonder reservekader wordt gevormd, dat die functiën overneemt, voor welke eerst bij mobilisatie een volle kracht noodig is.

Aan dit reservekader kan men bijzonder hooge eischen stellen, mits men aan de betrekking ook bijzondere voordeelen verbindt, voordeelen, die echter in het niet zullen vallen bij de betaling van het beroepskader, dat thans voor die functiën is bestemd (gemiddeld f 6300 per officier per jaar en f 3400 per onderofficier).

Dit reservekader is er nog niet, maar het kan — gegeven die bijzondere voordeelen — geleidelijk gevormd worden; in den overgangstijd zal men de beschikking kunnen hebben over de oud-beroepsofficieren en onderofficieren, die den dienst met gedeeltelijk pensioen verlaten, aangelokt door de bijzondere voordeelen van dit kaderinstituut.

Men heeft dan nog het groote voordeel, dat men bij dit kader slechts de geschikte elementen behoudt; de minder geschikten kunnen onherroepelijk worden afgevoerd naar het gewone reservekader en worden niet bij het veldleger, maar bij de reservetroepen ingedeeld.

Tevens kan dan de afvloeiing op een meer billijke wijze worden geregeld, omdat het zeer talrijke beroepskader, dat overcompleet wordt, dan in gedeeltelijk pensioen plus voordeelen van het bijzondere reservekader — als het daarvoor geschikt is — een behoorlijke retraite kan vinden en zich op financieel peil kan houden door een zeer matig betaalde burgerbetrekking.

Maar men moet beginnen met de organisatie van het beroepskader belangrijk te reduceeren, om met een deel van de daardoor verkregen groote besparingen een beteren toestand te kunnen verkrijgen.

Boven heb ik reeds aangetoond, hoe onzinnig, luxueus

(Dresselhuys e. a.)

dat kader is georganiseerd in verhouding tot het te verrichten vredeswerk; duidelijk is — waar voor dit kader meer dan de helft van de begrootingsgelden is uitgetrokken —, dat op dit kader de bezuiniging moet worden gevonden zonder de legerbelangen te schaden.

Nu kan ik natuurlijk zonder de officieele gegevens niet beoordeelen hoe sterk dat beroepskader precies zal moeten zijn en ik wil ook zeker zijn, dat ik niet overdrijf bij mijn voorstel tot bezuiniging. Als ik dus een cijfer noem, beteekent dit niet meer dan dat ik de richting van de reorganisatie wil aangeven.

Ook zal ik dit zelfde voorstel niet herhalen bij alle artikelen, waarbij in de betaling van beroepskader wordt voorzien, maar ik reken er op, dat, als dit amendement wordt aangenomen, de Minister het *mutatis mutandis* op die andere artikelen zal toepassen.

Ik stel daarom voor als uiterst minimum, dat de post voor jaarwedden onder ,,A. Nieuwe Organisatie'' van artikel 16, ad f 2 665 050, wordt verminderd met 30 percent en dit bedrag van f 800 000 overgebracht naar den post jaarwedden onder ,,B. Overcompleet'' van hetzelfde artikel.

Daar deze post van overcompleet personeel aan het eind met 20 percent wordt verminderd, beteekent dit een vermindering van artikel 16 met 20 percent van 30 percent van f 2 665 050 of 6 percent van dit bedrag.

Daarentegen ben ik bereid een verhooging van de posten voor reservepersoneel in dit artikel tot ten hoogste het bespaarde bedrag te steunen.

De besparing drukt zich dan in deze begrootingscijfers dus niet uit; zij kan echter in belangrijke mate verkregen worden als de Minister door doeltreffende maatregelen het overcomplete beroepskader er toe weet te brengen vrijwillig over te gaan in de bijzondere reserve.

De post B, thans vóór den aftrek van 20 percent groot f 396 060, wordt dan nl. pl.m. f 800 000 grooter en kan wellicht voor een groot deel onuitgegeven blijven als het overcomplete personeel den dienst verlaat; daar zal dan tegenover staan een zeker bedrag aan pensioenen.

Past de Minister dezelfde methode toe op de andere artikelen, beroepspersoneel betreffende, dan kan de besparing hoogst belangrijk zijn.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Het kan met het oog op dit late uur niet in uw bedoeling liggen, nu nog uitvoerige debatten aan te hooren over dit onderwerp, omdat het min of meer is behandeld bij de algemeene beschouwingen. Aan den anderen kant is het van dusdanig belang, dat het toch wel goed is dat de heer Dresselhuys met enkele cijfers is gekomen. Alleen begrijp ik weer niet, dat het de heer Dresselhuys is, die hiermede komt. Ik herinner mij nog 1901, toen de Militiewet is aangenomen. Toen hebben niet alleen alle leden van rechts, maar ook al wat liberaal was in dien tijd, alle oud-liberalen, alle unie-liberalen en 6 van de 11 vrijzinnig-democraten er vóór gestemd.

Nu is het eigenaardig, dat wij waarschuwingen hooren van den heer Dresselhuys, want telkens als wij spraken, zooals de heer Dresselhuys nu gesproken heeft, hadden wij juist van hem en zijn partijgenooten den grootsten last.

In 1912 is de Militiewet-Colijn aangenomen, met de stemmen van de oud- en unieliberalen vóór. En wat de wet Pop betreft, daar stemden ook alle leden van den Vrijheidsbond vóór!

Het doet mij dus buitengewoon genoegen, dat juist de heer Dresselhuys hier nu de aandacht op vestigt. Hij wil nu het beroepspersoneel langzamerhand — neen, snel zegt de heer Dresselhuys nu — vervangen door verlofspersoneel. Hij heeft eerst er aan meegewerkt, dat die reusachtige massa beroepspersoneel er kwam. Hoe eerder dat veranderd wordt, hoe beter. Maar als men het vorige jaar voor het stelsel-Pop heeft gestemd en dan hiermee komt, is het goed, daarop de aandacht te vestigen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wilde den Minister vragen, of reeds afdoende maatregelen genomen zijn, waardoor een misverstand wordt weggenomen, waaronder tal van jongelieden in 1922 hebben geleden, nl. die jongelui, die verplicht

(K. ter Laan e. a.)

werden om opgeleid te worden tot officier of onderofficier. Ik ben daaraan onschuldig, want wij zijn de eenige partij, die tegen de verplichte kaderopleiding heeft gestemd. Daar is nu niets aan te veranderen, het staat in de wet. Maar waar wel aan te veranderen is, dat is, dat de jongelui op 15 Maart worden opgeroepen en dan tot October worden weggestuurd. Ik zou willen vragen, dat deze jongelieden òf niet werden opgeroepen voordat de opleiding kan beginnen, òf dat men zich in het leger naar de oproeping schikt en de opleiding direct laat beginnen. De Minister weet, hoe ernstig die klachten zijn. Ik zou hem willen verzoeken in het belang van honderden jongelieden, maatregelen daarvoor te treffen. Dit jaar hadden velen hun betrekking opgezegd en moesten een half jaar wachten.

Dus in October inlijven en dadelijk beginnen, of in Maart inlijven en dadelijk beginnen.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! De heer Dresselhuys heeft gesproken over de kostbare organisatie en over de hoogst onvoldoende pogingen om tot vermindering daarvan te komen. Tot op zekere hoogte kan die kostbaarheid niet worden ontkend; het is een uitvloeisel, ten eerste van het aantal en ten tweede van de hooge salarissen.

Op het oogenblik is een reorganisatie in wording en ik heb in de Memorie van Antwoord uitdrukkelijk gezegd, dat het niet mogelijk is steeds onmiddellijk die reorganisatie zoodanig te maken, dat zij precies aanpast aan de behoeften.

De organisatie moet eerst werken en dan moet worden nagegaan wat noodig is en wat gemist kan worden. Maar nu kruist deze opmerking van den heer Dresselhuys dat voornemen en uit dien hoofde is het amendement mij niet aangenaam. Ik moet in dit amendement zien als het ware een motie van wantrouwen; gelet dus op hetgeen naar mijn meening in het amendement is gelegd, zou ik de Kamer willen aanbevelen, dit amendement niet aan te nemen. Ik heb immers de toezegging gedaan, dat hetgeen mogelijk is om te komen tot een vereenvoudiging van de organisatie, door mij zal worden gedaan.

Naar aanleiding van de opmerking van den heer ter Laan over de opleiding van de verlofsofficieren kan ik mededeelen, dat voor dit jaar reeds maatregelen waren getroffen en dat een regeling wordt gemaakt, waarbij ook voor de toekomst zooveel mogelijk zal worden te gemoet gekomen aan de bezwaren.

De **Voorzitter**: Ik stel voor bij deze beraadslaging tevens aan de orde te stellen onderartikel 16, luidende:

> ,,Jaarwedden, toelagen, schadeloosstellingen, tegemoetkomingen en verdere vergoedingen van de officieren van het wapen der infanterie, van de officieren van de compagnieën hospitaalsoldaten en van de officieren van de compagnie intendancetroepen f 3 855 526.",

waarop door den heer Dresselhuys met mede-onderteekening van de heeren van Gijn, Gerritzen, Visser van IJzendoorn en mej. Westerman een amendement is ingediend, strekkende om het te verminderen met f 1 (Stuk n°. 18).

Voorgesteld door vijf leden maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister willen opmerken, dat hij mij misverstaan heeft. Mijn amendement toch gaat in de richting die de Minister zelf ook wil, nl. van betere afvloeiing van het beroepspersoneel en versterking van het reservepersoneel.

Nu zegt de Minister, dit is een motie van wantrouwen, maar afgezien daarvan, dat een amendement practisch nooit de bedoeling kan hebben van een motie van wantrouwen, wil ik opmerken, dat de Minister gezegd heeft: dit amendement kruist mijn voornemen.

De oplossing is dus, dat hij mijn amendement overneemt. Maar waar de Minister aanneming van dit amendement ontraadt, zou hij de Kamer een beslissing voorstellen, die lijnrecht tegen zijn bedoeling ingaat.

(Duymaer van Twist e. a.)

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp niet waarom de geachte voorsteller met een amendement komt. De Minister heeft toch de vredesorganisatie gebaseerd op de sterkte van het contingent. Wanneer hij nu mededeelt, te overwegen om de organisatie langzamerhand in te krimpen, dan voldoet hij aan den wensch van den heer Dresselhuys.

En als de heer Dresselhuys dan toch na die toezegging zijn amendement volhoudt, dan spreekt daaruit wantrouwen in de toezegging. Het amendement beteekent een motie van wantrouwen. Ik kan daarom begrijpen, dat de Minister het amendement afwijst. Ik adviseer den Minister met dit amendement geen enkele consideratie te nemen.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet bij mijn meening blijven, omdat, wanneer het amendement de bedoeling heeft, die de heer Dresselhuys er aan geeft, ik dan niet begrijp, waarom de heer Dresselhuys c.s. het amendement niet intrekken. Ik heb daar straks medegedeeld, dat reeds in onderzoek is op welke wijze de organisatie kan worden vereenvoudigd en daarom heeft het amendement geen reden van bestaan. Wordt het toch gehandhaafd, dan begrijp ik niet, wat ik er anders in moet zien dan een motie van wantrouwen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Het groote verschil blijkt te zijn, dat de Minister zegt: de zaak is nog bij mij in onderzoek, terwijl wij meenen, dat de zaak voor beslissing rijp is. Het komt ons voor, dat het nu tijd is om uitvoering aan de zaak te geven en dat het geen tijd meer is voor onderzoek. Daarom persisteeren wij bij ons besluit en handhaven wij het amendement.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs mij het oordeel van die Commissie mede te deelen over het amendement.

De heer **Duymaer van Twist**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Van de Commissie van Rapporteurs zijn vier leden aanwezig. Drie daarvan zijn tegen en een van deze leden is vóór de aanneming van het amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stemming over het amendement en onderartikel 16 te doen plaats hebben in de volgende vergadering na de pauze.

Daartoe wordt besloten.

Onderartikel 16*bis* wordt aangenomen zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming.

Beraadslaging over onderartikel 17, luidende:

> ,,Jaarwedden, toelagen, schadeloosstellingen, tegemoetkomingen en verdere vergoedingen van de officieren van het wapen der cavalerie f 549 531."

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt in den laatsten tijd herhaaldelijk voor, dat officieren langer in hun rang dienst doen dan het maximum aantal jaren overeenkomende met de salarisschaal, voor hen geldende.

Zoo zijn er luitenants bij de cavalerie, die bijna 18 dienstjaren hebben, terwijl zij na 16 dienstjaren het maximum salaris hebben bereikt. Ik zou den Minister willen vragen of hij in dergelijke exceptioneele gevallen, wanneer zulk een officier geschikt is voor bevordering en hij een betrekking heeft, die ook door iemand met een hoogeren rang kan worden bekleed, dien officier hetzij te bevorderen, hetzij den titulairen hoogeren rang te verleenen.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil in overweging nemen hetgeen de heer Tilanus gezegd heeft. Ik moet er echter onmiddellijk de aandacht van

(Minister van Dijk c. a.)

den geachten afgevaardigde op vestigen, dat ik op het oogenblik niet de consequenties kan overzien. Ik doe dus geen toezegging, maar ben bereid zijn vraag te overwegen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De onderartikelen 17 tot en met 22*bis* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 23, luidende:

„Jaarwedden, soldijen, daggelden, toelagen, schadeloosstellingen, tegemoetkomingen en verdere vergoedingen van onderofficieren en soldaten van het wapen der cavalerie of daarbij gedetacheerd van andere wapens f 1 273 316."

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beschouwingen over dit hoofdstuk van de Staatsbegrooting heb ik als mijn meening kenbaar gemaakt, dat het niet wenschelijk is de oefeningsduur van de cavalerie terug te brengen van 18 maanden tot 14 maanden.

De Minister is daarop bij de algemeene beschouwingen, als ik goed geluisterd heb, niet ingegaan.

Aangezien de Minister voornemens is een wetsontwerp in te dienen, zal ik thans volstaan met hetgeen ik jl. Maandagavond heb uitgesproken, thans slechts te onderstreepen en in het bijzonder te wijzen op de moeilijkheid aan verkorting van den diensttijd verbonden ten aanzien van de kaderopleiding en de paardenverzorging.

Ik hoop, dat de Minister de bezwaren, welke tegen dezen maatregel van deskundige zijde zeker ook ter kennis van den Minister zullen zijn gebracht, en welke ik thans, ter bekorting, niet verder naar voren zal brengen, in ernstige overweging zal willen nemen, alvorens tot dezen maatregel over te gaan.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch den Minister de gelegenheid te geven om inlichtingen te verstrekken omtrent zijn meening, of de vermindering van den diensttijd van 18 maanden bij de cavalerie tot 14 maanden bij de wet dan wel bij een verlofsregeling zal zijn ten uitvoer te leggen. De zaak zelf wordt bij de algemeene beraadslagingen besproken. De Minister bleef echter nog in gebreke om de toen gemaakte opmerkingen te beantwoorden.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Het is mij bij de algemeene beschouwingen ontgaan de vraag van den heer Duymaer van Twist en van den heer Tilanus te beantwoorden. Vandaar dat ik er prijs op stel thans nog mede te deelen, dat het mij inderdaad minder gewenscht voorkomt deze zaak met toepassing van verlof te regelen, zoodat ik van plan ben een wetsontwerp in te dienen, en einde aan de woorden „ten hoogste" in de Dienstplichtwet niet de beteekenis te ontnemen van „ten naaste bij" of iets dergelijks.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Dat heb ik u nog nooit op de viool hooren spelen. Wij hebben den geheelen avond gepraat over het Reglement op de Krijgstucht, dat in strijd is met de wet, en hier hebben wij nu de Dienstplichtwet, door dezen Minister zelf bij de Kamer ingediend en verdedigd, waarin staat, dat de diensttijd bij de bereden wapens ten hoogste 18 maanden zal zijn.

Nu weet ik niet, of het komt door het late uur, maar ik kan toch niet anders lezen dan dat ten hoogste 18 maanden beteekent, dat dit de uiterste termijn is en men de menschen niet langer onder de wapenen mag houden.

Als dit nu hetzelfde beteekent als „nagenoeg", dan constateer ik het feit, dat dezelfde Minister, die het Reglement op de Krijgstucht verdedigt, hier op de vlucht gaat voor niets.

(K. ter Laan c. a.)

De zeer goede Nederlandsche term van „ten hoogste" kan niet gelezen worden alsof er stond „nagenoeg".

Wanneer de Minister den diensttijd van 18 maanden wil inkrimpen tot 14, is dit een van de betrekkelijk weinige dingen, welke ik in het beleid van den Minister kan prijzen.

Ik heb dat met groote erkentelijkheid gezien; het is één van de dingen om tot vereenvoudiging en bezuiniging te komen.

In de stukken is er echter geen woord over gesproken, dat dit bij de wet moet geschieden. Wat hier hedenavond gebeurt is nieuw; in de afdeelingen is niemand op het idee gekomen, dat dit zou moeten. En nu de heeren Tilanus en Duymaer van Twist er hier over beginnen, zegt de Minister dadelijk: ik wil nog eens zien, of daarvoor niet eerst wetswijziging noodig is.

Als de Minister b.v. in de wet wilde zetten, dat de diensttijd 24 maanden moest zijn, dan zou er wetswijziging voor noodig zijn, maar tegen wat hier gebeurt moet ik protesteeren. Dit is niets anders dan een middel om er weder van af te komen.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp van het betoog van den heer ter Laan niet veel. Wij hebben het in den loop der jaren al zoo dikwijls in deze Kamer gehad over de beteekenis van de woorden „ten hoogste". Deze woorden hebben langzamerhand een historische beteekenis gekregen, nl. de beteekenis van „nagenoeg". Zelfs werd de zaak meermalen bij stemming uitgemaakt. In de wet moeten de woorden „ten hoogste" staan om het mogelijk te maken, dat b.v. een lichting, die anders op Zondag met groot verlof huiswaarts zou moeten gaan, den dag te voren kan vertrekken.

Ik begrijp dan ook niet, dat de heer ter Laan nu aan den Minister van Oorlog van diens opvatting over „ten hoogste" een grief kan maken.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat het tijd wordt dat een eind komt aan de dwaasheid, die hier al zoo vaak verkondigd is, wat betreft de uitlegging van de woorden „ten hoogste".

Ik ben het geheel eens met den heer ter Laan, dat het niets anders beteekent dan dat men niet boven een zeker getal mag gaan, doch dat men zoover daar beneden mag blijven als men wil.

Wij hebben de dwaasheid, dat men „ten hoogste", wanneer het gaat om den oefentijd, uitlegt als „nagenoeg" en wanneer het gaat over de sterkte der lichting als een „maximum".

Nu is niet juist de bewering van den heer ter Laan, dat de Minister in strijd met de wet handelt, als hij met een wetswijziging komt. De Minister kan zoo iets doen, maar anderzijds ben ik het met den heer ter Laan eens, dat het alleen geschiedt om de oppositie, die met name van den heer Colijn gekomen is. Daarom wil de Minister thans de zaak op de lange baan schuiven om, wanneer straks de heeren van de overzijde komen onder leiding van de militaristische heeren Duymaer van Twist en Colijn, op die manier van die verkorting van den oefentijd af te komen.

In zooverre sluit ik mij bij het protest van den heer ter Laan gaarne aan. De uitlegging van den heer Duymaer van Twist moet ik dus in alle opzichten wraken.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Indien de heer Oud niet het woord had gevraagd, zou ik hebben gezwegen, hoewel in de woorden van den heer ter Laan reeds een aanleiding gelegen was om een enkele opmerking te maken.

Het wil mij voorkomen, dat de heer ter Laan alle recht mist om den Minister van Oorlog te verwijten, dat hij een reglement heeft vastgesteld in strijd met de wet. De Minister heeft geen reglement vastgesteld, er is een Koninklijk besluit, en dus heeft de Minister het niet gedaan: het is door de Kroon geschied. Het is bovendien niet geschied in strijd met de wet. Daarover is straks gedebatteerd, en zonneklaar is aangetoond, dat het reglement met de wet niet in strijd is.

(Beumer e. a.)

Nu iets over de opmerking, door den heer Oud gemaakt. Sinds 20 jaar kennen wij de uitdrukking „ten hoogste". Sinds 20 jaar is door de autoriteiten, die deze uitdrukking in de wet hebben voorgesteld en hebben doen aannemen, hier duidelijk gemaakt wat die woorden beteekenen, en steeds is uit de discussies dit voortgekomen, dat men zeide: die woorden beteekenen niets anders dan: „om en nabij", precies, wat de heer Duymaer van Twist heeft gezegd. Daarom geloof ik niet, dat er eenige reden is om in den nacht van 21 op 22 December 1922 om 10 minuten over twee, uit te maken, dat die woorden iets anders beteekenen dan zij reeds 20 jaar lang beteekend hebben.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 23 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 23 *bis* tot en met 43 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de VIIIste afdeeling (Aanschaffing, voeding en verzorging van paarden; maatregelen in het belang der remonteering en africhting van honden voor oorlogsdoeleinden) in het algemeen.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Het is de taak van het remontedepot de jonge legerpaarden gereed te maken voor den dienst bij de troepen. Voor de eigenlijke „opvoeding" van deze paarden gebruikt men in ons land den troepenofficier.

Dit lijkt op het eerste gezicht niet vreemd, te minder, als men overweegt, dat hij voor die taak wordt gespecialiseerd. Men vergete echter nooit, dat het remontepaard, komende in het depot, het voorwerp moet zijn van de voortdurende zorg en oplettendheid, opdat voorkomen wordt, dat voor zijn gezondheid ongunstige factoren een nadeelige uitwerking kunnen hebben. Regel is, dat het paard, eerst als het ziekteverschijnselen vertoont, onder behandeling komt van den paardenarts. Tot diens bevoegdheid behoort het evenwel niet op den gang van zaken bij het depot een zoodanigen invloed te oefenen, als hij noodig oordeelt voor het behoud van de gezondheid. Toch is hier de paardenarts de deskundige en niet de troepenofficier.

Het gaat er niet alleen om de paarden te krijgen in een zoodanigen toestand, dat zij geschikt worden geacht voor den troependienst, maar ook, dat zij de volle lichamelijke geschiktheid zoo lang mogelijk zullen behouden.

Een ziek paard is voor den paardenarts een waarschuwing. Deze zal daarin aanleiding vinden om nauwgezet te onderzoeken, welke factoren of omstandigheden een gevaar opleveren voor de andere aanwezige paarden. Geldt dit zelfs in den troep, dit geldt dubbel bij de remonte. Het jonge paard, vaak nog niet eens ten volle gewoon aan de invloeden van het klimaat, staat dubbel bloot aan de inwerking van voor de gezondheid nadeelige factoren en omstandigheden. Deze kunnen dikwijls betrekking hebben op de verzorging, de stalling, het beslag, de behandeling, en dus meermalen liggen op een terrein, waarop de paardenarts zich volgens de thans geldende bepalingen niet mag bewegen. Immers, de opperleiding berust niet bij hem, maar bij den oud-veterinair-deskundigen troepenofficier.

Dat dit aanleiding kan geven tot nadeel voor de slagvaardigheid van het leger eenerzijds en voor de geldmiddelen anderzijds, behoeft nauwelijks betoog. Een ander nadeel is, dat de paarden niet hun waarde houden, telkens vermeld staan op het ziekenrapport en dikwijls veterinaire behandeling noodig hebben. De slotsom ligt voor de hand. Naar mijn meening moet bij de leiding van de remonte aan de veterinaire deskundigen een grootere invloed worden toegekend dan waarover zij thans beschikken.

De lessen van den oorlog hebben de meeste landen geleerd, dat het inderdaad deze richting uit moet. Ik wijs naar België, waar sedert niet langen tijd in het belang van 's lands financiën en van den dienst tevens de maatregel is genomen, dat

(Deckers e. a.)

de veterinaire en remontedienst zijn komen te staan onder dezelfde leiding. Ook de remonteering zelf moet onder deskundige leiding plaats hebben. Zoo is het in Nederland niet, maar wel b.v. in Frankrijk. Zoo is het ook in Engelsch-Indië, in België en Zwitserland: overal komt men tot besparing van groote beteekenis.

Ik wil het bij deze enkele beschouwingen laten. Ik geef den Minister naast de mijne de over dit onderwerp handelende zeer belangrijke beschouwingen in overweging, welke met tusschenpoozen in onze pers zijn verschenen, o.a. van de hand van den zeer deskundigen paardenarts, die te gelijker tijd medicus is, dr. Thomassen.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had wel gedacht, dat deze rede van den heer Deckers hem ingegeven was door den heer Thomassen, wiens ingezonden stukken in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* ik bij mij heb. Ik ga van een geheel ander standpunt uit. Juist voor den aankoop van remontepaarden, en ik denk, dat de Minister dat wel met mij eens zal zijn, is noodig een langjarige studie en practijk en een groote bedrevenheid te paard, en dan komt het mij voor, dat een bereden officier, die de paarden gebruikt, die oordeelt over de paarden, zooals ze daar staan en loopen, die ze kan berijden zooveel als hij wil, de voorkeur verdient boven een paardenarts, die, hoewel meer kennis hebbende van de ziekten en van het interieur, op de veterinaire hoogeschool nooit les heeft gehad in de rijkunst en die van remontedressuur absoluut geen verstand heeft. Men versta mij wel, evenmin als een paardenarts een paardenkenner behoeft te zijn, omdat hij paardenarts is, evenmin behoeft de bereden officier paardenkenner en ruiter te zijn, omdat hij sporen draagt, maar ik wil er slechts dit mede zeggen, dat, wanneer men een vergelijking moet trekken tusschen een officier en een paardenarts, die beiden een goeden kijk op een paard hebben, een eigenschap, die iemand doorgaans aangeboren is, de officier als man van de practijk de voorkeur verdient.

De heer Deckers, zich beroepende op de woorden van dr. Thomassen, wenschte, dat niet alleen de paardenartsen een overwegenden invloed zouden hebben in de remontecommissie, maar, vergis ik mij niet, dat ook de directeur van de remonte een paardenarts zou zijn. Ook voor den directeur geldt de eisch van jarenlange practijk en studie. Daarom zal een paardenarts als regel niet geschikt zijn voor directeur van de remonte. Ik hoop dus, dat de Minister op dit advies van den heer Deckers niet zal ingaan.

De aankoop van remontepaarden heeft groote ontstemming gewekt in het land. In de commissie hadden zitting twee officieren en een paardenarts. Mij is ter oore gekomen, dat de Minister daarin verandering heeft gebracht, door ook een fokker in de commissie te benoemen, en ik breng Zijn Excellentie daarvoor hulde. Ik heb vernomen, dat in verschillende streken van ons land, o. a. in de Haarlemmermeer, Gelderland en Utrecht een groot aantal paarden, na door een deskundig commissionnair te voren te zijn uitgezocht, zijn voorgebracht, en dat van de ± 150 paarden er maar 11 of 12 zijn aangenomen. Het is toch een plicht van de remontecommissie om zooveel mogelijk in ons land aan te koopen en dat is tot dusver niet geschied. Het maakt de boeren kopschuw. Ik geloof, dat de Minister een goed werk zou doen, wanneer hij de remontecommissie er op wijst, dat hierin verandering moet komen.

In de instructie, die al 20 jaar geldt, staat, dat de remontecommissie paarden mag koopen van M. 1,60, maar ook, dat een klein verschil buiten rekening mag worden gelaten. De tegenwoordige remontecommissie heeft zich daaraan echter niet gehouden, en dat moet haar als fout aangewreven worden.

Ten slotte heeft de heer Ebels mij gevraagd, er op te wijzen, dat de remontecommissie meer dan eens aan den ouderdom van het paard, zooals die blijkt uit de stamboekbewijzen, geen geloof hecht. Het stamboek is tegenwoordig uitstekend ingericht, dus behoeft de commissie niet naar de kenmerken der tanden te kijken. Wanneer zij aan de stamboekbewijzen geen waarde toekent, zou dit niet alleen om

(van Rappard e.a.)

de zaak zelf, maar veel meer nog om den ongunstigen indruk, welke een dergelijke kleineering van onze stamboeken naar buiten moet maken, in hooge mate te betreuren zijn.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! De beantwoording van den heer Deckers is mij gemakkelijk gemaakt door den heer van Rappard. Ik sta in dit opzicht volkomen aan diens zijde. Het vraagstuk, waarom het hier gaat, heb ik in studie genomen. Ik zal op de technische zijde niet ingaan; het lijkt mij voldoende er op te wijzen, dat degeen, die het paard gebruikt en de gebreken er van kent, door dressuur moet trachten, daaraan zooveel mogelijk te gemoet te komen. De paardenarts, kan zijn invloed doen gelden, maar de opleiding moet zijn bij den paardenman bij uitnemendheid. Ik heb hier voor mij een brief, waaruit ik deze tirade zal voorlezen:

„Een vergadering, bestaande uit 4 fokkers, den oud-directeur van het Rijkshengstveulendepot en drie officieren, sprak zich *eenstemmig* uit, dat de wenschelijkheid van zulk een meerderen invloed nimmer is gebleken, dat de wetenschappelijk-theoretische veeartsenijkundige opleiding de paardenartsen in het algemeen niet stempelt tot de meest aangewezen leiders in deze aangelegenheden, dat in de eerste plaats mannen met practischen kijk op de *gebruikseigenschappen* van het paard noodig zijn."

Wat betreft de opmerking van den heer van Rappard over de plaatsing van een fokker in de M. C.-commissie, dat is juist gedaan met het oog op de aangelegenheid, die de geachte afgevaardigde ter sprake bracht. Het was ook het Departement van Oorlog opgevallen, dat zoo weinig paarden werden aangekocht. Het is de bedoeling, dat zooveel mogelijk van inlandsch paardenmateriaal gebruik wordt gemaakt.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik neem natuurlijk een ander standpunt in dan de Minister. Ik stel mij voor, zoodra mogelijk, met de cijfers in de hand aan te toonen, dat, als hij in mijn richting gaat, hij een belangrijke besparing kan bereiken.

De beraadslaging over de VIIIste afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 44 tot en met 60 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 61, luidende:

„Uitgaven ten dienste der verhooging van 's lands weerbaarheid:

a. jaarwedden, toelagen, schadeloosstellingen, tegemoetkomingen en verdere vergoedingen aan officieren, mindere militairen en burgerpersoneel, behoorende tot of werkzaam ten dienste van den vrijwilligen landstorm	f	1 727 440
b. verdere uitgaven ten behoeve van den vrijwilligen landstorm		534 340
c. subsidie aan het hoofdbestuur der Vereeniging Volksweerbaarheid		3 500
d. ondersteuning en medewerking aan personen of vereenigingen op grond van het weerbaarheidsvoorschrift	f	2 530
	f	2 267 810."

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Bij dit onderartikel zijn bedragen uitgetrokken ten bate van den vrijwilligen landstorm en de burgerwacht en andere weerbaarheidscolleges. Het is op dien grond, dat ik de eer heb de volgende, tiende, motie in te dienen:

„De Kamer, van oordeel, dat oefeningen van den vrijwilligen landstorm en der burgerwacht in geen geval op Zondag dienen te geschieden, noodigt den Minister uit, maatregelen te nemen, dat in dien geest wordt gehandeld."

(Duys e. a.)

Ik behoef niet te betoogen, dat wij, evenals reeds zoo vaak is te kennen gegeven, natuurlijk zijn tegen alle oefeningen van dezen aard en tegen alle burgerwachterij, enz. Ik heb echter om verschillende redenen, volstrekt niet die, welke de heeren van rechts zouden kunnen hebben, met bijv. het oog op de Zondagswijding enz., wel bezwaar tegen die oefeningen op dien rustdag waarop de menschen uitgaan en 's morgens vroeg worden gewekt met dat schieten in de duinen. In ieder geval behoeft de Zondag daarvoor niet te worden bestemd. Ik hoop, dat de Kamer deze motie zal aanvaarden of nog liever, dat de Minister haar zal overnemen. Kan de Minister de positieve toezegging doen, dat hij hieraan een einde zal maken, dan ben ik bereid, mijn motie in te trekken. Wij hebben kort geleden hier nog een schoone redevoering gehoord van den heer Smeenk over den spoorwegdienst op Zondag, en deze Christelijke Regeering van haar standpunt toch zeker in ieder geval heeft den plicht, om aan dit schieten op Zondag een einde te maken. Wanneer dus de Minister toezegt, dat hij aan dit schandaal een einde zal maken, zal ik mijn motie intrekken.

De **Voorzitter**: Door den heer Duys is, met mede-onderteekening van de heeren K. ter Laan en Hiemstra, een motie van orde voorgesteld, luidende:

„De Kamer,

van oordeel dat oefeningen van den Vrijwilligen Landstorm en der Burgerwachten in geen geval op Zondag dienen te geschieden,

noodigt den Minister uit maatregelen te nemen, dat in dezen geest worde gehandeld."

De motie van orde wordt nog ondersteund door de heeren Boon en Oud en komt mitsdien in beraadslaging.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, deze motie van orde bij deze beraadslaging te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! In dit artikel zit niet alleen de burgerwacht, maar ook de vrijwillige landstorm. En ik zou den Minister een zeer ernstige vraag willen stellen omtrent de wijze waarop de leden van die landstorm soms optreden, en hem verzoeken, zoover dit misbruiken zijn, daaraan een einde te maken.

Ik spreek nu niet over de waarde van den landstorm, maar over dingen, die niet langer geduld kunnen worden.

Ik heb hier een brief voor mij van zeer betrouwbare ingezetenen van 's Heerenberg, bij de Duitsche grens gelegen, waarin ik lees:

„Het trok de aandacht, dat een paar Duitschers van zeer verdacht allooi zich begaven in de richting van de grens. Dit trok de aandacht van eenige inwoners van Stockum, gemeente 's Heerenberg, en door een fluitsignaal trachtten zij die beide personen duidelijk te maken een goed heenkomen te zoeken."

U begrijpt de situatie: burgers van Stockum houden verband met die Duitschers van verdacht allooi.

De brief vervolgt:

„Toen dat niet hielp, werd er een paar maal geschoten. Het schot kwam van Wilhelmus Hendrikus Frederiks, geboren 9 Juni 1905."

Deze heer was dus 17 jaar oud.

„Deze heer heeft een verband aangegaan bij den vrijwilligen landstorm, groep 's Heerenberg, waardoor hij beschikt over een geweer, model 95.

(H. ter Laan e. a.)

Alle inwoners van Nederland moeten volgens de Wapenwet een bewijs kunnen toonen, dat zij een wapen mogen hebben. En zulke heeren" (er staat hier een ander woord, maar dat wil ik liever niet gebruiken) „krijgen een geweer zonder zulk een bewijs. Zou het nu niet wenschelijk zijn, dat alle Rijksgeweren langs de grens werden ingenomen en zeker van zulke jeugdige personen? Patronen schijnen genoeg bij de bevolking in omloop te zijn, dank zij de accurate militaire administratie."

Dat is er één uit vele.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister het volgende willen vragen: ten eerste, of het hem bekend is en in dat geval zijn goedkeuring wegdraagt, dat jongelieden van niet meer dan 17 jaar een verband kunnen aangaan bij den vrijwilligen landstorm en dan in het bezit kunnen komen van een geweer, dat zij thuis mogen hebben, en in de tweede plaats of het den Minister bekend is, dat van het bezit van zulke geweren misbruik wordt gemaakt. De klachten van de grenzen komen van verschillende plaatsen. In de derde plaats, of het aan den Minister bekend is, dat er patronen bij de menschen in huis zijn en of inderdaad hier te spreken is van niet accurate militaire administratie. Ik wil hier geen debat over den vrijwilligen landstorm meer openen, maar hoe men er ook over denkt, de Minister zal het met mij eens zijn, dat dergelijke uitwassen van zulk een instituut niet behooren voor te komen en zeker niet behooren voor te komen aan de grens. Ik zou ten slotte willen vragen, omdat ik den naam genoemd heb, of de Minister zou willen nagaan, welke die heer is, die geschoten heeft en of er geen maatregelen (ik bedoel niet strafmaatregelen) tegen dien persoon dienen te worden genomen. Hem zou bij voorbeeld het geweer kunnen worden ontnomen.

In de tweede plaats wensch ik iets te zeggen over een andere groep vrijwillige landstormers, degenen, die een vaste verbintenis, hebben aangegaan, niet voor de aardigheid om te schieten, maar als ambtenaar, hetzij als onderofficier of hooger.

Als ik mij wel herinner, zijn deze militairen van de werking van de militaire Pensioenwet uitgesloten. Ik meen mij te herinneren, dat door de Regeering in de stukken van de Pensioenwet is gezegd, dat ook voor hen een regeling zou worden getroffen. Ligt het inderdaad in het voornemen van den Minister die regeling te treffen? Er zijn menschen bij, die eenige jaren bij den landstorm zijn geweest en die een leeftijd hebben bereikt, waarop zij niet kunnen leven zonder dit pensioen.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik verneem daar, dat het voornemen bestaat, om over het artikel stemming te vragen. Voor dit geval moet ik de leden, die dit zouden willen doen, opmerken, dat het artikel niet het minste verband houdt met den vrijwilligen landstorm, als antirevolutie-instituut.

De opmerking van den heer ter Laan over het misbruik, dat van een geweer aan de grenzen gemaakt is, zal betrekking hebben op een vrijwilligen landstormer, die het geweer in zijn bezit heeft. Deze deelnemer aan de vooroefeningen is verplicht zijn geweer thuis te bewaren.

Ten slotte heb ik nog een vraag aan den Minister.

Er is in de stukken op aangedrongen, dat de Minister zou terugkomen op zijn voornemen om dengenen, die zich verbonden hebben voor den vrijwilligen landstorm, geen schoeisel meer te verschaffen.

Ik acht dit voornemen, gelijk ik reeds Maandagavond betoogde, verkeerd. Er zijn tal van jongens, die aan de oefeningen zullen willen deelnemen, maar niet in staat zijn zich behoorlijk schoeisel aan te schaffen. Daarom zou ik gaarne zien, dat aan hen, die een uniform ontvangen, ook schoenen zullen worden verstrekt.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! De motie van den heer Duys is mij persoonlijk sympathiek. Ik kan echter op het oogenblik niet inzien in hoeverre ik als Minister van Oorlog bevoegdheid zou hebben, om orders te geven aan de burgerwacht.

(Minister van Dijk e. a.)

De Minister van Oorlog heeft als zoodanig niets met de burgerwachten te maken; hij geeft uitsluitend wapens in gebruik; daaraan zou verbonden kunnen worden het servituut, dat met die wapens niet op den Zondag zou mogen geschoten worden, maar de consequenties daarvan zijn niet aanstonds te overzien.

Wat betreft den vrijwilligen landstorm, het vooroefeningsinstituut is als zoodanig een instituut, dat is opgenomen in het legerverband en ik kan mij niet voorstellen, dat daarbij oefeningen op den Zondag zouden plaats hebben.

Dan is er ten slotte nog het antirevolutie-instituut; of dit door den heer Duys bedoeld wordt, weet ik niet. Daartoe behooren uitsluitend vrijwilligers, die zich beschikbaar gesteld hebben voor het geval zulks noodzakelijk is. Ik weet niet of de heer Duys ook dit instituut in zijn motie begrepen heeft.

Ik wil wel mededeelen, dat ik deze zaak zeer ernstig zal bezien en zal nagaan in hoever het mogelijk is daaraan te voldoen. Wil de heer Duys met die toezegging genoegen nemen, dan zou hij de motie kunnen intrekken.

Verder is door den heer ter Laan gesproken over het optreden van den vrijwilligen landstorm.

Blijkbaar wordt hier gedoeld op een jongmensch, dat zich bij de vooroefeningen heeft verbonden, ten einde het diploma van voorgeoefendheid te verkrijgen. Inderdaad krijgen die jonge menschen, in de meeste plaatsen althans, de geweren mede naar huis. Patronen mogen zij niet in huis hebben, voor zoover mij bekend is, en ik zou dat ook hoogst ongewenscht achten.

Wanneer de heer ter Laan mij dus de gegevens verschaft, zal ik den betrokken commandant daarop onmiddellijk wijzen, een onderzoek instellen naar het feit, dat zich heeft voorgedaan, en de noodige maatregelen nemen om te zorgen, dat met Rijksmateriaal geen ongeoorloofde dingen gebeuren.

Verder heeft de heer ter Laan gesproken over onderofficieren, die bij den landstorm dienen of gediend hebben. Ik denk, dat de geachte afgevaardigde iets anders bedoelt dan bij dit artikel eigenlijk ter sprake moet komen, want de onderofficieren, die thans dienen bij het instituut van de vooroefeningen, zijn òf verlofsonderofficieren en vallen als zoodanig onder de bepalingen, voor alle verlofspersoneel geldende, òf zijn beroepsonderofficieren en vallen dan onder de bepalingen voor die categorie. Ik vermoed, dat de heer ter Laan doelt op de landstormmannen, die in de mobilisatie onder de wapenen zijn gekomen en voor wie een pensioenregeling is ontworpen, parallel loopend met de pensioenregeling voor het reservepersoneel. Dit dus ten antwoord op de gestelde vraag.

Ten slotte heeft de heer Duymaer van Twist gesproken over het schoeisel van den vrijwilligen landstorm. Ik meen, dat de heer Duymaer van Twist in de Memorie van Antwoord waarschijnlijk over het hoofd heeft gezien, dat in de noodzakelijke gevallen schoeisel kan worden verstrekt. Maar terugkomen op den maatregel kan wegens de kosten, die daaraan verbonden zouden zijn, niet geschieden.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met verbazing en ik wil wel zeggen met droefenis gehoord, welke welwillende houding de Minister tegenover de motie van den heer Duys heeft aangenomen. Ik voor mij geloof, dat wanneer wij op die wijze doorgingen, dat dan een ernstige aanslag zou beteekenen voor het heele instituut, omdat de eenige tijd, waarop verschillende jongelui kunnen oefenen, de Zondagmorgen is. Wanneer de Minister het servituut verbindt aan de verleende munitie en wapenen, dan zou hij den heer Duys in zooverre in het gevlij komen, dat de burgerwachten niet op Zondag zouden oefenen, maar bovendien, dat sommige daarvan ten doode zouden zijn opgeschreven. Dit zou den heer Duys, die bevreesd is voor dit instituut, vermoedelijk zeer bevallen.

Hoe dit zij, ik dring er bij den Minister ernstig op aan om de motie niet te aanvaarden; en dus de Minister den heer

(Dresselhuys e. a.)

Duys niet in overweging geve zijn motie in te trekken met een toezegging om conform de motie te handelen.

In ieder geval zou ik er prijs op stellen, dat de Minister de beoordeeling van de beslissing over de motie aan de Kamer overliet, opdat mijn vrienden en ik dan tegen de motie kunnen stemmen.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! In tegenstelling met den heer Dresselhuys, moet ik beginnen met een woord van dank te brengen aan den Minister voor de houding, door hem tegenover mijn motie aangenomen.

De Minister komt mijn motie een heel eind te gemoet, en welke motieven mij nu worden ondergeschoven, of dat nu is, omdat ik die burgerwachten heelemaal weg wil hebben of wat ook, dat heeft er niets mee te maken.

Ik heb rondweg gezegd, dat ik het geheele instituut van den vrijwilligen landstorm en burgerwacht enz., ja de geheele begrooting van Oorlog wil afstemmen. Men behoeft waarlijk nu niet te doen alsof men in eens een ontdekking doet. Maar zelfs in een instelling, waartegenover men zich niet sympathiek voelt, kan men buitengewoon onsympathieke dingen vinden, b.v. dat die oefeningen op Zondag gebeuren. Ik begrijp niet, dat dit nu juist door de Vrijheidsbonders wordt verdedigd, want in verkiezingsdagen trekken die heeren een witte das aan alsof zij, ik weet niet hoe godsdienstig zijn en dan speculeeren zij met de Kerk — de Nederduitsch Hervormde Kerk wordt voor den dag gehaald — om met de rechtsche partijen te concurreeren. Het is goed, dat wij eens duidelijk zien wat die witte das waard is, en als men mij toeroept namen als die van ds. Horreüs de Haas en anderen, dan zeg ik dit, zeker te weten dat, als hier een van de socialistische predikanten stond, nl. ds. de Haas of ds. van der Heide, deze op precies dezelfde wijze zou spreken. Die menschen spreken niet zooals de heer Dresselhuys. Ik vind het buitengewoon hatelijk, dat men Zondags, als men rustig gaat wandelen, vergast wordt op dat walgelijke geschiet. De heer Dresselhuys kan ze noodig vinden om revoluties tegen te houden, waarvoor hij echter wel eens andere middelen heeft gebezigd, zooals in November 1918, door als Sint-Nicolaas met millioenen te gaan gooien.

De Minister heeft den spijker op den kop geslagen. Rechtstreeks kan hij het niet verbieden, maar hij stelt die burgerwachten in staat die oefeningen op Zondag te houden door wapenen en munitie te verstrekken. Nu zit de Minister in een Kabinet met meer Ministers, b.v. den Minister van Justitie, die antirevolutionnair is en die dan die zoogenaamde burgerwachten noodig zou hebben in verband met zijn antirevolutievreeze.. De Minister dient zich aan als een Christelijk Minister en nu vraag ik hem, dat door een daad te toonen.

Toen de heer Smeenk over de rust op Zondag bij de spoorwegen sprak en ik daartegen opkwam, heb ik daarna een gesprek over dat onderwerp gehad met den heer Colijn, en ik ben, wanneer ik de geheele antirevolutionnaire fractie hier verwijt, hier nimmer iets tegen gedaan te hebben, als eerlijk man verplicht, voor hem een uitzondering te maken, daar ik van hem vernam, dat hij niet wist, dat deze oefeningen op Zondag geschieden. Hem wensch ik dus niets te verwijten, maar die andere leden zijner fractie, zooals bijv. de heer Duymaer van Twist, die altijd met een opgeblazen gezicht hier over Zondagrust komt praten............

De **Voorzitter**: Ik verzoek den heer Duys zich niet zoo uit te laten over een geacht collega van hem.

De heer **Duys**: Maar de heer Duymaer van Twist, die tot de antirevolutionnaire partij behoort, heeft het jarenlang toegelaten en nu hij voor de consequentie staat, moest mijn motie gesteund worden door twee leden van links: van de antirevolutionnairen steunde niemand. Intusschen komt de Minister mij in zooverre te gemoet, dat hij de voorwaarde zal stellen alleen wapenen te verstrekken als er des Zondags niet mede geschoten wordt.

(Duys e. a.)

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Dat heb ik niet toegezegd. Ik zal onderzoeken, welke maatregelen ik kan nemen.

De heer **Duys**: Dan is er dus gelegenheid er op terug te komen als deze antirevolutionnaire Minister er geen einde aan maakt. Maar ik heb het vertrouwen, dat, nu de aandacht van den Minister er op gevestigd is, hij zich niet door den heer Dresselhuys en dergelijken van dit pad zal laten afbrengen. In dat vertrouwen trek ik mijn motie in.

Aangezien de motie van orde van den heer Duys c. s. door de voorstellers is ingetrokken, maakt deze geen onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag het woord voor een persoonlijk feit.

De **Voorzitter**: Dan geef ik het woord aan den heer Duymaer van Twist.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Duys verklaarde daareven, dat ik zijn motie niet zou hebben gesteund. Nu wil ik mededeelen, dat ik het beginsel, daarin neergelegd, van harte ben toegedaan en juist daarom ook mijn hand heb opgestoken. De heer Beumer kan dat getuigen. Daarom mag de geachte afgevaardigde niet verklaren dat hij zag, dat ik de motie niet steunde, want dan spreekt hij onwaarheid.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 61 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 62 tot en met 77 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 78, luidende:

„Vergoedingen wegens kostwinnerschap, toe te kennen ter zake van verblijf in werkelijken dienst van dienstplichtigen en van militairen, behoorende tot sommige categorieën van vrijwilligers, f 250 000."

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan dit onderartikel onmogelijk laten passeeren, want hierin liggen de dingen, die in den loop van dit jaar de meeste ergernis hebben gewekt bij tallooze militieplichtigen en bij allen, die hiervan op de hoogte kwamen. Ik bedoel de wijze, waarop de kostwinnersvergoedingen zijn uitbetaald, voor een groot deel niet uitbetaald. Sinds meer dan 20 jaar bestaat dit instituut. Royaal is men daarmede nooit geweest, maar toch nooit zoo karig en zoo krenterig als onder het beheer van dezen Minister. Als om de maat vol te meten, krijgt menigeen, die de kostwinnersvergoeding aanvraagt, onmiddellijk een briefje met de mededeeling, dat hij wel had kunnen sparen.

Mijnheer de Voorzitter! Om de discussie niet noodeloos te rekken, neem ik uit het eindeloos aantal klachten als voorbeeld slechts een enkele.

Ik heb hier het voorbeeld van Jan van Ardenne, Schelvischstraat 12, te Scheveningen. Deze had van 12 Augustus af f 25 per week verdiend, en was van Juni 1921 tot Maart 1922 zonder betrekking geweest. Hij vraagt vergoeding, maar krijgt van den Minister een brief, dat hij wel had kunnen sparen! De Minister behandelt die dingen wel niet persoonlijk, maar hij is er toch verantwoordelijk voor.

Een ander voorbeeld. Geert Meijer, veenarbeider te Erica (Emmen), heeft een periode van werkloosheid doorgemaakt, en van den zomer bij de werkverschaffing ontvangen f 15 per week. Ook hij krijgt een briefje thuis, dat hij wel had kunnen sparen!

En dat is niet een enkel geval, zoo zijn er vele honderden! De Minister kan van zijn standpunt veel geld vragen, bijv. 107 millioen voor het geschutfonds; dat kan ik beter begrij-

(K. ter Laan e. a.)

pen dan dat hij menschen, die hij heeft opgeroepen en die in armoedige omstandigheden verkeeren, een paar gulden weigert voor het onderhoud van hun gezin.

Daarom breng ik een ernstig protest uit tegen deze wijze van handelen. Misschien kan de Minister nog deze paar gevallen laten nagaan, maar overigens nemen gedane zaken geen keer. Maar uitdrukkelijk wil ik den Minister vragen, in het belang van zoovele vrouwen en kinderen, dat standpunt voor 1923 niet in te nemen.

Ik heb hier nog een zeer ernstig geval. Het betreft de weduwe G. Matser, Frederik Hendrikstraat 13, Arnhem. Deze weduwe heeft een zoon, die in dienst moet; zij vraagt kostwinnersvergoeding, die wordt afgewezen, zij vraagt vrijstelling voor haar eenigen zoon, wat ook wordt geweigerd. Toen deze jongeman onder dienst was, bleek het, dat het bijna niet kon. Toen werd een verzoek om vergoeding weer geweigerd, maar toen kwam de mededeeling, dat hij wel vrijstelling kon krijgen. Maar toen was de dienst bijna afgeloopen. In dit bijzonder geval is er hopelijk nog wat aan te doen, maar dit zijn toch geen goede toestanden. Daarom moet de Minister den burgemeesters betere maatstaven geven. Dat de burgemeesters goed uitkijken, ik zal het niet wraken, maar zij kunnen veel meer doen dan thans, als de Minister hun royaler voorschriften geeft. Ik hoop, dat hij zich ernstig met deze zaak zal bezighouden.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! De heer ter Laan heeft ter sprake gebracht het vraagstuk van de kostwinnersvergoeding. Deze vergoeding is in 1922 precies zoo geregeld als vóór de mobilisatie. Er is aan het Departement van Oorlog voor elke gemeente aanwezig een lijst van gezinskosten, die in overleg met de Commissarissen der Koningin is vastgesteld. Daarin is opgenomen de kosten van elk huisgezin in elke denkbare formatie. Wanneer nu een kostwinner uit dat huisgezin onder de wapenen moet komen en er wordt kostwinnersvergoeding gevraagd, dan wordt nagegaan, hoeveel gedurende 4 weken, aan de periode van de dienstvervulling voorafgaande, is verdiend, hoeveel in die weken voor dat gezin noodig is geweest en hoeveel dus had kunnen zijn bespaard. Dat wordt dan in mindering gebracht van hetgeen gedurende de periode van dienstvervulling dat gezin noodig zou hebben; het verschil wordt als vergoeding toegekend.

Zoo is altijd gehandeld en als zoo niet werd gehandeld, zou de consequentie zijn, dat er maar altijd een beroep op 's Rijks schatkist werd gedaan voor een volledige vergoeding en die lasten zouden niet te dragen zijn.

De wijze, waarop een afwijzing werd gedaan met een beroep op het „sparen", is verkeerd opgevat. Het gevolgde systeem is als „spaarsysteem" op het Departement bekend. Uit dien hoofde zijn er gedrukte briefkaarten gebruikt, waarbij den aanvragers kennis werd gegeven, dat zij niet in aanmerking kwamen voor vergoeding en waarbij van het bedoelde „sparen" werd gesproken.

Van de 22 000 menschen, die onder de wapenen zijn geweest voor de herhalingsoefeningen, hebben er 8000 aanvragen ingediend voor vrijstelling, vergoeding, enz., welke zaken zeer spoedig door het Departement moesten worden behandeld. Maar vooraf moesten inlichtingen worden gevraagd aan de burgemeesters van de plaatsen van inwoning. Er gaat geen afdoening uit, zonder dat er behoorlijk geïnformeerd is.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 78 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het onderartikel 79 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 80, luidende:

„Werfkosten, waaronder begrepen premiën van dienstplichtigen, die vrijwillig onder de wapenen blijven, f 98 000."

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Tegen het laatste gedeelte van dit artikel heb ik geen bezwaar. Ik gun dien menschen die premie graag; als zij er recht op hebben, dan wil ik hun die niet onthouden. Maar ik heb groot bezwaar thans nog een cent uit te geven aan werfkosten en ik geloof ook, dat de Minister, zij het ook onvoldoende, toch langzamerhand tot die overtuiging komt.

Uit de debatten bij de algemeene beschouwingen hebben wij gezien hoe de onderofficieren er bij honderden met geweld worden uitgedrukt en nu had van den Minister het initiatief tot sluiting der werving moeten uitgaan.

Want nu wordt voortgegaan met het aanwerven van jonge menschen van 17 en 18 jaar voor onderofficier.

Er zijn bureaux die groote advertenties plaatsen en alle mogelijke reclame maken, om die jongens te vangen en nauwelijks zijn zij opgeleid of zij worden ingedeeld bij de overcomplete onderofficieren, soms zelfs op hetzelfde oogenblik dat zij de inrichting van opleiding verlaten. Dat is eenvoudig ontoelaatbaar. Wij herinneren ons zeer goed het antwoord, dat de Minister verleden jaar heeft gegeven, maar het is nu zoo gek geworden, dat, om te voorkomen dat die jongelui voor hun leven ongelukkig worden gemaakt, de werving absoluut gesloten moet worden.

En ik dring er bij den Minister op aan, dat hij de toezegging doet, dat dit gebeurt, zeg in 1923, 1924 en 1925.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! De heer ter Laan spreekt over werving en werfkosten, doch ik meen, dat deze zaak, grootendeels ten minste, niet bij dit artikel behoort.

Juist de onderofficieren, die voor een belangrijk deel den dienst moeten *verlaten*, zullen voor een groot gedeelte aanspraak kunnen maken op het geld van dit artikel, omdat zij volgens de instructie op de werving, waaronder zij zijn aangenomen, dienstpremiën kunnen krijgen, wanneer ze een aantal jaren in dienst zijn geweest.

Dat gaat in gewone tijden successievelijk, maar wanneer gelijktijdig een belangrijk aantal den dienst moet verlaten, moet in één jaar een evenredig deel van de dienstpremies worden uitgekeerd. Dat is eigenlijk het voornaamste bedrag, dat onder de f 80 000 is begrepen.

Het is volkomen juist, dat gebeurd is, wat de heer ter Laan heeft medegedeeld over de advertenties in zake werving enz. Zoodra ik er kennis van heb gekregen, heb ik een order laten uitgaan, dat het plaatsen van advertenties moest worden stopgezet. De werving zelf geheel stopzetten zal moeilijk gaan. Ik heb verschillende maatregelen in overweging om aan bezwaren te gemoet te komen, terwijl in elk geval de werving in belangrijke mate is beperkt.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp er nu heelemaal niets meer van, nu ik nogeens heb nagelezen wat staat onder artikel 80 van den uitgewerkten en toelichtenden staat. De Minister zegt: het grootste deel van het bedrag is voor de onderofficieren, die den dienst verlaten. Op blz. 88 van den uitgewerkten en toelichtenden staat wordt de post aldus omschreven: wervingskosten f 80 000, en premiën van dienstplichtigen f 18 000.

Nu versta ik dat zoo, dat de onderofficieren, die om welke reden ook den dienst verlaten, die f 18 000 krijgen, maar dat aan de werving het grootste deel van de kosten wordt besteed voor premiën bij aanneming, advertentiekosten en kosten van de ronselaars, enz. Tenzij ik nader door den Minister wordt ingelicht, zal ik voorstellen een amendement om dezen post met f 80 000 te verminderen.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Er wordt hier gesproken van twee posten: de wervingskosten en de premiën voor dienstplichtigen. Het spreekt vanzelf, dat de eerste post, die door den heer ter Laan wordt genoemd, de post is, waarop ik zooeven het oog had. Aan de onderofficieren, die den dienst *verlaten*, wordt de hun toekomende premie uitgekeerd. Ik kan mij dus refereeren aan wat ik reeds gezegd heb.

(K. ter Laan e. a.)

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Dan dien ik een amendement in, om dezen post met f 80 000 te verminderen.

De **Voorzitter**: Door den heer K. ter Laan wordt een amendement ingediend, strekkende om het onderartikel met f 80 000 te verminderen.

Dit amendement wordt ondersteund door de heeren Duys, Hiemstra, Oud en Dresselhuys en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, om namens deze het gevoelen van de Commissie over het amendement mede te deelen.

De heer **Duymaer van Twist**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Van de 4 aanwezige leden zijn er 3 tegen en 1 vóór aanneming van dit amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stemming over dit amendement te doen plaats hebben in de volgende vergadering, na de overige uitgestelde stemmingen.

Daartoe wordt besloten.

De beslissing over onderartikel 80 wordt tot de volgende vergadering aangehouden.

De onderartikelen 81, 81*bis* en 82 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de XIIde afdeeling (*Geneeskundige dienst*) in het algemeen.

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! Bij den Minister van Oorlog bestaat het voornemen het getal hospitalen te reduceeren. Bij de opsomming van garnizoenen, waar een hospitaal gehandhaafd zal blijven, door den Minister in de stukken aangegeven, mis ik Ede, een van de grootste garnizoensplaatsen, waar geen burgerziekenhuis of iets van dien aard is. Er is daar door den moeizamen arbeid van een militair arts een kleine ziekenbarak ingericht voor een klein aantal zieken. Wanneer zulk een barak wordt opgeheven, zullen de zieke militairen naar Arnhem of Utrecht moeten worden vervoerd. Ik vrees, dat dit een zuinigheid zal blijken te zijn, die de wijsheid bedriegt en daarom zou ik den Minister willen verzoeken in zulk een groote garnizoensplaats in elk geval een kleine ziekenzaal te handhaven.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal deze zaak overwegen.

De beraadslaging over de XIIde afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 83 tot en met 97 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 98, luidende:

„Kosten van keurings- en herkeuringsraden en verdere kosten, vallende op de meting en het geneeskundig onderzoek van voor den dienstplicht ingeschreven personen:

a. vacatiegelden, honoraria, tegemoetkomingen en verdere vergoedingen .... f 45 660

(Dresselhuys.)

b. reis- en verblijfkosten en verdere kosten, voor zoover die door het Rijk moeten worden gedragen, met uitzondering van de kosten wegens aanschaffing van keuringskisten in gebruik bij de keuringsraden 38 000

f 83 660."

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch den Minister te vragen, of hij bereid is na te gaan de mogelijkheid van herziening der nieuwe regeling van de honoraria van keurende geneesheeren bij de militie.

Ik heb van eenige zijden klachten vernomen, dat de beperking van de honoraria en het gebod, dat slechts 1 geneesheer keuren moet, tot bezwaren aanleiding geeft.

De Minister zal mij veroorloven de klachten, die mij hebben bereikt, over te leggen, en ik verzoek hem de zaak te willen overwegen.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 98 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de XIIIde afdeeling (*Inrichtingen van onderwijs*) in het algemeen.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister willen vragen om zooveel mogelijk spoedig in overweging te nemen voorstellen tot wijziging van het militair onderwijs, want in de eerste plaats in het belang van het onderwijs en verder in het belang van de geldmiddelen van den Staat is een stevige hervorming noodig.

Het staat vast, dat bij ons de opleiding van den officier duurder is dan in tal van andere landen. Noch in Frankrijk, noch in België, noch in Denemarken is de officiersopleiding zoo kostbaar als hier. Het komt ook voor, dat, wanneer iemand zijn opleiding als officier voltooid heeft, hij in menig opzicht nog niet geheel geschikt is. Het gebeurt herhaaldelijk, dat hij kort na zijn benoeming tot officier gezonden wordt naar een andere inrichting van militair onderwijs. Hij gaat naar een schietschool, hij moet een cursus volgen voor vuurleider, hij gaat naar de gymnastiekschool, en wil hij zich volledig ontwikkelen, dan wordt hij nog leerling van de Hoogere Krijgsschool. Een berekening brengt ons tot een kolossaal bedrag voor een officier, die verschillende inrichtingen van onderwijs heeft doorloopen. Een officier, die de Hoogere Krijgsschool doorliep, heeft den Nederlandschen Staat de som van een halven ton gekost.

Ik meen, dat daarop wel wat te bezuinigen is.

Ik wil nu iets zeggen over de Cadettenschool. Bij meer dan één gelegenheid heb ik aangedrongen op opheffing dezer inrichting van onderwijs. De voornaamste redenen daarvoor zijn, dat deze inrichting vrij kostbaar is en ook overbodig. De practijk leert, dat een jongeling, die na het diploma H. B. S. met vijfjarigen cursus verkregen te hebben, gaat naar de Kon. Militaire Academie, gelijk opstudeert met den jongeman, die deze academie binnentreedt, na de Cadettenschool te Alkmaar met goed gevolg te hebben doorloopen.

In de derde plaats — en dit is een heel belangrijke reden voor mijn bezwaren tegen deze inrichting — wordt de jongeman, die haar zal gaan bezoeken, voor zijn beroepskeuze geplaatst op een leeftijd, waarop de meeste jongens nog niet in staat zijn ernstig te beoordeelen welke richting zij zullen kiezen.

Het vierde bezwaar tegen deze inrichting is dit, dat zij vele ouders er toe brengt — ook waar het niet noodzakelijk is — de opvoeding van hun kinderen af te staan aan derden, waar het beter was, dat zij deze opvoeding nog wat langer zelf in de hand hielden.

Het eenige motief, dat ik zoo tusschen de regels door voor de handhaving van de Cadettenschool kan vinden, is dit, dat het Departement van Koloniën ook belang heeft bij dit instituut. Ik geloof, dat dit gemakkelijk is te ontzenuwen.

(Deckers.)

Het Departement van Koloniën verzekert zich de hulp van ambtenaren wel op andere wijze, zonder dat een speciale inrichting daarvoor noodig is. Het doet dit b.v. door het geven van studietoelagen enz., waardoor de personen, die zich voor den dienst in de koloniën willen verbinden, in de gelegenheid worden gesteld zich aan een academie daarvoor te bekwamen. Als het niet anders kan, zou dit Departement zich op gelijke wijze de opleiding van de noodige koloniale officieren kunnen verzekeren. De jongelieden zouden een beurs kunnen ontvangen voor het volgen van de lessen aan een H.B.S. Zoolang er dus geen andere redenen zijn voor het behoud van de Cadettenschool, hoop ik, dat de Minister maatregelen zal treffen om deze inrichting op te heffen.

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij leed in dit vroege uur nog eenig geduld van u te moeten vorderen, maar het betreft een zaak, die mij zeer bijzonder ter harte gaat, nl. de officiersopleiding. Zooals bekend, heeft men als onderbouw voor de officiersopleiding de Cadettenschool te Alkmaar en den cursus te Kampen voor het wapen der infanterie, terwijl de eigenlijke opleiding tot officier plaats heeft aan de Academie te Breda of aan den Hoofdcursus te Kampen. De hoogere vorming van de officieren, voor zoover deze scholastisch geschiedt, heeft plaats aan de Hoogere Krijgsschool te 's Gravenhage of door het doen volgen van cursussen aan de Technische Hoogeschool te Delft of aan de Rijksuniversiteit, bijv. voor wat betreft de juridische vorming.

Mijnheer de Voorzitter! Ik mag, naar ik meen, met de meeste vrijmoedigheid zeggen, dat de Nederlandsche officier, zoowel als soldaat als als wetenschappelijk man sinds de dagen van Prins Maurits in Europa een goeden naam heeft gehad en ook als zoodanig bij ons volk in aanzien was. Mijnheer de Voorzitter! Het is mijn wensch, dat de Nederlandsche officier dien naam blijft behouden, niet alleen in naam, doch dat hij inderdaad èn als krijgsman èn als man van wetenschap zijn van ouds ingenomen positie zal blijven innemen.

Nu ben ik omtrent de vervulling van mijn wensch, gelet op de maatregelen die den laatsten tijd genomen zijn, niet geheel gerust. Dit doet mij leed, en wel voornamelijk hierom, omdat men daardoor naar mijn meening het vitale belang van onze weermacht groote schade berokkent. Zooals ik Maandagavond constateerde, — de heer Colijn heeft dit Dinsdagavond bevestigd — heeft de wet-van Dijk in de legerorganisatie, in het legerstelsel, een zeer ingrijpende wijziging gebracht: van een kaderleger is overgegaan naar een militieleger. Het actief dienend kader wordt in aantal zeer aanmerkelijk verminderd — de plaats van dit kader zal worden ingenomen door militiepersoneel. Mijnheer de Voorzitter! Door de financieele omstandigheden genoodzaakt, kan ik mij daarbij, zij het ook met leedwezen, neerleggen, maar dan is het onafwijsbare eisch, dat daarnaast kan worden beschikt over prima beroepskader. Ik vestig hier te meer de aandacht op, omdat de bestudeering van het vraagstuk van de legeraanvoering, naar aanleiding van de verslagen en publicaties uit den laatstgevoerden wereldoorlog, onweerlegbaar doet zien, dat de legeraanvoering sinds vroegere jaren geheel van karakter is veranderd. De oorlog van 1870 wees reeds eenigszins op verandering in deze. De oorlog van 1914 bevestigde, dat de legeraanvoering, zelfs in de lagere geledingen van de krijgsmacht, een zaak is, niet van het slagveld zelf, maar voor een gedeelte van de binnenkamer. De legeraanvoerder is niet meer de man, die aan het hoofd van zijn troepen, met getrokken sabel voorwaarts rukt; het is de man die binnenskamers, na ernstige studie en rustig overwegen, met de telefoon in de hand, zijn bevelen geeft. Dit geldt niet alleen voor de hoogste leiding, dit geldt evenzeer voor het meerendeel der bataljonscommandanten bij de infanterie en de batterij- of afdeelingscommandanten bij de artillerie.

Daaruit, Mijnheer de Voorzitter, trek ik de conclusie, dat de laatstgevoerde oorlog aantoont, dat de troepenaanvoering in handen behoort te zijn van mannen, die ernstige studie hebben gemaakt van deze materie. Hiermede hangt samen het verschil in karakter, en dus ook in opleiding, van de taak

(Tilanus.)

van actief en verlofsofficier. De eersten zullen in het alg meen de mannen zijn van studie, van kennis, in staat tot h geven van de leiding van het geheel; de laatsten, de manne die direct, met het wapen in de hand, den troep aanvoer en leiden. Zeker kunnen er uit de laatste groep person opklimmen, geschikt om tot de hoogere leiding op te kli men, daarvoor is echter vóór alles studie noodig, zij het o studie in een bepaalden tak van militaire wetenschap, waa voor zij speciaal geroepen zullen worden. Gelukkig zijn onder de verlofsofficieren, die, nationaal gevoelend, hun vr uren willen gebruiken om een buitenlandsch of Nederlands studieboek op te nemen en hun kennis van de krijgswete schap te verdiepen; ik ken verlofsofficieren, die zelfs in hoogere rangen, door hun frisschen gezonden kijk op de zaa bij tactische en strategische oefeningen steeds een goed figu maakten. Men spreekt dikwijls over navolging van Zwits land. Het Zwitsersche stelsel is, naar ik meen, door versch in volksgeaardheid, hier niet ongewijzigd over te neme Maar, Mijnheer de Voorzitter, dit kunnen onze verlofsof cieren wel uit Zwitserland overnemen: den lust tot studie v de militaire lectuur. Evengoed als men een of anderen rom leest, kan men van tijd tot tijd een wetenschappelijk mi taire verhandeling ter hand nemen, vooral als men weet een zeker oogenblik geroepen te kunnen worden tot aanv ring van een gedeelte van de Nederlandsche jongelingsscha

Ziet, Mijnheer de Voorzitter, ik zeg dit, om te sterker doen uitkomen de positie van den vrijwillig dienenden of cier. Hij zal geroepen worden tot de hoogere leiding; moet zich dus met studie bezighouden en ook in dien worden opgevoed. Doet men dat niet, dan pleegt men e ernstig verzuim; houdt men de oogen gesloten voor de less van dezen oorlog ten aanzien van de positie van den leg aanvoerder, van den vrijwilligen officier, dan durf ik roekeloos, onverantwoordelijk, te noemen, omdat dan, indi ons leger tot strijden werd geroepen, zou blijken, dat o landszonen werden neergelegd, eenvoudig door gebrek a kennis omtrent de wijze waarop een leger in onzen tijd hoort te worden aangevoerd.

Het militair onderwijs dient er dus op gericht te zijn verkrijgen wetenschappelijk gevormden mannen, met stud lust, om zich verder te bekwamen en te blijven volgen wat op dit gebied internationaal plaats grijpt.

Mijnheer de Voorzitter! Tot mijn leedwezen moet ik c stateeren, dat de wijze waarop de laatste jaren, speci onder leiding van den tegenwoordigen inspecteur van militair onderwijs, dezen tak van Staatsdienst wordt gele naar mijn meening in geheel verkeerde richting wordt stuurd. In plaats van, zooals de lessen van dezen oorlog duidelijk doen zien, het wetenschappelijk peil van o aanstaande officieren te verhoogen, constateer ik ma regelen, die er toe leiden, dat dit peil naar omlaag wo gehaald. Dit getuigt naar mijn meening van een kijk op zaak, die ten eenenmale onjuist is.

Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats thans woord over de Cadettenschool. De Minister zegt in z Memorie van Antwoord, dat de vraag of de Cadettensch zal worden opgeheven, een punt van ernstige overweging uitmaken, doch dat ook de Minister van Koloniën een wo zal hebben mede te spreken.

Mijnheer de Voorzitter! De opheffing van de Cadett school is een in deze Kamer veel besproken vraag. Ik spr thans slechts den wensch uit, dat de overweging van Minister mag leiden tot opheffing, en wel om deze reden en in dit opzicht sluit ik mij aan bij de beschouwingen, door mevrouw Bronsveld zijn gehouden — dat het mij all zins gewenscht voorkomt, dat de jongelieden zoo lang mo lijk onder ouderlijk toezicht zijn. Mocht de Minister Koloniën voor den toevoer van officieren voor het Ned landsch-Indisch leger een kostschool als de Cadett school noodig oordeelen, dan kan hij zijn doel goedkooper naar ik meen, gelet op de jonge menschen zelf, beter be ken door een beurzenstelsel, ter vergoeding van de kosten huisvesting en onderwijs, ten behoeve van jongelui, w ouders in Nederlandsch Oost-Indië verblijf houden.

In de tweede plaats een woord over de Koninklijke M

41ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Tilanus.)

taire Academie. Bij de interne inrichting van het universitair onderwijs hier te lande kent men den strijd tusschen wetenschappelijke en practische vorming der studenten.

Art. 1 der Hooger-onderwijswet zegt, dat hooger onderwijs omvat de vorming en voorbereiding: 1°. tot zelfstandige beoefening der wetenschappen en 2°. tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, waardoor een wetenschappelijke opleiding vereischt wordt.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, een dubbele taak, welke het academisch statuut heeft getracht tot uitvoering te brengen.

Dit zelfde conflict tusschen wetenschappelijke vorming en practische opleiding doet zich eveneens voor bij de officiersopleiding van de Koninklijke Militaire Academie. Aan den Hoofdcursus bestaat dit conflict niet of althans niet in die mate, omdat deze opleiding in hoofdzaak gericht is op de practische vorming tot officier.

Mijnheer de Voorzitter! De verschillende maatregelen, in de laatste jaren ten aanzien van de Koninklijke Militaire Academie genomen, hebben er toe geleid de wetenschappelijke vorming der officieren te benadeelen. Onder die maatregelen noem ik de opheffing van de betrekking van hoofd van onderwijs. De Minister zegt, dat dit is geschied om redenen van bezuiniging; dit moge niet onjuist zijn, er zijn echter ook andere motieven, die aan dezen maatregel ten grondslag lagen, waarop ik thans niet verder wil ingaan. Hoe was de toestand? Men kende aan de Koninklijke Militaire Academie 5 hoofden van onderwijs voor de tactische wetenschappen, de wis- en natuurkundige wetenschappen, de artilleristische wetenschappen, de geniewetenschappen en de cavallerie. Een professor of een kapitein waren hoofd van onderwijs, in den regel personen die vroeger als leeraar aan de Koninklijke Militaire Academie verbonden waren geweest en als zoodanig gedurende een zeker aantal jaren gelegenheid hadden gehad, zich in den tak van wetenschap in te werken. Hierdoor waren zij bevoegd en bekwaam leiding te geven aan de leeraren, onder hen en met hen werkzaam. Ik kan de verzekering geven, dat dit voor het meerendeel der nieuwbenoemde leeraren alleszins wenschelijk was. Thans heeft men deze functie afgeschaft; men heeft in dezen kring, waar het ook uit militair oogpunt geheel misplaatst was, willen navolgen, waarover in deze Kamer gedurende deze week bij de behandeling der Lager-onderwijswet strijd is gevoerd, ik bedoel de afschaffing van het ambulantisme.

Mijnheer de Voorzitter! Deze maatregel is er een van groote beteekenis voor de wetenschappelijke vorming der s. officieren, en ik zou er daarom bij den Minister op willen aandringen zoo spoedig mogelijk den vroegeren toestand te herstellen.

Nu heeft zich uit de leeraren aan de K.M.A. een commissie gevormd, die, ziende hoe het onderwijs dringend om verziening roept, in een rapport getracht heeft het conflict: practische vorming—wetenschappelijke vorming op te lossen tevens wijziging te brengen in den bestaanden toestand.

Mijnheer de Voorzitter! Het streven van deze heeren, die in hun pogen kennis hadden gegeven aan den gouverneur der K.M.A., verdient zeker alle waardeering. Uit toewijding liefde voor de goede zaak, hebben zij zich veel moeite kosten getroost; met dankbaarheid mag ik constateeren, dat de Minister van Oorlog zich te hunnen aanzien steeds op waardeerende wijze heeft uitgelaten en hun streven geenszins heeft tegengewerkt, integendeel het op prijs heeft gesteld, dat deze mannen zelf de handen uit de mouw staken de Regeering voor te lichten en tot betere toestanden te komen. Zulks is echter, ik constateer het met leedwezen, geenszins het geval bij den generaal-inspecteur van het militair onderwijs, die niet heeft nagelaten dezen heeren zijn misnoegen kenbaar te maken over hun pogen. Mijnheer de Voorzitter, ik constateer hieruit een mentaliteit, die m. i. niet deugt.

Mijnheer de Voorzitter! Een van de denkbeelden van deze commissie was de practische en wetenschappelijk opleiding gedeeltelijk te scheiden; de practische opleiding, tot en met

(Tilanus e. a.)

den rang van sergeant of van vaandrig, te doen geven bijv. aan de scholen van verlofsofficieren. Ik zou mij hiermede om tweeërlei redenen zeer goed kunnen vereenigen:

1°. omdat, veelal, wanneer men eerst practisch verschillende zaken heeft beoefent, de belangstelling is geprikkeld, en daardoor de wetenschappelijke beoefening beter tot zijn recht komt;

2°. omdat daardoor een band gelegd wordt tusschen de vrijwillige en de verlofsofficieren, die er toe kan leiden, dat zij elkaar over en weer beter zullen waardeeren en begrijpen, hetgeen, gelet op de wijziging van legerstelsel, alleszins noodzakelijk is. De wetenschappelijke opleiding zou dan aan de Koninklijke Militaire Academie kunnen plaats hebben, terwijl de cadetten gedurende eenige zomermaanden hun practische oefening bij den troep zouden kunnen onderhouden. In dien gedachtengang zou het, dunkt mij, niet te onpas zijn, wanneer de Hoogere Krijgsschool, thans te den Haag, naar Breda werd verplaatst, waardoor men van de leeraren voor beide opleidingsinstituten gebruik zou kunnen maken; waardoor tevens zou worden voorkomen, dat de wetenschappelijke vorming der officieren werd omlaag gedrukt.

Hoe het zij, Mijnheer de Voorzitter, de Minister heeft ook zelf een commissie benoemd, wier verslag thans in handen is van de Commissie voor georganiseerd overleg; het komt mij voor, dat deze Commissie, die, indien ik mij niet bedrieg, is ingesteld voor quaesties betreffende de rechtspositie der militaire ambtenaren, niet geëigend is deze materie te beoordeelen. Evenwel, de Minister heeft een nieuwe wettelijke regeling toegezegd; ik hoop, dat de Minister de hier ontwikkelde denkbeelden bij het concipieeren van zijn ontwerp-wet in welwillende overweging wil nemen.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! De reorganisatie van het militair onderwijs is in overweging; daarbij zullen de gemaakte opmerkingen in beschouwing worden genomen.

De beraadslaging over de XIIIde afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 99 tot en met 110 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 111, luidende:

„Jaarwedden, toelagen, schadeloosstellingen, tegemoetkomingen en verdere vergoedingen van den directeur en de officieren; bijslag op jaarwedde en toelagen van officieren, bij de inrichting gedetacheerd;

jaarwedden, daggelden, toelagen, schadeloosstellingen, tegemoetkomingen en verdere vergoedingen van het overige personeel;

bijslag en toelagen van personeel beneden den rang van officier, bij de inrichting gedetacheerd, f 68 220."

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Aan de opleiding van de onderwijzers in de Zweedsche gymnastiek wordt in het leger veel geld besteed, maar die gelden komen m. i. niet tot hun recht. De tijd, dien men voor de opleiding der recruten beschikbaar stelt, is niet voldoende, om met goeden uitslag onderricht te kunnen geven. Voor goed onderricht zou men daaraan ten minste één of twee uur per dag moeten besteden en dat is onmogelijk.

Het schietonderricht met mitrailleurs, met geweren, het onderricht in velddienst, in het verspreide gevecht, in het overbrengen van berichten, den verbindingsdienst, den loopgravenoorlog, enz., vragen zooveel tijd, dat het onmogelijk is het onderricht in Zweedsche gymnastiek met voldoende succes te geven.

Er is wel is waar betoogd, dat deze gymnastiek zeer nuttig is, hetgeen ik geenszins wil bestrijden, want ik wil de Zweedsche gymnastiek niet als zoodanig in dit debat brengen, maar ik wensch alleen te doen uitkomen, dat de Zweedsche

(Deckers e. a.)

gymnastiek door onze tegenwoordige recruten niet voldoende kan worden beoefend.

Het is den compagniescommandant onmogelijk om in den beschikbaren oefeningstijd en bij de uitgebreidheid van de te behandelen stof, aan de Zweedsche gymnastiek een zoodanig aantal uren te besteden, dat het onderwijs in dit vak ook maar eenig nuttig effect kan opleveren.

Ongetwijfeld is de Zweedsche gymnastiek nuttig, mits zij langer beoefend wordt dan 4 maanden. Gedurende de zes weken voor vervolgoefeningen bestemd, is er nog minder sprake van, dat de Zweedsche gymnastiek een resultaat kan opleveren, evenredig aan de kosten, die er aan worden besteed.

De beoefening moet geschieden op school, kan later plaats hebben bij de vereeniging, maar op de Nederlandsche scholen wordt geen onderwijs gegeven in de Zweedsche gymnastiek. Onze jongens, aangenomen al dat zij iets van gymnastiek weten, weten toch niets van de Zweedsche gymnastiek wanneer zij in het leger komen. Zij moeten daar nog het a b c van leeren en het is dus goed te verklaren, dat vele deskundigen van oordeel zijn, dat van dit onderwijs weinig terechtkomt.

Ik zou den Minister willen vragen na te gaan of de gelden welke besteed worden aan de opleiding der onderwijzers in de Zweedsche gymnastiek, inderdaad voor het leger voldoende rendement afwerpen.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte vorige spreker heeft gezegd, dat hij geen oordeel wil uitspreken over de Zweedsche gymnastiek en de meerdere of mindere deugdelijkheid van de Zweedsche boven de Duitsche gymnastiek. Ik geloof, dat hij daaraan gelijk heeft en ik wil hetzelfde standpunt ook innemen.

Ik wil echter ook een ander geluid laten hooren. De heer Deckers zegt, dat de recruten in 5½ maand geen voldoenden tijd hebben voor een behoorlijke gymnastische ontwikkeling. Dat kan gaan zoover men het neemt, maar tot de beste dingen, die de recruten in die 5½ maand leeren, behoort de gymnastiek. Nu is zonder twijfel de Zweedsche gymnastiek voor de recruten gemakkelijker dan de Duitsche.

Het is bekend, dat een groot aantal recruten in dienst komen, die letterlijk niets of zoo goed als niets aan gymnastiek hebben gedaan. Nu is het zeer jammer, dat er niet meer aan gedaan kan worden. Wat er nog aan gedaan kan worden, mag echter niet worden verzuimd; het is buitengewoon noodzakelijk.

Het komt mij voor, dat de Minister ten aanzien van dezen post, dien ik een burgerlijken post zou willen noemen, begint met een bezuiniging, die te ver gaat.

Aan die militaire gymnastiek- en sportschool hebben wij o. a. den maatregel, dat een betrekkelijk klein aantal hoofdofficieren een cursus volgen, die bestemd zou zijn geweest te duren tot de maand Maart, maar die met 1 Januari zal eindigen, terwijl de cursus voor kapiteins en luitenants op 1 Februari reeds moet eindigen.

De hoofdinstructeurs zijn dan niet in staat, om na zoo'n korten cursus zelf de Zweedsche gymnastiek te beoefenen, maar zij zijn ook niet in staat behoorlijk mede te werken, dat de oefeningen van de recruten in de Zweedsche gymnastiek behoorlijk tot haar recht komen.

Nu heeft de Zweedsche gymnastiek dit voor, dat men daarmede althans beter dan met de Duitsche gymnastiek in een korten tijd ten minste nog een draaglijk resultaat kan verkrijgen.

Daarom zou ik den Minister in overweging willen geven deze bezuiniging voor dezen keer nu eens niet toe te passen. Het is ongetwijfeld juist, dat met de Zweedsche gymnastiek goede resultaten bereikt worden, maar dan moet er ook een behoorlijk getal instructeurs zijn, enkele hoofdofficieren en een aantal officieren, die allen in staat zijn les te geven. De cursus duurt minstens 4 maanden. Nu wil de Minister dezen tot op de helft inkorten!

Het komt mij voor, dat de Minister dit niet moest doen, te meer niet, omdat het meeste geld toch reeds is uitgegeven, zoodat er niet veel meer bij hoeft, en als het plan van den Minister doorgaat, hetgeen eenmaal uitgegeven is weggegooid geld zal wezen. Er staat op den post f 90 000, ma[ar] daarvan kost de gymnastiekschool niet meer dan f 57 00[0] het overige is voor reis- en verblijfkosten.

(K. ter Laan e. a.)

De heer Deckers doet opmerken, dat Koloniën niet me[e] meedoet, maar dit is voor het Nederlandsche leger een voo[r]deel, want de tijd en de krachten, die vroeger voor Koloniën in beslag werden genomen, kunnen nu voor het Nederlan[d]sche leger besteed worden.

De kapitein, Hubert van Bleijenberg, die daarvan dire[c]teur is, is een man, bekend in zijn vak. Hij heeft niet allee[n] aan de gymnastiekschool zijn werk, maar hij is b.v. ook [te] Amsterdam bezig met een theoretischen en practischen curs[us] in de gymnastiek voor leeraren en leeraressen in de gymna[s]tiek; zelfs de inspecteur van de lichamelijke opvoeding [te] Amsterdam neemt aan dien cursus deel.

Dat is dus wel een bewijs, dat dit onderwijs in bevoegd[en] kring waardeering vindt, en ik dring er dan ook op aan, d[at] deze cursussen mogen blijven.

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil het b[e]toog van den heer ter Laan gaarne met kracht ondersteune[n].

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voo[r]zitter! De heer Deckers zegt, dat hij geen oordeel wil ui[t]spreken over het Zweedsche of het Duitsche stelsel. Ik z[al] mij hierover ook niet uitlaten, maar alleen zeggen, dat [de] rapporten, die inkomen over het resultaat van het onderwij[s] gegeven door aan de Centrale Gymnastiek- en Sportscho[ol] opgeleide onderwijzers, van dien aard zijn, dat men het zek[er] zou betreuren, wanneer het stelsel zou worden gewijzigd [of] een andere methode zou worden gevolgd.

Ik meen, dat wij van dit stelsel niet moeten afstappe[n]. Natuurlijk zal ook beperking moeten plaats hebben, nu Kol[o]niën en Marine zich terugtrekken en dus uitsluitend h[et] Departement van Oorlog de kosten van deze school moet dr[a]gen, maar wij zullen het trachten te doen op zoodanige wijz[e] dat de opleiding van de onderwijzers, in de gymnastiek a[ls] thans, daardoor geen schade zal lijden.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 111 zo[nder] hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 111*bis* tot en met 117 worden achteree[n]volgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemmi[ng] aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 118, luidende:

„Traktementen en tegemoetkomingen van burgerlij[ke] ambtenaren en loonen en tegemoetkomingen v[an] geëmployeerden en werklieden bij de centrale magazijn[en] te Amsterdam, Delft en Woerden;

een en ander na aftrek van de bijdrage van het Depa[r]tement van Waterstaat, f 678 872."

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! In het Vo[or]loopig Verslag is aan den Minister de vraag gesteld, waar[om] op het oogenblik voor de kleermakers, werkzaam in Delft [en] Woerden, de militaire kleermakers, niet dezelfde regeli[ng] geldt, die reeds in Januari 1921 voor die menschen [te] Amsterdam is vastgesteld. De Minister heeft daarop geau[nt]woord:

„De kleermakers (buitenwerkers) van het magazi[jn te] Amsterdam werden in het korps vaste werklieden opg[e]nomen, omdat zij, in verband met de onhygiënisc[he] woningtoestanden, in het magazijn werden tewerk [ge]steld. Waar zij hierdoor onder geheel dezelfde omsta[n]digheden als vaste werklieden hun arbeid moesten v[er]richten, was er geene aanleiding nog langer onderscheid te maken.

Voor de buitenwerkers te Delft en Woerden beste[ond] op hygiënische gronden de noodzakelijkheid tot tewe[rk]stelling in het magazijn niet; bovendien ontbreekt da[ar]toe de gelegenheid. Op dezen grond is er geen red[en] om ten aanzien van deze personen denzelfden maatre[gel] te treffen als voor de Amsterdamsche kleermakers."

(Hiemstra e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben door dat antwoord niet heelemaal bevredigd. Ik ken op het oogenblik de woningtoestanden in Delft en Woerden niet, maar ik stel mij toch voor, dat deze menschen over het algemeen wonen in woningen, die niet zoo ruim zijn, dat zij daar hun werkzaamheden zonder schade voor hun gezondheid en die van hun gezin kunnen verrichten. Maar wanneer dit niet het geval is en de Minister gelijk heeft, dat deze woningen beduidend beter zijn dan te Amsterdam, dan zou het toch in elk geval uit hygiënisch oogpunt een groote verbetering zijn, wanneer deze menschen in magazijnen te werk konden worden gesteld. Zouden de kosten voor de inrichting van dergelijke magazijnen nu zoo groot zijn? Bovendien zullen er misschien door de verplaatsing van de constructiewerkplaatsen naar de Hembrug ook weer woningen vrij komen.

Maar wanneer de Minister blijft bij zijn bezwaren in de Memorie van Antwoord, dan zou ik deze vraag willen stellen: of deze kleermakers niet in dezelfde verhouding kunnen worden gebracht als de andere vaste Rijkswerklieden. Deze menschen verkeeren toch in vrijwel dezelfde positie, wat hun werk en hun verplichtingen betreft, als degenen die vast zijn aangesteld. Ik meen, dat in Delft deze menschen reeds nu en dan werken op het magazijn, waarbij een groote onbillijkheid wordt begaan, omdat die menschen gedurende die zes weken de vergoeding voor de werkplaats niet krijgen.

Daaruit blijkt, dat die menschen, wat de arbeidsvoorwaarden aangaat, gelijk te stellen zijn met de vaste kleermakers, en daarom vraag ik aan den Minister om, indien er bezwaar tegen bestaat om die menschen in de magazijnen te werk te stellen, aan hen dezelfde arbeidsvoorwaarden te geven als de vaste kleermakers reeds hebben, d. w. z. hen te brengen onder het arbeidsreglement en dus gelijk te stellen met vaste werklieden.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! De maatregel, die te Amsterdam is genomen ten aanzien van de zoogenaamde buitenwerkers, is een maatregel, die uitsluitend is getroffen met het oog op de hygiënische toestanden, waaraan de heer Hiemstra zelf heeft herinnerd. De huisarbeid, die zij verrichtten, moest plaats hebben in localiteiten, die daarvoor zeer zeker niet in aanmerking mochten komen. Die toestand is elders beter; vandaar dat de noodzakelijkheid daar allerminst klemt. Te Amsterdam zijn de menschen te werk gesteld in de magazijnen zelf en zijn vaste werklieden. Die maatregel is genomen noodgedrongen, omdat de bedoeling is veel meer fabriekmatig te werken, zoodat de genomen maatregel eigenlijk tegen den draad inging. Als wij dien maatregel doortrokken ten aanzien van anderen, voor wie dat niet noodig is, zouden wij van den weg, die voor het rijk het voordeeligst is, afwijken.

Wat overigens de positie van die menschen betreft, die verschilt niet veel van die der vaste kleermakers. De vaste kleermakers krijgen een pensioen, maar de anderen krijgen een gratificatie, welke met het pensioen in overeenstemming is. Wij moeten niet verder gaan dan te Amsterdam heeft plaats gehad.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 118 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 118*bis* tot en met 162 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 163, luidende:

„Gratificatiën en onderstanden, f 178 200."

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer personen, die uit dit artikel worden gesteund, komen te overlijden, worden de gelden, die daardoor vrijkomen, niet meer aan de vereenigingen uitgekeerd. Ik zou willen vragen die gelden wel op de begrooting te houden en ze te gebruiken om aan de overgebleven weduwen en andere personen een hoogere uitkeering te doen geven.

(Voorzitter e. a.)

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 163 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 164 tot en met 182 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 182*bis*, luidende:

„Herhaalde uitkeeringen ingevolge de motie-Staalman in zeer evidente gevallen, f 34 000."

De **Voorzitter**: Door de heeren K. ter Laan, Kleerekoper, van Zadelhoff, Hugenholtz, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw de Vries—Bruins en de heeren van den Tempel en IJzerman is op dit onderartikel een amendement (Stuk n°. 14) voorgesteld, strekkende om het onderartikel te lezen:

„Uitkeeringen aan mobilisatie-slachtoffers, f 200 000."

Ik stel voor, den spreektijd bij dit onderartikel te bepalen op ten hoogste een kwartier.

Daartoe wordt besloten.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Dit artikel is het slechtste van de geheele Oorlogsbegrooting, omdat er uit spreekt een gebrek aan hart voor de slachtoffers van de mobilisatie, dat men bij een Minister van Oorlog wel in de laatste plaats zou mogen verwachten. Wij kennen de geschiedenis en ik zal die zaak dan ook niet ver ophalen. Er zijn zeer veel slachtoffers van de mobilisatie overgebleven, mannen wier gezondheid verwoest is door de gevolgen van rheumatiek, zware koude, tuberculose, bloedspuwingen enz. Wij hebben het van voor de deuren der hel moeten halen, om iets voor hen gedaan te krijgen; debatten zijn hier gevoerd, waarbij met de vuist op tafel werd geslagen. Eindelijk heeft de heer A. P. Staalman een motie ingediend, die de Kamer niet durfde afwijzen. Dat was in den loop van den zomer. Toen de begrooting kwam, stond er geen cent op voor dit doel. Ik heb toen dit artikel nieuw voorgesteld, met een bedrag van een millioen, en de toenmalige Minister durfde dat niet afwijzen en de Kamer evenmin. Maar zoodra men een veer van den mond kon blazen — en toen was deze Minister er wel —, heeft men den post aanmerkelijk teruggebracht en eerst na heftige debatten werd het weer één ton. Nu krijgen wij deze zaak voor de derde maal, dat een Christelijk Minister zoo onchristelijk is tegenover deze slachtoffers van zijn eigen Departement, dat hij de brutaliteit heeft ......

De **Voorzitter**: Ik verzoek den heer K. ter Laan om dat woord in te trekken.

De heer **K. ter Laan**: Dat kan ik moeilijk doen, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dat zal toch moeten gebeuren, want dat woord kan hier niet toegelaten worden.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Laat ik dan zeggen, dat deze Minister de weergalooze stoutmoedigheid heeft, dezen post op niet hooger dan f 34 000 uit te trekken. De Minister weet wat hier op het spel staat. Ik heb honderden van getuigenissen. Ik noem een man uit Drachten, Poelstra, van wien ik niet begrijp dat hij niet voor pensioen in aanmerking komt. Hij schrijft, dat hij een ongeluk heeft gehad, door met een kruiwagen met zand in het fort Kijkduin te Helder naar beneden te vallen, waardoor hij sedert doorloopend invalide is gebleven; hij moet dus leven met hulp van steun. De stakker schrijft, dat hij de heele toekomst van zijn gezin met 5 kleine kinderen aan het vaderland heeft opgeofferd. Het schrijven is zoo verschrikkelijk en er zijn zooveel van die gevallen, dat ik niet begrijp, hoe deze bewindsman niet de noodige maatregelen neemt.

(K. ter Laan.)

Een ander bekend geval, ook uit Drachten, is van P. de Boer, een man, die totaal een wrak is geworden, omtrent wien de gemeenteraad een motie heeft aangenomen, dat hij geholpen moest worden, maar die met een klein bedrag door den Minister wordt afgescheept.

Een ander geval betreft een gemobiliseerde, die, door koude bevangen, ziek is geworden, ongeschikt is verklaard en sedert jaren invalide is. Hij is tuberculoselijder en ook afgescheept met f 200, terwijl de man f 90 per maand aan ziekenhuisonkosten heeft.

Dan een geval van een man uit Oost-Kapelle, die schrijft, dat hij niets kan verdienen van 30 Juli 1918 af; hij heeft een uitkeering gehad van f 800 en daarna een paar maal een fooi.

Voorts een geval uit Wedde, waarvan mij geschreven wordt, dat de man niets kan verdienen, ten laste is van zijn 71-jarige moeder, die een onbemiddelde weduwe is, en gesteund wordt door het burgerlijk armbestuur. Naar aanleiding van een advertentie in de dagbladen is een gezegeld adres gestuurd aan den Minister van Oorlog, maar daarop is geen antwoord ontvangen.

Deze menschen, het zijn er wel een 1400, hebben voor een deel zich reeds in December 1921 of Januari 1922 gewend tot den Minister en hebben nog geen antwoord!

Dat zij nog geen antwoord hebben, kan de Minister maar gedeeltelijk helpen. Hij heeft een commissie ingesteld, bestaande uit dr. Scheurer, den heer van Zadelhoff en dr. Diehl, van het Departement, een samenstelling dus, die niet beter kon zijn. Alle drie heeren zijn bezield met buitengewoon grooten ijver, maar ik heb het vorige jaar reeds voorspeld, dat één commissie voor geheel Nederland in één jaar niet alle 1400 gevallen zal kunnen onderzoeken. Ik klaag dus, niet om op die commissie het odium te leggen, maar omdat het moet. Zoo kan het niet langer. Ik weet, dat de Minister de laatste weken maatregelen heeft getroffen, waardoor het vlugger opschiet; het zal echter ook wel juist zijn wat de Minister op bladz. 51 schrijft, dat niet alle aanvragen vóór 31 December zullen kunnen worden behandeld. Maar dat het anders moet worden, zal de Minister niet kunnen weerspreken.

Er moest voor die slachtoffers een wettelijke regeling komen. Mijn laatste vraag over de Boer, van Drachten, die ik heb gesteld, was dan ook, of de Minister bereid was, een wettelijke regeling voor die oorlogsslachtoffers te maken, en zijn antwoord was mij een grief en teleurstelling.

De zaak mag moeilijk zijn, ik geef dat toe, maar de Minister mag er als mensch en als bewindsman niet af.

Men komt gemakkelijk in botsing met de Pensioenwet. Als deze menschen gepensionneerd werden, kregen zij een klein pensioen en wanneer de Minister een wettelijke regeling maakte, waardoor zij werden geholpen, zouden zij ver uitkomen moeten boven de gepensionneerden. Maar heel Nederland zal zeggen: doe het maar, het moet.

Ik begrijp niet, waarom deze zaak niet dadelijk flink is aangepakt, zoodanig, dat men er tevreden mede kon zijn.

In andere landen is het ook gebeurd, dat men de doode soldaten eert, maar de levenden aan hun lot overlaat. Ik zal maar niet het woord gebruiken, dat mijn Engelsche collega in het Parlement bij de behandeling van die zaak gebruikte, maar het was de waarheid. *De Blijde Wereld*, uit Friesland, schreef, dat de helden uit den oorlog overal zijn geworden de schooiers van den vrede. Ook onze helden, die in tochtige stallen lagen en met natte kleeren aan weer en wind waren blootgesteld, waar zij niet tegen konden, komen bij den Minister en de Tweede Kamer, om hulp, waarop zij recht hebben.

In Helder is een monument onthuld voor de 57 man, die in den oorlog op zee zijn omgekomen, en in Scheveningen staat ook een monument voor de slachtoffers der mobilisatie, die gestorven zijn, maar die hebben het oneindig beter dan zij die bleven leven, die van wanhoop niet weten waar zij naar toe moeten.

Het is geen gewoonte de Koningin in het debat te betrekken, maar de heer Beumer heeft dat in een stom mom[...] gedaan in den loop van dezen avond.

De **Voorzitter**: Waarom gebruikt de geachte afgevaardig[...] nu een dergelijk woord? Dat is toch geen uitdrukking om h[...] te bezigen. Indien men zoo iets zegt van den geachten af[...]vaardigde, laat ik dat ook niet toe, en ik begrijp niet, waar[...] de geachte afgevaardigde zich daarvan niet onthoudt. I[...] kent toch wel andere woorden en kan zich gedragen zoo[...] het behoort.

De heer **K. ter Laan**: Ik wil dan even voorlezen, wat [...] Koningin gezegd heeft bij de onthulling van het moment [...] den Helder:

„Ik wensch met mijn gansche volk hulde te breng[...] aan hen, die hun plicht hebben verricht tot in den do[...] en met weemoed te gedenken den rouw, waarin de [...] trekkingen, die zij nalieten, gedompeld zijn. Te mog[...] opzien tot een voorbeeld van opoffering, van moed, v[...] vaderlandsliefde, tot een daad van hoogen nationa[...] zin, is een troost, een bemoediging. Aan ons te toon[...] dat wij weten te waardeeren, wat zij, wier namen op d[...] gedenkzuil gegrift zijn, door hun leven te geven, v[...] ons hielpen behouden."

En dan schrijft de redactie van de *Blijde Wereld* daarb[...]

„Hulde en een gedenkzuil voor de dooden en een p[...] honderd gulden voor de levenden, die hun gezondh[...] gaven en hun leven lang daaronder zullen lijden.

Het is ook veel makkelijker en goedkooper, de dood[...] dan de levenden te huldigen."

De Minister antwoordt op bladz. 51:

„Het uitgetrokken bedrag is vastgesteld naar de v[...] moedelijke behoefte overeenkomstig de tot nu door [...] Commissie-Scheurer uitgebrachte adviezen."

Zeker, maar die commissie was niet vrij; zij mocht v[...] het tweede jaar niet meer geven dan f 200.

De Minister heeft op de begrooting staan den post v[...] f 34 000 en de commissie-Scheurer heeft in 1922 f 170 0[...] uitgegeven. Hoe kan hij dan komen met f 34 000? Waaror[...] Is er geen geld voor? Koop dan een kanon minder!

Dan vervolgt de Minister:

„Inderdaad is de tijd, die er verloopt tusschen [...] door het Departement van Oorlog aan bedoelde comm[...] sie ter onderzoek zenden van de verzoekschriften [...] steun en het inkomen van haar advies, lang te noemen[...]

Door meer dan vijf leden voorgesteld, maakt dit amen[...] ment een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik moet den geachten spreker doen opm[...] ken, dat zijn spreektijd nu om is. Om 3.53 uur heeft hij e[...] kwartier spreektijd gevraagd, zoodat zijn tijd nu is v[...] streken.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Dan v[...] ik besluiten met den wensch, dat de Minister deze slach[...] offers afdoende zal helpen, door in plaats van een commiss[...] een vast bureau in te stellen, om degenen, die blijvend inv[...] lide zijn, een jaarlijksche uitkeering te geven, en vooral d[...] slachtoffers, die vaders van gezinnen zijn, zulke bedrag[...] te geven als nu niet door de commissie konden worden g[...] geven, doordat zij gebonden was aan de bepalingen van d[...] Minister. De menschen moeten een levensonderhoud hebb[...] en de bedragen, die de commissie geeft, zijn veel te laa[...] De menschen moeten niet behoeven te gaan naar het arr[...] bestuur van kerk of gemeente. Er is niemand anders d[...] deze Minister, die er voor staat.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte vorige spreker heeft zich de opmerking veroorloofd, dat ik in een stom oogenblik de Koningin in het debat zou gebracht hebben.

Ik wensch in het midden te laten, of het hier ooit voorkomt, dat de geachte leden dezer Kamer stomme oogenblikken hebben.

Ik verkeer onder den indruk. dat althans ik daaraan niet schuldig ben.

Ik heb niet gesproken over de Koningin. Ik heb Hare Majesteit niet in het debat gebracht.

Tegenover de opmerking van den heer ter Laan heb ik alleen gesteld, dat er geen sprake was van een maatregel van den Minister, maar van een besluit der Kroon.

Staatsrechtelijk wordt onderscheid gemaakt tusschen een Ministerieele beschikking of een Ministerieel besluit en een Koninklijk besluit.

Meer heb ik in dezen avond niet in debat willen brengen. En meer heb ik naar aanleiding van de opmerking van den heer ter Laan niet te zeggen.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Aanvankelijk was bij de begrooting voor 1922 uitgetrokken f 30 000, welk bedrag tot f 100 000 werd verhoogd, nadat van verschillende zijden in deze Kamer ernstige aandrang was gekomen om alsnog aan de menschen, die in reclame zouden komen of nog niet voor een uitkeering zich hadden aangemeld, een uitkeering te geven. Ook werd door mij toegezegd, dat op de volgende begrooting nog een bedrag zou worden uitgetrokken, alleen om in zeer evidente gevallen aan de zoogenaamde „slachtoffers van de mobilisatie" een herhaalde uitkeering te kunnen doen.

Op verzoek van de Kamer werd toen ingesteld een commissie van nader advies, waarin benoemd zijn de heeren Scheurer, van Zadelhoff en Diehl.

Deze commissie heeft de reclames onderzocht en daarover advies uitgebracht. Wanneer de een of andere reclamant niet terstond antwoord heeft gekregen, vond dit zijn oorzaak daarin, dat de commissie niet tijdig met haar onderzoek gereed kon komen, want zoodra de adviezen bij het Departement zijn ingekomen, zijn deze zonder eenige verklaring afgedaan. Ik kan er nog bijvoegen, dat geen enkele afwijking van de door de commissie uitgebrachte adviezen heeft plaats gehad.

Nu komt het mij voor, dat deze aangelegenheid, welke het Parlement reeds zoo dikwijls heeft beziggehouden, eindelijk tot een beslissing moet komen.

Er is het vorig jaar f 100 000 uitgetrokken, met dien verstande, dat hetgeen zou overblijven van het millioen, hetwelk het voorafgaande jaar was gevoteerd, zou worden gebruikt voor hetzelfde doel en dat, wanneer nieuwe gevallen zich zouden voordoen en het zou blijken, dat de post van een ton onvoldoende zou zijn, ik suppletoir zou aanvragen hetgeen meer noodig zou zijn. Maar tevens is daarbij uitgesproken, dat het geven van herhaalde uitkeering tot het strikt noodzakelijke zou moeten worden beperkt, vooral om de reden, die ook de heer ter Laan heeft genoemd, nl. dat de herhaalde uitkeering in de meeste gevallen zou zijn een pensionneering, welke op groote bezwaren, niet alleen financieele maar ook andere, zou stuiten.

Bovendien is de casuspositie door den heer ter Laan niet juist gesteld. Er wordt wel gesproken van mobilisatieslachtoffers en er wordt steeds gezegd, dat die menschen ten gevolge van de mobilisatie ongelukkig geworden zijn, maar dat verband is niet aangetoond, want dan zouden zij pensioen hebben gekregen. Het is een tegemoetkoming van Rijkswege, omdat de mogelijkheid ondersteld wordt, dat hun diensten, in den mobilisatietijd verricht, mede oorzaak kunnen zijn geweest, dat deze toestand voor hen is ontstaan. Waar thans het geval zich voordoet, dat de uitkeeringen voor eens binnen beperkten tijd haar beslag zullen hebben gekregen — wanneer het geld, op de begrooting uitgetrokken, niet toereikend is, zal suppletoir meer aangevraagd worden —, en verder door de commissie zijn of nog worden

aangewezen de evidente gevallen, waarin een herhaalde uitkeering zal worden gegeven, daar geloof ik, dat het niet gewenscht is thans den post te verhoogen en meen ik bezwaar te moeten maken tegen het amendement.

In het bijzonder ook gelet op den financieelen toestand, moet ik de Kamer dan ook de aanneming van het amendement ontraden.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft te recht gezegd: de commissie kon niet anders werken. Mijn verwijt treft dan ook niet de commissie, maar ik heb reeds verleden jaar te kennen gegeven, dat wij met één commissie niet toe zouden komen. Er moet een commissie zijn in elke provincie, ook om beter op de hoogte te zijn van de plaatselijke omstandigheden. Ik dring daarop nog aan, want de Minister kan doen en zeggen wat hij wil, maar hij kan er niet van af.

Men zou voor het geheele land met een vast bureau kunnen volstaan, als men dadelijk zeide: dat zij, die nu eenmaal wrakken zijn, op dezelfde wijze als de gepensionneerden een vaste en ruime uitkeering per jaar kregen.

De Minister zegt in de tweede plaats, dat niemand is afgewezen, die n.l. door de commissie was voorgedragen. Dat was mij wel bekend, en dat is ook uitstekend. Maar hij zegt niet, dat de commissie door hem gebonden was aan een veel te laag bedrag. Het hoogste bedrag is f 200. Wat moet nu een arme stumper, die niets meer verdienen kan en een gezin te onderhouden heeft, daarmee beginnen? U zegt zoo vaak, Excellentie, dat de menschen daar geen recht op hebben en dat het niet vaststaat, dat zij hun ongeschiktheid in en door den dienst hebben gekregen. Maar u kunt toch niet ontkennen, dat het allemaal jongemannen zijn, die gezond in den dienst zijn gekomen en er als een wrak, tot niets meer in staat door den dienst, weer uit zijn gekomen. En nu kunt u wel zeggen, dat deze zaak ons al zoo lang heeft beziggehouden, maar ik zeg, het is nog lang niet lang genoeg. Het zijn jongemannen, die nog een heel leven voor zich hebben en die wij moeten helpen. Het is, zooals ik uit de *Blijde Wereld* heb voorgelezen, misschien een beetje vervelender dan een monument oprichten en daarbij mooie speeches te houden, maar het is veel noodzakelijker. De Minister heeft gezegd, dat het voortaan zou zijn een herhaalde uitkeering, voor zoover het strikt noodzakelijk is. En daarvan zou hij met f 34 000 1400 gevallen moeten helpen.

Met al de kracht die in mij is kom ik daartegen op. Het is geen recht. En als het bij den Minister niet helpt, dan dring ik er bij mijn medeleden op aan, dat zij hier gerechtigheid oefenen.

Mijnheer de Voorzitter! Het is eigenlijk ongeoorloofd om een zaak, die zoo nauw luistert, te behandelen in een leege Kamer. Onze medeleden moesten allemaal dit debat medemaken en als zij met den Minister medegaan, moeten zij hier voor het front komen en motiveeren waarom zij aan mijn voorstel hun steun en hun stem niet geven. Ik maak mij nog sterk, dat, als zij mijn rede nalezen, zij van dat inzicht zullen terugkomen; het geldt hier alleen een daad van dank voor plichtsbetrachting jegens het vaderland.

Ik hoop dan ook, dat mijn amendement zal worden aangenomen.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van het gesprokene door den heer ter Laan, wil ik nog even opmerken, dat de heer ter Laan het heeft voorgesteld, alsof ik de commissie had gebonden, zoodat er dit jaar niet meer dan f 200 kon worden uitgekeerd. Zooals de geachte afgevaardigde het zegt, is het niet juist. De commissie was gebonden aan het Koninklijk besluit, waarvan ik nog een verruiming had bevorderd, zoodat er ten hoogste een uitkeering in eens van f 1500 kon worden gegeven.

Verder heb ik tegenover de commissie deze opmerking gemaakt, dat, als een herhaalde uitkeering werd voorgesteld, deze niet hooger mocht zijn dan wanneer de betrokken persoon gepensionneerd zou zijn geworden, omdat anders meer zou worden gegeven dan zelfs volgens de Pensioenwet zou zijn toegelaten.

(Minister van **Dijk** e. a.)

Als de heer ter Laan met een sympathiek woord spreekt van slachtoffers, dan laat ik verder daar, dat het verband tusschen den militairen dienst en hun ongelukkigen toestand niet is vast te stellen, maar wensch er nog de aandacht op te vestigen, dat, zooals ik met de stukken zou kunnen aantoonen, ook aan tal van menschen een toelage is gegeven, terwijl dat later niet noodig of ongewenscht bleek; uit dien hoofde hebben meerdere burgemeesters gevraagd de uitkeeringen niet rechtstreeks, maar door bemiddeling van den armenraad te doen plaats hebben.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over het amendement mede te deelen.

De heer **Duymaer van Twist**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Van de vier leden der Commissie, die aanwezig zijn, zijn er drie tegen het amendement en een er vóór.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stemming over het amendement en het artikel te doen plaats hebben in de volgende vergadering na de andere uitgestelde stemmingen.

De onderartikelen 183 tot en met 196 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de XXIIIste afdeeling *(Wapen der marechaussee en korps politietroepen)*.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Ongeveer een week geleden werden wij verrast door een advertentie in de noordelijke bladen, dat vóór 1 Januari zouden worden aanbesteed een aantal marechausseekazernes in het noorden des lands. Ik wil slechts spreken over de kazernes in Groningen en in Leeuwarden, die respectievelijk voor de bedragen van f 237 600 en f 147 800 zullen worden aanbesteed. Thans staat de marechausseekazerne te Groningen achter de gevangenis. Nu wordt een ander gebouw op mooien stand in Hepman ingericht. Is dat noodig?

In Leeuwarden is de marechausseekazerne gevestigd in het vroegere hotel Stad en Lande. De bureaux zijn ondergebracht in een gebouw, dat geplaatst is onmiddellijk bij de stallen, die kosteloos van de gemeente in gebruik zijn. De nieuwe kazerne zal op die plaats moeten komen en de gronden zullen nu van de gemeente moeten worden gekocht.

Nu staat er ook nog de infirmerie en de groote kazerne, die Rijkseigendom is en waar op het oogenblik goed 30 man in zijn. Ik geloof, dat het nu geen tijd voor luxe is. In particuliere industrieën en vooral elders wordt versoberd en daarom vraag ik of het gemotiveerd is in Leeuwarden en Groningen dergelijke dure kazernes te bouwen.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij bij het betoog van den vorigen geachten spreker aan. Ik heb verleden jaar met tal van cijfers aangetoond, hoe duur men voor de marechaussee bouwt en de Minister heeft geantwoord, dat daaraan een einde zou komen. Maar ik ben van meening, dat dat antwoord niet juist is geweest. Ik weet niet waarom in Groningen en Leeuwarden noodig is nog meer marechaussee te brengen, maar zelfs als daar meer marechaussee noodig was, dan komt het volstrekt niet te pas in dezen zuinigen tijd nieuwe kazernes te bouwen en zou men deze uitgaaf best nog eenige jaren kunnen besparen.

Verder iets over het huwelijksverbod. Verleden jaar is een motie aangenomen, waarbij de Kamer van de Regeering verlangde, dat er een eind aan zou komen. De Regeering heeft zich van die motie niet veel aangetrokken. Uit een antwoord op een door mij gestelde schriftelijke vraag is gebleken, dat de marechaussee Smit te Leeuwarden, die getrouwd was, daarvoor is gestraft met 8 dagen politiekamer. De Minister van Justitie deed hier onlangs een beroep op de heiligheid van het huwelijk, toen hem dit feit onder den neus moest

(**K. ter Laan** e. a.)

worden gehouden. De Minister van Justitie keurde het g
maar neemt de Minister van Oorlog het ook voor zijn r
ning? Ik heb nog een geval van een zekeren Simon te Bre
die gestraft is geworden voor hetzelfde feit. Het geldt
het primaire recht van iederen mensch. Voor de Katholie
is het huwelijk een sacrament, wat het voor de Protestan
is heeft de Minister van Justitie zoo mooi gezegd en
mij is het iets waar een ander met de vingers af moet blij
De Kamer heeft zich uitgesproken tegen het huwelijksver
en ik zou gaarne vernemen, waarom de Minister zich aan
uitspraak niet heeft gestoord en of hij van plan is, op d
verkeerden weg voort te gaan.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de V
zitter! De marechausseekazernes in het noorden zijn toe
staan op de begrooting voor 1922. Toch wil ik gaarne
gestelde vragen beantwoorden. Voor al die kazernes is,
overleg met den Minister van Financiën, speciaal nageg
of zij noodig waren. Voor de kazernes te Groningen, Le
warden, Zweelo en Marum is de volstrekte noodzakelijkh
gebleken. Ik heb de dossiers hier niet bij de hand, maar z
wel te Groningen als te Leeuwarden is gezocht naar de v
het Rijk meest gewenschte oplossing.

Ik kan den geachten afgevaardigde verzekeren, dat a
zeer nauwkeurig is onderzocht, en dat de bestekken n
buitensporig waren.

Men vraagt mij hier, wat die twee kazernes kosten
noemt een bedrag van 1½ en 2½ ton. Ik heb de cijfers n
bij mij, maar wil ze gaarne desgewenscht ter beschikk
van de Kamer stellen. Den maatstaf van een brigadekazer
die omstreeks f 45 000 kost, kan men hierbij niet aanlegg
want te Leeuwarden komt een districtskazerne en te Gron
gen een divisiekazerne.

De heer ter Laan zeide, dat niet uitgevoerd is zijn mo
in zake het huwelijksverbod, die het vorig jaar is aan
nomen. Aangezien die motie niet voor uitvoering vatb
was, heb ik ze niet kunnen uitvoeren.

Ten aanzien van de gewone militairen behoeft niet m
toestemming gevraagd te worden, wanneer aan den ei
van diensttijd en leeftijd is voldaan. Bovendien wordt
bepaling zeer soepel toegepast, zoodat, wanneer blijkt,
iemand een gezin kan onderhouden, binnen den gesteld
termijn veelal toestemming wordt gegeven.

Wat de marechaussee betreft staat de zaak anders.
huwde marechaussees moeten in de marechausseekazer
menten wonen. Er zijn daarin niet meer woningen besch
baar dan een beperkt aantal, twee of drie, soms maar
per brigade. Het is niet mogelijk een marechaussee te la
huwen, voordat er plaats is, en dat kan soms 5 jaar duren.

Den marechaussee is dat van te voren in de engagemen
akte bekendgemaakt. Wanneer hij nu, niettegenstaande d
toch in het huwelijk treedt, heeft hij zich vergrepen aan
voorschrift en heeft zijn korpscommandant te overwegen
er aanleiding is voor een disciplinaire straf.

Maar de consequenties zijn van veel verdere strekki
Een marechaussee, die dat gedaan heeft, kan niet bij
korps blijven, want er is voor hem geen plaats. Maar bov
dien, als men hem hield, dan zou iedereen het kunnen do
en zou het verbod practisch zijn opgeheven.

In de engagementsakte is dan ook opgenomen, dat, indi
zij een huwelijk aangaan zonder toestemming, zij terug
steld zullen worden tot marechaussee derde klasse en
zij teruggeplaatst zullen worden bij de korpsen, waarv
zij afkomstig zijn; zoo dienen verschillende gewezen ma
chaussees bij de infanterie of cavalerie hun dienstverband
Nu wordt gevraagd in dergelijke gevallen het dienstv
band te verbreken. Maar dan zou de sanctie op het huwelij
verbod zijn opgeheven en zou ieder, die zijn verband wens
te verbreken, daarvan gebruik kunnen maken.

De opleiding tot marechaussee is duur en dus berokk
iemand, die oorzaak is, dat hij zijn dienstverband bij
korps niet kan ten einde brengen, het Rijk schade. Wel is
overweging, om bij den bouw van nieuwe kazernement
ruimere gelegenheid te scheppen voor het huisvesten van

Minister van Dijk e. a.)

..uwde marechaussees, zoodat meerderen gelegenheid krijgen m te trouwen.

De heer K. ter Laan: Mijnheer de Voorzitter! Wij hooren u pas, dat de motie, door de Kamer aangenomen, niet uitoerbaar is. De meerderheid van de Kamer was eindelijk zooer gekomen, om uit te spreken, dat iemand, die huwen wil, olkomen vrij daarin moet zijn. Dat is een principieele uitoraak en dan moet de Minister maar zorgen, dat die motie itgevoerd wordt. Zat er in deze Kamer meer ruggegraat, an zou dat ook wel in orde komen, maar de Minister rekent : op, dat de Kamer er verder niet meer naar omkijkt. Het as beleefder geweest, als hij dadelijk gezegd had, dat de iotie niet voor uitvoering vatbaar was. Dit is niet de geenschte samenwerking tusschen Regeering en Volksvertegenwoordiging.

Het betreft hier een principieele quaestie voor alle Katholieken, voor al degenen, die het huwelijk iets hoogs en heiligs chten en voor al degenen, die voor de vrijheid zijn.

Het is de grootste dwaasheid, dat een marechaussee, die uwt, 8 dagen in de politiekamer wordt gestopt, en als de Iinister dat eens beziet, zal hij wel toegeven. dat dat niets iders kweekt dan spot.

Hij heeft gezegd: ik kan ze niet houden, maar wie dwingt em daartoe? Als hij in de akte zegt: als gij huwt, wordt gij itslagen, dan weet men, waar men aan toe is.

Een marechaussee, die zonder toestemming huwt, zonder iarvoor toestemming te hebben, is daar eenvoudig toe enoodzaakt, dat is toch bekend genoeg. En deze Christelijke inister heeft dus liever, dat een marechaussee zijn meisje at loopen, dan dat hij tegenover die vrouw behoorlijk zijn icht doet.

Dat spot wel met de beginselen, die voor den Minister zoo eilig moeten zijn, dat alle overwegingen van materialisschen aard daarbij op den achtergrond raken.

De Minister kijkt naar zijn dienst en naar de centen, die e man gekost heeft om opgeleid te worden, en hij is oorzaak, it vrouwen moeder worden, zonder dat de vader van haar nd haar trouwen mag!

De heer Boon: Mijnheer de Voorzitter! De wegen van n heer ter Laan en de mijne gaan in zooverre parallel als ij opkomen tegen onnoodige gebouwen voor de marechause, maar niet in zooverre het de qualiteit betreft der marechaussee in het noorden van ons land, daar ik voor het korps ooten eerbied heb, terwijl ik geenszins zou durven beeren, dat het aantal niet grooter zou moeten worden.

Ik wil dan ook niets zeggen tegen nieuwe marechausseezernes aan de oostelijke grenzen, die wellicht noodig zijn et het oog op de benden die uit Duitschland te verwachten n.

Maar in Groningen en Leeuwarden, waar gebouwen zijn, iarin de marechaussee behoorlijk is ondergebracht, gaat t niet aan om 4 ton uit te geven voor 2 dergelijke kazernes.

Nu zegt de Minister, dit betreft de begrooting van het rige jaar, — ja, dit was mij natuurlijk bekend en daarom oet de aanbesteding vóór 1 Januari plaats hebben — en t dit een volstrekt noodzakelijke en geen luxe bouw is. iar dat gebouw, dat op het allermooiste gedeelte van lpman staat, ziet er zeer behoorlijk uit en het is niet motiveerd, waar ik aangetoond heb dat tot dusverre te oningen en Leeuwarden de marechaussee zeer behoorlijk s gehuisvest, terwijl zelfs in Leeuwarden bureaux wegan en men van de gemeente een ander gebouw vrij heeft, ı dan die gebouwen van de gemeente te koopen, te slechı en er een nieuwe kazerne te zetten.

Ik heb den Minister enkele dagen geleden medegedeeld, t ik den bouw der nieuwe marechausseekazernes in het orden hier ter sprake zou brengen; hij had dit dus kunnen rwachten en waar nu alleen gezegd wordt, dat dit volekt noodzakelijk is, zonder het mij aan te toonen, daar ht ik mij niet verantwoord, als ik deze zaak, die 4 ton treft, laat loopen.

Ik heb daarom de eer een motie voor te stellen, die ik uw bureau deponeer.

(Voorzitter e. a.)

De Voorzitter: Door den heer Boon is de navolgende motie van orde ingediend:

„De Kamer, van oordeel, dat tot den voorgenomen bouw van de marechausseekazernes te Groningen en te Leeuwarden thans niet behoort te worden overgegaan, gaat over tot de orde van den dag."

Deze motie van orde wordt ondersteund door de heeren Dresselhuys, Oud, Beumer en Duys en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Ik stel voor deze motie te gelijk met deze beraadslaging te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De heer van Dijk, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wensch ik een antwoord te geven op de vraag van den heer ter Laan, of de Minister het goedkeurt, dat straf wordt gegeven in het geval, dat door een militair een huwelijk wordt aangegaan zonder toestemming.

Mijn antwoord daarop is, dat de handhaving der tucht geheel is overgelaten aan de korpscommandanten. Als de betrokkene meent, dat hij ten onrechte gestraft is, kan hij tegen zijn straf in beroep gaan. De Minister kan toch niet voorschrijven, dat in bepaalde gevallen ter zake van het niet nakomen der voorschriften niet zal worden gestraft.

De heer ter Laan zegt: maak de zaak anders, ontsla ze, doch maak geen huwelijksverbod.

Dat is toch vrijwel hetzelfde. Het komt mij voor, dat het wel heel eenvoudig zou zijn om, als men een verbintenis voor zes jaar heeft aangegaan (en er aan de opleiding veel kosten zijn besteed), na twee jaar te zeggen: ik heb er genoeg van en door middel van een huwelijk gelegenheid te hebben van die verbintenis ontslagen te worden!

Een paar dagen geleden heeft de heer Boon mij geschreven, dat hij wenschte te spreken o. a. over de marechausseekazernes in het noorden. Wanneer de heer Boon even nader gepreciseerd had, wat hij daarvan wenschte te weten, had ik daaromtrent de gegevens verzameld. Op het oogenblik wensch ik in deze geen nadere inlichtingen te verstrekken, omdat ik — ik zou wel eenige mededeelingen kunnen doen, maar zou die uit mijn hoofd moeten geven — van de juistheid daarvan niet geheel zeker zou zijn.

Ik wil wel zeggen, dat deze motie, aldus onvoldoende voorbereid en toegelicht, uiterst gevaarlijk is, want op die manier zou het er ten slotte naar toe gaan, dat allerlei maatregelen, die noodig zijn bevonden, op deze wijze ongedaan zouden worden gemaakt.

Deze motie is dan ook niet te aanvaarden.

De heer Beumer: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil alleen deze opmerking maken, dat, aangezien het uur van de vergadering zich eenigszins verder heeft uitgestrekt dan regel is in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, ik gemeend heb, mij niet te kunnen onttrekken aan den plicht, om de motie te steunen, ten einde haar in behandeling te kunnen brengen. Dit sluit intusschen volstrekt niet in, dat ik er mijn stem aan zal geven.

De heer Boon: De Minister zegt, dat de zaak onvoldoende is voorbereid, maar onmiddellijk toen ik in de courant gelezen heb over den voorgenomen bouw van kazernes in het Noorden, heb ik den Minister geschreven, dat het mijn plan was daarover te spreken. Nu heb ik aangetoond, dat in Leeuwarden voldoende huisvesting is en bovendien de kazerne grootendeels leeg staat. Ik geloof dus, dat ik zeer te recht deze motie heb ingediend, daar ik het onverantwoordelijk vind f 400 000 uit te geven in dezen tijd van malaise voor den bouw van kazernes, die volgens mij niet noodzakelijk zijn.

De beraadslaging wordt gesloten.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Ik stel voor de stemming over de motie van orde van den heer Boon te doen houden in de volgende vergadering, na de overige stemmingen.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging over de XXIIIste afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderartt. 197 tot en met 211 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderart. 212, luidende:

„Dekking der uitgaven ten behoeve van de voltooiing van het vestingstelsel voor den dienst van 1923, f 39 200."

waarbij tevens in behandeling komt het ontwerp van wet tot **vaststelling van de begrooting van uitgaven ten behoeve van de voltooiing van het vestingstelsel, dienst 1923 (292).**

De algemeene beraadslaging over het ontwerp van wet wordt geopend.

De heer **Michielsen**: Het is met uw voorkennis, Mijnheer de Voorzitter, dat ik bij dit artikel een enkel woord zal spreken over de Kringenwet, niettegenstaande deze zaak zoowel in het Voorloopig Verslag als in de Memorie van Antwoord bij de algemeene beschouwingen is behandeld.

In het Voorloopig Verslag is aangedrongen op wijziging of afschaffing der Kringenwet en naar aanleiding daarvan antwoordt de Minister:

„Zooals door den ambtsvoorganger van ondergeteekende reeds bij Nota naar aanleiding van het Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal in zake de vestingbegrooting voor het dienstjaar 1921 (*Handelingen* der Staten-Generaal 1920—1921, Bijlagen n°. 217, 8) werd medegedeeld, wordt voorshands — gelet op de lessen van den wereldoorlog — om militaire redenen geen genoegzame aanleiding aanwezig geacht om eene herziening van de Kringenwet ter hand te nemen.

Gelijk in evenbedoelde Nota naar voren gebracht is, wordt de Kringenwet trouwens uitgevoerd op de wijze, die den betrokkenen zoo min mogelijk belemmeringen in den weg legt; de grootst mogelijke toegeeflijkheid — uiteraard binnen de grenzen van de wet en zonder de belangen der defensie meer dan toelaatbaar is te schaden — wordt bij de toepassing van de wet in acht genomen."

Hierop valt wel iets af te dingen.

De Minister heeft gisteren in antwoord aan den heer Deckers eenige toezegging gedaan, wat betreft de Kringenwet, waarvoor ik Zijn Excellentie dankbaar ben, en het zou mij aangenaam zijn wanneer de Minister zich wat nader in deze zou willen verklaren. Speciaal zou ik gaarne van hem vernemen, wat de betrokkenen precies van den Minister voor de toekomst te wachten hebben, en wanneer die nieuwe toestand in werking zal treden. Die betrokkenen zien naar die mededeeling van den Minister ongetwijfeld met groote belangstelling uit.

Het is mij bekend, dat door den raad der gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude in deze een adres gericht is tot den Minister, welk adres ondersteund is door meer dan 50 andere gemeenten, gelegen in verschillende provinciën. Het aantal gemeenten en ingezetenen, die bij deze zaak belang hebben, is grooter dan men oppervlakkig wel zou denken.

De Minister wijst in de Memorie van Antwoord op de groote toegeeflijkheid, welke bij de toepassing dezer wet in acht genomen wordt. Ik ben daarvan niet zoozeer overtuigd als blijkbaar met den Minister het geval is. In de bij het adres van genoemde gemeente gevoegde toelichting worden een aantal gevallen opgesomd, wat betreft het ongerief dat de bevolking van deze wet ondervindt en ik wil daarvan eenige voorbeelden noemen.

(Michielsen e. a.)

Ik ken een geval van een landbouwer, wiens schuur do brand vernield was. De gemeente stelde voor het herbouw de voorwaarde, dat volgens de rooilijn de schuur 5 met achterwaarts moest worden gebouwd, maar het Departeme van Oorlog eischte, dat de schuur op dezelfde plaats, wa zij gestaan had, zou worden herbouwd. Het gevolg is gewee dat op 3 Januari 1921 Oorlog de vereischte vergunning v leende, maar onder deze drie belemmerende bepalingen:

1°. de schuur moest los gebouwd zijn op houten raa werk;

2°. op de eerste aanzegging moest zij binnen 24 uur wo den afgebroken, en

3°. op 31 December 1921 — let wel, in hetzelfde jaar d nog — moest zij weer zijn opgeruimd.

Een ander voorbeeld. Iemand wilde aan zijn huis e kamer bijbouwen, hetgeen door uitbreiding van zijn gez noodzakelijk was. Hij kreeg toestemming, maar de kam moest gebouwd worden op een meter afstand van het hoof gebouw. Zoo'n vergunning heeft voor den betrokkene natuu lijk absoluut geen waarde.

Het Hoogheemraadschap van Rijnland gelastte aan e polderbestuur om een weg te verhoogen. Ten gevolge daarv ondervonden de bewoners der panden, aan dien weg gelege overlast van het afstroomende water, waarom zij verzocht hun erven te mogen ophoogen. Dat werd hun echter do Oorlog verboden.

Verzoek om vergunning tot een geringe ophooging v rietlanden, ten einde daar cultivabelen grond van te make werd herhaaldelijk afgewezen op de simpele overwegin „Gelet op de belangen van de verdediging." Daarmee is zaak dan afgedaan.

Ik mag misschien nog wel een paar voorbeelden aanhale Mijnheer de Voorzitter, welk een grooten overlast de me schen van deze beschikkingen ondervinden. In den klein kring mag geen gebouw worden opgericht van meer d 40 M²., waardoor een landbouwer met 30 koeien zich g noodzaakt ziet zijn vee in 6 stallen onder te brengen. Iede die met den landbouw bekend is, gelijk de heer Duys dit wel zal zijn, weet wat ongerief daaruit voortvloeit. Een mel handelaar vroeg vergunning ten behoeve van zijn bedr een afdakje aan zijn woning te mogen aanbrengen. Met ze veel moeite mocht hij dat doen, maar, toen hij voor hygiënische verzorging der melk een vloertje ging mak en den muur ging bepleisteren, moest het afdakje weg.

Dit is één van de vele voorbeelden van den overlast, wel wordt ondervonden daar, waar men onder de Kringenw valt. De belemmeringen zijn inderdaad groot en ik verzo den Minister beleefd, te willen aangeven wat de belan hebbenden van Zijn Excellentie hebben te verwachten wanneer eventueele verzachtingen, die de Minister wil aa brengen, kunnen worden te gemoet gezien.

Alvorens de wettelijke bepalingen worden opgeheven, nog wel geruime tijd verloopen. In afwachting van totstandkoming van de noodige wijzigingen hoop ik, dat Minister den druk voor de bevolking, zooveel als maar eenig zins mogelijk is, zal willen verzachten.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij de eerste plaats aan bij den vorigen spreker, maar verder w ik in het bijzonder de aandacht vestigen op de bezware welke in de omgeving van Naarden van de Kringenw worden ondervonden. In het *Algemeen Handelsblad* van November vindt men verschillende staaltjes van de toepassi der Kringenwet, waarvan ik niet kan aannemen, dat Minister die zal goedkeuren.

Iemand wil een huis zetten en vraagt of dat huis in d eersten dan wel in den tweeden kring zal komen te staa Daarop wordt geantwoord, dat dat niet kan gezegd word en dat het huis dan eerst gezet moet worden; blijkt het d in een verkeerden kring te staan, dan kan het afgebrok worden.

Een tweede voorbeeld, dat te interessant is om het niet dezen historischen nacht mede te deelen. Het is een rece geval met de zigeunertenten op de heide bij Bussum.

41ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Oud e. a.)

„Het gemeentebestuur van Bussum had de talrijke zigeunersfamilies deze plaats aangewezen, waar zij noch zich zelf noch de gemeentenaren tot last zijn. Op eenmaal verschijnt een „eerstaanwezend", daarna aanwijzend en vervolgens afwijzend ingenieur en maakt bezwaar tegen deze tenten. Besprekingen door het gemeentebestuur aangeknoopt, vermogen niet zijn bezwaren, gegrond op kringbepalingen, te ontzenuwen. De opmerking dat dergelijke tenten in oorlogstijd toch in een kwartier zijn om te halen, treft geen doel. Weg met de tenten — weg met de zigeuners. Dura lex, sed lex."

Ik stel dit *Handelsblad* gaarne ter beschikking van den Minister, ter leering van Zijn Excellentie.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Bij deze gelegenheid had nu ons medelid de heer Colijn een voorstel moeten doen tot afschaffing van het vestingsstelsel, als uitvloeisel van zijn tweede rede.

Het was uit zijn tweede rede niet op te maken, hoe groot de zwaai zou zijn, die hij zou doen. maar in zijn derde redevoering is voldoende gebleken, dat ook bij den heer Colijn van opheffing van het vestingstelsel geen sprake is. Nu kunnen wij de motie. die wij vroeger ingediend hebben, nog wel eens indienen, maar wij weten hoe de zaken staan en willen u niet langer ophouden dan volstrekt noodig is. Het is voldoende gebleken, dat het geheele optreden van den heer Colijn apekool is geweest en dat voor verdere afschaffing van het vestingstelsel nog veel propaganda moet worden gemaakt. Het zou dan ook op het oogenblik daarvoor bij uitstek de gelegenheid zijn. Wij hebben een Memorie van Antwoord, waarin deze nieuwe Minister met stellingen komt ten aanzien van de beteekenis van het vestingstelsel in Nederland, die de moeite waard zijn om nader te worden besproken. In de Memorie van Antwoord staat op blz. 1, dat ons operatief orgaan zijn taak niet voldoende zou kunnen vervullen zonder een aanzienlijk deel van zijn kracht ter beveiliging van rug en flanken achter te laten, m. a. w.: dat de vestingen het mogelijk maken aan het leger om op te treden, omdat anders het veldleger een groot deel van zijn kracht zou moeten afzonderen voor zijn beveiliging. Dat komt op hetzelfde neer. Of men nu zegt: wij hebben een veldleger van 100 000 man waarvan 30 000 dienen voor dekking van rug en flanken, of: wij hebben een veldleger van 70 000 man en 30 000 man vestingtroepen, dat is spelen met woorden. De Minister acht de beteekenis van de forten en vestingen voor de landsverdediging nog zeer hoog. Hij schrijft op blz. 2 van de Memorie van Antwoord uitdrukkelijk, dat die waarde behouden is gebleven, en hij acht dit zoo belangrijk, dat hij bij de algemeene beschouwingen daarop reeds heeft gewezen.

Toch is er een groote zwenking vergeleken bij de laatste vijftig jaar. Wij hebben altijd gehoord: forten bouwen!, de forten moeten bomvrij zijn en sterk. Nu komt het er niet meer op aan; als onvernielbare aardhoopen zullen zij dienst doen. Het zou dus niet meer de moeite waard zijn de forten te onderhouden.

Dit nieuwe systeem hangt samen met de nieuwe vinding van den Minister, de Vesting Holland. Ik heb nooit beweerd, dat dit een vesting zou zijn in den ouden zin, maar ik heb alleen gezegd: dat is de Hollandsche Waterlinie van vroeger, met de forten van de Stelling Amsterdam, zooals zij sinds 1874 zijn gebouwd. Het verschil is alleen, dat de Minister nu geen nieuwe forten voorstelt en zelfs geen geschut voor de forten. Maar zoodra hij kans ziet de noodige gelden aan te vragen, doet hij dat. Dat heeft hij niet ontkend. Hij heeft wel gezegd, te betreuren, dat wij, wat munitie en artillerie betreft, niet veel sterker zijn.

Dit beteekent dus, dat de nieuwe Vesting Holland hetzelfde is als de Hollandsche Waterlinie, met dit verschil, dat de basis moet zijn, waarop het leger terugtrekt, en niet meer de Stelling van Amsterdam.

Ik heb nu een dringend verzoek, Mijnheer de Voorzitter. Het komt mij voor, dat deze nieuwe opvatting van de verdediging van het land door middel van de nieuwe Vesting

(K. ter Laan e. a.)

Holland van zoo overwegende beteekenis is, dat het niet aangaat, om 5 uur in den morgen een dergelijke zwenking in de verdediging van ons land met een enkel woord te laten afloopen. Ik roep daarom uw medewerking in.

Ik zou wenschen, dat u dit onderwerp, onze nationale verdediging, aan de orde zoudt willen stellen in overleg met de Regeering op een nader te bepalen tijd. Ik kan daarvoor een interpellatie aanvragen, maar het behoeft niet. Wil de Minister liever de beteekenis van de nieuwe Vesting Holland in besloten vergadering uiteenzetten, dan heb ik daartegen geen bezwaar, al zie ik daarvoor geen reden. Ik laat het aan Zijn Excellentie over.

De **Voorzitter**: Ik deel den heer K. ter Laan mede: 1°. dat zijn tijd om is; 2°. dat van mij een dergelijk initiatief niet kan uitgaan, en 3°. dat hij morgen een interpellatie kan aanvragen.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan dit onderwerp zoo niet behandelen. Ik ben echter bereid om voor te stellen morgen door te gaan, maar ik wil den Voorzitter helpen om er een eind aan te maken.

De **Voorzitter**: Ik zeg u, dat u morgen een interpellatie kunt aanvragen. U vraagt mijn medewerking. Ik kan die niet verleenen, omdat geen enkele bepaling van het Reglement van Orde mij daartoe bevoegdheid verleent. U kunt een interpellatie aanvragen.

De heer **K. ter Laan**: U zegt mij, dat mijn tijd om is, hoeveel tijd heb ik?

De **Voorzitter**: Er was bepaald 6 minuten, behalve voor de artikelen, waarvoor een uitzondering zou worden gemaakt.

De heer **K. ter Laan**: Dat gold voor de artikelen van de Oorlogsbegrooting, maar toch niet voor de geheele Vestingbegrooting?

De **Voorzitter**: De Vestingbegrooting is een deel van de Oorlogsbegrooting. Wanneer u meent, dat in verband met hetgeen de heer Colijn gezegd heeft deze zaak nader behandeld moet worden, dan kunt u een interpellatie aanvragen en ben ik bereid mede te werken, dat die spoedig wordt behandeld.

De heer **K. ter Laan**: Het is niet voor wat de heer Colijn heeft gezegd, dat acht ik voor niets, maar om hetgeen in de Memorie van Antwoord staat.

De **Voorzitter**: Ik begrijp, dat u alles beter weet dan ik. U hebt 3 minuten geleden den naam van den heer Colijn genoemd. Als ik dien naam herhaal, ontkent u het. Het bevalt mij heelemaal niet, dat u iedere opmerking van mij tegenspreekt. U hebt mij wat gevraagd en ik geef u een antwoord.

De heer **K. ter Laan**: Dan verzoek ik u mij nog 5 minuten te laten spreken.

De **Voorzitter**: De heer K. ter Laan wenscht voor zich wederom een uitzondering om 5 minuten langer te kunnen spreken. Ik stel voor, aan dat verzoek te voldoen.

De heer **K. ter Laan**: Ik vraag dat niet voor mij alleen, maar voor ieder lid.

De **Voorzitter**: U heeft dat voor u zelf gevraagd; die 5 minuten zijn u toegestaan. Ga uw gang.

De heer **K. ter Laan**: Ik ben op dezen vroegen morgen heel rustig bezig, maar dit is geen onderwerp, om op deze wijze af te doen. Dan heb ik liever, dat de beraadslaging geschorst wordt. Ik wil medewerken om tot een einde te komen, maar niet op deze wijze.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Nu u dit zegt, moet ik toch zeggen wat mij op het hart ligt. U heeft mij in den loop van den vorigen dag medegedeeld, dat u wilde medewerken om deze zaak af te doen. U zeide, dat u bij 16 punten wilde spreken, maar dat u daarvan 15 had geschrapt en slechts bij één punt zou spreken. Daarop afgaande heb ik gedacht: wij kunnen de Oorlogsbegrooting dan afmaken.

In strijd met wat u mij heeft medegedeeld, spreekt u bij deze Oorlogsbegrooting bij ik weet niet hoeveel punten. Dat is het wat mij op het hart ligt en wat ik u wilde zeggen.

De heer **K. ter Laan**: Goed, dat u dit zegt. Ik begreep het al niet. Maar het is een misverstand. Ik heb gezegd, dat ik bij 16 artikelen het woord had willen voeren, maar er 15 had geschrapt. Maar ik was toen pas aan het begin van de begrooting bij art. 60 ongeveer en ik heb niet gezegd, dat ik bij geen enkel ander artikel zou spreken.

Het is dus een misverstand en ik ben daarom blijde, dat u dit in het openbaar hebt gezegd. Ik heb mij geheel aan mijn woord gehouden en trouw meegewerkt, om de begrooting af te krijgen.

Wij kunnen op deze wijze met de begrooting echter niet verder gaan en ik zal daarom gebruik maken van mijn recht, om daaromtrent bij gelegenheid een interpellatie aan te vragen.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! De heer Michielsen heeft gesproken over de Kringenwet en heeft in zake de toepassing daarvan eenige voorbeelden aangehaald. Ik kan die gevallen niet controleeren en dien aan te nemen, dat zij zich hebben voorgedaan, zooals ze zijn medegedeeld. Ik kan dus ook niet beoordeelen welke motieven er toe hebben geleid aldus te beslissen. De heer Michielsen vroeg: wat hebben de betrokkenen in de toekomst te wachten en wanneer zal de nieuwe wet in werking treden?

Uit mijn mededeelingen in eersten termijn is gebleken, dat ik zou doen nagaan, zoodra de Vesting Holland geconsolideerd was, in hoeverre verschillende verdedigingswerken van een hoogere naar een lagere klasse zouden kunnen worden overgebracht, waardoor meer faciliteiten kunnen worden gegeven ten aanzien van de Kringenwet, en in de tweede plaats welke van de oudere verdedigingswerken niet meer als zoodanig behoeven te worden beschouwd.

Wanneer de heer Michielsen uit deze mededeeling heeft opgemaakt, dat ik een herziening van de wettelijke regeling zou voorbereiden, dan moet ik hem zeggen, dat dit niet mijn bedoeling is geweest; wel is het mijn bedoeling om zoo spoedig mogelijk den commandant der Vesting Holland en de daarbij betrokken autoriteiten op te dragen het bedoelde onderzoek in te stellen, terwijl het in mijn voornemen ligt om de toepassing der Kringenwet zoo soepel mogelijk te doen geschieden.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het ontwerp van wet 292 wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De begrootingsartikelen 212 en 213 van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1923 worden achtereenvolgens zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 214, luidende:

> „Uitkeering uit 's Rijks middelen ten bedrage van het zuivere verlies van het bedrijf volgens de Nota van winst en verlies over het dienstjaar 1923 (*Memorie*)",

waarbij tevens aan de orde is het ontwerp van wet tot **vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen voor het dienstjaar 1923 en nadere regeling van de uitkeeringen aan 's Rijks middelen ten laste van dat bedrijf (280).**

De algemeene beraadslaging over het ontwerp van wet wordt geopend.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voo loopig Verslag is er de aandacht op gevestigd, dat de tijd lijke werklieden aan de artillerie-inrichting ten opzichte va de loonen niet verder kunnen komen dan het minimum, d een vast arbeider verdient en verder ook, dat zij ten opzich van andere arbeidsvoorwaarden, wachtgeld en dergelijk eenvoudig als tijdelijke werklieden blijven behandeld, hoew ze vaak 3, 4, 5 en 6 dienstjaren hebben.

In de Memorie van Antwoord wordt door den Minist daarop geantwoord:

> „De opmerking, dat de tijdelijke werklieden steeds c het minimum-loon zullen blijven staan, is onjuist. C hen zijn ten aanzien van het loon dezelfde bepalinge van toepassing als op de vaste werklieden. De vraag het gewenscht is als regel aan te nemen, dat losse wer lieden na een bepaalden tijd een vaste aanstelling zulle ontvangen, moet naar de meening van ondergeteeken ontkennend worden beantwoord en zulks op de gronde die hij daarvoor heeft aangegeven op bladz. 2 d Memorie van Antwoord betreffende de begrooting vo de Artillerie-Inrichtingen over het dienstjaar 1922."

Ten opzichte van de loonen zegt dus de Minister, dat loonen van de tijdelijke werklieden gelijk zijn aan die va de vaste en dat dus ook deze menschen krijgen de rege matige verhooging, die de vaste werkleden genieten. Wa neer de Minister dat zegt, neem ik aan, dat het juist is, ma men kan een vraag of de loonen gelijk of ongelijk zijn bean woorden met: ze zijn gelijk en formeel is het antwoord da juist. Ik zou echter van dezen Minister willen vernemen ook in den eerst afzienbaren tijd deze loonsbepalingen geli zullen blijven, want wanneer zij op het oogenblik al geli zijn en er zou over eenige weken een vrij groote veranderin intreden, zou ik zeer zeker graag het standpunt van de Minister vernemen. Ik ben daarbij niet heelemaal gerus Ik heb nl. kort geleden in de pers een kort bericht geleze dat aldus luidt:

> „Door den Minister van Oorlog is machtiging ve leend om in de garnizoens-werkplaatsen tijdelijke wer krachten in dient te nemen tegen loonen, welke lag zijn dan in het arbeidsreglement is bepaald. Voor de tijdelijke werkkrachten zal veelal kunnen worden vo staan met zoogenaamde halfwas-werkkrachten; voor zo ver thans reeds tijdelijke hulpkrachten werkzaam zi tegen een loon in het arbeidsreglement voorgeschreve en blijkt, dat zij tegen een lager loon zijn te verkrijge zullen zij moeten worden ontslagen, tenzij zij zich g negen verklaren voor lager loon tijdelijk in dienst blijven.
>
> In verband met een eventueele reorganisatie van werkplaatsen mogen tijdelijke werkkrachten in ge geval voor een termijn langer dan 3 maanden in dien genomen worden."

Wanneer dit bericht juist is, dan blijkt er uit, dat Minister gelijk kan hebben met te zeggen, dat op dit ooge blik de loonsbepaling voor de tijdelijke werklieden gelijk aan die voor de vaste, maar toch bij hem het voorneme schijnt te bestaan daarin verandering te brengen.

Ik zou dus gaarne van hem vernemen, of hij al dan ni voornemens is om die loonsbepaling voor de tijdelijke wer lieden te laten zooals zij thans is.

Het betreft hier niet alleen de loonen, maar natuurli ook andere arbeidsvoorwaarden, wachtgeld e. d.

Het gaat niet aan om werklieden, die jaren achtereen denzelfden tak van Staatsdienst werkzaam zijn, voortdure als tijdelijke werklieden te blijven beschouwen en hun gee vast dienstverband te geven. Ik meen, dat het gewenscht om na een zeker, niet te lang, aantal dienstjaren dergelij menschen in vasten dienst te nemen.

De Minister heeft in de Memorie van Antwoord bij begrooting van 1921 gezegd, dat in deze bedrijven alle een zekere kern als vast mag worden aangemerkt en d daaromheen moeten gegroepeerd worden een aantal tijdelij werklieden, die voor bepaalde werken worden aangenome

(Hiemstra e. a.)

k meen evenwel, dat ook vóór 1914 over het algemeen de oestand zóó was, dat, wanneer menschen een bepaald aantal aren tijdelijk gewerkt hadden, zij dan als vast werden aanesteld en ik zie niet in, waarom men niet op dat standpunt ou terugkomen. Wanneer die tijdelijke werklieden tot vaste rerklieden worden aangesteld, dan bestaat altijd nog de elegenheid om als het werk afneemt de menschen te ontlaan. Alleen zouden de menschen dan iets meer wachtgeld rijgen dan de tijdelijke werklieden, maar dat mag voor den taat geen reden zijn om deze menschen jaren achtereen als ijdelijk te beschouwen, waardoor zij ook missen tal van unsten, die de vaste werklieden hebben.

Ik zou dus in de eerste plaats gaarne van dezen Minister ernemen of het standpunt, door hem in de Memorie van ntwoord aangegeven, zal worden gehandhaafd, dat dus ook eze tijdelijke werklieden ten opzichte van hun loon zullen lijven onder de voorwaarden, zooals de Minister die in de lemorie van Antwoord schetst, en verder, of hij niet van ieening is, dat voor deze werklieden, die jaren achtereen, oms misschien wel gedurende een geheel menschenleven als ijdelijk werkman werkzaam zullen zijn, niet moeten gelden e volle voorwaarden, die gelden voor de vaste werklieden, n of er geen aanleiding is om hen voor een vaste aanstelng in aanmerking te doen komen.

Met het oog op het vroege uur, Mijnheer de Voorzitter, al ik het hierbij laten.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats de positie van de tijdelijke werkeden. Daarop zou ik ten antwoord willen geven, dat dit raagstuk zich niet beperkt tot de artillerie-inrichtingen, maar at het zich uitstrekt tot de Staatsbedrijven in het algemeen. r zal geen uitzonderingspositie kunnen worden gemaakt oor de werklieden aan de artillerie-inrichtingen of voor hen en toezegging worden gedaan, wanneer zulks niet zou gelden oor de andere Rijkswerklieden. Of er thans voorstellen van ien aard in bewerking zijn, kan ik niet meedeelen; dat is ij niet bekend.

Wat betreft het geven van een vaste aanstelling aan de ijdelijke werkkrachten, die gegroepeerd zijn om de vaste ern, daartegenover moet ik tot mijn leedwezen een afwijzend andpunt innemen.

De economie van het bedrijf der artillerie-inrichtingen ischt, dat er een kern is, waarvoor altijd werk aanwezig is; angezien de gegeven opdrachten zeer varieeren, is het voorts oodig om die kern heen te groepeeren een aantal werklieden, ie naar behoefte langer of korter tijd werkzaam zijn en emakkelijk moeten kunnen worden ontslagen. Zou niet aldus orden gehandeld, dan is er alleen het bezwaar — zegt de eer Hiemstra —, dat zij bij ontslag meer wachtgeld ontvanen. Er zijn echter meer bezwaren; wanneer het vaste werkeden zouden zijn, gaat het niet zoo gemakkelijk hen op het iiste oogenblik te ontslaan. Er wordt alles gedaan om hen o lang mogelijk te houden, maar men mag niet staan voor et bezwaar en het gevaar, dat het bedrijf niet economisch eer werken kan. Waar altijd aan het Staatsbedrijf als bevaar wordt aangerekend, dat het niet economisch werkt, oeten de factoren, die daarop van invloed kunnen zijn, oveel mogelijk ter zijde worden gelaten.

Ik kan dus niet toezeggen bij de artillerie-inrichtingen een ider stelsel te zullen invoeren.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De artikelen 1 tot en met 4 en de beweegreden worden htereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke emming aangenomen.

Het ontwerp van wet 280 wordt, na goedkeuring van de derdeelen, zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderartikel 214 van het ontwerp van wet tot vaststelling n hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1923 wordt nder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Voorzitter e. a.)

De artikelen 2 en 3 van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stemmingen over artikel 1 van het ontwerp van wet, de beweegreden en het ontwerp van wet aan te houden tot na afloop van de andere stemmingen, welke in de volgende vergadering na de pauze zullen plaats hebben.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Thans is aan de orde het ontwerp van wet tot **nadere wijziging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1920 (38).** Het is een ontwerp, dat dit jaar nog behandeld moet worden.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag het woord.

De **Voorzitter**: Dan stel ik voor, de behandeling van dit ontwerp van wet aan te houden tot de volgende vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Dresselhuys, die het gevraagd heeft.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Het is nu half zes in den morgen. De belangstelling in deze vergadering is tot het einde toe levendig gebleven en nu hebt u bepaald, dat de zitting morgen zal beginnen te 11 uur, en nu lees ik in de reeds verschenen ochtendbladen, dat het uw plan is ook morgenavond te vergaderen. Daarom zou ik, te meer waar wij door den loop der werkzaamheden wat meer ruimte van tijd hebben gekregen, willen voorstellen de vergadering morgen een half uur later te doen aanvangen.

Het voorstel van den heer Dresselhuys, om de volgende vergadering een half uur later te doen aanvangen, wordt gesteund door de heeren Duys, Oud, Beumer en K. ter Laan en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik moet tegen dat voorstel bezwaar maken, omdat morgen elke minuut er één is, maar ik zal het voorstel in stemming brengen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het voorstel van den heer Dresselhuys wordt in stemming gebracht.

De uitslag van deze stemming is, dat zich 8 leden voor en 4 leden tegen het voorstel verklaren.

Vóór hebben gestemd de heeren Dresselhuys, Oud, Michielsen, Boon, Hiemstra, K. ter Laan, Duymaer van Twist en Duys.

Tegen hebben gestemd de heeren Beumer, Deckers, Tilanus en de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Aangezien uit deze stemming blijkt, dat het vereischte aantal leden niet meer tegenwoordig is, wordt volgens artikel 87 van het Reglement van Orde de vergadering verdaagd.

De vergadering wordt gesloten.

42ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 22 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. missives van de Eerste Kamer; 2°. een Regeeringsmissive; 3°. verzoekschriften; 4°. verklaringen van adhaesie; 5°. een afschrift van een adres; 6°. boek- en drukwerken. — Regeling van werkzaamheden. — Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften. — Voortzetting der behandeling van de Indische begrooting voor het dienstjaar 1923. — Nog ingekomen bericht van een lid. — Intrekking van de motie van orde van den heer Gerritzen. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Stemming over moties van orde. — Aanneming van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. — Voortzetting der behandeling en aanneming van de Indische begrooting. — Mondelinge vragen gesteld door den heer Staalman. — Verlenging van den termijn voor het uitbrengen van een Verslag. — Behandeling en aanneming van verschillende ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Uiteengaan der Kamer tot nadere bijeenroeping.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 94 leden, te weten:

de heeren Oud, A. Colijn, Dresselhuys, Marchant, Wintermans, van Zadelhoff, Duys, Gerhard, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Fruytier, Michielsen, Fleskens, Duymaer van Twist, Boon, van Rappard, Beumer, de Monté ver Loren, van de Bilt, Krijger, Rutgers, Deckers, Hiemstra, Tilanus, Scheurer, Ebels, Smeenk, Knigge, Hugenholtz, van Braambeek, van Boetzelaer van Dubbeldam, Suring, Ament, Bakker, van der Voort van Zijp, mejuffrouw Katz, de heeren Lovink, Schokking, Weitkamp, van Schaik, Anten, Kuiper, Heukels, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Weber, Visser van IJzendoorn, Bulten, Engels, Schaper, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Braat, van Gijn, Rutgers van Rozenburg, Bierema, van Sasse van Ysselt, Juten, van Rijzewijk, J. ter Laan, Schouten, Bongaerts, Ketelaar, Gerretson, Kolkman, Kleerekoper, Stulemeijer, Vliegen, Nolens, Hermans, Gerritzen, van Rijckevorsel, van Wijnbergen, Snoeck Henkemans, IJzerman, mejuffrouw Westerman, de heeren Albarda, de Boer, mejuffrouw van Dorp, de heeren Brautigam, van Dijk, van den Tempel, van den

(**Voorzitter.**)

Heuvel, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Staalman, K. ter Laan, van der Molen, Colijn, Moerel, de Wilde, van Vuuren, Troelstra, Ter Hall, Zijlstra, Bomans en Visscher.

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van Marine, van Oorlog, van Waterstaat en van Koloniën.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

1°. acht en dertig missives van de Eerste Kamer, houdende kennisgeving, dat zij zich heeft vereenigd met haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van wet.

Deze missives, welke betrekking hebben op de ontwerpen van wet, aangenomen door de Eerste Kamer in haar vergadering van 21 dezer, worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van den Minister van Koloniën ten geleide van de door de Algemeene Rekenkamer opgenomen en gesloten rekeningen wegens de tegeldemaking onderscheidenlijk van f 180 000 000 en f 75 000 000 schuldbewijzen ten name en ten laste van Nederlandsch-Indië, uitgegeven krachtens de Nederlandsch-Indische Leeningwetten 1919 (*Staatsblad* 280) en 1921 (*Staatsblad* 798).

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, van C. J. van Tussenbroek, architect, te Rotterdam, ten vervolge op zijn vorige adressen, betreffende de onteigening van een deel van zijn eigendommen te Rotterdam;

twee, in het Maleisch, van: Mohamad Id bin Andoeng, uit Ilir (Palembang); een, uit Moeara Enim, residentie Palembang, geteekend Sagoem.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

4°. verklaringen van adhaesie aan het adres van den raad der gemeente Lisse, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking van de Wet op den zomertijd, van de raden der gemeente Dalen, Maasdam, Middelstum, Oudenbosch, Gendringen, Nibbixwoud en Tholen.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. van burgemeester en wethouders van Aengwirden een afschrift van een door den raad dier gemeente aan Hare Majesteit de Koningin gericht adres, in zake het behoud van de rechtbank te Heerenveen.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. van den rector-magnificus der Rijksuniversiteit te Leiden, de volgende academische proefschriften:

Koesoemah Atmadja: „De Mohammedaansche vrome stichtingen in Indië;

W. G. Joustra: „Indonesisch waterrecht".

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, het in de vorige vergadering niet afgedane ontwerp van wet tot nadere wijziging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1920 (38) op de agenda in te voegen na het ontwerp van wet tot nadere wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (316).

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Overeenkomstig mijn gister gedane aan-

(Voorzitter e. a.)

kondiging stel ik voor de vergadering van heden, zoo zij niet tijdig afloopt, hedenavond voort te zetten.

Daartoe wordt besloten.

De Commissie voor de Verzoekschriften brengt de volgende verslagen uit:

De heer **van Schaik**, voorzitter van de Commissie: In handen der Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van de Kamer van Koophandel te Alkmaar. Adressante roept den invloed van de Kamer in ter voorkoming, dat inderdaad aan het voortbestaan van een afzonderlijk Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel een einde wordt gemaakt.

Aangezien over het in dit adres behandeld onderwerp reeds een beslissing in de Kamer is gevallen, stelt de Commissie voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

II. een, van de afdeeling Borger, Gasselte, Gieten, van het Nederlandsch Onderwijzers Genootschap. Adressante geeft eenige beschouwingen over ,,het plan der Rijksregeering tot herziening der classificatie" en knoopt daaraan eenige wenschen vast.

Aangezien het daarin behandeld onderwerp een zaak van algemeen belang betreft en de nadere aandacht van de Kamer verdient, stelt uw Commissie voor het adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden;

III. een, van de vergadering van ambtenaren van verschillende diensten en van verschillende politieke richtingen, gehouden te Diepenveen op 26 November 1922, waarin eenige beschouwingen gehouden en wenschen te kennen gegeven worden over ,,de classificatie".

Aangezien het daarin behandeld onderwerp een zaak van algemeen belang betreft en de nadere aandacht van de Kamer verdient, stelt uw Commissie voor, het adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden;

IV. een, van de gemeente Smallingerland, waarin eenige beschouwingen gehouden en wenschen te kennen gegeven worden over een herziening der classificatie.

Aangezien het daarin behandeld onderwerp een zaak van algemeen belang betreft en de nadere aandacht van de Kamer verdient, stelt uw Commissie voor, het adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden;

V. een, van Agnes Lairetz, te Berlijn, betreffende aan adressante aangedaan onrecht en door haar gevraagde schadevergoeding.

Aangezien de strekking van dit adres is, terug te komen op een beslissing, welke de Kamer reeds vroeger genomen heeft naar aanleiding van een door adressante over hetzelfde onderwerp tot de Kamer gericht verzoek en zij thans geen nieuwe gezichtspunten heeft geopend, stelt uw Commissie voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

VI. een, van het dagelijksch bestuur der vereeniging Nieuwen Nederlandschen Bond van Koffiehuishouders, gevestigd te Amsterdam. Adressant geeft uitdrukking aan eenige bezwaren tegen de Drankwet en verzoekt bij de aanstaande wijziging van de Drankwet daarmede rekening te willen houden.

Aangezien het in dit adres behandeld onderwerp van algemeen belang is en de bijzondere aandacht der Kamer verdient, stelt uw Commissie voor, het adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden;

(van Schaik e. a.)

VII. een, van burgemeester en wethouders der geme Kuinre, waarin de Kamer met aandrang wordt verzocht, classificatie van de gemeenten te verwerpen, en eene re vaardige korting, als dit noodzakelijk is, toe te passen.

Aangezien het in dit adres behandeld onderwerp van a meen belang en de nadere aandacht van de Kamer waar geeft de Commissie in overweging, het adres te depone ter griffie, ter inzage van de leden;

VIII. een, van den Nederlandschen R.-K. Bond Schoenfabrikanten, waarin, uit overweging dat de nood i schoenindustrie zoodanige verhoudingen heeft aangeno dat deze industrie in ons land op het punt staat om alge vernietigd te worden, aangedrongen wordt op het nemen allerspoedigst in werking tredende maatregelen.

Aangezien het in dit adres behandeld onderwerp algemeen belang is en de bijzondere aandacht van de Ka verdient, stelt de Commissie voor het adres te depone ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de v gestelde conclusies.

De heer **van Braambeek**, lid van de Commissie: In han der Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschrifte

I. een, van Ignatio Josef Martinetti, te Dordre Adressant beweert Zwitsersch onderdaan te zijn, nie Nederlandsche nationaliteit te bezitten en ten onrechte o de wapenen te zijn geroepen, weshalve hij schadeloosstell verzoekt.

Aangezien de Commissie niet vermag te beoordeelen, o oproeping onder de wapenen ten onrechte heeft plaats geh stelt zij voor omtrent dit adres nadere inlichtingen te vra aan den Minister van Oorlog;

II. een, van D. Goosen, te Kampen, en 4 anderen. Ad santen, die vroeger werkzaam zijn geweest onder toezicht den meester-kleermaker bij het instructie-bataljon te K pen, verzoeken hun diensttijd te doen rekenen van tewerkstelling af.

Aangezien adressanten indertijd zijn aangesteld door meester-kleermaker en niet door of vanwege den Minister Oorlog, bestaat er geen dienstverband met het Rijk, ook nu adressanten te werk zijn gesteld bij de Centrale Ma zijnen van militaire kleeding en uitrusting.

De Commissie stelt derhalve voor omtrent het adres o te gaan tot de orde van den dag;

III. een, van H. C. Veenendaal, gep. adj.-onderoffic te Curaçao. Adressant verzoekt een premie voor het africh van een klasse recruten.

Aangezien adressant zich ter zake reeds heeft gewend den Minister van Koloniën, die — naar de Commissie bl — ter zake den Gouverneur van Curaçao om diens gevoel heeft verzocht en adressant dus te zijner tijd wel met 's Mi ters beslissing in kennis zal worden gesteld, bestaat er, n de meening der Commissie, geen aanleiding om op dit a woord vooruit te loopen en stelt zij derhalve voor omtrent verzoek over te gaan tot de orde van den dag;

IV. drie, van D. J. Gijsbertse, te Leersum. Adressa wiens zoon van 1 October 1920 tot 1 April 1922 in militai dienst is geweest, verzoekt hem deswege een hoogere scha loosstelling toe te kennen als door den Minister van Oor is toegewezen.

Aangezien de Kamer op 31 Maart 1922 (bladz. 2239 *Handelingen*) reeds besloot met 40 tegen 13 stemmen omtrent een geheel gelijk verzoek over te gaan tot de o van den dag, meent de Commissie thans geen andere conc sie te kunnen voorstellen. Zij stelt uw Kamer derhalve vo wederom over te gaan tot de orde van den dag;

an Braambeek.)

V. een, van H. B. L. Braam, kapitein-luitenant ter zee, 's Gravenhage. Adressant, wien door den Minister van arine is medegedeeld, dat hij op grond van de laatste twee nduite-rapporten voor bevordering werd voorbijgegaan, eft tegen deze rapporten zijn bezwaren ingebracht, waarna lgens zijn meening de hoofdzaken daaruit werden terug-trokken. Met de genomen beslissing kan adressant zich iter niet vereenigen, doch er stond geen beroep open. Daar-heeft de Minister aan adressant medegedeeld, dat over-gen wordt hem op 1 November 1922 te pensionneeren, ardoor adressant zich verongelijkt gevoelt, mede in ver-nd met de diensten, die hij na de indiening van het tweede nduite-rapport nog heeft verricht en een nader onderzoek aagt.

Aangezien, alvorens op dit adres te beslissen, het wensche-k lijkt eerst omtrent den inhoud daarvan nog te worden gelicht door den Minister van Marine, stelt de Commissie or ter zake deze inlichtingen in te winnen;

VI. een, van B. Ottenhof, te Rotterdam. Adressant, die dedeelt, dat hij in 1914 ten onrechte is afgekeurd als loods zijn verzoek om herkeuring niet zag ingewilligd, verzoekt n recht te willen verschaffen en zijn herplaatsing in zijn egere functie te bevorderen.

Aangezien aan de Commissie niet is gebleken, of en om lke reden de herkeuring destijds niet is toegestaan, stelt voor ter zake inlichtingen in te winnen bij den Minister n Marine en tevens te vragen verdere inlichtingen te wil-verstrekken omtrent den inhoud van het adres;

VII. een, van G. Fhijnbeen, te Amsterdam, en 4 anderen. ressanten, die als los werkman in dienst zijn geweest het Centraal Magazijn van militaire kleeding en uit-ting, te Amsterdam, gedurende de jaren 1915, 1916 en eeltelijk 1917, hebben op 20 Juni 1917 een dienstverband eten teekenen en van dien datum af niet terugontvangen gestorte gelden voor het weduwen- en weezenfonds, waar-zij thans nog verzoeken.

Aangezien de werklieden van de Artillerie-Inrichtingen de inwerkingtreding van de ,,Weduwen- en weezenwet'' 1 Januari 1915 niet de loonsverhooging hebben gemaakt, de andere werklieden hebben gekregen als tegemoet-ning voor de verplichte storting, gaat een vergelijking met e werklieden niet op. Wijl overigens ook noch in strijd t de wet, noch in strijd met de billijkheid is gehandeld, rdt door de Commissie voorgesteld, ter zake over te gaan de orde van den dag;

VIII. een, van de hoofdbesturen van den Centralen nd van Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel, den Cen-len Nederlandschen Ambtenaarsbond, den Nederlandschen nd van Christ. Prot. P.T.T.-personeel, den Nederland-en R.-K. Bond van P.T.T.-personeel ,,St. Petrus'' en den lerlandschen Federatieven Bond van Personeel in Open-en Dienst. Adressanten verzoeken een onderzoek te doen ellen naar het optreden van den controleerend geneesheer Stürkopp, te Amsterdam.

Aangezien kennisneming van den inhoud van dit adres van ang geacht kan worden voor de leden, stelt de Commissie r, het adres ter griffie ter lezing te leggen voor de leden;

IX. een, van H. v. d. Zeyden, te Utrecht. Adressant, die militair buitengewoon kommies onder de wapenen is ge-st van 4 April 1919—30 October 1919, vraagt een hoogere goeding als hem door tusschenkomst van den burgemeester Utrecht is toegekend geworden.

Aangezien de Commissie niet uit het adres kan zien, of al niet reden voor een hoogere vergoeding aanwezig is, rdt voorgesteld, ter zake inlichtingen in te winnen bij Minister van Oorlog;

(van Braambeek e. a.)

X. een, van het hoofdbestuur van de Vereeniging van officieren van de Nederlandsche Landmacht te 's Hertogenbosch. Adressant verzoekt den Minister van Oorlog uit te noodigen om geen gebruik te maken van de mogelijkheid, door art. 12 van de ,,Pensioenwet voor de Landmacht'' geboden om officieren vroeger met pensioen te ontslaan, zulks in overeenstemming met een destijds door den Minister van Oorlog aan adressant gedane belofte.

Aangezien in het adres een aangelegenheid van voldoende algemeen belang wordt behandeld, waarvan de kennisneming van belang kan zijn voor de leden, stelt de Commissie voor, het adres ter griffie te leggen ter lezing.

XI. een, van gebrs. S. en T. de Jong en 13 anderen, te Schillaard. Adressanten verzoeken niet over te gaan tot opheffing van de afsluiting van den spoorwegoverweg te Schillaard.

Aangezien uit het adres niet blijkt, dat adressanten zich ter zake hebben gewend tot den Minister van Waterstaat, die met de toepassing van art. 33 der Spoorwegwet is belast, wordt voorgesteld door de Commissie, om omtrent het verzoek over te gaan tot de orde van den dag;

XII. een, van P. de Boer, te Drachten. Adressant verzoekt een hoogere uitkeering, ingevolge de motie-Staalman.

Aangezien aangenomen moet worden, dat de Commissie, die den Minister omtrent deze uitkeeringen adviseert, zich voldoende op de hoogte heeft gesteld van adressants omstandigheden, wordt door de Commissie voorgesteld, ter zake over te gaan tot de orde van den dag;

XIII. een, van het hoofdbestuur van den Centralen Nederlandschen Ambtenaarsbond, te Amsterdam. Adressant deelt mede, dat er in zijn adres van 6 November 1922, n°. 3881, Doss. B 11, een onjuistheid is geslopen.

Aangezien voorgesteld wordt, het bovengenoemd adres voor de leden ter lezing te leggen ter griffie, stelt de Commissie voor, met het onderhavige adres desgelijks te handelen;

XIV. een, van den Nederlandschen Bond voor pensioenactie voor de gepensionneerden der zeemacht beneden den rang van officier. Adressant verzoekt een behoorlijke pensioenregeling voor het vóór 1918 gepensionneerde personeel der zeemacht te willen maken.

Aangezien deze aangelegenheid is besproken geworden in de zittingen der Kamer van 6 en 8 December 1922, wordt voorgesteld door de Commissie, om thans ter zake over te gaan tot de orde van den dag;

XV. een, van het Comité tot behartiging van de algemeene belangen van het marinepersoneel beneden den rang van officier te Helder. Adressant deelt mede, dat er groote ontstemming onder het marinepersoneel is ontstaan ten gevolge van de salarisvermindering van 5 pct. en het voornemen der Regeering om de marinesalarissen ook nog met 8½ pct. te korten ten behoeve van het pensioenfonds, waarom zij verzoekt deze salarisvermindering van 5 pct. weer ongedaan te maken en nog niet over te gaan tot heffing der volle premie van 8½ pct.

Aangezien het hier betreft twee verzoeken, waarvan de kennisneming van belang kan worden geacht voor de leden, stelt de Commissie voor, het adres op de griffie ter lezing te leggen.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusies.

(Minister de Graaff.)

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van de ontwerpen van wet tot **vaststelling van de begrooting voor Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923 (4)** en tot **wijziging en aanvulling van de Indische Tariefwet (276)**, alsmede van de **motie van orde** van den heer Gerritzen c. s. (4, n°. 19).

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën, zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Van de gelegenheid, die u mij gisteren bood, om met mijn rede een aanvang te maken, heb ik gebruik gemaakt om in enkele woorden een uiteenzetting te geven van de invloeden, die tot opdrijving van de begrootingscijfers van de laatste jaren en tot onzekerheid van die cijfers in groote mate hebben bijgedragen.

Mijn beschouwingen voortzettend, wijs ik in de eerste plaats er op, dat verwachtingen omtrent een ruimer vloeien van de middelen voor het oogenblik niet anders dan met voorzichtigheid mogen worden uitgesproken. Voor enkele nieuwe heffingen of verhoogingen van naar verhouding ondergeschikte beteekenis is mogelijk nog plaats. Luidens recente mededeelingen van Indische zijde leveren de ontvangsten van het loopende jaar verder een rechtmatigen grond, om misschien van enkele middelen niet geheel onbeduidende meevallers te gemoet te zien.

De opbloei, die in den laatsten tijd weer in verschillende groote cultuurbedrijven valt op te merken, versterkt het vertrouwen in de zienswijze, die bij vertegenwoordigers van de Indische zakenwereld meer en meer tot uiting komt, dat men in een algemeen economisch opzicht daar het laagste punt te boven is gekomen. Suiker, koffie, thee bieden, zooals gisteren ook door den geachten afgevaardigde den heer Vliegen werd gereleveerd, ontegenzeglijk verbeterde vooruitzichten aan; in de tabak hebben ten deele de toestanden zich eveneens in gunstiger richting gewijzigd en zelfs voor de rubbercultuur, waarin de toekomst zich wel zeer donker liet aanzien, is het perspectief sinds enkele weken wat verhelderd. In afwijking van de zienswijze van den geachten afgevaardigde den heer Gerritzen, meen ik ook daarom te mogen verklaren, dat ook uit een fiscaal oogpunt er dus reden bestaat voor de onderstelling, dat teleurstellingen met betrekking tot de huidige ramingen van de middelen over het geheel weinig te vreezen zijn, integendeel, dat hier en daar zelfs op eenig accrès gehoopt mag worden.

In dit verband, Mijnheer de Voorzitter, zou ik terloops aan de Kamer mededeeling willen doen van een telegram, dat van den Gouverneur-Generaal is ontvangen toen de Memorie van Antwoord al ter perse lag.

De inhoud van dat telegram is over het algemeen te onduidelijk om, wat de bijzonderheden aangaat, daaraan verdere gevolgtrekkingen te ontleenen.

Intusschen meen ik de Kamer bekend te kunnen maken met twee feiten, die met voldoende zekerheid uit het telegram blijken.

Vooreerst, dat ten gevolge van een ruime ontvangst van achterstallige belastinggelden over de laatste jaren — in het bijzonder inkomsten-, oorlogswinst- en suikerbelastingen — het bedrag van de vlottende schuld, dat in de Memorie van Toelichting geraamd werd einde 1923 rond 600 millioen te zullen bedragen, waarschijnlijk zeer belangrijk geringer zal zijn. Het cijfer van 450 millioen zal vermoedelijk aan de waarheid meer nabij komen.

In de tweede plaats, dat het tekort op den gewonen dienst van het loopende jaar 1922, dat in diezelfde Memorie eveneens op grond van de Indische cijfers op vermoedelijk 175 millioen werd geschat, op het oogenblik door den Gouverneur-Generaal wordt geraamd op niet meer dan 52 millioen gulden.

Hoe verblijdend ook op zich zelf die tijding moge zijn, al dadelijk, Mijnheer de Voorzitter, waarschuw ik zeer voor optimistische conclusiën, en ook de Gouverneur-Generaal heeft het noodig geacht dit wel zeer uitdrukkelijk te doen.

Het betreft hier, zooals ik zeide, meevallers in het binnenkomen van achterstallige belastingen, stellig in groote m het nuttig effect van de activiteit van den verbeter belastingdienst. Maar daarbij blijft het voorshands. onrechte zou men mogelijk geneigd zijn om verder te g en zich aan de gevolgtrekking te wagen, dat nu ook overig de financieele verhoudingen in een ander daglicht zou treden.

Tot een zoodanig standpunt bestaat geen reden. Integ deel blijft geheel van kracht, wat in de Memorie van A woord is opgemerkt, dat de financieele toestand van In groote zorg vereischt. Onverminderd blijft het feit geld dat aan versobering, ik zou het willen noemen normalis ring, van de Landshuishouding niet te ontkomen valt. huishouding, opgevoerd als zij langzamerhand is boven geen in dit tijdsgewricht als het peil van de normale dra kracht is te beschouwen, moet onvermijdelijk tot die gr worden teruggebracht. Voortduring van het leven op te gr ten voet, op zich zelf al ontoelaatbaar, zou voor Indië in ten tijd beteekenen uitsluiting van de geldmarkt, afsnijd van het krediet van Indië in het buitenland, verlamm van elke verdere ontwikkeling in het zakenleven zoowel in het Overheidsbedrijf. Niet, zooals hier gisteren werd a gevoerd, in het belang van de Europeesche bevolking, m in het belang van geheel Indië zouden die gevolgen, den onvermijdelijken nasleep daarvan, wel in de eerste pla inflatie van het muntwezen, noodlottig zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb van sommige kanten beschouwing vernomen, ik mag wel zeggen het verwijt hoord, dat van den ernst van de versoberingsplannen Regeering tot nog toe weinig gebleken zou zijn.

Dat een nadeelig saldo op de kosten der gewone Landsh houding als dat van de laatste jaren niet met één pen streek, met één forschen aanloop, weggewerkt kon z spreekt wel vanzelf. Wel niemand ook in deze Vergader zal zich dat hebben voorgesteld en ik vertrouw zelfs, dat ieder het met mij eens zal zijn, dat een onberaden po daartoe van Regeeringszijde voor Indië in zijn oogenblik lijke gevolgen misschien veel bedenkelijker nog zou wezen de grootheidsneigingen van de laatste jaren.

Aan den anderen kant schuilt er evenzeer onjuistheid de beschouwingen van hen, die de actie van de Regeering de lijn van versobering uitsluitend afmeten naar het bed van de reëele vermindering, die op dit oogenblik reeds in eindcijfer voor den gewonen dienst valt te constateeren.

Ook hierbij valt te spreken van hetgeen men ziet en geen men niet ziet, en dit laatste is in deze overwegend.

Wanneer niet de Gouverneur-Generaal, aan wien ik anders dan lof daarvoor kan brengen, in deze was opgetre met de beslistheid en den ernstigen wil, die het ingrijpen de Indische Regeering gekenmerkt heeft, dan zou men op dit oogenblik zich gesteld hebben gezien voor een tek op dien dienst, dat niet, zooals nu, tot enkele tientallen lioenen is beperkt, maar voor een tekort van het dubbele, niet een nog grooter veelvoud, van hetgeen thans het cijfer

Wil men zich aan cijfers houden, dan is het wel het o zicht onder IX van bijlage *A* van de Memorie van Toeli ting, betrekking hebbende op de jaarlijksche uitkomsten de zuivere gewone Landsuitgaven, dat den meest aanne lijken maatstaf daartoe levert. En dat vergelijkend overzi waarbij de uitgaven voor monopolies, producten en bedrij en de rechtstreeks door ontvangsten gecompenseerde uitga uitgeschakeld zijn, wijst er op, dat wij met het geraa eindcijfer voor het volgende jaar in de dalende lijn weer hetzelfde peil zijn teruggekomen als voor het jaar 1920, een verbetering ten bedrage van ruim vijftig millioen in houding tot het eindcijfer van de tusschenliggende jaren

Ook in dit feit, Mijnheer de Voorzitter, openbaart zich belangrijke omstandigheid, waarop ik met een waardeer woord voor den Gouverneur-Generaal Fock het licht vallen. Het feit, dat, ten gevolge van de in deze maan gevoerde actie van Regeeringszijde op financieel gebied, opnieuw dreigende belangrijke stijging nog van de kos der Indische Landshuishouding is gekeerd, dat de opwa gaande lijn van uitgaven omlaag is gebogen, met het res taat, dat opnieuw met meer vertrouwen de financieele t

42ste VERGADERING. — 22 DECEMBER 1922.

4. Vaststelling van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923.

(Minister de Graaff.)

komst van Indië kan worden ingezien, wanneer zich geen onverwachte rampen van ingrijpenden aard meer voordoen.

Mijnheer de Voorzitter! De verwachtingen ten aanzien van de in de eerstvolgende jaren nog te bewerkstelligen bezuinigingen op den gewonen dienst, waarvan ik in de Memorie van Antwoord met een enkel woord melding maakte, billijken, naar ik meen, te meer nog die gunstige verwachting.

Zeker zal de verwezenlijking daarvan in menig opzicht ernstige offers vorderen. Bij de begrootingsdebatten in deze Kamer van het vorige jaar heb ik al nadrukkelijk verklaard, dat het langzamerhand in deze materie tot een gemeenplaats geworden fraai klinkende woord „versobering" in werkelijkheid zou blijken in vele opzichten een bitteren naklank te hebben. Evenmin als men zich kan vastklampen aan de vage illusie, dat het wel zou kunnen afloopen met een pensionneering of een op-wachtgeld-stelling van wat overtollige ambtenaren, evenmin ook mag men zich vleien met de voorstelling, dat, nu ja, hier en daar eens een uitwas zal moeten worden weggenomen, maar toch dat overigens alles, wat nuttig en dierbaar is — voor den een is het onderwijs, voor den ander volksgezondheid, voor een derde zijn het bevloeiingswerken of sociale instellingen van welken aard ook — in veilige haven geborgen blijft.

Hoezeer ik het anders zou wenschen, met een zoo onschuldige versobering valt, helaas, het doel niet te bereiken.

Het spreekt vanzelf, dat zooveel mogelijk de vitale elementen op geestelijk en economisch gebied gespaard moeten worden, maar ook dàn nog zal zonder eenigen twijfel bij de begrootingsvoorstellen voor de jaren 1924 en 1925 de medewerking van de Kamer moeten worden gevraagd voor tal van bezuinigingsmaatregelen, die der Regeering niet minder dan haar aan het hart zullen gaan.

Met die medewerking, waaraan ik niet twijfel, stelt de Regeering zich voor — een juist door mij ontvangen particulier schrijven van den Gouverneur-Generaal bevestigde dit nog zeer bepaald — met de begrooting van het jaar 1925 de zaak in het reine gebracht te zullen hebben en met een sluitend budget voor den gewonen dienst dan verder de toekomst te kunnen ingaan. Voor verreweg het grootste deel zal die bezuiniging reeds vóór 1925 moeten plaats vinden en het spreekt wel vanzelf, dat niet zal worden nagelaten om besparingen, die nog eerder toepassing kunnen vinden, al in den loop van het volgende jaar tot uitvoering te brengen.

Met den steun van den begrootingswetgover hoopt de Regeering — onverwachte verstoringen in het herstellingsproces daargelaten — op die wijze binnen betrekkelijk korten tijd voor Indië een nieuwe financieele toekomst te openen. Een toekomst, waarbij van stonden aan de strengste begrootingsbewaking toe te passen zal zijn, met beslisten tegengang van de misbruiken, die op begrootingsgebied langzamerhand in Indië ingeslopen zijn en die niet alleen de Regeering daar, maar wel in de eerste plaats den Nederlandschen begrootingswetgever en den Minister telkens voor onaangename verrassingen hebben gesteld.

Naast het bezuinigingsproces zal krachtig de hand moeten worden gehouden aan bevordering van een ruimen toevloed van middelen, binnen de grenzen van de wettelijke bepalingen en van een oordeelkundige toepassing daarvan.

Een intensief, zuinig beheer van de Landsbedrijven, in de eerste plaats wel van post en telegrafie en van de Staatsspoorwegen, zal al dadelijk de voortdurende aandacht eischen. In dien zin zijn uitvoerige beschouwingen met den Gouverneur-Generaal gewisseld. Van de allergrootste urgentie is daarnaast wel een nauwgezette contrôle op een tak van dienst, waarbij meer dan misschien ergens elders een jagen naar expansie in de laatste jaren aan de orde is geweest, het havenwezen. Wat in dat opzicht tot stand is gebracht van blijvend nut, mag met waardeering worden aanvaard, ondanks de zware eischen, aan de schatkist gesteld in een tijdperk, toen zorg voor de toekomst het wachtwoord had moeten zijn. Maar daarnaast is veel gebeurd, de Belawanhaven ter Oostkust van Sumatra is wel het meest treffend voorbeeld, wat niet alleen toen niet, maar, in dien vorm althans, nooit had moeten gebeuren en schatten verslonden heeft.

Hoe de loop van de Landsmijnbedrijven in de eerstvolgende jaren zal zijn, is alleen met groot voorbehoud te gissen. Voor het tinbedrijf teekenen zich betere dagen af, voor de steenkolenexploitatiën voor het oogenblik minder gunstige vooruitzichten.

Hoofdpunt evenwel in dit verband is het belastingvraagstuk.

Zooals meer dan eens werd erkend, nieuwe banen zijn op dat terrein stellig niet in ruime mate te openen. Enkele objecten, die tot nog toe buiten den kring van belastingvordering zijn gelaten, zullen mogelijk nog daarin kunnen worden gebracht en enkele uitbreidingen van bestaande middelen zijn misschien nog in redelijkheid aan te brengen, maar alles samengenomen is daarvan wel niet meer dan een — op zich zelf welkome — bescheiden aanwas van het middelencijfer te verwachten.

Van overgroot belang daarentegen is een nauwgezette behartiging van de belastingheffing naar de bestaande instellingen, zoowel wat aanslag als wat inning betreft. Men heeft het verwijt uitgesproken, dat in deze jaren daaraan veel te kort is gekomen. Mijnheer de Voorzitter, tot zekere hoogte was dit zoo, maar hoe kon het anders geweest zijn, waar, toen de oorlogswinstbelasting en in 1921 de nieuwe inkomsten- en productenbelastingen werden ingevoerd, van een, voor dergelijke fijn gedetailleerde heffingen toegeruste, belastingdienst in Indië feitelijk nauwelijks nog sprake was. Aan deze leemte is sedert zoo goed mogelijk te gemoet gekomen en nog voortdurend wordt in die richting voortgebouwd. Toch zal het nog verschillende nadere voorzieningen en een tijdsverloop van eenige jaren vorderen vóór Indië werkelijk in dat opzicht de personeelsorganisatie kan hebben aan ambtenaren voor den inspectiedienst, aan belastingaccountants enz., die een intensieve verzorging kan waarborgen van dezen belangrijken tak van dienst.

Nu de belastingen zelf.

Mijnheer de Voorzitter! De literatuur, die in deze jaren in belanghebbende en belangstellende kringen zich gevormd heeft over de Indische belastingen, is werkelijk eerbiedwaardig, en wanneer men nog daarbij voegt de stapels bezwaarschriften van belastingplichtigen hier en in Indië, stijgt de omvang tot het onrustbarende.

Wat die vele grieven en klachten aangaat, zooals ik in de Memorie van Antwoord zeide, ik zal de laatste zijn om aan menig bezwaar goeden grond te ontzeggen. Toch voeg ik er aanstonds bij, in vele gevallen is het de plotselinge, alles ontwrichtende schok in het bedrijfsleven geweest, die ook in de werking van die belastingregelingen de schrilste tegenstellingen heeft veroorzaakt. En in groote mate geldt zeker voor die bezwaren de beschouwing, dat wanneer het verloop van de tijden anders ware geweest, wanneer niet regelingen, ontworpen met het oog inzonderheid op een tijdperk van hooge conjunctuurwinsten, geroepen waren geworden om plotseling dienst te doen voor tijden van groote malaise in de bedrijfswereld, de algemeene indrukken in belanghebbende kringen aanmerkelijk zouden hebben verschild.

Wat bij de vele beoordeelingen en veroordeelingen van meerdere of mindere beteekenis herhaaldelijk de aandacht trekt, is het feit, dat over het algemeen daarbij over het hoofd wordt gezien het eigenaardig karakter van dat complex van belastingmaatregelen.

Zooals dat complex in schematischen vorm in de Memorie van Toelichting van het begrootingsontwerp 1920 aan mij werd voorgelegd, toen ik een paar weken vóór de mondelinge beraadslagingen over dat ontwerp als Minister optrad, was daarin te zien een voorziening voor het oogenblik in den geheel abnormalen toestand van ongekende winsten. Een belastingplan, ik moet het dadelijk hierbij voegen, in hooge mate ingewikkeld, dat speciaal de bestemming had om met den meesten spoed aan den Indischen fiscus een passend aandeel te verschaffen in de conjunctuurwinsten van dien tijd.

Als zoodanig, eenvoudig dus als een conjunctuurstelsel, is destijds het plan door mij overgenomen en na een nieuw overleg met Indië in herzienen staat enkele maanden later weer voorgebracht, toen het mij al dadelijk uit opmerkingen

(Minister de Graaff.)

van gezaghebbende zijde in deze Kamer was gebleken, dat zonder wijziging op enkele cardinale punten van aanneming wel geen sprake zou zijn. Aan den geachten afgevaardigde den heer Marchant, die opnieuw hier het tijdsverloop tusschen de eerste indiening en de vaststelling van de voorstellen in herinnering bracht, is het blijkbaar ontgaan, dat meer dan zes maanden daarvan voor de behandeling in de beide Kamers der Staten-Generaal zijn gevorderd.

Als een voorziening van dien aard is het geheele plan door mij voorgebracht en naar mijn vaste overtuiging is het ook alleen als zoodanig door de Kamers geaccepteerd. Niet als een gedegen stuk werk op belastinggebied, bestemd voor blijvende toepassing, waarvan het te zeer de kenmerken miste en waarvoor de tijd van voorbereiding ook veel te beperkt zou zijn geweest.

Wat te voren op belastinggebied bestond, was voor de toenmalige tijdsomstandigheden niet berekend. Wat inderhaast moest worden verschaft, was een oplossing voor den bijzonderen toestand van die dagen. Maar dat die oplossing op meer verdienste aanspraak mocht maken dan die van een redmiddel voor de geheel buitengewone omstandigheden, waarin het bedrijfsleven destijds verkeerde, is althans bij mij nooit de voorstelling geweest.

Die tijden hebben sneller dan vermoed kon worden toen men de belastingvoorzieningen ontwierp en aanvaardde, plaats gemaakt voor een algemeene reactie op bedrijfsgebied, voor geheel andere bedrijfsverhoudingen, waarbij ook de fiscus een ander standpunt zal hebben in te nemen. Een standpunt, waarbij, met behoud van het vele goede, dat ontegenzeggelijk ook in de vigeerende tijdelijke regelingen niet ontbreekt, de fiscus voor Indië een stelsel van belastingheffingen tot het zijne zal hebben te maken, waarbij aan de nuttige wenken op economisch en fiscaal gebied, die hier inzonderheid door de geachte afgevaardigden de heeren Feber, Gerritzen en van Rijckevorsel zijn uitgesproken, in ruime mate gehoor zal zijn te verleenen.

Het was met de bedoeling van een zoodanige radicale herziening, dat ik eenige maanden geleden met de Indische Regeering een overleg heb geopend over de instelling van een commissie, die zich die taak zou hebben te stellen. Of het voor een vruchtbaar en spoedig resultaat beter ware geweest althans den eersten arbeid in die richting hier te lande te doen plaats vinden door een commissie van deskundigen op algemeen fiscaal gebied en op Indisch terrein, is een vraag, waarover verschillend kan worden gedacht.

Bij de gisteren vernomen beschouwingen werd door de heeren van Rijckevorsel en Dresselhuys aangedrongen op een gelijktijdige behandeling van het vraagstuk hier en in Indië. De eerste afgevaardigde wenschte daarvoor een commissie in Nederland en een in Indië, die met elkander voeling zouden houden. De heer Dresselhuys wenschte als het ware een gecommitteerd lid uit Indië hierheen te zien gedirigeerd, om aan een commissie hier te lande zijn voorlichting te geven. Na raadpleging van de deskundigen in Nederland zou die gecommitteerde dan weer naar Indië teruggaan, om daar verder met de Indische commissie den arbeid te voltooien.

Mijnheer de Voorzitter! Van het begin af heeft bij mij het denkbeeld bestaan, om aan de indiening van de voorstellen alsnog te doen voorafgaan een uitnoodiging ook aan enkele specialiteiten op belastinggebied in Nederland, om het vraagstuk nog eens nauwkeurig in beschouwing te nemen.

Of de oplossingen, die de beide genoemde afgevaardigden aan die raadpleging zouden willen geven, doelmatig zouden zijn, is een andere quaestie. Ik vrees, dat het in beide gevallen een heen en weer sturen zonder einde van menschen en stukken zou worden. Waar de grondgedachte van een raadpleging ook hier van enkele autoriteiten op belastinggebied ook mij niet vreemd is, behoud ik mij intusschen voor een gedragslijn te zoeken, die met zoo weinig mogelijk bezwaar tot een bevredigend eindresultaat kan leiden.

Dat de arbeid gemakkelijk zal blijken, zou te veel zijn gezegd.

Hoe moeilijk de oplossing van het belastingvraagstuk is voor een land als Indië, waar men in zoo overwegende mate te doen heeft met kapitaal van vreemden oorsprong, verder met lichamen, die in een warnet van zuster- en dochtermaatschappijen zijn vertakt, en met verschillende andere eigenaardige bezwaren, is genoeg bekend.

Een treffende illustratie daarvan levert wel de studie, die een van onze grootste deskundigen op wetenschappelijk belastinggebied inmiddels op het stuk van Indische belastingregeling het licht deed zien. Een studie, waaraan ik allen lof toeken en die zeker bij het zoeken naar een deugdelijke oplossing van groote waarde kan zijn, maar waarbij toch de bekwame schrijver, toen hij aan het eind zich neerzette tot bereiding van een bevredigend recept voor een Indisch belastingstelsel, al spoedig ernstig verlegen stond voor de vraag, hoe, na alle wetenschappelijke wenken, ten slotte ook aan den Indischen fiscus, die met opgeheven hand voor hem stond, te verschaffen wat noodig was.

Het redmiddel, dat ten slotte moest strekken om ook uit dat practisch oogpunt de eindjes aan elkaar te knoopen, zal ik hier niet bespreken. Wel kan ik verklaren, dat mijn geachte ambtgenoot van Financiën vermoedelijk met ontsteltenis een voorstel van die strekking zou ontvangen en dat waarschijnlijk ook de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging een ernstig beroep van dien aard op haar offervaardigheid voor Indië met zekere bezorgdheid zou aanzien.

Hoe dat zij en welke lastige vraagstukken ook bij de vervuling van opdracht zich zullen voordoen, ik houd mij overtuigd, dat het herzieningswerk met groote voortvarendheid zal worden behartigd.

Van mijn kant kan ik de verzekering geven, dat ook bij mijn Departement daarna alle krachten ingespannen zullen worden, om zoo spoedig mogelijk een — naar ik hoop bevredigend — plan van een algemeene herziening van het belastingstelsel van Nederlandsch-Indië aan de Staten-Generaal voor te leggen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben hier tot een punt gekomen, waarbij het ook spoedshalve mij wenschelijk toeschijnt, de verschillende sprekers verder categorisch op den voet te volgen in hun beschouwingen, voor zooveel de algemeene strekking daarvan reeds niet voldoende door mij besproken is.

In de eerste plaats vraagt dan mijn aandacht de rede van den geachten afgevaardigde den heer Gerritzen, wiens betoog voornamelijk zich bewogen heeft in de sfeer van de belangen der particuliere nijverheid in Nederlandsch-Indië.

Als zoodanig heeft die geachte spreker vooreerst zich in een uitvoerige critiek begeven met betrekking tot de aanhangige quaestie der intrekking van het uitvoerrecht op aardolie.

De heer Gerritzen heeft in herinnering gebracht mijn toezegging in de Eerste Kamer, dat — behoudens uit den aard der zaak de instemming van de Staten-Generaal — einde van dit jaar zou worden gestaakt de heffing van dat uitvoerrecht.

Die toezegging nu, concludeerde de heer Gerritzen, was niet nagekomen, de Minister had nog geen enkelen stap gedaan. Zelfs had de Minister een verband gelegd tusschen intrekking van het uitvoerrecht en invoering van een raffinagebelasting of aardoliebelasting in den trant van de productenbelastingen.

Mijnheer de Voorzitter! Hoezeer ook de geachte afgevaardigde zich meende te moeten verbazen over mijn verklaring in de Memorie van Antwoord, dat mijn toezegging zou worden vervuld, ik blijf geheel dat standpunt innemen.

Wat — betoogde de heer Gerritzen — had de Minister moeten doen? Hij had bij de Staten-Generaal moeten indienen een voorstel tot afschaffing van de belasting met ingang van 1 Januari 1923 en in verband met art. 23 van de Indische Comptabiliteitswet bij de ontwerp-begrooting van het volgende jaar op die afschaffing moeten rekenen, met het gevolg dat dan met terugwerkende kracht de afschaffing op 1 Januari in werking zou zijn getreden.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, wanneer de Minister op die wijze had gehandeld, zou dat, naar mijn inzien, van weinig tact hebben getuigd. Dan zou hij zonder eenigen twijfel de zeer rechtmatige ontstemming van Indië op zich hebben geladen.

(...ster de Graaff.)

...t de deferentie tegenover den Gouverneur-Generaal en ...olksraad in Indië gebood, was niet, botweg aan den wet... in Nederland zoodanig voorstel voor te leggen, maar ...dische Regeering uit te noodigen twee voorstellen bij ...Volksraad aanhangig te maken, niet — zooals de heer ...tzen meende — de twee maatregelen in onderling causaal ...nd, maar de twee voorzieningen naast elkaar en los van ...r. Het eene, ten doel hebbende het doen vervallen van ...tvoerrechten met ingang van 1 Januari 1923, en het ...le, los daarvan, de instelling, wanneer men althans in ... verlenging voor nog een jaar van de productenbelastin... noodig achtte, van een gelijksoortige belasting op de ...lie, als correctief op de inkomstenbelasting.

..., Mijnheer de Voorzitter, was de oplossing, die uit een ...ek oogpunt gekozen moest worden, en zeker zou het in ...Volksraad groote ontstemming hebben verwekt, wanneer ...iste vormen in deze met voeten waren getreden. Ook ...in deze Kamer zou, naar ik meen, verzaking daarvan ...behalve gunstig zijn ontvangen.

...n mag bovendien niet vergeten, dat hoe ook mijn toe...ng is geweest, het voor de Staten-Generaal wel degelijk ...belang zal zijn bij hun overweging van de zaak ook ten ...hte van de intrekking van het uitvoerrecht de inzichten ...le Indische Regeering en den Volksraad te kennen.

...t, Mijnheer de Voorzitter, is gebeurd, en dat ik, na de ...ging in de Eerste Kamer op 4 April van de bewuste ver...ig, allerminst stil heb gezeten, blijkt wel hieruit, dat ... op 21 April door mij aan den Gouverneur-Generaal ... geseind: ,,Wil bij Volksraad wetsontwerp wijziging ...wet indienen, strekking geheele opheffing uitvoerrecht ...lie bijproducten per ultimo December dit jaar''. ...orts om desgewenscht bij de begrooting voor te dragen ...elastingmaatregelen, waarvan ik in de tweede plaats ...

... nadere gedachtenwiseling over het tweede onderwerp ... in Indië vertraging veroorzaakt, met het gevolg, dat ... begin November aan de tweeledige uitnoodiging door ...Gouverneur-Generaal kon worden voldaan. Maar hoe dit ...ij, ten aanzien van het punt, waarom het hier gaat, ... geen oogenblik, zooals men ziet, eenige weifeling be...; geen oogenblik eenig voornemen om niet stipt te ver...n wat toegezegd was: het vervallen van de aardolie...errechten einde van dit jaar.

...k de beide andere beweringen van den heer Gerritzen: ...omtrent het niet doen van stappen van mijn zijde, en ...omtrent een samenkoppeling van de beide voorstellen, ... naar ik meen, opnieuw ten volle weerlegd. In het alge... zou ik overigens dien afgevaardigde er nog op willen ...n, hoe geheel anders dan zijn ambtgenooten de Minister ... Koloniën er voor staat in zaken als deze. Terwijl de ...n als het ware op elk oogenblik en rechtstreeks hun ... tellen bij de wetgevende macht kunnen voorbrengen, ... voor den Minister van Koloniën de zaak in den regel ... zooveel schijven, op een zoodanigen afstand, dat hij den ... daarvan maar ten deele in de hand heeft. Met beschul...gen als die van niet-nakoming van toezeggingen en ...lijke zij men daarom vooral als het koloniale belangen ...t wel zeer op zijn hoede.

...jnheer de Voorzitter! Zooals ik in de Memorie van ...oord betreffende het ontwerp Wijziging Tariefwet ...s verklaarde en ook door den heer Gerritzen is erkend: ...niet ook met de voorgestelde afschaffing zelf zou gaan, ...daad kan eerst door en met de vaststelling van de ...ooting, dus lang na den 1sten Januari, de afschaffing ... terugwerking tot dien datum in werking treden. Zoo...bij opvolging van de door dien geachten afgevaardigde ...nite, om de staatkundige verhoudingen tot Indië onaan...lijke gedragslijn als bij den door mij gevolgden weg zou ...eerst enkele maanden na dato dat practisch effect zijn be..., in beide gevallen met terugbetaling aan den expor... van hetgeen inmiddels na 1 Januari nog aan uitvoer... was afgedragen.

...at dus per slotte door de betrokken petroleummaat...ppijen gewonnen zou zijn bij de door den heer Gerritzen aangeprezen solutie, daargelaten nu de daarin gelegen tactische fout, is mij niet duidelijk.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, ten overvloede heb ik ook bij die oplossing niet stilgestaan.

Nader overleg met den Gouverneur-Generaal heeft er toe geleid, dat bovendien in Indië een algemeene regeling wordt getroffen, krachtens welke uitstel van de betaling van uitvoerrecht kan worden vergund met rentevergoeding.

Die regeling zal dus ten overvloede de facto van 1 Januari af de geheele heffing doen staken, zoodat zelfs van restitutie van later betaald uitvoerrecht dan geen sprake meer behoeft te zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal den geachten afgevaardigde den heer Gerritzen overigens niet geheel op den voet volgen, maar mij bepalen tot enkele van de voornaamste punten van zijn betoog.

In de eerste plaats het zeer belangrijk unificatie-beginsel. De geachte afgevaardigde zal het met mij eens zijn, dat in het algemeen in dat beginsel veel goeds ligt. Aan den anderen kant ben ik met hem van gevoelen, dat er een terrein is, waarop men met de toepassing van dat beginsel gevaar loopt meer kwaad dan goed te doen. Ik bedoel hier juist den kring van belangen, die persoonlijk het naast zijn aan de verschillende bevolkingsgroepen in Nederlandsch-Indië. Ik heb hierbij niet alleen op het oog de agrarische rechten, waarvan de geachte afgevaardigde reeds sprak, maar ik voeg als voorbeeld dadelijk daarbij het familierecht van de verschillende groepen, waarvoor unificatie in ruimen zin in hooge mate aan elk daarvan onwelkom zou zijn.

Ik zou geneigd zijn in dit opzicht te herhalen de bekende uitspraak, dat voor toestanden van dien aard geen grootere ongelijkheid is te scheppen, wat aangaat de inwendige Staatkunde, dan kunstmatige gelijkmaking van hetgeen van nature ongelijk is. Wanneer men meer in het oog had gehouden de ons door den hoogleeraar dr. Snouck Hurgronje overgebrachte treffende beschouwing: soort over soort, dat is de ware genade, dan geloof ik dat men in sommige opzichten ook in Indië tot betere en meer bevredigende verhoudingen zou zijn gekomen, dan waarheen een te ver doorgedreven unificatie ons nu op enkele punten dreigt te leiden.

De heer Gerritzen heeft voorts aangedrongen op terugbrengen van de uitgaven tot het normale peil. Ik heb dit onderwerp al uitvoerig behandeld en zal er dus hier niet verder op ingaan. Wel wil ik opmerken, dat de conclusie van den heer Gerritzen, die hij meende te mogen ontleenen aan de bewoordingen van de Memorie van Antwoord, dat eerst in de maand Augustus de Regeering zou zijn begonnen, een bepaalde gedragslijn voor Indië aan te geven, wat aangaat de versobering, onjuist is. Dat is daar niet gezegd. Maar wanneer de heer Gerritzen zijn herinnering raadpleegt, zal hij bovendien onmiddellijk zelf de onjuistheid van zijn conclusie inzien. Reeds in het eind van 1920 werd de ,,Hooge Bezuinigingscommissie'' ingesteld, zooals zij in Indië werd genoemd, die toen al verschillende nuttige maatregelen van bezuiniging heeft aanbevolen.

Zooals verder, om een tweede feit aan te halen, den heer Gerritzen bekend is, werd een belangrijke stap op den weg der bezuiniging gedaan door het terzijdeleggen van de nivelleeringsvoorstellen, betrekking hebbende op de traktementen der Indische ambtenaren, waarover zoowel hier te lande als in Indië zooveel te doen is geweest. De stuiting van die voorstellen, die geleid zouden hebben tot een verhooging van naar raming honderd millioen gulden boven het cijfer van de salariskosten in het jaar 1919, heeft den weg geopend voor de belangrijke bezuiniging, die met 1 Januari a. s. in werking treedt, de inkrimping van de duurtebijslagen, die anders in de verhoogde traktementen geconsolideerd zouden zijn.

Niet alleen van het begin van mijn optreden af, maar ook in het tijdperk, dat daarvóór ligt, zijn telkens beraadslagingen met de Indische regeering geopend omtrent versobering, zoodat van een stilzitten geen sprake is geweest. Het is echter wel zeer moeilijk, een huishouding, die eenmaal op een zeker peil is opgezet, tot een lager niveau terug te brengen.

Dat het belastingsysteem in Indië moet worden gewij-

(Minister de Graaff.)

zigd, heb ik reeds in den breede beaamd. In dit verband evenwel heeft de heer Gerritzen alsnog de aandacht gevestigd op de vele bezwaren, die door het buitenlandsch kapitaal zijn ingebracht tegen de belastingheffing in Indië. De grieven nu van die zijden zijn in Indië nauwkeurig onderzocht, en voor het meerendeel daarvan is gebleken, dat zij geheel ongegrond waren of op onbekendheid met de bepalingen berustten.

Wat verder de belastingbedragen zelf betreft, stelle men zich ook niet voor, dat in den vreemde in dat opzicht de toestanden werkelijk zooveel gunstiger zouden zijn dan bij ons.

Ik wijs er bij voorbeeld op, hoe in Engeland nog in 1921—1922 de standaardheffing in de inkomstenbelastingen 30 pct. was, welk cijfer voor 1922/23 tot 25 is teruggebracht. Dit is zoo te verstaan, dat het percentage o. a. van naamlooze vennootschappen rechtstreeks aan de bron wordt geheven. Bovendien is in 1920 een „corporation profits tax" ingevoerd, die in substantie 5 pct. bedraagt van de jaarlijksche winst. Met belastingbetaling buiten het eigen land, behalve voor zoover betreft de dominions, wordt ten overvloede in Engeland geen rekening gehouden. Hoezeer ik erken, dat in Indië een grondige herziening noodig is, meet men zich dus waarlijk niet voorstellen, dat het bij de buren alles botertje tot den boôm zou zijn.

Ten slotte kom ik tot de motie van den geachte afgevaardigde betreffende speciale heffingen als die van de productenbelastingen en de in overweging zijnde aardoliebelasting. In het algemeen is het, als ik het wel begrijp, de strekking van die motie de Kamer te doen verklaren, dat van dergelijke heffingen moet worden afgezien of dat daaraan zoo spoedig mogelijk een einde behoort te komen. Om drie redenen acht ik die motie voor de Kamer niet te aanvaarden.

In de eerste plaats zou het eenigszins zonderling zijn, als de Kamer na de vluchtige beschouwingen van den heer Gerritzen — en uit den aard der zaak konden die hier niet anders dan vluchtig zijn — zonder eenig bezit van stukken en bescheiden in een zoo ingewikkelde zaak, een beslissing nam.

In de tweede plaats merk ik op, dat op dit oogenblik ook geen beslissing noodig is; de productenbelastingen expireeren meerendeels aan het einde van het jaar en aan de Kamer zal het zijn om te beslissen, of men daaraan nog een jaar wenscht toe te voegen of niet. En wat de aardoliebelastingen aangaat, deze kunnen immers niet tot stand komen zonder een voorafgaand votum van de Kamer.

Maar mijn derde en een zeer belangrijk bezwaar is, dat het op dit oogenblik wel het slechtste moment zou zijn om over deze zaak te beslissen. Wat zou de indruk in Indië zijn van een zoodanige abrupte decisie door de Nederlandsche wetgevende macht ten aanzien van een vraag, waaromtrent men zich in Indië juist ernstig beraden heeft en eerst gisteren of eergisteren in den Volksraad tot een uitspraak is gekomen?

Ik dring er daarom ten zeerste bij de Kamer op aan om deze motie niet aan te nemen, zelfs meen ik bij den geachten afgevaardigde te mogen aandringen op terugneming daarvan.

Ik ben thans genaderd tot de belangrijke rede van den heer Feber, die ik met groote belangstelling heb gevolgd, in de eerste plaats wel wat de politieke beschouwingen betreft.

In het algemeen beaam ik ten volle den grondtoon, dien ik daarin vond, dat in de cultureele ontwikkeling van de inheemsche bevolking de geest van het Christendom den weg moet openen tot elke andere ontwikkeling, ook in economisch en Staatkundig opzicht.

Ook de overige beschouwingen van dien geachten spreker, die over de autonomiebeweging en wat daarmede verband houdt wel inzonderheid, heb ik met aandacht aangehoord. De financieele onderwerpen, in diens rede ter sprake gebracht, heb ik reeds uitvoerig besproken; ik behoef mij daarin dus niet verder te begeven.

De heer Feber heeft speciaal de vraag tot mij gericht, of de Minister kon verklaren, dat bij de tegenwoordige prijzen de bestrijding van het opiummisbruik zoo effectief mogelijk is.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat kan ik niet verklaren, dat zou wel niemand met beslistheid kunnen verklaren, wel kan ik er den nadruk op leggen, dat verhooging v[an] opiumprijzen boven hetgeen zij thans reeds zijn, stelli[g] smokkelen nog veel aanlokkelijker zou maken. Bove[ndien] wijs ik er op, dat verhooging van die prijzen in strij[d] zijn met de aangenomen internationale beginselen [...] punt, wanneer niet verzekerd zou kunnen worden, da[t] opiumgebruik als gevolg van verlevendiging van het [...] kelen niet daardoor zou toenemen, een verzekering, die i[k] kan geven. Ik wil echter gaarne op dit punt ten overv[...] de Indische Regeering nog eens polsen.

De heer Feber heeft een lans gebroken voor een kra[...] bevordering van de zorg voor de volksgezondheid.

Ik behoef niet te zeggen, dat ik voor dit volksbelang minder sympathie heb dan de geachte afgevaardigde, m[...] zou toch bezwaarlijk geheel met hem kunnen medegaan hij verschillende cijfervergelijkingen gaf omtrent der [...]vang der Staatsbemoeienis met de volksgezondheid er andere takken van dienst, met name het onderwijs.

Het komt mij voor, dat in het algemeen dergelijke v[...]lijkingen gevaarlijk zijn. In de eerste plaats zou m[en] dadelijk de zekerheid moeten hebben, dat bij het uitg[angs]punt, dat men zich stelt, die verschillende takken van d[ienst] wat aangaat interne ontwikkeling, op hetzelfde niveau den. Was dat niet het geval, dan immers valt de ge[...]redeneering in duigen en het spreekt wel vanzelf, dat die zekerheid in den regel niet heeft, integendeel, da[t] het omgekeerde veelal het geval is. Inzonderheid in de [...]taire uitgaven zoekt men bij voorkeur het aangrijping[s]voor dergelijke vergelijkingen en telkens treft mij wee[r] zwakke daarvan en de onjuistheid om in dergelijke cijfe[r]peeringen een maatstaf te willen zoeken voor de geld[...] belangstelling, die het onderwerp verdient. Ofschoon o[p dit] oogenblik 's Lands middelen niet toelaten om meer g[eld] voor het onderwerpelijk doel beschikbaar te stellen, zood[ra de] zaken eenigszins verbeterd zijn, zou ik de eerste wezen [om in] die richting een voorstel bij de Kamer aanhangig te m[aken].

Ik neem hier afscheid van den heer Feber en wend m[ij tot] den heer Albarda, van wien ik tot mijn genoegen [...]hooren, dat hij met instemming had vernomen mijn bes[chou]wingen omtrent de beteekenis van de volksbeweging [...] kwam hem alleen voor, dat de passende krachtige uit[drukkingen] kingen nog niet door mij waren gebezigd, een quaesti[e van] gradatie, waarover moeilijk te spreken valt.

Minder goed zou ik kunnen instemmen met hetgeen den heer Albarda werd aangevoerd omtrent de reaction[naire] stroomingen, die zich bij de Indische Regeering zouden ben geopenbaard ten aanzien van de inlandsche vol[ksbe]wegingen.

Dergelijke reactionnaire stroomingen, Mijnheer de [Voor]zitter, bestaan bij de Indische Regeering niet, dit is hie[r her]haaldelijk al gezegd. Wat die Regeering zich in dez[en ten] doel stelt, bepaalt zich in het algemeen tot twee punte[n: in] de eerste plaats tegengaan van excessen, in de tweede [...] tegengang evenzeer van ongunstige stroomingen, die o[p] regelmatige ontwikkeling van nuttige inlandsche vol[ksbe]wegingen schadelijk trachten in te werken.

Ik weet zeker, dat ook de heer Albarda deze beide einden zal kunnen beamen.

Nu is het dikwijls moeilijk te zeggen wat excessen zi[jn en] wat niet, waar precies de grens ligt, en dit wordt te nog moeilijk waar de uitvoering ten slotte in vele gev[allen] in handen moet liggen van personeel, dat niet altijd eve[n] voor een zoo lastige taak berekend is.

Wat betreft de eerste twee feiten, door den heer Al[barda] ter sprake gebracht, de veroordeeling in rechten van [...]landers Ngadino en Tjokroaminoto, beide die zaken rechtsquaesties, waarop hier als zoodanig wel niet verde[r] worden ingegaan.

De overige feiten, die in hetzelfde verband zijn vo[orge]bracht, leiden, wat de beteekenis betreft, mij tot een g[eheel] andere conclusie dan den heer Albarda.

Een futiel feit als, ik zou het willen noemen een d[...]relletje, in het Dekapark te Weltevreden: het wat voor optreden van een politieambtenaar bij een openbare se[...]

4. Vaststelling van de begrooting voor Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923.

(Minister de Graaff.)

komst, wordt tegen de Regeering als een hoogst ernstige beschuldiging aangevoerd. Hoezeer ik nu ook zelf gekant ben tegen elke niet te verantwoorden poging van welke autoriteit ook om gepaste samenkomsten of nuttige bewegingen te belemmeren, dergelijke voorstellingen gaan m. i. het doel voorbij. Overigens herhaal ik het nog eens: eerst wanneer het werkelijk pogingen betreft tot verstoring van de orde, tot herhalen van het gezag, zal en dan moet de Overheid optreden.

De heer Albarda heeft met zeker enthusiasme gesproken over de A B C-beweging, die zich in Indië hier en daar ontwikkelt.

Ook voor mij ligt iets sympathieks in dergelijke spontane bewegingen, maar dit neemt toch niet weg, dat ik met mijn waardeering voor gebeurtenissen van dien aard wat voorzichtig ben. Ik heb in Indië al zoo menige opwelling van dien aard als ééndagsvlinders zien verdwijnen.

Ik hoop van harte, dat het met deze zaak, voor zooveel zij een goede strekking blijkt te hebben, niet zoo zal gaan, maar ik ben er voorshands niet gerust op.

De heer Albarda heeft gevraagd of ik voornemens ben in het wetsontwerp omtrent de herziening der Staatsinrichting bepalingen op te nemen omtrent het kiesrecht.

Mijnheer de Voorzitter! Vóór deze besprekingen een aanvang namen is daarvan uitgesloten het onderwerp van de herziening der Staatsinrichting in Indië en ik zal mij niet schuldig maken aan overschrijding van die grens. Alleen deel ik terloops mede, dat in elk geval bij de behandeling van dat ontwerp de Kamer kennis zal krijgen, in welken vorm dan ook, van de beginselen, welke de Regeering zich voorstelt voor de eerste samenstelling van den Volksraad te doen gelden.

De heer Albarda heeft verder gevraagd, of bij de Regeering het voornemen bestaat, op het terrein van de landsbedrijven de plaats van het Gouvernement te doen innemen door particulieren.

Het vermoeden van dien aard is door den heer Albarda ontleend aan een Aneta-bericht, naar ik meen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* door dien geachten afgevaardigde aangetroffen. Dat bericht was onjuist. Een voornemen van dien aard heeft bij mij niet bestaan.

Wat aangaat de opdracht van den heer van der Waerden kan ik mededeelen, dat van contracten, die zouden kunnen worden afgesloten door dien hoofdambtenaar, van bindende overeenkomsten, die door hem zouden kunnen worden aangegaan, geen sprake is. Elke stap van zijn zijde van dien aard is op zich zelf al uitgesloten, maar bovendien zouden immers contracten of beslissingen, als door den heer Albarda bedoeld, op het gebied van mijnexploitatie als anderszins, niet buiten de Staten-Generaal om tot stand kunnen komen.

Wat aangaat de enquête-commissie voor de arbeidswetgeving, de werkzaamheden van die commissie zijn inderdaad voorshands tot een einde gekomen. Ik betreur dat niet. Met alle waardeering, die ik heb voor de toewijding van die commissie, haar verslag heeft op mij niet den indruk gemaakt, dat men, uitgaande van dergelijke praemissen, ooit tot een bevredigend resultaat zal kunnen komen. Hoezeer ik het doel van den arbeid en de belangstelling van de commissie op prijs stel, wanneer de zaak opnieuw tot een punt van overleg wordt gemaakt, zal naar mijn meening het uitgangspunt in andere richting moeten worden gezocht.

Wat aangaat het Kantoor van Arbeid, een volgend punt, door den heer Albarda aangeroerd, ben ik het met dien geachten afgevaardigde eens wat aangaat het belang ook van de zaak. De aard van een dergelijke instelling brengt echter noodzakelijk mede, dat zij moet leiden tot groote uitgaven. Men heeft in Nederland maar al te zeer die gevolgen ondervonden. Onvermijdelijk zou ook voor Indië een aanzienlijke vermeerdering van uitgaven in allerlei opzichten al spoedig het effect zijn. Daarvan nu kan in het eerstvolgend tijdsbestek zeer zeker geen sprake wezen en dus heeft voor het oogenblik uitbreiding van het bureau geen practisch nut. In verband met den financieelen toestand mocht deze voor het oogenblik dus niet worden voorgesteld, maar moest integendeel de omvang van het bureau tot het allernoodzakelijkste worden beperkt.

Wat aangaat de duurtetoeslagen, die mede door den heer Albarda ter sprake zijn gebracht, meen ik te moeten opmerken, dat, in tegenstelling met hetgeen die geachte spreker aanvoerde, wel degelijk tusschen den toestand, zooals die was, toen ik het vorige jaar niet meende te mogen ingaan op het denkbeeld van den heer Dresselhuys om maar dadelijk ruwweg 35 millioen gulden van de duurtetoeslagen af te voeren, en den tegenwoordigen staat van zaken een aanmerkelijk verschil bestaat. Vooreerst wat betreft de kosten van de levenswijze, maar bovendien nog omdat in dien tijd meer dan ooit naar voren is gekomen de besliste noodzakelijkheid om het bedrag van de uitgaven aanzienlijk naar beneden te brengen. Deze factor naast de andere leidt er toe om thans te doen, wat toen nog niet aanstonds raadzaam scheen, maar nu onvermijdelijk moet worden geacht.

De heer Albarda heeft nog terloops melding gemaakt van een op zich zelf ondergeschikt feit, de financieele positie van den Gouverneur-Generaal. De Gouverneur-Generaal heeft geheel vrijwillig besloten een gedeelte van zijn wedde niet te toucheeren, nl. het bedrag van 6 pct. over de jaarwedde van f 180 000, die aan den Landvoogd is toegelegd.

De geachte afgevaardigde heeft een vergelijking gemaakt tusschen die financieele opoffering en de inkrimping van den duurtebijslag. Wat daarbij tevens vermeld had kunnen worden en ook in den Volksraad openlijk ter sprake is gebracht, is het feit, dat de Gouverneur-Generaal in vergelijking met andere ambtenaren een onevenredig hoog bedrag aan belasting heeft te betalen. De Landvoogd heeft aan belastingen te voldoen een som van f 55 000, zoodat met inbegrip van het afgestaan bedrag van zijn jaarwedde maar f 114 000 overblijft. Wanneer ik nu de ambtelijke financieele positie van dezen Gouverneur-Generaal vergelijk met die van vroegere Landvoogden — ik ga zelfs niet verder terug dan tot de Gouverneurs-Generaal Pijnacker Hordijk en van der Wijck en anderen van dien tijd —, die een jaarwedde van f 132 000 hadden en weinig aan den fiscus hadden te offeren, dan zal men wel inzien, vooral wanneer men het verschil in waarde van het geld toen en nu in aanmerking neemt, dat het onderscheid sprekend is.

De beschouwingen van den geachten afgevaardigde den heer van Boetzelaer van Dubbeldam over het onderwijs nopen mij tot de verklaring, dat ik op dat punt geneigd ben mij meer aan zijn zijde te scharen dan aan die van den heer Feber. Ook mij is het bij ervaring bekend, welke waarde gehecht wordt door de inlandsche bevolking aan onderwijs in het algemeen en in de streken, waar dit zich voordoet, aan het onderwijs, uitgaande van missie en zending, in het bijzonder.

Wat betreft de zorg voor de volksgezondheid, de belangstelling van den inlander daarvoor is helaas over het algemeen nog maar zeer zwak, wat uit den aard der zaak niet wegneemt, dat de plicht om ook deze belangrijke aangelegenheid te behartigen toch door ons niet mag worden veronachtzaamd.

Art. 123 van het Regeeringsreglement behoef ik hier wel niet aan te roeren. Zooals ik reeds in de Memorie van Antwoord mededeelde, een eindredactie is thans in overweging; ik hoop, dat dit vraagstuk daarmede langzamerhand zijn laatste phase zal hebben bereikt.

De heer van Boetzelaer van Dubbeldam vroeg mij of het niet mogelijk zou zijn alvast vooruit te loopen op de voorstellen van de in Indië ingestelde commissie voor het vraagstuk van scheiding van Kerk en Staat en althans de rechtspositie van de Gereformeerde Kerk in Indië te herzien, voor zoover daarbij geen rechtstreeksche financieele gevolgen betrokken zijn.

Gaarne wil ik dit onderwerp overwegen. Ik heb den voorloopigen indruk gekregen, dat, wanneer het maatregelen van eenige beteekenis betreft, men al spoedig in aanraking komt met de algemeene financieele quaestie en die maatregelen daarom voorshands nog ter zijde gelegd moeten worden.

De geachte afgevaardigde de heer Gerretson heeft opnieuw

(Minister de Graaff.)

een ernstig pleidooi geleverd voor de urgentie van financieele decentralisatie op breede schaal. In de lijn van de bestuursreorganisatie, welke op het oogenblik in uitvoering is, ligt het geheel om zoo uitgebreid mogelijk in velerlei opzichten een zoodanige decentralisatie, in welken vorm ook, tot stand te brengen.

Het bezwaar, dat nog steeds bij dezen afgevaardigde bestaat wat betreft mindere volledigheid van de bedrijfsoverzichten, welke jaarlijks verstrekt worden, zal ik gaarne opnieuw overwegen. Het zal mij aangenaam zijn, daartoe een meer concrete uiteenzetting van den heer Gerretson te mogen ontvangen van hetgeen hij in deze zou wenschen.

Wat aangaat een ander belangrijk onderwerp, van dezelfde zijde hier aan de orde gesteld, de poenale sanctie, deel ik de zienswijze van den heer Gerretson, dat in dezen tijd de grootste voorzichtigheid ten aanzien van dat punt in acht is te nemen.

Met bijzondere waardeering heb ik de aanmoedigende woorden vernomen, waarmede door den heer Scheurer mijn wederoptreden als Minister is begroet. Ten zeerste ben ik daarvoor erkentelijk.

De beschouwingen, waarin die geachte afgevaardigde zich heeft begeven, betroffen in de eerste plaats de herziening van de Staatsinrichting van Nederlandsch-Indië. Zoodra de desbetreffende stukken uit Indië zijn ontvangen en hier nader bewerkt zijn, zal de indiening van het wetsontwerp plaats vinden.

Met onverdeelde instemming heb ik kennis genomen van de belangrijke opmerkingen, welke door den heer Scheurer zijn ontwikkeld omtrent de in de Memorie van Antwoord vervatte beschouwingen aangaande het salarisvraagstuk voor Indië en het vraagstuk der personeelsvoorziening. Het komt mij voor, dat, wanneer ook de adviezen dienaangaande uit Indië te verwachten in die richting wijzen, de oplossing van dit moeilijke vraagstuk moet worden verkregen door met voortvarendheid bij alle takken van dienst, die al dadelijk zich daartoe leenen, te streven naar de instelling van Indische ambtskorpsen, bezoldigd naar Indischen maatstaf, echter toegankelijk, voor zoover zij niet specifiek inlandsch moeten blijven, voor personen van elken landaard. Dat schijnt mij de eenige weg, die ons uit het moeras kan brengen, anders komt men er niet uit. Men komt er niet uit door nivelleering, door tropentoeslagen, enz., maar naar mijn meening alleen langs dien weg. Natuurlijk zal men ook op den duur wel door aanwerving in den vreemde zekere aanvulling met speciale krachten moeten behouden, die dan als zoodanig een bijzondere salarieering moeten ontvangen. Dit levert echter geen bezwaar op, maar voor het groote gros van de ambtenaren zal men moeten komen tot de instelling van korpsen, zooals ik zooeven uiteenzette.

Een onaangename zaak, door den heer Scheurer ter sprake gebracht, is die van den tandarts, die naar Indië is uitgezonden, maar die geen tandarts was.

Inderdaad, dit feit was zeer te betreuren. De commissie van voorlichting, die van advies heeft te dienen omtrent het aannemen van personeel op medisch gebied, heeft inderdaad hier een ernstige fout begaan. Zij is te goed van vertrouwen geweest. De zaak is in zoover in orde gekomen, dat de persoon in quaestie inmiddels uit 's Lands dienst ontslagen is. Bovendien wordt overwogen of justitieele vervolging mogelijk zal zijn.

Overgaande tot den volgenden spreker, den heer van Rijckevorsel, heb ik vooreerst diens vraag te beantwoorden, mij met aandrang gesteld, of de zekerheid bestaat dat omtrent regeling van de poenale sanctie geen beslissing zal worden genomen voordat de Kamer daarin gekend is. Ik kan het antwoord zeer beslist in bevestigenden zin geven. Ook de wensch, dat de oplossing van dit vraagstuk zooveel mogelijk worde bespoedigd, deel ik ten volle. Op dit oogenblik ben ik echter nog niet in bezit van het Indisch advies ter zake.

De beschouwingen van den geachten afgevaardigde omtrent het nut en de noodzakelijkheid van toestrooming naar Indië van vreemd kapitaal zijn — ik behoef dat wel nauwelijks te zeggen — ook de mijne. Misschien is het niet onnuttig hier mede te deelen, dat de Regeering in Indië zich voo[rneemt], juist omdat hier en elders zooveel gesproken wor[dt] over de belemmeringen, die het buitenlandsch kapitaal [in] Indië ondervindt, een onderzoek te doen instellen in de aa[n]grenzende koloniën, niet alleen naar de belastingeische[n] waaraan de particuliere ondernemingen daar blootstaan, ma[ar] ook in het algemeen naar de verhoudingen, waaronder d[e] bedrijven daar worden gevoerd. Ik behoef toch niet te zegge[n] dat het daarbij niet alleen een quaestie van belastingen [is,] maar in het algemeen de vraag, onder welk complex v[an] omstandigheden de bedrijven worden uitgeoefend in d[en] Archipel en daarbuiten.

Wat betreft het petroleumuitvoerrecht, waaromtrent g[is]teren door den heer van Rijckevorsel een categorische vra[ag] tot mij is gericht, zal ik even het *Kort Verslag* raadplege[n] opdat ik het punt geheel kan beantwoorden zooals de geach[te] afgevaardigde dat wenscht. Ik lees in het *Kort Verslag* h[et] volgende:

> „Hij zou daarom den Minister nog iets willen vrag[en] omtrent de mogelijkheid, die er voor de Kamer besta[at] om aan te nemen de voorgestelde afschaffing van [de] uitvoerrechten, maar daarnaast te verwerpen de in u[it]zicht gestelde raffinagebelasting. Die gelegenheid m[oet] de Kamer hebben. In de Memorie van Antwoord is [dit] toegezegd, maar laat de Minister nog eens verzekere[n] dat hij die gelegenheid zal geven aan de Kamer. D[an] moet, naar spreker meent, het laatste restje argwa[an] zijn weggenomen."

De geachte afgevaardigde zal, na hetgeen ik reeds ter za[ke] heb gezegd, het misschien niet meer noodig vinden, dat [ik] de bedoelde verklaring alsnog geef. Toch wil ik hier n[og] eens uitdrukkelijk de verklaring afleggen, dat de Kam[er] volkomen vrij zal zijn om het eene te verwerpen en h[et] andere aan te nemen of beide te verwerpen.

Wat overigens betreft het laatste zweempje argwaa[n] dat nog zou moeten worden weggenomen, daaromtrent ma[ak] ik mij niet de minste illusie. Zoolang er menschen zijn, d[ie] uit hun aard argwanend zijn, of menschen, wier belang m[ee]brengt, dat in deze te zijn, zal dat zweempje argwaan v[er]niet verdwijnen.

Een moeilijke vraag is mij gesteld door den heer v[an] Rijckevorsel, nl. welke plannen bestaan voor het geval [de] productenbelasting niet wordt verlengd. Ik kan voor h[et] oogenblik nog moeilijk een bepaald antwoord daarop geve[n,] maar wel kan ik zeggen, dat in dat geval een tijdelijke vo[or]ziening tot verbetering op enkele punten van de regeling d[er] inkomstenbelastingen misschien noodig zal zijn en dat da[ar]toe dan met spoed zou moeten worden overgegaan.

De geachte afgevaardigde de heer Vliegen heeft ons [bij] zijn betoog van gisteren doen watertanden door zijn m[il]lioenenbeschouwingen omtrent hetgeen aan belastingen [in] Indië geheven had kunnen worden en nog te verkrijgen z[ou] zijn. Ik heb het betreurd, dat niet die geachte afgevaardig[de] in Indië thans het ambt van Directeur van Financiën b[e]kleedt, wij hebben juist die millioenen zoo noodig. Int[u]schen mag ik niet verzwijgen, dat het in werkelijkheid la[ng] niet zoo gemakkelijk is, zooveel millioenen binnen te krijg[en] als het, oppervlakkig beschouwd, wel schijnt en dat in d[e] regel de zaak niet meevalt als het tot een aanslag m[oet] komen.

Niet alleen de cijfers van de winst zijn daarbij maatsta[f;] tal van andere vragen doen zich daarbij voor: de vra[ag] waar de winst gemaakt wordt en onder welke omstandi[g]heden en zooveel andere. De resultante van al die ov[er]wegingen is gewoonlijk, dat het eindcijfer heel wat lag[er] is dan men zich dat aanvankelijk wel voorstelde.

De heer Vliegen heeft gisteren den indruk gegeven, als [of] met het vervallen van de oorlogswinstbelasting met het ja[ar] 1920 de groote winsten, die verder nog behaald werden, daar[mede] aan den fiscus zijn ontsnapt. Dit is niet het geval gewee[st.] Onmiddellijk aan de oorlogswinstbelasting heeft zich aa[n]gesloten de extrawinstbelasting en, van een onderneme[r]

(Minister **de Graaff.**)

:andpunt beschouwd, is het nog de vraag, of dat niet een allen van Scylla in Charibdis was. Van een ontsnappen an den fiscus is althans geen sprake geweest. Wel deel : de meening van den heer Vliegen, dat, wanneer vroeger anwezig ware geweest een belastingdienst, zooals zich die nu egint te vormen, de voordeelen voor den fiscus waarschijnjk niet onaanzienlijk meer zouden zijn geweest. Eerst in 920 is met kracht begonnen met den opbouw van dien tak an dienst, waarbij de uitzending van den heer Bodenausen als Directeur van Financiën een belangrijke stap is eweest, al moet de arbeid van het overige personeel evener waardeering vinden.

De steenkolenpolitiek behoef ik niet aan te roeren; de eer Vliegen heeft die al in de Eerste Kamer ter sprake ebracht, waarop ik hem destijds bescheid heb gegeven. Die eriode ligt bovendien ver achter ons; uitweiding daarover eeft, zooals die geachte spreker ook zelf opmerkte, geen it meer.

Verder trof mij in de rede van den heer Vliegen het nderscheid, dat hij maakte tusschen inlandsche en niet landsche belangen. Zoodanig onderscheid valt zeer moeijk consequent door te voeren, al is het ook juist, dat bij mmige zaken meer de belangen van het Europeesche ement betrokken zijn dan die van de inlanders en bij ndere belangen het omgekeerde het geval is. Alleen voor ikele weinige onderwerpen laat de onderscheiding zich herp trekken; over het geheel is dit voor streken met emengde bevolking niet het geval. De heer Vliegen heeft ij gevraagd om een overzicht van de Indische belastingen. : meen het best te doen met hem daarvoor naar het werkje verwijzen, dat door een mijner hoofdambtenaren, den heer n Brink, daarover is uitgegeven, en verder, wat de meer nvoudige overige belastingen aangaat, naar het eerste el van den Indischen Regeeringsalmanak.

De geachte afgevaardigde heeft, evenals vroeger in de erste Kamer, verder nog een betoog geleverd over den odemrijkdom van Indië. Te recht heeft de heer Albarda ogemerkt, dat wij omtrent de hoegrootheid daarvan feitelijk og maar zeer weinig weten met zekerheid. Wij missen dat punt over het geheel nog positieve gegevens; feitelijk nnen wij alleen nog maar hopen, dat inderdaad de minerain, in den bodem aanwezig, de groote schatten zullen zijn, e men zich zoo gaarne daarvan voorstelt. Op welke wijze erigens te zijner tijd de exploitatie moet geschieden, valt zwaarlijk vooruit te zeggen. De heer Vliegen eindigde ouwens met de verklaring, dat hij het zelf ook niet wist. Die achte spreker herinnerde zich het verhaal van den inlanr, die den langzaamsten trein placht te nemen om zoo lang ogelijk van zijn ritje te genieten. Ik denk, terloops gezegd, t menig Nederlandsch landman hetzelfde bij voorkeur zou en. Na de verklaringen van den heer Vliegen, eerst dat j niet wist hoe de Indische belastingen in elkaar zitten, en arna dat hij eigenlijk ook niet wist, hoe de ontginning van schatten in den Indischen bodem te regelen, deed die gehte afgevaardigde mij denken aan den inlander, zooals en dien nogal eens in de Soedaneesche streken van Java ndt, die, als men hem op den weg ontmoet, op de gebruikeke belangstellende vraag: „kamana?" (waar gaat ge heen) makshalve allicht zal antwoorden met het stereotiepe afende bescheid: „doeka teuing" (ik weet het werkelijk et). Veel wijzer wordt men ook daarbij niet, maar welschouwd moet ik erkennen, ook zelf nog min of meer met n heer Vliegen in dezelfde omstandigheden te verkeeren t aangaat de vraag, naar welk stelsel in de toekomst bij orkeur de mijnbouwexploitatie zal moeten plaats vinden, ngenomen dat de delfstoffen in den bodem werkelijk rijkmmen blijken. Dit onderwerp zal natuurlijk dan nader ter rake komen, en ik vermoed wel, dat het antwoord telkens rschillend zal moeten zijn, naar gelang van den aard en de istandigheden van de exploitatie.

De heer Vliegen sprak van de stuwkracht, die van een inister wordt verlangd. Op dit oogenblik — dit wensch ik er zeer pertinent te constateeren — moet die stuwkracht, inderdaad bij elken Minister moet worden verwacht, richt zijn op bezuiniging, op terugbrenging van de huis-

(Minister **de Graaff** c. a.)

houding tot het peil, dat te verantwoorden is. Is dat doel bereikt, dan, Mijnheer de Voorzitter, hoop ik, wanneer dat moment althans nog in mijn tijd mocht liggen, in verschillende andere richtingen die stuwkracht verder te zullen toonen.

Ten slotte heb ik den heer Marchant nog te beantwoorden. Deze geachte spreker heeft zich o. a. beziggehouden met de legerbezuiniging. De voorstelling openbaart zich telkens, als zouden de denkbeelden tot bezuiniging op de legeruitgaven voor Indië beperkt blijven tot hetgeen op dit oogenblik is voorgesteld. Daarvan is geen sprake. De Bezuinigingscommissie beijvert zich evenzeer tot verdere versobering op de legeruitgaven als op andere takken van dienst. In die richting wordt zelfs zeer ernstig gewerkt.

Op de opmerkingen van den heer Marchant in zake een minder regelmatige wijze, waarop de tegenwoordige sultan van Djokjakarta tot het teekenen van zijn verbandakte zou zijn gebracht, en omtrent feiten, die zich zouden hebben voorgedaan met de regenten van Djapara en Serang, zal ik niet dieper ingaan. Het heeft mij verbaasd, hoe men hier in Nederland telkens weer waarde blijkt te hechten aan allerlei tendentieuze oppervlakkige voorstellingen in Indische dagbladen, dikwijls van den meest inferieuren rang; mededeelingen, waarvan men, Indië kennend, de onbetrouwbaarheid en het ongerijmde dadelijk voelt. Ook in dit geval is het mij onverklaarbaar, hoe die geachte afgevaardigde op grond van dergelijke doorzichtige verhaaltjes beschuldigingen, als door hem bedoeld, kon richten aan het adres van de Indische Regeering. Het geldt hier echter in zoo groote mate persoonlijke en strikt geheime zaken, dat ik mij daarin niet mag begeven. Maar nog eens wil ik ernstig waarschuwen, vooral geen vertrouwen te stellen in dergelijke mededeelingen, die meestal afkomstig zijn van personen, aan wier woorden geen geloof is te hechten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen hiermede de verschillende sprekers te hebben beantwoord.

De Voorzitter: Er zijn enkele leden, die wenschen te repliceeren.

De heer **Gerritzen:** Mijnheer de Voorzitter! Ik dank u voor de mij gegeven gelegenheid om te repliceeren.

Het is mij aangenaam den Minister dank te zeggen voor de groote aandacht, die hij aan mijn opmerkingen heeft gewijd. Met groot genoegen heb ik gehoord, dat Zijn Excellentie de noodige aandacht zal schenken aan hetgeen door mijn geachte medeleden van Rijckevorsel en Feber en ook door mij is gezegd ten aanzien van de belastingen. Ik hoop, dat de groote fouten, die het belastingsysteem in Indië aankleven, spoedig zullen worden weggenomen.

Gaarne geef ik den Minister in overweging, hier een commissie in te stellen tot herziening van het belastingwezen, die op een of andere wijze contact zou kunnen krijgen met de Indische commissie. Het zou dan aanbevelenswaardig zijn, wanneer een lid der Indische commissie naar hier overkwam, om met de Hollandsche commissie van gedachten te wisselen en zoo tot een vruchtbare samenwerking te komen.

De Minister zeide, dat bezwaren van buitenlandsche zijde tegen de belastingen waren onderzocht, maar herhaaldelijk ongegrond bevonden. Ik geloof, dat die opmerking langs de mijne gaat. Ik heb niet gesproken over juiste of onjuiste toepassing der belastingen, ik heb gezegd, dat de belastingen op zich zelf te zwaar zijn. Dat is de vraag, waarover het gaat. Die vraag moet absoluut bevestigend beantwoord worden.

Ik kom nu tot de oorlogswinstbelasting, waarover ik in mijn eerste rede vergeten heb te spreken. In het Voorloopig Verslag is daarover de opmerking gemaakt, dat die belasting ten aanzien van de tweede-hands-handelaren zoo ruw en willekeurig is en wordt toegepast, dat de importhandel mede om die reden is ontwricht. De Minister zegt, dat hem daaromtrent niets bekend is en dat geen feiten zijn genoemd. Maar ik vrees, dat den Minister het geheugen dan in den steek laat, want in de tweede helft van October van dit jaar is een uitvoerig request tot hem gericht door den Ondernemersraad, waarbij is aangeboden een adres van de

(Gerritzen.)

Padangsche Handelsvereeniging. Het is een zeer gedocumenteerd request over de toepassing van de oorlogswinstbelasting in Indië. De zaak komt hierop neer, dat de Indische oorlogswinstbelasting in zooverre afwijkt van de Hollandsche, dat in de Hollandsche de overgangsbepaling voorkomt, dat, indien na afloop van het jaar 1918 bleek, dat in plaats van winst verlies is gemaakt, men de betaalde belasting terug kan krijgen. Die overgangsbepaling is in Indië weggelaten, met het gevolg, dat men over 1919 belasting heft over z.g. winsten, die inderdaad blijken verlies te zijn. Die toepassing van de oorlogswinstbelasting heeft tal van tweede-hands-handelaren eenvoudig failliet doen gaan.

Nu kom ik tot de speciale heffingen.

De Minister en de heer van Rijckevorsel hebben mij in overweging gegeven, mijn motie in te trekken. Ik geloof inderdaad, dat het argument van den heer van Rijckevorsel juist was. Uit het deferentie voor den Volksraad, die het onderwerp in studie heeft, meen ook ik, dat ik de motie moet intrekken, hetgeen ik hierbij doe.

Het laatste punt op het stuk der belastingen betreft de uitvoerrechten op aardolie. De Minister heeft mijn meening bestreden ten aanzien van hetgeen naar mijn oordeel had moeten worden gedaan ter vervulling van de belofte, door hem op 4 April jl. in de Eerste Kamer gedaan. Hij zeide: wanneer ik had gedaan, wat de heer Gerritzen mij aanraadde, dan zou ik hebben gehandeld in strijd met de deferentie door mij aan den Gouverneur-Generaal en den Volksraad verschuldigd.

Ik geloof niet, dat dat argument opgaat, om de eenvoudige reden, dat er een belofte gedaan was, om de heffing van de rechten op aardolie en de bijproducten aan het eind van 1922 te staken; die belofte was gedaan zonder daarin den Gouverneur-Generaal en den Volksraad te kennen; deze autoriteiten behoefden dus ook bij de uitvoering der belofte niet gekend te worden. Wanneer de Minister werkelijk uit deferentie voor den Gouverneur-Generaal en den Volksraad zoo gehandeld heeft als hij thans doet, dan had hij die belofte ook niet moeten doen, zonder den Gouverneur-Generaal en den Volksraad vooraf daarover te raadplegen. Die belofte was echter gedaan en had zonder meer uitgevoerd moeten worden; dat wascht geen water van de zee af.

Het is nu 22 December en tot dusver is er nog geen enkele maatregel genomen, om die rechten op de aardolie af te schaffen; dus de belofte kon onmogelijk gehouden worden, wat wel degelijk had kunnen gebeuren, als de door mij aangegeven werkwijze gevolgd was.

Wanneer de Minister dus in het vervolg de een of andere verklaring aflegt, moeten wij dat altijd verstaan onder voorbehoud van goedkeuring van den Gouverneur-Generaal en den Volksraad, anders zou de Minister de deferentie tegenover die autoriteiten schaden. Maar wat hebben wij aan een dergelijke toezegging? Niets immers.

De Minister heeft mij en andere sprekers verweten, dat wij wel wat licht geoordeeld hebben toen wij de Indische Regeering verweten, dat zij de uitgaven in 1919—1921 in een zoo snel tempo had opgezet en als ik goed verstaan heb, heeft de Minister gezegd: het is nu wel gemakkelijk achteraf critiek te oefenen, maar men vergeet, dat de Indische Regeering in die tijden stond voor plotselinge en groote uitgaven.

Ik geloof niet, dat die tegenwerping opgaat; er is hier geen sprake van groote en plotselinge uitgaven in die jaren gedaan. Er is hier sprake van een geleidelijke enorme stijging van de blijvende uitgaven, en ik vind daarin steun in de woorden verleden jaar door den Minister zelf gesproken, toen hij gewaagde van het leven boven de krachten van de bevolking. Wanneer men voor groote, plotselinge uitgaven in eens staat, kan men niet zeggen, dat de huishouding op een te grooten voet is opgezet.

Ik vind ook steun in hetgeen staat op blz. 8 en 9 van de Memorie van Antwoord, waarin de Minister uitvoerig uit elkaar zet, dat Indië eigenlijk geen crisisuitgaven heeft gehad, wat dat het grootste del van de crisisuitgaven zijn geweest uitgaven voor de voedselvoorziening, die op een bedrag van 10 millioen na, geheel zijn teruggekomen.

Ik heb thans nog een enkel woord te antwoorden op een

(Gerritzen e. a.)

vraag, die de heer Albarda mij gedaan heeft naar aanleid[ing] van het door mij gehouden betoog en welke vraag luid[t]:

Is nu werkelijk de welvaart onder de bevolking zoo to[ege]nomen door de uitbreiding der cultures na 1905 als do[or mij] is gezegd?

En hij heeft daarbij verwezen naar het werk [van] dr. Huender.

Over cijfers en citaten kan men slechts oordeelen, wanı[neer] men die à tête reposée bezien heeft en vooral is dit het ge[val] met citaten uit het werk van dr. Huender, die ik niet zon[der] onderzoek als juist kan aanvaarden, aangezien ik bij [het] lezen der hoofdstukken over de particuliere landerijen en [de] suikercultures vele onjuistheden en onvolledigheden in [het] werk moest constateeren.

Ik houd mij dan ook liever aan de *jaarcijfers*, bewerkt d[oor] het Centraal Bureau voor de Statistiek, en dan lees ik dat [de] import is toegenomen van 234 tot 567 millioen in den [tijd] van 1916 tot 1918, een import, die grootendeels bestaat [uit] artikelen, door de inlandsche bevolking gebruikt, die 98 [...] der bevolking uitmaakt, een bewijs van de groote verm[eer]dering van koopkracht der inlandsche bevolking.

Ik wijs verder op de cijfers van dat bureau omtrent [de] dichtheid der bevolking per K.M.² op Java en Madoe[ra], welke van 216 in 1900 is toegenomen tot 266 in 1920, ev[en]eens een argument voor de toename der welvaart.

Door de groote uitbreiding der ondernemingen zijn ver[...] 's Lands middelen ten zeerste vermeerderd; hierdoor kon [de] Overheidszorg op het gebied van hygiëne, onderwijs en [be]stuur zich enorm uitbreiden, hetgeen de welvaart ten go[ede] is gekomen.

Verder de enorme vermeerdering der circulatiemiddel[en]. In mijn rede noemde ik het cijfer van 93 millioen, dat [van] 1906 tot 1921 alleen reeds aan grove zilveren munten on[der] de bevolking is gekomen; daar komt nog bij in dat zel[fde] tijdvak 41 millioen aan pasmunt en 45 millioen aan mu[nt]biljetten, hetgeen wijst op een groote toename der welva[art] onder de bevolking.

Ten slotte wijs ik er op, dat Sumatra's Oostkust, dat [in] 1870 nog een woestenij was, en de hoogvlakte van Pengal[en]gang, boven Bandoeng, die in 1890 nog een oerwoud w[as,] thans door de energie en werkkracht van de Europees[che] ondernemers herschapen zijn in bloeiende landstreken, h[et] geen mede te danken is aan de groote toewijding en ener[gie] van ons Binnenlandsch Bestuur.

Aangezien de motie van orde van den heer Gerritzen (St[uk] n°. 19) door de voorstellers is ingetrokken, maakt zij g[een] onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Scheurer**: Mijnheer de Voorzitter! De heer v[an] Boetzelaer van Dubbeldam heeft aangedrongen op een sp[oe]dige beslissing in zake de reorganisatie van de Indis[che] Kerken. Ik wensch dien aandrang te ondersteunen.

In elk geval wensch ik er op aan te dringen, ongeacht [of] al of niet totstandkoming dier reorganisatie, dat ten sp[oe]digste een einde wordt gemaakt aan de miskenning der posi[tie] der Gereformeerden in Indië.

De Gereformeerden kosten aan den Staat niets. Zij krijg[en] voor hun leeraren geen cent uit de Staatskas, gelijk [de] Roomsch-Katholieke en de inlandsche Protestantsche Kerk[en]. Zij begeeren ook niet die uitkeering te ontvangen; zij zul[len] zelf wel zorgen voor het salaris van hun leeraren.

Wat zij wel verlangen en van dit Kabinet in deze n[...] aandrang vragen, is, dat hun rechtspositie nog in d[eze] periode wordt erkend.

Tot heden moeten de Gereformeerden, om burgerli[jke] rechtshandelingen te kunnen verrichten, eerst zich als [ge]woon burgerlijke vereeniging constitueeren en als zoodan[ig] rechtspersoonlijkheid aanvragen.

Aan dien smaad voor de Gereformeerde Kerken beho[ort] een einde te komen. Zij verwachten in deze periode van d[en] Minister niet een overweging, niet een overdenking en n[iet] een nog eens in beschouwing nemen, maar een consequent[e] een besliste daad.

42ste VERGADERING. — 22 DECEMBER 1922.

4. Vaststelling van de begrooting voor Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923.

(Scheurer c. a.)

De antirevolutionnaire partij wenscht dit.

Waar zoovele jaren die smaad aan de Gereformeerden in Indië is aangedaan, is het meer dan tijd, dat die smaad wordt weggenomen. Ik kan mij dan ook niet vereenigen met het antwoord, dat de Minister aan den heer van Boetzelaar van Dubbeldam heeft gegeven.

Hij heeft gezegd: ik zal de zaak overwegen, maar ik betwijfel of er iets van terecht zal komen en wel om financieele moeilijkheden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb zooeven gezegd, dat wij geen cent verlangen voor onze leeraren en onze kerkdiensten, maar dat wij alleen wenschen, dat die smaad, die reeds zoolang drukt, zoo spoedig mogelijk wordt weggenomen. Wij zien met verlangen de daad te gemoet, die, naar wij hopen, niet lang zal uitblijven.

De heer **van Boetzelaer van Dubbeldam**: Mijnheer de Voorzitter! Kortheidshalve zal ik mij bij de repliek tot enkele opmerkingen beperken, naar aanleiding van de reorganisatie van de algemeene Protestantsche Kerk in Indië. Ik wil graag beginnen met den Minister dank te zeggen voor zijn toezegging.

Ik ben het geheel eens met wat de heer Scheurer heeft gezegd naar aanleiding van de vrijheid, ook voor de andere kerken. De heer Scheurer heeft echter misschien te veel vergeten, dat het niet alleen de Gereformeerden betreft, maar ook andere Protestantsche Kerken, die evenmin in Indië erkenning kunnen vinden.

De Minister heeft de vrees uitgesproken, dat hij, voldoende aan mijn verzoek, in strijd zou komen met financieele quaesties.

Ik deel die vrees niet. Ik geloof, dat de Minister een heel eind zal kunnen komen, ook zonder in strijd te komen met financieele quaesties. Ik deel dus als zoodanig zijn vrees niet. Ik ben reeds zeer dankbaar als door dit debat de quaestie uit den toestand van stilstand weer eenigszins in een der beweging wordt gebracht, want ik kan, helaas in de instelling dier commissie voor de scheiding van Kerk en Staat in Indië niets anders dan stilstand zien. De commissie bestaat reeds langer dan een jaar; zij heeft, indien mijn inlichtingen juist zijn, nog pas tweemaal vergaderd en heeft nog niets kunnen uitrichten, wat mij niet verwondert, doch wat ik te meer betreur, omdat daardoor de zaak zoozeer vertraagd wordt.

De quaestie is in Indië zooveel eenvoudiger dan hier te lande, dat ik niet kan begrijpen, dat, wanneer de onderhandelingen worden geopend en de financieele quaestie uitgehakeld wordt, er niet wel degelijk weer voortgang in de zaak gebracht zal kunnen worden. Wij hebben in Indië niet te maken met een zoo ingewikkeld probleem van scheiding van Kerk en Staat als zich in Nederland voordoet. Wij hebben geen quaestie van de bijzondere gemeenten en van het centraal gezag; in Indië heeft de Regeering alleen te doen met het kerkbestuur van de Algemeene Protestantsche Kerk en ten aanzien van dat kerkbestuur is de zaak reeds in orde.

In Nederland heeft de Regeering echter ook te maken met de Indische commissie en als mijn inlichtingen juist zijn, dan is het gevoelen van die commissie in deze zaak nog niet gevraagd. Zij heeft wel de reorganisatieplannen ter kennisneming gekregen, maar haar advies is nog niet gevraagd.

Nu zou ik, als de zaak eenigszins in beweging komt, er bij den Minister op willen aandringen, dat spoedig ambtshalve het advies der Indische commissie hier te lande gevraagd wordt, want dat zal toch noodig zijn, en wanneer dat advies uitgebracht is, kan dit de zaken ook weder bespoedigen.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Het was mijn voornemen geweest van repliek af te zien, maar ik ben daarop teruggekomen nu de heer Gerritzen gemeend heeft te moeten antwoorden — wat natuurlijk volkomen zijn recht is — op hetgeen ik naar aanleiding van zijn rede had opgemerkt.

De geachte afgevaardigde zegt, dat de door mij aange-

(Albarda.)

voerde cijfers, welke ik ontleende aan het boek van dr. Huender, à tête reposée moeten overwogen worden eer kan bepaald worden, welke waarde aan die cijfers zou zijn toe te kennen. Het ware dan beter geweest, dat de heer Gerritzen gewacht had met naar aanleiding van die cijfers te repliceeren, tot hij ze zelf à tête reposée had nagegaan.

De heer Gerritzen heeft opnieuw zijn bewijzen aangevoerd voor de stelling, dat de welvaart der Indische bevolking in hooge mate toegenomen is, en ik kan niet nalaten nu nog even in het licht te stellen, hoe waardeloos die bewijzen zijn. Ik moet daarbij verklaren, dat ik er versteld van sta, dat iemand, die zich veel met economische onderwerpen heeft beziggehouden, tot dergelijke oppervlakkige combinatie van oorzaken en gevolgen kan komen.

De heer Gerritzen heeft nogmaals gewezen op, aan de *Jaarcijfers* ontleende, cijfers betreffende de toeneming van import en export in Indië; hij heeft vervolgens geconstateerd de toeneming der bevolking, en eindelijk de vermeerdering van de hoeveelheid circulatiemiddelen. Hij zag in al die feiten bewijzen van toeneming der volkswelvaart.

Is het den geachten afgevaardigde niet bekend, dat toeneming van de hoeveelheid circulatiemiddelen een gewoon en noodzakelijk verschijnsel is in een land, dat verkeert in een tijdperk, waarin de Hauswirtschaft wordt omgezet in een Geldwirtschaft? Weet hij niet, dat die overgang niet pleegt gepaard te gaan met een toeneming van welvaart bij de massa der bevolking, maar integendeel met haar proletariseering? Slaat hij er geen acht op, dat de behoefte aan meer circulatiemiddelen samenhangt met het verschijnsel — waarvan die proletariseering ook een gevolg is —, dat de volksmassa niet meer over voldoende eigen bouwgrond beschikt? De toeneming der bevolking, waarop de heer Gerritzen heeft gewezen als op een bewijs van welvaartsstijging, is een van de oorzaken, waardoor het grondgebrek van de inlandsche bevolking in hooge mate is toegenomen en de proletariseering is verergerd.

De dingen, welke de heer Gerritzen heeft genoemd, zijn dus geen bewijzen van toegenomen welvaart, zij kunnen veeleer verschijnselen van proletariseering en van inzinking van welvaart zijn.

Indien de geachte afgevaardigde meent, dat toeneming van de hoeveelheid circulatiemiddelen in alle omstandigheden een bewijs is van toegenomen welvaart, welk denkbeeld moet de heer Gerritzen dan niet hebben van de welvaart van Duitschland, waar het circulatiemiddel elke week met milliarden toeneemt. De heer Gerritzen roept hier „och!", maar dat geluid — indien het een ontkenning moet beteekenen — geeft mij aanleiding om op te merken, dat de geachte afgevaardigde toch uit het oog verliest, dat depreciatie van het circulatiemiddel, of prijsstijging van gebruiksartikelen, ook leidt tot vermeerdering van de hoeveelheid circulatiemiddelen en dat dus zoodanige vermeerdering zich kan voordoen, zonder dat er toeneming van welvaart is.

De heer Vliegen en ik vinden veel stof tot repliek in de rede van den Minister. Deze rede zou aanleiding kunnen geven om den Minister te verzoeken eenige punten, eenige belangrijke punten, nader te motiveeren en nader uiteen te zetten. Het antwoord van den Minister heeft ons in geen enkel opzicht bevredigd. Maar toch hebben wij besloten om van repliek af te zien.

Wanneer ik de rede van den Minister zou moeten karakteriseeren, dan zou ik daarin twee gedeelten willen onderscheiden. Van die deelen zou ik willen zeggen, dat het eerste gedeelte — dat van gisteren — wel inhoud had, maar niet sloeg op de gevoerde debatten, en dat het tweede gedeelte — dat van vandaag — wel sloeg op de gehouden debatten, maar erg arm aan inhoud was.

Over den kijk, dien de Minister heeft op de gebeurtenissen in Indië, wil ik nog een enkel woord zeggen.

In het Decapark werd een meeting gehouden, waar duizenden landsdienaren uiting gegeven hebben aan gevoelens van verontwaardiging tegen de Regeering. Dat was inderdaad voor Indië een gebeurtenis van groot belang. In Indië heeft een protestmeeting van ambtenaren nog veel grooter

(Albarda e. a.)

beteekenis dan in Nederland, want daar vertegenwoordigen de ambtenaren het Europeesch element, het gezag en het Moederland. In die vergadering is toen nog hoogst ongepast opgetreden door de politie. Maar de Minister beperkte zich bij de bespreking van deze gebeurtenissen tot deze woorden: „een dorpsrelletje in het Decapark"! Mijnheer de Voorzitter! Aan zulk een bewindsman ontbreekt alle kijk op de waarde van historische gebeurtenissen in Indië, en een verder debat over de inlandsche beweging lijkt mij dan ook nutteloos.

Ter wille van een behoorlijke behandeling van de artikelen en de amendementen, in het bijzonder ook van de begrootingen voor Suriname en Curaçao, zien mijn vriend Vliegen en ik van verdere repliek af.

De heer **Feber**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wensch ik den Minister dank te zeggen voor de welwillende aandacht, die hij aan mijn beschouwingen van gisteren heeft gewijd. In het bijzonder wil ik mijn dank uitspreken voor zijn toezegging, dat hij met de Indische Regeering in overleg zal treden nopens de mogelijkheid om door verhooging van de opiumprijzen de bestrijding nog effectiever te maken en dus te voldoen aan deze twee desiderata: beperking van het opiumgebruik en stijving van de schatkist. Ik wil nogmaals goed doen uitkomen, dat mijn bedoeling is: beperking van het opiumgebruik.

In de tweede plaats wil ik den Minister dankzeggen voor zijn toezegging, dat na herstel van het financieel evenwicht, althans wanneer de financiën gezonder zijn geworden, hij allereerst zijn aandacht zal wijden aan de zorg voor dat zoo belangrijk object, de volksgezondheid.

Nu wil ik alleen nog dit opmerken. Is de toestand der financiën op het oogenblik een zoodanige, dat aan intensieve zorg voor de volksgezondheid niet kan worden gedacht, wat m. i. op dit oogenblik wèl mogelijk is zonder groote kosten, misschien zelfs met het bereiken van geldelijke voordeelen, dat is de oprichting van een zelfstandigen dienst voor de volksgezondheid, tot welken dienst zouden behooren de reeds bestaande Burgerlijke Geneeskundige Dienst, de dienst van de afdeeling Assaineering van het Departement van Burgerlijke Openbare Werken en wellicht een kleine afdeeling van het Departement van Binnenlandsch Bestuur. Wij richten dan niet een geheel nieuw Departement op en er komen dan niet veel meer ambtenaren, maar enkele afdeelingen van verschillende Departementen worden tot één dienst samengevoegd.

Nu zal die oprichting eenig geld kosten, maar daar staat tegenover, dat door de oprichting van een dergelijken dienst zeer veel correspondentie zal vermeden worden tusschen de Departementen van Burgerlijke Openbare Werken, Binnenlandsch Bestuur en Onderwijs en Eeredienst, waaronder de Burgerlijke Geneeskundige Dienst ressorteert. Het gevolg zal zijn vermindering, niet alleen van geschrijf, maar ook van gewrijf, welk gewrijf voor den gang van zaken zeer nadeelig is.

Met groote instemming heb ik gehoord, dat de Minister van Koloniën akkoord gaat met de denkbeelden van den heer Scheurer betreffende het terugkomen op zekere unificaties, voor zoover betreft de bezoldiging onderscheidenlijk van inheemsch en uitheemsch personeel. Ik geloof, dat langs dien weg zeer aanzienlijke bezuinigingen op de begrooting zouden zijn te verkrijgen.

Wat betreft de opmerkingen, gisteren door de heeren Albarda en Marchant gemaakt met betrekking tot het optreden van de Indische Overheid tegenover sommige volksleiders, zou ik willen doen opmerken, dat wij op dit oogenblik niet zoo in eens tot een akkoord kunnen komen, — maar waar ik gisteren heb gezegd, dat de Indische beweging verkeert in een toestand van ontspanning na overspanning, wil ik nu ter aanvulling het beeld gebruiken, dat de Indische beweging bezig is uit te zieken, en ik acht het een juiste tactiek van de Overheid in Indië, om de Indische beweging op eigen kracht dat ziekteproces te laten doorstaan. Maar het behoort tot de taak van die Overheid, om tijdens dat beslissende proces alle verkeerde invloeden zooveel mogelijk

(Feber e. a.)

verre te houden van die beweging. Het zijn natuurlijk overwegingen en niet overwegingen van reactionnairen a[…] die bij de Overheid bij haar optreden hebben voorgeze[…] Ik wil gaarne erkennen — ik val den heer Albarda da[…] bij — dat verschillende gevallen zich hebben voorgeda[…] waarbij het optreden van de Overheid tegenover volkslei[…] minder gelukkig is geweest. Ik betreur het met den [...] Albarda, dat de volksleider Tjokroaminoto acht of ne[…] maanden preventief heeft gezeten en dat aan Ngadino [...] minder dan vijftien maanden gevangenisstraf is opgel[…] Ik betreur met den heer van der Waerden, dat Soew[…] terecht is gekomen in de strafgevangenis te Pekalong[…] Maar dit neemt niet weg, dat al die feiten niet bewijzen, bij de Indische Overheid in beginsel een reactionnaire g[…] heeft voorgezeten. Ik wil verder alleen zeggen, dat, als [...] van dergelijke vergissingen plaats hebben, het oogen[…] wel eens kan aanbreken, dat de heer Albarda poëtisch [...] duidde als het moment, waarop de geest van Rachaël [...] Indië zou gaan waren.

Ik kan niet nalaten er mijn bijzondere voldoening over te spreken, dat ik reeds bij onze eerste parlementaire [...] moeting de gelegenheid had de voorzichtigheid van den [...] Marchant te bewonderen. Hij heeft bij de algemeene [...] schouwingen gezegd: Er is door de Regeering een ge[…] wensch uitgesproken over de vermeerdering in de Kamer [...] het aantal Indische specialiteiten, maar ik weet niet of [...] Regeering, den heer Feber gehoord hebbende, zonder uit[…] dering dezen gelukwensch, tot de Vergadering gericht, kunnen handhaven.

Inderdaad, op het oogenblik, dat hij dat zeide, kend[…] heer Marchant den inhoud van mijn rede niet, tenzij ui[…] tweede hand.

De heer **Ketelaar**: Pardon, ik had dat voor hem o[…] schreven; dat doen wij hier altijd voor elkander.

De heer **Feber**: Dan kende hij die toch slechts ui[…] tweede hand. Daarom had de heer Marchant alle reden [...] te bepalen tot een: „ik weet het niet". Dat hij het inderd[…] niet wist, blijkt uit het feit, dat hij in de meening verkee[…] dat ik een versobering op den dienst der volksgezond[…] had bepleit, terwijl door mij juist het tegendeel met [...] meesten nadruk is betoogd. Het wil mij dan ook voorkon[…] dat indien de heer Marchant ten aanzien van zijn beoor[…] ling van mijn standpunt met betrekking tot de zorg voo[…] volksgezondheid dezelfde voorzichtigheid had betracht, gespaard zou zijn gebleven voor een misvatting, welke [...] mand van een zoo ervaren parlementariër had verwacht.

De heer **van Rijckevorsel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik [...] in de eerste plaats den Minister bedanken voor zijn [...] zegging in zake het vraagstuk der poenale sanctie. Toe[…] heer Gerritzen nog argwaan koesterde, heb ik getracht [...] uitgeroeid te krijgen door een nadere verklaring van [...] Minister, maar de heer Gerritzen blijft hardnekkig, nu [...] nog niet tevreden is, want na de supplementaire verkla[…] van den Minister is er toch werkelijk geen gegronde r[…] meer aanwezig voor eenige argwaan. Ik wil nog de hoop [...] spreken, dat het indienen der aanvullingsbegrooting, w[…] bij deze zaak uit de wereld zal worden geholpen, zoo [...] mogelijk zal worden bespoedigd.

De Minister heeft vanmorgen verklaard, dat de in [...] ingevoerde belastingen, ook de drieledige inkomstenbelast[…] steeds waren te beschouwen als een soort noodmaatregel [...] weet niet of der Kamer dat toentertijd wel duidelijk voor [...] geest heeft gestaan. Ik had den Minister gevraagd, niet [...] thans zijn meening over de mogelijkheid eener voorloo[…] verbetering der drieledige inkomstenbelasting mede te dee[…] maar om bij de indiening der aanstaande aanvulli[…] begrooting, waarbij hij zal voorstellen de productenbe[…] tingen te verlagen en een aardoliebelasting in te voeren, een te zetten, waarom hij deze oplossing heeft gekozen en een voorloopige verbetering der inkomstenbelasting.

Met de toezegging van den Minister betreffende de v[…] bereiding der algemeene belastingherziening ben ik be[…] digd.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Ik deel mede, dat de heer Gerretson mij bericht heeft, dat hij wegens ambtsbezigheden de vergadering heeft moeten verlaten.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij tot enkele opmerkingen kunnen bepalen.

Een aanvullingsbepaling als die in de Nederlandsche wetgeving omtrent de oorlogswinstbelasting, die, zooals de heer Merritzen te recht opmerkte, in de Indische oorlogswinstbelasting ontbreekt, maakt reeds een punt van overweging uit.

Den heer Scheurer kan ik antwoorden, dat ik de regeling van de rechtspositie der Gereformeerde Kerk in Nederlandsch-Indië tot een onderwerp van gezette beraadslaging zal maken. Leidt die overweging tot het ook door mij gewenschte resultaat, dan zal ik met den meesten spoed een wetsvoordracht voorbereiden.

Met den toevallig hier te lande aanwezigen directeur van onderwijs in Indië, dr. Creutzberg, zal ik verder in overleg treden over de vraag, of het mogelijk is overeenkomstig het verzoek van den heer van Boetzelaer de Indische commissie voor de zaken der Protestantsche Kerk spoedig om advies te vragen omtrent het door dien geachten afgevaardigde bedoelde voorstel.

Ten aanzien van de oprichting van een zelfstandigen dienst voor de volksgezondheid in Nederlandsch-Indië, een desideratum van den heer Feber, moet ik herhalen, dat ik op zich zelf voor dat onderwerp van openbare zorg dezelfde sympathie gevoel. Op het oogenblik zijn daarvoor echter geen middelen. Wanneer de tijd weer daar is, dat het mogelijk wordt middelen te vinden voor het creëeren van nieuwe takken van dienst, zal het punt ernstig in beschouwing worden genomen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Mejuffrouw **van Dorp**, lid van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende verslag uit: In handen van uw Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van Abraham de Visser, landbouwer te Serooskerke. Adressant beklaagt zich, dat de Kamer naar aanleiding van zijn vorig verzoek tot verhooging eener bouwpremie tot de orde van den dag is overgegaan (Adres n°. 25, 1922/23) en verzoekt een nieuw onderzoek.

Daar de in het adres genoemde circulaire van den Minister van Arbeid, dd. 7 December 1920, geen recht voor adressant vestigde, heeft het nieuwe adres de Commissie niet tot herziening harer zienswijze gebracht. Zij stelt mitsdien aan de Kamer voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

II. een, van A. Maas, gewezen opzichter bij den Rijkswaterstaat, den Haag. Adressant is in 1908 in strijd met zijn wenschen niet bevorderd tot opzichter 1ste klasse en met ingang van 1 April 1912 onder genot van pensioen eervol ontslagen uit zijn functie en tijdelijk aangesteld in algemeenen dienst, welke aanstelling een einde nam met 1 April 1921, toen adressant wegens 65-jarigen leeftijd voor goed ontslagen en op pensioen gesteld werd.

Tegen beide eerstgenoemde voorzieningen is adressant destijds in verzet gekomen, door zich tot de Kamer te wenden, blijkens bij adressen van 12 September 1908, van 18 September 1912 en 15 Januari 1914. Beide malen heeft de Kamer den Minister om nadere inlichtingen verzocht, maar in de verstrekte inlichtingen geen aanleiding voor een verdere uitspraak gevonden. (Zitting 1909—1910. Gedrukte Stukken n°. 187; 1910—1911, Gedrukte Stukken n°. 93. *Handelingen* der Tweede Kamer, vel 507, blz. 1969; en Zitting

(van Dorp.)

1913—1914, Gedrukte Stukken n°. 241; Zitting 1919—1920, Gedrukte Stukken n°. 130; *Handelingen*, vel 418, blz. 1609.)

Adressant voert thans aan: dat door beide maatregelen zijn pensioen veel geringer is dan het geweest zou zijn, wanneer hij destijds bevorderd ware geworden en in vasten dienst gehandhaafd; hij zet nogmaals uiteen, waarom beide maatregelen z. i. onrechtmatig waren, terwijl zijn slotconclusie in het algemeen strekt tot het doen plaats hebben van een openbare enquête of onpartijdig onderzoek.

In zooverre adressant hierbij terugkomt op de niet-bevordering en het ontslag, merkt de Commissie op, dat ten aanzien hiervan de Kamer reeds bij vorige gelegenheden beslissingen heeft genomen, blijkens het boven meegedeelde. Het bedrag van adressants pensioen is van deze maatregelen het logisch gevolg.

De Commissie wil hierbij echter nog het volgende opmerken. In de Memorie van Toelichting op de begrooting van hoofdstuk IX voor het jaar 1912 (bij art. 15) deelde de toenmalige Minister van Waterstaat mede, dat het in zijn voornemen lag, aan adressant een zoodanige jaarwedde toe te kennen, dat hij in zijn toenmalige inkomsten niet achteruitging. D.d. 10 Februari 1920 deelde de toenmalige Minister von Waterstaat mede, dat de belooning van adressant van f 80 op f 110 per maand was gebracht, terwijl aan de Commissie nader is gebleken, dat dit bedrag met ingang van 1 April 1920 op f 125 en met ingang van 1 Juli 1920 op f 210 is gebracht; terwijl thans boven zijn pensioen van f 1311 aan adressant nog een jaarlijksche gratificatie van f 178 is toegekend, zijnde 2/3 van het pensioenbedrag van f 267, dat aan adressant zou zijn toegekomen, zoo hij in vasten dienst ware gebleven. Het volle bedrag kon niet worden toegekend, waar adressant geen bijdragen voor pensioen had betaald.

Door deze geldelijke tegemoetkomingen heeft het Departement van Waterstaat getoond adressants diensten als ambtenaar te waardeeren.

Op de bovenstaande gronden stelt de Commissie aan de Kamer voor ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

III. een, van Jac. Smits & Co. c. s., kweekers in het zg. droge vak, te Naarden. Bij het uitbreken van den oorlog werden de gronden om en bij de vesting Naarden ingedeeld in twee vakken, een zg. nat en een droog vak. Ook dit droge vak werd door de afsluiting van verschillende vaarten in een geheel veranderden waterstaatkundigen toestand gebracht. In het bijzonder werd de uitwatering over de Vecht naar de Zuiderzee afgesloten door het opstuwen van de Vecht en daar voor een veel gebrekkiger uitwatering in de plaats gesteld, die in den loop van 1917, doordat men ophield met pompen en de afsluiting tusschen het natte en drooge vak verviel, nog verslechterde.

Omstreeks midden November 1918 wendden de kweekers in dit droge vak zich tot den Minister van Oorlog, omdat hun planten een groote waterschade geleden hadden, die zij meenden te moeten wijten aan de inundatiemaatregelen. Zij verzochten schadeloosstelling en onverwijlde opneming van schade. Nadat zij zich 6 December nogmaals tot den Minister gewend hadden, ontvingen zij een schrijven van de schadecommissie in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie (subcommissie III) gedateerd 11 Februari 1919, waarin kortelijk werd medegedeeld, dat naar de overtuiging der commissie de schade niet het gevolg was der inundatiemaatregelen en van schade-opneming derhalve geen sprake zou zijn.

Nadat de kweekers nogmaals hun pogen zonder succes herhaald hadden per request van 24 Februari, dagvaardden zij den Staat der Nederlanden op 12 Maart 1919 in kort geding voor den president der rechtbank te 's Gravenhage, ten einde te geraken tot benoeming van drie deskundigen voor het opmaken der waterschade. De president der rechtbank benoemde daarop bij vonnis van 19 Maart 1919 als deskundigen de heeren M. G. Visser, hoogleeraar aan de Landbouwhoogeschool te Wageningen, C. H. Claassen, vroeger Rijkstuinbouwleeraar en directeur der Rijkstuinbouwwinterschool te

(van Dorp.)

Boskoop, en R. Groenewegen, boomkweeker te de Bilt en lid van het centraal bestuur van den Rijkstuinbouwraad.

Deze heeren hebben een uitvoerigen schadestaat opgemaakt en zijn in hun rapport tot de conclusie gekomen, dat het kwijnen en sterven van de planten in het droge vak aan niets anders geweten kan worden dan aan den waterstand. Of deze waterstand al dan niet geweten moet worden aan de inundatiemaatregelen, werd in dit rapport niet ter sprake gebracht, omdat dit niet behoorde tot de opdracht der deskundigen.

Tot geheel dezelfde conclusie was professor Ritzema Bos, directeur van het Instituut voor Phytopathologie, gekomen in een rapport, dat op verzoek der kweekers na een bezoek aan het droge vak op 8 October 1918 was opgemaakt.

In het bijzonder komt in deze rapporten het feit ter sprake, dat de oorzaak van het kwijnen en afsterven der planten minder ligt bij den hoogen waterstand dan wel bij den voortdurend op een bepaald peil gebleven waterstand. Wanneer nl. maar van tijd tot tijd het water zoover afloopt, dat de wortels der planten weer in drogen grond liggen en adem kunnen halen, dan kunnen, zoo wordt aangevoerd, de planten blijven leven. Geschiedt dit niet, dan rot de wortel weg.

Volkomen overeenstemming nu heerscht er tusschen de deskundigen, de kweekers en de na te noemen door den Minister benoemde arbitragecommissie, dat, waar de laagste gronden in het droge vak ongeveer 20 c.M. boven N.A.P. liggen en een gezonde cultuur alleen mogelijk is, wanneer er van tijd tot tijd een bodemhoogte van 50 c.M. uit het water is, het er dus op aankomt, dat van tijd tot tijd het water wegloopt tot een peil van minstens 30 — N.A.P.

De kweekers wijten nu het sterven hunner planten voornamelijk daaraan, dat dit laatste in den loop van het jaar 1918 maar zelden gebeurd is. Deze zelfde opvatting vindt men in het rapport van professor Ritzema Bos, naar hetwelk de reeds genoemde deskundigencommissie Visser c.s. in haar rapport wederom verwijst.

Daarna is de zaak in de Kamer besproken bij de behandeling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting, op 17 December 1919, en de Minister heeft zich toen bereid verklaard de zaak aan arbitrage te onderwerpen en te doen nagaan, of de billijkheid voor schadevergoeding zoo groot was om daarvoor alsnog een bedrag op de begrooting uit te trekken.

Op 16 April 1920 heeft de Minister daarop een zgn. arbitragecommissie benoemd, bestaande uit de heeren mr. J. Woltman, administrateur aan het Departement van Oorlog, mr. P. J. Reijmer, lid van de Tweede Kamer, en G. Houtzagers, inspecteur van de Nederlandsche Heide Maatschappij, den laatste ter vervanging van den aanvankelijk benoemden professor Ritzema Bos, dien de Minister wegens zijn vroeger uitgebracht rapport te zeer gebonden achtte. Het herhaalde verzoek van adressanten om in de gelegenheid te worden gesteld tot de benoeming van arbiters mede te werken, bleef van de zijde van den Minister onbeantwoord.

Deze commissie is tot de slotsom gekomen, dat er geen verband zou bestaan tusschen de ondervonden schade en de inundatiemaatregelen. De commissie is op de volgende wijze tot deze slotsom gekomen. Zij beschouwde achtereenvolgens den invloed van de verschillende inundatiemaatregelen en de vraag, of deze invloed al dan niet moest geacht worden belangrijk te zijn geweest, welke vraag zij in het algemeen ontkennend beantwoordt. Dit argument vult zij dan aan met een beroep op het feit, dat ook in 1919 en 1920, toen de inundatiemaatregelen geëindigd waren, de waterstand veel hooger is geweest dan in 1913, waaruit zij concludeert, dat de hooge waterstand in 1918 het gevolg moet zijn geweest van andere oorzaken dan de inundatiemaatregelen.

Zij wijst er op, dat in 1918 ook de Zuiderzee-ebstanden hoog waren en de regenval zeer groot was en dat ook in andere streken van ons land door den sterken regenval en hooge waterstanden in dat jaar belangrijke schade was ondervonden.

Wat door adressanten en de door hen overgelegde adviezen, rapporten en staten tegen deze argumentatie wordt aangevoerd, kan als volgt worden samengevat:

1. in de kweekerijen te Boskoop en Aalsmeer, die veel vochtiger gelegen zijn dan die te Naarden, is van watersch in 1918 geen sprake geweest;

2. toen de schade was opgemaakt en de inundatiem regelen geëindigd waren, hebben de kweekers den verzuur grond omgewerkt; daarna bleken de planten weer prac te gedijen;

3. uit een door de commissie-Woltman c. s. opgemaal en in haar rapport opgenomen staat blijkt, dat het aa dagen, waarin de waterstand in het Naarder bassin mins 30 c.M. — N.A.P. was, in de maanden April tot en met tember bedroeg:

1913	121 dagen;
1914	54 dagen;
1915	104 dagen;
1916	97 dagen;
1917	21 dagen;
1918	4 dagen,
1919	34 dagen;
1920	38 dagen.

Alleen in Mei en in Juli 1918 was dit telkens twee d het geval. Volgens een in teekening overgelegden peils viel een daling tot — 30 N.A.P. eerst op 30 October van jaar weer waar te nemen.

Terwijl derhalve (bijlage 12, bladz. 37 der bijlagen langste periode van een waterstand hooger dan — 30 N. tusschen 1 Mei en 15 December 1920 er één was van 42 d (van 9 Augustus tot 20 September) en er nog één was 41 dagen (van 13 Juni tot 24 Juli), valt er in 1918 een te wijzen van 47 dagen (25 Mei tot 11 Juli), onmidde gevolgd door een van 108 dagen (13 Juli tot 30 October

4. nimmer sedert het bestaan der Naardensche kweeke heeft zich een waterschade als die van 1918 voorgedaa

5. de zoogenaamde arbitragecommissie heeft haar dacht hoofdzakelijk bepaald bij de vraag, of den milita autoriteiten in dezen schuld is aan te wrijven, zoodat rapport het karakter van een apologie dier autoriteiten h verkregen. Deze schuldvraag doet niet ter zake; de missie heeft zich echter in haar uitspraak kennelijk l leiden door haar oordeel over die vraag.

Ook hebben de militaire autoriteiten in Augustus acht maal en in September 1918 elf maal de gelegenh om water weg te laten loopen, laten voorbijgaan.

6. De juistheid van de door de militaire overheid ge duceerde en door de commissie-Woltman geraadpleegde schalen wordt in twijfel getrokken. Zij stellen den toes veel gunstiger voor dan de peilschalen van den Rijksw staat.

Zonder in de hoofdzaak te willen treden, meent de missie zich twee opmerkingen te moeten veroorloven:

1°. een arbitrage veronderstelt h. i. medewerking beide partijen bij de benoeming van arbiters. Waar niet heeft plaats gevonden, meent de commissie te mo vaststellen, dat door den Minister van Oorlog op w gelukkige wijze uitvoering is gegeven aan zijn in de zi van 17 December 1919 aan de Kamer gedane toezegg

2°. de commissie is van oordeel, dat het bij de k van personen, belast met het uitspreken van een oo over een zoo bijzonder geval als het onderwerpelijke, beveling verdient, met zeer speciale eischen van deskur heid rekening te houden. De commissie vraagt zich af, der daarmede in het minst te willen afdingen op de q teiten van de door den Minister benoemde arbiters, of z in deze in voldoende mate in het oog is gehouden.

De Commissie is dan ook van gevoelen, dat het aan tw onderhevig is, of het aan de Kamer toegezegde onderzoe dezen heeft plaats gehad op een wijze, welke waarborgde de groote belangen, die op het spel stonden, voldoend hun recht konden komen.

Is de Commissie dus aanvankelijk van oordeel, dat al een arbitrage-commissie zou behooren te worden in het l

n Dorp e. a.)

roepen, aan welker samenstelling adressanten alsdan hun dewerking zouden hebben te verleenen, zij acht het nochis gewenscht, dat de Kamer, alvorens haar oordeel te beien, den Minister in de gelegenheid stelt, haar in verband t haar hierboven gemaakte opmerkingen de vereischte inhtingen te verstrekken.

Zij spreekt daarbij de hoop uit, dat, als de Kamer zich met r conclusie mocht vereenigen, de Minister met eenigen ed aan het desbetreffend verzoek zal willen gevolg geven.

Mitsdien geeft zij de Kamer in overweging, het adres te zenden aan den Minister van Oorlog, met uitnoodiging r de noodige inlichtingen te verstrekken.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorstelde conclusies.

De vergadering wordt voor twintig minuten geschorst en rna hervat.

De **Voorzitter**: Ik heb hier een lijstje voor mij, waarop rkomen 9 moties van orde, eenige amendementen, en ige aangehouden onderartikelen en artikelen, zoodat wij gens dit lijstje 20 stemmingen zouden moeten houden. ar het bekend is, dat iedere stemming tijd kost, en de mer eenigszins onrustig wordt, wanneer het wat lang urt, verzoek ik den leden, hun zitplaatsen in te nemen en e gedurende de stemmingen ingenomen te houden.

k geef het woord aan den heer Ketelaar, die het gevraagd ft.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Waar wij zulk groot aantal stemmingen moeten houden, zou ik met oog op het tijdverlies, dat daarmee gepaard gaat, willen rstellen aan de Kamer, om ditmaal bij de stemming over 9 moties, die voor ons liggen, gebruik te maken van . 82, 2de lid, van het Reglement van Orde, luidende:

„De stemming kan ook geschieden door zitten en opstaan, indien geen der leden zich daartegen verzet."

De **Voorzitter**: Ik waardeer het zeer, dat uit de Kamer komt het verzoek, om, waar een zoo groot aantal stemmingen achter elkaar moet plaats hebben, toe te passen . 82, laatste lid, van het Reglement van Orde.

k zal dit artikel op deze wijze toepassen, dat ik eerst het lerwerp, waarover gestemd wordt, voorlees, dan het voordoe, te stemmen bij zitten en opstaan, en wanneer geen leden zich daartegen verzet, de stemming op die wijze plaats hebben.

k neem aan, dat de Vergadering zich daarmede vereenigt.

n de eerste plaats komt dan in stemming de motie van e van den heer K. ter Laan (2, hoofdstuk VIII, 16), luidende:

„De Kamer,

van oordeel dat de toestand van 's Lands geldmiddelen het wenschelijk maakt, dat in het jaar 1923 geen herhalingsoefeningen worden gehouden,

noodigt de Regeering uit de desbetreffende voorstellen terug te nemen

en gaat over tot de orde van den dag."

k stel voor over deze motie te stemmen bij zitten en taan.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Mag ik den leden, die vóór deze motie zijn, zoeken op te staan?

k constateer, dat de motie is verworpen.

Thans komt in stemming de motie van orde van den heer ter Laan (2, hoofdstuk VIII, nº. 16, luidende:

„De Kamer,

van oordeel dat voor het jaar 1923, evenals voor het jaar 1921 het geval was, de sterkte van de lichting niet meer mag bedragen dan 13 000 man,

gaat over tot de orde van den dag."

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik verzoek een korte verklaring te mogen afleggen.

De **Voorzitter**: Dan is het woord aan den heer Dresselhuys.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Herhaaldelijk is door ons reeds te kennen gegeven, dat wij van oordeel zijn, dat het contingent behoort te worden verminderd. Deze motie, welke tegen een vaststaande interpretatie der Dienstplichtwet ingaat, kan tot dit doel echter niet leiden; aan zoodanige nuttelooze verklaring meenen wij onze stem niet te moeten geven.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, ook over deze motie te stemmen bij zitten en opstaan.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Mag ik den leden, die vóór de motie van orde zijn, verzoeken op te staan?

Ik constateer, dat de motie van orde is verworpen.

Thans komt in stemming de motie van orde van den heer Dresselhuys c. s. (2, hoofdstuk VIII, nº. 17), luidende:

„De Kamer,

van oordeel, dat in het belang van bezuiniging en van verbetering van oefening en technische uitrusting van ons leger, eene vermindering der getalsterkte noodzakelijk is,

noodigt den Minister van Oorlog uit de getalsterkte van het veldleger in zijne organisatie te verminderen tot drie vierden,

en gaat over tot de orde van den dag."

Ik geef het woord aan den heer K. ter Laan tot het afleggen van een korte verklaring.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Hoezeer wij geneigd zijn om aan maatregelen mede te werken, waardoor de Oorlogsbegrooting kan worden verminderd, kunnen wij aan deze motie onze stem niet geven. De lichtingssterkte blijft precies dezelfde. Alleen op papier wordt het leger verminderd, terwijl bovendien uit de motie blijkt, dat als iets op de manschappen wordt bezuinigd, het geld daarvoor moet worden besteed voor bewapening en het bewapeningsfonds. Daarom zullen wij er tegenstemmen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, over deze motie van orde te stemmen door zitten en opstaan.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Mag ik dan den leden, die vóór de motie van orde zijn, verzoeken op te staan?

Ik constateer, dat de motie van orde is verworpen.

Thans komt aan de orde de stemming over de motie van orde van den heer K. ter Laan (2, hoofdstuk VIII, nº. 19). luidende:

„De Kamer,

van oordeel dat de artikelen 17 tot en met 20 van het Reglement op de Krijgstucht dienen te worden ingetrokken,

gaat over tot de orde van den dag."

De **Voorzitter**: Ik stel voor, over deze motie van orde te stemmen door zitten en opstaan.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Mag ik den leden, die vóór de motie van orde zijn, verzoeken op te staan?

Ik constateer, dat de motie van orde is verworpen.

Thans komt aan de orde de stemming over de motie van orde van den heer Duys c. s. (2, hoofdstuk VIII, n°. 19), luidende:

„De Kamer,
van oordeel, dat de 5 pct. korting op den bijslag voor militairen welke was toegekend ter gelijkstelling van burgerlijke en militaire salarissen ten onrechte is geschied,
geeft den Minister in overweging bedoelden bijslag alsnog onverminderd in de salarissen op te nemen en daarna op de salarissen der militairen de kortingen toe te passen, die ook op de salarissen van de burgerlijke ambtenaren mochten worden toegepast.”

De Voorzitter: Ik stel voor, over deze motie van orde te stemmen door zitten en opstaan.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Mag ik den leden, die vóór de motie van orde zijn, verzoeken op te staan?

Ik constateer, dat de motie van orde is verworpen.

Thans komt aan de orde de stemming over de motie van orde van den heer Boon c. s. (2, hoofdstuk VIII, n°. 17), luidende:

„De Kamer van oordeel, dat de voorgenomen wijze van afvloeiing met het daarbij toegepaste systeem van rangschikking, zoowel voor officieren als onderofficieren tot groote onrechtvaardigheden aanleiding geeft en bovendien practisch onuitvoerbaar is, noodigt de Regeering uit ten spoedigste wettelijke maatregelen in te dienen, waardoor met de belangen van leger en kader rekening wordt gehouden en inmiddels met het thans voorgenomen stelsel niet voort te gaan en gaat over tot de orde van den dag.”

De Voorzitter: Ik stel voor, over deze motie van orde te stemmen door zitten en opstaan.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Mag ik den leden, die vóór de motie van orde zijn, verzoeken op te staan?

Ik constateer, dat de motie is verworpen.

Thans komt aan de orde de stemming over de motie van den heer Oud (2 hoofdstuk VIII n°. 19), luidende:

„De Kamer,
noodigt de Regeering uit gedurende het jaar 1923 een proef te nemen met de vrijwillige afvloeiing van het overcomplete beroepskader en gaat over tot de orde van den dag.”

De Voorzitter: Ik stel voor, deze stemming te doen geschieden door zitten en opstaan.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Mag ik den leden, die vóór deze motie van orde zijn, verzoeken, op te staan.

Ik constateer, dat de motie is verworpen.

Thans komt aan de orde de stemming over de motie van orde van den heer Deckers c. s. (2, hoofdstuk VIII, n°. 19), luidende:

„De Kamer,
van oordeel, dat de vrijwillige dienstverlating van het kader gedurende een tijdsruimte van ten minste vier maanden na het bekend worden der wachtgeldregeling mogelijk behoort te blijven en dat de gedwongen die[nst]verlating zich gedurende dezen tijd zooveel mog[elijk] moet bepalen tot:
a. degenen, die bij ontslag aanspraak kunnen m[aken] op vol pensioen;
b. degenen, op wier behoud volgens de thans [gel]dende regeling wegens gebrek aan militaire gesc[hikt]heid eerst in de laatste plaats prijs wordt gesteld,

noodigt de Regeering uit dienovereenkomstig te [han]delen en gaat over tot de orde van den dag.”

De Voorzitter: Ik stel voor, deze stemming te doen [ge]schieden door zitten en opstaan.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Mag ik den leden, die tegen deze m[otie] zijn, verzoeken op te staan.

Ik constateer, dat de motie is aangenomen.

Thans komt aan de orde de stemming over de motie [van] orde van den heer Boon (2, hoofdstuk VIII, n°. [...]) luidende:

„De Kamer,
van oordeel, dat tot den voorgenomen bouw va[n] marechaussee-kazernes te Groningen en te Leeuwa[rden] thans niet behoort te worden overgegaan,

gaat over tot de orde van den dag.”

De Voorzitter: Ik stel voor, deze stemming te doen [ge]schieden door zitten en opstaan.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Mag ik den leden, die vóór deze motie [van] orde zijn, verzoeken op te staan.

Ik constateer, dat de motie verworpen is.

De behandeling van het ontwerp van wet tot vaststel[ling] **van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Sta[ats]begrooting voor 1923 (2)** wordt hervat.

Onderartikel 11 wordt zonder hoofdelijke stemming [aan]genomen.

Stemming over het amendement van den heer Dre[ss]huys c. s. (Stuk n°. 18), strekkende om onderartikel 1[...] verminderen met f 1.

Dit amendement wordt verworpen met 55 tegen [...] stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Wintermans, mevr[ouw] Bronsveld—Vitringa, de heeren Fruytier, Michiel[s] Fleskens, Duymaer van Twist, Beumer, de Monté ver Lo[ren], van de Bilt, Krijger, Rutgers, Deckers, Tilanus, Sche[...] Smeenk, Knigge, van Boetzelaer van Dubbeldam, Sur[...] Ament, Bakker, van der Voort van Zijp, mejuffrouw [...] de heeren Lovink, Schokking, Weitkamp, van Sch[...] Rutten, Kuiper, Heukels, Feber, Bulten, Engels, Rut[...] van Rozenburg, van Sasse van Ysselt, Juten, van Rijzew[...] Schouten, Bongaerts, Kolkman, Stulemeijer, Nolens, [...]mans, van Rijckevorsel, van Wijnbergen, Snoeck [...]kemans, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Dijk, van [den] Heuvel, van der Molen, H. Colijn, Moerel, de Wilde, [...] Vuuren, A. Colijn en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren van Zadelhoff, D[...] Gerhard, Boon, van Rappard, Hiemstra, Ebels, Hugenh[oltz], van Braambeek, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Vi[...] van IJzendoorn, Schaper, mevrouw de Vries—Bruins, [de] heeren Braat, van Gijn, Bierema, J. ter Laan, Ketel[aar], Kleerekoper, Vliegen, Gerritzen, IJzerman, mejuffr[ouw] Westerman, de heeren Albarda, de Boer, Brautigam, [van] den Tempel, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Staaln[...] K. ter Laan, Troelstra, Ter Hall, Oud en Dresselhuys.

(Voorzitter.)

Onderartikel 16 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Stemming over het amendement van den heer K. ter Laan c.s. (Stuk n°. 19) op onderartikel 80, strekkende om dit artikel te verminderen met f 80 000.

Dit amendement wordt verworpen met 56 tegen 34 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Duymaer van Twist, Beumer, de Monté ver Loren, van de Bilt, Krijger, Rutgers, Deckers, Tilanus, Scheurer, Smeenk, Knigge, van Boetzelaer van Dubbeldam, Suring, Ament, Bakker, van der Voort van Zijp, mejuffrouw Katz, de heeren Lovink, Schokking, Weitkamp, van Schaik, Rutten, Kuiper, Heukels, Feber, Bulten, Engels, Rutgers van Rozenburg, van Sasse van Ysselt, Juten, van Rijzewijk, Schouten, Bongaerts, Kolkman, Stulemeijer, Nolens, Hermans, van Rijckevorsel, van Wijnbergen, Snoeck Henkemans, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Dijk, van den Heuvel, van der Molen, H. Colijn, Moerel, de Wilde, van Vuuren, Zijlstra, A. Colijn, Wintermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Fruytier, Michielsen, Fleskens en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Boon, van Rappard, Hiemstra, Ebels, Hugenholtz, van Braambeek, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Visser van IJzendoorn, Schaper, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Braat, van Gijn, Bierema, J. ter Laan, Ketelaar, Kleerekoper, Vliegen, Gerritzen, IJzerman, mejuffrouw Westerman, de heeren Albarda, de Boer, Brautigam, van den Tempel, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Staalman, K. ter Laan, Troelstra, Ter Hall, Oud, Dresselhuys, van Zadelhoff, Duys en Gerhard.

Onderartikel 80 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Stemming over het amendement van den heer K. ter Laan c.s. (Stuk n°. 14), strekkende om artikel 182*bis* alsdus te lezen:

„Uitkeeringen aan mobilisatieslachtoffers, f 200 000."

Dit amendement wordt verworpen met 64 tegen 24 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Krijger, Rutgers, Deckers, Tilanus, Scheurer, Smeenk, Knigge, van Boetzelaer van Dubbeldam, Suring, Ament, Bakker, van der Voort van Zijp, mejuffrouw Katz, de heeren Lovink, Schokking, Weitkamp, van Schaik, Rutten, Kuiper, Heukels, Feber, Visser van IJzendoorn, Bulten, Engels, Braat, van Gijn, Rutgers, van Rozenburg, Bierema, van Sasse van Ysselt, Juten, van Rijzewijk, Schouten, Bongaerts, Kolkman, Stulemeijer, Nolens, Hermans, van Rijckevorsel, van Wijnbergen, Snoeck Henkemans, mejuffrouw Westerman, de heer de Boer, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Dijk, van den Heuvel, Staalman, van der Molen, H. Colijn, Moerel, de Wilde, van Vuuren, Zijlstra, A. Colijn, Dresselhuys, Wintermans, mevrouw Bronsveld-Vitringa, de heeren Fruytier, Michielsen, Fleskens, Duymaer van Twist, Boon, van Rappard, Beumer, de Monté ver Loren, van de Bilt en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Hiemstra, Ebels, Hugenholtz, van Braambeek, mevrouw Bakker-Nort, de heer Schaper, mevrouw de Vries-Bruins, de heeren J. ter Laan, Ketelaar, Kleerekoper, Vliegen, Gerritzen, IJzerman, Albarda, Brautigam, van den Tempel, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Troelstra, Ter Hall, Oud, van Zadelhoff, Duys en Gerhard.

De Voorzitter: De heer Gerritzen deelt mij mede, dat hij zich bij de stemming waarschijnlijk heeft vergist, maar hij heeft willen stemmen.

Onderartikel 182*bis* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Albarda.)

Artikel 1 van het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beweegreden van het ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt met 55 tegen 36 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren: Ament, Bakker, van der Voort van Zijp, mejuffrouw Katz, de heeren Lovink, Schokking, Weitkamp, van Schaik, Rutten, Kuiper, Heukels, Feber, Bulten, Engels, Rutgers van Rozenburg, van Sasse van Ysselt, Juten, van Rijzewijk, Bongaerts, Kolkman, Stulemeijer, Nolens, Hermans, van Rijckevorsel, van Wijnbergen, Snoeck Henkemans, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Dijk, van den Heuvel, van der Molen, H. Colijn, Moerel, de Wilde, van Vuuren, Zijlstra, A. Colijn, Wintermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Fruytier, Michielsen, Fleskens, Duymaer van Twist, Beumer, de Monté ver Loren, van de Bilt, Krijger, Rutgers, Deckers, Tilanus, Scheurer, Smeenk, Knigge, van Boetzelaer van Dubbeldam, Suring en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd mevrouw Bakker—Nort, de heeren Visser van IJzendoorn, Schaper, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Braat, van Gijn, Bierema, J. ter Laan, Ketelaar, Kleerekoper, Vliegen, Gerritzen, IJzerman, mejuffrouw Westerman, de heer van den Tempel, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Albarda, de Boer, Brautigam, Staalman, K. ter Laan, Troelstra, Ter Hall, Oud, Dresselhuys, van Zadelhoff, Duys, Gerhard, Boon, van Rappard, Hiemstra, Ebels, Hugenholtz en van Braambeek.

Voortzetting van de behandeling der ontwerpen van wet tot **vaststelling van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923 (4). Hoofdstuk II (Uitgaven in Nederlandsch-Indië).**

Artikel 1 van het ontwerp van wet komt in behandeling.

De onderafdeelingen 101 tot en met 116 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderafdeeling 117, luidende:

„Verrekening van diensttelegrammen, f 44 000.",

waarop door den heer Albarda een amendement is voorgesteld (Stuk 4, n°. 21), strekkende om die onderafdeeling te verminderen met f 1 en dus te bepalen op f 43 999.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch bij deze onderafdeeling enkele opmerkingen te maken over de verbintenis, welke door de Indische Regeering is aangegaan met het persbureau „Aneta". en over de goedkeuring, welke de Minister daaraan voorloopig heeft gehecht.

Er is in Indië door de Regeering een verbintenis aangegaan met het persbureau „Aneta", krachtens welke dat bureau zal voorzien in het telegrammenverkeer tusschen de Indische Regeering en de Nederlandsche Regeering. Daardoor zal de Regeering niet meer behoeven te onderhouden haar eigen telegrammenwisseling tusschen Indië en Nederland, wat financieel voordeelig schijnt. Door die overeenkomst wordt echter aan dat bureau, hetwelk reeds een machtige positie heeft in Indië, een overmachtige positie gegeven. Dit bureau voorziet niet alleen de Regeering van telegrafische berichten, het heeft ook het alleen-agentuur van den Reuter-telegrammendienst. Al de dagbladen zijn dus voor het verkrijgen van de telegrafische berichten van Reuter afhankelijk van dit persbureau; niet alleen voor het verkrijgen zonder meer, maar ook voor het verkrijgen van die berichten op tijd. Want, als dat bureau met de directie of de redactie van een blad op minder goeden voet staat, is het een heel klein kunstje om de telegrammen, die voor de avondeditie zijn bestemd, dat blad te laat te laten bereiken, zoodat die avondeditie zonder die telegrammen moet uitkomen.

(Albarda.)

Bovendien is dat bureau een advertentiebureau, zoodat de bladen ter wille van hun financieelen vooruitgang met dat bureau op goeden voet moeten blijven.

Het monopolistisch karakter van dit bureau wordt nu nog versterkt, doordat de Regeering met het bureau in relatie is getreden, waardoor ook de Regeeringsberichten alleen door bemiddeling van dat bureau zijn te verkrijgen.

Nu maakt ,,Aneta'' van de positie, welke de Regeering versterkt, een zeer bedenkelijk gebruik, b.v. door aan de bladen, die het van telegrammen voorziet, te gebieden aan hun lezers een geïllustreerd blad te verstrekken, dat door ,,Aneta'' wordt uitgegeven onder den schoonen naam van *De Zweep*. De directies moeten dat blad van ,,Aneta'' afnemen, het aan dat bureau betalen en het aan de abonné's verstrekken. Daartegen zij bezwaren gemaakt door verschillende bladen en verschillende personen in Indië, en wie wel eens een aflevering van *De Zweep* heeft gezien, kan die bezwaren begrijpen en zal ze billijken. Ik heb vóór mij een aflevering van *De Zweep*, waarin zoodanige artikelen voorkomen, dat geen enkel Kamerlid dat blad in zijn huiskamer zou durven laten liggen.

Er staan in deze aflevering twee artikelen van meer dan walgelijken inhoud. Het eene behandelt de verschillende wijzen, waarop een mensch zich zelf kan dooden of door een ander kan gedood worden, en daarbij zijn afbeeldingen gevoegd, waaruit men kan leeren, hoe iemand er uitziet, wanneer hij zich den hals heeft afgesneden en hoe een lijk er uitziet, waarvan het hoofd is afgehakt, of waaraan een groote snede in den hals is toegebracht. Dit is geen perversiteit op sexueel gebied, maar het is toch ook een soort perversiteit, des te erger, wanneer het onderwerp in moppigen trant wordt behandeld. Eenige bladzijden verder vind ik een artikel, getiteld: ,,De kunst om in den trein in contact te komen met een typiste'', waarin geschetst wordt hoe men zich heeft te gedragen om in intieme relatie te komen met een dame, die men in den trein ontmoet, terwijl er onder staat, dat in het volgend nummer zal worden beschreven ,,het contact met een literair aangelegd meisje''. En dan zie ik nog af van de grievende hatelijke artikelen tegen figuren in het Indische politieke leven. Wanneer nu ,,Aneta'' een dergelijk blad opdringt aan de bladen, die van haar afhankelijk zijn, dan meen ik, dat de Regeering de positie van zulk een bureau niet moet versterken.

Het bureau ,,Aneta'' heeft begrepen, dat de inhoud van het blad hier wel de aandacht zou trekken, en daarom heeft het ons toegezonden een gekuischte aflevering, met de mededeeling, dat door afwezigheid van een redacteur vroeger eenige minder goede artikelen aan de aandacht waren ontsnapt. Maar ook die gekuischte aflevering is voor politieke tegenstanders van *De Zweep* zeer hatelijk, zelfs voor Indië, waar men in de pers in dat opzicht heel wat verder gaat dan hier.

Nu meent de Regeering — dat is gebleken bij de beraadslaging in den Volksraad — dat aan een relatie met dit bureau voordeel verbonden is bij de verzending van telegrammen van Europa naar Indië en omgekeerd; maar ik zou willen vragen of de Regeering nu ook zal krijgen betrouwbare telegrammen. De telegrammen, die de Indische Regeering en Minister noodig hebben, moeten in de eerste plaats betrouwbaar zijn en ter wille van de betrouwbaarheid moeten de telegrammen desnoods enkele duizende guldens per jaar meer kosten. Nu wordt in Indië de betrouwbaarheid van de berichten van ,,Aneta'' door velen in twijfel getrokken. Men zegt dat het bureau niet objectief staat tegenover de bewegingen in Indië en gekleurde berichten geeft. Wij hebben ook hier te lande in de laatste weken sensatieberichten gelezen over een geheime samenzwering van een radicale concentratie, die duidelijk de tendenz hadden de Regeering op te zetten tegen de vooruitstrevende groepen in Indië. Het bleek later, toen de mail aangekomen was, dat van een geheime vergadering geen sprake is geweest en dat het een gewone huishoudelijke bijeenkomst was van vertegenwoordigers van organisaties.

Verder blijkt, dat een geheel valsche en tendentieuse voorstelling is gegeven van het in die bijeenkomst verhandelde.

(Albarda e. a.)

Zoo is ook over een kleine gebeurtenis in Atjeh aan de Reg ring en aan de pers geseind alsof het een opstand was.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft van mor tegengesproken een gisteren door mij geciteerd bericht, de Regeering het beginselbesluit zou hebben genomen om het ijzer ook petroleum, tin en goud door particulieren laten exploiteeren en het domein van de overheidsbedrij prijs te geven aan het particulier kapitaal. De Minister no de dit bericht onwaar. Dat bericht was een ,,Aneta''-beri van September van dit jaar. Toch was in den Volksraad re in Juli gebleken, dat de Regeering met ,,Aneta'' in rel: was getreden of zou treden. Nu blijkt, dat sindsdien de trouwbaarheid van ,,Aneta'' niet grooter is dan te voi De Minister heeft hiermede dus veroordeeld het voornen der Indische Regeering, om voor de berichtgeving voort afhankelijk te zijn van dit bureau.

Mijnheer de Voorzitter! Noch in de omschrijving, noch de toelichting tot dit artikel heb ik kunnen vinden, v bedrag voor ,,Aneta'' zal worden besteed. Blijkens de stuk voor den Volksraad loopt het over een bedrag van f 12 Nu ben ik mij wel bewust, dat, als de overeenkomst niet w aangegaan, dit bedrag niet wordt bespaard, omdat duizenden guldens moeten worden uitgegeven voor het selen van telegrammen. Ik kan dus de financieele gevol van het verbreken dezer relatie niet nagaan, ik weet nie dit een verhooging of een verlaging van den post zou m brengen. Maar ik zie dus geen ander middel om een uitspı van de Kamer te verkrijgen dan een amendement voo stellen om dezen post met f 1 te verminderen. Kan de Mini met het overblijvende bedrag voor den telegrammendi niet volstaan, dan zou in de aanneming van het amenden tevens de aanwijzing liggen, dat, indien de Minister r komen met een suppletoire begrooting ter zake, hij bij Kamer niet op tegenstand zou stuiten.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren T stra, Gerhard, Vliegen, Brautigam en van Braambeel maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnhee Voorzitter! De zaak, door den heer Albarda ter sprake bracht, heeft ook in den Volksraad een onderwerp van zette overweging uitgemaakt. De Volksraad heeft de ge met groote meerderheid gevoteerd en achtte dus de bezw niet van dien aard, dat daarom de betrekking tot Aneta moeten worden verbroken.

Wat is nu de quintessens van de zaak? Voorheen wa telegramwisseling zoo gebrekkig, dat op de ontvangen richten geen peil viel te trekken. Met de oprichting Aneta is daarin groote verbetering gekomen. Als tele fisch bureau heeft dit bureau aan zijn doel beantwoord heer Albarda heeft te veel politiek in deze zaak gebra wat de quaestie heeft vertroebeld.

Hij heeft den indruk gewekt, alsof het bureau zijn be ten van de Regeering ontving en als zoodanig overbra over en weer. Dat is niet het geval. De berichten van A zijn meerendeels ontleend aan andere bronnen, aan bladen, aan eigen inwinning van tijdingen enz. Het kan daarom zeer wel voordoen, dat berichten, door Aneta gebracht, zooals de door den heer Albarda besproken m deeling omtrent bedoelingen, die bij de Regeering zo bestaan wat aangaat de Landsbedrijven in Indië, on zijn. Dat kan herhaaldelijk gebeuren, wanneer het beric zijn, uit andere bronnen ontvangen. In zoover heeft Aneta-bureau zich dan ook niets te verwijten, dat bij ar instellingen van dien aard zich niet zou voordoen.

Een andere quaestie is het, of het bureau zich heeft sc dig gemaakt aan het uitgeven van een blad van sterk pı grafischen inhoud of aan andere praktijken, die de R ring niet kan tolereeren.

Nu heeft — het is ook in den Volksraad uitdrukkelij zegd — het telegrammenbureau Aneta met het bureau, het weekblad *De Zweep* uitgeeft, naar de ingewonnen gevens administratief blijkbaar niets te maken; de adı

[inister **de Graaff** e. a.)

raties zouden gescheiden zijn, en is dit werkelijk zoo, dan u men het telegraafbureau Aneta niet rechtstreeks aanrakelijk kunnen stellen voor hetgeen gebeurd is bij een dere zelfstandige vertakking van de Aneta-maatschappij.

De heer Kleerekoper vraagt mij, of het waar is, dat men, i de Aneta-berichten te kunnen krijgen, een abonnement op *Zweep* moet nemen. Mijnheer de Voorzitter! Dat zijn ken, die de Regeering niet zouden aangaan. Maar als ıeta zich werkelijk met de uitgaaf van een pornografisch ad bezighoudt of zich aan andere praktijken schuldig aakt, die niet door den beugel kunnen — en dit zal ondercht moeten worden —, zal de Regeering haar relaties met ıeta moeten verbreken.

De Regeering zou echter ten zeerste in moeilijkheden men, als thans dat bureau overijld werd ter zijde gesteld, daarom geef ik de Kamer ernstig in overweging, niet een slissing te nemen, die daartoe zou leiden. Ik geef de verkering, dat ik de heele zaak ernstig zal doen onderzoeken — k mij hebben de berichten gehinderd —, maar ik noodig Kamer uit voor het oogenblik de zaak te laten zooals zij is.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord n den Minister heeft mij niet bevredigd. De Minister heeft zegd, dat onderzocht moet worden of „Aneta" zich bezigudt met de uitgifte van pornografische geschriften. Moet n nog onderzocht worden wat een feit is? Het betreft hier t voornemens tot uitgifte, maar vaststaande feiten, waarı het stoffelijk bewijs hier vóór mij ligt.

Ik mag toch aannemen, dat de Minister op de hoogte is ı wat in Indië gebeurt? Ik ben intusschen bereid, dit altje van perverse lectuur — ik hoop den Minister daare niet in zijn goeden smaak te beleedigen — hem ter kenneming aan te bieden.

De Minister heeft in het midden gelaten, of inderdaad het sbureau „Aneta" voor de Regeering de rol speelt, die ik even heb geschetst. Ik ontleende mijn voorstelling ter re aan de *Handelingen* van den Volksraad, aan de redering, die daar is gehouden door den Regeeringscommisis, den heer Schrieke, die duidelijk heeft doen uitkomen, t de berichten van „Aneta" in de plaats zouden komen van grafische berichten, die de Nederlandsche en Indische geering elkaar deden toekomen.

Het feit, dat het bureau „Aneta" in conflict is met de Inche bladen, ze ringeloort, het feit, dat het bureau in flict is met de *Indische Courant*, omdat de houding der actie aan dat bureau niet aangenaam is, moet dat feit rden onderzocht? Dat staat vast. Dat aan sommige bladen telegrammen worden onthouden en andere bladen ze pas half 4 in plaats van om half 10 krijgen, staat evenzeer t. Ook dat behoeft niet meer onderzocht te worden. Daarkon ik geen genoegen nemen met de toezegging van den nister en moet ik vasthouden aan mijn voorstel de Kamer verzoeken, om zich met mij te vereenigen tot een uitaak, dat de Regeering geen relaties moet aangaan met een eau, dat zich aan dergelijke praktijken schuldig maakt.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de orzitter! Het spreekt vanzelf, dat, als de telegrammenatschappij Aneta dezelfde maatschappij is als die, welke ı schuldig maakt aan de door den heer Albarda bedoelde ktijken, ik het er volkomen mee eens ben, dat de betrekg tot de Regeering moet worden afgebroken. Maar als men nu plotseling doet, ontstaat onvermijdelijk stagnatie in telegrafische berichtenwisseling, welke voor de Regeeg van belang is. Daarom moet ik de aanneming van het ndement ontraden. Mocht het blijken, dat de maatappij Aneta zich schuldig maakt aan praktijken, die oenshalve niet door den beugel kunnen, dan zal ik de te zijn om er bij de Indische Regeering op aan te ıgen, dat aan de relatie een einde wordt gemaakt. Op oogenblik echter moet ik aanneming van het amendeıt blijven ontraden.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Het verwondert , dat de Minister nog steeds veronderstellenderwijs

(**Albarda.**)

spreekt. Ik besprak toch niet een punt, dat in de stukken niet is voorbereid, maar een, waarop de aandacht van de Regeering in het Voorloopig Verslag was gevestigd. En zoo goed als ik kon beschikken over materiaal, waaruit ik de bewijzen kon putten, mocht ik veronderstellen, dat ook de Regeering met haar ambtenaren aan deze aangelegenheid aandacht had besteed. Het verbaast mij, dat blijkt, dat de Minister van deze zaak niet op de hoogte is, maar ik kan daaraan nu niets veranderen. Ik neem gaarne aan, dat de Minister voornemens is een ernstig onderzoek in te stellen, waarbij ik hem gaarne behulpzaam wil zijn door hem ter beschikking te stellen het materiaal, dat ik bezit.

Uit de woorden van den Minister leid ik af, dat ook hij van oordeel is, dat relaties hier niet moeten worden aangeknoopt, indien zijn onderzoek mijn mededeelingen bevestigt, en ik zal dus afwachten en mijn amendement intrekken, onder dit voorbehoud, dat, wanneer de beslissing van den Minister niet mijn instemming heeft, ik later op deze zaak zal terugkomen.

Aangezien het amendement van den heer Albarda door den voorsteller is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en de onderafdeeling 117 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderafdeelingen 117*A* tot en met 229 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderafdeeling 229*A*, luidende:

„Uitgaven ten behoeve van het Kantoor van Arbeid, f 50 000.",

waarop door den heer Albarda een amendement is ingediend (Stuk n°. 21), strekkende om dit bedrag te verhoogen tot f 100 000.

De heer **Albarda** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In verband met hetgeen gisteren hier is besproken over het Kantoor van Arbeid, heb ik op deze onderafdeeling een amendement ingediend. Wij lezen op bladz. 23 van de Memorie van Antwoord, dat het de bedoeling is het Kantoor van Arbeid, waarvoor f 50 000 is ter beschikking gesteld, „tot de kleinst mogelijke proporties terug te brengen". De verschrikkelijke beteekenis van die mededeeling schijnt door den steller van dit stuk niet te zijn gevoeld.

Gisteren reeds citeerde ik, dat op bladz. 17 van de Memorie van Antwoord is erkend, dat bij een kleinen opzet van dit Kantoor van Arbeid „vooreerst van een met kracht voortzetten van een onderzoek (naar de sociale toestanden in Indië) geen sprake kan zijn", en ten overvloede heeft de Minister hedenmorgen nog eens gezegd, dat niet tot een krachtig onderzoek zal worden overgegaan.

Dit alles wordt ons medegedeeld na het mislukken van het werk van de z.g. arbeidscommissie, waarover ik gisteren reeds sprak. Uit de mislukking daarvan is gebleken, dat men in Indië nog niet beschikt over behoorlijke gegevens om maar eenigszins behoorlijk over de sociale verhoudingen te kunnen oordeelen en te kunnen uitmaken, op welke wijze een arbeidswetgeving in Indië het best zou kunnen worden opgezet.

Toen de arbeidscommissie inlichtingen vroeg bij het Binnenlandsch Bestuur — ik moge dit staaltje even aan de Kamer mededeelen om haar te doen zien, hoe groot de behoefte is aan een degelijk onderzoek —, heeft het Binnenlandsch Bestuur in de afdeeling Batavia een opgave gedaan van het aantal bedrijven met 5 of meer arbeiders, en volgens het verslag kwam het Binnenlandsch Bestuur tot de conclusie, dat er in Batavia waren 275 bedrijven met meer dan 5 werknemers, met te zamen 10 238 arbeiders, mannen, vrouwen en kinderen.

Toen men die gegevens echter niet geheel vertrouwde en

(Albarda c. a.)

die eens ging controleeren bleek het, dat volgens de dossiers van den belastingdienst in het begin van 1920 in de afdeeling Batavia waren niet 275, maar 876 bedrijven, met meer dan 22 000 arbeiders.

Een dergelijk gemis van gegevens omtrent de sociale verhoudingen kunnen wij ons hier nauwelijks meer voorstellen, maar in Indië is het zoo erg, dat men met de voorbereiding van eenige wet tot bescherming van den arbeid van vrouwen en kinderen haast geen begin zou weten te maken.

Waar dit zoo is, meen ik, dat wij niet kunnen berusten in het terugbrengen van dit kantoor tot een volmaakt machteloos en nutteloos instituut. Dit kantoor heeft, volgens de Memorie van Antwoord, slechts één ambtenaar, Ir. Vreede, in wiens bekwaamheden ik overigens het grootste vertrouwen stel, maar die machteloos is, wanneer hij niet de noodige outillage en hulp tot zijn beschikking heeft om althans een onderzoek te kunnen instellen.

Dit is het afschrijven van de mogelijkheid van een begin van arbeidswetgeving voor Indië voor een reeks van jaren; daarom meen ik, dat hier opnieuw moet worden voorgesteld het amendement, dat ook in den Volksraad is voorgesteld geworden.

Waar de Minister zooeven verklaard heeft, dat hij zich op de beslissing van den Volksraad beriep, kan ik mij tot mijn genoegen nu hierbij aansluiten, want het voorstel om voor dit doel f 100 000 in plaats van f 50 000 op de begrooting uit te trekken, is in den Volksraad met 35 tegen 1 stem aangenomen.

Ik vind derhalve vrijmoedigheid aan de Kamer voor te stellen, zich in deze bij den Volksraad aan te sluiten en ik koester zelfs nog de hoop, dat de Minister zal beseffen de groote beteekenis van het werk, waarvoor nu te weinig geld beschikbaar wordt gesteld, en zal zeggen: met f 50 000 bezuiniging redden wij het Indisch budget niet, maar met f 50 000 meer versterken wij een werk, dat belangrijk is voor het lijdende deel der Indische bevolking, en derhalve zou ik met deze bezuiniging meer kwaad dan goed doen.

Ik beveel derhalve mijn amendement bij de Kamer en den Minister aan.

Het amendement van den heer Albarda wordt ondersteund door de heeren K. ter Laan, Troelstra, Schaper en Duys, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Dat ik in beginsel sympathiek sta tegenover hetgeen door den heer Albarda wordt voorgesteld, spreekt vanzelf. Ook ik meen, dat Indië voor verschillende sociale onderzoekingen en voorzieningen allengs een arbeidsveld moet worden.

Maar uit een oogpunt van bezuiniging moet ik, zeer tot mijn leedwezen, de Kamer de aanneming van deze verhooging ontraden.

Die f 50 000 op zich zelf beteekenen niet zooveel, maar, eenmaal deze concessie gedaan, volgen er onvermijdelijk meer en daarvoor is geen geld beschikbaar.

Wij hebben in Nederland ondervonden welke uitgaven verbonden zijn aan een tak van dienst als dezen, waneer die zich gaat ontplooien. Bovendien is het wel zeer de vraag, of in Indië dezelfde behoefte daaraan bestaat als hier te lande. In ieder geval is het feit, dat wanneer zulk een bureau niet over betrekkelijk ruime middelen kan beschikken — en daarvan kan voorloopig geen sprake wezen —, het geen wezenlijke maatschappelijke beteekenis kan hebben, mijns inziens in deze beslissend.

Hoezeer het mij voorkomt, dat wij thans onverbiddelijk moeten vasthouden aan het principe van bezuiniging, wil ik intusschen niet nalaten anderzijds gaarne te verklaren, dat zoodra de middelen het veroorloven, met ruime hand aan dit maatschappelijk werk gelden zullen zijn te besteden.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Ik handhaaf mijn amendement, want ik meen dat de Minister hier een bezuiniging betracht van f 50 000, maar aan den anderen kant de bezuiniging op levensgeluk en levenskracht uit het oog verliest.

En waar men voor de keuze tusschen die beide wordt steld, moet men niet kiezen voor de f 50 000, maar voor geluk en het belang van de inlandsche bevolking.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den voorzitter van de Commis[sie] van Rapporteurs het oordeel van de Commissie over [het] amendement mede te deelen.

De heer **Scheurer**, voorzitter van de Commissie van R[ap]porteurs: Mijnheer de Voorzitter! Vier van de leden [van] de Commissie van Rapporteurs zijn tegen en één van [de] leden is vóór de aanneming van het amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement wordt verworpen met 59 tegen [...] stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Braat, van Gijn, R[uti]gers van Rozenburg, Bierema, van Sasse van Ysselt, Jut[te], van Rijzewijk, Schouten, Bongaerts, Kolkman, Stulemei[jer], Nolens, Hermans, Gerritzen, van Wijnbergen, Snoeck H[en]kemans, mejuffrouw Westerman, de heer de Boer, mej[uf]frouw van Dorp, de heeren van Dijk, van den Heuvel, St[a]man, van der Molen, H. Colijn, Moerel, de Wilde, Zijlst[ra], A. Colijn, Dresselhuys, Wintermans, mevrouw Bronsvel[d-]Vitringa, de heeren Fruytier, Michielsen, Boon, Beun[ke] de Monté ver Loren, van de Bilt, Krijger, Rutgers, Deck[ers], Tilanus, Scheurer, Knigge, van Boetzelaer van Dubbeld[am], Suring, Ament, Bakker, van der Voort van Zijp, mejuffr[ouw] Katz, de heeren Schokking, Weitkamp, van Schaik, Rutt[en], Kuiper, Feber, Visser van IJzendoorn, Bulten, Engels en [de] Voorzitter.

Vóór hebben gestemd mevrouw de Vries—Bruins, de h[ee]ren J. ter Laan, Ketelaar, Kleerekoper, Vliegen, IJzerm[an], Albarda, Brautigam, van den Tempel, mejuffrouw Groe[ne]weg, de heeren K. ter Laan, Troelstra, Oud, van Zadelh[off], Duys, Gerhard, Hiemstra, Hugenholtz, van Braamb[eek], Lovink, mevrouw Bakker—Nort en de heer Schaper.

De **Voorzitter**: De heer Lovink deelt mij mede, dat [hij] zich bij het uitbrengen van zijn stem heeft vergist.

Onderafdeeling 229*A* wordt zonder hoofdelijke stemm[ing] aangenomen.

De onderafdeelingen 230 tot en met 320*A* worden ach[ter]eenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke st[em]ming aangenomen.

Beraadslaging over onderafdeeling 321, luidende:

„Pensioenen en gagementen, alsmede onderstan[den] bij ontslag uit 's Lands dienst en onderstanden aan n[iet-] landsdienaren f 15 492 000."

De heer **Feber**: Na het vele, dat er in de Tweede er[n] de Eerste Kamer te doen geweest is in de laatste jaren [over] de levenspositie van de gepensionneerde mindere militai[ren] die hun pensioen hebben gekregen vóór 1920, en waa[rbij] duidelijk de ellendige toestand van die personen is aa[nge]toond, acht ik het niet noodig om over dit belangrijke on[der]werp in wijdloopige beschouwingen te treden.

Ik zal mij vooral onthouden van een bespreking van [de] vraag, of er rechtsgronden aanwezig zijn, waarop die wezen militairen aanspraak zouden kunnen maken op toepasselijk-verklaring van de tegenwoordig voor de ge[pen]sionneerden geldende regeling. Ik wil mij hier alleen roepen op den, vermoedelijk naar het oordeel van al[len] zeer klemmenden humaniteitsgrond.

Hoewel ik niet wil terugtreden in vroegere beschouwing[en] zoo wil ik toch op den voorgrond stellen, dat het juist vóór 1920 gepensionneerden zijn geweest, die de zware t[aak] van het medemaken van de militaire expedities hebben [ver]vuld.

Naar aanleiding van een vraag dienaangaande in [het] Voorloopig Verslag, antwoordt de Regeering:

(Feber e. a.)

,,Het ligt voorts in de bedoeling der Regeering, met het verleenen van steun zóó ver te gaan als met de omstandigheden in elk speciaal geval vereenigbaar is."

Inderdaad, die menschen worden gesteund, maar die steun is, zooals iedereen weet, ontegenzeglijk zeer onvoldoende.

Nu is dit antwoord van den Minister mij niet geheel duidelijk geweest en daarom wil ik hem vragen, of hij bereid is toe te zeggen, dat aan de hier bedoelde personen een grootere steun verleend wordt, zoo groot, als in verband met hun levensbehoeften noodzakelijk is, en tevens zoodanig, dat zoo dicht mogelijk wordt genaderd, in financieelen zin, tot de door hen begeerde gelijkstelling.

Mocht de Minister tot dergelijke toezegging bereid zijn en mocht in Indië dan aan die toezegging gevolg worden gegeven, dan lijkt het mij wel gewenscht, te oordeelen naar wat ik uit die kringen vernomen heb, dat aan die ondersteuning niet de naam van onderstand worde gegeven, maar een voor het gevoel aangename naam van personeele toelage, duurtetoeslag, of iets dergelijks.

Ik vraag dus niet om de toepassing van de nieuwe pensioenregeling op deze menschen, omdat ik mij kan voorstellen, dat de Regeering terugschrikt voor het scheppen van een precedent in deze materie.

De heer Scheurer: Mijnheer de Voorzitter! In aansluiting aan hetgeen de heer Feber heeft gezegd, zou ik aan het door hem gesprokene nog iets willen toevoegen.

De zaak zelf behoef ik niet verder te bespreken; de heer Feber heeft een verzoek gericht tot den Minister, een verzoek dat ik, als ik de eerste spreker was geweest, ook gedaan zou hebben, maar nu heeft hij één zaak vergeten te doen. Hij heeft vergeten aan te duiden, waarvandaan de Minister de daarvoor benoodigde gelden zou moeten halen. Het is gemakkelijk om op welke gronden dan ook, op rechtsgronden of op humaniteitsgronden, een verzoek te richten tot den Minister, maar dan is het toch billijk, dat men den Minister aangeeft vanwaar hij de daarvoor benoodigde millioenen kan halen.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij voor die vraag gesteld en die trachten te beantwoorden, en nu wil ik den Minister een weg aanwijzen, waarlangs hij die millioenen kan halen, zonder dat er iets af of toe gedaan wordt aan de begrooting, die thans voor ons ligt.

De cijfers, die ik in deze begrooting heb gezien en die, welke mij zijn verstrekt — waarop ik ook wel kan vertrouwen —, zijn deze, dat wij voor Oorlog uitgeven in Indië 120 millioen, voor Marine 40 millioen, bij elkaar dus 160 millioen. Nu is mijn verzoek dit: is het niet mogelijk om van die 160 millioen die millioenen af te halen, die noodig zijn om de pensioenen voor de mindere militairen voor 1920 bijna gelijk te maken aan die van na 1920? Ik heb gelezen, dat ongeveer 4 millioen voor die categorie van personen noodig zal zijn, mij dunkt, van die 160 millioen kunnen deze bij ernstig onderzoek wel gevonden worden. Ik wil er ernstig op aandringen dat onderzoek ter hand te nemen.

Ik wil daarbij aansluiten de reorganisatie van de pensioenen voor weduwen en weezen van officieren. Sinds 1850 is die zaak nooit nader geregeld. De toestanden zijn dan ook treurig. Een weduwe van een hoofdofficier bijv. heeft nog minder inkomen dan een ander weduwe van een gewoon ambtenaar. Men kan voor deze categorie van personen, waarvoor deze Minister voornemens is een aanvullingsbegrooting in te dienen, waarop ook deze zaak meer of minder geregeld zal worden, de millioenen best vinden.

De heer J. ter Laan: Mijnheer de Voorzitter! Nadat de sprekers over dit onderwerp zich hebben uitgesproken, kan ik kort zijn en mij voor een groot deel bij het door deze geachte afgevaardigden geleverde betoog aansluiten. Ik wil mij ook ten opzichte van dit vraagstuk slechts enkele woorden spreken.

In den loop van dit jaar heeft ons een groot aantal adressen bereikt van groepen lagere militairen in Indië, die vóór 1920 zijn gepensionneerd, en al de klachten, die deze groepen naar

(J. ter Laan e. a.)

voren brengen, komen hierop neer, dat zij in de meest kommervolle omstandigheden hun bestaan moeten rekken. Gezien de bedragen, welke die menschen aan pensioenen en gagementen ontvangen, zijn die klachten inderdaad niet overdreven.

Hoe is nu de toestand? Ten vorigen jare heeft de Regeering toegezegd overleg te zullen plegen met den Gouverneur-Generaal. Blijkens de stukken heeft dat overleg plaats gehad, maar het resultaat komt hierop neer, dat op grond van bezuinigingsoverwegingen een verbetering van de positie van die menschen ter zijde moet worden gesteld. Een van de meest weerzinwekkende zaken, welke ik bij het afdeelingsonderzoek der Indische begrooting heb ontmoet, is, dat juist deze groep van personen, aan welke min of meer eenige verbetering in uitzicht is gesteld, op een dergelijke wijze wordt afgescheept. Is dat nu inderdaad noodig? De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat er geen rechtsgrond is, waarop deze menschen zich kunnen beroepen. Ik heb het echter hier meegemaakt, dat, toen eenige jaren geleden de quaestie werd aangesneden om den gepensionneerden te gemoet te komen, hetzij door een nieuwe regeling van de pensioenen, hetzij door een toeslag op de pensioenen, ten aanzien waarvan de Regeering twee jaren achtereen zich op het standpunt had gesteld, dat daarvoor geen rechtsgrond aanwezig was, men ten slotte toch een rechtsgrond heeft gevonden en de pensioenen bij de wet met 40 pct. zijn verhoogd. De Oost-Indische militairen krijgen die 40 pct. ook, de West-Indische, meen ik, niet. Nu stonden vroeger de pensioenen en gagementen op een zoo laag peil, dat die 40 pct. niet veel beteekende. Men zal dus wat verder moeten gaan en men zal geen genoegen kunnen nemen met de door de Regeering getroffen regeling, dat, als er enkele gevallen zijn, waarin de toestand zoo is, dat ingrijpen noodig is om doodhongeren te voorkomen, een kleine gratificatie kan worden verleend.

Nu heeft de Minister hier te doen met een groep van personen, die zich (zij het op een terrein, dat mij niet sympathiek is) verdienstelijk hebben gemaakt en aan het Indische kapitalisme buitengewone diensten hebben bewezen. Daarom moet de vertegenwoordiger van dat Indische kapitalisme, de Minister, de Regeering, deze menschen niet op deze wijze afschepen. Ik hoop, dat de Minister de toezegging zal willen doen, dat hij iets meer zal doen dan tot nog toe het geval was. Onder de menschen heerscht, en te recht, een zeer groote verbittering tegenover het Nederlandsche Gouvernement, dat hen zoo afscheept. Die menschen hebben volkomen gelijk en wie al de schrifturen leest, moet tot diezelfde conclusie komen.

Ik heb hier o. m. een geschrift, getiteld ,,Charivari", waarin tal van voorbeelden voorkomen, in welke kommervolle toestanden die menschen moeten leven en hoe uiterst moeilijk het is om nevenverdiensten te vinden. Het gaat niet aan die menschen, die aan den Lande goede diensten hebben bewezen en nu voor den Minister en zijn klasse geen maatschappelijke waarde meer hebben, zoo af te schepen. Ik hoop dus, dat de Minister zijn standpunt zal herzien en aan de Kamer zal toezeggen, dat hij wat meer zal doen.

De heer Ketelaar: Mijnheer de Voorzitter! Het zal den Minister wel duidelijk zijn, dat waar nu van allerlei zijden van de Kamer aandrang op hem wordt uitgeoefend, dit iets bijzonders moet zijn. De heeren Scheurer en Feber hebben gesproken, beide van groepen die mijns inziens zelfs te veel aan bezuiniging willen doen. En nu hebben wij hier met een uitgaaf te doen die steeds minder wordt, want deze menschen sterven uit, en daarom kan ik niet begrijpen waarom de Minister na de belofte, die hij het vorige jaar heeft gegeven, nog niets heeft gedaan, zich er op beroepende dat hij geen geld heeft. Ik voeg mijn aandrang daarom bij dien van de vorige sprekers.

De heer van Boetzelaer van Dubbeldam: Mijnheer de Voorzitter! Het schijnt, dat er in deze een zeldzame eenstemmigheid in deze Kamer heerscht. Waar reeds het vorige jaar door leden van mijn fractie op deze zaak is aangedron-

(van Boetzelaer van Dubbeldam e. a.)

gen, kan ik niet anders zeggen dan dat ik het voorstel van de heeren Scheurer en Feber met warmte steun.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Wat de zaak zelf betreft, kan ik mij dadelijk aansluiten bij de gevoelsargumenten, die hier van alle zijden te berde zijn gebracht. Ik heb dit trouwens in vorige jaren ook gedaan. Het overleg met de Indische Regeering, dat ik verleden jaar heb toegezegd, heeft plaats gevonden, maar het heeft de zaak niets verder gebracht, omdat Volksraad en Indische Regeering over en weer zich op een uiterst standpunt bleven stellen. Het vraagstuk van verbetering der levensvoorwaarden van de in vroegere jaren gepensionneerde en gegageerde Indische militairen is uit een financieel oogpunt een lastige quaestie.

Het is waar, dat de bestaansmiddelen van tal van die menschen zeer gering zijn. Toch zie men niet voorbij, dat hun reeds een bijslag van 40—75 pct. is verleend. Het betreft hier voorts een groote categorie van personen, voor Europa 13 000 en nog verscheidene duizenden in Indië. Elke methodisch over de geheele lijn verleende bijslag brengt dus enorme lasten mede. Daar komt bij — dit wordt te weinig in het licht gesteld —, dat van die 13 000 vroegere gepensionneerden en gegageerden ongeveer 5000 er niet op zouden vooruitgaan, wanneer zij gebracht werden onder de thans vigeerende regeling. Voor hen kan een beroep op den tegenwoordigen toestand al daarom niet gelden.

Het vorige jaar is door den heer Schaper de juiste opmerking gemaakt, dat er onder die duizenden velen zijn, die maar een korten tijd militaire diensten hebben gepraesteerd, en dat hij zich niet geroepen gevoelde ook aan die menschen een belangrijke vermeerdering van inkomsten te verschaffen ten koste van het land. Met dien factor valt ook in deze rekening te houden.

Beschouwt men de zaak in haar geheel, dan staat men, zooals ik al opmerkte, voor het overwegend bezwaar, dat zelfs een betrekkelijk geringe verhooging over de geheele lijn al gauw een paar millioen gulden 's jaars zou kosten. Maar bovendien heeft men nog te voldoen aan pensioensbehoeften van weduwen en weezen van Indische officieren, die altijd schromelijk verwaarloosd zijn, en verder aan pensioensbehoeften ook van de nagelaten betrekkingen van onderofficieren en minderen, waaraan evenzeer moet worden te gemoet gekomen. Dat alles te zamen vergt jaarlijks eenige millioenen, en in dezen tijd, waarin de strengste bezuiniging het wachtwoord moet zijn, mag ik niet verder dan tot het hoogst noodzakelijke voorstellen van die beteekenis ondersteunen.

Men heeft echter een post van f 10 000 en een overeenkomstigen post van gelijk bedrag, die aanvulbaar zijn onder het eerste en het tweede hoofdstuk van uitgaven, beide om steun te verleenen aan vroeger gepensionneerde Indische militairen, die buiten hun schuld in moeilijke omstandigheden verkeeren. Ik ben gaarne bereid van die onderafdeelingen een zoo ruim mogelijk gebruik te maken, zoodat naar behoefte een breede groep van personen geholpen wordt, die na een individueel onderzoek daarvoor in de termen blijken te vallen. Uit deze posten worden nu reeds tegemoetkomingen verschaft aan verscheidene gepensionneerden, die een nering of eenig bedrijf willen beginnen of behoeftig zijn. Ik zou de Kamer willen uitnoodigen voor het oogenblik zich tevreden te stellen met deze toezegging, terwijl ik dan verder de zaak nader kan overwegen en kan zien, of daarnaast nog op andere, binnen de financieele krachten van het oogenblik vallende, wijze in de kringen van de betrokkenen verbetering kan worden aangebracht. Millioenenuitgaven zou ik echter niet mogen voorstellen.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Het valt mij van dezen Minister niet tegen, dat hij althans iets wil doen, nl. het tegenwoordige systeem eenigszins verruimen. Dat systeem beperkt zich echter tot eenige hulp aan hen, die in behoeftige omstandigheden verkeeren. Deze hulp heeft eenige beteekenis, maar niet voor een verbetering over de geheele lijn, die ik mij voor oogen had gesteld. Met f 10 000 kan de Minister hier zoogoed als niets doen; het komt mij

(J. ter Laan e. a.)

voor, dat daarvoor stellig een millioen beschikbaar mo[...] worden gesteld. Ik bepleit niet het opvoeren van alle pe[...] sioenen en gagementen tot het peil van 1920, maar laat [...] Minister overwegen of hij den toeslag van 40 pct. niet m[...] 10 of 15 pct. kan verhoogen en dan voor bepaalde persone[...] die het zeer noodig hebben, nog een speciale regeling make[...] Daarop dring ik bij den Minister ten sterkste aan.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik b[...] allerminst tevreden met het antwoord van den Minister. [...] Minister is buitengewoon schraal.

De heer **van Gijn**: Niet de Minister, maar de Staat [...] schraal en die moet schraal zijn in den tegenwoordigen tij[...]

De heer **Ketelaar**: De Staat is schraal, vertegenwoordi[...] door den Minister.

Wanneer de Minister iets doen wil, dat eenigszins [...] helpen, moet hij achter die f 10 000 een nul zetten.

Wanneer men weet, hoeveel van die gepensionneerden [...] brek lijden, wat kan de Minister dan met deze f 10 000 doe[...]

Ik zal geen voorstel doen, om dat bedrag te verhoogen, o[...] dat het toch niet wordt aangenomen, maar ik hoop, dat [...] Minister — namens den Staat, mijnheer van Gijn — v[...] royaler zal zijn.

De beraadslaging wordt gesloten en onderafdeeling 3[...] zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderafdeelingen 322 tot en met 463 worden achtere[...] volgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemmi[...] aangenomen.

Beraadslaging over de Vde afdeeling *(Departement v[...] Onderwijs en Eeredienst)* in het algemeen.

De heer **van Boetzelaer van Dubbeldam**: Mijnheer [...] Voorzitter! Gedurende een tiental van jaren heb ik de o[...] wikkeling van het onderwijs, vooral van het zgn. inlands[...] onderwijs, in Indië met de grootste belangstelling van na[...] gadegeslagen. Ik heb dit gebied van het onderwijs wel v[...] geleken met een onstuimige zee, waarop de eene hooge g[...] op de andere volgt, waarop het eene vraagstuk het ande[...] voortzweept. Rust is er nog niet, alles is in beweging.

Men zou dat onderwijs ook kunnen vergelijken met e[...] trotschen burcht, waarvan de torens zich steeds hooger v[...] heffen. Ook dit jaar wil de Regeering er een nieuwe sp[...] opzetten, nl. de juridische faculteit. Maar treedt men [...] gebouw binnen, dan ziet men, dat de onderste verdiepi[...] het slechtst voorzien is. Met het eigenlijke volksonderwijs het nog altijd een zoeken en tasten.

Wanneer men de stukken raadpleegt, vindt men daar[...] bitter weinig weerspiegeld, zelfs in de Memorie van To[...] lichting. Toch zijn er ook dit jaar op het gebied van h[...] onderwijs in Indië zeer actueele en gewichtige vraagstukke[...] Ik noem alleen dat van de invoering der algemeene subsidi[...] regeling en van de reorganisatie van het volksonderwijs. H[...] heeft mij teleurgesteld daarvan in de begrootingsstukk[...] niets te vinden. Zij geven alzoo absoluut geen beeld van [...] belangrijke vraagstukken, die in Indië op onderwijsgebi[...] aanhangig zijn. Ik zou mij liever als eerste-jaarslid — [...] is niet nog onlangs door dr. Nolens aan de eerste-jaarsled[...] bescheidenheid aanbevolen? — van critiek onthouden, ma[...] met alle bescheidenheid zou ik toch willen vragen, of [...] begrootingsstukken niet iets meer een beeld zouden kunn[...] geven van den werkelijken toestand en iets meer zeggen o[...] trent de actueele vraagstukken die aan de orde zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal nu om des tijds wille v[...] dit onderwerp afstappen en wil nog slechts de aandac[...] vragen voor twee punten. Het eerste punt betreft de groo[...] noodzakelijkheid om de aanvangstraktementen van de onde[...] wijzers, die van Nederland naar Indië gaan, in Indië te ve[...] hoogen. Bij het bijzonder onderwijs en bij het gouvern[...] mentsonderwijs zal het wel hetzelfde zijn, hebben wij groo[...] moeite, nu de duurtetoeslagen zullen worden ingetrokken, o[...]

42ste VERGADERING. — 22 DECEMBER 1922.

4. Vaststelling van de begrooting voor Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923.

n Boetzelaer van Dubbeldam e. a.)

lderwijzers te krijgen, en volgens mijn inlichtingen zijn de ıvangstraktementen ook werkelijk te laag. Voor een geuwden onderwijzer, die naar Indië gaat, is het bijna niet gelijk er van te komen. Ik zou daarom bij den Minister llen aandringen aan dit punt zijn welwillende aandacht wijden.

De tweede quaestie is van meer principieelen aard en reft den grondslag van het onderwijs. Gisteren is hier r de belangrijkheid van het onderwijs gesproken. Somge leden hebben gezegd, dat het niets beteekent voor de ksontwikkeling, anderen echter wezen er op, dat er groote ag naar dat onderwijs bestaat. Dit laatste lijkt mij niet ıvechtbaar. Alleen hij, die uitsluitend een deel van Java it, maar niet in de buitenbezittingen bekend is, kan volıden, dat er geen groote vraag naar onderwijs is.

Toch is ook in de bewering, dat het onderwijs niet groote beteekenis heeft voor de volksontwikkeling, er wel eens aan wordt toegekend, een kern van arheid, in zooverre de drang naar onderwijs niet is dorst naar kennis, maar dit beschouwd wordt als boom om naar boven te komen. Daarom dringt de zenıg er bij voortduring op aan, het onderwijs niet alleen het bijbrengen van kennis te doen bestaan, maar het aan opvoeding dienstbaar te maken. Nu kan ik mij bezwaar een opvoedend onderwijs voorstellen, losgemaakt van een lsdienstigen grondslag. Maar ik wil op dit punt geen cussie ontketenen, want het komt er niet op aan, wat wij r er van denken, maar wat Indië er van denkt. Wij eten ook in deze meer luisteren naar hetgeen Indië zelf r Indië goedvindt dan wat wij voor Indië goedvinden. s ik over meer tijd te beschikken had, zou ik eenige merkardige uitspraken voorlezen uit de *Handelingen* van de tste zittingen van den Volksraad. Thans echter zal ik dat t doen, maar ik vraag u verlof, ze als noot in de *Handegen* te doen opnemen.

De Voorzitter: Ik stel voor, het gevraagde verlof tot het nemen van een noot in de *Handelingen* te verleenen.

Daartoe wordt besloten. [1])

De heer **van Boetzelaer van Dubbeldam:** Mijnheer de orzitter! Ik dank de Kamer voor het verleende verlof.

De Minister kan in antwoord op deze uitspraken alleen ar antwoorden, dat de Regeering zich ten aanzien daara in een eenigszins beklagenswaardige positie bevindt, nt volgens onze Nederlandsche begrippen kan de Regeeg niet geven dat onderwijs op godsdienstigen grondslag, arnaar in Indië gevraagd wordt.

De Regeering kan echter nog iets anders doen, nl. het rticulier initiatief gelegenheid geven zich zooveel mogelijk ontwikkelen, en dat particulier initiatief kan geven, arnaar de inlandsche bevolking vraagt, en wat de Regeeg in de tegenwoordige omstandigheden niet geven kan.

Ik wil ook al weer geen beschuldiging uitbrengen tegen Regeering, want wij hebben in Indië er niet over te gen, dat de Regeering het particulier initiatief niet de egenheid geeft, zich te ontwikkelen, maar ik zou gaarne len zien, wanneer zij het terrein aan het particulier tiatief kon overlaten.

Ik meen, dat er te dezen aanzien werkelijk eenig verschil houding is tusschen de Nederlandsch-Indische Regeeg in Nederlandsch-Indië en de Engelsch-Indische Regeeg in Engelsch-Indië, want daar heeft die Regeering ingen, dat het onderwijs op godsdienstigen grondslag noodelijk is, dat dit hoogere opvoedende waarde heeft. het meer overeenstemt met den volksaard dan het z.g. ıtrale onderwijs, en daarom laat die Regeering zooveel gelijk, waar zij maar kan, het terrein over aan het parulier initiatief.

Bij de klimmende belangstelling, die ik aangetroffen heb de Regeering in Nederlandsch-Indië voor het particuliere andsche onderwijs, heb ik toch van deze door mij geschetste houding nog weinig bemerkt, en zou gaarne op den Minister een beroep willen doen om zijn aandacht aan deze zaak te wijden, opdat wij onder zijn leiding spoedig meer van deze houding bij onze Regeering mogen bemerken.

De Voorzitter: De Bijzondere Commissie voor het ontwerp van wet tot Nadere wijziging van de wet van 10 November 1900 (*Staatsblad* nº. 176) (Waterstaatswet) (107) kan binnen den bij art. 32 juncto 44 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke den 11den Januari a.s. verstrijkt, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn te willen verlengen tot 1 Mei 1923.

Ik stel voor, aan dat verzoek te voldoen.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging over de Vde afdeeling (*Departement van Onderwijs en Eeredienst*) van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk II (Uitgaven in Ned.-Indië) der begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923** (4) wordt hervat.

Mevrouw **de Vries—Bruins:** Mijnheer de Voorzitter! De heer Feber heeft zoo net bij de algemeene beschouwingen in het kort gesproken over een onderwerp, waarvan hij wist, dat ik het uitvoerig zou behandelen. Voor die hulp, mij reeds van te voren verleend, ben ik hem dankbaar. Dit onderwerp betreft het gebied van de volksgezondheid. Het behoort voor het grootste gedeelte tot dit hoofdstuk, ofschoon een deel ook zou kunnen worden ondergebracht bij andere hoofdstukken. Ik zal deze zaak ter bekorting echter in haar geheel behandelen.

Ik heb getracht, naar aanleiding van de behandeling van deze begrooting, mij een beeld te vormen van den toestand van de volksgezondheid in Nederlandsch-Indië. Verschillende tijdschriftartikelen, officieele gegevens en andere publicaties heb ik daarover nagelezen, en mijn algemeene indruk is de volgende: in de eerste plaats, dat de toestand van de volksgezondheid in Indië zeer achterlijk is, in de tweede plaats, dat de gevaren, die de gezondheid der bevolking bedreigen, vele zijn, en in de derde plaats, dat de organisatie, door de Regeering aangewezen om dien hygiënischen toestand zoo spoedig en zoo goed mogelijk te verbeteren, niet aan haar doel beantwoordt.

Ik wil dadelijk zeggen, dat ik hierbij niet het oog heb op de personen, die zijn aangewezen om dit werk uit te voeren. In geen enkele publicatie heb ik daarop aanmerkingen gevonden. De personen schakel ik dus uit, om alleen over de zaak te spreken.

Wanneer men zich een beeld wil vormen van de toestanden in Indië op dit gebied, zal men in de eerste plaats gaan zoeken naar officieele gegevens, maar dan ondervindt men al direct een teleurstelling. De officieele gegevens over den gezondheidstoestand in Indië, neergelegd in het jaarverslag van den burgerlijken geneeskundigen dienst, komen nl. zoo laat uit, dat men alleen kan beschikken over gegevens, betrekking hebbende op de jaren tot 1919.

Het laatste jaarverslag, dat is uitgekomen in 1922, heeft betrekking op den toestand van 1919. Daarvóór vindt men alleen één zeer beknopt verslag, dat betrekking heeft op de jaren 1911 tot en met 1918, dus één verslag over 7 dienstjaren. Daarna dat over 1919. Van de jaren daarvóór en daarna vindt men niets.

Dit is natuurlijk zeer onvoldoende. Toch wil ik eenige belangrijke dingen noemen, die in die twee verslagen voorkomen. Ten eerste een klacht over tekort aan personeel, welk tekort zeer groote bezwaren oplevert. Volgens het jaarverslag 1919 is er zelfs een nijpend tekort. En toch wil de Minister het aantal medische ambtenaren in 1923 van 160 op 120 terugbrengen. Hij motiveert dit met de mededeeling, dat die ambtenaren toch geen werk zullen hebben, omdat er geen geld is, daarbij over het hoofd ziende, dat zij zich onder meer kunnen bezighouden met het voorloopig onderzoek naar de

1) Zie noot achter het Verslag.

(de Vries—Bruins.)

maatregelen, welke kunnen worden getroffen, zoodra weder geld beschikbaar is.

Bij de Gouvernementsartsen vinden wij ook een enkelen tandarts. Voor eenigen tijd heeft in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* een bericht gestaan, dat er door de Regeering een tandarts naar Indië was gezonden om daar o. a. les te geven aan de Nederlandsch-Indische artsenschool, waarvan bij aankomst in Indië bleek, dat hij niet bevoegd was.

Nu zou ik den Minister bij deze gelegenheid willen vragen: moeten ambtenaren, die aangesteld worden, geen sollicitatiestukken indienen, waaronder toch zeker ook het tandartsdiploma gerekend mag worden? Nu heeft deze persoon op kosten der Regeering een reisje naar Indië gemaakt, misschien ook zich een uitrusting aangeschaft, zonder dat hij verder als ambtenaar gehandhaafd kon worden. Dat doet toch wel zonderling aan in deze tijden van bezuiniging. Ik zou daarom den Minister willen vragen, zijn aandacht aan deze zaak te schenken.

Terugkomende op mijn eersten indruk, het tekort aan personeel, kom ik tot den volgenden, die is, dat de gegevens, waarover de B. G. D. beschikt, over het algemeen onbetrouwbaar zijn. Dat vindt zijn oorzaak v.n. in het ontbreken van goede geboorte- en sterftecijfers, dus van een burgerlijken stand. We krijgen daardoor wel absolute cijfers, die hier en daar een beeld geven van den toestand, maar geen wetenschappelijk materiaal, geschikt tot vergelijking met den toestand in andere landen. Daardoor missen wij voor een deel houvast bij het betoogen van de noodzakelijkheid van invoering van betere maatregelen.

Men krijgt echter niettemin voldoende gegevens, om te kunnen zeggen, dat de toestand zeer veel te wenschen overlaat. Slechts een enkel voorbeeld ter illustratie. Het eerste betreft de kindersterfte, die vooral onder de inlandsche bevolking in Indië zeer hoog is. Volgens een onderzoek, gedaan door een paar doctoren te Batavia, is gebleken dat die sterfte onder de Europeesche bevolking laag is, nl. nauwelijks 4 pct. van de geheele sterfte. Bij de inlandsche bevolking 40 tot 50 pct. Dat wil dus zeggen, dat de verzorging van de jonge kinderen vooral onder de inlanders nog zeer onvoldoende is.

Een tweede voorbeeld, zeker niet minder belangrijk, is, dat bij de sterftecijfers in verschillende plaatsen als meest voorkomende doodsoorzaak wordt opgegeven uitputting en ondervoeding. Ik zou daar verschillende cijfers voor kunnen geven, voornamelijk voor Semarang heb ik er gevonden, die zeer duidelijk zijn, maar het feit op zich zelf spreekt boekdeelen.

In dezelfde richting gaat het volgende feit.

Bij de keuring voor een opleidingsschool voor meisjes te Djokja kwam een Indische arts tot de overtuiging, dat geen enkele van de leerlingen ook maar zelfs een middelmatige algemeene lichamelijke ontwikkeling had. Zij waren allen onder de gemiddelde ontwikkeling, die jonge meisjes van dien leeftijd behooren te hebben.

Het zijn feiten, die zóó duidelijk spreken, dat ik zeker geen tegenspraak zal ondervinden, wanneer ik zeg, dat dit wijst op een slechten toestand.

Een tweede indruk, dien ik gekregen heb, is deze, dat de Indische bevolking voortdurend door ernstige gevaren op hygiënisch gebied bedreigd wordt.

Een van de gevaren, die ik wat nader wil bespreken, is de toeneming van de tuberculose. Men heeft tot voor betrekkelijk korten tijd gemeend, dat de tuberculose een ziekte was, die in de tropen en dus ook in Indië niet voorkwam.

Langzamerhand blijkt echter, dat ook in Indië tuberculose zeer veel voorkomt en juist, omdat men daarvan niet voldoende op de hoogte is, en er dus ook practisch niets doet voor de bestrijding, is het een zeer ernstig gevaar.

Uit een onderzoek van dr. de Langen is gebleken, dat de ziekte bij de inlandsche bevolking reeds jaren bekend is. De meest verschillende namen worden er aan gegeven. Deze hebben betrekking op hoest, longbloeding, langzaam vermageren, uitputting door verdriet enz. Het is dus zonder twijfel dezelfde ziekte als wij in Europa kennen. Vaststaat verder, dat de ziekte zeer verbreid is. Het is dus van het

(de Vries—Bruins e. a.)

grootste belang, dat maatregelen ter bestrijding worden nomen.

De Regeering doet in deze zeer weinig. Zij heeft in 1 een commissie ingesteld, bestaande uit drie burgerlijke neeskundige-dienst-artsen om een onderzoek in te ste naar het voorkomen van tuberculose in Nederlandsch-I bij Gouvernementsambtenaren. In het laatste jaarver van den B. G. D., dat in 1922 is verschenen, en dat du laatste mededeelingen bevat, staat, dat het onderzoek v loopig is gestaakt door gebrek aan personeel. Er was dus geen sprake van bezuiniging, zooals men het nu noemen, maar er was geen personeel. De menschen, die onderzoek moesten leiden, waren naar Europa vertrokken men achtte het niet noodig direct anderen voor hen in plaats te benoemen. Men kan moeilijk zeggen, dat dit v op een juist inzicht in den ernst van den toestand.

De Regeering doet nog iets meer. Er zijn voor korten een paar sanatoria voor tuberculoselijders opgericht. beide sanatoria hebben met elkaar een totaal van 40 bed In het geheele uitgestrekte Rijk van Nederlandsch-I zijn dus 40 bedden voor tuberculosepatiënten en natuu nog alleen voor betalende patiënten. Deze beide inrichtin worden van Rijkswege gesubsidieerd. Meer doet de Re ring niet, om dit ernstige gevaar te bestrijden.

In de tweede plaats wil ik een niet minder ernstig ge noemen, dat betrekking heeft op het voorkomen van me gitis cerebro-spinalis. Deze ziekte kwam tot voor kort n zeer sporadisch voor, meest in kazernes, gevangenisser andere overvolle gebouwen.

Plotseling brak er echter in 1919 een epidemie van ziekte uit onder de koelies te Tandjong Priok, waarbij de 126 gevallen 51, dus 40 pct., stierven. De koelies in havens zijn over het algemeen zeer slecht gehuisvest. Ze pen 's nachts buiten, op, over en door elkaar. Door deze standen ontstaat er groote kans op infectie.

Hiermee komen we tot de bespreking van de maatrege die genomen moeten worden tegen het indringen van zie van elders in Indië. Voor allerlei ernstige epidemieën v men het uitgangspunt in havenplaatsen. Zoo zien wij, da pest van uit Voor- en Achter-Indië en J.-China de haven Soerabaja is binnengekomen en van daar naar Mal Kediri en Madioen is overgebracht. Men weet dus pre in welke inlandsche havens die ziekte het eerst is voo komen en hoe ze zich verder over Java verspreid heeft.

Zoo is het ook met de cholera gegaan. Van uit Djaml 1919 te Batavia ingevoerd, werd ze van daar naar het ove deel van Java en een groot deel van den archipel ove bracht. De Spaansche griep werd in 1919 door de booten de Koninklijke Paketvaart Maatschappij naar de Molul overgebracht. Het is een ernstige plicht van de Regeering te zorgen, dat de havenplaatsen beter beschermd worden

Naast de onvolledige verdediging van de havens lever toestand van de volkshuisvesting verschillende gevaren voor de gezondheid.

In 1922 is te Semarang een congres gehouden ove volkshuisvesting. In de verschillende prae-adviezen w een zeer scherpe aanklacht geuit tegen de Overheid, betreft het geheele gebied der volkshuisvesting. Eén va sprekers zegt, dat het geheele vraagstuk van de volksl vesting wordt beheerscht door de vraag, hoe men epidem voorkomt. Hieruit volgt dus de samenhang tusschen woningvraagstuk en den gezondheidstoestand. In verl hiermee kom ik thans tot de noodzakelijkheid van samen king tusschen den dienst van de volkshuisvesting, het ha toezicht, den B. G. D. en de maatregelen van de assaineer

De Voorzitter: Ik schors thans de beraadslaging enkele minuten en geef het woord aan den heer Staal tot het richten van eenige vragen aan den Minister Marine, ingevolge art. 112 van het Reglement van C (Zie in het *Aanhangsel* de vragen n°. 91.)

De beraadslaging over de Vde afdeeling (*Departement*

(de Vries—Bruins.)

Onderwijs en Eeredienst) van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk II (Uitgaven in Ned.-Indië) der begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923 (4) wordt voortgezet.

Mevrouw de Vries—Bruins zet haar rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik zeide, dat het vraagstuk van de volkshuisvesting van groot belang is voor de volksgezondheid.

Ik wil in verband daarmee nog eerst even wijzen op de quaestie van het gevaar, dat in het algemeen de groote steden, de bevolkingscentra opleveren. Dat geldt niet alleen voor Indië, maar ook voor Nederland en andere landen van Europa. Het is langzamerhand gebleken, dat de groote centra broeinesten zijn van allerlei infectieziekten, die vandaar overgebracht worden naar steden, die minder dichtbevolkt zijn.

In verband hiermede heb ik onlangs den Minister de vraag gesteld over de verplaatsing van een deel der bevolking van Semarang naar het veel gezonder heuvelland, in de nabijheid der stad gelegen. De Minister antwoordde, dat deze verplaatsing weinig beteekenis had en eigenlijk alleen van belang was voor villabewoners. Ik geloof, dat de Minister zich vergist. Het zijn volstrekt niet alleen villabewoners, dus beter gesitueerden, die daar gaan wonen, maar er vestigen zich ook ambtenaren, waaronder vele lagere. Als bewijs, dat een dergelijke verplaatsing wel degelijk een algemeen belang is, wil ik nog aanvoeren, dat het gemeentebestuur van Semarang reeds jaren lang pogingen heeft gedaan, om van Overheidswege deze verplaatsing in de hand te werken. Er worden wegen en vervoermiddelen aangelegd en op allerlei manieren bevordert men deze verplaatsing, omdat men er een groot hygiënisch belang in ziet.

In Batavia heeft men voor jaren hetzelfde gedaan. De stichting van Weltevreden is volgens professor Flu om dezelfde reden tot stand gekomen. Batavia stond bekend als een broeinest van ziekten en men is toen maatregelen gaan nemen, om de stad uit te breiden in gezonder richting. Dat is gelukt door de stichting van Weltevreden. Het blijkt wel, dat de Overheid goed gezien heeft, want als men de sterftecijfers en de ziektecijfers van Batavia en van Weltevreden vergelijkt, dan blijken die cijfers voor Weltevreden veel gunstiger te zijn. Het spreekt echter wel vanzelf, dat deze maatregelen niet afdoende zijn, want het armste gedeelte der bevolking zal toch altijd in de oorspronkelijke ongezonde plaats blijven wonen. Ik wil het dus niet aanbevelen als universeel redmiddel, maar het is één van de middelen, die men moet toepassen, wanneer daarvoor de gelegenheid bestaat.

Ik noem nu nog als laatste onderdeel van het heele gebied van de volksgezondheid de assaineering, die ook bij de vermijding der ziekten van buitengewoon belang is.

Men mag zich nu de vraag stellen, hoe de samenwerking van de verschillende diensten. Dezer dagen vertelde mij een Indisch ambtenaar, die tijdelijk hier te lande vertoeft, dat de eenige gelegenheid, waarbij de verschillende diensten met elkander in aanraking komen, zich voordoet, wanneer er geschillen zijn gerezen. De moeilijkheden, die dan ontstaan, kunnen niet direct worden uitgemaakt, omdat die diensten niet één leider hebben en er geen dienstverband bestaat. Kunnen de geschillen niet onderling worden opgelost, dan heeft men zich te richten tot den Gouverneur-Generaal. En iedereen zal begrijpen, dat dan een heele tijd verloopt vóór de oplossing komt. Deze toestand kan niet zijn in het belang van de spoedige en grondige verbetering van dit belangrijke vraagstuk.

Het is daarom mijn bedoeling geweest, om te bepleiten, dat er een andere organisatie moet komen van de verschillende maatregelen in het belang van de volksgezondheid, dat wij niet moeten hebben een burgerlijken geneeskundigen dienst in zijn tegenwoordige samenstelling, maar dat al de verschillende instellingen, de dienst van de „arseneering", die van de volkshuisvesting en die van de hygiëne in engeren zin moeten worden vereenigd in één centrale organisatie. De Minister heeft zoo straks gezegd, dat men daarmede moet

(de Vries—Bruins e. a.)

wachten, totdat de Verkavelingscommissie klaar is met haar werk, maar ik geloof juist, dat het omgekeerde moet gebeuren, dat eerst omtrent deze zaak een uitspraak van de Kamer moet komen, opdat de genoemde commissie daarmede rekening zal kunnen houden.

De Minister zegt, dat er geen geld is, maar ik vraag geen geld, integendeel, ik geloof, dat de samenwerking van die verschillende diensten een geldbesparing zal geven. Met het oog op den zeer beperkten tijd zal ik het bij deze oppervlakkige besprekingen moeten laten. Als conclusie van deze bespreking heb ik de eer een motie in te dienen, die als volgt luidt:

„De Kamer,

van oordeel, dat de ongunstige hygiënische omstandigheden, waaronder de Indische bevolking leeft, van dien aard zijn, dat het maatschappelijk en geestelijk leven er door bedreigd wordt;

overwegende, dat de bestaande B. G. D. als Overheidsorgaan niet bij machte is, daarin afdoende verbetering te brengen;

overwegende, dat de algeheele zorg voor de volksgezondheid in Indië aan één centraal orgaan dient te worden opgedragen,

noodigt de Regeering uit, te onderzoeken of het instellen van een centralen Indischen gezondheidsdienst aanbeveling verdient en van den uitslag van dat onderzoek mededeeling te doen aan de Kamer."

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Door mevrouw de Vries—Bruins is een motie van orde ingediend, luidende:

„De Kamer, van oordeel, dat de ongunstige hygiënische omstandigheden, waaronder de Indische bevolking leeft, van dien aard zijn, dat het maatschappelijk en geestelijk leven er door bedreigd wordt,

overwegende, dat de bestaande B. G. D. als overheidsorgaan niet bij machte is, daarin afdoende verbetering te brengen,

overwegende, dat de algeheele zorg voor de volksgezondheid in Indië aan één centraal orgaan dient te worden opgedragen,

noodigt de Regeering uit, te onderzoeken of het instellen van een Centralen Indischen Gezondheidsdienst aanbeveling verdient en van den uitslag van dat onderzoek mededeeling te doen aan de Kamer."

Deze motie wordt ondersteund door de heeren Hugenholtz, van Zadelhoff, Troelstra, Schaper en Albarda en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Ik stel voor, deze motie te gelijk met deze afdeeling te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De heer Gerhard: Mijnheer de Voorzitter! Bij de groote en geruchtmakende vraagstukken, die hier in overvloedig aantal de aandacht der weinige deskundigen vragen, mag ik het niet jammer vinden, dat aan het onderwijs slechts een zeer beperkte tijd wordt toegemeten en het moet er zich mede tevreden stellen, dat het, als het vluchtig ter sprake mag komen, de concurrentie moet doorstaan met lokkende recesbeelden. Nog erger is het dan gesteld voor het inlandsch onderwijs, dat weer ten achter ligt bij het Europeesch onderwijs.

Ook weet ik, dat de afdoende manier van bestrijding wel weer hierin zal bestaan, dat degeen, die in Indië heeft ge-

(Gerhard.)

zeten en dáár er zich nooit de geringste moeite voor heeft gegeven, als Indische specialiteit hier aan de opmerkingen van den Europeeschen „baar" alle waarde ontzegt.

Dat is geen reden voor mij, Mijnheer de Voorzitter, om niet telkens weer te kloppen op hetzelfde aambeeld, te meer waar de feiten voortdurend den „baar" gelijk geven. Ter wille van den tijd, Mijnheer de Voorzitter, zal ik mij echter bepalen tot één onderwerp, het onderwijs aan den inlander en aan de steeds hoog opgevijzelde cultuurtaak der Nederlandsche overheerschers.

De geest, die hier velen bezielt, blijkt uit het Voorloopig Verslag, blz. 23, waar staat:

„Verscheidene leden hadden er bezwaar tegen, dat voor het onderwijs bijna 5 millioen meer wordt geraamd dan voor het loopende jaar. Ofschoon de Minister op bladz. 11 der Memorie van Toelichting betoogt, dat aan de staatstaak een ingrijpende beperking moet worden opgelegd, ook op het gebied waar onder andere omstandigheden uitbreiding wenschelijk wordt geacht, wordt op het gebied van het onderwijs de staatstaak niet alleen niet ingekrompen, maar zelfs uitgebreid. Blijkens het medegedeelde op blz. 29 en 30 der Memorie van Toelichting, zullen tal van nieuwe scholen worden geopend. Zij vroegen, of de opening van die scholen niet tot betere tijden zou kunnen wachten. De resultaten van het onderwijs zijn over het algemeen nog zoo gering, dat geen al te groote voortvarendheid bij de uitbreiding daarvan behoeft te worden betracht."

Gelukkige conclusie: omdat de resultaten zoo gering zijn, daarom niets doen.

De Regeering verontschuldigt zich over den schijn van voortvarendheid in deze termen:

„Is dus op het gebied van het onderwijs voor nieuwe maatregelen, in vergelijking met vorige jaren, zeer weinig uitgetrokken, niettemin is ook door den ondergeteekende overwogen, — gelijk reeds in de Nota van Wijzigingen bij onderafdeeling 546 werd uiteengezet — of, met het oog op den stand der geldmiddelen en gelet op de consequenties, de voorbereiding van de oprichting van eene rechtsgeleerde hoogeschool niet kon worden uitgesteld en of het aantal nieuw te openen scholen (4 Hollandsch-Chineesche, 10 Hollandsch-Inlandsche en 60 Inlandsche tweede klasse scholen) niet zou kunnen worden ingekrompen. Zooals ter aangehaalder plaatse verder is medegedeeld, wordt, in verband met den ook in Indië van zeer verschillende zijden tot uiting gekomen wensch om de onderwijsuitgaven eerst in de laatste plaats te besnoeien, door den ondergeteekende ingestemd met het bij nader overleg door de Indische Regeering geopperd denkbeeld om deze posten te handhaven onder het voorbehoud, dat na het bekend worden in Indië van den opzet der ontwerp-begrooting voor 1924 zal worden beslist of van de onderwerpelijke kredieten voor 1923 gebruik zal worden gemaakt."

M. a. w.: We doen wel wat, maar als het eenigszins te motiveeren is, laten we ook dat!

De klacht, Mijnheer de Voorzitter, in het afdeelingsverslag van den Volksraad is te begrijpen. Zij luidt:

„Dat voor nieuwe maatregelen slechts een bedrag van f 337 500 is uitgetrokken, betreurden sommige andere leden ten zeerste. Uitbreiding van onderwijs — aldus deze leden — is voor dit land van het grootste belang; deze moet minstens gelijken tred houden met de toeneming van de bevolking. Geschiedt dit niet, dan zal het analphabetisme in beteekenis winnen en de ontwikkeling der bevolking sterk achteruitgaan."

En bitter is de klacht in de courant *De School* van 27 October, bladz. 68, luidende:

„Bij een leerplichtige leeftijd van 7 tot 12 jaar is het aantal kinderen, dat onmiddellijk voor onderwijs
bereikbaar is, te schatten op 5 miljoen, waarvan n
geen 14 pct. het onderwijs krijgen, waarop ze rec
hebben.
Vijf en tachtig procent blijft nog altijd verstoken v
enig onderricht, zelfs van het meest elementaire.

. . . .

Maar toch — ondanks deze op verwaarlozing wijzen
cijfers, heet het niet alleen „overdreven", om zul
ruime onderwijsperspektieven te openen, doch ook „
kostbaar". De schatkist kàn het niet dragen, betoo
men.
Ook dàártegen getuigen de droge cijfers. Van
gehele begroting voor het jaar 1923 wordt 7½
z e v e n e n e e n h a l f procent, voor onderwijs-do
einden afgezonderd, terwijl de defensie er 27 % v
vraagt. Dat bedrag is dan nog bestemd voor het Europ
zowel als voor het Inlandse onderwijs.
35 000 Europese kinderen, d. i. pl. m. 100 %, gen
ten hier te lande van het openbare of gesubsidieer
onderwijs. Voor hen werd op de laatste begrooti
ongeveer 10 millioen gevraagd; voor het inlands ond
wijs aan 700 000 kinderen 16 millioen (waaronder
grepen een evenredig aandeel in de kosten voor
Europees onderwijs naar rato van het aantal inlanc
scholieren)."

Mijnheer de Voorzitter! Reeds in de zitting van 25 N
vember 1913 wees ik op de erbarmelijke resultaten van
desa-onderwijs.
Hoe is de toestand nu? Uit de *Jaarcijfers voor de Koloni*
blijkt, dat 31 December 1919 op Java ontvingen 198 627 kin
ren lager inlandsch onderwijs en 286 256 op de volkssch
gingen, waarvan 39 584 een certificaat ontvangen (van
jaar onderwijs), terwijl 95 148 de schooltjes verlieten zon
dat bewijs en zonder verder wat onderwijs te krijgen.
zijn ongeveer 4 000 000 kinderen, die voor onderwijs in a
merking moesten komen.
Er zijn buitendien wel pl.m. 400 000 op Mahomedaans
schooltjes, doch die hebben een uitsluitend godsdiens
karakter, dat wil zeggen, de kinderen leeren er alleen d
Koran. Wat vooruitgang is daarin? Bitter, bitter weinig.
de klacht verwonderlijk over het verschil met de zorg v
de ruim 30 000 Europeesche kinderen? Natuurlijk is de v
houding voor de Buitengewesten nog veel slechter. En w
zullen we er op wijzen, dat de hoofdzaak, nl. de aanwervi
van ten minste eenigermate geoefend personeel, nog ste
volstrekt verwaarloosd wordt. Men hoore slechts de klacht
de herhaalde klachten van de inlanders zelf, die geen ande
wensch koesteren, dan hun volk op te heffen in zijn eig
aard. Hoogst belangrijk ten deze zijn twee zaken, waarv
de Regeering absoluut geen voldoende waardeering heeft.
is het Inl. Ond. congres te Bandoeng. Ik zou willen vrag
of de Regeering bereid is het volledige verslag van dat c
gres ter beschikking der leden van deze Kamer te stell
Het antwoord in de Memorie van Antwoord, bladz. 3, is e
het hooghartige, maar domme antwoord van een Regeer
van overheerschers.
De motie, op dat congres aangenomen, is teekenend. Da
in spreekt nog de onbedreven voortvarendheid der nieuwel
gen en beginnelingen, maar ernstig wijzen we er de Reg
ring op, dat, als gouverner prévoir is, ze hier toonen
het te verstaan.
De motie luidt als volgt:

„Het Eerste Inlands Onderwijs-kongres gehouden
13 en 14 Mei in de Kaboepaten te Bandoeng;
Gehoord de preadviezen, besprekingen en debatten;
overwegende, dat de bevordering van het onderwijs
de verbreiding van nuttige kennis, wetenschap en
schaving noodzakelijk is voor de ekonomiese en geestel
vooruitgang als grondslag voor toenemende zelfstand
heid van de bewoners van Indonesia,
Overwegende, dat het bestaande Inlandse onderw
stelsel grote aanvullingen zal moeten ondergaan alvor
het daarmede beoogde doel kan worden bereikt;

(Gerhard.)

besluit de volgende desiderata onder de aandacht der regering te brengen met verzoek om de spoedige ontwikkeling van het onderwijsstelsel in de aangegeven richting met kracht ter hand te nemen en te bevorderen;

1ste. uitroeiing van het analfabetisme;

2de. verheffing van de bestaande volkscholen, wat onderwijs en leerkrachten betreft tot het peil der tegenwoordige tweede klasse-scholen met aansluiting op het onderwijs in de hogere klassen van die scholen;

3de. Uitbreiding van de tweede klasse-scholen tot zesklassige scholen van lager onderwijs.

4de. Invoering van het Hollands op de normaalscholen.

5de. Instelling van vervolgscholen tot voorbereiding van oud-leerlingen voor het middelbaar-onderwijs.

6de. Instelling van kweekscholen voor een akte, gelijkstaande aan de hoofd-akte, voor alle landaarden.

7de. ontwikkeling van het technies en algemeen ontwikkelend hoger onderwijs.

8ste. Bevordering van de zedelike vorming der leerlingen.

9de. Verbetering en uitbreiding der leermiddelen voor het lager onderwijs.

10de. Bevordering van landbouw- en handwerk-onderwijs."

In dat Inlandsch Onderwijs-Congres zit de kiem van een groote beweging, die haar weg wel zal vinden.

De tweede hiermee nauw verbonden zaak is het A. B. C.-Comité, waartegenover de Regeering niet onsympathiek staat.

Dit comité, waarvan de letters beteekenen Analphabetismo Bestrijdings-Comité, vormt een krachtbeweging van zelfhelp als er weinige elders te vinden zijn. Een dorst naar ontwikkeling, naar kennis, naar zich een plaats veroveren in de cultuurwereld wordt hiermede gelescht, als 10 jaren geleden niet denkbaar werd geacht.

Het vraagstuk voor den inlander-apostel werd de bestrijding van dat analphabetisme.

Dat comité is gesticht in November 1921 door den directeur en een paar jonge leeraren aan een inlandsche kweekschool. Zij begrepen, dat, als er van opheffing van hun volk iets kon komen, men het geestelijk peil moest zien te verhoogen. Maar dat kon niet geschieden door lang redeneeren, daarvoor moest men naar het volk toe gaan en onmiddellijk dien zeer onwetenden de hulp brengen, die zij noodig hadden om eenigermate tot meer kennis te kunnen geraken. In uiterst korten tijd sloten zich van verschillende zijden leeraren, onderwijzers, ingenieurs, technici, veelal inlanders, maar ook Europeanen aan. De beweging greep snel om zich heen, breidde zich uit van Java en Sumatra naar Borneo en Celebes.

Zij was ook hierdoor gekenmerkt, dat er zelfs onderwijzers waren, die goede betrekkingen prijs gaven om zich te kunnen wijden aan de verheffing van hun landgenooten.

Daarin zit het geheim van deze beweging: men ging den kampong in, zocht jong en oud op, en wie maar wilde kreeg eenvoudig onderwijs. Dat waren inlanders, die kennis opgedaan hadden en zich niet verkochten aan den Westerschen schijn, maar hun landgenooten wilden opheffen. In Salatiga bijv. werd onderwijs gegeven aan een 20-tal personen van 13—60 jaar, die allen ijverig trachtten achter de geheimen van het lezen te komen.

Mijnheer de Voorzitter! Wie aandachtig dat werk naleest, krijgt den verheffenden indruk van een belangloosheid voor inwendige zending, van den mooisten vorm van echte vaderlandsliefde, die het geringste reeds aanpakt, onaanzienlijk werk doet, als ware apostelen.

Dat streven vindt zijn tegenbeeld in een stijgende begeerte onder alle kringen naar ontwikkeling, waarvan wij in onze officieele stukken niets gewaar worden.

Als de Indische Regeering iets meer wilde zijn dan de bewaker van bodemschatten ten gerieve van het Europeesche kapitaal, dan zou zij zich moeten haasten om ons te laten zien, hoe daar een beweging opkomt onder het volk, dan zou zij die met kracht moeten steunen. Een jaar na dat uiterst geringe begin van 6077 menschen is het A.B.C.-comité geworden tot een combinatie van duizenden onderwijzers, die meer dan 50 000 leerlingen op dit gebied hebben gekregen. Daarbij hebben zich 30 groote vereenigingen aangesloten en ook enkele Europeesche, o.a. het Nederlandsch-Indisch Onderwijzers Genootschap.

Ik zou nog heel graag iets gezegd hebben over verschillende onderwijzerszaken, en ook over de opvoeding van de Indische bevolking, die van veel wijdere strekking is. Ik zou ook willen spreken over de alcoholbestrijding, waar de Minister met een hautain gebaar voorbij gaat. De Regeering belooft ieder jaar, maar doet niets.

De Regeering laat alles kalm rusten. Ik herinner er aan, dat de Minister in de Memorie van Antwoord heeft gezegd, dat in de Preanger Regentschappen een invoering van een opiumverbod mogelijk was, omdat het opiumgebruik daar nog gering was. Welnu, toen ik 6 jaar geleden pleitte voor een alcoholverbod voor Indië, omdat daar het alcoholverbruik nog gering was, ben ik telkens met een kluitje in het riet gestuurd, en men deed niets. Terwijl men zich verheft op zijn Christelijkheid, de cultuurwaarde, de zorg die men voor Indië als oudere broer heeft, geschiedt er voor de opvoeding niets.

Ik had ook willen spreken over de zoo gewichtige voertaalquaestie. Ik weet nog zoo goed, met welk een vriendelijk gebaar ik eenige keeren werd afgewezen met de opmerking: gij verstaat Indië niet zoo goed, gij hebt er nooit geld verdiend, ergo hebt gij er ook geen verstand van. Maar wanneer men de inlandsche bladen leest en de uitbreiding waarneemt van de A. B. C.-commissie en de vraag naar particuliere Hollandsche scholen, dan komt telkens die gewichtige quaestie naar voren: geef ons onderwijs in onze eigen taal, want dan kunnen wij ons pas goed ontwikkelen en eindelijk ook goed de menschen in een andere taal verstaan.

Ik zou hebben willen spreken over het uiterst ingewikkelde vraagstuk, verbonden aan de inrichtingen van Hollandsch inlandsch onderwijs, waar men ten aanzien van de toelating op den verkeerden weg is, en ik had willen spreken over de ontwikkeling der m.u.l.o.-scholen, in verband met de motie, die vroeger door mij is ingediend, maar die is vervallen bij een Kamerontbinding en later niet meer door mij is ingediend, maar waarvan in deze jaren blijkt, dat wij de zaak goed gezien hebben.

Ik had hierover willen spreken, maar dat is nu natuurlijk uitgesloten, en wij moeten ons zeer gelukkig achten, dat wij vandaag nog zooveel hebben kunnen zeggen; er zijn zooveel onderwerpen, waarvan men dan tegen ons zou zeggen: gij weet er hier in Europa eigenlijk niets van, maar waarvan het telkens weer blijkt, dat wij het juiste gezicht op de zaak hadden en op de vele vraagstukken, die met het onderwijs daar in verband staan. Het zou van groote waarde zijn, indien men die zaken eens grondig met elkaar kon behandelen.

Ik zou dat bovenal gaarne gedaan hebben, indien er een man achter de groene tafel had gezeten, die mij niet, wat mij straks weer zal overkomen, daar hebben wij ervaring van, zal afwijzen met de redeneering van ondeskundigheid in Indische zaken.

Ik waag het te voorspellen, indien al die menschen, die nu zoo doodsbenauwd zijn voor de stelling: Indië los van Holland, beseffen, hoe de mentaliteit van die inlandsche bevolking staat te veranderen, het inzicht hadden, dat wij van den gang van zaken daar hebben, dan zouden zij begrijpen, dat er veel meer ingewerkt moest worden, juist om wat er in Indië staat te veranderen. De Regeering moest daarvoor veel meer belangstelling toonen, en moest zorgen, ook ons daarvan op de hoogte te stellen, en de inlander moest den indruk kunnen krijgen, dat de Nederlandsche Regeering wilde samenwerken met wat er in die inlandsche bevolking groeide, opdat inderdaad de inlander, die begint te ontwaken, niet zal eindigen met de overtuiging te krijgen, dat hij slechts te doen heeft gehad met een overheerscher, dien hij wil wegjagen, maar dat hij te doen heeft met iemand, die als de ware oudere broeder hem hulp wil betoonen, gedachtig aan het bekende woord: „Ik help mijn inlandsche bevolking op te voeden om **mij, Nederland, overbodig te maken.**"

(Gerhard c. a.)

Dat ware de taak, die de Nederlandsche Regeering op zich had te nemen, maar zij heeft tot nu toe niet het geringste blijk gegeven, dat zij die taak beseft.

Niettemin hoop ik nog, dat iets van de overtuiging, die ons bezielt, zal doordringen tot deze menschen en dat zij de idee zullen loslaten, dat alleen zij, die in Indië geweest zijn, deskundigen zijn op dit gebied en tot de overtuiging zullen komen, dat een leek allicht een helderder kijk op de zaak zal hebben, omdat hij minder door vooroordeelen daarin belemmerd wordt.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord over de schrapping van het bouwsubsidie op de ontwerp-begrooting 1923 voor de Kartinischool te Semarang.

Na den dood van den heer van Deventer is door particulieren bijeengebracht een kapitaal van f 123 000 voor den bouw van die school. Na langdurige conferenties over het karakter der school en nadat het Departement van Onderwijs verzocht had er een inrichting van te maken, waar meisjes een meer algemeene ruime ontwikkeling konden krijgen, is daartoe besloten, en te gemakkelijker omdat daaraan een subsidietoezegging verbonden was.

De school, aanvankelijk geprojecteerd voor 3 jaar, moest gebouwd worden voor 4 jaar. In de bovenvermelde verwachting werd de eerste klasse geopend op 1 Juli 1921, de tweede 1 Juli 1922, terwijl de derde op 1 Juli 1923 geopend zou kunnen worden.

Nu komt plotseling die schrapping van het subsidie. Wat moet dat nu voor een indruk maken, wanneer na de ontvangen aanmoediging door de Regeering gezegd moet worden: er is geen geld, wij kunnen in 1923 geen meisjes meer toelaten.

Ik weet te goed, dat over de geheele linie ernstig dient bezuinigd te worden, maar ik meen dat na de gedane toezeggingen de Minister deze dient na te komen.

Dat was het eerste punt. Nu heeft de heer Ter Hall mij een redevoering ter hand gesteld, die hij had willen houden en die ik in gecomprimeerden vorm zal opdienen.

De heer Ter Hall wilde spreken naar aanleiding van de vraag, die hij op 28 Juli gedaan had, betreffende de uitzending van wetenschappelijke buitenlanders naar Indië.

Hij meende, dat het tekort veel te veel wordt aangevuld met vreemdelingen, en dringt aan op een verklaring van den Minister, dat hier geen buitenlanders meer ter uitzending naar Indië zullen worden aangenomen, zoolang voldoende Nederlandsche krachten beschikbaar zijn.

Het gaat hier niet zoozeer om het aantal artsen als wel om het feit, dat buitenlanders langzamerhand overal in Indië de leidende posities gaan bekleeden en de Hollanders er buiten blijven.

Zoo is de directeur van het ziekenhuis te Soerabaja een Belg, dr. Tamm, de chirurg, is een Duitscher, die benoemd is met passeering van twee voortreffelijke Hollanders.

Er is nog het geval van Barang, die benoemd is, hoewel volkomen onbevoegd en onbekwaam, als leeraar in de tandheelkunde.

De chef van het militaire hospitaal te Soerabaja is een Deen; in de particuliere ziekenhuizen deelen vreemdelingen de lakens uit.

Onder de artsen aan het Stadsverband te Soerabaja zijn 2 Belgen, 1 Duitscher, 1 Oostenrijker, 2 Hongaren en 1 waarvan de nationaliteit niet bekend is, vermoedelijk een Rus; alleen één Hollander is daar aangesteld.

Het is derhalve de wensch, dat de Minister het daarheen zal willen leiden, dat voor den Gouvernementsdienst geen buitenlanders meer zullen worden aangenomen, indien dit niet dringend noodzakelijk is, en zeker niet in de leidende posities. Met een gezonde regeling van de positie en de betaling, zal zeker zich een voldoende aantal Nederlanders daarvoor aanmelden.

De heer **Scheurer**: Mijnheer de Voorzitter! Wegens het late uur en de werkzaamheden, die ons nog wachten, voel ik mij verplicht over deze zeer belangrijke zaak thans niet te

(Scheurer c. a.)

spreken, d. w. z. dat ik daarover op het oogenblik geen uitvoerige beschouwingen zal geven.

Wij weten, dat de volksgezondheid een zeer belangrijke zaak in Indië is. Wij weten ook, dat het bijna een onmogelijkheid voor de Regeering is om daarin anders te voorzien, en wij meenen, dat zooveel mogelijk door de Regeering er op aangestuurd moet worden dat inlandsche krachten gevormd, opgevoed en klaargemaakt moeten worden om ook in dien geneeskundigen dienst te werken.

Ik wil in dit verband alleen vragen, of de Minister ons ook kan mededeelen of het voornemen, om de inlandsche artsenschool van Soerabaja over te brengen naar Batavia, doorgaat. Ik zou het op het oogenblik betreuren. Wij moeten zooveel mogelijk uit de inlandsche krachten hulpartsen zien te vormen, die de Indische maatschappij dienen, wanneer er zieken zijn.

Mevrouw de Vries—Bruins heeft een motie voorgesteld, met het doel om de verschillende afdeelingen, die betrekking hebben op of in verband staan met de volksgezondheid, te brengen onder één hoofd en daarvan een organisme te maken. Zij heeft daaraan eenige beschouwingen vastgeknoopt, waarmede ik mij slechts voor een gedeelte kan vereenigen. Ik zal daar echter nu niet verder op ingaan.

De motie zelf, losgemaakt van die beschouwingen, kan, dunkt mij, zoowel door de Regeering als door de Kamer worden aanvaard. Een onderzoek kan niet alleen tot een negatief, maar ook tot een positief resultaat leiden.

Het komt mij wel wenschelijk voor, dat deze motie door de Kamer zonder hoofdelijke stemming wordt aangenomen.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik begin met een korte beantwoording van den geachten spreker den heer van Boetzelaer van Dubbeldam, meen ik te kunnen volstaan met de verklaring, dat ik gaarne overeenkomstig zijn wensch mijn aandacht zal wijden aan de vraag, op welke wijze aan het particulier initiatief op het gebied van het onderwijs in Indië zoo ruim mogelijk baan kan worden gelaten.

De tijd laat niet toe verder in bijzonderheden te treden over dit onderwerp, maar gaarne zal ik nader mijn aandacht daarop vestigen.

Wat aangaat de zeer uitvoerige rede van mevrouw de Vries—Bruins, een rede, die eveneens mijn belangstelling had, moet ik verklaren, dat, wanneer ik op de vele daarbij aangeroerde punten inging, in die mate als de aard van het onderwerp dat zou eischen, in geruimen tijd de gedachtenwisseling nog niet geheel voleindigd zou zijn. In het kort is op dergelijke beschouwingen geen antwoord te geven, dat ook maar eenigszins bevredigend is. Ik meen trouwens, dat dit ook niet in de bedoeling ligt van de geachte spreekster; heb ik haar wel gevolgd, dan wenscht zij feitelijk in hoofdzaak mij te vragen, of ik zou willen overwegen het denkbeeld, dat zij in haar motie heeft belichaamd, de instelling van een centrale organisatie van den burgerlijken geneeskundigen dienst in Indië. Tot zoodanige overweging, die feitelijk al sinds geruimen tijd heeft plaats gevonden, verklaar ik opnieuw mij gaarne bereid. Ik moet intusschen voorop stellen, dat ik met de motiveering, zooals die in de motie luidt, mij niet zou kunnen vereenigen.

Ook over hetgeen mevrouw de Vries—Bruins heeft aangevoerd omtrent onvoldoende bevordering van de door haar bedoelde uitbreiding van de groote steden op Java, zou zooveel te zeggen zijn, dat het op dit oogenblik bezwaren zou inhebben op dit punt diep in te gaan. Voor zoover de geachte spreekster de organisatie van den burgerlijken geneeskundigen dienst als onderwerp van beschouwing heeft behandeld, zullen haar opmerkingen in de eerste plaats onder de aandacht moeten komen van de zg. Verkavelingscommissie, die in Indië met een herziening van de taak der verschillende departementen van algemeen bestuur zich bezighoudt.

De heer Gerhard heeft een zeer uitvoerig pleidooi geleverd voor de ontwikkeling van het onderwijs in Indië in de richting, die hem persoonlijk sympathiek is. Wanneer deze des-

r de Graaff e. a.)

op onderwijsgebied aan het woord is, is het mij n genoegen hem aan te hooren. Ook ten aanzien van e echter geldt het bezwaar, dat men enkele uren, zoo ele dagen noodig zou hebben, om ook maar eenigs- vredigend over die vele en veelomvattende onder- van gedachten te kunnen wisselen. En daartoe ont- e gelegenheid. Waar intusschen de heer Gerhard de lling uitsprak, dat bij dezen Minister een overleg dergelijke zaken geen instemming zou kunnen vin- dit een verkeerde voorstelling van zaken.

zou mij aangenamer zijn dan met den heer Gerhard die punten gezet en rustig van gedachten te wis- onder daarbij in politieke tendenzen te vervallen. te allen tijde bereid om, waar het ook zij, ook op epartement als die geachte afgevaardigde dat uitvoerige besprekingen daarover te houden. Het eeft, wanneer het inderdaad om de zaak te doen is, es voor; immers voor een grondige technische be- van een zoo veelzijdig vraagstuk is het uit den zaak hier niet de meest geschikte plaats. Voor het k kan ik de verzekering geven, dat het onderwerp e mate de belangstelling van de Regeering heeft. r Boon heeft in de eerste plaats ter sprake gebracht lieering van de „Van Deventerschool" te Semarang. stie, die zich daarbij voordoet, is, naar ik meen, re dan door den geachten afgevaardigde bedoeld. k is deze, dat de Regeering voornemens is het tegen- stelsel van subsidieering der oprichting van der- ebouwen om financieele redenen om te zetten in een steem, namelijk de tot dusver verleende tegemoet- n eens, in den vorm van een z.g. bouwsubsidie, te ats maken voor de toekenning van een „huurwaarde- ", bestaande in een jaarlijksche uitkeering van rente ing van het bouwkapitaal. Dat stelsel is in over- n zal in dit jaar verder worden uitgewerkt. Inmid- le subsidieering op den ouden voet worden voortge- le nieuwe regeling in werking kan treden.

angaat de quaestie van de vreemde artsen, Mijnheer itter, daarover heb ik al meer dan eens vragen en ontvangen. In den inhoud daarvan lag een onder- ie niet sympathiek was, noch wat toon noch wat betrof. In den tijd, toen de Hollandsche artsen un materieele belangen voorstonden en onder de len bevredigende voorwaarden weigerden naar Indië zoodat geen medisch personeel hier te lande was igen voor den burgerlijken geneeskundigen dienst bleef geen andere keuze over dan in het buitenland ig te zoeken. Daarin is men geslaagd; in Oostenrijk, narken en andere landen heeft men bekwame artsen , die zich bereid verklaarden. Speciaal uit Oosten- o.m. enkel specialisten verkregen ook op chirur- bied. In de brieven nu, die mij ter inzage werden , trof mij wel het meest de naijver, de ongemoti- ncune tegen de vreemde artsen, ook waar door de ijvers hun bekwaamheid en geschiktheid werd Het spreekt vanzelf, dat de Regeering zich niet mag storen en dat zoolang deze artsen nog in den dienst zijn, zij niet mogen worden uitgesloten leidende betrekkingen, wanneer zij door hun be- den daarvoor in aanmerking komen. Sinds geruimen intusschen geen vreemdelingen meer in den burger- neeskundigen dienst opgenomen, maar wanneer zich r tijd opnieuw op redelijke voorwaarden geen Hol- artsen mochten aanbieden, zou de Regeering wel akt zijn den toen gevolgden weg weer in te slaan.

orzitter: Ik stel voor, den spreektijd bij de replieken n op ten hoogste 1 minuut.

aartoe wordt besloten.

r Gerhard: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil alleen ren, dat ik de methode, die de Minister in deze heeft, niet kan accepteeren. Het is niet de quaestie

(Gerhard e. a.)

om met den Minister in een onderonsje over deze zaak te spreken; hier in de Kamer is het de plaats, waar die bespreking over het onderwijs, enz. zal moeten geschieden. Ik heb veel gevraagd en ik krijg in het geheel geen antwoord.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog niet zoozeer gesproken tegen de aanstelling van buitenlandsche artsen, als wel tegen het feit, dat die buitenlandsche artsen in Indië in leidende posities zijn geplaatst, terwijl er onder de sollicitanten ook Hollandsche artsen waren, die minstens evengoed waren. Onze Hollandsche gewoonte is om te zeggen: het komt uit het buitenland en daarom zal het wel beter zijn, maar met die gewoonte moet men breken. De Hollandsche medici kunnen doorgaan voor de beste medici in de wereld en daarom is het niet gewenscht, dat de Minister doorgaat met aan Duitsche en Oostenrijksche medici leidende posities te geven.

De beraadslaging over de Vde afdeeling *(Departement van Onderwijs en Eeredienst)* in het algemeen wordt gesloten.

De motie van orde van mevrouw de Vries—Bruins wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderafdeelingen 501 tot en met 599*F* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de VIde afdeeling *(Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel)* in het algemeen.

De heer **Lovink**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne voldoen aan uw verzoek om hetgeen ik te zeggen heb zoo beknopt mogelijk samen te vatten.

De vraag, welke ik aan den Minister wenschte te richten, is de volgende. In de laatste jaren kan men constateeren, dat in Ned.-Indië de behoefte aan den invoer van rijst, het volksvoedsel bij uitnemendheid, steeds toenemend is. Lange reeksen statistische cijfers zal ik daartoe niet opnoemen, maar de juistheid van mijn bewering moge hieruit blijken, dat, terwijl van 1890—1903 het overschot van den invoer boven den uitvoer 11 000 ton bedroeg, dat cijfer in 1921 reeds gestegen was tot 766 000 ton. Het behoeft dus geen betoog, dat het vraagstuk van de voorziening der rijstbehoefte van Ned.-Indië, dat ook reeds vóór den oorlog van zeer groote beteekenis was, voor de inlandsche bevolking van vitaal belang is. Gisteren hebben wij van ons geacht medelid den heer Feber gehoord, dat voor een gezond lichaam noodzakelijk is, dat het goed gevoed wordt, en dat is in Indië minstens even noodzakelijk als elders. Wie nu de groote moeilijkheden kent, welke dikwijls verbonden zijn aan het voldoende voorzien in het tekort aan rijst, weet, dat dit een van de moeilijkste zaken is, welke aan de Nederlandsch-Indische Regeering is opgedragen, vooral indien er in de landen, die rijst exporteeren, niet voldoende aanwezig is.

Overtuigd van het groote belang van deze aangelegenheid, heeft, eenige jaren geleden, de Vereeniging Koloniale Studiën in Indië een congres bijeengeroepen, onder presidium van ons geacht medelid. den heer Gerritzen. Op dat congres werd de vraag behandeld, welke maatregelen zouden kunnen worden genomen om in het steeds toenemende gebrek aan rijst te kunnen voorzien. De besprekingen hebben er toe geleid vast te stellen, dat zoowel door indirecte maatregelen (bestuurshulp, onder voorlichting van de landbouwleeraren) als door andere maatregelen de productie van rijst in Indië zou moeten worden vermeerderd. De Indische Regeering heeft, nadat een bezoek door een van de hoofdambtenaren gebracht is aan Amerika, onder leiding van den pas afgetreden Directeur van Landbouw, beslist, dat het vraagstuk van de rijstvoorziening in Indië wellicht opgelost zou kunnen worden door den aanleg van een proefveld, ten einde de mogelijkheid aan te toonen van machinalen rijstbouw, zooals die o. a. in Amerika op groote uitgestrektheden met succes wordt toegepast,

(Lovink e. a.)

Voor eenige jaren is men met den aanleg van dat proefveld begonnen. Men heeft daarvoor besteed f 700 000, terwijl op de begrooting voor 1923 f 130 000 is uitgetrokken. Maar zoowel uit de debatten in den Volksraad als uit andere mededeelingen, die ons hebben bereikt, moet men afleiden, dat die proeven eigenlijk niet gelukt zouden zijn: eenerzijds beweert men, dat de opzet van de zaak niet goed is geweest, en anderzijds, dat er door ziekte van het gewas dit jaar niet geoogst kon worden.

Ik laat in het midden aan welke omstandigheden de geheele of gedeeltelijke mislukking van de proeven is te wijten.

Hoe het echter ook zij, degenen, die deze proef genomen hebben, hebben daarmede een zeer goed werk gedaan. Ik zou er daarom prijs op stellen, indien de Minister mij wilde antwoorden op deze vraag: welke resultaten heeft men tot dusverre met de onderneming Selat Djaran in het Palembangsche verkregen, en is de Regeering voornemens, verdere uitbreiding te geven op Borneo aan rijstondernemingen? Ik acht dit vraagstuk van zoo groot belang, dat, zelfs al mocht de proefneming in Palembang mislukt zijn, de Indische Regeering zich daardoor niet mag laten weerhouden om de proeven al of niet gewijzigd elders voort te zetten. Wij weten, dat een nieuwe Directeur van Landbouw is opgetreden. Ik geloof dat de Indische Regeering met deze benoeming kan worden gelukgewenscht en ik hoop, dat de nieuwe Directeur, gesteund door zijn hoogst bekwame ambtenaren, deze proeven zal voortzetten, want de rijstvoorziening is een van de belangrijkste quaesties voor Nederlandsch-Indië. Wordt in Nederlandsch-Indië niet voldoende voorzien in de behoefte aan rijst, blijft men afhankelijk van export, dan loopt men altijd gevaar, vooral met de toeneming der bevolking, dat hoogst ernstige complicaties ontstaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik had nog eenige andere zaken willen bespreken, maar ik zal het hierbij laten; met belangstelling zie ik echter het antwoord van den Minister te gemoet.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Lovink heeft mij gevraagd naar de resultaten, tot nu toe verkregen met de proefneming op de rijsthoeve Selat Djaran in de residentie Palembang. In bebouwing is gebracht een vierde deel van de geheele oppervlakte van 1000 bouws, namelijk omstreeks 250 bouws. Verder zijn nog een 40 bouws gerooid, maar nog niet in cultuur genomen. Aan de proefneming is een uitgaaf van meer dan een millioen gulden besteed.

Dit althans zal het bedrag zijn, met inbegrip van de eerstvolgende jaren, waarin voor de gereedmaking van de opengelegde gronden nog betrekkelijk geringe sommen worden vereischt.

Van een mislukking van de proefneming mag tot dusver niet gesproken worden, ook nog niet van een bepaald succes. Het is ten deele een succes, dat machinale grondbewerking, bezaaiing en inzameling van het product bij een rijstbouw op dien voet mogelijk zijn gebleken. Dat is een practische ervaring, die op zich zelf van waarde is. Intusschen neemt dit niet weg, dat die bevinding alleen nog geen voortzetting elders zou kunnen wettigen; de beslissing dienaangaande zal uiteraard in groote mate afhangen van de resultaten, met de verdere exploitatie verkregen. De financieele uitkomsten zijn nog niet te bepalen en dit zal zeker wel een van de belangrijkste criteria zijn. Wat Selat Djaran aangaat, zal men daarbij moeten rekening houden met enkele tegenvallers bij den aanleg en de bevloeiing van de velden, waardoor in dat opzicht de proef niet geheel onder normale omstandigheden heeft plaats gehad.

Indien echter in de eerstvolgende jaren de bevinding bevredigend mocht zijn, is het te verwachten, dat deze proefneming groote beteekenis ook voor de verdere rijstvoorziening van Nederlandsch-Indië zal kunnen hebben.

Gaarne zal ik aan de Regeering in Indië de vraag stellen, of zij voornemens is, ook op Borneo tot een zoodanige proef over te gaan. Het is mij bekend, dat daarvan sprake is ge-

(Minister de Graaff e. a.)

weest, maar in welk stadium op het oogenblik die p[...] verkeeren, zou ik niet kunnen verklaren.

De heer **Lovink**: Mijnheer de Voorzitter! Met ge[...] heb ik van den Minister vernomen, dat Zijn Excellen[...] aangelegenheid bij de Indische Regeering ter spr[...] brengen, en dat hij de vraag zal stellen, of de proeve[...] tueel ook op Borneo zullen worden voortgezet, wanneer[...] blijken, dat de grond in Palembang niet geschikt mo[...] bleken zijn. Is zulks het geval, dan hoop ik, dat de I[...] Regeering zich niet door dezen tegenvaller zal laten[...] schrikken, maar met kracht op den ingeslagen weg za[...] gaan. De Minister zal het toch met mij eens zijn, dat [...] als de onderhavige van het hoogste belang zijn voor d[...] sing van het vraagstuk, om Nederlandsch-Indië onafh[...] te maken van den rijstaanvoer uit den vreemde.

De beraadslaging over de VIde afdeeling *(Departem[...] Landbouw, Nijverheid en Handel)* in het algemee[...] gesloten.

De onderafdeelingen 601 tot en met 645 worden ac[...] volgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke st[...] aangenomen.

Beraadslaging over onderafdeeling 646, luidende:

„Uitgaven van persoonlijken aard voor den In[...] centralen aanschaffingsdienst, f 204 500.",

waarop is ingediend een amendement van de heer[...] ritzen en Dresselhuys (Stuk n°. 20), strekkende o[...] onderafdeeling te verminderen met f 68 000.

De heer **Gerritzen** verkrijgt het woord ter toelicht[...] het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De[...] ter zegt in de Memorie van Toelichting, dat eeni[...] breiding van personeel bij den centralen aanschaffin[...] onvermijdelijk is, en hij raamt voor deze uitbreiding f [...] Het voorstel van den Minister tot uitbreiding van [...] soneel van genoemden dienst is echter in strijd met [...] dat onlangs twee ingenieurs in Indië den dienst wege[...] compleet hebben verlaten, met name de heeren B[...] en van Staden ten Brink. De betrekking van tijdeli[...] delscorrespondent is ook al sedert eenige maanden ni[...] gevuld. Ook op het technisch bureau op Koloniën is [...] te doen; er wordt weinig aangekocht.

Ik meen ons amendement hiermede voldoende te [...] toegelicht.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren[...] van IJzendoorn, J. ter Laan en Boon en maakt mitsd[...] onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijn[...] Voorzitter! Aanneming door de Kamer van het d[...] geachten afgevaardigde mr. Gerritzen toegelicht a[...] ment tot afvoering van de aangevraagde gelden voor [...] breiding van den Indischen Centralen Aanschaffing[...] moet ik sterk ontraden. Het betreft daarbij een instell[...] door haar nuttige werking in de richting van bezuini[...] den aankoop van benoodigdheden voor 's Lands dienst[...] in deze tijden van het grootste belang is. Niet-aanv[...] van een zoo noodige uitbreiding eener zoodanige[...] ling zou met recht mogen heeten de paarden ach[...] wagen spannen.

De **Voorzitter**: Ik geef thans het woord aan den vo[...] van de Commissie van Rapporteurs om het oordeel di[...] missie mede te deelen over het amendement.

De heer **Scheurer**, voorzitter van de Commissie va[...] porteurs: Mijnheer de Voorzitter! Vier leden van d[...] missie van Rapporteurs zijn tegen aanneming van het[...] dement en en één lid is daar voor.

De beraadslaging wordt gesloten.

42ste VERGADERING. — 22 DECEMBER 1922.

4. Vaststelling van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923.

(Feber e. a.)

Het amendement wordt verworpen met 71 tegen 16 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Bulten, Engels, Schaper, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Rutgers van Rozenburg, Juten, van Rijzewijk, J. ter Laan, Schouten, Bongaerts, Kolkman, Kleerekoper, Stulemeijer, Vliegen, Nolens, Hermans, van Rijckevorsel, van Wijnbergen, Snoeck Henkemans, IJzerman, Albarda, Brautigam, van Dijk, van den Tempel, van den Heuvel, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, van der Molen, H. Colijn, Moerel, de Wilde, van Vuuren, Troelstra, Zijlstra, Bomans, A. Colijn, Wintermans, van Zadelhoff, Duys, Gerhard, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Fruytier, Michielsen, Fleskens, Beumer, de Monté ver Loren, van de Bilt, Krijger, Rutgers, Deckers, Hiemstra, Tilanus, Scheurer, Smeenk, Knigge, Hugenholtz, van Braambeek, van Boetzelaer van Dubbeldam, Suring, Ament, van der Voort van Zijp, mejuffrouw Katz, de heeren Lovink, Schokking, Weitkamp, van Schaik, Rutten, Kuiper, Heukels, Feber en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Visser van IJzendoorn, van Gijn, Bierema, Ketelaar, Gerritzen, mejuffrouw Westerman, de heer de Boer, mejuffrouw van Dorp, de heeren Staalman, Ter Hall, Oud, Dresselhuys, Boon, van Rappard, van Braambeek en mevrouw Bakker—Nort.

Onderafdeeling 646 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderafdeelingen 647 tot en met 651 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de VIIde Afdeeling *(Departement der Burgerlijke Openbare Werken)* in het algemeen.

De heer **Feber**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het kort maken. Aan de structuur der VIIde afdeeling mankeert heel wat, o.a. dat er 4 millioen is uitgetrokken voor de ambtenaarswoningen en daarentegen slechts f 2 200 000 voor assaineeringswerken en 1 millioen voor zoogenaamde kringwadoeks, een bepaald soort irrigatiewerken, waarvan de Minister in zijn Memorie van Antwoord zelf gezegd heeft dat het nut nog moet worden onderzocht.

Dat lijkt mij in deze moeilijke tijden zeer bedenkelijk.

Ik zou den Minister in overweging willen geven, zijn argument, dat die 4 millioen voor de ambtenaarswoningen moeten dienen als compensatie voor het verlies van den duurtetoeslag, te herzien, omdat ik daartegenover kan opmerken, dat die woningen aan slechts betrekkelijk weinig ambtenaren ten goede komen, terwijl het verlies van dien duurtetoeslag door de gansche ambtenaarsgemeenschap wordt gevoeld.

Misschien kan de Minister alsnog met de Indische Regeering in overleg treden, dat de zaak zoo geregeld wordt, dat niet het totaal der uitgaven wordt verhoogd, maar een andere distributie der fondsen plaats heeft, in dien zin, dat voor ambtenaarswoningen — ofschoon die zeer noodzakelijk zijn — 1 millioen wordt afgevoerd en 1 millioen wordt gevoegd bij de post voor assaineeringswerken, welke hoofdzakelijk bestaan uit drinkwaterleidingen.

De heer Gerritzen zal daarover nog een nader woord spreken bij de verdediging van zijn amendement.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou graag voldaan hebben aan uw verzoek om van het woord af te zien, omdat ik met u wil bevorderen, dat deze werkzaamheden spoedig afloopen. Ik heb mij echter niet gerechtigd gevoeld aan uw verzoek te voldoen, omdat de behandeling van de begrooting op die manier tot een farce zou worden gemaakt. Het is te voorzien geweest, en het was om die reden, dat ik mij tot tweemaal toe heb geschaard bij diegenen, die zich tegen de behandeling van de Indische begrooting vóór het reces hebben verzet, dat er in de Kamer een stemming zou komen om de zaak zoo gauw mogelijk af te maken. Wanneer de Kamer deze stemming niet beheerscht, beteekent dat, dat

(Albarda.)

men het budgetrecht ten aanzien van Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao uit handen can de Staten-Generaal geeft.

Deze wijze van behandelen zou er toe leiden, dat er aan de afdeelingen en artikelen in de Kamer geen aandacht meer wordt geschonken, en dat beteekent, dat de onbeperkte regeermacht komt bij den Minister met zijn Departement. Indien het dit jaar gelukte — het is in vorige jaren ook al gelukt — zou het zich in volgende jaren zeer leelijk wreken. Daarom verzoek ik mijn medeleden, hoe onaangenaam het ook is in de dagen, voorafgaande aan een reces, het noodige geduld te oefenen, om de behandeling van het verdere gedeelte van deze begrooting met de noodige aandacht te doen plaats hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkele opmerking te maken over de irrigatie.

Ik heb verscheidene jaren achtereen hier over dat onderwerp gesproken en telkens betoogd, dat bevordering van de irrigatie een van de voornaamste belangen is voor de Indische bevolking, waarvan de behartiging van den grootsten invloed is op haar welvaart.

Nu is het diep teleurstellend, als men de begrooting ziet en daarbij in aanmerking neemt, dat jarenlang veel minder aan de irrigatie is gedaan geworden dan noodig geacht werd door hen, die er hun aandacht aan schonken, te bemerken, dat ook de zorg voor de irrigatie één van de dingen is geworden, waarop men bezuinigt. Terwijl twee jaren geleden f 10 700 000 voor de irrigatie en de afwateringswerken was uitgetrokken, is dit bedrag in de begrooting voor 1923 met 30 pct. verminderd en teruggebracht tot f 7 490 000.

De Buitengewesten, die, wanneer daar behoorlijk voor de irrigatie wordt gezorgd, zoo ontzaglijk veel kunnen opleveren aan voedingsmiddelen voor de Indische bevolking, krijgen niet meer dan 5 ton voor groote irrigatiewerken en 2 ton voor kleine irrigatiewerken, totaal 7 ton. En dit, terwijl men toch in de afgeloopen jaren op zoo velerlei wijzen heeft ondervonden, hoe slecht het met den verbouw van voedingsgewassen in Indië gesteld is, zoodat in den oorlog — de heer Lovink heeft er aan herinnerd — een bedrag van 330 millioen uitgegeven is moeten worden om het tekort aan voedingsmiddelen in Indië aan te vullen, een bedrag, dat op een 10 millioen na door de arme Indische bevolking zelf is terugbetaald.

Vroeger zeide men, dat de uitvoering van irrigatiewerken geremd werd door gebrek aan technisch personeel. Op het oogenblik is er overvloed van dat personeel; er wordt technisch personeel ontslagen en er loopt ander technisch personeel zonder werk. Hier is een bezuiniging toegepast op een aangelegenheid, die in de allereerste plaats van beteekenis en van waarde is voor het levensonderhoud in den letterlijken zin van het woord van de Indische bevolking.

Het zou een vruchtelooze poging zijn, te beproeven den Minister van deze bezuiniging te doen terugkomen. Ik vrees zelfs, dat het overleg in Indië zal leiden tot een nog verder gaande bezuiniging, zoodat de thans uitgetrokken bedragen niet eens besteed zullen worden. Maar het zij mij dan in elk geval veroorloofd, aan te dringen hierop, dat althans van de krachten der technici, die in den dienst van B. O. W. staan en die dan nu niet zullen gebruikt worden voor den aanleg en de verbetering van irrigatiewerken op groote schaal, een ander nuttig gebruik gemaakt zal worden.

Toen er met eenige kracht gewerkt werd aan de inrichting en de verbetering van de irrigatiewerken, schoten er krachten te kort om behoorlijk zorg te kunnen dragen voor het waterbeheer. Bij een goede regeling van het waterbeheer zijn de belangen van de Indische bevolking in hooge mate betrokken. Meermalen heb ik op den ernst van dit vraagstuk gewezen. Welnu, laat de Minister bevorderen, dat de technici, die nu niet ten volle gebruikt worden voor nieuwe werken en de verbetering van oude werken, hun krachten kunnen wijden aan de zorg voor het waterbeheer. Laat verder van den tegenwoordigen toestand eens gebruik worden gemaakt om den grooten achterstand, die er is in de verslagen van

(Albarda e. a.)

B. O. W., in te halen. Wij ontvangen nu nog verslagen over jaren, die al heel lang achter ons liggen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik weet, dat het hopeloos is om den Minister van de bezuiniging op dit gebied terug te brengen, maar ik kan niet nalaten een ernstig protest uit te spreken tegen de wijze, waarop daardoor nadeel wordt toegebracht aan zeer groote volksbelangen.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Het door den heer Feber geopperde denkbeeld om een millioen van den eenen post af te nemen en die gelden bij den anderen te voegen, zou mijns inziens in het algemeen een manipulatie zijn, die eenigszins eigenaardig zou mogen heeten. Wel ben ik bereid te trachten te gemoet te komen aan het bezwaar van gemis van evenredigheid tusschen de genoemde bedragen, door den Gouverneur-Generaal in overweging te geven het bedrag van 4 millioen, dat uitgetrokken is voor den bouw van ambtenaarswoningen, met groote beperking te gebruiken en niet verder tot die voorziening over te gaan dan waar dit dringend noodzakelijk is. Deze toezegging wil ik gaarne aan de Kamer doen.

Wat betreft de beschouwingen van den geachten afgevaardigde den heer Albarda, zal ik niet nalaten de aandacht van den Gouverneur-Generaal er op te vestigen, dat wanneer technici beschikbaar komen bij den dienst der burgerlijke openbare werken, deze ambtenaren voor het waterbeheer gebruikt zouden kunnen worden.

De beraadslaging over de VIIde Afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderafdeelingen 701 tot en met 711 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderafdeeling 712, luidende:

„Bevloeiings-, afwaterings- en waterkeeringswerken, f 11 896 500.",

waarop door de heeren Gerritzen en Dresselhuys is ingediend een amendement (Stuk n°. 20), strekkende om de onderafdeeling te verminderen met f 1 000 000.

De heer **Gerritzen** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De toelichting van de voorstellers staat reeds gedrukt bij het amendement; ik heb er niets aan toe te voegen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Visser van IJzendoorn, Oud en Boon en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch kortelijk te verklaren, waarom ik het amendement van de heeren Gerritzen en Dresselhuys een zeer schadelijk amendement acht.

Dank zij het debat over de waterverdeeling en de nacht- en dagbevloeiing, dat hier in vorige jaren herhaaldelijk is gevoerd, heeft men zich in Indië tot een zeer nauwkeurig en bekwaam geleid onderzoek gezet naar hetgeen kon worden gedaan om het vraagstuk van een betere verdeeling van het irrigatie-water tusschen suiker-industrie en inlandsche bevolking tot oplossing te brengen. De oplossing, die men de beste achtte, welke ik kort kan aanduiden als het wadoek-stelsel, heeft aan de verwachtingen beantwoord, al zijn hier en daar natuurlijk eenige teleurstellingen niet uitgebleven. De hoop van de inlandsche bevolking is op die oplossing gevestigd en technici werken met groote liefde aan de verdere verbetering van die denkbeelden. Nu komt de heer Gerritzen in een tijd, waarin de irrigatie toch al schade lijdt door de groote bezuiniging, met een voorstel om een millioen te schrappen op den aanleg van kringwadoeks. Het zou een gevaarlijke stap zijn om dit amendement aan te nemen, en ik hoop, dat de Kamer zich door de heeren Gerritzen en Dresselhuys tot dien stap niet zal laten verleiden.

(Feber e. a.)

De heer **Feber**: Mijnheer de Voorzitter! Ik durf over d[e] materie, die den dag- en nachtbevloeiing, met eenig aplo[mb] spreken, waar ik jarenlang daarmee ambtshalve te mak[en] had. Waar de heer Albarda het voorstelt alsof onder [de] nacht- en dagbevloeiing verstaan moet worden, dat het wa[ter] overdag aan de suikerfabrieken en 's nachts aan de inlandsc[he] bevolking wordt gegeven, is dat in zijn algemeenheid n[iet] juist. Het is een regeling, waarbij gedurende het groot[ste] gedeelte van het jaar, in de westmoeson, wanneer de be[...] inlandsche aanplant te velde staat, de bevolking het wa[ter] overdag krijgt en desgewenscht ook 's nachts, terwijl in d[e] tusschentijd, in de oostmoeson, wanneer de minderwaardi[ge] gewassen der bevolking en het suikerriet te velde staan, [h]et water overdag in de eerste plaats wordt gegeven aan [h]et suikerriet en het overige aan de bevolking, terwijl 's nac[hts] de bevolking onverdeeld recht op het water heeft. Er ko[mt] bij, dat de waterverdeeling daar, waar nacht- en dag[be]vloeiing plaats heeft, niet gedurende den nacht gebeu[rt,] maar dat het werk van de waterverdeeling bijna als re[gel] plaats heeft vóór des middags 4, 5 of 6 uur, in uitzon[de]ringsgevallen om 8 uur. Het gevolg is, dat, als regel, op z[ijn] laatst de landbouwer om 8 uur naar huis gaat en verder Go[ds] water over Gods akker kan laten loopen.

Nu geef ik toe, dat er voor den inlander aan deze regeli[ng] een ongemak kan zijn verbonden, maar het economische [en] landbouwkundige nut van het opheffen van de dag- en nac[ht]regeling is nog niet bewezen. Het tegendeel ook niet, en [...] is mijn standpunt: waar het nut der opheffing niet bewez[en] is en de urgentie daarvan voorshands staat of valt met h[et] gemak, dat de inlanders in het ongunstigste geval krijge[n,] zou ik willen zeggen: laten wij de uitgaaf voor de krin[g]wadoeks onder deze benarde financieele omstandighed[en] opschorten.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer [de] Voorzitter! Ik zou den onderteekenaars van het amendeme[nt] in overweging willen geven, hun voorstel terug te nemen, [op] grond van de omstandigheid, dat bij de suppletoire begr[oo]ting voor het jaar 1923, die juist in behandeling is gewe[est] bij den Volksraad, is voorgesteld om dezen post met f 712 5[...] te verminderen. Dit denkbeeld houdt verband met het fe[it,] dat hoewel men het beginsel van den aanleg van kringw[a]doeks niet heeft prijsgegeven, de ervaring tot dusver he[eft] bewezen, dat verschillende bezwaren, vooral van landbou[w]kundigen aard, nog moeten worden opgelost.

In verband daarmede is de Indische Regeering van oorde[el,] dat voor het oogenblik een zoodanige vermindering ware [toe] te passen en alleen het overige voor 1923 ware te behoud[en] voor den aanleg van wadoeks, waarbij zich geen bezwar[en] van dien aard voordoen. In verband hiermede meen ik bij [de] voorstellers van het amendement te mogen aandringen op i[n]trekking van hun amendement; de verdere behandeling v[an] de zaak zal dan bij de beraadslagingen over de suppletoi[re] begrooting plaats vinden.

De heer **Gerritzen**: Mijnheer de Voorzitter! Na deze ve[r]klaring van den Minister te hebben gehoord, vind ik ge[en] aanleiding om mijn amendement te handhaven.

Aangezien het amendement door de voorstellers is ing[e]trokken, maakt het geen onderwerp van beraadslagi[ng] meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en onderafdeeling 71[2] zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderafdeelingen 713 tot en met 902 worden achteree[n]volgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke ste[m]ming aangenomen.

Beraadslaging over onderafdeeling 903, luidende:

„Bezoldigingen, soldijen, toelagen, loonen, daggeld[en] en andere uitgaven van persoonlijken aard, alsmede b[e]looningen voor buitengewone werkzaamheden van de[n] topografischen dienst, f 1 651 834.".

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Ik stel voor, te gelijk hiermede te behandelen onderafdeeling 904, luidende:

„Verdere uitgaven voor den topografischen dienst, f 82 362."

Daartoe wordt besloten.

De heer **Gerritzen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een enkel woord spreken over de Topografische Inrichting in Nederlandsch-Indië. Deze is in het leven geroepen als een hulpinrichting voor den militairen topografischen dienst, om het kaarteeringswerk van den dienst te reproduceeren. Daar is geleidelijk veel werk bij gekomen voor allerlei andere Departementen; ik verwijs o. a. naar onderafdeeling 803, waar een bedrag van ongeveer f 75 000 wordt uitgetrokken voor werkzaamheden te verrichten door den topografischen dienst ten behoeve van het Departement van Gouvernementsbedrijven. De diensten voor andere Departementen (kaarten voor de Staatsspoor, reproducties van foto's, enz.) namen zoo toe, dat de inrichting en haar organisatie daartegen niet meer opgewassen bleken.

De Regeering heeft toen een commissie ingesteld, waarin vertegenwoordigers van de verschillende Departementen zitting hadden, om reorganisatie van den dienst te overwegen. Onder voorzitterschap van den heer van der Waerden, gedelegeerd lid van de Commissie voor de Fabrieksnijverheid, kwam deze commissie eenstemmig tot de conclusie, dat de Topografische Inrichting tot een algemeen reproductiebedrijf moest worden omgevormd en als een afzonderlijk bedrijf bij het Departement van Gouvernementsbedrijven moest worden gebracht.

Werkproeven toch hadden afdoend bewezen, dat de inrichting technisch volkomen in staat was om zeekaarten, schoolatlassen, post- en zegelwaarden, munt- en bankpapier te vervaardigen, en zulks met veel geringer uitgaven voor den Staat dan deze nu voor genoemde artikelen betalen moet.

De commissie is met algemeene stemmen tot haar conclusie gekomen; maar niettegenstaande dat en niettegenstaande de Volksraad op 10 Juli 1922 met 26 tegen 7 stemmen een motie heeft aangenomen om dien dienst, gereorganiseerd als bovengezegd, over te brengen bij Gouvernementsbedrijven, heeft de Regeering daaraan geen gevolg gegeven.

In het Voorloopig Verslag is gevraagd, of de Regeering voornemens was, aan die motie gevolg te geven, maar de Minister antwoordt slechts: de zaak is in beraad, zonder eenig motief.

Zoowel de commissie als de Volksraad hebben zich dus vóór die reorganisatie verklaard; de voorzitter van de commissie, de ingenieur J. van der Waerden, heeft in een brochure, geschreven in het *Indisch Militair Tijdschrift*, als zijn meening weergegeven, dat de verhouding, waarin het bedrijf in zijn huidigen omvang is gekomen, als organisatie onverantwoordelijk is.

Onder deze omstandigheden meen ik, Mijnheer de Voorzitter, aan het oordeel van deze Kamer te moeten onderwerpen de motie, die door den Volksraad is aangenomen, en die ik de eer heb hierbij op uw bureau te deponeeren.

De **Voorzitter**: Door den heer Gerritzen wordt voorgesteld een motie van orde van den navolgenden inhoud:

„De Kamer

van oordeel, dat het wenschelijk is:

1°. dat de topografische inrichting wordt omgevormd tot een centraal reproductiebedrijf voor den ganschen openbaren dienst;

2°. dat dit reproductiebedrijf wordt georganiseerd als een zelfstandig bedrijf, los van het Departement van Oorlog, behoudens opneming in deze organisatie van eene belangenbewaking der diensten, voor welke het bedrijf werkzaam zal zijn, zonder dat deze de bedrijfszelfstandigheid schade doet;

3°. dat de Regeering zoo spoedig mogelijk tot de uitvoering dezer denkbeelden besluit;

gaat over tot de orde van den dag."

(Voorzitter e. a.)

Deze motie van orde wordt ondersteund door de heeren Dresselhuys, van Rappard, Staalman en Boon en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

Ik stel voor deze motie te doen drukken en ronddeelen en de behandeling vast te stellen op een nader te bepalen dag.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt gesloten.

De onderafdeelingen 903 en 904 worden achtereenvolgens zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderafdeelingen 905 tot en met 1123 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 1 van het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 2, 3, alsmede de beweegreden van het ontwerp van wet, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet, op verzoek van den heer Schaper in stemming gebracht, wordt aangenomen met 76 tegen 13 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Weitkamp, van Schaik, Rutten, Kuiper, Heukels, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Feber, Visser van IJzendoorn, Bulten, Engels, Braat, van Gijn, Rutgers van Rozenburg, Bierema, Juten, van Rijzewijk, Schouten, Bongaerts, Ketelaar, Kolkman, Stulemeijer, Vliegen, Nolens, Hermans, Gerritzen, van Rijckevorsel, van Wijnbergen, Snoeck Henkemans, mejuffrouw Westerman, de heer de Boer, mejuffrouw van Dorp, de heeren Brautigam, van Dijk, van den Tempel, van den Heuvel, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Staalman, van der Molen, H. Colijn, Moerel, de Wilde, van Vuuren, Ter Hall, Zijlstra, Bomans, Visscher, Oud, A. Colijn, Dresselhuys, Wintermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Fruytier, Michielsen, Fleskens, Duymaer van Twist, Boon, van Rappard, Beumer, de Monté ver Loren, van de Bilt, Krijger, Rutgers, Deckers, Tilanus, Scheurer, Smeenk, Knigge, Hugenholtz, van Boetzelaer van Dubbeldam, Suring, Ament, van der Voort van Zijp, mejuffrouw Katz, de heeren Lovink, Schokking en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Schaper, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren J. ter Laan, Kleerekoper, IJzerman, Albarda, K. ter Laan, Troelstra, van Zadelhoff, Duys, Gerhard, Hiemstra en van Braambeek.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot vaststelling van de begrooting voor Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923 (4). **Hoofdstuk I (Uitgaven in Nederland).**

Artikel 1 van het ontwerp van wet komt in behandeling.

De onderafdeelingen 101 tot en met 307 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderafdeeling 308, luidende:

„Bezoldigingen tijdens verlof of afwezigheid uit Nederlandsch-Indië om andere redenen, non-activiteitsbezoldigingen, wachtgelden, alsmede onderstanden bij ontslag uit de betrekking, een en ander voor zoover niet afzonderlijk uitgetrokken f 4 180 000."

De heer **Feber**: Mijnheer de Voorzitter! Ondanks het ver gevorderd uur wil ik nog even een goed woord spreken voor de Indische ambtenaren met verlof in Nederland.

De enquête van de Vereeniging van Indische Verlofgangers heeft met onweersprekelijke zekerheid toch wel dit aan het licht gebracht, dat de meesten dier landsdienaren in een toestand verkeeren van geldgebrek en althans zeker in benarder omstandigheden dan voor de recreatie en regeneratie dier ambtenaren gewenscht is.

(Feber c. a.)

Ik wil vooral hierop den nadruk leggen, dat ik in deze tijden van benarde financiën hier nooit zou spreken voor een verhooging der verlofstraktementen in welken vorm ook, indien die verhooging zou moeten leiden tot een vermeerdering van het totaal dier uitgaven. En ik zou dit te minder doen, wanneer het hier tot op zekere hoogte alleen gold persoonlijke belangen; maar het geldt niet alleen persoonlijke belangen, maar wel degelijk een landsbelang, want het is noodzakelijk dat die ambtenaren, die lange jaren in de tropen hard gewerkt hebben, hier krijgen een reactie, die hen weer gezond en frisch in staat stelt aan den arbeid te gaan.

Bovendien is een goede bezoldiging van de ambtenaren met verlof ook daarom noodzakelijk, omdat onvoldoende bezoldiging afschrikwekkend werkt voor de dienstneming bij het Indische Gouvernement, waardoor de werving van krachten voor den Gouvernementsdienst in hooge mate wordt gehandicapt.

Ondanks al deze motieven zou ik toch niet er toe overgegaan zijn bij het afdeelingsverslag de vraag te opperen of die traktementen niet kunnen verbeterd worden, ware het niet, dat ik meende gezien te hebben de middelen, waaruit die traktementsverbetering zou kunnen worden bestreden en wel middelen op posten, die ook betrekking hebben op de gelden, in welken vorm ook, die aan de landsdienaren worden uitbetaald.

Ik meende ze gevonden te hebben: ten eerste in een verandering van de regeling betreffende den overtocht, een andere classificatie van de ambtenaren aan boord, zoodat de financieele scheidingslijn tusschen de eerste en tweede klasse hooger wordt gesteld, zoo hoog als in verband met de accomodatie van de schepen mogelijk is. In de tweede plaats meende ik een middel gevonden te hebben, daarin bestaande, dat er eindelijk een einde aan komt, dat voor de ambtenaren, die zich eigenlijk in Indië gelukkiger gevoelen, daar nu eenmaal Indië hun vaderland is, de gelegenheid wordt opengesteld, in veel ruimere mate dan thans het geval is, hun buitenlandsch verlof in hun vaderland, in een gezonde streek, door te brengen.

Daarbij zou ook kunnen worden overwogen de traktementsgrens van de ambtenaren, aan wie buitenlandsch verlof verleend wordt, lager te stellen, zoodat tal van personen van buitenlandsch verlof worden uitgesloten, zonder dat het voor hen schadelijk of onpleizierig is.

Nu heeft de Minister in de Memorie van Antwoord gezegd: ik betwijfel of uit die verandering van de overgangsbepalingen zooveel financieel voordeel zal voortvloeien, dat daaruit die meerdere kosten zouden zijn te betalen.

De Minister zegt ook: ik ben beducht, dat wanneer wij met de omzetting van de buitenlandsche verloven in binnenlandsche verder gaan, zulks zou leiden tot schade van den dienst. Ik druk nu op de beide woorden: „ik betwijfel" en „beducht".

Wanneer de Minister had kunnen zeggen: ik weet zeker, dat het niet gaan zal, dat die voordeelen niet zullen opwegen tegen de meerdere fondsen, die voor het doel noodig zijn, en wanneer hij gezegd had, dat door de omzetting van de buitenlandsche verloven in binnenlandsche verloven de dienst schade zal leiden, zou ik op het oogenblik er in moeten berusten.

Ik weet met den Minister, dat wij het begrootingstotaal niet kunnen opvoeren.

Aangezien de Minister ten aanzien van de door mij aangegeven middelen om aan den nood der verlofgangers te gemoet te komen heeft gesproken van: ik twijfel en ik ben beducht, zou ik hem willen vragen of hij bereid is om binnen korten tijd met de Indische Regeering in overleg te treden over de vraag, of het mogelijk is om door een andere classificatie aan boord der schepen, in ongunstigen zin als men het zoo noemen mag, en een verdere omzetting van de buitenlandsche verloven in binnenlandsche verloven voor allen, die dat wenschen, de fondsen voor de verbetering van de verlofstraktementen te vinden.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! De beide middelen, door den geachten afgevaardigde aangegeven, hebben herhaaldelijk een punt van onderzoek en nauwgezette overweging uitgemaakt. Vooral geldt dit de regeling van de reisgelegenheid uit en naar Nederland, een onderwerp, dat veel meer moeilijkheden inheeft dan oppervlakkig bezien wel het geval schijnt te zijn. Sinds jaren al is deze quaestie telkens weer aan de orde gekomen. Ook in den laatsten tijd is de rangschikking der Landsreizigers voor dit doel opnieuw nauwkeurig in beschouwing genomen, zoodat ik betwijfel of voor het oogenblik daarop nog veel te bezuinigen valt.

Een compensatie, zooals door den geachten afgevaardigde is aangegeven, zou bezwaarlijk zijn te treffen. Men kan moeilijk willekeurig van den eenen post iets afnemen om het voor een anderen te gebruiken. Als van de een of andere onderafdeeling zeker bedrag afgenomen kan worden, wat niet absoluut noodig is, moet het vooral in deze tijdsomstandigheden ten bate van de algemeene bezuiniging komen.

Een punt van twijfel is het bovendien, of de verlofstraktementen werkelijk zoo dringend algemeen verhoogd moeten worden. Aan de verlofgangers is een toeslag van 50 pct. verleend en hoe meer hier te lande de levensstandaard daalt, hoe meer de tegenwoordige bedragen de grens van het voldoende nabijkomen. Dit neemt niet weg, dat ik gaarne op zich zelf wil overwegen, in hoever de positie der verlofgangers zonder overwegende uitbreiding van de Landsuitgaven te verbeteren zou zijn; het compensatiedenkbeeld evenwel zou ik niet kunnen voorstaan.

De beraadslaging wordt gesloten en onderafdeeling 308 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderafdeelingen 309 tot en met 701 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderafdeeling 702, luidende:

„Opleiding van candidaat- civiel- en bouwkundige ingenieurs, benevens daarmede in verband staande uitgaven, f 135 000."

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een korte opmerking maken over hetgeen geschied is met de in dit jaar afgestudeerde ingenieurs, die bestemd waren voor den Indischen Staatsdienst en aan wie, in verband met de tijdsomstandigheden geen plaats kon worden aangewezen. Ik heb die zaak reeds behandeld in den vorm van een schriftelijke vraag, waarop ik van den Minister een antwoord heb gekregen, dat mij op meer dan één punt heeft verheugd, waarvoor ik den Minister gaarne dankzeg. Maar ik ben niet ten volle voldaan.

Bevredigd heeft mij, dat de Minister heeft toegezegd, dat hij dezen jongelui op de ranglijst de hun toekomende plaats zal geven en zal doen behouden, alsook de toezegging, dat er zooveel mogelijk naar zal worden gestreefd deze jonge ingenieurs een plaats in den Indischen dienst te verzekeren. Maar niet geheel voldaan ben ik door deze mededeeling, dat de Minister slechts enkele maanden aan deze ingenieurs een wachtgeld zal uitkeeren.

Mijnheer de Voorzitter! De wijze, waarop deze ingenieurs destijds zijn aangewezen voor den Indischen dienst, was van dien aard, dat deze jongelieden mochten vertrouwen, dat zij zeker bij den Indischen dienst zouden worden geplaatst. De beschikking van den Minister, waarmede aan een student een studietoelage toegekend werd, bevatte de volgende woorden:

„De Minister van Koloniën;
Gelezen, enz.;
Heeft goedgevonden:
....

den heer .... te bestemmen voor den Indischen dienst, ten einde na behoorlijk volbrachte studiën en verkrijging van het diploma van ingenieur

42ste VERGADERING. — 22 DECEMBER 1922.

Verschillende wetsontwerpen.

(Albarda e. a.)

en behoudens lichamelijke geschiktheid, te worden gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, om daar te lande te worden geplaatst bij den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken of bij den dienst der Staatsspoorwegen."

Mijnheer de Voorzitter! Daar wordt geen enkel voorbehoud gemaakt voor het geval, dat er door de omstandigheden aan hun diensten geen behoefte zou zijn; aan deze mogelijkheid heeft bij het aangaan der verbintenis niemand gedacht. Ieder beschouwde het zoo, dat deze jonge menschen, wanneer zij ten minste door eigen gedrag niet in hun plicht te kort schoten, verzekerd konden zijn, in Indië bij genoemde diensten te worden geplaatst. En nu gaat de Regeering deze ingenieurs op een geheel andere manier behandelen, zeggende: er is geen plaats voor u.

Ik gevoel daarin een onbillijkheid en ofschoon ik weet, dat de Minister een heel eind aan de wenschen van die ingenieurs is te gemoet gekomen, meen ik toch, dat men te kort doet aan de aanspraken, welke zij, zoo niet op juridische gronden, dan toch stellig op moreele gronden kunnen doen gelden tegenover den Staat en tegenover den Minister, indien men hun wachtgeld reeds na zes maanden doet eindigen.

Ik verzoek den Minister met aandrang, nog eens ernstig te overwegen of er geen redenen bestaan om voor langeren tijd aan deze jongelieden wachtgeld toe te kennen, althans als zij het noodig hebben, en intusschen er naar te streven zoo spoedig mogelijk voor hen een betrekking te zoeken, waarin zij voor het Land nuttig werkzaam kunnen zijn.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij genoegen, dat de heer Albarda de overtuiging heeft, dat ik dien jongemenschen reeds een heel eind ben te gemoet gekomen. Een wachtgeld in den gebruikelijken zin heb ik hun niet kunnen toeleggen, omdat zij nog geen ambtenaar zijn. Het karakter is meer dat van een geldelijke ondersteuning. Ik ben gaarne bereid nader te overwegen in hoever ik, al is het misschien niet algemeen, mogelijk met inachtneming van hun individueele omstandigheden ook verder nog hun kan te gemoet komen.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Dan zal ik den uitslag van die overweging van den Minister afwachten.

De beraadslaging wordt gesloten en onderafdeeling 702 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderafdeelingen 703 tot en met 1019 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 1 van het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 2 en 3 en de beweegreden worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

I. **tot vaststelling van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1923 (4). Hoofdstuk II (Middelen in Nederlandsch-Indië).**

Het eenig artikel en de beweegreden worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. **tot vaststelling van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1923 (4). Hoofdstuk I (Middelen in Nederland).**

De artikelen en de beweegreden worden achtereenvolgens

(Voorzitter.)

zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

III. **tot wijziging en aanvulling van de Indische Tariefwet (Nederlandsch Staatsblad 1921, n°. 692; Indisch Staatsblad 1921, n°. 346) (276).**

De **Voorzitter**: De algemeene beraadslaging over dit ontwerp van wet is gehouden te gelijk met die over de Indische begrooting.

De artikelen en de beweegreden worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Het is thans het oogenblik om te besluiten, of de Kamer zal pauzeeren, om hedenavond 8 uur terug te komen, of dat de Kamer de agenda thans zal afwerken. Ik stel voor, thans de agenda af te werken.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Dan stel ik verder voor, om hoofdstuk XI der Staatsbegrooting wel te behandelen, maar niet de twee begrootingen, die bij de onderartikelen 41 en 47 van dit hoofdstuk aan de orde zouden komen, nl. de begrootingen van Suriname en Curaçao voor 1923 (1 en 3), omdat wij anders de agenda niet zouden kunnen afwerken.

Daartoe wordt besloten;

IV. **tot vaststelling van hoofdstuk XI (Departement van Koloniën) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De **Voorzitter**: Ik deel mede, dat de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar heeft tegen de na het uitbrengen van het Eindverslag door de Regeering aangebrachte wijzigingen.

Het ontwerp van wet wordt, na goedkeuring der onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

V. **tot wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1921 (326);**

VI. **tot naturalisatie van:**

Johanna Catharina Aarsse, weduwe van Georg Johannes Christoph Hahn; Marie Ballot, gescheiden echtgenoote van Karl Gustav Paul Weinert; Bertha Elisabeth Brauweiler; Gepke Eilders; Theodor Ferfers; Anna Marie Françoise Kortman, weduwe van Gottfried Lebrecht Ludwig Dahlmann; Leib Salman Leibowitz; Alfred Theodor Lupp; Aloys Joseph Mennes; Edouard Hermann de Mey; Johann Kornelius Nissen; Mentor Nicolo Da Ponte; Diederik Josephus Preut; Ernesto van der Schalk; Joseph Schulte; Leib Leon Silberbusch; Johann Mathias Cornelius Terstappen; Joanna Maria Theulen; Otto Salomon Veit; Franz Rudolf Witzel (311).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VII. **tot wijziging der wet van 21 April 1922 (Staatsblad n°. 195), houdende maatregelen ter voorkoming van het zonder noodzakelijkheid bouwen van scholen voor lager onderwijs (312).**

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

(Rutgers e. a.)

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! De indiening van dit wetsontwerp stond in verband met den vermoedelijken datum van in werking treden van de wet op de technische herziening van het onderwijs. Nu het ontwerp op de technische herziening intusschen hier is behandeld en naar het mij niet twijfelachtig voorkomt hedenmiddag zal worden aangenomen en dit wetje op het tegengaan van het zonder noodzaak bouwen van scholen, gelijk het thans luidt, een vasten termijn bevat, waarop de werking van dit wetje eindigt, komt het mij voor, dat er alle aanleiding is om ook thans den termijn, bedoeld in artikel 1, te fixeeren en te bepalen op 1 April 1923. Ik zou den Minister willen vragen of hiertegen bij hem bezwaar bestaat.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb geen bezwaar om aan het verzoek van den geachten afgevaardigde te voldoen en zal dus een wijziging aanbrengen, die ik op uw bureau deponeer.

De Voorzitter: De Regeering brengt de volgende wijzigingen aan:

In artikel I, 1., worden de woorden „een nader door Ons te bepalen dag" vervangen door de woorden „1 April 1923", en in 2. worden de woorden „den overeenkomstig artikel 1 dezer wet nader door Ons te bepalen dag" vervangen door de woorden „1 April 1923".

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over artikel I, thans luidende:

„1. De aanhef van artikel 1 der wet van 21 April 1922 (*Staatsblad* n°. 195) wordt gelezen als volgt:

„Gedurende den tijd, te rekenen van 16 Maart 1922 tot 1 April 1923, wordt niet, dan na daartoe door Ons verleende machtiging uitvoering gegeven aan:".

2. In het eerste lid van artikel 2 der genoemde wet wordt in plaats van: „1 Januari 1923", gelezen: „1 April 1923"."

De Voorzitter: Mag ik de Commissie van Rapporteurs verzoeken haar oordeel over het gewijzigde artikel mede te deelen?

De heer **de Monté ver Loren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen de aangebrachte wijzigingen geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd artikel zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel II, luidende:

„Deze wet treedt in werking op den dag van hare afkondiging."

De heer **de Monté ver Loren**: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs acht het wenschelijk, dat in dit wetsontwerp het artikel, waarin de inwerkingtreding van de wet zoo spoedig mogelijk na haar afkondiging wordt geregeld, gelezen worde zooals dit sedert eenige jaren tusschen de verschillende Departementen en de Kamer is overeengekomen, nl. met deze woorden, dat deze wet in werking treedt met ingang van den dag, volgende op dien harer afkondiging.

De lezing, die de Regeering in dit artikel heeft gevolgd, komt der Commissie van Rapporteurs voor, aan een *slip of the pen* bij het opstellen van dit of, naar het schijnt, een voorafgaand wetsontwerp te wijten te zijn.

Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft mitsdien de eer, aan de Kamer voor te stellen, artikel 2 aldus te lezen:

„Deze wet treedt in werking met ingang van den dag, volgende op dien harer afkondiging."

De Voorzitter: De Commissie van Rapporteurs stelt voor, artikel II te lezen:

„Deze wet treedt in werking met ingang van den dag volgende op dien harer afkondiging."

(Voorzitter e. a.)

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maa het amendement van rechtswege een onderwerp van beraa slaging uit.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten e Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb geen b zwaar, het amendement van de Commissie van Rapporteu over te nemen.

Aangezien het amendement door de Regeering is overg nomen, maakt het geen onderwerp van beraadslagir meer uit.

De Voorzitter: Ik neem aan, dat de Commissie van Ra porteurs, waar het amendement van haar afkomstig is, teg deze wijziging geen bezwaar heeft.

Het gewijzigd artikel II, thans luidende:

„Deze wet treedt in werking met ingang van den da volgende op dien harer afkondiging",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beweegreden van het ontwerp van wet wordt zond beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenome

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemmin aangenomen;

VIII. tot wijziging van het IXde hoofdstuk der Staat begrooting voor het dienstjaar 1921 (323);

IX. tot wijziging der wet van 4 April 1892 (Staatsbla n°. 55) tot instelling der Orde van Oranje-Nassau (289);

X. tot wijziging van de wet van 8 Juli 1874 (Staatsbla n°. 98), tot regeling van de uitoefening der veeartseni kunst, gewijzigd bij de wetten van 4 April 1875 (Staat blad n°. 37), 15 April 1886 (Staatsblad n°. 64), 3 Februai 1902 (Staatsblad n°. 14) en 15 December 1917 (Staatsbla n°. 700) (291);

XI. tot wijziging en aanvulling der wet van 15 Decen ber 1917 (Staatsblad n°. 700) tot regeling van het hoog landbouw- en hooger veeartsenijkundig onderwijs, g wijzigd bij de wet van 3 Juni 1918 (Staatsblad n°. 32 (206).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens, r goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging e zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XII. tot wijziging van de wetgeving nopens de invord ring van 's Rijks belastingen (287).

Over dit ontwerp van wet wordt geen algemeene beraa slaging gevoerd.

Beraadslaging over artikel I.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer d Voorzitter! Ik wensch alleen mede te deelen, dat de Rege ring het na het afdeelingsonderzoek ingevoegde nieuw artikel 22 als haars inziens overbodig terugneemt.

De Voorzitter: De Regeering deelt mede, dat zij het b Nota van Wijziging (Stuk n°. 7) in artikel I van het ontwer van wet ingevoegde nieuwe artikel 22 terugneemt.

De Commissie van Rapporteurs deelt mede, dat tegen de wijziging geen bezwaar bestaat.

De beraadslaging wordt gesloten.

Artikel I, thans luidende:

„In de wet van 22 Mei 1845 (*Staatsblad* n°. 22) op d invordering van 's Rijks directe belastingen worden d volgende wijzigingen gebracht:

Art. 3 wordt gelezen:

De ontvangers zijn verplicht voor iedere betaling di in hunne handen plaats heeft, onmiddellijk quitantie o het aanslagbiljet te stellen. Indien het aanslagbiljet i het ongereede mocht zijn geraakt, moet een duplicaat va hetzelve opgemaakt en tegen betaling van tien cents aa den belastingschuldige uitgereikt worden.

(Voorzitter.)

Aan art. 7 worden een vierde en een vijfde lid toegevoegd, luidende:

De bepalingen van het eerste, tweede en derde lid zijn mede van toepassing op werkgevers met betrekking tot het aan de in hunnen dienst zijnde arbeiders verschuldigde loon. Uitgezonderd is hiervan het gedeelte van het loon dat naar art. 1638 *g* van het burgerlijk wetboek niet vatbaar is voor beslag.

Zoolang het in de vordering genoemde bedrag niet ten volle is voldaan, behoort de werkgever met de betaling voort te gaan naar gelang hij den arbeider loon verschuldigd wordt.

Art. 8 wordt gelezen:

Voor zoover bij de belastingwetten de betaling bij termijnen niet geheel of gedeeltelijk is verboden, en behoudens de uitzonderingen, daaromtrent bij het volgende artikel gemaakt, zijn de aanslagen in de directe belastingen invorderbaar in zooveel gelijke termijnen als er na de maand, die in de dagteekening van het aanslagbiljet is vermeld, nog maanden van het belastingjaar overblijven. Op den laatsten dag van elke dier maanden vervalt een termijn. Vermeldt de dagteekening van het aanslagbiljet eene latere maand dan de zevende van het belastingjaar, dan is de aanslag invorderbaar in vijf gelijke termijnen, waarvan de eerste vervalt op den laatsten dag der maand volgende op die, welke in de dagteekening van het aanslagbiljet is vermeld, de tweede eene maand later, en zoo vervolgens.

In artikel 10 vervalt de komma achter het woord „aanslag" en wordt achter dat woord ingevoegd: of van aangiften of verzoekschriften tot het verkrijgen van ontheffing,.

Het voorlaatste lid van art. 12 wordt gelezen:

Het recht van voorrang, bij dit artikel toegekend, geldt boven alle andere, met uitzondering van de bevoorrechte schulden in de artt. 1185, n°. 1, en 1195, n°. 1, van het burgerlijk wetboek opgenoemd. Echter geldt het in letter B bedoelde recht van voorrang niet boven hypotheek noch boven het recht van voorrang, toegekend in art. 315, 2°., van het wetboek van koophandel en in 750, 4°., in verband met art. 315, 2°., van dat wetboek.

Aan art. 14 wordt een nieuw lid toegevoegd, luidende:

Na de beteekening van het dwangbevel kan uitsluitend worden betaald ten kantore, waaraan de ambtenaar, houder van het dwangbevel, verbonden is, of, bij inbeslagneming, in handen van dien ambtenaar.

In het tweede lid van artikel 15 wordt achter het woord „bewering" ingevoegd: dat aanspraak zou bestaan op ontheffing of.

Art. 17 vervalt en wordt vervangen door een nieuw artikel, luidende:

Indien de belastingschuldige niet in staat is anders dan met buitengewoon bezwaar de belasting of de volle belasting te betalen, kan de belasting door of vanwege Onzen Minister van Financiën geheel of gedeeltelijk worden afgeschreven.

Door of vanwege Onzen Minister van Financiën kan uitstel van betaling van belasting worden toegestaan, in welk geval wegens de dientengevolge niet betaalde gelden een door dien Minister te bepalen interest verschuldigd is van den vervaldag af tot aan den dag der betaling.

Aan art. 19 wordt een vierde lid toegevoegd, luidende:

Het in het tweede lid bedoelde bezwaar kan niet gegrond zijn op de bewering dat het aanslagbiljet, de waarschuwing of de aanmaning niet ontvangen zouden zijn.

Art. 20 wordt gelezen:

Alle exploiten en akten betreffende de vervolgingen voor de invordering der directe belastingen, of wegens boeten in zake die belastingen, namens het bestuur der belastingen beteekend of uitgevaardigd, geschieden door ambtenaren der directe belastingen.

De artt. 21, 22 en 23 vervallen.

(K. ter Laan e. a.)

Art. 24 wordt genummerd 21.

Het eerste lid van dat artikel wordt gelezen:

De bepalingen dezer wet omtrent den voorrang en de vervolgingen strekken zich niet alleen uit tot de belasting zelve, maar ook tot de opcenten, tot den interest en tot de verschuldigde kosten, daaronder begrepen die van vervolging.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen II en III en de beweegreden van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XIII. **tot aanvulling der bepalingen omtrent zekerheidstelling en wijziging der bepalingen omtrent het recht van voorrang in zaken van invoerrechten en accijnzen (297);**

XIV. **tot wijziging en aanvulling van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (315).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XV. **tot nadere wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (316).**

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch alleen mede te deelen, dat mijn fractie zich niet vereenigen kan met dit wetsontwerp, waardoor weer eenige millioenen bij de Oorlogsbegrooting worden gevoegd. Met het oog op den tijd zullen wij geen stemming vragen, doch vragen wij aanteekening in de notulen, da onze fractie geacht wil worden tegen het wetsontwerp te hebben gestemd.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De artikelen en de beweegreden van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Overeenkomstig het verzoek van den heer K. ter Laan zal in het verslag der vergadering aanteekening geschieden, dat de sociaal-democratische fractie geacht wil zijn tegen het ontwerp te hebben gestemd;

XVI. **tot nadere wijziging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (38).**

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is de **eindstemming** over het ontwerp van wet tot **wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201).**

De **Voorzitter**: Door de Regeering zijn in overleg met de Commissie van Rapporteurs wijzigingen voorgesteld (Stuk n°. 37.)

Deze wijzigingen worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Tot mijn groot leedwezen heb ik, nadat het wetsontwerp hier in de Kamer was behandeld, bemerkt, dat er in de overgangsbepalingen in § 2 een fout is ingeslopen, die niet bij tweede lezing kan worden verholpen, omdat zij niet van formeelen, maar van materieelen aard is.

(Minister de Visser e. a.)

Wanneer § 2 zoo in de overgangsbepalingen blijft als het thans luidt, zal het gevolg zijn, dat het doel van het wetsontwerp, dat bezuiniging beoogt, grootendeels wordt verijdeld.

Daarom ben ik voornemens zoo spoedig mogelijk een novelle bij de Kamer aanhangig te maken, waarbij de fout, die nu ligt in § 2, hersteld wordt. Maar ik stel er prijs op te verklaren, dat de beslissingen, die genomen worden tusschen 1 Januari 1923 en het tijdstip van het in werking treden van de dan aangenomen novelle, blijven vallen onder § 2 van het ontwerp, zooals die nu luidt.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter: Ik heb nota genomen van hetgeen de Minister verklaard heeft en wat er eigenlijk over het aangekondigde wetsontwerp te zeggen is, zullen wij natuurlijk moeten zeggen wanneer dat wetsontwerp komt.

Maar ik wil nu toch reeds opmerken, dat er iets zonderlings geschiedt, want de heer Rutgers heeft uitdrukkelijk de aandacht gevestigd op de zaak. Hij heeft gezegd (zie blz. 1255 der *Handelingen*):

„want het Rijk zal betalen voor precies hetzelfde aantal onderwijzersplaatsen als het tot nu toe deed. Ook in geval van een vacature zal er voor de gemeente geen belang zijn de onderwijzersplaats niet te vervullen."

De Minister heeft toen niets geantwoord. Hierop heeft de heer Rutgers stemming gevraagd en de Kamer heeft met slechts 8 stemmen tegen dit artikel aangenomen.

En nu vind ik het wel zonderling, dat men nu aanstonds bij een wijzigingswetje dit artikel zal gaan veranderen.

Ik wil dan ook opmerken dat, waar de zaak zoo staat, ik mij nog niet gebonden acht, om vóór de bedoelde wijziging te stemmen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Dresselhuys tot het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel in dit ontwerp gedurende de behandeling verbeteringen zijn gebracht, blijven wij daarvan eenig nadeel voor het volksonderwijs duchten.

Waar het echter tot beperking van de thans veel te hooge kosten van het lager onderwijs zal leiden, vinden wij, gelet op den ernstigen toestand van 's Lands financiën, geen vrijheid, onze stem aan dit ontwerp te onthouden.

Het ontwerp van wet wordt met 64 tegen 21 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Feber, Visser van IJzendoorn, Bulten, Engels, Braat, van Gijn, Rutgers van Rozenburg, Juten, Schouten, Bongaerts, Kolkman, Stulemeijer, Nolens, Hermans, Gerritzen, van Rijckevorsel, van Wijnbergen, Snoeck Henkemans, mejuffrouw Westerman, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Dijk, van den Heuvel, Staalman, van der Molen, H. Colijn, Moerel, de Wilde, van Vuuren, Ter Hall, Zijlstra, Bomans, Visscher, A. Colijn, Dresselhuys, Wintermans, mevrouw Bronsveld-Vitringa, de heeren Fruytier, Michielsen, Duymaer van Twist, Boon, van Rappard, Beumer, de Monté ver Loren, van de Bilt, Krijger, Rutgers, Deckers, Tilanus, Scheurer, Smeenk, Knigge, van Boetzelaer van Dubbeldam, Suring, Ament, van der Voort van Zijp, mejuffrouw Katz, de heeren Lovink, Schokking, Weitkamp, van Schaik, Rutten, Kuiper, Heukels en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heer Schaper, mevrouw de Vries-Bruins, de heeren J. ter Laan, Ketelaar, Kleerekoper, Vliegen, IJzerman, Albarda, Brautigam, van den Tempel, mejuffrouw Groeneweg, de heeren K. ter Laan, Troelstra, Oud, van Zadelhoff, Duys, Gerhard, Hiemstra, Hugenholtz, van Braambeek en mevrouw Bakker-Nort.

De **Voorzitter**: Wij gaan thans uiteen om, behoude onvoorziene omstandigheden, op 6 Februari weder bije te komen. Behalve de behandeling van een groot aan conclusies van verslagen van commissiën, wacht ons dan van een aantal wetsontwerpen, van welke ik noem — om enkele meer belangrijke te blijven waarover Eindverslag uitgebracht — de Jachtwet (27), de Middelbaar-onderwi wet (65), de regeling van het middelbaar en lager landbou onderwijs (29), de wijziging van de Hinderwet (7), de vo ziening tegen waterverontreiniging (26), het voorstel van van den heer Marchant c. s. tot wijziging van de wet op rechterlijke organisatie en het beleid der justitie (41) en van den heer Duys c. s. tot wijziging van de Registratiev (109).

En hiermede wensch ik den leden een zalig Kerstfeest.

De Kamer gaat tot nadere bijeenroeping uiteen.

---

1) Kinderhuwelijken komen bij inlanders op de zendingsposten bijna voor. Terwijl de zending zich met het eigenlijke volk bezig houdt, komen bijzondere scholen met den Bijbel te gemoet aan het verlangen van de be standen der inlandsche maatschappij naar onderwijs op Westerschen gr slag. Een inlander van dien stand maakt er geen gewetensbezwaar van, zijn kind met andere moraal dan de zijne kennis maakt. Er zijn meis inrichtingen met internaten, die elken keer uitbreiding noodig hebben om de aanvragen tot toelating te kunnen voldoen. Hieronder behoort o. m. Hollandsch-Javaansche meisjesschool met den Bijbel te Djokjakarta. meisjes, die deze school verlaten hebben, zijn zoo dankbaar, dat zij steeds ophef daarvan spreken en met de gewezen onderwijzeressen correspondee

Vele ouders, en ook ik verklaren, dat wij onze dochters liever aan die E peanen toevertrouwen dan aan hun ooms en tantes.

Inderdaad, door dergelijke inrichtingen hebben de Hollanders de liefde inlanders gewonnen.

De R.K. school met internaat te Mendoet, Kedoe, is een doorslaand be van naastenliefde.

Het gaat hier ten slotte om een gewichtigen stap, de toepassing van ideeële en de vraag, hoe wij onze kinderen moeten opvoeden — in den ou of nieuwen geest?

In den ouden geest wordt het geloof aan wonderen bevorderd en in nieuwen bestreden. In deze laatste hebben wij ons enkel te bepalen tot materie en tot onze stoffelijke waarnemingen.

De eerste methode geeft aan de verbeelding vrij spel en wordt de gebaand tot de wereld van onze voorouders. Onze kunst, onze wajang, literatuur en de babads inclusis, kortom onze cultuur is een voortbrengse vervolg van deze methode.

Als een dreigende waarschuwing flikkert het beeld van het Westen tegen. Zoo gaat het niet langer — neen, zoo niet —, en toch durven onze schreden niet richten naar de oude, beproefde methode. Wij zijn voor ons eigen beeld en kunnen niet meer aan wonderen gelooven.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, wij verlangen in onze lectuur van den aan af godsdienstigheid en moraal. In zoover hebben dus mijn collega's in Volksraad gelijk, die in het afdeelingsverslag de vraag stelden, waarom volkslectuur altijd zoo neutraal-afwerend tegenover werken met godsdienst inhoud moet staan. Ook wij hebben in dat opzicht een ernstige grief tege volkslectuur, die de echt Javaansche boeken en alles wat lijkt op mystiel Javanisme, stelselmatig weigert en ons opscheept met vrachten verta boeken, Hollandsch gedachte en op zijn Hollandsch vertaalde boeken, lie een Maleisch, dat wij niet verstaan. Zoo begrijpen wij bijv. niet hoe het m lijk is, dat de commissie voor de volkslectuur na vele overwegingen Sri R Tjandra afwijst, een prachtig werkje, dat geheel in onzen geest is.

Onze godsdienstigheid is die van het Mahabharata; edele figuren wo ons uitgeschilderd die ons tot voorbeelden kunnen strekken. Idealen wo ons voorgehouden, deugden ons practisch geleerd en voor het ontvank kinderlijk gemoed door voorbeelden verduidelijkt en toegelicht.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer **Schokking**, bladz. 1253, kol reg. 37 en 38 v. b., staat: „handwerkonderwijs"; l „handenarbeidonderwijs".

In de rede van den heer **Marchant**, bladz. 1322, kol moeten de woorden: „De heer **Marchant**: „Schadelijk v de defensie hebt u ze genoemd"," geplaatst worden de daaropvolgende 6-regelige interruptie van den Colijn, welke zij nu voorafgaan. Daarop sluit dan aan voortzetting van de rede van den heer Marchant, beginne met: „Maar nu wil ik aanhalen", enz.

43ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 6 FEBRUARI 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. bericht van het overlijden van het oud-lid der Kamer den heer J. H. J. Beckers; 3°. ontwerpen van wet; 4°. Koninklijke besluiten; 5°. missives; 6°. verzoekschriften; 7°. verklaringen van adhaesie; 8°. motiën; 9°. afschriften, afdrukken en missives; 10°. een telegram; — een missive betrekkelijk de overdracht aan de Tweede Kamer van een schilderij; — boek- en drukwerken. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Benoeming van de Commissie voor de Verzoekschriften. — Aanvulling van Commissiën. — Beslissing over de wijze van behandeling van Regeeringsbescheiden. — Trekking der afdeelingen. — Uitstel der benoeming van de voorzitters en ondervoorzitters. — Regeling van werkzaamheden. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Aanvang der behandeling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1923.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 86 leden, te weten:

de heeren van Vuuren, Gerhard, mejuffrouw Westerman, de heeren Dresselhuys, Vliegen, mejuffrouw Groeneweg, mejuffrouw van Dorp, de heeren IJzerman, Brautigam, K. ter Laan, Ebels, Hugenholtz, Albarda, van Rappard, Rutgers van Rozenburg, van Voorst tot Voorst, Smeenk, van Boetzelaer van Dubbeldam, Visscher, van Dijk, Kuiper, van Rijzewijk, Suring, Beumer, Ketelaar, van Gijn, Ament, Kleerekoper, Schaper, Engels, van den Tempel, van Braambeek, Troelstra, Duys, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van den Heuvel, Krijger, Wintermans, van Zadelhoff, Ter Hall, van de Bilt, Michielsen, Schouten, Heukels, Fleskens, J. ter Laan, Staalman, Moerel, mejuffrouw Katz, de heeren Feber, A. Colijn, Rutgers, van Wijnbergen, Deckers, Bongaerts, Schokking, Rutten, Lovink, Kolkman, Tilanus, Gerritzen, Fruytier, Gerretson, de Monté ver Loren, van der Voort van Zijp, Hermans, Nolens, Oud, van Rijckevorsel, Hiemstra, van der Waerden, van Schaik, Duymaer van Twist, de Boer, Stulemeijer, Snoeck Henkemans, Boon, de Wilde, Knigge, van der Molen, Bulten, Zijlstra, Marchant, Bomans, H. Colijn,

en de heeren Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Koloniën.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Scheurer, deze week, wegens ongesteldheid; van den heer van Sasse van Ysselt, vooreerst, wegens ziekte; van mevrouw Bronsveld—Vitringa, voorloopig, wegens ziekte; van den heer Sannes, tot aan het zomerreces, om gezondheidsredenen; van den heer Braat, wegens ongesteldheid; van den heer Visser van IJzendoorn; van mevrouw Bakker—Nort, wegens ongesteldheid, waarschijnlijk ook morgen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een kennisgeving van het overlijden op 9 Januari jl. van den heer J. H. J. Beckers, oud-lid der Kamer.

Deze kennisgeving is door mij, namens de Kamer, met een brief van rouwbeklag aan de weduwe beantwoord;

3°. negentien Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

Wijziging van de Veewet;

Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor het aanleggen van eene algemeene begraafplaats op den Linker Maasoever in de gemeente Rotterdam;

Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor uitbreiding van het Tramplein te Zandvoort;

Vereeniging van de gemeenten Renkum en Doorwerth;

Wijziging van de wet van 2 November 1871, *S.* 118, houdende bepalingen omtrent de invoering der Nederlandsche Pharmacopoea;

Nadere wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1921;

Wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor het dienstjaar 1922. (Verschillende onderwerpen.);

Wijziging der wet van 29 Juli 1920 (*Staatsblad* n°. 623), houdende wijziging der wet van 5 Juli 1910 (*Staatsblad* n°. 181), tot regeling van de samenstelling van den Hoogen Raad, de Gerechtshoven, de Arrondissements-Rechtbanken en de Kantongerechten, en van de jaarwedden der rechterlijke ambtenaren, alsmede van de klassen der Rechtbanken en Kantongerechten;

Wijziging der wet van 5 Juli 1920 (*Staatsblad* n°. 348), houdende nadere wijziging der wet van 20 Juni 1913 (*Staatsblad* n°. 292), tot aanvulling van art. 143 der Regtspleging bij de Landmagt, van de Provisioneele Instructie voor het Hoog Militair Geregtshof, en nadere voorzieningen betreffende de jaarwedden van de leden der militair-rechterlijke macht;

Begrooting van inkomsten en uitgaven van het Bouwfonds voor de Departementen van Binnenlandsche Zaken en Landbouw en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor het dienstjaar 1923;

Verklaring van het algemeen nut der onteigening, met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (*Staatsblad* n°. 171), van eigendommen, gelegen in de gemeente Lonneker, noodig voor het uitbreiden van de algemeene begraafplaats der gemeente Enschedé;

Wijziging van de artikelen 8 en 35 van de Wet op Woonwagens en Woonschepen 1918 (*Staatsblad* n°. 492), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 22 April 1921 (*Staatsblad* n°. 661);

Vereeniging van de gemeenten Genderen, Drongelen en Meeuwen;

Vereeniging van de gemeenten Ravenstein, Huisseling en

(Voorzitter.)

Neerloon, Deursen en Dennenburg en Dieden, Demen en Langel;

Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een mijnspoorweg van de Staatsmijn „Hendrik" naar Palenberg (Duitschland);

Wijziging Registratiewet 1917;

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

Naturalisatie van:

1°. Fritz Friedrich Wilhelm van Amerom en 19 anderen;
2°. Isak Leib Amkraut en 19 anderen;
3°. Murdéhay Birr Blei (Weissmann) en 19 anderen;
4°. Amelia Breslou, gescheiden echtgenoote van Salomon van Biene, en 19 anderen;

Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Zuiderzeefonds voor het dienstjaar 1923;

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de afdeelingen of aan de betrokken begrootingscommissiën;

4°. de volgende Koninklijke besluiten:

een, van 20 December 1922 n°. 21, waarbij met ingang van 1 Januari 1923 voor den tijd van 6 jaren worden benoemd tot lid en voorzitter van het college van commissarissen van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds mr. R. J. H. Patijn, te 's Gravenhage, en tot leden: dr. D. P. Moll, te 's Gravenhage, M. Ort, te Utrecht, P. J. Raaymakers, te Overveen, en B. J. van Stapele, te Rotterdam;

een, van 30 December 1922 n°. 62, houdende wijziging van het Koninklijk besluit van 16 April 1908 n°. 79, betreffende de samenstelling van den Raad van Defensie;

een, van 18 Januari 1923 n°. 46, waarbij tot plaatsvervangende leden van den Pensioenraad worden benoemd: mr. dr. A. L. Scholtens, secretaris-generaal van het Departement van Arbeid, Handel en Nijverheid, en mr. R. van Veen, oud-lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's Gravenhage.

Deze besluiten worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende missives:

vier en twintig, van de Eerste Kamer, houdende kennisgeving, dat zij zich heeft vereenigd met haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van wet.

Deze missives, welke betrekking hebben op de ontwerpen van wet, aangenomen door de Eerste Kamer in haar vergaderingen van 28 December 1922 en 12 Januari 1923, worden voor kennisgeving aangenomen;

elf, van den directeur van het Kabinet der Koningin, houdende kennisgeving, dat Hare Majesteit een aantal door de Staten-Generaal aangenomen voorstellen van wet heeft goedgekeurd.

Deze missives, betreffende de ontwerpen van wet, aangenomen door de Eerste Kamer in haar vergaderingen van 23 en 29 November 1922, worden voor kennisgeving aangenomen;

een, van den Minister van Arbeid, houdende inlichtingen op het adres van den raad der gemeente Kerkrade, houdende verzoek het daarheen te leiden, dat genoemden raad inzage worde verleend van een aan dien Minister uitgebracht rapport over de gestie van een in die gemeente gevestigde bouwvereeniging.

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld;

een, van den Minister van Financiën, ten geleide van de rekening van het „Fonds uit de zuivere winsten verkregen uit de aanmuntingen voor rekening van het Rijk" over het dienstjaar 1921.

Deze stukken zullen niet worden gedrukt en rondgedeeld, doch ter griffie nedergelegd, ter inzage van de leden;

een, van den Minister van Binnenlandsche Zaken, houdende inlichtingen op het adres van A. A. baron van der Borch tot Verwolde, te Apeldoorn, betreffende het instellen van een onderzoek naar door adressant ten laste van den burgemeester van Brielle aangevoerde feiten en het aan adressant gegeven ontslag als inspecteur van politie aldaar.

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld;

een, van den Minister van Oorlog, ten geleide van een beknopt verslag betreffende den toestand van de Koninklijke Militaire Academie gedurende het jaar 1922.

Deze stukken zullen niet worden gedrukt en rondgedeeld, doch ter griffie nedergelegd, ter inzage van de leden;

een, van den Minister van Oorlog, houdende inlichtingen op de adressen van P. H. A. Veuger, adjudant-onderofficier bij het 3de regiment veldartillerie, te Breda, en van 10 anderen, houdende verzoek het daarheen te leiden, dat Legerorder 209 (1922) worde ingetrokken, als zijnde in strijd met het bij Legerorder 164 (1920) toegekende recht om tot drie maanden na het bereiken van den 56-jarigen leeftijd in dienst te blijven.

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld;

een, van de Ministers van Financiën en van Koloniën, ten geleide van de rekening van het „Fonds uit de zuivere winsten verkregen uit aanmuntingen voor rekening van Nederlandsch-Indië" over het dienstjaar 1921.

Deze stukken zullen niet worden gedrukt en rondgedeeld, doch ter griffie worden nedergelegd, ter inzage van de leden;

een, van den Minister van Marine, houdende inlichtingen op het adres van B. Ottenhof, gepensionneerd loods, te Rotterdam, houdende verzoek hem, in verband met zijn z. i. onrechtmatige afkeuring, na herkeuring weder in zijn vroegere functie te herstellen;

een, van den Minister van Buitenlandsche Zaken, houdende kennisgeving eener voorloopige regeling van de handelsbetrekkingen tusschen Nederland en Roemenië;

een, van den Minister van Financiën, ten geleide van een Nota van Inlichtingen op het adres van de Coöperatieve Veevoederfabriek Zeeland en Westbrabant, te Goes, houdende verzoek om schadeloosstelling in verband met een door die fabriek met den Regeeringsadviseur voor veevoederbereiding gesloten contract.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

een, van den Minister van Financiën, ten geleide van de rekening van ontvangsten en uitgaven betreffende het Fonds van de Consignatiekas, dienst 1921;

Deze stukken zullen niet worden gedrukt en rondgedeeld, doch ter griffie worden nedergelegd, ter inzage van de leden;

een, van den Minister van Financiën, ten geleide van het door de Commissie voor het Muntwezen opgemaakte verslag betreffende haar werkzaamheden over het jaar 1922;

een, van den Minister van Financiën, houdende intrekking van de ontwerpen van wet tot heffing van Weergeld (94) tot instelling van een Fonds ten behoeve van de mijnstreke

(Voorzitter.)

en daarmede verband houdende voorzieningen (57) en tot heffing eener belasting wegens waardevermeerdering van onroerende zaken ten behoeve van de gemeenten (63).

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

een, van den Minister van Oorlog, houdende kennisgeving, dat, naar aanleiding van het onderzoek, bedoeld in de slotalinea ad art. 35 van de Memorie van Antwoord betreffende het ontwerp van wet tot nadere wijziging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1920 (Gedrukte Stukken der zitting 1921—1922, n°. 494) aan H. Olsman Hzn., te Kloosterdijk, gemeente Ambt-Hardenberg, een schadevergoeding is toegekend.

Overeenkomstig het door de Regeering gedaan verzoek is deze missive nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

een, van den Minister van Waterstaat, houdende intrekking van de ontwerpen van wet tot wijziging en verhooging van hoofdstuk IV, V, VA, VI, VIIB, VIII, IX, X, XA en XI van de Staatsbegrooting voor 1922 en van de begrootingen van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen, van het Zuiderzeefonds, van het Staatsvisschershavenbedrijf en van het Staatsboschbedrijf, alle voor 1922 (223).

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld;

6°. de volgende verzoekschriften:

acht en twintig betreffende het ontwerp van wet, houdende bepalingen betreffende de jacht, van:

den voorzitter en den secretaris, namens de commissie, benoemd door de Koninklijke Nederlandsche Jachtvereeniging „Nimrod" en de Nederlandsche Jagersvereeniging;

den voorzitter en den 1ste-secretaris, namens het hoofdbestuur en de afdeelingsbesturen der Nederlandsche Vereeniging van Jachtopzichters;

G. Verhoef, secretaris der Landbouwersvereeniging „Ermelo", te Ermelo;

J. M. Lentink e. a., allen grootere of kleinere landbouwers, inwoners van Brummen e. o.;

W. J. Wensink e. a., allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Brummen e. o.;

D. Everwijn e. a., allen grootere of kleinere landbouwers, inwoners van Brummen e. o.;

G. J. Dolman e. a., allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Brummen e. o.;

C. J. van Marle e. a., allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Brummen e. o.;

P. Blankenheym e. a., allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Brummen e. o.;

W. Grotenbreg e. a., allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Steenderen e. o.;

P. van Opbergen, koopman, en 2 anderen, te Venray;

burgemeester en wethouders van Sneek;

jhr. dr. J. Six, hoogleeraar te Amsterdam;

H. Capel, notaris, e. a., allen inwoners van Zutphen e. o.;

D. L. Schoonman, te Brummen, e. a., allen landbouwers;

J. J. Teerink e. a., allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Brummen e. o.;

J. H. van der Veen e. a., allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Brummen e. o.;

A. A. van Hasselt Houwink e. a., allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Brummen e. o.;

G. Leemkuil e. a., allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Brummen e. o.;

H. Wagenvoort e. a., allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Brummen e. o.;

G. J. Helbergen e. a., allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Brummen e. o.;

G. J. Eggink e. a., allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Zutphen e. o.;

H. Bloemen, landbouwer en jager, te Raalte;

de voorzitters en de secretarissen der Vereeniging van Eerste Rangs Hotels in Nederland en zijne Koloniën, te 's Gravenhage, en der Vereeniging Nederlandsche Bond van Werkgevers in Hotel-Restaurant-, Café- en Aanverwante bedrijven „Horecaf", te Amsterdam;

baronesse van Dedem—de Vos van Steenwijk e. a., te Brummen e. o.;

G. Tekelenburg e. a., allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Brummen e. o.;

W. M. Scheepers e. a., allen landbouwers, te Heeze;

den voorzitter van den Bond van Hooger Politiepersoneel in Nederland, te Rotterdam;

vijf, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet, van:

den raad der gemeente Enschedé;

M. Spits Jzn., koopman, te Zwolle;

het bestuur der Heldersche Verhuurdersvereeniging „Samenwerking";

den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van den R.-K. Werkliedenbond, te 's Hertogenbosch;

het Comité van Zes uit het Comité ter behartiging van de algemeene belangen van Overheidspersoneel en het Comité van Neutraal Overheidspersoneel, te Amsterdam;

vier, betreffende de afschaffing van den zomertijd, van:

de raden der gemeenten Driewegen en Moergestel;

het hoofdbestuur der Vereeniging „Darchei Noungam" (Liefelijke Wegen), te 's Gravenhage;

den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van de Joodsche Winkeliersvereeniging;

zes, betreffende het ontwerp Middelbaar-onderwijswet, van:

den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs;

dr. J. C. Costerus, te Hilversum, en dr. J. van Leeuwen jr., te Melchthal (Zwitserland);

J. Ph. Vogel e. a., allen hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

het bestuur van het Willem Lodewijk-Gymnasium te Groningen e. a.;

het bestuur van de Vereeniging van Leeraren aan Openbare Hoogere Burgerscholen met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

P. A. van Harinxma thoe Slooten, Commissaris der Koningin, e. a., te Leeuwarden;

twee, betreffende het ontwerp van wet, houdende regeling van den rechtstoestand van ambtenaren, van:

het Comité van Samenwerking uit het Comité ter behartiging van de algemeene belangen van Overheidspersoneel (A.C.O.P.) en

het Comité van Neutraal Overheidspersoneel (C.N.O.P.), te Amsterdam;

een, betreffende het ontwerp van wet tot vereeniging van de gemeenten Genderen, Drongelen en Meeuwen, van A. de Haan e. a., allen hoofden van gezinnen, te Drongelen;

vijf, betreffende het ontwerp van wet tot vereeniging van de gemeenten Renkum en Doorwerth, van:

den raad der gemeente Doorwerth;

de commissarissen en den directeur der N.V. Maatschappij tot Exploitatie van Bouwterrein te Doorwerth;

(Voorzitter.)

burgemeester en wethouders van Renkum;

T. Evers e.a., allen ingezetenen van Doorwerth;

H. J. Bragonje e.a., allen ingezetenen van Doorwerth;

een, betreffende het voorstel van wet van den heer Fleskens c.s. tot het instellen van invoerverboden, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Zeeuwsche Eilanden, te Middelburg;

vier, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten in verband met de salarisregeling van het Rijkspersoneel, van:

de raden der gemeenten Westdongeradeel, Doniawerstal, Avereest en Emmen;

een, van Z. van Diermen en K. ter Haar, visschers, te Spakenburg, gemeente Bunschoten, houdende verzoek om de medewerking der Kamer tot afschaffing van het plakken van rentezegels ingevolge de Invaliditeitswet;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het Comité van Actie in zake de belastingen, te Batavia, houdende verzoek te willen bevorderen, dat de productenbelastingen en uitvoerrechten, althans voor de producten der z.g. bergcultures, na 1922 niet meer worden geheven;

een, van Janssen-Willemsen e.a., allen wonende te Reuver, gemeente Beesel, betreffende de aansluiting van het station Reuver c.a. aan het gemeentelijk electrisch net;

een, van het bestuur der vereeniging: Een School met den Bijbel, te Oud-Vossemeer, houdende verzoek het daarheen te leiden, dat genoemde vereeniging alsnog de Rijksvergoeding wegens het geven van herhalingsonderwijs ontvangt, waarop het ten behoeve van het hoofd van den betrokken cursus aanspraak meent te hebben;

een, van den raad der gemeente Zuidland, houdende verzoek om wijziging der Landarbeiderswet, in verband met een onteigening in die gemeente;

een, van den raad der gemeente Denekamp, betreffende het vervallen van het derde lid van artikel 6a der Vleeschkeuringswet;

een, van den voorzitter en den plaatsvervangend secretaris van de Nederlandsche Vereeniging voor Locaalspoorwegen en Tramwegen, te Amsterdam, betreffende den noodtoestand, waarin de intercommunale tramwegen ten gevolge van de buitengewone tijdsomstandigheden en de bijzondere Regeeringsmaatregelen verkeeren;

een, van A. Scholten, gewezen milicien, te Twello, gemeente Voorst, houdende verzoek om ondersteuning ingevolge de motie-Staalman;

een, van het hoofdbestuur van den Nederlandschen Bond voor Pensioenactie voor de gepensionneerden der Zeemacht beneden den rang van officier, te Amsterdam, houdende verzoek om verhooging van de vroeger verleende pensioenen, in verband met de pensioenen, welke tegenwoordig aan het marinepersoneel worden toegekend;

een, van H. B. L. Braam, gepensionneerd kapitein-luitenant ter zee, te 's Gravenhage, houdende verzoek om de medewerking der Kamer tot restitutie van de overtochtskosten voor zijn gezin naar Nederland;

een, van H. A. Walles, te Enschedé, houdende verzoek om bespoediging zijner naturalisatie;

een, van G. J. van Eybergen, tijdelijk ambtenaar ter beschikking van den directeur van Binnenlandsch Bestuur, te Weltevreden, houdende verzoek om schadeloosstelling in verband met de intrekking der hem gedane toezegging om te worden benoemd tot hoofd van het op te richten Illustratiekantoor met een daaraan verbonden filmbedrijf, in Nederlandsch-Indië;

een, van dr. S. Sturkop, arts, te Amsterdam, naar aanleiding van een door een vijftal vakbonden tot de Tweede Kamer gericht adres tot het instellen van een onderzoek naar het optreden van adressant als controleerend geneesheer der posterijen, telegrafie en telefonie;

een, van J. Buitelaar, te Rotterdam, betreffende uitkeering van kostwinnersvergoeding over den tijd, gedurende welke zijn inmiddels overleden zoon onder de wapens is geweest;

een, van J. van As Lz., koopman, te Huizen (N.-H.), betreffende de behandeling van inschrijvingen voor door het Rijk te houden openbare aanbestedingen;

een, van E. J. M. Beukers, adjunct-commies bij de Rijksverzekeringsbank, te Amsterdam, betreffende de regeling van zijn salaris en uitbetaling van te weinig genoten salaris;

een, van B. Spreuwenberg, aannemer, te Velp, houdend verzoek om de tusschenkomst der Kamer tot het verkrijge van een beslissing op het door hem aan de Regeering gedan verzoek om uitbetaling van een adressant toekomende som ter zake van het bouwen van een marechausseekazerne t Woudrichem;

een, van B. M. Wassing, gepensionneerd eerste-luitenant kwartiermeester van het Nederlandsch-Indisch leger, t Brussel, naar aanleiding van de door de Kamer aangenome conclusiën in zake zijn vorige adressen, houdende verzoek o schadeloosstelling;

een, van C. J. van Tussenbroek, architect, te Rotterdam ten vervolge op zijn vorige adressen betreffende de on eigening van een deel van zijn eigendommen te Rotterdam

een, van A. Lairitz, te Berlijn, ten vervolge op haar vorig adressen, houdende verzoek, haar recht te verschaffen;

een, van H. A. van Dalsum, te Hulst, betreffende h instellen van een onderzoek naar handelingen van den bu gemeester dier gemeente;

een, van W. J. H. D. Kautzmann, reserve-adjudan onderofficier, te Ede, houdende verzoek om herstel van he door het Departement van Oorlog aangedaan onrecht;

een, van den voorzitter en den secretaris der Roomsc Katholieke Kiesvereeniging te Veldhoven, betreffende h nemen van maatregelen tegen den invoer van buitenlandsc schoenwerk;

een, van D. J. van den Beld, te Zwolle, in verband m een door de Huurcommissie aldaar gedane uitspraak te aanzien van een door hem gehuurde woning.

Deze verzoekschriften zullen worden gesteld in hand van de betrokken Commissiën;

7°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den raad der gemeente Lisse, b treffende het voorstel van wet van de heeren Braat en Boer, tot intrekking van de wet op den zomertijd, van:

de raden der gemeenten Aalsmeer, Ursem, de Lier, Vre land, Bodegraven, Zevenbergen, Heerhugowaard, Oegstgees Oostburg, Avenhorn, Dwingelo, Zevenaar, Zoeterwoud Akersloot, Strijen, Willemstad, Bergschenhoek, Midwou Broek op Langendijk, Noord-Scharwoude, IJsselmuide Leimuiden, Drunen, Wemeldinge, Oude-Niedorp, Herpe Schellinkhout, Nederweert, Bleiswijk, Geertruidenber Ermelo, Westwoud, Bergharen, Kapelle, Schoondijke, Vle der, Utingeradeel, Snelrewaard, Haarlemmerliede Spaarnwoude, Maarssen, Boskoop, Grijpskerke, Nieuwe-N dorp, Esch, Haarlemmermeer, Hoeven, Nieuwer-Amst Hillegom, Smilde, Zuidzande, Wilnis, Texel, Wieringe waard, Gaasterland, Spanbroek, Opmeer, Schipluiden, Voo schoten, Rozenburg, Uitgeest, Exloo, Cappelle op d'IJss Assendelft, Grootebroek, Midwolda, Arnemuiden, Loo duinen, Medemblik, Klundert, Zwollerkerspel, Steenwijke wold, Zuidbroek, Renswoude, Dirksland, Hoogwoud, Dida Wognum, Voorhout, Zeeland, Berkel en Rodenrijs, Vink veen en Waverveen;

b. aan het adres van het gemeentebestuur van Ulru betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en Boer tot intrekking van de wet op den zomertijd, van:

de raden der gemeenten Usquert en Zuidbroek;

c. aan het adres van het hoofdbestuur van den Nede

(Voorzitter.)

landschen Bond voor Pensioenactie voor de gepensionneerden der zeemacht beneden den rang van officier, betreffende verhooging van de pensioenen van het oudere gepensionneerde marinepersoneel, van:

de besturen en leden van de vergaderingen te Amsterdam, Rotterdam, den Haag, Middelburg, Vlissingen en Helder, aangesloten bij bovengenoemden bond;

d. aan het adres van de vergadering van Rijksambtenaren en onderwijzers te Drachten, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten, van:

den raad der gemeente Weststellingwerf;

e. aan de motie, aangenomen door de vergadering van Rijkspersoneel in Smallingerland, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten, van:

den raad der gemeente Hindeloopen.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

8°. de volgende moties:

een, door de vergadering van leerlingen der Nederlandsch-Indische Artsenschool te Soerabaja op 28 November 1922 aldaar aangenomen, betreffende het voorstel van de bezuinigingscommissie tot samensmelting van de Nias en de Stovia;

een, van burgemeester en wethouders van Best, door den raad dier gemeente aangenomen op 11 Januari jl., betreffende de uitvoering der Nijverheidsonderwijswet, in verband met de in die gemeente bestaande vakschool voor klompenmakers;

een, van een hoofdbestuurder, namens de afdeeling Rotterdam van den Nederlandschen R.-K. Metaalbewerkersbond, door die afdeeling op 26 Januari jl. aangenomen in verband met de regeling voor de uitkeeringen bij werkloosheid;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het Comité van Belanghebbenden bij de Noord-Brabantsche Nijverheid, te Tilburg, door dat Comité op 15 Januari jl. aangenomen, betreffende het nemen van tijdelijke wettelijke maatregelen in het belang van de verschillende takken van nijverheid;

een, van burgemeester en wethouders van Lonneker, door den raad dier gemeente op 28 December jl. aangenomen, betreffende het instellen van pachtcommissies in verschillende deelen des lands, in verband met de hooge huren in het land- en tuinbouwbedrijf.

Deze moties worden voor kennisgeving aangenomen;

9°. de volgende afschriften, afdrukken en missives:

van den voorzitter en den secretaris, namens de faculteit van rechtsgeleerdheid aan de universiteit te Groningen, een afschrift van een door die faculteit aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen gericht schrijven in zake het ontwerp Middelbaar-onderwijswet;

een afdruk van een door den directeur van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* aan den Minister van Waterstaat gezonden adres betreffende de verkeerstoestanden bij de Spijkenisserbrug;

een missive van A. Maas, te 's Gravenhage, in verband met de door de Kamer aangenomen conclusie in zake zijn laatste aan de Kamer gezonden adres, houdende verzoek om rechtsherstel;

een missive van mr. G. D. Willinck, te Zutphen, naar aanleiding van hetgeen voorkomt in het Voorloopig Verslag van de Eerste Kamer over de Indische begrooting voor 1923 in zake de kosten van de Departementen van Oorlog en van Marine;

van den voorzitter van den Bond van Hooger Politiepersoneel in Nederland, te Rotterdam, een missive, met bijbehoorende stukken, in zake de benoeming van een commissaris van politie in Maassluis.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

10°. een telegram uit Doorwerth, geteekend Bragonje en Hamminga, tegen de voorgenomen vereeniging der gemeenten Renkum en Doorwerth.

Dit telegram wordt voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Is ingekomen een missive van den heer W. Broese van Groenou sr., oud-kapitein der artillerie van het Nederlandsch-Indisch leger, te 's Gravenhage, van 9 Januari jl., ter schriftelijke bevestiging van de mondelinge overdracht aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 23 November 1922 van een schilderij van P. van der Hem, voorstellende het Ministerie-Cort van der Linden in Ministerraad vereenigd.

Bij deze missive is als bijlage gevoegd de rede, bij genoemde overdracht uitgesproken door de dochter van den schenker, opdat daaruit aan het nageslacht mogen blijken de motieven dezer hulding.

Op meergenoemden 22sten November heb ik het voorrecht gehad, namens de Kamer den heer Broese van Groenou te danken voor zijn schenking en deze namens de Kamer te aanvaarden.

Deze missive en bijlage zullen geplaatst worden in het archief der Kamer.

De **Voorzitter**: Ik deel verder mede:

I. dat zijn ingekomen de navolgende boek- en drukwerken:

van den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw:

de notulen van het verhandelde in de winterzitting van 1921 van de Staten der verschillende provinciën, met de notulen van het verhandelde in buitengewone statenzittingen, voor zoover deze in dat jaar werden gehouden, en de notulen der vergaderingen van de Staten van Zeeland over 1842, 1843 en 1844;

de Verslagen en Mededeelingen van de Directie van den Landbouw, jaargang 1922, n°. 4: Verslagen der Rijkslandbouwproefstations voor Contrôle-Onderzoek over 1921—1922;

van de afdeeling Hydrografie van het Ministerie van Marine de Catalogus van kaarten en boekwerken;

van den Minister van Arbeid het stenografisch verslag van de derde Internationale Arbeidsconferentie;

van den Minister van Koloniën:

het Verslag van de Zoutverpakking op Madoera over 1919, 1920 en 1921;

de Statistiek van den Handel en de in- en uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië over 1921, deel II*a* (Java en Madoera) en II*b*;

het Verslag van het Volkscredietwezen tot ultimo September 1922;

het „Repertorium op de literatuur betr. de Nederlandsche Koloniën", vijfde vervolg (1916—1920), door W. J. P. J. Schalker en W. C. Muller;

het Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch-Oost-Indië over 1919, 1ste gedeelte, met atlas, en over 1920, Algemeen gedeelte;

het Verslag van de Staatsspoor- en Tramwegen in Nederlandsch-Indië over 1920, deel II;

het Verslag van de Ombilinmijnen over 1920;

van den burgemeester van Rotterdam de Statistische Mededeelingen dier gemeente, 1ste, 2de en 3de kwartaal 1922;

van den bibliothecaris van de Nederlandsche Handelshoogeschool de volgende academische proefschriften:

(Voorzitter.)

M. F. J. Smith, „Tijd-affaires in effecten aan de Amsterdamsche Beurs";

H. W. A. Beenhouwer, „Het onderzeesche kabelnet";

J. A. Nederbragt, „Pénétration pacifique" in China";

G. J. L. Brackel, „Dividend-politiek en een onderzoek naar de toepassing er van bij eenige Nederlandsche scheepvaartmaatschappijen";

A. Smeenk, „Rente in den koopprijs";

B. H. de Jong, „Effecten- en credietvormen";

A. Reens, „De Vleeschexport van Nederland";

H. M. Hirschfeld, „Het ontstaan van het moderne bankwezen in Nederland";

N. J. Polak, „Eenige grondslagen voor de financiering der onderneming";

A. Sternheim, „Proeve van onderzoek naar bedrijfshuishoudkundige tendenzen";

M. de Vries, „Tien jaren geschiedenis van het Nederlandsche bankwezen en de Nederlandsche conjunctuur 1866—1876";

G. E. Huffnagel, „Economische voorlichting over het buitenland";

J. Moser, „Kapitalisatie van Holding-companies";

P. A. Roeper Bosch, „Japan in den oorlog";

van den Rijksarchivaris te Utrecht, „Regesten van het archief der bisschoppen van Utrecht (722—1528); Indices; door mejuffrouw M. I. van Soest";

van den rechter-commissaris in de zaken der Algemeene Maatschappij van Levensverzekering en Lijfrente in liquidatie, zijn verslag over die maatschappij;

van den secretaris der vereeniging: Het Nederlandsche Wegen-Congres, de in een vergadering dier vereeniging in December 1922 uitgebrachte prae-adviezen en de door haar uitgegeven publicatie;

van den raad van bestuur van het Antonia-Wilhelmina-Fonds, de brochure van dr. Th. Meinema: „Over gezinsverpleging van geesteszieken";

het Verslag der van 13—16 September 1921 te Amsterdam gehouden vergaderingen van het „Third International free trade Congress";

de „Verzameling-Mensing" in het Scheepvaartmuseum te Amsterdam, eerste gedeelte (Bibliotheek);

van den secretaris der Centrale Commissie voor Bezuiniging, ingesteld door de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, een overdruk van een artikel over bezuiniging en legerorganisatie.

Deze boek- en drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

II. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop (64);

Wijziging van eenige artikelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (230);

Begrooting van inkomsten en uitgaven van het Bouwfonds voor de Departementen van Binnenlandsche Zaken en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor het dienstjaar 1922 (263);

Wijziging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (279);

Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor het dienstjaar 1923 (296).

Voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking van de wet van 23 Maart 1918 (*Staatsblad* 165) tot tijdelijke afwijking van de wet van 23 Juli 1908 (*Staatsblad* 236) tot invoering van een wettelijken tijd (281);

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

De Voorzitter: Tot leden van de Commissie voor de Verzoekschriften worden door mij benoemd de heeren van Schaik Schouten, van Braambeek, mejuffrouw van Dorp en de heer van Boetzelaer van Dubbeldam.

De Commissiën van Rapporteurs voor het ontwerp Middelbaar-onderwijswet (65) en voor dat tot bestrijding van de zedelijke gevaren van de bioscoop (64) zijn door het aftreden van leden der Kamer onvoltallig geworden.

Aangezien deze ontwerpen van wet zijn onderzocht door de afdeelingen van een vorige Kamer, is het niet mogelijk nieuwe rapporteurs door die afdeelingen te doen benoemen en stel ik voor mij te machtigen, deze Commissiën aan te vullen.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Door mij worden benoemd:

tot rapporteurs voor de Bioscoopwet (64), in de plaats van de heeren Ankerman en Haazevoet, de heeren Rutgers van Rozenburg en Ter Hall;

tot rapporteur voor het ontwerp Middelbaar-onderwijswet (65), in de plaats van den heer van Beresteyn, de heer Marchant.

Omtrent een aantal Regeeringsbescheiden kan worden beslist, of zij een bepaald onderzoek vorderen, te weten:

Brief van den Minister van Buitenlandsche Zaken omtrent het behandelde in de Internationale Economische Conferentie van 9 April tot 19 Mei 1922 te Genua gehouden (2, hoofdstuk III, n°. 6);

Brief van den Minister van Oorlog naar aanleiding van de door de Kamer aangenomen conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van M. C. J. van der Kroft, weduwe van wijlen den landweerplichtige C. J. W. Bovet, te 's Gravenhage, houdende verzoek om toekenning eener gratificatie (117);

Buitenwerkingtreding van de telegraafovereenkomst tusschen Nederland, België en Luxemburg en tusschen Nederland, Duitschland en Noorwegen (301);

Verslag aangaande den toestand der bij de wetten van 20 Augustus 1859 (*Staatsblad* n°. 95) en 14 November 1879 (*Staatsblad* n°. 197) bedoelde fondsen, stichtingen en kapitalen over 1921 (Wees- en momboirkamers) (303);

Inlichtingen op het adres van A. Moenaf, te Padang, houdende verzoek een onderzoek te doen instellen naar de gedragingen van den directeur van 's Lands gevangenis te Padang en dezen te doen overplaatsen (305);

Buitenwerkingstelling van de telegraafovereenkomst tusschen Nederland, België en Frankrijk (328);

Rekening wegens tegeldemaking onderscheidenlijk van f 180 000 000 en f 75 000 000 schuldbewijzen ten name en ten laste van Nederlandsch-Indië, uitgegeven krachtens de Nederlandsch-Indische Leeningwetten 1919 (*Staatsblad* n°. 280) en 1921 (*Staatsblad* n°. 798) (339);

Voorloopige regeling van de handelsbetrekkingen tusschen Nederland en Roemenië (352);

Verslag, opgemaakt door de Commissie voor het Muntwezen betreffende hare werkzaamheden over het jaar 1922 (364);

Rekening van het Fonds uit de zuivere winsten verkregen uit aanmuntingen voor het Rijk over 1921 (343);

Beknopt verslag betreffende den toestand van de Koninklijke Militaire Academie gedurende 1922 (348);

Rekening van het Fonds uit de zuivere winsten verkregen uit aanmuntingen vóór rekening van Nederlandsch-Indië over het dienstjaar 1921 (350);

Rekening van ontvangsten en uitgaven betreffende het Fonds van de Consignatiekas, dienst 1921 (356).

De laatstgenoemde vier bescheiden zijn niet gedrukt, maar ter griffie nedergelegd, ter inzage van de leden.

Ik stel voor, deze stukken voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Nog is te beslissen over de volgende egeeringsbescheiden:

Inlichtingen op het adres van H. J. C. Haver, leeraar in electro-techniek bij het Nijverheidsonderwijs, te Amsterm, betreffende de regeling van zijn salaris als leeraar aan avondteekenschool en aan de 3de ambachtsschool aldaar adressen van de Vereeniging van Leeraren aan Middelre Technische- en Kunstscholen in Nederland, te Amsterm, en den Bond van Technici, te Amsterdam (321);

Inlichtingen op het adres van den raad der gemeente erkrade, houdende verzoek het daarheen te leiden, dat geemden raad inzage worde verleend van een aan den inister van Arbeid uitgebracht rapport over de gestie van n in die gemeente gevestigde bouwvereeniging (342);

Inlichtingen op het adres van A. A. baron van der Borch t Verwolde, te Apeldoorn, betreffende het instellen van n onderzoek naar door adressant ten laste van den burmeester van Brielle aangevoerde feiten en het aan adresnt gegeven ontslag als inspecteur van politie aldaar (347);

Inlichtingen op de adressen van P. H. A. Veuger, adjunt-onderofficier bij het 3de regiment veldartillerie, te reda, en van 10 anderen, houdende verzoek het daarheen leiden, dat Legerorder 209 (1922) worde ingetrokken, als jnde in strijd met het bij Legerorder 164 (1920) toegekende cht om tot 3 maanden na het bereiken van den 56-jarigen eftijd in dienst te blijven (349);

Inlichtingen op het adres van B. Ottenhof, gepensioneerd loods, te Rotterdam, houdende verzoek hem in verband et zijn z. i. onrechtmatige afkeuring na herkeuring weder zijn vroegere functie te herstellen (351);

Inlichtingen op het adres van de Coöperatieve Veevoederbriek Zeeland en West-Brabant, te Goes, houdende verzoek n schadeloosstelling in verband met een door die fabriek et den Regeeringsadviseur voor veevoederbereiding gesloten contract (353).

Ik stel voor, deze stukken te stellen in handen eener Comissie van vijf leden.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Indien de Kamer de benoeming dezer Comissie niet aan zich wenscht te houden, worden door mij tot den dezer Commissie benoemd: de heeren van der Voort n Zijp, Engels, van Rappard, Hiemstra en Lovink.

Aan de orde is het trekken der afdeelingen.

Ingevolge het bepaalde bij art. 14 van het Reglement van rde zullen eerst de leden der begrootingscommissiën bij ting over de afdeelingen worden verdeeld. Eerst zal worden loot voor de leden der begrootingscommissie voor de oloniale begrootingen en hoofdstuk XI der Staatsbegrooing, en voorts voor de leden der begrootingscommissiën voor overige hoofdstukken der Staatsbegrooting.

De uitslag is, dat zullen behooren:

tot de 1ste afdeeling: de heeren Feber, Troelstra, Snoeck enkemans, Rutgers, Vliegen, Visscher, van Dijk, van uuren, Duymaer van Twist, van Rijzewijk, Weitkamp, ruytier, Ament, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren uys, Kuiper, van der Molen, Rutten, Sannes en Smeenk;

tot de 2de afdeeling: de heeren Scheurer, Nolens, de Monté er Loren, van Sasse van Ysselt, de Wilde, Stulemeijer, van er Voort van Zijp, J. ter Laan, K. ter Laan, Ketelaar, Winermans, Hermans, Bierema, A. Colijn, Hiemstra, mejufouw Katz, de heeren Kolkman, Moerel, van Ravesteijn en Jzerman;

tot de 3de afdeeling: de heeren Albarda, H. Colijn, Visser n IJzendoorn, Kleerekoper, Bulten, mejuffrouw Westeran, de heeren Hugenholtz, Gerretson, Marchant, Bonaerts, Ebels, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Boon, van den Heuvel, Kersten, Lovink, Michielsen, Rutgers van Rozenburg, van der Waerden en van Zadelhoff;

tot de 4de afdeeling: de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Dresselhuys, Schaper, van Schaik, Bomans, Gerhard, Ter Hall, Fleskens, Deckers, van Braambeek, van Rappard, Bakker, Engels, Heukels, Juten, Krijger, Suring, mevrouw de Vries—Bruins en de heer Wijnkoop;

tot de 5de afdeeling: de heeren Gerritzen, Schokking, van Rijckevorsel, mejuffrouw van Dorp, de heeren Oud, van Wijnbergen, van de Bilt, Zijlstra, Tilanus, van Gijn, van den Tempel, Beumer, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Boer, Braat, Brautigam, Knigge, Schouten, Staalman en van Voorst tot Voorst.

De **Voorzitter**: Naar aanleiding van het bepaalde bij artikel 15 van het Reglement van Orde stel ik voor de benoeming van voorzitters en tweede-voorzitters der afdeelingen te doen plaats hebben morgen te halféén uur.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, thans dadelijk een aanvang te maken met de behandeling van:

Wetsontwerp Vaststelling van de begrooting van het Bouwfonds voor de Departementen van Binnenlandsche Zaken en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor 1922 (263);

Wetsontwerp Vaststelling van de begrooting van het Staatsboschbedrijf voor 1923 (296);

Wetsontwerp Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1923 (1);

Wetsontwerp Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor 1923 (3);

Wetsontwerp Wijziging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (279);

Wetsontwerp Afstand van een gedeelte van voor ontginning van Staatswege gereserveerde terreinen (264);

Wetsontwerp Regeling van het Middelbaar en Lager Landbouwonderwijs en van den voorlichtingsdienst voor den Landbouw (29);

Wetsontwerp Wijziging der Ongevallenwet 1921 (259);

Wetsontwerp Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop (64);

Wetsontwerp Wijziging van eenige artikelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (230);

Wetsontwerp Intrekking van de Schepenuitvoerwet (36);

Voorstel van wet van den heer Marchant c. s. tot wijziging van de „Wet op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie" (41);

Wetsontwerp Bepalingen betreffende de jacht (27);

Wetsontwerp Middelbaar-onderwijswet (65).

Dit voorstel komt overeen met mijn aan de leden medegedeeld voornemen, behoudens, dat ik daarin niet heb opgenomen het wetsontwerp tot goedkeuring van het verdrag ter bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen, op 30 September 1921 ter onderteekening neergelegd op het Secretariaat-Generaal van den Volkenbond (313). De Regeering heeft mij verzocht de behandeling van dit ontwerp nog korten tijd te willen aanhouden.

Bovendien komt niet in mijn voorstel voor de behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling der Hinderwet (7) en van het ontwerp van wet ter voorziening tegen waterverontreiniging door gemeentelijken afvoer van vuil (26), omdat de Commissiën van Rapporteurs mij hebben medegedeeld, dat zij bezig zijn te overleggen omtrent een voorstel betreffende dit ontwerp van wet en bij de aanstaande regeling van werkzaamheden dienaangaande een voorstel kan worden gedaan.

(Voorzitter c. a.)

Verder heb ik geen voorstel gedaan om het voorstel van wet van den heer Duys c. s. tot wijziging van de „Registratiewet 1917" aan de orde te stellen, omdat mij, toen ik deze agenda samenstelde, gebleken was, dat de Regeering een ontwerp van wet zou indienen, waarbij werd voorgesteld om tegenover het verlies van ongeveer f 600 000, dat de schatkist zou lijden door de afschaffing van het registratierecht op veilingen, eenige verzwaring van andere rechten te stellen. Dat ontwerp van wet is sedert ingekomen en ik ben voornemens morgen aan de Centrale Afdeeling voor te stellen, dat wetsontwerp a.s. Vrijdag in de afdeelingen te onderzoeken. Daarna is, naar het mij voorkomt, de Kamer in de gelegenheid de beide ontwerpen tegen elkander af te wegen en omtrent de behandeling een beslissing te nemen.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij, dat u voorstelt de ontwerpen betreffende de Hinderwet en Riolenwet niet te behandelen. Zij, die jaren lang tegen de verontreiniging der wateren gestreden hebben, hadden gehoopt, dat nu eindelijk deze ontwerpen zouden worden behandeld. Ik hoop, dat de Kamer de noodzakelijkheid van de behandeling nader zal overwegen en dat de Commissie van Rapporteurs zal medewerken tot een spoedige behandeling, zoodat de ontwerpen bij de eerstvolgende vaststelling eener agenda daarop zullen worden geplaatst.

De heer **Kolkman**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord naar aanleiding van hetgeen de vorige spreker heeft gezegd. Deze ontwerpen hebben reeds een behoorlijken leeftijd bereikt. Zij zijn ingediend in 1911 en zijn door de toenmalige Kamer in de afdeelingen onderzocht. Het toen omtrent dit ontwerp opgemaakte Voorloopig Verslag is samengesteld door leden, wier namen zelfs in de Kamer niet meer worden gekend. Van de rapporteurs is er nog maar één, die aan de oorspronkelijke behandeling heeft deelgenomen: alle anderen zijn novitii en te gelegener tijd toegevoegd en zijn dus rapporteur-honorair. Ik weet en mag het hier zeggen, dat de Regeering gaarne een nieuw afdeelingsverslag te gemoet zou zien; zij meent, dat het beter is de stroomingen, die op het oogenblik in de Kamer overwegend zijn, te kennen, dan dat zij zich zou moeten richten naar een Voorloopig Verslag, dat reeds den ongeveer twaalf en een halfjarigen leeftijd heeft bereikt.

Daarom zijn de Commissie van Rapporteurs over de Hinderwet en, ik mag ook spreken namens den heer Ketelaar, de Commissie van Rapporteurs betreffende de Riolenwet van plan om voor te stellen deze beide ontwerpen opnieuw in de afdeelingen te doen onderzoeken.

De **Voorzitter**: De Kamer zal gaarne te gemoet zien een gemotiveerd advies van de Commissie van Rapporteurs, waarop een beslissing kan worden genomen. Volgens het Reglement van Orde moet ik mij daaraan houden. De Kamer moet dit afwachten en dan kan zij er bij een volgende regeling van werkzaamheden over beslissen.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling van hoofdstuk VII *B* is in uitzicht gesteld de behandeling van mijn motie betreffende de uitbreiding van de Staatsloterij na het reces, en nu heb ik tot mijn spijt haar niet op de agenda gevonden. Ik zou willen vragen, of zij binnenkort op de agenda zal worden geplaatst.

De **Voorzitter**: Ik kan den heer Staalman mededeelen, dat ik dit zeer gaarne in overweging zal nemen en hij kan er van op aan, dat vóór het zomerreces deze zaak zal worden afgehandeld.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne zien, dat mijn motie nog vóór het Paaschreces kan worden behandeld. Ik behoud mij het recht voor, bij een volgende regeling van werkzaamheden op de zaak terug te komen.

(van Voorst tot Voorst.)

De beraadslaging wordt gesloten en het voorstel van de Voorzitter zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van de navolgende ontwerpen van wet:

I. Begrooting van inkomsten en uitgaven van het Bouwfonds voor de Departementen van Binnenlandsche Zaken en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor het dienstjaar 1922 (263).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Voorst tot Voorst**: Mijnheer de Voorzitter! Met genoegen heb ik uit het gewijzigd ontwerp van wet op de ontwerp-Bouwfondsbegrooting voor 1922 gezien, dat de Minister thans voorstelt voor het afgeloopen jaar aan te vragen een bedrag van twee ton in verband met de voortzetting van den bouw van het provinciaal gouvernementsgebouw te Arnhem.

De bouw van dit nieuwe provinciehuis blijkt een ware lijdensgeschiedenis te zijn.

Het eerste schrijven van den Rijksbouwmeester, op dit werk betrekking hebbende, dateert van 27 Mei 1911, maar het moest duren tot 1915, vooraleer een eerste termijn op de Staatsbegrooting kon worden uitgetrokken.

In October van dat jaar werd de zetel van het provinciaal bestuur naar de in huur genomen perceelen in de Emmastraat overgebracht. Thans zijn we genaderd aan het begin van het jaar 1923 en nog steeds is het tijdstip der voltooiing van het nieuwe gouvernementsgebouw te Arnhem niet te voorzien. Zeven lange jaren is het provinciaal bestuur gevestigd in die zoogenaamde halve huizen, die niet eens alle aaneengelegen zijn. Welken last en ongerief de provinciale dienst daarvan ondervindt, Mijnheer de Voorzitter, blijkt wel hieruit, dat bij het huren der perceelen in de Emmastraat er op goede gronden op gerekend werd, dat de provinciale dienst slechts voor een tweetal jaren daarin gevestigd zoude behoeven te zijn. Daarom meende men, dat de beschikbare ruimte voor dezen korten tijd voldoende kon zijn, maar nu het provinciaal bestuur niet twee, maar reeds zeven jaar in die perceelen is gehuisvest, is het archief zoodanig aangegroeid, dat de ruimte absoluut onvoldoende is en men niet weet waar de stukken te bergen. Gedeputeerde Staten hebben slechts twee kleine kamers ter beschikking, waarin zij niet alleen moeten werken, hun vergaderingen houden, maar waar ook conferenties met derden moeten plaats hebben.

Deze ruimte is bij lange na niet voldoende en wanneer er meerdere conferenties moeten gehouden worden, kan men het publiek niet ontvangen.

Ook de ambtenaren zijn gehuisvest in bedompte, kleine localiteiten.

De toestand is in één woord onhoudbaar en wordt met den dag nijpender.

En nu is het droevig te moeten ervaren, dat, gezien den hoogst moeilijken toestand, waarin het provinciaal bestuur verkeert, er zoo verschrikkelijk getalmd wordt met den afbouw. Dezen zomer hebben de werkzaamheden op grond van een onderzoek naar bezuiniging zoo goed als geheel stilgelegen, en zulks krachtens schrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken aan den Rijksbouwmeester van 5 Juli des vorigen jaars, dat omtrent het bedrag, hetwelk ware te ramen voor de afwerking van het gouvernementsgebouw, nog geen beslissing kon genomen worden, met het verzoek niet tot het verstrekken van opdrachten ten behoeve dier afwerking over te gaan, alvorens ter zake nader zal zijn bericht.

Een andere oorzaak, die de afwerking heeft gestuit, is de strijd, die er bestaat omtrent de vraag, door wien de binnenbetimmering zal worden tot stand gebracht, en wel of die zal geschieden door en onder toezicht van den Rijksbouwmeester, dan wel onder voorlichting en met medewerking van de Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, verkort de V.A.N.K. genaamd.

Zonder nu in deze quaestie te willen partij kiezen, acht ik mij toch verplicht te wijzen op eenige mijns inziens wel ge-

(van Voorst tot Voorst.)

wichtige nadeelen, die aan een eventueele opdracht aan de V.A.N.K. tot afwerking van het gebouw zullen verbonden zijn.

En dan moge ik er in de eerste plaats op wijzen, dat het in- en uitwendige van een gebouw een harmonisch geheel moet vormen; hieruit volgt, dat de architect van het gebouw ook de aangewezen persoon is om de plannen te ontwerpen voor de inwendige inrichting, betimmering, meubileering, enz., en om de personen aan te wijzen, die hem bij de uitwerking dier plannen zullen ter zijde staan. De V.A.N.K. daarentegen betoogt in haar adressen, die zij aan den vorigen Minister van Binnenlandsche Zaken deed toekomen, de wenschelijkheid, Rijksopdrachten te laten uitvoeren naar ontwerpen en onder leiding harer leden, aangeduid als zelfstandig scheppende kunstenaren, die daartoe worden aangewezen door een college van advies. Dat de aangeduide werkwijze in dit geval weinig bevorderlijk is aan het verkrijgen van de gewenschte eenheid tusschen buitenarchitectuur en interieur, ligt voor de hand.

Wordt aan bedoeld verzoek gevolg gegeven, dan beteekent dit, dat een deel der taak, waarvoor de Rijksbouwmeester ambtelijk is aangesteld en verantwoordelijk is en in haar vollen omvang ook verantwoordelijk blijft, op anderen wordt overgedragen.

Afgezien van het onaangename, dat hierin voor hem persoonlijk is gelegen, opent deze maatregel de mogelijkheid van conflicten, wijl het geenszins is uitgesloten, dat de uitvoering van het hem ontnomen werk wordt toevertrouwd aan personen, wier aesthetische opvattingen van de zijne principieel verschillen.

Een grondige kennis der gebruikseischen van het gebouw, die de Rijksbouwmeester door nauw contact met het college van Gedeputeerde Staten heeft opgedaan, voorkomt thans het streven naar aesthetisch effect ten koste der doelmatigheid; daarnaast bevordert een voortgezet geregeld contact met de aanstaande gebruikers, dat ook met hun wenschen ten aanzien van het interieur zooveel doenlijk wordt rekening gehouden. Ook in dit verband mag gereedelijk worden betwijfeld, of het aanbeveling verdient tot het invoeren eener andere werkwijze over te gaan.

Vooral echter uit financieel oogpunt is het door de V. A. N. K. beoogde systeem niet zonder bedenking, en wel wegens de extra uitgaven daarbij vereischt voor het opmaken en uitwerken der plannen. Terwijl de daarvoor geschikte krachten in voldoend aantal op het bureau van den Rijksbouwmeester aanwezig zijn, moeten uit den aard der zaak de aangezochte particuliere kunstenaars voor den door hen verrichten arbeid volgens de gebruikelijke tabellen bezoldigd worden.

Tot welke financieele resultaten de medewerking van „sierkunstenaars" kan leiden, blijkt overigens uit hoofdstuk IV van het rapport der Bezuinigingscommissie, waarin omtrent de buitengewoon hooge aanschaffingskosten van meubelen ten behoeve van het nieuwe gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie aan de Kortenaerkade o. a. het volgende wordt opgemerkt:

„Deze meubelen waren ontworpen door een sierkunstenaar.

De hooge prijzen waren, naar het schijnt, in hoofdzaak het gevolg van de bijzondere eischen, gesteld aan de hoedanigheid en de afwerking der meubelen.

De commissie wendde zich naar aanleiding van deze aanschaffing tot den Minister van Waterstaat en schreef o. a., dat naar haar meening ter zake van dezen aankoop de geldelijke belangen van het Rijk op zeer laakbare wijze zijn veronachtzaamd.

Er had naar haar meening moeten worden volstaan met vervanging van de volstrekt ongeschikte meubelen door andere van eenvoudige constructie, waarbij meer op de kosten en de bruikbaarheid van het benoodigde dan op de eischen der aesthetica had behooren te worden gelet."

Met deze laatste opmerking kan ik mij, ook voor wat betreft de te volgen gedragslijn ten aanzien van het provinciehuis in Gelderland, geheel vereenigen.

(van Voorst tot Voorst c. a.)

Voorts moge ik er op wijzen, dat de inwendige inrichting van de provinciehuizen te 's Hertogenbosch en te Groningen, door en onder leiding van den heer Rijksbouwmeester tot stand gebracht, degelijk, eenvoudig en practisch is en aan de eischen, die men aan deze gebouwen stellen mag, voor zoover mij bekend, ook in alle opzichten voldoet, geheel ten genoegen van de provinciale besturen dier provinciën.

Mijnheer de Voorzitter! Nu ons land en volk onder zware lasten gebukt gaan en er geen cent meer mag worden uitgegeven dan dringend noodig is, meen ik, dat op 'n eenvoudige en degelijke, maar vooral vlotte afwerking ten sterkste moet worden aangedrongen, opdat het provinciaal bestuur van Gelderland ten spoedigste uit de impasse moge geraken, waarin het door het ergerlijke talmen bij dezen bouw gekomen is.

De heer **Bomans**: Mijnheer de Voorzitter! Ik lees in de Memorie van Antwoord, behoorende bij dit wetsontwerp:

„De gemeente Haarlem heeft indertijd gronden, gelegen aan den Kinderhuissingel, aan het Rijk te koop aangeboden voor de stichting van een nieuw Provinciaal Gouvernementsgebouw aldaar.

Hoewel de eerstondergeteekende aanvankelijk geneigd was tot het sluiten van een voorloopig koopcontract over te gaan, is evenwel, ten gevolge van het ter zake uitgebracht ongunstig advies van de Bezuinigingsinspectie, zoodanig contract niet tot stand gekomen.

Vermits geen contract is gesloten, is de gemeente Haarlem volkomen vrij over het bewuste perceel te beschikken."

In het algemeen en meer speciaal naar aanleiding van deze zinsnede zou ik de Regeering willen vragen, of het wel juist gezien is en of het van de bezuinigingsinspectie juist gezien is, om eensklaps allen bouw stop te zetten. Is het wel een goed bekeken bezuiniging, om bijv. in Haarlem — ter illustratie wil ik dit voorbeeld noemen — materialen voor den bouw van een toren op het postkantoor, die daar op het terrein lagen, weer weg te voeren? Er moest aan den afbouw alleen nog maar arbeidsloon besteed worden.

De Minister kan zeggen: dat gaat buiten mij om, maar het lijkt mij toch, dat een dergelijke bezuiniging een sottise is, want er is nu meer geld besteed aan het transport van het materieel dan anders aan arbeidsloon mogelijk zou moeten zijn uitgegeven, na aftrek van werkloosheidsuitkeering!

In Haarlem loopen enkele honderden werklooze bouwvakarbeiders rond, die gesteund moeten worden met geld van de Regeering. En dat om verkeerde bezuinigingsmotieven!

De bouw van een nieuw gouvernementsgebouw in Haarlem, waarmee door grondaanwijzing een begin was gemaakt, wordt stopgezet. In het algemeen vind ik die bezuinigingstactiek onjuist, maar dat klemt te sterker voor Haarlem. Want de gemeente heeft dien grond niet uit eigen vrijen wil gekocht, maar na overleg met Gedeputeerde Staten, en wij meenden — naar ik geloof op goede gronden —, dat Gedeputeerde Staten daarover overleg hadden gepleegd met den Minister van Binnenlandsche Zaken. De gemeente Haarlem heeft op aanraden van Gedeputeerde Staten een groot bedrag ten koste gelegd om dien grond, dien wij anders zeker niet hadden gekocht, machtig te worden, om daar te zien zetten een nieuw gouvernementsgebouw. Ik mag zeggen: de gemeente Haarlem is gezwicht voor den aandrang van Gedeputeerde Staten en heeft de verschillende opstallen, die zich op de terreinen bevonden, gesloopt; zij heeft het terrein genivelleerd en toen dat alles was tot stand gebracht, zegt de Minister van Binnenlandsche Zaken: de bezuinigingscommissie heeft mij geadviseerd om op de zaak niet verder in te gaan, de gemeente Haarlem is volkomen vrij om het terrein te verkoopen, d. w. z. daarop verlies te lijden. Er is toch nog zoo iets als een gegeven woord en opgewekte verwachtingen en de gemeente Haarlem mocht verwachten, dat de grond in eigendom zou over-

(Bomans e. a.)

gaan aan het Rijk om daarop te zetten een nieuw gouvernementsgebouw. Nu gaat het toch niet aan om alles omver te gooien en de schade daarvan alleen te leggen op de schouders der gemeente Haarlem met het simpel argument: De bezuinigingscommissie wil er niet van weten. Nu deze voorgeschiedenis er aan vastzit en bespoediging van den bouw veel steun onnoodig zal maken, die nu aan de werkloozen wordt uitgekeerd, zou ik den Minister willen vragen, om nog eens met Haarlem in overleg te treden, niettegenstaande het advies van de bezuinigingscommissie, of wel om aan de bezuinigingscommissie de geheele voorgeschiedenis van de zaak voor te leggen, opdat zij moge overwegen, of niet alsnog met den bouw van een nieuw gouvernementsgebouw kan worden begonnen. De grond is op aandringen van Gedeputeerde Staten en Binnenlandsche Zaken door de gemeente gekocht en zij heeft zich daarvoor zeer groote offers getroost, en het gaat m. i. niet aan, de schade daarvan uitsluitend op de schouders der gemeente Haarlem te leggen.

De heer Ketelaar: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan in hoofdzaak het betoog van den heer Bomans onderschrijven.

Toen ik in het Voorloopig Verslag het gedeelte las, waarop de door den heer Bomans gewraakte zinsnede sloeg, was ik verwonderd over de vraag, die daar gesteld werd, want ik kan niet anders zeggen dan dat de Minister een antwoord heeft gegeven op die vraag. Er staat nl. in het Voorloopig Verslag:

„De aandacht werd er op gevestigd, dat destijds door de gemeente Haarlem tegen lagen prijs gronden aan de Kinderhuisvest aldaar aan het Rijk zijn afgestaan voor de stichting van een provinciaal gouvernementsgebouw. Ware de bestemming dezer gronden een andere geweest, dan zou de gemeente zonder twijfel een hoogeren prijs hebben bedongen. Nu de bedoelde bouw niet doorgaat, bestaat er, naar men meende, alle reden om de gemeente Haarlem in de gelegenheid te stellen den verkoop te niet te doen om zoodoende in de gelegenheid te komen de bedoelde gronden opnieuw en dan tegen de vrije marktwaarde te verkoopen.”

Ik weet niet, wie het naïeve Kamerlid is geweest, dat deze opmerking in het Voorloopig Verslag heeft doen opnemen, want noch de gemeente Haarlem wenscht weer in het vrije bezit van die gronden te komen, noch zullen Gedeputeerde Staten daarop aandringen.

De Minister heeft toen geantwoord: er is geen contract gesloten, dus Haarlem kan volkomen vrij daarover beschikken.

Dit was natuurlijk een antwoord op die gestelde vraag, maar de zaak moet door dengeen, die dit in het Voorloopig Verslag heeft gebracht, verkeerd zijn begrepen. De zaak is, zooals de heer Bomans het heeft voorgesteld, en ik voeg er aan toe, nu deze telkens gezegd heeft, dat Gedeputeerde Staten daarop hebben aangedrongen, dat Gedeputeerde Staten dat niet anders gedaan hebben dan naar aanleiding van de brieven, die zij hebben gekregen van het Departement van Binnenlandsche Zaken, en van dat Departement werd tot Gedeputeerde Staten gezegd: maak voort met deze zaak en zeg tegen Haarlem, dat de gemeente het terrein kan koopen, want dat de Regeering bereid is daarop een gouvernementsgebouw te stichten.

Nu zegt men: er was geen contract, terwijl toch de zaak op die wijze vooruit is besproken en becorrespondeerd, en stapt men van den koop af.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is toch geen houding van de Regeering. Er komt echter nog iets anders bij. De stichting van een nieuw gouvernementsgebouw in Haarlem is dringend noodig. De Minister van Binnenlandsche Zaken is eenigen tijd geleden zelf in dit gebouw geweest en hij heeft erkend, dat een verbetering inderdaad dringend noodzakelijk is. Nu is het terrein aanwezig en beschikbaar en ik kan mij niet begrijpen, dat men nu de gemeente Haarlem, om het maar platweg te zeggen, met een strop laat zitten, om op die wijze de bezuiniging toe te passen.

(Ketelaar e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Ik steun dus hetgeen door de heer Bomans is gesproken en hoop, dat de Minister nie alleen op de Bezuinigingscommissie zal afgaan. Wat is toc het gevolg? Er zijn nu nieuwe onderhandelingen gaande, i zal er niet veel van zeggen, maar er zijn plannen om ee tijdelijke inrichting te zetten in den tuin van het bestaand gebouw. Dat zal natuurlijk veel geld kosten; misschien laten wij het althans hopen, gaat het over een jaar of 1 weg, maar misschien staat het er wel langer, doch veel gel zal er aan moeten worden ten koste gelegd. Is dat dan nie een zuinigheid, die de wijsheid bedriegt?

Ik hoop, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister zij meening alsnog zal herzien.

De heer Ruys de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer van Voorst tot Voorst heef ons medegedeeld, dat het provinciaal bestuur van Gelderland zeven lange jaren gehuisvest is geweest — en voorloopig daar nog zal blijven — in twee daarvoor gehuurde panden waarvan kan worden gezegd, — ik heb mij daarvan onlangs plaatselijk kunnen overtuigen —, dat zij inderdaad niet aa de eerste eischen voldoen. Die zeven jaren zijn werkelijk zeven magere jaren geweest. Wanneer men het nieuwe gouvernementsgebouw in Arnhem in oogenschouw heeft kunnen nemen, zal men tot de gevolgtrekking komen, dat, wanneer eenmaal dat nieuwe gebouw betrokken is, op de zeven magere jaren zullen volgen zeven — of nog meer — vette jaren. Intusschen heeft de huisvesting van een bestuur in huizen als in Arnhem toch haar goeden kant.

Wij zien daaruit, dat in strijd met de dikwijls overdreven eischen, die in den Haag en elders van de zijde van openbare besturen en van ambtenaren worden gesteld, hier een voorbeeld is gegeven van een zich behelpen door een provinciaal bestuur. Tegenover het provinciaal bestuur van Gelderland kan dan ook niet anders dan een woord van lof worden gesproken. Die heeren hebben inderdaad gedurende die lange jaren zich beholpen.

Indien dan ook de geachte afgevaardigde aandringt op bespoediging van den afbouw, dan ben ik het met hem eens; wat mij betreft, ik zal trachten de zaak zoo spoedig mogelijk tot een goed einde te brengen.

De geachte afgevaardigde heeft voorts ter sprake gebracht de vraag, of de binnenbetimmering geschieden zal onder leiding van den Rijksbouwmeester dan wel volgens het advies, naar gegevens van de Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.

Mijnheer de Voorzitter! De eindbeslissing ligt bij de Regeering, dat spreekt vanzelf, en het is te hopen, dat met de eischen der aesthetica, waarvoor door de vereeniging: De V.A.N.K. wordt gepleit, zal kunnen worden rekening gehouden op zoodanige wijze, dat aan behoorlijke eischen wordt voldaan.

Maar daartegenover staat ook, dat, waar het gebouw, voor wat betreft de betimmering en de meubileering, gebouwd is onder leiding van den Rijksbouwmeester, zijn adviezen evenmin door de Regeering moeten worden verwaarloosd.

Het doet mij genoegen, dat de geachte afgevaardigde, die in andere qualiteit ervaring heeft van de eischen, aan de huisvesting van een provinciaal bestuur te stellen, hier hulde gebracht heeft aan den Rijksbouwmeester voor de wijze, waarop te Groningen en te 's Hertogenbosch de huisvesting der provinciale besturen is verzorgd. Inderdaad ook ik geloof, dat, voor wat betreft het practisch bruikbare, die twee gouvernementsgebouwen aan behoorlijke eischen voldoen.

Na Arnhem kwam het gouvernementshuis te Haarlem hier ter sprake. Ook van de gesteldheid der huisvesting van het provinciaal bestuur in Noordholland heb ik mij een tijd geleden overtuigd, en wanneer ik te voren Arnhem bezocht had, zou ik in Haarlem tot de heeren hebben gezegd: het is hier niet mooi, maar in Arnhem is het toch nog minder.

Daar heeft men zich 7 jaar lang tevreden moeten stellen met een toestand, zooals die op het oogenblik nog is. Ik wil niet zeggen, dat Haarlem nog 7 jaar moet wachten. Haarlem eischt inderdaad verbetering. Dat ontkent niemand. Maar

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

de vraag is: in welk tempo moet dat gebeuren en hoe moet dat geschieden? En nu ben ik het wel met den geachten afgevaardigde den heer Bomans eens, dat men voorzichtig moet wezen met het neerzetten van zoogenaamde noodgebouwen.

Het blijkt vaak — ik zeg niet in dit geval —, dat een noodgebouw en het gebruik daarvan duurder is dan wanneer men flink den knoop maar in eens doorhakt en tot het bouwen van een definitieve huisvesting overgaat.

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, wij leven nu eenmaal in een tijd, dat een van de voornaamste richtsnoeren voor de Regeering, voor ieder openbaar lichaam moet zijn: de financiën. Ik geef toe: de zuinigheid kan de wijsheid bedriegen. Het is echter niet in deze Vergadering uit te maken of dat hier het geval dreigt te zijn. Daarvoor moet men ter plaatse zijn en zich door deskundigen laten voorlichten, om daarna een beslissing te nemen.

De geachte afgevaardigde de heer Bomans heeft gezegd: laat toch in Haarlem een flink gouvernementsgebouw zetten; een uitnemende werkverschaffing; gij komt dan van den werkloozensteun af.

Dat is ook een stelling, die in haar algemeenheid hier en elders dikwijls is verkondigd.

Ik behoef echter den geachten afgevaardigde niet te zeggen, dat het maken van nieuwe werken, willen zij werkelijk als werkloozenzorg iets beteekenen, moeten voldoen aan deze eischen: dat er zoo spoedig mogelijk aan kan worden begonnen, dat zij zoo weinig mogelijk materieel vragen en dat dus hetgeen voor loon overblijft een zoo groot mogelijk percentage van de totale kosten is.

Mijnheer de Voorzitter! Of dat nu met een gouvernementsgebouw en met een gebouw in het algemeen het geval is, zou ik niet zoo onmiddellijk willen toegeven.

Intusschen, ik zal voor wat Haarlem betreft, de zaak nog eens overwegen.

Wat aangaat den aandrang, dien de twee geachte afgevaardigden hebben uitgeoefend om mij los te maken van de Bezuinigingsinspectie, moet ik de opmerking maken, dat het niet de Bezuinigingsinspectie is, die de beslissing neemt, maar de Regeering, en dat in de Memorie van Antwoord alleen is gezegd:

„ten gevolge van het ter zake uitgebracht ongunstig advies van de Bezuinigingsinspectie is zoodanig contract niet tot stand gekomen."

Er is van de zaak afgezien, niet omdat de Bezuinigingsinspectie het zegt, maar omdat de argumenten, die deze aanvoert, naar de meening van de Regeering juist zijn. Wie de argumenten aanvoert, is mij onverschillig, als zij juist zijn, neem ik ze gaarne over.

De geachte afgevaardigde de heer Ketelaar heeft zeer te recht gezegd, dat het antwoord in de Memorie van Antwoord volkomen klopte op de vraag, die gesteld was in het Voorloopig Verslag. Daarin was gevraagd: kan de gemeente Haarlem niet over die terreinen beschikken? Wel zeker, heeft de Regeering geantwoord, er is geen contract.

Nu zegt wel de geachte afgevaardigde de heer Bomans, onder het woord „woordbreuk" hierop toepasselijk te verklaren — hij gebruikte het echter wel *en parenthèse* — dat gewekte verwachtingen moesten worden gehonoreerd.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, wanneer men met iemand onderhandelt, wekt men altijd de verwachting op, dat een goed resultaat zal bereikt worden. De mogelijkheid is niet uitgesloten; maar als voor een der partijen een dergelijk bezwaar ontstaat als zich op het oogenblik voordoet, nl. de toestand van 's Rijks financiën, is het niet wel te verdedigen, dat van de andere zijde wordt gezegd: er is wel geen woordbreuk, maar er zijn verwachtingen opgewekt en daaraan moet ge te gemoet komen.

Mijnheer de Voorzitter! Het is de Kamer bekend, dat de dienst van de landsgebouwen, waarover ook de geachte afgevaardigde even gesproken heeft — immers hij drong ook aan op den afbouw van het postkantoor te Haarlem — overgegaan is van het Departement van Waterstaat naar het

(Minister **Ruys de Beerenbrouck e. a.**)

Departement van Financiën. Ik zal gaarne de vraag, die de geachte afgevaardigde ten aanzien van dat postkantoor gesteld heeft, met zijn zaakkundige opmerkingen aan mijn ambtgenoot van Financiën overbrengen. Wat het gouvernementsgebouw te Haarlem betreft, wil ik naar aanleiding van hetgeen hier gesproken is, de zaak nog eens overwegen, zonder evenwel — ik wil dat ter wille van de oprechtheid onmiddellijk zeggen — nu reeds mede te deelen, dat er veel kans bestaat, dat ik in mijn meening zal veranderen.

Ik geloof, dat de heeren in Haarlem, op het goede Arnhemsche voorbeeld, zich nog een beetje moeten blijven behelpen.

De heer **Bomans**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben den Minister natuurlijk dankbaar, dat hij de zaak wil overwegen. Maar als een donkere schaduw viel op deze toezegging het slot, dat de Minister niet veel hoop kan geven van opinie te zullen veranderen.

Daarom wil ik nog even aandrang op den Minister uitoefenen. Hij sprak over onderhandelingen over den grond; onderhandelingen tusschen twee partijen, waarbij het altijd mogelijk is, dat zich moeilijkheden voordoen en de eene partij van de zaak afziet; dat er geen contract gesloten wordt.

De heer Ketelaar heeft het reeds onderstreept, dat de gemeente Haarlem er nimmer of nooit aan gedacht zou hebben dien grond te koopen, dat zij hem nooit zou hebben genivelleerd; dat zij nooit f 20 000 zou hebben uitgegeven voor een nieuwe beschoeiing, wanneer niet juist de Minister van Binnenlandsche Zaken — door een correspondentie via Gedeputeerde Staten — er op had aangedrongen, dat Haarlem dit zou doen, want dat er zou komen een nieuw gouvernementsgebouw. Dit waren geen onderhandelingen in den gewonen zin, maar ik durf zeggen, dat Haarlem ten slotte door het aandringen uit 's Gravenhage en Gedeputeerde Staten is bezweken, om toch dien grond te koopen.

Waar nu door den Minister zelf wordt erkend, dat de toestand van het gouvernementsgebouw slecht is en er bijvoegt, dat het geen 7 jaren zal duren voordat de eerste steen van een nieuw gebouw zal worden in den grond gelegd, vraag ik den Minister, of het een juiste politiek zou zijn, om Haarlem te geven de vrije beschikking over dien grond, den eenigen grond in het centrum, waarop een gouvernementsgebouw kan verrijzen, waarvan het gevolg zou zijn, dat wanneer deze grond verkocht is, over 4 of 5 jaren zal moeten worden uitgezien naar een ander terrein, dat minstens het 4- of 5-dubbele zal kosten, zonder nochtans zoo geschikt te zijn als wat thans wordt aangeboden, en door Gedeputeerden en door den Minister van Binnenlandsche Zaken is gekenmerkt als een uitstekend terrein.

Men zal dan den toestand krijgen, dat er over eenige jaren, als men het noodig heeft, geen terrein zal zijn te krijgen, tenzij men het met goud zou bedekken.

Ten aanzien van hetgeen ik over de Bezuinigingscommissie gezegd heb, wil ik alsnog doen opmerken, dat ik zeer goed weet, dat niet deze, maar de Minister beslist. Ik heb mij alleen afgevraagd, of de commissie wel goed op de hoogte is van de voorgeschiedenis, van de afspraken en van de briefwisseling. Ik geloof het niet en daarom heb ik gevraagd, of het niet mogelijk zou zijn een en ander nog eens onder de aandacht dier commissie te brengen. Mogelijk zal dan haar advies anders uitvallen en den Minister aanleiding geven tot een ander besluit te komen.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen even de aandacht der Kamer te moeten vragen voor een uitlating van den Minister, namelijk voor deze hoogklinkende uitlating, dat de Minister de zaak van een nieuw gouvernementsgebouw te Haarlem nog eens zou overwegen. Ik merk hierbij in de eerste plaats op, dat de Minister — zeker om niet te hooge verwachtingen op te wekken — deed volgen, dat men daaruit geen toezegging moest afleiden, terwijl hij Haarlem aanried om het goede voorbeeld van Arnhem na te volgen en zich nog maar wat te behelpen.

Nu de Minister deze zaak nog eens in overweging zal

(Gerhard c. a.)

nemen, wil hij daarbij waarschijnlijk ook wel eens overdenken de tweede opmerking, welke ik wenschte te maken.

Haarlem heeft reeds jaren geduld geoefend en behoeft zich in de kunst van zich te behelpen zeker niet meer te gaan oefenen, maar wat verliest de Minister uit het oog?

Dat de provincie in den loop der jaren zeer groote uitbreiding van diensten heeft gekregen, waarvoor in geen enkel opzicht tot nog toe een behoorlijke huisvesting te verkrijgen was.

Wanneer men zich nu voor oogen stelt wat ditmaal in uitzicht gesteld is, dan mag men de hoop uitspreken, dat de Minister ook zal overwegen, dat inderdaad zulk een noodregeling, ook als zij practisch gevorderd zal moeten worden, zou zijn een zuinigheid, die de wijsheid bedriegt, als men niet tevens overging tot het doen van datgene, wat op andere gronden door Haarlem te recht kan worden verwacht.

Ik spreek dus de hoop uit, dat de Minister zijn overweging niet zal beginnen met de gedachte: ik zal wel niet van meening veranderen, doch dat hij die meening liever in het begin geheel blanco zal houden.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Den heer Gerhard wil ik nog gaarne toezeggen, dat ik binnen den kring van mijn overweging ook zal betrekken de laatste woorden, die hij gesproken heeft. Intusschen heb ik, toen ik Haarlem bezocht, zooals de geachte afgevaardigde opmerkte, kunnen constateeren, dat ook het provinciaal bestuur van Noordholland het in de kunst van zich behelpen ver gebracht had. Nu is het misschien niet ernstig, om dat hieraan toe te voegen, maar ik mag het toch zeggen: als men eenmaal geleerd heeft zich te behelpen, gaat men gemakkelijk verder, al is dat nu geen reden den toestand lang te laten zooals die nu is.

Ik moet intusschen den geachten afgevaardigden, die ten voordeele van deze zaak gepleit hebben, toch wel op het hart binden, dat, hoe gaarne de Regeering ook aan dergelijke verlangens te gemoet komt, er toch een grens is. Men moet zorgen, dat de eischen, die gesteld worden, niet zoo hoog zijn, dat zij op den duur voor wat huisvesting in gebouwen betreft niet kunnen worden ingewilligd en daartoe zou men op een gegeven oogenblik komen.

Ik geef toe, dat in elk geval, op zich zelf beschouwd, verbetering gewenscht en noodzakelijk is, maar of zij absoluut noodzakelijk is te Haarlem, ook daarover is te praten.

Wat betreft het denkbeeld om aan de bezuinigingsinspectie voor te leggen de voorgeschiedenis der zaak, ik zal nagaan of het gebruik is, dat de bezuinigingsinspectie over dergelijke gegevens beschikt, of zij behalve over de feiten ook nog een oordeel heeft uit te spreken over opgewekte verwachtingen. Indien dat niet gebeurd is, dan vindt dit misschien hierin zijn aanleiding, dat er nooit reden toe bestond, omdat er geen verwachtingen waren opgewekt. Dan is deze vraag voor het eerst aan de orde en zal ik haar voor het eerst moeten beantwoorden. Intusschen, men zal begrijpen, dat ik haar in deze vergadering niet beantwoord.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Artikel I komt in behandeling.

De onderartikelen 1 tot en met 12 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 13, luidende:

„De Rijks Hoogere Burgerscholen f 1 474 010.”

De heer **van de Bilt**: Mijnheer de Voorzitter! Op dit onderartikel komt onder *c* voor een post van f 300 000 voor bouw van een Rijkshoogereburgerschool te Purmerend. De bouw werd oorspronkelijk geraamd op f 637 000, liep terug tot f 510 000 en blijkens de Memorie van Toelichting zal dit

(van de Bilt.)

f 470 000 worden, terwijl de Memorie van Antwoord weer van f 478 000 spreekt.

De Minister geeft zelf toe, dat dit op zich zelf nog een aanzienlijk bedrag is, maar, zegt hij in de Memorie van Antwoord, „naar de verhouding van den omvang van het te stichten gebouw en de eischen waaraan dit zal moeten voldoen, niet te hoog”.

De Minister denkt, dat de werkelijke kosten nogal zullen meevallen.

> „Het eerste gedeelte” — zoo lees ik — „van den bouw, waarvoor inmiddels een aanbesteding is uitgeschreven, zal althans binnen de begrooting kunnen gegund worden.”

Ja, Mijnheer de Voorzitter, heel lang geleden, in Juli 1921, — van dien dag dateert het stuk — is hier in de Kamer aangenomen, dat f 50 000 zouden worden besteed aan het onderzoek waarschijnlijk van de voorbereidende maatregelen voor den bouw van de H.B.S. te Purmerend. Laat ik dit nog even zeggen: hiervoor heeft de aanbesteding plaats gehad van eenige grondwerken, hetgeen ruim f 40 000 heeft geëischt. De Minister vraagt nu op dezen post f 300 000 en ik vind op een nieuwe, nog te onderzoeken begrooting (Stuk 360, art. 18) — de bouwbegrooting voor 1923 — weer een som van f 210 000.

Ik wilde, Mijnheer de Voorzitter, over die H.B.-school te Purmerend wat zeggen, omdat ik meen, dat f 500 000 in dezen tijd een heele som is, en dat, waar de Minister bij het lager onderwijs zulke diep ingrijpende bezuinigingen heeft verdedigd en noodig geacht, men toch ook bij het middelbaar onderwijs ietwat zuiniger moet zijn. De hoogereburgerscholen op dezen post zijn er alle van een half millioen bijna.

Een lagere school mag tegenwoordig bijna geen dak meer hebben. Laat men dan ook voor de hoogereburgerscholen wat zuiniger zijn.

Op den voorgrond sta dit: Ik ben niet tegen een hoogereburgerschool te Purmerend. Als de Minister straks zou zeggen: gij moet die f 500 000 stemmen of gij krijgt niets, dan zou ik misschien aarzelen om tegen die f 500 000 te stemmen, want ik acht die school noodig.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik acht niet zulk een nieuw luxueus schoolgebouw noodig van 10 lokalen met 16 000 M³. inhoud en 2320 M². schoolоppervlakte.

Op de tegenwoordige H. B. S. te Purmerend zijn, naar mij werd medegedeeld, 95 leerlingen, 32 in de eerste klas, 19 + 19 in de tweede klassen, 13 leerlingen in de derde en 12 leerlingen in de vierde klas. Samen 95 leerlingen. Als er straks een vijfde klas bij komt, kunnen daar een 120, laat ik het heel hoog stellen, een 130 leerlingen zitten. Moet daarvoor nu een school met 10 klassen, 2320 M². oppervlakte en 16 000 M³. inhoud gebouwd worden?

De eischen voor het lager onderwijs steken hier wel schri[l] bij af.

Ik meen, Mijnheer de Voorzitter, dat een nieuw gebouw i[n] het geheel niet noodig is.

Laat de Minister aan de gemeente Purmerend een goed[e] ton geven en zeggen: Zorg dat ge daarvoor een goed gebouw voor een H. B. S. krijgt, dan komt hij evengoed klaar.

Zoodra de R.-K. school in gebruik is genomen — dat za[l] zijn Juli of September a. s. — en de Protestantsch Christe[-] lijke school in de voor haar bestemde lokalen zal zijn overge[-] bracht, kan volgens mijn inlichtingen de geheele school aa[n] den Singel vrijgemaakt worden. Uit de cijfers betreffende he[t] leerlingenaantal der scholen is dit gemakkelijk op te maken. Ik heb den heer Minister daarop reeds in een brief gewezen.

De school aan den Singel bevat 7 leslokalen; door verbou[-] wing zijn er daar 9 lokalen van te maken, d. w. z. als e[r] twee bovenlokalen op gebouwd worden. De onderbouw [is] daarvoor sterk genoeg.

Nu is aan den Minister bericht, dat verdere uitbreiding b[ij] gebrek aan terrein niet meer mogelijk is. Ik stond paf toe[n] ik dit las.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij ter plaatse overtuig[d] dat bezijden de school 'n open terrein ligt van de gemeent[e] 9 M. breed, dat er achter ligt een geheel terrein van [...]

(van de Bilt e. a.)

Protestantsch Christelijke gemeente, dat nu door het verlaten der school vrijkomt en te koop is, evenals de heele school, en dat bovendien een gedeelte van het terrein van den aangrenzenden bewoner dr. Jelgersma ook te krijgen is, als de Minister dan noodzakelijk bij de 10 leslokalen nog meer ruimte wil hebben.

Ik zou die school willen verbouwen. Die verbouwing zal wellicht één ton kosten — dat is althans eenige honderdduizenden gulden minder dan thans gevraagd wordt. Het ware voor de gemeente Purmerend wellicht ook voordeeliger; zij heeft nu, naar ik meen, een annuïteit van f 7825 jaarlijks te betalen.

Ik meen trouwens, dat het ophoogen van den grond alleen al f 100 000 gekost heeft.

Maar die grond kan verkocht worden en is uitstekend bouwterrein.

Ik meen ook, Mijnheer de Voorzitter, dat, indien de raad der gemeente Purmerend thans opnieuw voor het feit gesteld werd de gevraagde financieele opofferingen te fiatteeren, de uitslag een andere zou zijn dan toen de votecring geschiedde.

Een sterke uitbreiding van het leerlingenaantal zal toch ook de heer Minister niet verwachten, gezien het feit, dat hoogereburgerscholen zijn te Hoorn, te Alkmaar, te Zaandam en Amsterdam, plaatsen, die voor den omtrek alle gemakkelijk te bereiken zijn.

Concludeerende, zou ik den Minister willen verzoeken onder art. 13 den post c terug te nemen en nader te onderzoeken of de H. B. S. te Purmerend niet op goedkooper manier kan verkregen worden.

Dat de school er komen moet, heb ik vooropgesteld. Ik heb het alleen tegen dit dure gebouw.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde maakte een tegenstelling, die ik wraken moet, nl. deze, alsof op het lager onderwijs ontzaglijk veel wordt bezuinigd en daartegenover het middelbaar onderwijs royaal, naar zijn meening zelfs te royaal, werdt behandeld. Dat is op zijn zachtst genomen onjuist. Want niet alleen staat op het oogenblik de nieuwbouw van bijzondere gymnasia, bijzondere hoogereburgerscholen en bijzondere lycea zoo goed als geheel stil, maar ook die van Rijkshoogereburgerscholen. In zooverre is er dus een voorrecht bij het lager onderwijs boven het middelbaar onderwijs; dat eerste kan voortgaan zich te ontplooien, al moet het met wat soberder gebouwen genoegen nemen, terwijl het bouwen van nieuwe inrichtingen voor middelbaar onderwijs zoo goed als stopgezet is. De tegenstelling, die de geachte afgevaardigde te dezen opzichte maakte tusschen het lager en het middelbaar onderwijs, is dus onjuist.

Ten tweede moet ik de opmerking maken, dat de vraag in het Voorloopig Verslag, waarom er zulk een voortvarendheid betracht is bij den bouw van Rijkshoogereburgerscholen tegenover dien van bijzondere middelbare scholen, mij onbegrijpelijk voorkomt.

Wij hebben hier namelijk te doen met den bouw van 6 hoogereburgerscholen, waarvoor reeds twee à drie jaar geleden door de Kamer in beginsel de gelden zijn gevoteerd, terwijl bovendien te dien aanzien reeds contracten met de gemeenten zijn gesloten. Nu zegt de geachte afgevaardigde, dat de bouw te Purmerend te royaal is en dat er een nader overleg met het gemeentebestuur moet plaats vinden. Maar juist ook in Purmerend zijn contracten met het gemeentebestuur gesloten, en het gemeentebestuur heeft gewenscht door het Rijk in de gelegenheid te worden gesteld aan de behoeften van het middelbaar onderwijs aldaar te voldoen. Deze wettelijke basis kan dus niet meer worden aangetast. Maar het spreekt vanzelf, dat, wanneer de Kamer de gevraagde gelden voteert, ik gaarne, in overleg met de afdeeling Gebouwen van het Departement van Financiën, zal overwegen, of niet de bouw op goedkoopere wijze kan tot stand komen. In zooverre neem ik gaarne nota van de adviezen, die de geachte afgevaardigde heeft gegeven. Maar den post terugnemen, kan ik op grond van de aangevoerde motieven niet, in de eerste plaats niet, omdat de Kamer in beginsel

(Minister de Visser e. a.)

tot de oprichting van deze hoogereburgerschool heeft besloten, en in de tweede plaats, omdat met de gemeente reeds contracten over dezen bouw gesloten zijn. Maar ik herhaal, dat wanneer door overleg de zaak op goedkoopere wijze tot stand kan komen, ik de eerste zal zijn om daartoe over te gaan.

De heer **van de Bilt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch met een kort woord op te komen tegen hetgeen de Minister heeft gezegd. Indertijd is f 50 000 gevoteerd voor den bouw van een hoogereburgerschool te Purmerend, maar wanneer dan daarna weer gevraagd wordt f 300 000 en nog eens f 200 000, dan moet het toch aan de Kamer staan om te zeggen dat zij dat te hoog vindt. Anders had men de totale som in eens moeten aanvragen. Het gaat dus niet aan te zeggen, dat men indertijd daartegen had moeten opkomen. Het is mogelijk, dat de Minister met de gemeente een contract heeft aangegaan, maar het is mogelijk, dat ook de gemeente gevoelt, dat men moet bezuinigen. De gemeente kan nu ook wel schoolruimte ter beschikking krijgen, waarop zij, toen zij het contract aanging, niet gerekend heeft, en de gemeente zal misschien nu ook blij zijn, wanneer zij een lagere annuïteit zal kunnen betalen, terwijl er dan toch op andere wijze in de behoefte aan middelbaar onderwijs zal worden voorzien.

Er is schoolruimte genoeg beschikbaar. De gemeente kan dan zeggen: ik zal een anderen weg aanwijzen, die misschien goedkooper is. Laat de Minister de zaak nog eens onderzoeken. Wanneer de Minister dat doet, zijn wij een stap op den goeden weg verder. Met stemming over dezen post te vragen, zou ik toch niet veel bereiken; ik neem dus akte van de toezegging van den Minister, dat hij alsnog met de gemeente in nader overleg zal treden en de Bezuinigingscommissie in deze zal raadplegen, en zal mij alzoo bij deze zaak neerleggen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de bedoelde som f 50 000 bedroeg, is deze natuurlijk, zooals altijd met dergelijke posten het geval is, bedoeld als eerste termijn van een bedrag, dat natuurlijk naderhand verhoogd wordt. Die eerste termijn regelt zich bovendien naar het totaalbedrag, dat voor een dergelijken bouw noodig is. Daarom heb ik gezegd, dat toen die f 50 000 werden gevoteerd, daarin vanzelf lag opgesloten, dat ten slotte een veel hooger bedrag noodig zou zijn.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 13 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 14 tot en met 27 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel I wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen II tot en met IV, alsmede de beweegreden van het ontwerp van wet, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Behandeling van de ontwerpen van wet:

II. **Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor het dienstjaar 1923 (296).**

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

(Lovink e. a.)

De heer **Lovink**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag is gevraagd, of het Staatsboschbedrijf niet meer economisch zou kunnen worden ingericht, waarop de Minister antwoordt:

> ,,Bij de beoordeeling van het economisch beheer van het Staatsboschbedrijf, moet er rekening mede worden gehouden, dat het niet in alle opzichten past in het kader van een gewoon commercieel bedrijf en dat bij de uitoefening van het beheer overwegingen van algemeen belang eene zeer belangrijke rol spelen.''

Toen voor een tweetal jaren het Staatsboschbedrijf werd ingericht door den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, hebben tal van personen, die eenigszins bekend zijn met het boschwezen in het algemeen, zich er zeer over verwonderd, dat de Regeering dat jonge bedrijf tot Staatsbedrijf wilde inrichten. Wanneer men gezegd had: bij dat Staatsboschbedrijf zijn verschillende houtvesterijen, die werkelijk als een bedrijf beheerd kunnen worden en die nu van het boschbedrijf in het algemeen zullen worden afgesnoerd, dan zou dat heel logisch en juist zijn geweest, omdat men dan in de Kamer een vrij getrouw beeld kon krijgen van de wijze, waarop de inkomsten en uitgaven van een houtvesterij geregeld worden.

Men heeft nu echter een Staatsbedrijf van het zich in Nederland pas ontwikkelende boschwezen gemaakt, dat voor een groot deel nog bestaat uit woeste gronden. Bedrieg ik mij niet, dan is de totale uitgestrektheid van de gronden, ressorteerende onder het boschwezen, 30 000 H.A., waarvan nog slechts ruim 10 000 H.A. in cultuur zijn. Zooals de Kamer weet, duurt het 50, 60 jaren en soms langer, vóór bosschen geveld worden. Bij een bedrijf, dat 10 of 15 jaar bestaat en dat meestal jonge bosschen omvat, kan dus nog geen sprake zijn van een bedrijf in den eigenlijken zin van het woord, en dat zal nog jarenlang zoo blijven.

Intusschen, nu dat bedrijf eenmaal is ingesteld, zullen wij er rekening mede moeten houden. Er voor pleit, dat wij thans elk jaar een goed overzicht krijgen van de ontvangsten en uitgaven van den dienst van het boschwezen.

Nu is het echter in hooge mate bevreemdend, dat, terwijl het vorige jaar op de begrooting een salaris van f 8500 was uitgetrokken als salaris van den directeur, en volstrekt niet hoog voor een bedrijf, dat jaarlijks loopt over een bedrag van anderhalf millioen gulden en waarbij op dit oogenblik ongeveer 3500 arbeiders werkzaam zijn en tal van ander deskundig personeel, thans de Regeering een bedrag van f 7500 uittrekt als salaris voor den directeur. Op een daaromtrent gedane vraag antwoordt de Minister eenvoudig: uit hoofde van gerezen bezwaren is een voorstel aanhangig gemaakt omtrent herziening van dat salaris. Waarom dat voorstel is aanhangig gemaakt, is mij niet duidelijk geworden, terwijl ik ook niet heb kunnen nagaan, waarom de bedragen nu weer worden verminderd. De Regeering heeft toch aanvankelijk f 8500 voorgesteld. Het maakt natuurlijk een onaangenamen indruk op dat beheer, wanneer een salaris van f 8500 wordt uitgetrokken voor de directie, terwijl nu het bedrag ,,mir nichts dir nichts'' op f 7500 wordt teruggebracht, terwijl de betrokkene al eenige jaren hetzelfde salaris als een Rijkslandbouwconsulent geniet. Mij dunkt, dat is toch niet in orde en — ik vertrouw, dat de Minister dit ook zal inzien — in geen geval in overeenstemming met de positie.

Ik zou den Minister willen vragen, aan de gerezen bezwaren te gemoet te komen en de zaak afdoende te regelen. Het maakt natuurlijk op het personeel een onaangenamen indruk, wanneer op een dergelijke wijze met leiders van een zoo belangrijk bedrijf wordt gehandeld.

Een voorstel, om het salaris te verhoogen, zal ik niet doen, maar ik hoop, dat de Minister de positie van den directeur van het Staatsboschbedrijf nu zoodanig zal regelen, dat zij in overeenstemming is met overeenkomstige betrekkingen en de beteekenis van het bedrijf.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter!

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

De geachte afgevaardigde heeft bij zijn beschouwingen over het Staatsboschbedrijf gezegd: het bedrijf is er, waarom het er gekomen is, weet ik niet, maar nu het er is, moeten wij het als Staatsbedrijf besturen en moeten wij ook de begrooting van het Staatsboschbedrijf behandelen. En ook de geldelijke verzorging er van moet op de gewone wijze geschieden.

Ook ik treed niet terug in de geschiedenis van de totstandkoming van dat bedrijf. Ik erken met den geachten afgevaardigde — en dan herhaal ik slechts hetgeen ik in de Memorie van Antwoord schreef —, dat dit bedrijf niet geheel overeenkomt met een gewoon commercieel bedrijf, maar ook eischen ontleend aan het algemeen belang, daarbij een zeer voorname rol spelen.

Dit neemt intusschen niet weg, dat de betrekking van hoofd van dat bedrijf is een belangrijke betrekking en de geachte afgevaardigde had gelijk, toen hij er op aandrong, dat met spoed een eindbeslissing zou worden genomen over de salarieering van het hoofd en van dengene, die hem onmiddellijk ter zijde staat.

De geachte afgevaardigde vroeg, of er niet is een tegenstrijdigheid in het antwoord, dat ik op het Voorloopig Verslag heb gegeven. Hij zeide: er staat, dat op de begrooting van verleden jaar een bepaald bedrag was uitgetrokken en dat de zaak nu nog niet geregeld is. Dat strijdt met elkaar.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer een bedrag op de begrooting is uitgetrokken, beteekent dat een maximum, waarboven de regeling niet mag uitgaan. Doch daarna moet in het Salarisbesluit het ambt nog worden ondergebracht en aangezien bij de vaststelling van het salaris verschillende stadia moeten worden doorloopen, neemt dit vaak meer tijd in beslag dan de betrokken Minister zou verlangen. Dat is de verklaring van de oogenschijnlijke tegenstrijdigheid.

Intusschen, ik heb reeds opgemerkt, dat ik het met den geachten afgevaardigde eens ben, dat het zaak is, dat hieraan een einde komt en dat met de gerechtvaardigde verlangens van de voorstanders van een behoorlijk ingericht Staatsbedrijf wordt rekening gehouden. Het ligt in mijn voornemen, te trachten deze zaak met spoed af te handelen.

De heer **Lovink**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor zijn toezegging, dat hij een einde aan deze zaak zal maken. Indien ik goed geluisterd heb, zeide de Minister, dat het bedrag van f 8500 is een maximum. Als dat zoo is, kan ik mij er slechts in verheugen, dat dat bedrag een maximum kan zijn en dat f 7500 een minimum is.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De artikelen en de beweegreden van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

III. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1923 (1).

De heer **Albarda**, lid van de Commissie van Rapporteurs brengt het volgende rapport uit:

Mijnheer de Voorzitter! In handen der Commissie is gesteld een verzoekschrift van C. M. de Vries, houdende verzoek om niet mede te werken tot de afschaffing van de duurtetoeslagen aan de ambtenaren.

De Commissie van Rapporteurs stelt voor, dit adres neer te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

43ste VERGADERING. — 6 FEBRUARI 1923.

1. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1923.

De heer **IJzerman**: Mijnheer de Voorzitter! De tijd, waar-, volgens de overlevering, een Nederlandsch Minister eende, dat Suriname Curaçao tot hoofdstad had, ligt al ver hter ons. De belangstelling voor de West is zelfs zoo hoog stegen, dat verleden jaar onze verhouding tot dit deel van et Rijk een hoofdnummer op het verkiezingsprogram van n onzer politieke partijen was. Het is waar, het was slechts n klein partijtje, een van den drieling, dat onzen ex-aan-aander geachten medeafgevaardigde den heer Göbel naar et Parlement wilde zenden. En de belangstelling was van nigszins negatieven aard en uitte zich in den eisch: verkoop n de West aan de Vereenigde Staten. Volgens de per strooi-lljet verstrekte toelichting zou Nederland door die trans-tie zijn Staatsschuld geheel kunnen delgen.

Ondanks dit verleidelijk perspectief, heeft die politieke artij geen groot electoraal succes behaald. Maar de meening, at het beste, wat wij met en voor de West-Indische koloniën nnen doen, is: de heele collectie aan Amerika te verkoopen, ordt niet uitsluitend door Göbelianen gehuldigd. Men kan aar in ons land door menschen van de meest uiteenloopende litieke richting hooren uitspreken.

Nu weet ik niet of Amerika ooit eenige neiging heeft ge-ond om een bod, en een zoo hoog bod, op de West te doen. aar in ieder geval komt het mij zeer twijfelachtig voor of onzen tijd, al moge de rijkdom er bijna geheel uit waren staan, het op de markt brengen van koloniën — dus ook n menschen — als een geoorloofde daad van koophandel n worden beschouwd.

Een geheel andere vraag is, of Nederland en Suriname den duur vereenigd moeten blijven. Maar economisch en nancieel is Suriname vooreerst niet bij machte als zelfstan-ige Staat te bestaan. En wat misschien nog meer zegt: er in Suriname geen strooming merkbaar, die op het verkrij-en van onafhankelijkheid is gericht; hetgeen te meer betee-ent, waar er onder de bevolking een algemeene verbittering gen het Departement van Koloniën heerscht.

Ook voor afstand aan een andere Mogendheid, zonder dat et Moederland daarvan een zaakje maakt, wordt, voor zoo-r ik heb kunnen nagaan, in Suriname weinig of niets ge-oeld. Wat trouwens begrijpelijk is, omdat in het eenige nd, dat onder de gegeven omstandigheden voor dat ge-henk in aanmerking komt, de rasverschillen veel scherper jn en de positie van de kleurlingen veel ongunstiger dan Suriname.

Bovendien, in tegenstelling met Oost-Indië, maakt een er groot gedeelte van de Surinaamsche samenleving deel uit an de Nederlandsche cultuurgemeenschap. Ook daarom zou e overdracht van die kolonie een weinig minder zonderlinge aad zijn dan bijv. een bevel aan de bevolking van Zuid-imburg om van vaderland te veranderen. En voor zoover de evolking niet van Nederlandschen oorsprong is, is zij, op n kleine minderheid na, door Nederlandsche tusschenkomst aar Suriname gebracht; van af de negers, daarheen ver-heept door onze roemruchte voorvaderen — onder wie leine's „Mijnheer von Koek" talrijker waren dan de Von-el's en de Rembrandt's — tot aan de Javaansche immi-ranten toe.

Het kan niet ontkend worden, dat de kolonie sinds jaren n schadepost voor 's Rijks schatkist is. Maar dat een fami-elid steun behoeft, is toch geen reden om het af te snijden. Vaarbij nog komt, dat de Nederlandsche kapitalisten in de 8de en de eerste helft der 19de eeuw groote profijten uit uriname hebben getrokken. Ook hebben wij, zij het ook in-irect, aan Suriname kostbare geestelijke bezittingen te dan-en, als Hildebrand's gemoedelijken heer Kegge en zijn ekoorlijke dochter en Potgieter's minder beminlijken West-ndiër, die in Holland vergeefs om zijn zweep en zijn slaven ep.

Indien Suriname, ondanks zijn enorme natuurlijke rijk-ommen, sinds tientallen jaren een armlastige kolonie is, dan het moederland daar niet geheel onschuldig aan. De ver-eende steun was voldoende om Suriname voor een bankroet vrijwaren, maar te klein om het in staat te stellen zich uit et moeras op te werken.

De hoop, 10 Februari 1921, door Zijn Excellentie uitge-proken, dat hij nog vóór het einde van zijn toenmalig Ministerschap belangrijke voorstellen zou kunnen indienen tot het economisch herstel van Suriname, is niet vervuld. Tot nog toe hebben dergelijke voorstellen de Kamer niet bereikt. Wij leven thans in de hoop, dat wij bij een volgende begrooting een breed opgezet voorstel tot verheffing van Suriname zullen kunnen bespreken. Wat de politieke hervorming betreft, die ook dringend noodig is, zijn wij nog wachtende op het verslag van de ter voorbereiding van die hervorming ingestelde commissie.

Ik wil daarom bij deze algemeene beschouwingen mij bepalen tot eenige andere zaken van iets minder wijde strekking.

Ik begin dan met „une affaire ténébreuse", waaromtrent reeds in vroeger jaren de heeren van Doorn en van Kol opheldering hebben zien te krijgen, maar die nog altijd even duister gebleven is: de quaestie van de regeling van Suriname's westgrens, waarvan de zonderlinge historie door dr. Benjamins in de *West-Indische Gids* is verhaald; een zeer stichtelijke bijdrage tot de geschiedenis van de geheime diplomatie.

In het Voorloopig Verslag is wederom — voor de zooveelste maal — gevraagd om inlichtingen omtrent den stand van het vraagstuk der grensregeling en om overlegging aan de Kamer van de daarover gevoerde correspondentie.

In de Memorie van Antwoord zegt Zijn Excellentie, dat de Regeering in zake de grensregeling blijft streven naar definitieve oplossingen ten aanzien van nog overgebleven vraagpunten. En verder:

> „De ondergeteekende is van meening, dat, daargelaten of overlegging aan de Kamer van de aangaande deze aangelegenheid gevoerde ambtelijke correspondentie te eeniger tijd zou kunnen plaats vinden, in elk geval het tijdstip daarvoor thans nog niet daar is."

Zijn Excellentie onthoudt zich dus zorgvuldig van elke uitlating, waardoor de belangstelling van de vragende Kamerleden ook maar eenigszins bevredigd zou kunnen worden.

Ik ben niet optimistisch genoeg om te hopen, dat het mij zou kunnen gelukken Zijn Excellentie te bewegen om alsnog in de Volksvertegenwoordiging zooveel vertrouwen te stellen, dat hij haar inzage zou willen geven van de correspondentie over de grensregeling. Ik zal mij daarom bepalen tot het doen van eenige bescheiden vragen om nadere inlichting over die geheimzinnige zaak; vragen zóó eenvoudig, dat Zijn Excellentie ze alleen met een „ja" of een „neen" kan beantwoorden.

1°. Heeft de Engelsche Regeering bezwaar gemaakt tegen publicatie door de Nederlandsche Regeering of tegen overlegging door de Nederlandsche Regeering aan het Nederlandsch Parlement van een deel dier correspondentie?

2°. Is er in 1903 — zonder medewerking van de Staten-Generaal — een regeling met Engeland getroffen omtrent Suriname's westgrens?

En zoo ja, was dat dan niet in strijd met het 2de lid van artikel 1 van het Surinaamsche Regeeringsreglement, dat luidt: „Verdragen, betreffende afstand of ruiling van grondgebied of regeling der grensscheiding behoeven de goedkeuring der Staten-Generaal." ?

3°. Behoort tot de „nog overgebleven vraagpunten" ook de quaestie betreffende het gebied tusschen de Koeroeni en de Nieuwe Rivier?

Ik kom nu tot een ander en belangrijker vraagstuk: de verbetering van de volksgezondheid in Suriname.

Er is in een vergadering van de Koloniale Staten op 28 Februari 1922. door een der leden te kennen gegeven, dat het dezen Minister koud laat of er in Suriname een neger meer of minder crepeert. Deze opmerking zou ik niet gaarne onderschrijven. Want ik kan Zijn Excellentie niet van een dergelijk onmenschelijk cynisme verdenken. En bovendien zou, gezien de politieke kleur van Zijn Excellentie, een zoo groote onverschilligheid ten aanzien van het zwarte ras mij onbegrijpelijk voorkomen.

Maar wáár is het, dat het schrappende potlood, waarmee Zijn Excellentie de voorloopige begrooting heeft bewerkt, in

43ste VERGADERING. — 6 FEBRUARI 1923.

1. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1923.

(IJzerman.)

bedenkelijke mate aangetrokken schijnt te zijn tot de posten, welke verbetering van de volksgezondheid betreffen.

En daardoor is — ter wille van een tijdelijke besparing van enkele tienduizenden guldens — niet alleen groote ontstemming gewekt in de kolonie, maar wordt zelfs het doel dier besparing, het financieel belang van Nederland, allerminst gediend.

In een rede, 28 Januari 1919 gehouden in het Indisch Genootschap, heeft een der vroegere Gouverneurs van Suriname, baron van Asbeck, gezegd, dat het Surinaamsche vraagstuk voor een groot deel een hygiënisch vraagstuk is. En hoe ver men nog is van de oplossing van dit vraagstuk, blijkt uit zijn verdere opmerkingen, als:

> ,,De strijd tegen de inheemsche ziekten wordt gestreden met onvoldoende middelen...... Alleen de mijnwormziekte wordt op groote schaal bestreden. De Amerikaan Rockefeller verschaft daartoe de noodige middelen en wij dragen daar zelf een kleinigheid toe bij......''

De zorg voor de volksgezondheid dient andere en hoogere belangen dan de zuiver economische. Maar zij is toch ook in economisch opzicht van de allergrootste beteekenis. En vooral in Suriname. Want de arbeidsprestatie van de massa der werkers in den landbouw en de andere bedrijven wordt in hooge mate verminderd door ziekten als malaria, filaria en mijnwormziekte, die onder de gekleurde arbeiders algemeen verbreid zijn.

Blijkens een onderzoek, eenige jaren geleden ingesteld op de Gouvernementskoffieonderneming Slootwijk, leden 88 pct. der koelies daar aan malaria. Bij een onderzoek, door een commissie van de Rockefeller Foundation in 1917 ingesteld, bleken van de ruim 13 000 onderzochte personen 91,5 pct. door de mijnwormziekte aangetast.

Reeds meer dan 20 jaar geleden — in November 1902 — heeft de heer van Kol in deze Kamer aangedrongen op maatregelen tegen de mijnwormziekte, die oorspronkelijk bijna alleen onder de Javaansche immigranten voorkwam. Vijftien jaar later kwam in de kolonie een verordening betreffende bepalingen tot wering van de mijnwormziekte tot stand. Tot bestrijding van deze ziekte op groote schaal kwam het eerst toen zij door de Amerikaansche Rockefeller Foundation werd ter hand genomen. Blijkens het voorlaatste verslag van die instelling is de frequentie van de mijnwormziekte thans onder de blanke bevolking 35 per 1000, onder de negers 185 per 1000, onder de Britsch-Indiërs en Javanen 773 per 1000. In dit verslag wordt er op gewezen, hoe de mijnwormziekte het weerstandsvermogen verzwakt, waardoor bijv. ingewandsziekten een veel ernstiger verloop krijgen. Ook wijzen deze Amerikanen ons Gouvernement op het economische belang van hun hygiënisch werk: omdat een gezond volk meer presteert voor een land dan een volk ,,met verminderde levenskracht in lethargie gedompeld''.

Uit verschillende proefnemingen is gebleken, dat de mijnwormziekte de arbeidsprestatie met ongeveer 1/3 vermindert. Het is duidelijk welk een economisch nadeel dit beteekent voor een land, dat met een tekort aan arbeidskrachten worstelt en waar nieuwe arbeidskrachten met groote kosten van elders moeten worden aangevoerd. En het betreft hier geen ziekte, waartegenover de mensch vrijwel machteloos staat, maar een ziekte, waaromtrent de ervaring in andere landen geleerd heeft, dat zij volkomen onderdrukt kan worden. Maar dan is krachtige medewerking van de Overheid noodig. Blijft deze achterwege, dan heeft de genezing van de patiënten geen blijvend resultaat, doordat de genezene opnieuw geïnfecteerd wordt. Volgens het laatste verslag der Rockefeller Foundation bleek, dat in streken, waar reeds vóór het begin der behandeling gewaakt was tegen de verontreiniging van den grond en waar geregeld toezicht was op de latrines, 2 jaar na de behandeling 6,5 percent der genezenen opnieuw besmet waren. In streken, waar bij het begin der behandeling eenig, maar onvoldoend toezicht bestond, doch dit in den tijd van de behandeling meestal verbeterd was, waren na 1½ jaar 41 à 68 percent der genezenen opnieuw besmet. En in streken, waar het toezicht ontbrak, was na 1½ à 2 jaar dit percentage 98. Het spreekt dus vanzelf, dat de Amerikanen, die geen vergeefsch werk willen doen, de mede werking van de Regeering eischen.

Indien van Regeeringswege krachtige medewerking word verleend, is het niet uitgesloten, dat de Rockefeller Foun dation in Suriname, evenals zij reeds in andere landen deed ook op groote schaal de malariabestrijding zal aanpakken En wat de Amerikanen op dit gebied kunnen presteeren blijkt uit de resultaten in de Canal-Zone verkregen, waar i 8 jaar — van 1904 tot 1912 — de sterfte tot op ± 1/7 van he vroegere percentage verminderd werd.

Tegen de malaria en filaria verbreidende muskieten za voor Paramaribo een verordening tot stand komen, waarbi den ingezetenen wordt voorgeschreven te zorgen, dat op hu erven geen poelen en andere broeinesten van muskiete blijven bestaan.

Maar wat baten dergelijke voorschriften, wanneer d Overheid zelf het voorbeeld geeft van het laten voortbestaa van dergelijke broeinesten? Wanneer zij verzuimt op haa eigen terrein de noodige sanitaire maatregelen te nemen Als men zelfs de verbetering van de rioleering van Para maribo alweer gaat uitstellen en dus midden in die stad d vermaarde stinksloot, genaamd de Knuffelsgracht, laa bestaan?

Zeker, onder de bevolking van Suriname zijn er nog velen uit wier woningen en erven blijkt, dat zij van de eerst beginselen der hygiëne nog zelfs geen korstje kaas gegete hebben.

Maar wij, Europeanen, behoeven daarom niet al te laa op hen neer te zien of hun nalatigheid als motief tege hygiënische Overheidsbemoeiing aan te voeren. Want nie geheel ten onrechte heeft prof. van Loghem, hoogleeraar i de tropische hygiëne te Amsterdam, van den gemiddelde beschaafden Europeaan geschreven:

> ,,Hing de hygiëne van hem af (van den enkeling) moest men bij hygiënische maatregelen steunen op d medewerking der individuen, dan kwam er niets va terecht.''

En nu is het verblijdend, dat blijkens de voorloopig begrooting de Gouverneur en de Koloniale Staten begrepe hebben wat in dit opzicht de taak der Overheid is.

Maar in het verlichte Holland, hier in dat centrum va belegen cultuur, genaamd ,,het Plein'', schijnt men dat nie in te zien. Het schrappende potlood is gebruikt: wèg is d geneeskundige inspectie, wèg zijn de reeds zoo lang uitge stelde rioleeringswerken van Paramaribo, wèg is de propa ganda tegen de besmettelijke volksziekten!

Waren die plannen dan zoo kostbaar, dat zij den worte van ons bestaan, de veiligstelling van den gulden bedreig den? Volstrekt niet! Indien de zes amendementen, waarme ik de bedenkelijkste potloodschrapjes van den Minister w uitvlakken, worden aangenomen, zal het eindcijfer der be grooting stijgen met . . . niet met millioenen, niet met tonnen maar met f 53 700.

En zelfs een Civis zal de zuinige hand over het sobere har strijken, wanneer hij bedenkt, dat bezuiniging op dit pun ons kan komen te staan op het heengaan van de Rockefelle Foundation uit Suriname; het heengaan van de instelling, di onze schatkist vele tienduizenden heeft bespaard; de instel ling, die er den laatsten tijd zelfs in geslaagd is de Javanen die haar leden eerst met steenworpen ontvingen, zoo zeer va het nut der hygiëne te overtuigen, dat vele ijverige bekeer lingen sanitaire latrines hebben gebouwd niet achter, maa vóór hun woningen, om de verheldering hunner inzichten zo duidelijk mogelijk te demonstreeren.

En wat leest men nu in het laatste verslag van de Anky lostomen-commissie van de Rockefeller Foundation?

> ,,Wanneer geen beslissende stappen door het Gouver nement worden genomen tot organisatie van zijn genees kundigen dienst op zoodanige wijze, dat de noodige sani taire contrôle zal worden uitgeoefend, zal het voor d Ankylostomen-commissie nutteloos zijn, haar stelselma tige behandeling en haar pogingen tot opvoeding (va het volk) voort te zetten.''

43ste VERGADERING. — 6 FEBRUARI 1923.

1. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1923.

(IJzerman.)

Het is dan ook geen wonder, dat de bezuiniging, die Zijne Excellentie door het achterwege laten van de organisatie van den geneeskundige inspectie wil bereiken, ook bij het bestuur van het kolonie de sterkst mogelijke oppositie heeft ontmoet. In een „zeer geheim", doch later gepubliceerd schrijven aan den Gouverneur aan den voorzitter van de Koloniale Staten van 22 Augustus ll. vroeg de Gouverneur:

„Zijn de Koloniale Staten met mij van oordeel, dat het instellen van een geneeskundigen dienst, als vervat in de IXde Afdeeling van de voorloopig vastgestelde koloniale begrooting voor 1923, vooral in het huidig tijdsgewricht een onafwijsbare eisch is?"

En hierop antwoordde de voorzitter van de Koloniale Staten in een schrijven van 4 September ll.:

„Het moge mij alsnu vergund zijn, ter kennis van Uwe Excellentie te brengen, dat de in punt 3 van meerbedoeld schrijven gestelde vraag door al de leden in stellig bevestigenden zin werd beantwoord.

Volksziekten als malaria, filaria en anchylostomiasis blijven voortdurend meer en meer slachtoffers onder de bevolking maken, met het gevolg, dat door de ondermijning van de gezondheid der talloozen — waaronder een toenemend percentage kinderen — die door deze ziekten worden aangetast, de bevolking in sterke mate in arbeidsvermogen achteruitgaat.

De uitspraak, onlangs gedaan door den Britschen onder-Minister van Koloniën, majoor Wood, met betrekking tot de gezondheids- en hygiënische toestanden van Britsch-Guyana, nl.: ,,I place the improvement of public health and the organised attack on tropical disease first in order of priority in matters in which Government can help", werd, zelfs als in meerdere mate — Britsch-Guyana immers heeft reeds een hygiënischen dienst — voor Suriname toepasselijk, door de leden woord voor woord onderschreven.

Zij wezen er voorts op, dat, waar door een stichting van vreemde nationaliteit, nl.de Rockefeller Foundation, zulke aanzienlijke sommen worden uitgegeven ter bestrijding van de zoo algemeen in Suriname voorkomende mijnwormziekte, het Gouvernement een blaam op zich zou laden, indien het ook nu weder zou nalaten maatregelen te nemen, ten einde den door de Foundation belangloos verrichten arbeid voor de kolonie van blijvend nut te doen zijn.

In herinnering werd toch gebracht, dat reeds vroeger en wel door dr. Kibler van genoemde Foundation de bestrijding dezer ziekte alhier was aangevangen, doch deze wegens de onvoldoende medewerking, van Gouvernementswege ondervonden, het werk heeft moeten staken. Men meende daarom het Gouvernement er voor te moeten waarschuwen, dat, indien de toestand van verwaarloozing op hygiënisch gebied zou blijven voortbestaan en ook de thans in de kolonie aanwezige geneesheer der Foundation, dr. Hausheer, om de hiervoren vermelde reden het werk in dit land zou moeten opgeven, de Rockefeller Foundation niet weer er voor te vinden zou zijn, haar heilzamen arbeid in de kolonie opnieuw te hervatten en Suriname dan zou worden afgevoerd van de lijst der landen, tot welke zij haar arbeidsveld uitstrekt.

Op grond van deze overwegingen waren al de leden met Uwe Excellentie van oordeel, dat het instellen van den geneeskundigen dienst, in groote lijnen als vervat in de IXde afdeeling van de voorloopig vastgestelde koloniale huishoudelijke begrooting voor het dienstjaar 1923, ook in het huidige tijdsgewricht voor Suriname een onafwijsbaren eisch is."

Dit is het eenstemmige oordeel van de Koloniale Staten. Indien voor de wenschelijkheid van de over- of aanneming dezer amendementen nog meer argumenten noodig waren, zou ik zeer treffende aanhalingen kunnen doen uit de uitnemende artikelen, die de heer van Blankenstein in de *Nieuwe Rotterdammer* over Suriname heeft gepublieeerd. Maar ik geloof, dat dit overbodig zou wezen, omdat ik mag aannemen, dat de meeste leden dezer Kamer die artikelen hebben gelezen. Ik wil alleen nog opmerken, dat de Amerikanen van de Rockefeller Foundation herhaaldelijk hun groote verbazing hebben uitgesproken over wat zij noemden de verkwistende zuinigheid van het Nederlandsche Gouvernement. En wel omdat dit Gouvernement zich veel moeite en kosten getroost voor den aanvoer van immigranten, maar door de onvoldoende zorg voor de hygiënische toestanden die immigranten een groot deel van hun waarde als werkkrachten laat verliezen.

Voor de immigratie is men, sinds de Britsch-Indische Regeering, wegens de handhaving der poenale sanctie, de emigratie van koelies uit Britsch-Indië naar Suriname verboden heeft, vrijwel uitsluitend op Java aangewezen.

Naar aanleiding van de opmerking, in het Voorloopig Verslag gemaakt over de aanwerving van emigranten op Java, zegt de Memorie van Antwoord o. a.:

,,De ondergeteekende heeft geen reden om te betwijfelen, dat de overheidsorganen in Nederlandsch-Indië, welke voor het toezicht op de werving voor Suriname aangewezen zijn, er voor zorgen, dat aan den emigreerenden Javaan behoorlijk voorlichting wordt gegeven omtrent de toestanden en arbeidsvoorwaarden in Suriname."

Dit antwoord verbaast mij eenigszins, omdat op die werving een scherpe critiek is uitgeoefend door een geestverwant van Zijn Excellentie, althans door iemand, die met dit Kabinet op één wortel des geloofs stoelt. De zendeling H. Bielke zegt in zijn rede: ,,Onder de Javaansche Emigranten in de West", gehouden op de algemeene zendingsconferentie te Amsterdam in October 1921 en opgenomen in jaargang 1922 van het *Tijdschrift voor Zendingswetenschap*, o. a., dat er onder de Javaansche immigranten in Suriname zelfs enkelen zijn, die hun vaderland verlieten om, naar zij meenden, te Singapora te belanden, dáár het noodige reisgeld te verdienen om de reis naar Mekka als bedevaartganger voort te kunnen zetten. Aan boord, na het vertrek van het schip, kwamen zij tot de ontdekking, dat de werver het land van bestemming wat onduidelijk uitgesproken had, en zij in plaats van naar Singapore naar Suriname onderweg waren. Ook de onwetenden, onnoozelen moeten wij ze hier noemen, waaronder vele vrouwen, die òf zich lieten bedotten door schitterende voorspiegelingen van Suriname als het land van belofte òf door list en misleiding in het emigratie-depot te Semarang terechtkwamen, zonder to weten, wat er nu verder met haar gebeuren zou. Vrouwen, bij wie nog na aankomst in de West de tranen opkomen bij de gedachte aan kinderen of familieleden, die zij zonder afscheid moesten achterlaten. Deze laatsten zullen dan, na zoovele maanden tevergeefs op moeders terugkeer van de markt of het familiebezoek gewacht te hebben, wel aannemen, dat zij ,,verkocht", d. i. een werver in handen gevallen is. (Met ,,werver" wordt hier bedoeld de inlandsche handlanger van den eigenlijken agent der werving.)

Gelukkig hebben de maatregelen der Regeering, om misbruiken als hier bedoeld tegen te gaan, steeds meer succes. Zoo worden tegenwoordig, vooral wat de mannen aangaat, de meesten vrij volledig ingelicht over hetgeen zij doen, wanneer zij het arbeidscontract teekenen. Dat echter de levensstandaard in Suriname zooveel hooger is dan op Java, wordt hun meestal verzwegen, er is dus altijd nog heel wat teleurstelling voor de nieuwaangekomenen. En elders, bij een uiteenzetting van de moeilijkheden, waarmee de zending onder de Javaansche immigranten te kampen heeft, zegt de heer Bielke:

,,Tal van voorbeelden zou ik kunnen aanhalen, hoe men ons ontwijkt, ja de vlucht voor ons neemt. De schrik zou niet grooter kunnen zijn, als we door een besmettelijke ziekte aangetast waren, of, zooals het gerucht gaat, als het in aanraking komen met ons ten gevolge zou hebben, dat de emigranten tot hun dood niet van het arbeidscontract kunnen loskomen. ,,Eenmaal

(IJzerman e.a.)

heeft men ons bij 't contracteeren bedrogen" — zoo zeiden ze wel eens — „laten we oppassen dat niet weer een Hollander ons te pakken krijgt."

Het komt mij daarom voor, dat er wel eenige reden is tot twijfel aan de voldoendheid van de voorlichting, die aan de emigreerende Javanen verstrekt wordt.

Ten aanzien van de ambtenaarssalarissen is Zijn Excellentie gelukkig iets minder stijf op zijn stuk blijven staan dan ten opzichte van de uitgaven voor de volksgezondheid. Oorspronkelijk was hij voornemens om 1 Januari 1923 alle duurtetoeslagen te doen vervallen, waardoor de ambtenaren weer zouden moeten leven van salarissen, die deels al vóór de prijsstijging sinds 1914 onvoldoende waren en waardoor bij de tegenwoordige prijzen, naar de Gouverneur schrijft:

„de groote meerderheid der betrokkenen niet in staat zouden zijn aan den duurtetoestand het hoofd te bieden."

In een Nota van Wijzigingen verklaart Zijn Excellentie:

„niet in volstrekten zin vast te houden aan het aanvankelijk ingenomen standpunt."

De duurtetoeslagen zullen dit jaar niet afgeschaft, zij het dan ook belangrijk verminderd worden, en bovendien zal dit jaar eindelijk de lang verbeide algemeene salarisregeling tot stand komen. Aan deze toezeggingen worden echter zulke beperkende voorwaarden verbonden, dat de vreugde over de zwenking in de goede richting, welke Zijn Excellentie gemaakt heeft, wel zeer getemperd wordt.

En beslist onbevredigend schijnt mij het antwoord van Zijn Excellentie op de vraag in het Voorloopig Verslag, of thans is voldaan aan de motie-de Jonge, welke 11 Februari 1921 — dus bijna 2 jaar geleden — door de Tweede Kamer met groote meerderheid werd aangenomen, in zake de invoering van georganiseerd overleg voor de Gouvernementsambtenaren en de instelling van een scheidsgerecht voor de Gouvernementswerklieden. De Memorie van Antwoord deelt mede, dat bij de samenstelling van een ambtenarenreglement en een nieuw werkliedenreglement met deze motie, alsook met de hier te lande opgedane ervaring van de werking van zoodanige instellingen, rekening zal worden gehouden. „Zal worden gehouden", dus m. a. w. er is nog altijd niets van gekomen. En wij vragen ons af of het met deze motie soms evenzoo zal gaan als met de motie-Albarda, waarin de Kamer zich voor Staatsexploitatie van de Djambi-olievelden uitsprak, welke uitspraak door de Regeering vrijwel aan haar laars is gelapt.

Vooral wat het georganiseerd overleg betreft, verwondert dit traineeren mij uitermate. Immers:

„Het is in strijd met de waardij van den mensch, dat zonder hem over hem worde beslist; dat de arbeidsvoorwaarden, waaronder iemand zijn levenswerk verrichten zal, worden vastgesteld buiten hem om. Georganiseerd overleg is een eisch, die onmiddellijk volgt uit de Christelijke beschouwing van den mensch." (Aldus prof. Slotemaker de Bruine in zijn „Toelichting bij punt V van het Ontwerp-Sociaal Program der Christelijk-Historische Unie".)

Van een Regeering, die de Christelijke beginselen huldigt, had men dus mogen verwachten, dat zij geen aansporing van de Tweede Kamer van noode zou hebben, om het georganiseerd overleg met den meesten spoed tot stand te doen komen.

De heer **Feber**: Mijnheer de Voorzitter! De algemeene beschouwingen over de begrooting van Suriname voor 1923 wil ik gaarne aanvangen met mijn instemming te betuigen met het betoog van ons geacht medelid den heer IJzerman, waar hij zich heeft verzet tegen het denkbeeld van het verkoopen van Suriname.

Ik geloof, dat wij verder over de mogelijkheid van een verkoop niet behoeven te spreken, maar toch wil ik de stelling onderschrijven, dat het niet aangaat om een deel van het Rijk, waarvan wij allen gevoelen, dat het met Nederland te zamen één cultuurgemeenschap vormt, met het oog op gel-

(Feber.)

delijk gewin van het Rijk af te scheuren. Bovendien, wa op dit oogenblik Suriname — het moet helaas gezegd w den — armlastig is en een economisch verval vertoont, ma waar daarnaast moet worden erkend, dat het in vroeger tijd in niet geringe mate heeft bijgedragen tot stijving v Nederland's schatkist en tot vergrooting van de particuli vermogens in Nederland, zou het wel een daad van z snooden ondank zijn, als wij in ernst gingen zinnen op e eventueelen verkoop dier kolonie.

Het tweede punt, dat ik in aansluiting aan hetgeen t vorigen jare door ons geacht medelid den heer van Vuur is gezegd, in nadere beschouwing zou willen nemen, is herziening van de Staatsinrichting van Suriname. Zooals heer IJzerman te recht heeft opgemerkt, zullen wij moet afwachten het rapport, dat door de betreffende commis zal worden uitgebracht, maar ik kan niet nalaten aan h verleden jaar gesprokene toe te voegen, dat het zeer we schelijk is, om bij de Staatkundige reorganisatie van Su name te streven, naar vestiging van hetgeen ik met een voorbehoud „gemeenten" zou willen noemen. Ik laat in h midden welke precies de taak en de bevoegdheden dier g meenten zouden zijn, want dit is op dit oogenblik niet a de orde. In het bijzonder denk ik dan aan een gemeen Paramaribo, dat met zijn rond 40 000 zielen en gezien d aard, het karakter en den aanleg van zijn bevolking t zekere hoogte de beschikking heeft over evenveel mensche materiaal voor een gemeente als Batavia met een Eur peesche bevolking van rond 20 000 zielen, maar met daa naast een inlandschen aanwas van over de 200 000 zielen.

Ik denk bij het te berde brengen van het idee van Su naamsche gemeenten ook in het bijzonder aan de organisat in gemeentevorm van nederzettingen van emigranten. Ik slu mij onmiddellijk bij den heer IJzerman aan, als ik zeg, d er naar gestreefd moet worden, door het vormen van zoodani gemeenten het daarheen te leiden, dat in en door die gemee ten door onderling overleg en door belangstelling in de p blieke zaak de menschen trachten door eigen kracht te kom tot betere hygiënische toestanden. Als wij kans zagen om amendementen van den heer IJzerman aangenomen te kr gen, dan zouden — ik geef dat toe — de Nederlandsche fina ciën door die uitgave van f 53 000 zeker niet diep gescho worden, maar ik ben zoo vrij te betwijfelen, of die f 53 0 meer voor hygiënische maatregelen in het Suriname va thans, zooals het er op dit oogenblik uitziet, bij den stand va het gemeenschapsgevoel en van de neiging om de eig zaken op te knappen en om voor eigen belangen te zorge wel voldoende rendabel zou zijn. Ik verwacht meer heil hie van, dat bij het reorganiseeren van de Staatsinrichting va Suriname gemeenten in het leven worden geroepen, well een goede evolutie in den volksgeest, een vermeerdering va den public spirit onder de bevolking zullen teweegbrenge waarna, als het eenmaal zoo ver is, meerdere uitgaven vo hygiënische doeleinden werkelijk rendabel zullen zijn.

Wanneer er dergelijke gemeenten in het leven worde geroepen met zekere bevoegdheden en met een eigen begro ting, binnen zoodanige grenzen, dat die bevoegdheden zic niet zouden uitstrekken tot fondsen, die door Nederlan worden verstrekt, waarbij men moet bedenken, d Suriname eigenlijk voor drie-vierde bestaat uit Param ribo en dat de begrooting van Suriname bijna geheel coi cideert met die van Paramaribo en enkele andere bevolking centra, dan zou het gevolg zijn, dat de begrootingswetgev in Nederland zich niet, zooals nu, met alle mogelijke klei details zou moeten bemoeien, die geheel van localen aard zij en die toch onder andere omstandigheden niet zouden worde geacht te behooren tot de taak van een Landsbegrootingswe gever. De Minister en de Kamer zouden dan ontslagen zij van de beoordeeling van allerlei kleine details — al zij deze in de Surinaamsche begrooting naar verhouding wel va groote beteekenis —, en daardoor zou dan tevens menig onaan genaam conflict tusschen de verschillende schijven, waarov de begrootingswetgeving loopt, worden voorkomen.

Wat m. i. wijst op een fout in de Landshuishouding, is d

Feber.)

bnormale verhouding tusschen de gelden, die jaarlijks oodig zijn voor de bezoldiging van de Landsdienaren en het egrootingstotaal. Door één mijner politieke vrienden, de eer van Vuuren, is het vorige jaar opgemerkt, dat 68 pct. an het begrootingstotaal aan de bezoldiging van de Landsienaren wordt besteed, terwijl bovendien in Suriname de lacht over lage bezoldiging algemeen is. Toen heeft de heer an Vuuren hieruit de eenig mogelijke conclusie getrokken, l. dat dan het aantal ambtenaren te groot is, en nu zou ik en Minister willen vragen, of hij hieromtrent nadere geevens kan verstrekken en reorganisatie-maatregelen in het ooruitzicht kan stellen, waardoor geleidelijk het aantal mbtenaren wordt verminderd.

Ook zou ik den Minister willen vragen, of hij kan waarergen, dat de ambtenaren, die naar Suriname gaan, aan et Departement van Koloniën een zoodanige voorlichting rijgen, dat hun objectiviteit ten aanzien van Surinaamsche roblemen onaangetast blijft.

Ten slotte wil ik de aandacht vestigen op de nota van den eer Pyttersen. Het vorige jaar waren wij zoover, dat wij risten, dat de Minister van deze nota veel verwacht. Ik neen, dat uit hetgeen door den Minister van Koloniën toen eeds te berde gebracht is, kan worden opgemaakt, dat naar ijn opvatting van mechanische grondbewerking zeer veel oor de ontwikkeling van de Surinaamsche cultures te verachten is.

Nu is onderwijl van andere zijde die nota van den heer Pyttersen besproken op een wijze, die blijk geeft van eenig fwijkend inzicht. De heer Pyttersen stelt zich op het standunt, dat wij menschelijke werkkrachten voor de ontwikeling van de Surinaamsche cultures noodig hebben, maar at, waar wij steeds sukkelen met de moeilijkheid om voloende emigranten samen te brengen in vaste vestigingen, e uitkomst vooral gezocht moet worden in de zg. mechaische grondbewerking. Een andere kenner van Suriname, e heer Kluvers, heeft in de *West-Indische Gids* een artikel epubliceerd, dat mij vanwege het Suriname-Studie-Syndiaat is toegezonden, en waarin hij het volgende standpunt iteenzet: het heil van de Surinaamsche cultures moet in e eerste plaats worden gezocht in een geregelden toevoer an emigranten en hun onderbrengen in vaste vestigingen, oodat wij daar krijgen een gezeten bevolking, en daarnaast an de mechanische grondbewerking zeer zeker haar nut ebben. Terwijl de heer Pyttersen meent, dat de Regeering e mechanische grondbewerking bij wijze van proef moet ter and nemen, zegt de heer Kluvers: laten wij zorgen, dat et aantal emigranten voldoende is, dan zullen de partieuiere ondernemers, die natuurlijk zoo goedkoop mogelijk hun xploitatie willen inrichten, niet nalaten ook de mechaniche grondbewerking ter hand te nemen. Het is duidelijk, lat de nota van den heer Pyttersen diep ingrijpt in het conomisch leven van Suriname. Na wat ik er in Oost-Java an heb gezien, zijn ook mijn verwachtingen ten aanzien van e mechanische grondbewerking bijna even hoog gespannen, aaar anderzijds weet ik, dat het succes zeer afhankelijk is an den aard van den bodem en van andere landbouwkundige actoren. In het Voorloopig Verslag nu is gevraagd, of de Minister in staat en bereid is, reeds thans aan de Kamer an zijn oordeel omtrent de in het rapport-Pyttersen neerelegde conclusies te doen blijken. Daarmede werden beoeld de conclusies aan het einde van het rapport van den eer Pyttersen, waar hij een concreet werkplan ontwerpt in ake de proefneming betreffende mechanische grondbeerking.

In de Memorie van Antwoord sluit de Minister zich voorslands aan bij de in het Voorloopig Verslag uitgesproken erwachting, dat het overleg omtrent hetgeen aan de hand an de bevindingen van den heer Pyttersen zou kunnen gechieden, tot goede resultaten zal leiden. Ik geloof niet, dat lit antwoord de stellers van die vraag voldoet. Ik stel dus le vraag als volgt: heeft de Minister zich dan een oordeel evormd over de voorstellen van den heer Pyttersen, om van andswege over te gaan tot de door hem stelselmatig aaneduide proefneming met mechanische grondbewerking, en kan hij, indien dat oordeel gunstig is, in het vooruitzicht stellen, dat daartoe binnen niet te langen tijd zal worden overgegaan?

Ten slotte zou ik, ook hier in aansluiting aan hetgeen vorige jaren bij de behandeling van deze begrooting van onze zijde is gezegd, een opmerking willen maken over de tenuitvoerlegging van de gelijkstelling van het openbaar en het bijzonder onderwijs in de kolonie. De heer van Vuuren heeft het vorige jaar zijn blijde verrassing te kennen gegeven over den spoed, waarmede de Minister die gelijkstelling in het Regeeringsreglement heeft ingevoerd, maar hij heeft er toen bij gezegd, dat die verrassing is gevolgd door teleurstelling, toen hij zag op welke wijze die gelijkstelling werd uitgevoerd. Ik moet helaas zeggen en ik vermoed dat de heer van Vuuren mij daarin zal bijvallen, dat die teleurstelling sindsdien nog is verergerd. In het Voorloopig Verslag wordt gezegd:

„Verscheidene leden gaven als hun meening te kennen, dat de financieele gelijkstelling van het openbaar en het bijzonder onderwijs in Suriname niet wordt doorgevoerd op de wijze, waarop men had meenen te mogen verwachten, dat zulks geschied zou zijn. In verschillende gevallen worden aan het bijzonder onderwijs bijdragen onthouden, omdat de toestand van 's Lands financiën het toekennen dier bijdragen niet gedoogt. Naar de meening der leden, hier aan het woord, behoeft het geen betoog, dat dan ook alle nieuwe uitgaven voor het openbaar onderwijs achterwege behooren te worden gelaten."

Daarop wordt in de Memorie van Antwoord het volgende geantwoord:

„Met de leden, die hieromtrent in het Voorloopig Verslag hun meening uitspraken, is de ondergeteekende van oordeel, dat nieuwe voorzieningen in het belang van het openbaar onderwijs achterwege behooren te worden gelaten, wanneer niet tevens voor de overeenkomstige behoeften van het bijzonder onderwijs de noodige fondsen worden beschikbaar gesteld, tenzij zoodanige voorziening aan beide takken van onderwijs zou ten goede komen, zooals bij opleidingen voor onderwijsakten e.d. het geval is.

In het algemeen is het, nu 's Lands middelen volledige doorvoering van het beginsel van gelijke bekostiging van het openbaar en het bijzonder onderwijs vooralsnog niet toelaten, allerminst de tijd om aan uitbreiding van onderwijsvoorzieningen te denken. Integendeel behoort op versobering van het onderwijsstelsel en bezuiniging op onderwijsuitgaven te worden aangestuurd."

Ik moet zeggen, dat ik de toevoeging van den Minister, dat de openbare inrichtingen voor onderwijzersopleiding aan beide takken van onderwijs ten goede zouden komen, niet zonder bevreemding verneem.

Het behoeft toch geen betoog, dat het bijzonder onderwijs alleen van eigen bijzondere onderwijsopleidingsinrichtingen de leerkrachten kan krijgen, die het voor zijn doel noodig heeft. Alleen bijzondere kweekscholen kunnen door het bijzonder onderwijs worden aanvaard als inrichtingen, waar de voor de bijzondere school bestemde leerkrachten worden opgeleid. Het gaat niet aan te zeggen, in strijd met het bepaalde bij art. 59, lid 2, van het Regeeringsreglement, dat uit zuinigheidsoverwegingen de verdere doorvoering van de gelijkstelling eenvoudig wordt stopgezet. Zooveel is toch duidelijk, dat deze wijze van bezuinigen alleen het bijzonder onderwijs treft, maar dan is zij ook in strijd met den geest van het Regeeringsreglement en onrechtvaardig en onwettig. De groote lijn, welke m. i. uit het oog wordt verloren en die toch, willen wij blijven in den geest van het Regeeringsreglement, gevolgd moet worden, is deze: onmiddellijke gelijkstelling en, voor zoover het geld er niet is, een gelijke bezuiniging tot de uitgaven in overeenstemming zijn gekomen met 's Lands middelen. Aan de openbare scholen worden handwerkonderwijzeressen en andere leerkrachten uit de publieke kas betaald, terwijl de bijzondere scholen aan haar lot worden

(Feber.)

overgelaten en deze ook voor het bijzonder onderwijs noodige leerkrachten uit eigen beurs moeten worden bekostigd, willen zij voorkomen, dat de leerlingen naar de openbare school gaan. Nu is het mijn vaste overtuiging, willen wij doen wat art. 159, tweede lid, voorschrijft, dat aan deze onrechtvaardige en onwettige bevoordeeling van de openbare school ten spoedigste een einde moet komen.

Evenmin kan er m.i. genoegen mee genomen worden, wanneer de Minister op een vraag in het Voorloopig Verslag betreffende de pensionneering der onderwijzers bij het bijzonder onderwijs reageert met de volgende opmerking:

„Daarom kan ook niet worden te gemoet gezien de invoering van eene regeling voor de pensionneering van de onderwijzers bij het bijzonder onderwijs."

Mijnheer de Voorzitter! In *De Surinamer* van 5 October 1922 werd aan de hand van cijfers gepoogd aan te toonen, dat doorvoering van de pensioenregeling voor de bijzondere onderwijzers daarom niet behoefde af te stuiten op 's Lands min gunstigen financieelen toestand, omdat althans voor de eerste jaren door de inkoopen in dat fonds de toepassing van die regeling voor het bijzonder onderwijs het Land niet alleen niets zou kosten, maar zelfs nog geld in het laadje zou brengen.

De Minister antwoordt daarop, dat hij omtrent de financieele gevolgen van deze toepassing eigenlijk niet op de hoogte is en dat invoering van die regeling en toepassing van de gelijkstelling ten aanzien van dit punt niet kan worden te gemoet gezien.

Indien de Minister op dit punt niet beschikt over voldoende gegevens, lijkt het mij inconsequent, een afwijzend standpunt in te nemen. Ik zou daarom aan den Minister willen vragen, of hij bereid is, om de berekening, zooals die voorkomt in *De Surinamer* van 5 October 1922, te doen verifieeren, te doen onderzoeken, of inderdaad zonder verdere bezwaren voor 's Lands schatkist die gelijkstelling op dit punt kan worden doorgevoerd, en — indien de door dat blad genoemde cijfers inderdaad juist blijken te zijn — tot invoering van de pensionneering van bijzondere onderwijzers over te gaan.

Zooeven heb ik gezegd, dat het standpunt in zake doorvoering van de gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs dit moet zijn, dat wij eerst tot de gelijkstelling overgaan en daarna, wanneer 's Lands financieele toestand dit eischt, gelijkelijk over het openbaar en bijzonder onderwijs gaan bezuinigen.

Als voorbeeld, dat zulks op het oogenblik niet gebeurt en dat er dus een beleid wordt gevolgd, dat ontegenzeglijk strijdt met het door mij reeds eenige malen aangehaalde tweede lid van art. 159 van het Regeeringsreglement, haal ik uit het afdeelingsverslag het volgende aan:

„Verscheidene leden, die meenden te weten, dat in het uitgetrokken bedrag (het betreft hier art. 83) van f 5000 een salaris, groot f 4000, is begrepen voor een ten behoeve van de organisatie van het openbaar bewaarschoolonderwijs uit Nederland uitgezonden leerkracht, wezen er op, dat de Roomsch-Katholieke missie, welke reeds eerder zoodanige leerkrachten uit het Moederland heeft doen overkomen, een cursus heeft geopend voor de opleiding tot fröbelonderwijzeres, en bereids examen heeft doen afnemen onder het toezicht van gouvernementsgemachtigden, welke gelijk zijn gesteld met die, welke in de toekomst van gouvernementswege zullen worden afgenomen, daarbij in geen enkel opzicht door het Gouvernement is of wordt gesteund. De leden, hier aan het woord, achtten dit niet in overeenstemming met de financieele gelijkstelling. Acht men het noodig — aldus deze leden — een post uit te trekken voor de organisatie van het openbaar bewaarschoolonderwijs, dan dient ook voor het bijzonder bewaarschoolonderwijs op voet van gelijkheid de mogelijkheid te worden geopend zich te ontplooien. De noodzakelijkheid van bezuiniging mag voor de Regeering geen reden zijn, de organisatie van het bijzonder bewaarschoolonderwijs feitelijk te beletten door het ge-

(Feber c. a.)

heel aan zijn lot over te laten, terwijl zij het openbaar bewaarschoolonderwijs wel organiseert. Ten behoeve van het bijzonder bewaarschoolonderwijs behoort dus alsnog een gelijk bedrag te worden uitgetrokken. Kan in het geheel niet meer dan f 5000 aan het bewaarschoolonderwijs worden besteed, dan dient deze post te worden gesplitst en het uitgetrokken bedrag naar billijken maatstaf over het openbaar en bijzonder onderwijs te worden verdeeld."

De Minister antwoordt daarop:

„Art. 83. De uitzending naar de kolonie van eene leerkracht ten behoeve van het bewaarschool-onderwijs aldaar vond plaats op een tijdstip, dat voorafging aan de beslissing van het Opperbestuur omtrent voorloopige staking van de doorvoering der gelijkbekostigings-maatregelen, waarvan hiervoren meermalen sprake was.

Met betrekking tot de instelling van een vormschool voor fröbel-onderwijzeressen, waarvoor bij deze begrooting kredieten zijn aangevraagd, zij opgemerkt dat de aan deze — niet slechts aan het openbaar doch ook aan het bijzonder onderwijs ten goede komende — opleidingsschool ten koste te leggen uitgaven (buiten de wedde van de hoogerbedoelde leerkracht) nagenoeg geheel gedekt worden door de opbrengst van te heffen schoolgelden. Leergangen voor opleiding tot fröbelonderwijzeres, van wege bijzondere schoolbesturen daarnaast in het leven geroepen, zullen in afwachting van verdere voorzieningen van bestuurswege in de richting van gelijkbekostiging der onderwijsuitgaven, overeenkomstig de ten aanzien van het bijzonder lager en het meer uitgebreid lager onderwijs genomen beslissing, de beschikking over de opbrengst der heffing van schoolgelden behouden."

Ik merk daartegenover op, dat de uitzending van bedoelde leerkracht plaats had in een tijd, toen reeds herhaaldelijk bij het bijzonder onderwijs op bezuiniging was aangedrongen. Bovendien merk ik op, dat het bijzonder bewaarschoolonderwijs geen behoefte heeft aan onderwijzeressen, die bij een openbare opleidingsinrichting zijn opgeleid, ja zelfs die leerkrachten niet kan gebruiken, omdat het anders zijn karakter zou verliezen en zijn doel zou missen. Het zal den Minister niet onbekend zijn, dat er reeds een bijzondere opleidingsinrichting is, en dat die zelfs oudere rechten heeft dan de openbare, en dat die bijzondere inrichting onlangs onder toezicht van een Regeeringsafgevaardigde haar eerste eindexamen heeft afgenomen. En dan is het niet aangenaam om die instelling genegeerd te zien en haar gesteld te zien voor de keus om òf het bedrijf te staken, òf het de eerste jaren uit eigen middelen te betalen, hetgeen vrijwel op hetzelfde neerkomt. Wanneer het de bedoeling is van den Minister, om het bewaarschoolonderwijs geheel aan het particulier initiatief over te laten, dan zal het toch noodig zijn om deze opleidingsschool van Landswege te steunen.

Een ander punt, dat ik nog zou kunnen aanvoeren als voorbeeld, dat de gelijkstelling niet wordt toegepast op de wijze, welke in de bedoeling ligt van het Regeeringsreglement, is de zaak van het verlof aan de bijzondere onderwijzers. Wanneer wij ons moeten neerleggen bij het feit, dat de gelden voor een verlofsregeling voor de openbare en bijzondere onderwijzers op den voet, zooals die thans voor de openbare onderwijzers bestaat om financieele redenen niet kunnen worden besteed, dan moet naar mijn meening weer hetzelfde standpunt worden ingenomen, hetwelk ik reeds aanduidde ten aanzien van de geheele gelijkstelling, nl. dit, dat er gezegd wordt: welaan, wij stellen in beginsel vast, dat aan de bijzondere en aan de openbare onderwijzers eenvoudig dezelfde verlofsvoorwaarden worden gegeven en wanneer wij die beginselen eenmaal hebben aangenomen, dan gaan wij daarna de verlofsregeling in overeenstemming brengen met den toestand van 's Lands middelen.

De heer van Boetzelaer van Dubbeldam: Mijnheer de Voorzitter! Bij deze algemeene beschouwingen had ik gaarne een enkel woord willen spreken over de financieele gelijk-

43ste VERGADERING. — 6 FEBRUARI 1923.

1. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1923.

van Boetzelaer van Dubbeldam e. a.)

stelling van het openbaar en bijzonder onderwijs in Suriname. Ons geacht medelid de heer Feber heeft deze zaak zeer uitvoerig behandeld, en ik kan daarom zeer kort zijn. In hoofdzaak kan ik mij aansluiten bij hetgeen deze geachte afgevaardigde over dit onderwerp heeft gezegd.

In het kort zou ik nog willen wijzen op den bijzonder kritieken toestand, waarin het Protestantsche zendingsonderwijs in Suriname zich op het oogenblik bevindt. Dit is een quaestie, die naar mijn meening uitgaat boven de financieele gelijkstelling en nog van grooter actueel gewicht is. Indien hier niet spoedig en krachtig hulp wordt geboden, zullen deze zendingsscholen gesloten moeten worden en zal dit geheele Protestantsche zendingsonderwijs tenietgaan. Het is hier een noodtoestand. Wanneer deze scholen gesloten worden, zal toch op de een of andere wijze in dat onderwijs moeten worden voorzien, en de Regeering zal hoogstwaarschijnlijk die scholen niet gesloten kunnen laten. Op haar kosten zullen zij dan weer geopend moeten worden, waardoor de Regeering voor veel grooter uitgaven zal komen te staan dan op het oogenblik.

Ik zou daarom een zeer krachtig beroep willen doen op den Minister, om in overleg te treden met den Gouverneur van Suriname, ten einde een dergelijke ramp te voorkomen.

Zooals reeds bij verschillende gelegenheden, onlangs nog in een artikel in *De Nederlander* van 22 December jl., is aangetoond, zijn er geen groote kosten mede gemoeid, om de Protestantsche zendingsscholen in stand te houden, maar er moet worden ingegrepen en geholpen. Er wordt van particuliere zijde reeds vrij veel gedaan, maar ik vrees, dat men er niet komen zal, als de Regeering niet bijspringt.

Het is den Minister bekend, hoe in Nederlandsch-Oost-Indië van Regeeringswege krachtig hulp is geboden, om de ineenzinking van den zendingsarbeid, in het bijzonder van den schoolarbeid, ook van de Duitsche zending te voorkomen. Dat zelfde zou ik gaarne zien ook in Suriname. De Regeering zou hier nuttig en noodig werk kunnen verrichten door noodmaatregelen te nemen, om het sluiten van de Protestantsche zendingsscholen in Suriname te voorkomen.

Deze zaak wensch ik gaarne in de bijzondere belangstelling van den Minister aan te bevelen.

De heer de Graaff, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! De eerste vraag, die ter sprake is gebracht met betrekking tot de kolonie Suriname, betreft een overdracht van die kolonie in andere handen. Die vraag is hier besproken door den geachten afgevaardigde den heer IJzerman en mede terloops aangeroerd door den heer Feber.

Met beide sprekers ben ik het eens, dat een zoodanige overdracht niet in de bedoeling der Regeering zou kunnen liggen; ik geloof zelfs, dat de vraag, of zij in overeenstemming zou zijn met den geest van dezen tijd, wel zeer beslist ontkennend moet worden beantwoord.

Ondanks de financieele bezwaren, die ontegenzeglijk uit het bezit van Suriname als onderdeel van het Rijk voortvloeien, ben ik van meening, dat er niet aan gedacht zou mogen worden om die kolonie in andere handen te doen overgaan. Het feit, mede aangeroerd door den heer IJzerman, dat deze kolonie, met al haar eigenaardigheden, in groote mate een Nederlandsch karakter draagt, is ongetwijfeld een factor, die daarbij zwaar voor ons moet wegen.

De heer IJzerman heeft de vraag gesteld, waar de plannen blijven, die indertijd door mij omtrent een economische opheffing van de kolonie Suriname zijn toegezegd. Ik doelde destijds daarmede op de zending van den heer Pyttersen en op het onderzoek, dat, naar ik mij voorstelde, aan de hand van de door dien deskundige gehouden beschouwingen plaatselijk zou worden ingesteld in verband ook met een redevoering, die indertijd door het sedert overleden Kamerlid jhr. van Doorn hier is gehouden, een rede, die van mijn zijde allezins instemming vond. Zooals door den geachten spreker den heer Feber reeds is uiteengezet, zou dat onderzoek inzonderheid de bedoeling hebben, na te sporen in hoeverre wellicht bij het groot-landbouwbedrijf in Suriname toepassing van

(Minister de Graaff.)

mechanische krachten op groote schaal in aanmerking zou kunnen komen.

Het belang van een zoodanig onderzoek behoef ik hier niet in breede trekken te schetsen; voor een in bijzonderheden afdalende uiteenzetting is het trouwens de tijd nog niet; het oogenblik daarvoor zal eerst daar zijn, wanneer eventueel de resultaten van dat onderzoek een onderwerp van beschouwing in de Staten-Generaal zullen uitmaken.

Ik kan hier overigens — daarmede beantwoord ik te gelijker tijd de vraag, die te dezer zake door den heer Feber werd gesteld — thans reeds mededeelen, dat het in mijn bedoeling ligt om met betrekking tot de voorstellen van den heer Pyttersen, zooals zij daar liggen, in een gezette gedachtenwisseling met den Gouverneur van Suriname te treden. Voor zoover deze gedachtenwisseling tot nadere voorzieningen mocht leiden, zullen deze, in concreten vorm, zoo spoedig mogelijk aan het oordeel van deze Kamer worden onderworpen.

Het derde punt, dat door den heer IJzerman aan de orde is gesteld, betrof de regeling van de westgrens van de kolonie Suriname.

Zooals aan de Vergadering bekend zal zijn, wordt die westgrens gevormd door de Corantijnrivier. Nu is al dadelijk een van de dubieuze punten, in hoeverre die rivier als zoodanig in haar bovenloop verondersteld moet worden haar voortzetting te vinden in de Koeroenirivier, dan wel in de zoogenaamde Nieuwe Rivier.

Door den heer IJzerman zijn mij drie concrete vragen gesteld. In de eerste plaats, of de Engelsche Regeering bezwaren heeft gemaakt tegen overlegging van de stukken betreffende de grensregeling aan den westkant van Suriname aan het Nederlandsch Parlement.

Die vraag kan ik al dadelijk ontkennend beantwoorden. Aan eenige bedenking van dien aard is vermoedelijk zelfs geen oogenblik gedacht.

De tweede vraag van den heer IJzerman, luidende ongeveer als volgt: Is met Engeland in 1903 of later een verdrag aangegaan omtrent de westgrens van de kolonie?, is eveneens al aanstonds ontkennend te beantwoorden. Een verdrag van dien aard is niet getroffen.

Behoort — heeft in de derde plaats de heer IJzerman gevraagd, ik meen althans hiermede zijn bedoeling juist weer te geven — het gebied tusschen de Koeroeni-rivier en de Nieuwe Rivier tot de litigieuze onderwerpen, die zich bij deze grensregeling zouden voordoen? Inderdaad zou dit het geval kunnen zijn.

Van een overlegging van stukken kan op het oogenblik bezwaarlijk sprake wezen; daarvoor zou ook in werkelijkheid geen urgentie bestaan.

Practisch belang heeft overigens — ik moet er dit dadelijk bijvoegen — de quaestie voorshands al zeer weinig. Voor zoover mij bekend, heeft zich tot op dit oogenblik geen reëele moeilijkheid voorgedaan, die aanleiding zou kunnen geven om de zaak metterdaad ter hand te nemen. Het komt mij bovendien voor, dat vooral in een tijd als dezen, waarin elke uitgave zwaar weegt, tot een publicatie als bedoeld niet bij voorkeur zou moeten worden overgegaan.

Een zeer belangrijk onderwerp, waarvoor daarna de aandacht van de Kamer werd gevraagd, betrof de volksgezondheid.

Waar in den laatsten tijd in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* een reeks van inderdaad belangwekkende artikelen zijn verschenen van den stercorrespondent van dat blad, waarbij in verschillende schetsen een beeld wordt gegeven van toestanden en verhoudingen in de kolonie Suriname, waaronder ook de beschouwing van het onderwerp der volksgezondheid een zoo belangrijke plaats heeft ingenomen, liet het zich verwachten, dat dit punt hier ter sprake zou komen. Het werd dan ook van meer dan een zijde in de vernomen redevoeringen aangevoerd.

Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, het is volkomen juist, dat de behartiging van de volksgezondheid een van de belangrijkste vraagstukken is, niet alleen voor Suriname, maar ik mag wel zeggen voor elk tropisch land.

(Minister de Graaff.)

In Suriname heeft dit vraagstuk — de heer IJzerman releveerde dit tevens — nog bijzondere beteekenis uit een arbeidsoogpunt, omdat de gezondheidstoestand van de bevolking, welke het daar betreft, in groote mate betrekking heeft op het immigranten-element, dat in die kolonie in de arbeidsverhoudingen een groote plaats inneemt.

Inzonderheid is bij de beschouwing van het onderwerp gereleveerd het groote aandeel, dat in de bestrijding van de volksziekten in Suriname aanvaard is door de Rockefeller Foundation, die in 1915 zich naar Suriname gericht heeft, om daar een aanvang te maken met de bestrijding van de mijnwormziekte.

Inderdaad is dit voor Suriname een zeer verblijdend feit geweest.

Wanneer ik een opmerking zou mogen maken over de wijze, waarop deze zaak ter hand is genomen, zou het echter deze zijn, dat men zich daarbij niet volkomen bezonnen heeft vóór men begon. Het eigenaardige van de mijnwormziekte — ook de schetsen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* deden dit blijken — is wel, dat de genezing op zich zelf betrekkelijk maar een kleine plaats inneemt in het geheele vraagstuk. Veel meer omvattend is de zorg, dat niet binnen betrekkelijk korten tijd de aanvankelijke genezing haar effect verliest, dat niet de infectie al spoedig zich herhaalt. Dat tweede punt vordert, wanneer op ernstige medewerking van de betrokkenen zelf weinig te rekenen valt, veel meer overleg en inspanning van de Overheid, dan de daadwerkelijke medische behandeling zorgen meebracht. Een deugdelijke regeling nu van dat punt is van den eersten aanvang af der toepassing van de geneesmethode verzuimd. In de schetsen, waarop ik zooeven doelde, is melding gemaakt van overeenkomsten, welke in '15 en naderhand in '21 zouden zijn getroffen met het Gouvernement. Van zoodanige overeenkomsten is mij niets gebleken; ik vermoed, dat het eenvoudig geweest zijn losse afspraken met ambtelijke personen, waarbij de beteekenis van de consequenties niet werd overzien. Was het iets meer geweest, dan zou het wel niet anders kunnen, of ook de Regeering hier te lande zou in de zaak betrokken zijn geworden.

Wat nu de zaak zelf betreft, kan feitelijk alleen met de grootste oplettendheid van den patiënt de ziekte worden overwonnen en herhaling worden voorkomen. Vooral in tropische landen is de zorgeloosheid van de bevolking in dit opzicht grenzenloos, met het gevolg, dat maar al te vaak de beste bedoelingen worden verijdeld. Medewerking, anders dan voor korten duur, ontbreekt in de meeste gevallen, zoo men al niet kan spreken van lijdelijk verzet.

In Suriname komt daarbij het bedenkelijke feit, dat elke actie, van de plaatselijke gemeenschap uitgaande, vrijwel ontbreekt. De heer Feber heeft zeer te recht hierop reeds de aandacht gevestigd.

Hij legde onder meer daarbij den nadruk op het merkwaardige feit, hoe men in de hoofdplaats der kolonie aantreft een samenwoning van meer dan 40 000 zielen, waarvan in dit opzicht al evenmin eenige kracht uitgaat, eenvoudig omdat nog steeds is nagelaten de samenwoning te Paramaribo tot een gemeenschap in staatsrechtelijken zin, tot een gemeente te verheffen.

Hetzelfde doet zich voor met de vele kleinere nederzettingen, die men in de kolonie vindt, waaronder die van Javaansche en Britsch-Indische immigranten, die al evenzeer zonder een behoorlijk gemeentelijk verband verspreid zijn over het land en waarin zich dus ook in bedoeld opzicht geen daadwerkelijke kracht op maatschappelijk gebied openbaart.

Dit, Mijnheer de Voorzitter, — ik heb het punt al meermalen in deze Vergadering aangeroerd — is voor mij wel één van de grootste fouten in de algemeene organisatie van het bestuurswezen in de kolonie Suriname, en één van de redenen, waardoor voortdurend is aangekweekt en versterkt de fatale voorstelling dat alles moet komen van de Regeering, dat alles moet komen uit het algemeene bestuurscentrum, terwijl het individu eenvoudig rustig afwacht wat de Regeering al dan niet doet. Ik hoop van harte, dat de pogingen, welke ook van mijn zijde reeds sinds jaren zijn aangewend, om in dit opzicht tot verbetering te komen, ten slotte in de kolonie tot daden zullen leiden.

Dit zelfde onderwerp maakt ook één van de punten van studie uit van de commissie van advies voor de Staatsinrichting in West-Indië, die, naar ik verwacht, niet zal nalaten tot een bevredigende oplossing mede te werken.

Terugkeerend tot het uitgangspunt: de bestrijding der mijnwormziekte, behoef ik wel niet te zeggen, dat, wanneer men staat voor het feit, zooals door de Rockefeller Commission is geconstateerd, dat onder middelmatig gunstige verhoudingen in het korte tijdsverloop van 18 maanden zich een recidive van niet minder dan 41 à 69 pct. voordoet, in de omstandigheden, waarop ik zooeven doelde, de zaak zich wel zeer ontmoedigend laat aanzien.

Het spreekt vanzelf, dat ook bij mij de grootste belangstelling bestaat voor een goed verloop van het bestrijdingsproces der mijnwormziekte; maar ik kan de overtuiging niet verhelen, dat zoolang men niet gekomen is tot locale organisatiën, als de door mij bedoelde, zoolang niet in de eerste plaats van krachtige plaatselijke organen de voortdurende contrôle uitgaat, die in deze onmisbaar is, de bemoeienis van Overheidswege op den duur weinig vruchtdragend zal kunnen zijn.

Ik stel mij daarom voor, deze aangelegenheid alsnog tot een punt van ernstige gedachtenwisseling met den Gouverneur te maken en inzonderheid opnieuw daarbij aan te dringen op welvoorbereide pogingen om den in tal van opzichten meer en meer onmisbaren factor: de instelling van locale rechtslichamen, tot stand te brengen.

In dit zelfde verband is terloops door den heer IJzerman tevens aangeroerd geworden — de heer Feber heeft, meen ik, mede met een enkel woord daarbij stilgestaan — de rioleering van een gedeelte van de Knuffelsgracht te Paramaribo, een onderwerp, dat hier al meer de aandacht heeft gevraagd.

Het komt mij voor, dat een zoodanig onderwerp van geheel locaal belang, als de rioleering van een moddersloot, zooals men die hier en ook in Nederlandsch-Indië in zoovele plaatsen aantreft, zelfs in grootere plaatsen, wel in de eerste plaats overgelaten moet worden aan plaatselijke lichamen, als door mij besproken, in dit geval dus te zijner tijd aan het gemeentebestuur van Paramaribo zelf, waarmede ook deze Kamer ontheven zal zijn van de taak van jaarlijks voor de beoordeeling te worden gesteld van vragen als die, in hoeverre al dan niet fondsen moeten worden toegestaan voor de demping van een sloot, die wij geen van allen kennen, te hoofdplaats van de kolonie Suriname.

Door den geachten afgevaardigde den heer IJzerman is opgemerkt, dat de zes posten, waarop zijn amendementen betrekking hebben, te zamen een uitgaaf van niet meer dan een groote f 50 000 betreffen.

Mijnheer de Voorzitter! Op zich zelf is dat bedrag zeker niet belangrijk, maar in aanmerking genomen het feit, dat het niet dan met de grootste moeite en de grootste zuinigheid op alle punten mogelijk is geweest, de Rijksbijdrage voor Suriname voor het jaar 1923 binnen de grenzen te houden van die van het vorige jaar, is dat bedrag van f 50 000 zeker in deze van zekere beteekenis. Ik zou dan ook de Kamer ten zeerste willen ontraden om de Rijksbijdrage te doen stijgen boven hetgeen thans is voorgesteld, door haar stem te geven aan de bedoelde amendementen. Ik meen zelfs aan den heer IJzerman en de andere onderteekenaars in overweging te mogen geven, die amendementen in te trekken. Zooals de zaken staan, laat het zich nl. aanzien, dat het waarschijnlijk wel mogelijk zou zijn, met eenige spaarzaamheid in andere opzichten de in deze vereischte gelden, voor zoover de uitgave werkelijk dadelijk noodig mochten zijn, te vinden op andere onderdeelen van de begrooting. Ik zou daartoe alleen de instemming van de Kamer behoeven, mij blijkend uit hare stilzwijgende beaming van het denkbeeld om den Gouverneur mede te deelen, dat, wanneer het hem mogelijk is binnen de grenzen van de Rijksbijdrage, door besparing op andere gewone uitgaven, de gelden te vinden, die noodig zijn voor voorzieningen ten behoeve van de volksgezondheid, welke uit de aanvankelijke ontwerp-begrooting niet zijn overgenomen, hij zich bevoegd kan achten over die middelen te beschikken voor die doeleinden, in het bijzonder voor zoover deze voor éénmaal worden vereischt en dus geen voortgezet

(Minister de Graaff.)

erplichtingen daaruit voor den Lande voortvloeien. Door ls het ware aldus een volmacht te geven aan den Gouverneur, om binnen die grenzen over bespaarde gelden te beschikken voor datgene, wat in deze in de eerste plaats wordt ewenscht, zal het doel van den heer IJzerman vermoedelijk unnen worden bereikt en zal men langs dien weg evenzeer ot bevredigende resultaten komen, zonder dat de geldelijke ijdrage van Nederland, die toch naar verhouding reeds oog is, nog verder verhoogd zal behoeven te worden.

De heer IJzerman heeft voorts nog de emigratie van rbeidskrachten naar Suriname ter sprake gebracht, die de aatste jaren inderdaad bepaaldelijk betrekking heeft gehad o het overbrengen van ingezetenen van Nederlandsch-Indië aar die kolonie. De geachte spreker heeft daarbij melding emaakt van een scherpe critiek, welke van zekere zijde is itgeoefend op de wijze, waarop de emigranten voor Suriame op Java worden aangeworven en waarop hun medeeeling wordt gedaan van de bijzondere omstandigheden, aaronder zij in Suriname zullen komen te arbeiden. Als odanig was o. a. aangehaald, wanneer ik den spreker wel erstaan heb, het feit, dat bij sommige emigranten de voorelling zou zijn gewekt, dat zij zich zouden begeven naar ingapore, om daar de middelen te ontvangen voor het aken van een bedevaart naar Mekka. Dat verhaal, Mijnheer e Voorzitter, klinkt mij toch wel zeer onwaarschijnlijk. Vant iedereen in Nederlandsch-Indië weet, dat het Gouverement zich niet bezighoudt met verschaffing van middelen oor het maken van bedevaarten naar Mekka, dat de betrokenen de gelden daarvoor uit eigen beurs moeten putten en at in dit opzicht op steun van landswege niet te rekenen alt. Dat verhaal moge mischien te berde zijn gebracht min f meer als illustratie van de zonderlinge mededeelingen, die ien omtrent dergelijke punten wel eens van den inlander kan ernemen, in het algemeen kan men zeker niet zeggen, dat ergelijke voorstellingen inderdaad bij de Javaansche migranten zouden bestaan. Daar de aanwerving plaats eeft onder de Regeeringscontrôle, welke in Indië op de migratie bestaat, kan ik veilig zeggen, dat in het algemeen e betrokkenen wel degelijk op de hoogte zijn van het land, aarheen zij zich begeven, en van het doel, waarvoor zij orden aangeworven, althans dat wel degelijk getracht ordt hen daarvan op de hoogte te stellen. Dat de emigranen zich niet altijd een juist denkbeeld vormen en kunnen ormen van de economische omstandigheden in het nieuwe and, spreekt niettemin vanzelf.

Toch neemt dat niet weg, dat men ook in dit opzicht de aak niet te donker moet voorstellen. Hoe waar het ook moge ijn, dat de levensstandaard in Suriname voor de lagere lasse hooger is dan die voor den inlander op Java, ook de rbeidsloonen zijn belangrijk hooger.

Intusschen neemt dit niet weg, dat ik gaarne de aandacht an den Gouverneur-Generaal op dit punt zal vestigen en er p zal aandringen, dat, voor zoover in dit opzicht nog onvoloende voorlichting bestaat, aan die leemte wordt te gemoet ekomen.

Wat aangaat de vervulling van de motie-de Jonge, mede oor den heer IJzerman ter sprake gebracht, is het na etgeen door den Gouverneur van Suriname daaromtrent is erklaard, voor mij niet twijfelachtig, dat het hier niet zal lijven bij een ijdel woord, maar dat wanneer het te dien anzien tot een regeling komt, de betrokkenen zullen worden ehoord en dat zooveel mogelijk met hun belangen rekening al worden gehouden. In dit opzicht behoeft wel geen twijfel o bestaan aan de bedoelingen van den Gouverneur.

De heer Feber heeft de aandacht gevestigd op het belangijk aantal ambtenaren in de kolonie. Dit is inderdaad het eval. Waar de geachte afgevaardigde mij bijzonderheden roeg omtrent dit punt, zal het hem misschien bevredigen, vanneer ik een cijfer noem, dat mij in dat opzicht is bijebleven. Als ik mij wel herinner, werd mij een aantal ersonen in Gouvernementsdienst genoemd van 1000 à 1100. Dat zou inderdaad een respectabel aantal zijn, waarvoor een an de redenen wel meer te zoeken zou zijn in het ontbreken an gemeentelijke instellingen, en elke openbare bemoeienis hans ten laste der Regeering komt.

Waar verder de heer Feber van mij wenschte te vernemen of en in hoever ik maatregelen in uitzicht kon stellen tot beperking van die overdaad, wijs ik dan ook in de eerste plaats weer op vorming van gemeenten en het overdragen van een deel der bestuurszorgen aan die plaatselijke gemeenschappen.

Afgescheiden daarvan wordt ook thans al in de kolonie zooveel mogelijk naar inkrimping van het aantal ambtenaren gestreefd. De uitvoering echter is bezwaarlijk. Niet onjuist toch is de opmerking, die te dien aanzien gemaakt is in een der meergenoemde dagbladopstellen, dat de bestuursorganisatie van de kolonie Suriname, zooals zij daar ligt, feitelijk geschikt is ook voor een veel grooter land — een grooter land, dat zal blijven ontbreken — en dat het wel zeer moeilijk is, een zoodanig samenstel tot kleinere verhoudingen terug te brengen. Dat is en blijft inderdaad het bezwaar. Het feit, dat men een organisatie heeft, die nu eenmaal op te groote leest is geschoeid — de principieele fout, waarvoor men hier staat — maakt in deze in groote mate een onoverkomelijk beletsel uit.

Door den heer Feber is mij de eenigszins moeilijke vraag gesteld, of ik zou kunnen waarborgen, dat de onbevangenheid van personen, die als ambtenaar naar Suriname vertrekken, niet vóór hun vertrek wordt weggenomen ten gevolge van mededeelingen van subjectieven aard, die op het Departement van Koloniën hun worden gedaan.

Ik sta uit den aard der zaak buiten die mededeelingen en hoor daarvan zelden of nooit. Het ligt in mijn bedoeling, aan de betrokken afdeeling de besliste opdracht te geven, zich voortaan te onthouden tegenover personen, die naar de kolonie worden uitgezonden, van mededeelingen van anderen dan strikt zakelijken aard; van mededeelingen, berustend op persoonlijke ervaringen of subjectieve inzichten, die nu eens gunstig, dan ongunstig zullen zijn en die inderdaad vaak niet zullen nalaten, den betrokkene in weinig bemoedigenden zin te stemmen vóór hij nog in het land van zijn bestemming is aangekomen. Met deze toezegging is, meen ik, aan de strekking van de gestelde vraag voldaan.

Wat betreft de gelijkstelling van het openbaar en bijzonder onderwijs, niemand kan het meer betreuren dan ik, dat ten aanzien van dat belangrijke punt de tijdsomstandigheden de Regeering hebben gedwongen, in de doorvoering van die gelijkstelling vertraging te brengen, als het ware een streep te trekken, waarboven een langzamer tempo toepassing zal moeten vinden.

Ook hier deed zich de dwang gelden van de financieele omstandigheden, die dringend eischen de Rijksbijdrage in 1923 te beperken tot het bedrag van de raming van het vorige jaar. Een eerste gevolg daarvan is, zooals de heer Feber in het licht stelde, dat, wanneer naast instellingen van onderwijs van specialen aard, die van Landswege reeds opgericht zijn, het particulier initiatief in dezelfde speciale richting zich wenscht te ontwikkelen, voor het oogenblik de Regeering niet anders kan doen dan zich te onthouden van toekenning van den financieelen steun, die naar het beginsel der gelijkstelling aan die nieuwe inrichtingen onder betere omstandigheden al dadelijk zou worden verleend.

Dit betreft hier al aanstonds het bewaarschoolonderwijs. De heer Feber heeft doen uitkomen — ik deelde het mede in de Gedrukte Stukken — dat het zelfs in mijn bedoeling ligt, overleg te plegen met den Gouverneur om alle Regeeringsbemoeienis met het bewaarschoolonderwijs voorshands uit te schakelen. Worden de tijden beter, zoodat subsidieering weer practisch mogelijk is, dan spreekt het vanzelf, dat ook de ondersteuning van dat deel van het onderwijs opnieuw een punt van Regeeringsbemoeienis zal uitmaken. Voor het overige zal men, naar ik meen, zich moeten neerleggen bij het onvermijdelijke en ook in dit opzicht van de Regeering niet moeten eischen wat zij gaarne geven zou, maar uit een algemeen financieel oogpunt op dit oogenblik niet kan geven. De toezegging, dat in latere jaren opnieuw met kracht in de richting van volledige gelijkstelling gestreefd zal worden, moge voor het oogenblik voldoende zijn.

De heer Feber heeft ook met betrekking tot andere onderdeelen van het vraagstuk mij gevraagd, of het niet mogelijk zou zijn over de geheele linie van het onderwijs in de kolonie

43ste VERGADERING. — 6 FEBRUARI 1923.

1. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1923.

(Minister de Graaff.)

een versobering in te voeren, maar beneden die grens dan ook aan alle instellingen gelijkelijk te verleenen wat op dien voet verleend zou kunnen worden. Daarmede zou men inderdaad de quaestie trancheeren voor het oogenblik. Hoewel ik gaarne over dit punt mijn gedachten nader zal laten gaan, moet ik al dadelijk opmerken, dat een oplossing in die richting vermoedelijk alleen hierom al op bezwaren zou stuiten, dat men uit den aard der zaak ook hier in groote mate te doen heeft met aanspraken en verkregen rechten, die niet teruggenomen kunnen worden. Alleen dit feit reeds moet een dergelijke oplossing niet alleen ten aanzien van de bedoelde instellingen, maar ook van specialen aard, ten aanzien van andere onderdeelen van het onderwijs practisch uiterst moeilijk, zoo niet onmogelijk maken.

Een van de belangrijkste quaesties, die zich in deze doen gelden, betreft de pensionneering en de verlofsregeling van de particuliere onderwijzers.

Zeer zeker bestaat in beginsel aanleiding tot de grief, dat inzonderheid in die opzichten nog niet de bijdragen verleend worden, die naar het algemeen beginsel van gelijkheid noodig zouden zijn. Ook daarvoor geldt, wat ik zooeven zeide. Het is daarbij niet een niet-willen, maar niet-kunnen, en zoodra het maar eenigszins mogelijk is, in verband met een gunstiger worden der omstandigheden, om ook die bezwaren op te heffen en die ongelijkheden weg te nemen, zal de Regeering ongetwijfeld het hare daartoe doen.

Is de Minister bereid, zoo vroeg de heer Feber, om de berekening ten aanzien van het pensioenvraagstuk, die in *De Surinamer* van 5 October 1922 voorkwam, in de kolonie te doen nagaan en naar de mogelijkheid van uitvoering van het in dat artikel geopperde denkbeeld een onderzoek te doen instellen? Mijnheer de Voorzitter! De Gouverneur heeft mij meegedeeld, dat onderzoek te zullen doen instellen, maar ik betwijfel wel zeer, of de becijfering tot eenig practisch resultaat kunnen leiden, omdat het denkbeeld, waarvan werd uitgegaan, mijns inziens niet juist is. Zooals reeds in de Gedrukte Stukken is opgemerkt, zou wel bij de toepassing van het denkbeeld aanvankelijk zich zekere ruimte van bijdragen voordoen, maar tegenover die oogenblikkelijke winst zou staan een veel grootere uitgaaf in volgende jaren in den vorm van pensioenuitkeeringen. Op zich zelf zou daartegen geen bezwaar bestaan, wanneer men maar de zekerheid had, dat in die latere jaren de omstandigheden die zooveel zwaardere uitgaaf zouden toelaten, maar het is wel ondoenlijk in dat opzicht op dit oogenblik eenige verzekering, van welken aard ook, te geven.

Door den geachten afgevaardigde den heer van Boetzelaer is mijn bijzondere belangstelling ingeroepen voor een punt, dat inderdaad ook alle belangstelling verdient, den buitengewoon moeilijken toestand, waarin de Protestantsche instellingen van bijzonder onderwijs, met name die van de Moravische broeders in Suriname, zich bevinden. Ik ben mij van die moeilijkheid ten volle bewust. Zooals die geachte afgevaardigde heeft gereleveerd, is voor Nederlandsch Oost-Indië uit de Landsmiddelen in ruime mate aan moeilijkheden van dien aard te gemoet gekomen. De tegemoetkoming, die ten aanzien van Suriname dezelfde strekking zou hebben, zou door het moederland zelf gedragen moeten worden. In hoeverre daartoe bereidheid aanwezig is, kan ik uiteraard niet bij voorbaat beoordeelen; de uitspraak daarover zou aan den begrootingswetgever in Nederland staan. Ik zal mij intusschen, wanneer de omstandigheden daartoe nopen, in verbinding stellen met den Gouverneur en ter plaatse doen nagaan, wat alsdan onvermijdelijk gevorderd zou worden en in hoever het mogelijk zal zijn binnen de in acht te nemen financieele grenzen hulp te bieden.

De heer Colijn stelt mij bij interruptie de vraag, of ik de scholen zou laten verdwijnen, indien zij niet meer in eigen onderhoud kunnen voorzien. Dat is een vraag, die niet zonder meer beantwoord kan worden. Misschien zouden, wat ik zelf in de eerste plaats zou betreuren, die scholen ten deele noodgedwongen moeten verdwijnen. Dit punt zou echter in de eerste plaats door de koloniale bestuurders overwogen dienen te worden, waarbij uit den aard der zaak de vraag op den voorgrond zou dienen te staan, of op stuk van zaken niet

(Minister de Graaff c. a.)

ook uit een financieel oogpunt de voorkeur moet worden gegeven aan een regeling, waardoor het voortbestaan in den tegenwoordigen vorm mogelijk wordt.

De heer **IJzerman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met groote verbazing gehoord het antwoord van den Minister op mijn vraag, of in 1903 zonder medewerking van de Staten-Generaal een grensregeling met Engeland heeft plaats gevonden. De Minister heeft die vraag pertinent ontkennend beantwoord, maar het komt mij voor, dat die verklaring eenigszins in strijd is met een andere officieele verklaring. Die grensquaestie is herhaaldelijk ter sprake gekomen, herhaaldelijk hebben de Kamerleden daarover vragen gericht aan de Ministers van Buitenlandsche Zaken en Koloniën, vragen, die altijd met zeer weinig zeggende antwoorden zijn beantwoord. Maar één keer is een zeer pertinente verklaring afgelegd, niet hier in Holland, maar in de vergadering van de Koloniale Staten in Paramaribo. Daar had 5 Mei 191[illegible] een debat plaats en toen heeft de Regeeringsvertegenwoordiger, de procureur-generaal, gezegd, dat reeds in 1903 de beslissing in deze had plaats gevonden en dat het dus bezwaarlijk was om van deze Regeering te vragen, er voor te zorgen, dat een herziening zou plaats hebben.

Bij zijn repliek is hij daarop teruggekomen en heeft gezegd wanneer de vergunning wordt verleend en die correspondentie wordt overgelegd, zal blijken, dat die beslissing niet lichtvaardig is genomen, maar in overeenstemming is met het advies van den Raad van State.

Het komt mij voor, dat dat onmogelijk is te rijmen met de verklaring van den Minister en aangezien ik noch den procureur-generaal, noch den Minister van onwaarheid mag verdenken, lijkt mij de meest juiste oplossing, dat de Minister thans besluit tot publicatie van de stukken, opdat wij kunnen beoordeelen, wie de juiste verklaring van de zaak heeft gegeven.

Mijnheer de Voorzitter! In de tweede plaats nog iets over hetgeen de Minister heeft opgemerkt naar aanleiding van de quaestie der volksgezondheid. Zijn Excellentie heeft gezegd dat de Rockefeller Foundation te onbesuisd te werk zou zijn gegaan, dat er geen rekening was gehouden met het eigenaardig karakter van den oosterling, enz.

Ik geloof, dat de Minister de beteekenis van opvoedingswerk op hygiënisch gebied van de gekleurde bevolking van Suriname door deze Foundation zeer onderschat heeft. Er is opgemerkt, dat de ervaring is opgedaan, dat de menschen zich van de zaak niets aantrokken en zich verzetten tegen de zorgen, die voor hen werden genomen. De Rockefeller Foundation heeft juist zeer bekwame menschen weten te vinden voor dit werk en voor de propaganda voor de hygiënische zorgen der individuen; en het is gebleken, dat deze propaganda goede vruchten heeft gedragen.

Wanneer men nu door het schrappen op deze begrooting van de noodige gelden het aanblijven van de Rockefeller Foundation onmogelijk maakt, dan ligt dit goede werk tegen de vlakte.

In één opzicht heb ik den Minister met groot genoegen gehoord, nl. toen hij feitelijk een verdediging gaf van zijn amendementen, hetgeen mij ontheft van de verplichting, daaraan nog iets toe te voegen. Zijn Excellentie heeft dat gedaan op een eenigszins eigenaardige wijze.

Ja, wij kunnen natuurlijk moeilijk van alle toestanden in Suriname op de hoogte zijn en kunnen niet weten, of het bijv. noodzakelijk is, dat er een gracht in Paramaribo wordt gedempt, maar er zijn menschen, die dat wel kunnen beoordeelen, en de deskundigen in Paramaribo zijn eenstemmig van oordeel, dat die gracht moet worden gedempt voor een betere rioleering. Eerst dan kan er iets terechtkomen van de bestrijding der muskieten.

Op het Departement in den Haag wist men het blijkbaar beter en heeft men den post geschrapt. Mijn amendement beoogt niets anders dan rekening te houden met de meening van bevoegde personen in de kolonie, en ik zie daarom geen reden, mijn amendement in te trekken.

De heer **van Boetzelaer van Dubbeldam**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil met een enkel woord mijn dank uitspreken

43ste VERGADERING. — 6 FEBRUARI 1923.

1. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1923.

(van Boetzelaer van Dubbeldam c. a.)

voor het antwoord, dat de Minister heeft gegeven op de interruptie van den heer Colijn, dat de Minister nader wil overwegen, als het mocht voorkomen, dat bijzondere scholen gesloten zouden moeten worden, wat voordeeliger zal zijn voor de Regeering, die scholen te doen sluiten en voor de noodzakelijkheid te staan om zelf weer scholen te openen, dan wel om in dien noodtoestand te voorzien door die scholen tijdelijk op bijzondere wijze te ondersteunen.

Ik geloof als de Minister tot deze overweging overgaat, dan zeer zeker zal blijken, dat het voor de Regeering veel voordeeliger zal zijn om tijdelijk hulp te bieden aan het bijzonder onderwijs in Suriname en sluiting der bijzondere scholen te voorkomen.

In Nederlandsch Oost-Indië hebben wij gezien, dat de Regeering niet alleen de scholen krachtig steunt, maar zelfs steun heeft verleend voor rechtstreeksch zendingswerk.

Een zelfde vraag wordt voor Suriname niet gedaan. Er wordt voor Suriname geen steun gevraagd aan de Regeering voor zendingswerk, maar er wordt alleen gevraagd om de zendingsscholen zoodanig te steunen, dat zij niet gesloten behoeven te worden. En volgens berekeningen, van zeer deskundige zijde in *De Nederlander* en *De Standaard* verschenen, zou daarmede slechts een bedrag van f 26 000 gemoeid zijn. Met dat bedrag boven hetgeen nu het Protestantsch bijzonder onderwijs in Suriname geniet aan subsidie, zou dat onderwijs volkomen geholpen zijn. En ik zou durven zeggen, zonder over de bijzonderheden te kunnen oordeelen, dat ieder andere maatregel, die de Regeering zou willen nemen, zeker meer zal kosten dan die f 26 000, waarmede het Protestantsch bijzonder onderwijs geholpen zou zijn.

De heer **Feber**: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen ik zooeven van den Minister heb mogen hooren, zou ik als resumé der besprekingen betreffende de gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs het volgende willen constateeren.

De Minister is dus begonnen met voorop te stellen, dat ook naar zijn meening al het mogelijke — let wel: al het mogelijke — moet worden gedaan om de gelijkstelling van het openbaar en bijzonder onderwijs in Suriname tot een feit te maken. Nu heeft de Minister gezegd, dat het denkbeeld, dat ik aangaf, om eerst de gelijkstelling door te voeren en dan gelijkelijk over beide te bezuinigen, eigenlijk niet uitvoerbaar is, omdat dit neer zou komen op een aftakeling van datgene, wat wij daar reeds op het gebied van openbaar onderwijs bezitten.

Nu moet ik hier ter verduidelijking aan toevoegen, dat het wel allerminst mijn bedoeling is om in Suriname — om het sterk overdreven voor te stellen — net zoolang de openbare scholen te gaan sluiten totdat zij, wat haar aantal betreft, gelijk zijn gekomen met dat der bijzondere scholen, maar wel heeft het in mijn gedachte gelegen, dat, willen wij in den geest van de wet de gelijkstelling bevorderen, wij met het uitbreiden van openbaar onderwijs veel gematigder moeten te werk gaan of dit moeten laten stilstaan en eerst zorgen, dat overeenkomstig de wet het bijzonder onderwijs hetzelfde aan toekomend terrein heeft verkregen als nu door het openbaar onderwijs wordt bestreken.

Het is niet een quaestie van mindere begunstiging van het openbaar onderwijs, maar om te zorgen, dat in den geest van de wet het bijzonder onderwijs den achterstand, dien het bij het andere heeft, kan inhalen.

Dat geldt in het bijzonder voor twee punten, die ik hier besproken heb en die ik niet kan nalaten hier weer even te releveeren, nl. de pensionneering en den verlofgang van de leerkrachten bij het bijzonder onderwijs.

Op dit punt kan allerminst sprake zijn van een aftakeling in het openbaar onderwijs.

Ik heb alleen bij de quaestie van de pensionneering van de bijzondere onderwijzers den nadruk gelegd op een krantenartikel, waarin een berekening was gegeven — ik laat in het midden of die juist is — waaruit zou blijken, dat de gelijkstelling op dat punt het Land niet meerdere lasten zou opleggen, maar zelfs eenige voordeelen zou bezorgen.

(Feber c. a.)

Nu ben ik wel voldaan door het antwoord van den Minister van Koloniën om dat punt te laten onderzoeken en de deugdelijkheid van de cijfers in *de Suriname* te laten nacijferen. Maar ik ben weer in mijn verwachtingen eenigszins teleurgesteld, toen ik hem daaraan hoorde toevoegen, dat het resultaat van die narekeningen er waarschijnlijk wel niet toe zal leiden — althans, dat meende ik als zijn voorloopig oordeel te moeten opvatten —, dat die gelijkstelling tot stand zal komen.

Intusschen wil ik mijn vertrouwen vestigen op het eerste gedeelte van 's Ministers mededeeling in deze materie.

Ten aanzien van de verlofsbepalingen geldt natuurlijk de opmerking, dat hoe meer menschen op 's Lands kosten met verlof gaan, hoe duurder het wordt. Ik kan mij voorstellen, dat het doorvoeren van de gelijkstelling op dit punt een ontakeling zou moeten zijn van wat reeds bestaat. Men zou, zooals de Minister het uitdrukte, als het ware inbreuk maken op reeds verkregen rechten en aanspraken van de onderwijzers bij het openbaar onderwijs.

Willen wij blijven binnen de limieten die door 's Lands middelen worden aangegeven en toch de onderwijskrachten bij het bijzonder onderwijs op denzelfden voet als bij het openbaar onderwijs met verlof laten gaan, dan moeten wij een regeling treffen voor beide categorieën, waarbij de openbare onderwijzers eenigszins achteruit zullen moeten gaan.

Dit zou een bezwaar zijn, wanneer het gaan met verlof onder alle omstandigheden een genot was. Want. — zooals het heet —, men wordt gesteld in het „genot van verlof".

Ik meen echter, dat bij de behandeling van de Indische begrooting reeds duidelijk is gebleken, dat het voor sommige menschen en in het bijzonder voor de onderwijzers, die niet tot de ruim bezoldigde personen behooren, die in dienst zijn hetzij in Indië, hetzij in Suriname, vaak veel beter is, dat het verlof een paar jaar wordt uitgesteld. Dit is een meening, die in deze Kamer geen pertinente tegenspraak heeft ontmoet.

Ik eindig met de opmerking, dat wanneer straks onderzocht wordt, of gelijkstelling op het punt van verlofgang al of niet zal worden doorgevoerd, men daarbij niet te veel zal terugschrikken voor een eventueelen langeren diensttijd, welke recht op verlof zou geven.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel woord nog.

Wat de grensregeling betreft, kan ik den heer IJzerman de verzekering geven, dat een verdrag, als hij bedoelt, niet gesloten zou kunnen zijn, zonder dat de Volksvertegenwoordiging daarin ware gekend.

Wat de quaestie van de volksgezondheid betreft, haast ik mij een misverstand weg te nemen. Ik heb niet gezegd, dat de *Rockefeller-Foundation* zich bij den aanvang van haar werk zou hebben schuldig gemaakt aan onbesuisdheid. Integendeel, onvoldoend overleg zou ik eer aan den anderen kant zoeken. Het komt mij voor, dat de *Foundation* heeft geboden wat zij bieden kon, maar dat, toen zij haar werk aanvaardde, van bestuurszijde betere grondslagen konden zijn gelegd. Dit te herstellen, is dan ook de bedoeling van de gedachtenwisseling, welke ik met den Gouverneur ter zake nader zal voeren.

Opnieuw moet ik echter de Kamer aanneming van de amendementen van den heer IJzerman ontraden. Zij zouden het financieel evenwicht, dat met zooveel zorg tot stand is gebracht, verstoren, en dit zonder dadelijke noodzakelijkheid, omdat hetgeen van de voorzieningen in quaestie inderdaad urgent mocht zijn en niet uit zijn aard moet worden overgelaten aan plaatselijke gemeenschappen, als door mij bedoeld, vermoedelijk op andere wijze kan worden gevonden.

Als nu de heer Schaper interrumpeert, dat de gemeenschap de urgentie reeds heeft erkend, zou ik willen opmerken, dat alleen van een wensch in die richting bij de centrale organen in de kolonie is gebleken, terwijl het bijv., wat de rioleering van de Knuffelsgracht aangaat, hier om een zoo strikt locaal onderwerp gaat. Wanneer eenmaal de gemeente Paramaribo is ingesteld, is het deze, die zal hebben na te gaan, in hoever zij met locale middelen dit werk zal kunnen en moeten tot stand brengen.

(Minister de Graaff.)

Ik voeg er bij, dat men financieel niet al te gering moet denken over een werk als dit. Het betreft hier het begin van een kostbare inmetseling van grachten te Paramaribo. Het doen van een betrekkelijk kleine uitgaaf voor dat doel in dit jaar zou vermoedelijk er spoedig toe nopen om tonnen uit te geven tot voortzetting van het werk.

Wanneer men nu eens te rade gaat met den toestand in onze andere, zooveel grootere kolonie, in Nederlandsch-Indië, waar men dergelijke slooten overal aantreft — de heer Feber zal uit eigen ervaring dit aanstonds bevestigen —, zonder dat men er aan denkt aan de demping daarvan schatten te besteden, dan meen ik wel te mogen verklaren, dat het in deze tijdsomstandigheden toch wel hoogst bedenkelijk zou zijn Rijksgelden te voteeren voor een zoo plaatselijk doel van geheel ondergeschikt belang.

Ik herhaal het, Mijnheer de Voorzitter, nog eens: de aanvaarding van de bedoelde amendementen meen ik in de eerste plaats uit een algemeen financieel oogpunt aan de Kamer te moeten ontraden.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer Gerretson, blz. 1288, kol. 1, reg. 25 v. o., staat: ,,menschen die waren'', lees: ,,wenschen die waren''; blz. 1289, kol. 1, reg. 35 v. b., staat: ,,Zwolsche corruptie'', lees: ,,zwoele corruptie''; id. id., reg. 39 v. b., staat: ,,Maat wat is'', lees: ,,Maar wat is''.

44ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 7 FEBRUARI 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften; 3°. een verklaring van adhaesie; 4°. een drukwerk. — Mededeeling van de benoeming van voorzitters en 2de-voorzitters der afdeelingen en van voorzitters van commissiën. — Voortzetting der behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1923. — Regeling van werkzaamheden. — Aanvang der behandeling van het ontwerp van wet tot vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor 1923. — Uitstel van de stemming over het wetsontwerp. — Behandeling en aanneming van de ontwerpen van wet tot wijziging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 en tot afstand van een gedeelte van voor ontginning van Staatswege gereserveerde terreinen.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 77 leden, te weten:

de heeren Fruytier, van der Molen, van den Heuvel, van Vuuren, van Rappard, Smeenk, van de Bilt, Ament, Wintermans, Rutten, Beumer, Fleskens, van Wijnbergen, Engels, Michielsen, van der Voort van Zijp, Kuiper, Deckers, Bulten, Moerel, van Rijzewijk, Gerretson, mejuffrouw Katz, de heeren Ebels, Staalman, Visscher, Hugenholtz, van Boetzelaer van Dubbeldam, Dresselhuys, mejuffrouw Groeneweg, de heer Albarda, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Gijn, Heukels, Lovink, Tilanus, Brautigam, IJzerman, Hermans, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Duymaer van Twist, van der Waerden, Snoeck Henkemans, Feber, de Monté ver Loren, de Wilde, Stulemeijer, Schaper, de Boer, Nolens, Suring, A. Colijn, Kleerekoper, J. ter Laan, van Rijckevorsel, van Schaik, Schokking, van Dijk, K. ter Laan, mejuffrouw Westerman, de heeren Bongaerts, Kersten, van Braambeek, Oud, Boon, Krijger, van den Tempel, Weitkamp, Bakker, Duys, Bomans, Schouten, Zijlstra, Vliegen, Knigge, Kolkman,

en de heeren Ministers van Waterstaat en van Koloniën.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van de heeren van Zadelhoff en Hiemstra, wegens een andere vergadering; van den heer Gerritzen, wegens andere werkzaamheden, waarschijnlijk ook morgen, en van de heeren Ter Hall en Troelstra, wegens andere bezigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het ontwerp Jachtwet, van P. Barton de Roosteren, te Roosteren;

een, betreffende het ontwerp van wet tot vereeniging van de gemeenten Renkum en Doorwerth, van E. Teixeira de Mattos e. a., allen inwoners van Renkum;

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling der Hinderwet, van de voorzitters en de secretarissen der Algemeene R.-K. Werkgeversvereeniging en drie andere werkgeversvereenigingen.

Deze adressen zullen worden gesteld in handen van de betrokken Commissiën van Rapporteurs;

3°. een verklaring van adhaesie aan het adres van den raad der gemeente Lisse, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd, van burgemeester en wethouders van Wouw.

Deze verklaring wordt voor kennisgeving aangenomen;

4°. van de vereeniging „Armenzorg" het Jaarboekje dier vereeniging over 1923.

Dit drukwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot voorzitters de heeren: Rutgers, Nolens, H. Colijn, Dresselhuys en Schokking,

en tot 2de-voorzitters de heeren: van Vuuren, van der Voort van Zijp, Hugenholtz, Fleskens en van Gijn;

C. dat de volgende Commissiën tot haar voorzitter hebben benoemd:

de Commissie voor de Verzoekschriften, den heer van Schaik;

de Commissie voor de inlichtingen op de adressen van H. J. C. Haver (321), den raad der gemeente Kerkrade (342), A. A. baron van der Borch tot Verwolde (347), P. H. A. Veuger e. a. (349), B. Ottenhof (351) en de Coöperatieve Veevoederfabriek Zeeland en West-Brabant (353), den heer van der Voort van Zijp.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1923** (1).

Artikel I komt in behandeling.

De onderartikelen 1 tot en met 58 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 59, luidende:

„Kosten van de telegrafische gemeenschap der kolonie met andere landen, f 12 000."

De heer **Boon:** Mijnheer de Voorzitter! Deze post van f 12 000 betreft de onverplichte uitkeering aan de Fransche Kabelmaatschappij, welke voorziet in de telegrafische gemeenschap van de kolonie met het buitenland. De Gouverneur heeft dien post niet op de begrooting voor 1923 gebracht, omdat bedoelde maatschappij eigenlijk in ieder opzicht in gebreke blijft om een behoorlijke verbinding te onderhouden.

De maatschappij maakt misbruik van haar monopolie in Suriname, zij houdt de tarieven buitensporig hoog en voldoet slecht aan haar verplichtingen. Een telegram van Paramaribo naar Georgetown kost f 2,45 en een naar Nederland f 4,08 per woord, maar een van Georgetown naar Nederland f 1,65 per woord. De afstand is vrijwel dezelfde, en de kabel is herhaaldelijk kapot. Er is mij van verschillende zijden verzekerd, dat men in Suriname meermalen met de boot telegrammen laat brengen naar Georgetown, om d'e van daaruit te doen telegrafeeren. In Paramaribo ontvangt men geen marktberichten, geen beurskoersen en geen wisselkoersen; het eenige is een Fransch bulletin met allerlei berichten, door Franschen bril bezien.

Op het oogenblik is door het ontbreken van goede berichten omtrent prijzen van koersen en producten de landbouw overgeleverd aan opkoopers, die zich van telegrafische berichten kunnen voorzien, hoewel ook dezen hiervan, wegens de hooge kosten, slechts een spaarzaam gebruik maken. Die Compagnie Française des cables télégraphiques heeft een monopolie, maar de bijdrage is geheel onverplicht geworden. Bovendien is het geheele contract feitelijk nimmer toegepast. De bepalingen omtrent de boete bij storing van langer dan veertig dagen b.v. zijn, naar ik meen, nooit toegepast.

Wij hebben toen den toestand gekregen, dat de groote Amerikaansche Bauxietmaatschappij voor eigen rekening draadlooze stations heeft opgericht. Men kwam toen in een beteren toestand, want toen de kabel stuk was, heeft zij aangeboden naar het station te Demerara te seinen, om dan de telegrammen verder door te geven, en er werd gerekend f 2,25 per woord, dus veel minder dan de Fransche maatschappij. Maar de Fransche maatschappij beriep zich op het monopolie en zeide, dat zij het verschil van f 4,08 en f 2,25 wilde ontvangen. Ik vraag mij daarom af of deze f 12 000 nog onverplicht aan die maatschappij mag worden gegeven. De maatschappij zal toch den dienst niet stop zetten, want dan zou zij in gebreke zijn, maar ik zou wel willen vragen of de Minister gedacht heeft aan een draadlooze verbinding.

Wellicht beroept de Minister zich dan op art. 18 van de concessie, waarin staat, dat voor den duur der tegenwoordige concessie de concessionaris het recht van voorkeur zal genieten voor alle met de concessie samenhangende kabelverbindingen voor de kolonie Suriname, in dier voege, dat zoodanige concessies voor telegrafische verbindingen tusschen Suriname en andere landen of eilanden niet zullen worden verleend aan andere personen of maatschappijen, dan nadat zij op dezelfde voorwaarden aan den concessionaris zijn aangeboden, doch door hem binnen den door den Gouverneur van Suriname gestelden termijn niet aangenomen zijn. Het artikel spreekt dus niet van draadlooze telegrafie en waar gesproken wordt van telegrafische verbinding kan ook de draadlooze telegrafie zonder gedwongen interpretatie niet daaronder vallen, omdat in 1883 de radio-telegrafie nog niet bekend was. In ieder geval staat het vast, dat deze f 12 000 geheel onverplicht worden gegeven en waar de Gouverneur dit ook voorstelt, acht ik den tijd gekomen om met deze uitkeering op te houden. De Minister spreekt de zienswijze van den Gouverneur niet tegen, maar meent dat het tijdstip nog niet is gekomen om een definitieve beslissing te nemen.

Wat weerhoudt den Minister, om thans een dergelijke definitieve beslissing te nemen? Het is een feit, dat de maatschappij in gebreke is, dat de verbinding buitengewoon duur is. Er kan geen enkel motief zijn om thans niet mede te gaan met den Gouverneur, die de betaling van die f 12 000 niet meer wil doen. Waar iedere bezuiniging gewenscht is en de Minister zelf een post van f 3000 schrapt, die dringend noodig is, dienen deze f 12 000 te vervallen.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou de eerste zijn om te handelen in den geest van de denkbeelden van den Gouverneur, die hier een verdediger hebben gevonden in den heer Boon, wanneer daarbij niet één overwegend punt uit het oog was verloren.

Indien werkelijk in Suriname een verbinding van anderen aard aanwezig was, die de zekerheid gaf dat, wanneer de Fransche kabelmaatschappij zich eens terugtrok, wat toch altijd mogelijk is, een behoorlijke communicatie met de bui-

tenwereld, speciaal met Amerika en Europa via de Antillen (dus in de eerste plaats via onze eigen instellingen op Curaçao) bestond, zou ik bereid zijn om aan dien post van f 12 000 — juister: van f 24 000, want f 12 000 staan nog op hoofdstuk XI — een andere bestemming te geven. Maar juist dat is niet het geval. Er is op het oogenblik een technisch onderzoek gaande in Paramaribo, of de bestaande draadlooze instellingen inderdaad van voldoende kracht zijn om het geheele jaar, onder alle omstandigheden, een behoorlijke verbinding te leveren. Dat punt is nog dubieus, en dit is wel in de eerste plaats de zwakke plek in de beschouwingen van den heer Boon, die daarbij op een dwaalspoor is gebracht door hetgeen ter zake in de schetsen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* heeft gestaan. Indien de zekerheid aanwezig was, dat bij eventueele moeilijkheden met de Fransche maatschappij een behoorlijke verbinding behouden bleef, zou ik in zoover kunnen medegaan met de geleverde beschouwingen, maar zoolang dat niet het geval is, zou men de kolonie daarmede een zeer slechten dienst bewijzen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Boon heeft nog terloops gevraagd, of wel eens toepassing is gegeven aan de strafbepaling, die op het niet beschikbaar zijn van den kabel gedurende zekeren tijd is gesteld. Dat is inderdaad wel eens gebeurd; er is juist een dergelijke zaak gaande.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft gezegd, dat men een slechten dienst zou bewijzen aan de kolonie, wanneer de Fransche maatschappij haar verbinding stopzette. Zonder twijfel, maar heeft de maatschappij, die geheel onverplicht die f 12 000 krijgt, het recht om daartoe over te gaan, wanneer zij deze bijdrage niet ontvangt? Ik meen geenszins. Stel, dat de maatschappij, die de kabel toch zeker niet renteloos zal laten liggen, dat onereuze standpunt zou innemen en geen telegrammen meer zou aannemen, dan is er toch nog altijd de bauxietmaatschappij, die een draadlooze verbinding heeft met Demarara. Zijn er dan geen voorloopige onderhandelingen gevoerd met de bauxietmaatschappen, om gedurende den tijd, die nog verloopen zal, voor de geregelde draadlooze verbinding tot stand komt, die de Minister zich ongetwijfeld voorstelt, met de bauxietmaatschappij in zee te gaan. De bauxietmaatschappij is tijdens storingen steeds welwillend geweest en men zou dit in Paramaribo gaarne zien, want men juicht nu reeds in Suriname als de kabel kapot is, omdat men dan de telegrammen goedkooper en beter over krijgt. Wanneer de Minister toegeeft dat het juist is, dat hierdoor de telegrafische verbinding niet zal worden verbroken, zal ik stemming vragen en tegen dezen post stemmen.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Zelfs wanneer het mogelijk was, op het oogenblik de bestaande verbinding te vervangen door een draadlooze, dan nog zou deze post behouden moeten blijven; immers zouden de gelden dan moeten strekken ter bekostiging van de nieuwe verbinding. Men zou — ik herhaal het — aan de kolonie dus in elk opzicht een zeer slechten dienst bewijzen door den post te schrappen. Over den stand van het technisch vraagstuk zelf kan ik mij verder niet uitlaten; de vraag, of de stations in Suriname voldoende krachtig zijn, om doorloopend een goede verbinding te waarborgen, is nog in onderzoek. Het ligt intusschen in de rede dat, als het geen bezwaar oplevert een betere verbinding voor de kolonie te verkrijgen, de Regeering daartoe zal medewerken. Wanneer ik het zeer ondoelmatig zou achten dezen post te schrappen, zegt dit dan ook niet, dat de gelden per se zouden moeten strekken ten behoeve van de tegenwoordige Fransche maatschappij. Zijn de fondsen daarvoor niet meer noodig, dan zullen zij geheel of ten deele vereischt worden voor een andere verbinding. De opmerking, dat de omschrijving van het artikel dan wijziging zou behoeven, is minder juist. De omschrijving van art. 59 zegt niet, dat de gelden beschikbaar zijn voor de Fransche Kabelmaatschappij; zij spreekt in het algemeen van „Kosten van de telegrafische gemeenschap der kolonie met andere landen".

De beraadslaging wordt gesloten.

44ste VERGADERING. — 7 FEBRUARI 1923.

1. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1923.

Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: De heeren de Monté ver Loren en van Rijckevorsel hebben mij medegedeeld, dat zij wegens een vergadering elders deze vergadering hebben moeten verlaten.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

Onderartikel 59, op verzoek van den heer Boon in stemming gebracht, wordt aangenomen met 38 tegen 19 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Tilanus, Duymaer van Twist, Snoeck Henkemans, Feber, de Wilde, Stulemeijer, Suring, A. Colijn, van Schaik, Schokking, van Dijk, Bongaerts, Kersten, Krijger, van der Molen, van den Heuvel, Smeenk, Ament, Wintermans, Rutten, Beumer, Fleskens, van Wijnbergen, Engels, Michielsen, van der Voort van Zijp, Kuiper, Deckers, Bulten, Moerel, van Rijzewijk, Gerretson, Visscher, van Boetzelaer van Dubbeldam, mejuffrouw van Dorp, de heeren Heukels, Lovink en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Brautigam, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van der Waerden, Schaper, de Boer, Kleerekoper, J. ter Laan, K. ter Laan, mejuffrouw Westerman, de heeren van Braambeek, Oud, Boon, van Rappard, Hugenholtz, Dresselhuys, Albarda, van Gijn en van den Tempel.

De onderartikelen 60 tot en met 87 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 88, luidende:

„Uitkeeringen ten behoeve van het bijzonder onderwijs f 418 444."

De heer **Feber**: Mijnheer de Voorzitter! Alvorens het onderwerp te bespreken, dat m. i. het best bij dit artikel kan worden behandeld, wil ik er nog eens den nadruk op leggen, dat wij naar mijn meening in het tegenwoordig stadium ons hier moeten bepalen tot de hoofdlijnen van de koloniale begrooting en dat wij ons — waar dit maar eenigszins kan — hebben te onthouden van pogingen om in te grijpen in de details van de koloniale huishouding.

Ik zeg dat vooral, omdat ik straks eenige redactiewijzigingen in de onderwijsverordening wensch aan te bevelen en ik den schijn wil vermijden, alsof ik mij zou willen bemoeien met zaken van te geringen omvang en beteekenis, om hier in het Nederlandsche Parlement te worden behandeld. Ik hoop echter wel, dat, als ik straks enkele redactiewijzigingen zal aangeven, de Minister mij althans zal willen toegeven, dat het al of niet overnemen daarvan voor het verdere verloop van het onderwijs in Suriname van ver strekkende beteekenis zou kunnen zijn.

Op de vragen en bemerkingen in het Voorloopig Verslag luidende, of de door de Koloniale Staten aangenomen onderwijsverordening reeds is vastgesteld en of daarbij rekening is gehouden met de volgende opmerkingen en desiderata:

„1°. de onderwijsbevoegdheid van leerkrachten aan Boschnegers en Indianenscholen behoort niet uitsluitend aan het oordeel van den inspecteur te worden overgelaten, doch in de verordening te worden omschreven;

2°. de uren, voor godsdienstonderwijs bestemd, moeten niet door het hoofd der school alleen, doch door dezen in overleg met den betrokken godsdienstleeraar worden bepaald; bij geschil wordt de beslissing opgedragen aan den Gouverneur;

3°. de vergoeding voor de bestaande schoolgebouwen worde verhoogd;

4°. in de verordening worde opgenomen een bepaling, krachtens welke de onderhoudskosten der bestaande scholen worden vergoed;

5°. de verplichting van het vervolgonderwijs behoort uit de verordening te vervallen;

(Feber.)

6°. het aantal kinderen, vereischt voor de oprichting van de school voor Boschnegers en Indianen, worden van 20 op 10, dat, vereischt voor de oprichting van een districtschool, van 40 op 25 teruggebracht.",

antwoordt de Minister, dat de onderwijsverordening aan den Gouverneur de bevoegdheid verleent in bijzondere gevallen ontheffing te verleenen van de akte van bekwaamheid, in het eerste lid onder *a* gevorderd.

Blijkens de Memorie van Toelichting, ad artt. 9 en 10, slaat dit tweede lid op het personeel voor de Boschlandsscholen, dat niet zonder eenig onderzoek naar de bekwaamheid mag worden aangesteld. Het is de bedoeling den inspecteur te laten beoordeelen, of de personen geschikt zijn als leerkrachten aan een school voor Boschnegers en Indianen op te treden.

Nu moet een dispensatie uitzondering blijven. Van de ruim 80 scholen in Suriname zijn echter 16 scholen bestemd voor Boschnegers en Indianen, zoodat het wenschelijk is in de verordening een regeling dezer materie te geven en vast te leggen wie aan deze scholen als leerkracht kan verbonden worden.

De opvattingen omtrent dit „eenig onderzoek" bij de opeenvolgende inspecteurs verschilden nogal sterk. Aangezien de beschaving der Boschnegers en Indianen zich steeds sterker als onafwijsbare plicht aan het koloniaal bestuur opdringt, daar ligt het op den weg van dit bestuur de werkzaamheid der kerkelijke besturen, waaraan tot nu toe die beschaving alleen was voorbehouden, zooveel mogelijk te gemoet te komen, vooral wat betreft de keuze der personen. De willekeurige regelingen der inspecteurs waren door een wettelijke regeling te vervangen.

Daarom ware aan art. 9, lid *c*, toe te voegen een littera *d*, luidende:

„hen, die door den Gouverneur bevoegd zijn verklaard om onderwijs te geven aan Boschnegers- en Indianenscholen.

Die bevoegdheid wordt verleend, indien kan worden overgelegd:

a. een bewijs, dat men het zesde leerjaar der lagere school met vrucht heeft doorloopen;

b. een bewijs van oefening in het geven van onderwijs aan een lagere school gedurende minstens 3 maanden.

Deze bewijzen worden afgegeven door de betrokken hoofden der lagere school of scholen." "

Ten aanzien van het tweede punt heeft de Minister in de Memorie van Antwoord het volgende gezegd:

„De aanwijzing van de schooluren, bestemd voor het ontvangen van godsdienstonderwijs op de openbare scholen, geschiedt door het hoofd van de school (art. 34). Blijkens de Memorie van Antwoord van den Gouverneur op het Voorloopig Verslag van de Koloniale Staten omtrent het ontwerp der verordening, ligt het in de bedoeling de aanwijzing van die schooluren in overleg met den betrokken godsdienstleeraar te doen plaats hebben."

Ik zou hierover het volgende willen opmerken. Wanneer het inderdaad de bedoeling is overleg te plegen met den godsdienstleeraar en dezen in zijn taak niet te belemmeren, waarom bestaat er dan bezwaar tegen, conform de Nederlandsche wet, dat overleg tusschen schoolhoofd en godsdienstleeraar in de verordening zelf op te nemen en artikel 33, lid 2, thans luidende: „de aanwijzing van die uren geschiedt door het hoofd der school", aan te vullen met de woorden:

„in overeenstemming met den godsdienstleeraar, daarvoor door het bestuur der kerkelijke gemeente aangewezen. Bij geschil tusschen het hoofd der school en den godsdienstleeraar beslist de Gouverneur, den hoofdinspecteur gehoord."

Op het vierde punt heeft de Minister als volgt geantwoord:

(Feber.)

„Ten behoeve van de bestaande bijzondere scholen voor lager onderwijs zal, volgens artikel 47 van de verordening, eene jaarlijksche tegemoetkoming in de kosten voor schoollokalen worden verleend, berekend naar de bij dat artikel vastgestelde normen."

Wat dit punt betreft, zou ik nog het volgende willen opmerken. Artikel 47 van het ontwerp-verordening handelt over leerplan en lesrooster, artikel 48 over de kosten van instandhouding en het derde lid van laatstgenoemd artikel beperkt de vergoeding van de werkelijk gedane uitgaven voor onderhoud tot de na de inwerkingtreding der verordening opgerichte scholen. De bepaling behoort te worden uitgebreid tot de scholen, die op dat tijdstip reeds bestaan. Dit kan geschieden door aan artikel 48, lid 3, toe te voegen de woorden:

„en der bij die inwerkingtreding reeds bestaande scholen, tot ten hoogste een bedrag, welk verkregen wordt door het gemiddeld aantal leerlingen, berekend naar den maatstaf, als in het vierde lid aangegeven, te vermenigvuldigen met een gulden".

Het antwoord van den Minister op het vijfde punt luidt:

„De verplichting, bij art. 56 der verordening aan ouders, voogden en verzorgers opgelegd, om kinderen, welke de gewone lagere school hebben verlaten en niet meer voor die school leerplichtig zijn, noch uitgebreid lager of meer uitgebreid lager onderwijs genieten, aan het vervolgonderwijs te doen deelnemen, geldt praktisch alleen voor de zeer enkele bevolkingscentra van de kolonie, waar voor ontvangst van dat onderwijs gelegenheid zal kunnen worden gegeven. Overigens kan de Gouverneur van de naleving van die verplichting vrijstelling verleenen."

Wat dit punt betreft en het antwoord, dat daarop is gegeven, zou ik willen opmerken, dat het niet van bezuinigingszin zou getuigen, indien men thans, zooals de verordening voorstelt, den leerplicht tot het vervolgonderwijs gaat uitbreiden.

Bij de totstandkoming der Lager-onderwijswet 1920 heeft men van die verplichting, juist uit financieel oogpunt, niet willen weten. Uit den aard der zaak zal de Minister eerst alle wettige bezuinigingsmaatregelen willen toepassen, alvorens over te gaan tot maatregelen — ik heb er gisteren reeds op gewezen —, die niet strooken met den geest van de gelijkstelling van het bijzonder en openbaar onderwijs in Suriname. *De Surinamer* van 5 en 16 Januari 1921 voert bovendien verschillende bezwaren aan tegen het verplichtend stellen van het vervolgonderwijs.

Het geld, met de niet-invoering van dezen leerplicht bespaard, kan beter worden aangewend voor de doorvoering der gelijkstelling.

Ik leg hierop den nadruk, omdat juist gisteren de vraag is gerezen naar de mogelijkheid van die doorvoering, en die is toen bestreden.

En gisteren is ook de vraag geopperd door ons geacht medelid den heer van Boetzelaer, om de zendingsscholen te hulp te komen. Daarop is geantwoord: daarvoor is geld noodig en dat is er niet. Langs dezen weg zou misschien geld kunnen worden bespaard.

De onder ten 3de en ten 6de vermelde aangelegenheden zijn van zeer ingrijpende beteekenis voor het bijzonder onderwijs en dus mag ik wel zeggen ook voor het beschavingswerk onder de Boschnegers en de Indianen. Daarom meen ik met nadruk te moeten verzoeken om aan de hieromtrent in het Voorloopig Verslag geuite wenschen te gemoet te komen en de in artikel 42, lid 3, en artikel 45, lid 2, van het ontwerp vermelde verordeningen in dezen zin te wijzigen.

Wat betreft artikel 42, lid 3, de Gouverneur brengt een vergoeding voor den bouw eener bijzondere school op de begrooting o. a. indien de instelling aantoont, dat een school in dat district door ten minste 40 en een school ten behoeve van Boschnegers en Indianen door ten minste 20 leerlingen zal worden bezocht.

Welnu, dat gevorderde aantal van 40 leerlingen voor de oprichting van een districtsschool ware terug te brengen tot 25; het zal practisch anders vrijwel onmogelijk zijn om tot de oprichting van een bijzondere school te geraken in verband met de geringheid van de verschillende bevolkingscentra.

Het feit, dat in een district vaak niet meer dan 25 leerlingen bijeen te krijgen zijn, heeft men trouwens in art. 37 lid 4, van de onderwijsverordening erkend, maar waarom kan voor de steunverleening aan de oprichting van zulk een districtsschool het aantal van 40 als limiet gesteld worden?

Dat zelfde art. 42, lid 3, vordert ten minste 20 leerlingen voor Boschnegers- en Indianenscholen. Maar gezien de vele kleine kampen, wordt het oprichten van deze scholen in verreweg de meeste gevallen practisch onmogelijk en juist die scholen vormen het aantrekkingspunt en het middel om die menschen te centraliseeren en dus tot cultureele ontwikkeling te brengen.

Het maximum van 20 leerlingen ware dus, om tot practische resultaten te kunnen komen, terug te brengen tot 10; alleen dan zou het mogelijk zijn om werkelijk met vrucht onder die lieden het beschavingswerk te verrichten.

En de gelijkstelling heeft met die scholen niets uitstaande, omdat het Gouvernement nooit openbare scholen onder die lieden heeft gebouwd, doch dit overliet aan de R.-K. en Evangelische Broedergemeente en tot nu toe gaf dat zelfde Gouvernement slechts een subsidie van f 300 per jaar.

Wordt het maximum op 10 leerlingen gesteld, dan wordt hierdoor aan de missies gelegenheid gegeven het beschavingswerk voort te zetten en uit te breiden. De schooltjes kunnen primitief zijn en het bestuur dier missiescholen, welke door minder dan 20 Boschnegers of Indianen worden bezocht zouden tevreden moeten zijn met de geringe vergoeding van f 1500 als salaris voor den onderwijzer per jaar.

Dit salaris zou kunnen worden opgenomen in de regeling bedoeld bij art. 40, terwijl de vergoeding van f 1500 voor bouw en eerste inrichting der hierbedoelde scholen ware op te nemen in een zesde lid van art. 42.

Nu wat betreft art. 45, lid 2. Dit artikel voldoet in het geheel niet aan de gelijkstelling. De besturen der R.-K. scholen hebben groote sommen gelds in Holland moeten opnemen om die schoolgebouwen neer te zetten. Van die sommen moeten jaarlijks rente en aflossing worden betaald. Wil men dus gelijkstelling, dan moet die last op het Gouvernement overgaan. De Memorie van Toelichting zegt eenvoudig, dat een regeling als in Holland hier moeilijk kan getroffen worden.

Over de vraag, waarom dat niet kan, laat de Memorie zich niet verder uit.

De tegemoetkoming van artikel 45, lid 2, zal wel zoo ongeveer de rente weergeven van het kapitaal, hetwelk benoodigd is geweest, d. w. z. in den tijd, dat het veel goedkooper was voor den bouw van lagere scholen in de districten, doch niet van die in de stad en voor scholen voor m.u.l.o. en u.l.o.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou daar eenige voorbeelden van kunnen geven, maar ik zal mij daarvan kortheidshalve onthouden.

Het komt mij alleszins billijk voor, om in art. 45, lid 1 te lezen in plaats van de woorden „lager onderwijs", „lager uitgebreid lager en meer uitgebreid lager onderwijs" en het tweede lid te lezen als volgt:

„Deze tegemoetkoming bedraagt:

per school voor uitgebreid lager of meer uitgebreid lager onderwijs f 6,50 voor elken leerling van het gemiddelde aantal leerlingen;

per school voor lager onderwijs in de stad Paramaribo f 3,50 voor elken leerling van het gemiddelde aantal leerlingen;

per school voor lager onderwijs in de districten f 80 vermeerderd met f 2 voor elken leerling van het gemiddelde aantal leerlingen."

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen te mogen vermoeden, dat de Minister op het oogenblik liever zich zijn oordeel over

(Feber c. a.)

deze redactiewijzigingen voorbehoudt. Ik zou mij daarom willen bepalen tot de vraag aan den Minister, of deze bereid is nopens de redactiewijzigingen, die ik zooeven heb aangegeven, alsnog in overleg te treden met de koloniale Overheid in Suriname.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Uit den aard der zaak zou het mij niet mogelijk zijn, om nopens de redactiewijzigingen, die door den geachten afgevaardigde den heer Feber zijn aangegeven, hier aanstonds een oordeel uit te spreken. Dit wordt ook door den geachten spreker niet verwacht. Ik kan hem alleen de gewenschte toezegging geven, dat ik zal voldoen aan zijn verzoek om met de Koloniale Overheid ter zake in overleg te treden en het oordeel van den Gouverneur in te winnen.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 88 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 89 tot en met 143 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 144, luidende:

„Verschillende uitgaven in het belang van de volksgezondheid f 10 250.",

waarop is voorgesteld door de heeren IJzerman, Albarda, van Zadelhoff en mevrouw de Vries—Bruins een amendement (Stuk n°. 11, 1), strekkende om het bedrag van f 10 250 te verhoogen tot f 14 450.

De heer **IJzerman** verkrijgt het woord ter toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen ik gisteren over deze amendementen gezegd heb, kan ik mij tot een zeer korte toelichting bepalen. Dit amendement betreft een kleine verhooging van het artikel tot het bedrag van f 14 450. Deze verhooging dient uitsluitend tot bestrijding van de besmettelijke volksziekten.

Ik heb reeds gisteren op de geweldige economische beteekenis van deze bestrijding gewezen. Ik kan er aan toevoegen, dat het hier geen buitengewoon royale uitgave betreft. Bij de vaststelling van de voorloopige begrooting van Suriname heeft de Gouverneur indertijd uitdrukkelijk verklaard, dat hij zich tot het uiterste minimum heeft beperkt, met het oog op den financieelen toestand van het moederland.

Waar gisteren de Minister eenigszins twijfel heeft geopperd aan de mogelijkheid, of met de bestrijding van de besmettelijke volksziekten in Suriname belangrijke resultaten konden worden bereikt, moet ik er op wijzen, dat dit toch in strijd is met de ervaring, die opgedaan is in een andere kolonie, waar de bevolking zeker niet op een veel hooger ontwikkelingspeil staat, namelijk in Porto-Rico, waar 90 pct. van de bevolking door de mijnwormziekte is aangetast en waar door stelselmatige bestrijding en saineering men die ziekte bijna volkomen heeft onderdrukt, terwijl binnen een paar jaar de sterfte aan gele koorts en malaria tot op de helft is teruggebracht.

Het amendement wordt nog ondersteund door de heeren van der Waerden en Schaper en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Het bij art. 144 aangevraagd bedrag is door mij teruggebracht tot de voor 1922 uitgetrokken cijfers. Zooals ik reeds gisteren heb uiteengezet, dwong mij daartoe de besliste stelregel, door de Regeering aangenomen, om voor de koloniën Suriname en Curaçao de Rijksbijdragen voor het jaar 1923 niet te doen uitgaan boven het bedrag der subsidies voor 1922.

Naar mijn meening bestaat in deze alleszins mogelijkheid daartoe.

In de eerste plaats echter zou ik willen opmerken, dat al

(Minister de Graaff.)

te zeer zich langzamerhand gaat vormen, ten gevolge van allerlei beschouwingen van dien aard, die onder de aandacht van het publiek worden gebracht, de voorstelling, alsof werkelijk de gezondheidstoestand in Suriname buitengewoon ongunstig zou zijn. Dit is een voorstelling van zaken, die zeker ver van juist is. Ik kan hier o. a. wijzen op het volgende bewijs van het tegendeel. Verleden jaar is een medische autoriteit uit de kolonie Suriname afgevaardigd naar een conferentie op geneeskundig gebied te Georgetown, de hoofdplaats van Demarary. Die medicus heeft daar uitgebreide onderzoekingen ingesteld naar den toestand te Georgetown, waar men sinds jaren belangrijke bedragen heeft uitgegeven voor verbetering van den gezondheidstoestand. Een verrassende conclusie nu in dat alleszins belangwekkend rapport is wel deze geweest, dat feitelijk de algemeene toestand in dat opzicht voor Paramaribo beter was dan die van Georgetown, o. a. dat het cijfer van de kindersterfte gunstiger was te Paramaribo.

Ik haal dit feit alleen aan om zoo mogelijk te voorkomen, dat zich al meer de legende gaat verspreiden, alsof Suriname een oord van verschrikking zou zijn uit een gezondheidsoogpunt. Dit is toch zeker niet het geval.

Dit neemt niet weg, dat ook in Suriname verschillende maatregelen noodig zijn, om bepaalde ziekten, in de eerste plaats de mijnwormziekte, krachtig te bestrijden. Ik spreek niet eens van malaria en dergelijke. Uit eigen ondervinding weet ik, hoe buitengewoon moeilijk het is tegenover die ziekten blijvend succes, ik mag wel zeggen eenig succes in uitgebreiden kring, in tropische landen te verkrijgen. Maar over die inderdaad een overwegende plaats innemende ziekten handelt het onderwerpelijke artikel niet. Het betreft daarbij alleen de algemeene Overheidszorgen op hygiënisch gebied.

Daarop heeft deze begrootingspost betrekking en waar de financieele grens nu eenmaal niet toelaat om verder te gaan dan tot het bedrag van de Rijksbijdrage, zooals deze in de ontwerp-begrooting is aangegeven, komt het mij voor, dat er inderdaad geen voldoende reden bestaat om voor het oogenblik, ondanks de slechte tijdsomstandigheden, het bedrag, dat voor dat doel in het vorige jaar beschikbaar is gesteld, te verhoogen.

Intusschen heb ik gisteren een weg aangegeven om, wanneer inderdaad zich dringende behoefte mocht voordoen, om voor de hier besproken doeleinden over eenig meerder geld te beschikken, het koloniaal bestuur daartoe in staat te stellen, zonder dat aan het cijfer der Rijksbijdrage geweld behoeft te worden aangedaan.

Wanneer, zooals ik gisteren uiteenzette, aan den Gouverneur de gelegenheid kon worden geopend om door middel van besparing op andere uitgaven daartoe te komen, zou in verschillende opzichten bevrediging zijn te geven. De oplossing zou dan hierop neerkomen, dat in dergelijke gevallen voor maatregelen, betrekking hebbende op de volksgezondheid, voor zoover begrepen in de onderwerpelijke niet overgenomen of niet verhoogde artikelen, beschikt zou mogen worden over bespaarde gelden, binnen de grenzen derhalve van de Rijksbijdrage, behoudens dat de uitgaven zich zouden moeten beperken tot het loopende begrootingsjaar en dus niet van onvermijdelijke consequenties zouden mogen zijn ook ten aanzien van volgende jaren. Op die wijze zou mogelijk het doel kunnen worden bereikt, niet alleen voor den post van artikel 144, maar ook, voor zooveel noodig, voor de daarop volgende artikelen. Wanneer in dien zin gehandeld kon worden ten aanzien van Suriname en Curaçao, zou daarmede tevens in groote mate te gemoet worden gekomen aan een van de voornaamste redenen van de telkens zich herhalende moeilijkheden tusschen de koloniën en het moederland, een wrijving, die, ook naar mijn eigen ervaring, inzonderheid wel voortvloeit uit de omstandigheid, dat de Minister gedwongen is star vast te houden aan de eischen van het budget, terwijl uit den aard der zaak bij het bestuur van de kolonie herhaaldelijk behoefte wordt gevoeld aan zekere lenigheid voor bepaalde doeleinden, wanneer de eischen van het oogenblik in die richting gaan.

De heer **Kleerekoper**: Tien jaar geleden heeft men dezelfde

(Minister de Graaff c. a.)

posten geschrapt en toen was er toch nog niemand, die aan „bezuiniging" dacht.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Terugkomend op de schrapping der verhooging van artikel 144, is, zooals ik zeide, de strikte beperking van de Rijksbijdrage de beweegreden geweest, die er mij toe heeft geleid om ten opzichte van dien post in het begrootingsontwerp niet verder te gaan dan tot het bedrag van het vorig jaar. Ik zou de Kamer ernstig willen verzoeken om mij in deze te volgen.

Wanneer ik dit verzoek tot de Kamer richt, moet ik er dadelijk bijvoegen, dat ik dit feitelijk niet zoozeer doe als Minister van Koloniën. Het spreekt vanzelf, dat mij als zoodanig niets aangenamer kan zijn dan dat voor koloniale doeleinden, die op zich zelf sympathiek zijn, zooveel mogelijk geld beschikbaar wordt gesteld. Wanneer ik niettemin daartegen opkom, doe ik dat als deel uitmakend van de Nederlandsche Regeering, neem ik als het ware daarbij in de plaats van mijn ambtgenoot van Financiën. De algemeene gedragslijn, die ten aanzien der cijfers van de Staatsbegrooting is gevolgd en die ook in de begrootingsontwerpen voor Suriname en Curaçao is voortgezet, in verband met den nauwen onderlingen samenhang, verbiedt zeer bepaald aan de Rijksbijdrage verdere uitbreiding te geven dan ik hier heb uiteengezet.

Door het middel aan te grijpen, dat ik zooeven heb omschreven, kan tevens worden bereikt, dat in de koloniën zelf het besef levendig wordt gehouden te moeten blijven binnen de grenzen van het budget en binnen die grenzen zooveel mogelijk zuinigheid te moeten betrachten. Voor Suriname wel in de eerste plaats mag zuinigheid dringend noodig heeten. Het bedrag, dat door het moederland als bijdrage aan die kolonie wordt verstrekt, is belangrijk en alleen door groote spaarzaamheid is het te voorkomen, dat de tekorten opnieuw zich jaarlijks uitbreiden. Niettegenstaande de zorg voor de volksgezondheid in het algemeen ook door mij van groot belang wordt geacht, zou ik willen voorstellen de in het amendement van den heer IJzerman bedoelde verhooging niet te aanvaarden, zij het dan, zoo mogelijk, met toelating van zoodanige machtiging, als ik zooeven heb omschreven.

De heer **IJzerman**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft in zijn beantwoording een feit genoemd, dat mij tot een kort woord van repliek dwingt. Zijn Excellentie heeft zich beroepen op een rapport van een medische autoriteit, waaruit blijkt, dat de hygiënische toestand in Britsch Guyana, speciaal te Georgetown, zooveel ongunstiger is dan in Suriname, speciaal te Paramaribo. Ik wil daartegenover opmerken, dat die medische autoriteit vermoedelijk een warm voorstander van de door mij voorgestelde amendementen is. Bovendien wijs ik er op, dat de Minister bij zijn weergave van dat rapport niet geheel volledig is geweest, want, als hij het rapport geheel leest, zal hij zien, dat de samensteller een verklaring geeft van het feit, dat ondanks dien beteren medischen dienst in Britsch Guyana daar de sterftecijfers hooger zijn. Hij wijst er ook op, dat de sterftestatistiek van Suriname o.a. door het ontbreken van een volkstelling zeer onbetrouwbaar is, terwijl hij er tevens de aandacht op vestigt, dat Georgetown in hygiënisch opzicht veel ongunstiger ligt dan Paramaribo, nl. vlak aan de zee, en beneden den zeespiegel is gebouwd. In de derde plaats wijst hij er op, dat de toestanden van het platteland in Britsch Guyana veel ongunstiger zijn dan in Suriname, omdat men daar vrij dichtbevolkte streken heeft, die zoo laag liggen, dat zij een deel van het jaar onder water staan, wat ook op de verbreiding van malaria, enz. natuurlijk van invloed is.

Ten slotte vestigt hij nog de aandacht op de bijzondere oorzaken van de groote zuigelingensterfte te Georgetown, maar kortheidshalve zal ik op deze zaak niet verder ingaan. Ik meen te hebben aangetoond, dat een beroep op Demarara geen argument is tegen mijn amendementen.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoef den Minister nauwelijks te zeggen, dat wij ons geheel aansluiten bij hetgeen hij heeft opgemerkt met betrekking tot de wenschelijkheid — beter nog de noodzakelijkheid — om zich bij de verschillende begrootingen te houden aan den regel, door de Regeering gesteld, dat de eenmaal uitgetrokken bedragen niet zullen worden overschreden. Nu heeft de Minister echter, waar hij zelf de groote beteekenis van het thans besproken onderwerp erkent, wat ook moeilijk voor tegenspraak vatbaar is, gezegd: ik wensch mij mijn vrijheid voor te behouden, maar ik zal in overleg met den Gouverneur wel trachten het hiervoor noodige geld te vinden. Ik laat in het midden, of dat in het algemeen een gewenschte behandeling van zaken is. Niet dat ik tegen soepelheid ben, maar zoolang wij de beoordeeling hebben van tot bepaalde sommen uitgetrokken posten op de begrootingen, zal de Regeering zich daaraan in het algemeen moeten houden. Ik herhaal, ik ben niet tegen soepelheid, en meen, dat in het algemeen degenen, die met het beheer belast zijn, tot zekere hoogte de vrije hand moeten hebben, maar dan moet dat tot uiting komen in de wijze van behandeling.

Wij staan hier echter in de tweede plaats voor het feit, dat, met betrekking tot een bepaalde ziektebestrijding, een belangrijke steun verkregen wordt van het Rockefeller Institute. Heb ik goed gelezen, dan zal, als onzerzijds geen medewerking verzekerd wordt, dat „institute" zich terugtrekken. Mocht dat het geval zijn, dan zijn wij veel verder van huis, want dan zal de Regeering zich niet kunnen onttrekken op dit punt en zal het veel meer kosten.

Daarom dring ik er bij den Minister op aan een zoodanige verklaring te geven, dat het ons mogelijk wordt tegen deze amendementen te stemmen. Maar dan moet er zekerheid zijn met betrekking tot die beide punten, zoodat de Minister er voor zal zorgen, dat de zaak op zoodanige wijze wordt behandeld, dat de Rockefeller Foundation zich niet terugtrekt en dat op een anderen post een zoodanige bezuiniging komt, dat de Minister het geld er voor weet te vinden. Een vage toezegging is met betrekking tot dit punt moeilijk te aanvaarden.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou toch willen vragen, wat de heer Schokking van den Minister verlangt. Een verklaring is geen geld, en daar komt het hier op aan. De Minister heeft verklaard, dat, als de Gouverneur bezuinigen kan, het geld er misschien wel komt, maar dat is een verklaring van niets. Een Gouverneur kan met deze schrale begrooting niet bezuinigen, of hij moet het zoo doen, dat het toch weer aan de andere zijde kwaad sticht. De Minister wil eigenlijk van den Gouverneur een kalf met vijf pooten. En wat wil de heer Schokking? Dat de Minister nog een verklaring geeft! En welke?

De heer **Kleerekoper**: Dat de heer Schokking tegen het amendement kan stemmen. Dat hebt gij zelf zoo gezegd.

De heer **Schokking**: De heeren weten wel, dat wij niet tegen een voorstel stemmen, omdat zij het hebben gedaan, dus dan moeten zij van mijn spreken ook geen verkeerde uitlegging geven.

De heer **Schaper**: Laat de Minister dan het amendement overnemen: dan behoeven de heeren niet met een zuur gezicht tegen te stemmen. Een herhaalde verklaring geeft in deze toch niets. En als de Minister dit niet doet, laten de heeren Schokking e. s. dan de stem van hun geweten volgen, door in het belang van de volksgezondheid op Suriname vóór het amendement te stemmen.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Op zich zelf zou ik mij bereid kunnen verklaren om het amendement over te nemen, maar ik mag dat niet doen. Ik moet mij houden aan den algemeenen regel, dien de Regeering zich heeft gesteld, en mij dus in het algemeen onthouden van overneming van voorstellen, die tot verhooging der Rijksbijdrage zouden leiden.

Deze post heeft echter geen betrekking op het Rockefeller-

(inister de Graaff c. a.)

stituut. Op de Rockefeller Foundation heeft alleen betrek- ng de onder artikel 145*a* voorgestelde nieuwe post van 000. Het betreft hier de gewone zorg van de Overheid or den algemeenen gezondheidstoestand en daarvoor acht een verhooging als de thans voorgestelde niet volstrekt odzakelijk. Ook uit dien hoofde zou ik in deze tijds- standigheden het amendement niet kunnen ondersteunen.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs, ar oordeel over het amendement mede te deelen.

De heer **Albarda**, lid van de Commissie van Rapporteurs: ijnheer de Voorzitter! De drie aanwezige leden van de mmissie van Rapporteurs bevelen eenparig de aanneming n het amendement van den heer IJzerman c. s. bij de mer aan.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer IJzerman c. s. (Stuk n°. 11, wordt verworpen met 35 tegen 23 stemmen.

Tegen hebben gestemd mejuffrouw van Dorp, de heeren n Gijn, Heukels, Lovink, Tilanus, Duymaer van Twist, oeck Henkemans, Stulemeijer, Nolens, Suring, A. Colijn, n Schaik, Schokking, van Dijk, Bongaerts, Kersten, Krij- r, Weitkamp, Bakker, van der Molen, van den Heuvel, nent, Wintermans, Rutten, Beumer, Fleskens, van Wijn- rgen, Engels, Michielsen, Kuiper, Deckers, Bulten, Moerel, n Rijzewijk en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Visscher, Hugenholtz, van etzelaer van Dubbeldam, Dresselhuys, Albarda, Brautigam, zerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van der aerden, Feber, Schaper, de Boer, Kleerekoper, J. ter Laan, ter Laan, mejuffrouw Westerman, de heeren van Braam- ek, Oud, Boon, van den Tempel, Duys, Smeenk en Ger- tson.

Onderartikel 144 wordt zonder hoofdelijke stemming aan- nomen.

Beraadslaging over onderartikel 145, luidende:

„Bezoldigingen of verlofbezoldigingen en toelagen van het personeel bij den gezondheidsdienst, f 3000.",

waarop is voorgesteld een amendement (Stuk n°. 11, 2) or de heeren IJzerman, Albarda, van Zadelhoff en mevr. Vries—Bruins, strekkende het onderartikel te lezen:

„Bezoldigingen of verlofbezoldigingen en toelagen van den hoofdopzichter bij den gezondheidsdienst, de op- zichters en verdere beambten bij dezen dienst, 15 500."

De heer **IJzerman** verkrijgt het woord tot toelichting van t amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een op te merken, dat dit amendement betreft de reorga- satie van den geneeskundigen dienst in Suriname, waar- trent ik gisteren heb voorgelezen de verklaring van den uverneur en de eenstemmige uitspraak van de Koloniale aten, dat deze uitgave ook in het huidige tijdsgewricht een afwijsbare eisch is. Meer behoef ik thans hiervan niet te gen.

Het amendement wordt nog ondersteund door de heeren n der Waerden en Hugenholtz en maakt derhalve een derwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de orzitter! Ten aanzien van het amendement op artikel 145 et ik dezelfde beschouwingen aanvoeren als zooeven. De gentie tot verhooging is ook daarbij niet van dien aard, t van onvermijdelijkheid mag worden gesproken. Liet het stek van de begrooting het toe, dan zou ik niettemin ook hier met de koloniale voorstellen kunnen meegaan. Dat is intusschen niet het geval en daarom moet ik van het standpunt der Regeering opnieuw opkomen tegen hetgeen is voorgesteld.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch met een enkel woord te motiveeren waarom ik, terwijl ik voor het vorige amendement gestemd heb, tegen dit amendement zal stemmen. Ik geloof, dat de Minister gelijk heeft als hij zegt, dat er verschil is in urgentie tusschen de beide posten. Wel is waar zou bij aanneming van het amendement een nuttige zaak geschieden, maar toch niet eene, die zoo noodzakelijk is als die bij het voorgaande amendement betrokken was. Straks zullen wij komen aan de zaak van de Rockefeller Institution en dan hoop ik, dat de Minister niet, zooals nu, weinig sympathie voor de zaak zal voelen, maar zooveel sympathie, dat hij het amendement zal overnemen. Nu er bezuinigd moet worden en uitgesteld wat niet zeer dringend noodig is, moet ik de argumenten van den Minister tegen dit amendement als juist erkennen.

De **Voorzitter**: Mag ik thans de Commissie van Rapporteurs verzoeken, haar gevoelen over het amendement mede te deelen?

De heer **Albarda**, lid van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Van de aanwezige leden van de Commissie van Rapporteurs zijn twee tegen het amendement, omdat zij meenen, dat de zaak niet zoodanig urgent is, dat aanneming van het amendement aanbeveling verdient. Eén lid van de Commissie is vóór het amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer IJzerman c.s. (Stuk n°. 11, 2) wordt verworpen met 44 tegen 15 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Visscher, van Boetzelaer van Dubbeldam, Dresselhuys, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Gijn, Heukels, Lovink, Tilanus, Duymaer van Twist, Feber, Stulemeijer, de Boer, Nolens, Suring, A. Colijn, van Schaik, Schokking, van Dijk, mejuffrouw Westerman, de heeren Bongaerts, Kersten, Krijger, Weitkamp, Bakker, Bomans, Schouten ,van der Molen, van den Heuvel, Smeenk, Ament, Wintermans, Rutten, Beumer, Fleskens, van Wijnbergen, Engels, Michielsen, Kuiper, Deckers, Bulten, Moerel, van Rijzewijk, Gerretson en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Hugenholtz, Albarda, Brautigam, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van der Waerden, Schaper, Kleerekoper, J. ter Laan, K. ter Laan, van Braambeek, Oud, Boon, van den Tempel en Duys.

Onderartikel 145 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het amendement van de heeren IJzerman, Albarda, van Zadelhoff en mevrouw de Vries—Bruins, (Stuk n°. 11, 3) strekkende om na onderartikel 145 in te voegen een artikel 145*a*, luidende:

„Aanschaffing en onderhoud, zoomede aanhuur van karren, trekvee, gereedschappen en andere hulpmiddelen ten behoeve van den gezondheidsdienst, loonen voor het bedieningspersoneel daarvan en verdere uitgaven f 12 000."

De heer **IJzerman**: Mijnheer de Voorzitter! Waar dit amendement in nauw verband staat met het vorige, dat zooeven door de Kamer is verworpen, trek ik dit amendement in.

Aangezien het amendement door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

(IJzerman c. a.)

Onderartikel 146 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het amendement van de heeren IJzerman, Albarda, van Zadelhoff en mevrouw de Vries—Bruins (Stuk n°. 11, 4), strekkende om na onderartikel 146 in te voegen een artikel 146*a*, luidende:

„Kosten van hygiënische propaganda f 3000."

De heer **IJzerman** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch speciaal de aandacht van de Kamer op dit amendement te vestigen, omdat het betreft de bekende quaestie van de Rockefeller Foundation. Ik kan de schrapping van dezen post met geen zachter woord aanduiden dan met de woorden, waarmee de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* ze heeft aangeduid: „een verbijsterend feit!"

Schrapping van dezen post is feitelijk het tegendeel van vermindering van uitgaven, want het is bekend, dat wanneer wij deze kleinigheid niet bijdragen aan de bestrijding van de mijnwormziekte, er alle kans bestaat, dat de Rockefeller Foundation haar handen van Suriname aftrekt. En het is eigenlijk een eisch van fatsoen voor ons Gouvernement om die instelling, welke zooveel duizenden aan de Surinaamsche bevolking ten koste legt, een bescheiden steun voor haar werk niet te onthouden.

Het amendement wordt nog ondersteund door de heeren Schaper, Boon en Duys en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Door den heer IJzerman is herinnerd aan den titel: „Een verbijsterend feit", waaronder het onderwerp der mijnwormziekte is behandeld in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. Ik heb gisteren met betrekking tot deze zaak reeds doen blijken, dat het meest verbijsterende feit voor mij daarbij is de omstandigheid, dat de arbeid van de Rockefeller Foundation niet op hechter basis is begonnen en geregeld. Ik legde er inzonderheid den nadruk op, dat de latere voorzieningen voor het blijvend succes van de behandeling zonder twijfel veel moeilijker nog mogen heeten en veel grooter zorg nog vereischen dan de aanvankelijke genezing zelf, en dat wel in de eerste plaats dat onderwerp zorgvuldige regeling had vereischt.

Mijn waardeering voor de zaak in het algemeen is overigens, ik zeide het gisteren ook reeds, zeker niet geringer dan die van de voorstellers van het amendement.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben bereid, dit amendement over te nemen, maar ik voeg daar aanstonds aan toe, dat ik, om het evenwicht in de begrooting niet te verstoren, daaraan rechtstreeks verbinden moet het voorstel om den post „Onvoorzien" met hetzelfde bedrag te verminderen. Ten aanzien van de Rijksbijdrage behoeft dan geen wijziging plaats te vinden.

Aangezien het amendement van den heer IJzerman c. s. (Stuk n°. 11, 4) door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Het nieuwingevoegde onderartikel 146*a* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 147 tot en met 162 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 163, luidende:

„Meubelen, kantoorbehoeften, drukkosten en andere kleine uitgaven, alsmede reis- en verblijfkosten van den geneeskundig-inspecteur en de ambtenaren en beambten van de verschillende afdeelingen, voor zoover daarvoor geene afzonderlijke gelden zijn beschikbaar gesteld, zoomede kosten van examens en rijwieltoelagen, f 4100.",

waarop is ingediend een amendement van de heeren IJzerman, Albarda, van Zadelhoff en mevrouw de Vries—Bruins (Stuk n°. 11, 5), strekkende om dit onderartikel te lezen:

„Meubelen, kantoorbehoeften, drukkosten en andere kleine uitgaven, alsmede reis- en verblijfkosten van den geneeskundig inspecteur en de ambtenaren en beambten van de verschillende afdeelingen, voor zoover daarvoor geene afzonderlijke gelden zijn beschikbaar gesteld, zoomede kosten van examens en rijwieltoelagen, f 5100."

De heer **IJzerman** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van hetgeen door den Minister is medegedeeld, geloof ik mijn amendement te kunnen intrekken.

Aangezien het amendement door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en het onderartikel zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 164 tot en met 171 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 172, luidende:

„Onderhoud en reiniging van land- en waterwegen en daarmede in verband staande werken te Paramaribo en in de districten, alsmede verdere uitgaven te dier zake, f 155 200.",

waarop is ingediend een amendement van de heeren IJzerman, Albarda, van Zadelhoff en mevrouw de Vries—Bruins (Stuk n°. 11, 6), strekkende om het onderartikel te lezen:

„Onderhoud en reiniging van land- en waterwegen en daarmede in verband staande werken te Paramaribo en in de districten, alsmede verdere utgaven te dier zake f 185 200."

De heer **IJzerman** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De zaak waarom het hier gaat, is er een van groot hygiënisch belang. Vlak bij de plaats, waar de levensmiddelenmarkt zich bevindt, is een stinksloot, eenigszins euphemistisch genaamd de Knuffelsgracht. Het is daar ter plaatse een wantoestand die niet langer bestendigd mag blijven, te minder, daar het voortbestaan er van een argument is voor een deel der bevolking, om zich aan de medewerking van de muskietenbestrijding te onttrekken.

Het amendement wordt nog ondersteund door de heeren Hugenholtz en J. ter Laan en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet mij ten sterkste kanten tegen dit amendement. In de eerste plaats in verband met de beteekenis der zaak. Het betreft hier, ik heb het in de begrootingsvergadering van het vorige jaar reeds gezegd, het inmetselen van een gedeelte van een der grachten, die zich in Paramaribo voordoen. Ik neem gaarne aan, dat het uit een oogpunt van nut en schoonheid, misschien ook uit een gezondheidsoogpunt — daaromtrent verkeer ik echter nog eenigszins in twijfel — wenschelijk kan zijn, om die grachten als zoodanig te doen verdwijnen. Wanneer men intusschen in eigen land een om zich heen kijkt, zal men ook daar op tal van plaatsen Knuffelsgrachten vinden, misschien nog erger dan die te Paramaribo. Ik ben daarom van meening, dat men wel zeer voorzichtig moet zijn met het voteeren van een dergelijke uitgave. Als men eenmaal daarmede begint, blijft het bovendien waarschijnlijk niet bij de eerste uitgaven, maar begeeft men zich op een hellend vlak, waarbij de kosten grooter en grooter worden.

44ste VERGADERING. — 7 FEBRUARI 1923.

1. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begr. van Suriname voor 1923. — Regeling van werkzaamheden.

(Minister de Graaff c. a.)

Het betreft hier verder een werk van zoo zuiver localen ...rd, dat wanneer het te eeniger tijd gekomen zal zijn tot ... instelling van een gemeente Paramaribo en ook dan de ...hoefte aan demping van de Knuffelsgracht nog wordt ge...eld, het geheel op den weg van die gemeente zal liggen uit ...gen middelen daarin te voorzien. De groote leemte in de ...terne bestuursorganisatie van Suriname is thans wel deze, ...t al dergelijke voorzieningen van plaatselijk belang, hoe ...beduidend ook, de een voor, de ander na, ten laste komen ...n de kolonie en daarmede indirect zelfs ten laste van het ...ederland.

In het niet benutten van eigen plaatselijke middelen ligt ...getwijfeld een van de bedenkelijkste zijden van den be...aanden toestand. Die eigen middelen zijn zeer zeker aan...ezig, wanneer maar eenmaal de organisatie zelf er toe leidt ...e middelen op te wekken en aan de gemeenschap ten goede ... doen komen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet aanneming van dit ...mendement ontraden.

De **Voorzitter**: Mag ik het oordeel van de Commissie van ...apporteurs hieromtrent vernemen?

De heer **Albarda**, lid van de Commissie van Rapporteurs: ...ijnheer de Voorzitter! Voor zoover aanwezig, is de Com...issie van Rapporteurs in haar geheel vóór aanneming van ...it amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer IJzerman c. s. (Stuk n°. 11, ...) wordt met 42 tegen 16 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Smeenk, Ament, Winter...ans, Rutten, Beumer, Fleskens, van Wijnbergen, Engels, ...ichielsen, Kuiper, Deckers, Bulten, Moerel, van Rijzewijk, ...erretson, Visscher, Dresselhuys, mejuffrouw van Dorp, de ...eeren van Gijn, Heukels, Lovink, Tilanus, Duymaer van ...wist, Stulemeijer, de Boer, Nolens, Suring, A. Colijn, van ...chaik, Schokking, van Dijk, mejuffrouw Westerman, de ...eeren Bongaerts, Kersten, Krijger, Weitkamp, Bakker, ...omans, Schouten, van der Molen, van den Heuvel en de ...oorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Hugenholtz, van Boetzelaer ...an Dubbeldam, Albarda, Brautigam, IJzerman, mevrouw ...e Vries—Bruins, de heeren van der Waerden, Feber, Scha...er, Kleerekoper, J. ter Laan, K. ter Laan, van Braambeek, ...oon, van den Tempel en Duys.

Onderartikel 172 wordt zonder hoofdelijke stemming aan...enomen.

De onderartt. 173 tot en met 214 worden achtereenvolgens ...onder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aan...enomen.

De **Voorzitter**: De Regeering heeft een wijziging gebracht ...n onderartikel 215, waardoor het bedrag van f 50 000 wordt ...erminderd met f 3000. Dit is een wijziging na het sluiten ...an de schriftelijke behandeling.

Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar gevoelen ...mtrent deze wijziging mede te deelen.

De heer **Albarda**, lid van de Commissie van Rapporteurs: ...ijnheer de Voorzitter! Van de aanwezige leden van de Com...missie van Rapporteurs kunnen twee zich met de door de ...egeering in overweging gegeven wijziging vereenigen; het ...erde lid kan dat echter niet.

Het gewijzigde onderartikel 215 wordt zonder hoofdelijke ...temming aangenomen.

Artikel I van het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke ...temming aangenomen.

De artikelen II tot en met IV, alsmede de beweegreden ...an het ontwerp van wet, worden achtereenvolgens zonder ...eraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming ...angenomen.

(Voorzitter c. a.)

De **Voorzitter**: De Centrale Afdeeling heeft besloten Vrijdag 9 Februari, te 1 uur, in de afdeelingen te doen onderzoeken de ontwerpen van wet:

Wijziging van de Leerplichtwet, zooals zij laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 15 October 1921 (*Staatsblad* n°. 1131), (333);

Wijziging van verschillende wetten in verband met de herziening der Hooger-onderwijswet (334);

Wijziging van de wetten betreffende de spoorwegen (335);

Verhooging en wijziging van hoofdstuk V*a* der Staatsbegrooting voor 1921 (verschillende onderwerpen) (336);

Uitbreiding van de gelegenheid tot het leveren van bewijs door getuigen in burgerlijke zaken (337);

Wijziging van de Veewet (341);

Onteigening noodig voor het aanleggen van eene algemeene begraafplaats op den Linker Maasoever in de gemeente Rotterdam (344);

Onteigening noodig voor uitbreiding van het Tramplein te Zandvoort (345);

Vereeniging van de gemeenten Renkum en Doorwerth (346);

Wijziging van de wet van 2 November 1871 (*Staatsblad* n°. 118), houdende bepalingen omtrent de invoering der Nederlandsche Pharmacopoea (354);

Nadere wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1921. (Verschillende onderwerpen) (355);

Wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor 1922 (verschillende onderwerpen) (357);

Wijziging der wet van 29 Juli 1920 (*Staatsblad* n°. 623), houdende wijziging der wet van 5 Juli 1910 (*Staatsblad* n°. 181), tot regeling van de samenstelling van den Hoogen Raad, de Gerechtshoven, de Arrondissements-Rechtbanken en de Kantongerechten, enz. (358);

Wijziging der wet van 5 Juli 1920 (*Staatsblad* n°. 348), houdende nadere wijziging der wet van 20 Juni 1913 (*Staatsblad* n°. 292), tot aanvulling van art. 143 der Regtspleging bij de Landmagt, enz. (359);

Begrooting van het Bouwfonds voor de Departementen van Binnenlandsche Zaken en Landbouw en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor 1923 (360);

Onteigening, met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (*Staatsblad* n°. 171), van eigendommen, gelegen in de gemeente Lonneker, noodig voor het uitbreiden van de algemeene begraafplaats der gemeente Enschedé (361);

Wijziging van de artikelen 8 en 35 van de Wet op Woonwagens en Woonschepen 1918 (*Staatsblad* n°. 492), enz. (362);

Vereeniging van de gemeenten Genderen, Drongelen en Meeuwen (363);

Vereeniging van de gemeenten Ravenstein, Huisseling en Neerloon, Deursen en Dennenburg en Dieden, Demen en Langel (365);

Onteigening ten behoeve van een mijnspoorweg van de Staatsmijn Hendrik naar Palenberg (Duitschland) (366);

Wijziging der Registratiewet 1917 (367);

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Kosten bouw gevangenis- en gerechtsgebouwen te 's Hertogenbosch) (368);

Naturalisatie van F. F. W. van Amerom en 19 anderen; I. L. Amkraut en 19 anderen; M. Birr Blei (Weissmann) en 19 anderen; A. Breslou, gescheiden echtgenoote van S. van Biene en 19 anderen (369);

Begrooting van inkomsten en uitgaven van het Zuiderzeefonds voor 1923 (370).

(Feber.)

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1923 (3).**

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Feber**: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen gisteren met betrekking tot de begrooting van Suriname bij de algemeene beraadslaging is opgemerkt, kan ik, wat betreft de meest algemeene beschouwingen ten opzichte van Curaçao, korter zijn, want ik geloof, dat ten aanzien van dat zeker wel pijnlijke punt, waaromtrent gisteren overeenstemming bestond, nl. den verkoop van de West, hetzelfde standpunt ten opzichte van Curaçao moet ingenomen worden als ten opzichte van Suriname. Ik kom dan ook op dit punt alleen daarom terug, ik zou bijna zeggen, opdat de menschen op Curaçao gerust kunnen zijn, dat wij het met hen even goed meenen als met de ingezetenen van Suriname.

Geheel analoge beschouwingen zouden ook kunnen ontwikkeld worden met betrekking tot de noodzakelijkheid van een herziening der Staatsinrichting van Curaçao, bij welke herziening de nadruk zal gelegd moeten worden op de formatie van wat ik met eenig voorbehoud zou willen aanduiden als gemeenten. Ik geloof, dat dezelfde argumenten, welke op dit stuk ditmaal en ook reeds in vorige jaren ten opzichte van Suriname zijn ontwikkeld, ook zouden gelden voor Curaçao.

Een punt, ten aanzien waarvan ik meer in bijzonderheden zou willen afdalen, is de positie van het bijzonder onderwijs op Curaçao.

Ik stel daarbij voorop — en ik meen wel te mogen aannemen, dat de Minister mij daarin zal volgen —, dat, waar er wegens den slechten financieelen toestand nu eenmaal bezuinigd zal moeten worden, in de allerlaatste plaats als bezuinigingsobject in aanmerking mag komen het cultureel belang van de bevolking, waartoe met name het onderwijs behoort.

Ik zou mij dan ook, aangezien dat niet zoo onmiddellijk het cultureel belang van de bevolking raakt, ofschoon indirect wel, wel kunnen vereenigen met hetgeen in de Nota van Wijziging is aangegeven, nl. een bezuiniging op het gewoon onderhoud van straten en van landsgebouwen in deze kolonie, hoewel ik vertrouw straks van den Minister de verklaring te zullen vernemen, dat bij het toepassen van die bezuiniging in elk geval nauwlettend er tegen zal gewaakt worden, dat ten gevolge van dat mindere onderhoud de straten en gebouwen ,,degenereeren'', zooals de technici dat noemen. Men kan natuurlijk het gewone onderhoud zoo opvatten, dat de straten er uitzien als kolfbanen en de gebouwen schitterend in de verf staan, maar in dezen tijd is zeer goed de stelling verdedigbaar, dat het wel wat minder kan, hoewel men niet zoover mag gaan, dat de gebouwen door onvoldoende onderhoud vervallen.

In het Voorloopig Verslag lees ik, dat eenige leden het in beginsel onjuist achtten, dat de voorgangers van de verschillende gemeenten van Gouvernementswege worden bezoldigd. Tot zoover laat ik die uitlating daar. Het is een veelomstreden punt, ten opzichte waarvan zeer uiteenloopende opvattingen gehuldigd worden. Maar hetgeen op die uitlating volgt, heeft reeds nu een kleine rechtzetting noodig: ,,In elk geval oordeelden zij het bezoldigen van meer dan één voorganger voor elk bestaand kerkgebouw onnoodig.''.

Het wil mij voorkomen, dat het toekennen van bezoldiging of het afzonderen van fondsen per eenheid van kerkgebouw volkomen onlogisch is en dat dat niet zou leiden tot een billijken steun van Overheidswege, ten minste in de meeste gevallen niet. Want de steun, dit zijn de gelden, die in dit geval noodig zijn, daarvan wordt de hoegrootheid niet alleen bepaald door het aantal kerkgebouwen, maar ook — iedereen, die het zich even indenkt, zal mij hierin bijvallen — door de grootte van het ressort, dat door die kerkgebouwen wordt bestreken, dus ook door het aantal bedienaren van den godsdienst, afhangende van de grootte, de inrichting en de intensiteit van den dienst in die kerkgebouwen. Ik zeg dit voornamelijk om reeds bij voorbaat later mogelijk rijzende misverstanden weg te nemen.

Wat nu het onderwijs betreft, in het afdeelingsversl wordt opgemerkt:

> ,,Deze gelijke bezoldiging toch'' — dat is de gelij bezoldiging voor religieuze en niet religieuze onderwi krachten — ,,vordert groote uitgaven en beteekent, g zien de aanzienlijk geringer kosten van levensonderhou van ongehuwde en samenwonende religieuzen, verre va een natuurlijk uitvloeisel te zijn van het beginsel d financieele gelijkstelling, een belangrijke bevoorrec ting van het bijzonder onderwijs.''

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal op het loonvraagstuk, d hieraan vastzit, op dit oogenblik niet ingaan; het zou te v voeren buiten de betrekkelijk nauwe grenzen van de Curaça sche begrooting, maar ik zou de opmerking hiertegenover wi len stellen, dat wanneer het de bedoeling mocht geweest zi van deze leden, om de gedachte te suggereeren, dat het bi zonder onderwijs in Suriname bijzonder duur zou uitvalle ik daartegenover met een zekere voldoening kan opmerke dat het openbaar onderwijs met zijn duizend leerlingen ee ton kost, maar het R.-K. onderwijs met 6000 leerlingen, twe ton. Was dus het R.-K. onderwijs per leerling — dat is p natuurlijke eenheid in dezen — even duur als het openbar kwam dat R.-K. onderwijs onder den drang der kwade tijde te bezwijken en moest het Gouvernement die taak overnemer dan zou het geen twijfel lijden, of het Gouvernement zou vo die 6000 leerlingen van de bijzondere scholen minstens 6 to hebben te besteden; daardoor zou dan dus 4 ton meer worde uitgegeven.

Ik kom hiermede ook op den gedachtengang, dien, meen il ook de heer van Boetzelaer van Dubbeldam hier gisteren b de behandeling van de begrooting van Suriname heeft ge volgd, waar hij heeft gesproken in dezen geest: Pas op, da de zendingsscholen niet door gebrek aan steun in deze kwad tijden ondergaan, want dan zou het Gouvernement die moe ten overnemen en zouden de kosten bijna niet te betalen zijn

Ik wil nu bij wijze van voorbeeld van wat er voor he Katholieke onderwijs is gedaan en om de bespreking te be korten, hier inbrengen een korte beschouwing over artikel 6 of liever naar aanleiding van artikel 68, een zaak betreffend bijzondere scholen. De gegevens zijn mij uit zeer betrouwbar bron uit de koloniën verstrekt en betreffen de scholen te Sant Maria, Santa Martha en Santa Rosa. En dan zie ik, da op de school te Santa Maria in 1924 aanwezig zullen zijr bij de tegenwoordige wijze van steunverleening en hoegroot heid van steun, 413 leerlingen. Te Santa Martha zijn er 41 leerlingen en 593 leerplichtigen. Te Santa Rosa zijn er 49 leerlingen op 784 leerplichtigen.

Nu constateer ik twee dingen: in de eerste plaats, dat o genoemde scholen geen plaats is voor 885 leerlingen, waarbi ik niet nalaat op te merken, dat er volgens de mij verstrekt gegevens 540 leerlingen naar andere plaatsen gaan, zooda 750 leerlingen geen voldoend onderwijs krijgen.

Ik constateer in de tweede plaats het feit — een feit, da in het bijzonder degenen moet treffen, die vóór het rece wakker hebben gestreden tegen een verslechtering van he onderwijs —, dat die 413 leerlingen op de eerstgenoemd school zijn ondergebracht in 8 lokalen, dat de leerlingen va de tweede school zijn ondergebracht in 7 lokalen en dat d 490 leerlingen van de laatste school eveneens in 7 lokalen zijı ondergebracht. Ik geef toe, dat wij hier niet dien deugde lijken en dien ruimen maatstaf kunnen aanleggen, die i Holland dient te worden aangelegd. Wij moeten in de troper — ik erken het en kan mij levendig voorstellen, dat Curaça in dat opzicht in gelijke conditie verkeert als Nederlandsch Indië — eenigszins water in den wijn doen en met een be scheiden maatstaf volstaan, maar ik meen toch, dat de doo mij genoemde cijfers op de onderwijsmannen in deze Kamer geen gunstigen indruk zullen maken. De wensch van de be trokken schoolbesturen is, gelijk het aan schoolbesturen past om tot uitbreiding van die scholen te komen en gedeeltelijk ook tot nieuwbouw, welke nieuwbouw naar schatting f 36000 zou kosten.

In aanmerking nemende den slechten financieelen toestand

(Feber e. a.)

van Curaçao, zou ik mij, op dit oogenblik althans, willen bepalen tot deze vraag aan den Minister: of hij bereid is om met den Gouverneur van Curaçao in overleg te treden nopens de mogelijkheid om de voor de uitbreiding dier scholen benoodigde fondsen op de aanvullingsbegrooting voor 1923 te brengen.

De heer **IJzerman**: Mijnheer de Voorzitter! Indien er één begrooting is, die den Minister van Financiën kon doen „huppelen van zielevreugd", dan zou het wel die voor Curaçao zijn. Immers, vergelijken wij de thans geraamde Rijksbijdrage met die van het vorige jaar, dan blijkt hierop veel meer dan 17 pct., namelijk bijna 45 pct., bezuinigd te zijn. Of die bezuiniging den Curaçaoërs en op den duur ook den Minister van Financiën reden tot blijdschap zal geven, moet ik echter betwijfelen.

Het feit, dat er, na een paar jaren van een voor Curaçao ongewoon gunstigen regenval en ondanks een belangrijke verhooging van de belastingen in de kolonie nog een Rijksbijdrage noodig is, die meer dan 2/5 bedraagt van de opbrengst der middelen in de kolonie, bewijst, dat Curaçao nog altijd een „armlastige" kolonie is.

Naast een betrekkelijk kleine groep van min of meer — en grootendeels meer min dan meer — vermogende ingezetenen bestaat de bevolking van Curaçao uit personen, die een uiterst karig bestaan hebben en wier geestelijke en zedelijke ontwikkeling over het algemeen met dat economisch peil in overeenstemming is. Zoo las ik in het in September ll. verschenen feestnummer van het *Koloniaal Missie-Tijdschrift* — uiteraard geen pessimistisch geschrift —, dat op Curaçao de economische nood van het overgroote deel der bevolking, vooral in de buitendistricten, zeer belemmerend is voor de zedelijke en godsdienstige verheffing. Een ongunstig symptoom is ook de tijdelijke emigratie op groote schaal naar Cuba, enz., zoodra zich daar een sterke vraag naar werkkrachten voor de suikerplantages voordoet. Die emigratie — enkele maanden geleden zaten er nog honderden werklooze emigranten op Cuba — heeft voor de kolonie bijna uitsluitend nadeelige gevolgen. Een groot deel der emigranten laat vrouw en kinderen onverzorgd achter en doet ook geen moeite om den familieband met een zilveren koorde aan te houden, door een deel van het verdiende loon aan hun gezin te doen toekomen. En het gebeurt ook meermalen, dat de emigrant bij zijn thuiskomst niet veel anders meebrengt dan een geslachtsziekte. Voorkoming van emigratie door uitbreiding van loonende werkgelegenheid in de kolonie is daarom van groot economisch en zedelijk belang.

De lage levensstandaard van het gros der Curaçaoërs, de armlastigheid der kolonie kunnen m. i. niet uit natuurlijke oorzaken, uit zg. geografische factoren, verklaard worden. Wel lijden, in tegenstelling met Suriname, de West-Indische eilanden onder een, door ongunstige verdeeling, onvoldoenden regenval, en een afdoende verbetering door bebossching en irrigatie op groote schaal wordt door de deskundigen vrijwel onmogelijk geacht. Maar dergelijke geografische factoren zijn volstrekt niet steeds beslissend voor de economische welvaart, en voor Curaçao behoeven zij dat zeker niet te zijn. Een beschouwing van de ontwikkelingsmogelijkheden van Curaçao in de naaste toekomst stemt zelfs opwekkender dan ten aanzien van Suriname het geval is, omdat men voor Suriname nog zoekende is naar den weg tot verbetering, terwijl voor Curaçao die weg reeds aangewezen schijnt.

Het eiland Curaçao toch is in één opzicht buitengewoon bevoorrecht, doordat het in de baai bij Willemstad een voortreffelijke haven bezit, één der beste, zoo niet de beste, van de Antillenhavens. Bovendien ligt die haven voor het handelsverkeer buitengewoon gunstig. En deze haven kan men met geringe overdrijving — zij het ook met een zeer versleten en tot alcoholistische misverstanden aanleiding gevende beeldspraak — de kurk noemen, waarop Curaçao drijft.

Zal Curaçao kans krijgen een bloeiende kolonie te worden, dan dient allereerst gezorgd, dat de haven in den besten

(IJzerman.)

staat verkeert, dat zij op het scheepvaartverkeer de sterkst mogelijke aantrekkingskracht uitoefent en dat de bevolking daarvan zooveel mogelijk profiteert.

Nu krijg ik uit de begrootingstukken en de andere gegevens, die ik daarover kon verzamelen, niet den indruk, dat men in dit opzicht zoo diligent is als wenschelijk en noodig zou zijn.

Men heeft eenige jaren geleden den toegang tot de haven verbeterd. Maar de haven is nog allerminst goed geoutilleerd. Ik heb zelfs den indruk gekregen, dat de klachten, welke de heer van Vuuren daarover twee jaar geleden in deze zaal heeft uitgestooten, geen ander resultaat hebben gehad dan dat zij de trommelvliezen van Zijn Excellentie een oogenblik in actie hebben gebracht. In een overigens hooggestemd en optimistisch artikel in de *Amigoe di Curaçao* van 26 Augustus ll. lees ik bijv.:

„....men denke nu ook eens aan een reddingsbrigade. Wij hebben nog letterlijk *niets* op dat gebied. En wij hebben niets om den versperder in een ommezien uit den weg te ruimen. Al meer dan een jaar is de zandzuiger in reparatie. Al dien tijd werd onze haven niet schoongemaakt."

In een ingezonden stuk in hetzelfde orgaan. waarschuwt de hoofdagent van de West-Indische Mail, dat men niet al te zeer op de gunstige ligging van Curaçao moet vertrouwen. Hij wijst er op, dat Curaçao volstrekt geen monopolie heeft voor de levering van stookolie en steenkool — de voornaamste reden, waarom de groote lijnen Curaçao aandoen —, dat versche victualie er niet goedkoop is; dat zoetwater er driemaal zoo duur kost als op Trinidad en Barbados en tienmaal zoo duur als in de Canal Zone, terwijl er bovendien te Willemstad zelfs voor kleine reparaties van gaande en komende schepen geen goede werkplaats is. In verband hiermee wijs ik er op, dat een goed dok ook daarom voor Curaçao van groote beteekenis zou zijn, omdat thans de schepen voor reparaties door moeten varen naar de Venezolaansche haven Puerto Cabello, hoewel het daar aanwezige dok allesbehalve up to date is.

Nu kan men het uitstellen van de noodige verbeteringen trachten te rechtvaardigen door een beroep op de slechte tijden. Maar dit lijkt mij toch kortzichtige politiek. Ook voor Willemstad geldt, wat de beroemde Duitsche economist prof. Harms onlangs naar aanleiding van de Vlissingsche havenquaestie schreef:

„Es ist ein alter Erfahrungssatz, dass Neuanlagen in Krisenzeiten geschaffen werden müssen, um bei Wiederbeginn der Konjunktur vorhanden zu sein . . . . Wer in diesem Augenblicke fertig dasteht, ist denen gegenüber im vorteil, die „zunächst" die bessere Konjunktur abwarten wollen."

Nu is, om te bereiken, dat Willemstad zoo veel en zoo lang mogelijk door schepen wordt bezocht, niet alleen noodig een betere outilleering van de haven, maar ook, dat daar voor schepen voldoende en niet te duur zoetwater en overvloedig levensmiddelen, als versch vleesch, vruchten enz., te krijgen zijn.

In verband hiermede — en met de beperkte mogelijkheden, die Curaçao voor de ontwikkeling van den eigenlijken landbouw biedt — gaf het bekende, door den vorigen Gouverneur, den heer Helfrich, ontworpen plan „in het belang van de economische opheffing der kolonie", middelen aan als irrigatie op kleine schaal en in aansluiting hiermede bevordering van de veeteelt en den verbouw van veevoedergewassen.

Hoe het thans staat met de uitvoering van dit plan-Helfrich, waarmee de Koloniale Raad en de Minister zich vereenigd hadden, is mij niet bekend.

Ik krijg den indruk, dat de in de eerste editie van deze begrooting uitgetrokken posten betreffende den landbouw een fragmentarisch overblijfsel van dit plan vormden, en ook deze beaux restes zijn door een Nota van Wijzigingen vrijwel vernietigd. Ik vrees, dat de daardoor bezuinigde tienduizenden later toch door Curaçao — en dus ook door het de tekorten

(IJzerman.)

dekkende moederland —, en dan met woekerrente, betaald zullen moeten worden.

Ook in ander opzicht schijnt mij toe, dat onverstandig bezuinigd is. Op de voorloopige begrooting is tweemaal f 800 bezuinigd, door op Aruba en Bonaire, in strijd met een in 1921 genomen besluit, geen hoofdboschwachters aan te stellen. De uitbreiding van het toezicht op de bosschen, indien men althans hier nog van „bosschen" mag spreken, was en is dringend noodig, omdat er vaak maar raak wordt gekapt en geen zorg gedragen wordt voor nieuwen aanplant. Er wordt dus een soort roofbouw, eigenlijk een roofafbraak, bedreven. Nu is de instandhouding van den houtstand voor verschillende industrieën een levensvoorwaarde en is ook vooral voor de aloëcultuur veel hout noodig. In de openingsrede van den Gouverneur op 9 Mei 1922 lezen wij:

„Een in de kolonie gevonden nieuw procédé van aloïnebereiding opent uitzicht op een betere toekomst voor de aloëcultuur."

Blijkbaar is bedoeld een door den heer Goudswaard gevonden procédé, waarvan de resultaten, blijkens een onderzoek, door het Koloniaal Instituut ingesteld, bijzonder gunstig zijn. De mogelijkheid van aloïnebereiding in de kolonie zal vermoedelijk uitbreiding der aloëcultuur, ook op het eiland Curaçao, mogelijk maken. Maar het is te vreezen, dat de bezuiniging hier weer remmend optreedt.

Ten aanzien van andere bronnen van bestaan schijnt het tegendeel van een voortvarende politiek gevolgd te worden. In de openingsrede van den vorigen Gouverneur op 11 Mei 1920 las ik, dat uitzending was gevraagd van een mijningenieur tot onderzoek naar de mogelijkheid van verdere ontginning der goud- en phosphaatmijnen op Aruba, waardoor wellicht voor tal van arbeiders werk zou komen. Tot dusverre, dus bijna 3 jaar later, is de aangevraagde ingenieur nog niet op Aruba verschenen. Als ik wel ben ingelicht, heeft men op het Plein — omdat er ook een ingenieur was aangevraagd voor het onderzoek naar de drinkwatervoorziening op Curaçao — besloten voor de goedkoopte maar één ingenieur uit te zenden, die eerst de waterquaestie en daarna het goud- en phosphaatvraagstuk zou oplossen. Daar het eerste onderzoek nog niet voltooid is, is het tweede onderzoek nog altijd niet begonnen. Het is alsof we nog in de eeuw der trekschuiten leefden!

Er is wèl veel voortvarendheid betracht ten nadeele van de voor de kolonie zoo belangrijke strooihoedenindustrie. De tegenwoordige Gouverneur was nauwelijks een maand in de kolonie, of hij had reeds den verdienstelijken leider dier industrie, den heer Henriquez, zijn congé gegeven. De wijze, waarop dit geschiedde, heeft in de kolonie een pijnlijken indruk gemaakt. Bovendien zijn velen van meening, dat het gedwongen heengaan van den heer Henriquez een ernstig nadeel voor de industrie is, omdat voor de propaganda voor de fijnere hoedenindustrie zijn leidende kracht nog niet gemist kan worden. En daarbij komt nog de coöperatiequaestie. Er zijn of waren twee proefnemingen aan den gang met verschillende methoden van coöperatie, een onder leiding van den heer Henriquez en een onder leiding van pastoor Lamers. Een hoofddoel dier coöperatie is de stroovlechtsters te beschermen tegen uitbuiting door tusschenpersonen. En dat de uitbreiding van de vlechterij van fijnere hoeden van groote beteekenis is, blijkt wel uit het Koloniaal Verslag van 1921. Hierin wordt medegedeeld, dat de vlechtsters van de gewone strooihoeden bij een 10-urigen arbeidsdag verdienen 20 à 40 cent per dag, terwijl ze met het vlechten van fijne hoeden, bij een 8-urigen arbeidsdag, f 1 à f 1,50 per dag verdienen. Hoe het bestuur zich voorstelt, dat de coöperatie zich thans zal ontwikkelen, is mij niet duidelijk.

Een zonderling exces van zuinigheidsdrift is het achterwege laten van de reorganisatie der politie op Curaçao. In de Memorie van Antwoord wordt erkend, dat de bestaande politie onvoldoende is. En de tragische geschiedenis van zoogenaamde ongeregeldheden in de haven van Willemstad schijnt mij toe te bevestigen, dat de politie aldaar thans tegen haar taak niet is opgewassen. Kwam er een behoorlijk georganiseerde politiemacht, dan kon het garnizoen vervallen. Ook voorstanders van gewapende landsverdediging kunnen aan het behoud van dit garnizoen geen waarde hechten, omdat het te klein is om tegen een buitenlandschen vijand iets van beteekenis uit te kunnen richten. De Memorie van Antwoord zegt, dat een voldoende politiemacht duurder zou blijken dan het garnizoen, dat jaarlijks f 350 000 kost. Dit lijkt mij een al te pessimistische voorspelling. Bovendien zouden de kosten van de politiemacht niet alleen in plaats van de uitgaven voor het garnizoen, maar ook in plaats van een deel der huidige uitgaven voor de politie komen. Waarschijnlijk direct en zeker op den duur zou een goed politiekorps goedkooper zijn dan een garnizoen plus een onvoldoend politiekorps. Nog meer zou bezuinigd kunnen worden, wanneer men het nieuwe politiekorps deels recruteerde uit personen, die nu reeds in 's Rijks dienst zijn en die niet vervangen behoeven te worden. Ik denk bij voorbeeld aan politietroepen, die thans worden gebruikt om de Eerste Kamer te bewaken, hoewel geen sterveling, welke bezwaren hij ook tegen dat college moge hebben, het verdenkt van neigingen tot een Putsch, van pogingen tot gewelddadige omverwerping onzer Staatsorde.

Wat de bestuurshervorming betreft, leven we nog in afwachting van de voorstellen, die de betrokken commissie zal doen tot modernisering van de koloniale bestuursinrichting, waarbij de kolonie een grootere mate van autonomie zal krijgen.

Ook thans reeds zou echter een minder tot in onderdeelen gaande bemoeiing van uit den Haag met het bestuur der kolonie gewenscht zijn. Het komt mij voor, dat de zorg der Regeering voor het welzijn der kolonie niet zelden ontaardt in een ongewenschte bemoeizucht van het Plein. Enkele voorbeelden.

In de eerste plaats de zonderlinge geschiedenis met een paar cultuurondernemingen, waarop dr. de Gaay Fortman in de *West-Indische Gids* van Juli ll. de aandacht heeft gevestigd. In de Memorie van Antwoord bij de vorige voorloopige begrooting schreef de Gouverneur, dat tegen zijn advies bij Koninklijk besluit van 28 Maart 1921 aan de Eerste Sisal Cultuur Maatschappij een renteloos voorschot was verleend en dat de Minister, zonder het advies van den Gouverneur af te wachten, gunstig had beschikt op een verzoek om steun van de Cultuur Maatschappij der Nederlandsche Antillen, welken steun de Gouverneur alleen onder bepaalde voorwaarden had willen verleenen. En nu blijkt uit de vorige Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer, dat de Regeering heeft moeten afzien van verderen steun aan eerstgenoemde maatschappij, terwijl verdere deelneming in het kapitaal der andere weer een punt van overweging is.

„Wel een bewijs — schrijft dr. de Gaay Fortman —, dat de Gouverneur destijds goed gezien heeft en de Minister diens advies had moeten volgen. Het bedrijf van de „Eerste Sisal", ligt nu reeds maandenlang stil en het Gouvernement zal daaraan geen klein bedrag verspelen."

En in de openingsrede van den tegenwoordigen Gouverneur van 9 Mei 1922 lees ik:

„De Eerste Sisal Cultuur Maatschappij kon in 1921 haar werkzaamheden door gebrek aan kapitaal niet hervatten, terwijl er niets geoogst is. Ook de Cultuur Maatschappij der Nederlandsche Antillen te St. Eustatius was door geldgebrek genoodzaakt haar werkzaamheden geheel stop te zetten."

Het ingrijpen der Nederlandsche Regeering, met voorbijgaan van het bestuur in de kolonie, heeft dus niets anders dan financieele schade voor het Rijk opgeleverd.

Een tweede voorbeeld is de historie van de herziening van de regeling der loodsgelden. Er is door den Gouverneur een verordening betreffende het loodswezen vastgesteld, die blijkens zijn schrijven van 16 September ll. de vrucht was van zijn overleg met den voorzitter van den Kolonialen Raad en waarmee deze Raad zich dan ook unaniem vereenigd heeft.

44ste VERGADERING. — 7 FEBRUARI 1923.

3. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor 1923.

(...erman e. a.)

...ar niettemin heeft de Minister den Gouverneur telegra...h gelast, de vastgestelde verordening — die o.a. een eind ...kte aan de fiscale privileges, welke een der vele dochters ... de Koninklijke Petroleum Maatschappij genoot — niet ...e kondigen. In de zitting van den Kolonialen Raad van ... October ll. is medegedeeld, dat de Gouverneur op dit ...grafisch bevel o. a. geantwoord heeft, dat de Curaçaosche ...roleum Maatschappij reeds zeer vele faciliteiten in de ...nie geniet en zeker niet naar evenredigheid in de lasten ... kolonie bijdraagt. Eenigen tijd later is het schorsings...el weer door een telegrafische contra-order gevolgd.

...et komt mij voor, dat door dergelijk ingrijpen de be...eiden mate van autonomie, welke de kolonie thans geniet, ...zeer weinig gelukkige wijze wordt beperkt.

...lijnheer de Voorzitter! Er zijn onder de aangebrachte ...uinigingen verscheidene, die ik economisch nadeelig, ook ...erminst in het duurzaam belang van de Nederlandsche ...atkist acht. Maar ik meen ten aanzien van belangrijke ...gaven — als bijv. de landbouwkredieten — de eer van het ...tiatief aan de Regeering te moeten gunnen. Slechts voor ... post wil ik een kleine verhooging voorstellen.

...e Minister heeft bij Nota van Wijzigingen artikel 125 ...a. verminderd met de f 8000, die oorspronkelijk waren ...getrokken voor de besproeiing van wegen met asphalt...dende olie. Deze besproeiing is noodig, om de wegen ...urzamer te maken en vooral om een einde te maken aan ...bijna onhoudbare stofplaag. Deze plaag wordt voortdurend ...ger, doordat het gebruik van automobielen toeneemt; ...ns tuffen er reeds meer dan 300 auto's op Curaçao rond. ... meen daarom, dat de stofplaagbezwerende besproeiing ...et langer mag worden uitgesteld, en heb een amendement ...gediend, om artikel 125 met f 8000 te verhoogen. Ik hoop, ...t dit amendement geen stof zal opjagen, dan stof tot ...redenheid voor de Curaçaoërs.

Terwijl de Minister bij Nota van Wijzigingen diverse ...sten heeft verlaagd, heeft hij ten opzichte van één post het ...gekeerde gedaan. Hij heeft den post voor feestviering op ... Augustus tot f 6000 verhoogd; op de oorspronkelijke be...ooting was daarvoor f 3000 uitgetrokken. Gezien de weinige ...wisseling, die het leven op eilanden als Curaçao biedt, ...u het misschien meer principieel dan menschlievend zijn, ...gen die f 3000 bezwaar te maken. Maar dit bedrag lijkt ...e dan ook genoeg. Dit blijkt trouwens overtuigend uit de ...schrijving, die de *Voz di Pueblo* geeft van de feestviering ... 1922, toen de post voor dat doel ook f 3000 bedroeg. ...lijkens die beschrijving was het feestrumoer van den ...roegen morgen tot den laten avond niet van de lucht; ...bades, muziekuitvoeringen en wedstrijden wisselden elkaar ...; komisch-dramatische films werden afgedraaid, die bul...erend gelach verwekten; onderwijl werd in de Protestant...che kerk uitgevoerd het toepasselijke concertnummer „Si ...étais roi!" De dag werd bekroond door „een waarlijk schit...rend vuurwerk". De twee volgende dagen werd het feest ...oortgezet; toen gaven de militairen een aantal sportdemon...raties ten beste, waaronder een gecostumeerde voetbalwed...rijd en een vierbeenenwedloop. U ziet, Mijnheer de Voor...tter, dat alles wat 's menschen hart op zoo'n dag kan ver...eugen, te genieten viel. Verdubbelt men den post, dan zou ...en, vrees ik, te veel van het goede krijgen; het feest zou ...ellicht ontaarden in een bacchanaal, de vreugderoes in een ...elirium......

Vandaar dat ik heb voorgesteld het onder artikel 12 uit...etrokken bedrag terug te brengen tot f 3000.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou een ...nkel woord willen zeggen over den anderen kant van de ...edaille, die de vorige sprekers ons hebben laten zien. Ik zou ...l. niet willen spreken over de maatregelen, die genomen ...oeten worden in Curaçao, maar over de middelen, die ge...onden moeten worden ter bestrijding van de kosten dier ...aatregelen, en ik zou dus een enkel woord willen spreken ...ver de algemeene lijnen der belastingpolitiek. Ik stel dan ...ls, naar het mij voorkomt, onbestreden doel op den voor...rond, dat de kolonie zich zelf moet gaan bedruipen, niet in

(van Dorp.)

de eerste plaats ter wille van het moederland, want het subsidie voor Curaçao is voor Nederland als een druppel in den oceaan, maar in de eerste plaats ter wille van de kolonie zelf. Een kolonie moet even weinig armlastig zijn als het moederland.

Ik wilde bij mijn opmerkingen aanknoopen aan het begin van de Memorie van Antwoord, waar de Minister er op wijst, dat de landbouw nooit een van de voornaamste middelen van bestaan kan zijn voor Curaçao, maar dat dit altijd zullen moeten zijn handel en scheepvaart, en waar Zijn Excellentie er dan op wijst, dat die takken van bedrijf in de laatste drie jaren zeer bemoedigende uitkomsten hebben gegeven, zoodat men tot zeer gunstige verwachtingen gerechtigd is.

De Minister geeft eenige cijfers over de toeneming van het handelsverkeer, van in- als uitvoer, die werkelijk merkwaardig genoeg zijn. Zoo zien wij, dat de toeneming van 1919 op 1921 van den in- en uitvoer bedraagt 8½ en 5 millioen op 19 en 13 millioen. De cijfers zijn nog merkwaardiger, wanneer men enkele jaren teruggaat, bijv. tot 1905, toen het uitvoercijfer slechts bedroeg f 3 700 000 en het uitvoercijfer 1 millioen, zoodat er dus een buitengewoon sterke toeneming is te bespeuren.

Verder wijst Zijn Excellentie er op, dat die toeneming feitelijk te danken is aan de werkzaamheden van de raffinaderij van de Curaçaosche Petroleum Maatschappij en aan de ontginningen van phosphorzure kalk in Curaçao.

Wanneer ik thans overga tot een korte bespreking van de belastingpolitiek, is dat om uitdrukking te geven aan mijn vrees, dat men zich te veel zal blind staren op de directe bijdragen voor de Curaçaosche financiën, die men verwacht van de resultaten van die beide groote bedrijven, en dat men te veel zal voorbijzien, dat de groote voordeelen van dergelijke bedrijven indirect zijn, door de voordeelen voor de welvaart van de bevolking, en dat deze weer, in de cijfers van de inkomstenbelasting, tot uiting komen in de belastingopbrengst.

Een dergelijke richting komt tot uiting in de opmerkingen op bladzijde 2 van het Voorloopig Verslag, waar enkele leden de vraag hebben gesteld, of in deze kolonie de accijnzen en invoerrechten niet te zwaar drukken op het minder gegoede deel der bevolking, en in dit verband werd gevraagd, hoeveel door groote ondernemingen, in het bijzonder door de op Curaçao gevestigde petroleumonderneming, in de middelen wordt bijgedragen.

Wanneer men nu in die lijn van gedachten doorgaat en men beziet de cijfers, die door den Minister zijn gegeven op de blz. 2 en 3 der Memorie van Antwoord, van de bijdragen in de belastingen van die twee maatschappijen, dan zou men inderdaad zeggen, dat die bijdragen buitengewoon poover zijn, met uitzondering misschien van het uitvoerrecht op de mijnbouwproducten, dat ongeveer f 70 000 heeft opgebracht. Een klein bedrag, wanneer men daarbij denkt aan de cijfers, waarmede wij in Nederland gewoon zijn te werken, maar op een begrooting van ca. 1 millioen en wanneer men bedenkt, dat het maar één soort bijdrage is en dat die van één maatschappij komt, is dat wel een hoog cijfer.

Maar overigens zijn die cijfers klein. Maar men moet dan ook feitelijk naar andere cijfers zien, en wel naar de cijfers der inkomstenbelasting, niet zooals zij direct door die bedrijven worden opgebracht, want die cijfers zijn in de Memorie van Antwoord niet te vinden ten aanzien van de Petroleummaatschappij, om de eenvoudige reden, dat deze maatschappij die nog niet betaald heeft, en daaruit volgt weer, welk een juiste en gezonde belasting de inkomstenbelasting is. De Petroleummaatschappij heeft al tal van bijdragen in de Curaçaosche belasting betaald, hoewel zij nog geen winst gemaakt heeft, maar omdat zij nog geen winst gemaakt heeft, heeft zij nog geen bijdrage in de inkomstenbelasting betaald.

De Phosfaatmaatschappij heeft wel winst gemaakt en moet dus bijgedragen hebben in de inkomstenbelasting, maar dat cijfer is niet te vinden in de Memorie van Antwoord. Ik kan niet zeggen waarom; misschien kan de Minister daaromtrent een nadere inlichting geven.

Maar wanneer men nu naar de cijfers der inkomstenbelasting in Curaçao overgaat, dan ziet men op eens de geweldige

(van Dorp.)

beteekenis van deze twee bedrijven voor de Curaçaosche financiën.

De opbrengst van de inkomstenbelasting op Curaçao was in 1909 f 21 000, in 1913 f 24 000, in 1918 — ongeveer het tijdstip waarop deze maatschappijen begonnen te werken — f 61 000, in 1920 f 115 000, en zooals men weet is de raming van dit jaar f 255 000. De Minister heeft aanleiding gehad om de raming maar even met f 80 000 te verhoogen, naar aanleiding van de gunstige verwachtingen die men meent te mogen koesteren.

In het tijdvak 1919—1920 is de belastingvoet verdubbeld, maar de opbrengst der belasting is tot het 12-voudige gestegen, en dat is ook geen wonder. De bevolking ondervindt op 2 wijzen de voordeelen dezer twee groote maatschappijen. Ten eerste door de verdiensten, die het handelsverkeer, dat veroorzaakt wordt door het bestaan dier maatschappijen, oplevert, en ten tweede door de directe salarieering.

Hoewel de Petroleummaatschappij een geweldig kapitaal heeft gestoken in haar bedrijf en nog geen winst gemaakt heeft, schat men de salarissen op ca. ½ millioen.

Hoe komt het, dat deze twee maatschappijen deze groote bedrijven op die plaats hebben gesticht? De eerste oorzaak, ze is reeds door den vorigen spreker genoemd, is gelegen in de buitengewoon gunstige ligging van Curaçao, de tweede in de buitengewoon vrijgevige bepalingen, die in de Curaçaosche haven gelden ten opzichte van het havenverkeer. De haven is ongeveer geheel vrij. Er zijn geen formaliteiten, alleen bestaat er als heffing het loodsgeld, waarvan echter de Curaçaosche schepen zijn vrijgesteld.

Voorts is het invoerrecht op Curaçao ook buitengewoon laag. Het bedraagt voor de meeste artikelen maar 3 pct. Bovendien zijn voor zeer vele burgerartikelen, juist ten gerieve van den handel, nog uitzondering gemaakt, en zoo is o.a. ook een uitzondering gemaakt voor de ruwe olie.

In verband daarmede heb ik mij eenigszins verbaasd over de opmerking in het Voorloopig Verslag, die ik zooeven voorlas, dat de accijnzen en invoerrechten te zwaar op het minder gegoede deel van de bevolking zouden drukken. Want die invoerrechten zijn buitengewoon laag; het invoerrecht op suiker komt op één cent per pond uit. Op maïs — het hoofdbestanddeel van de voeding van de minder bedeelde bevolking — komt het invoerrecht op 1½ pct. uit.

De eenige accijns, die op de bevolking drukken kan, is de vleeschaccijns. Het is echter niet aan te nemen, dat deze zwaar zou drukken, om het bedrag. De bevolking telt 55 000 zielen; de geheele vleeschaccijns bedraagt f 10 000, dat is 20 cent per hoofd per jaar.

Men zou het ook nog anders kunnen berekenen. Het hoofdbestanddeel van de voeding — wat het vleesch betreft — van de Curaçaosche bevolking is geitenvleesch. Dit vleesch is vrijgesteld van accijns buiten Willemstad. Men kan dus zeggen: die accijns treft hoofdzakelijk de inwoners van Willemstad, die ongeveer 15 000 zielen bevat. Deze menschen betalen dan 60 cent per hoofd per jaar in den vleeschaccijns. Men kan moeilijk zeggen, dat dat een buitengewone last is voor het bestaan van de lagere bevolking. Ook de andere belastingen zijn buitengewoon laag.

De inkomstenbelasting begint boven het inkomen van den gemiddelden arbeider. Zoo is het ook met de huurwaardebelasting, die boven de huurwaarde valt van de doorsnee arbeiderswoning.

Nu heeft men — de vorige spreker heeft het ook reeds aangestipt — een belastingherziening voorgenomen, en daarmede is men reeds bezig. Het is ten aanzien van deze herziening, dat ik mij ongerust maak, ongerust over de grondslagen, ongerust over de richting, waarin ze gaat en ongerust over de resultaten, die daarmede op den duur zouden kunnen worden bereikt.

Waar de Minister zegt, dat men zal trachten in het algemeen een andere perceptiewijze tot stand te brengen, omdat de perceptie noodeloos ingewikkeld en te kostbaar is, kan ik mij ten zeerste met dat voornemen vereenigen.

Het komt mij voor, dat uit de cijfers blijkt, dat de perceptiewijze van de Curaçaosche belasting inderdaad te kostbaar is. Wanneer op een inkomstenbudget van een millioen gulden f 156 000 wordt uitgegeven aan belastingperceptie — d dus meer dan 15 pct. —, lijkt mij dat percentage zeer ho

Ik zie echter een gevaar in de verhooging van de uitvo rechten op het phosphaat, en een ander gevaar zie ik in wijziging van de heffing van de loodsgelden. Ik geloof i dat men daarmede op denzelfden weg is als in Indië, dat m afwijkt van het gezonde principe om belasting van het komen of de winst te heffen en dat men zakelijke recht heft, ongeacht de winst, die in het bedrijf gemaakt wor De phosphaatrechten zijn reeds verhoogd met 50 pct. Dat deze maatschappij ongeveer f 35 000 kosten.

Deze maatschappij is sterk vooruitgegaan. Ze is eigenl pas goed aan het werk kunnen komen na den oorlog. In enkele jaren is de winning buitengewoon vooruitgegaan. winning is reeds 60 à 70 000 ton geweest, terwijl de outilla thans voor een grooter bedrag dan 100 000 ton is ingericl Die maatschappij heeft dus de beste vooruitzichten.

Nu zou niet door verhooging van de uitvoerrechten de wer kring van de maatschappij onmiddellijk gestaakt worde Maar dat is de vraag niet.

Ik zou de quaestie in het kort aldus willen stellen. Elk u voerrecht, bijv. op phosphaat, maakt, dat eenige tonnen ph phaat niet gewonnen worden, die anders wel gewonnen zoud worden en die dan weder een aanleiding tot welvaart voor Curaçaosche bevolking zouden geweest zijn. Maar ik me dat de zaak ernstiger staat ten opzichte van de Curaçaosc Petroleum Maatschappij. Daarbij komen nog twee ande factoren in het spel. Die Curaçaosche Petroleum Maatschapp heeft, alvorens zich te Curaçao te vestigen, onderhandeling gevoerd. Er waren nadeelen aan de haven van Curaçao ve bonden; de vorige spreker heeft reeds enkele opgesomd; z is een zeer groot nadeel het buitengewoon watergebrek v Curaçao. Op grond van die onderhandelingen heeft de maa schappij zekere voorrechten gekregen; geen buitengewo groote voorrechten; zij had als ieder ander vrijdom van lood gelden voor zoover zij Curaçaosche schepen zou gebruike voor de schepen, die ruwe olie zouden aanvoeren, zou zij ha loodsgeld betalen; verder verkreeg zij vrijdom van invoe rechten voor haar gereedschappen, voor haar werktuigen machinerieën en ook voor de materialen, die aangevoerd moe ten worden om een geheele wijk te bouwen, welke zij nood had voor arbeiders en employé's. Dat was echter niets buite gewoons; zoo was telkens ook voor andere bedrijven geha deld. Nu wil men deze voordeelen plotseling intrekken; d gunstige bepalingen wat betreft de loodsgelden zijn ree ingetrokken.

Nu meen ik, dat wij hier met nog twee andere factoren doen hebben. In de eerste plaats mag de vraag gesteld wo den, of dergelijke intrekking van toegestane voordeelen n enkele jaren, nadat de maatschappij zich daar gevestigd hee en hier nog geen winst gemaakt is, wel behoorlijk te achte is. Ik geloof, dat het resultaat van dergelijk intrekken va toegestane faciliteiten zal zijn, dat zeker wantrouwen z ontstaan ten aanzien van dergelijke maatregelen, wanne misschien andere maatschappijen zich aldaar zouden wille vestigen. En daarnaast is er nog een tweede factor, die zee sterk spreekt voor de petroleummaatschappij. De phosphaat i op het eiland en komt er vroeg of laat uit, juist zooals in Oost Indië de petroleum vroeg of laat uit den bodem zal komen daaromtrent behoeft men zich betrekkelijk niet zoo ongerus te maken. Maar op Curaçao is geen petroleum; die wordt aangevoerd om de buitengewoon gunstige omstandigheden die Curaçao daarvoor biedt, maar wanneer de Curaçaosch Petroleum Maatschappij zich te eeniger tijd van Curaça mocht terugtrekken, dan zou waarschijnlijk in afzienbare tijd geen andere petroleummaatschappij zich meer op Curaçao vestigen.

Wanneer de financieele toestand van Curaçao werkelij zoo ongunstig was, dan zou men zich deze herziening nog kunnen voorstellen, maar ten aanzien van dien toestand mag men het woord „ongunstig" niet meer gebruiken. In 1921 zijn de inkomsten 2 ton boven de raming geweest en in 1922 zullen ze waarschijnlijk met 4 ton de raming overtreffen. De phosphaatrechten alleen, die ongeveer f 70 000 per jaar op-

(van Dorp e. a.)

brachten, hebben in het derde kwartaal van 1922 reeds f 25 000 opgebracht. Op het oogenblik zal de vrees voor nieuwe maatregelen waarschijnlijk invloed hebben op de opbrengst van het invoerrecht en het cijfer van dit middel geflatteerd worden, maar in elk geval zijn de inkomsten sterk aan het vooruitgaan. De Minister heeft dan ook zeer duidelijk zelf gedubieerd, en niet alleen de Minister, maar ook de Curaçaosche Regeering. Immers, hoe is het gegaan met die wijziging van de loodsgeldenheffing? De vorige spreker heeft er reeds op gewezen. De Gouverneur heeft een ontwerp aangeboden, de Koloniale Raad heeft bezwaar gemaakt, heeft zich tegen de hoofdpunten verklaard. De Gouverneur is toen gezwicht voor het verzet en heeft de voorgestelde tarieven verlaagd. Bij de openbare behandeling hoorde men plotseling, dat er nader overleg had plaats gehad en werd er een nieuwe wijziging ingediend, waardoor alles weer werd hersteld zooals het oorspronkelijk was voorgesteld. De Minister van Koloniën gelastte de afkondiging te schorsen en nu heeft de Koloniale Raad, die eerst zooveel bezwaar had, zich ten slotte zeer onaangenaam getroffen betoond over de schorsing. Daarvoor is blijkbaar de Minister weer gezwicht en heeft toch laten afkondigen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik veronderstel, dat er eenige vrees voor toekenning van enkele gewenschte posten hier in het spel is geweest, maar in ieder geval blijkt hieruit duidelijk, dat men in de kolonie zelf getwijfeld heeft, of de nieuwe maatregelen wel gunstig zouden werken.

Nu heb ik een sterke vrees, dat men verder dezen weg zal opgaan en bijv. de ruwe olie belasten, en er is wel aanleiding voor een dergelijke vrees, omdat dat zulk een schitterend belastingobject blijkt; de in- en uitvoer daarvan immers nemen ongelooflijk sterk toe. De Curaçaosche heeft immers niet alleen een raffinaderij, maar ook reservoirs, waaruit zij de voorbijvarende stoomschepen van olie voorziet. De invoer is dan ook toegenomen van 23 000 ton in 1918 tot 143 000 ton in 1920, en de uitvoer van 6000 ton in 1918 tot 94 000 ton in 1920.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat wij een goed voorbeeld hebben van de niet-vooruitziendheid van een dergelijke politiek ten opzichte van de directe belasting der nijverheid in hetgeen er gebeurd is met de raffinagebelasting, die te Curaçao geheven wordt. Toen men in Curaçao de raffinage ging opzetten, was de Regeering bevreesd voor verlies van de invoerrechten op petroleum. Zij zei: de ruwe olie is vrij, nu krijgen wij de invoerrechten op het binnenlandsch petroleumverbruik niet meer. Er werd toen een afspraak gemaakt, dat de Curaçaosche een zekeren accijns zou betalen voor de op Curaçao te leveren petroleum. Deze gewichtige quaestie brengt nu jaarlijks f 5000 op, terwijl nu de inkomstenbelasting, dank zij het petroleumbedrijf en het phosphaatbedrijf, is gestegen van f 24 000 op f 255 000, een stijging dus van 230 000, tegenover die onnoozele f 5000 raffinagebelasting.

Ik geloof, dat dit wijst op den weg, dien mij moeten gaan, en die, naar ik uit de uitingen van den Minister mag opmaken, ook zijn volledige sympathie heeft, namelijk, dat men zooveel mogelijk moet aanmoedigen en vrijlaten het vrije initiatief; ik meen, dat dat de weg is, om de kolonie vooruit te brengen, maar ook, dat men de bedrijven, die groote winsten maken, gerust mag laten bijdragen in de kosten van het bestuur van de kolonie, maar dan niet door zakelijke belastingen, die drukken ook wanneer het bedrijf geen winst maakt, doch alleen door zuivere winstbelastingen.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik een enkel woord zal zeggen over de begrooting van Curaçao, dan behoeft niet gesproken te worden in den somberen toon, die voor Suriname gold, omdat de economische toestand van deze kolonie gunstig is en zij veel toekomst heeft. De laatste jaren zijn voor Curaçao factoren opgetreden, die den onmiddellijken toestand hebben verbeterd en die bovendien de beste verwachtingen voor de naaste toekomst bieden. Dat blijkt reeds uit enkele cijfers omtrent de handelsbeweging en het scheepvaartverkeer, welke in de Memorie van Antwoord zijn opgenomen.

Doch kan omtrent Suriname slechts één roep uitgaan over de voortreffelijke wijze, waarop de Gouverneur van Heemstra de zaken leidt, datzelfde kan helaas niet van Curaçao gezegd worden. Curaçao schijnt den laatsten tijd te worden bestuurd in een richting, die er eerder op berekend schijnt den natuurlijken vooruitgang te belemmeren, dan te bevorderen.

Wij hebben gezien, dat het Koloniaal Gouvernement, na jarenlang duizenden en duizenden te hebben besteed aan allerlei, dikwijls gewaagde proefnemingen op landbouwgebied, nu plotseling zich aan zoo goed als alle werkzaamheid — ten minste voor zoover de benedenwindsche eilanden betreft — onttrekt.

En dat juist, nu na jarenlang stelselloos geliefhebber, eindelijk de helaas ontijdig afgetreden Gouverneur Helfrich een behoorlijk plan had opgezet, dat niets fantastisch inhield, maar rekening hield met wat practisch uitvoerbaar was gebleken.

Feit is, dat landbouw en veeteelt, waarvan een groot deel der bevolking moet leven, zoo niet van Curaçao, dan toch van Aruba en Bonaire zich voortaan niet meer in eenigen steun van Gouvernementswege mag verheugen en zich tevreden moet stellen met de hooge belangstelling der Regeering.

Er is nog een ander punt, dat ik bij Curaçao zou hebben willen behandelen, maar waarover ik kan zwijgen, omdat het reeds door mej. van Dorp is aangevoerd. Ik zal over het belastingstelsel dus niet spreken en alleen iets zeggen over de loodsgelden.

De Regeering schrijft te recht in haar Memorie van Antwoord, dat de verblijdende vooruitgang in den economischen toestand der kolonie vooral is toe te schrijven aan de werkzaamheden der Curaçaosche Petroleum Maatschappij. Een dergelijk grootbedrijf, met haar staf van personeel, employé's en arbeiders, kan niet anders dan een enormen invloed ten goede uitoefenen op den economischen toestand van een eiland van nog geen 36 000 zielen. Waarbij nog komt, dat, wanneer die maatschappij winsten gaat afwerpen, haar invloed zich ook in de middelen zal doen gevoelen.

Wat doet nu het koloniaal bestuur ten opzichte van deze onderneming? Het ziet dadelijk met kleine middelen het bedrijf te belasten.

Bij de recente wijziging der loodsverordening zijn toch niet alleen de tarieven verhoogd, maar is ook de gunstige bepaling, die daarin voorkwam, waardoor de schepen der onderneming niet verplicht waren zich van een loods te bedienen en dus ook geen loodsgeld behoefden te betalen, ingetrokken. Dit komt de onderneming op een halve ton per jaar te staan.

In de eerste plaats is het onbehoorlijk om een onderneming, die, vertrouwende op toegezegde en in de koloniale verordening vastgelegde faciliteiten, zich in de kolonie vestigt, zulk een behandeling aan te doen. Maar het getuigt ook van gering economisch inzicht om de ondernemingen niet te belasten naar betaalde winsten, maar met heffingen, die onafhankelijk daarvan worden geheven.

Ik onderschrijf niet wat de vorige spreekster in uitzicht heeft gesteld, dat de maatschappij zich wellicht binnenkort zou terugtrekken, maar ik wijs er op, dat het een zeer onereuze wijze van handelen is, omdat de maatschappij er op mocht rekenen, dat de loodsgelden niet van haar zouden worden geheven.

Nu een enkel woord over de ongeregeldheden te Curaçao. Het antwoord, dat hoofdzakelijk berust op een relaas van den Gouverneur, geeft den indruk, dat de Gouverneur werkelijk verrast is door de ongeregeldheden op 17 Juli. Maar hij had niet verrast mogen worden. De Gouverneur had van een lid van den Volksbond een waarschuwing ontvangen — dat staat vast —, dat er iets broeide onder de bevolking. Vaststaat bovendien, dat 17 Juli — lang vóór de gewelddaden — een groote menigte om het raadhuis was met geenszins vredelievende bedoelingen.

Getuigt het van inzicht, dat men zich toen nog liet overrompelen?

Nu zegt de procureur-generaal, dat het niet tot geweld gekomen zou zijn, indien niet door een onbekend geblevene veel sterke drank was rondgedeeld aan de bevolking. Maar hoe

(Boon c. a.)

is het mogelijk, dat dit op klaarlichten dag te Willemstad kon gebeuren, zonder dat de politie er iets van bemerkte? Wie heeft hierin de hand gehad?

Volgens de publieke opinie is dit niemand anders geweest dan de later uitgezette redacteur van het blaadje *La Manana*. Als men nu weet, dat dit blaadje gedrukt werd op de drukkerij van de R.-K. missie, dat een lid van die missie geestelijk adviseur van den R.-K. Volksbond is en dat de Gouverneur beschermheer van dien bond is, dan vraagt men zich af, of het niet zeer ongewenscht is, dat de Gouverneur zijn bescherming daaraan blijft geven. De Volksbond was pleitbezorger van de stakers en gaf eerst op het uiterste moment de zaak in handen van den op het laatste oogenblik opgerichten Bond van Bootwerkers, in welks bestuur weer leden van den Volksbond zitting namen.

De maatschappijen hebben dan ook de bemiddeling van den Gouverneur afgewezen. Vreemd doet aan, dat de Minister de processen-verbaal van het justitieel onderzoek niet kan overleggen, omdat die hem door den Gouverneur niet zijn toegezonden. De Kamer moet zich vergenoegen met courantenberichten en nog wel de allerminst betrouwbare, uit de *Amigoe di Curaçao*. De Minister zegt: Het was maar een opstootje. Maar dat was meer geluk dan wijsheid.

Zeer toevallig waren de militairen aanwezig, maar wanneer de stakers een anderen dag hadden gekozen, was misschien het garnizoen op vele uren afstand geweest en waren er andere dingen gebeurd. In de kringen van de Europeanen heerscht dan ook ernstige onrust over deze leiding van zaken, en ik hoop, dat de Minister niet zal nalaten den Gouverneur op het precaire van den toestand te wijzen.

Wat de opheffing van het garnizoen betreft, zegt de Minister, dat verschillende Gouverneurs daartegen hebben geadviseerd, maar de heer Helferich, een der meest energieke Gouverneurs, dacht er anders over en wilde reorganisatie. Het garnizoen is nu ongeveer 150 man, een aantal, dat tegenover een buitenlandschen vijand niets beteekent. De officieren worden gerecruteerd uit het Nederlandsch-Indische leger en assimileeren zich niet met de overige bevolking, maar trekken zich op het fort terug, zoodat er een groot antagonisme heerscht tusschen die officieren en de notabelen der inheemsche bevolking. En het optreden van de politie moet belachelijk zijn geweest. Ik heb gehoord van een officier van de *Zeeland*, die toen juist bij Willemstad lag, dat enkele politieagenten hun revolvers afschoten van achter een muur, zonder te zien waarop zij schoten.

Die menschen vonden schieten wel heel aardig, maar voor terugschieten waren zij bang. Dat is heel verstandig, wordt gezegd, maar dat is voor politiemannen toch niet bepaald de juiste opvatting.

Het is natuurlijk allerminst mijn bedoeling, dat er geen politie en geen troepen zouden zijn, maar het staat vast, dat beide, zooals zij thans zijn, waardeloos zijn. Daarom dring ik aan op een goede politiemacht met goed onderlegd Europeesch kader, zooals Engeland in tal van kleine nederzettingen heeft. Dat geeft oneindig veel betere waarborgen. Militairen kunnen alleen repressief ingrijpen; zijn dikwijls ver weg om te oefenen. Dit garnizoen moet worden opgeheven; men moet een politiemacht krijgen, waarop men kan vertrouwen, want het zins geenszins onmogelijk, dat dergelijke opstootjes zich herhalen.

Mijnheer de Voorzitter! Voor ditmaal wil ik het hierbij laten en vertrouwen, dat bij de hoopvollere toekomst, die Curaçao te gemoet kan gaan, de Regeering zal inzien, dat niet in de eerste plaats het op versterking der middelen aankomt, maar vooral op het steunen en ontwikkelen der hulpbronnen en op het bewaren van orde en rust, op het geven van economische en rechtszekerheid.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer de Graaff, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik de verschillende sprekers op den voet volg, heb ik in de eerste plaats te beantwoorden de vragen, door den heer Feber tot mij gericht.

Met de beschouwingen van dien geachten afgevaardigde in zake de vorming van gemeenten, waarbij hij deed uitkomen, dat dit onderwerp in gelijken trant ontwikkeling zal moeten vinden als in Suriname, kan ik mij geheel vereenigen. Het kan zijn, dat de geografische gesteldheid eenig onderscheid vordert wat betreft de keuze der ressorten, maar in het wezen van de zaak staan wij in beide gevallen voor hetzelfde vraagstuk.

Een van de volgende beschouwingen van dien geachten spreker betrof de opmerking, van enkele zijden geuit, dat de regeling der bezoldiging van de voorgangers der verschillende kerkelijke gemeenten in Curaçao zich zal moeten richten naar het aantal kerkgebouwen, in dier voege, dat voor elk gebouw maar één geestelijke bezoldiging ontvangt. In de Memorie van Antwoord heb ik reeds verklaard, dat ik die zienswijze evenmin zou kunnen aanvaarden, waar uiteraard nog tal van andere factoren in deze in aanmerking komen.

Een behartigenswaardige wenk van dien geachten afgevaardigde betrof het onderhoud van wegen en openbare gebouwen. Inderdaad zal bezuiniging niet mogen leiden tot verval, tot degeneratie van die openbare werken. Ik ben ten volle bereid de aandacht van den Gouverneur daarop bepaaldelijk te vestigen.

De klacht in zake onvoldoende schoolruimte voor de bijzondere instellingen van onderwijs op Curaçao heeft mij reeds meer dan eens bereikt. Het spreekt vanzelf, dat ik in deze geen toezeggingen kan doen dan alleen deze, dat ik mij gaarne in verbinding zal stellen met den Gouverneur, om als nog te overwegen, in hoeverre het wellicht mogelijk zal zijn indien niet geheel, dan toch in zekere mate, aan gegronde bezwaren te gemoet te komen, zoo niet bij suppletoire begrooting dan bij de eerstvolgende algemeene begrooting.

De heer IJzerman leverde een reeks van beschouwingen die zich ongeveer over het geheele arbeidsveld van het bestuur der kolonie bewogen. Voor een deel waren die opmerkingen te vaag, dat ik daarop in den breede zou kunnen ingaan. In het algemeen geef ik al dadelijk den heer IJzerman toe, dat men ook met bezuiniging voorzichtig moet zijn; zelf dat men door overmatige bezuiniging evenveel kwaad kan doen, zoo niet nog meer, dan door verspilling. Ik heb echter in deze alleszins reden tot vertrouwen in het beleid zoowel van den Gouverneur als van den Kolonialen Raad van Curaçao, die, naar mijn ondervinding in de afgeloopen jaren, hun taak zeker niet lichtvaardig opvatten.

De heer IJzerman wijdde een enkel woord aan de landbouwtoestanden, welk onderwerp ook door den heer Boon i aangeroerd. In den tijd van den vorigen Gouverneur, den hee Helfrich, is een krediet aangevraagd ter bevordering van d ontwikkeling van den kleinen landbouw in de kolonie. He effect is voor het eiland Curaçao en in het algemeen voor d Benedenwindsche eilanden in hooge mate teleurstellend ge weest, wat zich in zooverre aanstonds laat verklaren, dat d gesteldheid van het land voor het landbouwbedrijf wel zee weinig gunstig is. Men behoeft de oorzaak werkelijk niet t zoeken in onwil of gemis van medewerking van de zijde de Overheid. Wel in de eerste plaats is die te vinden in gering geneigdheid van de bevolking om in den landbouw een bestaa te zoeken, terwijl de eigenlijke toekomst van de kolonie, zooal de heer IJzerman deed uitkomen, veeleer ligt in de scheep vaart en hetgeen daarmede verband houdt. Ik ben het me dien geachten spreker niettemin eens, dat het streven nie geheel mag worden opgegeven en dat vooral voor de Boven windsche eilanden, met name voor het eiland Sint Eustatiu de ontwikkeling van het klein-landbouwbedrijf van groo belang zou zijn en een gezeten landbouwstand in het leve zou kunnen roepen.

Dat verder de haven van Willemstad nog in verschillend opzichten verbetering behoeft, is mij niet onbekend. Naa aanleiding van de desbetreffende opmerkingen van den hee IJzerman zal ik niet nalaten de aandacht van den Gouve neur nog eens op dit onderwerp te vestigen.

(Minister de Graaff.)

Die geachte afgevaardigde sprak terloops van een procédé van den heer Goudswaard ter bereiding van aloïne. Deze zaak is ook mij niet onbekend, juist eenige dagen geleden vernam ik nadere bijzonderheden. Omtrent de beteekenis van het procédé uit een bedrijfsoogpunt zou ik niets kunnen mededeelen. De zaak zelf maakt trouwens nog een onderwerp uit van deskundig onderzoek.

De opmerkingen van den heer IJzerman en daarmede tevens die van den heer Boon omtrent de strohoedenindustrie op Curaçao zou ik in dien zin wenschen aan te vullen, dat de leiding van die industrie inmiddels is overgegaan op den inspecteur van het onderwijs en zeer zeker niet door het koloniaal bestuur uit het oog wordt verloren. Het geldt hier inderdaad een bedrijf, dat alleszins de aandacht verdient; een bedrijf, dat moeilijke tijden heeft doorgemaakt en nog telkens moeilijkheden ondervindt, maar waarin niettemin voor het eiland ongetwijfeld beteekenis ligt en dat inzonderheid voor de vrouwelijke bevolking een welkome bron van bestaan kan zijn.

Zoowel door den heer IJzerman is medegedeeld, heeft de rechtstreeksche deelneming van het Gouvernement met de sisalcultuur een einde genomen. Beide ondernemingen, zoowel die op het eiland Curaçao zelf als die op St. Eustatius, waren voor het land bij voortduring een bron van verlies. En een beter perspectief voor de toekomst bood evenmin zich aan, zoodat het een daad van verstandig beleid was te achten, de zaak tot een einde te brengen en het Gouvernement zoowel uit de eene als uit de andere onderneming zich te doen terugtrekken. Dat de zaak voor de schatkist een niet onbelangrijk verlies heeft veroorzaakt, valt zeer te betreuren. Aan dat feit was niets te veranderen; het eenige, wat te doen viel, was zich van de bedrijven los te maken om verdere schade te voorkomen.

Op de loodsgelden kom ik zoo aanstonds terug, wanneer ik de geachte afgevaardigde mejuffrouw van Dorp op dit punt meer in den breede beantwoord.

Ik geloof niet, Mijnheer de Voorzitter, dat het hier de plaats is, om op de beide door den heer IJzerman besproken amendementen in te gaan; bij deze algemeene beschouwingen meen ik te kunnen volstaan met de verklaring, dat ik noch met het eerste, noch met het tweede voorstel zou kunnen instemmen. De redenen daarvoor zal ik ontvouwen, wanneer straks de amendementen zelf aan de orde komen.

De geachte afgevaardigde mejuffrouw van Dorp heeft verschillende belangrijke beschouwingen gewijd aan het vraagstuk van de algemeene belastingpolitiek in de kolonie. Ik ben het met die geachte spreekster geheel eens, dat het doel van de financieele gestie in de kolonie moet zijn een zich langzamerhand financieel vrijmaken van het moederland, in die mate, dat de kolonie in den ruimsten zin in het algemeen staatsverband autonomie kan genieten, zonder daarbij aan het voortdurend toezicht van het opperbestuur onderworpen te zijn. In die richting ook gaat ongetwijfeld de gestie van het koloniaal bestuur in zake de belastingwetgeving. In verschillende opzichten is in den laatsten tijd belangrijke uitbreiding gegeven aan de fiscale heffingen in de kolonie. De meeste daarvan zijn voor deze besprekingen van minder belang en kunnen hier dus buiten nadere beschouwing blijven. Inzonderheid trokken de aandacht van mejuffrouw van Dorp de verhooging van het phosphaatuitvoerrecht en de verhooging van de loodsgelden. Wat de eerste verhooging betreft, ben ik van oordeel — en de geachte afgevaardigde loochende, als ik mij niet bedrieg, tot zekere hoogte dezelfde zienswijze —, dat voor ongerustheid omtrent het voortbestaan van de betrokken onderneming geen bepaalde reden bestaat. Intusschen geef ik toe, dat men niettemin zich er voor moet wachten met de heffing te ver te gaan, en het daarheen te drijven, dat de phosphaten in den grond blijven. Ik acht het intusschen niet waarschijnlijk, dat op het oogenblik dat gevaar aanwezig zou zijn.

Een punt, dat meer van nabij beschouwing vraagt, is de quaestie van de loodsgelden. De herziening van die heffing heeft inderdaad een onderwerp van vrij langdurige gedachtenwisseling tusschen het koloniaal bestuur en mij uitgemaakt. Mijn bezwaren betroffen daarbij niet alleen de Curaçaosche Petroleum-Maatschappij, maar de belangen van de binnenlandsche scheepvaart in het algemeen. Ten slotte heb ik mij vereenigd met hetgeen in de kolonie werd gewenscht. Maar ik voeg er dadelijk bij, dat ik korten tijd geleden een schrijven heb doen volgen aan den Gouverneur, waarbij ik, in aansluiting aan vroegere wenken, in overweging heb gegeven, om spoedig zekere tegemoetkoming te treffen, waardoor de belangen van de binnenlandsche scheepvaart in het algemeen en als zoodanig ook die van de Petroleum-Maatschappij, voor zoover deze met haar vaartuigen daaraan deelneemt, gebaat zullen zijn. Die tegemoetkoming zal hierin bestaan, dat voor de ter plaatse thuis behoorende vaartuigen bij in- en uitvaart overdag geen gebruik van loodsdiensten meer zal worden vereischt en dus voor dat verkeer ook geen loodsgelden betaald zullen behoeven te worden. Het komt mij voor, dat daarmede de bezwaren op dit punt voor een goed deel zullen worden ondervangen.

Wat de inkomstenbelasting betreft, is de oorzaak van het feit, dat de Petroleum-Maatschappij tot nog toe daarin niet heeft bijgedragen, inderdaad hierin gelegen, dat voor zooveel bekend die maatschappij tot dusver nog geen winst heeft gemaakt.

Wat het phosphaatbedrijf aangaat, daarmede is het in dat opzicht anders gesteld, maar ook al stonden mij gegevens ten dienste, dan nog zou ik omtrent den aanslag in de inkomstenbelasting geen mededeelingen mogen doen, omdat ik mij daarmede zou schuldig maken aan schending van het belastinggeheim.

Van meer dan één zijde werd hier de grief vernomen, dat door de jongste wijzigingen in de belastingheffing een overeenkomst met de Regeering, zeker privilege van de Petroleum-Maatschappij, zou zijn geschonden. Deze opvatting is minder juist. De voordeelen, die aanvankelijk zijn toegezegd aan de Petroleum-Maatschappij, waren niet anders dan van tijdelijken aard, voor de beginjaren der maatschappij. En waar dat bedrijf nu reeds een betrekkelijk ruim aantal jaren werkzaam is, achtte men in de kolonie het verantwoord, thans aan zekere bevoorrechtingen een einde te maken. Ongetwijfeld moet er echter in het algemeen tegen gewaakt worden zich te begeven in heffingen, waardoor een zich ontwikkelend bedrijf in den opbloei zou kunnen worden belemmerd, te meer nog in heffingen, die gegronde aanleiding zouden kunnen geven tot verplaatsing van het bedrijf. In het algemeen moet verder naar mijn inzichten tevens worden beaamd het standpunt, dat het aangrijpingspunt voor de onderwerpelijke vorderingen gezocht zal moeten worden in de richting van een winstbelasting.

Ik kom thans tot de beantwoording van de rede van den geachten afgevaardigde den heer Boon, voor zoover de door hem aangeroerde punten niet reeds door mij behandeld zijn.

Ik meen mij dus ontslagen te mogen achten van een herhaling van beschouwingen omtrent den kleinen landbouw en de loodsgeldenheffing in de kolonie Curaçao. Daarentegen zou ik eenigszins dieper willen ingaan op hetgeen door den heer Boon is opgemerkt naar aanleiding van de ongeregeldheden, die zich te Willemstad hebben voorgedaan op 17 Juli van het vorige jaar.

Zooals ik in de beantwoording van de vragen, die mij ter zake door den heer Ter Hall zijn gesteld, heb medegedeeld, is mijn algemeene indruk bij de raadpleging der stukken, die zijn overgelegd, van de verschillende verklaringen en processen-verbaal, deze geweest, dat in die zaak den Gouverneur geen blaam treft.

De heer Boon is van een andere meening. In de eerste plaats komt het hem voor, dat de Gouverneur niet had mogen worden verrast door de opstootjes van dien dag. Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat het wel zeer moeilijk zou zijn, voor welken kolonialen bestuurder ook, zich te vrijwaren voor elke verrassing te dezen opzichte. Dat in dit geval echter de verrassing niet zoo groot was als de heer Boon zich dit voorstelt, blijkt wel hieruit, dat de Gouverneur, toen hem van ter zijde was medegedeeld, dat het niet onmogelijk was, dat het tot ongeregeldheden zou komen, onmiddellijk den procureur-

(Minister de Graaff.)

generaal ter zake de noodige instructies heeft gegeven. Dit blijkt ook uit het feit, dat, toen op 17 Juli zich het opstootje voordeed en de volksmenigte zich begaf naar het kantoor van den K. W. I. M. en de firma Maduro, zij daar vond een politiemacht, bestaande uit een inspecteur en zes agenten. Wel degelijk dus ook was een macht aanwezig tot bescherming van die gebouwen.

Dat die macht niet toereikend is gebleken, is zeer te betreuren, maar kan moeilijk aan den Gouverneur worden geweten. Men kan ook in dergelijke omstandigheden gelukkig of minder gelukkig zijn; men kan al dadelijk er in slagen aan de zaak een einde te maken, maar ook kan men in het geval komen, dat aanvankelijk de overmacht aan den anderen kant is. Dan blijft er niets anders over dan te doen wat ook hier gebeurd is. en zoo spoedig mogelijk de noodige versterking te doen aanrukken om de ongeregeldheden te onderdrukken.

Daar is inderdaad gezegd, dat de bootwerkers, die in Willemstad tot verzet waren gekomen, onder den invloed van sterken drank hebben gehandeld. Dit is niet bewezen, en, zooals ook de Gouverneur verklaard heeft, de schuldigen aan mogelijke verstrekking van sterken drank heeft men niet kunnen aanwijzen. Ook het feit zelf is niet bewezen, maar nu vraag ik: al was de bewering juist gebleken, wat zou dat dan nog aan de zaak afdoen? Hebben de betrokkenen onder den invloed van sterken drank gehandeld, dan is dat te hunnen aanzien veeleer eenigszins een verontschuldiging, in zoover, dat zij zich dan misschien niet ten volle bewust waren van hetgeen zij deden. Heeft die bijkomstige omstandigheid zich niet voorgedaan, dan hebben zij in kalm overleg gehandeld.

De heer Boon heeft zooeven er op gedoeld, dat de eigenlijke bewerker van de opstootjes zou zijn geweest een vreemdeling, zekere Morera Colon, uit Portorico, die redacteur van een dagblad in Curaçao was geworden.

Ook dit blijkt uit niets. Wel is zijn gedrag tijdens het verzet van dien aard geweest, zooals ik bij de beantwoording van de indertijd gestelde vragen al heb medegedeeld, dat hem het verblijf op het eiland is ontzegd. Dat hij de aanstoker zou zijn geweest tot die opstootjes, is niet bewezen en is zelfs aanstonds niet zeer aannemelijk te achten, in verband met zijn positie als vreemdeling. In elk geval, hoe dit ook zij, die persoon is terstond verwijderd geworden als gevaarlijk voor de openbare orde.

Aan den Gouverneur is het verwijt gemaakt, dat hij beschermheer was van den R.-K. Volksbond en dat is gebleven, niettegenstaande die Volksbond min of meer bemiddelend is opgetreden in het incident met de bootwerkers.

In de eerste plaats moet ik dan aanvoeren, dat, naar ik meen, de vorige Gouverneur, de heer Helfrich, evenzeer beschermheer was van den Katholieken Volksbond en voor zoover mij het aandeel bekend is van dien bond in deze aangelegenheid, is het mij ook niet duidelijk, waarom de Gouverneur geen beschermheer kon zijn gebleven.

Door den heer Boon is de opmerking gemaakt, dat het meer geluk dan wijsheid is geweest, dat het opstootje zich beperkt heeft tot hetgeen gebeurd is. Daarop valt natuurlijk moeilijk te antwoorden. Wat wel had kunnen gebeuren of niet had kunnen gebeuren, kan geen van ons beoordeelen. Wel kan ik zeggen, dat, afgescheiden van de betreurenswaardige gevolgen voor enkele personen, de beteekenis van de zaak niet groot is geweest, hetgeen wel hieruit blijkt, dat zich na het korte opstootje geen de minste ongeregeldheid meer heeft voorgedaan. Daaruit alleen ook valt reeds op te maken, dat geen de minste politieke beteekenis aan de zaak gehecht mag worden.

De heer Boon is ten slotte in min of meer uitvoerige beschouwingen getreden, betrekking hebbende op verbetering der repressieve middelen, die aan het bestuur van de kolonie ten dienste staan, en dit met het oog op mogelijke herhaling van dergelijke ongeregeldheden.

Inderdaad zijn door den vorigen Gouverneur, den heer Helfrich, voorstellen gedaan tot reorganisatie van de gewapende macht. In zoover al dadelijk leverden die voorstellen bedenkingen op, dat de gedachte organisatie binnen de grenzen der financieele krachten van de kolonie bezwaarlijk uitvoerbaar zou zijn geweest.

(Minister de Graaff e. a.)

Of inderdaad het voordeel groot zou zijn voor de ingeze[tenen], wanneer de aanwezige militaire macht, hoe gering o[ok] op zich zelf, werd omgezet in een verbeterde politiemacht, hier wel niet te beoordeelen. Ik ben echter bereid om d[e] vraag opnieuw aan den Gouverneur voor te leggen, in ve[r]band met de opmerkingen, van den heer Boon vernomen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Artikel I komt in behandeling.

De onderartikelen 1 tot en met 11 worden achtereenvolge[ns] zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aa[n]genomen.

Beraadslaging over onderartikel 12, luidende:

„Kosten van volksfeesten op den verjaardag van Ha[re] Majesteit de Koningin en van de verstrekkingen op die[n] dag aan de politie, enz. f 6000.",

waarop is ingediend door de heeren IJzerman en Albarda, mevrouw de Vries—Bruins en de heeren van der Waerden e[n] van Zadelhoff, een amendement (Stuk n°. 12, 1), strekkend om het onderartikel te lezen:

„Kosten van volksfeesten op den verjaardag van Har[e] Majesteit de Koningin en de verstrekkingen op dien da[g] aan de politie, enz. f 3000".

De heer IJzerman verkrijgt het woord tot toelichting va[n] zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik mee[n] te kunnen volstaan met wat ik over dit amendement bij d[e] algemeene beschouwingen heb gezegd.

Voorgesteld door vijf leden, maakt het amendement ee[n] onderwerp van beraadslaging uit.

De heer de Graaff, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan de aanneming van dit amendement nie[t] genoeg ontraden. Het geldt hier niet, zooals, naar ik meen door den heer IJzerman is te kennen gegeven, een voorstel dat van den Minister zou zijn uitgegaan. Het voorstel, om den gebruikelijken post van f 3000 tot viering van den ver[jaardag] jaardag van H. M. de Koningin voor deze bijzondere gelegenheid dit jaar met f 3000 te verhoogen, is uitgegaan van het koloniaal bestuur.

Naar mijn meening is dat voorstel in alle opzichten redelijk en ik zou het wel zeer ontactvol achten, wanneer de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging tegenover een bevolking, die inderdaad zoo koningsgezind is als de Curaçaosche, een standpunt innam, waarbij het kleine bedrag dat thans gevraagd wordt als bijdrage voor een wat mee[r] luisterrijke viering — zij het dan mogelijk, zooals de heer IJzerman demonstreerde, luisterrijk op Curaçaosche wijze —, werd geweigerd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ontraad dus ten sterkste de aanneming van dit amendement.

De Voorzitter: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs, haar gevoelen omtrent dit amendement mede te deelen.

De heer Albarda, lid van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Van de aanwezige leden van de Commissie van Rapporteurs is de meerderheid niet bereid het amendement aan te bevelen. De minderheid, één van de drie leden, kan zich er mede vereenigen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De Voorzitter: Ik stel voor, de stemming over dit amendement te doen plaats hebben morgen te 1 uur. In verband daarmede zal de beslissing over onderartikel 12 worden aangehouden.

Daartoe wordt besloten.

De onderartikelen 13 tot en met 74 worden achtereenvolgens onder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 75, luidende:

„Kosten van leergangen, f 28 068."

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Bij artikel 75 wordt 13 000 besteed ten behoeve van de strooheodenvlechterij. Wat is de toestand in deze industrie?

De voormalige leider van deze industrie, de heer Henriiez, waaraan Curaçao deze industrie dankt, is door den ouverneur Brantjes aan den dijk gezet. Op een goeden dag eeg hij van den Gouverneur Brantjes een brief, waarin hij erd bedankt als leider van deze industrie. Vroeger was die er Henriquez gedecoreerd voor de buitengewone verensten, die hij had ten opzichte van deze industrie, zoodat j zonderling opkeek, toen hij, zonder dat er iets gebeurd as, aan den dijk werd gezet.

De heer Henriquez is iemand, die zeer hoog aangeschreen staat, het is een man, die tal van onderscheidingsteekens eft gekregen op allerlei gebied, ook wegens wetenschappeke verdiensten op dit gebied, dat wij hier betreden. Zijn milie is zeer gezien op Curaçao en het is natuurlijk, dat ıder die familie en de Portugeesche Joden te Curaçao deze er smadelijke behandeling van den heer Henriquez door den ouverneur Brantjes groote ontstemming heeft gewekt.

De heer Henriquez heeft niet stilgezeten. Hij heeft een öperatieve vereeniging voor hoedenvlechterij opgezet en de erkers en werksters daarin zijn bij hem gebleven en zijn m met hart en ziel toegedaan. Hiermede kunnen de andere reenigingen moeilijk concurreeren.

Wat is de origine van de geheele zaak?

De vorige Gouverneur heeft f 15 000 gesteld in handen van n Roomsch-Katholiek priester, nadat er een campagne, k in de couranten, tegen den heer Henriquez was gevoerd. Het blijft echter vaststaan, dat het de heer Henriquez is, e de man in deze industrie blijft en die er op het oogenblik ee doorgaat. De vereeniging, die door hem is opgericht, eft de industrie in handen en levert goede producten af der goede arbeidsvoorwaarden.

Daarom vraag ik mij af, waar deze zaak in handen was van n heer Henriquez, die de aangewezen man was en waar geven wordt f 13 000 aan de geestelijkheid te Curaçao om or dit doel te besteden, of dit een post is die op deze beooting mag gehandhaafd worden. Daarom heb ik de eer or te stellen onderartikel 75 te verminderen met f 13 000.

De **Voorzitter**: Door den heer Boon is een amendement orgesteld, strekkende om het onderartikel te verminderen et f 13 000.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van appard, van Gijn, Kleerekoper en Oud, en maakt mitsdien n onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de orzitter! Niet zonder bevreemding heb ik het betoog van n geachten afgevaardigde den heer Boon aangehoord.

Begrijp ik hem wel, dan zou, omdat de heer Henriquez leurgesteld is geworden wat aangaat de positie, die hij oeger innam met betrekking tot dezen tak van nijverheid, post, die sinds enkele jaren in de begrooting is neergezd tot ondersteuning van de indertijd in Curaçao ingestelde kopleiding voor de hoedenvlechterij, geschrapt moeten worn. Die gedachtengang lijkt mij wel zeer onjuist.

Dat de heer Henriquez sindsdien een coöperatieve vereniging heeft opgericht tot uitoefening van het bedrijf der edenvlechterij, is op zich zelf niet anders dan toe te ichen. Een zoodanige vereeniging, mits inderdaad goed organiseerd, zal aan de bevolking zeker ten goede komen, aar waarom nu uit dien hoofde de ondersteuning, die het loniaal bestuur verleent aan de opleidingscursussen onder chtstreeksch toezicht van zijn zijde, om die reden niet eer verleend zou moeten worden, is mij niet duidelijk.

Ik ben dan ook van oordeel, dat de Kamer in het betoog van den heer Boon wel geen aanleiding zou kunnen vinden om dezen post van f 13 000 te schrappen.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister begrijpt niet, dat ik dit subsidie ter sprake breng. De eenige quaestie zou zijn, dat de heer Henriquez teleurgesteld is. Neen, ik heb in het licht gesteld, niet dat de heer Henriquez teleurgesteld is, maar dat men in het algemeen op het eiland teleurgesteld is in de daarbij betrokken kringen, dat degeen, die op dit gebied de groote en eenige verdiensten heeft, aan den dijk gezet wordt, ten einde het subsidie van f 13 000 in handen der geestelijkheid te geven.

De heer Henriquez heeft thans die zaak coöperatief opgezet; hij gaat er mede door met degenen, die tot nog toe die zaak met hart en ziel toegedaan zijn. Dus is thans dat subsidie van f 13 000 overbodig geworden; die zaak is daar in handen van de coöperatieve vereeniging. Het zou nog iets anders zijn, wanneer de heer Henriquez het bijltje er bij had nedergelegd, wat begrijpelijk zou geweest zijn, maar dat heeft hij niet gedaan; hij is doorgegaan en daarom is nu dit subsidie aan de geestelijkheid op Curaçao voor dit doel volkomen overbodig.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik herinner mij nog levendig, dat die coöperatie voor de hoedenindustrie op Curaçao is opgericht. De stoot daartoe is uit het moederland gekomen en de eerste aandrang daartoe is in het Parlement uitgeoefend.

Nu is mij in dit debat de zaak nog niet duidelijk geworden; hetgeen de heer Boon in tweeden termijn heeft gezegd, heeft bij mij een twijfel gewekt ten aanzien waarvan ik gaarne een antwoord van den Minister zou willen hebben.

Beteekent de post, wanneer hij niet verminderd wordt, zooals de heer Boon beoogt, dat tegenover het werk van den heer Henriquez een ander werk zal georganiseerd worden, zoodat het niet alleen blijft een quaestie van de personen, maar het werk van Henriquez moet beconcurreerd worden door een soort van semi-Regeerings-coöperatie, die hetzelfde doel nastreeft. Is dat de bedoeling? Ik zou dat gaarne van den Minister willen weten, want dan komt de zaak in een ganseh ander licht te staan.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! In antwoord op de vraag van den heer Kleerekoper wil ik in het kort meedeelen, dat de bemoeienis van het koloniaal bestuur met de hoedenvlechterij in het wezen van de zaak ten doel heeft opleiding voor het vlechtwerk van meisjes en vrouwen. De instelling heeft dus de strekking van opleiding in het vak en niet een commercieele strekking. Uit den aard der zaak zullen de producten van de vlechterij misschien ten deele worden verkocht. Maar dat de commercieele instelling van den heer Henriquez en dergelijke inrichtingen het ambachtsonderwijs van bestuurswege in deze overbodig zou maken, zou ik allerminst kunnen aannemen, voordat ik door een besliste mededeeling van het bestuur van Curaçao die overtuiging mocht hebben gekregen.

De **Voorzitter**: Ik verzoek thans de Commissie van Rapporteurs, haar oordeel over het amendement te willen mededeelen.

De heer **Albarda**, lid van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is door de redevoering van den heer Boon niet overtuigd van de wenschelijkheid om dezen post te verlagen en geeft derhalve de Kamer in overweging, het amendement niet aan te nemen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, ook de stemming over dit amendement te houden morgen, bij den aanvang der vergadering. In verband daarmede zal de beslissing over onderartikel 75 worden aangehouden.

Daartoe wordt besloten.

(IJzerman e. a.)

De onderartikelen 76 tot en met 124 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 125, luidende:

,,Gewoon onderhoud en herstelling van straten, wegen en kaden, zoomede oliebesproeiing van de wegen in het stadsdistrict, f 34 800.",

waarop door de heeren IJzerman, Albarda, mevrouw de Vries—Bruins en de heeren van der Waerden en van Zadelhoff een amendement is voorgesteld (Stuk n°. 12, 2), strekkende om het onderartikel te lezen:

,,Gewoon onderhoud en herstelling van straten, wegen en kaden, zoomede oliebesproeiing van de wegen in het stadsdistrict, f 42 800."

De heer **IJzerman** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Voor de toelichting van mijn amendement verwijs ik naar hetgeen ik reeds bij de algemeene beschouwingen over deze quaestie heb gezegd.

Door vijf leden voorgesteld, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Om dezelfde redenen, die ik ontwikkeld heb ten aanzien van de kolonie Suriname, meen ik ook hier te moeten ontraden aanneming van het amendement.

Ook dit punt hangt geheel samen met de algemeene financieele gestie ten opzichte van de kolonie, met de noodzakelijkheid dus, om de Rijksbijdrage binnen de gestelde grenzen te houden.

Wanneer ook in Curaçao — hetgeen naar ik hoop spoedig het geval zal zijn — locale bestuursinstellingen zijn tot stand gebracht, zal de hoofdplaats Willemstad in de eerste plaats aangewezen zijn voor de behartiging van deze geheel plaatselijke aangelegenheid.

De **Voorzitter**: Ik verzoek thans de Commissie van Rapporteurs, haar oordeel over het amendement te willen mededeelen.

De heer **Albarda**, lid van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De meerderheid van de aanwezige leden der Commissie van Rapporteurs meent de aanneming van dit amendement aan de Kamer te moeten ontraden.

De heer **IJzerman**: Mijnheer de Voorzitter! Na de verklaring van den Minister meen ik het amendement te moeten intrekken.

Daar het amendement door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Onderartikel 125 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 126 tot en met 150 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De beslissing over artikel I wordt aangehouden tot na de beslissingen over de amendementen en de betrekkelijke onderartikelen.

De artikelen II, III en IV van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, met het oog op de stemmin-

(Voorzitter e. a.)

gen, welke nog moeten plaats hebben, ook de beweegred[en] en de eindstemming over het ontwerp van wet aan te houde[n].

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerp[en] van wet:

I. Wijziging van het IXde hoofdstuk der Staat[s]begrooting voor het dienstjaar 1922 (279).

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de ond[er]deelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemmi[ng] aangenomen;

II. Afstand van een gedeelte van voor ontginning v[an] Staatswege gereserveerde terreinen (264).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van der Waerden**: Mijnheer de Voorzitter! O[n]schoon ik de beteekenis van dit wetsontwerp niet wil ove[r]schatten, moet ik toch de opmerking maken, dat het op m[ij] aanvankelijk en ook later een eigenaardigen indruk hee[ft] gemaakt. Tot dusverre, sedert 1901, was steeds in de Kame[r] als het over mijnvelden ging, aan de orde uitbreiding va[n] de door den Staat te reserveeren mijnvelden. Dat is ree[ds] begonnen met het belangrijke complex van 14 500 H.A. va[n] 1901. Het is doorgegaan met hetgeen in de zitting 1910-1911 is behandeld, het reserveeren van een vrij groot mij[n]veld ,,De Eendracht" met een naburig mijnveld, waar n[og] niemand boringen had verricht. Het is verder doorgegaa[n] met een belangrijke uitbreiding van het mijnveld van bij[na] 7500 H.A. En onlangs nog, althans in 1920, hebben wij hi[er] behandeld een wetsontwerp tot uitbreiding van het gerese[r]veerde mijnveld, waarop later de zetel van Vlodrop z[ou] komen. En nu krijgen wij voor het eerst een voorstel o[m] twee, wel niet groote, maar toch mijnvelden te onttrekke[n] aan hetgeen tot dusverre gereserveerd is en een kleinen dri[e]hoek in het zuiden in concessie te geven aan een particulie[re] maatschappij.

Wat dien kleinen driehoek betreft in het zuiden, bij [de] ,,Oranje Nassau" en ,,Willem" en ,,Sophie", ik wil gaar[ne] erkennen, dat daardoor geen inbreuk wordt gemaakt op h[et] beginsel van algemeene reserveering, dat feitelijk in de Kam[er] is aangenomen en ook niet, dat men daarmede in tegenspra[ak] komt met de bedoeling van den wetgever in 1901, want toe[n] reeds is in het Voorloopig Verslag gevraagd of dat klei[n] driehoekje gespaard werd om later eventueel een verbindin[g] te vormen tusschen de mijnen ,,Willem" en ,,Sophie", en [in] de Memorie van Antwoord heeft de Regeering gezegd, d[at] dat driehoekje voor een zelfstandige exploitatie geen waar[de] heeft en dat het inderdaad het meest geschikte is om het [na] eeniger tijd bij genoemde concessie te voegen.

Hiertegen wil ik dus geen bezwaar maken. Maar ande[rs] staat het toch wel met de beide overige deelen, op de kaa[rt] gemerkt A en B, die meer in het noorden gelegen zijn. I[k] wil aannemen, dat het deel, dat met A gemerkt is, en d[at] zich als een zwaluwstaart naar het zuiden tusschen de ,,Ve[r]eeniging" en de ,,Oranje Nassau I" uitstrekt, technisch bet[er] door de ,,Oranje Nassau"-mijn te ontginnen is. Maar wa[n]neer de Staat dat stuk in handen heeft, dan doet zich de vra[ag] voor, waarom de Staat niet heeft getracht om tegenover h[et] stuk, dat wordt afgestaan, een ander stuk te krijgen in h[et] noorden van het ,,Oranje Nassau"-mijnveld. Daar steekt h[et] veld van de ,,Oranje Nassau"-mijn met een stompen hoek i[n] het door den Staat gereserveerde gedeelte. Daar zijn ui[t]stekende vetkolen, en ik zou gaarne willen weten, waaro[m] men niet heeft getracht om door ruiling zijn eigen gebie[d] af te ronden.

Van het andere stuk, dat aan den overkant ligt, vlak b[ij] de Duitsche grens, ten noorden van het mijnveld van d[e] ,,Laura" en ,,Vereeniging", wordt gezegd in de Memorie va[n] Antwoord, dat het te klein is voor een zelfstandige ontgi[n]ning, omdat het maar 291 hectare groot is. Ook hierbij heb i[k]

44ste VERGADERING. — 7 FEBRUARI 1923.

264. Afstand van een gedeelte van voor ontginning van Staatswege gereserveerde terreinen.

(van der Waerden.)

gevoel, dat de Kamer onvoldoende wordt ingelicht. In een Belgische officieele publicatie heb ik gezien, dat in België een negental concessies zijn kleiner dan 200 hectare en 45 tusschen de 200 en 500 hectare, terwijl het hier een concessie voor een kleine 300 hectare geldt.

Het is met dit terrein eenigszins vreemd. Ik heb hier de kaart van het wetsontwerp, om de ,,Eendracht'' te voegen bij de vroeger gereserveerde Staatsmijnvelden.

Omtrent het verder reserveeren van velden lezen wij in de Memorie van Toelichting van dat wetsontwerp:

,,Bij de behandeling van deze aanvragen werd duidelijk, dat dit terrein bepaaldelijk voor de Staatsmijnen groote waarde zou hebben. Een blik op de kaart maakt dit reeds aannemelijk.

De smalle zuidoostelijke strook van het Staatsmijnveld zou door toevoeging van dit terrein eene uitbreiding ondergaan, waardoor het Staatsmijnveld aan deze zijde op rationeele wijze zou worden afgerond en de rendabiliteit der ontginning ten zeerste zou worden gebaat.

De veronderstelling schijnt niet gewaagd, dat indien in 1901 was vermoed, dat ook in het onderwerpelijke terrein zich kolen bevinden, reeds dadelijk het Staatsmijnveld tot de Duitsche grens zou zijn uitgebreid.

Doordien dit niet is geschied, is als het ware te kennen gegeven, dat het terrein voor kolenontginning waardeloos werd geacht.''

Mijnheer de Voorzitter! Het thans aanhangige wetsontwerp strekt, om een deel van dit tot het mijnveld getrokken gedeelte in particuliere concessie af te staan. Toen het door mij genoemde wetsontwerp in behandeling was in 1912, lag er al een concessie-aanvraag van ,,Laura'' en ,,Vereeniging'' van 17 September 1903, dus reeds sedert 9 jaren. De Regeering heeft echter haar standpunt gehandhaafd en in het wetsontwerp geen wijziging gebracht. Toen was al bekend, dat in het gedeelte, dat ingevolge dit wetsontwerp zal worden afgestaan, belangrijke storingen waren. Niet alleen de in de stukken genoemde storing ,,Sandgewand'', maar ook een andere storing, ,,Feldbiss'', wordt daar uitdrukkelijk genoemd. In de stukken werd toen gezegd, dat het lang niet vaststond, dat het terrein niet kon worden ontgonnen vanuit het westelijk Staatsmijnveld. Ik geloof niet, dat sedert dien onderzoekingen hebben plaats gehad en dus de Regeering over nieuwe gegevens beschikt. Had zij toen de meening, dat de ontginning wel kon gebeuren vanuit het westen, dan begrijp ik niet, dat zij thans beweert, dat dit een moeilijke onderneming zou zijn. Eerlijkheidshalve moet ik erkennen, dat de Regeering toen een slag om den arm heeft gehouden en heeft gezegd dat, als een rationeele exploitatie zulks vorderde, men later altijd kon zien, of het bij ,,Vereeniging'' behoorde.

Wanneer het juist is, dat in het oostelijk gedeelte een paar belangrijke storingen zijn, die dit gedeelte zouden afscheiden van het Staatsmijnveld, dan geloof ik gaarne, dat het uit technisch oogpunt bezwaarlijk zou zijn, vanuit het westen te ontginnen; ik ben het dan met de Regeering eens, dat het uit technisch oogpunt gezien beter zou zijn, het mijnveld met ,,Vereeniging'' te combineeren. Maar dan rijst toch nog de vraag, of niet een andere oplossing had kunnen worden gekozen. Als juist is wat verluidt, dat ,,Vereeniging'' haar eigenlijk nog weinig heeft geëxploiteerd en dat zij dit mijnveld noodig heeft om een goede exploitatie te beginnen, dan zijn er twee oplossingen: dat ,,Vereeniging'' getrokken wordt aan het noordelijk gedeelte, dat thans behoort aan den Staat, en de oplossing, die de Regeering voorstelt, het noordelijk gedeelte in concessie te geven aan ,,Vereeniging''. Heeft de Regeering getracht die laatste oplossing tot stand te brengen om aldus een vijfden mijnzetel daar te kunnen vestigen?

Ik heb straks gezegd, dat ik de beteekenis van dit wetsontwerp niet overschat, maar ik ben van oordeel, dat het toch de Kamer niet zonder opmerking mocht passeeren, want ik ben wel eenigszins angstig, niet dat dit dadelijk een nieuwe koers zou zijn, maar wel, dat krachten werkzaam zijn op de

(van der Waerden e. a.)

Regeering, die een bedenkelijk karakter zouden kunnen aannemen. In het midden van het vorige jaar, misschien komen wij bij de behandeling van de nieuwe begrooting van ,,Landbouw'' daarop nog terug, hebben wij een zeer felle actie tegen Staatsexploitatie kunnen waarnemen. Daarom achtte ik het goed, de Regeering duidelijk te maken, dat verschillende leden der Kamer deze zaak met groote belangstelling volgen. Al heb ik dus bedenkingen, waaromtrent ik gaarne ophelderingen zal ontvangen van de Regeering, daarom behoeft onze oppositie toch niet principieel te zijn, als wij maar gerust kunnen zijn, dat dit niet is een verandering van koers, een praecedent, wanneer wij misschien binnenkort komen tot een regeling met de Domaniale mijn. Naar ik gelezen heb, zijn de laatste boringen bij Bocholt zeer succesvol geweest. Geen verandering van koers ook, als de tijd daar is, dat de exploitatie van de Limburgsche mijnen zal worden uitgebreid naar het westen, naar de Peel. Den laatsten tijd steken de belanghebbenden in de nabijheid van Bocholt al het hoofd op en toonen groote belangstelling voor die vondsten van den Rijksopsporingsdienst. Er zijn kapers op de kust naar het mijnveld, dat zooals ik vernomen heb den naam zal krijgen van ,,Hilda'', maar ik hoop, dat de Minister zal zeggen: Halt da.

Ik zou dus gaarne van den Minister vernemen, of de Regeering niet getracht heeft door ruiling haar eigen velden te verbeteren, en, zoo ja, waarom dat misgeloopen is en waarom niet getracht is, ,,Vereeniging'' voor het Rijk te krijgen en die met het noordelijk stuk te vereenigen tot een zelfstandig mijnveld.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Het spreekt vanzelf, dat bij het reserveeren van terreinen, zooals voor de Staatsmijnen is geschied, men de zaak liefst zoo ruim mogelijk opvat. Dit belet intusschen niet, dat men later tot de conclusie kan komen, dat het uit een oogpunt van doelmatige exploitatie beter is, hier en daar een klein gedeelte van die velden aan anderen in exploitatie te geven, vooral wanneer men er prijs op stelt, dat de velden zoo spoedig mogelijk geëxploiteerd worden.

Wanneer het dus, zooals hier het geval is, gedeelten betreft, die veel gemakkelijker en rationeeler door een anderen concessionaris kunnen worden ontgonnen, waarom zou de Regeering daaraan haar medewerking niet verleenen, te meer als het feit vaststaat, dat een ontginning van Rijkswege van die gedeelten nog jaren op zich zou doen wachten?

Nu zal de geachte afgevaardigde weten, dat, wanneer zoo'n groot gebied is gereserveerd met de bedoeling, verschillende mijnen te vestigen, de exploitatieterreinen van die verschillende mijnen toch niet als een legkaart aan elkaar kunnen sluiten. Een bepaald terrein rondom de Staatsmijn ,,Maurits'' heeft in de eerste plaats als ontginningsterrein voor die mijn beteekenis, d. w. z., dat afgebakende terrein is daarvoor het meest aangewezen, met het oog op de kolenformatie, zoodat een gunstige exploitatie daarvan door de ,,Maurits'' mogelijk is. Dat is ook het geval met de terreinen bij de ,,Emma'' en de ,,Hendrik'', welke beide terreinen aan één zijde zeer goed aaneensluiten.

Gaat men verder oostwaarts, dan komt men aan een gebied, dat vooralsnog niet bestemd is om door de ,,Hendrik'' te worden ontgonnen, maar dit wil volstrekt niet zeggen, dat zulks technisch onmogelijk zou zijn. In elk geval ligt dat in een veel verder verschiet en de exploitatiekosten zouden natuurlijk veel hooger zijn.

Nu heeft de heer van der Waerden tegen het stukje B bezwaren gemaakt. Dat ligt aan den Oostkant en wordt bovendien van de rest afgescheiden door een belangrijke storing, waarvan de heer van der Waerden zelf reeds melding heeft gemaakt.

Vandaar, dat de directie der Staatsmijnen en ook de Mijnraad van oordeel zijn, dat van een exploitatie van Staatswege van dat stukje wel geen sprake kan zijn, en dat het veel beter is, dat stukje te geven aan de ,,Laura'' en ,,Vereeniging'', die daaraan grenst en dus veel gemakkelijker kan exploiteeren.

Wat betreft de vraag van den geachten afgevaardigde, of

(Minister **van Swaay.**)

het niet beter ware geweest de ,,Laura" en ,,Vereeniging" te koopen en deze velden bij dit kleine gedeelte te voegen, moet ik zeggen, dat mij dat een ietwat zonderlinge oplossing lijkt! Men zou dan een groote ontginning gaan koopen, om die te voegen bij een klein stukje, dat men dan langs dien weg zou willen exploiteeren. Het ligt naar mijn oordeel veel meer voor de hand, dat kleine gedeelte te geven aan een concessionaris, die reeds een vrij groot gebied exploiteert.

Wat betreft het stukje A, de heer van der Waerden geeft toe, dat dit is een inspringende hoek. Hij vroeg: waarom dat niet geruild met een anderen inspringenden hoek van ,,Oranje-Nassau"? Maar een zoodanige inspringende hoek is daar niet aanwezig. En neemt men er een hoek af, zooals de geachte afgevaardigde bedoelt, dan maakt men twee nieuwe hoeken.

Ik kan echter mededeelen, dat er inderdaad pogingen zijn aangewend om tot een ruiling te komen, maar dat die niet tot het gewenschte resultaat hebben geleid, zoodat daarvan is afgezien. Ten aanzien van het stukje C vond ook de heer van der Waerden de toewijzing rationeel, ten eerste omdat het niet gereserveerd was, in de tweede plaats omdat, al wa het gereserveerd, het toch beter zou kunnen worden toeg wezen aan de ,,Willem Sophie".

Ik geloof dan ook, dat dit wetsontwerp niets te make heeft met de meening van den heer van der Waerden, als er op het oogenblik een strooming zou bestaan om de Staat exploitatie van de mijnen zooveel mogelijk te beperken. Va een dergelijk streven is mij althans niets bekend.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De artikelen en de beweegreden van het ontwerp van w worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zond hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemmin aangenomen.

De vergadering wordt gesloten.

45ste VERGADERING. — 8 FEBRUARI 1923.

Mededeeling van ingekomen stukken. — Regeling van werkzaamheden.

45ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 8 FEBRUARI 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. een missive van de Commissie voor de Huishoudelijke Aangelegenheden ten geleide van een voorstel tot wijziging van het Reglement van Orde der Kamer; 3°. een ontwerp van wet; 4°. Regeeringsmissives; 5°. verzoekschriften. — Regeling van werkzaamheden. — Verlof gevraagd door den heer Troelstra om vragen te mogen richten tot de Regeering in verband met de bezetting van het Ruhrgebied. — Voortzetting der behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1923. — Aanvang der behandeling van het ontwerp van wet tot regeling van het Middelbaar en Lager Landbouwonderwijs en van den voorlichtingsdienst voor den Landbouw. — Schorsing van de verdere behandeling.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 77 leden, te weten: de heeren Krijger, Fleskens, Kuiper, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Schouten, Wintermans, mejuffrouw van Dorp, de heeren Ketelaar, Hiemstra, Kleerekoper, van den Heuvel, Bakker, Ebels, Smeenk, van Voorst tot Voorst, Stulemeijer, Bulten, Suring, Gerretson, van Wijnbergen, van Zadelhoff, Knigge, Feber, Albarda, Brautigam, Beumer, H. Colijn, Michielsen, Gerhard, van Gijn, van Boetzelaer van Dubbeldam, Engels, Schaper, Heukels, Vliegen, Moerel, Deckers, Rutten, van Rappard, K. ter Laan, mejuffrouw Westerman, de heeren Oud, Staalman, A. Colijn, Rutgers van Rozenburg, Dresselhuys, Tilanus, van Dijk, Ter Hall, de Boer, Troelstra, IJzerman, mejuffrouw Katz, de heeren Ament, de Wilde, van Vuuren, Hermans, Weitkamp, Lovink, Bongaerts, Duymaer van Twist, Zijlstra, van Rijzewijk, van Rijckevorsel, Nolens, van den Tempel, Boon, de Monté ver Loren, Duys, Snoeck Henkemans, Braat, van Braambeek, Kolkman, mejuffrouw Groeneweg, de heeren J. ter Laan, Kruytier,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Rutgers, dat hij verhinderd de vergadering bij te wonen, evenals gisteren, en waarschijnlijk ook morgen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

2°. een missive van de Commissie voor de Huishoudelijke Aangelegenheden, ten geleide van een voorstel tot wijziging van het Reglement van Orde der Kamer.

Deze stukken, welke reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de afdeelingen;

3°. een Koninklijke Boodschap, ten geleide van een ontwerp van wet, houdende bepalingen omtrent ruilverkaveling.

Dit ontwerp van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken reeds is gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de afdeelingen;

4°. de volgende Regeeringsmissives:

een, van den Minister van Waterstaat, houdende intrekking van de ontwerpen van wet tot:

1°. wijziging van de Wet tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee;

2°. wijziging van de Wet tot instelling van een fonds ten behoeve van de afsluiting en droogmaking der Zuiderzee (32).

een, van den Minister van Oorlog, ten geleide van een Nota van Inlichtingen op het adres van H. van der Zeyden, te Utrecht, houdende verzoek om hoogere vergoeding in verband met zijn ontslag als militair buitengewoon kommies.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

5°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het ontwerp Jachtwet, van den voorzitter en den secretaris van de afdeeling Heeze van den Nederlandschen Christelijken Boerenbond;

een, betreffende het ontwerp van wet, houdende regeling van den rechtstoestand van ambtenaren, van den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur van den Algemeenen Bond van Politiepersoneel, te Amsterdam;

een, betreffende het ontwerp Middelbaar-onderwijswet, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur der „Vereeniging van Academisch gevormde leeraren";

een, van J. A. Cornelissen, onderwijzer aan de Rijksnormaallessen te Nijmegen, houdende verzoek het daarheen te leiden, dat hem een wachtgeld worde toegekend als vergoeding voor het verlies van twee lesuren.

Deze verzoekschriften zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën.

De **Voorzitter**: Er is een groot aantal conclusies van verslagen van Commissiën over Regeeringsbescheiden, waaromtrent de Kamer een beslissing moet nemen. Tijdens het vorige bijeenzijn der Kamer was daarvoor geen tijd beschikbaar. Aangezien het mij in het algemeen wenschelijk voorkomt, dergelijke beslissingen te nemen zoodra daartoe een geschikte gelegenheid is, stel ik voor, met de behandeling dier conclusies niet te wachten tot de reeds vastgestelde agenda is afgedaan, maar de conclusies aan de orde te stellen tegen a.s. Dinsdag te één uur. Het zijn de volgende:

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van G. J. Kienhuis, te Oldenzaal, houdende verzoek om vergoeding van door hem als korporaal der militaire hulpgevangenbewaarders te Harderwijk betaalde kosten voor geneeskundige hulp en verpleging (171);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van M. H. de Ruiter, te Tricht, gemeente Buurmalsen, houdende verzoek om vergoeding der schade, geleden gedurende den tijd, dat hij ten onrechte verplicht werd onder de wapenen te verblijven (214);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van M. H. Gillissen, koopman, te

(Voorzitter.)

Mesch, houdende verzoek hem afschriften te doen verstrekken van de kohieren van den gemeentelijken hoofdelijken omslag in zijn woonplaats over 1919 en 1920 (243);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van mevrouw de weduwe C. van Rietschoten, geb. van Rije, te Bandoeng (Java), houdende verzoek om terugbetaling van ingehouden kortingen ten behoeve van het pensioenfonds voor weduwen en weezen (141);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van het Comité tot behartiging van de algemeene belangen van het Marinepersoneel beneden den rang van officier, te Helder, betreffende de uitreiking van certificaten van aanbeveling aan ontslagen schepelingen der marine (170);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van de weduwe C. J. de Man—Faassen, te Rotterdam, houdende verzoek om toekenning van pensioen (288);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van G. Rozeboom, adjudant-onderofficier bij het IIIde bataljon 1ste regiment infanterie, te Assen, houdende verzoek om terugbetaling van door hem voor zijn echtgenoote betaalde verpleegkosten (118);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van F. P. A. van der Mast, landbouwer, te Milligen, gemeente Apeldoorn, houdende klacht over het optreden van den directeur van het remonte-depot te Milligen tegenover adressant (159);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van L. W. Chr. G. van der Garden, gepensionneerd kapitein der infanterie, met den rang van luitenant-kolonel, te 's Gravenhage, houdende verzoek om herziening van zijn pensioen, in verband met zijn diensttijd als stationscommandant (162);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van M. de Vries, gepensionneerd opperschipper der Koninklijke marine, te Helder, houdende verzoek, hem verhoogd pensioen in den rang van adjudant-onderofficier toe te kennen (164);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van N. J. Lavaleije, majoor bij het 19de regiment infanterie, in garnizoen te Arnhem, houdende verzoek, de kosten eener specialistisch-chirurgische behandeling van zijn dochter voor rekening van het Rijk te brengen (180);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van E. de Graaf, gewezen reserve-1ste luitenant der infanterie, te 's Gravenhage, houdende verzoek om rechtsherstel in verband met het hem ten onrechte verleend ontslag uit den militairen dienst (181);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van H. de Iongh, kapitein van het regiment jagers, thans tijdelijk werkzaam aan het Departement van Oorlog, houdende verzoek, maatregelen te willen nemen tot verbetering van het stelsel van opleiding en aanwijzing van officieren van het Nederlandsche leger voor den generalen staf (182);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van J. van Drie, sergeant-majoor-verpleger bij de luchtvaartafdeeling te Soesterberg, houdende verzoek om vergoeding van verhuiskosten (185);

Conclusie van het verslag der Commissie, benoemd tot het instellen van een onderzoek naar en het uitbrengen van verslag aan de Kamer, over de wijze waarop de contracten (voor de levering van vliegtuigen en motoren), bedoeld in den brief van den Minister van Oorlog a. i. van 25 Februari 1920, zijn gesloten en uitgevoerd (133);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op de adressen van den voorzitter en den secretaris, namens het dagelijksch bestuur van het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen, en van den voorzitter en den secretaris van den Bond van Steenhouwers-Patroonsvereenigingen in Nederland, betreffende het vorderen door de spoorwegmaatschappijen van staangeld voor spoorwegwagens na des Zaterdagmiddags 1 uur (137);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van S. van Veenstra, adjunct-commies ter Directie van de Rijkspostspaarbank, te Amsterdam, houdende verzoek om restitutie van een door zijn echtgenoote als Rijksambtenaar, tijdens een haar verleend verlof, gestorte pensioenbijdrage (176);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van mevrouw E. Ch. Stamm'ler, geboren Böttger, onderwijzeres met verlof, te 's Gravenhage, houdende verzoek den tijd, gedurende welken zij in dienst is geweest bij het particulier gesubsidieerd onderwijs in Nederlandsch-Indië, te mogen inkoopen voor pensioen (127);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de verslagen der Algemeene Rekenkamers in Nederland en Nederlandsch-Indië, bedoeld in art. 79 der Indische Comptabiliteitswet, betreffende haar werkzaamheden over 1920 (177);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de verslagen der Algemeene Rekenkamer, bedoeld in art. 36 der Surinaamsche en art. 36 der Curaçaosche Comptabiliteitswet, betreffende haar werkzaamheden over 1920 (186);

Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van J. Th. Smit, eervol ontslagen arts bij den dienst der pestbestrijding in Nederlandsch-Indië en gepensionneerd officier van gezondheid der 1ste klasse bij het leger in Nederlandsch-Indië, te Bandoeng, houdende verzoek hem vrijen overtocht naar Nederland te verleenen en om vergoeding van geleden financieele schade (255).

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ik geef het woord aan den heer Troelstra, die het gevraagd heeft.

De heer Troelstra: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag aan de Kamer verlof om eenige vragen te mogen richten tot de Regeering in verband met de bezetting van het Ruhrgebied.

De Voorzitter: Ik stel voor, over deze aanvrage te beslissen bij den aanvang van de volgende vergadering.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1923 (3).**

Stemming over het amendement van den heer IJzerman c. s. op onderartikel 12 (Stuk n°. 3, 12).

Het amendement wordt verworpen met 57 tegen 14 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Feber, Beumer, H. Colijn, Michielsen, van Gijn, van Boetzelaer van Dubbeldam, Engels, Heukels, Moerel, Deckers, Rutten, van Rappard, mejuffrouw Westerman, de heeren Oud, Staalman, A. Colijn, Rutgers van Rozenburg, Dresselhuys, Tilanus, van Dijk, Ter Hall, de Boer, mejuffrouw Katz, de heeren Ament, de Wilde, van Vuuren, Hermans, Weitkamp, Lovink, Bongaerts, Duymaer van Twist, Zijlstra, van Rijzewijk, van Rijckevorsel, Nolens, Boon, de Monté ver Loren, Snoeck Henkemans, Krijger, Fleskens, Kuiper, Schouten, Wintermans, mejuffrouw van Dorp, de heeren Ketelaar, van den Heuvel, Bakker, Ebels, Smeenk, van Voorst tot Voorst, Stulemeijer, Bulten,

orzitter c. a.)

ing, Gerretson, van Wijnbergen, Knigge en de Voorer.

Vóór hebben gestemd de heeren Albarda, Brautigam, Gerd, Schaper, Vliegen, K. ter Laan, Troelstra, IJzerman, den Tempel, Duys, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren mstra, Kleerekoper en van Zadelhoff.

nderartikel 12 wordt zonder hoofdelijke stemming aanomen.

temming over het amendement van den heer Boon, strekde om onderartikel 75 te verminderen met f 13 000.

it amendement wordt met 61 tegen 9 stemmen verworpen.

'egen hebben gestemd de heeren Ebels, Smeenk, van Voorst Voorst, Stulemeijer, Bulten, Suring, Gerretson, van Wijngen, van Zadelhoff, Knigge, Feber, Albarda, Brautigam, mer, H. Colijn, Michielsen, Gerhard, van Boetzelaer van obeldam, Engels, Schaper, Heukels, Vliegen, Moerel, kers, Rutten, K. ter Laan, Oud, A. Colijn, Rutgers van enburg, Tilanus, van Dijk, IJzerman, mejuffrouw Katz, neeren Ament, van Vuuren, Hermans, Weitkamp, Lovink, gaerts, Duymaer van Twist, Zijlstra, van Rijzewijk, Rijckevorsel, Nolens, van den Tempel, de Monté ver en, Duys, Snoeck Henkemans, Krijger, Fleskens, Kuiper, vrouw de Vries—Bruins, de heeren Schouten, Wintеrs, mejuffrouw van Dorp, de heeren Ketelaar, Hiemstra, erekoper, van den Heuvel, Bakker en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren van Gijn, van Rappard, uffrouw Westerman, de heeren Staalman, Dresselhuys, Hall, de Boer, Troelstra en Boon.

e Voorzitter: De heer Troelstra deelt mij mede, dat hij vergissing heeft voorgestemd.

nderartikel 75 wordt zonder hoofdelijke stemming aanomen.

rtikel I van het ontwerp van wet wordt zonder hoofdee stemming aangenomen.

e beweegreden van het ontwerp van wet wordt zonder aadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Iet ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming genomen;

an de orde is de behandeling van het ontwerp van wet **regeling van het Middelbaar en Lager Landbouwlerwijs en van den Voorlichtingsdienst voor den Landiw (29).**

e heer **A. Colijn**, voorzitter van de Commissie van Rapteurs, brengt het volgend Verslag uit:

n handen der Commissie is gesteld een adres van het tuur van de Vereeniging van vaste leeraren aan ksland- en tuinbouwwinterscholen, houdende bestrijding het standpunt van het Nederlandsch Landbouw-Comité, tot vaste leeraren aan bovengenoemde scholen bij voorr landbouw-ingenieurs benoemd wenscht te zien en geen lerwijzers met hoofdakte en lagere akten land- en tuinwonderwijs, gelijk tot hiertoe vast geschiedde en ook bij bedoelde ontwerp van wet mogelijk is gelaten.

Jw Commissie stelt voor, dit adres ter griffie neder te gen, ter inzage van de leden.

e Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

e algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van den Heuvel**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik bij de algemeene beschouwingen over dit ontwerp van wet iets wil zeggen, dan wil ik in de eerste plaats uitspreken, dat de gedachte van dit ontwerp, naar het mij voorkomt, ten zeerste moet worden toegejuicht. De duidelijk uitgesproken bedoeling om het thans bestaande op het gebied van het landbouwonderwijs wettelijk te regelen kan zeker niet anders dan gewaardeerd worden. Vooral zal dit op prijs worden gesteld door hen, die meenen, dat een zoo gewichtig belang, als het landbouwonderwijs, op den duur niet afhankelijk mag worden gesteld van allerlei geïmproviseerde regelingen, na de langdurige periode, waarin dit onderwijs tot ontwikkeling gebracht is. In landbouwkringen gevoelt men daarvoor veel. Dat beteekent niet afkeuring van de tot nu toe gevolgde wijze van werken, integendeel bestaat in die kringen groote erkentelijkheid voor wat de directie van het landbouwonderwijs tot op dit oogenblik heeft weten tot stand te brengen, nl. dat een bevolkingsgroep, die hiervoor eigenlijk weinig voelde, in vrij groote meerderheid min of meer warm voor deze zaak werd gestemd. Juist daarom moet dat werk worden voortgezet, opdat door een wettelijke regeling kan worden bereikt, dat deze zaak in een richting gaat, waarin zij zich verder kan ontwikkelen.

De vraag kan gesteld worden of het wel verstandig is, na het verkrijgen van zoo gunstige resultaten, de weg van particeele regelingen te laten varen en een anderen weg in te slaan.

Eer men deze vraag ontkennend beantwoordt, dient men echter wel eenige dingen in het oog te houden.

Dan dient men te bedenken, dat het nu verkregen resultaat vrucht is van een werk, waaraan ten grondslag ligt een ongewoon groote sympathie van hen, die deze zaak moesten bevorderen. Omdat er bij de inspectie van het lager onderwijs was een zoo sterk geloof, dat onze boerenstand omhoog gebracht kon worden, wanneer aan het bedrijfsinzicht, aan de vlijt en de spaarzaamheid van onze boeren ten grondslag werd gelegd een behoorlijke dosis theoretische kennis. Alleen daardoor hebben de veteranen op dit gebied zooveel kunnen bereiken. Maar dit geslacht wordt ouder en verdwijnt successievelijk van het tooneel, en wordt vervangen door menschen, die de landbouwwetenschap wel aardig vinden, maar die in hun gedragingen niet den indruk geven, dat het vooruitbrengen van onze boeren bij hen zoo zwaar weegt. Daarom moet het nu verkregene zooveel mogelijk bewaard en verbeterd. Bovendien, en dat is veel belangrijker reden om den tot nog toe gevolgden weg eenigszins te wijzigen, de gewekte belangstelling voor deze zaak door de Overheid maakt het thans mogelijk, dat deze zich eenigszins kan terugtrekken van het onderwijs zelf te geven en aan de boerenorganisaties zelf deze zaak overlaten.

De nu reeds zichtbare resultaten van dit overgeven aan het particulier initiatief zijn, financieel gezien, voor het Rijk reeds gunstig.

De weg moet daarom geopend worden om aan de landbouworganisaties deze zaak langzamerhand over te doen.

Dit kan alleen, wanneer door wettelijke regelingen vaststaat, welke steun kan worden verkregen en onder welke voorwaarden die steun wordt geboden.

Het treft dan wel aanstonds, dat deze wet zoo ongeveer niets regelt. Bijna alles is overgelaten aan algemeene maatregelen van bestuur, bij voorbeeld de subsidieering van bijzondere scholen en de vestiging van scholen, of eigenlijk men kan zeggen, dat alles ongeregeld is. De opmerking in de Memorie van Antwoord, dat zulks moet, omdat ruimte moet blijven voor den groei en de ontwikkeling en men niet deze zaak in een eng keurslijf kan wringen, is toch ten opzichte van de belangrijke vragen, wanneer het recht ontstaat een school te stichten en op welke subsidie men aanspraak heeft, niet van toepassing. Dan moet er vastheid zijn, dan moet ieder weten, waaraan hij toe is. Indien deze zaken niet geregeld kunnen worden, kan beter elke regeling achterwege blijven.

Er wordt nu eigenlijk alleen maar de gelegenheid opengesteld, om hier en daar een inrichting van bijzonderen aard te openen, terwijl ten aanzien van het lager landbouwonder-

(van den Heuvel.)

wijs duidelijk wordt verklaard, dat als regel alleen bijzonder onderwijs zal worden gegeven, terwijl bij uitzondering een Rijkslagerelandbouwschool zal worden gevestigd, waarbij niet bedoeld wordt uitsluitend confessioneele bijzondere inrichtingen, maar ook neutraal bijzonder onderwijs.

Nu schijnt het mij, dat de koers, dien men gevolgd heeft ten aanzien van het lager landbouwonderwijs, de juiste is en daardoor blijk geeft te verstaan, welke de levensvoorwaarden zijn voor dat onderwijs. Maar een zaak als het vakonderwijs kan alleen floreeren, wanneer de betrokkenen zelf de uitvoering in handen hebben en er financieel belang bij hebben om de zaak goed te doen marcheeren. Men moet den steun hebben van hen, die in de zaak belangstellen en in de streek de leiding hebben en leiding kunnen geven aan de volksopinie in de dorpen. Het moeten dus de leiders zijn van landbouworganisaties of anderen, die interesse hebben voor de zaak, door de zaak zoo te regelen, dat een offer van niet al te groote zwaarte van hen wordt geëischt. Dat is, Mijnheer de Voorzitter, de doeltreffendste prikkel voor belangstelling: de menschen ook financieel interesseeren voor de zaak. Wanneer de ongelijkheid in steun met Rijksonderwijs niet al te groot is en de offers niet al te zwaar zijn (want dan schrikt het af), waar zeer matig offers gevraagd worden, is er voor het Rijk veel grootere waarborg, dat het ten koste gelegde ten goede komt aan een zoo groot mogelijk getal en dus het meeste effect kan sorteeren.

In dit licht bezien, zal het duidelijk zijn, dat ik de regeling voor het lager landbouwonderwijs zeer juist vind, wat het uitgangspunt betreft; de vraag, of dit soort landbouwonderwijs inderdaad bevorderenswaardig is, laat ik in dit verband buiten bespreking.

Maar de regeling zelf vind ik, wat het uitgangspunt aangaat, voortreffelijk en juich ik van harte toe. Daaruit volgt, Mijnheer de Voorzitter, dat ik ten opzichte van de winterscholen geen bewondering heb voor het ontwerp, omdat hier uitgegaan is van een gansch andere gedachte. De Rijksscholen zijn er en worden tot regel verklaard, ook al, omdat de bijzondere scholen zullen behandeld worden op voet van gelijkheid met de Rijksinrichting. Reeds financieel acht ik dit onjuist.

Wanneer ik dit onjuist noem, wil ik onmiddellijk toegeven, dat de zaak hier ook iets anders staat. Lagere scholen waren er niet vóór dit ontwerp is gemaakt en men had daar dus niet te rekenen met bestaande inrichtingen, terwijl er van de winterscholen 22 Rijksinrichtingen zijn en slechts 8 bijzondere. Hier kon dus niet zonder meer het bijzonder onderwijs als regel worden aanvaard, maar wel had mijns inziens de goede gedachte van het ontwep bij het lager landbouwonderwijs hier sterker tot uiting moeten komen, door den weg te openen, waardoor het Rijk de scholen, die het thans heeft, langzamerhand zou gaan overdoen aan vereenigingen, aan landbouworganisaties of speciaal hiervoor bestaande lichamen. Het zij hier nogmaals gezegd: in het bijzonder bedoel ik alle van vereenigingen uitgaand onderwijs.

Ten opzichte van het rekening houden met de practijk, welke heeft doen zien, dat het best bezocht zijn de bijzondere landbouwscholen — ik heb hier een staatje waaruit blijkt, dat op de 22 Rijkslandbouw- en tuinbouwscholen in de eerste klasse gemiddeld 18 leerlingen zitten tegen 22 op de bijzondere scholen, wat geen overweldigend verschil lijkt, doch waarbij men moet bedenken, dat de bijzondere scholen pas aan het opkomen zijn, met allerlei moeilijkheden in de streek te kampen hebben — dat hierdoor dus het doel der Regeering, zooveel mogelijk onzen boerenstand te ontwikkelen, het meest wordt gediend, doordat de intellectueele leiders zich daaraan geven, meen ik te mogen zeggen, dat hier met de ontwikkeling der zaken onvoldoende is gerekend.

Ook ten opzichte van een andere zaak schijnt mij, dat het doel van den wetgever niet bereikt is. Deze wet bedoelt gelijk te stellen het bijzonder met het Rijkslandbouwonderwijs.

Blijkens de Memorie van Toelichting is de opzet om thans wettelijk vast te leggen de regelingen, welke nu worden toegepast, dat de bijzondere scholen zullen ontvangen leermiddelen en meubilair, vergoeding van de tijdelijke leeraren en 75 pct. van het salaris der vast aan de school verb denen.

Ik wil nu buiten bespreking laten, of dit inderdaad geli stelling is; op dat punt kan rechtmatige twijfel rijzen. V doen de leeraren aan Rijksscholen ook ander werk, maar zijn er ook heel wat meer en de 25 pct., die zij buiten school doen, geven de leeraren aan bijzondere scholen meer les. Ik zal hierover echter niet verder spreken, om ik het niet zoo heel erg vind, wanneer de besturen van bijz dere scholen voor deze zaak ook een offer moeten breng Maar, ook wat de Minister bij de wet wil vastleggen, st niet in het wetsontwerp. Er is in de wet geen enkel criteri te vinden, waardoor de waarborg wordt geschapen, dat h geen de Minister wil toekennen inderdaad zal worden t gekend. Nu en in de toekomst zullen de met de uitvoering wet belaste ambtenaren ook hebben uit te voeren de artike 26 en 27. Zij kunnen dan, gelijk de Minister thans doet, arbeid, dien de Rijksleeraren buiten de school verricht schatten op 25 pct. en dus aan de bijzondere scholen 75 p der salarissen uitkeeren, maar er is geen enkele waarb tegen, dat zulk een ambtenaar eens op een dag zal uitreken dat de arbeid buiten de school 60 pct. bedraagt en dat de schoolbesturen 40 pct. krijgen; dan zullen de schoolbes ren de overige 60 pct. uit eigen zak moeten opbrengen. In a bescheidenheid zou ik willen opmerken, dat de geheele redac van artikel 27 wel wat verwonderlijk is. Dit artikel luidt:

> „1. Indien aan eene instelling, vereeniging of sti ting Rijkssubsidie wordt verleend, zal het bedrag v het subsidie op dezelfde wijze worden vastgesteld zulks voor de kosten van overeenkomstige Rijksschol geschiedt.
>
> 2. Echter wordt hierbij in toepassing gebracht regel, dat, wanneer aan het personeel der Rijksscho naast het geven van onderwijs nog andere diensten amb halve zijn opgedragen, bij de berekening van het subsi voor het salaris van het overeenkomstige personeel a overeenkomstige bijzondere scholen daarmede rekeni zal worden gehouden."

Hoe moet men dat gaan toepassen? Wat zál in rekeni worden gebracht en welke maatstaf zal daarvoor worden a genomen? Het onderwijs aan een naburige landbouwsch of aan alle Rijksscholen? En zal die bijzondere school d het gemiddelde krijgen van de Rijksscholen? Deze en ti tallen andere vragen rijzen bij de lezing van dit artikel daarom schijnt het mij toe, dat in een zoodanige omschrijvi niet kan worden berust, maar dat in de wet behoort te word vastgelegd de maatstaf, waarnaar de vergoeding zal word gegeven. Deze onzekerheid kan niet worden bestendigd. I het nijverheidsonderwijs is ook in de wet vastgelegd, 70 of 75 pct. van de netto-onkosten door het Rijk wor vergoed. Hetzelfde stelsel kan hier uit den aard der za niet worden gevolgd, omdat hier een andere regeling is t aanzien van de gebouwen, de gemeentebesturen hebben do gaans gebouwen beschikbaar gesteld, maar dat neemt ni weg, dat in de wet kan worden vastgelegd op welke vergo ding een school aanspraak heeft.

Er is nog een derde punt waarom dit wetsontwerp m niet bevredigt. Nimmer zal op grond van deze wet de o richting van een school kunnen worden gevraagd of g eischt. Al is er nog zooveel ambitie, al toonen gemeent bestuur en particulieren door het brengen van nog z groote offers, dat de zaak hun ter harte gaat, het wetson werp geeft hun geen enkele aanspraak op Rijkssteun. O hiervoor dient een regeling te worden getroffen. Bezware zullen er zeker zijn. Men kan niet overal landbouwschole hebben. In een zelfde gemeente of in twee onmiddellijk aa elkander grenzende gemeenten kunnen niet twee landbouw scholen bestaan, omdat zij elkander tot onvruchtbaarhei zouden doemen. Deze beperking zou in ieder geval moete worden gemaakt; men moet zeer sterk rekening houden m het feit, dat het reeds om financieele redenen ondoenlijk zo

45ste VERGADERING. — 8 FEBRUARI 1923.

29. Regeling van het Middelbaar en Lager Landbouwonderwijs en van den Voorlichtingsdienst voor den Landbouw.

(van den Heuvel e. a.)

zijn, wanneer op grond van een zeker aantal leerlingen de oprichting van een school zou kunnen worden geëischt. Toch moet er iets gevonden worden, en ik zou den Minister willen vragen, of niet het stelsel van de Nijverheidsonderwijswet hier uitkomst zou kunnen bieden en niet in deze wet zou kunnen worden neergelegd. Art. 25 dier wet bepaalt:

,,Aan rechtspersoonlijkheid bezittende instellingen en vereenigingen en aan gemeenten wordt, onder bij algemeenen maatregel van bestuur te stellen voorwaarden, ten behoeve van de door haar in stand gehouden scholen, bedoeld in artikel 11, uit 's Rijks kas subsidie gegeven tot een bedrag, overeenkomende met 70 ten 100 van de netto-kosten", enz.

Dus niet, kan subsidie worden gegeven, zooals het steeds luidt in dit wetsontwerp.

Die voorwaarden zullen natuurlijk zijn: dat er geld is en dat — gelijk de practijk is — de gemeente zorgt voor de localiteit. Maar in gewone omstandigheden zou, wanneer aan die voorwaarden is voldaan, daardoor recht ontstaan op subsidie voor een school.

Een ander bezwaar tegen het wetsontwerp is, dat nog te weinig met het karakter van het bijzonder landbouwonderwijs is gerekend. De voorschriften omtrent benoeming en ontslag dienen in elk geval te vervallen, waar zij mij met den aard en het karakter van het bijzonder onderwijs niet in overeenstemming schijnen. Voor die betreffende schorsing en ontslag zou nog iets te zeggen zijn, omdat er bij het landbouwonderwijs geen commissie van beroep is met bindende uitspraak. Alleen wanneer men voor de landbouwonderwijzers zich zou aansluiten bij de commissiën van beroep, welke bestaan voor lager onderwijs — wat mogelijk is —, zou dat kunnen vervallen, maar er mag m. i. geen sprake van zijn, dat de benoeming aan de goedkeuring van de Regeering is onderworpen.

De Regeering stelt de voorwaarden vast, waaraan voldaan moet worden, maar dan moet het bestuur vrij zijn om te benoemen wie het wil, terwijl er ook bij ontslag voor het bestuur redenen kunnen zijn, die misschien voor de Regeering niet gelden. Alleen wanneer men iemand wenscht te benoemen met geringer bevoegdheid dan de wet voorschrijft, zou er afgeweken moeten worden van den regel.

Ik zal over verdere bezwaren tegen dit wetsontwerp op het oogenblik zwijgen, ten deele omdat deze bij de artikelen kunnen worden besproken, ten deele omdat een ander lid van onze fractie die naar voren zal brengen.

Gaarne zou ik van Zijn Excellentie den Minister vernemen, of met name artt. 26 en 27 niet algeheel kunnen worden omgezet, opdat inderdaad worde bereikt, wat dit wetsontwerp bedoelt. Zou de Minister de beide artikelen in hun tegenwoordigen vorm niet willen terugnemen en daarvoor twee andere artikelen in de plaats stellen, waarin duidelijk uitkomt: 1°. dat de vrijheid in zaken, waarin zij niet bestaan, niet onnoodig wordt verkort; 2°. op welken steun een school aanspraak heeft; 3°. wanneer een school mag worden opgericht?

Ten slotte zou ik gaarne van den Minister willen vernemen, of het mogelijk is een bepaling te maken, waardoor Rijksscholen aan vereenigingen kunnen worden overgedaan, wanneer belanghebbenden, 3/4 van de leerlingen, het gemeentebestuur, dat aan de stichting heeft meegewerkt, de provincie, die steun heeft verleend, daartoe medewerken, zoo, dat wij geleidelijk van het Rijksonderwijs naar het bijzonder landbouwonderwijs zouden kunnen overgaan. Om misverstand te voorkomen, merk ik nogmaals op, dat ik hier niet speciaal doel op confessioneel bijzonder onderwijs, maar op neutraal bijzonder onderwijs, omdat die zaak alleen op den duur op voldoende wijze kan worden behartigd door de organen uit de maatschappij zelf.

De heer **Lovink**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij veroorloofd enkele opmerkingen te maken naar aanleiding van dit belangrijke wetsontwerp. Zij zouden wellicht mijnerzijds

(Lovink.)

eerder gemaakt zijn, ware het mij mogelijk geweest, aan de voorbereiding van dit wetsontwerp deel te nemen.

In de eerste plaats heb ik bezwaar tegen de considerans. Daarin staat:

,,Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenschelijk is het middelbaar en lager landbouwonderwijs en den voorlichtingsdienst voor den landbouw bij de wet te regelen;".

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik mij niet bedrieg, hebben wij op het oogenblik in ons land 28 landbouwconsulenten en 20 tuinbouwconsulenten, voorts verschillende landbouwscholen, maar ook zeer veel tuinbouwscholen. Ik zou er daarom meer voor gevoelen, ook met het oog op de groote beteekenis van den tuinbouw, dit wetsontwerp te noemen een wetsontwerp op het lager en middelbaar land- en tuinbouwonderwijs. Dan blijven wij geheel in de lijn, die wij tot nu toe gevolgd hebben, — immers ook in de artt. 44 en 45 wordt gesproken van de akte van bekwaamheid voor het geven van land- en tuinbouwonderwijs.

In de tweede plaats stem ik geheel in met hen, die in het Voorloopig Verslag krachtig hebben aangedrongen op het laten vervallen van den voorlichtingsdienst uit het ontwerp. Naar mijn bescheiden meening behoort die niet in een wetsontwerp thuis, waarin het land- en tuinbouwonderwijs wordt geregeld. De Minister zegt in de Memorie van Antwoord en Memorie van Toelichting, dat dit wèl noodig is, omdat de voorlichtingsdienst met het onderwijs is samengeweven, maar ik zal den Minister straks door een voorbeeld aantoonen, dat hierdoor juist het tegendeel wordt bereikt van hetgeen hij wenschte te bereiken. Maar aannemende, dat men nu eenmaal den voorlichtingsdienst hierbij wilde betrekken om formeele redenen, wil het mij voorkomen, dat het dan toch niet juist is, om bij dit wetsontwerp tevens allerlei zaken betreffende de organisatie van den voorlichtingsdienst te regelen. Zoo wordt aan het slot van artikel 5 gezegd, dat de belanghebbenden van den voorlichtingsdienst niet alleen voorlichting kunnen krijgen over akkerbouw, weidebouw, veeteelt, zuivelbereiding of tuinbouw, doch ook over andere bedrijven of bedrijfstakken, die tot den landbouw kunnen worden gerekend. Het komt mij voor, dat het in dezen tijd van versobering toch niet in de bedoeling van den Minister kan liggen, om dezen dienst uit te breiden en wel zoodanig, dat feitelijk een vrijbrief wordt gegeven om voor allerlei andere bedrijfstakken consulenten aan te stellen. Ik geloof dus, dat het gewenscht is, dat artikel te doen vervallen en daarmede alles, wat op de 4de afdeeling betrekking heeft. Immers als men de zaak goed beziet, dan staat er niets anders in dan een instructie voor de ambtenaren van den voorlichtingsdienst. Die dienst behoeft absoluut niet in dit wetsontwerp geregeld te worden, aangezien de Minister het steeds in zijn macht heeft, om aan de ambtenaren op te dragen wat hem nuttig of gewenscht voorkomt. De Minister wil dat b.v. ook doen met het boschbeheer, geen boschbouwconsulenten aanstellen, waarmede ik mij volkomen kan vereenigen, doch het boschbeheer zoo noodig als zoodanig laten functionneeren. Het is dus volstrekt niet noodig opdrachten aan ambtenaren in een wetsontwerp op te nemen.

Er is nog een ander punt, dat in hooge mate mijn aandacht heeft getrokken. In artikel 53 wenscht de Minister te bepalen, dat voor adviezen, door de consulenten gegeven, en voor onderzoekingen, door hen verricht, een vergoeding kan worden gevorderd volgens regelen, door den Minister te stellen.

Nu ben ik het geheel eens met den Minister, dat het niet altijd aangaat, dat de Staat alles kosteloos moet doen, maar aan den anderen kant moet men toch in hooge mate voorzichtig zijn met dergelijke regelingen, te meer waar onze landbouwers daaraan niet zijn gewend.

Ik acht dit punt van zeer groot belang, Mijnheer de Voorzitter, en ik zou er niet gaarne toe medewerken, een dergelijke regeling zoo maar klakkeloos in een wet op te nemen.

(Lovink.)

Er zal eerst nog eens goed over gedacht moeten worden, want het is inderdaad een zeer gevaarlijke stap, dien de Minister gaat doen. Ik ben er niet tegen, ik wees er hierboven reeds op, dat onder de noodige waarborgen voor onderzoekingen en adviezen iets gerekend wordt voor vergoeding, maar aan den anderen kant wordt hier aan een Minister de bevoegdheid gegeven, practisch den geheelen dienst stop te zetten. Een en ander is mede oorzaak, dat ik er zeer tegen ben, dat de voorlichtingsdienst in deze wet wordt opgenomen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er straks op gewezen, dat ik Zijn Excellentie zou aantoonen, tot welke consequenties het zou leiden, wanneer men op deze punten het wetsontwerp ongewijzigd laat.

Art. 8, sub 2, luidt:

„Openbare inrichtingen van middelbaar landbouwonderwijs zijn die, aan welke het onderwijs van Rijkswege wordt gegeven."

Gaat men nu het daarmede correspondeerende artikel 23 na, dat de aanstelling van ambtenaren regelt, dan blijkt, dat „de directeuren en de leeraren der openbare scholen en cursussen voor middelbaar landbouwonderwijs door Ons worden benoemd, en ontslagen en door Onzen Minister geschorst".

Naar mijn bescheiden meening tot dusver zeer goed, maar nu kom ik tot art. 51, waarin staat:

„De consulenten kunnen door Onzen Minister ambtshalve met de directie van openbare scholen en de leiding van openbare cursussen voor middelbaar landbouwonderwijs en met het geven van onderwijs aan die inrichtingen worden belast."

Ik zou nu aan den Minister willen vragen: in art. 23 staat, dat de ambtenaren door Ons benoemd worden, en in art. 51 wordt nog eens weer gezegd, dat zij door den Minister ambtshalve belast kunnen worden met het geven van onderwijs. Hoe moet ik dit verstaan? Ik moet eerlijk zeggen, dat ik de consequentie daarvan niet begrijp. Mijns inziens zou, als men iets wil regelen, er een bepaling moeten zijn, dat dergelijke ambtenaren ook dienst moeten doen als consulent, of wel, men moet art. 23 weer anders redigeeren.

Wijders heb ik groot bezwaar tegen art. 28 betreffende de regeling van het toezicht. Dit artikel luidt:

„Het toezicht op het openbaar en bijzonder middelbaar landbouwonderwijs is, onder het oppertoezicht van den Directeur-Generaal, opgedragen aan een of meer inspecteurs."

Ik behoef wel niet te zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat deze opmerking in geen geval een persoonlijk karakter draagt. Integendeel. Ik sluit mij van harte aan bij hetgeen te dezen opzichte door den vorigen spreker is gezegd, ik breng eveneens en in niet mindere mate gaarne hulde aan hen, die ons landbouwonderwijs op de tegenwoordige hoogte hebben gebracht. Maar ik heb mij toch afgevraagd: hoe is het nu met de verantwoordelijkheid van den betrokken Minister?

Ik mag hierbij zeker wel wijzen op een ander Koninklijk besluit, n°. 496, hetwelk regelt het Staatsboschbeheer. Daarin lezen wij, dat:

„Onder het oppertoezicht van onzen Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel en den door hem aangewezen hoofdambtenaar van zijn Departement wordt uitgeoefend het technisch beheer door daartoe aangestelde ambtenaren."

Hoe hebben wij nu voortaan in dezen gedachtengang het oppertoezicht van den Minister te beschouwen bij dit ontwerp? Van een der belangrijkste diensttakken van zijn Departement wordt uitdrukkelijk gezegd, dat het oppertoezicht is opgedragen aan den Minister, terwijl bij dit wetsontwerp het oppertoezicht is opgedragen aan den directeur-generaal.

Het komt mij voor, dat dit toezicht op dezelfde wijze had behooren te worden geregeld, zooals dat geschied is in de Nijverheidswet. Art. 57 van die wet zegt:

(Lovink e. a.)

„Het toezicht op het nijverheidsonderwijs is onder het oppertoezicht van Onzen Minister opgedragen aan den Inspecteur-Generaal en aan de inspecteurs, zoo noodig bijgestaan door adjunct-inspecteurs."

Mijnheer de Voorzitter! Zoo moet het toezicht ook in dit wetsontwerp geregeld zijn. Immers de inspecteur-generaal van het nijverheidsonderwijs is, naar ik meen, evenals de directeur-generaal van den landbouw, belast met de leiding en het toezicht op de inspecteurs onder het oppertoezicht van den Minister.

Ik meen derhalve, dat het aan te bevelen zal zijn, indien men zich aansluit aan de betreffende bepaling van de Nijverheidswet.

Mijnheer de Voorzitter! Ik had nog enkele andere opmerkingen, die echter al reeds gemaakt zijn door den vorigen spreker en waarbij ik mij in hoofdzaak gaarne aansluit. Ook mij wil het voorkomen, dat de artikelen 26 en 27 zoodanig zijn geredigeerd, dat men eigenlijk niet weet waaraan men zich heeft te houden.

Ik zal het hierbij voorloopig laten.

In het algemeen ben ik er niet tegen, dat men het landbouwonderwijs eenigszins wil regelen. Maar de wijze waarop dit is geschied in dit wetsontwerp, schijnt mij echter niet juist. Ik heb getracht mijn bedenkingen in amendementen te belichamen, maar ook dat kon mij niet bevredigen.

Ik zou den Minister daarom in overweging willen geven, ook in verband met hetgeen door den vorigen spreker is gezegd, dit wetsontwerp nog eens te herzien, opdat ons goed landbouwonderwijs ook in een goede wet wordt geregeld.

De heer **A. Colijn**: Mijnheer de Voorzitter! Het feitelijk regelend karakter van dit wetsontwerp is door de mij voorafgegane sprekers reeds te duidelijk aangetoond, om daarop nu nog verder in te gaan. Ik onderschrijf het daarover gesprokene geheel. Echter, ik geef ook toe, dat het een moeilijke materie is, die de Regeering te regelen had, dat het moeilijk is, om het landbouwonderwijs in zijn eerste groeiperiode in een welgevormd goed passend pak te wringen. Dit wetsontwerp beoogt dan ook, volgens mij, slechts een consolideeren van wat wij hadden, en bij mij is dan ook de vraag gerezen: was daarvoor nu wel een wetsontwerp noodig? Hadden wij niet beter kunnen voortgaan op den ingeslagen weg?

Maar behalve de bezwaren, die ontwikkeld zijn door de heeren van den Heuvel en Lovink, heb ik toch ook nog enkele andere bezwaren en in de eerste, misschien niet in de voornaamste plaats dit, dat men het onderwijs aan land- en tuinbouwwinterscholen rangschikken en brengen wil onder middelbaar onderwijs. Dit standpunt is ook in strijd met het rapport van de Ineenschakelingscommissie. En waar ook deze wet de bevoegdheid geeft aan lager onbevoegden, althans aan menschen met hoofdakte en lagere landbouwakte, om onderwijs te geven aan deze scholen, lijkt het mij ongewenscht, ook om de financieele gevolgen, de hoogere salarissen, die er aan verbonden zullen zijn, dat men het onderwijs aan de land- en tuinbouwwinterscholen brengt onder het middelbaar onderwijs. Ik zou althans, alvorens ik dit zou kunnen accepteeren, eerst de meening van den Minister willen hooren.

Een ander bezwaar, dat voor mij veel grooter is en dat ook door de gansche Commissie van Rapporteurs wordt gedeeld, is, dat de Minister in één slag een gansche schare van Rijksambtenaren kan en vermoedelijk zal scheppen.

Er wordt gezegd, dat de Minister de bevoegdheid heeft om in alle gemeenten en plaatsen, waar hij het noodig oordeelt, aan de menschen met de landbouwakte een Rijksaanstelling te geven, dus hen te maken tot Rijkslandbouwonderwijzers en bijgevolg Rijksambtenaren.

Op de griffie ligt een lijstje van de plaatsen, waar de Minister voorloopig zulke onderwijzers noodig acht. Het zijn ongeveer 1400 plaatsen. Wij krijgen er dus 1400 Rijksambtenaren bij. De salarissen van die ambtenaren zullen geregeld worden bij Koninklijk besluit. We weten dus van de finan-

(Colijn e. a.)

le gevolgen niets. Maar voor mij staat het als een paal en water, dat wij een belangrijke uitbreiding van het tal ambtenaren zullen krijgen en belangrijke, zeer groote ers van de schatkist zullen worden gevraagd.

In dit zou misschien nog te overkomen zijn, maar mijn ote bezwaar tegen deze regeling is, dat de beste pagandisten voor het lager landbouwonderwijs zullen ver- n gaan; ten plattelande waren dat de menschen met landbouwakte, wier belang het was landbouwcursussen het leven te roepen en onderwijs te geven, om daardoor landbouwakte productief te maken en zij waren het, die ontzaglijk veel voor het lager landbouwonderwijs hebben aan en die het lager landbouwonderwijs op zoo uit- nende wijze hebben gediend. Maar wanneer die zelfde dbouwonderwijzers nu een Rijksaanstelling krijgen, waar- een zeker salaris verbonden is, dan, vrees ik, is de kel vervallen, om de landbouwakte te benutten en toch dezelfde ambitie landbouwcursussen in het leven te pen, gelijk zij tot nu toe hebben gedaan.

Dus èn om de financieele gevolgen, èn omdat ik vrees, het lager landbouwonderwijs de dupe van dezen maat- el zal worden, zal de wet, wanneer het artikel er in blijft die materie daarin wordt gehandhaafd, voor mij onaan- nelijk zijn.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, een enkel woord over voorlichtingsdienst. Het is door den heer Lovink duide- genoeg gezegd, maar ook ik wil er op wijzen, dat die dit wetsontwerp niet huishoort. Ook die behoort er volgens dus uitgenomen te worden.

De vraag zal gesteld kunnen worden: wanneer het ontwerp opgekalefaat en besnoeid wordt, wat blijft er dan van r?

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet zeggen: vrijwel niemen- . Wanneer men echter niet in een beteren vorm kan ngen wat wenschelijk is te regelen, als door dit ontwerp oden wordt, is voor mij de positie, met ons landbouw- erwijs, waarin wij nu verkeeren en zooals die nu geregeld even begeerenswaard als een wettelijke regeling als deze, arbij ook alles ongeregeld blijft.

De heer Ebels: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik wensch r aanleiding van het aanhangige wetsontwerp eenige nerkingen te maken.

Met zeer groote instemming heb ik in de Memorie van lichting gelezen, dat de Regeering erkent, dat het land- wonderwijs en de voorlichtingsdienst in hooge mate ben bijgedragen tot de ontwikkeling en den bloei van en landbouw en dat dat onderwijs en die voorlichtings- nst ook thans nog een van de belangrijkste middelen voor voortgaande ontwikkeling vormen.

Het zijn algemeen erkende waarheden, maar het deed mij n genoegen ze in de toelichting tot dit ontwerp van wet eens met nadruk geconstateerd te zien. En wanneer wij verder lezen, dat de geheele regeling van het landbouw- erwijs en den voorlichtingsdienst steunt op enkele be- otingsposten en alles geregeld is bij algemeenen maatregel bestuur, dan kan ik meegaan met den opzet van dit werp, waarbij wordt bedoeld, dat een dergelijke belang- e zaak, van zoo groot belang voor onze volkswelvaart, telijk dient te zijn geregeld.

De opzet is dus juist. Maar nu rijst de vraag, of dit ont- p, zooals het thans voor ons ligt, voldoende biedt, om te nen zeggen, dat het aan het doel zal beantwoorden.

Deze vraag meen ik vooralsnog ontkennend te moeten ntwoorden.

Ook wanneer men erkent de juistheid van de bewering in Memorie van Toelichting, dat aan het landbouwonderwijs noodige vrijheid van beweging moet worden gelaten, meen dat in het ontwerp niet datgene wordt gegeven, wat er mag worden verwacht.

In de eerste plaats toch moeten voor de verschillende rten van onderwijs zekere minimum eischen in de wet rden vastgelegd, wil zij aan haar doel beantwoorden, want zie in de wettelijke regeling van het landbouwonderwijs

(Ebels.)

vóór alles een regeling, welke meerdere waarborgen moet bieden voor de deugdelijkheid van dat onderwijs. Hetgeen tot nog toe bereikt is, moet als minimum in de wet worden vastgelegd en op die basis dienen algemeene richtlijnen voor verdere ontwikkeling te worden aangegeven.

Daarvan nu is in dit ontwerp al zeer weinig te bespeuren. Zeker, er worden enkele zaken positief in geregeld; er wordt in gezegd, dat wij zullen hebben 2 middelbare landbouw- scholen, een zuivelschool, een voldoende getal opleidings- cursussen en nog enkele onderdeelen meer, maar overigens blijft alles overgelaten, precies zooals tot nu toe, aan een regeling bij algemeenen maatregel van bestuur.

Wanneer wij bv. in art. 19 lezen:

> „Al hetgeen betrekking heeft op de Rijksinrichtingen voor middelbaar landbouwonderwijs, de verplichtingen en de rechten van de directeuren, de andere leeraren en het verdere personeel, de toelating van leerlingen, den duur van den cursus en het aantal klassen, de inning der schoolgelden, het onderwijs en de examens, wordt, voor zoover het niet door deze wet is geregeld, bij algemeenen maatregel van bestuur vastgesteld.",

dan blijkt zulks ten duidelijkste.

Nu is het toch wel sterk, dat bij ons middelbaar landbouw- onderwijs niet eens vaststaat het aantal leerjaren, niet eens vaststaat, aan welke eischen van toelating de leerlingen heb- ben te voldoen; dat men niet eens weet, welke eischen bij het volgen van dit onderwijs worden gesteld en welke kundig- heden en bevoegdheden aan de leerlingen, die die scholen volgen, kunnen worden toegekend; dat alles blijft overgelaten aan de regeling bij algemeenen maatregel van bestuur. Het is en blijft dus voor een buitenstaander ondoenlijk, zich op grond van wettelijk vaststaande gegevens een juist inzicht te vormen van de inrichting en den aard van ons middelbaar landbouwonderwijs.

Zooals het is voor het middelbaar onderwijs, zoo is het ook min of meer geregeld voor het lager landbouwonderwijs.

Verder zou ik nog iets willen zeggen over de landbouw- winterscholen. Deze scholen zullen volgens dit ontwerp ook onder het middelbaar landbouwonderwijs vallen. Die gedachte lijkt mij juist. Ik geloof, dat de ontwikkeling van het onder- wijs aan onze landbouwwinterscholen langzamerhand van dien aard is geworden, dat men dit onderwijs mag rangschikken onder het middelbaar onderwijs. Maar wanneer anderzijds voor de regeling van de toelating op die winterscholen nog geen hoogere eischen gesteld worden dan dat men goed lager onderwijs heeft genoten, dan meen ik, dat ook hier een leemte is en dat er ook hier de behoefte aan een wettelijke regeling sterk naar voren komt. Ik wil in dit verband speciaal wijzen op den omvang, dien het uitgebreid lager onderwijs in de laatste jaren ook ten plattenlande heeft aangenomen, en ik meen, dat het daardoor gemakkelijker wordt de eischen van toelating in dezen iets hooger te gaan stellen.

Ten slotte zou ik een enkel woord willen zeggen over de regeling van de positie der Rijkslandbouw- en tuinbouw- onderwijzers. In tegenstelling met den vorigen geachten spreker ben ik van meening, dat deze regeling eigenlijk het eenige positief goede is, dat bij het aanhangig wetsontwerp wordt aangeboden. Het deed mij genoegen ook van den vorigen geachten spreker te vernemen, dat hij groote waar- deering had voor het werk van de landbouw- en tuinbouw- onderwijzers. Inderdaad kan hun invloed niet genoeg ge- waardeerd worden. Er zijn in ons land tuinbouw- en land- bouwstreken, die haar opkomst hoofdzakelijk aan deze onder- wijzers hebben te danken. Vele landbouwers hebben aan de door hen gegeven cursussen hun theoretische opleiding in het landbouwvak ontvangen en ook buiten de cursussen hebben zij ontzaglijk veel werk ten dienste van de ontwik- keling van onze landbouw verricht. Dat nu de positie van die ambtenaren iets beter zal worden geregeld, juich ik toe. Een andere vraag is, of de regeling van die positie in het ontwerp afdoende is; daarover valt bij art. 44 nader te

(Ebels e. a.)

praten. Maar voorloopig juich ik het toe, dat men een poging doet om de positie van de land- en tuinbouwonderwijzers te verbeteren. De vorige spreker heeft verder gezegd, dat de aanstelling van zooveel nieuwe Rijksambtenaren hooge eischen zal stellen aan de schatkist. Is dat wel in allen deele juist? Hebben wij voor deze categorie ambtenaren niet reeds tal van jaren de zoogenaamde standplaatstoelage en brengen dezen dus op het oogenblik ook geen kosten mede? Ik meen dat voor dit doel voor 1922 is uitgetrokken f 80 000. Dat bedrag is op de begrooting voor 1923 tot mijn niet geringe verbazing geschrapt. Maar juist een zoodanige willekeur als bij de schrapping van dezen begrootingspost is gepleegd, doet de behoefte aan een regeling van de rechtspositie van deze menschen in sterke mate gevoelen.

Maar ik gebruik thans dit motief vooral om te laten uitkomen, dat, wanneer men zegt, dat er weer een groot aantal nieuwe ambtenaren uit 's Rijks schatkist zal moeten worden betaald, die redeneering niet juist is, omdat er reeds gelden aan standplaatstoelagen voor dit doel worden uitgegeven.

In het algemeen zou ik dus willen zeggen, dat het ontwerp, zooals het daar ligt, niet beantwoordt aan de eischen, die men daaraan moet stellen, en wel voornamelijk op dezen grond, dat het te veel ongeregeld laat, speciaal wat betreft de deugdelijkheid van het landbouwonderwijs, geen stap vooruitbrengt.

Het belang van het landbouwonderwijs is voor ons land te groot, dan dat de inrichting en het gehalte daarvan mogen afhangen van het wisselend inzicht van elkander opvolgende bewindslieden. Ik meen, dat men, om de noodige stabiliteit te krijgen, verder moet gaan dan in het ontwerp is aangegeven.

Het gaat mij als den vorigen spreker, den heer Lovink. Ik heb ook nagegaan of het mij mogelijk zou zijn om door het indienen van amendementen de door mij gewenschte verbeteringen te verkrijgen, maar ik ben daarin niet geslaagd, omdat ik geen houvast genoeg gevonden heb in de aangeboden regeling. Ik zal mij dan ook mijn stem ten aanzien van dit ontwerp voorloopig nog moeten voorbehouden.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Vriend en tegenstander van de in 1918 opgetreden Regeering stemmen in met de verklaring, dat door deze Regeering volle aandacht is geschonken aan het landbouwonderwijs. Wanneer wij het aantal landbouwwinterscholen in 1918 en dat van 1921 met elkander vergelijken, zien wij, dat er in 1918 waren met een leerlingenaantal van 619 één bijzondere en dertien Rijksscholen en nu een leerlingenaantal van 892 op 15 Rijksscholen en 6 bijzondere winterscholen, benevens 2 bijzondere scholen, waar naast landbouw- ook tuinbouwonderwijs wordt gegeven. Rijkstuinbouwwinterscholen waren er in 1918 6 met 182 leerlingen en in 1921 7 met 152 leerlingen. De achteruitgang van het aantal leerlingen der tuinbouwscholen, een verschijnsel, dat zich ook bij de tuinbouwwintercursussen voordoet, moet ongetwijfeld worden toegeschreven aan de moeilijke omstandigheden, waarin de tuinbouw de laatste jaren verkeert.

De cursussen voor opleiding tot landbouwonderwijzer zijn in de laatste jaren in aantal en in deelnemers toegenomen. Hadden wij in 1918 19 cursussen ter opleiding voor landbouwonderwijzer en 13 ter opleiding voor tuinbouwonderwijzer, achtereenvolgens met 267 en 121 leerlingen, in 1921 waren deze cijfers 27 en 12 cursussen met 439 en 108 leerlingen. In de Memorie van Toelichting wordt de vrees geuit, dat, zonder een verandering te brengen in de positie van de landbouw- en tuinbouwonderwijzers, men op den duur wellicht niet voldoende onderwijzers zal vinden, die genegen zijn om zich in deze richting te bekwamen. Ik ontmoet hier de geachte afgevaardigden de heeren Colijn en Ebels. De eerste heeft als zijn meening uitgesproken, dat het geen aanbeveling verdient, over te gaan tot de aanstelling van een 1400-tal Rijkslandbouwonderwijzers, de tweede heeft deze voornemens in bescherming genomen. Ik kan uit het betoog van den heer Ebels geen ander argument halen dan hetzelfde, dat ik in de Memorie van Toelichting heb gelezen, maar meen, dat dit niet voldoende is om de instelling van

(Deckers.)

dit nieuwe instituut te verdedigen. Ik geloof toch, dat vrees, dat wij in de toekomst niet genoeg landbouw- en t bouwonderwijzers zullen hebben, geheel en al ongegrond Ik aarzel dan ook niet, mij te scharen aan de zijde van heer Colijn, en aan de hand van eenige cijfers zij het vergund te verklaren, dat het mij weinig moeite m kosten, eenige aarzeling, indien zij aanwezig ware gewe te overwinnen. In 1918 behaalden niet minder dan 59 on wijzers de landbouwakte en 40 de tuinbouwakte; in 1 waren deze cijfers 42 en 31, in 1920 52 en 37 en in 1 56 en 16. Dat beteekent dus over de laatste vier jaren gem deeld per jaar 52 en 31. Met deze cijfers voor oogen ge ik, dat de huidige regeling de animo toch zeker niet bel mert. Zoolang dit niet het geval is, heb ik geen beho aan een veel meer ingewikkeld stelsel als hier wordt v gesteld.

Ik heb tegen dit stelsel nog andere bezwaren. Het is onbekend, dat de leeraren van de landbouwwinterscholen den regel onderwijzers zijn met hoofdakte en akte landbo of tuinbouw. Deze heeren worden vaak belast met het treden als assistent van een consulent; moeten daarnaast nog Rijkslandbouwonderwijzers optreden, dan kan dit a leiding geven tot verwarring. Voor de bijzondere scholen het nog erger. Een landbouwonderwijzer, in dienst van of ander lichaam of particuliere vereeniging, wordt Overheidswege benoemd tot Rijksambtenaar. Eenerzijds hij dus onderwijzer in dienst van het bijzonder onderw anderzijds Rijkslandbouwonderwijzer. Ook dit kan aanleid geven tot moeilijkheden en ongewenschte verhouding Vooral ook denke men aan de moeilijkheden, die ontsta kunnen tusschen de landbouwonderwijzers onderling, ind sommigen Rijksambtenaar worden, anderen niet. Maar erkent men dit alles niet, voordat wij van stelsel veranderen moet worden aangetoond, dat het nieuwe stelsel nog be zal voldoen dan het huidige, en daarvan ben ik niet ov tuigd.

Ook het aantal cursussen is in de laatste jaren toegenom Ik wil mij bepalen tot de land- en tuinbouwwintercursus en ik vind dan, dat er in 1918 waren 639 van die cursus met 9511 deelnemers en in 1921 740 cursussen met 10 leerlingen. Ook hierin ligt een bewijs, dat wij voldoende la en tuinbouwonderwijzers gevonden hebben die 4 jaren la om het aantal cursussen geleidelijk te doen stijgen. Da enboven hebben wij gezien, dat in 1922 op initiatief vorige Regeering eenige lagere landbouwscholen zijn stand gekomen. Ik heb vroeger de gelegenheid gehad m vreugde daarover uit te spreken en te gewagen van de v wachtingen, die ik van den arbeid dier scholen koester. wil heden daarover zwijgen. Deze scholen zijn bestemd v jongelieden, die verder willen gaan dan de gewone wint cursussen hen brengen en die in den regel geen winterschol zullen bezoeken, maar wien nu toch een zekere graad v ontwikkeling wordt bijgebracht.

Mijnheer de Voorzitter! Gezien dus de uitbreiding van l landbouwonderwijs gedurende de laatste jaren, ben ik g neigd mij te plaatsen op het standpunt, dat het tijd is ov te gaan tot eenige wettelijke regeling. Ik ben ook van oorde dat het vele wat tot nu toe is opgekomen, niet altijd k blijven steunen, gelijk het tot dusverre deed, op begrooting posten met al het wisselvallige van dien.

Wanneer men dit vraagstuk bestudeert, trekken 3 feit onmiddellijk de aandacht. Ten eerste zien wij, dat de winte scholen nog in volle ontwikkeling zijn, iets wat zeker gel voor de bijzondere land- en tuinbouwwinterscholen. In tweede plaats, dat het lager landbouwonderwijs schier ui sluitend uitgaat van het particulier initiatief. Immers, t dusverre bestond het lager land- en tuinbouwonderwijs hoofdzaak uit wintercursussen, uitgaande van vereeniginge die daarvoor eenige subsidie ontvingen van Overheidsweg

Het derde feit, dat de aandacht verdient, is, dat het lag onderwijs, voor zoover het gegeven wordt op scholen, nog ve keert in het allereerste stadium van ontwikkeling. Ik vraa mij zelfs af of men reeds mag spreken van ontwikkeling, aa gezien de tot dusverre gestichte scholen, zooals nadrukkelij is vastgesteld, bedoeld zijn als proefneming.

45ste VERGADERING. — 8 FEBRUARI 1923.

9. Regeling van het Middelbaar en Lager Landbouwonderwijs en van den Voorlichtingsdienst voor den Landbouw.

Deckers.)

Wanneer wij rekening houden met deze feiten en toch willen overgaan tot eenige wettelijke regeling, dan moet die wettelijke regeling m. i. beantwoorden aan twee voorwaarden. In eerste moet de wet ruim zijn, soepel, zooals men dat tegenwoordig noemt. Men moet zoo min mogelijk opleggen regelingen van boven af. De wet zal het de Overheid gemakkelijk moeten maken, te steunen wat in het land tot stand gebracht is door de samenwerking van belanghebbenden. De wet zal het gemakkelijk moeten maken dat de Overheidsmaatregelen zich aanpassen bij hetgeen uit het particulier initiatief voortgekomen. Dit is te meer noodig, indien men er rekening mede wil houden dat aard en inrichting van land- en tuinbouwscholen zullen moeten verschillen van streek tot streek, omdat die scholen rekening hebben te houden met de eigenaardige behoeften van elke landstreek. Ik vraag dus nogmaals: het ontwerp zij ruim. Ik hecht er meer aan dat de wet „soepel" is, dan dat wij hebben — het komt bij andere takken van onderwijs wel eens voor — een rigoureuze wet met een „soepele" toepassing.

In de tweede plaats moet als eisch aan het ontwerp worden gesteld, dat het lager onderwijs, uitgaande van het particulier initiatief, den voorrang hebbe boven dat, hetwelk uitgaat van de Overheid. Het ontwerp voldoet naar mijn meening aan deze twee voorwaarden. Ik acht mij ontslagen van den plicht, dit aan te toonen. Ieder, die het ontwerp bekeken heeft, zal het mij toegeven. Zelfs rijst de vraag, of de wet niet meer zekerheid had moeten geven, bijv. aan die instellingen en vereenigingen, welke een inrichting van onderwijs stichten en in stand houden. De geachte afgevaardigde de heer van den Heuvel drukte zich zoo uit, dat in dit ontwerp ...na niets is geregeld! In het midden latende, of men zich wellicht van een minder sterke uitdrukking zou kunnen bedienen, ben ik het met dien geachten afgevaardigde in hoofdzaak eens. Ik geloof, dat men bij het samenstellen van dit wetsontwerp meer gelet heeft op hetgeen ligt op het Departement dan op hetgeen leeft onder het volk.

Ik betreur het — ook andere afgevaardigden hebben er op gewezen —, dat men niet wat meer als voorbeeld heeft genomen de Nijverheidsonderwijswet, die, na zoo ruime en ernstige voorbereiding en niet minder ernstige beraadslaging in deze Vergadering is tot stand gekomen.

Ik erken, dat het ontwerp bij Nota van Wijziging veel is verbeterd, maar ik geloof ook, dat de oorspronkelijke samenstelling van dien aard was, dat het moeilijk was, bij Nota van Wijziging de feilen, die aan het wetsontwerp kleefden, weg te nemen.

In het ontwerp loopen door elkaar — en dat maakt de zaak niet gemakkelijk — bepalingen, die betrekking hebben op het openbaar onderwijs en die, welke slaan op het bijzonder onderwijs. De voorlichtingsdienst, in dit ontwerp verwerkt, — ik ben het met den geachten afgevaardigde den heer Lovink in deze volkomen eens — behoort eigenlijk in het ontwerp niet thuis. In het ontwerp vinden wij — ook dit een opmerking van den heer Lovink — instructies weergegeven bij wijze van wetsartikelen, die, zoo uitgebreid, beter anderwege waren gebleven. Het lager landbouwonderwijs wordt deels geregeld bij een afzonderlijk hoofdstuk, deels door bepalingen, welke betrekking hebben op het middelbaar landbouwonderwijs. In één woord, het ontwerp maakt wel den indruk, een wetsontwerp te zijn, dat bij de wet wil vastleggen, wat in deze materie nog niet ten volle bij de wet kan worden geregeld.

Intusschen meen ik, dat in het wetsontwerp wel verbeteringen zijn aan te brengen. Toen ik mijn aanteekeningen ...rover naging, ontmoette ik schier bij elk punt den geachten afgevaardigde den heer van den Heuvel. Mijnheer de Voorzitter! Ik meen in uw geest te handelen en te gemoet te komen aan het verlangen van mijn medeleden, indien ik niet herhaal wat reeds goed is gezegd en mij er toe bepaal, mij in het algemeen aan te sluiten bij de merkwaardige opmerkingen, welke naar aanleiding van dit wetsontwerp door den geachten afgevaardigde zijn gemaakt. Daarenboven liggen voor de Kamer enkele amendementen, o. a. een van de heeren Wintermans c. s., betreffende benoeming, schorsing en ontslag van leeraren en directeuren van het bijzonder onderwijs, zaken, die in het wetsontwerp zoodanig zijn ge-

(Deckers e. a.)

regeld, dat ik ze niet zou kunnen aanvaarden. Daarenboven had ik zelf de eer eenige amendementen in te dienen en ik meen, dat de bespreking van die amendementen en de artikelen, waarop zij zijn ingediend, mij gelegenheid te over zal bieden om de opmerkingen, die ik meen dat nog gemaakt moeten worden, te plaatsen.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Na de uitvoerige beschouwingen, door andere leden aan dit wetsontwerp gewijd, wil ik mij tot enkele opmerkingen bepalen.

Vooreerst dan wensch ik mij te scharen onder hen, die hun teleurstelling er over hebben uitgesproken, dat het wetsontwerp eigenlijk niets regelt. Er worden zeer belangrijke bevoegdheden gegeven aan de Kroon, aan den Minister en den directeur-generaal gegeven, hetgeen niet had mogen geschieden, en al moge er een grond van waarheid in gelegen zijn, dat, gelijk de Memorie van Antwoord het uitdrukt, het landbouwonderwijs nog verre van gereed is, om in vaste, door de wet geregelde banen te worden gegoten, en daarom de wet eenige elasticiteit moet bezitten, men had toch redelijkerwijze kunnen en mogen verwachten, dat in dit wetsontwerp niet hadden ontbroken regelingen betreffende het leerplan, het aantal klassen, het aantal leerlingen per klasse, minimum en maximum aantal, de examens, salarissen, enz., enz.

Toegegeven dat de wet soepel moet zijn, sommige der door mij genoemde onderwerpen hadden met een beetje goeden wil geregeld kunnen worden, en met belangstelling zie ik het antwoord op de vraag, waarom zulks niet is geschied, van den Minister te gemoet, behalve de motieven, die ik zooeven noemde en voorkomende in de Memorie van Antwoord.

Een groote verslechtering in het gewijzigd ontwerp, en hierin verschil ik met den heer van den Heuvel, acht ik de bepaling, dat het imperatieve voorschrift in het oorspronkelijke ontwerp, dat van Rijkswege onderwijs wordt gegeven aan een voldoend aantal land- en tuinbouwscholen, heeft moeten plaats maken voor de slappe bepaling, dat slechts dan van Rijkswege onderwijs gegeven zal worden aan land-, tuin- en boschbouwwinterscholen, wanneer daaraan behoefte blijkt te bestaan. Het gevolg hiervan zal zijn, dat het tot de groote uitzonderingen zal behooren, dat door het Rijk openbare landbouwwinterscholen, middelbare scholen, tuinbouwwinterscholen zullen worden opgericht, en dat, omdat alles aan het particulier initiatief zal worden overgelaten, particuliere bijzondere scholen, met Rijkssubsidie gesteund, als paddestoelen uit den grond zullen verrijzen.

Ik ben het volstrekt niet eens met den heer van den Heuvel en bestrijd dan ook diens zienswijze, dat de benoeming van het onderwijzend personeel bij het bijzonder onderwijs niet aan de goedkeuring van den Minister zou mogen worden onderworpen. Ik hoop, dat de Minister daarop niet zal terugkomen. Ik zou zelfs verder willen gaan en zou wenschen, dat ook de rooster van lesuren aan de goedkeuring van den Minister zou worden onderworpen, zooals in het oorspronkelijk wetsontwerp was vastgelegd.

Een derde punt, dat ik even wilde bespreken, staat in verband met de omstandigheid, dat de Regeering het onderwijs aan de land- en tuinbouwwinterscholen heeft doen vallen onder het middelbaar onderwijs.

Ook de heer Colijn heeft daarover zooeven nog gesproken.

Consequent doorgeredeneerd, had men kunnen verwachten, dat voor het geven van onderwijs aan die scholen een middelbare akte vereischt zoude zijn. Dit is nu geenszins het geval. Immers, de gelegenheid wordt opengesteld, dat ook bezitters van akten lager land- en tuinbouwonderwijs tot leeraren aan die scholen worden benoemd. Ik onderschrijf de woorden, voorkomende in het request van de Vereeniging van Rijksconsulenten voor den landbouw, dat ook de Minister wel zal hebben ontvangen, waar gezegd wordt:

> „Het is wel bevreemdend, dat de Regeering, die in Wageningen een Landbouwhoogeschool stichtte, en daarmede zonder twijfel de bedoeling had, den Nederlandschen landbouw op een hoog peil te brengen en te houden, een van de meest werkzame middelen om dat

(van Rappard e. a.)

doel te bereiken, het onderwijs aan de middelbare scholen in handen te geven van de gediplomeerden van die hoogeschool, wil verwaarloozen. Zou zij er niet aan hebben gedacht, dat de animo om te Wageningen te gaan studeeren ook verband houdt met de kans, om een plaats te krijgen, en dat zij alzoo de studie voor landbouwkundig ingenieur zou kunnen aanmoedigen door de kans op plaatsing bij het onderwijs te vergrooten?".

Maar daar staat tegenover, dat in uitzonderingsgevallen ik wèl de lager-land- en tuinbouwonderwijzers tot leeraren wil benoemd zien: 1°. omdat vooralsnog in de practijk de eisch van de middelbare akte niet kan gehandhaafd worden, uit gebrek aan onderwijskrachten, en 2°. omdat ik weet, dat er onder de leeraren aan de bestaande winterscholen, die alleen de gewone land- en tuinbouwakte hebben, uitnemende krachten zijn, zelfs ook onder de directeuren.

In dit verband geloof ik, dat het de voorkeur verdiend had, dat de Regeering in de wet een bepaling had opgenomen, dat bij gebrek aan leeraren met de middelbare akte tijdelijk onderwijzers met de lagere land- en tuinbouwakte benoembaar waren, die bij gebleken geschiktheid in vasten dienst konden overgaan.

Dat is een principieel verschil, maar ik geloof, dat het beter in het kader van dit ontwerp zou passen, van het oogenblik af, dat het onderwijs aan de land- en tuinbouwwinterscholen onder het middelbaar onderwijs wordt gerekend.

Ten slotte een vierde punt: de vereenigbaarheid der betrekkingen van directeur eener winterschool en die van land- en tuinbouwconsulent. Deze betrekkingen zijn mijns inziens onvereenigbaar. Een goed directeur kan niet tevens een goed consulent zijn, en omgekeerd. Eén van beide betrekkingen zal er door lijden. Des winters worden de lessen aan de school gegeven en dan kan de directeur niet den boer opgaan, maar moet op zijn post zijn.. De directeur is dan niet in de gelegenheid, contact te houden met de landbouwende bevolking, en dat acht ik een groot bezwaar, want juist dat contact moet blijven bestaan.

Nu zou het mogelijk zijn, dat men mij tegenwierp: dan zou de directeur van die landbouwwinterschool, omdat de lessen alleen des winters worden gegeven, des zomers niets te doen hebben. Ik zou daarop willen antwoorden, dat ik het daarmede niet eens ben, want juist in den tijd, dat de directeur van een Rijkslandbouwwinterschool geen werk heeft, kan hij, in vereeniging met den landbouwconsulent, den boer opgaan en volledig het contact handhaven met de landbouwende bevolking, wat èn den landbouw èn de school ten goede zoude komen.

Ten slotte schaar ik mij ook aan de zijde van de heeren Lovink en Colijn. De voorlichtingsdienst behoort in dit wetsontwerp niet thuis, maar natuurlijk kan de vraag dan rijzen: wat hebben wij dan nog aan dit wetsontwerp, als dat er uit is gelicht?

Als de Minister het met de geachte afgevaardigden eens is, die dezen voorlichtingsdienst bestrijden, en de Minister kan niet met sterkere motieven komen dan in de Memorie van Antwoord zijn aangevoerd, dan zou ik den Minister in gemoede willen aanraden om dit geheele wetsontwerp terug te nemen.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Het zal zeker na al de hier gevoerde critiek op dit wetsontwerp voor den Minister aangenaam kunnen zijn, dat althans één der leden, die over dit wetsontwerp bij deze algemeene beschouwingen spreekt, daarover eens een vriendelijk geluid doet hooren.

Over het model en over den pas van deze aankleeding van de eigen en aangenomen landskinderen, waarover wij het hier hebben, is van alle kanten critiek geweest. Men wil een strenge lijn en een sluitenden pas.

Nu excuseert de Memorie van Toelichting zich al bij voorbaat tegenover deze critiek, want de gansche Memorie van Toelichting spreekt het uit, dat de Regeering ook vindt, dat er in dit wetsontwerp niet veel strenge lijnen zijn getrokken.

(Wintermans.)

Ik sta daar zoo voor als een huisvader tegenover de vraag v de kleeding der opgroeiende kinderen.

Daar worden wel opnaden en plooien aangelegd, en het voor den huisvader wel begrijpelijk, waarom dit gebeu Later, als de kinderen volwassen zijn, stelt hij er prijs o dat er wat meer lijn in de kleedij wordt gelegd, en ik hoo dat daar spoedig een Minister zal zitten, die eens fijn de aa kleeding van al die landskinderen later bij de wet zal wet te doen geschieden.

Ik zie met genoegen, dat men in deze periode, waarin h landbouwonderwijs verkeert, de juridische en administratie regeling niet geheel en al uitstelt, omdat men nog niet gehe en al op alle vragen, die deze regelingen stellen, een antwoo kan geven. Het groote gebrek, dat de ontwikkeling van o onderwijs heeft gekenmerkt, is in het algemeen de zucht o alles zoo uniform mogelijk te maken en dan zoo lang mogeli aan die oude vormen vast te houden. Dat leidt tot verstarrin van de schoolvormen en tot overlading van de programma'

Ik wil hier ook gaarne een woord spreken van oprech waardeering en bijzondere hulde aan de directie van den lan bouw en de opeenvolgende directeuren-generaal van den lan bouw en aan de inspecteurs voor den frisschen geest, dien z in het landbouwonderwijs hebben doen heerschen.

De groote vormenrijkdom, die thans in Nederland het onde wijs en de voorlichting op landbouwgebied gegeven worde blijkt uit dit wetsontwerp al duidelijk voor ieder, die niet m de details van ons landbouwonderwijs op de hoogte is. H is echter nog veel grooter dan hier uit dit wetsontwerp blijk

Er is tevredenheid over ons landbouwonderwijs in de lan bouwwereld, door het vast vertrouwen, dat men heeft, da zij, die de grondslagen gelegd hebben van dat landbouw onderwijs, den uitbouw en verbreiding van het landbouw onderwijs langs dezelfde voorzichtige en politieke lijne zullen tot stand brengen en dat zij het landbouwonderwij steeds zullen doen aanpassen aan de technische en opvoe kundige eischen, die het leven stelt.

Heb ik, Mijnheer de Voorzitter, nu niet alle bezwaa gemaakt tegen den pas van hetgeen ons hier aangebode wordt, bij de qualiteit van de stof, waaruit de pakjes g sneden worden, wil ik geen onderscheid gemaakt zien tu schen de eigen kinderen van den Staat en de aangenome kinderen. Daarom heb ik ook een voorstel gemaakt op ee punt, waar ik gevonden heb, dat vader Staat restrictie maakt. Bij de verzorging van de aangenomen scholen wi ik niet, dat de schoolbesturen met meer zorgen zullen worde geplaagd dan de Staatsambtenaren, die voor den richtige gang van zaken op de openbare school moeten zorgen.

Zoolang er niet in dat opzicht een regeling komt in de geest, waarin de geachte afgevaardigde de heer van de Heuvel heeft gesproken, nl. in den geest van het nijverheids onderwijs, zoolang moeten degenen, die die proefinrichtin gen — want dat zijn ze eigenlijk alle samen — beheeren niet meer financieele zorgen hebben dan de Rijksambtenaren

Mijnheer de Voorzitter! Ik zie tot mijn genoegen, da Zijn Excellentie door een welwillenden knik te kennen geef deze meening althans in hoofdzaak wel te beamen.

De regeling van de lagere school is in dit opzicht vrij goed Ik wil geheel in de lijn van die lagere school de middelbar winterschool zich zien ontwikkelen. Ik zie het zoo, dat me de onderwijzers aan deze lagere landbouwscholen ook tijden hun overblijvenden tijd — zoo staat het in het reglement — waarin geen onderwijs aan de scholen wordt gegeven, hu krachten zooveel mogelijk wil doen besteden in het belan van de school en in het belang van de leerlingen.

Wanneer dezelfde regeling, die gemaakt is voor de lager landbouwscholen, ook wordt aangenomen voor de middelbar scholen, zal men daarbij kunnen bepalen, dat de vrije tij van deze leeraren moet worden gewijd aan de belangen va de school en aan de belangen van de leerlingen, terwijl oo kan bepaald worden, dat zij de belangen van den landbouw in de omgeving van de school zullen kunnen dienen.

Mijnheer de Voorzitter! Er zal dan ook nog eenige be sparing kunnen worden verkregen op sommige voorlichtings

(Wintermans.)

werkzaamheden, die thans van Rijkswege voor de landbouwers worden verricht.

Het systeem van den vasten onderwijzer is hier aangevochten. Mijnheer de Voorzitter! Ik weet niet in hoeverre dat systeem nu speciaal groote kosten zou meebrengen.

Dit zal afhangen van den omvang, dien men aan dat stelsel zal geven, van de vraag, of men op plaatsen, waar dit van belang is, van plan is voortdurend één of meer landbouwonderwijzers te hebben en of men daar met Rijkssteun, subsidie of hoe men het noemen wil, zoodanige onderwijzers wenscht vast te ankeren. Ik heb op de griffie gezien, dat dienomtrent groote plannen bestaan. De Minister zou misschien kunnen zeggen, of het in zijn bedoeling ligt deze geleidelijk volledig uit te voeren, want dan zou hij ons op de hoogte moeten brengen van de kosten, welke daaraan verbonden zijn.

De heer Colijn heeft bezwaar gemaakt tegen den naam van „middelbaar" onderwijs en de heer Ebels meende ook, dat het dien naam niet verdiende, op grond van de eischen van toelating op die scholen.

Nu komt het mij voor, dat aan den naam niet veel gelegen is. In het algemeen zou ik zeggen, dat wat aan het lager onderwijs aansluit, middelbaar onderwijs moet heeten, om de eenvoudige reden, dat er geen andere benaming voor is.

De heer Lovink heeft bezwaar gemaakt tegen de regeling van de consulentenwerkzaamheden bij dit ontwerp. Nu is dit instituut niet zoo heel jong meer en ik zou zeggen, dat niemand het beter kent dan de heer Lovink zelf. Hij weet, dat de positie van dit personeel tot heden toe feitelijk elke wettelijke regeling miste, en ook mij komt het voor, dat men nu toch eindelijk eens moet besluiten, wat men ten deze wil. Men zou kunnen wenschen, dat de geheele Rijksvoorlichtingsdienst werd overgedragen aan andere organisaties, of in elk geval, dat hij geheel vervormd moet worden, maar dan had men van den heer Lovink hier een plan kunnen verwachten, waarin hij, zoo competent in deze materie, aangaf, hoe de Regeering te dezen aanzien zou moeten handelen. Hij heeft zich tot heden toe zijn amendementen in die richting onthouden en hij beperkt er zich toe, vast te houden aan den tegenwoordigen, den ongeregelden toestand. Nu zou ik willen opmerken, dat het werkelijk voor een korps ambtenaren als dat het oogenblik zooveel jaren reeds in den Staatsdienst zoo verdienstelijk werkzaam is geweest, een voldoening moet zijn, dat eindelijk deze groote quaestie, die op wettelijke basis moet steunen, een oplossing zal krijgen, en ik waardeer het, dat de Regeering, al is het nog zoo weinig omschreven, in nog zoo gebrekkigen vorm, thans bij dit ontwerp deze hoogst gewichtige quaestie aan de orde stelt.

Van den heer Ebels hebben wij gehoord, dat hij den opzet van de wet juist acht, maar dat hij meer wil vaststellen, met name ook het programma. Nu zou ik veel willen zien geregeld in de wet, maar als er één ding is, dat ik er niet in geregeld zou willen hebben, dan is het juist de quaestie van het programma van die verschillende scholen.

De heer **Ebels**: Ik heb gezegd: van het middelbaar onderwijs.

De heer **Wintermans**: Ook daar. Als er iets is, waaraan het onderwijs laboreert, dan is het juist de aanbidding van het vaste programma. Er moet een grootere mate van vrijheid zijn op het gebied van het onderwijs, het moet niet zijn een aanbidding van het programma bij het onderwijs op dit oogenblik, maar een vestigen van die vrijheid op een terrein, waar men tot op heden een groote mate vrijheid heeft gehad. Men zou meer waardeering moeten hebben voor uitbreiding van de landbouwkennis dan voor formeele eischen ten aanzien van het program. Meer waarborgen van deugdelijkheid. Ik zou willen weten, hoe men die in de wet zou kunnen vastleggen. Zijn die programma's de voornaamste waarborgen voor de deugdelijkheid of is dat de ijver en de toewijding van de onderwijzers en leeraren en de zorg, die er door hen aan het onderwijs besteed wordt? Ik geloof het laatste.

Daar is voor buitenstaanders natuurlijk heel moeilijk een inzicht in te krijgen, en ik geloof in den geest van den Minister te handelen met niet te veel bijzonderheden van den tegenwoordigen toestand van het landbouwonderwijs hier in het midden te brengen. Mijn geachte collega de heer Deckers heeft reeds aangaande omvang en positie van het landbouwonderwijs verschillende vermeldenswaardige bijzonderheden medegedeeld.

Dat de positie van de landbouw- en tuinbouwonderwijzers in de wet eenigszins geregeld wordt, vindt de heer Ebels goed. Ik sluit mij daarbij aan, Mijnheer de Voorzitter, ten aanzien van de positie van de openbare onderwijzers, maar ik wensch ook, dat in de wet geregeld zal worden de positie van de onderwijzers aan de bijzondere inrichtingen. Nu heb ik hier het model van de Regeering zelf, dat wij hebben gekregen als bijlage B, de algemeene regeling voor het lager landbouw- en tuinbouwonderwijs, en ik wensch het middelbaar onderwijs van dezelfde regeling te doen profiteeren, die dan een waarborg kan zijn voor de onderwijzers aan de andere scholen.

De heer van den Heuvel wenscht wel iets te regelen, zooals ik reeds gezegd heb.

Hij wil de zaak zoo regelen, dat het bijzonder onderwijs zal zijn de regel en dat de Staat aanvullend zal optreden. Ik heb hiertegen geen bezwaar, maar vraag mij toch af, of het in dit stadium van proefnemingen omtrent de vorming van dit onderwijs en het voortdurend zoeken naar geschikte punten voor het vestigen van scholen wel goed is om dit in dit wetsontwerp vast te leggen. Bij het lager onderwijs hebben wij dit wel vrijwel geregeld. Ik kan er in komen, dat de Minister in overweging zal nemen om die bijzondere scholen ook over te dragen, maar wanneer men daarbij te gelijker tijd de moeilijkheden betreffende het personeel in het oog vat, is het de vraag, of op het oogenblik een wetswijziging, waarbij die scholen worden opgedoekt, goed is. Alleen met geleidelijk opdoeken zou ik mij kunnen vereenigen.

De heer van Rappard opponeert tegen het denkbeeld van den heer van den Heuvel, die zich teleurgesteld heeft verklaard over de programma's. Ik verklaar mij geenszins teleurgesteld, dat de programma's niet bij de wet zijn geregeld, en ik hoop, dat de Minister alleen zal willen verklaren bij deze algemeene beschouwingen, dat het zijn bedoeling is om in dit stadium, waarin de geheele zaak zich nog moet vormen, aan de middelbare landbouwscholen een zoodanige verhouding tegenover het Rijk te geven, dat het bestuur van deze scholen gelijkgesteld zal worden met de ambtenaren van den Staat in financieel opzicht. Wordt dit ook gedaan ten aanzien van het benoemingsrecht en het ontslag, zooals ik dat heb voorgesteld in mijn amendement, dan zal ik met groote vreugde mijn stem geven aan dit ontwerp, dat ik beschouw als een mijlpaal naar een geheele wettelijke regeling van het landbouwonderwijs, dat bewezen heeft geschikt te zijn voor den Nederlandschen landbouw.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men nagaat wat de Regeering in de laatste jaren ten bate van het landbouwonderwijs en van den landbouw in het algemeen heeft gedaan, is een woord van hulde, zooals door den heer Deckers tot de Regeering gericht, niet misplaatst en ik sluit mij dan ook gaarne daarbij aan.

Niemand spreekt tegen, dat er geen enkel vak of bedrijf is, waar theorie en practijk zóó uit elkaar loopen, als op den landbouw. Daarom moet juist in den landbouw, meer dan elders, angstvallig acht worden gegeven op de zich in het dagelijksch leven voordoende practijk. Nu valt het op, Mijnheer de Voorzitter, dat als hoofd eener landbouwwinterschool steeds bijna worden benoemd landbouwingenieurs uit

(Weitkamp.)

Wageningen, die soms wel het praedicaat landbouwingenieur bezitten, maar in de practijk niet onderlegd zijn, terwijl vaak voorbij worden gegaan onderwijzers, hoofden van scholen, bezitters van de landbouwakte, die de landbouwpractijk kennen door jarenlange ervaring niet alleen, maar ook door studie en ondervinding op paedagogisch gebied beter nog in staat zijn hun jongelui de vereischte kennis bij te brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch absoluut niet gerekend te worden bij hen, die voor theoretische geleerdheid met een hooghartig gebaar de schouders ophalen; ik weet wat de landbouw aan de in hun studeerkamer ploeterende geleerden heeft te danken, maar aangezien er een strooming is, die juist het tegenovergestelde beoogt van mijn bedoeling, wil het mij voorkomen, dat op deze zaak hier even dient gewezen.

Vooral doe ik dat, wijl in de Memorie van Toelichting op bladz. 2, slot der voorlaatste alinea, wordt gezegd: „dat aan den sterken drang naar oprichting van meer land- en tuinbouwwinterscholen niet kan worden voldaan wegens gebrek aan leidend personeel".

Als dit het geval is, Mijnheer de Voorzitter, schijnt het noodig, dat juist onder de practisch onderlegde hoofden van scholen moet worden rondgezien, aleer jongelui worden benoemd, die nooit onderwijs gaven. Dat men, om den jongen boeren voldoende middelbaar landbouwonderwijs te geven, per se landbouwingenieur moet zijn, is een fictie. Mijnheer de Voorzitter, wat doet de naam?

De Regeering, Mijnheer de Voorzitter, is, wat de practijk betreft, feitelijk van hetzelfde gevoelen. Zij zegt op bladz. 4 der Memorie van Toelichting:

> „Men schenke hun, die in hoogeren en lageren rang voor de uitvoering der wet hebben zorg te dragen, het vertrouwen, dat de onderwijsman, hier meer dan in menige andere materie, noodig heeft, omdat het nuttig resultaat zijner werkzaamheid voor een groot deel van toewijding en practisch inzicht afhankelijk is."

Wanneer nu de Regeering in de stukken zegt, dat in den laatsten tijd het bezoek aan de winterscholen dermate toenam, dat uitbreiding van hun aantal steeds dient overwogen, meen ik, dat deze opmerkingen gemaakt konden worden.

Vooral doe ik dat, wijl het succes der landbouwwinterscholen, gezien het aantal lesuren door vaste leeraren, geen landbouwingenieurs zijnde, gegeven, voor een groot deel is te danken aan deze in hoofdzaak practici.

Mijnheer de Voorzitter! Is het wenschelijk, het landbouwconsulentschap te verbinden aan het directeur zijn eener landbouwwinterschool? Ik onderschrijf geheel hetgeen de heer van Rappard te dien aanzien heeft gezegd.

Het gevaar schijnt niet denkbeeldig te zijn, dat beide betrekkingen er door zullen lijden. De lessen op bedoelde scholen worden wel is waar in den wintertijd gegeven, maar een goed landbouwconsulent dient toch ook in den wintertijd soms den boer op te gaan.

Nog een vraag, Mijnheer de Voorzitter!

Waarom is er zoo'n aanmerkelijk verschil in de salarieering der verschillende akte- of diplomabezitters?

Hierbij wijs ik op een advertentie, waar gevraagd wordt een leeraar aan de Rijkslandbouwwinterschool te Schagen, tegen een salaris voor een gediplomeerd landbouwkundig ingenieur van f 7000 of voor een bezitter eener lagere akte van f 4800.

Hoe men bij gelijke werkzaamheden in dezen tijd een verschil maakt van f 2200 lijkt een vraagstuk.

Verder wijs ik op het verschil in salarieering van een gewoon hoofd eener lagere school met landbouwakte en een leeraar aan een landbouwwinterschool met dezelfde bevoegdheid. Hierin zie ik schade voor den landbouw. Het gevolg moet zijn, dat niet, zooals toch in hooge mate gewenscht is, de meest bekwame en actieve land- en tuinbouwonderwijzers steeds naar de betrekking van vast leeraar aan land- en tuinbouwwinterscholen solliciteeren, maar ook zij, die voor de taak van landbouwonderwijzer niet het meest geschikt zijn.

(Weitkamp e. a.)

Ook kan het gevolg zijn van dezen toestand, dat de thai in functie zijnde vaste leeraren financieel naar hun oude b trekking van hoofd eener lagere school zullen terugverlangei

Een en ander kan niet in het belang van den landbou geacht worden.

Hoewel ik mij tot dusverre van het indienen van amer dementen in dezen geest onthield, Mijnheer de Voorzitte wilde het mij toch voorkomen, dat deze opmerkingen, aa de practijk ontleend, hier niet overbodig waren, en ik hoo dat de Regeering ze in gunstige overweging zal willen nemer

De heer **Rutten**: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne zag i in dit wetsontwerp de officieele erkenning van de groo waarde van land- en tuinbouwonderwijs. Daar is inderdaa reden toe. Ons land heeft ruim 2$^1/_{10}$ millioen H.A. bouw- e grasland, bijna 100 000 H.A. tuingrond, nog omstreel 300 000 H.A. voor ontginning geschikten woesten gron totaal 2½ millioen H.A.

Volgens matige schatting kunnen deze gronden een gemic delde bruto-opbrengst leveren van f 600 per H.A., tota 1500 millioen gulden.

Er ligt dus wel iets aan gelegen, dat deze mogelijk productie wordt bereikt.

Hiertoe moet aan bepaalde eischen voldaan worden, waa van de eerste is de arbeid van boer en tuinder. Zij moete arbeiden, met kennis en overleg arbeiden en toegerust zi met de hulpmiddelen, om den arbeid tot een hoogere produ tiviteit op te voeren; er zijn dus noodig: werklust, bedrijf kennis en bedrijfsmiddelen. Maar vooral — en daar ga het nu over — onmisbaar, en toch helaas dikwijls onvo doende aanwezig, is de bedrijfskennis. Adam Smith zei in zijn wereldvermaard boek: „De oorsprong der volk welvaart" ongeveer:

> „Er is na de schoone kunsten wellicht geen enke bedrijf, dat zoo veelzijdige kennis en ervaring vergt a de landbouw. Tallooze boeken in alle talen bewijze dat de landbouw bij de wijste en meest ontwikkeld volken nooit voor eene zoo licht te bevatten taak g houden is. En toch wordt in geen enkel der boeken wee gegeven de kennis der velerlei samengestelde verric tingen, zooals iedere boer gewoonlijk bezit; verrichti gen, die naar iedere weerswisseling en andere toevallig omstandigheden zich regelen moeten; vooral zich moete regelen naar de eischen van het oogenblik, naar d marktverhoudingen, ter wille der rentabiliteit."

Wat Adam Smith zeide van den landbouw in zijn tij geldt dubbel van den tegenwoordigen landbouw. De bedrijf kennis bepaalt voor het grootste deel de productiviteit va den bodem. In dertig jaren is de korenopbrengst meer da verdubbeld. Bij hakvruchten wint men drie-, viermaal zo veel als vroeger. Dit is bereikt door toepassing der tege woordig zoozeer vermeerderde bedrijfskennis: de kennis va het leven van planten en dieren en wat daarvoor vereisc wordt, de kennis ook der talrijke hulpmiddelen, die c moderne wetenschap den landbouw biedt, om aan die leven eischen van dieren en planten te voldoen. Was het vroeg enkel de werkkracht, geleid door de ervaring van vele g slachten, thans is het goede boerenbedrijf het resultaat va bewust overleggen en werken; het zwaartepunt ligt nu ni meer in de lichamelijke, maar in de geestelijke werkkrach Een bloeiend modern boerenbedrijf is niet enkel een schi terend bewijs van arbeid en zorg, maar vooral van kenn en overleg en toepassing der onschatbare hulpmiddelen, d in staat stellen tot de hoog opgevoerde voortbrenging.

Tot verwerving der onmisbare bedrijfskennis is land- e tuinbouwonderwijs noodig. Hierdoor vooral wordt beslist, de bruto-opbrengst van den grond 1500 millioen zal zi of de helft.

Met vreugde mag gezegd, dat het belang van goed lan bouwonderwijs door de vorige Regeeringen wel begrepen i Aan de bevordering van dit belang is voor het groote de te danken de opleving en versterking van den landbouwstai na de zware tachtiger jaren.

(Rutten.)

Maar de huidige begrooting brengt verslechtering van den ›estand. Het lesgeld wordt met 1/6 verminderd, dus voor et lager landbouwonderwijs de officieele 17 pct. ongeveer. lierbij blijft het echter niet; ook is geschrapt de f 100 andplaatstoelage. De benoeming van Rijksland- en tuinouwonderwijzers is een verbetering. Tevens zou ik gaarne oorstellen, dat elke onderwijzer, die — daartoe bevoegd inde — land- of tuinbouwles geeft, geplaatst worde in een oogere klas van het classificatiebesluit. Ik waag het in dit pzicht een gelukkige omstandigheid te noemen, dat de linister van Landbouw tevens voorzitter van den Ministerad is. Om nog meer redenen is dit zeer wenschelijk.

Voor het platteland lijkt het mij een zeer groot belang, dat ldus gehandeld wordt. De classificatie, volgens een indertijd ıchtbaar geworden voorstel, zal een ramp worden voor den oerenstand. Het reizen en trekken naar hoogere-klasgemeenm zal de ontwrichting, de ontreddering bewerken van vele orpsscholen, waar dikwijls aan één onderwijzer 2 of 3 klassen jn toevertrouwd. Tegenover den werkkring, het milieu, het omfort van de grootere plaatsen moet veel gesteld worden, at den onderwijzer bindt aan het platteland. Want geregeld n degelijk lager onderwijs is beslist noodig als grondslag oor vruchtbaar land- en tuinbouwonderwijs. Het moge ook edacht worden, hoezeer het lager onderwijs er wint, doordat e onderwijzer, die akte land- of tuinbouw bezit, beter het ınd- of tuinbouwbedrijf kent en waardeert en veel beter tot jn recht doet komen den regel, dat het kind leeren moet, at in zijn later leven van belang is te weten.

Wat het aantal leerkrachten betreft, in tegenstelling met en heer Deckers wensch ik te verklaren, dat het verre beneden e behoefte is en ver beneden de vraag; het gebrek an leerkrachten voor land- en tuinbouw is nijpend. Het is el waarschijnlijk, dat bij officieele aanstellingen en gunıiger classificatie het getal land- en tuinbouwonderwijzers al toenemen. Maar eensdeels is deze vakstudie voor de onderijzers inderdaad moeilijk en anderdeels is bovendien kennis an land- en tuinbouwpractijk een haast noodzakelijke aanulling. Een leerboek is en blijft een wegwijzer, die de groote jnen aangeeft, maar onmogelijk de bijzonderheden van elk errein vermag uit te stippelen.

Daarom juich ik het zeer toe, dat ook aan anderen de gelegenheid geboden wordt, de akte land- en tuinbouw te behalen. Ik heb hier het oog op de flinke boerenzoons, die landouwonderwijs hebben genoten en practisch bekwaam zijn. ıeker men zal toegeven, dat deze in algemeene ontwikkeling n paedagogische kennis ten achter zijn, maar het mag toch ok als een groote voorsprong worden aangemerkt, dat zij oor hun bedrijf volmaakt op de hoogte zijn van de practijk.

In verband hiermede veroorloof ik mij te wijzen op art. 39, aarin wordt gesproken over leerplan en leerstof van het ınd- en tuinbouwonderwijs, bij algemeenen maatregel van estuur vast te stellen. Het wil mij toeschijnen, dat er funamenteel verschil dient te zijn tusschen winter- en lagere ınd- en tuinbouwscholen eenerzijds en de wintercursussen nderzijds.

In de eerste is door de meerdere ontwikkeling der leerngen en den beschikbaren tijd voor verdere ontwikkeling e kans geboden de wetenschap, de wetenschappelijke roeven en onderzoekingen tot grondslag van het onderwijs nemen. Maar voor onze dorpscursussen lijkt mij de practijk et punt van uitgang, de practijk, die men — als het eenigsns kan — goed zal noemen, en er is ook altijd een goede ant aan. Maar daarbij moet dan, voor zoover ze goed is, de erklaring, waarom ze goed is, en vooral de aanwijzing, oezeer dat goede nog aanmerkelijk te verbeteren is. Dus van ıeet af wortelend in de practijk.

Hierin ligt vooral het groote belang van de practische erkrachten.

Het zal mij daarom zeer aangenaam zijn, van de Regeering vernemen, hoe zij zich deze materie heeft gedacht; hoe zij egelen wil de opleiding, de diplomeering, de aanstelling, de alarieering, de rechtspositie dezer leerkrachten. Hetzelfde loge eenigszins volgen ten opzichte der financieering der ndere scholen.

(Rutten e. a.)

Hier is een groote landsbelang. Gezien de hooge noodzakelijkheid van land- en tuinbouwonderwijs eenerzijds en de geheel ontoereikende voorziening anderzijds, wil het mij zelfs wenschelijk toeschijnen, dat art. 46, sub 2, gewijzigd worde, tot:

„Van den in het vorige lid onder *c* gestelden eisch wordt door Ons tot nadere regeling vrijstelling verleend.”

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Als ik de zaak wel versta, dan is de hoofdstrekking van dit wetsontwerp het wettelijk consolideeren van den bestaanden toestand. Ik geloof, dat dit toejuiching verdient, want, gelijk de heer Deckers met cijfers heeft aangetoond, gaat onder de bestaande regeling de toestand op het gebied van landen tuinbouwonderwijs voortdurend vooruit. De cijfers, die de heer Deckers daaromtrent heeft medegedeeld, waren voor ieder overtuigend. Alleen zijn in dit wetsontwerp twee nieuwe zaken gebracht, en nu is het merkwaardig, dat juist deze beide nieuwe zaken in deze Kamer een vrij uitvoerige bestrijding hebben ondervonden. In de eerste plaats is iets nieuws, om in dit wetsontwerp te regelen den voorlichtingsdienst. Dit punt heeft een vrij ernstige bestrijding ondervonden.

Het tweede nieuwe is de regeling van artikel 44, waarin wordt gezegd, dat de Minister aan een voor elke gemeente door hem vast te stellen getal land- of tuinbouwonderwijzers een aanstelling kan geven als Rijksland- of Rijkstuinbouwonderwijzer. De heer Colijn heeft ondersteld, dat, als de wet Maandag in het *Staatsblad* staat, de Minister b.v. Dinsdag 1400 Rijksland- en tuinbouwonderwijzers zou aanstellen. Ik onderstel, dat de Minister dat niet zal doen. Ik geloof, dat de Minister er voorloopig niet één zal aanstellen. Maar waartoe dient het dan dit in de wet te zetten? De heer Ebels heeft gezegd, dat het noodig is, dat de rechtspositie van deze onderwijzers wordt geregeld, maar de meesten van hen zijn onderwijzer bij het gewoon lager onderwijs en hun rechtspositie, met toezegging van pensioen en wachtgeld, is dus reeds behoorlijk geregeld. Wat hun wordt toegelegd als land- of tuinbouwonderwijzer, kan als bijverdienste worden beschouwd. Is het nu noodig de rechtspositie voor deze nevenbetrekking afzonderlijk te regelen? Neen, dat is niet noodzakelijk en daarom geloof ik, met den heer Colijn, dat het brengen van deze zaak in de wet meer kwaad dan goed zou doen.

De Minister is zeker niet voornemens, onmiddellijk deze landbouwonderwijzers te benoemen, omdat op het oogenblik de toestand van de schatkist niet van dien aard is om een dergelijk nieuw plan uit te werken, maar waarom zouden wij dit dan in de wet opnemen?

Ik geloof, dat de nieuwe gedachte van art. 44 beter geschrapt ware. Evenzeer geloof ik, dat het aanhaken van den voorlichtingsdienst aan het landbouwonderwijs beter geschrapt kon worden. Ik zou echter aan den Minister enkele vragen willen doen.

Indien wij art. 44 niet aannamen, in de onderstelling, dat de Minister zelf daartegen niet zoo overwegend bezwaar had, blijft dan de overige regeling geheel haar waarde behouden? Het is natuurlijk zeer gemakkelijk, een artikel uit de wet te schrappen, hetzij dat dit gebeurt bij stemming, hetzij dat de Regeering het terugneemt, maar blijft dan de overige regeling van het wetsontwerp geheel intact? Zal dat geen bezwaren opleveren? Ik zou dan ook den Minister willen vragen, ons speciaal op dit punt een duidelijk antwoord te geven.

Zooals art. 44 nu voor ons ligt, komt het mij voor, dat het beter geschrapt ware, maar om nu met het schrappen van een dergelijk artikel wellicht andere punten in gevaar te brengen, lijkt mij niet gevaarlijk, en dit zou zeer ernstig bezien moeten worden.

Op dit punt een duidelijk antwoord te mogen vernemen, zou zeker het nemen van een beslissing voor de Kamer vergemakkelijken.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund, enkele opmerkingen te maken over het ontwerp, dat ons thans bezighoudt. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik tegenover dit ontwerp niet zoo critisch sta als tal van andere sprekers, die mij zijn voorafgegaan, waarbij er waren, die van meening zijn, dat er zooveel uit dit wetsontwerp zou moeten worden gelicht, dat er feitelijk niets overbleef, en dat het dus als zoodanig niet noodig is. Het bezwaar is naar voren gebracht, dat alles in dit ontwerp te vaag is gehouden, dat er te weinig in is geregeld, een bezwaar, waarvoor ik zeer zeker iets voel, maar waartegenover ik toch de opmerking moet maken, dat het land- en tuinbouwonderwijs feitelijk nog in de kinderschoenen staat en in het eerste stadium van ontwikkeling is. Het is nog de vraag, wanneer men alles in onderdeelen ging regelen, of men dan niet te veel in het andere euvel zou vervallen, door te veel te willen regelen, wat voor de ontwikkeling van dit onderwijs niet voordeelig zou kunnen zijn.

Ik ben dus van meening, dat de mindere of meerdere vaagheid van dit ontwerp niet zoo'n groot bezwaar is, omdat men de ontwikkeling van dit onderwijs, ook van Regeeringswege vermoedelijk, nog eens wil aanzien en dat dus ook in dit onderwijs nog heel wat veranderingen tot stand gebracht zullen moeten worden, waardoor er langzamerhand een wettelijke regeling zal ontstaan, die ons op den duur meer zal geven dan op het oogenblik mogelijk en noodzakelijk is.

Er is verder, ik meen door de heeren Colijn en Snoeck Henkemans, critiek uitgeoefend op art. 44, waarbij de Regeering de gelegenheid krijgt verschillende land- en tuinbouwonderwijzers aan te stellen.

Ik ben van meening, Mijnheer de Voorzitter, dat dit artikel niet die critiek verdient, die daarop is uitgeoefend, integendeel, ik zou willen zeggen, dat die aanstelling het landbouwonderwijs beduidend zou kunnen bevorderen.

Om nu bij het lager onderwijs te blijven, wil ik even de aandacht vestigen op de cijfers, door den heer Deckers genoemd. Deze geachte afgevaardigde meende, dat er vooruitgang is en dat is inderdaad het geval, maar het aantal deelnemers van 10 000 aan de cursussen beteekent eigenlijk nog niets tegenover de honderdduizenden, die in het land- en tuinbouwbedrijf hun onderhoud vinden.

Men heeft hier het eigenaardige verschijnsel, dat, waar bij het vakonderwijs op industrieel gebied, de ambachtsscholen, deze grootendeels bezocht worden door arbeiderskinderen, die er een vak leeren, bij het land- en tuinbouwvakonderwijs — bij het tuinbouwbedrijf is het onderwijs nog het best geregeld —, maar vooral bij het landbouwvakonderwijs de arbeiderskinderen daarvan vrijwel niet profiteeren, niet van de Rijkslandbouwwinterscholen, die ressorteeren onder het middelbaar onderwijs, maar ook niet van de cursussen, die in den lande worden gegeven.

En mijns inziens kunnen wij niet bij voorbaat aannemen, dat die jonge landarbeiders voorloopig nog maar eenigermate gebruik zullen maken van de Rijkslandbouwwinterscholen, maar wel meen ik, dat er geen enkele reden bestaat om die jonge landarbeiders niet sterker in het cursusonderwijs te betrekken, omdat dit èn voor het bedrijf èn voor de menschen zelf van groote beteekenis is.

Lang heeft de opvatting gegolden, dat voor de uitoefening van het landbouw- en tuinbouwbedrijf slechts physieke kracht noodig was, doch gelukkig is men langzamerhand tot het inzicht gekomen, dat theoretische kennis van het bedrijf en de bedrijfsmethoden noodig is en de liefde tot den arbeid aankweekt en reeds daarom zou het gewenscht zijn, dat grootere groepen in het land- en tuinbouwbedrijf bij het onderwijs betrokken werden.

En wanneer door een maatregel, als in art. 44 wordt voorgesteld, de mogelijkheid geopend wordt om meer bevoegde krachten te krijgen, die dit onderwijs kunnen geven, dan wordt daardoor het bijwonen van die cursussen door de jonge landarbeiders vergemakkelijkt, hetgeen van groote beteekenis is en daarom gesteund dient te worden.

Men regelt hier eigenlijk wettelijk wat tot nu toe zonder wet geschiedt en ik meen, dat dit gewenscht is. Anderzijds meen ik, dat in het wetsontwerp dingen zitten, die het land- en tuinbouwonderwijs kunnen bevorderen en op den d[uur] meer tot gemeengoed der massa kunnen maken en daa[r] meen ik, dat men zich niet tegen dit wetsontwerp moet v[er]klaren op grond van het feit, dat er een aantal elementen schuilt, die men er minder noodig acht of waarvoor m[en] heel weinig gevoelt.

(Hiemstra e. a.)

Er zijn hier al enkele uitspraken gedaan, bijv. dat, wann[eer] dit en dat niet gebeurt, men zijn stem aan het wetsontw[erp] niet zal geven.

Ik kan mij daar op het oogenblik niet bij aansluiten [en] ben er niet van overtuigd, dat de totstandkoming als wet v[an] dit ontwerp geen zegen zou zijn voor ons land- en tuinbo[uw]onderwijs.

De heer **Ament**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil slec[hts] enkele woorden spreken naar aanleiding van het vele, [dat] hier vandaag over de onderhavige materie is gezegd.

Het is natuurlijk niet mijn bedoeling de verschiller[de] sprekers allen op den voet te volgen. Ik zou bij de versch[il]lende tegenstellingen, die hier vandaag zijn geuit, kunn[en] constateeren, dat deze wet, zooals ze hier in ontwerp v[oor] ons ligt, het juiste midden houdt tusschen de verschillen[de] opmerkingen, die hier gemaakt zijn.

Wat de een goedkeurt en prijst, keurt de ander af. [Het] is zeer merkwaardig, want het zijn toch allen menschen, [die] eenig verstand hebben van deze zaak.

Op één punt zijn alle sprekers het eens: in het breng[en] van hulde en lof voor al hetgeen gedaan is voor de bevord[e]ring van het land- en tuinbouwonderwijs in den lande.

Ik wensch mij daarbij van ganscher harte aan te sluite[n]. Wanneer wij ons land- en tuinbouwonderwijs vergelijk[en] met dat in het buitenland, geloof ik zeker te mogen zegge[n], dat wij aan de spits staan.

Daarom ben ik zoo bang, dat aan het tegenwoord[ige] systeem getornd wordt door in den vorm van een wet d[e] geheele regeling te dwingen in een soort van keurslijf. [Ik] ben er voor om vooral niet te veel te regelen. Ik ga gehe[el] akkoord met hetgeen door den heer Wintermans in dat o[p]zicht is gezegd.

Ik gevoel wel iets voor het aanstellen van Rijksland- e[n] tuinbouwonderwijzers.

De heer Deckers heeft willen betoogen, dat zulks ni[et] noodig was, omdat, zooals hij met cijfers trachtte aan [te] toonen, er een gezonde ontwikkeling zou zijn ten aanzie[n] van de toename van gediplomeerde onderwijzers.

Mijnheer de Voorzitter! Het gaat hier echter niet specia[al] om het aantal. De Regeering heeft, naar ik meen, deze maatregel genomen, om ten aanzien van deze gediplomeerde over het geheele land een behoorlijke distributie te krijgen want daaraan mankeert het.

Hier en daar zitten de onderwijzers als het ware op hoopj[es] en in andere streken zijn in den geheelen omtrek geen g[e]diplomeerde onderwijzers te bekennen.

Door deze regeling kan daarin verbetering worden ge[]bracht.

Het lijstje, dat op de griffie ter inzage voor de leden heef[t] gelegen en dat ook ik heb nagegaan, is op een zeer eigenaar[]dig wijze samengesteld. In het eene geval zijn de opgave[n] districtsgewijze gedaan, terwijl in het andere geval, bij voor[]beeld in Limburg, alle dorpen en vele gehuchten gewoo[n] zijn opgesomd.

Op de eene plaats wordt gevraagd een landbouwonderwijze[r] met een tuinbouwonderwijzer, terwijl op een andere plaat[s] alleen een tuinbouwonderwijzer wordt gevraagd. Op di[e] manier krijgt men in Limburg 239 land- en tuinbouwonder[]wijzers.

Het is natuurlijk maar een schema, voorgelegd, naar i[k] meen, door een Rijkstuinbouwconsulent, die gezegd heeft ieder dorp kan wel een tuinbouw- of landbouwonderwijze[r] gebruiken of misschien wel beiden, maar de Regeering wi[l] in bepaalde centra, waar geen gediplomeerden zijn, een vasten land- of tuinbouwonderwijzer, naar gelang van de be[]hoefte, aanstellen.

Ik geloof niet, dat dit veel geld zal kosten, want het Rij[k] zou dan de jaarlijksche vergoeding, welke aan de land- en

(...ment e. a.)

...inbouwonderwijzers gegeven werd, in een anderen vorm ...ruggeven.

Het bezwaar van den heer Deckers, dat men een Rijksland-...ouw- of tuinbouwonderwijzer zou kunnen krijgen aan een ...jzondere school, lijkt mij niet zoo groot, want het is vol-...rekt niet uitgemaakt, dat alle land- en tuinbouwonder-...ijzers Rijksonderwijzers moeten zijn. Hoofdzaak is, dat in ... behoeften van een streek of in plaatselijke behoeften ...ordt voorzien.

De heer **Braat**: Mijnheer de Voorzitter! In verband met ...ijn ziekte zou ik eigenlijk niet moeten spreken, maar ik ...il toch een enkel woordje over dit voorstel zeggen.

Mijn kleine fractie meent, dat het beter zou zijn, wanneer ... Regeering maatregelen wilde treffen, om overal, op elke ...hool, in den lande, vooral op het platteland, één onder-...ijzer met land- en tuinbouwakte aan te stellen, om zoo-...ende in die vakken plaatselijk dit onderwijs te geven.

Dit zou veel goedkooper zijn dan de methode, in dit voor-...el neergelegd, welke veel te groot is opgezet en veel te ...ur zal uitkomen.

Wij kunnen daarmede niet akkoord gaan en daarom hoop ..., dat de Minister dit voorstel zal intrekken, om zoo moge-...k naderhand met goedkoopere en betere voorstellen te ...men, welke toch aan het beoogde doel beantwoorden.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnen-...ndsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Onder ...t vele, dat hedenmiddag is gesproken, is er een mede-...eling van een der geachte afgevaardigden, waarmede ik ...j geheel akkoord kan verklaren. Het was de geachte afge-...ardigde de heer van den Heuvel, die zeide het bijzonder ... te juichen, dat er in het verleden op het gebied van het ...ndbouwonderwijs zooveel rekening was gehouden met het ...rticulier initiatief en meer bepaald, dat de medewerking ...s gezocht en verkregen van de landbouworganisaties van ...lere richting, zoowel neutrale als confessioneele.

Niet alleen op het gebied van het landbouwonderwijs, ...aar in het algemeen op het gebied van de behartiging van ... zijde der Overheid van de landbouwbelangen acht ik het ...n gelukkig verschijnsel, dat de Rijksoverheid in het ver-...len herhaaldelijk een beroep gedaan heeft — en niet ...vergeefs — op de medewerking van de organisaties. En ..., wat mij betreft, een practisch voorbeeld te geven, wil ... den geachten afgevaardigde den heer van den Heuvel ...middellijk zeggen, dat indien het mogelijk is, een Over-...idsschool om te zetten in een particuliere, als ondergrond ...bbende een organisatie, hetzij een neutrale of een confes-...neele, dan op mijn volle medewerking kan worden ge-...rend, en wel om twee redenen. In de eerste plaats omdat, ...lien men in den kring van bemoeienissen betrekt de ...middellijk belanghebbenden, in casu de landbouwers, men ...n hetgeen van Overheidswege wordt gedaan, geeft een ...ale kracht; de belanghebbenden zelf werken mede en men ...n er zeker van zijn, dat, menschelijkerwijze gesproken, ... best mogelijke zal worden verkregen, omdat de menschen ...n de practijk het Departement, de Directie van den Land-...uw en den Minister voorgaan, aan hun zijde gaan voor ...t betreft het overeenbrengen van de theorie en de practijk. Maar in de tweede plaats ook omdat, gelet op de financiën ... Rijks, het zaak is, dat met iederen gulden wordt gewoe-...d. En nu aarzel ik niet te verklaren, dat het woekeren ...t iederen gulden meer geschiedt, waar het particulier ...tiatief werkzaam is, dan waar de zaak alleen wordt over-...aten aan de Overheidsbemoeienis.

Mijnheer de Voorzitter! Uit de cijfers, die door de ver-...illende afgevaardigden zijn medegedeeld — ik heb er ook ...r te mijner beschikking, maar ik zal die niet voorlezen, ... zou slechts herhalen zijn — blijkt, dat zonder eenige ...etelijke regeling in het verleden het landbouwonderwijs in ... land tot een niet geringe hoogte is gekomen. Wanneer ...n een vergelijking maakt met hetgeen in het buitenland ... bereikt, geloof ik, dat ons land zich niet behoeft te

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

schamen. In de Memorie van Antwoord is daarop reeds gewezen en ik wensch dat niet verder te herhalen.

Toen ik dan ook eenige maanden geleden stond voor de vraag, of ik er prijs op zou stellen om dit wetsontwerp, dat in staat van wijzen was, met de Kamer te behandelen, verkeerde ik in den aanvang in een eenigszins moeilijke positie. Over dit wetsontwerp was uitgebracht een zeer ongunstig Voorloopig Verslag. De laatste Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel had zich beijverd aan de daarin ontwikkelde bezwaren te gemoet te komen, en nu rees bij mij de vraag in hoeverre het gewijzigde ontwerp, dat hij bij de Memorie van Antwoord had ingediend, zooveel verschilde van het oorspronkelijke, dat de verdediging daarvan met eenige kans op succes in de Kamer zou kunnen plaats hebben. Ik kon mij zelf toen op die vraag geen antwoord geven en heb het daarom beter geacht om, toen het wetsontwerp op de agenda stond, er niets over te zeggen en de behandeling te laten doorgaan. En nu heb ik hedenmiddag niet veel goeds over het ontwerp gehoord, behalve van enkele afgevaardigden, die ik dank voor den steun, welken zij aan de Regeering hebben verleend.

Intusschen geloof ik dat ik toch goed doe om even de vier hoofdbezwaren na te gaan. Veel nieuws zal ik er na de Memorie van Antwoord bij de algemeene beschouwingen niet over kunnen zeggen, maar er zijn wel enkele zaken, die ik kan onderstrepen.

Het eerste bezwaar was, dat dit wetsontwerp een onvoldoende regeling zou geven van de materie en dat het te veel overlaat aan de Kroon, den Minister en den directeur-generaal. Zeker, toegegeven zij, dat deze wet veel vrijheid van beweging laat, maar ik vraag mij toch af, of het niet noodzakelijk is. Het wetsontwerp beoogde het bestaande zooveel mogelijk vast te leggen, doch zóó, dat hervorming, waar dit door het bedrijfsleven noodig wordt geacht, mogelijk is. En daarbij moest leiding worden gegeven in overleg met de organisaties, aan de hand van het bedrijf.

In de Memorie van Antwoord werd betoogd, dat aan dezen eisch werd voldaan. En afgewezen werd de vergelijking met de Nijverheidsonderwijswet. Het nijverheidsonderwijs toch is van veel ouderen datum en, niemand zal het kunnen tegenspreken, veel bezonkener. Het landbouwonderwijs is betrekkelijk jong en in den tijd van zijn bestaan en van zijn ontwikkeling, dat zijn ongeveer de laatste dertig jaren, is er veel verandering noodig gebleken bij de verschillende vormen, die zijn opgezet. En nog in den laatsten tijd zijn er nog voorbeelden van, dat aan de hand van de practijk heel spoedig veranderingen moeten worden aangebracht. Zoo is de tuinbouwwinterschool te Breda omgezet in een land- en tuinbouwschool met gewijzigd programma, schooluren, indeeling van lessen, en dat geschiedde op verlangen van de mannen van de practijk — en, naar het schijnt, met succes. Er is een leervak aan toegevoegd: de kennis van motoren voor landbouwgebruik. Dat bewijst dus, dat zelfs de opneming van de leervakken in de wet niet eens wenschelijk is. En volkomen juist heeft de heer Wintermans de Kamer gewaarschuwd voor de aanbidding van het program, voor verstarring. Er moet soepelheid zijn. Want ik vraag mij af: welk nut zou een vastere omlijning hebben? Zou het onderwijs er beter door worden? Dat hangt van geheel andere omstandigheden af. In het verleden is het bewijs geleverd, dat de vrijheid bij dezen tak van onderwijs — en het zal misschien bij andere deelen van het onderwijs ook het geval zijn — een groot goed is. Ik vraag mij ook af: welk nut heeft het om die vrijheid, waarop van sommige zijden is aangedrongen, hier in eens in te perken? Waarom kan men niet verder vertrouwen schenken aan de wijze, waarop tot nu toe goede resultaten zijn bereikt? Met andere woorden werd dat reeds gezegd in de Memorie van Antwoord, die nu een goed jaar geleden verscheen. Maar ik wil er nog den nadruk op leggen, dat deze wet betrekkelijk weinig nieuwe kosten voor het Rijk meebrengt. Er wordt zeer veel overgelaten aan den Minister, belast met de uitvoering van de wet. De heer Snoeck Henkemans zal mij toegeven, dat de bewoordingen van art. 44 (het oude art. 36) zoodanig zijn, dat de Minister bij het uitvoeren van dezen maatregel zoowel in het aantal als in de bezoldiging volkomen vrij is.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck**.)

Het tweede bezwaar, dat in het Voorloopig Verslag ontwikkeld is, werd gekoesterd door de voorstanders van bijzonder onderwijs. In hoeverre is nu in het gewijzigd wetsontwerp aan dit bezwaar te gemoet gekomen?

In de eerste plaats is bij het middelbaar landbouwonderwijs de gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs nog duidelijker uitgedrukt. Zeker, er is niet voldaan aan den wensch om in de wet rechten op subsidie voor het bijzonder onderwijs te scheppen, om de eenvoudige redenen, dat althans voor dit oogenblik geldelijke overwegingen zulks onmogelijk maken. Middelbaar landbouwonderwijs is duur en de vraag er naar is onder de landbouwers betrekkelijk matig. Met groote voorzichtigheid moet vermeerdering van het aantal scholen geschieden en daarbij moet het uitvoerend gezag, evenals ten aanzien van de subsidieering, de macht in handen houden.

In den laatsten tijd is het regel geweest, dat, indien de stichting van een nieuwe school in een zekere streek algemeen wenschelijk werd geacht, die soort van school werd gekozen, die aan de opvatting van de meerderheid van de bevolking in die streek beantwoordde. Bij de middelbare scholen zal in de toekomst in hoofdzaak op dien weg moeten worden voortgegaan. Indien toch niet alle teekenen bedriegen, zijn wij zoo langzamerhand aan de grens van het aantal scholen, die voor ons land noodig zijn, genaderd. Men kan er over twisten of er nog bij moeten komen en hoeveel er nog bij moeten komen, maar in ieder geval zal in de eerstvolgende periode, die, vergis ik mij niet, voor onzen land- en tuinbouw een zal zijn van lage conjunctuur, van een belangrijke uitbreiding dier scholen geen sprake kunnen zijn.

En hoe staat het nu met de verlangens van de voorstanders van het bijzonder onderwijs ten aanzien van het lager landbouwonderwijs?

Ik meen, dat in vergelijking met het middelbaar landbouwonderwijs daar de toestand beter is, en dat, zoo niet in alle opzichten, dan toch in bijna alle opzichten is voldaan aan de in het Voorloopig Verslag uitgesproken verlangens. De practijk is, dat alle aanvragen om cursussen worden ingewilligd, als zij aan de eischen voldoen, en, met uitzondering van een klein aantal, zijn alle cursussen bijzondere cursussen. Het niet inwilligen van een subsidie-aanvrage behoort dan ook tot de hooge uitzonderingen.

Nu nog de lagere land- en tuinbouwscholen. Daarmee — het is bekend — wordt een proef genomen, en de uitkomst daarvan zal worden afgewacht, alvorens uitbreiding van het aantal dier scholen wordt overwogen. De Regeering stelt zich voor, de Kamer op de hoogte te stellen van de uitkomsten van die proef, en indien de toestand van 's Lands financiën het gedoogt, zal bij het aanvragen van grootere bedragen — als de proef vóór uitbreiding pleit, — in de Kamer het vóór en tegen kunnen worden besproken.

Het eerst bestaande plan, om ook Rijksscholen op te richten, is losgelaten. Alle overige mogelijkheden zijn, voor wat dit onderdeel van het onderwijs betreft, in deze proef opgenomen.

Ik kom nu aan het derde bezwaar, handelende over de eischen, aan het onderwijzend personeel bij land- en tuinbouwwinterscholen te stellen. Welke zijn de leidende opvattingen geweest? De onderwijzers met de hoofdakte en de lagere akte land- of tuinbouw winnen het op onderwijskundig gebied van de jongere middelbaar bevoegde land- en tuinbouwdeskundigen. En dat is ook het geval, wanneer men ze vergelijkt met de landbouwkundige ingenieurs. Vooral geldt dit voor den tijd, toen de verhouding van de salarissen zoo was, dat men door van hoofdonderwijzer leeraar aan een land- of tuinbouwwinterschool te worden, ook nog vooruitging in salaris, althans de salarisquaestie geen beletsel was om over te gaan, als men veel voor land- of tuinbouwonderwijs voelde, zoodat bij vacatures een ruim aantal sollicitanten opkwam, hetgeen nu evenwel niet meer in die mate het geval is. De land- en tuinbouwkundige studie van de tot deze groep behoorenden was echter in het algemeen onvoldoende voor het onderwijs aan land- en tuinbouwwinterscholen. Alleen zij, die door verdere en diepere studie theoretisch en practisch, ook in de basis van hun kennis, hun tekort wisten aan te vu len, konden ook in dit opzicht aan te stellen eischen voldoe

Nu geef ik toe, dat de middelbaar bevoegde land- en tui bouwdeskundigen krachtens hun voorbereiding en hun ho gere vakstudie op het peil staan, dat voor die scholen op de duur noodig is. Als zij de noodige bekwaamheid hebben ve kregen en hun kennis ook door aanraking met de practij voldoende hebben verwerkt en geordend, zijn zij de leerkrac ten, die in de eerste plaats voor die scholen in aanmerkin moeten komen.

Zeker, er zullen er zijn, die de kunst van onderwijzen zic niet eigen zullen maken, en die zullen na korter of lange tijd wel afvallen. Maar in iedere groep vindt men dergelijk voor het onderwijs minder geschikte krachten. Nu was het t voor korten tijd niet wel mogelijk, meer middelbaar bevoeg den aan de land- en tuinbouwwinterscholen te verbinde maar het aantal beschikbaren wordt geleidelijk grooter en d zullen er ook langzamerhand meer middelbaar bevoegde aan de winterscholen werkzaam worden gesteld. Gelijktijdi zullen de gegadigden van de andere groep minder worden o de oorzaak, die ik zooeven aangaf. Maar dit staat wel vas dat in beide groepen goede krachten voor het onderwijs t vinden zijn, zoodat de Overheid en de belangstellenden i dit onderwijs tegenover deze beide groepen een gelijkelij welwillende houding moeten aannemen. Maar ik aarzel nie te zeggen, dat de opleiding van de middelbaar bevoegde een beter peil van het onderwijs waarborgt. Dat is de reden waarom zij in het ontwerp op den voorgrond zijn gesteld.

In de vierde plaats de samenvoeging van het landbouw onderwijs en den voorlichtingsdienst, een bezwaar waaro speciaal de heer Lovink hedenmiddag de aandacht heeft ge vestigd. De Regeering ontkent niet, dat indien de beharti ging van de belangen van het onderwijs en den voorlichtings dienst aan dezelfde personen wordt opgedragen, die belangen elkaar wel eens zullen kunnen schaden. Maar veel zal kunnen worden voorkomen door goed beleid bij het werk en alles samengenomen zijn de voordeelen van de samenvoeging grooter dan de nadeelen. De tegenwoordige toestand, dat de geheele voorlichtingsdienst geheel is zonder wettelijke basis, wordt door sommigen — en ik voel daar iets voor — evenmin gewenscht geacht. Een andere vraag is natuurlijk, of daarvoor een afzonderlijke wet noodig is, dan wel, of met het oog op het verband tusschen voorlichtingsdienst en onderwijs opneming in deze wet te verkiezen is.

Van de beantwoording van vele vragen, die bij deze algemeene beschouwingen zijn gesteld, en die, als wij aan de behandeling van de artikelen toekomen, allicht bij die gelegenheid zullen worden herhaald, zal ik mij, vermoedelijk met uw instemming — en de geachte afgevaardigden, die dezen laatsten zin van mij hebben gehoord, zullen begrijpen waarom — thans onthouden.

Den heer Snoeck Henkemans, die een pertinente vraag heeft gedaan over art. 44, oud art. 36, heb ik reeds een antwoord gegeven.

Verschillende geachte afgevaardigden, en wat betreft de bespreking van landbouwaangelegenheden in deze Kamer niet van de minsten, hebben bij mij aangedrongen, aan de Kamer te vragen uitstel van verdere behandeling, ten einde na te gaan of door wijzigingen in dit ontwerp aan de geuite bezwaren niet kon worden te gemoet gekomen.

Nu zijn er in dit koor dissonanten vernomen. Immers, er zijn geachte afgevaardigden, die dit wetsontwerp hebben verdedigd en op verdere behandeling prijs stellen, ten bewijze waarvan zij amendementen hebben ingediend. Indien evenwel eenstemmig alle sprekers de Regeering hadden verzocht niet op verdere behandeling aan te dringen, dan zou ik met de deferentie, die men voor deze Kamer pleegt te hebben, aan dat verzoek hebben voldaan. Immers, dan zou ik het als een verzoek van de Kamer kunnen uitleggen, maar dat is niet het geval.

In de redevoeringen van de verschillende geachte afgevaardigden zijn wel desiderata genoemd, maar die geachte afgevaardigden begrijpen, dat ik op dit oogenblik, na hetgeen ik heb gezegd, aan de Kamer overlaat de beslissing

45ste VERGADERING. — 8 FEBRUARI 1923.

Regeling van het Middelbaar en Lager Landbouwonderwijs en van den Voorlichtingsdienst voor den Landbouw.

ister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

de vraag of het in het belang van het landbouwonderwijs nscht is deze zaak aan te houden.

tusschen wil ik nog dit zeggen: tot nog toe heeft de ering, zonder wettelijke regeling, steunende op orgaies en particulier initiatief, kunnen bereiken wat er kt is.

bedoeling van mijn ambtsvoorganger was wettelijk te leggen hetgeen kon worden vastgelegd, vrijheid latenan de uitvoerende macht, om binnen het kader van een elijke regeling maatregelen te treffen. Indien de Kamer uit de verdere behandeling van dit ontwerp te schorsen, . w. de Regeering te verzoeken, de zaak nog te overn, dan kan ik natuurlijk op dit oogenblik niet de toezeg- doen, dat ik met een wetsontwerp bij de Kamer zal n, dat minder soepel is, dat meer regelt dan met dit erp het geval is. Ik zal de zaak onderzoeken, ik zal , zooals door mijn voorganger is gedaan, overleg plegen de organisaties, die het voorontwerp in behandeling en gehad, maar of er een wetsontwerp ter tafel zal n, naar het oordeel van de geachte afgevaardigden, die itstel hebben aangedrongen, voldoende aan de hoogere en in die richting, daaromtrent kan ik niet de minste gging doen.

enscht de Kamer het wetsontwerp te behandelen, dan k daartoe bereid.

heer **Lovink**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft bereid verklaard, om, indien daartoe de wensch door de er wordt uitgesproken, dit wetsontwerp nogmaals in overng te nemen.

verband hiermede veroorloof ik mij, mede namens verende medeleden, een motie van orde voor te stellen, ik de eer heb bij u te deponeeren.

Voorzitter: Door den heer Lovink wordt, met medeteekening van de heeren van Rappard, Ebels, Engels, Voorst tot Voorst, Weitkamp, A. Colijn, Bakker, van den vel en Gerhard, de volgende motie van orde ingediend:

„De Kamer,

van oordeel dat eene regeling van het middelbaar en ager landbouwonderwijs gewenscht is, doch dat de voorliggende regeling verschillende bezwaren heeft, welke alsnog behooren te worden ondervangen,

en dat voorts naar verduidelijking van redactie behoort te worden gestreefd,

besluit de verdere behandeling van het ontwerp te schorsen,

en gaat over tot de orde van den dag."

dersteund door tien leden, maakt deze motie van orde onderwerp van beraadslaging uit.

heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Het spreekt elf, dat een zoo ingrijpende maatregel als het schorsen verkzaamheden door de Kamer slechts wordt genomen, eer daartoe een duidelijke reden aanwezig is.

heb ik wel gehoord, dat de bepalingen, die in dit wetserp staan, niet voldoende duidelijk zijn en dat hierin gingen moeten worden gebracht. Voor zoover de Kamer wetsontwerp reeds 1½ jaar in behandeling heeft, moet

(**Wintermans** e. a.)

het echter verwondering wekken, dat nu pas ontdekt wordt, dat een zoo groote leemte aan de voorbereiding van dit wetsontwerp kleeft.

Het geringe aantal amendementen op dit wetsontwerp ingediend toont òf aan, dat het wetsontwerp ònacceptabel is om het geheel, dat men met nieuwe amendementen er niets van maken kan, en dan kan men op basis van dit wetsontwerp toch werkelijk niet in eenige dagen, waarover schorsing loopt, een nieuw bevredigend voorstel verwachten en dan stemt men tegen dit wetsontwerp, òf men behoort te trachten door amendementen hetgeen men meent, dat niet in dit wetsontwerp moet worden opgenomen, te verbeteren.

Bovendien zou, wanneer de Regeering zich duidelijk had uitgesproken, in welke richting zij de wijziging van dit wetsontwerp zou willen doen geschieden, in die van de heeren van Rappard en Ebels of van den heer van den Heuvel, ik mij nog kunnen beraden, of ik in verband met een gewichtige zwenking van de Regeering aan het voorstel van den heer Lovink mijn stem zou kunnen geven.

Maar daar ik in het geheel niet weet, waar het op uit zou komen, wanneer het wetsontwerp in den smeltkroes der departementale berading is geweest, stem ik tegen het voorstel van den heer Lovink, omdat ik er prijs op stel, zoo mogelijk te voorkomen, dat het zeer moeilijke werk van het Departement niet op deze wijze heelemaal op niets zou uitloopen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: De motie van orde zal thans in stemming worden gebracht. Er wordt hier gezegd: is er stemming gevraagd? Ik meende uit de woorden van den heer Wintermans te moeten opmaken, dat hij wenschte tegen te stemmen. Indien geen stemming gevraagd wordt, kan ik mij daarmede vereenigen.

Ik hoor nu echter, dat de heer Bongaerts stemming verlangt. Aan diens verlangen zal worden voldaan.

De motie van orde wordt aangenomen met 48 tegen 8 stemmen.

Vóór hebben gestemd mejuffrouw van Dorp, de heeren Ketelaar, Hiemstra, van den Heuvel, Ebels, van Voorst tot Voorst, Bulten, Suring, Gerretson, van Zadelhoff, Knigge, Albarda, Beumer, Gerhard, van Gijn, Engels, Heukels, Moerel, van Rappard, K. ter Laan, mejuffrouw Westerman, de heeren Oud, A. Colijn, Rutgers van Rozenburg, Dresselhuys, Tilanus, van Dijk, Ter Hall, de Boer, IJzerman, mejuffrouw Katz, de heeren de Wilde, Hermans, Weitkamp, Lovink, Duymaer van Twist, Nolens, Boon, de Monté ver Loren, Duys, Snoeck Henkemans, Braat, van Braambeek, mejuffrouw Groeneweg, de heer Krijger, mevrouw de Vries—Bruins, de heer Schouten en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Stulemeijer, Michielsen, Deckers, Rutten, Ament, Bongaerts, Fruytier en Wintermans.

De **Voorzitter**: Het ontwerp van wet is hiermede van de agenda afgevoerd.

Aangezien er niet op gerekend was, dat andere ontwerpen van wet nog heden in behandeling zouden kunnen worden genomen, sluit ik de vergadering.

46ste VERGADERING. — 13 FEBRUARI 1923.
Mededeeling van ingekomen stukken.

46ste VERGADERING.

ERGADERING VAN DINSDAG 13 FEBRUARI 1923.
(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een ontwerp van wet; 3°. een Regeeringsmissive; 4°. verzoekschriften; 5°. verklaringen van adhaesie; 6°. missives met bijbehoorende stukken; 7°. drukwerken. — Verslag uitgebracht over een ontwerp van wet. — Besluit genomen tot een hernieuwd onderzoek van ontwerpen van wet in de afdeelingen. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Beslissing over en afwijzing van het verzoek van den heer Troelstra om vragen te mogen richten tot de Regeering in verband met de bezetting van het Ruhrgebied. — Behandeling en aanneming van conclusies van Verslagen. — Afvoeren van de agenda van een conclusie. — Behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot wijziging der Ongevallenwet 1921. — Aanvang der behandeling van het ontwerp van wet tot bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

Voorzitter: de heer Koolen.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 85 leden, te weten:

de heeren Moerel, Bakker, Brautigam, J. ter Laan, van delhoff, IJzerman, Kleerekoper, Vliegen, van der Waern, Duys, Schaper, Gerhard, K. ter Laan, Hiemstra, van ijnbergen, Hugenholtz, Bulten, van Braambeek, Smeenk, barda, Beumer, van Rijzewijk, Visscher, Suring, Kuiper, aat, Wintermans, Rutgers van Rozenburg, van den mpel, Ament, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Ter Hall, eitkamp, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Marchant, ichielsen, Bomans, Stulemeijer, Bongaerts, Deckers, van jn, Duymaer van Twist, van de Bilt, Engels, Troelstra, esselhuys, van Ravesteijn, mejuffrouw van Dorp, mejufouw Katz, de heeren van Dijk, Feber, Heukels, de Wilde, etelaar, Knigge, Krijger, van den Heuvel, Rutten, A. lijn, mejuffrouw Westerman, de heeren Staalman, H. lijn, Hermans, Nolens, Boon, van Rijckevorsel, Kolkman, uytier, Gerretson, Tilanus, Schouten, Schokking, de onté ver Loren, Oud, Lovink, van Vuuren, van Sasse van sselt, Rutgers, van Boetzelaer van Dubbeldam, Gerritzen, heurer, Ebels, de Boer, Snoeck Henkemans,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken en Landouw, van Marine, van Oorlog, van Waterstaat, van Arbeid, andel en Nijverheid en van Koloniën.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van Schaik, deze week, wegens verblijf buitenslands; van den heer van Rappard, wegens andere bezigheden, vermoedelijk ook morgen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

2°. een Koninklijke Boodschap, ten geleide van een ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922.

Dit ontwerp van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken reeds is gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de betrokken begrootingscommissie;

3°. een missive van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, ten geleide van het Verslag van den toestand der Rijksacademie van Beeldende Kunsten over het jaar 1921.

Dit verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld;

4°. de volgende verzoekschriften:

twee, betreffende het ontwerp van wet tot bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop, van:

het comité van actie, benoemd in de op 20 December jl. te 's Gravenhage gehouden vergadering van vereenigingen voor maatschappelijke en opvoedkundige belangen;

het hoofdbestuur der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, te Amsterdam;

een, van den voorzitter, namens den Zuiderzeevisscherijraad, houdende verzoek om spoedige behandeling van het in te dienen ontwerp van wet tot regeling van de tegemoetkoming in de door de visschersbevolking te lijden schade ten gevolge van de droogmaking der Zuiderzee;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur van den Koninklijken Bond van gepensionneerde en eervol ontslagen militaire officieren van Moederland en Koloniën en hun weduwen „Bendor", betreffende een spoedige herziening van de weduwen- en weezenpensioenen van de Europeesche officieren van het Oost-Indische leger;

een, telegrafisch, van den voorzitter, namens den Bond van Europeesche ambtenaren der gemeente Soerabaja, betreffende de pensioenregeling voor locale ambtenaren;

een, van dr. J. J. Voorhoeve, arts, te Amsterdam, naar aanleiding van hetgeen omtrent adressant voorkomt in het adres van dr. S. Stürkop, arts, te Amsterdam, in zake het instellen van een onderzoek naar het optreden van laatstgenoemde als controleerend geneesheer der posterijen, telegrafie en telefonie;

een, van G. V. G. Simons, gewezen hoofdboekhouder bij de Staatsspoor- en tramwegen, te Bandoeng, houdende verzoek het daarheen te willen leiden, dat de intrekking der studiebeurs van zijn zoon alsnog worde tenietgedaan.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

5°. verklaringen van adhaesie aan het adres van den raad der gemeente Lisse, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer, tot intrekking der Wet op den Zomertijd, van de raden der gemeenten Standdaarbuiten en Enkhuizen.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter c. a.)

6°. de volgende missives:

een, van den secretaris, namens den Bond van Rijwiel- en Motorhandelaren, te Amsterdam, ten geleide van een afschrift van een door dien bond aan den Minister van Arbeid gezonden missive, naar aanleiding van een door het Hoofdbestuur der Posterijen, Telegrafie en Telefonie gedaan voorstel tot verstrekking van rijwielen aan ambtenaren van die diensten op gemakkelijke betalingscondities;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het dagelijksch bestuur van den Bond van Politieopzieners in Nederlandsch-Indië, te Semarang, ten geleide van een afschrift van een door dien bond aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië gezonden adres, naar aanleiding van de voorgenomen intrekking van den duurtetoeslag op de salarissen der Indische Landsdienaren;

een, van K. Schraver, te Rotterdam, ten geleide van een artikel van zijn hand.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

7°. de volgende drukwerken:

van den Minister van Koloniën:

het Jaarverslag van de winning, het vervoer en den verkoop van Bankatin over het exploitatiejaar 1919;

het Jaarverslag van den Topografischen dienst in Nederlandsch-Indië over 1921;

van den schrijver dr. D. van Embden zijn geschrift: „Staatsbedrijf en Konkurrentie";

het Jaarverslag van de Javasche Bank over 1921—1922;

de brochure „Geen Grieksch; weg met het Staatsexamen", door een oud-student.

Deze drukwerken zullen geplaatst worden in de boekerij der Kamer;

B. dat het Verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet (268).

Dit Verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld.

De Voorzitter: De Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet tot wijziging en aanvulling der Hinderwet (*Staatsblad* 1896, n°. 222), laatstelijk gewijzigd bij de wet van 1 Juli 1909 (*Staatsblad* n°. 246) (7) en houdende voorziening tegen waterverontreiniging door gemeentelijken afvoer van vuil (26), hebben voorgesteld een nieuw onderzoek van deze ontwerpen van wet in de afdeelingen te doen plaats hebben.

Ik stel voor, overeenkomstig de voorstellen der Commissiën te besluiten.

Daartoe wordt besloten.

De heer Duymaer van Twist: Mijnheer de Voorzitter! Nu eenmaal besloten is, om dit ontwerp opnieuw in de afdeelingen te doen onderzoeken, hoop ik, dat dat onderzoek ook werkelijk binnen niet te langen tijd zal plaats hebben.

De Voorzitter: Omtrent den tijd van dit afdeelingsonderzoek kan ik den heer Duymaer van Twist een geruststellende mededeeling doen.

Ik deel verder mede, dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Wijziging van de Leerplichtwet, zooals zij laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 15 October 1921 (*Staatsblad* n°. 1131) (333);

Wijziging van verschillende wetten, in verband met de herziening der Hooger-onderwijswet (334);

Wijziging van de wet van 2 November 1871 (*Staatsb*l n°. 118), houdende bepalingen omtrent de invoering Nederlandsche Pharmacopoea (354);

Vereeniging van de gemeenten Renkum en Doorwe (346);

Vereeniging van de gemeenten Genderen, Drongelen Meeuwen (363);

Vereeniging van de gemeenten Ravenstein, Huisseling Neerloon, Deursen en Dennenburg en Dieden, Demen Langel (365),

de heeren van der Molen, Moerel, Bulten, Suring en Wijnbergen (voorzitter der Commissie);

Uitbreiding van de gelegenheid tot het leveren van bew door getuigen in burgerlijke zaken (337);

Naturalisatie van:

1°. Fritz Friedrich Wilhelm van Amerom en 19 ander

2°. Isak Leib Amkraut en 19 anderen;

3°. Murdéhay Birr Blei (Weissmann) en 19 anderen;

4°. Amelia Breslou, gescheiden echtgenoote van Salom van Biene, en 19 anderen (369);

Wijziging van de wetten betreffende de spoorwegen (33

Wijziging van de Veewet (341);

Wijziging van de artikelen 8 en 35 van de Wet op Woo wagens en Woonschepen 1918 (*Staatsblad* n°. 492), zooals d laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 22 April 1921 (*Staat blad* n°. 661) (362),

de heeren van Vuuren (voorzitter der Commissie), Monté ver Loren, Michielsen, Bomans en Beumer;

Wijziging Registratiewet 1917 (367);

Wijziging der wet van 29 Juli 1920 (*Staatsblad* n°. 623 houdende wijziging der wet van 5 Juli 1910 (*Staatsbla* n°. 181), tot regeling van de samenstelling van den Hooge Raad, de Gerechtshoven, de Arrondissements-Rechtbanke en de Kantongerechten, en van de jaarwedden der rechte lijke ambtenaren, alsmede van de klassen der Rechtbanke en Kantongerechten (358);

Wijziging der wet van 5 Juli 1920 (*Staatsblad* n°. 348 houdende nadere wijziging der wet van 20 Juni 1913 (*Staat blad* n°. 292), tot aanvulling van art. 143 der Regtsplegin bij de Landmagt, van de Provisioneele Instructie voor he Hoog Militair Geregtshof, en nadere voorzieningen betref fende de jaarwedden van de leden der militair-rechterlijk macht (359);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening va eigendommen, noodig voor het aanleggen van eene algemeen begraafplaats op den Linker Maasoever in de gemeent Rotterdam (344);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening va eigendommen, noodig voor uitbreiding van het Trampleir te Zandvoort (345);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening, met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (*Staatsblad* n°. 171), van eigendommen, gelegen in de gemeente Lonneker, noodig voor het uitbreiden van de algemeene begraafplaats der gemeente Enschedé (361);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een mijnspoorweg van de Staatsmijn Hendrik naar Palenberg (Duitschland) (366),

de heer Fruytier, mejuffrouw Katz, de heeren van den Heuvel, Dresselhuys en van Rijckevorsel (voorzitter der Commissie).

De heer van Braambeek, lid van de Commissie voor de erzoekschriften, brengt de volgende Verslagen uit:

In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende verekschriften:

I. een, van C. J. van Tussenbroek, architect, te Rotterm, handelende over hem aangedaan onrecht.

Aangezien adressant terugkomt op een beslissing van de amer over een vroeger door hem ingediend adres van geke strekking, zonder nieuwe gezichtspunten te openen, lt uw Commisie voor, ten aanzien van dit adres over te an tot de orde van den dag;

II. een, van H. Zuidland, te Nieuweschans. Adressant, e voor den militairen dienst is afgekeurd geworden, verakt een uitkeering ingevolge de motie-Staalman, daar hij zijn verzoeken daaromtrent geen beslissing heeft gekregen.

Aangezien der Commissie is gebleken, dat de zaak nog in handeling is bij het Departement van Oorlog, wordt voorsteld omtrent het verzoek over te gaan tot de orde van den g;

III. een, van H. Ph. Pos, te Nunspeet. Adressant maakt bezwaar tegen, dat hem als reserve-sergeant-majoorministrateur bij de landweer-infanterie een vredestoelage n f 40 is uitgekeerd geworden, die hij later heeft moeten ugstorten, terwijl hij meent aanspraak te mogen maken op t behoud daarvan.

Aangezien is gebleken, dat de Minister van Oorlog aan ressant een gratificatie van f 40 zal uitkeeren wegens deze ugstorting, stelt de Commissie voor ter zake over te gaan de orde van den dag;

IV. een, van J. A. Dijkland, majoor der intendance, te erabaja. Adressant uit zijn bezwaren tegen de te zijnen zichte gemaakte afwijkingen van de Regeling van de bedering, het ontslag en het op nonactiviteit stellen van de ropeesche officieren, behoorende tot de N.-I. landmacht, het in art. 9 daarvan bedoelde Voorschrift betreffende de oordeelingslijsten, ten gevolge waarvan hij meent op anuari 1922 op onrechtmatige wijze te zijn voorbijgegaan r een bevordering tot luitenant-kolonel der intendance. ressant verzoekt deze onbillijkheid te willen herstellen, te erwijl hij reeds tot 2 Januari 1922 pl.m. 8 maanden heeft nst gedaan in een betrekking, die aan een majoor of tenant-kolonel der intendance wordt opgedragen.

Het is der Commissie niet duidelijk geworden, waarop unt het rapport van het legerbestuur, dat geen majoor der endance voor bevordering geschikt was. Evenmin waarom t de hand is gehouden aan de bepalingen van bovengemde „Regeling" en „Voorschrift", weshalve zij de mer voorstelt ter zake nadere inlichtingen te vragen aan Minister van Koloniën;

. een, van P. C. Meijer, gepensionneerd kapitein der anterie, te Dieren. Adressant beklaagt er zich over, dat hij anciel is benadeeld geworden, doordat hij gepensionneerd geworden op grond van toepassing der bepaling, dat de n, in de overzeesche bezittingen doorgebracht, dubbel en en verzoekt herstel van de daaruit voor hem voortbroten nadeelen.

angezien deze aangelegenheid reeds in algemeenen zin d behandeld bij het adres van de Vereeniging van cieren van de Ned. Landmacht, te 's Hertogenbosch, in de ing van 22 December 1922, wordt thans voorgesteld rent het adres over te gaan tot de orde van den dag;

I. een, van de Vereeniging van Militaire Hoefsmeden, reda. Adressante vraagt onverkorte handhaving van het t der wachtmeesters-hoefsmid om te kunnen worden beerd tot opperwachtmeester, zoals omschreven in de bij

(van Braambeek e. a.)

Koninklijk besluit van 14 September 1921 n°. 44 vastgestelde laatste alinea van punt II, op bladz. 30 van de R.B.L., zoolang die bepaling niet door een ander Koninklijk besluit is gewijzigd of ingetrokken.

Aangezien der Commissie uit het adres niet duidelijk is geworden, op grond waarvan dit recht zou zijn vervallen, stelt zij voor ter zake nadere inlichtingen in te winnen bij den Minister van Oorlog.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusies.

Aan de orde is de behandeling van het verzoek van den heer Troelstra om verlof tot het richten van vragen aan de Regeering, in verband met de bezetting van het Ruhrgebied.

De Voorzitter: De heer Troelstra vraagt aan de Kamer verlof om eenige vragen te mogen richten tot de Regeering, in verband met de bezetting van het Ruhrgebied.

Tot mijn leedwezen kan ik de Kamer niet voorstellen, dit verlof toe te staan.

Het bepaald aangeduid onderwerp in dit verzoek is: de bezetting van het Ruhrgebied.

Welnu, dit is een daad van eenige der vroegere oorlogvoerende Staten tegen een anderen; Nederland heeft in die bezetting geen aandeel.

Het Nederlandsche Parlement is niet de plaats om over die bezetting van gedachten te wisselen. Bovendien acht ik bespreking in deze Kamer nòch in het belang van ons land, nòch in dat van partijen, wien het aangaat.

Ik moet dus voorstellen, het verlof niet toe te staan.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer Troelstra: Mijnheer de Voorzitter! Het voorstel tot weigering van het verlof tot het houden van de door mij aangevraagde interpellatie kan, zoo al niet in deze Kamer, dan toch bij een groot deel van ons volk, slechts verbazing wekken.

Dicht bij onze grenzen vindt een militaire bezetting plaats en dat in het tijdperk van den Volkenbond, die bij oplossing van internationale geschillen de vervanging van het geweld door het recht en de arbitrage ten doel heeft. De economische ontreddering van Europa wordt door dit feit verergerd; de internationale tegenstellingen worden verscherpt; gevaarlijke reactie van verschillenden aard wordt uitgelokt; een baan wordt betreden, waarop steeds erger feiten van onrecht en geweld olie in het vuur kunnen werpen.

Uw opmerking, dat deze zaak buiten Nederland omgaat, wordt door de geheele beteekenis, die ieder aan deze bezetting geeft, voldoende gelogenstraft. De reparatie, noodzakelijke voorwaarde voor herstel van den vrede en den wederopbouw van Europa, wordt door dit conflict belemmerd. De daartoe te brengen offers worden met nieuwe lasten vermeerderd. Wij hebben hier te doen met een geval van eigenrichting van de meest militaire Mogendheid van Europa, die handelt, alsof de wijze, waarop zij van haar debiteur de verschuldigde vergoeding tracht binnen te krijgen, een zaak is, die haar alleen aangaat, terwijl zij in werkelijkheid een aangelegenheid is, die de gansche wereld in spanning houdt, die den toestand van malaise, werkloosheid en economischen ondergang in alle landen verergert en Europa met den gruwel van een nieuwen oorlog bedreigt.

Op dit moment wordt nu namens de op één na grootste partij in de Volksvertegenwoordiging van dit land, dat het meest bij de gevolgen van dit geschil is betrokken, verlof gevraagd, de Regeering eenige vragen te mogen stellen; maar in plaats dat de Kamer voetstoots dat verlof toestaat, stelt de Voorzitter voor, het te weigeren. Het moeten wel zwaarwichtige redenen zijn, die dit voorstel zouden kunnen motiveeren. Artikel 95, alinea 2, van de Grondwet bepaalt niet uitdrukkelijk, maar neemt als vanzelf uit de Ministerieele

(Troelstra.)

verantwoordelijkheid voortvloeiend aan, dat de Kamer recht heeft op het stellen van vragen aan de Regeering. De Grondwet heeft het niet noodig gevonden, dat recht uitdrukkelijk te stipuleeren: alleen de verplichting van de Regeering om te antwoorden is vastgelegd in artikel 95, tweede lid, waarin staat, dat de Minister de vragen beantwoordt, tenzij dit in strijd wordt geoordeeld met de belangen van den Staat.

De vraag in hoeverre dit laatste het geval is, staat ter beoordeeling aan de Regeering zelf.

In casu zou de interpellatie over de bezetting van het Ruhrgebied loopen over vragen van diplomatieken en internationalen aard en ten tweede over speciale Nederlandsche belangen van economischen aard, waaromtrent verschillende berichten in de pers ons dagelijks bereiken, betrekking hebbende op de leverantiën van kolen, op het treinenverkeer, op de mogelijkheid van invoer van ijzer en staal; vragen van economischen aard, die zeer zeker van direct belang zijn voor verschillende categorieën van ons volk.

De Regeering heeft het recht, van eventueel te stellen vragen enkele wel en enkele niet te beantwoorden. In hoeverre aan de Regeering vragen zouden worden gedaan, die in het belang van den Staat door haar niet voor beantwoording vatbaar zouden kunnen worden geacht, daarvan zou eerst kunnen blijken als de vragen zijn gesteld.

In Zwitserland is over deze zelfde zaak een interpellatie gericht tot den Bondsraad door mijn partijgenoot Grimm. Hij heeft gemeend, dat te moeten doen in den vorm van een aanval op de Zwitsersche Regeering, door een interpellatie van dezen inhoud:

> „Van den Bondsraad wordt geëischt, mee te deelen, hoe hij de uit den tegenwoordigen moeilijken economischen toestand van Europa voor Zwitserland voortvloeiende moeilijkheden denkt te bestrijden. In het bijzonder wordt aan den Bondsraad verzocht de redenen mede te deelen, die hem er toe gebracht hebben, niettegenstaande de economische toestand van Europa en de wereldvrede op zoo onheilspellende wijze door de bezetting van het Roergebied worden bedreigd, afstand te doen van de bepalingen van het Volkenbondsverdrag en geen gevolg te geven aan de door de derde Volkenbondsvergadering aangenomen besluiten en daardoor evenmin de belofte in vervulling te brengen, die, naar aanleiding van de Volkenbondsvergadering van 1920, aan het Zwitsersche volk is gedaan."

Men kan een interpellatie over deze zaak ook anders inrichten. Wat mij betreft, ik zou, ook niet met de noodige wijzigingen, het voorbeeld van mijn Zwitserschen partijgenoot niet hebben gevolgd. Ik zou geen vragen aan de Regeering willen stellen, geen motie trachten uit te lokken, die als een aanval op het buitenlandsch beleid van de Regeering kon worden beschouwd. Er is hier in het land op het oogenblik een beweging aan den gang, uitgaande van de moderne arbeidersbeweging, en in de motie, op de verschillende gehouden vergaderingen aangenomen, wordt geen aanval gedaan op het buitenlandsch beleid van de Regeering, wordt evenmin eenig concreet initiatief van de Regeering geëischt. Moeilijkheden, daaruit voortvloeiende, worden door die beweging niet bedoeld: de voornaamste conclusie harer motie is, „dat de Nederlandsche Regeering als lid van den Volkenbond geen gelegenheid ter bevordering van internationale bemiddeling, ter vredelievende beëindiging van het conflict, zal laten voorbijgaan."

Op de interpellatie van mijn partijgenoot Grimm is door Bondsraad Motta, namens de Zwitsersche Regeering, het volgende geantwoord:

> „De Bondsraad heeft de quaestie van een interventie nagegaan. De resolutie van de Volkenbondsvergadering bevatte echter uitdrukkelijk als voorwaarde, dat de interventie slechts op den wensch van een der participanten moest plaats vinden. Onder deze omstandigheden was er voor Zwitserland geen reden op te treden, daar dit in dit geval zoo niet is, en nog te minder, daar het op ondersteuning van derden niet kon rekenen. Men wi[…] bovendien, dat Branting een dergelijke gedachte opg[…] geven had. Ook in Zwitserland waren de opvattinge[…] omtrent de opportuniteit van een dergelijken stap ve[…] deeld. De Bondsraad behoudt zich voor de toekomst vo[…] ledige vrijheid van handelen voor."

De bezwaren, tegen de vragen van den heer Grimm ing[…] bracht, treffen niet de behandeling van de interpellatie, zo[…] als die door mij wordt gedacht. Een initiatief zou ik van d[…] Regeering niet willen eischen. Ik zou alleen willen eischer[…] dat zij blijk geeft van de gezindheid om, indien zich ee[…] gelegenheid voordoet tot bevordering van interventie va[…] bevoegde zijde, zich bereid te verklaren een dergelijke pogin[…] te bevorderen. Indien er een feit is, dat aanleiding tot o[…] treden zou kunnen geven, moet de beoordeeling van de vraag[…] of op dat oogenblik de omstandigheden aanwezig zijn om t[…] komen tot een bevredigende oplossing, zooals ik mij de zaa[…] voorstel, aan de Regeering worden overgelaten. Ik zou nie[…] gaarne pressie op de Regeering willen uitoefenen om he[…] tegendeel van een succes uit te lokken. Ik herhaal, wat i[…] mij voorstel, dat bij gelegenheid van deze interpellatie aa[…] de Regeering zou moeten worden gevraagd, eischt van haa[…] slechts de uiting van een gezindheid, een gezindheid to[…] ondersteuning van bemiddeling, maar geen beslissing om[…] trent een concrete daad, zoodat ook het tijdstip in deze gehee[…] aan de Regeering zou moeten worden overgelaten. Al d[…] verschillende bezwaren, die ik in de pers en elders omtren[…] het doen houden van een interpellatie heb vernomen, treffe[…] absoluut niet den opzet van de zaak, zooals ik mij die ha[…] gedacht.

Mocht de Regeering, indien de interpellatie wordt toe[…] gestaan, desondanks meenen geen direct antwoord op de doo[…] mij te stellen hoofdvraag te moeten geven, dan zou ik da[…] betreuren, maar zou ik in deze haar opvatting van haar ver[…] antwoordelijkheid voor de belangen van den Staat moete[…] berusten. Maar, dit alles geldt de Regeering, die een eige[…] verantwoordelijkheid heeft in deze, terwijl de Kamer no[…] een andere verantwoordelijkheid heeft. En, indien de Regee[…] ring al mocht meenen het te kunnen overeenbrengen me[…] haar verantwoordelijkheid, geen antwoord te geven op t[…] stellen vragen, dan is dit op zich zelf voor de Kamer gee[…] reden, om die vragen niet te laten stellen.

Het recht, de vragen te stellen, is in geen geval door art. 95 al. 2, van de Grondwet beperkt. In vele Parlementen is geen verlof voor het indienen van een interpellatie noodig, waardoor het recht van de Regeering, om inlichtingen te weigeren, ongerept wordt gelaten.

De Kamer kan intusschen het verlof weigeren. Dat is evenwel geen staatsrechtelijke vraag, maar een vraag van opportuniteit. En het is meer de opportuniteit van een debat ove[…] de ingediende interpellatie, die, naar ik meen, de houding van den Voorzitter bepaalt.

In dit verband meen ik hierop te moeten wijzen, dat de quaestie, waarover wij thans spreken, raakt een groote vraag van democratisch Staatsbeleid. De vraag is: moet de Kamer zich zelf verhinderen, gebruik te maken van haar Grondwettige bevoegdheid, om in de gekozen Vertegenwoordiging van het Nederlandsche volk zich over dit onderwerp uit te spreken?

Ik weet wel, dat er in theorie gevaar bestaat, dat deze of gene spreker bij de toelichting of bij het debat over de interpellatie een eenzijdig en daardoor onjuist standpunt zou innemen. Niet door mij zou dat gebeuren. De oorzaken van het conflict worden door mij gezocht aan beide zijden, bij beide partijen. Ik zie dat conflict minder tusschen de volken, dan tusschen de leidende kapitalistische groepen aan beide zijden, een episode in hun strijd om kolen en ertsen. Wat de volken betreft, begrijp ik, dat het Fransche en Belgische volk de kosten van herstel van hun verwoeste gebieden vergoed willen hebben, en dat het Duitsche volk niet verder kan gaan dan zijn economische levensvoorwaarden toelaten. Ik matig mij geen oordeel aan over de wijze van oplossing van dit conflict. Ik wijs er op, dat een der Geallieerden zelf een oplossing aan de hand heeft gegeven, die ver gaat beneden

46ste VERGADERING. — 13 FEBRUARI 1923.

Verzoek interpellatie Troelstra.

(Troelstra.)

...een Frankrijk en België wenschen: aan Duitschland den ...geven, op adem te komen, en bij wijze van belangrijke ...ctie een eindcijfer vaststellen, waardoor eerst de moge...eid wordt geopend, om de benoodigde kredieten te ver...gen. Maar in één opzicht zou het onmogelijk zijn, dat geef ...e, bij de behandeling van deze interpellatie zich van het ...preken van een oordeel te onthouden, en dat is wel de ...vending van het militair geweld, de inbreuk op het zelf...hikkingsrecht van een volk ......

...e Voorzitter: De heer Troelstra zal hebben bemerkt, dat ...em kalm en regelmatig heb laten uitspreken, zoolang hij ...trad in het onderwerp van de interpellatie zelf. Nu echter ...e geachte afgevaardigde bezig daarmede, en moet ik hem ...verzoeken, dit niet te doen.

...e heer Troelstra: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen toch ...recht en den plicht te hebben, dit te zeggen, omdat het ...zaak is, waardoor Europa aan een nieuw oorlogsgevaar ...dt blootgesteld, en omdat juist ook het belang van ons ...n land er bij betrokken is, dat het noodige wordt gedaan ...aan te toonen, dat in de bevolking van Europa daartegen ...groot moreel verzet bestaat.

...f de letter van het Pact van den Volkenbond dat middel ...aat, is een juridische vraag, die ik mij wel zal wachten, ...beoordeeling aan de Kamer voor te leggen, maar het is ...in strijd met den geest van den Volkenbond en het leidt ...eer tot geweld, onrecht en verbittering, dat te recht het ...sgeweten in opstand komt, ook in ons land. En dat is ...niet te verwonderen. Ook ons land is niet voldoende in ...t om een militairen aanval af te weren. Bij den bestaan... tegenzin van volk en Regeering, om zich in militaire ...anties te begeven, is de vraag, of onze onafhankelijkheid ...erept zal blijven, in de eerste plaats afhankelijk van de ...ag, of in de internationale politiek recht en rede ...rschen. De methode der gewelddadige eigenrichting, die ...het oogenblik wordt toegepast ....

...e Voorzitter: Ik moet den geachten spreker verzoeken, ...geen oordeelvellingen te doen hooren, die hij zou kunnen ...n, indien de interpellatie, die hij heeft aangevraagd, ...d gehouden.

...e heer Troelstra: Mijnheer de Voorzitter! Indien hetgeen ...r in het Ruhrgebied gebeurt, succes zal hebben, dan be...ent dat een bedreiging van alle militair zwakke naties. ...belang is, om tegen deze methode de stem des volks te ...n hooren, ook indien de Regeering het in het belang van ...Staat oorbaar mocht achten, zich afzijdig te houden.

...k kom nu tot de vraag, welke reden er voor den Voor...er kan zijn om op weigering van het verlof tot het houden ...interpellatie aan te dringen. De Voorzitter heeft dat niet ...er gemotiveerd; hij heeft de zaak zoo kort mogelijk ...andeld, maar in de pers heeft men hier en daar uitingen ...nen vernemen, die een nader licht op de zaak werpen. Ik ...o. a. het oog op een artikel in *De Standaard*. In dat ...kel wordt voornamelijk gewezen op Frankrijk. In dat ...kel wordt gezegd, dat men van Versailles af moet blijven.

„Men kan dat betreuren, maar het is zoo. Frankrijks militaire macht domineert in Europa. Geen Regeering kan daarin verandering brengen; noch mag zij het heil van het eigen volk in de waagschaal stellen."

...e Voorzitter: De geachte spreker weet, dat dat artikel ...door mij is geschreven.

...e heer Troelstra: Mijnheer de Voorzitter! Ik weet, dat ...iet behoort tot de redactie van *De Standaard*, maar in dit ...kel krijgt men toch eenig licht op de zaak.

...e Voorzitter: De geachte afgevaardigde zou het hebben ...de motieven, die mij hebben bewogen om voor te stellen, ...interpellatie niet toe te staan en dan moet hij geen dag...lartikelen voorlezen, die ik niet geschreven heb.

(Troelstra e. a.)

De heer Troelstra: Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar ik heb mij te richten tot de Kamer, want die zal ten slotte over het verlof tot het houden der interpellatie moeten beslissen.

Dat artikel bewijst, dat in deze Kamer richtingen zijn, die in vrees voor het militaire Frankrijk het eigenlijke motief zien, om deze interpellatie niet toe te staan; daarom brengt natuurlijk mijn taak mede, dat ik daarop inga.

Waar u, Mijnheer de Voorzitter, het niet wenschelijk acht, nader de bezwaren te motiveeren, rest mij niets anders dan mij vast te klampen aan het argument van *De Standaard*, een argument, dat, ik weet het bij ondervinding, ook overigens van groot gewicht is bij de beoordeeling van deze zaak.

Ik acht het bezwaar ten zeerste overdreven, maar wat overigens het argument zelf betreft, kom ik er ten sterkste tegenop. In dit Parlement mag de volksstem niet worden gesmoord ter wille van de gevoeligheid of overgevoeligheid van de een of andere buitenlandsche Regeering. Als de tijd van het recht ooit zal aanbreken, mag het geweten geen dwang worden aangedaan ter wille van de een of andere militaire macht.

Deze redeneering, Mijnheer de Voorzitter, wordt door mij dan ook zoo absoluut mogelijk verworpen. Geen volk is verplicht, de vrijheid van spreken in zijn gekozen Vertegenwoordiging op te offeren aan de vrees voor rancune van de een of andere militaire macht. Aan te dringen op vreedzame bemiddeling van een geschil, dat de internationale en de nationale welvaart bedreigt, is wel het minste, wat als recht van het Parlement van een vrij volk moet worden hooggehouden.

Daarom heeft dit argument niet de minste waarde en teekent het een mentaliteit, die men moet tegenwerken en waar men, zoowel in het belang van onze eigen nationale veiligheid als in het belang van den internationalen toestand, tegenop moet komen.

Ten slotte zou ik willen vragen: beseft de Voorzitter en beseft de Kamer wel de draagwijdte van het door den Voorzitter gedane voorstel?

Toetreding tot den Volkenbond maakt de buitenlandsche politiek meer dan ooit een onderwerp van belangstelling, ook in de oogen van ons volk. Men kan over het werk van den Volkenbond onbevredigd zijn, men kan zijn samenstelling eenzijdig achten, hij vormt toch het eenige punt, waaromheen zich het nieuwe internationale rechtsleven kan kristalliseeren. Als hij er niet was, zou hij vóór alles moeten worden geschapen.

Ook thans zijn aller oogen op den Volkenbond gevestigd. Twee partijen, beide een methode toepassend, die haar in een impasse moet voeren, hebben een toestand teweeggebracht, die dag aan dag wordt verscherpt. Want zoo is die toestand, en als de Volkenbond niet op het juiste oogenblik de leiding weet te nemen, zijn de gevolgen niet te overzien.

Als de Volkenbond zich verder zal ontwikkelen, moet hij zich zijn plaats in de wereld veroveren, en tegenover de verschillende bezwaren en moeilijkheden, die den Volkenbond in zijn actie belemmeren, is niets noodzakelijker, dan dat de publieke opinie in de verschillende volken zich ongehinderd over zijn werkzaamheden kan uitspreken.

Gaat men den weg op van den Voorzitter, dan onthoudt men dien steun aan de ontwikkeling van den Volkenbond, dan zal het Nederlandsche Parlement zich zelf verlammen als organisatie van den vrede, wat het in nationaal en internationaal belang in dezen onheilzwangeren tijd meer dan ooit behoort te zijn.

Om deze reden blijf ik bij de Kamer er op aandringen, het gevraagde verlof voor deze interpellatie te willen toestaan.

De Voorzitter: Ik wensch met een enkel woord te antwoorden op de verdediging van zijn aanvrage door den heer Troelstra.

Voor zijn betoog heeft deze het noodig geacht te zeggen, dat de Voorzitter in zijn afwijzend advies gezegd heeft, dat deze zaak omgaat buiten Nederland.

Mijn woorden zijn geweest: Nederland heeft geen aandeel

(Voorzitter e. a.)

in de bezetting van het Ruhrgebied; ik heb er mij wel voor gewacht om een uitdrukking te gebruiken in een geest als mij door den heer Troelstra wordt toegeschreven.

In de tweede plaats heeft de heer Troelstra een betoog gehouden over de beteekenis van artikel 95, lid 2, der Grondwet, waarin staat, dat de Ministers aan de Kamers de verlangde inlichtingen geven, waarvan het verleenen niet strijdig kan worden geoordeeld met het belang van den Staat.

Nu meen ik, dat wij op dit oogenblik, waar wij als Kamer over het verzoek van den heer Troelstra te beslissen hebben, niets te maken hebben met art. 95 der Grondwet. Dat artikel treedt eerst in werking, wanneer de interpellatie zou zijn toegestaan.

De Kamer weet, dat niet een lid interpelleert, maar dat de Kamer interpelleert. De Kamer heeft dus te beslissen of een interpellatie al dan niet zal worden gehouden. En nu meen ik, dat het mede op den weg der Kamer ligt om te beoordeelen of 's Lands belang hierbij is betrokken; de Kamer kan zich het oordeel over wat 's Lands belang medebrengt niet laten ontnemen door het gelijke recht der Regeering.

Dat is een onderwerp, dat eerst door de Kamer zal moeten worden onderzocht en mocht de Kamer het houden van deze interpellatie niet achten te zijn in strijd met 's Lands belang, dan komt daarna de Regeering, die over hetzelfde onderwerp haar oordeel dan zal moeten zeggen.

In de derde plaats heeft de geachte afgevaardigde de heer Troelstra gesproken over hetgeen in Zwitserland is gebeurd.

Ik betwijfel of in Zwitserland een interpellatie is gehouden, zooals wij die kennen; het zou ook kunnen zijn, dat door een lid gebruik was gemaakt van het recht om een vraag te stellen aan de Regeering en dat de Regeering daarop had geantwoord in de termen, die de heer Troelstra heeft medegedeeld, terwijl daarover geen discussie mogelijk was.

Maar wat er ook in Zwitserland gebeurd zijn moge en wat er misschien in Engeland of in andere landen gebeurt, wij hebben hier te maken met Nederland, en zelfstandig te beoordeelen of de Nederlandsche Tweede Kamer te maken heeft in zooverre met de Ruhrbezetting, dat daaromtrent hier van gedachten moet worden gewisseld.

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Troelstra heeft opgemerkt, dat de Kamer zich niet bewust schijnt te zijn van de draagwijdte van uw voorstel tot het weigeren van het gevraagde verlof om deze interpellatie te houden.

Naar mijn meening is u en de meerderheid der Kamer, die, naar ik aanneem, uw voorstel zal accepteeren, zich wel degelijk van de draagwijdte van uw voorstel bewust.

Maar ik verschil met den heer Troelstra niet van meening wat betreft den ernst van het voorstel, dat door u wordt gedaan om het houden van deze interpellatie te weigeren.

Uw voorstel tot weigering heeft, zooals alle dingen, een voorgeschiedenis naar mijn bescheiden meening en ik zal wel nauwelijks er aan behoeven te herinneren, dat het helaas niet de eerste maal is, dat in de afgeloopen parlementaire periode of in de vorige parlementaire periode door u voorstellen zijn gedaan om interpellaties niet toe te staan.

Wat is dan ook de strekking en de draagwijdte van uw voorstel? Dit, dat wel degelijk van de zijde der meerderheid van dit Parlement, waarvan u, Mijnheer de Voorzitter, geacht kunt worden op te treden als de vertegenwoordiger, ook van de zijde van de Regeering, beslist wordt getracht het recht van interpellatie in deze Kamer, inzonderheid waar het betreft de buitenlandsche politiek, hoe langer hoe meer aan banden te leggen, hoe langer hoe meer te beperken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij afgevraagd: is uw voorstel ook een gevolg van, staat het in verband met datgene, wat wij hier besproken hebben bij de begrooting van het Departement van Buitenlandsche Zaken?

Wij hebben toen van den heer Minister van Buitenlandsche Zaken vernomen, wat te voren ook in de stukken was medegedeeld, dat de houding van ons land in de buitenlandsche

(van Ravesteijn.)

politiek niet langer den naam van neutraliteitspolitiek z dragen, maar dat in den vervolge onze politiek zou zijn e politiek van zelfstandigheid.

Mijnheer de Voorzitter! Is dit een uiting van die politi dat het Nederlandsche Parlement zich niet meer zou mog uitspreken over een zaak, die in tweeërlei opzicht ook l Nederlandsche volk in zoo sterke mate raakt, als door d geachten aanvrager den heer Troelstra met zoovele woord is aangetoond en waarover in deze Kamer natuurlijk ge verschil van opinie bestaat?

Er is in deze Kamer, daarvan houd ik mij overtuigd, ni mand, geen enkel lid, die niet van overtuiging is, dat bezetting van het Ruhrgebied, direct en indirect, wat betre de onmiddellijke en de verder strekkende gevolgen, van d grootsten invloed is voor de bevolking van ons land, ik z haast willen zeggen: zoowel voor de bezittende klasse als vo de arbeidende klasse, maar voor de arbeidende klasse in n sterkere mate.

Is het een uitvloeisel van de zoogenaamde zelfstandigheid politiek, dat wij hier niet meer zouden mogen spreken ov buitenlandsche aangelegenheden, die de positie van ons g heele volk zoo ten nauwste raken?

Wij zijn dan op een weg, waarvoor ik inderdaad de Kam waarschuw.

Mijnheer de Voorzitter! U hebt volkomen te recht gezeg de Kamer heeft in deze te beslissen. De Kamer, ik overdri niet, wanneer ik zeg: de Regeeringsmeerderheid. Weln wanneer de Regeeringsmeerderheid voortgaan wil op deze weg om de debatten te smoren over zaken, zij het ook va buitenlandschen aard, die ons geheele volk zoo ten nauwst raken, dan waarschuw ik de heeren, dat zij zich bevinden o een uiterst gevaarlijken weg.

Men kan zich in ons land altijd wiegen — en ik geloof dat de Regeeringsmeerderheid zich nog altijd wiegt — in ee waan, dat wij leven op een soort eilandje, waar de gebeurte nissen in het buitenland ons niet raken en ons ook niet aan gaan.

Mijnheer de Voorzitter! Iedereen, die even den toestan van de huidige wereld nagaat, weet, dat het niet zoo is Wanneer men echter op dezen weg voortgaat en de Kame wil beletten om te spreken over de buitenlandsche aan gelegenheden, want het betreft hier een buitenlandsche aan gelegenheid van eminent belang voor ons volk, dan zou o een zekeren dag ook deze meerderheid ervaren, dat zij daar mede aan zich zelf meer nadeel dan voordeel heeft aan gebracht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil niet ingaan op de argu mentatie, die de heer Troelstra heeft aangewend voor zijn aanvrage. Met die argumentatie ben ik het natuurlijk in alle onderdeelen volstrekt niet eens. Dat zal niemand ook verwachten en daarover loopt op het oogenblik ook niet het debat. Dat zou pas aan de orde zijn, indien de interpellatie werd toegestaan.

Ik onderschrijf echter volkomen hetgeen de heer Troelstra heeft opgemerkt, toen hij zeide, dat, wanneer hier redenen door u zijn genoemd van Staatsbelang, die het houden van deze interpellatie zouden verhinderen, dat in ieder geval pas zou blijken, wanneer de interpellatie gehouden werd en het dan op den weg van de Regeering zou liggen om inlichtingen te weigeren, wanneer zij dat met haar verantwoordelijkheid meent te kunnen dekken.

Ten slotte nog iets over een opmerking in uw betoog, die mij ten zeerste bevreemd heeft.

U hebt gezegd — de heer Troelstra is er niet op ingegaan —, dat het ook in het belang van de partij van den heer Troelstra is om deze interpellatie niet te doen plaats hebben.........

De heer **Troelstra**: Neen, de bedoeling was er op te wijzen, dat de interpellatie niet was in het belang van de strijdende partijen. Daarom ben ik er niet op ingegaan.

De heer **van Ravesteijn**: Ik had het anders verstaan, maar zoo mal is het dan toch niet. Maar wanneer de Voorzitter

an Ravesteijn e. a.)

zegd heeft, dat het niet in het belang is van de strijdende rtijen, dat zijn dus de Fransche en de Duitsche kapitaten, die strijden met elkaar en niemand anders, om de terpellatie niet te doen plaats vinden, dan moet ik zeggen, t dit argument nog veel erger is. Het is met het Nederdsch Parlement al zoover gekomen, dat wij ons niet meer iden mogen uitspreken over de daden van de Fransche of a de Duitsche kapitalisten, die, zoowals de heer Troelstra r te recht heeft gezegd, op het oogenblik weder bezig zijn iropa te drijven naar een nieuwe catastrofe, naar een euwen wereldoorlog misschien, en in elk geval nieuwe veririkkelijke rampen over Europa te brengen.

De **Voorzitter**: Ik moet opkomen tegen het betoog van 1 heer van Ravesteijn, die, terwijl hij zegt te bestrijden gronden, waarop mijn voorstel steunt, daarbij voegt, dat 1 de zijde der Regeering getracht wordt om het recht van erpellatie over de buitenlandsche zaken aan banden te gen.

Vanneer hier in deze Kamer door mij voorstellen gedaan rden en wanneer ik de Kamer aanraad een of andere lissing te nemen, dan geschiedt dat door mij persoonlijk, der dat de Regeering daaromtrent door mij van te voren rdt geraadpleegd of ik van de Regeering daaromtrent elen of verzoeken verwacht.

k zou den heer van Ravesteijn en anderen willen verken — het is reeds eenige malen gebeurd — in acht te aen hetgeen ik hier zeg: dat, wanneer door mij dergelijk rstel gedaan wordt, dat van mij persoonlijk uitgaat.

Do heer van Ravesteijn zegt, dat deze wijze, om verzoeken interpelleeren te weigeren, zou medebrengen, dat in dit lement over buitenlandsche zaken hoe langer hoe minder kunnen worden gesproken. Ik wil den geachten afgevaarde er aan herinneren, dat niet alleen door mij, maar ook r mijn voorgangers verscheidene malen is voorgesteld aan Kamer om een of andere interpellatie omtrent buitenlande zaken niet toe te staan op gronden, waarmede de Kamer jd is medegegaan. Dit neemt natuurlijk niet weg, dat er wel over buitenlandsche zaken interpellaties zijn gehouen het neemt bovendien niet weg, dat bij de behandeling de begrooting van Buitenlandsche Zaken, om eens een egenheid te noemen, ontelbare vragen van buitenlandsch eid ter sprake komen en dat door mij, noch door de geering ooit getracht is dat te verhinderen.

Ien mag dat niet verwarren met de vraag, of een bepaalde erpellatie op een bepaald oogenblik al dan niet toelaatr geacht moet worden.

e heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Over het recht interpellatie heb ik meermalen als mijn meening te nen gegeven, dat dit recht zoo ruim mogelijk moet woropgevat.

k wil in de eerste plaats erkennen, dat er mogelijkheid aat tot twijfel omtrent de vraag, of een bepaalde interatie hier al dan niet moet worden toegestaan. Dat kan enhangen met formeele vragen, b.v. met de vraag, of wenschelijk is, de gewone orde van werkzaamheden af te ten, en verder is te overwegen, of de vragen, die door een der Kamer aan de Regeering zullen worden gesteld, n een Nederlandsch belang. Ik kan mij voorstellen, dat lid zou willen interpelleeren over de spoorwegstaking in aa; dan zou de Kamer van oordeel kunnen zijn, dat dit niet aan de orde behoorde te worden gesteld.

Vanneer de Kamer voor deze vraag gesteld werd, is het voor kort gebruik geweest, dat de Voorzitter dezer Verering niet het debat opende met een bepaald advies.

Iijnheer de Voorzitter! U is daarvan afgeweken, en ik haast zeggen, de opmerkingen, die van uit de Kamer omtrent werden gemaakt, leeren ons, dat deze nieuwe hode niet aanbevelenswaardig is. Ik zal niet ontkennen, de Voorzitter dezer Vergadering het recht heeft te allen e over een besluit, dat de Kamer nemen moet, zijn advies even. Maar wanneer wij staan voor een vraag als deze, kan het onwillekeurig den indruk wekken, alsof de

(Marchant.)

Voorzitter van de Vergadering in een quaestie, die de leden der Kamer verdeeld houdt, b.v. een Regeeringsmeerderheid en een oppositie, partij kiest en dat schijnt mij niet wenschelijk.

Mijnheer de Voorzitter! U heeft uw afwijzend advies in tweeden termijn onder meer gebaseerd op de opmerking, dat wij niet hebben te maken met de toepassing van artikel 95 van de Grondwet.

Dit artikel betreft de bevoegdheid van de Regeering, om een antwoord op bepaalde te stellen vragen te weigeren. Ik geloof, dat dit niet juist is. Wanneer men een interpellatie weigert, dan kan men dat doen op dezen grond — en dat schijnt hier, voor zoover ik het goed begrijp, het geval te zijn —, dat men bevreesd is, dat hetzij van den kant der Kamer door leden dezer Kamer, hetzij door de Regeering, dingen worden gezegd, die ons land in moeilijkheden kunnen brengen. En wanneer ik, nadat ik de toelichting van den heer Troelstra op het aanvragen zijner interpellatie heb gehoord, mij afvraag: is er werkelijk gevaar, dat er dingen zullen worden gezegd hier in de Kamer, hetzij door leden der Kamer, hetzij door de Regeering, die ons land in moeilijkheden kunnen brengen, dan moet ik toch zeggen, dat mij die vrees verbazend overdreven lijkt.

De heer Troelstra is buitengewoon gematigd geweest in de toelichting van zijn interpellatie, zoo gematigd, als ik hem nog maar zelden heb gehoord. Hij heeft beloofd aan de Kamer, dat hij zijn boekje in het geheel niet te buiten zal gaan; hij heeft beloofd, dat hij geen vragen zou stellen aan de Regeering, die haar in moeilijkheden zouden kunnen brengen, en ook heeft hij beloofd, dat, indien de Regeering antwoord zou weigeren, hij dan daartegen geen bezwaar zou maken. Hij heeft geen bepaald initiatief van de Regeering geëischt. Hij heeft gezegd, dat hij het aan de Regeering zou overlaten te doen, wat zij wenschelijk zou achten, omdat hij overtuigd was, dat er vooral geen onberaden pogingen tot bemiddeling moesten worden gedaan.

Na dat alles te hebben gehoord, moet ik zeggen, dat er van de zijde van hem, die de leiding zou hebben in deze interpellatie, toch geen buitensporige dingen te verwachten zijn. En wanneer ik, gedachtig aan artikel 95 van de Grondwet, de vraag aan de Kamer stel, of het te verwachten is, dat de Minister van Buitenlandsche Zaken onvoorzichtige dingen zal antwoorden op de vragen, die hem zouden worden gesteld, dan geloof ik, dat ook daarover geen ongerustheid behoeft te bestaan.

Het onderwerp van de interpellatie kan evenmin geacht worden niet betrekking te hebben op een Nederlandsch belang.

De heer Troelstra heeft gezegd, dat zijn vragen in de eerste plaats van politieken aard zouden zijn en betrekking zouden hebben — hij heeft zich zeer voorzichtig uitgedrukt — op eventueele bevordering, als de gelegenheid zich voordoet, van pogingen om te intervenieeren in het internationale geschil, en dat zijn vragen in de tweede plaats van economischen aard zouden zijn en zouden betreffen de levering van kolen, ijzer en staal. Ik kan mij voorstellen, dat gevraagd zou worden, of ter zake van hetgeen is geschied in Duitschland, de levering van kolen aan Nederland niet in moeilijkheden zou kunnen komen. Waarom zal men dat niet aan de Regeering vragen? Het is een zaak van het hoogste gewicht en, waar wij economisch in sterke mate bij deze dingen betrokken zijn, is er wel plaats voor het stellen van die vragen.

Gij, Mijnheer de Voorzitter, hebt gezegd, dat de vraag dient te worden gesteld, of 's lands belang bij deze zaak is betrokken — die vraag heb ik reeds beantwoord — en of het toestaan van de interpellatie in strijd is met 's lands belang. Het komt mij voor, dat de vraag alleen is, of de interpellatie betreft een Nederlandsch belang, of een Nederlandsch belang bij de zaak is betrokken, of de Regeering in deze zaak kan optreden of niet en eindelijk, of een bespreking er van is overeen te brengen met de belangen van Nederland. Al deze vragen moeten in bevestigenden zin worden beantwoord. Ook zelfs indien men de vraag stelt, of een bespreking is tegen

(Marchant c. a.)

's lands belang, zooals gij, Mijnheer de Voorzitter, dat zooeven hebt gedaan, kan men niet volhouden, dat een bespreking kan wezen tegen 's lands belang. Gij hebt zooeven den heer Troelstra geïnterrumpeerd, toen deze sprak over het aanwenden van militair geweld en over de methode van eigen richting. Ik moet aannemen, dat dit de punten zijn, welke men liever niet in deze Kamer besproken wil zien. Waar het van algemeene bekendheid is, hoe de een en hoe de ander hier in Nederland er over denkt, waar men hier volkomen vrij is er over te spreken — in *Het Volk*, in *De Standaard*, in *De Telegraaf*, in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, in alle mogelijke organen spreekt men er over —, vraag ik, waarom men hier in de Kamer dat niet zou kunnen doen. Ik begrijp niet, waarom men hier zoo bang moet zijn voor de prikkelbaarheid van de Fransche Regeering en waarom wij in de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging veiligheidshalve niets zouden moeten zeggen, opdat niet iets gezegd worde wat de Fransche Regeering onaangenaam zou kunnen zijn. Ik meen, dat de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging dit standpunt moeilijk kan innemen. Zijn er in deze Kamer leden, die zich zelf zoo weinig meester zijn, dat zij zouden vervallen in beleediging van hoofden van bevriende Mogendheden, dan vertrouw ik, dat uw leiding in staat zou zijn, als gij zoo iets zaagt aankomen, deze leden tot kalmte aan te manen en te zorgen, dat geen buitensporigheden werden gezegd.

Ik meen, dat het met het oog op een ruime opvatting van het recht van interpellatie zeer raadzaam is, dat de Kamer het verlof tot het houden van de interpellatie verleent.

De **Voorzitter**: Het verwondert mij in hooge mate, dat de heer Marchant heeft gezegd: iedereen weet in Nederland zijn oordeel over deze zaak te vellen, waarom zouden wij het hier niet mogen doen? Hij zal waarschijnlijk de verantwoordelijkheid van iemand, die in een courant schrijft, niet willen vergelijken met de verantwoordelijkheid van de Kamer. De Kamer zal haar eigen verantwoordelijkheid moeten afwegen tegenover hetgeen een courant schrijft.

Verder moet ik de opmerking maken, dat de heer Marchant mij een initiatief in de schoenen schuift, waarvan ik het vaderschap moet weigeren. Dat initiatief zou hierin bestaan, dat, sedert ik Voorzitter ben, door mij zou zijn ingevoerd de gewoonte om advies te geven over interpellaties en zelfs te adviseeren om interpellaties niet toe te staan. De heer Marchant is lang genoeg lid van de Kamer om te weten wat de heer van Bylandt deed bij een verzoek van den heer Troelstra om een brief van rouwbeklag te zenden aan de kinderen van Ferrer, wat de heer Fock deed, toen de heer Duys vroeg een interpellatie te mogen houden over „de witte terreur" in Hongarije; wat door de verschillende Kamerpresidenten steeds is gedaan. Maar wat mij buitengemeen verwondert is, dat het de heer Marchant is, die deze opmerking maakte, terwijl juist hij, geen drie maanden geleden, bij de behandeling van het verzoek van den heer Wijnkoop om een interpellatie te houden, het in den President geloofd heeft, dat hij de Kamer advies gaf, en het zijn plicht achtte de Kamer zooveel mogelijk van voorlichting te dienen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! De aanvraag van den heer Troelstra lijkt mij op zich zelf volkomen begrijpelijk. De bezetting van de Ruhr, die van zoo groote beteekenis kan zijn voor het wereldgebeuren en die reeds nu in elk geval het effect heeft gehad, dat het zich aanvankelijk eenigszins herstellend economische leven opnieuw is geschokt, heeft natuurlijk de groote belangstelling van onze natie. Ik wil dan ook wel zeggen, dat het in mijn persoonlijk voornemen heeft gelegen eenige weken geleden een interpellatie over deze zaak aan te vragen. Ik heb er echter van afgezien toen ik vernam, dat een lid van den Volkenbond, Zweden, bij monde van den Minister Branting, die openlijk aangekondigd had over deze zaak in den Volkenbond te zullen spreken, ten slotte niets heeft kunnen bereiken en de zaak in den Volkenbond niet heeft durven aanroeren. Het stond toen bij mij vast, dat tusschenkomst in den Volkenbond op dit moment zou zijn inopportuun.

(Dresselhuys c. a.)

Het spreekt vanzelf, dat er geen interpellatie noodig is o eenige geheime feiten te weten te komen. De feiten zelf zij voor elken courantenlezer duidelijk en van geheime diplo matie, waarin onze Regeering zou kunnen betrokken zijn, in deze zaak geen sprake. Om die reden heb ik mijnerzijd geen interpellatie aangevraagd; de positie van den hee Troelstra was een andere, waar reeds eenige weken gelede de verklaring door hem is afgelegd, dat hij thans een inter pellatie over dit onderwerp vragen zou. Vermoedelijk is oo zijn internationaal inzicht een ander dan het mijne. Dit zo voor mij geen reden zijn deze interpellatie niet te wille toestaan, maar nu wordt door u verklaard, dat deze interpe latie niet in het belang is van ons land, en de heer Troelstr heeft niet duidelijk gemaakt, welk belang de interpellati dan wel heeft. Hij heeft verklaard te willen vragen, of ee beroep kan worden gedaan op den Volkenbond, en heeft ge zegd, dat als de Regeering geen antwoord wil geven, het her ook goed is. Maar hij had daartoe ook wel een schriftelijk vraag kunnen indienen. Ik zou wel uit een democratisc beginsel interpellaties zooveel mogelijk willen toestaan, e ik meen, dat er tot weigering zeer stringente redenen moete zijn, maar vooral in de laatste dagen heb ik nog meer de zee stellige overtuiging gekregen, dat een publieke besprekin van het Ruhr-probleem op dit moment in deze Kamer tege het belang van het land zou kunnen zijn, maar zeker n inopportuun zou zijn, en dus de zaak van internationale be vrediging niet zou dienen en voor de toekomst dus ernsti zou kunnen schaden. Daarom heb ik den onaangenamen plich te moeten stemmen tegen het verzoek van den heer Troelstra.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben ver plicht een enkel woord te antwoorden op wat u mij te gemoe hebt gevoerd. Ik heb u drie maanden geleden niet geloofd wegens het uitbrengen van advies, maar ik heb eenvoudig gezegd niet te betwisten, dat u het recht hadt advies t geven. Maar dit alles is een quaestie van de practijk. Of hi het wenschelijk vindt of niet, moet de Voorzitter zelf weten Het kwam mij ditmaal voor, dat de practijk eenige vinger wijzing gaf, dat het niet onder alle omstandigheden ge wenscht is.

Er komt thans bij, dat voor de leden, die behooren tot d Regeeringspartijen, deze quaestie geen aanleiding schijnt t zijn om er een woord over te zeggen. Het wekt den indruk dat u, Mijnheer de Voorzitter, sprak namens de Regeerings partijen en dat die dit voldoende achten en de rest overlaten aan de oppositie. Ik geloof niet, dat dit een wenschelijke ontwikkeling is van de practijk in deze Kamer.

Wat betreft den brief van rouwbeklag aan de weduwe van Ferrer, dat was een voorstel aan de Kamer, en toen heeft de president gezegd: ik kan de Kamer niet adviseeren, di voorstel aan te nemen. Dat is iets anders dan deze beslissing in zake de toelating van een interpellatie.

De hoofdzaak is dit: U heeft volkomen te recht gezegd, da de verantwoordelijkheid van iemand, die in de courant schrijft, een andere is dan van de Kamer. Dat was mij bekend. Het gaat hier echter niet om de verantwoordelijkheid van de Kamer, maar om die van de leden van de Kamer voor wat zij zeggen. Wanneer straks deze interpellatie werd gehouden en er werd een motie van afkeuring tegen de Ruhrbezetting voorgesteld, dan eerst kwam de vraag aan de orde, of het wenschelijk zou zijn, dat de Kamer als zoodanig de verantwoordelijkheid op zich zou laden om een uitspraak te doen. Dat is geheel iets anders en ik zou er voor te vinden zijn om alsdan daarover te spreken. Maar die zaak is op het oogenblik niet aan de orde. Hier wil men te voren, omdat men bang is, dat een lid dezer Kamer of de Minister van Buitenlandsche Zaken onvertogen woorden zullen gaan spreken, zeggen: laat ons in hemelsnaam zwijgen; niemand weet wat hier kan gebeuren, wanneer men eenmaal aan het spreken gaat. Dat is een brevet van onvermogen, dat de Kamer aan zich zelf en aan den Minister van Buitenlandsche Zaken uitreikt, dat ik onder geen omstandigheid voor mijn rekening wil nemen.

De heer Dresselhuys is in het fond van de zaak getreden;

46ste VERGADERING. — 13 FEBRUARI 1923.

Verzoek interpellatie Troelstra.

rchant c. a.)

sprak over de mogelijkheid en wenschelijkheid om stappen doen bij den Volkenbond en zeide: ik acht dat niet elijk en wenschelijk, het is niet opportuun, zelfs Bran- moest er van terugkomen. Maar daarom kan een debat deze zaak in de Kamer, zoo al niet den heer Dresselhuys, r wel anderen, die niet even beslist in hun overtuiging en niet over zijn bronnen beschikken, nog eens tot andere achten brengen.

indelijk kan deze zaak toch niet worden afgedaan op het ies van den heer Dresselhuys, die komt zeggen: ik heb le laatste dagen de besliste overtuiging gekregen, dat een oreking van deze zaak in de Kamer ons land in gevaar brengen. Hij liet elk woord achterwege om dat te moti- 'en en trachtte ons te imponeeren met deze verklaring. de heer Dresselhuys de laatste dagen de overtuiging 't gekregen, dat een bespreking van deze zaak gevaarlijk oor Nederland, dan moet daarom de Kamer toch niet gen: laten wij er maar niet aan beginnen, men weet niet, r men blijft, als eenmaal de sluizen der welsprekendheid gaan. Wanneer de Kamer zich zelf respecteert, kan zij, al na den loop van dit debat, niet anders doen dan den Troelstra vergunning geven om zijn interpellatie te den.

e **Voorzitter:** Het ligt niet in mijn voornemen, met den Marchant over kleinigheden te gaan debatteeren; hij t betwist, dat ik gelijk had, maar als hij het nagaat in *Handelingen*, zal hij zien, dat de Voorzitter wel degelijk jk had.

Vanneer een interpellatie wordt aangevraagd, is het de oonte, dat de Voorzitter aan de Kamer een voorstel doet, die interpellatie al dan niet toe te staan. Er zou ook een ere gewoonte kunnen bestaan, nl., dat de Voorzitter mede- de: er is een interpellatie aangevraagd, vroeg: verlangt and daarover het woord, en zeide: zoo neen, dan is de rpellatie toegestaan. Het is hier echter gewoonte, dat de rzitter aan de Kamer voorstelt om een beslissing te nemen. als ik nu meen, dat de Kamer een interpellatie niet t toestaan, dan moet ik dat voorstellen en dan kan men . van mij verwachten, dat ik dat voorstel met een enkel rd motiveer. Men verlangt geen speeches van den Voor- r, maar men moet toch een korte motiveering hebben, en gewoonte heb ik gevolgd.

e heer **Troelstra:** Mijnheer de Voorzitter! Ik moet zeg- dat het debat, naar het mij wil voorkomen, weinig heeft eleverd, dat niet in mijn verdediging van het toestaan het verlof reeds te voren was tegengesproken. Het zij vergund, Mijnheer de Voorzitter, naar aanleiding van ehandeling van deze zaak ook een kleine aanmerking te en op uw beleid. Niet dat ik, in navolging van den heer chant, het bepaald ongeoorloofd zou vinden, dat u meent debat te moeten beginnen met het uitspreken van uw ning over de vraag, die de Kamer thans bezighoudt; maar oet het mij ten goede houden, het komt mij voor, dat u klein beetje al te eenzijdig en al te druk in dit debat ijpt. Bij een gewoon debat is het gebruikelijk, dat men eenige sprekers hun meening laat zeggen en dat men, zoover men daarin wordt aangevallen, riposteert en zijn oord aan die verschillende sprekers ten slotte in één le rede samenvat. U volgt bij deze gelegenheid een andere ode, nl. deze: elke spreker, die het woord voert, niet in eest, wordt onmiddellijk afgemaakt. Het woord is mis- n een beetje te sterk met het oog op de argumenten, die zigt, maar u poogt hem althans af te maken; terwijl u, r sprekers zijn, die niet tegen uw conclusie gekant zijn, stilzwijgen bewaart. Het wil mij voorkomen, dat debat- van dezen aard er bij zouden winnen, indien dit niet de methode, die gewoonlijk van de voorzitterstafel wordt lgd.

argumenten, die u hebt aangevoerd, zijn zoo weinig, k het moeilijk acht, daarop een antwoord te geven. Dat oord zou alleen kunnen bestaan in een herhaling van een ik in eersten termijn heb gezegd. De Voorzitter blijft meening, dat de interpellatie in strijd zou zijn met

(Troelstra.)

's Lands belang en, na gezegd te hebben, dat de Kamer er niets mede te maken heeft, omdat Nederland geen deel uit- maakt van de bezetting, geeft hij tevens toe, dat dit argu- ment niet aldus mag worden opgevat, alsof Nederland geen belang bij de zaak zou hebben. Wanneer de Voorzitter het bepaald noodig acht, zich te verweren tegen de opvatting, alsof volgens hem Nederland geen belang bij deze zaak zou hebben, dan wordt daardoor het argument, dat hij tegen het toestaan van het verlof aanvoerde, vrij sterk in waarde ver- minderd.

Ik blijf nog in het duister tasten, wat nu is het eigenlijke bezwaar tegen een uitspraak door leden van het Nederlandsche Parlement over hetgeen op het oogenblik in het Ruhrgebied gebeurt. Ik heb dit niet gehoord van den Voorzitter, maar ik heb het evenmin gehoord van den heer Dresselhuys. De heer Dresselhuys heeft, nadat hij de verschillende aarzelin- gen en weifelingen, die hem heen en weer hadden geslingerd, heeft medegedeeld, zich in een wolk van geheimzinnigheid gehuld.

De heer Dresselhuys is vooral de laatste dagen overtuigd geraakt, dat een interpellatie over deze zaak in het Neder- landsche Parlement niet alleen zou zijn niet in het belang van Nederland, maar ook niet in het algemeen internationaal belang.

Hoe is het toch in godsnaam mogelijk, dat een parlemen- tariër als de heer Dresselhuys meent, met een dergelijke algemeene phrase hier eenigen indruk te kunnen maken! Als de heer Dresselhuys wil, dat het eenigen indruk zal maken, moet hij uit zijn nevelen te voorschijn treden, komen met argumenten en ons zeggen, van welken kant hem die opmerkingen zijn gemaakt, van welken kant die inlichtingen zijn gekomen, die tot die conclusie voeren, en waarin die inlichtingen bestaan. Het deftige gezicht van den heer Dres- selhuys moge op zich zelf van een zekere indrukwekkendheid niet zijn vrij te pleiten, het is niet voldoende, om als argu- ment in deze belangrijke zaak te dienen!

Met name heeft de heer Dresselhuys gewezen op hetgeen door den heer Branting in deze zaak is gedaan, en hij ont- leende aan de ervaringen van den heer Branting een argu- ment tegen het toestaan van deze interpellatie. Mijnheer de Voorzitter! De ervaringen van den heer Branting in den Raad van den Volkenbond, waarvan de vergadering reeds eenige dagen geleden is afgeloopen en die dus in deze zaak geen rol zou kunnen spelen, zijn in verband met de motivee- ring, die ik gegeven heb voor het houden van mijn interpel- latie, van geen beteekenis. De heer Branting heeft geen initiatief durven nemen, hoewel hij onder den druk van de publieke opinie in zijn land naar Parijs is gegaan met het doel om te trachten, de zaak in den Raad van den Volken- bond ter sprake te brengen. De belangrijkste reden, die Branting daarvoor opgeeft, klopt met de argumenten, die wij vinden in het antwoord van den Bondsraad in het Zwit- sersche Parlement, nl. dat van de betrokken leden van den Bond het verzoek tot inmenging zal moeten uitgaan. Dat is op zich zelf natuurlijk een lastige quaestie, Mijnheer de Voorzitter, want Duitschland behoort niet tot de leden van den Volkenbond, dus daaruit zou moeten volgen, dat Duitsch- land geen verzoek tot bemiddeling zal kunnen doen. Maar met de taak van het Nederlandsche Parlement en met een interpellatie, als door mij wordt aangevraagd, heeft deze zaak niets te maken. Ik heb er uitdrukkelijk op gewezen, dat ik de Regeering in de gelegenheid wil stellen, van haar gezind- heid in deze blijk te geven. Verder gaat mijn aanvraag niet. Alle quaesties van initiatief, alle vragen over de wijze, waarop de zaak moet worden aangepakt, hebben met mijn interpellatie niets te maken.

Mijnheer de Voorzitter! Branting heeft zich bij verschil- lende gelegenheden over deze zaak uitgelaten. Van belang is vooral een interview te Stockholm, dat door den Zweed- schen draadloozen dienst wordt gemeld. Daarin lees ik o. a.:

> ,,In den geheelen toestand lijkt het mij het ramp- spoedigst, dat niemand weet, waartoe de Ruhrbezetting zal leiden. Ik ben echter overtuigd, dat ze in geen geval positieve uitkomsten zal hebben en dat de twee partijen

(Troelstra e. a.)

ten slotte tot onderhandelingen over een vergelijk moeten komen."

Het besef van de noodzakelijkheid om te komen tot onderhandelingen is dus bij den Zweedschen premier zeer sterk.

Daaraan toegevoegd, lees ik ik in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant:*

„Branting gaf te kennen, dat jhr. van Karnebeek, de Nederlandsche Minister van Buitenlandsche Zaken, ook zoo over de Fransche actie denkt."

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet zeggen, dat ik het hoogst belangrijk gevonden zou hebben, indien jhr. van Karnebeek in de gelegenheid ware gesteld, om die meening, die hij blijkbaar over de Fransche actie heeft, in het Nederlandsche Parlement te doen hooren. Een dergelijke meening van een bekend, en ook in het buitenland zeer geacht diplomaat, als jhr. van Karnebeek, hier in het Nederlandsche Parlement ten beste gegeven, zou voor de totstandkoming van bemiddeling van betrekkelijk groote waarde kunnen zijn. Maar wanneer wij worden verhinderd de interpellatie te houden, dan wordt daarmede de gelegenheid, om een dergelijke verklaring te hooren, ongebruikt gelaten.

Te veel wordt over het hoofd gezien, vooral in de kringen van de Vrijheidsbonders, het belang, dat in deze dagen ook eens een stem uit den boezem van het volk komt, dat men niet alleen in de pers of in vergadering aan bepaalde personen gelegenheid geeft om zich te uiten — het moest er nog bijkomen, dat men ook dat belette! — maar dat ook het Nederlandsche Parlement zich geroepen gevoelde, om een orgaan te zijn voor de uiting van het volksgeweten. Het verbaast mij, dat niemand der rechterzijde, waar men altijd het geweten boven alles stelt, waar men aan de ethiek zoo groote waarde hecht, waar men altijd zoo spreekt over de vrijheid van Nederland, ik zeg, het verbaast mij, dat niemand der rechterzijde de gelegenheid heeft te baat genomen om eens een woord van zedelijken ernst te spreken naar aanleiding van hetgeen daar in de buurt van ons land plaats vindt. Partijen, die doode elementen zijn ten opzichte van de groote vraagstukken van dezen tijd, partijen, die eenvoudig meegaan, omdat een zeker diplomatiek, parlementair of politiek belang het voor het oogenblik gemakkelijk voor hen doet zijn, partijen, die aan de stem des gewetens het zwijgen opleggen, moeten niet denken, dat zij langen tijd als aanvoerders van het volk zullen worden geduld.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het voorstel van den Voorzitter, om de interpellatie niet toe te staan, wordt in stemming gebracht en aangenomen met 57 tegen 26 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Michielsen, Bomans, Stulemeijer, Bongaerts, Deckers, van Gijn, van de Bilt, Engels, Dresselhuys, mejuffrouw Katz, de heeren van Dijk, Feber, Heukels, de Wilde, Knigge, Krijger, van den Heuvel, Rutten, A. Colijn, mejuffrouw Westerman, de heeren Staalman, H. Colijn, Hermans, Nolens, Boon, van Rijckevorsel, Kolkman, Fruytier, Tilanus, Schouten, Schokking, de Monté ver Loren, Lovink, van Vuuren, van Sasse van Ysselt, Rutgers, van Boetzelaer van Dubbeldam, Gerritzen, Scheurer, Snoeck Henkemans, Moerel, Bakker, van Wijnbergen, Bulten, Smeenk, Beumer, van Rijzewijk, Visscher, Suring, Kuiper, Braat, Wintermans, Rutgers van Rozenburg, Ament, Ter Hall, Weitkamp en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Troelstra, van Ravesteijn, mejuffrouw van Dorp, de heeren Ketelaar, Oud, Ebels, de Boer, Brautigam, J. ter Laan, van Zadelhoff, IJzerman, Kleerekoper, Vliegen, van der Waerden, Duys, Schaper, Gerhard, K. ter Laan, Hiemstra, Hugenholtz, van Braambeek, Albarda, van den Tempel, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw de Vries—Bruins en de heer Marchant.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor

(Voorzitter.)

de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel versl[ag] der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keure[n].

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van:

I. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn g[e]steld de inlichtingen op het adres van G. J. Kienhuis, [te] Oldenzaal, houdende verzoek om vergoeding van door he[m] als korporaal der militaire hulpgevangenbewaarders te Ha[r]derwijk betaalde kosten voor geneeskundige hulp en ve[r]pleging (171).

Deze conclusie wordt zonder beraadslaging en zonder hoo[f]delijke stemming aangenomen;

II. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn g[e]steld de inlichtingen op het adres van M. H. de Ruiter, t[e] Tricht, gemeente Buurmalsen, houdende verzoek om ve[r]goeding der schade, geleden gedurende den tijd, dat hij te onrechte verplicht werd onder de wapenen te verblijve[n] (214).

De Voorzitter: In verband met de onlangs in de benamin[g] van enkele Departementen van Algemeen Bestuur aang[e]brachte wijziging zal in de conclusie van het Verslag i[n] plaats van „Minister van Binnenlandsche Zaken" moete[n] worden gelezen „Minister van Binnenlandsche Zaken e[n] Landbouw";

III. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn ge[-]steld de inlichtingen op het adres van M. H. Gillissen[,] koopman, te Mesch, houdende verzoek hem afschriften t[e] doen verstrekken van de kohieren van den gemeentelijke[n] hoofdelijken omslag in zijne woonplaats over 1919 e[n] 1920 (243).

De Voorzitter: In verband met de onlangs in de benaming van enkele Departement van Algemeen Bestuur aangebracht[e] wijziging zal ook in de conclusie van dit Verslag in plaat[s] van „Minister van Binnenlandsche Zaken" moeten worde[n] gelezen „Minister van Binnenlandsche Zaken en Land[-]bouw".

De gewijzigde conclusiën worden achtereenvolgens zonde[r] beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen[.]

IV. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn ge[-]steld de inlichtingen op het adres van mevrouw de weduw[e] C. van Rietschoten, geb. van Rije, te Bandoeng (Java)[,] houdende verzoek om terugbetaling van ingehouden kortin[-]gen ten behoeve van het pensioenfonds voor weduwen e[n] weezen (141);

V. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn ge[-]steld de inlichtingen op het adres van het Comité tot behartiging van de algemeene belangen van he[t] Marinepersoneel beneden den rang van officier, te Helder[,] betreffende de uitreiking van certificaten van aanbeveling aan ontslagen schepelingen der Marine (170).

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming met de voorgestelde conclusiën;

VI. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van de weduwe C. J. de Man—Faassen, te Rotterdam, houdende verzoek om toekenning van pensioen (288).

De conclusie strekt om:

1°. den Minister van Financiën dank te zeggen voor de verstrekte inlichtingen;

oorzitter e. a.)

2°. dien Minister uit te noodigen een wetsontwerp aanngig te maken, waarin de mogelijkheid wordt geopend ı aan adressante, en waarschijnlijk ook nog aan enkele dere, in hetzelfde geval verkeerende, weduwen van onderjzers aan Rijksnormaallessen pensioen te verleenen.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij met voorgestelde conclusie niet vereenigen; ik heb bezwaar gen het tweede gedeelte dezer conclusie, waarbij aan de ımer wordt voorgesteld om den Minister uit te noodigen n wetsontwerp aanhangig te maken, waarin de mogelijkid wordt geopend om aan adressante, en waarschijnlijk k nog aan enkele andere, in hetzelfde geval verkeerende, duwen van onderwijzers aan Rijksnormaallessen pensioen verleenen.

De **Voorzitter**: Ik kan den heer Beumer mededeelen, dat Minister mij heeft gezegd, dat hij in voorbereiding heeft n wetsontwerp, waarin deze zaak wordt behandeld.

Ik zal, nu de heer Beumer zich verzet tegen deze conclusie, n de Kamer voorstellen dit stuk van de agenda af te nemen, ı het wederom te behandelen te gelijk met het toegezegde etsontwerp.

Ik stel dus aan de Kamer voor, op de gronden, door mij rmeld, stuk 288 van de agenda af te voeren.

Daartoe wordt besloten;

VII. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn steld de inlichtingen op het adres van G. Rozeboom, judant-onderofficier bij het IIIde bataljon, 1ste regiment fanterie, te Assen, houdende verzoek om terugbetaling van or hem voor zijn echtgenoote betaalde verpleegkosten 18);

VIII. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn steld de inlichtingen op het adres van F. P. A. van der ast, landbouwer, te Milligen, gemeente Apeldoorn, houden klacht over het optreden van den directeur van het Reonte-Depot te Milligen tegenover adressant (159);

IX. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn steld de inlichtingen op het adres van L. W. Chr. G. van r Garden, gepensionneerd kapitein der infanterie, met den ng van luitenant-kolonel, te 's Gravenhage, houdende verek om herziening van zijn pensioen in verband met zijn nsttijd als stationscommandant (162);

X. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn steld de inlichtingen op het adres van M. de Vries, gepennneerd opperschipper der Koninklijke Marine, te Helder, udende verzoek hem verhoogd pensioen in den rang van judant-onderofficier toe te kennen (164);

XI. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn steld de inlichtingen op het adres van N. J. Lavaleije, joor bij het 19de regiment infanterie, in garnizoen te Arnm, houdende verzoek de kosten eener specialistisch-chirurche behandeling van zijn dochter voor rekening van het jk te brengen (180);

XII. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn steld de inlichtingen op het adres van E. de Graaf, gewezen erve-1ste-luitenant der infanterie, te 's Gravenhage, houde verzoek om rechtsherstel in verband met het hem ten rechte verleend ontslag uit den militairen dienst (181);

XIII. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn steld de inlichtingen op het adres van H. de Iongh, kapitein n het regiment jagers, thans tijdelijk werkzaam aan het partement van Oorlog, houdende verzoek maatregelen te llen nemen tot verbetering van het stelsel van opleiding aanwijzing van officieren van het Nederlandsche leger or den generalen staf (182);

XIV. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn steld de inlichtingen op het adres van J. van Drie, sergeantjoor-verpleger bij de Luchtvaart-afdeeling, te Soesterberg, udende verzoek om vergoeding van verhuiskosten (185);

XV. de **conclusie** der Commissie, benoemd tot het instellen van een onderzoek naar en het uitbrengen van verslag aan de Kamer over de wijze, waarop de contracten (voor de levering van vliegtuigen en motoren), bedoeld in den brief van den Minister van Oorlog a. i. van 25 Februari 1920, zijn gesloten en uitgevoerd (133);

XVI. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op de adressen van den voorzitter en den secretaris, namens het dagelijksch bestuur van het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen, en van den voorzitter en den secretaris van den Bond van Steenhouwers-Patroonsvereenigingen in Nederland, betreffende het vorderen door de spoorwegmaatschappijen van staangeld voor spoorwegwagens na des Zaterdagsmiddags 1 uur (137);

XVII. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van S. van Veenstra, adjunct-commies ter Directie van de Rijkspostspaarbank, te Amsterdam, houdende verzoek om restitutie van eene door zijne echtgenoote als Rijksambtenaar, tijdens een haar verleend verlof, gestorte pensioenbijdrage (176);

XVIII. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van mevrouw E. Ch. Stamm'ler, geboren Böttger, onderwijzeres met verlof, te 's Gravenhage, houdende verzoek den tijd, gedurende welken zij in dienst is geweest bij het particulier gesubsidieerd onderwijs in Nederlandsch-Indië, te mogen inkoopen voor pensioen (127);

XIX. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn gesteld de verslagen der Algemeene Rekenkamers in Nederland en in Nederlandsch-Indië, bedoeld in art. 79 der Indische Comptabiliteitswet, betreffende haar werkzaamheden over 1920 (177);

XX. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn gesteld de verslagen der Algemeene Rekenkamer, bedoeld in art. 36 der Surinaamsche en art. 36 der Curaçaosche Comptabiliteitswet, betreffende haar werkzaamheden over 1920 (186);

XXI. de **conclusie** der Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van J. Th. Smit, eervol ontslagen arts bij den dienst der pestbestrijding in Nederlandsch-Indië en gepensionneerd officier van gezondheid der 1ste klasse bij het leger in Nederlandsch-Indië, te Bandoeng, houdende verzoek hem vrijen overtocht naar Nederland te verleenen en om vergoeding van geleden financieele schade (255).

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming met de voorgestelde conclusiën.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging der Ongevallenwet 1921 (259).**

De heer **Snoeck Henkemans**, lid van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgend Verslag uit:

In handen van uw Commissie is gesteld een adres van de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten, te 's Gravenhage, waarin er op wordt gewezen, dat, hoewel het wetsontwerp een stap in de goede richting is, voor de gemeenten, die zelf een ongevallendienst hebben, een andere regeling zou kunnen worden getroffen, nl. van zoodanigen aard, dat deze gemeenten de uitkeering aan het werk doen, terwijl de afrekening plaats heeft tusschen de gemeenten en de Rijksverzekeringsbank, zoodat alleen voor de ernstige ongevallen de Rijksverzekeringsbank onmiddellijk geneeskundige contrôle uitoefent.

Uw Commissie stelt voor, het adres ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

(van Dijk e. a.)

De heer **van Dijk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb bij de behandeling van dit wetsontwerp niet het woord gevraagd om mij tegen den inhoud er van te verzetten, integendeel, omdat ik meen, dat de voorgestelde wijzigingen alle mogelijke aanbeveling verdienen. Er is echter ook een bepaling in opgenomen om het decentralisatiebesluit van den 15den Juli 1922 zoo volledig mogelijk te doen aanpassen aan de bestaande Ongevallenwet.

Dit geeft mij aanleiding om, indien daartegen bij den Minister geen bezwaar bestaat, een enkele vraag te doen. Ik zou nl. willen vragen, hoe op het oogenblik het decentralisatiebesluit, waarvan men op het oogenblik zes weken ervaring heeft, werkt.

In November jl. is tusschen Zijn Excellentie en mij een gedachtenwisseling daarover gevoerd. Ik heb er toen eenige bezwaren tegen ingebracht en de Minister is zoo welwillend geweest, dat een opbouwende critiek te noemen, terwijl hij mij daarbij overweging heeft toegezegd van datgene, wat toen was ontwikkeld.

Ik geloof, dat er op het oogenblik reeds iets te zeggen is van de wijze, waarop het besluit werkt, of wat er van de bezwaren, die toen naar voren zijn gebracht, in de practijk is gebleken; of de Raden van Arbeid zich in staat hebben getoond het nieuwe werk, waarvoor ze gesteld werden, te verrichten. Reeds nu zou wellicht kunnen medegedeeld worden of van het dubbele werk, hetwelk ik vreesde, dat door het nemen van het decentralisatiebesluit door de Raden van Arbeid zou moeten worden verricht en ook door de Bank moet worden gedaan, in de practijk iets is gebleken. Ik hoop, dat de Minister bereid zal zijn op deze punten eenige inlichtingen te verstrekken.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Dit wetsontwerp heeft vrijwel de algemeene instemming van de Kamer, en te recht, want het brengt groote vereenvoudigingen mee, maar er zijn toch ook, zooals in het Voorloopig Verslag werd gezegd, eenige bezwaren aan verbonden.

Ik wil gaarne met den Minister medegaan om ten aanzien van het onderzoek van deze ongevallen een proef te nemen. Het zal uit medische kringen spoedig voldoende kunnen blijken, indien het waar is, dat hierdoor kleine ongevallen aan de aandacht zullen ontsnappen en tot groote gevolgen kunnen leiden.

Dat is het groote bezwaar, waarop men m. i. zal hebben te letten.

De vereenvoudiging, die dit wetsontwerp bedoelt te brengen, is een incidenteele, is een kleinigheid, vergeleken met wat wij eigenlijk wenschen op het gebied van de ongevallenverzekering, dat is, dat al die gevallen, die voorkomen bijv. gedurende de eerste 6 of 7 weken, gebracht worden naar de Raden van Arbeid.

Nu zou ik in dit verband den Minister willen vragen, hoe hij zich nu denkt het verloop van deze zaak. Het lijkt mij van groot belang, dit juist met het oog op het aanhangig wetsontwerp even te bezien. Zijn de berichten, die ik daaromtrent in de dagbladen gelezen heb, juist, dan wordt thans deze zaak behandeld in de commissie XI van den Hoogen Raad van Arbeid. De chef van de afdeeling Arbeidsverzekering, de heer Groeneveld, heeft een geheel reorganisatieplan ontworpen, dat thans nog maar in die commissie wordt besproken; daarmede zal eenige tijd heengaan. Dan komt het in den Hoogen Raad zelf; dan zal de Minister een wetsontwerp hebben samen te stellen; dat wetsontwerp zal dan moeten naar den Raad van State; dan komt het eindelijk hier; er komt een Voorloopig Verslag, vervolgens een Memorie van Antwoord; dan komt nog de openbare behandeling, eerst hier en dan in de Eerste Kamer. Ik ben, dunkt mij, nog zeer aan den optimistischen kant, wanneer ik beweer, dat daarmede 4, 5, misschien wel 6 jaren gemoeid zullen zijn. Mijn vraag is nu: zullen wij dan zoo lang, wat betreft de verbetering van de administratie van de ongevallenverzekering en de rechten van de verzekerden, blijven stilstaan? Is dit wetsontwerp te beschouwen als het laatste stukje dat wij krijgen, behoudens dan misschien hier en daar

(Duys e. a.)

wat kleine redactiewijzigingen? Beteekent dat dus, dat gedurende 4, 5 of 6 jaren de arbeidersklasse bijv. de geheele ziekteverzekering en de ziekteverzorging niet zullen krijgen? Zal dat geheele werk worden stopgezet?

Ik wil mij niet uitspreken voor de directe uitvoering van de wet-Talma en ook niet voor de directe uitvoering van het plan-Posthuma-Kupers, maar welken kant men ook zal uitgaan, het feit zelf, dat de arbeidersklasse deze jaren verstoken zou zijn van eenige ziekte-uitkeering en eenige geneeskundige hulp bij ziekte, is niet te tolereeren.

Ik meen, dat de Minister een ontwerp vrijwel klaar heeft liggen, geheel gereed voor invoering. Misschien zou alleen nog een loongrens gewijzigd worden, maar met een klein spoedontwerpje zou dat in orde te maken zijn.

Verder heeft hij gereed liggen een proeve-ontwerp-Posthuma-Kupers, ten aanzien waarvan, naar mij verzekerd is door een van degenen, die nauw bij dit ontwerp betrokken zijn, de Minister ook wijzigingen gekregen heeft in verband met de critiek, welke op dat ontwerp is uitgebracht. Dus de Minister zou zijn ambtenaren aan het werk kunnen zetten, als hij dien kant althans op wil, om een concreet ontwerp op de basis van de bedrijfsvereenigingen gereed te maken.

Er gebeurt echter niets en ik zou nu van den Minister de categorische verklaring willen hebben of het inderdaad 4, 5 of 6 jaren nog zal moeten duren, voordat van deze zaken iets kan komen. De Minister moet nu niet zeggen: och, het zal medevallen, want zelfs in zijn meest optimistische oogenblikken zal hij moeten toegeven, dat de codificatie van de geheele sociale verzekering, waarmede men nu pas bij den Hoogen Raad van Arbeid begonnen is, nog jaren zal vereischen.

Ik hoop, dat ik van den Minister de verzekering zal krijgen dat, als hij binnen een kort tijdsbestek, bij voorbeeld in eenige maanden, ziet, dat het dien weg opgaat, hij zal komen met een behoorlijke regeling van de ziekteverzekering van de arbeiders in ons land. Hoewel ik het een beetje verkeerd vind om met die phrase te komen, omdat onder het masker van bezuiniging dikwijls een zeer leelijke reactie verborgen is, zou ik zelfs uit een oogpunt van bezuiniging tot den Minister willen zeggen: kom spoedig met de ziekteverzekering; de Invaliditeitswet is noodeloos veel duurder dan wanneer daaraan toegevoegd zou zijn de ziekteverzekering.

Ik vraag dus aan den Minister — en ik hoop, dat hij klaren wijn zal schenken, zoodat de arbeidersklasse precies zal weten wat daarvan aan is —: liggen de ziekteverzekering en de geneeskundige verzorging vast, voor ten minste een jaar of vijf, totdat de Eerste Kamer over het groote en mooie plan van den Minister zich zal hebben uitgelaten? Dit is een werk van zóó grooten, zóó geweldigen omvang, dat men in Oostenrijk daar midden in is blijven steken en dat niet ten gevolge van den oorlog, maar nadat men er reeds zes jaar aan had gewerkt. Ook in Duitschland heeft men reeds jaren aan deze zaak gewerkt vóór men die codificatie voor elkaar had. Ik hoop niet, dat het hier te lande daarmee denzelfden weg zal opgaan. Ik zie daar tegenover mij staan een paar heeren van rechts, den heer Nolens, die destijds als voorzitter van de Commissie van Voorbereiding van de wetten-Talma zijn best heeft gedaan om de zaak voor elkaar te krijgen, en den heer Snoeck Henkemans, die een speciale liefde heeft voor de ziekteverzekering. Ik hoop, dat deze beide heeren met mij sterken aandrang zullen uitoefenen om, zonder verder te spreken over de principes van de heeren Posthuma, Kupers of Talma, deze zaak zoo spoedig mogelijk te regelen.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! De zeer belangrijke zaak, die door den vorigen geachten spreker hier aan de orde is gesteld, is bij dit wetsontwerp niet behandeld in het Voorloopig Verslag en ook niet in de Memorie van Antwoord, zoodat het eenigszins moeilijk valt, om op dit oogenblik daarover te debatteeren. Maar nu de heer Duys de quaestie ter sprake heeft gebracht, wil ik toch niet nalaten om ook mijnerzijds hier uit te spreken, dat ik den gang van zaken, die nu gevolgd wordt in zake de sociale verzekering, in hooge mate betreur. Maar men zou hier ook kunnen vragen: aan wien de schuld? Er is een Ziektewet in het

46ste VERGADERING. — 13 FEBRUARI 1923.

259. Wijziging der Ongevallenwet 1921.

(...eenk e. a.)

...tsblad opgenomen en er is een klein ontwerpje van be...kelijk geringen omvang door den Minister aanhangig ...aakt bij den Hoogen Raad van Arbeid, om op een enkel ...t, betreffende de bijzondere kassen, een wijziging te ...gen in de wet-Talma. Toen zijn de heeren Posthuma en ...ers gekomen en heeft ook de moderne vakbeweging zich ...n spannen voor het karretje van eerstgenoemde en heeft ...rdoor deze gansche zaak voor enkele jaren van de baan ...hoven. Het gevolg is, dat wij hier in Nederland waar...jnlijk nog gedurende eenige jaren zullen moeten wachten ...een ziekteverzekering, zeer tot schade van de arbeiders. ...k betreur dezen gang van zaken, maar ik kan niet nalaten ...onstateeren, dat de heeren, die zich met de plannen-...thuma en -Kupers hebben onledig gehouden, zelf een ...ot deel van de verantwoordelijkheid voor deze zaak ...gen. Dat is geen verwijt aan den heer Duys, van wien ...weet, dat hij van meet af tegenstander van het plan-...thuma was, maar wel aan de menschen, die er zich te ...der ure voor hebben gespannen.

...e heer **Duys**: De Minister zou nooit gezwicht zijn, als ...t zooveel menschen van rechts met het plan Posthuma-...pers waren meegegaan.

...e heer **Smeenk**: Er is mij niets van bekend, dat de ...hterzijde in deze Kamer zich voor deze zaak zou hebben ...esproken. De zaak is een- en andermaal bij de begrooting ...Arbeid aan de orde geweest en, voor zoover ik kan nagaan, ...bben de sprekers van de rechterzijde, die daarbij het woord ...bben gevoerd, zich op het standpunt gesteld, dat de Ziekte-...-Talma behoorde te worden uitgevoerd.

...et gebeurde laat zich op dit oogenblik niet herstellen. ...ans zijn er zeer groote plannen aanhangig — wij kennen ... plan van den heer Groeneveld —, waarin de geheele ...iale verzekering ondersteboven wordt gehaald en volgens ...ke gansch nieuwe denkbeelden in wetsontwerpen zullen ...rden belichaamd. Men behoeft waarlijk geen profeet te ...n om te voorspellen, dat het eenige jaren zal duren, voor... die zaak in kruiken en kannen zal zijn. Het gevolg zal ...n, dat wij jaren zullen wachten op de ziekteverzekering ...t de gevolgen, die daaraan verbonden zijn, die de heer ...ys met een enkel woord heeft geschetst en die wel waren ...vermeerderen.

...ok mijnerzijds zou ik er bij den Minister op willen aan-...ngen om, als hij bemerkt — wat m. i. spoedig het geval ... zijn — dat van die groote plannen niet dadelijk zoo heel ...l zal worden gerealiseerd, niet gedurende eenige jaren ...wachten met de invoering van de ziekteverzekering, maar ...t de kleine wijzigingen, welke hij destijds aanhangig heeft ...maakt, de Ziektewet, die in het *Staatsblad* staat, in te ...eren. Ik ondersteun in dit opzicht den aandrang, door den ...er Duys uitgeoefend. De arbeiders hebben aan de ziekte-...zekering groote behoefte.

...e heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! ...t is eenigszins onverwacht, dat bij dit wetsontwerp, waar-...en in het Voorloopig Verslag weinig bedenkingen rezen, ...h een zoo breed debat ontwikkelt over een zaak, die nog ...eel in wording is. Doch nu het eenmaal is geschied, kan ... niet nalaten een enkel woord te zeggen. Ik heb van den ...r. Smeenk eenige klanken opgevangen, die mij eenigszins ...gerust maken: de Minister zou zijn gezwicht en het zou ...g een aantal jaren moeten duren, alvorens wij een betere ...eling der sociale verzekering konden verwachten. Tot ...jn blijdschap mag ik zeggen, dat ik van het zwichten van ...n Minister nog niets gemerkt heb. In de Kamer heeft de ...nister alleen medegedeeld, dat hij met belangstelling zou ...steren naar de behandeling in den Hoogen Raad van ...beid van een plan, dat door de afdeeling Arbeidersver-...kering van zijn Departement aan hem was voorgelegd. Nu ...eft dat inderdaad eenig oponthoud, maar dit oponthoud ...hoeft toch niet zoo lang te zijn. Voor zoover wij, de heer ...ys en ik, die nog gezeten hebben in de oude Commissie ...n Voorbereiding van het jaar 1912 voor de Ziektewet en

(Snoeck Henkemans e. a.)

de Invaliditeitswet, den Minister kennen, is er zeker geen aanleiding om niet te vertrouwen, dat de Minister, na geluisterd te hebben en na tot de overtuiging te zijn gekomen, dat van het thans voorgestelde weinig zal komen, omdat het zeker niet beter is dan het oude, zal voortgaan op den weg, welken wij hem op het gebied van de sociale verzekering gedurende zoovele jaren met blijdschap hebben zien bewandelen.

Er is derhalve geen aanleiding thans onrustwekkende redevoeringen te houden. Binnen enkele weken zal, naar wij vernomen hebben, het beraad, waarnaar de Minister met belangstelling luistert, zijn afgeloopen. Dan zal de Minister het beslissende woord moeten spreken. En dan heb ik vol vertrouwen in dezen Minister van Arbeid, dat hij het vertrouwen, dat de voorstanders van een goede sociale verzekering in hem stellen, niet zal beschamen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Nijverheid en Handel: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Dijk heeft zich bepaald tot het bespreken van een onderwerp, dat ook zeer uitvoerig in de schrifturen is behandeld. Hij heeft namelijk gevraagd: hoe staat het op dit oogenblik met de decentralisatie van de ongevallenverzekering? Ik heb juist dezer dagen eens aan de beide Verzekeringsraden gevraagd, welken indruk dezen, die het toezicht hebben op de Raden van Arbeid, hebben omtrent de wijze, waarop sinds 1 Januari jl. het werk door de Raden van Arbeid wordt verricht; of zij den indruk hebben, dat de zaak marcheert of dat zich de moeilijkheden voordoen, die door sommigen werden gevreesd.

Ik heb mondeling van een der leden van den Verzekeringsraad te Arnhem vernomen, dat in het gebied van dien Raad de zaken goed marcheeren en dat van geen enkele zijde klachten zijn ingekomen. En van den Verzekeringsraad te 's Gravenhage kreeg ik, dd. 12 Februari, dit antwoord:

> ,,In antwoord op de ons gestelde vraag, hebben wij de eer u te berichten, dat de ons toegevoegde ambtenaren van den buitendienst, kort na den aanvang van dit jaar, bezoeken zijn gaan afleggen bij de Raden binnen ons ressort, zoowel ter contrôle als, waar gewenscht, ter nadere instructie
>
> Uit hun rapporten blijkt ons, dat de aan de Raden van Arbeid toegevoegde ambtenaren der Rijksverzekeringsbank op den 2den Januari op de hun toegewezen plaatsen present waren; dat de Raden zich met ijver en toewijding toelegden op de hun opgedragen nieuwe taak en dat het bedrijf van de Rijksverzekeringsbank zonder noemenswaardige stagnatie door de Raden is voortgezet.
>
> In het algemeen kunnen wij over den stand der werkzaamheden en den gang van zaken niet anders dan tevreden zijn."

Ik heb ook gelegenheid gehad, enkele voorzitters van Raden van Arbeid naar hun persoonlijke ervaring te vragen en ook van dezen heb ik volkomen gelijkluidende verklaringen gekregen. Ik geloof dus, dat de Kamer op dit punt gerust kan zijn. Deze zaak was behoorlijk voorbereid en blijkt thans ook te marcheeren, zooals ik de Kamer verklaarde, dat ik vertrouwde dat zij marcheeren zou. Alleen blijkt uit mededeelingen, die ik kreeg, dat althans eenige voorzitters van meening zijn, dat de bezuiniging, die ik meende dat verkregen zou worden, grooter zou zijn dan ik dacht, omdat men meende, dat het aantal ambtenaren, als men eenmaal in de zaken was ingeleefd, nog wel ingekrompen zou kunnen worden.

Ik herinner er aan, dat ik indertijd heb medegedeeld, dat de reden, waarom ik op een gegeven moment besloten heb tot decentralisatie over te gaan, was, dat de Rijksverzekeringsbank mij vroeg uitbreiding van het aantal ambtenaren met een vrij groot aantal en dat ik toen gezegd heb: nu lijkt het mij het moment om niet meer door te gaan met uitbreiding van personeel, maar over te gaan tot decentralisatie. Nu blijkt, dat het werk verricht kan worden zonder uitbreiding van personeel en dat verschillende voorzitters van Raden van Arbeid van meening zijn, dat zij aan de hun toegevoegde ambtenaren op den duur nog te veel hebben.

(Minister Aalberse.)

Ten eerste is dus tegengegaan uitbreiding van het aantal ambtenaren aan de Bank en ten tweede zal vermoedelijk het totaal aantal ambtenaren ook nog eenigermate kunnen worden ingekrompen. Met dit laatste zullen de Raden van Arbeid eenigszins voorzichtig moeten zijn, want zij zullen eerst de noodige ervaring moeten opdoen en bovendien krijgen zij met 1 April a.s. de invoering van de Landbouwongevallenwet, waarvoor ook nieuwe werkzaamheden noodig zijn. Ik geloof dus, dat ik op de vragen van den heer van Dijk met een gerust hart kan antwoorden, dat inderdaad gebleken is, dat de decentralisatie in de practijk voldoet en de Kamer in dit opzicht volkomen gerust kan zijn.

De drie volgende sprekers hebben een geheel ander onderwerp behandeld, dat in de gewisselde stukken niet genoemd is. Ik kan wel zeggen, dat het mij eenigermate heeft verrast, dat op dit punt van mij rekening en verantwoording wordt gevraagd, maar ik heb toch volstrekt geen bezwaar om op de gestelde vragen een antwoord te geven.

De heer Duys heeft, in verband met de korte ongevallen van 6 weken en minder, er op gewezen, dat altijd is gezegd, dat er een zeker verband was tusschen de ongevallen- en de ziekteverzekering en dat het zoo gewenscht was, deze ongevallen niet onder de Ongevallenwet te laten, maar bij de ziekteverzekering te brengen. Zoo heeft hij, om toch geheel binnen het kader van dit wetsontwerp te blijven, de brug geslagen om te komen tot zijn vraag: hoe staat het met de invoering van de ziekteverzekering? Ik breng alle hulde aan den geachten afgevaardigde voor de wijze, waarop hij binnen de perken van dit debat die vraag heeft weten te stellen.

Ik meen, bij de behandeling van hoofdstuk *Xa* der Staatsbegrooting voor dit jaar het antwoord op die vraag eigenlijk reeds te hebben gegeven. Ik heb toen gezegd, dat het een van de grootste teleurstellingen in mijn eerste vierjarige periode als Minister van Arbeid is geweest, dat ik er niet in geslaagd ben, de ziekteverzekering tot invoering te brengen. De heer Smeenk heeft de vraag gesteld: aan wien de schuld? Ik zou daarop geen antwoord willen geven, maar wil alleen herinneren aan de feiten, nl., dat mijnerzijds, nadat ik de Invaliditeitswet tot invoering had gebracht, onmiddellijk de ziekteverzekering ter hand is genomen, met de bedoeling om, op dezelfde wijze als ik er in geslaagd was, in deze Kamer de leden tot elkander te brengen om te komen tot de invoering van de Invaliditeitswet, te komen tot invoering van de ziekteverzekering. Ik heb daarvoor denzelfden weg gevolgd en onmiddellijk gemaakt een ontwerp tot wijziging van de ziekteverzekering, waarin verschillende desiderata, die in den loop der tijden gebleken waren, verwezenlijkt waren. Ik heb dat ontwerp om advies gestuurd naar den Hoogen Raad van Arbeid, en toen is niet de ellende begonnen, gelijk hier wordt gezegd, maar is gebleken, dat er een groote kentering was gekomen bij een groot deel van ons volk, bij verschillende groepen en partijen, ten aanzien van de organisatie van de ziekteverzekering. Zoowel partijgenooten van den heer Duys als van leden van rechts hebben aan die kentering meegedaan. Dat veranderde inzicht heeft de behandeling van dat ontwerp in den Hoogen Raad van Arbeid veel langer opgehouden, dan ik bij mogelijkheid had kunnen denken. Totdat eindelijk het advies kwam, waaruit bleek, dat er wel een bepaalde meerderheid voor het ontwerp was, doch dat, als men de stemmen niet alleen telt maar ook eenigermate weegt, het andere stelsel nog steeds krachtige voorstanders vond.

Zoo stond de zaak in het laatste jaar, dat ik de eer had, onder het vorige Kabinet Minister van Arbeid te zijn. Onderwijl kwam ook de kentering in de economische omstandigheden van ons land. De vraag werd steeds sterker naar voren gebracht of, waar vele bedrijven stilstonden of gedeeltelijk dan wel slechts met verlies werkten, dit het moment was om een nieuw stuk sociale verzekering in te voeren en tot meerdere premiebetaling te dwingen.

Het derde punt in de geschiedenis van deze zaak was, dat ik van af den aanvang van mijn optreden gezegd heb: Mijn voornemen is, zoo spoedig mogelijk de invaliditeitsverzekering en de ziekteverzekering in te voeren, maar zoodra de ingevoerd zijn, wil ik de geheele sociale verzekering ter ha nemen. Men kan dit terugvinden in de programrede, die toenmalige tijdelijke Voorzitter van den Ministerraad December 1918 heeft gehouden. Hij heeft toen uitdrukkeli medegedeeld, dat dit mijn voornemen was en dat voor het begin van uitvoering van dit voornemen h vierde jaar had bestemd. Die belofte ben ik ten vol nagekomen, want in het vierde jaar is aan mijn Depa tement voorbereid de totale reorganisatie van de socia verzekering. Toen is, na de verkiezingen, het twee Kabinet-Ruys de Beerenbrouck opgetreden en in het pr gram van dit Kabinet is uitdrukkelijk medegedeeld, da het zich voorstelde te komen met een totale reorganisatie vereenvoudiging en Vereinheitlichung van de geheel sociale verzekering. Toen kwam dus, bij de economisch vraag, die ik zooeven stelde, nog deze nieuwe vraag: Is he verstandig, in dat stadium te komen met invoering van d ziekteverzekering? Het was niet iets wat in een ver verschie ligt, wij waren bezig en zaten reeds midden in de voorberei ding van de totale reorganisatie van de sociale verzekering Was het nu wenschelijk, weer een stuk verzekering met een bepaald stelsel van organisatie in te voeren in het bewustzijn dat wij binnenkort toch weer zouden overwegen dat geheel stelsel te veranderen? Was het niet veel verstandiger, zoovee mogelijk spoed te maken met de totale reorganisatie en te gelijk daarmede de ziekteverzekering te behandelen en in he nieuwe systeem in te voegen?

Men kan ten aanzien van die reorganisatie meer of minder optimist zijn. Men kan, zooals de heer Duys, die nog min of meer leeft in herinneringen aan de dagen van Talma, denken: dat duurt nog vreeselijk lang, want dan heeft men leden, die redevoeringen houden van tien uren of langer, zooals wij al eens beleefd hebben. Inderdaad, wanneer de zaak op die wijze behandeld wordt, dan heeft de heer Duys volkomen gelijk en komen wij er in geen vijf jaar, dan kan het wel tien jaar duren. Ik stel mij echter de zaak anders voor. Ik heb dezen weg gekozen. Om niet door te zetten wat ik zelf op dit gebied als het hoogste ideaal beschouw, maar datgene, waarvan ik overtuigd ben dat ik het hier in korten tijd kan tot stand brengen, ben ik niet begonnen met een eigen, persoonlijk stelsel aan den Hoogen Raad van Arbeid voor te leggen, maar heb ik de afdeeling Arbeidsverzekering van mijn Departement verzocht, in een korte Nota uiteen te zetten, hoe die afdeeling meende, dat een reorganisatie en vereenvoudiging, zooals ik mij die voorstelde, kon tot stand komen. Dat voorstel heb ik gebracht bij den Hoogen Raad van Arbeid om advies en dat wordt op het oogenblik behandeld in de deskundige commissie XI, waarvan ook de heer Duys een van de zeer bekwame leden is. De heer Duys weet uit de ervaring, die hij in deze commissie heeft opgedaan, dat daar de zaken met groote degelijkheid, maar ook met grooten spoed worden behandeld, zoodat wij, wat betreft die Nota, zeker reeds over de helft van het werk heen zijn, en dat in enkele weken tijds.

Ik ben zelf voorzitter van die commissie geworden om de zaak in handen te houden, om goed op de hoogte te blijven, om het opbouwende werk mee te maken, maar ook om in de hand te houden, dat met den grootst mogelijken spoed wordt gewerkt.

Als die commissie haar concept-advies heeft uitgebracht, zal dat komen in den Hoogen Raad van Arbeid en zullen wij zien, of daar een *communis opinio* te vinden is; het behoeft geen algemeene instemming te hebben, maar er zal toch moeten blijken, of een groote meerderheid zich met het ontworpen stelsel kan vereenigen.

Wanneer ik dat advies dan heb gekregen, zal ik mijn houding vaststellen. Blijkt mij, dat het mogelijk zal zijn binnen een bepaalden tijd — eenigen tijd zal ik er natuurlijk voor noodig hebben, al stel ik den termijn korter dan de heer Duys — een dergelijk plan tot uitwerking, behandeling en aanneming te krijgen, dan is het niet mijn voornemen, in dien tusschentijd even een ziekteverzekering te gaan invoeren, die misschien in dat stelsel niet zou passen.

Maar wanneer omgekeerd mij blijkt, dat ik mij omtrent

(Minister Aalberse e. a.)

punt vergis en dat de pessimistische beschouwingen van heer Duys, dat het zoo vreeselijk lang zal duren, juist , dan zal ik nader moeten overwegen, of ik niet terug et komen op mijn voornemen uit de vorige vierjarige iode en moet zeggen: het zal te lang ophouden, het is er, niet het groote plan uit te voeren, maar terug te nen tot de incidenteele invoering van de ziekteverzeke-g. Maar het zou mij zeer spijten als ik tot die conclusie moeten komen, want ik heb bij de bestudeering van de ale verzekering uit het oogpunt van vereenvoudiging en einheitlichung gezien, dat, wanneer in de Kamer van rskanten de goede wil er is om practisch werk te doen, vele millioenen kunnen uitsparen — of dat geldt uit de atskas komt of uit de maatschappij, blijft economisch cies hetzelfde; als wij 5 of 6 millioen uitsparen voor het d. is het voor de gemeenschap uitgespaard —, die wij nen gebruiken hetzij om te bezuinigen, hetzij om enkele enschte verbeteringen in de verzekering aan te brengen. is mijn vaste overtuiging, dat aan die vereenvoudiging Vereinheitlichung van de sociale verzekering niet alleen zeer groot arbeidersbelang, maar een zeer groot landsbe-g verbonden is.

Vanneer het eenmaal zoover komt, hoop ik een beroep loen op de groote werkkracht van deze Kamer — die in vorige periode zoo herhaaldelijk is gebleken — en te hten met haar dit groote werk tot stand te brengen. Wij ben wel in 4 maanden tijd de groote Arbeidswet 1919 stand gebracht. Technisch was die wet zeer behoorlijk uit de opgedane ervaring blijkt, dat bijna geen wijzi-gen behoefden te worden aangebracht; wij hebben alleen en daar wat kunnen vereenvoudigen.

Vaar dat was een wetsontwerp, waarvan de totstandkoming ers 2, 3, 4 jaar zou hebben geduurd, hoop ik, dat wij de reorganisatie van de sociale verzekering niet een voor-d zullen nemen aan de periode onder Minister Talma, het, onnoodig, zoo vreeselijk lang duurde, maar dat wij en kunnen werken met bekwamen spoed en toch behoor-degelijk werk zullen kunnen afleveren.

Mijnheer de Voorzitter! Dit in antwoord op de vragen de heeren Duys, Smeenk en Snoeck Henkemans. Ik n met volkomen openhartigheid precies gezegd te hebben, ik over deze zaak denk, en verschillende mogelijkheden er het oog te hebben gezien, die zich kunnen voordoen.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister ver-zich eenigszins, wanneer hij zegt, dat ik, als ik de ver-erstelling opper, dat er nog wel 4, 5 jaar overheen zal n eer de wet in het *Staatsblad* zal zijn verschenen, daar-r verkeer in een pessimistische sfeer. Als men zegt, dat aak, die op het oogenblik aan de orde is gesteld, misschien 4 jaar in het *Staatsblad* zal verschijnen en dan dus aar zal zijn voor uitvoering, dan geloof ik, dat men niet en pessimist, maar een onverbeterlijk optimist, ook al den er geen redevoeringen gehouden van 10 uren, welke voeringen intusschen toch ook haar nut kunnen hebben. ertijd is door iemand, ik behoef nu niet te zeggen door , bij de wet-Talma een redevoering gehouden van 10 . Maar wanneer ik nu de Nota van mr. Groeneveld es, dan zie ik daarin met wat een vrucht ook van die voering van 10 uur is gebruik gemaakt. Toen echter d zij in de Kamer buitengewoon weinig instemming. wilde er niets van weten en noemde het allemaal rie.

u is bij die Nota van het Departement natuurlijk wel en daar van die redevoering afgeweken, maar in groote dtrekken komt, wat de Nota wil gedaan zien, toch op hetgeen toen betoogd werd. Intusschen, wan-door die redevoering de invoering van de Ziektewet hts 10 uur is vertraagd, dan neem ik voor die vertraging me de verantwoordelijkheid voor mij. Van 1912 tot nu dat is dus 10 jaar, hebben wij geen ziekteregeling ge-gen. Als men ziet, hoe de rechterzijde en de elkaar opvol-de meerderheden dien tijd hebben laten voorbijgaan, der te zorgen voor de invoering van een ziekteregeling,

(Duys.)

dan vallen die 10 uur daartegenover toch zeker in het niet.

Te recht heeft de Minister gezegd, dat hij liever geen antwoord wil geven op de vraag, wie er de schuld van is, dat wij op het oogenblik nog geen ziekteregeling hebben. Ik kan mij dat voorstellen. Het woord schuld klinkt wat hard en ik zal het hier daarom niet gebruiken, maar als men vraagt, wie er verantwoordelijk voor is, dat wij nu nog geen Ziektewet hebben, dan is het toch zeker de Minister. Er mogen zooveel bewegingen in het land ontstaan als er willen, de heer Posthuma of Kuper of wie dan ook mogen plannen maken zooveel zij willen, ten slotte is het toch de Minister, onder wien deze zaak ressorteert, en dat is de Minister van Arbeid, en die is dus verantwoordelijk voor den gang van zaken. Als men den Minister een verwijt zou willen maken, dan zou het dit moeten zijn, dat hij zich ten aanzien van zijn beleid op dit stuk de leiding totaal uit handen heeft laten nemen. De Minister had zelf een programma moeten opmaken en daarover advies vragen, en, indien dat advies gunstig luidde, het aan de Kamer moeten voorleggen en indien deze het aannam, des te beter, maar indien zij het mocht verwerpen, moeten heengaan. In plaats daarvan vraagt de Minister aan een totaal onverantwoordelijk college een ontwerp, een college, waarvan de samenstelling absoluut niet is bepaald door de groepen van de bevolking. Als ik daarmede vergader in de Commissie van den Hoogen Raad en ik hoor de geleerde betoogen van die heeren, dan krijg ik het gevoel, dat daar hetzelfde kan gebeuren als in de Engelsche parlementaire geschiedenis meermalen is geschied. Ik zeg niet, dat de Minister er gebruik van maakt, maar de mogelijkheid moest niet bestaan, gelijk in Engeland kon gebeuren, wanneer het Hoogerhuis een beslissing nam, die den heer Lloyd George niet beviel, deze den Koning kon voorstellen — die het dan natuurlijk deed — om zooveel leden van het Hoogerhuis er bij te benoemen, tot hij daar een meerderheid kreeg voor hetgeen hij er door wenschte te halen.

Dit kan de Minister met den Hoogen Raad van Arbeid precies zoo doen. De Minister heeft zelf die instelling geïntroduceerd, maar hij zal moeten toegeven, dat de Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers in haar adres, dat eenige dagen geleden bij de Kamer is ingekomen — waarin ook gesproken wordt van de werkzaamheden, die door de Commissie XII worden verricht — volkomen gelijk heeft met hetgeen zij daarin zegt over de samenstelling van den Hoogen Raad van Arbeid. De Minister benoemt vandaag maar een stelletje ambtenaren, morgen weer wat anderen, overmorgen weer en het Nederlandsche volk, zooals dat bestaat in zijn organisatorische geledingen van bedrijf, middenstand, groote werkgevers en arbeiders, heeft daar niet den minsten invloed op. Ja, zoo'n klein beetje is er rekening mede gehouden, maar er zitten ook heel wat ambtenaren met een beslissende stem, als de directeur-generaal van den arbeid, de chef van de afdeeling Werkloosheidsverzekering, de secretaris-generaal, en verder doctoren, enz.

Dat is de samenstelling van een lichaam, waarvan de Minister dan zegt: hier heb ik het advies. Dat is juist het gevaar, dat op het oogenblik in ons land voor de arbeidersbeweging en vooral voor de sociale verzekering dreigt. De Minister kan komen en zeggen: ik heb hier het advies van den Hoogen Raad van Arbeid. Dat staat gekleed, dat maakt een grooten indruk en de Minister kan dan zeggen: ik kon weinig anders doen; de Hooge Raad van Arbeid heeft zoo beslist.

Noch in de kringen der werkgevers, noch in die van de arbeiders bestaat daarvoor zoo buitengewoon groote sympathie.

De Minister had zelf de leiding moeten houden bij de verdere regeling van de sociale verzekering. De vergaderingen van dit lichaam zijn ook nog geheim. Ik heb mij vandaag opzettelijk voorzichtig uitgedrukt en heb gezegd: indien het juist is, wat er in de couranten staat...... De Minister zal wel begrijpen, dat ik zeer goed op de hoogte ben van hetgeen daar in die Commissie gebeurt.

Mijnheer de Voorzitter! Het optreden van den heer Smeenk bewijst, dat het gevaar van een langdurig uitstel

(Duys.)

inderdaad groot is, want de heer Smeenk is met allerlei dingen komen aandragen, wat hij kon doen, omdat de vergaderingen niet publiek zijn geweest en wij er dus niets van weten. Maar zal nu iemand meenen, dat deze Minister, steunende op de rechterzijde, evenals dat vóór de verkiezingen het geval was, eenvoudig zal zeggen, als Kupers komt aandragen met een ander plan: dat doen wij niet, of als Posthuma komt: daar moeten wij niets van hebben? Neen, de beteekenis van het plan-Posthuma-Kupers is immers veel grooter.

Dit aan het adres van den heer Smeenk, die meent, dat hij den heer Kupers verantwoordelijk kan stellen, omdat de arbeiders geen uitkeering hebben gekregen. Dit toch is volslagen onjuist.

De heer Smeenk kan toch weten, dat het in de kringen van de Katholieke en confessioneele vakvereenigingen — ik zonder nu misschien Patrimonium uit — met haar paar honderdduizend leden en in de kringen van de werkgevers een *communis opinio* is, dat het beter is de uitvoering van de Talma-wetten in handen te geven van de arbeidersbevolking zelf.

Wanneer nu ook de vertegenwoordigers van de Katholieken zich daarbij scharen, maar ik zou mij al zeer moeten vergissen, als niet menschen als Haazevoet en anderen, vertegenwoordigers van Katholieke groepen, dat niet steunen, dan geloof ik, dat de Minister wel bij zich zelf zal moeten hebben gedacht: dat geeft niets, ik kan wel wegblijven. Misschien kan ik wel tot de rechterzijde zeggen: je slikt, zooals dat zoo vaak gedaan is, en hij zou kunnen zeggen: vooruit Smeenk, spring door dien hoepel heen en meneer Kuiper en anderen ook en de heer Nolens zal dan wel voor de discipline zorgen. Maar al haalt die wet hier in het Parlement de meerderheid, de Minister weet ook, dat die wet onder het volk buitengewoon impopulair zou zijn.

Op mij maakt het verzet van den heer Smeenk en zijn Patrimonium-mannen, laat ik maar zeggen — hij zal zich hierover toch niet gebelgd kunnen toonen — den indruk, dat dit meer geschiedt uit piëteit tegenover den heer Talma dan wel op grond van het feit, dat zij niet zouden zijn voor het meer in handen van werkgevers en arbeiders geven der sociale verzekering.

Of het plan Kupers-Posthuma beter is dan dat van Talma, wil ik thans niet bespreken, dat is niet aan de orde, maar ik moet het feit constateeren, dat, als de arbeiders ziek zijn, zij geen uitkeering krijgen. Dat is al zoo van af 1912. Wij zijn wel eens de Chineezen van Europa genoemd op het gebied der sociale verzekering; waar de Duitsche sociale levensverzekering al van 1883 af bestaat, hebben wij nog niet eens een ziekteverzekering in het allereerste stadium. Dat is een schande.

Nu ligt daar het plan Kupers-Posthuma. Er zullen wel gebreken aan kleven en ik meen, dat ook de voorstanders van dit plan dit meenen en den Minister het resultaat der gehouden besprekingen hebben medegedeeld.

De Minister heeft mij genoemd iemand, die in deze zaak bekwaam is. Hij heeft gezegd: wij zijn in commissie XI bijna tot op de helft; ja, als men rekent het aantal te behandelen vraagpunten. Maar wat er nog aan de orde moet komen, betreft juist de grondslagen der organisatie. Waar de Minister aan het advies dier commissie zooveel waarde hecht, zou ik een bemiddelingsvoorstel willen doen.

Mijn standpunt is: ik voel voor het plan Posthuma-Kupers niets, maar eenmaal de principieele beslissing daarover aangenomen zijnde, zal ik bona fide met al mijn krachten medewerken om dat plan zoo goed mogelijk in het belang der arbeiders te doen functionneeren.

Nu zegt de Minister: als ik straks een wet ga invoeren, dan weet ik niet of die wet wel in dat groote organisatieplan passen zal en daarom wil ik de zaak laten wachten.

Ik zou zeggen, dat behoeft niet te wachten tot dat plan klaar is. Wanneer wij tegenover den Raad van Arbeid deze stukken, die wij nog moeten behandelen, behandeld zullen hebben, dan weet u in ieder geval in welke richting men wil gaan.

Ja zeker, Excellentie, wanneer u in staat is met behulp van den chef der afdeeling Verzekering, den heer Groeneveldt dit omvangrijke invaliditeitswerk met zijn honderden artikelen, de geheele ongevallenverzekering en alles wat daaraan vastzit, al die Koninklijke besluiten, waarvan u toch ook nog niet weet, of zij passen in een of ander plan, te verrichten dan moet u toch ook weten, dat u het ontwerp Kupers-Posthuma, dat daar ligt, in al zijn details juridisch en wiskunstig kunt laten nagaan.

Het groote plan kan dan later nog gewijzigd worden, maar dan weet ik in ieder geval, dat het principieel in het plan behoort, terwijl het andere er niet in behoort. U behoeft dan niet die vier of vijf jaren te wachten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb den heer Snoeck Henkemans hier wel eens beter begrepen dan zooeven. Ik weet niet, of het eigenlijk ironie was van den heer Snoeck Henkemans toen hij sprak, dan wel of het zuivere ernst was.

Wanneer de heer Snoeck Henkemans beweert, dat de Minister gezegd heeft: ik zal met belangstelling luisteren naar de heeren Posthuma en Kupers en wanneer hij meent dat de Minister nu nog bezig is te luisteren en wanneer hij zegt: dan zal de Minister over eenige weken wel geluisterd hebben en heb ik het idee, dat hij niet overstag is gegaan, zeg ik tegen hem: u bent heelemaal mis; zóó staat de zaak niet. Maak u niet blij met de doode musch, dat de Minister niet overstag gegaan is ten opzichte van deze quaestie; geloof u daarvan niets; die zaak staat geheel anders.

U moet er zich rekenschap van geven, dat de Minister bezig is een werk te ondernemen, waarvoor men in Duitschland en Oostenrijk zes, zeven en acht jaren en nog langer heeft zitten werken, en daar had men heusch ook zijn deskundigen. Want ik mag wel zeggen: wat wij op het gebied van de sociale verzekering weten, hebben wij van hen geleerd. Toen de Minister vroeger redacteur was van het weekblad *Sociale Voorzorg*, werd daarin hoofdzakelijk geschreven naar aanleiding van wat in de Duitsche literatuur voorkwam. Ik herinner mij, dat de Minister zoo goed doorkneed was in de Duitsche sociale verzekering, dat hij er wekelijks artikelen over schreef, die ons zouden hebben kunnen doen tegenstemmen.

Meent nu de Minister in vollen ernst te kunnen zeggen, dat hij het werk in vier of vijf jaren voor elkaar brengt? Er is geen sprake van, op geen voeten of vademen na, dat dit zal gelukken.

Mijnheer de Voorzitter! Het gaat niet om Rechthaberei of Schadenfreude, maar ik zou toch gaarne den dag beleven, waarop men zegt: kijk eens in de *Handelingen* van 13 Februari 1923, naar wat de heer Duys en de Minister hebben gezegd. Men zal dan zeggen: achteraf is gebleken, dat de heer Duys gelijk heeft gehad. Maar wat is het gevolg? Dat wij geen ziekteverzekering en geen geneeskundige hulp hebben.

Daartegen kom ik met de grootste kracht op.

Men kan niet beweren, dat indien er een onderwerp is, dat juist bij dit wetsontwerp zeer typisch behoort besproken te worden, het niet deze quaestie is.

Daarom doet het mij geweldig leed, dat de Minister niet van zijn standpunt is afgegaan.

Ik zou den vrienden van de ziekteverzekering en de verdere sociale verzekering, die aan de rechterzijde zitten, willen vragen: oefent er met alle kracht aandrang op uit, dat wij niet behoeven te wachten op de vreeselijke dreadnought, die gebouwd wordt in den Hoogen Raad van Arbeid, van eenheidsrente, en ik weet niet wat, dat er bijgehaald wordt. Die verschrikkelijke omslag beteekent een revolutie op het gebied van de sociale verzekering.

De Minister heeft gezegd: toen ik nog de eer had lid van het vorige Kabinet te zijn. Mijnheer de Voorzitter, het was inderdaad een eer voor den Minister om lid van het vorige Kabinet te zijn.

Ja, mijnheer van Gijn, wij denken daaromtrent eenigszins anders dan u, toen u daar straks den Minister interrumpeerde, dat hij den boel in de war wist te sturen. Mijnheer de Voorzitter, laat ik den heer van Gijn zeggen, er is in Nederland niemand beter bezig het economisch leven in de war te sturen.

46ste VERGADERING. — 13 FEBRUARI 1923.

259. Wijziging der Ongevallenwet 1921.

ys.)

do heer van Gijn en de zijnen, die maken, dat de men- n zoo bevreesd worden voor de veiligstelling van den en, dat zij hun geld in het buitenland beleggen. Er zijn te bankkapitalisten, die protest aanteekenen tegen den , die steeds roept: „brand, brand, brand", als hij iemand sigaar ziet aansteken. Dat is de positie, waarin de heer Gijn zich hier af en toe bevindt.

r blijkt uit, dat de Minister nog altijd meent, dat hij met ontwerpen op sociaal gebied dezelfde stuwkracht ook in Kamer heeft als toen, en dat is niet juist. De mentaliteit velen is geheel gewijzigd. De Minister wijst er op, dat 919 de behandeling van de Arbeidswet in slechts 4 weken hied is. Laat hij het nu eens probeeren! Hij zou zien, hij nu niet in 4 weken klaar zou zijn. Laat hij eens komen een invaliditeitsverzekering, waarbij de lasten op de oons werden gelegd, met een weduwenrente! Er zou geen ke van zijn, dat hij zoo iets in 4 weken klaar kreeg. Het van de agenda afgevoerd worden, er zou een motie komen; weet hoe het hier gaat.

begrijp niet, dat de Minister nog in den waan kan ver- en, dat hij op dezelfde wijze den wind mede heeft als in en 1919, toen de heeren hier in de renbaan zaten en 50 n in één week afrenden.

e heer Dresselhuys wil mij interrumpeeren, maar ik noem aand; ik keek zelfs niet de richting van den heer Dressel- s uit; ik begrijp het verband niet.

wil gaarne erkennen, dat de heeren tegenwoordig niet hard meer loopen.....

e heer **van Gijn**: Ik noem Troelstra met zijn mislukking.

e heer **Duys**: U kunt Troelstra noemen: deze was het, gemaakt heeft, dat Minister Aalberse in 1919 in 4 weken een Arbeidswet hier kon tot stand brengen en in eenige en een Invaliditeitswet. Toen hebben de heeren mede- erkt, maar de Minister moet zich daarop nu niet beroepen e zeggen: het loopt alles zoo vlug.

hoop ernstig, dat de heeren Smeenk, Snoeck Henkemans, herinnerd heeft aan zijn samenwerken in de commissie, en eer Nolens dezen Minister er toe zullen brengen niet te , wat indertijd dr. Kuyper verweten heeft aan Talma. groote verwijt van dr. Kuyper was, dat het Kabinet- mskerk, en in het bijzonder de Minister Talma, geen tand hadden van tijdrekenkunde — men zal zich dien uit die dagen herinneren, men kon dien om den eren dag in een driestar in *De Standaard* vinden —, omdat ociale verzekering geplaatst was in het laatste jaar van Regeeringsperiode.

eze Minister heeft in de vorige periode ook gezegd: dat erk voor het laatste jaar van deze wetgevende periode, r er is niets van terechtgekomen. Zoo zal het nu ook gaan. er nog iets van terechtkomt, dan zal het zijn, dat in het ste jaar van deze periode bij deze Kamer aanhangig is een verp van misschien eenige duizenden artikelen. Een codi- tie van de geheele sociale verzekering zal zeker 1300 of artikelen omvatten; men zie slechts naar hetgeen men lit gebied heeft in Duitschland en Oostenrijk. Of men moeten volstaan met 1 artikel, waarin staat, dat alles bij inklijk besluit geregeld wordt. Dan is men natuurlijk dig klaar, maar anders krijgt men een geweldig ontwerp, groot verzekeringswetboek.

hoop dus, dat deze Minister zal toonen wel verstand van ekenkunde te hebben en niet eerst in het laatste jaar van Ministerschap met deze regeling zal komen. Mocht dat al afgedaan worden, het zal dan zeker niet door de Eerste er afgedaan worden. Wij krijgen dan nieuwe verkiezin- er komt een nieuw Kabinet; nieuwe meesters, nieuwe en; de nieuwe Minister zou weder gaan bestudeeren en chefs van afdeelingen opdragen ontwerpen te maken, ijl het ontwerp van dezen Minister onder de tafel zou wijnen. En onderwijl zouden de zieken geen ziekteuit- ing en geen geneeskundige hulp krijgen.

dring er dus sterk op aan, om met de ziekteregeling niet ng te wachten.

ok uit een oogpunt van bezuiniging moet men daarvoor Wie iets weet van de sociale verzekering, ziet in, dat

(Duys c. a.)

het ontbreken van de ziekteregeling maakt, dat de ongeval- lenverzekering veel duurder moet worden dan noodig is, dat daardoor ook de invaliditeitsverzekering veel te duur gemaakt wordt. Alle mogelijke zieken, die later invalide worden, ont- snappen aan alle contact met de betreffende organisaties. Dat heeft de reactie op haar geweten. Er moet zoo spoedig moge- lijk een ziekteregeling komen, welke dan ook. De Minister behoort daarvoor te zorgen; hij moet de leiding hebben en niet een ander.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal op de lange rede van den vorigen geachten spreker niet ingaan, maar er is in de woorden van den Minister iets ge- weest, dat het mij noodzakelijk maakt, nog een enkel woord te zeggen. Wij moeten dit onderwerp niet al te zeer uitspin- nen hedenmiddag; maar dat neemt niet weg, dat het toch van de grootste beteekenis is. Het gaat nl. om de voornemens van dit Kabinet ten opzichte van de sociale verzekering.

Bij de behandeling van hoofdstuk I der Staatsbegrooting heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken met grooten nadruk verklaard — en met groote blijdschap hebben wij dat aan de rechterzijde vernomen —, dat de Minister van Arbeid, die persoonlijk eigenlijk liever het Ministersambt had neer- gelegd, zijn ambt weer op zich had genomen, omdat hij de reorganisatie, vooral de vereenvoudiging en eenheid in de sociale verzekering, gaarne zou tot stand brengen.

Daarop is gevolgd de behandeling in den Hoogen Raad van Arbeid, op verzoek van den Minister, van een voorstel, niet van den Minister, maar van een schets, een schema, opge- maakt door de afdeeling Arbeidsverzekering aan het Depar- tement van den Minister.

Nu heb ik met eenige teleurstelling den Minister hooren zeggen, dat, wanneer het niet mocht gelukken om dat groote en breedere plan tot stand te brengen, hij dan zou moeten terugkeeren tot zijn aanvankelijk voornemen, om nl. de Ziektewet met een kleine wijziging, die bekend is, hier ter tafel te brengen en zoo spoedig mogelijk in te voeren. Daarbij stelt dus de Minister, als ik het goed versta, slechts twee mogelijkheden: òf uitwerking van het plan, dat op dit oogenblik in bespreking is bij den Hoogen Raad van Arbeid, òf niets dan invoering van de Ziektewet.

De Minister ontkent dit; maar dan moet de Minister toch wel heel voorzichtig zijn met hetgeen hij verklaart; want wie hier den Minister heeft gehoord, kan niet anders dan dezen indruk hebben gekregen, dat de Minister bedoelt: wanneer omtrent dit groote plan geen eenstemmigheid is te verkrijgen, zoodat er geen kans is, het tot stand te brengen, dan moet ik terugkeeren tot mijn eerste plan, de ziekte- verzekering in te voeren. Er zijn echter niet slechts twee mogelijkheden, maar er zijn er zeker drie. De Minister kan nl. een eigen plan indienen tot het brengen van eenheid en vereenvoudiging in de sociale verzekering. Wij moeten niet vergeten, dat het thans bij den Hoogen Raad van Arbeid aanhangige plan eigenlijk niet is een reorganisatie, maar geheel iets anders, berustend op geheel andere beginselen. Het is eigenlijk geen sociale verzekering, maar sociale voor- ziening. Een regeling echter, die het bestaande beginsel handhaaft, maar die eenige eenheid zou brengen, die b.v. zou bepalen, dat alle verzekerden volgens de Invaliditeitswet ook zouden vallen onder de Ziektewet, zou reeds groote ver- eenvoudiging zijn; maar zoodanig plan is op dit oogenblik niet aanhangig. Wel was die gedachte neergelegd in het ontwerp-Treub, in 1915 bij de Staten-Generaal ingediend.

Deze derde mogelijkheid stond der Regeering in November ll. helder voor oogen, hetgeen wij konden opmaken uit het- geen de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft verklaard bij de behandeling van hoofdstuk I der Staatsbegrooting. De Minister zou dan zijn eigen plan, tot het brengen van een- heid en vereenvoudiging in de sociale verzekering, tot stand kunnen brengen.

Dat is hetgeen wij van den Minister verwachten. De Minister zal dus goed doen ons nog eens duidelijk te zeggen, dat hij op dit oogenblik wel luistert naar de behandeling van het geheel nieuwe plan, maar dat, als dat plan ten slotte geen instemming kan vinden en de Minister niet over-

(Snoeck Henkemans e. a.)

tuigd wordt van zijn deugdelijkheid, dat hij dan een eigen plan, tot het brengen van eenheid en vereenvoudiging in de sociale verzekering, zal voorstellen.

Dit is hetgeen wij van den Minister verwachten en waarop wij, na de mededeelingen van den Minister van Binnenlandsche Zaken bij de algemeene beschouwingen, recht hebben.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft de wenschelijkheid uiteengezet om op de uitvoering van de sociale verzekering te bezuinigen. Hij opende zelfs perspectief op een bezuiniging van 6 millioen, en zeide, dat dat mooi zou zijn. Zeker, dat zou op zich zelf mooi wezen, maar de vraag is, of bij het aanhangige plan van die bezuiniging van 6 millioen iets gerealiseerd kan worden. Ik ga daarop echter niet in. Ik heb met genoegen de verklaring van den Minister gehoord, dat hij, als hem mocht blijken, dat de voorbereiding van het aanhangige plan te lang zou duren, de ziekteverzekering zou invoeren. Ik ontken niet, dat er een derde mogelijkheid is, welke door den heer Snoeck Henkemans is aangegeven, maar ook op die derde mogelijkheid kan men niet wachten met de invoering van de Ziektewet, als de voorbereiding dier derde mogelijkheid te lang mocht duren. De invoering van de Ziektewet zal nu, ondanks alle economische moeilijkheden, des te gemakkelijker vallen, omdat het gelukt is — mede dank zij het voortreffelijk beleid van de Rijksverzekeringsbank — de premiën van de ongevallenverzekering niet onbelangrijk te reduceeren.

Over hetgeen de heer Duys heeft gezegd, zal ik slechts deze opmerking maken, dat hij volkomen onjuist is ingelicht, als hij meent, dat de oppositie, die onzerzijds is gevoerd tegen het plan Posthuma—Kupers, haar oorsprong vond in gevoelens van piëteit jegens wijlen den oud-Minister Talma. Daarvan is geen sprake. Wij hebben ongetwijfeld piëteit jegens wijlen den oud-Minister Talma, maar als een betere regeling mogelijk bleek, zou die piëteit niemand onzer kunnen verhinderen daarmede onze sympathie te betuigen. De bezwaren, welke onzerzijds tegen het plan Posthuma—Kupers zijn ingebracht, waren van zuiver zakelijken aard en niet ontleend aan gevoelens van piëteit.

Ik heb dit alleen willen opmerken naar aanleiding van de lange rede van den heer Duys, waarin hij veel en velerlei heeft gezegd, ook wel iets, waarvan hij, als hij het zich indenkt, misschien spijt zal hebben, nl. de disqualificatie van den Hoogen Raad van Arbeid, waarbij hij in een gezelschap kwam, dat hem overigens wel minder aangenaam zal zijn. Ik zou die algemeene disqualificatie niet voor mijn rekening willen nemen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Nijverheid en Handel: Mijnheer de Voorzitter! Er worden bij de behandeling van deze eenvoudige wijziging van de Ongevallenwet steeds nieuwe onderwerpen aangesneden. Zoo heeft de heer Duys nu weder een lange rede gehouden over de samenstelling en de werkwijze van den Hoogen Raad van Arbeid. Ik meen eenigszins in uw geest te handelen, als ik dat punt nu meer bewaar, totdat er weer eens algemeene beschouwingen worden gehouden over het hoofdstuk der begrooting, dat nu hoofdstuk X wordt.

Toch moet ik tegen iets opkomen, ten einde misverstand te voorkomen. De heer Duys heeft het niet gezegd, maar uit hetgeen hij zeide zou men, als men het niet goed verstond, kunnen begrijpen een verwijt, alsof bij de samenstelling van den Hoogen Raad van Arbeid en speciaal de commissie voor de sociale verzekering er naar gestreefd was daarin een meerderheid te benoemen, die zou adviseeren wat de Minister gaarne zou willen.

De heer **Duys**: Niet alleen dat, maar ik heb zelfs het omgekeerde beweerd.

De **Voorzitter**: Wil de heer Duys niet liever den Minister thans laten uitspreken?

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Nijverheid en

(Minister Aalberse e. a.)

Handel: Ik constateer gaarne, dat hij dat niet gedaan heef[t] en het zou ook zoo in strijd met de waarheid zijn, dat me[n] dat van iemand als de heer Duys niet verwachten kan.

Ik stel er prijs op dit even te zeggen in verband met d[e] opmerking, die de heer Snoeck Henkemans gemaakt heef[t]. Er is tusschen den heer Snoeck Henkemans en mij op h[et] oogenblik een misverstand. Ik was totaal onvoorbereid op d[it] debat, dat nu wordt gevoerd over de ziekteverzekering, e[n] heb dus geheel à l'improviste gesproken en mij dus misschie[n] niet nauwkeurig uitgedrukt. Toch meen ik, dat ik dat w[el] gedaan heb en dat het misverstand is aan de zijde van de[n] heer Snoeck Henkemans. Ik heb in elk geval niet bedoeld t[e] zeggen, dat ik, wanneer de nota over sociale verzekering, di[e] door den chef van de afdeeling Arbeidersverzekering is same[n]gesteld en die nu om advies is gezonden aan den Hooge[n] Raad van Arbeid, zou blijken geen instemming te vinden, dan van een reorganisatie van de sociale verzekering zo[u] afzien en zou komen met een voorstel tot wijziging en invoe[ring] van de ziekteverzekering.

Ik heb bedoeld, dat ik, om mij zelf vrij te houden ten aan[zien] van de richting, die ik wil ingaan, dezen minder ge[]bruikelijken weg gevolgd heb om niet een eigen voorstel bi[j] den Hoogen Raad van Arbeid aanhangig te maken, maar ee[n] voorstel van den chef van de afdeeling arbeidersverzekering, om eerst na het advies van den Hoogen Raad van Arbei[d] daarover te hebben gekregen, mijn eigen standpunt te be[]palen, en dat ik, wanneer ik zou bemerken, dat het door[]zetten van mijn standpunt veel te lang zou duren, ik zou kunnen komen met een wijziging van de ziekteverzekering om die voor invoering gereed te maken. Dit derde geval van den heer Snoeck Henkemans is dus juist wat ik heb willen noemen. Ik hoop, dat er nu omtrent dit punt geen misverstand meer zal zijn.

Het ligt voor de hand, dat men een werk van zoo grooten omvang liever niet onderneemt, als men geen redelijke kans van slagen heeft. Ik acht het zonde van den tijd, om prachtige plannen en ontwerpen te maken, wanneer ik niet de mogelijkheid heb die practisch te kunnen doorvoeren. Ik ben niet zoo doctrinair, dat ik niet wil te gemoet komen aan gehoorde bezwaren, al wil ik in een ontwerp wel de groote lijnen van mijn eigen meening zien neergelegd.

Gelijk ik gedaan heb bij de Invaliditeitswet en mijn voornemen was bij de ziekteverzekering, is ook mijn plan te doen bij de vereenvoudiging van de sociale verzekering, en ik hoop, op die wijze ook thans tot een practisch resultaat te kunnen komen. Alleen voor het geval, dat dit niet zou gebeuren, zoo heb ik gezegd, zou ik terugkeeren op den weg van de vorige periode, maar dat zou voor mij een nòg grootere teleurstelling zijn dan het niet-invoeren van de ziekteverzekering in de vorige periode.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het ontwerp van wet wordt, na goedkeuring der onderdeelen, zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop (64).**

De heer **Stulemeijer**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgend Verslag uit:

In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende bij de Kamer ingekomen adressen:

a. van het comité van actie, benoemd door de op 30 December 1922 te 's Gravenhage, onder leiding van dr. W. W. van der Meulen, gehouden vergadering van vereenigingen voor maatschappelijke en opvoedkundige belangen, bijeengekomen op initiatief der Vereeniging van Gemeentelijke en Particuliere Bioscoop-Commissies in Nederland, houdende verzoek steun te willen verleenen aan het beginsel van Rijkskeuring van films, aan welk adres namens 91 vereenigingen adhaesie is betuigd.

ulemeijer e. a.)

… van het hoofdbestuur der Maatschappij tot Nut van Algemeen, te Amsterdam, houdende verzoek in art. 6, 3, ook de reclamemiddelen van het bioscoopbedrijf zelf de censuur van de centrale commissie te onderwerpen.

Uw Commissie heeft de eer, voor te stellen, deze adressen er te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Terwijl een ler lid mijner fractie bij de artikelen van dit wetsontwerp woord zal voeren, zij het mij veroorloofd, in het kort n beschouwingen te geven in zake het algemeene karakter het wetsontwerp en de beteekenis daarvan.

Ik wil vooropstellen, dat de beteekenis van dit ontwerp t te licht moet worden aangeslagen. De bioscoop is een uwe factor in de ontwikkeling en in de beschaving. De nister zegt nu reeds, dat de bioscoop bezig is het tooneel vervangen; ik zou er aan willen toevoegen, dat zij ook r en meer begint aan te vullen, soms ook te vervangen pers; zij is een eerste figuur geworden in de schoolopvoeg en zal zonder twijfel in de toekomst een der groote delen zijn voor wetenschappelijke opleiding. Reeds nu kt — ik herinner aan de Einstein-film, die hier verleden k vertoond is, dat de bioscoop het middel kan zijn om de ote menigte in te leiden in gebieden, die zij tot dusverre kon betreden.

De invloed van de bioscoop kan, evenals die van elken uwen ontwikkelingsfactor, ook ten kwade zijn, en daarle houdt zich het onderhavige wetsontwerp in hoofdzaak g, maar ongetwijfeld kan ook van de bioscoop uitgaan groote invloed ten goede. De film is pas in den aanvang haar bestaan. De steeds verbeterde techniek maakt denkr tot nu toe ongedachte mogelijkheden, en de veronderling is zeker niet gewaagd, dat dit machtige instrument r de ontwikkeling en kennis eenmaal de pers in beteekenis zijde zal streven. Zeker is het, dat reeds thans de invloed de bioscoop op de volksziel zoo groot is, dat hij niet van der beteekenis is dan die van de pers 125 of 130 jaar eden. Toen reeds bracht ook de pers haar gevaren mede, r toch vonden onze voorvaderen uit den tijd van de aafsche Republiek aanleiding om in de Staatsregeling 1798 in artikel 16 te spreken van de heiligheid van de heid van drukpers. Aan deze bescherming van de druk in dien tijd is het te danken, dat zij zich heeft ontwik tot haar tegenwoordige hoogte, en is ten deele ook te ken, dat wij in Nederland zijn geworden en gebleven geestelijk vrij volk, waarop wij trotsch zijn.

Mijn hoofdgrief tegen dit wetsontwerp dan is, dat zijn ndgedachte niet is de nationale cultuurvrijheid, zooals zich bij ons te lande historisch heeft ontwikkeld. De pere gedachte van dit wetsontwerp, ik durf het gerust te gen, is een van benepenheid, van geestelijke enghartig, die niet wordt weggenomen door het feit, dat in dit sontwerp ongetwijfeld ook noodige en sympathieke maatlen zijn uitgewerkt.

Ongetwijfeld is in dit wetsontwerp de zeer belangrijke en le tendenz, dat het kind zal worden beschermd tegen nbederf, tegen uitbuiting door depraveerende speculators de hartstochten van de menigte. Mijn praktijk op het ied van de kinderbescherming leerde mij, dat ongetwijsoms door jeugdige personen misdrijven werden gegd onder den invloed van voorbeelden uit de bioscoop. wil er dadelijk bijvoegen, dat ik allerminst overtuigd , dat deze wet ook voor de jeugd hierin zeer veel zal nderen. Men zal de z.g. Schundfilms, die ze zinnelijk der jeugd prikkelen, misschien wat meer kunnen beper, hoewel ik voor mij in de laatste jaren van krachtig eentelijk toezicht slechts zeer zelden vernam, dat voor leren ernstig zedenprikkelende films toegelaten zouden . Maar de film, prikkelende tot kwade daden, los van de ieele zedelijkheid, zal men onmogelijk kunnen uitroeien,

(Dresselhuys.)

omdat de vraag, wat prikkelend is, ten slotte afhangt van het individu, dat de vertooning bijwoont. Zelfs wanneer een film met een moraal vertoond wordt, een film, waarvan de opzet is, op te voeden tot een zeker zedelijk eindresultaat, dan nog bewijst de practische ervaring, dat men zulk een film niet vertoonen kan, of de kwaaddoener, die later, aan het einde van de voorstelling, zal worden gestraft, moet beginnen in de film met dat kwaad te verrichten. Dat is nu eenmaal de behoefte voor de moraal, die in een boek of in een film gewoonlijk wordt tentoongesteld. Zelfs wanneer wij kwamen tot de zoetelijke begrippen van Hieronymus van Alphen, die de kinderen wilde opvoeden met de versjes, die ons nog wel voor den geest staan, dan nog moet Cornelis, die een glas gebroken had, eerst beginnen met die ruit te breken en moest hij de stukken gaan versteken, vóór hij van zijn moeder troost en vergiffenis kon ontvangen.

Ik vrees, om bij dit eenvoudige voorbeeld te blijven, dat er tal van kinderen zouden zijn, die meer bewondering hebben voor het slimme versteken van de stukken dan dat zij moraal putten uit het feit, dat moeder hen vergeven zal, vooral wanneer die kinderen moeders hebben, die niet de gewoonte hebben, als er ruiten gebroken worden, onmiddellijk te verzoenen en een belooning er op toe te geven!

Ik herhaal dus, Mijnheer de Voorzitter, men moet zich van het totaal beteugelen van prikkelfilms zelfs voor kinderen niet te veel voorstellen. Ook de gemeentelijke keuring, zooals die hier en daar vrij streng wordt toegepast, heeft er tot dusver niet toe geleid, dat de eigenlijke prikkelfilms — ik laat nu het sexueel-zedelijke in het midden — in die steden zijn verdwenen.

Heb ik dus van deze wet ook voor de jeugd geen overdreven verwachtingen, dit neemt niet weg, dat ik de strekking van het wetsontwerp in die richting volkomen waardeer en daartegen allerminst bezwaar heb, evenmin als ik voor mij bezwaar had in 1911, toen ook de toenmalige rechtsche Regeering — Minister Regout, later Minister Nelissen — een wet tot stand bracht tot bescherming van de jeugd tegen voorstellingen, die de zinnelijkheid zouden prikkelen.

Die bescherming is ongetwijfeld aan de geheele Kamer sympathiek. De vraag rijst alleen, of zelfs op dit gebied het ontwerp niet te ver gaat, vooral waar verschillende amendementen die bescherming van de jeugd nog zouden willen versterken, vooral te ver, omdat die bescherming, ook volgens het ontwerp, voor een deel in handen zal komen van particuliere zedemeesters, zonder eenige andere verantwoordelijkheid dan hun eigen geweten, particuliere zedemeesters, waaronder ongetwijfeld menschen zullen zijn van zeer hooge standing in hooge beteekenis, maar waaronder toch ook het Tartuffe-element niet geheel zal ontbreken. Ook voor de jeugd zal men in het oog moeten vatten, dat het scheppen van een broeikasatmosfeer vooral voor de rijpere jeugd ook zijn bedenkingen meebrengt, en dat het niet zonder bezwaar is, indien de jeugd tot den 18-jarigen leeftijd aan alle verleiding en gevaar gespeend is, om dan plotseling in het vrije leven te worden geplaatst. Mijns inziens is de vrijheid een zoo groot goed, dat men de kans op eenig gevaar er op toe moet nemen en zelfs bij de opvoeding tot vrijheid die kans niet geheel kan vermijden.

De jeugdbescherming — die ik dus verder nu rusten laat, omdat zij slechts een deel van 't ontwerp uitmaakt, — zou ik dus desnoods willen aanvaarden, en wanneer het ontwerp zich daartoe bepaalde, zou ik zeker met den Minister daaromtrent in overleg willen treden. Wanneer het intitulé van het wetsontwerp niet luidde: Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop, maar: bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop voor jeugdige personen, zou ik zelfs de indiening van het wetsontwerp mede hebben toegejuicht. Maar in werkelijkheid stelt het wetsontwerp daarbij iets anders voor, dat in wettelijke beteekenis het eerste overtreft. Naast de bescherming van de jeugd wordt hier voorgesteld, laten wij het ronduit zeggen: een volkomen filmcensuur ook voor volwassenen. De Memorie van Toelichting gaat duidelijk er van uit, dat de taak van de Overheid is, preventieve bescherming van volwassenen tegen vrijwillig geloopen zedelijke gevaren

(Dresselhuys.)

van publicatie, en hiermede is zelfs voor deze rechtsche Regeering, en door de rechterzijde in deze Kamer een nieuwe koers ingeslagen.

Wanneer ik terugdenk aan de Memorie van Toelichting van Minister Nelissen, bij het straks genoemde wetsontwerp van 1910, dan herinner ik mij, hoe die Minister daarin verklaarde, dat ongetwijfeld rechtsgoederen moesten worden beschermd, dat uitwassen moesten worden afgesneden, maar hij stelde voorop wat hij noemde het adagium van zijn wetsontwerp, „de Staat zij nooit zedemeester, want de Staat is voor zedemeester ongeschikt".

Met dit belangrijke beginsel heeft dit ontwerp gebroken. De Staat wil, niet achteraf door den rechter, maar vooraf, door een stel zedelijkheids- of preutschheidszedemeesters doen oordeelen over het geestelijk voedsel van het volwassen publiek, een voedsel, dat dat publiek zelf verkiest. De Minister wil door een commissie doen beslissen, of de volksopvoeding door de bioscoop gaat in de richting als zij wenscht. Want al staat het niet met zooveel woorden in de wet, al zijn de termen van de wet zeer voorzichtig, al staat er alleen, dat zal worden onderzocht, of de vertooningen in strijd zijn met de goede zeden en de openbare orde, de werkelijkheid is, dat dit wetsontwerp, ook krachtens de Memorie van Toelichting, een geheel andere uitwerking zal hebben. De strafbaarstelling van alles wat de bioscoop betreft, blijft in handen van den Minister.

De wet zelf heeft inderdaad weinig strafbepalingen. Als men het ontwerp leest, verbaast men zich zelfs eenigszins, dat het hoofdpunt, het vertoonen van ongekeurde films, niet strafbaar wordt gesteld. Wel kunnen burgemeester en wethouders van een gemeente de vergunning van een bioscoophouder, die ongekeurde films vertoont, intrekken. Maar wanneer burgemeester en wethouders van een gemeente het dus niet eens zijn met de strekking van de wet, dan kunnen zij eenvoudig den toestand van heden laten bestaan. Ik zeg dat laatste niet als grief, integendeel, ik wil slechts aantoonen, hoezeer de wet zich in haar termen tot in het uiterste beperkt. Maar daarom is het zoo bedenkelijk, dat artikel 23 den Minister het wapen in de hand geeft, om alle feiten, die hij in verband met deze wet strafbaar zal achten, te doen bedreigen met een boete van ten hoogste f 1000, of een hechtenis van ten hoogste 2 weken. De werkelijkheid is dan ook, dat in Amsterdam of den Haag — ik weet niet waar de commissie zal zetelen — 60 menschen (naar mijn beschouwing zullen het minstens 60 moeten zijn, misschien krijgen wij straks van den Minister dienaangaande cijfers) op den rechterstoel zullen plaats nemen, om, onder oorblazing en aanvuring van zedelijkheidsapostelen van allerlei vereenigingen, zonder eenig hooger beroep uit te maken, wat naar hun opvatting aan het volwassen publiek aan geestelijk voedsel mag worden voorgezet.

De Memorie van Toelichting zegt, dat die menschen zullen zijn onpartijdige, deskundige menschen, uit allerlei geesteskringen. Dat herinnert mij aan de bekende termen uit den crisistijd, toen wij ook voor alles zouden krijgen „hoogstaande mannen". Ook hier weer zullen wij krijgen een groote serie van „hoogstaande" mannen en vrouwen. Nu neem ik dadelijk aan, dat een zeker aantal hoogstaande menschen te vinden zal zijn, die een uitspraak zullen kunnen geven, die het rechtsgevoel bevredigt. Maar vast staat ook, dat onder al die menschen evenzeer er zullen kunnen voorkomen, die streven naar een geestelijke onderdrukking, welke ik in onzen Staat niet wensch te zien ingevoerd. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van eergisteren kwam een aardige mededeeling voor uit België, waar ook een filmcensuur bestaat, maar alleen voor jeugdige personen. De correspondent, die verslag geeft over die filmkeuring, begint, ik zou haast zeggen, als eindconclusie met deze wijze woorden: „alle censuur heeft als vanzelfsprekend gevolg, eerst beperking der algemeene vrijheid, daarna bedreiging met willekeur", en de voorbeelden, die gegeven worden van de toepassing der filmkeuring in België sterken ieder in die overtuiging.

Als eerste voorbeeld geeft die correspondent, en ook hier te lande zou men het met nog vele dergelijke kunnen aanvullen, het geval, hoe daar kort geleden een film werd afgewezen, die getrokken was uit de bekende novelle van Anatole France, nl. „Craincquebillé".

> „De grond ervan is, dat een oude, arme groenteman met het menschelijk gerecht om de onschuldigste ıeden der wereld in aanraking komt. Bij France valt het niet geheel ten voordeele van het menschelijk gerecht uit: de film volgt hem getrouwelijk na. En hierom heeft de censuurcommissie de film veroordeeld: de jeugd beneden de zestien jaar moet niet zien, dat een rechter zich vergissen kan.
>
> Een ander voorbeeld, dat slechts enkele dagen oud is: een komische film werd afgewezen, omdat zij herinnerde aan een bekende en nogal lichte vaudeville. De censoren verklaarden, dat de film op zich zelf niets onbehoorlijks vertoonde. Maar de jeugd tusschen twee en zestien moest nu eens gaan denken aan dat dartele blijspel, waar aan een bed zulke groote rol wordt toebedacht!"

Dat die gevallen niet alleen in België voorkomen, is ons allen wel bekend. Zoo herinner ik mij dezer dagen vernomen te hebben van iemand, die een filmkeuring bijwoonde, waar het bekende werk van Zola „Le Rêve" werd voorgebracht. De Kamer weet, dat dit boek volmaakt onschuldig is en dat er niets in zit, dat geen kostschoolmeisje lezen mag, maar in die commissie zaten leden, volkomen begrijpelijk, die het niet gelezen hadden, en die tot deze conclusie kwamen: het is een werk van Zola, o, dan zal het wel zoo, la la zijn.

Al was het maar, om dien naam niet in de gedachten van het publiek te brengen, de film werd door hen afgekeurd.

Dit alles is volkomen menschelijk. Nu zegge men niet, dat die bezwaren eigenlijk een dogmatische redeneering vormen, want dat op het oogenblik reeds dezelfde keuring bestaat krachtens art. 188 der Gemeentewet, waar nl. de burgemeester vertooningen, die strijdig zijn met de openbare orde of de goede zeden, moet verbieden. Neen, de huidige practijk van art. 188 is zeker niet de practijk van dit wetsontwerp, want vaststaat — de Minister verraadt het zelf op bladz. 5 van de Memorie van Toelichting —, dat met dit ontwerp een nieuwe koers bedoeld wordt. Niet dus de practijk van art. 188 der Gemeentewet, niet dus zal de bekende maatstaf: strijdig met de openbare orde of de goede zeden, worden aangelegd. Neen, zegt de Minister, tot dusver hebben wij ook voor volwassenen te beoordeelen gehad, of er uitwassen waren in strijd met de openbare orde of de goede zeden, maar de keuringscommissie, die naar mijn wensch eerlang zal optreden, heeft een heel andere taak.

In de Memorie van Toelichting lees ik hieromtrent het volgende:

> „De centrale keuringscommissie zal dus voor de keuring van films bestemd voor openbare vertooning aan volwassenen den maatstaf hebben aan te leggen of de inhoud dezer films al of niet in strijd is met de goede zeden of de openbare orde. Opzettelijk is vermeden de formule van art. 188 der Gemeentewet: „strijdig met de openbare orde of de zedelijkheid", omdat deze formule in de practijk zóó wordt opgevat, dat alleen de excessen uit de vertooningen moeten worden geweerd. Van deze practijk maakt het wetsontwerp zich bij de keuze van een keuringsmaatstaf geheel los.
>
> Aan de centrale commissie wordt een kriterium in de hand gegeven dat zij geheel naar eigen inzicht zal kunnen hanteeren. Wat in ieder afzonderlijk geval in strijd is met de goede zeden of de openbare orde moet de commissie naar geweten beslissen. Het ligt echter volstrekt niet in de bedoeling dat de keuring voor volwassenen zich beperke tot eene wering van excessen uit de filmindustrie. Door de keuze van een andere formule is voorts de kwestie vermeden, die zich bij de uitlegging van art. 188 der Gemeentewet heeft voorgedaan, of nl. het adjectivum „openbare" alleen slaat op „orde" of ook op „zedelijkheid" en tenslotte biedt bedoelde formule het voordeel, dat zij niet geheel nieuw is, doch reeds elders in onze wetgeving voorkomt."

46ste VERGADERING. — 13 FEBRUARI 1923.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

esselhuys.)

at beteekent dus, dat niet meer „uitwassen zullen worden esneden" door de keuring, maar dat er gesneden zal moeworden in het gewone vleesch, dat niet meer de openbare lijkheid in deze maatstaf zal zijn, maar de private zedeheid; niet meer maatstaf zal zijn voor de commissie natio-, begrippen of de wet, maar de privé meening der keursters.

Vaarom is nu deze nieuwe richting door de Regeering ozen? Als waar is, dat de volwassenen uit de film, ondanks e Strafwet, zooveel onfatsoenlijks halen, dan geldt dit ook r de pers en ook voor het tooneel.

Vanneer ik zie aangekondigd voor het tooneel stukken, die niet het voorrecht heb te kennen, maar waarvan de titel l verraadt, zooals het Nachtboek van de Kinderjuffrouw, rie uit de Pijp, de Controleur van de Slaapwagens, en derijke, ongetwijfeld toch min of meer prikkelende vertoogen, wanneer ik zie, hoe gekocht en gelezen worden Frane en vertaalde romans als „De Hel" of „La Garçonne", weet ik wel dat dit alles niet zooveel verspreid en gelezen rdt of bezoek trekt als de film, maar de vraag, of dit alles adelijk is voor volwassenen, is toch in beginsel precies elfde.

Ongetwijfeld zal ieder moeten toegeven, dat dergelijke vernningen en lectuur ook aan volwassenen kan kwaad doen. ar waarom hebben wij steeds desondanks in Nederland dit es gedoogd? Omdat wij weten, dat de vrijheid van ontwikling per se enige gevaren met zich moet brengen en wij renover het groote goed der vrijheid deze gevaren op den op toe nemen.

Als nu de nieuwe koers is om op deze wijze volwassenen k tegen hun wil te beschermen, dan is er geen reden, waar-ı eerlang ook het tooneel en later de pers niet onder censuur uden worden gesteld. Ook voor die keuring zijn vermoelijk hoogstaande mannen te vinden, die naar eigen weten maatstaf op die manier de censuur zullen toepassen.

Wij zijn al goed op weg, want dit wetsontwerp stelt niet leen de bioscoop en de reclame voor de bioscoop onder voorgaande censuur, de bedoeling is ook, dat zelfs het gesproken oord bij de film vooraf door de commissie zal worden geoord en goedgekeurd, en ik meen, dat de heer Deckers nog n amendement tot verscherping dezer gedachte heeft voorsteld.

De Minister zegt op pag. 8 van de Memorie van Toelichng deze merkwaardige woorden, waaruit de geest van keung ook van het gesproken woord wel blijkt:

„Hetzelfde geldt van de explicatie: de explicateur kan door de wijze, waarop hij de film verklaart, op zich zelf veel bijdragen tot de waarde der vertooning, doch vaak doet hij integendeel door dubbelzinnige opmerkingen, door een goedkoope smakelooze scherts het peil der vertooning dalen. Weliswaar gaat de mondelinge explicatie langzamerhand uit de bioscoop verdwijnen, doch waar zij nog bestaat, dient ook in dezen voor de goede zeden te worden gewaakt."

Ieder, die een lezing of een voordracht houdt bij een ioscoop, zal derhalve, naar de gedachte van den Minister, nder contrôle kunnen komen van dit wetsontwerp. Wanneer ij spreekt over wetenschap of over handel en nijverheid, dan egt art. 1 van het ontwerp, dat hij alleen voorafgaande oedkeuring van den burgemeester noodig heeft. Wanneer ij spreekt over landbouw, schoone kunsten of politiek, zaken, waarbij langzamerhand in de toekomst de bioscoop ook zeker een rol zal spelen, zal hij onderworpen zijn aan de keuring van de centrale commissie te Amsterdam of den Haag en zal hetgeen hij wenscht te zeggen vooraf door die keurmeesters moeten worden onderzocht.

Er is gezegd: verontrust u daaromtrent niet, want de leden van die centrale commissie zullen zeker verstandige menschen zijn, die de zaak met kalmte zullen toepassen.

Ik zou willen zeggen: die dames en heeren staan voor een onmogelijke taak. In de eerste plaats zijn zij niet vrij. De wet introduceert immers een nieuw element; ze voert voor het eerst in de amateur-zedenmeesters, de leden van de vereenigingen, bedoeld in art. 19 van het ontwerp. Hier is niet de minste waarborg — want zij werpen zich zelf op —, dat de menschen het met die zelfde zakelijkheid en verantwoordelijkheid zullen doen als de Minister voor zijn maatregelen wenscht.

De Minister zegt wel is waar herhaaldelijk in de stukken, dat deze menschen geen andere taak zullen hebben dan eenvoudig geloofsgenooten te adviseeren, op eigen geloofsgenooten toe te zien. Maar dit wetsontwerp, dat niets anders doet dan algemeenheden stellen, de geheele uitwerking aan de Kroon overlaat, geeft daaromtrent niet den minsten waarborg.

De beantwoording van de vraag, hoe die particuliere keurmeesters, leden van „Eer en Deugd", of welke vereeniging ook, zullen optreden, wordt geheel overgelaten aan de willekeur, aan den goeden wil van den Minister. Deze heele zaak zal eenvoudig geregeld worden, zonder vaste grondslagen, bij algemeenen maatregel van bestuur.

Dit staat alleen wel vast, dat de Minister reeds nu toegeeft, dat zij niet zonder directen invloed op de keuring zelf zullen blijven.

Op bladz. 10 van de Memorie van Toelichting staat toch met zoovele woorden geschreven:

„Wat de verhouding betreft van de centrale commissie tot de instellingen of vereenigingen, bedoeld in art. 19 van het wetsontwerp, ligt het in de bedoeling, dat aan de censoren van deze laatste toegang zal worden gegeven tot de vergaderingen der subcommissies uit de centrale commissie, waar de filmkeuring plaats vindt. Hierdoor zullen deze censoren in de gelegenheid worden gesteld van den inhoud van alle voor openbare vertooning bestemde films dadelijk bij het centrale orgaan kennis te nemen, zoodat zij hiervoor niet als tot nu toe alle bioscopen behoeven af te loopen."

Vaststaat dus, dat in elke vergadering van de centrale commissie in Amsterdam of den Haag tegenwoordig zullen zijn de particuliere keurmeesters, leden van de vereenigingen, bedoeld in art. 19, die daar recht zullen uitoefenen, zooals de Minister nader bij algemeenen maatregel van bestuur zal vaststellen.

Mijnheer de Voorzitter! Het zou mij niet verwonderen, als juist die leden, de extremisten, in de vergadering van die commissie het hoogste woord zullen hebben. Dat de Minister eenige rem daarbij zal aanleggen of op eenigerlei wijze die keurmeesters op hun plaats zal houden, is niet uit de Memorie van Toelichting en nog minder uit het wetsontwerp zelf af te leiden.

Vervolgens zal die keuringscommissie, zullen de werkelijke leden van de centrale keuringscommissie, rekening dienen te houden met het publiek. De commissie moet op zich nemen alle zedelijke verantwoordelijkheid voor het goedkeuren van de films, een zedelijke verantwoordelijkheid, die de Minister zelf zegt den gemeentebesturen niet te durven opleggen. De meest preutsche juffer, die iets vindt in een of ander stuk, dat vertoond is door den bioscoop, zal morgen de gelegenheid hebben in de courant de schuld daarvan te leggen op de commissieleden. Het zou mij niet verbazen, wanneer eerlang die commissie zelf van losbandigheid en zedelijke verwildering beschuldigd wordt.

Wanneer de Minister inderdaad wil zorgen, dat de commissie iedereen tevreden stelt en de verantwoordelijkheid dragen kan, dan zal de eenige verstandige weg zijn, dat de commissie zich onthoudt van goedkeuren en zich op het standpunt stelt: afkeuren is de veiligste weg.

Men zal vragen, of ik met deze interpretatie van het wetsontwerp niet te zwart zie en de zaak niet overdrijf. Ik hoop van harte, dat dit het geval is, want ik vrees, dat dit wetsvoorstel zal worden aangenomen; maar zeker is, dat de kans, dat inderdaad een toepassing aan het wetsontwerp gegeven zal worden, zooals ik heb geschilderd, niet kan worden ontkend.

Waar ik overigens de noodzakelijkheid van censuur op vol-

(Dresselhuys.)

wassen personen ontken, spreekt het vanzelf, dat dit wetsontwerp, en juist het belangrijkste deel er van, reeds daarom mijn sympathie niet kan hebben.

Verder lijkt mij het wetsontwerp ook technisch onvolmaakt te zijn. Er is geen enkele zekerheid, dat er nu de eenheid zal komen, welke de vertooners van bioscopen verwachten en die schijnbaar het aantrekkelijke van dit wetsontwerp uitmaakt.

Er is gezegd: art. 188 van de Gemeentewet leidt nu tot allerlei verschillende toepassingen; welnu, dit wetsontwerp zal ten gevolge hebben dat, wanneer een film eenmaal is goedgekeurd, de vertooning er van over het geheele land vrijwel zonder vorm van proces kan plaats hebben. Niets is minder waar. Vooreerst niet, omdat de Minister met zoovele woorden in het wetsontwerp handhaaft de bevoegdheid van den burgemeester om krachtens art. 188 der Gemeentewet opnieuw een keuring te doen plaats hebben en dus af te keuren. Ik weet wel, dat op het oogenblik een ander criterium is aangelegd dan in art. 188 staat. Immers, de nieuwe formule is gevonden, dat de burgemeester alleen mag afkeuren, als er gevaar voor de openbare orde te duchten is. Tot dusver kenden wij het begrip openbare orde en wij wisten, dat onder dat begrip alles kon worden thuis gebracht. Wanneer wij verordeningen van de gemeenten inzien, die zich baseeren op dat begrip „openbare orde", dan valt er eigenlijk alles onder. Maar de Minister maakt een begrip, dat nog veel rekbaarder is, nl., dat gevaar voor openbare orde te duchten is. En met dit wapen in de hand zou elke burgemeester volkomen vrij zijn om af te keuren de films, die hij, om welke reden ook, wil afkeuren, want van de beslissing van den burgemeester zal men niet in beroep kunnen gaan, evenmin als thans van de beslissing volgens art. 188 der Gemeentewet.

Wanneer de burgemeester maar neer wil schrijven in zijn afwijzende beschikking, dat hij gevaar aanwezig acht voor de openbare orde, dan is hij volmaakt bevoegd de censuur toe te passen op even strenge wijze als thans het geval is.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, niet alleen de burgemeester heeft censuur, daarnaast zal ook de gemeenteraad volmaakt bevoegd blijken om door gemeentelijke verordeningen dit gebied te regelen.

Ik herinner mij — het zal den Minister ook wel bekend zijn — dat toen de straks genoemde wet tot bestrijding van de zedeloosheid was aangenomen, van Minister Nelissen, waarbij werd verboden het houden van huizen van ontucht, de Regeering uitdrukkelijk gezegd heeft er zeer veel prijs op te stellen, dat de gemeenten, bij bijzondere verordeningen op dit gebied, nog zouden doen wat zij noodig achtten. Het is dan ook mijns inziens Staatsrechtelijk aan de gemeenten volmaakt veroorloofd om tal van verordeningen op dit gebied in het leven te roepen, die niet dezelfde verboden mogen zijn als die in het ontwerp, maar die toch ook evenzeer het geheele terrein van den bioscoop raken. De gemeente Maastricht b.v. zal volmaakt bevoegd zijn om, zooals thans reeds gebeurt, aan kinderen beneden 18 jaar het bezoek te verbieden. Andere gemeenten zullen gaan tot 16 of 14 jaar en weer andere zullen misschien aan het bezoek voorwaarden verbinden. Kortom, een feit is het dus, dat ongetwijfeld gemeenteverordeningen op dit gebied naast de Rijkswet regelingen zullen kunnen vaststellen, die zeker de vertooners van de bioscopen niet zullen hebben verwacht.

Er zullen dus voortaan, als dit wetsontwerp wet wordt, vijf groepen van keurmeesters zijn. In de eerste plaats burgemeester en wethouders, krachtens art. 1 van het wetsontwerp, die nl. zullen beoordeelen, of de lokalen en de vertooner voldoen aan de eischen van zedelijkheid en verder zich zullen bezighouden met het onderzoek, door art. 1 toegelaten.

Boven burgemeester en wethouders is toegelaten een beroep op Gedeputeerde Staten.

Daarnaast, als eerste zedelijkheidskeurmeester, de burgemeester alleen, die te onderzoeken heeft, of er ook gevaar voor de openbare orde te duchten is.

Dan komen de plaatselijke commissies, die, volgens de Memorie van Toelichting, op dit oogenblik niets anders te doen hebben dan te controleeren, of de keuring behoorlijk is uitgevoerd, maar omtrent wier werkzaamheden dit wetsontwerp feitelijk niets zegt, die dus ook bij algemeenen maatregel van bestuur met allerlei taak zullen kunnen worden belast en ongetwijfeld als adviseurs van den burgemeester in dezen een rol zullen kunnen spelen.

In de vierde plaats komen de particuliere vereenigingen van artikel 19, die ook zitting hebben in de centrale keuringscommissie en voeling hebben met de plaatselijke commissies, en als vijfde groep krijgen wij die commissie te Amsterdam of te den Haag, die week in week uit de tienduizenden meters film moet keuren, waarvan de Minister in zijn ontwerp gewaagt. Hij spreekt er nu reeds over, dat wekelijks 50 000 meter film moet worden gekeurd, als de bioscopen zich niet uitbreiden, behalve de millioenen meters stock, die twee jaren lang worden vrijgelaten, doch later ook gekeurd zullen moeten worden. Als ik aanneem, wat de Minister zegt, dat de commissies, dus ook de subcommissies, waarin menschen van allerlei richting en ook deskundigen zullen zitten, uit ten minste 5 leden zullen bestaan, en als ik in aanmerking neem, dat 1000 meter film per uur kan worden gekeurd, dan zullen voor deze vrijwillige keuring, waarvoor de menschen niet bezoldigd zullen worden, minstens 60 of 100 menschen moeten worden aangesteld, die daarvoor de noodige eigenschappen zullen bezitten en die zich te Amsterdam of te den Haag zullen bezighouden met op die manier het geestelijk voedsel voor onze belastingbetalers klaar te maken. Wat zal daarvan terechtkomen? Als in al die donkere keurzalen door die verschillende groepen de films zullen zijn geproefd en ontdaan van alle prikkels, als zij alleen dus geworden zijn stichtelijke vertooningen, als het zoover is gekomen, gelijk de Minister in de Memorie van Toelichting zegt, dat de laagstaande grappen en de laagstaande geestigheden er uit zijn verwijderd, zoodat het alleen kiesche, fijne scherts is geworden, dan kan het Nederlandsche volk gerust zijn. Nu behoeft slechts te volgen het tooneel, dan de literatuur en eerlang de pers, en dan kunnen wij zeggen, dat wij van de dwaalwegen der vrijheid zijn gekomen en dat wij zijn een gekeurd en een gekuischt volk, dat niet doet aan de prikkelende vertooningen en grove scherts, zooals andere minder hoogstaande landen die kennen, en dat kan zeggen: wij danken, dat wij niet zijn als dezen! Tot een dergelijke hoogte van wenschen voor het Nederlandsche volk kan ik mij niet opwerken.

Over de kinderbescherming was niet alleen te spreken geweest, maar daaraan had ik ook gaarne medegewerkt, doch dit is een wet, die in slechten zin is een keuringswet, een domperswet, een wet, die in dit belangrijk deel van haar inhoud elk idee van liberaliteit mist en waaraan ik — ik spreek voor mij zelf — mijn stem niet kan geven.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat men, om dit ontwerp te kunnen beoordeelen, moet beginnen met zich een oordeel te vormen over de bioscoop als zoodanig, en wel met name over de vraag, of de bioscoop een op zich zelf nuttige instelling is, waarvan men alleen de ergste uitwassen behoeft af te snijden om haar tot volle recht te doen komen en een nuttige kern over te houden, dan wel of zij, zooal niet *an sich* dan toch noodzakelijkerwijs in de practijk is een gevaar, dat de Overheid met alle kracht behoort te bestrijden. In de Memorie van Toelichting stellen de Ministers, die deze onderteekend hebben, zich blijkbaar op het eerstgenoemde standpunt, want ik lees daarin op bladz. 1:

> „Inderdaad valt moeilijk te ontkennen, dat er een bioscoopkwaad is, dat reeds ver om zich heeft heengegrepen. Dit kwaad moet worden gezocht in verschillende oorzaken. Zeker liggen deze laatste niet in de kinematografie als zoodanig. Gaarne kan worden toegegeven, dat men hier staat voor een op zich zelf bewonderingswaardige uitvinding, die op velerlei, met name op instructief gebied belangrijke diensten kan bewijzen. Zoo toont in het bijzonder het instituut van de schoolbioscoop hoe de film is dienstbaar te maken aan het onderwijs. Handel

gers van Rozenburg.)

en industrie maakten zich reeds de bioscoop tot bondgenoot als propagandamiddel, terwijl ook wetenschap en kunst zich de kinematografie ten nutte maakten.

Het kwaad schuilt dan ook elders en wel voornamelijk in de wijze van exploitatie van de bioscoop als plaatsvervangster van het tooneel."

ier wordt dus de stelling geponeerd, dat de bioscoop op zelf een nuttige instelling is, dat zij belangrijke diensten bewijzen op het gebied van onderwijs, wetenschap en st en dat het kwaad voornamelijk ligt in de exploitatie. stelling meen ik, salva reverentia, met den meest mogen nadruk te moeten verwerpen. Ik beroep mij daarvoor le eerste plaats op de voortreffelijke verhandeling van . Kohnstamm, den bekenden paedagoog, voorzitter van Nut, een man, dien men niet kan verdenken van engige bevooroordeeldheid. Die heeft geen aprioristisch dpunt ingenomen, maar heeft een diepgaand onderzoek steld naar het wezen van de bioscoop en het gebruik an en is ten slotte gekomen tot wat hij noemt een gegd standpunt. Zijn studie is een volkomen onpartijdige, nschappelijke uiteenzetting, waarmede men m. i. bij de ndeling van dit onderwerp ernstig rekening zal moeten len.

rof. Kohnstamm toont uitvoerig aan, dat de bioscoop met st niets te maken heeft, dat het wezen van de bioscoop omgekeerde is van hetgeen wij kunst noemen en hij zegt dat men alle hoop op aesthetische volksontwikkeling het bioscoopdrama moet opgeven.

atzelfde wordt aangetoond in de belangrijke brochure van de Graaf, ook iemand, die niet de eerste de beste is. Deze zooals men weet, de voorzitter van de Utrechtsche bioscommissie en heeft zijn brochure geschreven na drie jaar van de keuringscommissie te zijn geweest, na, zooals hij schrijft, drie jaren lang geworsteld te hebben met het coop-vraagstuk. Deze wees er in zijn brochure op, hoe kunst is synthese van het tijdelijke, voorbijgaande, verviging van het tijdelijke, terwijl lijnrecht hiertegenover t de bioscoop, die wel de illusie geeft van de beweging, die haar geeft niet door te synthetiseeren, maar door omgekeerd te analyseeren, in een reeks afzonderlijke nenten, en de photographieën van die momenten snel na ar, ieder gedurende zeer korten tijd, te vertoonen.

ij zegt:

> ,,Niet dus de samenvatting van vele momenten tot één beeld, niet wat alle kunst en wat alle godsdienst is, de overwinning op het moment, maar omgekeerd: de triumph van het moment. Hier heerscht het tijdelijke in plaats van het blijvende."

eze beide mannen, bij uitnemendheid bevoegd om hier le te spreken, komen dus tot de conclusie, dat bioscoop en st antipoden zijn.

Vat de instructieve film betreft, ook hierover is het oorvan prof. Kohnstamm vernietigend. Uitvoerig toont hij , dat, terwijl men wel de instructieve film beoogt en eert te geven aanschouwelijk onderricht, bij filmvertoogen van ,,aanschouwen" in den eigenlijken zin geen ke is, slechts van ,,kijken". Aanschouwen vraagt activieen doen, een in zich opnemen en verwerken van het schouwde, en dit nu is onmogelijk bij de filmvertooning. e biedt te veel en in te korten tijd, zoodat het onmogelijk et te verwerken. Hij schrijft:

> ,,De geweldige onverteerbare hoeveelheid gezichtsindrukken, die een film ons geeft en die we niet kunnen analyseeren en beheerschen, maakt dat we al spoedig onze activiteit opgeven en ons overgeven aan het passief kijken naar het zich verdringende spel dat aan ons oog voorbijtrekt. De toestand, de Einstellung, waarin we naar een film kijken, is daarom ook niet dezelfde, maar juist de typisch tegengestelde van dien waarin Pestalozzi's ,,aanschouwing door doen" ons brengt."

n verder:

> ,,Bezigheid zonder inspanning blijkt ook hier weer het wezen en de groote aantrekkingskracht van de film te zijn. Maar daarom mag men de instructieve waarde van deze bezigheid dan ook niet te hoog aanslaan. Alle waar is naar haar geld, alle resultaat naar de inspanning die men zich er voor heeft getroost."

Deze beschouwingen van prof. Kohnstamm vinden bevestiging in een practisch onderzoek van prof. Révész en den heer J. F. Hazewinkel naar de didactische waarde van de projectielantaarn en den bioscoop, waarvan een uitvoerig verslag is te vinden in ,,Paedagogische Studiën".

Als maatstaf voor de paedagogische beteekenis van lantaarnplaat of film namen zij haar waarde voor het geheugen, waartoe zij een aantal proeven namen met een 80-tal jongens en meisjes van het Amsterdamsch Lyceum.

Zij kwamen daarbij tot de conclusie, dat de projectielantaren, het stilstaande beeld, voor het onderwijs grootere waarde heeft dan de film. Eén van hun conclusies luidt dan ook:

> ,,Propaganda voor de zg. groote didactische waarde van de film is dus door ons onderzoek niet te rechtvaardigen."

In de Memorie van Toelichting tot dit wetsontwerp wordt ook gesproken van de groote waarde voor de wetenschap. Voor het hooger onderwijs geldt hetzelfde wat hier van het lager onderwijs is gezegd, zooals blijkt uit verschillende passages in de verhandeling van prof. Kohnstamm. Hij deelt o. a. mede, dat hij gevraagd heeft of de film bij het hooger onderwijs in Delft werd gebruikt, maar het bleek, dat noch de professor aan wien hij het vroeg, noch een zijner collega's het deed. Een enkele, schrijft prof. Kohnstamm, had het geprobeerd, maar was er van teruggekomen. Als integreerend deel van het onderwijs was de film onbruikbaar. Verder schrijft hij:

> ,,Daarom kan er ook niet de minste sprake van zijn, dat het kijken naar een zg. wetenschappelijke film iets te maken zou hebben met het beoefenen van wetenschap."

En elders:

> ,,Zoo is dan ook het bericht, dat de film, secondewijzer van zooveel gebeuren, in de colleges van onze hoogleeraren niet meer zou kunnen worden gemist, niet tegen contrôle bestand gebleken, althans ik heb sedert ik er over in dit tijdschrift schreef, en ik heb er velen over geïnterpelleerd, geen bevestiging er van ontvangen."

In het blad *Volksontwikkeling* had prof. Kohnstamm vroeger al eens geschreven, en wel in het nummer van Maart 1921:

> ,,Helaas heeft de Staatscommissie ook op dit gebied een enquête bij de eigenlijk deskundige onderwijsmannen en psychologen overbodig geacht. Het spreekt vanzelf, dat ook ik niet over de uitkomsten van zulk een enquête beschik. Ik kan alleen verzekeren, dat ik de collega's, die de film niet kunnen missen, nog niet ben tegengekomen. Zij, aan wie ik de vraag tot nu toe voorlegde, hadden slechts een ongeloovig lachje en wat spot voor mijn mededeeling over. En tot nu toe vond ik vrij algemeen mijn eigen indruk bevestigd, dat de instructieve waarde van filmvertooningen vrij laag wordt aangeslagen. En dat wel op den grond, dien mr. de Graaf in zijn vroegere beschouwingen zeer sterk benadrukt: dat filmvertooningen zoo bijzonder snel vergeten worden. Ten opzichte van den instructieven film kan er bijgevoegd worden, dat bij een bewegend lichtbeeld van nauwkeurige waarneming nooit sprake is. Daarom schijnt mij voor alle natuurwetenschappen de bewegingsfilm even overbodig als de stilstaande plaat onmisbaar

(Rutgers van Rozenburg.)

is. En als derde didactisch bezwaar merk ik op, dat de filmvertooning lijnrecht ingaat tegen den thans algemeen op den voorgrond gestelden eisch van activiteit bij het onderwijs. Zij voert de passiviteit wel tot den hoogst bereikbaren graad op."

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat voldoende aangetoond is, dat van de bewering in de Memorie van Toelichting, dat de bioscoop op het gebied van onderwijs, wetenschap en kunst belangrijke diensten kan bewijzen, niets en niets overblijft en dus op de vraag, of de bioscoop een op zich zelf nuttige instelling is, het antwoord absoluut ontkennend moet luiden.

Maar ik ga verder, Mijnheer de Voorzitter, en beweer niet slechts, dat de bioscoop niet is een *an sich* nuttige instelling, maar dat hij in de hoogste mate verderfelijk is. Op meesterlijke wijze wordt dit aangetoond in de brochure van mr. de Graaf, die men niet in haar geheel kan lezen zonder diep onder den indruk te komen. En ook hier is geen theoreticus, maar een practicus aan het woord. Duidelijk toont hij aan, dat de bioscoop naar al sterker prikkels moet zoeken op elk gebied; dat dit niet iets toevalligs is, maar met haar wezen samenhangt.

Zoo schrijft hij op bladzijde 11:

„De zaak is deze, dat gelijk de photographie, ook de cinematografische voorstelling eerst sterk treft en verrast, dus op komisch gebied hevig aan het lachen maakt (in tegenstelling met een geestige schilderij of teekening, die nooit meer dan een fijnen glimlach wekt), maar dat zij daarna spoedig verveelt, althans onverschillig laat, wat voor de komische werking doodend is. Men moet dus zorgen voor afwisseling, vooral voor verrassingen, overbluffingen, men moet met al sterker prikkels werken."

Hij werkt dit dan verder uit, wijst op de Amerikaansche burlesques, waarbij alles zonder een zweem van geestigheid wordt vernield, en zegt dan:

„Kinderen lachen om dit alles onbedaarlijk en ook vele ouderen zien het gaarne en meenen, dat het onschuldige grappen zijn, men is er zoo geleidelijk aan gewend en men ziet niet, wat er in de ziel, vooral in de ziel van het kind gebeurt."

Verder wijst hij er op, hoe de bioscopen geven zinnelijke kunst en zegt:

„Te recht spreekt men in afkeurenden zin van zinnelijke kunst, niet omdat het prikkelen van de zinnen op zich zelf minderwaardig zou zijn, want alle kunst bedoelt in de eerste plaats de zinnen te prikkelen, hoe zou het anders kunnen, maar omdat zinnelijke kunst kunst is, die alleen de zinnen prikkelt, niet verder door de zinnen heen den geest, het gemoed, het hart bereikt. Het effect hiervan is, dat na de korte bevrediging een grooter inwendige koude intreedt."

Hij wijst er op, dat dit inhaerent is aan elken bioscoop en zegt:

„Geen bioscooptheater ontsnapt hieraan, ook niet die, welke met veredelende bedoelingen zijn opgericht, ook niet die zich vrijwillig en streng laten censureeren. Men kan het dagelijks constateeren."

Mijnheer de Voorzitter! Ik citeerde te lang wellicht en toch te kort; om de verderfelijke strekking van den bioscoop te beseffen, moet men het betoog van mr. de Graaf in zijn geheel lezen.

Trouwens de Memorie van Toelichting erkent, dat er een bioscoopkwaad is, dat reeds ver om zich heen heeft gegrepen.

En hetgeen wij lezen in de bijlagen bij het rapport der Staatscommissie over den verderfelijken invloed van den bioscoop is zoo angstwekkend, dat waarlijk geen dag en geen nacht meer gewacht mag worden met de meest ingrijpende maatregelen tegen dezen volkskanker, erger dan de drank, omdat hij zooveel meer verspreid is en zijn verwoestingen inzonderheid onder de jeugd aanricht.

De Ministers erkennen dit, zij erkennen het nauwe ver band tusschen bioscoopbezoek en misdrijf, zij erkennen d bijzondere roeping van de Overheid ter bescherming va niet-volwassenen, zij erkennen den vollen omvang van he kwaad en de machteloosheid of soms ook nalatigheid de ouders tot bescherming hunner kinderen.

Zij erkennen ook, dat de maatregel, die zich allereerst aa ons opdringt en die inderdaad de eenige afdoende bescher ming biedt, is het absoluut verbod van bioscoopbezoek voo kinderen beneden de 18 jaar. Zij durven echter een dergelij verbod niet aan op grond van verschillende bezwaren, waar omtrent zij in de Memorie van Toelichting het volgend zeggen:

„Tegen een dergelijk absoluut verbod ware echte reeds dadelijk dit bezwaar aan te voeren, dat het bi algemeene geldigheid voor het geheele land de gedacht zou impliceeren, dat de Overheid filmvertooningen voo de jeugd op zich zelve afkeurde, terwijl deze laatst toch haar recht op bestaan wel voldoende beweze hebben. Zoowel voor instructieve als ontspanningsdoel einden is de bioscoop langzamerhand in een behoeft van de jeugd gaan voorzien en het zou zeker niet ge wenscht zijn haar de plaats, die zij zich in dit opzich terecht heeft verworven door een maatregel van bover af weder te ontnemen. Bovendien zou een dergelijk ver bod indruischen tegen ons volkskarakter, het zou zonde grond een odium leggen op de bioscoopvoorstellingen al zoodanig en ten slotte op groote schaal worden ont doken."

Deze argumenten moge ik even nader ontleden. Wat de instructieve film aangaat, kan ik verwijzen naar hetgeen il zooeven heb gezegd, waaruit duidelijk is gebleken, dat van het instructieve niet het minste overblijft.

In de tweede plaats zegt de Memorie van Toelichting, dat de bioscoop als ontspanning voorziet in een behoefte voor de jeugd. Ik acht dat een bedenkelijk argument. Hetzelfde zou men kunnen zeggen van de cigaret en toch zal geen enkele paedagoog op dien grond het rooken van cigaretten willen verdedigen. Ik herinner er slechts aan, dat eenige jaren geleden een krachtige actie in de onderwijswereld is gevoerd om bij gemeentelijke verordeningen het rooken van cigaretten door jeugdige personen verboden te krijgen. Ik wijs ook op hetgeen mr. de Graaf in zijn brochure van 1919 schreef, al ware het een antwoord op dezen passus in de Memorie van Toelichting:

„Uit aesthetisch oogpunt beantwoordt het bioscoopdrama geheel aan de eischen van dezen tijd: haastig hevig, oppervlakkig, goedkoop. Het beantwoordt wel aan de eischen van dezen tijd, maar niet aan de behoeften van de menschen van dezen tijd, want die zijn geen andere dan de behoeften der menschen van alle tijden, welke juist aan deze eischen tegenovergesteld zijn: rustig, diep indringend, waardevol, in één woord samengevat: blijvend."

Het komt mij voor, dat de wetgever zich niet zonder meer, zeker niet waar het geldt jeugdige personen, moet richten naar de behoeften of de eischen van den tijd, ook al gaan die uit naar vergif. In Oostersche landen gaan de behoeften, niet van kinderen, maar van volwassenen, uit naar opium, en toch gaat de wetgever onbarmhartig, of liever barmhartig, daartegen vierkant in.

Een verder argument in de Memorie van Toelichting, dat een dergelijk verbod zou ingaan tegen het volkskarakter, wordt niet nader bewezen. Wanneer wij hier zouden kennen het referendum, zou ik een uitspraak daarvan met een gerust hart aandurven.

Ook de andere argumenten kunnen m. i. geen gewicht in de schaal leggen. Er wordt gezegd, dat een dergelijk verbod zonder grond een odium zou leggen op de bioscoopvoorstellingen. Dat vind ik een zeer weinig zwaarwichtig argument. Op zich zelf, althans wanneer men zich op mijn standpunt stelt, is daartegen geen bezwaar, maar, en dat wordt ook

46ste VERGADERING. — 13 FEBRUARI 1923.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

(..tgers van Rozenburg.)

..r mr. de Graaf aangetoond in zijn brochure, een derge..k verbod legt niet een odium op de bioscoopvoorstellingen, ..ar op het bioscoop-theater.

..En dan het laatste argument, dat een dergelijk verbod op ..ote schaal zou worden ontdoken. Ja, dat kan men van alle ..bodsbepalingen zeggen. Dat mag geen argument zijn. ..Ik wijs er nog op, dat een absoluut verbod voor kinderen ..eden 18 jaar, blijkens de bijlage van het rapport der ..atscommissie, ook gevorderd wordt door verschillende ..nnen, die de verderfelijke werking van den bioscoop in de ..etijk hebben leeren kennen, als de commissaris van politie .. Wageningen, de directeur van de Rijkstuchtschool te ..ren, de directeur van de tuchtschool te Ginneken, de 1ste-..btenaar der Kinderwetten te 's Gravenhage, de voorzitter ..n Pro Juventute te 's Hertogenbosch, de R.-K. Vereeni..ng voor Kinderbescherming in het arrondissement Alk..ar. De Ministers verwerpen dit verbod op m. i. ondeugde..ke gronden, om er voor in de plaats te geven keuring van .. films, een positieve voor kinderen beneden 14 jaar, een ..gatieve voor kinderen van 14—18 jaar. Met dit middel ..reikt men niet het doel, de jeugd te vrijwaren voor schade..ke films. Mr. de Graaf wijst er in de eerste plaats op, hoe .. peil van de keuring de neiging heeft steeds te zakken. ..Hij toont dat uitvoerig aan. Ik zal niet alles voorlezen, ..ar het zij mij vergund nog een aanhaling te doen. Op .. 24 laat mr. de Graaf zich als volgt uit:

„Maar zelfs als men die uitsluit — die Schund-films — is niets moeilijker dan naar een „billijken, niet overdreven maatstaf” te oordeelen. Men laat zich zoo licht door phrases verlokken, zijn peil lager te stellen dan men bedoelde. Men wil niet de „hooghartige censor spelen” en daarom wil men „alleen weren wat apert-immoreel is”.

Verder moet men niet gaan; men spreekt van „opbouwen en niet afbreken”, „niet bevooroordeeld zijn” enz. enz. En zoo gaat men onverbiddelijk mee en zakt mee af met het geheele bioscoopbedrijf. Het resultaat van deze houding is, dat men zijn naam geeft aan dit bedrijf en daarom ouders, die op zulk een naam vertrouwen en die vroeger de bioscoop vermeden, nu verlokt hun kinderen naar de goedgekeurde voorstellingen te zenden en hen daarmede in de bioscoopsfeer te brengen.

Dit is het punt waarom het gaat.”

..Dat is inderdaad het punt, waarom het gaat: de Overheid ..emt tegenover de ouders een verantwoordelijkheid op zich, ..n verantwoordelijkheid, zoo ontzaglijk zwaar, waar het hier ..at om de ziel van het kind, en, Mijnheer de Voorzitter, een ..rantwoordelijkheid, die zij niet dragen kan, zooals mr. de ..raaf op grond van zijn lange ervaring zoo onweerlegbaar ..ntoont.

..Ik hoorde zooeven met genoegen uit den mond van den ..er Dresselhuys, dat ook hij er allerminst van overtuigd is, .. deze wet voor bescherming van het kind veel zal uit..rken.

..Dat zulk een Rijkskeuring het kwaad niet kan keeren, ..ijkt ook uit de Memorie van Toelichting, waar op bladz. 2 ..at:

„Waar het particulier initiatief verbetering zocht te brengen door oprichting van bioscopen die er op uit waren alleen aesthetische of instructieve films aan het publiek te bieden, bleek de exploitatie zeer moeilijk rendabel te maken. Men kan tegen den stroom niet op.”

Dit zal ook de practijk van de keuring zijn: men kan tegen den stroom niet op.

Het publiek eischt nu eenmaal sensatie, prikkeling. Is de keuring streng, gaat zij tegen den stroom op, dan doodt zij den bioscoop.

De commissie, die dit niet zal willen en daarvoor ook niet in het leven geroepen wordt, zal dan gedwongen worden, met den stroom mede te gaan en alleen de ergste excessen te weren. Wat overblijft is dan nog erg genoeg om daartegen onze kinderen te beschermen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet er nog op wijzen, dat het inderdaad moeilijk, zoo niet onmogelijk zal wezen om een objectieven maatstaf voor de beoordeeling der film aan te geven. Op het congres van particuliere commissiën van toezicht op bioscopen, in 1918 te 's Gravenhage gehouden, zeide de secretaris van dat congres het volgende:

„Juist een maatstaf van beoordeeling is ontzaglijk moeilijk te bepalen, daar zoo velerlei levensopvattingen en in den modernen tijd zoo velerlei moreele overwegingen gangbaar zijn.

Om een voorbeeld te noemen, hoe verschillend wordt door toch hoogstaande menschen niet gedacht over de inwijding van kinderen in het sexueele vraagstuk. Of een ander: noemt niet de een het bekende „Pallieter” van Felix Timmermans een nobel boek, terwijl de ander zich ergert over zulk een zedekwetsend product.”

Zulke uiteenloopende meeningen tot overeenstemming te brengen is een onmogelijkheid, òf men moet zijn toevlucht nemen tot compromissen, die geen der partijen bevredigen en waarvan het kind het slachtoffer wordt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik resumeer, dat de bioscoop in geen enkel opzicht is een nuttige instelling; dat daarentegen, zooals de Memorie van Toelichting te recht schrijft, aan den bioscoop groote zedelijke en maatschappelijke gevaren kleven, welke zich in het bijzonder doen gevoelen bij de jeugd; dat preventieve contrôle om verschillende redenen geen voldoende waarborgen tegen deze gevaren kan bieden, dat het eenige middel daartegen is een verbod van bioscoopbezoek van kinderen beneden 18 jaar, welk middel ook aan den Minister in de eerste plaats in de gedachte kwam, al werd het door dezen op ondeugdelijke gronden verworpen; dat dit middel reeds door verschillende gemeenten wordt toegepast en dit middel ook bij vier leden der Staatscommissie genade mocht vinden.

Mijnheer de Voorzitter! Wij leven in de eeuw van het kind; wij creeeren en schrijven boekdeelen over de ontwikkeling en bescherming van het kind; wij hebben verschillende wetten gemaakt ter bescherming van het kind tegen lichamelijke en geestelijke gevaren; laten wij deze schoone gelegenheid aangrijpen om door het eenige afdoende middel de teere kinderzielen, deze tengere bloesemboompjes, te beschermen tegen wat mr. de Graaf zoo karakteristiek noemt: de verzengende bioscoopföhnen.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering gesloten.

47ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 14 FEBRUARI 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een ontwerp van wet; 3°. een verzoekschrift; 4°. een afschrift van een adres; 5°. een missive. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop. — Indiening van motiën van orde door de heeren Marchant en Kersten.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 80 leden, te weten:

de heeren van de Bilt, Scheurer, Ament, Smeenk, van den Heuvel, Beumer, Wintermans, Bakker, Ebels, Rutgers van Rozenburg, van der Molen, Dresselhuys, Visscher, Vliegen, Hugenholtz, Kuiper, Suring, van Boetzelaer van Dubbeldam, Kleerekoper, van Sasse van Ysselt, van der Voort van Zijp, Krijger, Ter Hall, van Rijzewijk, Braat, Albarda, Deckers, Feber, Schaper, Michielsen, Hiemstra, Schokking, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Kolkman, Engels, van Gijn, mejuffrouw Katz, de heeren Bomans, Fruytier, mejuffrouw van Dorp, de heeren Kersten, Heukels, A. Colijn, van Rijckevorsel, J. ter Laan, K. ter Laan, van den Tempel, IJzerman, de Wilde, Weitkamp, Staalman, Knigge, van Zadelhoff, Brautigam, Bongaerts, Duymaer van Twist, Tilanus, Rutten, Boon, van Rappard, de Monté ver Loren, Hermans, Oud, Gerritzen, Lovink, van Braambeek, Gerretson, van Dijk, van Vuuren, Moerel, Bulten, mejuffrouw Westerman, de heeren van Wijnbergen, Zijlstra, Stulemeijer, Marchant, Duys, H. Colijn, de Boer,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de volgende leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Gerhard, wegens ambtsbezigheden; van den heer Troelstra, wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijke Boodschap ten geleide van een ontwerp van wet tot wijziging van de Kieswet, de Provinciale Wet en de Gemeentewet.

Dit ontwerp van wet, dat met de daarbij behoorende stukken reeds is gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de afdeelingen;

(Voorzitter c. a.)

3°. een adres betreffende het ontwerp Middelbaar-onderwijswet van dr. Ph. B. Libourel, notaris, te Delft, c. a.

Dit adres zal worden gezonden aan de betrokken Commissie van Rapporteurs;

4°. van A. F. S. Schepel—Kerdijk, namens het dagelijksch bestuur van de Vereeniging tot bevordering van het onderwijs in kinderverzorging en -opvoeding, een afschrift van een door die vereeniging aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen gezonden adres, betreffende het ontwerp Middelbaar-onderwijswet.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. een missive van K. Schraver, te Rotterdam, ten geleide van een artikel van zijn hand.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het verleenen van eene toelage ten laste van de gemeente, over elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen, of wegens het werkzaam geweest zijn van onderwijzers aan scholen van bijzonderen aard (246);

Wijziging der Radenwet (293).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, op de lijst der aan de orde zijnde onderwerpen in te voegen, na het voorstel van wet van den heer Marchant c. s. tot wijziging van de „Wet op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie" (41), de volgende ontwerpen van wet:

Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet (268);

Wijziging der Radenwet (293);

Toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het verleenen van eene toelage ten laste van de gemeente, over elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen, enz. (246),

en bij de algemeene beraadslaging over dit ontwerp tevens aan de orde te stellen:

de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van O. L. Veerman, hoofd der Leerschool van de Christelijke Kweekschool te Leeuwarden, en J. Broekema en 3 anderen, onderwijzers van bijstand aan genoemde school, houdende verzoek om toekenning van een toeslag op hun salaris over 1919 (121).

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop (64).**

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **Vliegen:** Mijnheer de Voorzitter! Dit wetsontwerp heeft in onze fractie een slechte ontvangst gevonden, althans voor wat een van de groote stukken er van betreft.

Wanneer ik zoo de klanken hoor, die hier opgaan, o. a. van de zijde van den heer Rutgers van Rozenburg, en naga welke stemming ten opzichte van deze zaak blijkt uit sommige amendementen, dan krijg ik onwillekeurig een neiging om de gevaren van dit wetsontwerp grooter te zien dan de voordeelen, die er uit zouden kunnen voortvloeien.

(Vliegen.)

Laat ik beginnen met te zeggen, dat ik nog wel eens bewezen zou willen zien hetgeen in de Memorie van Toelichting vooropgesteld wordt, nl. dat van de bioscoop uitgaat een verruwende invloed en dat er verband bestaat tusschen de stijgende criminaliteit bij de jeugd en het geregeld bezoeken van deze inrichtingen. Eenige jaren geleden hebben wij deze zaak in den Amsterdamschen gemeenteraad behandeld bij gelegenheid van de instelling van een keuringscommissie en toen is niemand in staat geweest eenig verband aan te toonen tusschen het geregeld bezoeken van bioscopen en een stijgende criminaliteit, een stijgende criminaliteit, die er trouwens op het oogenblik niet eens is. Eenige jaren geleden, tijdens den oorlog en onmiddellijk daarna, was er in ons land een stijgende criminaliteit, niet alleen bij de jeugd, maar in het algemeen, maar iedereen weet, dat die criminaliteit sedert over de geheele lijn is gedaald. Men zou dus eerder tot het omgekeerde kunnen besluiten. De bioscoop staat er buiten. Overigens hebben wij iederen keer slechts te doen met subjectieve opvattingen. Als de heer Rutgers van Rozenburg komt met oordeelvellingen, bij voorbeeld van de heeren Kohnstamm en de Graaf, dan zijn dat, althans wat betreft eerstgenoemde, slechts door hem aangenomen waarschijnlijkheden, veronderstellingen, maar wij krijgen geen feiten, geen cijfers, waaruit blijkt, dat er eenig verband bestaat tusschen het bezoeken van bioscopen en de criminaliteit. Zoo oud zijn de bioscopen nog niet; het is nog maar betrekkelijk kort geleden, dat zij op vrij groote schaal zijn gekomen; dan zou toch, sinds ze opgericht zijn, een sterk stijgende lijn van de criminaliteit waar te nemen moeten zijn.

Tot nog toe is men er niet in geslaagd, om dienaangaande meer vaststaande gegevens te verschaffen en noch in de Memorie van Toelichting, noch in de Memorie van Antwoord wordt een poging gedaan om iets anders te geven dan uitspraken, oordeelvellingen van verschillende menschen, die, de een meer, de ander minder, kwaad zien in de bioscoop, subjectieve meeningen van personen, die er een of ander gevaar in gemeend hebben te ontdekken. Wij weten hoe licht men geneigd is om groot kwaad te zien in iets, waaraan men nu eenmaal een hekel heeft. Wij hebben hetzelfde gehad bij menschen, die aandrongen op een rookverbod voor kinderen en dergelijke zaken meer; dan krijgt men dezelfde argumentatie; de kinderen stelen centen om sigaretten te kunnen koopen, enz.

Mijnheer de Voorzitter! Het is ten slotte nog altijd gebleven bij vage aanduidingen en beweringen en van een eigenlijk bewijs is heel weinig te zien. Men zou, waar in de Memorie van Toelichting staat, dat in zoovele landen reeds wettelijke maatregelen zijn genomen, waarvan sommige reeds heel lang in werking zijn, ook daaruit eenig gegeven van het nut van wetsontwerpen als dit moeten kunnen putten. Ook daarvan wordt niets bemerkt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb zoo den algemeenen indruk, dat wij hier weer een van die pogingen hebben, waarbij wij door middel van wetten en bepalingen de menschen gaan verzedelijken. Maar ik begrijp niet, dat men daarvoor zooveel wetten maakt. Men zou veel beter één wet kunnen maken, waarvan art. 1 zou kunnen luiden: Ieder mensch is verplicht zedelijk te zijn. Art. 2 zou een commissie van toezicht kunnen instellen, terwijl art. 3 strafbepalingen zou moeten bevatten. Met één algemeene wet was men dan klaar.

Ik geloof niet, dat wetten als deze invloed zullen uitoefenen op de zedelijke opvattingen der menschen. Ik begrijp niet, hoe men juist in deze zaak ook van andere dan van rechtsche zijde, zooals b.v. bij den heer Kohnstamm het geval is, met een dergelijke rage op deze zaak aanvalt en dat men meent dat er met wettelijke bepalingen veel te doen is.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik nu hoor, hoe de heer Rutgers van Rozenburg gisteren sprak over de bioscoop, dan had de conclusie moeten zijn: dat heele ding moet verboden worden en de uitvinder daarvan had eigenlijk 14 dagen vóór zijn uitvinding opgehangen moeten worden. Dan was het beter geweest. Ik wensch daartegen echter met allen ernst op te komen.

De heer Rutgers van Rozenburg zei: met kunst heeft de bioscoop niets te maken. Dat is een uitspraak, die men alleen kon doen, omdat niemand kan omschrijven, wat kunst is. Dat is geen vaststaand begrip; men kan daarover altijd twisten.

Ik zou de vraag willen stellen, of alleen reeds het voor onze oogen voorbij laten gaan van schitterende natuurtafereelen en mooie landschappen, de opnamen van Noordpoolreizen of van tochten als die van dwars door Afrika, ik zou willen vragen, of dat kunst is of niet? Men kan hiertegen opwerpen, dat het maar fotografische opnamen zijn, enz., maar mijns inziens is dat wel degelijk kunst. Wat schoonheid geeft, is kunst, het doet er niet toe, met welk middel het wordt verkregen. Het hangt er in de bioscoop alleen van af, wat er gegeven wordt, en dat valt naar mijn oordeel heel dikwijls onder het begrip kunst, wanneer men het althans niet te eng trekt, doch ze neemt, zooals ik het zooeven zeide. En er is nu eenmaal ook geen algemeene maatstaf te vinden voor hetgeen zedelijkheid is. Ook dat begrip is niet definieerbaar en daarom is het in het algemeen ongeschikt om door den wetgever te worden gehanteerd.

Toch heeft niemand in onze fractie bezwaar tegen dat gedeelte van het wetsontwerp, dat betreft de bescherming van de kinderen. Of het veel of weinig helpen zal, behoeft niet de maatstaf te zijn. Men kan voorzorgsmaatregelen nemen voor menschen, die hun eigen verantwoordelijkheid nog niet kennen of niet kennen kunnen, ook al staat vast, dat die voorzorgsmaatregelen voor velen overbodig zijn, en al is het waar, dat de werking dier maatregelen niet zeer ver strekkend is.

Wij gaan dus mee met het gedeelte van het wetsontwerp, dat de bescherming van de jeugd betreft, maar wij staan geheel anders en vierkant tegenover het gedeelte van het wetsontwerp, dat betrekking heeft op de censuur op films, die uitsluitend voor volwassenen bestemd zijn. Dat gaat te ver. Ik kan geen enkel stelsel bedenken — ook de Regeering is daarin niet geslaagd —, waarbij die censuur zou afblijven van het terrein van de geestelijke vrijheid. Een film kan een betoog zijn, kan een strekking hebben, en of die strekking al dan niet goed is, kan niet ter beoordeeling worden overgelaten aan een stuk of wat menschen, die daarvoor door de Regeering worden aangewezen. Dat moet de burgerij zelf beoordeelen en bij de beoordeeling van de vraag, of iemand een bepaalde film wil zien, heeft hij niet den gids noodig, die hem daarvoor van Regeeringswege wordt aangewezen.

Wat is ten slotte de praktijk van ieder dier commissies? Ik ken vrij van nabij de praktijk van de keuringscommissie te Amsterdam. Bestaat een dergelijke commissie uit veel personen, dan is er van een eenheid van opvatting geen sprake en hangt het af van de toevallige samenstelling van verschillende subcommissies, of het bij de keuring van een film zus dan wel zoo gaat. Het betreft meestal grensgevallen en er zijn nu eenmaal nog geen menschen uitgevonden, die vrij zijn van persoonlijk vooroordeel, die dergelijke zaken beoordeelen los van politieke en andere overtuigingen, waarvan men toch eigenlijk los zou moeten zijn om een voor het geheele land geldende keuring naar behooren te verrichten. Die subcommissies zullen per toeval keuren: het zal dikwijls zijn een met de muts er naar gooien. Omdat men te doen heeft met een zeer uiteenloopend publiek, waarvoor die films moeten gelden, — zij moeten gelden voor de kleinste plaatsen, waar een- of tweemaal per jaar een reizende bioscoop komt, voor steden, waar een geregeld bioscoopbedrijf bestaat, voor streken met zeer orthodoxe opvattingen op het gebied van de zedelijkheid en voor streken met meer vrije opvattingen op dit gebied — zal men zich allicht securiteitshalve bij de engste opvattingen aansluiten, omdat men anders toch uit dezen of genen hoek van het land protesten krijgt, dat dergelijke films zijn toegelaten. Zóó is de praktijk bij een groote commissie, die in subcommissies wordt verdeeld. En krijgt men een kleine commissie of laat men het doen door ambtenaren, dan stompt zulk een commissie af en beziet zij de zaken na verloop van eenigen tijd geheel anders dan wanneer men een enkelen keer in de bioscoop komt. Deze menschen hebben ook geen verantwoordelijkheid. Het eenige wat men hun kan doen is een ingezonden stuk schrijven in couranten, dat zij waarschijnlijk niet lezen, en in den regel zullen zij

…n.)

…t oordeel van de menschen niet eens vernemen. Ik niet aan de mogelijkheid in het algemeen, dat een …ssie, hoe ook samengesteld, een maatstaf zal vinden …ns geheele land geldig, om te kunnen zeggen: deze de film is goed en die niet. Als er keuring moet plaats …, zie ik eigenlijk alleen de mogelijkheid van een …lijke keuring, waar ik niet voor ben, omdat ik ook … meest volledige vrijheid, waar het volwassenen betreft, …ijzonder kwaad ducht.

…naatstaf, waarmede die commissie te werk moet gaan, …nbare orde en de goede zeden, is ook niet een vaste …af. Openbare orde is nog een begrip, dat nog wel eens …nieerd kan worden, maar het begrip goede zeden is zeer …r, zoodat ik meen, dat een commissie er niet veel van … zal brengen, en waar die commissie zal worden …esteld uit menschen met bepaalde levensopvattingen, …ie levensopvatting ook te voorschijn ten aanzien van …s, die voor het geheele land zullen moeten dienen. Een …jke taak kan althans niet met onze goedkeuring aan …en worden opgedragen. De bioscoop is inderdaad even…ls een boek iets, dat een bepaalde opvatting kan pro…n, dat ligt op het terrein van het geestelijk leven, en …oeten wij afblijven.

…neen dus, dat de keuring voor volwassenen niet moet … en ik kom dus tot dezelfde conclusie als de heer Dres…s. In het algemeen gaan wij ten dezen van dezelfde …ng uit, ook in dit opzicht, dat men niet moet denken, …n sterke menschen kweekt, die op hun eigen beenen … staan, door ze in windselen te wikkelen en er kas…s van te maken. Laat hen in den wind loopen, in den maatschappelijken orkaan, wanneer die er is, en er zal …ans zijn dat het sterke menschen worden dan wanneer …uwig en altijd probeert hen in te wikkelen en af te … van alle mogelijke gevaren, die nu eenmaal in elke …enmaatschappij aanwezig zijn. De zedenmeester Staat … sympathieke figuur. Laat men dat aan particulieren …en. Iedereen heeft in eigen kring wel een voorraad …eesters, die wel zullen zorgen, dat hij bepreekt wordt, …le Staat behoeft zich met deze zaak niet in te laten. …naardig is het ook, dat, naarmate wij meer van deze gekregen hebben, het geschreeeuw over de toenemende …ijkheid hoe langer hoe erger is geworden. Dat bewijst …t failliet van deze methode om de menschen te ver… . Ieder heeft kunnen waarnemen, dat in den oorlog, …agen van maatschappelijke ontreddering, de crimina…eweldig omhoog is gegaan, met cijfers, waarvan men …e. Pas is die tijd voorbij, hoewel zijn maatschappelijke …g nog niet geheel, of die cijfers zijn weer met even snelheid omlaag gegaan. Dat bewijst, dat de crimina…le zedelijke opvattingen in het algemeen, sterk onder…ijn aan maatschappelijke oorzaken. Dat bewijs is van …ite overtuigingskracht en geeft aan, dat het maat…elijk zedelijk besef op andere wijze moet worden bevor…n door bepalingen op papier, die in de practijk toch de latter blijven. De gezonde mensch behoeft op deze … niet beschermd te worden, en de ziekelijke, die aanleg …oor criminaliteit, zal het door de bioscoop niet behoe…leeren. Het kan natuurlijk eenigen invloed hebben op …ier, waarop het zich uit; ik neem aan, dat bij een … met misdadige neiging de manier, waarop die neiging …ng komt, wordt beïnvloed door wat hij in een bioscoop …ooren, misschien ten kwade, misschien ook ten goede. …at die neiging ontstaat door de bioscoop, ontken ik, … heeft tot nu toe geen feiten en cijfers kunnen aan… in zake het succes van zoodanige maatregelen, in … landen genomen, of in zake den achteruitgang van …delijken toestand hier te lande ten gevolge van de …eling der bioscoop. Wanneer de Overheid op dit ter…r zou willen beginnen, zou er een andere en betere …n om de ontwikkeling der bioscoop in goede richting …n, b.v. door van Overheidswege iets te doen voor de …ioscopen. Maar ik geloof, dat dit met dit wetsontwerp … weinig verband heeft en ik zal daarop maar niet …ngaan.

…lotte wil ik op een anderen kant van de zaak wijzen,

(Vliegen e. a.)

waarbij eveneens de vrijheid in het gedrang komt, nl. dat wij hier weer in handen van de Overheid, ook van de plaatselijke (de burgemeesters), een machtsmiddel leggen ten aanzien van het geven van vergunning voor de lokaliteiten e. d., wat ook in politiek opzicht nog een gevaar kan opleveren. Tijdens de vorige verkiezingen heb ik het meegemaakt, dat in een vrij groote plaats de eenige gelegenheid om een openbare vergadering te houden was een bioscoop, doch dat den ondernemer spoedig aan het verstand werd gebracht, dat hij zijn zaal niet meer mocht verhuren aan sociaal-democraten, want dan zou hij de gevolgen daarvan ondervinden. Men zal zeggen: dat was vóór deze wet, maar met deze wet in de hand krijgt men een middel te meer; immers, nu kan men ten aanzien van de zaal geen andere eischen stellen dan die van de brandweer, maar bij deze wet kan men eischen, dat de zaal voldoet aan eischen van zedelijkheid, wat weer een absoluut niet te omschrijven element van vrijheidsbeperking vormt.

Dit alles maakt, dat ik niets voel voor de bepalingen van de eerste twee alinea's van art. 15 van het wetsontwerp, die een algemeene keuring voorschrijven van alle films, ook die, welke uitsluitend bedoeld zijn om afgedraaid te worden voor volwassenen. Wij zullen ons daartegen verzetten en wij zullen, door te stemmen tegen die alinea's, een poging doen om te trachten dat deel van het wetsontwerp er uit te krijgen. In ruil daarvoor zou ik echter wel bereid zijn iets anders te doen. Ik voel nl. wel iets voor deze argumentatie: wanneer gij zijt voor bescherming van de jeugd, zult gij erkennen, dat de jeugd toch niet bij iedereen op achttienjarigen leeftijd eindigt. Er zijn jongens, die op zestienjarigen leeftijd meer ontwikkeld zijn dan anderen op negentienjarigen leeftijd. Indien men tegenover afstemming van die bepalingen, die slaan op de keuring van films, uitsluitend voor volwassenen bestemd, de leeftijdsgrens zou willen verhoogen tot 19 jaar of desnoods tot de meerderjarigheid, dan zou ik mij daartegen niet verzetten. Als in beginsel maar vaststaat, dat niet iedere Nederlander, onverschillig van welken leeftijd en van welk gehalte, onder de censuur moet staan van een commissie, die uitmaakt wat goed is voor het Nederlandsche volk, ja of neen. Ik hoop, Mijnheer de Voorzitter, dat de behandeling van het wetsontwerp zal gaan in de richting, die ik hiermede als wenschelijk heb aangeduid.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij niet kunnen voorstellen, dat na lezing vooral van de uitspraken van tal van deskundige personen, die bij het rapport van de Staatscommissie gevoegd zijn, hier nog leden zouden zijn, die zouden ontkennen de in het algemeen pestilentieele werking van de bioscoop. De lezing van die uitspraken van deze menschen van de practijk, die direct te doen hebben met de kinderbescherming, is ontzaglijk treurig en diep afschuwelijk. Ik sluit mij geheel aan bij de uitspraak in een van die rapporten, waar het heet:

„De bioscoop prikkelt de fantasie en wekt daarmede op de tuchteloosheid, avontuurlijke neigingen, misdadige ontwikkeling en zedeloosheid."

De geachte vorige spreker heeft cijfers gevraagd. Ik geloof niet, dat men een dergelijke ontwikkeling dadelijk en gemakkelijk in cijfers kan neerleggen. Er is een ontwikkeling van de directe criminaliteit, die vervolgd wordt, en er is een daling van het zedelijk peil van een volk en ik geloof, dat die laatste daling zonder eenigen twijfel in de hand gewerkt wordt door de bioscoop.

Ik wil een klein voorbeeld noemen. Er staat in een van die uitspraken iets, wat men misschien nauwelijks voor waar zou aannemen, maar dat ik kan bevestigen, omdat het uit mijn eigen omgeving is. Een van de ambtenaren in Haarlem zeide: in heel Haarlem is geen eerlijke loopjongen meer te vinden. Dat is absoluut waar, Mijnheer de Voorzitter!

De heer **Hugenholtz**: Hoe weet u dat?

Mejuffrouw **van Dorp**: Omdat ik er woon.

De heer **Kleerekoper**: Kent u dan alle jongens in Haarlem?

(van Dorp.)

Mejuffrouw **van Dorp**: Maar, Mijnheer de Voorzitter, die oneerlijkheden worden niet vervolgd, dat zijn van die kleine oneerlijkheden, waarmee de justitie niet in aanraking komt.

Dat men ten slotte ook wel overtuigd is van de kwade werking van de bioscoop, blijkt wel hieruit, dat ook de heer Vliegen beperking van het bioscoopbezoek voor de jeugd wenscht. Wanneer hij dacht, dat de bioscoop goed werkte, zou hij een dergelijke beperking niet voorstaan.

Mijnheer de Voorzitter! Een dergelijk oordeel heeft natuurlijk niets te maken met de waardeering van de bioscoop als vinding. De bioscoop als vinding is buitengewoon geestig en kenteekenend voor een tijd, waarin de techniek voor niets meer staat. Maar daarmee is ook het meeste gezegd.

Kort geleden heeft een Duitsch hoogleeraar in Amsterdam een lezing gehouden, waarin hij er aan herinnerde, dat indertijd, toen de techniek zich begon te ontwikkelen, men onderstelde, dat die ontwikkeling van de techniek het zedelijk leven zoo gemakkelijk zou maken, dat alle zedelijke krachten braak zouden liggen, dat wij die niet meer zouden behoeven aan te wenden. Hij wees er toen op, dat het juist omgekeerd gegaan is, en dat de ontwikkeling van de techniek zeer hooge eischen aan de zedelijke krachten stelde en dat, wanneer de zedelijke krachten niet aangroeien te gelijk met de ontwikkeling van de techniek, het uitloopt op verwildering.

Ik geloof, dat de bioscoop een van de duidelijkste kenteekenen en bewijzen van deze waarheid is.

Gisteren heb ik hier gehoord, dat de bioscoop een enorm instrument van beschaving zou zijn. Ik heb mij de vraag voorgelegd, of ik dan inderdaad één van de onbeschaafde menschen van Nederland ben, want ik ben maar tweemaal in mijn leven in een bioscoop geweest!

Ik wil eerlijk erkennen, dat ik toen niet den indruk heb gekregen, dat die bezoeken een groote aanwinst waren voor mijn innerlijke beschaving. Integendeel, ik heb den indruk gekregen, dat de ondernemers, die wat aardigs wilden geven, zooveel tol moesten betalen aan de lagere neigingen van het publiek, dat de winst verre in het niet verzinkt bij het verlies. Ik ontken niet, dat er wel eens wat aardigs wordt gegeven. Ik wijs b.v. op een vogelfilm van Burdett en Thijssen, die iets heel bijzonders geven, wat men op een andere wijze niet kan genieten. Hier kunnen kinderen en volwassenen, die iets voor vogels voelen, zien, hoe b.v. de jongen door de ouden worden gevoed, iets, wat men op een andere manier niet kan waarnemen. Maar hoe vaak komt het voor, dat een dergelijke film wordt afgedraaid, tegenover de vele van andere soort? Dat komt bijna niet voor, omdat, zooals de commissie het gekuischt uitdrukt, wanneer men aesthetische en instructieve films geeft, dit in het algemeen slecht blijkt te rendeeren.

Gisteren is een vergelijking gemaakt met de pers. Ik geloof, dat deze vergelijking al heel slecht opgaat. Nooit zal de film een zoo algemeen middel tot verspreiding van nieuws worden, maar nooit ook zal de pers een zoo algemeene roep van minderwaardigheid krijgen, als de film zich in weinige jaren heeft veroverd. Nooit heeft men noch over pers noch over tooneel zoo eenparig afkeurend geoordeeld, als over de bioscoop het geval is.

Ik geloof niet, dat dit een onderwerp is, om zich vroolijk over te maken. Integendeel, het is een diep ernstige zaak en degenen, die meenen, dat het geestelijk peil van ons volk daalt, mede door de bioscoop, zullen zich hebben af te vragen met den meesten ernst, welke middelen daartegen kunnen worden aangewend. Ik geloof, dat die meening in den grond bij ons allen aanwezig is, maar ik vrees, dat in deze Kamer een aanleiding tot ontkenning daarvan hierin is gelegen, dat men in deze zaak weer ziet een partijzaak. Men wil hierin zien een aanranding van de geestelijke vrijheid van rechts, waartegen men zich van links met alle kracht moet verzetten. Ik ben daartegen van huis uit ook daarom gevrijwaard, omdat ik lange jaren heb samengewerkt met menschen van allerlei richting in Pro Juventute en heb gezien, dat ten aanzien van de kinderbescherming onze meeningen algemeen vrijwel parallel liepen.

Men kan, wanneer men zich afvraagt, welke maatregelen men moet nemen, niet hanteeren het doctrinaire vrijheidsbegrip. Er is niemand, er is ook geen enkele Staat, die absolute vrijheid van den persoon om te doen en laten, zoo hem goeddunkt, erkent.

Alle wetten zijn beperkingen van de persoonlijke vrijh[eid] en, laat ik vooral dit nog eens op den voorgrond mog[en] stellen, een dergelijk doctrinair vrijheidsbegrip heeft n[iets] het liberalisme niets te maken.

Het liberalisme wil de vrijmaking van de persoonlij[ke] kracht en wenscht dus alles tegen te gaan wat die persoonlij[ke] kracht kan knotten. Nu is het alleen een vraag van practijk en van opportuniteit, hoe men dat doel het be[st] bereikt.

Er is hier in het algemeen aanmerking op gemaakt, d[at] zekere commissies, misschien bestaande uit hoogstaan[de] menschen, zouden mogen beslissen, of gij, ik en anderen b[e]paalde films zouden mogen bijwonen.

Ik geloof, dat het nemen van veel verder gaande maa[t]regelen in handen wordt gesteld van enkele hoogstaan[de] mannen. Zoo hebben wij bijv. een Wetboek van Strafre[cht] en dan wordt in handen gesteld van 3 hoogstaande mann[en] de vraag, of een zeker medeburger één dag of 20 jaar ach[ter] slot en grendel moet worden gezet.

Dat is van heel wat meer gewicht dan de vraag, of men e[en] zekere film zou mogen zien. De vraag is hier eenvoudig w[at] of van nut is voor ons volk.

Dan komt men voor de quaestie van de keuring te staa[n]. Ik geloof, dat die keuring er zijn moet en dat zij dus te rec[ht] in dit ontwerp staat. Van twee zijden zijn er bezwaren teg[en] aangevoerd. Aan de eene zijde door de heeren Dresselhu[ys] en Vliegen, die vreezen, dat die keuring te ver zou gaan [en] willekeurig zou worden, en aan de andere zijde, dat is mr. [de] Graaf, welke die keuring afkeurt, omdat hij meent, dat d[e] keuring niets zou kunnen doen en slechts groot kwaad aa[n]richten, omdat men een gekeurde film zou aanzien als e[en] film, die goed bevonden is door de keuringscommissie.

Ik geloof, dat beide bezwaren hun oorzaak vinden in d[e] opzet van het tegenwoordige wetsontwerp, waar ook ik h[et] niet mee eens ben. Men wil met die keuring verder gaan d[an] tot nu toe. Men zegt: men zal verder moeten gaan dan alle excessen weren en men zal zekeren maatstaf van zedelijkhei[d] van nut aanleggen.

Ik geloof inderdaad, dat dit niet kan. Dat is veel te v[eel] een zaak van subjectieve opvatting. Daarmee ben ik het v[olk]omen eens.

En in de tweede plaats ben ik het eens met mr. de Gra[af], die zegt: wanneer gij werkelijk een hoogen maatstaf wilt aa[n]leggen, zeg dan eerlijk, laat alle bioscopen sluiten, want d[an] kan er geen enkele bioscoop meer rendeeren. Ik geloof d[at] ook, dat men in de keuring niets anders moet zien als ie[ts] dat volkomen gelijkstaat aan een goedkeuring eener toone[el]voorstelling door een burgemeester, dat men alleen in hand[en] moet leggen van een commissie, omdat het voor een burg[e]meester absoluut onmogelijk is zelf al die millioenen met[ers] film te keuren.

De heer **Kleerekoper**: Wij kennen geen goedkeuring v[an] tooneelstukken door burgemeesters; wij kennen alleen [de] mogelijkheid van verbod.

Mejuffrouw **van Dorp**: Dat is slechts een forme[ele] quaestie.

De heer **Kleerekoper**: Neen, dat is de reëele quaestie.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik b[en] dus voor de keuring door een commissie in plaats van, la[at] ik het dan zoo uitdrukken, het repressieve toezicht van d[en] burgemeester.

Ik meen ook, dat de Rijkskeuring de voorkeur verdie[nt] boven een plaatselijke keuring, omdat een plaatselijke ke[u]ring een ontzaglijke rechtsonzekerheid doet ontstaan, ma[ar] bovenal, omdat zij de nadeelen van de keuring vergroot.

Er is gezegd, en volkomen te recht, dat het een afschuw[e]lijk werk is voor de leden van dergelijke commissies, e[n]

n Dorp.)

k om draaierig van te worden, om voortdurend al die as voor zich te laten afdraaien. Ik heb meer dan eens chten daarover gehoord van leden van bioscoopcommis-

Velnu, Mijnheer de Voorzitter, die films zijn voortdurend elfde en, wanneer men nu talrijke commissies in plaats één commissie laat oordeelen, telkens weer over dezelfde 1, handelt men eenvoudig oneconomisch en verduizend-digt men de moeite.

an den anderen kant zou ik de vraag willen opperen, iet niet aanbeveling zou verdienen, juist omdat die com-sie uit vele leden zou moeten bestaan en die krachten rtdurend vernieuwd moeten worden, die commissie niet een bepaalde plaats te vestigen, maar b.v. over de drie otste plaatsen van ons land te verdeelen, zoodat men tel-s genoeg personen zal kunnen vinden.

lijnheer de Voorzitter! Wanneer men die keuring be-ouwt als een correlair van het toezicht van den burge-ster, vervallen de bezwaren, zoowel van de heeren Vlie- en Dresselhuys als van mr. de Graaf. Men heeft dan uurlijk nog vrijwel niets bereikt. Daarom moet naar mijn ening een andere maatregel staan naast die keuring. arom heb ik mijn amendementen ingediend, strekkende een vergunningsrecht voor en een beperking van die ver-ningen in te voeren.

lijnheer de Voorzitter! In het algemeen kan men de vol-ssen personen niet verbeteren door dwang. Men kan een wassen individu wel verbeteren door de verleiding te erken. Als ooit een wet de schitterende resultaten van dat teem heeft getoond, is het wel de Drankwet. Het drank-bruik is in Nederland inderdaad — ik meen zonder boud spreken dat wel te mogen zeggen — door de Drankwet zaglijk en ontzaglijk verminderd.

Nu zou aan den eenen kant deze wet, wanneer men een erkt vergunningsrecht invoerde, geheel en al parallel pen met de Drankwet, terwijl men hier met alle moeilijk-len, die aan de Drankwet verbonden zijn, doordat men r te doen heeft met het gebruiken van dranken, die overal n te brengen zijn, niet te doen heeft. Een dergelijke wet-ing ten aanzien van de bioscopen zou buitengewoon een-dig zijn.

n de tweede plaats geloof ik, Mijnheer de Voorzitter, dat wet ten aanzien van jeugdige personen niet ver genoeg t. Het lijkt mij absoluut onmogelijk een keuring voor schillende leeftijden in te voeren, om te zeggen: dat cies kan een kind tot veertien jaar en dat kan een kind 18 jaar zien, nog daargelaten, dat iedere leeftijd heel lere eischen stelt. De kinderen van 14, 15, 16 en 17 jaar 1 geheel verschillend. Die leeftijden stellen zeer verschil-de eischen.

lijnheer de Voorzitter! Ik zal op dit punt niet verder aan, omdat ik daarover bij de behandeling van het amen-nent nog een enkel woord kan zeggen. Ik wil nog wijzen het speciale punt, dat de keuring voor kinderen groot aad medebrengt, omdat in het algemeen de films, welke ekeurd worden voor kinderen, een buitengewone aan-kkingskracht hebben voor het groote publiek.

len heeft met de keuring voor kinderen tot nu toe onder-ding opgedaan. Wat is het resultaat?

)e ambtenaar voor de Kinderwetten te Delft zegt, dat n alleen het grofste kan weren, omdat er geen goede films het algemeen zijn en de kinderen, die de kindervoorstel-gen bijwonen, een lawaaierige bende vormen. Verder zegt , dat de bioscoopvoorstellingen in het algemeen verwilde-d werken.

)e argumenten, welke tegen het verbod voor kinderen rden aangevoerd, komen mij buitengewoon zwak voor.)e commissie zegt, dat het gevaar ontstaat, dat men gaat ken, dat de Regeering de bioscoopvoorstellingen in het emeen niet waardeert. Ik zou het verschrikkelijk erg iden, wanneer men dit van de Regeering dacht. Ik zou bijna onoverkomelijk vinden, maar nog erger vind ik , wanneer honderden en duizenden van onze kinderen iden bederven.

(van Dorp e. a.)

Een volgend argument is, dat een odium op de bioscoop-voorstellingen zou worden geworpen.

Dit is feitelijk hetzelfde als het eerste argument.

Ten slotte zou het indruischen tegen ons volkskarakter.

Dit laatste argument begrijp ik niet. Wij zijn sedert jaren gewend aan een wetgeving, welke op de basis staat, dat men den ouders niet alle vrijheid tegenover hun kinderen kan laten, maar het is nooit gebleken, dat deze wetgeving indruischt tegen het volkskarakter. Dat men het kind zelf, dat geen zelfstandigheid bezit, niet kan vrijlaten, spreekt vanzelf. De arbeidswetten, de Leerplichtwet, de Kinder-wetten huldigen dan ook alle de opvatting, dat het kind beschermd moet worden. Ik geloof dan ook, dat de opvat-ting, dat het kind beschermd moet worden tegen den kwaden invloed van de bioscoop, algemeen in de Kamer zal worden gehuldigd, en ik hoop, dat dit goede ten minste uit dit debat over deze wet naar voren zal komen.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van dit wetsontwerp, de bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop, verdient waar-deering. Gevraagd mag evenwel worden, of de in dit wets-ontwerp aangegeven bestrijdingsmiddelen deugdelijk en afdoende zijn. Te dien aanzien kan inderdaad eenige twijfel rijzen.

Wat betreft de waardeering van de bioscoop, sta ik vrij-wel op hetzelfde standpunt als de heeren prof. Kohnstamm en mr. de Graaf, wier denkbeelden gisteren door den heer Rutgers van Rozenburg werden weergegeven.

Ik heb hier een vergelijking hooren maken tusschen de bioscoop en de pers. Indien waar is wat de heer Dresselhuys zeide, dat thans reeds de bioscoop voor een deel de plaats van de pers inneemt, dan moet dat toch wel zeer betreurd worden. Zeker, ook van de pers is meermalen een verder-felijke invloed uitgegaan. En daartegenover staat het feit, dat er ook wel goede films vertoond worden. Maar de pers kan ons brengen in de wereld der gedachten, te midden van den strijd der levensbeschouwingen. Haar beteekenis voor de geestelijke ontwikkeling van het volk kan zeer groot zijn, maar de bioscoop met de snel beweegbare platen heeft voor de hoogere ontwikkeling van het volk, naar het mij voor-komt, hoegenaamd geen beteekenis. Veeleer schaadt zij die ontwikkeling. Zij trekt als ontspanningsinstituut zoovele personen, zij legt met name in onze groote steden dermate beslag op den vrijen tijd, dat het de belangstelling in ernstig ontwikkelingswerk vermindert. De ontspanningsbioscoop en de overdreven sportbeoefening zijn thans de belemmeringen voor de volksontwikkeling. Men vrage het slechts aan de personen, die zich met ontwikkelingswerk onder jeugdige arbeiders bezighouden.

Daarbij levert de bioscoop met name voor jeugdige per-sonen zeer ernstige gevaren op. Zij prikkelt de zinnen en bezoedelt dikwijls de verbeelding. Door mr. de Bie, rechter te Rotterdam, door mr. de Graaf en anderen is overtuigend aangetoond, dat menig jeugdig persoon, dank zij de bios-coop, met den rechter in aanraking komt. Het is onbegrijpe-lijk, dat de heer Vliegen dat min of meer ontkent; de feiten en gegevens, welke met name mr. de Bie heeft vermeld, hebben dit toch wel overtuigend in het licht gesteld.

Ik acht dan ook de directe en indirecte nadeelen en gevaren van de bioscoop met name voor jeugdige personen zoo groot, dat ik gaarne den heer Rutgers van Rozenburg en mejuffrouw van Dorp zal steunen bij pogingen om te komen tot een absoluut verbod van bioscoopbezoek voor personen beneden de 18 jaren.

Er zijn tal van gevallen bekend, waarin de kinderen de ouders en anderen bestalen om maar naar de bioscoop te kunnen gaan.

Bovendien heeft de film op het jeugdige en dus licht ont-vankelijk gemoed een verderfelijken invloed.

De Regeering bestrijdt in de Memorie van Toelichting een absoluut verbod met argumenten, waarvan ik de overtuigende kracht niet kan erkennen.

Met zulk een absoluut verbod geeft de Overheid nog vol-strekt niet te kennen, dat zij alle films, alle vertooningen

(Smeenk.)

voor de jeugd an sich afkeurt. Het tegendeel blijkt immers reeds uit de vergunning voor bioscoopvoorstellingen ten dienste van het onderwijs. Men geeft daarmede toe, dat die voorstellingen onder bepaalde omstandigheden iets goeds voor de jeugd kunnen opleveren. Hoog sla ik voor mij zelf de beteekenis van de bioscoop ten dienste van het onderwijs niet aan, maar dat zij ten goede van de jeugd kan worden aangewend, wordt reeds door die vergunning erkend. Maar de ontspanningsbioscoop, met winstdoeleinden geëxploiteerd, levert zelfs, ondanks alle keuring, zooveel directe en indirecte nadeelen op, dat hiervoor een verbod volkomen gerechtvaardigd is. Met geen beroep op ons „volkskarakter" mag dat worden afgewezen. Het argument kan steeds dienst doen, als men iets niet wil. Het is gebezigd door tegenstanders van verplichte winkelsluiting, van verplichte verzekering, van allerlei sociale maatregelen, maar het maakt geen indruk en wordt door de practijk niet bevestigd. Met het volkskarakter mag niet worden vereenzelvigd de liberale vrijheidsopvattingen, zooals zij door den heer Dresselhuys en den sociaal-democratischen heer Vliegen zijn gehuldigd. Ons volk wil wel degelijk, dat de Overheid, voor zoover het in haar macht is, de jeugd beschermt tegen allerlei verleiding. Uitstekende kenners van de werkelijkheid, personen, die zich bezighouden met de opvoeding van de verwaarloosde jeugd, pleiten voor een absoluut verbod. Zoo pas nog de heer van Rappard, inspecteur van het Rijkstucht- en opvoedingswezen, in het *Maandblad voor het Rijkstucht- en opvoedingswezen:*

„Werkelijk" — schrijf deze — „dat verbod is geen draconische maatregel, de practijk heeft geleerd, dat het onmisbaar is, en evenzeer is reeds in de practijk ervaren, dat deze contrôle minder bezwaar oplevert dan die op den 16-jarigen leeftijd, waarvan wij in sommige gemeenten onder zekere voorwaarden getuigen zijn."

Ik steun den aandrang voor een absoluut verbod tot 18 jaar. Het ontwerp beschermt zelfs volgens den heer Dresselhuys de jeugd nog op onvoldoende wijze. Maar de film kan ook boven den 18-jarigen leeftijd nog onnoemlijk veel kwaad stichten. Een keuring, die tot verheffing van het gehalte van de films kan leiden en bovenal preventief werkt, acht ik beslist noodig. Maar, wil er practisch veel van terechtkomen, dan moet zij geschieden door gemeentelijke commissies. Een centrale Rijkskeuring heeft groote practische bezwaren. De personen, die zich voortdurend met de practijk bezighouden, loopen gevaar den rechten kijk er op te verliezen. Die centrale Rijkskeuring zou ik alleen willen voor die films, die betrekking hebben op de in art. 1 genoemde onderwerpen van wetenschap, handel en nijverheid. Ook hier is eenig toezicht noodig, opdat niet onder den naam van „wetenschap" van allerlei wordt toegelaten. Daartegenover geeft een centrale keuring met deze beperkte strekking meer waarborgen tegen willekeur. Bovendien betreft het hier een zeer beperkt aantal, zoodat practische bezwaren niet bestaan.

Voor het overige geef ik de voorkeur aan gemeentelijke keuring, zooals de heer Tilanus in zijn amendement wil voorschrijven.

Tegen de keuring voor volwassenen zijn in naam van liberale vrijheidsopvattingen bedenkingen aangevoerd. Het heeft mij buitengewoon verwonderd, die bedenkingen te hooren van de zijde van den heer Vliegen. In het program van de S. D. A. P. is ook opgenomen — en ik verheug mij daarover — het beginsel van plaatselijke keuze, maar men zou met precies dezelfde redeneering, die de heer Vliegen hier heeft gevolgd, ook dat kunnen aantasten. Maar ook volwassenen hebben, naar het mij voorkomt, bescherming noodig tegen publieke verleiding. Bovendien moet men niet vergeten de groote preventieve werking, die van keuring van films uitgaat. De menschen, die deze films vervaardigen, zullen daarmede reeds bij voorbaat rekening houden en daardoor kan het peil van de bioscoopvoorstellingen eenigermate worden verhoogd.

Het komt mij ook wenschelijk voor, dat de gemeenteraden bij verordening het aantal bioscopen mogen beperken of

(Smeenk c. a.)

zelfs deze geheel mogen verbieden. De bevoegdheid daartoe moet bestaan en behoort in de wet te worden opgenomen. Allerlei ethische en sociale overwegingen, b.v. dat de bioscoop leidt tot groote oneconomische uitgaven, kunnen een gemeentebestuur een dergelijken maatregel wenschelijk doen achten en de vrijheid daartoe zou ik aan de gemeentebesturen willen geven. Om waarborgen tegen misbruik of eenzijdige begunstiging te scheppen, komt het mij gewenscht voor, een verordening te eischen. Het in art. 5 van dit ontwerp geregelde beroep kan in dat geval behouden blijven. Het stelsel van de Drankwet kan zoo maar niet in deze wet worden geïntroduceerd, maar de gemeenteraden kunnen bij verordening het aantal vergunningen voor bioscopen beperken of zelfs geenerlei vergunning verleenen. Op die wijze is de oplossing te vinden.

Ik hoop zeer, dat het gelukken zal, het ontwerp zoodanig te wijzigen, dat het in meerdere mate aan het zeer loffelijke doel, dat de Regeering beoogt, zal beantwoorden.

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! Na de redevoering van den heer Rutgers van Rozenburg, met wiens beschouwingen ik geheel akkoord kan gaan, had ik bij de algemeene beraadslaging liever willen zwijgen. Evenwel, na de rede, zooeven door den heer Vliegen gehouden, veroorloof ik mij, enkele opmerkingen te maken, terwijl ik ook over de bioscoopvoorstellingen, bedoeld in art. 1, tweede lid, van dit wetsontwerp, voor zoover betreft de beteekenis van de bioscoop als leermiddel, enkele opmerkingen zou willen maken.

De heer Vliegen heeft getracht aan te toonen, dat de bioscoop voor de kunst wel degelijk waarde heeft. Ik meen echter, dat de bioscoop met kunst absoluut niets te maken heeft. Zeer zeker is zij een belangrijke uitvinding van onzen tijd, en ik ontzeg haar volstrekt niet alle beteekenis, maar ik acht haar geheel een kind van onzen tijd, dat zich aanpast aan de behoeften en de eischen van dezen tijd, nl. te zijn haastig, oppervlakkig, goedkoop, heftig. Zij verwekt spoedig emotie, hetzij een hevig lachen, hetzij spoedig huilen, maar zij is ook weer heel spoedig vergeten. Zij raakt slechts even de oppervlakte en den buitenkant van het leven; zij is een handelsproduct, dat als zoodanig waarde heeft.

De producenten en belanghebbenden bij dien tak van industrie trachten, en dat is volkomen hun recht, ons te suggereeren, dat de bioscoop groote waarde heeft. Voor hen is, zooals een bioscoophouder het eens uitdrukte, lachen handelswaarde en voor hen is het onverschillig waardoor die lach wordt opgewekt. De handelsman, de bedrijfsleider van het bioscooptheater, de filmindustrieel mag zoo oordeelen, maar voor ons moet, naar ik meen, de zaak anders staan. Wij hebben ons af te vragen of door dat nieuwe handelsartikel de ziel van ons volk zoodanig wordt beschadigd, dat Overheidsoptreden noodig is. Wanneer nu van sommige zijden de bioscoop verheerlijkt wordt en wanneer haar kunstwaarde wordt toegekend, dan bestrijd ik dat, omdat de bioscoop eenvoudig een mechanisch instrument is, dat de bewegingen fixeert, een zuiver mechanisme, dat de kenmerken van kunst ten eenenmale mist. Kunst is, naar ik meen, blijvend, rustig, diep indringend, waardevol en beschavend en, zooals ik zeide, de bioscoop bewerkt op ons juist het tegenovergestelde. Bovendien, door haar goedkoopte verlokt de bioscoop velen tot uithuizigheid, beschadigt zij daardoor het huiselijk geluk. Voor het Nederlandsche volk was de huiselijke haard de bron van karaktervorming en ik zou die bron niet gaarne verplaatst willen zien naar de bioscooptheaters. En nu wil ik aanstonds zeggen, dat naar mijn oordeel deze wet, in plaats van de bioscopen te beperken, haar door de voorgestelde Rijkskeuring zal helpen bevorderen. Onze tijd heeft behoefte aan „karakters". De veelheid van onderwijs, ik bedoel het groote aantal vakken, dat op de scholen wordt onderwezen, werkt reeds te veel de oppervlakkigheid in de hand, bevordert niet een goede karaktervorming. Voor karaktervorming is noodig rust, om het eigen zieleleven te bezien. De ziel van elke verbetering toch is de verbetering van de ziel zelf. Onderwijsmiddelen, opvoedingsmiddelen en vermaakmidde-

nus.)

die alleen en slechts even den buitenkant van het leven n, kunnen de waardevolle karaktervorming niet bevorde- Wie bioscopen heeft bezocht en daarna zich zelf eens rzoekt, zal het met Foerster eens moeten zijn, waar deze , dat wat van het vermaak overblijft alleen is de be- te, de teleurstelling en een verarmd hart. Dat geldt, ik meen, in zeer sterke mate voor de bioscoop. In verband mede, kan ik de waarde van de bioscoop als leermiddel, naar art. 1, tweede lid, verwijst, niet hoog aanslaan.

chter moet onderscheid gemaakt worden tusschen de be- enis van de bioscoop als leermiddel voor het hooger rwijs, voor het middelbaar onderwijs en voor het lager rwijs. De bioscoop in het algemeen te beschouwen als niddel voor die drie takken van onderwijs gaat niet op; moet nauwkeurig onderscheid maken naar de genoemde en van onderwijs. De beteekenis van de bioscoop voor hooger onderwijs acht ik niet te onderschatten. Ik geloof zeker, dat bij het hooger onderwijs de bioscoop nuttige sten zal kunnen bewijzen. Zelf heb ik vroeger, toen ik rwijs had te geven in technische vakken, meermalen efte gevoeld aan de bioscoop om het gesproken woord erlevendigen en daardoor eenigen meerderen indruk op gemoed en het verstand van den leerling te maken. Ook het middelbaar onderwijs kan de bioscoop, zij het dan indere mate, zeker haar nut hebben, maar niet in gelijke als voor het hooger onderwijs. Voor het lager onderwijs ik het nut van de bioscoop uiterst gering. Zeker is een ek aan een schoolbioscoop, zooals wij die hier in den g kennen, voor de kinderen een amusement. Ze vinden heel aardig, ze zijn daardoor een geheelen morgen uit de ol, hebben een prettige wandeling, maar, wanneer de rs dat voor hun kinderen nuttig vinden, en niet vreezen door den lust tot bioscoopbezoek bij zoo jonge kinderen e wekken, kunnen zij hun kinderen in vrije dagen of in acantie naar zoo'n voorstelling sturen; zulk een bioscoop- ek dient zeer zeker voor algemeene ontwikkeling, maar onderwijs heeft het niets te maken; bij het in de school ven onderwijs sluit het aldaar vertoonde absoluut niet Wilde men dit, dan was er noodig, niet een centrale lbioscoop, doch een bioscoopinstallatie, hetzij in iedere hetzij in iedere school, zoodat de kinderen bij bepaalde n, bijv. geschiedenis, aardrijkskunde, natuurkennis, en zien hetgeen de onderwijzer vertelt. Dit soort onder- zou echter zéér en zéér kostbaar zijn, en het nuttig effect ik niet groot, aangezien ik meen dat het gesproken woord er doordringt tot de menschelijke ziel dan een opper- kig beeld, welk beeld bovendien technisch dikwijls verre zuiver en volmaakt is. Men wenscht voor het schoolkind, de school minder zal zijn een praatschool, meer een school, dat het kind tot werken en activiteit zal worden wekt; de bioscoop bereikt dit absoluut niet, dwingt het tot werkeloos stilzitten, geeft bovendien in korten tijd te veel. Wat men noemt schoolbioscopen, zijn dan naar ik meen, geen schoolbioscopen, doch ontwikkelings- opens, die als zoodanig zeer zeker nut hebben.

il de Overheid, speciaal de gemeentelijke Overheid, de hting daarvan bevorderen, Mijnheer de Voorzitter, daar- heb ik vrede. Maar men noeme ze dan ook bij den waren : ontwikkelingsbioscopen, en zorge er voor, dat ze com- ieel worden beheerd, d. w. z. geen kosten uit de Over- kas vragen en zich zelf bedruipen, zeker geen belasting- n vragen onder het verkeerde mom van te zijn een onder- niddel.

heer Albarda vraagt mij, of ik een schoolbioscoop wel gezien heb. Ik heb ze niet alleen verschillende malen n, maar ook bezocht en de lessen nagegaan en mij telkens vraagd, wat het nut daarvan kan zijn voor de kinderen. cht het nut daarvan groot als ontwikkelingsbioscopen, men noeme ze dan ook zoo en geen schoolbioscopen, want ebben met het onderwijs als zoodanig niets te maken en zorge daarom, dat er geen geld uit de Overheidskas aan oste wordt gelegd.

ontwikkelingsbioscoop kan zij tevens dienen ter bestrij- van de verkeerde films, die de volksziel vergiftigen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik behoef hier niet in herinnering te brengen het betoog, dat in 1917 bij de behandeling van de begrooting van Justitie is gehouden door ons geacht mede- lid den heer van der Molen, die betoogde, dat in 250 films op het publiek werden losgelaten 97 moorden, 51 echtbreuken, 19 verleidingen, 22 ontvoeringen en 45 zelfmoorden, terwijl onder de acteurs zich bevonden 170 dieven, 25 publieke vrou- wen en 35 dronkaards. Wanneer dat zoo is, wanneer dergelijke kost aan ons volk, voor weinig geld, kan worden voorgezet, dan is het een Overheidsplicht hiertegen te waken.

Ook de heer Dresselhuys heeft gisteren de bescherming, althans voor de jeugd, sympathiek geacht, aangezien hij uit eigen ervaring wist, dat ernstige misdrijven werden gepleegd onder den invloed van bioscoopvoorstellingen. Ik vraag mij af, Mijnheer de Voorzitter, of dat alleen misdrijven zijn, door jeugdige personen gepleegd, niet bijv. door personen van 20 of 22 jaar?

Ligt het niet op den weg van de Overheid om althans het allerslechtste te weren, juist die dingen te weren, die ver- derfelijk op de volksziel inwerken?

Ik erken, dat de Overheid voor zedenmeester minder ge- schikt is, maar los van deze theoretische beschouwing erkent toch, meen ik, welhaast ieder, dat er iets gedaan moet worden.

Nu kan ook mij het wetsontwerp niet geheel bevredigen.

Het liefst had ik gezien een zeer eenvoudig ontwerp, waar- bij aan kinderen beneden een zekeren leeftijd — ik zeg: een zekeren leeftijd, want ik wil gaarne erkennen, dat ik omtrent dien leeftijd zelf nog steeds dubieer of het moet zijn 16, 17 of 18 jaar; ik zou daarover nog geen positieve uitspraak willen doen — van 16 of 18 jaar, de toegang tot de bioscoop werd verboden, natuurlijk niet tot die bioscopen, welke ik zooeven noemde, de ontwikkelingsbioscopen, waarvan in art. 1, lid 2, sprake is.

In de tweede plaats had ik in het ontwerp gaarne gezien een verplichte gemeentelijke keuring en dan naar een nega- tieven maatstaf, nl. een keuring, waarbij werd uitgesproken, dat de film niet in strijd is met de goede zeden of de open- bare orde.

In de derde plaats zou ik in dat ontwerp gaarne gezien hebben eenige bepalingen omtrent de localiteit, strafbepalin- gen, enz.

Tot mijn leedwezen schijnt de steller van de Memorie van Toelichting — dat is de Staatscommissie, die het ontwerp heeft voorbereid, want uit het verslag van de Staatscommissie is dit ontwerp woordelijk, ja, zelfs letterlijk overgenomen, zonder dat ook maar met een enkel woord notitie is genomen van de minderheidsnota van mr. de Graaf. Als zoodanig gaat de critiek op dit ontwerp dan ook min of meer langs den Minister heen, die het ontwerp thans verdedigt en dit ontwerp van de vorige Regeering overnam — zich door de bioscoop- deskundigen te hebben laten suggereeren, dat de bioscoop een onmisbaar ontspanningsmiddel voor kinderen is. Hij is er daardoor toe gekomen de filmen naar drie maatstaven te laten beoordeelen en wel voor kinderen beneden 14 jaar: een posi- tieven maatstaf; de keuringscommissie zal de film moeten geschikt beoordeelen. Deze commissie zal zich dus met een paedagogische quaestie moeten bezighouden. Mijnheer de Voorzitter! Ik ontzeg der Overheid, zeker der Rijksoverheid, daartoe het recht. De verschillen tusschen de verschillende gemeenten in ons land, tusschen de verschillende geestes- richtingen zijn zoo groot, dat ik deze taak voor een keurings- commissie bovendien een onmogelijke acht.

In de tweede plaats voor kinderen van 14—18 jaar moet de keuringscommissie de film toelaatbaar achten. Mijnheer de Voorzitter, het verschil van inzicht van de leden van de keuringscommissiën zal zóó groot zijn, dat ik ook deze taak vrijwel een onmogelijke acht. Daarom meen ik, dat een radi- caal verbod voor kinderen beneden een zekeren leeftijd de eenig juiste maatstaf is en ik vlei mij met de hoop, dat de Minister daartegen geen bezwaar zal maken.

Wat de Rijkskeuring betreft door één commissie voor het geheele land, zie ik daarin niets anders dan een bevordering van het bioscoopbedrijf. Het is begrijpelijk, dat de film- exploitanten en -fabrikanten alle zeilen bijzetten om een

(Tilanus.)

Rijkskeuring te bewerken. Voor mij staat het vast, dat voor de overgroote meerderheid van het volk „Rijksmerk" zal beteekenen „goedgekeurd", en daarmede maakt de Rijkskeuring, zonder het te bedoelen natuurlijk, een niet geringe reclame voor het bioscoopbedrijf, hetgeen de vele onderteekenaars van het request, dd. 8 Februari 1923 bij de Kamer ingekomen, zeker niet hebben bedoeld.

Wanneer ik de verschillende vereenigingen naga, die dit request hebben onderteekend, meen ik, dat zij vóór alles wenschen: keuring, al staat er eenige keeren met dikke letters: Rijkskeuring, en zij wenschen dit — ik ga hier af op den naam der verschillende vereenigingen, welke zich over het algemeen met onderwijs en opvoeding bezighouden — ter bescherming van het kind.

Aan de hand van de conclusies, welke zij trekken, ben ik er echter van overtuigd, dat zij met een verplichte gemeentelijke keuring evenzeer content zouden zijn.

Hun eerste conclusie luidt:

„het is in het algemeen belang en in het bijzonder met het oog op de bescherming van het kind tegen de gevaren, die de bioscoop kan opleveren, noodzakelijk, dat die bescherming door de Overheid zich niet bepale tot enkele gemeenten, maar zich uitstrekt over het geheele land."

Wanneer door een wet de verplichting werd opgelegd, dat er in elke gemeente een keuringscommissie moet zijn en dat geen film mag worden vertoond, zonder door die gemeentelijke commissie te zijn gekeurd, zouden requestranten geheel bevredigd kunnen zijn.

De tweede conclusie luidt:

„Rijkskeuring op films verhoogt de eenheid in de beslissingen en daarmede het gezag van de uitspraak."

Ik bestrijd dit ten eenenmale. Ik kan niet inzien, dat door Rijkskeuring het gezag van de uitspraak zou worden verhoogd. Integendeel, ik geloof, dat dit gezag veel grooter zal zijn in het oog van velen, wanneer de uitspraak door een gemeentelijke commissie plaats heeft gehad. Ik kan niet inzien, dat een commissie voor het geheele land kan keuren van noord tot zuid. Het is beter plaatselijk te keuren; dan kan immers ook met de plaatselijke richtingen meer rekening worden gehouden.

De derde conclusie luidt:

„Het toezicht op het nakomen der voorschriften, met name ten aanzien van het aanbrengen van coupures en van de identificatie der lichtbeelden in het algemeen wordt bij de Rijkskeuring aanmerkelijk vereenvoudigd."

Hiermede kan ik gedeeltelijk instemmen. De Rijkskeuring is misschien eenvoudiger, maar ik betwijfel, of de contrôle dan ook wel juist zal kunnen worden uitgevoerd. De exploitanten behouden de negatieven van hun films. Nu kan een coupure uit een film genomen worden, maar als men het negatief heeft, kan men de geheele film weder reconstrueeren. Ik neem nu 't geval, dat een film door de contrôle-commissie te Utrecht is gekeurd en dat er een coupure uitgenomen is; men weet dan dat die film alleen afgedraaid zal mogen worden met die coupure; de contrôle te Utrecht zal gemakkelijk zijn, maar de vraag is of men bv. te Veendam of Maasbracht kan controleeren, dat die coupure er niet weder in opgenomen is.

Dat door de Rijkskeuring de contrôle beter zal zijn, kan ik dus niet inzien.

Alleen de vierde conclusie heeft indruk op mij gemaakt:

„Rijkskeuring verhoogt de rechtszekerheid van de exploitanten en vergemakkelijkt daardoor de samenwerking van dezen met de Overheid."

Dat erken ik: de rechtszekerheid van de exploitanten zal er door verhoogd worden. Vandaar, dat ik gezegd heb, dat juist van de zijde van de exploitanten, van de belanghebbenden van het bedrijf, deze zaak wordt gepousseerd en dat men van die zijde zeer gaarne de Rijkskeuring wil. Dan

(Tilanus c. a.)

heeft men zich maar te onderwerpen aan een contrôle en d kan de film verder geheel het land ingaan.

Ik moet dus verklaren, dat de conclusies van dit requ en de vele handteekeningen niet den minsten indruk op n hebben gemaakt. Ik meen, dat zij zich hebben laten sugg reeren door de belanghebbenden bij het filmbedrijf.

Maar ook de werkwijze van een centrale Rijkscommis lijkt mij een onmogelijke. Behalve de 10 millioen meter ou films, die er in ons land zijn, zal per week 50 000 met moeten worden gekeurd. Rekent men 1000 meter per u dan is er per week gedurende 50 uur te keuren. Deze keu meesters worden, naar ik meen, immuun, stompen af, zoo ook de heer Vliegen heeft betoogd. Bovendien is groo ambtenarij hierbij noodig. Er zal moeten worden ingeric een keuringsdienst, bestaande uit: 1°. den technischen dien 2°. den administratieven dienst; 3°. den eigenlijken keuring dienst.

De eerste dienst zal behalve een leidend hoofdambtena een technisch ontwikkeld filmdeskundige, moeten hebb verschillend lager technisch personeel. Dit personeel z hebben te zorgen voor de projectie, neemt de coupures u en wordt belast met ontvangst en verzending. Het zal e geheel bedrijf op zich zelf zijn.

Het administratief personeel heeft de administratie bij houden; de leider van dezen tak van dienst zal tevens kunn fungeeren als secretaris der keuringscommissie, want er z natuurlijk veel geschreven moeten worden. De eigenlij keuringscommissie zal, gelet op een keuring gedure minstens 50 uur per week, zeer omvangrijk moeten zijn.

De kosten van dit alles zullen niet gering zijn. Nu dru dit op het bedrijf en niet op de belastingbetalers; in zoover heb ik tegen deze kosten geen bezwaar. Wanneer men reken dat een tax van slechts 10 cent per meter wordt geheve dan zal er per week door zulk een commissie 50 000 du beltjes, dat is f 5000, ontvangen worden ter bestrijding va de kosten van onderzoek en administratie. Zelfs zou er c deze wijze, aangezien het Rijk de helft van de koste ontvangt, voor den Minister van Financiën nog wel ee lichtzijde aan dit ontwerp verbonden kunnen zijn.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik acht de hoofdtaak va zulk een centrale commissie een ondoenlijke. Men zal ee groot aantal keurmeesters moeten aanstellen, ten einde commissie in subcommissiën te kunnen verdeelen; en de keurmeesters zullen slechts kort zitting mogen hebben, omd ze anders ongeschikt zijn geworden voor hun taak; het z niet gemakkelijk zijn vele bekwame personen daarvoor t vinden en weinig menschen zullen een zoo moeilijke en ve stompende taak op zich willen nemen. Daarom, Mijnheer c Voorzitter, zie ik in plaats van een centrale Rijkskeurin liever een gemeentelijke keuring, waar men althans in mee dere mate met de plaatselijke omstandigheden kan rekenin houden en die ook organisatorisch eenvoudiger kan werker In dien zin, Mijnheer de Voorzitter, zag ik het ontwer gaarne gewijzigd, terwijl ik bovendien van meening ben, d voor dit ontwerp de zeggenschap van de gemeentebesture te veel aan banden wordt gelegd. Hierop hoop ik echter b de artikelen terug te komen.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het vo de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel versla der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keurer

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Ter Hall**: Mijnheer de Voorzitter! Na alle syn pathiebetuigingen met dit wetsontwerp, welke wij gistere en heden hebben gehoord, zou ook ik een paar woorden wille zeggen. Oorspronkelijk was ik niet van plan mij in de alg meene beschouwingen te mengen, maar ik heb er nu rede te over voor.

Donderdag 14 Januari 1919, dus ruim 4 jaren geleden functionneerde mr. Ledeboer, advocaat-generaal bij de

47ste VERGADERING. — 14 FEBRUARI 1923.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

r Hall.)

ogen Raad der Nederlanden, als voorzitter van de door Minister benoemde Staatscommissie in zake maatregelen bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren de bioscoop. Nu is het wel aangenaam, na alles wat egen dit wetsontwerp heb gehoord, even te mogen voorn een paar volzinnen uit de installatierede van dien zitter.

„De bioscoop" — zoo zeide de voorzitter — „heeft stormenderhand eene belangrijke plaats in onze maatschappij ingenomen. Zijne veelzijdigheid waarborgt hem sympathie uit velerlei kring en daarmede een blijvende plaats in het maatschappelijk leven. In den beginne schier enkel kijkspel, dienstig tot ontspanning en vermaak, heeft de bioscoop reeds spoedig getoond, op breeder terrein van zeer groot nut te kunnen zijn. Door zich dienstbaar te maken aan wetenschap en kunst, aan de ontwikkeling en de opvoeding der jeugd, heeft de bioscoop zich verheven op hooger plan. Wel is dit voor de groote menigte niet hetgeen het meest in het oog springt. Integendeel, ook thans ziet de massa, die in onze steden de talrijke bioscopen vult, van die zijde dikwerf niet veel en wordt niet ten onrechte geklaagd, dat nog al te vaak geofferd wordt aan den slechten smaak van een deel van het publiek, dat in stede van ontspanning met ontwikkeling in vrijen tijd slechts een zinnenprikkelende afleiding zoekt. Dank zij den weldadigen invloed van hoogstaande mannen en vrouwen, door de particuliere commissiën van toezicht op de bioscopen uitgeoefend, is echter reeds veel tot verbetering gedaan en veel kwaads voorkomen. Op hare zegenrijke werking ook in de toekomst mag met vertrouwen worden gerekend.

Wat voor de massa niet zoo naar voren komt, bleef echter niet onbekend aan hen, die zich meer bijzonder voor de bioscoop interesseeren. Op schier elk gebied van wetenschap en van het maatschappelijk leven blijkt de bioscoop reeds verovering te hebben gemaakt."

n verder:

„Op humanitair en charitatief gebied zal men zich de gelegenheid niet laten ontgaan, om de massa te bereiken, met een zoo geschikt middel tot propaganda als een pakkende film. Nevens dat alles zal de bioscoop steeds blijven eene welkome gelegenheid tot amusement, een factor, waarvan de beteekenis niet is te onderschatten en waarvan ook het nut is te waardeeren, indien het vermaak het karakter van een gepast vermaak mag dragen.

Ik vertel u met dat alles geen nieuws, ik weet het; ik stip een en ander echter in dit oogenblik even aan, omdat ik het nuttig meende het overwogen te hebben bij het aanvaarden onzer werkzaamheden. Wij zullen toch daarin aanleiding moeten vinden, ons er van te doordringen, dat eensdeels de bioscoop in zijne veelzijdige ontplooiing behoefte heeft aan groote vrijheid van beweging, anderdeels juist omdat hij door zijn breede vlucht tot zoo groote machtsfactor is geworden in het maatschappelijk leven, geleid moet worden tot een macht ten goede. Niet minder dan de pers zal men in de toekomst de bioscoop als een groote mogendheid kunnen aanduiden. Moge ook onze arbeid er toe leiden, dat het eene groote mogendheid worde, die een leidende rol vervult in het streven naar den triomf van de ware wetenschap, de ware kunst, de ware beschaving, van eer en deugd.

De verschillende stroomingen in onze Commissie vertegenwoordigd, het verschil in levensbeschouwing onderling, zal ongetwijfeld bij onze beraadslagingen een levendig beeld te aanschouwen geven."

iehier een klein gedeelte uit de rede van den voorzitter de Staatscommissie. Ik wil hiermede volstaan als woord op hetgeen tegen de bioscoop is aangevoerd, al er nog wel heel wat meer over te zeggen zijn.

Het valt niet te loochenen, dat er gevaren bestaan. Maar dat kan, gelijk mr. Dresselhuys gister te recht zeide, evengoed gezegd worden van tooneel, pers, lectuur, enz. Overdreven wordt het gevaar in alle opzichten. Voorbeelden als gister werden genoemd, van dien mijnheer Zo, Zo, Da Da of La La, zou men kunnen aanvullen met honderden. Het is meermalen voorgekomen, dat door een plaatselijke commissie een film werd afgekeurd voor volwassenen, die in een andere stad voor kinderen was goedgekeurd. Tot dergelijke vreeselijke verhoudingen komt men, als men die plaatselijke commissies laat begaan. Ik wensch dit wetsontwerp als een noodzakelijk kwaad te aanvaarden om zoodoende te komen uit den chaos, waarin wij op het oogenblik leven. Wij moeten een einde maken aan den onmogelijken toestand, waarin het bedrijf thans verkeert. En ik sta in deze opvatting niet alleen. Men heeft gister gehoord, dat twee adressen zijn ingekomen, waaronder een van den bond van de gezamenlijke gemeentelijke keuringscommissiën, die vraagt om een Rijkskeuring. Ziedaar een antwoord aan hen, die de gemeentelijke keuring zouden willen stellen boven de Rijkskeuring. Indien deze bond Rijkskeuring vraagt, behoef ik daaraan niets toe te voegen. Ten tweede heb ik hier een rapport over de Rijkskeuring, dat is geschreven niet door een exploitant, maar door pater Hyacinth Hermans, waarin hij o. a. zegt:

> „dat de *gemeentelijke commissies* meer en meer tot het inzicht zijn gekomen, dat *rijkskeuring noodzakelijk* en alleen *afdoende* is.
>
> Wat tot dusver ± 25 verschillende gemeentelijke commissies elk naar eigen inzicht hebben gedaan voor elke gemeente afzonderlijk, gaat nu één rijkscommissie doen voor heel het land.
>
> Een *keurcentrale* dus van alle filmen, die in den lande zullen worden vertoond.
>
> Deze *rijkskeuring* is wenschelijk om de volgende redenen:
>
> I. Om de *vereenvoudiging*. Wij krijgen hierdoor één commissie voor heel het land en als gevolg daarvan één oordeel, één *opinie*, dus ook een meer *zeker houvast* voor de exploitanten.
>
> Telkens wordt nu van deze of gene gemeente-commissie weer het oordeel gevraagd over een film, die elders al goed- of afgekeurd is.
>
> De verhuurder geeft vaak een film uit onder de garantie, dat zij hier of daar is goedgekeurd, terwijl ze dan juist in een andere stad tot spijt en teleurstelling en ook tot verwondering van den huurder wordt afgekeurd.
>
> Daarvoor geeft *rijkskeuring* meer *houvast* aan de exploitanten, die dan voorkomen kunnen, dat zij door de rijkscommissie reeds afgekeurde films van de verhuurkantoren betrekken."

Mijnheer de Voorzitter! De heer Rutgers van Rozenburg heeft o. a. gesproken over de deskundigheid van mr. de Graaf. Ik wil diens deskundigheid allerminst in twijfel trekken, maar waar de heer Rutgers van Rozenburg die deskundigheid aantoonde door te zeggen: mr. de Graaf is drie jaar lang lid geweest van de bioscoopcommissie te Utrecht, wil ik mededeelen, dat naar mijn gegevens in die drie jaren in Utrecht bijna geen film gekeurd is. Waar die deskundigheid dus vandaan moet komen, is mij tot op dit oogenblik een raadsel, maar de fout zal wel bij mij liggen.

De heer Tilanus trok het nut van de schoolbioscoop in twijfel. Ik wil er op wijzen, dat uit een rapport uit New-York blijkt, dat de genomen proef met de film op de Staatsscholen in het leerjaar 1920/21 zoo goed heeft voldaan, dat het aantal lesuren, waarin zij wordt aangewend, zal worden uitgebreid, evenals het aantal scholen waarin de film te zien zal worden gegeven. Volgens het rapport stonden de leerlingen, die onderwijs hadden genoten waarbij de film was gebruikt, gemiddeld 22 pct. hooger bij de examens dan de anderen. Men kan dan wel het nut van de schoolbioscoop bestrijden, maar dan moet men ook de wederspraak aanhooren.

Gisteren heb ik den heer Rutgers van Rozenburg hooren

(Ter Hall.)

beweren, ik meen, dat hij citeerde uit een rapport, dat het staande beeld grootere waarde heeft dan de rolprent, dan het levende beeld. De heer Rutgers van Rozenburg is waarschijnlijk geen bioscoopbezoeker en heeft nooit gehoord of gezien het staande beeld in de film, de stilstaande film. Daaruit blijkt de groote voorsprong dien de film heeft op de tooverlantaarn, dissolving views of lantaarnplaatjes. De filmindustrie is op het oogenblik zoo ver, dat men in de schoolbioscoop tijdens het onderwijs de film kan laten stilstaan, terwijl de leermeester een toelichting geeft, en dat men daarna weer verder kan draaien. Ik geloof dat dit een grootere waarde heeft dan de stilstaande plaatjes, die de heer Rutgers van Rozenburg verdedigt.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Dat wordt in het rapport behandeld en uitvoerig weerlegd, op grond van een uitvoerig practisch onderzoek.

De heer **Ter Hall**: De heer Rutgers van Rozenburg zal mij permitteeren, dat ik het niet met hem eens ben, ik kijk liever naar een stilstaande film dan naar een lantaarnplaatje. Den tijd van den tooverlantaarn heb ik gehad in mijn jeugd, nu leven wij in een anderen tijd, in een andere atmosfeer en geef ik de voorkeur aan de film.

Men heeft ook gezegd: de film is niets, het is geen kunst, zij heeft geen kunstwaarde. Men beroept zich dan weer op mr. de Graaf. Nu wensch ik niets te verklappen uit de Staatscommissie, ik heb het dus uit mijn eigen phantasie, maar ik heb wel hooren zeggen, voor af na een zitting van de Staatscommissie, dat volgens mr. de Graaf de bioscoop alleen goed kan zijn als men begint met alles af te breken en dan weer op te bouwen op de manier zooals hij het wenscht. Daarvan staat niets in het rapport of in de nota, maar men mag ook wel eens iets hooren wat niet zoo openbaar is medegedeeld.

Ook ik ben tegen censuur en wensch de vrijheid bovenal, maar ik ken den bestaanden toestand en zou niets liever zien, dan dat de chaos van plaatselijke keuringen verdween. Niettegenstaande ik deze geheele wet zou betreuren, wil ik toch het goede, dat er in zit, niet uit het oog verliezen.

Ik ben het in het algemeen eens met het betoog van mr. Dresselhuys, en kom evenals hij op tegen censuur op films voor volwassenen.

In de toekomst behoeft zelfs geen groote vrees meer te bestaan voor de toeneming van Schundfilms en daartegen zal de Overheid niet vaak behoeven op te treden.

Op dit terrein heeft de Nederlandsche Bond van Bioscoop-Theater-Directeuren reeds zeer belangrijk werk gedaan. Tal van films, die als „Schund" zouden kunnen worden aangeduid, zijn door dezen bond zelf uit ons land geweerd.

Deze bond toch, waarin het geheele bioscoopbedrijf is georganiseerd, is reeds eenige jaren doende, om alle uitwassen, die in dit jonge bedrijf voorkomen, met kracht uit te snijden.

Vergeten mag echter niet worden, iets waarop de heer Dresselhuys al gewezen heeft, dat de bioscopie nog pas in haar kinderjaren is. Het is dan ook een heele toer geweest voor den bond, om te bereiken, wat er tot verheffing en veredeling van de cinematographie tot dusver bereikt is.

In het laatste jaarverslag van den bond lees ik:

„Overal veroverde de bioscopie zich nieuw terrein. Zoo ook in Nederland, waar in tal van plaatsen nieuwe theaters verrezen, waaronder enkele in de groote steden, die met de mooiste kunstpaleizen in het buitenland kunnen wedijveren. Aan de filmwerken werd de allergrootste zorg besteed, zoodat voortdurend betere resultaten konden worden verkregen.

Filmfabrikanten uit binnen- en buitenland werkten eendrachtig samen met de Nederlandsche filmverhuurders — en deze op hun beurt weer met de bioscoop-exploitanten — om het filmbedrijf tot den hoogsten trap van ontwikkeling te kunnen brengen en allen mochten het genoegen smaken, dat in breede kringen langzamerhand meer waardeering voor de bioscopie gekoesterd wordt. Velen zijn eindelijk tot de erkenning gekomen,

(Ter Hall e. a.)

dat de bioscopie een kunst is geworden, die bij de to- neelspeel- of schilderkunst niet achter staat."

Nu kan de heer Rutgers van Rozenburg, die waarschijnli nog nooit in een bioscoop is geweest, wel zeggen, dat bioscoop niets met kunst te maken heeft.

In dit verband moge opgemerkt worden, wat ik omtre de Utrechtsche geschiedenis reeds heb gezegd.

Hoe durft men hier zoo boudweg te verklaren, dat de fil ons geen kunst biedt, of dat zij niet voor instructie en onde wijs van uitnemend belang is?

De bewijzen daartegen zijn er te over.

Op het oogenblik kan men in ons land werken op het do zien als de Zuid-Poolexpeditie van Amundsen, Nanool Shackleton, en vele anderen.

De heer Dresselhuys heeft bovendien reeds gewezen op Einstein-film. Daar komen nog bij de prachtige opname die hier te lande gemaakt zijn; de film „Nederland", d door de vereeniging: Nederland in den Vreemde als een mac tig propagandamiddel tot verbreiding van kennis over Nede land in den vreemde wordt aangewend.

Verder zijn er de films over leger en vloot, het volksleve in de lente, de bijenteelt, Nederlandsch-Indië, Borneo, en Bovendien de verfilming van prachtige tooneelstukken en d beste literaire werken.

Natuurlijk hebben de heeren de Graaf en Rutgers va Rozenburg dergelijke filmwerken nimmer gezien, en zij zie de bioscoop nog altijd, zooals zij in de eerste jaren zich ken merkte door de vertooning van de sensationeelste drama's.

Dien tijd zijn wij nu al heel lang voorbij. De heeren, di met mij zich van het bioscoopleven op de hoogte hebben ge houden, weten wel, dat men nu niet meer tegen die dinge van vroeger behoeft in te gaan.

Mijnheer de Voorzitter! Er zijn reeds zooveel dingen ge zegd. Mejuffrouw van Dorp heeft ons hedenmiddag verras met prachtig mooie liberale denkbeelden. Ik zal er niet verde op ingaan. Een mijner politieke vrienden heeft het op zich genomen haar menschlievend te behandelen. Van mij zou het misschien worden mishandelen en dat doe ik niet.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou aan het einde van mijn betoog aan Zijn Excellentie den Minister wel eenige positieve vragen willen stellen, waarop ik graag een categorisch antwoord van den Minister zou willen vernemen.

1°. Is Zijn Excellentie voornemens bij het ontwerpen van zijn maatregelen van bestuur, waarop het hier bij de uitvoering van deze wet in hoofdzaak aankomt, overleg te plegen met het hoofdbestuur van den Nederlandschen Bond van Bioscoop-Theater-directeuren?

2°. Is de Minister van plan het bioscoopbedrijf overeenkomstig zijn positie, die het bij de keuring inneemt, in de Rijkskeuringscommissie te doen vertegenwoordigen?

3°. Hoe stelt de Minister zich voor, dat de leeftijd van de bioscoopbezoekers kan worden vastgesteld?

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch vurig, dat de Minister ernstig met de rechtmatige belangen van de bioscooptheaterdirecties rekening zal houden.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Over de bioscoop als uitvinding van den laatsten tijd en de beteekenis daarvan voor het cultuurleven van onzen tijd is genoeg gezegd, zoodat ik daaraan niets behoef toe te voegen.

Ik wil alleen zeggen, dat ik de bioscoop ook erken als een zeer gewenscht middel om kennis bij te brengen en ook in vele gevallen als een zeer gewenscht middel om aangename verpoozing te verschaffen, zoodat ik niet gaarne zou willen medewerken om de ontwikkeling van de bioscoop als zoodanig in gevaar te stellen of te verbieden.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, wanneer wij voor dit wetsontwerp staan en wij hooren dan redevoeringen als gisteren van den heer Dresselhuys en hedenmiddag van den heer Vliegen, dan komt daarin in zeer sterke mate voor den dag, niet de bioscoop, maar de levensbeschouwingen, die mede heerschen over tal van vraagstukken van wetgeving.

Het is zeer merkwaardig, Mijnheer de Voorzitter, dat de

n der Molen.)

r Dresselhuys en de heer Vliegen ten opzichte van de genaamde censuur over de kunst tot ongeveer dezelfde clusie kwamen.

Vanneer de oplossing van die eigenaardigheid daarin moet onden worden, dat zij geen van beiden dompers zijn, zoo- hier gezegd wordt, dan geloof ik, dat daarmede de weten- appelijke oplossing van het vraagstuk nog niet voltooid is. Niet zonder verbazing heb ik van den heer Vliegen ge- rd, toen hij het had over de vraag van de stijgende of ende eurve van de criminaliteit, dat hij zich zeer voor- ıtig daarbij niet gewaagd heeft in het explieeeren van gene, wat hij onder criminaliteit verstond.

Iij heeft er alleen op gewezen, dat tijdens de mobilisatie- en een stijgende criminaliteit was waar te nemen en dat rna die criminaliteitcijfers weder naar beneden gingen.)ie op- en nedergaande lijn heeft absoluut niets met het scoopvraagstuk te maken. Als men de quaestie van de emeene criminaliteit in de jaren 1914—1919 nader gaat chouwen, dan vindt men tal van andere factoren, die na einde van den oorlog bij voorbeeld niet meer zoo groote leiding gaven tot vermogensdelicten als gedurende den logstijd.

)e heer Vliegen is verder gegaan en heeft gezegd: al die halen omtrent den ongunstigen invloed van de bioscoop de geestelijke ontwikkeling van jeugdige personen en op vassenen zijn subjectieve beschouwingen, beweringen, ledeelingen van den heer A en van den heer B, maar en als zoodanig heb ik eigenlijk niet gevonden.

)e heer Vliegen heeft wel met een enkel woord er op ezen, dat hem de zaak, voor zoover zich die te Amsterdam ft afgespeeld, wel bekend is, maar ik had van hem toch gen verwachten, dat hij nader kennis had genomen van geen ook in Amsterdam openbaar geworden is, dan uit redevoering bleek.

mmers, reeds in 1917 heb ik hier medegedeeld wat te n was in *De Telegraaf*. In dat blad schreef de heer A. lff-Beffie naar aanleiding van een bezoek aan een 1ste- gs-bioscoop het volgende:

„Ik werd op dien middag echter onthaald op ver- schrikkelijke, sensationeele voorstellingen uit 't leven, waarin niet alleen haat, moord, brandstichting, diefstal, bedrog, overspel en meer dergelijke „edele" eigenschap- pen van 't menschelijk geslacht hoogtij vierden, die op groote menschen al een hevige impressie teweegbrachten, getuige de vele, wel is waar onderdrukte, maar hoorbare, uitroepen, waarmede sommige dier indrukwekkende banaliteiten vergezeld gingen. Men kan dus begrijpen, welke de indruk is, dien de jeugd er van kreeg, om niet eens te spreken van de gevolgen. Ik sprak hierboven van z.g.n. uitroepen der „volwassenen"; natuurlijk lieten de „onvolwassenen", wat dit betreft, zich ook niet onbe- tuigd, getuige het volgende" enz.

k zal niet alles voorlezen; men kan het nalezen op bladz. —949 van de *Handelingen* 1917/1918.

e heer Vliegen zal misschien zeggen: dat is misschien mijnheer, die een beetje al te spoedig voor speciale ukken vatbaar is. Welnu, op die zelfde bladzijde der *delingen* heb ik verwezen naar hetgeen geschreven was het maandblad *Hoenderloo* door mr. de Bie, destijds ter in de arrondissementsrechtbank te Winschoten, thans errechter te Rotterdam, een man, die zich juist op het ed van de kinderpsychologie, de kindercriminaliteit, de erberechting, een buitengewonen naam in ons land heeft vorven.

ie mijnheer schreef:

„Het gebeurde voor enkele weken: in een bioscoop werd een film vertoond, waarin o.m. voorkwam de levensgeschiedenis van een meisje. Op een goeden dag ontloopt het kind na huiselijken twist de ouderlijke woning, wil zich gaan verdrinken, springt in het water, maar zie, een redder staat gereed, haalt er haar uit en later verschijnt het levensmoede meisje als een gevierde zangeres voor de bioscoop-bezoekers.

Een 13-jarige jongen had op een Zondagavond die voorstelling bijgewoond, komt thuis en wordt daar door vader met grof geschut ontvangen, omdat hij ondanks verbod toch naar de bioscoop is gegaan. De jongen verlaat de woning en is er niet in weergekeerd dan zes weken later toen hij als lijk uit de haven was opgevischt. Reeds was in die richting lang gezocht, nadat men tusschen de woning en die haven een schoen, dien de jongen dien avond gedragen had, had gevonden."

Ik zal hetgeen daar volgt omtrent andere gevallen aan de aandacht van den heer Vliegen aanbevelen. Ik heb mij toen moeten beperken, zooals ik dat ook nu doe. Als de heer Vliegen de literatuur over den invloed van de bioscoop op het gemoedsleven van jeugdige personen had bijgehouden, zou hij zeer stellig moeten erkennen, dat van de bioscoop een invloed kan uitgaan, die niet alleen onze aandacht verdient, maar waarbij ook de wetgever zeer zeker een taak heeft.

Nu zal de heer Vliegen mij toevoegen, dat hij dat juist heeft gezegd en ook hij de bioscoopcensuur wil aanvaarden voor jeugdige personen, desnoods tot 21 jaar, maar toen hij dat onderwerp besprak, begreep ik niet wat hij dan precies als taak aan de Overheid wilde opleggen, daar hij met groot gebaar in gezelschap van den heer Dresselhuys de Overheid als zedelijkheidsapostel afwees. Hij zeide: zedelijkheid is geen vast begrip, het is een zoo vaag begrip, dat het niet te definieeren is; de Overheid is allerminst geschikt om zich over het al of niet zedelijke in bepaalde gevallen uit te spreken; van al die zedelijkheidsbevliegingen moeten wij niets hebben; het eenvoudigste zou wezen een algemeene wet, dat iedereen zedelijk moet zijn, met een artikel 2, dat er een commissie van toezicht op de zedelijkheid zal zijn, enz. Ik moet zeggen, dat die wet er is. Er is een wet Gods, welke eischt, dat men aan die wet zal gehoorzamen. Die wet wijst alle onzedelijkheid af en bepaalt zelf wat zedelijk is en wat niet zedelijk is. Die wet Gods wordt niet gehandhaafd door de Overheid in dien zin, dat de Overheid te keuren heeft de zedelijkheid van het individu A en van het individu B. In geen enkele Christelijke maatschappij bedoelt de Overheid dat te doen, en ook in deze wet ligt allerminst de bedoeling om de zedelijkheid van bezoekers van bioscopen te keuren. Maar in deze wet ligt wel het groote beginsel, dat wij niet mogen loslaten, dat de Overheid tot onafwijsbare taak heeft om het geestelijk leven van het volk te beschermen tegen gevaren, die dat geestelijk leven kunnen ondermijnen en verderven en met het oog daarop op het publicke erf het kwaad te weren, waar het zich vertoont. En als wij nu weten, dat de neiging tot het zedelijke kwaad niet een gevolg is van tijdelijke omstandigheden, maar diep wortelt in elken mensch, dan is de taak van de Overheid zoo buitengewoon moeilijk. Indien dan ook de wet bedoelde aan te geven, wie wel naar een bepaalde bioscoopvertooning mocht gaan en wie niet, dan zouden wij zeggen: houd uw handen daarvan af, want dat kunt gij niet beoordeelen.

Wanneer wij echter zien, dat ons land overstroomd wordt met rolprenten, die bedoelen de zinnelijkheid te prikkelen, de hartstochten op te wekken, het gemoed in heftige beweging te brengen, dan rijst de vraag: moet de Overheid dat alles toelaten en het land daaraan zonder meer blootstellen? En dan zeg ik: dan heeft de Overheid te dien aanzien ongetwijfeld een taak, nl. om het kwaad te straffen. Wanneer wij het zwaard in de hand van de Overheid zien als symbool van de macht om het kwaad te achterhalen......

De heer **Kleerekoper**: Hoe durft u dat beeld in dit verband gebruiken?

De heer **van der Molen**: Laat de heer Kleerekoper zich niet ongerust maken.....

De heer **Kleerekoper**: Neen, neen, ik weet precies wat u bedoelt. U mag dergelijke beeldspraak hier niet gebruiken, dat is heiligschennis!

(van der Molen.)

De heer **van der Molen**: De heer Kleerekoper schijnt zich meermalen tot taak te stellen, te interrumpeeren wanneer hij dingen hoort, die hij minder aangenaam vindt. In mijn Bijbel staat, dat de Overheid het zwaard heeft gekregen tot straf dergenen, die kwaad doen, en daarom noemen wij dat zwaard als symbool van de macht om het kwaad te achterhalen.

De heer **Kleerekoper**: Maar in uw Bijbel staat ook: „Berg het zwaard op zijne plaats", en het is dus maar beter, dat u het zwaard niet in uw bijbelsche beeldspraak betrekt!

De heer **van der Molen**: Ik geloof, dat het hier thans niet de plaats is om die quaestie te behandelen, maar men zal wel van mij willen gelooven, dat ik op die interruptie van den heer Kleerekoper het antwoord niet zou behoeven schuldig te blijven. Ik herhaal: waar de Overheid het zwaard heeft gekregen als symbool van de macht om het kwaad te achterhalen en te straffen, moet zij zulks ook doen ten aanzien van het bioscoopgevaar. Ik hoor verschillende heeren zeggen: met den dood te straffen, maar zij geven daarmede blijk, dat zij zich nooit de moeite hebben gegeven om deze eenvoudige quaestie ook maar van verre te benaderen. De doodstraf heeft hiermede niets te maken, dat behoort toch een jurist als de heer van Gijn in de eerste plaats te weten. Het is de taak van de Overheid, ook dit kwaad, voor zoover het zich zichtbaar in het openbaar voordoet en door de Overheid te onderkennen is, te achterhalen en te keeren. Dat zal zeer zeker ontzettend moeilijk gaan, en wanneer de heer Vliegen zegt, dat het begrip zedelijkheid moeilijk te omgrenzen is, dan geloof ik, dat er menschen zijn van zijn standpunt, die daarmede heel veel moeite hebben. Ook kan ik mij in onzen tijd voorstellen, dat er inderdaad moeilijkheden zullen rijzen, wanneer de Overheid menschen in dienst stelt om die keur aan te leggen. Maar wanneer de heer Vliegen zegt, dat de Overheid zich hier onthouden moet, dan zou zij, aan dien wenk gehoor gevende, daarmede een stap achteruit doen, die voor het behoud van ons geestelijk leven zeer bedenkelijke gevolgen zou hebben!

Immers, afgescheiden van deze wet, eischt art. 188 der Gemeentewet van den burgemeester, dat hij zal toezien of bij openbare vertooningen openbare orde en zedelijkheid gevaar kunnen loopen. Wanneer nu voor de uitoefening van die taak geenerlei maatstaf is te geven, zou dat wezen een doode letter. Nu weet ik wel, dat onder de voortgaande ontwikkeling van ideeën ook de begrippen openbare orde en zedelijkheid in het volksleven hoe langer hoe meer verflauwen en dat dus de toepassing van dit artikel, wanneer die een enkele maal geschiedt, eigenaardige moeilijkheden met zich brengt, maar het gaat niet aan te zeggen, wanneer de Overheid, en niet alleen de gemeentelijke, maar ook de Rijksoverheid, voor openbare orde en zedelijkheid heeft te waken, dat zij zich niet het orgaan zou mogen verschaffen om die taak te vervullen. Wanneer tot nu toe het niet noodig is geweest maatregelen ten opzichte van de bioscopen te nemen, omdat het bioscoopgevaar successievelijk is ingedrongen en de bioscoop toch ook haar goede kanten heeft, dan behooren wij ernstig te overwegen hoe de keuring zal worden toegepast, maar dat ingegrepen moet worden, staat onomstootelijk vast. In de Staatscommissie was men dan ook algemeen, met slechts één enkele uitzondering, van meening dat, in het belang van de geestelijke ontwikkeling van ons volk, ingegrepen moet worden. De heer Vliegen heeft gezegd: laat den boel maar loopen, dat zal sterkere menschen kweeken. Zwakke menschen, menschen met ziekelijke neigingen zullen toch wel leeren hoe zij die neigingen kunnen botvieren. Een enkele maal zullen zij dat ook leeren in de bioscoop, maar zijn conclusie is: laat toch dien boel maar loopen.

Merkwaardig is daartegenover de mededeeling, zooeven door den heer Ter Hall gedaan, dat de Bond van Directeuren van Bioscooptheaters zelf zich reeds op het standpunt heeft gesteld, dat een massa vuile films geweerd moet worden. Een deskundige bij uitnemendheid vertelt ons dus, dat films worden aangeboden van zoo'n gemeen karakter, dat de directeuren besloten hebben die niet af te draaien. Ik wil mijn respect betuigen voor de opvatting van die menschen, ik ben dankbaar, dat in ons land althans deze menschen opvattingen hebben, die hun beperkingen opleggen, in onderscheiding van hetgeen in het buitenland vertoond wordt, maar daarmede is het feit toch vastgelegd dat, wanneer wij onze grenzen open laten voor allerlei invoer van films, wij aan het gevaar blootstaan, dat elken dag films worden aangeboden en afgedraaid van het meest funeste karakter.

De heer **Dresselhuys**: U kent de Strafwet toch?

De heer **van der Molen**: Nu is daar een jurist, die mij vraagt: U kent de Strafwet toch? Ik weet uit de bespreking met deskundigen, dat die afkeuring door den Bond van Directeuren van Bioscooptheaters niet alleen getoetst is aan de bepalingen van de Strafwet, die een dergelijke heel erge film zouden achterhalen, maar getoetst aan het algemeen zedelijkheidsbegrip, dat die menschen zich hebben gesteld. Daarom heb ik respect voor die menschen, die, voor zoover dat met hun broodwinning overeen te brengen is, zich beijveren, om het allerergste buiten onze grenzen te houden. Maar daarmede is het bewijs geleverd, dat er films bestaan in het buitenland, die door de belanghebbenden worden geweigerd en daardoor wordt het gevaar, dat bestaat, door de bioscoopdirecteuren zelf erkend.

In de tweede plaats concludeer ik daaruit, dat die bioscoopdirecteuren, bij het beoordeelen van het vuile karakter van die films, toch altijd een zekere zedelijkheidsnorm volgen. Nu wil ik wel zeggen, dat wij die taak niet aan de bioscooptheaterdirecteuren kunnen overlaten. Niet omdat ik tegen hun zedelijkheidsopvattingen eenige bedenking heb, maar omdat bij die menschen toch altijd nog voorzit de vraag, met welke films zij wat kunnen verdienen. Ik acht hen daarom niet minder, ik geloof, dat die botsing van belangen wel eens meer voorkomt, maar als dat zoo is, dan komen wij op die manier geen stap verder en moeten de films nader worden gekeurd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik woonde nog te Rotterdam, toen daar de eerste bioscoopcommissie werd ingesteld, als ik mij niet vergis de eerste in Nederland. Wij hebben daarvan vele mededeelingen ontvangen. Na dien zijn in verschillende gemeenten bioscoopcommissies gekomen. Het werk dier commissies is ook al weer niet volmaakt, maar zij hebben in vele opzichten zeer gunstig gewerkt, niet alleen repressief, maar ook preventief, en de beslissingen dier commissies zijn mede voor de theaterdirecteuren aanleiding geweest om te zorgen, dat hier geen films komen, waarvan men van te voren wist, dat zij toch zouden worden afgekeurd. Want als een combinatie van bioscooptheaterdirecteuren een film uit het buitenland koopt en zij loopt gevaar, dat deze hier zal worden afgekeurd, dan zit men er mee.

Daarom hebben de theaterdirecteuren in het werk der verschillende commissies een zekere norm gevonden voor het keuren van films. Dat acht ik een belangrijk voordeel en als dat voldoende zou zijn gebleken, dan zou ik zeggen: laten wij de zaak gemeentelijk laten. Maar wat krijgen wij dan? Dan krijgen wij de moeilijkheid, die door verschillende commissies wordt gevoeld, want die commissies houden onderling voeling met elkaar, hebben ook een soort vakvereeniging, hebben haar orgaan, waarin zij haar ervaringen mededeelen. Zij zijn telkens voor de moeilijkheid komen te staan: wanneer in den Haag een film is goedgekeurd, moet ze dan per se in Rotterdam ook goedgekeurd worden of niet? Wanneer een film in Amsterdam is goedgekeurd, moet ze dan ook in den Haag worden toegelaten, ja of neen?

Daarbij doet zich heel vaak de moeilijkheid voor, dat men een onderneming, die veel geld voor zoo'n film heeft betaald, niet graag midden in haar bedrijf overvalt en plotseling zegt: in Amsterdam is de film afgedraaid, maar in den Haag, Utrecht of Rotterdam mag dat niet.

Daarom is de Staatscommissie, die dit ontwerp heeft voorbereid, er toe gekomen, te zeggen: de film, die voor openbare vertooning wordt aangeboden, moet in de eerste plaats een algemeene keuring ondergaan, waardoor de toelaatbaar-

47ste VERGADERING. — 14 FEBRUARI 1923.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

der Molen e. a.)

, de rondgang door Nederland, als 't ware in zekeren zin itoriseerd is.
en andere vraag is, of dan elke gemeente verplicht is dergelijke film toe te laten.
ijnheer de Voorzitter! De vraag, wat toelaatbaar is in bepaalde omgeving of gemeente, kan niet altijd door Rijkscommissie worden beoordeeld. Er kunnen zich omdigheden voordoen, dat een film, die — om de drie itste steden te noemen — in Amsterdam, Rotterdam of Haag vertoond wordt, in Helmond of Breda een heel eren indruk op het publiek zal maken en een heel andere eging onder het publiek zal veroorzaken dan in een ote stad, waar de menschen meer onder elkaar vloeien.
jnheer de Voorzitter! Ik hoor den heer Schaper vragen: Is zedelijkheid in die plaatsen zooveel zwakker? Ik meen er, dat in het wetsontwerp sprake is van de openbare orde e goede zeden. De burgemeester is verplicht zich er van te ewissen of iets, dat zal gebeuren, ook aanleiding kan n tot verstoring van de openbare orde. Hij behoudt bij wet dat recht, maar het is de vraag: is de burgemeester meest aangewezen man om dat werk te verrichten?
k denk bij voorbeeld aan een film, die in Amsterdam geen stoot zal geven, afgescheiden van het begrip zedelijkheid, de gemoedsbeweging van de bevolking betreft, terwijl een film is, waarvan een Katholiek niets hebben moet. Dat toch voorkomen.
Vanneer nu een dergelijke film, uit een oogpunt van het meen beschouwd, toelaatbaar is, kan ik mij voorstellen, er plaatselijk aanleiding kan zijn om die film niet te veren. Daarom heb ik er geen bezwaar tegen, dat een plaatjk orgaan in bepaalde omstandigheden daarvoor optreedt. at zijn echter quaesties van uitvoering. De hoofdzaak is, wij een orgaan moeten hebben, waardoor wij den invoer films van elders en ook de fabricage hier, voordat de op de markt komt en voordat ze in het openbaar ver- d wordt, keuren in dien zien, dat de Overheid uitspreekt daarin gevaar voor de openbare orde of de goede zeden elegen.
e uitwerking daarvan zal bij de artikelen worden overen.
k meen genoeg gezegd te hebben, om bewezen te hebben, de stelling, geponeerd door den heer Vliegen, dat ieder r zich moet weten, wat hij gaat zien, met deze quaestie s te maken heeft. Het gaat niet om de vraag, of ieder voor zich zelf moet weten. Dat is inderdaad het geval, ar dat geldt dan voor volwassenen.
e eenvoudige vraag is hier echter, of de Overheid al dan verplicht is, om uit het openbare leven te weren, wat gens de opvattingen van den tegenwoordigen tijd bij de ote meerderheid van het Nederlandsche volk niet strookt de zedelijkheid en dus dergelijke films van de openbare kt te weren. Op die vraag meen ik, dat het antwoord twijfelachtig kan zijn.

e heer **Stulemeijer**: Mijnheer de Voorzitter! Zoowel uit tot heden uitgesproken redevoeringen als uit de ingerde amendementen, de beoordeelingen in de pers, de bij ontwerp gewisselde schriftelijke stukken en *last not least* rapport der Staatscommissie, blijkt, dat er over het al dan wenschelijke van het thans aan de orde zijnde ontwerp wet zeer verschillend wordt geoordeeld.
Vat daarbij wel opvallend is, is, dat zij, die verschillend dit ontwerp oordeelen, niet zijn te splitsen in absolute rstanders en absolute tegenstanders. Er zijn er bij, voor dit ontwerp te ver gaat, omdat de keuring van films r de volwassenen verplicht wordt gesteld. Anderen schen keuring van films voor kinderen, doch willen de tijdsgrens van 14 tot 12 en van 18 tot 16 verlaagd zien. nigen staan voor een absoluut verbod om de bioscoop te eken voor personen beneden 18 jaar; weder anderen zijn erig van eenige bemoeiing van de Overheid voor wat de ring betreft. En ten slotte zijn er nog, die wel voor gentelijke keuring, doch tegen Rijkskeuring zijn.
let sterk individualistisch karakter van ons, Nederlan- s, de groote verscheidenheid van levens- en wereldbe-

(Stulemeijer.)

schouwing van de vele groepen, partijen en sekten, waarin onze natie verdeeld is, en de bij ons allen zeer sterk sprekende liefde voor de vrijheid, ziedaar naar mijn meening de oorzaken, waarom het zooveel inspanning kost om in ons land en zeker ook in het Parlement te komen tot samenwerking, ten einde een euvel te bestrijden of te voorkomen of uit te roeien.
Wat ik allen, die over dit wetsontwerp niet alleen spreken, maar ook zullen stemmen, toewensch, is, dat zij bij de beoordeeling er van beschikken over een groote dosis nuchterheid, over kalmte, maar vooral dat zij een open oog hebben voor de realiteit. Met zuiver getheoretiseer kan men in deze zeer materieele dingen het niet ver brengen.
Zoowel in de keurige rede van den heer Rutgers van Rozenburg als in de van vrijheidsliefde druipende rede van den heer Dresselhuys mis ik één of meer van deze onmisbare factoren. Hoort men den heer Dresselhuys over de groote beteekenis van de bioscoop, dan denkt men aan iemand, die een loflied dicht, terwijl de heer Rutgers van Rozenburg door zijn weinig waardeerend oordeel doet denken aan Vondel's „Roskam of Harpoen".
Uit het betoog van den heer Dresselhuys raap ik op, dat de bioscoop is een nieuwe factor in onze beschaving; dat van de bioscoop een groote invloed ten goede kan uitgaan; dat de bioscoop is een enorm instrument van beschaving en dat haar invloed zeker niet geringer is dan die van de pers van 100, 150 jaar geleden.
Ik vraag mij af, of hier de heer Dresselhuys wel al zijn nuchterheid en kalmte te zijner beschikking had. Is dat niet dik doen? Is dat niet een zich schuldig maken in hevige mate aan overdrijving?
Die zelfde beschuldigingen, welke ik tot den heer Dresselhuys richt, richt ik ook tot den heer Vliegen. Deze heeft den heer Dresselhuys zeker bijna overtroffen, zij het niet in schoonheid van bewoordingen, dan toch zeker in krasheid van uitdrukkingen.
Maar ook de heer Rutgers van Rozenburg heeft zich bij de beoordeeling van de waarde der bioscoop voor de samenleving aan groote overdrijving schuldig gemaakt. Die geachte afgevaardigde laat geen spaan heel van de bioscoop. Volgens het *Kort Verslag* zeide hij, dat de bioscoop met kunst niets te maken heeft, dat zij geen instructieve waarde heeft, en dat zij ook voor het hooger onderwijs geen beteekenis heeft. Maar ik vraag mij af, of de heer Rutgers van Rozenburg, als hij zulk een afbrekende critiek oefent op de bioscoop, er wel rekening mede houdt, dat het rapport van de Staatscommissie, waarop dit wetsontwerp als het ware is gebouwd, is samengesteld door personen van verschillende richting en verschillende levensbeschouwing, dat de heer mr. Ledeboer voorzitter dier commissie was en daarin verder zitting hadden de heeren mr. van Dijk, raadadviseur van het Departement van Justitie, mevrouw Hugenholtz, mr. J. Limburg, onze geachte medeleden de heeren van der Molen en Ter Hall en de heer van der Meulen, lid van den gemeenteraad te 's Gravenhage. Al deze personen geven ons toch wel een waarborg, dat bij de waardeering, welke over de bioscoop is uitgesproken, rekening is gehouden met het goede zoowel als met het kwade, dat uit de bioscoop kan voortkomen, en geven ons ook voldoende reden om te zeggen, dat de heer Rutgers van Rozenburg bij hetgeen hij over de bioscoop zegt, er naast is. Ik kan dat vooral bewijzen door te citeeren uit de Nota, die mr. de Graaf aan het rapport van de Staatscommissie heeft toegevoegd. Op bladz. 55 lees ik:

„Wij zijn van meening, dat deze uitvinding slechts geschikt is voor instructieve vertooningen.".

De bioscoop kan dus wel instructieve waarde hebben.
Verder:

„Wil de bioscoop een goede werking hebben, dan moet zij in handen zijn van de Overheid of van particulieren.".

De bioscoop kan dus wel degelijk een goede werking hebben.
Vervolgens:

(Stulemeijer.)

„Tegenover dit ontnemen kan den kinderen door de Overheid wat beters gegeven worden, hetzij in den vorm van gemeentelijke schoolbioscopen, hetzij van subsidie aan vereenigingen, die voor goede bioscoopvoorstellingen enz. zorgen.".

En ten slotte zegt hij, sprekende over de bioscoop:

„Er is veel in, dat mooi en aardig en leerzaam is.".

Ik meen hiermede te hebben aangetoond, dat de heer Rutgers van Rozenburg zich aan overdrijving heeft schuldig gemaakt. Den heeren Dresselhuys en Vliegen, den ridders voor de vrijheid, die afwijzend staan tegenover keuring van films voor volwassenen, die zulk een censuur noemen: benepenheid, geestelijke enghartigheid, die o zoo bang zijn voor vergissingen en misvattingen van de keuringscommissie, die geen keuring willen van het geestelijk voedsel voor volwassenen, en dat enkel en alleen uit vrees, dat de vrijheid min of meer in gevaar zou kunnen komen, hun zou ik willen vragen, of zij de zedelijke en geestelijke belangen, welke toch het kostbaarste bezit van ons volk zijn, dan maar ten prooi willen laten aan gewetenlooze bioscoophouders en filmfabrikanten. Zijn alle lichamelijk volwassenen ook geestelijk als volwassenen aan te merken?

En wanneer gij zoowel de lichamen der kinderen als die der volwassenen wilt beschermen tegen de schadelijke en nadeelige invloeden van slechte voedingsmiddelen, door keuringsvoorschriften te geven voor de vervaardiging en den verkoop van levensmiddelen, moet gij dan niet met nog meer zorg en met nog meer grond de zielen zoowel van kinderen als van volwassenen beschermen tegen de zedelijke gevaren van de bioscoop?

Wordt de vrijheid ook niet beperkt door de Leerplichtwet, door den vaccinedwang en door tal van andere wettelijke maatregelen, die getroffen worden in het algemeen belang van ons volk? En zou men dan hier, waar de goede zeden en de eerbaarheid in gevaar komen, geen maatregelen mogen treffen, omdat de vrijheid beperkt wordt?

Mijnheer de Voorzitter! Dat onverstandige gedweep met de vrijheid, vooral door sommige Nederlanders, doet mij vragen, of wij hier in Nederland dan alleen de vrijheid in pacht hebben. Waar in Amerika, Frankrijk, Noorwegen, zelfs in Duitschland de bioscoopvoorstellingen door wettelijke voorschriften worden gecensureerd, vraag ik mij af, of hier de ware vrijheid in gevaar zou komen, of wij in onze vrijheidsliefde zoo ver moeten gaan, dat wij daaraan de hooge geestelijke belangen van ons volk maar zouden moeten opofferen. Is de liefde voor de vrijheid bij andere volken dan minder dan bij ons?

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gezegd, dat wij bij de beantwoording van de vraag: vóór of tegen dit wetsontwerp, rekening moeten houden met de realiteit.

Er zijn nu eenmaal bioscooptheaters en filmfabrikanten. De groote massa van ons volk wordt door de bioscoop aangetrokken. Het gevaar voor de zedelijkheid en de maatschappij wordt dreigender met den dag, indien de Overheid niet systematisch ingrijpt. De Overheid grijpe dan in, maar met overleg, beleid en voorzichtigheid, rekening houdende met het bestaande.

Bioscoopvoorstellingen verbieden, dat gaat nu eenmaal niet. Onze wetgeving verhindert dat.

Socialiseering filmindustrie en filmhandel? Communaliseering der bioscoopinrichtingen? Als dat de oplossing is — die de heer van Staveren in *De Socialistische Gids* aangeeft —, zou dan niet te recht gezegd kunnen worden, dat de Staat of de Overheid als zedenmeester optreedt?

Het voor ons liggende wetsontwerp geeft in groote lijnen de middelen aan, die aangewend kunnen worden om in overeenstemming met onzen volksaard en met onze begrippen van vrijheid de zedelijke en maatschappelijke gevaren te bestrijden en te weren, die den bioscoopvoorstellingen kunnen aankleven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet in bijzonderheden treden na hetgeen anderen reeds hebben gezegd, doch ik wil wel met een enkel woord zeggen, dat ik het eens ben met de

(Stulemeijer e. a.)

heeren van der Molen en Ter Hall, met den heer van Staveren in *De Socialistische Gids* en met pater Hermans, die zich allen vóór Rijkskeuring uitspreken.

Daardoor zal een systematische keuring bereikt worden en zullen zoowel bioscoophouders en filmfabrikanten als de bioscoopbezoekers worden getrokken uit den chaos van slechte en goede films, doordat dan alleen goedgekeurde films zullen vertoond worden.

Er is groot verschil van meening over de vraag, of in de wet moet worden opgenomen een algemeen verbod tot het bijwonen van bioscoopvoorstellingen door personen beneden de 18 jaar. Ik geef onmiddellijk toe, dat men hierover verschillend kan oordeelen, maar bij het maken van zulk een algemeene bepaling moet men rekening houden zoowel met hetgeen men ziet op het platteland als hetgeen men waarneemt in de steden, en dan zou ik huiverig zijn voor het uitvaardigen van zulk een algemeen verbod. Men stelle zich voor, dat Rijkskeuring zal zijn ingevoerd en dat die jeugdige personen in de bioscopen dus geen slechte films meer zullen zien, zoodat de bioscoop op hen kan inwerken opvoedend en onderhoudend. Dan zullen dus een groot aantal jeugdige personen in de bioscooptheaters zich vermaken en tevens leeren, terwijl zij anders in ledigheid langs de straten loopen of 's avonds gaan op eenzame wegen, of terechtkomen in goedkoope tingeltangels of zoogenaamde jongenskroegen. De bioscopen zullen hen dus afhouden van het kwade, want het is mijn ervaring, dat, wanneer jeugdige personen tusschen 14 en 18 jaar niet gaan naar patronaten, jongelingsvereenigingen of andere instituten van vereenigingen voor de rijpere jeugd, zij doelloos langs 's Heeren straten zwerven en licht komen in gelegenheden, waar zij veel kwaads leeren en zedelijk, vaak ook lichamelijk, te gronde gaan. Wanneer dus de bioscoop kan worden een geschikte inrichting van vermaak, met instructieve waarde, acht ik het beter geen algemeen verbod voor personen beneden de 18 jaar in de wet op te nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Hiermede meen ik het bij deze algemeene beschouwingen te kunnen laten. Ik stel mij voor, dat bij de behandeling van de artikelen en van de daarop ingediende amendementen nog wel gelegenheid zal zijn om verschillende opmerkingen te maken over enkele punten.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Bij mij is onder het aanhooren van deze beraadslagingen de vraag gerezen, of in de beschouwingen, die aan dit wetsontwerp zijn gewijd, wel steeds in het oog werd gehouden het bijzondere karakter van dit wetsvoorstel. Dit wetsontwerp behelst een geheel nieuwe gedachte. Het geeft een geheel nieuwen vorm van overheidsbemoeiing op dit gebied; een centraal geregelde overheidsadministratie van een bepaalde soort van publieke voorstellingen. Dit is wel te onderscheiden van het preventieve toezicht, dat in artikel 188 van de Gemeentewet aan den burgemeester is opgedragen.

Hier neemt de Overheid het geheele bedrijf onder haar vleugelen. De Overheid laat het bedrijf toe en zij stelt voorwaarden voor die toelating. De Overheid zet haar keur dus op de inrichting; doch dat niet alleen, zij voorziet van haar merk ook de vertoonde film en ook den explicateur. Staatsrechterlijk acht ik dat bedenkelijk. Niet omdat het een beperking van de vrijheid is. De heer Stulemeijer had zich de moeite niet behoeven te geven om te wijzen op de Leerplichtwet en andere wetten, die de vrijheid van de in losbandigheid levende Staatsburgers beperken. Mijn bezwaar is, dat de Overheid de zaak ter hand neemt en de voorstellingen afhankelijk maakt van de positieve keur. De Overheid neemt de verantwoordelijkheid op zich naar de door haar gemerkte bedrijven en films. Men vestigt hier een instituut, dat in de Sovjetrepubliek meer thuis behoort dan in Nederland.

Waarom wordt deze regeling alleen voorgesteld voor de bioscopen? Wij hebben veel kwaads hooren vertellen van de bioscoop. Wij hebben gehoord, dat zij de zinnen prikkelt. Het is best mogelijk! Bioscoopvoorstellingen schijnen zelfs zoozeer op de fantasie te werken, dat het bijwonen van twee voorstellingen heeft gevoerd tot de stelling, dat er in de goede stad Haarlem geen enkele loopjongen meer eerlijk is.

archant.)

n hoort allerlei akeligheden opsommen en het refrein is: t heeft de bioscoop gedaan. Men gaat nog verder, men schouwt na twee bezoeken de bioscoop als een kroeg, erger, een bordeel. Maar degenen, die er zoo over oordeelen, eten zijn tegen dit wetsontwerp, omdat zij zich anders t voor den geest stellen, dat dit wetsontwerp eischt een sitieve keur van de Overheid op de films, die in die verrikkelijke inrichtingen worden afgedraaid. Men krijgt aatsbioscopen, van Overheidswege goedgekeurde bioscopen men krijgt de vertooning van films, die niet vertoond nnen worden, tenzij zij de keur hebben van de commissie n hoogstaande mannen en vrouwen. En wat erger is — ik or daar den heer Smeenk een opmerking maken, die mij engt tot meer materialistische overwegingen — uit die zedelijke vertooningen, die toch altijd verwerpelijk blijven or den heer Smeenk e. a., wordt geld geklopt voor de atkist.

De heer Rutgers van Rozenburg kan zich eigenlijk niets gers voorstellen dan de bioscoop en wil zelfs burgemeester wethouders de bevoegdheid gegeven zien om ook de vernning tot oprichting van een bioscoop in een bepaalde meente te weigeren. Zijn inzicht deelende, zal men de oscoop geheel willen zien verdwijnen; maar dan zal men t zijn steun moeten geven aan dit wetsontwerp.

Men vindt de bioscoop zoo erg, omdat de voorstellingen kkelen. Wat prikkelt er tegenwoordig niet? Bloote beenen padvinders prikkelen tegenwoordig! Moderne damestuums, die van weinig stof vervaardigd zijn, prikkelen enwoordig. Korte rokken prikkelen en doorschijnende usen. Er kunnen er ook wel zijn, die naar de bioscoop an, omdat ze het gezellig vinden in het duister te zitten, die onwillekeurig ook wel eens naar de film kijken.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, dit alles prikkelt, maar is t nu een omstandigheid, die het in het leven roepen van geheele nieuwe instituut noodzakelijk maakt?

Er wordt hier door den heer Smeenk gezegd: het is weinig ieus. Misschien ligt het daaraan, dat de heer Smeenk st nu hoort, tot welke consequenties beschouwingen, als welke hij heeft gehouden, moeten voeren.

Ik zal hem er nog iets bij zeggen.

De Overheid wordt geroepen tot het geven van een posive keur. De heer Smeenk is op het oogenblik daar volmaakt rust over; de Overheid is in goede, in Christelijke handen. aar wie waarborgt den heer Smeenk, dat die Overheid niet een goeden dag in andere handen overgaat? Dan is er een entraliseerde keuring van een Overheid, met wier beleid geachte spreker zich in het geheel niet kan vereenigen.

De heer Smeenk zegt, dat hij voorstander is van gemeenijke keuring; maar indien de heer Smeenk zijn liefde verid heeft aan gemeentelijke commissies, moet hij ook tegen wetsontwerp zijn, want dit wordt juist, bij voorbeeld door heer Ter Hall, met zooveel warmte verdedigd, omdat het afhelpt van de gemeentelijke keuring en centraliseert.

Mijnheer de Voorzitter! Ik acht de bioscoop in menig icht een middel tot verruiming van den geest.

Men ziet daar veel werkelijkheid, die men anders niet zou n. Ik voeg er bij, al durf ik het haast niet zeggen, dat ik bioscoop een geoorloofd middel van vermaak acht.

Hoort men sommige sprekers, dan is het of in dezen tijd maak zonde geworden is. Tegen onzedelijke voorstellingen onzedelijke praatjes van den explicateur waakt de burgeester, krachtens art. 188 van de Gemeentewet. Voor plaatjke verordeningen — de ervaring leert het — laat de weting alle ruimte. De heer Smeenk, die voor de gemeentee keuring is, vindt daar een ruim terrein van werkzaamd voor de gemeentelijke Overheid.

Dan vraag ik: waarom moeten wij een wet als hier wordt rgesteld juist hebben voor de bioscoop? Waarom niet, en heeft mij in den loop van de discussie juist zoo ongerust aakt, voor de danshuizen, waarom niet voor de muziekichtingen, waarom niet voor het tooneel, waarom niet r de opera, waarom niet voor den boekhandel, waarom t voor de kleeding? Dat alles „prikkelt".

De heer van der Molen gaat zoover, dat hij van de eischen zedelijkheid en openbare orde overgaat tot al datgene, wat het gemoed in heftige beroering brengt. Mijnheer de Voorzitter! Kunnen de Nederlanders daar tegenwoordig niet meer tegen? Moeten er centrale instituten in het leven worden geroepen om te voorkomen, dat ons gemoed in heftige beroering komt?

Waar zijn wij eigenlijk te land gekomen? Wanneer men hier de redevoeringen van de heeren, die het wetsontwerp verdedigen, hoort, is het werkelijk, alsof het ons kwalijk genomen moet worden, wanneer wij daartegen in verzet komen. Wij zijn ook al op het hellende vlak! Wij zijn, in de oogen van den heer van der Molen en anderen, op den weg naar het diepste zedelijk verval.

De heer van der Molen heeft, ondanks zich zelf of liever ondanks zijn redevoering, een verstandige en menschkundige opmerking gemaakt, toen hij zeide, dat ieder zelf moet weten, wat hij gaat zien.

De heer **Smeenk**: Niet over hetgeen u in uw binnenkamer doet, gaat het hier, maar over hetgeen u in de publieke bioscoop gaat zien.

De heer **Marchant**: Juist, en daarvan zegt de heer van der Molen, dat ieder zelf moet weten, wat hij gaat zien; maar als dit zoo is, dan behoeft de Overheid dit ook niet te weten en te verhinderen en, wanneer zij maar zorgt, dat er geen vuiligheden en onzedelijke voorstellingen worden gegeven, en daarvoor zijn tal van bepalingen in de wet, strafbepalingen en preventieve bepalingen, dan moet verder maar ieder zelf weten, wat hij gaat zien, en dan hebben wij de zedepreeken van den heer van der Molen niet noodig.

Ik ben altijd te vinden voor bestrijding van onzedelijkheden, maar dit ontwerp is voor mij steeds minder aannemelijk geworden, naarmate ik het hier heb hooren bespreken en vooral naarmate ik er amendementen op heb zien indienen, want de toeleg van de voorstellers, vooral van hen, die de laatste amendementen hebben ontworpen, is duidelijk: zij willen de bioscoop onmogelijk maken. Maar de absolute vijanden van de bioscoop moeten tegen dit ontwerp zijn. Hoe kan men, als men zoo positief de bioscoop als onzedelijk en gevaarlijk brandmerkt, sanctionneeren de keuring niet alleen van de inrichting zelf, maar ook de voorstellingen, welke er gegeven worden? Dit doet mejuffrouw van Dorp en de heeren van der Molen en Rutgers van Rozenburg doen precies hetzelfde.

Ook moeten tegen het ontwerp zijn de voorstanders van absolute vrijheid en eveneens moet er tegen zijn de heer Tilanus; de geachte spreker sloot zich wel aan bij het betoog van den heer Rutgers van Rozenburg, maar dit zal wel een beleefdheidsbetuiging zijn geweest tegenover den geestverwant, maar ik kan mij bij het concrete element in de rede van den heer Tilanus in hoofdzaak aansluiten, waar hij de Overheidsbescherming wenscht te beperken tot minderjarigen.

Ik ben tegen het licentiesysteem, in de eerste artikelen opgenomen, waar de oprichting van een bioscoop afhankelijk wordt gesteld van de goedkeuring van de Overheid, die dan nog allerlei voorwaarden kan stellen.

Ik ben tegen de positieve Rijkskeuring op voorstellingen en den eisch van goedkeuring van films accepteer ik niet. Ik accepteer alleen — en de heer Kleerekoper heeft zooeven bij wijze van interruptie onder de rede van mejuffrouw van Dorp te recht op het groote onderscheid gewezen — de bevoegdheid tot afkeuren. Dat is iets geheel anders dan dat de Overheid zich verantwoordelijk stelt voor het vertoonen van elke film. Maar ik ben vóór bijzondere maatregelen om minderjarigen of kinderen te weren van voorstellingen, waar zij niet behooren te komen. Hiervan gaat niet op hetgeen de heer van der Molen zegt van volwassenen: „ieder moet zelf weten wat hij gaat zien", en daarom zijn hier afzonderlijke bepalingen en strengere bepalingen op haar plaats. Dat heeft de heer Tilanus ook zeer wel gevoeld, die als eersten eisch stelt de bescherming van de kinderen.

Ik wensch bepalingen, die de kinderen beschermen, en hier zou ik bereid zijn om over mijn algemeene bezwaren tegen positieve keuring heen te stappen.

(Marchant e. a.)

Dat doel kan niet bereikt worden door amendeering van het wetsontwerp.

Wat ik wil, is dus een eenvoudig verbod om niet goedgekeurde films te vertoonen in voorstellingen, die toegankelijk zijn voor kinderen of minderjarigen. Met amendeering gaat het niet. Als men de twee eerste leden van art. 15 afstemt en alleen de rest er van laat staan, dan behoudt men het licentiesysteem van de eerste artikelen. In het eerste artikel kan men het niet opnemen, omdat men dan alleen voor een bepaald soort bioscopen een licentiesysteem invoert, wat ik ook niet wensch.

Ik meen dus, dat door amendeering mijn doel niet te bereiken is en daarom heb ik de eer een motie van orde voor te stellen, Mijnheer de Voorzitter, die ik op uw bureau deponeer.

De Voorzitter: De heer Marchant heeft de volgende motie van orde voorgesteld:

„De Kamer
van oordeel
dat de overheidsbemoeiing met de bioscoop niet verder moet worden uitgebreid dan tot een bijzonder toezicht op voor minderjarigen toegankelijke voorstellingen
dat overigens de geldende wet voldoenden waarborg biedt voor de bescherming van openbare orde en zedelijkheid,
noodigt de Regeering uit, een wijziging van het aanhangige ontwerp van wet in dien geest in overweging te nemen
en gaat over tot de orde van den dag."

De motie van orde van den heer Marchant wordt ondersteund door de heeren Oud, Schaper, Boon, Dresselhuys en van Rappard en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Ik stel voor, deze motie van orde te behandelen te gelijk met deze algemeene beraadslaging.

Daartoe wordt besloten.

De heer Kersten: Mijnheer de Voorzitter! Met genoegen heb ook ik dit wetsontwerp begroet in zoover het blijk geeft, dat de Regeering haar aandacht schenkt aan het bioscoopgevaar. De vraag is echter bij mij gerezen of de aangegrepen middelen tot bestrijding van dat gevaar deugdelijk en afdoende zijn. Door den heer van der Molen is de groote moeilijkheid erkend, die zit in het keuren van te geven voorstellingen. Nu wensch ik over de bioscoop als zoodanig niet te spreken. Het gaat hier over het bioscoopgevaar. De voorstellingen zijn m. i. van dien aard, in het gemeen gesproken — van verschillende zijden is er reeds op gewezen en ik zal het gezegde niet herhalen — dat, boven wat goeds mocht geboden worden, mede door de zuigkracht van het volk, dat op sensationeele voorstellingen is belust, het kwade en het zedelijk ontaardende de overhand heeft. Daarom kan dit wetsontwerp mij niet bevredigen. Amendementen zijn ingediend om het bioscoopbezoek te verbieden voor personen beneden de 16 en 18 jaar. Door den heer Stulemeijer is in verband daarmede de vraag gesteld: zijn volwassenen ook geestelijk volwassenen? Voor mij ligt in die vraag een vingerwijzing om voor de volwassenen zoowel als voor de minderjarigen in de voorstellingen, die in het gemeen gegeven worden, een gevaar te zien. De eenige oplossing is m. i., dat openbare bioscoopvoorstellingen geheel verboden worden. Ik heb daarom de eer een motie in te dienen, die ik op uw bureau zal deponeeren.

De Voorzitter: Door den heer Kersten is de volgende motie van orde voorgesteld:

„De Kamer,
van oordeel,
dat openbare bioscoopvoorstellingen in strijd zijn met het zedelijk belang van het volk, noodigt de Regeering uit voorstellen te doen, die leiden tot het verbod van openbare bioscoop-voorstellingen,
en gaat over tot de orde van den dag."

Deze motie van orde wordt ondersteund door de heeren Weitkamp, Scheurer, de Wilde en Gerretson en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Ik stel voor, ook deze motie van orde te behandelen te gelijk met deze beraadslaging.

Daartoe wordt besloten.

De heer Ruys de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Het standpunt, waarop de Regeering zich in navolging van de Staatscommissie plaatst, is, dat de bioscoop op zich zelf geen kwaad is. De bioscoop kan in menig opzicht dienen tot verspreiding van nuttige kennis en kan ook gelegenheid geven tot passende verstrooiing. Laat mij ter adstructie van deze algemeene stelling herinneren aan een bekende film, die in den laatsten tijd zoowel in ons land als in den vreemde is opgevoerd, de film van „Nederland in den Vreemde", een film, die niet alleen in verschillende gedeelten van ons land maar ook ver over onze grenzen, aan groot en klein heeft getoond het schoone, het rijke van ons vaderland. Groote gebeurtenissen, voor ons volk van belang, kunnen ter kennis gebracht worden van alle lagen van de bevolking; kunnen ook, mits het op voorzichtige wijze gebeure, in schoolbioscopen de jeugd een behoorlijk denkbeeld geven van hetgeen elders belangrijks gebeurt. De ondervinding leert evenwel, dat de cinéma, zooals zij zich langzamerhand heeft ontwikkeld, een goed middel is om hun, die er niet tegen opzien te speculeeren op de minder goede hartstochten in den mensch ten nadeele van de ideëele volksgezondheid, op behoorlijke of onbehoorlijke wijze geld te bezorgen. Dat geldt niet alleen voor de bezoekers beneden den leeftijd van 18 jaar, dat is ook bij ouderen het geval. Waar tot nu toe niet in de eerste plaats de Rijksoverheid, die alleen repressief door de artikelen van het Wetboek van Strafrecht kan optreden, maar vooral de gemeentelijke overheid getracht heeft aan dit kwaad, zooveel dit ging, paal en perk te stellen, was het plicht van de Rijksoverheid om onder de oogen te zien de vraag, of niet op betere wijze door een Rijksregeling dit euvel kon worden bestreden. Immers, het bestaande toezicht van de burgemeesters is onvoldoende gebleken. Geen enkel burgemeester is in staat om persoonlijk de films te keuren. Het was de vorige burgemeester van Amsterdam, wijlen de heer Tellegen, een man van vrijzinnigen huize, die een van de eersten was om te dezen aanzien maatregelen te treffen. Het treft, dat het herhaaldelijk zijn magistraten uit groote gemeenten, die, waar het betreft bestrijding van openbare onzedelijkheid, het goede voorbeeld geven, hoewel zij behooren tot de linkerpartijen.

De heer Schaper: Dat is dus ook geen monopolie van rechts.

De heer Ruys de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mag ik even uit mijn ervaring als lid van deze Kamer een herinnering naar voren brengen. Wijlen dr. Blooker heeft mij persoonlijk naar aanleiding van het wetsontwerp, dat geleid heeft tot de zedelijkheidswet van wijlen Minister Regout, medegedeeld, dat hij eerst gestaan had vrij afzijdig van de gemeentelijke bemoeiening met de bestrijding van de openbare huizen van ontucht. In hoedanigheid van voorzitter van de Amsterdamsche gemeentelijke commissie van onderzoek naar de bordeelen, had hij evenwel van dergelijke verschrikkelijke toestanden van vrijheidsberooving van de slachtoffers van de prostitutie kennis gekregen, dat hij van tegenstander was geworden beslist voorstander van het ingrijpen der gemeentelijke overheid. De geachte afgevaardigde de heer Schaper heeft zooeven

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

gezegd, dat de rechterzijde zich niet moet toeëigenen het monopolie van op te komen voor de begrippen van zedelijkheid. Ik geef hem daarin volkomen gelijk, maar ik ga verder. Ik beweer, en ik betreur het, dat velen aan de linkerzijde niet voldoende doordrongen zijn van de gevaren ook op het gebied van de zedelijkheid, de verwording ten gevolge van de opvoeding in bioscopen, omdat men daarvan geen voldoende studie gemaakt heeft. Maakt men er studie van, dan zal men in de practijk in vele opzichten tot hetzelfde standpunt komen als waarop vele leden van de rechterzijde staan en waarop ik ook sta.

De heer **Schaper**: Het loopt over de volwassenen!

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Over de volwassenen zal ik aanstonds spreken.

Ik beweer dus, dat de burgemeester in grootere en in kleinere gemeenten niet in staat is, op behoorlijke wijze het preventieve toezicht uit te oefenen. In de discussie is gezegd: wij hebben art. 188 van de Gemeentewet. Dat is eenig preventief toezicht, maar niet in voldoende mate, en er is bij gezegd: wij hebben de Strafwet. Zeker, maar de Strafwet is repressief; als zij in werking komt, is het kwaad reeds gedaan. Als een film van dien aard is, dat de explicateur met den strafrechter in aanraking komt, wie waarborgt mij dan, dat hij bij een volgende gelegenheid niet weer op gelijke wijze zal optreden? En nog eens, de feiten waarvoor hij wordt vervolgd en gestraft, zijn gepleegd en hebben hun kwaad gedaan.

De heer **Dresselhuys**: De officier van justitie kan toch preventief optreden, het zijn toch misdrijven!

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Hoe kan de officier van justitie preventief optreden tegen een explicateur van wien hij niet weet wat hij zeggen zal?

De heer **Marchant**: Als de explicateur gekeurd is, kan hij zich ook vergissen.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Dan weet de explicateur dat er straf op staat, dat hij niet meer zal mogen optreden en dat de vergunning kan vervallen.

De heer **Dresselhuys**: De straf, die de rechter kan uitspreken, is veel zwaarder, dat kan een langdurige vrijheidsstraf zijn.

De heer **Smeenk**: Dan is het kwaad gebeurd.

De **Voorzitter**: Mag ik den heer Smeenk verzoeken, den Minister niet te helpen?

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Bij repressief toezicht kan men niet de vergunning intrekken en dat kan men nu wel.

Verschillende burgemeesters hebben zich laten ter zijde staan door adviseerende commissies. Nu treft het toch, terwijl zoo wordt afgegeven op de voorgestelde centrale keuringscommissie, dat men van het samenzijn en samenspreken van personen van verschillende richtingen in de plaatselijke commissie nooit die verschrikkelijke gevolgen heeft gezien, die hier geschetst worden. Integendeel, daar hebben menschen van verschillende richtingen, er zijn er genoemd, met elkaar overlegd en voor iedere film, die werd afgedraaid, een conclusie getrokken. Zij hebben van gedachten gewisseld en zij hebben zich afgevraagd: wat eischt in ons land de zedelijkheid met het oog op deze film? Wat in die plaatselijke commissies gebeurd is, kan in een centrale commissie op gelijke wijze gebeuren en dan behoeft men zich niet bevreesd te maken voor wat men dan noemt een overdreven censuur. Integendeel, ik ben overtuigd, dat men zal komen tot iets, wat ook bij vele personen behoorende tot de vrijzinnige partijen, indien zij de zaken goed kennen, en goed doordenken, volle instemming zal vinden.

Nu is het waar, dat het bezwaar tegen gemeentelijke keuring is, dat het geeft ongelijkheid en dat het gevolg daarvan is groote onzekerheid voor het bedrijf. Daarom is, naar het oordeel van de Staatscommissie en de Regeering, centrale keuring gewenscht. Indien er personen zijn van de een of andere levensopvatting, die meenen, dat die centrale keuring niet voldoende is, welnu, in het ontwerp is ook de bevoegdheid neergelegd voor particuliere vereenigingen, om naast het Rijksmerk ook een particulier merk op bepaalde films te drukken. Ik ben er zeker van, dat bij het zich ontwikkelend vereenigingsleven er vele personen zullen zijn, die zich zullen afvragen: is de gids, dien ik mij vrijwillig koos, bij deze film aanwezig en zegt die tot mij: ga gerust deze film zien? Men volgt dan volkomen vrijwillig de leiding van een vereeniging, in welke men vertrouwen stelt.

De centrale keuring kan veel beter werken dan wanneer de keuring geschiedt door de dictatoriale macht van den burgemeester, die alleen wordt voorgelicht door politieautoriteiten. Indien nu de heer Dresselhuys zijn zin kreeg en de centrale keuring voor volwassenen verviel, dan zouden de plaatselijke keuringen blijven bestaan of de burgemeester zou als eenige autoriteit over de toelaatbaarheid van films blijven beslissen. Dat is nu wel ook het geval, maar als de heer Dresselhuys consequent is, dan moet hij daartegen opkomen en trachten die bemoeienis van den burgemeester afgeschaft te krijgen. Intusschen, het is nu niet de tijd om daarover te discussieeren; bij de wijziging van de Gemeentewet zal de geachte afgevaardigde van zijn gevoelen dienaangaande wel doen blijken.

De geachte afgevaardigde heeft voorts als bezwaar tegen het wetsontwerp genoemd, dat er zooveel keurmeesters zijn. Hij heeft er 5 genoemd, nl.: burgemeester en wethouders, de centrale commissie, de burgemeester, de vereenigingen en de plaatselijke commissies. Hij zou gelijk hebben, indien al die organen denzelfden werkkring hadden, maar ieder van die organen heeft een aparte bevoegdheid.

Voorts heeft de geachte afgevaardigde een loflied gezongen op de vrijheid. De vrijheid zou door het wetsontwerp zijn aangetast. Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik geloof toch, dat vrijheid niet is de bevoegdheid om alles te doen en te laten, wat men wil, behoudens strafrechtelijke verantwoordelijkheid.

Als de vrijheid de natuurlijke grenzen van de orde overschrijdt, ontaardt zij in bandeloosheid en moet zij binnen de bedding van de orde worden teruggeleid. Geschiedt dit niet, dan is de kanker in het maatschappelijk leven gebracht.

Is deze opvatting, die ik zoo kortheidshalve heb omschreven, iets nieuws ten aanzien van openbare voorstellingen? Neen, Mijnheer de Voorzitter, en nu hoop ik, dat ik iemand noemen zal, aan wien de geachte afgevaardigde, de heer Dresselhuys, toch nog wel eenig gezag toekent.

Toen Thorbecke artikel 188, 2de lid, van de Gemeentewet neerschreef en het preventieve toezicht van den burgemeester voorstelde, riep hij een censuur in het leven. Tusschen artikel 188, lid 2, van de Gemeentewet en het ontwerp, dat thans voor ons ligt, bestaat slechts een verschil van meer of minder, geen principieel verschil. Ik heb dat reeds zooeven opgemerkt. Terwijl het toezicht van den burgemeester zich bepaalt tot excessen, heeft dit ontwerp betrekking op andere nuanceeringen.

Waarom nu, Mijnheer de Voorzitter, een wettelijke regeling voor het bioscoopwezen en niet voor het tooneel en niet voor de drukpers?

De reden ligt, geloof ik, voor de hand. Hier dringen de gevaren meer naar voren. Dan zou ik, weer teruggaande naar Thorbecke, willen vragen: waarom bracht Thorbecke de tooneelcensuur in de Gemeentewet, terwijl hij toch de drukpersvrijheid voorstond en daaraan niet raakte?

Dat was, Mijnheer de Voorzitter, wegens den onmiddellijk storenden invloed, die van het tooneel kan uitgaan en ik meen, dat het niet voor tegenspraak vatbaar is, wanneer ik

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

zeg, dat een verwante grond ook hier geldt. De ontworpen regeling beperkt zich tot het bioscoopwezen, omdat de gevaren bij de bioscoop, die zoozeer gemeen goed is geworden in alle lagen van de maatschappij, dreigen veel intensiever te zijn dan bij de andere uitingen van gedachten en gevoelens.

Nu wil het ontwerp het beoogde doel bereiken door centralisatie van de filmkeur. De geachte afgevaardigde meent, dat deze centralisatie ook bij aanneming van het ontwerp niet wordt verkregen, omdat aan de gemeenteraden niet de bevoegdheid is ontzegd aanvullende verordeningen te maken. Door deze verordeningen zal de locaal verschillende toestand bestendigd worden. Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch naar aanleiding van die stelling toch nog een enkel woord te zeggen.

Door deze verordeningen zal gewis voor een gedeelte de plaatselijk verschillende toestand bestendigd worden.

Principieel moet zonder twijfel de aanvullende verordeningen makende macht van de lagere organen worden erkend. Of een bepaalde Rijksregeling aanvulling bij verordening toestaat, zal hiervan afhangen, of de lagere regeling zich met het hoogere verdraagt. De lagere wetgever mag zich bewegen op het gebied der door de hoogere macht geregelde materie, maar waarvan de lagere wetgever moet afblijven, zijn die punten van de materie, welke de hoogere wetgever reeds geregeld heeft. Een voorbeeld is art. 3 der Keuringswet. De lagere regeling mag niet tot onderwerp hebben hetzelfde belang als de hoogere regeling.

Ik neem deze woorden uit het rapport van de Staatscommissie tot voorbereiding van de herziening der Gemeentewet.

De heer **Dresselhuys**: Dat is nog geen wet, maar slechts een opvatting.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Dat is althans een opvatting van mannen, aan wier oordeel de geachte afgevaardigde vermoedelijk ook wel eenige waarde zal hechten.

Dat, nu de filmkeuring in het voorgestelde ontwerp tot Rijkszaak is gemaakt, de lagere wetgever niet nog nadere, verdere strekkende voorschriften omtrent de keuring mag uitvaardigen, zal wel niet voor zijn betwisting vatbaar zijn.

De heer Dresselhuys heeft dan ook weder in het bijzonder aangevoerd, dat de gemeenteraad het bioscoopbezoek aan kinderen zal mogen verbieden. Ik veroorloof mij te zeggen, dat, wordt dit wetsontwerp ongewijzigd, voor wat dit punt betreft, aangenomen, de voorstelling van den geachten afgevaardigde onjuist is, want de verhouding van de kinderen tot de bioscoop is een belang, dat de Rijkswetgever volgens het wetsontwerp binnen zijn sfeer heeft getrokken.

Dit blijkt vooreerst als de heeren willen nagaan art. 15 van het wetsontwerp, volgens hetwelk de films voor kinderen gekeurd worden op geschiktheid en toelaatbaarheid. Maar naar mijn meening is doorslaand het tweede lid van art. 18:

> „Indien Wij verklaren, dat binnen eene gemeente, naar Ons oordeel, in voldoende mate openbare bioscoopvoorstelingen, in het bijzonder voor kinderen jonger dan veertien jaren, worden gegeven, hetzij van, of met steun van Overheidswege, is de raad dier gemeente, de plaatselijke commissie van toezicht gehoord, bevoegd bij verordening te bepalen, dat aan kinderen beneden bovengenoemden leeftijd tot geen andere openbare bioscoopvoorstellingen, dan de hiervoren bedoelde, toegang mag worden verleend."

Hieruit blijkt dus ten duidelijkste, dat de Rijkswetgever in geval van aanneming van dit wetsontwerp slechts een bepaald omschreven verder gaande gemeentelijke bemoeiing toelaat voor deze categorie van personen.

De rede van den heer Dresselhuys culmineerde in deze stelling: wat hier voor ons ligt is een ontwerp van wet, dat breekt met alle begrippen van liberaliteit; het is een domperswet; en de geachte afgevaardigde sprak — het zijn uitdrukkingen, die wij al vele malen vernomen hebben — van een gekeurd en gekuischt volk, dat er trotsch op zal zijn niet te behooren tot de naties, die prikkellectuur en prikkelvoorstellingen behoeven.

De heer Vliegen volgde dat voorbeeld en sprak van zedemeesters. Het spijt mij, dat bij een wetsontwerp als dit, dat zoo had kunnen blijven in de sfeer van de werkelijkheid, dergelijke eigenlijk niets ter zake dienende qualificaties worden gebezigd. Als de geachte afgevaardigde de heer Dresselhuys spreekt van een „domperswet", verzoek ik hem eens te lezen de samenstelling van de Staatscommissie, die dit wetsontwerp heeft voorbereid. In die Staatscommissie heb ik opzettelijk personen van verschillende richting uitgenoodigd zitting te nemen en het verheugt mij, dat meerderen, die niet behooren tot de richtingen, die de heer Dresselhuys bestrijdt, er in zijn opgenomen. Ik zal ze niet gaan indeelen, ik zal ze alleen opnoemen. Voorzitter was mr. Ledeboer, advocaat-generaal bij den Hoogen Raad; leden waren: de heer Bemelmans, toenmaals leeraar te Rolduc; prof. van Dijck, raadadviseur bij het Departement van Justitie; de heer Ter Hall, een medelid van den geachten afgevaardigde; mevrouw Hugenholtz—Zeeven; mr. J. Limburg, lid van Gedeputeerde Staten van Zuidholland; de heer van der Molen, lid van deze Kamer; mr. van Rappard, inspecteur van het Rijkstucht- en -opvoedingswezen; de heer Veenstra, inspecteur der reclasseering; mr. de Graaf, hier meermalen genoemd, en dr. W. W. van der Meulen, lid van den Haagschen gemeenteraad.

Deze commissie ......

De heer **Dresselhuys**: ...... waarvan de meerderheid tot de rechterzijde behoorde.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: De leden hadden het recht afzonderlijke nota's in te dienen, en wie heeft daarvan gebruik gemaakt?

De heer **Dresselhuys**: Dat is op verzoek van den voorzitter niet gebeurd.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Dit voorstel is een compromis en als men nu op dit compromis het stempel wil drukken van een dompers-compromis, dan hebben de heeren, die er toe hebben medegewerkt, den naam van „dompers" op zich geladen.

Nu verwacht de geachte afgevaardigde toch niet van dit Kabinet een wetsontwerp in deze materie geheel naar zijn geest. Neen, uit de rede van den geachten afgevaardigde en ook uit die van den heer Vliegen is gebleken, dat niet alleen de wijze, waarop tal van heeren aan die zijde spreken over bestrijding van onzedelijkheid, maar ook de wijze, waarop zij de onzedelijkheid met wettelijke maatregelen willen bestrijden, een geheel andere is dan de opvattingen, die bij de rechterzijde de leidende zijn.

Dit geeft mij gelegenheid om, waar ik in een ander verband de hoop uitsprak, dat dit Kabinet zou kunnen rekenen op den volledigen steun van een eendrachtige rechterzijde, er aan te herinneren, dat ik er bijvoegde — het was bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting van dit jaar —: en, waar mogelijk, hoopt de Regeering ook te steunen op de medewerking van de linkerzijde, maar, als het niet kan, dan zonder de linkerzijde. En nu moet ik in vragen als op dit oogenblik worden behandeld helaas den heer Dresselhuys teleurstellen, omdat na zijn rede voor mij geen mogelijkheid bestaat om zelfs maar te trachten hier een wetsontwerp te verdedigen en mijn houding tegenover amendementen te bepalen, die eenigszins uitgaan van de liberale opvattingen van den heer Dresselhuys.

De heer **Dresselhuys**: Het is een mooi stuk parlementarisme, dat u daar uiteenzet!

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: De geachte afgevaardigde

ister **Ruys de Beerenbrouck.**)

t het, waar hij deze interpretatie aan mijn woorden mij werkelijk niet gemakkelijk om, voor wat dit wets-rp betreft, veel waarde te hechten aan de adviezen, hem gegeven en te geven.

heer **Dresselhuys**: Dat zijn wij gewoon.

heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnen-che Zaken en Landbouw: De heer Dresselhuys weet goed als alle leden van de linkerzijde, dat, waar het ogelijk is, ik in tal van vragen rekening houd met het-in dat gedeelte van de bevolking leeft. Maar indien van mij verlangt, dat ik bij de verdediging van een ntwerp als hier aan de orde is, mij richt naar de vrij-ge denkbeelden, zooals de heer Dresselhuys die heeft kkeld, dan zeg ik in alle oprechtheid: daartoe ben ik in staat.

heer **Dresselhuys**: Dat wist ik wel!

heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnen-che Zaken en Landbouw: Dan had de geachte afgevaar- die interruptie niet mogen plaatsen.

heer **Dresselhuys**: Ik mag toch mijn recht wel ver-en!

heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnen-che Zaken en Landbouw: Dan had de geachte afge-ligde dat niet zoo moeten zeggen en daarop niet mogen volgen: 60 : 40.

heer **Dresselhuys**: Dat klopt als een bus na wat u aag hebt gezegd!

heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnen-che Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De Vliegen heeft eenige beschouwingen geleverd over de nde criminaliteit en de stelling naar voren gebracht, tegen ik niets wil noch kan aanvoeren, dat er allerlei ren van maatschappelijken aard zijn, die oorzaak zijn stijgende of dalende criminaliteit. Tot die factoren be-n zonder twijfel ook in deze materie de prikkelende oopvoorstellingen.

heer Vliegen heeft groote bezwaren aangevoerd tegen uring voor volwassenen. Maar ik zou den geachten afge-ligde willen vragen, of op een ander gebied een groot elte van de S.D.A.P. niet gaat in de richting, die hier ipieel, niet practisch, door den geachten afgevaardigde t afgekeurd. Ik denk aan den strijd, die in de laatste is gevoerd voor *local option*. In de gemeenten, waar olge *local option* het aantal herbergen verminderd is ndelijk geen gelegenheid meer is een glas brandewijn te ijgen; in landen waar, zooals in Amerika, gedeelten en droog gelegd, wordt toch zeer zeker een groote inbreuk akt op de vrijheid om een glas te drinken. Het is merk-dig, dat niet alleen vele sociaal-democraten, maar ook ren ter linkerzijde, ik meen o. a. de heer van Gijn, tander zijn van die vrijheidsbeperking. Daaruit volgt, waar de eisch van de practijk verlangt beperking van og geroemde en schoon bezongen vrijheid, de vrijheids-nen per excellence er niet tegenop zien, die te beknotten verminderen.

heer **van Gijn**: Geen quaestie van. Ik ben voor het eren van *local option*, maar ik zeg niet, hoe ik zal men.

heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnen-sche Zaken en Landbouw: De vraag is niet, hoe de heer Gijn zal stemmen, maar of hij aan een meerderheid, hij al dan niet toe behoort, het recht wil geven de eid van de minderheid te beperken.

De heer **van Gijn**: Dat doet nu de Drankwet ook.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Ik heb daar niets tegen, ik zeg alleen, dat, wie zoo opkomen tegen beperking van de vrijheid, tegen het onderwerpen eener minderheid aan de uitspraak van de meerderheid, deze vrijheidsbeperking verdedigen bij *local option* en op ander terrein.

De heer **Boon**: Maar een borrel is iets geheel anders dan een film!

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Het gaat niet over de vraag of een borrel iets anders is dan een film, maar alleen over het principieele punt, en als de heer Boon een keer over de brug heen is, dan is hij verloren.

De geachte afgevaardigde mejuffrouw van Dorp heeft, preludeerende op de door haar ingediende amendementen, wanneer ik ter zijde laat vele uitspraken, waarmede ik het eens zou kunnen zijn, de bedrijfsvrijheid aangetast niet alleen — ook dit wetsontwerp vermindert de bedrijfsvrijheid —, maar in sommige opzichten de bedrijfsvrijheid tot bijna nul gereduceerd. Dat verwondert mij van die geachte afgevaardigde. Immers, een Staatsman, aan wiens meening de geachte afgevaardigde toch zeker wel eenige waarde zal hechten, mr. van Houten, heeft, toen in het jaar 1893 de wet op de bedrijfsbelasting werd behandeld, de aandacht gevestigd — ik vond dat in de *Handelingen* van 21 Juni van dat jaar — op het min gewenschte, dat aan de gemeentebesturen door het vervallen van de wet op het patentrecht de mogelijkheid zou worden geopend om de bedrijfsvrijheid te belemmeren. Thans ligt hier een voorstel, ik zal er niet verder op ingaan, want ook de geachte afgevaardigde heeft nog slechts gepreludeerd, niet om een bestaand misbruik af te snijden, maar om een beroep, dat op zich zelf althans naar mijn oordeel nuttige functies kan vervullen, in zijn groei te belemmeren. Het middel dat de geachte afgevaardigde aan de hand doet, gaat te ver. De allerergste excessen weren kan de burgemeester nu reeds krachtens art. 188 der Gemeentewet, en wanneer dit wetsontwerp wet wordt, bereikt men dat op een wijze, beter dan die welke de geachte afgevaardigde wil.

De geachte afgevaardigde de heer Rutgers van Rozenburg heeft eenige uitspraken aangehaald van onderwijsdeskundigen, die bezwaar maakten tegen het gebruiken van de bioscoop voor onderwijsdoeleinden, mr. de Graaf en prof. Kohnstamm. Tegenover deze zeer zeker respectabele meeningen staan de uitspraken van tallooze andere paedagogen — er is reeds gewezen op de schoolbioscopen in tal van gemeenten in ons land — die de cinema onder veel omstandigheden als een zeer leerzaam hulpmiddel voor het onderwijs beschouwen. Indien nu een strenge keuring, die de Regeering met de Staatscommissie noodzakelijk acht, wordt ingevoerd, dan zijn wij ter bescherming van de jeugd waar wij moeten wezen.

Mijnheer de Voorzitter! Alvorens te besluiten, heb ik nog een drietal vragen te beantwoorden van den geachten afgevaardigde den heer Ter Hall.

Hij vroeg:

„1°. Is de Minister voornemens, bij het ontwerpen van zijn maatregelen van bestuur, waarop het hier bij de uitvoering van deze wet in hoofdzaak aankomt, overleg te plegen met het hoofdbestuur van den Nederlandschen Bond van Bioscoon-Theater-Directeuren?"

Ik beantwoord die vraag in zooverre bevestigend, dat ik mij niet tot deze eene vereeniging zal beperken, maar dat ik te zijner tijd aan de vereenigingen, die, in welk opzicht ook, op dit gebied werkzaam zijn, gelegenheid zal geven om haar licht over deze zaak te laten schijnen.

„2°. Is de Minister van plan het bioscoopbedrijf overeenkomstig zijn positie, die het bij de keuring in-

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

neemt, in de Rijkskeuringscommissie te doen vertegenwoordigen?"

Mijnheer de Voorzitter! Indien het mij bij de samenstelling van de commissie gelukt, uit de verschillende kringen der bevolking menschen te vinden, die bereid zijn, in die commissie zitting te nemen, en daartoe behooren ook de bestuurders van bioscopen, dan ligt het voor de hand, dat van hun medewerking gebruik zal worden gemaakt. Eindelijk:

„3°. Hoe stelt de Minister zich voor, dat de leeftijd van de bioscoopbezoekers kan worden vastgesteld?"

Ik verwijs hiervoor den geachten afgevaardigde naar de alinea's 3 en 4 van artikel 15 van deze wet, waarbij bepaald wordt, dat bij voorstellingen, bijgewoond door of toegankelijk voor personen, te wier aanzien niet voldoende duidelijk is gemaakt, dat zij den leeftijd van 18 jaar hebben bereikt, uitsluitend bepaalde films mogen worden gedraaid. De geachte afgevaardigde zal in de redactie van dat artikel een antwoord vinden op de vraag, die hij stelde.

Resumeerende, Mijnheer de Voorzitter, meen ik, in navolging van den Bond van Bioscoopdirecteuren en van de commissie, dat ik een centrale keuring het geschikt dat behoud van die centrale keuring in de wet nood is en dat het verdwijnen daarvan uit het ontwerp het wetsontwerp zou ontzielen.

In de tweede plaats, dat over de leeftijdsgrens en deelen van de bezoekers in drie categorieën, tot 14 ja 14—18 jaar en daarboven, natuurlijk van gedachten wisselen, zonder dat ik thans reeds een bepaalde ui wil doen.

In de derde plaats zijn over de bedrijfsvrijheid v lende meeningen geuit. Voor het onmogelijk maken bedrijfsvrijheid in sommige deelen van het land ben te vinden. Over het beperken van de bedrijfsvrijheid i dere of mindere mate naar gelang van de omstandi valt te praten bij de artikelen.

Ik meen, dat ik voorloopig hiermede mijn deel tot meene beschouwingen heb bijgedragen.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgend en de vergadering gesloten.

48ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 15 FEBRUARI 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een ontwerp van wet; 3°. een Regeeringsmissive; 4°. verzoekschriften; 5°. een motie; 6°. twee missives. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop en der motiën van de heeren Marchant en Kersten. Verwerping van de beide motiën.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 82 leden, te weten:

de heeren Scheurer, van der Molen, van de Bilt, Bakker, Beumer, Bulten, Wintermans, Ament, Ketelaar, van der Voort van Zijp, Weitkamp, Gerhard, Smeenk, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Ebels, Suring, Lovink, van Zadelhoff, Fleskens, Stulemeijer, Deckers, van Gijn, Hugenholtz, Schokking, Schaper, Michielsen, Engels, Rutgers, Heukels, mejuffrouw van Dorp, de heeren Braat, Rutgers van Rozenburg, Knigge, de Wilde, Vliegen, A. Colijn, van Rappard, van Dijk, K. ter Laan, Kleerekoper, mejuffrouw Katz, de heeren Ter Hall, Snoeck Henkemans, Fruytier, Staalman, Marchant, IJzerman, Schouten, Oud, Krijger, Tilanus, Rutten, Albarda, van Sasse van Ysselt, van den Tempel, Bongaerts, Hiemstra, de Monté ver Loren, Hermans, Visscher, van Voorst tot Voorst, Boon, van Boetzelaer van Dubbeldam, Nolens, Kuiper, de Boer, Feber, van den Heuvel, Moorel, Kolkman, van Vuuren, Gerretson, van Braambeek, Gerritzen, van Rijzewijk, Bomans, Duys, Duymaer van Twist, mejuffrouw Groeneweg, de heeren van der Waerden, Zijlstra,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van Wijnbergen, wegens familie-omstandigheden; van den heer Kersten, wegens ambtsbezigheden; van mejuffrouw Westerman en den heer Dresselhuys, wegens werkzaamheden elders, ook morgen; van den heer H. Colijn, wegens een andere vergadering; van den heer Troelstra, wegens ongesteldheid, ook morgen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijke Boodschap ten geleide van een ontwerp van wet tot verklaring van het algemeen nut van

(Voorzitter.)

onteigening ten name van de gemeente Tilburg van perceelen in die gemeente, ter voorziening in den woningnood.

Dit ontwerp van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken reeds is gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de afdeelingen;

3°. een missive van den Minister van Oorlog, houdende inlichtingen op het adres van de Handelsvennootschap onder de firma Jac. Smits & Co., te Naarden, en 14 anderen, thans of voorheen planten- en boomkweekers op gronden, gelegen in of nabij de gemeente Naarden, houdende verzoek om schadeloosstelling ter zake van de voorbereiding van militaire inundatiën op hun gronden gedurende den mobilisatietijd.

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld;

4°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het ontwerp Middelbaar-onderwijswet, van M. J. Aalbers—Hamaker, e. a., te Groningen;

een, betreffende het ontwerp Jachtwet, van A. Botterman, e. a., allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Brummen, e. o.;

een, betreffende het ontwerp tot Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet, van den voorzitter en den secretaris, namens het dagelijksch bestuur van het Verbond van Nederlandsche Fabrikanten-Vereenigingen;

een, van den voorzitter der Vereeniging van Militaire Apothekersbedienden, behoorende tot de Nederlandsche Landmacht, te Amsterdam, betreffende de plaatsing der militaire apothekersbedienden onder groep *b* van de wachtgeldregeling.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

5°. van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van het subcomité „Radicale Concentratie", te Medan, een op de vergadering van dat comité op 14 Januari 1923 aangenomen motie betreffende bewegingsvrijheid, werkloosheid, sociale aangelegenheden en bezuiniging op onderwijs en op gezondheidszorg in Nederlandsch-Indië.

Deze motie wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. twee missives van den voorzitter van den Bond van Hooger Politiepersoneel in Nederland:

1°. ten vervolge op diens vorige missive, betrekkelijk de benoeming van een commissaris van politie te Maassluis en het ontslag van een inspecteur van politie aldaar;

2°. ten geleide van een afschrift van een door dien bond aan den Minister van Justitie gezonden adres, naar aanleiding van de beantwoording der aan genoemden Minister door het lid der Kamer den heer Boon gestelde vragen, betreffende de benoeming van een commissaris van politie te Maassluis.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor het aanleggen van eene algemeene begraafplaats op den Linker Maasoever in de gemeente Rotterdam (344);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor uitbreiding van het Tramplein te Zandvoort (345);

Wijziging van de wet van 2 November 1871, *Staatsblad*

(Voorzitter e. a.)

n°. 118, houdende bepalingen omtrent de invoering der Nederlandsche Pharmacopoea (354);

Wijziging der wet van 5 Juli 1920 (*Staatsblad* n°. 348), houdende nadere wijziging der wet van 20 Juni 1913 (*Staatsblad* n°. 292), tot aanvulling van art. 143 der Regtspleging bij de Landmagt, van de Provisioneele Instructie voor het Hoog Militair Geregtshof, en nadere voorzieningen betreffende de jaarwedden van de leden der militair-rechterlijke macht (359);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (*Staatsblad* n°. 171) van eigendommen, gelegen in de gemeente Lonneker, noodig voor het uitbreiden van de algemeene begraafplaats der gemeente Enschedé (361).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop** (64).

De algemeene beraadslaging, waarbij tevens aan de orde zijn de motiën van orde (Stuk n°. 15):

1°. van den heer Marchant, luidende:

„De Kamer
van oordeel
dat de overheidsbemoeiing met de bioscoop niet verder moet worden uitgebreid dan tot een bijzonder toezicht op voor minderjarigen toegankelijke voorstellingen
dat overigens de geldende wet voldoenden waarborg biedt voor de bescherming van openbare orde en zedelijkheid,
noodigt de Regeering uit, een wijziging van het aanhangige ontwerp van wet in dien geest in overweging te nemen

en gaat over tot de orde van den dag.";

2°. van den heer Kersten, luidende:

„De Kamer
van oordeel,
dat openbare bioscoopvoorstellingen in strijd zijn met het zedelijk belang van het volk, noodigt de regeering uit voorstellen te doen, die leiden tot het verbod van openbare bioscoopvoorstellingen,

en gaat over tot de orde van den dag.",

wordt hervat.

De heer **Ter Hall**: Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord van den Minister op de door mij gestelde vragen luidt volgens het *Kort Verslag* op vraag 1:

„De heer Ter Hall vroeg in de eerste plaats, of spreker voornemens was bij het ontwerpen van zijn maatregelen van bestuur overleg te plegen met het hoofdbestuur van den Nederlandschen Bond van Bioscooptheater-directeuren. Spreker wil die vraag in zoover bevestigend beantwoorden, als hij zich niet tot deze eene vereeniging zal bepalen."

Ik moge er den Minister op wijzen, dat er slechts één bond bestaat en dat er geen andere vereeniging in dit bedrijf is te vinden. Die quaestie is dus gauw opgelost.

Op de tweede vraag was het antwoord zeer bevredigend en op het antwoord op de derde vraag kunnen wij bij art. 15 terugkomen.

Ik wil hiermede volstaan en nog even recht zetten wat de heer van der Molen zeide blijkens het *Kort Verslag*:

„Merkwaardig is het, dat de heer Ter Hall kwam wijzen op het adres van de bioscoopdirecteuren, waarin wordt gezegd, dat er veel gemeens moet worden afge-

(Ter Hall e. a.)

wezen. Daar is nu een deskundige bij uitnemendheid a het woord, die ons komt vertellen, dat aan de biosco directeuren films zijn aangeboden van zoo gemeen kar ter, dat die directeuren zelf al besloten hebben, zul films niet af te draaien."

Waarschijnlijk heeft de heer van der Molen het and gezegd, maar ik wil er toch even op wijzen, om te vo komen het misverstand, waartoe de buitenstaanders zoud kunnen komen, dat directeuren zelf *Schund*-films laten v vaardigen en die laten afdraaien. De films, welke de he van der Molen bedoelde, worden door verschillende filmv huurders in ons land gebracht, die dan trachten deze a de directeuren te verhuren. Dat is eens bij één film gebeu en toen heeft de bond direct stelling daartegen genomen gezegd: dergelijke viezigheden mogen hier niet voorkome Het heeft den leden van den bond duizenden gekost, maar goed vertrouwen hebben zij dat in het belang van de za gedaan.

Er is veel gesproken over de explicateurs; ik dacht daarl aan het bioscoopbedrijf, zooals het tien jaar geleden en n vroeger was. Toen was de explicateur onmisbaar, maar tha heeft men in de ruim 200 bioscopen geen 10 explicateu meer. Dit instituut schijnt te verdwijnen, het is ook gehe overbodig geworden door de toelichtingen in de films ze Ik begrijp dan ook niet, waarom in dit wetsontwerp over d menschen nog wordt gesproken; men spreekt zelfs van g keurde en ongekeurde explicateurs, het begint op kaa vleesch of melk te gelijken! Zooals gezegd, deze mensch verdwijnen vanzelf en het heeft dus geen nut meer er verd over te spreken.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte een paar woorden t onzen geachten collega Tilanus. Deze zegt, dat het gezien op de film oppervlakkig is, doet niets, dringt niet door en onmiddellijk weer vergeten.

Mijnheer de Voorzitter! Vele bioscoophaters verklare juist het tegendeel. Als het zoo is als de heer Tilanus zeg dan is de bioscoop voor de jeugd toch niet zóó gevaarlijk a men wel durft beweren.

Ik heb den heer Tilanus ook hooren zeggen: Rijkskeurin verhoogt de eenheid in de beslissing; aldus luidde zijn twee conclusie; dit beteekent dan toch, dat men tegen de gemee telijke bioscoopcommissie is. Als de Rijkskeuring de eenhe verhoogt, kan men in den strijd tusschen Rijkskeuring e gemeentelijke keuring niet de gemeentelijke keuring voo staan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het hierbij laten, want e zal bij dit wetsontwerp nog veel te zeggen zijn.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Nu de Ministe van Binnenlandsche Zaken mij in dit debat betrokken heef heb ik mijn schroom overwonnen om over dit wetsontwer mijn oordeel te zeggen.

In hoofdzaak deel ik de meening van de heeren Dresse huys en Marchant over de censuur, maar ik stel daarnaas dat wij nu eenmaal iets als censuur hebben in den vorm va art. 188 der Gemeentewet en de Strafwet. Ieder is, geloo ik, wel van meening, dat wij het niet geheel kunnen doe zonder iets van dien aard, zonder een beoordeeling of iets in strijd met de zeden. De vraag is alleen: hoeveel, en dan mijn antwoord: zoo min mogelijk. Die „hoeveelheid" ka echter bij verschillende zaken nog verschillen. Thorbeck achtte voor het tooneel, zooals de Minister gisteren opmerkte iets meer censuur noodig dan voor de drukpers, en zoo is he denkbaar, dat men voor de bioscoop iets meer censuur noodi acht dan voor het tooneel. Persoonlijk denk ik over de bios coop pessimistischer dan over het tooneel. De bioscoop geef alles voor geringen prijs en in groote doses, zoowel het goed als het kwade. Bioscopen kunnen gemakkelijker worden op gericht, kunnen een grooter aantal voorstellingen per da geven en kunnen per avond vieler Länder Schund geven veel meer dan het tooneel zou kunnen doen. Daarenboven mejuffrouw van Dorp heeft dat, meen ik, ook opgemerkt, ee niet gering aantal menschen is aan de bioscoop verslaafd Zij hebben de bioscoop noodig en iederen keer behoeven zi

(van Gijn.)

een prikkel, die weer een beetje sterker is, om het nog prettig te vinden. Dat komt bij het tooneel, zoo ver ik weet, niet voor. Een censuur op de bioscoop, die iets verder gaat dan de censuur op het tooneel, komt mij dus niet à priori verwerpelijk voor. In deze mentaliteit ben ik het wetsontwerp gaan lezen, eerst het ontwerp, omdat het Voorloopig Verslag en de Memorie van Antwoord al een tijd geleden verschenen waren, en bij eerste lezing scheen het wetsontwerp mij wel aannemelijk. Het denkbeeld, om de ruim 1000 burgemeesters te vervangen door één landelijke commissie, lokte mij wel aan, om drie redenen.

In de eerste plaats, omdat de ondervinding mij geleerd heeft, dat autoriteiten, die over het geheele land werken en die in het algemeen van ietwat hoogere standing zijn, tot welke partij zij ook behooren, meestal een ruimeren blik hebben dan plaatselijke autoriteiten, meer dan deze gespeend zijn aan kleinzielige opvattingen en buitengewone stokpaardjes. Ik zonder de burgemeesters van zeer groote gemeenten uit, maar landelijke commissies zijn altijd wat ruimer van blik, zouden zich ook geneeren om dat niet te zijn.

Een tweede belang was hierin gelegen, dat nu ook toezicht zal komen voor de gemeenten, waar de autoriteiten tot nu toe te onverschillig voor de zaak waren, en een derde belang lag ik voor de filmindustrie in meer eenheid en minder plaatselijke kleinzieligheid. De centrale commissie, zoo leek het mij, zou zich op een breed standpunt moeten en kunnen stellen, omdat er in de wet nog een tweede instantie is, de particuliere keuring door vereenigingen, die een uiting zou kunnen zijn van allerlei particuliere opvattingen omtrent zedelijkheid, en juist daardoor zou de centrale commissie zich kunnen beperken tot dat, wat vrijwel naar ieders oordeel in strijd met de zedelijkheid is. Dan zullen wij ten slotte grootere vrijheid krijgen dan nu. Want gesteld, dat nu in een gemeente 2/3 van de bevolking streng Roomsch-Katholiek is, dan zal de burgemeester van een zoodanige gemeente licht geneigd zijn om de films van Roomsch-Katholiek standpunt te bezien. Nu kan men zich denken, dat, als de centrale commissie de zaak van algemeen standpunt beziet, zij een dergelijke film, die door een Roomsch-Katholiek burgemeester wordt afgekeurd, zou toelaten, zoodat het overige 1/3 gedeelte van de bevolking van een zoodanige gemeente, die zoo een film wèl zou willen zien, ook gelegenheid zal hebben om die film te bezien. Een particuliere vereeniging, die de film zou keuren, zou dan kunnen zeggen: „voor Katholieken is zij niet geschikt", doch de anderen zouden haar kunnen gaan zien. Wij zouden dan dus meer vrijheid krijgen dan op het oogenblik.

Ik wil en passant wel even opmerken, dat door de verschillende sprekers, speciaal van de rechterzijde, veel te weinig aandacht is gewijd aan de artikelen 19 en 20 betreffende die particuliere vereenigingen. Het betoog van den heer van der Molen voor plaatselijke keuring zou geheel kunnen vervallen, als men er aan denkt, dat voor speciale zedelijkheids- en geloofsopvattingen de keuringen van particuliere vereenigingen kunnen helpen. Ik acht dat een nuttige bevordering van het particulier initiatief.

Was ik dus voor het ontwerp, zooals ik het las, wel gestemd, die stemming veranderde, toen ik de Memorie van Toelichting las, waarin heelemaal niet stond, dat de centrale commissie liberaler zou kunnen zijn dan de plaatselijke keuringscommissie, en alleen voor de algemeen erkende zedelijkheidsopvattingen zou waken, maar waarin ik las, dat de centrale commissie strenger zal moeten zijn dan de plaatselijke keuringscommissies, want er staat, dat de plaatselijke keuringen alleen waken tegen excessen, m. a. w. tegen hetgeen over de schreef gaat. Blijkbaar is het dus de bedoeling, dat de centrale commissie ook zal optreden tegen hetgeen binnen de schreef is.

Wel is waar heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken dat gisteren eenigszins gecorrigeerd door te zeggen, dat de burgemeester alleen waakt tegen de ergste excessen, m. a. w., dat er nog andere excessen zijn, waartegen de centrale commissie kan waken, maar in de Memorie van Toelichting staat toch te lezen, dat de centrale commissie ook daar zal moeten afkeuren, waar feitelijk geen excesse is.

Nu is het moeilijk te bepalen, waar de schreef precies ligt, maar ik sta niet op het standpunt van den heer Vliegen, dat er eigenlijk heelemaal geen schreef is. Trouwens, ik geloof, dat ten slotte ook de heer Vliegen wel zal toegeven, dat er een grens is voor hetgeen wij niet moeten zien en waartegen de Overheid moet waken. dat het vertoond zou worden. Maar als sommige menschen nog een eigen bijzondere schreef hebben, dan kunnen zij moeilijk van het openbaar gezag eischen, dat het hun zal helpen om die niet door de groote massa erkende grens te bewaken. Verklaart men, dat de centrale commissie ook toelating zal moeten weigeren, wanneer de film niet naar algemeen erkende normen moet worden afgekeurd, dan wordt voor mij de zaak niet aannemelijk.

Nu moge men zeggen, dat mannen als Limburg en van der Meulen toch ook het rapport hebben onderteekend, waarin dat staat, maar wie wel eens lid van een Staatscommissie is geweest, weet, dat men aan dat argument niet te veel waarde moet toekennen.

Het is te begrijpen, dat men niet voor ieder woord, waarmede men het niet eens is, dadelijk een aparte nota gaat schrijven. Voor de stellers kan ook de bedoeling duidelijker zijn.

Ik vertrouw, dat de heeren Limburg en van der Meulen, die het ontwerp hebben ingediend, dat hebben opgevat in den zin, waarin ik het heb opgevat, nl. om de centrale commissie in staat te stellen liberaler te zijn dan tegenwoordig de burgemeesters vaak zijn.

Laat ik er dadelijk bij zeggen, dat behalve door de Memorie van Toelichting de zaak voor mij ook een beetje bedorven is door wat ik hier gehoord heb. Dat deed mij denken aan een bioscoophetze, aan een neiging om ons volk van Staatswege te verpuriteiniseeren en dat belooft zeer weinig goeds.

Men zal binnen die schreef geweldig veel verbieden. Als een vierde van de keurders hun particuliere moraliteitsbegrippen gelaedeerd vinden, zegt een amendement van velen der rechterzijde: weg er mee.

Daarvoor heb ik geen ander woord dan domperij, die mij voor de geheele zaak een beetje angstig maakt.

Het komt er op neer, dat de rechterzijde geen fiducie heeft, dat de waarschuwing van de particuliere vereenigingen haar eigen volgelingen van dat wat zij kwaad achten zal terughouden. Zij willen het Staatsgezag in het gemis van gehoorzaamheid laten voorzien en tevens — en dat is een klein winstje er bij — dat deel van het volk zedemeesteren, dat ruimere zedelijkheidsbegrippen heeft.

Dat acht ik niet duldbaar. Het staat niet in het ontwerp, maar het is te lezen in de toelichting en men hoort het duidelijk, wanneer leden van de rechterzijde over de zaak spreken.

Misschien zal de verklaring van de Regeering en van enkele andere heeren, dat het zoo kwaad niet bedoeld is, mij in staat stellen met het ontwerp mede te gaan, dat ik in beginsel niet zoo kwaad acht, eenvoudig, omdat het een liberale regeling kan zijn van wat wij reeds hebben. Ik vrees echter daarvoor ten zeerste.

Nu nog een enkel woord naar aanleiding van wat de Minister van Binnenlandsche Zaken mij heeft toegevoegd in zake de Drankwet.

Voor mij is de Drankwet geen wet om te verbieden of zelfs te belemmeren het gebruik van sterken drank. Voor mij is ze een wet tegen te veel verleiding tot drinken.

Wat ik als *local option*-man wil, gaat niets verder dan de bestaande Drankwet, die aan den gemeenteraad het recht geeft, behoudens goedkeuring van de Kroon, om het aantal kroegen te beperken, zelfs tot nul te reduceeren. Het eenige, wat ik daarbij wensch, is, dat het niet de gemeenteraad zal zijn, die in meerderheid een slecht beeld kan geven van de bevolking, maar drie vierden van de bevolking, die daarvan toch zeker een beter beeld geven. Wat ik als *local option*-man wil, is liberaler dan de bestaande Drankwet en geen meerdere beperking van de vrijheid, integendeel, minder vrijheidsbeperking.

Voor beperking van het eigen belang, waarbij iemand zich rijk maakt door de verleiding van anderen, ben ik te vinden.

De beperking van de drankverleiding is echter heel iets

(van Gijn e. a.)

anders dan de censuur, waarbij iemand verboden wordt iets te gaan zien.

Wat mejuffrouw van Dorp voorstelt, is in de lijn van de Drankwet. Het is een soort bioscoopverleiding tegengaan en ik zou daartegen niet zijn, indien ik het noodig achtte. Intusschen komt het mij voorloopig niet noodig voor, want dat we zooveel bioscopen zouden hebben, dat de menschen door het aantal zouden worden verleid om ze te gaan bezoeken, komt mij niet juist voor. Er zullen er niet licht veel te veel komen en wel om de eenvoudige reden, dat er honderd maal zooveel kapitaal noodig is om een bioscoop op te richten dan om een kroeg te bouwen.

Wanneer men een kroeg wil hebben, zet men voor de deur van een huis, dat er sterke drank verkocht wordt, en dan is de zaak gezond.

Ik heb gehoord, dat er 250 bioscopen in ons geheele land zijn; dat is heel wat minder dan ik dacht, dat er waren.

Maar bestrijding van overmatige bioscoopverleiding is een absoluut andere gedachtengang dan de censuurquaestie. De bestrijding van de bioscoopverleiding richt zich tegen degenen, die een bioscoop willen oprichten en het publiek verleiden naar de bioscoop te gaan; de censuur gaat in tegen wat men in de bestaande bioscopen te zien krijgt, een geheel andere zaak dus. Die censuur kan niet absoluut gemist worden, maar zij mag in geen geval worden tot een middel om elkander zedelijkheidsbegrippen op te dringen, om elkander te beletten te zien wat men op grond van zijn eigen opvattingen niet immoreel acht. Dat mag zij nog veel minder, nu deze wet de gelegenheid opent voor particuliere vereenigingen om haar eigen volgelingen, de menschen, die precies eender over de zaken denken, van het kwaad terug te houden. Dit moet er toe kunnen leiden, dat de centrale commissie hoogst liberaal in haar keuring zal zijn en niet verder zal gaan dan het afsnijden van de excessen.

De heer Kleerekoper: Mijnheer de Voorzitter! Wat mij tot dusver het meest in deze discussie heeft getroffen, is, dat door verscheidene leden over deze zaak gesproken wordt, alsof de inmenging van de Regeering door de indiening van dit wetsontwerp op zich zelf zou zijn een nieuwigheid. Dat is niet juist. De oorsprong van dit wetsontwerp is niet de spontane behoefte van de Regeering om zich met deze zaak in te laten, maar zij is historisch deze, dat er uit de practijk was ontstaan gemeentelijke bemoeiing met deze aangelegenheid, maar dat die gemeentelijke bemoeiing is vastgeloopen op wettelijke bezwaren, welke voor den Hoogen Raad ten slotte bezwaar hebben opgeleverd om die verordeningen in de practijk te laten toepassen, en dat daardoor de noodzaak van uniformiteit is geboren.

De grenzenlooze overdrijving, waarmede over deze zaak is gesproken, alsof hier de Overheid het zwaard der gerechtigheid had getrokken en op de markt des levens was verschenen om te laten zien, hoe zij tegenover het onrecht en het bederf het recht en de zedelijkheid zou stellen, is geheel in strijd met den oorsprong en de afmetingen van deze gansche aangelegenheid.

Het is ook volkomen onjuist, wanneer mejuffrouw van Dorp zegt, dat het verzet tegen sommige bepalingen van dit wetsontwerp is een verzet à outrance, omdat het een zaak van rechts is. Deze zaak is historisch volstrekt niet geweest een zaak van rechts. Het is echter ook niet volkomen juist, wanneer de Minister zegt, dat de zaak is geboren te Amsterdam, en wel uit de eerste démarches, die gedaan zijn door een zoo liberaal man als Tellegen. Want dat geldt alleen voor maatregelen, die genomen zijn in het belang van de jeugd, en het geldt juist niet het bezwaar, dat van de zijde van onze fractie tegen dit wetsontwerp is aangevoerd. Bij deze zaak is de gemeentelijke bemoeiing uitgegaan van het kind. Zoo is het geweest en ik maak mij sterk, dat, wanneer de Staatscommissie en op haar voetspoor de Regeering zich beperkt had tot een wettelijke regeling tot beteugeling van het bioscoopkwaad voor de jeugd, dan die zaak vrijwel zonder bewogenheid van deze of gene zijde zou zijn verloopen.

Het spijt mij ten zeerste, dat ook door de fanfares, die

(Kleerekoper.)

hier door sommige sprekers over deze zaak zijn geblazen, h nu gaat lijken, alsof men spreekt over tegenstellingen in h volk en over geweldig ingrijpen, dat met deze zaak al d niet gepaard zou moeten gaan.

Het ergst hebben zich mejuffrouw van Dorp en de he van der Molen schuldig gemaakt aan deze overdrijving, wa het uitgangspunt van de Staatscommissie en van de Rege ring, toen zij de zaak van die commissie overnam, is slech geweest, dat men moet trachten de slechtste films er uit nemen. Men kan dat bespreken zonder in het algemeen vervallen in uitweidingen over de vraag, wat zedelijk is e wat niet. Als menschen van verschillende denkrichting e levensbeschouwingen bij elkander zitten, kan men het w eens oneens zijn over de vraag, of een film kwaad kan vo kinderen, maar wat in het algemeen als onbehoorlijk mo worden afgewezen, daarvoor bestaan zekere algemee criteria, die voor iedereen, van welke richting ook, gelde Ik voeg er bij, dat er voor de Katholieken zekere maatstav zijn, die samenhangen met hun gansche levensbeschouwin voor hetgeen zedelijk geoorloofd is ook op dit gebied, well niet gedekt worden door de algemeene opvattingen op d terrein. Iedere Katholiek zal willen erkennen, dat er zij tooneelstukken en films, waarvan de Katholieke censuur son met dat enkele woord in de pers zegt: ongeschikt, waarmee nog niet wil zijn gezegd, dat die stukken tot de *Schun* moeten worden gerekend. Maar de Staatsoverheid kan tot (taak worden geroepen en kan die ook behoorlijk vervulle om er datgene uit te pikken wat naar algemeen begrip ni toelaatbaar is voor de jeugd. Geheel iets anders wordt he als men sprekers, die hun systeem opbouwen, hoort zegge de bioscoop is een kwaad, men moet naar de films altijd gaa kijken met het vooroordeel, dat zij van huis uit niet deuge en men moet er alleen uithalen wat den toets der critiek kr doorstaan en dat vertoonen.

De heer Deckers (die daarmede de Regeering, die de wet verdedigt, geen dienst bewezen heeft) heeft dat nc eens prachtig gesouligneerd door te amendeeren, dat een fil in Nederland alleen mag worden vertoond, als van de vi menschen er drie zeggen, dat het goed is; als er één zeg dat zij niet deugt, is dat eigenlijk al een criterium om zeggen, dat zij er niet bij door kan. Dat beteekent practisc dat men gerust het geheele systeem van de wet kan opberge De Minister toch heeft in de wet de particuliere vereenigi als „Voor Eer en Deugd" vrijgelaten. Hij heeft die ve eeniging officieel uitgeschakeld. Hij heeft alleen die maa regelen opgenomen, noodig om te waken voor misbruik do den schijn te wekken alsof men door die vereeniging gekeu is, als men door haar niet gekeurd is, of dat men door ha goedgekeurd is, terwijl men door haar is afgekeurd. Lat wij het echter ronduit zeggen: als men den eisch van 3 stelt, dan kan men de keuring gerust aan „Voor Eer Deugd" overlaten. Het practisch effect zal op hetzelf neerkomen. Dan is het criterium niet meer: is het *Schun* maar: strookt het met mijn persoonlijke opvatting die fil te laten vertoonen. En waar wij menschen hebben gehoo als mejuffrouw van Dorp, die zegt: pestilentie! en den he Tilanus, die à fond elke nuttigheid aan de bioscoop ontzeg dan kunnen zulke achtbare personen gemakkelijk in e keuringscommissie het 1/4 vormen, die de vertooning v een film beletten.

Ik moge er op wijzen, dat men het niet zoo gemakkeli moet voorstellen als door sommigen wordt gedaan, die ze gen: treedt maar streng op tegen de bioscoop, dan wordt zedelijker in de openbare vermakelijkheden. Ik zal hier ni theoretiseeren over de quaestie, maar wil toch even een fe uit de practijk aanvoeren: in Duitschland heeft men o gevochten tegen de *Schund*-film; men heeft een poos c censuur opgeheven, maar zich genoodzaakt gezien, die we in te stellen. Is het gevolg geweest, dat het kwaad voor e deel is onderdrukt? Neen, dat het zich voor een deel hee verplaatst! Men kan zeer serieuze kunstbeschouwingen leze waarin wordt opgemerkt, dat een deel van wat in de biosco uitgebannen is, zich naar het tooneel heeft verplaatst, en d het tooneel door de mededinging genoodzaakt is geworde

48ste VERGADERING. — 15 FEBRUARI 1923.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

(Kleerekoper.)

zich op dat kwaad te werpen. Juist van een zeer serieus auteur heb ik de opmerking gelezen, dat de ernstige kunstenaars, welke die stukken moeten spelen, op treffende wijze trachten, door kleedij en decorschikking, het pijnlijke van dit werk voor zich zelf zoo gering mogelijk te maken. Het is buitengewoon verkeerd te roepen, zonder zich af te vragen, welk kwaad men daarmede sticht: met goede films is dit bedrijf niet te voeren. Volkomen onjuist! Er zijn geen statistieken op dit gebied, maar wel enkele cijfers van de belasting op openbare vermakelijkheden, en daaruit blijkt, dat de films, die het allermeest getrokken hebben, waarop een run is geweest, volstrekt niet zijn *Schund*-films, maar films als van Shackleton of als „Nanook", waarin het leven van de Eskimo's wordt geschetst. Het is noodlottig, dat menschen, die de zedelijkheid willen dienen, het voorstellen, alsof de mooie films per se vervelend moeten zijn. Volstrekt niet, de meest spannende en romantische films zijn juist die, welke in de vrije natuur voorvallen. Het is volkomen onjuist te zeggen, dat de films van Charlie Chaplin *Schund* zijn! Wat in de film de groote menigte het meest aantrekt, is de mogelijkheid, dingen te zien op het trilbeeld, die men persoonlijk met eigen oogen nooit zal aanschouwen: andere milieus, die te ver af liggen om er heen te gaan, of andere tijdvakken uit de geschiedenis. En ook nog de mogelijkheid, om te zien spannende beweging op het tooneel. De heer Tilanus heeft de zeer juiste opmerking gemaakt, dat er in dat soort vermaak een zekere geestelijke gejaagdheid is, die aan de rustigheid van het volksleven niet ten goede komt. Ik zal volstrekt niet zeggen, dat die opmerking lichtvaardig is, maar hij zal toch beamen, dat dit geen criteria zijn, waarmede de wetgever rekening kan houden, wanneer hij de wet gaat stellen voor het openbare leven. Wij komen er ook niet, wanneer mejuffrouw van Dorp zegt: de vinding van de bioscoop was zeer schoon, maar wat is er van gemaakt? Toen zij dat zeide, verwachtte ik, dat zij als economiste in die beschouwing in andere richting zou gaan. Zij stond hier voor het maatschappelijke verschijnsel, dat een vinding, die zij verklaarde zeer schoon te achten, door de wijze, waarop zij in de maatschappij tot practijk was gekomen, tot pestilentie en tot een algemeen bederf van de jongetjes uit de gemeente Haarlem had geleid.

In het voorbijgaan wil ik haar vragen: gelooft zij, dat kinderen van normalen aanleg door het kijken naar de bioscoop oneerlijk worden? Wanneer men dat niet gelooft, zou ik wel eens willen weten, welke waarde dan aan haar bewering moet worden toegekend. Nu wordt gezegd: de bioscoop prikkelt tot het wegnemen van geld, om de bioscoop te kunnen bezoeken. Even dwaas als het zou zijn te zeggen: dat komt nooit voor, want het komt natuurlijk wel voor, evenals trouwens ten aanzien van andere genoegens, bijv. snoeplust, even dwaas is het te zeggen, dat alle kinderen, uit welke gezinnen zij ook voortkomen en welken aanleg zij ook hebben, per se automatisch worden bedorven door het verlangen naar de bioscoop. Wanneer dat zoo was, zou men immers over deze zaak niet kunnen spreken zooals men er nu over spreekt, dan zou men staan voor een objectief kwaad, zoo groot, dat men niet meer zou denken aan censuur, maar kort en bondig zou ingrijpen. Deze overdrijving doet aan de zaak eer kwaad dan goed. Dit wilde ik ook zeggen aan den heer van der Molen, die het aldus voorstelt: wanneer wij de films maar keuren, worden de kinderen zedelijk.

De heer **van der Molen**: Waar heb ik dat gezegd?

De heer **Kleerekoper**: Nadat de heer van der Molen had vooropgesteld de algemeene zedewet Gods, heeft hij die in het stelsel van zijn rede aldus uitgewerkt, dat de Overheid tot taak heeft het gemoed te verreinen ......

De heer **van der Molen**: Neen!

De heer **Kleerekoper**: ...... om de zedelijkheid te bevorderen en het kwaad te keeren ......

De heer **van der Molen**: Neen, het openbare kwaad!

De heer **Kleerekoper**: ...... het openbare kwaad te keeren en aldus de zedelijkheid te bevorderen. In dit verband heeft de heer van der Molen in zijn beeldspraak herinnerd aan het zwaard der gerechtigheid. Daartegen ben ik opgekomen, want men maakt het zich toch al te gemakkelijk, wanneer men het voorstelt, alsof men, al prentjes keurende, deze maatschappelijke roeping vervult. Als wij voor kinderen van 16 jaar den toegang tot de bioscoop sluiten, zooals het dan toch zijn zal wanneer deze wet wordt aangenomen, dan zou ik den heer van der Molen willen raden, zich in dit verband het zwaard als beeldspraak voor de verreining van de zeden te onthouden.

De heer **van der Molen**: U hebt mij niet begrepen!

De heer **Kleerekoper**: Ik begrijp dat inderdaad niet. Uit zuinigheid verlaagt men het onderwijspeil en verzwakt men de reclasseering. Ik heb gisteravond in mijn huiskamer iemand gehad, die bekend is met de leiding van een observatiehuis voor kinderen, en die vertelde mij, dat door de vermindering van de gelden, toegestaan voor reclasseering, het in die inrichting niet meer mogelijk was, zooals vroeger, de jongelui in klassen te verdeelen, zoodat de jongeren en de ouderen onder de misdadige jeugd thans door elkaar loopen. Als wij zulke bezuiniging doorvoeren op deze wijze, zooals de Regeering het doet, dezelfde Regeering met hetzelfde beginsel als de heer van der Molen, en wij keuren rolprentjes af, past het ons dan, het eene afwegende tegenover het andere, te zeggen: daarmede hanteeren wij het zwaard der gerechtigheid? Laten wij zeggen: in de ontwikkeling van deze maatschappij, in de ellende en de verwildering van den oorlog is ook de bioscoop een factor van verwildering geweest, voor de jeugd vooral, en de Overheid kan probeeren, door er het ergste uit te halen, daaraan iets te doen. Daarmede hebben wij het meeste er van gezegd, maar als men groote woorden gaat spreken en zegt: de Overheid bevordert de zedelijkheid op deze wijze, dan antwoord ik: die bemoeiing ligt op geheel ander terrein en, als zij op dat andere terrein geheel wordt verwaarloosd, voegt het niet hier die groote woorden te gebruiken.

Mejuffrouw van Dorp zeide: de vinding is groot, maar de practijk is slecht geworden. Toen zij dat zeide, dacht ik, dat wij van die geachte zijde zouden hooren, hoe het komt, dat een goede vinding een zoo slechte practijk heeft opgeleverd, en wat wij moeten doen, om tegenover die slechte practijk de rijpe vruchten van die goede vinding te kunnen oogsten. Alle menschen spreken over het kwaad en zeggen, dat het gekeerd moet worden. Maar men beperkt zich door dit of dat uitwas te willen verbieden. Waarom zegt mejuffrouw van Dorp niet, dat de maatschappij moet zorgen, dat zij economisch worde ingericht en dat die goede vinding niet mag worden overgelaten aan particulieren, die haar exploiteeren in de richting van pestilentie? Dat is even immoreel als oneconomisch. De Overheid moet zeggen: hier met de bioscoop, ik zal nagaan wat er uit zedelijkheidsoogmerk voor goeds mede te doen is.

De heer **Stulemeijer**: Dan wordt de Overheid wel degelijk zedenmeester.

De heer **Kleerekoper**: Als de Overheid zich bemoeit met de uitingen van geest, door die te bevorderen, dan zal de Overheid een keus moeten doen en, wanneer die keus noodig is om het goede te doen, dan zal ieder u helpen. Maar als men dat alleen gebruikt om het kwaad te keeren, dan vraagt men u: welke criteria legt gij aan? Als gij mij helpt om de bioscoop te gebruiken als een orgaan, dat gebezigd kan worden door de gemeenschap voor de ontwikkeling en vorming van den geest en gij maakt dan eens een fout door een film weg te laten, die er wel in had gekund, of door een film te vertoonen, die beter achterwege ware gebleven, dan zal men zeggen: uw werk is goed en fouten maakt iedereen wel eens. Maar gij zoekt alleen naar het negatieve.

In Duitschland is van hoogst geachte conservatieve zijde, waar men onze socialisatiegedachte absoluut niet gunstig ge-

(Kleerekoper.)

zind is, evenmin als het Overheidsbedrijf, met aandrang toegejuicht de gedachte, dat de bioscoop in handen van de gemeenschap zou worden geëxploiteerd, opdat die vinding in de practijk zou dienen voor hetgeen zij inderdaad bevorderen kan.

Nu kijkt het wetsontwerp niet alleen naar de films, maar ook naar de localiteiten en de reclame. En wanneer onze fractie een onderscheid maakt ten aanzien van volwassenen en de jeugd, dan kan dat onderscheid ten aanzien van de reclame uit den aard der zaak niet worden volgehouden.

Want reclame wordt gemaakt op den openbaren weg en hier gaan evengoed jongeren als ouderen voorbij. Daarom is het amendement van den heer Dresselhuys onjuist, dat de beperking tot personen beneden de 18 jaar in artikel 1 van de wet wil schrijven, waardoor met de filmkeuring voor volwassenen óók het vergunningsstelsel wordt verworpen, maar bovendien de vrijheid van reclame blijft gehandhaafd. In dat amendement wordt dus niet het principe gehandhaafd: voor de jongeren wel, voor de ouderen niet, want daardoor wordt de reclame volkomen in vrijheid hersteld.

Nu heeft de Regeering m. i. de fout begaan door niets in het wetsontwerp te schrijven omtrent de vraag, door wien de keuring zal geschieden. Er wordt gezegd, dat er een centrale commissie zal zijn, die de keuringen zal verrichten. Hoe zal die commissie worden samengesteld? De Minister zal mij niet kwalijk nemen, als ik zeg, dat de voorgeschiedenis van deze zaak niet moedgevend is. De bioscoopcommissie was heelemaal niet heterogeen samengesteld. Wanneer men bijv. in die commissie zoekt naar een of anderen erkenden paedagoog uit onze wereld, vindt men dien in de samenstelling van die commissie niet opgenomen. Wanneer men die verschillende personen, die de commissie samenstellen, ziet, vindt men daarin verschillende levensbeschouwingen tot uiting gebracht, maar niet de onze.

Wanneer men een partij heeft als de onze, die een jeugdbeweging heeft en die in de organen, die die beweging leiden, deskundigen op dit gebied heeft zitten, mag men verwachten, dat daaraan in de commissie een evenredig deel wordt ingeruimd. Dat is bij die Staatscommissie niet het geval geweest.

Mijnheer de Voorzitter! Het was niet mijn bedoeling hiervan een ernstige grief te maken, maar om te zeggen, dat, wanneer men in de wet leest: Wij maken de commissie, en men bovendien weet, dat de commissie niet oordeelt als een rechtbank, die met vol forum beslist, maar zich zal moeten splitsen in subcommissies, de samenstelling van die commissie van buitengewoon groote beteekenis is.

Men kan moeilijk in de wet schrijven, dat de commissie zoo zal worden samengesteld, dat alle levensbeschouwingen zullen vertegenwoordigd zijn, maar het minste, dat wij mogen vragen, is, dat de Regeering bij de totstandkoming van die commissie verklaart, dat het haar bedoeling is die centrale commissie zoo samen te stellen, dat niet deze of gene richting in ons volk zich van die keuring zal meester maken, maar dat de commissie zal zijn de resultante van de verschillende geestelijke stroomingen, die in ons volk bestaan.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Die bedoeling heeft ook voorgezeten bij de samenstelling van de Staatscommissie, maar het is mogelijk, dat het niet gelukt is die te verwezenlijken.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben den Minister dankbaar voor deze interruptie, want nu kan ik het verzoek verduidelijken, dat de bedoeling met die vraag is, dat de heterogene samenstelling van die commissie zoo zal zijn, dat men die verscheidenheid gemakkelijker met het bloote oog bespeuren kan dan wanneer men de samenstelling van de commissie nagaat, die de zaak heeft voorbereid. Er moet voor het Nederlandsche volk in de samenstelling van die commissie te voelen zijn, dat alle inrichtingen er in vertegenwoordigd zijn en niet, dat deze of gene richting er in beslissen mag.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij duidelijk genoeg u[itgesproken]. Ik bedoel de personen, die representief zijn v[an] de stroomingen, die vertegenwoordigd zijn.

Een ander punt in dit ontwerp, waarover ik een en[kel] woord wil zeggen, betreft de bevoegdheid van den bur[ge]meester.

De Regeering heeft in het ontwerp dit systeem aanvaa[rd]: tot dusverre beoordeelde de burgemeester de vraag van op[en]bare orde en goede zeden; de keuring wordt nu verlegd n[aar] de centrale commissie, maar de burgemeester behoudt ook burgemeesterlijke censuur ten aanzien van de openbare or[de].

Nu is de ervaring met die burgemeesterlijke bemoei[ing] slecht. De burgemeesters hebben tot dusverre van de bevoeg[d]heid van artikel 188 van de Gemeentewet geen gebruik [ge]maakt, of het was altijd mis. Dat kan men in het algeme[en] wel zeggen. Men zou niet dan met moeite een voorbeeld k[un]nen aanhalen van een burgemeester, die zich gericht he[eft] tegen een tooneelstuk, of het was altijd fout. Maar dit [is] niet eens de ernstigste grief. Dat is deze, dat, wanneer b[ur]gemeesters tooneelstukken verbieden, het nooit of bijna no[oit] is in het belang van de openbare orde of van de goede zed[en], maar alleen omdat die tooneelstukken een geestelijke richti[ng] voorstaan, welke niet in overeenstemming is met het deel [der] bevolking, waartoe de burgemeester behoort; zoodat men [in] dezelfde gemeente de grootste Schund op het tooneel ziet v[er]toonen en serieuze tooneelstukken ziet verbieden, alleen o[m]dat zij niet zijn van de richting, welke de burgemeester vo[or]staat.

Nu vraag ik: waarvoor is het noodig om den burgemees[ter] in deze wet ten opzichte van de openbare orde nog eenm[aal] deze bevoegdheid te geven? Er wordt gezegd: voor gevalle[n], dat men een stuk vertoont in plaatsen, waar het meerend[eel] der bevolking daarvan niet gediend is. Ik ontken, dat de ta[ak] van den burgemeester is om dat te beletten. De burgemeest[er] is er volstrekt niet om de bevolking te beschermen tegen d[at]gene wat zij niet gaarne wil hooren; hij is er voor om [te] zorgen, dat men zich niet misdraagt in het openbaar. [En] wanneer het publiek zich niet rustig kan houden bij e[en] ordelijke voorstelling, dan moet niet die voorstelling v[er]boden worden, maar het publiek tot de orde geroepen worde[n].

Ik heb dus aan dit verbod van den burgemeester ge[en] behoefte, wanneer reeds in het belang van de openbare or[de] en goede zeden is gekeurd. Komt er een oogenblik van z[eer] groote bewogenheid in het publieke leven, dat bioscop[en] moeten worden gesloten, dan is dat een politioneele bevoeg[d]heid van het hoofd der politie, die altijd blijft bestaan, o[ok] als dit artikel van het wetsontwerp wordt geschrapt.

In dit verband wil ik den heer Marchant vragen, of h[ij] bij de samenstelling zijner motie wel voldoende aan de g[e]schiedenis van de burgemeesterscensuur heeft gedacht, wa[nt] in het tweede deel der motie wordt gezegd, dat de wet r[eeds] reeds voldoende voor de openbare orde en de goede zed[en] zorgt. Wil de heer Marchant daarmede zeggen, dat h[et] kwaad, dat hij hier wil keeren, minder wordt door te ve[r]wijzen naar de burgemeesterlijke censuur? Dan geloof i[k], dat de burgemeesterlijke censuur, zooals die in het bewus[te] artikel der Gemeentewet is geregeld, minstens een zoo gro[ot] kwaad is als het andere, dat hier in het wetsontwerp wor[dt] opgenomen.

Ik zou daarom den heer Marchant in overweging wille[n] geven om dit deel van zijn motie te veranderen en die burg[e]meesterlijke willekeur niet als constructief deel van zij[n] motie op te nemen.

Zoo sta ik tegenover deze zaak. Ik beloof mij van dit wet[s]ontwerp geen bergen; ik zie er ook niet in dat groote kwaa[d]. Ik geloof, dat bij verstandige en gematigde toepassing d[e] ergste uitwassen voor de jeugd door dit wetsontwerp zulle[n] kunnen gekeerd worden, en als zoodanig wensch ik het t[e] steunen, maar niet meer dan als zoodanig en met dit voo[r]behoud, dat het slechts is een absoluut negatieve bestrijdin[g] van het kwaad, terwijl het positieve, het tot zich trekke[n] van de bemoeiing, om de film dienstbaar te maken aan d[e] volksontwikkeling, het eenige zuivere middel is om he[t] kwaad te keeren.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft isteren met ongewone felheid den heer Dresselhuys, die eden niet aanwezig kan zijn, bestreden, een felheid, die des 3 opmerkelijker is naast 's Ministers houding eenige dagen eleden, toen hier aan de orde was de behandeling van het retsontwerp betreffende regeling van het Middelbaar en ager Landbouwonderwijs en de Minister eigenlijk deze ouding aannam: gij kunt zeggen wat ge wilt, ik zal, desewenscht, met dit ontwerp wel weer naar huis gaan en het ader bestudeeren. Daaruit blijkt, hoeveel meer dit ontwerp en Minister ter harte gaat, omdat dit ontwerp van Rijkswege et volk moet kuischen, moet belemmeren in zijn vrijheid n moet uitmaken ook voor de volwassenen wat goed en waad is.

Nu heeft het mij pijnlijk getroffen, dat de Minister heeft ezegd, dat de Regeering steunt op den eendrachtigen wil an de rechterzijde en ook wil steunen op de linkerzijde, maar lat hij na de redevoeringen van de heeren Dresselhuys en Tliegen de bezwaren van de linkerzijde zou negeeren. Ik vijs er in de eerste plaats op, dat er van eendrachtige instemming aan de rechterzijde geen sprake is, zooals blijkt niet lleen uit redevoeringen, die wij van leden der rechterzijde ebben gehoord, maar ook uit een artikel in *De Nederlander*, ldus aanvangende: „Dinsdag komt een eenigszins zonderling ontwerp in behandeling in de Tweede Kamer", terwijl le conclusie is, dat het den toestand nog slechter zal maken lan die is. Die dingen wijzen er op, dat van een eendrachtige nstemming geen sprake is, maar ernstiger is, dat de Minister verklaarde, na de redevoering van den heer Dresselhuys geen waarde aan diens adviezen bij de amendementen meer te ullen hechten, en de interruptie van den heer Dresselhuys vas volkomen juist, dat dit een zonderling stukje parlemenarisme is!

Onze fractie heeft getoond in de oppositie een loyale oppositie te zijn. Zij heeft in verschillende dingen, waarin dat met haar beginselen in overeenstemming was, de Regeering gesteund en zij meent recht te hebben op een loyale behandeling van de zijde der Regeering en niet op een behandeling als zij gisterenmiddag heeft ondervonden.

De Minister voerde aan, dat in de Staatscommissie ook vrijzinnige leden zitting hadden. Inderdaad, maar het is bekend, dat verschillende stemmingen zijn gehouden met een meerderheid tegen een minderheid — immers, op verschillende punten liepen de meeningen uiteen, volgens het rapport der Staatscommissie —, en dat op voorstel van den voorzitter is besloten, zoo mogelijk, geen minderheidsrapporten uit te brengen en dat slechts één lid daarop een uitzondering heeft gemaakt.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Hoe weet u dat? Hebt u de notulen van de vergaderingen der commissie gezien?

De heer **Boon**: Ik heb die niet gezien, maar men kan zien, dat verschillende leden het niet eens waren.

Nu heeft de Minister zijn meening gezegd over de vrijheidsbeperking en zich beroepen op Thorbecke, die in art. 88 van de Gemeentewet de censuur heeft ingevoerd. Maar nu in het midden gelaten of deze bevoegdheid van den burgemeester niet te ver gaat en of in dit opzicht geen beroep noodig is, de burgemeester is hiervan verantwoording verschuldigd aan den Minister, die hem benoemt en van wien hij een nieuwe benoeming afwacht, en bovendien aan den gemeenteraad, die door de ingezetenen is gekozen.

Verder erkent de Minister, dat het toezicht van den burgemeester practisch zich beperkt tot excessen, terwijl wij hier andere nuanceeringen hebben. Die nuanceeringen, uit te maken door de beroemde hoogstaande commissies, doen zien, hoe anders deze regeling is. Het verschil is, dat nu censuur uitzondering is, terwijl de Minister ze tot systeem verheft.

De Minister haalt de local option er bij, ook een vrijheidsbeperking. Maar vooreerst — *Het Handelsblad* van vanmorgen wijst daar zeer te recht op — is een dwang binnen een gemeente niet hetzelfde als die op Rijksgebied, een veel kleiner huishouden, waar men zich aan dwang kan onttrekken, en ten tweede: local option is geen dwang van een Overheidsorgaan, maar van een meerderheid over een minderheid.

De redeneering van den Minister is: wanneer gij niet alles in deze wereld vrijlaat, dan hebt gij ook geen recht u op het vrijheidsbeginsel te beroepen; m. a. w., wanneer gij b.v. de prostitutie regelt, waarom dan ook niet tooneel en pers? Dat wraak ik.

Tot welke excessen deze stap zal leiden, bewijst toch het voorstel-Deckers — door vele leden van de rechtsche groepen onderteekend —, dat aan een minderheid van 1/4 het recht zal geven een film af te keuren, d. w. z. dat in de practijk de Katholieke leden — zij zullen overeenkomstig de gewone sterkte in het land zeker zoo vertegenwoordigd zijn — dit recht zullen hebben. Mag ik dan niet van een dompersamendement spreken? Een Katholiek lid meende indertijd, dat „Le Rève" van Zola moest worden verboden, omdat geen enkel stuk van Zola voor het voetlicht behoorde te komen. Op dezelfde wijze zullen thans verboden worden films als Lucretia Borgia en Willem van Oranje.

Helaas heeft de Minister steun, ja, meer dan dat, gekregen van een lid, dat aan deze zijde zit, waarvan de Minister dankbaar gewaagt, al ging dat lid, mejuffrouw van Dorp, zelfs den Minister te ver in clericale richting. Met sympathie gewaagt ook *De Maasbode*, dat mejuffrouw van Dorp zich weinig liet leiden door liberale denkbeelden; juist daarom vormde haar betoog een waardige uitzondering op hetgeen ter linkerzijde naar voren kwam.

Mejuffrouw van Dorp streeft naar ernstige beperking en inkrimping van het aantal bioscopen. Zij wil niet de vrijheid van bioscoopbezoek voor jeugdige personen belemmeren, immers, haar amendement op art. 16 bedoelt aan ieder beneden 18 jaar bezoek aan openbare bioscoopvoorstellingen te verbieden, neen, zij wenscht uitdrukkelijk de vrijheid der volwassenen te beperken door hun het bioscoopbezoek eerst moeilijk, later moeilijker, soms onmogelijk te maken, ter meerdere eere der zedelijke verbetering dier volwassenen.

Een absoluut verbod van bioscoopbezoek voor volwassenen ging ook haar blijkbaar te ver en daarom heeft zij naar een analoge regeling gezocht en deze meenen te vinden in de bepalingen der Drankwet, voor zooveer deze het aantal vergunningen beperkt, het zg. uitstervingssysteem.

Ik zal die analogie met de Drankwet niet verder bespreken, zal dit misschien bij de artikelen doen en er dan op wijzen, hoe oppervlakkig die analogie is gevolgd, maar ernstiger dan dit oppervlakkig volgen der Drankwet acht ik de vergelijking met de Drankwet zelf.

De bedoeling der Drankwet was het misbruik van sterken drank te bestrijden, volgens het stelsel van den wettelijk geregelden drankverkoop. Maar daarnaast was het doel afdoende maatregelen voor te schrijven tegen den clandestienen verkoop, om contrôle op de bedrijven te verkrijgen.

En nu mag men omtrent het beginsel der Drankwet al of niet zoover gaan als de heer van Houten, die in het 3de deel van zijn „25 jaar in de Kamer" reeds omtrent de eerste verscherping der Drankwet in 1885 schreef:

> „Ongelukkigerwijze was er in de nieuwe Kamer ook een kleine meerderheid voor verscherping der Drankwet.",

het voornaamste is, dat iedere vergelijking met het bestrijden van drankmisbruik behoort te worden gerefuteerd.

Wij verkeeren langzamerhand in een atmosfeer, die de bioscopen in één adem noemt met de huizen, bedoeld in art. 188 der Gemeentewet. *De Nederlander* van Zaterdag zegt onwillekeurig terug te denken aan langvervlogen dagen, toen het kwaad der prostitutie van Overheidswege met beschermende maatregelen was omringd. En dan volgt de vergelijking met de bioscoop, die een soortgelijk kwaad is, zij het een kwaad van minder ernstige natuur.

Door een lid dezer Kamer hoorde ik dezer dagen — ook naar analogie — reeds spreken van bioscoophuizen.

Mejuffrouw van Dorp noemt ze in één adem met drankhuizen. Zij heeft het over de „pestilentieele" werking der bioscoop, wat nog erger schijnt te zijn dan pestilente werking. Zij zegt, dat de bioscoop prikkelt en zedeloosheid opwekt. „Alle loopjongens in Haarlem zijn oneerlijk", zegt zij.

(Boon.)

Oorzaak? De bioscoop. Hoe weet u dat? Omdat ik in Haarlem woon. Zij heeft blijkbaar niet gedacht aan den zedenbedervenden oorlogstijd, toen zij op dergelijke hautaine wijze een aantal jonge menschen in een uitzonderingspositie plaatste. Een minder oppervlakkige beschouwing der causaliteitsleer had meer indruk gemaakt!

Mejuffrouw van Dorp is maar 2 maal naar de bioscoop geweest; och, zij is misleid en is naar de verkeerde geweest. Ik kan haar tientallen films noemen — ook in den trant van haar vogelfilm —, waaruit zij verhelderd vandaan zal komen, als zij althans niet meent het toppunt van verheldering te hebben bereikt.

Mejuffrouw van Dorp zegt: Hoe kunt gij toch die commissie van hoogstaande mannen zoo erg vinden? Drie mannen in een rechtbank oordeelen wel over de straf van één dag of twintig jaar.

Een zonderlinge vergelijking! Een rechtbank, die voor zich heeft het Wetboek van Strafrecht en die oordeelen moet over misdrijven en overtredingen, wordt hiermede vergeleken. Is dat niet de slechtste vergelijking die men maken kan? Valt een bioscoopvertooning reeds onder de categorie misdaden?

Mijnheer de Voorzitter! Er zijn tal van films, die het aanzien duizendmaal meer waard zijn dan vele tooneelstukken. Het zou een cultureel nadeel zijn, wanneer tal van historische, literaire, natuurfilms en ook films op het gebied der romantiek niet meer onder de oogen van zeer velen kwamen, omdat het een cultuurbelang is, omdat het ontwikkelend op het volk werkt. Of er geen films zijn, die het tegendeel doen van veredelend werken? Zonder twijfel. Maar meent mejuffrouw van Dorp, dat het tooneel en de literatuur immer veredelend werken? Ik weet niet of mejuffrouw van Dorp ook slechts tweemaal van haar leven naar den schouwburg is geweest, maar wanneer zij dan heeft getroffen „Amor en Co." of „Florette en Patapon", dan zal zij niet hooggestemd zijn teruggekomen. Ik mag haar niet aanraden „Alraune" van Ewers of „La Garçonne" van Marguerite te lezen, maar ik kan haar verzekeren, dat ook op deze gebieden veel aan den man of aan de vrouw wordt gebracht, dat niet tot verheffing strekt.

Wat zal haar standpunt zijn, wanneer deze Regeering voor zou stellen naar analogie van Drankwet en haar geamendeerde Bioscoopwet het aantal schouwburgen te beperken?

Un pur trouve toujours un pur qui le dépure.

Principiis obsta! Zij zal dan met leege handen staan, wanneer onverhoopt ook een dergelijk voorstel mocht komen van deze Regeering.

Er wordt door haar over het hoofd gezien de grensscheiding tusschen de gedragingen, waartegen het recht met zijn dwangmiddelen heeft op te komen en die, waarvan het de bestrijding geheel aan andere krachten, bepaaldelijk aan moreel en zeden of aan de vrije opvattingen der burgers, heeft over te laten. Het streven zij steeds inkorting van het rechtsgebied, zelfbeperking van den wetgever op het terrein der zeden.

Overdaad van rechtsvoorschriften, belemmeringen en beperkingen ondermijnen de kracht van een volk, verslappen het.

Deze betuigingen zijn evidente waarheden uit de liberale school. Maar het begrip „liberaal" is mejuffrouw van Dorp zoo verre, dat een bestrijding daarmede op haar geen indruk kan maken.

Wanneer men Bolland bestreed, deed men het met Hegel, wanneer men het den heer Wijnkoop doet, doet men het met Lenin, en wanneer men mejuffrouw van Dorp bestrijdt, doet men het met van Houten.

Ik citeerde reeds van Houten eenmaal, die de verscherping der Drankwet in 1885 diep betreurde.

Ik zal van mijn tijd geen misbruik maken en mij tot enkele passages beperken. In 1876 schreef hij:

> „De Staatsman heeft geen andere taak dan te zorgen, dat ieder in vrijheid kunne belijden, wat hij voor waar houdt."

In 1887:

> „Het komt er slechts op aan van alle zijden eerbied

(Boon e. a.)

> voor de individueele vrijheid te toonen, voor werkelijk eerbied namelijk, niet voor eerbied, die ondergeschi[kt] is aan het eigen begrip van „de" waarheid en aan d[en] wensch „die" waarheid ook aan anderen op te dringen."

En wanneer men nu zegt, dat dit uit het grijs en nevel[ig] verleden is, een 40 jaar geleden, toen velen onzer nog n[iet] geboren waren, dan citeer ik uit zijn boekje: „Ter voorb[e]reiding der verkiezingen van 1918", toen de een of ande[re] nieuwe partij door hem werd voorbereid:

> „Onder den invloed van humanitaire strooming[en] zijn onze politieke rechtsgeleerden te zeer geneigd m[et] de Kerk en het socialisme mee te doen aan een stri[jd] met wetsparagrafen tegen zonde en armoede, die buit[en] het gebied ligt van het recht. Het recht heeft zijn eig[en] taak, daarbinnen valt geen zedelijke tucht. Toegeeflij[k]heid jegens ziekelijke elementen heeft in het soci[ale] levens hetzelfde gevolg als in het familieleven. De g[e]zonden worden er de dupe van."

Tot hiertoe.

Juist! Zou van Houten niet uitroepen: „Quantum mutat[us] ab illa? Is dat nu de loot van de „hersteld-liberalen", a[an] wie ik met behulp van Volkswelvaart en den Texelschen he[er] Braam, de drie geassocieerde belangen van Hersteld-Liber[a]lisme, Volkswelvaart en Texels-Bagdadsche belangen h[eb] opgedragen?

Mijnheer de Voorzitter! Mijnerzijds mij stellende op h[et] liberale standpunt, acht ik deze wet met betrekking tot volwassenen zoozeer in strijd met de beginselen van vr[ij]zinnigheid, dat ik daaraan mijn stem niet zal kunnen geve[n].

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik z[al] enkele opmerkingen maken naar aanleiding van de gehoud[en] redevoeringen, maar eerst wil ik even terugkomen op e[en] paar opmerkingen, speciaal te mijnen opzichte gemaakt do[or] den heer Marchant.

De heer Smeenk heeft al bij interruptie opgemerkt, d[at] die redevoering niet zeer serieus was en mischien verdient bewuste zinsnede dan ook niet de aandacht, die ik er aan v[ind te] schenken. Toch wil ik ze die eer bewijzen. In het *Ko[rt] Verslag* vind ik in die redevoering van den heer Marcha[nt] de volgende zinsnede:

> „Zij kunnen zelfs zóó de fantasie prikkelen, dat h[et] bijwonen van twee voorstellingen heeft geleid tot onderstelling, dat er in de goede stad Haarlem ge[en] enkele loopjongen meer eerlijk is. Men somt aller[lei] ijselijkheden op en geeft er de bioscoop de schuld va[n]. Men is verder gegaan: na twee bezoeken verklaarde me[n] dat de bioscoop is een kroeg of een bordeel."

Of de heer Marchant met dat laatste mij bedoeld hee[ft], weet ik niet, wel wil ik zeggen, dat ik dat laatste niet geze[gd] heb. Die opmerking had blijkbaar dezelfde bedoeling a[ls] die van den heer Boon — en die ook in verschillende inte[r]rupties is ten beste gegeven —, dat iemand, die slechts twe[e]maal de bioscoop bezocht had, geen recht van medesprek[en] zou hebben. Dit is een wonderlijke opvatting. Dat zou b[e]teekenen, dat wanneer wij een wet maken tegen een zek[er] kwaad, alleen die afgevaardigden recht van medesprek[en] zouden hebben, die geregeld laat ik zeggen althans van h[et] „goede" van dat kwaad gebruik maken. Wanneer wij e[en] Bioscoopwet maken, zouden alleen de geregelde bioscoo[p]bezoekers mogen meespreken; als wij een Drankwet make[n], alleen de geregelde kroegloopers! Ik houd mij liever bij [de] tegenwoordige opvatting, dat wij allen recht, ja plicht t[ot] oordeelen, eventueel medespreken hebben over de wetsontwe[r]pen, die ons hier worden voorgelegd. Ik heb eens van [den] Mijnheer de Voorzitter, in scherts een opmerking gehoor[d], dat wij allen even goed op de hoogte waren van de zake[n] die hier behandeld worden. Aan die scherts lag, geloof i[k], een grond van ernst ten grondslag, omdat zij naar mij[n] inzicht beteekende, dat het onbetamelijk zou zijn van h[et] eene lid, wanneer het de bronnen van informatie van ande[re]

(an Dorp.)

den zou beoordeelen. Wij hebben allen onze bronnen van formatie en op het oogenblik is er een speciale bron van formatie, nl. de Staatscommissie, tot wie wij ons konden enden.

Nu wensch ik niet te beoordeelen, of de heer Marchant Nota van de Staatscommissie niet heeft gelezen, dan wel hij die en de bijgevoegde verklaringen van deskundigen bsoluut wenscht te negeeren. Het een lijkt mij een even njuiste handelwijze als het andere. Als ik nooit in een ioscoop geweest was, zou ik uit de Nota voldoende informatie hebben kunnen putten.

Mijnheer de Voorzitter! Uit het waarschijnlijk niet lezen an die Nota vloeit ook voort de onjuiste conclusie, dat ik it mijn bioscoopbezoek dat oordeel over die Haarlemsche opjongens zou hebben opgedaan. Het is niet geweest een omerking van mij, maar een opmerking van een deskunige, die door de Staatscommissie in haar verslag is opgeomen (op bladz. 51 van het rapport), die dus, naar het mij oorkomt, ernstig moet worden genomen. Deze deskundige door de Commissie en dus ook door mevrouw Hugenholtz rnstig genomen.

Ik heb gezegd, dat, naar wat ik meende te weten uit de ad, waar ik dichtbij woon, die opmerking inderdaad uist is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb thans afgedaan met de pmerkingen van den heer Marchant. Ik wil er het volgende lleen nog bijvoegen. De heer Kleerekoper heeft mij geraagd, of ik meende, dat een normaal kind door bioscoopezoek zou kunnen komen tot diefstal. Ik meen, dat dat zeer el mogelijk is en ik meen, dat het zeer in strijd is met e sociaal-economische opvattingen van den heer Kleereoper om dat te betwisten, want ik meende, dat juist de rondslagen van het socialisme waren, dat alle oorzaken van lles, de grond zelfs van het geestelijk wezen van den aensch, gelegen zijn in het economisch milieu, in de econoaische omstandigheden.

Die omstandigheden kunnen o. a. hierin bestaan, dat het ind niet bezoekt goede scholen, mooie lezingen, hoogstaande ooneelvoorstellingen, maar aangewezen is voor zijn vermaak p de bioscoop.

Mijnheer de Voorzitter, in het algemeen, heb ik gezegd, an men hier weinig bereiken met een doctrinair vrijheidsegrip, met een doctrinaire tegenstelling tusschen rechts en inks. Op dat punt sluit ik mij volkomen aan bij den heer Kleerekoper en het heeft mij zeer verbaasd, dat hij meende e moeten meedeelen, dat ik gisteren juist het omgekeerde ou hebben gezegd. Ik ben begonnen te zeggen, dat tusschen le levensbeschouwingen van rechts en links op dit punt weinig verschil is. Ik heb er op gewezen, dat het denkbeeld an de bestrijding van het bioscoopkwaad door de keuring olstrekt niet is een denkbeeld van rechts alleen. Een dezer lagen is weer een adres van een speciaal comité van actie tot ons gekomen.

Welnu, de voorzitster van dat comité van actie is een bekende Haagsche philanthrope van liberalen huize, mej. Suze Groshans. Daarom heeft het mij verwonderd, dat men van de zijde van den Vrijheidsbond met die doctrinaire tegenstelling, waarmede men op dat punt niets bereiken kan, is gekomen.

Wanneer dan ook *De Maasbode* (ik heb het zelf niet gelezen) zegt, dat ik geen liberale denkbeelden heb verkondigd, kan *De Maasbode* daarmede niets anders bedoelen dan de doctrinair liberale denkbeelden, zooals die tegenwoordig door den Vrijheidsbond worden gepropageerd.

Er wordt hier gezegd, dat de Overheid geen zedenmeester moet zijn. Daarmede zijn wij het allen eens. Wij bedoelen daarmede, dat de Overheid zich niet op iederen voetstap achter de menschen moet stellen en voortdurend moet zeggen: gij moet dit niet doen en gij moet dat niet doen.

Aan den anderen kant zijn wij het er echter allen mee eens, dat de Overheid algemeene regelen moet stellen en ook altijd stelt, waarnaar wij ons volgens de Overheid moeten gedragen en waarmede zij tracht eenigszins te leiden volgens de denkbeelden, die gemeengoed zijn in onze geheele maatschappij.

Daarvan is de Drankwet een voorbeeld. Ik heb tot mijn verbazing gehoord van den heer Boon, dat de Drankwet niet zou zijn een uitvloeisel van de gedachte aan drankbestrijding, want ik geloof, dat deze stelling zoo onjuist mogelijk is. Ik heb niet gisteren of vandaag de toelichting op het ontwerp-Drankwet van 1881 gelezen, maar wel wat de heer Rengers daarvan schrijft, namelijk — en dit is de algemeene opvatting —, dat het denkbeeld, ten grondslag liggend aan de Drankwet, is geweest: drankbestrijding. En vanmorgen nog heb ik gelezen de toelichting op de Drankwet van 1904 en daarin staat juist hetzelfde.

Ook van Houten is niet geweest tegen het denkbeeld, om het drankmisbruik te beperken, integendeel, maar hij meende, dat het te doen was langs een anderen weg, namelijk door verhooging van het vergunningsrecht. Daardoor, zoo meende hij, zou het aantal drankgelegenheden verminderen. Hij had echter bezwaar tegen het groot getal administratieve moeilijkheden en bepalingen, welke de Drankwet den menschen in den weg zou leggen. Nu laat ik daar, of het doel op een andere wijze te bereiken zou zijn geweest, maar het is een feit, dat de Drankwet zooveel belemmeringen en onaangename bepalingen inhoudt. Gisteren heb ik echter reeds opgemerkt, dat dit met een vergunningsrecht voor de bioscoop niet het geval zou zijn, doch ik zal gaarne nader de moeilijkheden hooren, welke men hiertegen heeft aan te voeren, en mochten die overwegend zijn, dan rest mij niet anders dan mijn voorstel dienaangaande in te trekken.

Nu hebben de redevoeringen van sommige sprekers den indruk gemaakt, alsof het hier gaat over een algeheel verbod van de bioscoop. Daarvan is echter geen sprake. Alleen de heer Kersten heeft een motie, dit ten doel hebbende, ingediend, maar ik geloof, mij aan een niet al te boude voorspelling te wagen, wanneer ik onderstel, dat deze motie wel zal vallen.

Daarom behoef ik niet lang te spreken over de vraag, of er al dan niet veel goeds in de bioscoop is gelegen; men kan ze niet plotseling afschaffen; daartoe is de bioscoop reeds veel te veel ingeburgerd in ons volk. Ik laat nu daar, of dit gelukkig is of niet.

Onze bevolking is uithuizig geworden; dit is een feit, dat ik betreur; ik behoor tot de menschen, die gelooven, dat wie niet in zijn huiselijk leven gelukkig is, nergens gelukkig is; maar het is een feit, en de heer Stulemeijer heeft te recht gezegd, dat wij met de realiteit rekening moeten houden. Een verbod van de bioscoop zou waarschijnlijk meer kwaad dan goed uitrichten. Ieder maatschappelijk verschijnsel heeft zijn oorzaken en zijn gevolgen, en of men een verschijnsel verbiedt, de oorzaken blijven toch en dan krijgt men misschien andere gevolgen. Wanneer echter zoo'n verschijnsel op zich zelf buitengewoon slechte gevolgen heeft, dan moet men zien of men daaraan niet iets kan doen.

Er is op gewezen, dat er verschil is — wat mij ook niet onbekend was — tusschen de wijze, waarop de burgemeester het recht heeft om in te grijpen en de wijze, waarop de keuringscommissie het recht zal hebben om in te grijpen, maar ik meen, dat de wijze, waarop de burgemeester kan ingrijpen, meer vrijheidbeperkend is. De burgemeester kan verbieden en hij is daarbij aan geen enkele censuur onderworpen; hij mag verbieden, ook als hij misschien maar van hooren zeggen heeft dat een stuk zus of zoo is; hij is volkomen vrij in zijn doen en laten. Deze commissiën zullen ten minste verplicht zijn zich van te voren precies rekenschap te geven van de film, ze te zien.

Een zeker bezwaar tegen dit ontwerp is bij mij echter blijven bestaan. De Minister heeft mij niet kunnen duidelijk maken, in hoever hij eigenlijk meent, dat de commissie een andere wijze van keuring zou kunnen volgen dan die waartoe tot nog toe de burgemeester het recht had. Ik zie de reden tot het in het leven roepen der commissie vooral daarin, dat de burgemeester dat werk niet doen kan. De Minister schijnt er een ander soort van keuring in te zien, maar het is mij

(van Dorp e. a.)

niet duidelijk geworden, hoe hij kan meenen, dat de commissie andere maatstaven kan aanleggen.

Ik blijf daarom bij hetgeen ik reeds gisteren zeide, dat die keuring niet veel meer zal opleveren dan een belemmeren van de excessen, maar dat ook daarom zonder nadere bepalingen deze wet betrekkelijk weinig zal doen.

Een laatste opmerking van den Minister heeft mij in de hoogste mate verbaasd. Hij zegt: hoe kunt gij komen tot een voorstel tot beperking van de bedrijfsvrijheid, terwijl de heer van Houten toch nog in 1893 een absolute vrijheid voor de bedrijven had bepleit.

De heer van Houten zou geen rechte liberaal zijn, als hij mij niet de volkomenste vrijheid liet in het uitspreken van mijn eigen overtuiging. Hij heeft voldoende vertrouwen in die overtuiging.

Wanneer men den heer Boon hoort, dan zou men werkelijk verbaasd zijn, dat van Houten mij hier op deze plaats gewenscht heeft en niet den heer Boon of den heer Dresselhuys. Maar ik kom terug tot de uiting van den Minister.

Ik geloof dat de Minister, toen hij zich aldus uitliet, twee verschillende zaken door elkander haalde. Bij de behandeling der wet op de bedrijfsbelasting had men het eenvoudig over economische zaken en toen heeft van Houten gezegd, dat, wilde men economisch voordeel voor den Staat behalen, men niet moest belemmeren de vrijheid van het bedrijf. Thans hebben wij het absoluut niet over economische zaken, maar over een moreele zaak. En nu doet het er in dit verband niets toe, of de ondernemers van bioscopen groote voordeelen zullen behalen of niet, wij achten die voordeelen geen voordeel voor de gemeenschap, als daaraan moreele nadeelen verbonden zijn. Dat is een geheel ander standpunt en men zal het met mij eens zijn, de Minister in de eerste plaats, dat economische overwegingen niet op ieder oogenblik en alleen den doorslag moeten geven.

Ik heb nog het een en ander gehoord van den heer Boon. Ik wist eigenlijk al wat ik hooren zou, want ofschoon de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* vóór de verkiezingen zeer in twijfel was aan welke zijde zij eigenlijk stond, na de verkiezingen heeft zij haar hart zoozeer verpand aan den Vrijheidsbond, dat men iets 's avonds in die courant leest en het den volgenden dag dan hier van den heer Boon hoort.

De heer Boon wees er op, dat er eenig verschil is tusschen de manier, waarop de rechter uitspraak doet, en die, waarop de keuringscommissies zullen oordeelen. Ja, er zijn op de wereld geen twee gelijke menschen en ook geen twee gelijke dingen. Bij de rechtspraak gaat het over veel ernstiger zaken en daar worden dus ook andere eischen gesteld, maar ik wijs er op, dat de rechterlijke macht toch ook geen andere waarborgen biedt dan dat zij benoemd is door de Kroon en dat men moet hebben een graad in de rechtswetenschap; de bioscoopcommissie zal eveneens benoemd worden door de hoogste autoriteit in den lande, de Kroon. Mij dunkt, dat dat zoodanigen waarborg geeft, dat men niet met zulk een achterdocht tegenover die commissie behoeft te staan.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Vliegen**: Mijnheer de Voorzitter! Na de redevoering van den heer Kleerekoper zal ik in mijn repliek zeer kort zijn. In de eerste plaats wensch ik den vinger te leggen op de eigenaardige manier, waarop de Minister geredeneerd heeft, toen hij, na een appreciatie zijnerzijds van de redevoeringen van den heer Dresselhuys en van mij, eigenlijk heeft gezegd, dat hij de toezegging, dat hij ook met overwegingen van de linkerzijde zou rekening houden, introk.

De Minister zegt, dat dat alleen den heer Dresselhuys geldt, maar dat verandert principieel aan de zaak niets. Als de Minister in het algemeen heeft gezegd bij zijn beleid ook rekening te zullen houden met de minderheid en haar opvattin-

(Vliegen.)

gen, vooral op een gebied als dit, dan moet dat blijven den, ook als de minderheid of een deel van de minderl het gebodene niet mooi vindt, en onafhankelijk van de wi waarop zij dat uitspreekt. Indien de bedoeling is om e voudig te zeggen: wij hebben de meerderheid en gij kunt v de rest praten zooveel gij wilt, wij trekken er ons niets aan, dan weten wij ten minste, waaraan wij toe zijn. In schen zal ook de Minister wel gevoeld hebben, dat het w trouwen, dat inderdaad heeft gesproken uit mijn rede, in censuur, in de opvatting: dwingt ze om in te gaan, zo die bestaat, althans bij het meest dogmatische deel van rechterzijde, gewettigd was, vooral na de redevoeringen de overzijde. Zoo bijv. na de rede van den heer van der Mo die meende, dat het criterium, wat zedelijk is, alleen bij rechterzijde berust; immers, hij zeide, in antwoord op n opmerking, dat niemand kan bepalen wat zedelijk is: ik aannemen, dat de heer Vliegen daarmede groote moeite he m. a. w., hij heeft er zelf geen moeilijkheden mee. Daarv zijn wij juist zoo bang, die menschen weten het zoo gewel precies, dat zij in hun eigengerechtigdheid de opvattin van anderen veroordeelen. Niemand onzer zal ooit verdedi werkelijk onzedelijke voorstellingen. Maar deze censuur g niet tegen onzedelijke voorstellingen, evenmin als bij de c suur van burgemeesters op tooneelstukken, want „De Me en „Allerzielen" worden niet verboden, omdat zij onzede zijn, maar tegen de tendenz in die stukken, omdat er stell gen in worden verkondigd, die men gevaarlijk vindt. Zoo g het ook niet tegen de onzedelijke films. Ik weet niet, of hier te lande worden opgevoerd. Ik ben meer dan tweem in de bioscoop geweest — neem mij niet kwalijk, mejuffro van Dorp, ik hoop, dat ik nog niet zoover in zedelijkheid l achteruitgegaan, dat men mij niet meer aankijkt. Men kri hier echter te doen met zulke geweldig subjectieve opvatt gen. Als ik hoor, dat een beroemde film, die overal is op voerd, ergens wordt verboden, omdat daarin voorkomt (een jongen een ruit ingooit, dan bemerkt men, waartoe m komt.

Het gevaar zien wij ook hierin, dat men zich keert teg films met een bepaalde strekking, die bedoelen propagan voor en tegen iets te maken.

Wanneer het volwassenen geldt, zeg ik: blijf er af, la de menschen zelf uitmaken, of zij er willen heengaan. Ik b bovendien er zeker van, dat van menige film een buitengewo goede invloed ook op het kindergemoed uitgaat.

Ik heb bij voorbeeld films gezien, waarin dieren met gro liefde werden behandeld door menschen. Het zien en l begrijpen daarvan moet op een kind een goeden invlo hebben. Bovendien gaat van de film een zekere ontwikkeli uit. Ik denk er bij voorbeeld aan, hoe oud ik was toen ik v het eerst van mijn leven een schip zag. Iemand, die gebo is en opgevoed in een dorp, ver van zee gelegen, weet n hoe een schip er uitziet, hoogstens op een plaatje, ma heeft in werkelijkheid nooit een schip gezien anders dan e roeibootje in de gracht van het kasteel in de nabijheid. W neer een kind van dien leeftijd dan op de film een schip z in volle beweging, krijgt het een heel ander begrip van h geen elders gebeurt.

Inderdaad gaat van de bioscoop een zekere ontwikkeli uit. Het komt er maar op aan wat men ziet en wat men n ziet. In dit geval ziet men het goede niet, men wil het o niet zien, maar wanneer hier of daar een geval voorgekom is, waarin van de bioscoop een slechte invloed is uitgegaa maakt men daarvan onmiddellijk een geweldige drukte.

De heer **Ter Hall**: De verkeersfilm van de gemeente Ro terdam wijst op het gevaar van sinaasappelenschillen.

De heer **Vliegen**: Dergelijke zaken behooren tot een terrei waarop de bioscoop ontwikkelend werken kan. In elk gev is het onjuist, wanneer men het voorstelt alsof de biosco in het algemeen niets dan kwaad doet. Vooral voor mensch en kinderen, die in bekrompen levensomstandigheden o groeien en die niet in de gelegenheid zijn eens te zien w elders in de wereld voorvalt, heeft de bioscoop ontwikkelen waarde.

Ik heb gevraagd naar feiten en cijfers, die verband zoud aantoonen tusschen de bioscoop en de stijgende criminalitei

(Vliegen.)

k ontken ook, dat die stijgende criminaliteit bestaat; een aar jaar geleden tijdens den oorlog bestond die stijging, aar op het oogenblik worden de cijfers meer normaal. Nu omt de heer van der Molen met twee dingen, die hij als berijzen voordraagt, met een stuk uit *De Telegraaf* van iemand, ie blijkbaar een slechte film heeft gezien, en met de meening an mr. de Bie. Deze beperkt zich echter tot jeugdige personen en over hun bescherming tegen excessen van de biosoop bestaat in de Kamer geen verschil van meening. Waneer dus de heer Stulemeijer het verwijt van overdrijving icht naar mij, dan zeg ik: opvattingen als de heer van der folen verkondigde, die de heer Smeenk liet verstaan en die ij den heer Rutgers van Rozenburg niet afwezig waren, doen ns vreezen voor den geestelijken dwang, die op deze wijze logelijk wordt gemaakt.

Wanneer men zoover gaat als mejuffrouw van Dorp, oudt eigenlijk alle redeneering op. Het is onverantwoordeijk, een uitdrukking te bezigen ten opzichte van loopjongens, oals zij heeft gedaan. Mejuffrouw van Dorp zegt nu, dat it stond in het verslag van de Staatscommissie, maar dan ordt het nog onverantwoordelijker: zij zegt het niet zelf n staat er niet voor, maar zij praat anderen na. Laat ik ven wijzen op de mogelijke practische gevolgen van een ergelijke uiting. Laat eens een jongen om werk komen bij en patroon, die hem vraagt: wat heb je tot nu toe gedaan? k ben loopjongen geweest. Waar? In Haarlem. Is dat een anbeveling? Zoo kan groot kwaad gesticht worden. Het zou etzelfde zijn als wanneer ik één dronken student zie en op rond daarvan beweer: de studenten zijn altijd dronken. Als k dat deed, zou dat groote protesten uitlokken. Het schijnt ronwens, dat alle loopjongens in Haarlem voortdurend in e bioscoop zitten, zeker om uit te rusten van het voorturend loopen. Of dergelijke dingen in een verslag staan of iet, dat beteekent niets, het is een schromelijke overdrijing, waaraan niet de minste waarde is te hechten.

Men zegt nu: gij moet niet zoo spreken over geestelijken wang, want er zijn wel andere dingen, waar dwang bij te as komt, en die gij wel goedvindt! Mijnheer de Voorzitter! k heb het hier slechts over geestelijken dwang. Wanneer ien de Drankwet als voorbeeld aanhaalt, dan moet ik dat oorbeeld wraken, want dat is iets, dat men meten kan met en maat, die iedereen kan hanteeren. Wat dronkenschap , althans indien die een zekeren graad bereikt heeft, daarver kan geen verschil van meening heerschen. Hetzelfde eldt van de keuring van levensmiddelen. Maar wanneer ien op geestelijk terrein komt, dan wordt de zaak anders.

Nu verbaast het mij, dat mejuffrouw van Dorp, die in aterieele zaken zoo geweldig voor de vrijheid pleit, juist e oude gezonde opvatting van het liberalisme ten aanzien in de geestelijke vrijheid in den steek laat.

Als het er om gaat om de openbare zedelijkheid te bechermen, dan zeg ik, dat wij die bescherming op het oogenlik ook reeds hebben. Bepaald onzedelijke films worden op et oogenblik in ons land vrijwel niet aangetroffen. De geeentelijke commissies hebben er geen ervaring van. De ioscoophouders zelf weten, dat zij op dit punt in ons land oorzichtig moeten zijn en zij zijn dat dan ook. Maar het aat niet over de onzedelijkheid, maar het gevaar voor de eestelijke vrijheid. Wanneer mij iets tegenstaat in dit etsontwerp, dan is het zeker niet de bescherming van de edelijkheid, maar het gevaar voor kwezelarij, die in ons land og altijd een groote rol speelt.

Nu heeft de Minister gezegd, dat als dit wetsontwerp wordt angenomen, de gemeentelijke keuringen vervallen. Dat aat dus volgens de opvattingen van den Minister vast. Als eze wet tot stand komt, dan moeten krachtens artikel 150 an de Gemeentewet de gemeenten verder van deze zaak aflijven. Als dat nu vaststaat, en de wet zou zoodanig worden ewijzigd, dat de bemoeiing met films, die uitsluitend voor olwassenen dienen, wegvalt, dan blijft toch vaststaan, dat e gemeente toch van het heele bioscoopterrein moet afblijen. Er is nl. niet een gedeelte van het terrein tot Rijkszaak rklaard, maar in het algemeen de maatschappelijke gevaan van de bioscoop. Wanneer dit dus Rijkszaak is geworden, ijft de gemeente verder van dit geheele terrein af.

(Vliegen e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou aan den Minister willen vragen, of deze opvatting juist is.

In de tweede plaats wil ik er op wijzen, dat in het ontwerp staat, dat de bemoeiingen van particuliere vereenigingen en dergelijke door Ons worden erkend. Die particuliere vereenigingen hebben toch niets te maken met die bioscopen, die er zelf niet om vragen. Het staat dus goed vast, dat zij zich niet hebben te bemoeien met andere inrichtingen dan die, welke de censuur van die vereenigingen wenschen. De geheele beteekenis van deze particuliere bemoeiing is, dat de bioscoophouder, die een door een dergelijke vereeniging goedgekeurde opvoering geeft van verschillende films, zich op het oordeel van die vereeniging kan beroepen, terwijl die uitspraak verder geen wettelijke kracht heeft. Dit is een tweede punt, Mijnheer de Voorzitter, dat ik zeer gaarne zou willen zien vastgesteld.

Ten slotte een enkel woord over het amendement van den heer Dresselhuys, dat ik mede heb onderteekend, en de motie van den heer Marchant.

Na de redevoering van den heer Marchant erken ik, dat met het amendement de zaak nog niet in orde is. Het geheele licentiestelsel blijft bestaan en de zaak wordt, doordat het alleen de bemoeiing met de jeugd betreft, wel een beetje topzwaar. Ik geloof inderdaad, dat het zoo niet gaat. Des te meer beteekenis krijgt daardoor voor mij de motie van den heer Marchant. Ik zou daarom, met den heer Kleerekoper, ernstig aan den voorsteller willen verzoeken de tweede alinea:

> ,,dat overigens de geldende wet voldoenden waarborg biedt voor de bescherming van openbare orde en zedelijkheid,",

uit deze motie te nemen.

Ik stel mij voor, dat het volgende gevaar daarin zit. Wanneer wij binnen betrekkelijk korten tijd de wijziging van de Gemeentewet aan de orde krijgen en we moeten artikel 188 van die wet opnieuw behandelen, zouden wij nu reeds een uitspraak hebben gedaan, die ons op dat oogenblik in belangrijke mate zou binden.

Voor de beteekenis van de motie kan m. i. die alinea best gemist worden. Het komt aan op de conclusie. Er wordt gezegd, dat de Overheidsbemoeiing met de bioscoop zich niet verder zal uitstrekken dan tot de jeugd en dan wordt de Regeering uitgenoodigd:

> ,,een wijziging van het aanhangige ontwerp van wet in dien geest in overweging te nemen."

Indien de heer Marchant deze wijziging in zijn motie zou willen aanbrengen, zou hij aan de neiging tot voorstellen onzerzijds belangrijk te gemoet komen.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijnheer de Voorzitter! De verschillende sprekers, die zich over dit ontwerp hebben uitgelaten, zijn het er allen over eens, dat het gewenscht is maatregelen te treffen ter bescherming van het kind.

Het ontwerp stelt daarvoor voor keuring van films. In mijn betoog van eergisteren heb ik getracht aan te toonen, dat men daarmede niet bereikt het resultaat, dat men verlangt.

Ik heb er op gewezen, dat, waar men in die keuringscommissie bij elkaar brengt personen van geheel verschillende levensbeschouwing, het niet mogelijk is daarmede tot een resultaat te komen, dat inderdaad bevredigend is, omdat de meeningen omtrent de vraag, wat geschikt is voor een kind, afhangen van de levensbeschouwing en tusschen de met elkaar in botsing komende levensbeschouwingen gaapt een klove, welke niet te overbruggen is; het is dus onmogelijk om in den boezem van zulk een commissie tot een bevredigend resultaat te komen.

In dit verband wijs ik op de uitlating van den heer Vliegen zooeven, dat hij niet bang is voor zedelijkheidsopvattingen, maar voor kwezelarij; daaruit blijkt, dat hetgeen de een noemt een eisch van zedelijkheid, de ander kwezelarij noemt. Men gevoelt wel, dat het onmogelijk is om, wanneer dergelijke personen samen in een commissie zitten om een film voor kinderen te keuren — het gaat alleen om de bescherming van het kind; ik heb niet gesproken over een

keuring voor volwassenen —, een resultaat te bereiken, dat ieder bevredigt.

De heer Kleerekoper wil, dat de commissie zal zijn de resultante van de verschillende geestelijke stroomingen in ons volk, maar ik acht het onmogelijk om een resultante te krijgen uit stroomingen, die zoo lijnrecht tegenover elkander staan.

Wij zullen het doel niet bereiken op de wijze als het wetsontwerp bedoelt en daarom meen ik te moeten voorstaan een absoluut verbod van het bezoeken van bioscopen voor kinderen beneden 18 jaar, niet van het bezoeken van alle filmvoorstellingen, maar van bioscooptheaters.

Ik wijs op enkele uitlatingen, die ik met interesse heb genoteerd, in de eerste plaats van den heer Dresselhuys, die volgens de *Handelingen* heeft gezegd:

„Ongetwijfeld is in dit wetsontwerp de zeer belangrijke en goede tendenz, dat het kind zal worden beschermd tegen zedenbederf, tegen uitbuiting door depraveerende speculators op de hartstochten van de menigte. Mijn praktijk op het gebied van de kinderbescherming leerde mij, dat ongetwijfeld soms door jeugdige personen misdrijven werden gepleegd onder den invloed van voorbeelden uit de bioscoop. Ik wil er dadelijk bijvoegen, dat ik allerminst overtuigd ben, dat deze wet ook voor de jeugd hierin zeer veel zal veranderen."

De heer Dresselhuys verwacht dus van de voorgestelde maatregelen niet veel. Precies wat ik gezegd heb.

En volgens het *Kort Verslag* zeide de heer Vliegen:

„Niemand in sprekers fractie heeft echter bezwaar tegen bescherming van de jeugd. Of het veel helpt, is de vraag, maar men kan voorbehoedende maatregelen nemen voor hen, die geen juist begrip van verantwoordelijkheid hebben, ook al is het voor anderen niet noodig en is de maatregel niet vèr-strekkend."

Deze uitlatingen bevestigen geheel wat ik den vorigen keer heb betoogd. Wij willen allen hetzelfde doel: bescherming van het kind; dat wil de Regeering ook; maar èn volgens den heer Dresselhuys èn volgens den heer Vliegen èn volgens mij bereikt men dat doel niet met hetgeen de Regeering voorstelt. Vandaar dat ik gemeend heb de aandacht te moeten vestigen op een meer stringenten maatregel ter bescherming van het kind.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Van hetgeen ik heden gehoord heb, heeft in bijzondere mate de aandacht getrokken de wankelende meening van den heer van Gijn, de aarzelende wijze, waarop dit lid van den Vrijheidbond zich losmaakte van zijn richting en toch ook weer niet wist welke positie hij op dit moment moest innemen. Ik heb met een zeker genoegen gehoord, dat de heer van Gijn althans tot de conclusie kwam, dat voor het tooneel eenige censuur noodig is en voor de bioscoop eenige meerdere censuur noodig is. Toen hij bij die conclusie was aangeland, had hij ons ook moeten zeggen op welke wijze die meerdere censuur behoorde te worden toegepast. Te dien aanzien is de heer van Gijn in gebreke gebleven. Alleen heeft hij den veiligsten weg gekozen en gezegd: zooals de wet de zaak regelt, lijkt mij dat vrij goed, maar in de Memorie van Toelichting en in de Memorie van Antwoord staan een paar passages, welke ik bedenkelijk vind. Ik had van den heer van Gijn bij de overtuiging, welke hij omtrent deze materie heeft, verwacht, dat hij positief had medegedeeld, dat hij de regeling, zooals die in de wet was opgenomen, acceptabel vond. Maar de heer van Gijn bleek, ofschoon hij zich van zijn partij trachtte los te maken, met zijn eene been nog vast te zitten aan de opvattingen uit de liberale periode, toen men alles, wat bedoelde om het openbare leven tegen indringend kwaad te beschermen, als contrabande verwierp, van welke opvattingen wij dezer dagen op luidruchtige wijze de naklanken hebben gehoord uit de monden van de heeren Dresselhuys, Vliegen en anderen. Ik hoop, dat dat eene been van den heer van Gijn ook zal losraken en hij dan moedig zal meestappen om te helpen een

goede wet te krijgen, welke de Overheid in staat stelt o het kwaad, dat wij wenschen te keeren, tegen te gaan.

De heer Kleerekoper heeft gezegd, dat die fanfares van rechterzijde overdreven waren. Ik geloof, dat het juist omg keerd is en dat, wanneer de linkerzijde niet op zulk een lui ruchtige wijze met fanfares over zedelijkheidsapostelen, ov domperswetten, over kwezelarij en dergelijke dingen, die v ons — laat ik het maar harop zeggen — niet zoo maar lat aanleunen, het antwoord van deze zijde ook in een eenigszi anderen toon zou zijn gesteld. Wij zijn van nature tot d vrede geneigd, maar als men ons den handschoen toewer zijn wij gewoon dien op te rapen en onzen plicht te doe Daarom was de heer Kleerekoper verstandiger geweest h te laten bij hetgeen hij gisteren bij wijze van interrupt heeft gezegd. Hij heeft getracht heden die interruptie, wel hij gisteren zich tegenover mij heeft veroorloofd, toen mij bepaalde tot het doen van de mededeeling: „u, Mijnhe de Voorzitter, zult wel van mij willen aannemen, als ik ze dat ik over dat onderwerp wel iets naders had te zeggen uit te werken en ons te doen gelooven, dat hij er ook wel ie van wist. Gisteren had ik inderdaad de overtuiging......

De heer **Kleerekoper**: Daar hebt u het weer: U weet d alleen. Dat is aan uw zijde altijd zoo.

De heer **van der Molen**: Ik ben vastelijk besloten om eens precies te zeggen, wat ik gister teruggehouden he Ik had gister de hoop en de verwachting, dat, toen mij bediende van een beeld, de heer Kleerekoper als pseud theoloog dat onmiddellijk op de rechte wijze zou verstaa Dat andere heeren van de overzijde, die hier toen hospitee den, waaronder juristen, dadelijk dachten aan de doodstr daarover sloeg ik de handen in de lucht; het deed o zien, hoeveel er in de vorming van die menschen ontbree waar zelfs mannen met een universitaire opleiding dergelij eenvoudige beelden niet verstaan. De heer Kleerekoper, pseudo-theoloog ......

De heer **Kleerekoper**: Wat is dat: een pseudo-theoloo

De heer **van der Molen**: ...... met wien ik wel eens e onderhoud heb gehad op oud-testamentisch gebied, dat vo mij heel leerzaam was ......

De heer **Hugenholtz**: Dat pleit niet in uw voordeel!

De heer **van der Molen**: Alweer een theoloog! Ik h altijd een zeker respect gehad voor de kennis van den he Kleerekoper van het Oude Testament, maar als Nieu Testamenticus is hij totaal mislukt. Want waarover he hij gesproken?

De heer **Kleerekoper**: Nu krijgen we de Gereformee zending onder de Joden!

De heer **van der Molen**: De heer Kleerekoper heeft probeerd, een voorstelling te geven van hetgeen ik gis heb gezegd, die ik reeds bij zachte interruptie heb we te rectificeeren. Hij heeft daarbij gesproken over het zwa der gerechtigheid, een uitdrukking, die ik gister merkwa digerwijze niet gebruikt heb en die ook niet in mijn Bij voorkomt. Ik heb gister een beeld gebruikt, waarvan ie kenner van het Nieuwe Testament de beteekenis kent. M de heer Kleerekoper, die zich opmaakte om met mij daaro een discussie aan te gaan, heeft zich niet de moeite getro zich te vergewissen, wat voor een uitdrukking het was, heeft er voor in de plaats gesteld een gansch andere u drukking, die in mijn Bijbel niet voorkomt. Dat beteeke dat hij zich gewaagd heeft op een terrein, dat hij gan niet kent!

De heer **Kleerekoper**: Het gaat om het zwaard, niet de gerechtigheid. Tracht u er nu niet uit te draaien. Da onwaardig. Het ging om de beeldspraak van het zwaard

48ste VERGADERING. — 15 FEBRUARI 1923.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

(van der Molen.)

De heer **van der Molen**: De schuldige spartelt zoo ...gen ......

De heer **Kleerekoper**: Neen, niet de schuldige. U draait ...t om.

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten spreker verzoeken, ...ans tot de bioscoop terug te keeren?

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Wan-...eer ik sta te spreken en er is iemand, die onophoudelijk ...ezelfde interruptie herhaalt en mij daardoor verhindert ...oort te gaan, dan mag ik vorderen, dat ik den tijd krijg te ...achten, tot die mijnheer klaar is.

De **Voorzitter**: Ik dacht, dat de geachte spreker thans ...oldoende op de interrupties had geantwoord, zoodat hij nu ...ot het onderwerp kan terugkeeren.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben ...ereid over het onderwerp te spreken.

De heer Kleerekoper is verder gegaan en heeft gezegd: de ...lechte films willen wij alle weren, en dat is ook gemakkelijk ...enoeg, want er bestaan algemeene normen, die niet het eigen-...om zijn van een bepaalde groep en die men daarbij kan toe-...assen. Toen verwees hij, en ik zou dit gedeelte van de rede ...an den heer Kleerekoper nog eens in de aandacht van den ...eer Vliegen willen aanbevelen, naar de ervaring in Duitsch-...and. Hij zeide: in Duitschland heeft men het geprobeerd ...et een zekeren band; toen is men overgegaan tot vrijheid en ...ientengevolge heeft de ontwikkeling van de bioscoop een ...odanig karakter aangenomen, dat het tooneel uit zelfbehoud ...enoodzaakt was zich eveneens in die richting te ontwikkelen. ...e heer Vliegen heeft gisteren en vandaag gevraagd: lever ...ij dan toch eens bewijzen en feiten, dat de bioscoop zich in ...lechten zin ontwikkelt. De heer Kleerekoper heeft dit gedaan ...p zoodanige wijze, dat er voor den heer Vliegen alle aanlei-...ding is om op dat spoor verder te gaan, want daar is nog meer ...e vinden. De heer Vliegen heeft gezegd: wat mij tot verzet ...wingt, is de onophoudelijke drang van de rechterzijde om ...aar zedelijkheidsbegrippen aan anderen op te leggen. Wan-...eer dat het motief was, zou ik staan aan de zijde van den ...eer Vliegen. Ik acht mij er verre van om iemand mijn ...egrippen van zedelijkheid te willen opdringen. De heer ...liegen gebruikt de uitdrukking: dwing ze om in te gaan. ...aar die is hier allerminst van toepassing. Wij dwingen ...iemand om in te gaan, maar wij hebben het alleen over de ...nafwendbare taak van de Overheid om datgene, wat naar de ...eening van onzen tijd apert kwaad, onzedelijk en slecht is, ...it het openbare leven te weren. De zorg en waakzaamheid ...an de Overheid voor het openbare erf mag de Overheid ...iet prijsgeven. Elke Overheid begrijpt dat op haar tijd. Ik ...an mij de zaak dan ook niet anders denken, dan dat de ...eeren van links zich in gewrongen positie voelen, want tel-...ens wanneer zij tot uitwerking van hun denkbeelden kwa-...men, dan hoorden wij, dat er toch wel een zekere keuring ...oest zijn. De heer Kleerekoper zeide: het allerergste moet ...r uit, en de heer Ter Hall zeide, dat de bioscoopdirecteuren ...ie scheiding reeds maken. Dat alles bewijst, dat er een ...chifting moet zijn. Maar als men dat dan eenerzijds erkent, ...naar anderzijds, wanneer maatregelen om daartoe te geraken ...orden voorgesteld, zegt, dat dat getuigt van domperij, kwe-...zelarij, dwingen tot ingaan, dat dat is de figuur van den ...edelijkheidsapostel — dat zijn allemaal uitdrukkingen, die ...gebezigd zijn, —, dan is de houding van zoo een linkerzijde ...aarmede veroordeeld.

De heer **van Gijn**: En uw amendement betreffende ⅔ en ½, ...s dat geen domperij? Is dat geen teeken van wat uw geest is: ...dictatuur van de minderheid? Dat is de geest van rechts!

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! De heeren ...ien nu geesten! Dat is slechts een amendement, dat op het oogenblik niet aan de orde is. Ik heb slechts trachten staande te houden, wat ik gisteren gezegd heb, dat alle sprekers hebben bewezen, dat een zekere schifting en keuring noodig is.

Nu heeft de heer Boon iets gezegd, dat ik zeer erg vind. Als dat gebeurd is in opdracht van zijn meester Dresselhuys, dan zal, wat ik daartegen te zeggen heb, op dezen kunnen terugvallen. De heer Boon heeft hier de houding van den heer Dresselhuys verdedigd. Ik geloof, dat het verstandiger ware geweest van den leider van den Vrijheidsbond en diens adjudant, wanneer hun houding ware gerectificeerd. In plaats daarvan wordt hun houding totaal bedorven, doordat de heer Boon hier het beroep van den Minister op de Staatscommissie disqualificeert. De Minister heeft gezegd, dat in die commissie ook zitting hadden mannen van liberale en vrijzinnig-democratische richting en dat met geen woord uit het rapport dier commissie is gebleken, dat die leden zich met den inhoud van dat ontwerp niet konden vereenigen, terwijl zij ook geen gebruik hebben gemaakt van hun recht, om in een afzonderlijke nota van hun afwijkende meening te doen blijken.

Nu komt de heer Boon en zegt pertinent, dat hij weet, dat de voorzitter van de Staatscommissie aan de verschillende leden heeft verzocht geen afwijkende nota in te dienen, maar dat hij toch wel zeer goed weet — ik tracht op te passen niet meer te zeggen dan ik verantwoorden kan —, dat die vrijzinnige leden van de Staatscommissie het er niet mee eens waren.

De heer **van Vuuren**: Daarmede blameert hij die liberale leden.

De heer **van der Molen**: Het gaat er om, of de voorzitter door zijn vraag eigenlijk belet heeft, dat de heeren gevolg gaven aan het gekoesterde of fluisterend uitgesproken voornemen om afzonderlijke nota's in te dienen, maar dat de heeren bovendien in het rapport op geenerlei wijze aanleiding hebben gegeven om door een enkel woord te doen uitkomen, dat zij het er niet mee eens waren en dat zij achteraf bij de behandeling van het ontwerp, dat van de Staatscommissie is gekomen, bij monde van den heer Boon verklaren, dat zij het er niet mee eens waren.

Ik vind dat heel erg.

Ik zonder van die vrijzinnige leden uit den heer Ter Hall, onzen geachten mede-afgevaardigde, die voor zich zelf heeft gesproken en lid was van de Staatscommissie, terwijl hij hier als vrijzinnig lid van de Staatscommissie op duidelijke wijze heeft te kennen gegeven, dat hij het met het wetsontwerp im Groszen und Ganzen niet eens was. Ik zonder ook uit den heer dr. W. W. van der Meulen.

Wij hebben allen het adres ontvangen van het comité van actie, waarvan mejuffrouw Suze Groshans voorzitster is. In den aanvang van het adres lezen wij:

„Op de den 20sten December 1922 te 's Gravenhage onder leiding van den heer dr. W. W. van der Meulen gehouden vergadering van vereenigingen voor maatschappelijke en opvoedkundige belangen, bijeengekomen op initiatief der Vereeniging van Gemeentelijke en Particuliere Bioscoopcommissies in Nederland, waarbij aangesloten zijn de Bioscoopcommissies," enz.,

en verder vernemen wij, dat besloten is een actie te voeren. Onder de onderteekenaars vinden wij, behalve enkele personen, 61 vereenigingen, als den Bond van Nederlandsche Onderwijzers, toch vrijzinnig genoeg, het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap, afdeeling Amsterdam, het bestuur van Volksonderwijs, afdeeling den Haag, de Vereeniging van Staatsburgeressen in den Haag. Aan het slot lezen wij:

„Mede krachtens deze talrijke betuigingen door vereenigingen van de meest uiteenloopende richtingen, die vele duizenden leden vertegenwoordigen, verzoekt het comité van actie u met den meesten aandrang bij de aanstaande behandeling van het wetsontwerp tot bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van

(van der Molen c. a.)

de bioscoop, waarbij in zoo hooge mate volks- en opvoedingsbelangen zijn betrokken, uw vollen steun te willen verleenen aan het beginsel van Rijkskeuring van films."

Dr. W. W. van der Meulen, die deze actie begonnen is, heb ik, wat zijn opvattingen betreft, in de Staatscommissie leeren kennen. Ik zonder dus ook den heer van der Meulen uit van de personen, waarover de heer Boon sprak.

Wie blijven er over? Professor van Dijk, toenmalig raadadviseur van het Ministerie van Justitie. Ik heb den heer van Dijk niet gesproken; ik heb geen schrifturen, waarop ik mij kan beroepen, maar zooals ik den heer van Dijk heb leeren kennen, ook buiten de besprekingen van de Staatscommissie, zooals ik hem jarenlang heb waargenomen, ben ik overtuigd, dat hij ook niet behoort tot die vrijzinnige leden, waarover de heer Boon vanmiddag heeft gesproken.

Ik vraag: wie blijft er over?

De heer Limburg. Maar de heer Limburg is lid geweest van deze Vergadering en heeft hier, naar ik mij overtuigd houd, zulk een reputatie achtergelaten van onkreukbaarheid en onaantastbaarheid, dat ik nooit geloof, dat hij den heer Boon kan hebben verzocht hier zulk een mededeeling te doen.

Ik kan mij dus niet begrijpen, waar die mededeeling van den heer Boon in deze Kamer vandaan komt.

De heer **Boon**: Weet u niet, dat mr. Dresselhuys gisteren bij interruptie precies hetzelfde heeft gezegd? Daar is u niet op ingegaan.

De heer **van der Molen**: Ik heb straks reeds gezegd, dat wat ik hier zeide niet gezegd is aan het adres van den heer Boon, maar dat hij dit maar moet endosseeren aan zijn lastgever. Wanneer waar is, dat de heer Dresselhuys gisteren hetzelfde heeft gezegd, dan moet ik bekennen, dat mij dit ontgaan is en ik het heden voor het eerst van den heer Boon vernam.

De heer **van Vuuren**: Mijnheer de Voorzitter! In eersten termijn heb ik geen deel genomen aan het debat. Ik zal daarom, naar oud gebruik, thans niet ingaan op hetgeen hier door de verschillende sprekers is gezegd, hoezeer mij dit lokt, maar mij bepalen tot een enkele opmerking.

Men heeft in verschillende gemeenten van ons land schoonheidscommissies, die zich in de sympathie verheugen niet in de allerlaatste plaats van vrijzinnigen en sociaal-democraten. Mag ik nu vragen: is schoonheid een vaststaand begrip, dan wel loopen de meeningen daarover uiteen minstens evenzeer als over zedelijkheid? Behoort de kunst wel tot de geestelijke goederen van een volk? Is dit waar, hoe kan men dan goedvinden, dat een schoonheidscommissie, een commissie van zes of zeven leden, uitmaakt, op grond van haar meening over hetgeen schoon is ja dan neen, of een plan van een architect mag uitgevoerd worden, of men mag laten bouwen naar het inzicht van den kunstenaar, en te gelijk dit wetsontwerp wraken, dat niet op het vervaardigen, maar op het vertoonen van films een censuur uitoefent, zich daarbij er op beroepend, dat zedelijkheid geen vaststaand begrip is, een beperking van de vrijheid in deze een vergrijp is aan de geestelijke vrijheid? Bij deze tegenstrijdigheid vraag ik mij af, of de beweging, die hier direct veroorzaakt wordt als maar het woord „zedelijkheid" in verband met een wet wordt uitgesproken, niet een andere oorzaak moet hebben dan dat monopolie, dat de linkerzijde zich aanmatigt als beschermster van de z.g. geestelijke vrijheid. Wil men als beschermer der geestelijke vrijheid optreden, dan is er heel wat minder in te brengen tegen dit wetsontwerp dan tegen de schoonheidscommissiën, die door de meeste liberalen en de sociaaldemocraten met warmte in de gemeenteraden verdedigd worden, hoewel zij in veel sterkere mate als keurmeesters optreden.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw heeft gisteren gezegd: het gaat over de principieele quaestie. Dit is een

(Marchant.)

waar woord. Tot mijn leedwezen moet ik na de lezing v de rede van den Minister, die ik tot mijn leedwezen slec gedeeltelijk heb kunnen aanhooren, verklaren, dat de pr tijk van die rede niet overeenstemt met de uiting, die zoo pas citeerde.

Men heeft het gehad over bedrijfsvrijheid, over *lo option*, over beperking der vrijheid en wat al niet me maar daarover gaat het niet. Ik ga zelfs zoover van beweren, dat, indien er sprake is van een absoluut verb van bioscopen, ik daarover ben te spreken. Ik zeg niet, d ik zal stemmen vóór de motie van den heer Kersten, ma in die motie zie ik niets dat mijn Staatsrechtelijk gewet bezwaart. Men zou er alleen dit van kunnen zeggen, d hij uiting geeft in volkomen vrijheid aan hetgeen ande leden van deze Kamer ook bedoelen, maar die zeer onlogis hun instemming betuigen met dit wetsontwerp. Indien m de bioscoop verderfelijk acht, dan moet men vóór de mot Kersten stemmen en ik verwacht dit dan ook zoowel van antirevolutionnaire als van de Christelijk-historische led der Kamer, voor zoover zij het eens zijn met hun geestv want Rutgers van Rozenburg.

De principieele quaestie is ook niet deze, of men de onzed lijkheid wil bestrijden, een vraag, waaromtrent zich e scherp debat heeft ontwikkeld tusschen den Minister en d heer Dresselhuys. Ik betwist zelfs, dat de onzedelijkheid ons volk zoo schrikbarend is toegenomen. Die schrikbaren toeneming van de onzedelijkheid van ons volk zal toch n culmineeren in de overweldigende meerderheid, die de pa tijen der rechterzijde bij de laatste verkiezingen hebb behaald! En wie mochten beweren, dat al die toegenom onzedelijkheid zich heeft opgehoopt bij degenen, die gewo zijn hun vertrouwen te geven aan de leden, die aan de li kerzijde zijn gezeten, zou ik wel eens willen verzoek eenige studie te maken van de crimineele statistiek. Ik v niemand iets onaangenaams zeggen, maar ik releveer er de conclusie uit, dat het gunstigste figuur daarin wordt g maakt door de Joden.

Ik meen wel te mogen constateeren, dat wij, zooals v hier zitten als verstandige menschen, het wel eens zijn ov de bestrijding van de onzedelijkheid en dat misschien o wel, indien wij met de keuring van films belast waren, o oordeel daarover niet zooveel zou uiteenloopen, maar er zi ook onverstandige keurmeesters. Zoo is hier ook genoen de leerzame film van Nanook, welke ons in kennis bren met het leven der Eskimo's. Van die film is hier en da in ons land de vertooning verboden. Waarom? Omdat e gezin van Eskimo's bij een temperatuur van tientallen gr den onder het vriespunt zich met de ruggen naar het geac publiek ontkleedt om den nacht te gaan doorbrengen ond dierenvellen.

De principieele quaestie. Ik laat mij niet van mijn eig gevoelen daaromtrent afbrengen door een beroep op Staatscommissie. Ik heb alle respect voor die Commissie haar individueele leden, maar ik veroorloof mij hieromtre mijn eigen oordeel te hebben.

Wat is de beteekenis van dit wetsontwerp? Dat is principieele quaestie waarom het gaat: de bioscopen zull worden gestempeld tot Overheidsinrichtingen, de films, d er zullen worden vertoond, zullen zijn Overheidsfilms, d het merk dragen van de Overheid.

Waar dat zoo is, heb ik tot mijn groote verbazing uit rede van den heer Minister vernomen, dat er eigenlijk ge principieel onderscheid bestaat tusschen art. 188 d Gemeentewet en dit wetsontwerp. Hoe is het mogelijk, d de Minister zoo iets zegt en daarbij een beroep doet op Th becke! Deze heeft zich altijd verzet tegen het optreden v de Overheid als stellende een bepaalde norm van zedelij begrippen. Dat is juist wat Thorbecke bestreed. En niet alle Thorbecke; want ik heb altijd gemeend, dat dit ook h inzicht van de antirevolutionnairen was. Dezen hebben zi er ook altijd tegen verzet, dat de Overheid zich op dit terre zou wagen en positief een zekere norm van zedelijkheid z bepalen. En dat is de inhoud van dit wetsontwerp. Dit we ontwerp beteekent, dat de Overheid merkt en keurt als g

(Marchant e. a.)

chikt, als niet in strijd met de zedelijkheid, zekere inrichingen en bepaalde voorstellingen, welke in die inrichtingen worden gegeven. En wanneer nu de heer van Vuuren met en zekere stemverheffing zich beroept op de schoonheidscommissies, dan accepteer ik dat niet. De practijk heeft vooreerst aangetoond, dat die schoonheidscommissies vrijwel een mislukking zijn. De heer van Vuuren als wethouder van den Haag weet wat zich heeft voorgedaan bv. met den bouw van e kantoren van de Handel Maatschappij op den hoek van Vijverberg en Kneuterdijk. Dat is geen buitengewoon gelukig voorbeeld. Het heeft er ook niets mee te maken. Wij hebben hier over geestelijke vragen te oordeelen; of de Overheid als zoodanig bepaalde voorstellingen en inrichtingen als zedelijk moet keuren.

Daarbij komt, dat de gemeenteraad niet meer bevoegd zal zijn, het bezoek van kinderen aan de bioscoop te verbieden. Ook dat staat mij niet aan. Ik heb niet den minsten waarborg, wanneer de keuring wordt toevertrouwd aan een keuringscommissie, die op den duur door geheel verschillende regeerders wordt samengesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb dit gezegd ter verduidelijking van mijn standpunt, omdat de loop van het debat heeft getoond, dat men mij niet geheel heeft begrepen.

De heer Kleerekoper heeft gevraagd, wat de bedoeling van het tweede lid der motie is. Deze is geen andere dan uit te spreken, dat geen verdere wettelijke bepalingen noodig zijn om het toezicht op de bioscoop afdoende te handhaven, voor zoover meerderjarigen betreft. Het is best mogelijk, dat men een vorm, waarin dit op het oogenblik bestaat, niet doeltreffend acht. Men kan ook meenen, dat het te ver ingrijpt, maar daaromtrent spreekt de motie zich in het geheel niet uit. Nu daartegen echter bezwaren rijzen en gevaar bestaat, dat dit verkeerd wordt begrepen, maak ik van de gelegenheid gebruik om de tweede overweging van de motie te schrappen.

De Voorzitter: De heer Marchant heeft zijn motie van orde aldus gewijzigd, dat de tweede overweging daaruit vervalt.

De heer Visscher: Mijnheer de Voorzitter! Bij de debatten is een punt aangeroerd, dat mijn aandacht heeft getrokken en waarop ik nader wensch in te gaan.

Het schijnt alsof speciaal ter linkerzijde een voorstelling wordt gehuldigd van het zedelijk leven, die ten eenenmale in strijd is met de werkelijkheid. Het wordt nl. voorgesteld, alsof ook het zedelijk leven, evenals tal van andere momenten in ons cultuurleven, aan groote principieele wisseling zou onderworpen zijn. Tegenover dat vlottend maken van het zedelijk leven wensch ik mijn getuigenis te stellen. Het is nl. met het zedelijk leven niet zóó, dat het is een inventie van den tijd, dat er — zooals het wel ter uiterste linkerzijde wordt voorgesteld — sprake kan zijn van stuivertje wisselen op zedelijk gebied. De zedenwet, zooals wij die kennen en die in de Tien Geboden voor ons ligt, is in den diepsten zin algemeen menschelijk. Daarom spreken wij ook van een zedenwet, om daardoor uit te drukken, dat zij in zich bevat iets, dat blijvend is, dat uitgaat boven de wisseling van de tijden en van het leven.

In welken cultuurvorm wij de menschheid vinden, het grondtype van het zedelijk leven kan altijd worden teruggebracht tot de grondmomenten, die de Tien Geboden voor ons stellen.

De heer Duys: Ook het maken van gesneden beelden?

De heer Visscher: Ook dat wel. Ten aanzien van het zedelijke geldt in nog veel sterkere mate dan ten aanzien van het aesthetische, dat het zich apodictisch als zoodanig aan de menschheid voorstelt. Men zou ook hiervan kunnen zeggen wat Goethe zegt in zijn Iphigenia in Tauris: „*Es hört ihn jeder unter jedem Himmel*". Overal vinden we den mensch

(Visscher e. a.)

ontvankelijk voor die levensgevoelens, die in de Tien Geboden ons objectief worden voorgesteld. Wij leven in een tijd, waarin het cultuurproces blijkbaar is prijsgegeven aan een groote verwording. Ja, wij mogen zeggen, dat de tijd, waarin wij leven, herinnert aan de inzinking in den Keizertijd, die een symptoom is van het verderf onzer cultuur.

Nu ligt het voor de hand, dat de Overheid de roeping heeft, waar het in haar macht is en in haar vermogen ligt, op te treden om te trachten de verrotting van ons cultuurleven zooveel mogelijk onder den duim te krijgen. En daar het nu duidelijk is, dat het algemeen menschelijke zich in de zedenwet reflecteert, daar ligt het voor de hand, dat zij in die zedenwet ook den maatstaf heeft. Het kan toch zekerlijk ook aan de linkerzijde bij niemand een begeerte zijn, dat het komende geslacht, of dat dan de rijpere jeugd is of de prille jeugd, zou worden gesuggereerd een levensconceptie, waardoor de ethische, de diep zedelijke levensgevoelens van de toekomende geslachten in gevaar worden gebracht. Waar dat nu door de bioscoop geschiedt, ligt het voor de hand, dat het de taak is, de goddelijke roeping van de Overheid, om daartegen op te treden en ons zoo te beschermen, dat het algemeen menschelijke levensideaal boven onze Christelijke maatschappij blijft lichten. Wat ons noodig is juist in dezen tijd, dat is de versterking van het zedelijk besef, dat is het te keer gaan van al datgene, wat ons menschelijk cultuurleven kan berooven van dat groote, vaste, zedelijke goed, dat uit de voorgeslachten tot ons is gekomen. Nu spreekt het vanzelf, dat het mogelijk zou zijn, dat bij het keuren van films ook andere factoren een rol gingen spelen, maar daar ligt het toch voor de hand, waar nu eenmaal gezegd is en ook ter linkerzijde met dankbaarheid is aanvaard, dat die commissie zal bestaan uit hoogstaande mannen, dat die hoogstaande mannen en vrouwen in zich zullen dragen dat groote zedelijke ideaal, dat ten slotte in strikten zin algemeen menschelijk is. Daarom kan er naar mijn overtuiging onmogelijk sprake zijn van het „andemonstriren" van bepaalde zedelijke voorstellingen. Het eenige wat de Regeering wil en wat m. i. ook diep in het hart van de linkerzijde nog leven zal, is de begeerte, dat gesupprimeerd zal worden in de maatschappij al datgene, wat de cultuurverrotting kan bevorderen.

De heer Gerhard: Mijnheer de Voorzitter! Ik had, hoezeer dit onderwerp mij bezighoudt en hield, tot dusverre geen aanleiding gevonden, om ook eenige opmerkingen te maken, wanneer niet zooeven de heer Visscher gesproken had. Deze heeft het voor ons zeer moeilijk gemaakt. Hij sprak over verrotting in de cultuur en een voortdurende verwildering, die wij onder den duim moesten krijgen. Als men dergelijke termen in het algemeen gebruikt, dan kan zich moeilijk iemand daartegen verzetten. Wie heeft er bezwaar tegen om verrotting te belemmeren en wie zou er niet voor zijn om een algemeene verwildering onder den duim te krijgen? Maar als met een hooggestemde uiteenzetting over die algemeene zedenwet, die boven alle wisseling van tijden en inzichten staat en die is neergelegd in de tien geboden, en die, naar de overtuiging van den heer Visscher, ook begraven ligt in het diepst van het gemoed van de linkerzijde, ik zeg, wanneer dat alles in verband wordt gebracht met deze wet en men hoort zeggen, dat al die verwildering komt van de bioscoop, dan mag men het mij niet euvel duiden, dat er een sterke neiging bij mij opkomt, om den heeren te vragen, of zij wel de andere oorzaken van de verwildering in gelijke mate wenschen te bestrijden en om van gedachten te wisselen over de werkelijke oorzaken van de verwildering. En dan mag men mij niet van overdrijving beschuldigen, wanneer ik zeg, dat de verwildering een gevolg is van de inrichting van de maatschappij, ook de economische inrichting, waarover heel wat te zeggen zou zijn. Daarom meen ik gerechtigd te zijn om deze opmerking te maken, omdat ik den schijn wensch te voorkomen, dat men, indien men niet tegen de stellingen van den heer Visscher opkomt, gerekend wordt die te onderschrijven.

Nu moet ik een kleine bekentenis afleggen, die voor mij zeer ernstig is. Aanvankelijk was ik volstrekt niet vijandig

(Gerhard.)

tegenover het idee van eenige keuring, ook voor volwassenen. Ik stond op dat standpunt, omdat ik mij bewoog op zuiver practisch terrein, en omdat ik — een eigenschap, die ieder mensch naar zijn eigen naïeve richting eigen is — mij voorstel, dat een algemeene regeling in overeenstemming kan zijn met zijn eigen inzichten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik erken — waarom zou ik het nalaten? —, dat ook ten aanzien van vele volwassenen, die helaas nog weinig verschillen van kinderen, de gevaarlijke zijde van de bioscoop, de schadelijke uitwerking er van — nog niet zoo erg als van vele andere dingen, die wel geduld worden, maar die wensch ik voor het oogenblik ter zijde te laten — niet kan worden geloochend en dat derhalve uit een oogpunt van voorkoming van geestelijk leed — want ik beschouw het ook als een geestelijk leed, indien men zedelijk achteruitgaat —, ook ter voorkoming van velerlei teleurstellingen, die tal van volwassenen hebben, wanneer zij eenvoudigerwijze niets weten van wat gebeuren kan, en plotseling voor een bioscoop kunnen worden gesteld, die hen niet bevredigt, eenige censuur niet onwenschelijk mag geoordeeld worden.

Ik zeg het opzettelijk, omdat ik uit den treure heb gehoord, dat er geen verschil van gevoelen zou zijn over de vraag of men ten aanzien van de kinderen bescherming wenscht. Het heeft mij ook tot op zekere hoogte aangenaam aangedaan, dat alle sprekers van de linkerzijde zich hebben beijverd om op den voorgrond te zetten bescherming; ten behoeve van de jeugd erkennen wij niet alleen, maar aanvaarden wij de bescherming.

De heer **Schaper**: En wij willen zelfs de leeftijdsgrens verhoogen.

De heer **Gerhard**: Dat is niet een punt, dat ik van zoo buitengewoon groot belang acht of de grens getrokken wordt op 18-, 19- of 20-jarigen leeftijd.

Er ligt in paedagogisch opzicht een belangrijk gegeven in de erkenning, dat men voor de jeugd bescherming wil. Waar de grens ligt, is een tweede zaak.

Mijnheer de Voorzitter! Nu komt de erkentenis, dat hetgeen ik gehoord heb ter verdediging van dit ontwerp — en niet het minst de diepere grond, dien ik gevoelde van wat de heer Visscher heeft gezegd — mij buitengewoon angstvallig doet zijn om mede te doen aan die censuur voor volwassenen.

Ik gevoel, dat dat een soort erkentenis is, waaraan ik niets doen kan haar te zeggen. Want ik heb te vaak geleerd en ook te vaak ondervonden, hoe buitengewoon gevaarlijk het is, als men eenmaal is gekomen op den weg van de censuur, zij het ook met de allerbeste bedoelingen, om van het verder stappen op dien weg af te blijven.

Dat is een feit, waaraan niets te doen is.

Bovendien heeft het mij gehinderd, Mijnheer de Voorzitter, dat men over het vraagstuk van de bioscoop — men veroorlove mij vanmiddag mijn zelfgenoegzame uitdrukkingen — heeft geredekaveld zonder kennis van zaken.

Zijn Excellentie heeft, ik geloof, dat het tegen den heer Dresselhuys was, gezegd, dat men zich aan de linkerzijde te weinig van het vraagstuk op de hoogte had gesteld, wat natuurlijk lichtelijk aanleiding gaf tot de grappige boutade, alsof men aan de rechterzijde meer in de bioscoop zit dan aan de linkerzijde.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Dat heb ik in het geheel niet gezegd.

De heer **Gerhard**: Ik maak er u ook geen verwijt van. Ik heb ergens gelezen, dat het in dezen vorm zou gezegd zijn. Men heeft hier echter voortdurend het oog op de bioscoop, zooals ze zich in vele opzichten vertoont. In dat verband wensch ik met den meest mogelijken nadruk de aandacht te mogen vestigen op de buitengewoon dwaze uitdrukkingen, die mejuffrouw van Dorp zich veroorloofd heeft. Dat ik daarop met zooveel klem terugkom, dat is om paedagogische overwegingen.

(Gerhard e. a.)

Als er iets is — en wie zou dit willen ontkennen, die z met het vraagstuk van de paedagogiek heeft beziggehoud — dat op paedagogisch gebied een gevaarlijk ding is, da het het generaliseeren, ook op dit terrein.

Mejuffrouw van Dorp beroept zich telkens er op, dat anderen aanhaalt, maar zij heeft dat beroep onmogelijk maakt doordat zij op de vraag, hoe zij dat wist, geantwo heeft: omdat ik daar woon. Daarmede heeft zij die uitspra tot de hare gemaakt, maar zij heeft daarmede tevens v klaard, dat zij voor zich zelf de bewijzen heeft voor het f dat het bioscoopbezoek alle loopjongens te Haarlem bedor heeft.

Wanneer men zich nu eens goed indenkt wat daarvan dan meen ik te mogen zeggen, dat mejuffrouw van D volkomen in strijd gekomen is met haar eigen opzet door i vierkant de motie-Kersten te verdedigen, want wie op der lijk standpunt staat, moet zich tegen de bioscoop in princ verzetten. De bioscoop is, evenals honderden andere ding in zich zelf noch goed noch kwaad; zij is een verschijn een hulpmiddel in de paedagogiek, zooals er honderden hu middelen zijn; dat hulpmiddel kan goed zijn en het kan v keerd zijn; en wanneer ik nu opkom mede voor de besch ming van de jeugd, dan doe ik dat uit volle overtuigi omdat ik zeer veel van de bioscoop onderzocht heb. Ik l niet de bioscoop onderzocht, doch ik wilde weten wat met de jeugd gebeurt en ik heb de jeugd trachten te kenn Ik heb bij honderden jongens en meisjes nagegaan, well invloed de bioscoopvoorstellingen op hen gehad hebben, w dat is het eenige materiaal waarmede men mag werken het vonnis over de bioscoop te kunnen vellen. Ik wensch even uit te spreken, dat, juist omdat de bioscoop een zoo vo treffelijk hulpmiddel kan zijn, ik een van de eersten zal z om elke deugdelijke regeling te steunen, welke de bioscoop den goeden weg kan houden en een verkeerde uitwerking van kan voorkomen.

Na een geweldigen opzet omtrent de verwildering zegt p Visscher: dat is de bioscoop! Dat is een uiterst gevaarl ding! Hij had moeten zeggen: onder de tallooze dingen bij bioscoop zijn er ook gevaarlijke; laten wij dus alle o krachten aanwenden om de bioscoop zich ten goede te la ontwikkelen ten behoeve van de jeugd. Ik druk hierop, om men uit deze discussie zou moeten opmaken, alsof men all maar er over te spreken had om de schadelijke dingen v de bioscoop te voorkomen.

Dat is een volkomen onjuiste voorstelling. De bioscoop k veel goed doen, helaas niet altijd op de wijze die men me dat goed is, want daarvoor moet men zich veel dieper in vraagstuk begeven, maar na de wijze, waarop hier gesprol is over de mogelijke schadelijke gevolgen van de biosco meende ik, dat het voor mij volkomen gerechtvaardigd v die getuigenis af te leggen, dat het inderdaad goed kan z de jeugd en vooral de opgroeiende jeugd te bescherm maar dat men met alle kracht moet opkomen tegen de ov dreven voorstelling omtrent de gevaarlijke gevolgen van bioscoop, welke niet anders ten gevolge kan hebben dan d degenen aan de andere zijde, die volstrekt niet ongevoe zijn voor den schadelijken kant, gedwongen worden om beteekenis van dien schadelijken kant te gaan verkleinen.

In principe ga ik mee met de bescherming van de jeu Hetgeen ik hier heb geleerd, heeft mij in de wankele posi waarin ik was, er toe gebracht mij te gaan verzetten teg de bescherming van de volwassenen, want door de wi waarop die telkens wordt bepleit, ducht ik daarvan veel e stiger gevaren dan ik aanvankelijk meende.

Er worden mij daar voorgelegd de *Handelingen*, waa wordt aangehaald wat de Minister over deze quaestie he gezegd. Als de Minister dat noodig acht, zal hij daarop t terugkomen.

De **Voorzitter**: Onder de bestrijding door den h Gerhard van een uitdrukking van mejuffrouw van Dorp h ben verschillende leden zich interrupties veroorloofd; ik h ook gehoord „het is ploertig": ik meen dat deze uitdrukki in deze Kamer niet te pas komt.

48ste VERGADERING. — 15 FEBRUARI 1923.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

(van der Waerden e. a.)

De heer **van der Waerden**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag het woord om die uitdrukking toe te lichten.

De **Voorzitter**: Het woord is aan den heer van der Waerden.

De heer **van der Waerden**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord „ploertig" gebruikt. Ik wil niet terugtreden. Na uw opmerking zou het misschien heel gemakkelijk zijn geweest te doen alsof het in alle heftigheid aan een van de Kamerleden was ontsnapt, maar dat is bij mij geenszins het geval. Ik zou, wanneer de gelegenheid zich daarvoor had geboden, opnieuw dat woord hebben gebruikt zonder eenige opwinding en volkomen normaal de situatie overdenkende. Toen ik door toevallige omstandigheden van ochtend in gezelschap van een dame, die ik buitengewoon hoogacht en die door ieder in deze Kamer, die haar kent, op hoogen prijs wordt gesteld, aan die dame voorlas het gedeelte van de rede van mejuffrouw van Dorp, waarin zij zeide, dat alle loopjongens in Haarlem oneerlijk waren, ontsnapte werkelijk aan den mond van die hoogstaande dame het woord „ploertig". Dat woord heb ik hier, volkomen rustig overwogen, geuit, omdat ik meende te moeten protesteeren, hoe eventueel daarop ook zou worden gereageerd door mejuffrouw van Dorp of wie ook.

Tegen dat uiting geven aan zoo grenzenlooze harteloosheid mag in de Kamer gerust een tegenspraak komen. Ik acht een dergelijke generaliseerende uitdrukking ten opzichte van alle proletariërskinderen, die door de economische omstandigheden zijn gekomen tot het nog niet eens ongeschoolde beroep van loopjongen, dus ten opzichte van de slachtoffers van deze maatschappij, waarmede wij medelijden moeten hebben, de uitdrukking, dat zij allen oneerlijk zijn, een beleediging niet alleen voor die jongens, maar ook voor de moeders van die proletariërskinderen. Het lijkt mij verschrikkelijk voor die moeders, die toch niet allen oneerlijke kinderen hebben, in de bladen te lezen, dat dat van hun kinderen wordt gezegd. Wat zou mejuffrouw van Dorp zeggen, als ik de brutaliteit — ik mag niet zeggen: moed — had te beweren, dat alle kinderen van het gymnasium in Haarlem niet deugen, dat alle kinderen in een meer bevoorrechte positie, die les krijgen aan een particuliere chique school, op „het Kopje' in Haarlem, slecht zijn of bijv. onzedelijke karaktereigenschappen bezitten? Ik betreur het in hooge mate, dat nu en dan bij dergelijke jongens excessen voorkomen, maar ik zal mij wel wachten, daarvoor een algemeene onverdiende disqualificatie te geven.

Indien mejuffrouw van Dorp wil verklaren, dat zij ten onrechte heeft gegeneraliseerd en voor die uitdrukking niet meer opkomt, dan ben ik allernederigst bereid, haar mijn excuses aan te bieden. Blijft zij echter bij haar beschuldiging, dan handhaaf ik het woord: „ploertig".

De **Voorzitter**: De geheele rede van den heer van der Waerden brengt mij niet af van mijn oordeel, dat de uitdrukking, die ik aanhaalde, in deze Kamer niet te pas komt.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Ik dien allereerst een misverstand uit den weg te ruimen, dat blijkbaar tusschen den heer Gerhard en mij bestaat. Als die geachte afgevaardigde mijn rede in de *Handelingen* zal nalezen, zal hij zien, dat mijn redeneering de volgende is geweest: indien er bij de bestrijding van de onzedelijkheid tusschen leden van de linker- en van de rechterzijde verschil rijst, dan ligt dat voor een deel aan gebrek aan kennis der omstandigheden bij de leden der linkerzijde. Maar indien leden van de linkerzijde (ik noemde het vroegere Kamerlid dr. Blooker) de gevaren van verschijnselen en uitingen in het maatschappelijk leven leeren kennen, brengt die kennis hen als het ware tot de houding, die krachtens de beginselen van de rechterzijde door leden van de rechterpartijen wordt aangenomen.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck**.)

De geachte afgevaardigde heeft gelijk, wanneer hij beweert dat ik gezegd heb, dat een zeker aantal leden der linkerpartijen niet voldoende bekend zijn met de gevaren, aan de bioscoop verbonden, omdat zij daarvan niet voldoende studie hebben gemaakt.

In de tweede plaats een woord tot mejuffrouw van Dorp, die mij gevraagd heeft, het verschil tusschen de criteria, waaraan de burgemeester bij de toepassing van art. 188 der Gemeentewet en de voorgestelde centrale keuringscommissie bij haar eventueel optreden zich moeten houden. Om het kort te maken, veroorloof ik mij, de geachte afgevaardigde te verwijzen naar het rapport van de Staatscommissie. Indien zij leest hetgeen staat op bladz. 14 onderaan en op bladz. 15, dan is dat zoo duidelijk, dat ik het niet zou kunnen verbeteren.

In de discussie is gewraakt mijn vergelijking tusschen het preventief toezicht, dat den burgemeester krachtens art. 188 der Gemeentewet is opgedragen en dat, hetwelk dit wetsontwerp beoogt te geven aan de centrale keuringscommissie. Maar is dat niet meer een verschil in vorm? Wanneer men toch nagaat de practijk, die in de verschillende gemeenten heerscht, dan ziet men dat de burgemeester te voren de films laat keuren. Hij laat dat doen door een politie-autoriteit of door een door hem zelf in het leven geroepen commissie. Die commissie doet dus ongeveer hetzelfde als de centrale keuringscommissie zal doen. Haar uitspraak staat gelijk met de woorden: die film is voor het publiek, ook voor volwassenen, toelaatbaar. Bij de burgemeesterlijke censuur ligt vast een groot aandeel in de beslissing bij een willekeurig inspecteur van politie, terwijl men bij het nieuwe instituut de zekerheid heeft, dat men door uitwisseling van gedachten komt tot een zekere conclusie.

De heer Vliegen heeft mij een tweetal vragen gesteld. In de eerste plaats deze: Stel dat uit het wetsontwerp verdwijnt de verplichte keuring, is dan het gevolg, dat de gemeenteraden niet meer vrij zijn om een zoodanige keuring voor volwassenen voor te schrijven? Ik beantwoord deze vraag, die ook door andere geachte sprekers is gedaan, in dezen zin, dat de gemeenteraden dan ook niet meer de bevoegdheid hebben, die aanvullende keuring voor te schrijven. Het zou echter niet kwaad zijn, ten einde onzekerheid te vermijden, om, indien het zoover mocht komen, dat de Kamer zich met zulk een voorstel vereenigt, uitdrukkelijk in de wet neer te schrijven, dat de gemeenteraden die bevoegdheid missen.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde mij een vraag gesteld over de beteekenis van de als het ware erkende vereenigingen tegenover de bioscopen, die zich aan haar toezicht niet wenschen te onderwerpen. Kort en bondig moge ik daarop antwoorden, dat tusschen die vereenigingen en zoodanige bioscopen geenerlei band bestaat. Een beroep door wien dan ook op de uitspraak van een vereeniging zou dus een particuliere beteekenis hebben, maar niet de beteekenis van een beroep op een autoriteit.

De geachte afgevaardigde de heer Boon heeft het noodig geoordeeld, terug te treden in de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting.

Ik had hem daarbij het voorbeeld gegeven. Ik heb in eersten termijn herinnerd aan de slotwoorden van mijn rede op 14 November van het vorige jaar bij de algemeene beschouwingen:

> „Op Hem vertrouwende, steunende op een eendrachtige rechterzijde, het liefst in overeenstemming met de groepen der oppositie, maar als het moet, zonder haar medewerking, hopen mijn ambtgenooten en ik onzen plicht te doen."

Daaruit is gedistilleerd, dat ik bij de behandeling van dit wetsontwerp op de medewerking van de linkerzijde of een deel daarvan geen prijs zou stellen. Geheel ten onrechte! Indien het de Kamer en mij gelukt, om na het beëindigen van deze discussies een wetsontwerp te voorschijn te brengen, dat, behalve de stemmen van de geheele rechterijde, ook zal krijgen die van een gedeelte van de linkerzijde of van de geheele linkerzijde, dan zal dat voor mij een reden zijn tot groote vreugde. Ook in deze aangelegenheid stel ik prijs op

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

de medewerking van een ieder, die ze mij wil geven. Maar toen ik den heer Dresselhuys hoorde, heb ik mij afgevraagd, zijn houding nu eenmaal zijnde, zooals zij was, welke houding ik moest aannemen en welke uitspraak ik reeds in eersten termijn bij de algemeene beschouwingen zou kunnen doen.

De heer Dresselhuys en in navolging van hem de heer Boon hebben op hun wijze de geschiedenis gegeven van de totstandkoming van de wet. Ik moet daartegenover de mijne zetten, die beter dan de hunne aan de feiten kan worden getoetst. In October 1918 heb ik aan oorspronkelijk 9 personen en later nog aan 2 personen verzocht, zitting te willen nemen in een Staatscommissie tot onderzoek van het bioscoopvraagstuk. De heer Dresselhuys zeide, dat dat een in meerderheid rechtsche commissie was. Misschien meent de heer Dresselhuys, dat onder dit Kabinet alle commissies in meerderheid rechtsch moeten zijn, het zou misschien een voortzetting zijn van een vroeger regiem. Maar dat is bij deze commissie niet het geval. In deze commissie zaten, nadat haar ledenaantal tot 11 was uitgebreid: 2 Katholieken, 1 antirevolutionnair, 2 Christelijk-historischen, samen 5 personen van rechtschen huize.

Verder zat er in een dame; tot mijn spijt heb ik mij bij de indeeling van dat hooggeachte lid der commissie bij het onderdeel der linkerzijde, waartoe ik meende, dat zij behoorde, mij klaarblijkelijk vergist. Die dame behoorde in ieder geval tot de linkerzijde. Op den naam afgaande, dacht ik, met een lid der S. D. A. P. te doen te hebben, maar tot mijn leedwezen is dat niet het geval. Verder een linksch Kamerlid, dat thans lid is van den Vrijheidsbond, in 1918 lid van de Amusementspartij, een vrijzinnig-democraat, een liberaal en eindelijk een lid, dat bij geen enkele partij is aangesloten. Dus: vijf rechts en vijf links en iemand, waarvan ik werkelijk niet weet, waarbij ik hem moet indeelen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het voorrecht het eene — mag ik zeggen — dubieuze lid nogal goed te kennen. Den eenen dag, met hem over een onderwerp sprekende, moet ik hem indeelen bij de rechterzijde en den anderen dag, over een ander onderwerp met hem sprekende, bij de linkerzijde.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoor den heer Kleerekoper vragen: En den achttienden October? Ik vermoed, dat hij toen evenals vele anderen in den lande behoorde tot of neigde naar de richting van den heer Dresselhuys, maar na dien tijd is er met den heer Dresselhuys en zijn partij zooveel gebeurd, dat ik nu werkelijk vrees, dat onze neutrale vriend naar de rechterzijde overhelt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in eersten termijn gezegd, dat dit wetsontwerp is te beschouwen als een — voor zoover ik dat woord mag gebruiken, want wanneer men over hoogere vraagstukken het woord voert, moet men met het woord (ik geef dat toe) wat voorzichtig zijn — compromis.

Wat zegt nu de geachte afgevaardigde de heer Dresselhuys over dit wetsontwerp, een product van een commissie, waarin niet de rechterzijde de meerderheid heeft, maar waarin het half om half staat?

Ik heb het voorrecht niet te behoeven te citeeren uit het *Kort Verslag*, maar uit de *Handelingen*. Op pag. 1483 lees ik de volgende woorden van den heer Dresselhuys:

> ,,De jeugdbescherming — die ik dus verder nu rusten laat, omdat zij slechts een deel van 't ontwerp uitmaakt, — zou ik dus desnoods willen aanvaarden, en wanneer het ontwerp zich daartoe bepaalde, zou ik zeker met den Minister daaromtrent in overleg willen treden."

Over het andere wil de heer Dresselhuys dus niet met mij spreken. Op blz. 1486 zegt de heer Dresselhuys in nog krassere woorden het navolgende:

> ,,Over de kinderbescherming was niet alleen te spreken geweest, maar daaraan had ik ook gaarne medegewerkt, doch dit is een wet, die in slechten zin is een keuringswet, een domperswet, een wet, die in dit belangrijk deel van haar inhoud elk idee van liberaliteit mist en waaraan ik — ik spreek voor mij zelf — mijn stem niet kan geven."

Wanneer een van de geachten afgevaardigden tegenover een Minister, die achter de groene tafel staat, tweemaal e[...] zoo duidelijke afwijzing doet hooren en de Minister als a[...] woord er op zegt: welnu, dan spijt het mij, maar dan [...] ik met de adviezen, die ge in uw redevoering hebt gegev[...] en verder wellicht nog zult geven, geen rekening houd[...] want ge hebt het tafellaken tusschen ons doorgesneden, d[...] is het onbegrijpelijk, dat de geachte afgevaardigde op d[...] ministerieele mededeeling de interruptie plaatst: Het is e[...] mooi stukje parlementarisme, dat u daar uiteenzet!

Mijnheer de Voorzitter, de geachten afgevaardigden, d[...] aan de linkerzijde zijn gezeten en zich tegenover het we[...] ontwerp hebben gekeerd, hebben een aanval gedaan op [...] centrale keuring. Nu lijkt mij toch het al of niet opnem[...] van een centrale keuring in een wet geen quaestie van lil[...] raal of niet liberaal.

Vergis ik mij toch niet, dan is het liberale standpunt alt[...] geweest, dat ter rechtvaardiging van vrijheidsbeperking e[...] beroep gedaan moet worden op een algemeen belang en d[...] niet slechts een beroep kan gedaan worden op de religieu[...] overtuiging van een deel des volks.

Ik bevind mij hier in goed gezelschap. De heer Elout la[...] in zijn handboekje ,,Onze politieke partijen" op bladz. [...] eenige aanhalingen uit het bekende werk van mr. Cort v[...] der Linden ,,De Liberale partijen op het vaste land v[...] Europa" voorafgaan aan eigen beschouwingen. Uit d[...] laatste werk moge ik het volgende citeeren:

> ,,De liberale staatkunde is krachtens haar beginsel[...] gericht tegen alle gezag hetwelk niet uit algeme[...] belang kan worden verklaard."

En iets verder zegt dan de heer Elout:

> ,,Zoo min mogelijk gezag dus, zooveel mogelijk vri[...] heid; en het gezag, dat dus door het liberalisme zoo nau[...] mogelijk wordt ingeperkt was elk gezag, hetzij van [...] Kerk, van den Koning, van den Staat of van welke mac[...] en organisatie ook. Het oude regime ging uit van h[...] gezag en gedoogde een zekere mate van vrijheid; h[...] liberalisme ging uit van de vrijheid en duldde ten wil[...] van de orde een zekere mate van gezag."

Verschil van inzicht over de vraag, of het gevaar voor or[...] en goede zeden gewichtig en groot genoeg is om de vrijhe[...] in te perken, is derhalve niet principieel, maar gradueel.

Nu is het opmerkelijk, dat men, wat betreft het bioscoo[...] vraagstuk, in tal van landen heeft de censuur, die hier voo[...] gesteld wordt. Ik kan mij daarbij beroepen op het rappo[...] der Staatscommissie op bladz. 4, onderaan, waar genoem[...] worden: Noorwegen, Frankrijk, Rusland, Italië, Japa[...] Zweden, Engeland, Duitschland, enz. Ik zie dus werkelij[...] niet in, hoe men tegen hetgeen hier voorgesteld wordt z[...] groot bezwaar kan hebben.

En wanneer de heer Dresselhuys ontkent, dat in art. 18 der Gemeentewet censuur ligt, dan kan een beroep gedaa[...] worden op het handboek van mr. Oppenheim, die op blad[...] 293 van het tweede deel het navolgende zegt:

> ,,Toets ik dus de toepassing, die de practijk aan h[...] voorschrift geeft, aan die van de wet, ik herhaal, d[...] deze censuur veel te ver gaat en dat zij zich ganschelij[...] niet verdraagt met den geest, die uit artikel 7 der Gron[...] wet spreekt."

Dus professor Oppenheim erkent nadrukkelijk, dat Tho[...] becke door zijn art. 188, lid 2, de censuur heeft geïntrodu[...] ceerd. Van deze censuur is wat hier voorgesteld wordt slecht[...] een evolutie, een voortbouw.

De heeren Dresselhuys en Boon hebben ons onthaald op ee[...] deel van de *histoire intime* van de Staatscommissie. Eerstge[...] noemde geachte afgevaardigde herinnerde er aan, dat d[...] voorzitter dier commissie het verzoek had gedaan, het blijk[...] uit de nota van mr. de Graaf, om geen afzonderlijke nota' in te dienen, en hij wees er op, dat alleen mr. de Graa[...] aan dat verzoek geen gevolg had gegeven; maar hij voegd[...] er aan toe: als de andere leden eens even weinig complai[...] sance voor dat verzoek hadden gehad, dan zou men eens ge[...]

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

en hebben, hoezeer het gevoelen van de minderheid van dat r meerderheid afweek!

Ik heb natuurlijk de notulen van de Staatscommissie zorgldig nagegaan. Ik ben er mij ook volkomen bewust van, it het niet behoorlijk zou zijn, om op deze plaats uit de otulen te citeeren, maar na hetgeen er gezegd is, geloof ik, it ik de perken van de behoorlijkheid niet overschrijd, waner ik de vrijheid neem, aan de hand van die notulen den achten afgevaardigde te weerspreken. Zonder in bijzonderden te treden en zonder namen te noemen durf ik zeggen, it uit die notulen juist het tegenovergestelde blijkt. Wel ıre, dat een kleine meerderheid en een groote minderheid herp tegenover elkander stonden, is het keuringsvraaguk, behoudens détailpunten, met de grootst mogelijke meererheid tot oplossing gebracht. Die commissie heeft goed erk verricht. Door onderlinge bespreking en door haar elzijdige samenstelling is zij door uitwisseling van geichten gekomen tot het resultaat, dat zij heeft bereikt. n in dit verband wil ik de vraag van den heer Kleerekoper antwoorden, luidende:

,,Zijt gij voornemens, als gij te beschikken hebt over de plaatsen in de in te stellen centrale commissie, personen van verschillende levensopvatting, vertegenwoordigende niet alleen de stroomingen in ons volk, maar ook de organisaties, in die commissie op te nemen?"

Mijn antwoord is: indien men dat niet deed, zou men zaak zelf schaden, m. a. w. plaats moet er in die centrale ommissie zijn voor de verschillende richtingen, waarin het olk nu eenmaal op dit gebied is verdeeld.

Ten slotte — eigenlijk is het overbodig, maar beleefdidshalve mag ik het wel doen — een woord over de moties. et spreekt vanzelf, dat geen van de beide moties door mij n de Kamer kan worden aanbevolen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De gewijzigde motie van orde van den heer Marchant, idende:

,,De Kamer
van oordeel
dat de overheidsbemoeiing met de bioscoop niet verder moet worden uitgebreid dan tot een bijzonder toezicht op voor minderjarigen toegankelijke voorstellingen
noodigt de Regeering uit, een wijziging van het aanhangige ontwerp van wet in dien geest in overweging te nemen

en gaat over tot de orde van den dag.",

wordt verworpen met 50 tegen 24 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Fruytier, Schouten, Krijger, Rutten, van Sasse van Ysselt, Bongaerts, de Monté ver Loren, Hermans, Visscher, van Voorst tot Voorst, Nolens, Feber, van den Heuvel, Kolkman, van Vuuren, Gerretson, van Rijzewijk, Bomans, Duymaer van Twist, Zijlstra, van der Molen, van de Bilt, Bakker, Beumer, Bulten, Wintermans, Ament, van der Voort van Zijp, Weitkamp, Smeenk, Suring, Lovink, Fleskens, Stulemeijer, Deckers, van Gijn, Schokking, Michielsen, Engels, Rutgers, Heukels, mejuffrouw van Dorp, de heeren Rutgers van Rozenburg, Knigge, A. Colijn, van Dijk, mejuffrouw Katz, de heeren Ter Hall, Snoeck Henkemans en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Staalman, Marchant, IJzerman, Oud, Albarda, van den Tempel, Hiemstra, Boon, de Boer, van Braambeek, Gerritzen, Duys, mejuffrouw Groeneweg, de heeren van der Waerden, Ketelaar, Gerhard, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Ebels, van Zadelhoff, Schaper, Vliegen, van Rappard, K. ter Laan en Kleerekoper.

De motie van orde van den heer Kersten (Stuk n°. 15), luidende:

,,De Kamer
van oordeel,
dat openbare bioscoopvoorstellingen in strijd zijn met het zedelijk belang van het volk, noodigt de regeering uit voorstellen te doen, die leiden tot het verbod van openbare bioscoopvoorstellingen,

en gaat over tot de orde van den dag.",

wordt in stemming gebracht en verworpen met algemeene (75) stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Fleskens, Stulemeijer, Deckers, van Gijn, Hugenholtz, Schokking, Schaper, Michielsen, Engels, Rutgers, Heukels, mejuffrouw van Dorp, de heeren Rutgers van Rozenburg, Knigge, Vliegen, A. Colijn, van Rappard, van Dijk, K. ter Laan, Kleerekoper, mejuffrouw Katz, de heeren Ter Hall, Snoeck Henkemans, Fruytier, Staalman, Marchant, IJzerman, Schouten, Oud, Krijger, Rutten, Albarda, van Sasse van Ysselt, van den Tempel, Bongaerts, Hiemstra, de Monté ver Loren, Hermans, Visscher, van Voorst tot Voorst, Boon, Nolens, de Boer, Feber, van den Heuvel, Kolkman, van Vuuren, Gerretson, van Braambeek, Gerritzen, van Rijzewijk, Bomans, Duys, Duymaer van Twist, mejuffrouw Groeneweg, de heeren van der Waerden, Zijlstra, van der Molen, van de Bilt, Bakker, Beumer, Bulten, Wintermans, Ament, Ketelaar, van der Voort van Zijp, Weitkamp, Gerhard, Smeenk, mevrouw de Vries—Bruins, Ebels, Suring, Lovink, van Zadelhoff en de Voorzitter.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering gesloten.

49ste VERGADERING.

ERGADERING VAN VRIJDAG 16 FEBRUARI 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. missives van den directeur van het Kabinet der Koningin; 3°. een missive van de Eerste Kamer; 4°. een Regeeringsmissive; 5°. een verklaring van adhaesie. — Verslag uitgebracht over een ontwerp van wet. — Aanvrage tot het stellen van vragen aan den Minister van Buitenlandsche Zaken. — Behandeling van een persoonlijk feit. — Verslagen uitgebracht over verzoekschriften. — Behandeling van het ontwerp van wet tot bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

Voorzitter: de heer Koolen.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 83 leden, te weten:

de heeren Fleskens, Smeenk, van de Bilt, Bakker, Beumer, an Rijzewijk, Hermans, Ament, Kersten, Weitkamp, van er Voort van Zijp, Bulten, van Braambeek, Albarda, van uuren, Visscher, Juten, Ebels, van den Tempel, Heukels, raat, Bomans, Schaper, Hiemstra, Michielsen, Gerhard, ejuffrouw van Dorp, mejuffrouw Groeneweg, de heeren er Hall, Engels, van Ravesteijn, Deckers, Kleerekoper, an Gijn, Stulemeijer, de Wilde, H. Colijn, Schokking, J. r Laan, Rutgers van Rozenburg, Staalman, Knigge, etelaar, Vliegen, A. Colijn, Gerretson, mejuffrouw Katz, e heeren van Zadelhoff, van Voorst tot Voorst, IJzerman, e Boer, Oud, Wintermans, Rutten, Fruytier, Schouten, oon, Zijlstra, van Rappard, van Sasse van Ysselt, de Monté er Loren, Nolens, Rutgers, K. ter Laan, Marchant, Tilanus, uring, Brautigam, Kuiper, Krijger, Kolkman, Duys, ongaerts, van Dijk, van den Heuvel, Snoeck Henkemans, an der Molen, Moerel, van Rijckevorsel, van Wijnbergen, erritzen, Hugenholtz,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken en Landouw.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de volgende leden, die verhinderd zijn le vergadering bij te wonen: van mevrouw de Vries—Bruins, vegens een vergadering elders; van den heer Bierema, wegens ongesteldheid, de vorige week, deze week en waarschijnlijk ook de volgende week; van den heer Lovink, wegens een vergadering elders.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter c. a.)

2°. zestien missives van den directeur van het Kabinet der Koningin, houdende kennisgeving, dat Hare Majesteit een aantal door de Staten-Generaal aangenomen voorstellen van wet heeft goedgekeurd.

Deze missives, betreffende de ontwerpen van wet, aangenomen door de Eerste Kamer in haar vergadering van 21 December 1922, worden voor kennisgeving aangenomen;

3°. een missive van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, houdende kennisgeving, dat zij zich in haar vergadering van 15 dezer heeft vereenigd met het haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstel van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

4°. een missive van den Minister van Koloniën, ten geleide van het Koloniaal Verslag van 1922.

Deze missive zal worden gedrukt en rondgedeeld; het Verslag is reeds gedeeltelijk gedrukt;

5°. een verklaring van adhaesie aan het adres van den raad der gemeente Lisse, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer, tot intrekking der wet op den zomertijd, van den raad der gemeente Nijeveen.

Deze verklaring wordt voor kennisgeving aangenomen;

B. dat het Verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (368).

Dit Verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld.

De Voorzitter: Ik geef het woord aan den heer van Ravesteijn, die het gevraagd heeft.

De heer van Ravesteijn: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou de Kamer verlof willen verzoeken om eenige vragen te mogen richten tot den Minister van Buitenlandsche Zaken over de onderhandelingen met de Regeering te Angora, inzonderheid wat betreft de opheffing der zoogenaamde capitulaties.

De Voorzitter: Ik stel voor, over dit verzoek te beslissen Dinsdag a.s., bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Mejuffrouw van Dorp heeft het woord gevraagd over een persoonlijk feit. Mag ik de geachte afgevaardigde verzoeken, te willen mededeelen, waarin dat persoonlijk feit bestaat?

Mejuffrouw van Dorp: Mijnheer de Voorzitter! Het persoonlijk feit bestaat hierin, dat de heer van der Waerden gisteren getracht heeft, mij een persoonlijke beleediging toe te voegen.

De Voorzitter: Dan is het woord aan mejuffrouw van Dorp.

Mejuffrouw van Dorp: Mijnheer de Voorzitter! De heer van der Waerden heeft gisteren de bedoeling gehad, mij een persoonlijke beleediging toe te voegen. Hij heeft daarbij den slechten smaak gehad, zich achter een vrouw te verschuilen, aan wie hij de *Handelingen* wel niet zal hebben laten lezen. De heer van der Waerden heeft mij een voorwaardelijke verontschuldiging aangeboden. Op de zaak, naar aanleiding waarvan de heer van der Waerden sprak, kom ik nog nader terug, maar ik wensch thans te verklaren, dat ik geen enkele andere verontschuldiging dan een volkomen onvoorwaardelijke van den heer van der Waerden kan aanvaarden.

Het incident wordt hiermede gesloten.

Mejuffrouw **van Dorp**, lid van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende Verslag uit:

Mijnheer de Voorzitter! In handen uwer Commissie zijn gesteld de navolgende verzoekschriften:

I. een, van de vereenigde visschers te Spakenburg. Adressanten dringen aan op wijziging der Invaliditeitswet, omdat zij in de tegenwoordige omstandigheden den financieelen last, dien deze wet op hen legt, niet meer meenen te kunnen dragen.

Daar dit adres een zaak van algemeen belang betreft, die de aandacht der Kamer waard is, stelt de Commissie voor dit adres ter griffie te deponeeren ter inzage van de leden;

II. een, van den raad der gemeente Zuidland, te Zuidland. Adressant verzoekt de Kamer de Landarbeiderswet zoo aan te vullen of te wijzigen, dat niet de gemeente, maar het Rijk de risico draagt voor de gevolgen van een onteigening in gevolg der Landarbeiderswet, en voert daarbij aan, dat deze gemeente niet in staat is de financieele lasten van een uitvoering der Landarbeiderswet te dragen.

Daar dit adres een onderwerp van algemeen belang betreft, dat de aandacht der Kamer waard is, stelt de Commissie voor het adres ter griffie te deponeeren ter inzage van de leden;

III. een, van den raad der gemeente Denekamp, te Denekamp. Adressant verzoekt de Kamer het daarheen te willen leiden, dat het derde lid van artikel 6 A van de Vleeschkeuringswet vervalle.

Daar adressant hierbij opmerkingen maakt, die de aandacht der Kamer waard zijn, stelt de Commissie voor het adres ter griffie neder te leggen ter inzage van de leden;

IV. een, van Jacob van As, koopman, te Huizen (N.-H.). Adressant beklaagt zich over knoeierijen, die volgens hem bij voortduring zouden plaats hebben bij het toewijzen van leveranties van zand door de Artillerie-Inrichting aan de Hembrug. Hij voert gedetailleerde feiten ten bewijze hiervan aan.

Daar het aan uw Commissie van belang voorkomt, dat de Kamer op de hoogte wordt gesteld of deze feiten al dan niet juist zijn voorgesteld, stelt zij de Kamer voor dit adres naar den Minister van Oorlog te zenden met verzoek om inlichting;

V. een, van H. A. van Dalsum, belastingbetaler en stichter van *De Volkswil*, Hulst (Zeeuwsch-Vlaanderen). Adressant beklaagt zich over niet-vervolging van verschillende volgens hem strafbare feiten.

Aangezien de al of niet vervolging van strafbare feiten niet tot de bevoegdheid van de Kamer behoort, stelt uw Commissie voor, ten aanzien van dit verzoek over te gaan tot de orde van den dag.

VI. een, van den gemeenteraad van Westdongeradeel. Adressant verzoekt op daarvoor aangevoerde gronden een eventueel ontwerp voor herclassificatie niet te willen goedkeuren.

Aangezien het in dit adres behandeld onderwerp van algemeen belang is en tevens de nadere aandacht van de Kamer verdient, stelt de Commissie voor het adres neder te leggen ter griffie ter inzage van de leden;

VII. een, van den gemeenteraad van Doniawerstal. Adressant verzoekt op daarvoor aangevoerde gronden geen maatregelen te nemen, die ten doel hebben de classificatie nog verder door te voeren, maar integendeel het daarheen te leiden, dat de classificatie geheel verdwijne.

Aangezien het in dit adres behandeld onderwerp van algemeen belang is en tevens de nadere aandacht van de Kamer verdient, stelt de Commissie voor het adres neder te leggen ter griffie ter inzage van de leden;

VIII. een, van den gemeenteraad van Avereest. Adress verzoekt op daarvoor aangevoerde gronden de voorgenor herclassificatie niet in te voeren, doch, mocht toch tot l classificatie worden overgegaan, de gemeente Avereest in deelen in één klasse.

Aangezien het in dit adres behandeld onderwerp van al meen belang is en tevens de nadere aandacht van de Kan verdient, stelt de Commissie voor het adres neder te leg ter griffie ter inzage van de leden;

IX. een, van den gemeenteraad van Emmen. Adress verzoekt op daarvoor aangevoerde gronden, de geme Emmen niet in een lagere klasse te brengen.

Aangezien het in dit adres behandeld onderwerp van al meen belang is en tevens de nadere aandacht van de Kar verdient, stelt de Commissie voor het adres neder te leg ter griffie ter inzage van de leden;

X. een, van H. A. Walles, wonende te Enschedé. Adr sant heeft zich dd. 1 Augustus 1922 tot H. M. de Konin gewend, met het verzoek, zijn naturalisatie als Nederlan te willen bevorderen; hij heeft daarop nog geen beschikk mogen ontvangen; met het oog op de onzekere buitenlands toestanden zou hij gaarne ten spoedigste zekerheid omtr zijn nationaliteit wenschen te bezitten; daarom wendt zich tot de Kamer, met verzoek zijn naturalisatie als Ned lander zooveel doenlijk te willen bespoedigen.

Aangezien bij de Kamer nog geen wetsontwerp tot natur satie van adressant is ingekomen, is zij niet in staat aan verzoek van adressant gevolg te geven. Mitsdien stelt de Co missie voor, ten aanzien van het adres over te gaan tot de o van den dag;

XI. een, van C. J. van Tussenbroek, architect, wonen te Rotterdam. Adressant komt zonder nieuwe gezichtspunt te openen terug op een adres, ten aanzien waarvan door Kamer reeds een beslissing is genomen. De Commissie ge mitsdien in overweging met betrekking tot dit adres over gaan tot de orde van den dag;

XII. een, van Agnes Lairitz, te Berlijn. Adressante kor zonder nieuwe gezichtspunten te openen, terug op een adr ten aanzien waarvan door de Kamer reeds een beslissing genomen. De Commissie geeft mitsdien in overweging n betrekking tot dit adres over te gaan tot de orde van den da

XIII. een, van de R.-K. Kiesvereeniging te Veldhove Adressante doet een beroep op de Volksvertegenwoordigi om ten spoedigste maatregelen te treffen, welke het voo bestaan van de schoenindustrie mogelijk maken.

Aangezien het in dit adres behandeld onderwerp van alg meen belang is en de nadere aandacht van de Kamer ve dient, stelt de Commissie voor, het adres neder te legg ter griffie ter inzage van de leden;

XIV. een, van D. J. van den Beld en zijn echtgenoo H. M. Beerensen, te Zwolle. Adressanten zijn als huurde van een woning niet tevreden met beslissingen, die door Huurcommissie en den kantonrechter te Zwolle zijn genom in een geschil tusschen adressanten en hun huisbaas over h bedrag der door hen te betalen huur. Zij verzoeken de Kam daarin verandering te brengen.

Aangezien het niet behoort tot de bevoegdheid of taak va de Kamer huurprijzen vast te stellen, geeft de Commissie overweging ten aanzien van dit adres over te gaan tot orde van den dag.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens zonder beraa slaging en zonder hoofdelijke stemming met de voorgesteld conclusiën.

meenk.)

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet .t **bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke ge-.ren van de bioscoop (64).**

Beraadslaging over artikel 1, luidende:

„1. Het is verboden het geven in het openbaar van bioscoopvoorstellingen te ondernemen, tenzij Burgemeester en Wethouders eene daartoe strekkende schriftelijke vergunning hebben verleend.

2. Deze vergunning wordt niet vereischt voor:

1°. de openbare bioscoopvoorstellingen ten dienste van door Onzen met de behartiging van de algemeene onderwijsaangelegenheden belasten Minister aangewezen inrichtingen van onderwijs;

2°. openbare bioscoopvoorstellingen, uitsluitend betreffende onderwerpen van wetenschap, handel of nijverheid, telkens met verlof van of vanwege den Burgemeester te geven.",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

een, van de heeren H. Colijn, Rutgers en Smeenk (Stuk '. 13, *A*), strekkende om in het tweede lid van art. 1, onder '., te lezen:

„2°. openbare bioscoopvoorstellingen, waarbij uitsluitend films worden vertoond betreffende onderwerpen van wetenschap, nijverheid en bedrijf, welke als zoodanig door de centrale commissie bedoeld in artikel 14 zijn goedgekeurd.",

en een, van de heeren Dresselhuys, Staalman, Vliegen, van adelhoff, mejuffrouw Westerman en den heer Ter Hall Stuk n°. 14), strekkende om in het eerste lid achter het oord „bioscoopvoorstellingen" in te lasschen het zindeel:

„, toegankelijk voor personen, die den achttienjarigen leeftijd nog niet hebben bereikt,".

De heer **Smeenk** verkrijgt het woord tot toelichting van jn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeng van dit amendement is om door de Rijkscommissie te .ten vaststellen, welke films kunnen worden geacht betrekng te hebben op onderwerpen van wetenschap, handel en ijverheid. Eenig toezicht is hier noodig, opdat niet onder en naam van „wetenschap" allerlei dingen vertoond zullen orden, die voor openbare vertooning minder geschikt zijn. ovendien is het gewenscht, voor het geheele land te doen .ststellen, welke films op onderwerpen van wetenschap, enz. etrekking hebben. Dat voorkomt sterke varieering van plaatlijke beoordeeling.

Men kan om practische redenen aan een gemeentelijke euring voor de gewone films de voorkeur geven boven een ijkskeuring en toch zijn vóór dit amendement, omdat het ier alleen gaat om bepaalde films. Practische bezwaren aartegen zijn niet groot.

Men kan ook zijn voor de vrijheid van de gemeentelijke ommissie om verder te gaan, om scherpere keuring uit te fenen op gewone films en vóór ons amendement, dat slechts etrekking heeft op zeer bepaalde films, te wier aanzien het ewenscht is, dat zij van te voren voor het geheele land woren gekeurd, opdat niet onder schoone benamingen iets vereerds wordt geïntroduceerd. Voor diegenen, die in het algeeen aan de Rijkskeuring de voorkeur geven, is ons amenement eveneens te aanvaarden. Het gaat thans slechts om n kleine uitbreiding van de taak van de centrale commissie.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop zeer, dat de Regeering et amendement welwillend zal behandelen en de Kamer het l aannemen.

Het amendement van den heer H. Colijn c. s. (Stuk '. 13, *A*) wordt nog ondersteund door de heeren van Sasse an Ysselt, Engels en van Voorst tot Voorst en maakt mitsien een onderwerp van beraadslaging uit.

(Staalman e. a.)

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Na het votum, dat de Kamer gisteren over de motie van den heer Marchant heeft uitgesproken, heb ik de eer, mede namens mijn medeondergeteekenden, het amendement in te trekken.

Aangezien het amendement van den heer Dresselhuys c. s. (Stuk n°. 14) door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou met een enkel woord mijn instemming willen betuigen met de strekking van het amendement, dat zooeven door den heer Smeenk is toegelicht.

Ik ben met dezen geachten afgevaardigde van meening, dat het ongetwijfeld ook wenschelijk zal zijn bij de centrale keuring vanwege de Rijkscommissie te betrekken de films, welke in art. 1 zijn aangeduid.

Nochtans veroorloof ik mij den geachten afgevaardigden, die het amendement hebben ingediend, in overweging te geven niet uit hun amendement te lichten het slot van het artikel, gelijk het oorspronkelijk in het ontwerp is voorgesteld. Het tweede lid van art. 1 heeft onder punt 2 als slot: „telkens met verlof van of vanwege den burgemeester te geven".

Ik acht deze aanvulling een verbetering, ook van het amendement, opdat ook de burgemeester ten slotte een woord zal hebben mede te spreken over de vraag, of een of andere voorstelling van den aard, zooals in art. 1 is aangegeven, binnen de grenzen van zijn gemeente zal plaats hebben.

Indien de voorstellers deze woorden alsnog in hun amendement zouden willen brengen, zou het naar mijn meening een verbetering zijn. Zij zouden dan de gelegenheid kunnen benutten om te lezen in plaats van: „van of vanwege den burgemeester te geven" „door of vanwege den burgemeester te geven".

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan den gedachtengang van de voorstellers van dit amendement wel verklaren, omdat inderdaad — en dat weet iedereen, die deze zaak wel eens heeft bekeken — op zoogenaamd wetenschappelijk en medisch gebied allerlei dingen worden vertoond, die met de medische wetenschap geen verband houden en welke m. i. juist behooren tot de prikkel-films, die aangewezen zijn voor deze wettelijke regeling.

Toch geloof ik niet, dat wat de voorstellers beoogen, door het amendement beter bereikt wordt dan door de lezing van de wet en wel om deze reden, dat het systeem van de wet is, dat alle films worden gekeurd en dat iedere bioscoophouder vergunninghouder is.

Op dit systeem maakt nu art. 1, waar het beginsel wordt vooropgesteld, principieele uitzonderingen. De eerste uitzondering betreft inrichtingen van onderwijs, die als zoodanig buiten dat criterium van bioscoopvertooningen vallen, en verder vertooningen, die met wetenschappelijke oogmerken gegeven worden.

Wanneer nu verder in het artikel niets stond, dan zou ik mij kunnen voorstellen, dat men naar een correctief zou zoeken, maar er staat bij, dat de burgemeester daarvoor verlof moet geven. Nu is dat toch een doodeenvoudige zaak, waarbij het niet zoozeer gaat om keuring van de film dan wel om het bekijken van de aanvraag om die film te mogen vertoonen. Wanneer een film zal worden vertoond, die een werkelijk wetenschappelijk onderwerp op wetenschappelijke wijze behandelt, dan is dat gemakkelijk te bemerken aan de zijde, vanwaar de aanvraag komt. Die zal niet komen van een exploitant van een bioscoop, maar van een vereeniging, welke een wetenschappelijk oogmerk dient.

Nu is het groote bezwaar van het amendement, dat, wanneer men deze films ook aan de centrale keuring onderwerpt, men dan ook wetenschappelijke films aan subjectieve beoordeeling onderwerpt, wat met het verlof van den burgemeester niet zoozeer het geval zal zijn. De burgemeester zal alleen nagaan, wie het verzoek gedaan heeft, maar anders zal men krijgen — men heeft die quaestie gehad bij de film: „Mogen wij zwijgen?" —, dat in zake wetenschappelijke

(Kleerekoper e. a.)

films subjectieve meeningen over de vraag, of een wetenschappelijke film zal vertoond worden, den doorslag kunnen geven.

Aangezien dus het verlof van den burgemeester voldoende waarborgen biedt en men er dan zonder keuring af is, wil ik het principe vasthouden, dat instellingen van onderwijs en vertooningen van wetenschappelijken aard geheel buiten het systeem dezer wet worden gehouden. Het uitgangspunt van de wet is het keeren van kwaad op bioscoopgebied en wetenschappelijke films moeten van huis uit in dat systeem niet worden opgenomen.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men den heer Kleerekoper hoort, dan zou men de voorstelling krijgen, dat het verschil tusschen het amendement en het artikel zit in het procédé, dat gevolgd zal worden, alvorens de film zal opgevoerd worden; dat het een zal zijn een keuring van een film en het andere een goedkeuring van de opvoering. Wanneer de tegenstelling zoo ware, dan geloof ik, dat de Kamer voor de films, waarom het hier gaat, de voorkeur zou moeten geven aan het eens en voorgoed keuren van de films door de centrale commissie, boven de goedkeuring door den burgemeester van elke opvoering.

Intusschen zal de burgemeester alleen dan het verlof kunnen geven, wanneer hij van oordeel is, dat de film valt onder de omschrijving van het artikel, zoodat aan het geven van verlof door den burgemeester altijd zal moeten voorafgaan het vaststellen door den burgemeester op voor hem overtuigende gronden, dat de film wel valt onder de omschrijving.

Het amendement schrijft niet voor, dat de film zal moeten worden afgedraaid voor de centrale commissie. Deze zal de film goedkeuren als wetenschappelijke film en wanneer het Koloniaal Instituut een film wil gekeurd zien door de commissie, dan kan het per keerende post bericht krijgen dat de film is goedgekeurd.

Ik meen, dat dit procédé verre te verkiezen is boven het noodzaken van wetenschappelijke instituten en allerlei andere instellingen, die dergelijke films hebben, om voor elke uitvoering de vergunning van den burgemeester te vragen.

Overigens, voor zoover tegen deze opvoering van films, die door de centrale commissie zouden zijn toegelaten, bezwaar mocht bestaan op grond van openbare zedelijkheid of openbare orde, blijft in principe het toezicht van den burgemeester, volgens art. 188 der Gemeentewet, in stand, waaraan door het wetsontwerp geen afbreuk wordt gedaan.

Het blijft mij voorkomen, dat de erkenning van films, als vallende onder de omschrijving van dit artikel, beter geschiedt eens voor het geheele land door de centrale commissie dan in iedere gemeente afzonderlijk. M. i. is dat zoo èn uit administratieve overwegingen, voor het gemak van dengene, die de film heeft laten maken en die wil laten vertoonen in verschillende gemeenten, èn met het oog op den aard van de erkenning, omdat het beter is het karakter te laten vaststellen door de centrale commissie, die in elk geval competent moet worden geacht, dan door de 1100 burgemeesters. Ik heb allen eerbied voor burgemeesters, maar ik meen toch, dat, als op dit punt zonder moeite een zekere eenparigheid voor het geheele land kan worden verkregen, dit de voorkeur verdient. Ik meen, dat hetgeen ik zeg wel door de geheele Kamer kan worden onderschreven, en ik vrees eigenlijk, dat de geachte afgevaardigde, het amendement ziende, begonnen is met de onderteekeningen te lezen, en van de onderteekeningen is opgeklommen tot het amendement en op dien weg de bezwaren bij zich heeft voelen opkomen.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Het valt niet te ontkennen, dat het Regeeringsartikel zich door meer breedheid onderscheidt dan hetgeen door de heeren wordt voorgesteld.

Intusschen heb ik tegen het amendement geen overwegend bezwaar. Vergis ik mij niet, dan geldt het hier in den regel voorstellingen, die los zijn van een bepaalde onderneming, niet het maken van winst beoogen en worden gegeven in

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

verband met de voordracht, die gehouden wordt. Ik zou echte willen vaststellen, dat dit amendement op zich zelf staat e niet moet worden beschouwd in verband met welk van d volgende artikelen ook.

Intusschen zou ik den voorstellers willen vragen, waaroı zij in hun amendement gebruiken de uitdrukking „wetei schap, nijverheid en bedrijf", terwijl het wetsontwei handelt over „wetenschap, handel en nijverheid". De vooı stellers zullen er wel geen bezwaar tegen hebben die uitdrul king van het wetsontwerp over te nemen.

Wat de door den heer Deckers gemaakte opmerking betref ik ben het met den heer Rutgers eens, dat zijn aanvullin overbodig is. De burgemeester behoudt, ingevolge artikel 18 der Gemeentewet, de bevoegdheid, welke die wet hem geef en waar die m. i. voldoende is, zal de geachte afgevaardigd beter doen niet verder aan te dringen op een aanvulling i den door hem aangegeven zin.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! De Regeerin zou gaarne gelezen willen zien „onderwerpen van wetei schap, handel en nijverheid" en wij hebben met opzet d uitdrukking „wetenschap, nijverheid en bedrijf" gekozei Wij dachten, dat Zijn Excellentie, die nu niet allee Minister van Binnenlandsche Zaken, maar ook van Lan bouw is, dat zeer aangenaam zou vinden, omdat onder d omschrijving van het wetsontwerp de landbouw niet per s valt. Wij zouden geen bezwaar hebben te lezen: „onde werpen van wetenschap, landbouw, handel of nijverheid"

Dan is ook de landbouw er nadrukkelijk in genoemd; me kan ook films hebben, die op den landbouw betrekkin hebben. Ik zou dan ook mijn amendement als volgt wille lezen:

„2°. openbare bioscoopvoorstellingen, waarbij ui sluitend films worden vertoond betreffende onderwerpe van wetenschap, nijverheid, landbouw en handel, well als zoodanig door de centrale commissie bedoeld in art kel 14 zijn goedgekeurd."

De heer Kleerekoper vraagt, hoe het gaat met de bioscooj voorstellingen in verband met het onderwijs. Ik merk he: op, dat dat betreft de vorige alinea, en dat ons amendemei alleen betrekking heeft op hetgeen sub 2 is genoemd.

Voor het overige kan ik mij aansluiten bij het betoog va den heer Rutgers.

De **Voorzitter**: De heer Smeenk heeft, mede namens zi medevoorstellers, het door den heer H. Colijn e. a. voorg stelde amendement aldus gewijzigd, dat het thans strekt o 2°. te doen luiden:

„2°. openbare bioscoopvoorstellingen, waarbij ui sluitend films worden vertoond betreffende onderwerp van wetenschap, nijverheid, landbouw en handel, wel als zoodanig door de centrale commissie bedoeld artikel 14 zijn goedgekeurd."

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! De he Rutgers heeft gezegd, dat ik al te voren bang was met h oog op de voorstellers en eerst daarna ben gaan kijken, w in hun amendement stond. Maar ik heb bemerkt, dat h zaak is, eenige voorzichtigheid te betrachten! Want h komt nu de zaak te staan? Er bestaat een contrôle van d burgemeester in de Gemeentewet; die contrôle wordt do dit wetsontwerp onverzwakt gehandhaafd. Er is zelfs e artikel, waarin wordt uitgesproken, dat het toezicht van d burgemeester in het belang der openbare orde blijft, ondan dit wetsontwerp. Wanneer dus art. 1, sub 2, er niet h gestaan, dan zou de burgemeester toch altijd in staat zi geweest om de vertooning te verbieden. Het toezicht v den burgemeester in het belang der openbare orde zou toch altijd zijn geweest. In de wet staat een vrijstelling vo de serieuze films, maar bij wijze van veiligheidsmaatreg staat er: degene, die zoo'n film vertoont, moet daarvoor ve lof hebben van den burgemeester. De voorstellers van h

49ste VERGADERING. — 16 FEBRUARI 1923.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

(Kleerekoper c. a.)

endement zeggen: neen, eerst moet die wetenschappelijke m gekeurd worden bij de centrale keuring, en daarnaast ijft onverzwakt gehandhaafd de bevoegdheid van den burmeester van art. 188 Gemeentewet. Maar ook als de film goedgekeurd, dan blijft nog altijd onverzwakt de bevoegdid van den burgemeester bestaan. Terwijl dus het wetstwerp niets anders doet dan de burgemeesterlijke contrôle wat uitbreiden tot een algemeen verlof, gaan de voorstels eerst de keuring invoeren en verwijzen dan nog hoopvol ar den burgemeester voor zoover het resultaat der keuring n niet bevredigt. De heer Rutgers zegt: wanneer het amenment niet wordt aangenomen, doch wel de lezing van het tsontwerp, is practisch het verschil, dat de burgemeester at keuren. Dat betwist ik; dat zal de practijk niet zijn. is een instelling van onderwijs een serieuze film wil veronen, wanneer het Koloniaal Instituut een filmavond wil uden onder de auspiciën van dat instituut, dan ontken ik t de burgemeester zal zeggen: ik moet die film eerst zien. anneer de burgemeester van Amsterdam, Rotterdam of n Haag het verzoek krijgt van een te goeder naam en am bekend staande onderwijsinstelling of instelling voor ltuur, om verlof voor een filmvoorstelling over een wetenhappelijk onderwerp, dan zal die burgemeester, de burgerij i die instelling kennende, gerechtigd zijn om het verlof verleenen zonder vooraf tot een van zijn ambtenaren te ggen: ga eens eerst die film zien. Terwijl wij dus een lkomen veilige contrôle hebben van den burgemeester, an de heeren die contrôle uitbreiden tot een keuring, elijk aan die van de vermaakfilms, terwijl zij achteraf nog ns verwijzen naar de mogelijkheid, dat de burgemeester e voorstelling zal verbieden. Dat bewijst, dat zij het oogerk hebben, al de dingen, die in de wet worden geregeld n die voor één anker vastliggen, nog voor een tweede anker ast te leggen, waartegenover staat, dat de onderscheiding usschen serieuze films en vermaakfilms wordt verzwakt, erwijl ik meen, dat die onderscheiding, zooals zij thans in et wetsontwerp is vastgelegd, behoort te worden gehandaafd. Om deze reden zal ik dus tegen het amendement temmen.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil op eze zaak niet diep ingaan, maar de redactie van het amenement is veel slechter geworden, nu de heer Smeenk wil ezen wetenschap, nijverheid, landbouw en handel. Wanneer e heer Smeenk werkelijk die verandering wil aanbrengen en e Minister de oorspronkelijke redactie blijft bestrijden, dan ou ik den heer Smeenk in overweging willen geven te lezen: vetenschap, nijverheid, landbouw, tuinbouw en handel. Waarschijnlijk is dit dan ook nog onvolledig.

De heer **Ter Hall**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer aan et amendement nu toch verlengstukken worden toegevoegd n men er bij voegt landbouw en tuinbouw, zou men ook veeeelt, visscherij en fokkerij kunnen opnemen. Serieus zou nen ook kunnen voorstellen in het amendement op te nemen eger en vloot.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb tegen invoeging van het woord landbouw geen bezwaar, maar wanneer men er een grapje van wil maken, kan men nog verschillende andere bedrijven gaan opsommen als boschbouw, zuivelbereiding, veeteelt, enz. Landbouw alleen is voldoende, daaronder vallen al die andere bedrijven.

De **Voorzitter**: Mag ik thans de Commissie van Rapporteurs verzoeken, haar oordeel mede te deelen over het gewijzigde amendement?

De heer **Stulemeijer**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Van de vier aanwezige leden van de Commissie van Rapporteurs zijn drie vóór het amendement en is één er tegen.

De beraadslaging wordt gesloten.

(Voorzitter e. a.)

Het gewijzigd amendement van den heer H. Colijn c.s. wordt in stemming gebracht en aangenomen met 45 tegen 29 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren de Wilde, H. Colijn, Schokking, Rutgers van Rozenburg, Knigge, A. Colijn, Gerretson, mejuffrouw Katz, de heeren van Voorst tot Voorst, Wintermans, Rutten, Fruytier, Schouten, Zijlstra, van Sasse van Ysselt, de Monté ver Loren, Rutgers, Tilanus, Suring, Kuiper, Krijger, van Dijk, van den Heuvel, Snoeck Henkemans, Smeenk, van de Bilt, Bakker, Beumer, van Rijzewijk, Hermans, Ament, Kersten, Weitkamp, van der Voort van Zijp, Bulten, van Vuuren, Visscher, Juten, Heukels, Michielsen, mejuffrouw van Dorp, de heeren Engels, Deckers, Stulemeijer en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren J. ter Laan, Staalman, Ketelaar, Vliegen, van Zadelhoff, IJzerman, Oud, Boon, van Rappard, Nolens, K. ter Laan, Marchant, Brautigam, Kolkman, Duys, Bongaerts, van Braambeek, Albarda, Ebels, van den Tempel, Bomans, Schaper, Hiemstra, Gerhard, mejuffrouw Groeneweg, Ter Hall, van Ravesteijn, Kleerekoper en van Gijn.

Het gewijzigd artikel 1, thans luidende:

,,1. Het is verboden het geven in het openbaar van bioscoopvoorstellingen te ondernemen, tenzij Burgemeester en Wethouders eene daartoe strekkende schriftelijke vergunning hebben verleend.

2. Deze vergunning wordt niet vereischt voor:

1°. de openbare bioscoopvoorstellingen ten dienste van door Onzen met de behartiging van de algemeene onderwijsaangelegenheden belasten Minister aangewezen inrichtingen van onderwijs;

2°. openbare bioscoopvoorstellingen, waarbij uitsluitend films worden vertoond betreffende onderwerpen van wetenschap, nijverheid, landbouw en handel, welke als zoodanig door de centrale commissie bedoeld in artikel 14 zijn goedgekeurd.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Door mejuffrouw van Dorp is een amendement voorgesteld, strekkende om achter artikel 1 in te voegen een nieuw artikel 1A (Stuk n°. 8, I), luidende:

,,Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt het verhoudingscijfer vastgesteld tusschen het aantal inwoners eener gemeente en het maximum aantal zitplaatsen, waarvoor vergunning mag worden verleend. Dit verhoudingscijfer mag voor verschillende gemeenten verschillend zijn.

Door Ons kan, op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord, worden bepaald, dat in een gemeente geen nieuwe vergunningen mogen worden verleend."

Mejuffrouw **van Dorp** verkrijgt het woord tot toelichting van haar amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Van verschillende zijden is de noodzakelijkheid gevoeld, om ook door andere maatregelen dan in het wetsontwerp worden voorgesteld, het al te zeer voortwoekeren van het bioscoopwezen te trachten te beperken. In de voorgestelde amendementen dienaangaande zijn 4 systemen belichaamd, waarvan het mijne de minst verre strekking heeft. Ik zou nl. op het voetspoor van de Drankwet een beperkend systeem tot op zekere hoogte in de wet willen vastleggen, d. w. z. het willen overlaten, onder bepaalde regelen, aan een algemeenen maatregel van bestuur. Het dichtst bij mijn systeem staat dat van den heer Rutgers, die het wil overlaten aan gemeentelijke verordeningen, onder goedkeuring van de Kroon. Nog iets verder gaat de heer Colijn, die het geheel wil overlaten aan gemeentelijke verordeningen en nog verder gaat de heer Tilanus, die het wil overlaten aan burgemeester en wethouders. Nu is natuurlijk zoowel voor het eene systeem als voor het andere iets te zeggen.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

(van Dorp e. a.)

De andere systemen zijn in het algemeen eenvoudiger dan het mijne. Het door mij voorgestelde systeem geeft aan den anderen kant de meeste vastheid en de meeste rechtszekerheid. Nu geloof ik, dat dat vooral ook daarom goed is, omdat het weigeren van vergunningen schept een geldswaarde van de bestaande vergunningen en omdat men zoo weinig mogelijk aan de lagere verordenende machten moet overlaten het scheppen van rechten, die een geldswaarde vertegenwoordigen.

In de tweede plaats zal men dan toch in elk geval die zaak moeten regelen. Men zal toch niet kunnen laten scheppen, door willekeurige beslissingen van burgemeester en wethouders en verordeningen van de gemeente, geldswaardige rechten, zonder dat men daartegenover een zekere verplichting tot afgifte van een deel daarvan aan de gemeenschap stelt. Die regeling vind ik niet in de andere amendementen. Wel heeft de heer Michielsen een verplichting tot betaling van dergelijke rechten voorgesteld.

Hoe zal het in het begin gaan? In ieder geval zal er een overgangsmaatregel moeten zijn, dien ik ook in het systeem van mijn amendement heb opgenomen. Men moet op het oogenblik de bestaande bioscoophouders billijk behandelen. Men moet ze niet verhinderen, als er geen bijzondere redenen zijn, hun bedrijf voort te zetten en dus zal niet onmiddellijk kunnen worden gegeven aan burgemeester en wethouders of den gemeenteraad het recht, om dien bioscoophouders een vergunning te weigeren, tenzij volgens de vaste bepalingen van de wet.

Ik meen, dat het systeem, zooals ik het heb voorgesteld, vrij eenvoudig is. Ik meen het ook, omdat de oude Drankwet 23 jaar gewerkt heeft, zonder dat de noodzakelijkheid is gebleken nadere regelingen te treffen aangaande het toekennen van het vergunningsrecht volgens bepaalde rangorde.

Die nadere regeling is er in 1904 gekomen, maar ik heb niet kunnen vinden, dat verwezen is naar een bepaalde noodzakelijkheid. Men heeft eenvoudig gezegd: het is niet geregeld en wij willen het regelen. Het zit eenvoudig in den tijdgeest, die tegenwoordig alles tot in bijzonderheden geregeld wil hebben.

Wil men het aanvragen van vergunningsrecht regelen, dan kan men dat heel gemakkelijk doen bij den algemeenen maatregel van bestuur, die voorbehouden wordt bij deze wet.

Men heeft mij gezegd: die algemeene maatregel van bestuur zal niet zoo eenvoudig zijn. Die zal zich moeten baseeren op den bestaanden toestand. Daarnaar zou berekend moeten worden hoeveel vergunningen voor elke gemeente men moet vaststellen. Dat zal eenigen tijd duren. In het begin zal de wet dus niet kunnen werken.

Ik geloof, dat de gemeenteraden met de beslissing op de aanvragen voor vergunning langer dan twee maanden zullen kunnen wachten en zich daarbij zonder moeite zullen kunnen beroepen op het uitblijven van den algemeenen maatregel van bestuur. Mocht de Regeering mij zeggen, dat dat niet kan, dan zou ik een kleine overgangsbepaling concipieeren om daaraan te gemoet te komen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van Gijn, van Ravesteijn, Schokking en Stulemeijer en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch over het amendement een enkele opmerking te maken.

Ik zal deze gelegenheid niet aangrijpen om de vraag te bespreken, die gisteren reeds door den heer Boon is behandeld, of dit amendement ligt in de lijn van de opvattingen der partij, die mejuffrouw van Dorp hier in het bijzonder representeert. Dit is een zeer belangrijke vraag, maar zij kan beter behandeld worden, wanneer wij weder eens algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting voeren; dan kan die quaestie in den breede besproken worden. Ik wensch ze ook om deze reden buiten dit debat te houden, omdat bij het beoordeelen van een amendement van deze strekking, op een wetsontwerp als wij voor ons hebben, het er voor

(Beumer e. a.)

ons niets toe doet, wie het amendement voorstelt, maar allee wat er in staat en of het practisch in het wetsontwerp te belichamen en tot uitvoering te brengen.

Nu heeft mejuffrouw van Dorp de stelling verkondig dat er in de amendementen van 4 stelsels sprake is en c het stelsel, hetwelk zij verdedigt, het voortreffelijkst omdat het de meeste rechtszekerheid waarborgt. Het wil r in alle bescheidenheid voorkomen, dat, getoetst aan de m van rechtszekerheid, die ontstaat, het amendement v mejuffrouw van Dorp het meest verwerpelijke is. Het schi mij toe, dat de rechtszekerheid hier op bedenkelijke wi in gevaar gebracht wordt.

De geachte afgevaardigde heeft groote bezwaren teg bioscoopondernemingen: zij ziet daarin hoegenaamd ni goeds; gelet op de ontwikkeling, die deze instellingen hebb doorgemaakt, is zij daar verschrikkelijk tegen, en zij hee om haar afkeurend oordeel uit te spreken, zelfs een nie woord gesmeed: pestilentieel. Dat zij haar gegund; ma iets anders is, of die afkeer van de bioscooponderneming op zoodanige wijze moet worden gedemonstreerd, als bij c amendement geschiedt.

Mejuffrouw van Dorp wenscht een algemeenen maatre van bestuur, waarin niets anders voorkomt dan dat een v houdingscijfer wordt vastgesteld tusschen het aant inwoners van de gemeente en het maximum aantal zitpla sen, waarvoor bioscoopvergunning mag verleend worde Staan- en ligplaatsen blijven buiten beschouwing; die zull trouwens in dit geval niet van veel beteekenis zijn, wa naar mij is medegedeeld, wenscht men te zitten bij die v tooningen. Er zal dus een maximum aantal zitplaatsen va gesteld worden.

Zoolang wij in den overgangstoestand leven, zijn de mo lijkheden niet zoo heel groot en is er voldoende rechtszeke heid. Mejuffrouw van Dorp heeft een ander amendeme voorgesteld, krachtens hetwelk iemand, die op het oogenbl een bioscooptheater exploiteert, dat kan blijven doen. Ma de moeilijkheid komt, als er nieuwe vergunningen kunn worden aangevraagd; dan is juist de rechtszekerheid in g vaar. Wat zal er geschieden, indien er een vergunning vr komt? Aan wie zal ze worden verleend? Mejuffrouw van Do heeft zich beroepen op de Drankwet, maar zij heeft nie anders gedaan dan een enkel ideetje uit die wet hier in ha toelichting naar voren brengen en zij heeft verder het systee dat in de Drankwet wordt gevolgd, geheel ter zijde gelate

In de Drankwet vinden wij een reeks bepalingen, die aa geven wat er zal geschieden, indien in een bepaalde gemeen een vergunning vrijkomt; dan heeft men van te voren ee lijst van gegadigden; er worden waarschuwingen gegeve Wat er gebeuren zal, indien een bioscoopvergunning vr komt, de geachte afgevaardigde heeft het wellicht overwog en overdacht, maar niet in een amendement aan de Kam voorgelegd.

De heer Schokking zegt: een algemeene maatregel va bestuur zal het regelen. Dit is echter onjuist. Er is hier ee amendement, luidende:

> „Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt het ve houdingscijfer vastgesteld tusschen het aantal inwone eener gemeente en het maximum aantal zitplaatse waarvoor vergunning mag worden verleend. Dit verho dingscijfer mag voor verschillende gemeenten verschi lend zijn."

Iets anders kan, behoudens lid 2, niet worden geregel over de te volgen procedures wordt niets gezegd.

De heer Marchant zegt, dat dit amendement moet worde aangevuld met de woorden: en hetgeen verder aan dit ame dement ontbreekt. Uit die enkele opmerking van den hee Marchant, die er in geslaagd is veel te zeggen in weinig woorden, volgt, dat dit amendement niet kan worden aa vaard.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Met volkomen ir stemming heb ik gehoord wat de heer Beumer zooeven heef

(Boon e. a.)

gezegd. Mejuffrouw van Dorp heeft haar liefde verpand aan het stelsel van de Drankwet en streeft naar een analoog stelsel bij deze wet. Zooals de heer Beumer te recht heeft opgemerkt, is zij daarin halverwege blijven steken, heeft zij wel enkele bepalingen overgenomen, maar de rest niet. Neem artikel 4 van de Drankwet. Daarin wordt bij de wet vastgesteld het aantal vergunningen, waarbij de gemeenten zijn verdeeld in vier categorieën: gemeenten met meer dan 50 000 zielen, gemeenten met 20 000—50 000 zielen, gemeenten met 10 000—20 000 zielen en gemeenten met minder dan 10 000 zielen. In het amendement van mejuffrouw van Dorp wordt geen enkel verhoudingscijfer genoemd en wordt alles overgelaten aan den algemeenen maatregel van bestuur, zoodat de Minister zou kunnen bepalen, dat slechts één bioscoop zou zijn in een gemeente met 5000 zielen, 10 000 zielen, 20 000 zielen of 100 000 zielen.

Voorts wordt er gezegd in het amendement, dat het verhoudingscijfer voor iedere gemeente verschillend mag zijn. Als er nu nog stond ,,categorieën van gemeenten'' of iets dergelijks, dan zou er een verhoudingscijfer zijn naar gelang van het aantal inwoners, maar thans kan voor iedere gemeente afzonderlijk worden bepaald hoeveel bioscopen er zullen zijn, bijv. te Nijmegen op zooveel zielen één bioscoop, te Leeuwarden op een ander aantal zielen één bioscoop en te Amsterdam voor weer een ander getal zielen één bioscoop.

De Minister is volkomen vrij het aantal zitplaatsen in te krimpen en zelfs tot nul te reduceeren, zooals blijkt uit de laatste alinea van het amendement. De bepaling van dat verhoudingscijfer zal vooreerst tot willekeur leiden, maar bovendien zal het aantal bioscopen in tal van gemeenten zoo kunnen worden ingekrompen, dat er monopolies op dat gebied ontstaan en de prijzen dientengevolge zoo stijgen, dat het bioscoopbezoek onbereikbaar is voor den kleinen man. Ik ben zoo weinig doordrongen van de pestilentieele werking van de bioscoop, dat ik aan de vaders van de Haarlemsche koopjongens den toegang tot de bioscoop niet wil ontzeggen.

Ik kan eerbied hebben voor de motie van den heer Kersten. Daarin zat althans een systeem, een levensrichting. De heer Kersten bleef zelf wel weg bij de stemming, maar hij beoelde toch zeker vóór te stemmen. Maar aan het halfslachtige en onvoldragen amendement van mejuffrouw van Dorp, dat ten doel heeft haar afkeer van de bioscoop op die manier te uiten en dat een inkrimpings- en uitstervingssysteem volgt, kan ik mijn stem niet geven.

De heer **Vliegen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat mejuffrouw van Dorp moet inzien, dat dit een amendement is, dat ter wille van een goed overzicht uitgewerkt had moeten worden in een reeks van bepalingen. Bij die uitwerking zou men al spoedig tot de overtuiging zijn gekomen, dat het onmogelijk in een wet is te passen. Het mank gaan van de vergelijking met de Drankwet zit voornamelijk hierin, dat bij de Drankwet vergunningen worden bepaald naar het aantal inwoners. Wat die vergunningen beteekenen, hoeveel zitplaatsen en gelegenheden tot het drinken van drank iedere vergunning zal geven, daarmede laat de wet zich niet in. Stel u voor, dat de Drankwet ging bepalen, hoeveel plaatsen in die gelegenheden te zamen aanwezig mogen zijn in verhouding tot het aantal ingezetenen, dan ware er een vergelijking te maken. Maar die vergelijking gaat hier absoluut niet op.

Maar ik heb nog een ander bezwaar. Ik wil het amendement een oogenblik serieus nemen, al valt dat erg moeilijk. Stel, in een gemeente heeft men eenige bioscopen, gebrekkige inrichtingen, maar die het vastgestelde aantal zitplaatsen bevatten; dan kan een nieuwe, goed ingerichte bioscoop niet meer gebouwd worden. Te recht merkte de heer Beumer op, dat hier alleen sprake is van zitplaatsen, terwijl in vele gelegenheden, bijv. in het sportpark te Amsterdam, het aantal staanplaatsen veel grooter is dan het aantal zitplaatsen. Zoo zou ook hier kunnen gebeuren. Een goede groote bioscoop kan meer zitplaatsen bevatten dan vier of vijf kleine, gebrekkige inrichtingen, maar kan dan toch niet meer gebouwd worden. Dat is in de practijk onmogelijk, het houdt alle ontwikkeling tegen en alleen reeds daarom acht ik het amendement onmogelijk. Maar zelfs al zou het acceptabel zijn, dan meen ik, dat zoo iets niet bij algemeenen maatregel van bestuur mag geschieden.

(Vliegen e. a.)

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! Tot mijn spijt ben ik niet in de gelegenheid geweest, aan de algemeene beschouwingen deel te nemen. Nu echter aan de orde is een amendement van de geachte afgevaardigde, die zich als een zoo fanatiek bestrijdster van de bioscoop heeft doen kennen, wil ik met een enkel woord mijn stem motiveeren.

De **Voorzitter**: De geachte spreker zal dit dan zeker wel heel kort willen doen, want, zooals hij te recht heeft gezegd, is de algemeene beraadslaging gesloten.

De heer **van Ravesteijn**: Zeker, Mijnheer de Voorzitter, ik zou haast zeggen: zooals gewoonlijk.

De heer Beumer wilde niet treden in de vraag, of het amendement lag in de lijn van de beginselen der voorstelster, en zeide, dat het beter is, daarover niet te praten; dat kon wel eens geschieden bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting. Nu vrees ik, dat de zaak dan onder allerlei belangrijke onderwerpen in het gedrang zou komen, en daarom wil ik uitspreken, dat de uitingen van den geachten afgevaardigde in dezen m. i. in volslagen strijd zijn met het beginsel, waarvoor zij zegt hier te zitten. Mijn partij, die geacht wordt voorstandster te zijn van den scherpsten dwang, is ten aanzien van het bioscoopwezen, dat ik volstrekt niet op één lijn wil stellen met uitingen van kunst, voor een zoo groot mogelijke vrijheid. Wij wenschen aan de volwassen personen in de burgerlijke maatschappij de vrijheid te laten om in dit opzicht zelf te kiezen wat zij wenschen te zien of niet te zien. Waar dit zoo is, ben ik tegenstander van het amendement, meer nog om het beginsel waarvan het uitgaat, dan wel om de consequenties op wetgevend gebied, die er aan vastzitten en die door verschillende afgevaardigden op den voorgrond zijn gesteld.

De heer **Bomans**: Mijnheer de Voorzitter! Mejuffrouw van Dorp heeft gezegd, dat haar amendement formeel zoo preferabel is boven andere amendementen, omdat het de meeste rechtszekerheid biedt. Immers, zij wil deze materie geregeld zien bij algemeenen maatregel van bestuur, waardoor een verhoudingscijfer tusschen het aantal zitplaatsen en de bevolking wordt vastgelegd. Ik ben daarentegen van meening dat, indien men deze materie regelen wil op het voetspoor der Drankwet, waarvan ik volstrekt geen voorstander ben, onmogelijk bij algemeenen maatregel van bestuur een billijke regeling kan worden getroffen. Er zijn gemeenten in ons vaderland, die een betrekkelijk gering aantal inwoners hebben, maar die, als kernpunt van omliggende gemeenten, een cultuureenheid vormen van soms het tienvoudige. Ik noem het bekende voorbeeld van Eindhoven, dat nu echter niet meer bestaat, dat 6000 inwoners had, terwijl de stad als geheel eigenlijk 60 000 inwoners telde. In mindere mate is dit het geval met Haarlem. Een algemeen verhoudingscijfer zou dus nooit opgaan voor zulk een stad. In de laatste alinea wordt wel gezegd, dat het verhoudingscijfer kan verschillen in verschillende gemeenten, maar, begrijp ik mejuffrouw van Dorp goed, dan wil zij die cijfers laten verschillen, evenals in de Drankwet, naar gelang van het aantal inwoners der gemeenten, en op die manier een zekere rubriceering geven. Dat geeft aanleiding tot onbillijkheden. Immers, Haarlem, met een bevolking van 70 000 inwoners, is de kern van een bevolkingscomplex van meer dan 100 000 inwoners, de straten loopen in elkander zonder dat men grenzen kan zien. De bioscopen in het centrum geven dus gelegenheid tot bezoek aan 100 000 menschen, terwijl de regeling zou slaan op 70 000 inwoners van de kerngemeente. Een dergelijke quaestie kan dus niet billijk worden opgelost bij algemeenen maatregel van bestuur, maar indien men zoo iets wil, zou het moeten geschieden bij locale regeling, vast te stellen door den raad of door B. en W. Daarom ben ik dus tegen het amendement.

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

De heer Ruys de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Den gedachtengang van het amendement van mejuffrouw van Dorp kan ik niet aanvaarden. Vergis ik mij niet, dan gaat de voorstelster uit van de overweging, dat de Rijkskeuring nooit meer zal kunnen bereiken dan weren van de allerergste excessen en dat verder met de beperking van de vrijheid van de volwassen personen op het gebied van de zedelijke verbetering weinig goeds valt te bereiken. Daarom wil zij nu, op het voetspoor van de Drankwet, haar heil zoeken in de beperking van de gelegenheid tot bioscoopbezoek. Bij de algemeene beschouwingen heb ik naar aanleiding van enkele woorden, die de geachte afgevaardigde aan dit denkbeeld gewijd had, over dit amendement reeds het mijne gezegd. Een vergelijking met de Drankwet gaat niet op. De Drankwet wil beperken de gelegenheid tot verkoop van sterken drank in het klein, omdat, naar het oordeel van den wetgever, aan het gebruik van sterken drank groote maatschappelijke bezwaren verbonden zijn. Maar met de bioscoop staat het anders. Naar mijn overtuiging zijn aan de bioscoop als zoodanig geen gevaren inhaerent, integendeel, er zijn, mits goed gebruikt, verschillende voordeelen voor de volksontwikkeling aan verbonden. Het kan daarom niet liggen in het stelsel van deze wet, om bepalingen op te nemen in den geest als de geachte afgevaardigde wil, afgezien nog van de administratief-technische bezwaren, die daaraan verbonden zijn.

Ik zou daarom de geachte afgevaardigde in overweging willen geven, het amendement in te trekken. Waar het door niemand is verdedigd, zou het van mij onvriendelijk zijn om het groote woord „onaannemelijk" uit te spreken en ik zal dat ook niet doen, maar ik zal slechts zeggen, dat het amendement niet past in het kader van deze wet.

Mejuffrouw van Dorp: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog maar een enkel woord aan deze verloren zaak wijden. Ik geloof niet, dat de technische bezwaren zoo groot zijn als de heeren Boon en Beumer het voorstellen. De Drankwet heeft van 1881 tot 1903 zonder nadere uitwerking bestaan, zonder dat men die bezwaren heeft ondervonden.

Aan den anderen kant voel ik veel voor het bezwaar van den heer Vliegen. Het is een bezwaar, dat voor de Drankwet ook geldt. Daar kan men ook geen betere gelegenheden inrichten, wanneer er geen vergunningen vrij zijn en moet misschien een funest kroegje blijven bestaan.

Maar ik zal niet meer tijd van de Kamer vragen en ik trek mijn amendement in.

Aangezien het amendement van mejuffrouw van Dorp (Stuk n°. 8, I) door de voorstelster is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De Voorzitter: Vergis ik mij niet, dan sleept de intrekking van dit amendement nog vier andere amendementen in zijn val mede, zoodat ook de amendementen op de artikelen 2 (Stuk 8, II), 3 (Stuk 8, III), 4 (Stuk 8, IV) en 7 (Stuk 8, V) geen onderwerp van beraadslaging meer uitmaken.

Mejuffrouw van Dorp: Juist, Mijnheer de Voorzitter, ook die amendementen worden door mij ingetrokken.

De Voorzitter: Thans is nog voorgesteld een amendement van de heeren Rutgers, Deckers en Tilanus (Stuk n°. 16), strekkende, om na artikel 1 in te voegen een nieuw artikel 1a, luidende:

„Bij verordening kan de gemeenteraad onder Onze goedkeuring bepalen, dat vergunningen als bedoeld in artikel 1 niet, of alleen met inachtneming van de in de verordening gestelde voorschriften, zullen worden verleend."

De heer Rutgers verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement is niet zeer ingewikkeld en ik vermoed, dat de Kamer

(Rutgers e. a.)

bij enkele lezing er van zal begrijpen, wat de bedoeling er van is. De bedoeling is om gemeentebesturen de bevoegdhei te geven tot het maken van aanvullende verordeningen. In d eerste plaats kan dit amendement na den val van het amende ment van mejuffrouw van Dorp aan haar bedoeling een schuilplaats geven, aangezien de gemeenteraad bij de voor schriften, die hij zal kunnen vaststellen, betreffende he geven van vergunningen, het getal zal kunnen binden aa een maximum. Ik vestig er de aandacht op, dat de gemeente raad verordeningen zal kunnen vaststellen onder goedkeu ring der Kroon en daarin ligt een sterke waarborg, dat be hoorlijk zal worden overwogen, welke gevolgen aan he stellen van een numerus clausus verbonden zullen zijn e dat dat niet zal plaats hebben zonder waarborgen voor d rechten van de eventueel adspirant-vergunninghouders.

De gemeenteraad zal voorts kunnen vaststellen, dat in d gemeente vergunningen niet zullen worden verleend, wa wel het belangrijkste van de bevoegdheid van den gemeente raad is en de strekking heeft, dat in plaatsen, waar de mee derheid van de bevolking zoo gezind is, dat een dergelijk vermakelijkheid in die plaats door den gemeenteraad, onde goedkeuring van de Kroon, niet gewenscht geacht wordt, di vermakelijkheid wordt verboden.

De gemeenteraad zal in het algemeen voorschriften kunne vaststellen, met inachtneming waarvan vergunningen zulle kunnen worden verleend. De gemeenteraad zal kunnen bepa len, onder welke voorwaarden vergunningen worden verleen waarbij de vergunning, als die voorwaarden niet worde vervuld, kan worden ingetrokken. De gemeenteraad zal aa het amendement de bevoegdheid ontleenen, aanvullend bepalingen en voorschriften te maken omtrent de vergu ningen en de voorstellingen, die in de gemeente zullen worde gegeven.

De practijk zal leeren in hoever de gemeenteraad van d aanvullingen zal gebruik maken. In de goedkeuring van Kroon ligt een waarborg tegen misbruik.

Het amendement is mede-onderteekend door de heer Bakker, Weitkamp, H. Colijn, van de Bilt, Suring, Rutge van Rozenburg en Krijger en maakt derhalve een onderwe van beraadslaging uit.

De heer Kleerekoper: Mijnheer de Voorzitter! De vraa of de gemeenteraad bevoegd zal zijn een verordening te mak als waarvan het amendement spreekt, ook indien dat ame dement niet was ingediend, kan men verschillend bean woorden.

Als ik het goed begrepen heb, heeft de Minister gister verklaard, dat in het algemeen die bevoegdheid den raad n zal toekomen na aanneming van deze wet zonder dit ame dement.

Men kan daarover echter verschillend oordeelen.

Als ik mij niet vergis, is prof. Oppenheim van oorde dat wanneer speciale bevoegdheden aan burgemeester en w houders worden gegeven, het nog niet automatisch uitgeslot is, dat in die materie die bevoegdheden nader door een v ordening van den gemeenteraad worden geregeld.

Intusschen, wanneer het amendement alleen bevatte oplossing van de vraag, of de vergunning, die burgemees en wethouders moeten geven, bij verordening kan worden g regeld, dan zou men er tamelijk platonisch tegenover kunn staan; er is voor en er is tegen; daarover kan men dubieer Maar er staat een woordje in het amendement, dat de por veel verder doet strekken dan de quaestie, die ik hier a haalde en welke wij gisteren hebben besproken.

In het amendement staat, dat de gemeenteraad ook bij v ordening kan uitspreken: in deze gemeente mag geen biosc zijn. Zulk een bepaling sluit altijd in zich, dat men bioscoop wil verbieden voor gemeenten, waar een deel der volking de bioscoop wel wil bezoeken. Heeft men een meente op het oog, waar men denkt: de mentaliteit van gemeente is zoo, dat daar toch geen mensch naar de biosc gaat, dan zou men redeneeren: in die gemeente zal g ondernemer zoo'n ding oprichten, of: als een onderne daarheen verdwaalt, dan zal hij vanzelf na eenige maan

49ste VERGADERING. — 16 FEBRUARI 1923.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

(Kleerekoper e. a.)

l verdwijnen bij gebreke van bezoekers. Men heeft hier , rekening te houden met de mogelijkheid — daarop alleen 1 het amendement slaan —, dat men heeft een gemengde volking met een meerderheid, die ook in den gemeenteraad vertegenwoordigd, welke van bioscopen niet gediend is, en t een minderheid, die de bioscoop wenscht te bezoeken, en 1 kan — anders heeft het amendement op dit punt geen : — de meerderheid de minderheid beletten naar de bios-op te gaan.

Dat is niet het systeem van de wet. Dat systeem is niet iemand te verbieden naar een bioscoop te gaan, maar om beletten, dat in een bioscoop *Schund* vertoond wordt. Dit endement, voor het deel dat in dat woordje „niet" is behaamd, valt geheel buiten het kader van dit wetsontwerp. :t wil politioneel bij speciale verordening menschen beletten ar een bioscoop te gaan, al hebben zij daar zin in.

Nu spijt het mij. Ik behoor tot degenen, die voor dit wetstwerp gevoelen, die gaarne willen medewerken aan de totndkoming er van. Wij hebben hier een wetsontwerp, dat voorbereid door een Staatscommissie. De Minister heeft h beroepen op het gemengd karakter van die Commissie heeft zich ook er op beroepen, dat het resultaat van het rken der Commissie is geweest een compromis. De Regeeg heeft dat compromis overgenomen en daarover praten j hier. Waarom moeten nu nog wel door partijen, die de geering welgezind zijn en haar in haar wetgevenden arbeid llen steunen, voorstellen gedaan worden, die de wet denatreeren en uitbreiden, waardoor het voor menschen in de imer, die bijv. er voor zijn, dat de jeugd op dit terrein beermd wordt, feitelijk onmogelijk wordt om zich langer hter die grondgedachte van het wetsontwerp te scharen?

Denkt de heer Rutgers, dat hij het wetsontwerp in zijn rakter en wezen verbetert door een artikel er in op te nemen, t zegt: in een gemeenteraad kan de meerderheid de menhen verbieden naar de bioscoop te gaan? Dat komt door het oord „niet" in het amendement en ik zou den voorstellers ingend willen verzoeken om het ons niet door voorstellen mogelijk te maken de wetgeving bij onderling overleg tot and te brengen.

De heer Smeenk: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne gedachte van het amendement-Rutgers met een enkel oord steunen.

Mij hebben buitengewoon verwonderd de bedenkingen van n heer Kleerekoper tegen het amendement. Hij heeft zich roepen op het feit, dat dit wetsontwerp de vrucht is van n compromis, dat in de Staatscommissie zou zijn gesloten. c doe opmerken, dat te allen tijde Regeering en Kamer volkomen vrijheid behouden, om het ontwerp te veranderen en te amendeeren zooals men wil, ook al is er in de taatscommissie een compromis gesloten.

Maar bovendien, de heer Kleerekoper en zijn groep houden ch ook niet aan dat compromis, want dat omvat niet alleen bescherming van de jeugd, maar ook die van de volwassenen, terwijl de verschillende heeren van de linkerzijde, die et woord hebben gevoerd, feitelijk de keuring van films voor olwassenen afkeuren. Het is dus wel wonderlijk, dat men ch tegenover den heer Rutgers op een compromis beroept.

Verder heb ik met eenige verwondering het argument ooren verkondigen, dat krachtens dit amendement de meererheid de minderheid iets zou kunnen beletten, hetgeen en ongeoorloofd acht. Bij de algemeene beschouwingen wees c er reeds op, dat de sociaal-democratische fractie dat arguient moeilijk voor haar rekening kan nemen, omdat de mstandigheid, dat een meerderheid door een bepaald besluit e minderheid kan dwingen, zich in de wetgeving overal vooroet, maar speciaal ten aanzien van de plaatselijke keuze, iets at voorkomt in het programma van de S.D.A.P. Daarbij zal van de kiezers het ⅓ kunnen binden.

De heer van Gijn zegt, dat het hier ⅓ en ⅔ is, maar dat is en quaestie van cijfers en doet aan het beginsel, dat een eerderheid door een bepaald besluit een minderheid kan wingen, geen afbreuk.

Ten slotte wijs ik er op, dat in het amendement voorkomt e uitdrukking „behoudens Onze goedkeuring", hetgeen wil

(Smeenk e. a.)

zeggen: de goedkeuring van de Kroon, waardoor de willekeurige toepassing zal worden voorkomen.

De heer Ter Hall: Mijnheer de Voorzitter! Na al hetgeen ik over dit amendement heb gehoord, zal het niemand verbazen, dat ik het amendement absoluut moet afwijzen, omdat het weer binnenhaalt datgene, waartegen wij strijden, nl. het recht van den burgemeester of van den raad om in een gemeente bioscopen te verbieden. Ik vind dat niet alleen een verslechtering van de wet, maar ook een belemmering van het bedrijf.

De heer Boon: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement gaat geheel in tegen het karakter van de wet, dat wel bedoelt een centrale keuring in te voeren voor de films voor volwassenen, met het doel goede films toe te staan en *Schund*-films te weren, maar dat allerminst bedoelt aan den gemeenteraad het recht te geven elke film te weren. Met de kleinst mogelijke meerderheid zal bij aanneming van dit amendement een gemeenteraad de opvoering van een film kunnen verbieden.

Wij hebben onlangs ten aanzien van een andere zaak dat beroemde besluit gehad van 14 tegen 15 stemmen in den gemeenteraad van Nijmegen; zullen wij nu besluiten in gemeenteraden krijgen met 15 tegen 14 stemmen, waardoor alle bioscopen in die gemeenten worden verboden?

Er staat wel in het amendement: „behoudens Onze goedkeuring", maar er kan wel een Regeering aan het bewind zijn, die met die zelfde strekking akkoord gaat, zoodat de mogelijkheid bestaat, dat er gemeenten zijn, waar de minderheid, die de bioscoop beschouwt als een instelling van culturеele ontwikkeling, door de meerderheid kan belet worden een bioscoop te bezoeken. Ik zal mij daarom sterk tegen het amendement verzetten.

De heer Ruys de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement beoogt in de eerste plaats de bevoegdheid aan den gemeenteraad te geven om zijnerzijds nadere voorschriften aan het geven van filmvoorstellingen te verbinden. Naar de meening van sommige geachte afgevaardigden bestond die mogelijkheid reeds, ook al zou dit wetsontwerp zonder aanvulling wet worden. Maar reeds bij de algemeene beschouwingen is gebleken, dat er juristen zijn, die een andere meening zijn toegedaan. Ik meen, dat er veel voor te zeggen is om aan alle onzekerheid een einde te maken. Aangezien tegen de zaak zelf geen bezwaar bestaat, moet dit gedeelte van het amendement niet worden afgewezen.

Over het tweede gedeelte van het amendement te spreken is moeilijker dan over het eerste, want dit beoogt aan den gemeenteraad te geven het uiterste middel: de bevoegdheid om in de gemeente bioscoopvoorstellingen absoluut te verbieden. Toen ik gisteren het amendement in handen kreeg, heb ik getracht, mij te verplaatsen in den gedachtengang van de voorstellers. Na hetgeen ik straks van de heeren Rutgers en Smeenk heb gehoord, ben ik in mijn eersten indruk bevestigd geworden. Ik meen, dat in den gedachtengang van de voorstellers alleen in zeer bijzondere gevallen door een gemeenteraad gebruik zal worden gemaakt van deze bevoegdheid. Gaarne zou ik van hen weten, of zij van oordeel zijn, dat, wanneer in een gemeenteraad een toevallige meerderheid tegen bioscopen zou zijn gekant, deze gemeenteraad verstandig doet, van de geschonken bevoegdheid gebruik te maken. Indien de bedoeling is, dat in kleinere gemeenten, waarvan de inwoners in groote meerderheid vermaken, als de bioscopen brengen, veroordeelen, gelegenheid wordt gegeven filmvoorstellingen te verbieden, dan staat de zaak voor mij er niet zoo slecht voor. Want ik meen, dat in zulke gemeenten het bioscoopbedrijf in den regel toch niet loonend zal zijn, en in dat geval is er toch heel weinig bezwaar, dat de ondernemer-exploitant langs dezen weg gewezen wordt op het gevaar, dat hij loopt, indien hij in die gemeente een bioscoop opricht. Indien de voorstellers in hun voorstel niet gebracht hadden de verplichting van de Kroon, de verordeningen goed te keu-

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

ren, zou ik het amendement onvoorwaardelijk hebben afgewezen. Maar nu staat de zaak eenigszins anders. Indien bij de nadere toelichting, die de geachte afgevaardigde mij naar ik hoop wel zal willen geven, blijkt, dat de opvatting, die hij van de zaak heeft, met de mijne overeenkomt, dan meen ik, dat er geen overwegend bezwaar is om ten deze aan de verlangens van den geachten afgevaardigde te gemoet te komen.

Nog een kleine opmerking, Mijnheer de Voorzitter! Ik neem aan, dat een verordening, die voorwaarden stelt, ook de noodige bepalingen zal inhouden om de naleving te verzekeren. Zou dat niet geschieden, dan, de geachte afgevaardigde zal mij dat wel toegeven, zou aanvulling van verschillende bepalingen van het wetsontwerp noodig zijn, maar dit is niet het geval, wanneer de bedoeling voorzit, die ik den geachten afgevaardigde toeschrijf. Alvorens dus mijn eindoordeel over het amendement uit te spreken, zal ik gaarne een nadere toelichting van den geachten afgevaardigde te gemoet zien voor wat betreft de tweede alinea van het amendement.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat mijn opvatting van het amendement met die van den Minister wel overeenkomt. Ik voor mij ben mij wel bewust, wanneer wij onderwerpen als het onderhavige behandelen, dat wij leven in een land met een gemengde bevolking en dat iedere groep dier bevolking zich behoort te gedragen zoodanig, dat het samenleven van de gemengde bevolking mogelijk is en mogelijk blijft. Tegenover stappen van gemeenteraden, welke daarmede geen rekening houden, is de bevoegdheid van de Kroon om goedkeuring te weigeren op haar plaats. Die bevoegdheid heeft uiteraard een bijzondere beteekenis, wanneer de raad zou besluiten, dat bioscoopvoorstellingen niet mogen worden gegeven, omdat in een land met gemengde bevolking het verbod van bioscoopvoorstellingen van veel ernstiger karakter is dan bijv. een verordening om het aantal vergunningen te beperken.

Met het bewustzijn, dat wij leven in een land met gemengde bevolking en dat wij moeten streven naar een nationale wetgeving, is allerminst in strijd een bevoegdheid van den gemeenteraad om, onder hooger toezicht, te bepalen, dat geen bioscoopvoorstellingen zullen mogen plaats hebben. Ik vraag: komt soms met dat uitgangspunt meer overeen, dat plaatsen, waar de overgroote meerderheid der bevolking, of misschien de geheele bevolking, deze wijze van beschaving brengen aan het platteland verwerpelijk acht, in deze zaal zouden worden gedwongen de bioscoop-exploitanten toe te laten? Of komt het meer overeen met de opvatting van vrijheid, dat hetgeen voor plaatselijke regeling alleszins in aanmerking komt, wordt overgelaten aan den gemeenteraad, onder hoogere goedkeuring? Wij hebben hier te doen met openbare voorstellingen, met regeling van het publieke leven en voor die plaatsen, die ik op het oog heb, acht ik van meer waarde hetgeen de meerderheid van den raad, onder hoogere goedkeuring, goed acht, dan hetgeen de heer Boon goed acht.

Ik weiger mij te laten indeelen bij de bestrijders van de vrijheid. Ik voel mij verdediger van de vrijheid tegen de heeren die zeggen: omdat wij vinden, dat de bioscoop in het openbare leven thuis behoort, zal men de bioscoop overal plaats geven in het openbare leven.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Minister heeft de vraag gesteld, op welke wijze de naleving van de nadere voorschriften zal worden verzekerd. Die naleving zal steunen op de voorwaarden, waaronder de vergunning zal worden verleend. Het toezicht, dat de raad mocht wenschen aan het gemeentebestuur voor te behouden op de stukken, die zullen worden opgevoerd, zal kunnen worden geregeld als voorwaarde, waaronder de vergunning wordt verleend, zoodat de sanctie gelegen is in intrekking van de vergunning, alles onder hoogere goedkeuring.

Aan den geachten afgevaardigde den heer Kleerekoper, die eenigen twijfel had omtrent de noodzakelijkheid van hetgeen hier is voorgesteld, omdat toch de raad, afgezien van dit amendement, aanvullende voorschriften kan geven, wil ik opmerken, dat dit ontwerp de bepaling bevat, dat de vergunning alléén kan worden geweigerd op grond van de drie

(Rutgers e. a.)

in art. 3 vermelde redenen, zoodat, als men wil, dat de vergunning op andere gronden kan worden geweigerd, het noodzakelijk is, dit amendement aan het ontwerp toe te voegen.

Ik ben mij er van bewust, dat het belangrijkste deel van het amendement, dat in bepaalde gemeenten vergunning niet zullen worden verleend, slechts voor een klein deel van ons land beteekenis zal hebben en dat voor groote gemeenten van toepassing van deze bepaling geen sprake zal zijn.

Maar toch meen ik, dat het amendement ook voor die plaatsen aanbeveling verdient met het oog op de gelegenheid, die de gemeenteraad verkrijgt om naar gelang van gebleken behoefte in bepaalde plaatsen aanvullende voorschriften van verschillende aard, beperking van het getal bioscopen of toezicht op de opvoeringen vast te stellen.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet zonder verwondering het betoog met de vragen van den Minister gehoord over wat hij noemde het tweede gedeelte van het amendement, de mogelijkheid tot algeheel verbod van de bioscoop in bepaalde gemeenten. Het deed mij denken aan een vragen- en antwoordenspel, dat door den Minister en de voorstellers gespeeld werd.

Wat doet het er toe, of de heer Rutgers namens de voorstellers van het amendement tot den Minister zegt, als deze vraagt: Zijt gij niet van oordeel, dat dit alleen in zeer bijzondere gevallen zal moeten geschieden? Ja, Mijnheer de Minister, ik ben dat van oordeel? Wat beteekent dat voor de uitvoering van de zaak? De heer Rutgers kan op zijn allerhoogst in één raad zitten, en nu hij lid van Gedeputeerde Staten is, zelfs niet in één, hij kan dus daarin geen stem hebben.

Als hij dus zegt: dit of dat is de bedoeling, geeft dat niets! In de wet komt immers te staan, dat bij gemeentelijke verordening het houden van bioscoopvoorstellingen, dus het hebben van een bioscoopgebouw, kan worden verboden.

Verder vroeg de Minister: Vindt gij niet, dat het verstandig zou zijn van een gemeenteraad, om daartoe niet te besluiten als er maar een kleine meerderheid vóór is? Op deze vraag heeft de heer Rutgers niet zoo positief geantwoord. Hij heeft gezegd: wij leven in een land met gemengde bevolking en wij moeten daarop letten en daarom in naam van de vrijheid, eisch ik, dat ik dat verbod kan maken. Dat „in naam van de vrijheid" gaat mij wel wat ver. De heer Rutgers moge zeggen: bij een kleine meerderheid moet men het niet doen, dat zou niet verstandig zijn, maar wanneer een raad het met een kleine meerderheid toch doet, dan is daar niets tegen te doen. Nu kan de Minister zeggen: maar er is een bepaling opgenomen, dat de Kroon het moet goedkeuren. Zeker, maar de Ministers wisselen in den laatsten tijd wel niet zoo snel, maar ik heb toch den tijd gekend, dat hier ten minste om de 4 jaar een ander Minister zat en ik weet niet, hoe de volgende Ministers dit zullen toepassen. De heer Oud zegt: denk eens, dat domine Kersten Minister wordt. Zeker, dan zou er niets van terecht komen, maar bovendien, het gaat niet om bepaalde personen, ik weet niet hoe de Ministers daarmede zullen handelen. Bovendien, ik kan mij niet voorstellen, dat de Kroon, die zelf deze bepaling in het wetsontwerp laat opnemen, later zou kunnen zeggen tot een raad: met een meerderheid van b.v. 7 tegen 6 mag het niet, maar met 8 tegen 5 mag het wel.

Ik zie hierin niets anders, dan dat men de motie van den heer Kersten en het ingetrokken amendement van mejuffrouw van Dorp te zamen heeft genomen en nu wel is waar niet voor het geheele land, maar toch voor bepaalde gemeenten verbodsbepalingen van dien aard wil vaststellen. En straks zal men bij gemeenteraadsverkiezingen den strijd krijgen tusschen voor- en tegenstanders van de bioscoopvrijheid en degenen, die zich met het kenmerk van deugdzaamheid willen voorzien, zullen zich scharen onder hen, die de „verfoeilijke" bioscoop willen verbieden.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats merk ik op, dat in dit debat steeds op hoogst ongeoorloofde wijze gebruik wordt gemaakt van een vergelijking

met de plaatselijke keuze. In de eerste plaats is de plaatselijke keuze een quaestie van referendum. Daarbij beslist niet de meerderheid van de Overheid in een bepaalde gemeente, maar de meerderheid der bevolking. Dat maakt natuurlijk een groot verschil. Maar in de tweede plaats berust plaatselijke keuze op de grondgedachte, dat het gebruik van sterken drank als maatschappelijk verschijnsel een kwaad is, dat mogelijk in een gemeente verijdeld moet worden. Dat is hierbij niet het geval. De heer Ketelaar heeft volkomen gelijk, dat men wel dapper kan stemmen tegen een motie-Kersten, maar dat men dan niet onmiddellijk daarna een amendement moet voorstellen, waarin dezelfde bedoeling is belichaamd. Deze wet wil volstrekt niet zeggen, dat de bioscoop niet deugt. Zij zegt alleen, dat de bioscoop zekere schifting van films eischt. De vraag rijst nu: zal een meerderheid een minderheid beletten, goedgekeurde films te zien, want de mogelijkheid van openbare vertooning van niet goedgekeurde films is na de invoering van deze wet uitgesloten. Nu komt de heer Rutgers en zegt: in zeer bijzondere gevallen wil ik de vertooning van goedgekeurde films verijdelen. Mijnheer de Voorzitter, wat zijn dat voor gevallen?

De heer Rutgers is wel zoo vriendelijk geweest nader te omschrijven, wat hij onder die bijzondere gevallen verstond, en ook de Minister heeft dat eenigszins gepreciseerd.

Dat is dan: in kleinere gemeenten — de heer Rutgers zei er bij: maar het kan ook zijn nut hebben in grootere gemeenten, doch dat was een tusschenzin — kan zich het geval voordoen, dat het grootste gedeelte van de bevolking geen zin heeft in de bioscoop.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag: wat gaan dan den heer Rutgers de menschen van het kleinere gedeelte van de bevolking aan, die wel lust hebben in de bioscoop?

Mijnheer de Voorzitter! De heer Rutgers vraagt mij nu bij interruptie zijn woorden te herhalen; zij waren, dat u de kleinere gemeenten, waar dit bederf nog geen ingang heeft gevonden.........

De heer **Rutgers**: Dat heb ik niet gezegd; ik protesteer daartegen.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Het is onredelijk, in een debat te verlangen, dat men elkaars redeneeringen textueel herhaalt. Ik roep de geheele Kamer tot getuige, dat het zakelijke betoog van den heer Rutgers hierop neerkwam; er zijn kleinere gemeenten, waar de bioscoop niet is en die wij voor den zegen van de intredende bioscoop willen behoeden.

Als wij elkaar in goede trouw dergelijke betoogen nazeggen, laat het niet aan te zeggen: zeg mij dit woord en dat woord precies na.

Dit was de kern van het betoog van den heer Rutgers. Hij heeft letterlijk gezegd: er zijn kleine gemeenten in ons land, waar geen bioscoop is, en dan moet de meerderheid van den raad het recht hebben te zeggen, dat ze er ook niet komt.

Het ging zoo ver, dat, toen ik den Minister hoorde, ik een oogenblik het gevoel kreeg, dat het amendement van den heer Rutgers moest dienen ter bescherming van speculatieve bioscoophouders, die zich nestelen in gemeenten, waar niets te verdienen is.

Dat is alleen een onjuiste stelling van het alternatief, dat men inderdaad stellen moet, nl. wanneer in een gemeente geen bezoekers zijn voor de bioscoop, komt ze er niet; zijn er in een gemeente geen liefhebbers voor de bioscoop, dan blijft ze er niet.

De mogelijkheid bestaat, dat menschen niet in de bioscoop gaan, zoolang ze er niet is, doch wel naar de bioscoop gaan, als ze er wel is. Menschen, die niet naar de bioscoop gaan en daarin zonde zien, zoolang ze er niet is, maar bij wie, zoodra er een bioscoop is, het verlangen om de bioscoop te zien sterker wordt dan de krachten, die hen ontraden er naar toe te gaan.

Nu wil de heer Rutgers met een wettelijk verbod te gemoet komen aan die ontraders, door hun te zeggen: weest maar niet bang; wij zullen wel zorgen, dat ze er niet naar toe mogen.

Dat is volkomen in strijd met het soustenu van deze wet en het heeft mij verbaasd en teleurgesteld, dat de Minister, toen hij zijn meening over het amendement moest zeggen, den voorstellers de pap in den mond gaf, in welke formule zij het moesten uitdrukken, zoodat de Minister kon zeggen: in zulke gevallen en onder contrôle van de Regeering kan men er geen bezwaar tegen hebben.

Als in de wet komt te staan, dat de meerderheid de bioscoop kan verbieden, hebben wij aan de wapenspreuk, dat het voor bijzondere gevallen geldt, niets; wij hebben dan alleen, dat de meerderheid de minderheid kan verbieden naar de bioscoop te gaan.

Ik geloof, dat men dat niet doet voor gemeenten, waar de bevolking toch niet naar de bioscoop wil gaan. Ik kan het alleen verklaren uit de begeerte, om de bioscoop te verbieden in gemeenten, waar men er wel naar toe wil en waar men de bevolking wil beletten er naar toe te gaan, doordat de meerderheid zegt: ze komt hier niet.

De wet geeft de bevoegdheid de vergunning te verbieden. Men zegt: de centrale regeling is bij de wet en bij algemeenen maatregel van bestuur bij de Kroon.

Die Overheidsbemoeiing van het Rijk is gegroeid uit de communale bemoeiing, die centralisatie eischt. Nu krijgen wij een wetsontwerp, waarbij die centrale bemoeiing wordt geregeld, en nu wil men bij amendement de communale bemoeiing er in brengen.

Als men zegt: dat zal tot excessen leiden, antwoordt men weer: maar men heeft ten slotte de contrôle van de Regeering. De Regeering zal daarop toezien! Welke Regeering? Er is gezegd: men weet niet, welke Minister er komt. Maar ik wil nog deze opmerking maken. Er is een zeer groot verschil van meening tusschen Katholieken en antirevolutionnairen. Het verbod in een gemeente om een bioscoop te houden, zal veel meer voorkomen in een gemeente, waar de overwegende meerderheid antirevolutionnair of Protestantsch-Christelijk is, dan in een Katholieke gemeente. Dat is de practijk. Voor Katholieken — ieder, die de periodieken op dit gebied aandachtig volgt, zal het mij toegeven — is een gekeurde film absoluut geen kwaad. Een antirevolutionnair denkt van huis uit over deze quaestie geheel anders. Wanneer daar nu zit een Katholiek Minister en een antirevolutionnaire gemeenteraad heeft de bioscoop ergens verboden, dan kan het best mogelijk zijn, gezien de politieke verhoudingen in ons land, dat ook een Katholiek Minister zal aarzelen dergelijke verordening van dien gemeenteraad te casseeren; dat die Minister het bijzonder geval zoekt, dat hij zal trachten het te construeeren, ten einde niet in conflict te komen met de menschen, met wie hij de Regeering in het land voert.

De heer Rutgers zegt: ik ben de verdediger van de vrijheid, want de gemeenten, die geen bioscoop willen hebben, moeten vrij zijn om er geen te hebben. Neen, gij durft de vrijheid niet aan. Er is maar één criterium, of de bevolking van een gemeente zin heeft in een bioscoop of niet, en dat criterium is: zet er een neer! Wanneer uw Christelijke bevolking van de dorpen, waar uw geestverwanten wonen, door een positieve levensbeschouwing uit de bioscoop gehouden wordt, dan heeft men dergelijk voorschrift niet noodig; maar als ge zegt: geef de vrijheid om de bevolking te verbieden naar de bioscoop te gaan, dan zeg ik: wat hebt ge zwakke veronderstellingen omtrent de neiging van uw Calvinistische bevolking om uit de bioscoop te blijven.

Dat verbaast mij niet, want als men de cijfers nagaat, die ter contrôle daarvan gegeven kunnen worden, dan krijgt men volstrekt niet den indruk, dat de zedelijkheid, in welken zin van het woord ook verstaan, er beter aan toe is in de dorpen zonder bioscoop, dan in de steden met de bioscoop. Er is geen enkele aanwijzing daarvoor in de statistische gegevens.

De heer Rutgers kan niet anders dan erkennen, dat hij de vrije concurrentie van de bioscoop met goedgekeurde films niet in de wet wil laten staan en dat hij naar dwangmaatregelen zoekt om menschen uit de bioscoop te houden, die zin hebben daarheen te gaan.

Nu heb ik te herhalen, wat mijn partijgenoot Gerhard gisteren heeft gezegd. Hij heeft toen gesproken niet voor zich zelf alleen; hij zeide: ik heb lang getwijfeld over dit wets-

(Ketelaar c. a.)

ontwerp, want er zijn elementen in, die mij aantrokken. Toen hij zoo sprak, sprak hij ook voor mij.

Nu willen wij gaarne gelooven wat de Minister gisteren zei, dat hij het aantal medewerkers bij het tot stand komen van een wet als deze gaarne zoo groot mogelijk wil hebben. Ik geloof dat gaarne; het lijkt mij een juist standpunt en ik wil gaarne in vertrouwen aannemen, dat hij dit standpunt inneemt, maar ook de meest positieve voorstanders in mijn partij van keuring van films voor de jeugd, waarover wij allen het eens zijn, en ook van films voor volwassenen, omdat sommigen daarin naast zeker kwaad ook zeker goed zien — en ik behoor tot dezulken —, kunnen nooit stemmen voor een wet, waarin men de meerderheid van den gemeenteraad de bevoegdheid geeft om de minderheid van de bevolking, die daarin trek heeft, te beletten goede films te zien.

En als wij gedwongen worden tegen zijn wet te stemmen, dan is dat niet, omdat wij het beginsel niet willen aanvaarden van hetgeen de Regeering ons voorlegt, maar omdat wij niet kunnen medegaan met de verminkingen, die de rechterzijde in dat beginsel wil aanbrengen.

De heer Boon: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen ik van den Minister heb gehoord, zijn mijn bezwaren tegen het amendement zoo mogelijk nog grooter geworden. Ik onderschrijf volkomen wat er gezegd is door de heeren Ketelaar en Kleerekoper. De Minister heeft verklaard: er zullen waarschijnlijk enkele gevallen zijn, waarin een dergelijk verbod door den gemeenteraad zal worden uitgevaardigd, en hij heeft het den heer Rutgers in den mond gegeven te zeggen: gij meent toch ook wel, dat een gemeenteraad zoo verstandig zal doen om alleen een dergelijke bepaling te maken, niet wanneer er een toevallige meerderheid staat tegenover een groote minderheid, die na een periodieke verkiezing kan omslaan, maar alleen in die gevallen, waarin pertinent een langdurige meerderheid in een raad vaststaat. Dat kan toch niet worden vastgelegd in de wet en of er nu een toelichting komt van den heer Rutgers, die zegt: het is de bedoeling, dat er moet zijn een belangrijke meerderheid, een meerderheid b.v. van ¾, Mijnheer de Voorzitter, dan bereiken wij met zoo'n bewering niets. Al was er een meerderheid van b.v. $^{44}/_{45}$, dan zou ik er mij nog tegen verklaren, want al wordt er door den heer Rutgers gezegd: een klein deel der bevolking zal daar misschien heen willen gaan, maar het grootste deel niet, dan verdedigt hij daarmede de vrijheid niet, zooals hij vermeent te doen. Hij verdedigt de collectieve vrijheid der meerderheid, maar niet de individueele vrijheid. Wanneer men het zoo wil, kan men evengoed een verbod uitvaardigen om te tennissen, omdat de meerderheid in een raad dat wil. Maar hoe kan iemand er zich nu aan ergeren, wanneer ik of een ander naar de bioscoop wil gaan? Daaraan kan toch niemand eenigen aanstoot nemen?

Ik zal een ander voorbeeld geven: In de laatste jaren is pater Boromeus de Greve en zijn ook andere priesters heel Nederland rondgegaan en hebben tal van lezingen gehouden. Hij is o.a. ook geweest in Leeuwarden, waar een meerderheid is van vrijzinnigen en sociaal-democraten. Tal van uitnoodigingen voor het bijwonen van die lezingen werden gezonden aan niet-Katholieken, maar zou er nu ooit iemand gaan zeggen: de minderheid is hier Katholiek, nu wenschen wij niet, dat men daarheen gaat? Neen, Mijnheer de Voorzitter, wij wenschen het niet aan banden te zien gelegd, wanneer er een minderheid is, die een dergelijke lezing wil bezoeken. Maar de heer Rutgers staat op dat standpunt, niet omdat hij bevreesd is, dat er minderheden van andere richting heen zullen gaan, maar dat er menschen van zijn eigen richting daar binnen zullen gaan; hij komt op voor deze zaak, omdat hij bang is, dat de menschen van zijn eigen richting naar de bioscoop zullen gaan, en die personen wenscht hij verstoken te houden van een dergelijk middel van ontwikkeling. Laat hen dan vrijwillig wegblijven, maar laten niet minderheden daaronder behoeven te lijden.

Ik heb mij verklaard tegen de keuring van films voor volwassenen; dit amendement gaat verder, maar het toppunt zullen wij nog krijgen in het amendement-Deckers, waaruit

(Boon c. a.)

de mentaliteit van een deel dezer Kamer nog duidelijker spreekt.

Daarom, Mijnheer de Voorzitter, herhaal ik het, dat wij zeer ernstige bezwaren hebben tegen het amendement en dat wij er dus tegen zullen stemmen.

De heer Romans: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik bezwaren heb tegen dit amendement, moet ik mij zeker geheel losmaken van mijn voorganger, die zijn bezwaren grondde op de vrijheidsbeperking, als zou het in onze Staatsregeling zoo iets abnormaals zijn, dat de helft plus 1 de vrijheid knot van de helft min 1. Als men zich eenmaal stelt op den grondslag van het individualisme, waarop ons parlementair stelsel is gebouwd, moet men wel telkens tot deze consequentie komen, dat de wil van een geringe meerderheid eenvoudig de algemeene, de nationale wil is, waaraan de minderheid zich heeft te onderwerpen. Toch geef ik volkomen toe, dat het niet een ideale toestand is en zeer zeker gezocht zou kunnen worden naar een andere regeling, waarin de helft plus 1 geen meerderheid is, maar om daaraan te ontleenen een bestrijding van het amendement van den heer Rutgers, acht ik op dit oogenblik eenigszins inconsequent.

Maar indien ik toch tot mijn spijt — ik zeg: tot mijn spijt, omdat de Minister reeds bij voorbaat eenige adhaesie er aan heeft betuigd, tusschen haakjes: tot mijn groote verbazing — dit amendement moet bestrijden, dan is dat, omdat ik meen, dat het gansche wetsontwerp, dat nu reeds een week in behandeling is in de Kamer, van aanzien gaat veranderen bij aanneming van dit amendement, hetwelk formeel gesproken misschien een onaantastbaar amendement moge zijn, maar dat naar den inhoud en gelet op den ganschen geest van het wetsontwerp geen amendement meer genoemd kan worden, want als men ons Staatsrechtelijk begrip van amendement naar voren brengt, d. i. wijziging, dan moet de hoofdgedachte in het wetsontwerp behouden blijven en dat is elk amendement, dat die hoofdgedachte ondersteboven gooit en daarvoor een nieuwe of parallel loopende gedachte in de plaats stelt — het moge formeel misschien een amendement wezen —, naar den inhoud zeker geen amendement meer en zou daarvoor een nieuw wetsontwerp moeten worden ingediend. Zoo is het ook hier. Ik kan het niet anders zien en niet alleen de considerans van het wetsontwerp, maar ook de titel stelt mij volkomen in het gelijk. Waar de titel uitdrukkelijk zegt, dat dit wetsontwerp is ingediend ter bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop, wordt daardoor deze hoofdgedachte voorop gesteld, dat er een bioscoop is en dat door dit wetsontwerp bioscoopvrijheid in eenige gemeente niet wordt aangetast. Men zou kunnen spreken over de vraag, of de bioscoopvrijheid in dezen algemeenen zin in dit wetsontwerp te regelen zou zijn en of er een beperking van het aantal bioscoopgelegenheden zou zijn. Het amendement van mejuffrouw van Dorp is daarvan een voorbeeld en de Kamer heeft dat zoo danig bestreden, dat het is ingetrokken, maar om in plaats daarvoor een gansch andere gedachte in de wet op nemen, naast de hoofdgedachte van de bestrijding van bioscoopgevaren, daaraan werk ik niet mede en ik weig een amendement van die strekking als een amendement beschouwen.

De algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp hebben geen oogenblik geloopen over die quaestie, integendeel, hebben voortdurend geloopen over de keuring en over wijze van keuring. Welnu, als er een keuring is, moet ook een bioscoopgelegenheid zijn. Waar ik op deze bezwa stuit, omdat wij dit wetsontwerp slechts hebben behand als een keuringsontwerp met het doel de gevaren van bioscoop tegen te gaan, weiger ik dit amendement te aanvaarden, waardoor de mogelijkheid zou worden geschapen de bioscoopgelegenheid in een gemeente geheel te verbieden.

De heer Schokking: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil verband met dit amendement een paar opmerkingen mak

49ste VERGADERING. — 16 FEBRUARI 1923.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

(Schokking.)

ooral naar aanleiding van de bestrijding, die het ondervonen heeft. Ik zal niet terugtreden in de algemeene beschouingen, maar ik moet er even aan herinneren, dat, wanneer et gaat over de vraag, hoe de bioscoop eigenlijk moet worden eschouwd, daaromtrent moeilijk een volstrekt geldende uitraak is te geven. Blijkens de gehouden discussies is er groot erschil van opvatting met betrekking tot de gevaren van de ioscoop, maar er is geen enkele groep, die meent, dat de ioscoop absoluut verboden moet worden, met uitzondering an van den heer Kersten.

Intusschen bestaat er een vrij algemeene overtuiging, dat an de bioscoop een gebruik wordt gemaakt, dat niet zonder eer kan worden toegelaten. In de meeste landen heeft dit, oals de Minister er dezen middag nog met recht aan herinerd heeft, tot wettelijke maatregelen geleid; en een ontverp, als waarmede wij thans bezig zijn, is hier, indien al iet te laat, dan toch laat genoeg gekomen.

Nu moet men bij de beoordeeling van deze materie wel beenken, dat er een groep is, die van de bioscoop in het algeeen zeer afzijdig staat. Ik zeg opzettelijk, dat ik tot de odanigen niet behoor. Ik voor mij ga in deze niet zoo ver s mijn politieke geestverwanten, de heeren Rutgers van ozenburg en Tilanus, en denk over de bioscoop niet zóó ngunstig als zij.. Ook al zou het instructieve nut daarvan jv. gering of van geen beteekenis zijn, dan behoeft zij daaran nog niet verworpen te worden. Ik stel er prijs op dit even het voorbijgaan te zeggen. Dit neemt intusschen niet weg, at de wijze, waarop het verschijnsel van de bioscoop voor is treedt, het oordeel sterk beïnvloedt.

En nu hebben wij wel te bedenken, dat de opmerking van en heer Rutgers van Rozenburg volkomen juist is, dat van et oogenblik af, dat er een keuringswet komt, de Overheid lf een zeker cachet drukt op de bioscoop, wat in verband et de beginselen, welke dit Kabinet belijdt, voor het oogenik te meer beteekenis heeft. De bioscoop wordt daardoor ereleveerd, voor zoover zij daarop tot heden geen recht heeft.

Dit is inderdaad een groote verandering en ik meen, dat et amendement ook in dit verband moet worden bezien. Vij zijn mede, om de genoemde reden, zooals wel gebleken , geen groote voorstanders van de Rijkskeuring. Ik ontken iet, dat er een voordeel aan verbonden is tegenover de geeentelijke keuring. De centrale keuring maakt de zaak eenoudiger; die filmen gaan in verschillende gemeenten rond n dan is het natuurlijk eenvoudiger, dat zij éénmaal worden ekeurd dan dat dit telkens zou worden herhaald. Ik gevoel ok iets voor de geldigheid van het argument, dat er een groot erschil kan zijn tusschen de keuring in de verschillende emeenten. Maar aan den anderen kant is het de vraag, of at mogelijk verschil door een centrale keuring moet worden nderdrukt. De gemeentelijke autonomie is reeds al te veel eknot en wij hebben toe te zien, dat die niet verder wordt angetast dan noodzakelijk is.

Is het, nu wij staan voor het feit, dat, mocht dit wetsntwerp worden aangenomen, de kijk op de bioscoop in het gemeen een gansch andere zal worden, niet begrijpelijk, at een gemeente toch zegt: wij willen baas blijven in eigen uis, en dat niet burgemeester en wethouders, maar de raad rklaart: wij wenschen hier geen bioscoop!

Ik kan niet toestemmen, dat een amendement, hetwelk eoogt aan die bevoegdheid uitdrukking te geven, niet passen ou in het kader van deze wet. Bij de vraag, of een openbare ioscooponderneming zal worden toegelaten, gaat het er inder om, of de bioscoop op zich zelf een kwaad is. Ik heb eds te kennen gegeven, dat, al zie ik er geen kunst in of een iddel van bijzonder instructieven aard, het toch wel uit nderen hoofde, ontspanning en anderszins, toelaatbaar kan ijn. Ik ben daar niet tegen. Maar wat is hier eigenlijk de roote quaestie, welke zijn de bezwaren, die steeds meer orden gevoeld? Deze zijn: de verbreking van de goede zeden at betreft de huiselijkheid, het besteden van geld, het cheppen van een atmosfeer onder jong en oud, die wij tot u toe niet kenden. Ik kom hier niet in de eerste plaats op o quaestie, dat er films worden afgedraaid, die de onzedelijkeid bevorderen door het prikkelen van de zinnen, want dan ebben wij waarlijk niet alleen met de bioscoop te doen. Maar : wijs bepaaldelijk hierop, dat de opening van een bioscoop

(Schokking e. a.)

in een gemeente een gansch andere en dan gewoonlijk ongewenschte atmosfeer schept. De heer Kleerekoper moet niet zeggen: gij moet dan toonen, hoe sterk gij zijt. Blijkbaar kent hij het Christelijk beginsel niet, wanneer hij ons laat zeggen: wij zijn zoo sterk. Het is eer omgekeerd; wij willen bekennen, dat wij niet zoo sterk zijn, dat wij zwak zijn, en daarom meenen wij, dat er tucht moet zijn van vader en moeder tegenover de kinderen, en ook in grooter gemeenschap, zooals van de Kerk tegenover volwassenen. Wij weten, dat er vatbaarheid voor verleiding is. Wij, die als Protestant-Christelijken er prijs op stellen, dat de jongeren niet in afgesloten kringen worden grootgebracht, en dat er omgang met elkaar zal zijn, zijn dan ook wel het minst onverschillig, hoe de atmosfeer in een gemeente, in het algemeen in het publiek is. En nu moet men het niet voorstellen, alsof de bioscoop een zoo groote levensbehoefte zou zijn; dat de vrijheid wordt geknot, als een gemeenteraad zich in meerderheid tegen de opening van een bioscoop uitspreekt. Wij hebben dat woord niet zoo dikwijls in den mond, doch zijn niet minder voorstanders daarvan. Maar het gaat hier om een grooter goed dan om bedreiging van de vrijheid.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij bij de behandeling van dit wetsontwerp van den aanvang af op het standpunt gesteld, dat m. i. dwang voor volwassen personen van geen nut is, maar dat men moet trachten, de verleiding te beperken. Daarom betreur ik het, dat de voorstellers de woorden „niet of” niet uit hun amendement hebben geschrapt, ook omdat ik juist daartegen van verschillende zijden oppositie heb vernomen, zoodat door die schrapping de kans op aanneming van het amendement zou worden vergroot. Men kan zich voor dit amendement principieel beroepen op de local option en waar volbloed liberalen zich verklaard hebben voor local option, zou zelfs van volbloed liberaal standpunt hiertegen niets zijn aan te voeren. Maar er is toch een groot verschil. Wanneer de kiezers een gemeenteraad benoemen, kunnen zij alleen oordeelen over de algemeene programma's van de candidaten en daarom heeft men bij local option bijzondere maatregelen getroffen. Over het bijzondere vraagpunt wordt afzonderlijk gestemd en er wordt een grootere dan de volstrekte meerderheid geëischt. Misschien is het een vergeefsch beroep dat ik doe, maar ik zou er alsnog op willen aandringen de woorden „niet of” uit het amendement te verwijderen. Ik wil er bijvoegen, dat ik mij gedwongen zal zien vóór te stemmen, maar niet van heeler harte, omdat ik het bezwaar van een al te groote beperking altijd nog ernstiger vind dan het bezwaar van in het geheel geen beperking.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beschouwingen heb ik mij de opmerking veroorloofd, dat tegenstanders van de bioscoop zouden moeten zijn tegenstanders van dit wetsontwerp en dat zij verstandig zouden doen door hun stem te geven aan de motie van den heer Kersten. Dat is niet geschied, maar wat doen zij nu? Nu gaan zij een amendement voorstellen op de wetsontwerpen, dat aan de gemeenteraden de gelegenheid zal geven om de bioscoop uit hun gemeenten verwijderd te houden. Nadat wij dus bij de algemeene beschouwingen hebben gehoord: wij moeten hebben een gepatenteerde Staatsbioscoop, waar alle burgers van Nederland gerust heen kunnen gaan, omdat zij er niets zullen zien waardoor zij gekwetst zouden worden in hun gevoelens, nu komen dezelfde heeren, die toen gezegd hebben: die hoogstaande mannen en vrouwen zullen wel zorgen, dat alles in orde is en dat wij hen gerust de Rijkskeur kunnen laten drukken op de gepatenteerde Staatsbioscoop, met een amendement, waaruit blijkt, dat zij van die gepatenteerde Staatsbioscoop niet willen weten in die plaatsen, waar de bevolking in meerderheid bestaat uit hun eigen geestverwanten. Dan moet de meerderheid van den raad bevoegd zijn om dat kwaad uit de gemeente te weren. Ik geloof, dat niet duidelijker bevestigd had kunnen worden wat ik zeide bij de algemeene beschouwingen, dat wie de bioscoop op zich zelf een kwaad acht, zijn stem moest geven aan de motie van den heer Kersten en tegenstander moet zijn van dit wetsontwerp,

(Marchant e. a.)

want dit amendement gaat lijnrecht in tegen de strekking en tegen het karakter van het wetsontwerp.

Wat hebben wij nu gehoord van den Minister van Binnenlandsche Zaken? Zijn Excellentie voelt in zijn hart waarschijnlijk niet heel veel voor het amendement, maar hij zegt: och, als er in een gemeente een groote meerderheid is, die dat besluit genomen heeft, dan kunnen wij er wel in berusten, en als er een kleine meerderheid is, zullen wij de verordening niet goedkeuren.

Mijnheer de Voorzitter! In den laatsten tijd hebben wij het bijgewoond, dat buitengewoon veel besluiten van gemeentebesturen werden getroffen door de Koninklijke vernietiging en men heeft zich ongerust gemaakt over de vraag, waar het eigenlijk met onze gemeentelijke autonomie heengaat. Maar nu beleven wij het, dat hier een amendement wordt voorgesteld, dat een bevoegdheid geeft aan gemeenteraden, die men eigenlijk liever niet geeft. Maar nu zegt de Minister: maak u niet ongerust, als de meerderheid, waarmee het raadsbesluit wordt genomen, niet zoo heel groot is, zal ik wel zorgen, dat de verordening de Koninklijke goedkeuring niet verkrijgt. Wat blijft er op die manier van ons gemeenterecht over? Niets! De gemeenteraden geraken meer en meer afhankelijk van het oordeel der centrale Regeering.

De heer **Nolens**: Mijnheer de Voorzitter! Ik was niet van plan, mij in deze discussie te mengen, aangezien ik niet deskundig ben op dit gebied en mij ook niet kan beroepen op veel ervaring. Maar ik wil toch een enkel woord spreken, omdat ik misschien nu en dan tegen amendementen zal moeten stemmen, waarmede ik het niet eens ben. En dat is met dit amendement het geval. Wij hebben hier te maken met een wetsvoorstel van zeer delicaten aard, dat in staat is, zooals wij gisteren gezien hebben, om de gemoederen op buitengewone wijze in beweging te brengen, met een voorstel, dat genoemd is door den Minister een compromis. In de eerste plaats een compromis in de Staatscommissie, maar ook hier moet dit voorstel worden beschouwd als resultaat van een compromis, al blijft het natuurlijk aan ieder lid van de Kamer absoluut vrij om wijzigingen voor te stellen — wat dan ook gebeurd is — en zich van dat compromis niets aan te trekken. Maar het komt mij voor, dat het 't beste is, ook voor den verdediger van dit wetsontwerp, om zich zooveel mogelijk aan dat compromis te houden. Daaruit volgt, dat ingrijpende amendementen zoowel van links als van rechts zooveel mogelijk achterwege gelaten en ook zooveel mogelijk bestreden moeten worden.

Dat heeft de Minister met dit amendement ook gedaan, want hij heeft gezegd, dat er bij hem geen „overwegende" bezwaren tegen bestonden. Dit is een amendement, dat een buitengewone inbreuk maakt op dit compromis. De gronden daarvoor zijn al door verschillende sprekers aangegeven en ik zal ze niet weer in den breede uiteenzetten. Maar de hoofdzaak is, dat het geheel en al gaat buiten den oorspronkelijken opzet van het ontwerp. En in de tweede plaats, dat bij de behandeling van dit amendement, dat van zoo verre strekking is, zooveel moet worden overgelaten aan de oogenblikkelijke en individueele interpretatie zoowel van den kant van den voorsteller als van den kant van de Regeering en dat daaruit zooveel moeilijkheden zullen kunnen ontstaan, dat ik voor mij, misschien wat angstvallig zijnde op dit gebied, die niet gaarne voor mijn rekening zou durven nemen. Daarbij komt, dat als men er van uitgaat, dat de bioscoop in wezen en in zich zelf niet verkeerd is, dit een onderwerp is, dat zich uit den aard der zaak niet leent, om in de gemeentepolitiek te worden gehaald. Om die reden zal ik stemmen tegen dit amendement.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Door verschillende geachte afgevaardigden is de opmerking gemaakt, dat dit amendement eigenlijk buiten het kader van het wetsontwerp valt. Als dat in den meest strikten zin des

(Minister Ruys de Beerenbrouck.)

woords het geval was, dan zou u, Mijnheer de Voorzitte hebben voorgesteld, dit amendement niet in behandeling nemen en dan zou de meerderheid der Kamer, indien zij h met u eens ware geweest, de behandeling van het amendeme hebben verhinderd. Nu dat niet gebeurd is, maar er lang breed over het amendement gesproken is, geloof ik, dat vo de zienswijze van hen, die meenen, dat het amendement w past in dit stelsel, toch wel iets is te zeggen. Het wetsontwe gaat uit van de stelling, dat de wijze, waarop de biosco wordt geëxploiteerd, aanleiding kan geven tot excesse Voorstanders van de bestrijding van de onzedelijkheid en b langhebbenden bij een behoorlijke bioscoopexploitatie zi tot het resultaat gekomen, dat het best is een Rijksregelin Nu worden in dit amendement enkele bevoegdheden aan gemeentebesturen overgelaten. In dit licht beschouwd, me ik, dat mijn opmerking aan den voorsteller van het amend ment juist was, dat als hij niet had opgenomen de goe keuring van de Kroon, het amendement onaannemelijk z zijn geweest. Zoo staat het echter niet, nu het goedkeuring recht van de Kroon is erkend. Hoe zal het nu gaan, wanne in een gemeente met groote eenstemmigheid niet het opric ten van bepaalde bioscopen wordt afgewezen, maar h oprichten van bioscopen in het algemeen bij verordenir niet toelaatbaar wordt verklaard? Dan zal daaromtrent e beslissing van de Kroon worden uitgelokt en de natuurlij adviseurs van de Kroon, Gedeputeerde Staten, zullen Kroon hebben voor te lichten. En wanneer men de same stelling van de meeste colleges van Gedeputeerde Staten a zijn oog laat voorbijgaan, dan zal het wel blijken, dat voo standers van bioscopen als geoorloofd amusement daar to ook hun vertegenwoordigers vinden.

Wanneer de Kroon, met naast zich de verantwoordelij Minister, een beslissing heeft te nemen, is evenals bij iede dergelijke beslissing de Minister verantwoording schuldig a het Parlement, aan de Volksvertegenwoordiging. Ik zie da ook niet in, waarom, terwijl in zooveel andere gevallen e soortgelijke procedure wordt gevolgd, als hier wordt voorg steld, er nu in eens zulke groote bezwaren rijzen als door ve schillende geachte afgevaardigden zijn ontwikkeld.

Zeker, in de laatste jaren is het misschien meer dan vroeg — ik weet het zoo niet — voorgekomen, dat door Koninklij beslissingen inbreuk is gemaakt op de gemeentelijke aut nomie, maar, de heer Marchant weet dit evengoed als i waar eenmaal in de structuur van onze wetgeving aan d Kroon en aan den verantwoordelijken Minister bevoegdhede zijn opgelegd, beteekent publiek recht publieke plich Meent een verantwoordelijk Minister een beslissing van ee gemeenteraad zoo niet te kunnen laten passeeren, dan is h verplicht tegenover die beslissing van den raad zijn meenin te stellen. Dit klemt te meer, wanneer niet de vraag van ve nietiging, maar die van goedkeuring wordt gesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog met een enk woord op het volgende te wijzen. Een van de punten, di men bij de behandeling van dit vraagstuk naar mij meening in het oog moet houden, is, dat het gewenscht i door een Rijksregeling zooveel mogelijk de bedrijfszekerhei te bevorderen.

De exploitatie van bioscopen moet niet afhankelijk zij van willekeurige nabeslissingen. De exploitant moet van t voren weten, waaraan hij zich heeft te houden. Welnu, aa dien eisch, een voornamen eisch van dit wetsontwerp, word ten volle voldaan, en waar ik misschien ietwat schertsende wijze in eersten termijn heb gezegd, dat hier evenwijdi loopt het belang van den exploitant met de opvatting va de bevolking, waar geen bioscopen worden verlangd, herhaa ik, dat in dergelijke gemeenten verstandige exploitanten me hun bioscopen niet zullen komen.

De bedrijfszekerheid wordt hierdoor allerminst aangetas en de relatieve bedrijfsvrijheid evenmin. De absolute, locale zeker, maar dat is, vergis ik mij niet, in verschillende ander wetten en verordeningen evenzeer het geval.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb dus, ik herhaal het, gee overwegend bezwaar tegen dit amendement.

tgers.)

e heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil in de e plaats enkele formeele bedenkingen, tegen dit amendent ingebracht, onder de oogen zien.

e heer Bomans meent, dat dit amendement eigenlijk geen ndement is, en beriep zich er op, dat het onderwerp, rover het amendement gaat, niet is besproken bij de meene beschouwingen en dat het door de considerans het ontwerp niet wordt gedekt.

et zij mij vergund den heer Bomans te doen opmerken, bij de algemeene beschouwingen over het onderwerp van amendement door den heer van der Molen is gesproken dat de heer Smeenk uitdrukkelijk heeft gesproken van recht der gemeenteraden om bij verordening het aantal oopen te beperken of deze geheel te verbieden. Wellicht heer Bomans verhinderd geweest de algemeene beschougen geheel te volgen; in ieder geval zijn beroep op de meene beschouwingen is in strijd met hetgeen in werkeheid plaats vond.

et komt mij daarom voor, dat het beter was geweest, en hij dit achterwege had gelaten.

ijnheer de Voorzitter! Wat de considerans betreft, wijs p de considerans der Drankwet, waarin wij lezen:

„Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het noodzakelijk is wettelijke bepalingen voor te stellen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank en tot beteugeling der openbare dronkenschap;"

e geachte afgevaardigde zou zeggen: zie, daar moet noodlijk uit voortvloeien, dat er een kleinhandel in sterken k moet zijn; misschien ook, dat er openbare dronkenp moet zijn, maar zoover wil ik niet gaan. Welnu, in Drankwet wordt nu reeds gevonden de mogelijkheid, dat niet door *local option*, in verband met een stemming, maar den gemeenteraad — wordt bepaald, dat er geen vergungen zullen worden verleend. Door de considerans der nkwet wordt gedekt en dus als regeling van den kleindel van sterken drank beschouwd het geval, dat die nhandel in een gemeente geheel wordt verboden.

Velnu, zou dan niet door de considerans van deze wet, maatregelen moeten worden getroffen tot bestrijding van zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop, den gedekt, dat aan een gemeentebestuur de bevoegdheid dt gegeven om onder hoogere goedkeuring ter bestrijding gevaren de bioscoop te weren?

k geloof inderdaad, dat, wanneer voor den geachten afgerdigde de voornaamste reden om niet te stemmen voor amendement hierin is gelegen, dat hij daartegen constioneele bezwaren heeft, dat hij dan nog vóór de stemming kan herzien en misschien er nog toe zal komen zijn a aan het amendement te geven.

Iet tweede bezwaar van den geachten afgevaardigde den r Nolens is, dat hij het amendement in strijd acht met hij aanduidt als een gesloten compromis. Over deze opking zou ik twee dingen willen zeggen. In de eerste its, dat zij een feitelijken grondslag ten eenenmale t. Er is in de Staatscommissie een ontwerp gemaakt; in Staatscommissie zijn de dames en heeren met elkander overeenstemming gekomen. In hoeverre daarbij van promis gesproken kan worden tusschen die personen, laat n het midden; maar van een compromis, aangegaan door leden der Kamer, door de partijen in de Kamer of namens leden der Kamer, hetzij krachtens lastgeving, hetzij chtens negotiorum gestio, is geen sprake.

Iaar nu ga ik een stap verder. Het komt mij voor, dat beroep op het sluiten van een compromis in deze Kamer enlijk niet toelaatbaar is. Wanneer wij in het Parlement, plaats, waar gesproken moet worden, spreken, moeten wij redenen opgeven, waarom wij vóór of tegen voorstellen , die gedaan worden, en moeten wij het niet voorstellen of wij eigenlijk makelaars zijn, die koopbriefjes hebben koopen, die reeds zijn afgesloten.

Iet begrip compromis is m. i. constitutioneel niet geheel erispelijk en niet geheel zuiver. Door hier een beroep te n op een compromis, komen te weinig de politieke en Staatsrechtelijke gronden, aan het belang van het land en de juiste beginselen van Staatsbestuur ontleend, op den voorgrond en treedt te veel naar voren de politieke contingentie, het rekenen met het mogelijke en bereikbare.

Ik ben allerminst een vijand van het rekenen met de contingentie, dat is veelszins noodzakelijk, maar wij moeten toch oppassen, daaraan in deze Kamer, waar het in de eerste plaats gaat om de Staatkundige beginselen, niet een te groote plaats te geven.

En nu een woord aan de bestrijders van dit amendement, die aan de andere zijde der Kamer gezeten zijn. In de eerste plaats moet ik iets zeggen tot den heer Kleerekoper.

Deze heeft niet maar naar den vorm, doch zakelijk mijn verdediging en de gronden daarvan verkeerd voorgesteld. Hij heeft gezegd, dat ik aan gemeentebesturen de vrijheid wil geven om voor het verderfelijke van de bioscoop de gemeente te behoeden, waarmede de voorstelling wordt gewekt, alsof ik hier zonder meer de bioscoop voor verderfelijk zou hebben uitgemaakt.

Die geachte afgevaardigde heeft ook gezegd, dat ik aan een gemeentebestuur, waar de meerderheid geen zin heeft in de bioscoop, de vrijheid zou willen geven om de bioscoop af te wijzen, het daarmede voorstellende, alsof ik het aan de willekeur van de heeren, die in den gemeenteraad zitten, wilde overlaten.

Het ergste vind ik het eerste, dat de heer Kleerekoper het voorgesteld heeft, alsof ik zonder meer de bioscoop als een kwaad heb voorgesteld. In die richting heeft de heer Marchant zich ook bewogen, maar het mist eigenlijk allen grondslag. Ik sluit mij volkomen aan bij wat de heer Schokking daarover gezegd heeft. Ik sta tegenover de bioscoop, zooals de heer Schokking verklaard heeft er tegenover te staan. Als de deskundigheid afhangt van het bezocht hebben en het waardeeren van de bioscoop, behoor ik tot de deskundigen, want ook ik acht het bezoeken van de bioscoop, ook als ontspanning, niet ongeoorloofd en ik stel dat ook wel op prijs.

De heer Kleerekoper heeft daardoor de zaak onjuist voorgesteld. Hij heeft het voorgesteld, alsof ik hier stond als bestrijder van de bioscoop en dat ik dat bederf zooveel mogelijk zou willen terugdringen.

In denzelfden zin heeft de heer Marchant het voorgesteld. Deze voegde er bij: als ge van dat standpunt uitgaat, waarom verbiedt ge de bioscoop dan niet geheel en al? Daarbij kwamen opvattingen van den heer Marchant omtrent de vrijheid tot uiting, die de mijne niet zijn.

Ook al zou ik de bioscoop zonder meer als een kwaad beschouwen, dan nog zou ik mij afvragen, of ik op dat standpunt gerechtigd was de bioscoop te verbieden. De heer Marchant leidde uit de beschouwing van de bioscoop als een kwaad de politieke gedragslijn af van haar te verbieden, maar ik zou zoo ver niet gaan.

In die richting heeft de heer Kleerekoper ook de zaak bezien.

Het komt mij echter voor, dat het licht, waarin de heer Schokking de zaak bezien heeft, het juiste is.

Het gaat om het publieke leven, om de atmosfeer, die in een plaats wordt geschapen. In dat opzicht wensch ik aan de opvattingen, die plaatselijk bestaan, waarde toe te kennen. Ik wensch daaraan meer waarde toe te kennen dan aan de uiterst individualistische opvattingen van den heer Boon. Ik geloof, dat ik den heer Boon niet verkeerd voorstel, wanneer ik zeg, dat, als in een plaats ten opzichte van de bioscoop één onverdeelde publieke meening is, die er tegen is, en er komt één man, die zegt de bioscoop te willen hebben, de heer Boon beweert, dat de bioscoop moet toegestaan worden. Het is zuiver liberaal; mejuffrouw van Dorp zou hem daarin niet kunnen verbeteren. Het is een zuiver individualistische opvatting van de vrijheid en, juist omdat ze zoo zuiver individualistisch is, heeft zij met de werkelijkheid het verband verloren.

De heer **Boon**: Zoolang als ik maar een ander niet hinder.

De **Voorzitter**: Maar nu doet u dat.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Naar het mij

(Rutgers c. a.)

voorkomt — en ik geloof ook niet, dat dat bestreden is —, zou aan den gemeenteraad op dit oogenblik de bevoegdheid, om het vertoonen van een film te verbieden, niet kunnen worden ontzegd. Op het oogenblik is er geen bepaling in de wetgeving, die aan het gemeentebestuur de bevoegdheid beneemt om bioscoopvoorstellingen te verbieden. De bepaling zou vallen onder artikel 161 van de Gemeentewet en zou onder een repressief hooger toezicht staan. Wat nu door mij wordt voorgesteld, heeft dus niet de strekking die vrijheid te geven, maar de vrijheid te laten, die de raad op het oogenblik bezit, en dan, in verband met de totstandkoming van deze wet, onder sterkere waarborgen dan op het oogenblik bestaan. Op het oogenblik zou een zoodanige verordening onderworpen zijn aan het Koninklijk vernietigingsrecht; wanneer het amendement werd aangenomen, zou de verordening de Koninklijke goedkeuring behoeven.

Wat voorgesteld wordt, is dus om aan de gemeentebesturen de vrijheid te laten, die ze thans bezitten, en te zorgen, dat die vrijheid van de noodige waarborgen wordt omgeven.

Wat hiertegenover wordt aangevoerd is de neiging om hier, in deze zaal, uit te maken, hoe het voor het geheele land moet zijn.

De strekking van het amendement is daarentegen om aan de gemeente de vrijheid te laten tot eigen regeling van deze eigen zaak der gemeente.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar gevoelen mede te deelen omtrent het amendement.

De heer **Stulemeijer**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De kleinst mogelijke meerderheid van de Commissie is van oordeel, dat het amendement van den heer Rutgers c. s. niet in strijd is met de grondgedachte, die in dit wetsontwerp is nedergelegd, en is daarom vóór de aanvaarding van het amendement. De grootst mogelijke minderheid is er tegen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Rutgers c. s. (Stuk n°. 16) wordt met 41 tegen 36 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Rijzewijk, Hermans, Ament, Bulten, van Braambeek, Albarda, van den Tempel, Bomans, Schaper, Hiemstra, Michielsen, Gerhard, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Ter Hall, Engels, van Ravesteijn, Kleerekoper, van Gijn, J. ter Laan, Knigge, Ketelaar, Vliegen, van Zadelhoff, IJzerman, Oud, Wintermans, Boon, van Rappard, Nolens, K. ter Laan, Marchant, Brautigam, Kuiper, Kolkman, Duys, Bongaerts, van Dijk, Moerel, Gerritzen, Hugenholtz en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Bakker, Beumer, Kersten, Weitkamp, van der Voort van Zijp, van Vuuren, Visscher, Heukels, mejuffrouw van Dorp, de heeren Deckers, Stulemeijer, de Wilde, H. Colijn, Schokking, Rutgers van Rozenburg, A. Colijn, Gerretson, mejuffrouw Katz, de heeren van Voorst tot Voorst, Rutten, Fruytier, Schouten, Zijlstra, van Sasse van Ysselt, de Monté ver Loren, Rutgers, Tilanus, Suring, Krijger, van den Heuvel, Snoeck Henkemans, van der Molen, van Rijckevorsel, van Wijnbergen, Smeenk en van de Bilt.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt voortgezet.

Artikel 2 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Tilanus c. a.)

Beraadslaging over artikel 3, luidende:

„De vergunning wordt alleen geweigerd, indien:

1°. te duchten is, dat de aanvrager de bepalin[gen] van deze wet niet zal nakomen;

2°. de plaats, waar de voorstellingen zullen wor[den] gegeven, niet voldoet aan de bij verordening gest[elde], of, bij gebreke daarvan, door Burgemeester en Weth[ou]ders redelijkerwijs te stellen eischen van veiligheid, [ge]zondheid en zedelijkheid;

3°. nog geen vijf jaren zijn verstreken sedert e[en] aan den aanvrager ingevolge deze wet verleende [ver]gunning is ingetrokken.",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

een, van de heeren Tilanus, Snoeck Henkemans, Rut[gers] van Rozenburg, Bakker en Weitkamp (Stuk n°. 6), om den eersten regel het woord „alleen" te doen vervallen;

een, van den heer Michielsen (Stuk n°. 7, I), om sub te lezen als volgt:

„1°. te duchten is, dat de aanvrager de bepaling bij of krachtens deze wet vastgesteld, niet zal [na]komen;";

een, van de heeren H. Colijn, Rutgers en Smeenk (S[tuk] n°. 13, *B*), om in het artikel op te nemen:

„4°. indien door de verleening der vergunning strijd zou worden gehandeld met een verordening bedoeld in artikel 3*a*.".

De heer **Tilanus** verkrijgt het woord tot toelichting [van] zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De doeling van dit amendement is om de mogelijkheid te openen aan de gemeentebesturen de bevoegdheid te verleenen vergunning te weigeren op andere gronden dan de drie, dit artikel aangegeven.

Mocht artikel 3 ongewijzigd worden aangenomen, dan de burgemeester de vergunning niet anders mogen weige[ren] dan op gronden, onder 1°., 2°. en 3°. van dit artikel verme[ld]. Het komt mij evenwel voor, Mijnheer de Voorzitter, dat [het] mogelijk moet zijn, dat ook op andere gronden de verg[un]ning kan worden geweigerd.

Nu meende ik, dat dit doel het best kon worden bere[ikt] door schrapping van het woord „alleen".

Er is inmiddels nog een ander amendement op dit arti[kel] ingediend, nl. door den heer Colijn; dit amendement he[eft] de bedoeling om *ipsis verbis* de door mij bedoelde mogeli[jk]heid te openen, nl. door het woord „alleen" te laten sta[an], maar een vierde bepaling op te nemen, waarbij die bevoeg[d]heid nauwkeurig wordt omschreven.

Het maakt bij mij nog een punt van overweging uit, [of] het door mij beoogde doel beter kan worden bereikt door a[an]neming van het amendement-Colijn dan door mijn amen[de]ment. Ik zal daarom, alvorens mijn amendement in te tr[ek]ken, gaarne de verdediging afwachten van het amendeme[nt], dat door den heer Colijn op dit artikel is ingediend.

Door vijf leden onderteekend, maakt het amendement v[an] den heer Tilanus c. s. (Stuk n°. 6) een onderwerp van beraa[d]slaging uit.

De heer **Michielsen** verkrijgt het woord tot toelichting v[an] zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Een k[ort] oogenblik slechts wil ik gebruiken tot toelichting van mi[jn] amendement, waarvan de strekking van zeer eenvoudig[en] aard is.

Door de bepaling, voorkomende in art. 3, sub 1, wordt naar gestreefd om uitsluitend exploitanten van bioscopen [te] krijgen, die dezen waarborg bieden, dat de voorschrifte[n], welke van Overheidswege gegeven worden, ook inderdaad do[or] hen zullen worden nagekomen. Maar wanneer dit de bedoelin[g]

(Michielsen e. a.)

s, wil het mij toeschijnen, dat dit niet op volledige wijze in e betrekkelijke bepaling tot uitdrukking is gebracht, want an is het niet voldoende, dat de vergunning geweigerd wordt, wanneer te duchten is, dat de aanvrager de bepalingen, krachtens deze wet gesteld, niet zal nakomen, want niet lles wordt in deze wet geregeld, maar vrij belangrijke bepalingen kunnen ook worden vastgesteld „krachtens deze wet." Het voorschrift van de waarborgen, zooals het op dit ogenblik in art. 3 is vervat, komt mij voor onvolledig te zijn n daarom zou ik gaarne zien, dat gelezen werd „bij of krachtens deze wet", een uitdrukking, welke in verschillende rtikelen van het wetsontwerp voorkomt, o. a. in art. 6, 1°., n art. 23, 2de lid, en in art. 24. Soortgelijke argumenten ls daar voor het kiezen van die uitdrukking hebben gegolden zijn hier aanwezig.

Het amendement van den heer Michielsen wordt ondersteund door de heeren Stulemeijer, van Rijzewijk, Deckers, an Sasse van Ysselt en van Voorst tot Voorst en maakt deralve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Rutgers** ontvangt het woord tot toelichting van het amendement van den heer Colijn c. s. en zegt: Mijnheer le Voorzitter! Het amendement tot invoeging van een nieuw artikel *3a* is feitelijk al ingetrokken, in verband met de ndiening van een amendement tot opneming van een nieuw artikel *1a*, terwijl de wijziging, voorgesteld in artikel 3, gebaseerd was op het amendement, strekkende om een nieuw artikel *3a* in te voegen. De beide amendementen, onder B genoemd, kunnen dus als vervallen beschouwd worden.

De **Voorzitter**: Het eerste van de beide amendementen van den heer H. Colijn c. s., voorkomende onder *B* op stuk n°. 13, moet als vervallen worden beschouwd; het tweede wordt door de voorstellers ingetrokken en maakt dus geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Ik geef het woord aan den heer Tilanus tot het doen van een mededeeling.

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! Aangezien de heer Colijn zijn amendement heeft ingetrokken en mede in verband met de zooeven plaats gehad hebbende stemming, meen ook ik mijn amendement op dit artikel te moeten terugnemen.

Aangezien de heer Tilanus het door hem en 4 andere leden voorgestelde amendement (Stuk n°. 6) heeft ingetrokken, maakt dit geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van den heer Michielsen ziet er vrij onschuldig uit, maar is dat feitelijk niet. In het systeem van dit wetsontwerp wordt op een m. i. min of meer gevaarlijke wijze geopereerd met algemeene maatregelen van bestuur, hetgeen ten sterkste uitkomt in het feit, dat in de wet een bepaling is opgenomen, die de regeling van de bevoegdheid tot het uitdeelen van straffen aan een algemeenen maatregel van bestuur delegeert, een bepaling, waartegen ik zou zijn ingegaan, indien niet tot mijn leedwezen in andere wetten dezelfde delegatie was geschied en dus daarmee geen nieuw beginsel in onze wetgeving gebracht werd. Indien gebeurt wat de heer Michielsen voorstelt, zal de vergunning niet alleen afhankelijk zijn van hetgeen deze wet tot recht maakt, maar wordt die vergunning ook vastgeknoopt aan elken algemeenen maatregel van bestuur, die krachtens deze wet zal worden vastgesteld, waardoor het criterium voor het verleenen van een vergunning buiten de wet komt te liggen. Want dan kan het afhangen van veranderingen in den algemeenen maatregel van bestuur, of de vergunning nog kan worden ingetrokken, die aanvankelijk was toegestaan. Ik zou daarom geneigd zijn de lezing van de Regeering te prefereeren boven die van den heer Michielsen. Pas als de Minister verklaart dat dit bezwaar ongegrond is en dat geen ontnemen mogelijk is van het vergunningsrecht door het later invoeren of wijzigen van een

(Kleerekoper e. a.)

algemeenen maatregel van bestuur, zou men kunnen zeggen, dat het amendement van den heer Michielsen geen bezwaar ontmoet. Maar dan heeft het ook geen beteekenis.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van den heer Michielsen behoef ik niet af te wijzen. Het verdient aanbeveling met het oog op het bepaalde bij artikel 23. Volgens dit artikel toch kunnen krachtens de wet bij algemeenen maatregel van bestuur nadere voorschriften worden gegeven, die de vergunninghouder moet nakomen. Daarom geloof ik, dat de uitbreiding, die hier wordt voorgesteld, geen bezwaar ontmoet.

De heer **Kleerekoper**: Ik wensch te weten, of u het gevaar mogelijk acht, dat een verleende vergunning wordt ingetrokken op grond van een inmiddels aangebrachte wijziging in een algemeenen maatregel van bestuur.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Ik zie niet de mogelijkheid van het gevaar, dat door den heer Kleerekoper wordt gevreesd.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over het overgebleven amendement van den heer Michielsen mede te deelen.

De heer **Stulemeijer**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is eenstemmig van oordeel, dat tegen de aanneming van dit amendement geen bezwaar bestaat.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Michielsen (Stuk n°. 7, I) wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 3, thans luidende:

„De vergunning wordt alleen geweigerd, indien:
1°. te duchten is, dat de aanvrager de bepalingen, bij of krachtens deze wet vastgesteld, niet zal nakomen;
2°. de plaats, waar de voorstellingen zullen worden gegeven, niet voldoet aan de bij verordening gestelde of, bij gebreke daarvan, door Burgemeester en Wethouders redelijkerwijs te stellen eischen van veiligheid, gezondheid en zedelijkheid;
3°. nog geen vijf jaren zijn verstreken sedert eene aan den aanvrager ingevolge deze wet verleende vergunning is ingetrokken.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 4, luidende:

„1. Een besluit tot verleening der vergunning houdt in eene omschrijving van de plaats, waar de voorstellingen zullen worden gegeven.
2. De schriftelijke vergunning, ingericht naar een model, door Onzen met de uitvoering dezer wet belasten Minister vast te stellen, wordt ter secretarie van de gemeente aan den belanghebbende uitgereikt.
3. De vergunning geldt mede voor hem, die na het overlijden van den houder der vergunning het bedrijf voortzet, gedurende drie maanden na het overlijden en, indien hij binnen dien termijn vergunning heeft aangevraagd, totdat de beschikking op zijne aanvraag onherroepelijk is geworden.",

waarop door de heeren Ter Hall, Boon, Staalman, mejuffrouw Westerman en den heer Dresselhuys is ingediend een amendement (Stuk n°. 5), strekkende om in art. 4, punt 3, na het woord „overlijden" (2 maal) toe te voegen: „of de opvolging".

(Ter Hall e. a.)

De heer **Ter Hall** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan in mijn toelichting kort zijn. Ik zie in dit artikel de fout, dat men de willekeur binnenhaalt, wat betreft den vergunninghouder. Indien men ook niet den overgang der vergunning bij het leven regelt, ontstaat het vermoeden, dat het behoud van een vergunning een handelsobject kan zijn. Mijn bedoeling is, dat automatisch de opvolger van de exploitatie de vergunning behoudt.

Daar het amendement door vijf leden is onderteekend, maakt het een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De gedachte, die aan dit amendement ten grondslag ligt, komt mij juist voor, maar ik meen, dat de redactie van het amendement aanvulling behoeft, en wijzig dus punt 3 van art. 4 aldus:

„De vergunning geldt voor de rechtverkrijgenden van den vergunninghouder, indien zij het bedrijf voortzetten, gedurende drie maanden, nadat het bedrijf is overgegaan, en indien zij binnen dien tijd vergunning hebben aangevraagd totdat de beschikking op hunne aanvraag onherroepelijk is geworden."

De **Voorzitter**: De Regeering wijzigt het artikel aldus, dat sub 3 komt te luiden:

„3. De vergunning geldt voor de rechtverkrijgenden van den vergunninghouder, indien zij het bedrijf voortzetten, gedurende drie maanden, nadat het recht is overgegaan, en indien zij binnen dien tijd vergunning hebben aangevraagd, totdat de beschikking op hunne aanvraag onherroepelijk is beworden."

Trekt de heer Ter Hall thans zijn amendement in?

De heer **Ter Hall**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meende, dat de Regeering heeft verklaard, dat, indien het amendement aldus gewijzigd werd, zij het zou overnemen.

De **Voorzitter**: Ik kan mij niet voorstellen, dat dit een wijziging van een amendement zou kunnen zijn; dit kan alleen zijn een wijziging van het Regeeringsartikel.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Juist, Mijnheer de Voorzitter! Als zoodanig wensch ik de aangegeven redactie beschouwd te zien.

De heer **Ter Hall**: Mijnheer de Voorzitter! Dan trek ik na deze Regeeringswijziging mijn amendement in.

Aangezien het amendement van den heer Ter Hall c. s. (Stuk n°. 5) is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Mag ik thans het gevoelen van de Commissie van Rapporteurs vernemen over de Regeeringswijziging?

De heer **Stulemeijer**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Met de door de Regeering voorgestelde wijziging kan de Commissie van Rapporteurs zich eenstemmig vereenigen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Artikel 4, thans luidende:

„1. Een besluit tot verleening der vergunning houdt in eene omschrijving van de plaats, waar de voorstellingen zullen worden gegeven.

(Snoeck Henkemans e. a.)

2. De schriftelijke vergunning, ingericht naar een model, door Onzen met de uitvoering dezer wet belasten Minister vast te stellen, wordt ter secretarie van de gemeente aan den belanghebbende uitgereikt.

3. De vergunning geldt voor de rechtverkrijgenden van den vergunninghouder, indien zij het bedrijf voortzetten, gedurende drie maanden, nadat het recht is overgegaan en indien zij binnen dien tijd vergunning hebben aangevraagd, totdat de beschikking op hunne aanvraag onherroepelijk is geworden.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 5, luidende:

„1. Een besluit tot weigering van de vergunning vermeldt de gronden, waarop deze weigering berust.

2. Het wordt niet genomen, dan nadat de belanghebbende in de gelegenheid is gesteld om door of vanwege Burgemeester en Wethouders te worden gehoord.

3. Tegen de weigering kan de belanghebbende binnen één maand na de dagteekening van het besluit bij Gedeputeerde Staten in beroep komen. Gedeputeerde Staten beslissen binnen twee maanden na den dag, waarop de voorziening is gevraagd.",

waarop is ingediend een amendement door de heeren Tilanus, Snoeck Henkemans, Rutgers van Rozenburg, Bakker en Weitkamp (Stuk n°. 6), strekkende om het derde lid te doen vervallen.

De heer **Snoeck Henkemans** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De bepaling van het derde lid van art. 5 houdt in, dat, wanneer B. en W. meenen, op grond van het bepaalde in art. 3, de toelating van een bioscoop of film te moeten weigeren, zelfs van een dergelijke beslissing hooger beroep mogelijk zal zijn op Gedeputeerde Staten. Ik zal niet terugtreden in de debatten over het verworpen artikel 1*a*, maar één ding zal ieder wel duidelijk gevoelen, dat deze wet nu gaat worden een bevordering van het bioscoopbedrijf. De belemmering, die er op het oogenblik nog is, dat in de een of andere gemeente een film niet wordt goedgekeurd, valt weg; men heeft slechts één tol te passeeren, en is dat geschied, dan is men vrij ten aanzien van het gansche land. Dat de zekerheid van het bedrijf en daardoor de verspreiding van de bioscoop hierdoor zeer zal toenemen, valt niet te betwijfelen.

B. en W. mogen, op grond van art. 3, in drie zeer scherp omschreven gevallen een bioscoopvoorstelling weigeren, maar dan heeft de ondernemer nog een kans, want dan kan hij van die weigering nog in hooger beroep gaan. Het komt mij voor, dat een dergelijke vooropgezette bedoeling, om de bioscoop zooveel mogelijk te bevorderen, tegenover degenen, die in de bioscoop een gevaar zien, wel zeer ver gaat. Juist nu het amendement van den heer Rutgers omtrent art. 1*a* is verworpen, geloof ik, dat zelfs degenen, die daartegen hebben gestemd, moeten medewerken om althans deze rem in de wet te behouden en haar niet door hooger beroep krachteloos te maken. Als men werkelijk wil bestrijding van het bioscoopkwaad, moet men deze beperking van de reeds sobere bevoegdheid van B. en W. uit de wet verwijderen. Daarom hoop ik, dat dit amendement zal worden aangenomen.

Onderteekend door vijf leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet verklaren, dat ik met eenige bevreemding de verdediging van dit amendement door den geachten afgevaardigde heb gehoord. Volgens zijn redeneering ligt in de wet een strekking om het aantal bioscoopondernemingen buitengewoon te doen toenemen. Hij gevoelt niet bijster veel voor die ondernemingen en dus wil hij de toeneming zooveel mogelijk tegen-

(...mer e. a.)

...1. Dat is een standpunt, waarover ik niet twisten wil, ...r nu wordt in het ontwerp gezegd, dat B. en W. de ver...ning om als bioscoopondernemer op te treden alleen ...nen weigeren in enkele, betrekkelijk nauwkeurig om...even, gevallen. Met opzet zeg ik: betrekkelijk nauwkeurig ...chreven, want uit de discussie, die zooeven is gevoerd ...: aanleiding van het amendement van den heer Michiel... is wel gebleken, dat er leden zijn in deze Kamer, die de ...te voorwaarde, vooral zooals die nu geworden is, niet zoo ... nauwkeurig omschreven vinden. Evenwel, ik ga verder. ...ien te voren vaststond, of de heer Snoeck Henkemans ons ...ekerheid kon verschaffen, dat zij, die in eerste instantie ... de uitvoering der wet belast zullen zijn, zich bij de toe...sing ook zullen houden aan de omschrijving der gevallen, ... zou geen hooger beroep noodig zijn; want waarvoor geeft ...1 hooger beroep? Omdat de zekerheid, dat degene, die ...reerst de beslissing geeft, de wet altijd juist toepast, niet ...wezig is. Hoe men nu ook over bioscoopondernemingen ...e denken, men kan niet a priori beweren, dat personen, ... daarin een bestaan vinden, menschen zijn voor wie de ... geen rechten behoort te geven. Dat zal de heer Snoeck ...kemans ook niet beweren, maar als hij mij daarin gelijk ...ft, zal hij ook moeten erkennen de noodzakelijkheid, dat ...wet het instellen van een hooger beroep mogelijk maakt. ...vrees niet voor een stroom van hoogere beroepen, de meeste ...eenten verheugen zich in een college van B. en W., dat ...wet wel zuiver zal toepassen, maar ik zou het bedenkelijk ...den, op grond van de verdediging door den heer Snoeck ...kemans, het hooger beroep te schrappen. Wij zouden dan ... de voortzetting van onzen wetgevenden arbeid bij tal van ...elingen voor consequenties kunnen komen te staan, die ik ...r bedenkelijk acht.

...De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnen...dsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan ... met dit amendement niet vereenigen. Het is naar mijn ...ening een eisch van rechtszekerheid, dat tegen weigering ...1 een vergunning, waardoor iemand in zijn vermogen kan ...rden getroffen en ook inderdaad wordt getroffen, hooger ...oep openstaat. Enghartige en vooral eenzijdige opvat...gen zijn overal mogelijk, ook hier. Daarom is een hooger ...oep noodig. Maar voornamer nog is het bezwaar, dat, voor ...ver ik de zaak heb kunnen nagaan, het ontbreken van ...oep een unicum zou zijn in onze wetgeving. Het zou een ...icum zijn, dat de beslissing in een zoo belangrijke zaak ...rd gesteld in handen van het college van B. en W., in ...ogste ressort. Nu spreekt het vanzelf, dat het college, dat ... aanmerking komt om als rechter in hooger beroep te fun...eren, is het college van Gedeputeerde Staten. Op dezen ...nd en op die, ontwikkeld door den geachten afgevaar...de, die het amendement heeft bestreden, meen ik, dat het ...er is, indien de geachte afgevaardigde er toe zou kunnen ...luiten de Kamer een stemming te besparen.

...De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! ... ben blijde, dat de Minister het zóó uitdrukt, dat het ...ter is het amendement in te trekken, om de Kamer een ...mming te besparen, en niet, omdat het op zich zelf beter ...1 zijn het amendement in te trekken. Nu wij begrijpen, ... de bestrijding ook door den heer Beumer, dat er toch ...en kans is op aanneming van dit amendement, wordt het ...or de voorstellers ingetrokken.

Aangezien het amendement van den heer Tilanus c.s. (Stuk ... 6) door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen ...derwerp van beraadslaging meer uit.

Artikel 5 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 6, luidende:

„De houder der vergunning is verplicht te zorgen:
1°. dat de bepalingen, bij of krachtens deze wet vastgesteld, voor zoover hem betreft, worden nagekomen;

(Michielsen e. a.)

2°. dat de exploitatie van zijn bedrijf niet geschiedt in strijd met de goede zeden of de openbare orde;
3°. dat geen andere afbeeldingen ter reclame worden vertoond dan die vooraf door de centrale commissie, bedoeld in artikel 14, zijn toegelaten;
4°. dat de schriftelijke vergunning benevens alle bescheiden, betrekking hebbende op de nader in deze wet genoemde keuring der voor openbare vertooning bestemde films, op aanvraag worden vertoond aan elk der personen, bedoeld in artikel 25, eerste lid, en dat aan deze personen, alle door dezen gewenschte inlichtingen, betreffende de vertooning der films, worden gegeven;
5°. dat aan elk der personen, bedoeld in artikel 25, eerste lid, tot het als zoodanig bijwonen van de voorstellingen te allen tijde vrije toegang wordt verschaft, volgens voorschriften bij algemeenen maatregel van bestuur te geven.",

waarop door den heer Michielsen een amendement is voorgesteld (Stuk n°. 7, II), strekkende sub 5°. te lezen als volgt:

„5°. dat aan elk der personen, bedoeld in artikel 25, eerste lid, tot het als zoodanig bijwonen van de voorstellingen te allen tijde vrije toegang en eene behoorlijke plaats wordt verschaft, volgens voorschriften bij algemeenen maatregel van bestuur te geven."

De heer **Michielsen** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In dit artikel is de bepaling opgenomen, dat de politie, de centrale commissie en personen, door burgemeester en wethouders aan te wijzen, vrijen toegang hebben tot bioscooplokalen. Aanvankelijk was hierbij gevoegd de bepaling, dat deze personen ook de beschikking zouden moeten hebben over een behoorlijke plaats, maar in het gewijzigd wetsontwerp is die bepaling weggelaten, naar aanleiding van de opmerking van eenige leden in het Voorloopig Verslag, waarin werd aangedrongen op beperking van het kosteloos bijwonen van voorstellingen. Nu is het eigenaardig, dat aan dien wensch niet werd voldaan. De vrije toegang is in het gewijzigd ontwerp op dezelfde wijze geregeld als in het oorspronkelijk wetsontwerp, maar de behoorlijke plaats is uit het artikel verdwenen, en wel op grond van de vrees voor benadeeling van het bedrijf. Nu kan men natuurlijk een schrikbeeld ophangen van de moeilijkheden, die uit deze bepaling kunnen voortvloeien, en opmerken, dat tal van personen gelijktijdig aanspraak zouden kunnen maken op een behoorlijke plaats. Maar het komt mij voor, dat dit bezwaar denkbeeldig is, dat het zich niet zal voordoen. Indien bijv. de politie hiervan een- of meermalen misbruik zou maken, zou dat ongetwijfeld voor de toekomst zijn te verhinderen. Het komt mij gewenscht voor, in het artikel een behoorlijke plaats aan de daarvoor aangewezen personen te verzekeren. Die bepaling van de behoorlijke plaats is bovendien ook opgenomen in art. 20 ten aanzien van de personen, die met de uitvoering van het bijzonder toezicht der vereenigingen zijn belast. Er is dus hier een zekere ongelijkheid, omdat in art. 6 die behoorlijke plaats niet is gewaarborgd. Er zijn nu twee mogelijkheden, om tusschen deze beide artikelen overeenstemming te brengen: men kan de behoorlijke plaats uit art. 20 verwijderen of wel men kan ze in art. 6 weer in eere herstellen. Het komt mij voor, dat het laatste 't meest aanbeveling verdient.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Knigge, Moerel, Bulten en Tilanus en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Ter Hall**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij met dit amendement niet vereenigen en wil mijn stem daartegen motiveeren. Indien de heer Michielsen even had geïnformeerd, hoeveel vrije plaatsen er al moeten worden gereserveerd, had hij waarschijnlijk dit amendement niet ingediend. Ik kan ze uit het hoofd niet achter elkaar opzeggen,

(Ter Hall e. a.)

maar het staat mij vrij duidelijk voor den geest, dat er op het theaterplan gereserveerde plaatsen zijn voor: 1°. de brandweer; 2°. de politie; 3°. voor de zedenpolitie; in de vierde plaats voor de plaatselijke commissie van toezicht op de bioscoop. In de 5de, 6de en 7de plaats voor ik weet niet welke instituten, maar het zijn er verscheidene. Nu is tegen het toelaten van al die nuttige instituten niet het minste bezwaar, maar er is wel bezwaar tegen het reserveeren van behoorlijke plaatsen voor al die menschen, want daardoor worden al die plaatsen voor het theater van onwaarde. Of de heeren komen of niet, men moet de plaatsen vrijhouden, want als de zaak goed loopt en het theater loopt vol, dan mag men over de plaatsen niet beschikken en dat vind ik wel een beetje erg. Ik hoop, dat de heer Michielsen dat bij eenig nadenken zal inzien en het amendement zal intrekken.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil op het gewichtige amendement van den heer Michielsen niet verder ingaan.

Ik wensch alleen een vraag te stellen aan den Minister, ten einde zekerheid te krijgen omtrent de beteekenis van een bepaalde uitdrukking in artikel 6.

Er is ingekomen een missive van het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, die er op wijst, dat, als men een wet maakt ter bescherming vooral van de jeugd, het noodzakelijk is, daarbij niet te vergeten de reclame voor de bioscoop, die voor het gebouw, dus aan den openbaren weg, wordt gemaakt. Ik meen zelfs te mogen zeggen, dat, indien men het over één ding eens kan zijn, het zeker zal zijn over de noodzakelijkheid van keuring van de wijze, waarop het voorbijgaande publiek door de reclame buiten het gebouw aangemoedigd wordt om het theater binnen te treden. Nu staat in artikel 6, onder 3, dat geen andere reclame mag worden vertoond dan die, welke door de commissie, bedoeld in artikel 14, is toegelaten. Nu is het bekend, dat door bijna alle bioscopen tusschen de voorstellingen door reclames worden vertoond, waaruit zij een bron van inkomsten hebben. In den regel dienen die reclames niet ter verfraaiing, en het is begrijpelijk, dat ook tegen die reclames bedenkingen van allerlei aard kunnen rijzen. Maar zooals het hier staat, is het mogelijk, dat, wat hier onder 3 is omschreven, alleen zou slaan op de reclames, die in het bioscoopgebouw tusschen de voorstellingen door worden vertoond, en dat daaronder niet begrepen zijn reclames, die buiten het gebouw worden gemaakt. Nu zou ik alleen willen vragen, of het ontwijfelbaar is, dat artikel 6, n°. 3, niet alleen slaat op reclames, die in het bioscoopgebouw tusschen de voorstellingen door worden vertoond, maar ook op reclames, die buiten het gebouw voor de bioscoop zelf worden gemaakt.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord op de vraag van den heer Gerhard is te vinden in de Memorie van Toelichting, want daarin staat:

„Ook ten aanzien van de reclame is een bijzondere contrôle van overheidswege noodig en dat te meer wijl de reclame aan den openbaren weg wordt tentoongesteld en zoo als het ware aan de voorbijgangers wordt opgedrongen.

De geschilderde biljetten, litho's en photo's, geven vaak voorstellingen, die verruwend of prikkelend moeten werken: door sensationeele of pikante reclame wordt immers het publiek gelokt."

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

Wanneer die zelfde reclame zich in het gebouw bevi geldt dit evenzeer.

De heer **Kleerekoper**: Dat is de zaak niet. In de biosc worden in de pauze ook advertenties op het doek gepro teerd, als u die ook wilt betrekken onder de contrôle, moet u wel bedenken, dat dezelfde projecties ook op publieken weg plaats hebben in Amsterdam en dat er andere keuring noodig zal zijn van reclames, waarbij jeugd wordt toegelaten, dan van die, waar alleen volwasse mogen komen.

De **Voorzitter**: Ik doe den heer Kleerekoper opmerl dat hij het woord niet van mij heeft verkregen. De Mini is aan het woord.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binr landsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzit Zaken, die niet te maken hebben met de op te voeren b coopstukken, vallen er buiten. Ik heb, aanhalende wat naar mijn meening zeer duidelijk staat, den heer Gerh antwoord gegeven en als de heer Kleerekoper nu een voerige toelichting geeft op de vraag van zijn geachten pa genoot, dan heb ik daarop geen antwoord te geven.

Thans nog iets over het amendement van den heer Mich sen. De heer Ter Hall heeft dit amendement bereids bes den. Het is waar, de woorden „op een behoorlijke plaa kwamen voor in het oorspronkelijk ontwerp en bij Nota Wijziging zijn zij naar aanleiding van de opmerkingen het Voorloopig Verslag geschrapt.

Het zou dus zijn, dat bij algemeenen maatregel een na voorschrift zou worden gegeven nopens het bijwonen van voorstellingen door de met het toezicht belaste personen. spreekt vanzelf, dat er voor zal moeten worden gewa dat die personen op een behoorlijke plaats zullen kun zitting nemen. Daartegenover staat nog, dat er moet wor gelet op de belangen van het bedrijf, dat door een te rui reserveering van plaatsen niet moet worden benadeeld.

Ik geef dus de voorkeur aan de lezing van het ontwerp raad den heer Michielsen aan, nu hij reeds hedenmid zooveel succes heeft behaald, van dit kleine voorstel af zien.

De heer **Michielsen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben d het antwoord van den Minister, die in uitzicht heeft geste dat bij algemeenen maatregel van bestuur een regeling worden gemaakt ten aanzien eener behoorlijke plaats v de leden van die commissie en voor degenen, die in artikel verder bedoeld worden — wel is waar met de ber king, dat er bij de bepaling van het aantal plaatsen reken moet worden gehouden met de belangen van het bedrijf ten volle bevredigd, zoodat ik mijn amendement hier intrek.

Aangezien het amendement door den voorsteller is in trokken, maakt het geen onderwerp van beraadslagi meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en artikel 6 zonder ho delijke stemming aangenomen.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd tot a.s. Dinsd en de vergadering gesloten.

50ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 20 FEBRUARI 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. ontwerpen van wet; 3°. missives; 4°. verzoekschriften; 5°. verklaringen van adhaesie; 6°. drukwerken. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Toestaan van het verzoek van den heer van Ravesteijn om vragen te mogen richten tot den Minister van Buitenlandsche Zaken. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

Voorzitter: de heer Kooien.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 80 leden, te weten:

de heeren van der Voort van Zijp, van Rijzewijk, van de Bilt, Hermans, Bulten, Visscher, Snoeck Henkemans, van Braambeek, Gerhard, van Wijnbergen, Smeenk, Rutgers van Rozenburg, Hiemstra, Beumer, Juten, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Heukels, Stulemeijer, Nolens, Fleskens, mejuffrouw Westerman, de heeren Michielsen, Ament, Schaper, Dresselhuys, Wintermans, Engels, Kolkman, van Rijn, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Ravesteijn, Braat, Moerel, van Zadelhoff, J. ter Laan, Ter Hall, Knigge, Gerritzen, A. Colijn, Troelstra, van der Waerden, Gerretson, Ketelaar, Kleerekoper, mevrouw Bakker—Nort, mejuffrouw Katz, de heeren de Wilde, van Dijk, van den Tempel, Schokking, Vliegen, Rutgers, Deckers, Tilanus, Rutten, Krijger, Bongaerts, Brautigam, Boon, Fruytier, van Vuuren, Kovink, K. ter Laan, Marchant, de Monté ver Loren, Suring, van Rijckevorsel, Albarda, van Boetzelaer van Dubbeldam, van der Molen, Bomans, van den Heuvel, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Weitkamp, van Lappard, Oud, Zijlstra, Duys,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken en Landbouw.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van Sasse van Ysselt, deze week, wegens ziekte; van den heer Staalman, wegens een vergadering elders; van den heer Hugenholtz, wegens ziekte; van den heer Duymaer van Twist, wegens sterfgeval; van den heer Schouten, wegens lichte ongesteldheid, waarschijnlijk ook eenige volgende dagen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

2°. zes Koninklijke Boodschappen ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van den bouw, door de gemeente Amsterdam, van een nieuwe dubbele schutsluis in het verbreede gedeelte van den Schinkel, bekend als „het Nieuwe Meer", ter vervanging van de Overtoomsche schutsluis en de uitvoering van bijkomende werken;

Verhooging en wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923;

Tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk;

Aanvulling der wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920;

Ontbinding der rechtbank te Zierikzee en die te Heerenveen;

Wijziging van de wet van 4 December 1920 (*Staatsblad* n°. 843) tot regeling van de bezoldiging van den Raad van State, zooals deze wet is gewijzigd bij de wet van 2 April 1921 (*Staatsblad* n°. 660).

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de afdeelingen of aan de betrokken begrootingscommissie;

3°. de volgende missives:

een, van de Eerste Kamer, houdende kennisgeving, dat zij zich in haar vergadering van 16 dezer heeft vereenigd met het haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstel van wet tot wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

een, van de heeren Fleskens, Hermans, Stulemeijer, van Rijzewijk, Wintermans en Bomans, houdende kennisgeving, dat zij op verdere behandeling van hun voorstel van wet tot het instellen van invoerverboden geen prijs meer stellen;

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld; het voorstel van wet zal worden afgevoerd van de lijst van de werkzaamheden der Kamer;

een, van den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, waarbij ter voldoening aan de toezegging, door den Minister gedaan naar aanleiding van de door de Kamer op 7 December 1922 aangenomen motie van orde van den heer van van der Waerden c.s., waarbij de Regeering wordt uitgenoodigd gegevens te verstrekken, noodig voor de beoordeeling van de voor- en nadeelen, verbonden aan den zomertijd, die gegevens worden verstrekt, zooals deze zijn verkregen in antwoord op de ter zake door den Minister verzonden aanschrijvingen.

De missive en de daarbij gevoegde aanschrijvingen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld; de overige stukken zijn nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

een, van den Minister van Financiën, ten geleide van de specifieke opgaaf van gedane aankoopen 2½, 3 en 3½ percents Nationale Schuld, besteed uit de daarvoor voor het dienstjaar 1922 toegestane som van f 8 342 300 en aangekocht in den loop van dat jaar.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

een, van den Minister van Oorlog, houdende inlichtingen op het adres van J. J. Martinetti, mozaïekwerker, te Dord-

(Voorzitter.)

recht, houdende verzoek om schadeloosstelling in verband met zijn onrechtmatig verblijf onder de wapenen.

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld;

4°. de volgende adressen:

vier, betreffende het ontwerp van wet tot regeling van het Algemeen Vormend Middelbaar en Voorbereidend Hooger Onderwijs van:

J. M. van Rossum, e. a., allen studenten der medische faculteit der universiteit van Amsterdam.

J. C. de Jong, e. a., allen studenten der medische faculteit der universiteit van Amsterdam;

den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van het Algemeen Nederlandsch Verbond, groep Nederland;

het bestuur der Vereeniging van Rectoren en Conrectoren in Nederland;

een, betreffende het ontwerp Jachtwet, van burgemeester en wethouders van Zutphen;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het Comité van onderzoek in zake de geneeskundige contrôle door dr. S. Stürkop, te Amsterdam, gevormd uit de besturen der samenwerkende organisatiën van Overheidspersoneel, naar aanleiding van het door dr. Stürkop aan de Kamer gezonden adres in verband met zijn optreden als controleerend geneesheer der posterijen, telegrafie en telefonie.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

5°. twee verklaringen van adhaesie aan het adres van den raad der gemeente Lisse, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer, tot intrekking der Wet op den Zomertijd, van de raden der gemeenten Zegveld en Linschoten.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende drukwerken:

van den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw n°. 3 van de Verslagen en Mededeelingen van de afdeeling Visscherijen van genoemd Departement;

van den Minister van Koloniën het verslag van de Kiesrechtcommissie, en

het verslag van het Departement van den Landbouw in Suriname over 1921;

van burgemeester en wethouders van Dordrecht een door dat college uitgegeven reclameboekje dier gemeente;

van den schrijver L. Eichner zijn geschrift: „La Paix des Peuples".

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Nadere wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1921 (355);

Wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor het dienstjaar 1922 (Verschillende onderwerpen) (357).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

De **Voorzitter**: Ik deel nog aan de Kamer mede, dat de Centrale Afdeeling heeft besloten, in de afdeelingen te doen onderzoeken op Vrijdag 2 Maart 1923, te 11 uur, de volgende ontwerpen van wet:

Wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet (376);

Tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk (382);

Aanvulling der wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (383);

Wijziging en aanvulling der Hinderwet (*Staatsblad* 1896 n°. 222), laatstelijk gewijzigd bij de wet van 1 Juli 1909 (*Staatsblad* n°. 246) (7);

Voorziening tegen waterverontreiniging door gemeentelijken afvoer van vuil (26);

Wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (375);

Onteigening ten name van de gemeente Tilburg van perceelen in die gemeente, ter voorziening in den woningnood (377);

Onteigening ten behoeve van den bouw, door de gemeente Amsterdam, van een nieuwe dubbele schutsluis in het verbreede gedeelte van den Schinkel, bekend als „het Nieuwe Meer", ter vervanging van de Overtoomsche schutsluis en de uitvoering van bijkomende werken (379);

Verhooging en wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 (Onderbrenging beheer stormwaarschuwingsdienst en kustwacht bij het Departement van Marine) (380);

Ontbinding der rechtbank te Zierikzee en die te Heerenveen (384);

Wijziging van de wet van 4 December 1920 (*Staatsblad* n°. 843), tot regeling van de bezoldiging van den Raad van State, zooals deze wet is gewijzigd bij de wet van 2 April 1921 (*Staatsblad* n°. 660) (385),

en het voorstel van de Huishoudelijke Commissie tot wijziging van het Reglement van Orde der Kamer (373).

Voorts deel ik mede, dat het nieuwe onderzoek in de afdeelingen van de ontwerpen van wet tot wijziging en aanvulling der Hinderwet (7) en ter voorziening tegen waterverontreiniging door gemeentelijken afvoer van vuil (26) niet zal kunnen plaats hebben door de afdeelingen, die het oorspronkelijke wetsontwerp onderzochten, aangezien deze afdeelingen behoorden tot een vorige Kamer. Ik stel dus voor, het onderzoek te doen plaats hebben door de in deze maand getrokken afdeelingen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Aangezien van het ontwerp van wet betreffende de Hinderwet twee rapporteurs zitting hebben in de 1ste afdeeling en in de 5de afdeeling geen rapporteur zitting heeft, en van het ontwerp van wet betreffende de waterverontreiniging twee rapporteurs zitting hebben in de 2de en twee rapporteurs in de 1ste afdeeling, terwijl in de 3de en 5de afdeeling geen der rapporteurs zitting heeft, zullen voor den duur van het afdeelingsonderzoek van deze ontwerpen van wet enkele rapporteurs in een andere afdeeling moeten worden ingedeeld.

De heer Snoeck Henkemans, rapporteur voor beide wetsontwerpen, zal zitting hebben in de 5de afdeeling; de heer Ketelaar, rapporteur voor het wetsontwerp betreffende de waterverontreiniging, zal zitting hebben in de 3de afdeeling.

Aan de Kamer zijn ingezonden de inlichtingen, door de Regeering ingewonnen in verband met de door de Kamer aangenomen motie van orde van den heer van der Waerden c.s. omtrent het verstrekken van gegevens in zake de voor- en nadeelen van den zomertijd.

In verband hiermede stel ik voor om op de agenda voor de openbare vergadering in te voegen, vóór het ontwerp van wet, houdende bepalingen betreffende de jacht, het voorstel

oorzitter e. a.)

n wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking van de t van 23 Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 165), tot tijdelijke wijking van de wet van 23 Juli 1908 (*Staatsblad* n°. 236), invoering van een wettelijken tijd (281). Door de invoeng van dit voorstel op deze plaats van de agenda zal de handeling waarschijnlijk niet vóór de volgende week aats hebben en de leden zullen dus, bij dezen loop van ken, deze week in ieder geval gelegenheid hebben tot nnisneming van de door de Regeering ingezonden stukken.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Het verheugt j, dat u weder op de agenda wenscht te zetten het voorstel n wet tot afschaffing van den zomertijd, maar het verbaast j, dat het, ten aanzien nl. van de Huurcommissiewet en n dit onderwerp, reeds tweemaal is gebeurd, dat de behanling zal voorafgaan aan die van de Jachtwet. Ik weet niet, t dat eigenlijk beteekent. De Jachtwet is toch een urgent derwerp, waarvan de behandeling zoo spoedig mogelijk et plaats hebben. Er is in den laatsten tijd een beweging touw gezet, met veel jagerslatijn, om het ontwerp-Jacht-t in discrediet te brengen en om aan de Kamer te ontraden t aan te nemen. Ik wil echter hopen, dat de belangen van n landbouw bij deze Regeering en bij u, Mijnheer de Voorter, ten minste zóó veilig zijn, dat beiden zullen willen dewerken, dat de Jachtwet op behoorlijken tijd behandeld rdt, zoodat binnen niet al te langen tijd die zaak zal zijn gedaan. Ik zou wel ernstig willen vragen, waarom telkens er onderwerpen vóór het ontwerp-Jachtwet, dat reeds zoo ig aanhangig is, op de agenda worden geplaatst.

De **Voorzitter**: Tot mijn groot genoegen kan ik den heer haper in allen deele geruststellen. De vorige week is de orzitter van de Commissie van Rapporteurs voor de Jacht-t bij mij geweest om mede te deelen, dat de Commissie van pporteurs met de Regeering in onderhandeling was oment wijzigingen in het ontwerp. Hij was van oordeel, t het daarom beter zou zijn, de Jachtwet van de enda af te nemen. Ik heb toen echter dien voorter medegedeeld, dat ik er prijs op stelde, dat de chtwet op de agenda stond en dat zij, voor zoover van mij angt, er op zou blijven. Maar als nu de Commissie van pporteurs zegt, dat er nog in overleg met de Regeering nige wijzigingen in het ontwerp zijn aan te brengen, ligt t voor de hand, om vooraf nog enkele onderwerpen te handelen, wanneer die ter behandeling gereed zijn.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank u voor toezegging, die in uw mededeeling gelegen is, waaruit jkt, dat u zich hebt verzet tegen de afvoering van de Jacht-t. Ik wil eerlijk opbiechten, dat ik er al iets van had nomen, en daarom wilde ik er hier iets van zeggen. Ik zal j in dit geval met uw toezegging tevreden stellen. Ik veruw echter, dat het ontwerp nu voor het laatst is uitgesteld, ik wil de hoop niet vóór mij houden, dat het resultaat van t overleg tusschen de Regeering en de Commissie niet weer plaats hebben ten nadeele van de landbouwers en ten rdeele van de heeren jagers.

De beraadslaging wordt gesloten en het voorstel van den orzitter zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van:

I. **het verzoek van den heer van Ravesteijn** om verlof het richten van vragen aan den Minister van Buitenidsche Zaken over de onderhandelingen met de Regeering Angora, inzonderheid wat betreft de opheffing der zoonaamde capitulaties.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, het verzoek toe staan.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Dan stel ik voor, deze interpellatie te doen plaats hebben op een nader te bepalen dag.

Daartoe wordt besloten;

II. **het ontwerp van wet tot bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop (64).**

Beraadslaging over artikel 7, luidende:

„1. Ter bestrijding van de kosten van administratie en toezicht betaalt de houder ter zake van de hem verleende schriftelijke vergunning bij de uitreiking daarvan en vervolgens in de eerste maand van elk volgend kalenderjaar een recht, waarvan het bedrag door Ons wordt vastgesteld.

2. De opbrengst komt voor de helft ten bate van het Rijk en voor de helft ten bate van de gemeente.",

waarop door den heer Michielsen een amendement is voorgesteld (Stuk n°. 7, III), strekkende om het artikel te lezen als volgt:

„1. De houder eener schriftelijk verleende vergunning betaalt bij de uitreiking daarvan en in de maand Januari van elk volgend jaar ten behoeve der gemeente een recht, waarvan het bedrag door den Raad wordt vastgesteld met inachtneming van een maximum, bij algemeenen maatregel van bestuur te bepalen.

2. De regeling van dit recht geschiedt overeenkomstig de artt. 232 tot en met 236 der Gemeentewet.

3. De vergunning is niet van kracht alvorens dit recht is betaald."

De heer **Michielsen** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Er zullen ingevolge deze wet twee rechten worden geheven, in de eerste plaats een recht voor de keuring van films en in de tweede plaats een recht voor vergunning tot exploitatie van een bioscoop. Het gaat in dit artikel uitsluitend over het recht voor de vergunning tot het exploiteeren van een bioscoop. Nu wordt er door het voorgestelde artikel een jaarlijksch recht in het leven geroepen, waarvan de opbrengst voor de helft zal komen ten bate van de gemeente, terwijl de andere helft zal komen ten bate van het Rijk. Mijn amendement heeft ten doel om de opbrengst van dat recht te doen strekken alleen ten bate van de gemeente. Dat het Rijk het geld, dat gevraagd wordt voor het keuren van films, heft en ten eigen bate int, is alleszins verklaarbaar, omdat de werkzaamheden, die met die keuring verband houden, geheel en al door het Rijk worden geregeld, maar het zoogenaamde vergunningsrecht komt, naar het mij wil toeschijnen, rechtmatig aan de gemeente toe. In de Memorie van Toelichting wordt gesproken van „kosten van den Staat". Het wil mij echter voorkomen, dat het Rijk krachtens deze wet, ten aanzien van het verleenen van vergunningen, geen kosten, of althans in zeer onbeteekenende mate kosten heeft.

Welke bemoeiingen heeft het Rijk met de vergunningen tot exploitatie van bioscopen? Ik meen, dat het Rijk slechts twee bemoeiingen krijgt. Er moet een model van Rijkswege voor de vergunningen worden vastgesteld en er moet van Rijkswege een lijst worden aangelegd, maar dat is dan ook alles, wat het Rijk met betrekking tot deze aangelegenheid heeft te verrichten. Ik meen, dat die bemoeiingen van zeer ondergeschikten aard zijn. Maar aan den anderen kant, wat heeft de gemeente met betrekking tot deze vergunningen te doen? De gemeente verleent de vergunning, schorst die en trekt die in; stelt eischen, verzendt waarschuwingen, stelt plaatselijke commissies in, legt een lijst aan, hoort vergunninghouders en hoort commissies in bepaalde omstandigheden, zoodat door de gemeente een heele reeks van bemoeiingen met betrekking tot deze vergunningen uit de wet zal voortvloeien.

En dat wordt ook in de Memorie van Toelichting erkend. Ik weet, dat het politietoezicht door Rijk en gemeente gelijkelijk wordt gedeeld, maar dit is een aangelegenheid, die

(Michielsen e. a.)

men heeft ten aanzien van tal van wetten, en ik meen, dat het nog geen gewoonte is, dat het politietoezicht tot grondslag wordt gemaakt vóór bepaalde heffingen van de burgerij.

Verder meen ik, dat voor mijn amendement pleit het voorbeeld van de Drankwet, maar daar strekt het geven van vergunning uitsluitend ten bate van de gemeente. Het eenige verschil, dat bestaat tusschen het vergunningsrecht bij de Drankwet en het vergunningsrecht, hier door mij voorgesteld, bestaat hierin, dat de Drankwet zelf het bedrag regelt, terwijl hier het bedrag aan den algemeenen maatregel van bestuur wordt overgelaten. Maar wanneer men in aanmerking neemt, dat deze wet in het algemeen tal van details ter regeling bij algemeenen maatregel van bestuur overlaat, kan m. i. daartegen geen bezwaar bestaan.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Fleskens, Stulemeijer, van de Bilt, Engels en Bulten en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Stulemeijer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij begrijpen, dat de heer Michielsen als oud-burgemeester direct een wachtpost betrekt, wanneer het er op aankomt de gemeentebesturen te belasten met werkzaamheden en de rechten, die daarvoor geheven worden, voor een onevenredig deel te brengen in 's Rijks kas, en als oud-wethouder van Rotterdam gevoel ik mij dus aangetrokken tot het voorstel van den heer Michielsen. Wij hebben in de laatste jaren gezien, dat er van de zijde der Rijksregeering voortdurend zeer zware lasten op de gemeenten zijn gelegd, waardoor de gemeenten tot belangrijke uitgaven werden gedwongen, en nu er hier weer gelegenheid is, den gemeenten werkzaamheden op te leggen, is de Regeering er onmiddellijk bij om te bepalen, dat de daaruit voortspruitende inkomsten voor de helft door het Rijk worden getoucheerd. Ik geloof, dat de heer Michielsen op uitstekende wijze heeft aangetoond, dat de verhouding tusschen de werkzaamheden, die bij aanneming van dit wetsontwerp voor rekening van het Rijk, en die, welke voor rekening van de gemeenten zullen komen, absoluut niet staat als één tot één, en ik geloof ook, dat de billijkheid veel meer betracht zal worden, wanneer het amendement van den heer Michielsen wordt aangenomen, dan wanneer het voorstel van de Regeering door de Kamer wordt aangenomen, en daarom heb ik met een enkel woord het amendement van den heer Michielsen willen steunen. Mocht evenwel van de zijde der Regeering bezwaar worden gemaakt om geheel afstand te doen van eenig deel van het vergunningsrecht, dan ben ik zoo vrij den Minister in overweging te geven om ten minste een andere verdeeling vast te stellen, b.v. zóó, dat het Rijk een-derde en de gemeente twee-derde ontvangt.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat het amendement van den heer Michielsen de toelichting niet dekt. Het bezwaar van den geachten afgevaardigde is dit: als deze regeling gaat werken, dan zullen de gemeenten meer te doen hebben dan het Rijk en dus is de verdeeling in tweeën van de opbrengst van het vergunningsrecht niet billijk. Laat ons nu aannemen, dat dat juist is, dan had de geachte afgevaardigde moeten voorstellen om in het tweede lid van dit artikel te lezen: de gemeente krijgt ¾ en het Rijk ¼ van het vergunningsrecht. Wanneer hij dat had gedaan of alsnog wil doen, kan hij mijn steun krijgen, maar wat hij thans als den beteren weg kiest, is verreweg erger dan de kwaal, waartegen hij strijdt. En wel omdat bij dit toezicht het volkomen onhoudbaar is, dat in de eene gemeente een geheel ander vergunningsrecht zou worden betaald dan in de andere. Zijn redeneering was deze: ik houd mij aan het systeem van de Drankwet. Maar dit bioscoopbedrijf is met het bedrijf van een vergunninghouder in den tot nu toe gebruikelijken zin van woord niet te vergelijken, omdat wij hier te doen hebben met een bedrijf, waarin zeer sterke concentratie bestaat, zoodat de aanvrager van een vergunning in een kleine plaats dikwijls dezelfde is als die, welke dezelfde vergunning reeds in een groote plaats heeft verkregen. Wanneer een aanvrager in Maastricht overlegt een vergunning uit Groningen, dan zijn de bemoeiingen in Maastricht daardoor reeds gehalveerd, want de administratie aldaar weet dan, dat die man in Groningen als een fatsoenlijk exploitant is bevonden. De geachte afgevaardigde moet òf de fractie in alinea 2 veranderen: ¾ voor de gemeente en ¼ voor het Rijk, òf moet het systeem van de wet geheel onaangetast laten, want de uniformiteit van het vergunningsrecht kan in dit ontwerp niet worden prijsgegeven.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De geachte laatste spreker heeft mij reeds gedeeltelijk ontslagen van den plicht om het amendement te bestrijden, want zijn opmerkingen zijn geheel juist. Er moet hier zooveel mogelijk eenvormigheid en rechtszekerheid zijn, ook met het oog op de lasten, die op het bedrijf worden gelegd. Ik geef onmiddellijk toe, dat, waar zoowel het Rijk als de gemeenten bemoeienis ten deze hebben, een verdeeling als is voorgesteld: half-half, altijd iets willekeurigs heeft. Indien de geachte afgevaardigde dat wil vervangen door 2/3 en 1/3, dan is daarover te praten. Indien de geachte afgevaardigde zegt, dat het Rijk ten deze zoowat geen bemoeienis heeft, stelt hij zich de zaak niet geheel juist voor. Immers er zal in ieder geval moeten zijn een centraal register aan het Departement, dat de zaak behandelt; er zijn dus zekere kosten van administratie en daarenboven rust ook op Rijksorganen de last, toezicht te houden op de uitvoering van de wettelijke verplichtingen.

Wat nu de eerste alinea betreft, ik geef de voorkeur aan het eenvoudige voorstel der Regeering. In tegenstelling daarmede heeft de geachte afgevaardigde de zaak ingewikkelder gemaakt; ik zou hem daarom in overweging willen geven om zijn amendement in te trekken. Wil de geachte afgevaardigde dan in de tweede alinea van het Regeeringsartikel een kleine wijziging aanbrengen, dan is daarover te praten, maar er moet niet te veel afgaan.

De heer **Michielsen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in eerste instantie doen uitkomen, dat het ook mij niet was ontgaan, dat het Rijk nog wel eenige bemoeienis met deze zaak zou behouden, maar het kwam mij voor, dat die zoo gering zou zijn, in vergelijking met hetgeen aan de gemeentebesturen wordt opgedragen, dat er geen overwegende reden bestond om een deel van de opbrengst van het vergunningsrecht aan het Rijk te doen toekomen. Nu echter blijkt, dat hierover verschil van meening bestaat en zoowel de Regeering als de heeren Stulemeijer en Kleerekoper eenstemmig van oordeel zijn, dat het onbillijk zou zijn, tegenover die betrekkelijk geringe bemoeiingen elke inkomst aan het Rijk te onthouden, wil ik mij gaarne voegen naar de adviezen, die ik van zoo verschillende geachte zijden heb ontvangen. Ik trek dus mijn amendement in, maar ik stel daarvoor in de plaats een ander amendement, strekkende om het tweede lid van artikel 7 te lezen als volgt: „De opbrengst komt voor een-derde ten bate van het Rijk en voor twee-derden ten bate van de gemeente." Ik meen hiermede te gemoet te komen aan den wensch, die van verschillende zijden is geuit.

Aangezien de heer Michielsen zijn amendement heeft ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Door den heer Michielsen is, met mede onderteekening van de heeren Stulemeijer, van de Bilt, van Dijk, Suring, Bulten, Deckers, van Vuuren, Kleerekoper en Gerhard, een nieuw amendement ingediend, strekkende om het tweede lid van artikel 7 te lezen als volgt:

„De opbrengst komt voor een derde ten bate van het Rijk en voor twee derden ten bate van de gemeente."

Onderteekend door tien leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Het zal u zeker niet verwonderen, wanneer ik thans, in aansluiting aan hetgeen ik zooeven zeide, verklaar dit amendement over te nemen.

Aangezien de Regeering het amendement van den heer Michielsen e. s. heeft overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Mag ik de Commissie van Rapporteurs verzoeken, haar oordeel over de door de Regeering aangebrachte wijziging te willen mededeelen?

De heer **Stulemeijer**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Voor zoover ik gelegenheid heb gehad, overleg te plegen met mijn medeleden van de Commissie van Rapporteurs, bestaat bij de meerderheid der Commissie geen bezwaar tegen de door de Regeering aangebrachte wijziging.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigde artikel 7, thans luidende:

„1. Ter bestrijding van de kosten van administratie en toezicht betaalt de houder ter zake van de hem verleende schriftelijke vergunning bij de uitreiking daarvan en vervolgens in de eerste maand van elk volgend kalenderjaar een recht, waarvan het bedrag door Ons wordt vastgesteld.

2. De opbrengst komt voor een derde ten bate van het Rijk en voor twee derden ten bate van de gemeente.",

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 8 en 9 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 10, luidende:

„1. De vergunning kan door Burgemeester en Wethouders, de plaatselijke commissie van toezicht gehoord, voor den tijd van ten hoogste zes maanden worden geschorst, indien aan de waarschuwing, bedoeld bij artikel 9, binnen een door Burgemeester en Wethouders te bepalen termijn niet is voldaan, of indien na het zenden der waarschuwing binnen een tijdsverloop van vijf jaren er andermaal termen zijn voor toepassing van artikel 9.

2. Burgemeester en wethouders kunnen in dringende gevallen hun besluit tot schorsing bij voorraad uitvoerbaar verklaren.

3. Het besluit tot schorsing wordt, behoudens het bepaalde in het vorige lid, niet genomen, dan nadat de houder der vergunning in de gelegenheid is gesteld om door of vanwege Burgemeester en Wethouders te worden gehoord.",

waarop is ingediend door den heer Michielsen een amendement (Stuk n°. 7, IV), strekkende om lid 2 en 3 onderling van plaats te doen verwisselen en in plaats van „in het vorige lid" te lezen „in het volgende lid".

De heer **Michielsen** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De door mij voorgestelde wijziging heeft geen andere pretentie, dan het aanbrengen van een kleine redactioneele wijziging, die in mijn oog een verbetering is.

In het eerste lid van art. 10 wordt in het algemeen geregeld de schorsingsbevoegdheid van B. en W.; het tweede lid regelt de uitvoering daarvan in bijzondere gevallen en het derde lid bepaalt, hoe een schorsingsbesluit tot stand komt. Het komt mij logischer voor, de schorsingsbevoegdheid van B. en W. in het algemeen in het eerste lid te regelen, in het tweede

(Michielsen e. a.)

lid de totstandkoming van een schorsingsbesluit en in het derde lid de regeling van bijzondere gevallen.

Ik erken gaarne, dat dit geen wijziging is van buitengewone beteekenis, maar zij heeft het voordeel, dat zij de geheele regeling meer logisch maakt.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Engels, Fleskens, Ament, Fruytier, van Dijk en Bomans, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement is een verbetering; ik neem het derhalve over.

Aangezien het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Mag ik de Commissie van Rapporteurs verzoeken haar oordeel over de aangebrachte wijziging mede te deelen?

De heer **Stulemeijer**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs kan zich in meerderheid vereenigen met deze wijziging.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd art. 10, thans luidende:

„1. De vergunning kan door Burgemeester en Wethouders, de plaatselijke commissie van toezicht gehoord, voor den tijd van ten hoogste zes maanden worden geschorst, indien aan de waarschuwing, bedoeld bij artikel 9, binnen een door Burgemeester en Wethouders te bepalen termijn niet is voldaan, of indien na het zenden der waarschuwing binnen een tijdsverloop van vijf jaren er andermaal termen zijn voor toepassing van artikel 9.

2. Het besluit tot schorsing wordt, behoudens het bepaalde in het volgende lid, niet genomen, dan nadat de houder der vergunning in de gelegenheid is gesteld om door of vanwege Burgemeester en Wethouders te worden gehoord.

3. Burgemeester en wethouders kunnen in dringende gevallen hun besluit tot schorsing bij voorraad uitvoerbaar verklaren.",

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 11, luidende:

„1. De vergunning kan door Burgemeester en Wethouders, de plaatselijke commissie van toezicht gehoord, worden ingetrokken:

1°. indien omstandigheden zich voordoen, op grond waarvan, indien zij vroeger bekend of te duchten waren geweest, de vergunning zou zijn geweigerd;

2°. indien blijkt, dat er binnen vijf jaren na de waarschuwing bedoeld in artikel 9, of de schorsing bedoeld in artikel 10, andermaal termen zouden zijn voor toepassing van een dezer artikelen.

2. Burgemeester en Wethouders kunnen in dringende gevallen hun besluit tot intrekking bij voorraad uitvoerbaar verklaren.

3. Het besluit tot intrekking wordt, behoudens het bepaalde in het vorige lid, niet genomen, dan nadat de houder der vergunning in de gelegenheid is gesteld om door of vanwege Burgemeester en Wethouders te worden gehoord.",

waarop is voorgesteld een amendement door den heer Michielsen (Stuk n°. 7, V), strekkende, om lid 2 en 3 onderling van plaats te doen verwisselen en in plaats van „in het vorige lid" te lezen „in het volgende lid".

(Michielsen c. a.)

De heer **Michielsen**: Mijnheer de Voorzitter! De bij dit artikel voorgestelde wijziging heeft dezelfde strekking als die van artikel 10; ik meen daarom, dat dit amendement geen nadere toelichting behoeft.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Engels, Ament, Stulemeijer, Fruytier en van Rijckevorsel, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Ook dit amendement neemt de Regeering over.

Aangezien het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs, haar oordeel over de aangebrachte wijziging mede te deelen.

De heer **Stulemeijer**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs vereenigt zich met de aangebrachte wijziging.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd artikel **11**, thans luidende:

„1. De vergunning kan door Burgemeester en Wethouders, de plaatselijke commissie van toezicht gehoord, worden ingetrokken:
1°. indien omstandigheden zich voordoen, op grond waarvan, indien zij vroeger bekend of te duchten waren geweest, de vergunning zou zijn geweigerd;
2°. indien blijkt, dat er binnen vijf jaren na de waarschuwing bedoeld in artikel 9, of de schorsing bedoeld in artikel 10, andermaal termen zouden zijn voor toepassing van een dezer artikelen.
2. Het besluit tot intrekking wordt, behoudens het bepaalde in het volgende lid, niet genomen, dan nadat de houder der vergunning in de gelegenheid is gesteld om door of vanwege Burgemeester en Wethouders te worden gehoord.
3. Burgemeester en Wethouders kunnen in dringende gevallen hun besluit tot intrekking bij voorraad uitvoerbaar verklaren.",

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 12, luidende:

„1. Een besluit tot schorsing of intrekking van de vergunning vermeldt de gronden, waarop de schorsing of vernietiging berust.
2. Tegen de schorsing of intrekking kan de belanghebbende binnen één maand bij Gedeputeerde Staten in beroep komen. Gedeputeerde Staten beslissen binnen twee maanden na den dag waarop de voorziening is gevraagd.
3. Alvorens op een ingesteld beroep te beslissen kunnen Gedeputeerde Staten het besluit van Burgemeester en Wethouders in zake het onmiddellijk in werking treden van een schorsing of intrekking der vergunning buiten werking stellen.",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

I. een, van de heeren Tilanus, Snoeck Henkemans, Rutgers van Rozenburg, Bakker en Weitkamp (Stuk n°. 6), strekkende om het tweede en derde lid van dit artikel te doen vervallen,

en II, twee amendementen van den heer Michielsen (Stuk n°. 7, VI en VII), strekkende om in het eerste lid voor het woord „vernietiging" te lezen „intrekking",

en om het 3de lid te lezen:

„3. Alvorens op een ingesteld beroep te beslissen, kunnen Gedeputeerde Staten de uitvoerbaar-verklaring bij voorraad van een besluit van Burgemeester en Wethouders tot schorsing of intrekking der vergunning buiten werking stellen.

(Tilanus c. a.)

De heer **Tilanus** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De ontwerpers van dit wetsontwerp hebben niet alleen voor oogen gehad het treffen van maatregelen tot bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop, maar ook onderscheidene maatregelen tot bevordering van de bedrijfszekerheid. Eén van de sprekende voorbeelden daarvan vormen het 2de en 3de lid van dit artikel. Ik kan den Minister niet toegeven, dat bij het onderwerp, dat hier in behandeling is, het gewenscht is een Rijksregeling te maken, waardoor de bedrijfszekerheid zooveel mogelijk wordt bevorderd. Voor mij gaat het nog steeds om het treffen van maatregelen ter bestrijding van de maatschappelijke en zedelijke gevaren, die schuilen in de tegenwoordige wijze van exploiteeren van de bioscoop als plaatsvervangster van het tooneel.
Intusschen, waar reeds bij artikel 5 het denkbeeld van de schrapping van het derde lid in overweging is geweest en de voorstellers toen het amendement hebben ingetrokken — niet omdat zij overtuigd waren, dat de intrekking daarvan gewenscht was, maar omdat zij de Kamer een stemming wenschten te besparen —, kan ik ook dit amendement namens de voorstellers intrekken.

Aangezien het amendement van den heer Tilanus c.s. (Stuk n°. 6) door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Michielsen** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendementen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb op dit artikel voorgesteld 3 amendementen, waarvan de twee eerste van zuiver redactioneelen aard zijn. Het eerste amendement, strekkende om het woord „vernietiging" te vervangen door „intrekking", zal weinig toelichting behoeven.
Ook het tweede amendement is van zuiver redactioneelen aard. De door mij voorgestelde uitdrukking komt ook voor in de artt. 10 en 11. Het schijnt mij toe, dat het uit een oogpunt van wetgeving beter is, om in dezelfde wet voor dezelfde zaak gelijksoortige uitdrukkingen te gebruiken, om verwarring te voorkomen. Ik meen, dat geen verdere toelichting noodig is en beveel beide amendementen gaarne aan.

De amendementen van den heer Michielsen (Stuk n°. 7, VI en VII) worden ondersteund door de heeren van Vuuren, van Dijk, Fruytier en van Rijckevorsel en maken mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Deze beide amendementen — over het derde amendement, dat de heer Michielsen op dit artikel heeft voorgesteld, heeft hij zijn licht nog niet laten schijnen — zijn door den voorsteller zoo juist toegelicht, dat ik er geen bezwaar tegen heb om ze over te nemen.

Aangezien de beide amendementen van den heer Michielsen (Stuk n°. 7, VI en VII) door de Regeering zijn overgenomen, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Er is thans nog een amendement van den heer Michielsen op dit artikel (Stuk n°. 7, VIII), strekkende om in het 3de lid aan het slot de punt te vervangen door een komma, en daarop te doen volgen de woorden „na dit College te hebben gehoord".

De heer **Michielsen** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In het derde lid van dit artikel wordt gesproken van het buiten werking stellen van een besluit van B. en W. tot schorsing

hielsen.)

ntrekking van een vergunning. Nu heb ik de vrijheid omen om voor te stellen, dat een beslissing van Gedepu-de Staten over een dergelijk besluit van B. en W. niet worden genomen dan nadat het college van B. en W. zake is gehoord.

et komt mij voor, dat het in zekere mate een zaak van entie is tegenover het gemeentebestuur. Een dergelijke issing moet m. i. niet kunnen worden genomen, nadat bioscoophouder eenzijdig is gehoord, maar mag alleen en, wanneer ook het gemeentebestuur daarover is gehoord. Vij zien in de wet verschillende gevallen, waarin B. en alvorens een bepaalde beslissing te nemen, wel genood-t worden den bioscoopexploitant te hooren, zooals in de kelen 5, 10 en 11. Nu schijnt het mij onbillijk, waar eputeerde Staten een besluit moeten nemen over een issing van een lager college, dat zij dat kunnen doen ler dat lagere college, dus B. en W., daaromtrent te-en.

et amendement van den heer Michielsen (Stuk n°. 7, I) wordt ondersteund door de heeren Wintermans, emeijer, van Wijnbergen, Fleskens en Fruytier en maakt dien een onderwerp van beraadslaging uit.

e heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnen-lsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Het practisch wel altijd zoo loopen, als de geachte afgevaar-le bij zijn amendement in overweging geeft, maar voor evallen, dat Gedeputeerde Staten niet zullen doen zooals geachte afgevaardigde meent, dat altijd gebeurd is, zou neerschrijven van een bepaling, zooals hij zich voorstelt, kwaad kunnen.

e heer **Vliegen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou toch een le vraag willen doen. Wanneer Gedeputeerde Staten een zaak, die door een gemeentebestuur is beslist, in ger beroep een besluit moeten nemen, onverschillig welk, dt, tenzij het een gewone machtiging is, vóór de beslis-toch altijd het gemeentebestuur gehoord. Nu is de g, als ik in een bepaalde wet zet: het gemeentebestuur t worden gehoord, of daaruit niet kan worden afgeleid, in de talloos andere gevallen, waarin dit niet uitdruk-k is bepaald, het gemeentebestuur niet behoeft te wor-gehoord. Het lijkt mij toe, dat het vanzelf spreekt, dat eputeerde Staten zich laten inlichten door B. en W. Ik niet weten, hoe zij anders aan de noodige gegevens zou-moeten komen om de zaak te beoordeelen. Om dat te nen doen, moeten zij B. en W. hooren.

Vaarom moet ik dat nu in deze wet zetten, terwijl het alloos andere gevallen niet in de wet staat en toch ook t gebeuren? Ik acht dit gevaarlijk, tenzij de Minister rukkelijk kan verklaren, dat de consequentie, die ik zie, bestaat. Ik zou evenwel den Minister willen aanraden, amendement niet over te nemen.

e heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnen-sche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Hier lt geregeld een procedure bij een beroep. Nu er een aan-er is, die in beroep gaat van een beslissing van een ge en dan wordt gehoord, lijkt er mij niets tegen te zijn in de wet neer te schrijven, dat het college, dat de issing in eersten aanleg genomen heeft, door het in er beroep oordeelende college alsnog wordt gehoord.

u zegt de heer Vliegen, en de practijk zal hem daarin een richtsnoer zijn, dat het toch altijd gebeurt. Als de hte afgevaardigde gezegd had: het gebeurt bijna altijd, ik het met die uitspraak eens zijn. Maar hier, waar men in de geheele wet streeft naar het geven van zooveel elijk zekerheid, zie ik er geen bezwaar tegen dit in de neer te schrijven.

n dat het hier neergeschreven is, zal niet tot gevolg oen, dat, waar de wet het elders niet voorschrijft, Gede-erde Staten zich hierop zullen beroepen om bij andere en een andere wijze van handelen te volgen.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck e. a.**)

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben dus bereid het amendement van den geachten afgevaardigde den heer Michielsen over te nemen.

Aangezien het amendement van den heer Michielsen e.s. (Stuk n°. 7, VIII) door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Michielsen**: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen de Minister gezegd heeft, in antwoord op het betoog van den heer Vliegen, heb ik weinig meer daaraan toe te voegen.

Het bezwaar van den heer Vliegen komt hieruit voort, dat hij van oordeel is, dat door het neerschrijven in dit artikel van de gebiedende bepaling, dat burgemeester en wethouders in bepaalde gevallen zullen moeten worden gehoord door Gedeputeerde Staten, allicht daaruit zou kunnen voortvloeien, dat in andere gevallen, waarin dit niet uitdrukkelijk wordt voorgeschreven, Gedeputeerde Staten een beslissing zouden kunnen nemen zonder burgemeester en wethouders te hooren, en zulks in gevallen, waarin men tot dusverre gewoon was dat altijd te doen.

De Minister heeft reeds in antwoord daarop als zijn meening te kennen gegeven, dat deze bepaling, in de wet op de bioscoop neergelegd, geenerlei rechtsgevolgen zal hebben ten aanzien van bepalingen, in andere wetten voorkomende, en het komt mij voor, dat dit betoog van den Minister juist is en dus voor de vrees van den heer Vliegen geen aanleiding behoeft te bestaan.

De **Voorzitter**: Mag ik het oordeel van de Commissie van Rapporteurs vernemen omtrent de door de Regeering aangebrachte wijzigingen?

De heer **Stulemeijer**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is eenstemmig van meening, dat de door de Regeering in het artikel aangebrachte wijzigingen als een belangrijke verbetering van het artikel dienen beschouwd te worden.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde artikel 12, thans luidende:

,,1. Een besluit tot schorsing of intrekking van de vergunning vermeldt de gronden, waarop de schorsing of intrekking berust.

2. Tegen de schorsing of intrekking kan de belanghebbende binnen één maand bij Gedeputeerde Staten in beroep komen. Gedeputeerde Staten beslissen binnen twee maanden na den dag waarop de voorziening is gevraagd.

3. Alvorens op een ingesteld beroep te beslissen, kunnen Gedeputeerde Staten de uitvoerbaar-verklaring bij voorraad van een besluit van Burgemeester en Wethouders tot schorsing of intrekking der vergunning buiten werking stellen, na dit College te hebben gehoord.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: In artikel 13 is door de Regeering een wijziging aangebracht na het uitbrengen van het Verslag.

Ik verzoek den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs het oordeel dier Commissie over deze wijziging te willen mededeelen.

De heer **Stulemeijer**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Voor zoover ik mij er bij de aanwezige leden van op de hoogte heb kunnen stellen, bestaat er bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar tegen deze wijziging.

Artikel 13 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Voorzitter.)

Beraadslaging over artikel 14, luidende:

„1. Er bestaat voor het Rijk eene centrale commissie voor de keuring van films.

2. Bij algemeenen maatregel van bestuur worden geregeld: zetel, samenstelling, taak en werkwijze van de centrale commissie, alsmede hare verhouding tot de plaatselijke commissiën van toezicht en de erkende instellingen of vereenigingen, bedoeld in artikel 19.

3. Ter bestrijding van de kosten van administratie en toezicht betaalt de belanghebbende ter zake van de keuring der films bij de aanbieding een recht, waarvan het bedrag door Ons wordt vastgesteld. De opbrengst komt ten bate van het Rijk.",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

I. een, van de heeren Ter Hall, Boon, Staalman, mejuffrouw Westerman en den heer Dresselhuys (Stuk n°. 5), strekkende om het derde lid van artikel 14 te lezen als volt:

„De kosten van administratie en toezicht ter zake van de keuring der films worden gedragen door het Rijk.";

II. een, van de heeren Tilanus, Snoeck Henkemans, Rutgers van Rozenburg, Bakker en Weitkamp (Stuk n°. 6), strekkende om het artikel te lezen:

„1. In elke gemeente, waar openbare bioscoopvoorstellingen worden of zullen worden gegeven, benoemen burgemeester en wethouders een commissie voor de keuring van films en voor het toezicht op de bioscopen.

2. Bij algemeenen maatregel van bestuur worden geregeld: samenstelling, taak en werkwijze van de commissiën, in het eerste lid bedoeld, alsmede hare verhouding tot de erkende instellingen of vereenigingen, bedoeld in artikel 19.

3. Ter bestrijding van de kosten van administratie en toezicht betaalt de belanghebbende ter zake van de keuring der films bij de aanbieding een recht, waarvan het bedrag door Ons wordt vastgesteld. De opbrengst komt ten bate van de gemeente.";

III. een, van de heeren H. Colijn, Rutgers en Smeenk (Stuk n°. 13, A), strekkende om: aan het slot van het eerste lid in te voegen: „volgens het tweede lid van artikel 1, onder 2°."; in het tweede lid na de woorden „centrale commissie" een punt te plaatsen, en te doen vervallen hetgeen op die woorden volgt; het derde lid te doen vervallen;

IV. een, van de heeren Boon en Visser van IJzendoorn (Stuk n°. 17, I), strekkende om aan het artikel toe te voegen:

„4. Van de beslissing der centrale commissie staat aan hem, die de keuring heeft verzocht, binnen eene maand, nadat hem de beslissing is medegedeeld, beroep op Ons open.

5. De wijze, waarop de beslissing wordt medegedeeld en het beroep wordt ingesteld en behandeld, wordt geregeld bij algemeenen maatregel van bestuur."

De heer **Ter Hall** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het door mij voorgestelde en door eenige mijner politieke vrienden mede-onderteekende amendement is hoofdzakelijk gebaseerd op de derde moot van artikel 14.

Men zou in den tegenwoordigen tijd schromen om een amendement te gaan verdedigen, dat waarschijnlijk niet ten voordeele van 's Lands schatkist zal zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Er staat mij op het oogenblik iemand met vier oogen aan te kijken, alsof hij mij zeggen wil, dat de noodige aanvallen zullen worden gericht op een lid van den Vrijheidsbond, omdat hij hier zijn bezuinigingsstandpunt tracht te verlaten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben voor alle bezuinigingen,

(Ter Hall e. a.)

indien ze niet zijn onrechtvaardig of kunnen worden mi dadig.

Men kan dat een zeer scherp woord achten, maar indie men de zaak eens even wenscht te bekijken, moet men toc tot de overtuiging komen, dat het zeer moeilijk is hier c exploitanten aansprakelijk te stellen voor de kosten, well uit deze wettelijke keuring, enz. kunnen voortvloeien.

Hoe denkt de Regeering zich dat eigenlijk? Wat denl men uit die keuring te ontvangen? Hoe denkt men over c onkosten? Er zal niet alleen een administratief lichaa komen en commissies, maar er zal ook een gebouw moete komen, waarin de keuring wordt verricht. Dat kan men ni doen in de Ridderzaal, daarvoor zal men werkelijk een apa gebouw moeten hebben, dat daarvoor ingericht is.

Dat zijn de groote onkosten, die mij op het oogenblik vo den geest staan.

Daarbij komt, dat er ten aanzien van het bioscoopbedri de legende heerscht, dat het een goudmijntje is. Misschie zijn die dagen er geweest, maar ze zijn thans verre. H bedrijf heeft een tijd van malaise te doorworstelen. Wa in den tijd van de hoogconjunctuur groote gebouwen zij opgezet, die in den tegenwoordigen tijd zijn voltooid en i exploitatie genomen, is het over de geheele linie een tege slag.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het aldus berekend: ste dat men voor de keuring neemt een cent per meter.

„Minstens een dubbeltje", zegt hier een van de goe geefsche leden. Mijnheer de Voorzitter! Ik ga daarop dire in, omdat het de zaak veel scherper stelt dan ik ze w zeggen.

Elk program heeft ongeveer een 3000 à 3500 meter lengt Wanneer men dus voor de keuring een dubbeltje per met rekent, wordt het bedrijf elke week belast met f 300 à f 35

Heeft de heer Tilanus dat wel even becijferd? Ik heb ee cent per meter gerekend en gezegd: nu wordt het voor de exploitant moeilijk, want nu kost het hem elke week nog 3 gulden meer.

Mijnheer de Voorzitter! Ik druk op de woorden „no meer", omdat, vóórdat een exploitant zijn bedrijf ka exploiteeren, hij moet betalen: 1°. een vergunningsrecht, 2 de keuring van de films, en 3°. — nu komt het ergste, o niet te zeggen: het ergerlijke — de belasting op de publiek vermakelijkheden.

Waar nu reeds een groote strijd gestreden wordt om de belasting — de heer Bomans zegt, dat deze wordt betaal door het publiek, maar dit is een afschuwelijk misverstan — niet nog zwaarder te maken, gevoel ik er niets voor, in d ontwerp neer te schrijven, dat de onkosten zullen drukken o het bedrijf.

Er zijn zelfs bioscopen in den lande, welke tweemaal pe week een nieuw program geven. Nu zal men misschien ze gen, dat niet de bedrijven, maar de filmverhuurkantore deze belasting betalen, maar er bestaat ook nog een afwent lingsysteem en deze kantoren zullen die keuring dus wel a wentelen op de exploitanten, maar dan houdt het afwentele ook op, want het publiek, dat reeds is belast door de belastin op de publieke vermakelijkheden, kan deze belasting niet no bovendien opbrengen.

Men kan dus gevoeglijk zeggen: dat op deze manier h bedrijf onevenwichtig wordt belast.

Dit zijn enkele zakelijke bezwaren, welke, naar ik hoo serieus onder de oogen zullen worden gezien.

Het gaat niet aan, om een bedrijf, dat reeds op zulke zwa lasten zit, nog door een nieuwe wet meerdere lasten op t leggen, welke het zelf zou moeten betalen.

Dit komt mij voor te zijn een groote onbillijkheid.

Voorgesteld door vijf leden, maakt het amendement va den heer Ter Hall c. s. (Stuk n°. 5) een onderwerp va beraadslaging uit.

De heer **Tilanus** verkrijgt het woord tot toelichting va het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Artikel 1 van dit ontwerp brengt de beslissing omtrent de vraag,

50ste VERGADERING. — 20 FEBRUARI 1923.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

anus.)

geheel het Rijk zal komen één keuring, dan wel of iedere eente zelfstandig zal beoordeelen, welke films aan de lking zullen worden vertoond. Het artikel doet een be- e keuze voor Rijkskeuring. Reeds bij de algemeene be- uwingen heb ik deze quaestie ter sprake gebracht en op chillende gronden als mijn meening kenbaar gemaakt, rom ik de voorkeur geef aan gemeentelijke keuring.

egrijpelijkerwijze is de Minister daarop toen niet inge- n, aangezien die bespreking preludeerde op de behande- van dit artikel. Wel is de quaestie eenigermate ter sprake omen bij de behandeling van het amendement-Rutgers op 1, waarbij werd voorgesteld aan den gemeenteraad de egdheid te verleenen om onder Koninklijke goedkeuring epalen, dat vergunning tot het geven in het openbaar van coopvoorstellingen niet of alleen met inachtneming van e verordening gestelde voorschriften zou worden verleend. it amendement ging veel verder dan hetgeen ik thans rstel. Was het aangenomen, dan zouden de gemeenten nen bepalen, dat er geen bioscoopvoorstellingen mochten den gegeven of bij voorbeeld dat daartoe alleen vergun- g werd verleend, nadat van Rijkswege niet-afgekeurde ns opnieuw door een gemeentelijke commissie zouden zijn eurd.

lijnheer de Voorzitter! Ik zeg uitdrukkelijk: niet-afge- rde films, omdat de keuring alleen beoogt, althans voor eren, te weren wat in strijd is met de goede zeden en de nbare orde en volstrekt niet, zooals de vorige week eitelijke len is gezegd en bij voorbeeld ook in de schriftelijke toe- ting bij het amendement van den heer Ter Hall op art. 15 rkomt: goedgekeurde films. Wij kennen alleen niet-afge- rde films.

Vare het amendement-Rutgers aangenomen, dan zou ik amendement zeker hebben ingetrokken.

u evenwel het amendement van den heer Rutgers met tegen 36 stemmen is verworpen, moet ik dit amendement, slechts beoogt om de centrale keuring door gemeentelijke ring te vervangen, handhaven.

n zooverre is de bespreking van het amendement van den r Rutgers van nut geweest, dat daarbij is gebleken, dat Minister tegenover de gemeentelijke keuring geen abso- t afwijzend standpunt heeft ingenomen en ten slotte ver- ard heeft geen overwegend bezwaar te hebben tegen het endement, door den heer Rutgers verdedigd.

Er is voor de centrale keuring één argument, dat op mij ruk heeft gemaakt, en wel dit, dat door Rijkskeuring de htszekerheid van de exploitanten wordt verhoogd. Dit is r zeker een belangrijke zaak, maar, zooals ik straks reeds d opmerken, het is een quaestie, die naar mijn meening zake niet afdoet, althans wanneer men let op de consi- ans van het wetsontwerp.

k begrijp zeer goed, dat op grond van de belangen van bioscoopbedrijf degenen, die meenen, dat de bioscoop onmisbaar element in de volksontwikkeling is geworden, Rijkskeuring met klem van redenen voorstaan. Evenwel, andere argumenten voor Rijkskeuring, ook in de stukken gehaald, waarop ik thans niet verder behoef in te gaan, bben mij van het groote nut daarvan niet kunnen overr- gen. Integendeel, op zuiver practische gronden acht ik de plichte gemeentelijke keuring beter; deze sluit zich boven- n aan bij wat historisch zich in ons land heeft ontwikkeld. Tot nog toe benoemden sommige gemeenten commissiën, den burgemeester adviseeren. De juridische moeilijk- den, welke zich hebben voorgedaan, zijn na de arresten n den Hoogen Raad van 29 Mei en 9 October 1916 aller- gen onder de oogen gezien en kunnen dus vermeden rden.

Deze historische ontwikkeling zou ik slechts willen be- rderen door te bepalen, dat in elke gemeente, waar bios- opvoorstellingen worden of zullen worden gegeven, een mmissie voor de keuring van films en voor het toezicht de bioscopen benoemd wordt.

Ik moge voor de verdere toelichting verwijzen naar het- en ik bij de algemeene beraadslaging over deze zaak heb gemerkt. Slechts wil ik nog in het kort resumeeren de

(Tilanus e. a.)

gronden, waarop ik meen, dat de gemeentelijke keuring de voorkeur verdient boven de Rijkskeuring. Het zijn een zestal gronden.

Vooreerst kan bij de gemeentelijke keuring beter rekening gehouden worden met de plaatselijke omstandigheden en de geestesrichtingen ter plaatse.

In de tweede plaats, door verhuizing of door verplaatsing kan men zich desnoods en desgewenscht veroorloven films te zien, die in de plaats van inwoning niet zijn toegelaten, en hierdoor zou dus ook de gemeentelijke keuring soepeler werken dan de Rijkskeuring.

In de derde plaats: de contrôle ten opzichte van afgekeurde films, zoomede de contrôle op het inderdaad niet vertoonen van aangebrachte coupures, kan beter plaatselijk geschieden.

In de vierde plaats: de centrale keuring is omslachtig. Aan de hand van gegevens, welke in de gewisselde stukken voorkomen, berekende ik bij de algemeene beraadslaging, dat, behalve voor de 10 millioen meters film, die reeds thans in het land aanwezig zijn, een keuring noodig zal zijn van 50 000 M. per week. Wanneer men aanneemt, dat gemiddeld 1000 M. per uur kunnen worden gekeurd, dan heeft men daarvoor per week noodig 50 uren. De centrale commissie zal verdeeld moeten worden in subcommissiën; gesteld dat elke subcommissie ten minste 5 leden telt en gedurende 2 maal 3 uren per week keurt, dan zullen dus noodig zijn in die keuringscommissie ten minste 9 × 5 = 45 leden.

Een vijfde bezwaar is dit. Die 45 leden der commissie zullen op den duur immuun worden, zij zullen niet meer geschikt zijn voor hun afstompende taak. Men zal dus de commissie telkens moeten ververschen, en het zal naar mijn oordeel niet gemakkelijk zijn, in één gemeente, waar die centrale keuring plaats heeft, eenige 45-tallen hoogstaande personen van verschillende richting te vinden, die zich voor deze afmattende taak beschikbaar zullen stellen. Plaatselijk zal het gemakkelijker gaan, om een klein aantal personen te vinden, die bereid zijn wekelijks eenige uren te keuren.

In de laatste plaats is het voor mij een bezwaar, dat de eenmaal door de centrale commissie niet afgekeurde films vrijelijk het land ingaan. en de menigte zal meenen: dat Rijksmerk beteekent „goedgekeurd". Het Rijksmerk zal men, naar ik vrees, van hooger waarde achten dan deze keuring inderdaad volgens mijn oordeel verdient.

Ik moge mij nog een enkele opmerking veroorloven. Indien het amendement mocht worden aangenomen, dan zal een kleine wijziging noodig zijn van artikel 1, in verband met de aanvulling, die dat artikel heeft ontvangen door de aanneming van het door den heer Smeenk verdedigde amendement. Hiervoor zal echter, bij tweede lezing b.v., de gelegenheid wel niet ontbreken.

Voorgesteld door vijf leden, maakt het amendement van den heer Tilanus c. s. (Stuk n°. 6) een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Rutgers** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Vooraf zou ik even een woord willen zeggen in aansluiting aan een rede, die ik verleden week heb gehouden, waarin ik, bestrijdend een opmerking van den heer Bomans, een onderstelling heb geuit omtrent diens afwezigheid bij de algemeene beschouwingen, die mij echter gebleken is niet juist te zijn en waarover die geachte afgevaardigde zich gegriefd heeft gevoeld. Met uw verlof, Mijnheer de Voorzitter, wilde ik dit eerst even in het midden brengen.

Wat nu dit amendement betreft, daarover wil ik dit opmerken, dat de rechtstoestand van dit amendement een eenigszins eigenaardige is. Dit amendement staat geheel naast dat van den heer Tilanus en nu is het eigenaardige, dat, wanneer het amendement-Tilanus — strekkende om de centrale commissie te schrappen — zou worden aangenomen, er dan voor dit amendement eigenlijk geen plaats meer zou zijn. Artikel 14 had dan een geheel anderen inhoud gekregen, nl. dat er plaatselijke commissies zouden zijn, zoodat ons gewijzigd artikel 14 dan geen plaats meer zou vinden voor het

(Rutgers e. a.)

holle van zijn voet. En dat brengt nu de moeilijkheid voor den rechtstoestand van dit amendement, omdat er in artikel 1 is bepaald, dat de wetenschappelijke films zullen worden gekeurd door de centrale commissie. Wanneer het amendement van den heer Tilanus wordt aangenomen en de geheele verdere taak van de centrale commissie vervalt daardoor, dan zal er juist aanleiding zijn om een nieuwe redactie van artikel 14, zooals die door ons wordt voorgesteld, te aanvaarden. Maar wordt het amendement-Tilanus niet aangenomen, dan is artikel 14 vastgesteld en is ons amendement eigenlijk vervallen. Ziedaar de moeilijkheid, waarin ons amendement zich bevindt. Nu geloof ik, dat deze moeilijkheid aldus moet worden opgelost, dat wanneer het amendement van den heer Tilanus om een nieuw artikel 14 in te voegen werd aangenomen, ons amendement werd beschouwd als een voorstel om een nieuw artikel 14*a* in te voegen en als zoodanig in stemming werd gebracht. Mocht het amendement van den heer Tilanus worden verworpen, dan is het duidelijk, dat er voor ons amendement totaal geen plaats meer is, omdat de Kamer met die verwerping dan heeft te kennen gegeven, dat zij de centrale commissie en de centrale keuring wil behouden en dus geen voorziening noodig is. Het was misschien beter geweest een sub-amendement op het amendement van den heer Tilanus c. s. voor te stellen, in plaats van een zelfstandig amendement, maar dan hadden zich weer nieuwe technische moeilijkheden voorgedaan, welke ik op dit oogenblik met toestemming van de Kamer maar niet zal uiteenzetten.

Het amendement van de heeren H. Colijn c. s. wordt ondersteund door de heeren Zijlstra, van der Molen en Smeenk, zoodat het een onderwerp van beraadslaging uitmaakt.

De heer **Boon** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van dit amendement is, om beroep mogelijk te maken van de beslissingen van de centrale commissie, want de mogelijkheid bestaat, dat de leden dier commissie, hoe hoogstaand en onberispelijk zij ook mogen zijn, in dit opzicht een zeker vooroordeel hebben en films, tegen welker opvoering weinig te zeggen is, afkeuren. Als het amendement op artikel 15, dat onderteekend is door leden van de drie meerderheidspartijen, mocht worden aangenomen, dan zullen, indien de centrale commissie uit 12 leden bestaat, 3 leden de vertooning van een film onmogelijk kunnen maken en dan is het onduldbaar, dat van een dergelijke beslissing geen beroep mogelijk is. Maar zelfs indien dat amendement na het ernstig verzet, dat daartegen van de linkerzijde is gekomen, werd ingetrokken of niet werd aangenomen, dan nog zou eenig beroep van de beslissingen van de centrale commissie wenschelijk zijn. Wij hebben gezien, dat onder de burgemeesterlijke censuur hoogstaande stukken als „Op Hoop van Zegen" en „Allerzielen" zijn afgekeurd, en nu is het mogelijk, dat dergelijke stukken, als zij verfilmd zijn, eveneens zullen worden afgekeurd door de centrale commissie. Evenzeer is het geenszins onmogelijk, dat over stukken als „Nathan der Weise" het veto door de centrale commissie wordt uitgesproken. In Frankrijk hebben wij op dat gebied de allerzonderlingste dingen gezien, o. a. dat werd afgekeurd het stuk „Mohamet" van Voltaire, terwijl Paus Benedictus XIV de opdracht van dat stuk had aanvaard.

Dit wijst er op, dat dergelijke mogelijkheden bestaan. Maar men bedenke bovendien, dat door de aanneming van het amendement van den heer Smeenk ook films, betrekking hebbend op onderwerpen van wetenschap, kunst en nijverheid, onder de centrale keuring zijn gebracht. Ik neem aan, dat de Einstein-film niet zal worden afgekeurd, maar neem eens de populair-wetenschappelijke film „Moeten wij zwijgen?", welke ons in kennis stelt met de gevaren van de geslachtelijke besmetting. Ik heb aan die film zeer sterke herinneringen en ik meen, dat het een zeer hoogstaande film is, maar tal van menschen achten de vertooning van zulk een film ongewenscht.

Dit alles doet zien, dat vrees voor de nadeelige gevolgen

(Boon e. a.)

van de „pestilentieele" werking van de bioscoop tot allerl zonderlinge beslissingen kan aanleiding geven.

Hoe staat het met die centrale commissie? Zij is onafha kelijk en de leden worden voor een bepaalden tijd benoem Welnu, als de allerzonderlingste beslissingen worden g nomen, dan zal de Minister zeggen: ja, de commissie is vo drie of vijf jaar benoemd; ik erken, dat de beslissing alle zonderlingst is, maar ik kan er niets aan doen.

Vandaar acht ik appèl in deze noodzakelijk, waardo wordt voorkomen het handhaven van te dwaze beslissinge Er wordt door bereikt, dat de Kamer medespreken kan en b excessen den Minister ter verantwoording kan roepe Gesteld b.v., dat „Op Hoop van Zegen" wordt verboden, da moet toch de mogelijkheid bestaan, dat de Kamer er ha oordeel over zegt. Bovendien doet de wetenschap, dat er gee hoogere instantie is, minder angstvallig beslissingen neme dan wanneer men weet, dat een beslissing kan worden ve nietigd. De commissie werkt dan meer consciëntieus.

De wijze van instelling van het appèl wordt geheel ove gelaten aan een algemeenen maatregel van bestuur. Er ka b.v. worden bepaald, dat de appellant het beroep indie bij den Commissaris der Koningin of dat er een advies z worden gegeven door een commissie. Daaromtrent wordt vo komen vrijheid gelaten; de hoofdzaak is, dat niet een vo komen onafhankelijke commissie beslissingen kan nemen e dat de Kamer bij al te zonderlinge decisies haar oordeel ka uitspreken. Daarom beveel ik dit amendement aan.

Het amendement van de heeren Boon en Visser van IJzen doorn is mede-onderteekend door de heeren Ter Hall, Dres selhuys, van Gijn, van Rappard, mejuffrouw Westerman den heer Ketelaar, mevrouw Bakker—Nort en den heer Ger hard, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadsla ging uit.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Bij di artikel komen wij nu eigenlijk tot het orgaan, dat in d naaste toekomst de keuringen zal doen. Bij de algemeen beschouwingen is reeds een enkel woord over de samenstellin van die commissie gesproken en de Minister heeft toen al zijn meening te kennen gegeven, dat die commissie za moeten bestaan uit personen, die geacht kunnen worden d verschillende stroomingen in ons volk te vertegenwoordigen Als ik het goed begrepen heb, gaf de Minister te kennen, da die commissie bij voorbaat, om haar taak goed te kunne vervullen, aan die veelzijdige samenstelling moest voldoen

Ik kom daarop dus niet terug. Maar er is wel een ande punt betreffende de samenstelling van die commissie, waar omtrent ik gaarne een toezegging van de Regeering zo willen hebben. Het is aanvankelijk mijn bedoeling gewees daaromtrent een amendement voor te stellen en ik heb mi vergewist, dat aan beide kanten van de Kamer sympathi voor zulk een amendement bestaat, maar technisch kan dez zaak beter tot haar recht komen door een toezegging va de Regeering.

De zaak is deze. De centrale keuring zal er wel komen; i neem aan, dat het communale stelsel, door den heer Tilanu verdedigd, geen meerderheid zal vinden. Ik ga er dus va uit, dat de centrale keuring tot stand zal komen, en da zullen wij krijgen een vrij uitgebreide commissie, en d keuring zal dan wel geschieden door verschillende secties Men zal zich moeten voorstellen, dat nu eens deze, dan di groep uit de centrale commissie de keuring doet. Ik sprec hierbij uit, dat het nooit zoo mag worden, dat de centrale commissie slechts wordt een figuur, terwijl practisch d keuring geschiedt door ambtenaren van die commissie, zoo als dat zich in sommige gemeenten al heeft voorgedaan. Da moet niet, want dan hebben wij aan de verschillende levens beschouwingen van de leden niets.

Nu vraag ik mij af of het goed is, dat dit werk gedaan wordt door de leden van die commissie jaren en jaren achter een, en dan kan ik mij niet anders voorstellen dan dat het gewenscht is, die menschen telkens bij opschuiving te vervangen, want hun critisch onderscheidingsvermogen kan niet blijven als in den aanvang. Ik geloof zelfs, dat, als dezelfde

(eerekoper.)

rsonen het steeds moeten doen, het lid zijn van die commissie beschouwd kan worden als een modern strafmiddel, t beter werkt dan menig ander, dat in de practijk bestaat. t had men kunnen voorstellen, dat de leden van de commissie om de zooveel jaar worden vervangen, maar dat heeft bezwaar, dat dan ook wordt getroffen de voorzitter der mmissie, en het kan zijn, dat men de leden wil vervangen, ch een goeden voorzitter wil behouden. Ik geef daarom ven een amendement de voorkeur aan een toezegging van Regeering, dat in het Koninklijk besluit, dat als uiteisel van art. 14 noodig zal zijn, zal worden neergelegd beginsel, dat er zal zijn periodieke aftreding en dat de redenden niet terstond herkiesbaar zijn. Als de Regeering toezegging wil doen, is tevens vervallen een der hoofdwaren van den geachten afgevaardigde den heer Tilanus, lke hem de gemeentelijke keuring boven de centrale deed eferereen, op grond van de slijtage der leden.

Wat de verschillende amendementen betreft, dat van den er Ter Hall is veel dogmatischer verdedigd in de schrifijke toelichting dan mondeling in de Kamer. Bij de schrifijke toelichting heeft de zuiver liberale stem geklonken: e keuring geschiedt in het openbaar belang en moet dus aald worden door de gemeenschap. Die toelichting heeft r niet geklonken, en ik geloof, dat dat verstandig was. ant wij hebben in den laatsten tijd verschillende wetsontrpen behandeld (de Stoomwet, de Verzekeringswet), waarook door de Overheid maatregelen werden getroffen in belang van de algemeene veiligheid, waarvan de kosten het bedrijf werden gelegd. Ik beschouw het inderdaad een logische consequentie van het bedrijf, dat de onkosten, araan verbonden, om het bedrijf te doen beantwoorden aan eischen, die de wet in het belang der gemeenschap stelt, or het bedrijf worden gedragen. Het zijn uitgaven ten te van de gemeenschap, en dus bedrijfsonkosten in het emeen belang.

Het gaat hier dus niet om af- of omwenteling, om iets rechtvaardigs, laat staan misdadigs, maar eenvoudig om 1 correctie, welke noodig is en als zoodanig door het bedrijf et worden gedragen. De heer van Gijn behoeft niet in een vetensconflict te worden gebracht wegens de bezuiniging, nt zelfs in tijden dat niet zoozeer bezuinigd behoeft te rden, was het volkomen rationeel, dat deze kosten door t bedrijf werden gedragen.

Het amendement-Tilanus heeft reeds een rechtsvermoeden zijn nadeel, hetwelk aan de voorgeschiedenis wordt ontnd. Deze wet is niets anders dan een consolidatie van neentelijke keuringen, die bestonden doch niet voldeden. t zijn objectief vastgestelde feiten. Er is geweest commue keuring; die is vastgeloopen; daaruit is geboren de odzakelijkheid van centrale keuring. Thans wordt die voorsteld — en nu zegt de heer Tilanus: laten wij naar de neentelijke keuring teruggaan. Heeft de geachte afgevaargde wel nagedacht over de slechte consequentie die hij ept, waarvan ik mij vlei dat, waar wij over en weer vatr zijn voor overreding, hij zal zeggen: ik erken dat bezwaar handhaaf mijn amendement dus niet? Het voordeel van itrale keuring is, dat in het land alleen worden vertoond ms, die niet verboden zijn. Er kan eens een film tusschenor glippen, waarvan de heer Tilanus zeggen zal: ik had l gewild dat die was afgekeurd, of omgekeerd kan een n worden afgekeurd, waarvan de heer Tilanus gaarne had ien dat zij goedgekeurd was. Zulke subjectieve meeningsschillen zullen zich in elk systeem blijven voordoen, maar t zouden wij krijgen in het systeem van den heer Tilanus? n film wordt ter keuring gegeven in Groningen en wordt r goedgekeurd. Daarna wordt dezelfde film ter keuring igeboden in Haarlem; ik kies juist niet een gemeente met kerkelijke meerderheid, want er kunnen gansch andere teria zijn. In Haarlem wordt de film afgekeurd. Dat is gelijk in het stelsel van den heer Tilanus en hij hoopt s op die mogelijkheid, want wat goed is voor de eene plaats, aar zijn oordeel nog niet goed voor de andere plaats. Nu it de afgekeurde film van Haarlem naar Utrecht en wordt r goedgekeurd. Dan wordt in Utrecht door dat bioscoopater geadverteerd: deze film is afgekeurd in Haarlem. Daarmede wordt het prikkelelement van een film, die elders is afgekeurd, ingevoerd. De heer Tilanus schept de verlokking, films te gaan vertoonen die elders zijn afgekeurd. Dat kan hij niet willen en ik wil hem in trouwe waarschuwen om die mogelijkheid niet te ontkennen, want dat is de practijk van dit oogenblik: als een film in de eene plaats vertoond wordt die in een andere plaats was afgekeurd, maakt men reclame met het feit van die afkeuring. In het systeem van de Regeering verdwijnt de film die niet is goedgekeurd. In het systeem van den heer Tilanus blijft de afgekeurde film op de markt en kan zij als lokmiddel worden gebezigd. Het laatste kan nooit beter zijn dan het eerste.

Wat mij zeer leed heeft gedaan, is, dat de heer Tilanus bij de verdediging van zijn amendement zich iets heeft laten ontglippen, dat een waarschuwing is tegen het amendement. Hij zeide nl.: ik let op de verschillende plaatselijke omstandigheden, maar ik let ook op de geestesrichtingen in de verschillende gemeenten, waardoor het gewenscht kan zijn in de eene plaats af te keuren wat in een andere plaats was goedgekeurd. Maar de heer Tilanus moet inzien, dat dit niet strookt met het wetsontwerp. Het wetsontwerp bedoelt niet, de films te keuren al naar gelang van de verschillende geestesrichtingen, maar om de film te keuren op *Schund* of niet. Het zou ongeoorloofd zijn, dat een lid van een keuringscommissie, centrale of gemeentelijke, voor een film zittende, zeide: och, als fatsoenlijk mensch kan ik niet verklaren dat ik iets tegen die film heb, maar met mijn beginselen heb ik toch liever niet dat die film vertoond wordt. Zoo krijgen wij de keuring niet naar zekere objectieve maatstaven, maar naar subjectieve inzichten. Nu verwerp ik bij voorbaat de redeneering, dat objectieve maatstaven niet bestaan en dat altijd subjectieve maatstaven zullen gelden, want dat is niet waar. Wanneer bij elkander zijn paedagogen van verschillende richting, een sociaal-democratisch paedagoog, een orthodox-Protestantsch paedagoog en een pater jezuïet, die over tal van dingen verschillend denken, dan zullen zij als ervaren paedagogen wel een gemeenschappelijk inzicht hebben over de vraag, wat een kind wèl moet zien en wat een kind niet moet zien. Dat is echter iets geheel anders dan hetgeen de heer Tilanus wil, dat, afgezien van de vraag, of een film behoorlijk is of niet, de geestesrichting van de bevolking moet uitmaken, of een film voor die plaats al dan niet geoorloofd zal zijn. Ik wil hier een voorbeeld grijpen uit de practijk, dat de rechterzijde zeker zal interesseeren. In *De Tijd* van gisteravond staat het verslag van een redevoering van dr. Xaverius Smit. Die redevoering betrof een mirakel, dat zou zijn voorgevallen in een klooster te Heerenthals. Bij die lezing heeft de spreker niet alleen gesproken over het mirakel, maar heeft hij ook afbeeldingen van dat wonder laten zien. Ik kies dat voorbeeld, objectief staande tusschen de partijen. Stel u nu voor, dat dit mirakel door de Kerk wordt erkend — het onderzoek is gaande — en verfilmd wordt en dat in een Protestant-Christelijke gemeente met het oog op de geestesrichting van de bevolking de vertooning van die film verboden wordt! Ik pas daarvoor! Als die film is een indrukwekkende, serieuze film, maar dingen vertoont, die in strijd zijn met het gemoedsleven van een Protestantsch Christen, is dat dan een rechtsgrond om te zeggen: met het oog op de geestesrichting in onze gemeente wordt die film verboden, al behoort zij volstrekt niet tot de categorie van de *Schund*-films?

Ik heb mij voorgenomen, toen ik dat las, om, wanneer de heer Tilanus zijn amendement verdedigde, dit voorbeeld te noemen en ik vraag den heer Tilanus: als wij de communale keuring hebben en er met het oog op de geestesrichting van de bevolking gekeurd wordt, zijt gij dan gerust dat, wanneer bij voorbeeld een predikant als ds. Gravemeijer in die keuringscommissie den doorslag geeft, als het ideaal-Deckers vervuld wordt, dergelijke films zullen worden vertoond? Daar komt men, wanneer men het karakter van de wet gaat veranderen! Deze wet gaat niet over geestesrichting; deze wet gaat over het weren van *Schund* uit de bioscopen. Wanneer men een amendement verdedigt met een beroep op de geestesrichting van een bepaalde bevolking van een bepaalde gemeente, kan men zeer edele oogmerken najagen; ik respec-

(Kleerekoper e. a.)

teer die, maar men moet ze elders najagen dan bij dit wetsontwerp. Dit wetsontwerp is niet een poging om films van een bepaalde richting in te voeren of te weren, maar om de *Schund*-films uit de bioscoop te doen verdwijnen.

Ik wil daaraan toevoegen, dat het niet minder is dan komiek om te beweren, dat het omslachtiger is, één keer te doen keuren door de centrale commissie dan om dezelfde film onophoudelijk te doen keuren in verschillende gemeenten. Het is een rekensom, waarbij men Bartjes niet noodig heeft, wanneer men zegt: wanneer men éénmaal keurt is men gauwer klaar dan wanneer in verschillende gemeenten telkens opnieuw moet worden gekeurd.

Ik herhaal, Mijnheer de Voorzitter, wat reeds in een andere instantie is gezegd: het amendement-Tilanus strookt niet met het systeem van de wet, het wil niet berusten in de mogelijkheid, dat bepaalde films door de centrale commissie worden ingevoerd en andere worden afgeschaft. Het is trouwens sterk, dat hier zelfs gewaarschuwd wordt tegen de terminologie: goedgekeurde films! Je mag van een film niet zeggen, dat zij is „goedgekeurd", dat woord is te mooi voor een slecht begrip! Je mag hoogstens zeggen: niet afgekeurde film. Mijnheer de Voorzitter! Dat is niet het uitgangspunt van deze wet. Zoo kan men het met elkaar niet eens worden.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte het amendement-Boon. Dit amendement heeft een goede bedoeling, het wil de keuring van de film ook nog hooger beroep geven. Is een film afgekeurd, dan moet men in appèl kunnen gaan. Men kan daarover verschillend denken. Maar als men dat hooger beroep wil, wanneer men het belichaamt in een amendement, moet men het anders doen dan zoo.

Wanneer de heer Boon had voorgesteld, dat er boven de centrale commissie zou zijn een commissie van beroep, zou men er in kunnen komen. Maar de heer Boon geeft dat hooger beroep aan de Kroon. Wij krijgen hier dus een opperkeuring van films door de Regeering. Ik moet eerlijk verklaren, dat ik daarvoor huiverig ben; een Minister die films gaat keuren! De centrale commissie wordt geïntroduceerd als een commissie van deskundigen, maar de Minister zit daar krachtens zijn politieke overtuiging.

Wij behoeven er hier niet langs te praten, maar de daad van het goedkeuren van een afgekeurde film is een politieke daad, waarbij politieke factoren de hoofdrol spelen. Is het nu goed in deze wet een orgaan te scheppen, dat over afgekeurde films zal hebben te oordeelen en daarvoor te kiezen het meest politieke orgaan dat er is, de Regeering? Wij hebben reeds iets van dien aard, den keurenden burgemeester, en wij kunnen hier wel zeggen, dat dat niet goed is bevallen. Om nu daarnaast nog te nemen den keurenden Minister, daar ben ik wel een beetje huiverig voor en ik moet andere argumenten hooren dan die van den heer Boon, voor ik daaraan mijn stem kan geven.

De **Voorzitter**: Ik meen, dat de heer Kleerekoper niet wist, dat er nog vijf sprekers na hem zijn ingeschreven.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkele opmerking te maken, die niet gemaakt is door den vorigen spreker. Ik sluit mij echter in de eerste plaats aan bij hetgeen hij gezegd heeft over het amendement van den heer Ter Hall. Het is ook mij bekend, dat de fractie, waartoe die geachte afgevaardigde behoort, wel heeft medegewerkt, dat de kosten, voortvloeiende uit de werking van een bepaalde wet, worden gelegd op de schouders van hen, die bij de uitvoering van de wet in de eerste plaats belanghebbenden zijn. Dat geldt niet van de Stoomwet, maar dat geldt b.v. wel van de Levensverzekeringswet, voor wat betreft de kosten van de Verzekeringskamer.

Het komt mij voorts voor, dat de geachte afgevaardigde de quaestie van de kosten nogal heeft overdreven. Dat spreekt o. a. hieruit, dat de heer Ter Hall zoo welwillend was, om onmiddellijk in te gaan op de suggestie, die hem aan de hand was gedaan door den heer Tilanus, om de kosten van de keuring te verhoogen van 1 op 10 cent per meter gekeurde film. De heer Ter Hall zeide, dat dit bij 3000 tot 3500 meter film f 35 wordt. Dat was een vergissing. Vermoedelijk

(Beumer e. a.)

dacht de heer Ter Hall daarbij aan zijn eigen cent, wa anders had hij moeten zeggen: f 350. Laten wij nu eens aa nemen, dat het wordt 1 cent per meter. Dan wordt het f Maar de heer Ter Hall zeide, dat het dit wordt per we Dat is echter onjuist. De geachte afgevaardigde gaat v de veronderstelling uit, dat de afdruk van een film, eenige avonden geloopen heeft, zoodanig verregend is, deze moet worden afgedankt en dat dan een nieuwe afdr opnieuw moet worden gekeurd. Dat is onjuist. Het oorspr kelijke wordt gekeurd. Het gaat niet om de afdrukken, zich zelf, maar alleen om hetgeen in beeld gebracht wo en wanneer eenmaal een film goedgekeurd is, dan zijn a afdrukken goedgekeurd. De heer Ter Hall heeft dus rekening geweldig overdreven.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Boon heeft de indieni van zijn amendement gerechtvaardigd door de mogelijkhe dat de centrale commissie zich zou kunnen laten leiden d een te groote mate van pruderie. De mogelijkheid daarv valt op zich zelf niet te ontkennen. De vraag is echter, v wenschelijker is, dat zij zich laat leiden door een te gro mate van pruderie, dan wel door een totale afwezigh daarvan. Ik voor mij zou liever hebben, dat men de keuri wat al te streng neemt, dan wat te slap. De geachte af vaardigde mag echter voor zijn voorstel geen beroep doen het amendement van den heer Deckers. Daarover hebl wij het op het oogenblik niet en, wanneer aanneming da van tot gevolg zou moeten hebben, dat zijn amendem wordt aangenomen, dan had het op zijn weg gelegen, om d voorzitter te vragen aan de Kamer voor te stellen, ee artikel 15 te behandelen en daarna artikel 14.

Dan had zijn amendement wellicht achterwege kunn blijven.

Er is nog een opmerking, welke ik zou willen maken; h geen de heer Boon gezegd heeft ter toelichting van lid geeft mij daartoe aanleiding. Dit lid luidt:

„De wijze, waarop de beslissing wordt medegede en het beroep wordt ingesteld en behandeld, wordt regeld bij algemeenen maatregel van bestuur."

Nu, zoo zeide hij, zijn er allerlei mogelijkheden. Er k bijv. bij algemeenen maatregel van bestuur worden paald, dat er een commissie van advies komt, die aan Regeering raad geeft. Het zij zoo, maar er is iets, dat zel bestaat, nl. art. 23 van de wet op den Raad van State, waa staat, dat de afdeeling Contentieux „wordt belast met l onderzoek der geschillen van bestuur of andere, aan Or beslissing onderworpen en draagt Ons de uitspraak voor

In het amendement wordt beroep op de Kroon gegev d. w. z., dat de Kroon voorlichting zal moeten hebben v de afdeeling Contentieux. Dat beteekent dus, dat de Ra van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, een op lijke keuringscommissie wordt. De zittingen van de afdeeli Contentieux van den Raad van State zijn openbaar en v zullen dus beleven, dat, om advies te kunnen uitbreng krachtens art. 23 van de wet op den Raad van State, openb filmvertooningen zullen worden gegeven juist van de du enze films.

Op dien grond geloof ik, dat, hoezeer niet kan ontke worden, dat de werkkring van den Raad van State, afdeeli Contentieux, aan afwisseling zal winnen en die uitbreidi eenige schoone perspectieven voor de leden en bezoekers k openen, het toch beter is dit amendement niet te aanvaard

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! Het ko mij voor, dat bij dit artikel en bij het amendement, daarop is ingediend, weer duidelijk uitkomt tot welke gro absurditeiten het systeem aanleiding geeft, dat gemeentel op het oogenblik reeds bestaat, maar dat door deze wet worden gesanctioneerd.

Het gaat bij het amendement-Tilanus c. s. om de vra of de huidige keuring door de gemeenten zal worden best digd, dan wel of er komen zal het systeem van de Regeerin een centrale commissie van keuring.

Wanneer men, zooals de voorsteller van dit amendeme voorstander is van een zoo streng mogelijke keuring op

50ste VERGADERING. — 20 FEBRUARI 1923.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

(van Ravesteijn.)

copen, geloof ik, dat er in dit amendement toch wel eenige aren schuilen. Ik kan mij voorstellen een dusdanige enstelling van een gemeenteraad, dat die een keuringsmissie in het leven roept, die niet bepaald van dien aard dat zij aan de bezwaren van de heeren Tilanus c. s. zal emoet komen, dus een commissie, die een beetje al te veel bioscoopgebied zal toelaten. Dat is op het oogenblik misen nog niet mogelijk, maar men kan het zich toch denken. r wordt hier nu gezegd: het college van burgemeester en houders benoemt, maar dit maakt hier geen verschil, want etwijfeld zal de samenstelling van den gemeenteraad op dergelijke commissie van grooten invloed zijn. Ik kan voorstellen, dat er een gemeenteraad ontstaat, die zeer nig voelt voor een keuring op films, en dan zou het teem, dat de heeren Tilanus en de zijnen met dit amendent willen invoeren, precies in dergelijke gevallen tot tegenovergestelde effect leiden dan zij beoogen.

Het amendement van den heer Boon c. s. lijkt mij tot groote eilijkheden aanleiding te geven. Hij wil een soort oppersuur, die geregeld zal worden bij algemeenen maatregel bestuur.

Daar wordt dus aan de Kroon volkomen overgelaten, hoe oppercensuur zal plaats vinden.

Hoe moet dat nu, Mijnheer de Voorzitter? Ik moet zeggen, ik mij dat niet begrijp, in de eerste plaats al daarom t, omdat het geheele systeem van de wet hierop berust; het groote publiek niet te weten komt wat er eigenlijk ensurcerd is.

Hier ligt het groote verschil tusschen deze censuur en de nsuur, die vroeger werd uitgeoefend op werken van tooneelnst en die op het oogenblik nog kan worden uitgeoefend; arbij het publiek ten minste in staat is te beoordeelen wat verboden is.

Hier, voor zoover mij bekend, is dat niet het geval. Wanneer een burgemeester de opvoering van een tooneelk verbiedt of wanneer door middel van de rechterlijke cht wordt geprobeerd de lectuur van een bepaald werk mogelijk te maken, dan ontstaat vanzelf een beweging in n lande, in stad of gemeente, die zich daartegen richt, dat de groote massa van het publiek het kan beoordeelen. Maar hier vindt de censuur plaats in een volkomen geten commissie en men verneemt niet, wat nu eigenlijk is gekeurd.

Nu wordt toch ongetwijfeld, wanneer er komt het hooger roep, dat door de heeren Boon c. s. wordt voorgesteld, toestand zoo, dat een nog kleinere commissie of misschien slotte wel 1 persoon zal moeten beoordeelen, of de verden film al dan niet zal moeten worden toegelaten.

Ik kan mij niet voorstellen, hoe dat in de practijk moet rken, en ik zal dus niet zeggen, dat ik tegenstander ben n het amendement van de heeren Boon c. s., maar ik zal mmen tegen de wet; deze geheele discussie leert m. i. tot lke absurditeiten het geheele systeem van censuur leidt.

Ik wil in dit opzicht nog even iets zeggen aan het adres n den heer Kleerekoper. Deze is eigenlijk voorstander van ze wet, van de centrale keuring, en hij heeft opnieuw zegd, dat er z. i. een soort van objectieve beoordeeling van ms mogelijk is.

De heer **Kleerekoper**: Ik was toen aan het betoogen, dat deskundigen het er over eens kunnen zijn, dat een film or kinderen geschikt is, al hebben deze deskundigen een rschillende levensbeschouwing.

De heer **van Ravesteijn**: Maar daar gaat het hier niet n. Het gaat volstrekt niet alleen om de films, die voor nderen al dan niet geschikt zijn, het gaat bij het systeem n de wet wel degelijk om de censuur op alle films. Hoe en daar nu kan zeggen, dat objectieve maatstaven mogelijk jn, is mij onbegrijpelijk en ook begrijp ik niet, hoe deze ntrale keuringscommissie zal moeten werken.

De heer **Kleerekoper**: U is toch ook voor Overheidsmoeiing met de kunst en bij de subsidieering zijn toch ook objectieve maatstaven noodig?

(van Ravesteijn e. a.)

De heer **van Ravesteijn**: Wanneer de heer Kleerekoper deze opmerking maakt, zou ons die op geheel ander terrein voeren. Het gaat bij de keuring van films om maatstaven, die zoo volkomen subjectief zijn en zoo volkomen samenhangend met politieke en artistieke beschouwingen en met de algemeene levensbeschouwing, dat ik mij niet kan voorstellen, Mijnheer de Voorzitter, hoe een commissie, zooals die, welke nu in het leven geroepen zal worden, überhaupt zal kunnen functionneeren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog eens nagelezen, wat de Minister over de samenstelling van die commissie gezegd heeft. Voor zoover ik daarvan iets heb kunnen vinden, heeft hij daarover niets anders gezegd dan dat bij de samenstelling van die centrale commissie rekening zal moeten worden gehouden met de verschillende stroomingen in den lande.

Mijnheer de Voorzitter! Tot hoever zal zich dat uitstrekken? Naar mijn meening zullen in ieder geval in die commissie niet alle richtingen in den lande vertegenwoordigd zijn.

De ondervinding heeft ons in dat opzicht eenigermate wijs gemaakt en ik geloof, dat, wanneer ten slotte de centrale commissie volgens het voorstel van de Regeering tot stand zal komen, zal blijken, dat daarin alle groote stroomingen zullen vertegenwoordigd zijn, maar dat, om een voorbeeld te noemen, de richting, die mijn partij vertegenwoordigt, er ongetwijfeld niet in vertegenwoordigd zal zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik behoef dat niet af te wachten, zooals de heer Stulemeijer meent dat ik doen moet. Ik ben daarvan tot de overtuiging gekomen. Ik zeg dat niet, omdat ik er op gesteld ben, dat iemand van ons in de centrale commissie zitting zal hebben, in het geheel niet, maar ik wijs er op, dat in die centrale commissie ten slotte toch ook volstrekt niet alle richtingen in het land vertegenwoordigd zullen zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meende deze opmerkingen te moeten maken, omdat m. i. uit deze geheele discussie weer zoo duidelijk blijkt, dat het systeem van censuur op de bioscoop een absoluut foutief systeem is.

Mevrouw **Bakker—Nort**: Mijnheer de Voorzitter! Door hetgeen de heer Kleerekoper gezegd heeft, is het mij inderdaad mogelijk kort te zijn en mij tot het maken van enkele opmerkingen te bepalen.

Ik wil mij uitdrukkelijk verklaren tegen de strekking van het amendement van den heer Tilanus, die de gemeentelijke keuring wil behouden in plaats van de keuring van de centrale commissie, die in dit wetsontwerp wordt voorgesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil hier een stem uit de practijk doen hooren. Ik ben jarenlang lid geweest van de keuringscommissie in Groningen, zoodat ik zelf de verkeerde eigenschappen van de communale commissies in de practijk heb kunnen aanschouwen. Het bleek bij voorbeeld herhaaldelijk, dat de commissie in Groningen strenger was dan in andere gemeenten en ook het omgekeerde kwam voor. Dat gaf een verscheidenheid in de uitspraken, die in het nadeel is van het publiek, dat de bioscopen bezoekt, maar vooral in het nadeel van de bioscoophouders. Zij kunnen geen zekerheid hebben van hetgeen toelaatbaar wordt geacht of niet. Vooral voor de jeugd is de groote inschikkelijkheid van sommige locale commissies een nadeel. Daarom verklaar ik mij ten stelligste voor de centrale keuringscommissie.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou willen zeggen: het is het eenige goede in deze wet. Dit ontwerp brengt meer dan ik wensch. Het brengt nl. de keuring van de films voor volwassenen, die ik verderfelijk acht.

Het goede is echter, dat er nu eenheid komt in de keuring en dat wij verlost worden van het anarchisme en den chaos, waarin wij thans verkeeren.

Ik wil nu ook nog spreken over een punt, dat reeds door den heer Kleerekoper is behandeld. Ik wil er namelijk voor waarschuwen, dat vooral de ambtenaren in de centrale commissie, zoo die tot stand komt, niet te veel invloed zullen hebben. Zelfs zou ik willen vragen er voor te zorgen, dat de

(Bakker—Nort e. a.)

ambtenaar, die als secretaris in de commissie zitting zal hebben, geen stem zal hebben in de beslissingen van die commissie.

Wij hebben te dezen opzichte eenige ervaring. Het conflict te Amsterdam toont ons duidelijk aan, dat de beslissingen van de keuringscommissies in hoofdzaak afhankelijk moeten zijn van de leden dier commissies. Laat ik er bijvoegen, dat ik het niet gewenscht acht, dat de leden vele jaren achtereen zitting hebben in die commissies. Zij moeten m. i. geregeld vervangen worden door menschen met een nieuwen, frisschen blik op de zaak, omdat het voortdurend keuren en zien van films het critisch vermogen afstompt.

Ik geloof, dat wij, wanneer er een centrale commissie zal worden ingesteld, een beteren toestand zullen krijgen dan wij tot heden hebben gehad.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Reeds bij de algemeene beschouwingen heb ik mijn voorkeur voor een algemeene Rijkskeuring uitgesproken en daaruit volgt, dat het stelsel, door den heer Tilanus verdedigd, bij mij geen steun vindt.

Wanneer dan ook de heer Tilanus zijn amendement aanbeveelt met een beroep op de moeilijkheden, welke voor de Rijkscommissie zullen ontstaan, dan begrijp ik niet, hoe hij zich de oplossing van die moeilijkheden denkt, wanneer men zich die vermenigvuldigd denkt over al de plaatselijke commissiën, welke hij voorstaat.

Ik geloof niet, dat de idee van den heer Tilanus, waarbij de voorkeur wordt gegeven aan plaatselijke commissies, voortgesproten is uit de zorg, dat de Rijkscommissie zooveel moeilijkheden zou ondervinden, maar veeleer omdat hij niet wenscht, dat de plaatselijke bemoeiing bij het vertoonen van films geheel zou zijn uitgesloten.

Bij de algemeene beschouwingen heb ik echter ook gezegd, dat ik de mogelijkheid van plaatselijke nakeuring wenschelijk vond. Dit is niet tegen, maar juist in overeenstemming met den geest van de wet, want toen de heer Kleerekoper straks opmerkte, dat het bij dit ontwerp niet ging om geestelijke stroomingen, maar meer om bepaald onzedelijke *Schund*-films te weren, zag hij daarbij over het hoofd art. 19, waarin staat:

„Instellingen of vereenigingen, welke blijkens hare statuten zich ten doel stellen het voorkomen of bestrijden van de zedelijke en maatschappelijke gevaren, aan bioscoopvoorstellingen verbonden, kunnen door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken als zoodanig worden erkend."

Daarin is dus opgenomen de mogelijkheid van nakeuring. In art. 14, 2de lid, wordt gezegd:

„2. Bij algemeenen maatregel van bestuur worden geregeld: zetel, samenstelling, taak en werkwijze van de centrale commissie, alsmede hare verhouding tot de plaatselijke commissiën van toezicht en de erkende instellingen of vereenigingen, bedoeld in artikel 19."

Hier staat dus, met verwijzing naar art. 19, reeds het beginsel van de mogelijkheid van nakeuring.

Zeer bewust is deze dan ook in de Staatscommissie behandeld. Ook in de Staatscommissie werd gevolgd — en ik hoop, dat men dit hier ook zal voelen — dat van de Rijkscommissie, welke voor het geheele land moet keuren, mag aangenomen worden, dat zij een vrij breeden blik zal hebben.

Een Rijkskeuringscommissie, welke geroepen is om te beslissen over de vraag, of ergens in Nederland een bepaalde film vertoond zal worden of niet, mag zich niet op een eng standpunt plaatsen. Dit is, zou ik haast zeggen, een vanzelf sprekende voorwaarde voor die commissie. Maar waar wij ons denken, dat die Rijkscommissie een breeden kijk zal hebben op de dingen, daar blijft vanzelf de mogelijkheid, dat de beslissing van de Rijkscommissie niet altijd dekt de plaatselijke mentaliteit. Daarom heeft de Staatscommissie ook zeer wel ingezien, dat de mogelijkheid open moet blijven, dat men plaatselijk een andere opvatting van een bepaalde film heeft dan de Rijkscommissie.

(van der Molen.)

Nu heeft het wetsontwerp dit gedacht in den vorm van bemoeiingen van instellingen of vereenigingen, die zich [...] speciaal op dit terrein kunnen ontwikkelen en de gevar[...] welke op dit terrein vooral voor de jongeren kunnen vo[...] komen, nader kunnen bestudeeren.

Ik acht de ontwikkeling van dergelijke vereenigingen [...] instellingen voor de zaak van buitengewoon belang.

Zoodoende kan elke groep in de maatschappij naar h[...] eigen levensovertuiging den maatstaf vaststellen, waarn[...] haar keuringscommissie kan werken; maar wanneer m[...] mij vraagt, of b.v. de plaatselijke Overheid absoluut buit[...] gesloten moet wezen, dan antwoord ik daarop ontkenne[...] Ik kan mij indenken, dat de mogelijkheid open moet blijv[...] dat ergens burgemeester en wethouders de bevoegdheid [...] houden om een plaatselijke commissie van keuring [...] benoemen.

Wanneer dus in het amendement van den heer Tila[...] het imperatieve voorschrift van instelling van gemeenteli[...] keuringscommissiën ter vervanging van de Rijkskeuri[...] omgezet wordt in een facultatieve bevoegdheid tot instelli[...] van plaatselijke commissiën door burgemeester en weth[...] ders — men zou b.v. kunnen lezen: „In elke gemeente, w[...] openbare bioscoopvoorstellingen worden of zullen word[...] gegeven, kunnen burgemeester en wethouders een commis[...] benoemen voor de keuring van films en voor het toezicht [...] de bioscopen" —, dan zou ik daartegen geen bezwa[...] hebben.

Wat betreft het amendement van den heer Boon, dat [...] het laatste moment is ingediend, ik meen, dat deze geach[...] afgevaardigde een belangrijke zaak voorbijgezien heeft.

De heer Boon zegt: er moet beroep open blijven van [...] centrale commissie. Dit is op zich zelf geen onjuist denkbeel[...] want wanneer wij wetten geven, dan moeten wij er stee[...] naar streven, dat wij door die wetten zoo min mogeli[...] menschen benadeelen. Afkeuren van een film beteekent, k[...] althans beteekenen, nadeel voor het filmbedrijf of voor e[...] bepaalden ondernemer. Maar zooals de heer Boon voorst[...] het beroep te regelen, zal, gelijk andere sprekers re[...] hebben in het licht gesteld, dat beroep ontzettende bezwar[...] medebrengen.

In den gedachtengang van den heer Boon is geheel ov[...] het hoofd gezien, wat in de Memorie van Toelichting bij ar[...] 14 aangevoerd wordt. Daar staat, dat de Rijkskeuring zi[...] zooveel mogelijk moet aansluiten bij de practijk van de g[...] meentelijke keuring, en nu brengt de gemeentelijke keurir[...] mede, dat het werk in eerste instantie wordt opgedragen a[...] een subcommissie. Door de practijk ontstaat langzamerhar[...] eenige continuïteit in de beoordeeling; die subcommissie we[...] wat er al dan niet mee door kan; het judicium van de su[...] commissie wordt dan geaccepteerd door de centrale commi[...] sie en het wordt dan het goedgekeurd oordeel of het vonn[...] van de centrale commissie. Maar nu zegt ook de Memor[...] van Toelichting: er moet beroep open blijven van de su[...] commissie op de commissie in pleno. Waar de gewone beoo[...] deeling door de centrale commissie wordt uitgesproken o[...] advies van de subcommissie, moeten bij verschil van meening [...] wanneer de belanghebbenden meenen, zich bij het oorde[...] niet te kunnen neerleggen, dezen een beroep kunnen doe[...] op het oordeel van de commissie in pleno. Dat is ook, mee[...] ik, de bedoeling van de Regeering, en dat lees ik dan ook i[...] het tweede lid van artikel 14, waar staat:

„Bij algemeenen maatregel van bestuur worden gere[...] geld: zetel, samenstelling, taak en werkwijze van d[...] centrale commissie."

In dat „taak en werkwijze" reken ik opgesloten de regelin[...] van het beroep, zooals de Regeering zich dat heeft gedacht en wanneer dat beroep behoorlijk is geregeld bij algemeene[...] maatregel van bestuur, dan geloof ik, ook alwaar met ee[...] beroep op de practijk, gelijk wij die in de gemeentelijk[...] keuringen in de groote steden, als Amsterdam, Rotterdam e[...] den Haag, leeren kennen, dat dit beroep in de practijk toch voldoende zal geregeld zijn.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijnheer de Voorzitter! ›n heel kort woord zou ik nog wel willen zeggen over het ıendement van den heer Boon, na enkele andere bezwaren, e reeds door de vorige sprekers in het midden zijn gebracht. › zich zelf gaat het amendement uit van een sympathieke dachte. Wanneer ik zie, dat iemand opkomt voor de ver- ɔorde onschuld, dan doet dat weldadig aan. Daarom zou het dus wel willen accepteeren, maar ik heb er toch een kel practisch bezwaar tegen.

De heer Boon wil een beroep openlaten van de keuring n de centrale commissie op den Minister. Nu komt het mij or, dat de Minister wel weinig lust zal hebben om zich te lasten met de taak om op te treden als opperste censor ɔrum en al de afgekeurde films zelf nog eens weer over te uren. Zoo zal het in de practijk wel niet gaan. De Minister l wel behoefte voelen aan voorlichting, vóór hij zijn oordeel tspreekt. Wij krijgen dan weer een Rijkscommissie. Deze mmissie — met den Minister — zal werken op de wijze, oals het amendement beoogt, waarin wordt gezegd: „de jze, waarop de beslissing wordt meegedeeld en het beroep handeld wordt, wordt geregeld bij algemeenen maatregel n bestuur.". De Minister zal niet anders kunnen doen dan n nieuwe Rijkscommissie van beroep in het leven te roepen, e op dezelfde wijze zal worden samengesteld en op dezelfde jze de zaken zal moeten behandelen als de eerste Rijks- mmissie. Waar nu de Minister bij de eerste Rijkscommissie naar gestreefd heeft, die zoo goed, zoo veelzijdig en zoo skundig mogelijk samen te stellen, zal de nieuwe com- ssie onmogelijk meer waarborgen kunnen bieden dan de rste.

Ik begrijp niet, hoe de heer Boon tot de samenstelling n dit amendement is kunnen komen. Als men hooger beroep ɔgelijk maakt, dan moet dat zijn, omdat men veronderstelt mogelijkheid, dat de eerste commissie zich heeft vergist omdat men onderstelt, dat de tweede commissie meer waar- rgen biedt voor een juiste uitspraak dan de eerste.

Wat de eerste mogelijkheid betreft, die onderstelling is tgesloten. De heer van Ravesteijn heeft er te recht op ge- zen, dat het hier betreft een bij uitstek subjectieve opvat- ıg. Daarom juist kan men nooit zeggen, dat de commissie h heeft vergist.

De eerste reden voor het instellen van een hooger beroep rvalt dus.

De tweede onderstelling, dat de tweede commissie meer ıarborgen biedt voor een juiste uitspraak dan de eerste mmissie, kan men eveneens buiten beschouwing laten, ıdat de Minister heeft getracht de eerste commissie zoo tstekend mogelijk samen te stellen en hij er dus onmogelijk kan slagen een tweede commissie te benoemen, die meer ıarborgen biedt voor een juiste uitspraak. Ik kan mij geen kele reden indenken, waarom zulk een tweede commissie ven de eerste zou staan, terwijl beide commissies op zelfde wijze zouden worden samengesteld.

Er komt nog dit bezwaar bij, dat de heer Boon alleen recht n beroep wil toekennen aan dengene, die de keuring heeft rzocht, dus aan dengene, die de bioscoop vertoont, maar men uitgaat van de onderstelling, dat het gewenscht kan n een herziening te krijgen van de uitspraak van de eerste mmissie, dan is het volkomen eenzijdig om die mogelijk- id alleen te openen voor het geval de eerste commissie de m heeft afgekeurd en niet dat recht van beroep te geven, de film is goedgekeurd, b.v. aan de een of andere auto- eit of aan een commissie van consumenten, d. w. z. van zoekers van de bioscoop.

Het amendement van den heer Boon is dunkt mij volkomen juist en, als het mocht worden aangenomen, zal het moeten rden aangevuld met een recht van beroep in geval van edkeuring van een film.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag r *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Alvorens de op dit artikel ingediende amendementen te bespreken, moet ik een vraag van den heer Kleerekoper beantwoorden. Die geachte afgevaardigde sprak over de samenstelling van de centrale commissie. Naar aanleiding van mijn mededeeling, dat de Regeering zou moeten trachten in de centrale commissie alle geestesstroomingen van het volk vertegenwoordigd te zien, vroeg hij: is het daarenboven niet gewenscht, dat door periodieke aftreding van de leden en door de bepaling, dat zij na een zekeren tijd niet herbenoembaar zijn, de frischheid bij het keuren door de commissie wordt behouden? Inderdaad, er is zeker veel voor te zeggen om althans een deel van de leden der commissie niet onmiddellijk herbenoembaar te doen zijn. Met het oog op de continuïteit zou het echter aanbeveling verdienen, dat althans de voorzitter voor langeren termijn kon worden benoemd. Of die continuïteit toelaat de niet-hernoembaarheid van al de leden na een zekeren tijd, op dit oogenblik zou ik op die vraag geen bepaald antwoord willen geven.

Maar in ieder geval, dit stem ik den geachten afgevaardigde volkomen toe, jaren achter elkander moeten dezelfde personen geen lid van de centrale commissie kunnen zijn.

Er zijn nu een viertal amendementen door mij te bespreken. Ten eerste dat van den heer Ter Hall. Lees ik zijn schriftelijke toelichting op alinea 3 wèl, dan stelt die geachte afgevaardigde zich toch den rechtsgrond van heffing voor een keuring niet juist voor. Volgens hem zou het billijk zijn om, waar er kosten gemaakt worden in het algemeen belang, die ook door het Rijk en de gemeenten te doen dragen. Zeker — het is reeds opgemerkt door verschillende geachte afgevaardigden — is dit wetsontwerp ingediend in het algemeen belang. Maar deze wettelijke regeling wordt noodig gemaakt door de wijze, waarop tot nog toe de bioscopen worden geëxploiteerd. Uit deze wijze van exploiteeren vloeien gevaren van zedelijken en maatschappelijken aard voort en tegen die gevaren moet worden gewaakt. Het is dan ook een eisch van recht, zou ik willen zeggen, dat de kosten, welke uit het bestrijden van deze gevaren voortvloeien, worden gedragen door hen, die ze veroorzaken.

Nu heeft de geachte afgevaardigde ons eenige mededeelingen gedaan naar aanleiding van hetgeen in Memorie van Toelichting, Voorloopig Verslag en Memorie van Antwoord is gezegd over de lengte van films, enz. Hoe is het nu, wanneer men de zaak precies beschouwt? De tax zal niet betaald worden door den filmverhuurder, maar door den bioscoopondernemer. De filmverhuurder heeft het alleenvertooningsrecht in ons land. Ben ik wèl ingelicht, dan wordt betaald voor een hoofdnummer een minimum van f 6000 en een maximum van f 25 000 per film van vijf tot zeven bedrijven. Nu is mij voorts medegedeeld, dat de huuropbrengst veelal een groote winst geeft. Ik sta niet voor 't getal in, maar mij is medegedeeld, dat dit wel eens 100 pct. beloopt en meer. De huurprijs per week zou dan voor de groote steden bedragen f 1000 tot f 1200 en voor een geheel programma f 1000 tot f 1400. Soms gaan deze bedragen nog hooger en bereiken f 2000. Nu geloof ik toch, dat een tax van f 200 daartegenover een betrekkelijk ondergeschikt bedrag uitmaakt. Ook naar aanleiding van hetgeen verschillende geachte afgevaardigden hebben gezegd, meen ik tot de conclusie te moeten komen, dat behoud van het door de Regeering voorgestelde gewenscht is.

Ten tweede het amendement van den heer Tilanus betreffende de vraag: centrale of gemeentelijke filmkeuring.

Die vraag is, het spreekt vanzelf, niet nieuw. In het buitenland heeft zij zich herhaaldelijk voorgedaan en het is merkwaardig, dat die vraag aldaar in de meeste gevallen op den duur beslist is ten voordeele van de centrale keuring. Frankrijk, Italië, de drie Noorsche Rijken, Beieren b.v. hebben de centrale keuring. In Oostenrijk werd in 1912 de centrale keuring ingevoerd in de verschillende stadhouderschappen. Op verschillende gronden acht ik, wanneer ik een keuze moet doen, de centrale keuring de beste. In het algemeen belang, tot afwending van zedelijke en maatschappelijke gevaren, wordt aan het bioscoopwezen een zekere be-

(Minister Ruys de Beerenbrouck.)

perking opgelegd. Daartegenover heeft het bedrijf, dat nu eenmaal naar mijn opvatting ook aanspraak heeft op eerbiediging van rechten, aanspraak op een zekere mate van rechtszekerheid. Deze rechtszekerheid nu is in mindere mate aanwezig bij gemeentelijke keuring dan bij Rijkskeuring. De bedoeling van de voorstanders van gemeentelijke keuring is, dat er in de verschillende gemeenten ook verschillend zal worden gekeurd; het gevolg daarvan zal zijn, dat sommige, misschien vele films in tal van gemeenten niet zullen loopen. Gevolg: onzekerheid voor het bedrijf. Daarenboven zullen de kosten voor de bioscoopondernemingen stijgen, indien in sommige gemeenten de films niet zullen mogen worden vertoond. Op die wijze zal op het bedrijf een onnoodig drukkende last worden gelegd.

Maar er is nog een andere overweging, die mij doet overhellen naar de Rijkskeuring: dat de waarde van de keuring in de oogen van het publiek schade zal lijden, indien in de eene gemeente een film wordt verboden, die in een nabije gemeente volle zalen trekt en waaraan blijkbaar niemand aanstoot neemt.

Een vraag voorts — waarover de heer van der Molen een en ander heeft gezegd — is, of er misschien naast de centrale keuring plaats zou zijn voor een gemeentelijke nakeuring. Ik meen, dat, zij het in mindere mate, de argumenten, die pleiten tegen de gemeentelijke keuring, ook pleiten tegen gemeentelijke nakeuring; immers, de beteekenis der Rijkskeuring zou in die gemeente schade lijden.

Zij zou worden beschouwd als intrinsiek van secundaire beteekenis in vergelijking tot de gemeentelijke keuring. Bij de gemeentelijke keuring zou in den gedachtengang van de voorstellers het zwaartepunt liggen. Om al deze redenen geloof ik, dat het stelsel van het wetsontwerp dient te worden aanvaard.

De opmerking van den geachten afgevaardigde den heer van der Molen, toen hij sprak over de vereenigingen, was volkomen juist; ik zou met een enkel woord mijn instemming daarmede willen betuigen. Indien bepaalde geestesrichtingen in ons land, zooals dat met sommige nu reeds het geval is, zich in een vereeniging weten te organiseeren en die vereenigingen zich als gids aandienen ten behoeve van die bezoekers van bioscopen, die de leiding van die vereeniging wenschen te volgen, dan is de aanwezigheid van zulk een particulieren gids naast de Rijkskeuring naar mijn opvatting de beste oplossing.

De geachte afgevaardigde de heer Rutgers heeft het amendement-Colijn c. s. nog met een enkel woord besproken. Na hetgeen ik gezegd heb over het amendement-Tilanus c. s., behoef ik daaraan niet veel toe te voegen. De geachte afgevaardigde zal begrijpen, dat van het standpunt, waarop ik mij gesteld heb, voor dat amendement zeer weinig, misschien in het geheel niets te zeggen is.

Eindelijk het amendement van de geachte afgevaardigden de heeren Boon en Visser van IJzendoorn. Verschillende geachte sprekers hebben reeds bezwaren tegen dit amendement aangevoerd. Het was bepaaldelijk de geachte afgevaardigde de heer Beumer, die de vraag stelde, of de afdeeling Geschillen van den Raad van State, die, als ik het zoo mag uitdrukken, in deze als adviseur van de Kroon zal optreden, een vertooning zal moeten bijwonen en dan een openbare vertooning, aangezien de vergaderingen van de afdeeling Geschillen van den Raad van State openbaar zijn; juist hetgeen waartegen de centrale commissie, die de film heeft afgekeurd, wilde waken. Daarenboven, indien de Minister, onder wiens verantwoordelijkheid de eindbeslissing wordt genomen, na dat advies de zaak nog dubieus acht, zal hij zich ook persoonlijk willen overtuigen van de waarde van de in eerste instantie afgekeurde film. Dan krijgt men voor den tweeden keer een opvoering van die aanvankelijk afgekeurde film. Men kan zich ook het geval voorstellen, dat de Minister deskundigen zal willen raadplegen, en zoo zou aan de zaak bijna geen einde komen. Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde, wien het te doen is om rechtszekerheid, zijn eischen wel wat al te hoog heeft gesteld.

De centrale commissie, zooals men zich die denken moet, dat zij samengesteld zal zijn, levert menschelijkerwijs ge-

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

sproken de grootst mogelijke waarborgen op, dat dit orgaan geen beslissingen zal nemen, die de perken van het behoorlijke te buiten gaan.

Ik zou daarom den geachten afgevaardigde in overweging willen geven, niet verder op aanneming van zijn amendement aan te dringen.

In de Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp is bereids meegedeeld, dat indien een afdeeling van de centrale commissie een film afkeurt, de bioscoopexploitant beroep heeft op de centrale commissie in haar geheel, en waar die commissie zóó is samengesteld, dat aan hooge eischen kan worden voldaan, geloof ik, dat er voldoende rechtszekerheid is. Van geen van de geachte afgevaardigden heb ik een argument gehoord, dat aantoonde, dat hetgeen de Memorie van Toelichting als perspectief aangeeft, onjuist zou zijn. De bedoeling is, dat in den algemeenen maatregel van bestuur een regeling zal worden opgenomen overeenkomstig hetgeen in de Memorie van Toelichting is toegezegd.

De Voorzitter: Aangezien de tijd, die de behandeling van dit artikel thans reeds heeft gekost, mij eenigszins uit de hand is gevallen, stel ik voor, niet te repliceeren, en alleen aan de voorstellers van amendementen desgewenscht nog het woord te geven.

Daartoe wordt besloten.

De heer Tilanus: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil slechts enkele korte opmerkingen maken.

De geachte afgevaardigde de heer Kleerekoper heeft mij de vraag gesteld, of ik niet voor overreding vatbaar zou zijn. Zeer zeker, Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat wij juist hier zijn om te trachten, elkaar te overreden. Ons geacht medelid de heer Duys maakte in een van de eerste vergaderingen van dit zittingjaar de opmerking, dat wij niet hier zijn om elkaar te overtuigen, maar die meening deel ik niet; gaarne wil ik mij door mijn medeleden van een eventueel onjuiste opvatting laten overtuigen. Intusschen moet ik hieraan toevoegen, dat ik door de tegen mijn voorstel geopperde bezwaren niet overtuigd ben.

De geachte afgevaardigde de heer Kleerekoper heeft aan de Regeering gevraagd, of zij bereid is, in de uitvoeringsmaatregelen van deze wet te bepalen, dat de leden, die in de centrale commissie zullen worden benoemd, slechts voor enkele jaren zitting hebben. Hij meende, dat, als de Regeering een dergelijke toezegging deed, een van mijn belangrijkste bezwaren zou zijn ondervangen. Ja, Mijnheer de Voorzitter, evenwel was dit slechts één van de zes bezwaren die ik heb opgesomd tegen de centrale keuring! Maar bovendien, wanneer die leden, die dames en heeren, zooals de heer Kleerekoper zeide, eenige jaren in die commissie zitting hebben, zullen zij naar mijn meening absoluut ongeschikt zijn geworden voor de keuring; ik verwacht, dat zij hoogstens een half jaar die moeilijke taak zullen kunnen vervullen. Met de toezegging van een zitting van „eenige jaren" is mijn bezwaar dan ook volstrekt niet ondervangen!

De heer Kleerekoper heeft verder gezegd, dat de communale keuring zou zijn vastgeloopen. Ik heb met geen enkel woord gehoord, waarop die communale keuring is vastgeloopen. Mevrouw Bakker—Nort, die eveneens de plaatselijke keuring veroordeelde, heeft alleen als bezwaar daartegen aangevoerd, dat door die communale keuring een chaos ontstaat, en deze meening is door andere afgevaardigden onderstreept. De geachte spreekster voegde daaraan toe, dat die chaos zeer ten nadeele was van het bedrijf, het bedrijfsbelang werd er door geschaad. Ik heb hedenmiddag reeds opgemerkt, dat m. i. deze zaak valt buiten het kader van dit wetsontwerp. Ook al is het juist — ook door den Minister is dit als bezwaar naar voren gebracht —, dan toch blijf ik van meening, dat wij alleen te maken hebben met het volksbelang, en ik zie niet in, dat de communale keuring het volksbelang zou schaden, integendeel beter zou kunnen dienen.

De heer Kleerekoper heeft verder opgemerkt, en dat heeft

(Tilanus.)

zeker indruk op mij gemaakt, dat, wanneer een film is afgekeurd in Groningen en in Haarlem wordt goedgekeurd, de exploitant te Haarlem op zijn affiches kan zetten: afgekeurd te Groningen, hetgeen een prikkel zou zijn, het bezoek van die film te verhoogen. Ik ontken dat niet. Maar ik heb mij de vraag gesteld, of niet door art. 6 ook dat is te voorkomen, waar nl. aan de houders van de vergunningen een zekere verplichting wordt opgelegd, om de bepalingen, bij of krachtens deze wet vastgesteld, na te komen. Als dat een prikkel zou kunnen zijn om bepaalde films te bezoeken, dan zou men daartegen een bepaling kunnen opnemen.

Ernstig is door den heer Kleerekoper geprotesteerd tegen hetgeen ik gezegd heb, dat bij de communale keuring van films beter met de geestesrichtingen in de verschillende gemeenten rekening gehouden zou kunnen worden. De heer Kleerekoper meende, dat films alleen moesten worden afgekeurd wegens *Schund*. Maar ik kan dat niet erkennen. In art. 15, lid 2, staat, dat geen films door de centrale commissie worden toegelaten, indien zij naar het oordeel der commissie in strijd zijn met de goede zeden of de openbare orde. Daar is van *Schund* geen sprake. Men heeft ze dus te beoordeelen naar de goede zeden en de openbare orde. Nu kan ik mij voorstellen, dat daarover verschil van meening bestaat en dat door de onderscheidene plaatselijke commissies verschillende maatstaven worden aangelegd. Maar het voorbeeld, dat de heer Kleerekoper aanhaalde, nl. de redevoering van den heer Smits, maakt op mij heel weinig indruk; ik heb er echter met belangstelling naar geluisterd, omdat de heer Kleerekoper door dit voorbeeld trachtte verschillende godsdienstige richtingen tegen elkaar uit te spelen. Wanneer een mirakelspel op de film wordt vertoond, is het geen mirakel meer. Ik geloof trouwens, dat dergelijke films niet zouden worden afgekeurd als in strijd met de goede zeden en de openbare orde. Ik twijfel zelfs, of dergelijke films zouden vallen onder art. 1, lid 1, en of zij niet zouden vallen onder art. 1, lid 2.

Dat de keuring in iedere gemeente afzonderlijk misschien iets omslachtiger zou zijn dan centrale keuring, kan ik gedeeltelijk toegeven, maar toch moet men niet vergeten, dat, terwijl men in iedere gemeente misschien met 2 uur per week keuring af zou kunnen, de centrale commissie dag aan dag en week aan week zal moeten keuren, hetgeen natuurlijk een aanzienlijk grootere opzet, zoowel administratief als financieel, van het keuringsinstituut zal vereischen.

In zijn redevoering heeft de heer van der Molen zich als voorstander van centrale keuring doen kennen, maar hij meende te hebben begrepen, waar bij mij de schoen wrong, nl. dat ik er bezwaar tegen heb, dat aan de gemeentebesturen de bevoegdheid wordt ontnomen tot eventueele nakeuring. Inderdaad sloeg de heer van der Molen hier den spijker op den kop. Ik heb er inderdaad bezwaar tegen, dat de gemeentebesturen niets meer te zeggen krijgen en dat een film, eenmaal goedgekeurd, het land zal ingaan met een cachet, dat mijns inziens niet op de juiste waarde zal worden geschat. Daarom wensch ik de mogelijkheid voor eventueele nakeuring door de gemeentebesturen open te houden.

Mijnheer de Voorzitter! In verband met de bezwaren, die van alle kanten zijn gehoord, en met de opmerking van den heer van der Molen, geloof ik, dat ik verstandig doe met de Kamer een stemming over dit amendement te besparen en daarom trek ik dit amendement in. Intusschen heb ik hierbij de eer op uw tafel te deponeeren een nieuw amendement, strekkende om na art. 16 in te voegen een nieuw art. 16*a*, luidende:

„1°. In elke gemeente, waar openbare bioscoopvoorstellingen worden of zullen worden gegeven, kunnen burgemeester en wethouders een commissie benoemen voor het keuren van films en voor het houden van toezicht op bioscopen.

2°. Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt geregeld samenstelling, taak en werkwijze van de commissiën in het eerste lid bedoeld, alsmede haar verhouding tot de erkende instellingen of vereenigingen, bedoeld in artikel 19.”

(Ter Hall c. a.)

Aangezien het amendement van den heer Tilanus c. s. (Stuk n°. 6) door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Ter Hall**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou een enkel woord willen zeggen over de cijfers, die de Minister ons heeft genoemd. Zoo heeft Zijn Excellentie gezegd, dat films, die f 25 000 kosten, geen zeldzaamheid zijn en dat daarop buitengewone winsten gemaakt werden. Die cijfers zijn wel voor tegenspraak vatbaar, maar wat dit betreft wil ik mij bij den Minister aansluiten en ze laten voor wat zij zijn; het is mij trouwens niet mogelijk direct hiertegenover te stellen, dat die cijfers niet juist zijn, maar ik kan hem wel verzekeren, dat er ook films in ons land komen, die f 200 of f 300 kosten. Dat is wat anders.

Er is nog iets. Er is niet gesproken over films, die gedeeltelijk worden afgekeurd. Indien het verhuurkantoor een film koopt, haar laat keuren, en ze wordt afgekeurd, terwijl het niet mogelijk is de schade te verhalen op een ander lichaam, dan draagt dat verhuurkantoor de schade, die daaruit voortvloeit. Dit wordt wel een beetje te veel vergeten, geloof ik.

Er wordt steeds gezegd: het is in het belang van het bedrijf en het bedrijf heeft de keuring gevraagd.

Het mag wel eens gezegd worden: dit is absoluut onwaar. Het bedrijf zegt: wij wenschen geen Rijkskeuring boven den chaotischen toestand, waarin wij nu verkeeren, maar indien er gekeurd moet worden, geef ons dan een Rijkskeuring. Er wordt echter niet door het bedrijf om gevraagd, alsof het een groot voordeel zou zijn.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, heb ik nog iets te vragen. Ik heb van den Minister niet vernomen een antwoord op de vraag van mevrouw Bakker—Nort. Deze geachte afgevaardigde heeft gezegd — en ik moet dat geheel onderschrijven —: het is uit den booze, indien ambtenaren of secretarissen van keuringscommissiën medezeggenschap krijgen bij de keuring. Het is beslist noodzakelijk, ieder zal het met mij instemmen, dat de ambtenaren, die helaas ook weer voor deze wet zullen komen, geen medezeggenschap hebben, onverschillig direct of indirect, op de keuringen.

Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de minder sympathieke houding tegenover mijn amendement zal ik zoo vrij zijn het in te trekken, omdat ik wel begrijp, dat er niet de minste kans van medelijden hiervoor kan worden opgewekt.

Aangezien het amendement van den heer Ter Hall c. s. (Stuk n°. 5) door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! De gedachte, die aan mijn amendement ten grondslag lag, is door verschillende sprekers, als de heeren Kleerekoper, van der Molen en Rutgers van Rozenburg, met sympathie begroet. Er zijn echter eenige practische bezwaren tegen geopperd, die het best zijn neergelegd in de rede van den heer Beumer, die te recht gezegd heeft, dat de afdeeling Geschillen van Bestuur van den Raad van State gehoord zal moeten worden. De heer Beumer heeft het eenigszins gepersifleerd, immers, het zal geen aanleiding geven tot dergelijke vertooningen als hij meent, waarnaar half Nederland zal komen kijken. Maar het zal bovendien niet noodig zijn, dat alle films vertoond worden; het zou kunnen gebeuren, dat een beslissing werd genomen op grond van de bezwaren, door de commissie aangevoerd. Het bezwaar tegen een beroep op de Kroon zou zeer gemakkelijk te ondervangen zijn, doordat het veranderd werd in beroep op „Onzen Minister”. De heer Beumer zegt: juist. Dan was dit bezwaar natuurlijk volkomen ondervangen.

Waar overigens niet zulke sterke bezwaren tegen mijn amendement zijn aangevoerd, heb ik de eer voor te stellen, dat in het door mij voorgestelde amendement gelezen wordt in het eerste lid, in plaats van het woord: „Ons”, de woorden: „Onzen bij de wet aangewezen Minister”.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: De heer Boon deelt mij mede, dat hij in het eerste lid van het amendement (Stuk n°. 17) — dat wordt dan lid 4 van het artikel — in de plaats van het woord: „Ons" wenscht gelezen te hebben: „Onzen bij de wet aangewezen Minister".

Ik meen te mogen onderstellen, dat de leden, die het eerste amendement hebben onderteekend, ook hierin mede kunnen gaan.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Zooals ik reeds medegedeeld heb bij de toelichting op het amendement van den heer Colijn en anderen, hing het lot van dit amendement af van het lot van het amendement van den heer Tilanus.

Nu dit laatste amendement is ingetrokken, geloof ik, thans niet beter te kunnen doen dan het amendement van den heer Colijn en anderen namens de onderteekenaars in te trekken.

Aangezien het amendement van den heer H. Colijn c. s. (Stuk n°. 13, A) door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: De heer Boon deelt mij nader mede, dat hij liever leest: „Onzen met de uitvoering van deze wet belasten Minister".

Ik mag onderstellen, dat de leden, die het gewijzigde amendement hebben onderteekend, zich ook kunnen vereenigen met deze derde lezing.

Ik geef thans het woord aan den heer Stulemeijer, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, om het oordeel dier Commissie te vernemen omtrent het eenig overgebleven amendement van den heer Boon.

De heer **Stulemeijer**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft met 4 stemmen tegen en 1 stem vóór zich uitgesproken tegen de aanvaarding van dit amendement van den heer Boon, waardoor naar het oordeel der Commissie het wetsontwerp absoluut geen verbetering ondergaat.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat bericht is ingekomen van den heer van de Bilt, dat hij wegens familie-aangelegenheden de vergadering niet langer kan bijwonen. Deze omstandigheden zijn tevens oorzaak, dat de heer van de Bilt ook morgen hier niet aanwezig zal kunnen zijn.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

Het gewijzigd amendement van den heer Boon c.s., thans strekkende om aan art. 14 toe te voegen:

„4. Van de beslissing der centrale commissie staat aan hem, die de keuring heeft verzocht, binnen eene maand, nadat hem de beslissing is medegedeeld, beroep op Onzen met de uitvoering van deze wet belasten Minister open.

5. De wijze, waarop de beslissing wordt medegedeeld en het beroep wordt ingesteld en behandeld, wordt geregeld bij algemeenen maatregel van bestuur.",

wordt verworpen met 62 tegen 12 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Moerel, van Zadelhoff, J. ter Laan, Knigge, A. Colijn, Troelstra, van der Waerden, Gerretson, Kleerekoper, mejuffrouw Katz, de heeren de Wilde, van Dijk, van den Tempel, Vliegen, Rutgers, Deckers, Tilanus, Rutten, Krijger, Bongaerts, Brautigam, Fruytier, van Vuuren, Lovink, de Monté ver Loren, Suring, van Rijckevorsel, Albarda, van Boetzelaer van Dubbeldam, van der Molen, Bomans, van den Heuvel, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Weitkamp, Zijlstra, Duys, van der Voort van Zijp, van Rijzewijk, Hermans, Bulten, Visscher, Snoeck Henkemans, van Braambeek, Gerhard, van Wijnbergen, Smeenk, Rutgers van Rozenburg, Beumer, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Heukels, Stulemeijer, Nolens, Fleskens, Michielsen, Ament, Schaper, Wintermans, Engels, mejuffrouw van Dorp, de heer van Ravesteijn en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Braat, Ter Hall, Gerritzen, Ketelaar, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Boon, Marchant, van Rappard, Oud, mejuffrouw Westerman en de heeren Dresselhuys en van Gijn.

Artikel 14, op verzoek van den heer Dresselhuys in stemming gebracht, wordt met 62 tegen 12 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Michielsen, Ament, Schaper, Wintermans, Engels, van Gijn, mejuffrouw van Dorp, de heeren Moerel, van Zadelhoff, J. ter Laan, Ter Hall, Knigge, Gerritzen, A. Colijn, Troelstra, van der Waerden, Gerretson, Kleerekoper, mejuffrouw Katz, de heeren de Wilde, van Dijk, van den Tempel, Vliegen, Rutgers, Deckers, Tilanus, Rutten, Krijger, Bongaerts, Brautigam, Fruytier, van Vuuren, Lovink, de Monté ver Loren, Suring, van Rijckevorsel, Albarda, van Boetzelaer van Dubbeldam, van der Molen, Bomans, van den Heuvel, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Zijlstra, Duys, van der Voort van Zijp, van Rijzewijk, Hermans, Bulten, Visscher, van Braambeek, Gerhard, van Wijnbergen, Smeenk, Rutgers van Rozenburg, Beumer, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Heukels, Stulemeijer, Nolens, Fleskens en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Dresselhuys, van Ravesteijn, Braat, Ketelaar, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Boon, Marchant, Weitkamp, van Rappard, Oud, Snoeck Henkemans en mejuffrouw Westerman.

De **Voorzitter**: De heer Gerritzen deelt mij mede, dat hij zich bij de stemming heeft vergist.

Beraadslaging over art. 15, luidende:

„1. Geen films worden in het openbaar vertoond dan indien en voor zoover zij door de centrale commissie voor openbare vertooning zijn toegelaten.

2. Geen films worden door de centrale commissie voor openbare vertooning toegelaten, indien en voorzoover zij naar het oordeel der commissie in strijd zijn met de goede zeden of de openbare orde.

3. Bij openbare bioscoopvoorstellingen, toegankelijk voor of bijgewoond door kinderen, te wier aanzien niet voldoende aannemelijk is, dat zij den leeftijd van veertien jaren hebben bereikt, worden uitsluitend films vertoond indien en voorzoover die door de centrale commissie geschikt voor kinderen jonger dan veertien jaren, zijn bevonden.

4. Bij openbare bioscoopvoorstellingen, toegankelijk voor of bijgewoond door jeugdige personen van veertien jaren of daarboven, te wier aanzien niet voldoende aannemelijk is, dat zij den leeftijd van achttien jaren hebben bereikt, worden uitsluitend films vertoond, indien en voorzoover die door de centrale commissie toelaatbaar voor jeugdige personen tusschen veertien en achttien jaren of geschikt voor kinderen, beneden de veertien jaren zijn bevonden.

5. In afwijking van de voorgaande bepalingen zijn houders van vergunningen, naar regelen door de centrale commissie te stellen, bevoegd in spoedeischende gevallen films, betreffende onderwerpen van actueel belang, te vertoonen, vóórdat deze aan het oordeel der commissie zijn onderworpen.",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

I. een, van de heeren Ter Hall, Boon, Staalman, mejuffrouw Westerman en den heer Dresselhuys (Stuk n°. 5), strekkende om overal waar in het artikel staat „14 jaar" te lezen: „12 jaar", en waar staat „18 jaar" „16 jaar".

I. een, van de heeren Tilanus, Snoeck Henkemans, gers van Rozenburg, Bakker en Weitkamp (Stuk n°. 6), kkende om het artikel te lezen:

„1. Geen films worden in een gemeente in het openbaar vertoond dan indien en voor zoover zij door de commissie, in het vorig artikel bedoeld, voor openbare vertooning zijn toegelaten.

2. Geen films worden door de commissie, in het vorig artikel bedoeld, voor openbare vertooning toegelaten, indien en voor zoover zij naar het oordeel der commissie in strijd zijn met de goede zeden of de openbare orde.

3. Openbare bioscoopvoorstellingen worden niet toegankelijk gesteld voor of bijgewoond door kinderen, te wier aanzien niet voldoende aannemelijk is gemaakt, dat zij den leeftijd van 16 jaren hebben bereikt.

4. In afwijking van de voorgaande bepalingen zijn houders van vergunningen, telkens met verlof van of vanwege den burgemeester, bevoegd in spoedeischende gevallen films betreffende onderwerpen van actueel belang te vertoonen, vóórdat deze aan het oordeel der commissie zijn onderworpen.";

II. een, van mejuffrouw van Dorp (Stuk n°. 8, VI), kkende om het derde en het vierde lid van het artikel oen vervallen;

V. twee, van den heer Deckers (Stuk n°. 9, I en II), kkende om:

I.

lid 3 te doen luiden:

„Bij openbare bioscoopvoorstellingen, toegankelijk voor of bijgewoond door personen, te wier aanzien niet voldoende aannemelijk is, dat zij den leeftijd van achttien jaren hebben bereikt, worden uitsluitend films vertoond, indien en voor zoover die door de centrale commissie geschikt voor personen jonger dan achttien jaren zijn bevonden."

lid 4 te doen vervallen.

lid 5 wordt lid 4.

II.

aan het artikel toe te voegen:

„5. Niemand mag bij openbare bioscoopvoorstellingen, bedoeld in het 3de lid, mondelinge toelichting geven op de vertoonde films, tenzij hij in het bezit is van eene schriftelijke aanstelling tot explicateur, afgegeven door den houder der vergunning en goedgekeurd door Burgemeester en Wethouders, de plaatselijke commissie van toezicht gehoord.

6. De goedkeuring kan door Burgemeester en Wethouders, de plaatselijke commissie van toezicht gehoord, worden ingetrokken, indien hun zulks in het belang dergenen, voor wie de bioscoopvoorstellingen bestemd zijn, wenschelijk voorkomt.";

V. een, van de heeren Deckers, van Vuuren, Bongaerts, der Voort van Zijp, de Wilde, Beumer, Snoeck Henkemans, Hermans, van Dijk en van Wijnbergen (Stuk n°. 12), strekkende om lid 1 aan te vullen met:

„Een besluit tot toelating kan slechts worden genomen, indien ten minste drie vierden der aan de stemming deelnemende leden zich voor de toelating verklaren.", en

VI. een, van de heeren Boon en Visser van IJzendoorn (Stuk n°. 17, II), strekkende om in het eerste, tweede, derde vierde lid achter „centrale commissie" in te voegen „of beroep door Ons"; en in het tweede lid achter „der commissie" in te voegen „of in beroep van Ons".

De heer **Ter Hall** verkrijgt het woord tot toelichting van het door hem en vier andere leden voorgesteld amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De groote moeilijkheid van dit artikel is voor mij de daarin omschreven leeftijdsgrens. Voor dit vraagstuk wordt al sedert een reeks van jaren naar een behoorlijke oplossing gezocht, zonder dat men er in geslaagd is die te vinden. Een voorstel op papier te zetten is zeer gemakkelijk, maar voor hen, die geroepen zijn om tegen overtredingen te waken, is dit bijna een onmogelijkheid. Daarom heb ik getracht bij amendement deze leeftijdsgrens aannemelijker te maken.

Hoe zal het een exploitant mogelijk zijn den leeftijd van 18 jaar te constateeren? Ik twijfel aan de mogelijkheid. Ik acht den leeftijd van 16 jaar beter te constateeren dan dien van 18 jaar, en ik zal dit aanstonds bewijzen.

Ik sta niet alleen, wanneer ik de wenschelijkheid betoog om 18 jaar te veranderen in 16 jaar en 14 jaar in 12 jaar. De geachte pater Hyacinth Hermans, dien ik reeds een keer geciteerd heb, staat in deze geheel aan mijn zijde. De heer van Rijzewijk heeft volkomen gelijk als hij zegt, dat ik mij op dit oogenblik in zeer goed gezelschap bevind.

Op bladz. 8 van het rapport van de vereeniging van gemeentelijke en particuliere bioscoopcommissiën in Nederland, dat zijn de commissiën, die op het oogenblik belast zijn met het keuren van de films en het toezicht op de bioscopen, vindt men vermeld, dat de leeftijdsgrens van 16 jaar na ampele discussie in de gecombineerde vergadering van 30 Mei 1922 is aangenomen. Verder leest men in dat rapport, dat ook de Amsterdamsche enquêtecommissie dien leeftijd aanvaardt, en wordt er aan herinnerd, dat ook de vigeerende Drankwet de leeftijdsgrens van 16 jaar aanvaardt.

Men heeft deze zaak van alle kanten bekeken en nu wil ik een voorbeeld noemen.

Een jongedame wil een bioscoop binnengaan; zij beweert, dat zij 18 jaar is. De directeur — in den regel zijn de directeuren zeer galante menschen — gaat hoffelijk naar haar toe en vraagt, of zij 18 jaar is. Hij krijgt voor zich een jonge dame met een mooie, moderne coiffure, de rokken korter of langer, naar de leeftijd hooger of lager is. Die directeur ziet dus voor zich een dame en geen kind. De jongedame zegt: ik ben 18 jaar, en de directeur laat haar binnen. Naderhand blijkt, dat het een meisje was van ongeveer 16 à 17 jaar.

Hetzelfde geval kan zich voordoen met een jongeman, die in een lange broek gekleed en sigaret in het aangezicht, met een wandelstok in de hand, enz., zoo'n theater benadert. De directeur vraagt met een lachend gezicht: is u wel 18 jaar?, en de jongeman antwoordt, natuurlijk ook lachend: dat kunt u toch wel aan mij zien?

Is nu door den directeur aan zijn verplichting voldaan? Heeft hij daarmede gedaan wat hij moet doen wat betreft de toelating van die personen?

Op het oogenblik is te Utrecht een proces gaande, waaromtrent ik iets gelezen heb in het *Utrechtsche Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, een zeer net blad, zooals den Voorzitter bekend is.

Het opschrift van dat artikel is: „Is een overtreder, wanneer hij geen schuld heeft, toch strafbaar?" Deze procedure gaat over de leeftijdsgrens en hier zal in hoogste instantie worden uitgemaakt, of de directeur, die gedaan heeft, wat hij doen kon, strafbaar zal worden gesteld, ja dan neen. Maar ik zou willen vragen: hoe is dit mogelijk, naar welke norm, naar welk voorschrift zal gehandeld moeten worden om te constateeren, of de leeftijd van 18 jaar is bereikt, ja of neen?

Nu vind ik, als men dezen leeftijd stelt op 16 jaar, dat het dan veel gemakkelijker zal zijn te constateeren. Dan staat men tegenover een kind, terwijl ik 18 jaar een leeftijd vind, waarbij men bijna tegenover volwassenen komt te staan. Om in de lijn van het artikel te blijven, heb ik den leeftijd van 14 jaar op 12 jaar meenen te moeten brengen om toch den afstand van 4 jaar te behouden; 18 zou dus worden 16 en 14 zou gebracht worden op 12 jaar.

Er zal over dit punt nog wel veel meer worden gezegd, maar ik meen het hierbij te kunnen laten.

(Tilanus c. a.)

Door vijf leden onderteekend, maakt het amendement van den heer Ter Hall c.s. (Stuk n°. 5) een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer Tilanus verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Artikel 15 maakt onderscheid tusschen de keuring voor personen, ouder dan 18 jaar, voor kinderen van 14—18 en voor kinderen, jonger dan 14 jaar. Voor personen, ouder dan 18 jaar, wordt de film gekeurd zoodanig, dat zij toelaatbaar wordt verklaard, wanneer zij niet in strijd is met de goede zeden en de openbare orde. Voor kinderen van 14—18 jaar moet worden nagegaan, of de film toelaatbaar is, en voor kinderen, jonger dan 14 jaar, of de film geschikt is.

Ik ben van oordeel, dat het niet mogelijk is voor een commissie om uit te maken, of een film voor jonge kinderen geschikt zal zijn. Deze beoordeeling is zoo individueel en afhankelijk van verschillende inzichten, dat ik meen, dat de centrale commissie daarover geen oordeel kan uitspreken.

Maar ik ga verder. Ik zie niet in, dat er werkelijk een keuring moet plaats hebben voor kinderen beneden een zekeren leeftijd. Ik zeg: een zekeren leeftijd, want ik dubieer nog tusschen den leeftijd van 16 jaar en dien van 18 jaar. Mejuffrouw van Dorp heeft blijkens haar amendement gemeend, dat aan kinderen beneden 18 jaar de toegang tot de bioscooptheaters moet worden ontzegd; ik zal haar verdediging gaarne afwachten, doch geloof wel, dat ik met haar voorstel zal kunnen medegaan.

Wanneer men evenwel op het standpunt staat, dat de bioscoop een onmisbaar element is in de volksontwikkeling, welk standpunt in de Memorie van Toelichting wordt ingenomen, waar men op bladz. 3, onderaan, leest:

> ,,Zoowel voor instructieve als ontspanningsdoeleinden is de bioscoop langzamerhand in een behoefte van de jeugd gaan voorzien en het zou zeker niet gewenscht zijn haar de plaats, die zij zich in dit opzicht te recht heeft verworven, door een maatregel van boven af weder te ontnemen.",

ik zeg, wanneer men dat standpunt inneemt, dan kan ik mij indenken, dat men voor kinderen ook films laat keuren. Maar ik neem dat standpunt niet in. Ik kan niet inzien, dat films in een behoefte van de jeugd voorzien. Veel beter acht ik het, dat de kinderen niet naar de bioscoop gaan. Ik meen, dat het voor hen veel nuttiger is, dat zij zich aan de sport wijden, zich in de vrije natuur vermaken, een of ander goed boek lezen of de studie beoefenen. Ik acht het onbegrijpelijk, wanneer iemand zegt, dat het voor kinderen nuttig en onmisbaar is, naar de bioscoop te gaan.

Het is daarom dunkt mij beter in de wet een bepaling op te nemen, die aan kinderen beneden een bepaalden leeftijd den toegang tot de bioscoop ontzegt. Zullen die kinderen nu nooit naar een bioscoop mogen gaan? Mijnheer de Voorzitter! Dat is geenszins mijn bedoeling. Er zijn ook bioscopen, als bedoeld in art. 1, tweede lid, welke dienen voor algemeene ontwikkeling en wel eens schoolbioscopen worden genoemd, welke ik liever ontwikkelingsbioscopen zou willen noemen. Vinden de ouders het noodzakelijk, dat de kinderen naar een bioscoop gaan, dan kunnen zij ze op eigen verantwoordelijkheid daarheen sturen. Om echter in dit artikel tot uitdrukking te brengen, dat bepaalde films voor kinderen worden bestemd, omdat de bioscoop een onmisbaren factor vormt in de opvoeding, daaraan kan ik niet medewerken en daarom stel ik voor art. 15 veel eenvoudiger te redigeeren en te bepalen, dat bioscopen niet toegankelijk zijn voor kinderen beneden de 16 jaar.

Voorgesteld door vijf leden, maakt het amendement van den heer Tilanus c.s. (Stuk n°. 6) een onderwerp van beraadslaging uit.

Mejuffrouw van Dorp verkrijgt het woord tot toelichting van haar amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Voor mij is de jeugdbescherming in dit wetsontwerp de hoofdzaak.

(van Dorp.)

Ik zal niet teruggrijpen in de algemeene beschouwingen, maa ik wil toch wel zeggen, dat het mij voorkomt, dat dit de alge meene opinie onder de leden was. Ik heb althans van ver schillende zijden ten gunste van die jeugdbescherming hoorei spreken. In dat opzicht bestonden niet de sterke tegenstel lingen, die vernomen werden ten aanzien van dit wetsont werp, voor zoover het voorstelde een keuring van films voo volwassenen.

De vraag blijft echter over of die jeugdbescherming vol doende tot haar recht komt bij keuring. Ik betwijfel dat e wel op verschillende gronden. Vooreerst kan ik mij beroepe op den heer Dresselhuys, die zeide, dat hij van deze wet voo de jeugdbescherming zeer weinig verwachtte. Ik behoef nie uitvoerig uit te weiden over de moeilijkheden van de keuring De keuring is in het algemeen zeer moeilijk. De heer Dressel huys heeft bijv. eenige staaltjes aangehaald, die mij zee huiverig maken voor de keuring, en dat spreekt voor de keu ring van films voor kinderen veel sterker dan voor de keurin van films voor volwassenen.

Verder is er op gewezen door den heer Vliegen, dat he altijd zal gaan over grensgevallen en dat men in de benoe ming van subcommissies zal moeten vervallen, waardoor me in de meeste plaatsen geen eenheid zal krijgen.

Ik heb evenwel een veel sterker argument. De Staatscom missie heeft een reeks van vragen gesteld aan een reeks auto riteiten. Die vragen hadden o. a. tot onderwerp het verban tusschen het in aanraking komen van jeugdige personen me den strafrechter en de bioscoop. Het waren twee soorten va vragen. De eene soort vroeg naar het verband tusschen he in aanraking komen met den strafrechter en datgene wat me gezien had in de bioscoop. De andere vragen bedoelden vas te stellen hoe dikwijls het in aanraking komen met den straf rechter het gevolg was van het gaan naar de bioscoop, m. a. w dat er gestolen werd om geld te krijgen.

Nu hebben van de 55 autoriteiten er 50 in bevestigende zin geantwoord en verklaard, dat het telkens voorkwam, da er gestolen werd om geld te krijgen ten einde naar de bioscoo te kunnen gaan.

Uit deze verschillende rapporten zijn korte uittreksels ge maakt en in het rapport opgenomen, maar vier rapporte zijn om hun buitengewone belangrijkheid geheel of in groote uittreksel afgedrukt. Uit een van die vier heb ik reeds iet aangehaald, maar heb daarbij de formeele fout begaan o niet letterlijk aan te halen en daardoor heb ik een klein materieele fout gemaakt, die van eenig belang is. Daardoo is tot mijn spijt uit het stenogram een woord weggevallen dat van eenige beteekenis is, nl. het woord ,,bijna". e daarom meen ik goed te doen met uit dit belangrijke rappo thans nog wat meer aan te halen. Het is een rapport va den heer Overmeer, secretaris van den reclasseeringsraad t Haarlem. Deze ambtenaar zegt o.a.:

> ,,In de z.g. jongenskroegen (en Haarlem bezit die) worden de films besproken, er wordt nagebootst en d mogelijkheid der opgevoerde voorstellingen onderzoch en dat alles onder leiding van een gewetenloozen kast lein. Eerlijke loopjongens heeft men te dezer stede bijn niet meer. De patroons worden door de jeugdige deug nieten op allerhande wijze bestolen en opgelicht, bijn uitsluitend om aan geld te komen voor de bioscoop."

Nu hebben eenige leden door de wijze, waarop ik he rapport geïntroduceerd heb, kans gezien het voor te stellen alsof ik de géheele verantwoordelijkheid voor die uiting o mij genomen heb, maar wanneer die heeren de *Handelinge* hadden ingezien, zouden zij bemerkt hebben, dat ik mij wild beroepen op het rapport; ik wil mijn bedoeling daarom no eens duidelijk maken en het zoo zeggen, zooals ieder we denkend hoorder het zonder twijfel begrepen heeft, nl. da wat de heer Overmeer schrijft, overeenkomt met mijn eige bevinding.

Censuur is dus hier niet voldoende en dan komt de vraa of men zal verbieden tot het 16de of het 18de jaar. Ik geloo dat er tal van argumenten zijn voor een verbod tot het 18d jaar. De leeftijd van 16—18 jaar is een zeer gevaarlijke, da

50ste VERGADERING. — 20 FEBRUARI 1923.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

(n Dorp e. a.)

t ieder, die met het strafrecht in aanraking is geweest, grenzen vast te stellen, is buitengewoon moeilijk. Welnu, neer men de kinderen tot het 16de jaar buiten de bioscoop houden, is een verbod tot het 18de jaar noodzakelijk, at ook met dat verbod zullen er nog wel de helft van de sonen tusschen 16 en 18 jaar komen, maar zullen er ten ste niet meer kinderen komen onder de 16 jaar.

Een argument tegen het verbod is het verband met de nkwet. Men zou kunnen zeggen: als de kinderen niet r de bioscoop gaan, gaan zij naar de kroeg. Ik geloof, de bioscoop voor jeugdige personen veel gevaarlijker is de kroeg. Ten eerste, omdat de bioscoop zoo buitengewoon dkoop is. Voor een stuiver kan men al veel genieten. n de tweede plaats zijn kroeg en bioscoop vermaken, die ombineerd worden. Men heeft gezegd: wanneer de kindc- van 16—18 jaar niet naar de bioscoop kunnen gaan, halen op straat kwaad uit. Tot zekere hoogte is straatloopen een oter gevaar, maar anderzijds is de bioscoop weer een oter kwaad, omdat deze een speciaal doel schept om uit gaan en de gewoonte, in de laatste jaren geschapen, om r de bioscoop te gaan, buitengewoon slecht heeft gewerkt. et alleen de reclasseeringsambtenaren stellen altijd als rwaarde verbod van bioscoopbezoek; een zestal autoriteiten eft zich uitgesproken voor een verbod tot 18 jaar: de nmissaris van politie te Middelburg, die te Wageningen, directeur van de Rijkstuchtschool te Haarlem, de eerste btenaar van de Kinderwetten te den Haag, de R.-K. reeniging tot Kinderbescherming te Alkmaar. Ook de r Schaper heeft zich voor verhooging van de leeftijds- ens uitgesproken.

Ik stem geheel in met den heer Tilanus, dat het bioscoop- oek (wat geheel iets anders is dan het zien van mooie ms) geen behoefte is van het kind, doch dat die behoefte nstmatig is geschapen, en dat het voldoen daaraan niet nstig werkt op de kinderziel. Het tegenwoordige leven is h al veel te overweldigend voor de kinderziel; wat het kind de eerste 18 jaren heeft op te nemen, kan pas bezinken or een zekere rust. Het heeft mij getroffen, dat de direc- ır van de Heldringgestichten schrijft: Eerst vindt het id wat het ziet griezelig, dan gewent het er aan en lang- merhand wordt het een behoefte. Zoo is het. Wat mooi is, n het kind toch te zien krijgen.

Ik eindig met te zeggen, dat het ontwerp voor velen zijn koring heeft verloren; velen achten het verslechterd. Doch nneming van dit amendement zou die leden weer tot groote ogte bevredigen, omdat dan het kind ten minste gevrij- ard wordt voor den invloed van de bioscoop.

Het amendement van mejuffrouw van Dorp (Stuk n°. 8,) wordt ondersteund door de heeren Smeenk, Krijger, gels en Rutgers van Rozenburg, en maakt derhalve een derwerp van beraadslaging uit.

De heer **Deckers** verkrijgt het woord tot toelichting van n amendementen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In haar pport wijst de Staatscommissie er op — en ik deel dit rdeel geheel —, dat de vraag, welke maatstaf bij de keuring n films dient te worden aangelegd, zich reeds dadelijk in eeën splitst: 1°. welke maatstaf dient te worden aangelegd keuring van films, bestemd voor volwassenen; 2°. welke atstaf dient te worden aangelegd bij de keuring van films or jeugdigen van jaren.

Te recht doet de Staatscommissie opmerken, dat de keuring n films voor volwassenen minder streng kan zijn dan die or films voor jeugdige personen. Dat de Overheid de ver- twoordelijkheid aanvaarde voor de geschiktheid der films or volwassenen, kan, geloof ik, in het algemeen niet van ar worden gevergd. Zij heeft slechts te weren datgene, wat strijd is met de goede zeden en de openbare orde. Voor lwassenen stelt men zich dus niet de vraag: is de film ge- ikt, maar wel deze vraag: kan de film worden toegelaten? lkomen logisch zegt dan ook het tweede lid van artikel 15 n het wetsontwerp: Geen films worden door de centrale nmissie voor openbare vertooning toegelaten, indien en,

(Deckers.)

voor zoover zij naar het oordeel der commissie in strijd zijn met de goede zeden of de openbare orde. Het verband tusschen den maatstaf en de te stellen vraag in het oog houdende, valt het terstond op, dat de Staatscommissie dit verband verbrak ten aanzien van de keuring van films, be- stemd voor kinderen van 14 tot 18 jaar. Moet men immers zoowel uit de beschouwingen der Staatscommissie, welke door de Regeering werden overgenomen, als uit den tekst van het tweede lid van artikel 15 opmaken, dat voor films, bestemd voor personen, die den leeftijd van 18 jaren nog niet hebben bereikt, een strengere keuring wordt toegepast dan die, welke gericht is op de toelaatbaarheid, de Memorie van Toelichting betoogt, dat ook de keuring van films, bestemd voor personen van 14 tot 18 jaar, gericht is op de toelaat- baarheid. Nu wordt wel gezegd, dat ook in deze keuring een positief element zal moeten liggen, maar naar mijn oordeel ligt dat positieve element er niet in. Het ligt niet in de gangbare beteekenis van het woord, dat ons alleen doet denken aan het niet hebben van overwegende bezwaren, aan het niet aanwezig zijn van de noodzakelijkheid van een ver- bod, en evenmin ligt dit positieve element in den zin, dien de wet zelf aan het toelaten van films hecht, zooals blijkt uit den maatstaf, die wordt aangelegd bij de keuring van voor volwassenen bestemde films. Men mag dan ook verwachten, dat de centrale commissie, gebonden als zij is aan het begrip toelaatbaarheid, er niet in zal slagen in de keuring van films, welke bestemd zijn voor jeugdige personen van 14 tot 18 jaar, een positief element te brengen. De practijk zal worden, dat men zich er toe bepaalt deze films goed te keuren als zij, gelet op den leeftijd der personen, naar het oordeel van de commissie niet strijdig zijn met de goede zeden. De lezing van de Memorie van Antwoord geeft den indruk, dat de Staatscommissie de moeilijkheid zelf heeft gevoeld, maar er niet aan is kunnen ontkomen. In elk geval is het pleidooi voor verschil in keuring van films voor kinderen van 14 tot 18 jaar en die van minder dan 14 jaar niet bijster sterk.

Sommige films zijn voor jonge kinderen onbegrijpelijk, voor ouderen daarentegen zeer geschikt, betoogt de Staats- commissie en met haar de Regeering. Ik zou daarop willen antwoorden, dat om die sommige films men dan toch niet dat verschil in de keuring moet brengen. De keuze van het aantal films is zoo groot, dat men waarlijk enkele van die films wel kan missen. Men kan toch niet verlangen, dat een stelsel van keuring, waaraan ernstige bezwaren en ook ge- varen verbonden zijn, in de wet zal worden vastgelegd ter wille van enkele films.

Het tweede en laatste argument, dat ik lees in het rapport der Staatscommissie, is, dat een lange film op de oogen van jeugdige kinderen een slechten invloed kan oefenen, welke invloed zich op de ouderen in veel mindere mate zal doen gevoelen.

Hierop zou ik willen antwoorden, dat de centrale commis- sie, als zij met den invloed van de film op de oogen van kinderen rekening wil houden, dit zeker ook mag doen ten aanzien van oudere kinderen, wier oogen juist in den leeftijd van 14—18 jaar gevoelig zijn voor bijzondere invloeden. In geen geval mag hieraan m. i. een reden worden ontleend, om de films voor kinderen beneden 14 jaar op de geschiktheid en die, welke voor ouderen bestemd zijn, op de toelaatbaar- heid te beoordeelen. Bovendien, de ervaring, die men nu reeds heeft bij gemeentelijke bioscoopcommissies — ook bij die te 's Gravenhage, die bij de samenstelling van het rap- port der Staatscommissie in menig opzicht van voorlichting heeft gediend —, stelt mij ten deele in het gelijk.

Bij sommige commissies keurt men ook thans op de toelaat- baarheid voor personen van 14—18 jaar, maar ieder ernstig lid van zulk een commissie erkent, dat het bijna onmogelijk is, dien maatstaf zuiver aan te leggen.

Juist waar men voor dien leeftijd keurt, is een positief element meer dan ooit noodig. Veel meer nog dan bij jonge kinderen is de keuring op geschiktheid noodig voor de kin- deren van 14—18 jaar. Kinderen van dien leeftijd bezoeken de bioscopen veel drukker dan jeugdige kinderen. Hebben dezen nog den invloed van de school, oudere kinderen zijn

(Deckers.)

vaak al aan het werk, zijn in een werkplaats of op kantoor, brengen dus een groot deel van den tijd buitenshuis door, soms onder minder gunstige invloeden; zij zitten midden in de *Sturm- und Drangperiode*, zij zoeken antwoord op allerlei vragen, en dat antwoord gaan zij niet steeds halen op de plaatsen, die daarvoor het meest zijn aangewezen. Zij halen het ook in de bioscopen.

Juist voor die kinderen is de keuring van films op geschiktheid meer dan broodnoodig.

Als de ervaring leert, hoe die kinderen onder den indruk kunnen komen en onder den invloed van een detective-verhaal, van allerlei voorbeelden, ook van slechte, als men daarbij in overweging neemt, hoe in de bioscoop de heele omgeving, de muziek, de duisternis, het uit zijn, het levendige van de film den jeugdigen toeschouwer toch al in een zoodanige stemming brengt, in zulk een toegankelijkheid voor indrukken en voor uitbreiding dier indrukken door eigen fantasie en verbeelding, dan mag men waarlijk wel verlangen, dat de film, die hun wordt vertoond, meer dan toelaatbaar is, dat zij heeft een positief element, dat zij geschikt is.

Vandaar mijn amendement om de films voor alle personen jonger dan 18 jaar te doen keuren op geschiktheid. De aanneming er van zal den arbeid van de centrale commissie aanmerkelijk eenvoudiger maken. Men heeft dan maar te keuren naar twee verschillende maatstaven, nu naar drie. Ook zal het gezag van de uitspraken der centrale commissie er door worden bevorderd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik veroorloofde mij de vrijheid, op dit zelfde artikel een tweede amendement voor te stellen, waarvan u meent, dat het gelijktijdig kan worden toegelicht. Ik kan hier met een enkel woord volstaan. Het amendement heeft de strekking eenige maatregelen te nemen tegen de nadeelige gevolgen van het optreden van een explicateur. Dienaangaande is ook iets te lezen in de Memorie van Toelichting, waar in navolging van het rapport der Staatscommissie wordt gezegd, dat het optreden van een explicateur wel is waar meer en meer buiten gebruik raakt, maar dat het toch nog niet tot het verleden behoort en dat men over het optreden van den explicateur niet altijd tevreden is. Er staat:

> ,,De explicateur kan door de wijze waarop hij de film verklaart, op zich zelf veel bijdragen tot de waarde der vertooning, doch vaak doet hij integendeel door dubbelzinnige opmerkingen, door een goedkoope smakelooze scherts het peil der vertooning dalen."

Waar de explicateur meest aangewezen is tot het verklaren van de films voor jeugdige personen, meen ik voor voorstellingen, die alleen door volwassenen worden bezocht, te kunnen volstaan met hetgeen ook het ontwerp wil, het treffen van minder oirbare toelichtingen. Maar waar het geldt voorstellingen, die door jeugdige personen bezocht wordt, meen ik verder te moeten gaan en indien de films ook naar geschiktheid zullen worden gekeurd, ook te moeten verlangen, dat de explicatie aan zekere waarborgen en eischen beantwoordt. Ik wil niet, dat de eerste de beste zal kunnen optreden als explicateur en dat hij zal kunnen expliceeren, zooals hij wil. Ik wensch als waarborg, dat de explicateur behoorlijk zij aangesteld door den houder van de bioscoop en dat die aanstelling door B. en W., gehoord de plaatselijke commissie van toezicht, zal moeten worden goedgekeurd. Preventief zal kunnen werken de bepaling, dat B. en W. de goedkeuring kunnen intrekken, wanneer het optreden van den explicateur daartoe aanleiding geeft.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb ook voorgesteld een derde amendement, dat ik met uw verlof ook met een kort woord wensch toe te lichten. Het derde amendement, dat ik op dit artikel heb ingediend, heeft betrekking op het eerste lid. Sommigen van mijn geachte medeleden hebben mij de eer bewezen dit amendement reeds aan een oordeel te onderwerpen voordat ik gelegenheid had gehad, het toe te lichten. Bij de beraadslagingen, die hier de laatste dagen zijn gevoerd, is bij meer dan één gelegenheid de aandacht gevestigd op mijn amendement. Ik erken, dat de wijze, waarop dit gebeurde, hoewel het mij als blijk van belangstelling natuurlijk niet anders dan aangenaam kon zijn, niet bij alle geachte afgevaardigden getuigde van instemming daarmede, maar geloof, dat men als regel bij die vroegtijdige beoordeeling ook een weinig ontijdig geoordeeld heeft.

Had men mij de gelegenheid gelaten, mijn amendement t te lichten, vermoedelijk zou het oordeel van sommige led anders hebben geluid.

Wat is het geval? Een verhuurder van een film wensc dat die gekeurd wordt door de centrale keuringscommiss Hij biedt daartoe zijn film aan. Nu zal — het blijkt ni onmiddellijk uit den tekst van het wetsontwerp, maar dui lijk uit de Memorie van Toelichting — de keuring van de fil niet geschieden door de geheele commissie. Zij zal geschied door een van de onderscheidene subcommissies, waarin centrale commissie zich heeft gesplitst. Ik geloof nu te mog veronderstellen, dat de geachte afgevaardigden, die zich minder gunstigen zin over mijn amendement hebben uit laten, van meening zijn, dat mijn amendement ten doel he de keuring in de subcommissies slechts dan geldig te do zijn, indien 3/4 van de aan de stemming deelnemende led der subcommissie zich voor de toelating der film verklare

Niets is minder waar dan dat. Indien dat de bedoeling va mijn amendement ware geweest, zou ik niet geaarzeld hebbe het terug te nemen, want ik kan niet verlangen dat, als ee subcommissie 5 leden telt, waarvan er misschien 4 ter ve gadering komen, één lid het in zijn macht zou hebben, d geheele film tegen te houden.

Dat is niet bij mij opgekomen.

De keuring heeft dus plaats in de subcommissie. Wat lee ons nu de practijk? In den Haag bij voorbeeld is er een ge meentelijke commissie, samengesteld uit personen, verteger woordigende de verschillende richtingen en partijen der b volking. Als regel zal nu de centrale commissie de keurin inwilligen en er verder niet over spreken. Als regel ook za een lid van de subcommissie, dat zich niet met de uitspraa van de meerderheid heeft kunnen vereenigen, toch in de ui spraak berusten. Men zal natuurlijk zijn oordeel behouden maar men moet met elkaar samenwerken, is dus geneigd zic bij den wil der meerderheid neer te leggen. Ook ik wil du in de subcommissies laten stemmen bij gewone meerderhei van stemmen.

Nu doet zich het geval voor, dat om de een of andere rede een film van dien aard is, dat ik er mij met den besten wi der wereld niet bij mag neerleggen als lid der subcommissie

Wat moet ik dan doen? De Memorie van Toelichting zeg het: gij hebt beroep op de centrale commissie. Hoe zal da beroep werken? Het is mogelijk, dat de centrale commissi zegt, zooals dat in den Haag gebeurt: ik stel een nieuwe com missie in van vijf of zes menschen, die in beroep zulle keuren.

Het bestuur kan ook zeggen: wij gaan zelf keuren. Goed, die keuring zal plaats hebben en wordt de film goedgekeurd, dan zal stellig de regel zijn, dat men het daarbij laat.

Maar het zou ook mogelijk kunnen zijn, dat men zich daarmede niet kan en niet mag vereenigen. Dan zal de keuring moeten geschieden door de centrale commissie zelf. Welnu, mijn amendement bedoelt niets anders dan dit, dat in een zoo ernstig geval, waar iemand zich verplicht ziet om in hoogste instantie een beroep op de centrale commissie uit te lokken, de toelaatbaarheid van de film slechts zal komen vast te staan, indien een groote meerderheid van de aanwezigen zich voor de toelating uitspreekt.

Ik benadeel daarmede niemand, allerminst de industrie. Het zal zelden voorkomen, alleen in hoogst ernstige gevallen. Wanneer die eene film vertoond wordt, dan heeft daarvan noch het verhuurkantoor, noch de filmindustrie, noch de bioscoophouder ook maar eenig nadeel van beteekenis.

Mijnheer de Voorzitter! Ik dring hiermede ook niemand iets op. Men heeft dat ook gezegd. Niets is echter minder waar dan dat. Ik dring niets op. De minderheid besluit niet, dat een film zal worden vertoond of dat iets zal worden gedaan tegen den wil van de meerderheid, doch voorkomt, dat een groote minderheid van het volk zal worden gekrenkt door de vertooning van films, waarmede zij zich niet kan en niet mag vereenigen.

eckers e. a.)

Dat is het eenige. Die minderheid houdt dus iets tegen. ŧdaar alles.

Ik geloof, dat, indien men te voren dit had begrepen, het rzet, dat al zoo vroeg tegen dit amendement is gerezen, ter heel wat minder geweest zou zijn. Het is mogelijk, t het verzet van sommigen zijn ontstaan heeft in het feit, t men alleen den tekst van mijn amendement heeft ge- en en niet de toelichting, want daarin wordt nadrukkelijk sproken van een sterke minderheid der centrale commissie, ŧt van de subcommissie.

De tekst, ik erken het, is misschien ook zoo te lezen, dat n de stemmingen voor alle keuringen op het oog had, s ook die van de subcommissie. Om dat nu te vermijden, l ik in dit amendement een kleine verduidelijking aan- engen. Waar nu staat:

„Een besluit tot toelating kan slechts worden genomen, indien ten minste 3/4 der aan de stemming deelnemende leden zich voor de vertooning verklaren.",

u ik willen lezen: „Een besluit tot toelating kan door de ntrale commissie slechts worden genomen", enz.

Nietwaar, Mijnheer de Voorzitter, de centrale commissie sluit zelf nooit over de toelating. Alleen de subcommissie. e centrale commissie delegeert haar bevoegdheid tot het slissen over de toelating aan de subcommissie.

De heer **Kleerekoper**: Het is net andersom. De wet kent en subcommissie. Het is nooit een besluit van de sub- mmissie, maar altijd van de centrale commissie.

De heer **Deckers**: Juist daarom. Ik zal even op de inter- ptie van den heer Kleerekoper ingaan. Er staat niet in wet, dat de subcommissie besluit. In art. 15 staat:

„Geen film wordt in het openbaar vertoond dan indien en voor zooverre zij door de Centrale Commissie voor openbare vertooning zijn toegelaten."

Wanneer laat de centrale commissie nu een film toe? 'anneer de subcommissie, die zij heeft aangewezen, bij emming uitmaakt, dat zoo'n film mag worden vertoond.

De heer **Dresselhuys**: Daar weten wij nog niets van.

De heer **Deckers**: Dat is in de Memorie van Toelichting uidelijk gemaakt. Dus de centrale commissie als zoodanig sluit niet bij stemming over de toelating van een film. Dat beurt in de practijk niet. De centrale commissie delegeert ar macht aan de subcommissie. Wanneer er leden van de bcommissie zijn, die zich met de uitspraak van de stem- ing van de subcommissie niet kunnen vereenigen, kunnen j in hooger instantie bij de centrale commissie komen, deze emt en dan pas neemt de centrale commissie een besluit.

De tekst van mijn amendement past zich behoorlijk aan j het eerste lid van artikel 15, zooals het thans luidt.

Daarin wordt alleen gesproken van de toelating. In mijn nendement wordt gesproken van besluiten. De centrale mmissie laat een film toe, indien de subcommissie tot die elating besloot — en dit bij gewone meerderheid van stem- en — of wanneer zij, uitspraak doende in beroep, zelf het sluit tot toelating neemt. Voor dat besluit zou ik dan meer n de betrekkelijke meerderheid van stemmen wenschen. itusschen, Mijnheer de Voorzitter, is er nog gelegenheid bezwaren van de andere heeren te hooren. Ik zal die heel raag in overweging nemen en ze toetsen aan het oordeel, it ik op het oogenblik over mijn amendement heb.

Mijnheer de Voorzitter! Ik benut deze gelegenheid om in ijn amendement de wijziging aan te brengen, waarop ik oeven duidde, nl. om tusschen de woorden „kan" en slechts" in te voegen: „door de centrale commissie".

De **Voorzitter**: Door den heer Deckers wordt in het laatste nendement (Stuk n°. 12), voorgesteld door hem en negen dere leden, mede namens dezen de volgende wijziging aan-

(Voorzitter e. a.)

gebracht: tusschen de woorden „kan" en „slechts" wordt ingevoegd: „door de Centrale Commissie".

Het amendement van den heer Deckers c.s. (Stuk n°. 12) is voorgesteld door tien leden en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De amendementen van den heer Deckers, voorkomende op Stuk n°. 9 (I en II) worden ondersteund door de heeren Stulemeijer, Smeenk, van Rijzewijk en Engels, en maken mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! In verband met de verwerping van mijn amendement op artikel 14, trek ik, mede namens mijn medevoorsteller, dit amendement in.

Aangezien het amendement van de heeren Boon en Visser van IJzendoorn (Stuk n°. 17, II) door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Ter Hall**: Mijnheer de Voorzitter! Het was mijn bedoeling om bij artikel 23 het woord te voeren, maar ik ben u dankbaar, dat u mij nu daartoe in de gelegenheid stelt.

Het gaat om de strafbepaling.

Er is zoo straks door mij aangetoond, hoe moeilijk het wordt voor den exploitant om zich er van te overtuigen of een overtreding plaats vindt. Als nu door den exploitant alles is gedaan, wat men in een dergelijk geval heeft te doen, is hij dan nog strafbaar? Pleegt hij dan nog de overtreding?

Mijnheer de Voorzitter! Men heeft er over gesproken de kinderen, die den bepaalden leeftijd nog niet hadden bereikt, onder geleide binnen te laten en den geleider strafbaar te stellen. Dat is niet verder in overweging genomen. Wanneer gaat de exploitant, degene, die de overtreding pleegt, vrij uit?

Ik heb Utrecht tot voorbeeld gesteld en zou den Minister in overweging willen geven — ik hoop, dat hij mij niet van pedanterie zal beschuldigen — om bij maatregel van bestuur te kunnen doen uitmaken, dat ieder exploitant bij de cassa, wanneer de kaartjes genomen worden, een lijst, een register legt en wanneer hij dan iemand vraagt, of deze den gevorderden leeftijd bereikt heeft en hij antwoordt daarop: „ja", maar er wordt aan de waarheid getwijfeld, dat hij dan mag eischen naam en geboortedag in het register te schrijven, opdat naderhand kan worden onderzocht, of hij al dan niet opzettelijk een leugen heeft gezegd.

In elk geval vind ik het gevaarlijk in deze wet te laten staan, dat men straf kan oploopen, niettegenstaande men alles gedaan heeft om zich daartegen te vrijwaren.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Namens onze fractie is omtrent het beginsel, dat in dit artikel is vervat, dit standpunt ingenomen bij monde van den heer Vliegen, dat wij zijn tegen keuring voor volwassenen, maar niet tegen keuring voor de jeugd. Die spreker heeft dit zoo ver uitgewerkt, dat hij zelfs te verstaan gaf, dat, wanneer men de leeftijdsgrens voor de jeugd hooger wilde stellen dan 18 jaar en tot de meerderjarigheidsgrens daarbij zou willen gaan, dit bij ons geen principieel bezwaar zou ontmoeten.

Dit standpunt voor oogen houdende, behoef ik niet uit te weiden over de motieven, waarom wij het amendement van den heer Ter Hall, die den leeftijd van 14 wil veranderen in 12 en dien van 18 in 16, niet kunnen steunen. Het beweegt zich toch in tegenovergestelde richting als waarin wij willen gaan.

Van een ander karakter zijn de amendementen van den heer Tilanus en van mejuffrouw van Dorp, waarvan het eerste beoogt een absoluut verbod van het bioscoopbezoek tot 16 jaar en het tweede een absoluut verbod tot 18 jaar.

Deze amendementen zijn door ons getoetst aan het beginsel, dat aan de wet zelf ten grondslag ligt. De wet gaat er niet van uit om zekere dwangmaatregelen op te leggen

(Kleerekoper.)

aan de bezoekers van de bioscoop, groot of klein, maar om een zekere keuring en schifting toe te passen van hetgeen aan de grootere en kleinere bezoekers zal worden voortgezet. Het beginsel om in de wet te schrijven — uitgaande van een keuring van de films —, dat jongens en meisjes onder de 18 jaar niet worden toegelaten zelfs tot uitsluitend goedgekeurde films, is gansch een ander als dat waarvan deze wet uitgaat.

Daarbij komt, dat het mij een weinig verbaast, dat voor de vrijheid van de ouders, om zelf te beschikken over den gang hunner kinderen — een vrijheid, waarvoor van dien kant altijd met zooveel kracht is opgekomen — in die amendementen geenerlei plaats wordt ingeruimd en dat zelfs, wanneer een keuring van films heeft plaats gehad op toelaatbaarheid en geschiktheid, dan nog de wetgever tot de ouders zou moeten zeggen: zelfs voor de kinderen geschikt of toelaatbaar gevonden films mogen die kinderen niet zien.

Wij wenschen vast te houden aan keuring van films en willen niet verbodsbepalingen voor groote of kleine bezoekers van bioscopen, en ook deze amendementen behooren dus niet tot die, welke door ons aanvaard kunnen worden.

Een ander principe heeft de heer Deckers ter sprake gebracht. Hij heeft in zijn amendement de vraag opgeworpen, of de splitsing tusschen geschikte films voor kinderen tot 14 jaar en toelaatbare films voor kinderen tot 18 jaar wel een goeden grondslag heeft, en daarbij heeft hij dit in zijn voordeel, dat iedereen, die met kinderen omgaat, zal moeten beamen, dat de toelaatbare film aan veel hoogere eischen moet voldoen dan de geschikte film voor kinderen tot 14 jaar. Want een film, die kwaad kan aanrichten in de verbeelding van een jongen of meisje van 16 jaar, kan dikwijls door een kind van 12 jaar gezien worden zonder dat dit kind het vermogen heeft om datgene waar te nemen wat op een zestienjarige van invloed zou kunnen zijn.

Wanneer de heer Deckers dus die splitsing verwerpt, dan kan men de gedachte, die daaraan ten grondslag ligt, zeer wel verklaren, maar hij moet daarbij bedenken, dat de geschiktheid gestreng, maar de toelaatbaarheid nog gestrenger zal worden gekeurd.

Ik ben overtuigd, dat de centrale commissie, keurende op de toelaatbaarheid voor kinderen tot den 18-jarigen leeftijd, minstens zulk een gestrengen maatstaf zal laten gelden als keurende op de geschiktheid voor kinderen tot den 14-jarigen leeftijd.

Intusschen zou ik ten aanzien van dit amendement, waarover men zeer verschillend kan oordeelen en dat men zeer rustig kan bezien, wel eens de opinie van de Regeering willen hooren.

Nu is het zoo jammer, dat de heer Deckers zich op dit gebied niet bewegen kan zonder dadelijk te vervallen in een ander uiterste, want hij heeft ons tevens twee andere amendementen thuis gestuurd, die iedereen, die niet van huis uit dol is op alles wat censuur heet, dadelijk doen zeggen: met deze menschen is niets te beginnen, want zoodra het hek van den dam is, gaan zij alles verbieden, alles reglementeeren, en hebben zij geen oog meer voor de bewegingsvrijheid, die toch den burger toekomt.

Wij gaan een wet maken om films te keuren. Wel, zegt de heer Deckers, wij moeten daarin ook opnemen een toezicht op den explicateur, die bij het vertoonen van de film redevoeringen houdt. Wanneer er werd ingesteld verplichte openbaarheid van alle redevoeringen, politieke en andere, en dan censuur, dan zou veel kwaads onderdrukt worden, dat nu in de beslotenheid de contrôle van de openbare moraliteit ontsnapt. Dat is zonder twijfel waar. Ik wil wel zeggen: ik ben zelden in de bioscoop geweest, maar ik vind dien explicateur verreweg het amusantste. De beeldspraak en de redeneering van dien man zijn ongetwijfeld het origineelste, dat men in de echte bioscoop te hooren krijgt. Nu wil ik er op wijzen, dat, als men het wetsontwerp leest — en de heer Deckers heeft het toch gelezen —, men in art. 6 vindt, dat aan den houder van de vergunning tot het geven in het openbaar van bioscoopvoorstellingen de eisch is gesteld, dat hij de exploitatie van zijn bedrijf niet zal laten geschieden in strijd met de goede zeden en de openbare orde. Dus diegene, die hem de vergunning geeft op grond van de toezegging, dat hij van de vergunning zal gebruik maken alleen overeenkomstig de openbare orde en de goede zeden en die hem de vergunning zal kunnen afnemen, als hij zich daaraan niet houdt, die kan toch, dunkt mij, er waarachtig wel voor waken, dat er geen explicateur komt, die zulke verschrikkelijke dingen zou zeggen, waardoor onze ziel verdorven zou worden. Met zulke redeneeringen bederft men het beste pleit. Hetzelfde geldt voor het een-vierde en het drie-vierde..

De heer Deckers vervalt in deze redeneering: Het zal voorkomen, dat ik een bepaalde film niet verdragen kan, dan moet ik tot de plenumzitting van de centrale commissie doordringen en een vierde van de leden dier commissie op mijn hand zien te krijgen; heb ik dat gedaan, dan kan ik er gerust op zijn, dat de film veroordeeld zal worden. Daarin zit de gedachte, dat de filmkeuring niet geschiedt naar de vraag, of de film *Schund* is of niet, maar naar de geestesrichting, welke daarin tot uiting zou kunnen komen.

Als dus bij den heer Deckers zijn geweten begint te spreken, ook als de leden der centrale commissie 'n meerderheid geen bezwaar hebben, en er komen daarin toch fatsoenlijke menschen, deskundigen ...... Ik hoor den Minister zeggen, dat de heer Deckers nog niet op de nominatie staat voor dat ambt, maar dat zal wel zijn, omdat deze nog niet geambieerd heeft om in die commissie te worden opgenomen. Maar ongetwijfeld zal de denkrichting, waaraan deze geachte afgevaardigde uiting geeft, wel in die commissie zijn vertegenwoordigd. Wij krijgen dan de quaestie: Eer en Deugd keurt en de subcommissie uit de centrale commissie keuren ook en wanneer dan het oordeel van deze beide commissies niet hetzelfde is, dan moet ik — zoo zegt de heer Deckers — trachten een vierde deel van de leden der centrale commissie op mijn hand te krijgen ......

De heer **Deckers**: Ik heb Eer en Deugd niet genoemd.

De heer **Kleerekoper**: Neen, maar ik noem het; gij bedoelt dat ge voor uw overtuiging moet vechten tot het uiterste waar uw overtuiging afwijkt van die der gewone fatsoenlijke menschen, van de paedagogen, die in de meerderheid zijn.

De voorstellen van den heer Deckers zijn dus volkomen willekeurig. Er komt bij, dat de heer Deckers daarbij sprak over de subcommissies en de centrale commissie, alsof hij daarbij wettelijke onderscheidingen had.

Intusschen, ook in dit deel van het debat is de kroon weggedragen door mejuffrouw van Dorp, die zoover is gegaan van te zeggen: als ik moet kiezen, heb ik een kind nog liever in de kroeg dan in de bioscoop. Er is één reden, waarom ik die geachte spreekster die uitspraak niet zoo kwalijk neem, en die reden is deze, dat ik van het eerste oogenblik, dat die geachte spreekster deze Kamer betrad, van haar den indruk heb gekregen, dat zij behoort tot die personen, die altijd gedoemd zijn te zoeken naar uiterste uitspraken, die in het algemeen zelfs niet door leiders van richtingen, welke haar nabij staan, worden gedeeld en voor wie de behoefte, om uiterst gedurfde stellingen te opperen, steeds buitengewoon krachtig spreekt.

Intusschen moet ik daaraan toevoegen, dat het mij zeer heeft getroffen, dat wij andermaal het rapport-Overmeer in deze discussie hebben teruggekregen. Ik kom er tegen op, dat men het tracht voor te stellen, alsof een ambtenaar van de reclasseering, die in een Staatscommissie adviseert, precies dezelfde omzichtigheid zou moeten betrachten bij het kiezen van zijn woorden als van een Volksvertegenwoordiger mag worden geëischt, die hier in het openbaar spreekt. Maar zelfs dat criterium heeft mejuffrouw van Dorp losgelaten. De heer Overmeer heeft voor de Staatscommissie gezegd: ach, in Haarlem is het al zoo erg, daar zijn *bijna* geen eerlijke loopjongens meer. Ieder zal toegeven, dat het woordje „bijna" hier niet is te beschouwen als een kleine nuance, maar volgens de Hollandsche spreekwijze beteekent het is heel erg bij ons. Mejuffrouw van Dorp heeft dat woordje „bijna" weggelaten en heeft bovendien dat oordeel tot het hare gemaakt. Zij heeft niet volstaan met het oordeel

50ste VERGADERING. — 20 FEBRUARI 1923.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

leerekoper e. a.)

n dien ambtenaar voor te lezen, maar heeft dat oordeel tot t hare gemaakt, omdat zij in Haarlem woont en eigen varingen heeft.

Nu zal ik u zeggen, Mijnheer de Voorzitter, waarom ik ;t verwacht, dat uw hamer mij bemoeilijken zal, als ik arop nogmaals terugkom. Omdat, als men hier de eer en u goeden naam van zijn medeburgers te na komt, auto-.tisch de hand van den Voorzitter naar den hamer grijpt ı te waarschuwen, dat niemand mag worden beleedigd, ə zich hier niet verweren kan. Ik weet niet, of die moraal or mejuffrouw van Dorp pas begint bij hoogwaardigheid-kleeders, bij menschen, die een bepaalden rang bekleeden een ambtsgewaad dragen, zoodat men hen niet mag aan-ıden in hun eer en goeden naam, voordat een eereraad n heeft schuldig bevonden. Maar in het gewone fatsoen, t in de samenleving geldt, blijft men te eerder van iemand naarmate die weerloozer en kleiner is. En wie als vertegen-ordiger van het volk spreekt over kinderen, die nog niet ıs aan een eigenlijke beroepskeuze zijn toegekomen, die ;t eens zijn op een ambachtsschool, maar vervallen tot het t beroep van loopjongen ......

De heer **van Gijn**: Wat een successtuk!

De heer **Kleerekoper**: Het spijt mij, dat de heer van Gijn verontwaardiging over zulk een uiting alleen verklaren n uit de zucht naar succes, maar dan wil ik wel zeggen, t het lot van die arbeiderskinderen droevig genoeg is en j de uitspraak van mejuffrouw van Dorp niet noodig heb-n om er hier met vrucht over te kunnen spreken.

De heer **van Gijn**: Uw partij doet zeker nooit aan genera-eeren.

De heer **Kleerekoper**: Moet u nu nog in dit geval tegen s zeggen, dat wij generaliseeren?

De **Voorzitter**: Ik zou den heer Kleerekoper willen ver-eken, die Haarlemsche jongens nu maar te laten loopen.

De heer **Kleerekoper**: Ik zal gaarne aan dat verzoek vol-en, maar moet er toch op wijzen, dat mejuffrouw van Dorp merkt, dat die jongens alleen maar los kunnen loopen, niet ıdat zij fatsoenlijk genoeg zijn, maar omdat men niet in ıat is hen voor den strafrechter te brengen, daar die oneer-kheden niet worden vervolgd, omdat het van die kleine eerlijkheden zijn, waarvoor men met de justitie niet in aan-king komt.

En nu vraag ik: waarom kan dat niet worden herroepen? ə heer van Gijn mag onze verontwaardiging toeschrijven n de behoefte om daarmede succes te oogsten, maar alle len van mijn partij kennen in hun omgeving voortreffelijke meraden, die hun kinderen tot zulk een beroep zien ver-llen door de maatschappelijke noodzakelijkheid, maar die :h genoeg politieke ontwikkeling hebben om de verslagen n de Tweede Kamer te volgen. En ik vraag, of het oirbaar dat deze menschen uit de couranten moeten lezen, dat nand op de kinderen uit één stad — en mejuffrouw van orp zeide vanmiddag: het is mijn eigen ervaring — op die jze een stempel van minderwaardigheid drukt. Daartegen m ik op op de meest ernstige wijze, waarmede wij ons het ; van die klasse aantrekken, en dat gij daarom lacht, mijn-er van Gijn, verraadt dat zelfde cynisme, waardoor gij een lden belangrijker vindt dan een mensch.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vrees den druk te maken ook iets te willen zeggen over iets, dat al noegzaam is besproken, maar het is niet onmogelijk, dat tgeen ik zal zeggen weer een andere uitwerking zal hebben. herinner er aan, dat de opmerking van mejuffrouw van orp het eerst door mij scherp werd aangetast. Nu kan men ıgen, gelijk u gedaan hebt, Mijnheer de Voorzitter: laat ə Haarlemsche loopjongens loopen. Dat doen zij ook wel ıder onze aanbeveling. Maar er zit nog een andere kant

(Gerhard.)

aan deze zaak. Mejuffrouw van Dorp bepleitte de schadelijkheid van de bioscoop door te wijzen op de lichtzinnigheid die daardoor gewekt wordt; zij verklaarde zelf tweemalen in de bioscoop te zijn geweest. Die tweemalen schijnen nog te veel te zijn geweest, want die schadelijkheid van de bioscoop in den vorm van een lichtzinnig oordeel is wel zeer duidelijk door haar gedemonstreerd. Men mag niet onderschatten de eigenaardige uitwerking die onvoorzichtige uitspraken in de Kamer kunnen hebben. Juist de omstandigheid, dat ik in Haarlem woon, heeft mij in de gelegenheid gesteld, eens na te gaan, welken indruk deze uitspraak in de Kamer daar gemaakt heeft. En men moet dat niet onderschatten. Hier is gezegd op gezag van een uitspraak in de Staatscommissie, dat er in Haarlem geen eerlijke loopjongens meer waren; mejuffrouw van Dorp heeft getracht, dit goed te maken door te zeggen, dat zij het woord „bijna" had vergeten, hoewel zij het euvel uit eigen ondervinding wist; maar dat alles laat ik nu loopen. Als zij echter met zooveel emphase meedeelt, dat men tot die ongunstige resultaten komt zoodra men met het strafrecht in aanraking komt, wijs ik er op, dat een eerste eisch is, dat men dan buitengewoon zorgvuldig de getuigenissen moet wegen. In het rapport van de Staatscommissie treffen twee dingen. Ten eerste, dat de commissie zelf al zeer weinig gewicht aan dergelijke uitspraken heeft gehecht; zij zegt alleen, dat wel gebleken is, dat de bioscoop een schadelijke uitwerking kan hebben en dat daarom pogingen moeten worden aangewend om dat gevaar te bestrijden. Zij heeft daartoe inlichtingen ingewonnen bij een zestig- of zeventigtal deskundigen: burgemeesters, maar vooral commissarissen van politie en inspecteurs van politie en ambtenaren van reclasseeringsraden.

De uitspraken van al deze deskundigen ten aanzien van de verschillende gevaren, die zich kunnen voordoen, heb ik voor mij. Ik wensch er nu toch op te wijzen, dat het overgroote deel van die deskundigen, bijna zonder uitzondering, verklaart: ons zijn geen gevallen bekend, ons zijn zeer weinig gevallen bekend, met zekerheid weten wij niets te getuigen, wij vermoeden alleen, dat er gevaren zijn, en dat tusschen al die uitspraken alleen staan die van den commissaris van politie te Haarlem en van den ambtenaar van den reclasseeringsraad te Haarlem met zoo vervaarlijke beslistheid. Die beiden weten het precies, terwijl alle andere deskundigen verklaren, dat zij met zekerheid heel weinig weten. Ik zeg niet, dat Haarlem ongunstig is ten gevolge van de nabijheid van Bloemendaal, ik constateer alleen, dat onder al die deskundigen alleen die uit Haarlem meenen te mogen verklaren, dat eigenlijk alle misdaden moeten worden toegeschreven aan den invloed van de bioscoop. Wat heeft nu die mijnheer Overmeer gezegd? Als men dat verslag leest, rilt men, want dan zou er geen enkel rechtschapen mensch meer zijn in de geheele wereld. Er wordt niet alleen gesproken van oneerlijke loopjongens, maar als men dat leest, zouden zoowat alle meisjes op weg zijn om prostituée te worden. Dat alles staat in dat rapport, en dat staat vlak naast een ander rapport, dat van den heer Klootsema, den bekenden directeur van een opvoedingsinstituut, die daarover ook mededeelingen doet. Ik wil die ook even voorlezen, nu mejuffrouw van Dorp aan andere uitlatingen zoo buitengewoon groote beteekenis heeft gehecht. De heer Klootsema deelt mede, maar ik waarschuw al dadelijk tegen al te haastige conclusies, dat van de 133 verpleegden, die werden opgenomen in het laatste halfjaar, 3 de bioscoop meer dan éénmaal per dag bezochten, 18 alle dagen éénmaal, 22 eenige malen per week, en nu komen de groote getallen, 37 éénmaal per week, 17 zelden en 36 in het geheel niet. Als ik concludeeren zou op de wijze, zooals mejuffrouw van Dorp gewoon schijnt te zijn, zou ik tot de conclusie moeten komen: sticht in 's Hemels naam zoo veel mogelijk bioscopen, want het grootste deel der gedetineerden is voortgekomen uit hen, die de bioscoop nooit of haast nooit bezochten. Tot die conclusie kom ik niet, maar het is toch goed dit even te laten zien. Nu heeft mejuffrouw van Dorp nog eens bevestigd wat zij gezegd heeft.

Ik wensch niet te verklaren, dat dit in een of ander opzicht in verband zou staan met welk klasse-instinct ook. Maar wel wensch ik te vragen, of men er zich genoeg rekenschap van

(Gerhard c. a.)

geeft, wat het beteekent voor de volksopvoeding in het algemeen, wanneer men met een onvergelijkelijke lichtzinnigheid een dergelijke uitspraak overneemt. Men bedenke eens wat de strekking is van: er zijn geen eerlijke loopjongens in Haarlem!

Stel, dat men eens ging zeggen: er zijn geen oprechte Kamerleden! Dan zou iedereen natuurlijk op zijn achterste beenen gaan staan! Maar als de heer Overmeer eens een onderzoek zou gaan instellen, zou het niet onmogelijk zijn, dat hij wel eens dingen zou waarnemen, waaruit hij zou concludeeren, dat er menschen onder zijn, die wellicht onoprecht zijn. Zou mejuffrouw van Dorp dan ook zeggen: dus er zijn geen oprechte Kamerleden?

De verontwaardiging over die veronderstelling doet mij zeer aangenaam aan, want zij bewijst, dat er in elk geval iets waars is in hetgeen Kleerekoper zeide, dat men gemakkelijker heenstapt over een ongunstig oordeel over menschen, die in de laagte zijn, dan over menschen, die in de hoogte zijn. Ik hoop, dat men dat ook anders zal willen bekijken dan alleen van den grappigen kant. Het is inderdaad waar, dat men heel gemakkelijk ongunstig oordeelt over menschen, die niet veel in de melk te brokken hebben.

En wanneer men dit dan in verband brengt met een of andere maatschappelijke gebeurtenis, zonder zich af te vragen, welke de tallooze oorzaken zijn, die er aan kunnen medewerken, dan doet men ten aanzien van de volksopvoeding in het algemeen zeer slecht werk.

Mejuffrouw van Dorp heeft tot nu toe geen aanleiding gevonden om het te betreuren, dat zij zich heeft laten verleiden tot een wetenschappelijk gesproken zoo slecht gefundeerde uitspraak als zij gegeven heeft.

Ik heb de vrijheid genomen, de beteekenis daarvan even in het licht te stellen.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij, dat de heer Gerhard opnieuw zooveel aandacht aan het rapport van den heer Overmeer heeft gewijd. Verleden week heb ik getracht de aandacht van den heer Vliegen er op te vestigen, dat over den schadelijken invloed van het bioscoopbezoek de opinies vrijwel overeenkwamen. Het verbaast mij, dat men nu tracht, de misschien ietwat overdreven mededeelingen in het rapport-Overmeer tot zoo kleine proporties terug te brengen, alsof van gevaar geen sprake meer is. Wanneer men het rapport van de Staatscommissie op blz. 29 opslaat, dan ziet men onder het hoofd:

„Bioscoopbezoek motief voor misdrijf:
8°. Directeur tuchtschool voor jongens te Velsen. Aantal gevallen ontzettend groot.
9°. Assistent ambtenaar kinderwetten te Leiden. Vele gevallen; opbrengst van het gestolene besteed voor sigaretten en bioscoop.
12°. Commissaris van politie te Amersfoort.
Diefstal van groote partij boeken ten nadeele van een jeugdvereeniging, gepleegd door jongelui uit goeden stand met het doel geld voor bioscoop te krijgen.
13°. Commissaris van politie te Alkmaar. Verschillende gevallen."

Zoo kunnen wij pagina na pagina aflezen.

En nu moet ik er mijn verbazing over uitspreken, dat zij, die dat gelezen hebben, nu zeggen: zoolang de aanwijsbaarheid met uittreksel uit geboorteregister, met gezegelde en beëedigde verklaring niet aangebracht kan worden van geval voor geval, behoeven wij ons daaraan niet te storen.

Het blijkt, dat ook juist in de kringen van die menschen, die zich met deze zaak bezighouden, in het algemeen de overtuiging heerscht, dat, hoewel men de bioscoop als zoodanig wenscht te waardeeren, er toch onmiskenbare gevaren aan verbonden zijn, en dat het de taak van den wetgever is, zoo mogelijk die gevaren te keeren.

Wat nu de amendementen op dit artikel betreft, kan ik niet anders zeggen, dan dat dit artikel, zooals het door de Regeering is voorgesteld, ernstige moeilijkheden medebrengt. Het derde en vierde lid bedoelen het onderscheid te maken tusschen openbare bioscoopvoorstellingen, voor kinderen jonger dan 14 jaar ongeschikt, en voor jeugdige persone tusschen 14 en 18 jaar toelaatbaar.

(van der Molen c. a.)

Wanneer wij ons nu rekenschap geven van het subtiel onderscheid, dat er gemaakt moet worden voor die rubricee ring, dan moet ik eerlijk zeggen, dat ik hier voor de Rijks keuringscommissie groote moeilijkheden zie. Het onderschei tusschen hetgeen ongeschikt is voor kinderen beneden de 1 jaar en wat toelaatbaar is voor jeugdige personen tussche de 14 en 18 jaar, is een rubriceering, die theoretisch juist en omschreven kan worden, maar waarbij in de practij groote moeilijkheden zullen voorkomen. Het is, dunkt mij zeer moeilijk om dat paedagogisch onderscheid van die leei tijden te doen uitkomen bij bepaalde films.

Ik neig er eerder toe, mede te gaan met het denkbeeld va den heer Deckers om dien leeftijd van 14 jaar hier te late wegvallen en eenvoudig de grens te stellen: boven of benede 18 jaar.

Dit maakt, dat ik niet kan medegaan met het amendemen van den heer Tilanus. Dit is voor 3/4 overbodig geworden Het eerste, tweede en vierde lid kunnen wegvallen, omdo zijn oorspronkelijk amendement bedoelde een afzonderlij artikel ten vervolge op hetgeen hij eerst voorstelde bij art. 14 Maar de quintessence van dat amendement zit in het derd lid, waar de heer Tilanus de openbare bioscoop absoluut wi verbieden voor kinderen beneden de 16 jaar.

Ik acht, wanneer ook voor deze films een behoorlijke keu ring mogelijk is, het niet noodig dat een absoluut verbo wordt ingediend. Daarom kan ik nog minder medegaan me het door mejuffrouw van Dorp gewenschte absolute verbo tot 18 jaar.

Maar met het oog op de practijk, met het oog op de moge lijkheid om een eerlijk, afdoend oordeel te kunnen vormen geloof ik, dat het alle aanbeveling verdient om een leeftijds grens als scheiding te nemen, en dus de films te keuren voo toelating beneden de 18 jaar.

Het amendement van den heer Deckers, voor zoover he bedoelt het ingrijpen in de wijze waarop een film ten slott wordt afgekeurd door de Rijkscommissie, acht ik niet juist In het 2de lid van art. 14 wordt reeds voorgesteld bij alge meenen maatregel van bestuur de taak en de werkwijze va de centrale commissie te regelen.

Ik geloof, dat bij deze moeilijke materie het wel het mees gewenscht is om die taak en werkwijze zooveel mogelijk t doen aansluiten bij de tot dusver gevolgde praktijk en nie van te voren hier vast te leggen op welke wijze een bepaald beslissing genomen moet worden. Ik hoop dan ook, dat d heer Deckers reden kan vinden om dat laatste amendemen niet aan een stemming der Kamer te onderwerpen.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou met ee enkel woord willen steunen de amendementen, die door me van Dorp op dit en het volgende artikel zijn ingediend.

Het ontwerp, dat hier voor ons ligt, zou voor velen mee aantrekkelijk worden, indien er kwam een absoluut verbo voor kinderen beneden de achttien jaar, een verbod, dat i enkele gemeenten, bijv. in Maastricht, reeds bestaat, zoods de onveranderde aanneming van het wetsontwerp, dat hie vóór ons ligt, in die gemeente een achteruitgang zou zijn vergeleken bij den bestaanden toestand.

Vele deskundigen zijn het er over eens, dat er moet kome een absoluut verbod voor kinderen beneden de 18 jaar. D deskundigen, die zooeven door den heer van der Molen zij geciteerd, staan ook eigenlijk op dat standpunt. Mr. d Graaf, mr. de Bie en anderen hebben met groote krach gepleit vóór het verbod voor kinderen beneden de achttie jaar.

Wie onder de arbeidersjeugd werkt, wie tracht te streve naar ontwikkeling, ziet op zijn weg twee belemmeringen: d overdreven sportwoede en het drukke bioscoopbezoek.

Wordt de toegang tot de bioscopen, uitgezonderd die waarin de vertooning wordt gegeven van films, bedoeld i artikel 1, lid 2, van dit ontwerp, aan personen beneden d achttien jaar geweigerd, dan zullen naar mijn overtuiging andere ontwikkelingsmogelijkheden een veel grootere kan krijgen en zullen die andere ontwikkelingsmogelijkheden i meerdere mate worden aangegrepen.

...n zegt men wel: wanneer wij een absoluut verbod tot ...coopbezoek hebben voor kinderen beneden de achttien ..., zullen daardoor de straat en de kroeg een grootere kans ...en om de jeugd te veroveren.

...ijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat niet. Ik geloof inder..., dat minder bioscoopbezoek de huiselijkheid zal bevor...n en ook zal bevorderen allerlei vereenigingswerk, dat nu ...r de jeugd gedaan wordt.

...vendien brengt mij tot het absoluut verbod van bioscoop...ek de moeilijkheid, die ook blijft, wanneer het amende...t van den heer Deckers wordt aangenomen. Ik erken, dat ...een verbetering is, maar de keuring op „geschiktheid" ...o uiterst moeilijk, dat het mij voorkomt, dat het het beste ...m te geraken tot een absoluut verbod voor kinderen ...den de achttien jaar.

... dezen gedachtengang zullen vereenigingen en onderwijs...htingen, alsmede patronaten, in meerdere mate gebruik ...en van vertooningen van films, bedoeld in dit ontwerp ...wet, die betrekking hebben op het gebied van het onder..., landbouw en bedrijven.

...p deze gronden meen ik inderdaad, dat het amendement ...mej. van Dorp, dat een absoluut verbod voor kinderen ...den de achttien jaar bedoelt, moet aanbevolen worden.

...e heer **Engels**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij ont...en van besprekingen van de vele op dit artikel inge...de amendementen, en alleen de aandacht vestigen op het ...ndement, dat door mejuffrouw van Dorp is ingediend. ... behoort ongetwijfeld tot de meest belangrijke van de ...te serie, welke ter verbetering of ter aanvulling van het ...erp zijn ingediend.

...ijnheer de Voorzitter! Het beoogt het radicale verbod, ...bezoek van openbare bioscoopvoorstellingen voor alle ...onen beneden den leeftijd van 18 jaren mogelijk te ...en.

...nder mij te scharen aan de zijde van hen, die van oordeel ... dat de bioscoop in zich een kwaad is, dat met alle ge...ste middelen dient te worden bestreden en onmogelijk ...aakt, of te wanhopen aan de resultaten van een behoor... keuring, welke de bioscoop in het algemeen kunnen ...en tot een instelling, die zonder groot bezwaar door vol...enen en zelfs door de jeugd kan worden bezocht, meen ik ..., dat voor dit amendement, dat den weg opent naar een ...w art. 16, wel wat valt te zeggen. Maar dan gedeeltelijk ...ndere gronden dan aangegeven door mejuffrouw van ...

...j de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp ...t mejuffrouw van Dorp zich beroepen op haar ervaringen ...id der vereeniging Pro Juventute. Zij heeft zich verder ...esloten bij de uitspraak van deskundigen, dat de bioscoop ...hantasie prikkelt en daarmede tuchteloosheid, avontuur... en misdadige neigingen en zedeloosheid opwekt.

... heeft zich verder beroepen op den ambtenaar voor de ...erbescherming te Delft, die verklaart, dat de kinder...coop is een lawaaiende bende, dat er hard gerookt en ...reeuwd wordt en dat zij verwilderend werkt.

...reekster was verder van oordeel, dat keuring van films ... kinderen van verschillende leeftijden, 14 en 18 jaar, ...gelijk is, nog afgescheiden daarvan, dat kinderen van 14, ...6, 17 en 18 jaar allen weer van aard, karakter en aanleg ...hillen. Deze overwegingen brachten haar tot haar ...stel: absoluut verbod van bioscoopbezoek tot den 18-jari... leeftijd. Geldt dit voor de bioscoop, zooals ze op heden ...f vroeger was?

...t deze vraag bestaat wel eenige aanleiding. Het is toch ... te ontkennen, dat de plaatselijke keuringscommissies wel ... eenig resultaat hebben gewerkt. De ergste excessen wor... ook nu reeds geweerd. En dat men daarbij niet in de ...e plaats moet denken aan den invloed van clericale zeden...ters, blijkt uit een hors d'oeuvre in de *Maasbode* van 18 ...uari, ochtendblad. Daarin schrijft, als ik me niet vergis, ...r Hyacinth Hermans o.a. het volgende:

„En nu kom ik met een stukje ervaring.

Ik heb meer dan tien jaren in de gemeentelijke bioscoopcommissie van Rotterdam zitting, ik tel er mede tot de oudste leden. Ik heb er altijd met menschen van verschillende levensrichting aangenaam samengewerkt, maar toch zou ik dikwijls in mijn baard hebben gelachen, als ik er een rijk was geweest.

Krachtens mijn ambt en levenspositie mocht ik wel gelden als de verpersoonlijking van het clericalisme en toch kwam ik telkens tot de curieuze bevinding — welke ook de bioscoop-exploitanten constateerden —, dat de commissieleden, die de ideeën van den Vrijheidsbond het dichtst nabij stonden, of minstens de liberale idee van geestelijke vrijheid principieel aanhingen, een veel zwaarder maatstaf voor keuring aanlegden dan ik.

Meer nog, tot mijn verrassing en levensverrijking kwam ik in den loop der jaren tot de bevinding, dat juist de liberale leden onder ons telkens weer practisch tot een vorm van censuur kwamen, welken zij theoretisch en principieel eigenlijk niet konden voorstaan.

Om nog een enkel recent voorbeeld te noemen, geen enkele clericale burgemeester in het Zuiden heeft in de filmwereld zooveel stof opgejaagd als juist de liberale heer Simon Stokvis in Amsterdam."

Wanneer vroeger door leden der rechterzijde, ook in deze Kamer, aanmerkingen zijn gemaakt op zedenkwetsende boeken en uitstallingen, en wanneer daartegen maatregelen werden gevraagd, dan heeft men aan de overzijde wel eens bedenkelijk het hoofd geschud over den moreelen toestand van deze rechtsche zedenmeesters. „Dem Reinen ist alles rein" heette het dan, en wie zich aan de realiteit van het leven in die mate stoot, die deugt eigenlijk zelf niet.

Wanneer men nu in aanmerking neemt de snel opgewekte verontwaardiging en de buitengewoon strenge eischen, welke de vrijzinnige leden der plaatselijke keuringscommissie te Rotterdam aan het keuringsmateriaal stellen, dan mag men toch wel even vragen hoe bedenkelijk het er in de zielen van deze heeren moet uitzien. Indien ten minste aangenomen moet worden, dat het verfijnd natuurlijk zedelijkheids- en schaamtegevoel van den door godsdienst en beschaving boven het peil van den wilde verheven mensch als iets minderwaardigs moet worden beschouwd.

Intusschen komt pater Hyacinth Hermans, in tegenstelling met de Regeering, welke keuring voor drie groepen wil, tot de conclusie, dat afzonderlijke keuring voor twee leeftijden voldoende geacht kan worden. De eerste leeftijdsgrens zal dan wel getrokken moeten worden bij den 18-jarigen leeftijd.

Laat ons nu aannemen, dat dit werkelijkheid wordt. Dat er twee soorten films komen, zeer streng gekeurde tot 18 jaren, en de soort, welke de heer Dresselhuys aanduidde als zoo zoo, la la, iets beter of erger. En dat de laatste soort voor alle personen beneden 18 jaren wordt verboden.

Wat kan daarvan dan het practische gevolg zijn?

Ten eerste, dat de bioscopen haar voorstellingen zullen moeten inrichten naar tweeërlei maatstaf, of dat anders een groot aantal bezoekers zal moeten worden uitgesloten. Dus verschillende bioscoopavonden, met misschien half bezette zalen.

De vraag rijst dan: is de exploitatie van een bioscoop dan nog loonend? En zoo niet, zal men dan niet nog meer dan thans reeds het geval is, overgaan tot het systeem half cabaret, half bioscoop?

Vervolgens: zal een bijeenbrengen van uitsluitend jeugdige personen, jongens en meisjes, in donkere localiteiten, zonder de min of meer remmende aanwezigheid van ouderen of ouders, niet erger zijn dan het weren der zoo zoo, la la-films? Zal men geen rendez-vousplaatsen in het leven geroepen hebben voor een deel der jeugd, dat juist op dezen leeftijd de grootste behoefte heeft aan ouderlijke of leermeesterlijke contrôle?

De puberteitsjaren worden toch algemeen erkend als de meest gevaarlijke periode in het leven der jeugd.

Deze gedachten plaatsen mij sceptisch tegen over speciale jeugdvoorstellingen, zij het met streng gekeurde films. En zij doen mij de vraag stellen: is algeheel verbod van bioscoopbezoek tot 18-jarigen leeftijd niet meer aan te bevelen?

(Engels.)

De heer Smeenk en, naar ik meen, ook de heer Tilanus, hebben zich daarvoor reeds beslist uitgesproken.

De heer Smeenk heeft daarbij eenige argumenten te berde gebracht, welke de overweging ten volle waard zijn. Hij wees nl. op het feit, dat de bioscoop en ook de sport in het algemeen zooveel, veel te veel, beslag legt op den vrijen tijd van jeugdige arbeiders, vooral in de steden. Dat dit de volksontwikkeling in den weg staat. en een groote belemmering vormt voor den arbeid van hen, die zich bezighouden met de geestelijke ontwikkeling van jeugdige arbeiders.

Met pater Hyacinth Hermans zeg ik, dat wij Katholieken de jeugd haar vreugde gunnen, ook zelfs van een bioscoopvoorstelling. Maar ik vraag mij toch af, of hier niet is een teveel. In de week 's avonds de bioscoop, straks speciaal voor haar ingericht, en 's Zondags het voetbalveld. Het voetbalveld, dat ook al in het teeken der verwildering is aangeland. Waar men elkaar den laatsten tijd herhaaldelijk met stokken en messen is te lijf gegaan, waar de spelers elkaar tegen den grond stompen en waar het publiek met geweldmiddelen tusschenbeide komt.

Wat komt er op deze wijze van de jeugd terecht? Algemeen is de klacht over gebrek aan belangstelling in het vak- en nijverheidsonderwijs, algemeen de klacht over het matig bezoek van de zg. volksuniversiteiten; algemeen was vroeger de klacht over de ontheiliging van den Zondag.

Groot is nog steeds de klacht onder de leiders der vakbeweging, dat de aankomende arbeiders niet de minste belangstelling toonen voor de organisatie, dat machtige middel, waaraan wij toch zooveel te danken hebben in zake de opheffing van geheel den arbeidenden stand. Groot is ook nog steeds de klacht van hen, die zich bezighouden met het jeugdwerk, patronaten en dergelijke, dat men als het ware vechten moet om de jongens en meisjes bij elkaar te houden, om ze niet te doen ondergaan in den roes van allerlei vermakelijkheden.

En dat in een tijd als dezen, nu aan alle maatschappelijke klassen de hoogste eischen gesteld worden tot reconstructie van een door oorlog en revolutie naar het failliet gevoerde samenleving.

Ieder die er van overtuigd is, dat bij deze reconstructie de medewerking van arbeiders een onmisbare factor is, die dus erkent, dat doelbewuste arbeid, gedragen door hooger geestelijk motief, ja door een zeker idealisme, de stuwkracht zal moeten zijn naar een betere toekomst, die zal ook moeten erkennen, dat de breede rangen der jeugdige arbeiders een andere opvoeding noodig hebben dan bioscoop en voetbalveld vermogen te geven.

De jeugd van het heden zijn de volwassenen van morgen. De volwassenen van morgen zijn de erfgenamen van den arbeid en de idealen van hen, die het beste van hun leven gegeven hebben, om te bereiken datgene wat nu bereikt is. Nieuwe idealen dragen zij over aan het nageslacht, idealen van hooger geestelijk leven, idealen ook van geheel veranderde verhoudingen in het maatschappelijke en economische leven.

(Engels c. a.)

Allen die weten, die ondervonden hebben, wat moeite inspanning het kost, er aan mede te werken, om de sam leving ook maar één stap vooruit te brengen, zij maken z over de toekomst geen illusiën. Ook in de toekomst zal gro lichamelijke en geestelijke energie gevraagd worden van al die werken, hetzij met het hoofd, hetzij met de handen.

Zoo men dat inzicht de jonge arbeiderswereld niet bijbr gen kan, kan men de idealen van medezeggenschap en drijfsorganisatie, en nog veel meer die der socialisatie, v onherroepelijk prijsgeven. Want al die idealen eischen on wijsbaar de algeheele toewijding en de meest ernstige me werking der geheele arbeidersklasse.

Wil ik nu de bioscoop als zoodanig voor de jeugd sluit en haar elk begrip van het wezen en de beteekenis de inderdaad schoone vinding onthouden?

Mijnheer de Voorzitter! Ik denk er niet aan.

Het eenige wat ik wil is dit, de bioscoop dienstbaar mal aan de waarachtige volksontwikkeling, door de bioscoop, v zoover de jeugd betreft, te ontrukken aan de sfeer van uitsluitend vermaak en ze over te brengen naar de jeu organisatie, als een machtig hulpmiddel bij de volksontw keling. En ook als een attractiemiddel, dat de jeugd in organisatie haalt en dat haar op gezette tijden ook verm en geestelijke ontspanning brengt.

Om dat te bereiken, schijnt mij evenwel een verbod openbaar bioscoopbezoek minstens tot den 18-jarigen leeft vrijwel noodzakelijk.

In den strijd tegen de bioscoop heeft de jeugdorganisa het tot op heden in menig opzicht moeten afleggen. De v lokking was voor de jeugd sterker dan haar weerstandsv mogen.

Wat de sport betreft, heeft de Katholieke jeugdleiding zi reeds van den voetbal meester gemaakt, om zoodoende l spel in goede banen te brengen en van excessen te zuivere

Ik hoop van harte, dat ook de bioscoop in een middel t goede zal verkeeren in de handen van hen, die liefde hebb voor de hoop van het vaderland en toekomst van ons vol

Tenzij duidelijk worde aangetoond, dat ook zonder e beslist verbod in den aangegeven zin. het door mij beoog doel kan worden bereikt, ben ik vooralsnog van plan mi stem aan dit amendement niet te onthouden.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binne landsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De verschillen amendementen bewijzen, dat wij genaderd zijn tot een ar kel, dat, zoo het niet het belangrijkste is van dit wetsontwer toch tot de belangrijkste er van behoort. Indien ik mij ni vergis, is het daarom ook uw bedoeling nu niet langer do te gaan, maar mij in de gelegenheid te stellen morgen mij rede te vervolgen.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd tot den volge den dag en de vergadering gesloten.

51ste VERGADERING. — 21 FEBRUARI 1923.

Med. ingek. stukken. — Verslag uitgebr. over w.o. — Hernieuwd onderzoek w.o. — Verzending w.o. naar Bijz. Comm.

51ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 21 FEBRUARI 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Besluit genomen tot het houden van een tweede onderzoek in de afdeelingen van het ontwerp van wet houdende regeling van het Algemeen vormend Middelbaar en Voorbereidend Hooger Onderwijs. — Mededeeling van het besluit der Centrale Afdeeling, om het ontwerp van wet houdende bepaling omtrent ruilverkaveling te verzenden naar een Bijzondere Commissie. — Benoeming der Bijzondere Commissie. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop. — Bepaling van den dag der eindstemming. — Behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot wijziging van eenige artikelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 77 leden, te weten:

de heeren Ament, van der Molen, Moerel, Smeenk, Wintermans, Michielsen, Beumer, Fleskens, Hermans, Engels, Bulten, van den Heuvel, van Vuuren, Brautigam, Deckers, Bakker, Lovink, Fruytier, Oud, van der Voort van Zijp, Visscher, van Wijnbergen, Ter Hall, Rutgers van Rozenburg, Dresselhuys, Krijger, Stulemeijer, Nolens, Schaper, Suring, Kolkman, Knigge, Schokking, van Boetzelaer van Dubbeldam, van Gijn, Bongaerts, Kuiper, Troelstra, van Rijckevorsel, van Dijk, Albarda, mejuffrouw van Dorp, de heer Heukels, mejuffrouw Groeneweg, de heeren J. ter Laan, Kleerekoper, A. Colijn, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Weitkamp, Kersten, mejuffrouw Westerman, de heeren K. ter Laan, van Rijzewijk, Rutten, van den Tempel, Tilanus, Hiemstra, Braat, de Monté ver Loren, Zijlstra, Rutgers, Marchant, van Zadelhoff, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Braambeek, Ebels, Duymaer van Twist, Juten, van Rappard, mejuffrouw Katz, de heeren Staalman, de Boer, Boon, Snoeck Henkemans, Duys,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken en Landbouw.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de volgende leden, die verhinderd zijn, de vergadering bij te wonen: van den heer Gerhard, wegens ambtsbezigheden; van de heeren Gerritzen en van der Waerden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het ontwerp van wet, houdende toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het verleenen van eene toelage ten laste van de gemeente, over elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen enz., van den voorzitter en den secretaris van het Comité van Actie, te Best;

een, van F. A. M. Denzler, te Breda, houdende verzoek het daarheen te leiden, dat hij, in verband met zijn ontslag uit den militairen dienst, voor pensioen in aanmerking worde gebracht;

een, van P. W. Sachse, gepensionneerd hoofdambtenaar 1ste klasse bij het Koloniaal Etablissement te Amsterdam, houdende verzoek te willen bevorderen, dat de door hem van af 22 Augustus 1894 tot 1 September 1907 aan den Lande bewezen diensten met pensioen worden vergolden.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissie van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Wijziging van verschillende wetten, in verband met de herziening der Hooger-onderwijswet (334);

Vereeniging van de gemeenten Renkum en Doorwerth (346);

Vereeniging van de gemeenten Genderen, Drongelen en Meeuwen (363);

Vereeniging van de gemeenten Ravenstein, Huisseling en Neerloon, Deursen en Dennenburg, en Dieden, Demen en Langel (365);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een mijnspoorweg van de Staatsmijn Hendrik naar Palenberg (Duitschland) (366).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld, voor zoover zulks niet reeds is geschied;

C. dat de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet Regeling van het Algemeen-Vormend Middelbaar en Voorbereidend Hooger Onderwijs (65) heeft voorgesteld een nieuw onderzoek van dit ontwerp van wet in de afdeelingen te doen plaats hebben.

Ik stel voor, overeenkomstig dit voorstel te besluiten.

Daartoe wordt besloten;

D. dat de Centrale Afdeeling heeft besloten het ontwerp van wet, houdende bepalingen omtrent ruilverkaveling (372) te verzenden naar een Bijzondere Commissie.

Tot leden dezer Bijzondere Commissie worden door mij benoemd de heeren Schaper, Beumer, van Rappard, Weitkamp en Ament.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop (64).**

De beraadslaging over artikel 15, met de daarop ingediende amendementen (zie *Handelingen*, bladz. 1568 en vlg.) wordt hervat.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Engels heeft enkele beschouwingen gewijd aan de beteekenis van de bioscoop voor de volksontwikkeling. Hij sloeg de bioscoop als hulpmiddel voor de volksontwikkeling niet bijzonder hoog aan. Inderdaad, over de waarde van de bioscoop ten deze valt te twisten, maar het komt mij voor, dat de geachte afgevaardigde toch wel een weinig overdreef, toen hij zoo ver ging als gisteren het geval was. Zijn conclusie was, dat hij er voor voelde, zijn stem te geven aan het amendement van mejuffrouw van Dorp, strekkende om de bioscopen te verbieden aan personen van den leeftijd tot en met 18 jaar. Intusschen merk ik op, dat het niet de bedoeling kan zijn van de beide geachte afgevaardigden, onder dit verbod ook te doen vallen de bioscoopvoorstellingen, als bedoeld in het tweede lid, sub 1°., van artikel 1. Toch zou dit wel het geval zijn, zooals thans de redactie van het amendement luidt.

Bij de algemeene beschouwingen is reeds medegedeeld, dat in verschillende gemeenten bij gemeentelijke verordening reeds voorschriften zijn gegeven, in sommige ver, in andere minder ver gaande, met betrekking tot een verbod voor jeugdige personen. Het verst gaan daarbij sommige gemeenten, die den toegang tot de bioscoop verbieden aan personen tot en met 18 jaar. Op het voetspoor van de Staatscommissie heb ik een zoodanig verbod niet opgenomen in het wetsontwerp. Tenzij men mij alsnog van het tegendeel mocht overtuigen, zie ik niet in, dat zoodanig verbod is overeen te brengen met de grondslagen, waarop dit wetsontwerp rust.

Mijnerzijds is in deze discussie reeds meermalen gezegd: in zich beschouwt de Regeering de cinematografie niet als een kwaad. Het is een kwaad geworden door de wijze, waarop de exploitanten van bioscopen dat middel tot volksvoorlichting en tot jeugdontwikkeling hebben gebezigd. De Regeering kan niet blind zijn voor de voordeelen, die ook op het gebied van het onderwijs, van voorlichting, van kunsten en wetenschappen van bioscoopvoorstellingen zijn te verwachten. En, Mijnheer de Voorzitter, ik zeide het reeds bij de algemeene beschouwingen, mits het niet overdreven genoten wordt, is het bijwonen van een bioscoopvoorstelling een gepast vermaak.

In dien gedachtengang is het logisch, dat men met het oog op de gevaren, verbonden aan de uitoefening van het bedrijf, aan keuring onderwerpt alle films, die worden vertoond. Ik geef onmiddellijk toe, dat het wetsontwerp opgebouwd is op de gedachte, dat voor de jeugd de gevaren, verbonden aan het bijwonen van bioscoopvoorstellingen, grooter zijn dan voor volwassenen. Waarom, Mijnheer de Voorzitter? Ik zal mij wel wachten bij deze beschouwingen het aandeel, dat de bioscoop heeft in de stijging van de criminaliteit van de jeugd, aan te geven. Men overdrijft, wanneer men zegt: het is alleen aan de bioscoop te wijten, maar men overdrijft ook aan den anderen kant, wanneer men zegt: de films, die vertoond zijn en die bijgewoond werden door tal van jeugdige personen, hebben niet den minsten invloed gehad op de criminaliteit van de jeugd. Het eene uiterste verwerp ik en met het andere kan ik mij evenmin akkoord verklaren. Immers, aangenomen en vooropgesteld en erkend, dat gegevens ten deze ontbreken, behoeft men zich toch alleen de vraag te stellen, of bij het ontvankelijk gemoed van een kind het bijwonen van voorstellingen van vermogensdelicten bijv. niet tot gevolg heeft, dat een kind — en de deskundigen hebben in de overgelegde rapporten er op gewezen —, geprikkeld door het bijwonen van zulke voorstellingen, tracht, door grootere of kleinere vermogensdelicten te plegen, volgende voorstellingen, waarvoor het anders niet kan betalen, ook bij te wonen. Er moet daarenboven ook rekening worden gehouden met de omstandigheid, dat de psychologische drang tot navolging bij jeugdige personen veel sterker is met het oog op hun ontvankelijk gemoed dan bij volwassenen.

Nu zegt men wel, en te recht: schakelt gij hier geheel de ouders uit? Neen, Mijnheer de Voorzitter! Ouderplicht is het ook ten deze, vooral voor de jeugdige kinderen, op die kinderen te letten. Maar ik meen, dat de uitspraak niet onjui is, wanneer ik zeg, dat de omvang van het kwaad — voor in de groote steden is van een kwaad te spreken — van die aard is, dat men niet alleen aan de ouders kan overlaten zorgen voor de opvoeding van hun kinderen. Daarenbove de zoo sterk varieerende programma's kunnen door de oude niet worden beoordeeld. Het is daarom goed, dat de Overhei de ouders helpt bij het doen van een keuze.

Het wetsontwerp verdeelt de bezoekers van bioscoopvoo stellingen in 3 groepen: de jeugd tot 14 jaar, de jeugd va 14 tot 18 jaar en personen ouder dan 18 jaar, welke persone in aansluiting aan den 18-jarigen leeftijd van de Kinde wetten, als volwassen worden beschouwd. Voor ieder va deze drie groepen moeten andere keuringseischen worde gesteld.

Wat de personen boven 18 jaar betreft, geloof ik, dat hunnen aanzien een zuiver politierechterlijk standpunt moe worden ingenomen en dat gestreefd moet worden naar afwer ding van gevaar in dien zin, dat moet worden opgetrede tegen hetgeen in strijd is met de goede zeden en de openbar orde.

Ten aanzien van de beide andere groepen draagt de keurin volgens het ontwerp een positief karakter en mag het paeda gogisch element niet uit het oog worden verloren, maar moe integendeel naar voren worden gebracht. Nu is er volgens he ontwerp een verschil. Voor de personen van 14 tot 18 jaa worden de films gekeurd op haar toelaatbaarheid, voor pe sonen beneden 14 jaar wordt een strenger criterium aange legd, nl. de geschiktheid. Men dient niet uit het oog te ve liezen, dat bij de keuring van films voor kinderen oo medische factoren naar voren komen. Het is toch denkbaar dat een film, die toelaatbaar, of zelfs goed is voor volwassene en personen beneden de 18 jaar, voor kinderen niet geschik is, omdat zij uit hoofde van haar langen duur b.v. te hoog eischen stelt aan het gezichtsvermogen van de kinderen Medisch gesproken, kan een film dus voor volwassenen toe laatbaar zijn, voor kinderen niet.

Ik vraag mij nu af, of, menschelijkerwijze gesproken, i het wetsontwerp de waarborgen zijn, dat de gevaren, voort spruitend uit een bioscoopbezoek, door de jeugd worden weg genomen en aan den anderen kant, of in het raam van he wetsontwerp, een rechtsgrond te vinden is om verder te gaa en kinderen te beletten van de goede zijde van het bioscoop wezen te profiteeren.

Wat ik gezegd heb, slaat in de eerste plaats op het amen dement van mejuffrouw van Dorp, maar ook in meerdere o mindere mate op het amendement van den heer Tilanus.

In het derde lid van zijn amendement stelt deze geacht afgevaardigde een absoluut verbod van kinderbezoek aa bioscoopvoorstellingen voor.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het reeds eerder gezeg en herhaal het thans: een absoluut verbod zou zonder gron een odium leggen op de bioscoopvoorstellingen als zoodanig Zou het, zoo mag ik vragen, ook niet op groote schaal worde ontdoken?

Waarom is het noodig een absoluut verbod te stellen wanneer door keuring zekerheid wordt gegeven, dat gee films worden vertoond die op hen, met het oog op het va jeugdigen zoo ontvankelijken gemoed, een te diepen, ongewenschten indruk zouden maken?

In de derde plaats heb ik te bespreken het amendement van den heer Deckers. Deze betoogt het verschil tusschen de personen beneden den 14-jarigen leeftijd en die tusschen 14 en 18 jaar te laten vervallen en voor alle jeugdige personen tot den 18-jarigen leeftijd alleen keuring op geschiktheid voor te schrijven.

Afwijzend staat de Regeering tegenover dit voorstel niet Zij behoeft daartegenover ook niet afwijzend te staan naar aanleiding van hetgeen ik over de amendementen van mejuffrouw van Dorp en van den heer Tilanus heb gezegd. Het is hier, laat ik het aldus uitdrukken, een zaak van meer of minder. Er is althans een voordeel aan verbonden, dat de contrôle veel gemakkelijker zal zijn. De speling om den 14-jarigen leeftijd, die zou ontstaan, wanneer de bepaling in

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

; wetsontwerp werd aangenomen, zou gewis aanleiding ven tot meerdere overtredingen. Wanneer het verschil sschen personen beneden 14 jaar en personen tusschen 14 18 jaar wegvalt, wordt, het spreekt vanzelf, de contrôle el gemakkelijker.

Over het amendement van den heer Ter Hall behoef ik niet el meer te spreken. Ik geef toe, het stellen van een leefdsgrens is altijd iets willekeurigs. Wanneer nu de heer r Hall den leeftijd van 18 jaar wil terugbrengen tot dien n 16 jaar, moet ik hem doen opmerken, dat de 18-jarige ftijd gekozen is, omdat die ook voorkomt, naar de meening n de Regeering te recht, in de Kinderwetten, die evenns 18 jaar als grens stellen tusschen jeugdige personen en deren.

Dit verband moet behouden blijven, omdat èn aan de Kinrwetten èn aan dit ontwerp een zelfde denkbeeld ten grondg ligt.

Personen beneden den 18-jarigen leeftijd zijn nog in hun igdontwikkeling, zij zijn nog niet rijp, nog niet ten volle or hun doen en laten aansprakelijk en te zeer voor indrukn vatbaar.

Nu heeft de geachte afgevaardigde het bezwaar naar voren bracht, dat de leeftijdsgrens van 18 jaar moeilijker valt n te wijzen dan die van 16 jaar. Met allen eerbied voor de spraak van dien geachten afgevaardigde, Mijnheer de orzitter, die redeneering ontgaat mij.

Intusschen geef ik toe, dat in vele gevallen zoodanig bewijs n 18-jarigen leeftijd moeilijk zal zijn, maar ik dien den achten afgevaardigde er op opmerkzaam te maken, dat in t 3de en 4de lid van dit artikel ook niet gevraagd wordt n positief bewijs, maar dat gebruikt worden de woorden:

„te wier aanzien niet voldoende aannemelijk is".

En waarom nu de leeftijd van 14 jaar zou moeten worden ruggebracht tot 12 jaar, heeft de geachte afgevaardigde ch schriftelijk noch mondeling toegelicht. Allicht ziet hij n noodzakelijk verband met den door hem voorgestelden ftijd van 16 jaar, maar nu ik het terugbrengen van 18 op jaar heb bestreden, zal ik niet langer verwijlen bij zijn orstel om 14 terug te brengen op 12.

De geachte afgevaardigde de heer Deckers eindelijk heeft g een tweetal amendementen ingediend en toegelicht. In t eerste amendement wil hij de meerderheid, waarmede de ntrale commissie moet beslissen, van een gewone meerderid veranderen in een gequalificeerde meerderheid van 3/4 r stemmen.

De geachte afgevaardigde heeft bij de toelichting n zijn amendement zijn bestrijders reeds van antoord gediend en naar aanleiding daarvan heeft hij n wijziging voorgesteld in zijn amendement zóó, dat niet subcommissies van de centrale commissie, maar alleen de ntrale commissie een beslissing zal moeten nemen bij de qualificeerde meerderheid van 3/4 der stemmen.

Indien er bezwaren zijn tegen die gequalificeerde meerderid, dan — de geachte afgevaardigde houde het mij ten ede — verminderen, laat staan vervallen die bezwaren niet or de wijziging. Men moet met dergelijke gequalificeerde erderheden toch zeer voorzichtig zijn. De geachte afgeardigde kan zich beroepen op onze Grondwet, waar men n gequalificeerde meerderheid heeft; hij reikt nog verder gaat tot den Volkenbond, waar men een gequalificeerde erderheid heeft van 100 pct.

Indien de samenstelling der centrale commissie een zoonige is, als ik vermoed, dat de geachte afgevaardigde en ik ons voorstellen, dan geloof ik, dat die gequalificeerde erderheid niet noodig is; integendeel, ik zou zeggen, dat ervaring aangetoond heeft in de plaatselijke commissies bijv. de Rotterdamsche —, dat door uitwisseling van gechten het vaak zoover komt, dat personen die, toen zij lid rden van de commissie, geen hooge eischen stelden, langnerhand, door de ervaring geleerd, tot de meer strenge isoren zijn gaan behooren.

En daarom, om het in cijfers uit te drukken, indien van medestemmende leden der centrale commissie er zich 14 ór een film verklaren en 6 er tegen — het geval, dat de geachte afgevaardigde stelde —, dan geloof ik werkelijk, dat men aan de 14 en niet aan de 6 de beslissing in deze moet laten. Tot mijn leedwezen kan ik aan de Kamer de aanneming van dit amendement niet aanraden.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck e. a.**)

Minder afwijzend sta ik tegenover het laatste amendement van den geachten afgevaardigde. Hij wil de bedrijfsvrijheid van den explicateur aan banden leggen. Vergis ik mij niet, dan behoort het geslacht der explicateurs tot de verdwijnende soort.

Indien op dit „down" zou volgen een „up" en wij weer veel explicateurs zouden krijgen, zou er misschien voor het voorstel van den geachten afgevaardigde iets of veel te zeggen zijn. Zij verdwijnen echter. Dat is een argument, om dit misschien overbodige voorstel niet te aanvaarden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zei: het misschien overbodige voorstel niet te aanvaarden. Indien toch — ik geef den geachten afgevaardigde onmiddellijk toe: dan is het feit gepleegd — een explicateur door losheid van uitdrukkingen ergernis heeft gegeven, dan kan na afloop van de voorstelling door burgemeester en wethouders of door den burgemeester de aandacht van den bioscoopexploitant op het minder gewenschte van het hebben van een zoodanigen explicateur gevestigd worden. Maar het behoeft bij dat „aandacht vestigen op" niet te blijven. De waarschuwing kan volgen: indien ge van de diensten van dien explicateur nog gebruik maakt en de man zich niet weet in te toomen, loopt ge gevaar, dat de vergunning wordt ingetrokken.

Mijnheer de Voorzitter! Dat laatste argument, gevoegd bij de onzekerheid, die er bij mij bestaat, of niet het getal explicateurs langzamerhand meer en meer zal verminderen, om eindelijk geheel te verdwijnen, doet mij overhellen tot de meening, dat het amendement van den geachten afgevaardigde overbodig is.

Stemt hij na mijn redeneering daarmede in, dan zou ik hem den wijzen raad willen geven — en ik hoop, dat hij dien volgen zal — het amendement in te trekken.

De **Voorzitter**: Ik begrijp, dat de leden, die amendementen hebben voorgesteld, nog met een enkel woord wenschen te repliceeren.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de besprekingen, die in deze Kamer gevoerd zijn, en hetgeen hedenmiddag door den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw is gezegd over het amendement, dat ik de eer had in te dienen op het eerste lid van art. 15, zou ik willen verklaren, dat allereerst hetgeen de geachte afgevaardigde de heer van der Molen gisteren naar aanleiding van dit amendement heeft medegedeeld, niet heeft nagelaten op mij eenigen indruk te maken.

De geachte afgevaardigde heeft er op gewezen, hoe de stemmingen geregeld zullen worden bij algemeenen maatregel van bestuur.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben met dezen geachten afgevaardigde van oordeel, dat het wenschelijk kan zijn, ten aanzien van den gang van zaken bij de keuringen, door de centrale commissie te houden, een afwachtende houding aan te nemen, dat het wenschelijk kan zijn na te gaan, in hoever de arbeid van de centrale commissie — en op dit punt ontmoet ik den Minister — aanleiding zou kunnen geven tot gerechtigde ontevredenheid.

Ook ik ben van oordeel, dat de centrale commissie, wil zij haar taak behoorlijk vervullen, en wil zij voor haar uitspraken het noodige gezag afdwingen, allereerst zal hebben te streven naar het vinden van overeenstemming. Ik wil ook wel het vertrouwen uitspreken, dat de meerderheid van de centrale commissie, indien zij op een gegeven oogenblik tegenover zich vindt een sterke minderheid, die ernstige bezwaren heeft tegen de goedkeuring van een film, ook harerzijds het noodige zal willen doen om met die minderheid tot overeenstemming te geraken en zoodoende te krijgen een uitspraak, zoo dicht mogelijk nabijkomende de eenparigheid van stemmen.

Mijnheer de Voorzitter! Het een en ander overwegende,

(Deckers c. a.)

heb ik aanleiding gevonden tot het intrekken van mijn amendement op het eerste lid van artikel 15, hetgeen ik bij dezen wensch te doen.

Mijnheer de Voorzitter! In de tweede plaats heeft de heer Minister eenige woorden gewijd aan mijn tweede amendement, dat de strekking heeft om de keuring van films, bestemd voor personen jonger dan 18 jaar, te doen plaats hebben op de geschiktheid voor allen. Het verheugt mij, dat de Minister tegenover dit amendement een welwillende houding heeft aangenomen. Hij heeft zelfs aan de argumenten, waarmede ik gisteren dit amendement heb verdedigd, er een toegevoegd en heeft er op gewezen, hoe, wanneer wij het aantal keuringen met één verminderen, uit den aard der zaak ook het aantal overtredingen aanzienlijk zal afnemen. Ik zou mijnerzijds daaraan nog willen toevoegen, dat aldus ook voor de centrale commissie de taak aanzienlijk vergemakkelijkt zal worden; die taak zal geringer in omvang en gemakkelijker in uitvoering worden.

Ik durf te vertrouwen, dat dit amendement bij mijn geachte medeleden geen bezwaar zal ontmoeten.

Ten derde mijn amendement betreffende de explicateurs. Met allen eerbied voor de door den Minister aangevoerde argumenten zou ik toch dit willen doen opmerken.

De explicateurs behooren, ook als de bioscoop zich blijft ontwikkelen zooals zij in de laatste jaren gedaan heeft, naar mijn oordeel tot de verdwijnende soort, maar er komt nu toch in ons geheele bioscoopwezen een nieuw element, nl. het element van de centrale keuring van Overheidswege. Wij zullen nu straks krijgen bioscopische voorstellingen voor volwassenen en voor niet-volwassenen, veel meer dan wij tot dusver hebben gehad, en nu meen ik, dat juist bij de bioscopische voorstellingen, welke bestemd zijn voor jeugdige personen, in den eersten tijd zeker voor den explicateur een taak zal zijn weggelegd en dat er dus voor ons aanleiding kan bestaan om eenigen waarborg te scheppen, dat die explicateur zijn arbeid zoo goed mogelijk verricht.

Mijn amendement op dit stuk heeft alleen betrekking op die voorstellingen voor jeugdige personen; ik heb de voorstellingen voor volwassenen in deze geheel laten rusten.

Mijn amendement heeft eigenlijk geen ander doel dan eenigen waarborg te scheppen wat betreft de aanstelling van een explicateur. Het is voldoende, dat het van groote beteekenis kan zijn, dat de houder van een bioscoopvergunning met zorg kiest den persoon, wien hij zal opdragen het geven van explicaties. Thans hebben wij niet den minsten waarborg, dat dit met voldoende zorg geschiedt. Die waarborg ligt niet in de wet.

De heer Kleerekoper noemt art. 6, lid 2. Dat artikel geeft waarborgen voor wat betreft de wijze van exploitatie. Zooals de Minister te recht deed opmerken, wanneer een explicateur misbruik heeft gemaakt van de positie, welke hij in de bioscoop inneemt, dan kan men zich inderdaad beroepen op art. 6, lid 2, maar in de wet ligt geenerlei waarborg, dat de houder van de bioscoopvergunning met groote zorg zal kiezen den persoon, dien hij tot explicateur wenscht aan te stellen, en die waarborg ligt wel in mijn amendement.

Al is het aantal explicateurs niet meer zoo groot en al is wellicht uitbreiding van dat aantal niet waarschijnlijk, ik vind toch voldoende aanleiding om aanneming van dit amendement bij mijn geachte medeleden aan te bevelen.

Aangezien het amendement van den heer Deckers c. s. op het eerste lid (Stuk n°. 18) is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Ter Hall**: Mijnheer de Voorzitter! Als ik mij niet vergis, dan heeft de Minister verklaard, dat de Regeering toch niet blind kan zijn voor de groote waarde van de bioscoop voor de opvoeding der kinderen.

Als de amendementen, waarover thans de discussie loopt, worden aangenomen, dan is er ik zou bijna zeggen een groot gevaar.

Er is ook gesproken over de stijging der criminaliteit onder de jeugd. Daartegen valt echter een en ander te zeggen. Het wordt hier voorgesteld, alsof het bezoek aan de bioscoop

(Ter Hall.)

kinderen brengt tot misdaden. Men heeft geciteerd uit he rapport — bij monde van mejuffrouw van Dorp e. a. — over de verschillende gegevens, die ingekomen zijn op d vragen der Staatscommissie, gericht tot commissarissen va politie, burgemeesters, reclasseeringsdienst, enz. Op di vragen zijn grootendeels antwoorden ingekomen — dat moe ik toegeven —, alsof de bioscoop zou zijn een gevaar voor d kinderen. Ik wil dat toch even bestrijden en wel op deze grond. Het is mij bekend, dat, indien in zekere stad van on land een jongen had gestolen — geen loopjongen, maar ee gewone huis- of tuinjongen —, hij dan bij den commissari van politie kwam of bij den inspecteur, en dan was de eerst vraag: jij hebt zeker gestolen, om naar de bioscoop te gaan En dan was het antwoord altijd: Jawel, meneer de politie De jongens waren blij, dat zij dat antwoord konden geven Zoo kan men die zaak ook bekijken.

Maar het is voor mij volstrekt niet bewezen, dat de bios coop in het algemeen voor de jeugd zoo verderfelijk is. Me heeft gezegd, dat door het zien van films en door he bijwonen van dergelijke voorstellingen de kinderen tot mis drijven worden gebracht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gisteravond uit d courant een berichtje geknipt, waarin het volgende staa

„Een inbreekster van 12 jaar.

Te Freshwater in Engeland werd in de laatste nachte tot driemaal toe in verschillende woningen ingebroke De derde maal werd de dader gesnapt. Het was ee meisje van twaalf jaar, dat, zonder dat haar moeder (iets van wist, 's nachts het huis verliet om haar inbr kerstalenten te gaan beproeven. De eerste maal gelukt het haar, een raam, dat niet gegrendeld was, te opene en zoo binnen te sluipen. Met een kaars vond zij ha weg in het huis en ging daarbij zoo stil te werk, dat d bewoners niet werden gewekt. Het kind stal daar ee bedrag van slechts twaalf shilling.

Ten slotte werd zij opgespoord aan haar vingerafdruk ken.

Voor den politierechter bekende zij, koekjes en choc lade voor het gestolen geld te hebben gekocht."

Mijnheer de Voorzitter! Moet men nu zeggen, dat al banketbakkerswinkels en dergelijke een gevaar opleveren vo de jeugd, omdat dit meisje voor het gestolen geld koekjes e chocolade heeft gekocht? Men moet zich voor overdrijvin toch een beetje vrijwaren. Heb ik mejuffrouw van Do gisteren niet hooren spreken over kindervoorstellingen vo een toegangsprijs van vijf cent? Laat mejuffrouw van Do mij dat dan maar eens onder vier oogen vertellen, want m is dat niet bekend. Zoo iets kan er vroeger wel geweest zij maar op het oogenblik bestaat dat toch niet meer.

Nu de enkele leeftijdsgrens. Indien het amendement va den heer Deckers wordt aangenomen, dan krijgt men de situatie, dat er gekeurd wordt tot den 18-jarigen leeftij In den Haag — ik blijf dicht bij honk — is afgekeurd de fil Olivier Twist, naar den bekenden roman van Dickens, tot 1 jaren, omdat daarin door kwajongens glazen werden ing gooid. Zou in het vervolg deze film worden afgekeurd t 18-jarigen leeftijd, omdat er kwajongensstreken in gebeuren Hoe moet het gaan met de film, die door geheel Nederla een zegetocht heeft gemaakt: „'t Joggie" of „the Kid", o dat daarin kwajongensstreken worden uitgehaald? Zal m die niet meer mogen zien beneden den 18-jarigen leeftij

Er zijn voorbeelden te over, dat een enkele keuring o onoverkomelijke bezwaren zal stuiten. De Staatscommiss heeft die voldoende onder het oog gezien en vandaar, d zij die enkele keuring niet in haar rapport heeft neergeleg maar heeft voorgesteld de keuring te splitsen: tot 14 jaa van 14—18 jaar en daarboven.

Indien het amendement van den heer Deckers wordt aa genomen is, zou ik bijna zeggen, mijn sympathie voor h geheele wetsontwerp beneden het vriespunt gedaald en gevo ik er heel veel voor om mijn stem aan dit wetsontwerp onthouden

Er komt bij, dat, als een enkelvoudige keuring wordt gea

51ste VERGADERING. — 21 FEBRUARI 1923.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

('er Hall c. a.)

pteerd, de taak van de keuringscommissie een bijna onmogelijke, althans een veel zwaardere wordt dan op dit oogenblik, nu de keuring naar drie criteria kan gebeuren. Men l het dan met één criterium moeten doen en ik begrijp niet, e dat wel mogelijk zal zijn.

Ik geef de Kamer in overweging het amendement van den er Deckers niet klakkeloos of ondoordacht aan te nemen, aar het vóór en tegen behoorlijk tegen elkander op te wegen. en zal dan tot de conclusie komen, dat het veel beter is de aatscommissie te volgen en bij drie keuringen te blijven n om één keuring in te voeren tot 18 jaren zonder meer.

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte gevaardigde de heer Kleerekoper heeft gisteren het door ij verdedigde amendement op art. 15 getoetst aan het beinsel, dat aan de wet zelf ten grondslag ligt; hij kwam arbij tot de meening, dat het amendement van een geheel ider beginsel uitgaat. Dit ontwerp van wet beoogt maatgelen te treffen ter bestrijding van de zedelijke en maathappelijke gevaren van de bioscoop. Nu zou ik gaarne nog ns met een enkel woord mijn standpunt willen uiteenzetten. et is dit: voor de ouderen acht ik keuring alleen daarom wenscht, omdat uit winstbejag aan ons volk voor weinig ld rolprenten worden vertoond, die volgens bijna ieders oordeel de volksziel kunnen schaden en het beschavingspeil van et volk omlaag halen. Deze keuring met een negatieven aatstaf acht ik alleen gewenscht om te weren hetgeen met goede zeden en de openbare orde in strijd is. Voor de jongeren acht ik het bioscoopbezoek op zich zelf onnoodig, het edelijk en maatschappelijk gevaar van de bioscoop kan voor en niet beter worden bestreden dan door hun het bezoek aan e openbare bioscopen te verbieden. Keuring naar een positieven maatstaf van geschiktheid acht ik niet wel mogelijk. oor geheel de volksontwikkeling, voor de staling van de olkskracht, voor de ontwikkeling van de energie en in het elang van het zedelijk en maatschappelijk leven van ons olk acht ik het goed, dat men tot de kinderen zegt: gij hoort og niet in de bioscoop, gebruikt uw tijd nuttiger en beter n sterkt en oefent u voor uw volgend leven. Voor ontwikeling van de jeugd kan men op jongelingsvereenigingen of aar ook ontwikkelingsbioscopen organiseeren. Art. 1, lid 2, eeft daarvoor, naar ik meen, de volle gelegenheid.

De Minister heeft zooeven gezegd, dat de Regeering niet lind wil zijn voor de voordeelen van de cinematografie voor nderwijs, kunsten en wetenschappen, en op grond daarvan neent de Minister, dat het dan ook onjuist zou zijn om een erbodsbepaling voor het bezoek van de bioscoop door kineren in het ontwerp op te nemen. Ik meen, Mijnheer de Voorzitter, dat de films, door den Minister bedoeld, buiten e thans aan de orde zijnde wetsbepaling vallen en dat deze ilms ressorteeren onder art. 1, lid 2, waarop dus de censuur iet van toepassing is. Willen de ouders hun kinderen daareen zenden, dan is dat hun zaak, de door den Minister beoelde films vallen buiten deze wetsbepaling, evenals bijv. e film van „Nederland in den Vreemde", die te recht door en Minister werd geprezen.

Dat ik nu door mijn amendement een nieuw beginsel in le wet breng, kan ik niet toegeven. Een verbodsbepaling ligt eeds in art. 15; ook daar wordt voor kinderen tot een zekeren eeftijd de toegang tot bepaalde films verboden. Ik beoog lechts de wering van de zedelijke en maatschappelijke gearen van de bioscoop voor de jeugd. Ik moge er de aandacht p vestigen, dat in de Staatscommissie vier leden hebben estemd vóór een verbod voor kinderen beneden 18 jaar. Het mendement is na de aanneming van art. 14 van het wetsontwerp dan ook uiterst eenvoudig geworden. Art. 15, lid 1 n 2, blijven zooals door de Regeering voorgesteld; het 5de id zou alleen behoeven te worden lid 4 en in plaats van het loor de Regeering voorgestelde 3de en 4de lid wordt door nij voorgesteld om een nieuw 3de lid in te voegen, luidende:

„Openbare bioscoopvoorstellingen worden niet toegankelijk gesteld voor of bijgewoond door kinderen, te wier aanzien niet voldoende aannemelijk is, dat zij den leeftijd van zestien jaar hebben bereikt."

(Tilanus c. a.)

Ik voor mij zou geen bezwaar hebben tegen een leeftijdsgrens van 18 jaar; mejuffrouw van Dorp heeft daaromtrent een amendement ingediend. De stemming over de amendementen zal, naar ik vrees, moeilijk worden, wanneer haar voorstel eerst bij het volgende artikel ter sprake zou komen; ik zou de geachte afgevaardigde daarom in overweging willen geven, op het door mij ingediende amendement een subamendement in te dienen om het getal 16 in 18 te veranderen, dan wordt de stemming zuiverder. Misschien ook ware het wenschelijk, in het subamendement neer te leggen, dat de films, bedoeld in art. 1, tweede lid, niet hierdoor worden getroffen, zoodat men dus steeds vrij blijft om kinderen de zg. ontwikkelingsfilms te doen bezoeken.

Mijnheer de Voorzitter! In verband met de gisteren over artikel 14 genomen beslissing moge ik thans het aldus vereenvoudigde amendement op uw tafel deponeeren.

De **Voorzitter**: De heer Tilanus deelt mede, dat hij het door hem en andere leden voorgestelde amendement (Stuk n°. 6) gewijzigd heeft en dat het thans strekt om het derde en vierde lid te vervangen door een derde lid, luidende:

„3. Openbare bioscoopvoorstellingen worden niet toegankelijk gesteld voor of bijgewoond door kinderen, te wier aanzien niet voldoende aannemelijk is, dat zij den leeftijd van 16 jaren hebben bereikt."

Het vijfde lid wordt vierde lid.

Ik mag onderstellen, dat de leden, die gisteren het eerste amendement hebben ondersteund, ook dit amendement steunen.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Daar ik het in de hoogste mate te betreuren vind, wanneer de behandeling van een zoo diep ernstig onderwerp als ons hier bezighoudt ontaardt in een politieken strijd, heb ik mij gisteren angstvallig onthouden van ieder verwijt over onjuistheden, die in dit debat door enkelen van mijn tegenstanders zijn te berde gebracht, maar ik ben thans verplicht te wijzen op een zeer grove onjuistheid, die door den heer Gerhard gisteren hier is geuit. Ik lees in het *Kort Verslag* dat de heer Gerhard het volgende heeft gezegd:

„Daarom worden door de Commissie allerlei inlichtingen ingewonnen bij een 60- tot 70-tal deskundigen. Wie zijn dat? Commissarissen der Koningin, burgemeesters, commissarissen van politie en reclasseering-ambtenaren. Maar bijna zonder uitzondering verklaart het overgroote deel der deskundigen: Ons zijn geen gevallen bekend, of: ons zijn haast geen gevallen bekend; wij vermoeden dat er gevaren zijn.

Tusschen al die uitspraken staat alleen Haarlem."

Het zou mogelijk zijn, dat over dit amendement beslist werd onder den indruk van die mededeeling van den heer Gerhard, en die mededeeling is volslagen onjuist. Ik heb gezegd, dat er 50 uitspraken zijn, die wijzen op het bestaan van dat verband. Ik kan die uitspraken niet alle voorlezen en daarom vraag ik verlof — het zijn uitspraken in telegramstijl — die in de *Handelingen* te mogen doen opnemen.

De **Voorzitter**: Het komt mij voor, dat, waar die uitspraken reeds zijn gedrukt in het rapport der Staatscommissie, het niet noodzakelijk is, die nog eens in de *Handelingen* te doen opnemen.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Dan zal ik volstaan met eenige, zoo voor de hand weg, voor te lezen:

„1°. Commissaris van politie te Leiden.

Zeer vele gevallen; regel, dat deel van de opbrengst van den diefstal wordt gebruikt voor bioscoopbezoek.

2°. Secretaris Kinderzorg te Winschoten.

Alleen als lid van de arrondissements-rechtbank ervaring van meerdere gevallen.

3°. Directeur Rijksopvoedingsgesticht te Leiden.

(van Dorp.)

Herhaaldelijk gevallen in de dossiers te vinden.

4°. Commissaris van politie te Schiedam.

Vele gevallen, dat de opbrengst der gepleegde diefstallen werd besteed voor sigaretten en bioscoop.

5°. Commissaris van politie te Middelburg.

Nimmer gebleken (er is 1 bioscoop). — (Dit is een der 5 door mij genoemde uitzonderingen.)

6°. Commissaris van politie te Venlo.

In Venlo zijn 3 bioscopen, waaronder een van de R.-K. Piusvereeniging; deze inrichtingen speelden tot voor kort alleen Zondagsmiddags, en 's avonds. Enkele gevallen, dat deel van de opbrengst van den diefstal voor bioscoopbezoek werd besteed, echter hier bioscoopbezoek meer gevolg van het geldbezit dan motief voor het delict; het grootste deel van het gestolene besteed voor snoepgoed.

7°. Commissaris van politie te Zwolle.

Eenige gevallen bekend (er is maar 1 bioscoop, waar als regel behoorlijke films worden vertoond).

8. Directeur tuchtschool voor jongens te Velsen.

Aantal gevallen ontzettend groot.".

En zoo gaat het voort.

En wil men nu de oplossing? Ik neem niet aan, dat de heer Gerhard met eenige slechte bedoeling zoo gesproken heeft. Maar wat heeft de heer Gerhard, die komt vertellen, dat men zonder eenige kennis van zaken redekavelt en dat hij alleen op de hoogte van deze zaak was, gedaan? De heer Gerhard heeft niet de moeite genomen, om het juiste verslag voor zich te nemen; hij heeft een heel ander verslag voor zich gehad, waarin het ging over de vraag — ik heb die vraag hier niet ter sprake gebracht, want zij is niet uitgemaakt —, of er in de bioscoop onzedelijkheden gepleegd worden. Maar dat is een heel ander verslag! Op die wijze licht nu de heer Gerhard ons voor! En dan vraag ik, welk recht de heer Gerhard heeft, om den staf te breken over mij!

Mijnheer de Voorzitter! Ik houd mij in den regel kalm, maar ditmaal moest ik mij eens even laten gaan. Ik vind het ergerlijk!

In de tweede plaats heeft de heer Gerhard den heer Klootsema aangevoerd. Ik wil vragen, of de heer Gerhard denkt, dat het volksonderwijs in Nederland zoo slecht is, dat de leden van de Kamer niet meer rekenen kunnen! De heer Klootsema heeft gezegd, dat bij de jongens, die hij onderzocht, van de 133 er 80 waren, die geregeld de bioscoop bezochten, en er 53 waren, die maar zelden of nooit in een bioscoop kwamen. En dan zegt de heer Gerhard, dat de heer Klootsema heeft gevonden, dat het grootste aantal gedetineerden bestaat uit hen, die de bioscoop nooit of haast nooit bezochten! Mijnheer de Voorzitter! Dat is een onwaarheid, een directe onwaarheid!

De **Voorzitter**: Zou de geachte afgevaardigde niet liever blijven spreken van onjuistheden?

Mejuffrouw **van Dorp**: Een onjuistheid, Mijnheer de Voorzitter? Niets is mij onaangenamer, dan hier op deze manier te moeten spreken!

Mijnheer de Voorzitter! Nog een ergerlijke onjuistheid, nu van den heer Kleerekoper. De heer Kleerekoper zeide: Mejuffrouw van Dorp heeft gezegd, dat zij een kind nog liever in de kroeg dan in de bioscoop heeft. Ik heb gezegd, Mijnheer de Voorzitter, — en ik citeer nu het *Kort Verslag*, dat niet geheel volledig, maar overigens juist is —, dat de bioscoop gevaarlijker is dan de kroeg, omdat hij goedkooper is en men er dus eerder in komt. Ik had er aan toe kunnen voegen, dat men dus ook op veel jonger leeftijd in de bioscoop komt dan in de kroeg. Kinderen van 14 tot 16 jaar kunnen wennen aan bioscoopbezoek, en op de bioscoop volgt de kroeg. Men kan ze uit de bioscoop houden — zoo noodig tot 18 jaar, dat is althans mijn bedoeling, — dan is er minder kans, dat zij in de kroeg komen.

Ik kom nu op het verband met de criminaliteit. Dat is voor mij het ontzettend gewichtige punt uit dit wetsontwerp en het heeft mij verbaasd, dat van sociaal-democratische zijde daaraan zoo weinig aandacht is gewijd.

Men spreekt over zedelijke verwording, maar dat is ee[n] betrekkelijk moeilijk te constateeren feit. Dat heeft ook altij[d] een zekeren farizeeschen bijsmaak; geen sterveling zal toc[h] durven zeggen: gij zijt onzedelijk en ik ben zedelijk. Maar e[r] is een andere tegenstelling: ik geniet alle heerlijkheden va[n] de vrijheid en gij zit in de gevangenis! Dat is een ontzettend[e] tegenstelling! Nu is er geen denkbeeld, dat mij indertijd al[s] advocate en nu nog zoozeer heeft geobsedeerd als dit, dat d[e] gevangenis uitsluitend — laat ik op mijn woorden passen: bijna uitsluitend — is voor de menschen uit het volk. Me[n] ziet, Mijnheer de Voorzitter, dat het niet met een booze b[e]doeling gebeurt, wanneer ik een woord weglaat.

Nu heeft de heer Kleerekoper daarvoor een eenvoudig[e] uitlegging. Die menschen zijn allen abnormaal; die men[-]schen, zoo denkt hij waarschijnlijk, hooren in de gevangenis[,] laten ze er maar blijven.

De heer **Kleerekoper**: Waar citeert u dat nu uit?

Mejuffrouw **van Dorp**: Wij hebben het dezer dagen va[n] u gehoord, toen u het zeide in een interruptie tegenover mij[.]

De heer **Kleerekoper**: Dezer dagen? Lees dat dan eens voor!

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal he[t] u wel eens laten zien en de heeren hebben het allen gehoord[.] Er is geen sprake van, dat die misdadigers allen abnormaa[l] zouden zijn; het is het milieu en het zijn de omstandigheden[.] Natuurlijk, een hoogstaand mensch wordt door de omstandig[-]heden geen misdadiger, maar er zijn veel nuances en er i[s] zwakheid van karakter. Wie een zwak karakter heeft en i[n] een goed milieu wordt opgevoed, heeft minder kans om i[n] de gevangenis te komen dan een kind uit het volk. Dat i[s] de verklaring van het feit, dat de gevangenissen grootendeel[s] door menschen uit het volk worden bevolkt. Deze gedacht[e] zou ik op het oogenblik over deze Vergadering willen later[.] zweven. Daarom gaat het op het oogenblik. Nu mag mijn amendement bestreden worden door de *Nieuwe Rotterdamsch[e] Courant* op dezen grond, dat een kind uit een goed verzorgd[e] omgeving een enkelen keer wel verzorgd door mama naar een goed ingerichte bioscoop wordt gebracht, maar wanneer ik tegenover dat blad hatelijk zou willen zijn ......

De **Voorzitter**: Mag ik de geachte afgevaardigde er aan herinneren, dat het hier geen gewoonte is, om te polemiseeren met dagbladen.

Mejuffrouw **van Dorp**: Ik zou kunnen zeggen, dat dat is een opvatting van het Manchesterdom, dat de vrijheid moet worden gehandhaafd, ook als het gaat om het misbruiken van het kind. Ik zou die gedachte zoo kunnen omschrijven: leve de vrijheid voor het kind uit de beter gesitueerde klassen, al gaat ook het volkskind daardoor ten gronde.

Ik behoef het verband niet meer aannemelijk te maken. De talooze rapporten van deskundigen hebben het verband aangetoond.

Nu is dezer dagen gezegd, dat men het kind niet te veel in watten moet wikkelen, omdat men dan geen karakters vormt. Ik zou echter willen wijzen op de Engelsche opvoeding, die er voor bekend is, karakters te vormen. Toen ik nu eens in Oxford rondliep, heb ik mij geamuseerd, toen ik daar verschillende plakkaten las van den rector, waarin hij te kennen gaf b.v., dat het den studenten verboden was om zonder speciale vergunning autotochten te maken of zelfs om particuliere danspartijen bij te wonen. Dat is de opvoeding in Engeland, die karakters vormt.

Wij weten allen, dat hier wat gedaan moet worden en dat, wat gedaan wordt, afdoende dient te zijn. Is er nu eenig nadeel aan een verbod verbonden? Ik kan het niet zien en wanneer er maar een klein voordeel aan verbonden is, wanneer er maar honderd menschen door uit de gevangenis worden gehouden — want die jeugdige boefjes worden later misdadigers —, waarom zouden wij het dan niet invoeren? Ik heb van den Minister geen buitengewoon sterke tegenspraak gehoord. Ik heb alleen gehoord, dat hij nog eens

(... Dorp c. a.)

...scht te overwegen. Ik ben daar zeer dankbaar voor. Ik ... maar één tegenwerping zien, nl. dat het kind geen ...ie films meer zou kunnen zien. Natuurlijk, als het van ...afhing, zou ik b.v. een vogelfilm van Burdett het ...ele jaar laten afdraaien en de heer Kleerekoper kan er ...ekerd van zijn, dat, als het gevolg van mijn amendement ... zijn, dat dergelijke films niet meer voor het volkskind ...ankelijk zouden zijn, ik de eerste zou zijn om mede te ...ken, dat dat werd veranderd. Maar om alle misverstand ...oorkomen, wensch ik in mijn amendement een wijziging ... te brengen en een nadrukkelijke uitzondering te maken ... films, bedoeld in artikel 1, tweede lid.

...tusschen, Mijnheer de Voorzitter, waar ik toegankelijk ... voor de bezwaren van den heer Tilanus en ik dankbaar ... voor den steun, dien hij en andere leden aan mijn amen...ent hebben verleend, besluit ik mijn amendement in te ...ken en in plaats daarvan in te dienen twee subamende...ten op het amendement van den heer Tilanus c. s., welke ...e eer heb, Mijnheer de Voorzitter, op uw bureau te depo...en.

...angezien het amendement van mejuffrouw van Dorp ...k n°. 8, VI) is ingetrokken, maakt het geen onderwerp ... beraadslaging meer uit.

...e **Voorzitter:** Mejuffrouw van Dorp heeft thans twee ...amendementen ingediend op het gewijzigde amendement ... den heer Tilanus c.s., strekkende om:

... in het derde lid van art. 15 het getal „16" te ver...eren in „18", en

... achter de woorden: „Openbare bioscoopvoorstellingen" ...e voegen de woorden: „met uitzondering van die bedoeld ... het tweede lid van art. 1".

...eze subamendementen zijn mede-onderteekend door de ...en Stulemeijer, Rutgers van Rozenburg, Bakker, van ...tzelaer van Dubbeldam, Visscher, Smeenk, Snoeck Hen...ans, A. Colijn en Michielsen, en maken mitsdien een ...erwerp van beraadslaging uit.

...e heer **Ruys de Beerenbrouck,** Minister van Binnen...ische Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De ... Kleerekoper heeft er mij opmerkzaam op gemaakt, dat ...erzuimd heb een vraag door hem gesteld, te beantwoor... Die opmerking is juist. De vraag van dezen geachten ...vaardigde was: indien men het verschil behoudt tusschen ...onen beneden 14 jaar en personen van 14 tot 18, is dan ... het oordeel der Regeering, dat andere eischen moeten ...den gesteld aan geschiktheid van films dan aan toelaat...heid daarvan?

...at is inderdaad het geval. Immers, een film voor personen ...eden de 14 jaar zal aan andere eischen moeten voldoen ... een film voor personen van 14 tot 18 jaar. Ik kan mij ... goed voorstellen, dat een film, voor 14- tot 18-jarigen ...aatbaar, niet geschikt is voor kinderen beneden de 14 ... Overigens meen ik mij te kunnen refereeren aan het... ik in eersten termijn gezegd heb.

... veronderstel, dat het gewijzigde amendement van den ... Tilanus — ik heb niet de gelegenheid gehad, het te ...zien — voldoet aan de eischen, die men aan een product ... legislatieven arbeid kan stellen.

...e **Voorzitter:** Ik verzoek den voorzitter van de Commissie ... Rapporteurs het advies der Commissie mede te deelen ... het gewijzigde amendement van den heer Tilanus ...le twee daarop voorgestelde subamendementen van mejuf...uw van Dorp c.s., het amendement van den heer Ter Hall ... (Stuk n°. 5) en de twee amendementen van den heer ...kers (Stuk n°. 9, I en II.).

...e heer **Stulemeijer,** voorzitter van de Commissie van ...pporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Voor zoover de leden ...wezig zijn, is de meerderheid tegen aanvaarding van het

(Stulemeijer c. a.)

amendement van den heer Ter Hall, waardoor de leeftijd van 14 op 12 en van 18 op 16 wordt gebracht.

Wat betreft het geamendeerde amendement van den heer Tilanus op art. 15, waren 3 leden tegen en 2 leden voor aanneming. Voor wat het subamendement betreft, om den leeftijd van 16 op 18 te brengen, is de helft der aanwezigen voor en de helft tegen dit subamendement.

Voor wat betreft het amendement van den heer Deckers, om het derde lid te wijzigen, waren 3 leden der Commissie van Rapporteurs er voor en 2 er tegen.

Voor wat betreft de schrapping van het vierde lid en de vervanging daarvan door het 5de lid en om het nieuwe 5de lid tot 6de lid te maken, waardoor dus in het amendement wordt opgenomen de bepaling, waardoor de explicateurs min of meer onder contrôle worden gesteld, daar was, toen dit amendement in de vergadering van de Commissie van Rapporteurs werd besproken, de geheele Commissie eenstemmig voor. Daarbij waren alle leden tegenwoordig. Nu echter een der leden afwezig is, kan ik slechts zeggen, dat van de 5 leden 4 voor aanneming van dit amendement zijn.

De heer **Ter Hall:** Mijnheer de Voorzitter! Gehoord de discussies, meen ik goed te doen, ten einde stemmingen te besparen, met mijn amendement in te trekken.

Aangezien de heer Ter Hall het door hem en andere leden voorgestelde amendement (Stuk n°. 5) heeft ingetrokken, maakt dit geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter:** Aangezien er eenige stemmingen aan de orde zijn, verzoek ik den leden hun zitplaatsen te willen innemen.

Ik stel aan de Kamer voor, om de stemming in de volgende volgorde te doen plaats hebben:

ten eerste te stemmen over het subamendement van mejuffrouw van Dorp c.s. op het gewijzigde amendement, voorgesteld door den heer Tilanus c.s., om in het derde lid achter de woorden: „Openbare bioscoopvoorstellingen" te lezen de woorden: „met uitzondering van die bedoeld bij het tweede lid van art. 1";

in de tweede plaats te stemmen over het subamendement van mejuffrouw van Dorp c.s. op het gewijzigde amendement van den heer Tilanus c.s., om het getal 16 te veranderen in 18, en in de derde plaats de stemming te doen plaats hebben over het gewijzigde amendement van den heer Tilanus c.s. en over de twee overgebleven amendementen van den heer Deckers (Stuk n°. 9, I en II).

Daartoe wordt besloten.

Het eerste subamendement van mejuffrouw van Dorp c. s. op het gewijzigde amendement van den heer Tilanus c.s. wordt aangenomen met 42 tegen 33 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Bakker, Lovink, Fruytier, van der Voort van Zijp, Visscher, van Wijnbergen, Rutgers van Rozenburg, Stulemeijer, Nolens, Suring, Schokking, van Boetzelaer van Dubbeldam, Bongaerts, Kuiper, van Rijckevorsel, van Dijk, mejuffrouw van Dorp, de heeren Heukels, A. Colijn, Weitkamp, van Rijzewijk, Rutten, Tilanus, de Monté ver Loren, Zijlstra, Rutgers, Duymaer van Twist, Juten, mejuffrouw Katz, de heeren Snoeck Henkemans, Ament, van der Molen, Smeenk, Wintermans, Michielsen, Beumer, Fleskens, Hermans, Engels, van den Heuvel, van Vuuren en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Deckers, Oud, Ter Hall, Dresselhuys, Schaper, Kolkman, Knigge, van Gijn, Troelstra, Albarda, mejuffrouw Groeneweg, de heeren J. ter Laan, Kleerekoper, mevrouw Bakker—Nort, mejuffrouw Wester-

man, de heeren K. ter Laan, van den Tempel, Hiemstra, Braat, Marchant, van Zadelhoff, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Braambeek, Ebels, van Rappard, Staalman, de Boer, Boon, Duys, Moerel, Bulten en Brautigam.

Het tweede subamendement van mejuffrouw van Dorp c.s. op het gewijzigde amendement van den heer Tilanus c.s., betreffende wijziging van „16" in „18", wordt met 53 tegen 23 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Beumer, Fleskens, Hermans, Bulten, van Vuuren, Brautigam, Deckers, Fruytier, Oud, van der Voort van Zijp, Ter Hall, Dresselhuys, Stulemeijer, Nolens, Schaper, Suring, Kolkman, Knigge, Schokking, van Gijn, Bongaerts, Kuiper, Troelstra, van Rijckevorsel, van Dijk, Albarda, mejuffrouw Groeneweg, de heeren J. ter Laan, Kleerekoper, mevrouw Bakker—Nort, mejuffrouw Westerman, de heeren K. ter Laan, Rutten, van den Tempel, Hiemstra, Braat, Marchant, van Zadelhoff, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Braambeek, Ebels, van Rappard, mejuffrouw Katz, de heeren Staalman, de Boer, Boon, Duys, Ament, van der Molen, Moerel, Wintermans en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Engels, van den Heuvel, Bakker, Lovink, Visscher, van Wijnbergen, Rutgers van Rozenburg, van Boetzelaer van Dubbeldam, mejuffrouw van Dorp, de heeren Heukels, A. Colijn, Weitkamp, Kersten, van Rijzewijk, Tilanus, de Monté ver Loren, Zijlstra, Rutgers, Duymaer van Twist, Juten, Snoeck Henkemans, Smeenk en Michielsen.

Het gewijzigde amendement van den heer Tilanus c. s. wordt verworpen met 50 tegen 26 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Kuiper, Troelstra, van Rijckevorsel, van Dijk, Albarda, mejuffrouw Groeneweg, de heeren J. ter Laan, Kleerekoper, mevrouw Bakker—Nort, mejuffrouw Westerman, de heeren K. ter Laan, van den Tempel, Hiemstra, Braat, de Monté ver Loren, Marchant, van Zadelhoff, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Braambeek, Ebels, van Rappard, Staalman, de Boer, Boon, Duys, Ament, van der Molen, Moerel, Wintermans, Beumer, Fleskens, Bulten, van Vuuren, Brautigam, Deckers, Fruytier, Oud, van der Voort van Zijp, Ter Hall, Dresselhuys, Stulemeijer, Nolens, Schaper, Suring, Kolkman, Knigge, van Gijn, Bongaerts en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd mejuffrouw van Dorp, de heeren Heukels, A. Colijn, Weitkamp, Kersten, van Rijzewijk, Rutten, Tilanus, Zijlstra, Rutgers, Duymaer van Twist, Juten, mejuffrouw Katz, de heeren Snoeck Henkemans, Smeenk, Michielsen, Hermans, Engels, van den Heuvel, Bakker, Lovink, Visscher, van Wijnbergen, Rutgers van Rozenburg, Schokking en van Boetzelaer van Dubbeldam.

Het amendement van den heer Deckers (Stuk n°. 9, I) wordt met 46 tegen 28 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren van den Heuvel, van Vuuren, Deckers, Bakker, Fruytier, van der Voort van Zijp, van Wijnbergen, Rutgers van Rozenburg, Stulemeijer, Nolens, Suring, Kolkman, Knigge, Schokking, van Boetzelaer van Dubbeldam, van Gijn, Bongaerts, van Rijckevorsel, van Dijk, mejuffrouw van Dorp, de heeren Heukels, A. Colijn, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Weitkamp, van Rijzewijk, Rutten, Tilanus, de Monté ver Loren, Zijlstra, Rutgers, Duymaer van Twist, Juten, mejuffrouw Katz, de heeren Snoeck Henkemans, Ament, van der Molen, Moerel, Smeenk, Wintermans, Michielsen, Beumer, Fleskens, Hermans, Engels, Bulten en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Brautigam, Lovink, Oud, Ter Hall, Dresselhuys, Schaper, Kuiper, Troelstra, Albarda, mejuffrouw Groeneweg, de heeren J. ter Laan, Kleerekoper, mejuffrouw Westerman, de heeren K. ter Laan, van den Tempel, Hiemstra, Braat, Marchant, van Zadelhoff, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Braambeek, Ebels, van Rappard, Staalman, de Boer, Boon en Duys.

Het amendement van den heer Deckers (Stuk n°. 9, I) wordt verworpen met 46 tegen 28 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Lovink, Oud, Dresselhu[ys], Nolens, Schaper, Suring, Knigge, Schokking, van Boetzela[er] van Dubbeldam, van Gijn, Bongaerts, Kuiper, Troelst[ra], van Rijckevorsel, Albarda, mejuffrouw van Dorp, mej[uf]frouw Groeneweg, de heeren J. ter Laan, Kleerekoper, Colijn, mevrouw Bakker—Nort, mejuffrouw Westerman, [de] heeren K. ter Laan, van den Tempel, Hiemstra, Braat, M[ar]chant, van Zadelhoff, IJzerman, mevrouw de Vries—Bru[ins], de heeren van Braambeek, Ebels, van Rappard, mejuffro[uw] Katz, de heeren Staalman, de Boer, Boon, Duys, Ame[nt], Moerel, Wintermans, Beumer, Hermans, Bulten, Brau[ti]gam en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Fruytier, van der Vo[ort] van Zijp, van Wijnbergen, Ter Hall, Rutgers van Rozenbu[rg], Stulemeijer, Kolkman, van Dijk, Heukels, Weitkamp, v[an] Rijzewijk, Rutten, Tilanus, de Monté ver Loren, Zijlst[ra], Rutgers, Duymaer van Twist, Juten, Snoeck Henkema[ns], van der Molen, Smeenk, Michielsen, Fleskens, Engels, v[an] den Heuvel, van Vuuren, Deckers en Bakker.

De Voorzitter: De heer Duys heeft gestemd met de wo[or]den: „Natuurlijk tegen". Ik moet hem onder het oog br[en]gen, dat volgens art. 83 van het Reglement van Orde d[e] de leden gestemd wordt met de woorden: „vóór" of „tegen" zonder eenige bijvoeging.

De heer **Duys**: Ik zal het in de *Handelingen* schrapp[en].

De Voorzitter: Dat kunt u niet, want de bijvoeging st[aat] er niet in. Overigens zou anders mijn opmerking in de lu[cht] hangen.

Er zijn eenige leden, die mij hebben medegedeeld, dat omtrent artikel 15 een gesplitste stemming zouden wensch[en]. Immers, artikel 15 behelst zoowel een regeling voor v[ol]wassen personen als voor niet volwassen personen. Die le[den] hadden natuurlijk een amendement kunnen voorstellen de eerste twee leden uit het artikel te lichten. Zij hebben [dat] niet gedaan, doch bij mij bestaat geen bezwaar om aan h[et] verlangen te gemoet te komen.

De leden 1 en 2 van het gewijzigd artikel 15 worden [in] stemming gebracht en aangenomen met 48 tegen 26 stemm[en].

Vóór hebben gestemd mejuffrouw van Dorp, de hee[ren] Heukels, A. Colijn, Weitkamp, van Rijzewijk, Rutt[en], Tilanus, de Monté ver Loren, Zijlstra, Rutgers, Duym[aer] van Twist, Juten, mejuffrouw Katz, de heeren Snoeck H[en]kemans, Ament, van der Molen, Moerel, Smeenk, Wint[er]mans, Michielsen, Beumer, Fleskens, Hermans, Eng[els], Bulten, van den Heuvel, van Vuuren, Deckers, Bakk[er], Lovink, Fruytier, van der Voort van Zijp, van Wijnberg[en], Ter Hall, Rutgers van Rozenburg, Stulemeijer, Nole[ns], Suring, Kolkman, Knigge, Schokking, van Boetzelaer v[an] Dubbeldam, van Gijn, Bongaerts, Kuiper, van Rijckevor[sel], van Dijk en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd mejuffrouw Groeneweg, de hee[ren] J. ter Laan, Kleerekoper, mevrouw Bakker—Nort, mej[uf]frouw Westerman, de heeren K. ter Laan, van den Temp[el], Hiemstra, Braat, Marchant, van Zadelhoff, IJzerm[an], mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Braambe[ek], Ebels, van Rappard, Staalman, de Boer, Boon, Duys, Br[au]tigam, Oud, Dresselhuys, Schaper, Troelstra en Albarda.

De beide overblijvende leden van het artikel worden z[on]der hoofdelijke stemming aangenomen.

Hall.)

et gewijzigd artikel 15, thans luidende:

„1. Geen films worden in het openbaar vertoond dan indien en voor zoover zij door de centrale commissie voor openbare vertooning zijn toegelaten.

2. Geen films worden door de centrale commissie voor openbare vertooning toegelaten, indien en voorzoover zij naar het oordeel der commissie in strijd zijn met de goede zeden of de openbare orde.

3. Bij openbare bioscoopvoorstellingen, toegankelijk voor of bijgewoond door personen, te wier aanzien niet voldoende aannemelijk is, dat zij den leeftijd van achttien jaren hebben bereikt, worden uitsluitend films vertoond, indien en voorzoover die door de centrale commissie geschikt voor personen jonger dan achttien jaren zijn bevonden.

4. In afwijking van de voorgaande bepalingen zijn houders van vergunningen, naar regelen door de centrale commissie te stellen, bevoegd in spoedeischende gevallen films, betreffende onderwerpen van actueel belang, te vertoonen, vóórdat deze aan het oordeel der commissie zijn onderworpen.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 16, luidende:

„1. Op duidelijk waarneembare wijze wordt aan den ingang van de plaats, waar de voorstelling gegeven wordt, vermeld voor welke personen de voorstelling toegankelijk is.

2. Indien een film, gelijk zij wordt vertoond, niet door de centrale commissie voor kinderen jonger dan veertien jaren of voor jeugdige personen van veertien tot achttien jaren is toegelaten, mag zij niet openlijk als zoodanig worden aangekondigd.",

waarop zijn ingediend de volgende amendementen:

I. een, van de heeren Ter Hall, Boon, Staalman, mejuffrouw Westerman en den heer Dresselhuys (Stuk n°. 5), strekkende om in plaats van „14 jaar" te lezen „12 jaar" en in plaats van „18 jaar" „16 jaar";

II. twee, van den heer Michielsen (Stuk n°. 7, IX en X), onderscheidenlijk strekkende om in het eerste lid achter „personen" te lezen: „naar onderscheiding van leeftijd", en in het tweede lid achter „veertien jaren" te lezen: „geschikt bevonden";

III. een, van mejuffrouw van Dorp (Stuk n°. 8, VII), strekkende om het artikel te lezen als volgt:

„Het is verboden in een openbare bioscoopvoorstelling jeugdige personen toe te laten, te wier aanzien niet voldoende aannemelijk is, dat zij den leeftijd van 18 jaar bereikt hebben.";

IV. een, van den heer Deckers (Stuk n°. 9, III), strekkende om het tweede lid te doen luiden:

„2. Indien een film, gelijk zij wordt vertoond, niet door de centrale commissie voor personen jonger dan achttien jaren is toegelaten, mag zij niet openlijk als zoodanig worden aangekondigd."

De heer **Ter Hall** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Na de genomen beslissingen wensch ik dit amendement in te trekken.

Aangezien het amendement van den heer Ter Hall c. s. (Stuk n°. 5) door de voorstellers is ingetrokken, maakt het een onderwerp van beraadslaging meer uit.

(Michielsen e. a.)

De heer **Michielsen** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendementen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het tweede amendement trek ik in, naar aanleiding van de beslissing, die bij het vorige artikel genomen is over het amendement van den heer Deckers. Het andere amendement is alleen een quaestie van redactie en behoeft geen nadere toelichting.

Aangezien de voorsteller het amendement (Stuk n°. 7, X) heeft ingetrokken, maakt dit geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Het amendement van den heer Michielsen (Stuk n°. 7, IX) wordt ondersteund door de heeren Fruytier, Stulemeijer, Deckers en van Vuuren, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Verlangt mejuffrouw van Dorp het woord tot toelichting van haar amendement?

Mejuffrouw **van Dorp**: Ik trek het in, Mijnheer de Voorzitter!

Aangezien het amendement van mejuffrouw van Dorp (Stuk n°. 8, VII) is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Verlangt de heer Deckers het woord tot toelichting van zijn amendement?

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement houdt verband met mijn zooeven door de Kamer aangenomen amendement op art. 15. Ik acht nadere toelichting dus overbodig.

Het amendement van den heer Deckers (Stuk n°. 9, III) wordt ondersteund door de heeren Moerel, Ament, Fruytier, Juten en Michielsen, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne een enkele vraag willen stellen. Ik begrijp de bedoeling van dit artikel zeer wel, maar ik zou willen vragen: hoe kunnen de bezoekers dan weten, of er films worden gegeven, die alleen voor volwassenen bestemd zijn, of films, waar ook personen jonger dan 18 jaar worden toegelaten? Ik zou willen weten, hoe men zich de uitvoering van dit artikel voorstelt.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord op de vraag van den heer Schokking is te vinden in de Memorie van Toelichting, waar staat, dat de vermelding, voor welke personen de voorstelling toegankelijk is, dient te geschieden aan den ingang van de plaats, waar de voorstelling wordt gegeven. Dat gebeurt in verschillende plaatsen nu reeds. Dat is het eenvoudige antwoord op de eenvoudige vraag van dien geachten afgevaardigde.

Wat de twee amendementen betreft, het amendement-Deckers is een logisch gevolg van de aanneming van diens amendement op het vorig artikel. Daartegen heb ik geen bezwaar en ik neem het dus over. Het amendement-Michielsen acht ik een verbetering en neem ik eveneens over.

Aangezien de amendementen van de heeren Deckers en Michielsen (Stukken nos. 9, III, en 7, IX) door de Regeering zijn overgenomen, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs, haar oordeel over de door de Regeering aangebrachte wijzigingen mede te deelen.

De heer **Stulemeijer**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Voor zoover ik de

(Stulemeijer e. a.)

Commissie van Rapporteurs heb kunnen raadplegen, bestaat er tegen de aangebrachte wijzigingen geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd artikel 16, thans luidende:

„1. Op duidelijk waarneembare wijze wordt aan den ingang van de plaats, waar de voorstelling gegeven wordt, vermeld voor welke personen naar onderscheiding van leeftijd de voorstelling toegankelijk is.

2. Indien een film, gelijk zij wordt vertoond, niet door de centrale commissie voor personen jonger dan achttien jaren is toegelaten, mag zij niet openlijk als zoodanig worden aangekondigd.",

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 17, luidende:

„1. In elke gemeente, waar regelmatig openbare bioscoopvoorstellingen worden gegeven, benoemen Burgemeester en Wethouders eene plaatselijke commissie van toezicht op de bioscopen.

2. Bij algemeenen maatregel van bestuur worden geregeld: samenstelling, taak en werkwijze van de plaatselijke commissiën van toezicht, alsmede hare verhouding tot de erkende instellingen of vereenigingen, bedoeld in artikel 19.

3. Waar deze wet het hooren der plaatselijke commissie van toezicht voorschrijft, geldt dit alleen ten aanzien van die gemeenten, waar zoodanige commissie bestaat."

De **Voorzitter**: Ik stel voor, om te gelijk met dit artikel te behandelen het amendement van den heer Tilanus c. s. (Stuk n°. 18), strekkende tot invoeging na art. 16 van een nieuw artikel 16a.

Daartoe wordt besloten.

Mede is dus aan de orde de beraadslaging over een amendement, voorgesteld door de heeren Tilanus, van der Molen, Snoeck Henckemans, Rutgers van Rozenburg, Weitkamp, van Boetzelaer van Dubbeldam, mejuffrouw Katz, de heeren Rutgers, Smeenk en Heukels (Stuk n°. 18), strekkende om na artikel 16 in te voegen een nieuw artikel 16a, luidende:

„1. In elke gemeente, waar openbare bioscoopvoorstellingen worden of zullen worden gegeven, kunnen burgemeester en wethouders een commissie benoemen voor de keuring van films en voor het toezicht op de bioscopen.

2. Bij algemeenen maatregel van bestuur worden geregeld: samenstelling, taak en werkwijze van de commissiën, in het eerste lid bedoeld, alsmede hare verhouding tot de erkende instellingen of vereenigingen, bedoeld in artikel 19."

De heer **Tilanus** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement is geboren na de intrekking van het amendement op artikel 14. De heer van der Molen gaf mij in overweging om te trachten, de door mij gewenschte plaatselijke keuring niet imperatief, maar facultatief in de wet te krijgen. Vandaar dit voorstel. Bij rustige overweging echter kwam het mij voor, dat wettechnisch het amendement niet volmaakt was. Daarom meen ik goed te doen, het amendement zoodanig te wijzigen, dat het niet meer strekt om een nieuw artikel 16a in te voegen, maar om het te doen zijn een amendement op artikel 17, in dier voege, dat aan het eerste lid van het amendement een plaats wordt ingeruimd tusschen het eerste en het tweede lid van artikel 17 en in het tweede lid van artikel 17 enkele woorden worden gewijzigd. Bij aanneming van dat amendement zou artikel 17 dan luiden, zooals ik hierbij de eer heb op uw tafel te deponeeren.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Door den heer Tilanus wordt medegedee[ld] dat hij het amendement zoodanig wijzigt, dat het niet m[eer] strekt tot invoeging van een nieuw artikel 16a, maar dat [het] wordt een amendement op artikel 17, strekkende, om dat a[rti]kel aldus te doen luiden:

„1. In elke gemeente, waar regelmatig openb[are] bioscoopvoorstellingen worden gegeven, benoemen B[ur]gemeester en wethouders eene plaatselijke commis[sie] van toezicht op de bioscoop.

2. In elke gemeente, waar openbare bioscoopvoorst[el]lingen worden of zullen worden gegeven, kunnen B[ur]gemeester en wethouders eene commissie benoem[en] voor de keuring van films.

3. Bij algemeenen maatregel van bestuur word[en] geregeld: samenstelling, taak en werkwijze van de co[m]missiën, in het eerste en tweede lid bedoeld, alsme[de] hare verhouding tot de erkende instellingen of vereer[ni]gingen, bedoeld in artikel 19.

4. Waar deze wet het hooren der plaatselijke co[m]missie van toezicht voorschrijft, geldt dit alleen ten aa[n]zien van die gemeenten, waar zoodanige commissie b[e]staat."

Ik veronderstel, dat de leden, die het amendement t[ot] invoering van een nieuw artikel 16a mede-onderteekend he[b]ben, ook geacht wenschen te worden het amendement in zi[jn] nieuwe redactie mede te hebben onderteekend.

Voorgesteld door 10 leden, maakt het amendement ee[n] onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! H[et] amendement, dat de heer Tilanus ons hedenmorgen hee[ft] gezonden, is eigenlijk de zooveelste poging, om een doel [te] bereiken, waartoe de Kamer reeds eenige malen niet hee[ft] willen medewerken. Den eersten keer heeft de heer Tilan[us] gepoogd den raad de bevoegdheid te geven om bij verord[e]ning het geven van bioscoopvoorstellingen in een bepaal[de] gemeente geheel en al te verbieden. Het is niet gelukt. De[n] tweeden keer wenschte hij aan B. en W. de bevoegdheid [te] geven om vergunningen te weigeren en zoo bioscoopvoorste[l]lingen te weren. Het is niet gelukt en het amendement is i[n]getrokken, omdat gebleken was, dat daarvoor in de Kam[er] geen stemming te vinden was. De derde poging volgde b[ij] artikel 14 en nu is dit de vierde poging, om het in een g[e]meente mogelijk te maken, dat alsnog goedgekeurde film[s] worden verboden, een bovenkeuring boven de Rijkskeurin[g]. Het behoeft geen betoog en naar mijn wijze van zien hee[ft] de Kamer al eenige keeren op ondubbelzinnige wijze uitg[e]sproken, dat de wet kiest voor het stelsel van Rijkskeurin[g].

Het is een volkomen oneigenlijke wetgeving te zegge[n] ofschoon ik erken, als Rijksoverheid, dat die films zond[er] bezwaar voor de goede orde en de goede zeden kunnen worde[n] vertoond, geef ik toch aan de gemeentebesturen de volle vri[j]heid om te zeggen: nochtans zal die goedgekeurde film i[n] mijn gemeente niet worden vertoond.

Het behoeft ook geen betoog, dat, als men een dergelijk[e] bepaling, als de heer Tilanus voorstelt, moet verdedige[n] men altijd terechtkomt niet bij het criterium van dit wet[s]ontwerp tegen Schundfilms, maar bij de geestesrichting i[n] een bepaalde gemeente, tot het weren van films, die d[e] uiting zijn van een andere geestesrichting.

Hier blijft volkomen van kracht wat èn leden van de[ze] Kamer èn de Regeering herhaaldelijk over deze amend[e]menten hebben gezegd: zij zijn buiten het systeem van d[e] wet; het gaat niet meer over de vraag, of slechte films zull[en] worden geweerd, maar of goedgekeurde films in bepaald[e] gemeenten toch nog zullen worden verboden.

Ik geloof niet, dat dit amendement dus in de Kame[r] succes zal hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Nu ik deze opmerkingen over he[t] amendement heb gemaakt, moet ik zeggen, dat ook het artike[l] zelf in zijn strekking mij niet volkomen duidelijk is.

Wat is de beteekenis daarvan? Er worden door dit artikel

(Kleerekoper e. a.)

in het wetsontwerp ingevoerd plaatselijke commissies. Welke taak hebben die?

De taak om toezicht te houden op de bioscopen.

Maar wat beteekent dat? Dat is mij niet duidelijk.

De toelichting tot dit wetsontwerp geeft dat licht ook niet. De wet schept vergunning en maakt doorloopende contrôle noodig op de richtige naleving van die vergunning. De wet schept keuring en maakt doorloopende contrôle noodig op de richtige naleving van die keuring. Wat moeten die plaatselijke commissies nu doen? Treden die in de plaats van de politioneele organen, die op de naleving van deze wet moeten toezien, of zijn die plaatselijke commissies voor een zekere soort voogdij, die ons pas nader bekend zal worden, als de algemeene maatregel van bestuur zal worden uitgevaardigd?

Er is reden voor deze vragen. Voor ik weten kan, wat artikel 17 beteekent op zich zelf en in het kader van deze wet, moet ik daaromtrent van de Regeering een zeer duidelijk antwoord kunnen ontvangen.

Waarom? Er is in deze wet geen plaats ingeruimd voor Voor Eer en Deugd en dergelijke vereenigingen. De Minister heeft in zijn toelichting zeer nadrukkelijk verklaard, dat die commissies niets met de keuring te maken zullen hebben. Daardoor weet ik, dat het amendement-Tilanus onaannemelijk is voor de Regeering. Immers, de Regeering heeft in de Memorie van Toelichting een woord geschreven, waarin die onaannemelijkheid ligt, want in die toelichting staat: „Keuring van films ligt natuurlijk buiten de bevoegdheid van die commissies". Een amendement, dat die bevoegdheid aan die commissies wil geven, is dus „natuurlijk" onaannemelijk voor dengene, die dien volzin heeft neergeschreven. Want dat amendement brengt de keuring wel aan die commissies.

Welk systeem heeft de Regeering gevolgd ten aanzien van particuliere genootschappen, zooals Voor Eer en Deugd? Zij heeft dit standpunt ingenomen: die vereenigingen zijn particuliere vereenigingen en de Overheid stelt zich met die vereenigingen niet tot samenwerking bereid. De wet doet alleen dit, dat zij die vereenigingen beschermt, en men mag niet zeggen van een bioscoop: ik ben gekeurd door Voor Eer en Deugd, als het niet waar is. Verder blijven die vereenigingen officieus. Nu heeft niemand wat tegen die vereenigingen, zoolang zij officieus blijven.

Natuurlijk niet. Dan werken die vereenigingen voor de kringen, die zich onder de contrôle willen stellen. Maar ik lees in art. 17, tweede lid, dat die plaatselijke commissies in een bepaalde verhouding zullen worden gebracht tot de vereenigingen als Voor Eer en Deugd, en dat een algemeene maatregel van bestuur zal uitmaken, in welke verhouding.

En waar ik er nu voor wil waken, dat godsdienstige vereenigingen worden opgericht, die de maatstaven van dien betrekkelijken godsdienst aanleggen tot keuring van films, en dat die keuring verder zou gaan met behulp der Overheid in de kringen, waarvoor die censuur geoefend wordt, daar vraag ik aan de Regeering: wat zijt gij van plan in dien algemeenen maatregel van bestuur neer te schrijven, in welk contact wilt gij de plaatselijke commissies van toezicht brengen met vereenigingen als Voor Eer en Deugd, hoe zal de verhouding worden, worden die vereenigingen op eenigerlei manier via de plaatselijke commissies tot officieele organen verheven?

Alleen wanneer wij dat precies weten, kunnen wij beoordeelen, voor welke open deuren wij komen te staan, wanneer voor aanneming van dit artikel die deuren eenmaal zijn ontsloten.

De heer **van Vuuren**: Mijnheer de Voorzitter! De vorige achte spreker heeft gezegd, dat het amendement van de heeren Tilanus c.s. een tot driemaal toe herhaalde poging was om hetzelfde te bereiken. Hij heeft daarbij in het bijzonder genoemd de stemming, die Vrijdag heeft plaats gehad over het amendement, voorgesteld door de heeren Rutgers, Deckers en Tilanus, het eenige voorstel van dezen aard, dat in stemming kwam.

Hoewel ik vóór dat amendement heb gestemd, zou ik, indien het werkelijk een poging was om op een eens gevallen

(van Vuuren.)

votum terug te komen, geen oogenblik aarzelen, om alleen op dien grond te stemmen tegen het amendement van den heer Tilanus.

Het amendement, dat hier Vrijdag jl. behandeld is, lijkt echter m. i. in geen enkel opzicht op dit amendement. Het eerste bedoelde aan den raad het recht te geven om in bepaalde gemeenten het bioscoopbedrijf te verbieden, terwijl dit amendement alleen de mogelijkheid opent, dat B. en W. een commissie benoemen, die door het Rijk goedgekeurde films nog eens keurt op haar geschiktheid voor een bepaalde gemeente.

Men kan tegen een verbod van het bioscoopbedrijf zijn en te gelijk meenen, dat naast de Rijkskeuring plaats is voor een plaatselijke keuring.

Ik zal natuurlijk afwachten wat van de Regeeringstafel wordt gezegd, maar vooralsnog heb ik veel neiging om mijn stem aan het amendement van den heer Tilanus c. s. te geven. En waarom?

Ben ik een tegenstander der Rijkskeuring? Integendeel, ik geef toe, dat ik een Rijkskeuring op zich zelf zeer gewenscht acht, en erken de bezwaren, die verbonden zijn aan den toestand, zooals wij dien thans hebben. Te ontkennen is intusschen niet, dat aan de Rijkskeuring bezwaren kleven.

Er zijn menschen — en veel meer dan men denkt —, die graag de verantwoordelijkheid, welke op hen rust, van zich afschuiven. Er zullen er dan ook zijn, die, niet bedenkende, waar het het bioscoopbezoek voor kinderen betreft, dat voor het eene kind niet geschikt is, wat voor het andere kind goed is, geneigd zullen zijn voortaan alleen op de Rijkskeur af te gaan. Aan die omstandigheid kan ik eenmaal niets veranderen. Ik kan alleen de hoop uitspreken, dat de ouders ondanks de Rijkskeur hun verplichting zullen in het oog houden om bij het laten gaan van hun kinderen naar de bioscoop rekening te houden met het verschil in karakter, aard, neiging enz. van elk dezer.

M. i. heeft men echter niet alleen te rekenen met het verschil in aard van het individu, maar ook met het verschil van milieu, waarin men is opgegroeid. Ik kan mij zeer goed indenken, dat tegen een film geen bezwaar bestaat in een groote stad en zij desniettemin ongeschikt is om te worden opgevoerd in een of ander dorp of in een bepaalde omgeving. Ik zou het dan ook vanzelfsprekend vinden, dat, wanneer ik bij voorbeeld eens zitting zou krijgen in een centrale commissie, ik geen vrijheid zou vinden om voor het geheele land een film af te keuren, waarvan ik toch niet gaarne voor mijn rekening zou nemen, dat zij werd opgevoerd in een of andere gemeente, waar een andere levensbeschouwing overheerschend is. Niet alleen de grootte der gemeente, maar ook de aard van de bevolking, heerschende godsdienstige overtuiging, maken in deze verschil.

Zelfs waar het geldt de zedelijkheid, is er onderscheid. Een film kan kwaad doen aan kinderen uit een eenvoudige omgeving, die in gelukkige onschuld en onwetendheid zijn groot gebracht, en toelaatbaar zijn voor kinderen, gelijk de kinderen in de groote steden het over het algemeen zijn, die reeds vroeg rijp en wijs zijn. De jaren alleen maken niet het kind noch den volwassene.

De Rijkskeuring nu zal worden uitgevoerd door een centrale commissie. Deze commissie zal zitting moeten hebben in een groote stad. Mijnheer de Voorzitter! Ik hoor den heer van Gijn zeggen: dat behoeft niet, maar practisch moet dit wel. De mogelijkheid is niet denkbaar, dat een geregelde keuring van films plaats heeft, zonder dat de commissie geen zitting heeft in een groote stad, die daarop is ingericht. Het is daarom ondenkbaar, dat de personen, die in die commissie zitting zullen blijven hebben, na korteren of langeren tijd allen zullen zijn inwoners van een groote stad. Het laat zich niet denken, dat bij de veelheid van vergaderingen en keuringen, die zullen moeten plaats hebben, iemand van buiten in die commissie zitting zou willen hebben. Deze stedelingen hebben natuurlijk op deze zaak een eenzijdigen kijk. Zij zullen zich veelal niet kunnen indenken in de behoefte van het platteland. De Rijkskeuring zal dan feitelijk zijn een keuring voor de groote stad.

M. i. is daarnaast nu volkomen op zijn plaats een plaatselijke keuring, die met de oogen van den bewoner de film

(van Vuuren e. a.)

keurt naar haar geschiktheid voor de omgeving, waar men ze wil draaien. Een dergelijke commissie, door het gemeentebestuur veelzijdig samengesteld, kan een zeer gelukkige aanvulling zijn van de Rijkskeuring.

Ik ben daarom vooralsnog zeer geneigd om mijn stem aan dit amendement te geven en ik hoop, dat de Regeering het welwillend zal te gemoet treden. Ik herhaal echter, ik wil mijn stem nog niet vastleggen, want ik zou gaarne eerst nog vernemen, hoe de Regeering er tegenover staat.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Het heeft in bijzondere mate mijn aandacht getrokken, dat bij het voortschrijden van het debat de heer Kleerekoper hoe langer hoe ongeruster wordt omtrent de bepalingen, die de vrije en onbelemmerde werking van de bioscoop, zooals hij zich die denkt, zouden kunnen in den weg staan.

Hij heeft zich nu geworpen op de commissiën van toezicht, die in art. 17 genoemd worden.

Deze commissiën hebben, wat de hoofdquaestie, de keuring der films, betreft, heelemaal niets te beteekenen. Dat de Regeering in haar toelichting op dit artikel zoo sober is geweest, heeft dan ook geen anderen grond dan de mededeeling in het rapport der Staatscommissie, dat de commissiën van toezicht geenerlei bevoegdheid hebben ten opzichte van de keuring van de films.

Dat staat trouwens ook op bladz. 11 der Memorie van Toelichting:

„De in dit artikel bedoelde plaatselijke commissies van toezicht op de bioscopen zullen voornamelijk een controleerende en adviseerende taak hebben te vervullen."

De heer Kleerekoper zij er verder aan herinnerd, dat in enkele andere wetten ook sprake is van commissies van plaatselijk toezicht en zal bij nader inzicht wel begrijpen, dat dergelijke commissies, in deze wet althans, bijzonder op haar plaats zijn. Immers, in dit wetsontwerp worden aan burgemeester en wethouders opgedragen verschillende beslissingen te nemen, voorwaarden te stellen omtrent de inrichting van gebouwen, maatregelen te treffen tot verzekering van de nakoming van de voorwaarden, die gesteld zijn bij de uitreiking der vergunning.

Nu kan men wat betreft de strafbedreiging verwijzen naar art. 25, maar burgemeester en wethouders hebben toch ook in vele gevallen, vóórdat zij tot een beslissing komen, advies noodig en met het oog daarop is het gewenscht, dat in die plaatsen, waar openbare bioscopen zijn, ook is een commissie van toezicht, die zich van het doen en de ontwikkeling van die instellingen op de hoogte kan houden en burgemeester en wethouders in voorkomende gevallen kan adviseeren.

Ik geloof dan ook, dat in geen enkel opzicht vrees behoeft gekoesterd te worden, dat de aanwezigheid van dergelijke plaatselijke commissies van toezicht gevaar voor de bioscopen zou opleveren.

Anders staat het met het amendement van den heer Tilanus.

Dit amendement betreft geen nieuwe zaak. De bedoeling er van is niet anders dan om althans de mogelijkheid te behouden, dat plaatselijk burgemeester en wethouders de bevoegdheid houden, welke zij thans hebben. Men vergete niet, wanneer dit wetsontwerp zoo aangenomen wordt, gelijk het thans voor ons ligt, dan onttrekt art. 151 der Gemeentewet aan het plaatselijk bestuur absoluut alle bemoeiing met de plaatselijke bioscopen, want volgens de Gemeentewet is het verboden aan gemeentelijke besturen om te treden in een zaak, die bij de wet geregeld is.

Daarom heb ik mij aanvankelijk verklaard tegen den oorspronkelijken opzet van den heer Tilanus en de zijnen, om de plaatselijke keuring imperatief te maken. Maar waar de heer Tilanus er zich nu toe beperkt — en ik geloof, dat dat juist is — om het facultatief te maken, is dat geheel iets anders — de heer van Vuuren heeft zooeven verdedigd, waarom het gewenscht is — en meen ik, dat het aanbeveling verdient om aan de plaatselijke besturen niet te ontnemen de

(van der Molen e. a.)

mogelijkheid van bemoeiing, die zij nu reeds hebben. In dit opzicht wordt in breede kringen ernstig gevaar geducht van het absoluut ter zijde stellen der plaatselijke besturen. Deze plaatselijke besturen hebben in bepaalde omstandigheden den besten kijk op de plaatselijke mentaliteit en wij willen niets anders dan er toe medewerken, dat de plaatselijke mentaliteit gedekt wordt door de bemoeiing van de plaatselijke besturen.

Ik geloof niet, dat daarvan de gevaren te duchten zijn, die in sommige kringen daarvan worden geducht en beveel het amendement ten zeerste aan de Regeering aan.

De heer **Ter Hall**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch met alle klem, die in mij is, dit amendement te bestrijden, na de verdediging van den heer van der Molen. Ik doe dat, omdat ik in het debat een paar beweringen heb opgevangen, die ik onmiddellijk kan tegenspreken. O. a. heeft de heer van Vuuren gezegd, dat het amendement iets geheel anders is dan het amendement, dat Vrijdag niet is aangenomen. Maar dat is toch broertje en zusje, in elk geval familie van elkaar.

De heer van Vuuren heeft ook beweerd, dat deze Rijkskeuringscommissie zal moeten wonen of gevestigd zijn in een groote stad. Maar dat ben ik absoluut niet met den heer van Vuuren eens. Er zal toch niet steeds door de commissie in pleno gekeurd worden. De commissie, zoo stelt men zich voor, zal zich in verschillende subcommissies verdeelen en deze zullen keuren, maar dan vraag ik mij af, waarom zoo'n subcommissie dan niet evengoed ergens anders kan gevestigd zijn dan juist in een groote stad als Amsterdam, Rotterdam of den Haag. De heer Duys zegt: Rijswijk, maar ik zou zeggen, dan liever in Zaandam, omdat daar veel meer intellect woont dan in Rijswijk.

In het algemeen vind ik, dat dit amendement de gelegenheid geeft om de gemeentelijke keuring, die reeds eenmaal is afgestemd, weer langs een achterdeurtje binnen te halen, en ook vind ik het geen vertrouwen uitspreken in de Rijkskeuring. Indien men geen vertrouwen heeft in de Rijkskeuringscommissie, die door de Regeering bij algemeene maatregel van bestuur zal worden samengesteld, dan acht ik dit amendement zeer goed, maar indien men in beginsel uitgaat van de gedachte, dat de Rijkskeuringscommissie zal bestaan uit betrouwbare, hoogstaande mannen, dan acht ik een dergelijke achterdeur uit den booze.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! In d[e] eerste plaats de vraag van den heer Kleerekoper, die eenigs[zins] wantrouwend was ten aanzien van de positie, die d[e] Regeering toedenkt aan de vereenigingen. Ik geloof, dat [d]e voor dat wantrouwen toch weinig aanleiding is. De ver[eenigingen] zullen zijn de organen van de openbare meenin[g] en zij zullen zonder dwingende bevoegdheden gelegenhei[d] hebben mede te deelen, wat er in de verschillende kringe[n] van de bevolking leeft. Zij zullen, zoo niet haar vertegen[woordigers], dan toch haar geestverwanten hebben — . . geachte afgevaardigde heeft daarop zelf aangedrongen — in de centrale commissie. Zij zullen, om een practisch voo[r]beeld te geven, er vermoedelijk wel op staan om, wanne[er] voor het eerst een film bij wijze van proef voor de centra[le] commissie wordt afgedraaid, er bij tegenwoordig te zijn o[m] zich zelf een oordeel te kunnen vormen over de vraag . . voor de personen, die vertrouwen in haar hebben gestel[d], deze film een doelmatige, een aanbevelenswaardige is. Z[oo] laten zich nog verschillende andere omstandigheden denke[n], waarbij de vereenigingen er belang bij hebben er in worden gekend. Dwingende macht — het is eigenlijk ove[r]bodig om het te zeggen — zullen zij niet hebben, maar eve[n] als particulieren zullen zij de gelegenheid hebben de aa[n]dacht te vestigen op tal van zaken, welke betrekking hebb[en] op het bioscoopbedrijf en op alles, wat daarmede annex [is].

Wat nu de Regeering zich voorstelt in den algemeen[en] maatregel van bestuur opzichtens de particuliere vereenig[in]gen neer te schrijven, is een vraag, welke in haar algemee[n]heid zoover gaat, dat ik niet in staat ben daarop me[...]

(Minister Ruys de Beerenbrouck.)

woord te geven dan ik tot dusverre aan den heer Kleerekoper gaf.

De geachte afgevaardigde de heer Kleerekoper heeft gezegd: het amendement van den heer Tilanus moet voor de Regeering onaannemelijk zijn; immers de Regeering heeft in de toelichting tot artikel 17 dit zinnetje gebruikt, dat daarvoor een aanwijzing is:

„Keuring van films ligt natuurlijk buiten hare — d.i. van de plaatselijke commissies van toezicht — bevoegdheid."

Maar zoo staat de zaak niet. In zijn oorspronkelijk amendement, dat minder duidelijk was dan het gewijzigde, maakt de heer Tilanus een verschil tussehen toezicht en keuring en in het gewijzigd amendement zegt hij zeer duidelijk: er zijn commissies van toezicht en er zijn commissies van keuring. Welke is de taak van de commissies van toezicht? Onze wetgeving kent meer dergelijke commissies van toezicht. Zoo zijn b.v. de Drankwet in art. 49, dat commissies van toezicht kunnen worden ingesteld. Hetzelfde is hier het geval. De taak van die commissies zal zijn te zorgen, dat hetgeen voorgeschreven is in artikel 6 van dit wetsontwerp behoorlijk wordt nageleefd.

Nu heeft, zooals ik zeide, de heer Tilanus zijn amendement gewijzigd en vervormd tot een vierledig artikel. Alinea 1 spreekt van commissies van toezicht, alinea 2 van keuringscommissies, alinea 3 zegt, dat bij algemeenen maatregel van bestuur de werkwijze van de verschillende commissies wordt geregeld, terwijl de vierde alinea onveranderd is gebleven.

Ik wensch naar aanleiding van het gewijzigd amendement enkele vragen te stellen.

Ten eerste: is daarbij wel de verhouding van de plaatselijke commissies tot de centrale commissie geregeld? De geachte afgevaardigde bedoelt en noemt de instelling van een commissie, niet door den gemeenteraad, maar door B. en W. Heb ik zijn bedoeling nu wel begrepen, dan bedoelt hij een plaatselijke keuringscommissie, die een nakeuring zal houden.

Zooals het amendement eerst luidde, zou er ook gelegenheid geweest zijn te vragen, of de geachte afgevaardigde bedoelde een commissie, die een soort van aanbeveling geeft. Maar dat is hier niet het geval. Hier wordt een gemeentelijke keuring in optima forma voorgesteld.

Wij krijgen dus, als het amendement van den geachten afgevaardigde wordt aangenomen, een centrale keuring, de mogelijkheid van een plaatselijke keuring en eindelijk het niet te onderschatten voordeel, dat de particuliere vereenigingen de gelegenheid hebben op bepaalde films nog te drukken hun vereenigingsstempel. Er zijn dus drie instanties en het lijkt mij toch wel veel, en ik vraag mij toch af of de plaatselijke keuring niet even goed zou kunnen worden verricht door de vereenigingen. Wanneer men pleit voor plaatselijke keuring, denkt men aan gemeenten waar eischen aan films worden gesteld hooger dan in de gemeenten, die zich zullen houden aan de centrale keuring. Voordeelen van de plaatselijke nakeuring zie ik nog niet. *Man kann des Guten zuviel haben.* Maar afgezien daarvan kan men van meening verschillen en indien de Kamer bij meerderheid van stemmen zou uitmaken, dat er moet komen de mogelijkheid van gemeentelijke nakeuring, dan vermoed ik, dat dit tot gevolg zal hebben, dat de vereenigingen minder actief zullen zijn, en dat zou ik in het belang van de particuliere bemoeienis op dit gebied betreuren.

Dit is voor mij een argument te meer om te zeggen: laten de voorstanders van de particuliere vereenigingen ten deze voorzichtig zijn.

Maar afgezien van deze zakelijke bezwaren, heb ik tegen de inkleeding van het amendement ook nog andere bedenkingen. Ik zou meenen, dat wanneer de geachte afgevaardigde zijn amendement handhaaft, hij het toch geheel zal moeten omwerken, en mij in zijn gedachtengang verplaatsende, heb ik in het kader van dit wetsontwerp getracht een

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

artikel 16a te redigeeren. Ook in den gedachtengang van den geachten afgevaardigde zal bij plaatselijke verordening de plaatselijke commissie van toezicht, gehoord den raad, de bevoegdheid moeten hebben onder goedkeuring van de Kroon het vertoonen van films in het openbaar te verbieden, indien en voor zoover deze films niet in een van Overheidswege ingestelde keuring zijn goedgekeurd.

Daarop moeten volgen twee alinea's, die, evenals reeds in vorige artikelen gebeurd is, verwijzen naar eenige artikelen van de Gemeentewet, en dan moet in de derde alinea een en ander komen over de afkondiging. Het doet mij genoegen, dat verschillende afgevaardigden, die met gemeentelijke verordeningen op de hoogte zijn, mij toegeven dat, indien het gebeuren moet, het op deze wijze moet geschieden. De heer Kleerekoper merkt op: zakelijk is het precies hetzelfde, maar indien de Kamer in deze richting iets wil aannemen, dan moet zij het op een goede wijze doen, en ik meen, dat dit de goede wijze is en niet zooals de heer Tilanus het voorgesteld heeft.

Mijn conclusie is dus, dat ik voorloopig gemeentelijke nakeuring niet kan aanbevelen; wil de Kamer evenwel die keuring, dan moet een bepaling, zooals ik ze aangaf, worden opgenomen. Ik zeg niet, dat die keuring er in behoort, men kan ze er in brengen, zij strijdt niet tegen den technischen opzet van het wetsontwerp. De centrale keuring is voor het geheele land; indien de plaatselijke keuring in de techniek van het wetsontwerp past, dan beteekent dat niet, dat ik die keuring aanbeveel, maar alleen, dat de techniek van het wetsontwerp er niet door in de war wordt gestuurd. In het systeem van het wetsontwerp past het voorstel niet, omdat naar mijn meening de plaatselijke hoogere eischen moeten worden naar voren gebracht door de vereenigingen.

De heer Kleerekoper: Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord van den Minister op de vragen, die omtrent het amendement zijn gesteld, was dunkt mij volkomen duidelijk. Hij heeft onderscheiden tusschen de technische en de meer principieele bezwaren, die tegen het amendement kunnen worden aangevoerd. Wat betreft de technische bezwaren, heeft hij een andere lezing aan de hand gedaan, welke die bezwaren zou kunnen ondervangen, maar hij heeft ronduit gezegd: Het stelsel van dit ontwerp is een ander dan van dit amendement. Dat is voor ieder, die het systeem van dit wetsontwerp wil behouden — ik herinner aan het woord van den heer Nolens in zake het compromis — voldoende aanwijzing omtrent het karakter van het amendement.

Ik heb echter het woord gevraagd om over de plaatselijke commissie zelf nog een opmerking te maken. In het wetsontwerp wordt gezegd: Bij algemeenen maatregel van bestuur zal de verhouding tusschen „Voor Eer en Deugd" en de plaatselijke commissie geregeld worden.

Ik noem steeds „Voor Eer en Deugd", omdat dit naar mijn wijze van zien tot dusver in ons land het eenige zuivere type is van een particuliere vereeniging, die deze zaak ter harte neemt. De Minister heeft te mijnen opzichte de uitdrukking gebruikt, dat ik wantrouwig was, en ik wil wel erkennen, dat ik in dit opzicht wantrouwig ben, omdat de feiten, die zich in ons land hebben voorgedaan, mij wantrouwig hebben gemaakt. „Voor Eer en Deugd" keurt naar de Katholieke opvatting, en men zou wel onverdraagzaam moeten zijn om daartegen iets aan te voeren. Het is nu eenmaal de taak van deze vereeniging om aan Katholieken, die willen zien wat voor Katholieken geoorloofd is en die niet willen zien wat voor Katholieken ongeoorloofd is, een richtsnoer te geven bij het bepalen hunner keuze voor zich en hun gezin. Iemand, die daarbuiten staat, voegt het niet daarover een oordeel uit te spreken. Maar de practijk is geweest in verschillende gemeenten, en dat is een publiek feit, dat door niemand kan worden tegengesproken, dat menschen van „Voor Eer en Deugd" zich begaven naar den burgemeester om hem te bewegen de opvoering van een tooneelstuk, dat in den kring dier vereeniging misnoegen had gewekt, te verbieden. Van die vereeniging gaat een streven uit om de

(Kleerekoper e. a.)

publieke opinie te leiden in de richting, die zij wenschelijk acht.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Dacht de geachte afgevaardigde, dat dit niet zou gebeuren, wanneer de vereenigingen niet in de wet genoemd worden?

De heer **Kleerekoper**: Ik dacht, dat dit in de hand wordt gewerkt, wanneer men krijgt een gemeentelijke commissie, zooals de heer Tilanus wil, en wanneer bij de beslissende keuring door die commissie ook de vereeniging tegenwoordig kan zijn. Dat wordt een gemoedelijk onderonsje. De gemeentelijke autoriteiten, die te beslissen hebben, de heeren van Voor Eer en Deugd komen samen daar te zitten, praten met elkander (wij hebben het over kleine plaatsen), de commissie heeft een opinie, de heeren van Voor Eer en Deugd hebben een opinie, en zoo vloeit vanzelf de opinie van de eene groep over in die van de andere groep, langs lijnen van geleidelijkheid, en zoo ontstaat de officieele censuur. Men kan dit vinden een vermakelijke voorstelling van de feiten, maar dat is de practijk, wanneer lieden in een kleine plaats, die elkander kennen, samenkomen. Nu is mij niet duidelijk, waarom in dit wetsontwerp wordt neergeschreven, dat er een bepaalde verhouding moet zijn tusschen de plaatselijke commissies en de particuliere vereenigingen. De Minister, die straks geroepen zal worden om de wet uit te voeren, moet daarover een idee hebben. Dat kan hem toch niet geopenbaard worden als hij over eenige weken den algemeenen maatregel van bestuur gaat concipieeren? Ik wensch dus te weten, wat dat voor een verhouding is, en dan laat ik uit hoffelijkheid na te zeggen: bij de bestaande verhoudingen en meeningsverschillen in Nederland is het voor de veiligheid van menschen, die denken zooals ik, wel zoo gewenscht, in de wet niet te spreken van die verhouding zonder dat wij zelfs eenige indicatie krijgen omtrent de vraag, waar die verhouding zal liggen en op welke wijze zij zal worden geknoopt.

De heer **van Vuuren**: Mijnheer de Voorzitter! Indien de heer Ter Hall goed is ingelicht en de loop der zaken zal zijn als hij ons verzekerde, dan is de aanneming van het amendement van den heer Tilanus nog noodiger dan ik dacht. De heer Ter Hall, die beter dan iemand onzer op de hoogte is, heeft gezegd: het is onjuist, dat de keuring moet plaats hebben in een groote gemeente. De centrale commissie zal worden gesplitst in subcommissies, die als het ware over het land gezaaid zullen zijn, zoodat er personen uit alle deelen des lands in de commissie zitting kunnen hebben.

Ik had gedacht — ik vond dit vanzelfsprekend — dat er zou komen één centrale commissie in een groote gemeente, waar de verhuurkantoren van films zijn, en dat daar de keuring zou plaats hebben. Indien het echter gaat, zooals de heer Ter Hall meent, wie zal dan bepalen, waar een film moet worden gekeurd? Zal het dan overgelaten zijn aan den filmverhuurder? Zoo ja, dan zal deze heel spoedig weten welke subcommissie, te Zaandam, Leeuwarden of Arnhem, het mildst is en zich in twijfelgevallen altijd tot deze wenden, met het gevolg dan, dat een te Zaandam goedgekeurde film overal moet worden toegelaten.

Neen, zegt men, de centrale commissie zal uitmaken, door welke subcommissie zal worden gekeurd.

Zal deze dan maar geheel willekeurig een verhuurder te Amsterdam naar Maastricht of naar Groningen zenden? Zoo niet, dan zullen in dat geval de afgelegen subcommissies wel werkeloos blijven.

De heer Ter Hall zal dus wel niet gelijk hebben. De centrale commissie zal komen in een groote stad, maar dan blijft ook het bezwaar, dat ik heb aangevoerd, onverzwakt, terwijl, als de heer Ter Hall wel gelijk heeft, het erger wordt.

Ik heb dan ook met genoegen gehoord, dat de Regeering het amendement niet heeft afgewezen. De Minister is van oordeel, dat het voorstel niet geheel past in het systeem van de Rijkskeuring, maar hij heeft daaraan vooraf laten gaan, dat dit voorstel past in de techniek van het wetsontwerp, al ziet hij het liever niet aangenomen.

(van Vuuren e. a.)

Men krijgt zooveel instanties, zegt de Minister. Nee[n] Mijnheer de Voorzitter, men krijgt de Rijkskeuring, die e[en] algemeene keur uitoefent, en een tweede keur, die van h[et] amendement, die over de plaatselijke toelating beslist. Vo[or] een derde deur komt men nooit te staan. De vereeniging[en] kunnen een waarschuwend woord laten hooren om niet [te] gaan naar een bioscoop, waar een bepaalde film wordt afg[e]draaid, maar de vertooning kan nooit door haar word[en] gekeerd, hoe ongeschikt en hoe verderfelijk zij met het oo[g] op de omgeving een bepaalde film vinden. De vereeniging[en] kunnen dus niet den minsten reëelen invloed uitoefenen.

De Minister moet niet zoo licht denken over het onde[r]scheid, dat er ten deze is tusschen de verschillende deele[n] van ons land. Ik mag daartoe op een zeer sprekend voorbeel[d] wijzen.

De vertooning der passiespelen te Oberammergau is i[n] het oog van velen een stichtend schouwspel, maar daaren[]tegen in dat van tal van Protestanten een ergernis. De cen[]trale commissie zal ze vermoedelijk niet wraken. Is het n[u] echter juist, dat een dergelijke film mag worden afgedraai[d] zonder dat de plaatselijke Overheid daartegen iets vermag[,] integendeel onder de officieele Rijkskeur, in een gemeent[e] met een bevolking, die daardoor in haar groote meerderhei[d] wordt geërgerd? Ik voor mij wil mijn medeburgers ni[et] ergeren, en ik zie niets geen bezwaar er in, dat men, om di[e] ergernis te keeren, een film, die ik graag zou zien opg[e]voerd, verbiedt, waar zij ergernis geven kan, mits men z[e] toelaat, waar zij het niet doet.

Burgemeester en wethouders, die de commissie moeten i[n] het leven roepen, zijn de vertegenwoordigers van de gemeente[.] Zij kunnen beter dan wie beoordeelen, wat voor een betrokke[n] gemeente goed is, ja, dan neen. De heer Kleerekoper zoekt d[e] verdraagzaamheid altijd in die richting, dat hij altijd krijgt wat hij wenscht; ik zoek ze door, zoo noodig, een offer t[e] brengen, wanneer geen hooger belang daardoor geschaa[d] wordt, om anderen niet te grieven.

De heer **Ter Hall**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal op he[t] debat over de verdraagzaamheid niet verder ingaan; allee[n] een enkel woord naar aanleiding van hetgeen de heer va[n] Vuuren heeft gezegd. De heer van Vuuren is het er niet me[e] eens, dat men de verschillende subcommissiën zou kun[]nen verdeelen over verschillende gemeenten van het land[.] Ik kan niet inzien, waarom al die subcommissiën zoude[n] moeten zetelen in de hoofdstad of in de residentie en waarom zij niet verdeeld zouden kunnen worden over de hoofdstede[n] van de verschillende provinciën. Maar dat vind ik niet zo[o] heel belangrijk.

Ik zou echter den Minister een pertinente vraag wille[n] stellen. Is Zijn Excellentie het met mij eens, dat in d[e] plaatselijke commissiën van toezicht, waarover het nu gaat[,] de organisaties of het bedrijf medezeggenschap moeten heb[]ben? Ik acht dat van groot belang en de Minister zal begrij[]pen, waarom ik dat van groot belang acht.

Ik wil verder deze zaak niet ophouden.

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! In het debat i[s] opnieuw gesproken over goedgekeurde films. Ik blijf echte[r] van oordeel, dat films, die door de centrale commissie zij[n] gekeurd, niet zijn goedgekeurd, maar slechts niet zijn af[]gekeurd.

In de tweede plaats is opnieuw gesproken van een compro[]mis, welke uitdrukking ik ten aanzien van het rapport va[n] de Staatscommissie, die dit wetsontwerp heeft voorbereid[,] niet kan aanvaarden. Als een Staatscommissie een opdrach[t] krijgt en zij komt met een voorstel, dan is dat voorstel vol[]strekt niet altijd een compromis, waaraan wij ons min of mee[r] zouden hebben te houden.

Ik ben den heeren van der Molen en van Vuuren dankbaa[r] voor den steun, dien zij aan mijn amendement hebben ge[]geven. Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet inzien, dat me[t] dit amendement wordt teruggekomen op een eenmaal geval[]len beslissing. Integendeel, hier wordt eenvoudig voorgesteld een bevoegdheid te laten, die reeds bestond, nl. om gemeentelijke contrôle uit te oefenen over hetgeen in de gemeente

(Tilanus e. a.)

…l worden vertoond. Er wordt niets anders voorgesteld, dan …at er zullen zijn plaatselijke commissies van toezicht en dat … zullen kunnen zijn plaatselijke commissies van keuring.

Door den Minister zijn mij enkele vragen gesteld. In de …erste plaats, welke de verhouding zal zijn van de plaatselijke …ommissie tot de centrale commissie.

Het komt mij voor, Mijnheer de Voorzitter, dat er geen …geling behoeft te worden getroffen voor die verhouding. …e plaatselijke commissies hebben eenvoudig aan de opdracht … voldoen, die zij vanwege de plaatselijke autoriteiten zullen …erkrijgen, zulks binnen het kader van een algemeenen maat…gel van bestuur, in het derde lid bedoeld.

Dat het stelsel van nakeuring niet zou passen in deze wet, …cht ik niet juist. Zooals de Minister heeft opgemerkt, kent … wet die nakeuring reeds door particuliere vereenigingen. … moge de opmerking maken, dat in sommige kringen van …nze bevolking dergelijke particuliere vereenigingen evenwel …iet bestaan en ik betwijfel zelfs of die vereenigingen wel ooit …llen worden opgericht; daarom acht ik de mogelijkheid …oor plaatselijke keuring van gemeentewege wenschelijk.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben den Minister zeer erken…lijk voor de formuleering, die Zijn Excellentie mij aan de …nd deed ten aanzien van de redactie van mijn amendement. …e voorstellers van het amendement nemen dankbaar die …ijziging over. Ik heb de eer, Mijnheer de Voorzitter, het …wijzigde amendement op uw bureau te deponeeren.

De **Voorzitter**: De heer Tilanus heeft zijn amendement …nder gewijzigd, zoodat het thans strekt om het artikel te …zen:

„Bij plaatselijke verordening, de plaatselijke commissie van toezicht gehoord, kan de raad, onder Onze goedkeuring, verbieden in het openbaar films te vertoonen, indien en voor zoover deze films niet in een van gemeentewege ingestelde keuring zijn goedgekeurd.

De artikelen 161, 162, 166, 168, 174 tot en met 177 en 178, eerste en tweede lid, der Gemeentewet zijn op deze plaatselijke verordening van toepassing.

Deze plaatselijke verordening wordt afgekondigd op de wijze, bedoeld in de artikelen 172 en 173 van die wet, met dien verstande, dat in het formulier van afkondiging in plaats van de inzending aan en het ontvangstbericht van Gedeputeerde Staten, wordt vermeld de dagteekening en het nummer van het Koninklijk besluit, waarbij de verordening is goedgekeurd."

Ik veronderstel, dat dezelfde leden, die het amendement …rst hebben ondersteund, ook deze redactie ondersteunen.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnen…ndsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De …er Ter Hall heeft mij gevraagd, welke plaats de vertegen…oordigers van het bioscoopbedrijf in de plaatselijke com…ssies zullen innemen.

Dit is een vraag, die inderdaad gesteld kan worden, maar …arop ik geen antwoord kan geven. Dat zal afhangen van … wijze, waarop het gemeentebestuur de benoeming doet. Ik …rmoed wel, dat er gemeentebesturen zullen zijn, die prijs…llen ook op de voorlichting van vertegenwoordigers van …t bioscoopbedrijf en die aan die vertegenwoordigers in die …mmissie een plaats zullen geven, maar zij zijn daarin vol…men vrij.

De heer Kleerekoper heeft nog een belangrijke zaak ter …rake gebracht, waarop ik even de aandacht wil vestigen. … de eerste plaats de beteekenis van de gemeentelijke keu…ng naast de centrale keuring. Ik geef volkomen toe, dat de …teekenis van de centrale keuring door de invoering van de …ultatieve gemeentelijke keuring in waarde verminde… zal.

In de tweede plaats zal de invoering van de facultatieve …meentelijke nakeuring voor het bedrijf mindere rechts…erheid ten gevolge hebben. Mijn voornaamste grief is, … door de plaatselijke nakeuring overbodig gemaakt wordt, …hans in waarde vermindert, de op hoogen prijs gestelde …eid van de particuliere vereenigingen, die voor de aanhan-

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

gers van de verschillende levensopvattingen goede gidsen zijn.

En nu zegt wel de geachte afgevaardigde de heer Tilanus: er zijn op het oogenblik nog geen vereenigingen in voldoend getal aanwezig, in deze discussies is alleen gesproken van een Katholieke vereeniging, welnu, Mijnheer de Voorzitter, dan zou ik zeggen, laten de aanhangers van andere richtingen, die prijsstellen op particuliere nakeuring, dan ook zorgen, dat zij een centraal orgaan tot hun beschikking hebben, desnoods met plaatselijke vertakkingen.

Nu ik hier toch spreek over vereenigingen, kom ik aan de tweede vraag van den geachten afgevaardigde den heer Kleerekoper, die mij gevraagd heeft, welke de plaats zal zijn die de particuliere vereenigingen in den algemeenen maatregel van bestuur innemen. Mijnheer de Voorzitter! Het is vragen naar den bekenden weg.

Zoowel de Staatscommissie als de Regeering zijn van oordeel, dat het van belang is, dat die particuliere vereenigingen bestaan en dat die hebben een soort van particulier nakeuringsrecht. Maar daarbij moet toch worden vooropgesteld, dat die contrôle van geheel anderen aard is dan de Rijkskeuring, die imperatief is, terwijl die nakeuring ieder dwingend karakter mist, en — zoo lees ik in het rapport der Staatscommissie — geheel moet berusten op het beginsel van vrijwillige onderwerping.

Daarenboven moet er tegen worden gewaakt, dat de particuliere bioscoopondernemer, ee nerkende instelling, geen misbruik maakt van den feitelijken invloed, dien hij in bepaalde kringen heeft, door aan te kondigen, dat hij zich vrijwillig onder haar toezicht heeft gesteld. Dit is, meen ik, de hoofdlijn, waarlangs zich een regeling bij algemeenen maatregel van bestuur zal bewegen.

De **Voorzitter**: Mag ik het oordeel vernemen van de Commissie van Rapporteurs over het gewijzigde amendement van den heer Tilanus?

De heer **Stulemeijer**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs, voor zoover haar leden aanwezig zijn, is voor de helft, dat wil zeggen 2 leden, vóór de aanneming van het amendement van den heer Tilanus.

Twee leden zijn echter tegen de aanvaarding van dit amendement, omdat zij meenen, dat daardoor de centrale keuring aan beteekenis verliest, minder gemakkelijk zal komen tot vaststelling der criteria, en omdat aanneming van dit amendement het voortbestaan van den chaos, welke thans door de gemeentekeuring in het leven geroepen is, zal doen voortbestaan en misschien verergeren.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd amendement van den heer Tilanus c.s. wordt verworpen met 42 tegen 27 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Ter Hall, Dresselhuys, Stulemeijer, Nolens, Schaper, Suring, Knigge, van Gijn, Bongaerts, Kuiper, Troelstra, van Dijk, Albarda, mejuffrouw van Dorp, mejuffrouw Groeneweg, de heeren J. ter Laan, Kleerekoper, mevrouw Bakker—Nort, mejuffrouw Westerman, de heeren K. ter Laan, van den Tempel, Hiemstra, Braat, Marchant, van Zadelhoff, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Braambeek, Ebels, Juten, van Rappard, Staalman, Boon, Duys, Ament, Wintermans, Michielsen, Hermans, Bulten, Brautigam, Oud en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren van Wijnbergen, Rutgers van Rozenburg, Schokking, van Boetzelaer van Dubbeldam, van Rijckevorsel, Heukels, A. Colijn, Weitkamp, van Rijzewijk, Rutten, Tilanus, de Monté ver Loren, Zijlstra, Rutgers, Duymaer van Twist, mejuffrouw Katz, de heeren van der Molen, Smeenk, Beumer, Fleskens, Engels, van den Heuvel, van Vuuren, Deckers, Bakker, Lovink en Fruytier.

De beraadslaging wordt voor eenige oogenblikken geschorst.

(Voorzitter e. a.)

De Voorzitter: Ik deel mede, dat de Centrale Afdeeling heeft besloten om het nieuwe onderzoek in de afdeelingen van het ontwerp van wet tot regeling van het Algemeen Vormend Middelbaar en Voorbereidend Hooger Onderwijs (65), waartoe de Kamer heden op voorstel van de Commissie van Rapporteurs heeft besloten, te doen plaats hebben op den dag van het gisteren bepaalde afdeelingsonderzoek, nl. Vrijdag 2 Maart a.s., te elf uur.

De heer K. ter Laan: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat het onderzoek van dit wetsontwerp, zooals het nu voor ons ligt, wel van zooveel belang en waarschijnlijk ook van zoo'n omvang zal zijn, dat ik u in overweging zou willen geven, er den geheelen dag voor te bestemmen. Ik heb er geen bezwaar tegen, dat het onderzoek om 11 uur aanvangt. Het komt mij echter voor, dat het werk van dien omvang is, dat het er zeer onder zal lijden, wanneer het af moet zijn om half een, zooals te doen gebruikelijk is.

De Voorzitter: Ik kan den heer ter Laan tot mijn genoegen mededeelen, dat voor het bedoelde onderzoek de geheele dag bestemd is.

Het onderzoek van het ontwerp van wet n°. 65 kan niet meer plaats hebben door de afdeelingen, welke het oorspronkelijk ontwerp onderzochten, aangezien deze afdeelingen behoorden tot een vorige Kamer. Ik stel daarom voor, te bepalen, dat het nieuwe afdeelingsonderzoek zal geschieden door de in deze maand getrokken afdeelingen.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Van de rapporteurs voor het ontwerp van wet Regeling van het Algemeen Vormend Middelbaar en Voorbereidend Hooger Onderwijs (65) hebben twee heeren zitting in de derde afdeeling, terwijl geen der leden zitting heeft in de eerste afdeeling. Voor den duur van het afdeelingsonderzoek van het ontwerp van wet zal de heer Visser van IJzendoorn zitting hebben in de eerste afdeeling.

Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging over het ontwerp van wet betreffende bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop (64) wordt hervat.

Art. 17 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het amendement van de heeren Rutgers, Deckers en Tilanus (Stuk n°. 16), om na art. 17 op te nemen een artikel 17*a*, luidende:

„1. Bij verordening kan de gemeenteraad, de plaatselijke commissie gehoord, onder Onze goedkeuring bepalen, dat personen beneden den in de verordening vastgestelden leeftijd niet tot openbare bioscoopvoorstellingen, met uitzondering van die bedoeld in het tweede lid van artikel 1, mogen worden toegelaten.

2. Artikel 161 der Gemeentewet is op deze plaatselijke verordening van toepassing.

3. Deze plaatselijke verordening wordt afgekondigd op de wijze, bedoeld in de artikelen 172 en 173 van die wet, met dien verstande, dat in het formulier van afkondiging in plaats van de inzending en het ontvangbericht van Gedeputeerde Staten, worden vermeld de dagteekening en het nummer van het Koninklijk besluit, waarbij de verordening is goedgekeurd."

De heer Rutgers verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Kamer heeft beslist om in het wetsontwerp niet op te nemen een

(Rutgers e. a.)

verbod van bioscoopbezoek dan voor personen beneden 16 of 18 jaar.

Het door ons voorgesteld amendement heeft de strekking om aan den gemeenteraad de bevoegdheid te geven, de plaatselijke commissie gehoord, onder goedkeuring van de Kroon, een verbod van bioscoopbezoek voor personen beneden bepaalden leeftijd in het leven te roepen.

Wij hebben hierbij te doen met overwegingen, die wij hier reeds meermalen hebben besproken. Vooreerst de mogelijkheid om plaatselijke regelingen te maken, die verder gaan dan het wetsontwerp, en in de tweede plaats de bescherming van minderjarigen, welke aldus door den gemeenteraad, in verband met de plaatselijke gesteldheid, op krachtiger wijze kan ter hand genomen worden dan door het wetsontwerp geschiedt.

Dit is de inhoud van het amendement en de overwegingen, die gelden voor het voorstellen er van, liggen na de gevoerde discussie zoo voor de hand, dat ik meen het bij deze weinige woorden te kunnen laten.

Het amendement is mede-onderteekend door de heeren Bakker, Weitkamp, Krijger, H. Colijn, van de Bilt, Suring en Rutgers van Rozenburg, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer Ruys de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Hetgeen ik ten opzichte van het amendement tot invoeging van een nieuw art. 1*a* heb gezegd, geldt ook hier. Naar de meening van de Regeering moet een zekerstelling aanwezig zijn van een bevoegdheid, die anders, naar sommigen meenen, niet aanwezig zou zijn, een bevoegdheid aan gemeentebesturen, om een verbod uit te vaardigen naast de Rijkswet. Maar nu de geachte afgevaardigde dit amendement heeft toegelicht, meen ik toch, dat, indien men het goed wil beoordeelen, er toch eenige wijziging in zal moeten aangebracht worden, en wel dezelfde wijziging als ik aan den voorsteller van het zoo pas behandeld amendement, den heer Tilanus, in overweging heb gegeven.

Het amendement is niet volledig. De vermelding van art. 161 der Gemeentewet moet aangevuld worden met de vermelding van nog eenige andere artikelen.

De geachte afgevaardigde zal bij zich zelf moeten overwegen, of hij aan mijn raad gevolg zal willen geven. De houding, die ik tegenover dit amendement aanneem, is dezelfde als ik aangenomen heb tegenover het door hen voorgesteld amendement tot invoeging van een nieuw artikel 1*a*. Nu evenwel de Kamer dit eerste amendement heeft verworpen, geloof ik, dat de geachte afgevaardigde van dit amendement niet veel te verwachten heeft.

Ik laat het aan hem over te beslissen, welke zijn houding zal zijn.

De heer Rutgers: Mijnheer de Voorzitter! De wijziging van het amendement, welke de Regeering in overweging geeft, komt hier op neer, dat niet slechts art. 16 van de Gemeentewet op deze plaatselijke verordening van toepassing wordt verklaard, maar ook de artikelen 162, 166, 168, 174 tot en met 177 en 178, eerste en tweede lid, dus het bekende rijtje artikelen. Er zijn ook wetten, waarin alleen artikel 161 wordt vermeld; de tekst van het amendement is ontleend aan de Veiligheidswet. Ik heb intusschen niet het minste bezwaar deze wijziging over te nemen.

Wat betreft de bedoeling van het amendement, nog het volgende. Bij art. 1 richtten de bezwaren zich vooral tegen de bevoegdheid van den gemeenteraad, om te bepalen, dat in een plaats geen openbare bioscoopvoorstellingen zouden mogen worden gegeven.

Hiervan is in dit amendement geen sprake. Hier is alleen sprake van jeugdbescherming. Daarom komt het mij voor, dat de geachte afgevaardigden, die tegen het amendement op artikel 1*a* bezwaar hadden, vóór het thans voorgesteld amendement kunnen stemmen. Ik kan natuurlijk niet voor die geachte afgevaardigden spreken, maar alleen hun de ge

51ste VERGADERING. — 21 FEBRUARI 1923.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

ntgers e. a.)

enheid geven, zich bij de stemming daarover uit te eken.

De door de Regeering gevraagde wijziging breng ik dus n en ik heb de eer, Mijnheer de Voorzitter, het gewijzigde nendement op uw bureau te deponeeren.

De Voorzitter: De heer Rutgers deelt mede, dat hij in het e en het 3de lid van zijn amendement wijzigingen heeft ngebracht, zoodat deze leden thans luiden:

„2. De artikelen 161, 162, 166, 168, 174 tot en met 177 en 178, eerste en tweede lid der Gemeentewet zijn op deze plaatselijke verordening van toepassing.

3. Deze plaatselijke verordening wordt afgekondigd op de wijze, bedoeld in de artikelen 172 en 173 van die wet, met dien verstande, dat in het formulier van afkondiging in plaats van de inzending aan en het ontvangbericht van Gedeputeerde Staten, worden vermeld de dagteekening en het nummer van het Koninklijk Besluit, waarbij de verordening is goedgekeurd."

Ik onderstel, dat de leden, die de eerste redactie van het nendement hebben ondersteund, zich ook voor de gewijzig- redactie verklaren.

Ik verzoek thans de Commissie van Rapporteurs haar oordel over het gewijzigd amendement van den heer Rutgers s. mede te deelen.

De heer Stulemeijer, voorzitter van de Commissie van apporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Voor zoover ik de leden r Commissie heb kunnen hooren, zijn zij tegen aanneming n dit amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd amendement van den heer Rutgers c. s. ordt met 40 tegen 28 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Knigge, van Gijn, Bonerts, Kuiper, Troelstra, van Dijk, Albarda, mejuffrouw roneweg, de heeren J. ter Laan, Kleerekoper, mevrouw kker—Nort, mejuffrouw Westerman, de heeren K. ter an, van Rijzewijk, van den Tempel, Hiemstra, Braat, archant, van Zadelhoff, IJzerman, mevrouw de Vries—uins, de heeren Ebels, van Rappard, Staalman, Boon, ıys, Ament, Wintermans, Hermans, Bulten, van Vuuren, autigam, Oud, Ter Hall, Dresselhuys, Stulemeijer, Nolens, haper, Suring en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Schokking, van Boetzelaer n Dubbeldam, van Rijckevorsel, mejuffrouw van Dorp, heeren Heukels, A. Colijn, Weitkamp, Rutten, Tilanus, Monté ver Loren, Zijlstra, Rutgers, Duymaer van Twist, ten, mejuffrouw Katz, de heeren van der Molen, Smeenk, chielsen, Beumer, Fleskens, Engels, van den Heuvel, ckers, Bakker, Lovink, Fruytier, van Wijnbergen en Rutrs van Rozenburg.

Beraadslaging over artikel 18, luidende:

„1. Indien van de openbare vertooning eener door de centrale commissie toegelaten film stoornis van de openbare orde is te duchten, is de Burgemeester bevoegd de openbare vertooning van zulk een film te verbieden.

2. Indien Wij verklaren, dat binnen eene gemeente, naar Ons oordeel, in voldoende mate openbare bioscoopvoorstellingen, in het bijzonder voor kinderen jonger dan veertien jaren, worden gegeven, hetzij van, of met steun van, Overheidswege, is de raad dier gemeente, de plaatselijke commissie van toezicht gehoord, bevoegd bij verordening te bepalen, dat aan kinderen beneden bovengenoemden leeftijd tot geen andere openbare bioscoopvoorstellingen, dan de hiervoren bedoelde, toegang mag worden verleend.

3. Ons besluit wordt in de *Staatscourant* geplaatst.",

(Ter Hall e. a.)

waarop zijn ingediend twee amendementen:

I. een, van de heeren Ter Hall, Boon, Staalman, mejuffrouw Westerman en den heer Dresselhuys (Stuk n°. 5), strekkende om het tweede lid van het artikel te doen vervallen, en

II. een, van de heeren Tilanus, Snoeck Henkemans, Rutgers van Rozenburg, Bakker en Weitkamp (Stuk n°. 6), strekkende om het tweede en derde lid van het artikel te doen vervallen.

De heer Ter Hall verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van het amendement is om het tweede lid van het artikel te doen vervallen. In de toelichting heb ik reeds gezegd, dat er geen enkele reden is om aan kinderen beneden een zekeren leeftijd den toegang te verbieden tot openbare bioscoopvoorstellingen, indien op bepaalde wijze voldoende bioscoopvoorstellingen zouden worden gegeven. Ik merk hierbij op, dat in de Memorie van Toelichting staat:

„Immers, gelijk reeds vroeger werd opgemerkt, zal de Regeering door de voor openbare vertooning aan kinderen bestemde films op de „geschiktheid" te doen keuren, als het ware een paedagogische taak aanvaarden, welke ook de roeping in zich sluit te bevorderen, dat steeds voldoende kindervoorstellingen van goed gehalte gegeven worden."

Nu zou men kunnen vragen of deze wet dan den gemeentebesturen zal verplichten om voldoende bioscoopvoorstellingen te geven. Als er geen bioscoop is, hoe wenscht men dan aan dit euvel te gemoet te komen.

Ik heb mij voorgesteld hoe het zal gaan in de practijk. Burgemeester en wethouders zullen in onderhandeling treden met laten wij zeggen de beste exploitatie in de stad en zeggen: wij moeten tot een overeenkomst geraken omtrent de kindervoorstellingen. Daardoor kan een concurrentie ontstaan, waarbij de eene exploitatie zich boven de andere acht bevoorrecht en een andere zich acht benadeeld. Het wil mij voorkomen, dat het toch werkelijk onnoodig is in de wet dit op te nemen, waar de filmen al gekeurd zijn en ook acht ik het onnoodig dat men dan de kinderen wil belemmeren de films te zien die door de commisise van toezicht goedgekeurd zijn.

Voorgesteld door vijf leden, maakt het amendement van den heer Ter Hall c. s. (Stuk n°. 5) een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer Tilanus verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Mijn bezwaren tegen het tweede lid zijn gelegen in de woorden: „hetzij van of met steun van Overheidswege". Er wordt in dit artikel neergelegd en als het ware aan de gemeentebesturen aanbevolen, dat zij van Overheidswege de in dit artikel bedoelde bioscopen moeten oprichten en uit de Overheidskas daaraan steun moeten verleenen. Reeds bij de algemeene beschouwingen heb ik opgemerkt, dat, wanneer dergelijke bioscopen worden opgericht, het mij ongewenscht voorkomt, dat zij van Overheidswege financieel worden gesteund. Wanneer dergelijke bioscopen noodig worden geacht, moeten zij zich zelf kunnen bedruipen. Ik acht den prikkel tot oprichting van bioscopen in dit artikel, het suggereeren van de gedachte, die ook in de Memorie van Antwoord voorkomt, dat deze bioscopen een onmisbaar element in de opvoeding vormen, verkeerd, en zie daarom liever het tweede en dus ook het derde lid geschrapt.

Aangezien het amendement van den heer Tilanus c. s. (Stuk n°. 6) door vijf leden is voorgesteld, maakt het een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: De heer Ter Hall deelt mij mede, dat er

(Voorzitter c. a.)

een vergissing heeft plaats gehad in zijn amendement en dat dit gelezen moet worden: „Het tweede en het derde lid van art. 18 vervallen.”.

De amendementen van de heeren Ter Hall c. s. en Tilanus c. s. zijn daardoor eensluidend geworden en men kan dus spreken van het amendement-Ter Hall-Tilanus of wellicht wil één der voorstellers zijn amendement intrekken.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd, niet om te spreken over de ingediende amendementen (te dien aanzien kunnen wij wachten totdat de Regeering heeft gesproken, zoo belangrijk zijn zé niet), doch over het artikel zelf, dat wel een van de belangrijkste quaesties bevat, waarvoor wij hier worden gesteld.

Er is door meer dan één spreker aan herinnerd, dat in het tijdschrift *De Socialistische Gids* op sympathieke wijze over dit wetsontwerp was geschreven, maar men zal bemerkt hebben, dat die schrijver zeer ernstig voorbehoud heeft gemaakt voor dit artikel.

Toen de Regeering het wetsontwerp formuleerde, stond zij voor de vraag: Als dit wet wordt, hoe staat het dan met het tweede en beroemde lid van artikel 188 der Gemeentewet, de bron van zooveel ongerechtigheden en krakeel?

Ik mag vooropstellen dezen algemeenen maatregel, dat, indien in deze wet niets stond, dat verwees naar het artikel der Gemeentewet, dit artikel ten aanzien van de bioscopen zijn kracht zou hebben verloren, want daarin wordt een algemeene maatregel gesteld, waaraan zou worden gederogeerd door de speciale regeling in deze wet. De regeling ten aanzien van de openbare orde en de goede zeden voor de bioscopen zou automatisch vormen een wettelijke uitzondering op het tweede lid van artikel 188 der Gemeentewet.

Ik waag de onderstelling, dat dit ook de gedachtengang is geweest van de Staatscommissie en van de Regeering, want de Regeering heeft het noodig geacht om in dit wetsontwerp een bepaling op te nemen, waarbij de helft van het tweede lid van art. 188 wordt gehandhaafd en de andere helft geschrapt. De algemeene regel droeg den burgemeester op het toezicht met betrekking tot de goede zeden en de openbare orde, en nu heeft de wetgever hier neergeschreven, dat ten aanzien van de goede zeden de taak van den burgemeester wordt overgenomen door de centrale commissie, maar dat de bevoegdheid ten aanzien van de openbare orde wordt gehandhaafd.

In dit verband wil ik opmerken, dat artikel 188, tweede lid, niet noodig is om den burgemeester de bevoegdheid te geven publieke vermakelijkheden te sluiten op andere gronden dan op grond van hetgeen daar wordt vertoond. Wanneer bijv. in dagen van volksbewogenheid de burgemeester het noodig vindt, als politioneelen maatregel te bepalen, dat alle schouwburgen en openbare vermakelijkheden worden gesloten, dan doet hij dat niet krachtens artikel 188, tweede lid, maar als hoofd der politie.

Verwijzing, zooals in de Memorie van Toelichting geschiedt, naar dat artikel, omdat het wel eens noodig kan zijn dat te doen om straatherrie te bedwingen, is onjuist. De woorden „openbare orde” in artikel 188 zien op de vraag, of de vertooning zelf in strijd is met wat in het belang van de openbare orde mag worden gevraagd. Zoo komt het, dat de ontwerpster van de Memorie van Toelichting, de Staatscommissie, en op haar voetspoor de Regeering, zich hebben begeven op een gevaarlijk pad. De heer van der Molen heeft zich daarop al bij voorbaat beroepen en heeft gezegd: Wanneer in een bepaalde plaats een film wordt vertoond, die bij een deel der bevolking beroering wekt, dan moet de burgemeester de vertooning kunnen verbieden. Dit is een grondstelling, waartegen wij altijd zijn opgekomen en waartegen men altijd moet opkomen.

Als een vertooning plaats heeft in goede orde en er komt iemand, die herrie maakt, dan moet worden opgetreden tegen den herriemaker en niet tegen de vertooning. Men zou de vraag kunnen stellen, of die stelling niet te absoluut is. Kan het niet ook mogelijk zijn, dat de vertooning zoo kwetsend is — niet alleen voor de openbare zeden — dat ieder fatsoenlijk mensch zegt: het is een schandaal, dat dat wordt vertoond?

(Kleerekoper.)

Maar dan moet ik er op wijzen, dat in art. 15, tweede li van de centrale commissie wordt geëischt, dat zij de fil zal keuren 1°. met het criterium van de goede zeden en 2 met het criterium van de openbare orde.

Wij komen dus met het artikel, dat hier in bespreking i zoo geformuleerd als de Regeering het geformuleerd heef voor de quaestie, die de heer van Vuuren zooeven besprok heeft, en die hij buitengewoon gul en eerlijk heeft gestel Hij zeide: er kan een film komen, die in de eene plaats gee aanstoot geeft en in de andere wel. Dat kan natuurlijk. Ma aanstoot geven is op zich zelf geen criterium. Er zijn me schen, die aanstoot nemen aan hetgeen in strijd is met hu eigen overtuiging. Tot dezulken behoor ik niet. Ik neem aa stoot aan alles, wat op een ongepaste wijze andermans ove tuiging beleedigt. Maar ik neem er nooit aanstoot aa wanneer andermans overtuiging in woord en beeld geprop geerd wordt, al is het mijn overtuiging niet. Wat is de pra tijk en de historie van het tweede lid van art. 188? D wanneer in een gemeente maar genoeg onverdraagzame me schen wonen, die niet kunnen velen, dat iets vertoond word dat zij liever niet zien, dezen herrie gaan maken, en dan mo de burgemeester ten genoegen van die herriemakers de ord lijke vertooning verbieden!

Ik moet daar niets van hebben, Mijnheer de Voorzitte Als de wet zegt in art. 15, dat de centrale commissie zal oo deelen over de openbare orde en de goede zeden, dan zeg i wat een college van fatsoenlijke menschen doorlaat als ni in strijd met de openbare orde, daarnaar behoeft geen burg meester meer zijn beschermende handen uit te steke Hebben degenen, die aan zulk een bepaling behoefte hebbe zoo weinig vertrouwen in de personen, die in die commiss zullen zitten? De Minister heeft op mijn vraag nadrukkeli tot tweemaal toe verklaard, dat hij de commissie heteroge zou samenstellen en dat alle levensbeschouwingen er in ve tegenwoordigd zouden zijn. Wanneer dus een film gekeu wordt, die voor deze of gene levensbeschouwing over streep gaat, zal de belijder van die beschouwing zijn b zwaren opperen. Dan zal de centrale commissie, fatsoenlij menschen, die bezwaren toetsen, en dan zal de meerderhe van die commissie zeggen: de bezwaren van dien enkelin van die richting, zijn ongegrond, zijn overdreven. Dan vol uit die beslissing, dat het gemeenzaam fatsoen van de mee derheid van die commissie geen aanstoot heeft genome noch wat betreft de goede zeden, noch wat betreft de ope bare orde. En als de meerderheid dat heeft verklaard, var wij veilig. Ieder — en daarom verheugt mij zoo de oprech heid van den heer van Vuuren — die aan deze veilighe niet genoeg heeft, zoekt niet meer naar bescherming van openbare orde, maar naar de bescherming van een bepaal overtuiging, die niet mag worden geschonden of beleedig maar wel kan worden weersproken op een bepaalde wijze woord en geschrift. Wij moeten daarvan afblijven. Allerl voorbeelden zou ik daarvoor kunnen aanvoeren. Ik neem h zeer krasse feit, dat door Katholieke bemoeiing op bioscoo gebied is tot stand gekomen een film, waarin het leven v Christus veraanschouwelijkt wordt.

In de Katholieke pers werd die film zeer geprezen. Er zi gemeenten geweest in ons land, waar die is verboden. Jui zegt de heer van Vuuren. Neen, onjuist. Wat een Katholi kan zien als een uiting van Christendom, zooals hij h opvat, moet overal vertoond kunnen worden. De heer Scho king vraagt, of ik dat zal uitmaken? Neen, ik niet, en niet, mijnheer Schokking, en ook niet een enkele burgeme ter. De centrale commissie moet dat uitmaken. Uw int ruptie was slecht op haar plaats. En ik zal zeggen waaro Gij zijt geneigd om te verbieden wat in strijd is met Protestantsche opvatting en een Katholiek is geneigd om verbieden hetgeen hem onwelgevallig is, al kan hij het pla sen als een Protestantsche overtuiging. Ik wil geen enke overtuiging verbieden. Het wachtwoord voor hem, die e film weet, die hem niet bijvalt, is: blijf er weg, ga er n heen; maar niet: laat de burgemeester het verbieden. Ik h dus aan het eerste lid van artikel 18 niet de minste behoef Die bepaling kan worden geschrapt, dan is de contrôle v

(Kleerekoper e. a.)

n burgemeester automatisch vervallen door de inwerkingding van deze wet, waarin alles wordt geregeld, waaraan als verdraagzaam burger volkomen voldoende heb.

De heer van Gijn: Mijnheer de Voorzitter! Ik wilde bij artikel den Minister een inlichting vragen, die hier het st te pas komt, omdat zij verband houdt met de toelichting n het artikel. Hoe toch staat het met artikel 188 der meentewet? In de toelichting op artikel 18 staat uitdruklijk:

,,Het eerste lid regelt de verhouding tusschen de bepalingen van artikel 15 van het wetsontwerp en artikel 188 der Gemeentewet. Of de inhoud eener film op zich zelf genomen in strijd is met de openbare orde of de goede zeden heeft bij aanneming van dit wetsontwerp de Burgemeester niet meer uit te maken. Dit wordt dan voortaan beslist door de centrale keuringscommissie.''.

Vervolgens wordt gezegd, dat de woorden ,,openbare orde'' er meer een ,,feitelijke'' beteekenis hebben, in tegenstelling et artikel 188, waar zij een normatieve strekking hebben. had dat vervallen van artikel 188 der Gemeentewet de ak voor mij eenigszins aannemelijk gemaakt. Niet zoo zeer de heer van der Molen meende, die zeide, dat ik eigenlijk et het geheele lichaam op het standpunt van deze wet ond en met één been er buiten. Het was juist andersom. aar, zooals gezegd, dat vervallen van artikel 188 maakte zaak eenigszins aannemelijk. Nu lees ik echter op bladz. 34 van de *Handelingen* in de rede van den Minister:

,,Wat de door den heer Deckers gemaakte opmerking betreft, ik ben het met den heer Rutgers eens, dat zijn aanvulling overbodig is. De burgemeester behoudt, ingevolge artikel 188 der Gemeentewet, de bevoegdheid, welke die wet hem geeft, en waar die m. i. voldoende is, zal de geachte afgevaardigde beter doen niet verder aan te dringen op een aanvulling in den door hem aangegeven zin.''.

Dat is in lijnrechte tegenspraak met de toelichting op tikel 18. Ik ben tegen het eerste lid van dat artikel niet sterk gekant als de heer Kleerekoper, omdat ik meen, t het alleen in bijzondere omstandigheden zal worden toepast.

Ik kan mij bijv. denken, dat er een film is gemaakt van Die Weber'', van Hauptmann. Dit is een zeer mooi stuk, iar nu is er ergens een werkstaking en de gemoederen zijn t verhit, waardoor het tot allerlei heftige quaesties aanding zou kunnen geven, wanneer die film daar vertoond rd. Dat zou in verband met den opgewonden toestand nnen voeren tot verstoring der openbare orde.

Dit is echter een andere gedachtengang dan bij art. 188 r Gemeentewet. Ik zou van den Minister gaarne de besliste dedeeling ontvangen, dat wat Zijn Excellentie op die geemde bladzijde heeft gezegd, niet in het minst opheft wat in de Memorie van Toelichting staat, nl. dat art. 188 r niet van toepassing is. Misschien is het de bedoeling n den Minister geweest, dat het alleen gold bij art. 1, iar aangezien dit artikel juist werd aangevuld met de beling van de keuring door de centrale commissie, was toch logische gedachtengang, dat art. 188 der Gemeentewet k in de gevallen van art. 1 van de Bioscoopwet buiten rking wordt gesteld.

Ik hoop, dat de Minister mij op dit punt een bevredigend twoord zal willen geven. Ik zal niet zeggen, dat ik daaror met beide beenen in het wetsontwerp zal staan; het kt mij niet van zoo groot belang, hoe ik er over denk, iar ik hoop, dat vast komt te staan, dat er niet weer pogin1 zullen kunnen geschieden als hedenmiddag, om de geentelijke autoriteiten, die er uit zijn, er weer in te halen.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De tste geachte afgevaardigde geeft mij de gelegenheid, aan

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

te vullen hetgeen ik verleden week Vrijdag heb gezegd. Het was mij bij overlezing van mijn redevoering ook opgevallen, dat, indien ik volkomen duidelijk had willen spreken, ik met verwijzing naar hetgeen staat in de Memorie van Toelichting bij art. 18 mij eenigszins vollediger had moeten uitdrukken. Naar mijn meening behoudt de burgemeester krachtens art. 188 der Gemeentewet eenige bevoegdheid, die evenwel door de lex specialis eenigszins aan banden wordt gelegd. Voor wat betreft de criteria, die de burgemeester moet aanleggen, is zijn bewegingsvrijheid minder.

In zooverre ga ik dus met den geachten afgevaardigde akkoord. Wat er hier staat in de Memorie van Toelichting is naar mijn meening zóó duidelijk, dat ik slechts daarnaar behoef te verwijzen om mijn meening aan de Kamer kenbaar te maken.

Het zou gevaarlijk zijn, indien ik hierover nog op eenigerlei wijze zou gaan paraphraseeren. De goede zeden en de openbare orde hebben in dit geval voor den burgemeester slechts een zuiver feitelijke beteekenis.

Laat ik de Kamer een voorbeeld geven. Ik kan mij voorstellen, dat er in ons land een film wordt opgevoerd. betrekking hebbende op een voorval, dat in een bepaalde gemeente heeft plaats gehad, en dat in die gemeente een bekend en algemeen gerespecteerd persoon een eenigszins belachelijke rol daarin speelt. Nu kan de opvatting van die film in een andere gemeente met de orde absoluut niets te maken hebben en de orde allerminst storen. Ik kan mij voorstellen, dat in de gemeente echter, waar die algemeen gerespecteerde persoon woonachtig is, de opvoering niet bijzonder in den smaak vallen en aanleiding geven zou tot verstoring van de orde.

In zoo'n geval zal de centrale commissie de zaak laten doorgaan. Maar ik kan mij voorstellen, dat de burgemeester zegt: het is beter dat de film in mijn gemeene niet wordt opgevoerd, want ik ben van oordeel, dat daarvan ordeverstoring is te verwachten.

Dat is een zaak, die aan den burgemeester moet worden overgelaten. Ten deze zou ik hem niet willen uitschakelen.

Ik kom nu tot het tweemanschap de heeren Ter Hall en Tilanus.

Reeds in de Memorie van Toelichting zijn de gronden voor het tweede lid van dit artikel uiteengezet en wanneer ik nu de zaak goed bezie, dan gaan de twee geachte afgevaardigden toch van een geheel verschillend uitgangspunt uit.

De geachte afgevaardigde de heer Tilanus meent, dat in het algemeen de bioscoop verboden moet worden voor kinderen; hij wil ze er dus uit houden, zelfs uit de beste bioscopen, op enkele na, maar in het algemeen zegt hij: liever de kinderen in geen enkele bioscoop, omdat ,als ik de deur even openzet, er gevaar bestaat, dat de kinderen, behalve de enkele door mij goedgekeurde, ook bioscopen bezoeken, die naar mijn overtuiging absoluut verkeerd voor hen zijn.

De heer Ter Hall staat echter op een geheel ander standpunt. Hij wil geen concurrentie van de bioscopen.

Daatusschenin staat de Regeering. De voorstellers van het amendement vreezen, geloof ik, willekeur in de practijk, welke volgens hen er toe zal kunnen leiden, dat het gemeentebestuur met de een of andere bioscooponderneming zal contracteeren ten nadeele van de overige.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat gevaar is natuurlijk niet denkbeeldig en men zou kunnen vragen, of het nut van de voorgestelde bepaling voldoende groot is om het gevaar voor willekeur er op te wagen. Mij dunkt, dat dit niet het geval is.

De kinderen krijgen, — wordt deze bepaling aangenomen — toch alleen voor hen goedgekeurde films te zien. Het komt hier neer op een selectie tusschen de goedgekeurde films en de quaestie van de meer of mindere geschiktheid.

Nu kan men zeggen, dat het van zeer veel belang is om alleen de beste onder de goede films aan de kinderen te vertoonen, maar het zou toch dunkt mij te ver gaan, wanneer men daarvoor een willekeurige beoordeeling van de eene bioscooponderneming boven de andere mogelijk maakte.

Mijnheer de Voorzitter! Dat alles bij elkaar genomen, lijkt

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** c. s.)

het mij toe, dat er het meest voor te zeggen is de lezing van de Regeering te volgen en het amendement niet aan te nemen.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het oordeel dier Commissie over het eensluidende amendement van de heeren Ter Hall c.s. en Tilanus c.s. mede te deelen.

De heer **Stulemeijer**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Van de aanwezige leden is de meerderheid tegen de aanneming van het amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik deel mede, dat de heer Gerretson mij heeft bericht, dat hij verhinderd is de vergadering van heden bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

Het eensluidende amendement van de heeren Ter Hall c. s. en Tilanus c. s. wordt verworpen met 31 tegen 25 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Kleerekoper, Weitkamp, van Rijzewijk, Rutten, mejuffrouw Katz, de heeren Ament, Wintermans, Michielsen, Beumer, Fleskens, Engels, Bulten, van Vuuren, Deckers, Bakker, Lovink, Fruytier, Rutgers van Rozenburg, Stulemeijer, Nolens, Suring, Knigge, Schokking, van Boetzelaer van Dubbeldam, Bongaerts, Kuiper, van Rijckevorsel, Albarda, mejuffrouw van Dorp, de heer Heukels en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heer J. ter Laan, mevrouw Bakker—Nort, mejuffrouw Westerman, de heeren K. ter Laan, van den Tempel, Tilanus, Hiemstra, Braat, de Monté ver Loren, Zijlstra, Marchant, van Zadelhoff, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Ebels, van Rappard, Boon, Duys, Brautigam, Oud, Ter Hall, Dresselhuys, Schaper, van Gijn en mejuffrouw Groeneweg.

Art. 18, op verzoek van den heer J. ter Laan in stemming gebracht, wordt met 31 tegen 24 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Bulten, van Vuuren, Deckers, Bakker, Lovink, Fruytier, Rutgers van Rozenburg, Stulemeijer, Nolens, Suring, Knigge, van Boetzelaer van Dubbeldam, Bongaerts, Kuiper, van Rijckevorsel, mejuffrouw van Dorp, de heeren Heukels, Weitkamp, van Rijzewijk, Rutten, Tilanus, de Monté ver Loren, Zijlstra, mejuffrouw Katz, de heeren Ament, Wintermans, Michielsen, Beumer, Fleskens, Engels en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Brautigam, Oud, Ter Hall, Dresselhuys, Schaper, van Gijn, Albarda, mejuffrouw Groeneweg, de heeren J. ter Laan, Kleerekoper, mevrouw Bakker—Nort, mejuffrouw Westerman, de heeren K. ter Laan, van den Tempel, Hiemstra, Braat, Marchant, van Zadelhoff, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Ebels, van Rappard, Boon en Duys.

De **Voorzitter**: In artikel 19 is, nadat de schriftelijke gedachtenwisseling gesloten was, door de Regeering een wijziging gebracht. Ik meen te mogen veronderstellen, dat de Commissie van Rapporteurs tegen deze wijziging geen bezwaar heeft.

De artikelen 19 tot en met 28 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 29, luidende:

1. „Deze wet treedt in werking op een door Ons te bepalen tijdstip.

2. Ten aanzien van hen, die op het tijdstip van de inwerkingtreding van deze wet het geven in het openbaar

(**Michielsen**.)

van bioscoopvoorstellingen ondernemen en binnen ee
maand na dat tijdstip eene aanvraag om vergunni
overeenkomstig deze wet indienen, blijft artikel 1 buit
toepassing totdat de beschikking op hun aanvraag onh
roepelijk is geworden.

3. Ten aanzien van films, welke op het tijdstip v
het in werking treden van deze wet bij verhuurkantor
in voorraad zijn, blijft gedurende twee jaren, te reken
van gemeld tijdstip af, het bepaalde bij de artikelen
en 16 buiten toepassing. Wij behouden Ons voor te di
opzichte bij algemeenen maatregel van bestuur nad
voorschriften te geven.",

waarop zijn ingediend de volgende amendementen:

I. een, van den heer Michielsen (Stuk n°. 7, XI), stre
kende om in het 2de lid van het artikel in plaats van „tw
jaren" te lezen „drie maanden";

II. een, van mejuffrouw van Dorp (Stuk n°. 8, VIII
strekkende om in de 3de alinea te laten vervallen de wo
den: „en 16".

De heer **Michielsen** verkrijgt het woord tot toelichting v
zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Artikel
3de lid, waarop door mij dit amendement is ingediend,
paalt, dat ten aanzien van films, die bij het in werking tred
dezer wet bij de verhuurkantoren in voorraad zijn, geduren
twee jaar de artikelen 15 en 16 buiten toepassing blijven. I
wil met andere woorden zeggen, dat de keuring voor die fil
gedurende twee jaar niet zal worden toegepast.

Nu is door mij voorgesteld om dien termijn van twee ja
te doen vervangen door een termijn van drie maanden. I
is geschied omdat een termijn van twee jaar mij te la
toeschijnt. Of alle films, die tegenwoordig vertoond word
zijn geschikt, maar dan is deze wet niet noodig, òf dat
niet zoo. Er is toch in den loop van de behandeling dezer v
in deze Kamer herhaaldelijk gesproken over prikkelfilms
dergelijke, over het verband tusschen de bioscoopvertooning
en de criminaliteit, en er is, dunkt mij, van geen enkele zi
in deze Kamer weersproken, dat onder de tegenwoordige fil
heel wat schuilt, wat den toets der critiek niet kan do
staan. Indien die toestand dan zoo is — en wie zou voor
fout de oogen kunnen sluiten, gelijk ook de Regeering n
doet blijkens de indiening van dit wetsontwerp — dan g
het ook niet aan, dat ongeoorloofde, wat op het oogenb
bij de films aanwezig is, nog twee jaar ongehinderd te la
loopen. Die termijn is te lang. Ik weet het: iedere termijn
willekeurig.

De Minister zal mij willen toestemmen, dat de termi
van 2 jaar, in het wetsontwerp opgenomen, in zekeren
willekeurig is, maar aan den anderen kant kan men
toevoegen, dat hetzelfde geldt voor een termijn van 3 maa
den. Het bezwaar zit, naar men mededeelt, in de millioen
meters film, welke tegenwoordig bij de verhuurkantoren aa
wezig zijn, maar toch heeft die opsomming van het aan
millioenen meters film op mij niet den indruk gemaa
welken men daarvan verwachtte. Het is toch bekend,
vele van die millioenen meters niet meer vertoond word
en een ander deel weinig meer vertoond wordt, dat teg
het opbergen van weer een ander deel om andere reden
geen bezwaar bestaat en dat nog een deel is verregend
dus niet meer geschikt is om in het verkeer te worden
bracht. Er blijft dus van dat groot aantal meters film n
veel meer over. Indien er werkelijk eenige moeilijkh
bestaat om dat groot aantal millioenen meters film binn
zoo korten tijd te keuren, dan vraag ik, of het niet mogel
is om voor die taak een speciale organisatie in het le
te roepen, of om de keuringscommissie voor den eersten t
extra uit te breiden en wat langer te werken, zoodat
betrekkelijk korten tijd in die behoefte wordt voorzien.

Het advies van de Staatscommissie verdient allen eerbi
maar het weinige wat ik daaromtrent in de stukken l
gelezen, heeft mij niet overtuigd van de noodzakelijkh
om nog 2 jaren voort te gaan met het vertoonen van al d
gene wat thans in omloop is.

51ste VERGADERING. — 21 FEBRUARI 1923.

64. Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop.

(Michielsen e. a.)

Wat wil de verkorting van den termijn eigenlijk zeggen? Wil dat zeggen, dat die films moeten worden vernietigd of niet meer mogen worden opgevoerd? Niets van dat al. Het beteekent alleen, dat als de films de eerste 3 maanden niet zijn gekeurd, zij aan een keuring moeten worden onderworpen. Veel van die films zullen niet eens meer worden opgevoerd.

Er blijft voor verkorting van den termijn alles te zeggen en de moeilijkheden, welke er zijn, zullen wel met eenigen goeden wil zijn te ondervangen, wanneer men het allerbelangrijkste, dat voor het filmbedrijf onmisbaar is, binnen de eerste 3 maanden keurt en wanneer men na die 3 maanden datgene keurt wat niet onmisbaar is, maar waaraan dringende behoefte bestaat, en de keuring van de rest wordt uitgeschoven.

De Voorzitter: Ik heb den heer Michielsen nog niet hooren zeggen, dat zijn amendement beoogt een wijziging van het derde lid. Er staat: van het 2de lid.

Het amendement van den heer Michielsen (Stuk nº. 7, XI), op het derde lid wordt ondersteund door de heeren Schulten, Suring, Fruytier en Stulemeijer en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

Het amendement van mejuffrouw van Dorp (Stuk nº. 8, III), is door haar ingetrokken en maakt mitsdien geen onderwerp van beraadslaging uit.

De heer Ter Hall: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil met een paar cijfers aantoonen de onmogelijkheid van hetgeen de heer Michielsen wenscht. Hij wenscht, niettegenstaande wekelijks, zoodra de keuring een feit is geworden, 17 programma's, varieerende tusschen de 3000 en 3500 meter, dus 51 000 meter, zullen moeten worden gekeurd, in drie maanden nog te doen keuren een restant van 9 176 588 meter film. Ik wil den heer Michielsen er op wijzen, dat de *Schund*-film hier reeds is afgetrokken en 2 126 790 meter niet meer in roulatie zullen verschijnen. Dit wordt voor de keuringscommissie wel een zware taak. Ik zou aan Zijn Excellentie kunnen verzoeken het zoo te redigeeren, dat men b.v. zegt, dat zoodra dit ontwerp in het *Staatsblad* is opgenomen een jaar na dato zal moeten worden begonnen met alles wat gerouleerd heeft, maar ik acht het bijna een onmogelijkheid en vind dus de twee jaar, die in het ontwerp staan, volstrekt niet te lang. Ik herinner den heer Michielsen er ook aan, dat ik reeds gezegd heb, dat er reeds een keuringscommissie is onder de organisatie, die al wat niet dienbaar is uit de roulatie heeft teruggetrokken.

De heer Ruys de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Het kan allicht tot beëindiging van deze interessante beschouwingen leiden, indien ik onmiddellijk mededeel, dat ik een kleine wijziging wensch aan te brengen in het artikel, nl. om te lezen: „tot 1 Januari 1925". Dan is er zekerheid. Nu hangt het eenigszins in de lucht. Ik wijzig dus in dien zin het artikel.

De Voorzitter: De Regeering wijzigt het artikel aldus, dat voor de woorden: „gedurende twee jaren, te rekenen van gemeld tijdstip af," wordt gelezen: „tot 1 Januari 1925".

De heer Michielsen: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen de Minister gezegd heeft, trek ik mijn amendement in, omdat, alvorens deze wet in het *Staatsblad* zal verschijnen, nog eenige tijd zal verloopen en dus de termijn door het nieuwe voorstel der Regeering belangrijk wordt verkort.

Aangezien de heer Michielsen zijn amendement (Stuk nº. 7, XI), heeft ingetrokken, maakt dit geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

(Voorzitter e. a.)

De Voorzitter: Mag ik het gevoelen van de Commissie van Rapporteurs vernemen over de wijziging van het Regeeringsartikel?

De heer Stulemeijer, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is algemeen van meening, dat deze wijziging een zeer belangrijke verbetering is.

Het gewijzigde artikel, thans luidende:

„1. Deze wet treedt in werking op een door Ons te bepalen tijdstip.

2. Ten aanzien van hen, die op het tijdstip van de inwerkingtreding van deze wet het geven in het openbaar van bioscoopvoorstellingen ondernemen en binnen eene maand na dat tijdstip eene aanvraag om vergunning overeenkomstig deze wet indienen, blijft artikel 1 buiten toepassing totdat de beschikking op hun aanvraag onherroepelijk is geworden.

3. Ten aanzien van films, welke op het tijdstip van het in werking treden van deze wet bij verhuurkantoren in voorraad zijn, blijft tot 1 Januari 1925 het bepaalde bij de artikelen 15 en 16 buiten toepassing. Wij behouden Ons voor te dien opzichte bij algemeenen maatregel van bestuur nadere voorschriften te geven.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De Voorzitter: Aangezien in dit ontwerp van wet ettelijke wijzigingen zijn aangebracht, lijkt het verstandig, de eindstemming te houden op Donderdag 1 Maart bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging van eenige artikelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (230).**

Over dit ontwerp van wet wordt geen algemeene beraadslaging gevoerd.

Beraadslaging over artikel I, luidende:

„In het eerste lid van artikel 19 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering worden achter het woord: „praktizijns", ingevoegd de woorden: „ten bepaalden dage en ure,".

Achter artikel 19 voornoemd wordt ingevoegd een nieuw artikel (19*a*), luidende:

„De in het vorige artikel bedoelde verschijning kan ook worden bevolen tot het geven van inlichtingen aan den regter.

In dat geval wordt van het verhandelde steeds een proces-verbaal opgemaakt, hetwelk door partijen of — voor zooveel zij niet zelve zijn verschenen — door hare praktizijns wordt geteekend en waarbij, zoo noodig, de dag wordt bepaald, waarop de zaak weder ter rolle zal worden opgeroepen. De regter zal bij de beslissing der zaak met hetgeen door of namens partijen beweerd of geantwoord is, alsook met een niet-verschijnen of met eene weigering te antwoorden of het proces-verbaal te teekenen, zoodanige rekening houden, als hij zal meenen te behooren.

Indien partijen niet kunnen schrijven of weigeren te teekenen, wordt daarvan in het proces-verbaal melding gemaakt."

Artikel 49 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering vervalt.",

waarop is ingediend een amendement door de heeren van Sasse van Ysselt en van Rappard (Stuk nº. 5), strekkende

(van Rappard.)

om de tweede zinsnede van het tweede lid van artikel 19*a* te doen luiden als volgt:

„De regter mag bij de beslissing der zaak uit hetgeen door of namens partijen erkend of als inlichting gegeven is zoodanig bewijs putten als uit die erkentenis of die inlichting, in verband met het overig bewijsmateriaal volgt; bij niet-verschijning, buiten het geval van wettige verhindering, en bij weigering om te antwoorden of het proces-verbaal te teekenen, mag hij hiermede zoodanige rekening houden als hij zal meenen te behooren.".

De heer **van Rappard** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Tot mijn groot leedwezen is de heer van Sasse van Ysselt door ongesteldheid verhinderd de verdediging van dit amendement op zich te nemen en zal ik dit dus met een kort woord doen.

De strekking van het amendement is, om duidelijk te doen uitkomen, dat de partijverklaring nimmer bewijsmiddel kan zijn.

Ik vrees, dat, wanneer de redactie van het Regeeringsvoorstel behouden blijft, de rechter de eenzijdige verklaring van een partij bij persoonlijke verschijning als bewijsmiddel zal gebruiken.

Immers art. 19*a* schrijft uitdrukkelijk voor:

„De rechter zal bij de beslissing der zaak, met hetgeen door of namens partijen beweerd of geantwoord is, zoodanige rekening houden, als hij zal meenen te behooren."

Dit artikel is te algemeen geredigeerd en geeft den rechter bevoegdheden, die men hem, blijkens de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord, absoluut niet toedenkt.

Om een voorbeeld te geven. Ik kan mij voorstellen, dat partijen het eens zijn, dat een overeenkomst is gesloten, doch het oneens zijn over de vraag, of de voorwaarde, die aan de overeenkomst was verbonden, al of niet in vervulling is gegaan.

Verschijnt nu de eene partij na oproep voor den rechter en de andere partij niet en geeft de verschenen partij een aannemelijke lezing dat de voorwaarde wèl in vervulling is gegaan, dan zal volgens artikel 19*a* de rechter, met terzijdestelling van de uitdrukkelijke ontkenning van het feit in de conclusies, geloof kunnen schenken aan die verklaring van de eene partij. Dat zou zijn een verandering in ons bewijsrecht en in strijd met de leer van de onsplitsbare bekentenis.

De Minister schrijft in de Memorie van Antwoord:

„Meent op grond van het vorenstaande de ondergeteekende niet te moeten toegeven aan den aandrang dier leden, die den rechter, meer dan in het ontwerp geschiedt, wilden beperken in zijn bevoegdheid conclusies te trekken uit de weigerachtige houding door een partij aangenomen, evenmin zou hij wenschen mee te gaan met die leden, die artikel 169 van het Ontwerp-Gratama wenschten over te nemen. Ook dat artikel past slechts in het samenstel der bepalingen, waarin het is ontworpen, te weten in eene procesorde, waar de mondelinge behandeling voor de Kamer vormt het zwaartepunt van de nieuwe procedure. De rechter mengt zich in dat systeem in den regel in de discussie en dat wel over de geheele linie; en partijen moeten door hare verklaringen op de zitting den rechter in staat stellen tot eene juiste waardeering van het feitelijk materiaal. De mondelinge behandeling strekt dus in de eerste plaats tot volledige bijeenbrenging van het bewijsmateriaal en in dat systeem is een bepaling op haar plaats, dat uit een weigering om daartoe mede te werken, onder omstandigheden bewijs ten nadeele van de weigerende partij kan worden geput. Veeleer dan te dezen de redactie van art. 169 voornoemd over te nemen, heeft ondergeteekende in dit verband nog overwogen, of het

(van Rappard e. a.)

wenschelijk zou zijn uit art. 19*a* te schrappen de wo[orden] den „met hetgeen door of namens partijen beweerd geantwoord is"."

Hiermede ga ik akkoord. Doch dan is het bezwaarlijk rijmen, dat de Minister met een voorstel komt, dat in [het] stelsel van ons bestaande Wetboek niet past.

De bevoegdheid van den rechter moet zich bepalen [tot] onschuldige inlichtingen, zegt de Minister, maar het [is] niet bij die onschuldige inlichtingen blijven; het artikel [zet] de deur open, dat de partijverklaring bewijs kan opleveren.

Ik ben het met mr. Star Buman in een hoofdartikel [in] het *Weekblad van het Recht* volkomen eens, dat alleen [in] den vorm van een aanvullenden eed de partijverklaring [als] bewijsmiddel is te verdedigen, maar bewijs van elders m[ag] dan niet geheel ontbreken.

Om nu allen twijfel op te heffen, hebben de voorstellers d[it] amendement ingediend. En wij zijn daarbij gebleven in [de] lijn van de bestaande jurisprudentie.

Immers verschillende rechterlijke colleges hebben b[ij] toepassing van artikel 49 Burgerlijke Rechtsvordering, dat thans zal vervallen, de antwoorden van partijen als gerechtelijke bekentenis aangenomen. Dit nu wordt i[n] het amendement uitdrukkelijk vastgelegd en door te bepalen, dat de rechter uit de inlichtingen, door of namens partijen gegeven, zoodanig bewijs mag putten, als uit die inlichtingen, in verband met het overige bewijsmateriaal volgt, kom[t] duidelijk aan het licht, dat de partijverklaring nimmer b[e]wijsmiddel kan zijn, dat de partijondervraging in hoofdzaa[k] wordt beperkt tot een vragen van inlichtingen en dat bij d[e] beslissing verband met het overige bewijsmateriaal niet ma[g] ontbreken. Voorts achten wij het beter het woord „zal" t[e] vervangen door „mag", omdat o. i. „zal" te imperatief i[s] geredigeerd.

Gezien de Memorie van Antwoord, meen ik, dat het amendement geheel gaat in den geest van den Minister, en bevee[l] het daarom in zijn welwillendheid aan.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Dresselhuys, van Rijckevorsel en Zijlstra, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal gaarne dit amendement welwillend bejegenen, maar ik heb er toch eenige bedenking tegen. De eerste opmerking, die ik moet maken, betreft de toelichting. Ik heb den geachten afgevaardigde hooren zeggen, dat dit amendement is voorgesteld om duidelijk te doen uitkomen, dat een partijverklaring nimmer bewijsmiddel mag zijn. Maar als ik zijn verdere redeneering goed heb begrepen, heeft hij het eigenlijk niet zoo bedoeld, maar bedoelde hij te zeggen, dat een partijverklaring nimmer bewijsmiddel mag zijn ten gunste van de partij, die de verklaring aflegt. En dat heeft hij ook niet geheel zoo bedoeld; hij heeft bedoeld, dat zij alleen dan bewijsmiddel mag zijn ten gunste van de partij, die haar aflegde, indien in verband met het overige bewijsmateriaal daaruit eenig bewijs kan geput worden, want hij heeft aangedrongen (en dit komt ook uit in de bewoordingen van het amendement) op analogie tusschen die partijverklaringen en den suppletoiren eed, die ook alleen dan toelaatbaar is, wanneer er reeds eenig bewijs van elders geleverd is.

Dan is dus de consequentie van het amendement, dat aan een partijverklaring, die niet beëedigd is, dezelfde kracht kan worden toegekend als aan een suppletoiren eed, zoodat eigenlijk dit amendement dan een recht vestigt ten gunste van de partij, die de verklaring aflegt, niet geheel en al in overeenstemming met de toelichting, althans met den aanhef van de toelichting van den geachten voorsteller.

Ik dacht, dat het den voorstellers te doen was om inderdaad te vermijden, dat de bewijslast werd omgekeerd, ook wellicht om te vermijden, dat aan de verklaringen en inlichtingen, die bij een dergelijke comparitie door partijen worden gegeven, een overdreven kracht zou worden toegekend, eventueel ook ten nadeele van die partijen in verband met het kader, waarin die inlichtingen werden gevraagd.

(Minister **Heemskerk e. a.**)

Het zou bijv. kunnen zijn, dat deze moeilijkheid werd opworpen: Er is een verklaring afgelegd door een der paren, die een vermoeden oplevert ten nadeele van die partij. n zou men kunnen vragen: als wij een zaak hebben, waarin wijs door getuigen niet is toegelaten, en dus ook geen bejs door vermoedens, zal men dan zonder meer uit een derlijke verklaring vermoedens kunnen afleiden, d. w. z. zal n een dergelijke verklaring in het vonnis kunnen opnemen het bewijsmiddel van vermoeden?

Nu komt het mij voor, dat in verband met de dubia, die rezen zijn over dit door mij voorgedragen artikel, er een avoudiger middel is, dat ook meer in overeenstemming met n aard der zaak is, om aan dat bezwaar te gemoet te komen. et kan gebeuren, dat een dergelijke verklaring van een der rtijen wel degelijk een bewijs oplevert, het kan zijn, dat is een erkentenis. In het amendement van de heeren van sse van Ysselt en van Rappard staat, dat uit een dergelijke rklaring slechts zoodanig bewijs kan worden geput, als aruit in verband met het overige bewijsmateriaal volgt. e verklaring zal, dit is waar, niet altijd een erkentenis zijn, ar in sommige gevallen zal zij het wel wezen. In artikel 4 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering wordt ronderstelt, dat een antwoord op een vraagpunt een erkenis kan zijn. Die vraagpunten zijn altijd zoo gesteld, dat n er ja of neen op kan antwoorden. Wanneer men ja antordt, dan is dat een erkentenis. Nu kan het bij de vragen, e de rechter bij de comparitie der partijen stelt, dikwijls ders zijn, maar het geval is denkbaar, dat ook daarbij een aag wordt gesteld, waarop het antwoord zoodanig is, dat t een erkentenis is. Nu wordt de mogelijkheid, om die veraring als een erkentenis te laten gelden door het amendent afgesneden. En dat behoeft niet, en is ook niet genscht. Wat is de bezorgdheid van den heer Star Busman het *Weekblad van het Recht*? Dat door dit artikel de wijslast zou worden omgekeerd en dat dit artikel in wezen tzelfde zou zijn als artikel 169 van het ontwerp-Wetboek rgerlijke Rechtsvordering van de Staatscommissie-Grama. Die bezorgdheid is niet gegrond. Dat artikel 169 luidt dus:

> „De Kamer kan uit de mededeelingen en de antwoorden der partijen, uit hare niet-verschijning en uit de weigering of de ontwijking van het antwoord zoodanige gevolgtrekkingen maken of zoodanig bewijs putten, als zij vermeent te behooren."

Ware een dergelijk artikel door mij voorgesteld, dan zou reden zijn voor de beduchtheid, dat in een verklaring n een partij bewijskracht werd gevonden te haren gunste. t staat echter in het door mij voorgedragen artikel niet. Dat neemt niet weg, dat ik zeer geneigd zou zijn, al de zwaren af te snijden, en naar mijn meening zou dat het t kunnen gebeuren door aan het slot van het tweede lid n art. 19*a* de punt te vervangen door een komma en dan n het voorgedragen tweede lid van art. 19*a* toe te voegen woorden: „zulks met inachtneming van de wettelijke gelen omtrent het bewijs.".

Indien men dat doet, snijdt men af de vrees van den geten afgevaardigde, dat er bewijskracht zou worden toekend aan de verklaringen van de partij te haren gunste laat men de mogelijkheid open, dat de erkentenis een ledig bewijs kan opleveren, indien zij naar haar inhoud artoe aanleiding geeft; dan snijdt men af de uitbreiding n het bewijs door vermoedens buiten de bepalingen der t en kent men niet aan de onbeëedigde verklaring dezelfde acht toe als aan den suppletoiren eed.

Men zou kunnen zeggen, dat deze toevoeging niet geheel odzakelijk is, omdat die intact laat datgene, wat bedoeld met het artikel. Ik heb echter tegen een dergelijke toeging geen bezwaar. Daarmede zal duidelijk uitkomen t de grens is van de door mij voorgedragen bepaling en rdoor zal beter dan door het amendement aan de gerezen waren worden te gemoet gekomen.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt te moeten zeggen, dat ik door hetgeen de Minister heeft

(**van Rappard e.a.**)

aangevoerd niet geheel bevredigd ben. De Minister beweert — en dat is eigenlijk wel waar —, dat de door hem voorgelezen woorden feitelijk niet aan het artikel zouden behoeven te worden toegevoegd, omdat wat zij bepalen reeds vanzelfsprekend zou zijn.

Wat betreft de woorden: „De regter zal bij beslissing der zaak met hetgeen door of namens partijen beweerd of geantwoord is zoodanige rekening houden, als hij zal vermeenen te behooren", meent de Minister, da dit ook vanzelfsprekend is, maar nu wil Zijn Excellentie aan het slot van deze zinsnede toevoegen de woorden:

> „, zulks met inachtneming van de wettelijke regelen omtrent het bewijs."

Ik zou den Minister willen wijzen op de artikelen van het Burgerlijk Wetboek, waar gesproken wordt over de bekentenis, en dan blijven mijn bezwaren nog precies dezelfde. In art. 1961 staat:

> „Eene bekentenis mag niet gesplitst worden ten nadeele van dengene, die dezelve heeft afgelegd.
> Het staat echter aan den regter vrij om de bekentenis te splitsen, indien de schuldenaar daarbij, tot zijne bevrijding, daadzaken heeft aangevoerd, welker valschheid wordt bewezen."

Ik heb nu straks hier dit voorbeeld genoemd, omdat, als de redactie van het artikel blijft, zooals zij thans is, de rechter uit de ontkentenis van de tegenpartij de onsplitsbare erkentenis zou kunnen afleiden en dat de tegenpartij het proces zou kunnen verliezen, wanneer de eischer eenigszins aanneembaar maakt, dat de voorwaarden, die de verdediging in de conclusie positief had gesteld, zijn ontkend en de rechter uit de positieve ontkentenis van gedaagde, uit een aannemelijk maken door den eischer, die positieve ontkentenis krachteloos zou kunnen maken. En als de Minister nu zegt: „met inachtneming van de wettelijke regelen van het bewijs", dan wordt aan mijn bezwaren niet te gemoet gekomen.

De Minister wijst er op, dat aangaande de erkentenis in ons amendement staat:

> „De rechter mag bij de beslissing der zaak uit hetgeen door of namens partijen erkend of als inlichting gegeven is, zoodanig bewijs putten, als uit die erkentenis of die inlichting in verband met het overig bewijsmateriaal volgt."

Dat is daarom hier ingevoegd, omdat krachtens art. 49 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering door verschillende rechterlijke colleges de antwoorden, ontvangen van de partijen, voor den rechter verschijnende, ook als gerechtelijke bekentenissen worden aangenomen.

En wanneer de redactie van de Regeering wordt aangenomen, dan is aan dat bezwaar niet te gemoet gekomen.

Om alle onduidelijkheid te vermijden, hebben wij gezegd: wij geven toe, dat die erkentenis als bewijsmiddel mag dienen, na oproeping van partijen, maar dan mag niet verder worden gegaan dan dat aan de inlichtingen van partijen zooveel waarde gehecht wordt, als de rechter van oordeel is er aan te kunnen hechten.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij wel leed, maar ik ben door de opmerkingen van den geachten afgevaardigde niet overtuigd.

Indien de geachte afgevaardigde meent, dat de door mij aan de hand gedane toevoeging vanzelfsprekend is, had hij naar mijn meening zijn amendement niet behoeven voor te stellen. Indien hij meent, dat aan zijn bezwaren door mijn toevoeging niet wordt te gemoet gekomen, moet ik daaromtrent met hem van gevoelen verschillen. De geachte afgevaardigde vreest, dat wanneer de eene partij iets aannemelijk maakt tegenover een positieve ontkentenis van de andere partij, uit het feit alleen, dat die andere partij ontkend heeft, een vermoeden tegen die andere partij wordt in het leven geroepen.

(Minister Heemskerk c. s.)

Mijnheer de Voorzitter, dat deze speciale werking der ter comparitie gegeven inlichtingen uit de redactie van het artikel zou worden afgeleid, wordt m. i. juist afgesneden door de formule: ,,zulks met inachtneming van de wettelijke regelen omtrent het bewijs".

Het is natuurlijk mogelijk, dat een inlichting, die een partij geeft, een zoodanig licht op de zaak werpt, dat daardoor een vermoeden ontstaat. Om dat echter als een wettelijk vermoeden aan te merken, zal men de wettelijke regelen omtrent het bewijs moeten in acht nemen.

De rechter zal natuurlijk van een dergelijk verhoor een zekeren indruk krijgen. Wij weten, dat de indruk, dien de rechter krijgt omtrent datgene, wat waar is, en datgene wat niet waar is, op het vonnis een zeer grooten invloed heeft.

Indien mijn toevoeging echter wordt aangenomen, zal het heel duidelijk zijn, dat de rechter altijd genoodzaakt is rekening te houden met de vraag, welke bewijsmiddelen door de wet zijn toegekend en op wie de bewijslast rust.

Ik heb een oogenblik er over gedacht om te spreken van: ,,zulks met inachtneming van de wettelijke regelen omtrent den bewijslast.", maar ik heb gemeend, dat het beter was te spreken van: ,,zulks met inachtneming van de wettelijke regelen omtrent het bewijs.", omdat de wettelijke regelen omtrent het bewijs tevens inhouden de wettelijke regelen omtrent den bewijslast. Wanneer men dit aanvaardt, dan komt men inderdaad aan alle bezwaren te gemoet.

Daarentegen brengt het amendement beslist deze bezwaren. Vooreerst, dat aan een verklaring van een partij bewijskracht te haren gunste wordt toegekend, evenals aan een suppletoiren eed, als er nog maar wat ander materiaal bij is, dus in dit opzicht gaat de geachte afgevaardigde tegen zijn eigen wensch in. En verder, dat wordt afgesneden de mogelijkheid, dat aan een verklaring van een partij de kracht van erkentenis dus te haren laste, niet te haren faveure, wordt toegekend.

Wanneer men mijn formule aanvaardt: ,,zulks met inachtneming van de wettelijke regelen omtrent het bewijs.", dan zijn die bezwaren ondervangen. Er wordt dus niets anders bepaald dan wat reeds was overeenkomstig de bedoeling van het artikel, maar op deze wijze worden alle redelijk te maken bezwaren ondervangen.

Ik breng dus deze wijziging aan in art. 19*a*, dat de punt aan het slot van het tweede lid veranderd wordt in een komma en dat daaraan verder wordt toegevoegd: ,,zulks met inachtneming van de wettelijke regelen omtrent het bewijs.".

Ik ben mij er wel bewust van, dat daarmede de redactie van het amendement in het nieuwgeredigeerd artikel zeer veel moeilijker zal kunnen worden opgenomen, maar dat kan ik niet helpen.

Ik wil den geachten afgevaardigde in zoover ter wille zijn, dat ik gaarne aan zijn bezwaar in algemeene strekking wensch te gemoet te komen, maar ik meen, dat het moet geschieden op deze wijze en niet op de wijze, zooals hij het voorstelt.

De **Voorzitter:** De Regeering heeft in artikel 19*a* een wijziging gebracht, in dier voege dat de punt aan het slot van het tweede lid wordt veranderd in een komma en vervolgens daaraan toegevoegd wordt: ,,zulks met inachtneming van de wettelijke regelen omtrent het bewijs".

De heer **Dresselhuys:** Mijnheer de Voorzitter! Ik stel er prijs op om ter verduidelijking van de zaak aan den Minister een enkele inlichting te vragen.

Naar ik veronderstel, is het thans de bedoeling, dat de Minister door zijn toevoeging duidelijk wil doen uitkomen, dat inderdaad in het algemeen de geldende bewijsleer hoegenaamd niet wordt veranderd. Zoo lees ik ten minste den nieuwen tekst van den Minister. Met andere woorden, dat ook niet, zooals de Minister zegt, uit hetgeen de tegenpartij zelf beweert, tegenover de andere partij bewijs zal voortvloeien. Of dat nu uit den tekst van die woorden duidelijk is, schijnt mij nog twijfelachtig. Gesteld immers, dat uit dit wetsontwerp op zich zelf kon worden afgeleid, zooals de heer van Rappard vreest, dat de rechter de verklaring van den

(Dresselhuys c. s.)

eischer zou bezigen om diens eigen onvolledige bewi voering als volledig aan te merken, dan zou het geheel v onze bewijsleer die bepaald uitgedrukte nieuwigheid ni verbieden. Het zou een nieuw rechterlijk vermoeden zij: art. 1903 van het Burgerlijk Wetboek noemt o.a. ook de v moedens, niet alleen de wettelijke, maar de andere, die rechter gebruiken mag, en noch dit artikel, noch art. 19 geven beperkingen aan, dat die niet mogen afgeleid word uit verklaringen van de partij zelf. Uit den tekst van de w volgt dus de weerlegging van het bezwaar van den heer v Rappard nog niet. Toch is, meen ik, de bedoeling van d Minister, hier vast te leggen, dat het geheel van onze b staande wettelijke bewijsleer inderdaad zulk een interpretat verbiedt.

Als dat nu door de toevoeging van den Minister voldoen vaststaat, spreekt het naar mijn meening vanzelf, dat heeren van Rappard en van Sasse van Ysselt hun amend ment kunnen intrekken. Maar ik herhaal: Is het nu wel v doende vaststaande? Meent de Minister, dat door die enke nieuwe slotwoorden blijken zal, dat nooit de rechter uit verklaringen van den eischer het bewijs mag putten voor stelling tegen den gedaagde en omgekeerd? Daar is h mij om te doen.

Indien de Minister met een enkel woord dit nog zou wille verklaren, dan zou hij althans dit bereiken, dat, als de tek niet geheel duidelijk mocht zijn, althans de historie van d toevoeging verduidelijkt wordt. Al blijft voor mij de redacti dan ook nog wat nevelig, dan zal er toch dezen middag ie door het debat worden gewonnen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer d Voorzitter! Is het zonder comparitie van partijen mogelij dat uit een verklaring van de eene partij een vermoeden te nadeele van de andere wordt afgeleid? Indien dit onder tegenwoordige wet mogelijk is — ik spreek nu van de ve klaringen van partijen in de stukken —, dan zal het natuu lijk niet veranderen door deze comparitie en ook niet doc dit artikel. Maar indien het niet mogelijk is, zal het ook nie veranderen.

De geachte afgevaardigde is er beducht voor, dat men za zeggen: Gij, gedaagde, hebt dit ontkend, maar de omstandig heid, dat gij het ontkend hebt, bewijst eigenlijk, dat een zeke feit toch waar is.

Indien de rechter een dergelijke constructie van bewijs zo kunnen maken na een comparitie, kan hij die constructie n ook maken, want er kan in een conclusie van antwoord ee of andere ontkentenis omtrent een aangelegenheid voo komen, waaromtrent in de conclusie van repliek, eventue gestaafd door eenige bescheiden, zulke toelichtingen worde gegeven, dat ten slotte over de ontkentenis in de conclusi van antwoord een allervreemdst licht schijnt. Iets derge lijks kan ook gebeuren, als er een getuigenverhoor is geweest maar het zal toch wel zoo gaan, dat de rechter niettemin zic er van zal onthouden om van de ontkentenis van de partij welke hij in het ongelijk wil stellen, een bewijsmiddel t maken. Hij zal zich vermoedelijk alleen laten leiden doo zijn indruk van de zaak om zoo mogelijk een zoodanige be slissing te geven als hij door middel van wettig bewijs materiaal kan geven.

Dat zal zonder dit artikel en met dit artikel precies het zelfde zijn. Indien de geachte afgevaardigde beducht is me dit artikel voor het feit, dat als een partij zeker feit heef ontkend, nadere toelichtingen van de zijde van de ander partij op die ontkentenis in de conclusie van antwoord ee vreemdsoortig licht zullen werpen en de rechter daaruit ee bewijsmiddel tegen die partij zal putten, dan kan dat even goed zonder als met de comparitie.

De heer van Rappard voegt mij toe, dat het niet kan i geval van een gesplitste bekentenis, maar een bekenteni mag niet gesplitst worden. Ik laat daar of artikel 1961 Bur gerlijk Wetboek goed wordt toegepast, maar dat is ee quaestie, vreemd aan dit debat. Dat het verkeerd wordt toe gepast, is een meening, welke ik reeds meer dan 40 jaar heb gekoesterd, maar ik laat dat op dit oogenblik daar. Er staa in het tweede lid van art. 1961 van het Burgerlijk Wetboek

„Het staat echter aan den regter vrij om de bekentenis te splitsen, indien de schuldenaar daarbij, tot zijne bevrijding, daadzaken heeft aangevoerd, welker valschheid wordt bewezen."

De tegenpartij moet dan die valschheid bewijzen. Ik zie iet in in welk opzicht daarin verandering zal komen door et door mij voorgedragen artikel.

Ik kan het niet anders zien dan dat art. 1961 precies ezelfde kracht blijft behouden, die het nu heeft. Het wil iij voorkomen, dat die woorden afsnijden alle gevolgtrekingen, dat er iets anders zou kunnen gebeuren dan tegenoordig volgens de wettelijke regelen van het bewijs mogelijk ;, en ik geloof dus inderdaad, dat de zaak voldoende is pgehelderd.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Na de oelichting van den Minsiter gehoord te hebben, zal ik het mendement intrekken, maar ik zou alleen willen vragen f de Minister niet, in overeenstemming met het amendement, het woord „zal" zou willen veranderen in „mag".

Aangezien het amendement door den heer van Rappard, nede namens zijn medevoorsteller, is ingetrokken, maakt et verder geen onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de oorzitter! Ik geloof niet, dat het noodzakelijk is om „zal" e veranderen in „mag". Ik meen, dat de slotwoorden allen nogelijken waarborg geven tegen een willekeurig gebruik oor den rechter, en wanneer men nagaat, dat de wettelijke egelen van het bewijs in acht moeten worden genomen, zal e rechter inderdaad ook moeten doen, wat hem hier wordt oorgeschreven.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs, aar oordeel over de door de Regeering aangebrachte wijziing mede te deelen.

De heer **van Rappard**, voorzitter van de Commissie van apporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van apporteurs heeft tegen deze wijziging geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd artikel I, thans luidende:

„In het eerste lid van artikel 19 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering worden achter het woord: praktizijns", ingevoegd de woorden: „,ten bepaalden dage en ure,".

Achter artikel 19 voornoemd wordt ingevoegd een nieuw artikel (19*a*), luidende:

„De in het vorige artikel bedoelde verschijning kan ook worden bevolen tot het geven van inlichtingen aan den regter.

In dat geval wordt van het verhandelde steeds een proces-verbaal opgemaakt, hetwelk door partijen of — voor zooveel zij niet zelve zijn verschenen — door hare praktizijns wordt geteekend en waarbij, zoo noodig, de dag wordt bepaald, waarop de zaak weder ter rolle zal worden opgeroepen. De regter zal bij de beslissing der zaak met hetgeen door of namens partijen beweerd of geantwoord is, alsook met een niet-verschijnen of met eene weigering te antwoorden of het proces-verbaal te teekenen, zoodanige rekening houden, als hij zal meenen te behooren, zulks met inachtneming van de wettelijke regelen omtrent het bewijs.

Indien partijen niet kunnen schrijven of weigeren te teekenen, wordt daarvan in het proces-verbaal melding gemaakt."

Artikel 49 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering vervalt.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel II wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel III, luidende:

„In artikel 239 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering wordt in plaats van „voor hem" gelezen: „voor hem of voor een daartoe te benoemen regter-commissaris".

In artikel 241, derde lid van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering wordt in plaats van „voorzitter" gelezen:

„voorzitter of den regter-commissaris".

In artikel 243, laatsten regel van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering wordt tusschen „president" en „of" ingevoegd:

„den regter-commissaris."

In artikel 322 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering vervalt de punt en worden aan het slot toegevoegd de woorden:

„en, in zaken, waarin het moet worden gehoord, buitendien bij elke behandeling der zaak."

In artikel 823 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering wordt in plaats van: „op de teregtzitting" gelezen:

„volgens de gewone regelen."

en in artikel 344*g* van het Burgerlijk Wetboek in plaats van „ter teregtzitting" „volgens de gewone regelen, doch",

waarop door mejuffrouw Katz, de heeren Gerretson, Tilanus, Rutgers van Rozenburg, van Wijnbergen, van Rijckevorsel, van Dijk, van Vuuren, mejuffrouw van Dorp en mevrouw Bakker—Nort is ingediend een amendement (Stuk n°. 6), strekkende om in art. 322 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering te laten vervallen de woorden: „en in zaken, waarin het moet worden gehoord, buitendien bij elke handeling der zaak".

De **Voorzitter**: Het amendement van mejuffrouw Katz en negen andere leden is door de voorstellers gewijzigd, zoodat het thans luidt:

„In art. III vervalt de voorgestelde wijziging van artikel 322 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.".

Mejuffrouw **Katz** verkrijgt het woord tot toelichting van haar amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb dit amendement voorgesteld, omdat in de Memorie van Toelichting staat, dat art. III zal leiden tot een groote besparing van tijd en werkkracht. Het is zeker toe te juichen, dat getuigenverhooren meer zullen kunnen worden gehouden voor een rechter-commissaris, dat zal kunnen leiden tot besparing van tijd en werkkracht. Maar er is ook een wijziging voorgesteld om daarbij het O. M. te verplichten, bij iedere behandeling der zaak, dus ook wanneer die gehouden wordt door den rechter-commissaris en niet door de Kamer in pleno, tegenwoordig te zijn. En nu geloof ik, dat dat juist niet zal leiden tot een groote besparing van tijd en werkkracht, want daardoor zal het O. M. juist veel meer werk krijgen. Waar eenerzijds de rechtbank ontlast wordt en meer wordt overgelaten aan een rechter-commissaris, zal het O. M. veel meer te doen krijgen.

Nu heeft de Minister zich in de Memorie van Antwoord beroepen op van Rossum en op de practijk, zooals die tot nu toe was. Maar dat beroep is hier mijns inziens ten onrechte geschied. Bij van Rossum staat wel, dat het O. M. niet alleen tegenwoordig moet zijn bij de behandeling der zaak ten principale, maar ook bij de verdere behandeling, maar dit geldt alleen de behandeling ter terechtzitting; over behandeling der zaak voor den rechter-commissaris wordt daar niet gesproken.

En in de practijk is het zóó, — althans mij is dit uit Amsterdam bekend, — dat slechts bij hooge uitzondering de officier van justitie bij de behandeling van een zaak voor den rechter-commissaris aanwezig moet zijn. Wel is waar

(Katz e. a.)

zou men kunnen meenen, dat, wanneer men nu meer verhooren krijgt voor den rechter-commissaris, de officier niet altijd genoeg op de hoogte zal zijn van de zaak. Maar daarvoor ligt een waarborg in art. 325, dat zegt, dat het openbaar ministerie bovendien mededeeling zal kunnen vorderen van alle zaken, welke het noodig oordeelt. Noodzaak voor deze nieuwvoorgestelde verplichting voor het openbaar ministerie is er dus m. i. niet, maar wel vrees ik, dat practisch het gevolg zal zijn, dat veel meer officieren van justitie zullen moeten worden aangesteld. In Amsterdam heeft men, zooals mij is medegedeeld, één substituut-officier van justitie noodig voor de groote onteigeningsprocedures, die daar geregeld voorkomen, terwijl de anderen reeds met allerlei andere zaken belast zijn, zoodat er zeker meer zullen moeten komen. Ook in een paar andere steden verwacht men dat, naar ik vernomen heb. Het gevolg zou dus niet zijn bezuiniging, maar juist meerdere uitgaven voor het Rijk. Bovendien zal men in de practijk moeilijkheden ondervinden, doordien voor een bepaalde zaak wel een rechter-commissaris aanwezig zal zijn, maar niet de officier van justitie, zoodat dan weer niet tijd en werkkracht der rechters zal worden bespaard. Ik hoop dan ook, dat de Minister zich zal kunnen vereenigen met mijn amendement. Men zal, als dit voorschrift vervalt, daaraan niet de conclusie mogen verbinden, dat de officier er dan dus niet bij mag zijn. Natuurlijk is dat niet de bedoeling, en zou dit misschien nog wel eens extra door den Minister kunnen worden gezegd. De practijk zal worden, dat de officier van justitie er niet bij behoeft te zijn, maar er wel bij mag zijn en dat zijn aanwezigheid verlangd kan worden als zij bepaald noodzakelijk is.

Voorgesteld door tien leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Het Regeeringsvoorstel is correct en het amendement is iets minder correct en toch kan ik tegen het amendement geen bezwaar maken. Indien wij alleen te doen hadden met rechtbanken, waarbij aan het O. M. niet al te veel werkzaamheden zijn opgedragen, zou ik mij tegen het amendement moeten verzetten, omdat het natuurlijk veel beter is, dat het O. M., indien het concludeeren moet in een zaak, ook tegenwoordig is bij de getuigenverhooren. Ik moet evenwel erkennen, dat, nadat de Memorie van Antwoord en het gewijzigd wetsontwerp verschenen waren, noodkreten tot mij gekomen zijn uit de groote steden, waar de drukste rechtbanken zijn, en dat mij bericht is, dat indien geëischt wordt, dat bij getuigenverhooren door een rechter-commissaris in zaken, waarin het concludeeren moet, het O. M. altijd aanwezig moet zijn, dan noodig zou zijn de aanstelling van één of meer nieuwe substituten-officier.

Het schijnt, dat aan dergelijke rechtbanken soms te gelijk eenige rechters-commissarissen met getuigenverhoor bezig zijn, en het is een treurig feit, maar waar, dat er ontzaglijk veel echtscheidingszaken zijn. en reeds uit dien hoofde de substituten-officier overmatig belast zouden worden.

Onder die omstandigheden zal het, geloof ik, noodig zijn, om het aan de practijk over te laten, dat het O. M., waar mogelijk, de verhooren voor de rechters-commissarissen bij-

(Minister **Heemskerk** e. a.)

woont, voor zoover dat met de andere werkzaamheden is te vereenigen, en dat dit imperatieve voorschrift niet aan het bestaande artikel 322 wordt toegevoegd.

Mijnheer de Voorzitter! Het amendement in zijn oorspronkelijke redactie, die ik hier voor mij heb, was niet goed, maar ik heb het u hooren voorlezen in een vorm, die geheel en al juist is. Het komt dan hierop neer, dat al wat in artikel III van het wetsontwerp staat over art. 322 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. vervalt.

Ik heb dus geen bezwaar, dit amendement over te nemen; het komt mij voor, dat ik op grond van de tot mij gekomen inlichtingen daartoe wel eenigermate verplicht ben.

De **Voorzitter**: Aangezien de Regeering verklaart, verplicht te zijn, het amendement over te nemen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over de aangebrachte wijziging mede te deelen.

De heer **van Rappard**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs, voor zoover aanwezig, heeft tegen die wijziging geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd artikel III, thans luidende:

„In artikel 239 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering wordt in plaats van „voor hem" gelezen:

„voor hem of voor een daartoe te benoemen regter-commissaris".

In artikel 241, derde lid van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering wordt in plaats van „voorzitter" gelezen:

„voorzitter of den regter-commissaris".

In artikel 243, laatsten regel van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering wordt tusschen „president" en „of" ingevoegd:

„den regter-commissaris."

In artikel 823 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering wordt in plaats van: „op de teregtzitting" gelezen:

„volgens de gewone regelen."

en in artikel 344*g* van het Burgerlijk Wetboek in plaats van „ter teregtzitting" „volgens de gewone regelen, doch".,

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beweegreden van het ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt gesloten.

52ste VERGADERING.

:GADERING VAN DONDERDAG 22 FEBRUARI 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. ontwerpen van wet; 3°. verzoekschriften; 4°. een verklaring van adhaesie. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Mededeeling van de benoeming van een voorzitter der Bijzondere Commissie voor het ontwerp van wet op de Ruilverkaveling. — Behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot intrekking van de Schepenuitvoerwet. — Behandeling van het voorstel van wet van den heer Marchant c. s. tot wijziging van de ,,Wet op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie". — Intrekking van het voorstel van wet.

Voorzitter: de heer Kooien.

egenwoordig, met den Voorzitter, 79 leden, te weten:

e heeren Bakker, Ament, Wintermans, Gerhard, Fles-s, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van der Voort Zijp, Beumer, Ebels, van Voorst tot Voorst, Bulten, uffrouw Katz, de heeren Kersten, Weitkamp, Suring, Dijk, Moerel, van Zadelhoff, van Vuuren, Braat, hielsen, Schokking, mejuffrouw Westerman, de heeren aper, Juten, Kuiper, Dresselhuys, mejuffrouw van Dorp, uffrouw Groeneweg, de heeren Vliegen, Deckers, A. ijn, Staalman, Heukels, Engels, J. ter Laan, van Gijn, erekoper, Ketelaar, Marchant, Zijlstra, Knigge, van esteijn, Ter Hall, van den Tempel, Hermans, Troelstra, arda, Oud, Brautigam, Nolens, Rutten, mevrouw Bak—Nort, de heeren de Monté ver Loren, Krijger, Bonrts, Gerritzen, Fruytier, IJzerman, Hiemstra, van Boet-er van Dubbeldam, Tilanus, Duys, van Braambeek, van Molen, Boon, Stulemeijer, Rutgers, de Wilde, Kolkman, ink, de Boer, Feber, van Rijckevorsel, Duymaer van ist, K. ter Laan, van der Waerden, Smeenk,

n de heeren Ministers van Justitie en van Arbeid, Handel Nijverheid.

)e Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

\. dat zijn ingekomen:

°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergade-g bij te wonen: van den heer van Wijnbergen, wegens het wonen eener begrafenis; van den heer Snoeck Henkemans, gens noodzakelijke uitstedigheid, ook morgen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

2°. twee Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

a. een (met bijlage), tot vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsvisschershavenbedrijf te IJmuiden voor het dienstjaar 1923;

b. een, tot wijziging van art. 47, eerste lid, van het Wetboek van Koophandel.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de afdeelingen of aan de betrokken begrootingscommissie;

3°. de volgende verzoekschriften:

drie, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet, van:

den voorzitter en den secretaris namens het bestuur van den Nationalen Woningraad;

den voorzitter en den secretaris namens het bestuur van het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen;

den algemeenen voorzitter en den algemeenen secretaris namens de vergadering van voorzitters en plaatsvervangende voorzitters der huurcommissiën te 's Gravenhage;

drie, betreffende het ontwerp Jachtwet, van:

C. J. Bosch van Rosenthal en twee anderen, allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Lochem e. o., met zes adhaesieverklaringen;

A. J. Huurneman e. a., allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Lochem e. o.;

G. J. Porman e. a., allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Lochem e. o.;

een, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking van de wet op den zomertijd, van den voorzitter en den secretaris van den Nederlandschen Roeibond, te Amsterdam.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën van Rapporteurs;

4°. een verklaring van adhaesie aan het adres van den raad der gemeente Lisse, betrekkelijk het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd, van burgemeester en wethouders van Woudenberg.

Deze verklaring wordt voor kennisgeving aangenomen;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Wijziging van de Veewet (341),

Wijziging der wet van 29 Juli 1920 (*Staatsblad* n°. 623), houdende wijziging der wet van 5 Juli 1910 (*Staatsblad* n°. 181), tot regeling van de samenstelling van den Hoogen Raad, de Gerechtshoven, de Arrondissements-Rechtbanken en de Kantongerechten, en van de jaarwedden der rechterlijke ambtenaren, alsmede van de klassen der Rechtbanken en Kantongerechten (358);

Wijziging van de artikelen 8 en 35 van de Wet op Woonwagens en Woonschepen 1918 (*Staatsblad* n°. 492), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 22 April 1921 (*Staatsblad* n°. 661) (362).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

C. dat de Bijzondere Commissie voor het ontwerp van wet, houdende bepalingen omtrent Ruilverkaveling (372) tot haar voorzitter heeft benoemd den heer Beumer.

(Beumer.)

Aan de orde is de behandeling van:

I. het ontwerp van wet tot **intrekking van de Schepenuitvoerwet** (36).

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. het **voorstel van wet van den heer Marchant c. s. tot wijziging van de „Wet op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie"** (41).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Op den 24sten Mei van het jaar 1921, welke volgens den heer Kleerekoper een schoone dag was, heeft genoemde geachte afgevaardigde een motie voorgesteld, waarin de Kamer als haar oordeel uitsprak, dat het gewenscht is de vrouw tot het rechterlijk ambt toe te laten, dat mitsdien de ten gevolge dier toelating noodige wettelijke voorzieningen onverwijld dienen te worden aangebracht en waarin de Regeering wordt uitgenoodigd voorstellen tot dat doel ten spoedigste bij de Kamer aanhangig te maken.

Op den *dies ater* 21 Februari 1922 heeft de Tweede Kamer met 41 tegen 36 stemmen deze motie aangenomen, nadat de stem van den heer Snoeck Henkemans was gekocht door schrapping van het woord: onverwijld.

Op 6 Mei 1922, dus enkele dagen nadat de motie was aangenomen, heeft, hoewel de Minister van Justitie had gezegd de motie niet naast zich te zullen neerleggen, de vrijzinnig-democratische Kamerfractie, die destijds tijdelijk uit 3 leden bestond, een voorstel van wet aanhangig gemaakt; een vrijzinnig-democratisch voorstel om uitvoering te geven aan een wensch, neergelegd in een sociaal-democratische motie. Dit is een schoon voorbeeld van politieke samenwerking of wil men, politieke concurrentie.

In de motie wordt gesproken van wettelijke voorzieningen en dit geeft blijk van de Staatsmanswijsheid van den voorsteller dier motie. In het wetsvoorstel is daarentegen niets anders gegeven dan 1 wettelijke voorziening. In de Memorie van Toelichting tot dit voorstel wordt zelfs gezegd, dat dit ook het standpunt der Regeering is, dat ook zij van meening is, dat men kan volstaan met die eene wettelijke voorziening.

Ik betwist, dat de Regeering zich aldus op zoo lichtzinnige wijze heeft uitgelaten. Wel is gezegd op 24 Mei 1921 door de Regeering, dat art. 10 van de Wet op de regterlijke organisatie aantoont, dat die geheele wet de benoeming regelt van mannen tot leden der rechterlijke macht.

Het is duidelijk, dat deze uitspraak iets geheel anders is dan hetgeen in de Memorie van Toelichting door de voorstellers is geschreven; veeleer het tegendeel van hetgeen daar gezegd wordt is waar.

Men kan daartoe raadplegen de *Handelingen* van 17 Februari 1922 en vindt dan op bladz. 1559 en 1560 een betoog van den Minister van Justitie, waarin hij uiteenzet, dat de vraagstukken. die de heer Kleerekoper met zijn motie wil oplossen, niet zoo eenvoudig zijn als door sommigen wordt voorgesteld, niet zoo eenvoudig, dat zij door een motie kunnen worden opgeruimd of dat zij verdwijnen door in art. 10 van de Wet op de regterlijke organisatie de woorden: „der vrouw, die" te vervangen door „van wie".

Men kent de definitie van een goed democraat. Het is iemand met een open oog, een breeden blik en, volgens sommigen, de handen in de zakken van een ander. Hoe beter democraat men is, hoe dieper de handen in de zakken van een ander.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal over de derde eigenschap niet spreken. Ik zal mij bepalen tot de tweede eigenschap: den breeden blik.

Het is juist, dat vrijzinnig-democraten en sociaal-democraten mannen zijn, die men goede democraten kan noemen. Men verwacht bij hen dus ook den breeden blik.

Nu is het teleurstellend, dat bij de toelichting van di[t] wetsvoorstel en bij de bespreking van de geopperde be[-] zwaren in de Memorie van Antwoord, en ik kan nog ie[ts] verder gaan: bijna steeds bij de behandeling van de vraa[g] van de benoembaarheid van de vrouw tot betrekkingen, va[n] den breeden blik niets te bespeuren is.

Men krijgt dan meestal een redeneering, die hierop neer[-] komt: niet alle mannen zijn bekwaam en niet alleen manne[n] zijn bekwaam, er zijn ook knappe vrouwen, wat de geestes[-] waarde betreft; er is een natuurlijk recht van de vrouw o[m] ook voor benoeming in aanmerking te komen en dus mag d[e] wet voor de benoeming geen beletsel inhouden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik erken, dat niet alle manne[n] bekwaam zijn en niet alleen mannen bekwaam zijn. Ik gee[f] toe, dat voor sommigen *asinus* een eeretitel zou wezen. Ik stem ook toe, dat er zeer bekwame vrouwen zijn, maar daaruit volgt niet, dat zij benoembaar moeten zijn tot leden van de rechterlijke macht. Behalve met de bekwaamheid, heeft men rekening te houden met haar natuurlijke geaardheid, haar physische eigenschappen en de belangen van den dienst.

Het laatste schijnt evenwel bij het veldwinnen der democratie bij sommigen van ondergeschikte beteekenis te zijn, en toch moet het op den voorgrond staan.

Men kan de vraag stellen: is in het algemeen de vrouw geschikt voor de bekleeding van een ambt, behoorende tot de rechterlijke macht? Men kan ook deze vraag stellen: indien aangenomen kan worden, dat de vrouw geschikt is voor de functie van griffier en substituut-griffier, is zij het dan ook voor het rechterlijk ambt, is zij het dan ook voor de functie van rechter-commissaris en officier van justitie? Is zij, indien zij geschikt is te achten, het onder alle omstandigheden?

De laatste vraag moet, naar het mij wil voorkomen, beslist ontkennend beantwoord worden, en dit schijnt mij afdoende toe.

Ik acht het ongeoorloofd een beklaagde, een procedeerende partij, er aan bloot te stellen, dat zij het slachtoffer wordt van de vrouwelijke rechter, die onder den invloed verkeert van omstandigheden of verschijnselen, die zich herhaaldelijk voordoen.

Indien men kennis neemt van de nota, door den procureur-generaal bij den Hoogen Raad namens het openbaar ministerie bij dat college aan den Minister van Justitie ingezonden 10 Mei 1921, welke nota te onzer kennis is gebracht bij de behandeling van het wetsontwerp tot invoering van den kinderrechter en de ondertoezichtstelling van minderjarigen, vindt men dit argument als een van beteekenis aangehaald en het schijnt voldoende om, hoe groote waardeering men voor vrouwen kan hebben in verschillende opzichten, de conclusie te trekken, dat zij voor de rechterlijke macht niet in aanmerking kunnen komen.

Mijnheer de Voorzitter! Een recht van de vrouwen op benoembaarheid erken ik niet. Ten aanzien van de vrouw behoeft niet een zelfde gedragslijn te worden gevolgd als ten aanzien van den man. Het behoeft niet, omdat man en vrouw van nature ongelijk zijn. Hier geldt, wat mr. Levy indertijd in een ander verband heeft geschreven, maar wat volkomen van toepassing is:

> „En aan de heillooze dooreenhaspeling van hetgeen in aard uiteenloopt, wensch ik niet medeplichtig te zijn. Rechtseisch is, dat, onverkort, aan ieder worde toegemeten de mate van recht, die hem toekomt. Te vorderen, dat de maatstaf zelf dier toemeting gelijk zij, ook voor hetgeen van nature ongelijk is, ware van recht niet de toepassing, maar de caricatuur."

Nu is er nog een vraag.

Aangenomen, dat de vrouw niet alleen bekwaam, maar ook geschikt is, zijn er dan wellicht nog andere redenen, welke het wenschelijk doen zijn, dat zij niet benoemd wordt?

Het is altijd een voorrecht, wanneer men zich kan beroepen op personen, die in den kring, waar men spreekt, een buitengewoon hoog aanzien genieten. Een zoodanig persoon is in deze ons hooggeacht vroeger medelid, de heer de Savornin Lohman.

Deze heeft bij de behandeling van de Grondwetsherziening — niet de laatste, welke wij genoten hebben, maar de daar-

mer.)

voorafgaande — op 16 November 1916 een redevoering uden ter verdediging van een door hem. met mij en re leden van deze Kamer, ingediend amendement, waar-erd voorgesteld om de vrouw uit te sluiten van de be-ıbaarheid tot lid van dit achtbaar college. De heer de rnin Lohman had daartegen ernstige bezwaren. ıder meer zeide hij — het is te vinden op bladz. 546 der *delingen* —:

„Degenen, die buiten de Kamer staan, beseffen dat vaak niet, maar ieder onzer weet, hoe de politieke loop van zaken soms van één enkele stem kan afhangen. Wanneer nu die stem uitgebracht wordt uit een zekere gelegenheid voor een vrouwelijk Kamerlid, dan heeft dat op den verderen gang van de politiek een grooten invloed, maar een invloed, die niet valt te controleeren, en die ook niet is tegen te gaan, een invloed, die verborgen is en die men zelfs onbewust kan ondergaan."

zou bijna bezwijken voor de verleiding om nog meer uit gedeelte van het betoog van dien zoozeer geachten afgedigde voor te lezen. Ik zal echter die verleiding weer-ı en mij bepalen tot enkele regels, welke iets verder in betoog voorkomen:

„Zoo min in rechterlijke colleges behooren m. i. man en vrouw te zamen zitting te nemen. De belangen, welke dit soort colleges te behartigen hebben, komen daardoor in gevaar."

ijnheer de Voorzitter! Wie in het algemeen het stand-t, dat ik aangaf, deelt, is gereed met zijn oordeel over het ıangige voorstel; hij stemt tegen.

en kan het voorstel echter ook uit een ander oogpunt be-. Men kan vragen of, indien de benoeming van de vrouw rechterlijke betrekkingen moet worden mogelijk ge-kt, kan worden volstaan met een simpele voorziening, ons thans wordt aangeboden.

et spreekt vanzelf, dat ik hierbij denk aan wijzigingen de wet; ik spreek niet over wijzigingen in Koninklijke uiten, welke zouden moeten worden aangebracht. Ik denk niet aan het Koninklijk besluit van 14 September 1838, rbij o.a. in Reglement II wordt vastgesteld de titulature het costuum der rechterlijke ambtenaren, alsmede het uum der advocaten, procureurs en deurwaarders.

rt. 1 van dat reglement zegt:

„De regterlijke kollegiën voeren de navolgende titels:

de Hooge Raad:

dien van: Edel Hoog Achtbare Heeren.

de Geregtshoven:

dien van: Edele Groot Achtbare Heeren.

de Arrondissements-Regtbanken, alsmede de Kantonregters:

dien van: Edele Achtbare Heeren."

et is duidelijk, dat dit reglement herziening zal behoe- maar daar behoeven de geachte afgevaardigden, die ons ıeugd hebben met deze wetsvoordracht, zich niet om te ımmeren, omdat het hun taak niet was daartoe het initia- te nemen en bovendien deze zaak zoo eenvoudig is, dat medewerking of voorlichting daarvoor ook niet vereischt dt.

ı art. 2 van dit Reglement wordt het costuum der rech-ijke ambtenaren bij de openbare terechtzittingen, als-le wanneer zij en corps of bij commissie uit hun midden Hove verschijnen, aangegeven. Daar wordt o.a. — igszins fascistisch — voorgeschreven zwarte onderklee-g. Ook deze bepaling zou geen groot bezwaar opleveren. us een beroep op het Reglement, dat ik noemde, is voor zaak niet van overwegende beteekenis.

en andere vraag van meer belang is, of het niet noodig e onder de oogen te zien, of meer wetsbepalingen gewij- zullen moeten worden dan art. 10 van de Wet op de terlijke organisatie.

oor de voorstellers bestaat die vraag niet. Ze zijn zoozeer ingenomen met hun papieren kindje, dat zij het de Kamer euvel duiden, dat deze, blijkens het Voorloopig Verslag, die vraag onder de oogen heeft gezien.

Ik denk hierbij in de eerste plaats aan de quaestie van ontslag bij huwelijk, een quaestie, die in verband gebracht is, zooals vanzelf spreekt, met art. 166 der Grondwet, welk artikel inhoudt, dat de leden van de rechterlijke macht, met rechtspraak belast, en de procureur-generaal bij den Hoogen Raad voor hun leven worden aangesteld en dat zij kunnen worden afgezet of ontslagen door een uitspraak van den Hoogen Raad in de gevallen, bij de wet aangewezen.

Nu schijnt het mij onhoudbaar, de stelling te verdedigen, dat de bedoelde wet onder de gevallen zou kunnen rangschikken het aangaan van een huwelijk door een vrouwelijk rechter. Art. 12 van de Wet op de regterlijke organisatie geeft de redenen op, die er toe kunnen leiden, dat een rechter uit zijn ambt wordt ontslagen en daar wordt sub 3°. genoemd de aanvaarding van een ambt of betrekking, onvereenigbaar met het lidmaatschap der rechterlijke macht. De opinies over huwelijk en huwelijksverhoudingen loopen in ons land zeer sterk uiteen; men hoort soms beschouwingen, die de gedachte doen opkomen, dat het huwelijk eigenlijk voor de vrouw een soort van betrekking is; maar de wetgeving, de Wet op de regterlijke organisatie, heeft dit standpunt niet aanvaard. Het huwelijk is, volgens onze wetgeving, geheel iets anders.

Ik ben mij er van bewust, dat ik, hier sprekende over art. 166 der Grondwet, op gevaarlijk terrein ben, vooral wanneer de geachte afgevaardigde, die het voorstel als nummer één met zijn handteekening heeft gesierd, zoo dicht bij mij zit.

De Grondwet is in het geding gebracht! Op bladz. 3 van de Memorie van Antwoord lezen wij — en wij kunnen ons voorstellen, hoe de heer Marchant zijn handen ten hemel heeft geheven, toen hij in het Voorloopig Verslag de passage las, waarop hij het volgende antwoord heeft gegeven:

„Het vraagstuk wordt thans tot een grondwettelijk vraagstuk verheven. Noch de Regeering, noch de heer van Schaik hadden dit tot dusver uitgevonden; het is de vrucht van „zeer ernstig onderzoek"."

De leden der Kamer, die aan het afdeelingsonderzoek hebben deelgenomen en getracht hebben de behandeling zoo deugdelijk mogelijk te doen zijn en die argumenten in het midden hebben gebracht ter voorkoming der openbare beraadslaging, worden daar bejegend op een manier, die geheel afwijkt van de gewone beminnelijke wijze, waarop de vrijzinnig-democratische fractie haar medeleden toespreekt en behandelt.

Ik geloof, dat de heer Schaper, blijkens een interruptie, eenigszins jaloersch is, dat ik hem niet in dit verband noem, maar ik heb daar geen reden toe.

In het Voorloopig Verslag wordt gezegd: art. 166 der Grondwet heeft kennelijk niet gedacht aan vrouwelijke rechters; dit geeft aanleiding tot moeilijkheden, want bij huwelijk kan de vrouwelijke rechter niet worden ontslagen, tenzij eerst de Grondwet wordt gewijzigd, en aangezien wij op het oogenblik niet met een Gronwetsherziening bezig zijn, trekken de leden, hier aan het woord, deze conclusie: dan is het maar beter geen vrouwen tot de rechterlijke macht toe te laten.

Wat staat nu in de Memorie van Antwoord? Daar worden degenen, die de Wet op de regeterlijke organisatie niet kennen, bang gemaakt door de wedergave van den inhoud van artikel 11 van die wet. Nu vindt men in dit artikel de verschrikkelijke redenen, die er toe kunnen leiden, dat de rechter uit zijn ambt wordt ontzet. Maar de gevallen, welke oorzaak kunnen zijn, dat de rechter uit zijn ambt wordt ontslagen, worden met stilzwijgen voorbijgegaan, terwijl dat vooral in casu van belang mag worden geacht, omdat het in het huwelijk treden van de vrouwelijke rechter eventueel niet zou kunnen zijn een oorzaak om haar uit het ambt te ontzetten, maar om haar te ontslaan.

De Grondwet belet dat echter. De vrouwelijke rechter zou dus voor haar leven moeten worden benoemd en, ook bij

(Beumer.)

huwelijk, in functie kunnen blijven. Dat is, onder andere, een argument tegen de benoembaarheid.

Herhaaldelijk heb ik al gezegd, dat de quaestie van het ontslag bij huwelijk een belangrijke quaestie is, juist bij het benoemen van vrouwen tot betrekkingen, en dat ik bereid zou zijn in menig opzicht te gemoet te komen aan de wenschen, die er ten aanzien der benoembaarheid worden gekoesterd, als men maar wilde verklaren, zijn medewerking te zullen verleenen tot het geven van ontslag bij huwelijk. Maar dat wenscht men niet. Dat door de Grondwet op het oogenblik is uitgesloten, dat aan een vrouwelijk rechter, wanneer zij in het huwelijk is getreden, uit dien hoofde ontslag wordt gegeven, is voor mij afdoende om niet aan een regeling mede te werken, die haar benoeming mogelijk zou maken.

Nu wordt evenwel in de Memorie van Antwoord, die door de samenstellers ongetwijfeld zal worden beschouwd als een stuk, dat ten slotte is neergeschreven na ernstig en naarstig onderzoek van hetgeen er in het Voorloopig Verslag staat, gezegd:

,,De in het Voorloopig Verslag bedoelde leden wenschen, dat met de genoemde gevallen (nl. genoemd in art. 11 regterlijke organisatie) zal worden gelijkgesteld, voor de vrouw alleen, dat haar het huishouden te druk is geworden. De procureur-generaal zal moeten toezien, of zij thuis niet te veel heeft te doen om de noodige zorg te besteden aan de vervulling van het ambt.''

Ik vraag: is dat inderdaad een ernstige wijze van beantwoording van het afdeelingsverslag der Kamer?

Indien dit bedoeld is als een ernstige poging om te beantwoorden hetgeen de Kamer heeft opgemerkt, dan is die poging ten eenenmale mislukt. Er zijn in de Memorie van Antwoord meer bewijzen te vinden, dat de stellers van dit stuk, niettegenstaande den hoogen toon, welken zij tegen hun medeleden aanslaan, toch niet zoo volledig op de hoogte zijn van dit vraagstuk als zij het willen doen voorkomen.

Op bladz. 4 van dat stuk leest men o. a. een antwoord op het bezwaar van de leden der Kamer, dat deze wetsvoordracht zoo onvolledig is, dat daarin bv. niet is geregeld het geval, dat een vrouwelijk rechter met een mannelijken rechter uit hetzelfde college in het huwelijk zou treden en daarbij werd er in het Verloopig Verslag op gewezen, dat men het wonderlijke geval zou krijgen, dat door de wet wel wordt bepaald, dat een rechter niet in hetzelfde college mag zitten met de zuster van zijn vrouw, maar dat de mogelijkheid werd opengelaten, dat hij in hetzelfde college zit met zijn echtgenoote. Dat is een bewijs, dat deze wetsvoordracht aanvulling behoeft, dat er meer geregeld moet worden dan er in staat. Evenwel, de geachte afgevaardigden, die de Memorie van Antwoord hebben ingezonden, denken er anders over.

De opmerking, welke ik hier besprak, wordt aangeduid als nieuw! Er staat:

,,Zij is tot dusver, terwijl men mag aannemen, dat de Minister van Justitie naarstig zal hebben gezocht naar incompatibiliteiten, te voren niet aangevoerd.''

Het schijnt een soort grief te zijn, dat het nieuw is, dat het door de geachte afgevaardigden nog niet is gehoord. Maar hetgeen door hen als een ,,trouvaille'' wordt aangeduid, is niet nieuw. Als de heeren volledig kennis hadden van de geschiedenis van dit vraagstuk in onze wetgeving, zouden zij weten, dat deze quaestie eerder onder het oog is gezien. Zij volstaan met er aan te herinneren, dat bij de Grondwetsherziening van 1916—1917 niet is zorg gedragen een bepaling te redigeeren, welke voorkomt, dat man en vrouw, een echtpaar, gezamenlijk lid zijn van een gemeenteraad of van Provinciale Staten. Waarschijnlijk was dat onderwerp bij de Grondwetsherziening niet aan de orde. Als ik mij niet bedrieg worden die uitsluitingen niet in de Grondwet geregeld. Ik stem echter toe, dat de Regeering zich deze materie weleens mocht aantrekken, nu gebleken is, dat het genoemde verschijnsel zich voordoet. Evenwel, zal daarover niet verder spreken, want al is in een bepaal wet de regeling niet te vinden, er zijn artikelen, waari de regeling wel staat. De ,,trouvaille'', welke gansch niet nieuw is, is hier o. a. ter sprake gekomen op 13 M 1914. Toen had ik het genoegen ook in deze Kamer een red voering te houden naar aanleiding van een amendeme van den heer Knobel en eenige andere geachte leden op wet op de inkomstenbelasting. Men heeft volgens die w schattingscommissies en nooit had iemand er aan gedach dat dit een functie was, welke door vrouwen werd gean bieerd. De heer Knobel ontdekte echter die leemte in de w en stelde voor vrouwen benoembaar te verklaren. Ik heb d amendement bestreden. De heer Schaper zal zich dat herir neren. Het was de eerste keer, dat wij hier met elkaar ee aangename gedachtenwisseling hadden. Toen is door mij a argument tegen de toelating van de vrouw aangevoerd, d een nieuwe voorziening noodig was, omdat de regeling zooals die bij aanneming van het amendement in de wet zo komen, zou uitsluiten, dat men in de schattingscommissie zat met bloed- en aanverwanten in den eersten of tweede graad, maar zou toelaten, dat men er met zijn echtgenoot in zitting had.

De heer Knobel heeft toen niet gezegd: dat is iets nieuws daar heb ik nooit van gehoord; neen, hij, als verstandig afge vaardigde, heeft zijn amendement gewijzigd en in artikel 5 van de wet op de inkomstenbelasting is nu te vinden, wa voor den heer Marchant en zijn geachte mede-onderteekenare nieuw is en wat door hen als een ,,trouvaille'' wordt be schouwd.

In artikel 4 van de wet op de Raden van Beroep voor d directe belastingen staat ook, dat tusschen den voorzitter e de leden geen bloedverwantschap of zwagerschap ma bestaan tot en met den derden graad en dat zij ook nie door een huwelijk met elkander verbonden mogen zijn. He is een zoo natuurlijk iets, dat in de Wet op de regterlijk organisatie bepaalde relaties van bloed- en aanverwante uitgesloten worden verklaard tusschen hen, die in het zelfde college zitten, dat ook een bepaling zou moete worden opgenomen, dat een mannelijk rechter nie met zijn echtgenoote deel mag uitmaken van hetzelfde rechterlijk college en niet in hetzelfde college als rechter e officier van justitie mogen optreden.

Er zijn meer wettelijke voorzieningen noodig dan dit een staaltje, dat voor ons ligt. Artikel 30 van het Wetboek va Burgerlijke Rechtsvordering spreekt over de wraking en zegt, dat geen rechter zal mogen worden gewraakt, dan o.a. sub 6°., indien de rechter, zijn vrouw, enz., een geschil heeft over een gelijksoortig onderwerp als in geding is.

Nu denke men er aan, dat deze bepalingen zijn vastgesteld in een tijd, toen aan het vaststellen van wettelijke bepalingen een groote zorg werd besteed. Hier is het woord vrouw gebruikt in tegenstelling met hetgeen staat in sub 3°. van artikel 30, waar gesproken wordt over partijen of derzelver echtgenoot. Daar is aan de mogelijkheid gedacht, dat iemand van de vrouwelijke kunne procedeert en dat zij gehuwd is. Dus het woord echtgenoot wordt daar zoowel voor mannelijke als voor vrouwelijke personen gebruikt. Maar sub 6°. is een ander woord gekozen, omdat men geen vrouwelijke rechterlijke ambtenaren kende. Wanneer het voorstel van den heer Marchant wordt aangenomen, zou dat noodig maken, dat deze bepaling wordt veranderd.

De heer Marchant zegt nu, — en te recht, men denke bv. aan art. 321 Strafvordering — dat er meer voorbeelden zijn, maar daarom is het ook te laken, dat hij zich tot dit eene voorstelletje heeft bepaald. Indien hij had gezegd, dat hij er niet aan had gedacht, zou men nog de hand over het hart hebben kunnen strijken. Maar hij leest in de Memorie van Antwoord ons de les, alsof bij hem geen enkele tekortkoming is en alsof hij de wijsheid in pacht heeft. Toch is dit niet zoo. In de Memorie van Antwoord zegt hij ook, dat er nog nooit een initiatief-ontwerp is ingediend, of het gebruik van dit grondwettig recht werd voor het gegeven geval afgekeurd. Dat is al weer onjuist. Er ligt bv. bij de Kamer een initiatief-

52ste VERGADERING. — 22 FEBRUARI 1923.

41. Voorstel-Marchant tot wijziging der Wet op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie.

(Beumer e. a.)

voorstel van de heeren van der Molen en Gerretson, en in het Voorloopig Verslag daarvan is dit argument niet aangevoerd.

„De linkerzijde chicaneert niet, dat doet alleen rechts", roept de heer Marchant, maar hoe durft hij dat hier te zeggen? Ik geloof, dat waar die wetsvoordracht niets met politiek te maken heeft, er geen reden is om dergelijke opmerking te maken!

Er is nog een ander wetsvoorstel, namelijk in zake aanulling van de wet op de Ministerieele verantwoordelijkheid, in welks Voorloopig Verslag die quaestie evenmin wordt aangevoerd, blijkbaar omdat de leden, die aan het afdeelingsonderzoek hebben deelgenomen, van oordeel waren, dat het argument in casu niet bruikbaar was. De bewering in de Memorie van Antwoord is dus niet overeenkomstig de feiten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch ten slotte een opmerking te maken over een alinea, die op de laatste pagina der Memorie van Antwoord voorkomt, waar de geachte afgevaardigden zeggen, dat zij geenszins vrees koesteren voor het onthouden van de Koninklijke bekrachtiging aan het aangenomen voorstel en dat het hun zelfs niet verklaarbaar is, hoe men kan veronderstellen, dat de Regeering aan deze vrucht van wetgevenden arbeid de pas naar het *Staatsblad* zou willen afsnijden, nadat de Kamers zich er mede zouden hebben vereenigd. De Regeering is niet gewend om zich uit te spreken over hetgeen zij zal doen ten aanzien van een voorstel, dat ontsproten is aan het initiatief van leden der Kamer, o. a. op dezen grond, dat zij eerst wil worden voorgelicht door een advies van den Raad van State. De Minister van Justitie zal dus ook bij deze gelegenheid wel niet spreken. Maar ik geloof, dat de zaak toch niet zoo staat als in de Memorie van Antwoord van deze wetsvoordracht wordt aangegeven. In het algemeen acht ik het geen gewenschten toestand, dat belangrijke vragen — en hier hebben wij een gewichtige quaestie — worden opgelost onder leiding van leden der Kamer. Ik stel er meer prijs op, dat de leiding van het Kabinet uitgaat, en daarom hoop ik, dat bij de Regeering meer huivering bestaat ten aanzien van dit wetsvoorstel. dan de geachte afgevaardigden meenen te kunnen veronderstellen!

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had gaarne den voorrang gelaten aan een onzer vrouwelijke medeleden, maar nu blijkbaar de heer Marchant het woord zal krijgen, is de kans, om die hoffelijkheid te betrachten, mij ontnomen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Beumer heeft op de hem eigen pikante wijze het onderwerp behandeld, dat door dit wetsvoorstel aan de orde is gesteld.

Ik zou niet durven beweren, hoe gaarne ik ook de vrouw tot het rechterambt zie toegelaten, dat alle argumenten, die door den heer Beumer tegen het wetsvoorstel zijn aangevoerd, zonder meer ter zijde kunnen worden gelegd, omdat, toen mijn motie door de Kamer was aangenomen, ik mij gezet heb om in de wet na te speuren de bepalingen, die anders zouden moeten luiden, wanneer de vrouw eenmaal tot de rechterlijke macht was toegelaten, en ik toen op meer dan één artikel gestuit ben. In het voorbijgaan vestig ik er de aandacht op, dat mijn motie niet was gebaseerd op de stelling, dat de wet moest worden veranderd om de vrouw tot het rechterlijk ambt toe te laten, maar dat de wet moest worden veranderd ten gevolge van die toelating. Ik had dus in mijn motie niet uitgesproken: de wet bevat obstakels, maar wel: de wet zal aan die toelating moeten worden aangepast. Dat lijkt mij trouwens ook onweersprekelijk, omdat de wetgever nooit te voren heeft gedacht aan de uitsluiting der vrouw. Hij heeft in zijn gedachtengang de mogelijkheid, dat er vrouwelijke rechters zouden zijn, niet opgenomen. Daarom lijkt het mij letterknechterij, in de wet argumenten pro en contra te willen gaan opzoeken, want voor mij is het uitgesloten, dat de wetgever die argumenten in de wet heeft willen neerleggen; hij heeft aan die mogelijkheid niet gedacht.

De heer Beumer zeide het te recht, het was geen toeval dat ik had gesproken van wettelijke voorzieningen, in de pluralis, want ik zelf had bij de verdediging van mijn motie — ik heb de *Handelingen* laten halen, doch ik ben

(Kleerekoper.)

wat eerder aan het woord gekomen dan ik verwachtte, maar ik kan het wel zeggen zonder vrees voor tegenspraak — een serie van voorbeelden genoemd, waarvan de heer Beumer er een herhaald heeft, de gevallen van wraking, wat trouwens op zich zelf reeds meer dan één wetsartikel betreft, die zouden moeten worden veranderd, evengoed als artikel 10 van de Wet op de regterlijke organisatie.

Nadat mijn motie was aangenomen, was ik bezig, ter voorbereiding van een initiatiefvoorstel, om die artikelen bij elkander te zetten en de formuleering te ontwerpen van de noodige wijzigingen ten gevolge van de toelating der vrouw tot het rechtersambt. In dien arbeid werd ik op de aangenaamste wijze gestoord, toen ik ontving het wetsvoorstel van den heer Marchant. En, geschoold in de kunst om mij te verheugen in den onbaatzuchtigen ijver van mijn medeleden, was ik verblijd over die zeer voorspoedige, maar, het valt niet te ontkennen, ontijdige, ietwat vervroegde geboorte. Indien ik juist ben ingelicht door deskundigen, is het feit, dat een vrucht ontijdig geboren wordt, wel eens oorzaak dat aan de voldragenheid van dezelve wel een en ander ontbreekt. Intusschen lijkt mij dat wel een grief, maar niet een afdoende grief tegen het wetsvoorstel van den heer Marchant. Het kan een bijdrage zijn tot een psychologische ontleding van den oorsprong van het wetsontwerp, maar het is geen argument waarmede over het lot van het wetsontwerp mag worden beslist. Om deze reden, dat het er niet om gaat de beletselen voor de benoembaarheid der vrouw weg te nemen, maar slechts om in een van de gevolgen dier benoeming bij de wet te voorzien. Wordt dit wetsvoorstel door deze Kamer en door de Eerste Kamer aanvaard, waarover ik mij zou verheugen om de zaak zelf, en is de Regeering bereid tot de totstandkoming van de wetsvoordracht mede te werken, dan kunnen op het voetspoor van dit wetsvoorstel ook alle andere maatregelen worden genomen. Het is dus geen argument, te zeggen: omdat niet te gelijker tijd hier alle bepalingen worden opgenomen, die eventueel noodig kunnen zijn, kan niet tot de benoeming van een vrouw worden overgegaan. Wanneer de benoeming zou geschieden en er komen eventualiteiten voor, kan men altijd nog tot uitbreiding van deze wetgeving overgaan. De critiek van den heer Beumer was dan ook naar mijn wijze van zien volledig en volkomen gekarakteriseerd door zijn eigen qualificatie van den dag, waarop mijn motie werd aangenomen. Hij heeft dien dag genoemd een *dies ater*, en hij vergat te bedenken, dat, wie een vertoog op dergelijke wijze inleidt, een verdenking schept ten ongunste van de argumenten, die verder zullen worden aangevoerd, want dit is wel allerminst een onbevangen uitgangspunt voor iemand, die deze of eenige zaak gaat bezien.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Beumer zeide, dat zelfs „ezel" hier een eeretitel zou kunnen worden. De heer Beumer had dit niet moeten zeggen, om de eenvoudige reden, dat „ezel" van huis uit nooit anders dan een eeretitel is geweest.

Ik hoop, dat de heer Beumer dat zal weten. Mij is dezer dagen in de Kamer gezegd, dat ik veilig ga, wanneer ik mij tot het Oude Testament bepaal. Het zal nu den heer Beumer niet onbekend zijn, dat de hoogste lof van Issaschar hierin was belichaamd, dat hij was de „sterk-gebeende ezel".

De sterke beenen heb ik echter in het betoog van den heer Beumer gemist. Het zijn sterke beenen, die de weelde kunnen dragen van humoristisch te zijn! Bij den humor van den heer Beumer had wat meer zakelijks moeten komen, waardoor onder de saus ook eenige voedzaamheid van spijs verscholen was, en dat juist heb ik in zijn betoog zoozeer gemist.

De heer Beumer zegt: de natuurlijke geaardheid van de vrouw, de physieke eigenschappen van de vrouw, de geschiktheid in het algemeen voor het ambt staan niet vast. Ik geloof, dat men gerust mag beweren, dat die eigenschappen nooit bij uitzondering kunnen worden toegekend aan één categorie, en nooit in algemeenheid kunnen worden ontzegd aan een andere categorie. Men kan niet zeggen: de man is bij voorbaat lichamelijk en psychisch geschikt voor rechter, maar men kan evenmin zeggen: de vrouw is bij voorbaat lichamelijk en geestelijk en van gemoed ongeschikt voor rechter. De geschiktheid voor rechter gaat zoozeer gepaard met een complex van eigenschappen, is zoozeer een vraag van indivi-

(Kleerekoper.)

dueelen aanleg, dat men die nooit kan onderstellen als aanwezig of afwezig bij deze of gene categorie.

Ik ken voorstanders van vrouwelijke rechters — en dit is een voorbeeld, waarmee ik kan aantoonen wat ik nu betoog — die mij gezegd hebben: het is een groote fout, om bij de verdediging van de vrouw als rechter altijd haar bij voorkeur te introduceeren als kinderrechter. Ik voor mij, zeide die voorstander — en het was een deskundig voorstander —, heb tegenover een jong boefje veel liever een man, omdat zulke jongens in den regel tegenover een man veel meer onder den indruk komen, die noodig is om hem in een geschikte stemming te brengen, dan tegenover een vrouw.

Daartegenover, zeide mij die zelfde deskundige, kan ik mij niet verklaren, waarom men voor de ongeschiktheid van de vrouw bij voorkeur kiest het voorbeeld van de vrouw als rechter-commissaris. Ik kan mij voorstellen, dat voor het onderzoek in het bureau van den rechter-commissaris menige vrouw van grooter geschiktheid zal getuigen dan een man. Er wordt wel eens gesproken van het gevaar, dat een vrouwelijke rechter tegenover een man zal worden gesteld in geval van een sexueel delict, maar dat staat volkomen gelijk met de andere mogelijkheid, dat in het kabinet van den rechter-commissaris een vrouwelijke beklaagde tegenover een mannelijk rechter komt te staan. In beide gevallen zou men de sekse andersom wenschen. Dat is dus evenzeer in sommige gevallen een argument voor den mannelijken als in andere gevallen een argument voor de vrouwelijke rechter.

Wanneer men zegt, — en de heer Beumer heeft dit ontleend aan het advies van den procureur-generaal bij den Hoogen Raad — dat er zou zijn een regelmatig terugkeerende indispositie bij de vrouwelijke rechters en dat geen beklaagde en geen procedeerende partij in civiele zaken daarvan de dupe mag worden, dan kan men niet ontkennen, dat men hier is op het gebied van meeningen en gissingen, die als getuigenis moeten worden gewraakt.

Wie maakt het uit, of de vrouw onder bepaalde omstandigheden minder geschikt is om als rechterlijk ambtenaar op te treden? Men zou het voor tal van andere ambten kunnen veronderstellen, waarbij in de practijk niets daarvan is gebleken.

De heer Beumer zegt: ik ontken, dat de vrouw recht zou hebben op een benoeming. Wat beteekent dat? Als een sollicitant geschikt is, dan heeft de sollicitant recht op benoeming uit hoofde van geschiktheid, man of vrouw. Is de sollicitant niet geschikt, dan heeft deze geen recht op een benoeming, man evenmin als vrouw. Men kan dat recht niet aan bepaalde categorieën toekennen of ontzeggen: alles is een quaestie van persoonlijke geschiktheid. Nu zal ik mij niet begeven in de vraag, of de magistratuur in Nederland op het oogenblik is samengesteld op grond van zulke scrupuleuze overwegingen en keuringen, als de heer Beumer voor de vrouw veronderstelt. Ik weet niet, of alle voordrachten van rechtbanken op gronden van zulke overwegingen zijn opgesteld. De heer Dresselhuys knikt bevestigend. Ik heb van mijn leven ook wel eens menschen, die achter de gordijnen van de gesloten raadkamer hadden gezien, met overtuiging ontkennend zien knikken en de heer Dresselhuys zal in het volk geen sterke fractie vinden, niet alleen niet voor de samenstelling van zijn fractie in deze Kamer, maar evenmin voor de onderschrijving van de stelling, dat de magistratuur op het oogenblik in Nederland is samengesteld na een onderzoek onder de loupe naar de geschiktheid van de candidaten en naar de dispositie van iederen dag, gelijk de heer Beumer voor de benoembaarheid van vrouwen zou willen opeischen. Als men voor de vrouw dezelfde maatstaven aanlegt als voor den man, dan zal het nogal schikken om vrouwen te vinden, die minstens even geschikt zijn als de mannen.

De heer Beumer spreekt er over, alsof de toelating van de vrouw als rechter ten gevolge zal hebben, dat weldra alle sollicitanten worden benoemd tot rechter of officier van justitie, alsof er niet is de Kroon, voorgelicht door den Minister van Justitie, die de benoeming moet doen! De heer Beumer vraagt: en als de vrouw dan trouwt? Hij heeft, meen ik, uit de Wet op de regterlijke organisatie niet de bepaling ge citeerd, waaruit blijkt, dat een van de gronden, waarom ee rechter uit zijn ambt kan worden ontzet, is het feit, dat h niet vertoeft in de verblijfplaats, waar hij zijn moet. Zoodr dus daardoor een conflict van verblijfplaatsen ontstaat, da wordt dat conflict door de vigeerende wet reeds opgelost.

Nu zegt de heer Beumer: wanneer de vrouw solliciteert al rechter in de rechtbank, waarin haar man reeds zitting heeft dan zou die vrouw naast haar man in de rechtbank zittin kunnen krijgen, en wat dan? Dat is een geval, dat bij aan neming van de wet-Marchant niet is voorzien!

Mijnheer de Voorzitter! Deze opmerking is den heer Beu mer blijkbaar ingegeven door de vrees, dat de vrouw in raad kamer zich zal laten beïnvloeden door haar man en hetzelfd zal zeggen als haar man. Die vrees koester ik niet. Integen deel, voor de differentiatie van meeningen in raadkame zou het gewenscht zijn, wanneer van de drie rechters er twe man en vrouw zijn, dan kon men bij voorbaat van de moge lijkheid van twee opinies verzekerd zijn. Ik heb het voorrech lid te zijn van de twee vertegenwoordigende lichamen i Nederland, waarin tot dusverre een echtpaar zitting heeft en in beide colleges heb ik kunnen merken — de heer Kete laar heeft dat met mij kunnen waarnemen —, dat de vrouw volstrekt niet geneigd is te stemmen juist zooals de mar integendeel, in onze partij, waar men toevallig die combina ties heeft, blijkt er zelden zooveel meeningsverschil in d fractie dan wanneer man en vrouw niet één denken, wan die stemmen dan positief tegen elkaar in, al ware het reed om voor zich zelf overtuigd te zijn, zich niet aan de meenin van den ander te hebben onderworpen.

Ik toon hiermede, dat het wettelijk argument, dat altij gegolden heeft voor die onvereenigbaarheid, de onderstellin was: man en vrouw of bloedverwanten hebben over zakelijk dingen nu eenmaal dezelfde meening, en wat ik nu min o meer in schertsenden vorm aanwijs, is, dat de practijk ee naar den anderen kant wijst, eerder naar de differentiati van meeningen dan naar die onbetwiste vereeniging va meeningen bij gehuwden en bloedverwanten.

Beide zijn uitersten; er ligt geen bewijs in, noch voo het één, noch voor het ander.

De heer de Savornin Lohman, de heer Beumer heeft da niet voorgelezen, heeft in deze Kamer betoogd, dat man e vrouw hier misschien niet te zamen op hun plaats zoude zijn, omdat zich het geval zou kunnen voordoen, dat d invloed van de vrouw op den man te groot was.

Ik zou nu mijn geachten medeleden wel eens willen vrager heeft men in deze Kamer den indruk, dat wij al te vee geneigd zijn ons bij de uitspraken van onze vrouwelijk collega's neer te leggen? Ik meen, dat de historie der laatst dagen gewezen heeft in een andere richting dan van di onderstelling.

De heer Beumer had nog het bezwaar van de titulatuu maar dat was scherts, gelijk het bezwaar van het hofgewaad Dit laatste is echter bij vrouwen onmiddellijk te voorkomen want dat hofgewaad is altijd te vervangen door een rok, ee kleedingstuk, dat de vrouwen uit den aard der zaak dadelij bij de hand hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet dus herhalen, wat i reeds zeide, dat die argumenten van den heer Beumer zee zwak waren. Maar toen deze geachte afgevaardigde bego aan zijn grondwettelijk bezwaar, hoopte ik, dat wij nu ee degelijk, goed geformuleerd argument zouden te hoore krijgen.

Wat is dat, een grondwettelijk bezwaar? Ik dacht, dat di een bepaling in de Grondwet beteekent, die een beletsel vorm tegen het tot stand komen van een bepaalde zaak. Ik dach dus, dat de heer Beumer uit de Grondwet een bepaling zo citeeren en daarvan met vrucht zou betoogen: als de vrouw tot rechter wordt benoemd, is dat feit in conflict met artike zooveel van de Grondwet.

Dat noem ik een grondwettelijk bezwaar! Maar als d heer Beumer zegt: ik heb een bezwaar, een persoonlijk subjectief bezwaar tegen de gehuwde vrouwelijke rechter dat bezwaar is niet in de Grondwet erkend, en het ontbreken van die grondwettelijke erkenning doop ik bij deze gelegen-

(...eerekoper.)

...l tot grondwettelijk bezwaar tegen de vrouwelijke rechter, ... vraag ik: mocht de heer Marchant bij die gelegenheid ... hand niet in verbazing opheffen? Want als wij alles, ...rtegen wij persoonlijke bezwaren hebben, eerst in de ...ndwet willen zien geregeld vóór wij aan eenigen wette...n maatregel hier willen medewerken, wat zou er dan ... de wetgeving in het algemeen terechtkomen?

...Vettelijke bezwaren zijn, meen ik, altijd objectieve, niet ...ectieve bezwaren en ik zou dan ook willen vragen — ... vraag, die men eigenlijk ook tot de Regeering moet ...ten —: zou het misschien ook zoo kunnen zijn, dat al die ...varen tegen de gehuwde vrouwelijke rechter enkel ...meeringen zijn om bijv. voorloopig te ontkomen aan de ...ehuwde rechter?

...Vettelijke bezwaren zijn er niet. De Regeering zelf heeft ...t gezegd, dat er wettelijke bezwaren zijn, doch heeft ...gd: er zijn artikelen in sommige wetten, die zullen ...ten worden geadapteerd aan den nieuwen toestand, wat ...uurlijk iets geheel anders is.

...tel u eens voor, Mijnheer de Voorzitter, dat een onge...de vrouw solliciteerde voor een rechterlijk ambt en dat ...Minister van Justitie aan de sollicitante zou moeten ...gen: ik heb bezwaar tegen uw sollicitatie, want als gij ...uwd waart, dan zouden daaruit bezwaren kunnen rijzen. ...Vat is dat voor een soort dwang? Zou dan die vrouw ...ten kiezen tusschen de belofte, dat zij nooit in het ...elijk zal treden, of moet zij afzien van het rechterlijke ...t op grond van een huwelijk, dat zij mogelijk nooit aan ...gaan?

...at alles zou zijn inperking der persoonlijke vrijheid, die ...omen ongerechtvaardigd zou zijn door een beroep op ...of welk wettelijk bezwaar ook.

...Vat ik bij mijn motie heb gezegd, zeg ik ook nu. Wanneer ... de vrouw tot het rechterlijke ambt toelaat, wil dat vol...kt niet zeggen, dat alle vrouwen daarvoor geschikt zijn, ... niet voor elk rechterlijk ambt. Het wil alleen zeggen, ...er in Nederland vrouwen zijn, die het rechterlijk ambt ...ieeren en aan wie geschiktheid daarvoor niet kan worden ...egd, en zoodra die vrouwen er zijn, hebben zij, evenals ...ander Nederlandsch burger, recht op die benoeming.

...Vanneer ik mij alleen kon beroepen op de mogelijkheid, ...die geschikte vrouwen er kunnen komen, dan zou de zaak ... zwakker zijn dan nu men kan zeggen, dat die geschikte ...uwen er zijn.

...n wie zou willen ontkennen, dat er in onze wereld vrou...ijke juristen zijn, die men gaarne in het rechterlijke ambt ... zien?

...laar daar komt nog iets bij. De heer Beumer en die zoo ...ken als hij zijn geneigd om te zeggen: een rechter moet ... zulke hooge geschiktheid voldoen, dat ik aarzel, ja wei...een vrouw daarvoor te nemen. Maar die hooge geschikt...l van den rechter heeft ook nog een andere zijde.

...len kan zeggen: een rechter moet aan zulke exceptioneele ...chiktheden voldoen, dat het aantal personen, waaruit ik ..., niet groot genoeg kan zijn.

...let uitzonderen van de grootste helft der menschheid van ...benoeming tot een vak, waarin het zoozeer aankomt op ...schelijke eigenschappen, moet dat verdedigd worden op ...nd van de bijzondere geschiktheid, waaraan de rechter ...et voldoen? Ieder van ons zal zeggen, dat hij, die een ...er een paar jaar kan laten opsluiten, buitengewoon ge...ikt moet zijn, maar ik voeg er bij, dan moet de kring, ...aruit ik zoek, dus zoo groot als maar even mogelijk zijn.

...n nu wil ik tot den heer Beumer zeggen — en ik meen, ... dit een zwaarwichtiger argument is dan ambtskleeding ...titulatuur —, ik zou niet de verantwoordelijkheid willen ...gen om den kring, waaruit de rechterlijke macht wordt ...ecruteerd, kleiner te maken dan strikt noodzakelijk is; ik ... nooit het gevoel willen hebben, dat een delinquent voor ... tribunaal komt, waarin rechters zijn, die minder geschikt ... dan mogelijk was, indien men de grootere helft der ...nschheid, waartoe de vrouwen behooren, tot dit ambt had ...gelaten, en ik zou wel eens willen weten, welk argument ...rtegen kan worden aangevoerd.

(Kleerekoper e. a.)

Ik heb dus in het voorstel, dat door den heer Marchant is ingediend, zonder terughouding gezocht naar argumenten, die mij er toe konden voeren om het te verdedigen, niet naar bezwaren, die men tegen de aanneming van dit wetsvoorstel zou kunnen aanvoeren.

Ik geloof, dat die bezwaren gering en de voordeelen groot zijn, en op dien grond hoop ik van harte, dat door aanneming van het wetsontwerp en bekrachtiging daarvan door de Regeering de vrouw haar intrede zal doen in de Nederlandsche rechtszaal.

Mejuffrouw **Katz**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou met enkele woorden de redenen willen uiteenzetten, waarom ik veel gevoel voor dit wetsontwerp.

Er zijn door verschillende leden verscheidene bezwaren geopperd, die in het Voorloopig Verslag zijn opgenomen. De opmerking is o.a. gemaakt, dat — zooals men wel meer zegt — hier een verkeerd gebruik is gemaakt van het recht van initiatief en dat men liever had moeten afwachten, dat de Regeering, nu zij zulks eenmaal had toegezegd, deze zaak zou bezien.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vind wel, dat de indiening van dit initiatief-voorstel wat te spoedig heeft plaats gehad en dat men de Regeering eigenlijk geen tijd heeft gelaten om te toonen, dat zij het zou doen.

Immers, men heeft de Regeering slechts 14 dagen tijd gelaten. Waar eerst door Zijn Excellentie den Minister van Justitie was gezegd, dat het alleen zat in art. 10 van de Wet op de regterlijke organisatie, stond daartegenover, dat later door Zijn Excellentie en door Zijn Excellentie Ruys de Beerenbrouck was gezegd, dat men eerst nog een grondig onderzoek zou instellen, welke wetswijzigingen noodig zouden blijken. Men had met de indiening van het wetsvoorstel dus wat langer moeten wachten.

Mijnheer de Voorzitter! Een tweede punt is, dat door de voorstellers, o.a. door den heer Marchant, in deze Kamer is gezegd, dat hij feitelijk geenerlei bezwaar vond tegen de onmiddellijke benoembaarheid van de vrouw.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil direct hierbij opmerken, dat ik het daarmede altijd eens ben geweest. Bij mijn promotie was reeds een mijner stellingen, dat er geenerlei bezwaar, grondwettelijk noch wettelijk, was tegen de benoeming van de vrouw tot een rechterlijk ambt.

Nu begrijp ik niet geheel waarom, waar door den Hoogen Raad der Nederlanden in zijn advies verschillende artikelen waren opgenoemd, die z.i. nog wijziging behoefden, de voorstellers zich tot dit eene artikel hebben beperkt. De eenige verklaring, die ik er van geven kan, is, dat door de Regeering bij monde van den Minister van Justitie vroeger in de Kamer is gezegd, dat het eenige bezwaar was gelegen in art. 10 van de Wet op de regterlijke organisatie.

Bij de laatste bespreking in de Kamer is wel is waar door den Minister gezegd, dat er nog andere belangrijke bezwaren waren, die moesten worden bezien, maar ik kan mij voorstellen, dat men ten Zijn Excellentie zegt: gij hebt indertijd gezegd, dat alleen art. 10 van de Wet op de regterlijke organisatie moest worden herzien, herzie dus dat artikel en dan zijn wij klaar.

Mijnheer de Voorzitter! Deze zaak moet altijd in tweeën verdeeld worden. Men moet zich afvragen; wat zijn de wettelijke bezwaren tegen de benoeming van de vrouw tot een rechterlijk ambt, en is het wenschelijk, dat zij benoemd wordt?

Ik heb, zooals ik reeds zeide, altijd gemeend, dat er geen wettelijke bezwaren waren en wel, omdat zoolang er in de wet niet uitdrukkelijk staat, dat iets verboden is, ik mij niet kan voorstellen, waaraan men het recht zou kunnen ontleenen om te zeggen: het mag niet. Als er geen besliste uitsluiting van benoembaarheid is, kan men zich niet beroepen op slechts vermeende bedoelingen van den wetgever.

Voor mij staat de zaak zoo, dat men bij het maken van deze wetten eenvoudig niet aan de vrouw heeft gedacht. Natuurlijk niet. Wel waren er toen al enkele vrouwen, die zich zeer ontwikkelden, groote gaven bezaten en naar voren kwamen, maar er was in dien tijd geen stelselmatige

(Katz.)

opleiding van de vrouw tot het rechterlijk ambt. Op dit punt heeft men de wetgeving ingericht op den man.

Ten aanzien van de verkiesbaarheid van de vrouw is men op een gegeven oogenblik wel aan haar gaan denken. Toen heeft men zoowel in de Grondwet als in de Gemeente- en Provinciale wet uitdrukkelijk het woordje „mannelijk" opgenomen. Dit zelfde had men ook hier kunnen doen.

Als de wet op de rechterlijke organisatie nu in dien tusschentijd niet was gewijzigd, zou ik mij kunnen voorstellen, dat men het hier niet deed. Maar deze wet is in 1910 belangrijk gewijzigd. En als men nu de dikke verzameling van wetboeken van Fruin opslaat, ziet men, dat bij artikel 48 staat, dat het laatstelijk is gewijzigd in 1910 en dat in dit artikel alleen staat, dat benoembaar is tot een rechterlijk ambt hij, die den graad van doctor in de rechtswetenschappen heeft verkregen, meer niet.

Als men hier de vrouw uitdrukkelijk had willen uitsluiten — men wist immers, dat er vrouwen bezig waren zich te bekwamen in de juridische vakken —, dan had men daartoe in 1910 een prachtige gelegenheid gehad, maar dit is niet gebeurd. Integendeel, men heeft in onze wetgeving een voorbeeld van juist het tegenovergestelde en het is merkwaardig en voor mij verblijdend, dat dit onder het bewind van denzelfden Minister van Justitie als thans is tot stand gekomen.

Er zijn opgericht in 1918 distributiegerechten, die zouden rechtspreken in crisiszaken. Toen deze gerechten werden geïnstalleerd, is door prof. Suyling gezegd, dat nu voor het eerst de vrouw haar intrede deed in de rechterlijke macht. Hij grondde dit hierop, dat in het reglement en ook in de wet duidelijk stond, dat tot griffier benoemd kon worden ieder, die Nederlander was. Verder stond er niets bij. Dit is te vinden op bladz. 58 van: „De rechtspraak in Crisiszaken" van mr. Blaupot ten Cate, Oppenheim en Suyling. Ook in het reglement — dat daar wordt aangehaald — is dit duidelijk te lezen.

Er stond, dat tot lid van de rechtbank benoemd konden worden: Nederlanders, mannelijke ingezetenen des Rijks, minstens 30 jaren oud, en tot griffier: ieder, die was Nederlander. Doordat dus duidelijk in de derde alinea stond: mannelijke ingezetenen, en in de 6e alinea: Nederlander, was uitgemaakt, dat tot de functie van griffier ook vrouwen konden worden benoemd.

Bij de herziening van 5 Februari 1919 (*Stbld.* 34) staat uitdrukkelijk in art. 1: Uit het 3de lid van art. 2 van Ons Koninklijk besluit van 21 October 1918, tot vaststelling van het Reglement voor distributie- en andere crisiszaken, vervalt het woord: mannelijke.

Dit kan dus niet anders beteekenen dan dat voortaan ook vrouwen tot lid van die colleges kunnen worden benoemd.

Nu zou men kunnen tegenvoeren, dat een van de grootste bezwaren is, dat men bij de rechterlijke macht wordt aangesteld voor het leven, terwijl dit bij de distributiegerechten niet het geval is. Daar wordt men door den Koning niet alleen benoemd, maar kan men ook worden ontslagen.

Hoewel feitelijk de Minister zelf, niet de Staatscommissie, verklaard heeft, dat er geen Grondwettelijke bezwaren tegen de benoembaarheid der vrouw bestaat, wil ik toch even nagaan, wat er nu eigenlijk van dit argument, ontleend aan art. 166 der Grondwet, overblijft.

Men vraagt altijd, hoe het moet gaan als een tot rechter benoemde vrouw trouwt en haar ontslag niet neemt.

Ik begrijp, dat men daarin een moeilijkheid ziet, vooral aan de zijde, waar ik ben gezeten. Men vreest, dat, wanneer eenmaal de rechterlijke macht voor de vrouw geopend is, ook de gehuwde vrouw, met kinderen, zich voor het ambt beschikbaar zal blijven stellen en daardoor de taak der vrouw in het gezin zal worden verwaarloosd.

Nu zal ik natuurlijk de laatste zijn om dat niet vreeselijk te vinden. Mijn standpunt voor wat betreft de benoembaarheid van de vrouw is steeds dit, dat zich daarvoor natuurlijk zoo min mogelijk gehuwde vrouwen met kinderen moeten beschikbaar stellen; slechts wanneer de nood dringt of wanneer werkelijk blijken aanwezig te zijn zeer superieure gaven en ook nog een buitengewone roeping. Ik geef toe, dat het wel zeer zeldzaam zal voorkomen, dat men dat alles vereeni bij een vrouw aantreft, vooral bij een ambt als dat van re ter, dat voorzeker van de vrouw eischt, dat zij regelma vertoeft op de rechtbank en dus veel van haar tijd aan h ambt geeft.

Ik ben het echter in dezen volkomen eens met den voor onvergetelijken professor Bavinck, die meer dan iema anders blijk gegeven heeft de psyche van de vrouw op fijne wijze te verstaan en die op het Tweede Christelijk So aal Congres, waarvoor hij een prae-advies had uitgebra over: De beroepsarbeid der gehuwde vrouw, gewaarschu heeft tegen verboden, tegen te zeer belemmerende bepaling in zake den arbeid der gehuwde vrouw; die daar bepleit hee wat ook voor mij altijd geldt, dat men niet te spoedig mede moet zijn om den Staat te laten ingrijpen, maar wij vooral tot taak hebben, te zorgen, dat in de maatschap betere begrippen omtrent deze dingen ingang vinden; het ethisch bewustzijn ook van de vrouw weder wordt v sterkt. Hij heeft toen zoo mooi in het debat gezegd:

> „Er zijn niet alleen degenereerende, maar ook rege reerende krachten in de maatschappij. Er is eb en vlo Zigzagsgewijze gaan we vooruit. Dit is een wet in l maatschappelijk leven; er is geen evolutie-proces zond God."

En toen hij waarschuwde tegen dat verbod, zeide hij:

> „Wij moeten toch vooral niet den omnipotenten St te veel laten ingrijpen. Slechts als het noodzakelijk ook voor de vrouw, maar zoo min mogelijk. Wij moet meer vertrouwen hebben op de leiding Gods dan op d Staat."

In zijn boek „De vrouw in de hedendaagsche ma schappij" heeft prof. Bavinck verder zoo mooi gezegd:

> „Er bestaat geen voldoende grond om aan de vro den toegang tot de hoogescholen en tot de hoogere ber pen te weigeren. Dwang werkt trouwens hier, evens bij vele andere beroepen en bedrijven, het tegendeel van wat er mede wordt beoogd; tegenstand kweekt v zet en doet de geweigerde zaak met te meer ijver hartstocht begeeren."

Verder ontkent hij, dat de vrouw in het algemeen vo studie ongeschikt zou zijn. Dit komt zoo straks nader t sprake bij de behandeling van de vraag van de al of ni geschiktheid der vrouw voor dit ambt.

Alles bij elkaar bezien, blijf ik dus gelooven, dat er ge wettelijke belemmeringen zijn en dat — voor zoover er fo meel hier en daar iets gewijzigd moet worden — dit dan o moet geschieden. Zoo heeft ook de Hooge Raad het gestel

Wel is waar heeft de Hooge Raad toen vooropgestel „voor zoover wij er over oordeelen kunnen". Maar t onrechte heeft men den Hoogen Raad tegengeworpen, d hij dus zelf gezegd had er niet over te kunnen oordeele want dat college heeft gezegd: ik treed hier niet in bescho wingen omtrent de geschiktheid der vrouw voor al die dinge maar ik vind wel, dat er geen belemmerende wettelijke bep lingen moeten bestaan. De Hooge Raad had dan ook alle formeele bezwaren.

De aan alle leden der Kamer bekende en de aan de Minister van Justitie zeer goed bekende buitengewo begaafde jurist prof. van Dijk te Amtserdam, vroeger hi een van de hoofdambtenaren aan het Departement v Justitie, heeft in een zeer mooi aritkel, dat hij geschreve heeft over de vrouw als kinderrechter in *Leven en Werk* van 1921, juist gewezen op wat de Hooge Raad heeft gezeg Hij heeft daarop verder doorgebouwd en gezegd: Het ga hier alleen om formeele zaken. Het is ook zoo gegaan in Provinciale wet. Daar heeft men ten slotte de vrouw to benoembaar gesteld. Maar er staat altijd nog in art. 20 va deze wet precies hetzelfde wat er staat in art. 10 van Wet op de rechterlijke organisatie met betrekking van h zwagerschap, waar gerekend wordt met den man en niet m

52ste VERGADERING. — 22 FEBRUARI 1923.

41. Voorstel-Marchant tot wijziging der Wet op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie.

uw. Toch heeft men de vrouw benoembaar gesteld en dat regelen wij later wel. Evenzoo is het met de itie. Ook daar zijn de vrouwen toegelaten en dat wel eenig verzet. Misschien is er wel eenig persoonlijk gerezen van een enkeling, maar wij kunnen toch allen iat worden. Wij kunnen allen het beroep uitoefenen, er in de desbetreffende bepalingen nog sprake is van nan, ook al is het een vrouw. Ook worden wij tot r benoemd, hoewel wij ons zelf wel eens curatrice n. Maar niemand zal meer zeggen, dat een vrouw n het beroep van advocaat niet mag uitoefenen. Het hier dus — het zij nogmaals herhaald — slechts om ele bezwaren. Als men de vrouw wil benoemen, kan eer goed gedaan worden door die formeele verandei in de wet aan te brengen. De heer Beumer heeft b.v. over het ambtscostuum gesproken, maar och, mijnheer er, wij vrouwen zijn al jaren advocaat, maar hebben g nooit eenig bezwaar van ondervonden. Ik zou niet e den kost geven aan mijn collega's — mannelijke a's — die niet altijd met zwarte onderkleeren komen, soms met bruine schoenen en met licht getinte onderin; de vrouwen daarentegen houden zich altijd veel aan donkere onderkleeding. Ik geloof dus, dat de te afgevaardigde de heer Beumer hier geen bezwaar kt heeft, dat als vrij sterk kan worden aangemerkt.

j komen nu tot de wenschelijkheid, tot de vraag, of het helijk is, dat de vrouwen kunnen worden benoemd. vóór ik hiertoe overga, nog even dit: indien dit tief-voorstel zou worden aangenomen, kan men nog, ien vindt, dat daarmede niet aan alle bezwaren is vol- met eenige andere wetswijzigingen komen.

ar voor wat de wenschelijkheid betreft, moet ik toch ben met op te merken, dat ik mij niet goed kan voorstellen, ien, waar de Kamer eenmaal heeft aangenomen de motie den heer Kleerekoper, waarin is uitgesproken de wenijkheid van de benoembaarheid der vrouw, nu nog weer dat men het niet wenschelijk vindt. Dan had men niet en uitspreken de wenschelijkheid van de benoembaarheid vrouw.

s wij komen tot de bespreking van de wenschelijkheid, treft mij altijd, dat men uit angst — soms zelfs uit te ridderlijkheid —, dat de vrouw een verkeerde richting nslaan, welke voor haar niet gelukkig zou zijn, de vrouw behoeden en dat men dan altijd redeneert over *de* vrouw, alle vrouwen precies gelijk zijn. Zooals er echter een ndig groote differentiatie onder de mannen is, is er eveneen groote differentiatie onder de vrouwen.

r. van Dijck heeft het zoo mooi uitgedrukt, waar hij zegt:

„Ik moet hierbij beginnen de(n) lezer(es) tegen een misverstand, dat telkens en telkens weder in debatten over de psychische organisatie der vrouw insluipt, voor zoover noodig te wapenen."

haal dit met te meer enthusiasme aan, omdat mr. van k voor mij niet alleen is een groot jurist, maar ook een psychologisch onderlegd jurist is, die daarvan allen heeft geven. Hij zegt verder:

„De jonge wetenschap of tak van wetenschap, welke die psychische organisatie tot voorwerp van onderzoek heeft, is een groeps-psychologie. Zij wil ons leeren kennen de psychische kenmerken of eigenschappen, welke bij de groep vrouwen in andere frequentie, vaker of minder vaak, voorkomen dan bij de groep mannen en de geconstateerde verschillen verklaren. Bedoelde psychische kenmerken of eigenschappen nu zijn niet anders dan graden van kenmerken of eigenschappen, welke bij iederen mensch, man of vrouw, voorkomen. Vatbaar voor aandoeningen b.v. zijn wij allen."

Wij zien dat b.v. geregeld in deze Kamer, Mijnheer de Voorzitter, dat het niet alleen de vrouwen zijn, die vatbaar voor aandoeningen.

En verder:

„hetzij dan in gemiddelde, sterkere of zwakkere mate. Dezelfde algemeen-menschelijke eigenschap komt m. a. w. bij onderscheidene individuen in verschillende graden voor en de psychologie der vrouw tracht vast te stellen welke graden van eenzelfde eigenschap bij de groep vrouwen frequenter of minder frequent voorkomen dan bij de groep mannen. Zij komt dan b.v. tot de slotsom, dat de sterkere graden van aandoeningsvatbaarheid bij de groep vrouwen betrekkelijk frequenter zijn, de zwakkere graden daarentegen betrekkelijk minder frequent. Dit pleegt dan aldus te worden uitgedrukt, dat de vrouw in doorsnee meer vatbaar is voor aandoeningen dan de man of dat de (gemiddelde) vrouw emotioneeler is dan de (gemiddelde) man. Deze uitdrukkingswijze brengt intusschen een groot gevaar mede, nl. dit, dat men onwillekeurig geneigd is om de geconstateerde groeps-eigenschap mede op te vatten als een individueele, als een eigenschap van elk individu uit de groep."

Hij haalt daarbij tevens verschillende uitlatingen van dr. Heymans op dit gebied aan. En ook de Hooge Raad heeft gewezen op de ervaring, dat er ook vrouwen zijn met een groote objectiviteit.

Ik gevoel het precies zoo. Niet dat ik niet hoop, dat er altijd zal blijven een verschil tusschen mannen en vrouwen. Men begrijpe mij wel. Ik bedoel, dat er een diepgaand verschil is in het accent, dat er valt op de verschillende eigenschappen van man en vrouw, dat de psyche van de vrouw verschilt van die van den man, dat de vrouw *in toto* van verschillende geaardheid is met den man en dat het juist een groot geluk is, dat zij elkander kunnen aanvullen. Maar ik geloof, dat juist het goede van dezen tijd is, dat beiden, man en vrouw, door meerdere samenwerking op elk terrein van het leven iets meer hun verschillende eigenschappen, waarvan zij allen eenigszins de kiem in zich dragen, in het algemeen leeren ontwikkelen en meer tot een harmonischer geheel kunnen worden.

Ik weet heel goed, dat ook hier weer een gevaar dreigt. Ik weet heel goed, dat, aangezien de vrouwen nu vaak weer te veel naar den intellectueelen kant gaan, het gevaar dreigt, dat de vrouw, doordat zij te veel naar buiten komt, 't typisch vrouwelijke hier en daar zal verliezen, maar ik zeg weer met prof. Bavinck: er is eb en vloed en wij komen er niet door den vloed tegen te houden, maar wij moeten hopen, dat de eb weer zal komen.

Zooals wij ons eigen persoonlijk leven moeten overgeven aan God, zullen wij ook hier bij de groote dingen van het maatschappelijk leven moeten doen en zullen wij zelf moeten medewerken om dat maatschappelijk weer in de goede banen te leiden. Daarom zou ik zoo gaarne zien, dat men niet — uit angst voor de mogelijk gevaarlijke gevolgen — de vrouw uitsloot van het rechtersambt. Integendeel hoop ik, dat door dit wetsvoorstel de mogelijkheid geopend zal worden voor de vrouw ook tot dit beroep. Ik heb hierbij niet alleen het oog op den kinderrechter, hoewel ik dat wel het meest geschikte zou vinden, waar de kinderrechter niet zoo rechter is als de gewone rechter, maar meer psycholoog en paedagoog, waarbij het aankomt op medegevoel en sociaal gevoel. Ik zal niet zoover gaan om te zeggen, dat de vrouwen dat meer hebben dan de mannen, maar ik meen, dat men ten deze het vrouwelijk deel van de natie, dat zóóveel tact en intuïtie bezit, niet mag uitsluiten. En dan moet men niet altijd weer zeggen, dat het bezwaar hierbij is, dat men eigenlijk moet hebben de gehuwde vrouw, omdat die is de vrouw met moederlijk gevoel, terwijl deze, als zij kinderen heeft, niet benoemd moet worden, omdat zij hoort in het gezin. Want prof. Bavinck heeft in hetzelfde referaat zoo juist gezegd, dat nu eenmaal niet alle vrouwen komen tot een huwelijk, maar dat er toch vele vrouwen zijn, die zonder dat ook moederlijk gevoel hebben en dat wenschen uit te leven ten aanzien van de vele ongelukkigen in de maatschappij. Zoo zou juist ook in de rechtspraak, waar het gaat om de handhaving van het recht, maar ook om de menschelijkheid, waar het gaat om handhaving van het geschonden

(Katz e. a.)

recht, maar ook om het individu en de omstandigheden, waaronder het heeft gezondigd, de vrouw op haar plaats zijn bij het zoeken van maatregelen, die het individu het best zouden kunnen terugbrengen tot het goede.

En bij de collegiale rechtspraak zou de samenwerking van b.v. twee mannen en één vrouw — ook in civiele zaken — slechts kunnen leiden tot een meer alzijdig bezien der zaak.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal slechts kort van het geduld van de Kamer gebruik maken. Ik kan mij voor een groot deel stellen op hetzelfde standpunt als mejuffrouw Katz, al kom ik tot een tegenovergestelde conclusie. Ik meen namelijk, dat zich hier niet de vraag voordoet of de vrouw voor een bepaald beroep moet worden uitgesloten. Wanneer men spreekt van het sluiten van een beroep voor vrouwen, stelt men zich op het standpunt van de vrouw. Ik wil constateeren, dat het hier alleen gaat om de wijze, waarop een Staatsambt zal worden vervuld, en daarom acht ik het beroep op prof. Bavinck niet juist. Het gaat hier niet om het ontsluiten van een beroep, maar om de wijze, waarop een Staatsambt zal worden vervuld. De Staat alleen moet uitmaken hoe dat moet geschieden.

In verband daarmede wijs ik op den bijzonderen aard van het ambt, en wel op de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht. Wanneer een vrouw ambtenaar is aan een Departement en het blijkt, dat zij voor dat ambt niet in voldoende mate geschiktheid bezit, dan kan haar ander werk worden opgedragen of kan zij worden ontslagen. Maar hier hebben wij te doen met rechterlijke ambtenaren, die niet kunnen worden ontslagen, die onder niemands toezicht hun arbeid verrichten, alleen of in kleine colleges, waarvan Regeering en Volksvertegenwoordiging wat betreft de belangrijkste takken van de rechtspraak een verkleining zelfs voor haar verantwoording hebben genomen. Het gaat hier niet om de vraag, of men voor vrouwen een bepaald terrein zal ontsluiten om haar activiteit te ontplooien, maar hoe de allergewichtigste ambten zullen worden bezet.

De heer **Ketelaar**: Maar waarom is de vrouw nu niet onafhankelijk genoeg.

De heer **Rutgers**: Ik ben nog niet aan het eind van mijn rede; men kan bevroeden, dat ik door die interruptie niet mijn betoog laat omverwerpen, dus de interruptie was eenigszins voorbarig.

De vraag is: hoe zal in de ambten worden voorzien, die de Staat instelt, zoodanig, dat de rechtspraak voldoet aan de eischen, die daaraan redelijkerwijze kunnen worden gesteld. Daarbij mag geen rol spelen de wensch bij sommigen, dat de vrouw in het maatschappelijk leven een andere plaats hebbe. Feministische argumenten, de overweging, dat men deze gelegenheid moet aangrijpen om wat voor de vrouw te veroveren, moeten ter zijde worden gesteld; hier moet worden gedacht aan het belang van de rechtspraak voor Staat en maatschappij. Ook moeten ter zijde worden gesteld argumenten, ontleend aan een vroeger door de Kamer aangenomen motie. Ik heb verbaasd er over gestaan, dat wij aan de meening, die een vroegere meerderheid van de Kamer toonde te bezitten, zouden gebonden zijn. Het gaat hier zoover, dat wij in het geheel niet gebonden zijn aan de meening, die wij zelf 2 of 3 jaar geleden hebben geuit.

Dat wij gebonden zouden zijn aan een motie, door de Kamer in geheel andere samenstelling aangenomen, gaat toch te ver.

Wanneer men de belangen van de rechtspraak in het oog vat, ga ik gedeeltelijk langs dezelfde lijn van de geachte vorige spreekster. De vraag is: moet de kring van benoembaren voor de rechtspraak worden uitgebreid? Die kring is op het oogenblik beperkt ook bij de mannen, nl. tot de doctoren in de rechtswetenschap en meesters in de rechten. De gemiddelde meester in de rechten wordt geacht meer geschiktheid te bezitten dan de gemiddelde niet-meester in de rechten, maar ik zou niet gaarne verdedigen de stelling, dat iedere niet-meester in de rechten minder geschiktheid heeft dan de gemiddelde meester in de rechten. Door de uitsluiting van niet-meesters in de rechten worden ook eenige

(Rutgers.)

personen uitgesloten, die meer geschiktheid hebben, [...] als geheel genomen is die uitsluiting wel degelijk ge[...] veerd.

De geachte vorige spreekster heeft in antwoord o[...] vraag: waarin ligt het onderscheid tusschen man en v[...] gezegd: in de eerste plaats het emotioneele, dat aan vrouw in het bijzonder eigen is.

De geachte spreekster heeft het emotioneele bij den [...] ook in deze vergadering wel waargenomen. Ik moge echter er aan herinneren dat Cicero gezegd heeft: *Orat[...] irasci minime decet, iram simulare non dedecet:* in redevoering kan het voorkomen, dat groote bewogen[...] wordt aan den dag gelegd, terwijl inderdaad het oordeel kalm blijft. Zoodat de waarnemingen, die de geachte spr[...] ster gedaan heeft, op grond van die uitspraak, well[...] eenige correctie behoeven. Ik wijs er ook op, dat de gea[...] spreekster in deze vergadering nog niet van haar mannel[...] medeleden — trouwens evenmin van haar vrouwelijke m[...] leden — heeft waargenomen, wat in andere vertegenw[...] digende lichamen op het gebied van het emotioneele vrouwelijke afgevaardigden is gezien: het in tranen [...] barsten op het oogenblik, dat de gewichtigste beslis[...] moest worden genomen in het Amerikaansche congres en in den Duitschen Rijksdag aan excessen van vrouwel[...] afgevaardigden is gezien. Het is echter beter niet te ko[...] op voorbeelden en op het bijzondere, het is beter te blij[...] in het algemeene (ik kom straks wel tot de toepassing op concrete wetsvoorstel dat voor ons ligt), Het is beter [...] er toe te bepalen te constateeren, dat het emotioneele is bij uitstek vrouwelijke eigenschap, dat de vrouw van na[...] meer neiging heeft om alleen te zien het geval dat voor h[...] ligt, het concrete, dan den regel en de abstractie; dat vrouw soms de neiging vertoont om aan bijzaken, die v[...] haar liggen, meer aandacht te schenken dan aan de hoo[...] zaken. Ik zeg dit natuurlijk allerminst om hiermede van vrouwelijke eigenschappen eenig kwaad te spreken en w[...] neer ik zeg, dat het voor een vrouw niet gemakkelijk is zon[...] aanzien des persoons te werk te gaan, omdat haar emotion[...] teit er haar toe brengt wel op den persoon te letten, [...] bedoel ik daarmede allerminst iets grievends of onaan[...] naams voor wie ook.

Wanneer ik zeg, dat de vrouw niet dien zin heeft v[...] dialectiek en abstractie die bij den man gevonden wordt dat daardoor het gevaar bestaat, dat de vrouw in rechterli[...] betrekkingen aan het *tout savoir c'est tout pardonner* [...] toepassing zal geven, die het meest is in het belang van d[...] delinquent, zooals deze zelf dat ziet en ook de geachte vor[...] spreekster dat zag, die daarin misschien in de eerste pla[...] advocaat is, doch op een wijze, die niet in overeenstemmi[...] zou zijn met de eischen van een goede rechtspraak en van beveiliging der maatschappij, dan geloof ik niet, dat daarmede aan de vrouw onrecht doe.

De geachte vorige spreekster heeft gezegd: dit alles mo[...] gelden van de gemiddelde vrouw en den gemiddelden ma[...] maar hier wordt niet gevraagd naar de gemiddelde vrou[...] maar naar de vrouw, die geschikt is om rechter te worden [...] dat wellicht de minst geschikte man wel benoembaar is, d[...] de vergelijking met de gemiddelde vrouw niet zou kunn[...] doorstaan. Op denzelfden grond echter zou men kunn[...] vragen het wegnemen van de belemmering, dat alle[...] meesters in de rechten tot het rechtersambt worden t[...] gelaten, want daaronder zijn er ook, die niet uitga[...] boven het gemiddelde der niet-meesters in de rec[...] ten, en ook onder de niet-meesters in de recht[...] worden er gevonden, die geschikt zouden zijn [...] rechter. Het komt er dus op neer, dat gewenscht wordt [...] benoembaarheid bij de rechterlijke macht van enkele vro[...] wen, waarvan het getal moeilijk te ramen is, die voor d[...] ambt wel geschiktheid, zeg gelijke geschiktheid, misschie[...] iets meer geschiktheid bezitten dan de gemiddelde bekleede[...] van dat ambt op dit oogenblik.

Dit zou nu wellicht in den gedachtengang, dien wij hie[...] hebben hooren ontvouwen, te aanvaarden zijn, wanneer [...] eenige waarborg, eenige zekerheid was, dat metterdaad di[...] meer geschikte personen zouden worden benoemd, en da[...]

tgers e. a.)

terdaad niet die personen, die de vrouwelijke eigenschap- in het bijzonder vertoonen, en daardoor ook naar het oor- van die geachte spreekster eenige mindere geschiktheid het ambt aan den dag leggen, in het ambt zullen komen. nu moet ik betwisten. Zal het gevaar, dat de vrouw, die speciaal vrouwelijke eigenschappen in bijzondere mate t, die bijzonder vrouwelijke vrouw, in het ambt komt rdaad uitgesloten zijn? Ik weet niet, of het mogelijk zal , om bij sollicitatie een schifting te doen plaats hebben. vrees, dat het moeilijk zal zijn, om bij sollicitatie alleen geschikten te nemen.

laar er is nog een ander punt, dat voor mij in dit verband oorwaardelijk den doorslag geeft. En dat is de quaestie de gehuwde vrouw, en wel ook om deze bijzondere reden, er, afgezien van de eigenschappen, die de vrouw in het meen sieren, in het leven van de gehuwde vrouw tijden , waarin de zelfbeheersching, die voor een objectief oor- en niet alleen wenschelijk, maar volstrekt noodzakelijk is, r ontbreekt. Er zijn tijden in het leven van de gehuwde uw, waarin de arts, met den man over diens vrouw spre- de, zegt: gij moet niet te veel letten op wat uw vrouw lezen tijd zegt, dat is niet zoo ernstig te nemen, dat komt lezen tijd meer voor. Dat is voor een man, vooral bij het uitzicht, dat hem onder deze omstandigheden wacht, ge- kelijk te dragen en om, wanneer de arts hem zegt: gij t onder deze omstandigheden daaraan maar niet te veel dacht schenken, dat ook te doen. Maar het wordt beden- jk, wanneer de vrouw, die in die physiologische omstan- heden verkeert, die meebrengen een gebrek aan zelfbeheer- ing, aan zelfcontrôle, vonnissen schrijft en met haar naam erteekent, die door een deurwaarder kunnen worden ge- cuteerd. Dit is voor mij volkomen afdoende. Mijnheer de orzitter. Het komt mij voor, dat een wetsvoorstel, dat den opent, dat de gehuwde vrouw rechter wordt, — zooals aard van het rechtersambt meebrengt, zonder eenige con- e — en rechter blijft, ook in een tijdperk van haar leven, rin zij voor het rechtersambt minder geschikt is dan wie , aanneming niet verdient, en dat een zoodanig wetsvoor- metterdaad de qualiteiten van onze rechterlijke macht een zeer bedenkelijke wijze in gevaar brengt.

levrouw **Bakker-Nort**: Mijnheer de Voorzitter! Het zal deze Vergadering geen verwondering baren, dat ik met de otste instemming dit wetsvoorstel heb begroet. Niet en omdat het komt van een fractie in deze Kamer, waar- ik het voorrecht heb thans deel uit te maken, maar ook dat het uiting geeft aan een van de grondbeginselen van vrijzinnig-democraten, die willen de wettelijke gelijk- lling voor de vrouw.

k heb met groot genoegen de redevoeringen van de mij rafgaande sprekers gehoord, zelfs die van de tegenstan- s, want daardoor ben ik in de gelegenheid gesteld eens bij wonen een van de bijzonder humoristische redevoeringen den heer Beumer, waar het betreft de vrouw. Zijn anti- ninistische ontboezemingen had ik tot dusverre wel ge- en, maar de geestigheden daarvan komen eerst tot haar ht, als men ze hoort. Of ze daarom verdedigbaar zijn en overeenstemming met den ernst van de zaak, moet ik inder- id betwijfelen. De heer Beumer heeft zich de moeite ge- ost, om onze geheele wetgeving te doorkruisen om te ken naar formeele bezwaren en hij heeft zelfs zaken aan- haald, die tot nu toe nooit eenig beletsel vormden voor de lating van de vrouw tot eenig ambt.

De verschillende bezwaren, die ik heb gehoord, zou ik len verdeelen in verschillende groepen. Er zijn bezwaren leend aan de wet, bezwaren ook ontleend aan de natuur de vrouw. Natuurlijk zijn hier weer stokpaardjes be- len, die dienst hebben gedaan bij alle gelegenheden, waar ging over de toelating van de vrouw, ook bij het kies- ht en de verkiesbaarheid van de vrouw. Men heeft het toen voorgesteld, alsof plotseling een groote massa van ge moeders zouden worden gekozen, die haar gezinnen nu den verwaarloozen; en men heeft het voorgesteld, alsof vrouwen, die tot een verantwoordelijke positie werden pen, geen verantwoordelijkheidsgevoel genoeg zouden be-

(Bakker—Nort e. a.)

zitten om te kunnen uitmaken of zij in haar gezinnen zouden kunnen worden gemist. Welnu, dat schrikbeeld zal zelfs de Kamer geen schrik meer kunnen aanjagen, want men heeft gezien met de verkiesbaarheid van de vrouw, dat wel ge- huwde vrouwen zijn gekozen, maar dat geen enkele moeder van jonge kinderen zich beschikbaar heeft gesteld, hoewel er door verschillende partijen aangezocht waren. Zooveel ver- antwoordelijkheidsgevoel bezitten de vrouwen zelf wel. De tijden veranderen, maar de natuur der vrouw verandert niet. Het is niet het moederschap, dat de natuur der vrouw be- paalt, maar haar moederlijkheid, en moederlijkheid kan in geen enkel college gemist worden. En waar de vrouw als moeder verhinderd is, zal de ongehuwde vrouw of de ge- huwde vrouw zonder kinderen invloed moeten doen gelden, en deze moederlijkheid, die zij evengoed kan bezitten als de moeder, tot uiting te brengen in Parlement en colleges.

De heer Rutgers heeft ook bezwaren ontleend aan de natuur der vrouw, en hij zeide daarbij, dat de vrouw niet alleen is emotioneel, gelijk mejuffrouw Katz had gezegd, maar ook niet onafhankelijk. Dat laatste is een bewering, die niet bewezen is, en die waarlijk wel voor bestrijding vatbaar is. Het kwam er op neer, dat de heer Rutgers de getrouwde vrouw absoluut ongeschikt acht om als rechter op te treden, omdat er tijden zijn, waarop die vrouw geen zelfbeheersching heeft. Maar ik zou willen vragen: zijn er ook geen tijden, dat de man geen zelfbeheersching heeft? Deze is dan zoo verstandig om ziekteverlof te vragen. Bestaat die mogelijk- heid voor de gehuwde vrouw niet? Uit de woorden van de heeren Rutgers en Beumer sprak de tegenzin, dien zij hebben tegen de gehuwde vrouw in het openbare leven. Dat de Grondwet niet voorziet in het geval, dat de vrouw, ongehuwd benoemd, gehuwd rechter blijft, acht ik ook geen bezwaar, want een gehuwde vrouw kan zeer zeker geschikt zijn. Het is niet alleen een belang voor de vrouwen, dat zij als rechter kunnen optreden, maar, ik zeg het den heer Kleerekoper na, voor de geheele maatschappij. De keuze van de meest ge- schikte is vaak zoo moeilijk, dat het schade voor de maat- schappij zou zijn, wanneer die keuze niet zou worden uitge- breid tot geschikte vrouwen. Ik wijs op artikel 5 van de Grondwet, dat zegt, dat alle Nederlanders benoembaar zijn tot elke Landsbediening. Dan gaat het toch niet aan, de uit- sluiting van de vrouw, overigens bekwaam en geschikt, te bepleiten op grond van allerlei kleine formeele bezwaren. Als de wetgever de vrouw wil uitsluiten, dan moet er zijn een uitdrukkelijke uitsluiting, zooals wij hebben gehad voor burgemeester, voor gemeentesecretaris, voor de verkiesbaar- heid en het verkiesrecht van de vrouw. Overal waar de wet- gever de vrouwen wenscht uit te sluiten, is een nadrukkelijke uitsluiting noodzakelijk.

Men heeft gezegd: dit voorstel van den heer Marchant is onvolledig. Dit standpunt neem ik niet in. Velen achten de bepaling in de Wet op de regterlijke organisatie — de Grond- wet voor de rechterlijke macht — het hoofdbezwaar tegen de benoembaarheid van de vrouw. Door deze verandering zal voor vele vroegere tegenstanders het bezwaar zijn opgeheven voor de benoembaarheid der vrouw tot rechter.

Mijnheer de Voorzitter! Waar deze Kamer reeds herhaalde malen blijk heeft gegeven, dat zij wenscht, dat alle ambten waarvoor de vrouw geschikt en bekwaam is, ook voor de vrouw openstaan, en waar rekening moet worden gehouden met de wijsheid van de Regeering, die toch zeer zeker de moeder van jonge kinderen voor dit verantwoordelijk ambt niet benoemen zal, hoop ik en dring ik er met kracht op aan, dat de Kamer recht zal laten wedervaren aan de gedachte in dit wetsvoorstel belichaamd, recht zal laten wedervaren aan de vrouw, opdat wij zullen krijgen in de toekomst, naast den wijzen mannelijken rechter, de wijze vrouwelijke rechter.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Het was aanvankelijk mijn bedoeling geweest, eerst in tweeden ter- mijn mijn stem over dit wetsvoorstel te bepalen, maar ik veronderstel, dat het den geachten initiatiefnemer aan- genamer is, reeds in eersten termijn mijn houding hiertegen- over te vernemen.

Het sympathiekste van dit wetsvoorstel is ongetwijfeld de

(Dresselhuys.)

bedoeling er van, om zorg te dragen, dat voortaan de vrouw tot alle rechterlijke ambten kan worden benoemd. Den toestand van heden acht ik een bedenkelijke anomalie. Waar volgens onze wetgeving vaststaat, dat de vrouw in Nederland tot allerlei ambten benoembaar is, zooals tot Minister, Commissaris der Koningin, lid van den Raad van State, enz., betrekkingen, die de grootste verantwoordelijkheid, ook politieke verantwoordelijkheid medebrengen, acht ik het eenvoudig een anomalie, wanneer men blijft zeggen: de vrouw zal nooit mogen worden benoemd, ook de hoogst gegradueerde, de meest bezadigde, de meest bekwame zelfs niet, tot plaatsvervangend griffier bij een kantongerecht of tot kantonrechter.

Ik acht dit te meer bedenkelijk, omdat voor mij vaststaat, niet alleen, dat er zekere vrouwen zijn, die een sieraad zouden zijn voor een rechterlijk ambt, maar bovendien, omdat voor bepaalde functies in de rechterlijke macht, ik denk weer aan den kinderrechter, aan rechter over jeugdige personen en meisjes, vrouwen zonder twijfel eerder geroepen zijn dan de man.

Intusschen, op de belangrijke vraag betreffende de benoembaarheid der vrouw in de rechterlijke macht zal ik hedenmiddag niet verder ingaan, niet, omdat ik geloof, dat de Kamer per se gebonden zou zijn aan een vroegere motie, maar omdat naar mijn meening de argumenten pro en contra vrijwel zijn uitgeput.

Ik heb met bijzonder veel genoegen gehoord de welsprekende, sympathieke wijze, waarop vooral de twee dames-afgevaardigden nog eens de argumenten voor de vrouw hebben uiteengezet, maar geloof daarom te meer, dat de Kamer nu aan verdere voorlichting op dit punt niet veel meer behoefte heeft.

Wij weten allen wel, wat er voor en wat er tegen kan pleiten. Wat betreft het speciale Grondwettelijke bezwaar, door den heer Beumer naar voren gebracht, geloof ik, dat wij het veilig kunnen laten rusten, omdat hieromtrent een uitspraak is verkregen, die wel eenigszins bindend is, nl. de verklaring van dezen Minister van Justitie, destijds hier gegeven, die, na gehoord te hebben de betrokken Staatscommissie — het was naar aanleiding van het wetsontwerp betreffende den kinderrechter —, heeft medegedeeld, dat er bij hem geen Grondwettelijke bezwaren meer bestonden.

Het staat dus vast, dat deze Regeering, als zij zich afvraagt, of zij al dan niet zal bekrachtigen, over de Grondwettelijke bezwaren heen is.

Waar ik met groote sympathie het denkbeeld, om de rechterlijke macht voor de vrouw open te stellen, opnieuw in deze Kamer practisch zie uitgebeeld, wil ik toch even opmerken, dat het wel jammer is, dat de vrouw niet reeds eerder haar intrede heeft gedaan in de rechterlijke macht, en daardoor de beste propagandiste voor de verdere benoembaarheid der vrouw is geworden.

Men herinnert zich, dat ik het voorrecht heb gehad in deze Kamer bij de wet op den kinderrechter een amendement in te dienen, beoogende de benoembaarheid der vrouw tot plaatsvervangend kinderrechter en dat tot mijn leedwezen de geachte voorsteller van dit wetsontwerp heeft medegewerkt om de vrouw haar intrede in deze loopbaan voorloopig te ontzeggen. Dat was m. i. een ernstige fout en een groote verantwoordelijkheid.

Dit neemt niet weg, dat ik mijnerzijds, zonder eenige bitterheid, elke poging om hierin verbetering te brengen, zal steunen en doen wat in deze dienstig kan zijn ter bevordering der goede zaak.

Zal dit initiatief-ontwerp dan inderdaad effect kunnen hebben, en zal de vrouw, wanneer dit voorstel wordt aangenomen, in het algemeen kunnen worden lid der rechterlijke macht?

Er is aan dit wetsontwerp het verwijt gemaakt, dat het een verkiezingsmanoeuvre was en dat het daarom overhaast is ingediend.

Ik spreek daarover geen oordeel uit, omdat de motieven, die tot het indienen mochten aanleiding hebben gegeven, mij geheel onverschillig zijn en voor mij alleen de vraag geldt: kan hier de zaak zelf worden gediend?

Maar er is een belangrijker grief tegen het wetsontwerp aangevoerd, nl. deze, dat het technisch onvoldragen zou zijn, belangrijker, omdat ik meen, dat hierin zeker waarheid schuilt. Ook de heer Kleerekoper, warm verdediger van dit wetsontwerp, heeft niettemin dit straks ook erkend.

De grondstelling van het wetsontwerp is, dat er op het oogenblik zou zijn een beletsel in de rechterlijke organisatie, welke het niet mogelijk zou maken de vrouw te benoemen; deze stelling is oorspronkelijk afkomstig van Minister Heemskerk, maar is thans door den heer Marchant c. s. tot hun stelling gemaakt.

De heer Marchant zegt: neen, maar het is toch de grondslag van het wetsontwerp en dus moet het per se althans een tijdelijke stelling van den geachten voorsteller zijn.

De heer Marchant schijnt dat nu te willen ontkennen; hij heeft gelijk, want het is eenigszins vreemd, dat hij heeft gestemd tegen het amendement voor den plaatsvervangenden kinderrechter, alleen omdat er geen enkel bezwaar in de wet zou zijn en hij zelfs bevreesd zou zijn, dat er zelfs *a contrario* van een wettelijk bezwaar in de toekomst sprake zou kunnen zijn.

Ik laat dit intusschen in het midden. Wij gaan dus uit van het denkbeeld, dat Minister Heemskerk destijds verklaarde dat art. 10 van de wet op de rechterlijke organisatie het eenige bezwaar is tegen de benoeming van vrouwelijke rechters.

Ik vrees echter, dat dit argument op dit oogenblik niet geheel voldoende is, omdat immers vaststaat, dat de Minister van Justitie kort daarop die aanvankelijke stelling heeft herroepen, toen hij nl. op 17 Februari 1922 zeide, dat de uitvoering der motie-Kleerekoper „volslagen onmogelijk" was, omdat te voren een „aantal moeilijke zaken" moesten worden geregeld.

Ik ben, wat die moeilijkheid betreft, dat met den Minister in zijn algemeenheid, niet eens: ik geloof, dat wanneer de Minister zich eens een 14 dagen aan die zaak wil zetten of een Staatscommissie wil benoemen om te onderzoeken welke wettelijke bezwaren er bestaan, er dan in zeer korten tijd een behoorlijke, volledige voorziening zou kunnen plaats vinden.

Maar wel is waar, en daarin heeft de heer Beumer en ook de heer Kleerekoper gelijk, dat met een gewijzigd art. 10 der rechterlijke organisatie deze quaestie niet is opgelost of uitgeput. Er zijn inderdaad tal van artikelen èn in de rechterlijke organisatie èn in rechtsvordering èn in strafvordering èn in andere wetten, die gewijzigd zouden moeten worden, voordat men zou kunnen zeggen, dat het vraagstuk van de benoembaarheid der vrouw tot een rechterlijk ambt volkomen geregeld is.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Marchant gaf dat daar straks reeds bij interruptie aan den heer Kleerekoper toe.

Wanneer art. 10 van de Wet op de regterlijke organisatie gewijzigd wordt, is de zaak op zich zelf nog niet af. Indien men zou willen zeggen: door dit art. 10 te veranderen, is voortaan het geheele vraagstuk volkomen opgelost, ziet men de zaak te simplistisch.

Vaststaat voor mij, dat de wet op dit oogenblik geen bepaalde verbodsbepaling bevat, zooals mejuffrouw Katz straks reeds opmerkte. Vaststaat evenzeer, dat, indien men wil, men kan vinden tal van anomaliën, welke geschapen zouden worden door de dadelijke benoeming van de vrouw.

Mijnheer de Voorzitter! Men kan dus in deze twee standpunten onderscheiden. Het eene standpunt is: de wet levert op het oogenblik geen absoluut verbod op; de Minister van Justitie kan aanstonds de vrouw in de rechterlijke macht benoemen.

Van dit standpunt uitgaande, kan men er aan toevoegen: wanneer de Minister van Justitie een vrouw benoemde tot rechter — hij zou intusschen zonder elke anomalie een vrouw kunnen benoemen bv. tot griffier of substituut-griffier bij één der gerechten —, zou het zaak zijn, dat hij verschillende artikelen aanvulde, waardoor anomalieën zouden verdwijnen.

Het andere standpunt, hetwelk ook de Minister in Februari 1922 innam, is, dat hij geen vrouw tot eenig rechterlijk ambt kan benoemen, voordat de geheele regeling compleet is.

52ste VERGADERING. — 22 FEBRUARI 1923.

41. Voorstel-Marchant tot wijziging der Wet op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie.

(Dresselhuys e. a.)

r deel dit laatste standpunt niet, maar indien men dat dpunt inneemt, is dit wetsontwerp, dat alleen artikel 10 de Wet op de regterlijke organisatie, dus slechts één estie, regelt, onvoldoende. Mijnheer de Voorzitter! De Marchant geeft mij dit opnieuw bij interruptie toe. ls wij dit beeld voor oogen hebben, vraag ik mij af: hoe t ik nu stemmen ten aanzien van dit wetsontwerp? ndien men gelooft, dat de Minister van Justitie dit wetsstel, indien het hier is aangenomen, zal contrasigneeren n men moet voorshands aannemen, dat, waar niet van het ngestelde is gebleken, de Minister het doen zal —, kan Kamer zonder bezwaar en zonder gevaar dit wetsvoorstel epteeren.

n de eerste plaats wordt door dit wetsvoorstel immers hoeaamd geen schade berokkend. Het heeft geen positieven, h alleen een negatieven inhoud. Zelfs de meest verstokte ifeminist zou tegen de redactie van dit wetsvoorstel geen waren behoeven te hebben, want daarin wordt noch uitrukt, dat de vrouw benoemd, noch dat ze niet benoemd worden. Van dien kant bezien, is het wetsvoorstel volnen onschuldig. Welke voordeelen kan aanneming intusen medebrengen?

Men zou kunnen redeneeren, zooals de heer Kleerekoper ks heeft gedaan, dat het wetsvoorstel het begin is en dat vellicht telkens dergelijke wetsvoorstellen zullen kunnen nen, totdat wij eindelijk in het stadium zijn, waarin alle waren zijn opgeheven.

Dit standpunt zal de heer Marchant echter wel niet ingenen hebben.

Men kan er ook een andere gedachte over hebben. Men kan ken: het is eenvoudig een hernieuwde motie-Kleerekoper. t heeft drijvende kracht.

Waar wij daar straks gehoord hebben van den heer Ruts, dat hij en verschillende andere leden zich aan de vroee uitspraak van de Kamer niet gebonden achten, zou het r nuttig kunnen zijn, dat wij nogmaals de uitspraak van Kamer kregen, waarin verklaard werd, dat de Kamer de noeming van de vrouw in de rechterlijke macht gewenscht deelt.

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, het sterkste argument vóór mij een ander. Heeft de Kamer dit op zichzelf schadeze wetsvoorstel aangenomen en draagt de Minister het ter rachtiging aan Hare Majesteit de Koningin voor, dan at het vast, dat de Minister van Justitie zich daarmede danig gebonden heeft, dat hij wellicht reeds op voorschot vrouw in de rechterlijke macht benoemt, maar in elk geval r spoedig zal moeten komen met een behoorlijke en dan ledige regeling van de zaak, zooals deze uit dit wetsvoorstel ds embryonisch voortvloeit.

Mijnheer de Voorzitter! Summa summarum: hoewel dit tsvoorstel niet is een volkomen volwassen wetsvoorstel, ar schade uitgesloten is, waar in deze een krachtige aanng op den Minister van Justitie liggen kan, geloof ik, dat die de zaak van de vrouw liefhebben, reeds om het groote lang, dat bij deze quaestie betrokken is, en om te voormen, dat uit hun houding ongewenschte gevolgen zouden ortvloeien, aan elke poging in de goede richting en dus k aan die van dit wetsvoorstel met mij hun stem moeten ven.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag r *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Laat ik beinnen met, namens mijn medevoorstellers, onzen dank te tuigen aan de leden van deze Vergadering, die aan ons orstel hun steun hebben toegezegd.

Dit woord van dank is meer dan een ijdel woord, want en de voorstellers kennis hebben genomen van het Voor-

(Marchant.)

loopig Verslag, hebben zij zich niet kunnen vleien met de hoop, dat er aanleiding was voor redevoeringen als wij heden in deze vergadering hebben gehoord. Hieruit blijkt wel, dat de inhoud van het Voorloopig Verslag weergeeft de meening van de vergadering, zooals deze hier bijeen is.

Ten aanzien van de materie, welke de voorstellers trachten te regelen, bevinden dezen zich in een moeilijke positie. Te recht heeft mejuffrouw Katz in haar belangrijke en treffende rede gewezen op de positie, waarin wij hier verkeeren ten aanzien van de wetgeving en van onze persoonlijke overtuiging omtrent haar inhoud.

Zij als ik en als ook de laatste geachte spreker zijn van oordeel, dat de Nederlandschee wetgeving geen enkele bepaling behelst, welke aan de benoembaarheid in de rechterlijke macht in den weg staat, gelijk ook het oordeel is van het hooggerechtshof in Nederlandsch-Indië, waar vrouwen in de rechterlijke macht zijn benoemd: men heeft een beroep gedaan op het hooggerechtshof en toen is door dit college uitgemaakt, dat daartegen in de Nederlandsche wetgeving geen verbod bestaat.

De heer Dresselhuys schijnt zooeven te kennen hebben willen geven, dat, als dit de overtuiging is van de voorstellers, zij dit voorstel niet hadden moeten indienen. Mag ik dan dien geachten afgevaardigde een tegenvraag stellen en wel hoe hij heeft kunnen goedvinden om een amendement voor te stellen, dat ten doel had de vrouw benoembaar te maken tot plaatsvervangend kinderrechter, indien hij meent, dat de wetgeving geen verhindering bevat tegen deze benoembaarheid? Er zou dan immers voor een dergelijk amendement ook geen ruimte zijn geweest.

Neen, ons standpunt, dat den heer Dresselhuys niet volkomen duidelijk schijnt te zijn, is dit, dat wij voor ons de overtuiging hebben, dat een incompatibiliteit niet bestaat; maar, wij hebben rekening te houden met het feit, dat daartegenover niet de eerste de beste, doch de Minister van Justitie zelf van oordeel is, dat de Wet op de Regterlijke organisatie zich tegen die benoembaarheid verzet. Toen ik dit vernam, dacht ik aanvankelijk: de Minister van Justitie is persoonlijk niet sterk geporteerd voor de benoeming van de vrouw in Staatsbetrekkingen in het algemeen en veel minder nog in de rechterlijke macht; wellicht ziet hij hier dus bezwaren, welke ten slotte wel zullen vervagen. Maar toen een man, die met hart en ziel voorstander is van de benoembaarheid van de vrouw, de heer Visser van IJzendoorn, die tot ons leedwezen wegens ongesteldheid hier niet aanwezig kan zijn, te kennen gaf, dat hij dit argument van den Minister niet zoo onbeteekenend vond, heb ik gedacht: als de heer Visser van IJzendoorn dat meent, moet zoo spoedig mogelijk getracht worden den Minister dit argument uit handen te slaan.

Dit beteekent dus niet, dat de voorstellers dit bezwaar deelen, maar wel dat wij van meening zijn geweest, dat zoo spoedig mogelijk een eind gemaakt moest worden aan het bestaan van een bepaling in de wetgeving, die naar het oordeel van menschen van gezag, van juristen van beteekenis en ook van de Regeering de benoeming eener vrouw buitensluiten.

Indien was aangenomen het amendement, dat de heer Dresselhuys indertijd had voorgesteld, om de vrouw benoembaar te verklaren tot plaatsvervangend kinderrechter, dan zou zeer zeker in de wetgeving zijn opgenomen een positief voorschrift, dat de benoembaarheid der vrouw in het algemeen had uitgesloten. Zij zou alleen voor het uitdrukkelijk genoemde ambt benoembaar zijn geweest. Niemand had meer met grond kunnen zeggen: er is in de Nederlandsche wetgeving geen bezwaar.

Ik begrijp niet, dat een man, die zoo scherpzinnig is als de heer Dresselhuys, nog altijd niet blijkt te kunnen inzien, dat dit de beteekenis van de aanneming van zijn voorstel zou zijn geweest en dat hij het toeschrijft aan allerlei overwegingen van minder allooi, dat wij destijds aan zijn voorstel onze stem hebben onthouden.

De heer **Dresselhuys**: Van dat laatste heb ik geen woord gezegd.

(Marchant.)

De heer **Marchant**: Dat heb ik in den verkiezingstijd wel anders gehoord en gelezen van uw vrienden, zonder uitzondering.

Er is door de Kamer, zij het in andere samenstelling, een motie aangenomen, die over dit vraagstuk zich uitspreekt, de motie van den heer Kleerekoper, maar een motie, die van verdere strekking was, gelijk wij zoo even nog hebben hooren toelichten door den heer Kleerekoper zelf.

Immers, de bedoeling van die motie was, de geheele Nederlandsche wetgeving aan te passen bij de veronderstelde benoembaarheid van de vrouw, dus alleen incompatibiliteiten of onregelmatigheden uit de wetgeving weg te nemen, een werk, waarvoor ons geacht medelid de heer Beumer als aangewezen zou zijn. Inderdaad, wanneer hij een voorstel van dien aard zou hebben gedaan, dan zouden wij er gerust op hebben kunnen zijn, dat geen letter, geen komma zou zijn vergeten.

Een motie echter, waarbij de Kamer zich uitspreekt, geeft ons te dezer zake niets en ik ben er van overtuigd, dat voor de motie van den heer Kleerekoper hebben gestemd leden van deze Vergadering op dezen grond, dat het aannemen van een motie onschuldig was, maar dat ze er vóór konden stemmen, omdat het juist niet was een ontwerp van wet.

Ik ben het geheel eens met die geachte sprekers, die gezegd hebben — laatstelijk nog de heer Rutgers —, dat de Kamer niet geacht kan worden en zeker niet in haar tegenwoordige samenstelling gebonden te zijn door de aanneming van de motie van den heer Kleerekoper en dus niet *eo ipso* vóór dit wetsvoorstel zou moeten stemmen. Dit is volkomen juist. Maar hoe kan men ons dan kwalijk nemen, dat wij dit voorstel hebben ingediend?

De heer Kleerekoper was van meening, dat de motie voldoende of van meer beteekenis was. Wij daarentegen zijn van meening, dat een voorstel van wet noodzakelijk was. Als de heer Kleerekoper ook van die meening was geweest, dan zou hij een voorstel ingediend hebben.

De heer **Kleerekoper**: Dat heb ik niet gezegd. Ik heb alleen gezegd, dat ik overtuigd was, dat verschillende artikelen van onze wetgeving moesten worden gewijzigd, als de vrouw tot de rechterlijke macht werd toegelaten, en dat ik dan ook bezig was al die wettelijke bepalingen op een lijst te zetten, ter voorbereiding van een wetsvoorstel, toen ik in dien arbeid aangenaam werd verrast door de ontijdige geboorte van de onvoldragen vrucht, die door u aan de Kamer is gezonden.

De heer **Marchant**: De voorstellers van dit voorstel waren dus van meening, dat het pogen van den heer Kleerekoper ijdel was, dat het de zaak op de lange baan zou schuiven en dat er toch niets van zou komen. De zaak was te rusten gelegd.

De heer Kleerekoper had ons van zijn eigen ernstige studie geen mededeeling gedaan. Ik heb daarvan eerst heden vernomen. Als men nu weet, dat onze meening omtrent zijn bedoeling een andere was dan zijn bedoeling inderdaad was, dan kan men ons toch niet kwalijk nemen, dat wij, niets wetende van hetgeen de heer Kleerekoper op dit stuk bezig was te doen, met een voorstel gekomen zijn!

De heer **Kleerekoper**: Dat neem ik u niet kwalijk!

De heer **Marchant**: Ik heb hooren zeggen, dat het een gauwigheidje van ons was, dat wij anderen vóór hadden willen zijn. Meer dergelijke opmerkingen heb ik zooeven in het debat en in interrupties gehoord; ook het woord concurrentiezucht is gebruikt. Maar ik heb mij niet te excuseeren tegenover degenen, die die opmerkingen niet gemaakt hebben; wel tegenover hen, die ze hebben gemaakt. Wij hebben willen voorkomen, dat de zaak met het aannemen van een motie werd ter ruste gelegd. Daarvoor zijn de voorstellers bevreesd geweest. En waarom? Omdat zij wisten — en nu excuseeren zij zich tegenover de Regeering — dat deze Minister van Justitie allesbehalve bereid zou worden bevonden om deze zaak tot een goede oplossing te brengen.

Indien de Minister het woord zou voeren in deze debatte zou Zijn Excellentie niet kunnen ontkennen, dat hij teg deze zaak een zekeren tegenzin heeft. Die positie van Regeering is bevestigd, toen wij in de stukken te lez kregen, dat de Kamer wel moest weten, dat een onafzie bare reeks van moeilijkheden zou moeten worden opgelo om dat ontzaglijke vraagstuk in zijn vollen omvang tot e definitieve oplossing te brengen. Het is geen wonder gewee en ik had wel verwacht, dat door den heer Beumer in de discussie de eerste saluutschoten zouden worden gelost.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Beumer — bescheidenli zich aandienende als de man met den breeden blik — li uitkomen, dat de voorstellers van het wetsontwerp benep lieden waren, menschen, die de zaak niet in haar gehe konden overzien. Daarvoor moest men bij den heer Beum zijn. Hij is de man met den breeden blik. Wanneer wij de redevoering van den heer Beumer vergelijken met de voo treffelijke, ernstige rede van mejuffrouw Frida Katz, wel een ontzaglijk verschil is er dan! Twee menschen, die beide op Christelijk standpunt staan. Twee overtuigd geloovige van antirevolutionnairen huize. De eene ziet geen kans o zelfs ook maar eenigen schijn van ernst te bewaren bij c bespreking van dit onderwerp, terwijl de andere aantoon dat het een zaak is, die vele vrouwen van Christelijken hui na aan het hart ligt. Ik heb mij toch verbaasd, toen de hee Beumer goedvond een platte aardigheid te debiteeren ove „de zwarte onderkleeding" van vrouwen, dat er toen ee onbedaarlijk gelach opging juist uit de antirevolutionnai fractie. Dat wil ik nu toch eens in het openbaar zeggen.

De heeren Rutgers en Beumer hebben hun uiterste be gedaan om dit wetsontwerp te stellen in een daglicht, alsc het geen ernstig werk was. Dat hebben de heeren reed gedaan in het Voorloopig Verslag. De heer Rutgers pro testeert. Als de heer Rutgers — zooals ik bemerk — zic niet wenscht te encanailleeren met den heer Beumer, zij fractiegenoot, dan wil ik hem wel er buiten laten.

De **Voorzitter**: Ik moet den heer Marchant verzoeken, da woord terug te nemen.

De heer **Marchant**: Goed, Mijnheer de Voorzitter, als he woord „encanailleeren" hier onparlementair wordt geacht wil ik het wel vervangen door het woord „identificeeren".

De heer **Rutgers**: Ik constateer, dat uw opmerkingen bui ten de werkelijkheid omgaan en gij er maar wat uitgooit.

De heer **Marchant**: Wie de rede van den heer Beumer va zooeven heeft aangehoord — ik zal den heer Rutgers afzon derlijk beantwoorden — kan geen anderen indruk hebben ver kregen dan dezen, dat de heer Beumer heeft getracht, me zijn eerste rede over dit onderwerp de Kamer onder den indru te brengen, dat dit voorstel van wet maar gekheid was, waar over het eigenlijk niet de moeite waard was, een ernstig woor te wisselen. Dat was de teneur van de rede van den heer Beu mer. En dat verkies ik niet van den heer Beumer, vooral nie van een antirevolutionnaire Kamerfractie, die het hier zo dikwijls wil doen voorkomen alsof zij een fractie is, veel ern stiger, veel moreeler en veel degelijker dan iedere andere i deze Kamer. Ik ben overtuigd, dat indien wij hier niet had den gehoord de rede van mejuffrouw Frida Katz, de hee Rutgers niet zou hebben getracht goed te praten wat de hee Beumer in dit opzicht had bedorven. Toen de heeren er ach ter kwamen, dat er nog iets anders in zat en het niet met ee relletje van de baan was te schuiven, zijn zij wakker gewor den en hebben zij begrepen, dat het meer ernst waard wa dan de heer Beumer er aan had besteed.

De heer **Rutgers**: Het spijt mij, dat ik zooveel aandach aan dat paskwil heb gewijd.

De heer **Marchant**: De heer Rutgers is volkomen vrij om tot mij te zeggen wat hij wil. Ik kan er tegen.

De voorstellers hebben in de Memorie van Antwoord ge-

archant.)

lreven, dat zij bij elk gebruik van het recht van initiatief de Kamer hetzelfde argument hadden ontmoet; dat juist or dit onderwerp het gebruik maken van dat recht van tiatief misplaatst was. De heer Beumer heeft zich gehoua aan dat woord „elk" en gezegd, dat er ook wel enkele tiatief-voorstellen waren geweest, waartegen dat bezwaar t was aangevoerd. Men moet mij niet al te precies aan het ord houden; ik heb hier voor mij het wetsvoorstel van den er Duys c. s. betreffende de afschaffing van registratiehten. Ook van de Commissie van Rapporteurs voor dat orstel van wet was de heer Beumer voorzitter en in het orloopig Verslag van dat voorstel vindt men in juist dezelf- bewoordingen gezegd, dat ter zake van dat onderwerp het bruik maken van het recht van initiatief niet te pas kwam, nt dat men het initiatief aan de Regeering had moeten erlaten. Bij ons voorstel in zake een kapitaalheffing en zoo wijls ik er persoonlijk bij betrokken ben geweest, heb ik ijd dat zelfde argument ontmoet: het recht van initiatief goed, maar ditmaal is het gebruik er van niet op zijn plaats.

Wat betreft het karakter van dit wetsvoorstel, ben ik het komen met den heer Kleerekoper eens, waar hij zegt, t het spreken van „het recht op benoeming" van man of ouw in de rechterlijke macht geen redelijken zin heeft: arom is de stelling van den heer Beumer, dat hij een recht n de vrouw op benoembaarheid niet erkent, van geen bekenis. Wel wil ik omgekeerd zeggen, dat de uitsluiting n de vrouw van de benoembaarheid is een onrecht en daarop komt het voor mij in zeer sterke mate aan — als danig door de vrouw wordt gevoeld.

Wat ik ter zake van het kiesrecht zoo dikwijls heb gezegd: moeten ook rekening houden met de psychologie van vrouwen zelf, die toch het grootste deel uitmaken van Nederlandsche volk, en dat geldt ook hier. De wetgeving niet juist, wanneer zij zoo luidt, dat de vrouw de uititing als een onrecht gevoelt, dat haar treft. En wanneer ook de heer Beumer zich beijvert in het licht te stellen, er verschil is tusschen mannen en vrouwen en dat men zoo maar niet kan gelijkstellen, dan is mijn antwoord, nals bij het kiesrecht: ik vraag de benoembaarheid van vrouw in de rechterlijke macht niet, omdat zij gelijk is den man, maar omdat zij anders is dan de man.

k zou willen, dat vele leden dezer Vergadering in de egenheid waren geweest te staan voor de rechters, onder standigheden, waar vereischt is een diep inzicht en een oogenblikkelijk contact van den rechter met dengene, voor hem verschijnt?

Vanneer men als advocaat in een strafzaak optreedt, heeft medegeleefd met alles wat hij heeft doorgemaakt; men ft medegeleefd met de familie, men weet wat er in den iënt omgaat; men kent zijn levensloop. Zoo iemand moet den geoordeeld door een rechter, die hem een half uur of uur waarneemt, maar hem nooit van te voren gezien ft. Men gevoelt, dat men dan niet altijd aan den rechter bijbrengen, wat er in den beklaagde omgaat en wat hij lijk waard is. En dan heb ik zoo dikwijls gedacht, als e heeren voor mij zag zitten: wat zou het goed zijn, als van deze rechters een vrouw was, die fijner en meer iddellijk aanvoelt wat er omgaat in de menschen en al juister doorziet, onder welke psychische omstandign een feit is gepleegd. Dat geldt niet alleen voor de uw als kinderrechter, maar in het algemeen.

e heer Rutgers heeft ons gezegd, dat de vrouw emotioneel lat de man dit ook dikwijls is, maar dat hij er niet door lt beneveld, terwijl de vrouw er het slachtoffer van is. ke waarde hebben wij aan deze uitspraak te hechten? Ik mij voorstellen, dat de heer Rutgers, in het vooruitzicht, ik zijn redevoering nog beantwoorden moest, maar naar offiekamer is gegaan, want wat hij er aan heeft toeegd overtreft de eerste stelling nog verre in ongerijmd- . Hij zeide: de vrouw is te veel geneigd, aandacht te nken aan bijzonderheden dan aan het geheel, anders dan nan. Dat wordt ons verteld door de heeren Rutgers en mer. Indien de heer Beumer had gezegd: ik gevoel, dat eelal het slachtoffer ben van mijn zucht om mij altijd in details te begeven en de groot lijnen uit het oog te verliezen; ik neem aan, dat het bij de vrouw anders is, en daarom help ik de vrouw roepen tot de rechterlijke macht, dan had ik dit kunnen begrijpen; ik zou verheugd zijn geweest over den steun, van antirevolutionnaire z jde aan dit wetsvoorstel verleend. Maar neen! Men verwijt aan „de vrouw" zijn eigen gebreken. Men blijkt zoozeer van zelfkennis verstoken, dat men deze stelling verkondigt met een vrijmoedigheid, alsof het de hoogste waarheid is!

En dan voegt de heer Rutgers er nog aan toe: de vrouw heeft niet genoeg zin voor dialectiek. Alsof het in de raadkamer van de rechtbank er op aankwam, elkander met dialectiek te bestoken, zooals veelal in een politieke vergadering! Wat voor voorstelling heeft men toch van de taak van den rechter? Men zou zich werkelijk kunnen verheugen, dat menschen, die dergelijke waanvoorstellingen hebben, dit wetsvoorstel bestrijden.

Het hoofdbezwaar van deze heeren was intusschen, dat, wanneer vrouwen wel benoembaar zijn en de Grondwet niet wordt veranderd, zij voor het leven worden benoemd gelijk de mannelijke rechter. Waarom is dit een bezwaar? Is het een bezwaar voor de getrouwde vrouw? Wie de benoembaarheid van de vrouw wil, zal in hemelsnaam moeten heenstappen over de mogelijkheid, dat een getrouwde vrouw tot het rechterambt wordt geroepen. Maar de hoofdzaak was, dat de vrouw eigenlijk minderwaardig is, meer afhankelijk dan de man, ondergeschikt in beteekenis aan den man, en dat zij daarom niet als onafzetbaar rechter kan fungeeren. Ik begrijp niet, hoe men op deze wijze, zonder eenige argumentatie, als lid van het krachtiger geslacht zich op deze wijze op het schild kan heffen, en de vrouw als minderwaardig kan ter zijde stellen. De heer Beumer zeide: gij hebt in de Memorie van Antwoord gesproken over de redenen van ontzetting en niet over die van ontslag; dat is te dezer zake echter precies hetzelfde. Wanneer kan de rechter ontslagen worden? Bij gebrek aan geschiktheid, wegens ouderdom, wegens aanhoudende lichamelijke ziekte of ten gevolge van zielsziekte. M. a. w.: als de rechter niet meer mee kan of zielsziek is, kan hij worden ontslagen. Eveneens, wanneer hij onder curateele is gesteld, of een ambt of betrekking aanvaardt, onvereenigbaar met het lidmaatschap der rechterlijke macht, volgens de wet. Is dat nu niet voldoende voor de vrouw, wil men voor haar nog meer? De man kan zeggen: ik kan nog mee, ben niet afgeleefd, ben niet zielsziek, sta niet onder curateele, en dan kan hij niet worden ontslagen. Maar voor de vrouw is dat blijkbaar nog niet voldoende; zij moet kunnen worden ontslagen als zij in het huwelijk treedt, of een kind ter wereld heeft gebracht. Voor haar moeten in de Grondwet nog nieuwe bepalingen worden gebracht om haar te kunnen ontslaan. Ik begrijp deze bezwaren werkelijk niet.

Doch het is volkomen juist wat de heer Kleerekoper zeide: art. 166 der Grondwet vormt geen Grondwettelijke hindernis tegen de aanneming van dit wetsvoorstel. Men kan zeggen: wordt dit wetsvoorstel aangenomen, dan zullen wij eventueel de Grondwet ook nog moeten wijzigen, want wij willen geen getrouwde vrouwen of moeders hebben als rechters. Indien men echter niet vertrouwt, dat die Grondwetswijziging tot stand zal komen, moet men stemmen tegen dit wetsvoorstel.

Dan heeft men bezwaar gemaakt tegen het geval, dat een rechter zoo bekoord is van een mede-rechter uit de schoone sekse, dat zij besluiten een huwelijk aan te gaan. Dan zit dus een echtpaar in dat rechterlijke college. Dit zou de vreeselijkste gevolgen hebben en moet derhalve worden voorkomen. Wat mij zoo treft bij de behandeling van dit wetsontwerp is, dat leden, die politiek bevriend zijn met de Regeering, die dus het volste vertrouwen hebben in deze Regeering, die zelfs kunnen zeggen: in afzienbaren tijd zullen wij niet anders hebben dan een Christelijk bewind in Nederland, voortdurend bevreesd zijn, dat niet alleen die Regeering dwaasheden zal doen door ongeschikte vrouwen tot benoeming voor te dragen, maar dat die Regeering ook in de rechterlijke macht menschen zal benoemen, die eigenlijk niet toerekenbaar zijn. Een rechtbank bestaat nooit uit drie leden. Stel dat een rechter trouwt met een vrouwelijke rechter en dat dit echtpaar in de rechtbank zit, kan men dan verwach-

(Marchant.)

ten, dat de rechtbank het tableau zoo zal samenstellen, dat man en vrouw te zamen in dezelfde kamer komen te zitten? Wanneer men te doen heeft met verstandige menschen, zullen zij, al was het alleen maar om tegenover het publiek den schijn te vermijden van een minder goede rechtspraak, altijd vermijden, dat het echtpaar te zamen zal zitten in de uit drie rechters bestaande kamer. Men stelt het voor, alsof het onhoudbaar zou zijn, dat man en vrouw in dezelfde rechtbank zitten, maar het heeft absoluut niets om het lijf. Zelfs al vult men de wet niet zoodanig aan, dat een van beiden gedwongen wordt ontslag te nemen, dan nog zal dat in de practijk tot geen enkele moeilijkheid kunnen leiden.

Men spreekt veel over het vrouwelijke physiek, en men zegt, dat een vrouw niet kan zijn rechter-commissaris of ambtenaar van het O. M. Och, Mijnheer de Voorzitter, als een Minister van Justitie van oordeel is, dat een vrouw niet kan zijn ambtenaar van het O. M., dan moet hij haar daartoe niet benoemen wanneer hij geschikte mannen genoeg heeft; maar brengt de practijk hem tot de ervaring, dat de voor dat ambt geschikte mannen er niet in overvloed zijn, dan zou het best kunnen zijn dat een Minister van Justitie heel blij zou zijn als hij voor die betrekking een bekwame vrouw beschikbaar had. En wat de rechters-commissarissen betreft, mijn ervaring is, dat een gebrek van menig rechter-commissaris is, dat hij vergeet dat hij rechter is. Ondanks hun gemis van „emotionaliteit", ondanks hun te veel aan verstandelijkheid, gebeurt het maar al te dikwijls, dat een rechter-commissaris meent dat hij officier van justitie is. Terwijl zijn taak is, om de waarheid aan het licht te brengen en het feitelijk materiaal te ordenen voor de rechtbank, legt hij menigmaal zich vooral er op toe, om den man in 's hemelsnaam maar te laten bekennen. Het is niet gewaagd te onderstellen, dat de vrouw minder gevaar zou loopen haar wettelijke positie uit het oog te verliezen. Ik voel er juist voor, dat die betrekkingen, waarvan men beweert dat zij onmogelijk zouden zijn voor een vrouw, bij gelegenheid ook eens aan vrouwelijke handen werden toevertrouwd.

Hoe staan wij tegenover de reeks van wettelijke bepalingen, die met zoo'n ijver door den heer Beumer zijn opgezocht? Mevrouw Bakker—Nort heeft het al gezegd: in dat wetsvoorstel hebben wij te doen met de eenige bepaling, die kan worden opgevat, en door menschen van gezag wordt opgevat, als verhinderend de benoeming van de vrouw. Die hindernis moet uit den weg worden geruimd. Een andere taak hebben wij ons niet voorgesteld.

Die bepaling staat in de Wet op de regterlijke organisatie, de algemeene wet voor de rechterlijke macht, die, zooals mevrouw Bakker—Nort heeft gezegd, kan worden genoemd de grondwet voor de rechterlijke macht. Er zijn andere bepalingen te noemen, te kust en te keur; ik zou den heer Beumer er meer kunnen noemen dan hij hier reeds heeft opgesomd, die in de wet zijn geschreven in de onderstelling, dat geen vrouw deel zou uitmaken van de rechterlijke macht. Men zou echter hier in de practijk niet eens op een bezwaar stuiten. Wraking van rechters komt weinig voor. Men zal een mannelijken rechter kunnen wraken, wanneer zijn vrouw bij het onderwerp van het geding is betrokken. Ik vind dat zoo verschrikkelijk niet. Het Hooggerechtshof in Nederlandsch-Indië vindt het ook zoo verschrikkelijk niet, want daar heeft men de wet er niet voor gewijzigd en de zaak loopt daar toch.

Wanneer men tracht, de geheele wetgeving met een nieuwe practijk in overeenstemming te brengen, blijven er altijd dingen achter, die men over het hoofd ziet. Nog dezer dagen kwam ik in aanraking met de toepassing van de wet op de arbeidsovereenkomst. Indien men zich één wet kan voorstellen, waarbij veel zorg is besteed aan de voorbereiding en de behandeling in de Kamer, maanden, ja jarenlang, dan is het wel deze wet van Drucker, Loeff en van Raalte. Geen kinderen in het vak! Men kan gerust aannemen, dat deze juristen eerste klas de zaak aan alle kanten hebben bezien. En nu blijkt in de practijk, dat als in publieken dienst een verhouding is van arbeidsovereenkomst, en de bepalingen van het B. W. op de arbeidsovereenkomst niet toepasselijk zijn, men niet weet, tot wiens competentie de zaak hoort: van den kan-

(Marchant e. a.)

tonrechter dan wel van de rechtbank, wanneer het een zaak betreft, waarbij het gaat om een bedrag van meer dan f 200. De Hooge Raad heeft eerst den kantonrechter bevoegd verklaard, maar dezen zomer is weer uitgemaakt, dat het de rechtbank is. Dat zijn dingen, die zich in de practijk moeten vinden.

De hoofdzaak is derhalve, dat dit wetsontwerp betreft het wegnemen van de eenige bepaling in de wetgeving, die verhindert, volgens menschen van gezag, de benoeming van de vrouw. Wie dus zijn stem geeft aan dit voorstel, spreekt positief uit, dat de vrouw voor benoeming tot rechter in aanmerking moet komen en spreekt negatief uit, dat de eenig denkbare verhindering van de benoembaarheid der vrouw uit de wet is opgeruimd, en dat, zoolang de Grondwet niet is gewijzigd, de vrouw, eenmaal benoemd, niet kan worden ontslagen dan in de gevallen, waarin ook de man kan worden ontslagen. Wie onder deze omstandigheden nog ruimte wil laten aan het inzicht van de Regeering, wie vóór alles vertrouwen heeft in het Gouvernement, wie steunen wil de Regeering, wie overtuigd is, dat een antirevolutionnaire of Roomsch-Katholieke of Christelijk-historische Minister van Justitie geen dwaasheden zal doen, behoeft geen slapeloozen nacht te hebben, wanneer hij zich met dit voorstel zal hebben vereenigd. Hij heeft dan niets uitgemaakt dan dit: dat de Minister vrij zal zijn om, indien er een geschikte vrouwelijke sollicitante is voor eenige rechterlijke betrekking, die vrouw ter benoeming aan Hare Majesteit voor te dragen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoef over de zaak zelf niet met den heer Marchant te discussieeren, ik heb reeds gezegd, dat ik, ondanks de gebreken van het wetsontwerp, het mijne zal doen om het voorstel den weg naar het *Staatsblad* te vergemakkelijken.

Maar de geachte initiatiefnemer is begonnen op te merken, dat mijn standpunt ten aanzien van het amendement in zake de vrouwelijke kinderrechter onlogisch was en dat zijn houding thans in overeenstemming is met de stem, die hij toen heeft uitgebracht. Ik moet met twee woorden deze zaak rechtzetten. Ik heb indertijd het standpunt ingenomen, dat volgens mij geen enkel bezwaar in de wet gelegen was tegen het benoemen van de vrouw in alle rechterlijke functies. Maar, zoo zeide ik, het wordt betwist. Er zijn juristen van beteekenis, o.a. de Minister van Justitie, die de tegenovergestelde meening huldigen. Welnu, zoo zeide ik, in de wet kan in geen geval bezwaar zijn tegen het benoemen van een vrouwelijke kinderrechter-plaatsvervangster, want alle artikelen, die de heer Beumer genoemd heeft, zouden geen bezwaar opleveren tegen de vrouwelijke kinderrechter-plaatsvervangster. Het geval is b.v. niet te denken, dat een jeugdige delinquent, die voor de vrouwelijke kinderrechter wordt gebracht, in een burgerlijk proces gewikkeld is met den echtgenoot van die kinderrechter. Toen zeiden de heer Marchant c. s.: voor ons staat het vast, dat in de wet geen enkele obstakel te vinden is tegen het benoemen van de vrouw in alle rechterlijke functies, en wanneer gij dus met name vrouwelijke kinderrechter noemt, dan zal later een afzonderlijke wet noodig zijn, waardoor de benoembaarheid van de vrouw tot de andere rechterlijke funties uitdrukkelijk wordt mogelijk gemaakt. Nu spreekt het vanzelf, dat, als vandaag de heer Marchant niettemin met een afzonderlijk ontwerp komt om de benoembaarheid van de vrouw mogelijk te maken, dat volkomen in strijd is met de destijds aangenomen houding. Ik meende, dat men toen alvast de vrouwelijke kinderrechter op voorschot kon nemen en zoo spoedig mogelijk de algemeene quaestie bij bijzondere wet oplossen, maar de heer Marchant en de zijnen wierpen elk denkbeeld van een bijzondere wet weg, omdat de vrouw volgens hen tot rechter benoemd kon worden, alle twijfel als onaannemelijk moest worden verworpen en zij stemden daarom tegen het amendement. Het gevolg was, dat wij geen vrouwelijke kinderrechter kregen en de heer Marchant nu toch bij de wet den twijfel over de algemeene vraag, die immers onbestaanbaar heette, wil gaan opheffen. Hierin zit een groote inconsequentie.

Mijnheer de Voorzitter! Zooals ik reeds zeide, steun ik

52ste VERGADERING. — 22 FEBRUARI 1923.

41. Voorstel-Marchant tot wijziging der Wet op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie.

(esselhuys e. a.)

ısontwerp en ik behoef er dus niet verder op in te gaan. meende alleen verplicht te zijn, op deze onjuistheid van ı heer Marchant en de noodlottige gevolgen daarvan het ıt te laten schijnen.

)e heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Veel aanleiding repliek heb ik niet, maar ik wil toch niet nalaten een el woord te zeggen, vooral hierom, omdat ik, terwijl de r Marchant aan het woord was, mijn meening reeds op een ıschien wat te krachtige wijze heb doen kennen. Ik heb nl. kennen gegeven, dat ik er spijt van had, dat ik op een ıeuze wijze aan dit debat heb deelgenomen. Bij den heer rchant merkte ik een groote ontstemming, omdat de heer ımer in het licht gesteld heeft, hoe dit wetsontwerp tech- ch volkomen onvoldoende was. Ik kan die ontstemming ı den heer Marchant begrijpen, want hij heeft moeten waren, dat degenen, die hun stem aan zijn initiatief- rstel geven, het eigenlijk met den heer Beumer eens zijn. merkte ook groote ontstemming bij den heer Marchant, dat hem gebleken was, dat omtrent de overwegingen, die n en zijn mede-onderteekenaars hebben geleid tot de iening van dit wetsvoorstel, bij verschillende leden dezer mer zekere opvattingen bestaan.

k heb over dit punt niet gesproken, maar nu de heer rchant mijn naam in dit verband heeft genoemd, wil ik n wel zeggen, dat, als hij eens in de Kamer rondvroeg trent het verband tusschen dit ontwerp en de verkiezingen omtrent de geschillen, die daarover tusschen hem en zijn kerburen bestaan, naar mijn meening het antwoord voor n bij minstens 80 pct., misschien 95 pct., ja, misschien fs 96 pct. der Kamer onbevredigend zou zijn.

k begrijp, dat de heer Marchant dientengevolge zeer ont- md is en in dien toon van ontstemming was zijn rede ge- . Ik vraag echter in gemoede, wanneer ik heel kalm naar ıleiding van hetgeen mejuffrouw Katz gezegd heeft eenige nerkingen maak omtrent de eigenschappen van de twee sen, of het dan een manier van debatteeren is, dat de heer rchant onmiddellijk over mijn persoonlijke eigenschap- ı gaat praten. Op die manier ben ik niet geneigd de dis- sie voort te zetten en voordat mejuffrouw Katz mogelijk tweeden termijn het woord zal vragen heb ik dit even len mededeelen. Waar de heer Marchant, wanneer over lectiek wordt gesproken, onmiddellijk denkt aan gauwig- djes, aan handigheidjes, is het mij niet mogelijk de dis- sie voort te zetten.

Misschien, ik zeide het reeds, heb ik mij bij interruptie ı uitdrukking veroorloofd, die minder te pas kwam, en doet mij leed, maar ik herhaal, dat ik naar aanleiding ı de verdediging van het voorstel door den heer Marchant reur aan de discussie te hebben deelgenomen en niet ge- gd ben, verder daaraan deel te nemen.

)e heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet mij ı korte opmerking veroorloven. Ik zal niet in breede be- ouwingen treden; vooral niet nu het de repliek geldt, maar en toch met een enkel woord te moeten te kennen geven, arom ik met dit wetsvoorstel niet kan medegaan.

Ik heb niet behoord tot degenen, die indertijd gestemd bben vóór de motie van den heer Kleerekoper, maar ook al s dat het geval geweest, dan nog zou er vrijheid zijn om gen dit voorstel te stemmen. Men zou van een andere ening geworden kunnen zijn, maar ook kunnen oordeelen, t dit wetsvoorstel op zulk een gebrekkige wijze tracht uit- ering te geven aan de gedachte, die aan de motie ten ondslag lag, dat het beter is dit voorstel niet te aanvaar- n. Ik meen trouwens, dat dit laatste ook in het Voorloopig rslag tot uiting gekomen is, dat er alzoo onder de voor- nders van de motie van den heer Kleerekoper waren, die enden, dat dit wetsvoorstel, niet alleen wat den tijd van diening, maar ook de behandeling van de zaak betreft, niet overeenstemming is met de beteekenis van deze zaak. dien men dus al vóór de bedoelde motie had gestemd, uden er nog redelijke argumenten zijn om met dit wets- orstel niet mede te gaan.

(Schokking.)

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, ik heb destijds tegen gestemd en behoef uit dat oogpunt geen nadere verklaring te geven. Maar wel geven de gehouden discussies mij aanleiding een enkele opmerking te maken.

En dan begin ik met te zeggen, dat, indien iets mij voor het wetsvoorstel gunstig zou stemmen, de redevoering van mijn geacht medelid en politieke geestverwante, mejuffrouw Katz, mij er toe zou kunnen brengen daarmee mede te gaan. Maar in die zelfde mate is het tegenovergestelde het geval met de redevoering van den heer Marchant. De heeren Beumer en Rutgers zijn mans genoeg om zich tegenover een aanval, als bij de verdediging van dit wetsvoorstel is gedaan, te verdedigen, maar ik veroorloof mij toch een enkel woord over die verdediging te zeggen. De een is meer humoristisch aangelegd dan de ander; gelukkig, dat er zoodanigen onder onze leden zijn, en ik lach gaarne hartelijk mede bij de geestigheden, die wij gewoon zijn van den heer Marchant te hooren. Maar wanneer een Kamerlid hier optreedt als de indiener van een initiatief-voorstel, dan geeft hem dat onwillekeurig een eenigszins bijzondere positie en nu moet ik verklaren, dat ik den heer Marchant, als gewoon Kamerlid optredende, dikwijls serieuzer heb geoordeeld, ook bij zijn humor, dan bij de verdediging van dit wetsontwerp.

Ik zal niet ontkennen, dat de heer Beumer ook enkele minder sterke argumenten heeft aangevoerd; doch die waren dan als b.v. over het ambtscostuum meer als aardigheid bedoeld. Maar hoe heeft de heer Marchant de andere geresconteerd? Alsof zij ook maar een aardigheid waren en van geen beteekenis zijn. Ik wil een enkel voorbeeld noemen. Wanneer de opmerking wordt gemaakt, dat er meerdere bepalingen in ons recht zijn, waarbij het bestaan van bloed- of aanverwantschap tot een zekeren graad een reden van verhindering is om in een zelfde college te zitten, terwijl het hier mogelijk zal zijn, dat man en vrouw in dezelfde rechtbank zitten, dan huppelt de heer Marchant daarover heen door te zeggen: maar het zijn in een rechtbank toch verstandige menschen. Ik ontken dat natuurlijk niet, Mijnheer de Voorzitter, maar zijn de menschen dan in die andere colleges, met betrekking waartoe dan zoodanige bepaling wel noodig is gekeurd, dan allen onverstandig?

Dat is een waardeering van wettelijke bepalingen, die ik van een jurist van de standig als den heer Marchant niet had verwacht en het bewijst, gelijk ook de beantwoording van andere bedenkingen, hoe juist de critiek was, dat de behandeling van een materie als de onderwerpelijke niet gediend wordt door een wetsvoorstel als ons hier is voorgelegd.

De heer Marchant heeft ook de quaestie van de gelijkwaardigheid van de vrouw ter sprake gebracht en weer de voorstelling gegeven, alsof verzet tegen de benoembaarheid van de vrouw tot rechter een beschouwing van de vrouw als minderwaardige tot ondergrond zou hebben. Daartegen nu moet ik met nadruk opkomen. Mijnheer de Voorzitter! Er zullen altijd wel personen zijn, die de vrouw minderwaardig achten, al wil het mij voorkomen, dat het getal dergenen, die, ondanks hun theorie over de gelijkwaardigheid, zulks in de practijk doen, veel grooter is dan dat dergenen, die deze minderwaardigheid in theorie verdedigen.

In elk geval wensch ik van die minderwaardigheid niets te weten en zou ik geneigd zijn het om te keeren. Ik voor mij heb ten minste het gevoel, vooral tegenover de Hollandsche vrouw, dat zij, ook wat karakter en houding betreft, meerwaardiger is dan de man.

Maar het betreft hierbij geen quaestie van gelijkwaardigheid, doch een van geheel anderen aard. Dit schijnt bepaaldelijk nog aan mevrouw Bakker—Nort te ontgaan. Wanneer deze geachte afgevaardigde in haar verdediging van het wetsontwerp een beroep doet op de bepaling in de Grondwet, dat alle Nederlanders tot alle ambten benoembaar zijn, is dat toch een enormiteit, waarvan ook de heer Marchant wel zal erkennen, dat er ander geschut noodig is om dit wetsvoorstel te redden.

Ieder, die de eenvoudigste commentaar op onze Grondwet heeft gelezen, zal weten, welke de beteekenis is van het door mevrouw Bakker—Nort aangehaalde artikel.

De groote vraag met betrekking tot dit onderwerp is, of de vrouw — en het geldt hier tot op zekere hoogte een be-

(Schokking.)

ginselquaestie — de geschiktheid heeft voor het rechterlijke ambt en daarom benoembaar moet worden verklaard.

Mijnheer de Voorzitter! Wat die vraag aangaat — al wensch ik haar voor het oogenblik los te maken van de vraag in algemeenen zin —, wil ik er aan herinneren, dat juist met betrekking tot deze materie de quaestie van de benoeming van de gehuwde vrouw in het ambt een hoofdvraag is. Men moge daarover denken zoo men wil, maar daarin concentreert zich eigenlijk het verschil tusschen de rechter- en de linkerzijde, al weet ik, dat er aan deze zijde zijn, die hierover niet gelijk denken, zooals ik meen te weten, dat er ook gevonden worden, die, wat politieke opvatting betreft, aan de linkerzijde staan, maar wat dit punt aangaat, het gevoelen van het meerendeel der leden aan de rechterzijde deelen.

Hoewel ik het voorrecht heb met mejuffrouw Katz, die naast mij zit, meer dan eens over deze dingen te spreken, zoo is mij uit haar sympathieke rede gebleken, dat ook aan die geachte afgevaardigde het daarmede samenhangend bezwaar tegen dit wetsontwerp nog niet voldoende duidelijk is.

Mijnheer de Voorzitter! Er is gezegd, dat er angst en vrees voor mogelijke gevaren zouden bestaan. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat is het niet. Doch de quaestie is deze: terwijl de Overheid blijkens onze wetgeving van een bepaalde opvatting van het huwelijk uitgaat en in verband daarmede van een onderscheiden positie van den man en de vrouw, zoo kan het niet onverschillig zijn, of het nu eenmaal door haar ingenomen standpunt in de verdere wetgeving wordt versterkt of verzwakt.

En nu komt het mij voor, dat, wanneer de Regeering al meer het standpunt gaat innemen, dat ook de gehuwde vrouw in het ambt haar werk zal kunnen vinden, de opvatting, die tot heden nog met betrekking tot het huwelijk gehuldigd wordt, wordt verzwakt.

In zekeren zin in de quaestie, die ik hier noem, nog onbeslist. Zij komt in vollen omvang ter sprake bij de regeling van de rechtspositie van de ambtenaren.

Doch vandaar ook, dat, waar ik op het standpunt sta, dat bij de behandeling daarvan een decisie zal moeten vallen in de richting van het beginsel, dat aan onze huwelijkswetgeving ten grondslag ligt, het mijns inziens niet aangaat om daarop vooruit te loopen, zooals gebeurt, wanneer dit wetsvoorstel wordt aangenomen.

Voor zoover ik weet, is er geen tweede voorbeeld van een benoeming voor het leven, zooals die bij de rechterlijke macht bestaat. Bij een benoeming van de vrouw zou daarop geen uitzondering kunnen worden gemaakt.

De heer Marchant is ook met betrekking tot dit punt luchtig over de zaak heengegaan en heef gezegd: de heeren moeten dan maar zien, dat zij de Grondwet veranderen.

Mijnheer de Voorzitter, wij danken juist voor dit aanbod. Er is geen reden om in het Grondwetsartikel, dat de onafzetbaarheid van den rechter bepaalt, verandering te brengen.

Wanneer mijnerzijds dan ook aan de Grondwet een argument tegen dit wetsontwerp wordt ontleend, is dit niet formalistisch, maar zeer bepaald van materieelen arad.

Thans nog een enkele opmerking over hetgeen de heer Marchant ter aanbeveling van zijn wetsvoorstel heeft gezegd. Daarbij heeft het mij getroffen, dat de strekking van het betoog van den heer Marchant eigenlijk was, niet om vooraan ook vrouwen tot rechter te benoemen, maar om die uitsluitend te benoemen. Wij hebben hem hooren zeggen, dat hij zoo dikwijls, als advokaat, gemerkt heeft, dat de rechter den delinquent slechts een half uur of een uur ziet en dus niet kent om behoorlijk te kunnen oordeelen. Maar nu zou ik willen vragen: wat bedoelt hij? Want dat is een aanleiding om de geheele rechtspraak te veranderen; ook wanneer de vrouw rechter zal wezen, blijft de toestand, dat de rechter den deliquent slechts korten tijd ziet.

De heer Kleerekoper zegt daar — en daarin zal hij wel gelijk hebben — dat de bedoeling is, dat de vrouw in dat geval zooveel gemakkelijker ziet en fijner voelt, maar dit bevestigt dan, wat ik reeds zeide, dat de strekking van het betoog was om inzonderheid vrouwen tot rechters te benoemen. Intusschen zou ik de zaak eens even willen omkeeren en den

(Schokking e. a.)

heer Marchant, die zooveel meer ervaring heeft op dit gebied dan ik, willen vragen, of hij inderdaad van meening is, dat de meeste rechters eigenlijk onbekwaam zijn en niet deugen voor hun taak.

Uit de verdediging van den heer Marchant heb ik meenen te moeten opmaken, dat hij eigenlijk wenscht, dat de rechter wat gemakkelijker voor de advocaten zijn. Het is betrekkelijk goedkoop, maar het mag toch wel eens gezegd worden, dat het niet zonder bedenking is om hier over de rechterlijke macht te spreken, zooals de heer Marchant gedaan heeft. Ik denk er niet aan om te meenen, dat alle leden van de rechterlijke macht hoofd voor hoofd bekwaam zijn en ten volle geschikt voor hun taak — dit vindt men in geen enkel college — maar zou dit wel gelden van de advocaten? En zou er tegenover het verklaarbaar overwicht van het gevoel bij den advocaat niet eenige behoefte zijn aan nuchterheid bij de rechters? Ik behoor allerminst tot degenen, die inzonderheid in strafzaken alleen in formeelen zin de wet willen zien toegepast — daarvoor heb ik zelf te langen tijd onder de jeugdige crimineelen gewerkt —, maar om te zeggen, dat de rechters in het algemeen onbekwaam zijn, gaat dunkt mij toch te ver.

De heer **Marchant**: Daar heb ik geen woord van gezegd. U phantaseert; u heeft geslapen.

De heer **Ketelaar**: Daar heeft hij niets van gezegd.

De heer **Schokking**: De heer Marchant heeft gezegd, dat hij bij den rechter meer gevoel wenscht en dit meestal mist. Daarmede is naar mijn oordeel een meening uitgesproken, welke niet onweersproken mag blijven.

Ten slotte: de heer Marchant heeft er de aandacht op gevestigd, dat het hier alleen gaat over het uitspreken van de wenschelijkheid van de benoembaarheid van de vrouw tot rechter en dat men toch wel onderstellen mag, dat het Kabinet, zooals het hier zit, geen gekke dingen zal doen.

In het voorbijgaan merk ik op, Mijnheer de Voorzitter, dat in dit geval aan het Kabinet en aan de tegenwoordige politieke verhoudingen een lang leven wordt toegekend, wat bij andere gelegenheden wel eens juist omgekeerd is. Doch ik zal daarop niet ingaan. Maar wel wil ik zeggen, wanneer wij een quaestie als deze behandelen, dan is het niet de vraag of het Kabinet, dat er oogenblikkelijk zit, gekke dingen zal doen, maar objectief of het wenschelijk is, gezien de omstandigheden, waaronder de rechter moet optreden, gelet op de voorwaarden, waaraan de rechter in verband met de eischen, die de rechtspraak stelt, moet voldoen om altijd onmiddellijk paraat te zijn, en in verband ook met de quaestie van art. 160 der Grondwet, de vrouw daartoe benoembaar te verklaren. Die vraag nu kan ik op de aangegeven gronden niet anders dan ontkennend beantwoorden.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij gedurende dit debat een enkelen keer de vraag gesteld, indien dit wetsvoorstel door de Kamer mocht worden verworpen, wat zou daarvan dan het gevolg zijn ten opzichte van het vraagstuk, dat in het wetsvoorstel is behandeld?

Ik herinner mij nog de behandeling hier van het amendement van den heer Dresselhuys. Ik heb, evenals de vrijzinnig-democraten — ik was, geloof ik, de eenige van mijn fractie —, toen tegen dat amendement gestemd en wel om deze reden, dat ik vreesde, door daarvoor te stemmen, voet te geven aan de gedachte, alsof zonder uitdrukkelijke aanneming van een dergelijk amendement, de gelegenheid niet zou bestaan, dat vrouwen in de rechterlijke macht zouden benoemd worden, terwijl het door het noemen van een bepaalde functie, andere zou uitsluiten.

Nu zit er in den geheelen opzet van het wetsvoorstel ook een gevaarlijk element, zoodat men, wanneer men daarover stemmen moet, zich de vraag mag stellen, of men ten opzichte van dit wetsvoorstel niet een zelfde standpunt zou behooren in te nemen als indertijd ten opzichte van het amendement van den heer Dresselhuys.

(...elstra e. a.)

...e voorstellers zelf zijn blijkbaar over dit bezwaar heen-...apt. Zij staan op het standpunt, dat men zich gerust ... dit wetsvoorstel kan verklaren, natuurlijk met de ...nschap, dat er een ander deel van de Kamer is, dat er ... tegen zal verklaren, ja, dat ten slotte de meerderheid ... de Kamer zich er tegen zou kunnen verklaren.

...u zou ik dit op den voorgrond willen stellen. Ik ben ... plan mijn stem aan dit wetsvoorstel te geven. Ik sym-...iseer met de hoofdgedachte er van; hoewel ik niet in ...ondering verzonken ben voor de wijze, waarop dit voorstel ...el schriftelijk als mondeling is verdedigd en toegelicht, ...t toch voor mij geen reden, waar ik het algemeen streven ... de voorstellers deel, om tegen dit voorstel te stemmen. ...ou echter den heer Marchant willen vragen, wat het ...l zou zijn, wanneer het voorstel verworpen werd, wat de ...ekenis van dergelijk votum zou zijn. Ik meen zoo straks ... den heer Schokking gehoord te hebben, dat deze niet van ...eel is, dat met eventueele verwerping van het wetsvoor-...ten opzichte van de vraag op zich zelf van de mogelijk-... van benoeming van vrouwen in de rechterlijke macht een ...alde beslissing zou gevallen zijn. Op dit standpunt ...ts ik mij ook. Het is hier, zou ik willen zeggen, eigenlijk ... pogen om een soort officieele verklaring te krijgen van ...eteekenis van artikel 10 der wet op de rechterlijke orga-...tie, een z.g. *lex explicatoria*. Maar als nu de Kamer ...nt, een dergelijke officieele verklaring van dat artikel ... te moeten geven, dan treedt naar mijn wijze van zien ...mede de quaestie weer in het stadium, waarin zij zich ...nd, vóórdat de in dat geval mislukte poging om een offi-...le verklaring der Kamer uit te lokken, plaats vond. Het ...mdat ik gaarne zou willen, dat, indien het voorstel van ... verworpen mocht worden, dan de quaestie zoo zal worden ...vat, dat ik nog even het woord heb gevraagd.

... zal vóór het voorstel stemmen, maar ik meen reeds bij ...baat te moeten protesteeren tegen elke eventueele opvat-..., alsof, indien het voorstel niet mocht worden aange-...en, daardoor de quaestie ten nadeele van de wettelijke ...egdheid der vrouw zou zijn beslist.

...ejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel ...d slechts. Ik ben buitengewoon dankbaar geweest aan ... vrouwelijke juridisch werkzame collega's, dat zij hier ... woord hebben willen voeren, ook omdat ik wist, dat zij ... op zoo uitstekende wijze zouden doen.

...ijnheer de Voorzitter! Er zijn in dit geval voor een vrouw ...engewone moeilijkheden te overwinnen en ik heb het des ...eer bewonderd, zooals die moeilijkheden hier overwon-... zijn.

...ie moeilijkheden bestaan mijns inziens hierin. Men heeft ...eens gezegd, dat er door de invoering van het vrouwen-...recht een zoo groote Staatsrechtelijke evolutie heeft plaats ...d als er nog nooit plaats gevonden heeft. Maar daardoor ...atuurlijk geen maatschappelijke gelijkheid van man en ...w ingevoerd. Dat kan en dat zal ook nooit zoo worden. ...essievelijk zullen wij, vrouwen, nog menige plaats in de ...tschappij moeten veroveren. Nu is de moeilijkheid deze, ...men het als vanzelf sprekend opvat, dat de man de be-...dheid en de bekwaamheid heeft tot al die functies, welke ...ltijd heeft bekleed, en om nu te moeten gaan bewijzen ...e zeggen, dat de vrouw dezelfde eminente, uitstekende ...oortreffelijke eigenschappen heeft, waarvan de man het ...anzelf sprekend beschouwt, dat hij ze heeft, men gevoelt ...lijk, dat dat niet een zeer aangename taak is.

...r komt dit bij. Men heeft vicieuze cirkels, maar ook ...re cirkels, en de man is in een zeer aangenamen cirkel, ...et bijzonder wat betreft de objectiviteit. Men beweert ... meen, dat de man is objectief en de vrouw niet is objec-... Als wij trachten bewijzen aan te voeren, dat de man in ... bewering ongelijk heeft, dan zegt de man: het spreekt ...elf, dat ik gelijk heb, ik ben objectief en daarom kan ...nijn objectiviteit uitmaken; gij zijt subjectief en kunt ...om uw objectiviteit niet uitmaken. De bewijslast is in ... quaestie omgedraaid.

...et eigenlijke punt, waarvoor ik het woord heb gevraagd, ...et volgende. Ik had wat ik ga zeggen reeds in het midden ...en brengen voordat de heer Schokking sprak, om den

(van Dorp e. a.)

heer Marchant op een bepaald punt aan te vullen. Ik zou mij thans echter des te dringender bij den heer Marchant willen voegen, omdat men den heer Marchant m. i. niet goed begrepen heeft. Ik heb al de jaren, dat ik bij de advocatuur werkzaam was, den grootsten eerbied opgevat voor de onpartijdigheid, de objectiviteit en het hooge peil van de Nederlandsche rechterlijke macht, maar toch heb ik hetzelfde gevoel gehad als de heer Marchant, in het bijzonder in zaken, waarbij het vrouwen betrof.

Wij moeten ons in deze vergadering nog eens goed voor oogen brengen het bijzondere feit, dat alle vrouwen terechtstaan voor mannen als rechters. Nu is de vrouw veel minder crimineel dan de man — dat zou een klein argument kunnen zijn voor de benoeming van de vrouw tot rechter —, maar er komen toch ook gevallen van ciminaliteit van de vrouw voor, en in het bijzonder zulke, welke zaken betreffen, die het gemoedsleven van de vrouw in buitengewone mate raken. Ik bedoel het delict van kindermoord. Ik heb de eerste maal, dat ik een dergelijke vrouw verdedigde, diep het feit gevoeld, dat een vrouw alleen voor mannen moest terechtstaan. Dat feit heeft mij ook absoluut de overtuiging geschonken, dat er vrouwelijke advocaten moeten zijn, zoodat een dergelijke vrouw althans vrouwelijken rechtsbijstand heeft.

Buiten deze zeer sprekende gevallen heeft men ook de echtscheidingsprocessen. Er is geen sprake van, dat de mannelijke rechters partijdig zouden zijn — honderden malen heb ik het tegendeel kunnen waarnemen —, maar er ligt iets zeer hards in, dat in dergelijke gevallen de vrouw voor mannelijke rechters staat.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats veroorloof ik mij een enkel woord te zeggen over de zeer zonderlinge redevoering van den heer Schokking. Deze heeft in zijn redevoering blijk gegeven, van hetgeen ik heb aangevoerd ter verdediging van het voorstel niets te hebben begrepen. Het betrof niet alleen de inrichting van de Kamers der rechterlijke colleges, maar ook wat ik gezegd zou hebben omtrent de rechterlijke macht in het algemeen. Ik heb mij in geen enkel opzicht ongunstig uitgelaten over de rechterlijke macht.

De heer **Schokking**: Hebt u dan niets gezegd van den rechter-commissaris en zijn afpersen van bekentenissen? Hebt gij daar zelf geen manuaal bij gemaakt van het hanteeren van een perspomp?

De heer **Marchant**: Iedereen weet, dat veelal een rechter-commissaris vergeet dat hij rechter is en in de instructie optreedt als Openbaar Ministerie. Van de rechterlijke macht heb ik geen kwaad gezegd. Ik heb alleen gezegd, dat het zoo moeilijk is voor den rechter om in korten tijd menschen, die hem totaal vreemd zijn, te doorgronden en dat hier de medewerking van een vrouw, die intuïtief zooveel fijner aanvoelt dan de man, doelmatig zou zijn. De heer Schokking maakt daarvan, dat de vrouwelijke rechter een prooi zou zijn voor de advocaten, om door hun welsprekendheid een vonnis te krijgen ten gunste van den beklaagde. Maar het optreden van de vrouw in de rechterlijke macht zou even goed ten ongunste van den beklaagde kunnen zijn, want het kan even goed zijn, dat juist een gebrekkig doordringen in de motieven van den beklaagde den beklaagde ten voordeele is. Het Hooggerechtshof in Indië heeft zijn uitspraak gedaan op het beroep van een advocaat, die een vrouw als rechter had gewraakt, ten bate, naar zij meende, van den beklaagde. En wat de heer Schokking zegt, dat ik heenhuppel over de zaak, door de manier waarop ik over een echtpaar in de rechtbank heb gesproken: de heer Schokking moet weten, dat er in elke rechtbank een civiele kamer en een strafkamer is, en waarom is het dan een zoo dwaze onderstelling, dat, indien in die rechtbank een getrouwd paar is, die rechtbank zelf er altijd voor zal zorgen, dat mijnheer zit in de civiele kamer en mevrouw in de strafkamer, of omgekeerd? Hoe kan de heer Schokking onderstellen, dat men het zoo zal aanleggen, dat beiden steeds zitten in dezelfde kamer?

De heer **Schokking**: Die zelfde redeneering kunt u ook

(Marchant.)

volgen ten aanzien van andere colleges. Er zijn voorbeelden aangehaald van beroepscolleges voor de belasting.

De heer **Marchant**: Maar gemeenteraden en Provinciale Staten zijn niet in Kamers verdeeld, evenmin als beroepscolleges voor de belastingen. Ook zonder wetswijziging zijn hier moeilijkheden te vermijden. Intusschen, wie voor mijn voorstel stemt, accepteert de benoembaarheid van de vrouw en ook haar onafzetbaarheid. Indien de heer Schokking tegen die onafzetbaarheid der vrouw bezwaar heeft, òòk al zou de Grondwet niet worden herzien, dan moet hij tegen het wetsvoorstel stemmen.

De heer Dresselhuys beticht mij nog altijd van inconsequentie, omdat ik heb gezegd, dat zijn amendement tot het benoembaar maken van vrouwen tot plaatsvervangend kinderrechter den toestand voor de vrouw verminderde en ik nu zelf een voorstel doe om de benoembaarheid der vrouw algemeen te maken. Ik heb slechts enkele punten aan te voeren om deze betichting van inconsequentie te weerleggen:

1°. constateer ik, en dat is de heer Dresselhuys met mij eens, dat thans geen hindernis bestaat tegen het benoemen van vrouwen;

2°. dat er echter mannen van gezag zijn, die van een tegenovergestelde meening zijn en die hindernis wel in de wet lezen;

3°. dat de heer Dresselhuys en ik die formeele hindernis uit de wetgeving willen wegnemen;

4°. dat de heer Dresselhuys, indien hij zijn amendement aangenomen had gezien, door de uitdrukkelijk vastgestelde benoembaarheid van de vrouw tot plaatsvervangend kinderrechter zou hebben opgeworpen een hindernis, die niet bestond, want indien zijn voorstel wet ware geworden, zou hebben vastgestaan: nu is in de wet uitdrukkelijk bepaald, dat de vrouw benoembaar is tot plaatsvervangend kinderrechter, derhalve is zij niet benoembaar tot elke andere rechterlijke betrekking. Waar dat vaststaat, ben ik volkomen gerechtvaardigd geweest om aan dat amendement mijn stem te onthouden.

De heer **Dresselhuys**: Als u dus vóór ons amendement had gestemd en daarna uw wetsvoorstel had ingediend, dan zoudt gij uw doel evenzeer hebben bereikt en intusschen wellicht reeds een vrouwelijke rechter hebben gehad.

De heer **Marchant**: Neen, indien ik mijn wetsvoorstel had ingediend na de aanneming van het amendement, dan had ik er bovendien in moeten opnemen, dat de bepaling, die door het amendement in de wetgeving was gebracht, er weer werd uitgehaald, en dan zou het verschil zijn geweest, dat in dien tusschentijd, tot de stemming over mijn voorstel, de vrouw in alle ambten niet benoembaar zou zijn geweest, en dat indien dit voorstel wordt verworpen, totdat een ander voorstel zou zijn aangenomen, de vrouw van alle rechterlijke ambten uitgesloten zou zijn geweest.

De heer **Dresselhuys**: U hebt dus de practijk opgeofferd aan de theorie!

De heer **Marchant**: Zoo kom ik ten slotte aan het bezwaar van den heer Troelstra. Ik antwoord hem: indien dit wetsvoorstel mocht worden verworpen, blijft de toestand zooals hij thans is. Men heeft zich uitgeput in betuigingen, dat men zijn stem over het wetsvoorstel losmaakt van de vraag, of men vóór of tegen de benoembaarheid van vrouwen is;

(Marchant e. a.)

er zijn dus leden, die zijn vóór de benoembaarheid van de vrouw, doch tegen het wetsvoorstel. Na de verwerping zal derhalve de positie ongewijzigd blijven.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Nolens tot het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Nolens**: Mijnheer de Voorzitter! De discussie over het voorstel van den heer Marchant heeft mij er niet toe kunnen brengen, in dit voorstel iets anders te zien dan een herhaling in een anderen vorm van de motie, op 21 Februari 1922 door de voorgangster van deze Kamer aangenomen, een motie, waaraan door de Regeering geen gevolg is gegeven. Het wil mij voorkomen, dat het voorstel van den heer Marchant in den vorm, waarin het voor ons ligt, niet de goede wijze is om een zóó belangrijke quaestie uit te maken en dat, ook als dit voorstel verworpen wordt, maar ook als het aangenomen wordt, deze quaestie in het stadium blijft waarin zij was vóór deze behandeling. Op dien grond kan ik mijn stem niet aan dit wetsvoorstel geven, in het midden latend hoe ik zou staan tegenover een nader volledig uitgewerkt ontwerp.

Het eenig artikel, luidende:

„Het vierde lid van artikel 10 van de „Wet op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie" wordt gelezen als volgt:

„De zwagerschap houdt op door het overlijden van wie haar veroorzaakte."",

wordt met 39 tegen 35 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Schokking, Kuiper, Deckers, A. Colijn, Heukels, Engels, Zijlstra, Knigge, Nolens, Rutten, de Monté ver Loren, Krijger, Bongaerts, Fruytier, van Boetzelaer van Dubbeldam, Tilanus, van der Molen, Stulemeijer, Rutgers, de Wilde, Kolkman, Feber, van Rijckevorsel, Duymaer van Twist, Smeenk, Ament, Wintermans, Fleskens, van der Voort van Zijp, Beumer, van Voorst tot Voorst, Bulten, Weitkamp, Suring, van Dijk, van Vuuren, Braat, Michielsen en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd mejuffrouw Westerman, de heeren Schaper, Dresselhuys, mejuffrouw van Dorp, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Vliegen, J. ter Laan, van Gijn, Kleerekoper, Ketelaar, Marchant, van Ravesteijn, Ter Hall, van den Tempel, Troelstra, Albarda, Oud, Brautigam, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Gerritzen, IJzerman, Hiemstra, Duys, van Braambeek, Boon, Lovink, de Boer, K. ter Laan, van der Waerden, Bakker, Gerhard, mevrouw de Vries—Bruins, de heer Ebels, mejuffrouw Katz en de heer van Zadelhoff.

De **Voorzitter**: Ik mag zeker veronderstellen, dat de heer Marchant c. s. thans hun wetsvoorstel terugnemen?

De heer **Marchant**: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan wordt het voorstel van wet van de agenda afgevoerd.

De vergadering wordt gesloten.

53ste VERGADERING.

ERGADERING VAN VRIJDAG 23 FEBRUARI 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. een Regeeringsmissive; 3°. verzoekschriften; 4°. een drukwerk. — Regeling van werkzaamheden. — Verlenging van den termijn voor het uitbrengen van verslag omtrent een ontwerp van wet. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Aanvang der behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet. — Mondelinge vragen gericht door den heer van Rappard tot den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 72 leden, te weten:

de heeren van der Molen, Smeenk, Ter Hall, Bakker, ment, Fleskens, Beumer, Wintermans, van der Voort van p, Weitkamp, Suring, Bulten, Schaper, Staalman, van orst tot Voorst, Zijlstra, Engels, Braat, Albarda, Rutgers, Wilde, van Vuuren, Kuiper, van Gijn, Heukels, J. ter an, Tilanus, Schokking, Oud, Rutgers van Rozenburg, ckers, mejuffrouw van Dorp, de heeren Hermans, Ketelaar, n Zadelhoff, van Dijk, Kleerekoper, mejuffrouw Katz, heer Duymaer van Twist, mevrouw Bakker—Nort, de eren Rutten, de Boer, K. ter Laan, van Ravesteijn, de nté ver Loren, van den Tempel, Fruytier, Krijger, lens, van Rappard, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren elstra, Gerritzen, IJzerman, van Wijnbergen, van jzewijk, Michielsen, Moerel, Duys, mejuffrouw Groeneg, de heeren Stulemeijer, Brautigam, Gerretson, Kolkn, Marchant, Feber, Bomans, van Rijckevorsel, van den uvel, Boon, van Braambeek,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche ken en Landbouw en van Arbeid, Handel en Nijverheid.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn gekomen:

1°. een bericht van den heer Lovink, dat hij verhinderd de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van den Minister van Buitenlandsche ken, houdende kennisgeving van de onderteekening van n overeenkomst tot regeling van de telefoongemeenschap sschen Groot-Britannië en Nederland.

Deze missive zal worden gedrukt en rondgedeeld;

(**Voorzitter.**)

3°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet, van de voorzitters en secretarissen der Huurwaarborgvereeniging „Burgerbelang", te Velseroord, en twee andere Huurwaarborgvereenigingen;

een, betreffende het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk, van de presidente en de secretaresse, namens het hoofdbestuur der Nederlandsche Vereeniging van Huisvrouwen, te Leiden;

een, van J. P. Kuivenhoven, korporaal-machinedrijver 1ste klasse bij de marine-reserve, te Rotterdam, houdende verzoek het daarheen te leiden, dat hem een geregelde uitkeering worde toegekend als vergoeding voor een hem in den militairen dienst overkomen ongeval;

een, van J. G. Frederiks, officier-machinist 3de klasse, te Helder, houdende verzoek het daarheen te leiden, dat hem de ingevolge het Koninklijk besluit van 6 Januari 1920 n°. 20 toekomende tegemoetkoming in de kosten voor eerste uitrusting worde uitgekeerd.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

4°. van den secretaris van de Nederlandsche Reedersvereeniging te 's Gravenhage, het jaarverslag dier vereeniging over 1922.

Dit verslag zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, aan de orde te stellen tegen a.s. Woensdag, bij den aanvang der vergadering:

de interpellatie van den heer van Ravesteijn over de onderhandelingen met de Regeering te Angora, inzonderheid wat betreft de opheffing der zoogenaamde capitulaties, en tegen a.s. Donderdag, bij den aanvang der vergadering, na de eindstemming over de Bioscoopwet, de volgende ontwerpen van wet, waarover blanco-Eindverslag is uitgebracht:

Onteigening noodig voor het aanleggen van eene algemeene begraafplaats op den Linker Maasoever in de gemeente Rotterdam (344);

Onteigening noodig voor uitbreiding van het Tramplein te Zandvoort (345);

Onteigening, met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (*Staatsblad* n°. 171), van eigendommen, gelegen in de gemeente Lonneker, noodig voor het uitbreiden van de algemeene begraafplaats der gemeente Enschedé (361);

Wijziging der wet van 5 Juli 1920 (*Staatsblad* n°. 348), houdende nadere wijziging der wet van 20 Juni 1913 (*Staatsblad* n°. 292), tot aanvulling van art. 143 der Regtspleging bij de Landmagt, enz. (359);

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Kosten bouw gevangenis- en gerechtsgebouwen te 's Hertogenbosch) (368);

Wijziging van de wet van 2 November 1871 (*Staatsblad* n°. 118), houdende bepalingen omtrent de invoering der Nederlandsche Pharmacopoea (354).

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: De Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet Onteigening met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (*Staatsblad* n°. 171) van de eigendommen noodig voor en ten behoeve van het verstrekken door de gemeente Utrecht van een terrein aan het Rijk voor het bouwen van een nieuw post- en telegraafkantoor, aan de Potterstraat aldaar enz. (69) kan binnen den bij artikel 32 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke heden verstrijkt,

(van Vuuren.)

niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt bedoelden termijn te willen verlengen tot 2 Maart a.s.
Ik stel voor, dienovereenkomstig te besluiten.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet** (268).

De heer **van Vuuren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen van de Commissie zijn de volgende adressen gesteld:

1°. een, van Jan van Goor, arbeider, te Bonnerveen, gemeente Gieten, verzoekende de afschaffing der Huurcommissiewet;

2°. een, van W. A. Kraan, te Delft, houdende bezwaar tegen de wijze, waarop de bestaande wet tegenover hem toepassing vindt;

3°. een, van het dagelijksch bestuur van het Christelijk Nationaal Vakverbond in Nederland, houdende bezwaar tegen het voorgestelde wetsontwerp, in het bijzonder tegen de bepaling, die het mogelijk maakt, dat de verhuurder zonder tusschenkomst der Huurcommissie een huurverhooging kan toepassen van 50 % boven den huurprijs van 1 Januari 1916;

4°. een, van den Amsterdamschen Bestuurdersbond, aandringende op verwerping van het wetsontwerp;

5°. een, van den gemeenteraad van Amsterdam, van gelijke strekking;

6°. een, van den Nederlandschen Bond van Huis- en Grondeigenaren en Bouwondernemers, aandringende op een spoedige behandeling;

7°. een, van de gemeente Velsen, met aandrang verzoekende het wetsontwerp niet aan te nemen;

8°. een, van het Algemeen Nederlandsch Vakverbond, van dezelfde strekking;

9°. een, van het dagelijksch bestuur van het Algemeen Nederlandsch Vakverbond, te 's Gravenhage, houdende verzoek de voorgestelde wetswijzigingen niet te aanvaarden;

10°. een, van de Federatie der Diocesane R.-K. Volks- en Werkliedenbonden in Nederland, houdende afschrift van een request aan de Ministers van Arbeid en Justitie, verzoekende bij de behandeling van het ontwerp wet daarmede rekening te houden;

11°. een, van de Vereeniging van Huiseigenaren „Het Eigendomsrecht", houdende opmerkingen naar aanleiding van het adres der gemeente Amsterdam, met verzoek bij de kennisneming van het adres van den Amsterdamschen gemeenteraad met die opmerkingen rekening te houden;

12°. een, van den raad der gemeente Helder, houdende verzoek de voorgestelde wijzigingen der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet niet aan te nemen;

13°. een, van de Vereeniging van Directeuren van Hypotheekbanken, verzoekende:

1°. een snelleren overgang tot de onbelemmerde huur en verhuur van huizen te bevorderen door de bepaling, dat de eigenaar eener leegstaande woning die zonder eenige inmenging der Huurcommissie mag verhuren;

2°. den handel in onroerende goederen zooveel mogelijk te bevorderen door afschaffing van de Huuropzeggingswet en Woningnoodwet;

14°. een, van den raad der gemeente Enschedé, houdende verschillende bezwaren tegen het voorgestelde wetsontwerp, op grond waarvan de raad met algemeene stemmen besloot der Kamer in ernstige overweging te geven het wetsontwerp, zooals het thans luidt, niet aan te nemen, doch, zoo niettemin

(van Vuuren e. a.)

tot wijziging van de Huurcommissiewet en de Huuropzeggingswet wordt overgegaan, rekening te houden met hiervoor wenschelijk geachte wijzigingen;

15°. een, van Marcus Spits Jochemsz., koopman, Zwolle, verzoekende de medewerking te willen verleenen opdat zoo spoedig mogelijk het moedwillig ten gronde richten van huiseigenaren tot het verleden moge behooren;

16°. een, van het bestuur der Heldersche Verhuurdersvereeniging „Samenwerking", verzoekende het daarheen te willen leiden, dat voor de gemeente Helder de Huurcommissie- en de Huuropzeggingswet worden opgeheven;

17°. een, van den R.-K. Werkliedenbond, te 's Hertogenbosch, verzoekende er toe te willen medewerken, dat het wetsontwerp niet ongewijzigd worde aangenomen en het voortbestaan der Huurcommissies voor de toekomst verzekerd blijve;

18°. een, van het Comité van Zes uit het Comité ter behartiging van de Algemeene Belangen van Overheidspersoneel en het Comité van Neutraal Overheidspersoneel, dringend verzoekende aan het wetsontwerp de goedkeuring der Kamer te onthouden;

19°. een, van het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen, der Kamer verzoekende te willen bevorderen, dat althans in de Huuropzeggingswet een bepaling zal worden opgenomen, waardoor fabriekswoningen in den vervolge aan de werking der Huuropzeggingswet zullen zijn onttrokken;

20°. een, van het bestuur van den Nationalen Woningraad, verzoekende het wetsontwerp slechts aldus geamendeerd aan te nemen, dat de vereenigings- en Overheidwoningen, voor welke bereids vóór 1 Januari 1920 bouwvergunning was verleend, wederom onder de bepalingen van de Huurcommissiewet worden gebracht;

21°. een, van het bestuur van het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen, verzoekende:

1°. het voorstel, om de in de Huurcommissiewet genoemde percentages van 20 en 10 te verhoogen tot 50 en 37½ pct., niet aan te nemen;

2°. artikel 13*a*, 2de lid, zoodanig te wijzigen, dat vast komt te staan, dat afzonderlijke woonvertrekken, welke in inwendige communicatie met het winkelgedeelte staan, niet als een afzonderlijke woning worden beschouwd;

22°. een, van de vergadering van voorzitters en plaatsvervangende voorzitters der Huurcommissies te 's Gravenhage, verzoekende het aanhangige wetsontwerp in dien zin te amendeeren, dat in de desbetreffende wetsartikelen het vorige percentage worde veranderd in 30, resp. 20, het maximale in 60, resp. 47½;

23°. een, van de Huurwaarborgvereenigingen Burgerbelang te Velseroord, IJmuiden te IJmuiden en Beverwijk te Beverwijk, alle ressorteerende onder de Huurcommissie Velsen, verzoekende bij de beoordeeling van het door den raad der gemeente Velsen ingezonden adres rekening te willen houden met de door adressanten in verband hiermede naar voren gebrachte bezwaren.

De Commissie van Rapporteurs stelt voor, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De Voorzitter: Er zijn bereids negen sprekers ingeschreven. Het wil mij voorkomen, dat geen lid langer dan ½ uur zal noodig hebben om zijn meening over dit wetsontwerp mede te deelen, zoodat ik voorstel, den spreektijd te bepalen op uiterlijk ½ uur per lid.

De heer **J. ter Laan:** Mijnheer de Voorzitter! De beperking van den spreektijd, welke u voorstelt, lijkt mij niet rationeel en ik zal u met een enkel woord zeggen waarom.
Onze fractie telt in deze Kamer 20 leden. In iedere groote

J. ter Laan e. a.)

ractie, zoo goed als in de onze, maar waarschijnlijk niet n die mate, heeft men een bepaalde verdeeling van de werkaamheden. In onze fractie van 20 leden is de loop waarchijnlijk zoo, dat er slechts één lid over dit ontwerp het voord zal voeren, maar het ligt voor de hand, wanneer men e zaak zoo opzet, dat er in de fractie zelf geen verdeeling an werkzaamheden kan plaats vinden, en dan is een half ur toch wel zeer krap toegemeten.

Ik ben wel van plan over dit ontwerp het woord te voeren n heb mij ook reeds als spreker laten inschrijven en ik en niet van plan, het debat over dit wetsontwerp te rekken, naar ik zie geen kans in een half uur datgene te zeggen vat ik noodig acht, dat er gezegd moet worden.

Ik geef u dus in overweging, Mijnheer de Voorzitter, den preektijd niet te rantsoeneeren. Wanneer u de zaak gewoon aat loopen, geloof ik, dat het toch ook wel naar uw wensch al terechtkomen. Wanneer u uw voorstel mocht handhaven, al ik mij er dus tegen moeten verzetten.

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik al mij tegen uw voorstel moeten verzetten. De heer J. ter aan heeft een beroep gedaan op zijn groote fractie, maar fgezien daarvan komt het mij voor, dat het ontwerp in uaestie dermate belangrijk is, dat er voor een rantsoeneering an den spreektijd geen aanleiding kan zijn.

Ook mij is het zoo goed als onmogelijk, in een half uur e zeggen, wat ik hierover aan de Kamer wensch mede te eelen. Het is u bekend, dat er mijnerzijds, en ik mag wel eggen in het algemeen van onze zijde geen misbruik wordt emaakt van den tijd der Kamer.

De heer **Troelstra**: Behalve bij de Bioscoopwet; niet door ., maar door anderen.

De heer **van Ravesteijn**: De heer Troelstra zegt dit zeer e recht. Bij de behandeling van de Bioscoopwet was de preektijd niet gerantsoeneerd, en men kan er van meening ver verschillen, maar naar mijn oordeel is dit wetsontwerp eel belangrijker dan dat, waarover hier dagen lang is geproken.

Mijnheer de Voorzitter! Ook ik geef u dus in overweging, en spreektijd niet te rantsoeneeren. Ik geloof ook, dat het est loopen zal, althans ik ben niet van plan het langer te naken dan strikt noodzakelijk is, maar een half uur is voor nij werkelijk te kort.

De **Voorzitter**: Ik zou den heer van Ravesteijn willen oen opmerken, dat, als door mij wordt voorgesteld den preektijd te rantsoeneeren, niet de gedachte bij mij voorzit: : moet misbruiken voorkomen. Hij zal het echter met mij ens zijn, dat wij toch binnen zekeren tijd door dit ontwerp an wet heen moeten zijn.

En als ik mij zelf naga, en ik zou over dit wetsontwerp noeten spreken, dan zou ik wel kans zien, om in een half ur mijn bezwaren tegen dit wetsontwerp uiteen te zetten, oo, dat de Kamer wist welke deze bezwaren waren.

Maar indien er verschillende leden zijn, die meenen, dat ier niet gerantsoeneerd moet worden, zal ik daartoe niet vergaan.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Zijlstra**: Mijnheer de Voorzitter! Het standpunt, at blijkens de gewisselde stukken en ook blijkens de adresn, die ons van verschillende zijden bereikt hebben, tegenver dit wetsontwerp wordt ingenomen, wordt voor een groot eel bepaald door de wijze, waarop men staat tegenover het oel van dit wetsontwerp, een doel, dat in de Memorie van ntwoord omschreven is als een herstel van de volledige ijheid van verkeer op de woningmarkt of zooals het op n andere plaats is uitgedrukt, de bespoediging van het oment, waarop de loonende huurprijzen en de geoorloofde uurprijzen elkander in vrijheid kunnen ontmoeten.

(Zijlstra.)

Nu zijn er, die deze volledige vrijheid van verkeer op de woningmarkt aanstonds terug willen en die daarom bepleiten afschaffing van de Huurwetten, maar er zijn er ook, die volledige vrijheid van verkeer niet willen, zelfs niet in een in zekeren zin normalen toestand, en die dus in elk geval dat herstel van die volledige vrijheid zoo lang mogelijk begeeren uit te stellen.

Deze laatsten nu betreuren reeds de wijziging, die bij de Wijzigingswet van 1921 is aangebracht, toen men het vrije percentage van 20 pct. op de geldende huur in de wet bracht en het spreekt wel vanzelf, dat nu het voorstel om 50 pct. vrij te stellen nog te meer wordt afgekeurd. Zij zeggen, zooals wij dat in het Voorloopig Verslag lezen, dat reeds de indiening van een wetsontwerp als het onderhavige huns inziens is te beschouwen als een overlevering van den kleinen man aan den huurwoeker, aan het kapitalistische egoïsme van den verhuurder, een daad, die zij van het zich noemend Christelijk Kabinet niet hadden verwacht.

Zij wantrouwen daarenboven ook in hooge mate de huiseigenaren. Zij zeggen, dat naar hun meening de huiseigenaren de premie, die hun door den wetgever verleend wordt, niet verdienen en volgen daarmede tegenover deze groep van burgers het generaliseeren, dat tegenover een andere groep dezer dagen in deze Kamer zoo sterk is afgekeurd.

Zij meenen, dat de huiseigenaren aanstonds de rechten zullen nemen, die deze wet geeft aan de bezitters van woningen en dus aanstonds zullen overgaan tot een verhooging van de huren naar het vrije percentage.

Maar het staat voor hen wel vast, dat de verhuurders hun plichten zullen verwaarloozen en niet tot voldoende onderhoud van de woningen zullen overgaan.

Het schijnt mij toe, dat deze meening niet geheel juist is.

Ik wil ter adstructie hiervan wijzen op een getuige, die door degenen, die deze opmerking in het Voorloopig Verslag maakten, niet gewraakt zal worden. Ik bedoel het adres, dat wij hebben gekregen van den gemeenteraad van Amsterdam. In dat adres wordt op pagina 2 gezegd, dat voor rond 50 000 woningen in Amsterdam nimmer een huurverhooging bij de Huurcommissie is aangevraagd. Nu moet men daarvan aftrekken, zoo wordt gezegd, een aantal woningen van werkgevers, liefdadige instellingen en van de gemeente, maar dan houdt men nog over 35 000 woningen, waarvoor, in weerwil van het feit, dat de wet een aanvrage om 50 pct. verhooging wil toestaan, geen enkele aanvrage bij de Huurcommissie is ingekomen. Dat is een-vierde van het aantal woningen in Amsterdam en voor dit vierde deel is men dus stellig niet hooger gegaan dan 20, respectievelijk 10 pct. boven de huur van 1916 en 1918.

Er is nog een tweede, waarop ik wijzen wil. Op pagina 3 van hetzelfde adres wordt gezegd:

> „De cijfers betreffende de gemiddeld-aangevraagde huurverhooging in de beide tabellen — de tabellen die bij het adres zijn gevoegd —, bedragende respectievelijk 40 pct. en 45,96 pct., geven een duidelijke aanwijzing, dat de wenschen der verhuurders niet gaan tot een verhooging van 50 pct. boven de huren van 1916, wat nog meer in het oog springt, als men bedenkt, dat er een verklaarbare neiging bij de verhuurders is, om een hooger huurbedrag te vragen dan waarmede zij genoegen zouden nemen, en dat in deze gemiddelde cijfers ook zijn verwerkt de aanvragen van de betrekkelijk kleine groep verhuurders, die niet schromen, buitensporige huurverhoogingen aan te vragen."

Mijnheer de Voorzitter! Ik wijs er alweer op, dat dit adres komt van een zijde, die geen afschaffing wil van de Huurcommissiewet en evenmin een verruiming van de grenzen.

Zelfs staat men hier zeer pessimistisch ten opzichte van de verhuurders, omdat men aanneemt, dat dezen direct zullen overgaan tot het nemen van het volle pond. Toch wordt geconstateerd, dat voor een-vierde van de woningen geen enkele verhooging bij de Huurcommissie werd aangevraagd en de verhuurders niet zoover gaan, zelfs niet zoover wenschen te gaan, als door de wet veroorloofd is.

(Zijlstra.)

Hieruit blijkt, dunkt mij, wel, dat, afgezien van de pijnlijke gevallen, die niemand ontkennen kan, het met dien woningwoeker allicht toch zal meevallen en dat men uit dien hoofde een verhooging van het vrije percentage van de werkelijke huren wel zal kunnen wagen.

Het wil mij voorkomen, dat het het beste is, dat de grondslag van de discussie zich aansluit bij het karakter van de wet. En dan valt het niet te ontkennen, dat wij hier te doen hebben met een crisiswet, waarvan het karakter door de Regeering aldus is aangegeven, dat de wetgever een zijpad heeft ingeslagen, het zijpad van de bijzondere wetgeving, omdat men de schadelijke gevolgen van de bijzondere omstandigheden zooveel mogelijk trachtte te voorkomen of weg te nemen.

Wanneer men op het standpunt staat, dat wij hier te doen hebben met een crisiswet, die veel goeds heeft uitgewerkt, maar waaraan ook een kwade zijde is, waarbij het de bedoeling is geleidelijk terug te keeren tot het normale, kan het, dunkt mij, niet anders dan worden toegejuicht, wanneer de Regeering tracht door wijziging van deze wet het normale te bereiken.

Maar het spreekt vanzelf, dat voldaan moet worden aan twee voorwaarden.

De eerste voorwaarde is, dat de omstandigheden, welke aanleiding gaven tot deze wet, gewijzigd zijn.

De tweede, dat de bijzondere maatregel, welken men heeft genomen, de grens van zijn werking bereikt heeft.

Wat de eerste voorwaarde betreft, indien men zou kunnen aannemen, dat de omstandigheden, welke aanleiding gaven tot deze wet, weggenomen waren, dan zou er voor afschaffing van de crisiswet veel te zeggen zijn. Maar de Regeering durft zoover niet te gaan en ik geloof, dat dit ook het goede standpunt is. Men kan wijzen op het feit, dat de toestanden in Europa, welke aanleiding gaven tot de omstandigheden, welke deze bijzondere wetgeving veroorzaakten, nog onvast zijn en wij ook niet weten, wat ons boven het hoofd hangt. Hoe dit echter ook zij, de woningnood is — dit kan niemand ontkennen — althans in verschillende plaatsen in scherpte verminderd, vooral voor de duurdere woningen, en daaruit kan men afleiden, dat het wenschelijk is, om in de crisiswetgeving daarmede rekening te houden.

Als tweede voorwaarde noemde ik, dat de bijzondere maatregel, welken men genomen heeft, de grens van zijn werking heeft bereikt, dus uitgewerkt is.

Ik geloof, dat dit ook kan worden geconstateerd. De bedoeling van de crisiswetgeving moet zijn, dat het zijpad, door de Regeering ingeslagen, allengs meer naar den hoofdweg van het normale terugvoert. Dat dit doel ten deele bereikt is, blijkt uit het schrijven, dat de Minister van Arbeid reeds in October van het vorig jaar gezonden heeft aan de onderscheidene colleges van Gedeputeerde Staten, een schrijven, dat strekte, om er op te wijzen, dat de werkzaamheden van de Huurcommissies over 1921 over het algemeen aanmerkelijk zijn verminderd, zoodat salarissen, toelagen en vacatiegelden der leden aanmerkelijk verlaagd konden worden en ook, dat in vele gemeenten tot opheffing van de Huurcommissies kon worden overgegaan of in veel gevallen met één Huurcommissie voor een complex van gemeenten kon worden volstaan.

Ook zou men kunnen wijzen op de cijfers in de Memorie van Toelichting, waar wordt opgemerkt, dat door een soepele wetstoepassing een groot gedeelte van de huren op 150 pct. van 1916 en op 127 pct. van 1918 zijn gebracht.

Welnu, daaruit zou voortvloeien, dat de wijziging, welke de geleidelijke terugkeer tot het normale beoogt, in 1921 de grens van haar werking bereikt heeft, en wil men nu werkelijk langs dit zijpad terugkeeren naar den hoofdweg, dan moet men de grenspalen verder uitzetten en dus komen — wil men den weg der Regeering op — tot verruiming van het vrije percentage.

Immers, de weg, om door middel van de Huurcommissie reeds 50 pct., respectievelijk 37,5 pct. verhooging van de normale huurwaarde te krijgen, is reeds opengesteld en deze bepaling heeft reeds eenigen tijd gewerkt.

Nu blijkt het ook uit de ingediende amendementen, dat er zijn, die meenen, dat 30 à 35 pct. reeds voldoende zou zijn, maar het wil mij voorkomen, dat men dan ook zou kunnen overwegen, of men dit wetsvoorstel dan maar niet zou ter nemen en zich houden aan den huidigen toestand.

Maar er is nog een derde reden, welke er mijns inziens dringen moet, om tot wijziging van de Huurcommissie te komen en de grens te veranderen.

De Regeering spreekt van een zijpad der wetgeving, zijpad, dat door de bijzondere wetgeving wordt ingeslag om bijzondere omstandigheden te bestrijden, maar d niemand zal ontkend worden, dat er nog een ander zij is, dat door het maatschappelijk leven helaas betreden Zooals een stroom, die op een hindernis stuit, zich een b ding om die hindernis heen tracht te graven, heeft ook maatschappelijk leven, als het stiet op de hindernis van wetgeving, zich in menig opzicht een weg om die hinder heen gebaand. Men zegt: het gewone leven redt zich z maar wij zullen allen toestemmen: soms op minder go wijze.

Ieder kent de praktijken, welke zeker in menige plaats wel gelden. Ik behoef ze hier niet alle te noemen: het ge van belooningen, het als voorwaarde stellen de overnem van meubelen, enz.

Nu is dit een kwaad, dat elke crisiswetgeving heeft gezeld: men wil een kwaad opvangen, maar het tracht z om de hindernissen van de wet heen te werken, en daarbij het kan niet ontkend worden — hebben steeds de min conscientieuze lieden een grooten voorsprong boven degen die zich langs den wettigen weg willen begeven.

Het komt mij voor, dat dit geldt zoowel voor de huurd als voor de verhuurders en daarom is het van belang, ind het eenigszins mogelijk is, dat men zoowel ter wille van loyale huurders als ter wille van de loyale verhuurders tra om zoo spoedig mogelijk van het zijpad van de bijzond wetgeving weder te komen op den hoofdweg van het v verkeer. Dat is van belang met het oog op de moraliteit het leven. Het is daarom, dat ik dit wetsontwerp toejui Ik geloof, dat het de lijn van de normale ontwikkeling vol

Nu zou men de vraag kunnen stellen, of nog niet andere wijze het uitstervingsproces van deze wetgeving kunnen bevorderd worden.

De Regeering heeft het gezocht in een telkens verhoog van het vrije percentage. Eerst heeft men 20 pct. vrijgeste nu zou het 50 pct. worden. Blijkens de gewisselde stukl staat de Regeering principieel niet tegenover het denkbe om nog verder te gaan, tot 70 pct. en straks tot 100 Zij zegt er vooralsnog niet vóór te zijn. Wij zullen geleg heid krijgen om ons nog uit te spreken over uitzetting het vrije percentage van 50 pct. tot 60 pct.

Al wil ik niet ontkennen, dat hiervoor iets te zeggen v deze methode wordt toch, naar ik meen, gedrukt door groot bezwaar, dat wij niet kunnen loochenen, nl. dat kens deze verhoogingen, die in de wet worden vastgeste als normaal zullen worden aanvaard, zelfs dat in deze hooging zekere prikkel zal liggen om ze ook te vragen, he die verhooging al dan niet noodig en billijk is. Maar b wel ik dit bezwaar erken, moet toch overwogen worden, het zich reeds bij de 50 pct., die nu voorgesteld zijn, zoo hooge mate zal voordoen.

Ik wees er reeds op, dat het thans reeds mogelijk is door middel van de Huurcommissie 50 pct. en 37½ pct. hooging te krijgen; die bepaling heeft reeds eenigen t gewerkt.

Dan wil ik wijzen op hetgeen wij kunnen vinden in enk tabellen, voorkomende in het adres van den Amsterdamsc gemeenteraad, dat ons bereikt heeft.

Ik wil vooraf doen opmerken, dat ten aanzien van Huurcommissies te Amsterdam geklaagd is, dat ze zoo bazend streng zijn. Welnu, uit deze cijfers blijkt, dat kens door die Huurcommissies van het gevraagde percent toegestaan is ⅘ van de aanvragen voor de goedkoop woningen en $^{2}/_{3}$ van de aanvragen voor de duurdere won gen, dat het percentage van de goedkoopere tot de duurd woningen loopt van 31,3 pct. tot 28,34 pct.; dat is de ta voor de eenmalige aanvraag; voor de hernieuwde aanvr wordt geconstateerd dat toegestaan werd voor woningen

(Zijlstra.)

lageren huurprijs 32,3 pct. en voor woningen van hoogeren huurprijs 31,74 pct.

Hieruit blijkt dus, dat men zelfs in Amsterdam, waar de Huurcommissie naar men zegt zoo streng optreedt, reeds over de 30 pct. heen is, en wij mogen wel aannemen, dat elders de toestand nog gunstiger is. Hoewel wij geen cijfers hebben hieromtrent, geloof ik, dat wij mogen aannemen, dat in het algemeen een vrij percentage van 50 pct. zeer goed te verdedigen is. Het wil mij voorkomen, dat het met het kwaad gevolg, 't welk men vreest, in de practijk wat zal meevallen. Er is hier meer sprake van een onbestemde vrees dan van een vrees, die een goeden grond heeft.

Ik heb de vraag gesteld, of niet een andere weg verkieslijker zou zijn en of men niet dien anderen weg alsnog zou kunnen combineeren met den weg, die door de Regeering is voorgesteld. Men heeft gezegd: stel de woningen, die vrij komen, buiten de werking der Huurcommissiewet. Maar dat schijnt mij minder wenschelijk, want daardoor zou er stellig een druk kunnen komen van den verhuurder op den huurder om de woning te ontruimen. Dan is beter de gedachte, die is bepleit door den voorzitter eener Huurcommissie, den heer de Wilde, in *De Standaard* in October van het vorige jaar, — de daarin aangegeven weg is naar ik meen ook gevolgd door de Engelsche Regeering — nl. dat men de woningen boven een zekere huurgrens stelt buiten de werkingsfeer van de Huurcommissiewet en dat men dus feitelijk terugkeert tot den toestand van vóór 15 Maart 1918. Toen heeft men een stap verder gedaan, omdat het noodig was, een andere groep huurders te beschermen; nu zal men, indien dat niet meer noodig is, terug kunnen treden en zoo allengs de werkingsfeer der Huurcommissiewet gaan beperken.

Het is voor mij nog de vraag, of in het algemeen de toepassing dezer wet op deze soort van woningen — woningen van f 600 à f 700 — wel gunstig heeft gewerkt. Juist voor deze huurders, die men toen wilde beschermen, geldt hetgeen de Regeering zegt in de Memorie van Antwoord:

> ,,Van de woningen, die binnen haar" — dat zijn de Huurcommissies — ,,bereik liggen, zijn er tallooze in eigendom der bewoners overgegaan tegen buitensporige koopprijzen, omdat door den kunstmatigen druk van de huren de eigenaars niet wilden verhuren."

Nu is het voor mij nog altijd de vraag, of het voor velen dezer personen niet veel beter zou geweest zijn om een paar jaar langer een paar honderd gulden per jaar meer te betalen aan huur dan zij nu enkele duizenden guldens op de koopsom hebben moeten verliezen. In deze soort woningen komt op sommige plaatsen ook een zekere ruimte en mag worden ondersteld, dat het moment: het samenvallen van loonenden en geoorloofden huurprijs, is bereikt.

Zoo ligt het m. i. in de lijn van de crisiswetten om, indien het eenigszins kan, deze woningen buiten de werking van de wet te stellen. Het komt mij voor, dat men hier ook in zake de bezuiniging wel iets bereikt, want blijven deze woningen binnen het raam van de wet, dan zal blijken, dat allerlei verschillen over den normalen huurprijs kunnen ontstaan, welke aan de Huurcommissies werk zullen geven. Men zou het voor deze woningen, althans voor verschillende gemeenten, met het vrije verkeer kunnen wagen. Ik geef toe, dat de toestand lang niet in al de gemeenten gelijk is, en daarom zou men allicht het beste doen door de door mij bedoelde beperking facultatief te stellen, door b.v. den gemeentebesturen het recht te geven woningen boven een bepaalde huurgrens aan de werkingssfeer van de wet te onttrekken. Maar dit past allicht niet in het raam der wet. Men kan daarom beter doen, als men het mogelijk acht, door te bepalen, dat bij Koninklijk besluit niet alleen de geheele werking der wet voor bepaaldelijk aan te wijzen gemeenten kan worden opgeheven — art. 15 schept daartoe de mogelijkheid —, maar ook bepaaldelijk aan te wijzen woninggroepen in die gemeenten aan de werking der wet kunnen worden onttrokken.

In het Voorloopig Verslag is het denkbeeld, om deze duurdere woningen buiten de bemoeiing van de Huurcommissies te plaatsen, verbonden aan de andere gedachte: schrapping

(Zijlstra e. a.)

van het vrije percentage en als zoodanig heeft de Regeering dat ook in de Memorie van Toelichting beantwoord. De Regeering heeft deze gedachten: de vrijstelling van bepaalde woninggroepen en afschaffing van het vrije percentage als één geheel opgevat en daartegen principieele bezwaren geopperd. Ik kan mij daarin wel vinden, maar het komt mij voor, dat het een met het ander wel is te verbinden. Men zou, als men een bepaalde woninggroep in een bepaalde gemeente stelt buiten de werking van de wet, meer geneigd kunnen zijn het vrije percentage te verlagen, maar ik geloof wel, dat het kan samengaan. Ik meen, dat er een amendement is ingediend om de verhooging van het vrije percentage voor verschillende gemeenten verschillend te doen zijn. Mijn bedoeling is, dat men in bepaalde gemeenten een bepaalde woninggroep boven een bepaalde huurgrens buiten de werking van de wet zal stellen. Ik hoop, dat deze gedachte, zooals ik die in een amendement heb belichaamd, thans vriendelijker zal worden ontvangen dan zooals haar, in anderen vorm, in de gewisselde stukken te beurt viel.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Dit wetsontwerp komt niet plotseling en niet onverwacht aan de orde. In Mei van het vorige jaar zette de Minister in de Eerste Kamer reeds uiteen, dat een wetsontwerp tot wijziging der Huurcommissiewet bij de Ministers van Arbeid en van Justitie in voorbereiding was. Men heeft er toen de verkiezingen overheen laten loopen, maar op den 6den October 1922 werd het in Mei aangekondigde wetsontwerp bij de Tweede Kamer ingediend en op den 8sten December 1922 verscheen het Voorloopig Verslag, terwijl 6 Februari 1923 de Memorie van Antwoord met een gewijzigd wetsontwerp inkwam.

In het Voorloopig Verslag, waarin de beteekenis van dit wetsontwerp aan de toestanden in het land werd getoetst, werd aan de Regeering de verstandige, maar ook de gemoedelijke raad gegeven, steunende op de aangegeven feiten, om dit ontwerp maar in te trekken, en ik geloof, dat de Regeering zeer onverstandig heeft gehandeld, door aan dien algemeenen en gemoedelijken raad geen gevolg te geven.

Ik wil mij bij de bespreking van dit wetsontwerp bepalen tot het voornaamste voorstel, nl. om het vrije percentage te verhoogen van 20 tot 50 pct. boven de huren van 1916, respectievelijk 37½ pct. boven de huren van 1918. De verdere wijzigingsvoorstellen zijn niet van beteekenis ontbloot; er zijn er ook enkele, waarmede ik instem, maar de belangrijkste voorstellen zijn die, welke ik noemde.

Wanneer er een dergelijk wijzigingsvoorstel wordt ingediend op een crisiswet, moeten, naar mijn oordeel, in de Memorie van Toelichting en Memorie van Antwoord de motieven te vinden zijn, waarop een dergelijk voorstel steunt. Ik heb mij beijverd de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord zeer nauwkeurig op dit stuk na te gaan, en ik heb mij beijverd om daaruit te halen de drijfkracht van deze Regeering in dit opzicht, nl. om te vinden wat dan volgens de Regeering aanwezig moet zijn, de politieke of economische noodzakelijkheid om dit ontwerp in te dienen en tot stand te brengen. Wat heb ik nu voor argumentatie in deze stukken kunnen vinden?

Ik vind daarin ten eerste het motief, dat dit wetsontwerp mede moet strekken in het algemeene kader van de bezuinigingsmaatregelen, om den Nederlandschen gulden veilig te stellen. Ik zou hiertegenover willen aanvoeren, dat dit argument mij niet sterk lijkt. Het spreekt wel vanzelf, dat, wanneer hier of daar onnoodig diverse Huurcommissies in het leven worden gehouden, die op te weelderigen voet zijn ingericht en een onvoldoend aantal zaken behartigen en zoo oneeconomisch werken, er maatregelen tegen getroffen moeten kunnen worden. In het algemeen wordt gezegd: wanneer deze wetswijziging tot stand komt, zal dat zijn één van de bezuinigingsmaatregelen, en nu kan men natuurlijk, wanneer men in het algemeen colleges van ambtenaren wenscht af te schaffen, in het algemeen gemakkelijker komen tot bezuiniging. Men zou bv. kunnen beginnen met in het algemeen eenige van onze Ministers af te schaffen, een aantal belastingambtenaren af te schaffen, een aantal onderwijzers en,

(J. ter Laan.)

dergelijken, maar geen verstandig mensch krijgt het in zijn hoofd om dergelijke maatregelen voor te stellen, laat staan om ze door te voeren.

Naar aanleiding van een interruptie merk ik op, dat ik zooeven reeds aangevoerd heb, dat, wanneer er hier en daar een overcompleet van personeel is, de verschillende organisaties op een behoorlijke leest moeten worden geschoeid. Maar zooals de Regeering het voorstelt, is hier bezuiniging niet op haar plaats, en als op dien grondslag deze wijziging wordt voorgesteld, deugt die grondslag niet.

Voorts geldt als argument: de wijziging van de Huurcommissiewet zal bevorderen de opheffing van deze crisiswet en daardoor zal het algemeen belang worden gediend. Wat is dat voor een argument? De Regeering moet dat dan toch in de stukken aantoonen, maar het blijft bij een bloote bewering zonder meer. Er is geen spoor van bewijsvoering, noch in de Memorie van Toelichting, noch in de Memorie van Antwoord, en nu meen ik, dat de werkelijkheid juist aan deze bewering tegenovergesteld is. Ik beweer — en ik zal dit aanstonds met de stukken aantoonen — dat het niet wijzigen van de Huurcommissiewet is een algemeen belang, en dat de wijziging, door de Regeering voorgesteld, draadrecht tegen het algemeen belang ingaat. Maar wanneer de Regeering komt met een wetsontwerp, dan verwacht ik als lid der Volksvertegenwoordiging, dat zij een zoodanige motiveering in de stukken geeft, dat kan blijken, dat zij voor zich overtuigd is, dat die wijziging gemotiveerd is. En dat juist heb ik hier niet kunnen vinden. Ik wil dit met een voorbeeld adstrueeren. De Minister van Arbeid heeft een wetsontwerp ingediend om den invoer van schoenen te beperken. In dat stuk vind ik wel degelijk de motiveering, waarom de Regeering dat wetsontwerp heeft ingediend. Maar in dit wetsontwerp vind ik dat niet, en dat acht ik een zeer ernstige tekortkoming, waar het betreft een wetsontwerp, dat zoo diep ingrijpt in het leven en materieel belang speciaal van de arbeidersklasse.

Verder voert de Regeering aan: de huurverhooging, die tot stand zal kunnen komen, wanneer deze wijziging van de wet wordt ingevoerd, zal aan het onderhoud ten goede komen. Waar haalt zij de vrijmoedigheid vandaan, om deze bewering — want meer is het niet — in de stukken neer te schrijven? Zij heeft echter hier ten minste gepoogd, dit eenigszins nader aan te geven. In de stukken wordt aangevoerd, dat immers vóór den oorlog het onderhoud ook niet te wenschen overliet en dat algemeen kan worden aangenomen, dat dat toen goed was. Maar zij verliest daarbij uit het oog, dat in dien tijd een voldoende woningvoorraad op de markt was, en dat iedere eigenaar, die zijn pandjes niet onderhield, er op moest rekenen, dat hij een geruimen tijd van het jaar zijn pandjes had leeg staan. De onderlinge concurrentie tusschen de huiseigenaren drong er vanzelf toe, dat het onderhoud niet werd verwaarloosd. Maar zoodra een tekort aan woningen intrad, is dit argument van nul en geener waarde geworden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga nog even verder. De Regeering voert in de stukken aan, dat op het oogenblik de toestand zoo geworden is, dat in Nederland reeds over de 100 000 woningen aan de werking der Huurcommissiewet zijn onttrokken geworden en dat voor ,,het restant'', zoo noemt de Regeering het letterlijk, een verhooging van het vrije percentage boven de huren van 1 Januari 1916 van 20 op 50 niet zoo heel veel beteekenis kan hebben. Maar hoe groot is dat restant? Laat ik één voorbeeld noemen uit één stad. In Rotterdam bedraagt dit restant ten naaste bij 70 000 woningen. Is dit een wijze van voorstellen in officieele stukken, waarmede men nota bene meent een dergelijk wetsontwerp te mogen motiveeren? Ik geloof, dat die wijze van voorstellen kwalijk door den beugel kan. Dit voorbeeld van Rotterdam geldt ook voor den Haag, voor Amsterdam, voor alle groote steden. Wat de Regeering gelieft te noemen ,,restant'', omvat de groote meerderheid van het aantal woningen, althans van het aantal huurwoningen.

De Regeering heeft nog meer argumenten aangevoerd, en zoo heb ik in het vervolg ook dit gevonden, als ik het althans goed begrepen heb: Door verhooging van het vrije percentag[e] tot 50 zal de te bedingen huurprijs den loonenden huurpri[js] naderen, d. w. z. de huurprijs, die dan voor bestaande woni[n]gen kan worden bedongen, wordt loonend genoemd, terwijl [de] huurprijs, die men voor de nieuwe woningen zal kunne[n] bedingen, als ,,de te bedingen huurprijs'' wordt aangedui[d]. De Regeering acht het een algemeen belang, dat de huu[r]prijzen voor bestaande woningen en de huurprijzen vo[or] nieuwe woningen elkander naderen, waarschijnlijk — d[it] staat er niet bij — omdat de Regeering verwacht, dat daa[r]door de woningproductie zal worden bevorderd. Zoo heb i[k] het althans begrepen, al stond het niet in de stukken. Ik [ben] zoo vrij dit te betwijfelen en zelfs te ontkennen, en ik z[al] zeggen waarom. Meent men werkelijk, wanneer de huren va[n] het oude woningpark zullen worden verhoogd met een vr[ij] percentage van 50, dat daardoor ook maar één woning mee[r] zal worden gebouwd? Ik geloof er niets van. De nieuw[e] woningen, die gebouwd zullen moeten worden tot een zo[o]danig aantal, dat er voldoende woningen zijn, zullen g[e]bouwd moeten worden voor een prijs, die ook in de toekoms[t] een loonende productie mogelijk maakt. En wat zullen w[e] nu zien gebeuren? De bouwondernemers zijn op het oogen[-]blik nog niet krankzinnig. Zij zullen altijd ten grondsla[g] nemen, dat zij volgens hun oordeel ook in de toekomst ee[n] loonende exploitatie moeten krijgen van de woningen, die zi[j] nu bouwen zullen. Wanneer nu de woningvoorraad voldoend[e] is, en ik wil dan nog niet het cijfer nemen van 3 pct., da[t] algemeen noodig wordt geoordeeld, voor leeg staande wonin[-]gen, maar laat ik aannemen, dat 1 of $1\frac{1}{2}$ pct. leeg staat, zulle[n] de eigenaars van oude woningen gemakkelijker kunnen con[-]curreeren en zullen zij hun huurprijzen lager kunnen stellen. Het ligt dus voor de hand, dat de exploitatie van nieuwge[-]bouwde en nu nog te bouwen woningen niet loonend zal kun[-]nen wezen. Ook al komt deze verhooging tot stand, zal du[s] dientengevolge niet een noemenswaard aantal woningen mee[r] worden gebouwd, m. a. w., deze wijziging zal niet strekke[n] ter bevordering van de woningproductie.

Verder voert de Regeering aan — omdat zij waarschijnlij[k] zelf wel voelt, dat het argument ten opzichte van het onder[-]houd niet zoo heel sterk is —, dat volgens art. 8c van d[e] Woningnoodwet de gemeentebesturen het middel in de han[d] hebben, om de eigenaren te dwingen tot een behoorlijk onder[-]houd van de woning.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ontken dit argument. Art. 8[c] kan stellig worden toegepast, dat ontken ik niet. Maar wa[t] is de practijk? Wanneer een pand is uitgewoond, komt men er pas toe, dit artikel toe te passen. Maar dan zal een huis[-]eigenaar, die zijn pand zoozeer heeft doen verwaarloozen ook op grond van dit artikel nooit verder gaan dan tot he[t] aanbrengen van het allernoodzakelijkste. Wanneer bijv. ee[n] plank zoo verrot is, dat de menschen door den vloer zakken zal hij er waarschijnlijk een andere, een nieuwe of mis[-]schien een reeds gebruikte plank laten inzetten, maar tot ee[n] doeltreffend onderhoud kan men den huiseigenaar met di[t] artikel niet dwingen.

Mijnheer de Voorzitter! Dit zijn nu alle argumenten bij elkaar, die dit wetsontwerp moeten dragen. En dan vraag ik aan de Regeering, nu ik dit lijstje heb gegeven, waar is de politieke, waar is de economische noodzakelijkheid, waarop gij uw wijzigingswet laat rusten? In de stukken hebt gij het niet aangetoond, daaruit zijn zij niet te halen. Ik vraag dus aan de Regeering, omdat zij gelegenheid heeft, dit nog te doen, die politieke en economische noodzakelijkheid in het mondeling debat tegenover mij aan te toonen.

Ik ben dus van oordeel, dat, wanneer de Regeering rekening had gehouden met den toestand in het land, zooals die werkelijk is, zij stellig niet met dit wijzigingsontwerp zou zijn gekomen.

Ik zeide zooeven, Mijnheer de Voorzitter, dat ik van plan was met cijfers aan te toonen, dat dit wetsontwerp is in strijd met het algemeen belang. Ik zal dus een paar argumenten naar voren brengen.

Mijnheer de Voorzitter! De grondslag van deze crisiswet is het schromelijk woningtekort, dat zich reeds in 1917 manifesteerde. Die crisiswet is niet zonder meer tot stand ge-

. ter Laan.)

men. Voordat de oorspronkelijke Huurcommissiewet tot nd kwam, is er in deze Kamer reeds een initiatief-ontwerp weest, ingediend door mijn partijgenoot mr. Mendels, dat deze Kamer geen meerderheid kon vinden. Maar kort arna kwam de Regeering met een ontwerp, dat ten slotte t *Staatsblad* heeft bereikt.

De grondslag van die wet was het schromelijk woningkort en in verband daarmee het opjagen van den huurprijs, t zich toen voordeed. Is nu die grondslag op het oogenblik wijzigd? Want daarop komt het toch aan! Als de Regeeig voorstelt, om in zoo beduidende mate deze wet te wijzin, moet zij met de stukken aantoonen, dat de omstandigden thans anders zijn dan zij waren in 1917 — en later in 21 —, toen de oorspronkelijke Huurcommissiewet tot stand gekomen en werd gewijzigd.

Ik merk allereerst op, dat de levensvoorwaarden toen voor volksklasse gunstiger waren dan op het oogenblik. Op het genblik, dat de Huurcommissiewet tot stand kwam, was het dexcijfer 123, terwijl het thans is naar ik meen 173. De vensomstandigheden waren in 1917 voor de volksklasse dus instiger dan op het oogenblik en de huren aanmerkelijk ger.

In 1917 was er reeds een woningtekort, maar een tekort, t niet haalde bij het woningtekort op het oogenblik. Het kt er niet op! In één opzicht was de toestand toen anders n nu. Toen hadden wij een sterke oplooping van de ateriaalprijzen en het perspectief, dat de woningbouw nog ruimen tijd zou stagneeren. Ten aanzien van de materiaalijzen is de toestand nu ongetwijfeld gunstiger te noemen. aar het woningtekort, de grondslag, waarop de Huurcomissiewet rust, is thans veel grooter en manifesteert zich nog el sterker dan toen. Wat zijn dan de gronden, waarop de egeering deze wijziging van de Huurcommissiewet en Huurzeggingswet wil doen rusten? Ik kan ze niet zien en alle gumenten, die daarvoor in de stukken worden genoemd, nnen nauwelijks den naam van argumentatie verdienen. at ik nu als voorbeeld mijn eigen woongemeente nemen, otterdam. Het is geen gunstig voorbeeld, dat weet ik, maar otterdam behoort nu eenmaal ook tot Nederland en men zal bij het wijzigen van deze wet rekening mee moeten houden. ij hebben op het oogenblik in Rotterdam tusschen de 000 en 14 000 gezinnen, die bij andere gezinnen moeten wonen. Ik zou den heeren Ministers wel willen verzoeken, e cijfers goed tot zich te laten doordringen: tusschen de 000 en 14 000 gezinnen, die bij andere inwonen. Ik ga op et oogenblik nog niet uiteenzetten alle nadeelen, die daaraan erbonden zijn, alleen noem ik het nuchtere, bloote feit: 000 tot 14 000 gezinnen, die bij andere gezinnen moeten hokken. Ik zal straks aangeven, op welke wijze dat voor n deel geschiedt. Nu zijn er ook in normale tijden gezinnen, ie bij elkaar inwonen. Maar wij hebben op het oogenblik Rotterdam, matig geschat, een woningtekort van 10 000 oningen. Wij hebben bovendien op het oogenblik in Rotrdam een normale bevolkingstoename van ongeveer 10 000 elen. Wij zullen dus voor de normale toename minstens 000 woningen per jaar moeten produceeren en daarnaast llen wij geleidelijk het tekort van 10 000 woningen moeten ihalen. Ik geef dit voorbeeld van Rotterdam, omdat ik uit en aard deze cijfers het best ken en het gemakkelijkst kan ontroleeren. Ik meen echter te mogen zeggen, dat ik door it voorbeeld kan aantoonen, dat in andere groote steden de estand misschien niet in die mate, maar dan toch erg is, oodat men kan aannemen, dat de woningnood op het oogenlik nog zoo erg is, dat er geen aanleiding is, om de Huurommissiewet zoo ingrijpend te wijzigen als nu wordt vooresteld.

In dit verband hebben wij toch even de vraag onder de ogen te zien, hoe op het oogenblik de bestaande Huurcomnissies werken. Ik maak zelf deel uit van een Huurcomnissie, en ik meen te mogen zeggen, dat alle huiseigenaren, lie hun panden hebben onderhouden, van de Huurcommisies een zoodanige verhooging hebben gekregen, dat zij edelijkerwijs tot een behoorlijke exploitatie, tot een sluiende begrooting van hun eigendommen kunnen komen.

Die Huurcommissies werken zoo, dat, wanneer er aan een pand geen onderhoud is, ook natuurlijk niet de verhooging wordt toegestaan zooals aan eigenaren, die een goed onderhoud van hun woningen voorstaan en toepassen, wordt gegeven.

De toestand, die wij bij deze bestaande regeling hebben, is, naar het mij voorkomt, op economische gronden als zeer juist te aanvaarden en elke wijziging, die hierin wordt gebracht, acht ik in zeer sterke mate nadeelig.

Hoever zijn wij nu in de verschillende plaatsen met de toegekende percentages gekomen?

Wij hebben daaromtrent verschillende gegevens ontvangen en wel het best en het scherpst van de gemeente Amsterdam, waar men een statistiek van de toegekende en aangevraagde verhoogingen heeft aangelegd. Dat komt hierop neer, dat de grens, die de Regeering thans voorstelt, van 50 pct. respectievelijk 37½ pct., op verre na nog niet is bereikt.

Ik meen dus, dat de tegenwoordige regeling behoorlijk werkt en vraag mij dus af, waarom er in deze regeling op de wijze, zooals de Regeering dat van plan is, ingegrepen moet worden.

Uit het adres van Amsterdam blijkt, dat de gemiddelde verhooging in die gemeente rond 32 pct. heeft beloopen. Voor zoover mij de gegevens bekend zijn, schat ik de gemiddelde verhooging voor Rotterdam op rond 35 pct., maar ik voeg er dadelijk bij, dat men aan een gemiddelde verhooging heel weinig heeft, want daaronder krijgt men natuurlijk ook al die verhoogingen, die zijn toegestaan wegens vroegere abnormale huurprijzen, enz. Men krijgt hieronder verder de verhoogingen, toegekend aan eigenaren, die hun panden goed onderhouden, zoowel als die veel kleinere percentages die aan eigenaren van krotwoningen, enz. zijn toegekend. Men moet dus dat gemiddelde taxeeren op de waarde, die het als zoodanig heeft, maar in ieder geval blijkt hieruit wel, dat de sprong, dien de Regeering wil doen, veel te groot moet worden genoemd, dat hetgeen de Regeering voorstelt niet door de feiten wordt gedekt.

Hoe is nu de toestand van de verhuurders van woningen vergeleken bij dien van vroeger, onder meer normale verhoudingen, als in het begin van den oorlog of in den vóóroorlogstijd?

De huiseigenaar heeft geen risico meer voor het leeg staan van zijn woning. In den regel werd vroeger hiervoor genomen een tijd van twee weken per jaar. Er is nu geen onderhoud meer voor het binnenwerk ten laste van den eigenaar. Wat de huiseigenaar nu nog aan zijn panden doet, is wat schilderwerk van buiten, wat reparatie aan dak, goten of rioolwerk, als het noodig is, maar aan het binnenwerk doet de huiseigenaar uit den aard der zaak zoo goed als niets meer, en die kosten, die per jaar zeker op f 20 zijn te stellen, zijn voor rekening van de huurders. Dat is automatisch zoo geworden, omdat de huurders niet anders kunnen doen dan het accepteeren.

Het onderhoud buitenwerks geschiedt mondjesmaat. Voor dit onderhoud wordt al bijzonder weinig meer gegeven dan men moet doen om het onderhoud van het pand te verzekeren.

In ieder geval de cijfers der bedragen, die vroeger aan dit onderhoud werden besteed, benadert men op dit oogenblik stellig niet.

Ik meen, dat deze voordeelen met elkaar voor den huiseigenaar stellig wel 10 pct. van de vroegere huur benaderen. Heeft de Regeering hiermede ook gerekend toen zij haar voorstel deed om het vrije percentage op te voeren tot 50 pct.? Dat wordt in werkelijkheid dus ten naaste bij 60 pct.

Het lijkt mij nuttig in dit verband ook een enkel woord te zeggen over den toestand der huurders. Waar dezen vroeger een woordje mee konden spreken ten opzichte van de woning, die zij zouden gaan betrekken, zijn zij thans geheel en al aan de huiseigenaren overgeleverd.

Zeker, zij kunnen er uit gaan. Maar waarheen? Andere woningen zijn er niet, zoodat in werkelijkheid de huurder niets meer te vertellen heeft. En dat heeft ten gevolge, dat, in de groote steden althans, de toestand zoo is, dat, wanneer de huiseigenaar komt met een huurverhooging, de huurders

(J. ter Laan.)

machteloos zijn om daartegen te protesteeren en dat zij langzamerhand gedegradeerd zijn tot lijdend voorwerp en voortdurend in het teeken van den vierden naamval staan.

Honderden, neen duizenden woningen in het land dienen reeds lang te zijn ontruimd, na hun onbewoonbaarverklaring. Al die krotten zijn en blijven echter bewoond. Niettegenstaande de Regeering dit wist en de toestand ook zoo reeds was in 1921, kregen toen reeds die krottenbazen 20 pct. van de Regeering cadeau.

Thans is de Regeering ten opzichte van die krottenbazen nog wat goedgunstiger en woningen, die men al lang had moeten sloopen, zullen met een verhooging van 50 pct. op de huur van 1 Januari 1916 mogen verhuurd worden.

Ik zal mij onthouden een dergelijke wetgeving te qualificeeren en ik zal dit aanstonds nog nader in het licht der feiten adstrueeren.

De Huurcommissie heeft dezen krottenbazen boven die 20 pct. niets gegeven. Zij zijn stellig door de Huurcommissie afgewezen, wanneer zij om een huurverhooging kwamen, omdat zij aan hun panden geen of zoo goed als geen onderhoud besteedden en dus daarop geen kosten hadden.

Maar de Regeering weet het beter en geeft hun 50 pct. van de huur van 1 Januari 1916 cadeau, 50 pct., die verhaald moeten worden op de armsten der armen.

Dit over de krottenbazen.

Ik zal thans nog een enkel voorbeeld aangeven van groote woningcomplexen, die niet onbewoonbaar zijn verklaard, die op den oorspronkelijken opzet goed zijn gebouwd, doch slecht zijn onderhouden. Wat ziet men dan?

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb zelf — en daarom geef ik dit voorbeeld — in de Huurcommissie, waarvan ik lid ben, medegemaakt, dat een groot complex woningen van den eenen eigenaar naar den anderen overging. Die woningen waren slecht onderhouden. Die mijnheer kwam bij de Huurcommissie met het verzoek de huren te mogen verhoogen. Hij zette uiteen, dat hij de geheele zaak nauwkeurig had laten opnemen door deskundigen. Hij legde de voorbeelden en bewijsstukken over, waaruit bleek, dat de totale opknapping f 20 000 zou moeten kosten.

De Huurcommissie heeft de huren zoodanig verhoogd, dat deze man op behoorlijke wijze in het onderhoud van die perceelen zou kunnen voorzien.

Het is niet gebeurd.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Minister krijgt hier een stukje practijk.

Na verloop van ongeveer een jaar kwam deze huiseigenaar opnieuw bij de Huurcommissie en vroeg op grond van het onderhoud, dat hij had gehad, een verhooging van de huren tot ongeveer 50 pct. boven de huren van 1916. De Huurcommissie heeft deze zaak zeer nauwkeurig onderzocht en heeft natuurlijk aan dien eigenaar gevraagd zijn gegevens over te leggen. Die gegevens zijn vergeleken met het procesverbaal van het verhandelde bij de vroeger toegekende huurverhooging. Het bleek, dat in plaats van f 20 000 slechts f 6000 aan het onderhoud van deze perceelen was besteed; dat deze waren opgenomen in de reeds vroeger toegestane huurverhooging, en dat er dus geen reden was eenige huurverhooging aan dezen eigenaar toe te staan. Hoever is nu het percentage van die slecht onderhouden woningen gegaan? Dat reikt niet tot 30 pct.

Ook aan dezen eigenaar, die zijn perceelen slecht onderhoudt, zal de Regeering *mir nichts dir nichts* 20 pct. in den zak geven, ten koste van de huurders, die in deze woningen wonen en juist op schrikkelijke wijze geteisterd worden door de werkloosheid.

Mijnheer de Voorzitter, dat kan toch niet. Dat is toch geen wetgeving. Dat is geen dienen van het algemeen belang, dat ook de Regeering, naar mag worden aangenomen, moet voorstaan.

Hoe is de toestand voor de arbeidersklasse?

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb hier een knipsel uit het Rotterdamsch dagblad de *Voorwaarts* van 20 Februari 1923, waarvan het opschrift is: ,,Treurige toestanden van gemeentelijke noodwoningen te Schiedam.''

Ik acht het dienstig er hier een paar aanhalingen ui doen om in de Kamer den indruk te vestigen, dat de toest erg is.

Een verslaggever of redacteur van dit dagblad is er Schiedam op uitgetrokken en deelt in het blad zijn be ding mede.

,,Toen wij de ,,hal'' binnentraden ontmoetten wij vrouw, die onmiddellijk bereid was ons over een en an in te lichten.

,,Meneer komt zeker voor de Voorwaarts?''

,,Ja moeder!......''

,,Nou, kijk U eens, hier heeft U m'n kamer, waarin

met z'n elven

moeten wonen, eten, slapen en werken; ik ben was vrouw moet u weten.''

Om de tafel zaten 'n aantal peuters geschaard, ons bij ons binnentreden angstig aankeken. Nauweli hadden we 'n blik geslagen in 't muffige ruimte of d kwam de man — J. D. Schreeuwen — z'n vrouw met geven van inlichtingen te hulp.

,,Het is in één woord droevig met ons gesteld'', zeide hij. ,,Een behoorlijke afschutting voor slaap legenheid hebben we niet. In deze vier ledikanten wo 's nachts geslapen. U begrijpt, wat 't zeggen wil: neg kinderen, jongens en meisjes, varieerend tusschen drie en twintig jaar. . . . . .

We woonden vroeger in de noodwoningen Zuid straat, doch daar was 't in ieder geval nog beter d hier. Als we aan den heer C. de Lange vragen om e behoorlijke woning, dan antwoordt hij: ,,ge moogt b zijn 'n dak boven 't hoofd te hebben''.''

,,Zoo, dus hij vindt deze akelige ruimte van 7 bij meter met steenen vloer, zonder behoorlijke ventilat zonder éénig gerief, voor jullie goed genoeg?''

,,Ja, maar iedere week moeten we toch nog maar z gen, dat we de twee gulden huur hebben klaar liggen ,,M'n man'', zoo deelde de vrouw nog mede, verdient f per week en daarom krijgen m'n zoons, die werklo zijn, geen ondersteuning.

Ik doe er nou 'n waschje bij, wat in 'n hoek d kamer moet geschieden. Maar'', zoo liet zij er op volge ,,als U nu eens naar boven loopt zult U heel wat erge zien.''

Daarop gingen we 'n trap op en kwamen in 'n soo ,,corridor''. Een

verpestende stank

kwam ons tegen. We lieten onze zaklantaarn even schi nen om ergens 'n deur te vinden, doch deze was er nie De ,,woon-'' en ,,slaapkamers'' waren hier afgeschut do

stukken doek en gonjezakken.

Door de naden en gaten straalde flauwtjes wat lich Geroezemoes en geravot van kinderen, welke reeds op be lagen, stelde ons in de gelegenheid dat wij, zonder d men ons hoorde, door de spleten een overzicht van h geheel konden nemen.

Wat we aanschouwden deed ons 'n vloek onderdru ken. Zorgt de gemeente Schiedam op deze wijze voo haar ingezetenen, welke wel is waar ,,'n dak boven hoofd hebben'' . . . ., maar dan toch zeker niet veel bete wonen dan beesten? Nadat we eenige malen ,,volk'' had den geroepen, werd, precies zooals men in een kermis tent kan zien, 'n stuk zeil opgeslagen en verscheen ee vrouw.

Zij deelde ons mede Groeneweg te heeten en met haa zeven kinderen, varieerend tusschen de negen en negen tien jaar, door ,,meneer de Lange'' hier te zijn onder gebracht.

Een bejaarde commensaal mengde zich eveneens in ' gesprek en drukte zich in eenige stompzinnige gezegde over den slechten toestand uit.

We hadden zielsveel medelijden met den man zoowe als met de kinderen en de vrouw en beloofden hun he

53ste VERGADERING. — 23 FEBRUARI 1923.

268. Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

(. ter Laan.)

Schiedamsche publiek met hun toestand op de hoogte te stellen."

Ik breng het nog iets verder, namelijk ik breng het ter ennis van het Nederlandsche publiek.

„Daarna gingen we naar den overkant van dit hol op dezelfde gang naar de familie v. Gerven. Een nog jonge vrouw deed toevallig de deur open en staarde ons verbaasd aan.

Haar man — nog 'n jonge vent — zat voorovergebogen bij het fornuis te slapen.

„Hij heeft vannacht gewerkt", zeide de vrouw, „en is vermoeid." „Mogen we binnenkomen?"

„Ja zeker, komt u maar gerust binnen."

We kwamen in 'n kamer, die, naar we vernamen, nog door de menschen zelf 'n beetje was behangen, van circa 6 × 6 meter.

Als eenige opening, waar lucht of licht doorheen kan komen, is 'n raam van 1 × 1 meter. Een aantal oude kranten, benevens oude stukken goed, waren in tal van reten gestoken en beschutten de menschen tegen gierende wind en slagregens.

„Jan wordt 's wakker, d'r zijn heeren van de krant."

Jan wreef z'n oogen eens uit en heette ons welkom en vertelde ons, dat hij met z'n vrouw en vier nog jonge kinderen, in leeftijd varieerend van 10 maanden tot 8 jaar, reeds 'n half jaar in dit krot woonde.

„Is er door u wel moeite gedaan 'n ander huis te krijgen?", vroegen wij.

„Ja zeker, doch f 6 per week kunnen we niet verwonen."

Vandaar zijn we gegaan naar het gezin van Loenjers. Dit gezin, bestaande uit man, vrouw en vier kinderen, is ondergebracht in het voormalige lijkenhuisje."

Het verhaal gaat zoo door, maar het wordt eentonig. Ik al het dus ten opzichte van Schiedam hierbij laten.

Ten opzichte van 's Gravenhage heb ik dezelfde droeve egevens, waaruit kan blijken, op welke wijze onder de tegenwoordige toestanden en den ontzaglijken woningnood de rbeidersklasse voor een goed deel wordt weggestopt.

Het is bekend, dat het Haagsche gemeenteraadslid de ieer Vrijenhoek een onderzoek heeft ingesteld naar de voningtoestanden in de Vorstelijke Residentie en de badlaats Scheveningen.

Wat deze partijgenoot daarvan vertelt, schreit ten hemel. Dat zulke toestanden kunnen voorkomen, nota bene onder de oogen van 's Lands Regeering, van de Ministers, die hier omen met een voorstel om de Huurcommissiewet te wijzigen! In sobere woorden — ik heb hier een citaat uit *Het Volk* van 22 Februari 1923 — vertelt onze partijgenoot:

„dat hij in 't oude Scheveningen o. m. twee gezinnen aantrof in..... een souterrain. In dat vochtige, dompige onderhuis leefden 13 personen. Vier kinderen sliepen..... in de gang, in kisten (!) onder een dichtgemaakte trap.

Toch wonen deze menschen nog royaal, in vergelijking met de bewoners van een hofje in de Keizerstraat. Dat hofje levert een verschrikkelijken aanblik. Het is één groot bouwval, een ruïne, bestaande uit 46 krotten, waarin godbetert niet minder dan tweehonderd acht en vijftig personen „gehuisvest" zijn. In 24 er van wonen zes- of meer personen, in één krot zelfs dertien! De grootste woning meet ongeveer 3 bij 3,40 M. Stel u die ruimte goed voor oogen en denk eens na, dat binnen zoo'n oppervlaktetje groote gezinnen volledig huizen moeten. De — gemeenschappelijke — privaten dienen er tot speelplaats voor de kinderen.....

In een slop vlak daarbij staan nog tien soortgelijke krotten. Bij regendagen loopt het daar vol rioolwater, dat niet weg te krijgen is. Ook in deze „woningen" leven groote gezinnen. In één zelfs man, vrouw en tien kinderen, die allen in dezelfde kamer (tevens keuken en waschhok) slapen. De meesten liggen op den vloer.....

Ziehier een enkel kiekje uit het oude Scheveningen."

Dan komt de schrijver op den toestand in den Haag zelf.

„En waar zulke toestanden bestaan, durven vertegenwoordigers der bourgeoisie verkondigen: De woningnood is nagenoeg verdwenen!

Het hoonende en onverantwoordelijke van zulk geschrijf komt nog te sterker uit wanneer men weet dat in die stad de toestanden niet minder triest zijn. Wij gaven daarvan in ons voorgaande artikel treffende staaltjes. Die echter met honderdtallen te vermenigvuldigen zijn. Aan Noordwest-Buitensingel, Westerstraat en Teellustlaan verkeeren groote groepen woningen in allerellendigsten staat van onderhoud. In het Westeinde vond ons deskundig raadslid „woningen" van 2½ bij 3,30 M. oppervlakte, waar licht noch lucht in voldoende mate kunnen binnentreden.

Maar alle hoop, vertelt hij, laat men varen, wanneer men een bezoek brengt aan het „Zuiderhofje", aan den Zuid Buitensingel. De 73 woningen daar zijn stallen gelijk. De muren zijn gescheurd, het dak gelijkt een zeef, de vloeren zijn verrot en vol gaten. Het riet van de plafonds hangt in slingers naar beneden; de kozijnen en ramen zijn verteerd. In één woord: De aanblik is afschuwelijk. Een goede rioleering ontbreekt er bovendien ten eenen male. Bij regenbuien moet het stinkende rioolwater met vereende krachten buiten de woningen gehouden worden......"

Dit zijn eenige staaltjes uit de provincie Zuidholland. Ik zal er nog een aan toevoegen uit mijn eigen woonplaats.

Het is nu ongeveer een maand geleden, de heer van Ravesteijn heeft er in den gemeenteraad van Rotterdam een interpellatie over gehouden, dat te Rotterdam uit één huis 15 gezinnen waren uitgezet. De toestand was zoo, dat aan het Haagscheveer iemand een woning had gehuurd, waarin zich 3 tamelijk groote kamers bevonden. Zonder voorkennis van den huiseigenaar had deze huurder elke van deze drie kamers door 2 afscheidingen in drie ruimten verdeeld en in elke ruimte was een gezin ondergebracht en voor die hokken — meer was het niet — moesten die gezinnen f 6 à f 9 per week betalen.

Dergelijken toestand krijgt men ten gevolge van het ontzettend woningtekort, dat er op het oogenblik in de steden is. Men ziet er uit op welke wijze de uitgebuite klasse van dezen schromelijken toestand het slachtoffer wordt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu op een ander terrein en wensch thans aan te toonen, dat, ook al heeft deze wetswijziging, die door de Regeering wordt voorgesteld, individueel voor iederen huurder groote beteekenis, men ook uit een klasse-oogpunt deze zaak moet bekijken.

Uit het adres, dat ons heeft bereikt van de gemeente Amsterdam — waarvoor ik den gemeenteraad en het bestuur van Amsterdam gaarne mijn hulde breng —, blijkt, dat de totale huurverhooging, die uit deze wetswijziging zal voortvloeien, voor Amsterdam zal beloopen circa 7 millioen gulden, die natuurlijk grootendeels moeten worden opgebracht door de arbeidersklasse, omdat deze menschen met elkaar nu eenmaal de massa vormen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb voor Rotterdam, voor zoover ik een schatting, een raming kon maken, den toestand eens nagegaan en wat bleek mij toen? Dat er in Rotterdam op het oogenblik rond 94 000 huurwoningen zijn beneden een huurprijs van f 8 per week. Neem ik aan, dat deze woningen verhuurd zijn voor een gemiddelden huurprijs van f 4,75 per week, dan zou de totale verhooging, die uit deze wetswijziging voortvloeit, voor Rotterdam beloopen rond 4 millioen gulden, wanneer ik aanneem, dat de huiseigenaren gemiddeld 15 pct. op de nu bestaande huren zullen leggen. Ik zeg gemiddeld, maar het blijkt, dat het voor de bewoners van de slechtste huizen percentsgewijze heel wat meer zal bedragen. Uit dit paar voorbeelden moge de beteekenis van dit naar mijn meening ongelukkige wetsontwerp in voldoende mate blijken, want het ligt voor de hand, dat men hetgeen voor Amsterdam en Rotterdam geldt, ten naastenbij kan omslaan over alle plaatsen van eenige beteekenis in Nederland.

(J. ter Laan.)

Wij hebben nu, waar deze wijziging wordt voorgedragen, toch ook het oog te vestigen op den toestand, waarin een groot gedeelte van het Nederlandsche volk op dit oogenblik verkeert. Ik toonde zoo straks reeds aan met cijfers, dat het indexcijfer op dit oogenblik in verschrikkelijke mate uitgaat boven het indexcijfer van het oogenblik, waarop de Huurcommissiewet tot stand kwam. Dat scheelt niet minder dan een 50 punten. Een enorm verschil dus, ten nadeele van den toestand van dit oogenblik.

Maar de Nederlandsche arbeidersklasse wordt op dit oogenblik niet alleen geteisterd door de duurte, door het schromelijk hooge indexcijfer, maar ook door den voortdurend over de gansche lijn werkenden loondruk en door de schrikkelijke werkloosheid, die ik met cijfers uit mijn eigen plaats van inwoning wensch te demonstreeren. Op dit oogenblik hebben wij in Rotterdam meer dan 15 000 ingeschreven werkloozen. Wanneer men in arbeidersbuurten komt, is er bijna geen gezin, waar, al is het niet het hoofd van het gezin, dan toch wel een zoon of een dochter werkloos is. Elk gezin bijna wordt getroffen door deze malaise.

En wanneer nu een huurverhooging noch door de omstandigheden geboden is, noch gegrond is op politieke of economische noodzakelijkheid, mag men dan met een dergelijk wetsvoorstel als dit bij de Volksvertegenwoordiging komen? Ik had gewild, dat dit Christelijk Ministerie althans het besef had gehad deze daad achterwege te moeten laten. Gaat het aan in den tijd van malaise als wij thans doormaken met een dergelijk wetsvoorstel te komen? Ik meen, dat hetgeen ik hier zeg, weerklank vindt in de harten van het Nederlandsche arbeidende volk. De cijfers, welke ik gegeven heb, zijn met elkander een aanklacht tegen deze wetsvoordracht van deze zich Christelijk noemende Regeering. De hoogere huur zou van het schamele loon of van het nog schameler steunbedrag moeten worden afgetrokken en men kan stellig aannemen, dat die hoogere huur, individueel gesproken, voor de armsten der bewoners van 60 cent tot een gulden per week zou bedragen.

Waar de toestand zoo is, kan er geen sprake zijn van een verhooging van het vrije percentage tot 50 pct. Het is geen wonder, dat de indiening van dit wetsontwerp een zoo groote ontstemming in alle kringen van de bevolking, welke er bij betrokken zijn, heeft gewekt. De voorzitter van de Commissie van Rapporteurs heeft straks de lijst opgelezen van de adressen, die ten opzichte van dit wetsontwerp zijn ingekomen. Ik mag er wel een paar memoreeren. Ik wees reeds op het adres van den gemeenteraad van Amsterdam. Het is toch wel sterk en het moet wel doordringen tot alle kringen der bevolking, als een raad, zooals die van Amsterdam is samengesteld, als zoodanig tot de Volksvertegenwoordiging komt en zegt: wees als je blieft zoo vriendelijk en neem dat wetsontwerp niet aan, omdat het lijnrecht indruischt tegen de belangen der bevolking en niet door de noodzakelijkheid wordt geboden.

Verder heb ik hier een adres van het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen, het lichaam, dat meer dan 200 000 georganiseerde arbeiders vertegenwoordigt.

Ik heb hier een adres van den Amsterdamschen Bestuurdersbond en een van het Algemeen Nederlandsch Vakverbond, de neutrale groep, die ook een zeer stevig adres tot de Regeering en tot de Tweede Kamer heeft gericht.

Ook heb ik hier een adres van het Algemeen Comité van Overheidspersoneel, dat zijn beklag doet, dat de Regeering, die eerst een speciale belasting heeft gelegd op de ambtenaren in Nederland, opnieuw door dit wetsontwerp een poging doet om de schamele salarissen van de lagere ambtenaren opnieuw in de huur te treffen.

Vervolgens heb ik hier een adres van de Federatie van de R.-K. Vereenigingen en Werkliedenbonden. Dat is de vertegenwoordiging van de R.-K. volksklasse en deze heeft aan de Regeering en aan de Tweede Kamer per adres verzocht dit wetsontwerp niet aan te nemen.

Ook in de kringen van de Regeering zelf vindt dus dit wetsontwerp geen weerslag. Ik meen, dat het adres nog niet bij de Tweede Kamer is ingekomen en misschien te laat komt om bij dit wetsontwerp te worden behandeld, maar ik [...] hier een mededeeling, dat de gemeenteraad van Ho[...] unaniem heeft besloten, op voorstel van burgemeester [...] wethouders, op grond van de cijfers der Huurcommissies v[...] Hoorn, Berkhout, Venhuizen, Blokker, Spanbroek, Opm[...] en Schellingwoude zich tot de Tweede Kamer te wenden [...] verzoek dit wetsontwerp niet aan te nemen.

De gemeenteraad heeft zich unaniem, zonder één st[...] tegen, voor deze daad verklaard. En hoe is nu deze r[...] samengesteld? Hij bestaat uit 6 Vrijheidsbonders, 4 Rooms[...] Katholieken, 1 antirevolutionnair en 4 sociaal-democrat[...] De Vrijheidsbonders hier staan echter niet op het standpu[...] dat dit wetsontwerp moet worden verworpen. Neen, zij f[...] geeren hier juist als de aanjagers van deze Christelij[...] Regeering en zij dienen amendementen in om het vr[...] percentage te verhoogen niet tot 50, maar tot 60 en o[...] anderhalf jaar tot 70 pct. De gemeenteraad van Hoorn st[...] nader onder de contrôle van de kiezers.

Ik ga nog even verder en zou er op willen wijzen, [...] tegenover de adressen, die ik met een enkel woord noem[...] andere staan, waarin een pleidooi wordt gevoerd tegen [...] aanneming van dit ontwerp. Ik wijs op de brochure v[...] mr. Vos, die aan de leden der Kamer is verstrekt, e[...] brochure over de exploitatie van huizen. Hij zegt daarin [...] bladz. 16:

> ,,Aan deze beschouwing omtrent de te verhoogen hu[...] knoopt het Bondsrequest één uitzondering vast, te wet[...] ten opzichte van de krotwoningen, waarbij ik dat beg[...] in de wet zou willen zien omschreven. Zeker vallen da[...] onder de ,,bewoonde onbewoonbaar verklaarde'' woni[...]gen. Aan deze worden geen kosten gemaakt voor beho[...] of verbetering, terwijl zij gemeenlijk niet met hypoth[...]ken bezwaard zijn.''

Mr. Vos meent dus, dat men in ieder geval een uitzond[...]ring moet maken voor de huren van krotwoningen, en [...] breid dat uit tot minder goed onderhouden woningen. M[...] Vos meent, dat die huurders in ieder geval moeten word[...] beschermd en dat dit moet geschieden bij wettelijken ma[...]regel. Ik meen, dat mr. Vos lid is van den Vrijheidsbon[...] Men ontkent dit, maar dan studeert hij er zeker voor en[...] elk geval zou hij het kunnen zijn.

Als mr. Vos nog te veel sociaal gevoel heeft om lid van d[...] Vrijheidsbond te kunnen zijn, dan zal ik het sociaal gev[...] van de leden van den Vrijheidsbond niet qualificeeren. Ma[...] als een voorstander van deze wetswijziging meent, dat d[...] niet tot stand kan komen zonder speciale maatregelen voor [...] krotwoningen en voor de niet onderhouden woningen, dan [...] daarmede het wetsontwerp als zeer onvolledig en als ontc[...]laatbaar geteekend!

Ik ga op de argumenten van mr. Vos niet verder in [...] evenmin op de andere adressen, ze lijken mij niet sterk en [...] heb ze ook niet noodig in mijn betoog.

Er is slechts één mogelijkheid om van de Huurcommissi[...] wet af te komen: dat zij haar natuurlijken dood sterft. G[...] ter is aangenomen een wetsontwerp om een crisiswet, [...] Schepenuitvoerwet, in te trekken. Er is geen woord van v[...] zet gehoord en toch was die wet op het oogenblik, dat zij [...] het leven werd geroepen, zeer noodig en heeft zij, zoola[...] er gebrek aan scheepsruimte was, zeer nuttig gewerkt. Ma[...] nu er geen tekort aan scheepsruimte meer is, er zelfs e[...] zekere overproductie aan scheepsruimte is, kan die wet wo[...] den opgedoekt. Zoo is het ook met de Huurcommissiewet; [...] kan pas worden gewijzigd in den zin, als nu wordt voorg[...]steld, en ingetrokken, wanneer de woningnood achter den r[...] is, en zelfs dan zal men voor excessen moeten waken en zu[...]len de Huurcommissiën in den eersten tijd nog niet geh[...] kunnen worden gemist. Er is geen sprake van, dat die to[...]stand thans aanwezig is, ik heb precies het tegendeel aang[...]toond, er is een zeer groote woningnood en de Huurcomm[...]siewet kan stellig niet worden gemist of gewijzigd in den z[...] als de Regeering heeft voorgesteld. Er is momenteel slech[...] één parool uit te geven om uit dezen toestand te gerake[...] bouwen, bouwen en nog eens bouwen, niet op papier, ma[...]

(J. ter Laan e. a.)

werkelijke huizen. Wat heeft de Regeering in deze richting gedaan? Wij hebben bij herhaling hier een woningdebat gehad, maar de algemeene klacht, vooral van gemeentebesturen en bouwvereenigingen, was, dat aanvragen om te mogen bouwen bij het Departement buitengewoon lang blijven hangen, dat de Regeering herhaaldelijk van standpunt is veranderd en de menschen niet weten, aan welke voorwaarden zij worden onderworpen; dat verder de normen, die aan de te bouwen woningen worden aangelegd, ver beneden peil zijn, omdat men niet uit het oog mag verliezen, dat in die woningen niet één, maar twee geslachten hun leven moeten slijten.

Uit dit oogpunt moet men het vraagstuk mede bekijken. Wanneer ik nu zie, wat in Nederland gebeurt, of laat ik liever zeggen, wat in Nederland niet gebeurt, dan zou ik dat aldus willen karakteriseeren: Ik zie hier geen Regeering, die het initiatief heeft genomen om tegenover dit euvel te komen tot een doelmatige, snelle woningproductie, zoodanig, dat in deze algemeene behoefte snel kan worden voorzien. Ik zie van deze Regeering geen drijfkracht uitgaan op het gebied van de woningproductie, evenmin als op dat van de werkloosheidsbestrijding. En ik meen toch, dat dit de taak is en de taak moet zijn van de Regeering. Van den Haag moet die stuwkracht uitgaan, omdat de Regeering beschikt over de middelen om die stuwkracht uit te oefenen. Er is bij de Regeering een tekort aan initiatief, een tekort aan inzicht, een tekort aan leiding. Toch ligt hier de eenige mogelijkheid om uit de impasse te komen en een aantal woningen te krijgen, dat voldoende kan heeten om in de behoefte te voorzien.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom tot het slot van hetgeen ik wenschte te betoogen. De Regeering moet niet peuteren met een wetswijziging, als thans door haar wordt voorgesteld. De Regeering zal veel straffer moeten optreden tegen nalatige gemeentebesturen dan tot dusverre en, wanneer zij daardoor die gemeentebesturen niet kan winnen, dan zal zij moeten trachten om buiten die gemeentebesturen om toch te komen tot een voldoende woningproductie in tal van gemeenten. In de gemeente Rotterdam ligt sedert Augustus 1921 de woningproductie zoo goed als stil, onder de leiding van een wethouder, die behoort tot den Vrijheidsbond. Sedert Augustus 1921 heeft men onder de leuze, dat huizen moeten worden gebouwd........., den bouw stop gezet onder leiding van een wethouder en raadsleden van den Vrijheidsbond en van kerkelijke wethouders en raadsleden.

De heer **Boon**: Wat heeft uw wethouder Heykoop gedaan?

De heer **J. ter Laan**: Het laatste jaar, waarin de heer Heykoop wethouder was, werd in de gemeente Rotterdam, niettegenstaande de crisis, een woningproductie verkregen als nooit te voren van 3600 woningen, met een aantal plannen, waarop thans de geestverwant van den heer Boon, wethouder de Meester, nog teert als op een erfenis, die hij van zijn voorganger Heykoop heeft overgenomen. In Rotterdam werkt men nu met nota's over alkoofwoningen en met nota's over een schema om te komen tot alkoofwoningbouw. De toestand wordt steeds erger en de Regeering laat Gods water over Gods akker loopen; zij doet evenmin iets, terwijl de bevolking van Rotterdam steeds dieper in den put raakt. Laat dus de Regeering niet peuteren, ik herhaal dit, met een wetswijziging als waarmede zij ons op het oogenblik bezighoudt. Hier staan groote volksbelangen op het spel en de Regeering en de Volksvertegenwoordiging dienen allereerst een open oog te hebben voor dit zoowel moreele als materieele belang. Ik hoop, Mijnheer de Voorzitter, als de Regeering dit ongelukkige wetsontwerp, dat zoo sterk tegen het volksbelang ingaat, niet wil intrekken, dat de Tweede Kamer het inzicht moge hebben om dit wetsontwerp te verwerpen.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

(Hermans.)

De heer **Hermans**: Mijnheer de Voorzitter! Uit de ingediende amendementen en uit hetgeen tot dusverre mondeling is opgemerkt, is wel gebleken, dat over de waarde en de beteekenis van dit wetsontwerp zeer verschillend wordt gedacht. Ik schaar mij noch aan de zijde van het eene, noch aan die van het andere uiterste. Ik meen, dat ook hier de waarheid in het midden ligt en dat er, behalve schaduwzijden, ook lichtzijden aan dit wetsontwerp zijn.

Dat de Huurwetten moeten worden beschouwd als crisiswetten, die slechts voor buitengewone omstandigheden kunnen gelden en zoodra mogelijk moeten worden afgeschaft, hierover kan, dunkt mij, geen verschil van meening bestaan.

Een crisiswet, zou men kunnen zeggen, is uiteraard een noodzakelijk kwaad.

Dit geldt ook voor de Huurwetten.

Ongetwijfeld hebben deze wetten een gunstige werking gehad, waar zij op het gebied der volkshuisvesting den overal heerschenden woeker hebben beteugeld. En deze goede werking zullen zij ten deele ook nog in de toekomst hebben. Met de Regeering ben ik dan ook van oordeel, dat de tijd voor de geheele afschaffing van deze wetten nog niet gekomen is.

Ik betreur dit, omdat deze wetten ook in vele opzichten ongezonde toestanden hebben geschapen, toestanden, die indruischen tegen het rechtsgevoel des volks.

Vooreerst ten opzichte van de huurders. Dezen worden gescheiden in twee groepen. De eene groep, die weldra uit 200 000 huurders zal bestaan, bewoont nieuwe woningen en valt dus buiten de Huurwetten. Zij betaalt huurprijzen, die soms meer dan 100 pct. hooger zijn dan die van 1914 en na de algemeene verlaging der loonen, die nog niet op een rustpunt gekomen is, in niet weinige gevallen de draagkracht van den huurder overschrijdt. Gevallen zijn zelfs genoemd, waarin de huurder tot een vierde van zijn loon aan huishuur moet betalen. Waar die huurder de eenige kostwinner van een gezin is, gaat dit natuurlijk niet en zullen, zoo de toestanden zich niet spoedig wijzigen, buitengewone maatregelen moeten genomen worden.

De andere groep van huurders echter profiteert van de omstandigheid, dat zij huizen bewoont, waarvoor de Huurwetten wèl van toepassing zijn en die dus een bepaalden huurprijs niet kunnen te boven gaan. Maar ook onder deze groep is er weer verschil. In de eene plaats was er geen Huurcommissie en konden dus in de meeste gevallen de huren ongehinderd worden verhoogd; in een andere plaats was de Huurcommissie minder streng en liet gemakkelijker huurverhoogingen toe, terwijl in een derde plaats de Huurwetten in volle strengheid werden toegepast.

En bij al deze verschillen speelt de financieele draagkracht van den huurder absoluut geen rol. Hiermede kan in het systeem der wet geen rekening worden gehouden. En zoo is het volstrekt niet zeldzaam, dat de wet juist personen beschermt, die het minst bescherming noodig hebben.

Voorbeelden hiervan zijn aangehaald op een vergadering van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting door den heer A. Keppler, directeur van den Gemeentelijken Woningdienst te Amsterdam. Met name werden o. a. genoemd de volgende gevallen: een gezin, bestaande uit man, vrouw en vijf kinderen, met een wekelijksch inkomen van f 88,50, betaalt een huur van f 4,20 per week, terwijl het een huur van f 8 best zou kunnen betalen. Een ander gezin, met een totaal inkomen van f 171, woont in een woning van f 4; een gezin van zes personen, waarvan het inkomen f 113 is, verwoont f 2,70; weer een ander gezin met een inkomen van f 64 betaalt f 3,60 en een gezin met een inkomen van f 105 verwoont f 4,20.

Deze gevallen zijn volstrekt geen uitzonderingen. Een categorie van huurders, die best een hoogere huur kan betalen, houdt woningen bezet, die broodnoodig zijn voor gezinnen met inkomens van f 30 à f 40 per week. En daarnaast is er een andere categorie, bestaande uit personen, die f 8 en meer huur moeten betalen en nauwelijks de helft van dit bedrag kunnen opbrengen.

Zulk een toestand, geheel in strijd met de rechtsbegrippen van het volk, kan slechts gehandhaafd blijven, zoolang de

(Hermans.)

afschaffing daarvan nog ernstiger gevolgen voor de volkshuisvesting zou kunnen hebben. Hierop kom ik aanstonds terug.

Ongezonde toestanden, soms ergerlijke onbillijkheden, zijn er door de Huurwetten ook geschapen ten opzichte van de verhuurders. Bij de beoordeeling van de positie der verhuurders — het blijkt duidelijk uit het Voorloopig Verslag — ziet men te veel de toestanden, zooals die vooral bestaan in de groote steden des lands, waar de arbeiderswoningen niet door woningvereenigingen volgens de wet van 1901 gebouwd, meestal het eigendom zijn van groote maatschappijen, die in den goeden tijd met de exploitatie van deze woningen geen slechte zaken hebben gemaakt. Daarnaast bestaat, ook vooral in die steden, het bij ons volk zoo gehate type van den „huisjesmelker", die van het verhuren van woningen een winstgevend bedrijf heeft gemaakt en hierbij niet kieskeurig was in zijn middelen.

In zeer vele andere plaatsen des lands echter zijn arbeiderswoningen niet zelden eigendom van kleine burgers, wier inkomen soms lager of weinig hooger is dan dat van een arbeider; van weduwen, die op deze wijze wat spaargeld hebben belegd, en ook van andere arbeiders, die in gunstiger omstandigheden verkeeren of hebben verkeerd. En in deze gevallen komt het voor, dat bijv. een gezin met meerdere kostwinners en een inkomen van 4 à 5000 gulden per jaar profiteert van de Huurwetten ten koste van een weduwe, wier inkomen niet eens een vierde van dit bedrag beloopt.

Ik neem een uitzonderingsgeval, een uiterste, alleen om duidelijk te maken wat ik bedoel, maar gevallen van dezen aard met niet zoo scherpe verhoudingen zijn volgens mijn ervaring niet zeldzaam.

Aan dergelijke onbillijkheden kan men echter niet ontkomen. Het systeem der wet maakt dit onmogelijk.

Dit is dan ook een der bezwaren tegen de Huurwetten en hierbij komt dan nog dat andere groote bezwaar, dat deze wetten belemmerend werken op de woningproductie.

Ik wijs op al deze nadeelen, om duidelijk te doen uitkomen, dat ik geenszins behoor tot de principieele bestrijders van dit wetsontwerp en gaarne er toe wensch mede te werken, dat de Huurwetten geleidelijk worden afgeschaft.

Dit is van dit wetsontwerp het eerste motief.

Ik geloof echter, dat wij te ver gaan, indien nu reeds voor alle plaatsen des lands een verhooging tot 50 pct. boven den ouden huurprijs wordt mogelijk gemaakt, zonder dat de Huurcommissies hierover gehoord moeten worden.

Daar zijn nog verschillende plaatsen met een vrij aanzienlijk woningtekort, waar de woninghuren nog aanmerkelijk beneden dat peil zijn gebleven. Een z.g. „vrije verhooging" tot 50 pct. zou daar zeer ongewenschte gevolgen hebben. En hiertegen bestaat te grooter bezwaar, omdat de arbeiders, eenerzijds door voortgaande loonsverlaging en anderzijds door weer dreigende prijsverhooging van verschillende levensmiddelen, in een kritieken toestand verkeeren.

Het is altijd een der grootste fouten van de crisiswetten geweest, dat bij haar samenstelling niet voldoende rekening werd gehouden met verschillende omstandigheden; dat alle plaatsen en streken des lands te veel over één kam geschoren werden. Ik vraag mij af, of dit nu niet anders kan, of men niet voor bepaalde plaatsen, die nog een aanzienlijk woningtekort hebben, uitzonderingen kan maken. Het wil mij voorkomen, dat dit best mogelijk is, en gaarne zou ik hieromtrent de meening van de Regeering wenschen te vernemen.

Wat ik bedoel, schaadt ook niet aan het tweede motief van dit wetsontwerp: de noodzakelijke bezuiniging, die ook op dit terrein moet worden doorgezet.

In plaatsen, waarvoor ik uitzonderingen of overgangsmaatregelen zou wenschen, bestaan ongetwijfeld Huurcommissies en zullen deze in den eerstvolgenden tijd ook niet kunnen worden afgeschaft.

En het werk van deze Huurcommissies zou men ook kunnen beperken, door woningen boven een bepaalden huurprijs aan haar bemoeiingsfeer te onttrekken. Men kan dit veilig doen, omdat, volgens alle berichten hieromtrent, het tekort aan middenstandswoningen heeft opgehouden te bestaan. Ik meen, dat zulke bepaling niet in strijd komt met de be-

(Hermans c. a.)

ginselen van het wetsontwerp, omdat het toch ook een we[...] is, waarlangs de bemoeiingssfeer der Huurcommissie word[...] beperkt.

Vervolgens kan er ook nog belangrijk worden bezuinigd o[...] de uitgaven der Huurcommissies door vermindering va[...] vacatiegeld harer leden. In deze richting wenscht de Rege[...]ring dan ook maatregelen te nemen.

Het wetsontwerp zal dus niets van zijn principieele bete[...]kenis verliezen, maar aan practische waarde winnen, wanne[...] het voor sommige plaatsen niet op eens, maar meer geleid[...]lijk een vrije verhooging tot 50 pct. toelaat.

In dezen geest heb ik met den heer Kuiper dan ook ee[...] amendement ingediend, dat — geheel in den geest der wet — de geleidelijke opheffing der Huurwetten wil bevordere[...] doch meer geleidelijkheid brengt voor bepaalde plaatsen m[...] grooter woningtekort.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! De inhoud va[...] dit wetsontwerp kan bij mij geen onverdeelde instemmin[...] vinden. Tegen eenige verhooging van het zgn. „vrije pe[...]centage" bestaat, gezien den feitelijken toestand, gee[...] bezwaar, maar het ontwerp gaat, naar mijn overtuiging, [...] ver. Er is reeds op gewezen, dat de economische omstandi[...]heden thans zeer ongunstig zijn. Ik zou niet voor mijn rek[...]ning durven nemen de uitspraak van den heer J. ter Laa[...] dat de sociale toestand van de massa thans ongunstiger [...] dan de toestand in 1917. Het komt mij voor, dat dit moe[...]lijk valt te bewijzen, maar wel kan worden gezegd, dat [...] toestand op het moment zeer kritiek is.

De werkloosheid is enorm; tienduizenden moeten leve[...] van lage uitkeeringen en verarmen steeds meer. De loone[...] dalen in schier alle bedrijfstakken; vooral in de bedrijve[...] die voor den uitvoer werken, gaat de loondaling in sn[...] tempo. En voor de exportbedrijven met name is een vermin[...]dering van de productiekosten ook een absolute eisch. H[...] is in verband met die verschijnselen volstrekt noodzakelij[...] dat ook de kosten van het levensonderhoud dalen. De to[...]stand is zoodanig, dat het algemeen belang eischt, dat alle[...] offers brengen om dat doel te kunnen bereiken.

Gaat het nu onder deze omstandigheden aan, om een on[...]werp tot wet te verheffen, waarbij, zonder inmenging va[...] de Huurcommissie, vrijheid wordt gegeven tot een huurve[...]hooging van 50 pct. boven de huren van 1916?

Mijns inziens moet deze vraag ontkennend beantwoo[...] worden.

Van de gegeven vrijheid zal, gezien den grooten wonin[...]nood op zoo menige plaats, stellig veel gebruik worden g[...]maakt. Ook in die gevallen, waarin het onderhoud van [...] huizen schier alles te wenschen overlaat.

In een adres van de drie voorzitters der Huurcommissi[...] van 's Gravenhage wordt gepleit voor een vrije verhoogi[...] tot 30 pct. Ook een man als de heer de Wilde sr., die ze[...] niet vijandig staat tegenover de huiseigenaren en met h[...] rechtmatige belangen terdege rekening wil houden, acht [...] wetsontwerp te bezwarend voor de huurders.

De algemeene stijging van hypotheekrente, straat- [...] grondbelasting wettigt een vrije verhooging tot 30 ad [...] pct.; maken de uitgaven ter zake van de woningen een [...] hoogere huur noodzakelijk, dan kan de Huurcommissie de[...] toestaan tot 50 pct., ja tot een nog hooger percentage.

Ik wil hier de Huurcommissies desgewenscht zelfs [...] grootere vrijheid van beweging geven. maar zonder ha[...] tusschenkomst wil ik geen verhooging tot 50 pct. mogel[...] maken, omdat ik daarvan velerlei misbruiken vrees.

Een vrij algemeene plotselinge verhooging tot 50 p[...] schijnt mij ook niet in het algemeen belang, hetwelk gedie[...] wordt door verlaging van de kosten van levensonderhoud.

Men zegt: de Huurcommissiewet is een crisiswet en m[...] eerlang verdwijnen. Wie zou haar bij meer normale wonin[...]markt willen behouden? Ik zeker niet, maar de woningma[...] is nog alles behalve normaal. Het artikel woningen is op [...] van plaatsen nog zeer schaarsch. Vooral aan arbeiders- [...] kleine middenstandswoningen is er in de meeste steden, [...] ook op zeer veel dorpen nog een groot gebrek. De wet [...]

53ste VERGADERING. — 23 FEBRUARI 1923.

268. Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

eenk.)

g en aanbod werkt dus volstrekt niet normaal; de crisis voninggebied is inderdaad nog vrij groot.
nder die omstandigheden is er nog alle reden om de rders tegen het nadeel van te hooge huren te beschermen. iermede begaat men geen onrechtvaardigheid jegens de uurders. In de jaren, die achter ons liggen, hebben wij rmalen maatregelen genomen in het algemeen belang, rdoor speciale groepen haar vrijheid in zake de prijsbeing beperkt zagen. Dat die maatregelen thans zijn ingeken, terwijl zij voor de verhuurders nog gelden, is niet lat men het speciaal op de huiseigenaren heeft gemunt mdat men hen verdenkt van zeer bijzondere misbruiken. r mag zeker niet worden gegeneraliseerd; men moet ennen, dat er ook zeer veel goede huiseigenaren zijn.
laar het feit, waarop ik wees, is het gevolg van de omstanheid, dat schaarschte op woninggebied nog steeds aandt, terwijl op ander terrein niet meer van schaarschte gesproken worden.
Vaarom wil men nu plotseling tot 50 pct. vrijlaten? Het niet zijn om den nieuwbouw te bevorderen, want de uwbouw is immers vrij. Bovendien blijkt althans voor wat arbeiderswoningbouw betreft, wel heel duidelijk, dat hier der krachtige medewerking van publieke lichamen en eenigingen weinig valt te bereiken. Zoo staat de zaak aans in de steden.
Iet argument, ook in de stukken aangevoerd, schijnt beking van den arbeid der Huurcommissies. Die commissies ten geld aan gemeente en Staat, zoo heet het in de morie van Toelichting. Nu is er reeds een middel aan de nd gedaan om op andere wijze dan door de te snelle verging van het vrije percentage tot de gewenschte beperking uitgaven te komen. In het Voorloopig Verslag is gezen op beperking der vacatiegelden.
Voorts bestaat straks de mogelijkheid om de wet plaatselijk iten werking te stellen, indien de toestand der woningrkt dit hier en daar veroorlooft. Daartegen bestaat bij j geen bezwaar.
Maar voor het overige mag men vragen, of het kleine voorel van de bezuiniging op de Huurcommissies, door de verloging van het vrije percentage tot 50 pct., zal opwegen gen het nadeel voor de massa der huurders, tegen het naeel voor heel ons economisch leven, dat volstrekt vraagt verging van de kosten van het levensonderhoud en zoodoende laging van de productiekosten, ten einde ons land *konkurnzfähig* te maken.
Nu wijst men er op, dat de huren in de nieuwgebouwde oningen hoog zijn en dat de vereenigingen op voorschrift an de Regeering de huren belangrijk hebben moeten veroogen.
Men mag echter niet vergeten, dat nog altijd het grooter eel van de arbeiders en de kleine middenstanders wonen in uizen van particulieren.
Het economisch gevolg van een plotselinge huurverhooging ver de geheele lijn zal groot en schadelijk zijn voor menigen edrijfstak in verband met de loonbeweging. Het gevaar van e verscherping der looneonflicten is niet geheel denkbeeldig.
De huurverhooging van de vereenigingswoningen van vóór en oorlog bedraagt bovendien zeker nog niet in alle gevallen 0 pct. Hier komt de huurverhooging echter feitelijk ten bate an den nieuwbouw en vermindert zij den bijslag van de ublieke lichamen.
Dit argument geldt niet, waar het gaat over woningen van articuliere huiseigenaren.
Het is overigens noodzakelijk om ook met de huurverhoogingen van den vereenigingswoningbouw, gezien de economische omstandigheden, eenigszins voorzichtig te zijn.
Er heeft ons dienaangaande een adres bereikt van den Nationalen Woningraad, waarop wel de aandacht moet worden gevestigd.
Door de loondalingen en de huurverhoogingen wordt het samenwonen, met al de daaraan verbonden ellende, ten zeerste bevorderd.
De kosten van den nieuwbouw — daarop komt het aan — moeten nog meer dalen.
Gelukkig is er een niet onbelangrijke daling in de mate-

(Smeenk e. a.)

riaalprijzen. Ook gaan de loonen van de bouwvakarbeiders naar beneden.
Welke misbruiken men in de hand zou werken, wanneer men nu reeds de door velen begeerde vrijheid liet, mag ik zeker met enkele cijfers aantoonen, die mij van een Huurcommissie bekend zijn geworden.
In 1922 werden o.a. de volgende zeer aanzienlijke verhoogingen aangevraagd — of zonder aanvrage reeds geïnd, waar de Huurcommissie achter gekomen is en waarvoor zij een stokje heeft gestoken —: van f 208 tot f 676, van f 570 tot f 2000, van f 560 tot f 1400, van 625 tot f 1440, van f 750 tot f 2200 en van f 425 tot f 972.
Hieruit blijkt, dat althans in de plaatsen, waar nog een groote woningnood is, men niet zoo spoedig kan overgaan tot het geheel vrijlaten van de zoogenaamde middenstandswoningen boven de f 600. Het zal daar niet over de geheele lijn kunnen geschieden.
Buitengewone verhoogingen worden ook aangevraagd voor winkelhuizen met eenige woonruimte. Ik heb daarvan de volgende staaltjes: van f 2200 tot f 5400, van f 800 tot f 1300, van f 700 tot f 1750, van f 800 tot f 1500, van f 520 tot f 1000, van 1300 tot f 2600, van f 1200 tot f 3000 en van f 1400 tot f 2700.
Deze gegevens illustreeren den toestand.
Worden dergelijke aanvragen zonder meer toegestaan, dan zou dat bedenkelijk zijn voor den winkelstand. Bovendien zou het voor de prijsbeweging en dus voor het geheele economische leven, dat verlaging van de kosten van het levensonderhoud eischt, in hooge mate bedenkelijk zijn.
Mij schijnt een betere voorziening ook te dezer zake gewenscht, in verband met een arrest van den Hoogen Raad, waardoor eenigszins wankel is komen te staan, wat geldt voor de winkelhuizen.
Mijn conclusie is, dat men niet plotseling het vrije percentage op 50 moet brengen; een beperking tot 35 sluit meer aan bij den gewenschten toestand.
Nu beroept men zich op de z.g.n. gemiddelde verhooging, maar „gemiddelde verhooging" is een begrip, waarmede men uiterst voorzichtig moet zijn. Dit beroep is dan ook, naar mijn overtuiging, niet steekhoudend. Wij hebben vernomen uit een betrekkelijk adres, dat bij de Kamer is ingekomen, dat in Amsterdam en elders de gemiddelde verhooging ongeveer is 32 pct., maar dit zegt heel weinig, want het is zeer wel mogelijk, dat in het eene geval een verhooging van 60 pct. meer gewenscht is dan in een ander geval een verhooging van 30 pct. Dit hangt af van het bedrag, waarvoor de woning verhuurd was in 1916, en ook van de vraag, of al dan niet in het onderhoud behoorlijk wordt voorzien.
Over het onderhoud wordt algemeen geklaagd. Nu geeft de Regeering in de Memorie van Toelichting wel een weg aan, om daarin verbetering te brengen, maar, gezien den woningnood, is die weg in de huidige omstandigheden niet begaanbaar. Ook zie men bij een vergelijking van de positie der verhuurders niet voorbij, dat men thans niet meer, zooals vroeger, huurverlies te lijden heeft door het leeg staan van de woningen. Dit komt alleen nog maar voor bij zeer groote heerenhuizen.
Wijziging van het ontwerp in den geest als de heer Oud voorstelt, zou ook voor mij het ontwerp meer aannemelijk maken.

De heer **van Voorst tot Voorst**: Mijnheer de Voorzitter! Het hoofddoel van het ingediende wetsontwerp is, te verhoogen het percentage van de zonder tusschenkomst der Huurcommissies veroorloofde huurverhoogingen en wel van 20 pct. en 10 pct. boven de huren van respectievelijk 1916 en 1918 tot 50 pct. en 37½ pct. boven deze huren.
In de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp worden een drietal redenen aangevoerd, welke voor het verder loszetten van de rem tegen huurverhooging moeten pleiten:
1°. een verdere huurverhooging is in het algemeen belang, omdat daardoor de weg tot opheffing der Huurcommissiewet wordt geëffend; immers komt — bij blijvende daling der bouwkosten — in nader verschiet te liggen het oogenblik, waarop de loonende huurprijs (van nieuwe wonin-

(van Voorst tot Voorst.)

gen) en de verhoogde huurprijs (van oude woningen) elkaar ontmoeten, althans naderen en volledige vrijheid van huur kan worden hersteld;

2°. het verhoogen van de percentages der huurverhoogingen, die zonder tusschenkomst der Huurcommissies zullen kunnen worden bedongen, zal tot gevolg hebben, dat de werkzaamheden der commissies worden ingekrompen, wat zal leiden tot een vermindering der uitgaven;

3°. de voorgestelde huurverhooging komt aan den woningvoorraad ten goede, omdat de verhuurders daardoor beter in de gelegenheid zijn hun woningen te onderhouden.

Deze huurverhooging zal echter, en dit lijkt mij het voornaamste, ook den bouw van nieuwe woningen in de hand werken, omdat daardoor die bouw loonender zal worden.

Wel is waar wordt den bouwers van nieuwe huizen de vrijheid gelaten daarvoor den huurprijs te vragen, die hun goeddunkt, doch zoolang die prijs belangrijk hooger is dan die van vroeger gebouwde woningen, geven vele woningzoekenden er de voorkeur aan, zich tevreden te stellen met een onvoldoende woningruimte, zoodat de vraag naar nieuwe woningen tegen een loonenden huurprijs tot een minimum is gedaald, waardoor het bouwen daarvan te veel risico met zich brengt. Men ziet dan ook reeds nu op meerdere plaatsen nieuwgebouwde woningen ledig staan, omdat men in de oude, goedkoopere woningen beter terecht kan, daar de huur dezer oude woningen kunstmatig laag gehouden wordt.

Dit weerhoudt natuurlijk het particulier initiatief, zoodat deze wet zelf voor een deel de oorzaak is van den woningnood.

Wel heeft men getracht door bijslag op de bouwkosten aan dit euvel te gemoet te komen en zoo het bouwwerk goedkooper te maken, waardoor de huurprijs zou kunnen verminderd. Duizelingwekkende sommen zijn er voor den woningbouw besteed, zoodat de financiën van Staat en gemeente voor een groot deel daardoor in den ontredderden toestand zijn gebracht, waaruit thans getracht wordt, door de pijnlijkste bezuinigingen, de Staatshuishouding te redden. En nu durft de heer ter Laan beweren, dat deze Regeering niet genoeg heeft gedaan voor den woningbouw. Hoe is het mogelijk. Ik geloof dat in geen ander land zooveel op dit gebied is gedaan. Maar niettegenstaande den bouw door gemeenten en bouwvereenigingen, met Rijks- en gemeentesteun, is aan de woningbehoefte nog lang niet te gemoet gekomen.

Het is gebleken in de achter ons liggende jaren, dat gemeenten en bouwvereenigingen niet het meest economisch zijn, want er is duur gebouwd, slecht gebouwd en onpractisch gebouwd. Ik durf wel te voorspellen, dat er een aantal woningen zijn gebouwd, die het geen 25 jaren zullen uithouden, niettegenstaande er veel geld voor werd betaald, maar de bouwvereenigingen en gemeentebesturen zijn beetgenomen door gebrek aan deskundig toezicht, vooral op het platteland.

Ook hier zijn de arbeiderswoningen gebouwd naar een stadsmodel. Terwijl een ieder weet, dat de arbeider ten plattelande een stukje aardappelland of teelgrond bebouwt, een varken mest en er gewoonlijk een geit op nahoudt, heeft men er niet aan gedacht bij deze woningen een kleine ruimte daarvoor beschikbaar te stellen. Het gevolg is, dat deze met Rijksgeld gebouwde perceelen absoluut geen begeerde woningen zijn, afgezien nog van het feit, dat zij veelal slecht gebouwd zijn, waardoor deze huizen koud en gehoorig zijn en thans reeds veel reparatiën vereischen. Zoodra er maar weer door eigenbouwers, die een beteren kijk hebben op de behoeften van het platteland dan de Staat, woningen gebouwd worden, en hiermede wordt op het land een, zij het dan nog een schuchter, begin gemaakt na de ingetreden daling van de prijzen der bouwmaterialen, en zoodra de huurprijzen van de oude en de nieuwe woningen ongeveer gelijk worden, zal men zien, dat de woningen der bouwvereenigingen leeg komen te staan en de gemeenten dan voor de huur opdraaien.

Kan men dan nimmer tot het inzicht komen, dat de behoeften van het platteland ganseh anders zijn dan die van de stad en dat men de bewoners van stad en land niet over dezelfde kam moet scheren?

(van Voorst tot Voorst c. a.)

De woningbouw ten plattelande, wat inrichting en voering betreft, zal blijken een flater te zijn geweest en strop voor de gemeentefinanciën.

Hoe eerder de Staat zich op dit terrein terugtrekt, d meer en beter zal worden gebouwd, en daarom juich ik toe, dat de Regeering hier een stap doet om eerlang te ko tot de opheffing der Huurcommissiewet en tot vrijlating huren, hoewel ik wel gaarne gezien had, dat de stap grooter was geweest, waardoor wij verder van dezen cr maatregel zouden zijn verlost geweest.

Maar ik hoop, Mijnheer de Voorzitter, dat de heer Mini van Arbeid spoedig een ruim gebruik zal weten te maken de bevoegdheid, welke art. 15, 2de lid, aan de Kroon kent, om te bepalen, dat het voortbestaan der wet in bep aangewezen gemeenten (en dan hoop ik, dat dit in de ee plaats de plattelandsgemeenten zullen zijn) niet lan noodig is.

De Voorzitter: Ik schors thans de beraadslaging enkele minuten en geef het woord aan den heer van Rap tot het richten van eenige vragen aan den Minister Binnenlandsche Zaken en Landbouw, ingevolge art. 112 het Reglement van Orde.

(Zie in het *Aanhangsel* de vragen n°. 161.)

De algemeene beraadslaging over het ontwerp van tot **wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropz gingswet (268)** wordt hervat.

De heer van Ravesteijn: Mijnheer de Voorzitter! Ik wen iets te zeggen omtrent den principieelen grond, die aan ontwerp is gegeven, en dan kan de vraag zoo worden gefor leerd, aan de hand van wat de Regeering zelf heeft geze of het ontwerp een schrede terug is of vooruit.

In de Memorie van Antwoord wordt dienaangaande geze,

„Het zijpad der bijzondere wetgeving werd desti betreden in het bewustzijn, dat getracht moest wor den hoofdweg van het vrije verkeer wederom te bereik De voorgestelde bepalingen beteekenen dus niet een h haalden stap achteruit, doch een voortschrijden naar nimmer uit het oog verloren doel."

Toen ik deze passage las, heb ik mij afgevraagd, of ernst is van de Regeering. Indien het ernst is, lijkt zij wel kort van memorie. Waar gingen wij naar toe, zou willen vragen, in de dagen, dat deze wetsvoorstellen werd ingediend? Niemand wist dat en het is dus niet zeker, die voorstellen werden ingediend als een zijsprong om spoedig mogelijk terug te keeren naar de veilige en voortr felijke beemden van het particulier initiatief.

Het is volkomen waar, dat de Huurcommissiewetten noc maatregelen waren. Maar als zoodanig waren zij ook e stap op den weg naar veel grooter Staatsbemoeiing. Zij war een product van oorlogssocialisme, zooals in die jaren zoov zijn tot stand gekomen, en voorbeelden van imperialistisc organisatie, organisatie van de anarchistische toestande zooals die in de kapitalistische maatschappij tot dien ti veelal hadden bestaan, maar toch in elk geval: organisati Nu is het principieel belangrijke van dit wetsontwerp, h welk, gelijk de Regeering toegeeft, moet zijn een stap in richting van algeheele afschaffing der Huurwetten, dat m bezig is die organisatie, hoe gebrekkig ook, af te breken. Regeering is op het oogenblik welbewust bezig, een van weinige organisatieresultaten van de imperialistische gevaa periode af te schaffen, een van de weinige dingen, die, h onvolledig ook, ten minste belangrijke en zegenrijke resu taten hebben opgeleverd. De Huurcommissiewetten hebbe onvolledig gewerkt en ze werken nog onvolledig.

De heer ter Laan heeft in zijn rede een voorbeeld genoem van de onvolledigheid dier wetten, niettegenstaande zij reed jaren in werking zijn, over welk geval ik kort geleden in de Rotterdamschen gemeenteraad heb geïnterpelleerd. Toe bleek weer, dat nog altijd tal van ergerlijke woningschan

(van Ravesteijn.)

alen en huurwoekergevallen aan de werking van de Huurcommissies ontsnappen; deze, en evenmin de gemeentebesturen, beschikken niet over het apparaat, om een dergelijk geval, dat de een of andere smerige huurwoekeraar in een kamer van een pandje 15 gezinnen opeenpakt, in een ruimte, die niet eens geschikt zou zijn voor evenveel varkens, te achterhalen; men wist daarvan niets! Dat pleit niet tegen het instituut der Huurcommissies, maar is een der vele bewijzen, dat zij nog altijd niet de toepassing vinden, die zij behoorden te hebben. Wanneer de heer Hermans wees op alle anomalieën, die het gevolg zijn van de huidige toepassing der Huurcommissiewetten, dan zijn dat alle gevolgen van onvolledige toepassing van het juiste beginsel, in die wetten belichaamd.

Ik wil den heer Hermans zeggen, dat het een groote fout geweest de nieuwgebouwde woningen te onttrekken aan de werking van de Huurcommissiewetten. Indien dat niet was geschied, zou het schandaal — want het is een schandaal en het druischt in tegen het rechtsgevoel van het volk — zich niet kunnen voordoen, dat voor de woningen, die in de laatste jaren zijn gebouwd, veel te hooge huren worden geëischt. Maar overigens, en daarop wensch ik bij deze gelegenheid nog eens den nadruk te leggen, hebben wij principieel in de Huurcommissiewetten een van de weinige, zeer weinige goede oorlogsvruchten gehad, die de oorlog en de imperialistische crisisperiode van 1914 tot 1918 hebben opgeleverd. Ik wensch enkele van de voordeelen van de Huurcommissiewetten hier nog eens op te sommen.

In de eerste plaats hebben wij hierin gehad een wetgeving, die in het algemeen beschouwd geen grooten bureaucratischen rompslomp heeft medegebracht. Wanneer men de werking van de Huurcommissiewetten nagaat, kan men niet zeggen, dat hier is opgebouwd een reusachtige bureaucratie, zooals dat wel het geval is geweest bij vele andere wetgevende maatregelen, die gedurende den oorlog zijn tot stand gekomen. Men heeft een zeer eenvoudige administratie, een zeer eenvoudig apparaat in het leven geroepen, waaraan het groote voordeel verbonden was, dat erken ik volkomen, dat het daardoor zeer weinig kostbaar was. Het heeft mij buitengewoon getroffen, dat men op het oogenblik zelfs van dit apparaat, dat zoo weinig kostbaar gebleken is, nog zeggen gaat, dat het te duur is geweest en zijn kosten niet heeft opgebracht. Wanneer er één administratief apparaat geweest is, dat zuinig gewerkt heeft, dan is het wel geweest dat van de Huurcommissies.

Een tweede groot voordeel van de Huurcommissiewetten is geweest, dat hier is tot stand gekomen, om zoo te zeggen ongezocht en met uitstekende uitwerking, een instituut van leekenrechtspraak. De rechtspraak, die in het leven is geroepen door deze wetten, is gebaseerd, niet op beroepsrechters, op juristen, maar op leeken. Bij de Grondwetsherziening zijn uitvoerige debatten gevoerd over het instituut van de leekenrechtspraak. Hier heeft men een van de weinige gevallen, althans in ons land, waarin dat instituut uitstekend heeft gewerkt en waardoor dus bewezen is, dat ook leeken zeer goed in staat zijn om recht te spreken, in vele gevallen waarschijnlijk beter dan beroepsrechters, terwijl in de tweede plaats een element uit de bevolking zelf met gewichtige functies is belast, waarmede dus een stap is gedaan in de richting van een werkelijke democratie.

Ten slotte, het allervoornaamste, de Huurcommissiewetten hebben althans een van de vreeselijkste excessen van de kapitalistische zoogenaamde maatschappij-orde eenigermate, maar dan toch werkelijk bestreden en dientengevolge zijn die wetten populair geworden in den besten zin van het woord. Populaire wetten! Ik wil het tot de Regeering nog eens zeggen: dat is op zich zelf al iets buitengemeens! Natuurlijk zullen niet alle Huurcommissies populair zijn; zij zijn het alleen, wanneer zij goed zijn samengesteld. Eén van de fouten, die aan de Huurcommissiewetten kleefden, is deze geweest, dat voor een juiste samenstelling der Huurcommissies geen genoegzame waarborgen zijn geschapen. De benoeming door burgemeester en wethouders schept natuurlijk niet in alle gevallen genoegzame waarborgen. Het kan zijn — en het heeft zich b.v. in de groote steden voorgedaan — dat burgemeester en wethouders onder den invloed van sociale stroomingen gedwongen zijn geworden tot een tamelijk juiste samenstelling van de Huurcommissies, maar het omgekeerde heeft zich ook voorgedaan. De Huurcommissies zijn alleen daar populair geworden, waar zij zoo zijn samengesteld, dat de groote stroomingen in de bevolking er tot uiting zijn gebracht.

Hoeveel wetten zijn er eenigszins populair, zou ik willen vragen? Het antwoord daarop is niet zeer bevredigend voor de wetgeving van de burgerlijke maatschappij. Maar de groote massa des volks, voornamelijk de arbeidersbevolking, heeft gevoeld, dat hier iets in het leven is geroepen onder den drang der omstandigheden, dat werkelijk tot een steun kon strekken tegenover een van de ergste uitwassen van het kapitalisme.

Daartegenover staat, dat zij waarlijk niet populair zijn geworden — maar dat is van mijn standpunt een voordeel! — bij het domste en achterlijkste deel van de bezittende klasse. Bij dat deel van de bezittende klasse, dat zijn uitdrukking vindt in den Bond van Grondeigenaren en dergelijke, hebben zij het tegendeel van populariteit verworven. Dat is een roem, zooals de heer Schaper te recht opmerkt.

De Regeering heeft gezegd — en er is ook door den heer Hermans op gewezen — dat de Huurwetten waren een crisismaatregel, en dat wij terug moeten naar normale omstandigheden. De heer ter Laan heeft daarover al uitvoerig gesproken, maar ik wil nog eens met den meesten nadruk aan de Regeering vragen: Zijn wij dan thans in normale omstandigheden? Is het kapitalisme nu weer normaal? Normaal, wat is daaronder in 's hemelsnaam te verstaan?

Men gebruikt dit argument tegenwoordig in allerlei gevallen *pour le besoin de la cause*, omdat men het op het oogenblik noodig heeft, maar is het ook maar eenigermate een argument? Dit argument houdt voor geen enkel serieus onderzoek stand! Wij leven nog steeds — zelfs de heer Smeenk heeft daarop moeten wijzen — in een crisis van het kapitalisme, en wij zullen voorloopig niet uit die crisis komen. Die crisis blijft bestaan. Niemand kan ontkennen, dat er op het oogenblik is een reusachtige werkloosheid, dat er malaise is in alle takken van handel en bedrijf; er wordt gevochten in de maatschappij om protectie te krijgen voor bepaalde industrieën. Als dat alles geen crisis is, weet ik niet meer wat onder crisis moet worden verstaan. Als men de feiten geen geweld wil aandoen, moet men toegeven, dat men nog steeds midden in de crisis leeft, die wij in 1914 zijn ingetreden. De heer ter Laan heeft het te recht opgemerkt, het is onmiskenbaar en het blijkt volkomen uit de feiten op het speciale terrein, dat door de Huurwetten wordt bestreken.

Als men dat constateert, komt men onmiddellijk op een ander groot argument van de Regeering, nl. dat de Huurcommissiewet overbodig, ja schadelijk is geworden, omdat zij belemmerend werkt op de vrije ontwikkeling van de vrije woningproductie. Dat argument beteekent dus: opdrijving van de huren is noodig, opdat wij meer woningen krijgen. Ook ik wensch eens de vraag onder de oogen te zien, hoe het staat met de woningproductie. De Minister heeft geweigerd antwoord te geven op de vraag, hoe het op het oogenblik realiter staat met den woningnood. Ik lees op bladz. 5 van de Memorie van Antwoord:

> ,,De vraag hoeveel procent de toegestane verhooging gemiddeld bedroeg en welke verhoogingen in de laatste jaren door de verhuurders verzocht zijn, kan de Regeering met de haar ten dienste staande gegevens niet beantwoorden. Er zou een uitvoerig onderzoek noodig zijn, waarvan het resultaat niet evenredig zou zijn aan het nut.''

Mijnheer de Voorzitter! Alle Huurcommissies beschikken over die gegevens, en wanneer er één onderzoek had moeten plaats hebben, dat groot sociaal nut zou hebben gehad, dan zou het een onderzoek daarnaar hebben moeten zijn. Verder staat er:

(van Ravesteijn.)

„Een overzicht van den woningvoorraad vermag de Regeering niet te geven zonder een zeer kostbare woningtelling. De woningbehoefte zou zij niet anders dan uit de verte benaderend kunnen aanduiden. In de pers, met name in het *Tijdschrift voor Volkshuisvesting*, zijn aangaande beide vragen sinds geruimen tijd zeer lezenswaardige artikelen verschenen, waarin, met uiteenloopend resultaat, pogingen worden gedaan om langs deductieven weg voorraad en behoefte te benaderen. De ondergeteekenden meenen op die artikelen te mogen wijzen."

Mijnheer de Voorzitter! De leden van de Staten-Generaal worden verwezen naar eenige artikelen in het *Tijdschrift voor Volkshuisvesting*, ten einde eens iets gewaar te worden omtrent de zeer belangrijke vraag, hoe het staat met den woningvoorraad en of er kans is, dat binnen afzienbaren tijd de woningvoorraad weer eenigermate normaal zal worden!

Ik heb natuurlijk die artikelen in het *Tijdschrift voor Volkshuisvesting* met de meeste belangstelling gelezen, alleen ben ik er niet veel wijzer door geworden en ik hoop aan te toonen, dat men aan die gegevens in dat tijdschrift niet veel heeft.

Ik wensch er in ieder geval op te wijzen, dat de Ministers, die dit wetsontwerp hebben geteekend, speciaal de heer Aalberse, op het oogenblik precies even ver is als de Regeering van Kerenski in November 1917, toen mijn partijgenooten in Rusland aan het bewind kwamen. Ook toen wist men absoluut niet, hoe het stond met den woningvoorraad, en waar de Regeering zich zoo vaak laat voorstaan op de uitnemende gegevens, waarover zij beschikt, vind ik dit een tamelijke erkenning van hulpeloosheid.

Maar wat is het groote verschil met hetgeen in November 1917 in Rusland gebeurde en hetgeen wij nu hier zien? Toen mijn partijgenooten in Rusland niet wisten, hoe het stond met de woningtoestanden, omdat er geen gegevens waren bijeengebracht, en zij alleen wisten, dat er een groote nood voor de arbeidersklasse heerschte, toen was één van de eerste decreten, die mijn partijgenooten in Rusland uitvaardigden, dat zij tot de arbeiders zeiden: gaat heen en neemt de woningen in beslag, en die woningen zijn door de arbeidersklasse in beslag genomen.

Hier echter weet de Regeering met al de bureaucratische apparaten waarover zij beschikt, die in vele opzichten zoo uitnemend zijn en die zooveel geld kosten, niets van den stand van dit allerbelangrijkste vraagstuk. Wij weten niet, in welke krotten en sloppen het souvereine Nederlandsche volk, dat algemeen kiesrecht heeft, men kan niet eens zeggen woont, maar opgeborgen is als varkens. In vele gevallen nog erger, want varkens hebben handelswaarde en worden als zoodanig altijd nog door de eigenaars behandeld, maar een groot gedeelte van het souvereine Nederlandsche volk leeft in omstandigheden, die beneden die van dat nuttige gedierte staan.

Algemeen kiesrecht en leven in krotten en sloppen!

De Regeering, die zoo goed op de hoogte is bij voorbeeld van den stand van den arbeidsduur, die weet aan te geven hoelang iedere arbeider, arbeidster of ieder kind in de een of andere fabriek werkt, is absoluut niet op de hoogte, het blijkt weer uit deze stukken, van het veel belangrijker vraagstuk nog dan de quaestie van den arbeidsduur, en weet niet hoe een groot gedeelte van het Nederlandsche volk leeft, want hierover zal toch waarschijnlijk ieder het met mij eens moeten zijn, dat de quaestie van een behoorlijke huisvesting, om niet te spreken van een goede huisvesting, die ook maar eenigermate beantwoordt aan matige sociale eischen, nog veel belangrijker is dan de quaestie van den arbeidsduur.

De woningomstandigheden van een zeer groot deel van het Nederlandsche volk zijn van dien aard, dat, zelfs als die menschen arbeid hebben, voor een tamelijk loon en met een tamelijk goed geregelden arbeidsduur, zij dan toch nog in omstandigheden verkeeren, waarin dat alles weer te niet wordt gedaan. Wij moeten omtrent deze uiterst belangrijke quaestie, hoe het staat met de woningmarkt, dus ons eigen licht opsteken.

Het woningtekort is nog veel grooter dan de officie[e]
gegevens van den Minister het voorstellen. De cijfers, d[ie]
onlangs gegeven zijn in het *Tijdschrift voor Volkshuisvestin[g]*
zijn, al zijn zij dan ook niet officieel, toch bijna officie[el]
omdat zij afkomstig zijn van bij voorbeeld den heer van d[er]
Kaa, inspecteur van de volkshuisvesting, die ongetwijfe[ld]
bij den Minister in hoog aanzien zal staan, maar naar zi[jn]
meening zijn zelfs deze cijfers misleidend, omdat zij onv[ol-]
ledig zijn.

Het woningtekort hangt in de eerste plaats af van [de]
eischen die men stelt aan de bewoonbaarheid der woning[en]
en bij deze gelegenheid wensch ik nog eens met den meest[en]
nadruk te wijzen op datgene, waarop ook de heer ter La[an]
de aandacht heeft gevestigd, nl. hierop, dat de artikelen v[an]
de Woningwet, die de onbewoonbaarverklaring eischen v[an]
de gemeentebesturen, alom in den lande en in ieder geval [in]
de groote steden buiten werking zijn gesteld, reeds sed[ert]
vele jaren.

Wij hebben hier een van die ergerlijke staaltjes hoe
sociale wetten, die een goed karakter dragen en tot sta[nd]
gekomen zijn onder den aandrang van zekere volksbewegi[n-]
gen, na eenige jaren door de Regeering worden opzij geze[t]
worden gesaboteerd. En dan maakt men ons er een verw[ijt]
van en zegt men, dat de communisten, dat de arbeiders
wetten niet achten of overtreden.

Hier geeft de Regeering een voorbeeld van wetsovertredi[ng]
die ieder jaar plaats vindt.

Ik behoef daar waarschijnlijk niet meer voorbeelden v[an]
te geven; de Regeering is ongetwijfeld van de feiten op [de]
hoogte. Laat de Minister maar eens het verslag van Rotte[r-]
dam ter hand nemen; daarin kan hij het met zoovele woord[en]
van den directeur van den woningdienst te Rotterdam erke[n-]
vinden, en vergis ik mij niet, dan is het te Amsterdam en [in]
andere groote gemeenten precies eender.

Waar is daarvan het ontzettende gevolg geweest? Dat h[et]
aantal onbruikbare krotten in de laatste 10 jaar ontzagli[jk]
moet zijn toegenomen, ook al omdat er in al die 10 jaar a[an]
herstel van die krotten niets is gedaan.

Ik herhaal, dat de wetenschappelijke woningspecialiteit[en]
op dit gebied niet betrouwbaar zijn.

De heer van der Kaa, hoofdinspecteur van de Volkshu[is-]
vesting, geeft bijv. in het artikel, dat hij over die zaak hee[ft]
geschreven in het Februarinummer van het *Tijdschrift v[oor]
Volkshuisvesting*, getallen, die, ik kan het niet anders zie[n]
maar naar mijn meening eenvoudig belachelijk zijn.

Bij de woningtelling lees ik, dat in 1919 werden aang[e-]
troffen 1560 onbewoonbaar verklaarde woningen in het g[e-]
heele land. En verder heet het dan woordelijk:

„Voor het geheele Rijk is dit aantal te stellen [op]
ca. 1680."

Er staat niet bij wanneer. Maar dan volgt dit:

„Het aantal woningen dat werd onbewoonbaar ve[r-]
klaard, gesloten of aan de bestemming onttrokken w[as]
in 1921 1895, in 1922 zal het ongeveer 1869 bedrage[n]
terwijl het voor 1920 kan worden geschat op 1800 en vo[or]
1923 en 1924 op 2000."

Mijnheer de Voorzitter! Ik weet absoluut niet, waar d[ie]
cijfers ook maar in de verte op kunnen berusten. Zij lijk[en]
mij volkomen fictief. In ieder geval zijn ze volkomen onb[e-]
truowbaar. Men bedenke, dat het getal voor 1920 bijv., d[at]
geschat is op 1800, omvat, behalve de onbewoonbaar ve[r-]
klaarde, ook de gesloten en aan haar bestemming onttrokk[en]
woningen, d. w. z. de woningen, die verdwenen zijn door d[en]
bouw of de verbouwing tot winkels, kantoren, pakhuize[n]
enz.

Nu heb ik het verslag der gemeente Rotterdam daar ee[ns]
op nageslagen, en wat vind ik daar?

Dat volgens het verslag van den gemeentelijken wonin[g-]
dienst van Rotterdam over 1921 het aantal vervallen woni[n-]
gen in Rotterdam alleen heeft bedragen in dat jaar 309
dat te gelijker tijd aan de bestemming onttrokken zijn 9[.]
woningen. Dat is dus te zamen, alleen reeds voor Rotterdam

53ste VERGADERING. — 23 FEBRUARI 1923.

268. Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

. Ravesteijn.)

woningen, alleen door andere oorzaken dan door onbebaarverklaring, want onbewoonbaar verklaard is er niet woning.

oe kan het dan mogelijk zijn, dat in het geheele land 1921 1895 woningen zouden zijn vervallen, aan de bemming onttrokken of onbewoonbaar verklaard? Zelfs in wij aannemen, dat de artikelen der Woningwet, die beking hebben op de onbewoonbaarverklaring, nergens wor toegepast, dan kan het nog niet.

e cijfers van den heer van der Kaa zijn dus op dit punt i. onbetrouwbaar, d. w. z. veel te gunstig. Trouwens in Rotterdamsche verslag lezen wij op bladz. 17 van bijlage dit:

„In 1921 zijn niet minder dan 3363 nieuwe woningen tot stand gekomen, d. w. z. een zeer groot aantal woningen, vergeleken met het vorige jaar. In 1920 waren er slechts 1487 tot stand gekomen."

k wil hier nog eens uitdrukkelijk bijvoegen, in aansluiting wat de heer ter Laan heeft opgemerkt en tegenover somge interrupties, die ik gehoord heb bijv. van den heer Gerson, dat inderdaad die betrekkelijk zeer groote woningvererdering in 1921 in Rotterdam te danken is geweest aan werk van de sociaal-democratische wethouders ......

De heer **Heukels**: Van den geheelen raad!

De heer **van Ravesteijn**: ...... en dat — de heer ter Laan d daarin volkomen gelijk, sinds dien tijd in dezelfde geente een toestand ontstaan is, waarin die snelle aanbouw eft plaats gemaakt voor stagnatie.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben hierover in Rotterdam ds zeer vaak gedebatteerd, maar ik wensch het hier nog s te constateeren tegenover de heeren, die opnieuw getracht bben het te ontkennen.

Het is bovendien van vrij groot belang voor mijn betoog, dat zelfs in dat allergunstigste jaar de woningnood in otterdam toch grooter is geworden.

De toename van het aantal gezinnen heeft in datzelfde ar bedragen 3261. In het officieele verslag van de gemeente zen wij:

„Zooals men ziet, zou de woningproductie in 1921 slechts even meer dan voldoende zijn geweest om de behoefte te dekken, wanneer geen enkele woning vervallen of aan haar bestemming onttrokken was."

Er zijn echter in Rotterdam alleen 1253 woningen in dat ene jaar vervallen of aan de bestemming onttrokken en er geen enkel krot in datzelfde jaar onbewoonbaar verklaard. De woningnood is dus, ondanks dezen kolossalen aanbouw, egenomen met minstens 1150 woningen, waarbij men alle rotten als woningen heeft gehandhaafd.

Het verslag zegt dan ook verder:

„Voor de normale jaarlijksche behoefte zou dus aanvankelijk gerekend dienen te worden op een aanbouw van ± 4500 woningen, welke ieder jaar grooter zou dienen te worden, omdat de toeneming van de woningbehoefte stijgt met de toeneming van de bevolking."

Mijnheer de Voorzitter! Ik citeer expres uit het verslag, mdat de heer ter Laan zooeven een cijfer heeft genoemd, lat veel lager was en m. i. dus ook het cijfer, dat de heer er Laan heeft aangegeven voor de toeneming van de woningbehoefte in Rotterdam, nog veel te gunstig is.

Het officieele verslag gaat voort:

„Wil men in afzienbaren tijd het bestaande tekort opheffen, dan moet de aanbouw ieder jaar zeker — stel 500 woningen — meer bedragen dan de normale, dus aanvankelijk ± 5000 woningen."

De directeur van den Rotterdamschen woningdienst berekent dus als noodzakelijken woningaanbouw voor Rotterdam alleen een aantal van ± 5000 woningen per jaar, zonder dat een krotwoning wordt afgebroken.

Als ik nu zeer matig het aantal krotwoningen, dat per jaar zou moeten worden vervangen door behoorlijke woningen, stel op 1000, krijg ik voor Rotterdam alleen een noodzakelijken aanbouw van 6000 woningen per jaar.

Op 1 Januari 1921 woonden in Rotterdam alleen 20 530 gezinnen, of 18 pct. van alle gezinnen, die geen woning voor zich alleen of geen eigenlijke woning hadden. Dat is dus een bevolking van minstens 100 000 menschen. Voor deze menschen, voor wie de inwoning passief of actief is, d. w. z. die anderen bij zich hebben inwonen of zelf bij anderen inwonen, beteekent het, dat grootendeels geen behoorlijke woningruimte, geen separatie van de geslachten en van de individuen, geen afzondering, geen comfort, ook van het geringste soort, voor hen mogelijk is.

Twintig duizend gezinnen leven in Rotterdam onder hygiënische en sanitaire omstandigheden beneden elk redelijk en menschelijk peil.

Ik heb zooeven aangetoond, dat dit getal sedert 1921 is toegenomen en dat in 1922 de bouw is verminderd en gestagneerd, ondanks alle cijfergegoochel en mooie phrasen. Er zouden, om in de onmiddelijke behoefte te Rotterdam te voorzien, in Januari 1921 voor 10 266 gezinnen woningen moeten zijn gebouwd. Dit was natuurlijk onmogelijk en daarom was het eenige middel: distributie van woningen, die er nu eenmaal waren.

Als men weet, dat deze maatregel in Duitschland, Rusland en, naar ik meen, ook in Noorwegen is toegepast, dan zal ik wel niet behoeven te zeggen, dat ik daaronder versta, dat een zekere norm wordt vastgelegd, waarboven een gezin niet beschikken mag over woningruimte en de woningruimte, welke zoodoende openkomt, ter beschikking moet worden gesteld van die gezinnen, die geen woning hebben.

De heer ter Laan weet ook, dat er in Rotterdam tal van groote heerenhuizen leegstaan. Deze zouden kunnen worden bewoond, wanneer er dwingende wetsontwerpen gemaakt werden, waardoor men van die woningen kon gebruik maken voor hen, die thans geen woning hebben.

Waarom noemde ik nu nog eens al deze cijfers?

Omdat er mijns inziens absoluut uit blijkt, dat er op het oogenblik nog altijd een even groote woningnood en woningellende bestaat als eenige jaren geleden en ik in het artikel van dezen heer van der Kaa een optimistische opvatting zie, dat wij op den goeden weg zouden zijn. Dit zijn wij, mijns inziens, nog lang niet.

Wat stelt nu deze wet voor?

Dat deze 20 530 armste gezinnen, plus tienduizenden andere, die ongeveer op denzelfden socialen trap staan, den huiseigenaren en den huisjesmelkers eenige millioenen meer in den zak zullen spelen. Daarop komt deze wet neer.

De heer ter Laan heeft een berekening gemaakt voor Rotterdam; het gemeentebestuur van Amsterdam heeft dat gedaan voor Amsterdam.

Door een van de sprekers hier is opgemerkt, dat het toch niet zoo zal gaan, wanneer deze wet in het *Staatsblad* kwam, dat dan onmiddellijk al die huiseigenaars die 50 pct. op de huren van 1916 zouden gaan leggen. Dit zal natuurlijk in dit geval wel absoluut en automatisch gebeuren. Het gaat nu reeds als een relletje door het land, ook in de kringen van de huiseigenaars: wij krijgen permissie om 50 pct. op de huren van 1916 te leggen. En de heeren zouden toch inderdaad wel zeer dwaas handelen, indien zij, wanneer de wet voor hen deze gelegenheid schept, daarvan geen gebruik maakten.

Het is toch — de heer ter Laan heeft er met verontwaardiging over gesproken — vreeselijk, dat dergelijk wetsontwerp wordt voorgesteld door een Minister, die zich den naam heeft verworven van den Minister voor sociale wetgeving bij uitstek in dit land; een wetsontwerp, waarvan de uitgesproken en onvermijdelijke uitslag moet zijn, dat door die allerarmsten millioenen per jaar zullen opgebracht worden.

Ik heb straks bij interruptie gezegd: dat is sociale wetgeving! Inderdaad, het is een sociale wetgeving van de zonderlingste soort. Er is op gewezen door verscheidene sprekers, ook zelfs door den heer Smeenk, dien men toch in dit op

(van Ravesteijn.)

zicht niet kan verdenken, dat hij nu zoo spoedig ontroerd is. Dit gebeurt in een tijd van enorme werkloosheid, van nog steeds dalende loonen en van verlenging van den arbeidstijd; op een oogenblik, waarop het water reeds tot aan de lippen van het proletariaat gestegen is, komt deze sociale Minister en duwt hij het hoofd van het proletariaat er nog net onder, zodat het water in den mond komt.

De Minister moest op dit oogenblik in de groote steden maar eens op huisbezoek gaan in de arbeidersbuurten, bij werkloozen, die 1 jaar, 2 jaren werkloos zijn, werkloozengezinnen met 4, 5 of meer kinderen, die maanden en maanden, sommigen reeds jaren moeten leven van f 14—f 20 per week.

Zoo is op het oogenblik de toestand in de groote steden. Gedurende den oorlog, toen deze wetgeving nog niet tot stand gekomen was, had men het instituut van de toeslagen op de huren. Toen in 1914 onder den invloed van den oorlog de menschen werkloos werden, heeft men direct een instituut in het leven geroepen om hun, die hun huur niet meer konden betalen, door middel van het Steuncomité, dat toen opgericht werd, een toeslag op de huur te geven.

Wordt die toeslag nu gegeven aan de werkloozen, de menschen, die niet weten hoe zij er toe moeten komen en in wier gezinnen tuberculose en de grootste armoede heerschen? Er is geen woord overdrijving in. Laat de Minister zich er van vergewissen bij zijn raadgevers, die daarvan op de hoogte zijn. Die moeten nu volgens dit wetje de huren toch volledig opbrengen, en wel 20—30 pct. boven de huur, die reeds bij de vorige wetgeving was toegestaan.

Mijnheer de Voorzitter! Voor woningen in een groote stad als Rotterdam, voor heel slechte woningen, betaalt men minimaal toch nog 3, 3½ à 4 gulden; dat zijn dan zeer goedkoope woningen. Dat is het minimum voor voor-oorlogsche woningen, en de stakkers, die daarin wonen, zullen een huurverhooging moeten betalen van een gulden per week of iets dergelijks, welk geld deze sociale Minister aan de huisjesmelkers en anderen in den schoot werpt. Mijnheer de Voorzitter! Het is werkelijk zoo, dat men er geen qualificatie voor heeft — zooals de heer ter Laan zeide —, die binnen de parlementaire grenzen valt. Wanneer ik op grond van bovenstaande absoluut betrouwbare gegevens een zeer minimale berekening maak van het aantal benoodigde woningen in het geheele land en dat aantal stel op 12-maal het aantal van Rotterdam, dan kom ik tot de volgende cijfers: het minimum aantal woningen, dat per jaar gebouwd moet worden, bedraagt 60 000, met afbraak van krotwoningen minstens 72 000. Misschien is dit laatste cijfer iets te groot voor het geheele land, wanneer de woningtoestanden niet overal zoo ongunstig zijn als in de groote gemeenten, maar in alle andere groote steden zijn die toestanden waarschijnlijk even slecht als in Rotterdam en de Minister mag nu eens gaan uitrekenen, welk een som hij per jaar aan de huiseigenaren cadeau doet, afgaande op het minimum bedrag, genoemd door het Amsterdamsche gemeentebestuur en zooeven door den heer ter Laan uitgerekend voor Amsterdam en Rotterdam.

Mijnheer de Voorzitter! Zeker is het, naar mijn meening, dat de tabellen, die de heer van der Kaa gegeven heeft in dit artikel, waarnaar ik verwijzen en waarop ik mij beroepen moest, omdat de Regeering zelf in de stukken geen officieele gegevens heeft verstrekt, in de hoogste mate onwetenschappelijk zijn, omdat zij een onjuist beeld geven van den toestand. Maar ik wensch er op te wijzen, dat zelfs deze mijnheer v. d. Kaa tot deze niet zeer optimistische conclusie komt:

„Zal de productie in 1924, wanneer, zooals in de bedoeling ligt, geen bijdragen meer gegeven zullen worden, in de behoefte kunnen voorzien? Zullen Staat en gemeente zich tegen dien tijd grootendeels kunnen terugtrekken? Ik betwijfel zulks ten sterkste. Reeds thans doen zich moeilijkheden voor bij het verkrijgen van het voor den bouw van woningen benoodigde bouwkapitaal, hetgeen trouwens reeds vóór den oorlog den bouwondernemers hoofdbrekens kostte."

Hij zegt dat om aan te toonen, dat, wil de Regeering

(van Ravesteijn c. a.)

bereiken, dat de jaarproductie van woningen niet d[a] beneden het aantal van 45 000, het noodig blijft groo[t] steun te verleenen. Die aanbouw van 45 000 woningen is minimum, dat de inspecteur van de volkshuisvesting aanneemt. Mijns inziens is het een veel te laag minimu[m]. Ik heb zooeven berekend, dat er voor het geheele land minste 60 000 of 70 0000 woningen per jaar zouden moe[ten] worden gebouwd.

In ieder geval zal de Regeering volgens de voorstell[en] van haar eigen ambtenaren vele millioenen beschikb[aar] moeten stellen. Voor 1923 is dat bedrag echter op hoogste 40 millioen gesteld.

Nu rijst de vraag: wat bezielt de Regeerig om te gelij[ker] tijd aan huiseigenaren 100 millioen in den zak te geve[n]. Wat kan dat anders zijn dan puur doctrinarisme of klas[se]belang. Men mag van dezen Minister toch nog niet verwa[ch]ten, dat hij uitsluitend en alleen let op de klassebelang[en] van de grond- en huiseigenaren; daarvoor zitten er in z[ijn] partij en achter de Regeering nog te veel honderdduizend[en] arbeiders, met wier belangen dit wetsontwerp in lijnrech[t] strijd is.

Ik wensch nogmaals te vragen: wat is het resultaat van e[en] huurverhooging voor de arbeidersklasse onder de tegenwo[or]dige omstandigheden? Het is dit, dat meer huur wo[rdt] betaald ten koste van de voeding. Dat is ook op uitnemen[de] wijze aangetoond o. a. in het rapport in zake de verhoudi[ng] van huren tot inkomsten, dat ingediend is door de Centr[ale] van de Huurdersvereenigingen van woningen, gebouwd m[et] Overheidssteun, in den Haag. Daarin wordt gezegd, dat [h]et niet overdreven is te zeggen, dat iedere huurverhooging 70 % van de in het onderzoek betrokken gevallen moet ga[an] ten koste van de meest noodzakelijke levensbenoodigdhede[n].

Ik ben dus — het spreekt vanzelf — een tegenstand[er] van dit wetsontwerp om zijn directe gevolgen en ik ben ook tegen, zooals ik in den aanvang zeide, omdat het e[en] stap is op den weg, die leidt naar totale afschaffing van Huurwetten.

Ik wil nog eens constateeren, dat ik absoluut geen b[e]wonderaar ben van de crisiswetgeving, zooals die geduren[de] den oorlog is opgezet. Deze droeg het karakter van oorlog[s]wetgeving en in dat opzicht droeg zij mijn goedkeuring ni[et] weg, maar de Huurcommissiewet heft een stap gezet op e[en] weg, waarop men had moeten voortgaan, nl. een regelir[ng] van de anarchie, die op het gebied van woningproductie [en] woningdistributie nu eenmaal in de kapitalistische maa[t]schappij bestaat. Een woning is niet gelijk te stellen m[et] andere levensbehoeften; zij is iets zoo onmisbaars, dat h[et] op den weg van de Regeering zou hebben gelegen, om i[n] dit opzicht verder te gaan. Maar in stede daarvan doet [de] Regeering nu een schrede terug.

Tot mijn groot genoegen is mij gebleken, dat men zel[fs] aan de overzijde van de Kamer inziet, dat de Regeering m[et] dit wetje te ver is gegaan en dat een opslag van 50 pct. o[p] het oogenblik te bar is. Wij mogen dus aannemen, dat d[e] Regeering in dit opzicht een beetje zal inbinden, maar zel[fs] als dat het geval is, stel ik mij principieel tegen deze w[et] en zal ik er tegen stemmen.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! De Regeering b[e]gint in de Memorie van Antwoord over dit wetsontwerp me[t] de opmerking:

„Bij de bestrijding van het wetsontwerp is, naar d[e] meening van de ondergeteekenden, het karakter van d[e] zoogenaamde huurwetten over het hoofd gezien. D[e] huurwetten zijn crisiswetten, tot stand gekomen o[p] grond van buitengewone omstandigheden. Als zoodanig zijn zij van den aanvang af bestemd geweest weder t[e] verdwijnen. De voorschriften zijn nimmer anders gedacht dan als *tijdelijke* maatregelen."

Ik geloof, dat er eigenlijk niemand in deze Kamer is, die deze stelling zal tegenspreken. Dat de Huurwetten indertijd zijn ontstaan als crisiswetten, daarover zijn wij het allen wel eens. Maar de vraag, waarom het gaat, is deze, of op het

Oud.)

ogenblik de omstandigheden van dien aard zijn, dat aan deze risiswetgeving nu reeds een einde gemaakt kan worden en f er nu reeds een zoo belangrijke stap gezet moet worden in e richting van de afschaffing van die wetten, als de Regeeing zich thans voorstelt te doen.

Het woord crisis heeft voor verschillende onderwerpen een eer verschillende beteekenis. Men kan niet in het algemeen eggen, dat de crisistijd achter den rug is. Er zijn inderdaad vettelijke maatregelen in den crisistijd genomen, die men nu erust missen kan. De heer ter Laan heeft al herinnerd aan et ontwerp tot intrekking der Schepenuitvoerwet, dat giseren in deze Kamer zonder eenig debat is aangenomen.

Maar men heeft zich telkens de vraag te stellen of de uitengewone omstandigheden, die destijds hebben geleid tot en bepaald soort crisiswetgeving, al hebben opgehouden te estaan. En dan wil ik opmerken, dat het oorspronkelijk arakter van de Huurwetten is geweest, dat zij crisiswetten aren in dezen zin, dat de bedoeling was den z.g. huurwoeker egen te gaan. De Huurwetten waren ,,woekerwetten" en erden ingediend op grond van de overweging, dat, wijl er as een tekort aan woningruimte, de verhuurders van huizen et in hun macht hadden, onredelijke huurprijzen te voreren. Daaruit volgt, dat de bedoeling der Huurwetten niet as om kunstmatig de huren laag te houden; men mag er iet in zien maatregelen, om op den duur voor het bedingen an huurprijzen andere voorschriften te doen gelden dan bij ndere artikelen. In dien zin kan men de Huurwetten verelijken met de wetten, in begin Augustus 1914 tot stand ekomen, die bedoelden het opdrijven van levensmiddelenrijzen tegen te gaan. Daaruit volgt, dat de crisistijd ten anzien van de Huurwetten eerst dan ophoudt, wanneer men an zeggen, dat het tekort aan woningruimte is verdwenen; erst dan kan men het bepalen van de huurprijzen aan het rije verkeer overlaten.

Toen wij twee jaren geleden het eerste wetsontwerp van de egeering behandelden, dat bedoelde een stap te zetten in e richting van afschaffing der Huurwetten, had zij daarin rspronkelijk opgenomen de bepaling, dat de Huurcomissies de bevoegdheid (wat beteekende: den plicht) kregen n de huurprijzen zoodanig te verhoogen, dat men langamerhand zou komen tot de huurprijzen, die konden worden edongen in het vrije verkeer. Daartegen kwam van alle anten verzet, omdat de huurprijzen van het vrije verkeer as dan toelaatbaar zouden zijn, indien er niet meer was een ekort aan woningruimte. Er was op dat oogenblik volstrekt een uitzicht, dat het bestaande tekort binnen afzienbaren jd zou verdwijnen. De Regeering heeft haar denkbeeld toen oeten laten vervallen en gezegd: er moet mogelijk zijn een eleidelijke verhooging van den huurprijs tot 50 (37½) pct. oven den huurprijs van 1916 (1918) zoodanig, dat een llijke huuropbrengst is verkregen, terwijl voorts 20 pct. 0 pct.) werden vastgesteld als z.g. vrije verhooging. Dat as een geheel andere gedachtengang. Wij staan thans voor vraag, of de toepassing van die wet gedurende de afgeopen twee jaren zoo ver gevorderd is en wij op den weg der uurverhoogingen al zoo ver zijn voortgeschreden, dat de jd reeds gekomen zou zijn om een zoo gewichtigen stap te tten als de Regeering thans voorstelt te doen. Om die vraag beantwoorden, wensch ik allereerst na te gaan, wat de eteekenis is van het begrip ,,billijke huuropbrengst", dat ee jaar geleden in de wet werd opgenomen. Dat begrip vam in de plaats van de geleidelijke verhoogingen, die ngen tot den prijs van het vrije verkeer, en men moet dus or die verhoogingen nog een anderen eisch hebben willen ellen dan dien van geleidelijkheid. Was dat niet het geval weest, dan had het voorschrift omtrent een billijke huurbrengst geen zin, dan had men kunnen volstaan met te palen, dat de Huurcommissies geleidelijke verhoogingen uden toestaan tot 50 pct. Evenwel heeft men aan de Huurmmissies nog een tweeden plicht opgelegd: zij mochten de ren niet verhoogen tot 50 pct., wanneer zij meenden, dat ardoor een billijke opbrengst zou worden overschreden. Dat oest in de eerste plaats deze beteekenis hebben, dat de uurcommissies hadden te letten op den staat van onderhoud van de woning, want men kan toch zeker niet spreken van een billijke huuropbrengst als een huurverhooging gevraagd wordt door een eigenaar, die zich aan het onderhoud van de woning niets gelegen laat liggen. Uit inlichtingen, die ik in de gelegenheid ben geweest in te winnen bij Huurcommissies in de verschillende deelen van ons land, zoowel in de groote steden als op het platteland, is mij gebleken, dat de Huurcommissies over het algemeen vooral dit punt zeer streng in het oog hebben gehouden en dat zij, bij aanvragen om huurverhooging, zeer sterk de aandacht hebben geschonken aan den staat van onderhoud, waarin de woning verkeerde. Was de staat van onderhoud onvoldoende dan werd de aanvraag om huurverhooging afgewezen, of tot een lager bedrag toegekend dan aangevraagd was, ook in die gevallen, waarin men van oordeel was, dat bij behoorlijk onderhoud van de woning de gevraagde verhooging billijk zou zijn geweest.

Ik geloof, dat die opvatting van de Huurcommissies volkomen juist is geweest, maar daarom acht ik hetgeen de Regeering nu gaat doen zeer bedenkelijk. Immers, de Regeering gaat nu van de verhooging van 50 pct., die in haar gedachtengang van twee jaar geleden moest zijn een geleidelijke verhooging zoodanig, dat een billijke huuropbrengst werd bereikt, een vrije verhooging maken. Ieder verhuurder zal die verhooging van huurprijs kunnen toepassen zonder dat hij vooraf bij de Huurcommissie behoeft te komen. Met andere woorden, deze verhooging van huur kan ook worden toegepast door verhuurders, die zich aan het onderhoud van een woning nimmer iets gelegen lieten liggen, en juist ten aanzien van deze verhuurders behoeft men zich niet de minste illusie te maken, dat zij niet aanstonds tot het maximum van het vrije percentage zouden gaan, want zij zijn juist de slechte verhuurders, degenen die trachten uit hun bezit zooveel mogelijk geld te kloppen. De verhuurder, die vroeger het onderhoud verwaarloosd heeft, zal zeker van zijn bevoegdheid gebruik maken en het volle pond eischen en dan is er geen enkel middel, om een dergelijken verhuurder te dwingen, voor een behoorlijk onderhoud van de woning te zorgen.

Van dit punt heeft de Regeering zich wel wat heel gemakkelijk afgemaakt! Zij zegt in de Memorie van Antwoord: in zoo'n geval is er toch altijd nog de Woningnoodwet en art. 8c van die wet maakt het mogelijk voor een gemeentebestuur, in zulke gevallen in te grijpen. Mijnheer de Voorzitter! Het is duidelijk, dat het ingrijpen op grond van dat artikel 8c geheel iets anders is en lang zoo gemakkelijk niet gebeurt als weigering van een huurverhooging op grond van het feit, dat het onderhoud van de woning niet voldoende is. Is de huurverhooging op dien grond geweigerd, dan heeft de verhuurder eerst te zorgen, dat het onderhoud in orde is gemaakt, eerder krijgt hij zijn huurverhooging niet. Beroept men zich op dit artikel van de Woningnoodwet, dan heeft de verhuurder om te beginnen zijn huurverhooging al in den zak. Bovendien is de procedure van art. 8c heel omslachtig. Het tweede lid van dat artikel zegt:

> ,,Indien in een gemeente, waar het verbod van het eerste lid geldt, het voor rekening van den eigenaar komend onderhoud van eene woning die niet door den eigenaar wordt bewoond, wordt verwaarloosd tot schade van hare bewoonbaarheid en de eigenaar na schriftelijke waarschuwing nalatig blijft, kunnen B. en W. het noodige doen verrichten ten koste van den eigenaar. De eigenaar kan binnen acht dagen na de dagteekening der waarschuwing voorziening vragen bij den gemeenteraad. De gemeenteraad beslist binnen vier weken na den dag, waarop voorziening is gevraagd. Behalve in zeer dringende gevallen blijft gedurende den termijn tot en de behandeling van de voorziening de waarschuwing buiten werking."

Mijnheer de Voorzitter! De enkele lezing van dit artikel maakt al duidelijk, dat men hier te doen heeft met zeer speciale gevallen; vandaar dat men de bepaling, zooals de heer van Ravesteijn hier te recht opmerkt, vrijwel nooit ziet toegepast. Op het oogenblik behoeft zij nog niet veel te wor-

(Oud.)

den toegepast, omdat de Huurcommissie deze zaak in handen heeft bij de huurverhooging, maar indien dit wetsontwerp ongewijzigd wet wordt, zal de toepassing van art. 8c der Woningnoodwet ook tot de zeer hooge uitzonderingen blijven behooren.

Dit vooral is voor mij een van de groote schaduwzijden van dit wetsontwerp. De Minister gaat alle verhuurders over één kam scheren. Hij gaat, ten einde de werkzaamheden van de Huurcommissies in te krimpen, zeggen: de verhuurders mogen dit percentage er op leggen, en daardoor stelt hij — natuurlijk onbedoeld — feitelijk een premie op het slecht onderhouden van woningen. Het is dan ook teekenend, dat juist uit de kringen, waar men heusch de belangen van de huiseigenaren niet uit het oog zal verliezen, uit de kringen van „Ons Eigendom", — de heer ter Laan merkte het reeds op en ik behoef er dus niet diep meer op in te gaan — wordt gezegd —, de heer Vos, de bekende woordvoerder van de organisaties van huiseigenaren wees er op —: dit gaat veel te ver, want men geeft hierdoor aan de eigenaren van krotwoningen ook een huurverhooging, die hun in geen enkel opzicht toekomt.

Daarom zou ik zeer ernstig den Minister deze vraag willen stellen, of, zelfs wanneer Zijn Excellentie van oordeel blijft, dat zijn wetsontwerp er ongewijzigd moet komen, hij er niet voor zou voelen, daaraan alsnog toe te voegen een bepaling, waardoor op verzoek van den huurder door de Huurcommissie die vrije huurverhooging aan den huiseigenaar kan worden ontnomen, wanneer de Huurcommissie van oordeel is, dat de staat van onderhoud van de woning daartoe aanleiding geeft.

Wanneer men de bevoegdheid geeft aan de huurders, om naar de Huurcommissie te gaan en te vragen, om op grond van den slechten onderhoudstoestand van de woning de huur te willen verlagen, dan zie ik niet in, waarom de huurders van die bevoegdheid geen gebruik zouden maken. De heer van Ravesteijn zegt, dat de armste menschen niet naar de Huurcommissie gaan, maar als dat zoo is, zijn zij op het oogenblik ook onbeschermd tegen de eigenaren.

Ik opper dit denkbeeld slechts, omdat de Minister daardoor gelegenheid zou hebben om een van de scherpste punten van zijn wetsontwerp weg te nemen. Dat wil niet zeggen, dat ik met die eene wijziging tevreden zou zijn en dan bereid zou zijn om mijn stem aan het wetsontwerp te geven. Wanneer men op het standpunt staat, dat de huren zich in ieder geval zullen blijven bewegen boven het niveau van 1916 en 1918, dan zal men toch in ieder geval de geleidelijkheid moeten toepassen. Dat voelden de Ministers reeds bij de indiening van hun oorspronkelijk wetsontwerp van twee jaar geleden.

Nu meen ik, dat tegen die geleidelijkheid bij dit wetsontwerp wel zeer sterk gezondigd is. Twee jaar geleden is in de wet vastgelegd, dat voor woningen van lagere huurwaarde verhooging van huur zou mogen plaats hebben van 20 pct. en de mogelijkheid van geleidelijke huurverhooging tot 30 pct. daarboven. Nu zal men toch niet meenen, dat op 't oogenblik reeds die grens van de geleidelijkheid is bereikt en dat men nu in ieder geval reeds tot de volle 50 pct. zal kunnen gaan? Wanneer men zegt: er is reeds een schrede op den weg van geleidelijke huurverhooging afgelegd en wij willen nu een nader percentage in de wet vastleggen, dan valt daarover te praten. Ik voor mij vind op het oogenblik een wijziging van onze huurwetgeving in het minst niet noodzakelijk, omdat ik meen, dat indien men den Huurcommissies de bevoegdheid had gelaten, die zij bij de wet van twee jaar geleden hebben gekregen, om nl. de huren geleidelijk te verhoogen, zij het vanzelf in de practijk wel hadden gevonden. Maar als de Regeering zegt: wij zijn op den weg van de geleidelijkheid reeds een stuk verder gegaan, laten wij nu in de wet vastleggen een hooger percentage, tot waar de vrije verhooging mag gaan, dan had men toch in geen geval mogen gaan tot de volle 50 pct. Daarom heeft onze fractie haar amendement ingediend, waarvan de strekking is, om voorloopig het vrije percentage voor de verhooging te beperken tot 35 pct. voor de kleinere woningen en tot 25 pct. voor de woningen, die eerst in 1918 onder de Huurcommissiewet zijn gekomen.

(Oud e. a.)

Wanneer dit amendement zou worden aanvaard, zou uit voortvloeien, dat art. 5 van de Huurcommissiewet w hersteld in de oude redactie in dien zin, dat de Huurco missies de bevoegdheid hielden boven die 25 of 35 % gaan door geleidelijke huurverhooging, met inachtnemi van een billijke huuropbrengst tot 50 %.

De **Voorzitter**: Zou de geachte spreker dit punt niet lie bewaren tot de bespreking van de amendementen? Die z thans niet aan de orde, maar zullen de volgende week ku nen behandeld worden.

De heer **Oud**: Dan zal ik dit punt laten rusten, Mijnh de Voorzitter!

Op die manier laat men dus de bevoegdheid aan de Hu commissies zelf om in een bepaald geval te beslissen, of huurverhooging billijk is of niet. Dit lijkt mij een juis systeem dan wanneer men een regeling maakte zoo, dat Minister bevoegd wordt verschillende regelen te geven v de toepassing van de wet in verschillende gemeenten.

Wanneer men den Minister de bevoegdheid geeft, in paalde gemeenten de Huurcommissies op te heffen of v bepaalde gemeenten een ander huurpercentage aan te gev dan legt men het oordeel in handen van een bewindsm die naar mijn meening niet zoo goed in staat is te oordee over plaatselijke toestanden als de Huurcommissie.

Daarbij komt nog, Mijnheer de Voorzitter, dat niet all het wetsontwerp in strijd is met de geleidelijkheid, voorzat bij het wijzigingsontwerp van twee jaar geled maar dat bovendien deze sprong komt op een zeer onguns oogenblik. Kwam deze sprong in een tijd van hoogconju tuur, dan zou de zaak anders staan. Wij hebben hier maken met een ontwerp, dat vooral moet worden beoorde uit een oogpunt van opportuniteit. Men kan het principi eens zijn met de Ministers, en dat ben ik ook, dat de Hu wetten moeten verdwijnen, maar er is toch een groot v schil, op welke wijze men die verdwijning bewerkstelligt.

Ik meen, dat op dit oogenblik het wetsontwerp z inopportuun is, want wij leven in een tijd van laagc junctuur, waarin loonen en salarissen naar beneden ga Nu te komen met een zoo straffe huurverhooging, lijkt allerminst juist gezien.

In een adres van de ambtenaarsorganisaties is er op wezen, dat, toen de Minister van Financiën hier heeft gep voor de pensioenstorting door de ambtenaren, hij vooral argument gebruikte, dat wanneer de ambtenaren min inkomen zouden hebben, dat oogenblikkelijk invloed uitoefenen ook op de prijzen van de verschillende leve behoeften.

Zijn Excellentie beriep zich daarbij op wat zich nu dan had afgespeeld in de mijnstreek, wanneer daar een teekenende daling van de loonen van de mijnarbeiders plaats gehad; deze was dan directe aanleiding voor een laging van de prijzen der verschillende levensbehoeften die streek. Doch met die houding is het dan toch in str wanneer de Regeering zelf door al te straffe maatreg de huren plotseling in de hoogte jaagt en daarom zou ik Regeering dringend in overweging willen geven, om niet zoover te gaan als zij zich op het oogenblik voor en werkelijk wat meer geleidelijkheid te betrachten bij afschaffing der Huurwetten.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal Minister wel niets nieuws zeggen, indien ik begin met m te deelen, dat het wetsontwerp mij teleurgesteld heeft, m in een anderen zin dan de meeste sprekers van hedenmid

Ik ben nimmer een bewonderaar geweest van de H wetten; ingrijpen als door deze wetten is gedaan, bre altijd meer kwaad dan goed mede.

Er is in den oorlogstijd in het algemeen door de Regee naar gestreefd om de wetten van de waarde opzij te ze en lagere prijzen vast te stellen dan de behoefte eenerz en de beschikbare of produceerbare voorraad anderzijds r

(an Gijn.)

(...)rachten. Dit heeft natuurlijk altijd zeer gering succes ge(ha)d en voor zooverre het nog succes heeft gehad, was daar(va)n het gevolg, dat velen, wier inkomen niet gedaald was, (in)tegendeel zeer gestegen was, van de hoogere prijzen ge(br)uik maakten om van die artikelen meer te vragen, zoodat (er) nog minder van overbleef voor diegenen, die financieel (i)n de klem waren geraakt.

Dat laatste was natuurlijk nog te erger, waar het vast(st)ellen van lagere prijzen de productie in hooge mate be(le)mmerde.

Natuurlijk moest er in den oorlogstijd iets gebeuren. (W)anneer wij destijds een verstandige Regeering hadden ge(h)ad, dan zou zij onderzocht hebben, wie door den oorlog in (h)et gedrang geraakt waren en, zooals dat in Denemarken is (g)eschied, een soort van nieuwen maatschappelijken steun (h)ebben ingevoerd, die ook tot aan veel hoogere kringen (re)ikte dan dat gebruikelijk is. Men zou flinken individueelen (st)eun hebben gegeven aan wie minder of evenveel inkomen (h)adden dan te voren en daarvoor het geld gevonden hebben (d)oor flink te heffen van diegenen, die van de stijging der (p)rijzen veel winst hadden.

Wanneer men geen Huurwetten had gehad, zou men aan(z)ienlijke bedragen aan oorlogswinstbelasting hebben kun(n)en heffen van de huiseigenaren, bij wie dit thans niet (m)ogelijk was, omdat zij de eenige categorie vormden, wien (m)en het maken van oorlogswinst geheel had verboden.

Men zou ook de vermogensaanwasbelasting hebben kunnen (t)oepassen, en dan niet alleen op de huiseigenaren, zooals (d)e heer de Vries indertijd heeft voorgesteld. Ik constateer (b)ij deze, dat dit destijds eigenlijk van geen enkele zijde ge(st)eund is, ook niet door hen, die nu groote bezwaren hebben (te)gen de groote winsten, die de huiseigenaren eventueel (z)ouden maken, maar dat ik een der weinigen ben geweest, (d)ie destijds zulk een vermogensaanwasbelasting over de ge(h)eele linie — niet van een kleine groep — heb verdedigd.

Op de woningmarkt zijn al de verschijnselen, die het (in)grijpen in de prijsverhoudingen plegen mee te brengen, (i)n zeer sterke mate opgetreden, omdat het hier een artikel (b)etreft, dat men niet produceert voor een enkel verbruik, (z)ooals brood e. d., maar voor zeer lang gebruik en dat voor (e)en producent een zeer langdurig risico met zich brengt.

Ook op de woningmarkt is de vraag vergroot door de (k)unstmatige prijsdrukking. Wie gewend was voor 16 % van (z)ijn inkomen te wonen en zijn inkomen zag verdubbelen, (t)erwijl hij voor gelijken prijs kon blijven wonen, kreeg uit (d)en aard der zaak de neiging zijn woning uit te breiden, (m)et het gevolg, dat er minder woningruimte kwam voor (di)egenen, die door den oorlogstoestand inderdaad in de klem (w)aren geraakt, omdat zij hun inkomen niet zagen stijgen.

Aan den anderen kant bleef het aanbod zeer sterk achter. (H)et zou ook zonder de Huurwetten zijn achtergebleven, maar (d)an zou de gewone wet hebben gegolden, dat er geen beter (m)iddel tegen de duurte is dan de duurte.

Ten gevolge van de Huurwetten, die als het ware er op (d)rukten, dat huiseigenaren anders moesten behandeld wor(d)en dan de eigenaren van effecten, landen, aandeelen of wat (o)ok, is bij allen, die er over konden denken, geld in huizen (t)e steken, de schrik ontstaan, waardoor begrijpelijkerwijze (h)et aanbod van woningen sterk afnam. Het feit, dat, terwijl (a)lles duurder werd, de woningen niet duurder mochten wor(d)en, maakte het voor particulieren ook moeilijk op dit gebied (i)ets te doen.

Het moge al waar zijn, dat men, door een groot aantal (w)oningen beneden den prijs te geven, op den duur niet den (p)rijs kan bepalen, 't spreekt toch ook vanzelf, dat het er wel (t)oe medewerkt de menschen op den duur tegen hoogere huren (t)e doen opzien, vooral wanneer ze zien, dat misschien wel (d)rie-kwart van hun medemenschen van dezelfde standing in (w)oningen wonen, waarvoor zij de helft of minder van de (h)uurwaarde betalen.

De Minister heeft er zelf al o.a. op bladzijde 1 van de (M)emorie van Antwoord op gewezen. Het doet mij groot ge(n)oegen, dat thans tot de Regeering het inzicht is doorgedron(g)en, dat wetten als de Huurcommissiewet in zeer sterke mate werken in de richting van vergrooting van den woningnood en niet tot vermindering er van. De remedie, die men in den loop der jaren tegen den woningnood heeft gekozen, was bijna erger dan de kwaal.

De Staat is mee gaan helpen door voorschotten te geven aan vereenigingen en gemeenten. Het werd een dure bouw door menschen, wien het een klein beetje schelen kon, wat er financieel van terechtkwam.

Het was ook een wijze om de loonen van de bouwvakarbeiders te brengen buiten verhouding van de andere loonen. Het resultaat is geweest: een toeneming van den woningnood.

Mijnheer de Voorzitter! Ik constateer, dat nagenoeg alle heeren, die hier vanmiddag gesproken hebben, gezegd hebben, dat de woningnood in dezen tijd belangrijk hooger is dan toen de Huurwet in werking trad. Voor dengene, die de oogen open wil doen, is het vrij duidelijk, waar het verband zit.

Het ergste kwaad, dat het gesticht heeft, naast de verspilling van honderden millioenen, die de Overheid heeft uitgegeven en waarvoor zij een vordering heeft gekregen op goederen, die spoedig zullen blijken die honderden millioenen niet ten volle waard te zijn, is, dat ten gevolge van de Huurwetten een andere mentaliteit bij de bevolking is gekomen en dat een belangrijk deel van hen, wier inkomen steeg en die hun huur niet zagen stijgen, er vanzelf toe kwam een veel geringer deel van hun inkomen aan hun huisvesting te besteden. In Amsterdam is geconstateerd, dat in de jaren 1916—1919 het percentage van het inkomen, dat men gemiddeld besteedde in arbeiderskringen aan woninghuur, is gedaald van 16,1 pct. tot 8,8 pct.

Het bracht mede, dat men zich in die kringen is gaan voorstellen, dat men als het ware het recht had gekregen op hulp van Staatswege, zoodat men altijd voor relatief veel minder zou kunnen wonen dan in den vóóroorlogstijd.

Ik noem dit een ramp in zake de volkshuisvesting. Als men elken arbeider en middenstander kon leeren, dat hij geen deel van zijn inkomen beter kan besteden dan aan zijn woning, dan was zonder Woningwet het vraagstuk der volkshuisvesting in betrekkelijk korten tijd opgelost. De Huurwetten deden het tegendeel. Zoo ooit, dan kan men hier zeggen: Zachte heelmeesters maken stinkende wonden.

Veel meer bedorven dan goed gedaan hebben die wetten van de oorlogsjaren. Men moge met trots kijken op sommige mooie woningcomplexen die schatten van geld gekost hebben en tot stand gekomen zijn ten gevolge der Woningwet, maar ik ben er van overtuigd, dat men door de wijzing der mentaliteit van de bevolking toch veel verder van honk is gekomen.

Natuurlijk kon het kwaad, dat daardoor gesticht is, voor een deel worden verzacht met geld uit de schatkist en uit de zakken van zekere groepen, die men toch geen reden had zwaarder te belasten dan andere, maar dit veroorzaakte slechts een schijnvooruitgang, welke als alle schijn wel weer zeer spoedig zal verdwenen zijn.

Het was te begrijpen, dat men dergelijke fouten maakte in den oorlogstijd; het was de algemeene geest destijds. Maar het is onbegrijpelijk, dat men na den oorlog deze Huurwetten nog onverzwakt heeft gehandhaafd tot Februari 1921 en toen eerst deze nog veel te weinig verzwakt heeft. Ik geloof, dat, wanneer de Regeering destijds het economisch inzicht had gehad, dat zij nu begint te vertoonen met dit ontwerp en had begrepen, dat van de groote hausse in de loonen gedurende den oorlog gebruik had moeten worden gemaakt, om de huren vrij te laten, opdat het evenwicht had kunnen worden hersteld, er zeer weinig kunstmatigs zou zijn overgebleven.

Er zou ook geprutteld zijn, zooals thans, maar met minder reden. Zij, die 10 pct. van hun loon verwoonden, in plaats van 16 pct. vroeger, zouden ontevreden zijn geweest, maar het was toen veel gemakkelijker geweest dan thans, om er toe over te gaan.

Als men toen zoo verstandig was geweest, had men ook een klein beetje tegengehouden het hoeragevoel, dat toen in het algemeen bestond, en was men ingegaan tegen het gevoelen, dat er na den oorlog min of meer een gouden eeuw zou

(van Gijn.)

gaan aanbreken van stijgende loonen en lage huren, terwijl ieder, die nadacht, moest inzien, dat er na den oorlog eerst wel een korte hausse, maar daarna een tijd van erge malaise zou komen.

Als men de hausse eenigszins getemperd had door een verstandige verhooging van de huren toe te laten, zoodat de huren zich meer aansloten bij de productiekosten, dan zou de malaise van thans zich minder sterk doen gevoelen dan het geval is.

Men zag de loonen stijgen en men heeft de huren kunstmatig laag gehouden, zoodat de verhouding steeds slechter werd.

Waarom? Omdat men de vraag, of de Huurwetten getemperd of afgeschaft konden worden, afhankelijk stelde van de afneming van den woningnood.

Nota bene, één van de groote oorzaken van den woningnood waren de Huurwetten en deze mochten niet verdwijnen zoolang de woningnood zelf niet verdwenen was. Men zat dus in een vicieuzen cirkel.

Men maakte toen, en dat doet men nu nog, prachtige sommen wat betreft de woningbehoefte. Ik heb dat meermalen in den Woningraad bijgewoond en ik heb er steeds om gelachen. Bij die berekeningen vergat men geheel, dat wat betreft de woningen evenals bij elk ander artikel de vraag, d. i. behoefte die voor bevrediging in aanmerking komt, een geheel andere is bij een lagen dan bij een hoogen prijs en dat niet gesproken kan worden van zekere vaste woningbehoefte. Het gaat niet op om eenvoudig het aantal gezinnen op te tellen. Wij weten allen, dat er samenwoningen zijn, die gepast zijn, die tamelijk gepast zijn, die er nog net mede door kunnen, en die afkeurenswaardig zijn, en dat op het verschuiven van het een naar het ander zeer veel invloed wordt uitgeoefend door de prijzen der woningen.

Om uit den vicieuzen cirkel, waarvan ik sprak, te komen, is men begonnen — dit was een stap vooruit — met premiebouw. Men heeft premie gegeven voor particulieren bouw en eenigszins een eind gemaakt aan de geweldige kapitaalverspilling van gemeente- en vereenigingsbouw. Want het ging er om, weer aan het bouwen te zetten de eenige menschen, die dat werkelijk zoo goedkoop mogelijk kunnen. Het middel was kostbaar en had een bezwaar in de oogen van hen, die wat te idealistisch op dit punt waren en die zeiden: wanneer ge dat doet, geeft ge het geld uit à fonds perdu, en van de woningbouwvereenigingen krijgt ge het terug. Maar ik zou wel eens willen weten wat wij er van terugkrijgen. De werkelijkheid is, dat men met premiebouw veel verder kwam dan met anderen bouw, die plaats vond met Rijksvoorschotten en bijdragen.

Men heeft intusschen het beste moment om de Huurwetten grootendeels of geheel te laten verdwijnen, laten voorbijgaan. De Amsterdamsche raad zegt ook: gij zijt er te laat mee. Men gaat nu echter inzien, dat de schatkist maar niet altijd op groote schaal dezen kunstmatigen toestand kan blijven verhelpen en men zet de schroeven wat losser, waartegen thans geen ander bezwaar rijst dan dat men het beter twee jaar geleden had kunnen doen. Ik zal gematigd zijn in mijn wenschen en mij voorloopig tevreden stellen met hetgeen de Minister thans doet, nl. de zaak wat losser stellen, al zal ik mijn stem aan de pogingen van anderen om de wet reeds dadelijk verder te doen gaan, niet onthouden.

Wat ik echter wel wensch is, dat er wat meer perspectief in de zaak komt.

Er zit in dit wetsontwerp niet het minste perspectief en het is juist op het punt van de woningen alweer zoo buitengewoon noodig, dat men eenigszins vooruitziet. Een woning is nu eenmaal een artikel, dat men niet op den dag, dat de Huurcommissie is afgeschaft, opeens kant en klaar kan aanbieden, zooals een broodje, dat men daags na het veranderen van een eventueele wet op het brood op een voordeeliger wijze aanbieden kan. Er is voor het gereedkomen van een woning veel tijd noodig; daarom moet men eenige zekerheid hebben, hoe de toestand zal zijn als men zijn woning zal kunnen aanbieden; en men kan dan ook niet verwachten, dat deze wet tot verslapping van de Huurcommissiewet inderdaad heel spoedig goede gevolgen zal hebben, nl. meer aanbouw van woningen, omdat de particuliere bouwers m moed in de zaak krijgen. Het is dan ook zeer begrijpel dat de Woningraad verleden jaar, toen men hem hoorde o een wetsontwerp, heeft voorgesteld om voorloopig te g tot 50 pct. (een getal, dat, zooals de Minister te recht ze men sedert twee jaar al kon bereiken en dat in een stad den Haag dan ook vrijwel bereikt is), doch tevens om stap verder te gaan, en dat hij den wensch uitsprak, einde het particulier initiatief aan te wakkeren, dat n aan de bouwers zou doen weten, dat het systeem van st in den wilde zou worden vervangen door een verstan systeem, d. w. z. individueele steunverleening, waar noodig zou zijn, en dat dus de prijsdrukking, welke pla had ten gevolge van de Huurcommissiewet, volgens een v ten regel langzamerhand zou verdwijnen.

Maar behalve het groote argument, dat voor dat persp tief geldt, nl. dat men tijdig vooruit aankondigende, dat Huurcommissiewet losser zal worden geschroefd, dadelijk grooter aanbod van woningen verkrijgt, als de Huurcomm siewet inderdaad weer wat losser wordt geschroefd, is er r een argument, dat men indirect aan den Woningraad k ontleenen. De Minister van Arbeid heeft reeds aan het ei van 1921 ernstig gedacht over een verzachting van de Hu commissiewet, zooals blijkt uit de omstandigheid, dat Woningraad in Februari 1922 zijn advies heeft uitgebrac Die Raad werkt snel en ik denk, dat hij vier of vijf wel voor het uitbrengen van dat advies noodig zal hebben gehe De Minister heeft dus blijkbaar reeds in December 1921 l advies van den Raad gevraagd en dus ernstig over een we wijziging gedacht. De Woningraad heeft toen een adv uitgebracht in den door mij aangegeven zin en gezegd: ma er 50 pct. van en open een perspectief voor 60 en 70 p na een half jaar en een vol jaar. Die Woningraad — en passant — was volstrekt niet een college van, zooals so migen ze noemen, starre economisten; het is in mijn oog meerderheid eerder een college geweest van zachte heelme ters. Maar die Raad heeft, niettegenstaande hij bestond zachte heelmeesters, toch begrepen, dat, gezien de omsta digheden, in zake dit vraagstuk perspectief moest word geopend en het percentage met 1 Januari 1923 moest word gesteld op 60 pct. en met 1 Juli 1923 op 70 pct. De 1 Januari 1923 is nu reeds voorbij, wij zijn nog pas aan behandeling van dit wetsontwerp bezig en daarin zit nu ge schijn van perspectief.

Het blijkt nu wel, dat er veel tijd is verloopen tussch de eerste gedachte van den Minister van Arbeid en h moment, dat wij over deze zaak bezig zijn. Misschien is o de Minister van Justitie de remmende persoon geweest, ma ik spreek van den Minister van Arbeid, omdat deze het o werp het eerst geteekend heeft. Het heeft zeer langen ti gevorderd, eer de beide Departementen het er over eens zi geworden, en, wanneer er geen perspectief is, staat het v vast, dat wij vóór Februari 1925 tot geen hooger percenta zullen komen en dat de bouwers er mede zullen moet rekenen, dat er geen kans is, dat door het verd loslaten van de Huurcommissiewet de algemeene wonin prijzen kunnen worden genormaliseerd. De cijfers van d Woningraad nemende, zijn wij nu al een jaar ten achte want volgens den Woningraad zou men nu op 60 pct. zi en binnenkort tot 70 pct. moeten komen. Dit laatste cijf staat feitelijk gelijk met het opdoeken van de Huurwette zonder dat men ze uit het *Staatsblad* verwijdert, want me dan 70 pct. boven de huur van 1916 zal over een jaar ong twijfeld niet als huur kunnen worden bedongen.

Perspectief openen omtrent het op losse schroeven zett van de Huurwetten is ook een daad van zuinigheid. Ande moet men meer uitgeven om de gevolgen van den kuns matigen toestand te verzachten voor de eene groep, die b nadeeld wordt ten behoeve van de andere groep. Want eene groep van de arbeiders woont te duur en de andere goedkoop en de verhuurders worden geheel de dupe. B. W. van Amsterdam hebben al in Februari 1921 te kenne gegeven, dat men best tot 60 pct. kon gaan. Zij zeiden d misschien, omdat er wat aanzat voor de gemeentelijke ka maar het was toch de opvatting van hen.

in Gijn c. a.)

De Minister erkent, dat wat hij thans voorstelt voor verleiden gemeenten niets is, wijl de 50 pct. er reeds bereikt n. Hij zegt, dat in elk geval wat al twee jaar bereikt kon rden, nu niet te ver gaat als het bereikt wordt. Hij is in n toelichting heel sober over het denkbeeld om verder persctief te openen en in de Memorie van Antwoord vinden j ook weer geen enkel argument tegen het openen van persctief. Ik veroorloof mij de vrijheid, daaruit op te maken t de Regeering er in elk geval niet vijandig tegenover staat een desbetreffend amendement, als het steun ondervindt, llicht zal overnemen of althans aanvaarden.

Het moet wel bijna zoo zijn, waar de Minister zelf zegt, t de wet een anachronisme wordt en een prijsdrukkenden vloed op de nieuwe woningen heeft.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: In art. 15 zit rspectief.

De heer **van Gijn**: Een schijntje!

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Neen, dat ikel levert de mogelijkheid om naar behoefte de Huurnmissiewet geleidelijk in te trekken.

De heer **van Gijn**: Dat is toch een perspectief, dat zóó weig houvast geeft, dat ik het als van geen waarde beschouw. anneer wij zien, hoe het het laatste jaar is gegaan met de t, die al in Februari gereed was, dan begrijp ik zeer goed, de bouwers niet veel fiducie hebben in een zóó vaag persctief. Zij willen daden, en geen woorden, om te kunnen rgaan tot vermeerdering van den woningbouw.

Het is jammer, dat de Minister van Financiën niet hier is. ben overtuigd, dat hij mijn oordeel deelt, dat het loszetten de Huurwetten een daad van bezuiniging is. We zijn t de bezuiniging, die in de Millioenennota is aangekondigd, over ten achter geraakt, o. a. in zake onderwijs, maar ook zake het hoofdstuk Arbeid, dat het als dure plicht van de geering is aan te merken, deze gelegenheid niet te laten orbijgaan om te geraken tot bezuiniging op de volkshuisting.

Ook op de Huurcommissies zal het openen van perspectief n groote bezuiniging brengen. Niemand zal zich den last ndoen om naar de Huurcommissie te gaan, al kan hij duidek aantoonen dat hij 60 pct. noodig heeft om uit te komen, de wet over een half jaar 60 pct. mogelijk maakt. In het nsterdamsche adres wordt gezegd:

„Zoodra 50 pct. vrij is, zal elkeen meer dan 50 pct. komen vragen."

Dat klopt slecht met wat de raad zegt over de weinigen, meer dan 20 pct. zijn komen vragen. Men moet lid van n raad van Amsterdam zijn om dat te kunnen begrijpen. aar als de raad gelijk heeft, dat nu ieder zal komen vragen meer dan 50 pct., in elk geval zal er niemand om komen men de schroef voor de toekomst losser zet. Dan zal men ol wat kunnen bekrimpen op de kosten der Huurcommissies, n zullen zij, wat het ideaal van alle lichamen, die sociale lp verleenen, moet zijn, verdwijnen, wijl ze niet meer odig zijn.

Ten zeerste hoop ik, dat de Regeering zich over het openen n meer perspectief welwillend zal uitlaten. Mogen de nisters meewerken opdat de wet zoo spoedig mogelijk verijne, welke al de dieptreurige dingen, die wij hier georde hebben, zeer sterk in de hand heeft gewerkt, al ging onder den schoonen schijn van hulp aan de arbeidende isse, hulp, die aan die klasse in haar geheel veel meer veret bezorgd heeft en bezorgen zal, dan zij er voordeel van aad heeft en heeft.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben het heel eens met diegenen, die meenen, dat deze wet op een ychologisch buitengewoon ongelukkig oogenblik wordt inaliend, doordat zij veel te laat wordt ingediend. Van den achten vorigen spreker heeft men al eenige cijfers gehoord, overigens bekend zijn en die betrekking hebben op het

(van Dorp.)

percentage van de kosten van woninghuur op de geheele kosten van onderhoud van het arbeidersgezin. Men heeft dat percentage laten dalen van ongeveer 16 pct. vóór den oorlog tot op ongeveer 7 pct. en nog lager; het is nu volgens de bekende Amsterdamsche cijfers gestegen tot ongeveer 12½, en het is voor de bevolking zeer moeilijk te begrijpen, dat men het nu juist wil laten stijgen, ik neem aan tot 14½ pct. in het gunstigste geval. Want er mogen eenige symptomen van beterschap zijn, en ik hoop inderdaad, dat zij gelijk hebben, die meenen ze te zien, het volk als geheel echter verkeert op dit oogenblik in groote zorg over de toekomst. Zoo kan ik, hoewel ik mij natuurlijk stel op een geheel ander principe, een adres als dat van het N.V.V. zeer wel begrijpen.

Natuurlijk is de grondslag, waarop dat verbond zich stelt, geenszins de mijne, de grondslag nl., dat wij reeds leven in een soort gesocialiseerde samenleving en dat de verhuurder is een administrateur in Overheidsdienst, die een billijke betaling voor zijn diensten krijgt. Die grondslag houdt geen rekening met eenige economische wet. Maar daar ik mij op dien grondslag niet stel, heb ik ook niet de bezwaren en koester ik niet de inzichten, die een lichaam als de Ned. Bond van Huis- en Grondeigenaren uit, nl. deze, dat de tegenwoordige toestand daarom alleen al verkeerd zou zijn, omdat de huiseigenaren geen billijke rente meer zouden genieten. Het zou zeer goed kunnen zijn, dat in de tegenwoordige omstandigheden huiseigenaren geen billijke rente meer van hun eigendom zouden kunnen genieten. Wanneer dat voortvloeide uit economische wetten, zouden die huiseigenaren economisch te gronde moeten gaan, zooals in dezen tijd helaas zoovelen economisch te gronde moeten gaan.

Waar dus dat inzicht niet het mijne is, verheug ik mij, dat de uitdrukking „een billijke opbrengst" uit de wet is verdwenen, omdat wij naar mijn meening daarmee niet moeten rekenen. Op het oogenblik kan zelfs van een billijke opbrengst geen sprake zijn, want dan vraag ik: een billijke opbrengst waarvan, van welke waarde van de huizen? Dat is het groote bezwaar van de Huurwetten, dat het begrip waarde, koopprijs van de huizen verloren is gegaan. Niemand weet, wat een huis op het oogenblik waard is.

Van deze wet verwacht ik niet zoo heel veel meer dan een soort egalisatie. Ik meen mij te mogen voegen bij de uitspraken, die ik op verschillende plaatsen vond, dat in 't algemeen de verhooging met 50 pct. al is toegestaan, maar in het bijzonder in Amsterdam niet is toegestaan, zoodat deze wet vooral zal werken in de richting van egalisatie van de huren in Amsterdam met die in andere plaatsen.

Over de algemeene strekking van de wet zal ik op het oogenblik niets meer zeggen; er is al veel over gezegd, dat geheel strookt met mijn inzichten.

Maar wel wil ik een oogenblik speciaal spreken over een bijzonder punt, over de woningen met de hoogere huurwaarde. Het heeft mij zeer gespeten, dat de Regeering de Huurcommissiewet niet geheel buiten werking heeft gesteld ten aanzien van de woningen van hoogere huurwaarde, want hier meen ik, dat inderdaad ieder argument er voor sprak om de werking daarvoor te doen ophouden. Men zal misschien zeggen, dat het moeilijk is, een grens vast te stellen, maar ik zou daarop dadelijk antwoorden, dat de Regeering dat bij de oorspronkelijke wet toch ook heeft gedaan; ook daar is een grens vastgesteld, en wanneer men het thans weer zou doen, dan zou men weer op dezelfde manier moeten te werk gaan en zal men niet één bedrag voor alle gemeenten des Rijks moeten vaststellen, maar een schaal voor de verschillende gemeenten moeten maken. Die bemoeiing met huizen van hoogere huurwaarde is van den aanvang af een buitengewoon ongelukkige maatregel geweest, en ik geloof, dat men daarmede degenen, die men helpen wilde, heeft geholpen van den wal in de sloot. Zij heeft heel anders gewerkt dan de bemoeiing met huizen van lagere huurwaarde, omdat zij een reeks van causaliteiten in werking heeft gesteld en de eene maatregel gevolgen had, die men niet voorzien had en ons zoo bracht van kwaad tot erger.

De uitbreiding van de werking der Huurcommissiewet tot huizen van grootere huurwaarde is, als ik mij niet vergis,

(van Dorp.)

begonnen met een noodkreet van een bekend Amsterdammer, dat hem de woning was opgezegd en dat hij geen andere woning kon vinden. Daaraan was natuurlijk weinig te doen, want nu kon men de menschen, wier huur werd opgezegd, wel helpen, maar het spreekt vanzelf dat men daarmede den woningvoorraad niet vergrootte, en dat, als men A hielp, B in den nood zat en, als men B hielp, A in den nood zat.

Toen heeft men dat vastgemaakt aan de Huurcommissiewet, zoodat men ook huurbedragen voor de huizen van hooger huurwaarde heeft vastgelegd. Toen is het gevolg geweest, zooals de heer van Vliet, directeur van de Hollandsche Hypotheekbank, in zijn brochures zoo uitmuntend heeft uiteengezet, dat de huiseigenaren eenvoudig gingen verkoopen, zoodat tal van personen, die daartoe financieel eigenlijk in het geheel niet in staat waren, gedwongen werden om een huis te koopen en dat, door toeneming van de vraag naar huizen, de prijzen op ongelooflijke wijze werden opgedreven. Daaraan werd toen weer een einde gemaakt door de Huuraanzeggingswet. Toen stond de geheele huizenhandel, die zich zoo ontzettend had uitgezet, opeens stil, men kon eenvoudig niet meer verkoopen. De prijzen, waarvoor nog werd verkocht, daalden op schrikbarende wijze. Daardoor werden duizenden menschen gedupeerd en volstrekt niet de meest bemiddelden.

Ik meen dus, dat die heele wet steeds een ongelukkige maatregel is geweest, maar er ontbreekt iedere reden voor, dat men die op het oogenblik nog zou laten doorwerken. Een steunpolitiek tegenover de arbeiders, men mag er over oordeelen zooals men wil, is begrijpelijk, daar zijn althans goede redenen voor. Maar de eigenaren van huizen van hoogere huurwaarde zijn volstrekt niet van huis uit meer bemiddelden dan de huurders van zoo'n huis. Waarom worden dan de huiseigenaren benadeeld ten bate van de huurders? Daarin zie ik geen logica.

Het gevolg is, dat de huizenhandel geheel stilstaat en dat daarmede het hypotheekbedrijf geheel is gedesorganiseerd, hetgeen weer op ontzettende manier werkt op het bedrijf van den huizenbouw, want iedereen weet toch wat het hypotheekbedrijf beteekent voor den huizenbouw in ons land.

Zoo zegt ook de heer van Vliet:

„Reeds nu doet zich het betreurenswaardige verschijnsel voor, dat krachtige bouwers en bouwmaatschappijen zich uit den nieuwbouw hebben teruggetrokken."

Wanneer men den maatregel ophief voor huizen met hooger huurwaarde, geloof ik niet, dat zou blijken, dat de huren weer sterk naar boven zouden gaan, want dan zou een ontzettende stoot worden gegeven aan den nieuwbouw. De huizenbouwers zouden weer in actie kunnen komen en daarmede zou hun bedrijf sterker worden, zoodat zij ook weer meer zouden kunnen doen aan het bouwen van arbeiderswoningen.

Ik ben niet de eenige geweest, Mijnheer de Voorzitter, in de afdeelingen, die op dien maatregel heeft aangedrongen, maar ik heb niet geweten hoe in het algemeen de opinie hierover was, waarom ik geen amendement heb ingediend. Gaarne echter zou ik nog van de Regeering vernemen, wat haar inzicht in deze is.

Ik heb in de Memorie van Antwoord eigenlijk geen argumenten tegen dezen maatregel gevonden en ingeval de Regeering bij nader inzien wellicht meer toegankelijk zou blijken voor dit inzicht, meen ik, dat de invoeging van een artikel, zooals dat geconcipieerd is door den Bond van Huis- en Grondeigenaren, aldus:

„Deze wet is niet van toepassing op woningen, waarvan de huurprijs of gesplitste huurprijs op 1 Januari 1916 hooger was dan het bedrag door Ons bij algemeenen maatregel van bestuur voor elke gemeente vastgesteld.",

groote aanbeveling zou verdienen. Maar ik zal nog afwachten, welken steun in het algemeen, in de Kamer ook, dit denkbeeld zal vinden.

Ik geloof, dat dan ook verdwijnen zal het euvel waarvan

(van Dorp e. a.)

in het Voorloopig Verslag gesproken wordt, nl. dat tha doordat de prijzen van die 2 soorten woningen zoo uit elk der zijn gehouden, tal van woningen, die bestemd zijn v mindergegoeden, in gebruik worden genomen door degei die feitelijk wonen moesten in huizen van hoogere hu waarde.

De heer **van Vuuren**: Mijnheer de Voorzitter! In de buit gewone tijdsomstandigheden, die achter ons liggen, zijn h wat maatregelen genomen hier en elders, die in norm tijden op algemeen verzet zouden zijn gestuit als strijd met het rechtsgevoel. Onder deze neemt voor mij een eer plaats in de Huurcommissiewet, die op een tijdstip, dat v schillende vermogensbestanddeelen meer vruchten afwierp zonder dat dit een feitelijke vermeerdering van vermog beteekende, omdat het geld in koopwaarde was gedaald, e bepaald vermogensbestanddeel, het huizenbezit, op een g heel bijzondere wijze bond.

De rente voor geleend geld, hetzij het gegeven was hypotheek, dan wel geleend aan Staat of gemeente, mocl het is al herinnerd door den heer van Gijn, vrij worden v hoogd en werd ook verhoogd. De pachten konden stijgen elke hoogte, waartoe partijen waren te vinden. Handel industrie stelden zich niet langer tevreden met de winst van vroeger. Dividenden gingen naar boven. Naast dit al stegen ook de traktementen, salarissen en loonen, ja ze moest de Staat er toe komen de reeds genoten pensioenen verhoogen.

Elken dag hoort men nog heden, volkomen te recht, kosten van het levensonderhoud thans en vóór den oorl stellen naast elkaar, ten betooge, dat een inkomen van 50 pc meer dan vroeger niet eens met elkaar gelijk zijn te stelle Alleen tegenover inkomsten uit den huiseigendom — ze gedrukt door hooge hypotheekrente, stijging van onderhoud kosten, hooge belastingen enz. — doet men alsof dit ni geldt.

Kan men nu zeggen, dat dit vermogensbestanddeel me dan een ander uit den booze is? Het tegendeel is waar. U het oogpunt van algemeen belang is er geen geldbeleggi die beter werkt. Indien er geen verhuurders waren, zou h er met de woningvoorziening nog heel wat slechter uitzie

Is het een vermogensbestanddeel van bij uitstek groc kapitalisten, die een extra last bijzonder goed kunn dragen? In den laatsten tijd hebben zich naamlooze vennoc schappen gevormd, die zich de exploitatie van huizen t doel stellen. In het algemeen zijn heerenhuizen een bez van de kleine kapitalisten, menschen, voor wie de huize exploitatie te gelijker tijd een bedrijf, een kostwinning i vaak van menschen, die, met geld om te gaan niet gewoo hun spaarpenningen steken in één of meer huizen, omd dit een object is, dat niet kan worden weggenomen. Op zi zelf aantrekkelijk is deze geldbelegging dan ook niet. voor mij althans weet wel, dat, zoo ik ooit kapitalist wer deze de laatste is die ik zal kiezen.

Er waren dus geen redenen om hen, die een deel van hu vermogen in dat vermogensobject hadden gestoken, zwaard te belasten dan de anderen.

In den crisistijd kon men intusschen zeggen, dat me direct deed tegenover den huiseigenaar wat men indirect dee tegenover anderen, door den uitvoer te verbinden aan conse ten, door prijsregeling, enz.

Thans is het anders geworden. De Crisiswetten zijn, g lukkig, de eene na de andere opgeheven. De huiseigendo is nog het eenige vermogensbestanddeel dat aan banden lig het eenige waarover men niet vrij kan beschikken. Dit n strijdt tegen mijn rechtsgevoel.

Zelfs al zou men tegen het kapitaal in het algemeen tegen renteheffing van kapitaal zijn en dus alle lasten aa het kapitaal in zijn geheel willen opleggen, dan moet h billijkheidsgevoel nog er tegen opkomen, dat men, met ui zondering van alle andere, aan één vermogensbestandde deze aderlating doet ondergaan.

Zietdaar, Mijnheer de Voorzitter, mijn principieel bezwaa tegen de Huurwetten, dat ook vroeger heeft gegolden, maa

(van Vuuren.)

dat toen op den achtergrond kwam, omdat nood wet brak en er ongetwijfeld iets moest worden gedaan in de buitengewone omstandigheden van den oorlog, toen de huurwoeker anders vrij spel had gekregen. De goeden hebben toen met de kwaden moeten lijden. Thans echter, nu alle Crisiswetten langzamerhand verdwenen, wordt dit bezwaar onweerstaanbaar.

Ik vraag mij echter daarbij af, of de werking der Huurcommissiewet zoo gelukkig is geweest, dat wij deswege haar verdwijnen moeten betreuren. Door den heer Hermans, met wiens uitnemend betoog ik mij in veel kan vereenigen, behoudens ten deele zijn conclusie, waar deze de geleidelijkheid der afschaffing nog grooter zal maken, is reeds er op gewezen, hoe deze wet niet de huizen in 't algemeen laag houdt, maar, zonder eenige reden in de huurders zelf gelegen (in de samenstelling van hun gezin of van hun inkomen), de huurders splitst in de gelukkige, die toevallig wonen in een huisje, dat onder de Huurcommissiewet valt en die daarom een vaak in verhouding tot hun inkomen zeer lage huur hebben te betalen, en andere, minder fortuinlijke, die dientengevolge van veel hoogere huur moeten opbrengen. Tegen de wijziging, door den heer Hermans bepleit, is dan ook één van mijn bezwaren, dat zij een nieuwe splitsing maakt, die haar grond al evenmin vindt in de huurders.

De Huurcommissiewet heeft in de tweede plaats dit bezwaar, dat haar toepassing zeer ongelijk is; ongelijk van de zijde van de Huurcommissiën, ongelijk ook van de zijde van de kantonrechters. Het is in deze interessant de ingekomen adressen na te lezen. De eene adressant vraagt om de kantonrechters uit deze wet uit te schakelen, omdat er onder dezen zijn die niet sociaal gevoelen. Een ander, een verhuurder, klaagt, dat, welke beslissingen een Huurcommissie ook neemt, een kantonrechter, die van huisverhuurders niets wil weten, ten slotte al de beslissingen, die huurverhooging geven, vernietigt.

Het kan moeilijk anders, waar er zooveel Huurcommissiën zijn en daarnaast zooveel alleen rechtsprekende kantonrechters.

In de derde plaats heeft de Huurcommissiewet zeer demoraliseerend gewerkt op verhuurders en ook op huurders. De verhuurders hebben alles gedaan om aan deze wet te ontkomen en de slechtste zijn daarin gewoonlijk het best geslaagd en zijn den wetgever te slim af geweest. Maar ook de huurders hebben van deze wet heel wat misbruik gemaakt. Zich sterk gevoelende door de Huurcommissiewet, hebben huurders van het object vaak gedaan alsof zij eigenaren waren en dan nog zeer zorgelooze eigenaren. Men kon hun toch niets doen! Ik zou daarvan zeer sprekende staaltjes kunnen geven. Al kunnen de huurders zich deswege beroepen op de wet, is m. i. ook de methode, door huurders toegepast, om te beginnen met een huis te huren in strijd met de bepalingen van de Huurcommissiewet en zich dan, als zij er eenmaal in zijn, te beroepen op de Huurcommissiewet, een eveneens immoreel bedrijf.

De Huurcommissiewet heeft als vierde nadeelig gevolg veel wat perceelen aan een verhuring onttrokken en daardoor personen, die, in verband met hun financieele en andere omstandigheden, op huurhuizen zijn aangewezen, verhinderd e huren en gedwongen in den duren tijd te koopen. Dezen hebben daartoe in den regel een zoo groot mogelijk gedeelte van de koopsom als hypotheek moeten nemen, die zij dan hebben mogen aanvullen met hun spaarpenningen. Thans, nu de prijzen achteruitloopen, zijn de spaarpenningen voor een groot deel, zoo niet geheel, weg en loopen zij gevaar straks, als de hypotheek afloopt, geëxecuteerd te worden. Zij hadden dan ook veel beter te duur kunnen huren.

Het spreekt vanzelf, dat, waar de Huurwetten, al zijn zij door de omstandigheden gerechtvaardigd geweest, m. i. slecht zijn in zich en slecht in menig opzicht in haar gevolgen, ik mij zeer zal verheugen, wanneer zij zoo spoedig mogelijk verdwijnen.

Ik zie niet in, waarom niet spoedig deze wetten hetzelfde ot zouden ondergaan als de andere crisiswetten.

Mijnheer de Voorzitter! Welke zijn toch de argumenten, ie tegen het wetsontwerp der Regeering zijn aangevoerd? Ver ik die bespreek, mag ik even nog herinneren aan de considerans van de Huurcommissiewet. Men loopt toch gevaar, verschillende sprekers hoorende, te gaan gelooven, dat deze wet met een heele andere bedoeling is in het leven geroepen dan waarmede dit is geschied. De considerans dan luidt:

„Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het noodzakelijk is met het oog op de buitengewone omstandigheden maatregelen te treffen ter voorkoming van onredelijke opdrijving van de huurprijzen van woningen;".

Men zal het wel met mij eens moeten zijn dat, indien men gronden aanvoert tot het bestendigen der Huurcommissiewet, dan deze gronden steun moeten vinden in de considerans van de wet, op de overwegingen, die hebben geleid tot het invoeren van die wet, dat is in casu, dat wij hun oorzaak moeten vinden in de bepaalde buitengewone omstandigheden, waaronder zij zijn genomen, en die in zich aanleiding moeten geven tot onredelijke opdrijving van de huurprijzen.

Welke zijn nu de gronden, waarop men steunt, en in welk opzicht voldoen wij aan de eischen, die de considerans der wet daaraan stelt? Men beroept zich allereerst op de algemeene malaise, werkloosheid, verlaging van loonen, enz. Ik ontken natuurlijk niet het bestaan van die verschijnselen en evenmin, dat wanneer onder die omstandigheden de huur wordt verhoogd, dit de belanghebbenden dubbel zwaar treft. Ik zal de laatste zijn om te ontkennen, dat die huur dan soms moeilijk of in het geheel niet betaald zal kunnen worden, zooals dat ook het geval is met de hoogere huren van huizen van vereenigingen of gemeenten.

Maar kan die malaise, kunnen die omstandigheden beschouwd worden als een prikkel tot onredelijke opdrijving van de huurprijzen van woningen? Ik kan mij voorstellen, dat men zegt, dat in de tegenwoordige omstandigheden die malaise in het geheel geen invloed zal oefenen, maar zoo zij eenigen invloed oefent, kan dat geen andere zijn dan dat zij de huurprijzen eer zal drukken dan omhoog brengen. Indien er dan ook menschen zijn, die, als gevolg van die omstandigheden, hun huur moeilijk kunnen betalen, dan moeten dezen op andere wijze geholpen worden. Als de huurprijsverhooging leidt tot opvoering van de kosten van het levensonderhoud in het algemeen genomen, dan zal men daarmee rekening moeten houden bij het vaststellen van steunuitkeeringen, van ondersteuningen door armbestuur, enz. Men kan echter niet willen, dat de gevolgen van een malaise, die tal van verhuurders, welke niet altijd alleen verhuurders van huizen, maar vaak ook zakenmenschen zijn, treft, slechts door één bepaalde categorie van belastingschuldigen zal worden gedragen en dat als menschen, door persoonlijke omstandigheden, een normale en in zich billijke huur niet kunnen betalen, de verhuurders, onverschillig ook weer hun persoonlijke en financieele omstandigheden, dat tekort moeten bijpassen. Een dergelijke gemeenschappelijke last moet door alle groepen der bevolking, niet door één, worden gedragen.

Men beroept zich in de tweede plaats op het gevaar voor samenwonen. Het is mijn indruk, dat het kwaad in een geheel andere richting is te zoeken, dan men zou onderstellen, als men dat argument hoort. In de duurdere woningen — dat zijn op dit oogenblik de woningen, door gemeenten of vereenigingen gebouwd—, komt het samenwonen niet vaak voor, omdat het belet wordt door statutaire bepalingen, en door het toezicht van de vereenigingen en van de gemeente. Het samenwonen treft men aan in huizen, die krachtens de Huurcommissiewet soms tegen zeer lage prijzen zijn verhuurd en waar vaak tal van gezinnen zijn ondergebracht, zoodat de bewoners tweemaal of driemaal den huurprijs krijgen dien zij zelf moeten betalen. Het samenwonen is dus uit dien hoofde zeker geen reden, om de huren van deze huizen lager te houden dan die van de vereenigingshuizen, die juist door het kunstmatig verschil tusschen de huren, die voor deze en voor oude huizen worden gevraagd, worden gemeden door hen, voor wie zij bestemd zijn, de arbeiders, en betrokken worden door hen, voor wie zij niet werden gebouwd.

En dan de woningnood? Is dat dan geen buitengewone omstandigheid in den crisistijd ontstaan en nog niet voorbijgegaan?

Dezer dagen heb ik nog hier in den gemeenteraad van een zijde, waarvan de bestrijding van dit ontwerp uitgaat, gehoord, dat de woningnood er al was vóór den oorlog, en dat

(van Vuuren.)

is ook juist, althans vóór de gemeente 's Gravenhage. In een rapport aan den raad, uitgebracht door den wethouder van openbare werken, vindt men geconstateerd, dat sinds 1910, dus lang vóór den oorlog,

,,de voorziening in de behoefte aan woningen van lagere huurwaarde geheel onvoldoende is geworden;

dat de beschikbare voorraad arbeiderswoningen in de periode 1910—1913 eer achter- dan vooruitging;

dat de toestand van de woningmarkt, wat betreft de arbeiderswoningen, in die periode veel ongunstiger is geworden."

Na 1915 is de opleving gekomen:

,,In de jaren na 1915", zoo lees ik in hetzelfde rapport, ,,is de gemiddelde hoeveelheid bijgebouwde woningen dooreengenomen niet kleiner dan in de laatste jaren vóór den oorlog. In aanmerking genomen, dat de woningproductie in de laatste jaren vóór den oorlog zich voornamelijk tot de duurdere woningen beperkte, volgt hieruit, dat de productie der goedkoopere woningen tijdens den oorlog en daarna belangrijk grooter is geweest. In 1921 werd het maximum bereikt van de laatste 13 jaren met een cijfer van 2985."

Uit dit rapport blijkt verder, dat, zoo in 1919 en 1920 nog een tekort was in de vereischte toeneming in verband met de uitbreiding volgens de zoogenaamde methode-Halle, die volgens velen te veeleischend is, het tekort in 1921 en 1922, bij toepassing van dat stelsel, voor een surplus plaats heeft gemaakt. Dank vooral aan hetgeen deze Regeering op dit gebied deed, staat den Haag hierin zeker niet alleen, zoodat men den woningnood, die nog bestaat, niet kan beschouwen als een buitengewone omstandigheid, uit de crisis en den oorlog geboren en daaraan zijn ontstaan dankend.

In hetzelfde rapport is een vergelijking gemaakt van het aantal gestichte woningen in de vier grootste steden per duizend inwoners, berekend naar het bevolkingscijfer op 1 Januari 1919, over de jaren 1917, 1918, 1919, 1920 en 1921. Het blijkt, dat het gemiddelde het hoogste is voor 's Gravenhage, 5,67, en het laagste voor Amsterdam, 2,58, tegen voor Utrecht 3,93 en voor Rotterdam 3,80.

Het is wel opmerkelijk, dat terwijl de huren in den Haag gestegen zijn met, volgens den heer van Gijn, 50 pct., — ik meende dat het 45 pct. was — zij het te Amsterdam zijn met 35 pct. Indien daaruit iets volgt, dan toch zeer zeker niet dat het hooghouden der huren van de huizen, die onder de Huurcommissiewet vallen, het bouwen tegenhoudt. Integendeel, dan zeggen deze cijfers, zooals de Regeering ook meent, dat nivelleering der huren het bouwen in de hand werkt. Is dan een verhooging met 50 pct. te hoog? Wanneer men de algemeene prijsstijging nagaat, de stijging ook van loonen en salarissen, van rente enz., dan is dit cijfer in zich niet overdreven. Maar is dit cijfer dan voor de huren te hoog?

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 10 November herinnerde er aan, dat bij de vorige herziening van de wet burgemeester en wethouders van Amsterdam aan den raad een adres hebben voorgelegd, waarin zij betoogden, dat een geleidelijke verhooging tot 60 pct. toelaatbaar was. Amsterdam stelde alleen de voorwaarde, dat de helft van het overschot dan moest komen in een soort woningfonds. Dat kan voor Amsterdam een groot verschil hebben gemaakt, maar de huurders hadden dan toch maar 60 pct. moeten betalen. Thans, nu het woningfonds geen kans heeft, is een huurverhooging met 50 pct. te veel. Het bestuur van den Nationalen Woningraad wijst in een adres er op, dat de Regeering huurverhoogingen van heel wat meer dan 50 pct. oplegt aan vereenigingen, en licht dat met verschillende voorbeelden toe. De voorzitters der Haagsche Huurcommissies zeggen in hun adres, dat de practijk heeft geleerd, dat een maximale verhooging van 50 (37½) pct. boven de normale huurwaarde van 1 Januari 1916 (1918) voor den bona fide verhuurder, die zijn huizen goed onderhoudt, niet voldoende kan worden geacht om dezen een behoorlijk rendement van zijn bezit te verzekeren. Een verhooging van het door de Huurcommissie toe te stane percentage tot ten minste 60 pct., respect. 47½ pct., zou, volgens deze voorzitters, dan ook ten zeerste aanbeveling verdienen.

Uit een en ander volgt m. i. duidelijk, dat het percentage van 50 pct. zeker niet te hoog is. Bij dat percentage zal de huur ook over het algemeen voortgaan een kleiner deel van het inkomen te vragen dan vóór den oorlog.

(van Vuuren e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Zooals ik al zeide, zou ik de Huur wetten liefst zoo spoedig mogelijk zien verdwijnen. Om prac tische redenen stel ik mij echter gaarne op het standpunt de Regeering, die den weg der geleidelijkheid wil volgen. Al wij plotseling het hek van den dam nemen, dan zou dat ee prikkel kunnen zijn om te trachten, van de omstandighede zooveel mogelijk gebruik te maken.

Ik had het intusschen niet betreurd, als de Regeering, ge trouw aan haar oorspronkelijk voornemen, termijnen had op genomen, waarop het percentage automatisch tot 60 en daarn 70 zou zijn verhoogd, gelijk de heer van Gijn heeft verdedigd maar eer ik te dien aanzien mijn houding bepaal, wil i gaarne afwachten hetgeen de Regeering ons zal zeggen om trent de redenen, die haar van haar aanvankelijk voorneme deden terugkomen.

Ik hoop echter, nu de Regeering met zooveel voorzichtig heid haar standpunt heeft vastgesteld, dat, zoo zij van on vragen mocht niet verder te gaan in de richting, die naar d geheele afschaffing leidt, zij zich omgekeerd niet zal late bewegen in achterwaartsche richting te gaan. Bij de behan deling van de amendementen zal er wellicht gelegenheid zijn hierop terug te komen, maar ik veroorloof mij reeds than daartegen deze waarschuwing te doen hooren. De Regeering meent blijkens de stukken zelf, dat zij een bescheiden sta heeft gedaan: laat zij dezen niet kleiner maken dan hi reeds is.

Ik geloof, dat wij dan met het Regeeringsvoorstel een hee eind komen. De Minister van Justitie heeft straks bij wijz van interruptie den heer van Gijn gewezen op artikel 15 dat een schoone gelegenheid biedt om tot geleidelijke afbraa van deze wetten te komen. Afgezien daarvan meen ik, da wij, mede als gevolg van de malaise, die ik niet zoo spoedi zie heengaan, met de 50 pct. — waarmede de huren kunnen maar niet behoeven verhoogd te worden — een heel eind naa de afschaffing heen zijn.

De heer van Gijn meent dit ook wel. Hij neemt in iede geval aan, dat, als de percentages 60 en 70 in de wet komen deze wel in het *Staatsblad* zal blijven, maar practisch spoedig zal zijn verdwenen. Voor mij is dit een reden om bang te wo den voor zijn amendement. Ik zou graag zien, dat, als dez wet verdwijnt, zij het ook doet uit het *Staatsblad*. Zij is nie zulk een monument van schoonheid, dat zij alleen daarom in leven moet blijven. Integendeel, ook tegenover den nazaa zie ik ze graag geheel goed overgeleverd aan de vergetelheid

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Nijverheid en Handel: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen in uw geest t handelen, wanneer ik tracht, mijn antwoord aan de ver schillende sprekers bij deze algemeene beschouwingen zo beknopt mogelijk samen te vatten.

Twee methoden zouden mij daarbij behulpzaam kunne zijn. Ik zou mij kunnen bepalen uitsluitend tot die sprekers die op het oogenblik nog aanwezig zijn, om het antwoor van de Regeering te hooren. Maar aangezien dat alleen d laatste spreker is, en ik met hem bijna geheel in meening overeenstem, zou het debat daardoor wel buitensporig kor worden. Ik geloof dus, dat het beter is, een andere method te volgen en wel deze, dat ik mij bij deze algemeene be schouwingen inderdaad bepaal tot wat werkelijk algemeen beschouwingen zijn in verband met de woningpolitiek i het algemeen, en dat ik alle meer bijzondere punten, die i het algemeen verband ter sprake zijn gebracht, maar di toch weer terugkomen bij de amendementen, die reeds zijn ingediend en die, naar ik heb gehoord, nog ingediend zulle worden, laat rusten tot die amendementen aan de ord komen, en hetzij door mijn ambtgenoot van Justitie, hetzi door mij nader de meening van de Regeering daarover word uiteengezet.

Ik stel mij dus voor, in het algemeen te beantwoorde hetgeen over de woningpolitiek in het algemeen hier is ge zegd, maar indien u vindt, Mijnheer de Voorzitter, dat di een geschikt punt is, om mijn rede af te breken, dan ben i daartoe gaarne bereid.

De **Voorzitter**: Indien de heer Minister liever a.s. Din dag zijn rede wenscht voort te zetten, ben ik bereid de beraad slaging te verdagen.

De beraadslaging wordt verdaagd tot a.s. Dinsdag en d vergadering gesloten.

54ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 27 FEBRUARI 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. ontwerpen van wet; 3°. verzoekschriften; 4°. verklaringen van adhaesie; 5°. een schrijven; 6°. boek- en drukwerken. — Verslag uitgebracht over een ontwerp van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Besluit genomen betrekkelijk de behandeling van Regeeringsbescheiden. — Verslag uitgebracht over een verzoekschrift. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

Voorzitter: de heer Koolen.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 86 leden, te weten: de heeren van Vuuren, van der Voort van Zijp, Snoeck Henkemans, van de Bilt, van Braambeek, Lovink, Juten, Kleerekoper, Ebels, Smeenk, Knigge, Rutten, Kersten, van Rijzewijk, Beumer, Bulten, Visscher, Rutgers van Rezenburg, Hiemstra, van Zadelhoff, Moerel, van der Waerden, Brautigam, Duymaer van Twist, Ketelaar, van Gijn, Michielsen, Braat, Dresselhuys, mejuffrouw Groeneweg, de heeren J. ter Laan, Heukels, Wintermans, Engels, mejuffrouw van Dorp, de heeren Krijger, Troelstra, Deckers, Feber, Marchant, Ter Hall, mejuffrouw Katz, de heer Bomans, mevrouw Bakker—Nort, de heeren K. ter Laan, A. Colijn, Ament, Hermans, Rutgers, Schokking, Nolens, Fruytier, Bongaerts, van Ravesteijn, Duys, Zijlstra, de Monté ver Loren, IJzerman, mejuffrouw Westerman, de heeren Tilanus, van Dijk, van Boetzelaer van Dubbeldam, Suring, van Rappard, Weitkamp, van Schaik, van der Molen, Scheurer, van den Heuvel, Schaper, Gerritzen, van den Tempel, Albarda, Bakker, Fleskens, Kuiper, de Boer, Stulemeijer, Staalman, Gerhard, Boon, H. Colijn, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Oud, van Rijckevorsel,

en de heeren Ministers van Justitie en van Arbeid, Handel en Nijverheid.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren van Sasse van Ysselt en Vliegen, dat zij verhinderd zijn wegens ziekte de vergaderingen bij te wonen, de eerste gedurende den eersten tijd.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. drie Koninklijke Boodschappen ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

a. een, (en bijlage) tot goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Katwijk van een stuk duingrond bezuiden tegen het dorp Katwijk aan Zee ten zuidoosten van de begraafplaats;

b. een, tot verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van omlegging van den tramweg Oosterhout—Tilburg te Oosterhout;

c. een, tot wijziging van de artikelen 143 e.v. van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de afdeelingen;

3°. de volgende verzoekschriften:

drie, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet, van:

den raad der gemeente Hoorn;

den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van het Verbond van Huurdersvereenigingen, te 's Gravenhage;

den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van den Nederlandschen Bond van Schoenmakerspatroons en Schoenwinkeliersvereenigingen, te 's Gravenhage;

een, betreffende het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk, van de naamlooze vennootschap van der Horst en de Heus, te Hilversum;

twee, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd, van:

den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van de landbouwvereeniging „Olst" te Olst;

den secretaris van de R.-K. Werkliedenvereeniging „St. Joseph", te Almelo;

een, betreffende de ontwerpen van wet tot wijziging der Hinderwet en houdende voorziening tegen waterverontreiniging door gemeentelijken afvoer van vuil, van den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur der Nederlandsche Vereeniging tegen Water-, Bodem- en Luchtverontreiniging, te 's Gravenhage;

een, van F. Kerremans, te Breda, houdende verzoek te willen bevorderen, dat hem uitzicht op pensioen worde verleend, in verband met zijn langdurigen dienst als vast timmerman bij de genie.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

4°. verklaringen van adhaesie aan het adres van den raad der gemeente Lisse, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd, van de raden der gemeenten Kloosterburen en Maarsseveen.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. een schrijven van J. H. Jalink, landbouwer, te Dalfsen, houdende mededeeling, dat hij niet instemt met een tot de Tweede Kamer gericht adres betreffende het ontwerp Jachtwet.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende boek- en drukwerken:

van den Minister van Marine het boekje „Koninklijke Marine 1923";

van den directeur van het Algemeen Mijnwerkersfonds van

(Voorzitter.)

de Steenkolenmijnen in Limburg de jaarverslagen van dat fonds over 1919—1921;

van den schrijver mr. dr. Ant. van Gijn zijn geschrift: „Productief en Produceeren";

een overdruk uit het *Nederlandsch Tijdschrift voor geneeskunde*, van een door dr. A. Binnerts geschreven artikel: „Doofheid en Onderwijs".

Deze boek- en drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat het Verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot wijziging der Ouderdomswet 1919, zooals die wet laatstelijk gewijzigd is bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 352) (295).

Dit Verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, aan de a.s. Donderdag bij den aanvang der vergadering aan de orde zijnde wetsontwerpen nog toe te voegen het ontwerp van wet tot wijziging van de Veewet (341).

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer nog mede, dat de Centrale Afdeeling heeft besloten, aan de lijst der a.s. Vrijdag in de afdeelingen te onderzoeken onderwerpen toe te voegen de ontwerpen van wet:

Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsvisschershavenbedrijf te IJmuiden voor het dienstjaar 1923 (386);

Wijziging van art. 47, eerste lid, Wetboek van Koophandel (387);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Katwijk van een stuk duingrond bezuiden tegen het dorp Katwijk aan Zee, ten zuidoosten van de begraafplaats (388);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van omlegging van den tramweg Oosterhout—Tilburg te Oosterhout (389).

Er is een aantal Regeeringsbescheiden, waaromtrent kan worden beslist, of zij een bepaald onderzoek vorderen:

het Verslag van den toestand der Rijksacademie van Beeldende Kunsten over 1921 (374);

de brief van den Minister van Financiën, ten geleide van de specifieke opgaaf van gedane aankoopen 2½, 3 en 3½ percents Nationale Schuld, besteed uit de daarvoor voor het dienstjaar 1922 toegestane som van f 8 342 300 en aangekocht in den loop van dat jaar (2, hoofdstuk VII*a*, nos. 7—8).

Ik stel voor, deze stukken voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Nog is te beslissen over de volgende Regeeringsbescheiden:

de inlichtingen op het adres van H. van der Zeyden, te Utrecht, houdende verzoek om hoogere vergoeding in verband met zijn ontslag als militair buitengewoon kommies (371);

de inlichtingen op het adres van de Handelsvennootschap onder de firma Jac. Smits & Co., te Naarden, en 14 anderen, thans of voorheen planten- en boomkweekers op gronden, gelegen in of nabij de gemeente Naarden, houdende verzoek om schadeloosstelling ter zake van de voorbereiding van militaire inundatiën op hunne gronden gedurende den mobilisatietijd (378);

de inlichtingen op het adres van I. J. Martinetti, mozaïek-

(Voorzitter e. a.)

werker, te Dordrecht, houdende verzoek om schadeloosstell in verband met zijn onrechtmatig verblijf onder de wape (381).

Ik stel voor, deze stukken te stellen in handen ee Commissie van vijf leden.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Aangezien de Kamer de benoeming van leden dezer Commissie niet aan zich wenscht te houd worden door mij in deze Commissie benoemd de heer Gerhard, van Rijckevorsel, de Wilde, de Boer en Lovink

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van tot **wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropz gingswet (268).**

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer Aalberse, Minister van Arbeid, Handel en Nijv heid, zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitt Er is een groot verschil tusschen het debat hier in 1920 bij wijziging van de Huurwetten gehouden en dat, wat v Vrijdag hebben gehoord.

In 1920 een breed opgezet debat over de algemeene wonin politiek van de Regeering, waarop ik de gelegenheid had u voerig in te gaan, mijn politiek nader te verdedigen en pla nen te ontvouwen voor de toekomst, thans is er over de wonin politiek zoo goed als niet gesproken en waren de algemee beschouwingen niet veel anders dan een preludium voor behandeling van de talrijke amendementen, welke zijn ing diend; zij deden denken aan de ouverture van een ope waarin niets anders voorkwam dan de motieven van de ve schillende soli en koren, welke men naderhand, als de ope zelf aan den gang is, te hooren zal krijgen.

Wat de amendementen betreft en hetgeen daarover ree preludieerend is gesproken, ik zal daarover thans zwijge Wanneer zij aan de orde komen, zal mijn ambtgenoot v Justitie of ik daarop van antwoord dienen.

Ik zeide, dat bij de algemeene beschouwingen zeer wein is gezegd over de algemeene woningpolitiek. Een uitzond ring daarop is gemaakt door den heer ter Laan, die bewee heeft, dat deze Regeering zoo bitter weinig deed voor de wer loosheidsbestrijding en den woningbouw; dat zij feitelijk nie anders deed dan Gods water over Gods akker te laten loope

Het is wel zeer eigenaardig, dat ongeveer in denzelfden ti aan de overzijde van het Binnenhof bij de schriftelijke vo bereiding van de Staatsbegrooting juist het omgekeerde ve wijt werd vernomen, namelijk dat ik door veel te groote zo voor de werkloozen en den buitensporigen woningbouw, waa voor honderden millioenen werden uitgegeven, juist de hoof schuldige ben, aan wiens al te groote zorg voor de lenigi van deze sociale nooden het te wijten is, dat 's Lands fina ciën zoo hopeloos in de war zijn geraakt.

Op dit verwijt zal ik gelegenheid hebben op een ande plaats te antwoorden.

Ik zou echter toch den heer ter Laan willen herinner aan de enthousiaste rapporten, welke in Engeland en Belg door partijgenooten van hem zijn uitgebracht, nadat zij ons land den woningbouw hadden bestudeerd. Ik wil vrage of de geachte afgevaardigde één land ter wereld weet waar i de laatste 5 jaren van Regeeringswege meer voor wonin bouw is gedaan en uitgegeven dan in dit land. Voor 191 waren aan Woningwetvoorschotten in totaal toegezeg f 147 637 000; van 1919 tot het eind van het vorig jaar daarbij gekomen aan toegezegde voorschotten f 525 366 00 in totaal dus iets meer dan f 673 000 000.

Aan premies zijn gegeven in 1921 f 44 759 000 en in 19 is toegezegd f 22 975 000, waarvan f 1 942 000 niet gebrui is geworden door degenen aan wie dit bedrag was toegezeg

Bovendien is in 1921 aan hypotheek verleend voor wonin bouw f 67 872 000 en in 1922 f 15 077 000, waarva f 3 000 000 niet gebruikt geworden is.

Ik volsta met het noemen van deze zeer enkele cijfers e vraag dan den geachten afgevaardigde, wat hij heeft bedoeld

inister Aalberse.)

n hij zeide, dat ten aanzien van het lenigen van den ningnood deze Regeering niets anders gedaan heeft dan ds water over Gods akker te laten loopen.

In het afgeloopen jaar zijn in ons land meer dan 45 000 uwe woningen voltooid. Vóór 1914 zijn er jaren geweest arin de totale jaarlijksche woningproductie in ons land droeg 500 en 1000. Als wij daarmede vergelijken het cijfer n 45 000 woningen in het afgeloopen jaar, dan ziet men aruit toch wel, dat de kritiek van den geachten afgevaardden, zacht uitgedrukt, niet geheel juist is.

Ik wensch hier nog even te noemen de cijfers betreffende woningproductie in de laatste jaren.

In 1920 kwamen tot stand 22 000 woningen, in 1921 40 364 ningen en in 1922 45 012 woningen. Wat niet minder beigrijk is, niettegenstaande deze zeer groote woningproductie is de Regeering er toch door een uiterst voorzichtige polik in geslaagd, dat de kosten van die woningen van f 8000 10 000 per stuk, waartoe zij gestegen waren, thans gedaald n tot f 3000 à f 3500 en dat op het oogenblik als maximum n worden aangenomen f 2800.

Het getal gebouwde woningen zou inderdaad nog grooter nnen geweest zijn, wanneer van een dergelijk opvoeren r woningproductie niet het onontkomelijk gevolg zou geest zijn een nieuwe opdrijving der materiaalprijzen en een uwe verhooging van de arbeidsloonen in de bouwbedrijven.

Mijnheer de Voorzitter! Ook de heer van Ravesteijn heeft één punt eenigszins meer de algemeene woningpolitiek n de Regeering geraakt. Hij heeft nl. nog een lans geoken voor de woningdistributie. Hij wees daarbij op het eone voorbeeld, dat Rusland ons in dit opzicht heeft geven. Mijnheer de Voorzitter! Ik laat in het midden de aag, of men nu in Rusland ten aanzien van de woningorziening op dit oogenblik meer tevreden is dan in ons id. Maar ik zou er op willen wijzen, dat men, om te leeren ergaan tot woningdistributie, volstrekt niet alleen behoeft kijken naar de Sovjet-Regeering in Rusland, dat wij dat veel vroeger hebben kunnen leeren in Pruisen, waar de oote Frederik op 15 April 1765 tot een dergelijk stelsel or Berlijn zijn toevlucht heeft genomen. Ook op dit punt er dus niets nieuws onder de zon. Ik geloof echter, dat dit dsel zoowel voor degenen, die hun woningen ter beschikig moeten stellen als voor degenen, die op deze wijze in dermans woningen worden opgenomen, een buitengewoon aangename maatregel zou zijn. De tegenwoordige stand n het woningvraagstuk in ons land geeft geen aanleiding tot de invoering van dit op zich zelf nefaste stelsel over gaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb hier fel hooren fulmineen tegen verhuurders, die van de gelegenheid zullen geuik maken om de huren buitensporig op te drijven. Ik zou hter deze vraag willen stellen: wie zijn hier de eigenlijke uldigen, dat de huren zoo hoog zijn geworden? Dat zijn genen, die van de gelegenheid hebben geprofiteerd om bij n woningbouw veel te hooge winsten en veel te hooge onen te behalen, waardoor de kostprijs van de nieuwe ningen tot een ongekende hoogte is gestegen, in Amsterm bijv. tot boven f 10 000 per woning. Daardoor — het reekt vanzelf — stijgt de huurwaarde ook van de oude ningen, omdat nu eenmaal de ruilwaarde van iedere zaak, dus ook van een woning, niet wordt bepaald door de oductiekosten van de zaak, maar door de reproductiekosten. nieuwe woningen bepalen de ruilwaarde, en dus ook de urwaarde van de oude woningen. Nu kan men die huurarde door speciale wetten trachten te drukken, maar de onomisch alleen gezonde wijze om weer tot normale verudingen terug te keeren, is den prijs van den nieuwbouw lager niveau te brengen. Geschiedt dat, dan zal de gegen huurwaarde der oude woningen de krachtige prikkel zen om op groote schaal den nieuwbouw ter hand te men.

In dit opzicht deel ik volkomen hetgeen de heer van Gijn eft gezegd, dat hier de duurte de beste bestrijdster van de urte is.

Verschillende sprekers hebben dat verband ontkend, maar toch is het er, ook nog in een ander opzicht. De ervaring vóór den oorlog heeft ons geleerd, dat het woningvraagstuk mede is een kredietvraagstuk. Dat er in 1914 in ons land reeds een groot woningtekort was, was een gevolg van gemis van bouwkrediet, en nu is het buiten twijfel, dat de Huurwetten niet alleen de huren, maar ook de verkoopwaarde van de huizen in het algemeen sterk hebben gedrukt, vooral bij executiën, omdat de huuropbrengst kunstmatig omlaag is gehouden. Met deze executie-prijzen houden weer de hypotheekbanken rekening en daardoor wordt voor nieuwbouw een lager percentage hypotheek verleend dan anders het geval zou zijn geweest. De bouwer moet er dus meer eigen kapitaal in steken, en een kind kan dus begrijpen, dat de nieuwbouw daardoor moest worden tegengehouden.

Het ligt dus in de lijn van de woningpolitiek der Regeering, die door niet te duren woningbouw tot opheffing van den woningnood wil komen, om te streven naar geleidelijke intrekking van de Huurwetten.

De heeren Zijlstra en van Vuuren hebben m. i. in deze het juiste standpunt ingenomen. De Huurwetten zijn crisiswetten: het zijn wetten tot bestrijding van den woningwoeker. Maar kan men het bij de waardedaling van het geld op dit oogenblik nog woeker neemen, wanneer de huren thans 50 pct. hooger zijn dan in den tijd, voordat de prijsstijging begon? Hoeveel prijzen zijn op dit oogenblik al weer gedaald tot 150 pct.? Welke groote groepen van arbeiders, behalve misschien de landarbeiders, hebben hun loonen reeds tot 150 pct. zien dalen? Is het niet opmerkelijk, dat, terwijl vóór den oorlog de huren voor de arbeiders bedroegen 1/5 of 1/6 van hun loon, deze huren thans dikwijls nog maar bedragen 1/9 of 1/10 van het loon?

Is dus werkelijk die stijging tot 150 pct. op dit oogenblik iets zoo buitensporigs, dat men zou mogen zeggen, dat het woeker is, die door de wet moet worden tegengegaan? B. en W. van Amsterdam wilden reeds in 1920 tot 160 pct. gaan, en de Woningraad adviseerde reeds een jaar geleden, in Februari 1922, om geleidelijk tot 160 pct. en 170 pct. te gaan. Te Rotterdam en Amsterdam is de door de Huurcommissies toegestane huurverhooging gemiddeld nog slechts 32 pct. à 35 pct., terwijl hetzelfde omtrent den Haag is gezegd. Ik sta tegenover die percentages eenigszins sceptisch en ik heb daar reden voor. Vooreerst erkent men, door die percentages — men neemt het gemiddelde — te aanvaarden, dat vele woningen meer dan 132 pct. of 135 pct. opbrengen. Maar wanneer het waar is, dat men op het oogenblik te Amsterdam nog maar tot 32 pct. is gekomen, hoe is het dan te begrijpen, dat twee jaar geleden B. en W. van Amsterdam van meening waren, dat men toen tot 160 pct. kon gaan?

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet veel citeeren, maar één citaat wil ik mij toch veroorlooven, en omdat het er maar één is, mag het misschien wel wat langer zijn. Ik lees dan in de „Verslagen en Mededeelingen" betreffende de volksgezondheid van 1922, n°. 12, waarin is opgenomen het Jaarverslag van den Rijkswoningraad 1922, op bladz. 1071 en 1072 het volgende, dat weergeeft het aan mij in Februari 1922 door den Rijkswoningraad uitgebracht advies:

> „De Raad heeft zich verder afgevraagd, welke maatregelen zouden moeten worden genomen ten aanzien van de gemeenten en de categorieën van woningen, waarvoor de Huurcommissiewet aanvankelijk zou moeten blijven gelden.
>
> Hierbij moest onder de oogen gezien worden op welke wijze de Huurcommissies sedert de laatste wetswijziging haar taak hebben opgevat. Bij gemis aan eenige algemeen toegankelijke officieele gegevens omtrent de toegepaste huurverhoogingen, moest de Raad afgaan op enkele sporadische publicaties en op eigen wetenschap van leden van den Raad.
>
> Hierdoor werd niet bevestigd, hetgeen door den Minister over deze zaak wordt medegedeeld, nl. dat over het algemeen het huurpeil nog gehouden wordt op 20 pct. boven de waarde van 1 Januari 1916.
>
> Integendeel kon worden verzekerd, dat in Den Haag

(Minister Aalberse.)

en ook elders het streven der commissies er op gericht was, in geleidelijke étappes tot de 50 pct. boven de huurwaarde van 1 Januari 1916 te komen en dat dit percentage hier en daar reeds was bereikt.

Daar het van algemeene bekendheid is, dat de toepassing van de Huurcommissiewet in Amsterdam zich aanvankelijk gekenmerkt heeft door een zoo laag mogelijk houden der huren, meende de Commissie uit den Raad, met de voorbereiding van de behandeling van het vraagstuk belast, goed te doen, aldaar, zij het ondershands, inlichtingen in te winnen.

De heer de Freese, hoofdambtenaar, toegevoegd aan den Dienst der huurcommissies in de gemeente Amsterdam, deelde op telefonisch verzoek mede, dat de gemiddelde huurverhooging toenmaals 35 pct. bedroeg van de huur van 1916, behoudens een enkele uitzondering, als de huurwaarde op 1 Januari 1916 lager was dan ze toen ter tijd had behooren te zijn.

Op grond hiervan meende de meerderheid (10 van de 16 uitgebrachte stemmen) van den Raad, dat voor de gemeenten, waarvoor de Huurcommissiewet zou blijven gelden, in de wet zelf de geleidelijke huurverhooging zou kunnen worden vastgelegd.

Daar naar hare meening door eene verhooging van 50 pct. boven de huur van 1916 in het algemeen de hoogere lasten van den huiseigenaar nog niet worden gedekt, meende zij, dat als eerste stap de huurverhooging tot dit percentage zou kunnen worden vrijgelaten en wel ingaande op 1 Juli 1922. Zou dit voor sommige gemeenten een consolidatie van den bestaanden toestand beteekenen, zoo achtte men het bezwaar daarvan niet te groot, omdat toch binnen betrekkelijk korten tijd een nieuwe verhooging zou kunnen volgen.

Voor de gemeenten, waar de 50 pct. nog niet was bereikt, zou de verhooging niet te groot zijn, zoodat het voordeel wordt verkregen, dat voor alle onder de bepaling vallende gemeenten een gelijke regeling wordt gemaakt.

Nieuwe verhoogingen van de automatische grens resp. tot 60 pct. en 70 pct. zouden telkens na een halfjaar, dus 1 Januari 1923 en 1 Juli 1923, moeten ingaan.

De mogelijkheid om met medewerking van de huurcommissie tot een hooger percentage te komen, zou kunnen worden gehandhaafd, doch zou met het oog op de geleidelijke in het uitzicht gestelde verhooging practisch in de meeste gevallen niet worden aangevraagd.

Na wederom een halfjaar zou kunnen worden overwogen of nog nadere voorzieningen zouden moeten worden getroffen. De voorstanders van dezen maatregel waren evenwel overtuigd, dat de toestand alsdan zoo zou zijn geworden, dat verdere verhooging door de huiseigenaars practisch niet meer zou zijn te bedingen, zoodat zonder meer tot opheffing der Huurcommissiewet zou kunnen worden overgegaan."

Hieruit blijkt dus, dat, naar werd medegedeeld door den man, die van den toestand te Amsterdam het best op de hoogte was, een jaar geleden men al een gemiddelde had van 35 pct. boven de huurwaarde van 1916. Ik begrijp dus niet, dat in het adres van den raad men een jaar later komt verklaren, dat het gemiddelde thans slechts 32 pct. bedraagt. Uit den Haag is mij van deskundige zijde medegedeeld, dat men daar als regel komt tot 50 pct. en dat wat daar beneden is, uitzondering is. Ik heb eens inlichtingen gevraagd aan personen, van wie ik wist, dat zij in kleinere woningen woonden, en zij allen deelden mij mede, dat zij al eenigen tijd op die 50 pct. staan. Ik geloof dus, dat men kan zeggen, dat, wanneer thans in de wet 50 pct. wordt vastgelegd, men dan niet anders doet dan consolideeren wat reeds geleidelijk door de huurcommissies is tot stand gebracht, en dat in gemeenten, waar zulks nog niet het geval is, dit is te wijten b.v. aan een zeer bijzondere samenstelling van de huurcommissie, die wat al te sterk heeft tegengehouden een zich redelijk aanpassen van de huren aan de normaal te bedingen huurprijzen.

(Minister Aalberse c. a.)

Wanneer men zoo hoort, wat eigenlijk tegen dit wet[...] werp wordt aangevoerd, dan kan men zeggen: men gun[...] eenmaal niet aan de huiseigenaren, dat zij deze verhoo[...] zullen krijgen. Men beroept zich dan op de loondaling e[...] de groote werkloosheid. Inderdaad, wij leven in een tijd loondaling en groote werkloosheid, maar ik stel de vraa[...] dat op zich zelf een redelijk argument om den huiseigen[...] te onthouden wat hun naar billijkheid toekomt? Het geh[...] argument, ontleend aan werkloosheid en loondaling, s[...] buiten de beschouwingen over een wetsontwerp als dit. [...] heer ter Laan zeide: de arme huurders zijn het lijdend v[...] werp, zij staan altijd in den vierden naamval. Ik zou, in die beeldspraak te blijven, willen zeggen: bij den [...] ter Laan zijn de verhuurders altijd de aangesproken pers[...] Loondaling en werkloosheid zijn te recht een reden gew[...] om van gemeenschapswege steun te geven b.v. door huu[...] slagen e. d.; dat is ook indertijd door het Steuncomité [...] schied. Maar kan dat een reden zijn om aan de verhuur[...] bij de wet op te dragen, uit hun zak dien steun te [...] betalen? Men zou dan op gelijken grond aan de bakkers [...] nen opleggen om hun brood beneden kostprijs te verkoo[...] omdat er zooveel werkloosheid en loondaling is.

Men zou op precies dezelfde gronden, en misschien met [...] meer recht, voor de bouwvakarbeiders maximum loonen [...] nen vaststellen, die beneden het normale peil liggen, om de huur van de nieuwe woningen te verlagen, waardoor [...] zelf de huur van de oude woningen naar beneden zou [...] Wil men dien kant niet uit, dan eischt zoowel de billijk[...] als een verstandige woningpolitiek, dat wij er naar stre[...] om binnen afzienbaren tijd de huren van oude en van nie[...] woningen tot elkander te brengen. Reeds in 1920 was dit voorstel der Regeering. Zij wilde dat de aanpassing aan beleid van de Huurcommissies zou worden overgelaten. Kamer wilde dien weg liever niet uit, men wilde meer i[...] wet zelf de grenzen vastgelegd zien. Welnu, Mijnheer Voorzitter, in die lijn ligt ook geheel en al de strekking het wetsontwerp, dat wij thans behandelen. Nu willen [...] leden nog wat verder gaan, andere leden wenschen een een[...] zins langzamer tempo. Dat zijn quaesties van meer en minder, waarover bij de behandeling van de amendemen[...] te praten valt. Ernstige bezwaren bestaan echter bij de Re[...] ring tegen die amendementen die beteekenen òf wel een [...] terug, òf die er toe leiden aan de Huurcommissies [...] belangrijke nieuwe werkzaamheden op te dragen.

De verdediging van een wetsontwerp als dit is zeker zich zelf niet aangenaam, omdat bij deze materie zoo[...] overigens verstandige menschen maar al te zeer geneigd [...] om met hun hart en niet met hun verstand te redeneeren. [...] bestrijders van dit wetsontwerp hebben voor zich den schoo[...] schijn, alsof zij het zijn die voor de armen en de verdruk[...] opkomen. Het is ook veel aangenamer, aan de menschen zeggen, dat men hen voor een lage huur wil laten wonen koste van den nu eenmaal weinig populairen huiseigena[...] Maar de primaire vraag is deze: is dat recht, en is dat [...] standig? Ook de huiseigenaren, sympathiek of niet, [...] Nederlandsche burgers, wier rechten niet mogen worden [...] kort. En een onderdeel van een verstandige woningpolitiek de Huurwetten niet verder en niet langer in stand te hou[...] dan noodig is, om ze aan haar primair doel te laten beantw[...] den, den werkelijken woningwoeker tegen te gaan. Wie [...] wetten langer in stand houdt dan in dit opzicht alleen noo[...] is, heeft er schuld aan dat de woningnood langer duurt [...] bij een alleen schijnbaar minder humane politiek het ge[...] zou zijn.

De heer van Vuuren, voorzitter van de Commissie [...] Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld de volge[...] adressen:

I. een, van den Nederlandschen Bond van Schoenmake[...] patroons en Schoenwinkeliersvereenigingen, met verzoek, [...] het amendement van den heer van Rappard niet aan[...] nemen, in het belang van de kleinnijveren;

54ste VERGADERING. — 27 FEBRUARI 1923.

268. Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

(van Vuuren c. a.)

II. een, van den raad der gemeente Hoorn, met verzoek, om de wet tot wijziging van de Huurcommissiewet en de Huuropzeggingswet, althans de bepalingen daarvan, welke een verdere huurverhooging mogelijk maken, te verwerpen;

III. een, van voorzitter en secretaris van het „Verbond van Huurdersvereenigingen", waarin wordt verzocht:

1°. het door den heer Schaper ingediende amendement, strekkende om de bevoegdheid der Huurcommissies wederom uit te breiden over woningen, gebouwd met Overheidssteun, welke vóór 1920 gebouwd zijn, aan te nemen;

2°. mede te werken, dat de voor 1923 aangekondigde huurverhoogingen niet worden doorgevoerd;

3°. alle middelen aan te wenden, welke kunnen leiden tot een verlaging der huurprijzen van met Overheidssteun gebouwde woningen, en eventueel nadeelige saldo's en dergelijke af te schrijven op de „Crisisuitgaven".

De Commissie heeft de eer, aan de Kamer voor te stellen, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De Voorzitter: Na de breede inleidende beschouwingen, die over dit ontwerp van wet zijn gehouden, zouden wij naar mijn meening gevoeglijk kunnen overgaan tot de behandeling van de artikelen. Het blijkt mij echter, dat er leden zijn, die nog wenschen te repliceeren.

Ik vermoed, dat die leden daarvoor niet den tijd zullen noodig hebben, die voor de inleidende beschouwingen verleden Vrijdag is gebruikt.

De heer J. ter Laan: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet beginnen met te constateeren, dat het debat, dat over dit wetsontwerp is gehouden, mij zeer is tegengevallen, niet alleen wat betreft de betoogen, door een aantal van mijn geachte medeafgevaardigden gehouden, maar vooral geldt dit de rede, die de heer Minister van Arbeid heeft gehouden ter verdediging van dit wetsontwerp .

Ik heb in mijn eerste redevoering zeer nadrukkelijk aangegeven, dat de argumenten, die in de gewisselde stukken voorkwamen en waarop dit wetsontwerp dus moest steunen, tegenover de realiteit niet houdbaar waren. Ik heb op de argumenten, die in de stukken voorkwamen, stuk voor stuk mijn critiek geoefend, maar, ik moet het constateeren, hoewel ik den heer Minister er attent op had gemaakt, dat hij alsnog in het mondeling debat zou moeten aantoonen en moeten waarmaken, wat in de stukken was verzuimd te doen, hij is absoluut in gebreke gebleven, hoewel hij opnieuw de gelegenheid heeft gehad, dat verzuim in te halen.

Wat hebben wij nu in het debat gekregen, Mijnheer de Voorzitter? Voor een goed deel diverse algemeenheden; dat blijkt vooral, wanneer men de redevoeringen naleest, bv. van Mejuffrouw van Dorp en den heer van Gijn. Men kan op een dergelijke wijze een redevoering opzetten, maar ik moet zeggen: dergelijke redevoeringen rieken toch wel zeer sterk naar de studeerkamer!

Voor een ander deel heb ik tot mijn leedwezen in de gehouden redevoeringen zeer grove onjuistheden moeten constateeren. Dat is o. a. het geval met het betoog van den geachten afgevaardigde den heer van Vuuren, waarop de Minister van Arbeid meende zich in zoo sterke mate te kunnen beroepen.

De heer van Vuuren zeide o. a., dat de rente van het kapitaal, dat in huizen is gestoken, niet moeht worden verhoogd door de werking van de Huurcommissies. Mijnheer de Voorzitter! Het is te eenenmale onjuist! Er is geen enkele Huurcommissie, of er werd, wanneer huiseigenaren aantoonden, dat de hypotheekrente verhoogd was, met die renteverhooging volledig rekening gehouden, altijd wanneer de huurverhooging bleef beneden het maximum, dat de wet toeliet. Daarom is het onjuist, zooals de heer van Vuuren hier de zaak heeft voorgesteld, en de heer Minister, zich op dat betoog beroepende, was ook onjuist.

(J. ter Laan.)

Maar er is meer, Mijnheer de Voorzitter. De heer van Vuuren voerde in zijn betoog ook aan: waarom moet aan de huiseigenaren meer worden afgenomen dan van andere ondernemersgroepen? Wanneer anderen is toegestaan, om te woekeren — naar mijn oordeel had dan de Regeering moeten ingrijpen —, is daarin dan een reden gelegen, om een nieuwe categorie, zooals de huiseigenaren, ook gelegenheid te geven om te woekeren, zou ik willen vragen. Ik heb altijd gemeend — het is in den treure door den heer van Vuuren en zijn vrienden beweerd —, dat de kapitalisten aan dien kant zich beschouwen als de door God aangestelde rentmeesters en niet als woekeraars! Hoe staat het daarmee nu? Wil de heer van Vuuren die schoone betiteling, die de heeren aan dien kant zich zelf altijd hebben gegeven, omzetten in „huizenwoekeraar"?

Het zijn de algemeene rentmeesters, wien door den heer van Vuuren een andere taak wordt toebedeeld, zoodat zij veel verder kunnen gaan dan het maken van een redelijke rente. Als de heer van Vuuren zou willen aantoonen, wat hij beweerde, dan zou hij met voorbeelden uit de practijk hebben moeten komen en ik tart hem om dat te doen. Die voorbeelden zijn er niet

De heer van Vuuren beweerde verder, dat de huurders, daartoe door de Huurcommissiewet in de gelegenheid gesteld, de woningen van huiseigenaren hebben misbruikt. Het is onjuist en ik zal dat aantoonen. Als de woning van een huiseigenaar door den huurder wordt misbruikt, dan heeft hij het recht om de huur te beëindigen en dan heeft de huurder de bevoegdheid zich op de huurcommissie te beroepen. Nu meen ik, dat, als de eigenaar kon aantoonen, dat zijn eigendom door een huurder werd misbruikt, door een Huurcommissie nog nooit verlenging is verleend. Ook dat zal de heer van Vuuren met voorbeelden uit de practijk moeten waarmaken, maar dat kan hij niet, want ook die voorbeelden zijn er niet, en wanneer hij misschien van hier of daar een voorbeeld kan aanhalen, dan is dat een uitzondering, die den algemeenen regel volkomen bevestigde.

De heer van Vuuren betoogde verder, dat, als de huren verhoogd werden, de uitkeeringen van hen, die daaraan behoefte hadden, maar moesten worden verhoogd. De Minister sloot zich daarbij aan. Waarop zou dat neerkomen? Als ik aanneem, dat op het oogenblik uit de cijfers blijkt, dat de gemiddelde verhooging niet verder behoeft te gaan dan 35 pct., dan zou door aanneming van deze wet daarop direct 15 pct. komen, ook voor hen, die door de malaise het sterkst worden getroffen. Wanneer die menschen dan eenige verhooging van uitkeering uit de openbare kas kregen, dan zou dat beteekenen, dat die verhooging direct werd uitbetaald aan de werkloozen, maar indirect onmiddellijk volkomen onnoodig zou terechtkomen in de zakken van de huiseigenaren. Hier heeft men een voorbeeld van wat voor de betrokkenen van die steunverhooging zou terechtkomen. Zoo ziet men, dat de redevoering, waarop de Minister zich beroept, wemelt van fouten en kwalijk houdbaar is.

Het heeft mij verbaasd, met hoe groot gemak verschillende afgevaardigden over ernstige bezwaren zijn heengehuppeld. Ik heb bijv. het oog op den heer Zijlstra, waar hij aangaf, dat een huurverhooging tot 150 pct. van de huren van 1916 een sterke onbillijkheid zou kunnen beteekenen en dat het geven van die vrijheid voor de huiseigenaren een stimulans zou kunnen zijn om onmiddellijk tot die 150 pct. te gaan. Als de heer Zijlstra dat als een zoo ernstig bezwaar voelt, hoe kan hij dan in hetzelfde betoog tot de conclusie kunnen komen, dat die 50 pct. in Godsnaam er maar op moeten. Ik kan mij een dergelijke lichtvaardigheid werkelijk zeer moeilijk verklaren.

Nog een ander voorbeeld, Mijnheer de Voorzitter. Verschillende geachte afgevaardigden hebben gesproken over een vraagstuk, dat zij, als ik het zoo mag zeggen, op geen stukken na beheerschen. Ik denk hier bijv. aan hetgeen de heeren Zijlstra en Hermans betoogd hebben, die er voor pleitten,

(J. ter Laan.)

om de woningen met een hooger huurwaarde onder de Huurcommissiewet weg te halen.

Het is zoo gemakkelijk gezegd: er is van dat soort woningen genoeg en de woningen, die boven een bepaalde huurgrens komen, kunnen worden vrijgelaten.

Het verwondert mij, Mijnheer de Voorzitter, dat ik het weer moet zijn, die ook voor deze categorie van huurders moet opkomen, voor menschen, die in de Kamer altijd andere woordvoerders te over hebben, maar die nu volkomen in den steek worden gelaten. Wat mij betreft, ben ik echter gaarne bereid tegen onrecht op te komen en ik gevoel het als een onrecht, dat die woningen onder de wet zouden worden weggehaald.

Er zijn stellig door een verkeerd systeem wat middenstandswoningen gebouwd, die nu ledig staan, maar men moet hierbij in aanmerking nemen, dat de groote steden ook een groote oppervlakte bestrijken. Wanneer men bijv. in Rotterdam van uit het centrum moet naar den buitenkant, naar Spange of Beukelsdijk gaat, waar dergelijke woningen staan, is men een uur kwijt. Menschen, die op het oogenblik in het centrum van de steden wonen en om de een of andere reden hun woonplaats niet naar de peripherie van de stad kunnen verleggen, zouden in zeer sterke mate het slachtoffer worden van de vrijstelling, die de heeren Zijlstra en Hermans op het oog hebben.

Wanneer men hiertoe zou overgaan, zouden woningen als er bijv. in Rotterdam staan op de Prins Hendrik- of Maaskade, die vóór den oorlog f 500 of f 600 huur deden en op het oogenblik ongeveer met het maximum percentage zijn verhoogd, onmiddellijk stellig met 100 pct. verhoogd worden. Dat zou het gevolg zijn van de vrijlating en ik meen dit te kunnen zeggen uit de praktijk, die ik heb als lid van een Huurcommissie.

Ik acht mij niet in de allereerste plaats aangewezen om op te komen voor de middenstanders en de menschen, die daarboven zijn gegroepeerd, maar wanneer op die wijze aan die menschen onrecht zou worden aangedaan, kom ik daartegen op en zal voor hen het pleit opnemen tegenover menschen als de heeren Zijlstra en Hermans.

Verder ontmoet ik in dit debat mejuffrouw van Dorp. Deze heeft betoogd, dat op het oogenblik de 50 pct. overal reeds is benaderd. Wanneer mejuffrouw van Dorp eenige waarde had gehecht aan het betoog, dat ik hier heb gehouden en dat ik met cijfers versterkt heb toegelicht, begrijp ik niet, dat zij een dergelijke uitspraak kan doen. Maar ik heb mij nog meer geërgerd.

Bij de huurverhooging zijn de vrouwen uit het volk, uit de arbeidende klasse, in zeer sterke mate betrokken. Dezen, die van sterk verlaagde inkomens van week tot week moeten rondkomen, zullen het zwaarst getroffen worden door die onrechtmatige huurverhooging, die tot stand zal komen als de Minister zijn zin krijgt. Wanneer nu een van onze vrouwelijke Kamerleden over dit ontwerp het woord gaat voeren, had ik gedacht en gehoopt, dat dat vrouwelijke lid ook zou opkomen voor de vrouwen uit het volk, maar ik heb van mejuffrouw van Dorp juist het tegenovergestelde gehoord en dan bovendien nog niet anders dan losse beweringen, niet toegelicht door cijfers of gegevens. Wij hoorden niets anders dan dat zij meende, dat nu reeds de 50 pct. in verschillende plaatsen is bereikt.

Een opvatting, Mijnheer de Voorzitter, die niet wordt gedekt door de cijfers en die ten eenenmale onjuist is.

Mijnheer de Voorzitter! Mejuffrouw van Dorp heeft verder in haar betoog beweerd, dat de eene maatregel den anderen meesleept. Zij heeft uiteengezet, dat de aanneming van de Huurcommissiewet de indiening van de Huuropzeggingswet ten gevolge heeft gehad, alsook het nemen van andere maatregelen. De Huuropzeggingswet heeft volgens haar ten gevolge gehad, dat tal van huurders gedwongen waren de huizen, waarin zij woonden, te koopen.

Mijnheer de Voorzitter! Het is volstrekt met de waarheid in strijd.

De Huuropzeggingswet is immers juist tot stand gekomen om het verplichte koopen van huizen tegen te gaan.

De heer **van Gijn**: De wet kwam daarom een jaar te la[...]

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben [...] volkomen eens met den heer van Gijn. Het gaat echter n[...] aan, dat in de Kamer zonder meer beweerd wordt, dat [...] dergelijke wet tot gevolg zou hebben gehad de bevorderi[...] van het verplichte koopen van huizen.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik dergelijke redeneer[...]gen hoor en ik denk in dit verband aan de opmerking, [...] mejuffrouw van Dorp over de Haarlemsche loopjongens he[...] gemaakt, kan ik niet anders doen dan mejuffrouw van D[...] toewenschen, dat bij haar de verstandskies binnen korten t[...] zal mogen doorbreken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nu nog een enk[...] opmerking te maken aan het adres van den heer van Gijn.

Ik heb reeds met een enkel woord aangegeven, dat [...] Vrijheidsbonders in deze Kamer een ander standpunt inr[...]men dan tal van Vrijheidsbonders in het land. Ik heb [...] aangetoond met het voorbeeld van Hoorn, waar de raadslede[...] behoorende tot den Vrijheidsbond, hebben gezegd, dat [...] 50 pct. niet moesten worden toegestaan, neen, nog sterke[...] Mijnheer de Voorzitter, dat de Huurcommissiewet niet [...]hoort te worden gewijzigd.

Ik laat dat echter voor het oogenblik daar.

De heer van Gijn betoogde echter, dat meer perspecti[...] den bouw zou kunnen bevorderen.

Wanneer een man als de heer van Gijn iets dergelij[...] beweert, zou men mogen verwachten, dat hij althans e[...] poging zou doen die bewering niet te adstrueeren met bew[...]ringen, maar met cijfers. Deze blijven echter achterwege.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb uiteengezet, dat, ook wa[...]neer deze verhooging tot stand komt, er geen nieuwe woni[...]gen meer zullen komen.

De heer van Gijn stelt zich echter op het standpunt, da[...] wanneer wordt gegaan tot 60 en 70 pct. verhooging, de bou[...] van de woningen zal worden bevorderd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik mag zeker in dit verband w[...] opmerken, dat de woningen, die nu gebouwd zullen worde[...] geheel vrij zijn, dus niet onder de Huurcommissiewet valle[...] Hoe kan de heer van Gijn op het standpunt staan, dat, wa[...]neer het percentage zou worden verhoogd, dit invloed z[...] kunnen hebben op het bouwen van nieuwe woningen?

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men tegen een dergelij[...] argumentatie op moet, is het een bijna wanhopig werk, o[...] te trachten de Kamerleden te overtuigen van den toestan[...] zooals hij werkelijk is.

Ik krijg den indruk, dat wij hier te doen hebben voor ee[...] goed deel met een vooropgezet dogma en de menschen hebbe[...] nagelaten, zich in de practijk volledig op de hoogte te steller[...] Ik kan mij niet voorstellen, dat, wanneer zij dit wel hadde[...] gedaan, wij redeneeringen zouden hebben gehoord als hi[...] gehouden zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot het betoog, dat [...] Minister van Arbeid heeft gehouden.

Mijnheer de Voorzitter! Hoe kan de Minister zich eige[...]lijk op het standpunt stellen, dat deze crisis nu wel zoov[...] doorgemaakt zou zijn, dat men dezen sprong zou kunne[...] wagen? Op hetzelfde oogenblik, dat de Minister dit wet[...]ontwerp verdedigt, dient hij nota bene bij de Kamer ee[...] ontwerp van wet in — ik heb er in mijn eerste betoog reed[...] met een enkel woord op gewezen —, waarbij op grond va[...] den crisistoestand de invoer van schoenen wordt belemmer[...]

De heer **van Gijn**: Dat is een andere crisis.

De heer **J. ter Laan**: Juist, daar heb ik dezen Vrijheid[...]bondervoorman precies waar ik hem hebben moet. Dat i[...] een andere crisis, zegt de heer van Gijn, en anderen, voora[...] van den overkant der Kamer, zullen hem dit waarschijnlij[...] wel nazeggen, maar als de Minister tot maatregelen kom[...] als hij daar heeft voorgesteld op grond van crisisomstandig[...]heden, dan constateer ik, blijkens de interruptie van de[...] heer van Gijn, dat dergelijke maatregelen, welke de duurt[...] in de hand werken, door de heeren worden verdedigd.

ter Laan.)

)e heer **van Gijn**: Neen, absoluut niet. Ik zal dat wetswerp in het geheel niet verdedigen.

)e heer **J. ter Laan**: Dat doet mij genoegen, maar laat de zaak dan anders stellen en zeggen, dat ik een sterk moeden heb, dat leden, aan den overkant gezeten, die nu e crisiswet bestreden, zich op het standpunt zullen stellen, die andere crisiswet moet worden aangenomen.

Iog kort geleden hebben wij hier gehad een ontwerp om invoerrechten op sigaren te verhoogen, een crisiswet, door Regeering verdedigd en door de Kamer aangenomen. Toch eert de Regeering thans, bij deze gelegenheid, dat wij r de crisis heen zijn.

k zou willen vragen, hoe dit te rijmen is. Maar nog ker, op hetzelfde oogenblik, dat de Minister hoog opgeeft r deze wet en zegt, dat er zooveel duizenden woningen ı gebouwd, komt hij met een ontwerp n°. 362, waarin t, dat de wijziging van de Woonwagens- en Woonepenwet voorshands buiten behandeling moet blijven, t het oog op het woningtekort.

)e Minister zeide, dat ik in mijn rede het zou hebben rgesteld, alsof de Minister, wat het woningvraagstuk en werkloosheidbestrijding betreft, maar Gods water over ds akker zou laten loopen.

)at heb ik zoo niet gezegd en ik heb het in elk geval niet bedoeld en daarom doet het mij genoegen, in de egenheid te zijn, nog eens duidelijk te zeggen, hoe ik het ı wel bedoeld heb.

Niettegenstaande er verschillende maatregelen op het ged van den woningbouw en de werkloosheidsbestrijding r de Regeering genomen zijn, toch is er van een krachtig tiatief der Rijksregeering, van een de leiding nemen, arop het voornamelijk aankomt, zoodat niet alleen de geering wat geld geeft, maar de zaak in handen houdt en vinciën, gemeenten en particulieren met elkaar aan den eid zet, om deze onmogelijken toestand te boven te komen. n sprake. Dat is mijn groote bezwaar tegen het beleid ı de Regeering in deze.

De Minister vraagt, of ik een land weet, waar men verder gegaan op het gebied van de woningproductie dan in ons d. Het ligt op dit oogenblik niet op mijn weg om die lanı op te zoeken; ik heb ook niet te doen met andere landen, ar met de verhoudingen in ons land.

Nu zou ik direct deze misvatting willen wegnemen. Altijd rdt de indruk gewekt: in dit jaar is voor den woningbouw gegeven f 127 000 000, in dat jaar 500 millioen. Daar eft de goegemeente niets aan. Onverschillig, of dat kapiıl verkregen wordt van particuliere geldschieters dan wel n het Rijk als geldschieter, dat geld was toch voor den ningbouw noodig geweest. De vraag, waarop het aankomt, in hoofdzaak, welke steunbedragen de Regeering direct geven heeft om den woningbouw aan den gang te houden zoo sterk mogelijk te bevorderen, dus welke bedragen zijn rstrekt aan bijslagen en premies.

De Minister deelt mede, dat hiervoor tot nog toe in totaal millioen verstrekt is, maar is dit kapitaal dan besteed aan n volkswoningbouw?

Wanneer men met den electrischen spoor van Rotterdam ar den Haag reist, dan ziet men onder de gemeente Schieoek een groot complex huizen, het z.g. tuindorp, huizen, e al meer dan een jaar gereed zijn, doch waarvan geen kel verhuurd is geworden. De premiebouw heeft het mogek gemaakt, dat een ontzaglijke hoeveelheid materialen, beid en arbeidskracht en kapitaal kapot gemaakt is, waarn niemand wat heeft. Een toevallig grondeigenaar, die eent op deze wijze een stuk grond productief te kunnen aken met de premie van de Regeering, krijgt de bevoegdid midden in de wereld die woningen neer te zetten, waarn niemand wat heeft. De daaraan bestede millioenen zijn, ordat men er geen voldoende contrôle op heeft gehouden aan het Departement niet voldoende de teugels heeft vastshouden, voor een groot deel verspild en aan den volksoningbouw zijn ze niet ten goede gekomen. Ik zou wel eens llen weten, of nauwkeurig kan worden uitgerekend, hoe oot het aantal millioen is, dat aldus aan den volkswoningbouw tekortgedaan is. Die premies zitten in de middenstandswoningen, die op het oogenblik voor een groot deel onverhuurbaar zijn. Dat geld is op geen stukken na op doelmatige wijze besteed.

De Minister zet verder uiteen, dat de bouwkosten van de woningen gedaald zijn — zonder den grond — tot ongeveer f 2800 per stuk. In de ochtendbladen van heden kan men lezen, dat in den gemeenteraad van Groningen is aangenomen een voorstel tot den aanbouw van vereenigingswoningen, waarvan de prijs zal zijn f 2600—f 2700, maar dat zullen woningen zijn, bestaande uit 1 kamer en een keuken. Het is volstrekt geen kunst om het bedrag van de bouwkosten naar beneden te drukken, maar ik moet er tegen waarschuwen — en dat is één van mijn groote bezwaren tegen de Regeering —, dat men veel te ver gaat met het woningtype naar beneden te drukken.

Er wordt gezegd door den heer Zijlstra: die woningen zijn noodig voor kleine gezinnen. Als men een bepaald blok woningen gaat stichten, dan kan men bijv. voor twee derden nemen grootere woningen en voor één derde kleine woningen, maar wanneer men met een groot blok van twee honderd zooveel woningen komt en men zegt: die zijn voor kleine gezinnen, dan beschouw ik dat niet anders dan als een zuivere mystificatie.

Ik heb in mijn eerste betoog aangegeven, dat in de woningen, die nu tot stand komen, twee geslachten zullen moeten verblijven, en er is niets, waartegen ik zoozeer zou willen waarschuwen als tegen een te sterk neerdrukken van het woningpeil; die woningen moeten aan redelijke eischen voldoen. Ik betoog volstrekt niet, dat er op een blok woningen geen kleinere types kunnen worden toegelaten, maar men moet het in het algemeen zoo opzetten, dat het woningtype niet al te sterk in den knoei komt, en dat is met de cijfers, die de Minister noemde, zeer beslist het geval. Er kunnen voor dat geld nog geen behoorlijke woningen worden gebouwd, geen woningen, die aan een behoorlijk type voldoen.

Ik heb mij verwonderd, dat de Minister heeft aangegeven, dat er eigenlijk twee groepen van menschen zijn, die schuldig zijn aan de duurte der woningen. Dat zijn in de eerste plaats de handelaren in materialen — waarschijnlijk bedoelt de Minister daarbij ook de aannemers — en verder de arbeiders. In een verslag van gisteravond heb ik een dergelijk motief gelezen. De heer Klawer, de gewillige dienstknecht van de huisbazen, zette daar uiteen, dat de woningen zoo duur waren ten gevolge van het optreden der bouwvakarbeiders. Het verwonderde mij, dat de Minister een dergelijk argument gebruikte. Ik zou willen vragen: zijn dan de contractloonen der bouwvakarbeiders zoo hoog, dat men daartegen zoo hoog van den toren mag blazen als in het algemeen gebeurt en zooals nu ook de Minister doet? Daar is toch geen sprake van. Waarmede hebben wij te doen gehad? Hiermede, dat, terwijl de bouwvakarbeiders vastzaten aan de contractloonen, door de premies, die door de Regeering werden gegeven aan de middenstanders en de bouwers, deze bouwers en aannemers tegen elkaar gingen opbieden om werklieden en om zoodoende de premies te krijgen; door die onderlinge concurrentie hebben deze menschen de loonen der bouwvakarbeiders zoo hoog opgejaagd. Wanneer het waar is, wat van verschillende zijden werd betoogd, dat er loonen van f 130, f 140 en f 150 per week zijn verdiend geworden — bij exceptie kan dat wel het geval zijn geweest, maar in het algemeen was het toch niet zoo —, dan zal er wel niemand zijn, die dat goedkeurt, maar het zijn de bouwondernemers, die, door tegen elkaar op te bieden, die loonen zoo hoog opgejaagd hebben. Dat past echter volkomen in het kapitalistische stelsel en, wanneer wij dat constateeren, dan zijn zij het allerminst, die reden tot critiek hebben, want zij hebben in den oorlog de volksklasse op de meest liederlijke wijze uitgeplunderd. Zij hebben het recht niet om critiek te oefenen. De contractloonen der bouwvakarbeiders gaan echter niet tot zulk een hoogte en tegen deze loonen kan redelijkerwijze die critiek niet worden uitgebracht.

In het betoog van den Minister kwam het aan op de stelling, dat, als de prijzen van de bestaande en van de nieuwe woningen elkander naderen, dit zeer sterk bevorderlijk zal zijn aan de woningproductie. Welk houdbaar argument heb-

(J. ter Laan.)

ben wij van den Minister voor die stelling gehoord? Geen enkel, terwijl ik toch zoo gaarne had gewild, dat de Minister eens had aangetoond, dat er hierdoor meer woningen zouden komen. In mijn eerste betoog heb ik de zaak aldus opgezet: op dit oogenblik kan men de prijzen van de oude woningen verhoogen tot 50 pct. boven de huur van 1 Januari 1916 en die prijzen komen dan uiteraard dichter bij de prijzen der nieuwe woningen, maar als er na vijf of zes jaar weer voldoende woningen zullen zijn, zoodat er 1 pct. of 2 pct. leegstaan, wat behoorlijk is, zullen de eigenaren van de oude woningen in staat zijn de prijzen naar beneden te laten gaan; zij zullen de bewoners trekken, want de nieuwe woningen zijn op die basis niet te exploiteeren. Men maakt aan geen enkelen bouwer wijs, dat dat in de toekomst wel het geval zal zijn. Elke bouwer zal op zoodanig peil bouwen, dat hij redelijkerwijs zeker is, dat hij ook in de toekomst tot loonende exploitatie kan komen, en op dien grond beweer ik, dat deze maatregel niet één woning meer zal leveren. Ik zou gaarne willen, dat de Minister mij het tegendeel bewees, maar ik maak mij sterk, dat hij dat niet kan, want, kon hij het wel, dan zou hij het zeker hebben gedaan, omdat dit een van de hoofdpijlers is, waarop hij zijn wetsontwerp heeft gebouwd. Ik beweer, dat ik van de argumenten, door den Minister in de stukken aangevoerd, de onhoudbaarheid heb aangetoond. Laat de Minister trachten nieuwe argumenten te geven of laat hij mij weerspreken en, kan hij dat niet, laat hij dan zijn wetsontwerp intrekken, een van twee. Wij komen hier niet bijeen om op een gemoedelijk en los praatje wetsontwerpen te behandelen en aan te nemen; er moeten daarvoor toch politieke of economische redenen bestaan! Tot dusverre heb ik die niet gehoord.

De Minister zegt verder, dat het woningvraagstuk voor een groot deel is een kredietvraagstuk. Stellig, en ik had gewild, dat de Regeering nu een methode had toegepast, waardoor inderdaad tegen een redelijke rente aan de bouwondernemingen — aan de woningbouwvereenigingen, aan de gemeenten en tegen redelijke waarborgen ook aan de particuliere bouwers — krediet had kunnen worden verstrekt. Ik heb niets tegen het geven van krediet, ook aan particuliere bouwers, omdat men, waar de woningnood zoo groot is, alle krachten te werk moet stellen om er uit te komen. Wat heeft men echter in dat opzicht gedaan? Vroeger werd het standpunt ingenomen, dat het Rijk het geld verstrekte aan de bouwvereenigingen tegen een rente, die lager was dan de normaal loopende rente, maar in de oorlogsjaren is men daarop teruggekomen, zoodat thans het geld wordt verstrekt tegen het rentetype, dat het Rijk en de gemeente zelf moeten betalen. Ik zou willen vragen, waarom de Minister niet heeft voorgesteld om voor die doeleinden geld beschikbaar te stellen tegen een rentevoet van 4 pct. Dat de woningen duur zijn, is toch niet alleen een gevolg van de hooge materiaalprijzen en van de hooge loonen alleen, maar voor een groot deel ook van den hoogen rentevoet. Waarom heeft de Minister de millioenen, die zitten b.v. in het invaliditeitsfonds, het pensioenfonds en andere fondsen en die voor een sociaal doel zijn opgebracht, niet tegen een matige rente voor dit bij uitstek sociale doel beschikbaar gesteld?

De Regeering heeft dat geld en, wanneer de Regeering dat niet wil, waarom schrijft zij dan geen gedwongen leening uit b.v. voor de vermogens boven de f 50 000, om het geld tegen een rente van 3 of 4 pct. disponibel te stellen voor volkswoningbouw?

Hierop had ik mede het oog, toen ik de Regeering gebrek aan initiatief, inzicht en leiding verweet. Dit kan onmiddellijk gedaan worden en dan drukt men den prijs van de woningen. Ik ben benieuwd van den Minister te hooren, of deze vraagstukken zijn aandacht inderdaad hebben.

De Minister heeft verder aangevoerd, dat de huren vroeger beliepen een vijfde of een zesde van het inkomen, terwijl het nu hier en daar maar een negende is. Maar het gaat niet om de uitzonderingen. Toen de Huurcommissiewet in 1917 in behandeling was, ging men voor den algemeenen levensstandaard uit van een indexcijfer van 123, maar men is nu gekomen tot een indexcijfer van 173, dus veel ongunstiger, en te gelijker tijd heb ik er bij aangetoond, dat de

toestand nu zoo is, dat in groote woningblokken er g
huisgezin is, of het wordt door de werkloosheid op de sch
kelijkste wijze geteisterd. Het is niet de vraag, of een z
of een negende deel van het loon moet worden betaald
huur, maar of van den steun van f 13 à f 14 per week
tot f 6 huur moet worden betaald. Het is de vraag, of
die gezinnen de f 0,75 of f 1 meer, die er door deze w
ging op zal komen, kan worden gedragen, en daarover i
Minister heengeloopen. Maar dat zijn toch vragen, die
Regeering en Tweede Kamer de volle aandacht verdie

Dan heeft de Minister gesproken over het adres
Amsterdam, dat een paar jaar geleden bij de Kamer is
gekomen en waarin werd aangegeven, dat de woninghu
met 60 pct. konden worden verhoogd. Ik herinner er a
dat die meerdere verhooging dienstbaar zou moeten wor
gemaakt aan de algemeene woningproductie en die gel
moesten worden gestort in een woningfonds. Ik ben pers
lijk nooit een voorstander geweest van een woningfo
maar als de Minister nu aan de huiseigenaars de permi
wil geven te gaan tot 150 pct., waarbij zeker 15 pct. wo
is, dan heb ik liever, dat die 15 pct. vloeien in een woni
fonds. Maar een woningfonds is nu niet aan de orde
daarom lijkt het mij ook niet op zijn plaats, dat de Mini
dit voorbeeld geeft.

De Minister voert verder aan, dat een hoofdambtenaar
Amsterdam de mededeeling zou hebben gedaan, dat het
middeld 135 pct. was. Ik weet ook, dat er dikwijls dergeli
inlichtingen gevraagd worden van een Huurcommissie
dat dan altijd wordt aangegeven: plus minus.

Overigens neem ik aan, dat de cijfers, die de gemee
raad van Amsterdam in het adres heeft genoemd, volstr
officieele cijfers zijn, een andere veronderstelling mag
mand, ook de Minister niet, maken. Maar er is meer. Moe
wij nu zijn aangewezen op cijfers uitsluitend van
Woningraad of van de gemeente Amsterdam? Waarom h
de Regeering die niet zelf gegeven? Elke Huurcommissi
in staat, den Minister op de meest volledige wijze in
lichten. Noch de Woningraad, noch de Regeering heeft
inlichtingen gevraagd. De Woningraad heeft zich gew
tot Amsterdam, maar is er dan niets meer in ons land
Amsterdam? Ik ben in Rotterdam voorzitter van een Hu
commissie geweest en thans nog lid, maar daar is de Woni
raad nimmer om inlichtingen geweest. Dan heeft een d
gelijk onderzoek toch ook niets te beteekenen. Ik wilde
aanvoeren om het rapport van den Woningraad te best
den; aan een dergelijk rapport, berustend op volkomen s
jectieve inzichten der leden, met 10 tegen 6 stemmen a
vaard, kan men toch heel weinig waarde hechten!

De Minister zeide, dat men in den Haag reeds ongev
tot 50 pct. is gekomen. Mag ik er aan herinneren, dat m
partijgenoot Vrijenhoek in den Haag een uitvoerig ond
zoek heeft ingesteld naar de woningtoestanden in den Ha
en Scheveningen. Uit diens rapport heb ik enkele aanhal
gen gedaan, waaruit blijkt, dat de ergerlijkste woningt
standen in den Haag bestaan. Hebben daar die 50 p
geleid tot den bouw van nieuwe huizen? Men zou dan to
druk hebben moeten bouwen en de krotwoningen d
betere hebben vervangen. Waar zijn de bouwonderneme
die dat hebben klaargespeeld? Uit deze gegevens blij
zonneklaar, dat de 50 pct. niet den minsten invloed hebb
op het tot stand komen van nieuwe woningen. En als
waar is voor den Haag (voor Amsterdam en Rotterdam
het onjuist, daar is het 32 en 35 pct.), waarom komt
Minister dan met deze wijziging? Dan komt het toch imme
vanzelf in orde? Deze wijziging heeft dan niet de mins
beteekenis, en waarom moet hij het dan toch forceere
Is dat de taak van dezen Minister voor de volkshuisvestin
Ik kan den Minister hier dus met zijn eigen voorbeeld b
strijden!

De Minister voerde voorts aan: één van de motieve
waarom men zoo sterk tegen deze 50 pct. gekant is, li
hierin, dat men den huiseigenaren deze verhooging eigenli
niet gunt. Ik gun den huiseigenaren verhooging, maar ni
voor zoover zij die niet noodig hebben voor een redeli
onderhoud. Is het dan de taak van den Minister, die ve

ter Laan e. a.)

ing te geven? Hoe komt hij er toe te zeggen, dat het huiseigenaren niet wordt gegund. Zitten wij hier om elijke woekerbedragen aan de huiseigenaren te gunnen? at de taak van den wetgever? Waartoe komen wij, als sociaal Minister van Arbeid als de heer Aalberse met elijke stellingen op de proppen komt? Het is mij bekend, de Huurcommissies in verschillende plaatsen zich altijd iet standpunt hebben gesteld, en hun vonnissen kunnen an getuigen, dat, wanneer de huiseigenaren redelijker- hun panden onderhouden, zij in verband daarmede een ne verhooging van huur toegestaan krijgen. Dat is econo- ch een volstrekt juist standpunt. Hoe beter het onderhoud an de panden, des te meer wordt het algemeen belang aat. Welnu, dit algemeen belang wordt onder de nu lende opstelling van de Huurcommissiewet door de Huur- missies volstrekt behartigd. Wanneer nu de heer Minister tregelen neemt om den krotbazen en den huiseigenaren, hun eigendommen slecht onderhouden, hetzelfde percen- toe te staan als aan hen, die hun huizen goed onderhou- , dan bevordert de Minister daarmede het onderhoud niet, r zal hij alleen bereiken dat zij, die tot nu toe hun per- en goed onderhouden, zullen zeggen: waarom zouden wij druk maken, wij krijgen het toch evengoed als de eren. Deze maatregel veroordeelt zich zelf, omdat hij trekt oneconomisch is. Een beslissing, zooals de Minister ischt, zou volstrekt in strijd zijn met de rechtvaardigheid, t gedekt door de politieke noodzakelijkheid en in strijd t de economische politiek, die in het algemeen gevoerd et worden.

e Minister voerde in hetzelfde verband het argument aan, als men aan de huiseigenaars deze onrechtmatige verhoo- g niet gunt, men evengoed tot de bakkers en andere ingdoenden zou kunnen zeggen: gij moet beneden kostprijs eren. Dit voorbeeld is onjuist, want van de huiseigenaren rdt niet gevergd, dat zij beneden kostprijs leveren. De enwoordige Huurcommissiewet stelt de huiseigenaren in at, hun huizen tegen een billijken prijs te exploiteeren. t kan binnen de grenzen van de wet en wanneer de Minister ent, dat 50 pct. daartoe niet voldoende is, had hij moeten rstellen dat maximum percentage te verhoogen. De Minis- heeft dat niet gedaan en ik vind het uitstekend, 50 pct. velletjes, maar het argument van den Minister is volkomen juist, want huiseigenaren, die hun perceelen goed onder- uden, werken niet beneden kostprijs.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot het einde van de merkingen, die ik wilde maken. Ik betoogde het reeds in ste instantie, er is geen redelijke grond om deze wet te zigen, althans niet zooals de Minister het doen wil. Er is geen grond om te komen tot verhooging met een kleiner rcentage, want dan handhaaft men voor krotwoningen en cht onderhouden woningen den toestand van het wetsont- rp, alleen met dit verschil, dat niet tot 50 pct., maar tot minder mag worden gegaan. De maatschappelijke om- ndigheden zijn van zoodanigen aard, dat, gegeven de otieven waarop het wetsontwerp aanvankelijk steunde en de jze waarop het nu nader is toegelicht, er voor de Kamer en enkele reden is om het wetsontwerp aan te nemen. Ik ing er dus bij herhaling op aan, dat de Kamer, op de door ij ontwikkelde gronden, zoo verstandig moge wezen dit wets- twerp, als de Minister het niet intrekt, te verwerpen.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! Het betoog van n heer Minister heeft mij niet overtuigd, dat het wen- helijk is te achten om den sprong te maken van verhooging n het vrije percentage van 20 tot 50. De Minister heeft ch beroepen op enkele cijfers. Hij heeft o. a. gezegd: In rschillende gemeenten is dat gemiddelde percentage reeds reikt. Men moet met dergelijke cijfers altijd zeer voor- chtig zijn. Ons hebben verschillende stukken bereikt, waarin a. mr. Vos cijfers gaf, ook over Arnhem. Hij beweerde, t de gemiddelde verhooging, die daar is toegestaan, reeds as 45 pct. Maar de voorzitter van de Huurcommissie ter laatse weerspreekt dit cijfer van den heer Vos. De Minister riep zich ook op het gemiddelde cijfer van den Haag, maar e voorzitters van de drie Huurcommissies van den Haag

(Smeenk e. a.)

adresseeren aan de Kamer, om met verhooging van het vrije percentage niet verder te gaan dan 30 pct. Men moet inderdaad met die cijfers buitengewoon voorzichtig zijn. Maar bovendien, een beroep op gemiddelde cijfers zegt voor beoordeeling van dit wetsontwerp zoo bitter weinig! Het is heel goed mogelijk, dat in verschillende gevallen een verhooging tot 60, 70 pct. gewettigd is, terwijl in andere gevallen een verhooging tot 20 pct. reeds ongemotiveerd is.

De voorzitter van de Huurcommissie te Arnhem, van wien ik weet, dat hij volstrekt niet vijandig staat tegenover de huiseigenaren, maar met hun billijke verlangens terdege rekening houdt, wijst er o. a. op, dat de Huurcommissies en ook de kantonrechters in sterke mate rekening houden met de meerdere kosten van den verhuurder in den vorm van verhooging van hypotheekrente, van onderhoudskosten, van belastingen, van waterleiding, enz. Zij houden ook terdege rekening met eigen kapitaal, zooals de heer van Gijn mij hier vraagt; dat kan blijken uit de cijfers, die ik thans ga geven.

Door de Huurcommissie te Arnhem zijn huren verhoogd met 10, 20, 30, 40, 50, 60, 70 en 80 pct. zelfs op de nominale huurwaarde van 1916. Wat blijkt nu uit dat sterk varieeren van die cijfers? Dat het klaarblijkelijk noodig was, onderscheid te maken tusschen de verschillende verhuurders. Er zijn ook gevallen, waarin verhooging werd aangevraagd, maar niet werd toegestaan. Het maakt een enorm verschil, of een verhuurder iets aan het onderhoud van een woning ten koste legt, ja of neen. Wat gebeurt er nu bij dit wetsontwerp? Bij dit wetsontwerp krijgen niet alleen degenen, die hun woningen goed onderhouden, die wat aan hun huizen ten koste leggen, de vrijheid de 50 pct. te nemen, maar ook de exploitanten van krotwoningen, die in jaren niets aan het onderhoud hebben gedaan, krijgen de volle vrijheid, om in eens den sprong te maken van 20 op 50 pct. Dat is een toestand, Mijnheer de Voorzitter, die naar mijn meening niet gerechtvaardigd is! Ik heb tegen eenige verhooging van het vrije percentage in den geest van het amendement-Oud geen bezwaar, maar de Huurcommissies moeten ieder geval op zich zelf kunnen beoordeelen. Er zijn gevallen, waarin een verhooging van 20 op 50 pct. volkomen gerechtvaardigd is, maar er zijn ook gevallen, waarin dat volstrekt niet gemotiveerd is. Daarom, Mijnheer de Voorzitter, ben ik tegen dit wetsontwerp, indien het niet gewijzigd wordt.

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft in zijn betoog, dat mij voor een man van zijn temperament buitengewoon mat leek, vele opmerkingen gemaakt, zonder in te gaan op een aantal dingen, die mijnerzijds zijn gezegd. Het heeft mij verbaasd, dat de Minister heeft gezegd, dat er eigenlijk over de algemeene woningpolitiek niet zou zijn gesproken. Men kan van dit debat zeggen wat men wil, maar door den heer ter Laan en door mij en ook door andere heeren is wel degelijk de woningpolitiek van de Regeering te berde gebracht, voor zoover dat in een kort bestek mogelijk was. En op die opmerkingen is de Minister opzettelijk niet ingegaan. De Minister heeft met geen woord gerepliceerd op hetgeen ik heb gemeend te moeten opmerken over het algemeen karakter van dit wetsontwerp. Ik heb gezegd: voor mij is het belangrijkste van dit wetsontwerp, dat hier een van de weinige crisismaatregelen, die uit den oorlogstijd waren voortgesproten en die een goed maatschappelijk karakter droeg, die was een stap in de richting van organisatie van de maatschappij, door dit wetje wordt afgebroken. De Minister heeft daar wijselijk niet op geantwoord, en toch is dit voor mij, behalve de verhooging van het vrije percentage, het allervoornaamste.

De Minister heeft gezegd, dat de bestrijders van het wetsontwerp een soort dankbare rol speelden, omdat zij opkwamen voor de allerarmsten. Het is mogelijk, dat het een dankbare rol is en dat de Minister hier een zeer ondankbare rol speelt. Maar de Minister had dan toch tegenover die opposanten moeten aangeven, welke de sociale motieven waren voor dit wetje. Het kan toch niet zijn, om den huisjesmelkers of den braven huiseigenaren, die, zooals de Minister zeide, toch ook hun rechten hebben, een bedrag toe te stoppen, dat de heer

(van Ravesteijn.)

ter Laan en ik hebben aangegeven en waarvan het in ieder geval vaststaat, dat het vele millioenen per jaar zal zijn? Nu heb ik met aandacht naar het betoog van den Minister geluisterd, en het eenige motief, dat ik uit zijn mond heb vernomen en dat trouwens reeds in de stukken stond, was, dat door dit wetsvoorstel meer woningen zouden worden gebouwd. Nu wil ik toch even wijzen op de tegenspraak, die in het betoog van den Minister zat. De Minister heeft trachten aan te toonen, dat over het algemeen de verhooging van 50 pct. op de huren van 1916 reeds was bereikt. Ik heb reeds gezegd, dat wij daarover niet hadden behooren te debatteeren; die cijfers hadden moeten vaststaan en het was de plicht van den Minister geweest om die cijfers aan de Kamer voor te leggen. Hij heeft dat niet gedaan en nu weten wij niets van den woningvoorraad en van de huurprijzen sinds 1916. Wij beoordeelen dit wetsontwerp op volkomen onvoldoenden grondslag, wij kunnen iets vermoeden, maar reëele economische feiten hebben wij niet.

Maar de Minister heeft als zijn overtuiging aangegeven, gebaseerd op indicaties en op de meening van een ander, die dat in een of ander tijdschrift heeft geschreven, dat een verhooging van 50 pct. boven de huren van 1916 over het algemeen reeds is bereikt. Dat wordt dezerzijds, door den heer ter Laan en mij, ontkend. Wij staan hier tegenover elkaar en wij zullen elkaar natuurlijk niet kunnen overtuigen. Maar als het waar is, en als over het algemeen de gemiddelde arbeiderswoning in Amsterdam, Rotterdam, den Haag, Utrecht, enz. 50 pct. meer opbrengt dan in 1916, waarvoor dient dan dit gansche wetje? Is het dan puur om een stap te doen in de richting van de afschaffing van de Huurwetten? Maar dan vervalt absoluut het motief, dat deze wet meer woningen zal brengen!

De Minister had moeten aantoonen, dat door dit wetje meer woningen zullen worden gebouwd. Zijn Excellentie heeft zich beroepen op wat er al gebouwd is en hij heeft hoog opgegeven, wat wij hier al zoovele malen hebben gehoord, dat er in ons land zooveel tienduizend woningen zijn gebouwd.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben aangetoond, dat er ondanks dat bouwen in ons land een kolossale woningnood is en dat er in Rotterdam alleen, naar mijn berekening, 100 000 menschen in krotten en sloppen onmenschwaardig moeten wonen.

De Minister tracht die dingen niet eens te weerleggen. Misschien acht deze sociale Minister het overbodig zulke dingen te weerleggen, omdat zulke „kletspraatjes" toch maar van een communist komen, zoodat het niet noodig is er op in te gaan, maar het feit blijft bestaan, of het door een communist wordt beweerd of niet.

De Minister is niet in staat aan te toonen, dat er door zijn wetje één woning meer zal worden gebouwd. Daarop komt het neer. Dit is ook het eenige sociale motief, dat voor dit ontwerp zou kunnen dienen.

Er is echter voor dit ontwerp nog een ander motief denkbaar. Er zijn in het betoog van den Minister, en ik kom hierbij tevens op het betoog van den heer van Gijn, geestelijk leider van den Vrijheidsbond, ...

De heer **van Gijn**: Dat is wat nieuws.

De heer **van Ravesteijn**: Ik meende, dat die positie u *par droit de conquête et par droit de naissance* toekwam. Ik zeide echter nadrukkelijk: geestelijk leider.

Ik zeide dus, Mijnheer de Voorzitter, dat er aan dit wetsontwerp een ander motief nog ten grondslag ligt, waarvan ik een weerklank heb gevonden in het betoog van den Minister. Deze was het volkomen eens met de woorden van den heer van Gijn, die gezegd had: het beste remedie tegen de duurte is de duurte.

Dat aphorisme heeft de Minister hier onderschreven. De Minister houde het mij ten goede en de heer van Gijn houde het mij ten goede — de uitvinder schijnt het een schitterend gezegde te vinden —, maar voor mij heeft deze uitspraak dezelfde beteekenis als wanneer iemand zegt: het beste remedie tegen de ziekte is de ziekte en het beste remedie tegen den dood is de dood. Dergelijke dingen zijn dooddoeners, of het is, met permissie, rimram, nonsens.

(van Ravesteijn e. a.)

Nu heeft de heer van Gijn de vorige maal tegen Minister gezegd: het wetsontwerp is principieel goed, gaat alleen niet ver genoeg, en ik zou wenschen, dat meer perspectief opende en dat u nu reeds een hooger centage vrijliet.

De heeren hebben daarvoor ook een amendement ingedi

Wanneer men dit betoog van den heer van Gijn leest, men zeggen, dat het gebaseerd is, en ik vrees, dat het ontwerp daarop ook gebaseerd is, op zekere economi theorieën, maar dat het volkomen gespeend is van elk in in de maatschappelijke werkelijkheid, volkomen gespeend elke wetenschap, volkomen gespeend zelfs van elken zin Minister is ten slotte het slachtoffer geworden van economische dogmata, die in den heer van Gijn zijn g corporeerd.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik lees wat de heer Gijn de vorige maal in de Kamer heeft gezegd, kan ik anders dan dit — u houde het mij ten goede — economi gijntjes noemen, die ik ook aantref in een werkje, da heer van Gijn de goedheid heeft gehad aan ons, medeleo rond te zenden, ten einde er kennis mede te maken. werkje heet: Productief en Productiviteit.

In dit werkje, dat ik voor amusement aan mijn gezin voorgelezen, staan van a tot z, van den eersten tot den l sten zin, niets anders dan economische dwaasheden, waarn de heer van Gijn blijk geeft van de eerste grondbeginse van de economische wetenschap niet het geringste te we

Ik ben te allen tijde bereid, zoowel schriftelijk als mor ling, dat met den heer van Gijn nader uit te maken.

Wanneer ik dit alles lees, zie ik, dat de heer van G nu ja, misschien school heeft gemaakt, maar dat die sch is de school van de volkomenste economische dwaasheden

De heer van Gijn verkondigt stellingen als deze: dat kanon even productief is om de behoeften van een volk bevredigen als graan.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de heer van Gijn mee dat ik door deze opmerkingen reclame maak voor zijn werk wil ik hem toegeven, dat ik dat doe. Ik doe het echter het te laten zien als een afschrikwekkend voorbeeld van dwaasheden, die tegenwoordig in het land onder het air v wetenschap worden uitgegeven.

De Minister heeft hier met zoovele woorden erkend, c hij het op dit punt in vele opzichten met den heer van G eens is. Hij heeft hier het gevaarlijke woord gesproken, c de duurte — in dit geval van de woningen, anders zou] geen zin hebben — de beste remedie is tegen de duurte.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, ik heb gezocht naar e logischen en werkelijken grondslag voor dit ontwerp v wet. De Minister heeft niet kunnen aantoonen, dat door c ontwerp van wet één woning, laat staan duizend woninge zou worden gebouwd.

De heer ter Laan heeft met voorbeelden uit de practi aangetoond, dat het er op zou neerkomen, dat de huisj melkers en de niet-huisjesmelkers, de edele huurbazen, eeni millioenen meer zullen krijgen, terwijl zij geen enke woning meer zullen bouwen dan ze anders zouden geda hebben.

Aangezien ik niet aanneem, dat het de bedoeling is va dezen Minister om in de zakken van die interessante klas van menschen, die ook hun rechten hebben in de maa schappij, eenige millioenen meer in dezen tijd van crisis e malaise uit de zakken van de armsten en de arbeiders ov te hevelen, kan ik voor dit wetsontwerp geen anderen gron vinden dan dat de Minister onder den invloed staat van de domme dogmatici, die aan de linkerzijde gezeten zijn onde aanvoering van den heer van Gijn.

Ik waarschuw de rechterzijde er voor, om, voor zoover z nog beschikt over eenig sociaal inzicht en voor zoover ze no eenig sociaal gevoel heeft, zich niet onder de zweep van di dolle economen tot de aanneming van dit wetsontwerp t laten bewegen.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voo de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel versla der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren

Daartoe wordt besloten.

(Zijlstra e. a.)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Zijlstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkele opmerking te maken, naar aanleiding van het betoog van den heer ter Laan, voor zoover dit gericht was tegen de gedachten, die ik hier heb uitgesproken.

Vooraf wil ik er op wijzen, dat, naar het mij voorkomt, het betoog, dat door de heeren tegen dit ontwerp van wet is gehouden, meer grond zou hebben gehad, wanneer door de Regeering was voorgesteld de Huurwetten af te schaffen, maar dat die grond voor een groot gedeelte vervalt, omdat daarvan geen sprake is.

Het heeft mij ook getroffen, dat het oordeel van den heer ter Laan over de Regeering, ter zake van den woningbouw, zoo ongunstig is. Ik herinner mij wel eens uit de kringen, waartoe de heer ter Laan behoort, een ander oordeel te hebben vernomen. In een artikel in *Patrimonium* van 30 Oct. 1919 wordt het oordeel vermeld, in den Amsterdamschen raad door den heer Wibaut uitgesproken over de woningpolitiek van de Regeering. In dat artikel lees ik hieromtrent:

„In den Amsterdamschen raad verklaarde de heer Wibaut de vorige week: „Wij hebben thans een Regeering, die op het gebied der woningzorg gunstig afsteekt tegen de vorige."

De socialist Gulden, wien deze lofspraak blijkbaar uit propagandistisch oogpunt niet onbedenkelijk voorkwam, interrumpeerde daarop: „Met woorden." De heer Wibaut antwoordde evenwel: „Neen, mijnheer Gulden, niet alleen met woorden, maar ook met daden.""

Nu wijs ik er op, dat er sedert dien nog heel wat meer is gedaan. Zooals de Minister heeft herinnerd, is er van 1917 tot 1921 570 millioen uitgegeven voor woningbouw, en als men daar hetgeen aan premie en hypotheek is gegeven bijtelt, komt men tot een bedrag van 637 millioen.

Het wil mij voorkomen, dat men daar niet overheen moet loopen. Hier treft mij zeer, dat wanneer door den Minister gevraagd wordt één land aan te wijzen, waar meer gedaan is voor de Regeering voor den woningbouw dan in ons land, de heer ter Laan in gebreke blijft zulk een land te noemen. Hij zou zeggen, dat hij, als het in orde zou zijn met zijn betoog, een land, waar de socialisten de leiding hebben, had moeten kunnen noemen.

De heer **Schaper**: Waar is dat dan?

De heer **Zijlstra**: Zweden bij voorbeeld. Daar hebben de sociaal-democraten de leiding. Maar ik zal daar nu niet verder op doorgaan.

Ik wil alleen nog antwoorden op hetgeen de heer ter Laan heeft aangevoerd om tegenstrijdigheid in mijn houding aan te toonen.

Ik heb erkend, dat er tegen het verhoogen van een vrij percentage eenig bezwaar kan ontstaan, omdat er een stimulans in kan gelegen zijn, om het toegestane ook te vragen, waar het niet noodig is. Met 50 pct., een cijfer, door de Regeering genoemd, welke natuurlijk de geheele zaak goed heeft overzien, kan ik echter meegaan, maar verder te gaan zou mijns inziens gevaarlijk kunnen worden.

Tegen mijn voorstel, om voor duurdere woningen de Huurcommissiewet buiten werking te stellen, voerde de heer ter Laan aan, dat dit voor Rotterdam zeer bezwaarlijk zou zijn. Welnu, als dat zoo is, behoeft men er daar niet toe over te gaan. Immers ik wil dezen maatregel niet over het geheel, maar alleen daar, waar hij zonder bezwaar kan worden toegepast.

Hetzelfde bedoelt de heer Krijger met zijn voorstel, namelijk om het alleen daar toe te passen, waar dit zonder bezwaar kan geschieden. Wanneer er in een gemeente bepaalde omstandigheden zijn, die de toepassing niet toelaten, dan gebeurt dit ook niet en daarom vervalt het bezwaar van den heer ter Laan tegen mijn denkbeeld.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd niet in de allereerste plaats om den Minister bij

(Duys.)

de behandeling van dit wetsontwerp te bestrijden. Dat zou een àl te gemakkelijke taak zijn, gegeven het feit, dat de Minister zelf zijn bestrijders de argumenten met handenvol aandraagt.

De Minister heeft een wetsontwerp ingediend, dat eigenlijk bedoelt om af te komen van een deel der crisiswetgeving en heeft daarmede dus te kennen willen geven, dat de crisis geleidelijk bezig is te verdwijnen. Wij hebben intusschen hedenmiddag van den heer van Gijn bij interruptie vernomen, dat er weder „een andere" crisis is bijgekomen!

De Minister zelf levert maar al te zeer het materiaal aan hen, die hem willen bestrijden. De heer ter Laan heeft reeds herinnerd aan het op 20 Januari ll., dus nauwelijks een maand geleden, ingediend wetsontwerp nº. 362 tot wijziging van de artikelen 8 en 35 van de wet op woonwagens en woonschepen 1918, welks toelichting aldus aanvangt:

„Zooals destijds reeds bij de behandeling van het ontwerp der wet van 22 April 1921 (*Staatsblad* 661) werd gevreesd, zijn ook bij het verstrijken van den bij die wet geopenden termijn de omstandigheden nog niet in zoodanige mate gewijzigd, dat de Wet op Woonwagens en Woonschepen thans in vollen omvang werking zou kunnen erlangen. Vandaar, dat met het oog op den heerschenden woningnood nogmaals verlenging van den termijn van artikel 35, derde lid, der wet, thans voor één jaar, wordt voorgesteld."

Mijnheer de Voorzitter! Indien de Minister dus nu bv. eens had gezegd: met het oog op den thans heerschenden woningnood stel ik voor om de Huurwetten nog voor een jaar te verlengen, dan zou hij consequent gebleven zijn.

De Minister kan niet zeggen: ik hef de Huurwetten toch niet op. Neen, met dit wetsontwerp worden die wetten practisch voor een groote massa huurders wèl opgeheven.

Ook wijs ik op een dezer dagen, in het laatste nummer van het *Tijdschrift van het Instituut voor Volkshuisvesting* van de hand van den heer van der Kaa, hoofdinspecteur van de volksgezondheid, verschenen gedocumenteerd statistisch artikel omtrent den woningnood en de woningproductie.

De cijfers van dit artikel en de daaruit te trekken conclusiën zijn vernietigend voor dit wetsontwerp.

Zooals gezegd, Mijnheer de Voorzitter, het zou dus wel een àl te gemakkelijke taak zijn den Minister bij dit wetsontwerp te bestrijden. Ik wensch dit dan ook niet te doen.

Ik neem in deze Kamer misschien een ietwat bijzonder standpunt ten aanzien van dit wetsontwerp en ten aanzien van dezen Minister in en ik heb het woord gevraagd om van dat persoonlijk standpunt te doen blijken.

Ik wensch tot dezen Minister in de eerste plaats een woord van hulde te richten voor de indiening van dit wetsontwerp. Ja, Mijnheer de Voorzitter, een woord van hulde! Niet in dezen zin, dat hij zich opoffert voor een van zijn collega's, en als „de man die de klappen krijgt", maar werkelijk voor het indienen van dit ontwerp.

Ik wil dan ook wel zeggen aan het adres van de heeren Smeenk en Hermans en eenige Christelijke arbeidersleiders binnen en buiten de Kamer, dat het mij diep bedroeft zooals zij optreden.

Wij hebben hier o.a. gekregen van de zijde van Katholieke arbeiders een adres, ook onderteekend door een van onze collega's, den heer Hermans, dat door de federatie der Diocesane R.-K. Volks- en Werkliedenbonden in Nederland aan ons is toegestuurd ter gelegenheid van de indiening van dit wetsontwerp. Dat adres bedroeft en smart mij in vele opzichten. Het slot toch daarvan luidt aldus:

„Wij doen met gepasten eerbied een beroep op Uw Excellenties, om alsnog met de hierboven aangegeven bezwaren en mogelijkheden ernstig rekening te houden, in het vertrouwen, dat zulks veel zal bijdragen tot een geleidelijken terugkeer tot den normalen toestand op het gebied der huisvesting" — en nu komt wat mij zoo zeer bedroeft, Mijnheer de Voorzitter! — „en tot het handhaven der rust in onze samenleving."

Mijnheer de Voorzitter! Dat is niet meer of minder dan

(Duys.)

een dreigement van de zijde der Katholieke arbeiders. En dat stuk is onderteekend mede door een Katholiek Kamerlid, Mijnheer de Voorzitter.

Ik begrijp deze wijze van de arbeiders op te voeden en te leiden niet en te zeggen: als gij niet aan onze wenschen — en nog niet eens geestelijke wenschen, maar zuiver materieele wenschen — te gemoet komt, dan ..... Voelt u niet, Mijnheer de Voorzitter, welke buitengewoon verwilderende uitwerking dat moet hebben op arbeiders, die naar hem luisteren? Het is mij alsof ik een geluid hoor van een jaar of wat geleden. Ik kan als verzachtende omstandigheid voor den heer Hermans begrijpen, dat hij weet, dat de Minister nimmer beter de wenschen der arbeiders aanvaard heeft, dan toen hij bang was voor verstoring der rust en revolutie. Mijnheer de Voorzitter! Dat zal de reden misschien zijn, dat dit Kamerlid zulk een adres onderteekende, opnieuw speculeerende op dien angst van 1918.

Men spreekt in dat adres van „gepasten" eerbied, Mijnheer de Voorzitter, maar zou, als men zulk een slot leest, de uitdrukking „ongepasten" eerbied niet beter op zijn plaats zijn geweest? Hier hebben wij waarlijk een voorbeeld van het opvoeden tot revolutie van de arbeiders, dat ik in de hoogste mate in het belang van land en volk, van Vorst en Vaderland, Kerk en godsdienst, troon en altaar, betreur, en dat mijn hart doet schreien van droefheid. Ik begrijp inderdaad niet, hoe een dergelijk adres hier bij ons in de Tweede Kamer is kunnen komen en ik stel dan ook ernstig de vraag: hebben wij hier van de zijde der Roomsch-Katholieke arbeiders te doen met een aankondiging tot revolutionnaire daden, wanneer aan deze materialistische wenschen niet wordt voldaan?

Hier moet klaarheid komen, Mijnheer de Voorzitter. Wij moeten weten, of wij allen ook tegenover de Katholieke vakbeweging zullen moeten gaan staan en onze burgerwachten oproepen om de orde in onze maatschappij te helpen beschermen. Ik protesteer met de grootst mogelijke kracht tegen een dergelijke manier van verwildering brengen onder onze arbeiders.

Dit is echter niet het ergste, wat ik bij deze adressen wenschte te zeggen. Mij heeft juist in de adressen van deze Christelijke arbeiders — en dat heeft mij zoo innig bedroefd — getroffen, dat blijkbaar totaal weg is het besef, dat wij hier achter de groene tafel hebben zitten een Christelijke Regeering. Dat totale gemis van besef, dat wij hier een echte prima Christelijke Regeering hebben en bovendien den buitengewoon materialistischen geest, die uit deze adressen spreekt, die bedroeven mij in nog meerdere mate, Mijnheer de Voorzitter.

Mijnheer de Voorzitter! Weten deze Christelijke arbeiders dan niet, dat, daar wij hebben een Christelijke Regeering, dit wil zeggen, dat materialistische zaken, als bestrijding der duurte, het tegengaan van loonsverlaging of pensioensaftrek, werkleozenzorg en zorg voor ouden van dagen, allemaal zaken zijn waarmede wij slechts in zeer verwijderd verband, in elk geval slechts in tweede instantie, hebben te maken? Mijnheer de Voorzitter! Het geestelijke dient voorop te gaan en ik mis daarvan in dit Christelijke arbeidersadres ook maar eenig besef. Als men, nu de Regeering pas veertien dagen in het zweet haars aanschijns te zamen met de Kamer door de Bioscoopwet heeft gearbeid aan het zedelijk heil ook van de Katholieke arbeiders, komt met adressen, waarin gezegd wordt, dat, als er geen huurverlaging of althans geen huurverhooging komt, de orde en rust wel eens in gevaar konden komen, is dat dan niet grenzeloos ondankbaar tegenover ons allen en de Regeering? Hoe gelukkig mogen wij ons immers juist prijzen, dat deze bioscoopzedelijkheidsvertooning aan de behandeling van deze Huurwetten vooratgaat, omdat wij nu voor de menschen, als zij op straat worden gezet, aangezien zij die verhoogde huren niet kunnen betalen, zedelijk goedgekeurde bioscopen hebben ingevoerd, waarin zij onmiddellijk verzachting voor het leed, dat wij voor hen aanrichten, kunnen vinden.

Is bovendien de zin voor historie bij deze Christelijke adressanten en ook bij den heer Hermans zoo totaal verdwenen, dat zij niet eens weten, dat hetgeen wij thans doen geheel ligt in de lijn van wat steeds heeft behoord tot wat men noemt „Christelijke" politiek. En dat het nu niet aangaat aan deze Regeering te vragen iets anders en iets beters te doen? He[bben] wij dan niet onder het Ministerie-Kuyper precies h[et] zelfde beleefd? Was het ook toen niet zoo, dat terwijl er nie[ts] gedaan werd aan de verbetering van de materieele positie d[er] arbeiders er echter met des te meer ijver werd gearbeid a[an] het zedelijk en het lichamelijk heil van hen? In dien tijd h[eeft] men de Drankwet en snelvuurgeschut; thans hebben wij plaats van Drankwet een Bioscoopwet en in plaats van sne[lvuur] een Vlootwet voor het zedelijk en lichamelijk heil!

Maar, Mijnheer de Voorzitter, willen deze Christelijk[e] arbeiders dan nog meer? Is het niet verschrikkelijk om [te] zien, dat niet alleen in de kringen van de moderne, de sy[n]dicalistische en de communistische arbeiders, maar ook die van de vakvereenigingen, waarvan de heer Poels op d[en] Limburgsche Katholiekendag heeft gezegd, dat de Chris[te]lijke vakvereenigingen de eenige waren, waarachter de lan[ge] schoorsteenen van de werkgevers-fabrikanten alleen veil[ig] konden rooken, de materialistische bacil reeds zoo groote ve[r]woestingen heeft aangericht? Ik breng de Regeering vo[or] dit wetsontwerp alle hulde. Toen onlangs het erfrecht aan [de] orde was, hebben wij als een antirevolutionnaire staatsrecht[e]lijke theorie, welke ik meen dat in een zeer nauw verba[nd] staat met dit ontwerp, hooren verkondigen door den heer [de] Monté ver Loren, dat er nu eenmaal geslachten moeten zij[n] die door de historie zijn geroepen om vermogens te bezitte[n] en te besturen. Is het dan te verwonderen, Mijnheer de Voo[r]zitter, waar de antirevolutionnaire fractie een zoo macht[ig] deel uitmaakt van de Regeeringspartijen in de Kamer, dat [de] Regeering zorgt, dat die vermogens in stand worden geho[u]den ook bij de huisbazen! Waar zou het heen met dien hee[r]lijken naam van „Patrimonium", in de gezinnen der hui[s]jesmelkers, zoo zij niet zorgden ook daar een „vaderlijk er[f]deel" aanwezig te hebben? Waar zou het naar toe met [de] kinderen van huisbazen en huisjesmelkers, als wij niet zor[g]den, dat er door een natuurlijk „geleidelijke" huurverhoogin[g] iets was, dat vaderlijk erfdeel heette, en zij dus van h[un] vaders niets zouden kunnen erven?

Mijnheer de Voorzitter! Gij weet even goed als ik hoe vaa[k] in de politiek onwaarheid wordt gesproken...

De Voorzitter: Ik moet den geachten afgevaardigde ve[r]zoeken mij daarbuiten te laten.

De heer Duys: Het was alleen de vorm, waarin ik volge[ns] het Reglement van Orde verplicht ben u aan te spreken. La[at] ik dan echter zeggen, Mijnheer de Voorzitter, wij allen wete[n] het hoe vaak vaak in de politiek oneerlijkheid wordt betrach[t], hoe vaak men beloften doet, die, als men eenmaal is g[e]kozen, niet worden ingelost. Hier te lande — ik weet het - komt zoo iets natuurlijk nimmer voor.

Komt echter hier te lande zoo iets niet voor, toch ken i[k] landen, waar men vlak vóór de verkiezingen zegt: gee[n] 8½ pct. pensioenkorting er af en vlak nà de verkiezinge[n] deze er wel afneemt; waar men vóór de verkiezingen ee[n] mooi Ministerie van Landbouw belooft aan de boeren e[n] tuinders, maar nà de verkiezingen juist omgekeerd zulk ee[n] Ministerie in elkaar trapt; waar men vóór de verkiezinge[n] zegt: weg met de Vlootwet, maar het in het loven roepe[n] daarvan nà de verkiezingen juist in bezielende woorden t[ot] zijn levenswerk maakt! De heer de Geer heeft ons nu echte[r] medegedeeld, dat als hoogste eisch van Christelijk bele[id] thans is vastgesteld „de veiligstelling van den gulden". Ka[n] iemand, zelfs van de meest scherpe oppositie, nu deze Rege[e]ring er een verwijt van maken, dat zij in de practijk nie[t] met de veiligstelling van alle guldens te gelijk begint? Da[t] kan ook niet, zij zou dan te veel hooi op haar vork neme[n]. Maar is het dan niet hoogelijk te waardeeren, juist ook ui[t] een oogpunt van politieke goede trouw, dat deze Regeerin[g] in ieder geval blijk geeft woord te willen houden, en als z[ij] dan niet bij alle guldens te gelijk kan beginnen, dan toch i[n] ieder geval vast aanvangt, met de guldens van de huisje[s]melkers in veiligheid te brengen! Hulde, eerbiedige huld[e] past hier, in plaats van critiek en verwijt.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de heer van Gijn da[...]

uys e. a.)

k zegt: wij moeten de duurte met de duurte bestrijden, eft hij volkomen gelijk. Meer gelijk dan hij zelf wel denkt dat is al heel wat! De ervaring heeft immers afdoende leerd, dat deze min of meer homoeopathische theorie één n de meest resultaatvolle is. Hebben wij niet door de weldig lage werkloosheidsuitkeeringen een arbeidsgelegenid zien ontstaan, die eenvoudig fenomenaal is? Hebben wij et door het stopzetten van den woningbouw op geweldige nier de woningproductie zien vermeerderen en door het rappen van alle uitgaven voor de volksgezondheid gezien, t plotseling het gezondheidspeil in Nederland zoo is gegen, dat men bijna nergens meer een tuberculoselijder n vinden? Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch te eindigen et nogmaals hulde te brengen aan deze Christelijke Regeeg en aan de Christelijke arbeiders te zeggen: keer terug n de dwalingen uw weegs; geachte heer Hermans, voer ze menschen niet verder naar den afgrond, breng ze niet revolutionnaire paden, ik bezweer u dit nogmaals, in het lang van Kerk en godsdienst, Staat en Staatspartij, oningin en Vaderland, Oranje en Nederland!

Mijnheer de Voorzitter! Wat zou, om maar eens iets te emen, de Koning van Zweden er wel van zeggen, als hij aks bij zijn bezoek zou zien, dat door het onveranderd nnemen van deze Huurwetten de orde zou worden verord, overeenkomstig de indices van den heer Hermans c.s.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil eindigen. De duurte door urte bestrijden, ziedaar de leuze van den heer van Gijn, en araan ik de mijne toevoeg, luidende: nonsens met nonsens. ijnheer de Voorzitter! Vooral daarom hoop ik, dat ik mijn rtie wat dat laatste betreft hierbij afdoende heb geleverd.

Mejuffrouw **Katz**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog een ar woorden zeggen over het adres van Amsterdam. Ik n zooeven niet overtuigd geworden door hetgeen Zijn cellentie de Minister van Arbeid hiertegen aangevoerd eft, integendeel, ik blijf tegen dit ontwerp groote bezwa- gevoelen; ten eerste, dat, wanneer zonder meer de mogeheid geopend wordt om 50 pct. en 37½ pct. te gaan boven huren van 1916 en 1918, ik vrees, dat een groot aantal huurders daarvan gebruik zullen maken. Ik gevoel wel, t deze wet behoort tot de crisiswetgeving en dat zij ook gzamerhand moet verdwijnen, maar het gaat er om, of zij het oogenblik al direct zoover moet verminderd worden dit ontwerp voorstelt, en in dit opzicht meen ik, dat in t adres van Amsterdam werkelijk goede dingen worden gegd. Er is daarin gewezen op het feit, dat ongeveer 35 000 ningen tot nu toe niet hooger dan 20 en 10 pct. boven de ur van 1916 en 1918 werden verhuurd.

Een belangrijk argument is voorts, dat men met 50 (37½ t.) vrij te laten een veel te grooten sprong maakt. Er is en bezwaar tegen, in bepaalde gevallen, door de Huurnmissie 50 (37½) pct. te doen toestaan, maar wèl dit te en geschieden buiten de Huurcommissies om. Men kan wel ggen, gelijk mejuffrouw van Dorp: van verschillende nten is gebleken, dat men tot 50 pct. gaat, en dan moet sterdam maar geëgaliseerd worden met de andere plaatsen, ar met een dergelijke redeneering kan ik mij allerminst eenigen. Amsterdam is een gansch bijzondere stad met nsch bijzondere nooden, en men kan niet zeggen, dat het ar geëgaliseerd moet worden met andere plaatsen.

De heer van Gijn heeft gezegd, dat het hem onbegrijpelijk orkwam en dat alleen in den raad van Amsterdam zulks n voorkomen, dat men eenerzijds zegt, dat men voor een oot deel niet verder is gegaan dan 20 pct. en anderzijds, t bij aanneming van dit wetsontwerp allen tot 50 pct. llen gaan. Maar dat is niet zoo onbegrijpelijk. Wil men tot de limiet van 50 pct. gaan, dan moet men zich wenden de Huurcommissie, die de zaak grondig onderzoekt, maar nneer men buiten de Huurcommissie direct tot 50 pct. n gaan, is dat een gansch andere zaak. Men moet toch ening houden met de verkeerde tendenzen in ieder menenhart, die zullen maken, dat men dan dikwijls verder gaan, dan wel mag. Ik generaliseer volstrekt niet, voor t betreft de huiseigenaren, ik vind het zeer verkeerd, dat

(Katz c. a.)

dit hier en daar heeft doorgeklonken. Er zijn evenzeer goede als slechte huiseigenaren, evenzeer als er goede en slechte huurders zijn. Maar wij hebben deze wet toch mede voor de economisch zwakken gemaakt en in dezen crisistijd met groote werkloosheid en loondaling allerwegen is het allerminst het juiste moment om plotseling de economisch zwakkeren over te leveren aan wat zou kunnen gebeuren.

Ik ben het ten deze geheel eens met den heer Smeenk en met het adres van het Christelijk Nationaal Vakverbond. Vreest de Minister niet, dat, als gevolg van deze wet, spoediger dan zou mogen, Huurcommissies in sommige plaatsen zouden worden opgeheven? Ik weet, dat — te recht — de bedoeling is, de Huurcommissies langzamerhand te doen verdwijnen, maar bestaat er niet gegronde vrees, dat men het op deze wijze te spoedig zal doen? Uit mijn eigen praktijk is mij bekend, dat de Huurcommissies nog van groot belang zijn en dat er toestanden zijn, die haar toezicht noodig maken.

Ik kom hier tot mijn tweede bezwaar: het niet altijd genoegzaam onderhouden van de woningen. In het adres van Amsterdam is sprake van 5000 woningen, waarbij dat het geval is en waar men groot gevaar loopt, dat het onderhoud niet beter zal worden en men de verhooging toch zonder meer zal invoeren. Hetzelfde is ook bijzonderlijk nog eens onder de oogen gebracht door het adres van den raad van Helder. Als wij langzamerhand willen komen tot afschaffing van deze crisiswet, is het dan niet aangewezen den gulden middenweg te kiezen?

Wanneer men al meent, dat eenige meerdere verhooging, buiten de Huurcommissies om, moet worden toegestaan, laat men dan toch vooral voorzichtig te werk gaan en niet overgaan tot een dergelijke belangrijke verhooging als hier wordt voorgesteld, laat men niet zóó ver gaan, dat het algemeen belang van groote lagen van ons volk in gevaar wordt gebracht.

Daarom zou ik als conclusie nog eens willen vragen, of er niet een middenweg te vinden is, ook voor de Regeering, tusschen de twee uitersten, waarmede aan de bezwaren zoowel van de eene als van de andere zijde wordt te gemoet gekomen.

De heer **Krijger**: Mijnheer de Voorzitter! Nu ik Vrijdag jl. mij verplicht zag mij van de lijst der ingeschreven sprekers te laten schrappen, wensch ik, ten einde bij de toelichting van het door mij ingediende amendement geen gevaar te loopen terug te treden in de algemeene beschouwingen, in de tweede instantie daarvan nog enkele algemeene opmerkingen te maken.

Mijnheer de Voorzitter! Hoewel ik niet kan instemmen met de „enige leden", die in het Voorloopig Verslag als hun meening te kennen gaven, dat de tijd is gekomen om tot intrekking van de Huurcommissiewet over te gaan, betreur ik het toch, dat de Regeering niet met wat sneller pas is voortgeschreden op den weg, die, ook naar haar oordeel, leiden kan om den hoofdweg van het vrije verkeer te bereiken.

Ik wil niet ontkennen, dat de Huurcommissiewet indertijd noodig was en tot op zekeren hoogte ook nu nog noodig is, en ik wil ook gaarne erkennen, dat de Huurcommissiën ook wel doel hebben getroffen, maar overigens deel ik te zeer de gevoelens te dezen opzichte van het lid der Eerste Kamer, mijn partijgenoot mr. van der Hoeven, die de Huurcommissie heeft gequalificeerd als een noodzakelijk, maatschappelijk, juridisch, veelkoppig kwaad, om niet warmen steun te verleenen aan alle toelaatbare pogingen om ons zoo spoedig mogelijk van deze wet af te helpen.

Eén van mijn grootste grieven tegen de Huurcommissiewet is, dat zij niet alleen geen woning méér heeft gebracht, maar dat zij integendeel den woningbouw niet weinig heeft belemmerd. Zeker, duizenden huurders zijn, en te recht, er door beschermd tegen onbillijke en ondraaglijke huuropdrijving, maar vele anderen, misschien nog meerderen, zijn er langer door zonder dak gebleven of verplicht tot samenwonen, met aanvaarding van al de ellendige gevolgen daarvan.

Mijn tweede, steeds grooter wordende bezwaar tegen de Huurcommissiewet is, dat zij zoo onbillijk, om niet te zeggen onrechtvaardig is tegenover de huiseigenaren.

(Krijger.)

Deze burgers hebben een grooter of kleiner deel van hun kapitaal belegd in huizen. Natuurlijk hebben zij dit gedaan om winst te maken, dus in hun eigen belang, maar zij hebben daarmee aan de maatschappij groote diensten bewezen, veel grooter dan de velen, die zich een rustig bezit en goede rente hebben zoeken te verzekeren door geldbelegging in buitenlandsche fondsen. Ik geef gaarne toe, dat deze menschen daarvoor geen dank verdienen, maar zij verdienen ook niet al de onvriendelijkheden, zoo niet erger, waarvan zij ook in deze Kamer het mikpunt zijn.

Dat zij in de uitzonderingspositie, waarin deze wet hen heeft gebracht, niet langer worden gehouden dan met het oog op het algemeen belang strikt noodzakelijk is, is mijns inziens eisch van billijkheid en rechtvaardigheid.

Het kan toch niet worden ontkend, dat velen verhuurders, als gevolg van deze noodzakelijke, wettelijke maatregelen tegen huuropdrijving, de gelegenheid is onthouden, waarvan door verpachters en gebruikers van gronden, door kooplieden en vele anderen ruim gebruik is gemaakt, om redelijke winsten te maken.

Daar is weinig of niets tegen gedaan. De Regeering heeft wel er voor gezorgd, dat de aanschaffing van onmisbare levensmiddelen, van kleeding, schoeisel, enz. mogelijk bleef.

Zoowel consumenten als producenten en tusschenhandelaren zijn bij deze maatregelen wel gevaren.

Dit heeft millioenen gekost, waarvan de lasten door de gemeenschap worden gedragen, maar wat hun woning betreft, hebben duizenden en nog eens duizenden geleefd en leven nu nog ten koste niet van de gemeenschap, maar van de huiseigenaren.

Ik acht dit niet billijk, en ik kan mij dan ook goed voorstellen, dat de huiseigenaren dit gevoelen als een onrechtvaardigheid.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de Kamer niet vermoeien met cijfers — dit ook in antwoord aan den geachten afgevaardigde den heer ter Laan — en met het aanhalen van vele voorbeelden, waaruit blijken zou, dat er van een huur, die een behoorlijke rente van het in de woningen gestoken kapitaal vertegenwoordigt, eenvoudig nog geen sprake is. Ieder kan zich daarvan overtuigen. Van een billijke opbrengst is ook bij toepassing van de geldende bepalingen van artt. 1 en 5 der wet in vele gevallen eenvoudig geen sprake.

Ik herhaal, wettelijke maatregelen waren noodig, maar zoowel ter beperking van den woningnood als met het oog op de billijkheid tegenover de huiseigenaren acht ik het gewenscht, dat dit restje van de crisismaatregelen zoo spoedig mogelijk verdwijnt.

Nu wil ik gaarne instemmen met de Regeering, als zij opmerkt, dat de overgang naar het vrije verkeer geleidelijk en met zoo weinig mogelijk schokken moet geschieden.

Maar het wil mij voorkomen, dat de Regeering wel wat al te voorzichtig is en niet zóó ver gaat als zonder schokken mogelijk is.

Ik ben het eens met de Regeering, als zij in de Memorie van Antwoord zich kant tegen het denkbeeld, om het zg. vrije percentage geheel te doen vervallen, maar ik ben dit allerminst, wanneer zij vrijstelling van woningen boven zekere huurwaarde verwerpt, om reden zij meent, dat dit de toepassing der wet meer ingewikkeld zou maken en principieel ook onjuist zou zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Het is bekend, dat er tal van plaatsen zijn, men vindt daaronder groote steden, als Rotterdam, 's Gravenhage en Utrecht, waar in de behoefte aan zg. middenstandswoningen is voorzien en enkel nog sprake is, gelijk helaas op vele andere plaatsen, van behoefte aan arbeiderswoningen. In die plaatsen bestaat dus voor zekere groepen van woningen geen noodtoestand meer en is er een behoorlijke verhouding tusschen vraag en aanbod. Welnu, Mijnheer de Voorzitter, welk principieel bezwaar kan er dan zijn om voor deze groepen van woningen maatregelen buiten werking te stellen, maatregelen, die steeds als tijdelijke zijn gedacht, geldig slechts voor den tijd, waarin door gebrek aan woningen op de woningmarkt van volledige vrijheid van verkeer geen sprake kon zijn?

Ik meen, dat het tijdelijke karakter dezer wet eischt, dat,

(Krijger c. a.)

zoodra die vrijheid op de woningmarkt er is, de wet m[oet] verdwijnen. Begrijp ik het standpunt der Regeering g[oed], dan acht zij de vrijheid eerst dàn volledig, wanneer in ze[kere] gemeente voor alle soorten van woningen geen noodtoest[and] meer bestaat. Dit nu, Mijnheer de Voorzitter, acht ik [een] onhoudbaar standpunt, onhoudbaar vooral met het oog [op] de billijkheid tegenover de verhuurders van de oude wo[nin]gen. Bovendien werkt handhaving der wet in deze oms[tan]digheden remmend op nivelleering van de huurprijzen [van] nieuwe woningen en van de oude gelijkwaardige woning[en].

Ik begrijp niet, dat wegneming van dit bezwaar pri[nci]pieel onjuist zou zijn. De groote moeilijkheid zit onget[wij]feld in het bepalen van de huurgrenzen. Dit blijkt ook [uit] de groote verschillen tusschen de in het Voorloopig Vers[lag] genoemde prijzen. Ik meen, Mijnheer de Voorzitter, [dat] deze prijzen niet in de wet kunnen worden vastgelegd, [om]dat zij afhankelijk zijn van allerlei plaatselijke omstand[ig]heden.

Toch acht ik deze moeilijkheid niet onoverkomelijk, ge[lijk] ik bij de toelichting van het door ons ingediende amen[de]ment hoop aan te toonen, een amendement, waarmee wo[rdt] beoogd om, afhankelijk van plaatselijke omstandigheden, [de] werking van de Huurcommissiewet te bepalen tot die g[roe]pen van woningen, waarvoor ten gevolge van woningn[ood] onredelijke huuropdrijving moet worden voorkomen.

Op deze wijze, Mijnheer de Voorzitter, zal de weg tot al[ge]heele intrekking eenvoudig en geleidelijk worden geëffe[nd], zal de taak van vele Huurcommissiën belangrijk wor[den] beperkt en het doel, waartoe deze wijziging o. m. voorgest[eld] werd, nl. bezuiniging op de kosten der Huurcommissi[ën], veel spoediger en vollediger worden bereikt.

De heer **Hermans**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wen[sch] slechts een enkele opmerking te maken. Ik moet een misv[er]stand wegnemen.

De geachte afgevaardigde de heer ter Laan heeft mij n[iet] goed begrepen, waar ik sprak over de mogelijkheid, om a[an] de werking der Huurwetten te onttrekken de zg. midd[en]standswoningen.

Ik heb niet bedoeld, dat dit overal zou moeten geschied[en], maar dat er vele plaatsen zijn, waar dit zonder groot bezwa[ar] geschieden kan.

Zoo b.v. zijn er mij plaatsen bekend, waar een aantal v[an] deze woningen niet meer verhuurd kunnen worden.

Het gevolg is natuurlijk, dat op zulke plaatsen [de] woningen leeg staan en een maatregel, als door mij ver[de]digd, veilig zou kunnen worden genomen.

Op de tweede plaats wensch ik er, met het oog op [de] critiek, de scherpe critiek, die van de overzijde weer gema[akt] is tegen de woningpolitiek van deze Regeering, nog eens te wijzen, hoe de heer Minister ook nu weer en nu voor [de] derde maal de vraag heeft gesteld: wijs mij één land, wa[ar] op dit gebied meer is gedaan dan hier.

Op die vraag is geen antwoord gegeven, thans niet en o[ok] vroeger niet.

Hieruit blijkt toch wel, dat men de zorg voor de volkshu[is]vesting veilig aan deze Regeering kan overlaten.

De heer **Schaper**: Al was dit nu zoo, pleit dat dan v[oor] dit wijzigingsontwerp?

De heer **Hermans**: Over dit ontwerp heb ik Vrijdag re[eds] mijn oordeel gezegd en ik hoop er bij de verdediging v[an] mijn amendement nog meer van te zeggen.

Ten slotte wensch ik nog iets te zeggen aan het adres v[an] den heer Duys.

De heer Duys heeft op zijn manier een interpretatie g[e]geven van het adres der Federatie van Diocesane R.-[K.] Volks- en Werkliedenbonden, een intrepretatie — ik beho[ef] dit eigenlijk niet verder aan te toonen —, die kant no[ch] wal raakt.

Ik kan den heer Duys geruststellen. De Katholieke arb[ei]dersbeweging doet niet aan revolutionnaire gymnastiek, ni[et] alleen niet, omdat zij hiervan de allertreurigste gevolge[n]

(Hermans c. a.)

heeft gezien bij de sociaal-democraten, die zich met deze gymnastiek in 1918 zoo deerlijk hebben vergist, maar vooral, omdat zij zich plaatst op het standpunt, dat door geweld absoluut niets te bereiken valt en dat wij alleen uit den chaos, waarin wij thans verkeeren, kunnen geraken langs den veiligen en zekeren weg der Christelijke beginselen.

Het doet mij genoegen, dat ook de heer Duys tot deze overtuiging gekomen is, en ik hoop, dat op dit punt zijn bekeering ernstig zal zijn.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat bij de repliekeen wel nieuwe geluiden zijn gehoord, maar dat heel weinig nieuwe argumenten zijn toegevoegd aan hetgeen in eersten termijn naar voren is gebracht. Het eenige nieuwe, dat ik zelf gehoord heb en dat mij verraste, was de mededeeling van den heer ter Laan, dat hij altijd tegenstander is geweest van een woningfonds. Dit is daarom zoo nieuw en verrassend, omdat deze geachte afgevaardigde op 16 November 1920, en kan het vinden op bladz. 451 van de *Handelingen*, gestemd heeft vóór een voorstel van den heer Schaper om tot de instelling van een dergelijk, door hem altijd afgekeurd woningfonds over te gaan.

Dit is dus het eenige nieuwe, wat ik bij de replieken gehoord heb. De heer ter Laan heeft nog eenige malen gezegd, dat door mij niet bewezen was, waarom de indiening van dit wetsontwerp wenschelijk was. Er waren geen argumenten voor aangevoerd en bovendien, zeide de geachte afgevaardigde, de argumenten, die ik nog had aangevoerd, had hij totaal vermorzeld. Ik had in mijn rede met nieuwe argumenten moeten aankomen en de argumenten, waarmede ik in mijn rede nog ben gekomen, heeft hij bestreden, en vermoedelijk zal hij vinden, dat hij die ook vernietigd heeft.

Op die manier is het heel moeilijk debatteeren. Wanneer men van de argumenten van zijn tegenstander zegt: die heb ik vernietigd, en die tegenstander maakt het daarna duidelijk, waarom hij toch zijn argumenten handhaaft, dan is het moeilijk debatteeren, wanneer men dan zegt: ja, dat had u niet mogen doen, want die argumenten had ik al vernietigd.

De heer van Ravesteijn heeft zich beroepen op het artikel van den heer van der Kaa, dat ik zelf in de stukken heb geciteerd en waarin hij cijfers gaf van de woningproductie en de woningbenoodigdheid in ons land, waarin hij ook berekende, hoe hij meende, dat de woningnood door volgende productie, wanneer wij op den weg van thans doorgaan, kan worden bestreden. De heer van Ravesteijn meende, dat de heer van der Kaa daarmede had aangetoond, hoe absoluut verkeerd het was, dat de Regeering op dit oogenblik met het onderhavige wetsontwerp kwam, om de Huurcommissiewet op losser schroeven te stellen.

Nu is het merkwaardig, dat deze hoofdinspecteur, een van de menschen, die van het woningvraagstuk in ons land ongetwijfeld het best op de hoogte zijn, in het theoretische, maar vooral ook in het practische, mij al herhaaldelijk heeft geadviseerd, toch wat meer spoed te maken met het intrekken van de Huurcommissiewet, omdat, naar zijn persoonlijke overtuiging, die niet heelemaal de mijne is, zoolang de Huurcommissiewet niet heelemaal is ingetrokken, wij nooit uit de misère zullen komen.

Op dit punt verschil ik met dezen geachten hoofdambtenaar: ik voel meer voor een geleidelijk, hij meer voor een snel tempo.

Dat verschil deed zich ook hier voor bij de algemeene beschouwingen in eersten en ook in tweeden termijn. Wij hebben het merkwaardige feit beleefd, dat uit dezelfde partij bij de repliek dadelijk na elkaar twee sprekers kwamen, waarvan de een zeide: de Regeering gaat te hard, de ander: de Regeering gaat op dit punt te langzaam. Ik heb daarbij altijd het gevoel van het veilige midden. Maar ik wil thans hierover niet verder spreken; bij de verschillende amendementen komt dit vraagstuk vanzelf aan de orde.

De Regeering is bereid, over die amendementen te praten, om te zien, na gemeen overleg, tot goede resultaten te komen, al zijn er enkele bij, die minder aannemelijk zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb ten slotte een opmerking te maken aan het adres van mejuffrouw Katz. Deze zeide, dat

(Minister **Aalberse** e. a.)

de bedoeling van de Huurcommissiewet was de bescherming der economisch zwakkeren.

Ik geloof, dat dit toch niet juist is. De considerans van deze wet geeft duidelijk aan, dat de bedoeling is van deze wet om „in de tegenwoordige buitengewone omstandigheden maatregelen te treffen ter voorkoming van onredelijke opdrijving van huurprijzen van woningen".

De heer **Schaper**: Was dat ten nadeele van de economisch zwakkeren?

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Neen, volstrekt niet, doch het was om het misbruik maken van de economische conjunctuur en daardoor te komen tot woekerprijzen tegen te gaan, en daardoor op indirecte wijze de personen, die daarvan het slachtoffer zouden worden, te beschermen. Maar bij deze wet zijn dat niet enkel de economisch zwakken, dat zijn alle anderen.

Het is van belang, dat men de zaak niet zoo stelt als mejuffrouw Katz dat deed, want dan komt men tot de verkeerde redeneering: de loonen dalen, er is werkloosheid, en daarom mogen wij in deze wet geen verandering maken.

Het gaat niet over de vraag, of de partijen, die door de woekerprijzen worden getroffen, economisch zwak zijn of er warm in zitten, dat doet aan het wezen van den woeker niets af, al is woeker tegenover weduwen en weezen b.v. in zich zelf natuurlijk nog afkeurenswaardiger en verkeerder.

Men dient dit bij de behandeling van de amendementen wel goed in het oog te houden; deze wet gaat tegen het maken van woeker en men dient niet van de gedachte uit te gaan, dat deze wet er is om de economisch zwakkeren te beschermen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan overigens slechts herhalen wat ik reeds in eersten termijn heb gezegd.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat nog is ingekomen een bericht van den heer van Wijnbergen, dat hij heden de vergadering niet kan bijwonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: De lange duur der besprekingen over dit wetsontwerp doet mij vreezen, dat morgenmiddag de behandeling van dit ontwerp niet zal kunnen worden beëindigd.

Het gevolg daarvan zou zijn, dat deze week het ontwerp van wet tot afschaffing van den zomertijd niet zou kunnen worden afgedaan.

Daar dit echter noodig is, overweeg ik, om morgenmiddag aan de Kamer voor te stellen, om het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer reeds Donderdag aan de orde te stellen, na afloop van de behandeling van de dan reeds op de agenda gebrachte onderwerpen.

Aan de orde is behandeling van artikel 1. Dit artikel omvat een groot aantal niet zeer nauw met elkander samenhangende wijzigingen. Ik stel daarom voor, dit artikel te behandelen in 7 gedeelten.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over artikel 1, punt I, luidende:

„In de Huurcommissiewet (wet van 26 Maart 1917, *Staatsblad* n°. 257, gewijzigd bij de wetten van 25 Maart 1918, *Staatsblad* n°. 182 en van 19 Februari 1921, *Staatsblad* n°. 71), worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. In het eerste lid van artikel 1, het eerste lid van artikel 2 en de eerste twee zinnen van artikel 8 wordt „20 %" vervangen door „50 %".,

waarop door den heer Oud, met mede-onderteekening van de heeren Marchant, Ketelaar en mevrouw Bakker—Nort, is

(Oud e. a.)

ingediend een amendement (Stuk n°. 10), strekkende om in het artikel sub I te lezen ,,35 pct." in plaats van ,,50 pct."

De heer **Oud** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen ik bij de algemeene beschouwingen over het wetsontwerp gezegd heb, geloof ik, dat ik bij de toelichting van dit amendement met enkele woorden kan volstaan.

De bedoeling van dit amendement, waarmede direct samenhangt het amendement op artikel 1, sub III, en op artikel 3, is, om de huurverhooging meer geleidelijk te doen plaats hebben dan in het voorstel der Regeering ligt opgesloten.

Ik heb reeds bij de algemeene beschouwingen er op gewezen, dat de bedoeling van de 2 jaar geleden tot stand gekomen wijziging der Huurcommissiwet was, om geleidelijk huurverhooging toe te staan, tot een maximum van 50 pct. Het komt mij voor, dat het met de toen voorgenomen geleidelijkheid wel eigenaardig gesteld zou zijn, wanneer wij nu reeds er toe overgingen het maximum van 50 pct. in de wet vast te leggen. Het zou, dunkt mij, ook in strijd zijn met de bedoeling van den wetgever van twee jaar geleden. Die bedoeling kan geen andere geweest zijn dan deze, dat de Huurcommissies geleidelijk zouden gaan tot de verhooging van 50 pct. In die bedoeling ligt eigenlijk opgesloten, dat er geen maatregelen moeten worden genomen, voordat het maximum van 50 pct. door de Huurcommissies geleidelijk is bereikt.

Uit de inlichtingen, die ik heb gekregen uit verschillende deelen van het land, die bevestigd zijn in tal van aan de Kamer gerichte adressen, blijkt, dat er zeer vele plaatsen zijn, waar men volstrekt niet is gekomen tot het maximum van 50 pct. Voorts blijkt er uit, dat de gemiddelde verhooging, die thans bereikt is, ongeveer 35 pct. bedraagt, welk getal wij daarom in ons amendement hebben neergelegd.

Het leek den voorstellers van het amendement rationeel, om, ten einde als het ware eenigszins te gemoet te komen aan het verlangen van de Regeering, die de werkzaamheden van de Huurcommissie ingekrompen wil zien, de vrije verhooging uit te breiden tot 35 pct. (of voor de duurdere woningen tot 25 pct.) boven de huursom op 1 Januari 1916 (of 1 Januari 1918).

Wanneer dit amendement zou worden aangenomen, ligt daarin dadelijk opgesloten, dat het wijzigingsvoorstel in artikel 5 van de Huurcommissiewet zou moeten vervallen en dat daarvoor zou moeten worden gehandhaafd de oude redactie, volgens welke de Huurcommissies boven deze 35 pct. geleidelijke verhoogingen kunnen toestaan tot 50 pct., zoodat men eigenlijk zou terugkeeren tot den gedachtengang van den wetgever van twee jaar geleden.

Het amendement wordt alsnog ondersteund door den heer Smeenk en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Oud heeft in hoofdzaak verwezen naar hetgeen hij heeft gezegd bij de algemeene beraadslaging over dit ontwerp van wet. Ik ben met opzet bij de algemeene beraadslaging daarop niet teruggekomen, omdat ik het practischer vond er even op terug te komen bij deze gelegenheid, nu het eigenlijk in practijk wordt gebracht.

De **Voorzitter**: De geachte spreker de heer van Gijn zegt, dat hij het practisch vond thans op de algemeene beraadslaging terug te komen. Ik vind dat niet practisch, maar ik begrijp de bedoeling van zijn opmerking.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Oud heeft bij de algemeene beraadslaging het amendement, om het zoo eens te zeggen, in het algemeen verdedigd. Op die beschouwingen wensch ik terug te komen.

Hij vergelijkt de Huurcommissiewet met die, welke in het begin van den oorlog zijn gemaakt tegen de opdrijving van de prijzen der levensmiddelen. Hij zegt uitdrukkelijk:

(van Gijn.)

,,dat de bedoeling der Huurwetten niet was om ku matig de huren laag te houden; men mag er niet in maatregelen, om op den duur voor het bedingen huurprijzen andere voorschriften te doen gelden dan andere artikelen. In dien zin kan men de Huurwet vergelijken met de wetten, in begin Augustus 1914 stand gekomen, die bedoelden het opdrijven van leve middelenprijzen tegen te gaan."

Ik merk nu dadelijk op, dat de wetten tot het tegeng van de opdrijving van de prijzen van alle andere artike zijn verdwenen. Er zijn artikelen, waarvan de prijzen veel meer dan 60 of 70 pct. hooger zijn dan in 1914. Volg het laatste maandblad van het Centraal Bureau voor Statistiek is het indexcijfer voor den groothandel 172. brandstoffen zijn 2½ maal zoo duur als in 1913. De prij van de eerste noodzakelijke levensmiddelen zijn 1,9 maal van 1914. Waarom heeft men van al die dingen de pr zetting afgeschaft, terwijl men dat niet heeft gedaan de woningen? Men weet zeer wel, dat, als men de prij tracht te regelen, het aanbod afneemt. Bij de woninge dat eveneens het geval.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Oud zegt: er is nog tekort aan woningen. Het komt mij voor, dat met het wo ,,tekort" gespeeld wordt, evenals met meer woorden economisch gebied.

Als men dat woord gebruikt, moet men er zich goed rek schap van geven, wat men bedoelt.

Er is bijna van alles in de wereld een tekort, behalve m schien wat de zuurstof in de lucht en het water aangaat.

Er is een tekort, zoolang niet ieder voor den prijs, d hij besteden kan, een woning kan krijgen.

De heer **Ketelaar**: Als men met drie of vier gezinnen één woning woont, is er dan geen tekort?

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal op d interruptie niet ingaan, maar mijn betoog vervolgen.

Met het tekort aan woningen is het niet anders gest dan met het tekort aan andere zaken.

De heer **van Ravesteijn**: Wat een nonsens.

De **Voorzitter**: De heer van Ravesteijn mag dergeli uitdrukkingen niet bezigen. Hij is niet aan het woord, and zou ik hem tot de orde hebben geroepen, wat ik thans n kan doen.

De heer **van Gijn**: Men kan zeggen, dat het tekort a woningen wordt vergroot door het opzettelijk drukken v den prijs.

De redeneering van den heer Oud zou opgaan, wanne zooals velen meenen, de behoefte aan woningen precies w vast te stellen, als men kon zeggen: er zijn in Nederla 7 millioen menschen, gemiddeld is voor elke 4 mensch een woning noodig, men behoeft dus slechts 4 op de 7 m lioen te deelen, om precies te weten, hoeveel woningen in Nederland moeten zijn.

Deze redeneering gaat echter niet op: er is een tekort a woningen, zooals er aan alles een tekort is. Er is ook e tekort aan schoenen. De meeste menschen kunnen zich n zooveel schoenen aanschaffen als zij wel zouden will hebben.

De vraag naar woningruimte als van elk ander artikel eigenlijk een schaal. Er is een andere vraag naar woninge wanneer zij het dubbele gaan kosten, een andere vraag, wa neer de prijs op de helft zou worden gezet. Wanneer men f moet betalen per vertrek, zal er minder vraag naar woning zijn dan wanneer men f 1 per vertrek moet betalen. I geldt voor woningen zoo goed als voor elk ander artikel. I de schaal van deze in haar geheel is ook geen vast iets, do wijzigt zich ook naar omstandigheden.

Wanneer ieder, die een stukje grond bezit, daarin gou zou vinden en dientengevolge de loonen bijv. verviervoudig zouden worden, zou ook de vraag naar woningen veel gro

54ste VERGADERING. — 27 FEBRUARI 1923.

268. Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

n Gijn e. a.)

worden, evengoed als in tijden van groote malaise de ag naar woningen zal dalen.

k kom dus terug tot deze vraag: waarom wordt voor alle ikelen prijsstijging toegelaten, bij sommige zelfs wel tot e en een half maal den prijs van vóór den oorlog, en waarwil men dit nu voor woningen tegenhouden?

De steenkolen zijn twee en een half maal zoo duur als vóór oorlog en vele menschen stoken dan ook een kachel min- dan vroeger, maar waarom mag voor dat artikel een zool hoogere prijs worden gerekend en staat men dit niet toe r de woningen? Is dit soms, omdat men daarvan op één na cies meent te kunnen uitrekenen, hoeveel er moeten zijn? dat men meent te kunnen zeggen: er zijn 1 699 900 wonin- 1, er moeten er 1 700 000 zijn, dus is er een tekort?

Het amendement van den heer Oud is door zijn toelichting der verzwakt dan versterkt. Hij zegt, dat het niet er om t de prijzen kunstmatig te drukken, maar het is hier niets lers dan een kunstmatig drukken der prijzen verre beneden prijzen van alle andere artikelen, in verband met de verderde koopkracht van het geld. Men heeft rekening te den met het feit, dat men thans met f 1,70 precies even- l koopt als vóór den oorlog voor f 1.

Aangezien ik de overtuiging heb, dat de opgaven van de erse Huurcommissies, die de Woningraad verleden jaar eg, volkomen juist zijn, nl. dat men in de meeste plaatsen aan de 50 pct. is, meen ik, dat aanneming van het amendement van den heer Oud zou zijn een soort van reactie in de hting van versterking in plaats van verzwakking der Huurtten.

De heer **Hermans**: Ik wensch kortelijk mijn stem te tiveeren ten opzichte van het amendement van den heer d c.s.

Zooals bij de algemeene beraadslagingen gebleken is, stel bij de behandeling van dit wetsontwerp drie eischen orop. Op de eerste plaats, dat de Huurwetten, die, zoowel r de huurders als voor de verhuurders, ongezonde toestan- n geschapen hebben en die nog altijd den woningbouw r ernstig belemmeren, in het welbegrepen belang van de lkshuisvesting zoodra mogelijk moeten afgeschaft worden. de tweede plaats, dat deze afschaffing geleidelijk en ider schokken moet geschieden, en op de derde plaats, dat n nu eenmaal niet alle plaatsen des lands over één kam n scheren; m. a. w. dat men slechts een gelijke werking r wetten zou kunnen krijgen, wanneer men ongelijke bepagen maakt.

Het wil mij voorkomen, dat het amendement van den heer d c.s. met deze eischen in strijd komt.

Om te komen tot een geleidelijke afschaffing der uurwetten is reeds vroeger in de Huurcommissiewet t beginsel opgenomen van de z.g. vrije verhooging. gen dit beginsel is bij deze gelegenheid geen bezwaar nomen, maar ik meen, dat men, wanneer men dit ginsel wil handhaven, ook rekening moet houden met werkelijkheid, dat op zeer vele plaatsen des lands eds een huurverhooging bereikt is, die uitgaat boven cijfers van 35 en 25 pct. Wanneer nu voor dergelijke eatsen een vrije verhooging van 50 en 37,5 pct. wordt toelaten, dan gaan wij, dunkt mij, niet te ver. Men voorkomt ardoor — dit is voor mij het voornaamste motief — een te ooten overgang bij eventueele intrekking der Huurwetten.

Om al deze redenen kan ik mijn stem niet geven aan het nendement van den heer Oud. Ik meen echter, dat de goede doeling van dit amendement moet behouden worden. Die ede bedoeling is deze, dat moet voorkomen worden, dat bij voering dezer wet ongewenschte gevolgen voor de volksisvesting ontstaan in plaatsen waar nog een vrij groot oningtekort bestaat. Om die reden heb ik dan ook een ander nendement voorgesteld.

Hieruit blijkt reeds, dat ik mij niet kan vereenigen met beschouwingen van den heer van Gijn. De sociale omstangheden zijn nu eenmaal van dien aard, dat in bepaalde aatsen nog niet te denken valt aan een vrije werking van onomische wetten op het gebied der volkshuisvesting en ermede moet rekening gehouden worden.

(van Ravesteijn e. a.)

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou slechts een enkel woord willen zeggen ter bestrijding van de theorie, die wij zooeven weer van den heer van Gijn hebben gehoord, en wel hierom, omdat wij hier te maken hebben met het poneeren in een zoo ernstige zaak, die de belangen van ik kan wel zeggen tienduizenden en wellicht van honderdduizenden arbeiders en arbeidersvrouwen en kinderen in dit land betreft, omdat wij hier te maken hebben met het poneeren *mir nichts dir nichts* van volkomen uit de lucht gegrepen theorieën, die op geen enkel ervaringsfeit berusten, met een abstraheeren van de werkelijkheid en aan die werkelijkheid dan die dogma's en theorieën willen opdringen.

De heer van Gijn heeft, wat betreft de prijsbepaling van woningen, eenvoudig opnieuw herhaald, dat het hier gold een prijs van waren, evenals met alle andere waren het geval is. De Staat hield zich — zoo zeide hij — op het oogenblik ook niet meer bezig met de prijsbepaling van andere waren, maar de heer van Gijn zal ook wel weten, dat in deze Kamer nog een aanmerkelijk deel van de leden aanwezig is, dat noode heeft gezien, dat de Staat zich hier heeft teruggetrokken. De heer van Gijn heeft genoemd het voorbeeld van de steenkolen. Mijn meening is, dat de Staat wel degelijk op dit gebied een dwingende, prijsbepalende taak zou moeten vervullen. Maar zelfs indien men niet die meening is toegedaan, is het niet een volkomen abstraheeren van de werkelijkheid, als men het onmogelijk maakt voor de arbeiders om brood of steenkool te bekomen? En zoo staat het ook met de huizen. Dat kan alleen opkomen in het brein van iemand, die volkomen abstraheert van alle werkelijkheid. Er is een beperkte hoeveelheid woningruimte op dit moment, dat staat vast. Daarover zijn de heer van Gijn en ik het eens. Maar iedereen heeft recht op een minimum woningruimte, al reeds hierom, omdat, wanneer hij niet de beschikking heeft over die minimum woningruimte, het nu eenmaal in ons klimaat niet mogelijk is te leven. Dat wij zulke eenvoudige zaken hier in de Kamer moeten herhalen, is zeer zonderling. Maar het is een feit, men kan in een klimaat als het onze niet zonder een woning leven.

De heer **van Gijn**: Zonder brood ook niet.

De heer **van Ravesteijn**: Zonder brood ook niet; iedereen heeft er dus recht op, dat hem de minimum hoeveelheid brood en de minimum woningruimte wordt verstrekt door den Staat, indien hij anders niet in staat zou zijn zich dat te verschaffen. Dat is nu eenmaal de maatschappelijke werkelijkheid. De heer van Gijn is daarvan waarschijnlijk zoo doordrongen, dat hij de menschen, die geen brood hebben, niet wil laten verhongeren.

De heer **van Gijn**: Neen, maar daarvoor is het maatschappelijk hulpbetoon.

De heer **van Ravesteijn**: Maar op het oogenblik is het zoo, dat een groot gedeelte van het Nederlandsche volk geen woning heeft, waarin het kan wonen. En nu gaat het er om, of door het percentage, dat de Minister voorstelt, spoediger in het tekort zal worden voorzien. Ik moet dan weer hetzelfde argument gebruiken, dat ik bij de algemeene beschouwingen heb gebezigd, dat noch de heer van Gijn, noch de Minister, noch de heer Hermans er in geslaagd zijn aan te toonen, dat, als men aan de tegenwoordige eigenaren van krotwoningen — ik versta daaronder niet alleen hetgeen de heer van Gijn er onder verstaat, maar een groot deel van de woningen, waarin de arbeiders in de groote steden en in vele andere plaatsen wonen — toestaat de huren te verhoogen tot 50 pct. boven de huur van 1 Januari 1916, ook maar één woning meer zal worden gebouwd. Men kan niet door het poneeren van uit de lucht gegrepen economische dogma's daartoe komen.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch met een enkel woord het amendement van den heer Oud te steunen. De heer van Gijn heeft het bestreden en voor die

(Smeenk e. a.)

bestrijding zou nog iets te zeggen zijn, indien die geachte afgevaardigde had kunnen duidelijk maken, dat inderdaad de sterke huurverhooging, die in dit wetsontwerp ligt, een vergrooting van den woningvoorraad zou ten gevolge hebben. Maar daarvan is geen sprake, om de eenvoudige reden, dat de nieuwbouw, speciaal van arbeiderswoningen, in den tegenwoordigen tijd geschiedt, vooral in de groote steden, niet meer door particuliere eigenaren, maar schier uitsluitend door de gemeenten en de vereenigingen met krachtigen steun van de publieke kassen. Daarom acht ik het volkomen uitgesloten, dat de huurverhooging van de oude woningen, speciaal van de arbeiderswoningen, een zeer sterke uitbreiding van den woningvoorraad ten gevolge zal hebben. Het betoog van den heer van Gijn is dan ook niet steekhoudend.

De reden, waarom ik gevoel voor het amendement van den heer Oud, is deze, dat de sprong door de Regeering in het wetsontwerp voorgesteld, van 20 pct. op 50 pct., een veel te groote sprong is. Gaat men hier onderscheid maken tusschen de verschillende gemeenten, dan komt men tot een zeer ongelijke behandeling van de verhuurders in de diverse gemeenten, wat een groot bezwaar is tegenover een ander amendement, dat in overweging is gegeven, maar nog niet in bespreking is. Ik zie geen enkele reden, waarom in de eene gemeente een verhuurder slechts tot 35 pct. zou mogen gaan en in een andere gemeente tot 50 pct. Het kan zijn, dat men in dezelfde gemeente die verschillende percentages moet toepassen. Mijn groote bezwaar is, dat men in dit wetsontwerp over de geheele lijn 50 pct. verhooging gaat toestaan, terwijl ik zou wenschen, dat geval voor geval in verband met de omstandigheden, de grootte van de huur op 1 Januari 1916 en de exploitatiekosten van de woning werd beoordeeld.

Nu is de vraag gesteld, of men de vrije huurverhooging tot 50 pct. ook mogelijk moet maken in gemeenten, waar geen woningnood is, maar voor die gemeenten opent het wetsontwerp zelfs de mogelijkheid van opheffing van de huurcommissie en daar is het verschil van behandeling, in een der amendementen liggende, niet noodig. Wil men het algemeen belang in het oog houden, dan moet men plotselinge groote huurverhoogingen voorkomen.

Zooals reeds bij de algemeene beschouwingen is uiteengezet leven wij in een zeer moeilijken tijd, waarin het in hooge mate gewenscht is de kosten van het levensonderhoud te verlagen, en allen moeten een offer brengen om dat groote doel te bereiken. Dat is vooral in het belang van de positie van onze exportnijverheid, en daarom moet men niet plotseling dezen sprong tot 50 pct. maken en geef ik aan den geleidelijken weg van het amendement-Oud de voorkeur.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkele opmerking over hetgeen door de heeren van Gijn en Hermans is gezegd. De heer van Gijn heeft eigenlijk gemeend, dat er tegenspraak was tusschen het amendement en de stellingen, door mij bij de algemeene beschouwingen verdedigd, omdat ik toen zou hebben betoogd, dat ik niet wenschte, dat de wetgeving ten aanzien van de huren speciale regelen zou blijven stellen. Ik heb echter gezegd, en dat is de opvatting van den Minister van Arbeid gebleken, dat de huurwetgeving oorspronkelijk was een woekerwetgeving. De bedoeling was, dat de huurders zouden worden beschermd tegen den woeker van sommige huiseigenaars bij het tekort aan woonruimte.

Nu treedt de heer van Gijn op als de starre dogmaticus op het gebied van de economie. Hier heeft men nu het liberale dogma in al zijn naaktheid. De heer van Gijn zegt: gij praat over een tekort, maar er is geen tekort, want gij vergeet, dat de vraag altijd veel grooter is bij een lagen prijs dan bij een hoogen. De consequentie van de redeneering van den heer van Gijn is feitelijk deze: als er in geheel Nederland nog zou zijn één woning en het geheele Nederlandsche volk was gegadigde, dan zou alleen maar de rijkste Nederlander den huurprijs kunnen betalen en alle andere menschen niet, en dan meent de heer van Gijn, dat er toch geen woningtekort is, omdat er dan geen liefhebbers zijn bij zoo'n geweldigen huurprijs.

(Oud e. a.)

De heer **van Gijn**: Als er maar één brood was, zou evenzoo zijn.

De heer **Oud**: Maar wat hebben wij daarom gedaan in tijd, toen er te weinig brood was? Toen hebben wij het b[...] gedistribueerd en het niet laten koopen door hen alleen, een hoogen prijs konden betalen en zooveel konden ne[...] als zij wilden.

Het is natuurlijk altijd bij een dergelijke buitengew[...] wetgeving een vraag van meer of minder. Men staat al[...] voor de practische vraag, waar de grens ligt en wanneer tijd gekomen is om een dergelijke wetgeving op te heff[...] en daaromtrent kan men altijd van gevoelen verschil[...] maar de heer van Gijn zal toch wel niet beweren, dat toestand ten aanzien van het brood thans analoog is aan [...] ten aanzien van de woningen.

De heer **van Gijn**: Ten aanzien van de steenkool wel.

De heer **Oud**: Wanneer men ziet hoeveel onbewoonb[...] verklaarde woningen nog door meerdere gezinnen wor[...] bewoond, kan men niet volhouden, dat de toestand ten a[...] zien van het woningvraagstuk dezelfde is als die ten aanz[...] van het brood, en daarom meen ik, dat, al beschouwt men Huurwetten als woekerwetgeving, toch niet de tijd gekom[...] is om deze te liquideeren. De heer van Gijn is van zijn sta[...] punt inconsequent, want hij moest eigenlijk voorstellen [...] wetten geheel af te schaffen.

De heer Hermans is het met den gedachtengang van [...] amendement eens, maar meent, dat men niet alle plaats over één kam moet scheren. Daarin heeft hij op zich z[...] volkomen gelijk, maar men kan zelfs in dezelfde plaats n[...] alle woningen over één kam scheren. Het voordeel van m[...] amendement boven het zijne is, dat daarin de Huurcommissi[...] de bevoegdheid heeft, voor ieder speciaal geval te beoord[...] len, hoe het moet zijn. In het amendement van den h[...] Hermans is de beoordeeling bij de Regeering, nl., of in e[...] bepaalde plaats de eene of de andere regeling zal gelden. [...] Regeering kan minder goed oordeelen over plaatselijke t[...] standen dan de Huurcommissie, maar bovendien: heeft [...] eenmaal gekozen, dan moet de Huurcommissie het gekoz[...] stelsel toepassen ten aanzien van alle woningen en kan [...] geen onderscheid meer maken. Ik geloof dus, dat mijn ame[...] dement de voorkeur verdient.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer [...] Voorzitter! Misschien zal de Kamer het mij niet euv[...] duiden, wanneer ik mij niet meng in het debat over begi[...] selen van Staathuishoudkunde tusschen de heeren van Gij[...] Oud en van Ravesteijn. De Staathuishoudkunde is een wete[...] schap, die niet altijd even gemakkelijk te begrenzen is [...] waarover men lang kan debatteeren en de hoofden war[...] maken en toch soms zeer moeilijk tot positieve resultate[...] kan komen. Maar ik mag vooropstellen, dat de wet gee[...] sterker rem moet aanleggen dan noodzakelijk is. Nu is [...] vraag: kan men niet op het oogenblik volstaan met de re[...] van 50 pct. boven den werkelijken huurprijs, die overigen nog niet geheel en al overeenkomt met de rem, die op h[...] oogenblik in de wet gelegen is, onder goedkeuring van [...] Huurcommissie 50 pct. boven de normale huurwaarde?

Het is volstrekt niet ondenkbaar, dat de werkelijke huu[...] prijs in 1916 lager was dan de normale huurwaarde, zooda[...] indien men een vrije verhooging van 50 pct. krijgt, me[...] daarmede nog niet een vrije verhooging krijgt gelijk aan d[...] verhooging, die volgens art. 5 der tegenwoordige wet doo[...] de Huurcommissie kan worden toegekend. Daaruit blijk[...] reeds, dat er op de stelling van den heer Oud, dat in he[...] Regeeringsvoorstel het geleidelijke is prijsgegeven, iets af t[...] dingen is.

Maar daarenboven, over het algemeen is men nu toch a[...] reeds de 50 pct. genaderd of over de 30 pct. heen. Indien wij nu zeggen: nadat zich dit proces voltrokken heeft, kun[...] nen wij zonder verdere goedkeuring der Huurcommissie to[...]

(Minister Heemskerk e. a.)

pct. gaan, dan is daarmede de geleidelijkheid niet prijsgeven.

Men kan twisten over de vraag, of er niet wat meer geidelijkheid zal zijn, maar indien het amendement-Oud ocht worden aangenomen, dan zou men, om in de lijn der leidelijkheid te blijven, binnen zeer korten tijd weer een euw wetsontwerp moeten indienen, waardoor men zou nnen komen tot 40, 45, 50 pct. Men kan dus niet zeggen, t het, om de geleidelijkheid te hebben, noodzakelijk is, t amendement-Oud aan te nemen. Indien het ten slotte ocht blijken, dat er gemeenten zouden zijn, waar het huuril nog zóó weinig gestegen is, dat de vrijheid om tot 50 pct. komen iets te veel inbreuk maakt op de geleidelijkheid wil niet beweren, dat het zoo is), dan zou daartegen het medie zijn een amendement, geschoeid op de leest van dat n de heeren Hermans en Kuiper, dat op het oogenblik niet n de orde is, maar natuurlijk eenigermate als proef van rgelijking kan dienen. Maar in die gemeenten, waar die standen niet bestaan en waar dus geen behoefte is om de m zoo sterk te maken, dat men zelfs niet tot 50 pct. zal nnen gaan, zal natuurlijk het amendement-Oud niets ders dan onnoodigen omslag teweegbrengen. Wil men dus vraagstuk overwegen, dan overwege men het bij het amenment van de heeren Hermans en Kuiper, maar wat hiern ook zij, de Regeering kan de aanneming van het amendent-Oud niet aanbevelen.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister zegt, t als ons amendement wordt aangenomen, zeer spoedig er een nieuw wetsontwerp noodig zou zijn. Dat begrijp ik t. Ik heb bij de algemeene beschouwingen al opgemerkt, t dit wetsontwerp eigenlijk in het geheel niet noodig was. Huurcommissies hebben de bevoegdheid, geleidelijk te an tot 50 pct., maar wat beteekent die bevoegdheid, wanr telkens de wetgever tusschenbeide komt en in strijd t wat de Huurcommissies billijk en rechtvaardig achten nog een schepje extra oplegt? Daarom voel ik voor het eele wetsontwerp niet veel, omdat het niet noodzakelijk gezien de bevoegdheid van de Huurcommissies. Ik zie ook volstrekt niet in, dat men, als het amendement wordt genomen, spoedig zou moeten komen met een nieuw wetswerp om de 50 pct. er toch op te leggen. Laat men dat de Huurcommissies overlaten, zooals ook de bedoeling van het amendement.

De Minister geeft nu eenigszins de voorkeur aan het endement van de heeren Hermans en Kuiper. Ook dat rijp ik niet. Welke reden kan de Minister daarvoor hebben, als hij de zaak objectief bekijkt? De Minister geeft toe, de sprong niet te groot mag worden en hij aanvaardt amendement als een rem, die voorkomt, dat de sprong te ct wordt. M. a. w., de Minister wil ook bereiken wat t voor die gevallen door ons amendement wordt beoogd. s amendement kan in al die gevallen helpen, en dan heeft bovendien nog een ander groot voordeel. Ik zeide het ls zooeven, binnen de grenzen van één gemeente kunnen toestanden verschillen, en daartegen helpt het amendet van de heeren Hermans en Kuiper niet. Bovendien legt amendement de beslissing in handen van de Regeering gezien de mentaliteit van de Regeering, ben ik in dit icht niet volkomen gerust. Ik meen, wanneer de Kamer t: laat de Regeering maar beslissen in welke gemeenten zal mogen gaan tot 37½ pct. en in welke gemeenten tot pct., dat de Kamer een zeer gewichtige bevoegdheid uit den geeft, die de Kamer naar mijn meening niet uit den mag geven. Dit is een gewichtige vraag, die beslist t worden door den wetgever en die niet dient te worden gelaten aan de beslissing van de Regeering. De Regee kan dan de wet uitvoeren op deze wijze, dat zij in een ele gemeente van ons land niet verder gaat dan tot een r percentage, maar dat zij overigens in het geheele land, in de groote steden, de wet in haar vollen omvang gaat passen. Ik meen, dat de wetgever zich zou begeven op zeer bedenkelijken weg, door in dit opzicht zijn macht delegeeren aan de Regeering. Daarom blijf ik de aanning van ons amendement aanbevelen.

(Voorzitter c. a.)

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over het amendement mede te deelen.

De heer **van Vuuren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De overgroote meerderheid van de Commissie van Rapporteurs meent, in overeenstemming met de Regeering, aanneming van dit amendement te moeten ontraden, omdat ook naar het oordeel van die meerderheid, gezien den werkelijken toestand van het oogenblik, aanneming van het amendement de wijziging der wet doelloos maakt.

De minderheid der Commissie van Rapporteurs is vóór aanneming van het amendement op de gronden, uiteengezet door het lid der Commissie den heer Smeenk, die in de gelegenheid is de meening van die minderheid beter te kennen dan een der andere leden der Commissie.

De beraadslaging wordt gesloten en het amendement van den heer Oud c. s. (Stuk n°. 10) verworpen met 41 tegen 26 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Ament, Hermans, Nolens, Fruytier, Bongaerts, Zijlstra, de Monté ver Loren, Tilanus, van Dijk, van Boetzelaer van Dubbeldam, Suring, van Rappard, Weitkamp, van der Molen, van den Heuvel, Bakker, Fleskens, Kuiper, de Boer, Stulemeijer, H. Colijn, van Rijckevorsel, van Vuuren, Snoeck Henkemans, Lovink, Knigge, Rutten, Beumer, Bulten, Rutgers van Rozenburg, Moerel, van Gijn, Michielsen, Wintermans, Engels, mejuffrouw van Dorp, de heeren Krijger, Deckers, Bomans, A. Colijn, en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren van Ravesteijn, Duys, IJzerman, van Schaik, Schaper, van den Tempel, Albarda, Gerhard, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Oud, van Braambeek, Kleerekoper, Ebels, Smeenk, Hiemstra, van Zadelhoff, van der Waerden, Brautigam, Ketelaar, mejuffrouw Groeneweg, de heeren J. ter Laan, Heukels, Troelstra, Marchant, mejuffrouw Katz en de heer K. ter Laan.

Punt I wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Door den heer van Gijn wordt een amendement voorgesteld (Stuk n°. 16), strekkende, om aan artikel 1 toe te voegen een nieuwe afdeeling II, luidende:

„II. Aan artikel 1 wordt een nieuw lid toegevoegd, luidende:

Het is verboden voor het gebruik van eene krachtens de Woningwet onbewoonbaar verklaarde woning, tegen welker onbewoonbaarverklaring geen beroep meer open staat, als verhuurder een hoogere vergoeding onder welken naam ook te bedingen of aan te nemen, dan de huurprijs voor die woning geldende op 1 Januari 1923".

De heer **van Gijn** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoef niet veel te zeggen tot aanbeveling van mijn amendement. Dit amendement is ontleend aan een advies van den Woningraad, die in overweging gaf, het onmogelijk te maken, dat ook de eigenaars van onbewoonbaar verklaarde woningen, die hun woningen blijven doorverhuren, zouden profiteeren van deze automatische verhooging van 50 pct., als zijnde deze eigenaren toch reeds begunstigd, omdat zij hun panden, die feitelijk voor bewoning niet meer geschikt zijn, mogen blijven doorverhuren. Ik geloof, dat het nogal duidelijk is, dat deze wijziging van de wet noodig is, en dat alle partijen, zoowel verhuurders in hun adres, als huurders, die het niet hebben gevraagd — waarschijnlijk omdat bewoners van onbewoonbaar verklaarde woningen niet plegen te adresseeren — het hierover eens zijn. De zaak is zoo duidelijk, dat het niet noodig is, hierover veel te praten.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Dresselhuys, van Rappard, van der Molen, Smeenk, Zijlstra, van Vuuren, van den Heuvel, Bulten en Beumer. Voldoende ondersteund, maakt het een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: De heer Oud heeft het woord gevraagd over de orde. Ik verleen hem dus het woord.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou u in overweging willen geven het door mij ingediende amendement, om in te lasschen een onderartikel III*bis*, te gelijk met het amendement van den heer van Gijn in behandeling te nemen. Beide amendementen behandelen hetzelfde onderwerp, alleen gaat het mijne iets verder.

De **Voorzitter**: Ik kan niet erkennen, dat het amendement van den heer Oud hetzelfde onderwerp zou behandelen als dat van den heer van Gijn.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat beide amendementen dezelfde materie behandelen. Mijn amendement houdt het voorstel in, dat de huurverhooging beperkt zal worden voor woningen, die niet in goeden staat van onderhoud verkeeren. De woningen, waarop het amendement van den heer van Gijn doelt, verkeeren misschien in een nog iets verder gaanden staat van verwaarloozing, maar de materie van beide amendementen is gelijk.

De **Voorzitter**: Ik kan moeilijk op dergelijke argumentatie ingaan.

Het amendement van den heer van Gijn slaat op de onbewoonbaar verklaarde woningen en dat van den heer Oud niet.

Het zou mij onjuist voorkomen, om amendementen, die niet hetzelfde onderwerp behandelen, te gelijk te bespreken en ik geloof, dat het veel beter zal zijn, om het artikel stuk voor stuk in beraadslaging te brengen en geen pogingen te doen om in te gaan tegen den goeden gang van behandeling, die in het wetsontwerp is gevolgd.

Het woord is thans aan den heer van Ravesteijn.

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat dit een zeer zonderling amendement is. Het houdt in, dat geen hooger vergoeding, onder welken naam ook, mag bedongen worden voor het gebruik van een krachtens de Woningwet onbewoonbaar verklaarde woning, tegen welke onbewoonbaarverklaring geen beroep openstaat.

In de eerste plaats wijs ik er op, dat de Woningwet, ik heb het reeds gezegd bij de algemeene beschouwingen, wat betreft het onbewoonbaar verklaren van woningen niet meer wordt toegepast. Voor de groote gemeenten althans is dat een vaststaand feit. Wat heeft het dan voor zin, een dergelijk amendement aan te nemen, wanneer het betreft een materie die niet meer bestaat?

Er is op het moment geen onbewoonbaar verklaarde woning meer. Ik wensch dat met den meesten nadruk te verklaren. Ik betreur dit natuurlijk ten zeerste, maar het heeft immers geen zin een amendement aan te nemen dat iets wil vastleggen, dat in de practijk niet zal worden toegepast?

Ik voel wel wat de bedoeling is van dit amendement, maar ik moet zeggen dat het zeer bezwaarlijk is voor degenen die tegenstanders zijn van dit wetsontwerp, om te stemmen voor een amendement als dit, dat zoo het karakter draagt van een schijnmanoeuvre en niets anders schijnt te beoogen dan een maatregel die in het geheel geen toepassing zal vinden.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij, dat niet te gelijk met het amendement van den heer van Gijn. ook dat van den heer Oud in behandeling kan worden genomen, omdat ik den stelligen indruk heb, dat het indienen van het amendement van den heer van Gijn in zeer nauw verband staat met het door den heer Oud ingediende amendement.

Ik maak mij sterk dat, wanneer het amendement van den heer Oud niet aanwezig was geweest, wij ook niet het amendement van den heer van Gijn zouden hebben gezien, want ik kan mij anders niet voorstellen, dat de heer van Gijn zich in zijn amendement beperkt heeft tot de volledig afgekeurde, onbewoonbaar verklaarde woningen.

De heer van Gijn zegt nu: het voorstel is overeenkomstig dat van den Woningraad; ik laat dit daar, maar ik vraag

mij af, hoe moet het nu met de woningen, die precies de grens staan van onbewoonbaar verklaard te worden en misschen 1 à 2 graden beter zijn?

Het gaat niet aan, om zonder meer aan de eigenaren woningkrotten en van die groepen van woningen, die slecht onderhouden zijn, het percentage, dat in de wet wo vastgelegd als vrij percentage, toe te wijzen.

Ik verzet mij niet tegen het amendement van den heer v Gijn, maar ik wil veel verder gaan. Het amendement v den heer Oud gaat verder en nu zou ik wenschen, dat: vo dat wij tot een beslissing komen, het verst gaande am dement, in casu dat van den heer Oud, het eerst in beslissi wordt gebracht.

De **Voorzitter**: Zooals ik reeds heb medegedeeld, staan beide amendementen naast elkander en kunnen zij dus afzo derlijk zeer goed worden behandeld en gestemd.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer Voorzitter! Ik deel geheel uw gevoelen, dat het amendeme van den heer van Gijn en dat van den heer Oud naast elka der kunnen bestaan.

De **Voorzitter**: Het amendement van den heer Oud op het oogenblik niet in behandeling.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Ik bedoel o geenszins mij uit te spreken over dat amendement, waar v op het oogenblik slechts te doen hebben met het amendeme van den heer van Gijn.

Tegen het amendement van den heer van Gijn, indien h eenigszins wordt aangevuld, heeft de Regeering geen b zwaar. De aanvulling, die het naar de meening der Reg ring zou moeten ondergaan, zou deze moeten wezen, dat h eerste lid komt te luiden:

> „Het is verboden voor het gebruik van eene krachte de Woningwet onbewoonbaar verklaarde woning, teg welker onbewoonbaarverklaring geen beroep meer op staat, als verhuurder eene hoogere vergoeding onc welken naam of in welken vorm ook te bedingen of a te nemen, dan de huurprijs voor die woning geldende of laatstelijk vóór 1 Januari 1923."

Men sluit zich dan aan bij de bewoordingen van het eer lid van artikel 1, zooals het volgens de bestaande Huurco missiewet geldt, natuurlijk *mutatis mutandis* wat betreft d datum van den huurprijs.

Voorts zou de Regeering als tweede lid de volgende alin aan het amendement wenschen te zien toegevoegd:

> „Indien bij een overeenkomst een hoogere vergoedi bedongen is, geldt van rechtswege de geoorloofde hu prijs; artikel 8 blijft ten deze buiten toepassing."

Indien die alinea niet aan het artikel werd toegevoe zou het tegenwoordige artikel 8, met de in dit wetsontwe voorgestelde wijziging van 20 pct. in 50 pct., gelden. Indi dus voor een dergelijke onbewoonbaar verklaarde woning e hoogere huurprijs bedongen was dan geoorloofd zou zijn, z de huurprijs worden de prijs van 1 Januari 1916, verme derd met 50 pct., zooals door de Regeering voorgesteld. Dat zou natuurlijk niet de goede maatstaf zijn voor den pri Indien men zegt, dat de huurprijs niet hooger mag zijn d de huurprijs, geldende op of laatstelijk vóór 1 Januari 19 moet dat ook de limiet zijn en dus zal die alinea, waarin d wordt uitgedrukt, aan het amendement moeten worden t gevoegd.

Indien het amendement op die wijze wordt veranderd, de Regeering bereid het over te nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil er de volgende opmerki nog aan toevoegen.

De heer van Ravesteijn heeft gezegd: er zijn geen onl woonbaar verklaarde woningen.

Er zijn echter nog onbewoonbaar verklaarde woningen daarenboven kunnen tusschen dit oogenblik en de inwerkin treding dezer wet woningen onbewoonbaar worden verklaar

54ste VERGADERING. — 27 FEBRUARI 1923.

268. Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

(van Gijn e. a.)

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij ikomen vereenigen met de wijzigingen, welke door de egeering in mijn amendement zijn voorgesteld.

Ik wil nog een enkel woord richten aan het adres van den er van Ravesteijn, nl. aangaande de quaestie van de bewoonbaar verklaarde woningen. Er zijn onbewoonbaar rklaarde woningen. Het is geen crisisfeit, dat onbewoonar verklaarde woningen bewoond worden. In 1902 werd j de behandeling van de Woningwet verondersteld, dat het odig zou kunnen zijn. Het vijfde lid van art. 21 dier wet idt:

,,De termijn van ontruiming kan door den gemeenteraad telkens voor ten hoogste zes maanden worden verlengd, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, aan wie het advies der gezondheidscommissie wordt overgelegd."

Men veronderstelde dus, dat het in gewone tijden noodig u kunnen zijn. Onder de tegenwoordige omstandigheden het zeer noodig geweest. Sommige gemeenteraden zijn zoo rstandig geweest door te gaan met het onbewoonbaar verlaren en zullen er later ook mede doorgaan, zij het, dat vaak oodig is, dat de tegenwoordige bewoners er in blijven.

Ook naar aanleiding van wat de Minister zei, zou ik gaarne og iets willen zeggen. Ik meen, dat de woningen, welke na totstandkoming van deze wet onbewoonbaar worden veraard, evengoed onder deze bepaling komen en dat dus niet leen de woningen, welker onbewoonbaarverklaring van vóór Januari 1923 of tusschen 1 Januari en de totstandkoming ezer wet dateert, daaronder vallen.

De heer ter Laan heeft gevraagd: hoe moet het met de oningen in grensgevallen? Die quaestie wordt door dit nendement voor de gemeenteraden nog gemakkelijker geaakt. Zij kunnen op de woningen gemakkelijker de onbeoonbaarverklaring toepassen, als zij weten, dat er dan daaroor geen hoogere huur zal worden betaald dan de woningen igenlijk waard zijn.

De **Voorzitter**: De heer van Gijn deelt mij mede, dat hij e door de Regeering aangegeven wijzigingen in zijn amenement aanbrengt en het amendement thans strekt om aan rtikel 1 een nieuwe afdeeling II toe te voegen, luidende:

II. Aan artikel 1 wordt een nieuw lid toegevoegd, luidende:

Het is verboden voor het gebruik van eene krachtens de Woningwet onbewoonbaar verklaarde woning, tegen welker onbewoonbaarverklaring geen beroep meer open staat, als verhuurder eene hoogere vergoeding onder welken naam of in welken vorm ook te bedingen of aan te nemen, dan de huurprijs voor die woning geldende op of laatstelijk vóór 1 Januari 1923. Indien bij eene overeenkomst eene hoogere vergoeding bedongen is, geldt van rechtswege de geoorloofde huurprijs; artikel 8 blijft ten deze buiten toepassing.

Ik onderstel, dat dit amendement door dezelfde leden ordt ondersteund, die ook het oorspronkelijk amendement an den heer van Gijn hebben gesteund.

De Regeering heeft verklaard, dit amendement over te emen, zoodat ik thans het woord geef aan den voorzitter an de Commissie van Rapporteurs, om, namens deze, het evoelen der Commissie over de Regeeringswijziging mede e deelen.

De heer **van Vuuren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is eentemmig van oordeel, dat deze wijziging een verbetering is, ndanks het feit, dat ook de Commissie met den heer van Gijn meent, dat dit ook nu geldt voor woningen, die onbeoonbaar verklaard zijn.

De beraadslaging wordt gesloten en het nieuwe punt II van artikel 1 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Voorzitter e. a.)

Het oorspronkelijk in artikel 1 voorkomende punt II wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Op punt III van artikel 1 had de heer Oud een amendement (Stuk n°. 10) voorgesteld, dat, naar ik meen, door de verwerping van het amendement op punt I het artikel vervallen kan worden verklaard.

De heer **Oud**: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

Punt III van artikel 1 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het amendement van den heer Oud (Stuk n°. 15), strekkende om tusschen punten III en IV van artikel 1 in te lasschen:

,,III*bis*. Tusschen de artikelen 5 en 6 wordt ingevoegd een artikel 5*bis*, luidende:

,,De huurcommissie is bevoegd een huurprijs, die ingevolge de artikelen 1 en 2 zonder hare tusschenkomst mag worden bedongen, op verzoek van den huurder, op een lager bedrag vast te stellen, indien zij meent, dat de staat van onderhoud, waarin de woning verkeert, den bedongen huurprijs niet wettigt.

In dat geval geeft zij bij hare uitspraak te kennen, welke verbeteringen of herstellingen naar haar oordeel moeten worden aangebracht.

Zoodra deze verbeteringen of herstellingen zijn tot stand gekomen, trekt de huurcommissie de beschikking, waarbij de lagere huurprijs werd vastgesteld, in."

De heer **Oud** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Volgens het voorstel van de Regeering zal het straks mogelijk zijn om zonder tusschenkomst der Huurcommissie een huurverhooging van 50 pct. te bedingen. Nu zou het toch wel zeer onbillijk zijn, wanneer die huurverhooging ook zou kunnen worden bedongen voor woningen, waarvan het onderhoud verwaarloosd is.

De Regeering zegt: in zoodanig geval kan de gemeente optreden met behulp van art. 8, *c*, der Woningnoodwet, maar bij de algemeene beraadslaging is reeds van verschillende kanten uiteengezet, dat dit niet zal helpen. Daarom bedoelt dit amendement voor dergelijke gevallen als het ware de procedure om te keeren.

Op het oogenblik is de zaak zoo, dat de verhuurder geen hoogeren huurprijs mag bedingen zonder toestemming der Huurcommissie. Het amendement bedoelt om den huurder de bevoegdheid te geven zich tot de Huurcommissie te wenden met het verzoek, den huurprijs te verlagen als de woning niet in een behoorlijken staat van onderhoud verkeert. De Huurcommissie kan dan aangeven, welke verbeteringen haars inziens moeten aangebracht worden. Worden die verbeteringen aangebracht door den eigenaar, dan kan hij de huurverhooging toepassen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Smeenk, Schaper, Ketelaar en van Rappard en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! De gedachte, die aan het amendement ten grondslag ligt, is mij sympathiek; wanneer men meer huur krijgt, dan moet men ook de woning beter onderhouden. Ik meen echter, dat hetgeen de heer Oud voorstelt onnoodig en ook onpractisch is.

Als een huurder, die wordt opgeslagen tot 50 pct. van den huurprijs van 1916, zich te beklagen heeft over den toestand der woning, dan kan hij zich wenden tot de Gezondheidscommissie, die volgens de Woningwet in dergelijk geval een voorstel kan doen — ook kunnen twee willekeurige burgers dat doen — aan burgemeester en wethouders om verbeteringen voor die woning voor te schrijven. Bijna overal heeft de Gezondheidscommissie technici te harer beschikking, die ter plaatse kunnen gaan zien, en de leden zijn zelf deskundig.

(van Gijn c. a.)

Het gevolg van het amendement zou zijn, dat de Huurcommissiën, in plaats dat zij, zooals de bedoeling is, minder werk zullen krijgen en langzamerhand zullen kunnen verdwijnen, uitgerust zullen moeten worden met technische hulp ten einde dergelijke bevelen te kunnen geven.

Wij zouden dus met dit amendement den verkeerden kant uitgaan. Het is, dunkt mij, zonder eenigen twijfel, dat, wanneer hier wat ruimer de schroef wordt gesteld wat betreft de huur, die men mag vragen, dan ook burgemeester en wethouders en de Gezondheidscommissie wat ruimer zullen worden met de toepassing van de Woningwet. Op deze wijze wascht de eene hand de andere en komen wij verder.

Maar om nu telkens nieuwe instanties te scheppen en dientengevolge naast de Woningwet en de Huuropzeggingswet een nieuw college te krijgen om hierover te beslissen, lijkt mij uit den booze. Ik meen daarom, dat dit amendement niet moet worden aangenomen. Mij dunkt, dat wij wel mogen verwachten, dat burgemeester en wethouders in dezen desgevraagd hun plicht zullen doen.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou met een enkel woord dit amendement van den heer Oud willen aanbevelen. Ik zeg er direct bij dat, ook al zou het amendement worden aangenomen, dat er mij toch niet toe kan brengen om eventueel mijn stem aan het wetsontwerp te geven, maar gegeven, dat het wetsontwerp zou worden aanvaard door de Kamer, dan acht ik het amendement-Oud, wanneer het wordt aangenomen, een zeer belangrijke verbetering.

Ik kan mij levendig voorstellen, dat na het debat over dit wetsontwerp gehouden, de Regeering er toe zou komen dit amendement over te nemen en dus van Regeeringswege in het wetsontwerp te brengen, omdat dit amendement althans zoo economisch kan werken, dat het goede onderhoud van de perceelen redelijkerwijs verzekerd zou zijn.

Wanneer een huiseigenaar zelfstandig, zonder de Huurcommissie er in te kennen, komt tot een verhooging van 50 pct., en de huurder meent, dat dit in verband met den staat van onderhoud van het perceel te veel en niet gerechtvaardigd is, dan komt hij daarmede bij de Huurcommissie: wanneer dan naar het oordeel dier commissie het onderhoud onvoldoende is, dan wordt de verbetering daarvan aan den verhuurder opgelegd en wanneer het dan in orde is, kan hij de 50 pct. verhooging gaan toepassen.

Ik geloof, dat het amendement in verband met een redelijk onderhoud van de perceelen zeer aan te bevelen is.

De heer **van Vuuren**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel er prijs op, er op te wijzen, naar aanleiding van de opmerking van den heer Oud, dat zijn amendement hetzelfde zou zijn als dat van den heer van Gijn — of dezelfde materie zou behandelen, zooals de heer Oud nu zegt —, dat er een groot verschil is tusschen die beide. Het amendement-van Gijn had betrekking op onbewoonbaar verklaarde woningen, die dus in normale omstandigheden als woningen niet zouden mogen worden verhuurd en als zoodanig dus geen huur zouden opbrengen. Het amendement-Oud heeft betrekking op de woningen, die zonder crisiswetten geheel vrij zullen mogen worden verhuurd.

Met dit amendement gaat men het geheele karakter der Huurcommissiewet veranderen. Er zal geen enkele huurverhooging meer mogelijk zijn, waartegen de huurder niet in beroep kan gaan bij de Huurcommissie, op grond van den onderhoudstoestand. Men zal voor iedere huurverhooging, ook voor die met 20 pct., welke thans reeds buiten de Huurcommissie geschiedt, bij die commissie in beroep kunnen gaan, wat geheel gaat tegen het doel, dat de Regeering met dit wetsontwerp heeft willen najagen. In plaats van ingeperkt, wordt de taak der Huurcommissie daarmede uitgebreid.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Te recht is er door den vorigen geachten spreker op gewezen, dat dit amendement een zeer groote uitbreiding van de werkzaamheden der Huurcommissie zou teweegbrengen, en reeds uit dien hoofde moet men, dunkt mij, er

(Minister **Heemskerk**.)

voorzichtig mee zijn. Men mag dadelijk ook deze opmerk maken, dat het amendement slechts een indirecten dr geeft om herstellingen te doen en dat er in onze wetgev een ander middel is om langs directen weg die herstellin te krijgen, nl. door zich krachtens art. 8, *c*, van de Woni noodwet. tot burgemeester en wethouders te wenden, verzoek de noodige herstellingen te gelasten en, indien achterwege blijven, ze ten koste van den eigenaar te la verrichten.

Men zegt, dat dat theorie is, maar ik kan dat niet inzi Als men naar de Huurcommissie kan gaan, kan men z evengoed tot burgemeester en wethouders wenden. Ind dit amendement of een amendement in denzelfden ge maar op een andere leest geschoeid, in dit wetsontwerp w gebracht, zou toch de weg naar burgemeester en wethoud openstaan.

Er is intusschen in dit amendement wel een gedach waarvoor men iets kan gevoelen, want het is inderda onbillijk, wanneer iemand, die den huurprijs maar verhoo nalatig blijft in het onderhoud. Dit neemt niet weg, dat constructie van dit amendement, behalve dat het een ze groote uitbreiding van de werkzaamheden der Huurcomm sies meebrengt, toch wel eenigszins ongewoon is. Ik wil n niet begeven op het terrein van de politiek, maar ik herinn er aan, hoe van de zijde van den leider der partij, waartoe heer Oud behoort, bij de behandeling van de Duurtewet met nadruk op gewezen is, dat contracten, welke zijn aa gegaan, moeten worden geëerbiedigd, en dat men die ni van Overheidswege mag wijzigen. Dat was bij de Duurtewe

De heer **Marchant**: Daar zou ik maar niet meer aan he inneren, Excellentie!

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijn geheuge is niet zoo, dat ik er altijd aan denk, doch van tijd tot tij schiet het mij eens te binnen. Maar hier wordt voorgesteld dat de Huurcommissie bevoegd zal zijn een bedongen huu prijs te wijzigen, indien zij meent, dat de staat van onde houd, waarin de woning verkeert, den bedongen huurprij niet wettigt. Er wordt dus ondersteld een bedongen huur prijs, die door den huurder is aangenomen, terwijl dan d Huurcommissie dien toch op verzoek van den huurder ka wijzigen. Dit is dunkt mij een niet zeer gewenschte construc tie en indien men haar kan vermijden, moet men dat m. i doen.

Indien men nu den weg van den heer Oud wil bewandelen moet men iets anders doen en zou men de zaak kunnen vinden in de Huuropzeggingswet. De huurder kan den prijs te hoog vinden en dan zeggen tot den verhuurder: gij onderhoudt het huis niet goed: ik wil het alleen maar huren tegen lageren prijs. Dan zal de verhuurder zeggen: gij moet er uit, maar dan kan de huurder gaan naar de Huurcommissie ingevolge de Huuropzeggingswet en deze zal oordeelen naar de regelen, in de Huuropzeggingswet gesteld. Men kan nu in de Huuropzeggingswet een bepaling opnemen, dat de Huurcommissie een beslissing kan nemen omtrent den huurprijs, en dat is in het stelsel van de Huurcommissiewet wel juist. Men zou dan de eerste twee zinnen van het zesde lid van artikel 1 van de Huuropzeggingswet kunnen lezen:

„De Huurcommissie bepaalt zooveel mogelijk, met inachtneming van de voorschriften der Huurcommissiewet, een voor de woning redelijken huurprijs. Zij kan een huurprijs bepalen lager dan de verhuurder ingevolge de artikelen 1 en 2 der genoemde wet zonder haar tusschenkomst mag bedingen en aannemen, indien de staat van onderhoud, waarin de woning verkeert, dezen lageren huurprijs wettigt."

En nu is het mogelijk, dat, als dat eenmaal is gebeurd, de verhuurder er toe overgaat om herstellingen aan te brengen, hetzij al de noodige herstellingen, hetzij een deel van de noodige herstellingen.

Nu kan daaruit een gevolg getrokken worden, indien aan

(inister Heemskerk.)

7de lid van art. 1 van de Huuropzeggingswet werd gevoegd een nieuwe zin, luidende:

„Wanneer overeenkomstig den tweeden zin van het vorige lid een lagere huurpijs is bepaald, stelt de Huurcommissie op verzoek van den verhuurder een hoogeren huurprijs vast, zoodra dit naar haar oordeel gewettigd wordt door aangebrachte verbeteringen of herstellingen."

k kan mij voorstellen, dat wellicht de heer Oud niet ondellijk in staat is om te beoordeelen, of hij bereid zal zijn, dergelijk amendement in plaats van het zijne voor te len. De heer Marchant merkt te recht hier op, dat de ichting volkomen duidelijk is. Ik heb gevreesd, dat ik er in zou slagen om precies te zeggen hoe het was, maar ik n, dat ik er wel in geslaagd ben. De Regeering heeft geen leiding gevonden om deze wijziging in artikel 2 van dit sontwerp aan te brengen, maar zou den heer Oud willen bevelen om te overwegen, of hij misschien termen zou

(Minister Heemskerk e. a.)

kunnen vinden een voorstel als dit in plaats van het zijne te stellen, omdat het de voor de hand liggende gebreken van zijn amendement zou vermijden. Ik hoop, dat de heer Oud dit document zorgvuldig zal bewaren, want het is mijn unicum. Ik begrijp, dat het eenigszins jammer is, dat dergelijke redacties zoo laat voor den dag komen, maar de Regeering heeft niet veel tijd gehad, de verschillende amendementen te overwegen; in elk geval is het een bewijs, dat zij getracht heeft de gedachten, waarvan de amendementen uitgaan, nauwkeurig na te gaan.

De **Voorzitter**: Het wil mij voorkomen, dat het wenschelijk is, dat de heer Oud eerst deze zaak nader bestudeert en morgen zijn decisie aan de Kamer mededeelt.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering gesloten.

55ste VERGADERING. — 28 FEBRUARI 1923.

Mededeeling ingekomen stukken. — Verslag uitgebracht over wetsontwerpen. — Benoeming voorzitter Commissie.

55ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 28 FEBRUARI 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een ontwerp van wet; 3°. verzoekschriften; 4°. een verklaring van adhaesie; 5°. een motie; 6°. een drukwerk. — Verslag uitgebracht over een ontwerp van wet. — Mededeeling van de benoeming van een voorzitter door een Commissie. — Regeling van werkzaamheden. — Verslag uitgebracht over Regeeringsbescheiden. — Interpellatie van den heer van Ravesteijn over de onderhandelingen met de Regeering te Angora, inzonderheid wat betreft de opheffing der zoogenaamde capitulaties. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

Voorzitter: de heer Kooien.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 76 leden, te weten:

de heeren Scheurer, Moerel, van der Molen, Ament, Biesma, Wintermans, Ter Hall, Suring, Beumer, van Wijnbergen, van de Bilt, Deckers, Fleskens, Bulten, Feber, Smeenk, Bongaerts, van Vuuren, van den Heuvel, Ebels, Koomans, Rutten, Knigge, Fruytier, van Dijk, Schaper, mevrouw de Vries—Bruins, de heer IJzerman, mejuffrouw Westerman, de heeren van Gijn, Boon, van Rappard, de Boer, Rutgers, Gerritzen, Engels, Michielsen, Troelstra, J. ter Laan, H. Colijn, van Ravesteijn, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Braat, Vliegen, de Wilde, A. Colijn, K. ter Laan, Kolens, Dresselhuys, Kersten, van Rijckevorsel, van der Voort van Zijp, Marchant, Hermans, van Schaik, Heukels, Duymaer van Twist, van den Tempel, Hiemstra, Visscher, de Monté ver Loren, van Braambeek, van Zadelhoff, Zijlstra, Brautigam, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Juten, Stulemeijer, mejuffrouw van Dorp, de heeren Krijger, Albarda, Wijnkoop, van der Waerden, Oud, Ketelaar.

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Justitie en van Arbeid, Handel en Nijverheid.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Kleerekoper, wegens andere ambtsbezigheden; van den heer Duys, wegens ongesteldheid, wellicht ook morgen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

2°. een Koninklijke Boodschap, ten geleide van een ontwerp van wet (en bijlage) tot goedkeuring van eene overeenkomst tusschen den Staat en de Naamlooze Vennootschap Koninklijke West-Indische Maildienst te Amsterdam, wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland, in de kolonie Suriname, in de kolonie Curaçao of in andere landen, waarvan één of meer havens worden aangedaan, met haar stoomschepen wordt medegegeven.

Dit ontwerp van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken zal worden gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de afdeelingen;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd, van den voorzitter en den secretaris, namens het dagelijksch bestuur van het Centraal Industrieel Verbond;

een, van F. L. M. J. Kladt en H. M. W. Kladt, boterfabrikanten en melkslijters, te Oss, houdende verzoek om vergoeding voor de door hen bij de levering van melk in 1918 en 1919 geleden schade;

een, van A. Poelstra, te Drachten, houdende verzoek om uitkeering wegens steun ingevolge de motie-Staalman;

een, van A. Witte, gep. Oost-Indisch militair, te Arnhem, betreffende verhooging van zijn pensioen.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

4°. een verklaring van adhaesie aan het adres van burgemeester en wethouders van Dordrecht, betreffende de uitvoering van de wet in zake een waterweg van Dordrecht naar zee, van den voorzitter en den secretaris van het Departement Dordrecht van de Nederlandsche Maatschappij van Nijverheid en Handel.

Deze verklaring wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. een door de afdeeling Rotterdam van het Nederlandsch Onderwijzers Genootschap op 24 dezer aangenomen motie betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten.

Deze motie wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. van den schrijver mr. J. H. Abendanon zijn geschrift: „Het oud Spaansch koloniaal stelsel zooals dit is nedergelegd in de „Leyes de Indias" ".

Dit geschrift zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat het Verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet Verklaring van het algemeen nut der onteigening, met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (*Staatsblad* n°. 171), van eigendommen, noodig voor en ten behoeve van het verstrekken door de gemeente Utrecht van een terrein aan het Rijk voor het bouwen van een nieuw post- en telegraafkantoor aan de Potterstraat aldaar en het in verband daarmede verbreeden en verleggen van die straat (69).

Dit Verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld;

C. dat de Commissie voor de inlichtingen op de adressen van: H. van der Zeyden (371), de Handelsvennootschap onder de firma Jac. Smits & Co. (378) en I. J. Martinetti (381) tot haar voorzitter heeft benoemd den heer de Wilde.

Overeenkomstig mijn gisteren te kennen gegeven voornemen stel ik aan de Kamer voor, morgen na de bij den aanvang der vergadering aan de orde gestelde onderwerpen eerst te behandelen het voorstel van wet van

(van der Molen e. a.)

de heeren Braat en de Boer tot intrekking van de wet van 23 Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 165), tot tijdelijke afwijking van de wet van 23 Juli 1908 (*Staatsblad* n°. 236), tot invoering van een wettelijken tijd (281). In verband hiermede zou het wel wenschelijk zijn, dat wij vanmiddag, na de interpellatie van den heer van Ravesteijn, de behandeling van de Huurwetten ten einde brachten.

Het voorstel van den Voorzitter wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De heer **van der Molen** brengt verslag uit namens de Commissie, in wier handen zijn gesteld:

de inlichtingen op het adres van A. Wilod Versprille, 1ste-luitenant der infanterie op non-activiteit, te Nijmegen, houdende verzoek een onderzoek te willen instellen naar zijn ontslag bij het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen (166);

de inlichtingen op het adres van P. van Asselt, majoor der artillerie, tijdelijk belast met de functie van provinciaal adjudant in Noordholland, te Zandvoort, houdende verzoek om betering van hem aangedaan onrecht en bevordering tot den rang van luitenant-kolonel (167).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de behandeling van de **interpellatie van den heer van Ravesteijn** over de onderhandelingen met de Regeering te Angora, inzonderheid wat betreft de opheffing der zoogenaamde capitulaties.

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! Het is nog steeds zoo, dat aangelegenheden van buitenlandschen aard slechts zeer sporadisch in dit Parlement ter bespreking komen. In het Engelsche Lagerhuis, het Parlement, dat in zooverre met het onze te vergelijken is, dat beide landen imperialistische landen zijn, en reeds daardoor met buitenlandsche aangelegenheden veel te maken hebben, geschiedt dat om zoo te zeggen iedere week, vaak vele malen per week, terwijl het hier slechts zeer zelden geschiedt. Het buitenlandsch beleid en de buitenlandsche zaken wekken hier nu eenmaal steeds zeer weinig belangstelling. Nog steeds is dit een soort van duistere kamer.

Het is al zoo vaak hier geconstateerd, dat het langzamerhand een gemeenplaats begint te worden, maar ik mag toch wel zeggen, gelukkig zijn wij op het oogenblik niet meer de eenigen, die dit constateeren. Ook het instituut, dat de Kamer zich indertijd heeft geschapen ten einde het contact tusschen de Kamer en het bewind op het gebied van de buitenlandsche zaken nauwer te maken — ik mag dit bij deze aangelegenheid en naar aanleiding van het onderwerp, waarover ik aan den Minister van Buitenlandsche Zaken eenige vragen heb gesteld, wel zeggen — heeft volkomen zijn bedoeling gemist. Ook de Commissie voor Buitenlandsche Aangelegenheden heeft niet de taak vervuld, die haar in dit opzicht was toegedacht en heeft niet beantwoord aan de verwachtingen, die velen van haar hadden gekoesterd.

In overeenstemming met dezen algemeenen toestand is het feit, dat over de aangelegenheid, als waarover ik nu vragen heb gesteld aan den Minister van Buitenlandsche Zaken, thans eerst in deze Kamer wordt gehandeld. Het betreft hier onze verhouding tot het Turksche Rijk, die misschien niet van zoo groote directe economische beteekenis voor ons land is als andere aangelegenheden van buitenlandschen aard. Ik wil er bij deze aangelegenheid nog eens op wijzen, dat bijv. onze verhouding tot Rusland ongetwijfeld gewichtiger is uit een direct zakenoogpunt. Wanneer men de handelsbeweging van vóór 1914 vergelijkt van dat land met Nederland, dan blijkt het, dat die veel belangrijker is dan die ten opzichte van het Turksche Rijk. Ik zal daarover thans geen cijfers geven, maar het feit staat vast. En toch, men weet het, hoe vaak wij in de laatste jaren ook getracht hebben ten opzichte van onze verhouding tot Rusland, een zooveel gewichtiger quaestie, van den Minister van Buiten-

(van Ravesteijn.)

landsche Zaken uitsluitsel te krijgen, wij zijn daar tot heden toe niet in geslaagd. Wij zijn nu $5\frac{1}{2}$ jaar na de invoering van de nieuwe orde in dat groote land en weten nog niets omtrent de voornemens onzer Regeering betreffende onze betrekkingen in de toekomst met dat land.

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten afgevaardigde doen opmerken, dat hij voor zich deze gelegenheid zeer geschikt schijnt te vinden om daarbij ook andere vragen te behandelen dan waarvoor hem verlof is verleend, maar dat op het oogenblik alleen aan de orde is het onderwerp der interpellatie, nl. de onderhandelingen met de Regeering te Angora.

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben mij daarvan bewust en ik kom daarom tot het onderwerp waarover ik spreken wilde, terug.

Zooals ik reeds opmerkte, is de quaestie van de verhouding tot dat andere land, waarvan wij op dit oogenblik nog niets weten, nog gewichtiger dan ten opzichte van de Regeering van Angora, maar ten opzichte van het Turksche Rijk dat ook een nieuw revolutionnair bewind heeft gekregen, is het toch eenigszins anders gegaan en in dit opzicht zijn deze twee objecten met elkaar te vergelijken.

Ten opzichte van het bewind, dat thans te Angora zetelt heeft de Nederlandsche Regeering een paar maanden geleden eensklaps een blijk gegeven van verheugende activiteit; het Ministerie van Buitenlandsche Zaken is tot de ontdekking gekomen op zeker moment, dat er te Angora een Regeering was.

Voor deze ontdekking op zich zelf verdient de Regeering reeds hulde, want in het najaar van 1921, toen wij hier de begrooting van Buitenlandsche Zaken behandelden, had ik de eer daaromtrent eenige vragen te stellen aan den Minister: Is het u bekend dat er een revolutionnair gouvernement te Angora is, het eenige wettelijke gezag, dat er in Turkije is overgebleven? Staat gij in verbinding daarmede; welke betrekkingen onderhoudt gij daarmede? En het antwoord luidde plechtiglijk: ik ken dat gouvernement niet, ik ken alleen maar de Regeering te Konstantinopel, die men aanduidt met den naam van de Porte.

Precies zooals onze Regeering in 1921 alleen nog maar de namen kende van gouvernementen uit het oude Czaristische Rijk, dat verdwenen was.

Maar sinds den herfst van 1921 is er het een en ander gebeurd. De wereldgeschiedenis staat nu eenmaal, ondanks het Plein, niet stil en al wil ik geen overzicht geven van de geweldige gebeurtenissen, die zich sindsdien in het naburige Oosten voltrokken hebben, moet ik er toch even naar verwijzen.

Het nieuwe Turkije, dat in 1921 nog in zijn ontoegankelijke bergen en woestijnen nestelde als een soort van roovers bende in het oog der Europeesche Staten — men zal zich herinneren dat als zoodanig die Regeering gequalificeerd werd door bijv. de Engelsche Regeering — is in den loop van 1922 van die bergen afgedaald, nadat de Grieken getracht hadden dat adelaarsnest uit te roeien.

Het is toen overwinnend neergedaald, het heeft de Helleensche legers verpletterd ondanks den moreelen en financieelen steun dien deze genoten van het Britsche imperialisme, het heeft zich van Klein-Azië meester gemaakt, het is afgedaald naar den Bosporus en de gansche macht van het Britsche imperialisme heeft niet kunnen verhinderen, dat het zich opnieuw op den Europeeschen oever heeft neergezet.

Ten slotte is het op een zeker moment bijna tot een botsing gekomen met het Britsche Rijk; weken en weken heeft de quaestie van oorlog en vrede aan een zijden draad gehangen maar wij weten allen, dat het ten slotte tot een wapenstilstand is gekomen, omdat — zooals wij nu reeds met zekerheid mogen zeggen — de Britsche Regeering tot het inzicht kwam, dat een botsing met Turkije wel eens in zeer korten tijd voor haar vreeselijke gevolgen zou kunnen hebben.

Voor de beantwoording van de vraag, hoe die positie van het nieuwe Turkije zich thans voordoet, nu de vredesonderhandelingen na maanden zelfs zijn afgesprongen, kan ik het

(...n Ravesteijn.)

...ord geven aan den overzichtschrijver van een onzer groote ...den. Hij schrijft:

„Vandaag komt de *Weekly Dispatch* met het stellige bericht, dat het kabinet reeds besloten is, Mesopotamië zoo spoedig mogelijk te ontruimen. Op de beteekenis, die dit zou hebben in verband met de kwestie van Mosoel, hebben wij al het licht laten vallen. Petroleum weegt opeens lichter dan goed en bloed. Er is echter nog een heel andere kant aan de zaak en die is, dat de regeering van Bonar Law daarmee den weg voorbereidt naar het herstel van de Turksche macht in Azië. In Europa keert de Turk terug tot in zijn heilige stad Adrianopel en aan den linkeroever van de Maritsa. In Azië verdwijnt mettertijd misschien het mandaatgebied. Als Engeland den brui geeft aan het mandaat voor den Volkenbond over Mesopotamië, zal zich geen tweede liefhebber er voor opdoen."

...De overzichtschrijver zegt verder:

„Mesopotamië schijnt dan ontruimd te zullen worden en het gevolg zal zijn, dat de Turken zich afvragen, wat de Franschen nog in Syrië moeten. Den Franschen zal dan stellig de ware lust om in Syrië als uitbijters te blijven, vergaan. En misschien zal de belangstelling van de Turken ten slotte ook nog de „nationale joodsche woonplaats" in Palestina gelden."

...Hij merkt dan op:

„Het is duidelijk, Engeland wil weer vrede met den Islam hebben en, gelijk de Turk in Europa, op grond van de overwinning op de Grieken in Klein-Azië, zijn vreedzame penetratie is begonnen, zoo zal hij zijn oude gezag in Azië hernieuwen."

...Hieruit volgt, het Britsche Rijk, dat is de Britsche heer...ende klasse, keert ten opzichte van den Islam terug — ...r zoover mogelijk — naar een politiek van „vrede en ...ede verstandhouding", ten einde te redden wat er nog te ...den is.

...Maar die politiek gaat gepaard met zoo groote concessies, ... ze welhaast onoverzienbaar in haar gevolgen zijn.

...Wij behoeven slechts te denken aan het feit, dat wanneer ... ontruiming van Irak en wellicht van Syrië door de Fran...en zich zou hebben voltrokken, ook de beurt komt aan de ...rkelijke onafhankelijkheid van Egypte, om te zien welke ...tzaglijk ver strekkende gevolgen het kan hebben voor de ...nsche Europeesche kapitalisme. Wat het Europeesche ...pitalisme in den wereldoorlog in Klein-Azië heeft bereikt, ...ijnt op het punt van in elkaar te zullen storten. Gelijk ik ... een andere plaats in een rede op het congres van de com...unistische internationale te Moskou heb gemeend te kunnen ...atoonen, is dit alles een episode van het ontzaglijke proces, ...t zich in de Aziatische wereld in haar geheel voordoet, het ...oces, dat op haar algemeene bevrijding van het juk van ...t Europeesche kapitaal moet uitloopen.

...De ontwikkeling gaat alleen veel sneller dan iemand had ...nnen vermoeden. Mijn meening is, dat bij dit gansche ...oces ons land, onze heerschende klasse, onze Regeering ten ...uwste betrokken is. Wij zijn een imperialistische Mogend...id, evenals Groot-Britannië, en onze Regeering heerscht ...er 50 000 000 Mohammedanen. Haar verhouding tot de ...oote machten van den Islam is van het uiterste gewicht.

...En zoo was er ten slotte nu niet zoo'n buitengewoon diplo...atiek inzicht en zoo'n scherpzinnigheid voor noodig, dat ...ze diplomatie, gedurende de vredesonderhandelingen, naar ...t schijnt, den eersten stap heeft gedaan om met de revo...tionnaire Regeering te Angora in contact te komen.

...Ik zeg: naar het schijnt, want officieel weten wij daarom...ent niets. Wij hebben niets gehoord, dan alleen dat op zeker ...genblik een zeker schip naar Smyrna is gezonden, op een ...oment, toen deze stad, wat haar Europeesch gedeelte be...eft, een puinhoop was geworden en geen enkel Neder...ndsch onderdaan, hetzij hij dan Grieksch of Fransch sprak, ...ch daar meer vertoonde.

...Onze pers heeft zich bitterlijk beklaagd over het feit, dat zij op zeker oogenblik van den gedelegeerde der Turksche Regeering te Angora moest vernemen, dat de Hollandsche diplomatie dien stap had gedaan, maar kort daarop verscheen in de pers het bericht, dat door de delegatie van Nederland, Spanje en Denemarken aan den voorzitter der conferentie een nota was gericht, waarin werd gevraagd, of men voornemens was toe te laten mede-onderteekening van dat gedeelte van het verdrag, dat betrekking had op de economische en juridische bepalingen ter vervanging van de capitulatie.

Door dit bericht wist men iets. Men wist, dat de Nederlandsche Mohammedaansche Mogendheid van den eersten rang, te gelijk met Denemarken, dat geen enkelen Islamiet onder zijn hoede heeft, zich gewend had tot den vertegenwoordiger van de zegevierende Mogendheden, om op voet van gelijkheid te worden behandeld met den grooten overwinnaar van den wereldoorlog.

Men wist ook, dat dit geschied was acht en een half jaar nadat de betrekkingen tusschen Nederland en Turkije op een anderen voet waren geschoeid.

Ik heb niet geheel voor niets straks gewezen op het feit, dat 5½ jaar, nadat ontstaan was het nieuwe régime in Rusland, nog niets bekend was omtrent de toekomstige betrekkingen met dat geweldig groote land. Het is minder lang, maar 8½ jaar, nadat de betrekkingen tusschen Turkije en Nederland fundamenteel op een anderen voet waren geschoeid, komt de Minister van Buitenlandsche Zaken met de uitnoodiging zich met de Regeering van dien nieuwen revolutionnairen Staat in verbinding te stellen.

Men kan het lezen in het Oranjeboek van 1914 en men kan het naslaan in elk handboek over het volkenrecht, dat 26 Augustus — 8 September volgens de Christelijke jaartelling — 1914 de toenmalige Turksche Regeering te Constantinopel aan alle Europeesche Mogendheden een nota richtte, waarin zij verklaarde de capitulaties op te heffen. Op die nota antwoordde de Nederlandsche, met de andere Mogendheden, met een protest en verklaarde, dat de Turksche Regeering niet het recht had dit eenzijdig te doen. Dit nam niet weg, dat van dien datum af in het Turksche Rijk, zooals dat na het beëindigen van den oorlog bestond, de capitulaties afgeschaft waren en bleven.

Wat was het régime, dat tot dien gedenkwaardigen datum van 26 Augustus ook in hoofdzaak de verhouding tusschen ons land en het Turksche Rijk beheerschte?

Men kan dit lezen in elk leerboek van het stellige volkenrecht, zooals het ironisch en naar mijn gedachte zelfs eenigszins komisch heet, omdat het zoo weinig stellig is. Ik neem als voorbeeld hetgeen te lezen staat in het standaardwerk van Oppenheim: „International law", de nieuwste uitgave van 1920.

Daar vinden wij o. a. een betoog over den omvang van de heerschappij van het zg. internationale recht, dat het product is van historische ontwikkeling en ontstaan is uit het steeds grooter worden van de zoogenaamde familie der Christelijke volken, die geleidelijk opgenomen werden in den tooverkring van de volkerenfamilie. In 1856 is plechtiglijk, na het einde van den Krimoorlog, ook het Turksche Rijk in den „tooverkring" van die volkerenfamilie opgenomen. Ondanks die receptie van het Turksche Rijk in die Christelijke beschaafde volkenfamilie, die later op Christelijke wijze den wereldoorlog is begonnen, bleef de verhouding tusschen het Turksche Rijk en de beschaafde Christelijke, d. w. z. kapitalistische Staten, essentieel dezelfde, maar, gelijk dezelfde beroemde schrijver over het volkenrecht in zijn werk omschrijft, die verhouding was zoo, dat in het Turksche Rijk gehandhaafd bleef, zooals in andere Oostersche Staten, wat vroeger ook het geval was in de verhouding tusschen Christelijke Staten onderling, dat nl. de consuls van de Christelijke Staten de jurisdictie behielden over de onderdanen van de Christelijke Staten in den Mohammedaanschen Staat. Vroeger gold die verhouding ook ten opzichte van Japan; in 1899 heeft dit land definitief een einde gemaakt aan die positie van achterstelling.

Het regime van de capitulaties dateert reeds uit de 16de en 17de eeuw, toen het Turksche Rijk nog op het hoogste

(van Ravesteijn.)

punt van zijn macht stond en de Westersche kleine barbaarsche Staten blij waren, dat zij verlof kregen van den Grooten Heer te Stamboel om op den Levant handel te drijven en zekere bescherming mochten genieten. Ook ons land, nog een van de jonge kapitalistische Staten, kreeg toenmaals door recommandatie van den aller-Christelijksten Koning van Frankrijk de eerste capitulatie in 1613: zijn eerste charter omtrent zekeren vrijdom van handel en verkeer in de havens van het Ottomaansche Rijk. De eerste capitulatie, die toen aan Holland werd toegestaan, was een concessie van den Franschen Koning aan de Republiek om den Engelschen handel in den Levant te hinderen. Dit kan men lezen in het werk van den Franschen jurist Pélissié, het beste werk, dat ik over de quaestie van capitulaties in handen heb gekregen.

De capitulaties waren dus oorspronkelijk een soort van concessie van den machtigen Islamietischen heerscher aan de jeugdige Westersche kapitalistische Staten, om deze in staat te stellen handel te drijven. Maar in den loop van de volgende ontwikkeling is ten gevolge van den enormen machtsaanwas van het Westersche kapitalisme en het gelijktijdig vervallen van de macht van den Islam het karakter van die capitulaties fundamenteel veranderd. Ondanks de toelating van Turkije in de heilige familie van Christelijke volken zijn ze geworden een middel tot verzwakking, vernedering, onderdrukking en uitbuiting van de Turksche Islamietische bevolking door de Christelijke kapitalisten. Dit is uitmuntend geconstateerd, o. a. in het werk van den beroemden Engelschen schrijver Brailsford, in diens prachtige studie over Macedonië; daarin toont hij precies aan, hoe het in den loop der eeuwen tot aan de Turksche revolutie van 1908 zoo was geworden, dat het regime van de capitulaties een van de voornaamste hinderpalen was voor een economische opleving en een herleving van het Turksche Rijk.

Mijnheer de Voorzitter! Waar dit zoo was, is het geen wonder, dat de Jong-Turken, die aan het bewind zijn gekomen na de revolutie in 1908, van de eerste de beste gelegenheid gebruik hebben gemaakt om deze capitulaties, die uitdrukking waren van de onderworpenheid en de afhankelijkheid van de Islamietische macht, op te heffen. De toenmalige Minister van Buitenlandsche Zaken van Turkije, Achmed Nessimi Bey, heeft zich op 26 Maart 1917 in de Turksche Kamer, bij gelegenheid van de wet tot ratificatie van het verdrag, gesloten met Duitschland, waarbij dit land zich met de opheffing der capitulaties eens verklaarde, waarbij Duitschland in deze opheffing toestemde — de onderhandelingen hadden 2 jaar geduurd — uitgelaten als volgt — en naar mijn meening zijn deze woorden voor alle capitulaties van waarde —:

> ,,De capitulaties, die bij ons in de laatste tijden een aanzienlijke uitbreiding hadden gekregen, vormden een ernstigen aanslag op onze souvereine rechten. Ik ben geenszins van plan omtrent die rechterlijke, administratieve en financieele bepalingen in details te treden. Want ik weet, dat men nimmer die beroemde capitulaties zal vergeten, welke, doordat zij onophoudelijk onze rechterlijke macht aantastten, doordat zij de invoering van nieuwe belastingen en nieuwe accijnzen belemmerden, doordat zij tegen onze geheele wetgeving allerlei protesten deden rijzen, doordat zij vreemde postbureaux in het leven riepen, welker aantal steeds toenam, alsmede door onophoudelijke interventies, te voorschijn geroepen door quaesties van onderdaanschap en individueele voorrechten, ons gezag inwendig aantastten, onze nationale waardigheid vernietigden en onze economische activiteit vernietigden door de opheffing van de vrije ontwikkeling van onze bronnen van rijkdom."

Men kan dit alles vinden in het werk van een bekend Russisch schrijver over internationaal recht: ,,Haroelstamm, Le sort de l'empire Ottoman", waar men ook kan bewezen vinden, dat de Geallieerde Mogendheden ook na de revolutionnaire daad der opheffing der capitulaties, nog bleven onderhandelen en toen reeds, in den herfst van 1914, bereid waren toe te stemmen in de afschaffing der economische capitulaties en zelfs in die der juridische, wanneer niet regelingen zouden zijn getroffen, die genoegzaam waarborgen zouden geven voor onpartijdige en behoorlijke handeling van hun onderdanen.

Het heeft tot 1923 geduurd, nadat er stroomen bloed vergoten en geheele landstreken verwoest waren, eer het zoo ver is gekomen.

Nu in Lausanne hebben de Turksche gedelegeerden er g[...] doekjes om gewonden, dat ook op economisch en juridi[sch] gebied de capitulaties afgeschaft zijn. De toenmalige Mi[nis]ter van Buitenlandsche Zaken van Turkije zeide, dat d[e] afschaffing — het Keizerlijk Iradé van 26 Augustus [...] het jaar 1339, Turksche jaartelling — natuurlijk de afsch[af]fing meesleepte van verdragen, akkoorden, enz. met vreem[de] Mogendheden, die werkelijke privileges waren geworden, [en] dat ten aanzien van de vreemde onderdanen in het Rijk [de] bepalingen van het internationaal recht zouden worden [toe]gepast.

Maar ten einde alle moeilijkheid in de toepassing van [die] beginselen te voorkomen, daar deze noch vast noch g[...] vastgesteld zijn, heeft men het systeem aangenomen d[oor] speciale conventies de relaties met andere Mogendheden [te] regelen.

Men mag dus wel aannemen, dat de Regeering te Ang[ora] ook tegenover Nederland nog op hetzelfde standpunt [...] staan en dat er een heel nieuwe serie verdragen met Turk[ije] zal moeten worden gesloten.

Het is m. i. van belang, dat dit spoedig geschiedt.

Wij wenschen ten opzichte van het nieuwe Turkije, d[e] groote Islamietische macht, die zich bevindt aan het beg[in] van een nieuwe aera van haar ontwikkeling, hetzelfde, [als] wij wenschen omtrent de verhouding van ons land tot [de] eerste groote proletarische en revolutionnaire macht, [de] Federatie der Sovjet-Republieken.

Het nieuwe Turkije zal en moet zich ontwikkelen la[ngs] andere banen dan het oude, decadente, dat onder de bl[oe]dige heerschappij der sultans van het slag Abdul-Ham[id ...]verging.

Het vangt, onder den invloed van de geweldige gebeur[te]nissen der laatste jaren, een nieuwe aera in zijn geschiede[nis] aan. En het Hollandsche proletariaat heeft, evenals [het] Westersche proletariaat, er belang bij, dat die emancipa[tie] zoo vreedzaam, zoo geleidelijk, zoo rustig mogelijk pla[ats] vindt, maar dat zij plaats vindt. Want die emancipatie [be]teekent verzwakking, ja, is doodelijk voor de macht van [het] internationale kapitaal, waaronder ook de Hollandsc[he] arbeidersklassen gebukt gaat en waaronder zij lijdt.

De Islam vrij beteekent: de ineenstorting van de huid[ige] imperialistische machten. De Islam vrij, evenals de C[hi]neesche, de Boeddhistische wereld.

Wij staan aan het begin van een der ontzaglijkste omw[en]telingen in de wereldgeschiedenis. Ja, wij bewegen er [ons] reeds midden in. Die omwenteling is begonnen. Wij belev[en] haar.

De suprematie van het Christelijke kapitalisme is aan [het] bezwijken. Kapitalisme en Christendom zijn nu eenmaal h[is]torisch een, niet van elkaar los te maken.

De andere groote beschavingswerelden, de niet-Christelij[ke] proletarische en Rusland, de Islamietische, de Boeddhis[ti]sche, de Indische, zij komen op als gelijkberechtigden [en] gelijkmachtigen.

Ook het Nederlandsche kapitalisme heeft zijn deel geh[ad] in de vernedering, de zwakhouding, de onderdrukking [der] Ismalietische wereld. Het heeft er nog zijn groote deel a[an].

Gelukkig is het nu in een positie gekomen, dat het, [in] het voetspoor van zijn machtige buren, het Engelsche, [het] Fransche, gedwongen is, afstand te doen van zijn vo[or]rechten.

Maar dat kan nog geschieden op verschillende wijzen. [Het] kan om zoo te zeggen met gratie en met bereidwilligheid [ge]schieden, uitgaande van het inzicht, dat de nieuwe toesta[nd] ook zelfs uit een kapitalistisch oogpunt zijn voordeelen hee[ft]. Met het nieuwe Rusland had Nederland, als het gewild ha[d], reeds lang op goeden voet kunnen staan en handelsovere[en]komsten kunnen aanknoopen, maar dat is niet gebeurd.

55ste VERGADERING. — 28 FEBRUARI 1923.

Interpellatie-van Ravesteijn.

(**an Ravesteijn.**)

Tegenover het nieuwe Turkije had het reeds lang het itsche voorbeeld kunnen volgen. Duitschland heeft reeds 1917 toegestemd in de afschaffing der capitulaties.

In plaats daarvan heeft de Nederlandsche Regeering ge- icht tot Januari 1923! Zij had tegenover haar 50 millioen ohammed-onderdanen een prachtig gebaar kunnen doen, or spontaan te zeggen: wij erkennen den nieuwen toestand wij aanvaarden hem.

In de plaats daarvan deed zij niets.

Wij weten ook niet, of de Regeering bereid is voor haar el afstand te doen van de schandelijke voorrechten der Dette Ottomane", welke een soort worginstituut voor het de Turksche Rijk is geworden, een instrument, dat be- te, dat Turkije zich economisch kon ontwikkelen.

Bij die Dette Ottomane is ook Nederlandsch kapitaal be- okken, als ik mij niet vergis. Ik wil vragen: is de Regeering reid het kapitaal, dat daarin belegd is, desnoods los te ten, zooals de Nederlandsche Regeering en het Nederland- he kapitalisme ook zou moeten doen als zij met Rusland er op goeden voet zal willen komen? De gevallen zijn niet lijk, maar zij zijn analoog, en een van mijn vragen, die ik eer had aan den Minister van Buitenlandsche Zaken te ellen, heeft daarop betrekking.

De Nederlandsche Regeering heeft een oorlogsschip ge- urd, nadat zij eerst in September 1922 aan de Engelsche egeering verzocht had de belangen van de Nederlandsche derdanen en Smyrna te behartigen. Ik heb toen aan de egeering gevraagd: waarom aan de Engelsche Regeering it verzocht en niet aan de Fransche, die op dat oogenblik thans op een veel beteren voet stond met de Regeering van ngora?

Het zenden van de *Tromp* was naar mijn meening een nog ootere fout. Op dat moment was er geen enkel Neder- ndsch onderdaan meer in Angora. Men heeft dat o. a. nnen lezen in een interessante correspondentie in de *ieuwe Rotterdamsche Courant*, waarschijnlijk van de hand n een van de opvarenden. De Regeering heeft de kans loopen, dat haar schip automatisch in vijandelijkheden erd betrokken. Wat had men moeten doen, indien er een nflict op de reede van Angora was ontstaan? Indien de *romp*, wat toch mogelijk was geweest, beschoten was of op n mijn was geloopen, zou men dan den oorlog aan de egeering van Angora hebben verklaard? Ik verdenk van ulk een dwaasheid de Nederlandsche Regeering niet. Maar an blijkt ook te duidelijker, dat men uit dezen gevaarlijken indhoek beter vandaan had moeten blijven. Want wat wij ogen eischen van onze zwakke kapitalistische Regeering, vak naar binnen en zwak naar buiten, is, dat zij alles ver- ijdt wat haar in imperialistische conflicten kan betrekken. Vij vragen van haar het inzicht, dat de kapitalistische orde ankelend is en dat een nieuwe macht bezig is snel op te roeien, met wie zij op goeden voet moet staan. Het devies an de oud-Hollandsche piraten en handelaars, onze kapi- alistische voorvaders uit de periode van de eerste accumu- itie van kapitaal, was, dat zij bereid waren ter wille van e winst desnoods hun zeilen in de hel te zengen. Wij mogen ragen van de huidige Hollandsche Regeering, dat zij niet oor een absoluut gebrek aan inzicht en een soort schroom- alligheid het onmogelijk maakt met nieuwe machten, die ssentieel anders zijn dan de oude kapitalistische, in vreed- ame relatie te treden.

Dit is wat ik ter toelichting van de vragen, die ik aan den linister van Buitenlandsche Zaken heb gesteld, meende te oeten opmerken, waarbij ik mij zooveel mogelijk heb bekort.

Ik heb den Minister van Buitenlandsche Zaken de volgende ragen gesteld.

„I. Heeft de Regeering zich tijdens de vredesonder- handelingen te Lausanne al dan niet in overeenstemming of in overleg met andere Staten, die niet in oorlog met Turkije waren, in verbinding gesteld met de gedelegeer- den der Regeering te Angora, ten einde tot een overeen- stemming te geraken omtrent de wederzijdsche betrek- kingen in volkenrechtelijk en economisch opzicht?

II. Houdt deze stap de erkenning van het revolu- tionnaire gouvernement van Angora in?

(**van Ravesteijn c. a.**)

III. Heeft de Regeering zich op het standpunt ge- plaatst, dat de verdere betrekkingen met het nieuwe Turkije gebaseerd moeten zijn op wederzijdsche gelijk- berechtigdheid?

Is de Regeering dus de meening toegedaan, dat het behoud der zoogenaamde capitulaties, die aan Neder- landsche onderdanen bijzondere voorrechten in Turkije toekenden in juridisch en economisch opzicht, niet meer mogelijk is?

Wil de Minister mededeelen, welke ontvangst de voor- stellen der Nederlandsche Regeering bij de Turksche delegatie hebben genoten?

IV. Is de Nederlandsche Regeering direct of indirect betrokken in de onderhandelingen over de regeling der financieele verplichtingen van het nieuwe Turkije?

V. Welke aanleiding was er om een Nederlandsch oorlogsvaartuig naar de reede van Smyrna te zenden en is voor deze zending eenig overleg gepleegd met andere Regeeringen, die aan de onderhandelingen te Lausanne deelnamen?"

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, deze vragen kortelijk te hebben toegelicht. Ik meen, dat de Nederlandsche Regeering er zich bij moet neerleggen, dat het regime van de capitula- ties onherroepelijk is afgeschaft en niet meer zal worden hersteld. De strekking van mijn interpellatie is dus te ver- nemen, of de Regeering dit concrete feit kent en bereid is, op den bodem daarvan zoo spoedig mogelijk te komen tot een regeling van nieuwe, regelmatige betrekkingen met het Turksche Rijk.

De **Voorzitter**: Is de Regeering bereid, op de gedane vragen te antwoorden?

De heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan is het woord aan den Minister van Buitenlandsche Zaken.

De heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De toelichting, die de ge- achte interpellant zooeven op zijn vragen heeft gegeven, heeft de bedoeling van die vragen duidelijker gemaakt. Zoo- als zij daar lagen en in aanmerking genomen de formule, waaronder de geachte interpellant zijn interpellatie had aangevraagd, had het ook kunnen zijn, dat het hem er om te doen was geweest te weten, wat het aandeel is geweest van Nederland in de conferentie van Lausanne. Uit de toe- lichting van den geachten interpellant blijkt evenwel, dat dat minder zijn zorg is, dan wel, dat hij zich bezighoudt met de vraag: wat is de verhouding van Nederland tot de Regee- ring van Angora — een vraag, die men behandelen kan buiten het verband van de conferentie van Lausanne. Dat dit inderdaad de bedoeling dan ook is van den geachten interpellant, viel met name af te leiden uit de tweede vraag, waaruit die bedoeling speciaal sprak, ofschoon de eerste vraag had kunnen doen denken, dat hij ook wel wat had willen vernemen omtrent de conferentie van Lausanne.

Ik heb nu bij het aanhooren van zijn beschouwingen dezen indruk gekregen, dat hij tot het stellen van die vragen ge- dreven en bewogen werd door twee onderstellingen: in de eerste plaats, dat de Nederlandsche Regeering zich in be- ginsel en stelselmatig afzijdig zou houden van het bewind, dat hij noemt het bewind van Angora, en dat ik de Turksche Regeering zou willen noemen, en in de tweede plaats, dat de Regeering in beginsel en stelselmatig vasthoudt aan het stelsel van capitulaties. Voor geen van beide onderstellingen is, dunkt mij, eenige grond. De geachte interpellant baseert zich kennelijk voor de eerste onderstelling, die de politieke betrekkingen betreft, op een antwoord, dat door mij is ge- geven geworden naar aanleiding van een schriftelijke vraag van den geachten interpellant in de maand September. Toen werd dezerzijds gezegd, dat de Nederlandsche delegatie in Konstantinopel op dat oogenblik nog alleen maar betrek-

(Minister van Karnebeek.)

kingen onderhield met de Regeering aldaar, wat volkomen natuurlijk was, omdat de Nederlandsche delegatie alleen bij die Regeering was geaccrediteerd geworden.

Intusschen hebben daarna de omstandigheden zich ontwikkeld en toen de gebeurtenissen zich voordeden te Smyrna en er te Konstantinopel naast de Porte gekomen was een officieuze vertegenwoordiger van de Regeering te Angora, heeft de Nederlandsche gezant, met medeweten van de Porte, zich met het oog op Smyrna in verbinding gesteld met dien officieuzen vertegenwoordiger van Angora. En toen daarna de positie van de Turksche Porte verminderde en de positie van de vertegenwoordiging van Angora in beteekenis toenam, zijn vanzelf de betrekkingen tusschen de Nederlandsche Regeering en dien officieuzen vertegenwoordiger van Angora in verband met de loopende zaken geleidelijk toegenomen. Totdat er een oogenblik kwam, waarop de Porte verdween en er ten slotte één Regeering overbleef in Turkije, het bewind van Angora, en met den vertegenwoordiger van dat bewind te Konstantinopel worden thans door de delegatie naar gelang van behoefte de noodige feitelijke betrekkingen onderhouden. Wij hebben hier dus te doen met een volkomen natuurlijke en geleidelijke ontwikkeling van zaken.

Hoe het verder zal gaan en of er van den kant van de Regeering van Angora te zijner tijd zal komen een vraag om officieele erkenning, is van te voren niet te zeggen. Soms komt het daar niet toe, soms wel, zooals in het geval van China, nadat de Regeering van Yuan Shik Kai de plaats had ingenomen van de oude Keizerlijke Regeering. Maar mocht er blijken van een verlangen van de Regeering van Turkije, om officieel door de Nederlandsche Regeering erkend te worden, dan is er zeker in de houding van die Regeering tegenover Nederland, voor zoover ik kan nagaan, op het oogenblik geen enkele aanleiding te vinden, om niet tot een zoodanige erkenning over te gaan en dat verlangen in te willigen.

Wat dit punt betreft, komt het mij dus voor, dat niet op goede gronden kan worden volgehouden, dat Nederland zich afzijdig heeft gehouden van de nieuwe Regeering van Turkije. Nederland heeft de geleidelijke ontwikkeling van zaken gevolgd.

Nu heeft de geachte interpellant de Conferentie van Lausanne blijkbaar gezien in het licht van een gelegenheid, die de Nederlandsche Regeering zou kunnen aangrijpen tot het aanknoopen van relaties, wat hij noemde: den eersten stap. Ik behoef niet te herhalen, dat voor een eersten stap geen aanleiding meer was. Maar ik acht het wel wenschelijk om in dit verband een misverstand weg te nemen, alsof de Conferentie van Lausanne daartoe had kunnen dienen.

De conferentie van Lausanne was een conferentie, die strekte om een einde te maken aan den oorlogstoestand, die er bestond tusschen een zekere groep van Mogendheden eenerzijds en Turkije anderzijds. Het lag dus voor de hand, dat Nederland aan die conferentie niet kon deelnemen en ook niet wilde deelnemen als partij in het kader van de oude oorlogsverhoudingen, m. a. w., daar viel door Nederland niet te onderhandelen met Turkije, en Nederland was er op gesteld, om juist tegenover Turkije een houding te vermijden, die ons in een verkeerd licht zou hebben geplaatst. De deelneming van Nederland aan de conferentie van Lausanne wortelt dan ook uitsluitend in het vraagstuk van de capitulaties en niet in een of ander streven van politieken aard.

Wat nu de quaestie van de capitulaties betreft, die ook door den geachten interpellant besproken zijn geworden, zou ik in herinnering willen brengen, dat er aanvankelijk is geweest het verdrag van Sèvres, dat een bepaling inhield, waaruit bleek, dat de afschaffing van de capitulaties in het vooruitzicht werd gesteld. Zij werden nominaal wel behouden, maar er werd bepaald, dat er zoude worden benoemd een internationale commissie, om het vraagstuk onder de oogen te zien van de rechtshervorming van Turkije en na te gaan, welk regiem zou moeten komen in plaats van capitulaties. De bepaling bevatte deze clausule, dat daaraan zou kunnen worden deelgenomen door technici, door elk der neutrale capitulaire Staten benoemd. De Kamer weet, dat het verdrag van Sèvres niet is geratificeerd geworden.

Toen is gekomen, in het voorjaar van het vorige jaar, conferentie van Parijs, die ten gevolge had, dat een nieu nota werd gericht aan Constantinopel, Angora en Griekeland, met het oog de toespitsing van de verhoudingen. Daar werd ook gesproken van een rechtshervorming en een v ziging van het regiem der vreemdelingen, ook op dien vo dat zoude worden benoemd een internationale commissi waaraan ook deelgenomen zou kunnen worden door neutra vertegenwoordigers, al was er dit verschil, dat h verdrag van Sèvres sprak van een vertegenwoordiger v elken neutralen Staat, terwijl in de nota van Maart 1922 het algemeen werd gesproken van een neutrale vertegewoordiging. Dat was de tweede phase. Daarop kwam vredesconferentie van Lausanne om een eind te maken a den oorlogstoestand tusschen de Mogendheden en Turkij waarbij dan tevens het vraagstuk van het vreemdelinge regiem onder de oogen zou worden gezien. Toen niet blo van de bedoeling der Mogendheden, om, zooals dat was voo zien in het tractaat van Sèvres en in de nota van Maart 192 ook den neutralen hun recht en deel te geven in het overl over de capitulaties, heeft Nederland zich gewend tot Mogendheden en daarop de aandacht gevestigd, en hebb de Mogendheden de rechtmatigheid van dat verlangen erker en Nederland de gelegenheid geopend met betrekking tot economische en juridische capitulaties te doen blijken va zijn standpunt. De bedoeling was niet, dat Nederland da zou optreden als onderhandelaar, maar dat het de gelegenhei zou hebben, om op dit eene punt van zijn gevoelen te doe blijken binnen de grenzen, omschreven in het Protocol fin van de conferentie van Lausanne. Nederland is daar heer gegaan en heeft deelgenomen aan de conferentie, zich ste lende op het standpunt, dat het mede te werken had tege over Turkije aan hetgeen door de feiten noodzakelijk wa geworden, en zich verder strikt houdende aan het kade waarin het zich zelf had gesteld en waarin het tot de cor ferentie was geroepen.

Nu was kennelijk de geachte interpellant in den waan, da Nederland vast bleef houden aan de capitulaties blijken het standpunt, dat indertijd, nu 8½ jaar geleden, Nederlan had ingenomen, toen de capitulaties eenzijdig door Turkij waren opgezegd geworden in het begin van den oorlog.

Het is waar, dat de capitulaties tot op zekere hoogte kunne worden beschouwd als privilegiën, die oorspronkelijk gedach waren als de uitdrukking van den wapenstilstand, welke ge sloten werd in den perpetueelen heiligen oorlog van he Mohammedanisme tegen de wereld van ongeloovigen. He staat echter vast, dat zij een bilateraal karakter hebben e niet eenzijdig kunnen worden opgeheven. De nota, die i 1914 is uitgegaan, had geen andere bedoeling dan dit karakte vast te leggen en verder de oorlogsontwikkeling af te wachten alvorens met betrekking tot het vreemdelingenregiem i Turkije een definitief standpunt in te nemen.

Dit was, dunkt mij, heel natuurlijk, en daaruit kon nie worden afgeleid, dat Nederland per se zou blijven staan o het standpunt van de capitulaties. Dat is de bedoeling nie geweest.

Nu heeft het optreden van Nederland te Lausanne, me inachtneming van het kader, waarin wij ons daar bevonden, er toe geleid, dat met betrekking tot de economische en juridische capitulaties, dus met betrekking tot het vreemdelingenregiem en met betrekking tot het handelsregiem, in twee afzonderlijke verdragen clausules zijn opgenomen, waarin staat, dat Mogendheden, die niet partij zijn bij het verdrag van Lausanne, daartoe zullen kunnen toetreden.

Het ligt nu zoo, dat de capitulaties in principe zijn afgeschaft; alleen met betrekking tot het personeel statuut van vreemdelingen zal er nog zijn rechtsbevoegdheid van eigen rechter, maar daarnaast zal er van het oude systeem met betrekking tot de vreemdelingen in Turkije niets anders overblijven, dan de benoeming van eenige „conseillers légistes”, die een algemeen toezicht op de rechtsbedeeling en op de wetgeving zullen uitoefenen en daarbij van advies zullen dienen. Zelfs behoeven deze adviseurs niet noodwendig vreemdelingen te zijn.

Intusschen is het tractaat nog niet aanvaard door Turkije

(Minister van Karnebeek.)

an men dus niet zeggen, dat de accessie-clausule operais geworden.

o ligt de verhouding en in zoover er bij den geachten pellant bezorgdheid mocht bestaan, dat Nederland de urlijke ontwikkeling niet zou zijn gevolgd, hoop ik, dat door mijn uiteenzetting in geslaagd ben hem van die te bevrijden.

t is nu in het algemeen hetgeen ik meen te moeten erken in verband met de toelichting, die de geachte pellant heeft gegeven op zijn vragen. In het licht van toelichting behoef ik niet uitvoerig meer stil te staan edere vraag op zich zelf.

e eerste vraag luidt:

,,I. Heeft de Regeering zich tijdens de vredesonderhandelingen te Lausanne al dan niet in overeenstemming of in overleg met andere Staten, die niet in oorlog met Turkije waren, in verbinding gesteld met de gedelegeerden der Regeering te Angora, ten einde tot een overeensteming te geraken omtrent de wederzijdsche betrekkingen in volkenrechtelijk en economisch opzicht?"

Wanneer deze vraag slaat op de conferentie van Lausanne, t zij ontkennend beantwoord worden, omdat Nederland rbij geen onderhandelende partij was, maar wordt met vraag gedoeld op de politieke betrekking, waarin Neder-l tot Turkije staat, dan verwijs ik naar hetgeen ik diengaande heb gezegd.

,,II. Houdt deze stap de erkenning van het revolutionnaire gouvernement van Angora in?"

Het antwoord hierop heb ik reeds gegeven.

,,III. Heeft de Regeering zich op het standpunt geplaatst, dat de verdere betrekkingen met het nieuwe Turkije gebaseerd moeten zijn op wederzijdsche gelijkberechtigdheid?

Is de Regeering dus de meening toegedaan, dat het behoud der zoogenaamde capitulaties, die aan Nederlandsche onderdanen bijzondere voorrechten in Turkije toekenden in juridisch en economisch opzicht, niet meer mogelijk is?"

Uit de verklaring, die ik zooeven heb afgelegd, volgt duide-, dat Nederland op het standpunt van de capitulaties niet er staat, maar ook in deze de natuurlijke ontwikkeling en r anderen aangegeven ontwikkeling volgt.

,,IV. Wil de Minister mededeelen welke ontvangst de voorstellen der Nederlandsche Regeering bij de Turksche delegatie hebben genoten?"

De geachte interpellant zal, na hetgeen ik heb gezegd, wel len aanvaarden, dat Nederland niet te Lausanne gekomen s om daar op te treden als partij en dientengevolge geen orstellen te doen had aan Turkije.

,,V. Is de Nederlandsche Regeering direct of indirect betrokken bij de onderhandelingen over de regeling der financieele verplichtingen van het nieuwe Turkije?"

Nederland is bij de quaestie van de financieele verplichgen van Turkije niet betrokken geweest en was in Launne alleen met het oog op de capitulaties. Het zou zelfs t toegelaten zijn bij het overleg over andere dingen. Dus vraag moet ontkennend beantwoord worden.

Nu heeft de geachte interpellant dit juist anders geformurd in zijn toelichting, want in zijn toelichting was het n te doen om te weten, of Nederland ook zou willen afstand en van zijn aandeel in de Turksche schuld, wat iets geheel ders is.

Nu heeft Nederland geen aandeel in de Turksche schuld, ar wel hebben Nederlanders vorderingen op Turkije en n kan niet aannemen, dat de Nederlandsche Regeering nig recht zou hebben om een streep te halen door vorderinn van Nederlanders op een anderen Staat.

En ten slotte de laatste vraag, waarover ik nog enkele oorden zou willen zeggen.

,,VI. Welke aanleiding was er om een Nederlandsch oorlogsvaartuig naar de reede van Smyrna te zenden en is voor dit zenden eenig overleg gepleegd met andere Regeeringen, die aan de onderhandelingen te Lausanne deelnamen?"

Ik scheid deze vraag in tweeën.

Met de conferentie van Lausanne heeft het zenden van dit oorlogsschip niets te maken en van eenig overleg met te Lausanne onderhandelingen voerende Mogendheden is in dit verband ook geen sprake geweest. Want Nederland is er juist tegenover Turkije op gesteld geweest om een politiek te voeren, waaruit duidelijk bleek, dat het niet behoorde tot de groep van Mogendheden, die met Turkije in oorlog waren geweest, en het lag dus allerminst op den weg van Nederland om zich met betrekking tot het zenden van dit schip met belligerente Mogendheden te verstaan.

Wat nu betreft de motieven, die de Nederlandsche Regeering heeft gehad om een schip te sturen naar Smyrna, zou ik willen herinneren aan het antwoord, dat op een vraag van den heer van Ravesteijn in September 1922 gegeven is. Het optreden van de Nederlandsche Regeering te Smyrna moet bezien worden — en ik stel er prijs op om daarover een woord te zeggen — in het licht van de verschillende stadia van de ontwikkeling, die zich daar heeft voorgedaan.

Wij hebben daar aanvankelijk gehad de phase der Grieksche bezetting. Toen de toestanden aldaar zoo werden, dat er zorg opkwam bij de Nederlandsche Regeering in verband met de ambtelijke berichten over de mogelijkheid, dat de stad het slachtoffer zou worden van conflicten, heeft de Nederlandsche Regeering zich gewend tot eenige andere Regeeringen met de vraag, of deze Regeeringen eventueel van plan waren om beschermingsmaatregelen te nemen en of zij zich in staat achtten om de veiligheid van vreemdelingen in Smyrna te verzekeren. Dat was voorjaar 1922.

De antwoorden waren geruststellend.

De toestand bleef toen zwevend tot September, den tijd van de Grieksche debacle en van het agressieve oprukken van de Turken.

De consul te Smyrna heeft zich toen met het oog op de mogelijkheden, die zich zouden kunnen voordoen, tot de Nederlandsche Regeering gewend met de dringende bede om maatregelen te nemen met het oog op de veiligheid van de Nederlandsche kolonie te Smyrna en eventueel een oorlogsschip to sturen. Anders zou men, indien evacuatie noodzakelijk was, gebruik moeten maken van het koopvaardijschip, dat daar lag, de *Deucalion*. Er was toentertijd, zooals ik in antwoord op de vragen van den heer van Ravesteijn gezegd heb, geen oorlogsschip bij de hand om in verband met de dreigende omstandigheden naar Smyrna gezonden te worden.

De Nederlandsche Regeering heeft zich toen gewend tot de Britsche, met het verzoek de bescherming van de Nederlanders voor haar rekening te nemen. De Nederlandsche Regeering heeft dat aan de Britsche Regeering gevraagd, omdat deze daar het best toe in de gelegenheid was.

Het antwoord is tegemoetkomend geweest, maar toen het ten slotte op stuk van zaken kwam, faalde die hulp min of meer en kwam de Nederlandsche Regeering in de positie van tot redding van de Nederlandsche kolonie, te midden van de gruwelen, die zich voordeden, de hand te moeten leggen op de *Deucalion* en daarmede de bedreigde Nederlandsche kolonie in veiligheid te brengen.

De gezant heeft zich toen gewend tot de Porte, om op te komen voor de bescherming van hetgeen nog aan Nederlandsch belang te Smyrna overbleef.

Het van Constantinopel ontvangen antwoord was bevredigend en een deel der kolonie en de consul, die medegegaan was met de kolonie, keerden daarop naar Smyrna terug.

Intusschen was daarna de toestand daar zoodanig geworden, dat men in verband met de verscherping van de anti-Europeesche gezindheid in Turksche kringen opnieuw rekening meende te moeten houden met gevaren en mogelijke evacuatie.

De consul en zijn ambtgenoot verkeerden toen sterk onder

(Minister van Karnebeek c. a.)

den indruk, dat het weer noodzakelijk zou kunnen worden beschermingsmaatregelen te nemen. Hij wendde zich in overleg met den gezant te Constantinopel tot de Nederlandsche Regeering met het verzoek om, indien er een oorlogsschip beschikbaar was, dat dadelijk te sturen.

De Regeering heeft gemeend, dat haar verantwoordelijkheid medebracht aan dat verlangen te moeten voldoen. Toen is de *Tromp* in het najaar van 1922 daarheen gezonden.

In dit verband releveer ik met nadruk, dat de *Tromp* zich daar bevindt in een positie, die afgescheiden is van de positie van de oorlogsschepen van de andere Mogendheden. Op het oogenblik ontwikkelen zich de omstandigheden daar zoodanig, dat de vraag in overweging is, of de handhaving van de *Tromp* ter plaatse nog noodzakelijk is. Nadere berichten van het consulaat worden dienaangaande ingewacht.

Ten aanzien van den omvang van de Nederlandsche kolonie te Smyrna kan ik mededeelen, dat ze op het oogenblik bestaat uit 41 mannen, 34 vrouwen en 72 kinderen, te zamen dus 147 personen. De Kamer weet, dat wij hier te maken hebben met een van de oudste Levantijnsche koloniën en dat bij die kolonie belangen betrokken zijn, die niet verwaarloosd mogen worden.

Wat de vragen betreft, welke de heer van Ravesteijn gesteld heeft, meen ik te kunnen volstaan met hetgeen ik deed opmerken, ook wat aangaat de aanwezigheid van het oorlogsvaartuig.

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat in hoofdzaak 's Ministers betoog kan worden samengevat in dat deel, waar hij opmerkte, dat de algemeene gedragslijn van de politiek, welke de Nederlandsche Regeering ten opzichte van het oude, zoowel als het nieuwe Turkije heeft gevolgd, deze is, dat Nederland er steeds op gesteld is geweest den indruk te wekken niet te behooren tot de Mogendheden, welke met Turkije op voet van oorlog waren.

Wanneer men dit hoort en ontdoet van zekeren plechtigen klank, dan blijft er alleen over, dat Nederland zich ten opzichte van de Turksche Regeering neutraal wil houden, maar nu is het nog de vraag, waar het bij mij om gaat en welke de hoofdzaak is, waarom ik deze interpellatie heb gehouden, wat ik naar mijn meening in mijn toelichting duidelijk heb laten uitkomen: waarom heeft de Nederlandsche Regeering ten opzichte van Turkije niet een grootere politiek van zelfstandigheid durven voeren?

Wij hebben hier van den Minister van Buitenlandsche Zaken bij de behandeling zijner begrooting — ik heb hierop reeds eenige malen de aandacht gevestigd — een nieuwe definitie van de buitenlandsche politiek van Nederland gehoord, namelijk, dat zij niet meer zou zijn wat men vroeger noemde een politiek van neutraliteit, maar een zelfstandigheidspolitiek.

In hoeverre dit overeen te brengen is met de positie, welke Nederland inneemt als lid van den illustren Volkenbond, wil ik op het oogenblik daarlaten. Naar mijn meening is de Volkenbond — ik zal niet zeggen een dermate belachelijk, maar in elk geval dermate ondergeschikt — instrument van politiek geworden, dat ik mij niet kan voorstellen, dat de Nederlandsche Regeering haar politiek in de eerste plaats, zooals velen in deze Kamer waarschijnlijk wenschen, althans gewenscht hebben, laat bepalen door het lidmaatschap van dien Bond. Maar dan zou daar volgens den Minister van Buitenlandsche Zaken voor in de plaats zijn getreden een politiek van grootere zelfstandigheid. Welnu, wat zou nu voor de Nederlandsche Regeering — zooals ik zeide: een Mohammedaansche Mogendheid van den eersten rang, of althans een zeer belangrijke Mohammedaansche Mogendheid, welker betrekking ten opzichte van den Islam van groot belang is voor de Nederlandsche bevolking — meer aangewezen zijn geweest, waar zij zich op het standpunt stelt, dat zij moet en kan volgen een politiek van grootere zelfstandigheid, dan daarvan blijk te geven ten opzichte van Turkije?

Nu mis ik in de uiteenzetting, welke de Minister van Buitenlandsche Zaken gegeven heeft, weer volkomen eenig spoor van die grootere zelfstandigheid.

De Nederlandsche Regeering heeft ten opzichte van Tur-

(van Ravesteijn.)

kije niets anders gedaan dan stap voor stap de omstan[digheden] te volgen en is geloopen in het spoor van de gr[oote] Mogendheden. Dit volgt, mijns inziens, met groote duidel[ijk]heid uit de uiteenzetting van den Minister van Buitenla[nd]sche Zaken.

Ik heb er op gewezen, dat ten opzichte van Turkije t[wee] soorten van politiek mogelijk waren bij het begin van [den] oorlog, toen Turkije eenzijdig het verband van de capitu[la]ties verbrak. De eene mogelijkheid was, dat men zich sch[oor]voetend daarbij nederlegde en dat feit aanvaardde, om[dat] men op dat oogenblik niet anders kon. De Nederlands[che] Regeering kon in Augustus 1914 niet anders doen dan [een] sterielo briefwisseling beginnen met de toenmalige Turks[che] Regeering, waarvan men dan ook de sporen aantreft in [het] *Oranjeboek* van 1914. Maar de vraag is, wat zij later [had] kunnen doen. Duitschland is daarbij voorgegaan. Duits[ch]land heeft — omdat het daarbij politieke belangen had — zich in 1917 niet alleen nedergelegd bij de opheffing [v]an het regime van de capitulaties, maar heeft ook een verd[rag] gesloten met Turkije, waarbij het zijn gansche betrekking met dat land regelde op een nieuwen voet. Zoo iets was v[oor] de Nederlandsche Regeering, hetzij toen, hetzij later, [ook] mogelijk geweest. Dan zou zij blijk hebben gegeven v[an] werkelijke zelfstandigheid en zou zij ook ten opzichte v[an] het nieuwe Turkije een politiek gevolgd hebben, welke bl[ijk] zou gegeven hebben niet alleen van zelfstandig inzicht, m[aar] ook van wijs inzicht, van een vooruitziende politiek.

De Nederlandsche Regeering had kunnen begrijpen, [dat] het regime van de capitulaties, een regime dat gebase[erd] was op de minderwaardigheid van een Mohammedaans[che] Mogendheid ten aanzien van de kapitalistische en Chris[te]lijke Mogendheden, met het uitbreken en beëindigen van d[en] wereldoorlog absoluut voorbij zou zijn. Zij zou dan wij[zer] geweest zijn dan b.v. de Britsche Regeering, want deze he[eft] dat ook niet ingezien en zij is eerst na de harde slagen, [die] Turkije aan de soldeniers van het Britsch imperialisme, [de] Hellenen, heeft toegebracht, een nieuwe politiek gaan ina[u]gureeren. De Regeering van ons land had alle aanleidi[ng] om zich met Turkije op dit stuk te verstaan in haar bijzo[n]dere positie als groote Mohammedaansche Mogendheid.

Uit het antwoord van de Regeering blijkt, dat er bij ha[ar] zekere angstvalligheid heeft bestaan, om, toen eenmaal het nieuwe Turkije de toestand totaal veranderde, toen [de] oude Porte op zijde gezet werd en het revolutionnaire bewi[nd] van Angora zich ook in Konstantinopel vestigde, onmidd[el]lijk met die Regeering in contact te treden. Wat de Min[is]ter hieromtrent mededeelde, wist ik niet; misschien war[en] er andere leden van de Kamer, die het wèl wisten, en m[is]schien wist de Commissie voor Buitenlandsche Zaken h[et] ook, maar wij, profanen, wisten het niet. Ik ben den Mini[s]ter dankbaar voor die mededeeling, maar het zegt op zi[ch]zelf niets ten opzichte van de politiek van zelfstandighei[d] die de Nederlandsche Regeering ten opzichte van Turki[je] had kunnen voeren.

Ik heb dus van den Minister vernomen, dat de Nede[r]landsche gezant te Konstantinopel zich in verbinding hee[ft] gesteld met de nieuwe Regeering in Turkije, zoodra de ou[de] Regeering op zijde was geschoven, wat in den herfst va[n] 1922 langzamerhand het geval werd. Het is haast vanzel[f] sprekend, dat daarin geen verdienste schuilt voor dien gezan[t]. Er was geen andere Regeering meer te Konstantinopel. Ma[ar] tevens hebben wij vernomen, dat de Nederlandsche Rege[e]ring zich nu waarschijnlijk, wanneer het verdrag tot stan[d] komt tusschen de oorlogvoerende Mogendheden en Turkij[e,] zal aansluiten bij de bepalingen van het verdrag, waarb[ij] de juridische en economische capitulaties zullen worde[n] opgeheven.

Ik verwacht op het oogenblik van de Regeering niet, da[t] zij nader uitsluitsel zal geven omtrent den aard van de ve[r]dragen, die dan zullen worden gesloten. Ik verwacht da[t] daarom niet, omdat daaromtrent op het oogenblik m. i. niet te zeggen is. Het zal er van afhangen of de Turk in da[t] opzicht zal doorzetten, wat hij van Engeland en van d[e] andere groote Mogendheden gedaan zal kunnen krijgen, e[n]

Ravesteijn e. a.)

zal de Nederlandsche Regeering precies treden in die stappen.

it de woorden van den Minister blijkt m. i. opnieuw, dat lfs in gevallen, waarin sprake zou kunnen zijn van een elijke politiek van zelfstandigheid bij de Nederlandsche eering, daarvan altijd nog geen sprake is, maar dat zij lke gevallen de leiding volgt van de eene of andere groote endheid, in casu is dat opnieuw het Britsche Rijk.

e heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Bij het hooren het antwoord van den Minister is bij mij deze indruk kt, dat het van nut zou zijn geweest, indien over zaken, hier worden besproken, toen zij te Lausanne zouden len behandeld of werden behandeld, vanwege de Regee- eenige mededeelingen waren gedaan, zij het door publi- e op een of andere wijze. Geheimen zijn ons door den ister niet onthuld en wij hebben dat zeker ook niet van n Minister verwacht. Maar hetgeen er gezegd is, was wel van dien aard, dat hij verschillende vragen, die en buiten de Kamer zijn opgekomen, had kunnen be- voorden.

ijnheer de Voorzitter! De geachte interpellant — de ister merkte het reeds op — wordt bij de behandeling deze zaak weer voornamelijk beheerscht door de ge- ite van de diplomatieke erkenning van communistische eeringen. De behandeling dezer zaak is voor hem een- dig een episode in zijn voortdurenden strijd voor die nning.

ijnheer de Voorzitter! Ik ben van oordeel, dat struis- lpolitiek en ficties moeten worden vermeden, en wan- r ik b.v. van den Minister hoor, als hij spreekt over rna, dat omtrent het oorlogsschip aldaar is onderhan- l met de sublieme Porte, dan krijg ik het gevoel, dat ı met een schim heeft onderhandeld, omdat men met de enlijke macht in dezen nu eenmaal niet wilde onder- delen. Voor zoover dat het geval is, kan ik onder zekere rwaarden het streven van den geachten afgevaardigde nen, mits altijd onder deze praemisse, dat men werkelijk loen heeft met een reëele Regeering en dat, zoolang dat het geval is, van geen enkele serieuze Regeering ver- gd kan worden, dat zij met zoogenaamde Regeeringen zal erhandelen, wier bestaan nog nader moet worden be- en.

eze stelling toepassende op de twee Staten, waarover de chte interpellant heeft gesproken, meen ik, dat het lang- erhand al moeilijker en moeilijker wordt te ontkennen, de Nederlandsche Regeering met de Russische Regeering met de tegenwoordige machthebbers van het Turksche k zou mogen weigeren op voet van gelijkheid te onder- idelen. Wij hebben trouwens in den Haag den afgevaar- de van de Sovjet-Republiek zien verschijnen......

De **Voorzitter**: Ik moet den heer Troelstra verzoeken, thans t te doen wat de heer van Ravesteijn op mijn wensch ft nagelaten.

Het gaat hier thans niet om de verhouding tot de Sovjet- publiek en de geachte afgevaardigde heeft niet het recht , terwijl hij in deze interpellatie tusschen komt, daarover spreken.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Het is niet odig, u daarover zoo op te winden.

De **Voorzitter**: Ik wind mij volstrekt niet op, maar zeg een, dat ik niet begrijp, dat, waar de heer van Ravesteijn mijn wensch heeft nagelaten te spreken over de verhou- ig tot de Sovjet-Republiek, de heer Troelstra op dat onder- rp toch weer ingaat.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan vol- an met het gezegde. Ik heb niet het minste belang bij de vjet-Republiek.

Op de vraag, in hoeverre onze Regeering kan gezegd rden, niet door deelneming aan, maar door tegenwoordig-

(Troelstra.)

heid op de conferentie te Lausanne eenige politieke positie ten opzichte van de Regeering te Angora te hebben inge- nomen, kan geantwoord worden: absoluut geen! In dat opzicht ben ik het eens met het antwoord, dat de Minister heeft gegeven.

De vraag van de politieke verhouding tot de tegenwoordige werkelijke Turksche Regeering komt pas aan de orde, wan- neer de quaestie van de capitulaties, waarop de onderhande- lingen te Lausanne feitelijk zijn afgestuit, zal zijn geregeld. Eerst dan kan de vraag aan de orde komen wat verder, ook als logisch uitvloeisel van het gebeurde, de verhouding tus- schen de Nederlandsche en de Turksche Regeering zal zijn. Evenals de Minister, wensch ik die quaestie verder uit het debat uit te schakelen.

De geachte interpellant heeft de minder zelfstandige hou- ding, die door ons land te Lausanne is ingenomen, aan een vrij scherpe critiek onderworpen. Ik kan in dit geval die critiek niet deelen. Ik geloof, dat de aard van het zeer ge- deeltelijk belang, dat de Nederlandsche Regeering daar had te verdedigen, de positie, die de Nederlandsche delegatie daar nu eenmaal innam, niet als een van de partijen, maar als een macht, die in de gelegenheid werd gesteld, waar een haar aangaand belang werd behandeld, daaromtrent haar meening te zeggen, een niet bijzonder zelfstandige kon zijn. Voor mij is hoofdzaak, dat de Regeering in de gelegenheid is geweest, op een zeer bescheiden manier en binnen zeer be- perkte verhoudingen ook een Nederlandsch belang te ver- dedigen, en ik stel de vraag, of de Regeering dat heeft laten doen op een wijze, die mijn volkenrechtelijk gevoel kan be- vredigen en of zij geen standpunt heeft ingenomen, waar- door zij feitelijk zou komen aan een kant, waarbij niet in de richting van de consolidatie van den vrede is gewerkt, maar reactionnaire beginselen zijn verkondigd.

Wat nu Smyrna betreft, dit wensch ik bij het debat uit te schakelen. Ik heb gehoord, dat er een kolonie is van 120 Nederlanders. Ik zou die Nederlanders wel eens willen zien en hooren. Ik heb toevallig van mijn vriend Brautigam, een bereisd man, gehoord, dat hij eenmaal met vertegen- woordigers van die Nederlanders kennis heeft gemaakt in zijn qualiteit als lid van een bemanning van een Neder- landsch schip, en de beschrijving, die hij mij van die Neder- landers heeft gegeven, is niet van dien aard, dat ik geloof, dat zij een ernstig ethnologisch onderzoek zouden kunnen doorstaan.

Maar dat cijfer wordt ons officieel medegedeeld en daaruit eenige conclusie voor of tegen de noodzakelijkheid van het zenden van dat schip te trekken, ik acht er mij niet toe bevoegd. Voor mij is de groote vraag, die, naar het mij voor- komt, de Regeering voor zich had te beantwoorden, voordat zij het standpunt, dat zij heeft ingenomen, te Lausanne innam, wat het belang is van de capitulaties en wat speciaal het belang is van Nederland bij de capitulaties, die wij sedert 1680 in Turkije hebben gehad.

In het algemeen heb ik dezen indruk, dat hoe meer de commercieele en andere economische verhoudingen verder gaan, hoe meer het zwaartepunt van de capitulaties wordt verlegd naar de concessies, en dat ook in den vorm van con- cessies allerlei rechten en voordeelen zijn te bedingen, ook van anderen dan zuiver economischen aard, terwijl verder elke Staat de gelegenheid heeft, speciale tractaten te sluiten ook met Oostersche machten en dat ook in vele gevallen het toekennen van het recht van den meestbegunstigde een land in de gelegenheid zal stellen, om zijn belangen aldaar op voldoende wijze te behartigen.

Hoofdzaak is voor mij op dit oogenblik de stand van de onderhandelingen na het afbreken van de conferentie van Lausanne. De zaak staat nu zoo, dat feitelijk de Turksche Regeering op bijna alle punten heeft toegegeven aan de wenschen van de Geallieerden: dat de quaestie van Mosoel als voornaamste onderdeel van de economische quaesties voor- loopig is uitgesteld en dat, wat de capitulaties betreft, geen overeenkomst nog is verkregen over de juridische capitulaties.

Ik denk, dat de economische capitulaties zullen vallen onder het algemeene begrip: economische zaken, waarover later een beslissing zal worden genomen. Wat die juridische capitulaties betreft, zou ik deze willen beschouwen ten

(Troelstra.)

eerste uit een oogpunt van het volkenrecht, en verder de vraag stellen, of, gegeven den loop der historie, de sterke positie ook, die in de laatste tijden na den oorlog door Turkije meer en meer wordt ingenomen, op zich zelf het blijven bestaan van z.g. capitulaties kan rechtvaardigen. De geachte interpellant heeft melding gemaakt van het Parijsche tractaat van 1856, toen Turkije feitelijk is opgenomen, zooals hij het uitdrukte, in de Europeesche Statenfamilie. Ik vind in het werk van prof. Martens: „Das Consularwesen und die Consularjurisdiction im Oriënt" een citaat, dat vrijwel weergeeft het standpunt, dat op het oogenblik te recht door de Turksche Regeering wordt ingenomen. Het zij mij vergund, dat citaat hier even voor te lezen, omdat het mij ontheft van lange beschouwingen mijnerzijds.

„Als die Türkei durch den Pariser Tractat im Jahre 1856 feierlich in „die Familie" der civilisirten Staaten, welche die Verbindlichkeit des europäischen Völkerrechts anerkennen, aufgenommen wurde, da musste natürlicherweise der Gedanke auftauchen, dass die besonderen Rechte und Privilegien der Consuln und Ausländer, während ihres Aufenthaltes auf türkischem Boden, sich überlebt hätten. Der Bevollmächtigte der Türkei auf dem Pariser Congress benutzte die Wohlgeneigtheit der europäischen Westmächte, um auf dem Congress offen zu erklären, dass von dem Augenblicke der Abschliessung des Pariser Friedenstractates die Capitulationen länger keinen Sinn und darum keine Kraft hätten, da die auf sie sich gründenden Rechte der Consuln und Ausländer die türkische Landeshoheit wesentlich beschränkten. Nach der Meinung der türkischen Regierung wurzelten alle Hindernisse für die Entwicklung des Handelsverkehrs in den Capitulationen, und alle Schritte, welche sie thäte, um die Wohlfahrt unl die Civilisation des Landes zu heben, würden durch die Exterritorialität der Consuln und Ausländer paralysirt. Die Jurisdiction der Consuln hätte zur Folge, dass mehrere Staaten in einem Staate beständen, und ein solcher status in statu verhindere alle Reformen im osmanischen Reiche, indem er zu gleicher Zeit auch den daselbst verweilenden Ausländern mehr Schaden als Vortheil bringe."

Van de opheffing der capitulaties is door de verdere historische ontwikkeling niets gekomen, maar wanneer op het oogenblik door dezelfde ontwikkeling der gebeurtenissen de vraag moet worden opgeworpen en verbonden wordt aan het afsluiten van een verdrag, dat zeer noodig is voor het tot stand brengen van den wereldvrede, dan meen ik, dat hetgeen toen tegen die capitulaties, als verouderd en schadelijk voor de ontwikkeling, in het midden is gebracht, op dit oogenblik dubbel van kracht moet worden geacht. Er wordt verder door prof. Martens gezegd:

„Erst jetzt scheint unter den europäischen Regierungen die Ueberzeugung vorzuherrschen, dasz die türkische Regierung hinlängliche Garantien für die Rechte und Interessen der Ausländer biete, und dasz daher der auf dem Pariser Congress ausgesprochene Wunsch der Pforte erfüllt werden könne."

Dat was toen dus blijkbaar de algemeene opinie; wij zijn nu zooveel verder gekomen in al die jaren, dat daaruit mag worden afgeleid een vermoeden ten gunste van de opvatting, dat de tijd van capitulaties voorbij is.

Ik zal natuurlijk niet ingaan — het zou een zeker college in deze zaak vereischen — op den inhoud van de capitulaties ten gunste van ons land in Turkije. Zij zijn tweeledig. Er zijn juridische capitulaties, die betrekking hebben op strafrecht en die betrekking hebben op privaatrecht.

Over beide deelen van dit vraagstuk zijn belangrijke werken geschreven. Ik verwijs naar het werk van mr. van Oort, in 1899 verschenen omtrent de privaatrechtelijke capitulaties, en op het werk van den heer Kramers: „Strafrechtspraak over Nederlanders in Turkije".

Ik krijg den indruk — ik beperk mij nu tot het laatste werk —, dat het telkens weer opwerpen bij de rechtspraak als prealabele quaestie van de vraag van de nationaliteit on gelijk kan bevorderen een goede en vlugge rechtspra Verder leid ik uit de beschouwingen van dien geach schrijver af, dat in die nationaliteitenquaesties, die bes moeten worden, voordat vaststaat, voor welk rechterlijk lege iemand daar terecht zal staan, de kiem is van alle mo lijke conflicten. Niet alleen in de quaestie van de nation teiten, maar ook in de quaestie van het beschermelingsch Ik had gaarne van den Minister over deze zaak op zich z over het belang daarvan, over de werking van de capitula en over de vraag, in hoeverre het Nederlandsch belang m brengt, dat daaraan min of meer de hand wordt gehoud door bij het wegvallen van die capitulaties andere garant te eischen van Turkije, iets anders gehoord. De Minister he deze zaken meer beschouwd van den diplomatieken ka maar omtrent den materieelen inhoud van de zaak hebben feitelijk niets vernomen.

Ten slotte is dat voor de beoordeeling van de zaak toch v veel belang. In verband daarmee meen ik — ik geef gaarne toe —, na een niet al te langdurige en te diepe stu van het vraagstuk, vrijheid te kunnen nemen om de meeni uit te spreken, dat de ontwikkeling van de Turksche rec spraak, de zg. Nizamrechtspraak, sedert 1860 zoodanig is, men met zeer goede feiten moet kunnen aankomen, om kunnen bewijzen, dat, indien de capitulaties mochten word opgeheven, er andere garanties van de Turksche Regeeri moeten worden geëischt.

Ik kom hiermede tot het optreden van de Nederlandsc gedelegeerden. Ik wijs er in de eerste plaats op, dat de p nogal geklaagd heeft over de geringe openbaarheid, die Nederlandsche delegatie heeft betracht, in tegenstelling m delegaties, die veel meer direct bij de zaak betrokken ware Ik meen, dat de correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsc Courant*, die de conferentie heeft bijgewoond, de zaak ju stelt in zijn correspondentie van 23 December 1923:

„Wij weten het reeds", zoo schreef de corresponder „Nederland is bereid met de Turken op goeden voet blijven leven, mits de Turken dit mogelijk maken Nederland wil met den Turkschen wensch naar afsch fing van de capitulaties rekening houden, mits de b langen der vreemdelingen gewaarborgd blijven teg onrechtvaardige Turksche rechtspraak."

Past men deze redeneering toe op de landen als Engelan Frankrijk of welk ander gelijkberechtigd land in Europ dan voelt men onmiddellijk de anomalie, die in een derg lijke redeneering gelegen is. Ik meen, dat, indien dat h standpunt is geweest van de Nederlandsche delegatie, wij w nadere gegevens mogen hebben omtrent die speciale, van h gewone volkenrecht afwijkende garanties, wil men tot goe keuring van het standpunt van de Nederlandsche delegat kunnen komen. De correspondent van de *Nieuwe Rotterdan sche Courant* zegt, dat dergelijke algemeenheden te zijn tijd iedere delegatie doet hooren.

„Maar nu de discussies zijn vastgeloopen, nu de pr ciese voorstellen der Geallieerden bekend zijn geworde nu mag het Nederlandsche publiek toch waarlijk w eens iets meer dan vaagheden vernemen. Nu mogen w toch wel eens hooren, of onze Nederlandsche delegat te Lausanne met de Geallieerden den Turken heeft wi len voorschrijven, dat bij rechtszaken met vreemdeli gen de meerderheid van het Turksche rechterlijke co lege uit buitenlanders zal moeten bestaan."

Wat de nadere omschrijving van de inzichten van d Nederlandsche Regeering ten aanzien van de definitiev regeling van deze quaestie aangaat, heeft de Minister he punt, waarom het gaat, wel aangeraakt, maar niet op zoo danige wijze, dat wij precies weten, waaraan wij toe zijn Wij weten, dat de zaak is vastgeloopen. Met die vraag concreet zoo gesteld, eischt men van Turkije, dat wanne een buitenlander staat voor de rechtbank, die rechtbank oo op een speciale wijze zal worden samengesteld en dat d Turksche rechters zullen worden aangevuld met een meerder heid van buitenlandsche rechters.

roelstra e. a.)

Dat is natuurlijk in strijd met de vrije zelfbeschikking r volkeren. Krachtens hetgeen ik zoo straks heb voorlezen, begrijp ik, dat een volk, dat de kunst heeft weten verstaan op alle mogelijke wijzen, nadat het feitelijk aal verpletterd is geweest en als niets buiten de intertionale machtsverhoudingen is gesteld, zich weer zoo te en gelden, de gelegenheid zal te baat nemen, nu eens voored zijn zelfbeschikkingsrecht vast te stellen.

Wanneer nu degenen, die dat moeten beoordeelen, die het incipe, dat daarbij geldt, als geldend moeten erkennen or elken modernen Staat, voor elken Staat, die de kunst eft verstaan zich te laten gelden, dan gaat het toch moeik om de houding van Turkije in deze af te keuren. Waner dan wordt gezegd door degenen, die die eischen hebben steld en daarop de zaak hebben laten stranden: zij zullen den duur toch wel moeten toegeven, dan zeg ik: ik zie ar de beginselen van het volkenrecht, en al kan de Nederndsche Regeering hier slechts een bescheiden invloed en gelden, dan komt het mij toch voor, dat de positie van Regeering van een land als het onze — dat zoo ontzaglijk el belang heeft, meer dan allerlei andere naties, bij het aangetast houden van de beginselen van het volkenrecht — debrengt, dat zij de eischen, die zij stelt ten opzichte van h zelf, zoo formuleert, dat zij volkomen aanpassen aan die ginselen.

Ik zeide reeds, dat de invloed van de Regeering bij deze ak meer bijkomstig is en ook kan zijn, gegeven de positie, ons land daarbij inneemt. Nederland is geen partij en t zal en kan niet de schuld van Nederland zijn, hetzij t ten slotte de conferentie van Lausanne nog tot een goed de zal leiden, hetzij dat de zaak zal blijven in het stam, waarop die op het oogenblik is, maar ten opzichte verdere behandeling der capitulaties spreek ik als mijn rtuiging uit, dat deze op die wijze moet geschieden, niet een, dat men niet pal staat voor het behoud van de capiaties, maar ook, dat men niet aandringt op voorwaarden, feitelijk niet in overeenstemming zijn met het zelfschikkingsrecht van vrije naties.

De heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche ken: Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord. De achte interpellant heeft mij verweten ontrouw aan de leuze n zelfstandigheid in het beleid, dat in deze gevoerd is. vraag mij af, of hierin niet ligt een zekere miskenning van t wezen der capitulaties en van de bedoeling van de behaning daarvan te Lausanne.

Capitulaties zijn regelingen, die onderling samenhangen, het vreemdelingenregiem in Turkije was van dien aard, t het uniform was.

Het is dus volkomen logisch, dat wanneer men daarin andering wil brengen, men dat collectief moet doen. Van gedachte is men uitgegaan in het verdrag van Sèvres en de verklaring van Maart 1921, waarin stond, dat, behalve oorlogvoerende, ook de neutrale capitulaire Mogendheden het overleg zouden deelnemen.

Dus Nederland heeft in zijn beleid in deze niet anders gegd dan den eisch van het wezen der zaak. Had Nederland lers gedaan, het zou dunkt mij verkeerd hebben gedaan.

Mijnheer de Voorzitter! Nu nog een enkel woord over het-n de heer Troelstra in het midden heeft gebracht voor t betreft de mededeelingen, waarbij natuurlijk de Regeeg weer te kort is geschoten.

k wil alleen daarbij in herinnering brengen, dat op 22 vember over deze zaak een communiqué is verschenen, blijkbaar geen aanleiding heeft gegeven tot nadere gen, en tevens zou ik er op willen wijzen, dat hetgeen ik kom mededeelen, niet vroeger kon geschieden.

Maar een andere quaestie is deze.

De heer Troelstra heeft gezegd: Had de Minister niet iets er moeten zeggen over de waarde van het capitulaire teem?

Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat had ik wel kunnen doen en boekjes, waarop de heer Troelstra gewezen heeft, zijn mij bekend; ik heb ze zelfs bij mij.

(Minister van Karnebeek e. a.)

Maar ik vraag mij af, of er voor een beschouwing over het wezen en de waarde der capitulaties nog wel reden was, omdat het vredesverdrag, zooals het nu ontworpen is, niet meer staat op het standpunt der capitulaties.

Het verdrag van Sèvres heeft daarvan reeds in principe afscheid genomen en de conferentie van Lausanne is in die richting nog verder gegaan.

Maar bovendien geloof ik, dat er nog een misverstand is in de beschouwingen van den heer Troelstra.

Hij stelt het voor, als zou de eensgezindheid van partijen gestrand zijn op het vraagstuk van de juridische capitulaties, en wel omdat in het verdrag werd voorzien een stelsel van gemengde rechtspraak, dat voor Turkije niet aannemelijk was. En nu was het betoog van den heer Troelstra dit, dat het zeer de vraag was, of volgens moderne opvatting zoo'n stelsel nog wel oorbaar was en of Nederland zich daarbij had mogen aansluiten.

Maar zoo is het niet geweest.

Het denkbeeld van de gemengde rechtspraak is in een zekere phase ter sprake gekomen, maar van het oude regiem is ten slotte in de laatste phase der conferentie niets meer overgebleven dan de instelling der *conseillers légistes*, d.w.z. de rechtskundige adviseur, die slechts van advies dient en toeziet, maar geen deel neemt aan de rechtspraak.

En het is ten slotte zoo geloopen, dat zelfs de eisch niet meer gesteld is geworden, dat die adviseur een vreemdeling moest zijn, zoodat die titularissen te vergelijken zouden zijn met onze adviseurs voor Mohammedaansche of Chineesche zaken in Indië, waarvan het bestaan volkomen logisch en normaal is, wanneer men er van uitgaat, dat men te maken heeft met rechten, naast elkander staande, gebaseerd op geheel andere beginselen.

Het ging derhalve niet om de oplegging van een stelsel van gemengde rechtspraak, zooals de heer Troelstra meende, maar om een eenvoudige instelling, die als een inbreuk op de souvereiniteit van Turkije niet aangemerkt kon worden.

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! Evenals den Minister heeft het ook mij verbaasd, dat de heer Troelstra ten opzichte van den stand van de quaestie op dit oogenblik van zoodanig misverstand heeft blijk gegeven.

De Minister heeft den heer Troelstra te recht toegevoegd: het geheele regime van de capitulaties is op het oogenblik verdwenen. Ze zijn er niet meer. Ze worden ook niet meer hersteld. Dit is niet het gevolg van welken invloed ook van het zoogenaamde volkenrecht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij in de toelichting tot mijn interpellatie eenigszins ironisch uitgelaten over het volkenrecht. Ik ben ook niet met den heer Troelstra van meening, dat het er voor ons land zoo ontzaglijk veel op aankwam, wat de inhoud van het volkenrecht is, omdat de ondervinding van de laatste acht jaren ons heeft geleerd, hoezeer telkens dat volkenrecht bij imperialistische conflicten overhoop wordt geworpen en vernietigd.

De afschaffing van het regime van de capitulaties is dus niet een gevolg van welken invloed ook van het volkenrecht.

Men zou daarvoor moeten terugtreden in de gansche beschouwing van de historische ontwikkeling van de verhouding van de Mohammedaansche en Christelijke Staten. Het is zoo, dat op het oogenblik Turkije heeft gezegd: ik wensch dat regime niet meer, en daardoor is het verdwenen.

Wat ik aan de Regeering heb verweten, is, dat zij ten opzichte van dit feit, dat reeds geruimen tijd vaststond, niet reeds veel eerder een stap heeft gedaan, dien zij zelfstandig had kunnen doen, om aan de Turksche Regeering te zeggen: wij staan op dat standpunt en wij behoeven dat niet te doen in aansluiting of overleg met welke groote kapitalistische Mogendheid ook.

Het had naar mijn meening op den weg van de Regeering gelegen, als vertegenwoordigster van een Rijk, dat 50 000 000 Mohammedanen onder zich heeft, dien stap op deze wijze te doen. Dat zou blijk hebben gegeven van een werkelijke zelfstandigheidspolitiek.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte wensch ik nog aan het

(van Ravesteijn e. a.)

adres van den heer Troelstra op te merken, dat ik niet begrijpen kan, hoe hij bij den aanvang van zijn betoog er van heeft kunnen spreken, dat ik met deze interpellatie ben gegaan in de lijn van het algemeen streven, dat wij hier reeds geruimen tijd op den voorgrond hebben gesteld, om te komen tot de erkenning van communistische Regeeringen. De huidige Turksche Regeering te Stamboel is geen communistische Regeering. Dat weet de heer Troelstra evengoed als ik. Zij heeft met een communistische Regeering zelfs zoo weinig te maken, dat die Regeering zich niet ontziet de communisten in dat land te vervolgen. Ik heb echter gezegd: er is wel een analogie in het streven, dat wij wenschen om te komen tot de erkenning van Sovjet-Republieken en van de nieuwe Turksche Regeering.

Ik heb dat in de toelichting tot mijn interpellatie vrij uitvoerig toegelicht en behoef dat dus niet te herhalen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Namens de Kamer zeg ik den heer Minister dank voor de verstrekte inlichtingen.

Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet (268).**

De beraadslaging over het amendement van den heer Oud, om in artikel 1 van het ontwerp van wet in te voegen na punt III een nieuw punt III*bis* (Stuk n°. 15). (Zie *Handelingen* bladz. 167 en volg.), wordt hervat.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Justitie heeft tegen de formuleering van het door mij ingediende amendement eenig bezwaar. De Minister heeft toegegeven, dat in de bedoeling van het amendement zeker iets sympathieks was gelegen, maar hij had bezwaar tegen den vorm, waarin het was gegoten, en wel voornamelijk, omdat het hem onjuist voorkwam, dat het amendement verandering wenschte te brengen in door particulieren gesloten overeenkomsten. De Minister vond het eenigszins zonderling, dat een dergelijk voorstel kwam van de vrijzinnig-democratische fractie, omdat destijds bij de behandeling van de Duurtewet de leider van die fractie zulk een groot bezwaar had ontwikkeld tegen de in dat ontwerp opgenomen bepaling, waarbij gelegenheid werd gegeven overeenkomsten te vernietigen.

Het doet mij in zekeren zin genoegen, dat de Minister van Justitie thans bezwaar maakt tegen het ingrijpen in gesloten overeenkomsten, omdat daaruit blijkt — en ik acht dit op zich zelf zeer gelukkig —, dat de Minister het standpunt, bij de Duurtewet ingenomen, thans geheel heeft prijsgegeven, en zelfs achteraf inziet, dat dit al een heel ongelukkig standpunt is geweest.

Dit neemt niet weg, dat het mij toch voorkomt, dat de bezwaren, door den Minister ontwikkeld, niet geheel steekhoudend zijn, omdat men per slot van rekening niet anders bij deze wet doet dan ingrijpen in het vrije recht van particulieren, om overeenkomsten te sluiten. Bij de Duurtewet — dit valt niet te ontkennen — werd ook in dit recht ingegrepen, maar het hoofdbezwaar van mijn fractie was daarbij vooral, dat niet werd aangegeven op welke gronden ingegrepen mocht worden.

Voor mij zou dit alles op zich zelf geen reden zijn geweest, om in mijn voorstel een verandering te brengen, doch voor mij gaat het in de allereerste plaats om de zaak zelf. Ik geef toe, dat ook langs den weg, door den Minister van Justitie aangegeven, het doel kan worden bereikt, dat geen verhooging wordt toegekend aan eigenaars, die niet voor het onderhoud zorgen, en daarom zal ik over den vorm, waarin de zaak zal worden gegoten, niet verder twisten en geloof

(Oud e. a.)

ik het verstandigst te doen met de door den Minister in overweging gegeven redactie over te nemen en mijn amendemen[t] op Stuk n°. 15 voorkomende, in te trekken en daarvoor in d[e] plaats te stellen een amendement op art. 2, dat reeds gedru[kt] op Stuk n°. 17 aan de leden is rondgezonden.

Daar het amendement van den heer Oud (Stuk n°. 15) do[or] den voorsteller is ingetrokken, maakt het geen onderwer[p] van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Het voor dit amendement in de plaat[s] ingediende amendement van den heer Oud (Stuk n°. 17) strekt om een wijziging te brengen in art. 2 van het ontwer[p] van wet en komt dus later in behandeling.

Punt IV wordt zonder beraadslaging en zonder hoofde[l]lijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Thans zou aan de orde zijn het amendemen[t] van de heeren Krijger, Snoeck Henkemans, Tilanus en Rut[]gers van Rozenburg (Stuk n°. 14), betreffende wijziging va[n] art. 13*a* der Huurcommissiewet.

Aangezien in punt VI sprake is van art. 13, meen ik, da[t] het beter is om de door den heer Krijger c.s. voorgesteld[e] wijziging van art. 13*a* niet op te nemen in een nieuw pun[t] IV*a*, maar in een nieuw punt VI*a*.

Het in dien zin gewijzigd amendement zal dan straks i[n] behandeling komen.

Punt V wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijk[e] stemming aangenomen.

Beraadslaging over punt VI, luidende:

„VI. Aan artikel 13 wordt toegevoegd een tweed[e] zin, luidende:

„Bij dezen algemeenen maatregel van bestuur kunne[n] tevens regelen worden gesteld ten aanzien van de ophe[f]fing eener huurcommissie door Burgemeester en We[t]houders.”.”.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Op h[et] oogenblik is de wijze, waarop een Huurcommissie kan wo[r]den opgeheven, zeer slecht geregeld en te recht stelt dus d[e] Regeering voor, om daarin verbetering te brengen.

Ik zou er op willen aandringen, dat in den maatregel va[n] bestuur, waarvan in dit artikel 13 sprake is, zooveel moge[]lijk naar eenvormigheid bij de toepassing in het geheel land wordt gestreefd. Het lijkt mij toe, dat in dien maat[]regel van bestuur zal moeten worden voorgeschreven, da[t] B. en W., onder goedkeuring van de Kroon, over kunne[n] gaan tot opheffing eener Huurcommissie. En wanneer d[e] Regeering dit niet noodig mocht achten, dan zal het toc[h] terdege noodig zijn, dat Gedeputeerde Staten het beslissings[]recht zullen hebben over het al dan niet opheffen eene[r] Huurcommissie.

Ik zou gaarne hieromtrent het oordeel der Regeering ver[]nemen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer d[e] Voorzitter! Het is wel eenigszins moeilijk om op deze eenig[]zins onverwachte vraag van den geachten afgevaardigde an[t]woord te geven.

Het artikel is aldus geredigeerd, omdat men er prijs o[p] stelde niet in de wet bindende regelen te stellen ten opzicht van het opheffen van Huurcommissies, doch nog eens t[e] kunnen onderzoeken en overwegen, hoe dat bij algemeene maatregel van bestuur het best te regelen zal zijn.

Wanneer nu de Regeering zich zou vastleggen omtre[nt] hetgeen in dien maatregel zal moeten staan, dan zou de ge[]legenheid tot rustige overweging, die daarvoor noodzakelij[k] is, juist worden gemist.

Ik meen dus, dat het antwoord op de vraag van den ge[]achten afgevaardigde verschoven moet worden totdat de zaa[k] nader is onderzocht en overwogen.

55ste VERGADERING. — 28 FEBRUARI 1923.

268. Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

›rzitter e. a.)

e beraadslaging wordt gesloten en punt VI zonder hoofke stemming aangenomen.

e **Voorzitter**: Er zijn eenige amendementen ingediend, na punt VI een nieuw punt VI*a* of VI*bis* in te voegen. : zal die achtereenvolgens in behandeling brengen.

eraadslaging over:

een amendement van de heeren Schaper, J. ter Laan, rouw de Vries—Bruins, mejuffrouw Groeneweg, de heeren elstra, van den Tempel, Brautigam, van Braambeek, mstra en IJzerman (Stuk n°. 11), strekkende om in te gen een nieuw nummer, VI*bis*, luidende:

„In artikel 13*a*, onder *b*, worden ingevoegd achter het woord „Onteigeningswet" de woorden: „ „waarvoor de bouwvergunning is verleend na 1 Januari 1920".";

. een amendement van de heeren Krijger, Snoeck Henans, Tilanus en Rutgers van Rozenburg (Stuk n°. 14), kkende om in te voegen een nieuw punt VI*a*, luidende volgt:

„VI*a*. Aan artikel 13*a*, lid 3, wordt toegevoegd:

„*f*. alle overige woningen, waarvan de huurprijs hooger is dan een voor elke gemeente door Burgemeester en Wethouders vast te stellen bedrag. Het desbetreffend besluit wordt onderworpen aan de goedkeuring der Gedeputeerde Staten overeenkomstig het bepaalde in artikel 3 der tweede afdeeling van de Gemeentewet.".".

De heer **Schaper** verkrijgt het woord tot toelichting van ı amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Te kwader werd in deze wet opgenomen de bepaling, dat aan het deel van een Huurcommissie niet zijn onderworpen de ningen, die gebouwd zijn met Rijkssteun; men vindt het art. 13*a* der Huurcommissiewet, onder *b*, waar staat:

„woningen, verhuurd door vereenigingen, vennootschappen of stichtingen, als bedoeld bij art. 78 der Onteigeningswet."

Mijnheer de Voorzitter! Wat is daarvan het gevolg geest? Dat van uit den Haag de huur van de oude woningen, in het bijzonder vóór 1920 zijn gebouwd, dus vóór den enlijken noodtoestand, waarvoor de bouwvergunning voor n tijd is verleend, willekeurig werd verhoogd op een orme wijze; dat de menschen, die in die woningen zijn gekken in de meening, dat zij een solide basis hadden voor huur, voortdurend blootstaan aan een enorme huurrhooging, dat die menschen niet in het minst kunnen kenen op hetgeen zij te betalen hebben en dat zij nu en dan boodschap ontvangen: de huur is weer zooveel verhoogd! Dat men in het algemeen rekening mag houden met het urtepeil van die woningen, is tot daar aan toe; dat wil ik et wraken. Dat er rekening wordt gehouden met het komen van de huurders — ik heb het reeds bij een vorige legenheid gezegd — ook dit is niet steeds af te keuren. tegendeel; het gebeurt, dat bijv. ambtenaren in die ningen trekken, die een dergelijk inkomen hebben, dat zij ı minste een woning zonder gemeenschapssteun behoorlijk nnen betalen. In het jongste verslag van *Volksgezondheid* at zelfs, dat een lid van de Staten-Generaal in een derlijke arbeiderswoning woont. Ik weet niet, wie dat lid is, aar dat met het inkomen van dat lid wordt rekening geuden, met den staat van zijn salaris of met zijn schadeloosling, dat is te begrijpen.

Het komt mij in de eerste plaats voor, dat van Regeeringsge van dat instituut en van die mogelijkheid ik zou haast ggen een schromelijk misbruik wordt gemaakt.

Ik heb hier het adres van het bestuur van den Nationalen oningraad, waarin een aantal gegevens staat over huurrhoogingen. Ter bekorting van de discussie zou ik willen rzoeken, Mijnheer de Voorzitter, enkele cijfers daaruit te en opnemen in een noot in de *Handelingen*.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, aan het verzoek van den geachten afgevaardigde tot het opnemen van een noot in de *Handelingen* te voldoen.

Daartoe wordt besloten. [1])

De heer **Schaper**: Uit die cijfers blijkt b.v., Mijnheer de Voorzitter, dat er verhoogingen zijn van 90 en 100 pct. en zelfs van 132 pct. Een verhooging van 90 pct. kwam bijv. voor bij de Beemster Bouwvereeniging „Goed Wonen"; 100 pct. bij de R.-K. Bouwvereeniging „St. Bonifacius", in Amersfoort; bij de Bouwvereeniging „Volksbelang" in Echten kwam een verhooging voor van 132 pct. Deze verhoogingen gaan, naar het mij voorkomt, ver uit boven de verhooging, die wordt toegelaten door de Huurcommissiewet.

Nu vraag ik: gaat dat aan? En zou het geen redelijke zaak zijn, indien ook deze woningen werden onderworpen aan het oordeel der Huurcommissiën, zoodat ook ingegrepen kan worden bij woningen van particulieren? Men moet niet vergeten, dat oude woningen van bouwvereenigingen doorgaans niet zoo goed zijn gebouwd en niet zoo doelmatig en geriefelijk zijn ingericht als de nieuwe. Toch moeten de bewoners daarvan huren betalen naar de norm van nieuwe woningen en naar de nieuwe kostprijzen. Men gevoelt de hardheid van dezen maatregel.

Maar niet alleen het bestuur van den Nationalen Woningraad heeft aangedrongen op aanneming van het amendement, dat ik heb ingediend; ik heb hier een adres van den voorzitter en den secretaris van den bond van huurdersvereenigingen in den Haag, waarbij een groot aantal woningvereenigingen zijn aangesloten, in welk adres eveneens wordt aangedrongen op aanvaarding van het door mij geopperde denkbeeld. Er staat daarin:

„dat de ongeriefelijke inrichting van velen onzer woningen, alsmede het verafgelegen zijn der meeste complexen, waarbij gevoegd de slechte tramverbinding etc. hun inziens mede bijdragen om de huurprijzen van met Overheidssteun gebouwde woningen te verlagen, althans zeker in overeenstemming te brengen met de huurprijzen van door particulieren gebouwde woningen,"

---

1) Amersfoort, R.-K. Bouwvereeniging „St. Bonifacius".

huurprijs der woningen:	1916:	1922:
type A	f 2,40	f 3,80
„ B	2,50	3,90
„ C	2,80	4,30
„ D	3,15	4,70
„ D B	3,25	4,80

Deze huren moeten in 1923 nog eens met 33 % worden verhoogd. In 1916 bedroeg de totale huuropbrengst circa f 11 500; in 1923 zal zij moeten bedragen circa f 23 000; een verhooging alzoo met *100* %.

Beemster Bouwvereeniging „Goed Wonen".

Jaarlijksche huuropbrengst in 1920 f 2170, in 1921 f 2589, waarbij de exploitatie zich zelf ruimschoots dekt. Thans eischt de Minister een huurverhooging tot f 4090 per jaar of *90* % meer dan in 1920.

Echten, Bouwvereeniging „Volksbelang".

De woningen, welke in 1916 f 4180 aan huur opbrachten, deden in 1922 f 4718 aan huur en moeten in 1923 f 9724 huur opbrengen; als des Ministers eisch wordt doorgevoerd een verhooging ad *132* %.

Harlingen, Bouwvereeniging „Harlingen".

Huurprijs vóór den oorlog f 1,60 en voor enkele woningen f 2,75. Juli 1922 aanschrijving van den Minister de huren te verhoogen tot f 4 à f 5 per week. Het bestuur der vereeniging heeft bereids de huren met 70 % boven 1916 verhoogd.

Krommenie, Bouwvereeniging „de Volkswoning".

huurprijs der woningen:	1916:	1919:
blok A	f 2,—	f 3,25
„ B	2,25	3,50

1 Mei 1922 aanschrijving van den Minister de huren te brengen op resp. f 4 en f 4,50; een verhooging alzoo van *100* %.

Zwolle, Bouvereeniging „Beter Wonen".

25 woningen, huur in 1920 f 3,60 per week, in Januari 1921 gesteld op f 4,25 per week; in Maart 1921 door den Minister bepaald op f 5,25.

(Schaper e. a.)

En verder:

„dat de economische verhoudingen zich in den laatsten tijd zoodanig wijzigen, dat de thans geldende huurprijzen ver boven de financieele draagkracht der huurders gaan."

En ten slotte:

„Redenen waarom zij uw college met klem verzoeken:
I. het door den heer Schaper ingediende amendement, strekkende om de bevoegdheid der Huurcommissies wederom uit te breiden over woningen, gebouwd met Overheidssteun, welke vóór 1920 gebouwd zijn, aan te nemen;
II. mede te werken, dat de voor 1923 aangekondigde huurverhoogingen niet worden doorgevoerd."

Ik koester den wensch, dat, als dit amendement mocht worden aangenomen, dit voor den Minister alvast aanleiding zal zijn, niet door te gaan met de huurverhoogingen, welke reeds hebben plaats gehad. Ik word er attent op gemaakt, dat een aantal menschen reeds een huurcontract hebben aangegaan, terwijl zij daarna hun loonen hebben zien verlagen of thans van den werkloozensteun moeten leven, waarbij zelfs de inwonende zoons geen steun krijgen. Toch worden die menschen genoodzaakt, die hooge huren te betalen. Wordt mijn denkbeeld aanvaard, dan is het gewenscht die huren aan het oordeel der Huurcommissies te onderwerpen. Ik zou willen vragen: is het niet hard, dat menschen, die getrokken zijn in een woning, welke met Rijkssteun is gebouwd, meer huur moeten betalen dan zij, die in een particuliere woning wonen? Dat is niet te verantwoorden! Waarom vertrouwt men de Huurcommissies niet, die zijn samengesteld uit belanghebbenden en niet-belanghebbenden? Waarom kunnen zij niet beschikken over de huren dier woningen?

Hoe het soms met de huurverhoogingen gaat, blijkt uit een mededeeling van de bekende Rotterdamsche bouwvereeniging Vreewijk: indertijd zijn de huren met 50 en 60 pct. verhoogd en nu schrijft het bestuur dier vereeniging aan de Regeering, dat die huren niet zijn te handhaven, omdat de loonen zijn gedaald. Zoo gaat het, als van boven af wordt gedecreteerd hoe hoog de huren moeten zijn, vaak wel met advies der vereenigingsbesturen, aan welke een opgave van de inkomens der verschillende bewoners wordt gevraagd.

Ik geloof, dat hier een beduidend onrecht wordt gepleegd, en ik hoop, dat de Kamer daaraan een eind zal maken, liefst met medewerking der Regeering. Strikt genomen zou ik willen, dat alle woningen onder de Huurcommissiewet werden gebracht, maar om mij te matigen en daardoor mijn voorstel meer aannemelijk te maken, heb ik voorgesteld te bepalen, de huren van woningen, voor den bouw waarvan vóór 1920 vergunning is verleend, aan het oordeel van de Huurcommissies te onderwerpen.

Ik hoop, dat Regeering en Kamer bereid zullen zijn te gemoet te komen aan de ernstige grieven van de menschen, die het hier betreft.

Voorgesteld door 10 leden, maakt het amendement van den heer Schaper c.s. (Stuk n°. 11) een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Krijger** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik moge beginnen met de aandacht der Kamer te vestigen op een drukfout in mijn amendement. Daar staat in de laatste zinsnede: „artikel 3"; men gelieve te lezen: „titel III".

Mijnheer de Voorzitter! Gelijk ik gisteren bij de algemeene beschouwingen reeds mocht opmerken, acht ik het in het algemeen belang een eisch van billijkheid en rechtvaardigheid tegenover de woningverhuurders, dat de Huurcommissiewet niet langer van toepassing blijft dan strikt noodzakelijk is.

Nu ben ik van meening, dat die noodzakelijkheid heeft opgehouden te bestaan, zoodra in de behoefte aan woningen dermate is voorzien, dat vraag en aanbod elkander zoo dek-

(Krijger.)

ken, dat woningnood niet langer oorzaak kan zijn van on delijke huuropdrijving. Ik voeg hier echter onmiddellijk toe, dat de vraag, of in zekere gemeente al dan niet woningnood is, partieel moet worden beantwoord, dat zeggen, dat men zal moeten onderscheiden tusschen de schillende soorten van woningen, bij voorbeeld tussc arbeiders- en middenstandswoningen. Ik meen, Mijnheer Voorzitter, dat het karakter van deze wet dit eischt.

Wanneer ik nu constateer — de geachte afgevaardigde heer J. ter Laan heeft er gisteren ook op gewezen —, dat onderscheidene plaatsen reeds een voldoend aantal van ze soort woningen, wij kunnen wel zeggen middenstandswon gen, beschikbaar is, en het hoogstwaarschijnlijk acht, binnen niet langen tijd deze toestand vrij algemeen zal dan meen ik, dat deze wetswijziging moet worden a grepen, om de werking van de Huurcommissiewet te bep ken tot die groepen van woningen, waarin werkelijk nog tekort bestaat, en om te gelijker tijd den verhuurders alle overige woningen de hun rechtmatig toekomende vr beschikking over hun eigendom terug te geven.

Dit mogelijk te maken, Mijnheer de Voorzitter, is de doeling van het amendement.

Uit het Voorloopig Verslag en de algemeene beschouw gen is gebleken, dat voor het in het amendement uitgedru denkbeeld in deze Kamer sympathie is, maar daaruit is n minder duidelijk gebleken, dat het zeer moeilijk is om de wet de juiste huurgrens vast te leggen. Ik acht dit vrij onmogelijk, om reden die grens door plaatselijke omstand heden wordt bepaald en dus zeer verschillend is.

Ik meen echter, dat de moeilijkheid kan worden ond vangen op de in mijn amendement voorgestelde wijze. I deze regeling toch kan de huurgrens naar de plaatselijke o standigheden worden bepaald. Zij heeft voorts nog dit groo voordeel, dat die grens telkens en zonder veel moeite k worden gewijzigd, waardoor een geleidelijke en toelaatba beperking van de werking der wet niet weinig zal word bevorderd. Bovendien zal het de intrekking van de wet vo een bepaalde gemeente zonder schokken voorbereiden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil niet ontkennen dat, aanneming van mijn amendement, burgemeester en wetho ders een bevoegdheid zullen verkrijgen, die van groote b teekenis kan zijn. Toch heb ik gemeend dit voorstel te moet doen. En wel om tweeërlei reden.

Eerstens omreden de plaatselijke autoriteiten het be in staat zijn om, gelijk door den heer Oud bij de verdec ging van zijn eerste amendement is opgemerkt, den toesta te kunnen beoordeelen, dus beoordeelen, of er al dan ni voor bepaalde groepen van inwoners nog woningnood is, in de tweede plaats omdat ik van meening ben, dat den beid bestuurscolleges, waaraan bij art. 3 dezer wet de bevoeg heid tot het instellen van een Huurcommissie is opgedrage ook de bevoegdheid kan worden verleend om de bemoeiing dezer commissie te beperken of die beperking goed te keure. Bovendien, wanneer die bevoegdheid aan een hoogere auto teit wordt verleend, zal deze toch beslissen na ingewonn advies van burgemeester en wethouders.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, nog een enkel woo over den huurprijs. Ik bedoel hiermede niet den huurprij die voor de woning geldt op den dag der afkondiging v het besluit van burgemeester en wethouders, waarbij de huu grens wordt vastgesteld, doch den huurprijs, die door eig naar en huurder in vrijheid is overeengekomen.

Onredelijke huuropdrijving, als gevolg hiervan, acht uitgesloten, omdat de vrijheid, om buiten bemoeiing van Huurcommissiewet omtrent een huurprijs overeen te kome bij aanneming van mijn amendement eerst dàn zal worde gegeven, wanneer er voor een zekere groep woningen ge tekort meer is en de huurder dus keuze heeft.

Stel dat hier, te 's Gravenhage, de huurgrens wordt b paald op f 800, dat er dus voldoende woningen van die huurprijs en hooger beschikbaar zijn, dan zal de eigenaa van een woning, die f 600 à f 700 huurwaarde heeft, wel vr zijn om f 80 te bedingen, maar er zal niemand zijn, die b het huren eener woning verstandig handelt, die dien pri besteedt. Hij kan immers elders beter terecht.

(Krijger e. a.)

Bovendien wil ik er nog op wijzen, dat de Huuropzeggingswet en de Huuraanzeggingswet toepasselijk blijven voor de woningen, die bij aanneming van mijn amendement buiten toepassing van de Huurcommissiewet komen.

Mede met het oog op de beperking van de uitgaven voor de Huurcommissiën moge ik mijn amendement bij de Regeering en de Kamer aanbevelen.

De **Voorzitter**: De heer Krijger heeft mij medegedeeld, dat hij aan het slot van zijn amendement het woord „artikel" vervangt door „titel".

Het amendement van den heer Krijger c. s. (Stuk n°. 14) wordt nog ondersteund door mejuffrouw van Dorp en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Kersten**: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne zal ik het amendement van den heer Krijger steunen, dat de regeling der huren boven een door elke gemeente onder hoogere goedkeuring te bepalen bedrag geheel wil vrijlaten. Het wil mij voorkomen, dat hier een belangrijke stap gedaan wordt in de goede richting. Benam dit amendement de woongelegenheid een bepaalde categorie menschen, ik zou er althans niet veel voor gevoelen. Maar dat is niet het geval.

In Rotterdam b.v. zijn overvloedig woningen te huren voor f 40 à f 45 per maand. Eveneens, volgens mij verstrekte inlichtingen, in den Haag. Eén eigenaar biedt gaarne 60 à 70 van deze woningen aan.

Van een tekort aan woningen boven zeker bedrag is dus geen sprake.

Nu zijn thans meer in het centrum der steden (en ik spreek hier voornamelijk op Rotterdam) vele woningen verhuurd voor f 40 à f 45, waarvoor gemakkelijk f 60 tot f 80 te bedingen zou zijn.

Wordt het amendement van den geachten afgevaardigde Krijger aangenomen, dan zullen de bewoners van deze huizen voor de keus gesteld worden òf de hoogere huur te betalen òf een andere woning te zoeken. En wijl voor den thans besteden huurprijs vele nieuwe woningen te verkrijgen zijn, bestaat de kans, dat ook deze met Rijkssteun gebouwde woningen niet renteloos blijven staan. Er zal vraag komen èn naar de oude, meer in het centrum gelegen, èn naar de nieuwe woningen. Het goede opschuifsysteem zal weer opbloeien.

Wanneer dan de nieuwe huizen meer bewoond zullen worden, zal dit aanleiding zijn tot nieuwen bouw. Deze nieuwe bouw wordt vergemakkelijkt, doordat de bouwkosten aanmerkelijk zijn gedaald en men dus gemakkelijk concurreeren kan tegen bestaande woningen, ook in huurprijs.

De huur zal daardoor dus verlagen.

Bovendien zal, als eenmaal zelfstandige bouw weder ter hand genomen wordt, een belangrijke factor weder medewerken. De geldbelegger zal weder op de markt verschijnen. Weleer nam de man, die eenig geld te beleggen had, al of niet met anderer steun, het gebouw van den bouwer af. Deze laatste kon met het vrijgekomen geld dan weder voortbouwen. Bij den huidigen abnormalen prijs en den wankelbaren toestand waagt zich de geldbelegger niet aan huizen. En het gevolg is, dat de bouwer niet kan blijven werken. Hij bouwt voor den verkoop. En ik zie in het besproken amendement een bevordering van het weder op verkoop bouwen. Het zal de questie worden van vraag en aanbod en op het spoor van den heer Krijger zal door burgemeester en wethouders de prijs niet steeds lager kunnen gesteld.

Eén voorbeeld moge dienen tot bevestiging. Reeds nu komt het voor, dat nieuwgebouwde woningen voor een huur worden aangeboden beneden de oude huizen.

Een huurder in de Hutsonstraat, die f 53 per maand verwoont, vroeg, of het mogelijk zou zijn van zijn huurverbintenis ontslagen te worden, omdat hij even verder in dezelfde straat dezelfde woning bekomen kon voor f 35.

Mijnheer de Voorzitter! Elke poging tot vrijmaking van het door de omstandigheden opgelegde juk moet ik van harte toejuichen. Daarom zal ik het amendement van den geachten afgevaardigde gaarne steunen.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Ik deel mede, dat de heer van Rappard het door hem en andere leden voorgestelde amendement, strekkende tot invoeging van een nieuw punt VI*a* (Stuk n°. 9), heeft ingetrokken.

Aangezien het amendement van den heer van Rappard c. s. is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een enkele opmerking maken over het amendement-Krijger. Het komt mij voor, dat er in dit amendement een zeer gevaarlijk element is, dat eigenlijk volkomen ingaat tegen wat het doel is geweest van de Huurcommissiewet. Bij het ontwerpen van de Huurcommissiewet heeft de bedoeling voorgezeten den huurder te beschermen, ook wanneer hij z.g. „vrijwillig" met den verhuurder een bepaalden huurprijs was overeengekomen. Men heeft daarom de wet niet zoo geredigeerd, dat de huurder eventueel naar de Huurcommissie zou kunnen gaan, maar uitdrukkelijk aan den verhuurder het verbod opgelegd, om een hoogeren huurprijs vast te stellen zonder toestemming van de Huurcommissie. Maar wat krijgen wij, wanneer het amendement-Krijger wordt aangenomen? Wanneer er dan in een gemeente een woning is, die valt beneden de huurgrens, door B. en W. overeenkomstig het amendement-Krijger vastgesteld, kan de verhuurder bij den huurder komen en zeggen: gij moet voor uw woning een huurprijs betalen zoo hoog, dat hij valt boven de vastgestelde grens. Zoo zal de huurder op een of andere wijze worden bewogen, om daarin toe te stemmen. Van dat oogenblik af is dan alle bescherming van den huurder verdwenen. Want de heer Krijger zegt: ik bedoel met huurprijs den bedongen huurprijs, en wanneer partijen zijn overeengekomen, dat een huurprijs zal worden betaald, die valt boven de door B. en W. vastgestelde grens, dan zullen die woningen aan de werking van de Huurcommissie zijn onttrokken. Mijn conclusie is dus juist — de heer Krijger geeft blijk, dat ik zijn meening juist weergeef — dat het zou kunnen voorkomen, dat voor woningen, die feitelijk zouden moeten vallen onder de door B. en W. voorgestelde grens, door economischen dwang van den verhuurder op den huurder een zoodanige huur wordt bedongen, dat zij aan de werking van de Huurcommissiewet worden onttrokken en de bescherming voor die huurders geheel verloren zou gaan. Dat is iets, dat met den opzet van de Huurcommissiewet volkomen in strijd is.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Het bezwaar, dat de heer Oud tegen het amendement van den heer Krijger heeft ontwikkeld, onderschrijf ik volkomen. Maar ik heb daartegen nog andere bezwaren.

Wanneer deze bepaling in de wet zou worden opgenomen, dan zou men in iedere gemeente een voortdurenden aandrang van de verhuurders krijgen op B. en W. om de grens te verlagen en zooveel mogelijk woningen aan de werking van de Huurcommissie te onttrekken en ik voor mij heb niet de overtuiging, dat B. en W. van de onderscheidene gemeenten steeds aan dien aandrang voldoende weerstand zullen kunnen bieden. Daarom acht ik dit amendement zeer verkeerd.

Maar bovendien geloof ik, dat men bij de verdediging van het amendement door den heer Krijger en de nadere verdediging door den heer Kersten te veel generaliseert. Men gaat van de veronderstelling uit, dat, wanneer in een bepaalde gemeente eenige middenstandswoningen leeg staan, men gerust woningen tot een bepaalde huurwaarde aan de werking van de Huurcommissie kan onttrekken. Ik heb reeds aangegeven, dat men zeer voorzichtig moet zijn met het nemen van dergelijke maatregelen. De heer Kersten zegt, dat men zoo zal krijgen een voortdurende opschuiving en dat er zoo vanzelf weer nieuw kapitaal voor den bouw komt. Ik zou daarvan dit willen zeggen. De nieuwe woningen, die gebouwd worden, staan in den regel aan den rand van een gemeente, soms een uur van het centrum verwijderd. Die woningen zijn in den regel van kleinere constructie dan de oude woningen uit de binnenstad. De menschen, die daarin

(J. ter Laan c. a.)

wonen, hebben zich met hun meubilair ingericht op de woningen, die zij nu bewonen. De menschen worden nu voor de keus gesteld, om naar buiten te trekken tegen een huur, die zij misschien kunnen betalen, maar te gelijker tijd zullen zij een deel van hun inboedel moeten verkopen, omdat zij daarvoor in de nieuwe woningen geen ruimte kunnen vinden. Willen zij in het centrum blijven wonen, dan zijn zij verplicht, wordt deze bepaling in de wet opgenomen, een zeer groote huur te betalen, verre gaande boven de waarde van de woningen. Waarom? Juist omdat men in het centrum van de groote steden, waar tal van handelsondernemingen zijn gevestigd, zoodanige toestanden heeft, dat de ondernemers van die instellingen verplicht zijn, zoo na mogelijk bij hun bedrijf te wonen. Die kunnen niet naar den buitenkant trekken, tenzij tegen groote kosten en met groote moeite. Daarom lijkt het mij in alle opzichten wenschelijk, dat het amendement van den heer Krijger niet wordt aanvaard. Het gaat tegen den geest van de Huurcommissiewet in en heeft bovendien tal van bezwaren, die men niet moet onderschatten.

De heer Aalberse, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Over het amendement van den heer Schaper zou ik in de allereerste plaats een opmerking willen maken van zuiver redactioneelen aard. Het is mij niet goed duidelijk, waarom de voorstellers van het amendement dezen vorm hebben gekozen. Zij zouden hun doel veel gemakkelijker hebben bereikt, wanneer zij eenvoudig hadden voorgesteld art. 13*a*, onder *b*, te schrappen, want dan blijft toch bestaan lid *e*: „woningen waarvoor de bouwvergunning is verleend na 31 December 1919.”.

De uitzondering, die de voorstellers dus voor die woningen willen inbrengen bij hun redactie, is volkomen overbodig, want die blijft toch al bestaan. Het zou dus, als de heeren hun amendement willen handhaven, veel eenvoudiger zijn, wanneer zij voorstelden, lid *b* van art. 13*a* te schrappen. Ook de redactie zou dan beter worden, omdat het nu zeer onelegant is, in het eene lid te lezen een datum van 1 Januari 1920 en in het andere, terwijl dit precies dezelfde bepaling bevat, 31 December 1919, één dag verschil.

Na deze opmerking een enkel woord over de zaak zelf, die van veel ernstiger aard is.

In November 1920 heeft de heer Schaper hetzelfde hier voorgesteld. Na de bestrijding, die toen heeft plaats gehad èn van de zijde van de Kamer, o. a. van den heer Smeenk, èn van de zijde van de Regeering, zal het de Kamer wel duidelijk zijn, dat op het oogenblik de Regeering nog veel minder dan toen met het amendement kan medegaan.

Dit amendement brengt vooreerst iets in de wet, dat er niet in hoort. Deze wet, het is dezer dagen meermalen gezegd, beoogt de bestrijding van woningwoeker. Wanneer echter bij vereenigingswoningen, waarbij de Staat en de gemeente elke week feitelijk geld bijpassen voor de huur, daarom rekening zal worden gehouden met het inkomen van de huurders en de Overheidsbijdrage kleiner wordt, naarmate het inkomen van den huurder grooter is, zal geen sterveling dat toch woeker kunnen noemen. Niemand zal zeggen, dat dat is een uitbuiten van de gunstige conjunctuur. Het is eenvoudig, in goed Hollandsch gezegd, niets anders dan het tegengaan van bedeeling aan personen, die aan die bedeeling geen behoefte hebben.

Nu kan men hiertegen opmerken, dat voor de oude, vroeger gebouwde woningen thans meer wordt gevraagd dan voor de zuivere exploitatiekosten van die woningen noodig zou zijn.

Vooreerst wil ik hiertegen opmerken, dat men dan eerst die exploitatiekosten eens goed moet bekijken. Dan zal men zien, dat die inderdaad feitelijk te laag zijn berekend, want die oude woningen zijn gebouwd met geld, dat de Staat gaf voor een veel lager rente dan hij zelf daarvoor moest betalen en dat dus ook in de exploitatie van die woningen, al werd er dan geen bijdrage gegeven, door die lagere rente een verkapte bijdrage zat. Dus ook voor die woningen een zekere bijdrage voor de huurders.

Maar zelfs wanneer dat niet het geval was, dan nog kan men hier m. i. onmogelijk spreken van woeker, zoolang niet

(Minister Aalberse.)

de huur hooger is dan de normale huur, die voor gelijksoortige woningen en gebouwen kan worden gevorderd.

De huurwaarde van die oude woningen is gestegen. Waarom moet nu die meerdere huurwaarde ten goede komen aan de toevallige huurders van die woningen en niet aan de vereenigingsbouw, wat toch altijd in de bedoeling van de vereenigingsbouw heeft gelegen; die bedoeling is steeds geweest, dat, wanneer met die woningen winst wordt gemaakt, die winst niet ten goede zal komen aan de bewoners maar aan de verdere verbetering van de volkshuisvesting.

En nu zou ik denken, dat de heer Schaper, die in tegenstelling met zijn partijgenoot den heer ter Laan zulk een groot voorstander is geweest van een woningfonds, het juist moest toejuichen, dat althans op dit punt iets van dit woningfonds wordt verwezenlijkt.

Mijn laatste en meest ernstige bezwaar tegen dit amendement is dit, en dat heb ik ook in November 1920 hier aangevoerd. Wordt dit amendement aangenomen, dan krijgen feitelijk de Huurcommissies daardoor de bevoegdheid om ook hier de huren vast te stellen, maar tevens daardoor de bevoegdheid om te bepalen, welke bijdragen uit de publieke kas aan die huurders zullen worden verstrekt.

Het een is onafscheidelijk aan het andere verbonden. En dat niet alleen — en dat maakt de zaak nog erger — op grond van de mindere draagkracht van de bewoners, maar uitsluitend volgens de Huurcommissiewet op grond van de onderhoudskosten voor deze woningen.

De heer Schaper zeide wel: waarom zouden ook de Huurcommissies geen rekening houden met het inkomen der bewoners? Mijnheer de Voorzitter! Daar mogen zij geen rekening mede houden, alleen mogen zij rekening houden met datgene, wat hun in de wet is toevertrouwd om rekening mede te houden, en daaronder behoort niet het inkomen van den een of anderen huurder. Maar het is duidelijk, dat de Regeering, die deze woningen met haar geld heeft doen bouwen en ter beschikking stellen van de bewoners voor een lageren huurprijs dan den kostprijs en dus iedere week voor iederen huurder een zeker bedrag bijpast, haar plicht zou verzaken indien zij niet degelijk rekening hield met het inkomen der huurders en dat men dus die wekelijksche bijdrage aan de huurders afhankelijk dient te stellen van het inkomen, dat die huurders hebben.

De geachte afgevaardigde heeft zoo juist herinnerd aan het verslag, dat dezer dagen is uitgebracht door den directeur-generaal der Volksgezondheid over de misbruiken, die in het afgeloopen jaar bij het onderzoek in zake den vereenigingsbouw zijn aangetroffen. De geachte afgevaardigde heeft daar toch ook in kunnen vinden, dat er in die woningen niet alleen een lid van deze Kamer, maar ook een wethouder van een vrij groote gemeente met meer dan f 6000 inkomen woont. En nu zou de Regeering maar moeten zeggen, dat zij daarin mogen wonen zonder dat met het inkomen dier personen rekening wordt gehouden.

Het is dus volkomen ten onrechte, dat de geachte afgevaardigde meent, dat ook de Huurcommissies bij de vaststelling dier huren rekening zouden kunnen houden met de verschillende inkomens der verschillende huurders.

Het geven van bijdragen is al begonnen in het jaar 1915. Nu begrijp ik niet in het stelsel van den geachten afgevaardigde, waarom hij wel de woningen, gebouwd in de jaren 1915—1920, weer in de wet wil brengen, maar dat hij de woningen, na 1 Januari 1920 gebouwd, buiten de wet wil laten.

Wanneer hij het eene wil, zal hij ook het andere moeten willen.

Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement is een stap terug op den weg, dien wij reeds in November 1920 hier hebben ingeslagen. Een groep woningen, die toen buiten de werking van de Huurcommissiewet werd gesteld, zou nu weer onder de werking van de wet teruggebracht worden.

Zoowel om deze laatste reden als om de reden, welke ik zooeven noemde, dat door de aanneming van dit amendement de Huurcommissies feitelijk de beschikking krijgen over

55ste VERGADERING. — 28 FEBRUARI 1923.

268. Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

iister Aalberse e. a.)

ınds geld, is dit amendement, evenals in 1920, ook nu de Regeering onaannemelijk.

ijnheer de Voorzitter! In 1920 is het amendement van heer Schaper hier verworpen met 56 tegen 20 stemmen. Regeering vertrouwt, dat de Kamer van thans even verdig zal oordeelen en handelen als de Kamer in Novem-1920 heeft gedaan.

e **Voorzitter**: Ik deel, met schorsing voor enkele oogenken van deze beraadslaging, mede, dat de Centrale Afdee- heeft besloten het ontwerp van wet tot wijziging van artikelen 143 e. v. van het Wetboek van Burgerlijke htsvordering (390), als zijnde van technischen aard, te enden naar een Bijzondere Commissie.

e beraadslaging over het ontwerp van wet tot wijziging Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet (268) dt hervat.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de ırzitter! Ik doe al mijn best om het amendement van den r Krijger c. s. welwillend te bejegenen.

k heb daarvoor vooreerst de reden, dat het komt van bende zijde, van de zijde van leden, die zich vereenigen ; de grondgedachte van dit wetsontwerp.

k het daarenboven nog een speciale reden om dit amenıent gaarne welwillend te bejegenen, omdat er een ander endement is, ook van bevriende zijde, dat hetzelfde onderp behandelt en waartegen ik nog meer bezwaren heb dan en het amendement van den heer Krijger c. s., omdat het lere amendement — ik zeg dit zonder in de bespreking rvan te treden — den eenvoudigen opzet van art. 15 ingekeld maakt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er niettemin niet toe kunı komen dit amendement aan te bevelen. Ik heb allereerst paar opmerkingen van redactioneelen aard. Wellicht is ıraan te gemoet te komen.

De eerste quaestie is: wat beteekent eigenlijk: „woningen, arvan de huurprijs hooger is dan zeker door burgemeester wethouders vast te stellen bedrag"?

Is het de huurprijs op het oogenblik van de inwerkingtreıg van deze wet? Of is het de huurprijs, die telkens ontan zal gedurende den loop van de wet? Wanneer burgeester en wethouders bij voorbeeld als grens zouden willen llen f 800, is men boven f 800 vrij. De woning doet op het genblik aan huur f 600; is deze woning dan niet vrijgeld? Is die woning niet vrijgesteld, wanneer de eigenaar huur verhoogt tot 750 gulden? Indien dit wetsontwerp t wordt, zal de verhuurder de huur kunnen verhoogen tot 25. Zal hij deze woning dan buiten de wet brengen door huur te verhoogen tot f 825?

Is het niet — indien men iets wil zoals de heer Krijger c. s. doelt — logischer om te zeggen: „een huurprijs, welke, lien deze wet van toepassing ware, zou mogen worden dongen en aangenomen, hooger is dan een voor elke geeente door burgemeester en wethouders vast te stellen beag"?

Dan weet men waaraan men toe is. Woningen van f 600 nnen opgevoerd worden tot f 825 en als dus de grens is 300, dan zal men begrijpen, dat men met deze redactie ; een helderder toestand komt, dan wanneer men de redac- volgt van den geachten afgevaardigde.

Ik beweer niet, dat een dergelijke redactie de werking van t amendement zou beperken, eerder zou het die eenigerıte verruimen, maar het wil mij voorkomen, dat men alsn beter zou weten, waaraan men zich had te houden.

Mijn tweede redactioneele bedenking is, dat de voorstelrs deze zaak willen doen beslissen door B. en W. Zij zullen ınnen uitmaken: indien een zeker bedrag is overschreden, l de Huurcommissiewet niet meer van toepassing zijn. Nu eet ik wel, dat in de bestaande wet aan B. en W. een melijk groote macht is toegekend, omdat zij Huurcommises kunnen instellen. Maar dit doen zij al niet meer. Gesteld hter, dat men hun bovendien de macht geeft, om te palen, dat zekere woningen buiten de wet vallen. Ik voel

(Minister **Heemskerk** e. a.)

er wel wat voor, dat, indien zoo iets moest gebeuren, er groote locale invloed moet zijn, maar dan geloof ik toch, dat het beter zou zijn, om te zeggen: „op voorstel van B. en W. door den Minister van Handel, Handel en Nijverheid, Gedeputeerde Staten gehoord".

Dit zijn mijn redactioneele bezwaren.

Nu de zaak zelf.

De strekking van dit amendement is, om weer voor een groot gedeelte af te komen van de toepassing der Huurcommissiewet. Zal de bedoeling hierdoor nu inderdaad verwezenlijkt worden? Ik ben zoo vrij daarachter een vraagteeken te plaatsen.

Dit amendement zal kunnen breken de geleidelijkheid ten aanzien van woningen van hoogere huurwaarde. Maar wat zal daarvan het gevolg zijn? Dat de huurders van die woningen, voor te hooge huren geplaatst, zullen zeggen: ik kan dat niet volhouden; ik moet er uit en een goedkoopere woning zoeken.

Gesteld dat iemand een huur verwoont van f 1000. Met toepassing van deze wet kan die verhoogd worden tot f 1375, maar indien het amendement van den heer Krijger wordt aangenomen, kan de verhuurder best zeggen: ik verhoog de huur tot f 1800. Dit is, naar mijn meening, volstrekt geen ondenkbaar geval. Maar dan zou de huurder kunnen gaan zeggen: zooveel kan ik niet verwonen, en wanneer hij zoodoende in een goedkoopere categorie van woningen vervalt, dan komt hij in een soort, waarin — zij het dan ook allicht niet in hevige mate — woningnood heerscht. Wat zal dan de werking van het amendement zijn? Niet alleen dat het den huurder moeilijk zal vallen een geschikte woning te vinden, maar tevens dat er een aandrang zal ontstaan, om voor die goedkoopere woningen de Huurcommissie langer in stand te houden.

Wanneer de zaak geleidelijk over de geheele lijn werkt en men langzamerhand in het algemeen weder tot normale prijzen komt, dan zal al spoedig de neiging ontstaan om te zeggen: hier kunnen wij de Huurcommissie wel missen. Wanneer echter de stijging niet geleidelijk gaat bij de hoogere woningen en de bewoners daarvan worden naar de woningen van lagere huurwaarde gedrongen, dan zal er neiging zijn om in de plaatsen waar dat gebeurt de Huurcommissie langer te behouden. Dan zou het effect, dat de heer Krijger met zijn amendement zou bereiken, precies het omgekeerde zijn van wat hij te recht wenscht.

Het kan zijn, dat ik mij vergis, maar dit is de kijk, dien ik op de zaak heb, en uit dien hoofde geloof ik, dat het verstandig zou zijn dit amendement niet aan te nemen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Arbeid heeft al dadelijk een beroep gedaan op de Kamer om ons amendement te verwerpen, omdat zij dat den vorigen keer ook al gedaan heeft. Hij zegt te hopen, dat de Kamer nu even „verstandig" zal zijn als toen. Ik ga evenwel uit van de stelling, dat het verstand komt met de jaren; omdat deze Kamer sedert wat ouder geworden is, heb ik hoop, dat zij inderdaad verstandig zal zijn en daarom het amendement zal aannemen, dus niet zal luisteren naar den sirenenzang van den Minister.

De Minister vraagt: waarom deze grens van de woningen na 1 Januari 1920? Ik antwoord: omdat in de wet nu reeds in hetzelfde artikel 13*a*, onder *c*, gesproken wordt van woningen, waarvoor de bouwvergunning na 31 December 1919 is verleend. Ging ik verder, dan zou ik de geheele zaak overhoop halen en meer moeilijkheden ondervinden.

Het betreft hier daarom ook niet dezelfde zaak als vroeger; voor de Kamer valt hier een nieuwe zaak te beslissen. Het gaat eenvoudig om de oudere woningen, die vóór 1920 zijn gebouwd. De nieuwe woningen worden over dezelfde kam geschoren als particuliere woningen krachtens litt. *e*, maar oudere woningen behooren gelijkgesteld te worden met andere woningen en dus op dezelfde condities aan het oordeel der Huurcommissie te worden onderworpen.

Zoo staat het met de quaestie van de grens.

Er bestaat bezwaar om litt. *b* te schrappen, want ik wil de waardeering van de woningen, die met Rijkssteun zijn

(Schaper c. a.)

gebouwd, afzonderlijk houden. Daarover valt afzonderlijk te spreken, ook in verband met hetgeen de Minister verder zeide, dat men in bepaalde omstandigheden rekening dient te houden met het inkomen van den huurder. Men kan b.v. aannemen, dat, als mijn amendement wordt aangenomen, de Huurcommissie ook rekening zou kunnen houden met het inkomen van den huurder. De Minister betwijfelt het. Ik ben bereid in dit opzicht den Minister te gemoet te komen door wijziging van het amendement.

Ik wijzig nl. het amendement in dier voege, dat vooreerst, uit een oogpunt van elegantie, ,,1 Januari 1920" veranderd wordt in ,,31 December 1919", omdat dit ook aldus onder *e* van art. 13*a* staat, en dat verder aan het amendement wordt toegevoegd:

.. . terwijl ten aanzien van woningen, waarvoor de bouwvergunning vóór of op dien datum is verleend, de huurcommissie rekening houdt met het inkomen van den huurder".

Mijnheer de Voorzitter! Ik vertrouw in deze de Huurcommissie meer dan het centraal orgaan in den Haag, dat voor geruimen tijd naar het inkomen van de menschen de huur vaststelt. Tal van onrechtvaardigheden worden op die wijze begaan. Menschen, die heden bijv. een inkomen hebben van f 30 per week, morgen werkloos zijn en misschien een uitkeering krijgen van f 15 tot f 18 en overmorgen misschien werk krijgen voor f 20 of f 25 per week, die menschen zitten voor geruimen tijd vast aan de hooge huur; zij moeten zwaar betalen en worden daardoor tot wanhoop gebracht.

Nu zegt de Regeering: het is geen woeker en al die franje meer, maar dat geeft niets. De vraag is eenvoudig, of van deze menschen te veel huur wordt gevraagd. Dat is de quaestie. Nu zegt de Minister: mogen die niet gelijkgesteld worden met andere woningen? Maar ik heb reeds betoogd, dat er bij de vereenigingen huurverhoogingen zijn voorgekomen van 100—130 pct., en waar is dat gedaan met particuliere woningen? Schier nergens. De Minister heeft trachten aan te toonen, dat reeds 50 pct. bereikt is door de geldende wet. Maar bij de vereenigingen was het soms zelfs 130 pct. Gaat dat dan aan? De Huurcommissies hebben dan de beschikking over de publieke kas, zegt de Minister. Ja, maar nu beschikken zij over de particuliere kas van den verhuurder. Dat beteekent allemaal niets. Het is een quaestie van rechtvaardigheid en daarover kan de Huurcommissie oordeelen.

Mijnheer de Voorzitter! Het woningfonds zal ik niet meer ter sprake brengen. De tijd daarvoor is voorbij. De heer ter Laan was daartegen, zooals ik hoor; ik had dat nooit gemerkt en vroeger stemde hij er voor. Dat woningfonds is door onze heele fractie verdedigd. Maar nu is het daarvoor te laat geworden. Ik ben er in beginsel nog wel voor, maar de instelling van zulk een fonds is geen reden om er misbruik van te maken. En dat geschiedt tegenwoordig van de hier gewraakte gelegenheid.

Ik geloof dus, dat dit amendement alleszins aannemelijk is en dat de onaannemelijkverklaring van den Minister niet meer aan de orde kan zijn na de wijziging van het amendement, waardoor de Huurcommissie rekening houdt met het inkomen van den huurder. Wanneer het bewuste Kamerlid een inkomen heeft van f 5000 — vroeger was dat maar f 3000 en men weet niet, welke kosten hij moest maken om het ambt waar te nemen —, dan kan in een dergelijk geval de Huurcommissie daarmede dus rekening houden; men kan het aan een plaatselijke Huurcommissie overlaten, en dat is beter dan dat het van uit den Haag gebeurt.

Ik hoop, dat de Minister mijn gewijzigd amendement meer welwillend zal bejegenen en dat de Kamer het zal aannemen.

De Voorzitter: De heer Schaper heeft zijn amendement gewijzigd in dien zin, dat in plaats van ,,na 1 Januari 1920" gelezen wordt: ,,na 31 December 1919", en dat daarachter wordt toegevoegd:

,,terwijl ten aanzien van de woningen, waarvoor de bouwvergunning vóór of op dien datum is verleend, de huurcommissie rekening houdt met het inkomen van den huurder".

(Voorzitter c. a.)

Ik neem aan, dat de leden, die het oorspronkelijk an dement hebben ondersteund, zich ook met deze wijzig kunnen vereenigen.

De heer **Krijger**: Mijnheer de Voorzitter! Volgens heer Oud zou bij aanneming van mijn amendement in de een element worden gebracht, dat in strijd was met de bec ling, welke bij den eersten opzet daarvan heeft voorgezet Ik geloof echter, dat wij met dit amendement juist naar d eersten opzet der wet teruggaan. Oorspronkelijk toch was wet alleen van toepassing op zoogenaamde ,,arbeiderswor gen" en niet op woningen, die door mijn amendement nieuw buiten de wet zullen worden gebracht. Nu zegt de h Oud, dat de mogelijkheid bestaat, dat ten gevolge van zeke druk, door de verhuurders op de huurders uitgeoefend, de een te hoogen huurprijs zullen gaan besteden. De geac afgevaardigde stelt zich de omstandigheden echter geh verkeerd voor. Bij aanneming van het amendement zullen die woningen buiten de wet vallen, waarvan door burgeme ter en wethouders is vastgesteld, dat er voor de groep, wa toe zij behooren, een surplus is en te dien aanzien dus g woningnood meer bestaat. Welnu, ik herhaal wat ik bij m toelichting heb gezegd, nl. als een verhuurder een te hoc huur voor een woning vraagt, de huurder volkomen vrij dien huurprijs niet te besteden, omdat hij overal elders v dienzelfden prijs een betere woning kan krijgen. De heer O houdt geen rekening met de gewijzigde omstandigheden.

De heer ter Laan, de bezwaren van den heer Oud deelen heeft als een tweede bezwaar aangevoerd, dat bij burgeme ter en wethouders zeer veel aanvragen tot bepaling van e huurgrens zullen inkomen. Ik ontken niet, dat dit mogel is, maar ik acht het juist een voordeel van mijn amendeme dat, bij aanneming daarvan, burgemeester en wethouders g legenheid zullen krijgen mede te werken tot geleidelijke c heffing van de werking der Huurcommissiewet, wat ik v groote beteekenis acht. Ik geef toe, dat burgemeester en we houders hun werkzaamheden misschien zullen zien verme deren, maar dit zou slechts beteekenen een verplaatsing v werkzaamheden van de Huurcommissie naar burgemeester wethouders.

Een ander bezwaar van den heer ter Laan is, dat de pe sonen, die op het oogenblik in het centrum van de stad wone zullen worden gedwongen naar den buitenkant van de st te verhuizen, nl. daar waar de nieuwe huizen staan. De g achte afgevaardigde heeft opgemerkt, dat aan den buite kant van Rotterdam tal van huizen leegstaan en voorzie dat bij aanneming van mijn amendement tal van mensche daarheen verhuizende, groote verhuiskosten zullen moet betalen. Mijnheer de Voorzitter! Toen ik dit hoorde, heb mij afgevraagd: waar gaan wij toch heen, als ook dergelij bezwaren moeten gelden? Moet dan alles ten koste van huizenverhuurders gaan? Ik acht dat onbillijk en als aa neming van mijn amendement een dergelijke onbillijkhe zou opheffen, dan zou dit een aanbeveling zijn.

De Minister heeft eenige bezwaren van redactioneele aard tegen mijn amendement ingebracht. Ik zou tegenov den Minister niet willen beweren, dat de redactie volmaal is en neem dan ook de door den Minister aanbevolen wijz gingen over. De gewijzigde redactie hoop ik aanstonds o uw bureau te deponeeren.

De Minister heeft verder als bezwaar tegen mijn amende ment opgemerkt, dat tal van huurders zich verplicht zulle zien een woning te huren van mindere grootte dan zij tot no toe bewoonden. Ik wil er de aandacht van den Minister o vestigen, dat door mijn amendement de huizen niet worde gebracht buiten de werking van de Huuropzeggingswet, du wanneer werkelijk een verhuurder een te hoogen prijs zo vragen, dan doet hij dit, levende onder de bepalingen van d Huuropzeggingswet, en ik meen, dat de Huurcommissie, bi misbruik van de vrijheid zal weten te doen wat noodzakelij en rechtvaardig is.

De Voorzitter: Het amendement van den heer Krijger c. s is door de voorstellers gewijzigd, zoodat het nu strekt om n puut VI in te voegen een nieuw punt VI*a*, luidende als volgt

,,VI*a*. Aan artikel 13*a*, lid 3, wordt toegevoegd:

(Voorzitter e. a.)

„*f.* de woningen, waarvan de huurprijs, welke indien deze wet daarop van toepassing ware zou mogen worden bedongen en aangenomen, hooger is dan het bedrag, dat op voorstel van Burgemeester en Wethouders door Onzen Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid, Gedeputeerde Staten gehoord, voor eene gemeente mocht worden vastgesteld, in die gemeente gelegen.".".

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nog arne een enkele opmerking willen maken over de twee .endementen. Bij zijn nadere toelichting heeft de heer ijger nu eindelijk precies aangegeven wat hij met het lienen van zijn amendement bedoelt. De heer Krijger heeft aangetoond, dat inderdaad juist is wat ik zoo straks heb weerd, namelijk dat er een voortdurende aandrang op en W. zal worden uitgeoefend om steeds tot een lagere ens van de huur te komen. De heer Krijger zegt: ik acht t juist een voordeel, omdat ik van oordeel ben, dat de uurcommissiewet zoo spoedig mogelijk moet worden opgeven en dat men hier dus een aanhoudenden stimulans heeft geleidelijk tot die opheffing te komen. Ik neem aan, dat nneer men een kijk op de zaak heeft als de heer Krijger, n voor dat amendement kan zijn, maar ieder, die nog aigen kijk heeft op den ontzaglijk grooten woningnood in groote plaatsen, kan er niet aan denken, zijn stem aan dergelijk amendement te geven.

Ik merk hierbij op, dat wanneer dit amendement wordt ngenomen, er naast het bezwaar, zoo straks reeds door mij twikkeld, nog dit groote zal komen, dat men terug zal ijgen den toestand, waarvoor de Huuropzeggingswet in het ven is geroepen, namelijk dat tal van huurders, uit vrees t zij door een ander worden overboden, genoodzaakt zullen n het huis, dat zij bewonen, voor een veel te hoogen prijs koopen. Er wordt opgemerkt, dat de Huuropzeggingswet ijft, maar wat is het karakter van de Huuropzeggingswet? e werkt alleen wanneer er woningnood is. Wanneer dus n zelfde woning beschikbaar is voor een veel hoogeren prijs, n is er direct van woningnood geen sprake. Deze zaak wordt gemaakt van de Huurcommissie, en die zal veelal tot een slissing van niet-ontvankelijkheid moeten komen. De Huurzeggingswet zal als regel hierbij kwalijk in het geding nnen worden gebracht; dat zal uitzondering zijn, omdat e wet alleen hiermede rekening houdt, of er al dan niet oningnood is. Wanneer een woning wordt aangeboden, is n woningnood geen sprake, althans wanneer kan worden stgesteld, dat, zij het ook met groote moeite, een dergelijke urprijs door den betrokken bewoner kan worden betaald.

Mijnheer de Voorzitter! Een enkele opmerking naar aanding van de beschouwingen van den Minister over het endement-Schaper. Hij heeft ten eenenmale uit het oog rloren, dat voor de reeds vroeger gebouwde vereenigingsmingen een minimum huurprijs wordt gevraagd, die geen rband meer houdt met de waarde van de woning. Bij een oning, vroeger gebouwd voor f 2500, die tegen een uitkomst n 8 pct. is te exploiteeren, wordt men verplicht, een bedrag n f 100 of f 150 boven dien prijs te betalen. Dit is een lasting, die aan deze menschen wordt opgelegd, om daarde andere woningen, die duurder zijn, te financieeren. n men hier spreken van een billijke huurverhooging? Dit het onrecht ten top gedreven! Noch de Regeering, noch de mer heeft het recht, dergelijke huren toe te passen. Alleen grond van den woningnood kan men dergelijke praktijken stand houden, maar het is schromelijk onbillijk. Ook op zen grond meen ik, dat er allezins reden is, het amendement-Schaper aan te nemen, en dat de Minister dit niet zonr meer onaannemelijk mag verklaren. Dat gaat mij te ver n dezen Minister, dat is niet in overeenstemming met de llijkheid, die ook hij zegt te willen betrachten.

De **Voorzitter**: De juiste tekst van het amendement-rijger c. s. luidt nader:

„*f.* de — in de betreffende gemeente gelegen — woningen, waarvan de huurprijs, welke indien deze wet daarop van toepassing ware zou mogen worden bedongen en aangenomen, hooger is dan het bedrag, dat op voorstel van Burgemeester en Wethouders door Onzen Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid, Gedeputeerde Staten gehoord, voor eene gemeente mocht worden vastgesteld.".

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid! Mijnheer de Voorzitter! De heer Schaper heeft in zijn amendement eenige redactioneele veranderingen en bijvoegingen aangebracht. Tot op zekere hoogte is daardoor redactioneel het amendement beter in orde dan het eerst was. Maar er staat tegenover, dat door die wijziging in de gestie van de Huurcommissies een geheel nieuw element is gebracht, dat tot nu toe niet in de wet voorkwam. Hij wenscht, dat althans voor deze woningen de Huurcommissies te oordeelen zullen krijgen over het inkomen van de bewoners dier woningen. Daarmee wordt echter in geen enkel opzicht ondervangen het groote principieele bezwaar, dat bij de Regeering tegen het amendement ook in zijn eerste redactie bestond, dat men door deze wijze van handelen het aan de Huurcommissies en niet aan de Regeering overlaat, te bepalen, hoe groot de Staatsbijdrage is in de huur. Dat is een groot principieel bezwaar tegen het amendement, en daarom blijft het, niettegenstaande de aangebrachte wijzigingen, voor de Regeering onaannemelijk.

Nu is de heer ter Laan zijn partijgenoot te hulp gekomen en heeft eenige economische beschouwingen gegeven, die volkomen onjuist zijn. Hij heeft gesproken over de oude woningen, d. w. z. die in vroegere jaren zijn gebouwd, toen de bouwkosten nog niet zoo buitensporig hoog waren. Hij zeide: wanneer men nu meer vraagt dan een behoorlijke rente, laten wij zeggen 8 pct. van de waarde van de woning, is dat woeker.

Mijnheer de Voorzitter! Het is juist de vraag, wat de waarde van de woning is. Bij de algemeene beschouwingen heb ik reeds gezegd, dat de waarde van de woning niet wordt bepaald door de productiekosten, maar evenals van elke andere zaak in het economisch leven door de reproductiekosten. Zoo is het ook met de woningen. Woningen, die destijds zijn gebouwd voor f 1500, hebben thans een veel hoogere waarde dan f 1500. Het is dan ook economisch en uit een oogpunt van rechtvaardigheid volkomen billijk, dat men voor het gebruik van een woning, die een hoogere waarde heeft, ook een hoogere vergoeding betaalt. Wat krijgt men in het stelsel van den geachten afgevaardigde? Dat men naast elkander heeft staan twee precies dezelfde woningen, waarvan de een gebouwd is 10 jaar geleden en de andere zooveel later, in een tijd, toen er veel slechter gebouwd werd. Nu zal men dus in het systeem van den geachten afgevaardigde aan den bewoner van de eene woning, die nu eenmaal voor een lagen prijs heeft gehuurd, ten eeuwigen dage een lageren huurprijs moeten vragen dan aan zijn buurman, die in de duurdere woning zit! Dat dit met het rechtvaardigheidsgevoel van dien bewoner zal strooken, kan er bij mij niet in! Hij zal zeggen: die buurman woont vlak bij mij, in een slechter gebouwde woning; hij betaalt f 6 en ik moet maar f 3 betalen! In werkelijkheid zullen de verhoudingen nog anders zijn.

Ik kan mij niet voorstellen, dat dat het rechtvaardigheidsgevoel van de menschen wel bevredigt. Het zal beter zijn als regel te stellen, dat men betaalt een redelijke vergoeding voor het object, dat men in gebruik heeft, en dat, als dat meer is dan de exploitatiekosten bedragen, dat meerdere zal worden aangewend in het belang van de volkshuisvesting.

De heer Schaper heeft nog een volkomen onjuiste voorstelling gegeven van de wijze, waarop onder invloed van de Regeering, deze woninghuren worden bepaald. Het is volkomen onjuist, dat wanneer de huur overeenkomstig het inkomen is bepaald en de man gaat later door omstandigheden in inkomen achteruit, dan toch de verhoogde huur zou moeten worden doorbetaald. Het is herhaaldelijk in de practijk voorgekomen, dat in een dergelijk geval de huur weer overeenkomstig het inkomen van den bewoner op het verlaagde peil is teruggebracht. Die onbillijkheid bestaat in de practijk dus niet.

Wanneer men nu zegt, dat er toch verhoogingen hebben plaats gehad van 100 en 120 pct., dan betreft dat vrijwel

(Minister Aalberse c. a.)

uitsluitend woningen, die in den allereersten tijd zijn gebouwd, waar men vond een huurprijs van een paar gulden per week, huren, die ver waren beneden een redelijke huur, die zelfs toen bedongen kon worden. Wanneer men die huren geleidelijk iets gaat verhoogen, dan kan dat in percenten heel hoog klinken, maar dan betreft dat toch huren, die ook thans nog over het algemeen aan den lagen kant zijn.

In ieder geval blijf ik bij mijn bezwaar, dat het amendement aan de Huurcommissies wil overlaten om te bepalen, welk bedrag de Regeering op de woningexploitatie zal moeten bijleggen.

De **Voorzitter**: Mag ik den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs vragen, het oordeel der Commissie mede te deelen over de beide amendementen?

De heer **van Vuuren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is eenparig van meening, dat het amendement van den heer Schaper geen aanbeveling verdient. In de eerste plaats, omdat het in strijd is met den geheelen opzet van dit wetsontwerp en aan de Huurcommissiewet, die men bedoelt in te perken, een uitbreiding geeft, door er woningen onder te brengen, die er tot nu toe niet onder vielen. Ten tweede, omdat het een deel der woningen, die met hulp en steun van het Rijk worden gebouwd, onder de wet brengt, en andere weer niet, met het gevolg, dat voor het eene deel veel hoogere huren zullen worden betaald dan voor het andere. En eindelijk, omdat het gewijzigde amendement van den heer Schaper, met uitschakeling van het element redelijke huuropbrengst, dat grondslag is der wet, de huur afhankelijk wil maken van het inkomen van den bewoner.

De Commissie van Rapporteurs stelt er prijs op, daaraan toe te voegen, dat, indien zij meent, deswege het amendement van den heer Schaper te moeten ontraden, zij daarmede niet uitgesproken wenscht te zien, dat de toestand, zooals die op het oogenblik is, op zich zelf goed is. Het komt ook haar voor, dat de huren van huizen, die in crisistijd onevenredig veel hebben gekost, moeten worden herzien en op het peil van een normalen kostprijs gebracht. Indien het juist is, dat men voor een woning, die weinig heeft gekost, in verband met de tegenwoordige waarde hooger huur mag vragen, dan moet men zich tevreden stellen met lager huur, wanneer de woning minder waard is geworden dan zij heeft gekost. Deze quaestie is echter bij dit wetsontwerp niet aan de orde.

De Commissie van Rapporteurs is in meerderheid wel geneigd mede te gaan met het amendement van den heer Krijger, nu aan de redactie door den Minister van Justitie zijn zegen is gegeven. Zij kan echter de redactie noch mooi, noch duidelijk vinden en zou met name het woord „betreffende" gaarne uit het amendement zien verwijderd.

De minderheid van de Commissie van Rapporteurs is tegen het amendement van den heer Krijger, omdat zij meent, dat daardoor op zeer ongelijke wijze tot een „geleidelijke" afschaffing van de Huurcommissiewet wordt gekomen en er aanleiding is de Huurcommissiewet ook voor huizen met hooger huurwaarde te behouden.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde amendement van den heer Schaper c. s. wordt verworpen met 52 tegen 17 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Knigge, Fruytier, van Dijk, mejuffrouw Westerman, de heeren van Gijn, Boon, van Rappard, de Boer, Rutgers, Gerritzen, Engels, Michielsen, H. Colijn, Braat, de Wilde, A. Colijn, Nolens, Dresselhuys, Kersten, van der Voort van Zijp, Marchant, Hermans, van Schaik, Heukels, de Monté ver Loren, Zijlstra, mevrouw Bakker—Nort, de heer Stulemeijer, mejuffrouw van Dorp, de heeren Krijger, Oud, Ketelaar, Moerel, Ament, Bierema, Wintermans, Ter Hall, Suring, Beumer, van de Bilt, Deckers, Fleskens, Bulten, Feber, Smeenk, Bongaerts, van Vuuren, van den Heuvel, Ebels, Bomans, Rutten en de Voorzitter.

(Zijlstra.)

Vóór hebben gestemd de heer Schaper, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren IJzerman, Troelstra, J. ter Laan, van Ravesteijn, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Vliegen, K. ter Laan, van den Tempel, Hiemstra, van Braambeek, van Zadelhoff, Brautigam, Albarda, Wijnkoop en van der Waerden.

Het gewijzigde amendement van den heer Krijger c. s. wordt verworpen met 43 tegen 26 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Dijk, Schaper, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren IJzerman, Engels, Michielsen, Troelstra, J. ter Laan, van Ravesteijn, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Vliegen, K. ter Laan, Nolens, Marchant, Hermans, van Schaik, Heukels, van den Tempel, Hiemstra, van Braambeek, van Zadelhoff, Brautigam, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Stulemeijer, Albarda, Wijnkoop, van der Waerden, Oud, Ketelaar, Moerel, Ament, Wintermans, Suring, van de Bilt, Fleskens, Bulten, Feber, Smeenk, Bongaerts, Ebels, Knigge, Fruytier en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd mejuffrouw Westerman, de heeren van Gijn, Boon, van Rappard, de Boer, Rutgers, Gerritzen, H. Colijn, Braat, de Wilde, A. Colijn, Dresselhuys, Kersten, van der Voort van Zijp, de Monté ver Loren, Zijlstra, mejuffrouw van Dorp, de heeren Krijger, Bierema, Ter Hall, Beumer, Deckers, van Vuuren, van den Heuvel, Bomans en Rutten.

Beraadslaging over punt VII, luidende:

„VII. Het tweede lid van artikel 15 wordt gelezen als volgt:

„Wij kunnen, den Raad van State gehoord, verklaren, hetzij ten aanzien van alle gemeenten, hetzij ten aanzien van bepaaldelijk aan te wijzen gemeenten, dat de omstandigheden het voortbestaan der wet langer dan zes maanden na de dagteekening van Ons besluit niet noodig maken. Voor die gemeenten houdt de wet na afloop van den genoemden termijn op te gelden, en vervalt de huurcommissie, behoudens dat zij de bij haar ingevolge de Huuropzeggingswet op dat oogenblik nog aanhangige zaken onverwijld afdoet.".",

waarop is voorgesteld een amendement van de heeren Zijlstra en de Wilde (Stuk n°. 13), strekkende om het tweede lid van art. 15 te vervangen door twee leden, luidende:

„Wij kunnen, den Raad van State gehoord, verklaren, dat de omstandigheden het voortbestaan der wet langer dan zes maanden na de dagteekening van Ons besluit niet noodig maken, hetzij voor alle, hetzij voor bepaaldelijk aan te wijzen gemeenten, in het laatste geval ten aanzien van alle in die gemeenten gelegen woningen of alleen ten aanzien van de zoodanige woningen, waarvan de normale huurwaarde op den dag der afkondiging van Ons besluit een bepaaldelijk aan te wijzen som overtreft. Voor die gemeenten of woningen houdt de wet na afloop van den genoemden termijn op te gelden.

Voor zoover als gevolg van de toepassing van het bepaalde in het voorgaande lid een huurcommissie zou behooren te vervallen, blijft deze bestaan totdat de bij haar ten gevolge der Huuropzeggingswet aanhangige zaken zijn afgedaan. Deze afdoening geschiedt zoo spoedig mogelijk."

De heer **Zijlstra**: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van dit amendement is voor een groot deel dezelfde als van het zoo pas door de Kamer verworpen amendement van den heer Krijger.

Wij willen een aansluiting bij den normalen gang, dien de werking van de Huurwetten heeft gehad.

De gang van zaken is geweest, dat de Huurwetten eers

55ste VERGADERING. — 28 FEBRUARI 1923.

268. Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

tra e. a.)

ten voor een groep van woningen tot een bepaalde som, terwijl later is weggelaten de bepaling, die daarstrekking had, nl. artikel 10. De werking van de Huurn werd uitgebreid tot alle woningen.

n achtte het toen noodig, dat de bewoners ook van ngen van hooger huursom onder de bescherming van wet zouden vallen. Maar nu de toestand notoir is, dat n opzichte van duurdere woningen meer verschot is gen en dus de noodzakelijkheid van bescherming minder is, zal men deze groep woningen buiten de werkings van de wet kunnen doen vallen en zoodoende langs men normale wijze komen tot algeheele afschaffing.

hetgeen in het algemeen over deze gedachte door den Krijger is gezegd, behoef ik daarop niet breeder in te

et komt mij voor, dat de bezwaren, tegen het amendet van den heer Krijger ontwikkeld, niet in dezelfde tegen dit amendement kunnen worden aangevoerd. De ister van Justitie heeft wel gezegd, dat hij tegen dit ndement nog grooter bezwaar had, maar hij bedoelde mede in hoofdzaak dat de mooie redactie van art. 15 verdwijnen; het artikel zou ingewikkelder worden. Dit waar zijn, maar bij de redactie van den heer Krijger g men wellicht een minder fraai werkende wet en nu chien alleen maar een minder mooi artikel; doch in de werking der wet er beter door wordt, weegt dit be r bij mij niet al te zeer.

e heer ter Laan heeft gezegd, dat B. en W. er moeite e zouden kunnen krijgen; zij zouden kunnen bezwijken den aandrang der verhuurders, terwijl het toch noodig lat de werkingssfeer van de wet gelijk blijve. Het komt voor, dat dit bezwaar hier niet geldt, want B. en W. en hier niet direct op, maar de uitschakeling buiten de gebeurt bij Koninklijk besluit. Het gebeurt misschien verzoek van B. en W., maar de beslissing berust bij de eering.

ok is als bezwaar genoemd, dat in het amendement geken wordt van normale huurwaarde, maar dit bezwaar ik niet, omdat er toch altijd nog een Huurcommissie n deze voor een bepaalde groep van woningen wel steeds normalen prijs kan vaststellen.

ndien er technische bezwaren mochten rijzen tegen deze aling, dan heb ik geen bezwaar om eenige wijziging aan rengen, maar vooralsnog geloof ik dat de moeilijkheden zouden kunnen ontstaan, zeer goed ondervangen kunnen den. Trouwens, in de wet zelf komen de woorden „nore huurwaarde" voor en ik geloof daarom niet, dat zij in artikel tot groote bezwaren aanleiding zullen geven.

k beveel het amendement bij de Kamer aan. De gehte, die er aan ten grondslag ligt, is in hoofdzaak de de als die van het Regeeringsvoorstel en nu de bezwaren, aangevoerd zijn, grootendeels ondervangen zijn, mag nij vleien met de hoop, dat men met dit amendement zal nen medegaan.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Stulejer, Rutgers, Heukels en mejuffrouw van Dorp, en maakt sdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de orzitter! Gelijk ik straks reeds met een enkel woord te nen heb gegeven, kan ik dit amendement evenmin als dat den heer Krijger aanbevelen en het komt mij zelfs nog jd voor, dat, als men iets in dien geest wil doen, de door heer Krijger ingeslagen weg een betere was.

n de eerste plaats een redactioneele opmerking.

n het amendement wordt gezegd, dat de werking der wet worden opgeheven ten aanzien van de zoodanige woning, waarvan de normale huurwaarde op den dag der afkoning van Ons besluit een bepaaldelijk aan te wijzen som rtreft.

Het wil mij aanvankelijk voorkomen, dat de normale urwaarde volslagen in de lucht hangt. Men kan niet

(Minister **Heemskerk** e. a.)

zeggen, zooals bij een huurprijs: dit is althans de huurprijs, op dit oogenblik bedongen; maar de normale huurwaarde hier is een onbekende grootheid. De normale huurwaarde in art. 5 van de thans nog geldende wet is een bedrag, dat voor elke zaak, die voor de Huurcommissie wordt gebracht, door deze naar aanleiding van die zaak met het oog op een bepaalde woning wordt vastgesteld, maar hoe zal men de normale huurwaarde van de hier bedoelde woningen vinden? Die kan men alleen bepalen, wanneer men een commissie benoemt, om de normale huurwaarde voor elke van die woningen te schatten en dat kan niet. Dat zou zoo veel administratieven omslag veroorzaken, dat ik mij niet kan voorstellen, dat de geachte voorstellers zoo iets zouden bedoeld hebben.

Die normale huurwaarde hangt dus in de lucht, maar aan dit bezwaar is natuurlijk ook wel te gemoet te komen, wanneer men het denkbeeld van normale huurwaarde laat glippen en wanneer men leest: „de huurprijs, welke volgens de voorschriften van deze zou mogen worden bedongen en aangenomen". Dan komt men tot een cijfer.

Maar verder, waarom moet hierover de Raad van State gehoord worden? Dat was althans in het amendement van den heer Krijger niet het geval. Dat in het Regeeringsvoorstel staat, dat de Raad van State gehoord moet worden, is natuurlijk. Het Regeeringsvoorstel geeft de gelegenheid om ten opzichte van bepaalde gemeenten de geheele wet buiten werking te stellen. In plaats van de buitenwerkingstelling van de geheele wet in eens geeft het Regeeringsvoorstel de gelegenheid om bij Koninklijk besluit, den Raad van State gehoord, geleidelijk, eerst in die gemeente, dan in die gemeente, naarmate het mogelijk blijkt, de geheele wet buiten werking te stellen.

Daar behoorde natuurlijk na plaatselijke informatie de Raad van State bij, maar dat men nu naar den Raad van State moet gaan om te hooren, wat deze vindt van de huurgrens van woningen, boven welke grens zij niet meer aan de wet onderhevig zouden zijn, — inderdaad, dat volgt niet uit de ratio. De ratio brengt niet mede, dat, als ik iets wil als de heeren Zijlstra en de Wilde, dit in artikel 15 moet worden gebracht; de plaats, waar het had moeten staan, had dan moeten wezen artikel 13*a*, en de Kamer heeft zich, ik geloof te recht, reeds daarmede niet vereenigd. Ik kan geen enkele reden zien om het nu in artikel 15 te zetten en om deze complicatie aan te brengen. Bovendien zal het wellicht werken in omgekeerde richting dan de voorstellers willen. Ik wil aannemen, dat zij blij zijn, als in verschillende gemeenten de Huurcommissiewet buiten werking wordt gesteld. Dat is ook de wensch van de Regeering, maar wanneer men nu de kans heeft om in zulk een gemeente de wet maar half buiten werking te stellen en nog eens te probeeren of men het niet kan doen alleen met woningen boven een zekere grens, dan kan het gevolg zijn, dat wij langer met de Huurcommissies opgescheept zitten dan wenschelijk is, en zeker langer dan de voorstellers willen.

Ik kan derhalve dit amendement zeker niet meer, en wel minder dan het vorige aanprijzen.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb indertijd de eer gehad lid van den Ministerraad te zijn, toen de Huurwetten werden ingediend, en ik heb er destijds wel op gewezen, dat die wetten naar mijn meening schijnbaar wel iets goeds zouden kunnen doen, maar dat de volkshuisvesting daardoor tijdenlang achteruit zou worden gezet. Ik heb er mij toen echter, omdat er zooveel te doen was, maar niet met veel klem tegen verzet. Ik heb nu de overtuiging gekregen, dat ik daarmede heb gezondigd tegen de volkshuisvesting, waarmede ik in verschillende richting de laatste 25 jaar bezig ben geweest. Bij deze gelegenheid zou ik gaarne althans eenigszins die zonde boeten door de Huurwetten, die zijdelings zeer sterk hebben medegewerkt tot verzwakking van het verantwoordelijksheidsgevoel bij ons volk op het punt van volkshuisvesting, geleidelijk te helpen verdwijnen en daardoor te maken, dat die verzwakking althans zoo spoedig mogelijk zal ophouden, en wij dus moeten streven naar een zoo spoedig mogelijk opheffen van die wetten. Daarom moet

(van Gijn.)

men de bouwers tot bouwen prikkelen, want het zijn twee krachten, die tegen elkander inwerken: het woningtekort, dat bestreden moet worden om van de Huurwetten af te komen, en de Huurwetten, die het tekort bevorderen. Daarom is in deze wet een zeer sterk perspectief noodig ten einde te maken, dat, als die wetten worden opgeheven, er woningen zullen zijn.

Hetgeen ik gisteren heb gezegd omtrent het woningtekort en de middelen om dat weg te krijgen, heeft ergernis gewekt bij de heeren ter Laan en van Ravesteijn, maar zij hebben daartegen geen andere uitdrukkingen kunnen vinden dan „gespeend aan economische kennis" en „buiten de practijk staande". Als men spreekt over „buiten de practijk staan", dan denk ik altijd aan de menschen, die één meter buiten hun neus kijken en dan zeggen, dat zij de practijk kennen. Ik zal die uitdrukkingen aanvaarden als een steun voor mijn overtuiging, dat mijn meening nog niet zoo onjuist is. Dat de Marxisten en communisten het niet met mij eens zouden zijn, wist ik te voren.

Wat den heer Oud betreft, ik geloof, dat die geachte afgevaardigde en ik het over de wetten van de waarde vrijwel eens zijn. Het beste zal, dunkt mij, zijn zich er naar te regelen en de geneesmiddelen toe te passen, die op de wetten van de waarde berusten, al brengen die momenteel wel een beetje leed mee. De heer Oud, die anders wel verstandiger is, is in dit speciale geval van de woningen van meening, omdat hij dat tijdelijke leed, evenals ik, wel verdrietig vindt, dat een zacht middel moet worden toegepast, al houdt dit de kwaal gaande, maar waardoor men toch minder van de ziekte iets gevoelt. De heer Oud beroept zich daartoe op de bijzondere omstandigheden. Ik heb de laatste jaren meermalen gezien, dat men economische wetten erkende, maar dat de menschen dan zeiden: die wetten gelden wel, maar wij leven onder speciale omstandigheden. Als de heer Oud de begrippen woningnood en woningtekort eens precies wil analyseeren en ook een scheiding wil maken tusschen absoluut en relatief woningtekort, dan zal hij dichter aan mijn zijde staan. In dit opzicht is er geen onderscheid tusschen woningen en andere zaken. Dat verschil bestaat wèl in één opzicht, namelijk dat men woningen niet uit den grond stampt en minstens een jaar te voren een plan voor den bouw moet maken. De woningen verbruikt men bovendien niet in één dag; de bouwer krijgt zijn geld niet binnen drie maanden terug; het loopt over 50 of 60 jaar en daarom moet men voorzichtiger zijn op dit gebied, want wel is waar stopt de eerste bouwer zijn geld er maar voor een jaar in, maar hij moet toch weer menschen vinden, die het er voor langer in willen steken.

Dit artikel nu bevat het door de Regeering voorgestelde perspectief en ik wil over dat perspectief iets zeggen en er nu op wijzen, dat wanneer men deze crisiswetgeving afschaft, men zoo verstandig moet zijn dat niet alleen geleidelijk te doen, maar vooruit moet zeggen wat men doet. Een crisiswet op brood kan men van vandaag op morgen afschaffen, maar een crisiswet op woningen moet men afschaffen met een zeker perspectief. Men moet dan vooruit zeggen wanneer deze zal verdwijnen.

Wij hebben het hier nu over het perspectief van het Regeeringsvoorstel. De Regeering ziet de noodzakelijkheid van vooruitzien volkomen in, want zij stelt ook voor, dat als besloten wordt de wet ergens in te trekken, zulks eerst over zes maanden zal gelden; doch de groote kwaal in het voorstel van de Regeering is, dat de bouwer er geen peil op trekken kan wanneer de Regeering dat besluiten zal. De Regeering zit in een vicieuzen cirkel: de Huurcommissies houden het bouwen tegen en het bouwen houdt de Huurcommissies tegen, zoodat men er niet uitkomt als men niet op een gegeven oogenblik dien cirkel verbreekt, en dat doet de Regeering in veel te geringe mate.

Ik wijs er op, dat de heer Smeenk bestreden heeft, dat het helpen kan en in verband daarmede met name heeft gezegd, dat voor nieuwe woningen de Huurcommissiewet niet geldt. Ik wijs op hetgeen daaromtrent gezegd wordt in een adres in Engeland, waarin is opgenomen een advies van een Staatscommissie in Engeland, onder presidium van lord Onslow. De meerderheid van die Staatscommissie heeft verklaard:

(van Gijn e. a.)

„Er is ons in sterke mate voorgehouden, dat niettegenstaande de omstandigheid, dat de Huurwet niet slaat op nieuwe huizen, het aanbod daarvan nooit grooter zal worden totdat alle restricties op overeenkomsten op huizenbezit zijn afgeschaft. Dit alleen kan het vertrouwen in huizenbezit als belegging doen terugkeeren. Met dit inzicht", zegt het adres, „vereenigen wij ons."

De redactie van *De Economist* zegt over deze zaak dit is toevallig bijna woordelijk wat ik een dag te voren hier in de Kamer zeide:

„Er is alle reden om de stijging gaandeweg te doen plaats hebben en met eenige omzichtigheid. Maar de Regeering zal bemerken, dat zij er niet in slaagt den vicieuzen cirkel heen te breken, als zij vasthoudt aan de leer, dat zij de beperking van de huurprijzen niet zal laten verdwijnen dan nadat een passende voorraad van woningen is geproduceerd."

Nu betreur ik in hooge mate, dat wat ik wenschte all... was in te passen als een nieuw artikel, en dat men dus ... kan kiezen hier bij dit artikel tusschen een perspectief ... 6 maanden en van wellicht jaren. Wij hebben immers gezien, dat na het advies van den Woningraad het een vol jaar heeft geduurd voordat het wetsontwerp hier is gekomen. Dat wijst, dat er leden van de Regeering zijn, die zeggen, dat ... van de Huurcommissiewet af moeten, en anderen, die da... mede willen traineeren.

Ten slotte zou ik willen voorstellen het artikel 7, dat ik heb voorgesteld, hierbij te behandelen, zoodat men een keuze kan doen. Want als het nu in behandeling zijnde artikel wordt aangenomen, zou men kunnen zeggen: Waarom ... men dat nu nog verder behandelen? Daarom dring ik ... gemeenschappelijke behandeling aan.

De **Voorzitter**: Ik veroorloof mij, bij den heer van Gijn er op aan te dringen om zijn werkmethode hier te willen wijzigen. Gedurende eenige dagen verzamelt hij allerlei beweringen, die hij van verschillende zijden verneemt, en da... bij de behandeling van het een of ander amendement, we... komt er niet op aan, geeft hij een bestrijding van de verzameling. Dit lijkt mij een volkomen onjuiste methode. ... moet zorgen, dat de leden binnen de orde blijven, maar ... geachte spreker was er voortdurend buiten. Ik heb d... geachten afgevaardigde laten uitspreken, maar ik zou n... kunnen toelaten, dat deze wijze van handelen gevolgd we... door anderen. Wat het verzoek van den geachten spreker betreft, blijf ik er bij, dat de zaken, die hij bijeen wenscht behandeld te zien, het best gescheiden worden behandeld.

De heer **Zijlstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch ev... op te merken, dat ik verschillende opmerkingen over ... amendement niet als juist kan erkennen. De Minister zeg... dat de normale huurwaarde, waarover in dit amendeme... gesproken wordt, in de lucht hangt, maar ik geloof, dat d... hetzelfde het geval is met de normale huurwaarde in ar... kel 5. Ik geloof echter, dat men waarlijk geen groote moei... met deze bepaling heeft gehad.

Ook het andere bezwaar, dat de Huurcommissies lang... zouden blijven door dit amendement, lijkt mij niet volkom... juist. Maar nu de Regeering zich heeft verzet, ook wege... redactioneele bezwaren, en de Kamer zich straks heeft u... gesproken over de hoofdgedachte van het amendement, w... ik, uit hoffelijkheid, om der Kamer een stemming te besp... ren, het amendement intrekken.

Aangezien het amendement van de heeren Zijlstra en ... Wilde (Stuk n°. 13) door de voorstellers is ingetrokke... maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Punt VII, op verzoek van den heer van Gijn in stemmin... gebracht, wordt aangenomen met 38 tegen 14 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Suring, Beumer, van ... Bilt, Deckers, Fleskens, Bongaerts, van Vuuren, van de...

(Oud e. a.)

euvel, Ebels, Bomans, Rutten, Fruytier, mejuffrouw Westman, de heeren Boon, van Rappard, de Boer, Rutgers, Michielsen, Braat, de Wilde, Nolens, Dresselhuys, van Wijckevorsel, Marchant, Hermans, Heukels, de Monté ver oren, Zijlstra, mevrouw Bakker—Nort, de heer Stulemeijer, mejuffrouw van Dorp, de heeren Krijger, Oud, Ketelaar, ment, Bierema, Wintermans en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heer Schaper, mevrouw de ries—Bruins, de heeren IJzerman, van Gijn J. ter Laan, an Ravesteijn, mejuffrouw Groeneweg, Vliegen, de heeren . ter Laan, Hiemstra, van Braambeek, van Zadelhoff, rautigam en Albarda.

Art. 1 van het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke emming aangenomen.

In behandeling komt art. 2.

Punt I wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke emming aangenomen.

Beraadslaging over punt II, luidende:

,,II. De eerste twee zinnen van het zesde lid van artikel 1 worden vervangen door het volgende:

,,De huurcommissie bepaalt, zooveel mogelijk met inachtneming van de voorschriften der Huurcommissiewet, een voor de woning redelijken huurprijs.".",

waarop is ingediend een amendement van den heer Oud Stuk n°. 17), strekkende om dit punt te vervangen door et volgende:

,,II. De eerste twee zinnen van het zesde lid van artikel 1 worden gelezen als volgt:

,,De huurcommissie bepaalt, zooveel mogelijk met inachtneming van de voorschriften der Huurcommissiewet, een voor de woning redelijken huurprijs. Zij kan een huurprijs bepalen, lager dan de verhuurder ingevolge de artikelen 1 en 2 der genoemde wet zonder hare tusschenkomst mag bedingen en aannemen, indien de staat van onderhoud, waarin de woning verkeert, dezen lageren huurprijs wettigt."

II*a*. Aan het zevende lid van artikel 1 wordt toegevoegd een nieuwe zin, luidende:

,,Wanneer overeenkomstig den tweeden zin van het vorige lid een lagere huurprijs is bepaald, stelt de huurcommissie op verzoek van den verhuurder een hoogeren huurprijs vast, zoodra dit naar haar oordeel gewettigd wordt door aangebrachte verbeteringen of herstellingen.".".

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan van toelichting van dit amendement afzien. Het bedoelt hetzelfde als het amendement, dat ik gister heb ingediend, maar op aanwijzing van den Minister van Justitie is de redactie veranderd.

Het amendement van den heer Oud is mede-onderteekend door de heeren Ebels, Ketelaar, mevrouw Bakker—Nort en de heeren Marchant, van Zadelhoff, J. ter Laan, K. ter Laan, Vliegen, Brautigam en Schaper, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Vuuren**: Mijnheer de Voorzitter! In alle bescheidenheid komt het mij voor, dat de Minister van Justitie gisteren voor den heer Oud een slecht raadgever is geweest. De bedoeling van den heer Oud is om er tegen te waken, dat een in verband met den onderhoudstoestand te hooge huur wordt bedongen. Zijn voorstel keert zich dus tegen onredelijke huuropdrijving, een kwaad, waartegen de Huurcommissiewet in het leven is geroepen. Zijn amendement hoort dus thuis in de Huurcommissiewet.

De heer Oud heeft nu een amendement voorgesteld op de Huuropzeggingswet, een wet ter ,,voorkoming van ontruiming van woningen", een wet, in het leven geroepen blijkens de considerans, ten einde te voorkomen, dat de huurders in de tegenwoordige buitengewone omstandigheden uit hun woningen worden gezet, indien daarvoor niet geldige redenen bestaan.

(van Vuuren.)

De Huurcommissie heeft bij de toepassing van de wet dus alleen daarnaar te vragen en komt alleen subsidiair tusschenbeide tot bepaling van den huurprijs, als er geen huurregeling is. De huurvaststelling is in dat geval een zeer bijkomende omstandigheid, die zich lang niet altijd zal voordoen.

Het amendement van den heer Oud zal, mocht het worden aangenomen, aan de Huurcommissie de bepaling van de huur opdragen ingeval er geen sprake is van uitzetting en de verhuurder dus den huurder in de woning laat tegen den huurprijs, dien hij gerechtigd is te vorderen. en de eenige vraag is, of deze huurprijs, in verband met de speciale omstandigheid van het geval, d. i. in verband met den onderhoudstoestand, niet te hoog is. Met de Huuropzeggingswet heeft dus deze zaak niets te maken. De heer Oud had dus zijn eerste voorstel moeten handhaven en de zaak moeten regelen bij de Huurcommissiewet.

De bepaling in de Huuropzeggingswet opnemende, worden dan ook aan de werking onttrokken alle woningen, die op het oogenblik leeg staan of een nieuwen huurder krijgen, iets, waartegen ik voor mij geen bezwaar heb, maar waarvoor in het stelsel van den heer Oud geen aanleiding is.

Onder de bepaling daarentegen vallen alle woningen, die in huur zijn, zoodra huurverhooging wordt toegepast, dus zelfs in het geval, dat de huurverhooging, die wordt toegepast, er een is, die onder de bestaande wet reeds onvoorwaardelijk was geoorloofd.

Het amendement gaat dus geheel in tegen de bedoeling om de taak van de Huurcommissies kleiner te maken. Voortaan zal iedere huurder, bij opslag, zich, op grond, dat het onderhoud van de woning te wenschen overlaat, tot de Huurcommissies kunnen wenden, die zich achter het onvoldoende van het onderhoud zullen kunnen verschuilen om zich in elke overeenkomst te mengen en die niet eens zullen hebben aan te geven in welke mate het onderhoud onvoldoende wordt geacht. Al schrijft men het dan in de Huuropzeggingswet, zoo gaat men toch feitelijk in tegen het karakter van de wet, die, waar het alleen de bepaling van den huurprijs betreft, den huurder een passieve rol toekende. In de Memorie van Antwoord over de Huurcommissiewet leest men dienaangaande:

> ,,De verhuurder moet goedkeuring vragen voor den hoogeren huurprijs, of de huurder er mede genoegen neemt of niet; de goedkeuring wordt al of niet verleend onafhankelijk van de draagkracht der huurders; het zijn de woningen en de daartoe betrekkelijke uitgaven die eene verhooging al dan niet wettigen; de huurder treedt hierbij op den achtergrond."

De heer Oud heeft dit ook gevoeld en het zelf straks tegen een hier voorgesteld amendement ook aangevoerd.

Al gaat men de nieuwe bepaling nu schrijven in de Huuropzeggingswet, zoo blijft het feit, dat men de Huurcommissiewet een ander karakter geeft. Indien een verhooging van meer dan 50 % wordt gevraagd, zal de verhuurder moeten ageeren. Indien men blijft beneden de 50 %, zal voortaan de Huurcommissie blijven tusschenbeide komen, maar alleen bij actie van den huurder.

De huurder kan toch te allen tijde — wordt dit amendement aangenomen — tegen elke huurverhooging in beroep gaan. Het voorstel gaat dan ook rechtstreeks in tegen de bedoeling van het wetsontwerp en keert deze om. Ik hoop dan ook, dat, waar de Regeering dit amendement min of meer heeft gesuppiditeerd, zij het desniettemin zal bestrijden en er tegen zal opkomen, dat aan de Huurcommissies een nieuwe uitbreiding van haar taak wordt gegeven.

Resumeerende meen ik aan de Kamer de aanneming van dit amendement te moeten ontraden, èn omdat het niet past in het kader van de Huuropzeggingswet, èn ingaat tegen hetgeen de Regeering met dit wetsontwerp heeft bedoeld.

(Minister **Heemskerk** e. a.)

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Aan de redactie van dit amendement geeft de Regeering verre de voorkeur boven de redactie van het amendement van den heer Oud, dat deze op artikel 1 had voorgesteld.

Dat beteekent niet, dat de Regeering juist op de aanneming van dit amendement gesteld is.

Er is voor dit amendement een zekere ratio, omdat het de gelegenheid opent voor de Huurcommissie de vraag te brengen of niet aan het onderhoud van de woning te weinig gedaan is.

Het kan zijn, dat dit een zeer nuttige werking heeft, maar het hangt min of meer van de omstandigheden af, of het die nuttige werking inderdaad zal hebben.

Wanneer de huurder er op aandringt, dat zekere werkzaamheden zullen verricht worden, die tot zijn comfort in de woning eenigermate bijdragen, doch welke niet betrekking hebben op het wezenlijke onderhoud van het huis als zoodanig, dat eventueel aan gebreken kan lijden, maar meer op het uiterlijk van de woning, die hij bewoont, kan het voor den huurder natuurlijk nog wel een aangenaam gevolg hebben, wanneer hij de zaak voor de Huurcommissie brengt. Het doet echter aan het algemeen woningbelang weinig af. Ik geloof, dat er gevallen zijn, dat de huurder zich op een dergelijk standpunt stelt, en wanneer er een dergelijke huurder is, zal het geen gunstige werking hebben. Als de huurder de zaak op die wijze aanhangig maakt bij de Huurcommissie, zal het amendement niet de gunstige werking hebben, welke men er zich van voorstelt.

Men kan echter niet tegenspreken, dat zich ook andere gevallen kunnen voordoen.

Wat voorts niet kan worden betwist is, dat dit amendement het aantal processen voor de Huurcommissie naar aanleiding van de Huuropzeggingswet zal vermeerderen en dus zeer zeker tot vermeerdering van de werkzaamheden der Huurcommissies zal leiden.

Dat is een waarheid, die, zooals door den heer van Vuuren uiteengezet is, onmogelijk kan betwist worden.

De vraag is dus: wat weegt het zwaarst? Dat men aanstuurt op vermindering van de taak der Huurcommissie of dat men in gevallen als deze de gelegenheid wil laten om de grieven over het onderhoud nog ter beoordeeling der Huurcommissie te brengen?

Dit is ten slotte een zaak, die de Kamer zal hebben uit te maken. De Regeering beveelt het amendement niet aan, maar heeft aan den anderen kant, nu het zoo geconstrueerd is, geen reden om het ten sterkste te ontraden.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Vuuren is begonnen met te zeggen: het is jammer, dat de heer Oud zijn amendement veranderd heeft, want het past niet in de Huuropzeggingswet, wel in de Huurcommissiewet. Dit paste echter heelemaal niet in het betoog van dien geachten afgevaardigde. Hij zegt: de bedoeling van de Huurcommissiewet is oorspronkelijk geweest, dat niet de huurder naar de Huurcommissie gaat, maar de verhuurder, en het amendement stuurt nu den huurder naar de Huurcommissie. Maar in dien gedachtengang is juist de wenk, mij gisteren door den Minister van Justitie gegeven, een uitmuntende wenk geweest, want het stelsel der Huuropzeggingswet is juist omgekeerd aan het stelsel der Huurcommissiewet. Bij de Huurcommissiewet gaat de verhuurder naar de Huurcommissie, maar bij de Huuropzeggingswet is het de huurder. De huurder gaat in het stelsel der Huuropzeggingswet naar de Huurcommissie omdat hem de huur is opgezegd. Daarom was het van uit dit oogpunt ongetwijfeld goed gezien van den Minister om te zeggen: ik heb bezwaar tegen een systeem, volgens hetwelk in het verband van de Huurcommissiewet de huurder naar de Huurcommissie moet gaan, maar ik kan desnoods wel medegaan met een systeem, dat in het verband van de Huuropzeggingswet den huurder naar de Huurcommissie doet gaan.

Ik gevoel niets voor al dit formalisme; mij is het om de zaak zelf te doen; ik heb daarom getracht, door deze wijziging aan te brengen, leden voor mijn amendement te winnen, die, zooals de heer van Vuuren, op dit punt een teer gevoel

(**Oud** e. a.)

hebben en zeggen: ge moet vooral niet raken aan het systeem dat eenmaal in de wet vastligt.

Het gaat ten slotte, gelijk de Minister van Justitie te rec[ht] heeft opgemerkt, om deze vraag: wat laat men het zwaar[st] wegen: de quaestie van het onderhoud of de quaestie, d[at] de Huurcommissiën zoo spoedig mogelijk zoo weinig mogeli[jk] te doen moeten hebben. En nu is het toch ook de bedoeli[ng] van de Regeering steeds geweest deze: wij moeten de Huu[r]wetten geleidelijk buiten werking stellen. Men kan over h[et] tempo van die geleidelijkheid verschillen, maar de bedoeli[ng] kan toch niet zijn — en is het ook niet bij de Regeering — om in eens een streep te halen door de geheele huurwetgeving. Ik meen daarom, dat er alle reden zal zijn, om het met d[it] amendement te probeeren. Wij moeten de zaak waar het o[m] gaat niet verdrinken in formalistische debatten. Neemt d[e] heer van Vuuren het voor zijn rekening, dat in de wet ee[n] bepaling wordt opgenomen, waardoor voor stakkerds, die i[n] woningen huizen, die absoluut onvoldoende worden onde[r]houden, toch maar wordt vastgelegd, dat zij een huurve[r]hooging moeten betalen van 50 pct.? Die menschen blijve[n] in krotten wonen, die misschien alleen daarom nog niet onb[e]woonbaar verklaard zijn, omdat men met die verklaringe[n] tegenwoordig wat zuinig is. Toch zouden die huurders da[n] 50 pct. meer moeten betalen, zonder daaraan iets te ku[n]nen doen.

Het wil er bij mij niet in, dat de Kamer daaraan zo[u] willen medewerken. Zoo staat de zaak, vrij van alle fo[r]malisme.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Naar mij oordeel is het betoog, dat de heer van Vuuren geleverd heeft dat dit voorstel niet zou passen in de Huuropzeggingswet niet sterk. De Minister van Justitie heeft gisteren aange[ge]toond — en hij heeft daarvoor een goede uiteenzetting ge[ge]ven — op grond waarvan deze bepaling in de Huuropzeg[gin]gswet kan opgenomen worden.

Intusschen, om die opmerking te maken heb ik niet he[t] woord gevraagd. Ik herinner er aan, dat, toen gisteren he[t] amendement van den heer Oud in behandeling kwam, ik ee[n] paar opmerkingen over de beteekenis van dit amendemen[t] gemaakt heb. Die kwamen hierop neer, dat in hoofdzaak o[p] economische gronden dit amendement aangenomen diende t[e] worden, en ik heb — ten onrechte, zooals mij nu blijkt — d[e] verwachting uitgesproken, dat de Regeering er toe zou kome[n] om dit amendement, zij het dan ook in andere bewoordinge[n] misschien, over te nemen en zelf in de wet te brengen.

Dit is niet gebeurd en nu komt de heer Minister van Jus[]titie en zegt: geestdriftig ben ik er niet voor; wanneer he[t] zou worden aangenomen, gebeuren er wel geen ongelukke[n] naar mijn inzicht, maar wij moeten toch niet het bezuini[]gingsmotief, dat de Regeering als richtsnoer heeft gediend uit het oog verliezen. De Huurcommissie zal er meer wer[k] door krijgen, er zullen meer zittingen gehouden moeten wo[r]den en de kosten zullen vermeerderen. Ik ga op dit bezuini[]gingsmotief niet meer in, maar ik wijs er op, dat als di[t] amendement niet wordt aangenomen, iedere eigenaar van ee[n] krotwoning en van slecht onderhouden woningen onmiddel[]lijk de bevoegdheid krijgt om in plaats van de 20 pct., welk[e] hij reeds op de huur heeft mogen leggen, de huur te verhoo[]gen tot 50 pct. van de huur van 1 Januari 1916. Die verhoo[]ging is volkomen ongemotiveerd en dus zeer sterk onrecht[]vaardig, vooral ook omdat zij op de allerarmste huurders za[l] drukken.

Deze verhooging heeft echter nog een anderen kant. Al[s] deze eigenaren zonder meer die 50 pct. in den zak moge[n] steken, waarom zullen dan de andere eigenaren, tot dusver[re] misschien nog gekomen tot onderhoud van hun woningen doo[r] de werking van de Huurcommissiewet, daaraan nog verde[r] iets doen? Waarvoor zouden zij zich nog druk maken? Indie[n] verhoogingen zullen worden toegepast, zooals die door de[n] heer van Gijn worden voorgesteld, van 60 pct. en 70 pct. dan zullen die door de eigenaren verkregen worden, los va[n] het onderhoud, dat aan de woningen plaats heeft.

Dit amendement is in zeer sterke mate economisch; het za[l] in sterke mate aan het onderhoud der woningen ten goed[e]

55ste VERGADERING. — 28 FEBRUARI 1923.

268. Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

komen en dus aan het algemeen belang. Op dezen grond is aanneming noodzakelijk.

De heer **van Vuuren**: Mijnheer de Voorzitter! Volgens den heer Oud heeft de Minister hem een goeden wenk gegeven, door te zeggen, dat dit amendement in de Huuropzeggingswet thuisbehoort. De geachte afgevaardigde vond dien wenk daarom zoo juist, omdat in de Huuropzeggingswet de huurder naar voren komt en bij de Huurcommissiewet de huurder buiten het geding blijft. Ik spreek hem dat natuurlijk niet tegen. Waar het echter op aankomt is, of het past bij de taak, die de wetgever aan de Huurcommissiewet, of bij de taak, die hij aan de Huuropzeggingswet opdroeg. De wetgever heeft nu aan de Huurcommissiewet opgedragen te waken tegen onredelijke opdrijving van de prijzen en aan de Huuropzeggingswet te waken tegen het uitzetten uit woningen. Alleen geheel subsidiair kan bij toepassing van de Huuropzeggingswet de Huurcommissie geroepen worden zich met den prijs in te laten. Eerst als de Huurcommissie heeft uitgemaakt, dat er geen aanleiding bestaat om de huuropzegging te doen doorgaan, en uitgezocht heeft, dat, los van den huurprijs, de huurder in de woning mag blijven, kan zij geheel subsidiair de huur vaststellen. In de gedachte van den wetgever moest dan bij het bepalen van den huurprijs de huurder passief blijven. Tegen dit handelen der Huurwetten gaat het voorstel van den heer Oud in, al schrijft hij het nu in de Huuropzeggingswet, waarin het geheel misplaatst is.

Volgens de uitdrukkelijke bedoeling van den heer Oud, onderschreven door den heer ter Laan, denkt men bij dit voorstel niet te waken tegen uitzetting, maar alleen tegen onredelijke huuropdrijving. Het is zoo sterk, dat het voorstel toepassing zal vinden tegen personen, tegenover wie van uitzetting zoo weinig sprake is, dat zij kunnen blijven wonen wanneer zij de wettelijke zonder tusschenkomst van Huurcommissies geoorloofde huur bereid zijn te betalen. Ik kan niet begrijpen, dat de heer Oud dat formalisme noemt, dat men in de eene wet iets neerschrijft wat thuisbehoort in de andere wet.

Er is gevraagd: wilt gij, dat de verhuurder den huurprijs mag verhoogen onverschillig of behoorlijk in het onderhoud is voorzien? Ik antwoord, dat ik den toestand wil laten zooals hij is onder de bestaande wet.

Kan men onder de tegenwoordige wet niet tot 120 pct. gaan zonder dat deswege een beroep openstaat bij de Huuropzeggingswet? Men beweert nu het vrije percentage ruimer te stellen, maar in werkelijkheid brengt men thans opnieuw alle woningen onder toezicht der Huurcommissie.

N'en déplaise den Minister van Justitie blijft ik dan ook van meening, dat deze bepaling in deze wet en in onze Huurwetten absoluut niet thuishoort.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou een enkele opmerking willen maken naar aanleiding van hetgeen de heer van Vuuren zooeven heeft gezegd. Indien het amendement-Oud mocht worden aangenomen en er kwam een zaak voor de Huurcommissie over een huuropzegging, waarbij werd beweerd, dat de woning niet

verkeert in een goeden staat van onderhoud, dan zal dat, vo gens de wet, voor de Huurcommissie nooit een reden moge zijn om de huuropzegging niet toe te staan. De Huurcon missie is bij de beoordeeling van een huuropzegging gebonde aan de regeling van de Huuropzeggingswet. Er moeten d redenen zijn, aan het belang van den huurder ontleend, zo als die in de Huuropzeggingswet zijn omschreven. Als de bepaling mocht worden aangenomen, zal daaruit rechte nooit de gevolgtrekking mogen worden gemaakt, dat op gro van het niet verkeeren in goeden staat van onderhoud huuropzegging moet worden geweigerd. De huuropzeggi kan alleen worden gevraagd op de gronden, in de Huu opzeggingswet zelf geregeld, en eerst wanneer er zulke gro den zijn, komt de vraag aan de orde, welke gevolgtrekki kan worden gemaakt uit het in slechten staat van onderho verkeeren.

Ik heb dit alleen willen zeggen, omdat ik, voor zoover daarop eenigen invloed kan uitoefenen, er tegen wil wake dat uit dit debat een andere conclusie wordt getrokken. heb gister, toen ik over deze redactie sprak, reeds een opme king in denzelfden geest gemaakt.

De Huurcommissie zal nooit mogen zeggen: omdat woning niet in goeden staat van onderhoud verkeert, weig ren wij de huuropzegging, maar zij zal altijd moeten vrage zijn de omstandigheden zoo, dat de huuropzegging moet wo den geweigerd?

De **Voorzitter**: Mag ik den voorzitter van de Commis van Rapporteurs verzoeken, het oordeel der Commissie me te deelen over het amendement van den heer Oud?

De heer **van Vuuren**, voorzitter van de Commissie v Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie v Rapporteurs, voor zoover aanwezig, is voor de helft vó voor de helft tegen de aanneming van het amendement v den heer Oud.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: De stemming zal morgen plaats hebb

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergaderi gesloten.

VERBETERING.

In de rede van mejuffrouw **van Dorp**, bladz. 1648, kol. regel 5—8 v. o., moet de aanhaling luiden:

> ,,Deze wet is niet van toepassing op woningen, wa van de huurprijs of de geschatte huurwaarde op 1 Ja ari 1916 hooger was dan een bedrag door Ons bij al meenen maatregel van bestuur voor elke gemeente v te stellen.''

56ste VERGADERING. — 1 MAART 1923.

Mededeeling ingek. stukken. — Verslag uitgebr. over w.o. — Reg. v. werkz. — Eindstemming w.o. 64.

56ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 1 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Ingekomen: Verzoekschriften. — Verslag uitgebracht over een ontwerp van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Eindstemming over en verwerping van het ontwerp van wet tot bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop. — Indiening van een voorstel van wet door den heer Rutgers. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Mededeeling, dat twee leden de vergadering hebben moeten verlaten. — Verslag uitgebracht over inlichtingen op een adres. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Behandeling en aanneming van het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking van de wet van 23 Maart 1918. — Indiening en verwerping van een motie van orde van den heer Staalman.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 91 leden, te weten:

de heeren Scheurer, Moerel, Gerhard, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van der Voort van Zijp, van den Tempel, Schaper, van Rappard, Hiemstra, Albarda, Bakker, Brautigam, Kersten, J. ter Laan, van de Bilt, Wintermans, Duymaer van Twist, Beumer, K. ter Laan, Ebels, Fleskens, van Voorst tot Voorst, Gerretson, Bulten, Ament, van der Molen, Kleerekoper, Knigge, Bierema, van Wijnbergen, van Boetzelaer van Dubbeldam, Suring, Kuiper, Visscher, Weitkamp, van Rijzewijk, Lovink, de Boer, Engels, van den Heuvel, Schokking, Snoeck Henkemans, Dresselhuys, Michielsen, Ter Hall, Tilanus, Feber, Braat, Bomans, van Vuuren, van Zadelhoff, van Braambeek, mejuffrouw Groeneweg, de heer IJzerman, mejuffrouw van Dorp, de heeren van der Waerden, Marchant, Heukels, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Stulemeijer, Krijger, Deckers, Fruytier, Rutgers van Rozenburg, Wijnkoop, van Gijn, Gerritzen, Smeenk, Nolens, Kolkman, mejuffrouw Katz, de heeren Oud, Ketelaar, Staalman, Hermans, Rutten, van Ravesteijn, Bongaerts, van Dijk, Boon, van Rijckevorsel, Vliegen, mejuffrouw Westerman, de heeren Troelstra, van Schaik, de Monté ver Loren, A. Colijn, Rutgers, Juten, H. Colijn,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Marine.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het ontwerp van wet tot toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het verleenen van een toelage ten laste van de gemeente, over elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen, enz., van den 1ste-voorzitter en den 1ste-secretaris, namens het hoofdbestuur van de Vereeniging voor M.U.L.O., te Amsterdam;

een, betreffende het ontwerp Jachtwet, van den voorzitter en den secretaris, namens de Club van Nederlandsche Vogelkundigen, te Valkenburg (L.);

twee, betreffende het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenen, van de Kamers van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam en Middelburg.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën van Rapporteurs;

B. dat het Verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet, houdende machtiging tot het aangaan van eene overeenkomst met de Aken—Maastrichtsche Spoorwegmaatschappij betreffende de Domaniale mijnen (80).

Dit Verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld.

De **Voorzitter**: Op grond van het gisteren medegedeelde besluit van de Centrale Afdeeling om voor het ontwerp van wet tot wijziging van de artikelen 143 e.v. van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (390) een Bijzondere Commissie te benoemen, worden door mij benoemd tot leden dezer Commissie de heeren Marchant, Rutgers, Dresselhuys, van Schaik en mejuffrouw Katz.

Voorts zijn er eenige ontwerpen van wet, waarover de openbare beraadslaging aan de orde kan worden gesteld, doch waarvan de afdoening, met het oog op den datum van in werking treden, te laat zou plaats hebben, indien zij eenvoudig aan de agenda werden toegevoegd. Ik stel daarom aan de Kamer voor, deze ontwerpen van wet aan de orde te stellen tegen a.s. Donderdag, 8 Maart, bij den aanvang der vergadering, namelijk:

Vereeniging van de gemeenten Renkum en Doorwerth (346);

Vereeniging van de gemeenten Ravenstein. Huisseling en Neerloon, Deursen en Dennenburg en Dieden, Demen en Langel (365);

Vereeniging van de gemeenten Genderen, Drongelen en Meeuwen (363).

Verder stel ik voor hierop nog te doen volgen:

de ontwerpen van wet tot naturalisatie van F. F. W. van Amerom en 19 anderen; I. L. Amkraut en 19 anderen; M. Birr Blei (Weissmann) en 19 anderen; A. Breslou, gescheiden echtgenoote van S. van Biene, en 19 anderen (369),

in de verwachting, dat het Eindverslag daarover tijdig zal zijn verschenen.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de **eindstemming** over het ontwerp van wet tot bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop (64).

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Vliegen tot het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Vliegen**: Mijnheer de Voorzitter! De sociaal-democratische fractie acht een maatregel om de jeugd te behoeden voor den invloed van in het openbaar vertoonde

(Vliegen e. a.)

films, welke op paedagogische gronden afkeuring verdienen, aan te bevelen. Zij acht het eveneens een verbetering, wanneer de keuring van films aan een centraal lichaam wordt opgedragen, terwijl zij in artikel 18 van het onderhavige ontwerp de mogelijkheid erkent eener beperking der toepassing van artikel 188 der Gemeentewet.

Sommige leden der fractie zouden in beginsel ook kunnen medegaan met eenige preventieve maatregelen ten aanzien van het gehalte der te vertoonen films in het algemeen; daar staat evenwel tegenover, dat hiermede een weg wordt betreden ter censuur ten opzichte der geestelijke vrijheid van volwassenen, die dreigt tot consequenties te voeren, verre uitgaande boven hetgeen op dit gebied toelaatbaar zou zijn en waarvoor wij de verantwoordelijkheid zouden kunnen aanvaarden, terwijl bovendien het ontwerp is verscherpt ten aanzien van de censuur op uitvoeringen voor jeugdige personen.

Op deze gronden moeten wij onze stem aan dit wetsontwerp onthouden.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Schokking tot het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel het ons aangenaam zou zijn geweest voor dit wetsvoorstel te stemmen om de gedachte, die aan de indiening ten grondslag ligt, zoomede om de welwillende houding van den Minister, tegenover onze amendementen aangenomen, zoo is het bezwaar, dat het beginsel van de gemeentelijke bevoegdheid, om zich bij deze materie te doen gelden, geen plaats in de wet heeft kunnen krijgen, voor ons in die mate overheerschend, om van andere technische overwegingen te zwijgen, dat we tot ons groot leedwezen dit niet kunnen doen.

De **Voorzitter**: Ik verzoek thans den leden, met het oog op de opneming van de stemmen, hun zitplaatsen te willen innemen.

Er zijn geen wijzigingen door de Regeering of door leden der Kamer in het ontwerp voorgesteld.

In het wetsontwerp, zooals het met de daarin aangebrachte wijzigingen is herdrukt onder n°. 19 der stukken, komt echter op bladzijde 2, in den derden regel, een drukfout voor. In plaats van: ,,van den belanghebbende", moet daar staan: ,,aan den belanghebbende". Deze drukfout zal worden verbeterd.

Het ontwerp van wet wordt verworpen met 46 tegen 41 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Dresselhuys, Tilanus, Braat, van Zadelhoff, van Braambeek, mejuffrouw Groeneweg, de heeren IJzerman, van der Waerden, Marchant, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Krijger, Rutgers van Rozenburg, Wijnkoop, van Gijn, Gerritzen, mejuffrouw Katz, de heeren Oud, Ketelaar, Staalman, van Ravesteijn, Boon, Vliegen, mejuffrouw Westerman, de heeren Troelstra, Gerhard, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van den Tempel, Schaper, van Rappard, Hiemstra, Albarda, Bakker, Brautigam, Kersten, J. ter Laan, K. ter Laan, Ebels, Gerretson, Kleerekoper, Bierema, van Boetzelaer van Dubbeldam, Weitkamp, Lovink, de Boer, Schokking en Snoeck Henkemans.

Vóór hebben gestemd de heeren Michielsen, Ter Hall, Feber, Bomans, van Vuuren, mejuffrouw van Dorp, de heeren Heukels, Stulemeijer, Deckers, Fruytier, Smeenk, Nolens, Kolkman, Hermans, Rutten, Bongaerts, van Dijk, van Rijckevorsel, van Schaik, de Monté ver Loren, A. Colijn, Rutgers, Moerel, van de Bilt, Wintermans, Duymaer van Twist, Beumer, Fleskens, van Voorst tot Voorst, Bulten, Ament, van der Molen, Knigge, van Wijnbergen, Suring, Kuiper, Visscher, van Rijzewijk, Engels, van den Heuvel en de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Rutgers, die het gevraagd heeft.

(Rutgers e. a.)

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb, m[et] namens acht andere leden van de Kamer, aan u ter h[and] gesteld een voorstel van wet tot wijziging van eenige artik[elen] der Drankwet.

Voor de toelichting van dit voorstel van wet moge ik v[er]wijzen naar de schriftelijke toelichting, welke bij het vo[or]stel van wet is gevoegd.

Dit voorstel van wet, hetwelk met de daarbij hoorende stukken zal worden gedrukt en rondgede[eld] zal worden gezonden naar de afdeelingen.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwer[pen] van wet:

I. Verklaring van het algemeen nut der onteigen[ing] van eigendommen, noodig voor het aanleggen van e[ene] algemeene begraafplaats op den Linker Maasoever in [de] gemeente Rotterdam (344);

II. Verklaring van het algemeen nut der onteigeni[ng] van eigendommen, noodig voor uitbreiding van het Tra[m]plein te Zandvoort (345);

III. Verklaring van het algemeen nut der onteigeni[ng] met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (Staatsbl[ad] n°. 171), van eigendommen, gelegen in de gemeente L[o]neker, noodig voor het uitbreiden van de algeme[ene] begraafplaats der gemeente Enschedé (361);

IV. Wijziging der wet van 5 Juli 1920 (Staatsbl[ad] n°. 348), houdende nadere wijziging der wet van 20 J[uni] 1913 (Staatsblad n°. 292), tot aanvulling van art. 143 d[er] Regtspleging bij de Landmagt, van de Provisione[le] Instructie voor het Hoog Militair Geregtshof, en nad[ere] voorzieningen betreffende de jaarwedden van de leden d[er] militair-rechterlijke macht (359);

V. Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staa[ts]begrooting voor het dienstjaar 1922 (368).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens, telke[ns] na goedkeuring der onderdeelen, zonder beraadslaging [en] zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VI. Wijziging van de wet van 2 November 1871, S. 11[...] houdende bepalingen omtrent de invoering der Ned[er]landsche Pharmacopoea (354).

De **Voorzitter**: In het origineele ontwerp van wet [...] evenals in de afdrukken, in het eenig artikel het woo[rd] ,,onze" geschreven met een kleine o in plaats van met e[en] hoofdletter. Deze fout zal worden verbeterd.

Voorts ontbreekt in het origineele ontwerp van wet het [en] de afdrukken aan het slot van het artikel te recht voo[r]komende woordje ,,ook". Ik neem aan, dat de Regeeri[ng] tegen opneming van het woordje ,,ook" in het origine[ele] ontwerp geen bezwaar heeft, en zal mitsdien deze wijzigi[ng] aanbrengen.

Het ontwerp van wet wordt, na goedkeuring der onde[r]deelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemmi[ng] aangenomen;

VII. Wijziging van de Veewet (341).

Over dit ontwerp van wet wordt geen algemeene beraa[d]slaging gevoerd.

Beraadslaging over artikel 1, luidende:

,,In het eerste lid van artikel 78 der Veewet wor[dt] achter het cijfer ,,25" ingevoegd ,,35, eerste lid" e[n] worden de cijfers ,,35, 37", veranderd in ,,38".",

waarop is voorgesteld door de Commissie van Rapporteu[rs] een amendement (Stuk n°. 6, I), strekkende om het artik[el] te lezen:

,,Het eerste lid van art. 78 der Veewet wordt gelezen Overtreding van het bepaalde in de artikelen 13, 1[...]

24, eerste lid, 25, 35, eerste lid, 37, 52, 53 of 70, of krachtens de artikelen 6, 8, 10, 11, 12, 29, 33, 38, 45, 46, 48, 57, 60, 61, 63 of 69 dezer wet, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste één jaar of geldboete van ten hoogste vijfhonderd gulden.".

De heer **van Vuuren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend, dit amendement te moeten voorstellen, ten einde de wet beter leesbaar te maken voor degenen, die daarmede te maken hebben.

De Commissie ontkent geen oogenblik, dat voor den Minister en voor haar wel is op te maken wat het zeggen wil als bepaald wordt, dat eerst moet worden ingevoegd art. 35, eerste lid, en dat daarna art. 35 moet veranderd worden in 38, maar zij meent, dat bij de door haar voorgestelde redactie de bedoeling beter tot haar recht komt.

De **Voorzitter**: Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Zooals de heer van Vuuren heeft te kennen gegeven, betreft het hier slechts een vormverschil tusschen het voorstel van de Regeering en dat van de Commissie. Aangezien de Regeering tegen den vorm geen bezwaar heeft en er blijkbaar in de Kamer geen verzet rijst, neem ik het amendement over.

Aangezien het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Daar het amendement voorgesteld was door de Commissie van Rapporteurs, mag ik aannemen, dat zij geen bezwaar heeft tegen deze Regeeringswijziging.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd artikel 1, thans luidende:

,,Het eerste lid van art. 78 der Veewet wordt gelezen: Overtreding van het bepaalde in de artikelen 13, 17, 24, eerste lid, 25, 35, eerste lid, 37, 52, 53 of 70, of krachtens de artikelen 6, 8, 10, 11, 12, 29, 33, 38, 45, 46, 48, 57, 60, 61, 63 of 69 dezer wet, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste één jaar of geldboete van ten hoogste vijfhonderd gulden.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 2, luidende:

,,Deze wet treedt in werking met ingang van den dag harer afkondiging.",

waarop door de Commissie van Rapporteurs is voorgesteld een amendement (Stuk n°. 6, II), strekkende om het artikel te lezen als volgt:

,,Deze wet treedt in werking met ingang van den dag, volgende op dien harer afkondiging."

De heer **van Vuuren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik vermoed, dat bij de Regeering geen bezwaar zal bestaan tegen overneming van dit amendement, dat bedoelt de redactie van art. 2 meer in overeenstemming met de gebruikelijke en naar het oordeel der Commissie juiste terminologie te brengen.

De **Voorzitter**: Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De Regeering neemt het amendement over.

Aangezien het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Daar het amendement voorgesteld was door de Commissie van Rapporteurs, mag ik aannemen, dat zij geen bezwaar heeft tegen deze Regeeringswijziging.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd artikel 2, thans luidende:

,,Deze wet treedt in werking met ingang van den dag, volgende op dien harer afkondiging.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beweegreden van het ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De heeren Heukels en Stulemeijer hebben mij bericht, dat zij wegens raadsvergadering de vergadering hebben moeten verlaten.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De heer **Duymaer van Twist** brengt verslag uit namens de Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van H. Schilthuizen, eervol ontslagen opzichter in het interneeringskamp te Harderwijk, wonende te 's Gravenhage, betreffende het niet instellen van een onderzoek naar eene door hem ingediende aanklacht tegen een reserve-officier en het aan adressant verleende ontslag (169).

Dit Verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de behandeling van het **voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking van de wet van 23 Maart 1918 (Staatsblad n°. 165), tot tijdelijke afwijking van de wet van 23 Juli 1908 (Staatsblad n°. 236), tot invoering van een wettelijken tijd (281).**

De heer **A. Colijn**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

Mijnheer de Voorzitter! In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende adressen:

een, van den gemeenteraad van Lisse;

een, van den gemeenteraad van 's Gravendeel;

een, van den gemeenteraad van Moergestel;

een, van den gemeenteraad van Driewegen;

een, van den gemeenteraad van Ovezand;

een, van de Landbouwvereeniging ,,Ons Belang", te Maasdam;

een, van de afdeeling Hoogezand-Sappemeer van de Groninger Maatschappij van Landbouw;

een, van de Landbouwvereeniging ,,Olst", te Olst;

een, van het hoofdbestuur van de Kindervereeniging ,,Darchei Noungam", te 's Gravenhage;

een, van de R.-K. Werkliedenvereeniging ,,St. Jozeph", te Almelo;

(A. Colijn e. a.)

een, van de Joodsche Winkeliersvereeniging, te Amsterdam,

alle tegen den zomertijd en vóór het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer:

een, van den voorzitter en den secretaris van den Nederlandschen Roeibond, te Amsterdam;

een, van den Algemeenen Nederlandschen Bond van Handels- en Kantoorbedienden, te Amsterdam:

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Groningen:

een, van het Centraal Industrieel Verbond, te 's Gravenhage;

een, van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, te Haarlem,

alle vóór het behoud van den zomertijd en tegen het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer.

Uw Commissie stelt voor, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De **Voorzitter**: Er zijn voor de algemeene beraadslaging 10 sprekers ingeschreven. Het is mij eenigszins moeilijk om een voorstel te doen tot rantsoeneering, omdat het mij bekend is, dat er sprekers zijn, die iets meer dan een kwartier noodig zullen hebben, maar ook leden, die misschien slechts enkele minuten zullen spreken. Ik zou dus alleen den leden, die successievelijk het woord zullen krijgen, willen verzoeken, er rekening mede te houden, dat achtereenvolgens alle 10 sprekers het woord zullen moeten voeren.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Lovink**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof niet, dat er een onderwerp is, dat in de laatste jaren, niet alleen hier, doch ook in de ons omringende landen zoozeer de aandacht heeft getrokken, en zoozeer de gemoederen in beroering heeft gebracht, als het vraagstuk van den zomertijd.

Ontstaan in een tijd, toen men allerwegen trachtte besparing te brengen in het gebruik van licht en kolen, zien wij dat nagenoeg alle landen, hier wat vroeger, elders wat later, den zomertijd aanvaarden als een noodmaatregel, geboden als hij was door de destijds bestaande abnormale omstandigheden. Waar Engeland, Frankrijk, België in denzelfden uurgordel liggen, had men zelfs een geallieerde conferentie te Londen bijeengeroepen, ten einde zich te verstaan over een gelijke toepassing van den datum der invoering en der opheffing. Nederland evenals Luxemburg heeft zich daarbij aangesloten. Ben ik juist ingelicht, dan is het vorig jaar in de zitting van de subcommissie van den Volkenbond voor het transportwezen onder voorzitterschap van den heer Harold besloten een studie te maken van den zomertijd, om den invloed daarvan na te gaan op het transportwezen in Europa. Of die studie reeds is verschenen, is mij niet bekend; ik heb daaromtrent althans geen nadere inlichtingen kunnen verkrijgen.

Zooals ik reeds aanstipte, Mijnheer de Voorzitter, is er toch een groote groep der bevolking, welke wordt gevormd door de bewoners van het platteland, die van den zomertijd groote belemmering ondervindt in haar bedrijf, en sinds jaar en dag groote bezwaren tegen deze regeling te berde brengt, omdat het bedrijf en de arbeid der landelijke bevolking worden geregeld door de natuur, geheel anders dan het werk van den stedeling, van den fabrikant, van den winkelier, of van den bureauman, dat zich gedurende het geheele jaar op elk willekeurig tijdstip laat bepalen, aangezien geen rekening behoeft te worden gehouden met de natuur. Hierbij komt nog die groep van burgers, die hetzij in steden of op het platteland wonen, wier werk mede niet met de natuur verband houdt. Ook die zijn voorstanders van den zomertijd, omdat zij in de zomermaanden meer van den langen dag kunnen

(Lovink.)

profiteeren, in dien zin nl. dat voor hen na afloop van d dagtaak meer tijd beschikbaar blijft, waarvan zij, ied naar de wijze zooals hem dat het meest past, gebruik kunne maken.

Ik stem derhalve gaarne in, Mijnheer de Voorzitter, m hen die van oordeel zijn, dat het voor een deel der Nede landsche burgers — natuurlijk is hun aantal meer geconce treerd in de steden — wat voor heeft, indien het daglic gedurende het zomertijdperk met een uur wordt verlengd. I erken eveneens gaarne dat het verlengen van den dag zeke economische voordeelen kan brengen, voordeelen, die hoof zakelijk neerkomen op een besparing van kunstlicht. Ik erk ook dat men die voordeelen tot op zekere hoogte uit ee sociaal-hygiënisch en moreel oogpunt kan beschouwen e verdedigen. En toch, Mijnheer de Voorzitter, de studie va de vrij omvangrijke literatuur op dit gebied, gevoegd b eigen waarnemingen, heeft mij niet kunnen overtuigen va de noodzakelijkheid om tegen het thans aan de orde zijn wetsvoorstel te stemmen.

Integendeel, hoe dieper ik deze zaak heb nagegaan, des meer ben ik er van overtuigd geworden, dat wij met di kunstmatigen zomertijd niet op den goeden weg zijn.

Mijn beweegredenen daarvoor zal ik zoo beknopt mogeli uiteenzetten, waarbij ik o. m. gebruik zal maken van g gevens in een artikel in het tijdschrift *De Natuur* van d hand van den heer ten Have.

De menschen op den laagsten trap van beschaving hadde en hebben nog weinig of geen begrip van tijd. Wanneer d jager of herder zich 's avonds te slapen kan leggen en op tij iets te eten vindt, is hij tevreden. En toch drukt zich reeds i deze geregelde afwisseling van slapen, waken en eten e eeuwige rhythmus uit, welke de zon in 't leven en werke der menschen altijd gebracht heeft en altijd brengen zal.

Reeds vroeg was men tot het bewustzijn gekomen van de waren zonnetijd. Reeds in Genesis lezen wij het:

„En God noemde het licht dag, en de duisternis noem hij nacht. Toen was het avond geweest en het was morge geweest, de eerste dag.''

Later kwam daarbij het inzicht in de wisseling der jaarg tijden en de invoering van het zonnejaar. Ook de Grieksc wijsgeeren noemen daarom zon, maan en sterren de „organ van den tijd".

Of de meeste Oostersche volken den dag begonnen met de opgang der zon, de Israëlieten met zonsondergang, de Egypt naren, Romeinen en wij nu nog met middernacht, de astr nomen en zeevaarders met den middag, steeds dienden o en ondergang en hoogste stand der zon tot maatstaf van d tijdsbepaling.

Het kwam er nu maar op aan, die tijdeenheden, de dage te verdeelen en de onderdeelen te meten of tot groote groepen te vereenigen.

Aanvankelijk bepaalde zich de onderverdeeling van de dag tot morgen en avond; later werd daaraan de midda toegevoegd.

Zooals bekend is, kan de tijd alleen afgemeten worden na de eenparige beweging van een of ander voorwerp. De aard wentelt zonder ophouden om haar as, steeds met volkome dezelfde snelheid, zoodat de natuur ons in onze aarde ze het beste hulpmiddel geschonken heeft om den tijd te mete Het spiegelbeeld van die eenparige beweging zien we in d dagelijksche wenteling van den sterrenhemel, en dus ook va de zon, om de hemelas. Men trachtte nu reeds zeer vroeg die dagelijkschen loop der zon aan den hemel te volgen, waart het waarnemen der schaduw van gebouwen, boomen of va den waarnemer zelf of van bepaald voor dat doel opgerich voorwerpen reeds vroeg een middel aan de hand gaf, en w door het waarnemen van de richting en het meten van d lengte dier schaduw. De oudste tijdwijzers waren dus zonn wijzers, al hadden aanvankelijk die instrumenten veel ee voudiger samenstelling dan later. Herodotus meldt ons, da de Grieken de zonnewijzers aan de Babyloniërs ontleender evenals de 2 maal twaalfdeeling van den dag op grond va het bij de Babyloniërs gebruikelijke 12-tallig stelsel.

Het is dan ook bijna zonder twijfel, dat de Babyloniër

56ste VERGADERING. — 1 MAART 1923.

281. Afschaffing van den Zomertijd.

(Lovink.)

...ds meerdere eeuwen vóór het begin onzer jaartelling het gebruik der zonnewijzers kenden voor de dagverdeeling.

De **Voorzitter**: Het wil mij voorkomen, dat die zonnewijzers bruikbaar zijn, zoowel bij den eenen als bij den anderen tijd, maar ik zou er toch bij den geachten spreker op willen aandringen op dat onderwerp niet te diep in te gaan.

De heer **Lovink**: Ik zal mij dan wat bekorten, Mijnheer de Voorzitter, en mij er toe bepalen mede te deelen, dat men van den waren zonnetijd geleidelijk is gekomen tot den gemiddelden zonnetijd, die — als ik mij niet bedrieg — in Nederland omstreeks 1837 is ingevoerd.

De Regeering ontving in dat jaar klachten van ondernemers van postwagens over de groote afwijkingen tusschen de aanwijzingen der klokken van dicht bij elkaar liggende steden. Naar aanleiding hiervan beval zij aan Gedeputeerde Staten de invoering van den middelbaren tijd. De Gedeputeerde Staten wendden zich hierover tot de gemeentebesturen, die weldra, na eenig tegenstribbelen, de gewenschte verandering aanbrachten.

Daarna kwam de vraag: is het mogelijk eenheid te verkrijgen in de tijdsaanwijzing voor een geheelen Staat, zoo mogelijk voor de geheele aarde of althans voor een groot deel ervan? M. a. w. wij staan hier voor de quaestie der tijdsunificatie.

Toen nu door de uitvinding der spoorwegen en telegrafie de afstanden tusschen de verschillende plaatsen op aarde zooveel kleiner werden, en men in betrekkelijk korten tijd een groot deel van den aardomtrek kon afleggen, ontstond vanzelf de behoefte om in een gebied van meerdere graden lengteverschil de tijden van vertrek en aankomst van spoorwegen en telegrammen naar een bepaalden tijd te regelen. In vele Staten, ook in ons land, heeft men daarvoor den middelbaren zonnetijd der hoofdstad aangenomen en dezen dus verheven tot nationalen tijd. Het eerst in Groot-Brittannië (behalve Ierland), waar reeds in 1848 de middelbare tijd van den Greenwich-meridiaan als spoorwegtijd is ingevoerd. Zoo was bij ons tot aan Mei 1892 de Amsterdamsche tijd de zoogenaamde spoortijd. Toen werd in het spoorwegreglement de bepaling opgenomen, dat men den Greenwich-tijd voor de sporen moest invoeren. Voor het dagelijksch leven behield men evenwel de locale tijden.

Nadat de zaak herhaaldelijk in de Kamers was ter sprake gekomen wegens de bezwaren, verbonden aan een tweeledigen, soms drieledigen tijd, kwam er in Nederland een sterke beweging voor zoogenaamde tijdsunificatie, d. w. z. één tijdsaanwijzing voor het geheele land, zoowel voor het verkeer als voor het burgerlijk leven; daarbij kwam tevens de quaestie naar voren: aansluiting bij het internationaal uurzonestelsel, omvattende 24-uurzones, elk 15° breed, en elke zone met een vol uur verschil in tijdsaanwijzing.

Volgens die zones hadden wij dan moeten invoeren den West-Europeeschen tijd (Greenwich-tijd). Het gevolg daarvan zou dan zijn, dat wij de Nederlandsche klokken in de verschillende gemeenten moesten gelijkstellen met de „spoorklok"; dus in Holland 20 minuten achteruit, in het Oosten zelfs 30 minuten achteruit. Dat zou ten gevolge hebben gehad, dat ons burgerlijk leven (opstaan, aanvang bureaux, naar bed gaan, enz.) 20, respectievelijk 30 minuten naar den avond zou worden verschoven ten opzichte van de zon. Nominaal blijft de dagverdeeling, zooals die was. Daarom stelde Minister Rink, nadat 10 jaren vroeger door Minister van Houten ook reeds een ontwerp aanhangig was gemaakt, in 1906 aan de Kamers voor: algemeene invoering in Nederland, zoowel voor de spoorwegen als voor het burgerlijk leven, van den Middel-Europeeschen tijd, zooals die in Duitschland geldig was.

Wij zouden in dat geval onze klokken in ons land 40 minuten vooruit hebben moeten stellen (in het Oosten ± 10 minuten minder, dus 30 minuten vooruit), d. w. z., onze dagverdeeling 40 minuten naar den morgen verschuiven ten opzichte van de zon.

Er was, zooals u bekend is, Mijnheer de Voorzitter, echter een krachtige oppositie tegen Minister Rink's voorstel, èn om die vervroeging van 40 minuten, welke voor het platteland des zomers bezwaren had en lange, donkere wintermorgens zou geven, èn om het onnatuurlijke van deze indeeling.

Zoo kwamen er twee stroomingen: 1°. invoering van den Greenwich-tijd (West-Europeeschen tijd); 2°. invoering van den nationalen Amsterdamschen tijd voor geheel Nederland, zoowel voor het verkeerswezen (spoor en telegraaf), als voor het burgerlijk leven. Laatstgenoemd voorstel, door den inmiddels opgetreden Minister Heemskerk ingediend, die niets van een kunstmatig gekweekt „natuurlijk licht" wilde weten, zooals hij het noemde, kreeg een groote meerderheid.

Zoo was bij dit wetsontwerp in Nederland weder ingevoerd en van Regeeringswege gelast de Amsterdamsche tijd als algemeene tijdsaanwijzing voor alle gemeenten, ook voor het verkeer. De gemeentebesturen kregen aanschrijving de openbare uurwerken te stellen naar Amsterdamschen tijd, eveneens de spoorwegmaatschappijen en andere Rijksdiensten. Er kwam toen dus tijdsunificatie op grondslag van den nationalen Amsterdamschen tijd. Nederland is dus sinds 1 Mei 1909 losgemaakt uit het internationale tijdsverband der uurzones.

De tijdregeling, gebaseerd als zij was op onzen middelbaren zonnetijd, heeft nimmer aanleiding tot klachten gegeven.

Voorts blijkt uit het voorafgaande, Mijnheer de Voorzitter, duidelijk en overtuigend, dat onze middelbare zonnetijd, de Amsterdamsche tijd, niet maar zoo onwillekeurig uit de lucht is komen vallen, maar dat deze middelbare zonnetijd, waaraan men ook reeds vroeger heeft willen tornen, voor ons land is de tijd, die het meest overeenkomt met de behoefte van zijn bewoners. Het is geen strijd, die ontstaan is uit het verschil: platteland of stad. Neen, Mijnheer de Voorzitter, de Amsterdamsche tijd blijkt ook thans nog voor hen, die met de natuur rekening moeten houden, de tijd te zijn, die met gewoonten, zeden en bedrijf van ons land het meest overeenkomt. Evenzeer als men in Engeland, Frankrijk zich het best aansluit bij den Greenwich-tijd, in Duitschland bij den Midden-Europeeschen tijd en evenzeer ook in die landen op het platteland een heftige oppositie is ontstaan tegen den kunstmatigen zomertijd, evenzeer is ook hier die oppositie niet ontstaan uit egoïsme, maar berust het verzet op ervaring, welke door wetenschappelijke onderzoekingen behoorlijk is vastgesteld en vastgelegd. Het is dus geen plattelandsche eigenzinnigheid.

U zult het zich dus kunnen voorstellen, dat ik de vele en gerechtvaardigde klachten der plattelandsbewoners volkomen begrijp. Mijnheer de Voorzitter! Ik mag hier zeker nog wel bijvoegen, dat ook wetenschappelijke instituten, o. a. het Meteorologisch Instituut, het niet met den zomertijd kunnen vinden; d. w. z. men moet daar gedurende den kunstmatigen zomertijd alle berekeningen weder terugbrengen of reduceeren op den zonnetijd. Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn zoowel door vóór- als tegenstanders van den zomertijd lastig gevallen met berekeningen van voor- of nadeelen, die iemand doen duizelen. Ik zal die rekenmeesters op dien weg niet volgen — ik was van het goed recht der landelijke bevolking al overtuigd, toen mij bleek, dat het hoogste wetenschappelijk instituut, dat wij op het gebied der meteorologie hebben, het ook niet kon vinden met den zoo ruw ingestelden zomertijd, die spot met elken serieuzen grondslag.

Natuurlijk, het Meteorologisch Instituut kan de kosten van die rectificatie afwentelen op het Rijk; men bemerkt er buiten niets van. Maar onze bevolking op het platteland kan dat niet en moet de gevolgen van dat ruwe ingrijpen dragen.

Gevoelt gij dan niets, zullen de voorstanders van een zomertijd vragen, voor onze bezwaren? Ja, Mijnheer de Voorzitter, ik heb reeds in het begin van mijn rede gezegd, dat ik wel degelijk mij kan indenken in de toestanden.

Maar wil men daaraan iets doen, dan zal een andere weg moeten worden ingeslagen. Dan schijnt het mij gewenscht, Mijnheer de Voorzitter, dat onze Regeering het initiatief neemt tot een internationaal onderzoek, waarbij de deskundigen van de landen, die bij deze zaak belang hebben, met

(Lovink.)

elkander in overleg treden, om na te gaan hoe en op welke wijze aan de desiderata ware te gemoet te komen. Wanneer bij dit onderzoek wetenschap en practijk vertegenwoordigd zijn, en men met elkander rustig en ernstig kan nagaan of, en, zoo ja, in hoeverre aan de verschillende belangen te gemoet gekomen kan worden, dan ben ik volstrekt niet zoo pessimistisch gestemd omtrent de resultaten van zulk een onderzoek en in elk geval, Mijnheer de Voorzitter, zijn wij er dan verzekerd van, dat wij niet op het kompas sturen van allerlei goed bedoelde, maar op geen enkelen wetenschappelijken grond berustende denkbeelden.

Ik veroorloof mij der Regeering en inzonderheid den betrokken Minister van Waterstaat dit denkbeeld in overweging te geven. Ik meen te weten, Mijnheer de Voorzitter, dat ook in wetenschappelijke kringen dit denkbeeld toejuiching vindt. Wanneer het aan een commissie, uit wetenschappelijke en practische personen samengesteld, inderdaad mocht gelukken deze zaak een stap verder te brengen, dan zou hier een „vredeswerk" worden bereikt, dat niet alleen bij ons, doch ook elders in hooge mate zou gewaardeerd worden.

Samenvattende hetgeen ik heb betoogd, kom ik tot de volgende conclusies:

1°. De zoogenaamde zomertijd is hoogst bezwaarlijk voor de landelijke bevolking, wier werkzaamheden uit den aard der zaak naar den zonnestand geregeld zijn en, op straffe van onbevredigende resultaten, naar dien stand geregeld moeten blijven.

2°. Van een vervroeging van werkzaamheden kan bij den landarbeid als regel geen sprake zijn wegens de natuurlijke gesteldheid van het terrein van den arbeid. In enkele gevallen zou een geleidelijke vervroeging wellicht zonder te groot bezwaar mogelijk zijn, maar ook in die gevallen moet toch een tweemaal per jaar voorkomende sprongsgewijze verandering van telkenmale een uur buitengewoon belemmerend en nadeelig worden geacht.

3°. De verwarring, welke wordt gesticht door het bestaan van een officieelen tijd, welke belangrijk afwijkt van den zonnetijd, leidt er toe, dat aan bederf onderhevige producten dikwerf te laat worden afgeleverd, waardoor aanzienlijke verliezen ontstaan, in het bijzonder in het warme jaargetijde.

4°. Indien de officieele tijd, waarnaar de loop der treinen, de schooluren, de openings- en sluitingsuren van bureaux der Overheid, markten, enz. geregeld worden, in eenigszins aanzienlijke mate afwijkt van den zonnetijd, neemt ook in de betrokken huishoudingen de huishoudelijke arbeid aanmerkelijk toe, ongeregeldheden worden daardoor in de hand gewerkt en het familieleven geschaad.

5°. De officieele zomertijd leidt er toe, dat op het land zoowel mannen als vrouwen en kinderen minder rust kunnen genieten, wat mede niet bevorderlijk kan zijn aan de hygiëne en het familieleven.

6°. De door den Minister verstrekte briefwisseling met de spoorwegen leert, dat de directie der spoorwegen op dit oogenblik geen prijs stelt op handhaving van den zomertijd, ook niet uit het oogpunt van bezuiniging.

7°. Waar de landelijke bevolking zich niet kan regelen naar den zomertijd, is de werkelijke toestand, dat men op tal van plaatsen in den zomer een tweeledigen tijd heeft. Tegen het voorkomen daarvan zijn alle in den loop der jaren behandelde wetsontwerpen gericht geweest.

Gedeputeerde Staten van nagenoeg alle provinciën brengen ook thans weder die bezwaren met klem naar voren.

8°. Ofschoon toegegeven wordt, dat de stedelijke bevolking en in het algemeen zij, wier werkkring zich niet naar den zonnestand regelt, in het warme jaargetij bij den zomertijd langer van het daglicht kunnen profiteeren, is het onbillijk de groote nadeelen daarvan ten laste van de landelijke bevolking te brengen.

9°. Het verdient aanbeveling, dat de Regeering stappen doe, om te komen tot het in het leven roepen van een internationale commissie, die tot taak zou moeten hebben een onderzoek in te stellen naar en voorstellen te doen over de vraag, in hoeverre het met inachtneming van de eischen van het bedrijfsleven in zijn verschillende geledingen ook

(Lovink c. a.)

uit internationaal oogpunt mogelijk en uitvoerbaar is, in bestaande tijdregeling eenige wijziging aan te brengen.

10°. In afwachting van de resultaten van dit onderzo[ek] blijve de Amsterdamsche tijd, die, op grond van hetge[en] wetenschap en ervaring hebben geleerd, als middelb[are] zomertijd voor ons land de meest voor onze bevolking g[e]eigende tijd is, gehandhaafd ook voor de zomermaanden.

Op deze gronden, Mijnheer de Voorzitter, zal ik dus [met] volle overtuiging vóór het wetsvoorstel stemmen.

De heer **Bakker**: Mijnheer de Voorzitter! Na het belan[g]wekkend wetenschappelijk betoog van den heer Lovink k[an] ik met enkele korte practische opmerkingen volstaan.

Hoewel ik niet tot de voorstanders van den zomertijd [be]hoor, zal ik bij de behandeling van het voorstel der heer[en] Braat en de Boer mij onthouden van het bijbrengen van [al]van argumenten, welke mijns inziens voor de afschaffi[ng] van den zomertijd pleiten.

Ik voor mij toch geloof, dat de zaak, waarom het hier ga[at] door voorstanders zoowel als tegenstanders van den zomert[ijd] zóó breed belicht is met argumenten, dat het mij niet me[er] mogelijk schijnt om bij het debat over deze zaak veel nieu[ws] te zeggen.

De strijd, die gevoerd is over het al of niet behoud v[an] den zomertijd in het land, en daarbij heb ik vooral het o[og] op de pers, is tot mijn groote verwondering niet altijd [op] gemoedelijke wijze gevoerd, doch droeg soms een zóó sche[rp] karakter, dat de vraag gewettigd was, of het Nederlandsc[he] volk, zoowel van stad als platteland, daarbij niet de gewo[ne] kalmte en nuchterheid, welke onzen volksaard gewoonli[jk ken]siert, uit het oog had verloren.

Zoowel voor- als tegenstanders hebben op eenigerma[te] hartstochtelijke wijze elkaar bestreden en de argumenten, d[ie] wederzijds gebezigd werden, stonden vaak volkomen buite[n] de sfeer van de nuchtere nadenkendheid.

Er is van beide zijden zeer sterk overdreven en daarbij k[on] men de gedachte niet onderdrukken, dat de strijd zich daa[r]door niet enkel bepaalde tot den zomertijd, maar ten slot[te] een strijd werd tusschen het platteland en de stad.

Het initiatief-voorstel van de heeren Braat en de Boer zo[u] men, wetende tot welke partij deze geachte afgevaardigde[n] behooren, in hetzelfde licht kunnen bezien en kunnen zegge[n] ook dit wetsontwerp staat in het teeken van den strijd tu[s]schen het platteland en de stad, gezien de omstandighei[d] dat dit voorstel slechts gesierd is met de onderteekening va[n] de namen der leden, die de fractie van de plattelanderspart[ij] uitmaken.

Ik wil dit echter niet doen, doch slechts het feit const[a]teeren, dat een voorstel tot afschaffing van den zomertij[d] ingediend door een bepaalde fractie, die den naam draag[t] van het platteland, allicht den schijnt wekt, dat het zic[h] plaatst tegenover de belangen der stedelijke bevolking. Daa[r]om had ik het beter geacht, dat voor een initiatief-voorste[l] als het onderhavige, bij de indiening de medewerking wa[s] gevraagd van leden, welke behooren tot de meest uiteen[]loopende politieke richtingen.

En waar ik zooeven sprak van overdreven argumenten, d[ie] aangevoerd zijn, zoowel door voor- als door tegenstanders va[n] den zomertijd, daar kan zeker niet ontkend worden, voor[al] wat de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Versla[g] behoorende bij dit voorstel, betreft, dat ook in de daarb[ij] gebezigde argumenten schromelijke overdrijving is.

Ik behoef enkel maar te noemen de berekening, die daari[n] is opgenomen en de financieele schade aangeeft, welke voor[t]vloeide uit den zomertijd voor den landbouw, om te kunne[n] constateeren, dat mijn bewering van zooeven juist was.

Wanneer ik enkel zag op het kleed, waarmede het kin[d] van de heeren Braat en de Boer door hen versierd is, da[n] zou ik mij daarvan afkeeren. Ik meen echter, dat ik bij d[e] beoordeeling van dit maaksel niet te doen heb met het om[]hulsel, waarmede men dat volmaakt heeft trachten te maken noch met de stof, waaruit dit is vervaardigd, noch met d[e] vervaardigers, maar met het voorstel van wet, dat in behan[]deling is genomen.

En dan kan ik niet anders dan verklaren, dat ik niet daa[r]

kker.)

nover sta, doch behoor tot de voorstanders van de afffing van den zomertijd. Wel betreur ik het, dat er niet weg gevonden is, waardoor de voor- en de tegenstanders den zomertijd wederzijds bevredigd zouden geweest zijn. 1 mijn gehouden betoog, te dezer zake uitgesproken tijdens behandeling der begrooting van Binnenlandsche Zaken, m ook die wensch zeer sterk naar voren, doch uit de gems, welke ons door de Regeering te dien opzichte verkt zijn, blijkt wel duidelijk, dat de mogelijkheid van een promis in dit opzicht evenals de facultatiefstelling van zomertijd vrijwel uitgesloten is.

Vij staan dus voor het feit, dat nu een beslissing zal moeten omen worden over het al of niet handhaven van den ertijd.

eer in het kort zal ik mijn bezwaren tegen den zomertijd wikkelen, zonder mij bij de daarvoor aangevoerde argutten aan overdrijving schuldig te maken.

k merk al direct op, dat ik zeer objectief tegenover de estie kan staan, omdat, wanneer ik rekening hield met n eigen persoonlijk belang, ik mij hier zou moeten uit-eken vóór den zomertijd.

k vind het werkelijk aangenaam, wanneer ik thuis kom vergaderingen en uit plaatsen, waar gerekend wordt met officieelen tijd, te ontwaren, dat het nog een uur vroeger den dag is, dan mijn horloge aanwijst, hetwelk een gevolg an het feit, dat men zich in mijn woonplaats grootendeels t aanpast bij den zomer-, doch wel bij den zonnetijd. Men igt dan het gevoel, alsof men een uur uitgewonnen heeft, wanneer men werklustig is, is dit een zeer aangenaam voel, en men krijgt daardoor eenigszins begrip van de buigewoon aangename stemming, waarin die personen gecht waren, die een reis om de wereld hadden gemaakt toen plotseling tot de ontdekking kwamen, dat zij daarbij dag hadden uitgewonnen.

Dit neemt echter niet weg, dat, wanneer men den volgen-1 dag weer van huis moet vertrekken op den officieelen 1, dit aangenaam gevoel weer verdwenen is, omdat men 1 in den waan verkeert een uur verloren te hebben.

Ondanks deze wisselwerking zou ik persoonlijk mij als bener van het platteland tegen den zomertijd niet willen zetten.

Ook wil ik erkennen, dat een uur daglicht meer voor de den voor velen een stuk levensgenot beteekent en ter wille arvan zou ik mij als plattelander gaarne eenige opofferinn willen getroosten.

Doch gezien de verwarring en den strijd, waartoe de zomerd aanleiding geeft, meen ik mij daartegen te moeten verten.

Die verwarring is er op het platteland, want ook al wijst torenklok den officieelen tijd aan, de schaft- en rusttijden orden volgens den zomertijd gehouden, wat ook wel niet ders kan, omdat de werktijden ook volgens dien tijd gereld worden.

Nu houden de officieele personen zich geregeld aan den ettelijken tijd. Voor venters is dit al zeer onaangenaam, adat dezen in den regel geen boodschap hebben, wanneer t huisgezin aan den maaltijd is.

Men heeft op het platteland, ook al wijst de klok den wetlijken tijd aan, toch twee tijdregelingen en dat geeft groote rwarring en ongerief.

Ongerief bij het houden van vergaderingen en ook bij het leggen van bezoeken.

Ongerief en last ook in ander opzicht, omdat de kantoren ch inrichten naar den wettelijken tijd. Als de plattelander avonds van zijn werk thuisgekomen is en in het post- of legraafkantoor moet zijn, komt hij tot de minder aangeame ontdekking, dat deze kantoren gesloten zijn, wat bij et behoud van den zonnetijd niet het geval geweest zou zijn.

Heeft men bij gemeenteverordeningen bepalingen gemaakt mtrent winkelsluiting, dan moeten die telkens met het oog p den zomertijd gewijzigd worden. In onze streken heeft nen vervroegde kroeg- en winkelsluiting, doch gedurende e periode, waarin de officieele tijd een uur verzet is, moet ok de desbetreffende verordening gewijzigd worden, omdat nders zich het geval zou voordoen, dat de gezinnen na volbrachte dagtaak in de winkels niets meer zouden kunnen krijgen.

Met meer voorbeelden zou kunnen worden aangetoond, dat tijdsveranderingen verwarring, verdeeldheid en ongerief aan de plattelandsbevolking veroorzaakt.

Dat de zomertijd last veroorzaakt en op den duur ook nadeelig is voor de gezondheid van die kinderen van het platteland, die voortgezet onderwijs ontvangen in de steden, moge uit de daarover verstrekte gegevens nog niet gebleken zijn, m. i. is dit toch een feit, omdat ik genoegzaam met voorbeelden zou kunnen bewijzen, dat dergelijke kinderen in den zomer een uur nachtrust verspelen. Waar ze gebruik moeten maken van de publieke vervoergelegenheden, moeten ze 's morgens vroeg van huis en, hoewel ze ook een uur vroeger weer thuiskomen, kunnen ze toch niet volgens den zomertijd naar bed gaan, omdat men op het platteland het leven heeft ingericht naar den zonnetijd.

Over de bekende argumenten, voor afschaffing van den zomertijd aangevoerd, zooals het bewerken van de land- en tuinbouwgewassen 's morgens in den dauw, oogst- en hooitijd, wensch ik, omdat ze reeds herhaalde malen zijn aangevoerd, te zwijgen. Alleen zou ik willen opmerken, dat het een feit is, dat gedurende den tijd, dat de kiemen van de aardappelziekte zich ontwikkelen, het van onberekenbare schade voor dit gewas zou zijn, indien men dan 's morgens vroeg daarin werkzaamheden ging verrichten, omdat zich dan onmiddellijk de ziekteverschijnselen op een buitengewoon snelle wijze ontwikkelen, wat niet enkel tot schade is van den verbouwer, maar ook terdege hier de belangen der consumenten raakt.

Een argument van beteekenis voor de afschaffing van den zomertijd is wel dit, dat de spoorwegdirectie tot afschaffing adviseert.

Wanneer het openbaar verkeerswezen er zoo onder staat, dan is m. i. pleiten voor het behoud van den zomertijd moeilijk werk.

Voor het behoud zou echter pleiten de besparing aan licht. Nu is mij echter uit de ter griffie neergelegde gegevens gebleken, dat zelfs enkele bedrijven ten gevolge van het mindere stroomgebruik gedurende den zomertijd zoodanig daaronder hebben geleden, dat dientengevolge de tarieven zullen moeten worden verhoogd.

Ik vraag: wat blijft er dan van de besparing over?

Verder blijkt, dat uit sommige plaatsen gevraagd wordt om handhaving van den zomertijd, omdat de winkelstand daarin een voordeel ziet voor den meerderen afzet der artikelen.

Ik vraag alweer: is er in dit opzicht sprake van besparing?

Zelfs worden uit sommige streken van ons land argumenten voor het behoud van den zomertijd aangevoerd, die al heel wonderlijk klinken.

Uit de eene streek klinkt het, dat de arbeiders dientengevolge meer gelegenheid hebben voor overwerk. En uit andere plaatsen zegt men, dat de arbeiders daardoor meer gelegenheid krijgen voor het bewerken van eigen grond.

Ik vraag hier, of in die streken de zomertijd niet schadelijk zal werken voor de gezondheid der arbeiders?

Als men 's morgens met zomertijd begint en werkt totdat de zon ondergaat, dan moet een dergelijke lange werkdag de lichamelijke en physieke kracht der arbeiders wel ondermijnen.

Over melk- en groentenlevering aan de steden zal ik maar zwijgen en over het gebruiken van kunstlicht op het platteland gedurende de morgenuren eveneens; al deze argumenten zijn niet van overwegend belang voor de afschaffing van den zomertijd.

Voor mij gelden andere motieven voor de afschaffing. De verdeeldheid, het ongerief en de schade, die de zomertijd voor het platteland oplevert, doch bovenal de overtuiging, dat door dezen nieuwen maatregel de verhoudingen tusschen het platteland en de steden blijvend verscherpt zullen worden, zijn voor mij genoegzame motieven om vóór dit voorstel van wet te stemmen.

Bovendien, een wettelijke regeling, waarvan men overtuigd is, dat die nooit zal worden nageleefd, die behoort te verdwijnen.

(Bakker c. a.)

De zomertijd is in wezen onnatuurlijk, ook al schept hij levensvreugd voor een bepaald deel der bevolking. Doch deze onnatuurlijkheid schept aan den anderen kant ook levenslast voor een ander deel des volks, voor dat deel nl., dat, als kinderen der natuur, naar den natuurlijken tijdmeter, de zon, leeft.

Waar ik als plattelander hier nooit een speciaal plattelandersstandpunt heb ingenomen, omdat ik de tegenstelling tusschen stad en platteland niet wensch te aanvaarden, omdat ik een dergelijke tegenstelling zoowel in wezen als in de gevolgen verschrikkelijk vind, daar wensch ik niet medeverantwoordelijk gesteld te worden voor een maatregel, waardoor op den duur de eenheid van ons volk in gevaar gebracht zou worden. Ook omdat ik dat gevaar niet denkbeeldig acht en om meerdere door mij ontwikkelde bezwaren tegen den zomertijd moet ik mij, al had ik liever gezien, dat voor de indiening van dit initatief-ontwerp de medewerking was gevraagd van personen, behoorende tot uiteenloopende politieke richtingen, toch vóór dit voorstel van wet verklaren.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Toen in den oorlogstijd schaarschte ontstond aan steenkool en levensmiddelen en de prijzen van allerlei artikelen stegen, lag het voor de hand, dat men ook het middel van het invoeren van den zomertijd aangreep om in dezen toestand eenige verbetering te brengen.

Zoo zagen wij te midden van vele andere crisismaatregelen bij de wet van 27 April 1916 ook deze noodmaatregelen aangenomen, nl. dat de bij de wet van 23 Juli 1908 geregelde tijd gedurende den zomer van 1916 met 1 uur zou worden vervroegd. De wet van 23 Maart 1918 maakte aan het jaarlijksch terugkeeren van deze vervroeging een einde.

De bedoeling van de toenmalige Regeering was dit geenszins. Deze Regeering had ook dezen keer voorgesteld den maatregel alleen te doen gelden voor den zomer van 1918. Bij amendement werd echter een belangrijke wijziging aangebracht en de tijdelijke maatregel werd gemaakt tot een zoogenaamden blijvenden maatregel, zij het ook met een vrij zwakke meerderheid en wel met een aantal stemmen van 38 vóór en 23 tegen.

Van dien tijd af dagteekenen vooral de bezwaren, die tegen den zomertijd zijn ingebracht; ik geef het toe, voornamelijk komende uit de kringen van den landbouw, maar ik laat er onmiddellijk op volgen, van den landbouw in den meest uitgebreiden zin van het woord.

Het Voorloopig Verslag, dat is uitgebracht naar aanleiding van de bespreking van het wetsvoorstel van de heeren Braat en de Boer, verwijst naar het Voorloopig Verslag uitgebracht naar aanleiding van een wetsvoorstel, dat ik eenigen tijd geleden het voorrecht had in te dienen met eenige van mijn geachte medeleden.

Zeer te recht wordt in dat Voorloopig Verslag medegedeeld, dat in de jaren 1916 en 1917 van bezwaren, zooals die thans geuit zijn, niet veel werd vernomen. De landbouw paste zich aan, zooals hij dat in zoo menig opzicht in dien tijd wist te doen.

De zomertijd is in de jaren 1916 en 1917 ingevoerd bij wijze van proef, zegt het Voorloopig Verslag. Deze voorstelling van zaken is ten eenenmale onjuist. De zomertijd is toen ingevoerd als een noodmaatregel en dit dient bij de beschouwingen betreffende den zomertijd nimmer uit het oog te worden verloren. Het is nooit anders de bedoeling geweest dan een noodmaatregel.

De Minister Cort van der Linden begreep dit volkomen, toen hij zeide in 1918:

> ,,De ondervinding met den zomertijd opgedaan is, voor wat de steden betreft, onverdeeld gunstig geweest, maar hetzelfde is niet het geval met het platteland. In landbouwkringen heeft men ernstige bezwaren ondervonden, maar de landbouwers hebben zich geschikt, omdat zij inzagen dat in den oorlogstijd de maatregel noodzakelijk was.''

Hier wordt in het juiste licht gesteld het feit, dat de landbouwers zich in den zomertijd bij wijze van noodmaatregel

(Deckers.)

zonder morren en zonder verzet in het onvermijdelijke h
ben geschikt. Dit heb ik hier even willen vastleggen.

Ik heb dit te meer gedaan, omdat wij, hetgeen wij in
laatsten tijd van verschillende zijden met betrekking tot
verlangen van afschaffing van den zomertijd hebben mo
hooren, niet in alle opzichten even sympathiek kunnen vin

De bezwaren, die van de zijde der landbouwers rijzen
gerezen zijn tegen den zomertijd, zijn voor een goed deel
kend. Ik zal ze niet alle herhalen. Het is een feit, dat onda
alle maatregelen, die men neemt nopens den tijd, de
dezelfde blijft. De arbeid te lande moet zich naar die
regelen en vandaar is iedere tijd, die zich niet regelt n
de zon, ongeschikt voor degenen, die arbeid op het ter
van den land- of tuinbouw hebben te verrichten.

Bijzondere moeilijkheden rijzen voor de melkveehouder
en voor de knechts en de meiden in deze bedrijven.

Wil men de stedelingen tijdig voorzien van de melk,
moet men in den zomertijd op een zeer ontijdig uur
plattelande opstaan.

Dr. Sloet beschrijft in *Het Centrum* van 21 December 1
heel aardig de moeilijkheden, die door dezen tijd in het le
worden geroepen.

> ,,In April, Augustus en September, 's morgens sc
> bij volslagen duisternis en dikwijls in regen en wind
> land in, door het natte gras en meermalen over drassi
> bodem de hier en daar verspreide en nog slapende koe
> gaan opzoeken, waar ze soms door de duisternis o
> vallen (ook wel in de sloot), dan een uur of langer
> nattigheid en kou zitten te melken, om daarna, minst
> met natte beenen, zware emmers met volle melk n
> huis te sjouwen (alles in het donker), de melk, die
> stedelingen 's morgens aan de deur ontvangen.''

Mijnheer de Voorzitter! Men kan nu denken over
vraagstuk, zooals men wil, maar als men weet, dat men
groot aantal medeburgers verplicht tot een dergelijken on
zonden arbeid, moet men zich wel tweemaal bedenken, v
men tot de handhaving van den zomertijd wil medewerk

Alle bezwaren, heden reeds genoemd en den laatsten t
in de pers herhaaldelijk verkondigd, gelden niet alleen v
den landbouw in den engeren zin van het woord, maar c
voor de groenteboeren, die aan de stad hebben te leveren.

De tuinbouw heeft bij den zomertijd al evenzeer nade

Ik heb indertijd, toen ik mij met dit vraagstuk meer dir
bezighield, vele bewijzen van instemming met het voors
tot afschaffing van den zomertijd ontvangen, bij voorbee
van de Kamer van Arbeid voor de Bloembollenteelt te Ha
lem en de Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultu

De heer Oudemans, landbouwkundig ingenieur, schreef
het *Algemeen Handelsblad* een artikel, waaruit ik deze tw
zinnen wil aanhalen:

> ,,De meeste planten mogen niet begoten worden, zc
> lang de zon fel op de bladeren schijnt; de tijd na 6 u
> 's middags is zeker de beste tijd voor het gieten. De tui
> man, zich regelende naar den zomertijd, moet, zeer t
> nadeele zijner planten, deze een uur eerder gieten, d
> volgens zonnetijd.''

Een belangwekkend artikel schrijft ook de heer Driess
over den zomertijd in *De Tuinderij*, van 24 Februari 192
het officieel orgaan van het Centraal-Bureau voor de Veili
gen in Nederland.

De schrijver verdedigt in dat artikel deze stelling: ,,D
de rentabiliteit van de groententeelt voor een zeer groot de
afhangt van den tijd, die verloopt tusschen oogst en ve
bruik.''

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben ons den laatsten ti
herhaaldelijk kunnen overtuigen van de groote belangste
ling, welke ook in deze Vergadering bestaat voor den Nede
landschen tuinbouw. Dit geeft mij den moed bij dit onde
deel van mijn betoog even langer stil te staan.

De tuinders hebben er voor te zorgen, dat de groente
geoogst worden op een zoodanig uur, dat zij in goede
verschen staat kunnen worden aangevoerd. Daarnaast moe
de verkoop ter veiling vroeg genoeg plaats hebben om d
groenten de frischheid niet te doen verliezen.

eckers.)

Een en ander maakt het beslist noodig, dat vele groenten norgens vroeg worden geoogst. Van alle groenten moet n echter zeggen, dat zij ter veiling minder zullen opbrenn, naarmate zij geruimeren tijd voor de aankomst ter ling zijn geoogst.

De verschheid der producten is voor den tuinbouw en ndel van het grootste belang. Daar vele tuinbouwartikelen er groote afstanden vervoerd moeten worden, is het dus ak ze zoo versch mogelijk ter veiling te brengen. De zomerd is hiervoor een beletsel. De veilingsuren moeten, of men l of niet, zoo gesteld worden, dat de handelaren op de ilingen kunnen komen koopen, dat zij zich de goederen nnen aanschaffen en nog denzelfden dag kunnen laden. aar dan moet de veiling lang genoeg kunnen duren. Men oet al zijn groenten kunnen verkoopen, want er mag niets t den volgenden dag blijven liggen. Ter veiling moet alles ug gebeuren, want de tuinders moeten veel artikelen denlfden dag oogsten. De schade, veroorzaakt door ontneming n een uur tijds, springt derhalve duidelijk in het oog.

Dezelfde schrijver heeft in hetzelfde blad een duidelijk atje gegeven van de beteekenis van dit vraagstuk voor de inders. Hij verstrekt een opgave over den aanvoer en verop van augurken op verschillende dagen en heeft het oog de veiling te Venlo.

De Venlosche tuinders werken des Zondags niet; de op aandag ter veiling aangevoerde augurken zijn denzelfden htend geoogst. Nu bedroeg de aanvoer op 25 Juli 1921 42 K.G. en den volgenden dag 109 045 K.G. Maandag Augustus 12 334 K.G. en Dinsdag den 2den Augustus 1 905 K.G.

Men bedenke eens welk een overhaast werk op Dinsdag welk een nadeel door den geringen aanvoer op Maandag, meer daar de Maandagen, met het oog op de Duitsche arkten, juist de beste dagen zijn voor de verzending. De er Driessen berekent, dat de zomertijd aan de tuinders Maandags ochtends 2000 arbeiduren ontthoudt.

Kon men dit getal uren 's morgens besteden, dan zou het oot verschil in aanvoer tusschen Maandag en Dinsdag geheven zijn en dagelijks een gelijke hoeveelheid van 000 K.G. kunnen worden aangevoerd.

Er zijn meer nadeelen, waarover ik thans wil zwijgen. ver de ontwrichting van het gezinsleven is al genoeg geroken en ook de gezondheid der kinderen is reeds ter sprake bracht. Ik wil mij niet scharen aan de zijde van hen, die n buitengewoon groot nadeel vreezen voor de gezondheid er jeugd, evenmin als ik mij schaar aan de zijde dergenen, ie daarvan een buitengewoon groot voordeel verwachten.

Wij hebben gezien op de griffie het lijvig rapport over en gezondheidstoestand, maar wij hebben ook kunnen lezen e sobere conclusie, welke uit het rapport getrokken wordt die hierop neerkomt, dat het voordeel, gelegen in de omandigheid, dat de bevolking gedurende den zomertijd een ur korter bij kunstlicht leeft, niet wel aantoonbaar is. Ik oor mij geloof dan ook niet, dat daaraan een argument oor den zomertijd is te ontleenen.

Dan wil ik nog wijzen op de moeilijkheid, welke ten plattende wordt ondervonden des Zondags voornamelijk met het og op de godsdienstoefeningen.

Het is meermalen bijna niet doenlijk het kerkbezoek te ereenigen met de noodzakelijke verzorging van paarden en ee.

Ik lees hierover in *De Standaard* van 20 December 1922 en artikel van den heer Ploos van Amstel, waaruit ik dit anhaal:

> „Maar wat het meest voor schrijver dezes den doorslag geeft, dat is het gekrakeel op kerkelijk terrein, omdat de godsdienstoefeningen op het platteland meestal om half 10 des Zondagsmorgens beginnen, op sommige plaatsen in Friesland en Zeeland zelfs om 9 uur. Door den zomertijd wordt het dan half 9 of 8 uur in den morgen. En dan kunnen de boeren met hun werk nog niet gereed zijn!"

Voor de Roomsch-Katholieken is het nog erger. Vele Roomsch-Katholieken hechten er waarde aan ook op werkdagen des morgens een godsdienstoefening te kunnen bijwonen en veel ouders hechten er bijzondere waarde aan voor hun kinderen, zoodat zelfs in de vele parochiën het goede gebruik bestaat een bijzondere godsdienstoefening te houden voor de schoolgaande jeugd, welke godsdienstoefeningen dan uit den aard der zaak moeten plaats hebben vóórdat de ochtendschool aanvangt. Het lijkt bijna onmogelijk om in den zomertijd deze godsdienstoefeningen voor de Katholieke jeugd ten plattelande behoorlijk te doen plaats vinden.

Hij, die zegt, dat de bezwaren tegen den zomertijd alleen van het platteland komen, vergist zich. Degenen, die met belangstelling gedurende de laatste jaren gevolgd hebben wat omtrent de tijdsbepaling werd geschreven, weten dat uit den kring van de wetenschap levendige bezwaren tegen den zomertijd zijn gerezen.

Wij weten wel, dat in onzen tijd, die steeds buitengewone aandacht schenkt aan stoffelijke belangen, door velen niet voldoende aandacht wordt gewijd aan de stem der wetenschap, maar toch, in deze Kamer is men gelukkig gewoon altijd aan deze stem een willig oor te verleenen.

Ik wil dan verwijzen naar het Octobernummer 1919 van het tijdschrift *Hemel en Dampkring*, waarin de meteoroloog de heer Nell bewijst, dat de zomertijdregeling voor de meteorologen enkel bezwaren heeft en geen voordeelen.

De geachte afgevaardigde de heer Lovink heeft er op gewezen, hoe de arbeid der meteorologen kostbaarder wordt door den zomertijd.

In genoemd artikel wordt betoogd, hoe deze arbeid als zoodanig lijdt onder den zomertijd.

Ook dr. Sloet, den bekend geleerde, die van het tijdvraagstuk een bijzondere studie maakte, toonde bij meer dan één gelegenheid aan, o. a. in *De Tijd* van 28 April 1920, de ernstige moeilijkheden, welke de sterrekunde van den zomertijd ondervindt.

Weegt dit alles niet? Voor mij weegt het zwaar. En de bezwaren der wetenschap moeten dubbel zwaar wegen in dezen tijd, nu die zelfde wetenschap een tijdperk achter den rug heeft, dat van den oorlog namelijk, waarin zij in meer dan één opzicht in haar ontwikkeling ernstig gestuit is en, wat nog veel erger is, velen voorgoed aan haar zijn ontnomen. Weer anderen kunnen zich binnen afzienbaren tijd niet in haar dienst stellen, omdat de materieele zorgen hen geheel opeischen.

Naar mijn meening moeten wij dus belangrijken takken van wetenschap als weerkunde en sterrekunde geen onnoodige moeilijkheden in den weg leggen door handhaving van een zomertijd, indien dit niet uit een oogpunt van algemeen belang volstrekt geboden is.

Niet alleen de boeren, maar ook de landarbeiders hebben ernstig en gegrond bezwaar tegen den zomertijd. Bedrijfsbezwaren gelden voor vele middenstanders, wier arbeid verband houdt met dien van de boeren, voor groothandelaren en melkverkoopers.

Ik meen niet beter te kunnen doen dan ter adstructie van deze stelling te verwijzen naar een artikel in *Het Volk* van 14 November 1921, waarin te lezen is:

> „De boeren zijn tegen den nieuwen zomertijd, omdat zij moeten werken zoolang het dag is. Wanneer nu de klok een uur verzet wordt, wordt de dag een uur langer.
>
> De boerenknechts moeten des zomers half 4 present zijn. Dus 3 uur uit bed. Des zomers is het licht tot 10 uur half 11, men gaat dus om 10 uur naar bed. Deze menschen slapen dus 5 uren en werken tot 's avonds 10 uur, dus 19 uren. De werktijd is wel bepaald op 6 uur 's avonds, maar dan moeten zij voor bijverdienste opnieuw aan den slag. Was de oude tijd er, dan was het 's avonds 9 uur donker en wordt er geslapen van 9 uur tot 3 uur, of 6 uren.
>
> Met deze kategorie staan gelijk een groote massa stadsmenschen."

Bezwaren van tal van middenstanders ten plattelande, van smeden, wagenmakers, molenaars, winkeliers, die zich naar de boeren moeten richten, zijn ook voor het grijpen.

(Deckers.)

Ook is reeds door een van de sprekers gewezen op de bezwaren, die van de zijde der spoorwegen tegen den zomertijd worden aangevoerd. Zij, die de stukken lazen, welke ook van de zijde van de spoorwegdirectie ter griffie zijn gedeponeerd, zullen met mij hebben kunnen vaststellen, hoe de spoorwegen op den zomertijd geen prijs stellen. Zoo goed als niets kan worden bespaard op de verwarming van de treinen en de besparing, die op de verlichting wordt gevonden, mag ten hoogste op f 50 000 worden geraamd. Verder betoogt de directie, dat het blijven van de dorpsklokken bij den zonnetijd die quaestie niet oplost. Plaatsen, die den zonnetijd houden, krijgen een dienstregeling volgens den zomertijd, die dus slecht voor hen is. Ieder, die in een landelijke gemeente woont en in een stad werkt, zal volgens den zomertijd moeten leven. De zomertijd maakt voor de spoorwegen twee tusschentijdsche dienstregelingen noodig.

Ook de zeevarenden ondervinden van den zonnetijd last in verband met hun meteorologische waarnemingen.

Wat nu de voordeelen van den zomertijd betreft, kunnen wij slechts twee beschouwingen vinden. In Frankrijk gaf de kolenbesparing een voordeel van vele millioenen francs. Wij nemen aan, dat het juist is, maar dat was in den oorlogstijd en in den tijd, die daar aanstonds op volgde. Het is de groote vraag, of ook in ons land een zoodanige besparing zou zijn te bereiken. Maar ondanks die belangrijke besparing heeft men toch in Frankrijk van de zijde der Volksvertegenwoordiging en van de zijde van den Senaat in het bijzonder buitengewoon groote bezwaren tegen den zomertijd ingebracht. De Regeering heeft aan de prefecten van de Departementen de grootst mogelijke vrijheid voorbehouden voor verandering van de dienstregeling der locale treinen.

Als men weet, dat van de 72 Conseils Généraux, die overeenkomen met onze Provinciale Staten, 54 zich vóór de opheffing hebben verklaard en slechts 18 vóór de handhaving van den zomertijd, dan zijn dat getallen, die voor zich zelf spreken. De berichten, die men den laatsten tijd heeft kunnen lezen: in Frankrijk wordt de zomertijd gehandhaafd, enz., berusten dan ook op een misverstand. Er is niets anders dan dit feit, dat de Ministerraad aan de Volksvertegenwoordiging heeft voorgesteld den zomertijd te handhaven; wat de beslissing wordt, moeten wij afwachten, maar wat den Senaat betreft is die beslissing niet twijfelachtig.

In Amerika heeft men ook den zomertijd afgeschaft. En in ons land heeft de zomertijd als maatregel van bezuiniging veel van zijn waarde verloren. Als noodmaatregel is de zomertijd destijds aanvaard, maar nu is een groot deel van hetgeen er voor pleitte, weggenomen door de invoering van den achturigen arbeidsdag en den vrijen Zaterdagmiddag. De achturige werkdag geeft een belangrijke verlenging van den avond en bezuiniging op kunstlicht.

Wat nu de lichtbesparing betreft, de algemeene indruk, dien ik heb gekregen uit de cijfers, is deze, dat uit die cijfers niet altijd zoo gemakkelijk eenige conclusie kan worden getrokken. Men heeft zijn best gedaan iets te bewijzen met die cijfers, maar in het algemeen is men daarin toch niet heel goed geslaagd. Ik geloof, dat het vrij moeilijk is daaromtrent iets te zeggen.

Wat wel merkwaardig is, is een artikel in *De Telegraaf* van 14 Maart 1922 van den zeer deskundigen dr. Lulofs, directeur van het gemeentelijk electriciteitsbedrijf te Amsterdam. Deze betoogt, dat de besparing aan brandstoffen in het afgeloopen jaar ten hoogste heeft bedragen een som van f 53 500.

Dit getal is niet weg te cijferen, maar speelt, naar verhouding tot hetgeen de gemeente Amsterdam jaarlijks heeft uit te geven, geen rol van beteekenis. Dr. Lulofs wijst er verder op, hoe niet alleen het geheele platteland, maar ook vele stedelingen tegen den zomertijd zijn gekant.

Ik vestig ten slotte de aandacht op de uitspraak van Gedeputeerde Staten van Limburg, die zich, zeer juist, op het standpunt hebben gesteld, dat wel in de steden een deel der bevolking voor handhaving van den zomertijd is, maar voor de provincie in haar geheel die handhaving een nadeel zou zijn.

Mijn betoog samenvattende, kom ik tot de slotsom, dat de zomertijd belangrijke nadeelen brengt voor landbouwers,

(Deckers e. a.)

tuinders en veehouders en ook voor den middenstand plattelande en dat ook het belang van menigen stedeling door wordt benadeeld. Ook andere belangen, in het bijzon die van wetenschappelijken aard, kunnen door den zomer worden geschaad. De voordeelen, pleitende voor handhav van den zomertijd, zijn natuurlijk niet weg te redeneer maar moeilijk onder betrouwbare cijfers te brengen en zijn voor een deel van twijfelachtigen aard. Men kan daa boven een groot deel van die financieele voordeelen zich verschaffen door geheel en al vrijwillig een wijziging brengen in zijn levenswijze, door den dag een uur vroe te laten beginnen, in plaats van zich te laten foppen d de wijzers van de klok te verzetten.

Ik hoop, dat de Kamer niet zal medewerken aan ha having van den zomertijd en zal overtuigd zijn, dat voordeel — voor zoover dit aanwezig is — slechts kan wor behouden ten nadeele van dat deel der bevolking, van we welvaart de welvaart van de geheele bevolking afhanke is, en dus slechts een schijnvoordeel is. En uit maatschap lijk en economisch oogpunt kan een schijnvoordeel slec een nadeel zijn.

Ik vertrouw, dat de meerderheid dezer Vergadering afschaffing van den zomertijd zal willen medewerken.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, om het v de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel vers der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keur

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer Staalman: Mijnheer de Voorzitter! De drie sp kers, die mij zijn voorafgegaan, waren sterke voorstand van dit wetsvoorstel en zij hebben, wat hun goed recht was natuurlijk, scherp licht laten vallen op al de voordee welke het behoud van den zonnetijd medebrengt. Ik gel echter, dat zij veel te weinig in het licht hebben gesteld voordeelen van den zomertijd, en toch zijn die niet gerii Het blijkt al uit de wijze, waarop de maatregel is ontsta De maatregel is, zooals te recht door den eersten spreker gezegd, gekomen als een noodmaatregel, als een bezuinigin maatregel. En nu doet zich al dadelijk deze vraag voor of dien maatregel thans reeds moeten laten varen, of de w vaart van ons land reeds op een zóó hoog peil is gekomen, wij tot afschaffing van den zomertijd kunnen overgaan. geloof, dat ieder, die het met de bezuiniging goed meent, vraag ontkennend zal beantwoorden en het langer besta van den zomertijd zal waardeeren. Men heeft in deze Kar de zaak een beetje te veel op de spits gedreven. Men he in dit wetsvoorstel te veel gelegd het karakter van een an gonie tusschen stad en platteland. En dat is heel jamm want het spreekt vanzelf, dat er een aantal belangen zi die verschillen naarmate men in de stad of op het land woo Dit is niet weg te cijferen, maar moet daarom de zaak beha deld worden op de wijze, als de voorstellers dat hebben g daan? Zij hebben alles, wat van den kant van de voorstand van den zomertijd is aangevoerd, met een breed gebaar we geschoven, en spreken van „belangtjes", terwijl toch term veel te geringschattend is voor de zaak, waarom h hier gaat.

De wijze waarop onze samenleving in elkander is gegroei maakt het noodzakelijk, dat millioenen van de bewoners v ons land hun verblijf moeten zoeken dag in dag uit in e soort huizenzee. De bewoners van het platteland hebben g makkelijk praten. Die zeggen: wij gaan met de kippen stok en staan met de kippen op en genieten toch van natuur. Maar met de stadsbewoners is het geheel ande Wanneer wij in den midzomer leven, is het voor millioen Nederlanders onmogelijk iets van de natuur te genieten, o dat de tijd daartoe te beperkt is. En dat komt ook duideli uit als wij lezen het adres van den Nederlandschen Bond v Handels- en Kantoorbedienden. Ik heb ook de moeite g nomen het dikke dossier na te gaan, dat zich op de griffie b

(Staalman e. a.)

indt, en toen heeft het mij getroffen, dat uit een aantal uivere plattelandsgemeenten instemming wordt betuigd met et behoud van den zomertijd, zoo uit Heerewaarden, Heuen, Groenlo, Lochem, Ubbergen, Oldenbroek, enz. En in ele andere plattelandsgemeenten zegt men: zij, die zich met en landbouw bezighouden, zijn voor het behoud van den omertijd, maar de andere burgers niet.

Als men dus spreekt van het platteland, moet men dus een root aantal bewoners daarvan uitschakelen, en waar de eer Deckers gesproken heeft van den tuinbouw, wil ik er p wijzen, dat het gemeentebestuur van Aalsmeer zegt, dat it een algemeen oogpunt het behoud van den zomertijd aaneveling verdient, dat dit voor den tuinbouw van weinig eteekenis is en dat het voor den landbouw nadeelig is.

Men moet ook eenigszins voorzichtig zijn met de argumenen, die van den kant van de voorstanders zijn gemaakt. De eer Bakker heeft gezegd, dat de spoorwegen zeer beslist aren voor afschaffing van den zomertijd, maar ik heb eïnformeerd bij den Minister-President en deze zegt, dat r hem niets van bekend is. Ik meen dus, dat men de arguenten van de voorstanders nauwkeurig moet bezien, terwijl r reden is die van de tegenstanders ook goed onder de oogen e zien.

Nu is in het Voorloopig Verslag aan het slot iets gezegd, at zeer de aandacht verdient:

> „Ook werd betoogd, dat de oplossing wellicht het best zal kunnen worden gevonden door den duur van den zomertijd te beperken tot den midzomer. De duur van den zomertijd was dit jaar veel te lang. Indien de zomertijd beperkt werd bijv. tot de maanden Mei, Juni, Juli en Augustus, zou het grootste ongerief voor het platteland zijn opgeheven en zouden de stedelingen nog voldoende van de lange avonden kunnen profiteeren.”

Het is merkwaardig, dat in de Memorie van Antwoord op ie zaak in het geheel niet wordt gereageerd; de Commissie an Rapporteurs zegt dan ook in het Verslag:

> „De Commissie van Rapporteurs is na kennisneming van de Memorie van Antwoord van oordeel, dat niet al de punten, waarop bij het Voorloopig Verslag de aandacht is gevestigd, voldoende zijn beantwoord. Zij wijst b.v. op de aan het slot van het Voorloopig Verslag in overweging gegeven oplossingen, die zoowel voor- als tegenstanders van den zomertijd zouden kunnen bevredigen.”

In de vreemdsoortige Nota, die de voorstellers naar aaneiding van dat Verslag hebben ingediend, wordt daarop met een woord teruggekomen.

Deze zaak moet bij wijze van compromis worden opgelost. Er zijn voordeelen zoowel voor de voor- als voor de tegenstanders, en het gaat niet aan, dat de een alles aan den nder opoffert en omgekeerd. Dat compromis wordt aan de and gedaan in het Voorloopig Verslag en door de Commissie van Rapporteurs. Ik zou den voorstellers in overweging willen geven, in hun wetsvoorstel alsnog een zoodanige wijziging aan te brengen, dat een soort middenweg wordt gevonden, waarbij alle partijen iets opofferen en bevrediging wordt verkregen. Mochten zij daartoe niet genegen zijn, dan behoud ik mij het recht voor, daarop terug te komen m een motie in die richting in te dienen.

De heer **Bierema**: Mijnheer de Voorzitter! In tegenstelling met den vorigen spreker wensch ik een enkel woord tot aanbeveling van dit wetsvoorstel te zeggen.

Zoowel de voor- als tegenstanders van den zomertijd beroepen zich op de economische voor- en nadeelen. De voorstellers hebben in de Memorie van Antwoord getracht te berekenen, hoe groot wel de nadeelen zouden zijn voor den landbouw en komen daarbij tot een verbluffend cijfer. Het behoeft geen betoog, dat dit cijfer schromelijk overdreven is. Maar ook anderzijds hemelen de voorstanders veel te veel de economische voordeelen op. De heer Staalman heeft gezegd, dat deze maatregel indertijd een bezuiniging betee-

(Bierema.)

kende en dat die moet worden gehandhaafd. Ik vrees, dat hij niet heeft nagerekend, hoe groot die bezuiniging inderdaad is. Die is inderdaad zeer gering. Ik ben altijd overtuigd geweest, dat de economische voordeelen van den zomertijd gering zouden zijn, maar dat ze zóó klein zouden zijn als uit de gegevens van den Minister van Binnenlandsche Zaken blijkt, had ik mij moeilijk kunnen voorstellen.

Men gaat in den regel berekenen, hoeveel M3. gas of K.W.U. electriciteit minder verbruikt worden en gaat die cijfers dan vermenigvuldigen met 12 cent voor het gas en 25 cent voor de electriciteit. Men meent dan de bezuiniging te hebben gevonden. Die berekening heeft wel het groote voordeel, dat zij zeer eenvoudig is, maar zij heeft anderzijds het groote nadeel, dat zij absoluut onjuist is. Een dergelijke berekening geldt natuurlijk wel voor den individueelen verbruiker, maar niet voor de gemeenschap.

Wanneer een verbruiker 25 cent per K.W.U. betaalt, dan zijn daarin begrepen de kosten van opwekking, dus de kosten van steenkolen, maar ook de algemeene onkosten, en die algemeene onkosten bedragen meer dan 90 pct. van den prijs. De kosten van steenkolen beloopen nog geen 10 pct. van den verkoopprijs. De verbruiker bespaart dus wel uit eigen zak 25 cent, maar de gemeenschap bespaart nog niet 10 pct. Dit blijkt heel duidelijk uit de gegevens, die op de griffie ter inzage liggen. Rotterdam deelt mede, dat door invoering van den zomertijd een besparing wordt verkregen aan electriciteit van 1 400 000 K.W.U. Ik weet niet, wat de prijs is in Rotterdam, maar stel ik daarvoor evenals in verschillende andere plaatsen 25 cent, dan is dat dus voor de verbruikers een besparing van f 350 000. Maar, burgemeester en wethouders van Rotterdam geven daarbij op, dat aan steenkolen bespaard is plus minus 1250 ton ter waarde van f 20 000, dus nog geen 6 pct. van het andere cijfer, en dit is per slot van rekening de eenige bezuiniging. De andere zijn algemeene onkosten, die blijven en die niet bezuinigd worden. Den Haag geeft aan, dat door de gasfabrieken aan steenkolen bespaard worden plus minus 1000 ton steenkolen en door het electriciteitsbedrijf 800 tot 1000 ton, dat is samen voor een waarde van f 30 000. B. en W. vermelden daarbij, dat voor het electriciteitsbedrijf de zomertijd een niet onbelangrijke vermindering van inkomsten beteekent, terwijl de algemeene onkosten dezelfde blijven. Uit Nijmegen wordt onomwonden medegedeeld, dat de besparing ten algemeenen nutte veel geringer is, omdat de voordeelen voor de verbruikers grootendeels teniet worden gedaan door de mindere resultaten van het bedrijf. Zoo is het overal. De consumenten besparen wel, maar de bedrijven hebben er groote nadeelen van. Het is dan ook volstrekt niet denkbeeldig, dat bij afschaffing van den zomertijd de tarieven dier bedrijven zouden kunnen worden verlaagd. In Arnhem heeft men een berekening gemaakt hoe groot het economisch voordeel voor het geheele land zou zijn en men komt daarbij tot het resultaat, dat aan gas bespaard wordt een bedrag van 1 millioen en aan electriciteit een bedrag van 2,8 millioen, te zamen dus 3,8 millioen, d. w. z. dat is besparing voor de verbruikers. Wanneer men nu in aanmerking neemt, dat hiervan overblijft als besparing voor de gemeenschap ten hoogste 10 pct., dan komt men tot het resultaat, dat voor het geheele land bespaard wordt f 380 000.

Dergelijke cijfers heeft men ook van de spoorwegen. De spoorwegen berichten, dat de zomertijd aan verwarming geen besparing geeft en aan licht slechts een bedrag van f 50 000. Daarbij kan men nog in aanmerking nemen, dat ten plattelande een kleine hoeveelheid petroleum kan worden bespaard en dan ben ik overtuigd, dat ik zeer ruim reken als ik het economische voordeel voor geheel Nederland stel op ten hoogste een half millioen. Ik durf gerust beweren, dat de economische nadeelen voor den landbouw, die daartegenover staan, zeer veel grooter zijn. Ik geef graag toe, dat het heel moeilijk is dit met cijfers te bewijzen, maar wanneer men in aanmerking neemt, dat er in Nederland 800 000 H.A. akkerland zijn en men neemt aan, dat er per H.A. een luttel nadeel van f 1 is, dan maakt dat voor het geheele land een nadeel van f 800 000, dat grooter is dan het economische voordeel. De heeren Braat en de Boer hebben getracht dat nadeel te berekenen en wanneer men aanneemt, dat de heeren

(Bierema e. a.)

in hun berekening honderdmaal overdreven hebben, dan komt men nog tot het resultaat, dat het nadeel voor den landbouw grooter is dan het voordeel aan lichtbesparing.

De Minister van Arbeid heeft in een schrijven aan den Minister van Binnenlandsche Zaken meegedeeld, dat naar zijn meening bij de beoordeeling van de vraag, of de zomertijd al dan niet moet worden gehandhaafd, de economische voor- en nadeelen den doorslag moeten geven. Wanneer dat standpunt juist is, is de zomertijd gewogen en te licht bevonden. Er zijn meer stedelingen, die zich op hetzelfde standpunt stellen. Dezen morgen hebben wij nog een adres gekregen van het Centraal Industrieel Verbond, waarin wordt gezegd, dat het bestuur deze gegevens over de vooren nadeelen van den zomertijd beslissend acht voor de beoordeeling van de vraag, of de zomertijd al dan niet moet worden gehandhaafd. Is dat standpunt juist, ik herhaal het, Mijnheer de Voorzitter, dan is de zomertijd veroordeeld.

Ik geef graag toe, dat in deze materie niet alleen materieele factoren een rol spelen. Ik kan mij levendig voorstellen, dat de stedelingen prijs stellen op het behoud van den zomertijd. Zij zijn dan in staat meer te genieten van de vrije natuur. Op zich zelf zou ik dit den stedelingen gaarne gunnen, en zou ik niet gaarne er toe medewerken, hun dat te ontnemen, wanneer er slechts een middel was, om te voorkomen, dat andere groepen van de bevolking worden gedupeerd. Ik acht het echter onredelijk, dat daarvoor een middel wordt gebruikt, waardoor groote groepen der bevolking belangrijke schade moeten ondervinden.

Men kan gemakkelijk zeggen, zooals in het Voorloopig Verslag geschiedt, dat de landbouwers maar een uur later met hun werk moeten beginnen. De plattelander kan met evenveel recht — met meer recht, zegt de heer Schaper hier, en ik geloof dat hij gelijk heeft — zeggen, dat de stedeling maar een uur eerder moet beginnen. In de Nederlandsche steden begint het leven in het algemeen veel te laat. Dat is niet overal zoo. In Duitschland b.v. beginnen de colleges 's winters al om 8, 's zomers om 7 uur, in Nederland kost het moeite, de studenten 's morgens om 9 uur op het college te krijgen!

Ik heb herhaaldelijk hooren beweren, en het eergisteren ook weer gelezen in het ingezonden stuk van mr. van den Bergh in *Het Volk*, dat, wanneer de stedelingen vrijwillig beginnen hun leven een uur te vervroegen, de plattelanders daarvan in dezelfde mate de dupe zullen worden. Die redeneering is onjuist. Het kan misschien gelden voor de plattelanders, die 's morgens iets aan de steden moeten leveren, maar niemand kan volhouden, dat alle plattelanders, boeren en tuinders, 's morgens iets aan de steden moeten leveren. Dat is maar een gering deel van de plattelandsbevolking.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben hierbij te doen met tegenstrijdige belangen. Ik geloof niet, dat het mogelijk is een regeling te vinden, waardoor alle partijen bevredigd worden. Ik heb dan ook tot mijn groote vreugde in de overgelegde gegevens gezien, dat alle geraadpleegde autoriteiten den Minister hebben afgeraden, om den zomertijd facultatief te stellen of alleen in te voeren voor de stedelijke gemeenten. Ik geloof, dat dat standpunt juist is. Wij kunnen niet verschillende tijden hebben in ons land, dat geeft aanleiding tot groote verwarring en onmogelijke toestanden. Ik heb dat ondervonden in de gemeente mijner inwoning, waar men een jaar lang getracht heeft den zomertijd niet in te voeren.

Mijnheer de Voorzitter! Waar de toestand dus zoo is, dat een deel der bevolking voordeel heeft van den zomertijd, maar een ander deel daarvan groote schade ondervindt, acht ik het onredelijk, dat men die schade en dat ongerief aan dat deel onzer bevolking oplegt. Ik hoop daarom van harte, dat de Kamer dit wetsvoorstel zal aannemen.

De heer **van Voorst tot Voorst**: Mijnheer de Voorzitter! De voor- en nadeelen van den zomertijd zijn in de gewisselde stukken breedvoerig belicht, zoodat ik daarover in het algemeen niet veel meer behoef te zeggen en volstaan kan met enkele opmerkingen.

Het voordeel, dat de zomertijd vooral voor de bewoners

(van Voorst tot Voorst.)

der steden oplevert, is hierin gelegen, dat zij des avonds ee[n] uur langer daglicht hebben, waardoor geld bespaard word[t] van gas en electriciteit.

Wanneer de zon volgens den zonnetijd bijv. op 1 April o[m] 6.32 ondergaat, is het volgens den zomertijd 7.32. Het kuns[t]licht behoeft dan niet eerder te worden ontstoken dan onge[-] veer 8 uur, terwijl dit bij zonnetijd reeds om 7 uur ha[d] moeten geschieden. Hierdoor wordt een uur van licht be[-] spaard. Dit is zeer zeker een voordeel.

Maar op dien zelfden eersten April gaat de zon om 5.37 o[p] en dan is het volgens den zomertijd reeds 6.37 en nog pa[s] een goed half uur licht.

Nu moeten echter degenen, die des morgens om vier uu[r] of eerder moeten opstaan — en dat moeten zoogoed als al[le] boeren, omdat het vee moet worden gevoederd en verzorg[d] en de melk om half zeven in de stad moet zijn, en nu ve[r]gete men niet, dat vier uur volgens zonnetijd drie uur is — dan moeten, zeg ik, al die menschen des morgens gedurend[e] twee uren kunstlicht branden. En dit treft niet alleen d[e] boeren, maar ook eigenwerkdoenden op het platteland, a[ls] bijv. klompenmakers, bakkers, timmerlieden, die vroeg m[et] den arbeid aanvangen, arbeiders, die in alle vroegte naa[r] hun werk moeten, bijv. machinisten en stokers van spoo[r]wegen en fabrieken. Wat dus aan den eenen kant des avond[s] in de stad wordt uitgespaard, gaat aan den anderen kant o[p] het platteland des morgens dubbel verloren.

Dit bezwaar geldt zoo ongeveer gedurende den geheele[n] zomer, eerst in afnemende, later in toenemende mate, behalv[e] van half Mei tot einde Juli.

En nu gaat het toch niet aan om de bewoners der stede[n] een voordeel in de hand te spelen en dit aan de werkers o[p] het platteland te ontnemen.

In den nazomer is er ook nog dit bezwaar, dat de melke[rs] en melksters in het donker naar de weide moeten om d[e] koeien te melken, de dieren, die dan nog liggen te ruster[n] met een lantaarn moeten opzoeken en wanneer het dan bove[n]dien nog regenachtig weer is, dan durf ik te beweren, dat el[k] lid dezer Vergadering, dat dit eenige malen zou hebb[en] moeten doen, zou stemmen vóór afschaffing van den zome[r]tijd.

Behalve deze bezwaren is er onder meer voor den lan[d]bouw ook nog dit nadeel in gelegen, dat des morgens een u[ur] arbeidstijd verloren gaat, omdat de landbouwwerkzaamhede[n] zich richten moeten naar de zon en vele dezer werkzaamhede[n] eerst kunnen aanvangen, wanneer de zon den ochtenddau[w] heeft weggevaagd.

Maar, zal men zeggen, laten dan de boeren zich houd[en] aan den zonnetijd; maar zulks is onmogelijk, Mijnheer [de] Voorzitter, omdat het geheele maatschappelijk leven is ing[e]steld op den zomertijd, als kerk, school, spoor- en tramwege[n].

Neen, Mijnheer de Voorzitter, de boeren moeten noodg[e]dwongen zich houden aan den zomertijd en dus vroeger o[p]staan dan noodig of zelfs wenschelijk is voor hun bedrijf [en] 's avonds zich te rust begeven, als de zon nog hoog aan d[en] hemel staat, in een bedstede of op zolderkamertjes, die m[en] gerust ovens kan noemen, òf ze komen elken dag een u[ur] slaap te kort.

En met de belangen van deze menschen, die een groot d[eel] van ons volk uitmaken, mag toch ook wel eens rekeni[ng] worden gehouden, of worden hun belangen niet geteld, o[m]dat het maar boeren zijn?

Hoe in sommige kringen gedacht wordt over de boer[en] moge blijken uit hetgeen een zekere dr. J. C. van de Lin[de] schreef in het ochtendblad van de *Nieuwe Rotterdamsc[he] Courant* van 17 December 1921:

> ,,De groote steden zijn de centra van beschaving, wa[ar]mede is aangeduid dat de landbouwers nagenoeg al[les] wat hun leven veraangenaamt, danken aan de stede[n]. Alleen waar veel menschen te zamen wonen is beschavi[ng] mogelijk. De landbouwers werken in hoofdzaak voor d[e] stadsbewoner. Zij zijn er voor ons, niet wij voor h[en]. Wij wenschen ons leven te vervroegen, waartoe wij [een] middel hebben: verzetten van de klok. Indien wij th[ans] moeten zwichten voor de eischen van den landbouw[,] wil dat eigenlijk zeggen, dat zij ons voorschrijven, [...]

(van Voorst tot Voorst e. a.)

wij ons leven hebben te regelen. Daartegen hebben wij ons te verzetten. Wij en wijzelf alleen zullen uitmaken hoe wij ons leven regelen, en de landarbeiders, die arbeiden ten behoeve van ons, hebben zich daarnaar te richten. Dit moge misschien wat kras klinken, men zal de juistheid van deze redeneering niet kunnen loochenen."

Tot zoover dit schoon stuk proza.

Afgescheiden van de minachting, die hieruit blijkt voor den boer, meen ik, dat de winkeliers in de steden het met de wering van dat schrijven wel niet in alle opzichten eens llen zijn, want vele neringdoenden in de steden zijn geheel ngewezen op de klandizie van het platteland.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, wanneer men het heeft er economische voordeelen en lichtbesparing — is het genlijk geen paskwil in dezen tijd van negatieve zuinigid —, laat men dan de café's, bioscopen en tingeltangels n uur eerder sluiten, dat zou ook voordeelig en bovendien vorderlijk voor de gezondheid en de zedelijkheid zijn.

De zomertijd behoort tot de crisismaatregelen en was goed durende den oorlogstijd, doch behoort thans, als zoovele ndere van die maatregelen, te worden afgeschaft.

De heer **van der Waerden**: Mijnheer de Voorzitter! Ik loof, dat wij op het oogenblik nog iets te vroeg zijn met behandeling van dit wetsvoorstel.

De Commissie van Rapporteurs heeft nl. in haar Verslag opmerking gemaakt, dat eerst wanneer de verschillende zwaren van het Voorloopig Verslag „afdoende zouden zijn antwoord", het voorstel rijp zou zijn voor openbare behandeling en nu heb ik van de heeren Braat en de Boer nog iet bemerkt, dat zij in die laatste Nota een afdoend antoord hebben gegeven op de verschillende bezwaren, die jn aangevoerd.

Ik wijs er bijv. op, dat er met klem is aangedrongen om u eens precies uiteen te zetten, welke de lasten zijn, in het ijzonder voor den landbouw, een vraag, die door de Commissie van Rapporteurs, die voor 90 pct. uit agrariërs betaat, is gesteld, doch niet is besproken.

Op de vraag: hoe staat het met de spoorwegmaatschappijen, zegt de heer Braat, dat men daarop maar eens de verchillende bladen moet nazien. Ik heb mijn best gedaan, dat e doen, maar ik denk, dat ik daarvoor geabonneerd moet zijn p *De Mercuur van Hekelingen* of iets dergelijks, om dat e kunnen vernemen.

Ik zal ook niet spreken over die proeve van cijferkunst, oor den heer Braat afgelegd, maar over de zaak zelf wil k in de eerste plaats opmerken, dat, wanneer gesproken vordt over den zomertijd en de te brengen offers, iedereen igenlijk iets moet laten vallen en dat niet het platteland lleen de nadeelen mag ondervinden tegenover de steden. De steden hebben eigenlijk dat offer reeds gebracht. De omertijd is reeds een compromis. Met den zomertijd is men reeds het platteland te gemoet gekomen, want wanneer men uitsluitend let op de belangen van de groote steden, dan zou nen althans over de 4 zomermaanden den midzomertijd noeten hebben, die 2 uur verschilt van den middelbaren Amsterdamschen tijd. Dien zou ik ook gaarne willen.

Er is door den heer Staalman te recht op gewezen, al is dit door den heer Bierema ontkend, dat wij hier een stap terug zouden gaan, wanneer wij een zeer eenvoudige versobering zouden wegwerken door het voorstel van den heer Braat aan te nemen.

Het is toch ongetwijfeld juist, dat een uur kunstlicht minder een belangrijke besparing vormt. Nu zegt de heer Bierema: wanneer ik naga wat die verschillende electriciteitsbedrijven — die hij noemde — aan meerdere kolen zouden moeten uitgeven voor de kilowatturen — en dat is uitgerekend door die verschillende bedrijven te Rotterdam en te Amsterdam —, dan beteekent dat zoo weinig, want dat zijn variabele kolenkosten; de vaste kosten blijven in beide gevallen gelijk, daar zit het vermogen om energie te leveren in en de besparing aan kolen vormt daartegenover maar enkele centen.

(van der Waerden.)

Mijnheer de Voorzitter! Daar gaat het niet om, of die verschillende electriciteitsbedrijven belangrijk zouden besparen, maar wat aan de consumenten ten goede komt. Hij moet zelf erkennen, dat de consument, de man, die het licht verbruikt, zijn kwartje in den zak houdt; is dat voor den verbruiker geen besparing?

De heer Bierema zegt zelf: de overige kosten blijven gelijk, worden niet verhoogd. Dat de consument echter niet het licht of gas behoeft te branden, is een bevordering van de welvaart der massa, omdat zij minder uitgaven heeft dan anders noodzakelijk zouden zijn.

De commissie in Engeland, die deze zaak heeft bestudeerd, is tot het resultaat gekomen, dat het honderdduizenden tonnen steenkool zou besparen, afgezien van de uitgaven, welke de consument niet behoeft te doen en welk geld hij dus overhoudt voor bevrediging van andere behoeften.

Ook in den overgangstijd, September/October, wanneer wij overgaan op den wintertijd, hebben wij zonder twijfel door den zomertijd een verhooging van de productiviteit, omdat meer arbeid bij daglicht en dus allicht van betere qualiteit kan worden verricht.

Ik geef toe, dat de allerbelangrijkste voordeelen, waarom het hier gaat, zijn de ideëele en hygiënische voordeelen; dat de zomertijd eigenlijk is voor de groote stedelijke bevolking, en voor de arbeiders in de eerste plaats, een aangename en noodzakelijke aanvulling van den achturendag, waardoor zij vrije avonden krijgen, waardoor zij bij daglicht buiten kunnen zijn, waardoor zij vreugde kunnen smaken en een stuk van den dag kunnen genieten, waardoor zij dichter worden gebracht bij de ontwikkeling van de volkskracht, bij de sport, waardoor wordt aangewakkerd de trek naar buiten in een gezonde atmosfeer en een gezonde omgeving, die men in de groote steden in de kazernewoningen niet kan krijgen.

Men moet, zooals kort geleden in *Het Volk* in een artikel van den heer mr. G. van den Bergh is uiteengezet, aan den zoom van de groote steden gaan zien de enorme optochten van de menschen, die snakken om naar buiten te gaan om van de frissche lucht te genieten, die zij eerst bij den zomertijd volop kunnen krijgen.

Ik erken — zooals ook door andere leden van deze Vergadering, voorstanders van dit wetsvoorstel, is uiteengezet —, dat er bezwaren aan verbonden zijn. Het is eenvoudig niet te ontkennen, maar ik geloof, dat de heer Bakker volkomen gelijk heeft, als hij zegt, dat hierbij schromelijke overdrijving plaats heeft.

Ik meen, dat ook de heer Weitkamp zelf indertijd in *De Nederlander* heeft geschreven, dat er schromelijk overdreven werd en dat de boeren zich er toch niets van aantrekken en eenvoudig op denzelfden tijd blijven werken.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Weitkamp knikt nu bevestigend. Dit bevestigt opnieuw van hoe ontzaglijk gering belang het is voor al de boeren, die niet onmiddellijk zich naar de stadsklok hebben te regelen.

In enkele plaatsen, zooals Beerta, met een plattelandsbevolking, is een sterke meerderheid in den raad vóór den zomertijd. Wel hebben heel veel boeren zich er tegen verklaard, maar men heeft van een actie onder de landarbeidersbevolking, die in aantal veel belangrijker is, voor het wetsvoorstel van den heer Braat absoluut niets gemerkt. Ik heb juist zooeven, om hiervan zekerheid te hebben, een vraag gesteld aan een van de hoofdbestuurders van den Landarbeidersbond, dien wij als geachten afgevaardigde in ons midden hebben, en deze heeft het volkomen bevestigd: men is, wat dit betreft, volkomen onverschillig.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben hier, naar mijn meening, te doen met een stuk conservatisme en een verkeerd gevoel van tegenstelling tusschen het platteland en de stad, hetgeen wij meermalen hebben ontdekt, niet alleen in Nederland.

De geografische ligging van Frankrijk is ten opzichte van die van Nederland sterk verschillend, omdat het zich over een grootere breedte uitstrekt dan Nederland en men daar met den eigen zonnetijd in het oosten betrekkelijk zeer dicht is bij den Midden-Europeeschen tijd. Men is daar iets dichter

(van der Waerden.)

bij den Berlijnschen dan bij den Greenwichtijd. Daardoor is men in het oosten van Frankrijk iets korter zelfs bij den zomertijd genaderd, en toch ziet men in Frankrijk, dat de boeren, voor wie de zomertijd hoogstens een verschil maakt van een half uur, zich verzetten. Waaruit ik niet anders kan begrijpen dan dat zij een dergelijke kleinigheid niet over hebben voor den stedeling, die er naar snakt uit een hygiënisch, ideëel en moreel oogpunt.

Wij, in Nederland, hebben wel niet die geografische uitgestrektheid van oost naar west, wij loopen minder uiteen, maar het is niet waar, wat de heer Lovink ons wil doen gelooven, dat wij, wat den Amsterdamschen tijd betreft, zoo natuurlijk ons regelen naar die organische klok, welke dan van de sterren en de zon zou afhangen.

Er is geen sprake van. De heer Lovink doet het voorkomen, alsof wij met den zomertijd iets kunstmatigs maken, maar de natuur zelf zooveel verstandiger is en wij ons daaraan moeten houden. Geen quaestie van.

Wij behoeven slechts te denken aan de tijdvereffening, om te weten, dat de natuur voor ons niet is een eenparig loopende regelmatige klok. Immers, door de beweging van de aarde in een ellips, met de zon in een der brandpunten, krijgt men aan het einde van Maart en het einde van October een heel anderen tijd, in het oosten van ons land zelfs met een verschil van een half uur, waar zich tot nu toe geen boer tegen heeft verzet of waarover hij, ten einde dit afgeschaft te krijgen, een adres aan de Kamer heeft gezonden. Einde Maart dus onbewust een half uur zomertijd!

Ik wijs er nogmaals op, dat de tijd, welke door den heer Lovink zoo verheerlijkt wordt als de natuurlijke, het meest kunstmatige product is, dat men heeft kunnen maken. Het is de middelbare zon, welke men uitgevonden heeft, omdat wij nu eenmaal ons horloge niet kunnen laten loopen als de aarde loopt om de zon. Daardoor valt de middag van den werkelijken zonnedag niet samen met den middag van den middelbaren tijd, maar verschilt daarvan soms bijna een half uur.

Het hoofdargument, dat hier zonder twijfel waarde heeft, is natuurlijk de moeilijkheid en wrijving tusschen het platteland en de stad.

Nu zegt de heer Weitkamp: laat de menschen in de steden dan maar een uur vroeger opstaan, maar laat men niet aan de klok komen. Dit argument geldt voor geen enkel geval, want al zou het te bereiken zijn, dat de menschen in de stad in massa hiertoe door onderlinge afspraak zouden zijn te bewegen, dan zouden dezelfde bezwaren rijzen, welke nu gehoord worden bij de vervroeging van de klok. De melkleverancier, die aangewezen is op den consument in de stad, zou een uur vroeger moeten komen. De boeren zouden zich dus evenzeer daarnaar moeten richten als naar het verzetten van de klok. Nu wordt er door de heeren van het platteland gezegd, dat dit alleen geldt voor de melkboeren, maar dat het anders is voor hen, die niet in de onmiddellijke nabijheid van of in contact met de stad leven. Welnu, dan hebben dezen er ook geen last van.

Ik geef gaarne toe, dat voor de groenten de bezwaren veel minder zijn; zij zijn dan ook niet zoo sterk naar voren geschoven, evenmin als de bezwaren van de markten. Zonder twijfel zijn er moeilijkheden in gemengde gemeenten, waar men gedeeltelijk een stads- en een plattelandsbevolking heeft, maar men zou een heel eind korter bijeen zijn, als men het middagmaal maar samen kon gebruiken en als men daarvoor met een half uur verschikking kon werken in die gemengde gemeenten, waar de wrijving het grootst is.

Wat wij van tegenstanders te hooren krijgen, is ook zoo inconsequent. Aan den eenen kant zeggen zij: wij storen ons niet aan den zomertijd; wij behouden onzen eigen tijd; de zon zegt ons hoe laat het is, maar anderzijds komen zij zich hier beklagen, dat wij hen zouden dwingen in den dauw te gaan werken. Dat gaat niet samen! Het een spreekt het andere tegen.

Wat betreft de hygiëne der kinderen, men zegt, dat de kinderen in den zomertijd niet zoo vroeg naar bed gaan en dat dit ook zoo'n groot bezwaar is. Als het zoo was, dan zou het natuurlijk één van de belangrijkste dingen zijn, maar de heer Deckers heeft te recht de opmerking gemaakt, hij na ernstige bestudeering uit de stukken niet de conclu heeft kunnen trekken, dat aan den zomertijd een hygiëni nadeel voor de kinderen verbonden was. Ik heb er ook o gesproken met kinderartsen en doctoren, en ik geloof, dat bezwaar buitengewoon overdreven is.

Hoe zou het dan gaan in Scandinavië, waar men des zom zoo ontzaglijk lang met de zon te maken heeft? In het Vo loopig Verslag wordt gezegd: de natuur laat zich niet driegen, ook al verzet men de klok. Nu, dat gaat best r zware gordijnen; dan kan men veel met de natuur uithal Men kan zeggen, dat des zomers in het Noorden de zon rege en toch, als men in de groote steden een vreemdeling teg komt, een frisschen blonden kerel, dan zegt men: zeker Noor. Dat is dan iemand van die menschen, die zoo v schrikkelijk te vechten hebben tegen de zon en daarvan ste last hebben.

Ik wijs er op, dat in Frankrijk nog wel niet opnieuw zomertijd bevestigd is, maar wij hebben toch vernomen, l bijna zonder uitzondering de Kamers van Koophandel dat land adressen hebben gezonden ten gunste daarvan, l alle sportvereenigingen en verscheidene andere organisat zich tot den Ministerraad gericht hebben met het verzo om den zomertijd in stand te houden, en hoe de Ministerra thans met groote meerderheid besloten heeft een wetso werp in te dienen om den zomertijd definitief in te voere

De heer Deckers vergiste zich zooeven, toen hij zeide, d verleden jaar het wetsontwerp tot invoering van den zom tijd in 1922 wel door de Kamer was aangenomen, maar n door den Senaat. Als de Senaat niet evenzeer zijn goedke ring er aan had gehecht, dan zou die wet niet ingevoerd zi kunnen worden.

In Frankrijk en België is de zomertijd van jaar tot ja bestendigd geworden. Alleen Duitschland maakt een u zondering; daar heeft men uit reactie tegen al die Keiz lijke maatregelen in het begin der revolutie den zomerti afgeschaft. Wij zien echter, dat men zich in Engeland l den zomertijd goed bevindt; in dat land is door een co missie speciaal een onderzoek ingesteld naar de quaestie v de hygiëne en het resultaat daarvan is geweest, dat m adviseerde tot behoud van den zomertijd.

Er is door eenige sprekers gezegd, dat ook de Ned landsche spoorwegen zoo sterk waren voor de afschaffi van den zomertijd, ofschoon aan den heer Staalman ree bleek, dat de Regeering daarvan niet op de hoogte was.

Ik heb de stukken van de spoorwegdirectie bij mij. l besparing van licht e. d. wordt niet zoo belangrijk geac door de spoorwegen en zij hebben bezwaar tegen het hebb van 2 tijden, wat betreft het locaal verkeer met de stad.

De spoorwegen hadden verder gezegd, dat de zomerti moest blijven, en dat meenen de heeren dat hun eindco clusie is. Maar wat is de overweging van de spoorwegen, w deze quaestie betreft? De spoorwegen zeggen:

> „Wordt, zoowals te verwachten is" — en nu zal me hooren, dat het heelemaal niet te verwachten is — „ de aangrenzende landen geen zomertijd meer ingevoer dan is het dringend noodzakelijk, dat ook in ons lan gedurende het geheele jaar een zelfde tijd geldt. W zullen er anders toe moeten komen het publiek de g volgen van den zomertijd te laten dragen, doordi gedurende dien tijd de internationale treinen niet zullo aansluiten."

Mijnheer de Voorzitter! Wat is dus de grondslag voor de conclusie? Deze: er wordt in de aangrenzende landen gee zomertijd meer ingevoerd. En nu blijkt het, dat men die tijd in Engeland heeft, dat hij in België van jaar tot jaa weer wordt ingevoerd en dat er thans in Frankrijk een wet ontwerp is om den zomertijd definitief te bestendigen. Daar mede vervalt dus de grondslag van de conclusie van de spoo wegen. Duitschland is, gelijk ik gezegd heb, het eenige land dat hiervan afwijkt. Men heeft echter vandaag in een courar kunnen lezen — die ergens anders wordt gedrukt dan die va den heer Braat —, dat ook in Duitschland de strooming ster ker wordt om ook daar den zomertijd in te voeren.

(van der Waerden.)

Ik heb indertijd door het indienen eener motie mijn best gedaan, niet om het wetsontwerp te onthalzen, maar om de zaak zelf een goede basis te geven, opdat wij konden oordeelen naar behoorlijke inlichtingen van de Regeering. Ik heb met mijn motie getracht te bewerken, dat de Regeering zelf — en dat wilde op dat oogenblik eigenlijk ook de Kamer — de zaak ter hand zou nemen.

De heer **Braat**: Dan hadt u dat duidelijker in uw motie moeten zetten.

De heer **van der Waerden**: Mijnheer Braat, dat mag u mij niet verwijten, want o. a. op uw aandringen heb ik die zinsnede er uit gelaten.

De heer **Braat**: Dat is niet juist.

De heer **van der Waerden**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil er op wijzen, dat het op het oogenblik zeer moeilijk is om ons een oordeel te vormen omtrent de inlichtingen van de Regeering over deze quaestie. Vanmorgen bijv. stonden er nog vier menschen op een rij op de griffie, die allen vóór mij waren, om de desbetreffende stukken in te kijken. De Regeering maakt het ons niet buitengewoon gemakkelijk om ons een oordeel te vormen; zij houdt zich eigenlijk een beetje achteraf, zooals men dat noemt: uit deferentie voor de Kamer. Wanneer er van één van de leden een initiatief-voorstel komt, dan zegt de Regeering: ik wil mij daarin niet mengen. Maar dat hangt er maar van af, of de Regeering er trek in heeft. Wanneer er bijv. een initiatief-voorstel van den heer Duys komt betreffende het registratierecht op veilingen, dan komt de Regeering wel tusschenbeide. Maar in dit geval had zij eenvoudig zelf met een voorstel kunnen komen; dan was er een middel geweest om de menschen werkelijk bij elkaar te brengen. Er kon dan worden voorgesteld, den zomertijd te beperken tot bijv. de zomermaanden Mei, Juni, Juli en Augustus. Ik ben er overigens wel voor, hem meer maanden te hebben, maar zou liever zien, dat er een bemiddelingsvoorstel kwam, waardoor de voorstanders van den zonnetijd en die van den zomertijd niet zoo ver uiteen zouden loopen.

Dan was er nog een geheel ander bemiddelingsvoorstel mogelijk geweest, nl. invoering van den Midden-Europeeschen tijd. Dan hadden wij wel niet de volle 60 minuten, maar toch 40 minuten gekregen en dan hadden wij in het belang van het verkeer, waarbij ons land groot belang heeft, althans één tijd gehad voor Engeland, Denemarken, Duitschland, België, Frankrijk, ons land en de Noordzee, waarbij elk bezwaar van de spoorwegmaatschappijen zou zijn vervallen.

Ik had gaarne een van die oplossingen gezien, althans het optreden van de Regeering gewild, omdat het mij, evenals den heer Bakker, buitengewoon spijt, dat wij die kunstmatige scheiding, waaraan de heer Braat eenigszins schuld heeft, tusschen stad en platteland, gaan onderhouden.

De heer **Braat**: Daar zijt gijlieden zelf de oorzaak van!

De heer **van der Waerden**: Ik roep de heeren, die mij aanhooren, tot getuigen, dat ik nooit tot het maken van die scheiding aanleiding heb gegeven, integendeel, dat ik een bevredigende oplossing tracht te krijgen.

Ik ben het geheel eens met hetgeen de heer Lovink gisteren heeft uitgesproken in die mooie rede ten gunste van den vrijhandel, waarin hij o.a. heeft gewezen op de groote beteekenis van den landbouw en van ons land als exportland. Hij heeft er op gewezen, dat wij voor eenige honderden millioenen zijn aangewezen op den uitvoer naar buiten, wat onze veeteelt- en landbouwproducten betreft; het platteland is niet iets geïsoleerds. Ik vind het daarom zoo dwaas die tegenstelling tusschen stad en platteland, welke men hoort maken, te cultiveeren. Ik ben er voor, dat wij zooveel mogelijk hebben van de stad naar het platteland een diffusie van ontwikkeling, van intellect, die het platteland noodig heeft, en eveneens een diffusie van nieuwe levenskracht van het platteland naar de stad. Ik ben er nooit tegen geweest de brug tusschen beide zooveel mogelijk te slaan. De stad is ook voor het

(van der Waerden e. a.)

platteland noodig en van buitengewone beteekenis, niet alleen als afneemster van de land- en tuinbouwproducten, maar ook als het groote reservoir voor de overtollige werkkrachten van het platteland, waardoor de bevolking van het platteland, ofschoon het zeer vruchtbaar is, vrijwel stationnair kan blijven en minder dan anders het geval zou zijn door werkloosheid geteisterd wordt.

Van alles wat ik gezegd heb is de conclusie, dat, of dit wetsvoorstel wordt aangenomen of verworpen, daarmede de zaak niet uit kan zijn. Het is onmogelijk daarvoor hier een bevredigende oplossing te vinden. Ik hoop, dat de Regeering na alles gehoord te hebben, zal nagaan of er niet een bemiddelingsweg is in te slaan, maar daarvoor is noodig, dat de baan vrij is. Ook de formeele bezwaren voor de Regeering, aan het initiatief-voorstel van den heer Braat verbonden, moeten uit den weg geruimd worden en daarom moeten wij dat voorstel verwerpen.

De heer **Gerretson**: Mijnheer de Voorzitter! Na de vele en voortreffelijke redevoeringen, voor en tegen dit wetsvoorstel gehouden, kan ik zeer kort zijn. Ik wensch als de eenig overgeblevene dergenen, die hier destijds het voorstel deden den zomertijd wettelijk vast te leggen, nu men van alle kanten daartegen te velde trekt en tracht den zomertijd te vermoorden, een bescheiden poging doen om hem te redden. Ik heb mij afgevraagd, waarom deze, eigenlijk toch in de neutrale zone liggende aangelegenheid, hier een zoo heftig debat uitlokt als weerklank op de felle tegenstelling, die men in den lande hoort maken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben tot deze conclusie gekomen, dat de opzet van de bestrijding verkeerd is. Men heeft altijd gezegd: de zomertijd is een oorlogskind, een crisiscreatuur, en nu is de oorlog voorbij en de crisis zijn wij aan het liquideeren, dus moet de zomertijd ook worden geliquideerd. Maar wie dat zeggen zijn slechte historiekenners. Lang vóór den oorlog werd reeds in verschillende landen de zomertijd aan de orde gesteld. In wetenschappelijke kringen was het jarenlang een onderwerp van overweging. En in Juni 1914, toen niemand nog dacht aan een wereldoorlog, werd in Parijs, in de Sorbonne, een groot congres gehouden, waarop 35 landen vertegenwoordigd waren en waarbij een van de punten van het program was: de zomertijd! Daar kwam men na langdurige en vreedzame besprekingen tot het besluit, dat het gewenscht was den zomertijd internationaal vast te stellen en te regelen. Dat hield dus geen verband met oorlog of met crisismaatregelen, dat was een louter neutraal voorstel, en dat voorstel van dr. von Böttinger uit Berlijn werd met algemeene stemmen aangenomen, ook met de 22 Nederlandsche stemmen, die werden uitgebracht.

Maar er is langzamerhand een felle tegenstand ontstaan, doordat in ons land de antithese is toegespitst, waarop de laatste spreker zoo voortreffelijk heeft gewezen. Het werd een relletje. Zoo werd in een der bladen, waarin afschaffing van den zomertijd werd verdedigd, met ronde woorden gezegd, dat wie er vóór waren, slechts leegloopers waren, die op bals en nachtcafé's thuisbehoorden! In een ander landbouwblad lezen wij, dat de voorstanders van den zomertijd alleen worden gevonden bij „de stedelijke langslapers", terwijl er door een der huidige voorstellers gesmaald werd op de „stadspatsers".

Tegenover deze hatelijkheden stelde de andere zijde toen helaas ook veel wat niet liefelijk klonk, zoodat men bij het niet erkennen van het goede een geringschatting kreeg van het kwade. Zoo zegt men o. a., dat de zomertijd voor het melkvee verkeerd is. Maar ik heb in de crisisjaren in Duitschland er naar geïnformeerd en daar verschillende met den landbouw bekende personen gesproken en hun gevraagd hoe het daar met het melken ging in verband met het verschil in tijd, maar zij keken mij aan of ik niet goed wijs was. Het verschil in tijd gaf daar dus geen bezwaar! Wellicht is daar het melkvee intelligenter of minder slaperig! Zelfs zonder zomertijd is in alle groote Rijken tusschen Oost en West toch altoos een verschil van 40 minuten, waarover niemand klaagt, terwijl hier, bij 20 minuten verschil meer, heel het land in rep en roer komt.

(Gerretson.)

Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord nog maar naar aanleiding van het gesprokene door den heer van der Waerden, die aandacht heeft geschonken aan het argument van de tegenstanders van den zomertijd: laten de stedelingen dan een uur vroeger opstaan. Te recht heeft de heer van der Waerden herinnerd aan het uitstekende artikel van dr. van den Bergh, waarin wordt aangetoond dat, indien de stedelingen een uur vroeger opstaan, alles allengs een uur zal moeten vervroegd worden, zooals post, verkeer, enz., zoodat de boeren ten slotte zich toch daarnaar zouden moeten regelen! Ontkent men dat, dan tart ik om aan te geven, hoe het dan wel zou gaan.

Wanneer ik tegenover de bezwaren van het platteland — die ik volkomen accepteer, ik hoop dan ook, dat zij kunnen worden ondervangen door een of ander bemiddelingsvoorstel — plaats de honderdduizenden van onze stedelingen en de niet boersche plattelanders bovendien, die den zomertijd beschouwen als een zegen en genot, onze sportlieden, de roeiers, wandelaars, fietsers, natuurliefhebbers, dan meen ik, dat men de weldaden van den zomertijd veel te veel onderschat in dit zonlicht arme land.

Wat de enquête ons daaromtrent heeft geleerd, heeft mij in geen enkel opzicht bevredigd. Of het komt, doordat de vragen niet klaar genoeg waren gesteld, weet ik niet; ik heb geen gelegenheid gehad, het ontzaglijke dossier geheel te bestudeeren. Maar ik wil enkele cijfers noemen, die ik er uit heb gelicht en die zeer veel leeren.

Door den heer Deckers bv. is gezegd, dat er ook veel religieuze bezwaren tegen den zomertijd bestaan. Nu is het wel merkwaardig, dat niemand minder dan de Commissaris der Koningin in Noordbrabant — in welke provincie die religieuze bezwaren, door den heer Deckers bedoeld, dan zeker wel in de eerste plaats zullen gelden — in zijn rapport mededeelt, dat bij de door hem gehouden enquête 15 gemeenten zich pertinent verklaarden tegen den zomertijd, 25 gemeenten er vrij neutraal tegenover stonden en 144 gemeenten (toch meestal Katholieke gemeenten, waar die bezwaren dus zouden moeten gelden) ten zeerste waren vóór de tijdsvervroeging en het bestendigen van den zomertijd een grooten zegenrijken maatregel vonden. Dat verklaart de Commissaris der Koningin, nadat de gemeentebesturen zijn gehoord geworden. Hieruit blijkt wel, dat men zeer voorzichtig moet zijn met het beoordeelen der uitkomsten van deze enquête. Het is merkwaardig, dat, wanneer men eens gaat tellen, vele cijfers juist pleiten tegen dit wetsvoorstel.

Maar bovendien is de enquête geheel onvolledig in zake vooral van de bezuiniging. Dan eens worden de voordeelen uitgerekend in K.W.U. electriciteit, dan weer in M³ gas, of in tonnen steenkolen. Men heeft een maand noodig om het antwoord te vinden op de nuchtere vraag: hoeveel voordeel geeft de gewonnen zonnetijd aan de gemeentenaren?

Ik heb — destijds — voor Rotterdam gekregen een avans van 2⅔ millioen, voor Haarlem kwam men jaren geleden reeds tot 4 millioen! In Frankrijk heeft de Regeering nu, wegens de besparing van liefst 200 millioen francs aan kolen, geadviseerd om den zomertijd te behouden!

Nog een enkel cijfer uit deze enquête.

Gelderland taxeert voor die provincie alleen het voordeel op vier millioen!

Maar nu waren er andere bezwaren, die ik even ga noemen, omdat zij door de Regeeringsenquête volkomen zijn ontzenuwd. Er is gezegd geworden: de zomertijd is zoo schadelijk voor het onderwijs! In Engeland, waar men een zeer uitvoerig onderzoek heeft ingesteld, kwam men tot precies het tegenovergestelde resultaat en noemde men hem „heilzaam voor het onderwijs", terwijl hier de Regeeringsenquête in ons land zegt, er is geen schade te constateeren! Maar het is schadelijk voor het schoolbezoek, zei men. De enquête zegt: het schoolbezoek is er niet slechter op geworden. Het is slecht voor de gezondheid, beweerde men. Ik refereer mij aan hetgeen de heer van der Waerden hierover gezegd heeft: uit het land van de middernachtzon komen de krachtigste menschen, en onze Regeering zegt: de gezondheid wordt er eer door bevorderd! Wat blijft nu van al dat geürm over?

(Gerretson c. a.)

Wanneer men al deze gegevens bij elkander ziet, vind ik geen andere reden, hoe bitter het ook moge klinken, dan dat vroeger en nu de beslissing over deze zaak voor sommigen te zeer heeft gestaan in de schaduw van de stembus en dat de zomerzon er niet op heeft kunnen schijnen. Er zijn veel beloften gedaan en persoonlijke invloeden geweest, waardoor men geknecht werd! Mijnerzijds sluit ik mij aan bij de conclusie van den geachten laatsten spreker, den heer van der Waerden. Ik wensch ten volle te accepteeren, dat er bezwaren zijn, maar ik vraag: zijn die niet door een ander voorstel te ondervangen, dan wel, moet men zonder meer, door de aanneming van dit voorstel, ons deze groote volkswinst en dit heerlijk volksgenot maar klakkeloos gaan ontnemen? Moeten wij wijken voor een soms even Hollandsch als ziekelijk conservatisme of quasi religieuze tegenkanting, die er toch op den duur niet meer door kan, of moeten wij ten slotte met den Commissaris der Koningin in Noordholland zeggen: Het uitvoerig onderzoek heeft mij tot deze overtuiging gebracht, dat het behoud van den zomertijd heeft geleid tot opvoering van de lichamelijke en geestelijke vermogens des volks en tot versterking van de volkskracht. Ik sluit mij daarbij aan en ik behoef wel niet te zeggen, dat ik dus tegen het wetsvoorstel van den heer Braat zal stemmen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch alleen in zeer korte trekken mijn stem vóór dit wetsontwerp te motiveeren. De argumenten over en weer zijn gehoord en vrijwel uitgeput. Ik zou ook b.v. over het melkvee kunnen beginnen, maar dat melkvee is zoo uitgemolken, dat ik niet geloof, dat er nog één druppel in zit. De argumenten vóór en tegen zijn tot in den treure herhaald, bekeeren kunnen wij elkander toch niet. Maar waar in onze fractie velen mijner partijgenooten tegen zullen stemmen, wensch ik mijn stem vóór te motiveeren.

Buiten de Kamer is enkele dagen geleden op demagogische wijze de leuze aangeheven: geen stem vóór Braat. O. a. in het hoofdorgaan van mijn partij werd met een dergelijke drijverij tegen dit wetsvoorstel opgehitst. Wanneer ik echter stem vóór dit wetsvoorstel, stem ik niet vóór Braat, maar stem ik vóór het wetsvoorstel, dat hij nu eenmaal heeft ingediend. Het is misschien jammer, dat de heer Braat zich van deze zaak meester heeft gemaakt, want zijn verdediging, b.v. met zijn ongelukkige becijferingen, en zijn politieke figuur, die uitgaat van de meest platte materialistische belangen van den boer, zijn wel het minst geschikt om hier een dergelijk voorstel te doen aannemen. Intusschen, hij is nu eenmaal anderen vóór geweest, het wetsvoorstel ligt er nu en wij hebben onpartijdig de zaak te bezien. Daarom zal ik er wel vóór stemmen.

Mijn standpunt is eenvoudig dit. Wanneer een zoo groote en belangrijke groep van ons volk, als de landbouwende bevolking, die den meest elementairen arbeid verricht, waarvan wij allen leven moeten, voor haar bedrijf schier unaniem bezwaren heeft tegen een wettelijke verwringing van den tijd, dan acht ik mij niet geroepen dien wettelijken tijd te handhaven. En dan zeg ik: die menschen moeten hun recht hebben. Ik weet, er staan belangen van de stedelingen tegenover, maar die moeten daarvoor zwichten. Dat is de kern van de zaak. Men kan het niet ontkennen, van oost naar west en van noord naar zuid is schier unaniem de landelijke bevolking er tegen. Waar men den zomertijd plaatselijk niet heeft ingevoerd, heerscht groote verwarring. Men kan b.v. geen spreekbeurt aannemen uit sommige streken, of men krijgt de boodschap er bij: denk er aan, hier hebben wij den ouden tijd. Dan moet men weer eerst uitrekenen: hoe komt dat uit? Waar die last bestaat, meen ik, dat wij de wet weer met den gewonen tijd in overeenstemming moeten brengen. Naar den natuurlijken tijd, dat de zon staat in het zenith om 12 uur, hebben wij ons te regelen.

Bovendien is er een arbeidersbelang bij betrokken. Ik ben innig overtuigd, dat in menige streek ten plattelande de werktijd door den zomertijd wordt verlengd. Dat is niet te ontkennen. Er is al meer van aangehaald en de heer Bakker heeft o.a. Aalsmeer genoemd als een plaats, waarvan open-

56ste VERGADERING. — 1 MAART 1923.

281. Afschaffing van den Zomertijd.

(Schaper c. a.)

; wordt te kennen gegeven: wij kunnen de arbeiders met n zomertijd langer exploiteeren, omdat de dag langer is. heer van der Waerden heeft gesproken over den 8-urenlag; het zou mogelijk zijn, door den zomertijd den 8-urendag ter te benutten. Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mijn leven ag voor den 8-urendag gevochten en ik zal er steeds voor chten om hem te handhaven; maar het komt mij voor, dat 8-urendag voldoende is en dat er geen uur ontspanning hoeft te worden bijgelapt ten koste van een groot deel van plattelandsbevolking, dat het voordeel van den 8-urendag et kunstmatig met een uur behoeft te worden verlengd, r wille van de ontspanning van de stedelijke bevolking, ten deele van anderen.

De toestand, in verband met den natuurlijken tijd, heeft ch door de eeuwen heen geconsolideerd en daarmee hebben ij rekening te houden. Ik acht een handhaven van een rlogswinst van deze strekking voor de stedelingen ongeenscht en ongewettigd.

Men spreekt ook van bezuinigen. Wanneer men het op e manier wil doen, Mijnheer de Voorzitter, is er meer te zuinigen. Dan kan men evengoed zeggen: de arbeiders oeten niet 8 à 10 uur, maar 13 uur werken, dat is voordeeliger voor de productie, dat is ook een bezuiniging. Men an daar misschien winnen, maar men vergeet dan de verezen, die er aan den anderen kant tegenover staan. Zoo aat het ook met deze bezuiniging. Ik aanvaard die bezuiiging niet, omdat zij gaat ten koste van een groot aantal ienschen, die den eerst noodigen en nuttigen arbeid verichten en die naar mijn oordeel niet in hun bedrijf mogen orden belemmerd, zooals dit m. i. nu het geval is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal er niet meer van zeggen, t zou slechts vervallen in de argumenten, die reeds zijn angevoerd. Ik zal gaarne zien, dat dit wetsvoorstel wordt angenomen.

De heer **Braat**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou het geoegen kunnen hebben, van verre dezen strijd over den omertijd te aanschouwen, omdat de voor- en tegenstanders lle argumenten reeds hebben aangevoerd om elkanders tandpunt te bestrijden en ik mij dus niet in het gevecht ou behoeven te geven. Maar ik meen als indiener van dit vetsvoorstel een kort woord te moeten spreken. Er is veel ver dit wetsontwerp gesproken en geschreven. Hier in de Kamer heeft de eene groep afgebroken, wat door de andere groep is opgebouwd. Het is naar mijn meening moeilijk, om emand, die eenmaal een standpunt heeft ingenomen, door voorden te overtuigen en tot andere gedachten te brengen.

De rapporten, door den Minister overgelegd, bevatten veelal den smaak van de opstellers. Zoo ziet men bv. in het rapport van den Gezondheidsraad, dat het gezinsleven ten plattelande door den zomertijd wordt verstoord, iets wat ik ten volle beaam. Men moet zich daar richten naar de landbouwbedrijven, die zich nu eenmaal moeten richten naar de zon.

Ik ken gevallen, Mijnheer de Voorzitter, dat een werkman werkte bij een landbouwer, die den ouden tijd handhaafde, zijn zoon werkte bij een landbouwer, die met den nieuwen tijd meeging, en zijn kleinere kinderen gingen naar de school, die op den tusschentijd was gezet. Bij een dergelijken toestand moet de moeder, als de etenstijd van 8 tot 9 en 9 tot 12 is, een vol uur de tafel gedekt houden; dan komt de een dan de andere eten.

In Friesland komt het menigmaal voor, dat er twee klokken in huis zijn, waarvan een den zomertijd, de andere den zonnetijd aanwijst. Als men zich dergelijke wantoestanden wil indenken, dan moet men het leven op het platteland eenigen tijd hebben medegemaakt.

De Gezondheidsraad zegt verder, dat, als de tijd een uur vervroegd wordt, de melk toch op tijd in de steden wordt geleverd. Natuurlijk, maar is dat nu een uitspraak van een lichaam als de Gezondheidsraad? Daarbij wordt heelemaal geen rekening gehouden met het aanpassingsvermogen van de boeren.

(Braat.)

De **Voorzitter**: Mag ik verzoeken, den heer Braat rustig te laten uitspreken? Hij heeft de bestrijding kalm aangehoord, hij heeft er nu recht op, dat zijn wederlegging ook kalm wordt aangehoord.

De heer **Braat**: Mijnheer de Voorzitter! Van de Geldersch-Overijsselsche maatschappij van Landbouw wordt gemeld, dat de melkers reeds om 4 uur moeten opstaan. Dat wordt, bij handhaving van den zomertijd, 3 uur zonnetijd. In de streek, waar ik woonachtig ben, is dat zelfs nog een half uur eerder. In normale omstandigheden gaan die menschen om 8 uur zomertijd naar bed. Dat wordt dan zonnetijd om 7 uur! Die menschen op het platteland leven excentriek op den dag. Men zegt, dat de melk toch niet denzelfden dag in de productie wordt gebracht. Ook dat is onjuist. De melk, die naar de steden geleverd wordt, wordt wel degelijk denzelfden dag in de consumtie gebracht.

Van het Departement van Waterstaat hooren wij, dat, indien er geen zomertijd komt, met één dienstregeling voor het geheele jaar zou kunnen worden volstaan. Dit zou natuurlijk een groote besparing aan drukkosten van de boekjes en de samenstelling van de dienstregeling opleveren.

Voorts wijs ik er op, dat op de conferentie voor de Europeesche dienstregeling der spoorwegen voor het jaar 1923—1924, die van 7—11 November 1922 te Lucern is gehouden en waaraan is deelgenomen door Regeeringsvertegenwoordigers van Duitschland, Estland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Tsecho Slowakije, Turkije, Hongarije en Slowakije en door de vertegenwoordigers van spoorweg- en zeevaartmaatschappijen uit de verschillende landen, o. m. is behandeld het voorstel van de Zwitsersche Bondsspoorwegen, om het afschaffen van den zomertijd weder aan de orde te stellen.

Aan het einde der besprekingen stelde de voorzitter vast, dat de spoorwegdeskundigen algemeen gaarne zouden zien, dat de zomertijd niet meer werd ingevoerd.

Voorts werd het voorstel van de Zwitsersche Bondsspoorwegen aangenomen, om de dienstregeling te doen gelden van 1 Juni 1923 tot 31 Mei 1924.

Wanneer men deze groote belangen in aanmerking neemt, dan zal men het toch wel wenschelijk vinden, dat in Nederland de zomertijd niet meer wordt ingevoerd.

Wat betreft de lichtbesparing in de plattelandsdorpen, kan ik daar, in tegenstelling met één van de vorige sprekers, geen voordeel inzien, want in den zomer wordt er in de dorpen haast geen kunstlicht gebruikt.

Over de lichtbesparing in de steden wordt zeer verschillend gesproken. Zoo hebben wij gezien, dat de zomertijd storend werkt op het gasbedrijf en een ongunstigen invloed heeft op het electriciteitsbedrijf. Zoo is het bijv. in een gemeente voorgekomen, dat er f 12 000 minder winst moest worden geboekt, wegens minderen verkoop van electriciteit, en in vele andere plaatsen heeft men door het mindere gebruik en dezelfde exploitatiekosten een hooger prijs in rekening moeten brengen. Overal dus winstderving, wat een schadepost beteekent voor de gemeentekas.

Zoo had men in Haarlemmermeer een winstderving van f 66 000 wegens minder stroomverbruik en in Amsterdam f 150 000 voor de electriciteit en f 20 000 voor het gas.

Het is mij niet duidelijk, hoe men dan kan spreken van een voordeel voor de gemeenten.

De heer ter Laan zegt nu, dat ik het niet begrijp, maar ik bezie de zaak van een anderen kant dan hij. De gemeente maakt winst op elke hoeveelheid stroom of gas, die zij verkoopt, en als zij dan minder verkoopt, is het een schadepost voor de gemeente. Het is maar de vraag, hoe men het uitlegt, en ik bezie het van een anderen kant als de heer ter Laan.

Het verzetten van de klok in de dorpen geeft veel last en hinder voor het gezinsleven, wanneer men denkt aan het schoolgaan der kinderen. Wanneer men zich dien toestand goed indenkt, zal men tot de conclusie komen, dat men met dit wetsvoorstel moet medegaan.

Het vroege melken wordt in plaats van half vier door den zomertijd half drie en in plaats van 8 uur wordt het 7 uur zonnetijd.

(Braat.)

De tram, de boot of de trein, die de melk moeten vervoeren, vertrekken een uur eerder, waardoor de boer ook een uur eerder moet opstaan en hij, die een uur eerder opstaat, is toch verplicht des avonds een uur eerder naar bed te gaan. Nu mag de zomertijd voor de menschen in de steden een voordeel zijn, maar dit geldt toch ook voor hen. Hij, die een uur eerder in den winkel of in de werkplaats moet zijn, moet toch ook een uur eerder naar bed. Wat resteert er dan voor pleizier van den zomertijd voor deze menschen?

Nog een enkel woord over de bezwaren van de invoering van den zomertijd met betrekking tot het schoolgaan der kinderen op het platteland. Zoo werd in Dedemsvaart in Overijssel het invoeren van den zomertijd zeer ongunstig geacht, omdat de kinderen, die ver van school wonen, een uur vóór den aanvang van de school van huis moeten gaan en het weer des morgens vroeg vaak vochtig en koud is. Vooral bij de intrede en tegen het einde van den zomertijd doen zich die bezwaren 't meest gevoelen. Dan is het nog donker op de landwegen en met slecht weer is het voor die kinderen niet mogelijk om op tijd op school te zijn.

Andere plaatsen spreken van groot ongerief, andere weer van hinderlijk en weer andere zeggen, dat het stellig niet weer moet worden ingevoerd; de gemeente Weert acht het zelfs uit den booze.

Alle plattelandsgemeenten hebben bezwaar tegen invoering van deze wet. Ook voor het marktbezoek heeft deze wet veel bezwaar. Men moet soms met het vee des avonds reeds op reis gaan, om tijdig aan de markt te kunnen zijn; het vee is dan onooglijk, wanneer het aan de markt komt. Dat is zeker een argument, waarmede wel degelijk rekening moet worden gehouden.

Wanneer men bovendien een reis moet maken van een paar uur met de stoomboot en men moet dan nog een uur vóór het vertrek der stoomboot aanwezig zijn, wat op marktdagen zeker noodig is, dan is dat niet in het belang van dien handel te achten.

Over de boerenbevolking, die dit alles moet bewerkstelligen, zal ik in deze zaal maar niet spreken. Als men op marktdagen de stad bezoekt, dan vindt men de stadsbewoners nog in diepe rust; alle winkels zijn nog gesloten, dan is de klok ook een uur vooruitgezet, waarmee 's morgens rekening gehouden wordt en dus een uur later opstaan.

Indien men den zomertijd invoert, kan men wegens de vochtigheid der planten 's morgens nog niet wieden. Met de werkzaamheden loopt alles in de war. In normalen tijd kan het hooien plaats vinden des morgens om 9 uur. Gaat de klok een uur voor, dan is er van den voormiddag reeds een uur verstreken, en des avonds, als alles droog is, moet men naar huis gaan, dan is de dagtaak vervuld, doch het werk niet klaar. Men zegt, dat men dan maar een uur eerder moet beginnen, doch dat is om de centra der groote steden niet wel mogelijk.

Dit alles is misschien mogelijk voor de groote steden, waar in fabrieken de menschen opeengehoopt werken. Als die een uur eerder willen beginnen en een uur eerder eindigen, dan hindert dat weinig. Dan werkt men de eerste schaft een uur langer en de rest van den dag gelijk op.

Maar iets anders is of men daardoor geheele bevolkingsgroepen schade toebrengt. En dit moge de Kamer terdege overwegen.

Zelfs de Zuiderzeevisscherijraad heeft de Regeering verzocht den zomertijd af te schaffen. Zooals men in de Memorie van Toelichting leest, heeft de gansche Nederlandsche land- en tuinbouw de Regeering destijds reeds verzocht om intrekking dezer wet door een gemeenschappelijk adres van den Chr. Boeren- en Tuindersbond in Nederland, het Kon. Ned. Landbouwcomité en den Ned. Boerenbond, dat reeds afgedrukt staat in het *Alg. Ned. Landbouwblad* van 1 October 1921.

Het verzet van die zijde is dus reeds oud, maar is nog altijd van kracht.

Bijna niet één groot lichaam heeft verzocht den zomertijd weer in te voeren. Belachelijk is daarom mijns inziens een adres van den Nederlandschen roeibond, gevestigd te Amsterdam, die uit een oogpunt van sport de afschaffing van deze voor den landbouw zoo nadeelige wet zou willen voorkomen. Daardoor zouden de belangen van de landbo[uw]ers in het gedrang komen en, hoewel ik de waarde van sport hoogacht, komt het mij voor, dat dat niet te billijk[en] zou zijn.

Het Centraal bestuur van den Industrieelen Bond he[eft] ook een adres gezonden. Het stelt zich mijns inziens ze[er] aardig aan. Wij krijgen vaker adressen, die de Kamer ze[er] veel en onnoodig werk verschaffen. Elk lichaampje en e[lk] lichaam zendt tegenwoordig eerst zijn afgevaardigden en v[erder] dan nog door het zenden van adressen mee helpen regeere[n;] van al die ongevraagde adressen hebben wij last genoeg.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans aan de beantwo[or]ding van hetgeen door verschillende sprekers hier in h[et] midden is gebracht.

In de eerste plaats ontmoet ik den heer Lovink, die ze[er] zeker dit voorstel van wet goed heeft verdedigd, die h[et] althans in het belang van het platteland achtte dit voorst[el] aan te nemen.

Aan het slot van zijn betoog stelde hij voor een commiss[ie] te benoemen, die de bezwaren zou onderzoeken. Het kor[t] mij voor, dat dit zou zijn het schuiven op de lange baa[n.] Als dit ontwerp hier en aan de overzijde mocht worden aa[n]genomen, hebben wij geen commissie noodig.

De heer Staalman wil vooral genieten van de langere avo[n]den. Och, mijnheer Staalman, gij, die voorstander zijt va[n] den zomertijd, komt u een uur eerder op; zet uw wekk[er] een uur vroeger.

De Voorzitter: De geachte afgevaardigde moet zich t[ot] mij wenden en niet tot zijn mede-afgevaardigden.

De heer Braat: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den hee[r] Staalman en al degenen, die voorstanders zijn van den zomer[]tijd, in overweging willen geven, het werk een uur eerde[r] aan te vangen en te laten eindigen. Zij kunnen dan hetzelfd[e] doel bereiken en behoeven den Nederlandschen landbouw nie[t] te plagen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Staalman heeft gevraagd waarom wij niet zijn ingegaan op de vraag in het Voorloopi[g] Verslag om de voor- en tegenstanders te bevredigen. Dit lijk[t] mij echter een onmogelijkheid. Indien ik op het gebied va[n] wetgeving voor- en tegenstanders bevredigen kon, dan zat i[k] op een andere plaats dan hier. Ik kan deze vraag dan oo[k] niet serieus nemen en m. i. dienen dergelijke vragen eers[t] ernstig overwogen te worden, vóór men ze deze zaal i[n] slingert.

Ook de heer van der Waerden heeft gezegd, dat wij nie[t] alle vragen hebben beantwoord. Als antwoord op deze opmer[]king kan zeer zeker dienen, wat ik den heer Staalman naa[r] aanleiding van diens vraag heb geantwoord. Men kan nie[t] altijd even gemakkelijk alle vragen beantwoorden. De hee[r] van der Waerden heeft zelf voorgesteld in zijn motie de Regeering te verzoeken partij te trekken van de vele middelen, die haar ten dienste staan om in deze van voorlichting te dienen. En, terwijl hij zelf hulp vraagt aan de Regeering, wil hij hebben, dat de indieners van dit wetsvoorstel alles beantwoorden.

Hij zeide, dat het voor de arbeiders zooveel aangenamer is des morgens een uur vroeger te beginnen en des avonds een uur vroeger uit te scheiden, maar dit kunnen zij immers toch doen; daarvoor behoeft men het platteland niet te plagen. Als nu de heer van der Waerden zegt, dat dit onmogelijk is, zou ik hem willen vragen: waarom? Hij ziet blijkbaar de bezwaren van de bewoners van de stad gemakkelijker in dan die, welke op het platteland heerschen, maar ik zie niet in, waarom men op de fabrieken en werkplaatsen niet gemakkelijk een uur vroeger zou kunnen beginnen, ofschoon ik nooit geloof, dat, wanneer de zomertijd mocht worden afgeschaft, daarvan ooit iets zou komen. Nog geen half uur zullen zij eerder beginnen.

De heer Gerretson noemt den zomertijd een volksgenot. Ik zou willen vragen: welk volk? Daarover sprak hij met geen woord. Behoort de plattelandsbevolking ook niet onder het volk? Waarom houdt de heer Gerretson daarmede geen rekening?

raat e. a.)

Ten slotte kom ik tot den heer Schaper, die op zoo'n aan-
namen toon mededeelde, dat, wanneer hij vóór het ontwerp
mde, dit niet beteekende een stem voor Braat. Het zou
oit bij mij opkomen, om aan den heer Schaper of één zijner
rtijgenooten of aan zijn fractie te vragen of zij het noo-
oordeelen, dat het platteland hier vertegenwoordigd is.
t gaat hier intusschen niet over een partij, maar alleen
r de vraag, of men den zomertijd zal invoeren, ja dan
en. Daarop moet de heer Schaper alleen een antwoord
ven, onverschillig van wien of van welke partij dit voorstel
uitgegaan.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de
, een motie van orde in te dienen, die ik op uw bureau zal
poneeren. Zij strekt om de Regeering uit te noodigen, om
n zomertijd te verkorten. In de wet van 1918 staat, dat
sschen 31 Maart en 1 October de wettelijke tijd met 1 uur
rdt vervroegd. De Regeering heeft het dus geheel in de
nd om den zomertijd alleen te doen gelden voor den
. midzomer.

In verband daarmede stel ik dan voor, de heeren Braat
de Boer uit te noodigen, hun voorstel van wet in te
kken.

De **Voorzitter**: De heer Staalman heeft de volgende motie
n orde ingediend:

„De Kamer verzoekt de Regeering de wet van 23 Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 165) aldus toe te passen, dat de termijn, gedurende welken de wettelijke tijd, bedoeld in artikel 1 der wet van 23 Juli 1908 (*Staatsblad* n° .236) met één uur wordt vervroegd, niet aanvange vóór 15 Mei en eindige vóór 1 September; en noodigt de voorstellers van het voorstel van wet, stuk n°. 281 der Zitting 1922—1923, in verband daarmede uit hun voorstel in te trekken."

De motie van orde van den heer Staalman wordt onder-
eund door de heeren Boon, Troelstra, Ter Hall, Scheurer
. Juten en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging
t.

De heer **Braat**: Ik hoop, dat de Kamer de motie van den
er Staalman niet zal aannemen; de voorstellers denken er
et aan, om hun voorstel terug te nemen. De zomertijd moet
zijn geheel worden opgeruimd of hij moet blijven, en
n kan de Regeering doen zooals de Regeering dat het best
ht.

Wij kunnen met deze motie niet medegaan en ik moet in
t belang van het platteland de Kamer zeer ontraden haar
n te nemen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Thans zal tot stemming worden over-
gaan; in verband daarmede verzoek ik den leden hun zit-
aatsen in te nemen.

De heer **van der Waerden**: Mijnheer de Voorzitter! In
ze motie van orde worden eigenlijk twee dingen gevraagd.
et eerste punt handelt over den tijd, wanneer de zomertijd
l ingaan en eindigen, en het tweede bevat een uitnoodiging
n de heeren Braat en de Boer om hun voorstel van wet
te trekken; twee volkomen gescheiden dingen dus. Het
omt mij daarom voor, dat, wanneer daarover te zamen ge-
emd wordt, de stemming niet zuiver zal zijn.

De **Voorzitter**: Het komt mij voor, dat die twee dingen
ezwaarlijk van elkaar te scheiden zijn.

Indien de Kamer aan de Regeering het verzoek doet om de
omertijd op een zekere wijze toe te passen, dan volgt daaruit,

(Voorzitter e. a.)

dat het wetsvoorstel van de heeren Braat en de Boer niet meer aan te nemen is. Die twee dwingen moet men niet splitsen, het eene volgt uit het andere. Indien de Kamer het eene wil hebben, dan vervalt het andere.

Wat de stemming betreft, daarmede ware reeds lang begonnen, indien de leden aan mijn vriendelijk verzoek om hun zetels in te nemen, hadden gevolg gegeven.

De motie van orde van den heer Staalman wordt met 51 tegen 33 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Voort van Zijp, Schaper, van Rappard, Bakker, van de Bilt, Wintermans, Duymaer van Twist, Ebels, Fleskens, van Voorst tot Voorst, Bulten, Ament, van der Molen, Knigge, Bierema, Suring, Kuiper, Weitkamp, van Rijzewijk, Lovink, de Boer, Engels, van den Heuvel, Schokking, Snoeck Henkemans, Dresselhuys, Michielsen, Tilanus, Braat, van Vuuren, van Braambeek, mejuffrouw van Dorp, de heer Marchant, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Deckers, Fruytier, Rutgers van Rozenburg, Kolkman, Oud, Hermans, Rutten, Bongaerts, van Dijk, van Rijckevorsel, van Schaik, de Monté ver Loren, A. Colijn, H. Colijn, Scheurer, Moerel en mevrouw de Vries—Bruins.

Vóór hebben gestemd de heeren van den Tempel, Hiemstra, Albarda, Brautigam, J. ter Laan, Beumer, K. ter Laan, Gerretson, Kleerekoper, van Wijnbergen, van Boetzelaer van Dubbeldam, Ter Hall, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren IJzerman, van der Waerden, Wijnkoop, van Gijn, Gerritzen, Smeenk, Nolens, mejuffrouw Katz, de heeren Ketelaar, Staalman, van Ravesteijn, Boon, Vliegen, mejuffrouw Westerman, de heeren Troelstra, Rutgers, Juten, Gerhard en de Voorzitter.

De artikelen 1 en 2 en de beweegreden van het voorstel van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het voorstel van wet wordt met 49 tegen 35 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren van de Bilt, Wintermans, Duymaer van Twist, Ebels, Fleskens, van Voorst tot Voorst, Bulten, Ament, Knigge, Bierema, Suring, Weitkamp, Lovink, de Boer, Engels, van den Heuvel, Schokking, Snoeck Henkemans, Dresselhuys, Michielsen, Tilanus, Braat, van Vuuren, van Braambeek, mejuffrouw van Dorp, de heer Marchant, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Krijger, Deckers, Fruytier, Rutgers van Rozenburg, Gerritzen, Oud, Hermans, Rutten, Bongaerts, Boon, van Rijckevorsel, van Schaik, de Monté ver Loren, A. Colijn, H. Colijn, Scheurer, Moerel, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van der Voort van Zijp, Schaper, van Rappard en Bakker.

Tegen hebben gestemd de heeren Beumer, K. ter Laan, Gerretson, van der Molen, Kleerekoper, van Wijnbergen, van Boetzelaer van Dubbeldam, Kuiper, van Rijzewijk, Ter Hall, van Zadelhoff, mejuffrouw Groeneweg, de heeren IJzerman, van der Waerden, Wijnkoop, van Gijn, Smeenk, Nolens, Kolkman, mejuffrouw Katz, de heeren Ketelaar, Staalman, van Ravesteijn, van Dijk, Vliegen, mejuffrouw Westerman, de heeren Troelstra, Rutgers, Juten, Gerhard, van den Tempel, Albarda, Brautigam, J. ter Laan en de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Ik wijs er den heer Braat op, dat hij en de heer de Boer, ingevolge artikel 110, tweede lid, van het Reglement van Orde, mij een voordracht hebben te doen van dengene, dien ik moet aanwijzen om het voorstel van wet in de Eerste Kamer te verdedigen.

De vergadering wordt verdaagd tot Dinsdag a.s. des namiddags te één uur.

57ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 6 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een ontwerp van wet; 3°. een Regeeringsmissive; 4°. verzoekschriften; 5°. een verklaring van adhaesie; 6°. een telegram; 7°. een drukwerk. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Verlenging van den termijn voor het uitbrengen van verslag over ontwerpen van wet. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Mededeeling van de benoeming van den voorzitter eener Bijzondere Commissie. — Mededeeling van de aanwijzing van den heer Braat voor de schriftelijke en mondelinge verdediging van zijn voorstel van wet in de Eerste Kamer. — Voortzetting der behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet. — Behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot wijziging der Radenwet. — Aanvang der behandeling van het ontwerp van wet tot toekenning van de bevoegdheid aan de gemeenteraden tot het verleenen van een toelage aan onderwijzers, enz.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 76 leden, te weten:

de heeren Moerel, van Rappard, van der Molen, Smeenk, Beumer, Gerhard, Juten, Rutgers van Rozenburg, Bulten, van den Heuvel, van Rijzewijk, Albarda, van Vuuren, Schaper, Hiemstra, Kuiper, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Suring, Ament, Wintermans, Bomans, Michielsen, van de Bilt, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Engels, Deckers, Dresselhuys, Ketelaar, van Dijk, van Gijn, Oud, Hermans, mejuffrouw Katz, de heeren Fleskens, Staalman, K. ter Laan, A. Colijn, Rutten, Kleerekoper, de Wilde, Duymaer van Twist, van Zadelhoff, Krijger, Tilanus, de Monté ver Loren, J. ter Laan, Nolens, Ter Hall, Bongaerts, IJzerman, van Braambeek, van Boetzelaer van Dubbeldam, Marchant, Rutgers, Boon, Lovink, Troelstra, Feber, Snoeck Henkemans, Schokking, van Rijckevorsel, van Schaik, Brautigam, mejuffrouw van Dorp, de heeren Scheurer, van den Tempel, Fruytier, Knigge, Bakker, Bierema, Zijlstra, Weitkamp, Braat, van der Waerden, Kolkman,

en de heeren Ministers van Justitie, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van Waterstaat en van Arbeid, Handel en Nijverheid.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Gerritzen, wegens andere bezigheden; van den heer Visscher, wegens ongesteldheid, deze week; van den heer van Ravesteijn, wegens lichte ongesteldheid; van den heer van der Voort van Zijp, ook morgen; van de heeren Stulemeijer, Schouten en Heukels, wegens gemeenteraadsvergadering; van den heer van Sasse van Ysselt, wegens ongesteldheid, ook morgen; van den heer de Boer, wegens een andere vergadering; van den heer Gerretson, wegens ambtsbezigheden; van mejuffrouw Westerman, wegens ongesteldheid, en van mevrouw de Vries—Bruins, wegens huiselijke omstandigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijke Boodschap, ten geleide van een ontwerp van wet tot regeling van de ontvangsten en uitgaven van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor het jaar 1923.

Dit wetsontwerp, hetwelk met de daarbij behoorende stukken zal worden gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de betrokken begrootingscommissie;

3°. een missive van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, ten geleide van het deel „Lager Onderwijs" van het „Verslag van den staat van het onderwijs over 1920—1921";

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

4°. de volgende verzoekschriften:

twee, betreffende het wetsontwerp tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk, van den secretaris, namens het hoofdbestuur der Algemeene R.-K. Werkgevers-Vereeniging, te Amsterdam, en van T. Temmink en Zoon, importeurs van sportartikelen, te Amsterdam;

een, betreffende het ontwerp Jachtwet, van den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur der Nederlandsche Vereeniging tot bescherming van Dieren, te 's Gravenhage;

een, betreffende het wetsontwerp tot vereeniging van de gemeenten Renkum en Doorwerth, van den voorzitter en den secretaris, namens het Comité van Actie uit de ingezetenen der gemeente Doorwerth tegen de voorgenomen vereeniging dier gemeenten;

een, van het comité van actie in zake de belastingen, te Batavia (met 636 lijsten met handteekeningen), betreffende beëindiging van de heffing der oorlogswinstbelasting in Nederland en in Nederlandsch-Indië op hetzelfde tijdstip, en wijziging van de ordonnanties op de inkomstenbelasting en de oorlogswinstbelasting;

een, van de presidente en de secretaresse van den Bond van leeraressen bij het huishoudonderwijs en 7 andere vereenigingen, betreffende de door de Regeering voorgenomen technische herziening van de salarisregeling van het personeel der nijverheidsscholen;

een, van de presidente en de secretaresse van den Bond van leeraressen bij het huishoudonderwijs en 7 andere vereenigingen, betreffende de voorgenomen korting voor pensioenpremie op het salaris van het personeel der nijverheidsscholen;

een, van J. van Leeuwen en 2 anderen, te Amsterdam, betreffende de aansprakelijkheid van den directeur der voormalige naamlooze vennootschap: Christelijk Dagblad „*de Amsterdammer*", voor de schade, door zijn handelingen aan anderen toegebracht;

een, van C. J. van Tussenbroek, architect, te Rotterdam,

(Voorzitter e. a.)

ten vervolge op zijn vorige adressen, betreffende de onteigening van een deel van zijn eigendommen te Rotterdam;

een, van L. W. A. van Boxmeer, gepensionneerd kapitein der infanterie, te Rotterdam, houdende verzoek om rechtsherstel, in verband met zijn ontslag uit den militairen dienst.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

een adres uit Losser, betreffende het nemen van maatregelen in verband met de heerschende werkloosheid.

Dit adres is als ongeteekend ter zijde gelegd;

5°. een verklaring van adhaesie aan het adres van de vereeniging van Academisch gevormde leeraren, in zake het ontwerp Middelbaar-onderwijswet, van den voorzitter en den secretaris, namens de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, te Leiden.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. een telegram uit Rotterdam van den secretaris van den Nationalen Bond Mercurius, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

7°. een overdruk van een artikel in het *Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie*, van H. J. Vooren: „De Indische Productenbelastingen".

Dit drukwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat het Verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet, houdende naturalisatie van:

1°. Fritz Friedrich Wilhelm van Amerom en 19 anderen;

2°. Isak Leib Amkraut en 19 anderen;

3°. Murdéhay Birr Blei (Weissmann) en 19 anderen;

4°. Amelia Breslou, gescheiden echtgenoote van Salomon van Biene, en 19 anderen (369).

Dit Verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld;

C. dat overeenkomstig het tot mij gerichte verzoek van de Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp tot verhooging en wijziging van hoofdstuk V*a* der Staatsbegrooting voor 1921 (336) tot verlenging van den termijn voor het uitbrengen van haar Verslag, die termijn door mij is verlengd tot 9 dezer;

D. dat de Bijzondere Commissie voor het ontwerp van wet tot wijziging van de Zeeongevallenwet 1919 (104), welke binnen den voor het uitbrengen van haar Verslag gestelden termijn daarmede niet gereed is kunnen komen, verzoekt, bedoelden termijn te willen verlengen tot 1 Mei a. s.

Ik stel voor, dienovereenkomstig te beslissen.

Daartoe wordt besloten;

E. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de ontwerpen van wet: Wijziging van de Kieswet, de Provinciale Wet en de Gemeentewet (376),

de heeren van Vuuren (voorzitter der Commissie), de Monté ver Loren, Albarda, van Schaik en Beumer;

Tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk (382),

de heeren van Rijzewijk, K. ter Laan, Bongaerts (voorzitter der Commissie), Schaper en van Rijckevorsel;

Aanvulling der wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (383);

Ontbinding der rechtbank te Zierikzee en die te Heere veen (384);

het voorstel van de huishoudelijke Commissie tot wijzigi van het Reglement van Orde der Kamer (373);

de ontwerpen van wet:

Wijziging van de wet van 4 December 1920 (*Staatsbl* n°. 843), tot regeling van de bezoldiging van den Raad v State, zooals deze wet is gewijzigd bij de wet van 2 April 19 (*Staatsblad* n°. 660) (385);

Wijziging van artikel 47, eerste lid, van het Wetboek v Koophandel (387);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de g meente Katwijk van een stuk duingrond bezuiden tegen h dorp Katwijk aan Zee, ten zuidoosten van de begraafplaa (388);

Onteigening ten name van de gemeente Tilburg van pe ceelen in die gemeente, ter voorziening in den woningnoo (377);

Onteigening ten behoeve van den bouw, door de gemeen Amsterdam, van een nieuwe dubbele schutsluis in het ve breede gedeelte van den Schinkel, bekend als „het Nieuw Meer", ter vervanging van de Overtoomsche schutsluis en d uitvoering van bijkomende werken (379);

Onteigening ten behoeve van omlegging van den tramwe Oosterhout—Tilburg te Oosterhout (389),

de heeren van der Molen, Stulemeijer, Boon, Gerhar (voorzitter der Commissie) en van Gijn;

F. dat de Bijzondere Commissie voor het ontwerp van we tot wijziging van de artikelen 143 e. v. van het Wetboek va Burgerlijke Rechtsvordering (390) tot haar voorzitter heef benoemd den heer Marchant;

G. dat ingevolge art. 110 van het Reglement van Ord de in art. 118, alinea 3, der Grondwet bedoelde schriftelijk en mondelinge verdediging van het voorstel van wet van d heeren Braat en de Boer tot intrekking van de wet van 2 Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 165), tot tijdelijke afwijking va de wet van 23 Juli 1908 (*Staatsblad* n°. 236), tot invoerin van een wettelijken tijd (281), overeenkomstig de door d voorstellers aan mij gedane aanwijzing, door mij wordt opge dragen aan den heer Braat.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling va het ontwerp van wet tot **wijziging der Huurcommissiewe en der Huuropzeggingswet (268).**

Stemming over het amendement van den heer Oud (Stu n°. 17), strekkende om punt II van art. 2 te vervangen doo het volgende:

II. De eerste twee zinnen van het zesde lid va artikel 1 worden gelezen als volgt:

„De huurcommissie bepaalt, zooveel mogelijk me inachtneming van de voorschriften der Huurcommissie-wet, een voor de woning redelijken huurprijs. Zij kan een huurprijs bepalen, lager dan de verhuurder ingevolge de artikelen 1 en 2 der genoemde wet zonder hare tusschenkomst mag bedingen en aannemen, indien de staat van onderhoud, waarin de woning verkeert, dezen lageren huurprijs wettigt.".

II*a*. Aan het zevende lid van artikel 1 wordt toegevoegd een nieuwe zin, luidende:

„Wanneer overeenkomstig den tweeden zin van het vorige lid een lagere huurprijs is bepaald, stelt de huurcommissie op verzoek van den verhuurder een hoogeren huurprijs vast, zoodra dit naar haar oordeel gewettigd wordt door aangebrachte verbeteringen of herstellingen.".

oorzitter e. a.)

Het amendement wordt aangenomen met 44 tegen 16 mmen.

Vóór hebben gestemd de heer Kuiper, mevrouw Bakker—rt, de heeren Suring, Wintermans, Michielsen, van de lt, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Engels, Deckers, esselhuys, Ketelaar, Oud, Hermans, mejuffrouw Katz, heeren Staalman, A. Colijn, Kleerekoper, de Wilde, Duyler van Twist, van Zadelhoff, de Monté ver Loren, J. ter an, Nolens, Ter Hall, Bongaerts, IJzerman, van Braamek, Marchant, Rutgers, Boon, Troelstra, Feber, van Raprd, Smeenk, Beumer, Gerhard, Juten, Bulten, van den euvel, van Rijzewijk, Albarda, Schaper, Hiemstra en de oorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Ament, Bomans, van jk, van Gijn, Fleskens, Rutten, Krijger, Tilanus, van etzelaer van Dubbeldam, Lovink, Snoeck Henkemans, hokking, Moerel, van der Molen, Rutgers van Rozenburg van Vuuren.

De punten III en IV worden achtereenvolgens zonder beadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De Voorzitter: Er is ingediend een amendement van den er van Rappard c. s. (Stuk n°. 9), strekkende om een nieuw int IV*a* in te voegen. Op de bekende gronden stel ik voor, t nieuwe punt te plaatsen tusschen punt V en VI, het te emen V*a* en het dus straks te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

Punt V wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke emming aangenomen.

De Voorzitter: De heer J. ter Laan wenscht een opmerng te maken betreffende punt III. Daar de beraadslaging er dit punt reeds is gesloten en het punt is aangenomen, oet ik dus aan de Kamer voorstellen, de beraadslaging daarntrent te heropenen.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Thans is dus aan de orde de beraadslaging er punt III, luidende:

III. Na artikel 2 wordt ingevoegd een nieuw artikel, luidende:

„*Artikel 2a.*

Ten aanzien van woningen gelegen in eene gemeente, waarvoor eene huurcommissie niet is ingesteld, treedt, voor de toepassing van deze wet, de kantonrechter in de plaats van de huurcommissie. Tegen de beslissing van den kantonrechter is geen rechtsmiddel toegelaten, behoudens voorziening in cassatie in het belang der wet.".

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! De Regeering telt voor:

„Ten aanzien van woningen gelegen in een gemeente, waarvoor een huurcommissie niet is ingesteld" — met andere woorden, ook voor die gemeenten, waarvoor indertijd wel een Huurcommissie heeft bestaan, maar die intusschen is opgeheven — „treedt, voor de toepassing van deze wet, de kantonrechter in de plaats van de huurcommissie. Tegen de beslissing van den kantonrechter is geen rechtsmiddel toegelaten, behoudens voorziening in cassatie in het belang der wet.".

Ik acht hetgeen thans wordt voorgesteld een groote veretering. Het is nu zoo gesteld, en ik zal het maar met een nkel woord aangeven, dat voor een geheele streek van het and, waarvoor geen Huurcommissie bestaat, bij huuropzegging een beroep wordt gedaan op een naburige Huurcomnissie. Zoo komt het bijv. voor, dat er op het gansche eiland

(J. ter Laan e. a.)

Goeree en Overflakkee, waarop toch een aantal respectabele gemeenten zijn gelegen, geen enkele Huurcommissie is ingesteld, althans niet heeft gewerkt, en dat alle gevallen van opzegging op dat eiland moeten worden berecht in een der Huurcommissies te Rotterdam. Het ligt voor de hand, dat de kantonrechter te Sommelsdijk veel gemakkelijker en veel beter die opzeggingen kan behandelen dan de Huurcommissie in een stad, die zoo ver is afgelegen, en waarvan de leden uit den aard der zaak de plaatselijke toestanden en gebruiken op dat eiland niet voldoende kennen.

Ik geef dit maar als een voorbeeld om aan te toonen, dat naar mijn oordeel dit voorstel inderdaad een verbetering is van de wet.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb echter niet alleen het woord gevraagd om dit te zeggen.

Ik wensch van deze gelegenheid gebruik te maken om een enkel woord te zeggen over de taak, die in het algemeen aan den kantonrechter wordt toebedeeld.

In het algemeen is dit wetsontwerp gebaseerd op het uitgangspunt, dat er bezuiniging moet intreden. In den regel is de taak, die de kantonrechters zich zelf opleggen bij de behandeling der zaken, die uit de Huurcommissiewet en de Huuropzeggingswet voortvloeien, zeer groot. Ten gevolge daarvan is de uitvoering van deze wet buitengewoon duur geworden.

Mijnheer de Voorzitter! Het zijn niet de Huurcommissies, die in de eerste plaats de duurte van dezen rechtsgang bevorderen. Het zijn in de eerste plaats de kantonrechters, die dit doen. Zij gaan van de gedachte uit, dat zij de gevallen, die bij hen worden aangebracht, veelal door deskundigen moeten laten onderzoeken, nadat in den regel reeds dat onderzoek door de Huurcommissies is ingesteld.

Het ligt voor de hand, dat op deze wijze de rechtsgang buitengewoon kostbaar moet worden. Nu meen ik, dat, hoezeer er formeel niets op is aan te merken, dat de kantonrechters alle gevallen minutieus nagaan, de taak van den kantonrechter indertijd zóó is vastgesteld in de wet, dat, waar wij te doen hebben met leekenrechtspraak, de kantonrechter tegen excessen van die rechtspraak heeft te waken.

Wanneer dus door een Huurcommissie een bepaalde beslissing is genomen en de kantonrechter zou bij onderzoek tot de conclusie moeten komen, dat hij met een normaal geval te doen heeft, doet hij in hooger beroep de zaak zonder meer af. Het is echter niet de taak van den kantonrechter, volgens de opvatting van de wetgevende macht, om na te gaan of de Huurcommissie de huur te recht bepaald heeft op f 5 per week en of het ook niet f 5,10 per week zou moeten zijn.

De practijk nu is zoo, dat de kantonrechter om dergelijke minutieuze bedragen, tal van beslissingen van de Huurcommissies vernietigt.

Ik voeg er aan toe — wat ik ook reeds eerder opmerkte —: formeel is de kantonrechter daartoe volkomen gerechtigd. Ik acht het echter van groot belang hier in het publiek uit te spreken, dat dit niet de oorspronkelijk bedoelde taak is van den kantonrechter. De kantonrechter is ingeschakeld om een wakend oog te houden over deze leekenrechtspraak, tegen excessen, die zich eventueel zouden voordoen, op te komen en ze ongedaan te maken.

Mijnheer de Voorzitter! Het leek mij van belang deze dingen in de Kamer te zeggen. Het zou mij aangenaam zijn, wanneer de heer Minister nog eens wilde bevestigen, dat inderdaad bij den opzet van de wet de taak van den kantonrechter gedacht is als ik haar zooeven heb geschetst.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Uiteraard heb ik op de opmerkingen van den geachten afgevaardigde niet veel te antwoorden.

In het algemeen is het zoo, als de geachte afgevaardigde het heeft gezegd, nl. dat de taak van den kantonrechter is te waken tegen excessen van de leekenrechtspraak.

Indien het gaat om de vraag, wat bij voorbeeld is de normale huurwaarde van een woning, begrijp ik, dat de kantonrechter in den regel niet zeer gemakkelijk zijn gezag zal kunnen stellen tegenover het gezag van de Huurcom-

(Minister **Heemskerk** c. a.)

missies. Men kan natuurlijk den kantonrechters niet verbieden, om, indien zij het noodzakelijk achten, soms een deskundige te hooren. In sommige omstandigheden kan daartoe ook aanleiding zijn, ook wanneer het geldt de vraag van de normale huurwaarde of een billijken huurprijs.

Het kan zijn, dat de kantonrechter, om welke reden dan ook, meent, dat de beslissing van de Huurcommissie niet zoo zuiver is, als hij wel zou wenschen. Ik stem den geachten afgevaardigde echter toe, dat de kantonrechter niet dan om bijzondere redenen tot de benoeming van een deskundige moet overgaan, behoudens deze toevoeging, dat niemand daarin den kantonrechter binden kan en de kantonrechter vrij is. Waar het geldt de Huuropzeggingswet, komt de kantonrechter minder met de waarde en prijs in aanraking dan bij de Huurcommissiewet zelf, zoodat de toepassing van dit artikel in den regel minder tot moeilijkheden dan die, waarop de geachte afgevaardigde doelt, aanleiding zal geven.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Punt III was reeds zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het amendement van de heeren van Rappard, Dresselhuys, Boon, mejuffrouw Westerman, de heeren van Gijn, Ter Hall en Gerritzen (Stuk nº. 9), strekkende om tusschen de punten V en VI in te voegen een nieuw punt *Va*, luidende:

,,In het derde lid van art. 5 worden tusschen de woorden ,,Van'' en ,,dienstwoningen'' ingevoegd de woorden ,,woningen van ondernemingen door haar bestemd tot huisvesting van haar personeel''.''.

De heer **van Rappard** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag is aan de Regeering gevraagd, of zij bereid is wijziging te brengen in de Huurcommissiewet, waarbij de zoogenaamde fabriekswoningen aan de werking van de wet zijn onttrokken.

De Regeering heeft daarop geantwoord, dat zij vooralsnog geen termen vond, om aan dit verzoek te voldoen. Zij redeneerde aldus: industrieele ondernemingen, welke in het bezit zijn van eenige fabrieks- of arbeiderswoningen, hebben het aan haar zelf te danken, wanneer zij in moeilijkheden komen, want zij hadden niet bij huurcontract, maar bij arbeidscontract (als deel van het loon) haar woningen ter beschikking moeten stellen van de arbeiders.

Deze oplossing, welke de Regeering hier aan de hand doet, lijkt op het eerste gezicht juist, maar er staat tegenover, dat men niet moet vergeten, dat bedoelde arbeidscontracten in de practijk uitzondering zijn en de huurcontracten regel en het omzetten van huur- in arbeidscontracten niet gemakkelijk kan plaats hebben, omdat juist de Huurcommissie niet medewerken, maar gewoonweg de huren onbeperkt verlengen.

Het is meermalen voorgekomen, dat arbeiders, die ontslagen waren, nog een geruimen tijd bleven in de fabriekswoning van de onderneming, die zij al lang den rug hadden toegekeerd.

Er zijn ook verschillende arbeiders geweest, die bij een concurreerende onderneming in dienst gingen en geruimen tijd in de woning van de onderneming, waarbij zij vroeger dienden, bleven huizen.

Ik wil niet allerlei voorbeelden aangeven; het Verbond van de Fabrieksvereenigingen heeft tal van voorbeelden in *de Nijverheid* opgenomen, maar ik wil een frappant geval naar voren brengen.

Een bekende groote leerfabrikant in Noordbrabant, in het bezit van een 20-tal fabriekswoningen, moest toezien, dat die woningen nog twee jaren, nadat de daarin wonende arbeiders waren ontslagen, door dezen bewoond bleven.

Op het platteland komt het dikwijls voor, dat grondeigenaren arbeiders, die zij hadden ontslagen, of arbeiders, die hun den dienst hadden opgezegd, nog langen tijd in hun woningen moesten zien blijven. Het gevolg daarvan was, dat

(**van Rappard** c. a.)

grondeigenaren, arbeidskrachten hebben moeten zoeken u naburige gemeenten en dat die arbeiders dan uren moeste loopen eer zij aan het werk waren of dat zij met hun geheel gezin werden ondergebracht in een primitief vertrek op de deel van een boer.

Een tweede bezwaar tegen het ter beschikking stellen va de woningen bij arbeidscontract en niet bij huurcontrac is gelegen in de omstandigheid, dat deze zaak niet te regele is, wanneer in stukwerk gearbeid wordt. Daargelaten de onge regelde aflevering is een billijke en een gelijksoortige rege ling voor alle arbeiders niet mogelijk, omdat de eene arbei der meer praesteert dan de andere.

Als derde argument wil ik aanvoeren, dat een industrieel onderneming soms niet in de gelegenheid is om bij arbeids contract de woningaangelegenheid te regelen. Immers, wan neer die industrieele onderneming gedurende een tijd va slapte heeft stilgelegen en weder nieuwe arbeiders gaat aan stellen, dan heeft de Huurcommissie dikwijls, krachtens d bepalingen van de Huuraanzeggingswet, over die woninge beschikt en ze afgestaan zelfs aan niet-arbeiders. Ik geloo toch in elk geval, dat dit niet te billijken is.

Ten slotte nog dit. Ik meen, dat het nooit gelegen heef in de bedoeling van den wetgever om de fabriekswoninge uit te sluiten. Immers, de Huurcommissiewet, de Huuropzeggingswet en de Huuraanzeggingswet beoogden om tegen te gaan het maken van een te groote winst, en nu zal niemand kunnen beweren, dat dit oogmerk heeft voorgezeten bij het verhuren van fabriekswoningen. Integendeel, juist die fabriekswoningen worden meestal tegen zeer lage prijzen verhuurd. Daarom rijst de vraag: waarom zijn de dienstwoningen wel onttrokken aan de werking der Huurcommissiewet en de fabriekswoningen niet?

Op al deze gronden beveel ik het amendement in de welwillendheid van den Minister aan.

Voorgesteld door meer dan vijf leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Rappard heeft het amendement toegelicht met de motiveering, dat het voor de verschillende industrieele ondernemingen zoo lastig is, wanneer in bepaalde omstandigheden en bij bepaalde verhoudingen niet over die fabriekswoningen, welke eigendom van die ondernemingen zijn, kan worden beschikt.

Ik heb in de toelichting van den geachten afgevaardigde een zeer belangrijk ding gemist, nl. de vraag hoe het dan zal moeten gaan met de lieden, die in deze woningen wonen.

De heer van Rappard heeft deze quaestie bekeken van één kant, van den kant van de industrieele ondernemingen, maar zooals in elk ander geval heeft ook deze medaille een keerzijde, die toch ook onder de oogen gezien behoort te worden: hoe staat het met de bewoners van deze woningen?

Het had, dunkt mij, toch wel op den weg van de voorstellers van dergelijk amendement gelegen, om bij de toelichting tot het amendement ook dezen belangrijken kant niet uit het oog te verliezen en ook daaraan aandacht te wijden. Dat heeft de heer van Rappard verzuimd en ik acht dit een zeer ernstige tekortkoming van de toelichting van het amendement. Ik wil daarom mijnerzijds aan dien kant van de zaak een enkel woord wijden en eenige aandacht schenken.

Ons heeft bereikt een adres van de organisatie van industrieelen, waarin wordt betoogd, dat het zoo noodig is voor deze inrichtingen, om over de zoogenaamde fabriekswoningen te beschikken. Daarin wordt aangevoerd, met verwijzing naar voorbeelden uit Twente, o. a. dat verschillende fabrikanten in den oorlogstijd en ook daarna, over moesten gaan tot het koopen van huizen, om de arbeiders, die in hun bedrijven moesten werken, daarin te kunnen huisvesten. Zij beklaagden er zich over, dat zij, hoezeer zij die woningen hadden gekocht, toch daarover niet direct de beschikking konden krijgen voor hun personeel. De vraag, of daarin arbeiders waren gehuisvest, die eventueel vroeger op hun inrichtingen hadden gewerkt, wordt eenvoudig niet behan-

57ste VERGADERING. — 6 MAART 1923.

268. Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

(. ter Laan.)

eld; daaraan wordt geen aandacht geschonken. Maar die nogelijkheid is volstrekt niet uitgesloten.

Daarnaast, Mijnheer de Voorzitter, zou ik nog willen pmerken, dat, wanneer deze fabrikanten arbeiderswoningen venschten te hebben op een gegeven oogenblik, zij die dan adden moeten bouwen; dan hadden zij die woningen direct ot hun beschikking gehad. Maar waar gaan we naar toe, vanneer kapitaalkrachtige personen in een gemeente een omplex woningen koopen en de bewoners daaruit zouden unnen krijgen en nalaten om, wanneer zij vreemde arbeiders, arbeiders buiten die gemeente, in de gemeente gaan halen, in verhouding daartoe het aantal woningen te gelijker ijd te vergrooten?

Er is nog een veel scherper kant aan de zaak. Ik zou nog lit willen zeggen. Ik bezig niet graag de taal, zooals wij lie uit den volksmond gewoon zijn te hooren, maar indien ik dat zou doen, zou ik willen zeggen: dit is één van de smerigste amendementen, die ik ooit ben tegengekomen.

Wat zien wij in de praetijk? Ik heb deze zaak van zeer nabij nagegaan. Bij elk arbeidsconfliet tusschen een organisatie en een onderneming krijgt men onmiddellijk opzegging van een aantal woningen en de arbeiders worden op deze wijze onder den heerschenden woningnood voor een feit gesteld, waarvoor men toch eigenlijk de arbeiders niet mag stellen. De arbeider heeft dan de keuze, wanneer eventueel een dergelijke woning onder de wet uit gehaald zou worden, òf om op straat te komen, òf om zijn plicht niet behoorlijk te vervullen als lid van de arbeidersbeweging. Die keuze mag men niet aan den arbeider als zoodanig stellen.

Ik heb het zelf als lid van een Huurcommissie in Rotterdam medegemaakt, dat b.v. de Droogdokmaatschappij — ik wil dit voorbeeld met name noemen —, die het tuindorp ,,Heiplaat" heeft gebouwd — deze woningen ressorteeren onder een aparte woningbouwvereeniging, maar zijn toch tot stand gekomen op initiatief en met kapitaal van de Droogdokmaatschappij — bij de groote staking der metaalbewerkers aan het eind van 1920, toen deze staking na weken van strijd was geëindigd, rancunemaatregelen ging nemen tegen de arbeiders, met het gevolg, dat een groot aantal der bij deze maatschappij werkzame arbeiders niet alleen niet meer werden aangenomen, maar op hetzelfde oogenblik een opzegging kregen van hun woning. Deze menschen beriepen zich te recht op de Huurcommissie en deze heeft de verschillende quaesties behandeld en in de meeste gevallen uitstel verleend. Maar waarvoor moesten deze woningen dan dienen? Arbeiders, die jarenlang bij die maatschappij werkzaam waren geweest, werden niet meer aangenomen, niet, omdat zij niet wenschten te werken, of omdat zij niet geschikt waren voor den arbeid dier maatschappij, neen, enkel en alleen om een zwaren economischen druk op te leggen, met de uitgesproken bedoeling — daarmede werd de opzegging dan ook gemotiveerd — dat arbeiders, die men te Vlissingen, den Helder en elders had geworven, in die woningen zouden komen. Nota bene, gezinnen uit andere gemeenten zouden in de gemeente Rotterdam gehuisvest moeten worden, met het gevolg, dat op hetzelfde oogenblik tal van Rotterdamsche burgers op de straat zouden komen.

Tot die gevolgen zou het amendement van den heer van Rappard zeer stellig leiden.

Ik geef dit geval uit de practijk, dat echter met tal van andere zou zijn te vermeerderen.

Nu nog een enkel woord over Twente. Het is mij bekend, dat daar — ik heb daarover een grooten brief gekregen — een industrieele onderneming woningen heeft gekocht, niet gebouwd, met het doel daar werklieden uit andere gemeenten en zelfs Duitsche werklieden in te huisvesten. Nu heb ik daar niets tegen, als er woningvoorraad is, maar men gevoelt, dat het een ontzaglijk groot bezwaar is, zoolang er woningnood is, dat dergelijke woningen kunnen worden opgekocht en buiten de bemoeiing van de Huurcommissie om aan de gewone bewoning kunnen worden onttrokken en door een fabrikant aan arbeiders uit een andere gemeente of uit het buitenland kunnen worden toegewezen.

In de practijk zou dit amendement zoo groote bezwaren meebrengen, dat de Kamer er geen oogenblik aan kan denken het aan te nemen.

(Smeenk c. a.)

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb groot bezwaar tegen het amendement van den heer van Rappard en dat bezwaar is van principieelen aard. Ik zie geen enkele reden, waarom een huurwoning van iemand, die geen fabrieksondernemer is, onder deze wetten zou vallen en op een huurwoning van iemand, die een nijverheidsonderneming heeft, deze wetten niet van toepassing zouden zijn. Dat zou tweeërlei behandeling van huurwoningen scheppen, welke m. i. ongemotiveerd zou zijn. Maar bovendien zou dit amendement, aangenomen zijnde, in dezen tijd de economische macht van den ondernemer in bepaalde gevallen zoodanig versterken, dat daarvan zeer groote onbillijkheden het gevolg zouden kunnen zijn. Ik ontken natuurlijk niet, dat in bepaalde gevallen zich moeilijkheden kunnen voordoen over de toepassing dezer wetten op huizen als de heer van Rappard bedoelt, maar daartegenover staat, dat, wanneer de werkgever de volkomen beschikking zou krijgen over deze woningen en zou kunnen dreigen met uitzetting, zijn invloed op den inhoud van het arbeidscontract in sterke mate zou toenemen. Reeds op dien grond meen ik, dat er zeker geen voldoende aanleiding is tweeërlei recht te scheppen, een recht voor huurhuizen van particulieren en een ander voor woningen, die toevallig het eigendom zijn van fabrieksondernemingen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Waar de geachte voorsteller van het amendement heeft gezegd, dat de Regeering, omtrent deze aangelegenheid ondervraagd in het Voorloopig Verslag, in de Memorie van Antwoord heeft geantwoord, dat zij vooralsnog geen voldoende termen vond om een voorstel in dien geest te doen, wil ik opmerken, dat dit antwoord niet betrof een voorstel als dit amendement, maar betrof de vraag, die gedaan was in het Voorloopig Verslag, of de Regeering geen aanleiding vond om de fabriekswoningen aan de Huurcommissiewet te onttrekken. Ten aanzien van de vraag, die het gold bij het eerste amendement van den heer van Rappard, heeft de Regeering geantwoord, dat zij vooralsnog geen termen vond om daaraan te voldoen. Het eerste amendement, dat de heer van Rappard had voorgesteld, hield in, dat die woningen aan de Huurcommissiewet zouden worden onttrokken. Dat kwam er op neer, dat zij, tot welken huurprijs dan ook, mochten worden verhuurd. Maar dat amendement heeft de heer van Rappard te recht ingetrokken, want er was aan een dergelijk amendement geen behoefte. Het betrof niet de zaak waarover het nu gaat. Het gaat hier om onttrekking van die woningen aan de Huuropzeggingswet. En nu is er zeker voor onttrekking van die woningen aan de Huuropzeggingswet onder omstandigheden meer te zeggen dan voor de onttrekking van die woningen aan de Huurcommissiewet. Ik zeg: onder omstandigheden, want het geval laat zich denken, dat een industrieele onderneming behoefte heeft aan woningen voor haar personeel en dat personeel, dat vroeger in haar dienst is geweest en niet meer bij haar in dienst is, toch in die woningen blijft wonen en dat het haar daardoor onmogelijk wordt nieuw personeel in dienst te nemen, omdat er geen huisvesting voor te vinden is. Die omstandigheden laten zich denken, en in dergelijke omstandigheden zou aan het amendement van den heer van Rappard wel nut verbonden zijn.

Maar indien men de zaak zoo opzet zou echter toch het amendement in de redactie, waarin het is voorgesteld, te ver gaan. De heer van Rappard c. s. wil aan de wet onttrekken de woningen van ondernemingen door haar bestemd voor huisvesting van haar personeel. Nu vind ik vooreerst de uitdrukking: ,,door haar bestemd", niet wel grijpbaar. Hoe kan men dat weten, waarvoor het hoofd van een onderneming een woning bestemd heeft? Dat kan een diep geheim zijn en zeer moeilijk waarneembaar. Daarenboven, wanneer die bepaling werd aangenomen, zou het kunnen voorkomen, dat een onderneming eenvoudig eenige woningen koeht, waarin particulieren wonen, die aan haar zaak niet verbonden zijn geweest, en dat dan die onderneming zegt: nu zou ik gaarne die particulieren er uit zetten. Dan zouden plotseling die particulieren, omdat de woning van eigenaar ver-

(Minister Heemskerk e. a.)

andert, aan de Huuropzeggingswet onttrokken worden. Mij dunkt, dat het vrij duidelijk is, dat dit te ver zou gaan.

Wil men de vraag overwegen, wat er gedaan zal moeten worden om den werkgevers het in stand houden van hun ondernemingen gemakkelijker te maken, dan zou men moeten spreken van ,,woningen van werkgevers, verhuurd aan arbeiders in hun ondernemingen, wier dienstbetrekking eindigt, indien de werkgever de woning noodig heeft tot huisvesting van een of meer andere arbeiders in zijn onderneming". Dan zou de zaak hierop slaan, dat wie niet meer werkzaam is in de onderneming ook niet meer behoeft te wonen in het huis, door de arbeiders in die onderneming gebruikt, en dat op die wijze de ondernemer de gelegenheid krijgt, den arbeider toch behoorlijk te huisvesten en de zaak te laten loopen. Dat kan onder omstandigheden nuttig zijn — er kunnen ook gevallen zijn, dat het niet billijk is. Ik geloof, dat het niet mogelijk is, dat wij hier alle mogelijke casuïstiek voor den dag brengen. Er zijn gevallen, waarin het inderdaad nuttig zou wezen en dat het dan maar beter zou zijn dat het gebeurde, omdat het ten slotte ook een arbeidersbelang is, dat industrieele ondernemingen in stand blijven. Maar er kunnen omstandigheden zijn, dat zoodanig misbruik wordt gemaakt, dat de zaak niet zonder bedenking is. Het is zeer moeilijk, in een wetsbepaling al die onderscheidingen te maken. Maar het amendement, zooals het voor ons ligt, verdient in elk geval geen aanbeveling.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp heel goed, dat van sociaal-democratische zijde men nooit graag een amendement steunt, wanneer het alleen maar geldt de belangen van de werkgevers. Wij zijn dat al heel lang gewend. Maar ik geloof, dat de heer ter Laan hier niet logisch heeft geredeneerd. Juist dit amendement strekt zoowel in het belang van de werkgevers als van de werknemers. Hij heeft mij verweten, dat ik de quaestie slechts van één kant heb bekeken, nl. van de werkgeverszijde, en geen voorbeelden heb gegeven in zake de werknemers. Ik heb dat wel degelijk gedaan. Ik heb het voorbeeld genoemd van den grondeigenaar — om mij tot de landarbeiders te bepalen —, die een woning heeft voor zijn landarbeider en dien ontslaat, doch die door medewerking van de Huurcommissie in de woning blijft wonen. Wanneer de nieuwe arbeider, welken de grondeigenaar noodig heeft, uit een aangrenzende gemeente komt, moet die uren loopen om op het werk te zijn en met zijn gezin worden ondergebracht bij een boer, in een klein vertrek, heel onhygiënisch gehuisvest. Ik sprak dus wel degelijk in het belang van de landarbeiders en niet uitsluitend in dat van de werkgevers. Ik vind dit een heel mooi voorbeeld, dat ook tot de fabrieken kan worden uitgebreid. Vandaar, dat de heer ter Laan onlogisch dacht, toen hij optrad als verdediger van de arbeiders, die den dienst hadden verlaten, maar niet van de nieuwe arbeiders.

Intusschen onderschrijf ik eenige bezwaren, ook van de Regeering, en daarom ben ik bereid, mijn amendement te wijzigen in den zin als door mij op uw bureau zal worden gedeponeerd.

De **Voorzitter**: De heer van Rappard heeft het door hem en andere leden voorgestelde amendement gewijzigd, zoodat het thans luidt als volgt:

> Tusschen V en VI wordt ingevoegd een nieuw nummer:
>
> ,,Va. In het derde lid van artikel 5 wordt tusschen de woorden ,,Van" en ,,dienstwoningen" ingevoegd ,,woningen van werkgevers, verhuurd aan arbeiders in hunne ondernemingen, wier dienstbetrekking eindigt, indien de werkgever de woning noodig heeft tot huisvesting van een of meer andere arbeiders in zijne onderneming, en".".

Ik neem aan, dat dezelfde leden, die het amendement in zijn vorigen vorm ondersteunden, ook dit amendement ondersteunen.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat de wijzigingen, die de heer van Rappard heeft aangebracht naar aanleiding van de opmerkingen van den Minister, van zeer weinig beteekenis zijn. Het gewijzigde amendement heeft precies hetzelfde karakter, en zal, indien het in de wet wordt opgenomen, precies dezelfde gevolgen hebben, hetgeen natuurlijk ook de bedoeling is van den geachten voorsteller.

Ik wil een enkel woord zeggen over het argument van den Minister, die betoogde, dat in een bepaald opzicht toch wel iets voor het amendement te zeggen was. De Minister voerde de mogelijkheid aan, dat iemand, die bij een onderneming in dienst geweest is, in dienst treedt bij een concurreerende onderneming, of zelfstandig optreedt als concurrent van zijn vroegeren patroon. Inderdaad, die gevallen doen zich in de practijk herhaaldelijk voor; ik ben ook geroepen geweest om in dergelijke gevallen recht te spreken en ik weet, dat kantonrechters en Huurcommissies in die gevallen inderdaad recht spreken en al naar gelang van de omstandigheden uitstel verleenen, maar in elk geval toch eenige weken tijd geven om een ander onderdak te vinden. Dat is de practijk, wanneer iemand gaat optreden als concurrent van zijn vroegeren patroon, maar iets anders is het, wanneer iemand in dienst treedt van een onderneming, concurreerende met die waarbij hij vroeger werkzaam was. Dan worden de moeilijkheden veel grooter, maar dan is het ook niet verstandig de zaak ter beoordeeling over te laten aan een van de belanghebbende partijen, in dit geval den vroegeren patroon, maar is het veel beter, dat de uitspraak is opgedragen aan een onpartijdig college, de Huurcommissie, of, waar die niet bestaat, aan den kantonrechter.

Gesteld eens, dat het amendement in de wet wordt opgenomen, wat bijna niet denkbaar is, dan zal een onderneming een complex woningen kunnen koopen en in die woningen haar arbeiders huisvesten, terwijl menschen, die er jaren gewoond hebben, op straat kunnen worden gezet. Men zegt, dat dit niet staat in het amendement, maar dit is onjuist. Het amendement houdt toch in, dat een arbeider, die ontslagen wordt, vertrekken moet uit de woning, waarin hij jaren gewoond heeft. Er zijn gevallen van arbeiders, die meer dan tien jaar werkzaam waren geweest in een onderneming en die ten gevolge van een arbeidsconflict hun dienstbetrekking zagen beëindigd en uit hun woning werden verdreven, met de onmogelijkheid, om in die gemeente een woning te krijgen, die zij konden betalen.

Mijnheer de President! Wanneer men in de practijk voor dergelijke dingen komt te staan, moet de wetgever dan een regeling maken, waarbij het nog erger wordt? Dat lijkt mij absurd! In alle gevallen, waarin er sprake is van het beëindigen van een dergelijke huurovereenkomst, treden de Huurcommissies regelmatig op en behartigen als onpartijdig college het belang ook van de patroons. Uit mijn eigen practijk weet ik, dat dit in voldoende mate geschiedt. Wenscht de heer van Rappard daaromtrent inlichtingen, dan kan hij zich gerust wenden tot de onderneming, die ik heb genoemd, de Rotterdamsche Droogdokmaatschappij. Dit is een zeer scherp voorbeeld, dat ik heb genoemd, omdat het daarbij gaat over honderden arbeiders, die wonen in die z.g. fabriekswoningen. Zij worden beheerd door een aparte vereeniging, maar ik meen, dat deze woningen inderdaad het karakter hebben van fabriekswoningen. Hier, Mijnheer de Voorzitter, hebt u het scherpste voorbeeld, dat u krijgen kunt!

Op die onderneming kwam een arbeidsconflict over de loonen; als gevolg daarvan werd voor honderden arbeiders de dienstovereenkomst beëindigd; de menschen werden ontslagen, niet, omdat zij ongeschikt waren voor den arbeid, maar alleen op grond van rancune. Zij moesten die woningen uit, omdat men hen niet langer in dienst wilde hebben. De patroon wenschte onverkort de baas te zijn. Waar men dergelijke voorbeelden heeft, Mijnheer de President, gaat het dan aan, in de economische verhoudingen, die ontstaan zijn, door middel van een wijziging der Huuropzeggingswet in te grijpen? Dat gaat toch veel te ver!

Men moet ook van de zijde van de patroons vertrouwen

(ter Laan e. a.)

ben in een onpartijdig college als de Huurcommissie. De enstelling van die commissies, waarbij met uiterste nauwetheid is gewaakt voor een evenredige samenstelling — vertegenwoordiger van de belanghebbende verhuurders, van de belanghebbende huurders, twee onpartijdige leden t een onpartijdigen voorzitter — geeft in dit verband zeker doende waarborgen. Wat willen de heeren nog meer? bben zij geen vertrouwen in een dergelijk onpartijdig lege, dan zou ik daaruit moeten concludeeren, dat hun k niet al te sterk staat en niet al te deugdelijk is.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! De heer ter Laan ft zich beroepen op de practijk, die hij van deze en dergee gevallen had. Waar ik als voorzitter van Huurcommiss in een stedelijke en een plattelandsgemeente vier jaar g ook ervaring op dit gebied heb, meen ik die ervaring, van geheel anderen aard is, tegenover die van den heer Laan te mogen stellen. Mijn ervaring is, dat er tal van lernemingen zijn, die woningen hebben bestemd als nstwoningen. Wanneer er dan een arbeider ontslagen rdt, maar ook wanneer hij uit eigen beweging zelf wegat en zelfs in dienst gaat bij een concurrent, zooals heraldelijk voorkomt, krijgt hij van de betrokken Huurcomssie 6 maanden verlenging, en dat loopt door tot 1, 2, ja fs 3 jaar toe. Iedere 6 maanden krijgt de Huurcommissie ar vaste klanten en zoo is het voorgekomen, dat er tot jaar toe verlenging werd verleend!

De geachte afgevaardigde de heer van Rappard heeft zich recht beroepen op het platteland. Daar zijn kleine en zeer eine boerderijtjes, waar de boeren bestemd hebben voor of 2 arbeiders een woning, gelegen bij hun terrein of even arbuiten. Dan komt het herhaaldelijk voor, dat zoo'n arbeir tegen 1 Mei de dienstbetrekking opzegt en in dienst gaat j een anderen boer of wel voor zich zelf begint. Het gevolg dat de boer, die andere arbeiders noodig heeft, die niet iderdak kan brengen en ze dan moet onderbrengen in een huur of stal. Nu beroept de heer ter Laan zich wel op het lang van de arbeiders, maar hij denkt alleen aan de exbeiders; hij vergeet de nieuwe arbeiders, van wie ik heraaldelijk heb gezien, dat zij in onbewoonbare complexen oesten worden ondergebracht. Dat is de keerzijde van de edaille.

Nu interrumpeert de heer ter Laan: laat die boer dan uizen bouwen! Maar de heer ter Laan zal toch wel begrijen, dat, wanneer een klein boertje een woning heeft voor en arbeider en die arbeider gaat het volgend jaar bij dien oer weg, zoo'n boertje niet dadelijk maar weer een nieuwe oning kan bouwen om den nieuwen arbeider te huisvesten n misschien het daaropvolgend jaar weer! Voorts zegt de eer ter Laan, dat de Huurcommissies daarover onpartijdig ullen oordeelen en in die gevallen geen verlenging zullen even. Ik kan den heer ter Laan verzekeren, dat dat niet et geval is. Het eenige criterium, dat de Huurcommissies anleggen, is: betaalt de man zijn huur en komt hij overiens zijn verplichtingen na. Als aan die criteria is voldaan, an wordt de verlenging toegestaan en op grond daarvan lijven de menschen 1, 2 of 3 jaar zitten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geef toe, dat tegen het oorpronkelijk amendement van den heer van Rappard wel enige bezwaren bestonden, en ik ben den Minister dankbaar oor de redactiewijziging, die hij heeft aangegeven, omdat laardoor goeddeels aan de bezwaren van den heer ter Laan vordt te gemoet gekomen. Er staat nu: „verhuurd aan arbeiders in hun onderneming, wier dienstbetrekking eindigt", n. a. w. het slaat niet meer op ondernemingen, die nieuwe uizen aankoopen, die zij vroeger nooit voor hun arbeiders hadden bestemd, maar alleen op woningen, die bestemd waren om aan de arbeiders van de onderneming onderdak te verschaffen.

Daarom ben ik er van overtuigd, dat op grond van de practijk voor het gewijzigde amendement zeer veel te zeggen is.

De **Voorzitter**: Mag ik den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs vragen, het oordeel der Commissie mede te deelen over het amendement?

(van Vuuren e. a.)

De heer **van Vuuren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Enkele leden van de Commissie van Rapporteurs kunnen niet ontkennen, dat voor het amendement op zich zelf veel valt te zeggen, omdat het in zich redelijk is, om, zooals het Rijk ook voor zich zelf doet, de vrije beschikking over de woningen te laten aan hen, die deze voor een bepaald doel hebben gebouwd, wanneer bij een huurder de reden, die speciaal aan hem het huis deed verhuren, ophoudt. Zij denken daarbij vooral aan het platteland, wanneer daar in de nabijheid van een hofstede woningen zijn gebouwd voor de arbeiders van den boer. Het is h. i. niet billijk, dat, wanneer een dergelijke arbeider zijn dienst verlaat of ontslagen wordt, deze in de woning blijft ten koste van zijn opvolger.

De Commissie is echter in haar geheel van oordeel, dat het amendement tot groote misbruiken aanleiding kan geven bij stakingen, uitsluitingen en andere arbeidsconflicten en daarbij, in verband met de afhankelijkheid van den arbeider, kan leiden tot gevolgen, die wij op het oogenblik niet kunnen overzien. Aangezien nu de woningen, die het hier geldt, steeds onder de wet zijn gevallen en de leden, in wier naam ik allereerst sprak, hopen, dat de geheele wet binnen afzienbaren tijd zal verdwijnen, meent de Commissie in haar geheel, dat het voorzichtig zal zijn het amendement niet aan te nemen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde amendement van den heer van Rappard c. s. wordt verworpen met 52 tegen 21 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Michielsen, van de Bilt, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Engels, Deckers, Ketelaar, van Dijk, Oud, Hermans, mejuffrouw Katz, de heeren Fleskens, K. ter Laan, A. Colijn, Rutten, Kleerekoper, de Wilde, Duymaer van Twist, van Zadelhoff, J. ter Laan, Nolens, Bongaerts, IJzerman, van Braambeek, Marchant, Troelstra, Feber, Snoeck Henkemans, van Rijckevorsel, van Schaik, Brautigam, van den Tempel, Fruytier, Bakker, Zijlstra, van der Waerden, Moerel, van der Molen, Smeenk, Gerhard, Bulten, van Rijzewijk, Albarda, van Vuuren, Schaper, Hiemstra, Kuiper, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Suring, Ament, Wintermans, Bomans en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Dresselhuys, van Gijn, Staalman, Krijger, Tilanus, de Monté ver Loren, Ter Hall, van Boetzelaer van Dubbeldam, Boon, Lovink, mejuffrouw van Dorp, de heeren Scheurer, Knigge, Bierema, Weitkamp, Braat, van Rappard, Beumer, Juten, Rutgers van Rozenburg en van den Heuvel.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt hervat.

De punten VI en VII worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 2 van het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: In behandeling komt artikel 3. In dit artikel staat een drukfout. Het woord „gevonden" in den derden regel moet zijn „geworden".

Er zijn op het artikel twee amendementen ingediend door den heer Oud en 3 andere leden (Stuk n°. 10). Deze amendementen hangen samen met andere, welke niet zijn aangenomen. Ik onderstel, dat deze amendementen denzelfden loop zullen hebben en beschouw ze dus als vervallen.

De heer **Oud**: Juist, Mijnheer de Voorzitter!

De artikelen 3 tot en met 6 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(van Gijn.)

Beraadslaging over het amendement van de heeren van Gijn, Dresselhuys, mejuffrouw Westerman en de heeren Boon en Gerritzen (Stuk n°. 12), strekkende om aan het ontwerp van wet toe te voegen een nieuw artikel 7, luidende:

„In het eerste lid van artikel 1, in het eerste lid van artikel 2, in den eersten zin van het eerste lid van artikel 5 en in de eerste twee zinnen van artikel 8 worden het getal en het teeken: „50 %" met ingang van 1 Januari 1924 vervangen door: „60 %" en worden dit getal en teeken met ingang van 1 Juli 1924 vervangen door: „70 %".

Waar het geldt woningen, ten aanzien waarvan de Huurcommissiewet eerst door het in werking treden van de Huuropzeggingswet toepasselijk zijn, wordt het in het eerste lid bedoelde percentage van af den 1sten Januari 1924 in de plaats van „37½" „45" en van af den 1sten Juli 1924 in de plaats van „45" „52½"."

De heer **van Gijn** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan bij de toelichting van dit amendement zeer kort zijn, omdat ik datgene, wat aan dit amendement ten grondslag ligt, al eens toegelicht heb.

Mijnheer de Voorzitter! De vorige week is er op een gegeven oogenblik verschil van meening geweest over de vraag of dit amendement nog paste naast artikel 15, zooals dat thans luidt. U was van meening, dat het naast artikel 15 kon bestaan en hebt het niet te gelijk met artikel 15 in behandeling gebracht. Ik heb toen over artikel 15 stemming gevraagd, ten einde te trachten voor dit amendement de volle ruimte te krijgen, omdat ik er van overtuigd was, dat de Kamer een overgangsbepaling zou willen en er naar mijn meening een betere kon komen.

Ik heb inmiddels nagegaan, hoe de Woningraad, die ten opzichte van deze zaak bijzonder deskundig is, er over denkt. Ik heb daarbij gezien, Mijnheer de Voorzitter, dat uw meening, dat het artikel 15 en dit amendement naast elkaar bestaanbaar zouden zijn, volkomen juist is, ook in de oogen van den Woningraad.

Wanneer een vergadering, waarin juristen zitting hebben als mr. Limburg, mr. Kruseman, mr. Roodenburg en mr. Ledeboer, een bepaling als die, welke ik voorsta, aanbeveelt naast een bepaling als die, welke wij hebben aangenomen in artikel 15, mag daaruit wel worden geconcludeerd, dat voor beide bepalingen naast elkander plaats is, dat er zelfs alle reden van bestaan is voor de bepaling, welke ik voorsta en dat een zoo deskundig college als de Woningraad het zou betreuren, wanneer ik het amendement niet handhaafde, althans zoolang wij niet weten, wat de Regeering meent van dezen meer positieven stap in de richting van het pogen om van de huurquaestie af te komen.

Bij de bespreking van dit wetsontwerp heeft de Regeering, wat dit belangrijke punt betreft, — nl. of wij nu reeds zullen bepalen, dat de Huurcommissiewet langzamerhand losser zal worden en dat wij aan de bouwers als het ware garandeeren, dat zij langzamerhand losser zal worden — als het ware met het hoofd geknikt van neen, zonder met een enkel woord toe te lichten, waarom zij dit denkbeeld van den Woningraad niet wilde aanvaarden.

De Minister van Arbeid heeft echter in deze Vergadering de geheele motiveering van het denkbeeld van den Woningraad — en met instemming! — voorgelezen.

Het is dan ook volgens mij niet onbillijk, wanneer ik vraag, waarom dat advies buiten werking is gebleven.

Ik herhaal: het kan niet in het nieuwe artikel 15 zitten, want de Woningraad stelde aan de Regeering voor: neem een bepaling als in artikel 15 staat en neem ook een bepaling, als die, welke nu in dit amendement staat.

Mijnheer de Voorzitter! De zaak lijkt mij er te gewichtig voor om ze met een simpel knikken van „neen" te behandelen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal verder niet veel ter toelichting van mijn amendement zeggen.

Het is noodzakelijk, dat de bouwwereld weet, waaraan ze toe is, want alleen als ze dat weet, met positieve data, zal ze den bouw met krachtige hand aanvatten en er toe medewe[rken] den toestand te doen ontstaan, welken de meeste heer[en] hier als een conditio sine qua non stellen voor de opheffi[ng] van de Huurcommissiewet.

Voorgesteld door vijf leden, maakt het amendement e[en] onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb teg[en] dit amendement van den heer van Gijn c. s. ernstige b[e]zwaren. Het wordt door den heer van Gijn toegelicht m[et] deze aanbeveling, dat men, gaande in de lijn van het ame[n]dement, de bouwwereld een prikkel zou geven, om d[e] woningvoorraad te vergrooten.

Maar de heer van Gijn laat geheel en al na dit te bewijze[n]. De nieuwbouw valt niet onder de Huurcommissiewet. M[en] is vrij voor een nieuwe woning de huur te bedingen, wel[ke] men kan krijgen, en dit is voldoende prikkel, om den nieu[w]bouw te bevorderen. Welke bevordering van nieuwbouw z[ou] gelegen zijn in het omhoog schroeven van de huur der ou[de] woningen, heeft de heer van Gijn noch bij de algemeen[e] beschouwingen, noch thans aangetoond. Wat is de practijk? Dat de arbeiderswoningbouw niet ter hand genomen wor[dt] door particulieren, maar door vereenigingen en gemeente[n] met grooten steun van den Staat of de gemeente.

Indien dit amendement in de wet zou komen, ware het ve[el] beter de Huurcommissiewet in te trekken, want wat zou h[et] gevolg zijn van aanneming van dit amendement?

Dat men algemeen in de meening zou gaan verkeeren, d[at] het gewenscht was de huren met 60 pct. en 70 pct. te gaa[n] verhoogen. Uit algeheele intrekking van de wet zou waa[r]schijnlijk niet zulk een algemeene verhoogingstendenz h[et] gevolg zijn. Bij de huidige toestanden en economische ve[r]houdingen, welke het noodzakelijk maken de productiekoste[n] te verminderen en het levensonderhoud zooveel mogelijk t[e] verlagen, is het alleszins gewenscht een dergelijke verhoo[]ging niet in de wet op te nemen.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Het lag i[n] mijn bedoeling om dit amendement van den heer van Gij[n] gedocumenteerd te gaan bestrijden, maar ik geloof bij nade[r] inzien toch, dat ik kan volstaan met te verwijzen naar d[e] debatten, welke reeds over de Huurcommissiewet zijn gevoer[d] en vooral naar de algemeene beschouwingen. Ik volsta du[s] met mij geheel aan te sluiten bij het betoog van den hee[r] Smeenk, ten opzichte van dit amendement geleverd.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijve[r]heid: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch over dit amende[]ment twee opmerkingen te maken.

De eerste is van redactioneelen aard. In den derden rege[l] wordt gesproken over artikel 8 en zal het ter wille van d[e] duidelijkheid noodzakelijk zijn er bij te voegen, van welk[e] wet artikel 8 bedoeld wordt. Natuurlijk bedoelen de heeren artikel 8 van de Huurcommissiewet, maar daaruit volgt juist dat zij er dit moeten bijzeggen, want men zou het kunnen opvatten alsof bedoeld ware artikel 8 van de Huuropzeggingswet.

De tweede opmerking betreft het amendement zelf. Ik zou willen zeggen, dat dit amendement verjaard is.

De geachte afgevaardigde heeft zich voor de verdediging van zijn amendement tot zekere hoogte zeer te recht beroe[]pen op een advies, meer dan een jaar geleden uitgebracht door den Woningraad. Inderdaad heeft toen de Woningraad geadviseerd in de wet een bepaling op te nemen, als de geachte afgevaardigde thans voorstelt, om namelijk geleidelijk het percentage tot 50 pct., 60 pct. en 70 pct. op te voeren. Nu is naar mijn meening dit voorstel, dat ik een jaar geleden zeer ernstig overwogen zou hebben, of ik het maar niet zou overnemen, verjaard, omdat de bouwkosten, die indertijd gestegen waren tot 320 pct. van die geldende in 1914, thans weer gedaald zijn tot 160 à 170 pct.

Dezer dagen heeft nog een artikel gestaan in het tijdschrift betreffende de volkshuisvesting, van de hand van een ingenieur Weisz te Rotterdam, die daar als zijn meening

57ste VERGADERING. — 6 MAART 1923.

268. Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

ister Aalberse e. a.)

reekt, dat daling van de kosten van nieuwbouw in den van dit jaar op 150 pct., vergeleken met den tijd vóór oorlog, niet onmogelijk is te achten.

aar het zoo staat, mag ik wel verwijzen naar hetgeen j de algemeene beraadslaging reeds over deze zaak heb gd. Naar mijn meening moeten wij de waarde van de woningen schatten naar de waarde van de nieuwe ngen. Wij hebben te maken met een wet, welke bedoelt er tegen te gaan. Wanneer nu binnen betrekkelijk korijd de kostprijs van de nieuwe woningen zal zijn gedaald 50 pct., dan zou bij aanneming van dit amendement in wet, welke juist het tegengaan van woeker ten doel heeft, len vastgelegd, dat men tot 170 pct. van de waarde der ingen mag vorderen van de huurders. Dit zou toch volen in strijd zijn met den geheelen geest en den geheelen t der Huuropzeggingswet en der Huurcommissiewet.

en jaar geleden, toen de bouwkosten van nieuwe ingen nog op een veel hooger peil stonden, was er voor amendement inderdaad veel te zeggen; het zou toen gest zijn een geleidelijke afbraak van de Huurcommissie-; maar op het oogenblik hebben de feiten het advies van Woningraad van een jaar geleden achterhaald en wij len met dit amendement te aanvaarden, geheel in strijd de wezenlijke bedoeling der Huurcommissiewet, een ger bedrag gaan bepalen dan redelijkerwijs voor deze ingen zou mogen worden gevorderd.

p dien grond moet ik de Kamer de aanneming van dit ndement ontraden.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben den Minister zoo pas een hoogst optimistische beschoug vernomen over de kosten van den nieuwbouw, in dezen st, dat de Minister, die over meer gegevens beschikt, van deel is, dat binnenkort de kosten van den nieuwbouw niet er zullen bedragen dan 150 pct. van de kosten vóór den log.

Bij dergelijk optimisme van de zijder der Regeering kan begrijpen, dat de Kamer allerminst geneigd zal zijn om de te gaan met mij, die ter zake nog minder optimistisch temd ben.

Onder deze omstandigheden acht ik het niet wenschelijk amendement aan een stemming te onderwerpen en ik k het dus in.

Aangezien het amendement door den heer van Gijn en n mede-voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderrp van beraadslaging meer uit.

Beraadslaging over het amendement van de heeren Herans en Kuiper (Stuk n°. 12), strekkende om na artikel 6 te voegen een nieuw artikel 7, luidende:

„1. Onze Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid kan ten aanzien van bepaaldelijk aan te wijzen gemeenten verklaren, dat het tegenwoordige huurpeil der woningen, waarop de Huurcommissiewet van toepassing is, eene van de artikelen 1 en 3 der onderhavige wet afwijkende regeling vordert.

2. Waar het geldt woningen, gelegen in eene gemeente, ten aanzien waarvan eene verklaring, als bedoeld bij het vorige lid, van kracht is, wordt, in afwijking in zooverre van het bepaalde bij de artikelen 1 en 3 der onderhavige wet, de Huurcommissiewet aldus toegepast, dat:

1°. in het eerste lid van artikel 1, het eerste lid van artikel 2 en de eerste twee zinnen van artikel 8 der Huurcommissiewet niet wordt gelezen „50 pct." — ten aanzien van woningen als bedoeld bij artikel 3 der onderhavige wet: „37½ pct." — doch „35 pct." — ten aanzien van woningen als bedoeld bij artikel 3 der onderhavige wet: „25 pct.";

2°. de eerste zin van artikel 5 der Huurcommissiewet wordt gelezen:

„De huurcommissie staat geleidelijke huurverhoogingen toe, totdat eene billijke opbrengst van de woning wordt verkregen, met dien verstande, dat geen huurprijs wordt goedgekeurd of vastgesteld, welke meer bedraagt dan 50 pct. boven de normale huurwaarde op 1 Januari 1916, tenzij hoogere uitgaven, ter zake van de woning te bestrijden, dan wel ingrijpende verbeteringen en veranderingen, aan de woning aangebracht, eene grootere verhooging wettigen.",

behoudens dat in dezen eersten zin van artikel 5 ten aanzien van woningen als bedoeld bij artikel 3 der onderhavige wet in plaats van „50 %" en „1 Januari 1916" wordt gesteld „37½ %" en „1 Januari 1918".

3. Eene verklaring als bedoeld bij het eerste lid verliest in elk geval hare kracht twee jaar na het in werking treden der onderhavige wet, zoo die verklaring niet reeds eerder is ingetrokken.".

De heer **Hermans** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen ik reeds in het midden gebracht heb bij de algemeene beraadslaging en bij de behandeling van de artikelen, kan ik volstaan met een zeer korte toelichting.

Het amendement is, wegens de tegenwoordige redactie der wet, nogal ingewikkeld van vorm, maar de bedoeling is duidelijk. De bedoeling is om het voor plaatsen met groot woningtekort mogelijk te maken, dat de z.g. vrije verhooging van 50 pct. tot 37½ pct. niet in ééns wordt ingevoerd, doch in 2 tempo's.

Ik hoop, dat de Regeering en de Kamer dit amendement niet zullen afwijzen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van Rijzewijk, Smeenk, J. ter Laan en Tilanus en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Vuuren**: Mijnheer de Voorzitter! De meening over de Huurwetten van den geachten eersten onderteekenaar van dit amendement en van mij loopen voor een groot deel parallel. De verleiding om mij ook bij dit amendement aan zijn zijde te scharen, is dan ook zeer groot geweest, doch tot mijn leedwezen zie ik daartoe geen kans, omdat het voorstel m. i. logisch niet in het wetsontwerp past.

Bij dit wetsontwerp is toegestaan, dat men tot 150 pct. boven de huurwaarde van 1 Januari 1916 mag gaan. Waarom? Ik veroorloof mij als antwoord aan te halen hetgeen is gezegd door den Minister van Arbeid bij de algemeene beschouwingen. Zijn Excellentie verklaarde toen — zoo juist heeft hij het nog in het kort herhaald —:

„De Huurwetten zijn crisiswetten: het zijn wetten tot bestrijding van den woningwoeker. Maar kan men het bij de waardedaling van het geld op dit oogenblik nog woeker noemen, wanneer de huren thans 50 pct. hooger zijn dan in den tijd, voordat de prijsstijging begon? Hoeveel prijzen zijn op dit oogenblik al weer gedaald tot 150 pct.? Welke groote groepen van arbeiders, behalve misschien de landarbeiders, hebben hun loonen reeds tot 150 pct. zien dalen? Is het niet opmerkelijk, dat, terwijl vóór den oorlog de huren voor de arbeiders bedroegen 1/5 of 1/6 van hun loon, deze huren thans dikwijls nog maar bedragen 1/9 of 1/10 van het loon?

Is dus werkelijk die stijging tot 150 pct. op dit oogenblik iets zoo buitensporigs, dat men zou mogen zeggen, dat het woeker is, die door de wet moet worden tegengegaan? B. en W. van Amsterdam wilden reeds in 1920 tot 160 pct. gaan en de Woningraad adviseerde reeds een jaar geleden, in Februari 1922, om geleidelijk tot 160 pct. en 170 pct. te gaan. Te Rotterdam en Amsterdam is de door de Huurcommissies toegestane huurverhooging gemiddeld nog slechts 32 pct. à 35 pct., terwijl hetzelfde omtrent den Haag is gezegd. Ik sta tegenover die percentages eenigszins sceptisch en ik heb daar reden voor. Vooreerst erkent men, door die percentages — men neemt het gemiddelde — te aanvaarden, dat vele woningen meer dan 132 pct. of 135 pct. opbrengen. Maar wanneer het waar is, dat men op het oogenblik te Amsterdam nog maar tot 32 pct. is gekomen, hoe is het

(van Vuuren.)

dan te begrijpen, dat twee jaar geleden B. en W. van Amsterdam van meening waren, dat men toen tot 160 pct. kon gaan?"

De heer Hermans c. s. stellen nu voor, om, in afwijking van den regel, in sommige gemeenten den vrijen huurprijs te stellen op 135 pct.

Welke reden is daarvoor in het licht van dit antwoord? De Huurwetten zijn wetten ter bestrijding van den woningwoeker, heeft de Minister gezegd. Kan men dan nu — om met den Minister te spreken — bij de waardebepaling van het geld, op het oogenblik te Amsterdam het nog woeker noemen, wanneer de huren 150 pct. hooger zijn dan in den tijd voordat de prijsstijging begon? Is er te Amsterdam een grootere prijsdaling dan elders? Hebben te Amsterdam en in andere gemeenten, waarop men het oog heeft, groote groepen van arbeiders hun loonen tot 150 pct. zien dalen? Is daar de verhouding tusschen loon en huur voor de arbeiders ongunstiger? De Minister heeft daarop het antwoord reeds gegeven en er aan herinnerd, zooals ik ook gedaan heb bij de algemeene beschouwingen, dat burgemeester en wethouders van Amsterdam reeds in 1920 tot 160 pct. hebben willen gaan.

Sterker nog. Uit het adres van den Woningraad, voor zoover door den Minister aangehaald, blijkt, dat de toestanden te Amsterdam bij den Woningraad, bij het vaststellen van zijn adres, het meest naar voren zijn gekomen.

De Minister las uit dit rapport o. a. voor:

„Daar het van algemeene bekendheid is, dat de toepassing van de Huurcommissiewet in Amsterdam zich aanvankelijk gekenmerkt heeft door een zoo laag mogelijk houden der huren, meende de Commissie uit den Raad, met de voorbereiding van de behandeling van het vraagstuk belast, goed te doen, aldaar, zij het onderhands, inlichtingen in te winnen.

De heer de Freese, hoofdambtenaar, toegevoegd aan den Dienst der huurcommissies in de gemeente Amsterdam, deelde op telefonisch verzoek mede, dat de gemiddelde huurverhooging toenmaals 35 pct. bedroeg van de huur van 1916, behoudens een enkele uitzondering, als de huurwaarde op 1 Januari 1916 lager was dan ze toen ter tijd had behooren te zijn.

Op grond hiervan meende de meerderheid (10 van de 16 uitgebrachte stemmen) van den Raad, dat voor de gemeenten, waarvoor de Huurcommissiewet zou blijven gelden, in de wet zelf de geleidelijke huurverhooging zou kunnen worden vastgelegd.

Daar naar hare meening door eene verhooging van 50 pct. boven de huur van 1916 in het algemeen de hoogere lasten van den huiseigenaar nog niet worden gedekt, meende zij, dat als eerste stap de huurverhooging tot dit percentage zou kunnen worden vrijgelaten en wel ingaande op 1 Juli 1922. Zou dit voor sommige gemeenten een consolidatie van den bestaande toestand beteekenen, zoo achtte men het bezwaar daarvan niet te groot, omdat toch binnen betrekkelijk korten tijd een nieuwe verhooging zou kunnen volgen.

Voor de gemeenten, waar de 50 pct. nog niet was bereikt, zou de verhooging niet te groot zijn, zoodat het voordeel wordt verkregen, dat voor alle onder de bepaling vallende gemeenten een gelijke regeling wordt gemaakt."

De Minister haalde dat aan ter verdediging van het voorstel, om een algemeene verhooging met 50 pct. vrij te laten. De voorstellers van het amendement zelf trouwens hebben hun stem uitgebracht tegen het amendement van den heer Oud, strekkende om de 50 pct. in 35 pct. te veranderen, waardoor zij in algemeenen zin hebben uitgesproken, dat zij 50 pct. billijk vonden. De heer Hermans heeft zijn amendement dan ook niet verdedigd met het argument, dat een verhooging van 50 pct. te hoog is. Hij voert integendeel de grootte van den woningnood als reden aan, waarom men in sommige plaatsen niet tot 50 pct. zal mogen gaan. Hij keert de wet van vraag en aanbod dan precies om: hoe kleiner het aanbod zal zijn en hoe grooter dus de vraag, des te lager zullen de

(van Vuuren e. a.)

huren moeten wezen, welke men zal mogen bedingen. ik te veel, als ik beweer, dat, waar wij allen in den Hermans een man waardeeren, die uitmunt door logisch ken, hier de logica bij hem in het gedrang is gekomen

Op grond van den woningnood zal men dus, te gelijk men de billijkheid uitspreekt van een verhooging tot 150 om een reden, geheel vreemd aan de huurwaarde van de ning, aan den eigenaar deze als billijk erkende huurver ging weigeren. Het amendement heeft dus geen ander ge dan dat in gemeenten, waar de woningnood het hoogst is, wille daarvan aan den eigenaar wordt onthouden 15 pct een huur, welke in het algemeen billijk wordt geacht; dus van hem alleen een bijzondere belasting wordt gehe ten bate van enkele bewoners, die zelf niet door den woni nood lijden en zonder eenig nut ter voorziening in den ningnood, en dat dit zal geschieden blijkens het adres den Woningraad, in gemeenten, waar men aan de verhu ders het langst de hun toekomende verhoogingen onthield

Ik zou straks van den Minister, als deze zijn meening het amendement zal zeggen, wel eens willen vernemen, of bij aanneming van het amendement dezelfde politiek de te volgen in deze gemeenten waar het geldt woningen, Rijkssteun gebouwd. Hij heeft bij de behandeling van ander amendement zeer afdoende redenen aangevoerd v het houden van de met Rijkssteun gebouwde woningen bui de Huurcommissiewet. Deze argumenten gelden echter h niet. En daarom vraag ik hem, of hij voornemens is, als amendement is aangenomen, in gemeenten, waar de bepal toepassing zal vinden, met evenredig lagere huurverhoog gen voor woningen met Rijkssteun gebouwd zich tevreden stellen dan in gemeenten, die onder de algemeene bepaling der wet zullen vallen. Intusschen, al zou hij op die vra hetgeen ik niet denkbaar acht, bevestigend antwoorden, d zou hij het nog doen ten koste van de gemeenschap, d. i. v alle belastingbetalers, terwijl het amendement zal mak dat het gebeurt ten koste van een kleine groep, aldus and dan andere burgers behandelde en belaste personen.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Het arg ment, waarop de heer van Vuuren zich uitsluitend heeft roepen bij de bestrijding van het amendement van de heer Hermans en Kuiper is, dat de Huurcommissiewet en Huu opzeggingswet in het leven zijn geroepen om den wonin woeker zooveel mogelijk te bestrijden. De heer van Vuur voert verder aan, dat, wanneer dit amendement zou word aangenomen, men precies het omgekeerde zou krijgen va hetgeen men bij een regelmatige werking van vraag en aa bod zou zien, nl. dat in die gemeente waar de vraag h grootst is, de huren het laagst zullen worden gehouden.

Wanneer dat het gevolg is van dit amendement, zou willen zeggen, dat dit een groote deugd is van het amend ment, want de geheele opzet van Huurcommissiewet en Huu opzeggingswet geldt het bereiken van dit resultaat. In d opzicht lijkt mij dus de bestrijding van den heer van Vuure niet sterk.

De heer van Vuuren beroept zich er bovendien op, dat he gemeentebestuur van Amsterdam reeds in 1920 met een adre is gekomen, om de huren tot 160 pct. van die van 1916 t doen beloopen, maar de heer van Vuuren verliest uit het oog dat de grondslag van dat adres was de totstandkoming va een woningfonds, waarin het bedrag der verhooging auto matisch zou komen.

De heer **van Vuuren**: Zou de huurder daardoor iets minde hebben betaald?

De heer **J. ter Laan**: Ik denk er niet over, om thans no op de mérites van dat adres in te gaan; ik geef alleen aa den grondslag, waarop het gemeentebestuur van Amsterdam in 1920 dat adres indiende.

De heer **van Vuuren**: Mijn interruptie is weerlegging genoeg.

De heer **J. ter Laan**: De heer van Vuuren verliest, naar het mij voorkomt, in een deel van zijn betoog de werkelijk-

(. ter Laan e. a.)

eid ten eenenmale uit het oog. Hij beroept zich er andermaal p, dat de loonstandaard aanzienlijk hooger is dan 150 pct. an het loon van 1916, behoudens voor een paar groepen van rbeiders, bijv. de landarbeiders. Maar er is nu in ons land en zeer groote werkloosheid en dit verliest hij geheel uit het og. In Rotterdam bijv. zijn 18 000 werkloozen, die moeten even van den toegekenden steun, en hoe kan men dan zeggen, dat de arbeiders in het algemeen wel 150 pct. meer dan 1916 kunnen betalen aan woninghuur.

Er is nog een punt, dat de heer van Vuuren uit het oog erliest, nl. dit. In het amendement van de heeren Hermans n Kuiper wordt voorgesteld, om aan artikel 5 een andere edactie te geven, en uit de redactie, die wordt voorgesteld, lijkt, dat de huurverhooging zich niet behoeft te beperken ot 35 pct. in de gemeenten, die eventueel zullen worden angewezen door den Minister. Meent een huiseigenaar, dat em een hoogere huur toekomt, dan is weer de Huurcommissie et onpartijdige lichaam, dat in deze een beslissing neemt n de huur tot 50 pct. boven de normale huur van 1 Januari 916 kan verhoogen.

Ik denk er niet aan, de beteekenis van het amendement van le heeren Hermans en Kuiper te overschatten. Naar mijn ordeel heeft dit geen groote beteekenis, maar voor zoover et wel beteekenis heeft, acht ik het een verbetering, wanneer het amendement wordt aangenomen. In die gemeenten, vaar de algemeene verhooging het minst ver is gegaan, is le sprong, die op het oogenblik het vrije percentage van 20 ot 50 maakt, veel te groot. M. i. is dit in alle gemeenten het geval, maar de beslissing is gevallen. Nu kan de Minister volgens het amendement aangeven, dat het vrije percentage aldaar 35 zal zijn, met den opzet, in de wet vatsgelegd, dat de geheele geschiedenis automatisch afloopt. In het amendement staat immers sub 3, dat de verklaring, als bedoeld bij het eerste lid, in elk geval haar kracht verliest twee jaren na het in werking treden der onderhavige wet, zoo die verklaring reeds niet eerder is ingetrokken. Twee jaren nadat deze wijziging zal worden afgekondigd, loopt die wijziging automatisch af. Of dit gelukkig is, laat ik op het oogenblik in het midden; het wil mij toeschijnen, dat het beter ware, wanneer punt 3 werd geschrapt. Ik neem aan, dat de voorstellers zijn uitgegaan van de gedachte, dat na twee jaren de woningnood grootendeels zal zijn opgeheven door nieuwbouw of anderszins. Ik heb redenen om niet voor te stellen, dit lid er uit te lichten, maar het komt mij voor, dat hierop wel de aandacht mag worden gevestigd, dat het slechts een tijdelijke maatregel is en dat deze geheele bepaling automatisch komt te vervallen.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! Nu de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs dit amendement heeft bestreden, meen ik nog een enkel woord ter aanbeveling daarvan te moeten zeggen.

Men staat bij dit wetsontwerp voor enkele wonderlijke tegenstrijdigheden. Men hoort ter aanbeveling nu en dan beweren, dat het eigenlijk niets beteekent, dat de 50 pct. wel ongeveer overal zijn bereikt, behoudens dan misschien in Amsterdam. Wanneer dat juist ware, zou de wet zoo goed als overbodig zijn, want dan waren de 50 pct. bereikt en zou aanneming van dit wetsontwerp ook niet beperken de werkzaamheid van de Huurcommissie, want de eigenaren komen dan niet met nieuwe aanvragen om tot 50 pct. te mogen ontvangen. Maar het is niet waar. Niet alleen in Amsterdam, maar ook in verschillende andere plaatsen zijn de 50 pct. in tal van gevallen nog niet bereikt. Dat is nog dezer dagen aangetoond in een zeer interessant artikel, dat de heer Tromp Meesters, voorzitter van de Huurcommissie te Arnhem, aan dit wetsontwerp heeft gewijd. Ongetwijfeld zijn door de Huurcommissies verhoogingen toegekend, die boven de 50 pct. uitgaan, indien dit billijk werd geacht; zelfs van 70 tot 80 pct., maar ook van 20 en 25 pct., op grond van den stand van het onderhoud der woning, enz. Wanneer men in het algemeen de vraag stelt, hoeveel huurverhooging billijk is voor een huiseigenaar, die zijn woningen behoorlijk onderhoudt, dan geeft een zeer ter zake kundige berekening daarop ten antwoord, dat die billijkheid in verreweg de meeste gevallen

(Smeenk e. a.)

bij de 35 pct. ligt. Dt is ook door den heer Tromp Meesters met allerlei cijfers aangetoond.

Nu zegt de heer van Vuuren: waarom mag een huiseigenaar niet meer dan 35 pct. verhooging vragen, terwijl allerlei andere prijzen in veel sterkere mate zijn gestegen? Waarom mag hij ook niet rekening houden met het feit, dat de kosten van zijn eigen levensonderhoud in veel sterkere mate zijn gestegen? Echter, daarmede wordt wel eenige rekening gehouden bij de toewijzing van huurverhoogingen. Maar bovendien, hetzelfde argument zou men kunnen aanvoeren ten gunste van allerlei personen, die in het bezit zijn van Staatspapieren of die in vroegeren tijd op andere wijze hun kapitaal hebben belegd, en men zou voor hen evengoed allerlei verhoogingen kunnen bepleiten als voor personen, die hun kapitaal hebben belegd in huizen.

De heer van Vuuren vindt het een buitengewoon sterk argument, dat destijds de gemeente Amsterdam reeds heeft verzocht te mogen gaan tot een verhooging van 60 pct., maar dan zou een gedeelte van die huurverhooging zijn bestemd voor nieuwbouw. Dat adres is destijds door de Kamer besproken en afgewezen en naar het mij voorkomt op goeden grond. Er is voor mij dan ook geen aanleiding om den inhoud voor mijn rekening te nemen, en evenmin voor den heer van Vuuren, die van egalisatie en van een huurfonds nooit iets heeft willen weten. Hij haalt nu wel uit dat adres één argument, dat te zijnen gunste schijnt te pleiten, maar wanneer men wil argumenteeren op gronden, aan dat adres ontleend, moet men bedenken, dat sindsdien de tijden belangrijk veranderd zijn en dat de economische toestanden buitengewoon veel slechter zijn geworden, zoodat zelfs mej. van Dorp hier met klem van redenen heeft betoogd, dat het ongeluk van dit wetsontwerp, waar zij wel vóór was, hierin is gelegen, dat het moment voor de indiening psychologisch buitengewoon ongunstig was, nu een groot deel van ons volk door werkloosheid en loonsverlaging in ernstige mate wordt getroffen. Wanneer men den economischen toestand van ons volk in het algemeen beschouwt, is met het oog daarop een sprong van 20 tot 50 pct. huurverhooging niet gemotiveerd en zelfs bedenkelijk. Waar nu het amendement van de heeren Hermans en Kuiper de mogelijkheid schept om die verhooging meer geleidelijk te doen geschieden, meen ik, dat het amendement aanbeveling verdient en dat de geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs er in geslaagd is, de onaannemelijkheid van het amendement aan te toonen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! De voorstellers van het amendement zijn zoo vriendelijk en zoo verstandig geweest, vóór de indiening over den inhoud en de redactie er van overleg te plegen. Wanneer dat meer gebeurde, zou allicht de behandeling van verschillende wetten vlotter kunnen gaan en minder tot misverstanden aanleiding geven. Het gevolg van dit overleg is, dat ik tegen de redactie van dit amendement geen enkel bezwaar behoef in te brengen, behalve één pietluttigheid; ik wil die evenwel toch noemen, omdat dan m.i., ook al wordt het groote amendement aangenomen, een tweede lezing van het wetsontwerp onnoodig zal zijn. Er wordt nl. eenige malen gesproken van procenten, en dan staat er den eenen keer ,,pct." en den anderen keer ,,%". In de terminologie van de wet moet echter alleen het %-teeken worden gebruikt. Als de heeren dat nog willen veranderen, is er uit redactioneel oogpunt tegen het amendement geen enkel bezwaar.

Nu de zaak zelf. Uit het feit, dat de Regeering met een ander voorstel is gekomen, is het duidelijk, dat op zich zelf genomen de Regeering liever zou houden de 150 pct., zooals zij heeft voorgesteld.

Verschillende gronden zijn er aangevoerd ter verdediging van dit amendement, waar ik, zooals te recht door den geachten afgevaardigde den heer van Vuuren is opgemerkt, vierkant tegenover sta, blijkens hetgeen ik bij de algemeene beschouwingen heb gezegd, omdat daarbij wordt uitgegaan van een redeneering, die m.i. in strijd is met geest en strekking van de Huurcommissiewet. Ik maak mij echter van de

(Minister Aalberse e. a.)

toelichting, die door dezen of genen spreker is gegeven, los en houd mij alleen aan den tekst van het amendement, zooals dat voor ons ligt.

Ik merk dan tweeërlei op. Vooreerst, dat in den derden regel uitdrukkelijk staat, dat „het tegenwoordige huurpeil der woningen...... eene afwijkende regeling vordert."

Er wordt dus uitdrukkelijk verwezen naar een concreet feit: het tegenwoordige huurpeil der woningen. Ik acht het dan ook volkomen juist, dat de heer Smeenk bij de verdediging van het amendement juist dat argument heeft genoemd. Dat is het eenige argument, waarbij de Regeering, zonder met zich zelf in tegenspraak te komen, zich kan aansluiten. Dan krijgt dus het amendemnt alleen deze beteekenis, dat de wet blijft zooals zij is voorgesteld, en alleen de Regeering de bevoegdheid krijgt, om in enkele gemeenten, waar door de inwerking van een bepaalden geest bij de Huurcommissie het huurpeil nog buitengewoon laag gebleven is, den overgang tot den toestand van 150 pct. eenigszins te mitigeeren. Men houdt dus volkomen vast aan wat door de Regeering is voorgesteld, alleen krijgt men ter wille van enkele gemeenten, indien waar mocht blijken, zooals is gezegd, dat het huurpeil door de Huurcommissies kunstmatig te laag is gehouden, een rem, ten einde te voorkomen, dat door een plotselinge al te groote huurverhooging verschillende personen in moeilijkheden zouden geraken. Ik hecht dan aan het amendement deze beteekenis, dat in een dergelijk geval de Regeering de bevoegdheid krijgt — en niet meer dan de bevoegdheid, het staat dus aan de Regeering om te beoordeelen, waar het noodig is, van die bevoegdheid gebruik te maken — om een overgangstermijn in toepassing te brengen.

Indien ik het amendement zóó opvat, zou ik het oordeel over het amendement aan de Kamer kunnen overlaten, op deze voorwaarde, dat de geachte afgevaardigde voldoet aan wat ik bij voorbaat wenschte, en dat voor mij een onoverkomelijke eisch is, nl. dat hij het bedrag van 35 en 25 pct. verandert in 50 pct. en 30 pct.

De heeren vragen hier: waarom? Omdat dat ligt in de lijn van de verdediging van het amendement, die ik den heeren zooeven zelf gegeven heb. De bedoeling is, geleidelijk te komen, iets meer geleidelijk dan bij de rigoureuze invoering van de wet, tot het peil van 150 pct. Wanneer men begint met het terugdrukken op 35 en 25 pct. komt men niet tot die geleidelijkheid, maar op het peil, waarop men op het oogenblik al is, of waar men al boven is.

Juist van het standpunt van de voorstanders van dit amendement moet men veel liever willen, dat er staat 40 en 30, dan 35 en 25 pct. Waarom? Omdat de Regeering bij dit amendement niet de bevoegdheid heeft om per drie maanden 5 pct. op te slaan. De Regeering krijgt alleen de keuze om te bepalen: de wet zal gelden, of het verlaagde percentage zal worden toegepast. Nu spreekt het vanzelf, dat hoe lager het percentage is, des te minder de Regeering van deze bevoegdheid gebruik zal maken, want als men in een gemeente al aan de 35 pct. toe is, dan zal de Regeering van de bevoegdheid geen gebruik maken, omdat men ook daar op den duur naar de 150 pct. heen moet. Ook van practisch standpunt bezien zou het dus gewenscht zijn de cijfers te veranderen in 30 en 40 pct. Wanneer de heeren die wijziging aanbrengen, dan sta ik tegenover het amendement zoo, dat ik gaarne de beslissing daarover aan de Kamer overlaat. Wordt de wijziging echter niet aangebracht, dan moet ik de Kamer de aanneming van het amendement ontraden.

De heer **Hermans**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft tegen mijn amendement het bezwaar ingebracht, dat de cijfers 25 pct. en 35 pct. te laag zijn. Ik geloof, dat men dat zoo algemeen niet kan beweren. Uit alles, wat bij de algemeene beschouwingen is gezegd, en wat gebleken is uit de gewisselde stukken en uit de adressen, die bij de Kamer zijn ingekomen, is dat m.i. niet komen vast te staan. Ik geloof, dat wij het veiligst gaan, door met de cijfers, die ons verstrekt zijn door de Huurcommissies van den Haag en het gemeentebestuur van Amsterdam, rekening te houden. Als

(Hermans e. a.)

wij dat doen, dan houden wij in de meeste gevallen bero[ep] op de Huurcommissie open. Daarom is het mij te doen. [Ik] ben er van overtuigd, dat in plaatsen met een groot wonin[g]tekort, waar de huren over het algemeen zijn ver bened[en] 50 of 37½ pct. boven die van 1918 en 1916, een strenger t[oe]zicht gewenscht is.

Ik zal niet in debat treden met den heer van Vuuren, [d]e beteekenis van deze wet wel eenigszins anders ziet dan [ik]. Ik meen, dat rekening gehouden moet worden niet alle[en] met den woningwoeker, maar ook met de belangen van [de] volkshuisvesting. Nu acht ik het niet in het belang van [de] volkshuisvesting, als op plaatsen, waar het huurpeil nog v[er] ver af is van 50 pct. boven de huren van 1916, de hur[en] onmiddellijk en met een sprong op dat peil gebracht worde[n]. Men kan tegen mijn amendement aanvoeren, dat het onbilli[jk] is, de huurders van de eene plaats anders te behandelen d[an] die op een andere plaats. Ik moet dat erkennen, maar d[at] ligt niet aan mijn amendement, maar aan het systeem v[an] de wet. In dat systeem zag ik geen kans om een ande[re] oplossing te vinden. Daarom hoop ik, dat de Minister ov[er] de bezwaren tegen de cijfers zal heenstappen, omdat n[u] van verschillende zijden van de Kamer verzekerd is, dat m[en] de aanneming van mijn amendement op prijs stelt, zoo zel[fs] dat velen in de niet-aanneming van mijn amendement e[en] reden zouden kunnen zien om tegen het wetsontwerp [te] stemmen.

De Minister heeft vooral gewezen op het tegenwoordi[ge] huurpeil. In verband daarmede wil ik nog even wijzen [op] een brief uit de gemeente Haarlem, die mij zooeven is t[er] hand gesteld, waaruit blijkt, dat er een onderzoek is ingeste[ld] naar den toestand van 668 woningen. Het onderzoek moe[st] zeer spoedig geschieden; daarom was er geen gelegenhe[id] om meer woningen bij het onderzoek te betrekken. Daaru[it] blijkt, dat 21 pct. van die woningen sinds 1916 is verhoog[d] met niet meer dan 10 pct., 24 pct. van die woningen m[et] niet meer dan 20 pct., 25 pct. met niet meer dan 30 pct[.], 16 pct. met niet meer dan 40 pct. en slechts 14 pct. m[et] meer dan 40 pct.

Dit heeft betrekking op Haarlem, maar meermalen is de Kamer verzekerd, dat de toestand in Rotterdam en Amste[r]dam nog vrij wat erger is. Wanneer dat zoo is, meen i[k], dat wij ons aan de cijfers van 35 en 25 pct. moeten houde[n]. Ik hoop dus, dat de Kamer het amendement niet zal afwijze[n].

De **Voorzitter**: U brengt toch de wijziging van „pct." [in] „%" aan?

De heer **Hermans**: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: De voorstellers wijzigen hun amendeme[nt] aldus, dat overal in plaats van „pct." zal worden geleze[n] het % teeken.

De heer **van Vuuren**: Mijnheer de Voorzitter! Het deb[at] geeft mij geen aanleiding, iets terug te nemen van hetgee[n] ik in eersten termijn heb gezegd. Ik heb dan ook niet h[et] woord gevraagd om dit tegenover de bestrijders te verd[e]digen, maar alleen omdat de Minister van Arbeid een nieu[w] element in het debat heeft gebracht. Zijn Excellentie hee[ft] zich losgemaakt van de toelichting der verdedigers en hee[ft] gezegd, dat hij deze bepaling alleen wil beschouwen als ee[n] middel om in sommige gemeenten, waar het huurpeil laa[g] is, dat geleidelijk naar boven te brengen. Te ontkennen va[lt] niet, dat dit standpunt juister is en theoretisch beter zic[h] laat verdedigen dan dat der voorstellers en hun medesta[n]ders. De Minister heeft er echter bijgevoegd, dat de nieuw[e] bepaling in die gedachte toepassing zal vinden in die g[e]meenten, waar door een bepaalden geest van de Huurcom[m]missies, zooals hij letterlijk zeide, de huren laag zijn.

Ik constateer dus, dat, bij aanneming van dit amend[e]ment, wij in de wet een bepaling opnemen, die aan sommig[e] eigenaars het recht onthoudt, een billijke huur te vorderen[,] omdat in die gemeenten Huurcommissiën zijn, bij wie ee[n] zoodanige geest is, dat zij blijkbaar een redelijke stijgin[g]

(Van Vuuren e. a.)

huurprijzen, in den geest der wet van 1921, hebben vastgehouden. Een andere beteekenis kan ik aan de woorden van den Minister niet hechten.

Ik weet niet, hoe andere leden er over denken, maar tot mijn spijt kan ik daarin zeker geen aanleiding vinden om mijn houding tegenover het amendement te wijzigen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! De geachte voorstellers van het amendement hebben tot mijn spijt vastgehouden aan de cijfers van 35 pct. en 25 pct. Ik moet vasthouden aan hetgeen ik eerder heb gezegd: dat de Regeering de Kamer aanraadt, het amendement dan niet aan te nemen. De eenige ratio, op grond waarvan ik met dit amendement zou kunnen medegaan, wanneer blijkt dat de meerderheid dit zou willen, zou zijn het scheppen van een overgangsmaatregel, die dus zou liggen tusschen den bestaanden toestand en den toestand, dien men krachtens deze wet wil bereiken. Dit zou bij 40 pct. bereikt zijn, wanneer ik aanneem, dat de cijfers, die de verdedigers van het amendement aanvoerden, juist zijn. Zijn die altijd juist? Ik heb reeds bij de algemeene beschouwingen gezegd, dat ik daaraan twijfelde.

Wanneer bijv. gezegd wordt, dat er in Haarlem nog 10 pct. van de woningen zijn, waar de stijging slechts 10 pct. bedraagt, dan moet ik zeggen: het is mogelijk, maar de wet laat reeds lang toe een vrije verhooging van 20 pct. Men heeft daar dus heel brave en weinig hebzuchtige huiseigenaren, die van de wettelijke bevoegdheid om tot 20 pct. vrij te verhoogen geen gebruik maken en zich slechts met de helft tevreden stellen. Dit is echter zóó in strijd met wat bij de behandeling van dit ontwerp over deze categorie van eerzame burgers is gezegd, dat ik er aan moet twijfelen.

Naar aanleiding van hetgeen door den heer van Vuuren is gesproken, blijf ik dus bij mijn opvatting, dat, als dit amendement mocht worden aangenomen, het niet anders is dan het geven van een bevoegdheid aan de Regeering, om gedurende een bepaalden tijd — dien ik voor mij geneigd zou zijn betrekkelijk kort te nemen (er staat een maximum van twee jaar, maar de Regeering is niet verplicht, die twee jaar te gebruiken) — een overgang te maken tusschen de bestaande, betrekkelijk lage huren en de 50 pct., die men krachtens deze wet vrij zal kunnen bereiken.

Als men de Regeering die bevoegdheid wil geven bij 40 pct. en voor de andere woningen bij 30 pct. een tijdelijke afwijking toe te laten, is de Regeering bereid van die bevoegdheid een matig gebruik te maken.

Wil men die bevoegdheid veel lager stellen, dan heeft de aanneming van dit amendement — ik heb er de heeren expres vóór willen waarschuwen — weinig beteekenis. Als men het zoo laag wil stellen, als naar de meening van de Regeering niet goed te keuren is, is de betrokken Minister niet bereid van die bevoegdheid gebruik te maken.

In het belang van wat de heeren willen bereiken, is het dus gewenscht aan mijn aandrang gevolg te geven en de twee getallen terug te brengen in den staat, waarin ze oorspronkelijk in het amendement hebben gestaan. Dan bestaat er tegen het amendement geen bezwaar en zullen de heeren practisch hun doel bereiken.

Brengen de heeren de gewenschte wijzigingen echter niet aan, dan ontraad ik de aanneming van het amendement, omdat het verwachtingen wekt, waarvan ik te voren kan zeggen, dat zij niet verwezenlijkt zullen worden.

De heer **Hermans**: Mijnheer de Voorzitter! Op grond van het laatste argument, dat door den Minister is aangevoerd, ben ik bereid de cijfers te wijzigen als door Zijn Excellentie aangegeven, in 40 en 30 pct.

Werd deze wijziging niet aangebracht en zou dan de Minister van de bevoegdheid, welke hem bij dit artikel wordt verleend, geen gebruik maken, dan had dit artikel natuurlijk practisch zijn waarde verloren.

Op dien grond meen ik, dat inderdaad die wijziging in dit stadium van het debat moet worden aangebracht.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Door den heer Hermans zijn de volgende wijzigingen in zijn amendement aangebracht: in de tweede alinea wordt onder 1°. 35 veranderd in 40 en 25 in 30.

Ik neem aan, dat de leden, die het oorspronkelijke amendement hebben ondersteund, met deze wijzigingen akkoord gaan.

Ik verzoek den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over dit gewijzigd amendement mede te deelen.

De heer **van Vuuren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Naar het oordeel van de meerderheid van de Commissie van Rapporteurs, die tegen het amendement adviseerde, is deze wijziging een verbetering. Zij meent echter, o. a. op de gronden, door mij uiteengezet, dat het amendement zelf geen aanbeveling verdient. De minderheid van de Commissie van Rapporteurs, die aan het woord is geweest door de heeren Smeenk en Hermans, is vóór de aanneming van het amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd amendement van de heeren Hermans en Kuiper, strekkende om een nieuw artikel 7 in te voegen van den volgenden inhoud:

„Artikel 7.

1. Onze Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid kan ten aanzien van bepaaldelijk aan te wijzen gemeenten verklaren, dat het tegenwoordige huurpeil der woningen, waarop de Huurcommissiewet van toepassing is, eene van de artikelen 1 en 3 der onderhavige wet afwijkende regeling vordert.

2. Waar het geldt woningen, gelegen in eene gemeente, ten aanzien waarvan eene verklaring, als bedoeld bij het vorige lid, van kracht is, wordt, in afwijking in zooverre van het bepaalde bij de artikelen 1 en 3 der onderhavige wet, de Huurcommissiewet aldus toegepast; dat:

1°. in het eerste lid van artikel 1, het eerste lid van artikel 2 en de eerste twee zinnen van artikel 8 der Huurcommissiewet niet wordt gelezen „50 %" — ten aanzien van woningen als bedoeld bij artikel 3 der onderhavige wet; „37½ %" — doch „40 %" — ten aanzien van woningen als bedoeld bij artikel 3 der onderhavige wet: „30 %";

2°. de eerste zin van artikel 5 der Huurcommissiewet wordt gelezen:

„De huurcommissie staat geleidelijke huurverhoogingen toe, totdat eene billijke opbrengst van de woning wordt verkregen, met dien verstande, dat geen huurprijs wordt goedgekeurd of vastgesteld, welke meer bedraagt dan 50 % boven de normale huurwaarde op 1 Januari 1916, tenzij hoogere uitgaven, ter zake van de woning te bestrijden, dan wel ingrijpende verbeteringen en veranderingen, aan de woning aangebracht, eene grootere verhooging wettigen.",

behoudens dat in dezen eersten zin van artikel 5 ten aanzien van woningen als bedoeld bij artikel 3 der onderhavige wet in plaats van „50 %" en „1 Januari 1916" wordt gesteld „37½ %" en „1 Januari 1918".

3. Eene verklaring als bedoeld bij het eerste lid verliest in elk geval hare kracht twee jaar na het in werking treden der onderhavige wet, zoo die verklaring niet reeds eerder is ingetrokken.",

wordt met 44 tegen 27 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Michielsen, van de Bilt, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Engels, Deckers, Ketelaar, van Dijk, Hermans, mejuffrouw Katz, de heeren Fleskens, K. ter Laan, Kleerekoper, de Wilde, van Zadelhoff, de Monté ver Loren, J. ter Laan, Nolens, Bongaerts, IJzerman, van Braambeek, Troelstra, Feber, van Rijcke-

(Voorzitter e. a.)

vorsel, van Schaik, Brautigam, Scheurer, van den Tempel, Bakker, van der Waerden, Moerel, van der Molen, Smeenk, Beumer, Gerhard, Bulten, van den Heuvel, van Rijzewijk, Albarda, Schaper, Hiemstra, Kuiper, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Suring en Ament.

Tegen hebben gestemd, de heeren Wintermans, Bomans, Dresselhuys, van Gijn, Staalman, A. Colijn, Rutten, Krijger, Tilanus, Ter Hall, van Boetzelaer van Dubbeldam, Boon, Lovink, Snoeck Henkemans, mejuffrouw van Dorp, de heeren Fruytier, Knigge, Bierema, Zijlstra, Weitkamp, Braat, Kolkman, van Rappard, Juten, Rutgers van Rozenburg, van Vuuren en de Voorzitter.

Artikel 8 (oud 7), alsmede de beweegreden van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Hoewel er enkele amendementen zijn aangenomen, stelt de Regeering, naar zij mij heeft medegedeeld, geen prijs op een tweede lezing, zoodat, daar ook de Commissie van Rapporteurs geen tweede lezing gewenscht acht, terstond tot de eindstemming kan worden overgegaan.

Het ontwerp van wet wordt met 51 tegen 19 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren van Vuuren, Kuiper, Suring, Ament, Wintermans, Bomans, Michielsen, van de Bilt, Engels, Deckers, Dresselhuys, van Dijk, Hermans, Fleskens, Staalman, A. Colijn, Rutten, de Wilde, Krijger, Tilanus, de Monté ver Loren, Nolens, Ter Hall, Bongaerts, van Boetzelaer van Dubbeldam, Boon, Lovink, Feber, Snoeck Henkemans, van Rijckevorsel, van Schaik, mejuffrouw van Dorp, de heeren Scheurer, Fruytier, Knigge, Bakker, Bierema, Zijlstra, Weitkamp, Braat, Kolkman, Moerel, van Rappard, van der Molen, Beumer, Juten, Rutgers van Rozenburg, Bulten, van den Heuvel, van Rijzewijk en de Voorzitter.

Tegen stemden de heeren Albarda, Schaper, Hiemstra, mevrouw Bakker—Nort, mejuffrouw Groeneweg, de heer Ketelaar, mejuffrouw Katz, de heeren K. ter Laan, Kleerekoper, van Zadelhoff, J. ter Laan, IJzerman, van Braambeek, Troelstra, Brautigam, van den Tempel, van der Waerden, Smeenk en Gerhard.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging der Radenwet (293).**

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Bakker**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd, niet omdat ik eenig bezwaar heb tegen deze wet, integendeel deze heeft mijn volkomen instemming. Deze wet toch brengt vereenvoudiging en bezuiniging, wat ik kan toejuichen. Dat ik echter het woord gevraagd heb, is naar aanleiding van de vraag, door mij gedaan in het Voorloopig Verslag ten aanzien van een Raad van Arbeid, die volgens mijn overtuiging zich niet hield aan de wettelijke voorschriften in zake de premiebetaling.

De Minister is op deze vraag ingegaan en in den desbetreffenden passus van de Memorie van Antwoord zegt hij, dat het hem aangenaam zou zijn om den naam van dien Raad van Arbeid te vernemen. Mijnheer de Voorzitter, ik zal in dat opzicht gaarne aan het verzoek van den Minister voldoen, maar ik moet natuurlijk eerst nader de aanleiding, die ik vond om deze vraag te stellen in het Voorloopig Verslag, ontwikkelen.

De zaak is deze. In den loop van het vorige jaar kwamen bij mij tal van op schrift gestelde klachten binnen, terwijl ook tal van personen uit mijn gemeente bij mij kwamen en klaagden over de wijze, waarop de premies werden geïnd voor de vrijwillige ouderdomsverzekering. De klachten liepen vooral hierover, dat die inning onregelmatig geschiedde en er

(Bakker.)

waren voorbeelden bij — en niet weinige —, waaruit ble dat die premies zelfs over 8 à 10 weken niet waren opgehaa Ik stond er vreemd van te kijken en begreep ook, dat de kla ten, die door de verschillende verzekerden werden geuit, h aanleiding zouden kunnen geven om te denken, dat het n de wet als zoodanig niet in den haak zou zijn. Sommigen verzekerden opperden zelfs de vrees, dat de wet wel eens z kunnen worden ingetrokken. Men weet, hoe het met die ee voudige menschen in dergelijke omstandigheden gaat.

Ik heb mijn best gedaan om die menschen eenigszins ger te stellen en heb mij direct per brief tot den Raad v Arbeid in Leeuwarden gewend in het laatst van het vori jaar — ik meen in September of October — en daarop e antwoord ontvangen, waaruit bleek, dat de stagnatie, zich had voorgedaan in de gemeenten, die onder den Ra van Arbeid te Leeuwarden ressorteeren, te wijten was aan e reorganisatie van dienst, die men wenschte in te voeren. I middels was mij gebleken, dat aan de oude agenten plotseli ontslag was verleend. Men had daarvan vooruit niets med gedeeld en dat leidde tot het gevolg, dat de heele zaak van premie-inning werd stop gezet.

Nu begrijpt men wel, dat dit ten opzichte van de vr willige ouderdomsverzekering een quaestie was, die deze wo kelijk niet tot voordeel gestrekt kan hebben, want die age ten, van wie in verschillende gemeenten een twee- of driet was aangesteld, waren de vertrouwensmannen van de arb ders en aan hen werden allerlei vragen gericht in verba met de vrijwillige ouderdomsverzekering, waardoor bij verzekerden een zeker vertrouwen in de wet werd gewekt. D vertrouwensmannen konden de arbeiders in alle opzicht geruststellen. Daarom is het te begrijpen, dat thans ju bij de verzekerden zelf in dit opzicht ongerustheid bestaa dat van de toepassing van de wet niets zal terechtkome Het bleek mij evenwel naderhand, dat er verbetering v den toestand werd aangebracht, doordat iemand werd aa gesteld, die de premiën weer geregeld ging ophalen, ma geregeld in dien zin, dat het tijdperk, waarover de premi werden opgehaald, vier weken werd. Het eigenaardigste i dat men in de gemeenten 't Bilt en Menaldumadeel niet éé persoon heeft kunnen vinden, die daarvoor geschikt was, dat een persoon is benoemd, wonende te Leeuwarderade zoodat de taak van dezen éénen agent zich uitstrekt over tw groote gemeenten, welke bijna 20 000 zielen tellen. Het is begrijpen, dat iemand, die in die gemeenten de premi moet ophalen, een zware taak heeft, ook al doet hij het o de vier weken. Is de verzekerde of diens gezin niet thui dan wordt die termijn acht weken. Ik weet, dat, al berust de verzekerden er in, toch een dergelijke toestand niet wor goedgekeurd en onderling klachten worden geuit. Die to stand is ook niet in het belang van den voortgang der vri willige ouderdomsverzekering, want die persoon heeft — dat is te begrijpen — in een der laatste maanden slech negen posten met nieuwe deelnemers aan de vrijwillige ve zekering afgesloten en dat in twee gemeenten met bij 20 000 inwoners. Als het zoo doorgaat, komt er van de vri willige ouderdomsverzekering aldaar niet veel terecht.

Er is voor de hier ter sprake gebrachte quaestie bij de Raad van Arbeid te Leeuwarden een onderzoek ingestel maar die commissie, die daarvoor is aangewezen, zal wel h klachtenboek hebben ingezien, doch zij zal zich niet in ve binding hebben gesteld met de belanghebbenden en klagers zelf. Had zij dat wel gedaan, dan zou gebleken zij dat de deelnemers aan de vrijwillige ouderdomsverzekerin niet tevreden waren en in zake de inning der premiën g gronde klachten hebben, omdat men gevoelt, dat het in h belang van die verzekering noodzakelijk is, dat de premi iedere week worden opgehaald.

Ik herhaal, dat op die manier van de vrijwillige oude domsverzekering niet veel terecht zal komen. Nu zal Minister misschien gegevens bezitten, waaruit blijkt, da wat den Raad van Arbeid te Leeuwarden in zijn gehe betreft, door dezen Raad heel wat productie wordt aang bracht, maar dan merk ik op, dat dit wel alleen de st Leeuwarden zal betreffen, omdat daar waarschijnlijk

(Bakker e. a.)

geheel andere wijze wordt gewerkt en andere middelen worden gebruikt om de deelneming aan de vrijwillige ouderdomsverzekering te doen toenemen. Maar in de hier besproken plattelandsgemeenten staat het anders, want daar moet één man twee gemeenten bewerken, terwijl hij meer dan overvloedig werk heeft om om de vier weken de premiën te kunnen innen. Met den besten wil van de wereld kan de man zijn taak niet naar behooren vervullen.

Ik weet, dat de Raden van Arbeid op zich zelf staande lichamen zijn, en dat is goed, maar ik zou toch een vraag willen stellen aan den Minister, welke ik, na hetgeen ik te dezer zake opgemerkt heb, noodig acht.

Wanneer het met een Raad van Arbeid niet gaat zooals het behoort en wanneer de vrijwillige ouderdomsverzekering door het optreden van een bepaalde organisatie van dienst zoo wordt geregeld, dat de vrijwillige ouderdomsverzekering niet tot haar recht komt, dan geloof ik, dat er een weg moet worden gevonden om een dergelijken Raad van Arbeid tot de orde te roepen. Ik weet wel, dat de Verzekeringsraad in deze zeggenschap heeft en dat deze in alle opzichten goed werkt, maar ik vraag, dat, wanneer het noodig is, er ook beroep mogelijk is voor de belanghebbenden, als de belangen van de verzekerden worden geschaad, op den Minister. Wel zijn de Raden van Arbeid losstaande lichamen, maar als het noodig is, moet de Minister daarop toch wel eenigen invloed kunnen uitoefenen. Op die wijze zal, naar mijn overtuiging, de ouderdomsverzekering daardoor alleen gebaat worden en beter tot haar recht komen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft een klacht geuit over de wijze, waarop de Raad van Arbeid van Leeuwarden in een gedeelte van zijn district de Ouderdomswet uitvoert. Toen ik den geachten spreker hoorde, herinnerde ik mij, dat een soortgelijke klacht al eenigen tijd geleden tot mij was doorgedrongen, en ik heb toen naar aanleiding daarvan aan den Verzekeringsraad verzocht, om die zaak te onderzoeken en ik heb van den Verzekeringsraad omtrent dit geval een uitvoerig rapport gekregen.

Tot mijn leedwezen heb ik dat rapport niet bij mij, maar ik heb geen bezwaar den geachten afgevaardigde, die zich bijzonder voor deze zaak interesseert, het resultaat, waartoe de Verzekeringsraad is gekomen, ter inzage te geven; dan kan hij zien wat juist en wat onjuist is in die klachten. Ik geloof, dat omtrent een enkel punt een misverstand bestaat. De premiën der ouderdomsverzekering zijn gesteld per week, maar ik geloof niet, dat in de wet of in de uitvoeringsmaatregelen staat de verplichting, om die premiën in elk geval ook per week te innen. Nu kan ik mij voorstellen, dat een Raad, die een groot district heeft, een maatregel treft uit bezuiniging, om niet wekelijks, maar om een langere tijdsperiode de premiën te innen. Het is de vraag of het goed is, maar of het in strijd is met de wet, dat betwijfel ik.

De geachte afgevaardigde heeft ten slotte gezegd: ik weet het wel: de Raden van Arbeid zijn tot op zekere hoogte autonome lichamen, maar in gevallen als deze moest er toch eigenlijk een beroep zijn op den Minister.

Het wetsontwerp, dat nu in behandeling is, strekt om de administratieve contrôle op de Raden van Arbeid nog iets scherper te maken dan deze reeds is. Ik geloof, dat in het algemeen de klacht meer is, dat ik de Raden van Arbeid te veel onder toezicht houd en te veel beperk in hun bewegingen; vandaar, dat ik mij verheug over hetgeen de geachte afgevaardigde zegt, dat hij meende, dat ik in het toezicht nog verder moet gaan, een bewijs dus, dat ik het naar zijn meening niet te bont heb gemaakt. Aanvankelijk heeft men aan deze lichamen grootere vrijheid toegedacht dan zij nu hebben. De Raden zouden de ziekteverzekering uitvoeren en daarmede in het bezit komen van eigen gelden. De zaak is echter anders geloopen, alleen de Invaliditeitsverzekering is ingevoerd en de Raden van Arbeid hebben geen eigen geld. Vandaar, dat, nu derhalve de Raden van Arbeid bij de uitvoering van hun taak de daarvoor noodige gelden betrekken uit het Invaliditeitsfonds, de contrôle op deze lichamen grooter

(Minister Aalberse e. a.)

moet zijn dan men aanvankelijk had gedacht. Dit wetsontwerp is een bewijs, dat ik in die richting voortga voor zoover dit noodig blijkt. Wanneer echter voor alle handelingen, zelfs voor het doen rondgaan, aanstellen en ontslaan van agenten, de Raden worden vastgelegd door hooger beroep op den Minister, zou van de zelfstandigheid van die lichamen bitter weinig overblijven!

De heer **Bakker**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor zijn antwoord. Gaarne zal ik van het rapport van den Verzekeringsraad kennis nemen.

Tusschen den Minister en mij heerscht echter verschil van meening over de wijze van premiebetaling. Misschien, dat de Minister, die de wet kent, met zijn opvatting wel gelijk heeft. Ik lees echter in artikel 13 van het Koninklijk besluit van 13 Januari 1920, *Staatsblad* n°. 47, het volgende:

> „De betaling der premie geschiedt in het algemeen wekelijks, hetzij ten kantore van den Raad van Arbeid, hetzij aan een door den Raad van Arbeid aangewezen persoon.
>
> Op verzoek van den verzekerde wordt door den Raad van Arbeid bepaald, dat de premiën door dien verzekerde voor 4, 8, 13, 26 of 52 vervaldagen gelijktijdig bij vooruitbetaling zullen worden voldaan."

Er staat niet, dat de Raad van Arbeid als zoodanig een dergelijken maatregel kan invoeren, maar alleen op verzoek van den verzekerde. Ik geloof niet, dat ik verkeerd zie, want ik acht het toch beter, dat de premiën per week worden opgehaald. Dat is inderdaad in het belang van den verzekerde zelf en in het bijzonder in dezen tijd van inzinking, ook voor land- en tuinbouw. Treft het, dat de verzekerde niet thuis is, als de premiën worden geïnd, dan komt de agent na 4 weken terug en dan wordt het 8 weken en is de som veel te hoog, die dan betaald moet worden.

Het doel is toch om de vrijwillige ouderdomsverzekering zooveel mogelijk te doen toenemen. Wanneer één man een ressort heeft van twee uitgestrekte gemeenten, te zamen bijna 20 000 zielen tellende, dan kan van de vrijwillige verzekering toch niet veel terechtkomen, omdat men niet den tijd heeft om de daarvoor noodige meerdere productie aan te brengen. Juist waar ik het bij dezen voor dit instituut wil opnemen, heb ik het noodig gevonden, om door de aan de orde gestelde quaestie op deze zaak de aandacht te doen vestigen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De artikelen I tot en met VIII worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. VIII*a*, luidende:

> „Aan het eerste lid van artikel 50 der Radenwet wordt een nieuwe zinsnede toegevoegd, luidende: „Bij algemeenen maatregel van bestuur kunnen voorschriften worden gegeven, waaraan de bedoelde regeling moet voldoen."."

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Dit artikel is de verdere uitwerking van het aan banden leggen van de Raden van Arbeid. Ik vraag mij af, of het noodig is, de Raden van Arbeid in die mate aan banden te leggen en of de vrijheid van de Raden van Arbeid niet kan worden in stand gehouden. Vooralsnog heb ik dan ook bezwaar om aan dit artikel mijn stem te geven.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Art. 50 van de Radenwet luidt:

> „De Raad van Arbeid regelt binnen een door Ons te bepalen termijn de bezoldigingen van alle aan hem

(Minister Aalberse c. a.)

ondergeschikte ambtenaren en beambten, de door hen te stellen zekerheid, en in het algemeen hun rechten en verplichtingen.

De vastgestelde regeling wordt aan den Verzekeringsraad medegedeeld."

Nu wordt voorgesteld aan het eerste lid van dit artikel toe te voegen:

,,Bij algemeenen maatregel van bestuur kunnen voorschriften worden gegeven, waaraan de bedoelde regeling moet voldoen."

De ervaring heeft geleerd, dat de vrijheid, die artikel 50 der wet liet, aanleiding gaf tot de meest uiteenloopende regelingen bij de verschillende Raden van Arbeid. Zoo nu en dan kwam mij een dergelijke regeling onder de oogen. Ik herinner mij bijv. de regeling van de wachtgelden bij een Raad van Arbeid, welken ik van plan was op te heffen. Ik heb die opheffing moeten aanhouden om eerst die wachtgeldregeling ter vernietiging te kunnen voordragen, waarin o. a. bepaald was, dat iemand, die eenige maanden als typiste bij dien Raad van Arbeid werkzaam was geweest, gedurende 7 jaren wachtgeld kreeg. Dergelijke min of meer onbekookte bepalingen vond men ook hier en daar in de salarisregelingen. Er is wel getracht, langs den weg der vernietiging meer regelmaat in deze zaken te verkrijgen. Als regel werd aangenomen, dat een Raad van Arbeid zich zooveel mogelijk moest aansluiten bij de bepalingen die voor de Rijksambtenaren waren gemaakt. Er zijn wel enkele Raden van Arbeid geweest — ik wil de vele goede niet te na spreken, de meeste zijn heel geschikt om mede samen te werken, en in den regel zit dat in den persoon van den voorzitter, — die de idee hebben: de Raad van Arbeid is een autonoom lichaam, en wij laten ons niets gezeggen.

De heer **Rutgers**: Dat is toch niet een verkeerde opvatting. De Raad van Arbeid is immers een autonoom lichaam.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Dat hangt er van af. De heer Rutgers zal moeten toegeven, dat het verkeerd is, wanneer een Raad van Arbeid salarisregelingen maakt geheel in strijd met de regelingen, die in dezelfde plaats voor gemeentelijke en Rijksambtenaren bestaan, en dat alleen omdat men een voorzitter heeft die op dat punt eenigszins eigenaardige ideeën heeft, welke hij in een regeling belichaamt. Zoo zou men komen tot verkeerde verhoudingen in het land. Bovendien, men beschikt over gelden, die afkomstig zijn uit het Invaliditeitsfonds. Als de ziekteverzekering bij de Raden van Arbeid was, dan waren er nog de verzekerden, die vermoedelijk voor dergelijke dingen wel een stokje zouden steken, als het te erg werd, maar doordien tot nu toe alleen de Invaliditeitswet is ingevoerd, is het, veel meer dan anders het geval zou zijn, noodig eenige contrôle te houden op de Raden van Arbeid.

De bedoeling nu van dit artikel is niet anders dan dat bij algemeenen maatregel van bestuur eenige regelen kunnen worden gesteld in zake de salarieering en andere onderwerpen betreffende de rechtspositie, opdat die salarieering en de regeling der rechtspositie regelmatig verloopt. De uitvoering zal niet meer zooals tot nu toe alleen behoeven te geschieden door vernietigingsbesluiten, maar de regelingen zullen parallel moeten loopen met de regelingen, die het Rijk voor de betrokken plaatsen heeft gesteld. Ik geloof, dat ook uit financieel oogpunt veel er voor te zeggen is, aan de Kroon die bevoegdheid te geven.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij niet bevredigd verklaren. De blik, dien men heeft op de positie van de Raden van Arbeid, hangt eenigszins samen, ik wil dat niet ontkennen, met den blik, dien men heeft op de organisatie van de sociale verzekering in het algemeen.

Nu is het bekend, want het is gepubliceerd geworden, dat de afdeeling van het Departement — het is niet de schuld van de Kamer, dat de gevoelens van de afdeeling van het Departement afzonderlijk naast die van den Minister moeten worden vermeld — dezen kijk heeft op de sociale verzekering dat de invloed van de Raden van Arbeid zooveel mogelijk moet worden teruggedrongen. De opvatting, die de ontwerpe[r] van de Radenwet had van de Raden van Arbeid, is geenszin[s] de opvatting van de afdeeling van het Departement, maar zi[j] is wel de mijne. Nu is het waar, dat de Raden van Arbei[d] op het oogenblik niet hebben de taak, die de wet hun heef[t] toegedacht; van een eigen vermogen van de Raden van Arbei[d] is eigenlijk nog in het geheel geen sprake, en de organisatie heeft nog niet kunnen werken zooals zij is opgezet.

Toen ik nu den Minister hoorde — het spijt mij het t[e] moeten zeggen — straalde in die woorden te veel door d[e] opvatting van de afdeeling van het Departement, waarmed[e] de Minister zich tot nu toe niet vereenzelvigd heeft. Wan[-]neer de Minister in de Memorie van Antwoord zegt:

,,Van die vrijheid is het gevolg, dat de bedoelde rege[-]lingen der Raden geen eenheid vertoonen en dat zij dik[-]wijls op belangrijke punten betreffende de rechtspositi[e] der betrokken ambtenaren voorschriften bevatten, welk[e] niet onaanzienlijk uitgaan boven de voorschriften, welk[e] door het Rijksgezag ter zake van die punten zijn gesteld voor de Rijksambtenaren";

dan wil ik opmerken, dat dit mij niet alleen niet treft al[s] argument, maar dat ik het zeer betreur, dat de Minister he[t] gebruikt als argument. Wat zou er te zeggen zijn van ee[n] Minister van Binnenlandsche Zaken, die kwam met ee[n] wijziging van de Gemeentewet, zeggende: de regelen, die d[e] gemeenteraad ten opzichte van het personeel vaststelt, moe[-]ten goedgekeurd worden, want van zijn vrijheid in dit op[-]zicht is het gevolg, dat de gemeentebesturen allerlei verschillende regelingen vaststellen! De Minister had hier niet moeten zeggen: de Raad van Arbeid stelt regelen vast, afwijkende van de regelingen van Rijk en gemeente. Het verwondert mij, dat de Minister, dit zeggende, zich niet dade[-]lijk gecorrigeerd heeft, want van de gemeenten sprekend[e] ligt het voor de hand, te bedenken, dat de positie van d[e] Raden van Arbeid ten opzichte van het vaststellen van rege[-]lingen ten opzichte van het personeel met opzet precie[s] dezelfde is als van de gemeente, omdat zij gedacht zijn al[s] autonome lichamen. Nu wordt hier een stuk van de auto[-]nomie van de Raden van Arbeid te niet gedaan. Ik verdedig niet, dat de Raden van Arbeid, bij de positie, die zij op he[t] oogenblik hebben, mooi weer spelen van het geld van d[e] Rijksverzekeringsbank. De Raad van Arbeid kan op he[t] oogenblik geen cent uitgeven, die hij niet eerst van de Rijks[-]verzekeringsbank ontvangt. De Raden van Arbeid verkeere[n] op het oogenblik nog in doleantie, zij hebben nog niet hu[n] eigen werk. Wanneer de Regeering aan dit voorstel had toe[-]gevoegd: ,,zoolang de Ziektewet nog niet is ingevoerd" zou i[k] geen reden hebben gehad, mij tegen dit artikel te verzetten want dan zou ik zeggen: zoolang de Ziektewet niet is inge[-]voerd, zoolang is er inderdaad aanleiding om de Raden va[n] Arbeid tot op zekere hoogte te ringelooren.

Wanneer de Ziektewet is ingevoerd — ik geloof niet, da[t] het op den weg ligt van den Minister of van de Kamer, on[-]vooruit te loopen op de vraag, of dat zal gebeuren, of om eenige beslissing te nemen, die gaat in de richting van het geen op het oogenblik in een voor-ontwerp, een voor-ont[-]werp nog niet eens van den Minister, staat — geloof i[k] Mijnheer de Voorzitter, dat men ook niet de Raden va[n] Arbeid van hun autonomie mag berooven.

Wanneer de Minister kan goedvinden, deze bepaling alleen te doen werken, zoolang de Ziektewet niet is ingevoerd, ga i[k] onmiddellijk met den Minister mee. De grief is niet, dat d[e] Raden van Arbeid verschillende regelingen maken. Dat lig[t] juist in de bedoeling, maar de grief is, dat zij op het oogen[-]blik regelingen maken, die te gunstig zijn, en daarmee feite[-]lijk, zooals ik al zeide, mooi weer spelen van het geld van d[e] Rijksverzekeringsbank. Daarom moet de remedie alleen daar op gericht zijn, moeten de maatregelen alleen werken voo[r] den tijd, dat de Raden van Arbeid geen eigen geld hebben d.w.z. dat de Ziektewet nog niet is ingevoerd.

Mocht het dan zijn, dat voor de invoering van de wet va[n] 1913 nog wijziging moet worden gebracht in de principieel[e]

(Rutgers c. a.)

positie van den Raden van Arbeid, dan kan dat opnieuw onder de oogen worden gezien. Maar op het oogenblik lijkt mij die principieele wijziging onjuist.

De heer Aalberse, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Zooals ik zooeven reeds gezegd heb, kan ik het verband, dat de geachte afgevaardigde ziet tusschen de Ziektewet en dit artikel, heelemaal niet inzien. Het houdt alleen verband met de ervaring, die is opgedaan, en ik heb altijd geleerd, dat de ervaring de beste leermeesteres is. Het is gebleken, dat de vrijheid, die de Raden van Arbeid hadden, bij sommige van hen heeft geleid tot het maken van buitensporige regelingen, waardoor de Kroon herhaaldelijk heeft moeten ingrijpen. Daarom geloof ik, dat het de plicht is van de Regeering om in te grijpen, en het is begrijpelijk, dat bij de eerste gelegenheid, die zich daarvoor voordoet, nu een wijziging wordt gebracht in de Radenwet, daarvan gebruik gemaakt wordt. Er wordt voorgesteld, dat omtrent de regeling der salarissen van de ambtenaren van de Raden van Arbeid regelen kunnen worden gesteld bij algemeenen maatregel van bestuur. Ik heb er bij gezegd, dat het de bedoeling is, die regelen zóó te maken, dat de salarissen van deze ambtenaren, die over het algemeen precies hetzelfde werk verrichten, dat ook andere ambtenaren verrichten, zooveel mogelijk gelijk zullen zijn aan die van de andere ambtenaren. Met de Ziektewet houdt deze zaak absoluut geen verband. Het eenige, wat men kan zeggen, is, dat, als de ziekteverzekering eerst zou zijn ingevoerd, deze buitensporigheden niet zouden zijn voorgekomen. Dat kan wel zijn, maar het is ook mogelijk, dat zij wèl waren voorgekomen. Hoe dit echter zij, op het oogenblik zijn zij wèl voorgekomen en de ervaring heeft geleerd, dat, zoolang de ziekteverzekering er niet is, het gewenscht is meer toezicht te houden. Bij de meeste Raden van Arbeid zal men er niets van merken, want daar was men zoo verstandig, om de regeling te maken gelijk aan de salarissen, die het Rijk zelf betaalt. Maar het verband met de Ziektewet, dat de geachte afgevaardigde er in zag, is niet aanwezig. Wil hij van mij de verklaring, dat, wanneer de Ziektewet zal worden ingevoerd, de noodzakelijkheid van het behoud van deze bepaling nader onder de oogen kan worden gezien, dan wil ik wel zeggen, dat, wanneer de ziekteverzekering wordt ingevoerd, de Radenwet toch waarschijnlijk wel eenige wijzigingen zal moeten ondergaan, zoodat daarbij die bepaling nader kan worden bezien. Krijgen wij een Ziektewet in den geest van den heer Rutgers, dan zal hij kunnen betoogen, dat de bepaling overbodig is, omdat de verzekerden zelf invloed hebben op de Raden. Maar het is onjuist te zeggen, dat ik bij het voorstellen van deze bepaling — en nu wijs ik af de onderscheiding tusschen mij en mijn Departement, de Kamer heeft alleen met den verantwoordelijken Minister te maken — alleen zou gedacht hebben aan den bestaanden toestand, dat uitsluitend de Invaliditeitswet is ingevoerd. Ik heb alleen gedacht aan de opgedane ervaring, waardoor het noodig is gebleken, deze wijziging voor te stellen.

De heer Rutgers verkrijgt voor de derde maal het woord en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik neem er met een zeker genoegen akte van, dat de Minister zelf verklaart, dat, als de Ziektewet wordt ingevoerd, er aanleiding kan zijn om deze bepaling nader te bezien. Maar geeft de Minister daardoor niet zelf reeds te kennen, dat deze bepaling eigenlijk alleen maar doel heeft voor een toestand, waarbij de Ziektewet niet is ingevoerd, dat er hiermede dus een stap wordt gedaan in die richting, dat de Raden van Arbeid aldus worden geregeld als zij moeten zijn voor hun taak, met uitzondering van de uitvoering van de Ziektewet, hun eigenlijke taak?

Ik zou met nog veel meer genoegen akte nemen van de verklaring van den Minister, wanneer dit niet een persoonlijke verklaring was geweest, maar wanneer die in dit artikel werd neergelegd. Gebeurt dat niet, dan zijn mijn bezwaren nog niet weggenomen en moet ik mijn stem aan dit artikel onthouden. Wordt die verklaring in dit artikel geformuleerd, dan leg ik er mij bij neer.

De beraadslaging wordt gesloten.

(van Dijk c. a.)

Art. VIIIa, op verzoek van den heer Rutgers, in stemming gebracht, wordt aangenomen met 52 tegen 10 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Hiemstra, Kuiper, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Suring, Ament, Wintermans, Bomans, van de Bilt, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Engels, Deckers, Dresselhuys, Ketelaar, van Dijk, Hermans, mejuffrouw Katz, de heeren Fleskens, Staalman, Rutten, van Zadelhoff, Krijger, Tilanus, Nolens, Ter Hall, Bongaerts, IJzerman, van Braambeek, van Boetzelaer van Dubbeldam, Boon, Lovink, Troelstra, Snoeck Henkemans, Schokking, van Schaik, Brautigam, van den Tempel, Fruytier, Knigge, Bakker, Bierema, Weitkamp, Braat, van der Waerden, Kolkman, Moerel, van Rappard, Gerhard, Juten, Rutgers van Rozenburg, Bulten, Albarda en Schaper.

Tegen hebben gestemd de heeren A. Colijn, de Monté ver Loren, Rutgers, Scheurer, Zijlstra, van der Molen, Smeenk, Beumer, van den Heuvel en de Voorzitter.

De artikelen IX tot en met XIV worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XV, luidende:

„Het eerste lid van artikel 54 der Radenwet wordt als volgt gelezen:

„De Verzekeringsraad is samengesteld uit zes onbezoldigde leden met hun plaatsvervangers en een bij algemeenen maatregel van bestuur op ten hoogste zes te bepalen aantal bezoldigde leden.".",

waarop is ingediend een amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 8), strekkende om in den voorlaatsten regel van dit artikel in plaats van „zes" te lezen „acht".

De heer van Dijk, lid van de Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement van de Commissie van Rapporteurs, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel woord ter toelichting. In de gewisselde stukken is er reeds de aandacht op gevestigd, dat het beter ware het aantal onbezoldigde leden, bepaald op 4 in de oorspronkelijke redactie, uit te breiden tot de verhouding van het thans geldende art. 54 van de Radenwet.

De Regeering is daaraan in zooverre te gemoet gekomen, dat het getal onbezoldigde leden is gebracht op 6, maar toch meent de Commissie van Rapporteurs, dat het beter is, in den gedachtengang van artikel 54, dat zegt: „De Raad is samengesteld uit 4 onbezoldigde leden en 3 bezoldigde leden", die verhouding te bewaren, hetgeen ook meer past in het verband van artikelen 8 en 9 der wet op de Raden van Arbeid.

Derhalve stelt de Commissie van Rapporteurs de nieuwe redactie voor om het getal onbezoldigde leden iets grooter te doen zijn dan dat der bezoldigde leden, zooals dit in het thans geldende artikel 54 is bepaald. Dit verdient zeker aanbeveling, maar bovendien heeft het amendement ook nog dit voor, dat het de gelegenheid geeft om de evenredigheid tusschen de verschillende richtingen, waaruit men denkt dat de Verzekeringsraad zal zijn samengesteld en zooals die reeds tot 2 maal toe ook is samengesteld, te kunnen bewaren.

Er kan misschien tegen het amendement als bezwaar worden ingebracht, dat het de kosten wellicht zal vergrooten, maar het betrekkelijk bedrag is zoo luttel, dat dit als zoodanig niet kan wegen.

Ik hoop daarom, dat vanwege den Minister tegen overneming van dit amendement geen bezwaar zal bestaan, althans van andere zijden zijn geen bezwaren ingebracht.

De Voorzitter: De heer van Dijk deelt mede, dat de Commissie van Rapporteurs het amendement als volgt wenscht te lezen:

(Snoeck Henkemans e. a.)

Artikel XV wordt gelezen:

„Het eerste lid van artikel 54 der Radenwet wordt als volgt gelezen:

„De Verzekeringsraad is samengesteld uit acht onbezoldigde leden met hun plaatsvervangers en een bij algemeenen maatregel van bestuur op ten hoogste zes te bepalen aantal bezoldigde leden.".".

Aangezien dit amendement afkomstig is van de Commissie van Rapporteurs, maakt het van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Als ik den heer van Dijk goed heb verstaan, dan stelt de Commissie van Rapporteurs voor om het aantal onbezoldigde leden te bepalen op 8, terwijl het aantal bezoldigde leden bepaald is op ten hoogste 6, en dat met de bedoeling om de oorspronkelijke verhouding te handhaven. Doch deze bedoeling wordt langs dien weg niet bereikt.

De oorspronkelijke verhouding was 4 onbezoldigde tegen 3 bezoldigde leden. Nu staat in het wijzigingsontwerp, dat voor ons ligt, dat het zal worden ten hoogste 6 bezoldigde leden. Het is duidelijk uit de stukken, dat hiermede bedoeld wordt een tijdelijke toestand, dus om later weder te dalen tot minder dan 6, hoogstwaarschijnlijk tot 3 bezoldigde leden.

Nu zou ik mij dus wel kunnen vereenigen met het amendement van de Commissie van Rapporteurs, indien er stond: ten hoogste 8 onbezoldigde leden; maar als ik het goed heb verstaan, dan is er voorgesteld een vast getal van 8 onbezoldigde leden. Daardoor zou dus de mogelijkheid ontstaan, wanneer het aantal bezoldigde leden daalt, dat het aantal onbezoldigde leden, naar verhouding, veel te groot werd.

Indien dus de Commissie van Rapporteurs zou willen voorstellen: ten hoogste 8, dan ware er m. i. veel voor te zeggen, maar om definitief te bepalen, dat er 8 onbezoldigde leden zullen zijn, terwijl het de bedoeling der Regeering is om het aantal bezoldigde leden misschien weer tot 3 terug te brengen, daar geloof ik, als men het werk van den Verzekeringsraad goed beschouwt, dat wij dan zouden krijgen een verkeerden toestand; dat dan nl. het aantal onbezoldigde leden veel te groot zou worden ten opzichte van het aantal ambtelijke bezoldigde leden. Indien de Commissie de woorden „ten hoogste" inlasschen wil, heb ik geen bezwaar tegen dit amendement. In het andere geval zou ik tot mijn leedwezen mijn stem niet aan het amendement kunnen geven.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Snoeck Henkemans heeft als bezwaar tegen dit amendement aangevoerd, dat door dit amendement eenigszins een wijziging zou kunnen ontstaan in de verhouding tusschen het aantal bezoldigden en onbezoldigden. Het was ook mij opgevallen, dat dat mogelijk was. Ik heb echter, toen ik het amendement las, niet gevoeld, dat daarin zoo'n ernstig bezwaar zou kunnen schuilen.

De geachte afgevaardigde heeft eigenlijk ook niet aangetoond, waarin het bezwaar bestaat.

Ik kan mij voorstellen, dat, indien men een wijziging brengt in de verhouding tusschen de vertegenwoordigers van de werkgevers en die van de arbeiders, waardoor de werkgevers of de arbeiders de meerderheid zouden krijgen, daartegen principieele bezwaren zouden geopperd worden. Ik zie echter niet in, dat er hier een ernstig bezwaar zou zijn, waar het geldt een verandering in de verhouding tusschen de bezoldigden en onbezoldigden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben hier gekomen met de bedoeling, om, wanneer zou blijken, dat tegen dit amendement geen bezwaar bestond, er mijnerzijds ook geen bezwaar tegen te maken en het dus over te nemen.

Het is volkomen juist gezegd door den geachten verdediger van het amendement, den heer van Dijk, dat het minimaal ingaat tegen de lijn van het ontwerp, dat bezuiniging beoogt. Acht onbezoldigde leden kosten aan presentiegeld meer dan zes. Ik ben het er echter mee eens, dat het verschil betrekkelijk zoo gering is, dat op financieele gronden geen

(Minister Aalberse e. a.)

bezwaar door mij tegen het amendement behoeft te worde[n] gemaakt. Wanneer de heer Snoeck Henkemans geen bezwaa[r] had geopperd, zou ik bereid geweest zijn het over te nemen. Nu moet ik het oordeel overlaten aan de Kamer.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter[!] De Minister gevoelt het bezwaar van een vast getal van leden niet zoo sterk als ik het gevoel.

Voor het werk van den Verzekeringsraad (het toezich[t] houden op en het leiding geven aan het werk van de Rade[n] van Arbeid) is het inderdaad wel van belang, dat het ambte[] lijk element niet te zwak wordt. Bij de tegenwoordige reda[c]tie van het voorstel van de Commissie van Rapporteurs is he[t] mogelijk, dat men verkrijgt de verhouding acht tot drie.

Ik zou gaarne medewerken, indien de Minister tegen d[it] amendement geen bezwaar heeft, de Kamer een stemming t[e] besparen. De ervaring zal echter bewijzen, dat de toestand welke volgens het amendement mogelijk is, niet g[e]wenscht is.

Op het oogenblik gaat het goed: er zijn vier leden, die d[e] arbeiders en werkgevers vertegenwoordigen, en daarbij zij[n] drie leden, die de Regeering vertegenwoordigen. Ik gevoe[l] er alles voor, dat de toestand zoo blijft.

Er kan geen bezwaar tegen zijn de woorden „ten hoogste" in te lasschen. Als de Regeering het beter vindt acht lede[n] te benoemen, benoemt ze er acht. Ik zie dus niet in, dat d[e] Commissie van Rapporteurs bezwaar kan hebben om d[ie] woorden in te voegen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil het de Commissie van Rap[]porteurs gemakkelijk maken, om de Kamer een stemming t[e] besparen, en heb daarom de eer, een subamendement op he[t] amendement van de Commissie van Rapporteurs voor t[e] stellen, hetwelk ik op uw bureau deponeer, bedoelende te bepalen, dat ten hoogste acht onbezoldigde leden zulle[n] worden benoemd.

De **Voorzitter**: Door de heeren Snoeck Henkemans, Bak[]ker, Schokking, mejuffrouw Katz, de heeren van Boetzelae[r] van Dubbeldam, van der Molen, Ament, Zijlstra, Moerel e[n] Suring wordt als subamendement op het amendement va[n] de Commissie van Rapporteurs voorgesteld te lezen: „te[n] hoogste acht" in plaats van: „acht".

Voorgesteld door 10 leden, maakt dit subamendement ee[n] onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte a[f]gevaardigde heeft zoo juist te kennen gegeven, dat d[e] Minister niet zoo goed de bezwaren gevoelde tegen he[t] amendement van de Commissie van Rapporteurs als hij. N[u] is het juist, dat niet ieder zich in dezelfde mate van fijn gevoeligheid kan verheugen en de heer Snoeck Henkeman[s] is geluk te wenschen, dat hij deze eigenschap in meerder[e] mate bezit dan de Minister, maar ik geloof toch, dat hie[r] nog iets anders dan fijngevoeligheid bij te pas komt. He[t] subamendement van den geachten afgevaardigde en zij[n] even geachte mede-afgevaardigden, die het hebben getee[] kend, kan door de Commissie van Rapporteurs niet worde[n] aanvaard, omdat het ten eenenmale niet past in het kade[r] van haar amendement. Volgens het voorstel van de Commis[]sie — in dit opzicht geheel parallel met het ontworpe[n] Regeeringsartikel — zal het getal bezoldigde leden van de[n] Verzekeringsraad worden bepaald bij algemeenen maatrege[l] van bestuur en de Commissie van Rapporteurs heeft daar[]naast voor het getal onbezoldigde leden een cijfer in de we[t] willen vastleggen, zooals ook het voorstel van de Regeerin[g] deed. De geachte afgevaardigde dient nu evenwel een sub[]amendement in, waarin wordt voorgesteld, om het geta[l] onbezoldigde leden te bepalen op hoogstens 8. Maar wie za[l] dan het getal aangeven? Toch zal dit op de een of ander[e] wijze dienen te worden vastgelegd. Misschien, dat iemand een subamendement op het subamendement op het amende[]ment van de Commissie van Rapporteurs wil indienen. Ho[e] dit zij, ter wille van de elegantie, zou ik er vóór zijn, dez[e] zaak onder de oogen te zien.

(Beumer e. a.)

Ik betreur het, dat de heer Snoeck Henkemans zich ook bij deze gelegenheid opwerpt als de verdediger van het ambtelijk element in den Verzekeringsraad. De Commissie van Rapporteurs is er voor, dat de vrije maatschappij zooveel mogelijk in den Verzekeringsraad tot uiting zal komen en dat de verschillende stroomingen, die zich in de maatschappij vertoonen en daar werken, vertegenwoordigd kunnen zijn in den Raad. Maar de geachte afgevaardigde, die zoo pas, blijkens de stemming, zijn instemming heeft betuigd met een andere wijziging, door de Regeering voorgesteld, om de autonomie van de Raden van Arbeid niet tot volledigen bloei te laten komen, wenscht in dit geval weder te tornen aan de ontwikkeling van het vrije element in den Verzekeringsraad. De Commissie van Rapporteurs moet zich ten sterkste daartegen verzetten.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Het verwondert mij, dat een zoo scherpzinnig man als de heer Beumer een dergelijke misplaatste opmerking kan maken, als hij gedaan heeft in dit debat.

Er staat in mijn amendement, dat er zullen zijn ten hoogste 8 leden. De Kroon benoemt; dus natuurlijk zal ook de Kroon bepalen, of 8 leden, dan wel minder dan 8 benoemd zullen worden. In de Beroepswet staat ook, dat de Raad van Beroep zal bestaan uit ten hoogste zes leden. Wie bepaalt nu, hoeveel er benoemd worden? Dat is dezelfde macht als die benoemt, nl. de Kroon. Dergelijke bepaling komt in onze wetten meermalen voor en uit dezen hoofde kan geen bezwaar tegen het sub-amendement aangevoerd worden.

Nu zegt de heer Beumer: ge gaat het element uit de vrije maatschappij in den Verzekeringsraad verzwakken. Maar met welke bedoeling is indertijd de verhouding 4 en 3 in de wet gebracht? Dat is gedaan met een zeer duidelijke en uitgesproken bedoeling. Men meende dat, als die verhouding bestond, daardoor verzekerd was een goede wisselwerking tusschen het ambtelijk element en hetgeen uit de kringen van de werkgevers en de werknemers zou voortkomen.

Het is toch volkomen logisch, dat men, als men het eene getal op eenigerlei wijze verandert, men met het andere getal op dezelfde wijze zal moeten handelen.

De Commissie moge zeggen: wij willen het niet doen; maar logisch is wat ik voorstel; het is zeker veel logischer dan wat de Commissie van Rapporteurs voorstelt. Ik begrijp dan ook volstrekt niet, waarom de Commissie een dergelijke volkomen logische verbetering van haar amendement niet wil overnemen.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij, dat de geachte afgevaardigde insisteert bij zijn verkeerde verdediging.

Ik ben van meening, dat de redactie van het subamendement geheel verkeerd was, aangezien niet blijkt, waar de woorden „ten hoogste acht" zullen worden ingelascht. In het amendement staat op de eene plaats „acht" en op de andere plaats „ten hoogste zes", en nu stelt de heer Snoeck Henkemans voor om te lezen: „ten hoogste acht". Waar wordt dit ingelascht? De geachte afgevaardigde voegt mij toe: vóór „acht", maar het subamendement luidt niet: „voor het woord „acht" worden ingevoegd de woorden „ten hoogste"." Er wordt een redactie aangegeven, die niet kan aanvaard worden door hem, die deze zaak inderdaad goed wenscht te behandelen.

In de tweede plaats moet ik mij verweren tegen de beschuldiging, welke de geachte afgevaardigde tegen mij aanvoert, als zou ik deze zaak niet goed hebben begrepen. Ik wil mijnerzijds zeggen, dat het geheele betoog van den geachten afgevaardigde aantoont, dat hij mijn beschouwingen niet heeft begrepen.

Indien mocht geschieden, wat ik verondelstel, dat de bedoeling is van het subamendement, nl. dat in het Regeeringsartikel ten slotte zal worden bepaald, dat de Verzekeringsraad is samengesteld uit ten hoogste 8 onbezoldigde leden en verder een aantal bij algemeenen maatregel van bestuur te bepalen aantal bezoldigde leden, doch ten hoogste zes, dan is de geachte afgevaardigde tevreden, want hij heeft gezegd: in een andere wet wordt ook gesproken van „ten hoogste", en de bepaling van het aantal blijft daar aan de Kroon overgelaten.

Maar wanneer de heer Snoeck Henkemans hier niet invoegt, dat bij algemeenen maatregel van bestuur het aantal zal worden bepaald, wat zullen wij dan krijgen? Dat de Kroon, zonder advies van den Raad van State in te winnen, beslist over het aantal onbezoldigde leden en dat voor het vaststellen van het aantal bezoldigde leden het advies van dat hooge College moet worden gevraagd. Waarom dat onderscheid tusschen onbezoldigde en bezoldigde leden moet worden ingevoegd, de Commissie van Rapporteurs verklaart, bij monde van mij, dat niet te begrijpen. De Commissie van Rapporteurs erkent wel, dat het de bedoeling van het amendement is geweest, de Kamer een stemming te besparen, maar zij is van meening, dat de Kamer nu heel wat meer tijd verloren heeft.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! De redeneering van den heer Beumer gaat niet op; maar als de Commissie van Rapporteurs absoluut niet wil inzien, dat mijn voorstel inderdaad goed is en voortkomt uit een logischen gedachtengang, wil ik het niet volhouden. Ik trek dus mijn amendement in.

Aangezien het subamendement van den heer Snoeck Henkemans door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Daar het amendement door de Commissie van Rapporteurs is ingediend, behoef ik haar oordeel niet te vragen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van de Commissie van Rapporteurs wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het gewijzigd artikel XV, thans luidende:

„Het eerste lid van artikel 54 der Radenwet wordt als volgt gelezen:

„De Verzekeringsraad is samengesteld uit acht onbezoldigde leden met hun plaatsvervangers en een bij algemeenen maatregel van bestuur op ten hoogste zes te bepalen aantal bezoldigde leden."",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen XVI tot en met XXIII worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XXIII*a*, luidende:

„Tusschen artikel 79*b* en artikel 80 der Radenwet wordt een nieuw artikel ingevoegd. luidende:

„Artikel 79*c*.

De Raden van Arbeid zijn met betrekking tot de inrichting hunner administratie verplicht de aanwijzingen te volgen van den Verzekeringsraad."".

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Ook tegen artikel XXIII*a*, dat was ingevoegd bij Nota van Wijziging — gevoegd bij de Memorie van Antwoord — heb ik groot bezwaar. Artikel XXIII*a* bepaalt, dat de Raden van Arbeid met betrekking tot de inrichting hunner administratie verplicht zijn de aanwijzingen te volgen van den Verzekeringsraad.

Wij hebben vóór ons het adres van de Vereeniging van Raden van Arbeid, waarin onder onze aandacht wordt gebracht, dat in de practijk is gebleken, dat de Verzekeringsraad in zijn bevoegdheid ten aanzien van de begrooting van de Raden van Arbeid reeds ten volle beschikt over middelen om zich ten aanzien van de inrichting der administratie van de Raden van Arbeid te doen gelden.

(Rutgers c. a.)

De Vereeniging van Raden van Arbeid is van oordeel — en ik wil mij daarbij aansluiten — dat het niet noodig is, de bevoegdheid van den Verzekeringsraad te dien aanzien nog uit te breiden. Ik kom er weer op, dat hier algemeen de bepaling wordt gesteld ten opzichte van de geheele administratie van de Raden van Arbeid, ook ten aanzien van de Ziektewet. Ik kan er mij niet in vinden, dat de Raad van Arbeid een soort Rijkskantoor zal worden. Ik ben dus tegen deze uitbreiding. Ik zal zeggen, waaraan ik dezen term, Rijksdienst, ontleen. Ik ontleen dien aan een circulaire van den Centralen Nederlandschen Ambtenarenbond, waarin verslag wordt gedaan van een bespreking, gehouden op het Departement met den heer Groeneveld. Ten aanzien van deze bespreking wordt in deze circulaire verklaard — deze bespreking liep over de positie van het personeel —:

„De heer Groeneveld verklaarde dit fiasco uit de aanwezigheid ten Departemente van twee stroomingen, waarvan de eene autonomie nastreefde, de andere de sociale verzekeringsinstituten als louter Rijksdiensten beschouwde, welke laatste opvatting had gezegevierd, in verband waarmede eerlang eene wetswijziging zal worden ingediend.”

Dit is, zooals ik zeide, het verslag, dat de heer Noordhoff, de voorzitter van den C. N. A. B., geeft van een bespreking, door hem aan het Departement gehouden, een verslag, waarvan ik vanzelf aanneem, dat het geheel komt voor rekening van dien heer en niet gezien is door het Departement, zoodat ik een marge wil laten voor verschil van nuances, dat allicht bij zulk een bespreking voorkomt.

Intusschen is de hier gegeven omschrijving van de wijziging van de Radenwet m. i. de juiste. De Raden van Arbeid, de sociale verzekeringinstituten, worden gemaakt tot Rijksdiensten en boven de Raden van Arbeid komt een Verzekeringsraad, die uitmaakt hoe die Rijksdiensten zullen worden ingericht. Er blijft dus geen plaats meer voor instellingen van zelfbestuur, welke de Raden van Arbeid moeten zijn, en ook is er geen reden meer voor de bezoldigde en onbezoldigde leden om zich te beijveren hun administratie in verband met de gebleken behoeften zoo zuinig mogelijk in te richten. Het gevaar bestaat, dat een centraal lichaam met zijn voorschriften betreffende de administratie zal leiden tot een toenemende paperasserie en bureaucratie. Het verwondert mij, dat de sociaal-democraten en vrijzinnigen, die bij de behandeling van de Radenwet er op hebben aangedrongen om het element van zelfbestuur in de Raden van Arbeid te doen toenemen en de vrees hebben geuit, dat de Raden van Arbeid bureaucratische lichamen zouden worden, omdat daar het zelfbestuur niet voldoende tot zijn recht kwam, thans, nu bij Nota van Wijziging de Raden van Arbeid compleet worden gebureaucratiseerd, dat ombewogen aanzien. Ik wil wel verklaren, dat voor mij deze bepaling zeer ernstig bezwaar oplevert en dat ik aan haar totstandkoming op geen manier kan medewerken.

De heer Aalberse, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Het geldt hier dezelfde quaestie als bij het vorige artikel, waartegen de geachte afgevaardigde bezwaar had. De vraag of eenige orde wordt gesteld ten aanzien van de te voeren administratie bij de Raden van Arbeid heeft niets te maken met de quaestie van het zelfbestuur, d. w. z. met de vraag of die Raden het zelfbestuur krijgen bij de uitvoering van de wettelijke bepalingen. Het gaat hier om het scheppen van de mogelijkheid van een goede en niet te dure contrôle. Daarvoor is het gewenscht, dat de Raden van Arbeid zooveel mogelijk op dezelfde wijze de administratie voeren. Wat gebeurt thans? Er wordt overleg gepleegd door den Verzekeringsraad en de Vereeniging van Raden van Arbeid en dan wordt men het door de besprekingen eens om op een bepaalde manier de administratie bij de verschillende Raden van Arbeid op te zetten, en dan doen zij het allemaal, maar er zijn één of twee die zeggen: wij doen het anders, dikwijls omslachtiger en dikwijls zoo, dat de contrôle moeilijker is. Nu is het de bedoeling, om op grond van de ervaring, die men heeft op dat punt, het in de

(Minister Aalberse c. a.)

toekomst zoo te maken, dat, wanneer de Verzekeringsra na met de Raden van Arbeid overleg gepleegd te hebben, de administratie op een bepaalde wijze zal worden gevoe zegt, dat er eenheid moet zijn, dit in administratieve vo schriften kan worden neergelegd.

Als ik mij niet vergis, is het ook zoo ten aanzien van gemeenteraden, waarbij door Gedeputeerde Staten de gehe inrichting van de begrooting wordt voorgeschreven.

Wij hebben hier te maken met nieuwe lichamen en nu z er vele uitstekende voorzitters bij, maar ook eenigen, van men kan zeggen, dat het zwakke broeders zijn, en nu is l gewenscht, als daardoor een administratie van een Ra te duur is, dat te kunnen redresseeren, en door eenheid v voorschriften te komen tot een deugdelijke administratie.

Er is een tijd geweest, dat wanneer men in deze Kan kwam om een bevoegdheid aan de Raden van Arbeid toe kennen, er leden waren, die daar altijd tegen waren, omd die niet meer bevoegdheid moesten krijgen, maar nu zou willen zeggen: laat de Kamer nu niet in de omgekeerde fo vervallen. Waar de ervaring geleerd heeft, dat er missta den zijn en fouten moeten worden verbeterd, en er ko dan een Minister, die op grond van die ervaring wettelij regelen voorstelt, laat men dan daarin niet zien een aansl tegen de Raden van Arbeid met ik weet niet welke boo bedoelingen.

Wat mij betreft, ik sta er niet zoo tegenover. Ik wens de Raden zoo goed mogelijk te laten functionneeren, maar gevoel mij op grond van de ervaring niet verantwoord, wa neer ik niet zorg al de maatregelen te nemen, die voor e deugdelijk beheer en een deugdelijke contrôle noodzakeli zijn.

De heer Rutgers: Mijnheer de Voorzitter! De bezwar die ik had, zijn door het hooren van den Minister niet a maar toegenomen. Inderdaad is de rede van den Minist een bevestiging van wat ik gezegd heb. Dit voorstel is eige lijk een triomf van de bureaucratie; ik gebruik dat woo in den zin, waarin het voortdurend is gebruikt bij de beha deling van de Radenwet.

Toen is voortdurend gezegd: geef aan de Raden zelfbestuu thans krijgen wij voorschriften van boven af. De Minist heeft de noodzakelijkheid daarvan betoogd, omdat er ond de voorzitters een of twee zwakke broeders zijn. Ik wil d niet ontkennen, maar dat is juist de manier waarop de burea cratie voorwaarts gaat; zij ziet dingen, die niet geheel go gaan en dan moet er een centrale regeling komen en h inrichten van de administratie naar voorschriften van h centraal gezag. Is dat eenmaal geschied, dan komen de criti en wordt gezegd: zie eens wat een bureaucratie, hoeveel vrij de particuliere lichamen zijn. Dan laat men zijn pijlen l op de ambtenarij. Inderdaad worden de Raden van Arbei tot Rijksdiensten, komen zij onder de bureaucratie, met beste bedoelingen, maar geheel in strijd met den opzet va de Radenwet.

Wanneer wij hier te doen hadden met een wijziging va de Invaliditeitswet en eenige uitbreiding ware gegeven aa het voorschrift, dat de Raden van Arbeid bij de correspon dentie met de Rijksverzekeringsbank over de uitvoering va de Invaliditeitswet, het geven van inlichtingen, het verzen den van stukken e. d., gebonden zijn, dan zou men nie kunnen zeggen, dat dat in strijd was met den opzet van d Radenwet, doch zou men kunnen zeggen, dat men doorgin in de lijn van de Invaliditeitswet. Maar hier wijzigt d Minister de Radenwet en tast de Raden in hun zelfbestuu aan. Wat blijft op deze wijze van de vrijheid van beweging van die lichamen over? Zij kunnen hun eigen zaken allee dan beheeren, wanneer zij gaan langs de lijnen, getrokke door het centraal gezag. Ik kan mij daarmede niet vereeni gen.

Wat de begrooting betreft, inderdaad moeten de gemeente besturen zich richten naar de voorschriften van Gedepu teerde Staten, maar de Verzekeringsraden hebben reeds bi een vroegere wet, ten opzichte van de begrooting der Rade van Arbeid, bevoegdheden gekregen, waarvan geenszins gebleken is, dat die ontoereikend zijn. Ik kan hierin niets

57ste VERGADERING. — 6 MAART 1923.

246. Toelage voor werkzaamheden, aan onderwijzers buiten gewonen schooltijd opgedragen.

utgers e. a.)

ders zien dan wat de heer Noordhoff in zijn circulaire emt een zegevieren van de strooming, die de sociale verzeringsinstituten tot louter Rijksdiensten wil maken, boven strooming, die autonomie nastreeft. Ik betreur het ten erste, dat de Minister er toe is gekomen, bij Nota van ijziging dit voorstel aanhangig te maken.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. XXIII*a* wordt aangenomen met 41 tegen 11 stemmen.

Vóór hebben gestemd mejuffrouw Groeneweg, de heeren igels, Deckers, Dresselhuys, Ketelaar, van Dijk, Hermans, ejuffrouw Katz, de heeren Fleskens, Staalman, Rutten, van delhoff, Krijger, Tilanus, Nolens, Ter Hall, Bongaerts, zerman, Boon, Troelstra, Snoeck Henkemans, Schokking, n Schaik, Brautigam, van den Tempel, Fruytier, Knigge, akker, Bierema, Weitkamp, Kolkman, van Rappard, Gerrd, Bulten, Albarda, Schaper, mevrouw Bakker—Nort, de eren Ament, Wintermans, Bomans en van de Bilt.

Tegen hebben gestemd de heeren A. Colijn, de Monté ver oren, van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers, Scheurer, jlstra, van der Molen, Smeenk, Beumer, van den Heuvel de Voorzitter.

De artikelen XXIV tot en met XXXV, alsmede de beweegden van het ontwerp van wet, worden achtereenvolgens nder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming angenomen.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet ot **toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het erleenen van eene toelage ten laste van de gemeente, over lk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten en gewonen schooltijd waren opgedragen, of wegens het erkzaam geweest zijn van onderwijzers aan scholen van ijzonderen aard (246).**

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld de volgende dressen:

1°. van den voorzitter en secretaris der afdeeling Amsterlam van het Nederlandsch Onderwijzers Genootschap, houlende verzoek te willen bevorderen, dat ook de onderwijzers, verkzaam aan de tweejarige vervolgklassen en vroegere i.l.o.-scholen, mede voor een extra toelage in aanmerking unnen komen;

2°. van den voorzitter en secretaris van het Comité van Actie, bestaande uit hoofden van scholen en onderwijzers uit Noordbrabant, verzoekende het wetsontwerp in dien zin e wijzigen, dat de bevoegdheid der gemeenteraden omgezet vorde in een verplichting en enkele andere bezwaren worden veggenomen;

3°. van dezelfden met gelijke strekking als het voorgaande;

4°. van den voorzitter en secretaris van het hoofdbestuur der Vereeniging voor M. U. L. O., mede met verzoek de bevoegdheid der gemeentebesturen te veranderen in een verplichting.

Uw Commissie heeft de eer, voor te stellen, deze adressen ter griffie te deponeeren, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Bij de algemeene beraadslaging over dit ontwerp van wet

(Voorzitter e. a.)

is tevens aan de orde de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de Inlichtingen op het adres van O. L. Veerman, hoofd der Leerschool van de Christelijke Kweekschool te Leeuwarden, en J. Broekema en 3 anderen, onderwijzers van bestand aan genoemde school, houdende verzoek om toekenning van een toeslag op hun salaris over 1919 (121).

De conclusie van het Verslag strekt om: „aan Zijne Excellentie den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, onder dankbetuiging voor de door hem ter zake verstrekte inlichtingen, mede te deelen, dat het haar gewenscht voorkomt te bevorderen, dat de Kroon gemachtigd worde, die verzoeken tot toepassing van art. 26*novies* van de wet van 14 Juli 1919 (*Staatsblad* n°. 403), die niet vóór 1 Januari 1921 zijn ingediend, alsnog in overweging te nemen en, voor zoover die overweging tot inwilliging mocht leiden, tot de toekenning van verhooging van wedden te besluiten."

De **Voorzitter**: Ik stel voor, den spreektijd te bepalen op ten hoogste een half uur per lid.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met te verklaren, dat de gedachte van den Minister, om met dit wetsontwerp te komen, mij sympathiek is. Als ik echter over dit wetsontwerp een beeldspraak mag gebruiken, zou ik willen zeggen, dat het is een gebouw op een geheide fundeering, slap opgetrokken en met een lekke kap. Ik zal dit aantoonen aan de hand van de Memorie van Antwoord.

De Minister zegt, dat de strekking van dit ontwerp is, te gemoet te komen aan onbillijkheden, die de onderwijzers ondervonden van gemeentebesturen, die in verzuim zijn geweest te doen, wat zij hadden moeten doen. Verder zegt Zijn Excellentie, dat dit is een gelegenheidswet, die slechts beoogt, onbillijkheden weg te nemen. Op pag. 4 van de Memorie van Antwoord wordt gezegd, dat door nalatigheid der gemeentebesturen aan de onderwijzers schade is berokkend, en op pag. 5, dat door dit wetsontwerp slechts een toestand van ongelijkheid wordt weggenomen, die te recht bij de achtergestelde onderwijzers ontevredenheid had verwekt.

Op pag. 6 zegt de Minister:

> „dat het hier betreft eene vraag van *rechtvaardigheid*, nu de ééne onderwijzer wèl, en de andere, die in eene minder actieve gemeente zijn overwerk verrichtte, daarvoor geene belooning heeft ontvangen,",

en op pag. 7:

> „De onderwijzers werden dus van die zijde (de gemeentebesturen) in den waan gelaten, dat de buitengewone werkzaamheden, *evenals over 1919*, ook later zouden worden beloond. Billijkheidshalve is er, naar de meening van den ondergeteekende, alles voor te zeggen, dat de gemeentebesturen althans in de gelegenheid worden gesteld de door hen bij die onderwijzers ten onrechte bestendigde verwachting thans te verwezenlijken."

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat, als de Minister had voorgesteld, de verplichting op te leggen, om aan onderwijzers, die in den waan gebracht werden, dat zij betaald zouden worden, ook werkelijk te betalen, hij meer in de lijn der logica zou zijn gebleven.

Mijnheer de Voorzitter! Het gaat hier dus om buitengewone werkzaamheden, waarvoor geen loon is betaald. Geen wonder, dat de Minister op pag. 6 zegt, dat het hier gaat om rechtvaardigheid. Daarom was rechtsherstel en niet mogelijkheid van rechtsherstel noodig. Hier moeten geen luchtspiegelingen aan de onderwijzers worden voorgetooverd,

(Wintermans.)

maar moet hun de verzekering worden gegeven, dat zij voor de werkzaamheden, waarvoor hun collega's in andere gemeenten een jaarweddeverhooging hebben ontvangen, ook zullen worden betaald. Waar de zaak zoo staat en het besef bij de Regeering zoo sterk spreekt, dat hier loon voor verrichten arbeid wordt onthouden, begrijp ik niet, dat in die zelfde Memorie van Antwoord, zij het maar voorwaardelijk, wordt gesproken van extra vergoedingen voor elk uur onderwijs buiten de gewone schooluren. Daardoor toch wordt de zaak vertroebeld. Daardoor kan hier bij sommige leden de gedachte gewekt worden, dat het hier gaat om extra vergoedingen of een extra bedrag. Dat is heelemaal niet het geval. Het betreft hier geen extra vergoeding, maar betaling van datgene, waarvoor betaling in uitzicht is gesteld. Daarom kan ik het ook niet waardeeren, dat de Minister zegt, dat hij iets voelt voor de redeneering van hen, die zeggen, dat niet op betaling hiervan moest worden aangedrongen.

Waarom zou hier niet op een betaling mogen worden aangedrongen? Omdat sommigen zeggen, dat men dat eigenlijk niet moet doen, daar er een alleszins voldoende bezoldiging is ingevoerd op 1 Januari 1920. Ik begrijp niet hoe men kan beweren dat iemand, die een door het Rijk bepaalde bezoldiging geniet, zou moeten zeggen, dat hij reeds verdiend geld niet meer zou moeten willen. Er staat immers niets meer of minder, dan dat sommigen van meening zijn, dat het niet behoorlijk is op de betaling van werkelijk gepraesteerde diensten aan te dringen.

Ik kan dat volstrekt niet zoo inzien. De zaak is, dat hier de rechtvaardigheid, — ik leg nog eens den nadruk op dit woord van den Minister zelf — moet worden gediend door al de lessen, die gegeven zijn, ook te betalen. Niets meer en niets minder. De andere qualificaties, die de Minister geeft om de indiening van dit wetsontwerp te rechtvaardigen, zijn daarom naar mijn meening de eenige juiste. Daarom kan ik wel zeggen, dat de grondslag van dit wetsontwerp geheid is, maar dat de bovenbouw naar mijn meening in vele opzichten gebrekkig is.

In de eerste plaats ten aanzien van de vraag, hoeveel zal moeten worden betaald.

Iemand, die dat uit dit ontwerp moet lezen, vindt in geen uren, op welke wijze de betaling zal moeten geschieden. Er zijn restricties gemaakt op de uren, op het uurloon, en ten aanzien van de quaestie, of de zaak voor sommige lessen al dan niet binnen het leerplan valt. Het is een warwinkel van bepalingen, waar men van duizelt.

De menschen, die het ontwerp willen raadplegen om te weten, hoeveel er betaald zal worden, willen toch gauw daarmede klaar zijn, maar dat is onmogelijk, men kan uit dien warwinkel van bepalingen geen wijs worden.

Er moet zooveel betaald worden als er les is gegeven en zooveel per uur als er voor is toegezegd, niets meer of niets minder. Dat is eenvoudig een afspraak tusschen de onderwijzers, die lesgeven en het gemeentebestuur. Als men bij den Minister kwam om meer toe te kennen, kon het niet als recht worden aangevoerd.

Laten wij eens aannemen, dat iemand in 1920 een afspraak had gemaakt, dat hij lessen zou geven voor 70, 80 cent of 1 gulden per uur, het doet er niet toe voor hoeveel, dan vordert het recht, dat die man ook wordt betaald voor het aantal uren, dat hij les heeft gegeven volgens de wederzijdsche overeenkomst.

Een onderwijzeres zal vier uur les hebben gegeven in handwerken en krijgt volgens dit wetsontwerp twee uur uitbetaald. Een onderwijzer heeft 5 uur lesgegeven in een verplicht vak en krijgt er 3 uitbetaald. Nu zegt de Memorie van Toelichting, dat dat in overeenstemming is met het destijds door den Onderwijsraad gegeven advies.

Is dat nu een reden om iemand minder te betalen dan hem te recht toekomt, omdat de Onderwijsraad een advies gegeven heeft?

Men weet heel goed, dat dit geen redenen zijn, want op pagina 1 van de Memorie van Antwoord staat:

> „Maar zelfs indien men mocht meenen, dat voor zoodanige beperking geen voldoende grond is aan te voeren, hetgeen de ondergeteekende ontkent, dan nog zou bij d wetsontwerp, die beperking moeten worden aangebrach omdat het geheele karakter van het wetsvoorstel gelege is in een nauwgezet afwegen van de aanspraken van he die thans van gemeentewege eene toelage kunnen krijgen met die van de onderwijzers, voor wie het gemeenteb stuur niet verzuimd heeft de aanvrage tot verhooging de jaarwedde krachtens art. 26*novies* te doen.".

Hier heeft men weer een voorwaarde, waarvan men afhan kelijk is, als men zooveel te goed heeft op grond van het fei dat men werkelijk gedurende zekeren tijd in opdracht va het gemeentebestuur les heeft gegeven.

Dat zijn toch geen redenen om de loonen voor iemand t bepalen, die werkelijk een geldende overeenkomst heeft g maakt met het gemeentebestuur. Hooge of lage bezoldiging het recht vordert, dat die vergoeding wordt betaald overeen komstig de afspraken en overeenkomstig de uren.

Er wordt bij voorbeeld gekort op de werkelijk gegeven le uren, omdat in andere gemeenten krachtens art. 26*novies* ee collega minder lesuren gaf. Dat art. 26*novies* is wel ee novum.

Een andere reden is, dat het leerplan in overeenstemmin had moeten zijn met art. 16, 3de lid, van de wet van 187 Maar moeten de onderwijzers, die lesgaven in opdracht va het gemeentebestuur, eerst al die wetten gaan bestudeere alvorens voor de klas te komen? Zij kunnen het toch nie helpen, dat het hoofd der school het leerplan niet heeft op gemaakt volgens artikel zooveel van de een of andere wet?

Een gewichtige vraag, Mijnheer de Voorzitter, of de be taling uit de Rijkskas of uit de gemeentekas moet geschieden is hier ook aangesneden. Men kan die vraag eigenlijk buite beschouwing laten, want nu bedreigt de Minister ons o pagina 8 van de Memorie van Antwoord hiermede, dat al het voor het Rijk geld zal kosten, hij op de verdere behande ling van dit wetsontwerp geen prijs meer stelt.

Een zoodanige bedreiging maakt het mij onmogelijk on de argumenten nader te volgen, omdat het nutteloos zou zij hier te pleiten dat de betaling door het Rijk zal geschieden

Afgescheiden dus van de vraag of de gemeenten wegen haar nalatigheid nog het recht hebben op de Rijksbijdragen moet ik de hoofdzaak van dit wetsontwerp in het oog vatten dat is of de onderwijzers de uren zullen uitbetaald krijgen waarin zij inderdaad les hebben gegeven. Dat is het dak van dit ontwerp. Ik heb reeds gezegd: dat dak is lek, want er i geen zekerheid dat de bedoeling, die achter dit wetsontwerp behoort te staan, zal de zaak van de rechtvaardigheid worden gediend, verwezenlijkt wordt, nl., dat de onderwijzers di lessen uitbetaald zullen krijgen, ongetwijfeld en onverkort voor alle uren en, hoog of laag, het beloofde bij de aanstel ling of bij de aanwijzing vastgestelde of in uitzicht gestelde loon.

Onze Minister zal daarover ook zoo moeten denken, als hij het geval eenvoudig wil bezien buiten het casuïstisch labyrinth, waarin de zaak hier is verdoold.

Hij wil hier — en dat is de plicht van de Regeering — den formeel wettelijken grendel wegschuiven, die de gemeenten nu verhindert den onderwijzers het hun toekomende loon uit te betalen. Hij moet echter ook willen, dat degenen, die voor die deur hebben staan wachten, geen ketting op die deur vinden, nl. den ketting van den onwil der gemeenten.

De Minister heeft op 28 Mei 1919 volgens bladz. 2443 van de *Handelingen* gezegd, dat de onderwijzers niet behoeven te vreezen,

> „dat de menschen, die lesuren buiten de gewone schooltijden geven, in minder financieele conditie zullen komen. Maar vooral wijs ik er op, dat zooals het artikel hier geformuleerd is en afgescheiden van de vraag, of die lesuren al dan niet in het leerplan opgenomen zijn, zij zeker gehonoreerd zullen worden en dat het dus uit dien hoofde veiliger is, de redactie te behouden, welke ik in art. 26*novies* heb opgenomen.".

Er is dus in die zitting gesproken van lesuren, al dan niet opgenomen in het leerplan, die zeker zullen gehonoreerd

(Wintermans.)

orden. Het zou bij den Minister zelfs nog veiliger zijn dan ij den heer Ossendorp.

Dit was volgens den Minister de bedoeling van artikel *novies*. Hoe kan het nu indruischen tegen het beginsel n artikel 26*novies*, om te willen verzekeren, dat naar Ministers bedoeling ook werkelijk de lesuren gehonoreerd llen worden?

Ik begrijp dat niet.

De eenige manier, waarop de wenschen en de belofte van n Minister: ,,zij zullen zeker gehonoreerd worden'' te verezenlijken zijn, is, dat de Minister zegt: ik wil het.

Boven het hoog houden van het juiste beginsel van de geeentelijke autonomie moet hier gaan de handhaving van rechtvaardigheid. Dat staat ook in deze Memorie. De inister stelt de zaak als een zaak van rechtvaardigheid. aar, zegt hij, men moet ook aan de handhaving van de meentelijke autonomie denken. De rechtvaardigheid, om et te spreken van de liefde, gaat boven de gemeentelijke tonomie.

Het gaat hier ook om het prestige van een Ministerieele rklaring, maar deze moet niet omwikkeld worden zóó, dat geen mensch meer uit wijs kan worden, om welke Koninkike besluiten, Ministerieele resoluties, bepalingen of reglementen het gaat. De Minister blijve bij den natuurlijken uitg van zijn woorden: geen mensch zal iets te kort komen; der mensch zal behoorlijk worden gehonoreerd.

Ik hoop, dat de Minister straks bij zijn antwoord zal veraren, dat dit zijn bedoeling is en dat dus de gemeenten instens zullen uitkeeren wat zij volgens dit ontwerp kunn geven. Anders zullen wij den toestand krijgen, dat later, isschien door een anderen Minister, weer zal worden gehreven wat hier op bladz. 6 van de Memorie van Antwoord aat: dat het hier betreft een zaak van rechtvaardigheid, de eene onderwijzer wel en de andere, die in een minder tieve gemeente zijn overwerk verrichtte, daarvoor geen looning heeft ontvangen.

Dat staat voor de deur. De Minister zegt wel, dat hij aan ongelijkheid, welke nu bestaat, een einde wil maken, maar j gaat met wiskunstige zekerheid een toestand scheppen. elke zeker ongelijkheid zal brengen. De logica van den inister is voldoende, maar hier overheerscht weer de tegenoordig in alles domineerende logica van de centen. Als de Minister, nadat hij zooveel mooie woorden over de rechtvaardigheid gezegd heeft, over het willen herstellen van onrecht, in zijn Memorie van Antwoord schrijft, dat wanneer vermeerdering van Rijksuitgaven het gevolg van deze wet zal zijn, hij tegen verdere behandeling bezwaar moet maken, dan is de logica hier zoek.

Ik heb eens in de groote bladen gelezen, dat de Kamer op haar best is, wanneer zij requesten behandelt.

Welnu, dit ontwerp is een uitvloeisel van tal van verzoeken, welke bij de Kamer zijn ingekomen. Ik hoop dus, dat de Kamer zich nu ook op haar best zal toonen en verklaren zal met halve maatregelen geen genoegen te nemen.

Ik hoop, dat de Minister hieraan niet zal willen ontkomen. Als hier onrechtvaardigheden, onbillijkheden, ongelijkheden geschapen worden, doordat men niet meer weet wie in Nederland betalen moet wat den menschen toekomt, dan gaat het vertrouwen in den Staat weg.

Ik heb personen, die met dankbaarheid van den Staat aanvaarden wat zij krijgen, oude, eerbiedwaardige personen, bij mij gehad, die ten zeerste verontwaardigd waren over de wijze waarop zij in deze behandeld zijn. Ik maak mij tot tolk van deze personen, wanneer ik zeg: als in ons land een Minister ons verdoolt in bepalingen en wetten, zóó dat men niet meer recht kan krijgen, dan deugen die wetten en bepalingen niet.

De algemeene beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

In de rede van den heer Staalman, blz. 1710, kol. 2, is uit den 2den regel v. o. na het woord: ,,Kantoorbedienden'' uitgevallen: ,,op dat van de Vereeniging voor den Handel en op dat van den Nederlandschen Roeibond. De heer Braat moge daarom lachen, maar er is niets belachelijks in als menschen wat aan sport doen en daaraan hun vrijen tijd besteden.''

58ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 7 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. een verzoekschrift; 3°. een missive; 4°. een drukwerk. — Voortzetting der behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het verleenen van een toelage aan onderwijzers, enz. — Behandeling en verwerping van de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van O. L. Veerman, enz. — Aanvang der behandeling van het ontwerp van wet, houdende bepalingen betreffende de jacht. — Verslag uitgebracht over inlichtingen op verzoekschriften.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 80 leden, te weten:

de heeren Scheurer, Rutgers van Rozenburg, van Vuuren, ın de Bilt, Smeenk, van der Molen, Wintermans, Rutgers, eumer, Ament, Bakker, van Dijk, van den Heuvel, van appard, Fleskens, Suring, Gerretson, de Boer, Kolkman, leukels, Albarda, Boon, Dresselhuys, Deckers, Bierema, ıejuffrouw van Dorp, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren raat, Schaper, Ketelaar, Kuiper, Schokking, Bulten, lichielsen, mejuffrouw Westerman, de heeren Juten, ngels, Gerhard, Lovink, mejuffrouw Groeneweg, de heeren . ter Laan, H. Colijn, mevrouw Bakker—Nort, de heeren rijger, Stulemeijer, Moerel, K. ter Laan, Duymaer van wist, van Zadelhoff, Staalman, Rutten, Fruytier, van den empel, Schouten, de Wilde, Bongaerts, Ter Hall, van chaik, Tilanus, Hermans, Nolens, mejuffrouw Katz, de eeren Troelstra, Gerritzen, van Braambeek, IJzerman, liemstra, van Boetzelaer van Dubbeldam, de Monté ver oren, Bomans, Feber, Weitkamp, Zijlstra, A. Colijn, Snoeck lenkemans, Duys, van Rijckevorsel, Knigge, van Gijn,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche akenen Landbouw en van Onderwijs, Kunsten en Wetenchappen.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ngekomen:

1°. een bericht van den heer Kersten, dat hij verhinderd s de vergadering bij te wonen, wegens ambtsbezigheden, ook isteren.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. een verzoekschrift van E. J. Reyns, reserve-adjudantonderoffcier, met onbepaald verlof, te Overveen, houdende verzoek, te willen bevorderen, dat hem de ingehouden jaarlijksche toelage voor onderhoud van kleeding en uitrusting weder worde uitgekeerd.

(Voorzitter.)

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. een missive van J. Hurks, te Aalst (bij Eindhoven), over het gebruik van niet goedgekeurde fokstieren.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

4°. van R. Djojosoediro, te Weltevreden, het drukwerk „Dr. Abdul Rivai dalem Volksraad".

Dit drukwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet **tot toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het verleenen van eene toelage ten laste van de gemeente, over elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen, enz. (246).**

Bij de algemeene beraadslaging is tevens aan de orde de **conclusie** van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van O. L. Veerman, hoofd der leerschool van de Christelijke Kweekschool te Leeuwarden, en J. Broekema en 3 anderen, onderwijzers van bijstand aan genoemde school, houdende verzoek om toekenning van een toeslag op hun salaris over 1919 (121). (Zie bladz. 1741 der *Handelingen.*)

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **Gerhard:** Mijnheer de Voorzitter! Dit ontwerp is door velen met voldoening, vermengd met een zeer groote dosis teleurstelling, ontvangen. Voldoening met het feit der indiening; teleurstelling, wijl de grondslag niet deugt. Mijnheer de Voorzitter! Als het beeld denkbaar was, zou ik zeggen, dat de fundamenten beursch zijn. Helaas, de oorzaak van dezen slechten revolutiebouw is de beurs.

Het ontwerp steunt op het beginsel: de gemeente mag betalen. Het had moeten zijn: de onderwijzer moet betaald worden.

Hierin gaan we dan met den heer Wintermans akkoord, al hebben we met wat bewondering opgezien tegen den mannenmoed, waarmede hij in fellen aanval tegen den Minister dorst op te toornen.

Hopelijk vindt hij nog ereis een duizendste van die felheid terug, als het anderen geldt dan bijzondere onderwijzers.

Wanneer intusschen de Minister in de Memorie van Antwoord, blz. 1, er van spreekt, dat de wet het aan den gemeenteraad „overliet" een verzoek aan de Kroon te doen, dan is het duidelijk, dat hiermede miskend wordt het feit, dat de onderwijzer aan een opdracht voldeed en zelfs niet bevoegd was na te gaan of de gemeente dan wel het bestuur de vereischte bevoegdheid bezat.

Die konden trouwens de bevoegdheid nog niet hebben op het oogenblik, dat ze de opdracht gaven. Dit feit is allereerst van belang. Voorop sta dus: de arbeider heeft een recht op loon voor den verrichten arbeid. Nu komt aan de orde wie dat betalen moet, waarvoor de gang van zaken moet worden nagegaan, eenigszins anders belicht dan in de Memorie van Toelichting geschiedt.

De aanvang van de zaak ligt in het befaamde artikel 26 *novies* van de wet van 1919, maar daarin staat:

„In bijzondere gevallen, waarin dit voor de vervulling van het door de wet verplichte aantal onderwijzersplaatsen wordt gevorderd, kunnen door Ons bij besluit, den Onderwijsraad gehoord, de in de artikelen 26 tot en met 26*quinquies* bedoelde jaarwedden voor bepaalde gemeenten op een hooger bedrag worden bepaald."

Ik meen er de aandacht op te mogen vestigen, dat in dit

(Gerhard.)

artikel geen sprake is noch van een bepaald jaar noch van het uiteraard slechts voor één jaar gelden van de zaak, waarvan sprake is. Het is ook van belang dat vast te stellen.

Nu komen er voor het eerst op 13 Juli 1920 besluiten, die de positie voor 1919 regelen. Nu wil ik er de aandacht op vestigen, dat men in Juli 1920 voor het eerst weten kon, dat de zaak uitsluitend voor 1919 gold, want dat was te voren uit niets anders behoorlijk afgeleid kunnen worden. Toen kwam aan het einde van 1920, op 16 December, het Bezoldigingsbesluit, waaruit pas duidelijk werd, dat het inging met 1 Januari 1920, zoodat van af 1 Januari 1920 verdere regelingen hadden getroffen dienen te worden.

Ook dat had niemand te voren kunnen weten. Intusschen had men vóór dien tijd al die aanvragen moeten doen, niettegenstaande men met geen mogelijkheid met zekerheid had kunnen zeggen: dan en dan had het behooren te geschieden. Nu beweert de Memorie van Toelichting, dat er verschillende gemeenten zijn te laat geweest, omdat zij niet op het juiste tijdstip de aanvraag voor de toepassing van dat artikel 26*novies*, lid 2, hadden ingediend.

Het is, geloof ik, goed hierbij de aandacht te vestigen op het feit, dat het met die aanvragen en de beteekenis er van ook wel eenigszins zonderling geschapen stond. Men zegt — en dat is nu in letterlijken zin genomen volkomen juist —: na 31 December 1920 konden er geen aanvragen meer geschieden. Nu bepaalde de wet, dat de gemeente kon aanvragen, en nu doet zich het grappige geval voor: wanneer een gemeente vóór 31 December geen aanvraag had gedaan, dan kon er niets meer gebeuren; dan was onherroepelijk de zaak voorbij: 31 December 1920 was de fatale termijn. Intusschen, wanneer het voor een bepaalde school was aangevraagd vóór dien datum, dan kon de gemeente, waartoe die school behoorde, op de lijst komen en dan konden alle mogelijke scholen uit die gemeente hun aanvraag feitelijk te laat doen en dan profiteerden zij van de zeer toevallige omstandigheid, dat die gemeente op de lijst stond.

Maar omgekeerd, wanneer tal van scholen op den juisten tijd hadden aangevraagd aan het gemeentebestuur, maar dit achtte het practisch pas met de aanvraag te komen als alle aanvragen binnen waren, en men kwam dan na 31 December 1920, dan was het onherroepelijk voor alle te laat. Ik geloof, dat het toch wel goed is daarop even den vinger te leggen. Waren scholen zelf te laat, dan konden zij toch wel in gunstige omstandigheden komen, maar had het gemeentebestuur niet juist gehandeld, dan vielen al de scholen onherroepelijk buiten de gunstige werking van deze bepaling.

Dit mag hier wel eens opgemerkt worden, omdat men te weinig in het oog vat, dat men al die jaren een verwarring in de wetgeving heeft gehad. Onder den invloed van gedurende vele jaren doorgevoerde verwaarloozing van belangen, onder den buitengewonen prikkel, die er op den bekenden tijd ontstond, waardoor de politieke thermometer boven bloedwarm kwam te staan, den hoogsten graad welke mogelijk is, door de buitengewone geestdrift om binnen te halen wat de gelijkstelling beloofde, kwam er een zoodanige wankele en ingewikkelde wetgeving, met een zondvloed van Koninklijke besluiten, tot stand, dat het volkomen begrijpelijk is, dat men in dien tijd met geen mogelijkheid weten kon, wat men had te doen. Wanneer men spreekt van ,,te laat'', dan lijkt mij dat toch wel heel kras van de zijde van het Departement. Als er één Departement is, dat bij alle mogelijke gelegenheden te laat kwam, dan wel zeker dit! Ik maak daarvan het Departement geen verwijt; in een andere qualiteit heb ik gelegenheid gehad om te begrijpen, hoe moeilijk het was, in deze buitengewoon snel opgevoerde en verwarde wetgeving nog bijtijds te zijn. Ik herinner er slechts aan, dat in 1923 nog zaken zijn uit te maken, betrekking hebbende op het jaar 1920. Men moet dus aan het Departement eenigszins voorzichtig zijn met het gebruiken van de woorden ,,te laat''!

Het wordt nog sterker, wanneer men op pag. 4 der Memorie van Antwoord leest:

,,Niettegenstaande hiervoor gelegenheid bestond gedurende het tijdvak van 14 Juli 1919 tot en met 31 December 1920 (nl. den tijd tusschen het tot stand komen der laatste wijzigingswet van de wet van 1878 e het in werking treden van de Lager-onderwijswet 1920) hebben onderscheidene gemeentebesturen verzuimd dez eenvoudige aanvrage in te dienen en daardoor eene ve hooging van jaarwedde aan de onderwijzers in die g meente onthouden. Het is de vraag, of, gelijk op bladz. van het Voorloopig Verslag wordt opgemerkt, hier steed aan een ,,onwillekeurig'' verzuim vanwege een gemeent bestuur moet worden gedacht.''

Toen ik dit las, vroeg ik mij af: welke geest van lichtzi nigheid is toch aan het werk geweest om den Minister dez woorden in de pen te geven. Een dergelijke veronderstellin toch is van niet geringe beteekenis; als ik haar ga uitwe ken, kom ik tot een hoogst ongepaste veronderstelling va de zijde van den Minister, nl. dat de gemeentebesturen o zettelijk verzuimd hebben, deze verhooging aan te vrage om, als zij later de bevoegdheid krijgen, deze niet te gebru ken. Niemand veronderstelt dat, maar de Minister hee gedacht: vragen zij het niet, dan krijgen die kerels h lekker niet. Dat is een hoogst ongepaste veronderstelling maar wat kan toch aanleiding hebben gegeven tot het o nemen van dezen zin in de Memorie van Antwoord?

Deze herinnering kort samenvattende, constateer ik, da het geheele tijdvak, dat achter ons ligt, er een was van groot verwarring, waarin — dat mag de Minister zich nog wel een herinneren — alle Koninklijke besluiten en beslissingen ve schenen lang en lang na den datum, waarop zij heetten i te gaan, en dus met een buitengewoon lange terugwerkend kracht. Aangezien men niet vooraf kon weten hoe die beslis singen zouden uitvallen, verkeerden de gemeentebesturen e andere hierbij betrokken autoriteiten voortdurend in twijfe omtrent hetgeen gedaan moest worden.

Ik wil hiermede niet ontkennen, dat een gemeentebestuu niettemin wel eens buitengewoon scherpzinnig had kunne zijn. Elk gemeentebestuur had uit artikel 26*novies* kunne afleiden: laat ik voorzichtig zijn. Elk gemeentebestuur ha uit artikel 26*novies* kunnen afleiden: laat ik dubbel voorzich tig zijn, want misschien geldt dit alleen voor 1919. Elk ge meentebestuur had uit het feit, dat er een nieuwe Onderwijs wet zou komen, kunnen afleiden: laat ik heel voorzicht zijn, er komen misschien verboden in die wet. En nadat d Onderwijswet verschenen was, had een scherpzinnig gemeentebestuur, na alle stukken te hebben bestudeerd, kunne denken: laat ik nu tiendubbel voorzichtig zijn, want misschien mag er na 1920 in het geheel niets meer gebeuren. Dat alles was mogelijk geweest en dat men een dergelijk scherpzinnigheid bij de gemeentebesturen veronderstelt al een heel gewoon verschijnsel, is zeer vleiend voor die gemeentebesturen, maar het is niet buitengewoon fair van het Departement, die scherpzinnigheid te veronderstellen en o die veronderstelde scherpzinnigheid naderhand beslissinge te gaan nemen. Het is dan ook wel begrijpelijk geweest, dat tal van vergissingen zijn begaan. Dat is nog te meer begrijpelijk — en mij dunkt, die overweging zal op den Minister niet zonder invloed zijn —, omdat al die vergissingen zijn begaan door gemeentebesturen, die in het belang van het onderwijs zoo spoedig mogelijk beslissingen namen, opdat het onderwijs kon blijven doorgaan, in de verwachting, dat het wel in orde zou komen. Het is niet altijd verstandig, te verwachten dat het wel in orde zou komen, maar men had reden om te verwachten, dat hieruit geen groote moeilijkheden zouden ontstaan. Nu staat voor mij onvoorwaardelijk vast, vooropgesteld de meening, die in het ontwerp helaas niet tot uiting is gekomen, dat iedere onderwijzer betaald behoort te worden, dat deze uitgaven over 1919 onvoorwaardelijk ten laste van het Rijk behooren te komen, want al de verklaringen, die in de Memorie van Toelichting worden gegeven, vallen weg tegenover deze eenvoudige bedenking, dat de omstandigheden een dergelijke rechtvaardiging van het Departement niet toelaten tegenover de tallooze fouten, die het Departement, vooral ten aanzien van tijdsvraagstukken, heeft begaan.

De tweede opmerking, die door de Regeering wordt gemaakt, is, dat men toch op den fatalen termijn had moeten letten. Ook die opmerking is op zich zelf juist, maar wan-

(Gerhard.)

...r men zich nu het verloop van zaken indenkt en wanneer ...n ziet, dat bij geen van deze overschrijdingen van den ...alen termijn, welke dan 31 December 1920 is, sprake kan ...n van kwade trouw, integendeel, van een niet juist ...vegen van alle denkbare dingen, die daarbij te pas konden ...nen, dan geloof ik, dat de conclusie, waartoe de Com...ssie in Verslag 121 gekomen is, volkomen logisch is, nl. ... alle aanvragen betreffende 1919, die waren ingekomen en ... konden inkomen, beschouwd moeten worden te zijn ge...iood binnen den fatalen termijn.

Mijnheer de Voorzitter! Voor een absoluten monarch be...at er geen moraalstandaard; hij maakt zijn eigen moraal. ...o geloof ik, dat de Staat zich ook als absoluut monarch ...t en zijn eigen moraal maakt. Onder gewone verhoudingen ...n men zonder eenigen twijfel zeggen — en nu doe ik een ...er vriendelijke veronderstelling —: wanneer de Staat niet ... op zwart zaad zat, wanneer hij nog een beetje het gevoel ...d van een grand seigneur, dan was er van dit voorstel ...en sprake. Dan zou de Regeering zonder eenigen twijfel ...et een voorstel zijn gekomen, om de zaak in het reine te ...engen met het geld uit de schatkist, en dat zou ook, uit ...ivere billijkheidsoverwegingen, volkomen in de lijn hebben ...legen. Nu doet hij zelf niets.

Voor 1920 moet men twee verschillen in het oog houden. ... de eerste plaats zijn daar gemeenten, die het voor 1919 ... aangevraagd hadden en die zich konden verbeelden, dat ...t over 1920 ook wel in orde zou komen. Volkomen be...ijpelijk, want er was niets in de wet, dat aan een bepaald ...ar bond, en niets, dat daarvoor kon waarschuwen, zoodat, ...en men in 1920 op 1919 doorging, dat een heel begrijpe...ke handeling was.

Men kon pas aan het eind van het jaar te weten komen, ...t het over 1920 niet gold en vooruitziende blikken zijn er ...einig in Overheidslichamen. Men moest zich dus tevreden ...ellen met aan het eind van het jaar gewaar te worden, wat ... had moeten gebeuren. Hoewel in de Memorie van Toelich...ng blijkbaar sterk wordt gevoeld, dat tot 1 Juli 1920 het ...lkomen verklaarbaar was, wanneer men rekende op mede...erking van het Rijk, ja, dit zelfs in de Memorie van Toe...chting wordt erkend, wil ik toch het denkbeeld aanvaarden, ...at men die medewerking na 1 Januari 1920 niet meer op ...erke gronden van het Rijk kon verwachten.

Maar nu doet zich de vraag voor: wie moet het betalen? Ik ...en geneigd, dat op een eenvoudige wijze te omschrijven: ...egeen, die na 1 Januari 1920 de opdracht gaf tot onder...ijs, moet het ook betalen. Dat is dan òf de gemeente òf het ...hoolbestuur.

Ik moet even tusschen haakjes opmerken, dat wij ons op ...et standpunt stellen van de verplichting tot betaling. Wij ...ebben dat niet in ons amendement opgenomen, omdat het ...n andere amendementen wordt vermeld.

Die verplichting rustte voor 1919 op het Rijk, daarna op ... opdrachtgevers, dus de gemeente- en schoolbesturen. ...aar geheel in het systeem van de wet ligt, dat de gemeen...n moeten betalen ook datgene, waartoe de schoolbesturen ...pdracht hebben gegeven. Nu staat men voor het feit, dat ... gemeenten moeten betalen voor schoolbesturen, waarop ...ij niet den geringsten invloed konden uitoefenen, ja, zelfs ...oor opdrachten, waarvan zij niets wisten. Zoo komt men er ...e te erkennen, dat wat door de schoolbesturen betaald moest ...orden, door het Rijk aan de gemeenten moet worden ver...oed. Nu staan wij voor een moeilijk punt, nl. dat men zelf ...en stelling opzet en voor de consequenties daarvan terug...einst, want de consequentie is, gelijk de heer Wintermans ...isteren met gloed en felheid heeft betoogd, dat voor alle ...nderwijs, dat gegeven is, betaald moet worden. Maar wij ...einzen voor die consequentie terug, want reeds is aan een ...root aantal gemeenten vergunning verleend over 1919, en ...el tot een bepaald bedrag. Men kan dus komen voor deze ...uitensporige moeilijkheid, dat wanneer men aan de ge...eenten, die te laat zijn gekomen, de volle uitkomst geeft, ...et gevolg zal zijn, dat de gemeenten, die „braaf" geweest ...ijn, zullen denken: mijn hemel, was ik nu ook maar een ...eugniet geweest. Want men komt te staan voor dit paeda...ogische monstrum, dat de deugnieten het voordeeltje krij-

(Gerhard c. a.)

gen boven de brave jongens. Het gebeurt meer, zegt hier een oud-collega, ik hoop, dat hij het in toepassing zal brengen in zijn nieuwe functie.

Toch is het te begrijpen, dat de Regeering dien weg niet graag inslaat en dat wij voor die consequentie terugdeinzen. Want wij bewegen ons op het oogenblik op dit buitengewoon opportunistisch vlak, dat wij zeggen: al krijgt gij niet alles, als gij door behulp van deze wet maar zeker zijt een deel te krijgen, dan is er een groot deel, die, om een Amsterdamsche uitdrukking te gebruiken, hun beide handjes dichtknijpen. Daarom meenden wij een practisch standpunt in te nemen door niet verder te gaan dan reeds met de afgedane zaken is geschied, maar dan ook beslist voor allen, zonder het er van af te laten hangen, of een gemeentebestuur wel zoo vriendelijk wil zijn, om het te doen. De verplichting rustte voor 1919 op het Rijk en daarna op de gemeente- en schoolbesturen, en wat de schoolbesturen betreft, voor zoover zij volkomen buiten invloed van de gemeente zijn geweest, zou hetgeen door de gemeenten betaald wordt, door het Rijk vergoed moeten worden. Dit punt zal natuurlijk bij de amendementen verder uitgewerkt moeten worden.

Ik wil intusschen niet eindigen zonder deze opmerking te hebben gemaakt. Ik weet, dat hetgeen nu door ons en gisteren door den heer Wintermans verdedigd is, uitloopt op een verzwaring van de uitgaven van 's Rijks schatkist. Ik acht het niet ondenkbaar, dat de Minister eenvoudig zal zeggen: onaannemelijk.

Ik hoop, dat er dan niet veel woorden omheen zullen worden gepraat en dat de Minister beginnen zal met te zeggen: onaannemelijk, dan zijn wij dadelijk klaar.

Ik mag er echter wel op wijzen, dat wat de Regeering dan doet, feitelijk is mooi weer spelen met het geld van een ander. De wetgever geeft de bevoegdheid. De gemeente doet het misschien, maar het geschiedt toch op gezag van de wet, dank zij onzen Minister van Onderwijs, doch uit de zakken van een ander. In het wezen van de zaak is dat toch niet goed te verdedigen.

Wanneer de Regeering nu eenvoudigweg meent te moeten zeggen: ik heb geen zin dat te betalen, dus doe ik het ook niet, alle moreele overwegingen kunnen mij niets schelen, de heele soep, die daarbij verkocht kan worden, geven wij cadeau, dan zou ik toch aan dit Ministerie, dat zich toch de bevordering en de handhaving van de moraliteit tot taak heeft gesteld, willen vragen, of het inderdaad gelooft, dat het met het standpunt, in dit wetsontwerp neergelegd, een zeer lovenswaardig voorbeeld van moraliteit geeft en of de Regeering trouw blijft aan haar woorden ten aanzien van diegenen, aan wie werk is opgedragen, en wier loon nu volkomen afhankelijk is gesteld van den goeden wil van lichamen, die er verder niets mede te maken hebben.

Ik hoor den Minister zeggen: juist, maar ik hoop, dat men zich dat eens goed voor oogen zal stellen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal thans eindigen met deze vraag: is de Minister van meening, dat in het vervolg de onderwijzers, wanneer hun in den een of anderen vorm werk wordt opgedragen, de bevoegdheid hebben van hun opdrachtgevers eerst verantwoording te vragen, in hoeverre zij eigenlijk bevoegd zijn een dergelijke opdracht te geven en in hoeverre zij zekerheid kunnen hebben, dat er ook cautie kan worden gesteld voor de betaling, die in de toekomst mag worden verwacht?

Want, hiermede begonnen, gaan wij een tijdvak te gemoet, waarin, wat vroeger heette: zoo zeker als het Rijk, een uitdrukking wordt, die voortaan met uiterst groote voorzichtigheid zal moeten worden gebruikt.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! Met dit wetsontwerp wordt een materie aan de orde gesteld, waarover in deze Kamer reeds enkele malen, laatstelijk bij de debatten over hoofdstuk VA der Staatsbegrooting voor het jaar 1922, is gesproken.

De voorgeschiedenis van deze wetsvoordracht neemt in de gedachtenwisseling in de stukken dan ook een vrij groote plaats in.

Daarbij kwam de motie van den heer Otto ter sprake en

(Bulten.)

kwamen in het Voorloopig Verslag sommige leden er tegen op, dat de Minister een beroep deed op die door de Kamer verworpen motie.

Onder verschillende opmerkingen geeft ook deze den Minister aanleiding in de Memorie van Antwoord nogmaals den gang van zaken uitvoerig uiteen te zetten.

Het komt mij voor, dat Zijn Excellentie wel wat te weinig waarde hecht aan die verworpen motie.

Volkomen juist is, dat de Minister vóór de stemming over de motie zijn bekende toezegging deed, maar juist daardoor heeft deze motie minder stemmen verworven dan ze anders zou gekregen hebben, en was ze, zelfs al werd niet aangenomen, van beteekenis. Ik moge te dezer zake herinneren aan de afgelegde verklaringen van den geachten afgevaardigde den heer van Molen en van mij zelf.

De heer van der Molen verklaarde in de vergadering van 11 Maart, dat hij steun geboden had aan de gedachte, neergelegd in die motie, maar dat hij, na de belofte van den Minister, dat hij in overweging zou nemen om op de een of andere wijze aan de uitgesproken verlangens te gemoet te komen, zijn stem aan die motie niet gaf.

De strekking van de motie was, aandrang uit te oefenen tot opheffing van zekere onbillijkheden ten opzichte van de bezoldiging van verschillende onderwijzers.

De strekking van 's Ministers toezegging ging in gelijke richting en dezelfde bedoeling ligt ook aan dit wetsontwerp ten grondslag.

De hierbij voorgestelde maatregelen acht ik evenwel niet van dien aard, dat het beoogde doel bereikt zal worden.

In zijn beschouwing, waarmede de Minister in de Memorie van Antwoord betoogt, dat gemeenten, die wat betreft het jaar 1919 nalatig, ik voeg er aan toe, gemeenten, die onwillig bleven, de noodige maatregelen te nemen, haar recht verspeelden, staat de Minister inderdaad sterk.

Toch ben ik benieuwd of de Minister die kracht kan handhaven tegenover de motieven, aangevoerd door den heer Gerhard in de rede, die hij zooeven heeft gehouden.

Waar hij aantoont, dat gemeenten zelf aansprakelijk zijn voor de belooning der door haar gecontinueerde werkzaamheden voor de onderwijzers buiten de gewone schooluren in de jaren 1921 en het eerste kwartaal van 1922, is zijn opvatting niet aanvechtbaar, terwijl hij in zijn bewijsvoering ten opzichte van het jaar 1920 met aannemelijke argumenten pleit.

Daarmede zijn de onderwijzers, wien het aangaat, niet gebaat, want de nalatige gemeenten worden nog tot niets verplicht. De onderwijzers wisten wel, dat er moeilijkheden gingen rijzen, zij wisten het maar al te goed, dat zij de dupe van de historie gingen worden. Individueel en door hun organisaties, in hun vakpers en door adressen hebben zij bij de Overheid herhaaldelijk aangedrongen op uitbetaling van het loon, waarvoor zij arbeidden. Zij bleven op hun post in het goede vertrouwen, dat de belooning niet zou uitblijven. Maar in heel veel gevallen kwam ze niet, ja, in verschillende gemeenten vordert men reeds uitbetaald loon terug.

Met dit ontwerp, als het wet wordt gelijk het thans is, wordt de onbillijkheid niet opgeheven, maar wel vergroot.

Immers, het gaat niet verder dan dat het voor de gemeenten de gelegenheid opent, aan de gemeenten de bevoegdheid geeft, om te doen, wat reeds lang gedaan had moeten zijn, nl. loon voor den arbeid, door onderwijzers verricht, uit te betalen.

Verschillende gemeenten zullen van die bevoegdheid gebruik maken en andere zullen dat niet doen.

Daar zullen er verschillende zijn, die zich niets aantrekken van onderwijzers, die reeds naar elders vertrokken, maar toch nog onbetaalden arbeid in die gemeenten hebben verricht en daarvoor een vordering hebben.

De onderwijzers, die het verdiende loon niet ontvangen, zullen natuurlijk weer beginnen met vragen en zal dan de Minister tot hen zeggen: de billijkheid is voor u betracht, ik bemoei me er niet meer mee, ziet maar, dat ge uw geld krijgt?

Dit moet zijn antwoord zijn, indien hij dit ontwerp van wet handhaaft.

In dit wetsontwerp wordt voorgesteld, den gemeenten de bevoegdheid tot betalen van nog niet voldaan loon te geven, maar zóó, dat er een limiet gesteld wordt, waar beneden ze kunnen blijven.

Mijnheer de Voorzitter! Zeer wellicht zullen verschillende gemeenten niet gaan knabbelen aan die hoogste grens, maar andere, want in soortgelijke omstandigheden is de ervaring niet gunstig, zullen trachten er met een koopje af te komen en de onderwijzers met een fooi, om de terminologie van den Minister te gebruiken, wegzenden.

Ik meen, dat de Minister dan niet kan zeggen, dat onbillijkheden opgeheven zijn, want mindere bedragen dan berekend naar de maatstaven van f 78, f 104, enz., zijn voorheen niet betaald. De Minister staat ook hier niet sterk in het bevorderen der billijkheid.

Met het toekennen der bevoegdheid wordt niet zeker weggenomen de ongelijkheid, geschapen tusschen vaak aangrenzende gemeenten, zooals de Minister zelf in de Memorie van Antwoord op bladz. 5 dat aanduidt:

> ,,tusschen vaak aangrenzende gemeenten, in de eene waarvan de openbare en bijzondere onderwijzers de jaarweddeverhooging wel en in de andere niet verkregen, terwijl op dezelfde wijze buitengewone werkzaamheden waren verricht''.

Als het Rijk de verplichtingen niet overneemt, ook zonder dat het daartoe aansprakelijk gesteld kan worden, komt men niet tot opheffing der onbillijkheden door het toekennen van bevoegdheid aan de gemeenten om alles, of een beetje, of heelemaal niets te mogen betalen. Dan is er maar één weg, nl. aan de gemeenten de verplichting op te leggen, tot betaling van bedragen, berekend naar de bekende vastgestelde normen.

Dien weg ga ik niet op, antwoordt de Minister, waar hij in de Memorie van Antwoord op bladz. 1 zegt:

> ,,Voor zoover betreft den wensch dier leden om de aan de gemeentebesturen toe te kennen *bevoegdheid* tot het verstrekken aan onderwijzers van eene toelage voor de in dit ontwerp omschreven, buiten den gewonen schooltijd verrichte, werkzaamheden, om te zetten in eene *verplichting*, wijst de ondergeteekende er op, dat zulks zou indruischen tegen het beginsel, in art. 26*novies*, derde lid, der wet van 1878 vervat, hetwelk aan den gemeenteraad — of in eene gemeente, waar geene openbare lagere school bestaat, aan het bestuur eener bijzondere lagere school aldaar — overliet al dan niet een verzoek tot het bepalen van de jaarwedde op een hooger bedrag voor de hier bedoelde werkzaamheden tot de Kroon te richten. Waar in het genoemde artikel het juiste beginsel der gemeentelijke autonomie werd hoog gehouden, gaat het, naar de ondergeteekende meent, niet aan bij deze gelegenheidswet, die slechts beoogt ontstane onbillijkheden weg te nemen, aan de gemeentebesturen eene verplichting op te leggen. Trouwens het wetsontwerp beoogt slechts eene gelegenheid te openen tot herstel van door sommige gemeentebesturen gepleegde verzuimen, welke hierin bestonden, dat zij veelal onopzettelijk de aanvrage aan de Kroon *niet* of *niet tijdig* hadden gedaan.''

Mijnheer de Voorzitter! Ik merk op, dat de Minister zelf spreekt van ,,herstel van gepleegde verzuimen'', maar het doet heel eigenaardig aan, dat hij de gemeenten de gelegenheid wil geven te volharden in het plegen van verzuimen, omdat hij niet raken wil aan het heilig huisje der gemeentelijke autonomie.

Over die gemeentelijke zelfregeering zijn intusschen de geleerden het nog niet eens. Ik zal uit de verschillende subjectieve meeningen geen keus doen, maar alleen de practijk raadplegen. En dan kom ik tot de conclusie, dat er onder artikel 205, letter *x*, der Gemeentewet ,,alle uitgaven, door bijzondere wetten aan de gemeente opgelegd'', heel wat uitgaven ten laste van de gemeente gebracht worden.

Ik herinner aan de uitgaven, veroorzaakt door de Gezond-

58ste VERGADERING. — 7 MAART 1923.

246. Toelage voor werkzaamheden, aan onderwijzers buiten gewonen schooltijd opgedragen.

(Buiten e. a.)

leidswet, de Woningwet, de Armenwet in verband o. a. met de Krankzinnigenwet, de Warenwet, de Vleeschkeuringswet, de Besmettelijke-ziektewet, de Huurwetten en ook niet weinig door Onderwijswetten, die van dezen Minister uitgaan.

Ik maak er den Minister geen grief van, dat de Lager-onderwijswet 1920 nogal ingrijpt in de autonomie der gemeenten, maar ik wijs er slechts op, omdat deze Minister het thans zoo hoog opneemt voor die autonomie.

Het argument der gemeentelijke autonomie acht ik in het geheel niet klemmend, vooral niet, waar de Minister zelf tracht aan te toonen, dat de financieele lasten, waarover het hier gaat, eigenlijk op de gemeenten rusten.

Voor mij is alleen klemmend het motief, dat de onderwijzers moeten ontvangen de honoraria, waarop zij inderdaad aanspraak mogen maken, omdat het loon is, dat zij verdiend hebben. Dit moet vooropstaan. Het voorstel van den Minister laat dat volkomen in het midden; het kan gebeuren, dat er gemeenten zijn, die het betalen, maar het kan ook gebeuren, dat gemeenten het niet doen. Moeten dan de onderwijzers de dupe worden van dergelijke politiek? De Minister had een maatregel moeten nemen, opdat hij zeker was, dat de onderwijzers het geld kregen.

Een gemeente als den Haag zal het verzuim van 1919 gaarne herstellen. Maar tegenover deze groote gemeente staan verschillende andere, die het niet zullen doen, als zij niet verplicht worden, die, als zij niet gedwongen worden, honderd en één redenen zullen zoeken en vinden om van de bevoegdheid geen gebruik te maken. Het bezuinigingsmotief komt natuurlijk goed te pas, onderwijzers, die naar naar elders vertrokken zijn, komen niet in aanmerking, de verbeterde salarieering — dat hebben wij in de Kamer ook herhaaldelijk gehoord — zal aanleiding zijn om niets of een kleinigheid toe te kennen en nog andere redenen zullen aangevoerd worden, want gemeentebesturen zijn zeer scherpzinnig in het vinden van allerlei motieven, als het er op aankomt, dat zij moeten betalen, dat zij den arbeid van de onderwijzers moeten bezoldigen.

Dat de Minister zich wil bepalen tot het toekennen van de bevoegdheid aan de gemeenten, heeft mij niet kunnen bevredigen. Ik hoop, dat Zijn Excellentie zal te vinden zijn voor het opleggen van de verplichting, opdat in ieder geval aan de onderwijzers het loon, dat zij verdienen, niet langer worde onthouden.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Uit hetgeen de sprekers, die mij voorafgingen, hebben gezegd, is wel gebleken, dat dit wetsontwerp althans door hen met weinig enthusiasme is ontvangen. Ik kan mij indenken, dat de Minister in zooverre met hen kan instemmen, dat ook hij zou kunnen betuigen: ook ik heb met weinig enthusiasme dit ontwerp ingediend.

Wanneer wij de historische toelichting beschouwen, die de heer Gerhard ons gegeven heeft, dan blijkt daaruit, dat wij met dit wetsontwerp verward zijn geraakt in de gevolgen van een zeer ondeugdelijke wetgeving. Met de ondeugdelijkheid van die wetgeving bedoel ik een van die kwalen, waaraan wij in de laatste jaren te vaak hebben geleden, nl. dat wij wetgevende bepalingen, waaraan persoonlijke belangen verbonden zijn, te vaak en te ondoordacht hebben ingevoerd met terugwerkende kracht.

Wanneer wij nu dit wetsontwerp beschouwen zonder enthusiasme, dan mogen wij het in elk geval wel bekijken als een bestraffing van die heel vaak goed bedoelde, maar in werkelijkheid van wetgevend standpunt uit onjuiste beslissingen, die hier genomen zijn.

In 1919 is in artikel 26*novies*, 2de lid, ingelascht een bepaling, om aan de Regeering op verzoek de bevoegdheid te geven, aan scholen van bijzonderen aard en voor werkzaamheden, buiten den gewonen schooltijd verricht, een extra toelage te geven. De heer Gerhard heeft ook gesproken over het eerste lid van artikel 26*novies*, waarin sprake is van bijzondere gevallen, maar dat doet hier niet ter zake. Dat had betrekking, zooals toen ook is gezegd, op gemeenten, waar in bijzondere gevallen tegen normale wedde geen sollicitanten konden worden verkregen; ik meen, dat de Minister

(van der Molen.)

destijds nog genoemd heeft de gemeente Schiermonnikoog of Ameland. Het gaat hier om het tweede lid, waar sprake is van werkzaamheden buiten den gewonen schooltijd of werkzaamheden aan scholen van bijzonderen aard.

Daarop is dan ook in de Memorie van Toelichting voornamelijk de aandacht gevestigd. Dientengevolge bestaat dit wetsontwerp uit een reeks van wetsontwerpen. De artikelen 1—4 hebben betrekking op de handwerkonderwijzeressen, de artikelen 5—8 op de onderwijzers, die buiten de gewone schooltijden onderwijs geven in een van de vakken van art. 2, 2de lid, van de wet van 1878; artikel 9 heeft alleen betrekking op de leerscholen, de artikelen 10, 11 en 12 op de schippersscholen, de artikelen 13 en 14 op de schippersklassen, de artikelen 15 en 16 op de zwakzinnigen en de artikelen 17 en 18 op andere scholen van bijzonderen aard, waarmede, als ik mij niet vergis, speciaal bedoeld is de Adriana-school te Hillegersberg. Ik acht het van belang op die verschillende groepen de aandacht te vestigen. Immers met de groepen artikelen, welke betrekking hebben op de onderwijzeressen in de handwerken of onderwijzers aan cursussen buiten de gewone schooltijden, wordt de zaak voor die belanghebbenden afgedaan; is na aanneming van deze wet met hen afgerekend, dan is die quaestie uit de wereld. Maar dan blijven over de onderwijzers aan scholen van bijzonderen aard en dan ontmoet ik in de eerste plaats de leerscholen bij de bijzondere kweekscholen. Blijkens de Memorie van Toelichting was de Minister met die zaak niet weinig verlegen. Zijn Excellentie zegt namelijk: ik heb ten aanzien van de onderwijzers aan die leerscholen voorgesteld hun alleen over 1919 een toelage te geven, maar voor de jaren 1920 en 1921 zonder ik die scholen uit, want — en nu komt het argument, waarmede de Minister erg verlegen is geweest — voor de leerscholen der Rijkskweekscholen heb ik bij Koninklijk besluit van 23 Mei 1921 door wijziging van het Bezoldigingsbesluit een regeling getroffen, zoodat het personeel dier scholen boven de gewone jaarwedden een toelage krijgt; en nu zal ik aan de gemeenten de bevoegdheid geven om aan de onderwijzers van de leerscholen der bijzondere kweekscholen ook een toelage toe te kennen; eigenlijk behoorde dat door den Rijkswetgever geregeld te worden, maar 's Rijks schatkist laat dat op dit oogenblik niet toe. Ik gebruik niet gaarne onvriendelijke woorden en allerminst tegenover dezen Minister, maar, als u het mij toestaat, Mijnheer de Voorzitter, wil ik wel zeggen, dat die redeneering niet behoorlijk is. Stel u voor een Minister van Onderwijs, die zich er bij elke gelegenheid op beroept, dat de rechtsgelijkheid tusschen openbaar en bijzonder onderwijs is verkregen, en die nu een Koninklijk besluit uitvaardigt, waarbij aan de onderwijzers van de leerscholen der Rijkskweekscholen een toelage wordt toegekend, maar daarna zegt: nu heb ik geen geld meer, dus de onderwijzers van de leerscholen der bijzondere kweekscholen krijgen niets; de gemeenten moeten dat nu maar betalen. Het feit zelf, dat de Minister met een beroep op 's Rijks schatkist op dit punt de rechtsgelijkheid, welke hij zelf in het leven heeft geroepen, ter zijde schuift, acht ik niet behoorlijk.

Waar ik niet bij amendement heb voorgesteld die categorie van onderwijzers nog in deze wet te brengen, hoop ik, dat de Minister het onhoudbare van zijn redeneering zoozeer zal inzien, dat hij niet zal rusten, alvorens die quaestie bij het Bezoldigingsbesluit op billijke wijze zal zijn geregeld. Ik hoop van den Minister een bevredigend antwoord te krijgen.

De Minister geeft eigenlijk in zijn Memorie van Antwoord alles toe en daarom kan ik niet anders dan verwachten dan dat hij met zijn ambtgenoot van Financiën in overleg zal willen treden om te komen tot een regeling, die door de rechtvaardigheid geboden wordt.

Over de zwakzinnigen behoeven wij niet veel te spreken. Daarvoor is alleen noodig de reparatie over de jaren 1920—'22. Verder hebben de onderwijzers van de scholen voor zwakzinnigen het voorrecht, dat alleen te hunnen gunste artikel 4 van de wet van 1920 is uitgevoerd, nl. dat in de regeling, gesteld voor scholen van zwakzinnigen, de speciale toelage, die altijd bestaan heeft, is vastgelegd.

Wat de schipperskinderen betreft, zal de Minister begrij-

(van der Molen.)

pen, dat ik zeer ernstige bezwaren heb tegen de wijze, waarop hij die kinderen in den laatsten tijd heeft behandeld. Nu zegt de Minister: dit is een quaestie van geld. Neen, het is een quaestie van onvermijdelijkheid. In Rotterdam ontvangen de onderwijzers aan de school voor schipperskinderen tot op dit oogenblik de toelage, die het gemeentebestuur van Rotterdam geeft, in strijd met de wet. De bevoegdheid, die deze wet aan Rotterdam wil geven, is daar niet noodig. Ik weet niet, of dit feit aan de aandacht van den Minister is ontsnapt, maar ook Gedeputeerden Staten van Zuidholland hebben daartegen nooit bezwaar gemaakt. En als ik nu nog wethouder van Rotterdam was, zou ik ook aan die regeling medegewerkt hebben, want anders zou men de vacatures voor dit meer intense werk niet kunnen aanvullen.

Nu blijft nog over de school te Vreeswijk, die mij zeer na aan het hart ligt. Vreeswijk heeft ten behoeve van de schipperskinderenschool een request gezonden. Zeker, dat heeft het gemeentebestuur van Vreeswijk gedaan, want dat kostte niets; maar als nu de Minister de bevoegdheid geeft om een uitkeering te doen, waag ik het vermoeden, dat men zal zeggen: dat doen wij niet. En als bewijs daarvoor zou ik den Minister in overweging willen geven na te gaan in zijn archief, welke quaestie daar op dit oogenblik aanhangig is. Maar ook al deed het gemeentebestuur van Vreeswijk voor de onderwijzers van de schipperskinderenschool wat deze wet zou wenschen, dan zijn wij er nog niet, want het geldt hier een permanenten toestand en die is zoo nijpend, dat, toen er voor eenige maanden een vacature te vervullen was aan die school, waar ook intens gewerkt moet worden, men in drie maanden geen sollicitant kreeg. Ik hoor, dat het in Brielle nog erger is. Al hebben wij deze wet, dan zijn wij er ten opzichte van de scholen van buitengewonen aard nog niet. Ik wacht nog altijd op de uitvoering van artikel 4 van de wet van 1920.

In dat art. 4 zijn ook de schippersscholen bedoeld. Daarom dring ik aan op een zoodanige aanvulling van het Bezoldigingsbesluit, dat die scholen permanent worden geholpen. Dat is de eenige manier, die redelijk is om tot een bevredigende oplossing te komen.

Ik maak dus onderscheid tusschen de vergoedingen voor arbeid buiten den gewonen schooltijd, die door de nieuwe wet zijn beëindigd. Te dien aanzien is de zaak afgedaan. Maar nu blijven over de leerscholen der bijzondere kweekscholen en de schippersscholen. Ik wijs op Rotterdam; laat de Minister tot een toestand komen, die berust op een wettelijke basis.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot de quaestie van de betaling; ik spreek nu over het principe en niet over details.

Ik kan mij begrijpen, dat de Regeering aanvankelijk in 1921 zich op het standpunt heeft gesteld: moet ik nu nog meer doen? Er zijn onderwijzers, die een traktement van f 1400 hadden op 1 December 1920, met daarboven f 100 voor een Franschen cursus na schooltijd; met ingang van 1 Januari 1921 is dat traktement verhoogd tot f 2600 en over het geheele jaar 1920 kreeg de onderwijzer f 1100 verhooging in den vorm van een briefje van f 1000 en een van f 100. Hij is buitengewoon verheugd, maar als hij dan na 4 uur naar den Franschen cursus gaat, zegt hij: die gaf vroeger f 100, die moet ik ook nog hebben. Aanvankelijk is de vraag geopperd: is het nu nog niet mooi genoeg? Juridisch is een arbeidsovereenkomst, waarbij een loon van f 1500 is bedongen, volkomen gedekt, wanneer het loon wordt betaald met f 2600, vooral omdat het geen persoonlijke overeenkomst is. Maar nu is de gemeenteraad van Amsterdam er toe overgegaan om te zeggen: wij willen die menschen toch betalen. Daardoor kreeg hun vordering een schijn van recht. Ongetwijfeld, wanneer de gemeenteraad van Amsterdam besluit, die toelage te geven op grond van gepraesteerde diensten, verkrijgt die vordering een wettelijke basis. Dat besluit is echter door de Kroon vernietigd en toen moest de Minister, door de noodzakelijkheid gedwongen, wel komen met een wetsontwerp, waardoor die zaak weer losgemaakt werd.

De Minister, gesteund door den heer Otto, die een motie van die strekking indiende, heeft toegezegd, dat hij zou

(van der Molen e. a.)

trachten een oplossing in dien geest te vinden. Ik erken, da[t] deze oplossing geen ideale is, maar waar die rechten eenmaa[l] geschapen zijn, was de Regeering verplicht die rechten i[n] te lossen en daarom al is het zonder enthusiasme, aanvaar[d] ik dit wetsontwerp als de eenvoudigste oplossing.

De heer Gerhard zegt, dat de Regeering niets inlost, maa[r] het besluit van Amsterdam kan nu toch uitgevoerd worden Rotterdam kan nu op rechtmatige wijze zijn onderwijzer[s] betalen, wat nu geschiedt buiten de wet om. Ik kan niet be[-] grijpen, waarom men in die gemeentebesturen zoo weinig ver[-] trouwen stelt. Ik meen ten aanzien van deze quaestie altijd t[e] bespeuren een zekere wisselwerking. Vroeger, toen het Rij[k] en de gemeenten samen de salarissen betaalden, was de acti[e] van de onderwijzers er altijd op gericht, dat men den eene[n] keer klopte op de deur van het Rijk en dat men, als me[n] daar geslaagd was, tot de gemeentebesturen ging. Het gevol[g] is geweest, dat het Rijk de salarissen alleen heeft geregeld maar nu gaat het om een eindafrekening en daarbij geeft d[e] Regeering aan de gemeentebesturen een bevoegdheid, die to[t] nu toe niet heeft bestaan. De gemeentebesturen, die dit wille[n] uitbetalen, kunnen het op het oogenblik niet, de Ministe[r] geeft hun nu daartoe de bevoegdheid en daarbij sluit i[k] mij aan.

Mejuffrouw **Westerman**: Mijnheer de Voorzitter! Het i[s] mij een voldoening, dat de Minister uitvoering heeft gegeven aan den wensch van vele leden dezer Kamer en door d[e] indiening van het thans aan de orde zijnde ontwerp wi[l] trachten de onbillijkheden te herstellen, waarvan een groo[t] aantal leerkrachten zoowel bij openbaar als bij bijzonde[r] onderwijs de dupe zijn geworden.

Nu behoor ik allerminst tot hen, die meenen, dat iede[r] uurtje overwerk dadelijk beloond moet worden, maar hier i[s] het geheel iets anders. Hier hebben onderwijzers en onder[-] wijzeressen gedurende vele uren lesgegeven, in de vast[e] overtuiging, gebaseerd op een verordening of toezegging bi[j] aanstelling, dat hun arbeid beloond zou worden, tot de we[t] kwam, waarop het Bezoldigingsbesluit is gebaseerd, en art. 33 van die wet het onmogelijk maakte, een extra belooning voor die overuren toe te kennen.

Het doet ons genoegen dat de Minister hiermede gekomen is, al zijn wij niet geheel voldaan. Ik vlei mij met de hoop dat de aandrang, die verleden jaar door verschillende onder[-] wijsmenschen in de Kamer, ook door den heer Otto en mij op den Minister is uitgeoefend, daartoe heeft bijgedragen.

Het eenige middel om de fout te herstellen is een gelegen[-] heidswetje als het thans behandelde, want de beslissing omtrent het wegvallen van de bepaling in art. 26*novies*, 2de lid, van de wet van 14 Juli 1919, bij het tot stand komen van het Bezoldigingsbesluit, sneed de mogelijkheid van een andere oplossing af.

De verscheidenheid van gevallen ten aanzien van deze quaestie is in den lande zeer groot en ik ben overtuigd, dat de gemoederen van hen, die zich niet alleen verongelijkt achten, maar ook verongelijkt zijn, tot bedaren zullen komen als, wat ik hoop, dit ontwerp wet zal zijn geworden.

Die verscheidenheid van gevallen geeft aanleiding tot het ingewikkelde van dit wetsontwerp, maar naar mijn meening zijn de meeste gevallen onder de oogen gezien.

Omtrent een op te leggen verplichting voor 1919 aan het Rijk en voor 1920 en volgende jaren aan gemeente- en schoolbesturen zou ik mij kunnen vereenigen met wat door den heer Gerhard is gezegd, maar ik ben niet zeker, of deze verplichting aan art. 26*novies* van de wet van Juli 1919 kan worden ontleend. Ik zal daarom mijn oordeel opschorten tot de Minister gesproken heeft.

Bij deze wet blijven er verschillende gevallen ongeregeld.

Gedurende het jaar 1920 bijv. hebben de hoofden van scholen in Amsterdam een middag per week dienst gedaan op de middagen, dat het handwerkonderwijs buiten de schooluren werd gegeven.

Zoo zijn er meer gevallen te noemen. Bij het vervolgonderwijs bijv. zijn er ook hoofden aanwezig geweest, die voor die uren geen vergoeding zullen ontvangen.

Ik begrijp, dat deze wet technisch zoo in elkaar zit, dat

(esterman e. a.)

deze punten amendeering niet wel mogelijk is, maar ende toch dit even naar voren te moeten brengen.

Wanneer onderwijzers en onderwijzeressen, dien te kort is laan bij deze wet, „hun zin krijgen", geloof ik, dat ook andere diensten alsnog moeten worden gehonoreerd.

Een groote onbillijkheid, die door den Minister ook wordt voeld en toegegeven, blijft echter bestaan als deze wet zoo rdt aangenomen. Dit is de regeling voor de hoofden en lerwijzers aan de gemeentelijke en bijzondere leerscholen, slechts geldt voor het jaar 1919, zooals dat in art. 10 rdt aangegeven. Waar het aantal kweekelingen aan bijv. gemeentelijke kweekschool te Rotterdam van 60—118 beeg in verschillende jaren en aan de Rijksleerscholen slechts leerlingen, daar spreekt het vanzelf, dat de extra arbeid n de leerkrachten, aan die gemeentelijke leerscholen vergd, veel zwaarder is.

Het zal m. i. moeten komen tot een wijziging van het zoldigingsbesluit, want het is en blijft een onbillijkheid. isschien is er een regeling te treffen, die dat groote verhil in werk in aanmerking neemt en rekening houdt met vraag, of er veel of weinig kweekelingen zijn op te leiden. elk geval zal er een regeling noodig zijn om deze onbillijkid te herstellen.

Ik meen, dat al die verwikkelingen zijn gekomen door de rschillende stelsels, die telkens zijn gevolgd. In het algeeen komt het mij voor, dat salarisregelingen langen tijd oruit bekend moeten zijn, liefst geen terugwerkende kracht oeten hebben, want dat brengt voortdurend mee, dat er ijzigingen moeten worden aangebracht, en ten slotte is emand tevreden.

Mocht er bijv. komen een wijziging van het Bezoldigingssluit of van de salarieering van de leerkrachten bij het iddelbaar onderwijs, dan wil ik hierbij den wensch uitspren, dat die regeling zoo vlug mogelijk wordt vastgesteld en t zij langen tijd vóór haar inwerkingtreding wordt kendgemaakt, opdat de leerkrachten weten, waaraan zij ch te houden hebben en later niet het gevoel hebben, dat j onbillijk zijn behandeld en achterna wijzigingen moeten orden aangebracht, om onbillijkheden te herstellen.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik was voormens, na het vele dat hier reeds gezegd is, maar te vijgen, omdat ik tot kort geleden met alles wat werd aanvoerd vrijwel kon instemmen. Maar toen de heer van der olen in het laatste gedeelte van zijn rede deze zaak besprak, eende ik, dat het goed zou zijn, wanneer ik hierover ook ts zeide. De heer van der Molen heeft het wetsontwerp rdedigd in den vorm, waarin het nu voor ons ligt, behalve n, dat op enkele punten geen regeling getroffen is: voor schippersscholen, de leerscholen, enz. Maar overigens ond hij de wijze, waarop deze zaak is geregeld, juist. Het n zijn, dat de heer van der Molen zoo oordeelt, maar ik wil ch er aan herinneren, dat de motie, die op 10 Maart van et vorig jaar is ingediend, en waaraan de heer Bulten zijn em onthouden heeft — hij herinnerde er zelf aan —, omdat e Minister een toezegging had gedaan, eindigde met de raag: „noodigt den Minister uit, een voorziening te treffen m die onbillijkheden op te heffen", de onbillijkheden, die oortvloeiden uit de bestaande regeling voor verscheidene an de onderwijzers, die in de jaren 1919, 1920 en 1921 essen hebben gegeven buiten de gewone schooluren.

Nu constateer ik, dat dit wetsontwerp de onbillijkheden iet opheft, alleen de mogelijkheid opent, om die onbillijkeden op te heffen. Maar dat is wat anders. De heer Bulten al nu een parlementaire les gekregen hebben, dat hij niet p een enkele toezegging van den Minister moet tegen stemnen, want het is lang niet zeker, dat de Minister uitvoert, vat in de motie staat. Ik acht het alleen mogelijk, dat werelijk de onbillijkheden zullen worden opgeheven, indien de mendementen van de heeren Bulten en Gerhard worden angenomen.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor

(Voorzitter e. a.)

de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik gisteren den heer Wintermans hoorde, dacht ik: men moet toch met beeldspraak voorzichtig zijn.

Hij zeide, dat ik hier een gebouw had opgetrokken met een soliden onderbouw, een minder soliden bovenbouw en met een lek dak. De zaak is precies andersom, en wanneer de heer Wintermans van beeldspraak gebruik had willen maken, dan had hij het net in omgekeerden zin moeten doen. De onderbouw van deze wet namelijk is art. 26*novies*, 2de lid, dat gebleken is tot allerlei ongelukkige gevolgen aanleiding te geven. Gelukkig ben ik zelf de creator niet van artikel 26*novies*, 2de lid, dat in de wet is gekomen op aandrang van de Kamer, op initiatief van Amsterdam. Het is deze zwakke onderbouw, die tot allerlei onaangename consequenties heeft geleid. Op dien zwakken onderbouw heb ik een soliden bovenbouw gezet, namelijk het Bezoldigingsbesluit, waardoor al die douceurtjes voor extra lessen, enz. onherroepelijk werden geschrapt. Ten slotte hebben wij op dien sterken bovenbouw een volkomen gaaf dak gezet door dit ontwerp, dat aan al de gerezen moeilijkheden voor goed een einde maakt. Daarom herhaal ik, dat de heer Wintermans met dergelijke beeldspraak voorzichtig moet zijn, vooral wanneer het geldt een materie, waarbij de heer Wintermans m. i. zwak staat.

Maar daarbij komt nog iets. In dit geheele debat is vergeten, dat ik met de indiening van dit ontwerp niets anders heb gedaan dan mijn belofte inlossen, die ik op 9 Maart 1922 heb gegeven. De heer Gerhard heeft gezegd, dat ik trouw moest zijn aan mijn woord en heeft mij ontrouw verweten. Nu verwondert mij dat van dien geachten afgevaardigde, die steeds gewoon is het debat loyaal te voeren, waar ik had verwacht, dat hij mij juist een pluim op den hoed zou hebben gestoken, omdat ik mijn belofte zoo trouw ben nagekomen. Op 9 Maart 1922 diende de heer Otto een motie in, om mogelijk te maken, wat hier mogelijk gemaakt wordt. Met welke woorden deed hij dit?

> „Ik mag hier nog aan toevoegen, dat onze bedoeling niet is, dat de Staat per se betaalt, dat de Staat dus aan de gemeentebesturen de middelen moet verschaffen om die belooningen uit te keeren. Het is gebleken, dat er verschillende gemeentebesturen zijn, die erkennen, dat eigenlijk een groot deel van de verantwoordelijkheid op hen rust. Het is gebleken, dat er zijn, die op dien grond bereid zijn uit eigen middelen de belooningen alsnog te betalen. Wanneer de Minister dit niet belette, zou het in verscheidene gemeenten ook reeds zijn geschied."

En nu komt het.

> „Wij vragen dus alleen", — dat waren de heeren Ketelaar, Ossendorp en Otto — „dat maatregelen worden getroffen zoodanig, dat, op welke wijze dan ook, alsnog de uitbetaling van de naar onze meening verschuldigde belooningen mogelijk wordt gemaakt."

Ziedaar de toelichting op de motie van den heer Otto, door hem gegeven.

Mij volkomen bij die toelichting aansluitende, heb ik toen gezegd:

> „Ik wil overwegen of dat gelegenheidswetje, dat den gemeenten die vrijheid geeft, kan worden ontworpen."

Noch in de toelichting noch in mijn antwoord is dus ook maar eenmaal van een verplichting gesproken.

Nu komt echter het allerzonderlingste, Mijnheer de Voorzitter! De heer Bulten dient een amendement in om de verplichting voor de gemeentebesturen in de wet vast te leggen en ook de heer Wintermans heeft gisteren in zijn rede

(Minister de Visser.)

die verplichting niet alleen wenschelijk, maar noodzakelijk geacht. Maar vóór de stemming over die motie van den heer Otto verklaarde de heer Bulten:

„Waar de heer Otto, de voorsteller van de motie, na de stellige ten deze gunstige verklaring van den Minister nog geen reden vindt zijn motie in te trekken, acht ik voor goede parlementaire orde en na de toezegging van den Minister en in het volle vertrouwen op die toezegging, dat door een gelegenheidswetje in de besproken aangelegenheid zal worden voorzien, de motie overbodig en dus geen reden aanwezig, mijn stem er aan te geven."

Hij ging dus volkomen akkoord met mijn standpunt om alleen de vrijheid te geven.

De heeren Ketelaar en Ossendorp, die medevoorstellers der motie waren, deden dit eigenlijk ook, door daartegen hun stem niet te verheffen, en de geheele Kamer was volkomen tevreden met de vrijheid, die ik zou openen voor de gemeenten om op dat salaris wat toe te leggen. Men heeft het dan toen ook den heer Otto zelfs wat kwalijk genomen, dat hij, na mijn royale toezegging, zijn motie nog handhaafde, maar de Kamer is zoo verstandig geweest, die motie te verwerpen.

Thans doe ik dus niets anders dan, getrouw aan mijn woord, die belofte inlossen, een belofte, die zoogoed als door de geheele Kamer werd toegejuicht. En wat zie ik nu gebeuren? Nu staat de eene spreker na den andere op om zijn teleurstelling uit te drukken, dat ik niet met een ontwerp gekomen ben om de gemeenten te verplichten die toelage aan de onderwijzers te geven.

Ik hoor hier zeggen: wat staat er dan in de Memorie van Antwoord; maar noch in de Memorie van Antwoord noch in de Memorie van Toelichting wordt van die verplichting gesproken. Ik heb mij steeds op het standpunt geplaatst, dat ik als eerlijk man verplicht was, mijn toen gegeven woord gestand te doen. En dit heb ik gedaan, niets meer en niets minder.

Ik vind het dan ook zeer onrechtmatig nu aan te komen met amendementen en redevoeringen, waarin voorgesteld en gevraagd wordt, die verplichtingen in het wetsontwerp vast te leggen.

Er is nog iets anders, waarom mij dit alles zoo wonderlijk voorkomt.

In de geheele onderwijswetgeving, van de wet van van der Bruggen af, is nooit aan een gemeente in Nederland de verplichting opgelegd, om voor de onderwijzerssalarissen iets te geven. Wij hebben in de wet van 1878 niets anders zien vastgelegd dan het minimum-traktement, terwijl de gemeenten de vrijheid hadden, daarboven te gaan. Een verplichting voor de gemeenten was echter in die wet onbekend.

Toen is gekomen in 1919 de Salariswet en heeft de Kamer, op initiatief van Amsterdam, den wensch geuit, dat voor die extra uren wat gegeven zou worden, maar geheel in overeenstemming met de gedachtenlijn, die door de vroegere wetgeving liep, heb ik toen artikel 26 *novies*, 2de lid, zóó geconcipieerd, dat de gemeenten een bedrag konden vragen aan het Rijk als vergoeding voor de lesuren buiten de schooluren gegeven en waarbij dus aan de gemeenten volkomen vrijheid werd gelaten om dienaangaande iets te vragen of die vragen aan het Rijk niet te doen.

Toen is dus, in overeenstemming met de wet van 1878, ook te dezen opzichte de vrijheid aan de gemeenten gelaten. Het was dan ook volkomen correct — en de heer Otto toonde in zijn redevoering met die vroegere wetgeving goed op de hoogte te zijn —, dat hij èn in zijn redevoering èn in zijn motie niet ging spreken van een verplichting voor de gemeenten, maar zich volkomen op de oude lijn voortbewoog om de vrijheid aan de gemeenten te laten.

Dien zelfden grondslag nu heeft ook dit wetsontwerp, want dit laat de vrijheid, die de gemeenten hadden, voor de bedoelde jaren onaangetast. Wanneer echter de gedachtengang van de heeren Wintermans, Gerhard, Bulten en anderen gevolgd werd, dan zouden wij in de onderwijswetgeving de nieuwigheid krijgen, dat de gemeenten tot uitgaven voor het onderwijs werden verplicht, wat nu nog te meer absurd zou zijn, waar volgens de wet van 1920 en het Bezoldigingsbesluit het Rijk de geheele salarieering der onderwijzers aan z getrokken heeft. Vroeger hadden wij dat absolute stelsel ni thans hebben wij dat wel en dus zou het nu nog ongerijm zijn de gemeenten te verplichten daarvoor iets te geven.

Nadat ik deze uiteenzetting heb gegeven en daarmede l wetsontwerp, zooals het daar ligt, me dunkt, voldoende v dedigd heb, zou ik over de materie zelf nog iets willen zegg Wat is de zaak?

Wij hebben in de wet van 1919 in het bekende arti 26*novies*, 2de lid, op verzoek der Kamer de bepaling gek gen, dat voor lesuren buiten de gewone schooluren en v onderwijs van bijzonderen aard, bijv. aan schipperskinder en aan zwakzinnigen, een extra bijdrage kon worden gegeve

In 1919 hadden dan ook verschillende gemeenterad krachtens die 2de alinea aan de Kroon verzocht, den Ond wijsraad gehoord, om daarvoor iets te mogen ontvangen. D gemeenteraden, die dat gevraagd hebben, is bij Koninklij besluiten van 1920 en 1921 een dergelijk bedrag toegeken dat als volgt berekend was: f 78 voor de lessen in handwerk en f 104 voor de lessen in Fransch en dergelijke, tot een ma mum van 2 uren voor het een en van 3 uren voor het ander

De heer Wintermans heeft daarop gisteren aanmerki gemaakt en gezegd, dat het onrechtvaardig was, dat wanne men 4 ad 5 uren had les gegeven, men bij Koninklijk besl veroordeeld was om met uitbetaling van 2 ad 3 uren genoeg te nemen.

Maar het zou er prachtig uitzien voor de schatkist, als gemeenteraden krachtens dat artikel 26*novies* maar het rec hadden te vragen zooveel als zij wilden, desnoods voor onderwijzer 10 uur in de week; en het Rijk altijd moest kla staan met de portemonnaie om alles te betalen.

Dat is de consequentie van het standpunt van den he Wintermans. De gemeenteraden waren volkomen vrij te vr gen voor zooveel uren als zij wilden.

De heer Wintermans: De gemeenteraden, die niets aa u gevraagd hebben, hadden toen een overeenkomst met d onderwijzers, welke overeenkomst thans afgeloopen is. I stelde alleen, dat het billijk is, dat die afspraak, buiten u om gehonoreerd zal worden.

De heer de Visser, Minister van Onderwijs, Kunsten e Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Mijn afspraak - want artikel 26*novies* sprak van geen bedrag — begon pa toen ik het Koninklijk besluit tot uitvoering van dat artik samenstelde en daarin een bedrag vaststelde. Van dat ooge blik af was ik gebonden aan de uitkeering van dat bepaal bedrag. Met niets anders had ik te maken.

Die wet van 1919 liep natuurlijk aanvankelijk door in 191 en 1920. In dit laatstgenoemde jaar kwam echter het Bezo digingsbesluit van December 1920, waarbij door de onderwi zersvereenigingen — en dat heeft de misère voor het grootst gedeelte veroorzaakt — er zoo sterk op was aangedrongen om het te doen werken van 1 Januari 1920 af. Was het beslui niet gaan werken van 1 Januari 1920 af, dan waren allen die aparte lesuren gaven, in 1920 gevallen onder de wet va 1919 en dus ook onder artikel 26*novies*, 2de lid.

Maar het Bezoldigingsbesluit moest per se werken van Januari 1920 af, omdat de traktementen aanzienlijk werde verhoogd. Maar daardoor werd alles, wat buiten de gewon traktementen lag, teniet gedaan; de juridische basis daarvan verviel. En dit was in nog sterker mate het geval, toen he geheele art. 26*novies* van de wet van 1919 en die wet zel door de wet van 1920 vervielen.

In deze geheele geschiedenis heeft zich de sterke aandrang gewroken, om de salarisregeling uit de wet te lichten e naar het Bezoldigingsbesluit over te brengen. Men dacht dat dit voordeeliger zou zijn, maar het is, althans in dez materie, gebleken tot nadeel geweest te zijn van hen, di het zóó sterk hadden begeerd. En nu moet ik hieraan toch nog iets toevoegen.

De heeren stellen het voor, alsof het voor de menschen, di de lessen gegeven hebben en zoogenaamd recht hebben op die bijdrage, nu zoo erg is, als de gemeenten niet verplicht worden die bijdrage te betalen.

58ste VERGADERING. — 7 MAART 1923.

246. Toelage voor werkzaamheden, aan onderwijzers buiten gewonen schooltijd opgedragen.

inister de Visser.)

Maar laat ik nu echter eens met enkele nuchtere cijfers toonen, hoe de positie van die menschen geworden is, ak zij het Bezoldigingsbesluit, dat werkte met terugwerkende kracht van 1 Januari 1920 af en dat de hoofdoorzaak rd, waarom die afzonderlijke bijdragen vervielen.

In een gemeente eerste klasse kreeg een ongehuwde onderzeres f 1800 volgens de wet van 1919. Daarbij kwam f 50 or het onderwijs in handwerken.

Daarbij kwam volgens art. 26*novies*, tweede lid, f 156; werd dus f 2006, afgerond f 2010. Dezelfde onderwijzes kreeg nu volgens het Bezoldigingsbesluit 1920 f 2500, nevens f 100 voor akte handwerken; totaal f 2650. Dus nneer zij verder niet uitbetaald kreeg datgene wat zij gens de heeren moest hebben krachtens art. 26*novies*, eede lid, ging zij krachtens het Bezoldigingsbesluit toch g f 600 vooruit.

Een onderwijzeres in een gemeente 2de klasse kreeg 006; er ging af 4 pct.; bleef over f 1925; afgerond f 1930. olgens het Bezoldigingsbesluit 1920 kreeg zij f 2600; daarn gaat af 4 pct., f 104; blijft over f 2496; afgerond f 2500, t is dus f 570 meer.

In een plattelandsgemeente — op het platteland kwamen e lessen het meest voor en daarop hebben wij dus in de rste plaats de aandacht te vestigen — bedroeg het traktement van dergelijke onderwijzeres f 2006; aftrek 8 pct. of 160,48; bleef over f 1845,52; afgerond f 1850. Die zelfde derwijzeres krijgt nu f 2600; aftrek 8 pct. of f 208; blijft er f 2392, afgerond f 2400. Dus dergelijke onderwijzeres n'en déplaise het gemis van wat zij gekregen zou hebben gevolge art. 26*novies*, tweede lid, nog een kleine f 600 ooruitgegaan.

Daarom zal ik eens een nuchtere vraag aan de heeren oen. Zelfs wanneer men meende zekere rechten te kunnen tleenen aan de wet van 1919, zou men dan niet billijk andelen, nu een bezoldigingsbesluit is gekomen, dat de larissen zóó aanzienlijk verhoogde, en waarbij werd volaan aan de wenschen van de onderwijzersvereenigingen in veeërlei opzicht, vooreerst dat dit besluit zou werken van af Januari 1920 en verder dat aan al die afzonderlijke toegen een eind werd gemaakt, om daarvan af te zien, omdat et meerdere als het ware het mindere heeft te niet gedaan?

Wanneer men de zaak aldus beziet, kan men naar mijn aste overtuiging tot geen andere conclusie komen dan dat de onderwijzers thans royaal behandel, waar ik aan het erlangen, destijds door de Kamer geuit, heb voldaan door e indiening van dit wetsontwerp.

De heer **Dresselhuys**: Maar de rechtsgelijkheid, Excelentie! Dat argument hebt u nog niet aangeraakt.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Vetenschappen: Het zal mij aangenaam zijn, als dat argument van de rechtsgelijkheid, dat ik in dit verband niet egrijp, nader door u ontwikkeld wordt. Ik gevoel de kracht aarvan op dit oogenblik niet.

Wat 1919 betreft, is naar mijn meening alles goedgemaakt oor het meerdere, dat het Bezoldigingsbesluit gaf. Toch tel ik de gemeenten, die haar verzoek ten bate van de onderwijzers hadden moeten indienen vóór 31 December 1920, nog n de mogelijkheid om zulk een verzoek te doen en geef ik aar de gelegenheid dergelijke bijdrage aan de onderwijzers e verleenen. Ik ben zelfs nog verder gegaan en heb, waar ik nij had kunnen beperken tot 1919, het zelfs voor de onderwijzers nog mogelijk gemaakt om over 1920, 1921 en het erste kwartaal van 1922 nog die bijdrage te verkrijgen, omlat in Maart 1922 hier in de Kamer deze zaak bij de motie-Otto is behandeld.

Ik geef dus, getoetst aan mijn belofte, eertijds gedaan, le volle maat. Maar nu sta ik ook op dit standpunt: één van eide: ik zal schorsing van de beraadslaging verzoeken en vensch dit wetsontwerp niet langer te verdedigen, of het vordt door de Kamer aangenomen in den vorm, waarin het, aar den wensch van de Kamer van 9 Maart 1922, haar door nij is voorgelegd.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Er zijn eenige leden, die wenschen te repliceeren. Ik stel voor, den termijn daarvoor te bepalen op niet langer dan een kwartier.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil op dit oogenblik al dadelijk dit verklaren, dat, hoezeer het ook opportunistisch is gedacht, ik er geen oogenblik over denk om dit ontwerp in gevaar te brengen, want, Mijnheer de Voorzitter, aangezien ik overtuigd ben, dat verschillende gemeenten van deze bevoegdheid gebruik zullen willen maken, denk ik er niet over, die gemeenten daartoe niet de gelegenheid door dit wetsontwerp te doen openen.

Maar ik geloof toch, dat het ultimatum, dat ons is voorgelegd, ons niet behoeft te verhinderen, eenige opmerkingen te maken naar aanleiding van hetgeen de Minister heeft gezegd en waarmede wij ons absoluut niet kunnen vereenigen, ook al zullen wij ons daarbij moeten neerleggen.

Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats dit. Het heeft mij bijzonder getroffen, dat de Minister geen enkel oogenblik zelfs besteed heeft om, al was het maar uit de verte, te erkennen, dat hier ook sprake is van onderwijzers en onderwijzeressen, die een recht hebben op loon voor verrichten arbeid. Dat wijst de Minister maar af met te zeggen: Mijn hemel, is het dan zoo erg? Zij krijgen toch veel hooger salaris en is het nu zoo erg, dat zij voor dat werk niets krijgen? Mijnheer de Voorzitter! Indien men die vraag zoo stelt en indien men die vraag op 1 Januari 1920 had gesteld aan de onderwijzers en onderwijzeressen, dan zouden dezen zonder twijfel gezegd hebben: o neen; als wij wat meer krijgen, willen wij er ook wel wat meer voor doen. Maar hoe is de stand? De stand is zoo, dat deze onderwijzers en onderwijzeressen opdracht hebben gekregen om meer werk te gaan verrichten onder toezegging van loon. En wanneer men nu meent naderhand, dat dat vergoed is geworden door een hooger salaris, dan lijkt er mij toch wel iets te ontbreken aan het rechtsgevoel van den Minister, als hij geen rekening er mede houdt, dat hij daarbij over één kam scheert twee diverse categorieën van onderwijzeressen, waarvan de eene zoowel als de andere precies hetzelfde hoogere salaris krijgt, maar waarvan de eene geen extra werk heeft behoeven te doen en de andere wel.

Mijnheer de Voorzitter! Mejuffrouw Westerman heeft daareven gezegd, dat er niet voor elk uurtje extra werk meer loon behoeft te worden gegeven. Op dat standpunt sta ik ook, maar als ik aan een ander werk opdraag, dan mag ik niet zeggen: hoor eens, ik vind het niet zoo erg, als gij voor wat meer werk geen meerdere belooning krijgt, anders zou ik u die opdracht niet geven. Zoo mag men voor zich zelf redeneeren, maar niet als men aan een ander, die niet bevoegd is te weigeren, werk opdraagt, want dan neemt men tegenover dien ander een verplichting op zich.

Een tweede punt. De Minister spreekt voortdurend van een novum, dat zou worden ingevoerd, als men de uitdrukking „verplichting” gebruikt, maar mag ik de aandacht van Zijn Excellentie vragen voor deze stelling: dat tweede lid van artikel 26*novies* zegt, dat de gemeenten het konden vragen; gesteld nu, dat de gemeenten de onderwijzers allen extra werk lieten doen en dan aan het einde van het jaar zeiden: dat behoefden wij niet te vragen! De Minister zou dan antwoorden: gij kunt vragen; dat beteekent, dat gij de bevoegdheid hebt om het werk te laten doen en er dan voor te vragen. Maar hierover loopt het niet. Het loopt hierover — en het bevreemdt mij, dat de Minister dat niet heeft willen erkennen —, dat, als wij spreken van een „verplichting”, dit beteekent, dat, wanneer een opdracht is gegeven, daartegenover de verplichting behoort te staan tot betaling van het loon. Het loopt niet over 26*novies*, alsof het nog in de toekomst moest gebeuren, neen, het is iets, dat voorbij is. Nu eenmaal die arbeid is verricht en de opdracht is gegeven . . . . .

Mijnheer de Voorzitter! De Minister voegt mij toe, dat de gemeenten voor zich zelf de verplichting moeten gevoelen. Dat is een prachtige moreele uitdrukking en daarmede komt

(Gerhard e. a.)

de Minister een stap nader, maar nu nog een stapje verder door die moreele verplichting in de wet neer te leggen. De Minister heeft feitelijk de verplichting voor de gemeenten uitgesproken.

Een tweede quaestie is, dat het in het belang van het geheel is, goed te doen uitkomen, dat hier niet iets onzinnigs werd gevraagd, zooals de Minister meende het te mogen voorstellen.

De Minister heeft zich beroepen op de geschiedenis van de motie-Otto. Wij wisten dat wel en wij rekenden er ook op; de Minister is een goed en buitengewoon handig debater, die drommels goed gebruik weet te maken van de argumenten, maar het is ook ons geoorloofd gebruik te maken van elk hoekje en gaatje, dat in het debat zit, en daarom vraag ik: waarop beroept de Minister zich? Op een verworpen motie. En waarom is die motie verworpen? Omdat men in het wezen der zaak geen vrede had met die eenvoudige en kleine toezegging.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Bulten schudt van neen. Wij weten nu, dat die geachte afgevaardigde heeft tegengestemd, omdat die motie niet ver genoeg ging.

Het is volkomen juist. Tegenover de geweldige oppositie meende men al tevreden te zijn, indien men maar die toezegging had, omdat Amsterdam wel wilde betalen, maar niet mocht. Toen heette het: als men daar de vrijheid wil hebben, moet men die geven. Maar wij hebben in die jaren ook vele gevallen in Noordholland gehad en wij weten nu dat een bevoegdheid volstrekt niet voldoende is, wanneer er ook niet een verplichting is. Langer behoeven wij er niet over te spreken: de zaak is geoordeeld. Ik weet niet of het serieus is nu al amendementen in te trekken, waarover nog niets gezegd is, maar wij zullen er nog even mede wachten, dan blijven wij in de lijn.

Wij weten allen waarop het uitloopt. Wij zijn niet tevreden met wat de Minister heeft gezegd, dat, als het niet precies gaat zooals hij het wil, hij schorsing van de beraadslaging zal vragen. Dat heb ik bij zulk een eenvoudig ontwerp nog niet gehoord, maar ik hoop, dat de Minister zal denken: ik heb het wel een beetje bont gemaakt met mijn afwijzing.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Gelukkig heb ik het niet noodig gehad om voor de beoordeeling van het uitgangspunt van dit wetsontwerp buiten de argumenten van den Minister zelf te treden. Niet ik heb hier het eerst gewaagd van onbillijkheden, die de onderwijzers ondervonden van de gemeentebesturen; niet ik heb het eerst gesproken over goedmaken van wat door de nalatigheid der gemeentebesturen aan de onderwijzers aan schade is berokkend; niet ik toonde aan, dat de toestand van onbillijkheid moet worden weggenomen, die te recht bij de achtergestelde onderwijzers ontevredenheid heeft gewekt. Niet ik heb het eerst gebruikt de schoone woorden van pag. 7 van de Memorie van Antwoord, dat het hier betreft een zaak van rechtvaardigheid, nu de eene onderwijzer wel en de andere, die in een minder actieve gemeente overwerk verrichtte, geen belooning daarvoor heeft ontvangen. Al deze beweringen, die ik heb beschouwd als het uitgangspunt van dit wetsontwerp, zijn niet van mij, maar van dezen Minister, die ze zelf in de Memorie van Toelichting heeft geschreven. Daarom kan ik gerust zeggen, dat de ondergrond van dit wetsontwerp geheid is. Nu heeft de Minister verteld, dat het geheid is in artikel 26*novies* en dat daarom mijn beeldspraak niet uitkomt. Zij komt wel uit, want deze gewichtige redeneeringen, deze waarheden, zijn als heipalen geheid in den drassigen grond van artikel 26*novies*. Ik kan mijn beeldspraak uitbreiden en de juistheid daarvan wordt juist door de Ministerieele aanvulling buitengewoon goed gekarakteriseerd. Maar ik wijs er ook op, dat de heer van der Molen, die niet hier staat om het ontwerp te verdedigen, gezegd heeft, dat de Minister verward is geraakt in de verborgenheden van een ondeugdelijke wetgeving. Dat is ook niet mijn schuld. Zoo kan ik dus gerust deze beeldspraak volhouden en zeggen, dat de Minister verplicht is, deze heipalen van billijkheid, rechtvaardigheid, rechtsgelijkheid, waarover de heer Dresselhuys sprak, in het drassige gebied van het onderwijs vast te heien.

Nu staan wij hier met ongelijke krachten in het debat.

(Wintermans e. a.)

Toen ik den Minister in herinnering bracht wat vroeger geschied is, wist ik wel, dat hij vandaag zich netjes formeel zou kunnen rechtvaardigen. Ik wist, dat hij het vorige jaar sprak over mogelijkheden, en daarom heb ik in zijn geheugen teruggeroepen 28 Mei 1919, toen het hier ook over deze zaak ging. Wij hebben toen niet precies nagerekend, of het allemaal wel paste, dat zou de toekomst wel leeren. Maar het geval van niet betalen van de vergoeding voor het hoofdschap van het herhalingsonderwijs b.v., waar ik onlangs een vraag over stelde, is een teekenend staaltje geweest van wat de mogelijkheid om te betalen waard is. Pag. 2443 van de *Handelingen* van 1919 is door de onderwijzers gelezen, en zij hebben gezegd: wij zijn zeker van ons geld. De Minister heeft gezegd, dat de menschen niet in minder gunstige financieele positie zullen komen; afgescheiden van de vraag — aldus de Minister —, of de lesuren al of niet in de leerplans zullen worden opgenomen, zullen zij zeker worden gehonoreerd en het is dus uit dien hoofde veiliger, de redactie, in art. 26*novies* opgenomen, te handhaven. De *Handelingen* worden afgedrukt in de vakbladen, de menschen lezen die volledig en zeggen: wij zijn veiliger bij den Minister dan bij Ossendorp. Maar later komen zij bij moeder de vrouw, om te zeggen: wij moeten de centen teruggeven. Men kan wel zware lasten opleggen en die verdedigen op juridische gronden, maar als iemand zegt, dat de menschen juridisch geen aanspraak hebben op betaling van verricht overwerk, dan is dat juristerij, waarin ik niet treed. Ik vraag: wat is het eenvoudig rechtsgevoel van het volk? Die menschen zeggen: wij hebben gearbeid op een bepaalde afspraak, 2, 3, 4 uren, er is gezegd: gij zult zooveel krijgen, maar wij zien nu, dat wij afstand moeten doen van ons recht, omdat de Minister ons zoo overvloedig heeft gesalarieerd. Ik laat in het midden of de onderwijzers onder dien indruk moeten zijn, maar is het in Nederland zoo, dat, als men op een behoorlijke wijze gehonoreerd wordt voor zijn gewone werk, men onbehoorlijk is, wanneer men niet afziet van vergoeding voor overwerk?

Die redeneering moge dan juridisch zoo sekuur in elkander zitten als maar mogelijk is, zij kan het gewone rechtsgevoel niet bevredigen. Ik laat in het midden, hoeveel betaald moet worden, maar dat betaald moet worden wat afgesproken is, is de eisch van de eenvoudigste rechtsgelijkheid. De opstelling van den Minister is zoo, dat het niet mogelijk is daarover verder te debatteeren. Men laat ons een stuk lezen en bestudeeren als de Memorie van Antwoord, waarin zooveel gevoelige snaren worden aangeraakt, en als wij daarin iets gevonden hebben dat klopt met ons gevoel, zegt de Minister: met de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord heb ik niets te maken. Ik bestudeer die stukken juist om den geest van den Minister te leeren kennen, maar dat is een geheel andere geest dan die hier sprak uit het overleggen van een statistiek van die hooge onderwijzeressalarissen. Aan de eene zijde zegt de Minister, dat hij ongelijkheden wil wegnemen, wat recht en billijk is, maar aan den anderen kant zegt hij: met wat in de Memorie van Toelichting en in de Memorie van Antwoord staat bemoei ik mij niet. Ik heb die stukken met veel respect gelezen, maar op het oogenblik is mijn respect voor den inhoud van die stukken verdwenen.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog een enkele opmerking te maken naar aanleiding van de rede van den Minister, al voel ik er eigenlijk niet veel animo toe. Want ik ben nu wel zoo lang in de Kamer, dat ik wel begrijp, dat de Minister denkt: ik zit hier lekker, ik zit volkomen veilig, zoo veilig als ik ooit geweest ben, want ik heb de Kamer aan het touwtje. Het staat zoo, heeft de Minister gezegd......

De **Voorzitter**: Ik geloof niet, dat de heer Bulten precies kan weergeven, wat de Minister denkt.

De heer **Bulten**: Ik denk, dat de Minister denkt in den geest als ik heb aangegeven. De Minister zal dus redeneeren: Ik heb aan de Kamer medegedeeld, dat als de Kamer voortgaat op dien weg, dien zij thans heeft ingeslagen, ik zal vra

(Bulten e. a.)

n schorsing van de beraadslaging, d.w.z., dat op de Kamer verantwoordelijkheid komt hiervoor, dat de onderwijzers lfs geen kans krijgen om iets te ontvangen. Dat zou een rantwoordelijkheid leggen op de Kamer, die den Minister erk maakt.

De Minister heeft een opmerking gemaakt over hetgeen ik stijds gezegd heb aangaande de motie van den heer Otto, aar uit mijn woorden van destijds blijkt niet, dat ik mij eenigerlei wijze vereenigd had met de toelichting, die de eer Otto op zijn motie gegeven had. Ik kan mij dan ook olkomen het recht voorbehouden om thans te zeggen, dat ik ijn stem niet aan de motie wilde geven op grond van de ezegging van den Minister, die hiervan uitging, dat billijkheden in de salarieering zouden worden opgeheven.

De Minister heeft gezegd: nu de salarieering geheel ten ste komt van het Rijk, zou het zeker absurd zijn als de emeenten nog iets moesten betalen. Ik ben echter van meening, dat het hier betreft een oude schuld, de betaling van ren, waarvoor de onderwijzers er op gerekend hadden, dat zij etaald zouden worden. De Minister zegt wel: er is een verheerdering van salaris gekomen en gaat daarvan de getallen even, maar dat is geen argument.

Wanneer er is een dorpsschool met twee onderwijzeressen, aarvan er één vijf uur per week meer les geeft, krijgt zij och evenveel als de andere! Nu zegt de Minister, ja, maar an zou de eene veel meer verhooging krijgen dan de andere, aar met die redeneering komt de Minister er nooit! De Iinister heeft gezegd: wij moeten geen novum invoeren, door e gemeenten te laten betalen. Maar dan vraag ik: wanneer en gemeente op het oogenblik een boventalligen onderwijzer meer wil hebben, wie betaalt dat dan? Dan moet e gemeente betalen, en wel evenveel als het Rijk voorschrijft n het Bezoldigingsbesluit. De Minister redeneert altijd op ergelijke dingen door, ik ga nu ook eens hierop doorredeeeren. De gemeente betaalt het salaris van een overcompleten onderwijzer; nu gaat de gemeente tot een onderwijzer eggen: gij moet overuren maken, is het dan niet volkomen uist, dat de gemeente ook de overuren betaalt? Ik geloof, dat it volkomen juist is en dat de redeneering van den Minister iterst vreemd is.

Men spreekt nu van de juridische basis. Mijnheer de Voorzitter! De zaak is eenvoudig deze, dat men in 1920 vergeten eeft te vermelden, dat die overuren betaald moeten worden; at is een verzuim van den kant van de Regeering. Maar lan vraag ik: moeten daarvan de onderwijzers nu de dupe vorden? De juridische basis ligt in het verzuim van de Regeering.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen met deze opmerkingen te unnen volstaan.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp is tevens aan de rde de conclusie van het Verslag der Commissie, in wier anden zijn gesteld de inlichtingen op het adres van O. L. Veerman, hoofd der Leerschool van de Christelijke Kweekchool te Leeuwarden, en J. Broekema en 3 anderen, onderwijzers van bijstand aan genoemde school, houdende verzoek m toekenning van een toeslag op hun salaris over 1919.

Daaraan is tot nu toe niet de aandacht gewijd. Dit rapport s afkomstig van een Commissie, bestaande uit de heeren Duys, Otto — de man, die zoo door den Minister geroemd s, wat hem, toen hij nog Kamerlid was, niet altijd overkwam! —, Weitkamp, Bulten en de Wilde. In dat Verslag taat o. a.:

,,Naar het (eenparig) oordeel der Commissie eischt de billijkheid, dat een middel worde gezocht, om de onderwijzers alsnog te doen erlangen de bedragen, waarop zij over het jaar 1919 aanspraak zouden hebben kunnen maken, indien het verzoek tot het toekennen van die bedragen tijdig door den gemeenteraad was ingediend."

En verder:

,,Het is der Commissie bekend, dat het geval van adressanten niet het eenige is van dezen aard. Ook

(Ketelaar e. a.)

andere gemeentebesturen, o. a. dat van 's Gravenhage, hebben het verzoek tot toepassing van artikel 26 *novies* eerst in 1921 bij de Kroon ingediend."

Als slotsom van haar beschouwingen stelt de Commissie voor:

,,den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, onder dankbetuiging voor de door hem ter zake verstrekte inlichtingen, mede te deelen, dat het haar gewenscht voorkomt te bevorderen dat de Kroon gemachtigd worde, die verzoeken tot toepassing van artikel 26 *novies* van de wet van 14 Juli 1919 (*Staatsblad* n°. 403), die niet vóór 1 Januari 1921 zijn ingediend, alsnog in overweging te nemen en, voor zoover die overweging tot inwilliging mocht leiden, tot de toekenning van verhooging van wedden te besluiten.

Of die machtiging bij een speciale wet dient te worden verleend, dan wel door de opneming van een post in de begrooting van hoofdstuk V A, meent de Commissie in het midden te mogen laten."

De conclusie van de Commissie is dus, dat er een wetsontwerp of een suppletoire begrooting moet worden ingediend. Een dergelijk wetsontwerp hebben wij niet gekregen van den Minister. Het lijkt mij daarom wenschelijk, dat de Commissie zich alsnog er over uitspreekt, of zij, na den Minister te hebben gehoord, haar conclusie wil veranderen. Ik hoop natuurlijk van niet.

Ik hoop, dat die Commissie, dus ook de heeren Bulten, de Wilde en Weitkamp, zullen begrijpen, dat het althans voor 1919 wenschelijk is, dat het Rijk die verplichtingen op zich neemt. Het spijt mij zeer, dat, waar de Minister dit eenparig advies van een aldus samengestelde Commissie uit de Kamer heeft gekregen, hij dat advies eenvoudig naast zich heeft gelegd en het niet opvolgt.

Mijnheer de Voorzitter! Toegegeven, dat de Minister misschien voor de jaren 1920 en 1921 sterk staat, zou ik toch meenen, dat de sterkte van zijn standpunt voor het jaar 1919 zeer gering is en daarom zou ik den Minister dringend in overweging willen geven, om in tweede instantie het antwoord, dat hij in eerste instantie heeft gegeven, op dit punt te herzien.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel punt in deze beraadslaging heeft mij aanleiding gegeven om nog even het woord te vragen. Dat is nl. de vraag, of bij wijziging van een salarisregeling moet vaststaan, dat de gunstige bepalingen, die in de oude regeling ten bate van enkelen bestonden, aanspraak geven op verdere rechten ook onder de nieuwe regeling, waarbij die speciale aanspraken door een hoogere wedderegeling gedeeltelijk zijn ondervangen. Wanneer op die vraag op zoo bijzondere wijze de aandacht wordt gevestigd, als straks door de heeren Bulten en Gerhard is gedaan, dan vrees ik, dat wij na dit debat nog herhaaldelijk voor deze vraag zullen worden gesteld. Ik denk er b. v. aan, dat op het oogenblik in het Bezoldigingsbesluit van 16 December 1920 staat, dat onderwijzers, die in het bezit zijn van een akte Fransch, Duitsch, Engelsch of handelsrekenen, een verhooging van jaarwedde ontvangen van f 100 en voor de akte M. O. handteekenen, enz., f 200. Wanneer nu in de richting, die bij de laatste salarisregeling is ingeslagen, verder wordt gegaan, nl. in de richting van uniformiteit, dan kan ik mij indenken, dat de meest vooruitstrevende onderwijzers, die daarvoor buiten de Kamer propaganda maken, gelijk zullen krijgen, nl. een salaris voor alle onderwijzers, onverschillig hun bevoegdheid. Zullen dan daarna niet de onderwijzers, die in het bezit zijn van een lagere of middelbare akte, komen en zullen zij niet zeggen: maar wij hadden vroeger f 100 of f 200 verhooging en nu moeten wij die nog weer eens boven ons salaris hebben? Die juridische vraag, of men zich bij het ingaan van een nieuwe bepaling nog kan beroepen op speciale gunstige bepalingen voor enkelen, is voor mij van zoo ernstigen aard, dat ik mij gaarne aansluit bij den Minister, om mij de volledige vrijheid voor te behouden en haar niet voor de toekomst zoo uitdrukkelijk bevestigend beantwoord te zien.

(van der Molen e. a.)

Verder zou ik den Minister dringend willen verzoeken antwoord te geven op de vragen, die ik gesteld heb ten aanzien van de leerscholen en de scholen en klassen voor schipperskinderen.

De heer **de Wilde**: Mijnheer de Voorzitter! In het algemeen kan ik mij wel vereenigen met het antwoord, dat de Minister heeft gegeven aan de onderscheidene sprekers. Op één punt geloof ik echter, dat Zijn Excellentie wat zwak stond, en hoop ik, dat hij tot nader overleg bereid zal blijken. Dat is namelijk het punt, dat door hemzelf apart is genoemd: de quaestie der verhooging voor zoover het betreft het jaar 1919.

De zaak is deze. Volgens artikel 26*novies* konden de gemeentebesturen vóór 1 Januari 1921 een aanvrage doen om een verhooging toe te kennen, welke verhooging dan werd toegestaan en betaald door het Rijk. Nu zijn er enkele gemeentebesturen geweest, die dat verzuimd hebben aan te vragen, maar de onderwijzers zelf konden daar niets aan doen.

Het punt, waar het nu op aankomt, is, dat de onderwijzers die verhooging zouden hebben gekregen, indien de betrokken gemeentebesturen op tijd een aanvrage hadden ingestuurd. Er was een fatale termijn, sommige gemeentebesturen hebben het niet op tijd gedaan, en het gevolg is, dat die menschen de verhooging niet hebben gekregen. Daarvan zijn dus menschen de dupe, die er niets aan konden doen, die geheel onmachtig waren en het moesten laten doen door anderen, op wie zij rechtstreeks geen invloed konden uitoefenen.

Het komt mij voor, dat de regeling, welke de Regeering thans voorstelt, niet billijk is, want nu opent de Minister wel de gelegenheid, dat alsnog die gemeentebesturen de bevoegdheid zullen hebben, dat geld uit te keeren, maar zij moeten het betalen uit eigen kas. Ik kan mij voorstellen, Mijnheer de Voorzitter, dat een of ander gemeentebestuur, dat indertijd heeft verzuimd vóór 1 Januari 1921 de bedoelde aanvrage in te zenden, met het oog op de kosten thans zal zeggen: wij doen het niet.

Daarvan is het slachtoffer de onderwijzer, dien het treft, en het zou naar mijn meening billijk zijn, indien de Minister op dit punt een correctie aanbracht, en bereid zou zijn, voor zoover het dien termijn van 1 Januari 1921 betreft, de betrokken gemeentebesturen de bevoegdheid te geven, alsnog tot die verhoogde uitkeering over 1919 over te gaan. Ik hoop, dat hij bovendien bereid zal zijn in het wetsontwerp op te nemen een bepaling of eventueel zich te vereenigen met een amendement in dien zin, dat de kosten zullen worden betaald door het Rijk. Dan zullen die gemeentebesturen het allemaal doen en zullen de onderwijzers, die geen schuld hebben, er door worden gebaat. Ik hoop, dat de Minister dit ernstig zal overwegen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Laat ik beginnen met een antwoord aan den heer van der Molen. Ik maak mijn verontschuldiging, dat ik in eersten termijn verzuimd heb antwoord te geven op de vraag, hoe het staat met de leeraren aan de bijzondere kweekscholen en met de leeraren aan de scholen voor schipperskinderen. Mijn antwoord is, dat ik gaarne zal overwegen, vooral omdat de zaak van de kweekschoolopleiding er een is, die mij dezer dagen bezighoudt, of ik niet kan beproeven in verband daarmede een wijziging van het Bezoldigingsbesluit te verkrijgen ten voordeele van die menschen, op wie de heer van der Molen doelde.

De heer Bulten heeft getracht mijn stelling aan te vechten, dat het een novum zou zijn in de onderwijswetgeving, als de gemeenten verplicht werden tot het geven van een bijdrage, en hij heeft als voorbeeld genoemd de wet op het lager onderwijs, waarbij de gemeenten de surplus-onderwijzers, die zij aanstellen, moeten betalen.

De grondslag daarvan is echter de vrijheid der gemeenten. Want niemand verplicht haar, die surplus-onderwijzers aan te stellen, ook de Rijkswet niet. Ook worden zij niet verplicht hun bijzondere werkzaamheden op te dragen. De gemeenten zijn daarin volkomen vrij.

In de tweede plaats heeft de heer Gerhard met een zekere

(Minister de Visser e. a.)

geoorloofde slimheid mij trachten vast te grijpen aan mijn woord, dat de gemeenten een verplichting hebben, om, wanneer zij eenmaal dien onderwijzers hebben opgedragen in die uren les te geven, ze ook te betalen.

Ten eerste antwoord ik daarop, dat het Rijk daar toch in elk geval buiten blijft, dus dat deze opmerking niet rechtvaardigt de opname van een amendement in dit wetsontwerp als door den heer Gerhard is voorgesteld.

Maar in de tweede plaats zou ik ook kunnen antwoorden dat ik hier niet een wettelijke, doch een zedelijke verplichting voor de gemeenten bedoeld heb.

En in de derde plaats wil ik er op wijzen, dat er tal van gemeenten zijn — en dat zou bij de verplichting ook zoo wonderlijk werken —, die onderwijzers hebben aangesteld op voorwaarde, dat zij lessen buiten de gewone schooluren moesten geven zonder bezoldiging, hetzij in het Fransch, hetzij in het Duitsch. Dat vormde dus een element van hun aanstelling.

En nu zou het toch dwaas zijn, die gemeenten te verplichten — in den gedachtengang van den heer Gerhard — om die extra uren te betalen. Nu hoor ik zeggen: dat ligt niet in het amendement opgesloten, maar als dit amendement in de wet kwam, dan zouden die gemeenten daartoe verplicht zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik blijf dus bij hetgeen ik straks gezegd heb. De Regeering heeft dit wetsontwerp ingediend onder voorwaarde, dat dit het Rijk geen geld zal kosten en als inlossing van een belofte, die 9 Maart 1922 is gegeven. Niets minder en niets meer heb ik gedaan, en ik blijf dus op het standpunt staan, dat het ontwerp slechts zooals het hier ligt door de Kamer kan worden aangenomen.

Wat den geachten afgevaardigde den heer de Wilde betreft, ik heb dien geachten afgevaardigde reeds beantwoord door hetgeen ik daar zooeven zeide. Het Rijk neemt geen financieele verplichtingen op zich en die zou het Rijk op zich nemen, wanneer in den gedachtengang van den heer de Wilde de gemeenteraden de kosten van af 1919 ten laste van het Rijk konden brengen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, over de conclusie van het Verslag betrekkelijk de inlichtingen te stemmen na afloop van de stemming over het ontwerp van wet.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over artikel 1, luidende:

„De Raad eener gemeente, niet genoemd in Onze besluiten van:

13 Juli 1920, n°. 41,
16 October 1920, n°. 52,
11 November 1920, n°. 54,
4 Februari 1921, n°. 25,
3 Augustus 1921, n°. 53, en
27 April 1922, n°. 48,

is bevoegd aan onderwijzeressen aan openbare lagere scholen en aan bijzondere lagere scholen, als bedoeld in artikel 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), voor het geven van onderwijs in de nuttige handwerken voor meisjes buiten den gewonen schooltijd gedurende het jaar 1919 over dat tijdvak eene toelage ten laste van de gemeente te verleenen tot ten hoogste een bedrag, dat berekend wordt naar f 78 's jaars per wekelijksch lesuur tot een maximum van 2 uur per week en per klasse."

waarop zijn ingediend de volgende amendementen:

twee, van de heeren Bulten, Suring, Moerel, van de Bilt en Wintermans: *a.* een (Stuk n°. 8, A, 1), strekkende om de woorden: „De Raad eener gemeente" te wijzigen in „Door den Raad eener gemeente" en de woorden „is bevoegd" in „wordt" en „te verleenen" in „verleend",

58ste VERGADERING. — 7 MAART 1923.

246. Toelage voor werkzaamheden, aan onderwijzers buiten gewonen schooltijd opgedragen.

(lten e. a.)

n b. een (Stuk n°. 8, B, 1), om de woorden „ten hoogste" doen vervallen;

. een, van de heeren Gerhard, van Zadelhoff, K. ter n, mejuffrouw Groeneweg, den heer Albarda en mevrouw Vries—Bruins (Stuk n°. 9, I), strekkende om te doen vallen de woorden: „ten laste van de gemeente" en een uwe alinea aan dit artikel toe te voegen, luidende:

„De wegens de toepassing van dit artikel door eene gemeente uitbetaalde bedragen worden, voor zoover zij door onzen Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen zijn goedgekeurd, door het Rijk aan die gemeente vergoed."

De heer Bulten verkrijgt het woord tot toelichting van n amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het endement op artikel 1 is tweeledig. Het eerste gedeelte oogt den gemeenten de verplichting op te leggen tot being en het tweede deel beteekent, dat niet een hoogste ns alleen wordt aangegeven, maar dat een vast bedrag rdt genoemd.

Het eerste amendement meen ik bij de algemeene beouwingen reeds voldoende te hebben toegelicht.

Wat het tweede betreft, leg ik er den nadruk op, dat, al l de Minister niet de verplichting aanvaarden, ik nog niet n hem gehoord heb of hij er mede akkoord gaat, dat niet sproken wordt, ook niet bij de bevoegdheid, van een bedrag n hoogste alleen, maar dat er gesproken wordt van een paald bedrag; want ook indien een gemeente gebruik aakt van de bevoegdheid, zou zij een minder bedrag kunnen kennen dan oorspronkelijk in de bedoeling heeft gelegen. Daaromtrent zou ik dus nog gaarne het gevoelen van den inister willen vernemen.

Het amendement van den heer Bulten is door 5 leden derteekend en maakt derhalve een onderwerp van beraadging uit.

De heer Gerhard: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement is volkomen in overeenstemming met de conclusie van het erbij tevens in behandeling zijnde Verslag.

Het betrof hier uitgaven, die normaal geheel ten laste n het Rijk waren gekomen. Dit kan niet gezegd worden n de andere uitgaven. De vraag, waarover het hier gaat, dus: wie zal betalen, het Rijk of de gemeenten?

Intusschen bleek uit de verschillende toelichtingen, dat de meenten in deze wel zeer te verontschuldigen zijn, zoo al et geheel vrij te pleiten met het oog op de door mij in rinnering gebracht zijnde verwarrende wetgeving, die wij arbij gehad hebben. Zoo kwamen wij tot de conclusie: het volmaakt billijk, dat dit ten laste komt van het Rijk, . a. w. als men aldus handelde, dat wie na 1 Januari 1921 aanvrage deed of doet, nog beschouwd zou worden te zijn lkomen in overeenstemming met de wettelijke bepalingen. De Minister heeft daartegenover reeds een standpunt ingemen en verklaard — ik meen het in dezen eenvoudigen zin kunnen omschrijven —: wordt dit amendement aangenoen, dan trek ik mijn ontwerp in. Dat is het alternatief.

Nu hebben wij dus te overwegen: kan ons dit ontwerp zoo inig schelen, dat wij ten aanzien van de andere quaesties n uitspraak willen hebben.

Zóó is de stand van zaken voor ons niet.

Met het wetsontwerp, zooals het hier ligt, zal inderad, gelet op de goede trouw van de gemeenten, menigeen n vergoeding ontvangen, die hem anders zou ontgaan.

Nu de Minister, naar ons gevoelen tegen alle recht en redekheid in, met verzaking van al wat werkelijk in dit opzicht n laste van het Rijk mag worden gebracht, ons eenvoudigeg zegt, met het mes op de keel: niets van dit alles, al is t nog zoo'n groot recht of zoo'n billijkheid, of......... je engt daarmede alles in gevaar voor de vele onderwijzers en derwijzeressen, die daarbij betrokken zijn, zwichten wij or dit alternatief.

Ten einde geen moeilijkheden te veroorzaken voor hen, die erbij betrokken zijn, trekken wij, natuurlijk zonder ook

(Gerhard e. a.)

maar eenigermate te erkennen, dat wij overtuigd zijn van de juistheid van wat de Minister heeft gezegd, onze amendementen in.

Mijnheer de Voorzitter! Ik mag hier wel even aan toevoegen, dat, toen ik aan de andere zijde zooeven de vraag hoorde stellen: trek je jij amendementen in?, ik een gevoel kreeg van in deze de gangmaker of leider te moeten zijn, toen ik op die vraag hoorde antwoorden: wij wachten op Gerhard. Mijnheer de Voorzitter, ik zal gaarne ten aanzien van dit punt de positie van gangmaker of leider willen innemen. Wanneer de heeren meenen zich daarop te kunnen verheffen, zal ik hun dat genoegen niet misgunnen.

Aangezien al de amendementen van den heer Gerhard c. s. (Stuk n°. 9) door de voorstellers zijn ingetrokken, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer Dresselhuys: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog iets te zeggen over het artikel in verband met de gedachte, welke aan het ingetrokken amendement ten grondslag lag.

Ik heb mij zoo even, toen de Minister zijn van zijn standpunt geheel logische uiteenzetting gaf, veroorloofd te interrumpeeren: maar hoe dan met de rechtsgelijkheid? De Minister heeft volkomen juist uiteengezet, dat hij inderdaad royaal gevolg gegeven heeft aan zijn belofte, destijds aan de Kamer gedaan, maar hij heeft voor mijn rechtsgevoel nog niet kunnen verklaren, waarom de eene onderwijzer die vergoeding uitbetaald heeft gekregen en de andere onderwijzer, die in dezelfde positie was, daarop vergeefs zal moeten wachten. Daarop kan het argument van den Minister omtrent de ingetreden verhooging van salaris in het algemeen geen invloed hebben. Dat kan misschien het gevoel van den onderwijzer, die het hem overigens toekomende niet krijgt, wat verzachten, maar bezien van uit het standpunt van rechtsgelijkheid is daarmede de zaak niet klaar.

De Minister zou dan alleen kunnen zeggen: ik werp de schuld van mij af en leg die op de gemeentebesturen; indien hij aantoonde, dat de gemeentebesturen een fout hadden gemaakt. Dat had ik juist gedacht van den Minister te zullen vernemen als rechtvaardiging van zijn standpunt.

Er zijn gemeentebesturen, bijv. dat van den Haag en van andere gemeenten, die niet tijdig aan de Kroon hebben gevraagd om die uitbetaling te mogen doen, maar wat beteekenen die woorden „niet tijdig"? Hebben die gemeentebesturen een termijn laten voorbijgaan, dien de Regeering gesteld had? Als ik goed ingelicht ben, is dat niet het geval. De Regeering heeft op zeker oogenblik eenvoudig gezegd: elke gemeente, die niet vóór 1 Januari 1921 het verzoek heeft ingediend, krijgt het niet meer.

Men zegt nu: omdat die wet vervallen is. Zeker, het is waar, het apparaat, de aangegeven formeele weg, kwam door de nieuwe wet te ontbreken. Dat is toch geen argument tegenover de gemeenten, die niet konden weten, dat zij op die wijze voor de belangen van de onderwijzers moesten opkomen, omdat het rechtsbeginsel van de vorige wet daarmede niet was opgeheven.

Dat de wet in 1921 in deze Kamer was aangenomen, zooals men mij toevoegt, deed toch hier niet ter zake. Het liep over 1919; het was een vroegere periode en nu bij de nieuwe wet nooit de bedoeling was uitgesproken op het rechtsbeginsel van de vorige periode terug te komen, had de Minister den plicht, ook hier den nieuwen rechtsgang aan te geven, zooals hij voor het overige ook in dit wetsontwerp doet.

Ik zal niets doen wat dit wetsontwerp in gevaar zou kunnen brengen; ik zou niet gaarne er toe medewerken, dat aan den onderwijzers ontnomen werd deze kans, welke hun gegeven is destijds naar aanleiding van de volkomen juiste gedachte, destijds in deze Kamer door den heer Otto c.s. geuit, maar mijn rechtsgevoel is in deze niet bevredigd. Wanneer dit wetsontwerp wordt aangenomen, zal hier nog een lacune blijven bestaan ten opzichte van de vraag, of nu rechtmatige aanspraken al dan niet bevredigd zijn. De vorige wet verzekerde den onderwijzers over 1919 via de gemeentebesturen een verkregen recht; nooit is uitdrukkelijk of stilzwijgend aangenomen, dat dit recht moest verloren gaan.

(Dresselhuys e. a.)

Ik hoop dan ook, dat de Commissie betreffende de inlichtingen op het adres van O. L. Veerman (Stuk n°. 121) niet tot het besluit zal komen, dat zij nu haar conclusie moet intrekken. Deze conclusie, welke weergeeft de overtuiging van de Kamer op zich zelf, zou ik voorloopig toch willen blijven aanvaarden, in de verwachting, dat de Minister, thuis gekomen en de zaak nog eens overleggende met den Minister van Financiën, zal zeggen: het is zeer moeilijk om de schatkist weder te belasten, maar in Nederland is recht toch recht.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil mijn verbazing er over uitspreken, dat een jurist als de heer Dresselhuys geen waarde blijkt toe te kennen aan het feit, dat na 1 Januari 1921 de gelegenheid ontbrak om nog uitvoering te geven aan artikel 26*novies*, derde lid, der voormalige wet tot regeling van het lager onderwijs. Na 31 December 1920 bestond dat artikel niet meer.

De heer **Dresselhuys**: De aanspraken, aan de wet ontleend, bestonden toen toch nog.

De heer **van der Molen**: Die aanspraken waren er pas, nadat uitvoering gegeven was aan het artikel. Maar wanneer men geen gebruik gemaakt heeft in 1919 en in 1920 van de bevoegdheid, die de wet mogelijk maakte — niet oplegde, maar mogelijk maakte —, dan is met het vervallen van de wet de kans om daarvan gebruik te maken natuurlijk ook vervallen, omdat het niet juist is dat nog te doen wanneer een wet niet meer geldt. Dat er nu allerlei beschouwingen gehouden zijn, heb ik laten loopen, maar dat de heer Dresselhuys twijfelt aan het feit, dat een wet niet meer werkt nadat zij ingetrokken of vervallen is, dat begrijp ik niet. Daarop heb ik alleen even de aandacht willen vestigen. Het ging in deze materie er niet om, of er al of niet recht was gedaan. Toen de Minister contrasigneerde het Koninklijk besluit, waarbij het besluit van den gemeenteraad van Amsterdam om de toelage te betalen, werd vernietigd, heeft hij iets gedaan, dat volkomen recht was.

De bedoeling van dit wetsontwerp is dan ook alleen, om mogelijk te maken, wat na de intrekking der wet van 1920 niet meer mogelijk was. Ik kan mij daarom geheel aansluiten bij de verdediging van den Minister, maar men moet niet probeeren om juridisch aan te tasten wat juridisch algemeen vaststaat.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben evenmin als de heer van der Molen jurist, maar ik geloof bijna, dat ik de juristen moet feliciteeren met het feit, dat hij het niet is. Hij heeft nl. deze stoute stelling verkondigd, dat, wanneer een contract is afgeloopen — ik noem het nu maar een contract —, dan de betalingen, die daaruit voortvloeien, niet meer zouden behoeven te geschieden na den datum, waarop dat contract is afgeloopen.

Nu is daar het bekende artikel, waar wij den geheelen middag over gesproken hebben. Daarin staat, dat de gemeenten de toelage van het Rijk kunnen krijgen, indien zij dat aanvragen. Dat artikel is vervallen, d. w. z. nadat de wet vervallen is, maar niet voor het jaar, waarvoor deze wet wel gold.

De heer van der Molen heeft gezegd: ik praat er niet over, of het recht is, maar of het wettisch is. Ik vind het een sterk stukje, als men zegt: het is mogelijk onrecht, maar het kan volgens de wet niet anders. Indien hij zelf er aan twijfelt, of wel het recht betracht is, dan moet hij er in medegaan, dat de toelage over 1919 nog kan worden uitbetaald.

Ik sluit mij daarom aan bij het verlangen van den heer Dresselhuys, dat de conclusie van de Commissie over de adressen alsnog in stemming zal worden gebracht, opdat de Minister zal weten, hoe de Kamer daarover denkt. De Minister behoeft er natuurlijk niet voor uit den weg te gaan; hij kan zeggen: ik leg het naast mij neer, maar mijns inziens kan de Minister ook nog eens met zijn collega's overleggen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb een paar

(Minister de Visser e. a.)

redactioneele opmerkingen over het amendement van d[e] heer Bulten. In het begin is een vergissing ingeslopen. [Er] staat namelijk achter 3:

„In de eerste alinea van elk dezer artikelen".

Nu gaan er aan vooraf een stuk of 13 of 14 artikelen, ma[ar] de heer Bulten heeft alleen bedoeld de artikelen 17 en 1[8], zoodat genoemde woorden gewijzigd zullen moeten worden i[n]:

„In de eerste alinea van elk der laatstgenoemde ar[ti]kelen".

Verder staat er aan het einde:

„In verband hiermede wordt de eerste alinea van h[et] tweede lid gelezen:".

Hier zal na het woord „lid" ingevoegd moeten worde[n] „van artikel 18".

Eindelijk moet in punt 2 aan het slot tusschen de woord[en] „werkzaam" en „zijnde" ingevoegd worden het woord „g[e]weest".

Na hetgeen ik in eersten termijn heb gezegd, zal ik d[it] amendement niet verder bespreken, maar wel wil ik een enk[el] woord zeggen over het tweede amendement, dat evenee[ns] door den voorsteller is toegelicht. Dat amendement stre[kt] om, als het eerste amendement is verworpen, in elk gev[al] aan de gemeenteraden de verplichting op te leggen om [de] bedragen, die in het Koninklijk besluit zijn vastgesteld, n[l.] f 78 en f 104, uit te keeren. Nu ben ik in de eerste plaa[ts] tegen die verplichting, maar in de tweede plaats leg ik [er] den nadruk op, dat het amendement in de practijk het tege[n]overgestelde zal uitwerken van hetgeen de heer Bulten b[e]doelt, want als men de gemeenteraden aan bepaalde bedrage[n] bindt, zullen de onderwijzers nog minder kans hebben va[n] bepaalde gemeenteraden iets te krijgen dan wanneer d[e] gemeenteraden worden vrijgelaten. Juist in den gedachte[n]gang van den voorsteller is intrekking van het amendemen[t] voor de onderwijzers voordeeliger dan handhaving er van.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! Na de alg[e]meene beschouwingen behoeven wij geen illusie meer te heb[]ben omtrent het lot van dit amendement, maar ik wensc[h] mij zeer krachtig aan te sluiten bij de woorden, door de[n] heer Gerhard geuit, toen hij zijn amendement introk, waarbi[j] hij de volle verantwoordelijkheid op de schouders van de[n] Minister legde. Ik wensch bij die woorden de mijne te voegen. De geheele verantwoordelijkheid voor het niet beoefenen va[n] de billijkheid komt voor rekening van den Minister. Ik he[b] daarom de eer al mijn amendementen in te trekken.

Aangezien de heer Bulten mede namens zijn medevoorstel[]lers al de door hem en 4 andere leden voorgestelde amende[]menten (Stuk n°. 8) heeft ingetrokken, maken deze gee[n] onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 2 tot en met 20 en de beweegreden van he[t] ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadsla[]ging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemmin[g] aangenomen.

De **Voorzitter**: Nu het ontwerp van wet is aangenomen, rest ons nog te stemmen over de conclusie van het Versla[g] der Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van O. L. Veerman, hoofd der leerschool van d[e] Christelijke Kweekschool te Leeuwarden, en J. Broekema e[n] 3 anderen, onderwijzers van bijstand aan genoemde school, houdende verzoek om toekenning van een toeslag op hu[n] salaris over 1919 (121).

(Voorzitter e. a.)

De conclusie strekt om aan Zijn Excellentie den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, onder dankbetuiging voor de door hem ter zake verstrekte inlichtingen, mede te deelen, dat het haar gewenscht voorkomt te bevorderen, dat de Kroon gemachtigd worde, die verzoeken tot toepassing van art. 26*novies* van de wet van 14 Juli 1919 (*Staatsblad* n°. 403), die niet vóór 1 Januari 1921 zijn ingediend, alsnog in overweging te nemen en, voor zoover die overweging tot inwilliging mocht leiden, tot de toekenning van verhooging van wedden te besluiten.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag het woord over deze conclusie.

De **Voorzitter**: Nu de heer van der Molen het woord wenscht over deze conclusie, stel ik voor, de beraadslaging over die conclusie, welke bij de algemeene beraadslaging is behandeld, te heropenen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Na de beslissing over het wetsontwerp, waarbij een bepaald stelsel is aanvaard, acht ik het onjuist, dat de Commissie haar conclusie, zooals die in Stuk n°. 121 is neergelegd, handhaaft. Maar ook met het oog op de zaak zelf. In die conclusie gaat het om onderwijzers van de bijzondere leerschool in Leeuwarden, en nu is zooeven, juist met het oog op die onderwijzers, door mij met grooten aandrang tot den Minister de vraag gericht, om de quaestie van deze bijzondere leerschool apart onder de oogen te zien, omdat dat niet is een quaestie van 1919 alleen, maar ook van 1923, 1924 en verder. En daarom heb ik den Minister gevraagd: maak, wanneer dit wetsontwerp is aangenomen, een wijziging van het Bezoldigingsbesluit en maak zoo die quaestie apart in orde, ook voor de toekomst, en daarom meen ik, dat het verstandiger zou zijn om deze conclusie te wijzigen en eenvoudig den Minister dank te zeggen voor de inlichtingen en haar althans zóó te wijzigen, dat zij niet meer in strijd is met het zoo juist aangenomen wetsontwerp en geen rekening houdt met de zeer uitdrukkelijke toezegging, zooeven door den Minister op mijn vraag gegeven. Immers, ik geloof, dat voor de betrokkenen, waarom het hier toch gaat, veel meer bereikt is, dan bereikt zou kunnen worden, wanneer wij hier een conclusie handhaafden en in stemming brengen en verwerpen, want de meerderheid zal toch verplicht zijn de conclusie, die zeer uitdrukkelijk ingaat tegen een voor vijf minuten genomen beslissing, te verwerpen. Daarom geef ik de Commissie nogmaals in overweging haar conclusie terug te nemen of haar aldus te wijzigen, dat zij in overeenstemming wordt gebracht met het zoo juist aangenomen ontwerp van wet.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet beginnen met er den heer van der Molen op attent te maken, dat de conclusie niet alleen slaat op het adres van den heer Veerman c. s. De heer van der Molen heeft de conclusie blijkbaar nog niet gelezen, hetgeen mij zeer spijt voor iemand, die er in het openbaar over spreekt, want er staat het omgekeerde van wat de heer van der Molen zegt. Er staat in de conclusie:

„Het is der Commissie bekend, dat het geval van adressanten niet het eenige is van dezen aard. Ook andere gemeentebesturen, o. a. dat van 's Gravenhage, hebben het verzoek tot toepassing van artikel 26*novies* eerst in 1921 bij de Kroon ingediend, en ook in die gemeente is derhalve de verhooging, waarop zij aanspraak zouden mogen maken, voor een belangrijk aantal leerkrachten van het bijzonder onderwijs onverkrijgbaar geworden.

Als de slotsom van hare beschouwingen heeft de Commissie de eer aan de Kamer voor te stellen, aan Zijne Excellentie den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, onder dankbetuiging voor de door hem ter zake verstrekte inlichtingen, mede te deelen,

(Duys e. a.)

dat het haar gewenscht voorkomt te bevorderen, dat de Kroon gemachtigd worde, die verzoeken tot toepassing van art. 26*novies* van de wet van 14 Juli 1919 (*Staatsblad* n°. 403), die niet vóór 1 Januari 1921 zijn ingediend, alsnog in overweging te nemen en, voor zoover die overweging tot inwilliging mocht leiden, tot de toekenning van verhooging van wedden te besluiten."

Men ziet dus, dat de conclusie niet uitsluitend op dit adres slaat, maar dat de Commissie dit speciale geval heeft gebruikt om een algemeene conclusie uit te spreken.

Nu komen wij dus voor deze vraag te staan: Men tracht nu te beweren: wij hebben zooeven in de eene richting zonder hoofdelijke stemming een wetsontwerp aangenomen, en dan gaat het niet aan, een oogenblik later in een andere richting een conclusie aan te nemen. Dat is echter slechts schijnbaar. Voor degenen, die tegen deze zaak zijn, is dit een mooi motief om er uit te springen, maar zoo gemakkelijk zal dat niet gaan. Wij staan hier tegenover een Minister, die waarschijnlijk gebonden is aan zijn collega's, die onder zekere voorwaarden de medewerking van den Minister van Financiën heeft gekregen om dit wetsontwerp in te dienen. Wilde hij te goeder trouw met zijn collega's samenwerken, dan kon hij niet anders doen dan alle amendementen onaannemelijk verklaren. Het ware wel goed, dat in het vervolg, bijv. bij de arbeidswetgeving, ook de Minister van Financiën hier kwam; thans zien wij telkens een Minister zijn verantwoordelijkheid afschuiven op een anderen Minister, die er niet is. De Minister van Financiën is de man, die de lakens uitdeelt of liever niet uitdeelt. Deze Minister moest dus alle amendementen, die geld kosten, afwijzen, omdat hij niet thuis kon komen met nieuwe aanvragen om geld. Hoewel de heer Gerhard de argumentatie van den Minister niet deelde, heeft hij zijn amendementen ingetrokken. Daarna is het wetsontwerp aangenomen, maar de eenige manier, dat de Kamer zich kan uitspreken en haar eigen verantwoordelijkheid kan doen kennen, is nu, dat zij een motie aanneemt, waarin zij aangeeft, hoe de regeling principieel zou moeten zijn. De andere leden der Commissie, die ik kon bereiken, de heeren Bulten en de Wilde, waren met mij van oordeel, dat deze conclusie daarom moet worden gehandhaafd, niet omdat het is een uitspraak in strijd met het zooeven aangenomen wetsontwerp, maar om daarnaast een uitspraak te krijgen naar eigen verantwoordelijkheid der Kamer.

Als deze conclusie wordt aangenomen, kan de Minister doen wat hij wil en in den Ministerraad zeggen: de Kamer heeft dit uitgesproken, kan deze zaak bij suppletoire begrooting of bij afzonderlijk wetsontwerp worden geregeld? Daarom zou ik de Kamer willen verzoeken, deze conclusie te aanvaarden.

De heer **de Wilde**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan het standpunt van den heer Duys niet deelen. Hij heeft gesproken over den Minister van Onderwijs, die misschien nog invloed kan uitoefenen op den Minister van Financiën. Ik moet daarvan niets hebben. Ik ken alleen de Regeering, die thans tot ons komt in den persoon van den Minister van Onderwijs. Ik ben het volkomen eens met de conclusie, die thans in behandeling is, en ik heb zooeven nog pogingen aangewend om den Minister over te halen, alsnog het eerste gedeelte van het amendement-Gerhard niet onaannemelijk te verklaren. Het spijt mij, dat de Minister dat niet heeft gedaan, maar ik ben overtuigd, dat hij het na zeer ernstige overweging niet kon doen. Nu wij in gemeen overleg het wetsontwerp hebben aangenomen, en de heer Gerhard is gezwicht voor de argumentatie van den Minister en zijn amendement heeft ingetrokken, zou ik het inconstitutioneel vinden, vijf minuten later een andere beslissing te nemen.

Ik kan mij voorstellen, dat de heer Duys, als lid van de oppositie, de behoefte gevoelt om door moties e. d. invloed op de Regeering uit te oefenen, maar ik neem aan, dat het woord van den Minister een ernstig woord is geweest. Daarom zou ik het in zekeren zin zelfs betreuren als de Minister bijv. morgen kwam met een voorstel als in deze conclusie wordt gevraagd, want dan zou ik den Minister moeten vragen: zijt gij ernstig geweest of niet? Ik verwacht, als de Minister

246. Toelage voor werkzaamheden, aan onderwijzers buiten gewonen schooltijd opgedragen.

(de Wilde e. a.)

financieele bezwaren heeft, dat die financieele bezwaren ernstig zijn en ik wensch dus niet mede te werken tot een geheel ander besluit dan wij vijf minuten geleden genomen hebben. Daarom zal ik, indien de conclusie in stemming komt, tegenstemmen.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp werkelijk niet, dat men hier gaat zwaaien met groote woorden, zooals inconstitutioneel. Deze discussie is den geheelen middag gevoerd zonder een bepaalde scheiding in partijen. Van de rechterzijde en van de linkerzijde zijn amendementen ingediend en de Minister heeft die alle met volkomen onpartijdigheid het hoofd afgesneden. Maar nu kan ik mij niet voorstellen, dat men zegt: ik begrijp, dat de heer Duys, als lid van de oppositie, zulk een uitspraak wil hebben. Daar gaat het niet om. De quaestie is alleen, of de meerderheid der Kamer het er eigenlijk mede eens is of niet, dat dit moet gebeuren. De Minister heeft het onmogelijk gemaakt, dit bij de wet te verklaren, want als de amendementen waren aangenomen, was het wetsontwerp ingetrokken, maar de Kamer kan toch altijd nog een conclusie of een motie aannemen, waarin zij uitspreekt wat zij wenscht. De Minister heeft den heer van der Molen overweging toegezegd, wij geven die conclusie ook den Minister ter overweging, om na te gaan of dit kan worden uitbetaald.

Op mij maakt het den indruk, als men op dezen grond gaat tegenstemmen, dat het is om een scheiding te maken tusschen rechts en links, wat bij deze aangelegenheid absoluut niet noodig is.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan begrijpen, dat er bij sommigen, bijv. bij den heer Duys, nog een zekere drang is, om op eenigszins demonstratieve wijze der Regeering te kennen te geven: wij zijn wel gezwicht onder het dreigement van uw onaannemelijkverklaring, maar daarom zijn wij toch niet van meening veranderd. Toch geloof ik niet, dat het voor de Kamer als zoodanig verstandig zou zijn, dat te doen op de wijze, zooals in de conclusie van de Commissie is neergelegd. Immers, die conclusie van de Commissie is gedagteekend 1 Maart 1922 en op 10 Maart 1922, dus op drie dagen na één jaar geleden, hebben wij hier de motie-Otto behandeld, die uitdrukking wilde geven aan de gedachte, welke in de conclusie is neergelegd. Daarna is die motie, mede ten gevolge van door de Regeering gedane toezegging, verworpen en daarna is de Regeering gekomen met het wetsontwerp, dat wij zooeven hebben aangenomen. Nu gaat het toch niet aan, daar boven overheen een conclusie aan te nemen, die eerst aanleiding gaf tot de amendementen van den heer Gerhard, welke ingetrokken zijn, maar die anterieur is aan de geheele behandeling dezer materie. Ik geloof, dat de heeren Ketelaar, Duys en anderen zullen toegeven, dat dit niet twee dingen zijn die vijf minuten na elkander in de Kamer mogen voorkomen. Daarom geef ik nogmaals der Commissie ernstig in overweging — zelf kan ik het niet doen, maar ik zou gaarne zien, dat de heer de Wilde het deed — van de conclusie te doen vervallen de laatste twee alinea's, zooals die gedrukt zijn, en daarvoor in de plaats te stellen het voorstel, om der Regeering dank te zeggen voor de verstrekte inlichtingen. Ik geef dit ook nog in overweging, Mijnheer de Voorzitter, omdat mij gebleken is, dat bij eventueele verwerping van de conclusie van de Commissie opnieuw een Commissie benoemd moet worden, die dezelfde adressen nog eens weer moet behandelen, om dan met een nieuwe conclusie bij de Kamer te komen. Waar de zaak zelf nu tot een einde is gebracht, meen ik, dat de Commissie ook het beste zal doen met in dit geval tot een finale beëindiging van deze zaak mee te werken.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch de discussie over deze zaak niet verder te rekken, maar alleen een protest te uiten tegen de wijze, waarop een van de leden van de Commissie is opgetreden. Ik heb zoo straks als voorzitter van de Commissie aan de leden, die ik bereiken kon, gevraagd, wat onze Commissie zou hebben te doen, indien het

(Duys e. a.)

amendement-Gerhard werd ingetrokken — wat ik ha hooren verluiden dat zou gebeuren, indien de Minister h onaannemelijk verklaarde — en het wetsontwerp werd aa genomen. Ik heb hun gevraagd: zullen wij de conclus wijzigen — er was reeds een ontwerp van een gewijzigde co clusie klaar — of zullen wij de conclusie handhaven? Ik on ving toen, ook van den heer de Wilde, de verklaring: w zullen de conclusie handhaven. Nu meen ik, dat het een goe gebruik in de Kamer is, om zich dan ook aan een dergelijk verklaring te houden. Wat doet echter de heer de Wilde? I heb hem die vraag gesteld staande de behandeling van de zaak en hoogstens 7 à 8 minuten voordat hij het woor kreeg. Hij laat mij als voorzitter der Commissie het woor voeren, maar vraagt onmiddellijk daarop het woord en ga doodleuk een redevoering houden ter bestrijding van wat i zoo juist als voorzitter der Commissie heb gezegd! Hoe zwa deze mijnheer staat, blijkt ook wel hieruit, dat hij zeide, da ik als „lid van de oppositie" behoefte had gehad, om op t treden, zooals ik deed. Ik wil hieraan toevoegen aan he adres van dezen spreker, dat ik voorzitter van deze Commissi ben, maar als steeds bij het maken van dergelijke conclusie waar het technische onderwijszaken betreft, heb overgelate aan de leden der Commissie, die meer speciaal met de onde wijszaken op de hoogte zijn, de conclusie te ontwerpen. zoo dat mijn invloed op deze conclusie wel zoo minimaal is ge weest als maar mogelijk was bij een goede uitoefening va mijn voorzitterschap overigens. Het is dus veel meer een zaa van den heer de Wilde zelf, die hier in behandeling was Dat de heer de Wilde nu om politieke redenen draait, moe hij zelf weten, maar dat hij daarbij een ander op dergelijk wijze bejegent, en hem verwijt, dat hij spreekt „uit op positielust" spreekt van een mentaliteit, die in parlementair woorden niet is te qualificeeren!

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mi voor, dat wij in een eenigszins moeilijke positie komen en daardoor groote kans loopen een onzuivere uitspraak te krijgen. Er is van verschillende kanten beweerd, dat — al kan men met den inhoud van de conclusie meegaan — de vorm dit niet toelaat.

Mijnheer de Voorzitter! Naar mijn meening moet onderscheid gemaakt worden tusschen twee feiten. Al is een wetsontwerp in een anderen geest aangenomen, dan kan de Kamer toch van oordeel zijn, dat het nog wenschelijker zou zijn om nog iets meer te doen. Wij zijn nu in een zeer twijfelachtige positie. Ik had mij voorgesteld, dat misschien een oplossing kon worden gevonden door het indienen van een motie, waarin de eindgedachte van de conclusie werd belichaamd, maar ik heb dit aangegeven in de meening, dat — bij handhaving van de conclusie — een onjuiste stemming zou komen. Ik merk nu echter, dat, als ik een motie voorstel, de stemming evenzeer een onjuist beeld zou opleveren. Aangezien ik den duivel niet met Beëlzebub wensch uit te drijven, zal ik dus geen motie voorstellen en eenvoudig het op een stemming over de conclusie laten aankomen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil even mededeelen, waarom ik mijn stem moet geven aan deze conclusie. Men heeft zooeven beweerd, dat het inconstitutioneel zou zijn, om te stemmen vóór een conclusie, terwijl zooeven een wetsontwerp van andere strekking is aangenomen. Ik zie de zaak zoo. Straks heeft de heer Gerhard den Minister gevraagd: leg het Rijk de verplichting op, om de gemeenten terug te betalen, wat deze den onderwijzers te betalen hebben. De Regeering heeft daarop geantwoord, dat dit niet kon. Dat is dus afgeloopen. Nu wordt hier alleen van den Minister gevraagd, om deze zaak alsnog in overweging te nemen, ten einde de zaak op een andere wijze te bevorderen. Er wordt dus geen enkele wettelijke verplichting opgelegd, maar alleen aan den Minister gevraagd, om de zaak nog eens in overweging te willen nemen. Dat is geen tegenstrijdigheid, maar alleen het uiting geven aan een gevoel van recht en billijkheid, waarop de Kamer prijs stelt. Hoe vaak komt het niet voor, dat de Regeering ook zonder wettelijke verplichting bij begrootingspost billijkheidsaanspraken vervult! Natuur-

(Dresselhuys c. a.)

kan de Kamer niet stemmen over het slot van de conclusie:

„Of die machtiging bij een speciale wet dient te worden verleend, dan wel door de opneming van een post in de begrooting van hoofdstuk VA, meent de Commissie in het midden te mogen laten."

Maar wij kunnen wel stemmen over het verzoek aan de Regeering om deze zaak alsnog in overweging te nemen. Dat is iets anders dan uiting geven aan een besef van recht en billijkheid, waarmede ik volkomen kan instemmen.

De heer **Duys**, voorzitter van de Commissie: Mijnheer de Voorzitter! Namens de Commissie deel ik mede, dat de Commissie geen bezwaar heeft tegen het doen vervallen van de laatste alinea van haar conclusie.

De **Voorzitter**: De Commissie heeft de laatste alinea van haar Verslag doen vervallen.

De conclusie der Commissie wordt verworpen met 48 tegen 22 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Kuiper, Schokking, Engels, Colijn, Krijger, Stulemeijer, Moerel, Duymaer van Twist, Otten, Fruytier, Schouten, de Wilde, Bongaerts, van Vuuren, Tilanus, Hermans, Nolens, mejuffrouw Katz, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, de Monté ver Loren, Fleumans, Weitkamp, Zijlstra, A. Colijn, Snoeck Henkemans, van Rijckevorsel, Knigge, Scheurer, Rutgers van Rozenburg, van de Bilt, Smeenk, van der Molen, Wintermans, Beumer, Vincent, Bakker, van Dijk, van den Heuvel, Fleskens, Suring, Gerretson, de Boer, Kolkman, Heukels, Deckers, mejuffrouw van Dorp, de heer Braat en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Ketelaar, Bulten, mejuffrouw Westerman, de heer Gerhard, mejuffrouw Groeneweg, de heer J. ter Laan, mevrouw Bakker—Nort, de heeren K. ter Laan, van Zadelhoff, van den Tempel, Ter Hall, Troelstra, Gerritzen, IJzerman, Hiemstra, Duys, van Gijn, van Rappard, Albarda, Boon, Dresselhuys, Bierema, mevrouw de Vries—Bruins en de heer Schaper.

De **Voorzitter**: Het laatste lid van artikel 102 van het Reglement van Orde bepaalt:

„Neemt de Kamer het al dan niet gewijzigd besluit niet aan, dan wordt onmiddellijk overgegaan tot het benoemen eener andere Commissie, met inachtneming van het 1ste lid van dit artikel.".

Ik stel mij voor, onmiddellijk mij bezig te houden met die benoeming.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet houdende **bepalingen betreffende de Jacht (27).**

De heer **Kolkman**, lid van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld de volgende adressen van:

1°. landbouwers der gemeente Heeze bij Eindhoven, met het verzoek het ontwerp van wet zoodanig te willen redigeeren, dat het zal strekken in het belang van den landbouw en tot afschaffing van het heerlijk jachtrecht;

2°. de Afdeeling van den Noordbrabantschen Christelijken Boerenbond, te Heeze bij Eindhoven, met het verzoek aandacht te wijden aan een verzoekschrift, dat aldaar ter onderteekening is aangeboden ten einde de totstandkoming van het ontwerp van wet tegen te houden;

3°. landbouwers te Brummen, Steenderen, Zutphen en omstreken, met het verzoek om aan het ontwerp van wet uw steun te onthouden;

4°. de commissie, benoemd door de Koninklijke Nederlandsche Jachtvereeniging „Nimrod" en de Nederlandsche Jagersvereeniging, met het verzoek het wetsontwerp zoodanig te wijzigen, dat:

1. het jachtrecht blijve bij den eigenaar van den grond;
2. fazanten blijven als „wild" beschouwd;
3. de geoorloofde jachtmiddelen worden opgenoemd;
4. het vangen van schadelijk gedierte met konijnenstrikken worde absoluut verboden;

5°. burgemeester en wethouders van Sneek en anderen, betuigende instemming met het adres sub 4°. en verzoekende aan het wetsontwerp uw steun te onthouden;

6°. de Landbouwvereeniging „Ermelo", te Ermelo, ook met betuiging van instemming met het adres sub 4°.;

7°. het hoofdbestuur der Nederlandsche Vereeniging van Jachtopzichters, met verzoek uw steun aan het wetsontwerp te onthouden;

8°. jhr. dr. J. Six, hoogleeraar, te Amsterdam, met betuiging van instemming met het adres sub 4°.;

9°. de Vereeniging van Eerste rangs Hotels in Nederland en zijne Koloniën, gevestigd te 's Gravenhage, met verzoek, het wetsontwerp, zooals het thans is ingediend, niet aan te nemen, doch daarin zoodanige wijzigingen aan te brengen, waardoor het voortbestaan van een, zij het matigen wildstand in Nederland is verzekerd, met afwering van te groote schade voor den landbouw;

10°. den Bond van Hooger Politiepersoneel in Nederland, met verzoek, het wetsontwerp zoodanig te amendeeren, dat ook aan inspecteurs van politie jachtakten kunnen worden uitgereikt;

11°. H. Bloemen, jager, te Raalte, met verzoek, te verbieden, dat met den strik konijnen kunnen worden gevangen;

12°. het gemeentebestuur van Zutphen, verzoekende, met het oog op de financieele voordeelen voor tal van gemeenten, het aanhangige ontwerp niet aan te nemen;

13°. landbouwers onder Lochem en omstreken, instemming betuigende met de strekking van het adres sub 4°.;

14°. de club van Nederlandsche Vogelkundigen, met verzoek, het ontwerp zoowel uit practische motieven als uit aesthetisch oogpunt niet aan te nemen;

15°. Nederlandsche vereeniging tot bescherming van dieren, aandringende op wijziging van art. 54 van het ontwerp.

Uw Commissie heeft de eer, voor te stellen, alle deze adressen te deponeeren ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, den spreektijd per lid te bepalen op ten hoogste drie kwartier.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Boer**: Mijnheer de Voorzitter! De indiening van het wetsontwerp tot betere regeling van de jacht is een feit van diepgaande en ver strekkende beteekenis in ons maatschappelijk-economisch en juridisch en politiek leven. Ieder, die het belang begrijpt en het gewicht inziet van de gevolgen van het eens tot wet verheven ontwerp, is verplicht uit naam van heel de land- en tuinbouwende bevolking van ons land, ja, uit naam der geheele Nederlandsche bevolking, dank te zeggen aan hen, die hebben gewerkt aan en tot stand hebben gebracht dit ontwerp, aan de Regeering, die het bij de Staten-Generaal ter behandeling heeft ingediend. Wordt dit ontwerp tot wet verheven, wat ik en met mij duizenden in den lande vurig wenschen, dan zal dit voor de bodemcultuur van en in ons land een zeer gunstigen invloed uitoefenen. Het valt niet te ontkennen, dat de gedachte, in deze wet vastgelegd, geweldig ingrijpt en wil wijzigen de sedert eeuwen vastgezette begrippen ten aanzien van eigendomsrecht in de uiterste beteekenis en verste strekking, maar tevens behandelt ze het rechtsbegrip in zake bodemvoort-

(de Boer.)

brengselen, in verband met het gedierte, dat zich met de cultuurgewassen voedt.

Er behoorde dan ook overleg en moed toe, gezien wie de aloude begrippen huldigden en zoeken te bestendigen, om een ontwerp als dit in te dienen. Ik breng dan ook gaarne daarvoor mijn welgemeenden dank.

De menschen uit het grijs verleden en zij, die nog leven onder omstandigheden, gelijk aan toen, doen zien, dat de jacht een voorname plaats bekleedde in hun bestaan. Verschillende factoren leiden er toe, de jacht met energie te beoefenen. Eigen lijfsbehoud en bescherming der familie tegen den inval van wilde dieren. maakten en maken nog het jachtbedrijf vrij riskant. Wat hier te lande als een vermaak met weinig risico kan worden uitgeoefend, is in vele oorden op de wereld nog vrij gevaarlijk. Het voorzien in de behoefte voor dek, kleeding en voedsel was niet een minder voorname factor om het jachttuig ter hand te nemen. In sommige streken, ook nu nog, oefent men de jacht uit om te komen in het bezit van handelsobjecten.

Deze factoren waren voor onze voorouders, en zijn het zeker in vele plaatsen op onze aarde nog, nuttigheidsfactoren.

Bij de voorstanders van de jacht en haar rechten, zooals ze thans nog geldende zijn bij ons, welke voorstanders zich in woord en geschrift in de laatste dagen als felle tegenstanders van dit ontwerp hebben doen kennen, worden ook als geldend te berde gebracht de twee laatste door mij genoemde factoren.

Vervoer van en handel in wild worden als niet onbelangrijke maatschappelijke factoren genoemd, waaruit zij het recht ontleenen, dit ontwerp van wet te bestrijden, door persartikelen, door requesten met vele handteekeningen.

Op de vraag, onder welke omstandigheden die handteekeningen zijn verkregen, wil ik hier niet nader ingaan. Onder welken hoek de pers, voor zoover ze voorstandster is, voorstandsters van de tegenwoordige jachtverhoudingen, deze voor land- en tuinbouw zoo belangrijke aangelegenheid, beschouwt, kan ik niet navorschen. Het komt mij voor, dat bij de bestrijding van het aanhangige wetsvoorstel. en de daarbij gebruikte argumenten, zoo pas genoemd, uit het oog wordt verloren, dat, wijl het bemachtigde wild een consumtie, handels- en vervoerobject is, de door dat wild verorberde en vernielde, met harden arbeid en veel kosten voortgebrachte land- en tuinbouwproducten aan de consumtie, aan het vervoer en aan den handel zijn onttrokken.

Het wil mij voorkomen, neen, Mijnheer de Voorzitter, ik ben overtuigd, dat de schade, door wild veroorzaakt, ontzaglijk grooter is dan de voordeelen, aan de jacht verbonden.

In verband hiermede is het interessant en zeker leerzaam voor de jachtliefhebbers, zooals ze zich doen kennen in verschillende ons toegezonden geschriften, waarin de waarde van het wild wordt opgehemeld en gekleineerd wordt de schade, welke door het wild wordt veroorzaakt, om eens te bestudeeren de door de Regeering verzamelde gegevens, vastgelegd in de „Mededeelingen van de Directie van den Landbouw" en verschenen in nº. 1 van het dienstjaar 1920, en handelende over de schade, door wild en schadelijk gedierte toegebracht aan land-, tuin- en boschbouw. Ik wensch daaruit een en ander aan te halen.

Wat betreft Overijssel lees ik:

„Diepenveen vormt van ouds de gemeente in de provincie, uit welke de meeste klachten kwamen. Dit wil niet zeggen, dat de wildschade er het ergst was, maar dat het er erg was, is zeker. Van jaren her dateert reeds eene serie klachten. In het archief van den Rijkslandbouwleeraar voor Overijssel zijn daarvan veel stukken te vinden. Het schijnt wel, of sedert het begin dezer eeuw tot het begin van den oorlog de schade voortdurend is toegenomen. Het betreft, zooals overal, konijnen en fazanten. Het zijn hier de groote landgoederen, waarover geklaagd wordt. Het zijn de landgoederen de Bannink, den Hoek, Frieswijk, Nieuwe Rande en Oostermaat. Het ergst waren wel het eerst- en het laatstgenoemde. Door den Minister is het vorig jaar een commissie benoemd, die een onderzoek heeft ingesteld na[ar] de wildschade te Diepenveen en Olst. Die commissie [is] tot de conclusie gekomen, dat de toestand verbeterd w[as,] maar was met het oog op de toekomst niet optimistis[ch] gestemd."

Op bladz. 15 van het rapport zegt de commissie:

„Naar onze meening bestaat er gegronde vrees, [d...] als eenmaal de abnormale tijd achter den rug is, de wi[ld]schade weer ernstig zal toenemen."

Op bladz. 48 van het rapport der commissie lees ik:

„In de gemeente Heinoo zijn de klachten zeer gro[ot]. Er wordt hier veel geklaagd, dat men onvoldoende wi[n]terkoren kan uitzaaien. Zelfs de aardappelen word[en] vernield door de fazanten. Om nog iets van het bou[w]land te redden, wordt er veel omheind. Knollen en kno[l]rapen kunnen op vele plaatsen niet verbouwd worde[n]. Het wild wordt hier kunstmatig aangefokt, bijv. do[or] het laten uitbroeden van fazanten, terwijl de konijn[en] des winters gevoederd worden met knolrapen.

Sterk jachttoezicht wordt gehouden. Er wordt door [...] berichtgevers opgemerkt, dat hier en daar land bra[ak] blijft liggen."

Uit Utrecht wordt gemeld, dat daar een reusachtige scha[de] wordt veroorzaakt door de duiven, die daar op ongeregistree[rde] duiventillen worden gehouden en gevoederd; de bepali[ng] bestaat — of dat locale verordeningen zijn, weet ik niet — dat binnen 1500 M. afstand van die tillen geen duiven moge[n] bemachtigd worden, behalve door de eigenaars. Het is duid[e]lijk, dat dit voor de betrokken landbouwers soms groo[te] schade veroorzaakt, vooral omdat het de gewoonte is de diere[n] alleen des winters op de tillen te voederen en hen in h[et] overige deel van het jaar zelf hun voedsel te laten zoeke[n], meest op de terreinen van een ander.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan wel voortgaan met h[et] voorlezen van uittreksels uit dit rapport voor te lezen, maa[r] ik vrees, dat ik daarmede te veel van uw geduld zou verge[n] en zal dus mijn betoog vervolgen.

Men zou mij misschien tegen willen vóeren, dat wat wij i[n] bodemopbrengst tekortschieten, als invoer en handelsobje[ct] weer dienst doet.

't Schijnt eigenlijk overbodig te noemen, maar toch w[ijs] ik de aanvoerders van dit motief wijzen op 't feit, dat alle[s] wat wij van elders moeten betrekken als tekort aan eigen bodemopbrengst, betaald moet worden en een verminderin[g] van nationaal kapitaal ten gevolge heeft.

De noodzakelijke eisch, de eigenbodemopbrengst te be[vorderen], heeft men in de oorlogsjaren ondervonden gee[n] paskwil te zijn.

Toen heeft de Volksvertegenwoordiging met de Regeerin[g] dagen achtereen besproken de „voedselvoorziening" voo[r] mensch en dier. Toen is de Regeering regelend opgetreden soms hardhandig opgetreden in zake het zuinig verbruik e[n] verdeeling van de producten van land- en tuinbouw en vee[]houderij; toen is er, omdat er juist gebrek was aan land[]bouwproducten en het tekort met moeite kon worden ver[]kregen en dan nog tegen zeer hooge prijzen, bevel gegeve[n] tot scheuring van greidelanden, om toch maar de bodem[]opbrengst als volksvoedsel zoo hoog mogelijk op te voeren. De vraag is gewettigd: hoe is het mogelijk, dat er in on[s] land nog zooveel wild voorkomt, niet noodig voor instand[]houding van ons volk, alleen dienstig voor den liefhebbe[rs] der jacht?

Het kan toch niet anders dan dat in streken, waar nog door de bescherming en zelfs poting van wild door en voor de jachtliefhebbers massa's voor land- en tuinbouw schadelijk wild wordt aangetroffen, het werk van den land- en tuinbouwer wordt belemmerd en tegengewerkt, en waar hij, bedreigd in zijn veelal sober bestaan door den eigenaar van den bodem, welke bij hem in gebruik is, niet kan en niet mag doen wat noodig is tot bescherming van zijn arbeid, daar zal gedood worden de energie, de lust om den bodem te dwingen, voort te brengen de hoogst mogelijke opbrengst.

(de Boer.)

Men kan zich toch voorstellen het ontmoedigende, dat er s gelegen in het feit, dat een vrij groot gedeelte van den e verwachten oogst, in welken ligt begrepen huur of rente, belasting, arbeidsloon voor ploegen, eggen, inzaai, bemesting, wieden, schoffelen, maaien of zichten. en alles wat er noodig is om een goede opbrengst te verkrijgen en het bedrijf rendabel te maken, verloren gaat door de vraat- en vernielzucht van door anderen gepoot en/of beschermd wild.

Mij dunkt, het zal moeten blijken, dat de opbrengst van den bodem daar het kleinst zal zijn, waar de klachten over wildschade het meest voorkomen.

Met uw verlof, Mijnheer de Voorzitter, zou ik gaarne een paar cijfers citeeren.

Het is ten minste een eigenaardige samenloop van omstandigheden, dat wij in de „Verslagen en Mededeelingen van de Directie van den Landbouw voor 1922", verslag gevende over den toestand van den landbouw in 1921, op bladz. 50 het eigenaardige geval vermeld zien, dat, terwijl in de provincie Groningen aan winter- en zomertarwe gemiddeld wordt geoogst 36,3 H.L. per H.A., dat in 1921 was 46,5 H.L. en in 1920 36,5 H.L. In Overijssel, met een gemiddelde van 28¼ H.L., was de opbrengst in 1921 30,3 H.L. en in 1920 27¼ H.L.; in Gelderland is het gemiddelde 27,2 H.L. en in Utrecht 20¼ H.L.

Wat de winter- en zomerrogge betreft, zijn de cijfers de volgende: voor Groningen is het gemiddelde 32,8 H.L., in Friesland 28,3 H.L., in Gelderland 24,4 H.L. en in Utrecht 21,2 H.L.

Daaruit blijkt, dat daar, waar de kans het geringst is, dat de opbrengst van den bodem komt in den zak van hem, die er zijn arbeid aan heeft gegeven en zijn geld er aan ten koste heeft gelegd, de energie het geringst is.

Ik weet wel, Mijnheer de Voorzitter, dat het verschil in opbrengst niet alleen te wijten is aan directe wildschade, maar, en deze vraag is nu gewettigd: zouden de landbouwer en tuinder niet meer en meer opgaan de richting van intensieve bewerking van den bodem, niet meer belang stellen in land- en tuinbouwonderwijs en wat daaruit in het bedrijf tot uiting komt, naarmate hij meer verzekerd is de vruchten van zijn kennis en arbeid zelf te kunnen genieten?

De bestrijders van dit ontwerp beweren, dat de waarde van den grond evenredig is aan den rijkdom aan wild. Zij zeggen: hoe rijker de jachtvelden, hoe meer de jachtverpachting opbrengt.

Met ontzaglijke geldelijke offers zal door waterbouwkundigen de afsluiting van de Zuiderzee worden bewerkstelligd en zal door inpoldering van een gedeelte der Zuiderzee getracht worden tot landwinning te komen en zoodoende de bodemopbrengst van ons land te vergrooten. Maar het is een groote eigenaardigheid, dat men nu toch de ontzettende vernieling van de bodemopbrengst door het wild laat bestendigen, waar men voor landwinning zulke groote sommen zal gaan uitgeven.

Ook de sport wordt door de tegenstanders als een nuttige factor aangevoerd. Ik meen, dat er zooveel gelegenheid is voor sport, dat deze soort niet betaald behoeft te worden met zooveel energie, arbeid en nationaal inkomen. Er zijn op de wereld nog zulke goed van wild voorziene velden, dat als de onze niet meer in aanmerking komen uit een oogpunt van geldelijk voordeel of sportgenot, onze Nimrods wel kunnen gaan naar Rusland en andere deelen der aarde, om daar de jacht uit te oefenen.

En voorloopig behoeft men ook hier voor geheele uitroeiing van het wild niet bevreesd te zijn, want er is hier veel laag hout en dit is zeer gunstig voor de voortplanting van hazen, konijnen en fazanten. En ook de handel in jachttuig zal nog niet tot nul worden gereduceerd, want het is mij gebleken, dat in de provincie Groningen zeer weinig wild meer voorkomt, waarschijnlijk in verband met de verdeeling van den grond, terwijl er niettegenstaande dat in 1918 toch nog werden uitgegeven 45 groote jachtakten eerste klasse en tweede soort 805. In Overijssel werden er geen groote jachtakten uitgegeven en in Utrecht ook niet, en in Gelderland maar 2.

Waar dus in een provincie, waar weinig wildschade voorkomt, nog zooveel jachtakten worden afgegeven, zal er ook nog wel eenig voordeel of genoegen uit voortvloeien, een jachtakte te bestellen en jachttuig aan te schaffen, en zal de tijd nog zeer ver liggen, dat wij op grond daarvan onze Nimrods niet meer tevreden kunnen stellen!

Enkele woorden, Mijnheer de Voorzitter, wil ik nog even wijden aan de begeleidende gedachte, door de Regeering ons geworden in den vorm van de Memorie van Toelichting. De Regeering wijdt een vrij lange beschouwing aan het werk der Staatscommissie, ingesteld bij Koninklijk besluit van 11 Maart 1904. Deze commissie kwam tot de eindbeschouwing:

> „dat het niet te ontkennen was, dat de landbouw in het algemeen van den wildstand nadeel ondervindt, maar dat dat nadeel toch vaak overdreven groot wordt voorgesteld."

Het wil mij voorkomen, Mijnheer de Voorzitter, dat deze zinsnede de Regeering niet heeft kunnen bevredigen en dat zij daarom, „hoewel een dankbaar gebruik makend van de belangrijke voorstellen der Commissie", met de Commissie niet heeft kunnen meegaan in zake oprichting van jachtschappen.

Het meer radicale denkbeeld, afschaffing der heerlijke jachtrechten, heeft de Regeering daarentegen niet aanvaard.

Ik geloof, dat de Regeering overtuigd is geweest, dat de instelling van jachtschappen alleen leiding zou geven, echter niet het kwaad opheffen. Zij heeft daarom de voorkeur gegeven aan een regeling, zooals die ons in dit ontwerp heeft bereikt.

De Memorie van Toelichting staat vrijwel in het teeken van de oprichting der jachtschappen en afschaffing der heerlijke jachtrechten.

Dit naar aanleiding van het rapport van de bij Koninklijk besluit van 11 Maart 1904 benoemde Staatscommissie.

Advies daarover is, na openbaarmaking, gevraagd aan Gedeputeerde Staten der onderscheidene provinciën, de Koninklijke Ned. Jagersvereeniging en de Jagersvereeniging „Nimrod".

Algemeene instemming vond de afschaffing der heerlijke jachtrechten.

Door een afkoopregeling is aan het rechtsgevoel, hetwelk in de historie haar oorsprong heeft, voldaan, en langs den in dit ontwerp gegeven weg zullen wij zeker van deze niet meer in dezen tijd passende regeling. afkomen.

Te hooge eischen worden gesteld aan de bodemcultuur, om te mogen handhaven rechten aan den enkeling, op grond van vroegere in geheel andere tijdsomstandigheden genomen besluiten.

De Regeering heeft de gedachte van de instelling van jachtschappen niet kunnen aanvaarden en diende het voorstel in, zooals het nu voor ons ligt. Wat in de algemeene beschouwingen als grondgedachte van het Verslag heeft gediend, heb ik in mijn woorden al verwerkt, voor zoover ik het noodig oordeelde, om de belangrijkheid en de noodzakelijkheid van de aanvaarding dezer wet te trachten naar voren te brengen.

Ik hoop, dat de algemeene beschouwingen en de behandeling van de verschillende amendementen, die zijn ingediend, er toe mogen leiden, dat deze Kamer met niet al te veel verminking en niet al te veel verkrachting van het groote nut, dat er in ligt, het wetsontwerp zal aanvaarden, zooals het door de Regeering is ingediend.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij genoegen, dat de Kamer eindelijk in de gelegenheid is gesteld, de herziening van de Jachtwet te behandelen.

Uit de geschiedenis blijkt wel, hoe moeilijk het is oude vormen verbroken te krijgen en den tegenstand van een niet groote, maar machtige groep van de bevolking te overwinnen.

Het wetsontwerp, dat wij voor ons hebben, is het uitvloeisel van het optreden van mijn partijgenoot wijlen Helsdingen, die in 1902 het vraagstuk van de herziening der Jachtwet aan de orde stelde. Ik weet wel, dat de motie van den heer Hels-

(Hiemstra.)

dingen niet werd aangenomen, dat daartegen bezwaren werden gemaakt en dat een motie van den heer Kolkman werd aanvaard, maar uit het tweede wetsontwerp van de Regeering blijkt, dat in sterke mate rekening is gehouden met de oorspronkelijke motie van den heer Helsdingen.

Ik zal over de noodzakelijkheid der herziening niet veel zeggen. De geachte vorige spreker heeft reeds tal van uitspraken uit het rapport aangehaald en wanneer wij de *Handelingen* van de laatste 10 of 20 jaar nagaan, vinden wij ook daarin veel materiaal. De heer Helsdingen heeft telkenjare bij de behandeling van de begrooting van Landbouw ernstige klachten over wildschade naar voren gebracht. Ik wil ter aanvulling nog even wijzen op een geval van recenten datum, nl. het adres van den Boerenbond te Oirschot (N.-B.), kort geleden gericht tot den Minister van Landbouw.

In dat adres wordt er op gewezen, dat sedert een tweetal jaren door de heeren Arntz en Jurgens, wonende te Nijmegen, te Oirschot twee fokkerijen van fazanten en kalkoenen worden gehouden, in de onmiddellijke nabijheid van bouwgronden en vaak tusschen de boerderijen gelegen. Het gevolg is, dat in den oogsttijd een zeer groot aantal van die dieren een enorme schade aanrichten, op grond waarvan dit bestuur aan den Minister van Landbouw vraagt, maatregelen te nemen.

Men kan zeggen, dat, behoudens enkele uitzonderingen, in het algemeen in deze Kamer zeer zeker de noodzakelijkheid van de herziening van de Jachtwet wordt gevoeld, en men overtuigd is, dat werkelijk zeer belangrijke schade door het wild wordt toegebracht.

De vraag, of de Jachtwet moet worden gewijzigd, heeft vroeger en nu strijd opgeworpen tusschen de jachtliefhebbers en degenen, die in de eerste plaats opkomen voor den landbouw. In haar eerste ontwerp had de Regeering zeer sterk rekening gehouden met de belangen der jagers. Gelukkig is de Regeering in dat opzicht omgedraaid en heeft zij een ander standpunt ingenomen, overtuigd door hetgeen in de afdeelingen was opgemerkt, en heeft zij in haar tweede ontwerp veel meer rekening gehouden met de belangen van den landbouw dan in het eerste het geval was.

Een van de belangrijkste dingen van dit ontwerp is, dat het jachtrecht komt aan den grondgebruiker. Dat is van beteekenis, omdat daardoor wordt uitgesproken, dat de grondgebruiker het recht krijgt, om hetgeen hij heeft geteeld te verdedigen tegen alle schadelijk gedierte. Het was voor hem een moeilijke positie. Tal van kleine boeren, die met groote moeite behoorlijke pachten moesten opbrengen, zagen zich daarin zeer vaak bemoeilijkt door het wild van den eigenaar van de pachthoeve, dat een deel van den oogst vernielde. Daardoor werd de moeilijkheid om de pachtsom bij elkaar te krijgen vergroot en werd zijn bestaansstrijd bemoeilijkt.

Het tweede ontwerp bevat dus de erkenning, dat het uit landbouwoogpunt noodzakelijk is, dat de grondgebruiker het recht heeft, om het werk van zijn handen, het product van zijn zorgen, te verdedigen niet alleen tegen menschelijke stroopers, maar ook tegen schadelijk wild.

Nu weet ik wel, dat de vrijheid van den grondgebruiker, om het jachtrecht uit te oefenen, op papier van grooter beteekenis is dan in de practijk en dat het in de practijk dikwijls illusoir zal zijn, omdat hij afhankelijk is van den grondeigenaar en vaak niet den moed zal hebben, om er gebruik van te maken. Een inzender b.v. in het *Nederlandsch Landbouwweekblad* van 23 December jl. schrijft:

> ,,Wat zou het baten al geeft de wet iemand de bevoegdheid om zijn land te bejagen en de eigenaar wil zelf jagen, of geeft de jacht aan een vriend en verbiedt het mij?
>
> Hem niet gehoorzamen zou mij boer af kunnen maken. Evenzoo wanneer ik over te veel wild klaagde.''

Hiermede wordt dus uitgesproken, dat de wet theoretisch aan den grondgebruiker wel het recht kan geven, maar dat dat in de practijk nog niet beteekent, dat er ook gebruik van gemaakt zal kunnen worden.

Een andere inzender, van der Meer, schrijft in hetzelfde blad: ,,Ik zal mij er wel voor waken, om van dat recht gebruik te maken.'' Mijnheer de Voorzitter! Hierin moge overdrijving schuilen, maar ontegenzeglijk is juist, dat heel veel landbouwers niet den moed zullen hebben om van het recht gebruik te maken. Dat zal nog sterker worden, indien de mogelijkheid wordt opengelaten, om het jachtrecht aan den eigenaar over te dragen, omdat de landbouwer dan theoretisch wel het recht zou hebben om schadelijk gedierte te verdelgen, maar de meeste landbouwers er wel voor zouden waken, om één konijn aan te raken, omdat zij daardoor hun economische positie in de waagschaal zouden stellen. Hiertegen zou misschien eenige waarborg gevonden kunnen worden, indien de gedachte van jachtschappen werd aangenomen. Ik geef toe, dat de jachtschappen, maar dan gedwongen en alle zonder uitzondering er in opgenomen, er toe zouden kunnen medewerken, om de positie van den grondgebruiker sterker te maken.

Hij zou dan sterker staan tegenover den eigenaar dan alleen, maar de Regeering heeft de jachtschappen niet gewild en ieder zal moeten toegeven, dat het hier een zaak is, die men niet bij amendement in de wet kan brengen.

Ik geef toe, dat in de jachtschappen ook nadeelen zitten, maar aan den anderen kant wordt daardoor de economische positie van den grondgebruiker versterkt en het wordt hem daardoor dus gemakkelijker gemaakt, tegen den grondeigenaar op te treden.

Practisch kunnen de jachtschappen er dus niet komen, en wij moeten dus rekening houden met het feit, dat theoretisch de grondgebruikers het jachtrecht krijgen. Wij zullen er echter toe moeten medewerken te maken, dat zij straks in sterker mate dan nu het geval is dat practisch kunnen toepassen.

Daarvoor is noodig, dat door een andere soort wetgeving de economische positie van den pachter versterkt wordt, door een goede pachtwet dus, waardoor hij minder afhankelijk zal worden van den eigenaar, waardoor, hetgeen hem thans theoretisch geboden wordt, ook practisch voor hem uitvoerbaar wordt, zonder dat vrees voor den broode daardoor bij hem ontstaat.

Mijnheer de Voorzitter! Uit hetgeen ik nu vooraf gezegd heb, zou men misschien de conclusie kunnen trekken: als het werkelijk zoo is, dat de grondgebruiker op het oogenblik vaak uit economische onmacht niet gebruik kan maken van het recht, dat de wet hem geeft, is er dan zooveel belang bij, het in de wet te zetten?

Ik meen, dat juist omdat de positie van den grondgebruiker een economisch afhankelijke is, in alle gevallen de wet hem zooveel mogelijk theoretisch moet steunen, dat dus alle gevallen, waardoor theoretisch de positie van den grondgebruiker kan worden versterkt, moeten worden gesteund, omdat, wanneer die dingen eenmaal in de wet zijn vastgelegd, het den gebruiker straks misschien, door andere maatregelen, als ik er zooeven noemde, gemakkelijker gemaakt kan worden die practisch toe te passen.

Het is onlogisch te zeggen: als hij er practisch weinig aan heeft, waarom moeten wij dan dit recht aan den grondgebruiker geven. Hij moet het juist hebben als het recht om de voortbrengselen van zijn arbeid te verdedigen en wanneer blijkt, dat de gevolgde practijk minder goed is, dat hij op het oogenblik nog niet van zijn rechten gebruik kan maken of daarbij bemoeilijkt wordt, dan zullen wij door andere wettige maatregelen moeten trachten die bezwaren verder weg te nemen.

Ik ben dus van meening, dat de gedachte, dat de grondgebruiker het jachtrecht krijgt, de eenige mogelijke is om den landbouw te bevredigen en dat men dus ook de consequenties van dit standpunt moet aanvaarden. Ik bedoel, dat men ten opzichte van de uitoefening van dat recht bepaalde eischen zal kunnen stellen, bijv. voor het schieten zal men een jachtakte moeten vragen, uitsluitend, meen ik, uit een oogpunt van veiligheid en van registratie, en verder zal men het den grondgebruiker geldelijk zoo gemakkelijk mogelijk moeten maken, omdat men anders lijnrecht zou ingaan tegen hetgeen is vooropgezet, nl. dat het jachtrecht aan den grondgebruiker moet zijn.

Men mag niet eenerzijds het jachtrecht aan den grondgebruiker geven en anderzijds hem daarvoor laten betalen. Ver-

58ste VERGADERING. — 7 MAART 1923.

27. Bepalingen betreffende de Jacht.

(emstra.)

dan uit een oogpunt van veiligheid en registratie ge-ıscht is, mag de wetgever niet gaan.

De in dit wetsontwerp opgenomen jachtcommissies kunnen ı groote beteekenis zijn. Werken deze commissie werkelijk d, dan zullen zij het belangrijkste element van dit wets-werp m. i. vormen.

Deze jachtcommissies kunnen optreden wanneer hun blijkt, er hier of daar schadelijk wild is of schadelijk gedierte. ınt wanneer een grondgebruiker het recht heeft zijn eigen nd te zuiveren van dat schadelijk gedierte of wild, en zijn ırman doet het niet, dan zal het hem niet mogelijk zijn, ı grond voortdurend vrij te houden van dat schadelijk d en zal hij een schade lijden, die niet te begrooten is.

De groote beteekenis dezer jachtcommissies is, dat zij overal ar dit noodig blijkt het wild kunnen laten dunnen, en ırdoor krijgen de kleine boeren, die individueel zwak zijn, ı sterken steun in den rug.

Dit zal echter slechts dan het geval zijn, wanneer het wor-ı actieve commissies, die voortdurend gedreven worden om zorgen dat de wet wordt uitgevoerd zooals die bedoeld is, dat het dus niet worden commissies, die hier en daar in provincie worden overgeplaatst naar een moeilijk bereik-re plaats en die geen rekening houden met de belangen r bevolking.

Deze commissies dienen daarmede degelijk rekening te uden; er dient van hen initiatief uit te gaan en daarom is t verstandig, dat er in die commissies belanghebbenden ting hebben.

Ik heb een amendement, daartoe strekkend, ingediend, ıar daarover kan ik hier nu niet spreken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben dus van meening, dat het twerp, zooals het hier ligt, een groote verbetering zal bren-n. De rechten van de grondgebruikers om de door hun teelde vruchten te beschermen sterk zal uitbreiden.

Dat is het eene groote belang van den landbouw. De uit-msten van dit ontwerp zullen nog beduidend kunnen wor-n verbeterd, wanneer door volgende wetsontwerpen de onomische positie van den grondgebruiker tegenover den genaar wordt versterkt.

Mijnheer de Voorzitter! Nu nog enkele woorden over de strijding, die dit ontwerp heeft gevonden. Er is heel wat moer ontstaan door de indiening van dit ontwerp. In zeer le bladen zijn artikelen verschenen, wij hebben vele adres-ı ontvangen en op de griffie liggen er wellicht nog, die gelezen zijn.

Eén van de groote bezwaren is, dat het eigendomsrecht ordt aangetast. Ik val voor dit argument niet om. Ik wil k niet ontkennen, dat er eenige beperking is van de uit-fening van het eigendomsrecht. Ik geloof echter, dat daar-or de Kamer ook niet zal omvallen, want wij krijgen hier genwoordig nogal dikwijls wetsontwerpen, waarbij de uit-fening van het eigendomsrecht min of meer wordt aan-tast.

Wij hebben hier de Huurcommissiewet gehad, die natuur-k ook een beperking van het eigendomsrecht is. Ook van rgerlijk standpunt bezien is alleen de vraag te stellen of t algemeen belang eischt, dat eenige beperking van het gendomsrecht plaats heeft. Ik geloof, dat het ook van die de moeilijk kan worden ontkend, dat het hier het algemeen lang geldt.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* heeft het ontwerp volutionnair genoemd. De jachtvereenigingen hebben ge-hreven, dat het wild zou worden uitgemoord. Het *Algemeen andelsblad* heeft het nog sterker gedaan en heeft geprofe-erd, dat ten gevolge van dit wetsontwerp de boeren zullen orden uitgemoord. Het schrijft bij voorbeeld:

> ,,Het zal ook zonderling onveilig worden in Neder-land. Ieder grondgebruiker kan een jachtakte krijgen en de jachtakten ,,sluiten in zich het recht om een schietgeweer in handen te hebben". Heeft men zich wel recht voorgesteld wat het beteekent voor de veiligheid op onze wegen, onze groote wegen, maar vooral onze landwegen, wanneer al die honderden grondgebruikers, ook de huurders van de kleinste stukjes, de menschen die volmaakt onervaren zijn in het gebruik van vuur-wapenen, daar maar aan 't paffen kunnen gaan, zoodat zij de hagels in elkanders beenen — en in die van voorbij-gangers kunnen zenden?
>
> Waarlijk, daar zal een mooie revue van zijn te maken: ,,de wilde jacht"."

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er nooit van gelezen, dat het *Algemeen Handelsblad* er zoo'n groot bezwaar tegen maakte, dat de burgerwachten het mogelijk deden zijn, dat tal van jongelieden werden voorzien van geweren en patro-nen. Zeer zeker komen wij daartegen op, als het voor een zaak is van geen beteekenis.

Bij het instituut van de burgerwachten worden aan jonge menschen geweren gegeven om op anderen te schieten. Het kost veel geld en er komt niets van terecht. Maar in dit geval, waarbij het betreft het algemeen belang van een groote massa nijvere werkers, zeggen wij: wij nemen het kwaad op den koop toe. Er komt bij, dat het in dit geval meestal oudere menschen zullen zijn, die van het geweer gebruik maken.

Het *Algemeen Handelsblad* schreef eveneens . . . . .

De Voorzitter: Mag ik den heer Hiemstra herinneren aan de goede gewoonte om hier te discussieeren tusschen de leden en met de Regeering, maar niet met redacties van dagbladen?

De heer **Hiemstra:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in den korten tijd, dat ik deel uitmaak van deze Kamer, de ervaring opgedaan, dat tal van malen geciteerd wordt uit dagbladen.

De Voorzitter: Natuurlijk maak ik er geen bezwaar tegen, dat de geachte afgevaardigde citeert uit dagbladen, maar op het oogenblik discussieerde hij met het *Algemeen Handels-blad*, dat hier niet aanwezig is. Dat scheen mij niet overeen-komstig de goede gewoonte. Wij zitten hier om elkanders argumenten en die van de Regeering te hooren en te wikken en te wegen, maar niet om stukken voor te lezen uit dagbla-den en daartegen te polemiseeren.

De heer **Hiemstra:** Mijnheer de Voorzitter! Ik meen toch, dat wij het recht hebben om te spreken over hetgeen vóór of tegen deze zaak is gezegd ook in de pers. Intusschen, ik heb wat dat betreft nagenoeg gezegd wat ik in het midden wilde brengen en ik wensch thans iets te zeggen over hetgeen voor-komt in de adressen, die tot de Kamer gericht zijn. Dat zal dan toch zeker wel geoorloofd zijn.

In een adres van landbouwers wordt gezegd, dat er geen noemenswaardige schade wordt toegebracht door het wild.

In dat rapport wordt aan de Kamer voorgesteld om de Jachtwet, zooals zij daar ligt, niet aan te nemen.

Ik heb een aantal brieven ontvangen van menschen, die zich over de wijze, waarop de handteekeningen worden ver-kregen, beklagen. Ik heb hier b.v. een brief van een land-bouwer, die zegt, dat in die plaats de man, die het te zeggen heeft, een adres laat rondgaan tegen de Jachtwet. Hij zegt daarin:

> ,,Hoewel de heer H." — dat is dan de man, die de zaak aanhangig heeft gemaakt — ,,gerechtigd is, zijn wenschen langs dezen weg te kennen te geven, spreek ik er een protest tegen uit, dat tal van onderteekenaren van het request niet gewillig, doch gedwongen hun steun hebben verleend."

Ik heb hier verder een berichtje uit het *Nederlandsch Land-bouwweekblad*, waarin staat:

> ,,Het ontwerp jachtwet schijnt ook hier onrust te baren. Althans dezer dagen werd een der huurders van Olterterp een stuk ter onderteekening aangeboden als adhaesiebetuiging van een adres, opgesteld door de jagersvereeniging ,,Nimrod", om doorgezonden te wor-den aan de Kamerleden. Met het hierin vermelde konden de huurders van Olterterp niet accoord gaan. De strek-king hiervan toonde aan het nut van het jachtbedrijf en van het wild. Hetgeen door anderen in den loop der jaren naar voren was gebracht over de wantoestanden in Olter-terp werd er door te niet gedaan. Terwijl wel werd ge-voeld dat hetgeen indertijd was verteld, de volle waarheid

(Hiemstra.)

was, en gebeurde in 't belang der boeren. Doch de vrees voor den administrateur en de gevolgen van een weigering, deed de meesten besluiten, al was het met een bezwaard gemoed, te teekenen."

Ik heb gekregen een bericht uit Brummen, dat een lange lijst bevat van menschen, die niet anders dan de hoorigen zijn van de heeren, die hen de lijst tegen de Jachtwet hebben doen onderteekenen. Deze heeren sturen hun jachtopzieners er op los en dan is er geen kip, die zou durven weigeren te teekenen. En niet alleen de landbouwers, maar ook automobielverhuurders, dienstmeisjes enz., staan geheel onder den invloed van die heeren. De Kamer mag het wel eens weten, onder welken invloed al die menschen worden bewogen om de adressen te onderteekenen. Het zou voor de Kamer een beleediging zijn te onderstellen, dat deze adressen op de houding der Kamer ook maar eenigen invloed zouden hebben.

Ten opzichte van het vraagstuk, dat het wild zou worden uitgeroeid, zou ik deze opmerking willen maken.

Ik weet, ook uit die adressen, dat er zijn, die geen bezwaar hebben tegen afschaffing van het jachtrecht, maar wel, om aan de grondgebruikers het jachtrecht te geven, omdat dan alle grondgebruikers het jachtrecht krijgen en ten gevolge daarvan geen stukje wild in het leven zal blijven. Ik geloof, dat dat zeer sterk overdreven is.

Ik heb eens een staatje gemaakt voor verschillende provincies en daaruit blijkt, dat in Gelderland ruim 55 pct. eigenaar van de boerderij is, in Overijssel 67 pct., in Limburg 54 pct., in Brabant 56 pct. en in Drente 52 pct.

Als de heerlijke rechten werden afgeschaft, zou in Overijssel 67 pct. van de grondgebruikers de jachtrechten behouden en daartegen is geen bezwaar, maar als de 33 pct. er bij kwam, zou er geen kip en geen vogel in het leven blijven.

De heer Teenstra, die in de provincie Groningen goed bekend is, beschrijft in *De Telegraaf* de Jachtwet en zegt daarin:

„Wat nu de sombere voorspellingen betreft omtrent den toestand, dien we in de toekomst zullen krijgen, willen we eens wijzen op den toestand in andere provinciën, bijv. Groningen, waar men geen heerlijke jachtrechten meer heeft en waar de bodem in hoofdzaak in bezit van den gebruiker is. Zeker, men heeft daar geen konijnen en geen fazanten, maar men moet niet zeggen, dat daar de wildstand of de vogels zijn uitgeroeid; men heeft daar juist, wat ook de tegenstanders zeggen te willen hebben, een matigen wildstand. Ook laat daar de veiligheid niets te wenschen over, omdat ieder met een geweer in het veld en op de wegen zou loopen."

Daarin wordt ontkend, dat uitbreiding van de jachtrechten uitroeiing van den wildstand ten gevolge zal hebben.

Ik geloof, dat de bezwaren zeer sterk zijn overdreven.

Thans nog een opmerking over de adressen. In het adres van de jagersvereeniging Nimrod wordt gevraagd, in verband met de bepaling, dat konijnenstrikken worden toegelaten: hoe is het mogelijk, dat de Regeering zulk een barbaarsche regeling voorstelt? Indien dat nu kwam van de zijde van de vereeniging tot bescherming van dieren, zou ik het nog kunnen aannemen. Maar een vereeniging van jagers, die ook wel weten, dat als een haas aangeschoten wordt en blijft liggen, deze soms levend opgegeten wordt door de kraaien, en die dat bedrijf uitoefenen bij wijze van sport, kan moeilijk opkomen tegen barbaarschheid.

Ik heb er al op gewezen, dat naar mijn meening de bezwaren ten aanzien van het uitroeien van wild en vogels overdreven zijn. Ik geef toe, dat als het gevolg daarvan zou zijn, dat alle leven uit de natuur zou verdwijnen, dit niet zou kunnen worden geaccepteerd. Men moet niet vergeten, dat als iemand de Vogelwet of de Jachtwet overtreedt, hij geen akte krijgt, zoodat deze maatregel als preventief zou werken om te zorgen, dat men niet noodeloos van zijn geweer gebruik maakt.

Ik heb reeds gezegd, dat de meeste landbouwers hebben

(Hiemstra e. a.)

geteekend uit vrees voor wildschade, waardoor de rapporteurs van de Regeering geen betrouwbare inlichtingen konden krijgen.

Ten slotte juich ik het toe dat het ontwerp, zooals het daar ligt, toch wel eenige verbetering brengt. Maar de vereenigingen bestoken ons met adressen en de jagersvereeniging zegt in een adres, dat door de aanneming van dit ontwerp een groote slag wordt toegebracht aan de lichamelijke ontwikkeling, terwijl zij ook pleit voor behoud van den tegenwoordigen toestand op grond van ethische motieven. Ik zou in dit opzicht de vraag willen stellen of er dan geen andere wijze van lichamelijke oefening is en of de ethiek met de jacht wordt gediend. Mij is gisteren toegezonden *De Nederlandsche Jager*, waarin iets was aangestreept, dat vermoedelijk moest d'enen als verdediging van het adres van deze organisatie.

Maar op bladz. 539 wordt gezegd:

„Het dwangbevel kwam, bij den Commissaris der Koningin van Overijssel waren klachten ingekomen van landbouwers over schade door konijnen aangericht, dus opruimen of ......"

En ten slotte:

„Deze opruimingsdag heeft den jachtpachters weer een hand vol geld gekost, meer dan er aan schade in een heel jaar in dat veld gedaan zou kunnen worden, en dat alléén, omdat een Regeering toegeeft aan de leugenachtige beweringen van stroopende heikneuters, aangehitst door hun gewetenlooze (mis)leiders, die politieke munt willen slaan uit hun z.g. liefde voor den boerenstand en die het air aannemen, dat zij de ware voorvechters van volkswelvaart en algemeen belang zijn. Fatsoenlijke en meer ontwikkelde boeren begrijpen al lang, waar het heen gaat en gelukkig is er een kentering gekomen, het vertrouwen in de schreeuwers is duchtig aan het tanen en het overgroote deel ziet in het nieuwe ontwerp-jachtwet geen heil.

Als de verantwoordelijke Regeeringspersonen eens één oogenblik konden beseffen, hoezeer een goede en strenge jachtwet nauw verband houdt met de volksopvoeding en dat strooperij (niet alleen uit jagersoogpunt) een kanker is voor de maatschappij, dan zouden zij dat euvel wel voor goed den kop indrukken en niet zooals nu, door dwaze toegevendheid den hartstocht van stroopen in het volk opwekken en aanwakkeren.

De opruiming moest waarlijk niet onder het wild, doch onder een ander soort hoogst gevaarlijke en aan de volkswelvaart knagende individuen gehouden worden."

Mijnheer de Voorzitter! Het blijkt wel, welk een verheffende sport de jacht is, dat men zulke gedachten krijgt, dat de jacht niet alleen moet worden toegepast op wild, maar ook op Kamerleden, die misleiders van het volk zijn. De bezwaren zijn zeer overdreven, terwijl anderzijds zeer groote belangen bij de Jachtwet zijn betrokken. Ik hoop dan ook, dat Kamer en Regeering pal zullen blijven staan. De Commissie van Rapporteurs is reeds sterk onder den indruk gekomen van het jachtrumoer, maar nu de Regeering, nadat zij na de slechte ontvangst van het eerste ontwerp in de afdeelingen bij het tweede ontwerp overstag is gegaan, hoop ik, dat zij pal zal staan voor den eisch, dat het jachtrecht onverkort zij aan den grondgebruiker en dat niet de belangen van de jagers zullen domineeren boven die van den landbouw.

De heer **van den Heuvel**: Mijnheer de Voorzitter! De herziening van ons jachtrecht behoort wel tot die zaken, die langzamerhand doodgepraat zijn. In allerlei commissies, in allerlei rapporten en in allerlei vergaderingen is die zaak van alle kanten bezien, en men kan er misschien nog lang over redeneeren. Wanneer ik echter hierover iets wil zeggen, dan is het volstrekt niet, omdat ik de pretentie wil hebben nog iets nieuws te kunnen zeggen, maar alleen omdat ik mijn standpunt tegenover het wetsontwerp wensch aan te geven.

Met blijdschap heb ik dit wetsontwerp begroet, omdat het een aanmerkelijke verbetering is van het geldende jachtstelsel. Dat neemt niet weg, dat het voorstel toch nog allerminst

(..n den Heuvel.)

..aal is. Te veel is m. i. nog verlaten het juiste standpunt, .. men had moeten innemen, dat men op het voorkomen van ..ade bedacht moet zijn en niet op regeling van schade, ..ijk nu veelal het geval is. Alleen het collectief bestrijden .. overmatig wild had hier de oplossing kunnen geven. In .. bekende stelsel van jachtschappen, met een behoorlijk ..rectief tegen den invloed van groote grondeigenaren, had .. beoogde doel kunnen bereikt worden. Ook de overweging, .. slechts in een gedeelte van ons land de wildschade be..grijk genoeg is om het nieuwe instituut te rechtvaardigen, .. geen reden zijn om er afkeerig van te zijn. Daar het ..ter wel zeer moeilijk zal zijn, zoo niet geheel onmogelijk, .. deze wet een ander stelsel ingevoerd te krijgen, zal het ..moedelijk vruchteloos zijn hierover verder te spreken.

..Wanneer ik toch een paar opmerkingen maken wil, dan ..len die zich dan ook in hoofdzaak bepalen tot hetgeen de ..er Hiemstra ook reeds gedaan heeft, nl. tot het toeroepen .. de Regeering van dezen raad: niet uit den weg te gaan ..r het kabaal, dat gemaakt wordt om de Jachtwet te ver..akken. Ik zal niet spreken over hetgeen voorkomt in ver..illende couranten en dagbladen en evenmin over de adres.., maar hetgeen naar voren wordt gebracht is van dien aard, ..t men er zich wel in hooge mate over verwonderen moet.

In de eerste plaats moet het verwondering wekken, dat ..eds in verschillende beschouwingen en ook in dit wets..twerp jacht en landbouw als geheel of ongeveer gelijk..ardige objecten worden voorgesteld en dan betoogd wordt, ..t een Jachtwet tusschen die beide belangen het juiste ..dden zou moeten zoeken. Dat midden zou dan hierin zijn ..legen, dat men den stok zette ongeveer in het midden van ..cht en landbouw. Van die m. i. onjuiste gedachte, die op ..lerlei wijzen wordt gecolporteerd, is ook bij dit wetsontwerp ..g te veel uitgegaan. Die gedachte is naar mijn bescheiden ..eening totaal verwerpelijk. Indien de jacht al in eenig ..zicht nuttig moet worden geacht en een verhoudingscijfer ..oet worden aangegeven tusschen de nuttigheid van de jacht .. die van den landbouw, dan zou naar mijn meening een ..rhouding van 1:40 voor de jacht nog gunstig genoeg zijn!

..Er is geen sprake van, dat men hier met twee belangen ..u hebben te doen, die men met elkander moet verzoenen. ..et primaire, verre en verre overheerschende belang. is het ..ndbouwbelang. Dat moet worden gediend, en alleen wan..eer met eerbiediging van dat belang eenige vrijheid kan ..orden gelaten voor de jacht, is dit toelaatbaar. Het nuttige ..oet zelfs wijken voor het noodige, dus zeker moet het aan..name worden ondergeschikt gemaakt aan het onmisbare.

..Een ander verbazingwekkend verschijnsel is de buiten..woon cynische wijze, waarop door sommigen wordt gespro..n over den hinder en de schade van de jacht. Uit veler ..deneeringen, die het voorstellen, alsof hier buitengewoon ..ordt overdreven, zou men moeten afleiden, dat zij. òf niet ..kend zijn met de enorme verwoestingen, die worden aan..richt door het wild, òf totaal ongevoelig zijn voor de ..mmerlijke gevolgen van deze vernietiging. Men stelle zich ..ch eens goed voor, hoe in een aantal gevallen de toestand ... Een van vroeg tot laat zwoegende, nijvere groep onzer ..eren moet het werkeloos en weerloos aanzien, dat het wild ..rwoest de vrucht van weken- en dagenlangen arbeid en ..oeite.

Op welk ander terrein zou men zoo iets straffeloos aanzien?

..Ook het argument, dat in de pachtsom deze te lijden schade ..itdrukking vindt en daarom de pacht lager is, verandert ..ier niets aan. Want deze bewering is onjuist. Ze zou juist ..unnen zijn, indien daar niet was het zeer groote tekort aan ..oerderijen, waardoor de neiging, de schadelijke neiging ..ntstaat, om over allerlei bezwaren maar heen te stappen, ..mdat men toch wat moet hebben als broodwinning. Vreemd ..ijkt ons ook de roep, dat hier aanranding zou wezen van ..et eigendomsrecht. De vraag, of hier strijd is met het ..Burgerlijk Wetboek, bespreek ik uiteraard niet. Slechts merk ..k op, wanneer er strijd ontstaat tusschen bepalingen in ..erschillende wetten, men deze op twee wijzen kan opheffen: ..oor de wet niet te maken, of door wijziging van de be..alingen van het Burgerlijk Wetboek.

(van den Heuvel c. a.)

Wat de beweerde aantasting van het eigendomsrecht aangaat, verwondert het mij niet, dat ach en wee wordt geroepen door Staatslieden of volgelingen van Staatslieden, die in een schier onbeperkte vrijheid vinden de hoogste politieke en sociale wijsheid, maar wel doet mij dit leed, als dit komt van zijden, die niet erkennen een absoluut eigendomsrecht, maar zonder bezwaar er aan medewerken, dat veel ingrijpender beperking van den eigendom is tot stand gebracht.

Een wet als de Huurcommissiewet grijpt toch veel dieper in het bezit in dan deze voorgestelde wet.

En toch is het onttrekken van een woning aan de verhuring, een op zich zelf staand geval, waarvan alleen de menschen, die niet in de woning kunnen gaan wonen, last hebben en verder niemand. Maar hier wordt door de tegenwoordige bepalingen op de jacht een geheele omgeving onveilig gemaakt.

De bestrijders van dit wetsontwerp moeten wel zeer zwak staan, als men daartegen argumenten aanvoert, die ook hebben gestaan in de eerste Memorie van Toelichting, en de economische voordeelen van de jacht daarbij zoo hoog opschroeft. Daar wordt gezegd:

> „In de eerste plaats levert het jachtbedrijf de onmisbare objecten voor den wildhandel en de bedrijven der poeliers en bontwerkers, die steeds aan belang winnen. Voorts nemen de jachtverpachtingen, met hunne vooral in de laatste jaren stijgende pachtprijzen, eene niet te onderschatten plaats in onder de voordeelen van de jacht. Niet van gewicht ontbloot zijn ook de inkomsten, die de Staat ten goede komen uit de afgifte van jachtacten. Ten slotte moeten onder de voordeelen, die de jacht oplevert, worden geteld: le loonen van particuliere jachtopzieners, drijvers en polsjagers, de uitgaven voor reisen verblijfkosten, die met het oog op de jacht worden gemaakt, de transportkosten van wild en de belangen, die de verkoopers van jachtgeweren, kruit, lood en jachtkleeding, andere jachtbenoodigdheden en wildvoeder, de hondenfokkers en de uitgevers van jachtliteratuur bij de instandhouding van de jacht hebben."

Als men met deze buitengewoon kleine argumenten een zaak moet verdedigen, moet zij wel zeer zwak zijn. Zoo kan men elk, ook het minst economische bedrijf verdedigen, omdat er altijd wel menschen zijn, die bij de instandhouding daarvan belang hebben.

Ik heb deze opmerkingen gemaakt, Mijnheer de Voorzitter, om van de Regeering te vragen afwijzend te staan tegenover elke poging om de wet in haar beteekenis te verzwakken en welwillend te willen staan tegenover pogingen, om haar op bepaalde punten te verbeteren.

Wat ik verder heb op te merken over deze wetsvoordracht, Mijnheer de Voorzitter, zou ik willen uitstellen tot de behandeling van de desbetreffende artikelen.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne met een enkel woord mijn instemming willen betuigen met dit wetsontwerp. De inhoud daarvan is belangrijk verbeterd door de indiening van het gewijzigde ontwerp, dat bij de Memorie van Antwoord werd gevoegd. Ik dank de Regeering, dat zij zoo goed is geweest om aan de bezwaren, in het Voorloopig Verslag geuit, te gemoet te komen.

Het eerst ingediende ontwerp had de strekking een verzoening tot stand te brengen tusschen twee tegenstrijdige belangen, eenerzijds het landbouwbelang, anderijds het behoud van een matigen wildstand. De Regeering trachtte een compromis te verkrijgen door in de eerste plaats enkele technische wijzigingen in de Jachtwet aan te brengen, in de tweede plaats door maatregelen te treffen ter zake van de wildschade en in de derde plaats door de afschaffing van het heerlijke jachtrecht.

Tegen de uitwerking van een nieuwe Jachtwet naar die beginselen is men in het Voorloopig Verslag te recht m. i. opgekomen. Het bezwaar, in dat Verslag vernomen, was, dat het wetsontwerp te weinig recht laat wedervaren aan de landbouwbelangen en aan andere redelijke aanspraken van

(Duymaer van Twist.)

de grondgebruikers tegenover de wenschen van de jachtliefhebbers.

Deze opmerking in het Voorloopig Verslag werd niet gemaakt door enkele leden, ook niet door verscheidene leden, maar ik wijs er met nadruk op: vrij algemeen.

Welk standpunt neemt nu de Regeering in de Memorie van Antwoord in ten opzichte van de bezwaren, in het Voorloopig Verslag geuit?

Wijst zij de klachten af? Neen, Mijnheer de Voorzitter! De Regeering schrijft op bladz. 1:

„Nadere ernstige overweging heeft den ondergeteekende de overtuiging geschonken, dat inderdaad, goeddeels met behoud van de grondslagen der voorgestelde wetsvoordracht, in de door de Kamer aangegeven richting een doelmatige en bevredigende regeling kan worden getroffen."

Zoo is dan in het Voorloopig Verslag de richting uitgestippeld, waarvan het gevolg is geweest de indiening van een nader gewijzigd wetsontwerp, dat van deze gedachte uitgaat, dat het uitsluitend recht tot het bemachtigen en dooden van wild toegekend is aan den grondgebruiker.

Dit gezonde denkbeeld berust op de overweging, dat hij, die zijn werkkracht en geld aan den oogst ten koste heeft gelegd, de vruchten zoo onbelemmerd mogelijk behoort te genieten, ook de heerschappij moet hebben over het op den grond levend wild; ook tot de wildopbrengst van het terrein is hij de eerst aangewezene.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga met deze overweging van de Memorie van Antwoord volkomen akkoord. Ik sta in dit opzicht geheel aan de zijde der Regeering, en niet aan den kant van de Commissie van Rapporteurs, die, als ik het goed heb, blijkens haar ingediende amendementen iets geheel anders beoogt.

De Jachtwet staat op het oogenblik in het midden van de belangstelling van de landbouwende bevolking. En daarvoor is alle reden. De landbouwer en in het bijzonder hij die zijn bedrijf uitoefent op de zandgronden, ondervindt het aan den lijve, welke groote financieele schade hem door het wild en het schadelijk gedierte worden toegebracht.

Ten bewijze daarvan zou ik tal van voorbeelden kunnen noemen, doch ik wil slechts met een enkel volstaan.

Ik was onlangs te Zwolle op een vergadering en daar werd mij door een landbouwer medegedeeld, dat hij een stuk grond van 3/4 bunder had beplant met 14 000 raapplanten. De grond was goed bemest en de opbrengst zou bij verkoop 50 cent per 100 planten hebben bedragen. Toen het echter tot den tijd van den verkoop van de planten kwam, was alles door het wild vernietigd. De verkoop behoefde dus niet plaats te hebben, daar alles door de konijnen en fazanten was vernield.

In de Verslagen en Mededeelingen van de Directie van den Landbouw van 1920 over de schade, door wild en schadelijk gedierte aan den land-, tuin- en boschbouw toegebracht, lees ik op pag. 3:

„In Overijssel is in vele gemeenten de wildstand groot en worden dientengevolge vele klachten over wildschade gehoord. Als zoodanig kunnen genoemd worden Diepenveen, Olst, Raalte, Wijhe, Heino, Dalfsen, Ommen, Bathmen, Markelo, Ambt-Delden, Hengelo en Diepenheim. De meest voorkomende wildsoorten zijn hazen, patrijzen, fazanten, reeën, ganzen en eenden."....„van de schadelijke dieren moet in deze provincie vooral het konijn genoemd worden, dat op tal van plaatsen belangrijke schade aanricht."

Omtrent den omvang van de schade staat op bladzijde 13 dit geschreven:

„Het is niet mogelijk gebleken om de schade, geleden door het wild, in cijfers uit te drukken. Velen deden bij het beantwoorden der desbetreffende vraag een poging, doch moesten tot de erkenning komen, dat een eenigszins nauwkeurige schatting niet te maken is. Wel is gebleken, dat de totale schade aanzienlijk is. Op onderscheiden plaatsen heeft het voorkomen van wild en schadelijk gedierte een merkbaren invloed op den aard der land- en tuinbouwbedrijven en op de keuze der te verbouwen gewassen. Vooral is dat het geval in de zandstreken waar, vooral door het optreden van konijnen en fazanten onder anderen het omleggen van weiland tot bouwland practisch niet doenlijk is."

Een zelfde opmerking vernemen wij in hetgeen de heer van der Meer in het *Landbouwweekblad* van 24 Februari 1923 mededeelt. Daarin schrijft deze landbouwer:

„Als leider der demonstratieboerderijen in Overijssel heb ik o. a. in pacht een boerderij, die overigens zeer goed aan het doel beantwoordt, maar waarop vrij groote konijnenschade voorkomt. Op 5 H.A. van deze boerderij heb ik het niet aangedurfd winterrogge te verbouwen, waar de kans, dat ze gedurende den winter kaal gevreten zal worden, te groot is."

Ziedaar een duidelijk voorbeeld uit de practijk, hoezeer de landbouwer wordt belemmerd in zijn vrijheid om den grond te verbouwen zooals hij meent dat deze de beste vruchten kan voortbrengen.

Verder wil ik nog even verwijzen naar hetgeen op bladz. 46 van de „Verslagen en Mededeelingen" voorkomt:

„Algemeen is in de door wildschade bezochte streken van de gemeente Diepenveen het afrasteren van bouw- en weiland. Geheele complexen ziet men op die wijze afgerasterd. Dat is natuurlijk niet afdoende, want overal blijkt, dat de konijnen er over of er onder door gaan en voor fazanten helpt het natuurlijk in het geheel niet. Hoe erg het was, blijkt wel daaruit, dat op verzoek van eenige landbouwers door het gemeentebestuur een publieke weg er door is afgesloten, om de konijnen te keeren."

Nog een voorbeeld kan genoemd worden. De boerderij „Oostermaat" bracht vroeger f 800 pacht op en nu f 200, terwijl de eigenaar nog een deel van de kunstmest vergoedt. In 1916 bij een inspectietocht bleek den Rijkslandbouwleeraar, dat er geen hooi geoogst werd; op de zoogenaamde weilanden kwam geen gras voor en 's avonds waren de konijnen er bij honderden."

Naar aanleiding van de vele klachten over wildschade in bepaalde gedeelten van de provinciën Overijssel en Gelderland werden bij Ministerieele beschikkingen van 21 October en 5 December 1918 wildschadecommissiën ingesteld, een te Diepenveen en omstreken en een in den Achterhoek van Gelderland. Ten einde het onderzoek zoo onpartijdig mogelijk te doen plaats hebben, werden in die commissiën benoemd in die voor Diepenveen de Rijkslandbouwleeraar in Overijssel, een landbouwer en ook een lid van de Jachtvereeniging „Nimrod". De commissie in Gelderland werd op gelijke wijze samengesteld.

Men zal moeten toegeven, dat deze commissiën onpartijdig werk hebben verricht, en dat zij zeker wel competent waren om een oordeel uit te spreken over de schade, welke werd aangericht.

En wat lezen wij nu omtrent het resultaat van het onderzoek dier commissie, waarin dus ook een lid van de Ned. Jachtvereeniging „Nimrod" was gezeten?

Ik lees in conclusie drie:

„Naar onze meening bestaat er gegronde vrees, dat als eenmaal de abnormale tijd achter den rug is, de wildschade weer ernstig zal toenemen."

De vierde conclusie luidt:

„Ten einde dit te voorkomen, is het naar onze meening ten zeerste gewenscht, dat zoo spoedig mogelijk een wijziging der Jachtwet tot stand komt, waarin het principe wordt gehuldigd, dat aan iederen landgebruiker is toegestaan, het wild op zijn gronden gedurende zekeren

(Duymaer van Twist.)

tijd van het jaar te dooden of te doen dooden, op de wijze, zooals hij dit verkiest, en dat recht geeft op vergoeding van wildschade."

De conclusie, waartoe de commissie in Gelderland kwam, luidt:

„Onze commissie is van meening, dat de klachten over de wildschade zullen ophouden, indien de konijnen absoluut worden opgeruimd. Alleen een totale opruiming zal afdoende verbetering brengen. Een z.g. matige konijnenstand kan niet worden geduld, ten eerste, omdat de meeningen, wat men dient te verstaan onder „matigen" konijnenstand, zeer sterk uiteenloopen, en ten tweede, omdat een z.g. matige konijnenstand in verband met de zeer snelle vermenigvuldiging dezer dieren steeds het gevaar oplevert, dat na een paar jaren de kwaal opnieuw in dezelfde mate optreedt.

Onze commissie is daarom unaniem van meening, dat het gewenscht is, zoodanige maatregelen te nemen, dat het konijn in deze streken in het vrije veld geheel verdwijnt."

Op welke wijze, Mijnheer de Voorzitter, meenen nu de mannen van den landbouw, dat het kwaad, dat het wild en het schadelijk gedierte veroorzaakt, moet bestreden worden? In het verslag van de Handelingen van het Koninklijk Nederlandsch Landbouw-Comité over het jaar 1919, waarvan, naar ik meen, ons geacht medelid de heer van Rappard voorzitter is, schrijft het bestuur op bladz. 95:

„Er bestaat een niet te miskennen strijd van belangen tusschen de zorg voor den wildstand op het jagersbedrijf eenerzijds en de eischen van den landbouw anderzijds.

De poging der Staatscommissie 1904 tot verzoening dier tegenstrijdige belangen kan niet als geslaagd worden beschouwd.

Het bestuur van het Landbouw-Comité kiest in dezen strijd de zijde van den landbouw en is van meening, dat de belangen, welke bij het behoud van den wildstand betrokken zijn, moeten wijken voor de hoogere belangen, waarvan het intensief gebruik van den bodem de behartiging eischt.

Ter juiste beoordeeling van deze landbouwbelangen denke men zich het jachtrecht als historisch product weg en stelle men zich de vraag, of het landbouwbelang de schepping van eenig jachtrecht als middel tot vernietiging van schadelijk gedierte zoude eischen.

Deze vraag kan, naar onze meening, niet anders dan in ontkennenden zin worden beantwoord, en als consequentie daarvan wordt de navolgende herziening der jachtrechtsverhoudingen aanbevolen.

1. Opheffing van alle heerlijke en contractueele jachtrechten tegen schadeloosstelling.

2. Uitdrukkelijk verbod tot het vestigen van zelfstandig jachtrecht.

3. Toepassing van het beginsel van artikel 641 Burgerlijk Wetboek, echter met dien verstande, dat de uitoefening van het recht aan den grondgebruiker toekomt en onder voorbehoud van wettelijke bescherming van nuttige diersoorten."

Zoo spreken, Mijnheer de Voorzitter, deskundige mannen, het bestuur van het Koninklijk Nederlandsch Landbouw-Comité, waarvan de heer van Rappard, naar ik meen, voorzitter is.

Dezelfde gedachte wordt ook uitgesproken op bladz. 35 van het verslag van 1921, waar ik lees:

(Duymaer van Twist c. a.)

„een jachtwet moet er op gericht zijn geheel aan de belangen van den landbouw tegemoet te komen en mag van landbouwstandpunt bezien, in geenen deele de tendenz bevatten den wildstand, al wordt daarmede dan ook een matigen wildstand bedoeld, in bescherming te nemen.

opheffing van het heerlijk jachtrecht tegen schadeloosstelling en elk verbod tot het vestigen van eenig jachtrecht, zooals in het ontwerp „Jachtwet" is opgenomen, wordt wenschelijk geacht, waarbij ten aanzien van de waardebepaling van een jachtrecht eene nadere regeling worde getroffen, zoodat het voorkomen wordt, dat een jachtgebied, waarin het meeste wild voorkomt, het hoogste wordt gewaardeerd, aangezien de nadeelige gevolgen en de toegebrachte schade door den grooten wildstand in een dergelijk jachtgebied het grootst zijn geweest."

Mijnheer de Voorzitter! Op dezen grondslag staat ook het ontwerp van de Regeering, dat mijn volle instemming heeft. De grondgebruiker staat op het oogenblik tegenover het wild en schadelijk gedierte geheel machteloos. De eigenaar van de jacht maakt in vele gevallen voor het voeren van zijn wild gebruik van de vruchten van de akkers van den grondgebruiker, zonder dat hij daarvoor eenige vergoeding betaalt. In al de adressen van de voorstanders van de jacht vinden wij geen enkele aanwijzing, dat men de noodige kapitalen beschikbaar stelt om de groote schade van de jacht voor den landbouw te vergoeden. Men wil wel teren op de vruchten van anderen. Men zou dat zelfs diefstal kunnen noemen. Daarom behoort aan dezen toestand paal en perk gesteld te worden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou met de Jachtwet eigenlijk gezegd nog verder willen gaan en de grondgebruikers nog meer willen beschermen, maar ik meen, dat daaraan zal moeten voorafgaan een nieuwe regeling van het pachtcontract. In afwachting daarvan kan ik met dit ontwerp medegaan.

Het is mij bij het lezen der stukken nog niet duidelijk geworden, dat door behoud van een matigen wildstand de landbouw niet wordt benadeeld. Ik ben het geheel eens met hetgeen te lezen staat in het orgaan van den Christelijken boeren- en tuindersbond *Het Platteland* van 3 Mei 1922, waarin wordt gezegd:

„Zoolang men zich plaatst op het standpunt, om, zij het ook een „matigen", wildstand te beschermen, kan van voorkoming van wildschade geen sprake zijn."

Ik zal het bij deze korte algemeene beschouwingen laten. Bij de artikelen hoop ik op enkele onderdeelen nader terug te komen.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag.

De heer **Scheurer** brengt verslag uit namens de Commissie, in wier handen gesteld zijn de inlichtingen op de adressen van:

mevrouw J. E. Becker, geboren v. d. Putten, te 's Gravenhage, houdende klacht, dat zij geen mededeeling heeft gekregen van een in Nederlandsch-Indië tegen haar ingestelde echtscheidingsprocedure (178);

H. L. Roelfsema, gep. dirigeerend officier van gezondheid der 1ste klasse te Soerabaja, houdende verzoek een onderzoek in te stellen naar de wijze, waarop hij door het Nederlandsch-Indische legerbestuur is behandeld en om herstel van geleden onrecht (179).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De vergadering wordt gesloten.

59ste VERGADERING. — 8 MAART 1923.

Mededeeling ingek. stukken. — Verslag uitgebr. over w.o. — Benoeming nieuwe Commissie van onderzoek inlicht.

59ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 8 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. ontwerpen van wet; 3°. een Regeeringsmissive; 4°. verzoekschriften. — Verslag uitgebracht over een ontwerp van wet. — Benoeming van een nieuwe Commissie van onderzoek over inlichtingen op een adres. — Regeling van werkzaamheden. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet, houdende bepalingen betreffende de jacht.

Voorzitter: de heer Koolen.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 80 leden, te weten:

de heeren Michielsen, van Voorst tot Voorst, Scheurer, van Vuuren, van der Voort van Zijp, Wintermans, van de Bilt, Moerel, Boon, Smeenk, Hugenholtz, Duymaer van Twist, Ament, Bakker, Bierema, Fleskens, Bulten, van Rappard, van Wijnbergen, Weitkamp, Kersten, van Boetzelaer van Dubbeldam, de Boer, Gerhard, van Rijzewijk, Deckers, Beumer, mevrouw Bakker—Nort, de heeren H. Colijn, van Dijk, Knigge, Krijger, mejuffrouw Westerman, de heeren Engels, Juten, Hiemstra, Rutgers van Rozenburg, Schokking, Ebels, van Gijn, Gerretson, J. ter Laan, Rutten, Suring, Ter Hall, Braat, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Vliegen, A. Colijn, Ketelaar, Hermans, van Rijckevorsel, mejuffrouw Katz, de heeren K. ter Laan, Heukels, IJzerman, Kleerekoper, Marchant, van Sasse van Ysselt, Schouten, Nolens, Fruytier, Kolkman, Tilanus, de Wilde, Brautigam, Snoeck Henkemans, mejuffrouw van Dorp, de heeren van der Waerden, van Braambeek, de Monté ver Loren, Lovink, Albarda, Stulemeijer, Duys, Gerritzen, Troelstra, Zijlstra, Feber,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken en Landbouw en van Justitie.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Dresselhuys, wegens bezigheden elders; van den heer van den Heuvel, wegens gemeenteraadsvergadering; van de heeren Schaper en Staalman.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. twee Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

(Voorzitter.)

Wijziging van de wet van 21 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 126) tot regeling van het Militair Onderwijs bij de landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiersrang en de hoogere vorming van den officier zijn betrokken, zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 27 October 1922 (*Staatsblad* n°. 582);

Overneming in beheer en onderhoud bij het Rijk van de steenen boogbrug, gelegen in den Rijksweg van Haarlem naar Bennebroek over de Bennebroekervaart, onder de gemeente Bennebroek.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de afdeelingen;

3°. een missive van den Minister van Marine, waarbij, naar aanleiding van het gesprokene door den heer Deckers bij de behandeling van hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor 1923, worden medegedeeld de resultaten van het onderzoek in zake het verrichten van werkzaamheden door R.-K. schepelingen op kerkelijke feestdagen.

Deze missive zal worden gedrukt en rondgedeeld;

4°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het wetsontwerp tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Veenkoloniën, te Veendam;

een, betreffende het wetsontwerp tot regeling van het algemeen vormend middelbaar- en voorbereidend hooger onderwijs, van de voorzitters en de secretarissen, namens de faculteiten der geneeskunde van de Rijksuniversiteiten te Groningen, Leiden en Utrecht en van de Vrije Universiteit te Amsterdam;

een, van de afdeeling Amsterdam van den R.-K. Diocesanen Land- en Tuinbouwbond en van de N. V. Tuiniers- en Warmoeziersgilde „St. Bonifacius", te Amsterdam, betreffende de wijze, waarop de gemeente Amsterdam de onteigening van warmoezierstuinen bewerkstelligt.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

B. dat het Verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot wijziging van de Registratiewet 1917 (367).

Dit Verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld.

De Voorzitter: In verband met de verwerping, in de vergadering van gisteren, van de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van O. L. Veerman, hoofd der leerschool van de Christelijke Kweekschool te Leeuwarden, en J. Broekema en 3 anderen, onderwijzers van bijstand aan genoemde school, houdende verzoek om toekenning van een toeslag op hun salaris over 1919 (121), moet ingevolge het bepaalde in het laatste lid van art. 102 van het Reglement van Orde een andere Commissie voor deze zaak worden benoemd, zooals gisteren reeds door mij is medegedeeld.

Aangezien blijkt, dat de Kamer de benoeming van de leden dezer Commissie niet aan zich wenscht te houden, worden door mij in deze Commissie benoemd de heeren van Wijnbergen, de Monté ver Loren, Oud, mejuffrouw Groeneweg en de heer Tilanus.

De Minister van Justitie heeft mij medegedeeld, dat hij aanstonds een conferentie heeft met een bijzondere Commissie. In verband daarmede stel ik aan de Kamer voor, de wetsontwerpen, voorkomende onder n°. 4 van de agenda, te behandelen vóór die, voorkomende onder n°. 1.

Daartoe wordt besloten.

(Voorzitter e. a.)

Aan de orde is de behandeling van vier ontwerpen van wet, houdende **naturalisatie** van:

1°. Fritz Friedrich Wilhelm van Amerom; Johannes Alexander Heinrich Braicks; Adriana Geertruida Dekkers, weduwe van Joseph Wolf; Joseph Vivaldi Julien Elias; Maximilian Feder; Susanne Marie Prosperine de Flines; Natan Gitter; Leopold Goldsmann; Wilhelm Theodor; Gustav van Guérard; Paul Peter Martin Hedwig von Haentjens; Willem Frederik Kruger; Johannes Eberhard Kusen; Marguerite Jeanne Ledeboer, weduwe van Richard Albert Robert Carow; Léo Paul Emile James Georges Gaston de Mestral; Christina Johanna Oberhoff; Hugo Rütgers; Heinrich Carl Schmitt: Leo Johannes Stevens; Johann Tomala; Johann Arnold Peter Wittenhorst; Otto Richard Robert Rutgers;

2°. Isak Leib Amkraut; Rosette Jacqueline Andries, gescheiden echtgenoote van Abraham Oppenheimer, zich noemende Abraham Offenbacher; Walraven Elias Johan baron van Balveren; Johanna Wilhelmina Carmiggelt, weduwe van Carel Johan Nijland; Hersch Catz; Maximiliaan Freiman; Johann Peter Grams; Albert Arnold Hubert Haijen; Oscar Nicolas Hubert Joseph Joerissen; Henoch Labzowski; Erich Otto Lehr; Martin Hubert Leummens; Mathias Joseph Mengels; Marie Louise Liboria Nieberg; Levie Pakter; Augusta Elizabeth Pryce, gescheiden echtgenoote van Christian Paul Friedrich Karl Anspach; Johannes Wilhelm Albert Schild; Wilhelm Senden; Helena Sieben; Walter Bernard Hermanus Wittkamp; Marcel Pierre Hubert Rodolphe Louis Joerissen; Johannes Jozef Hubert Leummens; Hubertus Mathias Mengels;

3°. Murdéhay Birr Blei (Weissmann); Henri Joseph Bongaertz; Amelie Sophia Henrietta Gravin van Bylandt; Johann ten Elzen; Stefano Natale Giorgis; Jacob Heinrich Goldstein; Georg Erwin Oskar Krebs; Arthur Leibholz; Hermann Reinhold Lorenz; Johann Carl Morlang; Mortka Oescher Nitzowitsch; Michael Penha; Salomon Penha; Antoine Pieete; Thelesphore Plasman; Joseph Salomon Polak; Wilhelm Meinhold Riesenberg; Theodor Christoph Sandrock; Petrus Joannes Vissers; Constantinus de Vriese; Carl Otto Hermann Lorenz;

4°. Amelia Breslou, gescheiden echtgenoote van Salomon van Biene; Moses Brucker; Cornelis Cesare Johannes Cafferata; Martin Ernst Fuld; Arthur Wilhelm Gelber; Amedeo Ernesto Elia Grandazzi; Emil Grosz; Anna Maria Hockelmann, weduwe van Hermanus Cramer; Tieltze de Jong, weduwe van Seth Paul; Hendrikus Nicolaas Kemme; Georges Jean Lehmans; Johann Meiser; Winand Josef Meyers; Robert Werner Schmidt; Bernhard Heinrich Schmitz; Abraham Sole; Heinrich Eugen Ferdinand Alfred Stock; Franz Cornelius Samuel Josef Umlauf von Biberfort; Wilhelm Verweien (Verweyen); Edgard Louis van der Windt; Johannes Bernardus Maria Schmitz (369).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens, telkens na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **vereeniging van de gemeenten Renkum en Doorwerth** (346).

De heer **van Wijnbergen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen der Commissie van Rapporteurs werd gesteld:

1°. een adres van den raad der gemeente Doorwerth, met verzoek aan deze Kamer, op de gronden, nader in het adres ontwikkeld, aan dit ontwerp haar medewerking te willen onthouden;

2°. een adres van commissarissen en directeur der naamlooze vennootschap Maatschappij tot Exploitatie van Bouwterrein te Doorwerth, mededeelend, dat op de door hen aangegeven gronden samenvoeging van beide gemeenten g wenscht wordt geacht;

3°. een adres van burgemeester en wethouders der g meente Renkum, waarin dezen hun meening kenbaar mak over verschillende beweringen, voorkomende in voornoem adres van den raad der gemeente Doorwerth;

4°. twee adressen van eenige ingezetenen der gemeen Doorwerth, een hartstochtelijk beroep doende op deze Kam om te beletten, dat de poging tot samenvoeging der bei gemeenten in een daad wordt omgezet, en om alzoo te toone dat in dezen tijd van verwarring en willekeur en van ha delen naar het devies „macht boven recht" ook nog rech vaardige beslissingen mogelijk zijn;

5°. een adres van eenige ingezetenen der gemeente Re kum, daartoe strekkende, dat deze Kamer de totstandkomi der wet moge verhinderen;

6°. een adres van het comité van actie uit de ingezeten der gemeente Doorwerth tegen de vereeniging der gemeen met de gemeente Renkum, inhoudende het verzoek aan Kamer, op de gronden, nader in het adres ontwikkeld, o geen onrechtvaardige daad te plegen door aanneming va het gewraakte wetsontwerp, en dit óf te verwerpen óf, alv rens het in openbare behandeling te nemen, een nader onpa tijdig onderzoek naar deze hoogst belangrijke aangelegenhei te willen doen instellen.

Uw Commissie heeft de eer, aan de Kamer voor te stelle voornoemde adressen neder te leggen ter griffie, ter inzag van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusi

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ka mij voorstellen, dat zich gevallen kunnen voordoen, dat me kleine gemeenten moet vereenigen of een kleine gemeent bij een groote moet voegen. Men moet echter naar mijn mee ning elk geval op zich zelf beschouwen. Ik ga van het stand punt uit, dat als de meerderheid in beide gemeenten gee instemming met de vereeniging betuigt, daartoe niet moe worden overgegaan. Bovendien kan het geval zich voordoen dat een kleine gemeente door samenvoeging met een groo tere op zwaardere lasten komt. Nu lees ik in de Memori van Toelichting:

> „De Raad van Renkum sprak zich op voormelde gron den zonder hoofdelijke stemming uit ten gunste van d samenvoeging. De Commissie uit de ingezetenen ver klaarde zich vóór met 8 tegen 4 stemmen. De tegenstem mers zijn van oordeel, dat Renkum voor zijn ontwik keling het gebied van Doorwerth niet behoeft en dat d samenvoeging zal leiden tot verhooging van belasting Op gelijke gronden verklaarden de Raad en de Commis sie uit de ingezetenen van Doorwerth zich tegen de ver eeniging."

Nu geloof ik, dat zich hier een geval voordoet, dat me niet moet vereenigen, daar een groote minderheid in de beide gemeenten er zich tegen verzet. De gemeente Doorwerth heeft, naar ik hoorde, daarom groot bezwaar tegen de vereeniging, omdat de gemeente Renkum in de laatste jare groote complexen grond heeft aangekocht, die de gemeente schatten gelds hebben gekost, zoodat de ingezetenen va Doorwerth door de vereeniging op veel zwaardere laste zouden komen te zitten.

Ik hoop, dat de Minister nadere inlichtingen zal wille verschaffen, om daarvan mijn stem over dit wetsontwerp te laten afhangen.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Heb ik den geachten afgevaardigde wel verstaan, dan heeft hij deze algemeene stelling opgezet, dat wanneer in beide gemeenten een meerderheid niet met de samenvoeging instemt, men niet tot samenvoeging moet overgaan. Als men dezen regel op hetgeen in het verleden gebeurd is, zou willen toe-

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

passen, dan zou men door vrijwel alle samenvoegingen — een enkele uitgezonderd —, die hebben plaats gehad, een streep kunnen halen. Wanneer ik bijv. neem Amsterdam, Delft en omgeving — om maar enkele te noemen —, dan staat men voortdurend voor dit verschijnsel, dat de centrale gemeente aan de samenvoeging hecht, terwijl de omliggende gemeenten, op financieele of historische gronden, niet voor de samenvoeging zijn. Meestal zijn de gemeenteraden er eerder toe geneigd dan de commissies uit de ingezetenen. Dat doet zich ook voor in Renkum. De gemeenteraad heeft zonder hoofdelijke stemming het voorstel in gunstigen zin beoordeeld. De commissie uit de ingezetenen was er met een meerderheid van 8 tegen 4 voor, zoodat 1/3 er tegen was. Ik geloof dan ook, dat men den regel, dien de geachte afgevaardigde opstelt, met groote voorzichtigheid moet hanteeren.

Nu is het waar, dat den laatsten tijd de Kamer nogal wat wetsontwerpen tot samenvoegingen hebben bereikt; daarover kan de Kamer oordeelen. Maar de Kamer kan niet oordeelen over de vele voorstellen tot samenvoeging, die hetzij stranden nog voordat zij mijn Departement hebben bereikt, of op mijn Departement blijven liggen. Toen ik dan ook het voorstel tot samenvoeging van de Gedeputeerde Staten van Gelderland kreeg — welk college niet behoort tot die, welke op het punt van samenvoegingen het mij en mijn Departement buitengewoon volhandig maken —, heb ik deze zaak van alle kanten bekeken; ik ben tot de conclusie gekomen, dat alle argumenten, die in de Memorie van Toelichting zijn neergelegd — en die, gelijk bekend is, berusten op de gegevens van het provinciaal bestuur — volkomen juist zijn. Ik ben in de gelegenheid geweest niet opzettelijk, maar ter gelegenheid van een ander bezoek, mij persoonlijk op de hoogte te stellen van de grensverhoudingen van de betrokken gemeenten. Zooals de toestand nu is, geloof ik werkelijk, dat het algemeen belang, zoowel van de ontwikkeling van Renkum als die van Doorwerth, medebrengt, dat het in elkaar grijpen, het doorgeknipt zijn van de grootere gemeente door de kleinere gemeente, die er tusschenin ligt, ophoudt.

De geachte afgevaardigde zegt: in den laatsten tijd is het in de gemeente Renkum wel een beetje royaal gegaan. Men heeft daar groote complexen grond aangekocht.

Zeker, maar toen dat zelfde college van Gedeputeerde Staten van Gelderland te beoordeelen had het financieel beleid van de gemeente Renkum, is, voor zoover mij bekend is, van de zijde van dat college niet het minste bezwaar gemaakt tegen de politiek der betrokken gemeente.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat op de gronden — die, ik geef het toe, algemeen zijn; de geachte afgevaardigde is ook niet op bijzonderheden ingegaan —, die ik hier heb gegeven, aanvullende hetgeen in de Memorie van Toelichting en in de Nota naar aanleiding van het Verslag staat, ik de Kamer moet aanraden, en ik hoop dat ik ook den heer van Rappard overtuigd heb, het wetsontwerp aan te nemen.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb van Zijn Excellentie op mijn laatste vraag eigenlijk nog geen antwoord gekregen. Ik vroeg, of de gemeente Doorwerth door die samenvoeging niet op veel grooter lasten zou komen, vooral ook in verband met die groote complexen grond, die zijn aangekocht.

De Minister heeft op die vraag, die ook in het Verslag voorkomt, niet geantwoord. Ik wilde alleen gaarne weten, of Doorwerth er door die samenvoeging zooveel beter aan toe wordt.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Ik ontken de mogelijkheid niet, dat in de eerste jaren de inwoners van Doorwerth er misschien minder goed aan toe zullen zijn bij de samenvoeging dan bij het afzonderlijk blijven voortleven. Naar mijn bescheiden meening gaat het daar echter niet alleen om. Het gaat er om, of in de toekomst, wanneer Doorwerth gevoegd wordt bij Renkum, de levensomstandigheden in die twee samengevoegde gemeenten beter zullen worden dan wanneer die gemeenten niet worden samengevoegd.

Naar aanleiding van het onderzoek, hetwelk is ingesteld, en naar aanleiding van de gegevens, waarover ik beschik, geloof ik die vraag in bevestigenden zin te moeten beantwoorden.

Er is nog de vraag gesteld, of het niet mogelijk zou zijn op een andere wijze de administratieve bezwaren uit den weg te ruimen door opdracht van het burgemeestersambt in de gescheiden gemeenten aan denzelfden persoon.

Het antwoord op die vraag is eenvoudig, aangezien de gemeente Renkum meer dan 5000 inwoners heeft en het dus wettelijk is uitgesloten, dien weg op te gaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop hiermede een bevredigend antwoord te hebben gegeven.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: In de artikelen 1, 4, 5, 6, 7 en 9 zijn door de Regeering wijzigingen aangebracht na het uitbrengen van het Verslag. De Commissie van Rapporteurs heeft medegedeeld, hiertegen geen bezwaar te hebben.

Het ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De heeren van Rappard en Braat hebben mij verzocht mede te deelen, dat zij, indien er stemming ware geweest, hun stem tegen dit ontwerp zouden hebben uitgebracht.

Hiervan zal aanteekening worden gedaan in het officieel verslag.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

I. Vereeniging van de gemeenten Ravenstein, Huisseling en Neerloon, Deursen en Dennenburg en Dieden, Demen en Langel (365).

Over dit ontwerp van wet wordt geen algemeene beraadslaging gevoerd.

De **Voorzitter**: In de artikelen 4, 7 en 9 zijn na het uitbrengen van het Verslag door de Regeering wijzigingen aangebracht. De Commissie van Rapporteurs heeft hiertegen geen bezwaar.

Het ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. Vereeniging van de gemeenten Genderen, Drongelen en Meeuwen (363).

De heer **van Wijnbergen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen van de Commissie van Rapporteurs werd gesteld een adres van 79 hoofden van gezinnen in de gemeente Drongelen, verzoekend, op de in het adres aangegeven gronden, aan deze Kamer, het haar aangeboden wetsontwerp tot vereeniging der gemeenten Genderen, Meeuwen en Drongelen te verwerpen.

De Commissie heeft de eer, aan de Kamer voor te stellen, het adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Over dit ontwerp van wet wordt geen algemeene beraadslaging gevoerd.

De **Voorzitter**: In de artikelen 4, 7 en 9 zijn door de Regeering na het uitbrengen van het Verslag wijzigingen aangebracht. Ik neem aan, dat de Commissie van Rapporteurs tegen deze Regeeringswijzigingen geen bezwaar heeft.

Het ontwerp van wet wordt, na goedkeuring der onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

(Weitkamp.)

III. **Bepalingen betreffende de jacht (27).**

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! De indiening dezer Jachtwet is door mij met ingenomenheid begroet en ik sluit mij geheel aan bij de hulde, die de heer de Boer der Regeering hiervoor heeft gebracht. Deze Jachtwet toch gaat m. i. uit van het algemeen beginsel, dat in den tegenwoordigen tijd aan een rationeele bodemproductie, aan de eischen en behoeften van den landbouw, de belangen van jachtsport en wildhandel geheel ondergeschikt moeten zijn.

Veel is over die Jachtwet met den aankleve van dien gesproken en geschreven. Het is in de practijk zeer lastig uit te maken wat nu werkelijk wildschade is en nog moeilijker is het uit te maken hoe groot die wildschade is. Een onderzoek daarnaar kan wel enkele gegevens verstrekken, een volkomen juist beeld van den toestand kan het niet geven. Volkomen objectieve gegevens en cijfers over wildschade zullen wel nooit te geven zijn. Dat wil nu heelemaal niet zeggen, dat er geen wildschade is of dat er niets tegen gedaan moet worden. Als men werkelijk eens een onderzoek instelt in de verschillende deelen des lands, die hiervoor in aanmerking komen, dan blijkt, dat er onder de landbouwers een algemeene ontevredenheid heerscht over den wildstand. Als een openbaar onderzoek wordt ingesteld, dan hoort men gewoonlijk van de pachters der jachtliefhebbers niets. Als men echter eens gemoedelijk met hen praat, dan komt er wel het een en ander los.

Zelf kan men een en ander het beste constateeren, b.v. dat in vele streken het akkerland doorgaans tegen overlast beschermd moet zijn. De oorzaak, dat men overdag weinig of geen konijnen ziet in 't vrije veld is hierin gelegen, dat deze dieren tien minuten na zonsopgang alle in hun holen verdwenen zijn, om direct na zonsondergang weer te voorschijn te treden.

Alsook zag ik stukken grond, waar men geen enkel plekje, hoe klein ook, kon vinden zonder hierop uitwerpselen van wild aan te treffen. Natuurlijk heeft men hieraan voor een formeel bewijs niet veel, want als daarvan gesproken wordt, laten de klagers, op wie ik straks wees, je gewoonlijk in de kou staan.

Ik wil echter hierop wijzen, dat een algemeene ontstemming, zooals men die onder deze klasse van menschen, die gewoonlijk veel over hun hart laten gaan, aantreft, wijst op een misstand. Zonder verder onderzoek vindt reeds hierin een wijziging van de Jachtwet, die gericht is op een vermindering van den wildstand, zijn rechtvaardiging.

Dat door deze wet de wildstand zal verdwijnen, zooals in de adressen der jachtliefhebbers wordt beweerd, is niet waar; dit kan door de practijk worden bewezen.

In de streek, Mijnheer de Voorzitter, waar ik woon, is het eigen grondbezit verre overheerschend; voor mijn woonplaats is een veranderde Jachtwet, wat de wildschade betreft, overbodig, maar toch, hoewel er jagers genoeg zijn en er van het sparen van wild geen sprake is, is de wildstand absoluut niet uitgeroeid.

Dat de landbouw voordeel heeft van een matigen wildstand, zooals men ook wil beweren, is onjuist en acht ik de moeite niet waard tegen te spreken. Het wild heeft absoluut geen invloed ten goede op de bodemproductie, wel andersom. Op dit euvel is door de mij voorafgaande sprekers genoegzaam gewezen; ik zal daar dus niet veel van zeggen.

In vele streken, vooral waar het grootgrondbezit den toon aangeeft, is dat te zien. Er dient ingegrepen te worden. Als er minder wild komt, heeft dit natuurlijk ten gevolge minder materieele schade en dit is een groot voordeel, maar het eenige voordeel is dit toch niet.

Een even groot nadeel van de tegenwoordige jachttoestanden acht ik de moreele schade, aan de landbouwers toegebracht.

In de eerste plaats wordt hun werklust er door verminderd. Als je ziet, dat het toch niets geeft, wordt er niet meer geproduceerd.

In den mobilisatietijd werd de boer door controleurs e soldaten nagezeten of hij ook zuurverdiend graan achte hield voor vrouw of kinderen. Wat een contrast!

In dezen tijd, nu iedereen roept om verhooging van productie, is hier een, in tegengestelde richting, werkzan factor aanwezig. De arbeidslust, maar vooral ook de bij ve landbouwers toch al niet groote ondernemingslust, ve mindert.

Iedereen, die de mentaliteit der boerenbevolking ken weet, dat een boer, die zijn verbouw moet zien vernielen, zijn hart getrapt wordt. In het boerenbedrijf zit een groo *Arbeitsfreude*, die deze menschen bij hun sjovel bestaa moreel op de been houdt. Hiermede dient terdege gereken te worden. Zij, die meenen, dat ze door een lagere pacht door speciale vergoedingen de boeren schadeloos kunne stellen, vergeten dit.

Maar er is meer.

Het kan b. v. zijn, dat de burgemeester of andere ove heidspersonen hartstochtelijke jagers zijn. De landbouwer die meenen overlast van wild te hebben en die daarvoor e machtiging tot het dooden van schadelijk wild aanvrage welke wordt geweigerd, wijten dit al gauw aan de jachtlu van den burgervader. Het is verre van mij, om hier al burgemeesters te beschuldigen; men versta mij wel! Het fe echter, dat dit gevoelen onder zeer veel landbouwers bestaa is een onwedersprekelijk feit. Mijnheer de Voorzitte Onlangs was ik te Haaksbergen, in Twente, en sprak da op een vergadering onderscheidene landbouwers, en de fatsoenlijke menschen verklaarden mij, dat bij de gerings aanleiding vanwege den burgemeester aan houders va jachtakten, die toch geen jachtakte krijgen als ze niet t goeder naam en faam bekend staan, op grond der Vuurwape wet de geweren in beslag werden genomen.

Mijnheer de Voorzitter! Dergelijke staaltjes treft me meer aan, vooral in gemeenten, waar de burgemeester, ze geen jachtveld hebbende jachtliefhebber, mee mag jagen m grootgrondbezitters uit de buurt.

Als tegendienst acht dan zoo'n burgervader zich verplicl om andere jagers, natuurlijk meestal boeren of kleine bu gers, te koeionneeren, door hen stap voor stap te doen volge door zijn veldwachters, waarover hij, als hoofd der politi kan disponeeren. Van gunstig adviseeren op een aanvra tot machtiging om schadelijk gedierte te mogen dooden, bij dezulken absoluut geen sprake.

Zoo pas, Mijnheer de Voorzitter, ontving ik nog e schrijven uit het land van Maas en Waal, waarin een boere jager mij schreef, dat den veldwachter werd opgedragen h wild voor hem heen te verdrijven.

De burgemeester ter plaatse, die, zooals de schrijver m meldt, een huis van een jachtliefhebber, grootgrondbezitte bewoont, antwoordde op een klacht, dat hij zich hiermee niet bemoeide.

De jachtliefhebber zelf, loopende op andermans gron werd niet bekeurd, terwijl de Rijks- en gemeenteveldwac ters, opmerkzaam gemaakt op het delict, zeiden, dat ze ni mogen bekeuren. Ook de ambtenaar van het openbaar mini terie stelde geen vervolging in; „voor een boer de hoogst straf", gaat de schrijver voort. Men zag daar 80 fazante op een hectare, terwijl in die streek konijnen van elde worden ingevoerd, die hun holen in den Waaldijk make zoodat de Rijkswaterstaat ook nog op kosten wordt gejaag

De schrijver, die mij bekend is, zegt: „Is dat nu Christeli of heidensch?" en hij meldt mij voor zijn schrijven veran woordelijk te zijn.

Of een en ander nu te bewijzen is, is een vraag, ma wanneer een dergelijke indruk gevestigd wordt, is het al e genoeg. Dergelijke dingen zijn werkelijk ernstig. In de tijden vooral is een nauw samengaan en wederkeerig vertro wen van Overheid en burgers zeer gewenscht.

Het jachtvermaak doet hieraan geen goed, want h geeft den boeren ten rechte of ten onrechte een gevoel va rechtsonzekerheid. Nog in ander opzicht werkt de jachtlie hebberij schadelijk. Sedert de jacht niet meer dient om wi en schadelijke dieren uit te roeien, maar meer om ze aan fokken, is in streken, waar veel jachtliefhebbers zijn, e

(Weitkamp.)

groote wildstand ontstaan. Velen bezwijken voor de verleiding om een enkel beestje, zij het dan zonder vergunning, weg te schieten. Een wetsovertreding is daardoor begaan. Volgt niet direct een bekeuring en veroordeeling, dan gaat men verder, tot men tegen de lamp aan loopt, en nu zal het toch ieder met mij eens zijn, dat door in aanraking te komen met den strafrechter niemand beter wordt. Het scherpe toezicht, dat uitgeoefend wordt door speciale jachtopzieners, die ook dikwijls ter zelfder tijd onbezoldigd Rijksveldwachters zijn, geeft den landbouwers den indruk, dat deze personen zoo heet op een bekeuring zijn, dat ze het in dat opzicht met de waarheid niet te nauw nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Over die jachtopzieners een enkel woord.

Deze menschen worden door de heeren jachtliefhebbers aangesteld om het wild van hun heer te bewaken. Als nu deze heeren zich in hun geweten verplicht achten om te zorgen, dat geen enkele hunner geliefde beestjes, waarop ze later vivisectie hopen toe te passen, buiten hun gebied kwam, was het nog wat. Maar neen, hun oppassers moeten ook een oogje in het zeil houden en waken, dat ook buiten het heerlijke gebied niet te veel weggeschoten wordt. Ze hebben daar reden voor, want juist buiten hun gebied moeten ze voor een groot deel hun voedsel halen, dus men mag ze niet storen.

Maar waarom hebben die onbezoldigden buiten hun gebied te werken?

Die bevoegdheid moest hun van Regeeringswege toch zeker niet worden toegekend. Buiten hun ambtsgebied zijn ze gewone menschen en moesten ze slechts als zoodanig worden erkend. Hoe zouden de heeren jachtliefhebbers te spreken zijn, wanneer iemand het durfde bestaan zoo met hun eigendom om te springen?

Een en ander kweekt het gevoel van rechtsonzekerheid aan.

Zooals ik zeide zijn al deze dingen, die men zoo hoort vertellen, niet te bewijzen, maar zeker is het, dat ze, getotaliseerd, een geweldigen afkeer tegen de jachtliefhebberij ten gevolge hebben en in hun directe gevolgen, en dat is zeer zeker een feit, demoraliseerend op den landbouwenden stand inwerken.

Is het nut der jacht nu werkelijk zoo groot, dat zij waard is in weerwil van alles te worden beschermd?

Het wil mij voorkomen van niet. Men kan soms geleerde betoogen van jagers onder de oogen krijgen, waarin getracht wordt dit te bewijzen. Een der geliefde bewijzen is al, dat er toch veel menschen van leven, als jachtopzieners, geweermakers, hondenfokkers, enz. Dat zegt echter weinig: van den oorlog leven ook veel menschen en wie zegt, dat de oorlog nuttig is? Toen de jacht nog diende om de menschen te beschermen tegen wild gedierte, was ze nuttig; nu ze niet anders meer is dan een vermaak voor enkelen, mag ze zeer zeker niet meer in aanmerking komen als factor van maatschappelijk nut. Het is een vermaak en als zoodanig moet het behandeld worden. Tegen het feit, dat iemand zich op de een of andere wijze tracht te vermaken, bestaat geenerlei bezwaar, mits hij slechts zorgt het zijn medemenschen niet lastig te maken.

Dat doet een deel der jagers wel. Niet alle jagers. Er zijn gelukkig velen over wie men nooit klachten hoort. Deze beschouwen de jacht als een ontspanning, te gelijker tijd dienende om schadelijk gedierte op te ruimen. Waren alle jagers zoo, er zou geen jachtquaestie bestaan en geen actie tot verandering der Jachtwet zijn gevoerd.

Bij het vaststellen der Jachtwet moet dan naar mijn bescheiden meening de jacht beschouwd worden als een geoorloofd vermaak, dat geen aanleiding mag geven tot het veroorzaken van schade aan anderen, noch tot verwaarloozing van productie op eigen grond.

Mijnheer de Voorzitter! Dat nu al jagersvereenigingen de Kamer achtervolgen met haar nietszeggende adressen, is begrijpelijk, maar dat er bij een der eerste agrarische wetten van eenig belang direct een storm van verontwaardiging opgaat, alsof het eigendomsrecht wordt aangerand, alsof men hier Russische toestanden schept door de bepaling, dat het recht om te jagen overgaat aan den grondgebruiker, doet onaangenaam aan.

Juristen van naam kunnen hierover een academisch dispuut voeren en daarover verschillend denken, maar daardoor wordt al dat geschrijf niet gerechtvaardigd, vooral wanneer aan dat noodgeschrei meedoen menschen, die op ander terrein heel iets anders hielpen goedkeuren. Er zijn hier in de laatste jaren herhaaldelijk wetten aangenomen, die nog veel scherper ingrijpen dan nu het plan is. Voorbeelden noem ik zelfs niet, ieder kent ze; laat ik alleen mogen zeggen, dat er in ons land menschen zijn, die gaarne langer willen werken en het niet mogen doen. Het wordt hun verboden. Een en ander in 't algemeen belang.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer het gaat om te voldoen aan de wenschen eener demonstreerende arbeidersklasse, dan kan veel. Dan komen juristen van naam op de proppen om een en ander goed te praten, en nu heb ik den funesten indruk, dat waar het gaat om een meegaande soepele boerenbevolking er door velen een andere houding wordt aangenomen.

Laat er nu toch eens getoond worden, dat ook zonder demonstraties recht gedaan wordt en laat deze wet niet worden verzwakt. Zooals alles wat gebeurd is, moet ook deze zaak bezien worden in het licht van de tijdsomstandigheden. Hier is de omstandigheid deze, dat wie niet hoorende doof en ziende blind is, kan opmerken, dat het heele sociale vraagstuk zich gaat oplossen in een voedselprobleem. Voedsel, meer voedsel, dat zal de leuze zijn. Dat voedsel kan door de vernuftigste uitvindingen der techniek niet worden verkregen, het moet door de landbouwers onder Gods zegen worden verbouwd op den geschikten cultuurgrond. Is men den oorlogstijd vergeten, laat men dan even een paar Duitsche bladen, vooral plaatselijke bladen, opnemen.

„Landwirte, ihr seid es, Landwirte ihr könnt das Vaterland retten, Landwirte das Vaterland sieht auf euch", enz., enz., zoo leest men daar schier in iedere kolom. Dat is natuurlijk niet om de boeren, maar om hun producten begonnen.

Daarom is het onbestaanbaar, dat hier nog sprake kan zijn van eenige bescherming van een toestand die uit den tijd is. Dat zelfs de Maatschappij van Dierenbescherming ook mee doet in het koor der ach- en weeroepers, is gewoonweg belachelijk.

Zeer toevallig las ik in het *Weekblad van den Noordbr. Christ. Boerenbond*, waarvan ons geacht medelid Wintermans de bekwame redacteur is, een artikel van den geestelijken adviseur van den bond, waarin o.m. voorkomt:

> „Laat dit genoeg zijn om mijn meening te staven, dat het „edele jachtvermaak" een geraffineerde barbaarschheid is.
>
> Geraffineerd, ja, want wat al moeite en kosten worden er eerst niet geofferd om het wild in het jachtterrein te fokken en te houden. Fokt men niet eerst de fazanten in hokken en laat men ze niet later los in bosschen en duinen?
>
> Als konijnen, hazen, fazanten, etc., schadelijk gedierte is, roei het dan uit, evenals ratten en muizen; maar ga het dan niet eerst fokken en lokken en daarna op barbaarsche wijze vermoorden, want dat is een onmannelijk bedrijf. Ik hoorde eens van een rijk heer er van zeggen: „Ja, ik jaag, omdat mijn schoonpapa het graag wil, maar eigenlijk kon je net zoo goed gaan jagen in het kippenhok."
>
> En zoo is het.
>
> Men ziet wel, om reden van dierenmishandeling behoeft een nieuwe wet niet achterwege te blijven; terwijl ze uit een oogpunt van menschenbescherming op vele plaatsen zoo hard noodig is. Als het noodig is voor het levensbestaan van den nijveren werker, voor de bescherming van zijn arbeid, laat dan desnoods een konijnenpootje breken en zelfs de groote konijnenmassa den schandedood van den strop sterven. Noodelooze dierenkwelling is den mensch onwaardig; doch opruiming van schadelijk gedierte met alle middelen is eisch van liefde en rechtvaardigheid, al worden daarvoor stroomen bloeds gevorderd van...... konijnen en fazanten."

Ik heb hieraan niets toe te voegen. Ik hoop, dat de Kamer

(Weitkamp e. a.)

zal gevoelen, dat vooral titel 7 van dit wetsontwerp, dat betrekking heeft op het voorkomen van beschadiging door wild, niet verzwakt maar versterkt zal moeten worden aangenomen.

De heer Bierema: Mijnheer de Voorzitter! Na de meer of minder uitvoerige beschouwingen van de vorige sprekers wil ik volstaan met enkele opmerkingen. Ik heb te minder aanleiding om een lang betoog te houden, omdat ook ik dit wetsontwerp niet wil bestrijden. Ik juich de indiening daarvan, evenals de vorige sprekers, toe. Het wordt inderdaad meer dan hoog tijd, dat er in ons land maatregelen genomen worden om de wildschade te voorkomen.

Er zijn nog steeds menschen, die hoog weten op te geven van de economische voordeelen van de jacht. Ik moet evenwel zeggen, dat ik deze voordeelen nooit heb kunnen ontdekken. De Staatscommissie voor de jacht van 1904 heeft indertijd daarvan een lang rijtje kunnen opmaken — de heer van den Heuvel heeft het gisteren nog opgesomd —, maar voor mij zijn die voordeelen van denkbeeldigen aard en ik ben van meening, dat zij in ieder geval in het niet zinken bij de groote nadeelen voor den landbouw.

Er zijn ook nu nog menschen, die beweren, dat er in ons land geen wildschade voorkomt; er zijn bij de Kamer adressen ingekomen, waarin dat beweerd wordt. De heer Hiemstra heeft er gisteren op gewezen, dat de onderteekenaars van die adressen daartoe soms op eigenaardige wijze gedwongen worden. Het is mogelijk; ook mij zijn dergelijke geruchten ter oore gekomen. Maar ook wanneer deze onderteekenaars geheel vrijwillig hebben geteekend, bewijst dat nog niets. En waarom niet? Er is niemand, die beweert, dat er overal in ons land wildschade voorkomt. Er zijn in ons land heele streken, waar van wildschade geen sprake is. Zoo bijv. kunnen de bewoners van de geheele provincie Groningen rustig een adres onderteekenen, waarin zij te kennen geven, dat zij geen hinder hebben van wildschade. Maar dat bewijst toch niet, dat er in Nederland in het geheel geen wildschade voorkomt? Het staat toch dunkt mij wel voldoende vast, dat er hier en daar in ons land wildschade voorkomt. Dat is o.a. duidelijk gebleken uit de enquête, in 1920 ingesteld door de Directie van den Landbouw. Er is dus hier en daar wildschade; men kan dat als vaststaand aannemen. In dat rapport van de Directie van den Landbouw wordt uitdrukkelijk gezegd, dat de heerlijke jachtrechten de vermeerdering van den wildstand in de hand werken. Daarom komt het mij juist voor, dat bij dit wetsontwerp die heerlijke jachtrechten zullen worden afgeschaft. Ik ben van meening, dat deze heerlijke jachtrechten uit den tijd zijn en dat het hoog tijd wordt, dat zij afgeschaft worden.

De Regeering wil nu verder de wildschade voorkomen door het jachtrecht te geven aan de grondgebruikers. In de Memorie van Antwoord wordt dienaangaande het volgende gezegd:

> ,,In de eerste plaats is met het landbouwbelang meer dan vroeger rekening gehouden, doordien in het wetsontwerp het uitsluitend recht tot het bemachtigen en dooden van wild is toegekend aan den grondgebruiker op den bij hem in gebruik zijnden grond: dus aan hem, die krachtens zakelijk recht het gebruik van den grond heeft, — meestal de eigenaar — en voor zooveel het verpachten grond betreft de pachter.
>
> Inderdaad, hij, die zijn werkkracht en geld aan den oogst ten koste heeft gelegd, die de vruchten zoo onbelemmerd mogelijk behoort te genieten, moet ook de heerschappij hebben over het op den grond levend wild; ook tot de wildopbrengst van het terrein is hij de eerst aangewezene. Wil hij de jacht niet zelf uitoefenen, dan kan hij die, al of niet tegen een contrapraestatie, aan anderen — bijv. aan den grondeigenaar, als het verpachten grond betreft, — overlaten."

Die woorden onderschrijf ik volkomen. Inderdaad, hij, die zaait en plant, moet ook de zekerheid hebben te zullen oogsten. De heer de Boer is gisteren zelfs zoover gegaan, de mindere energie van de boeren in sommige streken te ver-

(Bierema.)

klaren uit gemis van zekerheid, dat hij, die zaait, ook za kunnen oogsten. Ik hoop, dat de heer de Boer gelijk heeft want als dat juist is, zal het gevolg van dit wetsontwerp, al het wet wordt, kunnen zijn, dat de energie van de land bouwers in sommige streken van ons land zal opleven, maa ik vrees, dat daarbij andere en meer overwegende factore ook een rol spelen.

Bij dit wetsontwerp wordt toegelaten, dat de grondgebruiker de jachtrechten kan overlaten aan iemand ander bij voorbeeld aan den grondeigenaar, en ik geloof, dat ieder die van de practijk op de hoogte is, zal weten, dat dat i vele gevallen zal geschieden. Men mag daaruit echter nie zonder meer concludeeren, dat daardoor de landbouwbelan gen zullen worden geschaad. Het betreft hier immers schade veroorzaakt door wild, niet schade, veroorzaakt door schade lijk gedierte. De deskundigen zijn het er over eens, dat d diersoorten, welke in dit wetsontwerp onder wild worde begrepen, in het algemeen niet voor den landbouw schadelij zijn en weinig schade aanrichten. De Regeering staat oo op dat standpunt, want zij zegt in de Memorie van Antwoord

> ,,Wat nu het wild betreft, het behoud van een matige wildstand benadeelt den landbouw niet. Toekenning va een algemeen doodingsrecht van wild is niet raadzaam omdat daardoor het in menig opzicht nuttig gevleugel wild zou verdwijnen en bovendien tot talrijke vergrijpe tegen de Vogelwet 1912 aanleiding zou worden gegeven Eene uit economisch en ethisch oogpunt ongewenscht ontvolking der natuur zou te vreezen zijn. Dus is voo het wild het stelsel der gesloten jachttijden gehand haafd."

Het wild wordt dus eenigszins beschermd. Dat standpun lijkt mij juist. Ik ben geen jager en ook geen groot bewon deraar van de jachtsport, maar als natuurliefhebber zou i het zeer betreuren, als het wild geheel werd uitgeroeid, omda dat een betreurenswaardige verarming van de natuur zou beteekenen.

Velen beweren, dat als dit wetsontwerp wet wordt, het wil zal worden uitgeroeid. Het zijn niet alleen jagers en lief hebbers van de jacht, die dat beweren, het wordt ook gezegd in een adres, tot de Kamer gericht door de Vereeniging to Behoud van Natuurmonumenten en door de Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Vogels. Deze vereenigin gen, welke niet verdacht kunnen worden, dat zij de belange van de jachtliefhebbers bepleiten, zeggen in dat adres:

> ,,Wordt, zonder eenig voorbehoud, aan den grondge bruiker het recht toegekend, zoowel de verschillende wildsoorten als het z.g. ,,schadelijk gedierte" te dooden dan is het te voorzien, dat het aantal houders eener jachtacte zich belangrijk zal uitbreiden en de vervolging derhalve veel intensiever zal plaats vinden. Bovendien is de kennis van de verschillende diersoorten over het algemeen bij ons volk niet zoo groot, dat ook niet andere dieren dan die, welke als wild en als schadelijk gedierte worden aangewezen, zullen worden gedood. (Zie in dit verband ook de opmerkingen bij Artikel 4.)
>
> Het blijkt ons, dat het onderhavige wetsontwerp voornamelijk gebaseerd is op het tegengaan van schade aan den landbouw door het wild en door het schadelijk gedierte en het bevreemdt ons, dat bij dit ontwerp aan den grondgebruiker zal worden toegekend zoowel het recht tot het dooden, vangen, enz. van het schadelijk gedierte als van het wild, dat in de Algemeene Beschouwingen ,,onschadelijk" wordt genoemd. Wij meenen nog verder te moeten gaan en zien in een aantal wildsoorten (houtsnippen, watersnippen, wulpen, enz.) dieren, welke nuttig voor den landbouw zijn."

Wanneer het gevolg van dit wetsontwerp zou zijn, dat het wild geheel verdween, zou ook ik dat betreuren, maar ik geloof toch, dat men dat eenigszins te pessimistisch inziet. Ik kan toch niet aannemen, dat een gevolg van dit wetsontwerp zou zijn, dat iedere grondgebruiker met een geweer

(Bierema.)

zal gaan loopen. In de eerste plaats zullen vele grondgebruikers al dan niet vrijwillig hun jachtrechten afstaan aan de grondeigenaren en bovendien geloof ik, dat de meeste kleine grondgebruikers wel wat anders en beters te doen hebben dan den geheelen dag met een geweer rond te loopen en ik acht dus dat bezwaar niet zoo groot.

De heer Hiemstra heeft gisteren reeds gewezen op het voorbeeld van Groningen, waar in het algemeen de grond wordt geëxploiteerd door de eigenaars en het wild toch niet geheel wordt uitgeroeid. In Groningen hebben wij een goeden toestand: er is een matige wildstand en geen schade voor den landbouw. Het *Handelsblad* is van meening, dat de onveiligheid ten plattelande zal toenemen. Men stelt het dan voor, alsof iedere grondgebruiker met een geweer zal rondloopen en velen daarvan niet met een geweer kunnen omgaan en voorbijgangers in de beenen zullen schieten. Ik meen, dat dit overdreven is.

Niet iedere grondgebruiker zal neiging hebben om zelf te gaan jagen. Bovendien, om te mogen jagen, moet men hebben een jachtakte, waarvoor men f 22,50 moet betalen. En dan moet men het niet zoo voorstellen, alsof iedere grondgebruiker een sukkel zou zijn in het omgaan met een geweer en iedere jachtliefhebber een eerste klasse Nimrod. Ik heb dat wel eens anders hooren beweren.

Het recht, om het schadelijk gedierte te dooden, blijft geheel aan den grondgebruiker, en hij mag dat recht ook niet aan iemand anders overdragen. Dat komt mij buitengewoon belangrijk voor, nu onder de schadelijke dieren ook de konijnen en de fazanten zijn opgenomen. Nu heeft dus de grondgebruiker het in de hand deze dieren zooveel mogelijk op te ruimen. In alle rapporten wordt gezegd, dat juist deze dieren de grootste schade aanrichten, en waar de grondgebruikers het zoo in de hand hebben, om die dieren zooveel mogelijk op te ruimen, mag men verwachten, dat in de toekomst klachten over groote wildschade achterwege zullen blijven.

Nu geef ik toe, dat ook bij deze regeling er per slot van rekening een groot bezwaar overblijft, waarop de heer Hiemstra heeft gewezen, nl. dat de pachter economisch zoozeer afhankelijk is van den grondheer, dat hij geen gebruik maakt van zijn recht, hem verleend bij dit ontwerp. De heer Hiemstra heeft er daarom op gewezen, dat het noodig zal zijn de rechtspositie van den pachter grooter te maken en hem meer onafhankelijk te maken van den grondheer. Ik wil hierop niet verder ingaan, want dat punt is nu niet aan de orde. Men zou dat bezwaar misschien op andere wijze kunnen ondervangen. In dit verband heeft de heer van den Heuvel gisteren gewezen op de instelling van jachtschappen. Wanneer de grondgebruikers daarin stemrecht hebben, kunnen zij collectief meer invloed uitoefenen. Dat punt is ook in het Voorloopig Verslag naar voren gebracht, maar de Regeering gevoelde er blijkbaar niet veel voor, want zij zegt in de Memorie van Antwoord:

„Waar men samenwerking wenscht, brengt men die reeds thans door onderlinge overeenkomsten tot stand, gelijk, blijkens het Voorloopig Verslag, in zoo menigen Zuid-Hollandschen polder. Reeds boven werd gewezen op de veel gevolgde, doelmatige practijk der grondgebruikers om de door hen gebruikte gronden tot een complex te vereenigen en door een zelfden jager te doen bejagen, practijk, waartoe de nieuwe regeling, welke veroorlooft de uitoefening der jacht aan anderen over te dragen, alle vrijheid laat. Men grijpe in deze ontwikkeling niet door Staatsdwang in. De meeste grondgebruikers, zoo meenen de ondergeteekenden, zouden hunne vrijheid van handelen op het stuk van de jacht niet willen prijsgeven voor een stemrecht in eene publiekrechtelijke organisatie, met de kans overstemd te worden en het geldelijk voordeel, dat de omslag der jachtpacht vertegenwoordigt, te zien opgaan in onvermijdelijke administratiekosten en uitgaven."

Dit standpunt van de Regeering lijkt mij juist. Ik geloof, dat hier het voordeel niet tegen het nadeel opweegt, vooral

(Bierema e. a.)

waar het bezwaar op andere wijze kan worden ondervangen, zooals in het wetsontwerp zelf door de Regeering wordt aangegeven, nl. door het instellen van schadecommissies. Dit lijkt mij buitengewoon belangrijk. Wanneer men zorgt, dat die commissies bestaan uit onafhankelijke personen, die niemand naar de oogen behoeven te zien, dan zullen zij zeer zeker goed werk kunnen verrichten. Zij zullen voeling kunnen houden met den landbouw en overal waar zij zien, dat deze schade ondervindt van wild en schadelijk gedierte, den Minister kunnen adviseeren om maatregelen te nemen om dat gedierte op te ruimen. Wanneer deze commissies goed werk zullen leveren, dan dient het landbouwerselement daarin sterk vertegenwoordigd te zijn. Deze commissies hebben juist te waken tegen het voorkomen van excessen en misstanden, en dienen dan te bestaan uit personen, die daarvoor een open oog hebben. Ik zou er op willen aandringen, dat personen, die gevoelen voor de belangen van den landbouw, in die commissies ruim vertegenwoordigd zijn. Wanneer die schadecommissies inderdaad goed worden samengesteld, dan is dit wetsontwerp een stap in de goede richting en zullen in de toekomst klachten over schade, veroorzaakt door wild en schadelijk gedierte, uitblijven. In dat geval zal door dit wetsontwerp voor een groot deel aan m. i. gerechtvaardigde wenschen van de landbouwers worden te gemoet gekomen.

De heer **Bakker**: Mijnheer de Voorzitter! Sedert de motie-Kolkman in 1902 door de Tweede Kamer is aangenomen, als uitvloeisel waarvan bij Koninklijk besluit een Staatscommissie is ingesteld ter bestudeering van het jachtvraagstuk, is er heel wat te doen geweest over de quaestie van de heerlijke jachtrechten, het recht van de jacht aan den grondgebruiker, jachtschappen, schadevergoeding, jachtcommissiën, schadecommissies, enz.

Over al deze vraagstukken is in den laatsten tijd zooveel gesproken en geschreven, dat ik mij bij deze algemeene beschouwingen zal onthouden, om daarvan nog iets te zeggen.

Ik erken, dat dit wetsontwerp ten opzichte van vele tot dusver bestaande gebruiken en gebruiksrechten, die veelal tot schade van den Nederlandschen land- en tuinbouw werden uitgeoefend, groote verbeteringen aanbrengt.

Over de schadelijke gevolgen voor den landbouw, ondervonden krachtens de toepassing der oude Jachtwet, zal ik, na al hetgeen daaromtrent door voorgaande sprekers is opgemerkt, niet veel zeggen. Ik heb echter daarvan in de zand- en veenstreken van Friesland zooveel gezien, dat het mij waarlijk niet moeilijk zou vallen om de Kamer een tijdlang bezig te houden met een uiteenzetting van de beteekenis van die schade voor den land- en tuinbouwenden stand. In de kleistreken, vooral in het zuiden van Friesland, waar men maar een matigen wildstand heeft, is die schade minder groot en bestaat die meestal hierin, dat gedurende het tijdperk voor de toelating der lange jacht, een gedeelte van de tuinbouwgewassen tot ergernis van den gebruiker wordt beschadigd.

De bevoegdheden, die den grondgebruiker bij de aanhangige wet worden verleend, zullen, naar het mij voorkomt, ten dezen opzichte aanmerkelijke verbeteringen brengen, zoodat bij aanneming van deze wet bij de de Nederlandsche landbouwers het gevoel gewekt zal worden, dat eindelijk eens met hun rechten rekening gehouden wordt.

Ik zal hier niet verder op doorgaan, omdat het slechts mijn bedoeling is, om bij deze algemeene beschouwingen op eenige speciale punten de aandacht te vestigen.

Het eerste punt, waarop ik zou willen wijzen, betreft de bevoegdheid van Gedeputeerde Staten, om den jachttijd te openen en te sluiten.

Er is, zooals uit de ingediende amendementen blijkt, een aandrang uit de Kamer, om Gedeputeerden Staten die bevoegdheid te ontnemen en deze te leggen in handen van den Minister, opdat men ten opzichte van de opening en sluiting van den jachttijd een uniforme regeling zou verkrijgen voor het geheele land.

(Bakker.)

Het ligt voor de hand, dat ik nu over deze quaestie zwijg, doch de opmerking, die ik in dit verband wensch te maken, is op haar plaats, aan wien ook de bevoegdheid tot opening en sluiting van den jachttijd bij deze wet mocht worden verleend. Ik bedoel den jachttijd, die wordt opengesteld voor het jagen op waterwild en welke tot dusver veel vroeger werd opengesteld, dan dit betrof ten aanzien van ander wild.

Nu is de vrees geopperd, dat door de invoering dezer wet het gevaar niet denkbeeldig is, dat zelfs niet eens een matige wildstand in stand zou kunnen worden gehouden.

Ik deel dat bezwaar niet, doch wel heeft het mij getroffen bij de opening van den jachttijd voor het jagen op waterwild, dat men tot dusver dit zoo vroegtijdig toeliet, dat dientengevolge van een matigen stand van onschadelijk waterwild zelfs geen sprake meer is.

Het is opmerkelijk, voor zoover het de eendvogels betreft, dat deze er veel schaarscher zijn dan vroeger. Eenerzijds is dat te wijten door het vernietigen van broedsels en jonge eenden, ten gevolge van de in de laatste jaren in zwang gekomen maaimachines, doch anderzijds dient de oorzaak gezocht te worden in het feit, dat de jachttijd ten opzichte van deze diersoorten te vroeg geopend wordt. Voordat de dieren goed kunnen vliegen, wordt er reeds op gejaagd en zelfs een Zondagsjager valt het niet moeilijk, om binnen korten tijd tientallen te bemachtigen.

Wil men van dit zoo goed als onschadelijk waterwild een matigen stand behouden, dan is het noodzakelijk, dat de jachttijd hiervoor later in het jaar wordt geopend dan tot dusver gebruikelijk was.

In de tweede plaats zou ik een opmerking willen maken over de zoogenaamde lange jacht, het jagen met lange honden op hazen.

In het ongewijzigd ontwerp wordt deze jacht toegestaan onder dit voorbehoud, dat men daarvoor niet meer dan vijf honden in het veld mag brengen.

In het gewijzigd ontwerp kan ik een dergelijke bepaling niet vinden. In het oude artikel is deze bepaling nog opgenomen, doch bij de wijziging is ze vervallen.

Vervalt daarmede ook de lange jacht? Ik zou dit niet betreuren, omdat ik deze liefhebberij wel een van de wreedste wijzen van jagen vind.

Dat een kleine 20 man met gevolg, die, zooals dit nog veel voorkomt in Friesland, uitgestrekte velden gedurende het najaar vertrappen en telkens met vijf versche honden achter één haasje jagen, geeft ten eerste ergernis voor den grondgebruiker, is in de tweede plaats een bespottelijke liefhebberij en is in de derde plaats zeer wreed, omdat het wel gebeurt, dat genoemd aantal honden een half uur achter een doodangstig haasje aan vliegen.

Deze wreede sport kon voor mij vervallen, doch ik geloof eigenlijk nog niet, dat in dit nieuwe wetsontwerp een bepaling voorkomt, die zoo iets bedoelt.

Ten minste duidelijk is mij dat niet.

In art. 2 leest men, dat met alle geoorloofde middelen de jacht mag worden uitgeoefend.

In artikel 16 worden alle middelen genoemd, die niet geoorloofd zijn.

Doch onder die ongeoorloofde middelen tref ik niet aan het jagen met lange honden.

Daaruit trek ik dus de conclusie, dat de zg. lange jacht ook tot de geoorloofde middelen behoort.

Wanneer mijn meening juist is, dan zou ik willen vragen, of het volgens de nieuwe wet als zoodanig dan ook geoorloofd wordt om met een onbeperkt aantal lange honden de jacht uit te oefenen.

Wanneer dit het geval mocht zijn, dan zou dit werkelijk een achteruitgang zijn bij den bestaanden toestand.

Ik kan niet gelooven, dat dit de bedoeling is, maar dan zou het m. i. toch noodig zijn, dat voor de uitoefening der lange jacht een beperkt aantal honden worden voorgeschreven. Anders zal het kunnen voorkomen, dat er meer honden in het veld worden gebracht dan het aantal jagers, dat aan de jacht deelneemt, en dit zal zeker niet in het belang zijn voor de bestendiging van den matigen wildstand, die toch ook m. i. moet blijven behouden.

Ik zal niet komen met een wijzigingsvoorstel in deze,

(Bakker c. a.)

voordat ik de argumenten van den Minister gehoord heb en de motieven, welke er aanleiding toe hebben gegeven, om de clausule in de oude wet, en ook in het eerste Regeeringsontwerp, betreffende de lange jacht en het daarbij bepaald aantal lange honden, te doen vervallen bij het gewijzigd ontwerp van wet.

Ten slotte een enkel woord over het eigendomsrecht, dat volgens velen bij deze wet niet onaantastbaar wordt gelaten. Ook voor mij staat het zoo, dat ik niet gaarne zou willen tornen aan het recht van eigendom, al moet worden toegegeven dat soms in het algemeen belang op dit recht inbreuk moet worden gemaakt. Ik kan het echter niet zien, dat deze Jachtwet ook maar eenigszins aan het eigendomsrecht tornt. Indien de schijn daartoe gewekt mocht zijn, dan wordt ook naar mijn overtuiging die schijn zelfs weggenomen, wanneer de desbetreffende amendementen van de Commissie van Rapporteurs mochten worden aangenomen.

Ik meen, dat er bij dit ontwerp geen sprake van is, dat het eigendomsrecht wordt aangetast.

Men zou dezelfde klachten kunnen uiten bij het verpachtingsvraagstuk. Ook bij verpachting doet de eigenaar afstand van rechten. Wanneer een eigenaar er toe zou willen overgaan om te allen tijde over het land van den pachter te loopen of zijn kinderen de vrijheid zou geven, om in het voorjaar eieren te zoeken op de verpachte perceelen, dan heeft de pachter het recht, dit te verbieden.

Een huiseigenaar heeft bijv. in het huis van den huurder weinig meer rechten dan alle anderen, die niet tot het huisgezin van den huurder behooren.

Door verpachting van de eigendommen heeft de eigenaar afstand gedaan van het gebruiksrecht en tal van andere hier niet te noemen rechten. Na afloop van de pachtperiode zijn beiden weer vrij en het is de eigenaar, die weer de volle beschikking krijgt over zijn eigendomsrechten.

Reeds onder den bestaanden toestand heeft de gebruiker het recht, zonder dat ooit een eigenaar er aan gedacht heeft iets daaromtrent in het pachtcontract te zetten, om schadelijk gedierte, aanwezig op het gepachte land, te verdelgen.

Ook bij deze nieuwe wet blijft, naar mijn overtuiging, het eigendomsrecht onaangetast, maar krijgt de pachter alleen eenige meerdere rechten als grondgebruiker ten opzichte van het op den grond aanwezige gedierte, dat, schadelijk zijnde voor de teelt van gewassen, door hem kan worden verdelgd.

Ik ben er van overtuigd, dat een groot deel der landeigenaren er niet aan denkt, dat door de bepalingen dezer wet hun eigendomsrecht schade toegebracht wordt. En ik kan niet zien, dat door invoering dezer wet de verhouding tusschen eigenaars en pachters achteruit zal gaan. Integendeel, in de practijk zal blijken, dat de pachter met meer moed en energie zijn bedrijf zal uitoefenen dan dit tot dusverre het geval was, omdat aan den met onverdroten ijver en zorg in cultuur gebrachten grond- en de daarop geteelde gewassen minder nadeel zal worden berokkend dan onder den bestaanden toestand het geval is, en daardoor zal de verhouding tusschen pachter en eigenaar verbeteren, want ook de eigenaar zal na verloop van tijd kunnen constateeren, dat bij vernieuwing van het pachtcontract, na invoering dezer wet, hij niet een reeks van klachten krijgt te hooren over de verknaging der gewassen, veroorzaakt door schadelijk wild, wat ook hem voldoening zal schenken, zonder dat daarbij zijn eigendomsrecht is aangetast.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de uiteenzetting van mijn standpunt ten opzichte van de voornaamste quaesties, die dit wetsontwerp opwerpt, is het mij aangenaam, de bespreking te kunnen beginnen met een warm woord van dank aan de Regeering, die getoond heeft in ruime mate rekening te willen houden met hetgeen als algemeen verlangen in deze Kamer is gebleken te leven, nl. de overtuiging, dat bij een regeling der jacht op den voorgrond behoort gesteld te worden het belang van den landbouw. Door deze woorden in de considerans van het gewijzigd ontwerp op te nemen, heeft zij getoond te willen breken met de opvatting, dat een Jachtwet vooral ten doel moet hebben de belangen van jachtbedrijf of sport. Bij den huidigen stand der bodemcultuur in ons land is van het eerste ternauwernood

(Wintermans.)

sprake. De jachtsport kan een plaats behouden, voor zoover zij aan het landbouwbelang in den ruimsten zin is aan te passen.

Weet zij zich in deze secundaire positie te voegen, dan zullen belanghebbenden bij den landbouw haar volgaarne de speelruimte laten, die haar ten eeuwigen dage kon blijven, namelijk de jaarlijksche opruiming van den aangroei der nooit geheel uit te roeien wildbestanden, die tusschen een in rustige velden en akkers levende fauna altijd zullen voorkomen.

Wil het jachtbeminnend gedeelte van Nederland zich in deze dienende positie schikken, dan zal er op dat terrein een duurzame vrede te stichten zijn. Zoo niet, dan zal het onvermijdelijk einde de begrafenis zijn van de Nederlandsche jachtsport. Dan zal de periodieke dunning van den wildstapel niet meer geschieden op de vanouds door zoovelen op prijs gestelde sportieve wijze, maar naar de meest nuchtere, zuiver economische en waarschijnlijk radicale wijze.

Dan zal hier spoedig een Minister zetelen, die in plaats van een Jachtwet een wildopruimingswet voorstelt en zullen misschien de professoren onzer Landbouwhoogeschool verzocht worden hun scheikundige en bacteriologische wetenschap in dienst te stellen van de economisch noodzakelijke zuivering van tuin- en akker- en weideland van alle niet landbouwkundig nuttig gedierte. De gang der denkbeelden in deze richting is alleen te stuiten door een volledig berustende aanpassing van de jachtsportbeoefenaren aan het denkbeeld, dat de jacht in ons land geen doel meer is en kan zijn in zich zelf.

Helaas blijkt telkens, en ook nu weer, dat het besef der juiste verhoudingen op dit punt niet alleen bij velen ontbreekt, maar dat zij door alle maat uit het oog verliezende critiek op een voorstel, als thans voor ons ligt, leven in een gedachtenwereld, die tot het verleden behoort. Het zou gemakkelijk zijn uit den overvloed van materiaal, door mij daarover verzameld, een bloemlezing samen te stellen van overdrijvingen op dit punt.

Zij culmineeren in de termen: revolutionnair en bolsjewieksch.

Men kan er van, met een variant op een bekenden versregel, zeggen:

„Wat kon de blinde jachtlust brouwen."

Het zal den Minister, die dit wetsontwerp te verdedigen heeft, gemakkelijk vallen de opgeschroefde critiek, indien zij zich hier hooren laat, tot haar juiste waarde terug te brengen. De sterkte van het georganiseerd en wel overlegd verzet tegen de voorgestelde wet is mij intusschen niet ontgaan.

Al zou dat mijnerzijds, in de overtuiging van zijn uiteindelijke nederlaag, geen reden behoeven te zijn om er kalmeerend op in te werken, al zou een voorloopige triomf van dit verzet slechts de zekerheid beteekenen van een definitieve overwinning van degenen, die de jacht zelf geen tweederangs plaats waardig keuren, ik wil mij, hoe moeilijk het ook gemaakt wordt te zwijgen tegen hen, die de critiek voeren met dikke woorden, geheel zakelijk, objectief stellen tegenover hen, die dit wetsontwerp met wantrouwen en afkeer bejegenen.

Daarom wil ik er toe medewerken uit het wetsontwerp den twistappel weg te nemen betreffende den primairen grond der jachtgerechtigdheid.

Daarover zijn over en weer uitvoerige beschouwingen geleverd. Zij loopen uit op de zeer specieuze juridische onderscheiding en over het wezen en den zin van den eigendom van een recht.

Artikel 4 zou nu een onteigening beteekenen, en wel een onteigening zonder schadeloosstelling, en dat zou onrecht zijn.

De eigendom van het recht uit art. 641 B. W. — ik laat in het midden, of zoo te spreken zin heeft of onzin is — wil ik nu niet bij dit wetsontwerp tot een de geheele materie overschaduwende twistvraag laten uitmaken.

Het zou anders interessant genoeg zijn eerst de onderscheiding van het subjectieve en objectieve jachtrecht, droit de chasse en droit de chasser, te hooren uitpluizen, de orthodoxie van de Jachtcommissie van 1904, waarin o. a. de mrs. Zinnicq Bergman, Bolsius, van Houten en Tydeman zaten, aan den tand te zien voelen, die zich niet verheelden (te vinden bladz. 10), dat het imperatieve complexenstelsel de uitoefening van een den grondeigenaar als zoodanig toegekend recht ernstig beperkt en toch vrijheid vonden het voor te stellen.

We zouden over het wezen en de waarde van al onze rechten zeker veel interessants vernemen. Doch, Mijnheer de Voorzitter, daar ik den vrede wil op dit gebied en deze strijd dien vrede misschien niet kan dienen, daar ik er prijs op stel het bewijs te leveren, dat ik de zich verongelijkt voelende partij niet door de macht van ons getal incidenteel wensch te bezwaren, en daar ik — zeker van op het winnende paard te zitten — door een redelijke regeling op een nog juist geschikt moment de Nederlandsche jachtsport een schoone kans wil geven om in den ouderwetschen, ridderlijken vorm het algemeen belang te dienen, zoo meen ik goed te doen een tijdelijke hindernis om daartoe te geraken op dit passend moment uit den weg te helpen ruimen.

Het is mij toch gebleken, dat vele eerbiedwaardige personen, juristen en andere autoriteiten, in vollen ernst en afgescheiden van iederen afkeer of voorliefde voor de jacht, artikel 4, eerste lid, een dissonant vinden in dit wetsontwerp. De rechtsopvatting moge nu te recht of ten onrechte zoo bestaan — ik laat dat in het midden, al heb ik mijn ideeën daarover —, ik houd rekening met dit rechtsgevoel en al staan daar anderen tegenover — met name de Minister, die dit artikel heeft voorgesteld, — het kwam mij in het belang der zaak, die ons bezighoudt, voor, een beter oogenblik af te wachten om aan de bestaande bepalingen van het Burgerlijk Wetboek te raken.

Tenzij de Minister er in slagen zou hier werkelijk algemeene bevrediging over zijn voorstel te voorschijn te roepen, zal ik daarom durven meenen goed gedaan te hebben, in de bloot theoretische quaestie toe te geven. Ik zeg de theoretische quaestie.

Want nooit heb ik de illusie gehad op basis van artikel 4 van dit gewijzigd ontwerp practisch andere verhoudingen te verkrijgen tusschen eigenaar en grondgebruiker.

Alleen als uitgangspunt voor een georganiseerde verhouding tusschen jachtliefhebbers en bodembewerkers — de jachtschapidee in verband met landbouwbelang — kon het van waarde zijn. Natuurlijk heeft het ook meer zin als steunpunt van dwingend recht in den zin van het amendement-Ebels. Doch, zooals ik zeide, in het raam van het ontwerp heeft het onderscheid vrijwel uitsluitend theoretische beteekenis.

Ook op een ander heftig aangevochten punt ben ik in de Commissie van Rapporteurs bereid gevonden voor de critiek te zwichten, nl. de konijnenstrikken. Niet om de vreeselijke schilderingen van de wreedheid dezer methode, maar op de overweging, dat hier allermoeilijkste verhoudingen tusschen de handhavers der wet en de gebruikers dezer strikken zouden ontstaan.

Op het gebied der jacht bederven vitterij en plagerij over en weer toch al zooveel. Een niet gering deel van den onvrede op dat terrein, dien ik zoo gaarne wil weggenomen zien, ontstaat nu al uit de quaestieuze verbalen en vonnissen daarop.

De jachtvrienden hebben zich ook vreeselijk aan die konijnenstrikken geërgerd en wij mogen de hoop koesteren, dat zij, als wij deze bron van ergernis wegnemen, tegenover de konijnenquaestie zelf en het doel van dit wetsontwerp in de mildst mogelijk stemming zullen komen.

Ik durf den Minister de schappelijkheid op dit punt in overweging geven, die ons nu zeker niet door den heftigsten opposant van deze wet zal ontzegd worden. Tegenover het konijn mag ik hem het denkbeeld in het amendement-Weitkamp, maar als aanvulling op het Regeeringsvoorstel, aanbevelen. Dit gedierte behoort inderdaad uitgeroeid te worden."

Een niet-inboorling, die weinig minder consideratie verdient, is de fazant. Deze geïmporteerde pronkkip heeft door het onverstand van onverbeterlijke jachtmaniakken zooveel gerechtvaardigde ergernis verwekt naast de schade, die hij

(Wintermans.)

den akkerbouwer op vele plaatsen heeft toegebracht, dat de Minister hem te recht onder het schadelijk gedierte heeft gerangschikt.

De Minister late hem in die rubriek, al dringen ook vele zeer achtenswaardige personen aan den schoonen vogel weer tot het edele wild te verheffen. De boeren, vooral de Brabantsche boeren, hebben aan dezen vreemdeling zoo gloeiend den hekel, dat zij de Regeering allen ernst, om aan hun grieven, jarenlang tevergeefs geuit, te gemoet te komen, zouden ontzeggen, als de fazant niet schadelijk werd verklaard.

Als de sympathieke humane jagers nu een schoon jachtobject minder zullen hebben, hebben zij dat in de eerste plaats te wijten aan de tergende manier, waarop weinig conscientieuze confraters alle klachten van boeren en boerenorganisaties op dit punt bejegend hebben.

Staan de fazanten bij de boeren buitengewoon slecht aangeschreven, een onpartijdige als de natuurkundige Brehm weet ook te vertellen, dat vruchtdragende graanvelden voor hun gedijen zeer gewenscht zijn en zij zaden en vruchtenknoppen en bladeren niet versmaden. Overigens vind ik het jammer, dat de schoone vogel het zoo verkorven heeft.

Over den haas vond ik bij Brehm alleen merkwaardig de schatting, dat het dier tweemaal zooveel opeet aan waarde als het ten slotte aan gebruikswaarde vertegenwoordigt.

Over den patrijs wordt in den laatsten tijd zooveel goeds verteld door de jagers, dat ik begin te vreezen, dat hij als jachtobject mag worden gehandhaafd.

Ik gun hem op risico echter gaarne de plaats, die hem in dit ontwerp is toegewezen.

Over de economische beteekenis van het jachtbedrijf is in de Memorie van Toelichting op het oorspronkelijk ontwerp een overvloedige schotel ouden kost opgediend uit het rapport der commissie van 1904. Wij hebben daarvan opgewarmde restjes te genieten gekregen in requesten en in artikelen in de dagbladen. Er was maar één nieuw ingrediënt bij — naast jachtopzieners, drijvers en polsdragers, enz. —, de autoverhuurders.

Ik wil hier niemand gaan plagen met een beschouwing op economisch gebied uit een tijd, toen iedereen in ernst geloofde, dat het geld het best zijn functie deed, als het — hoe dan ook — rolde. Ik verwijs maar naar de studie van prof. Koenen in de *Economist en Cultura* van Februari 1922.

Ik beschouw de jacht in ons land als een voor landbouwkundige doeleinden best te hanteeren, interessant amusement, waar zeer veel menschen van verschillenden stand en leeftijd dol op zijn.

Ik mag dat amusement, als het ridderlijk beoefend wordt, opperbest lijden en ik zou het erg jammer vinden, als het door de koppigheid van den hartstocht zijner beoefenaren ten slotte onhoudbaar zou worden.

Dat zal men misschien van mij niet gelooven, maar het is toch zoo. Ik houd van de jagers, als zij ten minste jagen.

Daarom heb ik van jongsaf de wildkweekers leeren verfoeien, niet alleen als de vijanden van landbouw, maar ook van de jacht. Het zou mij begrooten, als dokters, advocaten, notarissen, fabrikanten en kooplieden, gepensionneerden en renteniers uit stad en dorp ten slotte niet meer met geweer en weitasch en hond het land in konden, omdat de wildkweekers, groote machtige grondeigenaars of pachters, de gevoelens over hun sport zoo radicaal bederven door hun onbehoorlijk gedrag tegenover de boeren. Het zou jammer zijn, dat wij, die voor de boeren altijd de jacht en het stroopen even bedenkelijk gevonden hebben, ten slotte zouden moeten voorstellen, misschien zelfs tegen het gevoelen van enkelen, die zelf gaarne jagen zouden op hun gronden, op de meest prozaïsche, wetenschappelijke, scheikundige of bacteriologische manier het lastig gedierte in veld en wei te bestrijden.

Omdat ik zooveel voel voor de traditie, voor de heele omlijsting van dit tot sport geworden bedrijf van den eenen kant, maar van den anderen kant de plicht mij dwingt het op te nemen voor het belang der kleine luiden, wier belangen vaak door hartstochtelijke lieden aan hun liefhebberij opstootende wijze geofferd is, daarom hoop ik, mede door betere

(Wintermans c. a.)

zeden op jachtgebied, dat deze wet bevrediging zal brenge in alle kringen.

Over de afschaffing der heerlijke jachtrechten slechts mij volle tevredenheid. Alleen betreur ik, dat dit voorstel niet a afzonderlijk ontwerp is verschenen, zooals ik zeer vaak he verzocht. Een speculatie om ons, door dit lang en vurig g wacht voorstel vast te maken aan de jachtregeling, zachte te stemmen voor het primitieve voorstel, is, zoo zij bestaa heeft, zeker mislukt.

Ik kan volstrekt niet dankbaar meer zijn, dat we dit voo stel nu hebben. Daarvoor heeft men den kost te koud late worden.

Het gedeelte der boeren, die nu onder dit middeleeuwsc instituut zitten, is ook veel to lang op de proef gesteld da dat zij nog dankbaar kunnen zijn. De afkeer van dat stelse heeft die menschen zoo verbitterd, dat ze de eerste jaren ove de jacht niet goed te spreken zullen zijn.

Ik hoop, dat ze er spoedig weer vriendelijker over zulle denken, zullen kunnen denken.

De aanneming en niet te vergeten de uitvoering der hie voorgestelde wet moge daartoe den weg banen.

De heer **van Voorst tot Voorst**: Mijnheer de Voorzitter Volgens de considerans ligt aan het gewijzigd ontwerp te grondslag de overweging, dat het wenschelijk is wijzigin te brengen in de wettelijke bepalingen, regelende de jach en daarbij in het belang van den landbouw regelingen t treffen ter voorkoming van schade door wild of schadelij gedierte en ter opheffing der jachtrechten.

Wat het laatste punt betreft: de opheffing der heerlijk en andere zakelijke jachtrechten, meen ik, dat daartegen — mits een behoorlijke schadeloosstelling wordt betaald — nie veel oppositie bestaat.

Het groote bezwaar tegen dit wetsontwerp is wel gelege in de beweerde aantasting van het eigendomsrecht der grond bezitters door het losmaken van het jachtrecht van den grond eigendom.

Eigendom, zegt art. 625 B. W., is het recht om van ee zaak het vrij genot te hebben en daarover op de volstrekts wijze te beschikken, terwijl, volgens art. 641, het recht on zich het wild of de visschen toe te eigenen behoort bij uit sluiting aan den eigenaar van den betreffenden grond of he vischwater, onverminderd de wetten en verordeningen o dat stuk aanwezig.

Nu verleent art. 4 van deze speciale wet aan den grond gebruiker bij uitsluiting het recht op den door hem gebruik ten grond te jagen. Worden nu de rechten van den eigenaa door deze bepaling wel op zóó geweldige wijze aangetast al door tegenstanders van dit ontwerp wordt beweerd? De grondeigenaar is volkomen vrij zijn eigendom al of niet te ver pachten; doet hij dat niet, dan heeft hij het volkomen o vrij genot van de vruchten, daarop wassende, met het recht zich het wild, dat zich daarop bevindt, toe te eigenen. Verpacht de grondeigenaar echter aan een derde het recht, om zich de vruchten van den grond toe te eigenen, dan is he m. i. niet met het rechtsgevoel in strijd, dat de pachter va den grond óók het recht moet hebben zich het wild, dat zich voedt met de vruchten van dien grond en dat op zijn koster leeft, toe te eigenen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, hoezeer ik van oordeel ben dat de uitoefening van het eigendomsrecht kan beperkt worden om een algemeen belang te dienen en ik de voorgestelde wijziging niet als onrecht kan gevoelen, geloof ik toch, dat de gevolgen van dat ingrijpen in het eigendomsrecht niet evenredig zullen zijn aan het effect, dat sommigen er zich van voorstellen. Voor mij is het verleenen aan den grondgebruiker van het recht om te jagen, dus het opsporen, bemachtigen of dooden van wild, niet het zwaartepunt van dit ontwerp, omdat een matige wildstand geen noemenswaardige schade aan den landbouw veroorzaakt, en in de tweede plaats, omdat het in de practijk blijken zal, dat zoogoed als elke grondgebruiker de jacht afstaat aan den grondeigenaar of hem vergunning zal geven of te jagen, althans daar, waar de verhouding tusschen landheer en pachter een goede is.

(van Voorst tot Voorst.)

En gelukkig is de verhouding tusschen grondeigenaar en pachters over het algemeen zeer goed, ten minste in de streken, die ik het genoegen heb meer van nabij te kennen. In de provinciën Gelderland en Overijssel bestaat er over het algemeen een vertrouwelijke, vriendschappelijke verhouding tusschen landheer en pachters.

Ik herinner mij, dat er vóór een paar jaren eenige artikelen verschenen in *Het Volk*, waarbij een verhaal werd gedaan van een tochtje door den Gelderschen Achterhoek, waarbij de schrijver een aantal pachtboeren bezocht, die woonden op landgoederen, meest behoorende aan Geldersche adellijke heeren, zooals de schrijver die noemde, en de schrijver moest tot de conclusie komen, dat, al mochten er dan nog soms, in zijn oogen, dwaze feodale toestanden bestaan, de boeren een zeer matige pacht betaalden en het over het algemeen niet slecht hadden.

En dit is volkomen juist. Uit eigen ervaring weet ik, dat op de groote landgoederen, die sedert eeuwen in dezelfde familie zijn en waar ook in de familie van den pachter steeds een van de zoons den vader opvolgt, zoodat zij het pachtgoed als hun familiegoed beschouwen, er een band van vriendschap bestaat tusschen den landheer en zijn pachters. Waar de verhouding zóó is, Mijnheer de Voorzitter, zullen de grondgebruikers geenszins gebruik maken van het recht op den door hen gebruikten grond te jagen en zullen zij den landheer, die over het algemeen een zwak heeft voor de jacht, zijn jachtrecht rustig laten uitoefenen.

En de grondgebruiker, die tegen den zin van den grondeigenaar het jachtrecht zou willen uitoefenen, zal spoedig tot zijn schade ervaren, dat de grondeigenaar toch zijn zin kan doorvoeren door de boerderij niet meer te verpachten en òf zelf òf door middel van een zetboer het bedrijf uit te oefenen. Dat moet men niet vergeten en dit telt bij mij zwaar, dat het geven aan den grondgebruiker van het jachtrecht een bron kan worden van groote ellende voor den boer zelf. Indien pachtboeren hierdoor op straat zouden komen te staan — en daar bestaat zeer ernstig gevaar voor —, dan is het remedie erger dan de kwaal.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, de boeren verlangen ook niet het recht om zelf te jagen op den door hen gebruikten grond — gedurende de jaren, dat ik lid ben van de wildschadecommissie in Overijssel, heb ik slechts bij uitzondering eigengeërfde boeren ontmoet, die zelf het jachtrecht uitoefenen —, maar wat zij wel verlangen en rechtmatig mogen verlangen, dat is het recht, om het ongestoord genot te hebben van hun oogst, om van den grond, dien zij door harden arbeid beteeld hebben, ook de vruchten te plukken en die niet door overtollig wild en door schadelijk gedierte, met name konijnen, te laten vernielen.

Een matige wildstand van hazen en patrijzen heeft nergens reden gegeven tot ontevredenheid, maar de oorzaak van de verbittering, die er onder de boeren in sommige zandstreken heerscht, is voor 90 pct. de schade, toegebracht door de konijnen.

In de door mij bedoelde streken komen hazen dan ook zoo goed als niet voor, want waar veel konijnen zijn, gevoelt het haasje zich niet thuis.

Het is uitsluitend tegen de konijnen, dat wij te velde moeten trekken, en daarin voorziet alleszins afdoende, eenigszins geamendeerd, het bepaalde in titel VII, die handelt over de voorkoming van schade. Het geven van het recht om te jagen aan den grondgebruiker is daarvoor onnoodig en zal ook in de practijk niets uithalen en zal blijken een wassen neus te zijn. Ik ben dan ook bereid, en het is wellicht in het belang van dit wetsontwerp gewenscht, art. 4 cadeau te geven.

Wat mij echter in dit wetsontwerp het meeste aanlokt en ik daarin eigenlijk alleen van belang beschouw, is, naast de afschaffing der heerlijke jachtrechten, de bepaling omtrent het voorkomen van schade.

In de zandsteken van sommige onzer provincies, waar bosch, weide en akkerland, soms ook nog heide, dooreengelegen zijn, wordt door de boeren geklaagd over de schade door konijnen, ook wel door wilde duiven, kraaien en nu en dan ook door fazanten aan den oogst toegebracht. Die klachten zijn niet van vandaag of gisteren, maar zoover mijn herinnering teruggaat, werden die klachten geuit op boerenvergaderingen en -congressen; ook werden herhaaldelijk aan de Regeering requesten om hulp gezonden en 90 percent dezer klachten komen uit Overijssel. Als eenigszins deskundig in die provincie, moet ik dan ook toegeven, dat de toestand in sommige gedeelten meer dan erg is en vooral daar, waar de grondeigenaars niet zelf jagen, doch hun jachtrecht verpacht hebben, want de jager wil dan zooveel mogelijk profiteeren en trekt zich van de veldvruchten weinig aan. Ik ken boeren, die geen winterrogge meer zaaien, omdat de opschietende halmpjes geregeld door de konijnen worden vernield; ook heeft de wildschadecommissie meermalen moeten constateeren, dat de oogst voor de helft werd vernield, en dit treft dan dikwijls arme boertjes, die hard moeten tobben voor het dagelijksch brood.

Thans moeten zij dit lijdelijk aanzien, want zij mogen de konijnen niet vangen of dooden, tenzij door middel van fretten en buidels en door uitgraven en dan nog maar op hun eigen grond, tenzij zij een jachtakte hebben, die voor den kleinen boer te duur is, of voorzien zijn van een buitengewone machtiging tot het schieten van schadelijk gedierte, en die wordt niet zoo gemakkelijk verkregen. Sedert de instelling der wildschadecommissie is hierin wel een groote verbetering getreden en zijn de boeren, die het meest van de konijnen te lijden hadden, voorzien van een buitengewone machtiging. En dankbaar moet ik erkennen, dat de Minister van Landbouw de schadecommissie steeds krachtig heeft gesteund.

Nu zal men zeggen: de benadeelde landbouwer kan toch den eigenaar der bosschen, waar de konijnen zich gewoonlijk ophouden, aanspreken tot schadevergoeding. Dit zal gewoonlijk ondoenlijk zijn, omdat het niet te bewijzen valt, uit welke bosschen de konijnen kwamen, die den oogst vernielden.

Maar indien al de benadeelde eenige schadevergoeding ontvangt, en die wordt inderdaad meermalen vrijwillig gegeven, dan heeft de boer daarmede zijn oogst niet terug en dit gemis is niet door een schadeloosstelling in geld te vergoeden.

Daarom is het systeem van dit ontwerp zoo juist, dat niet geleden schade wil vergoeden, doch schade beoogt te voorkomen. Daarom wordt den grondgebruiker bij uitsluiting het recht gegeven, om schadelijk gedierte te dooden, van welk recht hij geen afstand kan doen (art. 54).

Daarom kan de Minister aan belanghebbenden vergunning verleenen wild of schadelijk gedierte te vangen of te dooden (art. 59).

Daarom ook kan de Minister opdracht geven aan bepaalde personen, om op bepaald aangewezen gronden wild of schadelijke dieren op te ruimen (art. 60).

Deze bepalingen juich ik van harte toe, maar zij gaan mij niet ver genoeg. Ik zou wenschen, dat het konijn in bepaalde gemeenten zou kunnen worden uitgeroeid.

Artikel 57 wil maatregelen verordend zien tegen te groote vermenigvuldiging van wild of schadelijk gedierte en houdt derhalve rekening met een matigen konijnenstand. Maar, Mijnheer de Voorzitter, wanneer dat beginsel in de wet gehandhaafd blijft, dan zijn we even ver als onder de tegenwoordige Jachtwet, die hetzelfde bepaalt, en wat heeft die bepaling uitgehaald? Niets, Mijnheer de Voorzitter, omdat degenen, die hebben uit te maken wat al dan niet een matige konijnenstand is, veelal beïnvloed werden door de jagers, die hier terdege hun invloed deden gelden.

Daarom komt het amendement, ingediend door den heer Weitkamp, mij alleszins juist voor, dat beoogt, den Minister op advies der schadecommissie de bevoegdheid te geven, om maatregelen te verordenen tot uitroeiing van het konijn in bepaald aangewezen gemeenten.

Wanneer het konijn uit de zandstreken grootendeels zal zijn verdwenen, dan zal men niet meer hooren van wildschade, dan zal de productiviteit der gronden, gelegen in de geteisterde streken, aanmerkelijk toenemen en zal den boer weer met ijver en lust werken aan de verbetering zijner

(van Voorst tot Voorst e. a.)

akkers en weiden, met de zekerheid, dat de vruchten van zijn arbeid ook hem ten goede zullen komen, en zal er weer tevredenheid heerschen onder den van de konijnenplaag zoo zwaar te lijden hebbenden boerenstand.

De bepalingen in dit ontwerp, houdende de opheffing der heerlijke jachtrechten en het voorkomen van konijnenschade, zullen, wanneer ze gestreng worden toegepast, alleszins voldoende zijn om de klachten te doen ophouden.

Ik gun den grondeigenaar het recht, om op zijn grond te blijven jagen, mits de konijnenschade voor het vervolg wordt voorkomen.

Ik geloof te mogen zeggen, dat dit ontwerp, na aanneming van verschillende amendementen, eenerzijds de boeren zal bevrijden van konijnenschade en anderzijds ook de grondeigenaren-jagers zal bevredigen.

De heer Ebels: Mijnheer de Voorzitter! Na de uitvoerige beschouwingen, die reeds van verschillende kanten over dit wetsontwerp gehouden zijn, zal ik uit den aard der zaak tamelijk kort kunnen zijn; toch geven enkele beschouwingen van de sprekers mij wel aanleiding er even op in te gaan. Ik behoor tot degenen, die meenen, dat bij de regeling van de jacht uitgangspunt moet zijn de beoordeeling van den invloed, dien de in het wild levende dieren hebben op de bodemopbrengst. De opbrengst van het wild als zoodanig en het genoegen, dat de jacht medebrengt, zijn voor mij zaken van secundaire beteekenis. Voor mij is hoofdzaak een zoodanige regeling van de jacht, dat wij krijgen de grootst mogelijke bodemopbrengst, en om die te krijgen, acht ik twee voorzieningen noodig, ten eerste een voldoende bescherming van den landbouw tegen de schade, door in het wild levende dieren aangericht, en ten tweede anderzijds een voldoende bescherming van voor den landbouw nuttige dieren.

Wat nu betreft de bescherming tegen wildschade, geloof ik, dat de maatregelen, die in het ontwerp voorkomen, voor een deel de algemeene instemming hebben van deze Kamer. Voor zoover het geldt de opheffing van de heerlijke jachtrechten, bestaat er zeer weinig verschil van meening, en wat aangaat de maatregelen, voorgesteld ten aanzien van het uitroeien van schadelijke dieren, ook daaromtrent zijn de meeste sprekers het blijkbaar eens. Maar een andere vraag is — en hierover bestaat wel verschil van meening — of het jachtrecht moet zijn aan den grondgebruiker dan wel aan den grondeigenaar. Van verschillende zijden hoort men toch deze bewering, dat het voorhanden zijn van een matigen wildstand in het algemeen niet schadelijk is te achten voor den landbouw, en dat het er dus ook niet zoozeer op aankomt, dat juist den grondgebruiker het jachtrecht wordt toegekend. Maar waar nu mijn uitgangspunt is het verkrijgen van de grootste bodemopbrengst, moet m. i. ook de grondgebruiker, als zijnde de grootste en rechtstreeksche belanghebbende bij de bodemopbrengst, het jachtrecht hebben.

Wanneer ik dan thans hoor beweren, dat een matige wildstand geen bezwaar oplevert voor den landbouw, dan waag ik het toch deze uitspraak eenigermate te betwijfelen. Ik erken, dat de dieren, die in het ontwerp genoemd worden als wild, in het algemeen niet schadelijk zijn voor den landbouw, maar dat hangt niet alleen en zelfs niet in de eerste plaats af van de diersoorten, maar van het aantal van die dieren, dat in het veld voorkomt. Om een enkel voorbeeld te noemen: wanneer wild als herten en reeën sporadisch voorkomt, is de schade betrekkelijk gering, maar wanneer die dieren in grootere troepen voorkomen, wordt de zaak geheel anders en gevoelt men, dat het hier gaat om een eminent belang voor de landgebruikers. Daarvan uitgaande, zal men begrijpen, dat ik waarde hecht aan den opzet, in dit ontwerp neergelegd in art. 4, dat nl. het jachtrecht moet komen aan den grondgebruiker.

De heer Wintermans heeft gezegd, dat dit artikel slechts theoretische waarde heeft. Ik geef hem zulks tot zekere hoogte toe; de redactie bevredigt ook mij niet. Maar dat neemt niet weg, dat de bedoeling van dit artikel mij in hooge mate bevredigt. Ik ga volkomen akkoord met den opzet van de Regeering, dat het jachtrecht moet toekomen aan den grondgebruiker. Waar het gewijzigde ontwerp ver-

(Ebels e. a.)

geleken met het oorspronkelijke ontwerp juist op dit punt zoo groot verschil aangeeft, ja, waar dit het eigenlijke hoofdpunt der aangebrachte wijziging is, hoop en vertrouw ik, dat de Regeering hier pal zal staan en niet zal toegeven aan den aandrang, die blijkbaar van verschillende zijden wordt uitgeoefend om het wetsontwerp op dit punt te verzwakken. Integendeel, ik zou juist gaarne zien, dat de bedoeling van de Regeering, in dit artikel nog eenigermate vaag omschreven, vaster omlijnd werd.

Ik kan mij dan ook niet vereenigen met de beschouwingen van de heeren Wintermans en van Voorst tot Voorst; ik houd vol, dat de belangen van den grondgebruiker hier altijd primair moeten blijven, omdat hij is de naaste belanghebbende bij het resultaat van den oogst. Ik zie ook niet in, dat de belangen van de grondeigenaren hier zoozeer in het gedrang zullen komen. Immers, wanneer aan den grondgebruiker op deze wijze meer bedrijfszekerheid wordt gegeven, dan is allicht het gevolg hiervan, dat de huren eenigermate zullen stijgen, zoodat de landeigenaar een zekere schadeloosstelling voor het afstaan van het jachtrecht krijgt. Het wordt dan voor den landgebruiker niets anders dan het betalen van een verzekeringspremie tegen wildschade, wat zijn rechtspositie verbetert en zijn bestaanszekerheid verhoogt.

Ik wil er verder nog op wijzen, dat de Jachtwet ook een voldoende bescherming moet geven van de voor den landbouw nuttige diersoorten. Die bescherming bestaat trouwens tot zekere hoogte reeds in de Vogelwet; de meeste voor den landbouw nuttige dieren behooren zelfs tot de vogelwereld.

Van verschillende zijden nu is de vrees naar voren gekomen, zooals ook blijkt uit verschillende adressen, die aan de Kamer zijn gericht, dat de thans voorgestelde regeling van de jacht ten gevolge zou hebben een totale uitroeiing van de in het wild levende dieren. Die vrees kan ik niet deelen. In de wetsontwerpen wordt vastgehouden in de eerste plaats aan de verboden jachttijden en in de tweede plaats aan den eisch, dat men, om te mogen jagen, in het bezit moet zijn van een jachtakte, en wanneer ik dan overweeg, dat van dengene, die een jachtakte wenscht te bezitten, een financieel offer wordt gevraagd, dan geloof ik niet, dat de vrees gegrond is, dat in het vervolg zooveel zou worden geschoten en gejaagd, dat nuttige dieren uit de natuur zouden verdwijnen. Het komt mij voor, dat men zich daarvoor niet bezorgd behoeft te maken, en de bezwaren, die met name tot uiting zijn gekomen in het adres, dat de Vereeniging voor het Behoud van Natuurmonumenten in Nederland aan de Kamer heeft gericht, acht ik derhalve ongegrond. Daarin behoeft dus geen reden te liggen om zich tegen het wetsontwerp te verzetten.

Dit wetsontwerp gaat overigens uit van gedachten en is samengesteld op een wijze, waarmede ik mij in het algemeen gaarne vereenig. En zijn enkele punten — ik kom daarop bij de artikelen terug —, die ik gaarne anders, meer positief geregeld zou zien (ik heb als zoodanig reeds genoemd artikel 4), maar met den algemeenen opzet kan ik instemmen. Ik zal daarop niet verder ingaan, omdat hierover van verschillende zijden reeds genoeg gesproken is, en wil volstaan met mij aan te sluiten bij die sprekers, die tot de Regeering een woord van dank hebben gericht voor de indiening van dit wetsontwerp.

De heer A. Colijn: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb slechts een enkel woord over dit wetsontwerp te zeggen. Ook ik schaar mij bij hen, wien de indiening van dit wetsontwerp bevrediging heeft geschonken, zij het ook, dat ik niet alles zou willen onderschrijven wat vóór en tegen dit wetsontwerp, en wat vóór en tegen het jachtbedrijf geopperd is. Het komt mij voor, dat in dit opzicht aan alle zijden tamelijk veel overdrijving heerscht en dat het bekende jagerlatijn ook niet vreemd is aan hen, die geen jagers zijn.

Ten eerste heeft mij getroffen het verschrikkelijke generaliseeren. Zoo spreekt men van wildschade, alsof men die overal vindt, en overal in dezelfde mate. Ik durf gerust de verklaring afleggen, dat in de kleistreken van Nederland, waar dan ook, nergens van wildschade sprake is. Schade, en groote schade, wordt geleden in de zandstreken, maar ook

(A. Colijn c. a.)

Hierbij heerscht begripsverwarring. Die schade wordt niet veroorzaakt door wild, maar door wat men schadelijk gedierte noemt en wat ook door deze wet daaronder wordt gebracht. Die schade wordt in hoofdzaak veroorzaakt door konijnen, en ik geloof, dat de konijnenplaag kon worden bestreden, dat de konijnen konden worden opgeruimd ook zonder dat daarvoor een herziening van de Jachtwet noodig ware geweest. Wanneer de burgemeesters, vooral in die streken waar veel konijnen zijn, wat royaler waren geweest en gedwongen werden, akten af te geven voor vernietiging van dat schadelijk gedierte, dan geloof ik, dat een groot deel van onze boeren zelf zouden hebben kunnen waken tegen de schade, die daardoor ontstaat.

Al was dus een andere oplossing mogelijk, ik ga toch met dat wetsontwerp akkoord. In de eerste plaats omdat bij aanneming hiervan zullen verdwijnen de heerlijke jachtrechten. Ik geloof, dat wij die vrijwel allen zonder uitzondering zullen beschouwen als te zijn uit den tijd, en niet meer passend in de opvattingen van dezen tijd. Door het verbieden en opheffen van kweekplaatsen van wild en schadelijk gedierte zal zeker ook in dit opzicht een gezondere toestand ontstaan. Maar ook juich ik dit wetsontwerp toe, omdat in de streken, waar men de meeste schade lijdt niet van het wild, maar van het schadelijk gedierte, de bodemproductie ontzaglijk wordt gedrukt. Dat nadeel is niet denkbeeldig. Vóór een paar jaar heb ik die streken bezocht, toen aanhangig was het vorig ontwerp. Ik ben toen bij wel honderd boeren geweest in den Achterhoek van Gelderland, en daar heb ik verwoestingen gezien, die mij zoo kantten tegen de machthebbers in die streek, die de oogst totaal lieten vernielen door de konijnen, dat ik mij voornam, ieder wetsontwerp, dat daaraan een einde zou maken, te steunen.

Nu zegt men wel, dat die schade eigenlijk niet zoo groot is, want dat de mindere opbrengst en de vernieling van den oogst verdisconteerd zijn in de pachtsom. Dat is misschien wel juist, en daardoor mag het sociale onrecht hersteld zijn, maar het economisch onrecht en de economische schade blijft even groot. Daarom zal ik mijn steun en stem gaarne aan dit wetsontwerp geven.

Er is één punt, waarop ik gaarne wat meer licht zag vallen. Het jachtrecht was altijd aan den grondbezitter. Dat zal voortaan, wanneer de amendementen van de Commissie van Rapporteurs niet worden aangenomen, anders zijn. Nu is er gezegd, en dat onderschrijven wij allen, dat men ten algemeenen nutte wel het eigendomsrecht mag aantasten. Maar men wijst bij deze zaak als voorbeeld op de Huurwetten. Ik vind dat voorbeeld nu niet erg gelukkig. Die Huurwetten zijn crisiswetten, die bestemd zijn om hoe eer hoe beter te verdwijnen. Hoe men zich dus daarop kan beroepen bij het in het leven roepen van een nieuwe wet, is mij niet duidelijk. De vraag komt naar voren — en daarop zou ik gaarne een antwoord van de juristen hebben —, of men, wanneer men recht wil doen, dit moet trachten te bereiken door anderer recht te kort te doen. Ik voor mij acht zulks onduldbaar, en zou daarom aanneming van de amendementen van de Commissie van Rapporteurs wel wenschelijk achten.

De heer **Kolkman**: Mijnheer de Voorzitter! De regeling van het jachtrecht heeft reeds lang een onderwerp van polemiek uitgemaakt. Zoolang ik in deze Kamer zitting heb, en dat is al een heele tijd, is het een schotel, die ons periodiek wordt voorgezet.

Wij hebben al tientallen van jaren over deze zaak gedacht en gedebatteerd en wij hebben voorstellen van wet zien inkomen en verwerpen en moties zien aannemen. Ik zelf heb juist vandaag op den dag af 21 jaar geleden een motie ingediend, die door de Kamer is aangenomen, waardoor ik aan deze parlementaire wellust heb medegedaan. Die motie had tweërlei strekking: in de eerste plaats om een regeling van het jachtrecht te bevorderen, in de tweede plaats om daar, waar wildschade geleden was, die schade te doen vergoeden. De toelichting die ik tot die motie heb gegeven, heeft aan de eenvoudigheid harer bewoordingen voldoende duidelijkheid gegeven. Bij die motie stonden mij twee zaken voor den geest. In de eerste plaats een geoorloofde, natuurlijk

(Kolkman.)

zich ontwikkelende wildstand, en in de tweede plaats geen schade, voor wien ook.

Om eerlijk te zijn, laat ik een woord vooraf gaan, zonder daarover verder te debatteeren. Het is mijn bepaalde overtuiging, dat men geen enkele regeling van het jachtrecht behoorlijk kan maken, wanneer daaraan niet voorafgaat een goede regeling van het pachtvraagstuk. Ik constateer dit alleen, want debatteeren daarover kan op dit oogenblik geen nut hebben.

Zooals ik zeg, ik wilde een natuurlijk zich ontwikkelenden wildstand en geen schade voor derden, en, werd die geleden, vergoeding daarvoor. Mij stonden voor den geest groote complexen, die bij elkaar gevoegd zouden worden, laat ik ze noemen jachtschappen of jachtvereenigingen, over een woord val ik niet. Deze moesten zooveel mogelijk gemeentegewijs worden samengebracht en de jacht daarop kon worden verpacht. De opbrengst daarvan zou kunnen worden aangewend voor zoover het gemeente-eigendommen waren ten behoeve van de gemeenten, waardoor tal van kleinere gemeenten financieel zeer en zeer zouden worden gebaat, terwijl anderszijds de pachtopbrengst ten goede zou kunnen worden geschreven aan de jachtgerechtigden binnen het jachtschap gelegen. Daardoor zou men krijgen een geoorloofden en gewenschten wildstand, tal van gemeenten zouden, zooals ik zeg, financieel er door vooruitgaan, terwijl men naar mijn vaste overtuiging nergens meer van wildschade iets zou hooren. Deze gedachte was practisch zeer uitvoerbaar, want men had die regeling slechts over te nemen uit Duitsche en andere wetten, waarvan ik er een stuk of 8 thuis heb. Deze wetten werken daar zoo goed, dat men ze maar te vertalen en over te nemen had. Dat is niet geschied. In plaats daarvan krijgen wij een regeling, die mijns inziens op hoofdzaken diep en ongemotiveerd ingrijpt en waarmede ik mij niet kan vereenigen, althans niet zooals die hier ligt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil niet ontkennen, dat ik in de beide wetsontwerpen, ik bedoel natuurlijk het eerste en het daarna gewijzigde, tot mijn leedwezen heb gemist die groote sterke lijn, die de Minister in deze materie, die zooveel onderling strijdige belangen heeft te verzoenen, dient te volgen.

Het groote misverstand, dat in deze Kamer bij velen, die over deze zaken het woord voerden, blijkt te bestaan, is, dat zij voortdurend spraken over de jacht en over het wild, terwijl zij toch eenvoudig doelden op het konijn. Mijn geachte medeleden hebben, sprekende zooals zij deden, aan niets anders gedacht dan aan het konijn, dien grooten verdelger, de oorzaak m. i. van alle kwaad, op dit gebied natuurlijk. Dat konijn nu, dat zoo spoedig mogelijk dient te verdijnen, werd — hoe was het mogelijk, Mijnheer de Voorzitter — in het eerste wetsontwerp gepromoveerd tot „wild".

Ik moet zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat ik geschrokken ben, toen ik daar las, dat dat ongelukkige, smerige dier de eereplaats moest gaan innemen naast den haas.

Na die promotie werd in het tweede wetsontwerp het konijn weer gedegradeerd tot roofdier en bij zijn degradatie en in zijn val nam hij den koning van de in ons vaderland levende vogels, den edelen fazant, mede, en werd ook deze onder dat zelfde motto gerangschikt.

Ik vind dit verschrikkelijk en kan aan dergelijke regeling mijn stem niet geven.

Ik geloof, dat ter zake van de uitoefening van de jacht èn aan de eene èn aan de andere zijde buitengewoon wordt overdreven. Voorop stel ik, dat ik alles, wat inderdaad schadelijk gedierte is, zoo spoedig mogelijk wil doen verdwijnen. Het konijn behoeft m. i. niet te worden gespaard. Wij hebben hier reeds tallooze malen over deze zaak gesproken, maar laten wij nu eens een werkelijk goede, practische beslissing daaromtrent nemen. Het oude Hollandsche spreekwoord heeft ook hier reeds zoo lang gegolden: na veel gepraat lieten wij eenvoudig „de zaak zooals zij was".

Dat mag nu niet meer gebeuren. Het heeft mij dan ook genoegen gedaan, dat in dit wetsontwerp, dat naar ik hoop door amendeering voor mij nog aannemelijk zal worden gemaakt, de Regeering krasse maatregelen tegen het konijn heeft voorgesteld.

(Kolkman.)

Ik hoor hier zeggen: de stakker. Ja, als er stakkers zijn, die het leven voor anderen onaangenaam maken en die de verhoudingen tusschen de menschen ten plattelande zoo vertroebelen als hier gebeurt, dan moeten dergelijke stakkers in het algemeen belang maar zoo spoedig mogelijk worden opgeruimd.

Dat schadelijke dier heeft de jacht op het werkelijke wild in discrediet gebracht, want alle schade komt alléén van die zijde en een aanwijsbare schade van werkelijk wild — hazen en patrijzen — kan nergens worden aangetoond.

Het verheugt mij, dat de heer Ebels en ook de heeren Bierema en Colijn zooeven dan ook hebben verklaard, dat inderdaad in streken, waar de gewone natuurlijke wildstand heerscht, van schade door het wild geen sprake is.

Er is in de beoefening der jacht overdrijving van de zijde van sommige jagers geweest en nu kom ik voornamelijk op den fazant.

Die jagers hebben, wat betreft den fazant, zelf den toestand bedorven. Zij zijn de oorzaak geweest van een nieuwe tegenstelling, in wezen gelijk aan die, welke wij de vorige week hoorden ontwikkelen bij het wetsontwerp-Braat, nl. van de boeren tegen de jagers. Of wel, als het erg heftig wordt: de boeren tegenover de heeren jagers. En dan moet men vooral savoureeren de volkomen minachting, verachting zelfs, die in dat bijgevoegde „heeren" ligt opgesloten.

In sommige streken van ons land nu hebben dergelijke jachtgerechtigden door hun eigen gestie de menschen verbitterd en de zaak vertroebeld.

Er was een zekere animositeit tusschen de buren jagers onderling. Had de een 100 stuks geschoten, dan wenschte de ander een volgende keer 120 stuks neer te leggen en zoo is er een aanpoting van konijnen en een uitzetting van vliegend wild gekomen, dat werkelijk de fazant ook daar begon schade te doen.

Van huis uit is het een buitengewoon vreedzame vogel in den goeden zin van het woord en is de fazant niets anders dan een gewone kip.

Wanneer men bij den boer komt, ziet men tientallen van kippen op zijn land loopen, die precies hetzelfde doen wat de fazant doet. Men ziet ik weet niet hoeveel duiven, die worden gehouden. Zij doen absoluut geen minder kwaad dan wat den fazant wordt aangewreven. Als echter één fazant het hart in zijn lijf heeft tusschen de kippen te gaan loopen, wordt er van schade gesproken.

Ik heb boeren gekend en ken ze nog, die fazanteneieren legden onder een broedsche kip. Ze deden dat eenvoudig voor hun pleizier. Zij lieten de eieren uitbroeden en riepen er dan iedereen bij om te laten zien, wat voor mooie vogeltjes er onder de kuikens liepen. Er was bluf en trots op het erf!

Maar als de tijd van afscheiding kwam, in Juli en Augustus, en de fazanten trokken op het hout en in de bosschen, die in de buurt waren, en ze kwamen dan nog hun geboortegrond eens bezoeken, dan had die zelfde boer die ze had laten uitbroeden en ze met trots had laten zien, den mond vol over de schade, die de fazanten hem toebrachten.

Het te groote uitpoten van loopend en vliegend gedierte heeft de schade veroorzaakt, waarover wordt geklaagd.

Ik ben wel geweest op terreinen, waar dat talrijk uitgepote goed zich ophield en ik moet eerlijk verklaren, dat er van veldvruchten net zooveel te vinden was als op het oogenblik op mijn hand. De schade was eenvoudig zoo groot, dat men niet kon zien, dat de boer eenig werk aan het stuk grond had besteed. Dat, Mijnheer de Voorzitter, moet zoo spoedig mogelijk verdwijnen.

Voor mij staat de zaak zoo, dat ik wil hebben opruiming van alles, wat schadelijk gedierte heet, daar, waar het inderdaad schadelijk is, van de konijnen dus overal. De fazanten, van huis uit geen schadelijke dieren, moeten verder hun gewone natuurlijke ontwikkeling behouden. Naar mijn bescheiden meening mag daarom van inpoten, ook van fazanten, geen sprake meer zijn, trouwens in overeenstemming ook met dit ontwerp van wet.

Mijnheer de Voorzitter! Men heeft in dit ontwerp nog een paar zaken, die van buitengewoon belang zijn, maar die alle bij de artikelen kunnen worden besproken en welke ik dus alleen zal aanstippen, omdat wij bij de verdediging van d[e] amendementen daarop nog terug kunnen komen.

De bepaling van artikel 4 wordt door sommigen buiten[-] gewoon toegejuicht. De gebruikers zijn eigenlijk de men[-] schen, op wie het aankomt, en het zijn de gebruikers, waa[r-] voor uitsluitend partij moet worden getrokken.

De heer **Marchant**: De heeren gebruikers!

De heer **Kolkman**: De grondeigenaars zijn volgens d[e] heeren, mijnheer Marchant, het meest schadelijk gediert[e] dat in Nederland rondloopt en op hen is elke jacht en el[k] middel van jacht dan ook geoorloofd.

De heer **Weitkamp**: Dat heeft niemand gezegd.

De heer **Kolkman**: Neen, maar dat zeg ik, en ik wil daa[r] het volgende aan toevoegen.

In het eerste wetsontwerp werd de eigenaar van den gron[d] nog gehandhaafd als eigenaar van de jacht. Ook te dezen opzichte veranderde plotseling het Regeeringsinzicht en wer[d] in het gewijzigd ontwerp de eigenaar van den grond zonde[r] meer op zij gezet en wordt de gebruiker van den grond al[s] uitsluitend jachtgerechtigde geproclameerd.

Dat afnemen van het recht van den grondeigenaar, zooal[s] dit tot dusverre nog in ons B. W. wordt gehuldigd, en he[t] geven van dit recht aan den gebruiker van den grond, ach[t] ik een verregaande onrechtvaardigheid. „Het recht, om zich het wild toe te eigenen, behoort bij uitsluiting aan den eige[-] naar van den grond, waarop zich het wild bevindt", dat is de regel van ons burgerlijk recht. En nu gaat daardoor een[-] voudig een streep; dat stuit mij tegen de borst.

Men zegt, dat de grondgebruiker zijn recht weer aan den grondeigenaar kan overdragen, maar ik vind een groot principieel verschil tusschen hetgeen in overeenstemming met het B. W. in de Jachtwet staat, dat de grondeigenaar zich het recht op de jacht kan voorbehouden of dat hij moet gaan naar den gebruiker van den grond, en daar gaan verzoeken of hij alsjeblieft mag jagen.

Den eigenaar van den grond is een groot recht ontnomen en dit gebeurt zonder hem daarvoor eenige schadevergoeding toe te kennen. Dit mag niet.

Eigenaardig is het, hoe weinig gebruikers van den grond zich aan de uitoefening van het jachtrecht laten gelegen liggen.

Uit een prae-advies van den vader van onzen geachten tegenwoordigen Premier, van jhr. Ruys de Beerenbrouck sr., uitgebracht voor de Juristenvereeniging in 1892, heb ik opgediept, dat van de ruim 3000 jachtovertredingen in het jaar 1891 er maar 98 waren begaan door gebruikers van den grond, waarop zij jaagden, terwijl al de andere eenvoudige stroopers-zaken waren, overtredingen door menschen, die stroopten op den grond van anderen, wel een bewijs, dat de grondgebruikers er zich weinig aan laten gelegen liggen. Ik heb getracht de cijfers van de latere jaren ook nog te krijgen, maar men heeft mij geantwoord, dat deze niet beschikbaar waren.

In de tweede plaats blijf ik bij de meening, welke ik vroeger ook wel eens verkondigd heb, dat wanneer men den gebruikers bij uitsluiting de vrije beschikking over de jacht zal geven, zooals in dit ontwerp wordt voorgesteld, het met den wildstand al zeer spoedig gedaan zal zijn. Men moge daarom lachen en er de schouders voor ophalen, maar toch is het zoo.

Ik ben er van overtuigd, dat wij dan zullen krijgen — gelijk ik toen ook al tot den heer Marchant heb gezegd — dat de hazen alleen maar zullen te vinden zijn in de dierentuinen en voor ons, die er langs loopen, niet anders zullen zijn dan een treurige herinnering aan vroeger beleefde gelukkige tijden.

Alle boeren met het geweer in het veld, ik vind het een gruwel, en het eigenaardige is, dat de verstandige boeren zelf er ook zoo over denken. Ik heb nog niet één boer, die in dezen zijn verstand gebruikte, gesproken — en ik heb er in mijn leven heel wat ontmoet! — die dat op goede gronden

(Kolkman.)

heeft verdedigd. Integendeel, zij vinden, dat de boer aan zijn werk moet blijven en niet met een geweer door het veld moet loopen.

Wij hebben nu, Mijnheer de Voorzitter, ter zake van dit wetsontwerp tal van verzoekschriften en courantenartikelen toegezonden gekregen. Ik moet eerlijk zeggen, dat, wat betreft de handteekeningen op die verzoekschriften, ik daar ook niet zooveel waarde aan hecht. De heer Hiemstra heeft gisteren al daarover iets gezegd en ik moet eerlijk verklaren, dat ik het wat dit betreft voor een deel met hem eens kan zijn.

Al die requesten laten mij koud. Wij weten, hoe gemakkelijk die handteekeningen dikwijls verkregen worden.

Toen ik Minister was, heb ik eens een douanekantoor willen verplaatsen en natuurlijk kwamen tal van menschen daarvoor op en ook tal van menschen kwamen er tegen op. Het regende requesten. Ik heb toen eens laten nagaan, hoe het met het verkrijgen van handteekeningen voor die requesten gegaan was, en vernam, dat 40 pct. handteekeningen zoowel pro als contra waren geplaatst. Ik trok daarop de conclusie: hoe meer borrels, hoe meer handteekeningen.

Maar wanneer men nu de onderteekeningen van die requesten wraakt, dan moet men ook niet aankomen met de instemming van vergaderingen, zooals de heer Duymaer van Twist ons die heeft voorgetooverd, want dergelijke vergadering is in dat opzicht ook heelemaal uit den booze.

Het ligt immers in den aard der zaak, dat, als iemand van de reputatie van den heer Duymaer van Twist daar ergens in het Noorden komt en daar een vergadering gaat beleggen om te spreken over de schade, die de wildstand aan verscheidene boeren toebrengt, dan alle boeren natuurlijk daar naar toeloopen en hem wenschen te zien en de hand te drukken. Dat ligt in den aard van de zaak. Wij weten, dat de heer Duymaer van Twist voortdurend zijn hand beschermend heeft uitgestrekt over de visscherij van de Zuiderzee en over de geheele visschersbevolking aldaar, en nu hopen die boeren natuurlijk, dat hij met zijn goede hart ook hen zal helpen en over hun hoofden de helpende hand zal uitstrekken. Maar men moet nu niet verwachten, dat wij de koek, die de heer Duymaer van Twist daar heeft willen slikken, ook hier zullen slikken, want ik hecht aan de autoriteit van den heer Duymaer van Twist in zake leger en visch zeer veel, maar in zake de jacht stel ik mijn autoriteit, die is voortgekomen uit een meer dan 40-jarige uitoefening van het jachtbedrijf en een voortdurend voeling houden met en een verkeeren onder de landelijke bevolking in de streken waar het jachtbedrijf werd uitgeoefend, naast en waarschijnlijk boven de zijne. Dat moge pedant klinken, maar het is niet anders. In leger- en vischzaken, zooals ik zeide, ga ik voor hem uit den weg en wil gaarne den hoed voor hem afnemen, ook al loopt hij aan den overkant van de straat, maar in jachtzaken stel ik mij zelf toch bovenaan. Het spijt mij werkelijk, dat hij nu niet hier is, maar ik moet dit toch zeggen.

Er moet dus zijn een vrije, kalme, behoorlijke, natuurlijke ontwikkeling van de voortplanting van het wild. Daardoor zal bij geen enkelen boer van wildschade sprake kunnen zijn. Vernietiging van alle gedierte, dat den boer schadelijk is, is ook mijn parool. Te overvloedige fazanten dienen te verdwijnen; inpooten mag niet meer gebeuren en het konijn mag morgen aan den dag wat mij betreft volkomen worden opgedoekt.

Wanneer die methode wordt gevolgd, zal er bevrediging zijn ten plattenlande. Dan zal de boer de vruchten van zijn arbeid in volle mate genieten en dan zal men niet meer een onderscheid moeten maken, zooals ik dezer dagen las in een van de groote ingezonden stukken, ik meen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, waarin werd gezegd: het gaat er hier om, te kiezen tusschen een haas òf een boterham. Neen, Mijnheer de Voorzitter, zoo wil ik het niet. Ik zeg: pas toe het systeem, het remedie, dat ik aangeef; dan zijn aller belangen verzoend en krijgt gij een haas èn een boterham.

Mijnheer de Voorzitter! Eén ding heeft mij ontzaglijk displezier gedaan en dat is de rede van den heer Weitkamp.

(Kolkman e. a.)

Deze deed mij daarom zoo'n displezier, omdat de heer Weitkamp een van de heeren is, naar wien ik het liefst in de Kamer luister. Hij heeft echter het belang van de jacht zoo verschrikkelijk naar beneden gehaald en er zoo denigreerend over gesproken, dat ik er aan twijfel, of ik hem wel ooit daarvan zal kunnen bekeeren. Ik acht het belang van de jacht — en ik dacht, dat de meeste leden van deze Kamer daarvan ook wel doordrongen zouden zijn — een economisch belang. Nu dat echter niet het geval schijnt te zijn en ik er niet op heb gerekend om dienaangaande cijfers mede te brengen, kan ik den heer Weitkamp alleen verzoeken te willen lezen het advies van den ouden heer Ruys de Beerenbrouck — dat ik zooeven aanhaalde — omdat hij daarin uit dien tijd buitengewoon sprekende gegevens kan vinden over de economische waarde van de jacht. Hij kan dan die gegevens beoordeelen naar den toestand van dit oogenblik en dan zal hij zien, dat er inderdaad groote belangen betrokken zijn bij een behoorlijken wildstand.

De heer Weitkamp heeft aangehaald een uiting van den heer Kessel. Ik moet eerlijk zeggen: het heeft mij gespeten, dat dat oordeel hier in de Kamer is voorgelezen, want het was, hoe men het bekijkt, niet anders dan een opzetten van de boeren tegen laten wij maar zeggen de heeren. Dat is jammer en m. i. te betreuren.

Eindelijk wensch ik te zeggen, dat de afschaffing van de heerlijke jachtrechten bij mij geen bezwaar zal ontmoeten. Ik vrees echter één ding, nl. dat die kleine grondeigenaren, die men zoo geleidelijk in het gelid heeft gebracht en ook heeft weten te encadreeren onder dat groote leger van hen, die meenen, dat er een groote schade door het wild wordt toegebracht, later ontnuchterd zullen worden. Naar aanleiding toch van dien afkoop zullen zij op hun belastingbiljet vinden enkele guldens voor den afkoop dier jachtrechten, en nu vrees ik, dat zij misschien tot hen, door wie zij in het koor der protesteerende landbouwers zijn opgenomen, zullen zeggen: nu, mijneheeren, dat is eigenlijk de bedoeling van zijn leven niet geweest!

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Na de uitvoerige redevoeringen, die aan dit onderwerp zijn gewijd, kan ik zeer kort zijn, voornamelijk ook na de interessante redevoeringen van verschillende afgevaardigden, die mij voorgingen en met wier meening ik volkomen sympathiseer. Toch kan ik niet nalaten er op te wijzen, dat het mij heeft getroffen, dat in al die redevoeringen, vooral in die, welke gisteren zijn gehouden, de scheidingslijn tusschen wild en schadelijk gedierte niet scherp genoeg is getrokken. In de rede van de heeren Hiemstra, van den Heuvel, Duymaer van Twist en de Boer is voortdurend sprake van wildschade en als de heer Duymaer van Twist zegt, dat de oogst door wild was vernield, en ik interrumpeer hem: „Wat voor dieren?", dan antwoordt hij: „Door konijnen en fazanten".

Art. 54, dat op de konijnen betrekking heeft, heeft mijn volle sympathie, want ook naar mijn meening moet de Regeering zoo spoedig mogelijk kunnen ingrijpen en zorgen, dat de konijnen, waar ze te veelvuldig voorkomen, worden opgeruimd, aangezien zij enorm groote schade toebrengen aan de landbouwproducten, welke vaak met veel moeite en kosten door de landbouwers zijn geteeld, en omdat zij — die alvernielers — zich niet alleen tot de veldvruchten bepalen, maar ook hun vernielzucht tot de boomen en heesters uitstrekken, vooral als er sneeuw ligt.

Met de andere artikelen evenwel, waarbij men den grondgebruikers het recht om te jagen wil geven, ga ik niet akkoord. Ik geef toe, dat het eigendomsrecht in het algemeen belang soms moet aangetast worden, en daarom juich ik toe, dat de grondgebruiker het schadelijk gedierte mag verdelgen op allerlei wijzen, maar ik ontken — ik ontzeg iedereen het recht dat te zeggen — dat het in het algemeen belang zou zijn om den grondgebruiker het recht te geven hazen, patrijzen en fazanten te schieten.

Wat de hazen en de patrijzen aangaat, zijn wij het er roerend over eens, dat die geen schade doen, en ik rangschik ook de fazanten onder de nuttige vogels. Ik voeg er echter aan toe: er kunnen streken in ons land zijn, waar de fazant

(van Rappard e. a.)

veel schade kan doen, maar in geen enkel land ter wereld wordt de fazant als schadelijk aangemerkt, maar wordt hij tot de nuttige vogels gerekend.

Het onderzoek van de Nederlandsche Ornithologische Vereeniging in 1918, heeft aan het licht gebracht, toen een honderdtal fazanten zijn onderzocht op krop en maag, dat juist in den tijd vlak vóór den jachttijd, wanneer de veldvruchten op het land staan, de fazanten weinig haver, rogge en boekweit verorberen en dat zij zich grootendeels voeden met dierlijk voedsel. De honderd onderzochte dieren hadden bijna allen dierlijk voedsel bij zich en daarbij veel insecten, die veel schade toebrengen aan hout- en boomsoorten. Waarom moet de fazant dus als schadelijk gedierte worden beschouwd?. En dat is ook onnoodig, omdat de Minister krachtens de wet toch de bevoegdheid heeft om den fazant, waar dat noodig mocht zijn, onder de schadelijke dieren te rekenen. Waar de fazanten te veelvuldig voorkomen, ik herhaal het, kunnen zij wel degelijk schade doen en daartegen moeten maatregelen kunnen genomen worden.

Verder ontken ik, dat alle landbouwers er op gesteld zijn, dat de grondgebruiker het recht zal hebben om het wild te dooden; ik bedoel daarmede de hazen en patrijzen. Ik heb deze aangelegenheid besproken in het bestuur van de Landbouwmaatschappij, aan het hoofd waarvan ik sta en in welk bestuur alleen boeren zitting hebben. Zij waren het er over eens, dat de hazen heelemaal geen schade aanrichten, en zij wilden niet het jachtrecht aan den grondeigenaar ontnomen zien. Er zijn tal van eigengeërfde boeren, die mij geschreven hebben: zorg er alleen voor, dat de konijnen kunnen worden opgeruimd, maar laat de eigenaar het jachtrecht behouden. Waren de konijnen in sommige streken niet zoo veelvuldig voorgekomen, deze wet zou niet noodig zijn geweest en was alleen maar een kleine verandering in de wet van 1857 voldoende geweest om de schade wat beter te regelen.

Ik wil het hierbij laten, om niet in herhalingen te treden en alleen nog mijn sympathie betuigen met de afschaffing van de heerlijke jachtrechten. Degenen, die zeggen, dat dit niet noodig is, omdat daartoe toch reeds nu de gelegenheid bestond bij de wet, zou ik willen antwoorden, dat dit inderdaad in de wet staat, maar dat hiervan weinig gebruik is gemaakt, vanwege de hooge kosten, die een procedure met zich bracht, wanneer men niet tot overeenstemming kan komen.

Mevrouw **Bakker—Nort**: Mijnheer de Voorzitter! Het is met eenigen schroom, dat ik deelneem aan de bespreking van dit wetsontwerp, omdat ik noch deskundig ben op het gebied van landbouw, noch op dat van de jacht. Ik zal me dan ook niet verdiepen in de merites van dit ontwerp en dit overlaten aan meer bevoegden. Nu echter de bezwaren van ethischen aard, die ik tegen dit ontwerp heb, niet door andere sprekers naar voren zijn gebracht, meen ik verplicht te zijn enkele opmerkingen te maken.

Al erken ik, dat de jacht op schadelijk gedierte en wild nuttig en noodig kan zijn, toch heb ik er mij altijd over verbaasd, dat zelfs hoogstaande menschen voor hun genoegen, als een sport, jagen en dooden. Vooral de drijf- en klopjacht, het in massa dooden van bijeengejaagd wild, schijnt me een wreede sport, die de wet behoorde te verbieden.

„De Regeering meent echter de wijze van jagen, meer dan strikt noodig is, niet te moeten beperken."

Een voorstel om drijf- en klopjachten te verbieden zou weinig kans van slagen hebben. Een heel ander geval is het echter met een ander punt. Ook de Regeering wenscht natuurlijk bij de jacht noodelooze wreedheid, folteringen en verminkingen der dieren te voorkomen. Ik meen echter, dat de Regeering in deze bedoeling niet is geslaagd. De heer Bakker heeft er reeds op gewezen, dat in dit ontwerp niet is verboden de moordende jacht met schietgeweren en honden. Ik zie ook, dat de Regeering verschil heeft gemaakt tusschen de jacht op wild en schadelijk gedierte; bij dit laatste is het gebruik van beugels, vallen, klemmen toegestaan en voor konijnen dat van strikken. Tot mijn verbazing heb ik gehoord, dat de konijnen van alles de schuld hebben. De laatste twee sprekers hebben geen woorden genoeg om ons de slechtheid der konij-

(Bakker—Nort e. a.)

nen aan te toonen. Ze zijn vraatzuchtig en bovendien vegetariërs. Ze voeden zich met plantaardig voedsel, terwijl als tegenstelling de fazant wordt geroemd, die zijn maag in hoofdzaak vult met dierlijk voedsel.

Toch zal ook de hartstochtelijke jager en landbouwvrien[d] het arme konijn niet den wreeden dood toewenschen, die[n] he[t] wacht volgens dit ontwerp. Dat de wijze van jagen met strik[ken] inderdaad aanleiding geeft tot groote folteringen, ver[]minkingen en een afschuwelijken dood voor de daarin ge[]vangen dieren, dat bewezen niet alleen de dierenbeschermer[s] in hun adressen, maar zelfs de jagers, die men toch niet va[n] overgevoeligheid jegens de dieren zal beschuldigen.

Zoo citeer ik uit het adres van de Koninklijke Nederland[]sche Jachtvereeniging „Nimrod":

> „Het is ondergeteekenden onbegrijpelijk, hoe de voor[]stellers er toe hebben kunnen komen om dit barbaarsche wreede vangmiddel (met strikken) eene wettelijke sancti[e] te willen geven.
>
> Het kan niet anders of onbekendheid bij hen en bij d[e] Kamerleden, die deze bepaling hebben aanbevolen, m[et] den afschuwelijken dood dien de arme dieren, op dez[e] wijze gevangen, moeten ondergaan, heeft hen daarto[e] gebracht."

Gelukkig heeft de Commissie van Rapporteurs dit oo[k] ingezien en een amendement ingediend tot verbod va[n] strikken.

De Regeering meent door het voorschrijven van een b[e]paalde maat van konijnenstrikken te voorkomen, dat oo[k] andere dieren dan waarvoor de strikken gezet zijn daari[n] zullen worden gevangen. Volgens het oordeel van de deskun[]digen bij uitnemendheid — de jachtopzieners en de jage[rs] — is dit een onmogelijkheid.

> „Al dadelijk spreekt het vanzelf," staat in het adr[es] van de Kon. Ned. Jachtvereeniging „Nimrod" en va[n] de Ned. Jagersvereeniging, „dat jongen hazen, t[er] grootte van konijnen, hetzelfde lot wacht als den koni[j]nen zelf, doch ook fazanten en ander wild zullen do[or] deze strikken gevangen worden."

En in het adres van de Sofia-Vereeniging lezen we, da[t] wanneer strikken worden gezet, de mogelijkheid bestaat, d[at] onze goede, trouwe huisdieren, de honden en de katten, in beklemd geraken.

Bovendien zal ook weer volgens de deskundige jagers e[n] jachtopzichters de contrôle op de maat der strikken absolu[ut] onmogelijk zijn. Het land zal bezaaid worden met duizend[en] strikken en niet alleen konijnen, maar ook andere dieren zu[l]len, in strijd met de begrippen van humaniteit, vreeselij[ke] folteringen ondergaan. Hetzelfde wat van de strik als mart[el]werktuig is gezegd, geldt ook voor beugels, vallen en kle[m]men.

Ik meen dus, dat de Regeering en de Kamer ook bij [de] jacht op schadelijk gedierte (dat toch ook levende weze[ns] zijn met gevoel) het gebruik van strikken, vallen, beugels [en] klemmen, noch van andere martelwerktuigen mogen toestaa[n].

Zeker, de landbouwbelangen stel ik zeer hoog, doch [in] dezen mag men de stelling niet verdedigen: het doel heili[gt] de middelen. Wreede, folterende middelen zullen m. i. [] bij de verdelging van schadelijk gedierte geweerd dien[en] te worden.

Ik overweeg, in dezen een amendement in te dienen [] uit art. 54 het gebruik van strikken, vallen, beugels en kle[m]men als geoorloofde jachtmiddelen op schadelijk gedierte [] nemen.

Gaarne zou ik echter eerst het oordeel der Regeering [] dezen vernemen.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Een en[kel] woord zou ik willen zeggen om uiteen te zetten over de afw[e]ging van welke belangen het voor mij bij deze wet gaat. [] heer Ebels heeft op zeer duidelijke wijze uiteengezet, hoe [] z. i. gaat om de economische belangen van de jacht en [] economische belangen van den landbouw, maar naar m[ijn] wijze van zien gaat het daarom niet, alleen al om deze red[]

59ste VERGADERING. — 8 MAART 1923.

27. Bepalingen betreffende de Jacht.

(van Dorp.)

dat het buitengewoon moeilijk is de economische belangen van de jacht en van den landbouw tegenover elkander af te wegen. Ik geloof, dat dit vrijwel onmogelijk is. In de verschillende adressen hebben wij redeneeringen aangetroffen als deze: met de jacht verdienen zoo- en zooveel opzichters en zoo- en zooveel poeliers, en dat is alles verloren, indien de jacht op de eene of andere manier wordt belemmerd. Maar dat is toch geen zuivere economische redeneering. De zuivere economische redeneering is deze: hoeveel goederen thans ten slotte geproduceerd worden en hoeveel goederen geproduceerd worden wanneer al die menschen, in plaats van in dienst van de jacht, in dienst van den landbouw waren, en die proef kunnen wij niet nemen. Maar het gaat m.i. om het afwegen van andere belangen, niet van zuiver economische belangen aan weerszijden, maar aan de eene zijde van een economisch belang en aan de andere zijde van een cultuurbelang. Het gaat om het afwegen van het economisch belang van den landbouw en het cultuurbelang van het behoud van ontzaglijk groot natuurschoon. De heer Kolkman heeft ons dat met zooveel fijngevoeligheid geschilderd, dat ik daarop niet nader behoef in te gaan.

Ik wensch slechts een enkelen naam te noemen om te bewijzen, hoe onjuist de gedachte zou zijn, dat het hier gaat om de belangen van groote heeren tegenover die van kleine pachters. Ik bedoel den naam van J. P. Thijsse, dien ik noemen mag omdat hij staat onder een van de meest harmonische adressen die bij ons zijn ingediend. Wanneer er iemand in ons land is die iets gedaan heeft voor het behoud van dit groote cultuurbelang voor ons geheele volk, dan is het Thijsse, die jarenlang met zijn vriend Henri Polak aan dat prachtige werk heeft gearbeid. Het zou een miskenning zijn van dit groote werk, als men hier durfde beweren, dat het hier alleen gaat om de belangen van groote heeren tegenover die van kleine luyden. Thijsse behoort tot hen die meenen, dat het een groote ramp zou zijn voor ons volk als deze wet haar doel bereikte.

Nu spreekt men wel van de wreedheid van den jager en van de jacht. Natuurlijk is daarin iets waars, maar wij stuiten hier op een psychologisch moeilijk punt. De mensch is nu eenmaal niet te verklaren als een algebraïsche formule en de geheele schepping is niet te verklaren als een algebraïsche formule. Ik meen, dat wij hier hedenmiddag in ons midden het levende bewijs hebben gehad van de fijngevoeligheid en de liefde voor de natuur van de meeste jagers. Het is een feit, dat men onder de jagers vindt de grootste natuurliefhebbers. Tot de menschen, die Thijsse het krachtigst hebben gesteund in zijn werk, behooren ook de jagers.

Wanneer ik mij nu afvraag, hoe in dit wetsontwerp de gedachte, die men propageert, belichaamd is, dan kom ik tot de juridische zijde van de zaak. Ik onderscheid dan in dit wetsontwerp een privaatrechtelijke en een publiekrechtelijke gedachte. Ik geloof, dat men die twee gedachten scherp moet uiteenhouden, vooral daarom, omdat de eene gedachte mij even onjuist schijnt als de andere juist is.

De privaatrechtelijke gedachte is deze, dat men den pachter zekere geldelijke nadeelen uit zijn pachtcontract zou moeten besparen, dat men zich met een zekere dwingende macht zou moeten mengen in de privaatrechtelijke verhouding tusschen pachter en pachtheer. Deze gedachte acht ik onjuist, erger, onuitvoerbaar. De publiekrechtelijke bedachte is, dat men in het algemeen belang niet mag toelaten, dat de landbouwvoortbrengselen in sterke mate worden verminderd door een te grooten wildstand.

Dat de privaatrechtelijke gedachte niet is uit te voeren, Mijnheer de Voorzitter, de heer Hiemstra heeft mij de argumenten daarvoor al uit den mond genomen. Hij heeft dit zelf al erkend. In de eerste plaats mag de pachter zijn jachtrecht afstaan. Er is gezegd, dat hij dat niet mag, want dat dan de beteekenis van het wetsontwerp van nul en geener waarde zou zijn. Mijnheer de Voorzitter! Er zijn wel eens meer wetsontwerpen ingediend, die ten slotte bleken van nul en geener waarde te zijn!

Er is geen enkel argument aangevoerd om het te bestrijden en het is in de Memorie van Antwoord tot tweemaal toe erkend, dat de pachter aan den eigenaar het jachtrecht mag afstaan. Wil men werkelijk komen tot uitvoering van de privaatrechtelijke gedachte, dan moet men komen tot het amendement-Oud. Maar dan is men er nog niet, want de heer Hiemstra heeft aangetoond, dat de eigenaar dan altijd toch zal weten te bevoorrechten dien pachter, die niet jaagt.

Men zal dan moeten komen tot de meest draconische strafmiddelen. Er is, bij wijze van precedent, gewezen op de Huurwetten. Een allerongelukkigst beroep, Mijnheer de Voorzitter! Men is juist bezig, die wetten, die volgens vrijwel aller meening algemeene afkeuring verdienen voor normale tijden, langzaam maar zeker te begraven. Zij kunnen haar nut hebben voor noodtijden, voor normale tijden deugen zij niet.

Maar de eigenaar staat ten aanzien van het jachtrecht veel sterker dan de huiseigenaar, want de grondeigenaar behoeft niet te verpachten. Ik behoef daarover niet verder te spreken, ik ben het volkomen eens met degenen, die dat al hebben uiteengezet. Ten slotte zou dus de pachter het kind van de rekening zijn, tenzij overgegaan wordt tot den allerlaatsten maatregel: afschaffing van het eigendomsrecht, en dan zijn wij in Rusland. Ik geloof niet, dat de Kamer, met uitzondering van de communisten, dat zou wenschen!

Het gaat hierbij niet om de vraag, of de eigendom heilig is. Het is een groot verschil, of men ten bate van het algemeen belang den eigendom beperkt, of dat men in privaatrechtelijke contracten probeert over te hevelen eenig financieel voordeel van den een op den ander. Daargelaten de vraag, of dat gaat, werkt het absoluut demoraliseerend.

Nu iets over den juridischen vorm, waarin men dit heeft trachten te verwerkelijken.

Ik meen, dat die poging juridisch geheel en al is mislukt, en ik heb mij verwonderd, dat de naam van een zoo scherpzinnig jurist als Minister Heemskerk onder de Memorie van Toelichting staat. Men heeft getracht te construeeren een autonoom jachtrecht van den gebruiker. Waar komt dat jachtrecht vandaan? Het komt toch zoo maar niet ergens vandaan gevallen, maar het is annex aan het gebruiksrecht. Wie heeft oorspronkelijk het gebruiksrecht? De eigenaar. Men zal nooit kunnen construeeren een jachtrecht, dat niet samenhangt met, voortvloeit uit het gebruiksrecht; het jachtrecht komt door het gebruiksrecht heen van den eigenaar. Het gebruiksrecht is vrijwel het volledige recht dat voortvloeit uit den eigendom, het is de volledige uitoefening van het eigendomsrecht. En dat heeft de eigenaar. Daaronder behoort het jachtrecht. De zaak is dus thans precies zooals zij vroeger was. Ik voor mij zie dus in deze wijziging niet het kwaad, dat de heer Kolkman er in zag, ik vind het alleen juridisch buitengewoon onzuiver gedacht; de eigenaar moet voortaan niet zeggen: ik behoud mij het jachtrecht voor, maar ik beding het jachtrecht, dat n.b. van den eigenaar gekomen is.

Dat het zoo is, dat de eigenaar oorspronkelijk het jachtrecht heeft gehad, blijkt ook daaruit, dat de Minister niet voorstelt, om den eigenaar, die zijn grond niet gebruikt, maar dien braak laat liggen, het jachtrecht te ontnemen. In de wet zelf vindt men dus de erkenning van het onjuiste standpunt. De wet hinkt ook op twee gedachten: in artikel 77 op de eene, in art. 118 op de andere gedachte. In artikel 77 staat, dat de jachtrente verschuldigd is, niet door den gebruiker van den grond, maar door hem, die het genot heeft krachtens recht van bezit of eenig ander zakelijk recht. Daar hebben wij dus den eigenaar weer terug. In artikel 118 echter is het anders. Dat artikel acht ik het booze artikel uit het geheele wetsontwerp en dat zou ik gaarne er uit willen zien verdwijnen. Dat is het eenige artikel dat kwaad sticht en ook het artikel bij uitnemendheid, dat aantoont, hoe onzuiver de wet gedacht is. Dat artikel doet niet meer of minder dan alle voorbehouden van jachtrecht in de bestaande pachtcontracten te doen vervallen aan het eind van dit jaar. Dit artikel gaat dus van de gedachte uit, dat de eigenaar nooit op het jachtrecht heeft kunnen aanspraak maken en dat het bij deze wet eenvoudig aan den gebruiker wordt gegeven. Men vergeet daarbij, dat, als de eigenaar vrij was en niet vastzat aan het pachtcontract, hij volkomen bevoegd zou zijn

(van Dorp c. a.)

om zich het jachtrecht te bedingen. Dit is het eenige artikel, waaruit de gevolgen op privaatrechtelijk gebied van het wetsontwerp voortkomen. Het gevolg van dit artikel is een absolute onrechtvaardigheid ten aanzien van verschillende eigenaren, en ik hoop, dat niet alleen het amendement van de Commissie van Rapporteurs zal worden aangenomen, maar dat zelfs dat geheele artikel uit de wet zal verdwijnen.

Het ontwerp stelt voor, dat aan het eind van het jaar alle voorbehouden van jachtrecht uit de bestaande pachtcontracten zullen vervallen, terwijl de Commissie voorstelt na 4 jaar. Het gevolg hiervan zal zijn, dat de eigenaren, die zoo gelukkig zijn, dat het pachtcontract binnen den gestelden termijn afloopt (hetzij 1 of 4 jaar), zullen beschikken over het jachtrecht, terwijl de eigenaars, wier pachtcontract niet binnen dien tijd afloopt, er niet over zullen kunnen beschikken. En indien inderdaad deze wet een zoo sterk gevolg zal hebben als sommigen er zich van voorstellen, dan zal het gevolg alleen zijn, dat na 1, 2, 3 of meer jaar op de landerijen, waarop nog pachtcontracten loopen, alle wild zal worden uitgemoord, maar dat, wanneer die pachtcontracten zullen zijn afgeloopen, ook de werking van deze wet zal zijn afgeloopen. Ik kan mij niet indenken, dat dat de bedoeling kan zijn geweest. Ik voor mij zou gedacht hebben, dat een volkomen logisch en goed systeem zou zijn geweest, dat de wet regelt de inrichting van het contract, zooals het het billijkst is, zoodat de wet zegt: als niets anders is overeengekomen, moet de eigenaar ieder jaar een zeker bedrag deponeeren voor de wildschade. Er wordt gezegd, dat dat in verschillende landen gebeurt en dat dat een uitstekende werking heeft.

Nu nog twee woorden over de publiekrechtelijke gedachte van het ontwerp, die ik volkomen juist acht en die belichaamd is in verschillende bepalingen, die den Minister de bevoegdheid geven om al te groote schade aan den landbouw te voorkomen.

Ik stuit echter op enkele dingen, die ik meen, dat te ver gaan. Zoo bijv. art. 59, waarin ieder maar een geweer in handen kan worden gegeven, terwijl het mij wenschelijker voorkomt, zooals ook de Vereeniging tot het Behoud van Natuurmonumenten wenscht, dat dit alleen aan bepaalde menschen wordt toevertrouwd.

Ook art. 64 is naar mijn meening niet juist, omdat daarin de kantonrechter de bevoegdheid krijgt eenvoudig den afstand van het recht om te jagen te casseeren. Men beroept zich daarbij ten onrechte op de wet op de arbeidsovereenkomst. Wanneer een arbeidsovereenkomst wordt vernietigd, wordt de geheele overeenkomst vernietigd. Hier wordt het voorbehoud van de jacht gemaakt als deel van een pachtcontract en nu zou een gedeelte, in dit geval betreffende de jacht, maar vernietigd kunnen worden! Dat lijkt mij onjuist en niet in overeenstemming met de grondbeginselen van ons recht.

Het komt mij voor, dat dit twee groote fouten zijn. Een fout, die ook in het genoemde adres is genoemd, is deze, dat niet meer de jachtmiddelen worden genoemd, waarmede gejaagd mag worden en waarmede dus ook schadelijk wild mag worden te lijf gegaan. Dit kan leiden tot tal van minderwaardige praktijken, zooals ook zoo goed is gezegd door mevrouw Bakker—Nort. Het is nog een groot verschil, op welke manier het dier gedood wordt, niet alleen voor dat dier zelf, maar ook voor de mentaliteit van ons volk.

Ten slotte acht ik het een groot gebrek, dat de schadelijke dieren niet worden genoemd. Thijsse wijst er ook op, dat de meeste menschen niet de noodige kennis hebben om te beoordeelen wat zij schieten en dat nu alles, los en vast, maar zal worden neergeschoten.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Het is mij een voorrecht, voor de Regeering in ontvangst te mogen nemen de bewijzen van instemming met het werk, dat door haar met de indiening van het wetsontwerp en sedert is volbracht. Ik doe dat te liever en met te meer vrijheid, omdat ik voor mij zelf geen deel van dien lof mag in ontvangst nemen. Immers, onder de onderteekenaars, zoowel van het oorspronkelijke wetsontwerp als van het gewijzigde, komt mijn naam niet voor. Ik stond derhalve, tot voor eenigen tijd, als belangstellend toeschouwer bij hetgeen er ging gebeuren. Maar nu is de zaak anders en zal ik zeer gaarne met de Kamer dit wetsontwerp behandelen.

Uit de redevoeringen, welke gisteren en heden zijn gehouden, komen mij verschillende uitspraken in de gedachte, die ik met een enkel woord wil naar voren brengen en waaraan ik het mijne wil toevoegen.

Waar ik van verschillende geachte afgevaardigden gehoord heb — in het algemeen is het juist, en in dit geval bijzonder —, dat het altijd onverstandig is te generaliseeren, wil ik dat met hen toepassen op de uitspraak, dat het wild in Nederland zooveel schade doet. Neen, die uitspraak is niet juist. Er zijn gedeelten van ons land, waar er ongeveer geen wild is en waar het dus ook geen schade kan doen. Er zijn andere gedeelten, waar schade wordt aangericht, niet door wild, maar door schadelijk gedierte; er zijn evenwel ook gedeelten, waar ten gevolge van de wijze, waarop jachtliefhebbers de jacht beoefenen, ook door wild schade wordt bedreven. Want met een andere uitspraak stem ik ook geheel in: Sommige jachtliefhebbers hebben het voor alle jachtliefhebbers bedorven en in den korten tijd, dat ik het voorrecht heb de uitvoering der Jachtwet onder mijn ressort te hebben, is het mij gebleken, dat er in Nederland hoogst onverstandige jachtliefhebbers zijn. Tegenover hen op te treden is de plicht van ieder, die het wel meent met het algemeen belang, dat niet medebrengt, dat jachtliefhebbers onbeperkt hun jachtwellust botvieren.

Maar tegenover die onverstandige jachtliefhebbers staan er velen, door wie deze nuttige sport op een zoodanige wijze wordt beoefend, dat de economische belangen van den landbouw er niet door worden geschaad.

Een andere uitspraak, Mijnheer de Voorzitter, in het belang van de landbouwers hier naar voren gebracht, is deze: hoe minder boeren met een jachtgeweer door het veld loopen, hoe beter. Indien de heerenboer, de boer-eigenaar, de zelfontginner er bij jaagt, dan gun ik hem graag dat genoegen, maar ik meen toch, dat in het algemeen het bedrijf van den landbouw niet altijd gemakkelijk overeen te brengen is met hetzij dat van den sportliefhebber, hetzij dat van den jager.

De heer Braat vraagt, of een boer het niet mag doen. Mijnheer de Voorzitter! Een boer mag het zeker doen, maar het is de vraag of het wel verstandig is, dat men alles doet wat men mag doen en of het in het eigen belang niet beter is, dat men zich onthoudt van overigens zeer geoorloofde uitspanningen.

Door woordvoerders van verschillende richtingen is naar mijn meening zeer te recht met nadruk er op gewezen, dat naast den onverstandigen beoefenaar van de jacht het konijn de oorzaak is van het kwaad. Het konijn, waarvan de kunstmatige teling in sommige deelen van ons land op zulk een ergerlijke wijze uitbreiding heeft gekregen, dat de schildering van de gevolgen daarvan niet scherp genoeg naar voren kan worden gebracht.

Er zijn gedeelten van ons land — de geachte afgevaardigden hebben het gezegd en ik sluit mij daarbij volkomen aan, omdat mijn ervaring mij het ook heeft geleerd —, waar ten gevolge van de konijnenteelt voor den boer onnoemelijke schade is ontstaan.

Tegen het schadelijk gedierte, het konijn, moet misschien nog krasser dan in het verleden worden opgetreden en ik meen, dat dit wetsontwerp daarvoor wel de noodige middelen aan de hand doet.

Dat het heerlijk jachtrecht wordt afgeschaft, ontmoet bij niemand eenig bezwaar. De instelling van de schadecommis-

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

sies is ook van verschillende zijden toegejuicht. Wat eindelijk de speciale punten betreft, is er slechts één geachte afgevaardigde, die mij een pertinente vraag heeft gesteld, de geachte afgevaardigde de heer Bakker nl., die mij een en ander gevraagd heeft over het verschil tusschen het oorspronkelijke wetsontwerp, artikel 2, en het artikel in het nieuwe wetsontwerp.

Wanneer men die twee artikelen naast elkander legt, dan ziet men, dat in het oorspronkelijke artikel was neergelegd het stelsel, dat de jacht alleen met bepaalde middelen was toegelaten; alle andere middelen waren verboden. En nu kwamen onder die toelaatbare middelen voor de lange honden, maar dan niet met schietgeweer: een combinatie dus van jachtgeweer met lange honden was door artikel 2 uitgesloten.

Wat zegt nu het nieuwe ontwerp? Volgens het nieuwe artikel 2 mogen alle middelen tot de jacht worden toegepast, die niet verboden zijn. Het omgekeerde dus van het vroegere stelsel. Dat is in harmonie met de Vogelwet.

Volgens artikel 2, nieuw, zou het jagen met schietgeweer en lange honden, dus de combinatie van lange en korte jacht, geoorloofd zijn.

Ik merk den geachten afgevaardigde echter op, dat aan deze uitoefening in den weg staat de bepaling van artikel 15*a*. Immers, als men de gewone jachtakte heeft, mag men niet de lange honden gebruiken. Dit mogen alleen de houders van de akte, bedoeld in artikel 15*a*. Ik vermoed echter, dat van hen deze combinatie niet is te verwachten. Zoo wordt dus feitelijk naar mijn meening door artikel 15*a* de toestand van artikel 2, oud, behouden en is er dus, indien men de lezing, welke ik aan de hand doe, aanneemt, eigenlijk geen verschil.

Mijnheer de Voorzitter! Het zal u niet verwonderen, indien ik meen eenige oogenblikken te moeten stilstaan bij een van de hoofdpunten, die bij deze algemeene beschouwingen aanleiding hebben gegeven tot opmerkingen van verschillende geachte afgevaardigden en ook elders.

Er is nl. de voorstelling gewekt, alsof door het wetsontwerp, gelijk het door de Regeering in gewijzigden vorm is voorgesteld, een volslagen omwenteling zou zijn gebracht in de verhouding tusschen grondeigenaar en pachter.

Wat wordt, zoowel in als buiten de Kamer, van sommige zijden beweerd?

Naar de meening van verschillenden zou naar de regelen van de bestaande Jachtwet de grondeigenaar steeds de jachtgerechtigde zijn. Nu wordt er bijgevoegd: de grondeigenaar wordt van zijn plaats afgedrongen en op die plaats wordt door de Regeering de grondgebruiker gesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik veroorloof mij twijfel uit te spreken omtrent de vraag, of die voorstelling van zaken wel geheel juist is.

Ik vraag mij in de eerste plaats af, of het juist is, dat naar de regelen van de bestaande Jachtwet de grondeigenaar steeds de jachtgerechtigde is, en in de tweede plaats betwijfel ik het, of nu de Regeering zich wel schuldig maakt aan het feit, dat zij den grondeigenaar van zijn plaats verdringt om hem te vervangen door den grondgebruiker.

Artikel 641 van het Burgerlijk Wetboek kent den eigenaar het recht toe, zich het wild toe te eigenen. Het is echter niet minder waar, dat men uit de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de huur en verhuur moet afleiden, dat als de eigenaar zijn land heeft verpacht, de pachter met het genot van het land ook de uitoefening van de jacht krijgt, behalve in het geval — en hierop komt het natuurlijk aan — dat het tegenovergestelde is bedongen.

Maar de Regeering wil niet anders. De grondgebruiker zal, naar het voorstel van de Regeering, de jachtgerechtigde zijn, maar hij blijft bevoegd zijn recht aan een ander over te dragen. Hem dit in het algemeen te verbieden, gelijk van sommige zijden wordt aanbevolen, zou, naar de meening van de Regeering, te ver gaan. Men kan toch iemand niet tegen zijn zin jager maken, en dit zou noodig zijn, omdat men toch de jacht evenmin braak zou kunnen laten liggen als men bijv. een paard niet zou afrijden.

Zoo men de jacht braak liet liggen, zou zich het wild vermenigvuldigen en zou daardoor een schade ontstaan, welke ingrijpen van Overheidswege noodzakelijk zou maken.

Vervolgens zou echter ook het doel gemist worden, indien den grondgebruiker verboden werd zijn jachtrecht aan een ander te cedeeren. Immers de pachter — ook al is hij juridisch de jachtgerechtigde — kan practisch op zijn land laten jagen, dien hij wil. Men zou toch kwalijk een verbod kunnen uitvaardigen, dat alleen tegen den eigenaar zou gericht zijn, indien deze zich als jager op het land van zijn pachter bevond.

Intusschen is er nog artikel 64, dat de mogelijkheid opent, om, wanneer misbruik blijkt te bestaan, den afstand van jachtgerechtigdheid van den pachter ten behoeve van den eigenaar ongedaan te maken.

Dit kan geschieden uit hoofde van gewichtige redenen, waarvan de landbouwbelangen op den voorgrond treden. Hiermede gaat, naar de meening van de Regeering, het ontwerp in het belang van den grondgebruiker zoo ver als maar eenigszins mogelijk is.

Nu zal men na deze uiteenzetting allicht zeggen, dat het wetsontwerp in dit opzicht geen ingrijpende veranderingen in vergelijking met den bestaanden toestand beoogt, maar daartegenover staat, dat uit vele andere bepalingen van het wetsontwerp blijkt, hoezeer voor de belangen van den landbouw wordt gewaakt.

Ik ontmoet hier eenige geachte afgevaardigden, die verschillende artikelen hebben aangehaald, waaruit van de zorg voor die belangen in het wetsontwerp blijkt.

Ik noem bijv. art. 53, dat den grondgebruiker rechten geeft tegenover schadelijk gedierte. In art. 59 wordt een betere formuleering aan de hand gedaan van de machtiging tot het dooden van overdadig schadelijk gedierte. Geeft niet art. 60 de mogelijkheid om aan derden opdracht te verleenen wild op te ruimen, welke machtiging spontaan door de Regeering kan worden verleend? Art. 63 behelst de nietigverklaring van elk beding, dat indruischt tegen de artt. 54, 59 en 60.

Art. 64 — over den inhoud en de beteekenis van het artikel zelf zal bij de behandeling er van nader van gedachten kunnen gewisseld worden — is toch ook van beteekenis. Dit artikel betreft de mogelijkheid om den afstand van jachtgerechtigdheid door den pachter aan den eigenaar bij uitspraak van den kantonrechter ongedaan te maken. De uitwerking van dezen regel vindt men in het daarop volgend art. 65.

Zooals ik in den aanvang zeide, het verheugt mij namens de Regeering woorden van lof in ontvangst te kunnen nemen, naar aanleiding van dit wetsontwerp. Die lof moge niet geheel onverdeeld en onvermengd zijn, alles bijeengenomen, meen ik toch te mogen zeggen, dat zoowel zij die de landbouwbelangen behartigen als zij die hun oogen niet sluiten voor de beteekenis van het jachtvermaak, dit wetsontwerp beschouwen als een geschikte basis van gedachtenwisseling, van overleg tusschen deze Kamer en de Regeering.

Behoef ik te zeggen, dat door de Regeering landbouw en jacht niet op één lijn gesteld worden? De jacht, als sport beschouwd, kan nooit aanspraken doen gelden, gelijkwaardig aan de aanspraken, welke de landbouw te recht naar voren brengt.

Maar de jacht kan bevorderlijk zijn aan het behoud van een matige hoeveelheid wild en kan in dat geval een nuttige vorm van ontspanning worden genoemd. En voegt men daarbij, zooals verschillende geachte afgevaardigden te recht hebben gedaan, de economische beteekenis voor sommige deelen van ons volk van een behoorlijke jachtontspanning, dan moet dat ook op de creditzijde van de jacht worden geschreven. Wanneer dan ook het belang van de jacht ondergeschikt wordt gemaakt aan het belang van den landbouw, dan heeft naar mijn meening de jacht recht op eerbiediging.

Ik zeide: er bestaat een jachtbelang en hij, die dit jachtbelang, hoe men dit nu ook wil construeeren, absoluut wil ontkennen, is naar het oordeel van de Regeering kortzichtig. Dat leert ons ook het buitenland; wanneer men ziet, hoe in landen, waar toch overigens met de landbouwbelangen terdege rekening wordt gehouden, ook om de jacht wordt gedacht, dan moet dat iets zijn om ons aan te spiegelen.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Laat ik slechts verwijzen naar wetgeving en practijk in Frankrijk, België en Denemarken. In die landen tracht men een behoorlijke hoeveelheid wild te behouden en aan te kweeken. Maar, zooals door verschillende geachte afgevaardigden op verschillende wijze is gezegd, wanneer hoogere belangen de jachtbelangen te gemoet treden, dan moet het jachtbelang wijken. Laat ik het nog met andere woorden zeggen: indien het jachtbelang de hoogere belangen van ons volk aantast, belichaamd in wat de physiocraten het hoogste economische goed achten, dan is er voor het jachtbelang slechts plaats op het tweede plan.

Ook dat blijkt uit den opzet van het wetsontwerp. Het blijkt bij voorbeeld uit de bepaling van art. 59, volgens welke de Regeering machtigingen kan verstrekken; het blijkt eveneens uit de bepaling van art. 60, dat aan de Regeering de bevoegdheid geeft opdrachten tot opruiming te verleenen.

Ik zeide zooeven, dat in het verleden reeds op soortgelijke wijze iets is bereikt, maar door deze bepalingen zal kunnen worden gewerkt in de richting van de stelling, die door den heer van den Heuvel genoemd is en die ook naar het oordeel van de Regeering de juiste is: voorkoming van wildschade is beter dan schadeloosstelling voor geleden schade. Op die wijze zal er voor worden gewaakt, dat het wild ten genoegen van den jager, maar ten nadeele van den landbouwer een omvang aanneemt, welke niet kan worden geduld.

Door verschillende geachte afgevaardigden is ten slotte gewezen op de beteekenis van het pachtcontract voor de positie van den grondgebruiker. Het is aan de Kamer bekend, dat een Staatscommissie het moeilijke vraagstuk van het pachtcontract in studie heeft. Naar aanleiding van den aandrang, welke is uitgeoefend, bestaat bij mij geen bezwaar aan de Staatscommissie, met het oog op de groote beteekenis, welke sommige geachte afgevaardigden te recht hebben gehecht aan de positie van den pachter in zake de jacht, ook voor dit onderdeel van het haar opgedragen vraagstuk haar bijzondere aandacht te vragen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in deze korte beschouwing getracht de punten, die van meer algemeenen aard zijn en bij deze algemeene beraadslaging konden worden besproken, te behandelen. De geachte afgevaardigden, die bijzondere artikelen hebben behandeld, zullen het bij nader inzien vermoedelijk met mij eens zijn, dat het beter is elkander bij die artikelen te ontmoeten.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Onder hen, die het wetsontwerp hebben bestreden, ontmoet ik in de eerste plaats den heer van Voorst tot Voorst, die betoogd heeft dat het eigenlijk niet noodzakelijk is om aan grondeigenaren het jachtrecht te ontnemen en dat recht aan de grondgebruikers toe te kennen, omdat op grond van den bestaanden toestand zulk een uitstekende verhouding tusschen eigenaren en pachters bestaat. Hij heeft gezegd, dat die verhouding zoo uitstekend is, en hij heeft er aan toegevoegd, dat, wanneer de grondgebruiker het jachtrecht zou krijgen en dat recht zou willen uitoefenen tegen den zin van den eigenaar, daarvan het gevolg zou zijn, dat de pachter op straat wordt gezet, en zoo heeft hij een heel aardige illustratie gegeven van de goede verhouding tusschen overheerschers en overheerschten, waarbij de overheerschten niet den moed hebben om tegen de overheerschers op te komen. Dat argument is dus ook zwak. Ik blijf er bij, dat zeer zeker op het oogenblik het standpunt kan worden ingenomen, dat bijv. door den heer Kolkman ingenomen is, waar deze zeide, dat een goede jachtwet eigenlijk alleen mogelijk is, wanneer er eerst een goede pachtwet komt.

Ik geef dat in zeker opzicht toe, maar ben van meening, dat er geen aanleiding in behoeft te worden gevonden om nu niet reeds de rechten van den grondgebruiker zooveel mogelijk in de wet vast te leggen, in afwachting van een pachtwet, die hem misschien in de gelegenheid zal stellen om later nog beter van zijn recht gebruik te maken.

Er is door den heer Kolkman opgemerkt, dat hij niet wil, dat iemand schade zal hebben van wild, en hij heeft medegedeeld, dat de strekking van zijn motie, die hij indertijd ingediend heeft, ook deze was, dat wildschade zou worden

(**Hiemstra.**)

vergoed. Hij heeft dus vooropgesteld, dat er schade zou zij[n] maar ik geloof, dat het niet in de eerste plaats de hoofdz[aak] is, of die schade geleden wordt door den eigenaar of d[en] grondgebruiker, maar dat er schade geleden wordt en da[t] door de gemeenschap, daar de opbrengst van den grond ve[r]mindert, wanneer schadelijke dieren en wild een deel van [de] opbrengst opeten. Er is gezegd, dat tal van boeren eigenlij[k] tegen de bestaande Jachtwet geen bezwaar hebben, omd[at] zij toch een behoorlijke vergoeding krijgen voor de door h[et] wild aangebrachte schade. Maar ik zou deze opmerking will[en] maken, dat deze boeren wel boeren blijken te zijn, maar gee[n] landbouwers, omdat een landbouwer, die werkelijk liefd[e] heeft voor zijn vak en voor zijn werk, met leede oogen z[al] aanzien, dat het door hem geteelde wordt vernietigd. Va[st] blijft echter staan, dat de gemeenschap schade lijdt, en die[n] tengevolge geloof ik, dat er alles op gezet moet worden o[m] de productiviteit van den bodem te verhoogen, hetgeen ka[n] worden bereikt bij vermindering van de wildschade.

De heer Kolkman heeft verder een lans gebroken voor de fazant en heeft opgemerkt, dat de boeren kippen houden die ook schade aanrichten aan hun gewassen, en dat zij daar tegen geen bezwaar maken, doch wel tegen de enkele fazan[ten], die op hun grond komen. Maar al richten die kippe[n] schade aan, het voordeel is voor den boer, maar de eigendo[m] van die fazanten behoort hem niet toe en, als die dier[en] schade aanrichten, is dat heel wat anders.

Mejuffrouw van Dorp heeft gepleit voor het behoud va[n] den toestand, dat de landeigenaar het jachtrecht bezit. Z[ij] sprak in dat verband over de opheffing van den particuliere[n] grondeigendom, wat h. i. beteekende, dat wij naar toestan[den] als in Rusland bestaan zouden gaan. Het heeft mij ve[r]wonderd, dat deze geachte afgevaardigde, die hier steed[s] het air aanneemt van te zijn een economiste van den eerste[n] rang (ik wil en kan daarover geen oordeel vellen), zoo we[i]nig op de hoogte blijkt te zijn van den toestand in Ruslan[d] — anders toch zou zij weten, dat men daar heeft toegepa[st] niet de onteigening, maar de verdeeling van den gron[d] onder de boeren, wat mevrouw Roland—Holst en andere[n] hebben bestreden, omdat daaruit zou blijken, dat men he[t] communistische ideaal niet heeft aangedurfd. Ik begrij[p] niet, dat mejuffrouw van Dorp, die altijd den indruk wek[t] van allerlei economische vraagstukken zoo goed op de hoogt[e] te zijn, te dien aanzien niet beter geïnformeerd was.

Voorts heeft mejuffrouw van Dorp er aanmerking op ge[maakt], dat door deze wet in de pachtcontracten komen t[e] vervallen de bepalingen in zake het voorbehoud van he[t] jachtrecht. Ik kan de bezwaren daartegen niet inzien; e[r] wordt bovendien toch een zekere vergoeding voor gegeven. Het bezwaar, dat een grondeigenaar in een bepaalde plaat[s] dan niet langer het jachtrecht zou hebben, lijkt mij niet va[n] gewicht; waar ingevolge deze wet de grondgebruiker he[t] jachtrecht krijgt, is de consequentie, dat die bepalinge[n] uit de pachtcontracten worden gelicht.

De Minister had tot zijn genoegen geconstateerd, dat he[t] wetsontwerp hier zoo goed was ontvangen. De Minister heef[t] zich nog niet uitgelaten over de verschillende amendemen[ten] en ik kan dat begrijpen. Ik weet dus nog niet, hoe d[e] Regeering zal staan tegenover een principieel belangrijk[e] omwerking van het wetsontwerp. Ik hoop, dat de Regeering nu zij zich verheugt over de goede ontvangst van haar wets[-] ontwerp, daarin te meer aanleiding zal vinden om haa[r] eigen werk te verdedigen en zich sterk zal verzetten, wannee[r] morgen of overmorgen pogingen worden gedaan om haa[r] werk af te breken.

De heer **de Boer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog me[t] een enkel woord terugkomen op hetgeen de heer Bierem[a] heeft gezegd naar aanleiding van mijn betoog, dat er ee[n] zekere verhouding bestaat tusschen de hoeveelheid wild e[n] de bodemopbrengst van een bepaalde streek, zooals ik meen dat kan blijken uit de aan de Regeering uitgebrachte rapporten. Ik heb mij misschien wat sterk uitgedrukt. Mij[n] bedoeling was alleen te zeggen, dat waar het wild in groot[e] hoeveelheid voorkomt en dus een deel van den oogst telkens

(de Boer e. a.)

wordt vernield en opgegeten, de liefhebberij voor het bedrijf en de behoefte aan meerdere vakkennis verloren gaan. Ik heb niet willen overdrijven, maar ik meen toch te mogen volhouden, dat dit verband bestaat.

Van alle zijden is beaamd, dat het konijn op groote schaal de landbouwproducten vernielt. Eén van de sprekers heeft te recht opgemerkt, dat door de jachtliefhebbers een ontzettende nalatigheid, zoo niet erger, is gepleegd tegenover den landbouw, door het poten van wild, dat nu in zoo groote hoeveelheid voorkomt, dat de uitroeiing een economisch vraagstuk is geworden. Waarom hebben de jachtliefhebbers niet eerder gezorgd, dat het wild werd opgeruimd en waarom hebben zij dat poten niet nagelaten?

Tegenover die nalatigheid mag wel een betere rechtspositie worden gegeven aan den grondgebruiker als voortbrenger van de bodemproducten, die zoo noodig zijn voor de welvaart van Nederland.

Enkele sprekers, o.a. de heeren van Rappard en van Voorst tot Voorst, hebben gezegd, dat in den Achterhoek van Gelderland zulk een amicale verhouding bestaat tusschen grondbezitters en grondgebruikers. Maar ik heb zelf geconstateerd, dat in Gelderland en Overijssel door het wild een ontzettende schade wordt veroorzaakt. Ik vraag mij af, of die goede verstandhouding niet een uitvloeisel is van de deemoedige houding van die zandboeren. Is het niet, zooals de heer Hiemstra heeft gezegd, een uitvloeisel van de onderdanigheid van die boeren tegenover de eigenaars, tegen wie zij niet durven optreden, zoodat zij zich maar schikken in het onvermijdelijke, omdat zij anders hun achterstelling, ja hun ondergang als pachter te gemoet gaan?

Ik geloof, dat hetgeen de heer Weitkamp heeft gezegd over de verhouding van sommige burgervaders tot de grootgrondbezitters juist is. Ik geloof ook, dat er van sommige van die heeren een invloed uitgaat, die inderdaad niet gunstig is. Ik kan dan ook meegaan met de gedachte van den heer Weitkamp, dat de grondgebruiker daartegen moet worden beschermd.

De heer Ebels meende, dat van de vermindering van het wild een waardevermeerdering van den grond het gevolg zou zijn. Dat wordt ook gezegd in de „Verslagen en Mededeelingen van den Landbouw". Dat zou ook ten gevolge kunnen hebben, dat de belangstelling in den grond werd vergroot en de pachten zouden kunnen worden verhoogd. Ik geloof dat met den heer Ebels. De rapporten gewagen er van, dat boerderijen, die eertijds f 800 pacht konden opbrengen, nu verhuurd worden voor f 200, en dat er zelfs gronden zijn, die om de wildschade braak liggen!

In verband met wat de Minister zeide, zou ik willen opmerken, dat het door de concurrentie opdrijven van de huren niet ten bate komt van den grondgebruiker. Daarom zal het mij aangenaam zijn, als de Regeering, goed voorbereid, zal kunnen komen met een nieuwe pachtregeling. Het zal een voortzetting zijn van hetgeen wij op het oogenblik bespreken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat het ons na bespreking van de verschillende amendementen gelukken zal, in gemeen overleg tusschen de Regeering en deze Kamer een Jachtwet tot stand te brengen, zooals die het nuttigst zal zijn.

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne een enkele opmerking maken naar aanleiding van hetgeen de heer Kolkman in zijn zeer onderhoudende rede heeft gezegd. De heer Kolkman zeide, dat hier zeer minachtend gesproken werd over de heeren jagers, waarbij hij den nadruk legde op het woord: heeren, alsof deze categorie jagers minderwaardigen zouden zijn, waarmede eigenlijk niet behoefde te worden gerekend. Ik leg er den nadruk op, dat hier niemand gesproken heeft van „heeren" jagers, alsof dat minderwaardigen zijn. Maar wanneer in landbouwkringen tegenover de heeren jagers gevoelens worden aangekweekt, die zij zelf niet wenschelijk achten, dan hebben die heeren dat aan zich zelf te wijten.

(Weitkamp e. a.)

Dan heeft de heer Kolkman gezegd, dat ik zeer denigreerend heb gesproken van de jacht. Ik ben mij daarvan niet bewust. Ik heb zelfs aangetoond, dat het voor de streken, waar het eigen grondbezit overheerschende is, niet noodig zou zijn om de Jachtwet te wijzigen.

Ik heb ook over de goede jagers, die er ook zijn, zeer waardeerend gesproken. De heer Kolkman heeft tevens zeer desavoueerend gesproken over hetgeen ik geciteerd heb uit het orgaan van den Noordbrabantsch Christelijken Boerenbond, waarin is geschreven door den heer van Kessel naar aanleiding van een adres, dat ons is toegezonden door de Maatschappij voor Dierenbescherming. Nu heeft mij dat wel eenigszins verwonderd van den heer Kolkman. De heer Kolkman toch weet beter dan ik, dat dergelijke geestelijke adviseurs als de heer van Kessel worden aangesteld speciaal om de boeren in het goede spoor te houden. Een dergelijke houding van den heer Kolkman tegenover dien geestelijken adviseur is dan ook niet erg loyaal.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Kolkman heeft zooeven doen uitkomen, dat hij, om het zacht uit te drukken, eenigen aanstoot heeft genomen aan de rede, die ik gisteren hier heb gehouden, en waarin ik duidelijk deed uitkomen de groote schade, die het wild, vooral op zandgronden, aan den grondgebruiker toebrengt. Het was uit dien hoofde, dat ik mijn ingenomenheid met deze wet uitsprak, die de landbouwer in het bestrijden van het kwaad belangrijk te gemoet komt.

In dit verband heeft de heer Kolkman ook gesproken over de vergadering, welke ik onlangs te Zwolle bijwoonde, in welke vergadering ik op niet deskundige wijze zou hebben gesproken over de Jachtwet, en van welke ondeskundigheid ik ook gisteren hier een herhaling gaf.

Laat ik den heer Kolkman mogen verzekeren, dat al ben ik geen jager — ik heb nog nimmer aan eenige jacht deelgenomen — ik wel heb kennis genomen van de groote schade, door het wild, in het bijzonder op zandgrond, aan het veldgewas toegebracht. Ik heb daarvan heel wat staaltjes gezien. Over deze feiten sprak ik nu gistermiddag en over niets anders. Ik heb mijn ervaringen getoetst aan verschillende mededeelingen, die voorkomen in de landbouwverslagen. En wat ik in die verslagen gelezen heb, heeft mij in de meening versterkt, dat op den zandgrond het wild groote schade toebrengt. Het was gisteren mijn doel om dat te illustreeren.

Wat dat te maken heeft met de vraag of ik al dan niet deskundig ben op militair gebied of op het terrein van de visscherij, begrijp ik niet. Ik heb grooten eerbied voor de deskundigheid van den heer Kolkman als notaris, ik weet, dat hij te Didam een goede practijk had en dat de verkoopingen, die door hem geleid werden, voor zijn cliënten een waar succes waren. Wanneer ik nu daarvan ging vertellen om daarmede de al of niet deskundigheid van den heer Kolkman ter zake van de jacht te demonstreeren, zou men allicht zeggen: Wat heeft dat alles daarmede nu uit te staan.

Dat is zoo, Mijnheer de Voorzitter. Maar waarom waagt de heer Kolkman zich dan op dit terrein. Wanneer ik feiten noem en men is het daarmede niet eens, dan moet men die feiten bestrijden. De feiten, die ik aangaf, komen van deskundige zijde. Zij zijn te vinden in de „Verslagen en Mededeelingen van den Landbouw". Ik heb de zaak onderzocht en mij persoonlijk van de schade door het wild veroorzaakt op de hoogte gesteld. Nog eens, daarover sprak ik gisteren en over niets anders. En daarom gaf het geen pas toen de heer Kolkman meende daarover in de Kamer een grapje te kunnen maken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal den heer Kolkman daarin niet volgen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering gesloten.

60ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 9 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een Regeeringsmissive; 3°. verzoekschriften; 4°. moties. — Verslag uitgebracht over een ontwerp van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet, houdende bepalingen betreffende de jacht. — Nog ingekomen berichten van leden.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 78 leden, te weten:

de heeren van Vuuren, van Voorst tot Voorst, Bakker, van der Voort van Zijp, Beumer, Bierema, Wintermans, Ament, Ebels, Knigge, Weitkamp, mejuffrouw Katz, de heeren van Rappard, Rutgers, Hiemstra, Deckers, Duymaer van Twist, Kuiper, Schouten, Schaper, mejuffrouw Groeneweg, de heer van Zadelhoff, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Braat, Schokking, Feber, Bomans, Michielsen, van den Heuvel, Engels, Tilanus, Moerel, Stulemeijer, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Kleerekoper, Vliegen, mejuffrouw van Dorp, de heeren J. ter Laan, Heukels, A. Colijn, Albarda, Rutten, Dresselhuys, K. ter Laan, Ter Hall, van den Tempel, van Rijzewijk, Hugenholtz, Bongaerts, Hermans, van Sasse van Ysselt, de Boer, van Rijckevorsel, van Schaik, Nolens, Marchant, de Monté ver Loren, mejuffrouw Westerman, de heeren Gerritzen, Duys, de Wilde, IJzerman, Suring, van Braambeek, Staalman, Boon, van Wijnbergen, van Boetzelaer van Dubbeldam, Fruytier, Oud, Bulten, Ketelaar, Troelstra, Snoeck Henkemans, Krijger, H. Colijn, Lovink,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van Dijk, wegens een vergadering elders; van den heer Kolkman, wegens familieomstandigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van de Ministers van Binnenlandsche Zaken en Landbouw en van Financiën, houdende intrekking van het ontwerp van wet tot heffing van bijdragen in de kosten van bestrijding van het mond- en klauwzeer.

Deze missive zal worden gedrukt en rondgedeeld;

(Voorzitter.)

3°. de volgende adressen:

een, betreffende het ontwerp Jachtwet, van den secretaris van het Koninklijk Nederlandsch Landbouw-Comité;

een, betreffende het ontwerp van wet tot aanvulling der wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, van den voorzitter en den secretaris, namens het Moderamen van den Schoolraad voor de Scholen met den Bijbel;

een, betreffende het ontwerp van wet tot ontbinding der rechtbanken te Zierikzee en Heerenveen, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Zeeuwsche eilanden, te Middelburg;

een, van het dagelijksch bestuur der Vereeniging van leden, behoorende tot het Wapen der Koninklijke Marechaussee, houdende verzoek te willen bevorderen, dat de pensioenstorting voor hen, die bij genoemd wapen in den rang van korporaal (marechaussee) dienen, niet meer worde ingehouden en de reeds betaalde stortingen worden gerestitueerd;

een, van het dagelijksch bestuur der Vereeniging van leden, behoorende tot het Wapen der Koninklijke Marechaussee, beneden den rang van officier, houdende verzoek te willen bevorderen, dat de krachtens Legerorder n°. 299 van 1922 ingehouden bedragen der jaarwedden van genoemd personeel worden terugbetaald en gemeld voorschrift buiten werking worde gesteld.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

4°. de volgende moties:

van burgemeester en wethouders van Assen, een, door den raad dier gemeente op 25 Januari jl. aangenomen, betreffende de voorgenomen rangschikking dier gemeente in de 3de klasse volgens het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren;

van burgemeester en wethouders van Assen, een, door den raad dier gemeente op 25 Januari jl. aangenomen, betreffende de werkloosheidszorg.

Deze moties worden voor kennisgeving aangenomen;

B. dat het Verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor het dienstjaar 1923 (309).

Dit Verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, om eenige ontwerpen van wet, welke voor openbare behandeling gereed zijn, en waarvan de afdoening gewenscht is, ook met het oog op de aanstaande bijeenkomst der Eerste Kamer, aan de orde te stellen tegen a.s. Dinsdag, bij den aanvang der vergadering, namelijk:

Nadere wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (355);

Wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (357);

Onteigening ten behoeve van een mijnspoorweg van de Staatsmijn Hendrik naar Palenberg (Duitschland) (366);

Wijziging van de artikelen 8 en 35 van de wet op Woonwagens en Woonschepen 1918 (*Staatsblad* n°. 492), enz. (362);

Wijziging der wet van 29 Juli 1920 (*Staatsblad* n°. 623), houdende wijziging der wet van 5 Juli 1910 (*Staatsblad* n°. 181), tot regeling van de samenstelling van den Hoogen Raad, de Gerechtshoven, de Arrondissements-Rechtbanken en de Kantongerechten, enz. (358);

(Voorzitter e. a.)

Wijziging van verschillende wetten in verband met de herziening der Hooger-onderwijswet (334).

Verder stel ik voor, aan de orde te stellen na het ontwerp Jachtwet:

het ontwerp van wet Regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, te Telefonie en Telegrafie voor 1923 (309);

het voorstel van wet van den heer Duys c. s. tot wijziging van de „Registratiewet 1917" (109);

de ontwerpen van wet Wijziging der Registratiewet 1917 (367), en

Wijziging der Ouderdomswet 1919, zooals die wet laatstelijk gewijzigd is bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 352) (295).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Bongaerts**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou willen vragen, of u geen aanleiding zou kunnen vinden, aan de Centrale Sectie voor te stellen wetsontwerp n°. 95, Regeling van de inrichting der Staatsbegrooting en Staatsrekening, in de afdeelingen te onderzoeken. Reeds bij de algemeene beschouwingen over de loopende Staatsbegrooting heb ik er de aandacht op gevestigd, dat het wenschelijk zou zijn, dit wetsontwerp in de afdeelingen te brengen, in verband met een meer rationeele financiering van de uitvoering van openbare werken. Ik geef toe, dat het ontwerp niet meer geheel bij is, het is reeds eenige jaren geleden, dat de Memorie van Toelichting is geschreven; zoo zal het in verband met de inmiddels gewijzigde spoorwegovereenkomsten, en ook met de wijzigingen in de pensioenwetgeving, hier en daar veranderd moeten worden, maar toch ben ik van meening, dat het wetsontwerp, zooals het daar ligt, een voldoenden grondslag geeft voor een discussie in de afdeelingen en voor de schriftelijke voorbereiding voor de openbare behandeling in de Kamer.

De **Voorzitter**: Ik kan den geachten afgevaardigde den heer Bongaerts mededeelen, dat de redenen, die hij heeft opgenoemd, mij tot dusver hebben weerhouden om aan de Centrale Sectie voor te stellen, dit ontwerp van wet in de afdeelingen te doen onderzoeken.

Het is mij echter in de laatste dagen gebleken, dat er bij de Regeering geen bezwaar bestaat om het ontwerp van wet in den vorm, waarin het thans verkeert, in de afdeelingen te doen onderzoeken, zoodat binnen korten tijd de Centrale Afdeeling zich met deze zaak zal bezighouden.

De beraadslaging wordt gesloten en het voorstel van den Voorzitter zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet, houdende **bepalingen betreffende de jacht (27).**

De heer **van Sasse van Ysselt** brengt namens de Commissie van Rapporteurs het volgende Verslag uit:

In handen uwer Commissie is gesteld een verzoekschrift van het Koninklijk Nederlandsch Landbouw-Comité, geteekend door den secretaris Molhuysen, waarin het Comité verklaart bezwaar te hebben tegen het nieuw artikel 3*a*, als amendement door de Commissie van Rapporteurs voorgesteld, en wel om de volgende redenen:

„Van de zijde van verschillende tegenstanders van de redactie van artikel 4 van het Regeeringsontwerp wordt gewezen op het geheel overbodige van zoodanige regeling, omdat, zelfs bij het behoud dier redactie, verschillende grondeigenaren middelen zullen weten te vinden om de jacht op de aan hen in eigendom toebehoorende en door hen verpachte gronden uit te oefenen, zonder daarbij door hun huurders al te zeer gehinderd te wor-

(van Sasse van Ysselt e. a.)

den. Hieruit volgt, dat de pachter zonder eenigen twijf[...] ten opzichte van den eigenaar van den grond als [...] economisch-zwakkere beschouwd moet worden. Bij een[...] regeling, waarbij de eigenaar zich bij verpachting va[...] zijn grond het jachtrecht kan voorbehouden, zal de pach[...] ter, als de economisch-zwakkere, steeds de dupe worde[...] van hen, die het jachtvermaak hooger wenschen te ste[...] len dan het voortbrengend vermogen van den bodem.

Bij eene regeling daarentegen, zooals die gedacht [...] in artikel 4 van het Regeeringsontwerp, wordt de positi[...] van de economisch-zwakkere partij versterkt en word[...] het mogelijk gemaakt, dat het voortbrengend vermoge[...] van den grond door het jachtvermaak niet zal worde[...] benadeeld.

In dit verband meenen wij ons dan ook geheel [...] moeten aansluiten bij hetgeen in de Memorie van An[...] woord, ingezonden bij brief van 4 April 1922, in zak[...] de bepalingen betreffende de jacht wordt betoogd, da[...] inderdaad hij, die zijne werkkracht en geld aan de[...] oogst ten koste heeft gelegd, de vruchten daarvan zo[...] onbelemmerd mogelijk behoort te genieten en ook d[...] heerschappij moet hebben over het op den grond leven[...] wild.

Op grond van het bovenstaande vertrouwen wij, da[...] uwe Kamer het voorgestelde amendement 3*a* van d[...] Commissie van Rapporteurs niet zal aanvaarden. Al[...] gevolg daarvan zullen dan ook verschillende ander[...] voorgestelde amendementen, welke met artikel 3*a* samen[...] hangen, dienen te vervallen."

De Commissie van Rapporteurs stelt voor, dit verzoek[...] schrift ter griffie te deponeeren, ter inzage van de leden[...]

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie[...]

Beraadslaging over artikel 1, luidende:

„Onder wild wordt in deze wet verstaan:
grof wild: herten, damherten en reeën;
klein wild: hazen, korhoenders, patrijzen en hout[...] snippen;
waterwild: zwanen, ganzen, eenden, duikers, water[...] snippen en goudplevieren.

Onder schadelijk gedierte worden in deze wet med[...] begrepen wilde zwijnen, konijnen en fazanten.

Door Ons kan voor bepaalde gedeelten van het Rijk[...] van de bepalingen, in de vorige leden vervat, worden[...] afgeweken.",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

I. een, van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2), strekkende om de laatste alinea van het artikel te doen vervallen;

II. een, van de heeren Duymaer van Twist, A. Colijn, van den Heuvel, Zijlstra en Scheurer (Stuk n°. 8, I), strekkende om het laatste lid van het artikel te lezen:

„Door Ons kan, gehoord de commissie, bedoeld bij artikel 58, voor bepaalde gedeelten van het Rijk van de bepalingen in het eerste lid worden afgeweken.", en

III. een, van de heeren Kolkman, van Rappard, Boon, Ter Hall, Dresselhuys en mejuffrouw van Dorp (Stuk n°. 9), strekkende om:

in het derde lid tusschen „hazen" en „korhoenders" in te voegen „fazanten", en om

in het vijfde lid tusschen „wilde zwijnen" en „konijnen" het woord „en" in te voegen en de woorden „en fazanten" achter het woord „konijnen" te schrappen.

De heer **Braat** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben dit amendement ingediend, omdat het ons niet goed dunkt,

(Braat e. a.)

dat, zooals in de wet staat, „door Ons" kan worden afgeweken van de lijst van wild en schadelijk gedierte, gelijk die in het artikel voorkomt. Daardoor wordt hier en daar in den lande de werking der wet verkort en kan minder aan de eischen der wet worden voldaan.

Wanneer men dat overlaat dat te regelen „door Ons", dan meenen wij, dat een groot deel van de waarde van deze wet komt te vervallen.

Het amendement van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2) wordt ondersteund door de heeren Hiemstra, Schaper, Ebels en van Zadelhoff en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat ik na de schriftelijke toelichting, waarvan ik het amendement heb doen vergezeld gaan, niet veel meer behoef te zeggen. Zooals artikel 1 thans is geredigeerd, is het mogelijk, om wild te brengen onder het schadelijk gedierte en omgekeerd wat thans onder schadelijk gedierte behoort te brengen onder wild. Het eerste acht ik juist: ik meen ook, dat het mogelijk moet zijn om wat tot wild behoort onder schadelijk gedierte te brengen, maar het laatste acht ik verkeerd: schadelijk gedierte is nu eenmaal schadelijk gedierte en moet dat ook blijven. Daarom meen ik, dat mijn amendement ook voorziet in het bezwaar, door den heer Braat geopperd. Maar als zijn amendement wordt aangenomen, vervalt daarmede de mogelijkheid, om wild te brengen onder schadelijk gedierte, en dat is de bedoeling van den heer Braat toch niet? Ook van mij niet. Daarom meen ik, dat het amendement van den heer Braat niet moet worden aangenomen en het mijne wel.

Ingediend door vijf leden, maakt het amendement van den heer Duymaer van Twist c. s. (Stuk n°. 8, I) een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Rappard** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement van den heer Kolkman c. s. en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Nu de heer Kolkman wegens zijn zeventigsten verjaardag verhinderd is, de vergadering bij te wonen — ik moge hem hierbij mijn hartelijke gelukwenschen aanbieden —, zij het mij vergund, dit amendement toe te lichten.

Ik kan betrekkelijk kort zijn, omdat ik gister reeds met een enkel woord heb gesproken over den fazant en er op heb gewezen, dat deze in geen enkel land tot het schadelijk gedierte wordt gerekend. Maar inderdaad kan deze vogel, waar hij veelvuldig voorkomt, veel schade veroorzaken en moet de Regeering in de gelegenheid zijn om maatregelen te treffen. Maar in het grootste gedeelte van het land is de fazant niet schadelijk. Ik moge wijzen op de geheele provincie Noord- en Zuidholland, Zeeland, Friesland, Groningen, een gedeelte van Gelderland en een gedeelte van Utrecht en Drente. Maar in sommige andere provinciën, een gedeelte van Gelderland, een gedeelte van Utrecht en eenige zuidelijke provinciën, komt de fazant inderdaad zoo veelvuldig voor, dat het dikwijls noodig zal zijn om in te grijpen, dat hij geen schade veroorzaakt aan de landbouwproducten.

Aangezien de fazant in het grootste gedeelte van het land geen schade aandoet, wenschen de voorstellers de rollen om te keeren en den fazant onder het klein wild te rangschikken en te degradeeren tot schadelijk wild alleen in die streken, waar hij schade aanricht. De voorstellers wenschen van de uitzondering geen regel te maken. Komt nu de fazant in een streek van het land veelvuldig voor, zoodat hij daar heel veel schade aan de veldvruchten berokkent, dan zal de Minister kunnen bepalen, dat hij in die streek als schadelijk gedierte wordt beschouwd. De schadecommissies kunnen er dan den Minister op wijzen, wanneer hij moet ingrijpen.

Er is echter nog een practisch voordeel aan ons amendement verbonden.

De Minister zal, blijft het Regeeringsartikel gehandhaafd, overstroomd worden met tal van requesten en verzoekschriften om den fazant tot wild te proclameeren, terwijl bij aanneming van ons amendement hij een veel kleiner aantal verzoekschriften zal ontvangen, namelijk alleen om den fazant te degradeeren tot schadelijk wild op de plaatsen, waar zulks noodig is. Dat beteekent dus een aanmerkelijke vereenvoudiging in de administratie.

Het behoeft geen betoog, dat na deze verdediging van ons amendement ik niet het amendement-Duymaer van Twist kan aanvaarden ......

De **Voorzitter**: Zooals den geachten afgevaardigde bekend is, heeft hij slechts het woord gekregen om zijn amendement toe te lichten, en niet tot bespreking van eenig ander amendement. De geachte afgevaardigde heeft ook niet te beoordeelen, of hij over iets anders kan spreken. Ik verzoek hem dus, niet over een ander amendement te spreken.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Dan zal ik er mij toe bepalen om het amendement bij de Kamer en de Regeering aan te bevelen.

Aangezien het amendement van den heer Kolkman c. s. (Stuk n°. 9) door zes leden is onderteekend, maakt het een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Inderdaad bedoelt het amendement van den heer Kolkman om de zaak om te keeren en bij uitzondering den fazant tot schadelijk gedierte te proclameeren. Volgens den heer van Rappard zal dat heel weinig beteekenen, zal het alleen een administratieve maatregel zijn, omdat de Regeering toch het recht heeft om eventueel den fazant tot schadelijk gedierte te proclameeren. Maar bij aanneming van het amendement zal worden uitgesproken, dat slechts in zeer bijzondere gevallen de fazant tot schadelijk gedierte zal worden geproclameerd, en dat dus in het algemeen er heel wat overlast moet plaats hebben, voordat de Regeering overgaat tot dien maatregel. Op grond daarvan zal ik mij verzetten tegen het amendement-Kolkman.

Voorts is een amendement ingediend door den heer de Boer, maar ik ben het eens met den heer Duymaer van Twist, dat, wanneer men bereiken wil wat deze zich voorstelt, het beter is het amendement-Duymaer van Twist aan te nemen, dat eenvoudig voorschrijft, dat het niet mogelijk is, in de toekomst schadelijk gedierte tot wild te proclameeren, maar wel om wild te proclameeren tot schadelijk gedierte. Ik geloof, dat dit amendement aanbeveling verdient, in tegenstelling met dat van den heer de Boer.

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkel woord te zeggen over het amendement van den heer Braat en dat van den heer Duymaer van Twist.

Ik ben het eens met den geachten vorigen spreker, dat het eerstgenoemde geen aanbeveling verdient. Door de aanneming van het amendement toch zou de mogelijkheid ontstaan, dat voor een bepaalde streek niet verboden kan worden, dat diersoorten, die volgens het ontwerp als wild worden beschouwd, als wild worden behandeld (ik wijs bijv. op de wilde ganzen en de wilde eenden), en dat aan den anderen kant, als de wenschelijkheid zou bestaan voor bepaalde vogels, bijv. voor den fazant, als uitzonderingsmaatregel te bepalen, dat die voor bepaalde streken wel als wild worden beschouwd, dit te doen.

Ben ik dus tegen het amendement van den heer Braat, omdat het m. i. te radicaal is, ik voel veel voor het amendement van den heer Duymaer van Twist, mits deze daarvan uitzondert den fazant. Zooals ik reeds zooeven zeide, het is niet altijd een nadeel, dat de fazant zich ergens ophoudt, bijv. op griendland of boschland, en het zou dus niet goed zijn, wanneer het onmogelijk ware voor dezen vogel een uitzonderingsbepaling te maken. Ik zou daarom de Regeering in overweging willen geven, achter het woord „vervat" in de laatste zinsnede van het artikel I in te voegen de woorden: „behalve voor wat betreft wilde zwijnen en konijnen", of wel, ik zou den heer Duymaer van Twist in overweging willen geven het woord fazanten uit zijn amendement te

(van Sasse van Ysselt e. a.)

schrappen. Dan voldoet men m. i. aan hetgeen geëischt mag worden, want uitzonderingsmaatregelen ten behoeve van wilde zwijnen en konijnen zal zeker hier niemand wenschen.

Mijnheer de Voorzitter! Nu ik toch aan het woord ben, wensch ik tot de Regeering de vraag te richten, wat zij van meening is omtrent de uitzonderingsbepalingen, welke ingevolge het laatste lid van art. 1 worden gemaakt. Is zij voornemens die bepalingen te publiceeren? Wanneer door haar voor een bepaalde streek of voor een bepaalden tijd beslist wordt, dat een zekere diersoort volgens de wet wild zal zijn, moet het publiek dit toch weten. Ik wensch ook nog gaarne te vernemen, welke de meening der Regeering is, of, als door haar diersoorten, die volgens het wetsontwerp als schadelijk wild beschouwd worden, voor bepaalde gevallen tot wild verklaard worden, zij ook door den rechter als wild zullen kunnen worden behandeld, m. a. w., of de rechter, als zoodanige tot wild gepromoveerde dieren gestroopt worden, de strafbepalingen van deze wet daarop toepasselijk zal verklaren.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Het lag aanvankelijk in mijn bedoeling, op art. 1 nog een amendement voor te stellen, om nl. onder schadelijk gedierte ook te verstaan de wilde gans. Het is toch bekend, dat de gans, de zwaan en de smient, maar in het bijzonder de gans, zeer veel schade toebrengen aan het weiland en wel in die mate, dat de grondgebruikers vaak verplicht zijn personen aan te stellen, die tot taak hebben, met het schietgeweer dit waterwild te verdrijven. De schade bestaat hierin, dat het jonge gras wordt afgeknabbeld, meestentijds zelfs met den wortel wordt uitgerukt. In het noordwesten van Overijssel ziet men dan ook stukken weiland als kale plekken, zonder één grassprietje. Ik wil echter niet overgaan tot de indiening van een zoodanig amendement, omdat volgens het laatste lid van art. 1 in die gevallen, waarin dat noodig is, de gans kan worden gebracht onder het schadelijk gedierte. Gaarne zou ik van den Minister de toezegging ontvangen, dat hij zijn bijzondere aandacht aan dit punt zal wijden en dat hij zich in beginsel bereid zal verklaren, als de gans inderdaad blijkt te zijn schadelijk gedierte, gebruik te maken van het laatste lid van art. 1, door desnoods alleen voor den noordwesthoek van Overijssel en voor zekeren tijd, de gans te brengen onder het schadelijk gedierte. Ik hoop, dat de Minister bereid zal zijn, een dergelijke toezegging te doen.

Ik zou van deze gelegenheid gebruik willen maken, om ook bescherming te vragen voor de visscherij tegen schadelijk gedierte, maar daarvoor kom ik later wel eens bij den Minister aankloppen.

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Volgens ornithologen van naam, als professor Rörig te Berlijn en Walter Collin te Hull, en ook volgens het Ornithologisch Instituut te Heumen bij Nijmegen, waarop gisteren ook reeds de heer van Rappard heeft gewezen, moet volgens gehouden maagonderzoek de fazant worden gerekend tot de alleseters. De jachtcommissie uit het Nederlandsch Landbouw-Comité, samengesteld uit mannen, die kunnen worden geacht met verstand van zaken te oordeelen, concludeerde, dat de fazant moet worden geplaatst bij het schadelijk gedierte. Met op één na algemeene stemmen kwam zij tot deze conclusie. Het lid, dat zich hiertegen verklaarde, beaamde, dat in akkerbouwstreken bedoelde vogel zeer zeker schadelijk optreedt, maar in sommige deelen van ons land en in sommige tijden van het jaar ook wel nut sticht; dat hij op weideen griendgronden nuttig is en aan den boschbouw hoogstens eenige schade kan aanrichten.

De eerste afdeeling van het Nederlandsch Landbouw-Comité verklaarde, het unaniem eens te zijn met de conclusie van de jachtcommissie. Ook de heer Wintermans toonde gisteren met een citaat uit Brehm's „Tierleben" aan, dat de fazant ook bij de houtteelt niet te vertrouwen is.

De heer van Rappard heeft bij de toelichting de positie van zijn amendement niet versterkt. Hij heeft gezegd, dat in een groot deel van ons land de fazant niet schadelijk is,

(Weitkamp e. a.)

en hij heeft daarbij genoemd Friesland, Zuid- en Noord-holland en Utrecht. Maar juist in die deelen van ons land is de fazant niet inheemsch, kan de fazant bijna niet leven, omdat hij zich het best kan staande houden in boschrijke streken, en die komen juist voor in Gelderland en Overijssel. Waar de fazant daar voorkomt, is hij wel degelijk schadelijk. Het nut van den fazant is absoluut niet bewezen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mijn stem geven aan het amendement-Duymaer van Twist, waarbij wordt bepaald, dat de dieren, die eenmaal volgens de wet tot het schadelijk gedierte worden gerekend, niet meer uit die opsomming kunnen worden afgevoerd, terwijl ik zal stemmen tegen het amendement-van Rappard.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne van de Regeering een enkele inlichting hebben omtrent de uitlegging van art. 1. Het laatste lid van dit artikel zegt:

„Door Ons kan voor bepaalde gedeelten van het Rijk van de bepalingen, in de vorige leden vervat, worden afgeweken."

Het zal dus mogelijk zijn, wanneer men dit artikel letterlijk opneemt, dat de Regeering bij grof wild of klein wild of waterwild of bij schadelijk gedierte indeelt een andere groep dieren of wel van elk van die soorten een groep kan schrappen. Dan rijst de vraag: waar blijven dan die beesten? Stel uit de groep klein wild worden geschrapt de korhoenders. Waar gaan die dan naar toe? Dat blijkt niet uit het artikel. Dat kan ook niet omschreven worden, maar ik zou het op prijs stellen, als de Regeering mijn opvatting deelt, dat wanneer een soort onder een bepaalde groep van wild wordt weggehaald, het in ieder geval zal worden gebracht in een andere groep, genoemd in artikel 1. Wanneer men b.v. de fazanten weghaalt onder de groep schadelijk gedierte, waar blijven ze dan? Het staat zelfs niet vast, dat zij dan wild zullen blijven, en dan zal zelfs het poten van die beesten geoorloofd zijn, hetgeen niet geoorloofd zal zijn, als zij b.v. werden gebracht onder de groep klein wild. Als ik een bevestiging van den Minister zou kunnen ontvangen, dan zou ik echter hierin kunnen berusten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij aan bij hetgeen gezegd is tegen de strekking van het amendement van de geachte afgevaardigden de heeren Kolkman en van Rappard, zooveel toegelicht door den geachten afgevaardigde den heer van Rappard, en ik zal aan dat amendement mijn stem niet kunnen geven. Intusschen voel ik wel veel voor het amendement van den geachten afgevaardigde den heer Duymaer van Twist. Dit wil, dat, wat eenmaal schadelijk wild is, schadelijk wild zal blijven. Ik sluit mij geheel aan bij hetgeen de geachte afgevaardigde de heer van Sasse van Ysselt gezegd heeft voor wat betreft wilde zwijnen en konijnen. Voor fazanten zou ik zoover niet willen gaan, omdat de practijk zal leeren, dat voor sommige streken van het land fazanten geen schadelijk wild behoeven te zijn. Ik zou dus met het amendement van den heer Duymaer van Twist kunnen meegaan, wanneer fazanten daarin niet werden opgenomen. Om dat te bereiken, veroorloof ik mij om een subamendement voor te stellen op dat amendement, bedoelende om de afwijking voor wilde zwijnen en konijnen onmogelijk te maken, maar haar voor de fazanten niet uit te sluiten. Dat subamendement luidt, Mijnheer de Voorzitter, gelijk ik het hierbij de eer heb op uw bureau te deponeeren.

De **Voorzitter**: Door den heer Deckers wordt, met mede onderteekening van de heeren Ament, Engels, Wintermans, van Sasse van Ysselt, van Voorst tot Voorst, van Schaik, Hermans, Feber en van Vuuren, voorgesteld, het amendement van den heer Duymaer van Twist c. s. aldus te lezen:

„Door Ons kan, gehoord de commissie, bedoeld bij artikel 58, voor bepaalde gedeelten van het Rijk, worden afgeweken van de bepalingen in het eerste lid en van het bepaalde in het tweede lid voor wat betreft de fazanten."

60ste VERGADERING. — 9 MAART 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(Voorzitter e. a.)

Het komt mij voor, dat dit geen subamendement is, maar een nieuw amendement. Bij een subamendement wordt een gedeelte van het oorspronkelijke amendement behouden. Hier wordt in plaats van hetgeen de heer Duymaer van Twist en andere leden voorstellen iets anders voorgesteld.

Het is niet mogelijk om het amendement, dat door den heer Deckers c. s. is voorgesteld, te lasschen in het amendement van den heer Duymaer van Twist e. s. Ik geef den heeren dus in overweging, om den naam „subamendement" te laten vervallen en het eenvoudig te noemen een nieuw amendement.

Aangezien dit amendement door 10 leden is voorgesteld, maakt het een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik het laatste lid van dit artikel goed interpreteer, dan bevat het alleen de mogelijkheid, aannemende, dat het artikel uit twee leden bestaat, om voor bepaalde gedeelten van het Rijk te verklaren, dat wild zal zijn schadelijk gedierte of schadelijk gedierte wild. Er zal dus alleen een verschuiving in die twee categorieën mogelijk zijn. Mochten er meer leden komen, dan zouden er natuurlijk meer verschuivingen kunnen plaats hebben.

Nu is, heel onschuldig, door den heer van Rappard een amendement voorgesteld, waardoor de fazant weer tot den wildstand zou worden gerekend. Hij zegt: het zal zoo erg worden, er zullen uit verschillende deelen van het land veel aanvragen komen, om den fazant wel tot wild te verklaren.

Het komt mij voor, Mijnheer de Voorzitter, dat dat argument niet zeer sterk is. Aannemende, dat de Regeering den juisten kijk op de zaak heeft gehad, ben ik overtuigd, dat de fazant inderdaad een schadelijk dier is. Dat blijkt vooral in die streken, waar de fazant veel voorkomt.

Men moet de zaak nu niet gaan omdraaien. In de considerans staat, dat deze wet strekt tot het landbouwbelang, en nu draaien degenen, die den fazant tot wild willen verheffen, den bewijslast om.

Het spreekt vanzelf, dat de Minister een andere verantwoordelijkheid krijgt, als hij een beslissing moet nemen uitgaande van de veronderstelling, dat de fazant schadelijk is, dan dat de fazant een niet schadelijk wild is. Er zouden dan verzoeken moeten komen van de landbouwers en ik kan niet aannemen, dat de heer van Rappard dat wil. Meent hij, dat het voor de landbouwers zoo pleizierig is, als zij reeds veel schade hebben ondervonden, om bij den Minister nog met een lang request te moeten komen aanteekenen, dat het noodig is, dat de fazant tot schadelijk gedierte moet worden verklaard? Kent de heer van Rappard den moeilijken weg van het requestreeren voor de boeren niet? Ik geloof, dat hij vergeten is den tijd, toen hij fungeerde als voorzitter van het Landbouw-Comité, en dat hij op het oogenblik ten aanzien van deze requesten over landbouwquaesties optreedt met verloochening en vergeten van zijn verleden.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Voordat ik de amendementen bespreek, heb ik enkele vragen te beantwoorden van eenige geachte afgevaardigden. Allereerst de belangstelling van den heer Duymaer van Twist voor de ganzen. Deze geachte afgevaardigde heeft mij gevraagd, of ik die edele dieren wilde betrekken binnen den kring van de voortdurende zorg der Regeering.

Ik ben daar gaarne toe bereid en meen met dit korte woord den heer Duymaer van Twist geheel te hebben voldaan.

In de tweede plaats heeft de heer van Sasse van Ysselt mij de vraag gesteld, of de Regeering bereid is, wanneer uitzondering worden gemaakt op de in artikel 1 voorgeschreven regelen, daaraan publiciteit te geven.

Ik meen, dat deze vraag bevestigend moet worden beantwoord, ook met het oog op de tweede vraag, die deze geachte afgevaardigde mij heeft gesteld, nl. of de rechterlijke macht zal rekening hebben te houden met de beslissingen der Regeering, wanneer deze gebruik maakt van haar bevoegdheid van de omzetting in artikel 1. Ja, ook de rechterlijke

(Minister Ruys de Beerenbrouck.)

macht zal moeten letten op hetgeen ten deze door de Regeering krachtens de haar verleende bevoegdheid wordt bepaald. Zooals bereids door den heer Wintermans is opgemerkt, is de vraag van den geachten afgevaardigde den heer Deckers ook bevestigend te beantwoorden.

Hij heeft mij nl. gevraagd, wat er gebeuren moet met gedierte dat gelicht wordt uit een der groepen hier genoemd. Zulk gedierte hangt dan niet in de lucht, maar wordt ondergebracht in een der andere soorten, m. a. w. wanneer dieren, behoorende tot het schadelijk gedierte, uit die groep worden weggenomen, dan moeten zij komen te vallen onder een der andere groepen grof wild, klein wild of waterwild en omgekeerd.

Ik kom nu, Mijnheer de Voorzitter, tot de amendementen. Alle, op één na, zijn te voren ingediend. De Kamer en ik hebben gelegenheid gehad ze rustig te bekijken. Dat is met één amendement niet het geval en nu zou ik, zonder in het minste inbreuk te willen maken op de rechten van de leden der Kamer, om gedurende de Vergadering amendementen in te dienen, hun toch wel, in het belang van hun eigen amendementen, beleefdelijk in overweging willen geven, ze al was het maar eenige uren vroeger in te dienen, want bij de veelheid van amendementen is het niet altijd even gemakkelijk, ook niet voor de geachte afgevaardigden, de gevolgen van aanneming te overzien en nu is in de eerste plaats de Minister er voor verantwoordelijk, dat in deze geen ongelukken gebeuren.

Ik ontmoet in de eerste plaats het amendement van de heeren Braat en de Boer, die in hun toelichting zeggen, dat door de bepaling van het laatste lid van artikel 1 de wet wordt verslechterd.

Dat is niet de meening der Regeering, integendeel. Aan de wet wordt een grootere soepelheid gegeven. De bedoeling van de bepaling die te gemoet komt aan een opmerking, die m. i. juist is en in het Voorloopig Verslag is gemaakt, hetgeen in de Memorie van Antwoord is uiteengezet, is deze.

De verandering zal kunnen worden gebracht in de wettelijke omlijsting van het begrip wild, indien dat plaatselijk of voor eenigen tijd noodig of wenschelijk is. Laat ik een voorbeeld noemen.

De mogelijkheid bestaat, dat in uitgestrekte boschrijke streken, waar de landbouwcultuur op den achtergrond treedt, de aanwezigheid van een stand fazanten of korhoenders de waarde van den grond verhoogt, zonder — en dat is een belangrijke omstandigheid — aan de omliggende terreinen schade of schade van eenige beteekenis te berokkenen.

Maar daartegenover staat iets anders en ik meen, dat de geachte afgevaardigden die zijde van het vraagstuk over het hoofd hebben gezien. Het voorschrift voorziet ook de mogelijkheid, dat bijv. hazen en ander wild in een bepaalde streek zoo veelvuldig voorkomen, dat de bescherming van de wet zich niet meer over deze dieren mag uitstrekken.

In beide gevallen, geloof ik, is het wenschelijk, dat spoedig kan worden ingegrepen. Dit kan beter dan door een wetswijziging door een eenvoudig Koninklijk besluit.

Dat daarbij de belangen van den landbouw niet zullen worden over het hoofd gezien, integendeel, aan deze belangen de volle aandacht zal worden gewijd, mag toch wel, meen ik, worden aangenomen.

Aan de uitvoering van deze wet, het is gisteren en eergisteren herhaaldelijk gezegd, die in sterke mate, naar het oordeel van sommigen in te sterke mate, het karakter draagt van een landbouwwet, zal de met de uitvoering belaste Minister toch wel een zoodanige toepassing moeten geven, dat ze in de eerste plaats overeenkomt met de belangen van den landbouw.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom in de tweede plaats tot het amendement van den geachten afgevaardigde den heer Duymaer van Twist.

Zooals bereids de heer van Sasse van Ysselt heeft opgemerkt, zou dit amendement geen bezwaar behoeven te ontmoeten, indien de fazant onder het wild wordt teruggebracht. Geschiedt dit niet, Mijnheer de Voorzitter, en blijft deze jachtvogel onder het schadelijk gedierte vermeld, dan kan

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

de bepaling niet worden ontbeerd, dat in sommige streken de fazant tot wild moet worden verklaard.

Mijnheer de Voorzitter! In de derde plaats heb ik te behandelen misschien wel het voornaamste van de drie amendementen, nl. het amendement van den heer Kolkman c. s., handelende over de plaats van den fazant.

De natuurkundigen zijn het over de beteekenis van den fazant voor den landbouw niet eens. Naar aanleiding van een ingezonden stuk in een van onze bladen heb ik hieromtrent laten vragen de meening van den directeur van het Museum voor Natuurlijke Historie te Leiden, prof. dr. van Oort.

Diens antwoord is niet absoluut in de een of andere richting. Hij schrijft:

„Op grond van de resultaten van het maagonderzoek in verband met door mij ingewonnen informaties bij personen, die bij den landbouw belang hebben, of in nauwe aanraking met den landbouw zijn, blijf ik bij de meening, dat de fazant in doorsnede meer schade dan nut aan den landbouw toebrengt en dat hij, zoo hij in onnatuurlijk groot aantal wordt aangekweekt, overwegend schadelijk voor den landbouw kan worden. Dat de fazant door het eten van voor den landbouw schadelijke dieren in sommige tijden ook nut kan stichten, is van meerdere zijden aangetoond, maar dit weinige nut valt geheel in het niet tegen de schade, die hij door het eten en het vernielen van door den mensch gekweekte voedergewassen aanricht."

Mijnheer de Voorzitter! Voor de verdedigers van de landbouwbelangen is het aanhalen van de meening van dezen deskundige nog niet zoo onwelkom en men zal in mijn verdere betoog dan ook zien, dat ik meen ten deze een objectief standpunt te moeten innemen.

Immers, het staat zoo. Indien in alle elf provinciën de fazant in zoo grooten getale aanwezig was als het geval is in die provinciën, waarin hij het meest voorkomt, dan zou ik zeggen: in Nederland behoort de fazant ondergebracht te worden bij het schadelijk gedierte. Ik wil nu niet schatten, in hoevele provinciën, of het drie of vier zijn, de fazant in dezen mijn gedachtengang moet ondergebracht worden onder schadelijk gedierte, maar het is een quaestie van meer of minder. Waar de fazant niet of in vrij geringe mate wordt geteeld of beschermd en dus in onbeduidende mate aanwezig is, behoort hij tot het genus wild en niet tot het genus schadelijk gedierte, maar waar hij zeer wordt beschermd of waar hij wordt gepoot, behoort hij tot het schadelijk gedierte.

Hoe sta ik nu tegenover het amendement? Het wil mij voorkomen, dat per slot van rekening de gevolgen van het amendement alleen van beteekenis zullen zijn voor de practijk van het Departement van Binnenlandsche Zaken en Landbouw. Nu is het maar de vraag, wat men te voren vermoedt, dat gebeuren zal. Zullen er meer uitzonderingen zijn op den regel of zal het aantal gevallen, waarin een omzetting moet plaats hebben, minder dan 50 pct. zijn? Ik aarzel niet te zeggen, dat het getal uitzonderingen geringer zal zijn dan het getal, dat de regel medebrengt, verminderd met de uitzonderingen.

De heer van Sasse van Ysselt geeft mij in overweging om, duidelijkheidshalve, aan de laatste alinea van art. 1 toe te voegen: „behalve voor wat betreft wilde zwijnen en konijnen".

Ik heb tegen deze toevoeging geen bezwaar. Dit komt overeen met het amendement van den heer Deckers c. s. en ik vertrouw, dat zij, na deze aangebrachte verbetering, er niet op zullen staan, dat ik hun amendement verder nog bespreek.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor de welwillende houding, welke hij tegenover ons amendement heeft aangenomen.

De heer Wintermans vreest, dat bij aanneming van ons amendement de landbouwers niet dikwijls tot de Regeering

(van Rappard e. a.)

het verzoek zullen richten om de fazanten van wild t[...] schadelijk gedierte te proclameeren. Ik heb er reeds op g[...] wezen, dat men daarvoor niet zoo beangst behoeft te zij[...] om de doodeenvoudige reden, dat de schadecommissiën w[...] degelijk een oog in het zeil zullen houden en, wanneer z[...] zien, dat de fazanten veel schade aanrichten, zich zulle[...] wenden tot den Minister, die dan dien maatregel zal kunne[...] nemen.

De heer Wintermans zegt, dat ik mijn verleden als voo[...] zitter van het Landbouw-Comité verloochend heb. Ik moe[...] daartegen ten sterkste protesteeren. Zoowel in mijn rede va[...] gisteren als zooeven in eerste instantie heb ik getoond, da[...] ik hier voor de landbouwbelangen opkom, gelijk ik daarvoo[...] steeds zal opkomen. Ik heb gezegd, dat juist de konijnen zo[...] veel schade doen aan de veldvruchten, dat ze opgeruim[...] moeten worden, en dat in alle streken, waar de fazante[...] schade aan den landbouw mochten toebrengen, deze oo[...] opgeruimd zouden moeten worden en dat daar de Ministe[...] zou moeten ingrijpen. Dus heb ik mijn verleden niet ve[...] loochend, maar ik sta nog steeds op de bres voor de landbouw[...] belangen. Ik beveel daarom nogmaals het amendement va[...] den heer Kolkman en mij aan, ook op de gronden, door de[...] Minister ontvouwd, en ik blijf er bij, dat het beter is, o[...] niet van een uitzondering regel te maken. In de meeste pro[...] vincies van ons land is de fazant niet schadelijk en het i[...] alleen dus gewenscht aan de prudentie van den Ministe[...] over te laten om te bepalen, waar hij als schadelijk gedier[...] moet worden beschouwd.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Als ik he[...] goed begrijp, is de heer van Rappard lichtelijk blij, wan[...] hij zegt, dat hij zoo tevreden is over de houding, die d[...] Minister tegenover zijn amendement heeft aangenomen.

Ik heb dat niet gemerkt. Ik heb gehoord, dat Zijn Excel[...] lentie autoriteiten heeft aangehaald, die in de richting[...] wezen van het standpunt, dat deze vogel toch niet zoo on[...] schuldig is, als de heer van Rappard het gelieft voor t[...] stellen. Dan heb ik ook gehoord, dat de Minister gezegd[...] heeft, dat het een quaestie is van Departementale werkzaamheid. Maar, Mijnheer de Voorzitter, is dat nu als een ernstig[...] argument in een zoo gewichtige zaak te beschouwen, dat d[...] werkwijze van het Departement wordt aangehaald ten aanzien van de administratieve bemoeienis?

Een andere ernstige zaak is de wijze, waarop het Departement de considerans van de wet zal bekijken in het belang van den landbouw en dat het hierop neer zal komen of de Minister ernstig voorgelicht zal worden. Of dus het wetsontwerp zóó zal worden aangenomen of dat het amendement van den heer van Rappard onverhoopt hier een meerderheid zal vinden, er zal altijd een nader onderzoek moeten worden ingesteld om uit te maken, of het Departement zus of zoo moet beslissen. En wat is nu door den Minister gisteren gezegd in dezen gedachtengang? Dit: dat zijn voorzorg zal zijn aan de zijde van de landbouwers, van de niet-jagers. De vraag is niet vooral hoeveel requesten er zullen komen, maar wie zal moeten requestreeren. Maar ik kan bij deze redeneering heelemaal niet meer begrijpen, dat het een quaestie zou zijn van quantitatieve werkzaamheid. Indien men daarop de aanbeveling — die ik intusschen van den Minister niet gehoord heb — zou willen bouwen van het amendement van den heer van Rappard, wil ik toch de leden er vooral van doordringen van welke beteekenis de fazant is voor het scheppen van den slechten geest, die op het oogenblik bestaat ten aanzien van de jacht. Wij moeten ons laten doordringen van de geschiedenis van den landbouw in de laatste dertig jaar b.v. in Noordbrabant. Wanneer men, zooals ik, woonde in een streek, waar een woeste, vijandige gestemdheid tegen de beoefenaars van de jacht is ontstaan, dan zou men hier zoo lichtvaardig niet spreken en hulde brengen aan de Regeering voor het wegnemen van dezen steen des aanstoots.

Ik wil niet op het stroeve standpunt gaan staan van den heer Duymaer van Twist. Deze wenscht door zijn amendement iedere soepelheid ten aanzien van dezen vogel uit de wet te nemen en wenscht iedere practische erkenning uit te

(Wintermans c. s.)

sluiten der mogelijkheid, dat hier en daar misschien na eenigen tijd — laten wij hopen spoedig — de fazant met een ander oog zal worden bekeken, mede door de werking van deze wet. Hij wenscht het nooit mogelijk te maken, aan hen, die daarop staan, weer het genot te gunnen om jacht te maken op dezen geïmporteerden vogel.

Ik hoop, dat de Kamer zich met het Regeeringsartikel zal vereenigen, omdat anders door het optreden van den heer Duymaer van Twist het idee zal gaan postvatten, dat wij, in de Kamer optredende voor den landbouw, alleen en uitsluitend denken aan den toestand, welken wij door deze wet hopen te doen verdwijnen. Ik hoop, dat niet dikwijls de Jachtwet in de Kamer zal worden behandeld, omdat men, sprekende over den fazant, lichtelijk wordt misverstaan.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den geachten spreker, niet in de algemeene beschouwingen terug te treden.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Als men spreekt over den fazant, wordt men zóó lichtelijk misverstaan. De bladen en de adressen staan vol van misverstanden, welke uit den weg dienen te worden geruimd. Wij moeten precies weten, op welk standpunt wij staan bij deze eerste artikelen, omdat de behandeling daarvan beslissend zal zijn voor den geest, waarin de debatten verder zullen worden gevoerd. Ik wensch dus nauwkeurig te zeggen hoe ik tegenover deze quaestie sta. Deze quaestie staat in het teeken, dat velen meenen, dat er over deze zaak nooit meer vrede zal komen, dat jarenlang een toestand zal bestaan, waarbij wij elkander niet goed verstaan. Daarom wil de heer Duymaer van Twist bepalen, dat dit dier altijd onder het schadelijke gedierte gerangschikt zal blijven, terwijl ik op het standpunt sta, dat wij, als wij elkander en de Regeering ons goed begrijpt, alsmede den volksgeest van beide zijden, na herziening van het jachtgebruik den vrede zullen krijgen.

Ik sluit mij daarom aan bij de gedachte van de derde alinea van dit artikel, opdat de Regeering later, lettende op de teekenen, welke op dit gebied bestaan, en lettende op den geest, die er komt en die door de georganiseerde jagers zal verbeterd worden, zal zeggen: hier hebt gij weer den fazant als jachtobject, nu kunt gij weer het genot smaken om dien mooi gekleurden vogel onder schot te nemen.

Het amendement van den heer Deckers is eigenlijk het opentrappen van een open deur. Wij zijn het er allen over eens, dat het konijn en het wilde zwijn voor langeren tijd moeten worden gerekend onder het schadelijk gedierte, en ook practisch zie ik daarin niet veel verandering, want een Minister, die ter verantwoording zou moeten worden geroepen over de schrapping van die beide diersoorten van de lijst van het schadelijk gedierte, zie ik hier de eerste dagen nog niet zitten.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw is zoo vriendelijk geweest zijn betoog te beginnen met een uiting van een wensch ten aanzien van het indienen van amendementen tijdens de bespreking. Ik wil den Minister gaarne verklaren, dat ik er zooveel mogelijk rekening mede zal houden en ik doe dat te liever, waar de Minister zijn wensch heeft geuit in vriendelijken vorm. Toch moet ik er even op wijzen, dat ik misschien wat gemakkelijker overging tot de indiening van mijn amendement, nu de Vergadering nog hedenmiddag om 1 uur een 11-tal wijzigingen heeft ontvangen, die door de Regeering in het wetsontwerp worden aangebracht.

Wat het amendement op zich zelf betreft, dank ik den Minister voor de wijziging, die hij heeft gebracht in het laatste lid van art. 1. De Minister deed opmerken, dat deze wijziging geheel overeenkomstig mijn amendement is, zoodat ik de welwillende opmerking van den geachten afgevaardigde den heer Wintermans, die zeide, dat mijn amendement was het opentrappen van een open deur, kan endosseeren aan de Regeering. Aangezien de Regeeringswijziging dus volkomen beantwoordt aan hetgeen mijn amendement wil bereiken, heb ik de eer dit amendement bij dezen in te trekken.

(Voorzitter c. s.)

Aangezien het amendement van den heer Deckers c. s. door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik hoor spreken over een Regeeringswijziging. Brengt de Regeering een wijziging in dit artikel aan?

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij welwillend uitgelaten over de wijziging, die de heer van Sasse van Ysselt in overweging heeft gegeven en wil deze daarom nu overnemen. Achter het woord „vervat", in den laatsten regel van art. 1, worden dus ingevoegd de woorden: „behalve voor wat betreft wilde zwijnen en konijnen".

De **Voorzitter**: Door de Regeering wordt een wijziging gebracht in het artikel, strekkende om in den laatsten regel tusschen „vervat" en „worden" te lezen: „behalve voor wat betreft wilde zwijnen en konijnen,".

De heer **Braat**: Mijnheer de Voorzitter! In verband met hetgeen ik vernomen heb ten aanzien van het amendement van den heer Duymaer van Twist, heb ik de eer, ons amendement in te trekken.

Aangezien het amendement van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2) door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog even mijn stem motiveeren over de amendementen en de artikelen. Ik doe dat, omdat ik den indruk heb gekregen, dat door sommige leden de rede van den Minister niet volkomen juist schijnt te zijn verstaan. Ik heb de zaak aldus begrepen, dat nu alleen nog zijn overgebleven de amendementen van de heeren Duymaer van Twist en Kolkman c.s., en dat de Minister het eerste onbruikbaar heeft verklaard en ten aanzien van het laatste heeft gezegd, dat het principieel hetzelfde is of men zegt: de fazant is wild, maar kan tot schadelijk gedierte worden verklaard, of: de fazant is een schadelijk dier en kan tot wild worden verklaard. Men behoeft zich nu niet in een speciaal landbouwcostuum te steken om te stemmen vóór de eene of de andere opvatting.

De Minister voegde er bij, dat de zaak dus voornamelijk een quaestie is van gemak en practijk voor het Departement. Indien er veel verzoeken komen om den fazant niet schadelijk te verklaren, is het gemakkelijk den fazant te beschouwen als wild, maar hebben de boeren veel last van de fazanten, dan kan men beter den fazant verklaren tot een schadelijk dier. Het amendement van den heer Kolkman verdiende derhalve aanbeveling uit zuiver practische overwegingen.

Waar ik de zaak zoo versta en geloof, dat de Minister een volkomen juiste opvatting van de zaak bleek te hebben, zal ik, afgezien van de vraag van meerdere of mindere landbouwgezindheid, maar zuiver op grond van practische overwegingen, stemmen vóór het amendement-Kolkman.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Dresselhuys heeft uit het gesprokene door den Minister de conclusie getrokken, dat het amendement-Kolkman aanbeveling verdient. Ik heb mij over die conclusie sterk verwonderd. De Minister heeft medegedeeld, dat een onderzoek is ingesteld bij natuurkundigen, die hebben verklaard, dat de fazant is gebleken meer schadelijk dan nuttig te zijn voor den landbouw. Laat ons dus zeggen, dat de schade tot het nut staat als 5 tot 4. Maar de Minister voegde daaraan toe, dat die schade alleen dan aanwezig is, wanneer er een groot aantal fazanten is, en niet, wanneer er slechts enkele dieren zijn. Men zou op die wijze ook kunnen zeggen: inbrekers zijn alleen gevaarlijk, wanneer zij met hun tienen zijn, maar niet, wanneer zij alleen zijn. De fazant is schadelijk of is

(Hiemstra e. a.)

het niet; als het onderzoek heeft uitgewezen, dat hij meer schadelijk dan nuttig is, dan is ook één fazant meer schadelijk dan nuttig, en gaat het niet om het aantal. Er is dus alle reden om uit te gaan van de gedachte, dat de fazant schadelijk is.

Nu is opgemerkt, dat het toch eigenlijk niets uitmaakt, omdat men aan de Regeering een verzoekschrift kan richten om maatregelen te nemen. Maar het bezwaar, dat dit adresseeren veel gemakkelijker is voor degenen, die den fazant niet als schadelijk wild willen zien beschouwd, is volkomen ad rem. Heel wat grondgebruikers, die schade ondervinden van fazanten, zullen niet den moed hebben om te adresseeren, om den fazant onder het schadelijk gedierte te rekenen, uit vrees voor broodroof e. d., terwijl de jagers, de grondeigenaren, onafhankelijke personen, veel gemakkelijker kunnen adresseeren.

Op deze gronden meen ik uit hetgeen de Minister heeft medegedeeld, te mogen opmaken, dat het amendement van den heer Kolkman c. s. geen aanbeveling verdient.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer niet de heer Dresselhuys nader het woord had gevoerd, zou ik het stilzwijgen hebben bewaard, maar nu deze geachte afgevaardigde heeft gemeend zijn stem over de beide amendementen te moeten motiveeren, zij het mij vergund, daarover nog een enkel woord te zeggen.

Het staat vast, dat de fazant een schadelijk dier is. Het kan wezen, dat de schade in de eene streek van ons land minder is dan in de andere, maar voor groote streken van ons land behoort de fazant tot het schadelijk gedierte. Wanneer wij nu, zooals het amendement-Kolkman wil, den fazant overbrengen van de tweede naar de eerste rubriek, dan zullen de belanghebbenden in die streken, waar de fazant veel kwaad doet, zich moeten wenden tot de Regeering, met verzoek, den fazant te brengen onder het schadelijk gedierte. Nu weet ik zeer goed, welk effect het zal hebben als tegen velen in, die den fazant willen behouden als wild, de boer zal vragen om den fazant aan te wijzen tot schadelijk gedierte. Daarom zou het verkeerd zijn, wanneer de Kamer besloot, den fazant over te brengen van het schadelijk gedierte naar het wild.

En nu mijn amendement. Ik meen, dat begonnen moet worden met den fazant te bestrijden en voor een groot deel op te ruimen. Mocht dan na een zekeren tijd blijken dat de fazant zou uitsterven, dan is er altijd nog gelegenheid — dat komt telkens in de Kamer voor —, met een kleine wetswijziging den fazant weer te brengen van het schadelijk gedierte naar het wild. Voorshands echter moet de fazant met de meeste kracht worden bestreden en meen ik dus mijn amendement te moeten handhaven.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik zoo straks de meening van den natuurkundige prof. van Oort mededeelde, heb ik mij opzettelijk beperkt tot hetgeen die natuurkundige over de zaak zelf heeft geschreven, maar ik heb nog even bewaard de volgende alinea, waarin hij bestrijdt het betoog van een inzender in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. Daar zegt hij:

> ,,Het wil mij toeschijnen, dat het geheele betoog van den schrijver van het ingezonden stuk slechts ten doel heeft, den fazant te behoeden voor ,,volslagen uitroeiing'' in ons land, welk lot den vogel misschien zou beschoren zijn, indien hij, zooals het ontwerp-Jachtwet voorstelt, niet meer als ,,wild'' maar als ,,schadelijk gedierte'' beschouwd wordt. Deze niet gelukkige classificatie is zeer zeker door betere argumenten te veranderen dan door een overdreven voorstelling van het door den fazant gestichte nut voor den landbouw.''

M.a.w., deze natuurkundige heeft er geen bezwaar tegen den fazant te rangschikken onder het wild; hij geeft onpartijdig het voor en het tegen en hij laat aan hen, die zijn advies krijgen, over te beoordeelen, wat zwaarder moet wegen, het eene argument of het andere.

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

En nu heb ik nog een argument ten voordeele van de heere[n] die pleiten voor het amendement-Kolkman c.s. Wordt ni[et] het bezwaar van overbrenging van den fazant naar het wi[ld] getemperd door het volledige pootverbod? Door dit volstrek[t] pootverbod wordt zelfs in zeker opzicht het landbouwbelan[g] nog beter beschermd dan door het ontwerp. Immers, wanne[er] in de lijn van het ontwerp in een bepaalde streek de faza[nt] tot wild wordt verklaard, geldt te zijnen aanzien het poo[t-] verbod in die streek niet.

Ik heb gisteren in het begin van mijn rede verklaard — e[n] ik wensch daarop bij de behandeling van het eerste ame[n]dement nog eens den nadruk te leggen —, dat ik geen de[el] heb gehad aan de samenstelling van het gewijzigd ontwer[p] zooals het hier ter tafel ligt. Ik heb gezegd, dat na bestu[]deering van dat ontwerp, het mij voorkwam, een geschik[t] grondslag te zijn voor overleg met de Kamer, ten einde [te] komen tot een behoorlijk ingerichte Jachtwet, waarbij d[e] belangen van den landbouw primair waren.

Men moet nu van mij niet verwachten en ik wensch d[at] nog eens te onderstreepen, dat ik ieder onderdeel van h[et] wetsontwerp, zooals het hier ligt, zal verdedigen. Integendee[l,] wanneer er amendementen worden ingediend en verdedig[d] en het blijkt mij, dat de aangevoerde argumenten juist zij[n,] vindiceer ik voor mij het onverkorte recht, een houding aa[n] te nemen, anders dan die van de voorstellers van het gewi[j]zigd ontwerp.

Met deze duidelijke verklaring hoop ik te doen begrijpe[n] welke mijn houding is bij de beoordeeling der amendemente[n.] Ik sta in dit opzicht volkomen vrij. Ik zal trachten. — i[k] herhaal dat —, de Jachtwet te maken in de eerste plaats to[t] een wet in het belang van den landbouw, maar in de tweed[e] plaats ook in het belang van een behoorlijke beoefening va[n] de jachtsport, die — ik onderstreep het ten overvloede no[g] eens, want sommigen schijnen dat niet te kunnen begrijpen — ondergeschikt moet zijn aan de belangen van den landbouw.

En nu zal het de vraag zijn, op welke wijze men door he[t] vinden van een gemeene oplossing het eene belang in he[t] oog kan houden zonder het andere te schaden.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rappor[]teurs, haar oordeel mede te deelen over de beide overgebleve[n] amendementen en over de door de Regeering aangebracht[e] wijziging.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissi[e] van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De meerderhei[d] van de Commissie van Rapporteurs, zijnde drie leden, is tege[n] het amendement van de heeren Kolkman en van Rappard op de gronden, door den Minister aangevoerd, ook op grond dat de Minister van Landbouw toch altijd de bevoegdhei[d] blijft behouden, om voor een bepaalde streek, waar de fazan[t] geen kwaad kan doen, den fazant als wild te doen beschouwen.

Wat betreft het amendement van den heer Duymaer van Twist, is de Commissie van Rapporteurs eenparig van oor[]deel, dat na de aanvulling, welke door de Regeering is ge[]bracht in het laatste deel van het artikel, aanneming van dit amendement geen aanbeveling verdient.

Met de door de Regeering aangebrachte wijziging gaat de Commissie censtemmig akkoord.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Kolkman c. s. (Stuk n°. 9) wordt verworpen met 49 tegen 19 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren van den Heuvel, Engels, Moerel, Stulemeijer, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Kleerekoper, Vliegen, J. ter Laan, Heukels, A. Colijn, Albarda, Rutten, K. ter Laan, van den Tempel, van Rijzewijk, Hugenholtz, Bongaerts, Hermans, van Sasse van Ysselt, de Boer, van Schaik, Nolens, Marchant, Duys, IJzerman, Suring, van Braambeek, van Wijnbergen, Oud, Bulten, Ketelaar, van Vuuren, van Voorst tot Voorst, Bakker, Wintermans, Ament, Ebels, Knigge, Weitkamp, Hiemstra, Deckers, Duymaer van Twist, Kuiper, mejuffrouw Groene-

(Voorzitter.)

weg, de heer van Zadelhoff, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Braat, Feber en Michielsen.

Vóór hebben gestemd de heer Tilanus, mejuffrouw van Dorp, de heeren Dresselhuys, Ter Hall, van Rijckevorsel, mejuffrouw Westerman, de heeren Gerritzen, de Wilde, Staalman, Boon, van Boetzelaer van Dubbeldam, Fruytier, Beumer, mejuffrouw Katz, de heeren van Rappard, Rutgers, Schokking, Bomans en de Voorzitter.

Het amendement van den heer Duymaer van Twist c.s. (Stuk n°. 8, I) wordt verworpen met 38 tegen 31 stemmen.

Tegen hebben gestemd mejuffrouw Katz, de heeren van Rappard, Rutgers, Deckers, Schokking, Feber, Bomans, Michielsen, Engels, Moerel, Stulemeijer, mejuffrouw van Dorp, de heeren Dresselhuys, Ter Hall, van Rijzewijk, Bongaerts, Hermans, van Sasse van Ysselt, van Rijckevorsel, van Schaik, Nolens, mejuffrouw Westerman, de heeren Gerritzen, de Wilde, Suring, Staalman, Boon, van Wijnbergen, van Boetzelaer van Dubbeldam, Fruytier, van Vuuren, van Voorst tot Voorst, Bakker, Beumer, Bierema, Wintermans, Ament en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Hiemstra, Duymaer van Twist, Kuiper, mejuffrouw Groeneweg, de heer van Zadelhoff, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Braat, van den Heuvel, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Kleerekoper, Vliegen, J. ter Laan, Heukels, A. Colijn, Albarda, Rutten, K. ter Laan, van den Tempel, Hugenholtz, de Boer, Marchant, Duys, IJzerman, van Braambeek, Oud, Bulten, Ketelaar, Troelstra, Ebels, Knigge en Weitkamp.

Het gewijzigd artikel 1, thans luidende:

,,Onder wild wordt in deze wet verstaan:
grof wild: herten, damherten en reeën;
klein wild: hazen, korhoenders, patrijzen en houtsnippen;
waterwild: zwanen, ganzen, eenden, duikers, watersnippen en goudplevieren.
Onder schadelijk gedierte worden in deze wet mede begrepen wilde zwijnen, konijnen en fazanten.
Door Ons kan voor bepaalde gedeelten van het Rijk van de bepalingen, in de vorige leden vervat, behalve voor wat betreft wilde zwijnen en konijnen, worden afgeweken.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De Voorzitter: De heer Gerretson heeft medegedeeld, heden dag verhinderd te zijn de vergadering bij te wonen; de heer de Monté ver Loren heeft bericht, in het begin van den middag verhinderd te zijn.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De behandeling van het ontwerp van wet, houdende bepalingen betreffende de jacht (27) wordt voortgezet.

Art. 2 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 3, luidende:

,,Onder grondgebruiker wordt in deze wet verstaan:
a. hij, die krachtens zakelijk recht het gebruik heeft van den grond, of wel
b. de pachter of ieder ander grondgebruiker krachtens persoonlijk recht.",

(van Sasse van Ysselt c. a.)

waarop is ingediend een amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, I), strekkende om het artikel te lezen als volgt:

,,Onder grondgebruiker wordt in deze wet verstaan:
a. hij, die krachtens eigendom of krachtens eenig ander zakelijk recht het gebruik heeft van den grond, of wel
b. de pachter of iedere andere grondgebruiker krachtens persoonlijk recht."

De heer van Sasse van Ysselt verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement beoogt niets anders dan te trachten een redactieverbetering aan te brengen. De Commissie van Rapporteurs is van oordeel, dat de door haar voorgestelde redactie is in overeenstemming met het Burgerlijk Wetboek en dat het dus aanbeveling verdient, die wijziging in het Regeeringsartikel aan te brengen. Ik heb alzoo namens de Commissie van Rapporteurs de eer, dit amendement aan de Regeering en de Kamer aan te bevelen.

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer van Schaik: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou over artikel 3 een enkel woord willen zeggen, speciaal om aan de Regeering een inlichting te vragen. In de eerste plaats een kleine redactioncele opmerking. In de definitie van grondgebruiker vinden wij namelijk het gedefinieerde woord grondgebruiker in het tweede lid.

Het zal aanbeveling verdienen, als het woord grondgebruiker in het tweede lid veranderd wordt in: gebruiker van den grond.

Indien het artikel dan zoo gelezen wordt, bevat het eigenlijk een tautologie in dien zin, dat de grondgebruiker iemand is, die gerechtigd is tot het grondgebruik. In zooverre meen ik, dat het artikel evengoed zou kunnen worden gemist en dus evengoed zou kunnen worden afgestemd als dat het in de wet zou kunnen worden opgenomen.

Maar een ander bezwaar, dat ik heb, is het volgende. Waar wij hier een geheel nieuwen titularis introduceeren, den grondgebruiker, die tot nu toe in ons burgerlijk recht niet bekend is, rijst de vraag, wat men in den zin van de Jachtwet te verstaan heeft onder het gebruik van den grond.

Zooals de Regeering het voorstelt en zooals het blijkbaar ook ligt in den gedachtengang van de Commissie van Rapporteurs, zal allereerst gebruiker van den grond zijn de eigenaar en voorts hij, die een zakelijk recht heeft van minderen omvang, bijv. de erfpachter, de vruchtgebruiker. Maar nu vraag ik mij, art. 3, sub *a*, lezende, af, of aan een zakelijk recht, dat tot object heeft een minder uitgebreid gebruik van den grond, ook het recht van de jacht zal zijn verbonden.

Ik denk bijv. aan het in ons land in verschillende streken voorkomende zakelijk recht van weidegang, het recht van ettinge, van grasgebruik, van de visscherij. Al die zakelijke rechten op den grond geven een, zij het dan meer of minder beperkt grondgebruik. Als men nu den tekst van de definitie nagaat, zouden al die zakelijke rechten het recht hebben op de jacht.

Men zou zelfs nog verder kunnen gaan. Wanneer op een erf rust het servituut van weg, van overgang, zou de eigenaar van het heerschend erf als gebruiker van den grond van het lijdend erf volgens de definitie van het ontwerp ook jachtgerechtigde op dit laatste erf zijn.

Nu meen ik, dat het stellig niet de bedoeling zal zijn van de Regeering, om aan elk zakelijk recht, dat het gebruik van grond in zich sluit, het jachtrecht vast te koppelen. Maar waar is de grens? Men geve een wetsbepaling, die met de bedoeling overeenstemt. Want het zal niet uitblijven, dat, als een zakelijk gerechtigde, zooals de gerechtigde tot grasgewas, het jachtrecht vindiceert, dan, tenzij er een contractueele regeling van de jacht is, het dubium zal rijzen, wie

(van Schaik.)

in dat geval te recht op de jacht aanspraak maakt, hij of de eigenaar, dan wel beiden.

Op dit punt zou ik gaarne van de Regeering een nadere verklaring willen ontvangen.

Dezelfde opmerking heb ik ook te maken over het tweede lid van dit artikel. Hier wordt het jachtrecht gegeven aan persoonlijk tot grondgebruik gerechtigden en men stelt zich nu weer als regel voor, dat het zullen zijn de pachters.

Maar het is toch bekend, dat men bij contract ook beperkt grondgebruik pleegt te geven, dus van veel minderen omvang dan het zeer ruime grondgebruik, dat voortvloeit uit pachtcontracten.

Ik denk bijv. aan het in Gelderland en andere streken van het land veel voorkomende recht van inscharing van koeien. Zal iemand, die het recht heeft van inscharing van koeien op andermans weide, op gemeene weiden, op marktgronden, krachtens dat persoonlijk recht van gebruik van den grond het recht hebben van de jacht?

Zal iemand — zooals vaak voorkomt — die de bevoegdheid heeft gekregen om, dikwijls gedurende een bepaald deel van den dag, paarden te laten loopen in een weide en daardoor dus ook heeft gekregen het recht van grondgebruik, ook het jachtrecht hebben?

Mijnheer de Voorzitter! Volgens de definitie, die wij ontvangen van de Regeering en ook van de Commissie van Rapporteurs, komt aan al die persoonlijk gerechtigden het jachtrecht toe. Het gevolg zal echter zijn, dat ook de eigenaar, de vruchtgebruiker of de erfpachter voor zich het jachtrecht zal opeischen en men dus conflicten krijgt.

De voorgestelde regeling van deze nieuwe materie is derhalve onvoldoende, en vanwege de conflicten, die er uit zullen voortvloeien, beter geheel achterwege te laten. In dit verband zou ik ook nog een andere opmerking willen maken, die getuigt van de onvoldoendheid van de bepaling in dit en het volgend artikel.

Volgens het Burgerlijk Wetboek zal de bezitter te kwader trouw de vruchten aan den gerechtigde hebben terug te geven. Ook hij, die een boerderij of land gepacht heeft en met overschrijding van den pachttijd of na ontbinding der pacht dat stuk grond blijft gebruiken, is verplicht om, als hij uitgezet wordt, den eigenaar schadeloos te stellen voor de gevolgen van zijn onrechtmatige daad. Hoe zal het echter gaan ten aanzien van de onrechtmatige uitoefening van het jachtrecht in gevallen als deze?

Het komt dagelijks voor, dat pachters van gronden weigeren na den afloop van den pachttijd den gepachten grond te verlaten. Zijn zij eenmaal genoodzaakt den grond te verlaten, dan kan de eigenaar zich op hen verhalen. Zal hij ook vergoeding kunnen erlangen voor het zonder recht door den ex-pachter geschoten wild?

De vraag is daarom van belang, omdat de pachter, wanneer hij in proces ligt met den eigenaar, zich allicht voordat hij den grond moet ontruimen zooveel mogelijk van het zich op het terrein bevindende wild zal toeëigenen.

Art. 3 leert ons nu, dat de eigenaar tegen dit optreden geen redres heeft, want na afloop van de pacht en vóór de ontruiming is......... niemand tot de jacht gerechtigd!

Volgens de definitie van art. 3 heeft de eigenaar geen recht op de jacht, omdat hij niet in het bezit is van den grond, en de ex-pachter heeft geen recht, omdat hij geen persoonlijk gebruiksrecht meer heeft. Het jachtrecht is dus tijdelijk zonder rechtssubject. En de eigenaar is niet bevoegd zich ten koste van den gebruiker schadeloos te stellen.

Ook hieruit leert men, hoe gebrekkig op dit punt het voorstel van de Regeering is.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn aanvankelijke conclusie is dus, dat het niet kan worden aanvaard. Ik voor mij zou — tenzij de Minister de zaak opheldert en ik meer bevredigd word — er het meest voor gevoelen, het geheele art. 3 te verwerpen en alles aan de practijk over te laten. Dit is beter dan een bepaling in de wet op te nemen, die tot groote misverstanden en conflicten aanleiding zal geven en niet zal bijdragen tot bevrediging van degenen, voor wie deze wet wordt in het leven geroepen.

(Minister Ruys de Beerenbrouck c. a.)

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! I merk in de eerste plaats op, dat de geachte afgevaardigd wel in het oog dient te houden, dat in art. 3 gesproke wordt, niet van een speciaal gebruiksrecht op den grond maar van „het" gebruik van den grond en dit geeft mij aan leiding om de eerste door hem gestelde vragen ontkennen te beantwoorden.

Hij vroeg mij: indien iemand krachtens een servituut e zakelijk recht op den grond heeft, is hij dan grondgebruike in den zin der wet en is hij dan, evenals de tot de tweed door den geachten afgevaardigde genoemde categorie be hoorende personen, ten deele rechthebbende? Tot die tweed categorie behooren andere personen dan de pachter: men schen, die krachtens bepaald recht op een stuk land koeie kunnen inscharen of paarden laten loopen, enz.

Het lijkt mij, dat die personen niet vallen onder de cate gorie, die ik heb genoemd, en dat zij dus hier buiten be schouwing kunnen gelaten worden. De eigenaar, de vrucht gebruiker, de erfpachter, zij, die het volle gebruik hebben vallen er onder, maar niet degeen, die krachtens het servi tuut gerechtigd is ergens, hetzij zelf te loopen, hetzij vee t laten loopen.

Verder heeft de geachte afgevaardigde gevraagd, wat e zal moeten gebeuren met de schadevergoeding, die verleen wordt wanneer iemand te kwader trouw een bepaald stu land in bezit gehad heeft; of dan die schadevergoeding za verleend worden aan den grondgebruiker, die krachtens per soonlijk recht de bevoegdheid heeft. Ik meen deze vraag oo in ontkennenden zin te moeten beantwoorden.

De geachte afgevaardigde wenscht nu aan de rechterlijk macht over te laten uit te leggen de beteekenis van het woord „grondgebruiker", een woord dat ook in verscheidene vol gende artikelen van het wetsontwerp voorkomt, maar il vrees dat dit wel tot moeilijkheden aanleiding zou kunnen geven.

De vraag, welke de geachte afgevaardigde hier in de dis cussie heeft geworpen, is niet in de gewisselde stukken be handeld. Gevolg daarvan is, dat men de mogelijke gevolgen van het vervallen van art. 3 op dit oogenblik niet zoo voet stoots kan overzien. Ik zou dus den geachten afgevaardigde in overweging willen geven om, vóórdat hij bij zijn verze tegen dit artikel volhardt, bij zich zelf te willen nagaan e aan de Kamer mede te deelen, welke gevolgen zal hebben het verdwijnen van art. 3, wat betreft de zekerheid en de vastheid van dit ontwerp.

Ik kan mij, voorloopig althans, niet vereenigen met het verdwijnen van dit artikel.

De heer **van Schaik**: Mijnheer de Voorzitter! In he laatste deel van zijn antwoord heeft de Minister aangevoerd dat deze zaak niet in de gewisselde stukken behandeld e voorbereid is. Dit is niet mijn schuld. Pas bij de Memorie van Antwoord is de Regeering gekomen met deze ingrijpende wetswijziging, zoodat de Kamer niet de gelegenheid heeft gehad, die wijziging te onderzoeken. Alleen wanneer dit wetsontwerp weder naar de afdeelingen zou zijn teruggezonden, hetgeen alsnog zou kunnen gebeuren, zou schriftelijk overleg mogelijk zijn geweest.

Wat betreft het betoog van den Minister, spijt het mij, te moeten zeggen, dat zijn antwoord mij zeer weinig bevredigd heeft.

Ik heb aan de hand van de beteekenis van al. *a* van art. 3 trachten aan te toonen, dat hier zoo onbepaald mogelijk staat, dat de jachtgerechtigde is hij, die krachtens zakelijk recht het gebruik van den grond heeft. Ik heb er naast aangevoerd, dat iemand, die het recht van het grasgewas heeft, ook een beperkt gebruiker van den grond is, een grondgebruiker. De practijk leert voorts, dat ook bij contract, bij den titel van vestiging van een zakelijk recht, een minder volledig grondgebruik kan gegeven worden.

Nu zegt de Minister zonder verdere motiveering slechts: naar mijn meening heeft dergelijke grondgebruiker geen recht op de jacht.

(van Schaik e. a.)

Dat is een meening, maar ze wordt niet nader gemotiveerd en vindt in elk geval geen steun in den tekst van het artikel. Zoo is het precies hetzelfde met de categorie, die ik genoemd heb als vallende onder *b*. Mijnheer de Voorzitter! Ik herhaal, ik vrees daarvan in de practijk een groot aantal misverstanden en een groote rechtsonzekerheid.

Nu zegt de Minister: zie nog eens of gij er niet voor teruggedeinst om art. 3 geheel achterwege te laten, want dat zou wel eens aanleiding kunnen geven, dat wij in een toestand van nog grooter verwarring komen. Mag ik den Minister opmerken, dat in vele gevallen juist het hoofdobject van een wet geen definitie heeft, terwijl toch de practijk zich goed aan den toestand weet aan te passen? De Ongevallenwet bijv. geeft geen definitie van het begrip „ongeval", maar toch heeft de practijk wel uitgemaakt, wat wij daaronder hebben te verstaan. Evenzoo zou men nu aan de practijk kunnen overlaten om uit te maken, wat een grondgebruiker is. Nu echter legt de Regeering zich vast aan deze limitatieve en tevens onjuiste definitie. Daarvan zijn grootere gevaren te duchten dan van het weglaten eener definitie. Ik kan dus niet zeggen, dat de Minister in zijn antwoord mij ook maar in het minst heeft overtuigd van de onjuistheid van mijn standpunt.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil niet ontkennen, dat de omschrijving, die artikel 3 geeft van het woord „grondgebruiker", ik zal niet zeggen geen zin heeft, maar volmaakt overbodig is en bij die overbodigheid schadelijk, omdat zij aanleiding kan geven tot de verwarring, die de laatste geachte spreker in het licht heeft gesteld. Bij mij rijst intusschen de vraag, of men bij een zoo beperkt zakelijk recht van gebruik, als de heer van Schaik bedoelde, kan spreken van het gebruik van den grond. Dan zou het bepalend lidwoord niet op zijn plaats zijn.

Ik ben met hem echter van meening, dat dit artikel 3 volmaakt overbodig is en, tenzij de geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, die wel eenigszins sober is geweest in zijn toelichting van het amendement, alsnog in het licht wil stellen, waarom de Commissie van Rapporteurs in haar amendement dat artikel 3 wil behouden in verband met artikel 3*a*, zou ik aan de Regeering in overweging willen geven, of het niet beter zou zijn, indien artikel 3 eenvoudig verviel en dan in artikel 4 werd gelezen:

„Hij, die het gebruik heeft van den grond, heeft het recht, op dien grond te jagen."

Dan is de heer van Schaik, geloof ik, bevredigd, omdat wij aan de practijk kunnen overlaten, wat verstaan kan worden onder het gebruik van den grond, en het artikel, dat aanleiding gaf tot het misverstand, is verdwenen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil dit nader toelichten. In de omschrijving van artikel 3 staat:

„Onder grondgebruiker wordt in deze wet verstaan:
a. hij, die krachtens zakelijk recht het gebruik heeft van den grond, of wel
b. de pachter of ieder ander grondgebruiker krachtens persoonlijk recht."

Men kan slechts krachtens zakelijk of krachtens persoonlijk recht het gebruiksrecht hebben. Die onderscheiding is dus volmaakt overbodig, maar als men spreekt van den grondgebruiker, dan heeft men, geloof ik, het oog op den feitelijken toestand, die door een zekere rechtsverhouding wordt gedekt.

De heer van Schaik geeft mij in overweging in plaats van: „hij, die het gebruik van den grond heeft" te lezen: „hij, die tot het gebruik van den grond gerechtigd is, heeft het recht op dien grond te jagen". Door artikel 4 zoo te lezen, zou de moeilijkheid zijn ondervangen.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! De bezwaren, welke tegen artikel 3 schijnen te rijzen, kan ik nog niet deelen. Als artikel 3 wegviel — heb ik het goed begrepen, dan is ook de heer Marchant gedurende zijn rede tot dat inzicht gekomen, — en er in den aanhef van artikel 4 werd gesproken van den grondgebruiker, dan zou dat een feitelijk,

(Rutgers e. a.)

niet een juridisch begrip zijn en zou men moeten vragen: wie is de feitelijke gebruiker van den grond, terwijl artikel 3 thans tot grondgebruiker verheft dengene, die den grond rechtens gebruikt. Nu geeft de heer Marchant in overweging, dat in art. 4 op te nemen, maar dan is het niet de moeite waard die verandering aan te brengen, want in artikel 3 staat eigenlijk, dat grondgebruiker is degene, die krachtens eenig recht den grond gebruikt. In art. 3 *a* staat: „hij, die krachtens eigendom of ander zakelijk recht het gebruik heeft van den grond" en in art. 3 *b* staat: „de pachter of ieder ander grondgebruiker krachtens persoonlijk recht". Men zou dat laatste korter kunnen zeggen: „hij, die krachtens persoonlijk recht het gebruik heeft van den grond", terwijl men het artikel in zijn geheel aldus zou kunnen verkorten: „Onder grondgebruiker wordt in deze wet verstaan hij, die krachtens zakelijk of persoonlijk recht — nog korter: krachtens eenig recht — het gebruik heeft van den grond."

De inhoud van artikel 3 is dus niet anders dan wat de heer Marchant in artikel 4 wil opnemen en dan is het ook niet noodig die verandering aan te brengen. Het zou doen denken aan zekere treinen, waarvan men in deze dagen leest, die verscheidene stations passeeren om weer aan het station van vertrek terug te komen.

Ik heb te meer reden om daarop te wijzen, omdat ik, met den heer Marchant, niet deel de bezwaren, welke de heer van Schaik heeft opgeworpen, nl. dat aan het woord: „den gebruiker van den grond" zeer veel kan worden vastgeknoopt. Tot een dergelijke uitgebreide interpretatie als de geachte afgevaardigde bedoelde zal men niet komen, evenmin als men bijv. de bezoekers van de publieke tribune in dit gebouw de gebruikers van dit gebouw zou gaan noemen. Die personen zijn hier krachtens een Grondwettelijk recht, maar niemand zal het in zijn hoofd krijgen hen de gebruikers van dit gebouw te noemen. Men behoeft dus niet bang te wezen, dat een zoo uitgebreide interpretatie aan dit woord zal worden gegeven als de heer van Schaik vreest.

Bij verwerping van artikel 3 zal de geheele inhoud van dat artikel weer in artikel 4 moeten worden opgenomen en daarom ben ik vóór aanneming van artikel 3.

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! Men moet bij de beoordeeling van artikel 3 niet vergeten, dat er in deze Kamer leden zijn, die niet alleen den pachter gerechtigd tot de jacht willen verklaren, maar ook den grondeigenaar en dit is nu door den vorigen geachten spreker uitgeschakeld. Men moet bij deze quaestie ook in aanmerking nemen de amendementen van de Commissie van Rapporteurs. Het bezwaar van den heer van Schaik kan gemakkelijk ondervangen worden door in artikel 3, sub *b*, zooals het door de Commissie van Rapporteurs wordt voorgesteld, voor „eenig ander zakelijk recht" te stellen: „recht van erfpacht, vruchtgebruik of gebruik". Dan wordt het door den heer van Schaik gestelde geval uitgeschakeld.

Wat het persoonlijk recht betreft, waarvan in artikel 3, sub *b*, sprake is, wanneer men daar alleen spreekt van den pachter, dan weet men ook precies, waaraan men toe is en behoeft men niet van andere grondgebruikers te spreken. Ik zou daarom in overweging willen geven artikel 3 zoo te redigeeren als door mij is aangegeven, dan worden alle moeilijkheden ondervangen.

De **Voorzitter**: Ik verkeer onder den indruk, dat de Kamer meent, dat in het algemeen op artikel 3 wel iets te zeggen is, en dat een deel van de Kamer het artikel niet wenscht, op grond van deszelfs overbodigheid, maar een ander deel bang is het te schrappen, daar dan wegvalt het verband tusschen het gebruik en het recht. Ik stel daarom voor, de beraadslaging over artikel 3 te schorsen en over te gaan tot de beraadslaging over een der hoofdpunten. Wij kunnen dan afwachten of een der leden of de Regeering aanstaanden Dinsdag ten aanzien van artikel 3 met een gewenschte oplossing kan komen.

Daartoe wordt besloten.

(Voorzitter e. a.)

Beraadslaging over het amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, II), strekkende om achter artikel 3 in te voegen een nieuw artikel 3*a*, luidende als volgt:

„Gerechtigd tot de jacht is:

a. de eigenaar van den grond of ieder ander, die krachtens zakelijk recht bezit heeft van den grond, of

b. voor zooveel betreft gronden, die bij overeenkomst in gebruik zijn uitgegeven, de pachter van den grond of iedere andere grondgebruiker, ten ware de jacht bij de overeenkomst betreffende het gebruik van den grond is voorbehouden.

Hij, die zich overeenkomstig het voorgaande lid onder *b* de jacht heeft voorbehouden, moet bij voorgenomen verleening van vergunning, verhuring of verpachting der jacht de voorkeur aan den grondgebruiker geven."

De Voorzitter: Dit amendement is het eerste van een reeks amendementen van de Commissie van Rapporteurs, en nu is het de gewoonte in deze Kamer, om, wanneer leden het een of ander punt hebben uitgewerkt en toevallig niet het hoofdpunt staat in het eerste amendement, toch bij het eerste amendement gelegenheid te geven het nieuwe systeem uiteen te zetten. Het nieuwe systeem bij deze reeks amendementen staat echter tegenover het systeem van artikel 4, zoodat ook over artikel 4 wel zal moeten worden gesproken en ik stel mij voor, daartegen geen moeilijkheden te maken.

De heer **van Sasse van Ysselt** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement van de Commissie van Rapporteurs en zegt:

Mijnheer de Voorzitter! De nieuwe artikelen 3 en 4 hebben bij velen in den Lande en ook bij de leden van de Commissie van Rapporteurs, naargelang zij in meerdere of mindere mate gevoelen voor het eigendomsrecht, min of meer ontevredenheid gewekt.

Werd bij het oorspronkelijk ontwerp alles gelaten zooals is bepaald bij de artt. 625 en 641 van het Burgerlijk Wetboek, bij het gewijzigd ontwerp wordt daarmede geheel gebroken en wordt een geheel ander stelsel dan in die artikelen gehuldigd wordt, voorgesteld. Volgens de nieuwe artikelen zal het in het vervolg niet meer zijn de grondeigenaar, die in de eerste plaats het recht heeft om zich toe te eigenen het wild, hetwelk zich bevindt op zijn grond, ook al is die grond verpacht, maar zal dit zijn de grondgebruiker, m. a. w. de pachter. De tegenkanting, bij de Commissie van Rapporteurs teweeggebracht door deze wijziging in het wetsontwerp, is bij haar niet ontstaan door den invloed van jagers of door het door hen gebruikte jagerslatijn, wat door eenigen hier is aangevoerd geworden. Jagers hebben althans op mij in deze niet den minsten invloed, omdat ik nooit heb gejaagd en niets gevoel voor jagerslatijn. Maar wel gevoel ik voor het intact laten van het recht van eigendom, zooals dat tot nu toe door het Burgerlijk Wetboek is gehuldigd geworden. Het zou naar de meening van de Commissie van Rapporteurs een onrecht zijn, indien aan den grondeigenaar het recht werd ontnomen, hetwelk bij art. 641 van het Burgerlijk Wetboek aan dezen wordt toegekend, dat, als hij den grond verpacht, hij zich het jachtrecht kan voorbehouden. De rechtspositie van den grondeigenaar tegenover den pachter was tot nu toe deze, dat de grondeigenaar, wanneer hij zijn eigendom verpacht, het recht heeft om zich het jachtrecht te reserveeren. Alleen wanneer de grondeigenaar zich het jachtrecht bij de verpachting niet gereserveerd heeft, komt dit, naar de Minister gisteren te recht opmerkte, krachtens de natuur van het huurcontract aan den huurder. Rechtens alzoo kan de grondeigenaar tot nu toe bij de verpachting zich het jachtrecht voorbehouden; de pachter kan zich hierover niet beklagen, want hij weet, wat en in hoever hij huurt.

Wij hebben zooeven gehoord, uit mijn mond, dat in het adres van het Nederlandsch Landbouw-Comité wordt gezegd, dat de pachter economisch zwakker is dan de grondeigenaar. Ik wil dit toegeven, want bij het groote gebrek aan boerderijen, tegenover het groot aantal gegadigden, is een pachter

(van Sasse van Ysselt.)

allicht geneigd, toe te stemmen in bedingen, welke de verpachter maakt, in het bijzonder wat het jachtrecht betreft. Maar men moet hierbij niet over het hoofd zien, dat in de eerste plaats moet worden bewezen, dat de pachter nadeel heeft bij het blijven van het jachtrecht aan den grondeigenaar. Er wordt hier zoo maar gezegd, dat de pachter zoo buitengewoon groot nadeel ondervindt van de jacht. Dit is, naar het mij wil voorkomen, een geheel onjuiste veronderstelling; zij is alleen juist, waar men te doen heeft met een verpachter, die òf zoo onverstandig is het belang van den landbouw, dat toch ook het zijne is, te stellen beneden het belang van de jacht, òf die tot den pachter zegt: gij kunt huren tegen een veel lagere pacht, mits ik maar zooveel mogelijk wild kan vangen, doch deze gevallen zijn gelukkig uitzonderingen.

De grief, die is aangevoerd tegen het laten van het jachtrecht aan den eigenaar, zal echter in het vervolg niet meer kunnen gelden, wanneer dit wetsontwerp wordt aangenomen. Bij dit wetsontwerp toch wordt zooveel doenlijk gezorgd voor de belangen van den pachter, zoodat, wanneer de grondeigenaar zich het jachtrecht mocht voorbehouden, de pachter daaronder niet meer zal kunnen lijden. Ik wijs hiervoor op artikel 54, dat den grondgebruiker bij uitsluiting het recht geeft, om schadelijk gedierte, dat zich op zijn land bevindt, op te sporen, te bemachtigen en te dooden, terwijl elk beding van het tegendeel nietig is. Wij hebben gisteren nog gehoord, dat de voorname reden voor de klachten van de bevolking tegen het jachtrecht hierin is gelegen, dat er onverstandige grondeigenaren zijn, die het schadelijk wild op den door hen verpachten grond zich laten vermenigvuldigen. Welnu, wanneer artikel 54 wordt aangenomen, en ik twijfel er niet aan, of dit zal met algemeene stemmen geschieden, dan zal de pachter zelf in het vervolg het in zijn macht hebben het schadelijk gedierte op den gehuurden grond te vernietigen en daarvan alzoo geen schade meer hebben.

Dan heeft men nog artikel 57:

„Tegen de nadeelen, uit te groote vermenigvuldiging van wild of schadelijk gedierte ontstaande, worden door Onzen Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel maatregelen verordend."

De Minister van Landbouw zal dus in het vervolg verantwoordelijk er voor zijn, dat niemand in ons land schade lijdt door te groote vermenigvuldiging van wild of schadelijk gedierte en de Minister zal, zooals met grond te verwachten is, zeker die maatregelen nemen, die noodig zijn, om te zorgen, dat geen redelijke klachten over die vermenigvuldiging meer kunnen rijzen. Dan worden ook nog voorgesteld de artikelen 59 en 60, die den Minister de bevoegdheid geven op bepaalde gronden wild of schadelijk gedierte op te ruimen. Voorts krijgt men artikel 64, waarbij de pachter, die last heeft van de reserve van het jachtrecht, de bevoegdheid krijgt zich te wenden tot den kantonrechter met verzoek, om de reserve van het jachtrecht ten behoeve van dien grondeigenaar te doen vervallen.

Ten slotte heeft men nog artikel 66, waarbij verboden wordt wild of schadelijk gedierte te poten. Bovendien heeft men nog de algemeene bepalingen van de artikelen 625 en 1401 B. W., dat men als eigenaar geen schade mag toebrengen aan de rechten van een ander. Voorts wordt voorgesteld de heerlijke jachtrechten af te schaffen en ik twijfel er niet aan of ook dit zal met algemeene stemmen geschieden, want niemand in de Kamer is vóór het behoud van de heerlijke jachtrechten. Juist daar, waar heerlijke jachtrechten bestaan, hoort men klachten over groote schade door wild, terwijl daar, waar geen heerlijke jachtrechten bestaan, men die klachten zoogoed als niet hoort. Ik heb in een streek gewoond, waar geen heerlijke jachtrechten bestaan en ik heb daar nooit hooren klagen over een teveel aan wild of over schadelijk gedierte.

Wanneer al de bepalingen, die in deze wet worden voorgesteld ten behoeve van de pachters en landbouwers, worden aangenomen en uitgevoerd, dan, ik twijfel er niet aan, zal men niet meer kunnen zeggen, dat de reserve van de jacht zal zijn in het nadeel van de landbouwers.

60ste VERGADERING. — 9 MAART 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(van Sasse van Ysselt e. a.)

Nu is wel, ik meen door den heer Ebels, gezegd, dat de grondeigenaar ten slotte van het afstaan van het jachtrecht aan den pachter zal profiteeren, omdat, als dit geschiedt, de pachter meer pacht zal betalen. Het komt mij echter voor, dat dit een hersenschim is, Mijnheer de Voorzitter, want wanneer de pachter het recht van de jacht zal hebben, zal geen enkele landbouwer daarin een reden zien, om meer pacht te betalen.

Zie ik dus in de toekomst geen enkele schade meer van het recht van te kunnen reserveeren het recht van de jacht door den pachter, ik zou het daarentegen een onrecht vinden, indien een eigenaar niet zou mogen bedingen het behoud van dat recht, als zijnde een van de attributen van het recht van eigendom, en dat ten gevolge van een dergelijke bepaling het jachtrecht aan den eigenaar zou worden ontnomen.

Mijnheer de Voorzitter! Het is tot nu toe altijd een rechtsregel geweest in de rechtzaal, waaraan de rechter zich bij zijn rechtspraak heeft te houden, dat hij aan ieder het zijne heeft te geven. Het zijn de gulden woorden van Justinianus, die aldus luiden: *Justitia est constans ac perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.* Die gulden regel zal ook in deze zaal dienen te gelden. Het komt mij voor, dat wij dien regel ook als wetgevend lichaam hebben te betrachten, en dat wij hebben te zorgen, dat wij aan ieder het zijne geven, en dat alzoo volkomen juist is, hetgeen mejuffrouw van Dorp gisteren heeft gezegd, dat het een onrecht is, wanneer men aan den een geeft, wat men aan den ander ontneemt. Vooral is dat onrecht, wanneer men dit doet, zooals hier wordt voorgesteld, zonder eenige schadeloosstelling.

Mijnheer de Voorzitter! Op deze gronden beveelt de Commissie van Rapporteurs haar amendement bij Regeering en Kamer aan, waardoor, naar zij hoopt, in het vervolg de quaesties over de jacht zich niet meer zullen voordoen.

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt het amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat wij op het oogenblik in behandeling hebben het belangrijkste gedeelte van het ontwerp. De discussie over deze artikelen zal ver uitgaan boven het ontwerp, omdat bij deze artikelen zal blijken, of ook voor de toekomst de wetgever geneigd zal zal den pachter economisch sterker te maken tegenover den grondeigenaar.

Door den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs zijn zooeven ernstige bezwaren tegen het voorgestelde ingebracht, op grond van het feit, dat onrecht wordt aangedaan aan den grondeigenaar, omdat hier het eigendomsrecht wordt aangetast. Wanneer de Kamer dat standpunt ook inneemt, zou dat beteekenen, dat er geen sprake van is, dat er voor den pachter uitkomst bestaat, dat hij door middel van de wetgeving zal worden geholpen. Want ieder zal toegeven, dat, wanneer door middel van de wetgeving de economische positie van den pachter tegenover den grondeigenaar zal worden versterkt, dit slechts mogelijk zal zijn, wanneer men door bepaalde maatregelen het eigendomsrecht of de uitoefening daarvan beperkt. Een beslissing over dit beginsel gaat dus ver uit boven de beteekenis van dit ontwerp.

Wij staan hier midden in den grooten strijd, die reeds voortdurend in de pers is gevoerd, en die altijd gevoerd is, zoodra er sprake was van de Jachtwet, den strijd tusschen de landbouwers eenerzijds en de jagers anderzijds.

Ik weet wel, dat de quaestie op het oogenblik zoo gesteld wordt, dat het is een quaestie van eigendomsrecht, een strijd tusschen den eigenaar en den pachter; maar ik weet zeker, dat, voor zoover de eigenaar zelf geen jager is, hij heusch niet veel bezwaar er tegen zal maken, dat het jachtrecht wordt gegeven aan den gebruiker van den grond.

Het ontwerp is nu, na aandrang van de Kamer, zoo geworden, dat daarin worden vooropgesteld de belangen van den landbouw, de belangen van de menschen, die iederen dag

(Hiemstra.)

hard moeten ploeteren om uit den grond hun pachtpenningen en levensonderhoud te halen en dat daarna aan de heeren, die de jacht als sport beoefenen, de gelegenheid wordt gegeven om die sport te beoefenen, voor zoover dat met de belangen van den landbouw overeen te brengen is. Nu kan ik niet begrijpen, dat de Commissie van Rapporteurs, waarvan toch deel uitmaken menschen, die hier aangediend worden als vertegenwoordigers van de landbouwers, de zaak wil omdraaien en hier weer den grootsten nadruk wil leggen op de belangen der jagers en niet op die der landbouwers, waardoor zij de heele beteekenis van het wetsontwerp te niet zou doen. De heer van Sasse van Ysselt zeide, dat er groote ontstemming in het land heerschte, doch dat hij niet uit den weg wilde gaan voor de bezwaren van de jagers, maar alleen het oor wilde leenen aan hen, die bezwaar hebben tegen de aanranding van het eigendomsrecht.

Nu is het toch wel een beetje uit den tijd om met zwaar geschut aan te komen tegenover een kleine poging, om het eigendomsrecht een weinig te beperken. Ik heb in de algemeene beschouwingen gewezen op de Huurcommissiewet, maar men heeft dat gewraakt, omdat dat was een crisiswet. Ik zou zeggen, dat, al was dat een crisiswet, zij toch, zij het tijdelijk, het eigendomsrecht aantastte. Wij hebben voorts een Onteigeningswet, die in sommige opzichten zeer ver gaat. Er ligt verder een ontwerp Ruilverkavelingswet. Zou men denken, dat men de ruilverkaveling zou kunnen krijgen zonder aantasting van het eigendomsrecht en zou men niet meenen, dat ook daarbij de minderheid gedwongen zal moeten worden te doen, wat de meerderheid wenschelijk zal achten? Ik wil dus slechts aantoonen, dat ook van het standpunt van burgerlijk recht het eigendomsrecht niet meer wordt beschouwd als een kruidje-roer-mij-niet. Men moet in de eerste plaats vragen, wat het belang is van de gemeenschap. Nu weegt bij mij het zwaarste het belang van de duizenden menschen, die hun brood uit den bodem moeten halen, zwaarder dan dat van den eigenaar-verpachter. Want voor zoover de eigenaar grondgebruiker is, krijgt hij als gebruiker het jachtrecht vanzelf. Het gaat dus om hen, die den grond verpachten, en nu zegt men, dat het een geweldig onrecht is, om aan die menschen het jachtrecht te ontnemen. Ik sta op het standpunt, dat, waar die menschen den grond in gebruik geven om te ontginnen en er uit te halen, wat er uit te halen is, het volkomen logisch is, dat de huurder daarbij de volle beschikking krijgt over den bodem, dat de jacht daarbij geen belemmering mag zijn, en dat den huurder dus niet voortdurend het gevaar mag dreigen, dat de voortbrengselen van zijn handen hem op de een of andere wijze worden ontnomen.

Wanneer men weet wat er op het platteland ten aanzien daarvan wordt gevoeld, dan staat het vast, dat in landbouwkringen zeer sterke nadruk wordt gelegd op de noodzakelijkheid, om het jachtrecht aan den grondgebruiker te geven.

Wij hebben een adres ontvangen van het Nederlandsch Landbouw-Comité, dat ons gelukkig bereikt heeft, en waarin het bestuur den moed heeft gehad in te gaan tegen de belangen van een groot aantal menschen, die daarbij zijn aangesloten. Het heeft den moed gehad, het voor de kleine menschen op te nemen en het heeft er zeer nadrukkelijk op gewezen, dat de Kamer verstandig zal doen zich op het standpunt te stellen, dat het jachtrecht aan den grondgebruiker behoort en dat dit recht met zooveel mogelijk waarborgen moet worden omringd.

In dat adres staat:

> „Het zal Uw Kamer bekend zijn, dat ons comité zich op het standpunt stelt, dat het in strijd is met het algemeen landbouwbelang, de jacht als een recht te beschouwen, dat inhaerent is aan den grondeigendom, en de meening is toegedaan, dat de jacht als onderdeel van het gebruiksrecht van den grond moet worden beschouwd en de eigenaar zich dit jachtrecht niet zal kunnen voorbehouden."

Dit standpunt wordt in het algemeen in den landbouw gedeeld, in tegenstelling met hetgeen de heer van Rappard heeft medegedeeld omtrent de meening, die in Gelderland ten opzichte van deze quaestie zou bestaan.

(Hiemstra.)

Ik zou verder willen wijzen op hetgeen in de Memorie van Toelichting staat, maar de vraag rijst bij mij, of een beroep op de Memorie van Toelichting op het oogenblik wel eenige beteekenis heeft.

Tot mijn groote verwondering heb ik straks den Minister-President hooren zeggen, dat hij eigenlijk ten opzichte van dit ontwerp volkomen blanco is, dat hij hier staat om het vóór en tegen ten aanzien van verschillende onderdeelen aan te hooren en dat hij na de gehouden discussies zal uitmaken in welke richting hij zijn standpunt zal kiezen. Dat heeft de Minister overleg genoemd.

Ik ben van meening, dat dit geen overleg is. Wanneer wij dezen toestand zouden krijgen, dat de Regeering ontwerpen indient en daarna van achter de Regeeringstafel zegt: wij hebben die ontwerpen ingediend eigenlijk niet als iets, dat wij willen, maar uitsluitend als grondslag van de discussiën, waarbij dus alle mogelijke wijzigingen en principieele veranderingen in die ontwerpen mogen worden aangebracht, dan moet ik toch vragen: wat komt er op die manier van de leiding der Regeering bij de discussiën terecht?

Ik ben het volkomen met den Minister eens, dat, wanneer het amendementen betreft van weinig beteekenis, de Regeering kan zeggen: ik laat de beslissing aan de Kamer over of ik aanvaard ze, maar wanneer zij zich op het standpunt stelt, dat het haar mogelijk is, met groote principieele wijzigingen in het ontwerp mede te gaan, dan kan ik een dergelijke handelwijze niet bewonderen, want waarvoor dient dan eigenlijk de schriftelijke voorbereiding? Deze dient toch om elkanders meening te leeren kennen, om in groote trekken aan de Regeering te doen weten, hoe de Kamer staat tegenover een bepaald ontwerp van wet, en aan den anderen kant aan de Kamer duidelijk te maken, hoe de Regeering er over denkt; maar als de Regeering ieder oogenblik zegt: ik heb wel een standpunt ingenomen, maar het kan best wezen, dat gij het beter weet, en ik zal dus eens nagaan in welke richting ik nu weer koers moet zetten, dan kan er van leiding geen sprake zijn. Een dergelijk standpunt is m.i. voor een vruchtdragende discussie niet bevorderlijk.

Ik wil even wijzen op hetgeen in de Memorie van Antwoord door de Regeering is neergeschreven, in de hoop, straks van den Minister te mogen vernemen, dat hij zijn uitlating van straks niet zoo ernstig heeft gemeend als ik haar heb opgevat, en dat hij dus nog waarde hecht aan hetgeen in de Memorie van Antwoord staat. Daar wordt een zeer scherpe lijn getrokken tusschen hen, die op het standpunt staan van de Commissie van Rapporteurs, en hen, die mijn standpunt deelen.

Er wordt daar gezegd op bladzijde 1:

> „In de eerste plaats is met het landbouwbelang meer dan vroeger rekening gehouden, doordien in het wetsontwerp het uitsluitend recht tot het bemachtigen en dooden van wild is toegekend aan den grondgebruiker op den bij hem in gebruik zijnden grond: dus aan hem, die krachtens zakelijk recht het gebruik van den grond heeft, — meestal de eigenaar — en voorzooveel het verpachten grond betreft de pachter.
>
> Inderdaad, hij, die zijne werkkracht en geld aan den oogst ten koste heeft gelegd, die de vruchten zoo onbelemmerd mogelijk behoort te genieten, moet ook de heerschappij hebben over het op den grond levend wild; ook tot de wildopbrengst van het terrein is hij de eerst aangewezene."

Hier zegt de Regeering dus, zonder er doekjes om te winden, dat de grondgebruiker het recht moet hebben om datgene wat hij teelt te beschermen en daarom in de eerste plaats het jachtrecht aan den grondgebruiker moet worden gegeven.

Nu komt de Commissie van Rapporteurs met amendementen, die feitelijk verdoezelen wat men wil. Het ware eerlijker geweest van de Commissie van Rapporteurs, om bijv. het oude artikel van het eerste wetsontwerp weder in eere te herstellen.

(Hiemstra e. a.)

Men zal zeggen: neen, wij gaan verder en zeggen: de grondeigenaar krijgt de jacht; maar met twee beperkingen. Indien hij dat recht wil afstaan, dan moet hij het in de eerste plaats aanbieden aan den pachter, en voorts blijft het recht van het dooden van schadelijk gedierte aan den pachter."

Dat lijkt theoretisch heel aardig, maar practisch beteekent het heel weinig.

Stel het geval, dat de eigenaar de jacht heeft, terwijl de pachter het recht heeft, om het schadelijk gedierte op te ruimen. Ik zou wel eens den boer willen zien, die den moed had, om op het jachtveld van den eigenaar een konijn neer te schieten.

Zijn de voorstellers dier amendementen zóó weinig bekend met de verhoudingen in het landbouwbedrijf, dat zij nog iets daarvan verwachten? Die boer zal geen konijn durven dooden; er is geen sprake van, dat de eigenaar dat zou toestaan, want dan zou er kans bestaan, dat de boer ook een haas zou kunnen neerleggen. Dus die concessie beteekent niets.

En daarom beteekenen in wezen die amendementen van de Commissie van Rapporteurs een teruggaan tot het eerste standpunt der Regeering, waarbij niet de belangen van den landbouw, van de pachters domineeren, maar die van den grondeigenaar, van de jagers en waarbij dus vastgehouden wordt aan het beginsel, waarop ons oude jachtrecht steunt. Alleen de afschaffing van het heerlijk jachtrecht zou een stapje vooruit kunnen beteekenen.

Er is in deze wet scheiding gemaakt tusschen schadelijk gedierte en wild.

Ik kan mij dat eenigszins indenken; er is niet zoo heel veel bezwaar tegen. Zoodra men echter de scheiding maakt: den grondeigenaar het jachtrecht, het recht om wild te dooden, en den pachter het recht schadelijk gedierte te dooden, bestaat daartegen voor mij wèl bezwaar, omdat ook de hazen belangrijke schade toebrengen aan den landbouw.

Wanneer de pachter het volledige jachtrecht heeft, kan hij het schadelijk gedierte met alle geoorloofde middelen dooden, maar hij kan ook, wanneer er te veel hazen zijn, hiervan vele opruimen en zich zoodoende te weer stellen tegen alle dieren, die zijn positie als pachter verslechteren.

Wanneer evenwel het stelsel van de Commissie van Rapporteurs wordt aangenomen, is dit niet het geval. Ik geloof dan ook, dat wanneer de Kamer wil, dat deze Jachtwet helpen zal de menschen, die klagen over de wildschade, welke zij lijden, zij niet zal moeten kijken naar de jagers, maar naar den landbouw. Op het oogenblik wordt getracht door de Jachtwet de productie te verhoogen, want het gaat hier niet alleen over de vraag, hoeveel door elk dier opgegeten wordt, het gaat ook over de vraag, of in bepaalde omstandigheden verschillende pachters wel voldoenden aandrang hebben om als behoorlijke landbouwers op te treden. Met deze wet zal men niet alleen de landbouwbelangen in het algemeen moeten behartigen, maar zal men ook den kleinen boeren, die in dezen tijd van malaise al voldoende moeilijkheden hebben, een steun in den rug moeten geven.

Men zal zich dan ook zeer zeker sterk moeten verzetten tegen elke verslechtering van het ontwerp, dat ons is voorgelegd, men zal zelfs moeten trachten het nog te verbeteren.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik weet niet of het aan mij ligt, maar ik kan niet begrijpen, waarom de zaak, die bij dit artikel en amendement aan de orde is, de gemoederen zoo in opwinding brengt.

Ik begrijp noch het amendement van de Commissie van Rapporteurs noch de betrekkelijk hevige gemoedsbeweging, die het amendement van de Commissie van Rapporteurs bij den heer Hiemstra schijnt te hebben veroorzaakt.

Ik kan het niet anders zien dan dat de zaak van bitter weinig beteekenis is, indien men het maar practisch bekijkt. Op de practijk komt het, dunkt mij, vóór alles aan, en daarin verandert volstrekt niets, onverschillig of men de regeling van de Commissie van Rapporteurs dan wel die van het ontwerp aanvaardt. In de theoretische formuleering zal hier of daar misschien eenig verschil zijn, maar practisch zijn de zaken volkomen gelijk.

Hoe is de toestand?

(Oud.)

Wanneer het wetsontwerp ongewijzigd wordt aangenomen, is de toestand zoo, dat het jachtrecht a priori toekomt aan den grondgebruiker. Dit zal in de eerste plaats kunnen zijn de eigenaar.

Wanneer de eigenaar zelf zijn grond cultiveert, is de eigenaar zelf de grondgebruiker en heeft hij ook het jachtrecht. Het kan ook zijn, dat de eigenaar het grondgebruik heeft overgedragen — om het zoo uit te drukken — op een ander en dat hij daarvoor heeft gekozen den meest voorkomenden vorm: het pachtcontract. Wat zegt nu het ontwerp? Wanneer er een pachtcontract is, is de pachter als grondgebruiker gerechtigd tot de jacht. Het ontwerp laat daarnaast echter de mogelijkheid open, dat de eigenaar van den grond direct bij het pachtcontract het beding maakt, dat hij het jachtrecht zal behouden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoor hier de woorden „publieke verpachting" uitspreken. Ook bij de publieke verpachting zou dat beding kunnen worden gemaakt.

Er is niets op tegen. Men kan zeer gerust ook in voorwaarden van publieke verpachting conditiën opleggen. Men kan daarin zelfs conditiën opnemen, die afzonderlijke overeenkomsten vormen. Een conditie, welke bv. zeer dikwijls voorkomt bij openbare verkoopingen, is de conditie, dat zekere zaken door den kooper zullen overgenomen moeten worden voor een vooraf vastgestelden prijs. Dan heeft men naast het contract, dat publiek wordt gesloten, een afzonderlijk contract voor andere zaken, waarvan de prijs vooraf is vastgesteld. Dat zal men ook kunnen doen, wanneer dit wetsontwerp wet wordt. Men zal een publieke verpachting kunnen houden en men zal in de voorwaarden dadelijk kunnen opnemen, dat het jachtrecht door den pachter moet worden afgestaan aan den verpachter. Er zal dus in den toestand, zooals die op het oogenblik volgens de geldende Jachtwet is, op dit stuk niets veranderen. De toestand volgens de heerschende Jachtwet, welken toestand de Commissie van Rapporteurs herstellen wil, is eenvoudig deze, dat, wanneer men een pachtcontract zonder meer sluit, in dat contract het genot van de jacht inbegrepen is; de pachter krijgt dan het jachtrecht; maakt men daarentegen de bepaling, dat het jachtrecht wordt voorbehouden, dan blijft het jachtrecht bij den verpachter. Dit is wat op het oogenblik de Commissie van Rapporteurs wil. Maar practisch maakt het niet het minste verschil met het ontwerp. Het is ten hoogste een quaestie van woorden.

Zij, die op het standpunt van de Commissie vna Rapporteurs staan, zeggen: op het standpunt van het wetsontwerp kan de eigenaar zich het jachtrecht niet voorbehouden, want de eigenaar heeft het jachtrecht niet. Dan maakt hij echter het beding, dat hij het recht moet hebben, dat het hem moet worden afgestaan; dan krijgt men misschien in het contract de clausule, dat het jachtrecht zal afgestaan worden door den pachter ten behoeve van den eigenaar.

Wordt het amendement der Commissie van Rapporteurs aangenomen, dan wordt de formuleering anders; dan komt er een contract, waarin de bepaling staat: het jachtrecht wordt door den verpachter voorbehouden. Maar ik kan hierin niet het minste practische verschil zien en ik begrijp dus niet, waarom men hier zelfs spreekt van een revolutionnaire daad, van het op den kop zetten van onze eigendomsverhoudingen. Ik kan het zelfs theoretisch niet eens zoo zien. Maar zelfs al zou het theoretisch anders zijn, dan zou het in de practijk toch geen verschil opleveren.

Ik wil echter ook gaarne aan het theoretisch punt, waarom het hier gaat, een oogenblik de aandacht wijden.

Het wil mij voorkomen, dat bij het bestrijden van het wetsontwerp te zeer uit het oog verloren wordt, dat het gebruiksrecht altijd in de allereerste plaats is een onderdeel van het eigendomsrecht, en dat, wanneer men dus zegt, dat de grondgebruiker krijgt het jachtrecht, daaruit voortvloeit, dat in de eerste plaats het jachtrecht is van den eigenaar, omdat deze de man is, die, afgezien van andere zakelijke rechten, in het algemeen in de eerste plaats kan doen met den grond wat hij wil. Een andere grondgebruiker, krachtens persoonlijk recht, komt niet op den grond, tenzij de eigenaar zelf daartoe zijn toestemming heeft gegeven, tenzij de eigenaar zelf een overeenkomst heeft gesloten, krachtens welke hij het grondgebruik heeft overgedragen aan dien ander. Dit wil dus zeggen, dat de grondgebruiker krachtens persoonlijk recht altijd weder heeft een recht, dat hij heeft afgeleid van den eigenaar. Een zelfstandig recht kan hij nooit uitoefenen, omdat hij in zijn qualiteit van grondgebruiker een afgeleid recht heeft, en alles wat het wetsontwerp doet, is alleen de beteekenis van dat recht van grondgebruik nader omschrijven. Het wetsontwerp zegt alleen, dat in dat recht van grondgebruik ligt besloten het jachtrecht, nog wel met de bevoegdheid er bij, om, wanneer partijen het anders willen regelen, een afwijkende regeling te treffen.

Ik zal op dit oogenblik niet treden in de vraag, of het gewenscht is, dat dergelijke afwijkende regelingen mogelijk zijn, omdat het een punt is, dat aan de orde zou komen bij een volgend artikel naar aanleiding van een amendement, ingediend door den heer Ebels, maar waar het ontwerp der Regeering ze mogelijk maakt, is er voor opwinding niet de minste reden. Ik heb dan ook met verbazing gehoord, dat de heer van Sasse van Ysselt met een beroep op gulden woorden van Justinianus heeft gezegd, dat hier het grootste onrecht wordt gedaan, dat men hier niet meer ieder het zijne zou geven. Men heeft het voorgesteld, alsof hier aan de eigenaars van den grond iets zou worden ontnomen zonder schadeloosstelling. Ook dit kan ik niet inzien.

Hoe staat hier nl. de zaak? De quaestie is alleen van belang voor de loopende pachtovereenkomsten, die plotseling door dit nieuwe recht zouden worden doorkruist. Zoodra de loopende overeenkomsten zijn afgeloopen en er nieuwe pachtovereenkomsten gesloten worden, is de zaak vanzelf in orde. Wanneer de nieuwe Jachtwet in werking zal zijn getreden, zullen de eigenaars van de pachters een iets hoogere som kunnen bedingen, nu de grondgebruikers het jachtrecht krijgen. Het spreekt toch vanzelf, dat het gebruik van den grond grootere waarde heeft gekregen voor den gebruiker, wanneer hij ook het recht heeft, om daarop te jagen; het ligt dus voor de hand, dat de eigenaar een hoogere pachtsom zal kunnen bedingen dan toen de gebruiker het jachtrecht nog niet had.

De eigenaar blijft bovendien vrij — indien althans het amendement-Ebels niet wordt aangenomen —, ook als de nieuwe wet in werking is getreden, om toch het jachtrecht tot zich te trekken. De vraag der schadevergoeding doet zich dus alleen voor ten opzichte van de loopende pachtovereenkomsten. Is daarbij de jacht door den verpachter voorbehouden, dan vervalt dat voorbehoud op het tijdstip, dat de nieuwe wet in werking treedt.

Nu voorziet het wetsontwerp m. i. echter volkomen in deze aangelegenheid door de bepaling van art. 118, die een regeling geeft voor de schadeloosstelling, want daar wordt aan den kantonrechter de bevoegdheid gegeven om de regelingen te maken, die hij meent dat billijk en rechtvaardig zijn. Meent men, dat dit nog niet voldoende is, dat in dit artikel nog niet voldoende wordt aangegeven, dat in dat geval de eigenaar recht moet hebben op schadevergoeding, laat men dan voorstellen om artikel 118 nog wat duidelijker te redigeeren. Maar ik mag er op wijzen, dat dit artikel volgens de opvatting van de ontwerpers van dit wetsontwerp wel degelijk deze beteekenis heeft, omdat in de toelichting uitdrukkelijk gewezen wordt op het geval, dat iemand zijn grond verpacht heeft voor een lageren prijs, met het oog op de omstandigheid, dat hij het jachtrecht behoudt, en dat het in dat geval billijk zal zijn, dat de verpachter een vergoeding ontvangt. Dit is echter een quaestie van een overgangsmaatregel en alleen van belang voor den tijd, dat er nog loopende contracten zijn: een quaestie, die bij de overgangsbepaling kan worden bekeken. Wanneer inderdaad blijkt, dat hier gedurende den overgangstijd onrecht wordt begaan, zal men hier in de Kamer er zeker geen bezwaar tegen hebben, dat dat onrecht wordt weggenomen.

Ik kan mij echter niet begrijpen, waarom men zich over deze regeling zoo opwindt, omdat de zaak practisch door het amendement van de Commissie van Rapporteurs niet in het minst wordt veranderd.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Voordat ik het amendement bespreek, zij het mij vergund, met een enkel woord te antwoorden op de opmerkingen van den heer Hiemstra, die, terugkomende op hetgeen ik over de Regeering bij dit wetsontwerp heb gezegd, de meening uitsprak, dat hetgeen ik toen mededeelde niet juist was. De Regeering moet, zoo zeide die geachte afgevaardigde, de leiding houden. Ik ben het met die opmerking volkomen eens, maar onder „leiding houden" verstaat men niet het botweg afwijzen van alle amendementen, die te voren niet in de schriftelijke stukken zijn besproken of daar wel zijn besproken en in de Memorie van Antwoord van de zijde van de Regeering geen gunstig onthaal hebben gevonden. Ik zou den geachten afgevaardigde willen vragen of, indien de Regeering de door hem gewraakte houding aannam tegenover amendementen, welke hij voorstelde, het verwijt, dat hij thans tot de Regeering uitspreekt, van zijn zijde wel zou worden gehoord.

Ik herhaal: behoorlijk overleg tusschen Regeering en Tweede Kamer brengt mee, dat eerst na de verdediging van amendementen en de discussie daarover de Regeering haar standpunt bepaalt. Het spreekt vanzelf, dat subversieve amendementen niet moeten worden aanvaard, maar of een amendement, dat een grensgeval betreft, een zoodanig subversief amendement is, daarover is nog te spreken.

Ik moet dus het verwijt, dat de geachte afgevaardigde tot mij richt, afwijzen. Ik wensch de Kamer voor te lichten, welk het standpunt van de Regeering is, ook over de amendementen, welke worden ingediend. En indien dat in het algemeen het geval is, dan is het bij de behandeling van het ontwerp-Jachtwet nog om een andere reden zoo. Immers, welke is de loop van zaken geweest? Eerst is er een ontwerp geweest; dat is in de afdeelingen behandeld en naar aanleiding van de in de afdeelingen gemaakte opmerkingen komt de Regeering met een gewijzigd ontwerp van wet. Men kan er over spreken of dat gewijzigd ontwerp weer naar de afdeelingen had moeten zijn verzonden, maar dat is nu eenmaal niet gebeurd. Naar aanleiding van de in dat gewijzigd ontwerp van wet voorkomende bepalingen, waarvan enkele geen onderwerp van beraadslaging in de afdeelingen hebben uitgemaakt, hebben geachte afgevaardigden amendementen voorgesteld. Sommige zijn naar het oordeel der Regeering verbeteringen en tegenover die verbeteringen wensch ik, wie ook de voorstellers der amendementen mogen zijn, een welwillende houding aan te nemen.

Ik heb met groote belangstelling en ook met instemming geluisterd naar het rustige betoog van den heer Oud, die op zuiver zakelijke gronden heeft uiteengezet, welk zijn standpunt in deze is. Nu wil ik trachten zijn goed voorbeeld te volgen en in aansluiting aan hetgeen ik reeds bij de algemeene beschouwingen heb gezegd, mededeelen, welke mijn meening is over dit amendement van de Commissie van Rapporteurs. Dit amendement beoogt het bestendigen van het sedert 1852 hier te lande geldende stelsel, nl. een jachtgerechtigdheid, het zoogenaamde grondeigendomsjachtrechtstelsel, dat steunt op artikel 641 van het Burgerlijk Wetboek. Men was in het gewijzigd ontwerp van dat stelsel afgeweken en daarin was het jachtrecht verbonden aan het gebruik van den grond.

Nu geloof ik, dat ik geen tegenspraak heb te verwachten, wanneer ik zeg, dat practisch deze verandering geen groot verschil oplevert in vergelijking met den geldenden rechtstoestand. Immers, uit de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek nopens dit punt werd afgeleid, dat de huurder ook onder het bestel van de geldende Jachtwet het jachtrecht heeft, behalve wanneer anders is bedongen. Nu is uit het artikel van het gewijzigd ontwerp ten onrechte afgeleid, dat hierin verandering zou komen. Intusschen geeft het amendement duidelijker vorm aan de gedachte, die ook aan het Regeeringsvoorstel ten grondslag ligt. Slechts in schijn kreeg de grondgebruiker het jachtrecht als oorspronkelijk recht uit de wet. Inderdaad leidde ook volgens het stelsel van het gewijzigde ontwerp de grondgebruiker zijn jacht-

recht af van den grondeigenaar. Het beschikkingsrecht over het gebruik van den grond bleef bij den eigenaar. Slechts zou de wet bepalen, dat in het gebruik van den grond het jachtrecht begrepen was. De grondeigenaar zou dus volgens het stelsel van het gewijzigde ontwerp met het gebruik van den grond het jachtrecht afstaan. Zoo was het jachtrecht van den grondgebruiker een indirect afgeleid recht, indirect afgeleid, omdat het verbonden was aan het gebruiksrecht van den grond, dat zelf rechtstreeks van den eigenaar was afgeleid.

Maar het betoog, dat het amendement practisch niet veel verschilt van het stelsel van het gewijzigde ontwerp, gaat men nog verder uitspinnen. Volgens het ontwerp kan de grondgebruiker de jacht afstaan; deze afstand kan plaats hebben ten behoeve van den eigenaar, terwijl volgens het amendement de grondeigenaar zich de jacht voorbehouden kan.

Daarom zou ik, na deze eenvoudige uiteenzetting van de tegenstelling tusschen het gewijzigde ontwerp en het amendement, willen vragen, of het nu werkelijk de moeite waard is op een laten middag als vandaag over deze zoo eenvoudige zaak zich tot dergelijke ik mag niet zeggen dikke woorden, maar niet gewone woorden te laten verleiden als de heer Hiemstra heeft gebezigd. De heer Hiemstra vraagt, waarom men dan amendeert. Omdat men meent, dat het beter is. Het woord amendement beteekent verbetering, als men het er mede eens is, en verslechtering, als men het er niet mede eens is. Nu meen ik, dat het amendement practisch aanbeveling verdient, omdat het intrinsiek niet van het stelsel van het gewijzigde ontwerp verschilt, en theoretisch, omdat het een zuiverder en een minder ingewikkelde juridische constructie brengt en vasthoudt aan den bestaanden rechtstoestand.

Ik meen dus hiermede te hebben aangetoond, dat op zakelijke gronden het amendement kan worden aangenomen.

Maar ik voeg er aan toe: niet alleen op zakelijke gronden, maar ook — en dat is misschien een uitzonderingsgeval — op gronden, ontleend aan de onderteekenaren van het amendement. Wanneer ik zie, wie dat amendement hebben onderteekend, wanneer ik er op let, welke redevoeringen de heeren Kolkman en Wintermans hebben gehouden bij de algemeene beschouwingen, dan meen ik, dat wij op het gebied van de landbouw- en jachtbelangen een godsvrede hebben, een treuga Dei. Indien het mogelijk is, dat op deze redactie zulke uiteenloopende meeningen van deskundige afgevaardigden elkander vinden, dan geloof ik, dat de heer Hiemstra en zij, die aan zijn zijde staan, toch eigenlijk wel vanzelf mogen zeggen, dat zij ietwat hebben overdreven en schimmen zien, waar er geen zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Hiermede meen ik voldoende den berg van moeilijkheden en bezwaren, door de bestrijders van het amendement geopperd, uit den weg te hebben geruimd.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! De lofspraak, die de Minister te recht heeft gehouden op het rustige betoog van den heer Oud, mogen wij evenzeer toepassen op den Minister zelf, die getoond heeft, *sine ira et studio* de zaak te hebben bezien en is uitgegaan van de gedachte, dat, hoewel hier landbouwbescherming vooropstaat, daarnevens uit nationaal-verzoenend oogpunt een matige wildstand in het leven moet worden gehouden.

Met genoegen heb ik vernomen, dat de Minister ten slotte concludeerde, dat de grondgedachte van het amendement — de redactie daargelaten — juister is dan die van het gewijzigd wetsontwerp. Immers, de huurder kan in deze toch nooit anders hebben dan een slechts afgeleid recht en de poging, om hem een zelfstandig recht toe te kennen, los van den eigenaar, moet natuurlijk falen, omdat daaraan een behoorlijke juridische basis ontbreekt.

Reeds in het gewijzigd ontwerp was het duidelijk, dat hier een vergissing had plaats gevonden; dat de gedachte, dat de grondgebruiker krachtens eigen recht zou zijn de bevoegde persoon, tot misverstand aanleiding moet geven.

De Minister neemt bijv. in artikel 4 van het gewijzigd ontwerp aan, dat de grondgebruiker niet alleen krachtens of door zijn grondgebruik rechthebbende is, maar feitelijk als

60ste VERGADERING. — 9 MAART 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(Dresselhuys.)

pachter, want ook de grondgebruiker, die niet zelf jagen wil, zou volgens artikel 4 bevoegd zijn, zijn recht af te staan. Daaruit blijkt al, dat de gedachte, dat het gebruik van den grond per se zou medebrengen het beginsel van te mogen jagen, in het wetsontwerp zelf verlaten is. Zou ik als grondgebruiker mogen zeggen: hoewel ik niet zelf wil jagen, neem ik dit recht als zakelijk recht apart en verpacht dat aan een derde, hoe kan ik dan, naar een behoorlijk rechtsbeginsel, als pachter, krachtens mijn persoonlijk, dus afgeleid, recht, iets verpachten aan een derde, dat ik niet kan verkrijgen van mijn eenige rechtsbron, den eigenaar? Dit is toch een juridisch onding. De pachter kan nooit meer krijgen dan het recht, dat hem gegeven is; niemand kan meer recht afstaan dan hij zelf heeft verkregen. M. a. w.: de eigenaar heeft den grondgebruiker al diens rechten verschaft. Nu zien wij het zonderlinge feit, dat de grondgebruiker aan den eigenaar een recht geeft, dat hij nooit van den eigenaar heeft gehad.

Dit leidt op zich zelf al tot allerlei juridische ongelijkheden. Dat de steller van het gewijzigd wetsontwerp zich vastgepraat heeft, blijkt het beste, wanneer wij bijv. artikel 4 lezen en daaruit tot de conclusie komen, dat kennelijk bij de strafbepaling geheel vergeten is, dat de pachter zijn jachtrecht kan hebben afgestaan. In de strafbepaling staat: hij, die jaagt in strijd met artikel 4, is strafbaar, maar de grondgebruiker, die zijn recht afgestaan heeft, wordt nergens strafbaar gesteld. Men hinkt dus op deze twee gedachten, dat de grondgebruiker gerechtigd is en altijd gerechtigd blijft tot de pacht en dat hij volgens artikel 2 het jachtrecht kan afstaan. Wanneer het waar was, zooals blijkbaar de heer Hiemstra zich voorstelde, dat de grondgebruiker per se moet zijn de rechthebbende tot de jacht, omdat het economisch belang insluit, dat de pachter het jachtrecht heeft, dan zou men dadelijk moeten vragen: met welk recht zal de grondgebruiker dat recht te gelde maken en het verpachten aan een ander, die immers zelf geen grondgebruiker is?

Ik geef den heer Oud en den Minister gaarne toe, dat de verschillen in de practijk niet zoo heel groot zullen zijn, maar dan moeten wij toch, juist als het om niet groote practische belangen gaat, ten slotte datgene nemen, wat in ons eigen rechtssysteem past. Nu heeft de Minister zeer te recht naar voren gebracht: in ons rechtssysteem past, dat de eigendom omvat alle rechten op den grond, in beginsel dus ook het jachtrecht, zoodat de eigenaar dus verondersteld wordt het jachtrecht te hebben, tenzij hij dit afstaat, zoodat het amendement van de Commissie van Rapporteurs de voorkeur verdient boven dat van het wetsontwerp.

Intusschen één opmerking, Mijnheer de Voorzitter. Wij kunnen nog niet stemmen over dit amendement, omdat artikel 3 nog niet aangenomen is. Artikel 3 remt ons in onze uitspraak over dit amendement, maar ik wil toch vast één ding zeggen. Het amendement van de Commissie van Rapporteurs, dat uitgaat van een juiste gedachte en dat zich aansluit aan ons rechtssysteem, heeft zich toch eenigermate laten verleiden tot een te groote goedigheid, een te groote verzoeningsgezindheid, nl. door het in mijn oog eenigszins dwaze derde lid, dat hij, die zich overeenkomstig het voorgaande lid onder *b* de pacht heeft voorbehouden, bij voorgenomen verleening van de vergunning, verhuring of verpachting der jacht de voorkeur moet geven aan den grondgebruiker. Dit is een al te zachtaardige en zeker daardoor juridisch niet streng genoeg opgevatte gedachte, dat de grondgebruiker hier een soort van prerogatief recht zal hebben. Terwijl de grondgebruiker zelf dat recht kan afstaan aan een derde te zijner vrije keuze, zou op die wijze bijv. de zoon van den eigenaar, die in diens huis woont, niet mogen jagen, ofschoon de eigenaar het jachtrecht heeft, omdat de voorkeur is gegeven aan den grondgebruiker. Stel u voor, dat de grondgebruiker iemand is, niet in staat te jagen, een weduwe bijv., die niet jaagt, dan zal niettemin de eigenaar haar eerst dat recht moeten aanbieden, opdat zij het wellicht kan verpachten of afstaan aan een ander. Hierin ligt een gedachte, die niet juist is, en zonder verder in te gaan op de redactie van het amendement, waarover nog veel te zeggen zou zijn, zou ik reeds thans den heer van Sasse van Ysselt als voorzitter van de Commissie van Rapporteurs in overweging

(Dresselhuys e. a.)

willen geven dat laatste lid te schrappen. Het past niet in het stelsel, het is in hooge mate onelegant, het is onuitvoerbaar, en het zou zeker door den Minister moeilijk kunnen worden overgenomen. Behoudens dit mislukte lid dus zou ik overigens het standpunt van de Commissie van Rapporteurs willen aanbevelen.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Dresselhuys is nog niet tevreden met de toezegging van de Regeering, waardoor de pachter op het tweede plan wordt gebracht. Hij verzet zich ook nog tegen de mogelijkheid, dat, indien de eigenaar van het jachtrecht zelf geen gebruik maakt, hij verplicht zal zijn dit in de eerste plaats aan den pachter aan te bieden.

Wat de heer Dresselhuys heeft opgemerkt, is eigenlijk volkomen logisch, uitgaande van het standpunt, dat hij, met een aantal leden, hier inneemt. Wanneer men zegt: de eigendom is een heilig huisje, waaraan niet mag worden geraakt, en dit is een beperking van het eigendomsrecht, dan is die gedachtengang van den heer Dresselhuys volkomen verklaarbaar. Maar de heele opzet van dit wetsontwerp wordt anders, wanneer men allerlei juridische zaken gaat vooropstellen en in de eerste plaats gaat denken aan het eigendomsrecht, waaraan niet getornd mag worden, in plaats van aan het landbouwbelang, dat gediend moet worden door een regeling van de jacht. Wanneer men de richting van den heer Dresselhuys uitgaat, laat men ten slotte het landbouwbelang los!

De heer Dresselhuys nu is niet tevreden, en wil er nog een hap afnemen. Hij staat daarbij sterk tegenover de Commissie van Rapporteurs, gezien de motiveering van haar amendement. Dat beteekent echter, dat de positie van den pachter alweer slechter wordt gemaakt en uit practische overwegingen ben ik daartegen.

De Minister heeft het amendement van de Commissie van Rapporteurs verdedigd. Ik zou de vraag willen stellen, of het niet beter zou zijn geweest en ook verstandiger, wanneer wij in plaats van de amendementen van de Commissie van Rapporteurs hadden gekregen een Nota van Wijziging van de Regeering. De hartstocht, waarmede de Minister deze amendementen verdedigt, die ingaan tegen het ontwerp, dat hij staat te verdedigen, doet mij veronderstellen, dat de Regeering niet geheel vreemd is aan deze amendementen. Is dat het geval, dan ware het juister geweest, ze bij Nota van Wijziging in te dienen. Dan wisten wij, dat de Regeering van plan was, een ander standpunt in te nemen.

De Minister heeft gezegd, dat het amendement van de Commissie van Rapporteurs beter is, en dat de bezwaren van mij en mijn medestanders daartegen vrij sterk overdreven zijn. Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik die bezwaren aanvoer, ben ik in goed gezelschap, want ik verdedig tegenover den Minister wat in het wetsontwerp staat, en onder dat wetsontwerp zie ik staan de handteekeningen van twee andere Ministers, den Minister van Financiën en den Minister van Justitie.

Voorts ben ik in goed gezelschap bij het Koninklijk Nederlandsch Landbouw-Comité, dat ook het standpunt inneemt, dat de amendementen van de Commissie van Rapporteurs moeten worden verworpen. De heer Deckers zegt nu, dat dit comité die amendementen niet begrepen heeft. Och, Mijnheer de Voorzitter, als dat comité er voor was geweest, had het ze wel begrepen! Ik acht het toch een beleediging van een bestuur van een zoo groote en machtige nationale vereeniging, met „Koninklijk" voorop, wanneer men zegt, dat dit niet heeft begrepen wat de Commissie van Rapporteurs met haar amendementen bedoelt. Het Landbouw-Comité verzoekt de Kamer met grooten aandrang, deze amendementen te verwerpen, omdat het daarin ziet een verzwakking van de economische positie van den pachter. En die positie is toch al reeds zoo zwak.

De Minister zeide voorts, dat er in dit opzicht een godsvrede bestaat. Ik gevoel voor zoo'n godsvrede verbazend weinig!

Men wordt wel eens gedwongen een godsvrede te aanvaarden, maar het moet groote uitzondering blijven. Hier is het geen verzoening tusschen grondeigenaar en pachter, maar

(Hiemstra e. a.)

een godsvrede tusschen een aantal Kamerleden. De heer van Voorst tot Voorst heeft gezegd, dat de toestand in Overijssel zoo gunstig is, dat daar ook een soort godsvrede heerscht tusschen pachter en grondeigenaar. Maar dat kon alleen, omdat daar sprake was van overheerscher en overheerschte, omdat, als de pachter iets deed, wat den heer niet naar den zin was, hij er uit ging. Maar hier wordt de godsvrede alleen zóó gesloten, dat, terwijl in het oorspronkelijk ontwerp de belangen van den grondgebruiker, den pachter voorop stonden, die belangen weer worden opgeofferd aan die van een eigenaar. De economisch zwakken moeten voor dien godsvrede weer het gelag betalen. Men vindt het verschrikkelijk, dat de eigenaar bij den pachter zou moeten komen om te vragen, of hij alsjeblieft het jachtrecht mag hebben en daarom wil men dat door door aanneming van het amendement van de Commissie van Rapporteurs voorkomen. De economisch sterken hebben weer zooveel bereikt, dat hun belangen weer voorop staan. Ik betreur het, niet dat er een groep Kamerleden is, die de belangen van de groote massa van kleine pachters willen achterstellen bij die van de grondeigenaars, maar wel, dat de Regeering haar eigen ontwerp in den steek laat en aan de economisch sterke jagers de plaats afstaat, die zij aan de pachters had toegedacht.

De heer **van Schaik**: Mijnheer de Voorzitter! Als ik stem vóór het amendement van de Commissie van Rapporteurs, doe ik dat niet, omdat ik overtuigd ben, dat door aanneming van het amendement wij een regeling van het jachtrecht zullen krijgen, die het meest billijk en het meest bevredigend is. Noch de regeling van het jachtrecht naar het systeem van de Regeering, noch die naar het systeem van de Commissie van Rapporteurs is voldoende. De eenige bevredigende oplossing van het vraagstuk van het jachtrecht lijkt mij, dat het wordt gemaakt tot een publiek recht, komende aan de Overheid, die voor een behoorlijke uitoefening daarvan zal hebben zorg te dragen. In die richting is op het oogenblik een kleine stap gedaan door de amendementen van den heer Deckers. Ik laat op het oogenblik de merites van die amendementen in het midden, maar wij zullen er op den duur toe moeten komen, dat het jachtrecht geheel wordt losgemaakt van het eigendomsrecht en als een zaak van algemeen belang aan elke privaatrechtelijke bemoeiing wordt onttrokken.

Heb ik dus thans te kiezen tusschen twee stelsels, die mij geen van beide bevredigen, dan geef ik de voorkeur aan het stelsel van de Commissie van Rapporteurs. In beginsel moge het juister zijn, aan het grondgebruik de jacht te verbinden, iets anders is het, zoo met een enkelen zin den grondgebruiker tot jachtgerechtigde te verklaren. Omdat het niet bij vererving of op andere wijze kan overgaan, komt het geheel in de lucht te hangen. Daarenboven is het grondgebruik vaak over meerdere personen verdeeld of wordt het met den eigenaar gedeeld. Men komt er dus niet, met het uitspreken van het algemeen principe, dat het jachtrecht aan den grondgebruiker toekomt.

Waar in het amendement van de Commissie van Rapporteurs met zooveel woorden aan den pachter, niet eigenaar van den grond, het jachtrecht wordt toegekend — en dat is de hoofdzaak, waar het in dezen om gaat — en het amendement practisch, zooals de heer Oud op zoo uitstekende wijze aangetoond heeft, op hetzelfde neerkomt als het Regeeringsvoorstel, prefereer ik het eerste.

Ik kies dus uit twee m. i. minder goede dingen het beste en zal stemmen vóór het amendement van de Commissie van Rapporteurs.

Ik heb echter bij dit amendement nog een tweetal opmerkingen. In de eerste plaats zou ik der Commissie willen vragen, waarom in lid *a* van het amendement wordt gesproken van ...... „ieder ander, die krachtens zakelijk recht bezit heeft van den grond ......" terwijl in het amendement op art. 3 gesproken wordt van ...... „iemand, die krachtens zakelijk recht het gebruik heeft van den grond".

Ik weet niet, of hier met opzet een onderscheiding is gemaakt tusschen bezit en gebruik, maar rechtens is er een groot verschil. Vermoedelijk zal de Commissie van Rapporteurs ook in dit amendement het woord „gebruik" hebben willen bezigen.

(van Schaik e. a.)

Verder ben ik niet geneigd te stemmen vóór het tweede lid van het amendement, waarin aan den grondgebruiker het voorkeursrecht wordt gegeven. Ik ben daar minder tegen op de gronden, door den heer Dresselhuys ontwikkeld, dan wel op grond hiervan, dat het voorkeursrecht practisch niet zal zijn te verwezenlijken.

In deze bepaling wordt een belofte gedaan, wordt iets in het vooruitzicht gesteld aan de pachters, waaraan zij in werkelijkheid niets zullen hebben. Zij, die het goed meenen met den pachtboer, voelen zich misschien heel gelukkig met dit voorstel, maar het is practisch niet uitvoerbaar. Wanneer de eigenaar van goeden wil is en de pachter genoeg wil betalen, zal hij ook zonder wetsvoorschrift den pachter wel de jacht geven, maar anders zoekt hij wel naar een middel om aan het wetsvoorschrift te ontkomen door zulk een prijs te vragen, die voor den grondgebruiker niet te accepteeren is.

Ieder, die wel eens te doen heeft gehad met huurcontracten, waarbij aan den huurder het recht wordt gegeven, het huis te koopen, weet bovendien, dat zoodanig voorkeursrecht zeer nauwkeurig en fijn moet zijn geregeld, wil de houder dat in de practijk en in rechte geldend kunnen maken. Zeer vaak mislukken de procedures, die op uitoefening van het voorkeursrecht gericht zijn.

De Commissie van Rapporteurs geeft ons een zeer vage en algemeene bepaling betreffende het recht van voorkeur, zonder dat er een regeling wordt getroffen, waarbij de mogelijkheid van uitoefening van dat recht ook verzekerd is. Ook ontbreekt elke sanctie op de overtreding van het voorschrift. Ik kan het woord niet inhouden, Mijnheer de Voorzitter, maar ik beschouw dit meer als een wassen neus. Liever geef ik den grondgebruiker niets en zeg hem, dat hij niets krijgt, dan dat ik medehelp een bepaling aan te nemen, waardoor hij een schijnrecht zou krijgen.

Ik zou u willen vragen, Mijnheer de Voorzitter, deze alinea afzonderlijk in stemming te willen brengen, opdat voor mij en anderen de gelegenheid besta, daaraan onze stem te onthouden.

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wensch ik namens de Commissie van Rapporteurs hartelijk dank te betuigen aan den Minister voor de wijze, waarop hij ons amendement heeft bejegend, en de instemmende woorden, die hij daarbij heeft gesproken. Hetzelfde wil ik zeggen aan den heer Dresselhuys, die zijn steun aan dit amendement eveneens heeft toegezegd.

Wij hebben thans te doen met een wet, waarin sprake is van het vangen van vogels, en zoo heeft de heer Oud met een zoet gefluit als een vogelaar getracht niet datgene te vangen, wat de Commissie van Rapporteurs wil, maar wat hij beoogt. Het is nl. dit, om het amendement van de Commissie van Rapporteurs te doen vallen en dan gelegenheid te geven aan het amendement, dat hij met den heeren Ebels en Marchant heeft voorgesteld, om te worden aangenomen.

De heer Oud heeft het zoo voorgesteld, dat het amendement van de Commissie van Rapporteurs eigenlijk hetzelfde is als wat de Regeering voorstelt, maar hij zal als scherpzinnig man wel begrepen hebben, dat wat door de Regeering en wat door de Commissie van Rapporteurs wordt voorgesteld geheel verschillend is, want, terwijl de Commissie van Rapporteurs voorstelt, dat in de toekomst de grondeigenaar zal blijven houden het jachtrecht, zal volgens het voorstel der Regeering de grondeigenaar niet anders kunnen doen dan met den hoed in de hand, in zeer deemoedige houding bij den pachter te komen en te vragen: pachter, wilt gij mij alsjeblieft het jachtrecht geven? Dat is het verschil, dat er bestaat tusschen het voorstel der Regeering en het amendement van de Commissie van Rapporteurs.

De heer Hiemstra heeft wederom op de fluit der kleine luyden gespeeld, die het slachtoffer zouden worden van het amendement der Commissie van Rapporteurs. Ik wensch niet te herhalen hetgeen ik zooeven ter verdediging van het amendement heb gezegd, maar ik merk toch op, dat, wanneer

(van Sasse van Ysselt e. a.)

het wetsontwerp wordt aangenomen, zooals het thans voor ons ligt, er zoovele maatregelen in de wet zullen zijn opgenomen ten behoeve van de economisch zwakken, dat men geen oogenblik er aan mag twijfelen, of deze voldoende zullen zijn beschermd tegen het wild, en dat zij tegenover onverstandige jachtliefhebbers in deze positie zullen staan, dat wat zij produceeren, zij ook zullen kunnen oogsten.

De heeren Dresselhuys en van Schaik hebben nog gezegd, dat wat de Commissie van Rapporteurs voorstelt omtrent het geven bij voorkeur van de jacht aan verpachters, wel eens kon blijken slechts een wassen neus te zijn.

Tegen dit bezwaar is het moeilijk het juiste principieele standpunt vol te houden. Er bestaat, zooals ook de heer Minister reeds zeide, een groot verschil van gevoelen, eenerzijds tusschen den heer Kolkman en anderzijds tusschen den heer Wintermans, en nu zullen de heeren begrepen hebben, dat er dus moest komen een compromis en dat dit amendement daarvan het gevolg is.

Maar het doet toch niets af aan de deugdelijkheid van het amendement, of er iets in staat, dat, zooals de heer van Schaik zegt, zou kunnen blijken een wassen neus te zijn. Het is toch in elk geval een voorschrift voor de verpachters, om zooveel mogelijk bij het verpachten van de jacht met de belangen van de pachters rekening te houden.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik was niet van plan mij in deze discussies te mengen, maar de beraadslaging over het amendement van de Commissie van Rapporteurs geeft mij aanleiding, om mijnerzijds toch een woord te zeggen ter ondersteuning van het standpunt, dat door den heer Hiemstra is verdedigd.

Het is zoo voorgesteld, alsof de quaestie van het jachtrecht aan den grondeigenaar of aan den grondgebruiker een quaestie ware van eigendomsrecht.

Ik geloof, dat dit volkomen onjuist is. Deze quaestie is er niet een van eigendomsrecht, maar van huur en verhuur.

Indien de beteekenis van deze zaak ware, dat aan den grondeigenaar werd ontnomen het recht, hem bij artikel 641 van het Burgerlijk Wetboek uitdrukkelijk toegekend, zou daarmede gepaard moeten gaan de voorgestelde wijziging van art. 641 van het Burgerlijk Wetboek.

Maar we hebben hier te doen niet met de bepalingen over het eigendomsrecht, maar met de bepalingen over huur en verhuur.

Het is nl. de vraag: wat wordt in art. 1584 van het Burgerlijk Wetboek verstaan onder het woord „genot," of onder het genot van den grond, dien men huurt, volgens de wet zal zijn begrepen het recht om op dien grond te jagen.

Wat nu de quaestie zelf betreft, zoo ben ik het eens met diegenen, die de practische beteekenis hiervan niet hoog aanslaan. Daar is dan ook reeds door den heer Hiemstra bij de algemeene beschouwingen op gewezen.

Het is nu echter de vraag, of in dit wetsontwerp zal worden aangegeven het standpunt, waarop zich de wetgever heeft geplaatst. Ik zie dan ook in de onderhavige quaestie voornamelijk dit, of het theoretische standpunt van den wetgever op juiste wijze zal worden aangeven, ja dan neen.

Nu meen ik uit den loop der discussies te kunnen afleiden, dat er twee standpunten mogelijk zijn, het eene standpunt, dat de voorkeur geeft aan de jacht, en het andere, dat het overwegend belang erkent van den landbouw. En nu is het zonderlinge van het geval, dat ook zij, die het amendement hebben onderteekend om de wijziging aan te brengen, waardoor niet meer aan den grondgebruiker het jachtrecht wordt toegekend, toch in de debatten telkens het recht en het belang van het grondgebruik, van den landbouw, hebben gesteld boven het belang van de jacht.

Het wil mij voorkomen, dat de theoretisch-juridische uitdrukking van deze opvatting niet juist wordt weergegeven, wanneer men er voor terugdeinst, ronduit in de wet te erkennen, dat het jachtrecht behoort aan een huurder-grondgebruiker.

Afgezien dus van elke practische overweging, meen ik, dat het een onjuistheid, een anomalie is en een terugdeinzen voor hetgeen ook volgens de Commissie van Rapporteurs de grondslag van dit ontwerp moet zijn, wanneer men nu terugkomt op hetgeen het wetsontwerp daaromtrent heeft bepaald en die bepaling vervangt door het amendement der Commissie van Rapporteurs.

(Troelstra e. a.)

Wij hebben zooeven een beschouwing gehoord van den heer Dresselhuys, en daarin werd de juiste opmerking gemaakt, dat het toch moeilijk aangaat, om in het wetsontwerp te spreken van het recht van den grondgebruiker, om het jachtrecht over te dragen, wanneer men niet uitgaat van de gedachte, dat het jachtrecht toch eigenlijk bij den grondgebruiker behoort. Dit is geen aanbeveling van het amendement der Commissie van Rapporteurs, maar dit komt neder op een bestrijding er van.

Door den heer Hiemstra is er op gewezen, dat de positie van den grondgebruiker economisch reeds zoo zwak is, dat het noodig is, om die positie zooveel mogelijk bij de wet te versterken.

Wat nu ook verder, gegeven de economisch zwakke positie van den grondgebruiker tegenover den grondeigenaar, de directe practische resultaten van de erkenning van het jachtrecht van den grondgebruiker zouden zijn, zoo komt het mij toch voor, dat het van belang is, dat dat recht hier uitdrukkelijk in het wetsontwerp worde erkend.

Ik ben het dan ook volkomen eens met den heer Hiemstra, dat het amendement der Commissie van Rapporteurs beteekent een terugtred en dat iedereen, die er op gesteld is, dat ook in de toekomst de positie van den grondgebruiker zal worden versterkt, zich wel eenige malen zal moeten bedenken, eer hij zijn stem aan dit amendement zal geven.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb slechts een enkele opmerking te maken naar aanleiding van hetgeen de voorzitter der Commissie van Rapporteurs gezegd heeft.

De heer van Sasse van Ysselt meent, dat er toch inderdaad wel een verschil is tusschen het voorstel der Regeering en het amendement der Commissie van Rapporteurs, en drukt het uit in deze woorden, dat in het stelsel der Regeering de grondeigenaar met den hoed in de hand bij den pachter moet komen vragen, of deze hem het jachtrecht wil afstaan, en dat dit bij aanneming van het amendement niet het geval zou zijn.

Ik meen, dat dit is een voorstelling van de zaak, die volkomen in strijd is met de economische verhouding tusschen grondeigenaar en pachter. Die verhouding is nog niet van dien aard, dat bij aanneming van het Regeeringsvoorstel de grondeigenaar bij den pachter met den hoed in de hand iets zal moeten komen vragen. Het is veelal zoo, dat de pachter dankbaar mag zijn, dat hij in de gelegenheid is om den grond te pachten, en dat de eigenaar daaraan dus allerlei voorwaarden zal kunnen verbinden.

Ik blijf er bij, dat practisch in het stelsel van de Regeering en in het stelsel van de Commissie van Rapporteurs de grondeigenaar op dezelfde wijze bij den pachter zal komen, nl. in beide gevallen zonder den hoed in de hand.

De heer van Sasse van Ysselt meende, dat mijn opmerkingen over het amendement van de Commissie van Rapporteurs eigenlijk hierdoor waren ingegeven, dat ik hoopte, dat het amendement van de Commissie van Rapporteurs niet zou worden aangenomen, om daardoor een kans te krijgen voor het amendement-Ebels, dat het afstand doen van het jachtrecht verbiedt. Maar er is practisch zoo groote overeenstemming tusschen het stelsel van de Regeering en dat van de Commissie van Rapporteurs, dat het doel om aan den pachter te verbieden, van het jachtrecht afstand te doen, door amendeering in beide gevallen kan worden bereikt. De opmerking van den heer van Sasse van Ysselt heeft mij intusschen tot de overtuiging gebracht, dat het gevaarlijk zou zijn om de bespreking van dit punt eenvoudig uit te stellen tot het amendement van den heer Ebels op artikel 4. Want, mocht het amendement van de Commissie van Rapporteurs worden aangenomen, dan ligt daarin reeds opgesloten, dat de grondeigenaars zich het jachtrecht zullen kunnen voorbehouden, omdat uitdrukkelijk gezegd wordt in sub *b* van het voorgestelde artikel 3*a*:

„ten ware de jacht bij de overeenkomst betreffende het gebruik van den grond is voorbehouden".

En daarom heb ik een subamendement opgesteld op het amendement van de Commissie van Rapporteurs, een subamendement, dat bedoelt om de woorden „ten ware de jacht bij de overeenkomst betreffende het gebruik van den grond is voorbehouden" en hetgeen daar verder op volgt, uit het artikel te doen vervallen. Dan spreekt art. 3*a* niet meer uit,

dat de jacht kan worden voorbehouden, en kan straks bij art. 4 de vraag onder de oogen gezien worden, of het niet gewenscht is, dat hier een dwingende bepaling wordt gemaakt, waarbij een degelijk beding wordt verboden. Ik ben het volkomen eens met hetgeen de heer Troelstra heeft opgemerkt, dat het hier vooral een quaestie is van de verhouding tusschen den pachter en den verpachter, en dat men zich de vraag heeft te stellen, hoe die verhouding moet geregeld worden. Nu staat het voor mij vast, dat de economische positie van den pachter zoodanig is, dat het noodig is die positie sterker te maken, dan in het wetsontwerp het geval is.

Uit twee hoeken van het land, uit Noordholland en uit Overijssel, heb ik brieven gekregen, die op die verhouding een eigenaardig licht werpen. Een boer schrijft mij bijv.:

„Ik heb moeten teekenen op een adres, dat hier circuleert tegen de Jachtwet. Ik ben zelf voor de wet, want ik heb er groot belang bij, dat deze wet tot stand komt, maar ik heb moeten teekenen, omdat ik het tegenover mijn landheer eenvoudig niet durfde weigeren."

De man schrijft verder:

„Ik schrijf u dit, om op die manier de handteekening, welke ik onder het adres heb gezet, eenigszins haar kracht te ontnemen."

Deze voorbeelden hebben mij sterk onder den indruk gebracht, dat het noodig is deze zaak niet over te laten aan het vrije contracteeren tusschen pachter en verpachter, maar door een dwingende bepaling te zorgen, dat de pachter het jachtrecht inderdaad zal kunnen uitoefenen.

Ik heb daarom met negen andere leden de eer een subamendement op het amendement van de Commissie van Rapporteurs in te dienen, dat ik op uw bureau zal deponeeren.

De **Voorzitter**: Door de heeren Oud, Ketelaar, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Schaper, K. ter Laan, van den Heuvel, Duymaer van Twist, Hiemstra, van Zadelhoff en van Braambeek is een subamendement ingediend op het amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, II), strekkende om de woorden „ten ware" en hetgeen daarop volgt, te doen vervallen.

Voorgesteld door tien leden, maakt het subamendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! In aansluiting aan hetgeen ik gisteren heb gezegd over de naar mijn meening voornamelijk theoretische beteekenis van de keuze tusschen het amendement van de Commissie van Rapporteurs en de Regeeringslezing, wijs ik er nog op, dat ik duidelijk heb doen uitkomen, dat het is over die vergelijking zonder meer. Volgens het *Kort Verslag* — ik heb het stenogram niet bij mij — heb ik gezegd, dat dat onderscheid tusschen eigenaar en grondbewerker ten aanzien van het jachtrecht practische beteekenis zou krijgen, om ik heb genoemd het jachtschapidee, dat intusschen, in een amendement belichaamd, bij de Kamer is ingediend. Dat zal de Kamer niet ontgaan, vooral nu de heer Minister heeft gezegd, dat in den boezem der Commissie van Rapporteurs een punt van zeer ernstige en zeer langdurige bespreking heeft uitgemaakt de vraag, of de lezing der Regeering dan wel de nu door de Commissie van Rapporteurs voorgestelde lezing door de heeren gezamenlijk zou worden aanbevolen.

Gisteren heb ik er ook op gewezen, dat het Regeeringsartikel als basis voor het amendement van den heer Ebels wel weer beteekenis had.

Ik heb dus in twee zeer gewichtige zaken, de jachtschapsquaestie en de quaestie van het dwingend recht, dit punt van beteekenis genoemd en ik beschouw het inderdaad ook als zoodanig, en bij het beschouwen van het amendement-Ebels en de idee der Jachtwet vind ik de zaak zelfs van zeer groote beteekenis. Maar waarom heb ik nu gekozen voor dit systeem? Omdat mij gebleken is, dat de in het land zelf algemeen heerschende idee is, dat hier iets buitengewoon revolutionnairs gebeurt, en aangezien ik welwillend sta tegenover het idee van het gewijzigde ontwerp, heb ik gezegd: als er dan op eenig punt moet worden toegegeven om tot een goed

resultaat te komen, laat dan de keuze aan degenen, die zich het meest bezwaard gevoelen. Daarom meen ik, dat men de zaak practisch kan laten zoolas zij is en niet moet hebben de dwingende bepalingen, die de vrijzinnig-democraten wenschen ten aanzien van den afstand van jachtrecht.

De heer van Schaik heeft gezegd, dat er niet zooveel beteekenis is gelegen in de voorkeur, maar ik wijs op het feit, dat een eigenaar, die bijv. in den Haag woont, van te voren toch met den pachter moet overleggen wie zal komen jagen, want anders kan hij wel, om veel kiezers een genoegen te doen, Jan en alleman naar de boerderij zenden met een briefje, dat hij vergunt te jagen, en nu moet de heer van Schaik zich eens stellen in de plaats van den pachter en nagaan, of hij dat prettig zou vinden, dat er wie weet wie op zijn boerderij komt om te jagen. Daarom ben ik er voor, dit deel van het amendement van de Commissie van Rapporteurs te schrappen.

De heer **de Boer**: Mijnheer de Voorzitter! Waar ik nog het woord heb gevraagd, zal ik mij niet verdiepen in rechtskundige vraagstukken, omdat ik mij daartoe niet voldoende sterk gevoel, maar de practijk heeft mij wel geleerd, dat het mogelijk is, zooals b.v. in het Burgerlijk Wetboek, dat de schade, die voortvloeit uit overstrooming en misgewas, op rekening van den eigenaar wordt gesteld van den verpachten grond, maar deze volgens een ander artikel toch wel weer kan worden overgedragen op den pachter, bij overeenkomst. De practijk kan dus geheel anders zijn dan de theorie van de wetgeving.

Het jachtrecht heeft altijd toebehoord aan den bodemeigenaar, maar vooral in de crisisjaren, toen de Regeering zoo vaak moest ingrijpen in den eigendom van anderen, zijn ongemerkt gewijzigd de begrippen in zake den eigendom, zij het niet in de fatale beteekenis van het woord. In dat licht moeten wij ook beschouwen de gedachte, dat de pachter met het gebruik van den grond heeft gekregen het recht op wat op dien grond wast of groeit. Die gedachte is steeds meer naar voren gekomen en moet, gelijk ook de Regeering voorstelt, in de nieuwe Jachtwet worden belichaamd. Het eigendomsrecht op hetgeen op den bodem, met kosten en door het werk van den pachter, groeit moet aan den pachter behooren. Wanneer op dien grond voorkomt wild, dat schadelijk is, dat opeet de vruchten, die op den bodem groeien, dan is, volgens den geest van den tijd, aan den pachter het recht op dat wild. Dat ik hier niet in slecht gezelschap ben, bewijst het feit, dat het Kon. Ned. Landbouw-Comité, welks bestuurders, niet de eersten de besten, over het geheele land zijn verdeeld, ons nog heden opwekte om den grondslag van dit wetsontwerp, welken de landbouwende stand zoozeer toejuicht, niet te verzwakken. Ik meen dan ook, dat met de hulp van de weldenkende en den landbouw goedgezinde Kamerleden niet de kracht aan art. 3 mag worden ontnomen.

De heer **Rutten**: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Sasse van Ysselt heeft gezegd, dat er groote ontstemming gewekt was en dat ten gevolge daarvan dit amendement is ingediend. Echter is de verdediging daarvan in mijn oog juist de sterkste bestrijding van het amendement geweest, want het slot van die verdediging is geweest, dat de oude rechtsregel is: men moet ieder geven wat hem rechtmatig toekomt. Wanneer nu de heer zijn grond verpacht en een contract sluit met den pachter, doet hij dat alleen met de bedoeling, dat de pachter zal hebben het vermogen om uit dien grond te halen zooveel mogelijk productie. Al wat op dien grond groeit wordt daardoor het eigendom van den pachter, en dat is niet enkel de directe productie, maar ook de secundaire productie. Men mag zeker zeggen, dat tot die secundaire productie ook behoort het wild, dat leeft en groeit van wat er op de pachtgronden door de pachters wordt geproduceerd. Men zou, doorredeneerende, zelfs dit kunnen zeggen, dat, wanneer de heer het recht houdt op het wild, hij op den duur ook het recht moet hebben, zooals dat in vroegeren tijd in verschillende gevallen bestond, op het vee, dat met de vruchten van den grond wordt grootgebracht.

De beraadslaging wordt verdaagd tot a.s. Dinsdag en de vergadering gesloten.

61ste VERGADERING. — 13 MAART 1923.
Mededeeling ingekomen stukken.

61ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 13 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. ontwerpen van wet; 3°. verzoekschriften; 4°. een motie; 5°. een verklaring van adhaesie. — Verslag uitgebracht over een ontwerp van wet. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Afvoering van een ontwerp van wet van de agenda. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet, houdende bepalingen betreffende de jacht. — Verlenging van den termijn voor het uitbrengen van een Verslag.

Voorzitter: de heer Kooleu.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 83 leden, te weten:

de heeren van Vuuren, van Rijzewijk, Gerhard, Boon, Kersten, van Voorst tot Voorst, van Rappard, van der Molen, van Schaik, Beumer, Deckers, van Zadelhoff, Rutgers van Rozenburg, Hugenholtz, Suring, van Wijnbergen, Knigge, Kuiper, Bulten, Braat, Schaper, Fleskens, van Braambeek, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van de Bilt, Michielsen, Bomans, mejuffrouw van Dorp, de heeren Hiemstra, Ament, Wintermans, Marchant, Albarda, Dresselhuys, de Wilde, Stulemeijer, Ketelaar, J. ter Laan, van Sasse van Ysselt, Schouten, Heukels, Kolkman, Rutten, van Dijk, van Gijn, Rutgers, Schokking, Hermans, K. ter Laan, Bongaerts, Duymaer van Twist, Ter Hall, Lovink, Krijger, van Rijckevorsel, Nolens, Oud, Tilanus, Colijn, IJzerman, Feber, Fruytier, de Monté ver Loren, Weitkamp, Brautigam, Snoeck Henkemans, van Boetzelaer van Dubbeldam, Scheurer, Staalman, Moerel, Bakker, Ebels, Smeenk, de Boer, Bierema, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Juten, Gerretson, mejuffrouw Katz, de heer van den Tempel, mejuffrouw Groeneweg, de heer Duys.

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, van Waterstaat, van Arbeid, Handel en Nijverheid en van Koloniën.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Engels, wegens ongesteldheid; van den heer Gerritzen, wegens andere dringende werkzaamheden; van den heer van den Heuvel, wegens ongesteldheid; van mejuffrouw Westerman, wegens ongesteldheid; van den heer Visscher, wegens ongesteldheid, althans de eerste dagen der week.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

2°. twee Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

Vereeniging van de gemeenten Balgoy en Overasselt;

Vereeniging van de gemeenten Echteld en IJzendoorn.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de afdeelingen;

3°. de volgende verzoekschriften:

twee, betreffende het ontwerp Jachtwet, van:

D. J. ten Kate, e. a., allen grootere en kleinere landbouwers, inwoners van Zutphen, e. o.;

den voorzitter en den secretaris, namens de afdeeling Winterswijk van den Vrijheidsbond;

een, betreffende het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk, van den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, te Haarlem;

twee, betreffende het ontwerp van wet tot ontbinding der rechtbanken te Zierikzee en Heerenveen, van:

den voorzitter en den secretaris der Vereeniging van Burgemeesters en Secretarissen op Schouwen en Duiveland;

A. van der Weyde, lid van Gedeputeerde Staten van Zeeland, e. a.;

zeven en zestig betreffende het ontwerp van wet tot regeling van het algemeen vormend middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs, van:

M. Hefting, hervormd predikant, te Elst (G.), e. a.;

een, van D. van Schelt, gepasporteerd sergeant der genietroepen, te Zuilen, betreffende zijn ontslag uit den militairen dienst en houdende verzoek om schadeloosstelling;

een, van A. van Baarsel, te 's Gravenhage, houdende verzoek te willen bevorderen, dat hij herplaatst worde in zijn vorige betrekking van tijdelijk ambtenaar bij de afdeeling Crisisarchieven, dan wel in een andere functie;

een, van E. Kleinveld, gepensionneerd sergeant, te Amsterdam, betreffende het bedrag van zijn pensioen;

een, van C. H. de Ridder, gepensionneerd onderofficier van het Nederlandsch-Indische leger, te Rotterdam, houdende verzoek om wijziging van de Militaire Pensioenwet voor de landmacht in dien zin, dat hij recht verkrijgt tot herziening van zijn pensioen.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

8883 adressen, waarbij wordt verzocht het ontwerp Jachtwet niet aan te nemen en instemming wordt betuigd met het adres aan de Kamer van de Koninklijke Nederlandsche Jachtvereeniging „Nimrod", de Nederlandsche Jagersvereeniging en de Nederlandsche Vereeniging van Jachtopzichters.

Blijkens het bij de inzending der adressen gevoegd schrijven van den secretaris der Koninklijke Nederlandsche Jachtvereeniging „Nimrod", te Bloemendaal, zijn deze adressen geteekend door 33382 personen, te weten: 14554 landbouwers, 922 veehouders, 2114 daglooners, 1082 jachtopzieners, 819 broodjagers, 379 poeliers, 90 kooikers, 93 wapenhandelaren, 486 autoverhuurders en rijwielhandelaren, 876 winkeliers en neringdoenden, 1538 kooplieden en fabrikanten, 286 burgemeesters, wethouders en raadsleden, 488 inspecteurs, agenten van politie, Rijks- en gemeenteveldwachters, 1354 grondbezitters en 8301 particulieren.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissie van Rapporteurs;

4°. van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van de Warmoeziersvereeniging „De Rotterdamsche Groentenveiling", te Berkel c.a., een door die vereeniging

(Voorzitter e. a.)

aangenomen motie, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd.

Deze motie wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. een verklaring van adhaesie aan het adres van A. van der Weyde, lid van Gedeputeerde Staten van Zeeland, e.a., betreffende het ontwerp van wet tot ontbinding der rechtbanken te Zierikzee en Heerenveen, van den raad der gemeente Zierikzee.

Deze verklaring wordt voor kennisgeving aangenomen;

B. dat het Verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsvisschershavenbedrijf te IJmuiden voor het dienstjaar 1923 (386).

Dit Verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet:

I. Nadere wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1921 (355);

II. Wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor het dienstjaar 1922. (Verschillende onderwerpen.) (357);

III. Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een mijnspoorweg van de Staatsmijn Hendrik naar Palenberg (Duitschland) (366).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens, telkens na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

IV. Wijziging der wet van 29 Juli 1920 (Staatsblad n°. 623), houdende wijziging der wet van 5 Juli 1910 (Staatsblad n°. 181), tot regeling van de samenstelling van den Hoogen Raad, de Gerechtshoven, de Arrondissements-Rechtbanken en de Kantongerechten, en van de jaarwedden der rechterlijke ambtenaren, alsmede van de klassen der Rechtbanken en Kantongerechten (358).

De **Voorzitter**: Aangezien het schriftelijk antwoord van de Regeering, door de Commissie van Rapporteurs in haar Eindverslag verzocht, niet tijdig bij de Kamer is ingekomen, stel ik voor, dit ontwerp van wet voorloopig van de lijst der aan de orde gestelde ontwerpen af te voeren.

Daartoe wordt besloten;

V. Wijziging van de artikelen 8 en 35 van de Wet op Woonwagens en Woonschepen 1918 (Staatsblad n°. 492), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 22 April 1921 (Staatsblad n°. 661) (362).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! In het Verslag over dit ontwerp van wet is een opmerking gemaakt over artikel 21 van de wet en aan de Regeering gevraagd, of een wijziging van dat artikel niet wenschelijk of noodzakelijk is te achten.

De Regeering heeft daarop in haar Nota geantwoord, dat een wijziging van dit artikel buiten het kader van het onderhavige ontwerp van wet valt.

De Commissie van Rapporteurs stemt dat volkomen toe. Zij heeft ook overwogen, of de opmerking in het Verslag moest worden opgenomen. Zij is echter tot het besluit gekomen, aan die opmerking een plaats te geven, omdat haar bekend was, dat hier en daar moeilijkheden betreffende de toepassing van artikel 21 der wet waren gerezen.

De Regeering heeft in haar Nota naar aanleiding van het Verslag gezegd, dat, aanvankelijk, het haar voorkomt, dat

(Beumer e. a.)

wijziging van deze strafbepaling niet noodzakelijk is, omdat in de Memorie van Toelichting indertijd uitdrukkelijk is vermeld, dat ze ook hen bedoelde te treffen, wien in het geheel geen vergunning om een woonwagen of woonschip te bewonen was gegeven.

Mijnheer de Voorzitter! Het schijnt mij toe, dat de zaak toch niet met die opmerking moet worden afgedaan.

Wellicht zal aan den Minister ook bekend zijn de jurisprudentie, die over artikel 21 bestaat. Het is een feit, dat er kantonrechters zijn, die beklaagden hebben vrijgesproken, welke een vergunning niet hadden opgehangen, omdat zij er geen hadden. Van een weigering van de vergunning was geen sprake; er was geen quaestie van het weigeren van de verleening; er was sprake van het niet ophangen van de vergunning, waarvan niet was gebleken, of zij was verleend.

Mijnheer de Voorzitter! Ik moge kortheidshalve den Minister verwijzen naar het vonnis van den kantonrechter te Hilversum, voorkomende in het *Weekblad van het Recht*, n°. 10 809.

Dat ik deze zaak nu nog eens aan de aandacht van den Minister onderwerp, vindt zijn grond hierin, dat de Regeering bereid is gevonden den termijn van uitstel, die bij dit ontwerp van wet wordt voorgesteld, met nog twaalf maanden te verlengen, om te overwegen in hoeverre materieele wijziging van de bestaande wet wenschelijk is.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, ik zou gaarne zien, dat, bij die overweging, door de Regeering ook in den kring van haar aandacht werd getrokken artikel 21 der wet.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Daargelaten de vraag, of de door den geachten spreker aangehaalde beslissing van den kantonrechter te Hilversum juist is, heb ik niet het minste bezwaar om aan den geachten afgevaardigde te verklaren, dat ik zeer gaarne het door hem opgeworpen vraagstuk nader in overweging wil nemen.

Het valt buiten het kader van dit ontwerp van wet en bovendien stel ik een dergelijke wijziging niet gaarne min of meer geïmproviseerd voor. Ik ben echter gaarne bereid de zaak nader te onderzoeken.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: De Regeering heeft na het uitbrengen van het Verslag in de artikelen 1 en 2 een wijziging aangebracht. Ik kan mededeelen, dat tegen deze wijzigingen bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar bestaat.

De artikelen 1 en 2, alsmede de beweegreden van het ontwerp van wet, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VI. Wijziging van verschillende wetten, in verband met de herziening der Hooger-onderwijswet (334).

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring der onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet, **houdende bepalingen betreffende de jacht (27).**

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

Zijn ingekomen bij deze Kamer 8883 adressen, waarbij wordt verzocht het ontwerp Jachtwet niet aan te nemen en instemming wordt betuigd met het adres aan de Kamer van de Koninklijke Nederlandsche Jachtvereeniging „Nimrod", de Nederlandsche Jagersvereeniging en de Nederlandsche Vereeniging van Jachtopzichters.

Blijkens het bij de inzending der adressen gevoegd schrijven van den secretaris der Koninklijke Nederlandsche Jachtvereeniging „Nimrod" te Bloemendaal zijn deze adressen

(van Sasse van Ysselt e. a.)

geteekend door 33 382 personen, te weten: 14 554 landbouwers, 922 veehouders, 2114 dagloonеrs, 1082 jachtopzieners, 319 broodjagers, 379 poeliers, 90 kooikers, 93 wapenhandelaren, 486 autoverhuurders en rijwielhandelaren, 876 winkeliers en neringdoenden, 1538 kooplieden en fabrikanten, 286 burgemeesters, wethouders en raadsleden, 488 inspecteurs, agenten van politie, Rijks- en gemeenteveldwachters, 1354 grondbezitters en 8301 particulieren.

Verder is nog bij deze Kamer ingediend een adres van de afdeeling Winterswijk van den Vrijheidsbond, die daarbij verzoekt artikel 70 van het ontwerp der Jachtwet aldus te doen luiden:

„Geen schadeloosstelling wordt verleend ten aanzien van gronden, welke op 1 Januari 1920 vallen onder de artikelen 5 en 6 van het souverein besluit van 8 Februari 1815, *Staatsblad* n°. 11."

Namens de Commissie van Rapporteurs heb ik de eer, voor te stellen, de adressen te deponeeren ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De Voorzitter: De Regeering heeft een wijziging aangebracht, ten gevolge waarvan artikel 3 van het ontwerp wordt teruggenomen.

Ik geef het woord aan den voorzitter der Commissie van Rapporteurs, om het gevoelen der Commissie over deze wijziging mede te deelen.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft geen bezwaar tegen deze Regeeringswijziging.

De beraadslaging wordt hervat over het amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, II) tot invoeging van een nieuw artikel 3*a*, en de daarop voorgestelde subamendementen van de heeren Dresselhuys, van Schaik, Boon, mejuffrouw Westerman en den heer Oud (Stuk n°. 16), van de heeren Oud, Ketelaar, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Schaper, K. ter Laan, van den Heuvel, Duymaer van Twist, Hiemstra, van Zadelhoff en van Braambeek (Stuk n°. 16), (Zie *Handelingen*, blz. 1804 en volg.), zoomede over twee subamendementen van den heer van Schaik (Stuk n°. 19), strekkende om:

A. Het eerste lid, luidende:

„Gerechtigd tot de jacht is:

a. de eigenaar van den grond of ieder ander, die krachtens zakelijk recht bezit heeft van den grond, of

b. voor zooveel betreft gronden, die bij overeenkomst in gebruik zijn uitgegeven, de pachter van den grond of iedere andere grondgebruiker, ten ware de jacht bij de overeenkomst betreffende het gebruik van den grond is voorbehouden.", te vervangen door:

„Gerechtigd tot het genot van de jacht is:

a. de eigenaar van den grond of ieder ander, die krachtens zakelijk recht bezit heeft van den grond, of

b. voor zooveel betreft gronden, die bij overeenkomst in pacht of ander persoonlijk gebruik zijn gegeven, de pachter of iedere andere gebruiker, ten ware het genot van de jacht bij de overeenkomst, waarbij het zakelijk of persoonlijk recht gevestigd werd, is voorbehouden.", en

B. Het tweede lid te lezen als volgt:

„Hij, die zich overeenkomstig het voorgaande lid het genot van de jacht heeft voorbehouden, is niet bevoegd, dit te verhuren of te verpachten of vergunning tot jagen te verleenen, tenzij met bijzondere toestemming van den grondgebruiker.

Deze toestemming wordt niet vereischt voor eene vergunning aan huisgenooten van hem, die het voorbehoud heeft gemaakt, aan een bij hem in dienst zijnden jager, alsmede aan dengene, die jaagt in zijn gezelschap.".

(van Schaik.)

De heer **van Schaik** verkrijgt het woord tot toelichting van de door hem voorgestelde subamendementen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ten einde de Kamer niet onvoorbereid voor deze subamendementen te plaatsen, heb ik de indiening er van vergezeld doen gaan van een eenigszins uitvoerige schriftelijke toelichting, waardoor het mij mogelijk zal zijn in het mondeling debat kortheid te betrachten.

Het gewijzigd wetsontwerp beoogt een soort van springend jachtrecht in het leven te roepen. Hebben wij met de springende tienden een minder goede ervaring opgedaan, ik verwacht van deze springende jacht ook niet veel goeds. De Commissie van Rapporteurs, voor wier bedoelingen ik alle waardeering heb, breekt echter, naar mij bij nader inzien toeschijnt, niet voldoende met het stelsel van het wetsontwerp. Volgens het nieuwvoorgestelde art. 3*a* toch zal het jachtrecht toebehooren alternatief aan den grondeigenaar, den gerechtigde tot een zakelijk recht en den grondpachter. Zoodoende wordt het jachtrecht evenzeer losgemaakt van het eigendomsrecht van den grond en kan het b.v. van den eigenaar op den pachter en omgekeerd, naar omstandigheden, overgaan. Het amendement strijdt dus met art. 641 van het Burgerlijk Wetboek, hetwelk den grondeigenaar imperatief het jachtrecht geeft. Nu ben ik van meening, dat wij goed zullen doen, door ook in deze *lex specialis*, de Jachtwet, ons aan te sluiten aan de beginselen, die wij vinden in het Burgerlijk Wetboek.

Ook in ander opzicht dekken het voorstel der Commissie van Rapporteurs en verschillende regelingen, die wij aantreffen in het Burgerlijk Wetboek, elkander niet. Zoo zouden volgens dit voorstel de erfpachter en de vruchtgebruiker het jachtrecht hebben, terwijl zij naar de voorschriften, op deze zakelijke rechten betrekking hebbende, niet het jachtrecht, maar enkel het genot van de jacht hebben.

Bij deze materie dient men behoorlijk te onderscheiden het *droit de chasse* en het *droit de chasser*, het recht tot de jacht en het recht tot jagen. Het *droit de chasse* behoort aan den grondeigenaar, het *droit de chasser*, het recht tot jagen, tot uitoefening van het jachtrecht, kan gegeven worden aan den erfpachter, den beklemden meier, den pachter, enz.

Voor een doelmatige regeling van de jacht is het onnoodig te tornen aan het jachtrecht; aan dit recht behoeft zelfs geen woord te worden gewijd. Onze zorg moet wezen, in de Jachtwet te komen tot een juiste regeling van het recht tot jagen, van het genot van het jachtrecht. Dienovereenkomstig stel ik voor, om in het amendement van de Commissie van Rapporteurs niet meer te lezen: „Gerechtigd tot de jacht is", maar om te lezen: „Gerechtigd tot het genot van de jacht is". Men zou ook een andere woordenkeuze kunnen doen en b.v. zeggen: „Gerechtigd tot de uitoefening van de jacht is". De door mij gekozen terminologie: „het genot van de jacht" is overeenkomstig die van het Burgerlijk Wetboek, waarvoor ik o. a. verwijs naar de bepalingen omtrent vruchtgebruik en gebruik (artt. 821 en 872). Het is wenschelijk, dat de terminologie in de verschillende wetten met elkaar in overeenstemming wordt gebracht. Vandaar, dat ik voorstel om het genot van de jacht te geven aan den grondeigenaar, aan den zakelijk gerechtigde of aan den pachter.

De tweede verandering, die ik voorsta in het ontworpen art. 3*a*, is van meer ondergeschikten aard. Volgens de redactie van lid *b* van dat artikel zal, als de grond bij overeenkomst in gebruik is uitgegeven, de pachter van den grond of iedere andere grondgebruiker de jacht hebben. Nu ben ik het met de strekking van die bepaling volkomen eens, maar zij zegt te veel. Waar hier gesproken wordt van „bij overeenkomst in gebruik uitgeven", slaat dit ook op een overeenkomst, waarbij een zakelijk recht van gebruik gevestigd wordt. Aangezien echter een zakelijk gerechtigde reeds zijn recht op jachtgenot ontleent aan lid *a*, behoeft hem dit niet nog eens bij lid *b* gegeven te worden; dat heeft geen zin. Mijn voorgestelde tweede wijziging is dus eenvoudig een technische verbetering.

(van Schaik c. a.)

In de derde plaats heb ik voorgesteld om den slotzin: ,,ten ware de jacht bij overeenkomst betreffende het gebruik van den grond is voorbehouden" aan den voet van het eerste lid te plaatsen. Op de Landsdrukkerij is hier een fout gemaakt door dien zin aan lid *b* vast te hechten. Mijnheer de Voorzitter! Ik verzoek aanteekening van deze vergissing. Deze zinsnede moet nl. terugslaan zoowel op onderdeel *a* als op onderdeel *b*. Er bestaat immers geen aanleiding om den grondeigenaar bij het sluiten eener pachtovereenkomst het recht van voorbehoud van de jacht te geven, maar hem dit recht te onthouden bij het vestigen van zakelijke rechten.

Met deze toelichting meen ik te kunnen volstaan.

Het tweede subamendement bedoelt, een niet onbelangrijke verbetering te brengen in de positie van den grondgebruiker ingeval de grondeigenaar of zakelijk gerechtigde zich de jacht heeft voorbehouden.

Volgens het voorstel van de Commissie van Rapporteurs zal de jachtgerechtigde, die zich het recht heeft voorbehouden, als hij het recht wil verpachten, het voorkeursrecht moeten geven aan den grondgebruiker. Theoretisch is daar alles voor te zeggen, maar, zooals ik heb trachten aan te toonen, zal daarvan in de practijk niets terechtkomen. Wanneer hij, die het voorbehoud van de jacht heeft gemaakt, niet wil, dat het voorkeursrecht uitgeoefend wordt, heeft hij eenvoudig een te hoogen prijs te vragen of andere middelen aan te wenden, om dat recht illusoir te maken. Toch is het zeer noodig den grondgebruiker in bescherming te nemen tegenover den jachtgerechtigde, die zelf niet van dat recht gebruik maakt, maar het genot er van zou willen geven aan personen, waarvan te vreezen is, dat zij de belangen van den grondgebruiker niet voldoende zullen ontzien. Als de jachtgerechtigde zijn recht wil verpachten of jachtvergunning wil geven, zal hij krachtens mijn voorstel daartoe de toestemming hebben te vragen en te verkrijgen van den grondgebruiker. Wanneer de jachtgerechtigde zelf, desnoods met een gezelschap, op den grond wil jagen, bestaat aan de toestemming van den grondgebruiker geen behoefte. Maar er moet tegen gewaakt, dat de grondgebruiker verplicht is, allerlei misschien ongewenschte elementen op zijn grond te dulden zonder dat hij daarin iets te zeggen heeft. Hij kan er geen bezwaar tegen hebben, dat de jachtgerechtigde en zijn huisgenooten of zijn jager op den grond gaan jagen, want die hebben er ook belang bij het jachtrecht zoo correct mogelijk uit te oefenen. Maar een vreemde derde, die de jacht pacht uitsluitend voor zijn vermaak en om er zooveel mogelijk wild van te halen, zal het laatst denken aan het sparen van den grond en zijn gewassen en producten. Daarom acht ik een bepaling, waarbij de grondgebruiker daarin een beslissend woord heeft mede te spreken, noodzakelijk.

De woorden ,,bijzondere toestemming van den grondgebruiker" zijn gekozen, om uit te sluiten, dat een algemeene contractsformule of verklaring, waarbij die toestemming wordt gegeven, geldig zou wezen. De jachtrechthebbende zal voor elk speciaal geval van verpachting van de jacht, ook van het geven van vergunning, zich de daarvoor speciaal gevraagde toestemming van den grondgebruiker moeten verzekeren.

De Voorzitter: Zooals reeds uit de schriftelijke toelichting blijkt, is in het subamendement A een fout geslopen. De woorden: ,,ten ware het genot van de jacht bij de overeenkomst" enz., aan het einde van lit. *b*, moeten op een nieuwen regel geplaatst worden, omdat zij moeten slaan zoowel op *a* als op *b* van het artikel.

Het subamendement van den heer Oud c. s. (Stuk n°. 16) is reeds verleden Vrijdag toegelicht en ondersteund.

Het subamendement van den heer Dresselhuys c. s. (Stuk n°. 16) is onderteekend door vijf leden en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit. De voorstellers stellen blijkbaar geen prijs op nadere mondelinge toelichting.

De subamendementen van den heer van Schaik (Stuk n°. 19) worden ondersteund door de heeren van Rijckevorsel, Ament, Suring, van Voorst tot Voorst, Hermans, van Dijk, Bulten, Feber en Fleskens en maken derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

(van Voorst tot Voorst.)

De heer van Voorst tot Voorst: Mijnheer de Voorzitter! De heer Oud stelt voor te laten vervallen de woorden: ,,ten ware de jacht bij de overeenkomst betreffende het gebruik van den grond is voorbehouden.".

Gerechtigd tot de jacht zijn dan:

1°. de eigenaar, indien hij tevens grondgebruiker is;

2°. de grondgebruiker, indien de eigenaar niet zelf grondgebruiker is.

De eigenaar mag zich, indien dat amendement wordt aangenomen, niet het jachtrecht voorbehouden.

De voorstellers van het amendement zullen toch wel niet beoogen den grondgebruiker te dwingen zelf te jagen; dat zou eenvoudig dwaasheid zijn. De grondgebruiker moet dus vrij zijn de uitoefening der jacht aan een derde af te staan; men zal dan niet kunnen beletten, dat hij die uitoefening afstaat aan den grondeigenaar.

Wat zal nu in de practijk geschieden? Dit, dat de eigenaar bij het verpachten van zijn grond den huurder een contract laat onderteekenen, waarbij de huurder hem, den grondeigenaar, de jacht verhuurt. De grondeigenaar behoudt dan niet bij de huurovereenkomst van den grond zich de jacht voor, doch bij afzonderlijk contract huurt hij van den pachter van zijn grond de jacht. Het resultaat zal volmaakt hetzelfde zijn, doch overeenkomstig ons geldend recht is het juister, dat de grondeigenaar, die als zoodanig ook het jachtrecht heeft, zich dat recht voorbehoudt, dan dat hij eerst het geheele genot van den grond verhuurt en dan weer een deel van dat genot terughuurt.

Dit zal ook tot veel ongerief aanleiding geven, indien men met een groot aantal pachters van in perceelen verpacht land te doen heeft. Met al deze menschen zullen dan contracten moeten worden gesloten. En nu meenen de voorstellers van het amendement wel, dat na aanneming van hun amendement de pachters van den grond meerdere vrijheid zouden hebben om het jachtrecht al of niet aan den grondeigenaar af te staan. IJdele waan, Mijnheer de Voorzitter, want indien zij hierin weigerachtig zouden zijn, dan worden zij immers geen pachters van den grond. Ik zie in dat amendement een verzwakking van het eigendomsrecht, dat voor sommigen misschien aanlokkelijk mag zijn, maar, Mijnheer de Voorzitter, indien verzwakking van het eigendomsrecht niet dringend noodig is, in het algemeen belang, dan wensch ik daartoe niet mede te werken.

En een dringende reden zie ik hier niet aanwezig. Immers, in het belang van den landbouw is deze beperking niet noodig, nu dit wetsontwerp den grondgebruiker het middel aan de hand doet om konijnen en ook fazanten op te ruimen. In het belang van den huurboer is het evenmin, omdat het gevolg wel eens zou kunnen zijn, en ook werkelijkheid worden zal, dat grondeigenaren, die toch al niet veel profijt van zandboerderijen hebben, welke dikwijls meer aan belasting en onderhoud kosten dan zij opbrengen, indien hun jachtrecht als eigenaar wordt bemoeilijkt, eenvoudig de boerderijen zullen afbreken en den grond met hout zullen gaan betelen, en dan trekken de pachtboeren aan het kortste eind.

Laat men daarom de zaak niet op de spits drijven. In het belang van den vrede op het platteland raad ik u: geef den grondgebruiker het recht zich voor schade te behoeden en laat de Overheid hem hierin op alle mogelijke wijzen behulpzaam zijn, en daarvoor stelt Titel VII van dit ontwerp de gelegenheid open, maar laat den grondeigenaar het jachtrecht.

Ik kan mij daarom geheel vereenigen met het amendement van den heer van Schaik, omdat daardoor aan het recht van den grondeigenaar om te jagen niet wordt getornd. Integendeel, dat recht wordt versterkt en bevestigd. Ook lacht mij toe de bepaling, dat indien de eigenaar zich de jacht heeft voorbehouden, hij dat recht niet mag verpanden zonder toestemming van den grondgebruiker. Indien toch de jacht wordt uitgeoefend door iemand, die noch eigenaar, noch huurder is, dus die geen belang heeft bij den grond, komt de

61ste VERGADERING. — 13 MAART 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(van Voorst tot Voorst e. a.)

grootste schade voor: dan zal de pachter van de jacht, die geen enkele relatie heeft met den grond, trachten zooveel mogelijk van zijn jachtrecht te profiteeren en geen enkele consideratie gebruiken tegenover den huurder. Daarom kan ik mij met het amendement van den heer van Schaik geheel vereenigen.

De heer Dresselhuys: Mijnheer de Voorzitter! U heeft ons het woord gegeven om te spreken over de verschillende amendementen. Ik leid daaruit af, dat wij nu niet mogen spreken over het ingetrokken art. 3 der Regeering. Dat doet mij leed, omdat de toelichting van de Regeering op die intrekking mij aanleiding zou hebben gegeven om een enkele opmerking te maken. Ik bedoelde slechts dit, dat de Regeering nog steeds op het minder juiste standpunt staat, dat de grondgebruiker identiek zou zijn aan den pachter en dengene, die verder het recht heeft op den grond. Ik meen, dat in dit systeem, dat naar ik hoop niet gehandhaafd zal blijven door de verschillende amendementen, voortdurend het misverstand heerscht, alsof de grondgebruiker en de rechthebbende altijd dezelfde personen zouden zijn. Een pachter behoeft volstrekt geen grondgebruiker te zijn; hij heeft een recht, maar kan dat door een ander laten uitoefenen. Wanneer wij mochten blijven staan voor deze lezing van de Regeering, dan hoop ik straks gelegenheid te hebben om er op te wijzen, dat dit een kennelijk misverstand is, en hoop ik naast elkaar te zetten, wat is een feitelijk grondgebruiker en een rechthebbende.

Wat betreft het nieuwe artikel in de lezing van de Commissie van Rapporteurs, zou ik allereerst willen opmerken, dat ik grootendeels akkoord kan gaan met hetgeen de geachte vorige spreker heeft gezegd in zake het amendement-Oud. Dit amendement komt mij voor, strijdig te zijn met den opzet van dit wetsontwerp. Wanneer dit wetsontwerp wordt aangenomen, staat het vast, dat van behoud van een matigen wildstand naast bescherming van den grondgebruiker niet veel meer over is. Wanneer het amendement-Oud wordt aangenomen, zal inderdaad het laatste stuk wild in Nederland spoedig zijn verdwenen. En om die reden reeds verdient dit amendement geen aanbeveling. Mocht het intusschen worden aangenomen, dan zou ik willen opmerken, dat rekening moet worden gehouden met het belang van de vereenigingen, die natuurhistorische doeleinden hebben, strekken tot behoud van natuurmonumenten e.d. In dat geval is het mijn voornemen, een amendement in te dienen van deze strekking, dat op gronden en wateren, toebehoorende aan of in gebruik bij vereenigingen en instellingen met natuurhistorisch doel, door de Koningin, in afwijking van het vorenstaande, het uitsluitend recht op jagen en bemachtigen van schadelijk gedierte aan den eigenaar of den rechthebbende kan worden toegestaan. Het spreekt dunkt mij vanzelf, dat ook in den gedachtengang van den heer Oud hij mede wil zien gewaakt voor behoud van natuurmonumenten en dat, waar hij overigens gelegenheid wil geven aan elken grondgebruiker om het wild op zijn terrein te dooden, hij geen bezwaar zal hebben, dit recht niet te geven voor gronden, die bij natuurwetenschappelijke instellingen in gebruik zijn. Zoolang echter het amendement-Oud niet is aangenomen, is dit punt niet aan de orde, en ik behoud mij voor er later op terug te komen.

Wat aangaat de amendementen van den heer van Schaik, ik geloof, dat deze een goed werk heeft gedaan door zijn eerste amendement voor te stellen. Gaarne zal ik vernemen, wat de Regeering zal zeggen, speciaal over de vraag, hoe het past in het jachtschappensysteem van de Commissie van Rapporteurs. In elk geval geloof ik, dat juridisch de heer van Schaik de zaak beter heeft gesteld, en ik zal dan ook mijn stem aan zijn eerste amendement geven.

Iets anders is het met zijn tweede amendement. Ik heb met eenige andere leden al voorgesteld, het betrokken correspondeerende lid van het amendement van de Commissie van Rapporteurs te schrappen, maar nog meer bezwaar heb ik tegen het tweede lid, zooals de heer van Schaik dat thans wil zien gelezen. Ik geloof, dat hij daarmede geen dienst doet aan den grondgebruiker en een toestand van groote verwarring zal scheppen. De heer van Schaik zegt: ik wil den

(Dresselhuys.)

grondgebruiker waarborgen, dat niet ieder kan komen jagen op den bij hem in gebruik zijnden grond; dat voorrecht moet alleen toekomen aan den eigenaar, diens huisgenooten en zijn jager. Nu moet ik dadelijk opmerken, dat het loopen op den grond van den grondgebruiker wel verschrikkelijk zwart wordt afgeschilderd. Hij, die wel gejaagd heeft, weet, dat het meestal hierop neerkomt, dat drie- of viermaal per jaar de jager over den grond loopt, en dat het een zoo groot verschil zou maken voor den grondgebruiker, of degenen, die over den grond loopen, zijn de grondeigenaar, diens huisgenooten en zijn jager of ook derden, kan ik niet inzien. Maar, apprecieerde de bedoeling van den heer van Schaik om den grondgebruiker te helpen, geloof ik, dat het hoofdbezwaar tegen zijn amendement hierin gelegen is, dat het den grondeigenaar nadeel toebrengt. Het jachtrecht, vooral wanneer het een groot complex van gronden betreft, waarop de jacht is ontzien en gespaard en waaraan men groote bedragen aan ten koste heeft gelegd, is vaak geworden een niet onbelangrijk vermogensrecht. En dit vermogensrecht in zijn productie stop te zetten, wanneer de eigenaar ziek is, wanneer hij om een andere reden niet in staat is te jagen of het jachtbedrijf niet wil uitoefenen, lijkt mij een zeer bedenkelijke aantasting van dat recht. Bovendien, de grondgebruiker wordt er niet beter van, want ook in den gedachtengang van den heer van Schaik zal hij niet zelf het recht tot jagen verkrijgen. Hij kan hoogstens zich zelf het genot voorbehouden, te zeggen: ik mag er niet op, maar een ander ook niet, omdat de eigenaar zelf niet jaagt. Daarmede is echter de uitoefening van het jachtrecht stopgezet en een vermogensrechtelijk nadeel toegebracht.

Nog veel erger is het, en dat is mijn hoofdbezwaar, dat in den gedachtengang van den heer van Schaik de eigenaar altijd zou zijn een natuurlijk persoon, en één natuurlijk persoon. Alleen de eigenaar zelf mag jagen of zijn huisgenooten. Dat wil in de eerste plaats zeggen, dat in die duizenden en tienduizenden gevallen, waarin de eigendom gemeenschappelijk is, kinderen uit één gezin, de moeder met haar kinderen, het jachtrecht niet zal kunnen worden uitgeoefend, want dan zouden alleen al die eigenaren te zamen, en dat kunnen er wel een dertigtal zijn, het jachtrecht kunnen uitoefenen, en dat kan de bedoeling van den heer van Schaik niet zijn. Maar nog sterker is het, wanneer de eigenaar is een zedelijk lichaam, een naamlooze vennootschap, een instelling, een stichting. Een naamlooze vennootschap kan natuurlijk niet zelf gaan jagen en het zal toch zeker niet de bedoeling zijn van den heer van Schaik, dat alle actionarissen met den jager zelf zich op het terrein zouden bevinden. Evenzeer heb ik overwegend bezwaar tegen de bepaling, die de heer van Schaik voorstelt, dat alleen de huisgenooten van den eigenaar mede zouden kunnen gaan jagen. Als de eigenaar een zedelijk lichaam is, zijn er natuurlijk geen huisgenooten en bovendien, als er meerdere eigenaren zijn, heeft het karakter van huisgenoot ook geen beteekenis. Maar ik zou den heer van Schaik willen vragen, waarom dit recht beperkt wordt tot de huisgenooten, en waarom het bijv. niet wordt uitgebreid tot de kinderen van den eigenaar. Indien bijv. een weduwe als eigenares van een stuk grond zich de jacht heeft voorbehouden, zouden daarop niet mogen jagen haar zoons, die enkele minuten van haar af wonen in andere huizen en die het jachtbedrijf wel willen uitoefenen. Daartegen kan toch geen redelijk bezwaar zijn. De eisch, dat de eigenaar altijd tegenwoordig zal moeten zijn, is onmogelijk te vervullen, want de eigenaar kan door ziekte of door bijzondere omstandigheden verhinderd zijn, dat gezelschap te verleenen. Ik geloof dan ook, dat, ondanks de goede bedoelingen van den heer van Schaik, het tweede lid van het amendement technisch niet wel uitvoerbaar zal zijn. Ik heb reeds vroeger de Commissie van Rapporteurs gevraagd, het betrokken laatste lid te willen schrappen, en ik zou nu op den heer van Schaik een beroep willen doen in denzelfden geest. Ik geloof, dat de heer van Schaik, die zoo'n verdienstelijk werk heeft gedaan door het eerste lid juridisch in goeden vorm te brengen, inderdaad zijn werk zou volmaken, indien hij het bedenkelijke tweede lid zou willen intrekken

(Dresselhuys e. a.)

en de Kamer alleen zou plaatsen voor de beslissing over het eerste lid.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men over amendementen van de heeren van Schaik en Oud sprekers hoort als den heer Dresselhuys, wanneer men ziet amendementen van de heeren van Rappard en Wintermans e. d., dan verwondert het mij, dat er nog geen amendement is ingekomen om in de considerans van het wetsontwerp te lezen in plaats van ,,in het belang van den landbouw": ,,in het belang van den eigendom en van de jagers". Door tal van amendementen, die zijn ingediend en verdedigd, wordt het beginsel van het wetsontwerp zeer sterk aangetast en omgedraaid en er zou dus alle aanleiding zijn, om dat ook in de considerans tot uitdrukking te brengen.

Met belangstelling heb ik geluisterd naar hetgeen de heer van Schaik heeft gezegd tot toelichting van zijn amendement. De heer van Schaik wil niet spreken van ,,jachtgerechtigden" maar van hem, die het genot van de jacht heeft. Wanneer nu een pachter het genot van de jacht heeft gekregen met toestemming van den eigenaar, heeft deze dan het recht om de jacht aan een ander over te dragen? Naar ik meen vrij zeker alleen dan, wanneer hij daartoe toestemming heeft gekregen van den eigenaar, die hem den grond heeft verpacht. Wanneer deze conclusie juist is, zou dat beteekenen — en de heer Dresselhuys heeft dat ook gevoeld en er op gewezen —, dat, wanneer in de wet de jachtschappen worden opgenomen, feitelijk toetreding van den grondgebruiker-pachter alleen mogelijk is met toestemming van den eigenaar, omdat hij door toetreding tot het jachtschap ook het genot van de jacht overdraagt, en dat is alleen mogelijk met toestemming van den eigenaar.

Ik ben daarom van meening, dat in de verandering van het woord ,,jachtrecht" in ,,genot van de jacht" voor den pachter een begrenzing van de uitoefening van zijn recht gelegen is, en op dien grond meen ik, dat het amendement geen aanbeveling verdient.

De heer Dresselhuys heeft zijn sympathie voor het amendement uitgesproken, maar alleen voor dat gedeelte, dat gaat in de richting van versterking van de positie van den eigenaar. Wij hebben het ook verleden week gezien bij de behandeling van een amendement van de Commissie van Rapporteurs: zoodra er in een artikel een bepaling aanwezig is, die maar even de positie van den grondgebruiker-pachter versterkt, heeft de heer Dresselhuys daartegen ernstige juridische bezwaren en tracht hij juridische — ik zal niet zeggen: spitsvondigheden — ,,bezwaren" aan te voeren. Maar dat is voor een jurist altijd gemakkelijk, wanneer hij de zaak zelf niet wil!

Ik evenwel meen, dat het tweede lid, wanneer het amendement wordt aangenomen, van groote beteekenis is in het systeem van den heer van Schaik, omdat het althans aan den grondgebruiker iets meer recht geeft en hem niet geheel en al ten opzichte van het uitoefenen van zijn recht afhankelijk maakt van den eigenaar.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil met een enkel woord steunen het amendement-Oud. Ik heb de vorige week al de opmerking gemaakt, dat naar mijn meening deze redactie beter is dan die van de Commissie van Rapporteurs. De heer Oud heeft verondersteld, dat mijn verzet tegen het amendement van de Commissie van Rapporteurs een beetje onnoodig was, maar hij heeft door de indiening van een subamendement toch doen blijken, dat hij het verschil toch wel voelde tusschen dit amendement en het artikel. Het amendement van den heer Oud gaat naar mijn meening te recht verder. Van alle adressen, die omtrent dit ontwerp bij de Kamer zijn ingekomen, is de ondertoon deze: de grondgebruiker krijgt het jachtrecht, en dat is het groote bezwaar. Dat was ook de bedoeling van het ontwerp en die bedoeling zou nog beter uitkomen, wanneer het amendement van den heer Oud werd aangenomen, omdat wij dan dezen toestand krijgen, dat het jachtrecht niet meer mag worden voorbehouden. Alleen blijft dan over, dat het recht tot jagen door den grondgebruiker gegeven kan worden aan iederen derde, dus ook aan den eigenaar. Dat kan natuurlijk op zich zelf weer de uitwerking

(Hiemstra e. a.)

hebben, dat van het recht, dat bij dit ontwerp aan den pachter wordt gegeven, practisch weinig terechtkomt, omdat de pachter dat recht altijd zal moeten geven aan den eigenaar en hij het niet in zijn hoofd zal krijgen, om van zijn recht, aan deze wet ontleend, gebruik te maken. Maar dat zijn evenwel bewijzen van de afhankelijkheid van den pachter van den grondeigenaar, waarmede, als er een andere regeling van het pachtcontract komt, rekening gehouden zal kunnen worden, maar dat mag geen reden zijn om thans niet de verbeteringen in de wet aan te brengen, die mogelijk zijn. Ik acht dus het amendement van groote beteekenis en het bezwaar, dat de heer Dresselhuys daartegen aanvoert, nl. dat dan de wildstand zal worden uitgemoord, is voor mij onbegrijpelijk. Ik heb van den heer Dresselhuys geen enkel bezwaar gehoord tegen de afschaffing van de heerlijke jachtrechten, hetgeen beteekent, dat in Brabant 62 tot 63 pct. van de eigenaren het jachtrecht zullen krijgen.

Blijkbaar is dus de heer Dresselhuys van meening, dat ten gevolge daarvan de wildstand geen gevaar loopt, maar wanneer die andere 37 pct. er bij komen, dan zegt de heer Dresselhuys: nu blijft er geen kip meer leven, nu zal de geheele levende natuur worden uitgemoord. Daaruit blijkt wel, dat dat argument niet houdbaar is, maar dat men de regeling niet wil, omdat men de z.g.n. aantasting van het eigendomsrecht niet wil. Al deze redeneeringen beteekenen niet anders dan dat de belangen van den grondgebruiker ondergeschikt moeten worden gemaakt aan die van den grondeigenaar en dat men aan den grondeigendom niet mag komen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben ten slotte te vinden voor een amendement in den geest als de heer Dresselhuys heeft gelanceerd, want ik geef toe, dat hier en daar door vereenigingen voor natuurwetenschappen vogels en andere stukken natuur zijn samengebracht, en ik voel de billijkheid, dat dergelijke rechtspersonen het recht krijgen om de jacht aan zich te houden. Wanneer er behoorlijke waarborgen komen van de zijde der Regeering, dat dit recht niet tot groot nadeel zal zijn voor de omwonende pachters, dan heb ik daartegen geen bezwaar. Maar ik hoop, dat de Kamer zal verwerpen alle amendementen, die op het oogenblik de zaak in het ontwerp willen omkeeren.

De vorige week is ook gezegd: het is schijnbaar hetzelfde, maar dat is toch niet zoo, want in het tweede ontwerp van de Regeering was de grondgebruiker nummer één en als de eigenaar het jachtrecht wilde hebben, moest er van hem een daad uitgaan om het te krijgen. Nu is het omgedraaid en de eigenaar houdt het jachtrecht weer, terwijl er een daad moet uitgaan van den eigenaar, om het aan den grondgebruiker te geven. Dat staat dus tegenover elkaar.

Ik herhaal dus, Mijnheer de Voorzitter, wanneer men het beginsel, in het tweede ontwerp neergelegd, wil handhaven en wanneer men een wet wil opbouwen, die past op de considerans, dan zal men elk amendement, dat den weg opgaat van verzwakking van den grondgebruiker, moeten verwerpen en zal men, wil men tot een beteren toestand komen, het amendement van den heer Oud moeten aannemen.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkele opmerking over de subamendementen van den heer van Schaik. Ik ben het met mijn vriend Dresselhuys volkomen eens, dat het eerste subamendement een verbetering is en ik zal er dan ook gaarne mijn stem aan geven, maar wat betreft het subamendement, voorkomende onder B, moet ik, wederom met den heer Dresselhuys, zeggen, dat dat een groot bezwaar heeft, omdat de heer van Schaik slechts heeft voorgesteld:

> ,,Deze toestemming wordt niet vereischt voor eene vergunning aan huisgenooten van hem, die het voorbehoud heeft gemaakt, aan een bij hem in dienst zijnden jager, alsmede aan dengene, die jaagt in zijn gezelschap."

Nu kan het vreemde geval zich voordoen, dat een zoon van den eigenaar, die vlak naast dezen of in een naburige gemeente met zijn huishouden woont, niet in de gelegenheid is op de gronden zijns vaders te jagen, terwijl bijv. een verre

heef, of iemand, die toevalligerwijze huisgenoot is, wegens zijn studies, wel het recht krijgt, op die gronden te jagen.

Ik geloof, dat dit geval makkelijk zou zijn te verhelpen in wel door voor het woord: „huisgenooten" in te voegen „kinderen en". Ik geef deze verbetering aan den geachten voorsteller van het subamendement in overweging.

De heer **Ebels**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van het door den heer Oud ingediende subamendement zou ik een oogenblik de aandacht van de Kamer willen vragen. Er is aangevoerd, dat, indien ons amendement op art. 4 mocht worden aangenomen, de jacht enkel zou kunnen worden uitgeoefend door de pachters, en dat het voor den grondeigenaar onmogelijk zou zijn, nog van de jacht gebruik te maken.

Deze opmerking lijkt mij onjuist. Immers, wanneer de grondgebruiker het recht tot jagen heeft, belet hem niets ter wereld, aan den grondeigenaar vergunning tot jagen te geven. Men heeft deze zaak voor de grondeigenaars wel wat al te tragisch voorgesteld; men heeft hen voorgesteld met den hoed in de hand voor de pachters staande, met het verzoek, toch alsjeblieft te mogen jagen.

In werkelijkheid is de toestand heel anders. Ik meen nog altijd, dat het in het belang is van den grondgebruiker, dat hij het recht heeft vergunning te geven en dat hij niet bij de regeling van de pachtovereenkomst, dus voor een langen tijd van 4 of 6 jaar, het recht van de jacht kan afstaan. Het is wel waar, dat art. 64 aangeeft, dat, wanneer de wildschade te groot wordt, die pachtovereenkomst voor wat betreft de jacht kan worden vernietigd, maar men moet zich de zaak hier even in werkelijkheid voorstellen. Dan zal dus de pachter zelf, openlijk, met inroeping van de rechterlijke macht, moeten optreden tegen den landeigenaar. Zal hij dat doen? Ik geloof het niet.

Ik geloof ook niet, dat hij heel gauw zal loopen naar de wildschadecommissies, omdat dit al weer een daad is, die in het openbaar moet gebeuren; maar heeft hij het recht, de vergunning tot jagen gegeven aan den landeigenaar, dan kan in de eerste plaats die vergunning ieder oogenblik weer door hem worden ingetrokken.

Wil hij die vergunning niet intrekken, goed, dan kan hij ook nog aan een ander een vergunning tot jagen geven en dat zal bij den verhuurder een prikkel geven om den wildstand niet al te groot te doen worden.

Want dit moet men wel in het oog houden. Men kan wel een heel scherp onderscheid maken tusschen schadelijk gedierte en wild, maar de schade, door wild toegebracht, kan even onaangenaam en schadelijk zijn, als die door het zoogenaamde schadelijk gedierte wordt aangericht. Dus de grondgebruiker moet steeds een waarborg houden, dat op den door hem gebruikten grond geen wildschade kan worden aangericht, en, wanneer men dien waarborg vast wil leggen in de wet, dan is m. i. noodig, dat het door ons voorgestelde amendement op art. 4 in de wet wordt opgenomen.

En om die mogelijkheid open te houden is tevens noodig aanneming van het subamendement van den heer Oud op art. 3, welk subamendement ik daarom op deze gronden nogmaals aanbeveel.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Bij vergelijking der 3 lezingen, die van het Regeeringsontwerp, van de Commissie van Rapporteurs en van den heer van Schaik, rijst bij mij de vraag: wat is de beteekenis van het gerechtigd zijn tot de jacht en van het gerechtigd zijn tot het genot van de jacht?

Voor de toepassing der Jachtwet is het van groote beteekenis, dat er te dezen aanzien geen misverstand bestaat.

Zooals het staat in het Regeeringsartikel, heeft de grondgebruiker bij uitsluiting het recht op de door hem gebruikte gronden te jagen en zonder den minsten twijfel wordt hier bedoeld geheel, dat wat men pleegt te noemen het *droit de chasse*, dus het primair recht, waaruit alle verdere rechten voortvloeien.

Welnu, gerechtigd zijn tot de jacht beteekent ook het gebruik van het objectieve jachtrecht. Wat is nu de voor aanneming doorslag gevende beteekenis van het amendement

van den heer van Schaik? Beteekent dit gerechtigd zijn tot het genot van de jacht uitsluitend, dat men het *droit de chasser* heeft? Dan zal het misschien niet mogelijk zijn voor diegenen, die dat recht krijgen, volgens dit artikel, om dat door te geven, m. a. w. dan zal de grondgebruiker, indien hij het recht krijgt, volgens de door den heer van Schaik voorgestane lezing mijns inziens er niet zeker van zijn, dat hij volgens overeenkomstige bepalingen van de Jachtwet het recht heeft om vergunningen uit te geven tot jagen aan wien, zooals hij wil en zoovaak hij wil. En dat dient naar mijn meening vast te staan, wil de zaak sluiten.

Als ik van de Regeering zal vernomen hebben, dat het vaststaat, dat de gerechtigdheid tot het genot van de jacht tevens insluit de volmacht om op grond van die gerechtigdheid, bij aanneming van het amendement van den heer van Schaik, vergunningen te kunnen uitgeven, dan zal ik mijn stem daaraan kunnen geven.

Maar aangezien dit door de op dit punt gemaakte restrictie niet geheel vaststaat, wensch ik dat van de Regeering te vernemen.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, die het laatst aan het woord was, heeft gewezen op een bijkomstig voordeel van het amendement van den geachten afgevaardigde den heer van Schaik, welk amendement te gemoet komt aan het bezwaar, dat geen voldoende onderscheid wordt gemaakt tusschen het *droit de chasse* en het *droit de chasser*. Een lezenswaard artikel daarover heeft eergisteravond in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* gestaan van de hand van mr. C. Beekhuis.

Om nu den geachten afgevaardigde den heer Wintermans kort en bondig gerust te stellen, geloof ik, op de door hem tot de Regeering gestelde vraag een bevestigend antwoord te kunnen geven.

Naar mijn meening verdient het subamendement van den heer van Schaik de voorkeur boven de formuleering van de Commissie van Rapporteurs, en dat wel in de eerste plaats, omdat het subamendement, wat zijn juridische constructie aangaat, aansluit bij het Burgerlijk Wetboek. Volgens het Burgerlijk Wetboek is het jachtrecht bij den grondeigenaar, terwijl de zakelijk rechthebbenden, de erfpachter en de vruchtgebruiker, slechts het genot van de jacht hebben. A fortiori is dit het geval bij den pachter, die slechts een persoonlijk recht heeft.

In de tweede plaats verdient het subamendement aanbeveling, omdat het voorbehoud van het genot van de jacht bij den eigenaar ook kan plaats hebben bij het vestigen van zakelijke rechten, wat in de practijk gebeurt bij het vruchtgebruik.

Naar mijn meening was in het amendement van de Commissie van Rapporteurs op deze zijde van het vraagstuk niet voldoende de aandacht gevestigd en is dat wel het geval bij de redactie, die de geachte afgevaardigde de heer van Schaik aan zijn subamendement heeft gegeven.

Eindelijk is het voordeel van het subamendement, dat het aan het laatste lid van het amendement van de Commissie van Rapporteurs een inhoud geeft, die meer voor practische toepassing vatbaar is. Terwijl toch de practische beteekenis van het laatste lid van het amendement van de Commissie van Rapporteurs zich eigenlijk er toe bepaalt, dat, alvorens de eigenaar van den grond de door hem voorbehouden jacht mag verpachten, hij met den pachter overleg moet plegen, is thans voorgesteld, dat de gebruiker van den grond het inderdaad in de hand heeft, of anderen dan de eigenaar en zij, die met den eigenaar in rechtstreeksch, blijvend of tijdelijk, contact staan, op den door hem gebruikten grond zullen jagen.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

Om al deze redenen geloof ik, dat het subamendement, dat de geachte afgevaardigde ingediend heeft op het voorstel van de Commissie van Rapporteurs, boven dat voorstel de voorkeur verdient.

Mijnheer de Voorzitter! Wat nu betreft de opmerking, die de geachte afgevaardigde de heer van Rappard gemaakt heeft, om daartusschen te voegen „aan kinderen", zoo vermoed ik, dat de geachte afgevaardigde, die het subamendement heeft voorgesteld, de zaak nader zal willen bezien. Wat mij betreft, lijkt er mij, aanvankelijk beschouwd, geen bezwaar tegen.

Ik dien thans een woord te zeggen over het subamendement van den heer Oud c.s., waarover de heer Ebels straks heeft gesproken.

Laat mij aanstonds zeggen, dat elke onnoodige beperking van de contractvrijheid moet worden vermeden. Een zoodanige beperking moet alleen plaats hebben, indien zij geëischt wordt door de openbare orde of alleen in gevallen, waarbij groote belangen betrokken zijn, een der partijen geacht moet worden niet krachtig genoeg te zijn, om haar wil met volkomen vrijheid te uiten.

Inbreuk van de contractvrijheid moet gegrond zijn op een noodtoestand; die inbreuk moet dus zijn uitzondering. En nu is de vraag, of een zoodanige noodtoestand ten aanzien van het recht om te jagen aanwezig is.

Ik ben geneigd die vraag ontkennend te beantwoorden en ik zou willen zeggen, dat die noodtoestand alleen eenwezig is bij het vangen en dooden van schadelijk gedierte. In dien gedachtengang is dan ook juist het bepaalde in art. 63, dat nietig zal zijn elk beding, krachtens hetwelk de grondgebruiker niet zou kunnen uitoefenen het recht, bedoeld in art. 54, of waarbij hij afstand wil doen van zijn bevoegdheid, om aan te vragen of te gebruiken een vergunning tot het dooden van wild of schadelijk gedierte, wanneer dit tot weren van schade noodig is.

Naar mijn meening moet de grondgebruiker het onverkort en onverkortbaar recht hebben zijn cultures, zijn gewas te beschermen, door zijn grond vrij te houden van schadelijk gedierte en door het wild, indien het schadelijk wordt, te bestrijden. Maar bij een contracteeren over de jacht gaat, nu de opsomming van wild in art. 1 is beperkt tot de diersoorten, welke betrekkelijk weinig of niet schadelijk zijn, de gelijkstelling met schadelijk gedierte niet op. Schadelijk gedierte is, de naam zegt het, schadelijk, en de grondgebruiker moet het onverkort recht hebben dat schadelijk gedierte te bestrijden. Het wild kan echter onder bepaalde omstandigheden schadelijk worden en daarom moet de grondgebruiker, als die omstandigheden aanwezig zijn, ook het onverkort recht hebben dat wild te bestrijden.

Dit recht wordt hem verzekerd door art. 59, *juncto* art. 63. Nu is mijn bezwaar, dat het subamendement de strekking heeft den grondgebruiker het onverkorte recht te geven om de jacht uit te oefenen zelfs tegen zijn zin en in mijn gedachtengang is er voor deze beperking der contractvrijheid geen rechtsgrond. Ik wil volstaan, wat dit punt betreft, met te herinneren aan hetgeen ik heb gezegd bij de algemeene beraadslagingen (*Handelingen* bladz. 1789) en er nog eens op wijzen, dat practisch de beteekenis van een verbod om te contracteeren niet groot zou zijn.

Ten slotte wil ik nog opmerken, dat de artikelen 64 en 65 er tegen waken, dat, wanneer niet de pachter maar de eigenaar tot de jacht gerechtigd is, de eerste met handen en voeten aan jachtexcessen van den eigenaar zou zijn overgeleverd. Door middel van gerechtelijke tusschenkomst kan een eind gemaakt worden aan de uitoefening van jachtrecht door den eigenaar wegens gewichtige redenen, als hoedanig het wetsontwerp in de eerste plaats noemt het feit, dat de landbouwbelangen geschaad worden door een overmatigen wildstand.

De conclusie is, dat het subamendement van den heer Oud c.s. niet past in het voorstel der Commissie van Rapporteurs, gewijzigd overeenkomstig de subamendementen van den heer van Schaik, en dat ik ten stelligste de aanneming er van moet ontraden.

De heer **van Schaik**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor den steun, dien hij gegeven heeft aan mijn subamendementen. Ook ben ik zeer ingenomen met de woorden, die de heer Dresselhuys heeft gewijd aan mijn eerste subamendement en met hetgeen de heer van Voorst tot Voorst heeft opgemerkt omtrent het tweede.

Het eerste subamendement is eigenlijk alleen door den heer Hiemstra aangevochten, maar ik meen, dat deze geachte afgevaardigde uit het oog heeft verloren, dat niet juist is, dat het ten doel zou hebben de positie van den grondeigenaar te versterken. Dit subamendement heeft vrijwel een zuiver juridische strekking, nl. om, zonder afbreuk te doen aan zijn materieelen inhoud, het voorgestelde amendement in overeenstemming te brengen met ons geldend burgerlijk recht.

Op den voorgrond is door mij gesteld, dat wij in de Jachtwet niet hebben te regelen het jachtrecht, maar uitsluitend het genot van de jacht, de uitoefening van het jachtrecht.

Nu heeft de heer Hiemstra de vraag gesteld: zal de pachter, die het genot van de jacht heeft, het recht van wederverpachting van de jacht hebben? Mijnheer de Voorzitter! Hierop is mijn antwoord: de pachter zal niet hebben het recht van wederverpachting, omdat, volgens de burgerrechtelijke beginselen, hij daartoe in het algemeen niet bevoegd is, tenzij hij daartoe de bijzondere bevoegdheid heeft verkregen. De heer Hiemstra merkt op, dat dit in strijd is met de Regeeringverklaring; ik kom daarop terug en meen daarmede te kunnen aantoonen, dat de Regeeringsverklaring daarmede niet in strijd is.

Nu maakt de heer Hiemstra de opmerking, dat dit moeilijkheden zal geven bij de regeling van de jachtschappen. Zoodra wij daaraan toe zijn, is het oogenblik gekomen, om onder de oogen te zien, in hoever het mogelijk zal zijn, om op de basis van mijn amendement die jachtschappen te constitueeren op een wijze, die den heer Hiemstra zal bevredigen. Dat wordt in het geheel niet onmogelijk gemaakt, zooals de heer Hiemstra schijnt te meenen. Men kan immers de jachtschappen baseeren op de samenwerking van degenen, die het genot hebben van de jacht. De regeling van het jachtgenot loopt niet vooruit op de vraag, of ook de rechthebbenden op de jacht zullen betrokken worden in de jachtschappen. Er is zeer zeker een regeling denkbaar — ik laat daar de vraag, in hoever die wenschelijk en mogelijk is —, waarbij in het jachtschap de bloote eigenaar van het jachtrecht geen of slechts een bescheiden bevoegdheid zal erlangen. Op dezen grond heeft dus de heer Hiemstra in het geheel geen bezwaar te opperen tegen mijn amendement.

Thans een opmerking aan het adres van den heer Wintermans. De heer Wintermans heeft mij de vraag gesteld, of het mogelijk zal zijn, de vergunning tot het jagen te geven aan den pachter. Ik ben van meening, dat, waar ik zooeven gezegd heb, dat het den pachter niet mogelijk zal zijn zonder nadere wetsbepaling of toestemming van den grondeigenaar het jachtrecht weder te verpachten, hij niet onbevoegd is — zooals ook de heer Minister, naar ik meen, heeft opgemerkt — om zijn vergunning te geven. Evenals de pachter van den grond één of meer personen in zijn dienst kan nemen om den grond te bewerken, kan hij iemand aanstellen om het wild te bemachtigen, mits er geen sprake zij van wederverpachting of wederverhuring van de jacht. Ik meen, dat ik met dit antwoord den heer Wintermans volkomen heb kunnen geruststellen.

Nu het tweede amendement, dat bestreden is door den heer Dresselhuys. Ik ben daarom zoo erkentelijk voor de rede van den heer van Voorst tot Voorst, omdat deze iemand is, die gesproken heeft uit ervaring. Hij kent de practijk van het jachtrecht. Hij is grondeigenaar, waarschijnlijk zelf jager en tevens een vriend van boeren en pachters; ik hecht dus aan de rede van dezen geachten afgevaardigde groote waarde. Deze geachte afgevaardigde nu heeft te recht op den voorgrond gesteld, dat het een groot euvel is, dat de grondeigenaar, als hij zelf het jachtrecht niet kan of wil uitoefenen, het genot daarvan kan afstaan aan den eerste den beste, die wellicht in het geheel geen consideratie heeft met pachter of anderen grondgebruiker. Aan dezen wantoestand, die een steen des aanstoots is van de boeren, moet een einde

worden gemaakt. Nu zegt de heer Dresselhuys: gij schildert den toestand te zwart af.

Een jager komt eenige malen per jaar op dien grond en kan daar niet zooveel kwaad doen. Als ik zelf grondgebruiker was, zou ik een jager als de heer Dresselhuys met zeer veel genoegen op mijn grond accepteeren, maar de heer Dresselhuys moet zijn eigen hoedanigheden niet afmeten naar die van den eerste den beste, die met een geweer wild loopt te dooden. Tegenwoordig is niet alles wat jaagt en jachtrecht uitoefent van het allerbeste kaliber; een statistiek daaromtrent zou tot verrassende conclusies leiden. De boer moet worden beschermd tegen dengene, die, zonder zich om de belangen van den landbouw en den landbouwer te bekommeren, zijn vaak overvloedigen tijd en kapitaal aanwendt om jacht te pachten en te jagen. Velen van deze lieden is het er enkel om te doen, zich zooveel mogelijk wild toe te eigenen en grond en oogst van den boer worden er niet voor gespaard. Tegen de groote practische beteekenis van dit voorstel vallen de vrijwel theoretische bezwaren van den heer Dresselhuys weg.

Men stelle zich niet voor, dat bij elke gelegenheid, dat de jachtgerechtigde of degene, die zich het jachtrecht heeft voorbehouden, bij den pachter komt om toestemming, het antwoord van dezen laatste zal zijn: ik denk er niet aan! De regelmatige toestand is, dat de grondgebruiker, als de jachtgerechtigde met behoorlijke motieven bij hem komt en zegt, dat hij aan een bepaald persoon zijn jacht wil verpachten of vergunning tot jagen wil geven, daartoe toestemming zal verleenen. Indien de grondgebruiker echter ziet, dat er menschen op zijn land dreigen te komen, die voor hem een gevaar opleveren, moet hij dit kunnen weren.

De drie speciale bezwaren, welke ik heb gehoord, zijn de volgende. Vooreerst, dat een jachtgerechtigde bij ziekte niet kan jagen en de jacht dus stil zal liggen. Een persoon, die ziek is, zal echter als regel na een paar dagen of weken weder beter zijn en dan is het geen bezwaar, als zijn huisgenooten of zijn jager ook geen gelegenheid hebben te jagen, dat het wild dien tijd een beetje rust heeft en op adem komt.

Verder is er gesproken over de groote families. Bij een gemeenschappelijk eigendom van de jacht heeft ieder, die tot dien eigendom gerechtigd is, het recht om te jagen. Als de collectiviteit het recht tot jagen heeft, heeft ieder individu, in dien onverdeelden eigendom, ook dat recht.

De heer Dresselhuys sprak over stichtingen en naamlooze vennootschappen, die het jachtrecht niet zouden kunnen uitoefenen. Dat is eenvoudig een quaestie van gemeen overleg met den grondgebruiker en ik kan mij niet denken, dat een stichting of naamlooze vennootschap, die bona fide het jachtrecht zou willen uitoefenen, bij den grondgebruiker bezwaar zou ondervinden. Als een grondgebruiker een bona fide instelling of naamlooze vennootschap niet in de gelegenheid zou stellen de jacht te verpachten, zou het geen verwondering baren, als bij na afloop van de grondpacht het pachtcontract niet verlengd zag. In de practijk gaat dat bezwaar dus niet op.

Ten slotte hebben de heeren Dresselhuys en van Rappard het een onbillijkheid genoemd, dat de kinderen zouden worden uitgesloten van het recht om een vergunning tot jagen te krijgen van een jachtgerechtigde. Ik ben huiverig om aan dat bezwaar te gemoet te komen, want als men gaat uitbreiden, kan men aan het uitbreiden blijven. Kom ik den heer van Rappard te gemoet, dan zal de heer Dresselhuys hetzelfde vragen voor de pleegkinderen en een ander weer voor de schoonzoons en schoondochters. Ik erken evenwel, dat in de practijk het feit, dat de kinderen van den jachtgerechtigde niet zonder permissie zullen kunnen jagen, als een onbillijkheid zal worden gevoeld. Daarom ben ik dus bereid een kleine aanvulling in het betreffende subamendement aan te brengen en wil ik te gemoet komen aan het bezwaar door de woorden ,,en kinderen" in te voegen achter ,,huisgenooten".

De Voorzitter: De heer van Schaik deelt mij mede, dat hij wijziging brengt in zijn tweede amendement (Stuk n°. 19, B), door achter het woord ,,huisgenooten" in te voegen ,,en kinderen".

De heer van Sasse van Ysselt: Mijnheer de Voorzitter! Nu artikel 3 van het Regeeringsontwerp is komen te vervallen, wenscht de Commissie van Rapporteurs den aanhef van haar amendement II te lezen als volgt: ,,Achter artikel 2 wordt ingevoegd een nieuw artikel 3, luidende als volgt:".

Ten tweede wil ik opmerken, dat het amendement van de Commissie van Rapporteurs tot invoeging van artikel 3 a het gevolg is geweest van een compromis, en daarbij kan men nu eenmaal niet staan op een zuiver principieel standpunt. Daarom is daarbij niet het fijne juridisch onderscheid gemaakt, dat de heer van Schaik maakt. Bovendien, de woorden: ,,gerechtigd tot de jacht", werden tot nu toe gebezigd in dubbele beteekenis, zoowel in die van: rechthebbende op de jacht, en van die: bevoegdheid tot uitoefening van de jacht. Onze taal is in dit opzicht niet zoo rijk als de Fransche, die spreekt van *droit de chasse* en *droit de chasser*.

De Commissie van Rapporteurs meent desniettemin, dat het amendement van den heer van Schaik, sub A, aanbeveling verdient boven het hare en neemt dat daarom over. De Commissie van Rapporteurs acht het verder met hem juist, dat de grondeigenaar-verhuurder toestemming moet vragen aan den grondgebruiker, als hij het genot van het jachtrecht wil overdragen aan een ander, en ik ook nog in het bijzonder. Als administrateur van de goederen mijner familie heb ik eens het genot van het jachtrecht overgedragen aan een persoon, die daarvan misbruik maakte, zoodanig, dat de pachters bij mij er over kwamen klagen, omdat hij met zijn drijvers en metgezellen hun oogst plattrapte. Ik vond die klacht zoo gerechtvaardigd, dat ik sinds dien tijd nooit meer het genot van de jacht heb uitgegeven zonder de toestemming van de pachters te vragen. Ik vind daarom op grond van die ervaring de bepaling, dat wanneer de grondeigenaar-verpachter het jachtrecht zich heeft voorbehouden, hij nimmer toestemming mag geven aan een ander om te jagen, zonder dat de pachter dat goedkeurt, heel goed en hoop mitsdien, dat de Kamer nu verder geen bezwaar zal hebben tegen het amendement van de Commissie van Rapporteurs, zooals dit thans door haar gewijzigd is.

De Voorzitter: De heer van Sasse van Ysselt deelt mede, dat na de intrekking van artikel 3 van het ontwerp van wet de Commissie van Rapporteurs haar amendement wenscht te doen luiden:

> ,,Na artikel 2 wordt ingevoegd een nieuw artikel 3, luidende als volgt:"

en verder als in II van Stuk n°. 6, terwijl zij de beide subamendementen van den heer van Schaik overneemt in plaats van de twee deelen van haar amendement, zoodat de Commissie van Rapporteurs thans voorstelt:

> ,,Na artikel 2 wordt ingevoegd een nieuw artikel 3, luidende als volgt:
>
> ,,Gerechtigd tot het genot van de jacht is:
> *a.* de eigenaar van den grond of ieder ander, die krachtens zakelijk recht bezit heeft van den grond, of
> *b.* voor zooveel betreft gronden, die bij overeenkomst in pacht of ander persoonlijk gebruik zijn gegeven, de pachter of iedere andere gebruiker,
> ten ware het genot van de jacht bij de overeenkomst, waarbij het zakelijk of persoonlijk recht gevestigd werd, is voorbehouden.
> Hij, die zich overeenkomstig het voorgaande lid het genot van de jacht heeft voorbehouden, is niet bevoegd, dit te verhuren of te verpachten of vergunning tot jagen te verleenen, tenzij met bijzondere toestemming van den grondgebruiker.
> Deze toestemming wordt niet vereischt voor eene vergunning aan huisgenooten en kinderen van hem, die het voorbehoud heeft gemaakt, aan een bij hem in dienst zijnden jager, alsmede aan dengene, die jaagt in zijn gezelschap.".".

De heer Dresselhuys: Mijnheer de Voorzitter! Nu de Commissie van Rapporteurs heeft overgenomen de beide amendementen van den heer van Schaik, spreekt het vanzelf, dat mijn amendement hiermede als vervallen moet worden beschouwd. Voor alle zekerheid wil ik dit amendement intrekken, omdat na de overneming het tweede lid van het amendement van de Commissie van Rapporteurs een geheel ander karakter heeft verkregen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer van Schaik heeft hier een stelling geponeerd, die ik geheel voor zijn rekening laat en die tot buitengewone consequenties aanleiding kan geven. Hij vindt het vanzelfsprekend, dat, wanneer meerdere personen tot den eigendom van den grond gerechtigd zijn, ieder voor zich volledig de bevoegdheid heeft, het jachtrecht uit te oefenen. Ik weet niet, of de Minister met deze interpretatie akkoord gaat. Juridisch heeft zij ver strekkende gevolgen. Ik heb de uitoefening van het jachtrecht nooit beschouwd als een hoofdelijk recht, dat ieder, die voor een deel eigenaar is, zou toekomen. Ik behoef hierover niet te spreken. Of de Minister die interpretatie aanvaardt, moet hij weten. Ik zou voorloopig hierachter een groot vraagteeken willen zetten.

De heer van Sasse van Ysselt, wien de ervaring geleerd heeft, dat het gevaarlijk kan zijn, het jachtrecht te verhuren aan een willekeurigen stedeling, die den oogst van den boer schade doet, is toch van een verkeerden stelregel uitgegaan. De geachte afgevaardigde meende, dat die willekeurige stedeling ingevolge het jachtrecht bevoegd zou zijn geweest, dien oogst plat te trappen. Hij had echter zijn boer onmiddellijk den raad moeten geven, dien stedeling, zij het niet strafrechtelijk, dan toch civielrechtelijk aan te spreken, want hij had allerminst de bevoegdheid den oogst te vernielen. Niemand zal de stelling aanvaarden, dat het jachtrecht inhoudt de bevoegdheid de te velde staande vruchten te vernielen. De geachte afgevaardigde heeft een verkeerd middel te baat genomen toen hij, in plaats van dien stedeling te doen vervolgen, heeft gewacht totdat het jachtcontract verloopen was.

Mijnheer de Voorzitter! Het blijft voor mij een groot bezwaar dat, wanneer iemand door groote bezuiniging een jachtrecht waardevol heeft gemaakt, door het feit, dat één pachtertje midden in de jacht weigerachtig is de jacht te doen verpachten, dit vermogensrecht waardeloos kan worden gemaakt en wellicht alleen tegen veel te hooge betaling zijn toestemming wil geven. Intusschen, het amendement-van Schaik is als geheel een verbetering, en zeer zeker tegenover het amendement-Oud. Ik gevoel mij niet geroepen, opnieuw een subamendement in te dienen op het overgenomen amendement-van Schaik. Ik ben slechts ten deele tevreden gesteld, doch waar ik hier niet het betere kan krijgen, zal ik stemmen voor het thans gewijzigde artikel van de Commissie van Rapporteurs.

Aangezien het subamendement van den heer Dresselhuys c. s. (Stuk n°. 16) door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer Oud: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog slechts een enkele opmerking te maken over hetgeen gezegd is door den Minister van Binnenlandsche Zaken. Het standpunt, door den Minister van Binnenlandsche Zaken ingenomen tegenover het door mij ingediende subamendement verwondert mij in hooge mate, omdat dit volkomen in strijd is met het standpunt, dat de Regeering heeft ingenomen in de Memorie van Antwoord. Ik geef toe, dat deze Minister de Memorie van Antwoord niet heeft onderteekend, maar uit het feit, dat Zijn Excellentie de verdediging van het ongewijzigde wetsontwerp op zich heeft genomen, mag men afleiden, dat de Minister zich kon vereenigingen met hetgeen in de Memorie van Antwoord staat. Nu is, zoowals uitdrukkelijk staat op blz. 1 van de Memorie van Antwoord, het beginsel waarvan de Regeering uitging, het volgende:

,,In de eerste plaats is met het landbouwbelang meer dan vroeger rekening gehouden, doordien in het wetsontwerp het uitsluitend recht tot het bemachtigen en dooden van wild is toegekend aan den grondgebruiker op den bij hem in gebruik zijnden grond: dus aan hem, die krachtens zakelijk recht het gebruik van den grond heeft, — meestal de eigenaar — en voor zooveel het verpachten grond betreft de pachter.

Inderdaad, hij, die zijne werkkracht en geld aan den oogst ten koste heeft gelegd, die de vruchten zoo onbelemmerd mogelijk behoort te genieten, moet ook de heerschappij hebben over het op den grond levend wild; ook tot de wildopbrengst van het terrein is hij de eerst aangewezene. Wil hij de jacht niet zelf uitoefenen, dan kan hij die, al of niet tegen eene contrapraestatie, aan anderen — b.v. aan den grondeigenaar, als het verpachten grond betreft —, overlaten. Eene andere regeling zou in de practijk op te groote moeilijkheden stuiten."

Hieruit vloeit dus voort, dat volgens de Regeering het recht van den grondgebruiker om te jagen vóór alles moet worden geëerbiedigd. De Regeering wil, dat de grondgebruiker alleen dan niet zelf het jachtrecht uitoefent, wanneer hij zelf dat niet wil. Wil de grondgebruiker het jachtrecht niet zelf uitoefenen, dan moet hij, in den gedachtengang van de Regeering, zelf beoordeelen of hij de jacht wil afstaan of niet.

Nu is dezerzijds betoogd, dat die vrijheid van den grondgebruiker, welke de Regeering wil, niet tot haar recht komt, wanneer de mogelijkheid geopend blijft dat bedongen wordt, dat de grondeigenaar het jachtrecht zal behouden. Daarom is dezerzijds voorgesteld, die bepaling te schrappen. Dit amendement, aanvankelijk ook het amendement van den heer Ebels, gaat dus geheel in de richting van het wetsontwerp. De opzet van het wetsontwerp, het jachtrecht aan den grondgebruiker, kwam niet volkomen tot zijn recht zoolang de mogelijkheid werd opengelaten dat het jachtrecht aan den eigenaar werd afgestaan. Daarom is dezerzijds gezegd: er moet een bepaling van dwingend recht in het leven worden geroepen, waardoor onder alle omstandigheden bereikt wordt hetgeen de Regeering blijkens de Memorie van Antwoord wil bereiken. Het verwondert mij dan ook ten zeerste, dat nu de Minister ons komt vertellen dat het amendement eigenlijk niet noodig is en dat het is een inbreuk op de contractvrijheid (wat op zich zelf natuurlijk juist is) die alleen mag plaats hebben als er gevaar is voor de openbare orde of wanneer zwakheid van een der partijen bestaat. Juist. Mijnheer de Voorzitter, die zwakheid van een der partijen bestaat ongetwijfeld. Toen ik verleden Vrijdag het amendement toelichtte heb ik er op gewezen, en ik wil dat thans herhalen, dat wel duidelijk uitkomt hoezeer de pachter staat in een zeer zwakke positie tegenover den grondeigenaar.

Dat blijkt ook uit het feit, dat men in verschillende streken van ons land heeft laten circuleeren adressen tegen de aanhangige wijziging van de Jachtwet, die men door tal van pachters heeft laten teekenen, maar waarvan er mij één persoonlijk al heeft geschreven — ik heb dat de vorige week hier al meegedeeld —: ik heb alleen geteekend, omdat ik moest, omdat ik tegenover mijn landheer niet vrij was; ik deel u dit mee, opdat aan mijn handteekening onder dat adres althans eenigszins haar waarde wordt ontnomen.

Dit zijn feiten, die in de Kamer algemeen bekend moeten zijn. Dit is een positie van den pachter, die volkomen analoog is aan de positie van den arbeider bij het aangaan van een arbeidscontract. Bij de wet op het arbeidscontract heeft men niet een enkele bepaling, maar heeft men een heele reeks bepalingen van dwingend recht gemaakt, omdat men wel begreep, dat daarbij van een eigenlijke contractsvrijheid aan de zijde van den arbeider geen sprake was. Daarom doet het mij leed, dat de Minister niet een meer welwillende houding tegenover mijn subamendement heeft aangenomen, omdat, indien het amendement in de wet zou worden opgenomen, een belangrijke stap zou zijn gezet in de richting van het doel, dat de Regeering bij dit wetsontwerp zegt voor te staan: het jachtrecht aan den grondgebruiker.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het amendement ingediend als subamendement op het amendement van de Commissie van Rapporteurs. Nu heeft de Commissie van Rapporteurs de redactie van het amendement-van Schaik overgenomen.

(Oud c. a.)

Ik weet nu niet, of mijn amendement van rechtswege beschouwd wordt als subamendement op de nieuwe redactie van het amendement der Commissie van Rapporteurs. Is dat het geval, dan behoef ik in mijn amendement niets te veranderen; anders zal ik het alsnog indienen als subamendement op het amendement der Commissie van Rapporteurs in zijn nieuwe redactie.

De heer Ruys de Beerenbrouck. Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Over een tweetal punten wensch ik een enkel woord te zeggen. In de eerste plaats is er op aangedrongen, dat ik zou overnemen — na de houding, die ik tegenover dat amendement heb aangenomen — het amendement van de Commissie van Rapporteurs, zooals dat thans luidt, nu de Commissie van Rapporteurs zich vereenigd heeft met het subamendement van den geachten afgevaardigde den heer van Schaik. Ik meen echter, dat een goed gebruik meebrengt, dat alleen dan een amendement door de Regeering wordt overgenomen, wanneer het in de Kamer niet is bestreden. Nu dit amendement wel is bestreden, acht ik het beter, dat ik de Kamer gelegenheid geef, over het amendement te stemmen.

In de tweede plaats een woord over hetgeen staat in de Memorie van Antwoord, waarover de geachte afgevaardigde de heer Oud heeft gesproken.

Het blijkt nu, dat hetgeen ik bij de algemeene beschouwingen, eenigszins tot ergernis van den geachten afgevaardigde den heer Hiemstra, heb gezegd, toch juist is. Hoe stond ik voor dit wetsontwerp? Ik moge het met een enkel woord herhalen.

Het oorspronkelijk ontwerp heeft den Ministerraad gepasseerd. Ik werd dus geacht, met dat ontwerp, voor wat de hoofdlijnen betreft, in te stemmen. Naar aanleiding van het Voorloopig Verslag hebben mijn ambtgenooten, van wie het ontwerp uitging, zelfstandig de door hen noodig geachte wijzigingen aangebracht. Toen nu door u, Mijnheer de Voorzitter, op het eind van verleden jaar mij werd gevraagd, of ik bereid was, met de Kamer dit gewijzigd wetsontwerp te behandelen, heb ik met het oog op de werkzaamheden van de Kamer mij daartoe beschikbaar gesteld. Maar ik heb opzettelijk bij de eerste gelegenheid, die mij hier gegeven werd, om over het wetsontwerp in zijn geheel mijn oordeel te zeggen — en dat was bij de algemeene beschouwingen —, gezegd: om misverstand te voorkomen, moet ik de Kamer waarschuwen, dat ik, voor wat de hoofdlijnen betreft met dit wetsontwerp meegaande, toch voor wat sommige punten betreft mijn vrijheid voorbehoud.

Indien door u, Mijnheer de Voorzitter, en, blijkens hetgeen bij verschillende regelingen van werkzaamheden is geschied, ook door de Kamer niet buitengewoon prijs ware gesteld op behandeling van dit wetsontwerp, zou ik overwogen hebben, waarover door een van de geachte afgevaardigden, ik meen den heer Hiemstra, ook nog een woord is gezegd, of het niet beter was, dat ik vroeg, de behandeling uit te stellen en dat ik aan de Kamer toezond een Nota van Wijziging. Maar daarvan zou het gevolg zijn geweest, dat het gewijzigde ontwerp teruggezonden zou zijn geworden naar de afdeelingen, hetgeen misschien ook had moeten gebeuren met dit gewijzigde wetsontwerp, zooals het hier ligt. Dat verklaart, waarom er misschien van tijd tot tijd eenige tegenspraak is tusschen hetgeen ik hier mondeling betoog en hetgeen in de Memorie van Antwoord is neergeschreven. Ik hoop, met de Kamer de zaak zoo te kunnen behandelen, dat, terwijl op den voorgrond staan de belangen van den landbouw, meer dan in het gewijzigde wetsontwerp ook wordt gelet op de belangen van de jacht. Nu kan men niet uit het geheel van artikelen, neergeschreven in het belang van den landbouw, een artikel noemen en zeggen: als gij dit er uithaalt, blijft er van het geheele wetsontwerp niets over. Ik heb bij de algemeene beschouwingen verschillende artikelen aangehaald, en door den heer van Sasse van Ysselt is bij de toelichting van het amendement hetzelfde gedaan, waaruit blijkt, dat bij dit wetsontwerp inderdaad de belangen van den landbouw op den voorgrond staan.

(Voorzitter e. a.)

De Voorzitter: Mag ik den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs verzoeken, het oordeel der Commissie mede te deelen over het nieuwvoorgestelde artikel 3 en over het eenig overgebleven subamendement van den heer Oud c. s.?

De heer van Sasse van Ysselt, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs persisteert bij haar meening, dat het door haar voorgestelde amendement aanbeveling verdient.

Wat het subamendement van den heer Oud betreft, dit gaat vierkant tegen de bedoeling van de Commissie van Rapporteurs in, zoodat de Commissie van Rapporteurs de aanneming daarvan niet kan aanbevelen. Zij stelt mitsdien voor het subamendement van den heer Oud te verwerpen en haar eigen amendement aan te nemen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het subamendement van den heer Oud c. s. (Stuk n°. 16) wordt verworpen met 53 tegen 23 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Dresselhuys, de Wilde, Stulemeijer, van Sasse van Ysselt, Schouten, Heukels, Kolkman, van Dijk, van Gijn, Schokking, Hermans, Bongaerts, Duymaer van Twist, Ter Hall, Lovink, Krijger, van Rijckevorsel, Nolens, Tilanus, H. Colijn, Feber, Fruytier, de Monté ver Loren, Snoeck Henkemans, van Boetzelaer van Dubbeldam, Scheurer, Staalman, Moerel, Bakker, Smeenk, Bierema, Juten, Gerretson, van Vuuren, van Rijzewijk, van Voorst tot Voorst, van Rappard, van der Molen, van Schaik, Beumer, Deckers, Rutgers van Rozenburg, Suring, van Wijnbergen, Kuiper, Bulten, Fleskens, Michielsen, Bomans, mejuffrouw van Dorp, de heeren Ament, Wintermans en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Albarda, Ketelaar, Rutten, K. ter Laan, Oud, IJzerman, Weitkamp, Brautigam, Ebels, de Boer, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Gerhard, Kersten, van Zadelhoff, Hugenholtz, Knigge, Braat, Schaper, van Braambeek, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van de Bilt, Hiemstra en Marchant.

Het gewijzigd amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, II) strekkende om achter artikel 2 in te voegen een nieuw artikel 3, luidende als volgt:

„Gerechtigd tot het genot van de jacht is:

a. de eigenaar van den grond of ieder ander, die krachtens zakelijk recht bezit heeft van den grond, of

b. voor zooveel betreft gronden, die bij overeenkomst in pacht of ander persoonlijk gebruik zijn gegeven, de pachter of iedere andere gebruiker,

ten ware het genot van de jacht bij de overeenkomst, waarbij het zakelijk of persoonlijk recht gevestigd werd, is voorbehouden.

Hij, die zich overeenkomstig het voorgaande lid het genot van de jacht heeft voorbehouden, is niet bevoegd, dit te verhuren of te verpachten of vergunning tot jagen te verleenen, tenzij met bijzondere toestemming van den grondgebruiker.

Deze toestemming wordt niet vereischt voor eene vergunning aan huisgenooten en kinderen van hem, die het voorbehoud heeft gemaakt, aan een bij hem in dienst zijnden jager, alsmede aan dengene, die jaagt in zijn gezelschap.",

wordt met 58 tegen 19 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren van Schaik, Beumer, Deckers, Rutgers van Rozenburg, Suring, van Wijnbergen, Knigge, Kuiper, Bulten, Braat, Fleskens, van de Bilt, Michielsen, Bomans, mejuffrouw van Dorp, de heeren Ament, Wintermans, Dresselhuys, de Wilde, Stulemeijer, van Sasse van Ysselt, Schouten, Heukels, Kolkman, Rutten, van Dijk, van Gijn, Rutgers, Schokking, Hermans, Bongaerts, Ter Hall, Lovink, Krijger, van Rijckevorsel, Nolens,

Tilanus, H. Colijn, Feber, Fruytier, de Monté ver Loren, Weitkamp, Snoeck Henkemans, van Boetzelaer van Dubbeldam, Scheurer, Staalman, Moerel, Bakker, Smeenk, Bierema, Juten, Gerretson, van Vuuren, van Rijzewijk, van Voorst tot Voorst, van Rappard, van der Molen en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van Zadelhoff, Hugenholtz, Schaper, van Braambeek, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Hiemstra, Marchant, Albarda, Ketelaar, K. ter Laan, Duymaer van Twist, Oud, IJzerman, Brautigam, Ebels, de Boer, mevrouw de Vries—Bruins. en de heeren Gerhard en Kersten.

De **Voorzitter**: De heer Braat deelt mij mede, dat hij bij vergissing heeft vóórgestemd, en de heer J. ter Laan heeft mij medegedeeld, dat hij tot zijn leedwezen de vergadering moet verlaten.

Het bericht van den heer J. ter Laan wordt voor kennisgeving aangenomen.

Beraadslaging over artikel 4, luidende:

„De grondgebruiker heeft bij uitsluiting het recht, op den door hem gebruikten grond te jagen.

Hij, die jaagt op grond, welke bij een ander in gebruik is, moet voorzien zijn van een schriftelijk bewijsstuk, dat de grondgebruiker hem de jacht heeft afgestaan of vergunning tot jagen heeft verleend, tenzij hij zich bevindt in diens gezelschap.

Het in de vorige leden bepaalde is mede van toepassing op het zoeken of rapen van eieren van waterwild."

De **Voorzitter**: Op dit artikel is in de eerste plaats ingediend een amendement door de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2). Deze geachte afgevaardigden hebben mij medegedeeld, dat zij dit amendement intrekken; derhalve maakt dit amendement geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Ten tweede is er een amendement van den heer Ebels c. s. (Stuk n°. 4, I), maar aangezien dit vervangen is door het amendement van den heer Oud, is dit amendement vervallen en maakt dus geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

In de derde plaats is er een amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, III), strekkende om het artikel als volgt te lezen:

„Hij, die jaagt op grond, waar een ander tot de jacht gerechtigd is, moet voorzien zijn van een schriftelijk bewijs van den tot de jacht gerechtigde, tenzij hij zich bevindt in diens gezelschap.

Het in het vorige lid bedoelde bewijs wordt ook vereischt voor het zoeken of rapen van eieren van waterwild."

En ten slotte een subamendement van den heer Ament op het amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, III), voorkomende op Stuk n°. 7, strekkende om:

onder n°. III, tweeden regel, achter het woord „bewijs" toe te voegen: „van vergunning";

achter het woord „gezelschap" in regel 4 te laten volgen een nieuw lid, luidende:

„Deze vergunning wordt geacht tot wederopzeggens toe verleend te zijn. Wordt zij voor een bepaalden termijn verleend, dan moet deze in het schriftelijk bewijs worden vermeld. Eene vergunning is in geen geval geldig voor een langeren termijn dan drie achtereenvolgende jaren."

Ik geef in de eerste plaats het woord aan den voorzitter der Commissie van Rapporteurs tot toelichting van het amendement dier Commissie.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van de Commissie van Rapporteurs behelst niets anders dan een kleine redactieverbetering. Het amendement behoeft naar mijn meening geen verdere toelichting; het spreekt voor zich zelf reeds genoeg.

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt het amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Ament** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn subamendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het eerste gedeelte van het door mij ingediende subamendement strekt alleen ter verduidelijking. Uit het schriftelijk bewijs toch zal moeten blijken, dat het een vergunning beteekent om de jacht te mogen uitoefenen op den betreffenden grond. Vandaar mijn voorstel om aan het woord „bewijs" toe te voegen de woorden „van vergunning".

De overwegingen, Mijnheer de Voorzitter, die er mij toe geleid hebben om voor te stellen aan het geamendeerde artikel 4 een nieuw lid toe te voegen, zijn de volgende.

1°. Den jachtgerechtigde, die het recht van jagen aan een ander overdraagt, moet het mogelijk gemaakt worden op weinig omslachtige en min kostbare wijze die overdracht te wijzigen of te hernieuwen, zonder dat er een conflict behoeft te rijzen tusschen den jager en den jachtgerechtigde.

Ik begrijp, Mijnheer de Voorzitter, dat het den jachtgerechtigde ook zonder deze bepaling mogelijk is de vergunning tot jagen voor een bepaalden tijd te verleenen, doch in zeer vele gevallen zal de jager door verschillende invloeden trachten te bewerkstelligen, dat deze vergunning voor onbepaalden tijd wordt gegeven. In dit geval veroorzaakt een eventueel noodige opzegging moeilijkheden van allerlei aard, die daarenboven de goede verhouding tusschen beide partijen verstoren en derhalve niet bevorderlijk zijn aan „een verzoening der strijdige belangen", zooals dat in de Memorie van Antwoord is uitgedrukt.

2°. Wanneer een vergunning op automatische wijze, m.a.w. periodiek, ophoudt van kracht te zijn, zal zulks niet alleen bevorderlijk zijn aan de goede verhoudingen, doch deze bepaling zal mede kunnen beschouwd worden als een preventieve maatregel met betrekking tot de wildschade en het onderhouden van een bovenmatigen wildstand.

3°. Deze bepaling brengt den grondgebruiker-pachter, voor zooverre hij jachtvergunningen kan geven, in een bevoorrechte positie, daar het niet behoeft voor te komen, dat beëindigen der pachttermijnen samenvalt met het automatisch afloopen der jachtvergunningen.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, volgt uit de door mij voorgestelde bepaling, dat ook jachtcomplexen voor niet langer dan drie achtereenvolgende jaren kunnen verpacht worden, waardoor voorkomen wordt, dat de jager groot misbruik zal maken van de verkregen jachtvergunningen, wijl de jachtgerechtigden ieder individueel om de 3 jaren de gelegenheid hebben om te overwegen, of zij het jachtrecht aan denzelfden jager en onder dezelfde voorwaarden zullen afstaan.

Het subamendement van den heer Ament (Stuk n°. 7) wordt ondersteund door de heeren Wintermans, Fruytier, van Voorst tot Voorst en van Schaik en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch enkele opmerkingen te maken over het amendement van de Commissie van Rapporteurs, dat mij in het algemeen aannemelijk voorkomt, doch dat zal moeten worden gewijzigd in verband met het aangenomen amendement van den heer van Schaik.

Het zal dus moeten luiden:

„Hij, die jaagt op grond, waar een ander tot het genot van de jacht gerechtigd is, moet voorzien zijn van een schriftelijk bewijs van den tot dat genot gerechtigde, tenzij hij zich bevindt in diens gezelschap."

De Commissie zal dit ook wel bedoelen, maar ik meende er toch even de aandacht op te moeten vestigen.

Wat nu het amendement-Ament betreft, betwijfel ik, of

61ste VERGADERING. — 13 MAART 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(Dresselhuys e. a.)

lit een verbetering is. Vooreerst wil de heer Ament het woord ,,bewijs'' veranderen in: ,,van vergunning'', maar ik vermoed, dat de heer Ament niet altijd het oog heeft op vergunning, omdat men immers ook bij verpachting afstand van de jacht kan doen. Wil hij nu in dit geval het schriftelijk bewijs laten vervallen? Dit is mij niet duidelijk en daarom zou ik van den geachten afgevaardigde gaarne vernemen, hoe hij daarover denkt.

Wat het slot betreft, dat de vergunning wordt geacht te zijn verleend tot wederopzeggens toe en dat vermeld moet worden, als zij voor een bepaalden termijn wordt verleend, komt mij dit voor overbodig te zijn.

Uit den aard der zaak is een vergunning voor wederopzeggen vatbaar; dit brengt het karakter van vergunning mede en hoe minder men daarover in een contract schrijft, des te sterker maakt men de positie van hem, die de vergunning verleend heeft. Nu geloof ik, dat het niet de bedoeling van den geachten afgevaardigde is, om de positie van hem, die de vergunning verleent, te willen verzwakken en daarom geloof ik, dat zijn amendement geen aanbeveling verdient.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Wat het amendement van de Commissie van Rapporteurs betreft, ben ik het eens met den heer Dresselhuys. Indien de Commissie diens advies volgen wil en het blijkt, dat het amendement door niemand wordt bestreden, ben ik bereid het over te nemen.

Ook de opmerkingen over het amendement van den heer Ament komen mij aanvankelijk juist voor. De jacht kan niet alleen aan derden vergund zijn, maar zij kan ook zijn verpacht. Wil men een verduidelijking van hetgeen in het ontwerp staat, dan zou het misschien aanbeveling verdienen te lezen: ,,een daartoe strekkend schriftelijk bewijs''.

Ik heb ook eenig bezwar tegen het door den heer Ament voorgestelde nieuwe tweede lid. Ik vraag mij af, naar aanleiding van hetgeen ik straks gezegd heb, of er wel voldoende grond is, om in te grijpen in de contractsvrijheid. De geachte afgevaardigde wil vermoedelijk ook de jachtverpachting naar den tijd limiteeren, maar dit valt niet onder de bewoording van zijn amendement, want onder vergunning valt, gelijk ik heb opgemerkt, geen jachtverpachting.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De opmerking van den heer Dresselhuys is volkomen juist. Het amendement klopt niet meer op het nieuwe art 3 na de wijziging, welke daarin door de overneming van de amendementen van den heer van Schaik is aangebracht.

Ik heb derhalve, namens de Commissie, de eer de volgende wijziging op uw tafel te deponeeren.

De **Voorzitter**: Het amendement van de Commissie van Rapporteurs wordt in dien zin gewijzigd, dat in den 1sten regel tusschen de woorden: ,,een ander tot'' en ,,de jacht'' wordt gevoegd: ,,het genot van'' en in den 3den regel in de plaats van: ,,de jacht'', moet worden gelezen: ,,dat genot''.

De heer **Ament**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Dresselhuys en de Minister vragen, of ik hier bedoeld heb alleen vergunning of ook het afstaan van de jacht. Ik heb alleen op het oog gehad vergunningen, zooals die gegeven worden door kleine grondeigenaars en pachters, die zelf niet jagen.

Iemand, die zoo'n vergunning geeft, geeft een schriftelijk bewijs aan den jager, dat deze op zijn grond mag jagen. De jager steekt dat bewijs in den zak en loopt er 20, 30 jaren mede rond. Wanneer de rechthebbende op de jacht dat bewijs teniet wil doen, wanneer hij die gunst weder wil intrekken, dan kost hem dat geld en veel moeite, want er is noodig een opzegging per deurwaardersexploot.

Ik handhaaf dus mijn subamendementen. Ik acht het niet noodig, te laten uitkomen, dat het niet alleen moet slaan op de vergunningen, maar ook op het afstaan van de geheele jacht.

Men zal zeggen, dat hiermede een nieuw element in de

(Ament e. a.)

wet gebracht wordt; dat geef ik toe, maar hetzelfde element is zelfs te vinden in de Pruisische Jachtwet, volgens welke men alleen jachtschappen heeft en waar het veel minder noodig is dan hier.

De heer **van Schaik**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat door een redactioneele wijziging te gemoet kan gekomen worden aan de bezwaren, die geopperd zijn tegen hetgeen de heer Ament voorstelt.

Daarom geef ik den heer Ament in overweging om het eerste deel van zijn subamendement, strekkende om achter het woord ,,bewijs'' toe te voegen ,,van vergunning'', in te trekken en den aanhef van het tweede subamendement aldus te doen luiden: ,,Een vergunning tot jagen wordt geacht tot wederopzeggens toe verleend te zijn.''

Dan wordt het doel van den heer Ament bereikt en zijn de hoofdbezwaren van den heer Dresselhuys en den Minister vervallen.

De **Voorzitter**: De heer Ament deelt mede, dat hij zijn eerste subamendement, om achter het woord ,,bewijs'' toe te voegen: ,,van vergunning'' intrekt, zoodat dit geen onderwerp van beraadslaging meer uitmaakt.

Verder wijzigt hij den aanhef van het door hem voorgestelde nieuwe lid, zoodat die zal luiden:

> ,,Eene vergunning tot jagen wordt geacht tot wederopzeggens toe verleend te zijn.'',

en verder als in Stuk n°. 7.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft het amendement van de Commissie van Rapporteurs, dat gewijzigd is, zoodat de technische fout, die er nog in zat, er uitgelicht is, verklaar ik bij dezen het over te nemen.

Het amendement van den heer Ament acht ik overbodig. De opneming van een zoodanige bepaling is, om een andere qualificatie toe te passen — de geachte afgevaardigde de heer Ament houde het mij ten goede — allesbehalve mooi en ik zou het op prijs stellen, als de Kamer dit niet mooie amendement niet in het ontwerp een plaats gunde.

De **Voorzitter**: Daar de Regeering het gewijzigde amendement van de Commissie van Rapporteurs heeft overgenomen, maakt dit geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Het subamendement van den heer Ament is dus nu geworden een amendement op het gewijzigde Regeeringsartikel.

Ik verzoek thans de Commissie van Rapporteurs haar oordeel mede te deelen omtrent de Regeeringswijziging en omtrent het gewijzigde amendement van den heer Ament.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs gaat gaarne akkoord met de Regeeringswijziging.

Wat betreft het amendement van den heer Ament is de meerderheid van de Commissie van Rapporteurs van oordeel, dat het geen aanbeveling verdient het aan te nemen, als zijnde het totaal overbodig. De minderheid kan zich echter wel met het amendement vereenigen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd amendement van den heer Ament wordt met 45 tegen 29 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Hermans, K. ter Laan, Bongaerts, Duymaer van Twist, van Rijckevorsel, Nolens, IJzerman, Feber, Fruytier, Weitkamp, Brautigam, Scheurer, Moerel, de Boer, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Juten, van den Tempel, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Duys, van Rijzewijk, Kersten, van Voorst tot Voorst, van

(Voorzitter e. a.)

der Molen, van Schaik, Beumer, van Zadelhoff, Suring, van Wijnbergen, Knigge, Kuiper, Bulten, Braat, Schaper, Fleskens, van Braambeek, van de Bilt, Michielsen, Bomans, Hiemstra, Ament, Wintermans, Albarda, Stulemeijer, Rutten en van Dijk.

Tegen hebben gestemd de heeren Ter Hall, Lovink, Krijger, Tilanus, H. Colijn, de Monté ver Loren, Snoeck Henkemans, van Boetzelaer van Dubbeldam, Bakker, Ebels, Smeenk, Bierema, Gerretson, mejuffrouw Katz, de heeren van Vuuren, van Rappard, Deckers, Rutgers van Rozenburg, mevrouw Bakker—Nort, mejuffrouw van Dorp, de heeren Marchant, Dresselhuys, de Wilde, Ketelaar, van Sasse van Ysselt, Schouten, Heukels, Kolkman en de Voorzitter.

Het gewijzigd artikel 4, thans luidende:

,,Hij, die jaagt op grond, waar een ander tot het genot van de jacht gerechtigd is, moet voorzien zijn van een schriftelijk bewijs van den tot dat genot gerechtigde, tenzij hij zich bevindt in diens gezelschap.

Eene vergunning tot jagen wordt geacht tot wederopzeggens toe verleend te zijn. Wordt zij voor een bepaalden termijn verleend, dan moet deze in het schriftelijk bewijs worden vermeld. Eene vergunning is in geen geval geldig voor een langeren termijn dan drie achtereenvolgende jaren.

Het in het vorige lid bedoelde bewijs wordt ook vereischt voor het zoeken of rapen van eieren van waterwild.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De Voorzitter: De Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot regeling van het algemeen vormend middelbaar en hooger onderwijs (65) kan binnen den bij art. 32 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke den 23sten dezer verstrijkt, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn te willen verlengen tot 1 Mei a.s. Ik stel voor, dit verzoek toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De Voorzitter: Aan de orde is nu een amendement van de heeren Deckers, Kolkman, van Sasse van Ysselt, van Rappard, A. Colijn, Lovink, van Voorst tot Voorst en Weitkamp, (Stuk n°. 12), strekkende om achter Titel I in te voegen een nieuwen Titel I A. (De Jachtschappen). Ik stel mij voor, dat sommige leden deze gelegenheid willen benutten om enkele algemeene beschouwingen over de jachtschappen te houden. Mij dunkt, dat er geen bezwaar tegen is, dit te doen bij artikel I van dezen titel, en daartegen zal ik dus geen bezwaar maken. Artikel I luidt:

„Voor de uitoefening en het beheer van de jacht kunnen jachtschappen worden ingesteld.

Het jachtschap is rechtspersoon."

De heer **Deckers** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Niet alleen in de stukken, maar ook bij de algemeene beschouwingen zijn de jachtschappen ter sprake gekomen en daarbij werd niet nagelaten in het kort te wijzen op de voordeelen, aan de instelling er van verbonden. Aan niemand kan het onbekend zijn, wat men onder een jachtschap heeft te verstaan, te weten een rechtspersoon, waardoor de belanghebbenden in staat worden gesteld de jacht uit te oefenen en te beheeren. Aan de instelling van zoodanige jachtschappen zijn onmiskenbare voordeelen verbonden. Ik stel mij voor, aan deze voordeelen eenige woorden te wijden en vervolgens het licht te doen vallen op de samenstelling van de jachtschappen, op de wijze van hun totstandkoming en op hun werkwijze.

Een jachtschap beperkt het aantal personen, dat practisch de jacht zal uitoefenen. Wij hebben ook bij de hier gevoerde

(Deckers.)

besprekingen kunnen vernemen, dat het zeker in den regel niet is te achten in het belang van den landbouwer, dat deze de jacht practisch zal beoefenen. Zij, die hun volle aandacht schenken niet alleen aan den landbouw als zoodanig, maar ook aan hen, die den landbouw als bedrijf uitoefenen, zullen het met mij eens zijn, dat het in het algemeen niet wenschelijk is te bevorderen, dat de boeren jagers worden. Dit is niet gewenscht voor de boeren zelf en daardoor ook niet voor den landbouw. En toch zal dit gaan voorkomen, meer dan men denkt, meer dan de leden meenen, die te kennen hebben gegeven, dat naar hun meening verstandige boeren als regel niet practisch het jachtbedrijf zullen gaan beoefenen, maar liever hun volle aandacht zullen blijven schenken aan de zaken van hun bedrijf.

Men moet nl. niet vergeten, dat deze wet min of meer, zij het ongewild, de strekking heeft de landbouwers te brengen tot de jacht. Voor den pachter zal dit in het algemeen niet zoozeer gelden, omdat wel als regel kan worden aangenomen, dat een van de vele bepalingen, welke automatisch in ieder pachtcontract, niet altijd met evenveel recht en even verklaarbaar zullen worden opgenomen, zal zijn, dat de eigenaar zich het jachtrecht voorbehoudt. Maar dit geldt natuurlijk niet voor den eigenaar-grondgebruiker. Het valt niet te ontkennen, dat meer dan tot nu toe de eigenaar-grondgebruiker min of meer gestuurd wordt in de richting van de jacht. Binnen het jachtschap is intusschen een goede geregelde uitoefening van de jacht mogelijk. Het jachtschap zal de jacht verpachten, zal op de jacht toezicht uitoefenen, welk toezicht uitgaat van het bestuur. Bij de verpachting van de jacht zullen voorwaarden kunnen en moeten worden gesteld omtrent den wildstand, de bejaging en dergelijke. Veel meer dan de pachters of eigenaren-grondgebruikers individueel zulks vermogen, zal de leiding van het jachtschap een invloed ten goede kunnen oefenen op den stand van het wild. Door de leiding, die van het jachtschap uitgaat, zal gemakkelijker dan door de leiding individueel aan de verschillende belanghebbenden over te laten, kunnen worden bereikt, dat binnen het gebied van het jachtschap van een overmatigen wildstand geen sprake kan zijn. Voor den individueelen jachtverpachter en voor den grondgebruiker, die niet-jager is, is dit alles mogelijk.

Een derde voordeel van het jachtschap is hierin gelegen, dat degenen, die bij het jachtschap belang hebben, een gemeenschappelijk belang behartigen, nl. de regeling van den wildstand, welke door hen gemeenschappelijk wordt getroffen. Het onderling overleg en de gemeenschappelijke beraadslaging zullen voorkomen, dat van een van beide zijden de zaak op de spits wordt gedreven. Een kenner van onze agrarische verhoudingen, de helaas te vroeg aan den Nederlandschen landbouw ontvallen professor Koenen, voorstander ook van het instituut der jachtschappen, heeft eens verklaard, dat dit de meest sympathieke zijde van de jachtschappen was, dat allen, die belang hebben bij een zelfde zaak, in gemeen overleg treden om deze zaak zoo goed mogelijk te behartigen.

In de vierde plaats zal het jachtschap bieden een behoorlijk jachtterrein, een aaneengesloten geheel. Conflicten, die anders gemakkelijk kunnen ontstaan, worden hierdoor voorkomen. Conflicten kunnen immers gemakkelijk ontstaan, indien de jacht wordt beoefend op een terrein, bestaande uit verschillende perceelen, voor welke dikwijls verschillende jachtbepalingen gelden. Een dergelijk jachtterrein, samengesteld uit onderdeelen, waarvoor verschillende jachtvoorwaarden gelden en waar de jager bovendien telkens perceelen ontmoet, waar hij niet mag jagen en waarop de bepalingen van de wet, b.v. in zake het vasthouden van zijn honden, het ontladen van zijn geweer, van toepassing zijn, zal weinig jagers trekken. Derhalve zal de opbrengst van een dergelijk jachtterrein gering zijn en is het ook uit dat oogpunt beter, een zoodanig jachtveld in te stellen (en het jachtschap biedt daartoe een goede gelegenheid), dat deze bezwaren voor de jagers ophouden te bestaan.

Een vijfde voordeel is, dat voorkomen wordt dat geen behoorlijk jachtveld is samen te stellen, dat derhalve van verpachting van jacht geen sprake kan zijn en ieder, gebruik makende van de bevoegdheid, hem door de wet verleend, op

(Deckers.)

eigen land zal hebben op te treden, hetgeen uit den aard van de zaak maar al te gemakkelijk aanleiding kan geven tot moeilijkheden en erger tusschen jagenden onderling.

Het jachtschap verkrijgt, en dat is het zesde voordeel, dat bij de jachtverpachting gelden worden opgebracht, welke ter beschikking komen van het jachtschap en die kunnen worden aangewend tot een of ander nuttig doel. Krijgt iedere eigenaar voor zijn perceel een zekere opbrengst van de jacht, dan zal dit dikwijls een bedrag zijn van weinig beteekenis. De jachtopbrengst van een jachtschap zal echter steeds een bedrag zijn lang niet zonder belang. Deze som, gesteld ter beschikking van het bestuur, kan aangewend worden tot een of ander doel van algemeen nut, kan bijv. uitstekend gebruikt worden tot betaling van de renten, die wegens de opheffing van de heerlijke jachtrechten verschuldigd zullen worden door de eigenaars.

Een niet gering voordeel is ook hierin gelegen, dat daar, waar een jachtschap bestaat, de strooperijen aanzienlijk zullen afnemen. Dit springt onmiddellijk in het oog. Ik behoef hier niet te spreken over de groote nadeelen van zedelijken en van economischen aard, aan het stroopersbedrijf verbonden. Tal van behoorlijke landbouwbedrijven zijn vernietigd, doordat de leider helaas verviel tot het uitoefenen van het stroopersbedrijf. Tal van gezinnen zijn ongelukkig geworden, doordat de strooper overging tot andere nog meer afkeurenswaardige handelingen. Waarom zal nu het stroopersbedrijf aanzienlijk afnemen daar, waar jachtschappen bestaan? Voornamelijk zal dat komen, doordat vroeger door het stroopen, waarover men overigens moge denken, zooals men wil, meermalen een dienst bewezen werd aan de landbouwcultuur. Nu echter zal de strooper worden de tegenstander van den landgebruiker. De grondgebruiker immers beschikt zelf over de jacht, het jachtschap heeft er belang bij, dat de voorwaarden, die het aangaat met den pachter van de jacht, ook worden nageleefd, dat die pachter in het jachtschap ook wezenlijk vindt, wat hij er van verwacht. De leiding van het jachtschap en de tot het jachtschap behoorende boeren staan dus vijandig tegenover de wildstrooperijen. De eigenlijke wilddief wordt de vijand van den boer. Vroeger stond de boer dikwijls niet vriendschappelijk tegenover den man, die de jacht uitoefende op zijn terrein, afgescheiden van de vraag, of dat een sportjager of een beroepsjager was.

Nu komt de jager in zekeren zin in dienst van het jachtschap; hij zal onder aanwijzing van de leiders van het jachtschap zorg dragen voor een zekeren wildstand, en komt dus te staan aan de zijde van de boeren. Het is duidelijk, de zaak is geheel omgekeerd.

Ten slotte wijs ik nog als voordeelen aan, dat de regeling van de vergoeding der schade, aangericht door het wild, veel gemakkelijker te treffen is, indien men te doen heeft met de leiding van een jachtschap — indien het mocht voorkomen, dat door wild, in het jachtschap verblijvend, schade is aangericht aan de aangelanden — dan indien men te doen heeft met verschillende eigenaars of gebruikers van het land.

Mijnheer de Voorzitter! Ziehier een aantal voordeelen aan de instelling van jachtschappen verbonden. Het zou gemakkelijk zijn, ze nog met een aantal te vermeerderen. Ik wil wijzen op het verzoekschrift, dat ons bereikt heeft van de Vereeniging tot behoud van natuurmonumenten. Veel van hetgeen in dat verzoekschrift wordt gevraagd, zal worden verzekerd, indien jachtschappen worden ingesteld. Ik wil wijzen op het zeer merkwaardige artikel „Een nieuwe Jachtwet" van dr. Thijsse, in *De Amsterdammer* van 24 Februari 1923. Ook wat dr. Thijsse vreest, een ernstige vermindering van den vogelrijkdom van ons land, zal voor een goed deel vermeden worden indien jachtschappen worden ingesteld.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Bierema heeft in zijn redevoering, gehouden bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp, ook gewezen op het nut, dat door jachtschappen zou zijn te bereiken. Maar, zoo zeide deze geachte afgevaardigde, wij zullen met een poging tot instelling van jachtschappen weinig succes kunnen behalen, want uit de stukken blijkt, dat de Regeering tegen jachtschappen bezwaar heeft.

Ik meen echter, dat de bezwaren der Regeering tegen jachtschappen meer betroffen die jachtschappen, welke bedoeld werden door de Staatscommissie 1904, te weten de verplichte jachtschappen, steunende alleen op de rechten van de grondeigenaren, en ingesteld automatisch over geheel Nederland. Maar zij, die het door ons ingediende amendement hebben bestudeerd, zullen weten, dat de jachtschappen, welke door ons worden voorgestaan, van gansch anderen aard zijn dan die, welke de Staatscommissie bedoelde. De bezwaren der Regeering kunnen m. i. voor deze jachtschappen niet gelden. Deze jachtschappen immers kunnen, voor zoover zij strooken met het belang van den landbouw, worden ingesteld door Gedeputeerde Staten, òf op initiatief van de Staten zelf, òf door de Staten, daartoe gebracht door het verzoek van een aantal grondgebruikers. Bezwaren, die men wellicht tegen jachtschappen in het algemeen zou kunnen hebben, gelden te minder, indien men de samenstelling van de jachtschappen, door ons amendement bedoeld, in aanmerking neemt.

Ik kom zoo tot het tweede deel van mijn betoog: de samenstelling der jachtschappen.

Wie zullen leden zijn van het jachtschap?

Lid van het jachtschap zijn: 1°. alle grondgebruikers, wonende binnen het gebied van het jachtschap, dus zoowel de pachters-grondgebruikers als de eigenaren-grondgebruikers.

In de tweede plaats zijn lid van het jachtschap alle eigenaren, die zich het jachtrecht hebben voorbehouden. Hierdoor wordt gewaarborgd een onmiskenbare versterking van de positie van den grondgebruiker. Immers de grondgebruiker individueel is bij de in Nederland bestaande verhoudingen tegenover den grondeigenaar steeds de zwakke partij. Ik erken dankbaar, dat in ons land de overgroote meerderheid van grondeigenaren, die hun land hebben verpacht, van hun positie van overwicht geen verkeerd gebruik maken. Maar dat neemt niet weg, dat, als een grondeigenaar dat wel zou willen doen, vele bepalingen van deze wet den grondgebruiker niet zouden vermogen te beschermen tegen den grondeigenaar. Individueel staat de grondgebruiker tegenover den eigenaar zwak. Wat is nu meer voor de hand liggende, dan dat de grondgebruikers zich vereenigen in jachtschappen ter onderlinge versterking?

Het verdient de aandacht, dat het wetsontwerp aan den pachter van den grond, waarop de eigenaar zich het jachtrecht heeft voorbehouden, niet den minsten invloed toekent voor wat de jacht betreft. Ons amendement brengt ook deze personen als stemgerechtigd lid in het jachtschap en geeft hem dus eenigen invloed op de regeling van de jacht.

Ten derde neemt naast den grondgebruiker-pachter en den grondgebruiker-eigenaar het jachtschap nog als leden aan die eigenaren, die zich het jachtrecht hebben voorbehouden, en die, zooals bekend is, heel dikwijls zelf niet jagen, maar het jachtrecht weer aan anderen overgeven. Alleen zij dus, eigenaren en pachters, die bij een goede cultuur en een goed gebruik van den bodem belang hebben en een zoo groot mogelijke opbrengst van landbouwproducten verlangen, kunnen lid zijn van het jachtschap. Nogmaals wil ik er nadrukkelijk op wijzen, dat zij, die alleen pachters van de jacht zijn, zooals men het populair noemt, geen lid kunnen zijn van het jachtschap. De ervaring leert, dat de moeilijkheden tusschen landbouwer en jager juist dan ontstaan, wanneer men te doen heeft met zulke jagers, die bij den opbrengst van den bodem geen belang hebben, maar die alleen jagen. Deze personen moeten niet medespreken in het jachtschap en zij doen het dan ook volgens het door ons ingediende amendement niet. Zij zullen geen medezeggenschap hebben in het jachtschap, maar de belanghebbenden bij den bodemopbrengst zullen in het jachtschap zeggenschap hebben over de jagers, aangezien zij het zijn, die hebben uit te maken, onder welke voorwaarden de jacht binnen de grenzen van het jachtschap zal worden uitgeoefend.

Met het geven van een sterker positie aan den grondgebruiker, dan die, welke het wetsontwerp hem biedt, ver-

(Deckers.)

eenigt zich trouwens gaarne de verstandige jager, die in het jachtschap de cultuur niet wil tegenhouden, die in het jachtschap de wildschade tot een minimum wil beperken en die de belangen van den landbouw ook afdoende beschermd wil hebben, die echter naast dit alles zich zelf gaarne een behoorlijk jachtterrein tegen een behoorlijken prijs ziet ter beschikking gesteld.

Thans een enkel woord, Mijnheer de Voorzitter, over de totstandkoming zooals de voorstellers zich die hebben gedacht.

In de eerste plaats zal een jachtschap tot stand kunnen komen op initiatief van Gedeputeerde Staten. In de tweede plaats op initiatief van een aantal grondgebruikers. Tegen benadeeling van de belangen van de een of andere groep vindt men het beroep op de Kroon, dat tegen een besluit van Gedeputeerde Staten kan worden ingesteld. Wanneer het in het belang van den landbouw zou zijn, dat in een zeker gebied een jachtschap kwam, ligt het nog niet voor de hand, dat de onmiddellijk belanghebbenden, de grondgebruikers, er altijd toe zouden overgaan om dat jachtschap aan te vragen. Het geval is niet zoo heel moeilijk denkbaar, dat er grondgebruikers zijn, die de meening zouden hebben, dat dit door hun eigenaar niet gaarne zou worden gezien en dat wellicht eenige onaangename gevolgen uit die handeling voor hen zouden kunnen voortvloeien.

Het zal echter altijd mogelijk zijn, hetzij door eenige organisatie van belanghebbenden, hetzij door eenige personen gezamenlijk de belangstelling van Gedeputeerde Staten te vragen voor den toestand binnen een zeker gebied en Gedeputeerde Staten in overweging te geven op eigen initiatief tot de instelling van een jachtschap over te gaan. Wij kunnen dus het initiatief van Gedeputeerde Staten niet missen.

Het eenige bezwaar, dat er tegen kan worden ingebracht, is, dat het niet onmogelijk is, dat Gedeputeerde Staten een jachtschap zouden instellen tegen den zin van de onmiddellijk belanghebbenden. Inderdaad is dit een bezwaar, al geloof ik niet, dat het heel dikwijls zal behoeven te worden gevreesd. Om echter een dergelijke instelling onmogelijk te maken, is door ons amendement — ik wees er reeds op — een beroep op de Kroon opengesteld en het is toch zeker geen gewaagde veronderstelling, wanneer wij meenen, dat indien werkelijk de plannen van Gedeputeerde Staten in strijd zouden zijn met de belangen van de meerderheid van hen, die bij het jachtschap betrokken zouden zijn, de Kroon de goedkeuring aan de instelling van zulk een jachtschap zal onthouden.

Een enkel woord over de werkwijze van het jachtschap. Deze werkwijze volgt eigenlijk uit de grondbeginselen, die ik reeds aangaf, uit het doel, waarmede het jachtschap is ingesteld en dat ook in art. I tot uiting is gebracht, nl. de uitoefening van het beheer van de jacht. De voorstellers van het amendement zouden niet willen, dat alles voor alle jachtschappen op een en dezelfde wijze zou worden geregeld. Uit de besprekingen, omtrent dit ontwerp van wet in de Kamer gevoerd, is gebleken, hoe de jacht in aard en beteekenis in ons land uiteenloopt van streek tot streek. Ook de jachtschappen zullen zich aan de bijzondere omstandigheden, die van streek tot streek bestaan, hebben aan te passen. Daarom wordt de vaststelling van het reglement overgelaten aan Gedeputeerde Staten.

Om echter eenheid te waarborgen, een eenheid zoo groot als de uiteenloopende omstandigheden zulks gedoogen, willen de voorstellers, dat het reglement onderworpen zij aan de goedkeuring der Kroon. Voor wijziging van het reglement moet dit natuurlijk ook gelden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik maak van deze gelegenheid gebruik om mede te deelen, dat ik in het laatste lid van art. IX een kleine verandering moet aanbrengen. Het eerste lid zegt, dat Gedeputeerde Staten een reglement onder Onze goedkeuring samenstellen. Uit den aard der zaak moet nu ook in het tweede lid gezegd worden, dat wijziging van het reglement aan dezelfde goedkeuring is onderworpen. Ik zal u onmiddellijk op schrift ter hand stellen een inlassching van drie woorden, nl. de woorden: onder Onze goedkeuring, in het tweede lid van dit artikel.

(Deckers c. a.)

Over de verdere onderdeelen van het amendement meen ik te kunnen zwijgen. Voorshands meen ik nl. te kunnen aannemen, dat ten opzichte daarvan de strekking voldoende duidelijk gebleken is uit de tekst der artikelen zelf.

In artikel XI van ons amendement wordt in het tweede lid gesproken van: Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw. Wij zullen dit even moeten veranderen in: Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister.

Mijnheer de Voorzitter! U deze enkele verbeteringen ter hand stellend, eindig ik met het uitspreken van de hoop, dat de Kamer er van overtuigd zal zijn, dat instelling van jachtschappen belangrijke, gunstige gevolgen zal hebben.

De **Voorzitter**: Door den heer Deckers wordt medegedeeld, dat hij eenige wijzigingen in het amendement aanbrengt.

De laatste zin van art. IX moet luiden:

„Het reglement kan door Gedeputeerde Staten onder Onze goedkeuring worden gewijzigd."

In het 2de lid van art. XI te lezen in plaats van: „Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw": „Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister".

In den laatsten zin van art. XI wordt tusschen „verplicht" en „Gedeputeerde" ingelascht „aan".

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil met een enkel woord het denkbeeld van den heer Deckers tot het instellen van jachtschappen ondersteunen.

Ik ben met hem van meening, dat door het instellen van jachtschappen zekere voordeelen voor den landbouwer, maar ook voor den grondgebruiker kunnen worden verkregen.

In het algemeen bedoelt toch een jachtschap dit, dat in een bepaalde streek de gebruikers van den grond, in dit geval ook de eigenaars van den grond, maar in alle geval diegenen, welke bij de opbrengst van dien grond belang hebben, gemeenschappelijk zich zullen uitspreken over de wijze, waarop de jacht moet worden uitgeoefend, en hoe dus ten opzichte van den wildstand en het schadelijk gedierte zal worden gehandeld.

Dat is in zeker opzicht een groot voordeel, omdat, gelijk reeds bij de algemeene beschouwingen naar voren is gebracht, het uitoefenen van het jachtrecht of van het recht om schadelijk gedierte te verdelgen op zich zelf in zijn uitwerking nog zeer beperkt is, omdat men niet beschikt over den naastbij gelegen grond van zijn buurman. Op grond daarvan heb ik reeds gezegd, dat de commissiën in dat opzicht heel goed werk kunnen doen, omdat de vrijheid zelf zijn grond te zuiveren niet voldoende is om voortdurend wild en schadelijk gedierte van zijn grond af te houden.

Wanneer wij jachtschappen krijgen, zal dus ten opzichte van de uitoefening van de jacht ook de bestrijding van het schadelijk gedierte over een grooter terrein uitgestrekt worden. Daardoor zullen ook meer waarborgen worden geschapen, dat de last, die door het schadelijk gedierte wordt veroorzaakt, zooveel mogelijk wordt bestreden.

Aan den anderen kan geloof ik met den heer Deckers wel, dat ook de positie van den grondgebruiker door de jachtschappen iets kan worden versterkt.

Ik heb die liefde in eens bij den heer Deckers ontdekt bij de jachtschappen. Ik had liever gehad, dat die liefde iets eerder was ontvlamd.

De instelling van jachtschappen kan zeer zeker een versterking van de positie van de grondgebruikers bevatten, omdat ze in de jachtschappen worden betrokken en dus iets mee te zeggen hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Op deze algemeene gronden meen ik, dat er wel iets voor de jachtschappen te zeggen is.

De heer Deckers heeft medegedeeld, hoe hij zich die jachtschappen ongeveer denkt.

Mijnheer de Voorzitter! Wellicht zult u ook mij veroorloven hier met enkele woorden aan te geven, hoe ik over deze jachtschappen denk en hoe ik mij voorstel, dat zooveel mogelijk ideale jachtschappen zullen komen.

61ste VERGADERING. — 13 MAART 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(Hiemstra e. a.)

Ik stel mij voor, dat indien de jachtschappen inderdaad zullen zijn in het werkelijk belang van den landbouw en de grondgebruikers, de wet eenvoudig zal moeten voorschrijven, dat er jachtschappen zijn en er dus bindende voorschriften moeten worden gegeven. De vraag of de jachtschappen zullen worden opgericht, moet niet afhangen van toevallige colleges of van het initiatief van de menschen zelf, waarvan natuurlijk in bepaalde gevallen heel weinig zal terechtkomen.

Verder ben ik van meening, dat wanneer wij deze jachtschappen in de wet opnemen, wij in elk geval ten opzichte van het stemrecht eenige waarborgen moeten geven, nl. niet alleen de bepaling, dat het stemrecht kan worden uitgeoefend, maar ook de bepaling op welke wijze dat zal worden uitgeoefend, omdat dat naar mijn meening een van de belangrijkste dingen is, die in een ontwerp van wet tot oprichting van jachtschappen behooren voor te komen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan dus in het algemeen het betoog van den heer Deckers steunen. Ook ik acht de opneming van de bepalingen omtrent de jachtschappen in dit ontwerp een verbetering. Toch zullen naar mijn meening in zijn voorstel eenige wijzigingen moeten worden aangebracht, wil deze verbetering zoo groot mogelijk zijn.

De heer **Ebels**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou graag een paar opmerkingen willen maken naar aanleiding van het voorstel van den heer Deckers c.s.

In de eerste plaats is in dat voorstel nogal een tamelijk groote bevoegdheid gegeven aan de Gedeputeerde Staten van de provincie. Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat in deze aan Gedeputeerde Staten een te zeer ingrijpende taak opgedragen wordt.

Wil de instelling van de jachtschappen werken in den geest, zooals de voorstellers zelf dat bedoelen, dan meen ik, dat het initiatief niet moet worden genomen van boven af, door Gedeputeerde Staten, maar moet uitgaan van de direct belanghebbenden zelf.

Nu wordt de mogelijkheid hier wel geopend, dat de direct belanghebbenden het initiatief nemen, dat wordt in art. VI ongetwijfeld aangegeven, maar daarnaast blijft echter ook de bevoegdheid aan Gedeputeerde Staten om eigenmachtig een jachtschap op te richten, zij het ook, dat beroep daartegen openstaat. Dit neemt niet weg, dat wanneer Gedeputeerde Staten één keer tot de oprichting besloten hebben, het heel moeilijk voor de belanghebbenden zal worden daartegen in te gaan.

In zooverre lijkt mij de opzet van het voorstel van den heer Deckers niet bijzonder gelukkig.

De heer Deckers zei verder in zijn toelichting, dat naar zijn meening de positie van den grondgebruiker door zijn voorstel eenigermate zal verbeteren. Dit kan waar zijn, maar het hangt geheel af van de uitwerking van de zaak. Immers, hier wordt voorgesteld, dat degenen, die de macht zullen uitoefenen, nl. de leden van de jachtschappen, zullen zijn: de pachters van den grond, of andere grondgebruikers, en grondeigenaren, maar op welke wijze deze zaak zal worden geregeld en welke de bevoegdheid van die verschillende groepen zal zijn, wordt met geen enkel woord geregeld, en toch komt het mij voor, dat dit het cardinale punt is. Wanneer die regeling moet beteekenen versterking van de positie der grondgebruikers, lijkt het mij noodzakelijk, dat wij in elk geval weten, hoe men zich de onderlinge verhouding van die groepen denkt en vooral hoe de uitoefening van hun stembevoegdheid zal zijn. Wanneer er ten opzichte van die stembevoegdheid geen regelen worden getroffen, waardoor de stemmen, welke door de groote landeigenaren zullen worden uitgebracht, niet worden beperkt, dan meen ik, dat er tegen dit voorstel groot bezwaar bestaat. Immers, dan zou men in de practijk dit kunnen krijgen, dat de oprichting van een jachtschap zou kunnen dienen om de belangen van een paar groote grondbezitters te dienen, die dan op gronden, onmiddellijk aan de hunne grenzende, den wildstand zouden kunnen regelen.

Dit nu lijkt mij geheel verkeerd en wanneer op dit punt niet meer precieze voorstellen worden gedaan, wanneer door een op te nemen regeling van de stemschaal niet meerdere

(Ebels e. a.)

zekerheid wordt gegeven, dan geloof ik, dat er meer tegen dan vóór het voorstel-Deckers te zeggen is.

Voorloopig zal ik het hierbij laten.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Het voorstel van den heer Deckers is, mijns inziens, ingegeven door een juiste gedachte, de gedachte namelijk, dat zekere gronden, polders, gemeenschappelijke belangen hebben en men op die wijze, door een gemeen jachtrecht daarop te doen uitoefenen, het belang zoowel van den wildstand als van den landbouw behartigt.

Ik geloof, dat het voorstel-Deckers geheel ligt in de lijn, welke de grondslag was voor dit ontwerp.

Maar wanneer ik reeds enkele leden bezwaar heb hooren maken tegen onderdeelen van dit voorstel, dan gevoel ik meer en meer, dat ons hier op een te laat oogenblik — het amendement is ingezonden 8 Maart — een zeer uitgebreide regeling wordt voorgelegd, welke ik huiverig ben zoo maar staandevoets te aanvaarden.

Om nu echter den heer Deckers in overweging te geven zonder meer zijn voorstel in te trekken, zou ingaan tegen mijn eigen sympathie voor de zaak en de goede gedachte, welke er aan ten grondslag ligt.

Ik zou liever een tusschenweg bewandelen, welken ik hoop, dat de heer Deckers en de andere heeren zullen volgen. Ik zou willen vragen, als de Regeering geen overwegend bezwaar heeft tegen het denkbeeld, of zelfs gevoelt voor de jachtschappen, of dan niet de aangewezen weg zou zijn de behandeling van dat punt aan de Regeering over te laten. Zou het niet wenschelijk zijn, dat de Regeering, op uitnoodiging van de Kamer, zich bereid verklaarde eerlang te komen met een ontwerp, de jachtschappen regelende?

Wij moeten niet vergeten, dat over deze geheele regeling noch de land-, noch de tuinbouw is gehoord en dat het toch wel wat gevaarlijk is in een dergelijke belangrijke zaak à l'improviste zijn meening te moeten zeggen. Ik wil niet zeggen, dat de heer Deckers de gedachte, naar mijn meening, verkeerd heeft uitgewerkt, ik kan daarover op het oogenblik nog niet oordeelen. Ik geloof, dat de heer Deckers het succes zou hebben het denkbeeld hier geïntroduceerd te hebben, wanneer de Minister ons in uitzicht zou willen stellen, dat de Regeering eerlang zelf met een wetsontwerp komt. De heer Deckers zou dan zijn voorstel, dat daarbij der Regeering min of meer tot leidraad zou kunnen strekken, kunnen terugnemen. Ik geef bescheidenlijk den heer Deckers en den Minister deze oplossing in overweging.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben het goeddeels met den heer Dresselhuys eens en kan mij dus zeer bekorten.

Uit de beschouwingen, die over de jachtschappen zijn gehouden, is gebleken, dat er groot verschil van meening bestaat. In de eerste plaats wat betreft de vraag, hoe jachtschappen in het leven geroepen zullen worden. De heer Hiemstra heeft als zijn meening te kennen gegeven, dat de bevoegdheid daartoe alleen behoort toe te komen aan openbare colleges, aan de Gedeputeerde Staten. Daarentegen heeft de heer Ebels betoogd, dat dit recht moet toekomen aan de direct belanghebbenden; hij wil Gedeputeerde Staten hier, zoo niet geheel uitschakelen, dan toch in elk geval op den achtergrond schuiven. Het schijnt mij toe, dat de vraag, van wie de oprichting van jachtschappen zal uitgaan, inderdaad een quaestie van groote beteekenis is, een vraag, die bezwaarlijk zou kunnen uitgemaakt worden, wanneer niet een nader onderzoek aan deze aangelegenheid is gewijd.

In de tweede plaats kan men er op wijzen, dat volgens het voorstel van den heer Deckers als leden van de jachtschappen zullen optreden allereerst de pachters van den grond of andere grondgebruikers.

Het schijnt mij aanvankelijk toe, dat dit op den voorgrond stellen van pachters en andere grondgebruikers in strijd is met het beginsel, dat wij hedenmiddag voor de regeling der jacht hebben aanvaard.

Ik zal niet zeggen, dat het niet mogelijk is, ook bij het

(Beumer e. a.)

aanvaarden van dat beginsel, voor de jachtschappen weder met een ander beginsel te komen. Och, ten slotte kan hier alles, maar er is toch iets voor te zeggen, dat dergelijke dingen geregeld worden op een eenvormige wijze.

Nu is ten aanzien van dit punt ook weder gebleken, dat verschillende leden van de Kamer verschillend er over denken. Er zijn leden, die inderdaad willen, dat bij deze gelegenheid wordt geïntroduceerd het beginsel, dat de pachters en andere grondgebruikers op den voorgrond gesteld worden; er zijn andere leden, die daartegen ernstig bezwaar hebben.

Deze opmerking zou kunnen leiden tot de conclusie: de Kamer uit te noodigen te besluiten de behandeling van dit wetsontwerp te schorsen en de regeling van het instituut der jachtschappen in de afdeelingen te doen onderzoeken. Ik doe dit niet, omdat ik weet, dat er onvriendelijke personen zijn, die het zouden uitleggen als een poging om deze zaak grondig te bederven, terwijl het niets anders zou zijn dan een poging om deze zaak uitnemend te doen slagen.

Onder die omstandigheden, waar ik mij dus niet vrij gevoel om dat voorstel te doen, zou ik met den heer Dresselhuys den geachten voorstellers van het amendement in overweging willen geven dat in te trekken.

De heer Dresselhuys heeft de Regeering verzocht om deze zaak nog eens ampel te overwegen en met een voorstel te komen. Als de Regeering daaraan gevolg mocht geven, dan zou ik daarvan met welwillende belangstelling kennis nemen; maar ook indien de Regeering de verklaring niet mocht afleggen, zou ik tevreden wezen, om deze reden, dat niets den heer Deekers en zijn medestanders verhindert om, ook rekening houdende met de belangrijke opmerkingen van de vorige sprekers over deze materie, te komen met een initiatiefvoorstel. Er zijn vele initiatiefvoorstellen, die kans van slagen hebben, en het is volstrekt niet buitengesloten, dat het ook hier het geval zou zijn.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Dit eene zeer belangrijke woord heb ik zoo juist uit den mond van den heer Beumer gehoord, van iemand dus, die in dit opzicht een groote competentie heeft; hij heeft gezegd: Ten slotte is alles mogelijk.

Het is een verheugenis voor mij, dat een jurist van de reputatie als de heer Beumer heeft gezegd, dat het mogelijk is, het beginsel in de wet te introduceeren, dat het jachtschap zal steunen op den grondgebruiker. Dat opent een perspectief, waarin deze jachtschappen voor mij een zoo groote aantrekkelijkheid krijgen, dat ik niet aarzelen zou, mits deze zaak behoorlijk van waarborgen omgeven worde, den steun te geven, dien ik tot op heden nog niet meende te kunnen geven aan deze laat ik zeggen schematische voorstelling.

Wanneer inderdaad het voorstel van den heer Dresselhuys en dat van den heer Beumer ons dien weg zouden kunnen doen opgaan, waar wij dan nog eens zouden kunnen bekijken, of het niet goed geweest was, de gelegenheid te openen om op den grondgebruiker dit nieuw instituut in het belang van den landbouw te fundeeren, daar sluit ik mij gaarne aan bij dit advies, juist ook op grond van het door den heer Beumer aangevoerde argument, dat wij daardoor ten zeerste deze zaak zouden dienen.

Wat een verheugenis zou het zijn voor den Nederlandschen Boerenbond — ik heb hier het verslag van het buitengewoon congres van dien bond, gehouden op 28 November 1921 — wanneer de daarin voorkomende desiderata eens konden zijn verwerkt in een ontwerp van wet. In dat verslag staat o. a. dit — het was juist de jachtcommissie van dezen Nederlandschen Boerenbond, die dit zoo wenschte te regelen —:

„Het jachtrecht behoort aan de eigenaren van den grond, mits zij tevens zijn grondgebruiker. Is dit laatste niet het geval, dan zijn de pachters of zetboeren de jachtgerechtigden.

De uitoefening van het jachtrecht komt toe aan de gezamenlijke grondgebruikers (collectiviteit) en daartoe wordt een jachtschap ingesteld.

De gezamenlijke grondgebruikers van iedere kadastrale gemeente vormen een jachtschap.”

(Wintermans e. a.)

Dan hebben wij verder een schets van dien uitmuntenden kenner van deze materie, den heer van Haastert, welbekend uit hetgeen zich in de pers omtrent dit vraagstuk heeft afgespeeld.

De heer van Rappard vraagt, waarom ik het amendement eigenlijk niet mede heb onderteekend. Juist omdat ik hoopte te komen in het perspectief van dit oogenblik, naar het gewichtige woord van den heer Beumer, dat ten slotte alles kan. Dan zouden wij hebben kunnen komen tot een zoodanige regeling als de heer Ebels zich gedacht heeft, waarbij niet aan de colleges van Gedeputeerde Staten alle bevoegdheid zou worden gegeven betreffende de jachtschappen. Met allen eerbied voor de colleges van Gedeputeerde Staten in haar geheel, Mijnheer de Voorzitter, wil ik toch ten aanzien van dit vraagstuk liever niet mijn vertrouwen verpanden aan de gezamenlijke individueele leden van deze eerbiedwaardige colleges.

Als wij in de wet willen opnemen de hier omschreven bevoegdheid van Gedeputeerde Staten, dan weet ik nog niet, of de landbouwbelangen wel altijd zouden prevaleeren in de beslissingen van die colleges. Maar als wij konden treden in het nieuwe beginsel, dat het jachtrecht behoort aan de eigenaren van den grond, mits zij tevens zijn grondgebruiker, zou ook te verwezenlijken zijn het desideratum van den Nederlandschen Boerenbond, zooals mr. van Haastert dat in dit boekje heeft belichaamd. Ik lees daarin:

„Kiesgerechtigd zijn uitsluitend de gebruikers van ten minste ½ H. A. grond.”

Het uit te brengen aantal stemmen zou nauwkeurig kunnen worden vastgesteld naar een schema als mr. van Haastert in dit boekje geeft. Eén stem zou worden gegeven voor het gebruik van ½—2 H.A. grond en zoo verder tot een maximum van 6 stemmen. In die bepalingen zou veel kunnen worden neergeschreven naar den zin van degenen, die op dat congres het jachtschap zoo sterk hebben aanbevolen.

Vaststellende, dat er buitengewoon veel goeds zit in het idee, dat de collectiviteit in deze een groote rol zal spelen, geloof ik, dat wij zeer verstandig zouden doen door deze zaak nog eens grondig te bezien en nauwkeuriger te omschrijven de materie, welke in deze amendementen is belichaamd. Gedeputeerden Staten zou b.v. in deze geheele materie alle zeggenschap worden gegeven, maar ik vind in de amendementen niet de noodige sancties, welke zouden moeten bestaan voor het geval de voorschriften van Gedeputeerde Staten niet werden opgevolgd.

Omdat ik veel voor de jachtschappen gevoel, lijkt het mij op dit oogenblik het beste mij aan te sluiten bij hetgeen de heeren Dresselhuys en Beumer hebben geadviseerd.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De indiening van de amendementen door den heer Deekers c. s. geeft mij aanleiding mijn sympathie uit te spreken met de gedachte, die aan de jachtschappen ten grondslag ligt. De geachte afgevaardigden hebben, dunkt mij, goed werk verricht, door in eenige artikelen neer te schrijven op welken grondslag jachtschappen zouden kunnen worden opgebouwd, vooral waar zij zeggen, dat het doel van jachtschappen is, werkzaam te zijn in het belang van den landbouw. Van deze zijde kan niet anders dan met instemming de indiening van deze amendementen worden begroet.

Intusschen geloof ik, dat de Kamer het zal waardeeren, indien ik naar aanleiding van de geopperde gedachte voorloopig niet inga op de waarde van de amendementen van de geachte afgevaardigden.

Door den heer Dresselhuys werd de vraag gesteld — hij werd daarbij gesteund door meerdere geachte afgevaardigden — of het wel gewenscht was bij de behandeling van dit wetsontwerp een beslissing te nemen, zoo belangrijk als die, waarvoor de geachte afgevaardigden, die de voorstellen hebben ingediend, de Kamer stellen. Ik sta tegenover de jachtschappen aldus: indien bij de schriftelijke voorbereiding een gedeelte van het wetsontwerp gewijd was geweest aan jacht-

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

schappen, dan zou er voor mij niet het minste bezwaar hebben bestaan om met de Kamer de artikelen, die daarop betrekking hadden, te behandelen. Nu evenwel, al is het maar onderstellenderwijs, door een van de geachte afgevaardigden, den heer Beumer, de mogelijkheid is uitgesproken, terwijl hij uit de verte wees op de wenschelijkheid dit gedeelte van de jachtregeling aan een afdeelingsonderzoek te onderwerpen, zou ik daartegen toch groot bezwaar moeten maken. Het wil mij voorkomen, dat na de langdurige voorbereiding, die de regeling der jacht heeft gehad, er niet door een in zich zelf goede zaak, die ook afzonderlijk kan worden geregeld, er bij te betrekken, gevaar moet bestaan, dat de zaak nu weer zal worden uitgesteld. Een Jachtwet zonder jachtschappenregeling is goed, maar met jachtschappenregeling is zij beter. Het betere zou hier een gevaar kunnen zijn om het goede te bereiken.

Nu heeft de heer Dresselhuys mij gevraagd of ik bereid ben aan de Kamer de toezegging te doen, dat wanneer eenmaal de Jachtwet is tot stand gekomen zonder jachtschappenregeling, ik mij aan het werk zal zetten om binnen niet te langen tijd aan de Kamer een ontwerp met het oog op de jachtschappenregeling in te dienen.

Zonder mij aan een zekeren termijn te binden, ben ik bereid die toezegging te doen. Daarbij zal ik zonder twijfel gebruik maken van de waardevolle gegevens, die de heeren Deckers en Hiemstra hebben geleverd. Indien nu het gevolg van deze discussie is, dat er van verdere behandeling wordt afgezien, zullen de geachte afgevaardigden, die het voorstel hebben verdedigd, en de heeren, die het hebben bestreden, het mij wel ten goede houden, dat ik nu niet op het voor en tegen van de voorgestelde regeling inga.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Het behoeft geen betoog, dat de sympathie, die het idee om jachtschappen in te stellen en deze te brengen in het kader van dit ontwerp, in de Kamer heeft ontvangen en ook van de zijde der Regeering, mij buitengewoon aangenaam is. Het lijdt geen twijfel, of met een zoodanig gestemde Kamer zal met grooten ernst en wellicht ook met het door mij gewenschte volg een bespreking over de jachtschappen kunnen worden gevoerd. De mededeeling der Regeering, dat zij bereid is om terstond, zoodra dit ontwerp tot wet is verheven, over te gaan tot de samenstelling van een ontwerp op de jachtschappen, houdt voor mij datgene in wat ik verlang. Ik heb het betreurd, dat niet van meet af aan de jachtschappen in dit ontwerp zijn gebracht en eenigen mijner geachte medeleden en ik hebben daarom gemeend, een amendement betreffende de jachtschappen in te moeten dienen. Rekening houdende met de mededeelingen van de Regeering en dank brengende aan de leden, die met het beginsel der jachtschappen hun instemming hebben betuigd, meen ik thans goed te doen, het amendement terug te nemen.

Aangezien het amendement van den heer Deckers c. s., voorkomende op Stuk n°. 12, tot invoeging van een nieuwen Titel 1 A door de voorstellers is ingetrokken, maakt het verder geen onderwerp van beraadslaging uit.

Artikel 5 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 6, luidende:

„De jachtacten worden bij verzoekschrift aangevraagd bij het hoofd van plaatselijke politie der woonplaats van den verzoeker of der bij het verzoekschrift gekozen woonplaats, indien de verzoeker niet woonachtig is in het Rijk.

Als het hoofd van plaatselijke politie wordt voor de toepassing van deze wet aangemerkt:

a. in gemeenten, waar geen hoofdcommissaris of commissaris van politie is, de burgemeester;

b. in andere gemeenten, onderscheidenlijk de hoofdcommissaris of de commissaris van politie.

(van **Sasse van Ysselt** e. a.)

Voor minderjarigen worden de jachtacten aangevraagd door hunne ouders of voogden.

De verzoeker verstrekt zooveel mogelijk de van hem door of vanwege het hoofd van plaatselijke politie gevraagde inlichtingen of bescheiden.",

waarop is ingediend een amendement door de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, IV), strekkende om in het derde lid tusschen „minderjarigen" en „wordt" in te voegen „van achttien jaren en ouder".

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is van oordeel, dat het geen aanbeveling verdient, personen, jonger dan 18 jaar, zelfstandig te laten jagen, omdat het gevaarlijk is, dat zij met een schietgeweer in het veld komen. Daarom heeft de Commissie van Rapporteurs gemeend, dit amendement te moeten voorstellen, dat zij in de welwillendheid van de Regeering en de Kamer aanbeveelt.

Aangezien dit amendement door de Commissie van Rapporteurs is voorgesteld, maakt het van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: In het amendement dient een schrijffout te worden verbeterd; voor het woordje „wordt" moet worden gelezen: „worden", want dit laatste staat in het artikel.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van de Commissie van Rapporteurs lijkt mij gelukkig en ik vind voor mijn sympathie steun in het adres van de Vereeniging tot behoud van natuurmonumenten, waar deze te recht opmerkt, dat onder den leeftijd van 18 jaar de meeste jongelieden nog niet in staat zijn geweest, zoodanige kennis te hebben van wild, dat zij met oordeel des onderscheids de jacht kunnen uitoefenen.

Ik wil echter een vraag doen voor mijn eigen gerustheid, nl. welk verband de artt. 5, 6 en 7 zullen hebben met art. 12, 2de lid, waarin staat, dat personen beneden 18 jaar alleen in gezelschap van ouders of voogden de jacht mogen uitoefenen. In art. 7 komt voor de bepaling, dat zij geen jachtakte bekomen, in art. 5, dat niemand zal jagen zonder akte; in art. 12 staat, dat zij mogen jagen met hun ouders of voogden. Is de bedoeling van de Commissie van Rapporteurs, den tegenwoordigen feitelijken toestand te laten bestaan en dus, indien dergelijke jonge menschen met hun ouders of voogden gaan jagen, hen vrij te stellen van het bepaalde in art. 5, dat hij, die jaagt, moet voorzien zijn van een akte. Onder de huidige Jachtwet is de opvatting aldus, maar gaarne verneem ik van de Commissie van Rapporteurs, of hier geen tegenstelling bestaat met art. 12.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Mag ik den heer Dresselhuys even antwoorden, dat volgens het oorspronkelijke art. 6 een akte kan worden verstrekt aan personen onder 18 jaar, die dan kunnen jagen zonder ouders of voogden, doch dat zij ingevolge art. 12 moeten zijn in gezelschap van hun ouders of voogden. Handhaaft men art. 6 van het Regeeringsontwerp, dan kan men zonder toezicht jagen, en dat wil ik zien voorkomen.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Het voorschrift van art. 6, 3de lid, is overgenomen uit het ontwerp van de Staatscommissie. Men sluit zich hierbij aan bij de practijk. In de groote jacht gaan jongens van 14—16 jaar mee ter jacht, om reeds van jongs af de jacht te leeren en een zeker schot te krijgen. In zoover is er een verschil met de thans geldende regeling, dat volgens art. 7 van de vigeerende wet inwonende zoons beneden den leeftijd van 18 jaar geen akte behoeven. Dit voorrecht vervalt thans. In de practijk wordt van het jagen door jeugdige personen geen

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

bezwaar ondervonden. Dit is ook uitgesloten door het voorschrift, dat de jacht alleen in gezelschap mag uitgeoefend worden. Dat alles bij elkaar geeft mij aanleiding, tegen het amendement van de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar te hebben. Als het niet bestreden wordt, is de Regeering bereid, het over te nemen.

Daar het amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, IV) door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Mag ik aan de Commissie van Rapporteurs verzoeken, haar gevoelen mede te deelen over de jongste Regeeringswijziging?

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Bij de Commissie van Rapporteurs bestaat daartegen geen bezwaar, Mijnheer de Voorzitter!

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd artikel 6, thans luidende:

„De jachtacten worden bij verzoekschrift aangevraagd bij het hoofd van plaatselijke politie der woonplaats van den verzoeker of der bij het verzoekschrift gekozen woonplaats, indien de verzoeker niet woonachtig is in het Rijk.

Als het hoofd van plaatselijke politie wordt voor de toepassing van deze wet aangemerkt:

a. in gemeenten, waar geen hoofdcommissaris of commissaris van politie is, de burgemeester;

b. in andere gemeenten, onderscheidenlijk de hoofdcommissaris of de commissaris van politie.

Voor minderjarigen van achttien jaren en ouder worden de jachtacten aangevraagd door hunne ouders of voogden.

De verzoeker verstrekt zooveel mogelijk de van hem door of vanwege het hoofd van plaatselijke politie gevraagde inlichtingen of bescheiden.",

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 7, luidende:

„Jachtacten worden geweigerd aan:

a. maréchaussées beneden den rang van officier; ambtenaren van 's Rijks geldmiddelen, niet boven den rang van kommies; dienaren van justitie en politie, de laatsten voor zoover zij bezoldigd zijn;

b. personen, die onder curateele zijn gesteld, tenzij zij tot het aanvragen van eene acte door hun curator zijn gemachtigd;

c. personen, die bij onherroepelijk geworden vonnis veroordeeld zijn tot een gevangenisstraf van drie jaren of langer, indien nog geen vijf jaren zijn verloopen na het ondergaan der straf;

d. personen, die veroordeeld zijn ingevolge artikel 47 of 48 dezer wet of ingevolge artikel 36 der Vogelwet 1912, indien nog geen twee jaren zijn verloopen sedert den dag, waarop het vonnis onherroepelijk is geworden.",

waarop zijn ingediend de volgende amendementen:

I. een, van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2), strekkende om in den eersten regel het woord „kunnen" in te lasschen als tweede woord in dien regel, en om letter *d* van het artikel en wat daarop volgt te doen vervallen;

II. een, van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, V), strekkende om aan het artikel toe te voegen een nieuwe letter *e*, luidende:

„*e.* personen beneden den leeftijd van achttien jaren."

De heer **Braat** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het amendement onder *a.* ingediend omdat ik meen, dat er in deze gevallen niet altijd reden zal zijn om aan de bedoelde personen de jachtakte te weigeren.

Wat betreft het amendement onder *b*, het zou kunnen voorkomen, dat iemand een zeer kleine jachtovertreding had begaan en daardoor zou hij zijn uitgesloten van het verkrijgen van een jachtakte. Dat kan in sommige gevallen zeer onbillijk zijn.

Het amendement van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2) wordt ondersteund door de heeren Weitkamp, Knigge en Ketelaar, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement wordt door de Commissie van Rapporteurs voorgesteld op denzelfden grond als dat op artikel 6. Het is de bedoeling, dat personen beneden de 18 jaar niet in de gelegenheid zullen worden gesteld om zelfstandig te jagen. Wij vertrouwen, dat de Regeering tegen deze wijziging geen bezwaar zal hebben en bevelen in elk geval dit amendement in de welwillendheid der Kamer aan.

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs maakt dit amendement (Stuk n°. 6, V) van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou de heeren Braat en de Boer in overweging willen geven, hun amendement te splitsen en dat onder *b.* apart in stemming te doen brengen. Ik zou mij daarmede kunnen vereenigen, omdat bij bestraffing ingevolge de aangehaalde artikelen der Vogelwet het mij wel wat al te zwaar voorkomt, wanneer aan iemand gedurende twee jaren de jachtakte zal worden geweigerd.

De heer **Bresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet bezwaar opperen tegen het amendement van den heer Braat. Ik begrijp niet, waarom iemand, die zich heeft doen kennen als strooper of unfair jager...... Mijnheer de Voorzitter! De heer Braat vraagt hier: wie? Ik spreek natuurlijk niet over den voorsteller, maar over den hypothetischen aanvrager van een jachtakte. Ik begrijp niet, waarom iemand, die een bekeuring heeft ondergaan niet de gevolgen daarvan zou moeten dragen en waarom hem weer een jachtakte binnen den termijn zou moeten worden toegestaan.

Bovendien komt men dan tot een zeer willekeurige splitsing in personen, wien wel en wien niet op dien grond een jachtakte kan worden geweigerd. Moet de Commissaris der Koningin of wien het aangaat dan een splitsing maken tusschen eerlijke en min-eerlijke stroopers? Wanneer de heer Braat niet aangeeft, op welken grond aan een reeds eenmaal bekeurden strooper binnen den termijn een jachtakte moet worden gegeven en aan een ander niet, zie ik hierin niet anders dan een rechtsonzekerheid en willekeur, die ik niet wil steunen.

Hij, die zich eenmaal aan de bedoelde ernstige overtredingen van de Jachtwet heeft schuldig gemaakt, moet de gevolgen daarvan ook maar dragen.

Ik zal dus mijn stem uitbrengen tegen het amendement-Braat.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet bezwaar maken tegen het amendement van den geachten afgevaardigde den heer Braat, hetwelk beoogt te beletten dat aan verschillende soorten stroopers jachtakten zullen moeten geweigerd worden. Volgens de toelichting van dien geachten afgevaardigde is de inhoud van het wetsontwerp eigenlijk zoo, dat een jachtakte zal moeten worden geweigerd aan personen, die zich aan een eenvoudige overtreding van de Jachtwet hebben schuldig gemaakt. Dat is evenwel het geval niet. Er staat in litt. *d* van het artikel uitdrukkelijk:

Beumer c. a.)

,,d. personen, die veroordeeld zijn ingevolge artikel 47 of 48 dezer wet''...... enz.

Nu kan men gerust zeggen, dat dit o. a. menschen zijn, die met een zeer boos opzet het jachtveld zijn ingegaan, bijv. personen, die niet simpelweg een of andere bepaling van deze wet overtreden, maar die b.v. zich bij het plegen van het strafbare feit vermomd, zwart of op eenige andere wijze onkenbaar hebben gemaakt.

Hier heeft men met aperte deugnieten te doen.

De heer Braat vraagt: is dat zoo erg? Ja, Mijnheer de President, dat vind ik erg. Indien door het wetsontwerp ieder persoon die een overtreding van de Jachtwet had begaan, uit dien hoofde werd uitgesloten van het verkrijgen van een jachtakte, zou ik zeggen: wij kunnen het amendement van den geachten afgevaardigde zooal niet aannemen, dan toch welwillend bejegenen. Nu het evenwel ook betreft personen, die een meer dan gewone overtreding hebben gepleegd, geloof ik, dat het amendement volstrekt niet kan worden aanvaard en het beste, wat er mee kan geschieden, schijnt mij voorals-nog: intrekken!

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Het spreekt vanzelf, dat de Regeering, na de wijziging, die zooeven is aangebracht in art. 6, het amendement van de Commissie van Rapporteurs op art. 7, dat geheel daarmee correspondeert, overneemt.

Wat aangaat de amendementen van de heeren Braat en de Boer, de Regeering kan ze niet aanbevelen.

De opmerkingen, die reeds door de heeren Dresselhuys en Beumer zijn gemaakt, worden door de Regeering onderschreven. Wat wil de heer Braat? In de eerste plaats artikel 7 facultatief maken. Daardoor zal natuurlijk in de toepassing van artikel 7 een groote onzekerheid worden gebracht. Jachtakten *kunnen* dan worden geweigerd aan:

,,a. maréchaussées beneden den rang van officier; ambtenaren van 's Rijks geldmiddelen, niet boven den rang van kommies; dienaren van justitie en politie, de laatsten voor zoover zij bezoldigd zijn;''.

In welke gevallen zullen die personen jachtakten moeten hebben? in welke gevallen zullen zij moeten worden geweigerd?

Verder zullen zij dan kunnen worden geweigerd aan:

,,b. personen, die onder curateele zijn gesteld, tenzij zij tot het aanvragen van eene acte door hun curator zijn gemachtigd;''.

Wanneer zal de jachtakte aan een onder curateele gestelde moeten worden geweigerd, wanneer niet?

Voorts zullen zij kunnen worden geweigerd aan:

,,c. personen, die bij onherroepelijk geworden vonnis veroordeeld zijn tot een gevangenisstraf van drie jaren of langer, indien nog geen vijf jaren zijn verloopen na het ondergaan der straf;''.

Hoe zal men uitmaken aan welke van die personen de akte geweigerd moet worden en aan welke niet? Het is niets dan een bron van willekeur, die de geachte afgevaardigde wil scheppen. Het is natuurlijk in deze veel beter een vasten regel te stellen.

Maar de geachte afgevaardigde wil niet, dat aan de personen, onder *d* genoemd, de jachtakte wordt geweigerd. Want hij wil, dat het slechts aan de drie eerste categorieën kan worden geweigerd, en dus wil hij, dat het aan de personen onder *d* niet kan worden geweigerd. Dus zal aan personen, die de Vogelwet hebben overtreden en die bij recidive een jachtdelict hebben gepleegd, de jachtakte niet geweigerd kunnen worden. Nu meen ik, dat het een algemeene opinie was, dat men moest trachten te bewerken, dat het jachtveld veilig was. Als het amendement werd aangenomen, dan zou een groote onveiligheid van het jachtveld veroorzaakt worden. Daarom vertrouw ik, dat de Kamer het amendement zal willen verwerpen.

(Braat c. a.)

Aangezien het amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, V) door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Braat**: Mijnheer de Voorzitter! Het lijkt mij toch noodig, dat het amendement wordt aangenomen. Wanneer een overtreder van de Jachtwet bekeurd wordt, dan wordt hij eerst door den rechter gestraft, maar zal dan nog bovendien 2 jaar van het krijgen van een jachtakte uitgesloten zijn. Op die manier worden die menschen 2 maal gestraft. Bovendien wordt daardoor aan hen, die zich willen verbeteren, de pas afgesneden dit te toonen. Het lijkt mij zeer onbillijk tegenover die menschen, die niet altijd met voorbedachten rade hebben gehandeld en dus niet zoo zwart behoeven te worden gemaakt, als hier geschiedt.

Daarom lijkt mij mijn amendement wel degelijk reden van bestaan te hebben en daarom kan ik het niet intrekken.

De **Voorzitter**: Mag ik den voorzitter der Commissie van Rapporteurs vragen, het oordeel der Commissie van Rapporteurs mede te deelen over het amendement van de heeren Braat en de Boer?

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs voelt er niets voor de wettelijke bepaling te verzachten ten behoeve van hen, die deze wet zouden overtreden en is daarom unaniem van oordeel, dat het amendement van de geachte afgevaardigden moet worden verworpen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: De heer Weitkamp heeft verzocht, het amendement van de heeren Braat en de Boer gesplitst in stemming te brengen. Ik stel dus voor, het eerst te stemmen over het eerste gedeelte, strekkende om het woord ,,kunnen'' in te lasschen als tweede woord in den eersten regel.

Daartoe wordt besloten.

Het eerste gedeelte van het amendement van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2) wordt verworpen met 54 tegen 2 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren van de Bilt, Michielsen, Hiemstra, Ament, Wintermans, Dresselhuys, de Wilde, Stulemeijer, Ketelaar, van Sasse van Ysselt, Schouten, Heukels, Kolkman, Rutten, K. ter Laan, Hermans, Bongaerts, Duymaer van Twist, Ter Hall, Lovink, Krijger, van Rijckevorsel, Nolens, Tilanus, H. Colijn, IJzerman, Fruytier, de Monté ver Loren, Weitkamp, Snoeck Henkemans, Scheurer, Moerel, Bakker, Ebels, Smeenk, Bierema, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Gerretson, van den Tempel, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Duys, van Rijzewijk, van Voorst tot Voorst, van Rappard, van Schaik, Beumer, Deckers, van Zadelhoff, Suring, Knigge, Bulten, Schaper, Fleskens en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren de Boer en Braat.

Het tweede gedeelte van het amendement van de heeren Braat en de Boer, strekkende om letter *d* en wat daarop volgt te doen vervallen (Stuk n°. 2), komt in stemming.

De **Voorzitter**: Het komt mij voor, dat deze stemming wel kan geschieden met zitten en opstaan.

Mag ik den leden, die vóór dit amendement zijn, verzoeken op te staan?

Ik constateer, dat de heeren Braat, de Boer en Weitkamp zich van hun zetels hebben verheven, waaruit dunkt mij voldoende duidelijk blijkt, dat het amendement niet is aangenomen.

(Voorzitter e. a.)

Het gewijzigd artikel 7, thans luidende:

,,Jachtacten worden geweigerd aan:

a. maréchaussées beneden den rang van officier; ambtenaren van 's Rijks geldmiddelen, niet boven den rang van kommies; dienaren van justitie en politie, de laatsten voor zoover zij bezoldigd zijn;

b. personen, die onder curateele zijn gesteld, tenzij zij tot het aanvragen van eene acte door hun curator zijn gemachtigd;

c. personen, die bij onherroepelijk geworden vonnis veroordeeld zijn tot een gevangenisstraf van drie jaren of langer, indien nog geen vijf jaren zijn verloopen na het ondergaan der straf;

d. personen, die veroordeeld zijn ingevolge artikel 47 of 48 dezer wet of ingevolge artikel 36 der Vogelwet 1912, indien nog geen twee jaren zijn verloopen sedert den dag, waarop het vonnis onherroepelijk is geworden;

e. personen beneden den leeftijd van achttien jaren.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 8 tot en met 12 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Aan de orde zou thans zijn de behandeling van artikel 13, luidende:

,,De jachtacten gelden van den 1sten Juli tot en met den 30sten Juni van het daarop volgend jaar en zijn voor het geheele Rijk van kracht.

Zij sluiten in zich het recht om een schietgeweer voorhanden te hebben."

Op dit artikel is een amendement ingediend door den heer Hiemstra c.s. (Stuk n°. 1).

Dit amendement houdt echter verband met artikel 15. Eerst wanneer het amendement-Hiemstra c.s. op art. 15 mocht worden aangenomen, zou dit amendement behandeld kunnen worden.

Ik stel derhalve aan de Kamer voor, om de behandeling van art. 13 aan te houden.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over art. 14, luidende:

,,Ingezetenen van het Rijk, houders van eene groote jachtacte, kunnen ten behoeve van niet in het Rijk woonachtige personen, onder overlegging van dezer portret, eene jachtacte, logeeracte genaamd, verkrijgen, geldig gedurende veertien opeenvolgende dagen.

Van eene logeeracte mag door den belanghebbende geen gebruik worden gemaakt dan in gezelschap van dengene, die de acte voor hem heeft aangevraagd.",

waarop is ingediend een amendement door de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, VI), strekkende om het tweede lid van het artikel te doen vervallen.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord ter toelichting van het amendement der Commissie van Rapporteurs en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement is van zeer eenvoudigen aard. De Commissie van Rapporteurs is van oordeel, dat het wel wat overdreven is, dat een logé, als hij uit jagen gaat, steeds vergezeld moet zijn van zijn gastheer.

Daarom stelt de Commissie van Rapporteurs voor, om het laatste lid van art. 14 te doen vervallen. Ik heb dientengevolge de eer de aanneming van dit amendement bij de Regeering en de Kamer aan te bevelen.

Aangezien het amendement afkomstig is van de Commissie van Rapporteurs, maakt het van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil even opmerken, dat de logé's nogal faciliteiten verkrijgen. Op een

(Hiemstra e. a.)

betrekkelijk goedkoope wijze krijgen ze nu een akte en nu schijnt het mij gewenscht, ook voor de contrôle, dat blijken kan, dat iemand, die een logeerakte heeft, ook werkelijk logé is en daarom dient men het gebruik maken van deze akte slechts dan mogelijk te maken, wanneer de gebruiker in gezelschap is van dengeen, die die akte voor hem heeft aangevraagd.

Anders wordt het mogelijk, dat vandaag Piet en morgen Jan met die akte uit jagen gaat.

Ik kan dus niet inzien, dat het amendement van de Commissie van Rapporteurs een verbetering is en moet aanneming daarvan ontraden.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Het is mij niet duidelijk, waarom de geachte afgevaardigde de heer Hiemstra, die zich bij de behandeling van deze zaak — en ik juich dat toe, voor zoover hij er goed uiting aan geeft — zoo uitsluitend stelt op het standpunt van het landbouwbelang, bezwaren er tegen heeft, dat een vreemdeling, die ergens in het land logeert, een logeerakte heeft bekomen en dus contributie heeft betaald aan den Nederlandschen Staat, de uitgebreidst mogelijke bevoegdheid en gelegenheid zou hebben den wildstapel in Nederland gedurende zijn verblijf alhier mede te dunnen. Omdat ik mij bij de gansche beschouwing van deze verschillende bepalingen steeds op het standpunt heb gesteld, dat men moet toestaan, dat zooveel mogelijk wordt geschoten, dat men zal jagen, vind ik dit amendement juist een heel goed amendement, al is het niet van zeer ver reikende strekking. Ik heb mij daarom in de Commissie van Rapporteurs volgaarne bereid verklaard ten behoeve van de in Nederland logeerende liefhebbers van de jacht er mede in te stemmen.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vermoed, dat de heer Hiemstra verzuimd heeft alinea 1 van artikel 14 goed te lezen. Daarin staat uitdrukkelijk, dat het portret van dengene, die bij den aanvrager logeert, overgelegd moet worden. Hierdoor zijn de bezwaren van den heer Hiemstra geheel vervallen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Het is mij eigenlijk niet duidelijk, waarom de bepaling, dat van de logeerakte alleen gebruik mag worden gemaakt in het gezelschap van dengene, die haar heeft aangevraagd, zou moeten vervallen. Waarom kan niet eenvoudig ten behoeve van den logé gevraagd worden de jachtakte, bedoeld in artikel 15*b*, die f 15 kost? De logeerakte kost f 10; het uitzuinigen van f 5 komt mij niet noodzakelijk voor. Wanneer men, in plaats van f 10, f 15 betaalt, kan men een akte krijgen, waarmede de logé alleen kan jagen. Wil men echter f 5 bezuinigen en in plaats van f 15 f 10 betalen, dan moet de logé in gezelschap van den gastheer jagen.

Dit komt mij voor niet zoo bezwarend te zijn, dat het daarom noodzakelijk zou wezen het amendement van de Commissie van Rapporteurs aan te nemen.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Als iemand uit Duitschland voor 14 dagen naar Nederland komt en men heeft voor hem een logeerakte aangevraagd, maar degene, die dit gedaan heeft, is van die 14 dagen een week afwezig, dan kan de in Nederland vertoevende Duitscher die 8 dagen niet jagen. De man kan zelfs de geheele 14 dagen verhinderd zijn met zijn logé te gaan jagen. Daarom is het duidelijk, dat men aan de logeerakte verbinden moet, dat er zelfstandig op kan worden gejaagd.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Het zou zulk een groot ongeluk niet zijn, wanneer de logé eenige dagen niet zou kunnen jagen als de gastheer van huis is. Als iemand een ander te logeeren vraagt, is het toch wel een beetje zonderling, dat hij juist die dagen zelf afwezig zou zijn. In den regel blijft iemand, die een ander te logeeren vraagt, thuis om zijn logé te ontvangen en als zij dan beiden jachtliefhebbers zijn, zullen zij samen gaan jagen. Ik zie dus werkelijk niet in, waarom het voor

(Minister **Heemskerk e. a.**)

hen noodzakelijk is, als zij afzonderlijk willen jagen, die f 5 uit te zuinigen.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs, haar oordeel over het amendement mede te deelen.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: De Commissie handhaaft in meerderheid het amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, VI), wordt met 36 tegen 17 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Schouten, Heukels, Rutten, K. ter Laan, Bongaerts, Duymaer van Twist, Ter Hall, Lovink, Krijger, Nolens, H. Colijn, IJzerman, Fruytier, de Monté ver Loren, Weitkamp, Scheurer, Bakker, Ebels, Smeenk, de Boer, mevrouw de Vries—Bruins, mejuffrouw Katz, de heeren van Rijzewijk, van Schaik, Beumer, Knigge, Bulten, Braat, Schaper, Fleskens, Hiemstra, Ament, de Wilde, Stulemeijer, Ketelaar en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren van Sasse van Ysselt, Kolkman, Hermans, van Rijckevorsel, Tilanus, Snoeck Henkemans, Bierema, Gerretson, Duys, van Voorst tot Voorst, van Rappard, Deckers, van Wijnbergen, van de Bilt, Michielsen, Wintermans en Dresselhuys.

Art. 14 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

In de rede van den heer **de Boer**, bladz. 1763, kol. 2, regel 23 v. b., staat: „heeft de Regeering daarentegen niet aanvaard"; lees: „heeft de Regeering eveneens aanvaard".

62ste VERGADERING. — 14 MAART 1923.

Mededeeling ingekomen stukken. — Verslag uitgebracht over wetsontw. — Aanvaarding borstbeeld mr. Thorbecke.

62ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 14 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. ontwerpen van wet; 3°. verzoekschriften; 4°. een missive; 5°. een motie; 6°. drukwerken. — Verslag uitgebracht over een ontwerp van wet. — Mededeeling dat een marmeren borstbeeld van mr. J. R. Thorbecke ten geschenke aangeboden is door dr. J. P. Foekema Andreae en aanvaard door de Huishoudelijke Commissie. — Regeling van werkzaamheden. — Mededeeling van de benoeming van den voorzitter eener Commissie. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet, houdende bepalingen betreffende de jacht. — Verslag uitgebracht over een verzoekschrift.

Voorzitter: de heer Koolen.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 83 leden, t. w.:

de heeren Scheurer, van Vuuren, van de Bilt, Fleskens, Beumer, van Voorst tot Voorst, Smeenk, Bakker, van den Tempel, van der Molen, Wintermans, Bierema, Ament, Bulten, Ebels, A. Colijn, Gerretson, Knigge, Rutgers van Rozenburg, Weitkamp, Suring, Moerel, van Rijzewijk, Kuiper, Braat, Michielsen, Schaper, van Wijnbergen, Snoeck Henkemans, Dresselhuys, Deckers, Duymaer van Twist, Kolkman, Colijn, J. ter Laan, mejuffrouw van Dorp, mejuffrouw Westerman, de heeren Heukels, Juten, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Gijn, Vliegen, van Dijk, mevrouw de Vries—Bruins, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Lovink, Rutten, Fruytier, van Zadelhoff, van Sasse van Ysselt, Feber, Brautigam, Bongaerts, Kleerekoper, Rutgers, Krijger, Tilanus, van der Voort van Zijp, Nolens, de Monté ver Loren, van Rijckevorsel, K. ter Laan, Ter Hall, van Schaik, Hiemstra, Gerritzen, mejuffrouw Katz, de heeren de Boer, IJzerman, van Rappard, van Boetzelaer van Dubbeldam, van Braambeek, van der Waerden, Schokking, Duys, Troelstra, de Wilde, Boon, Bomans, Oud, Zijlstra, Schouten.

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken en Landbouw.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Kersten, ook morgen; van den heer van den Heuvel, wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

2°. vier Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

a. wijziging der Wet op de Personeele Belasting 1896;

b. nadere bepalingen omtrent den accijns op het zout;

c. aanvulling van artikel 18 der wet van 25 Mei 1880 (*Staatsblad* n°. 88) tot instelling eener Rijkspostspaarbank, zooals dat artikel is aangevuld en gewijzigd, laatstelijk bij de wet van 14 Januari 1918 (*Staatsblad* n°. 20);

aanvulling van artikel 18 der wet op de Rijksverzekeringsbank (*Staatsblad* n°. 780);

aanvulling van artikel 25 der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240);

d. naturalisatie van Anton Johann Joseph Beckering en 19 anderen.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld, voor zoover zulks niet reeds is geschied, zullen worden gezonden aan de afdeelingen;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het ontwerp Jachtwet, van A. Teselink Jz., e. a., allen landbouwers en grondgebruikers te Hellendoorn, Rijssen en Holten;

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging van de Leerplichtwet, van den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën van Rapporteurs;

een, van het bestuur der Nederlandsche Vereeniging van Katoenspinners en Spinners-Wevers, betreffende het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk.

Dit adres is als ongeteekend ter zijde gelegd;

4°. een missive van de wed. S. Ekers—Heynen, te Roermond, betreffende handhaving van den zomertijd.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. van den voorzitter van de op 11 Maart jl. te Millingen gehouden vergadering van werkloozen, een op die vergadering aangenomen motie, betreffende verhooging der werkloozenuitkeeringen.

Deze motie wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. de jaarverslagen over 1922 van den Bond van Marine-onderofficieren.

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat het Verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot verhooging en wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (380);

Dit Verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld;

C. dat door den heer dr. J. P. Fockema Andreae, burgemeester van Utrecht, aan de Kamer ten geschenke is aangeboden een door den beeldhouwer H. J. Teixeira de Mattos vervaardigd marmeren borstbeeld van den Staatsman mr. J. R. Thorbecke.

De Commissie voor de huishoudelijke aangelegenheden der Kamer heeft dit beeld met bijzondere dankbetuiging aan den schenker, namens de Kamer, aanvaard;

(Voorzitter e. a.)

D. dat de Centrale Afdeeling heeft besloten, a.s. Vrijdag 16 Maart, te half twaalf, in de afdeelingen te doen onderzoeken de ontwerpen van wet:

Goedkeuring van eene overeenkomst tusschen den Staat en de Naamlooze Vennootschap Koninklijke West-Indische Maildienst te Amsterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland, in de kolonie Suriname, in de kolonie Curaçao of in andere landen, waarvan één of meer havens worden aangedaan, met hare stoomschepen wordt medegegeven (391);

Regeling van de ontvangsten en uitgaven van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor 1923 (393);

Wijziging van de wet van 21 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 126) tot regeling van het militair onderwijs bij de landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiersrang en de hoogere vorming van den officier zijn betrokken, zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 27 October 1922 (*Staatsblad* n°. 582) (394);

Overneming in beheer en onderhoud bij het Rijk van de steenen boogbrug, gelegen in den Rijksweg van Haarlem naar Bennebroek over de Bennebroekervaart onder de gemeente Bennebroek (395);

Vereeniging van de gemeenten Balgoy en Overasselt (396);

Vereeniging van de gemeenten Echteld en IJzendoorn (397);

E. dat de Commissie voor de inlichtingen op het adres van O. L. Veerman en J. Broekema en 3 anderen (121) tot haar voorzitter heeft benoemd den heer Oud.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet, houdende **bepalingen betreffende de jacht** ((27).

De heer **van Sasse van Ysselt** brengt namens de Commissie van Rapporteurs het volgende Verslag uit:

In handen uwer Commissie is gesteld een verzoekschrift van landbouwers en grondgebruikers, wonende te Hellendoorn, Rijssen en Holten, provincie Overijssel. Adressanten verzoeken, op grond dat de wildschade in de streek, waar zij wonen, zeer groot is, de ontwerp-Jachtwet ten spoedigste aan te nemen.

De Commissie van Rapporteurs stelt voor, dit verzoekschrift ter griffie te deponeeren, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Behandeling van artikel 15, luidende:

„Onverminderd het zegelrecht volgens de wet, dat, ook bij niet afhaling van de aangevraagde jachtacte, ten laste des verzoekers blijft, wordt betaald:

a. voor eene groote jachtacte tot alle geoorloofd jachtbedrijf, dertig gulden;

b. voor eene groote jachtacte als boven, met uitzondering van de lange jacht en de valkenjacht, vijftien gulden;

c. voor eene logeeracte, tien gulden;

d. voor eene kleine jachtacte tot het vangen van waterwild met netten, waarvan het gebruik geoorloofd is, tien gulden.",

waarop zijn ingediend de volgende amendementen:

I. een, door de heeren Hiemstra, Troelstra, Schaper, Sannes en Duys (Stuk n°. 1), strekkende om achter *b* in te voegen een nieuw lid, luidende:

„*c.* voor een acte, als bedoeld onder *b*, twee gulden en vijftig cent, indien deze aan den houder daarvan uitsluitend het recht geeft, te jagen op de bij hem in gebruik zijnde gronden.";

II. een, door de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 3), strekkende om:

hetgeen voorkomt onder letter *b* te veranderen in:

„voor eene jachtacte om met jachtgeweer en één staanden hond per acte te jagen, vijftien gulden",

en om hetgeen voorkomt onder letter *d* te veranderen in:

„voor eene kleine jachtacte tot het vangen van waterwild met netten, waarvan het gebruik geoorloofd is, twee gulden vijftig cent";

III. een, van den heer Bakker (Stuk n°. 13), strekkende om onder *b* te laten vervallen de woorden: „de lange jacht en";

IV. een, van de heeren Hiemstra en Schaper, met medeonderteekening van de heeren van den Tempel, Brautigam, van Zadelhoff, van der Waerden, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, mejuffrouw Groeneweg en mevrouw Bakker—Nort (Stuk n°. 22), strekkende om sub *d* het woord „tien" te vervangen door „vijf".

De heer **Hiemstra** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Door mij is op art. 15 een amendement ingediend, strekkende om een nieuw lid in te voegen en het daardoor mogelijk te maken, dat de grondgebruiker een jachtakte uitsluitend voor het jagen op de bij hem in gebruik zijnde gronden krijgt voor f 2,50. Ik heb reeds bij de algemeene beschouwingen de opmerking gemaakt, dat, als men met deze Jachtwet in de eerste plaats de landbouwbelangen wil dienen en aan de gebruikers van den grond zooveel mogelijk gelegenheid wil geven om zich tegen de schade van schadelijk gedierte te verzetten, daarbij ook zoo consequent mogelijk moet zijn en daaraan niet meer belemmering moet verbinden dan noodig is.

Nu begrijp ik heel goed, dat er iets voor te zeggen is, dat ook deze menschen een jachtakte moeten hebben om het schietgeweer te mogen gebruiken uit een oogpunt van veiligheid, van registratie, en dat de wetgever de gelegenheid moet hebben om, indien het schietgeweer in handen is van iemand, die daarmede schade aanricht of de omgeving onveilig maakt, hem dat recht te ontnemen. Deze zaak moet echter uitsluitend worden bekeken uit een oogpunt van veiligheid. Ik zie geen enkele reden om voor een zoodanige akte hetzelfde bedrag te vragen als voor andere jagers, die met sportieve doeleinden de jacht beoefenen. Ik meen, dat men het dezen menschen, die heel dikwijls dat bedrag moeilijk kunnen opbrengen, gemakkelijk moet maken om van het schietgeweer gebruik te maken, en dat daarom voor hen een speciale akte moet worden ingesteld tegen een zeer laag bedrag, dat hun dan het recht geeft, te jagen op den grond, bij hen in gebruik.

Dit is een billijk amendement en, wanneer men den grondgebruiker wil steunen in zijn strijd tegen wildschade, vertrouw ik, dat de Kamer het zal willen aannemen.

Voorgesteld door 5 leden, maakt het amendement van den heer Hiemstra c.s. (Stuk n°. 1) een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Braat** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Bij het indienen van dit amendement zijn wij uitgegaan van de veronderstelling, dat iemand, die met lange honden wil jagen, daarvoor ook een groote jachtakte moet koopen. Inderdaad geschiedt dit ook altijd door hen, die met lange honden willen jagen. Volgens het Regeeringsartikel echter behoeft men slechts te koopen een akte, als bedoeld sub *b*, en behoeft men geen groote jachtakte meer te koopen.

Wat de kleine jachtakte betreft, dat punt behoef ik zeker niet meer nader toe te lichten. Ik meen, dat het bedrag, door de Regeering voorgesteld, te hoog is.

(Braat e. a.)

Er is sprake in onze toelichting van een arrest van den Hoogen Raad. Ik mag er nog op wijzen, dat, wanneer een veearts slechts de verklaring geeft, dat aan een volbloed windhond slechts een klein gedeelte ontbreekt, deze hond niet meer als een raszuivere hond wordt beschouwd, zoodat er mee gejaagd kan worden, als bedoeld in sub *b*, wat ik sterk afkeur.

Het amendement van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 3) wordt ondersteund door de heeren Hiemstra, IJzerman en Ebels, en maakt derhalve mede een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer Bakker verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement staat in verband met het amendement, dat door mij ingediend is op artikel 16, onder *k*, en het heeft de bedoeling de lange jacht te doen vervallen. Ik meen, dat dit noodzakelijk is, en wel in de eerste plaats, omdat de lange jacht een soort van jachtvermaak is, hetwelk men naar mijn meening gerust als een wreede liefhebberij mag qualificeeren. Men trekt er in den regel op uit met een zeer groot gevolg en, wanneer het dan gelukt een haasje op te jagen uit zijn leger, worden er een aantal honden achter gezet. Wanneer het een jong haasje is, hebben de honden het spoedig te pakken en is op dat moment de jacht geëindigd. Is het echter een oude haas, dan kan het wel gebeuren, dat men meer dan een half uur achter dit dier moet jagen, voordat het gedood is. Al dien tijd verkeert dat beest in een ontzettenden angst. Soms schijnt het, dat de haas ontkomen is, doch legt om en loopt den achtersten hond net in den weg en wordt door dezen gegrepen. Onder een vreeselijk gekerm, dat doet denken aan het geschrei van een kind, dat een ongeluk is overkomen, wordt de haas uiteengescheurd, wanneer niet de hondbeschutter ter plaatse is, om dat te verhinderen. Ik acht dit een wreede liefhebberij, die bij deze Jachtwet niet mag worden toegelaten.

In de tweede plaats is de lange jacht zeer schadelijk voor den landbouw. Een twintig of dertig jagers trekken er met groot gevolg op uit. In den regel gebeurt dat in het najaar, als de gewassen nog te velde staan en de kleigronden week zijn, zoodat men die weeke kleigronden intrapt en ook schade toebrengt aan de te velde staande gewassen. Ook uit dat oogpunt zou ik het van belang achten, dat de lange jacht wordt afgeschaft.

In de derde plaats zou ik die afschaffing achten in het belang van het behoud van een matigen wildstand. Zooals bekend is, wordt de lange jacht slechts in zeer enkele streken van ons land uitgeoefend, nl. in Friesland op de kleigronden en naar ik meen ook in enkele deelen van Groningen. Wanneer men nu de lange jacht toelaat zonder beperking van het aantal honden, waarmede gejaagd mag worden, een beperking, die in het aanvankelijke wetsontwerp wel was opgenomen, dan zal de zeer matige wildstand, die ook voor de kleistreek vrijwel onschadelijk is, verdwijnen. Ook uit dit oogpunt verdient dus de afschaffing van de lange jacht aanbeveling.

Mijnheer de Voorzitter! Toen ik bij de algemeene beschouwingen hierop heb gewezen, heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken mij geantwoord, dat reeds door de bepalingen betreffende de buitengewone jachtakten de lange jacht zou worden beperkt. Ik meen echter, dat, indien de prijs van de buitengewone jachtakte zelfs op f 100 werd gesteld, er nog geen bezwaar zou bestaan, om zich zulk een akte aan te schaffen en de lange jacht te gaan uitoefenen, omdat in den regel één van de boeren de akte koopt en allen te zamen het bedrag betalen.

Ik acht dus dit amendement in alle opzichten aanbevelenswaardig en beveel het in de belangstelling van de Kamer en van den Minister aan.

Het amendement van den heer Bakker (Stuk n°. 13) wordt ondersteund door de heeren Weitkamp, v. d. Waerden, Ebels, Knigge en Gerretson en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

(Hiemstra e. a.)

De heer Hiemstra verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt:

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben dit amendement ingediend, omdat ons eenigszins verwonderd heeft, dat de Regeering ten opzichte van de grootere akten hetzelfde bedrag voorstelt als in de oude Jachtwet, maar van de kleine akte, voornamelijk in gebruik bij daglooners, die ze gebruiken bij het vangen van waterwild, den prijs heeft verdubbeld. Op het oogenblik is de prijs daarvan f 5; daarbij komen nog zegelrechten en soms legt de provincie er nog wat bovenop, zoodat bijv. in Friesland zoo'n akte al f 10 kost. Nu heeft de Regeering den prijs van de akten voor de „sportieve" jagers niet veranderd, maar van de akte voor deze „broodjagers" verdubbeld. Daartegen zijn m. i. veel bezwaren.

Ik zal mijn stem geven aan voorstellen, die in dit opzicht verder naar beneden gaan, maar uit vrees, dat die misschien niet zullen worden aangenomen en dan alleen nog te beslissen valt over het Regeeringsartikel, dat den prijs verdubbelt, hebben wij veiligheidshalve dit amendement ingediend, ten einde de Kamer in de gelegenheid te stellen, zoo zij al niet verder wil gaan, althans den ouden toestand te handhaven.

Het amendement van de heeren Hiemstra en Schaper (Stuk n°. 22) is onderteekend door tien leden en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer van Voorst tot Voorst: Mijnheer de Voorzitter! De heer Hiemstra wil voor een akte, als bedoeld onder *b*, f 2.50 vaststellen, indien deze den houder uitsluitend het recht geeft te jagen op bij hem in gebruik zijnde gronden. De grondeigenaar-gebruiker en de huurder-gebruiker zouden dan in tegenstelling met den eigenaar, die juist de jacht heeft voorbehouden, en den jager, die een jacht huurt, minder voor hun akte te betalen hebben. Het komt mij voor, dat het niet gemotiveerd is een verschil te maken tusschen deze groepen van jagers. Zij doen het allen voor hun genoegen, of zij grondgebruikers of grondeigenaars of jachtpachters zijn. Iets anders vind ik het, indien een grondgebruiker noodgedwongen het geweer moet ter hand nemen om zich te verdedigen tegen het schadelijke gedierte, met name de konijnen. Volgens artikel 54 moet de grondgebruiker, indien hij schadelijk gedierte wil dooden door middel van schietgeweer, voorzien zijn van een jachtakte of een vergunning. Hier ligt dus de zaak geheel anders, want hier handelt de grondgebruiker uit noodweer, nl. om zijn oogst, zijn boomgaard, zijn bosch te behoeden tegen de vraatzucht van het konijn. Deze man doet het niet uit liefhebberij voor de jacht, integendeel, het is voor menig zandboertje een groote last, wanneer hij 's morgens vroeg en 's avonds laat na een langen dag van ingespannen arbeid met een geweer op de loer moet gaan liggen aan den rand van het bosch om zijn ergsten vijand, het konijn, te bestrijden. Voor deze menschen acht ik een jachtakte, die f 15 kost, veel te duur. Want het zijn over het algemeen kleine zandboertjes, die zich het meest tegen de konijnen moeten verweren. Ik zou derhalve wel willen voorstellen voor een jachtakte, uitsluitend recht gevende tot het schieten van schadelijk gedierte, slechts f 2,50 te heffen, tenzij de Minister de toezegging zou willen doen, dat hij van het geven van vergunningen, waartoe hij krachtens artikel 59 bevoegd is, een zoo ruim gebruik zal maken, dat de boeren, die last hebben van de konijnen, zulk een kostelooze vergunning zullen kunnen krijgen, als de schadecommissie daartoe adviseert.

De heer Weitkamp: Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beschouwingen zeide de Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, dat het bedrijf van den landbouwer niet altijd gemakkelijk overeen te brengen is met dat van den sportliefhebber en van den jager. Ik was dat onmiddellijk met Zijn Excellentie eens. De practijk wijst uit, dat boeren, die jagen, veelal op hun bedrijf niet voldoende letten. Ik zonder natuurlijk uit de boeren, die het bedrijf uitoefenen, om er een bestaan in te vinden. Daarom zal ik niet stemmen vóór het amendement van den heer Hiemstra. Vóór 300 jaar wist vader Cats al te zeggen: visschen en jagen

(Weitkamp c. a.)

zijn vrouwenplagen. Boerenjongens en boerenknechts, die stroopen, zijn gewoonlijk voor het bedrijf niet veel waard. Vandaar dat het voorkomt, dat boeren, die zoons hebben, die uit stroopen gaan, den jachtopziener waarschuwen, omdat zij hopen, dat de zoons door een bekeuring op betere paden zullen worden geleid. Daarom moet in het belang van de bodemproductie het jagen voor de boeren niet te gemakkelijk worden gemaakt. Eindelooze burentwisten zullen het gevolg zijn van het aannemen van dit amendement. Wat heeft b.v. een boer, die op 5 of 10 H.A. boert, aan een goedkoope jachtakte, vooral als zijn gronden niet in één kader zijn gelegen? Trouwens, het overgroote gedeelte der boeren is volstrekt niet gesteld op een goedkoope jachtakte. De boeren en de gemeenschap hebben belang bij een collectieve verpachting van het jachtrecht, zooals bijna overal in Gelderland en Overijssel, waar het klein-landbezit overheerscht, geschiedt. Het geld, dat dat opbrengt, kan nuttig worden aangewend, de belangen van de boerschap worden daarmede onderhouden, zooals wegen, dijken en bruggen. Zonder uitzondering worden die gelden verwerkt door arbeiders en kleine boeren uit de buurtschap. Die menschen hebben er dus het meeste belang bij.

Een en ander zal nu zeer worden belemmerd door het beschikbaar stellen van goedkoope jachtakten. Daarbij komt, dat, als het jachtbedrijf zoo algemeen wordt, ontegenzeglijk de nuttige wildstand zal verdwijnen, althans groot gevaar loopt te worden uitgeroeid. Ook uit een oogpunt van de dierenbescherming ben ik dus tegen het amendement van den heer Hiemstra.

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou een enkel woord willen zeggen tegen de amendementen, die ten doel hebben den prijs van de jachtakten te verlagen. Geen bezwaar heb ik echter tegen het laatste amendement van den heer Hiemstra. De heer Weitkamp heeft te recht opgemerkt, dat het niet in het belang is van den boerenstand, wanneer de boeren zich veel met de jacht bemoeien en het daarom niet noodig is voor de grondgebruikers de prijzen van de jachtakten te verminderen. En wanneer zij willen jagen enkel en alleen om schadelijk gedierte uit te roeien, dan kunnen zij een kostelooze vergunning krijgen krachtens art. 59.

De laatste geachte spreker heeft er ook te recht op gewezen, dat het in het nadeel zou zijn van de voor den landbouw nuttige vogels, als elke boer met een geweer in het veld zou kunnen komen, want dan zal men zien, zooals nu reeds in Zuid-Frankrijk en Italië voorkomt, dat de nuttige vogels totaal worden uitgeroeid.

Ik heb echter nog een ander bezwaar, dat alle landbouwers voor een kleinigheid een jachtakte kunnen krijgen. Op het oogenblik loopen in groote streken van het land de boerenjongens met een mes, wat dikwijls groot gevaar medebrengt voor het leven van hun medemensch, maar wanneer nu die zelfde boerenjongens voor een kleinigheid met een geweer in het veld kunnen komen, is het te vreezen, dat zij in het vervolg hun medemenschen niet meer zullen bewerken met een mes, maar met een geweer, wat veel gevaarlijker is.

Het komt mij dus voor, dat het niet gewenscht is den prijs van de jachtakten te verlagen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil met enkele woorden opkomen tegen het amendement, dat voorgesteld is door den heer Bakker c. s. De heer Bakker heeft een dankbare taak, in zooverre hij een beroep doet op de zachtmoedigheid van de Kamer en een schets geeft van de wreedheden, die plaats zouden hebben bij de lange jacht. Hij had echter gerust kunnen doorgaan en het jachtbedrijf in het algemeen als een wreedaardige sport kunnen voorstellen. Niet alleen bij de lange jacht komt het voor, dat een haas gedurende langen tijd achtervolgd wordt door honden. Indien de heer Bakker de gewone jacht heeft medegemaakt, zal het hem bekend zijn, dat daarbij ook wel een aangeschoten haas een half uur lang door honden wordt achtervolgd, waarbij zich dan hetzelfde afspeelt als de heer Bakker hier van de lange jacht heeft voorgesteld.

(Dresselhuys c. a.)

Het is dunkt mij onjuist deze wet te beschouwen als een opvoedingswet ten aanzien van het jachtbedrijf.

De vraag is, of de lange jacht wreeder is dan de jacht in het algemeen. Ik ontken dit. En dan is het de vraag, of er in het algemeen reden voor is, blijkens de considerans van dit ontwerp, om de jacht, die sinds menschenheugenis in vele streken van het land is beoefend, nu plotseling af te schaffen.

Het is den heer Bakker misschien bekend, dat in Friesland de lange jacht beoefend wordt als een sport van vele honderden. Verleden jaar hebben er, volgens berichten, die ik zoo juist uit Friesland heb ontvangen, in die provincie acht lange jachten plaats gehad, die zich in de belangstelling van vele honderden konden verheugen.

Ik zie niet in, waarom de lange jacht wreeder zou zijn dan bij voorbeeld de valkenjacht. Als men daarvan een beeld gaat ophangen en vertelt hoelang het duren kan eer een valk een vogel heeft afgemaakt, is datgene, wat de heer Bakker hier van de lange jacht verteld heeft, daarop ook van toepassing.

De vraag is, of nu juist deze jacht, die een historische sport is en een groote belangstelling heeft, moet worden afgeschaft, als zijnde een wreed vermaak.

Ik ontken dit en hoop, dat de Regeering niet rauwelings er op zal ingaan om deze wijziging in de Jachtwet te brengen.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! In strijd met den geachten spreker, die mij onmiddellijk voorafging, zou ik een enkel woord willen zeggen ter ondersteuning van het amendement van den heer Bakker. Iedereen, die eenigszins op de hoogte is met hetgeen zich afspeelt bij de lange jacht, moet eerbied hebben voor de gevoelens, die ten grondslag liggen aan het amendement van den geachten afgevaardigde den heer Bakker.

Bij de lange jacht heeft men niets anders dan een aantal honden, die het stuk wild, in den regel een haas, op alle mogelijke wijzen in het nauw drijven en er naar streven zich ten slotte er van meester te maken. De haas wordt ten slotte meestal door één van de honden afgemaakt. Er is ook een hond bij, de zoogenaamde beschutter, die er voor tracht te zorgen, dat bij het vermaak, waarvan de heer Dresselhuys zegt, dat het bij wijze van sport in Friesland druk wordt beoefend, de pogingen der honden, om den gevangen haas te verscheuren, mislukken. Een aantal deelnemers aan de lange jacht heeft hier een tak van sport in beoefening, die ten slotte op niets anders neerkomt dan op het moedwillig in doodsangst drijven van een beest. Het is met de gewone jacht niet te vergelijken. Er is in deze jacht letterlijk niets dat zweemt naar eenige vaardigheid, naar iets moois. Met eenigen goeden wil kan men dat in de gewone jacht nog wel vinden.

Ik vind ook, dat de vergelijking van den heer Dresselhuys tusschen de lange jacht en de valkenjacht in het geheel niet opgaat.

Bij de valkenjacht wordt de valk gelokt door middel van een beest, maar nauwelijks heeft de valk zijn prooi meester gemaakt, of hij wordt op zijn beurt een prooi van den valkenjager. Wie de valkenjacht — die in sommige deelen van Noordbrabant nog wel wordt beoefend — heeft gezien, weet, dat van een martelen van het beest, dat als lokaas dient voor den valk, absoluut geen sprake is.

Hier bij de lange jacht sterft de haas niet anders dan den marteldood, welke hem willens en wetens door de deelnemers aan de lange jacht wordt opgelegd. Ik zal dus van heeler harte mijn stem aan het amendement van den heer Bakker geven.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van den prijs van de jachtakte wensch ik de opmerking te maken, dat de Regeering naar mijn meening te gemoet is gekomen aan de bezwaren, in de afdeelingen gemaakt. Immers de prijs was gesteld op f 75 en f 50 en daar deze ook mij te hoog voorkwam, juich ik het toe, dat de Minister hem lager heeft gesteld.

Als ik nu echter het betoog hoor van den heer Hiemstra, dan vraag ik mij af of hij niet te ver gaat en sluit ik mij

62ste VERGADERING. — 14 MAART 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(Wintermans e. a.)

gaarne aan bij den heer Weitkamp, die op het gevaar wees, dat men op deze wijze te velen met een geweer het veld instuurt.

Wat de lange jacht betreft, ben ik van oordeel, dat het niet is uit te maken, wat voor een dier de grootste marteldood al zijn. Men kan moeilijk uitmaken of het voor een haas erger is doodgeschoten te worden, een poot te worden afgeschoten, dan wel te worden doodgedreven. Of nu het eene schouwspel minder, het andere meer aesthetisch is, kan voor mij geen reden zijn, om hen, die prijs stellen op honden- en jachtsport, in hun bedrijf te belemmeren. Men kijkt alleen naar de hazen, maar voor mij heeft de hondenfokkerij en hondendressuur ook nog eenige beteekenis. Daarom stel ik mij liever op het standpunt van den heer Dresselhuys en wensch er mij minder in te verdiepen, wat voor de dieren het aangenaamst is. In het algemeen wil ik zeggen: wanneer men de dieren dooden moet, dan vind ik wel de snelste middelen het best.

Mejuffrouw **Groeneweg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch iets te zeggen ter ondersteuning van het amendement-Bakker. Het is altijd een ondankbare taak om iets te doen wat ligt in de lijn van bescherming van dieren, omdat nu eenmaal de meest daarbij betrokkenen, de dieren zelf, geen macht kunnen formeeren. Toch wil ik het wagen, nu de heer Dresselhuys, die zich niet alleen nogal eens voordoet als ethisch, maar ook werkzaam is in den dienst der ethiek ...

De heer **Dresselhuys**: Het is beleedigend wat u daar zegt, dat ik mij voordoe als ethisch.

Mejuffrouw **Groeneweg**: Ik zeg, dat de heer Dresselhuys ook een werkzaam aandeel daarin neemt. Als de geachte Afgevaardigde iets beleedigends in mijn woorden veronderstelt, dan wil ik die gaarne terugnemen; het is niet mijn bedoeling hem te beleedigen.

Mijn bezwaren tegen de lange jacht, waarvan ik als kind op het platteland gehoord en gezien heb, zijn van tweeërlei aard, nl. de marteling, welke de dieren moeten ondergaan en verder de verwildering, welke van deze sport uitgaat voor de menschen, zoowel onder het jagersgilde als onder de menschen, die nu eenmaal hun stukje brood verdienen als drijver en waarbij zeer dikwijls ook jeugdige personen betrokken zijn.

De heer Dresselhuys heeft met een beroep op de historie deze sport verdedigd. Ik wil daartegenover als mijn gevoelen stellen, dat deze sport, die misschien in vóórhistorische tijden geduld kon worden, in onzen tijd als van minderwaardige sport moet geacht worden. Ik zie in de jacht niets anders dan een noodzakelijk kwaad, om ons te verdedigen tegen schadelijk wild; de jacht als sport is een kwaad voor de gemeenschap. Het vernietigen van een leven uit sportief genoegen vind ik minderwaardig voor beschaafde menschen; daardoor wordt aangekweekt een mindere waardeering voor alles wat leeft; het wekt in de menschen gevoelens van wreedheid of, als deze reeds aanwezig zijn, versterkt het die. Ten slotte, wie geen respect heeft voor het leven van een dier, krijgt het op den duur ook minder voor het leven van een mensch.

Ik wil aankweeken, bij het opgroeiend geslacht vooral, eerbied voor al wat leeft. Alleen het leven, dat schadelijk is voor een menschelijke maatschappij, zijn wij genoodzaakt op grond van ons eigen recht van bestaan te vernietigen, maar dat moet dan gebeuren zoo snel en zoo weinig pijnlijk mogelijk.

Omdat ik in de jacht niets anders wil zien dan een noodzakelijk kwaad en wil ingaan tegen de idee, dat het jagen altijd nog een sport is die hooger ontwikkelde en beschaafde menschen eigenlijk zouden mogen en moeten beoefenen, zal ik van harte iedere poging steunen, die de ergste uitwassen te keer gaat en hier hebben wij te doen met een zeer ergerlijken uitwas.

Ik doe dus een beroep op alle partijen in de Kamer, om dit ontsierend gedeelte alvast uit de Jachtwet weg te nemen. Dit vermaak is eigenlijk minderwaardig voor het tegenwoordig geslacht. Ik doe vooral een beroep op die elementen in

(Groeneweg e. a.)

de Kamer, die er op staan ook een taak te vervullen in de vredesbeweging, welke niet anders gegrondvest kan worden dan op eerbied voor het leven. Laten wij toch uitspreken, dat wij dooden als vermaak beneden onze waardigheid achten.

Met allen aandrang geef ik de Kamer in overweging het amendement van den heer Bakker aan te nemen.

De heer **Braat**: Mijnheer de Voorzitter! Mede namens mijn partijgenoot kan ik verklaren, dat wij met genoegen aan het amendement van den heer Bakker onze stem zullen geven, maar toch moet ik er op wijzen, dat dan ons amendement ook dient te worden aangenomen, aangezien men anders de lange jacht in bedekte termen behoudt. Schrapt men de woorden „lange jacht" uit de wet, dan behoudt men de jacht met honden, die niet tot de lange honden worden gerekend, maar er toch aan toe zijn. Ik kan dat zoo niet illustreeren; ik zou dat met een foto moeten doen.

Verder is het mij een leedwezen even te moeten terugkomen op een uiting van den heer van Sasse van Ysselt, nl. dat het niet in het belang van den boerenstand zou zijn, dat de boeren veel gaan jagen. Ik zou willen vragen: waarom niet? Waarom zou een landbouwer, die er geld en tijd voor over heeft, niet evengoed als iemand anders mogen gaan jagen? Is de boerenbevolking daarvoor niet geschikt? Men zegt hier, dat ook de heer Weitkamp een zelfde opmerking heeft gemaakt. Ik heb het alleen den heer van Sasse van Ysselt hooren zeggen. Ik zal hierop niet te ver ingaan, Mijnheer de Voorzitter, doch ik meende goed te doen, met een woord van protest te laten hooren tegen die uitdrukking, omdat ik haar niet juist acht.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik wil gaarne een enkel woord zeggen om het amendement van den heer Bakker te steunen, omdat ik het tot zekere hoogte wel met mejuffrouw Groeneweg eens ben, maar toch niet zoover zou willen gaan als zij. Ik zou, gelijk ik bij de algemeene beraadslaging reeds heb gezegd, niet durven zeggen, dat de jacht in het algemeen een kwaad is. Ik geloof, dat wij hier staan voor een zeer moeilijke psychologische quaestie, die niet in eens is op te lossen, maar één ding staat bij mij vast, dat de lange jacht absoluut onsportief is. Ik laat daar op welke wijze de dieren het meest lijden, maar ik acht het voor den jager zelf een kwaad op onsportieve wijze te jagen. Het is een groote kunst in de vlucht een dier te schieten, maar het is geen kunst een dier door honden te laten verscheuren.

Ik ondersteun dus het amendement van den heer Bakker. Ik geloof, dat er zelfs in de Nederlandsche jagerswereld slechts weinig sympathie bestaat voor de lange jacht.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Mij aansluitende bij het betoog van den heer van Voorst tot Voorst, beantwoord ik zijn vraag met: ja!

Nu de amendementen. Ik begin met het amendement van den heer Hiemstra, voorkomende op Stuk 1.

Dit amendement komt mijns inziens in strijd met de grondslagen van het ontwerp; dit toch beoogt, de belangen van den landbouw tegen schade door wild of ander gedierte zoo volkomen mogelijk te verzekeren. Den grondgebruiker wordt alle mogelijkheid geboden om de producten van zijn grond te beschermen. In de discussie is reeds herhaaldelijk gewezen op eenige artikelen; laat ik nogmaals noemen de artt. 54, 59 en 60. Naar het oordeel van de Regeering is hierbij aan de bescherming van den landbouw de volle maat gegeven. Zijn de bij art. 54 aan alle grondgebruikers toegekende bevoegdheden niet voldoende, hetzij doordat schade wordt toegebracht niet door schadelijk gedierte, maar door wild, hetzij dat gebruik moet worden gemaakt van schietgeweren of van in het algemeen verboden middelen, dan kunnen daartoe volgens art. 59 vergunningen om wild en schadelijk gedierte te vangen of te dooden worden uitgereikt. Niet alleen voor eigen grond, maar ook voor gronden van anderen, waar de haarden van het overmatige wild of van het schadelijk gedierte zich bevinden. En eindelijk kunnen door den Minister volgens art. 60 opdrachten worden verstrekt, op bepaald aan-

(Minister Ruys de Beerenbrouck.)

gewezen gronden een overmatigen stand van wild of schadelijk gedierte op te ruimen.

De amendementen nu, welke beoogen den grondgebruikers het recht te geven, voor hun eigen grond een jachtakte te verkrijgen tegen een minimalen prijs, kunnen daarom niet voortvloeien uit het streven, de landbouwbelangen beter te beschermen. Wat de grondgebruikers in dit opzicht noodig hebben, geven de bepalingen van de artt. 54, 59 en 60; een goedkoope jachtakte geeft hun niets meer. Vergis ik mij niet, dan is de bedoeling van het amendement, alle grondgebruikers in de gelegenheid te stellen zeer goedkoop, mag ik het zeggen: voor een appel en een ei, de jachtsport te beoefenen.

Afgezien nu van de bezwaren, verbonden aan de personen, die op die wijze de jachtsport beoefenen — verschillende geachte afgevaardigden hebben daarop reeds gewezen en bij de algemeene beschouwingen heb ik daarvan het mijne gezegd —, meen ik, dat de stand van het wild, ook van het nuttige wild, zooals patrijzen en snippen, veroordeeld zou zijn onder te gaan. Dit is geen denkbeeldig gevaar, maar in de zuidelijke landen is de toestand op het oogenblik zoo, dat die diersoorten daar langzamerhand aan het verdwijnen zijn. Nu moet de bedoeling van een goede Jachtwet zijn, in de dierenwereld niet verder in te grijpen, dan met het oog op de landbouwbelangen noodzakelijk is, en hier wordt m. i. verder, d. i. te ver, gegaan. Daarenboven mag niet worden voorbijgezien, dat het in sommige streken van ons land een demoraliseerenden invloed zou hebben — hier kom ik dus terug op de personen, van wie ik zooeven in het algemeen sprak —, als iedere grondgebruiker tot jager werd gepromoveerd en met een geweer zou mogen rondloopen. Redenen van openbare veiligheid beletten mij dus tegenover het amendement een welwillende houding aan te nemen. Ik merk op, dat wel is waar volgens artikel 8 de jachtakte mag worden geweigerd, waar van de bevoegdheid tot het voorhanden hebben van een schietgeweer gevaar is te vreezen. Maar een daarop gebaseerde weigering, om een jachtakte af te geven, die in het algemeen iedere grondgebruiker kan bekomen, draagt voor den betrokkene een veel hatelijker karakter dan een weigering van de vergunning volgens de Vuurwapenwet, welke vergunning een uitzonderingstoestand is.

Dit over het eerste amendement van den heer Hiemstra. Anders sta ik tegenover het tweede amendement van den geachten afgevaardigde. Naar mijn meening, die ik niet nader behoef uiteen te zetten na hetgeen verschillende geachte afgevaardigden hebben gezegd, is tegen de aanneming van dit amendement geen bezwaar.

Thans kom ik tot het amendement van de heeren Braat en de Boer. De Staatscommissie voor de jacht heeft reeds in haar rapport opgemerkt, dat de in art. 15, 2°., der geldende Jachtwet voorkomende term „windhonden" in de practijk tot misbruiken heeft geleid. De bedoeling van dit voorschrift was, te voorkomen, dat de lange jacht zou worden uitgeoefend met geweren, maar die bedoeling wordt vaak verijdeld. Dan wordt de korte jacht uitgeoefend met honden van gekruist ras, die even hard kunnen loopen als windhonden. Doordat deze bastaardhonden geen windhonden zijn in de eigenlijke beteekenis van het woord, is dat feit niet strafbaar. De geachte afgevaardigde de heer Braat wees in zijn toelichting reeds op het arrest van den Hoogen Raad, dd. 3 December 1906. Het spreekt vanzelf, dat deze samenkoppeling van de korte en de lange jacht groote nadeelen toebrengt aan den wildstand. Om aan deze praktijken een einde te maken, heeft de Staatscommissie voorgesteld, den term windhonden te vervangen door lange honden. In het oorspronkelijk wetsontwerp was dit geschied. In verband met het stelsel van het gewijzigde wetsontwerp, waarin in het algemeen alle middelen bij de jacht zijn toegestaan en slechts de met name in artikel 16 genoemde zijn uitgezonderd, komen die woorden in het gewijzigd ontwerp niet meer voor en wordt in volkomen harmonie daarmede de term lange jacht gebezigd. Daarmede wordt verstaan alle jachtuitoefening met lange honden, onverschillig of het zijn zuivere windhonden of honden van gekruist ras. Nu geeft volgens artikel 15 de gewone groote jachtakte geen bevoegdheid tot het uitoefenen van deze lange jacht. Hiermede is het argument, aangevoerd tot toelichting

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

van het amendement, weerlegd, dat in het stelsel van het ontwerp de akte van artikel 15, *b*, voor de jagers bijna dezelfde beteekenis zou hebben als die van artikel 15*a*, hetgeen schade voor de schatkist zou beteekenen. De akte onder *a* geeft bevoegdheid tot het gebruik van lange honden, hetgeen de akte onder *b* nadrukkelijk uitsluit.

De bedoeling van het amendement van den heer Bakker is, de lange jacht te verbieden. De lange jacht is een vorm van jachtuitoefening, die vroeger in ons land veel voorkwam en die, vergis ik mij niet, een nog intensiever middel is tot ontspanning van rusteloos werkende geesten dan de korte jacht. Mag ik herinneren aan een hartstochtelijk beoefenaar van de lange jacht: Napoleon? De laatste jaren treft men deze wijze van jachtbeoefening slechts in enkele deelen van het land: ik meende alleen in Groningen, blijkens de mededeelingen van den heer Dresselhuys, ook in Friesland. Wat is daarvan de reden? Voor de lange jacht zijn noodig uitgestrekte jachtterreinen en onder het heerschende eigendomsjachtrecht komen die uitgestrekte terreinen betrekkelijk weinig voor. Nu vraag ik mij af, of dit laatste een reden is om de lange jacht te verbieden. Op dit argument werd reeds in 1852 bij de totstandkoming van de Jachtwet gewezen. Een geschiedkundige herinnering moge deze zijn, dat in 1857 de lange jacht in dubbel opzicht bij de korte jacht is achtergesteld, doordat in de eerste plaats de prijs der akten voor de lange jacht werd verhoogd en het aantal honden, waarmede zij mocht worden uitgeoefend, tot 5 werd beperkt. Waarom wil men nu verder gaan? Omdat deze wijze van beoefening van de jachtsport buitengewoon wreed zou zijn. Daartegenover is de vraag gesteld, waarom nu eenige jagers in de noordelijke provincies, misschien ook in Gelderland, die belust zijn op deze wijze van beoefenen van de jachtsport, te hinderen.

Mijnheer de Voorzitter! Indien men een jachtwet zou willen maken van dien aard, dat de meest zachte vorm van het dooden van wild er in werd opgenomen, moest men chloroform gebruiken of eigenlijk geen enkele jachtwet maken. De natuurlijke dood zou dan het einde van ieder stuk wild of schadelijk gedierte moeten zijn. Daarenboven moesten dan de vossen- en hertenjacht ook verboden zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Alle argumenten die ik gehoord heb, leiden mij tot de conclusie, dat, nu slechts in enkele gedeelten van het land deze sport wordt beoefend en ze daar blijkbaar voor velen is een wijze van ontspanning, even nuttig of naar het oordeel van sommigen even weinig nuttig als de gewone jacht, er voor mij geen reden is in te gaan op den aandrang, die door sommige geachte afgevaardigden is uitgeoefend om een welwillende houding tegenover het amendement aan te nemen.

Ik kan de Kamer de aanneming daarvan niet aanraden.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft tegenover het amendement, dat door mij is voorgesteld, een zeer welwillende houding aangenomen, maar heeft het andere zeer sterk bestreden. Hij heeft daarbij opgemerkt, dat dat amendement ingaat tegen de grondslagen van het ontwerp.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij over deze argumentatie zeer sterk verbaasd. De aanvankelijke bedoeling van het ontwerp toch is geweest zoo weinig mogelijk hinderpalen aan de grondgebruikers in den weg te stellen bij de uitoefening van hun recht, om de vruchten van hun bodem te verdedigen.

Wanneer nu, niet alleen vandaag, maar tijdens de geheele discussie, een geheel andere mentaliteit bij de Regeering en een gedeelte van de Kamer aanwezig is, vraag ik mij af, waaraan die ommezwaai te danken is.

In de bladen is verband gezocht tusschen het tijdstip, waarop het gewijzigd ontwerp is ingediend, en het tijdstip van behandeling, dat een geheel ander is. Ik mag daarin de oorzaak niet zoeken, maar wel mag ik constateeren, dat in de laatste maanden ook op dit gebied reactionnaire krachten hebben gewerkt, die de Kamer en de Regeering er toe hebben gebracht geheel van standpunt te veranderen. Het wordt voorgesteld, alsof datgene, wat nu verdedigd wordt en aan-

(Hiemstra.)

ankelijk ook werd voorgesteld, op het oogenblik ingaat tegen e grondslagen van het ontwerp, terwijl het feitelijk uitluitend de bedoeling heeft de grondslagen van het ontwerp og beter tot hun recht te laten komen.

De Minister heeft het argument overgenomen, dat wij den oestand zouden krijgen, waarbij iedere grondgebruiker een eweer zou hebben en dus door middel van een schietgeweer n staat zou zijn wild of schadelijk gedierte te dooden, waaroor een onveiligheid zou ontstaan in het land, die door de Regeering niet te verantwoorden is.

In de Memorie van Antwoord wordt gezegd:

„Inderdaad, hij, die zijne werkkracht en geld aan den oogst ten koste heeft gelegd, die de vruchten zoo onbelemmerd mogelijk behoort te genieten, moet ook de heerschappij hebben over het op den grond levend wild."

Hierbij is dus duidelijk weergegeven, dat de grondgebruier de heerschappij over het wild op zijn grond moet hebben n dat hij de middelen moet hebben om zich er tegen te vereren.

Deze Minister van Binnenlandsche Zaken heeft die Memorie niet onderteekend, maar wel de Minister van Justitie; deze heeft dus blijkbaar niet zoo gevoeld dat groote ezwaar van de Regeering wat betreft de veiligheid. Anders ou hij niet onderteekend hebben deze Memorie, die er heeleaal op gericht was om te gemoet te komen aan het verlanen, dat vóór de verkiezingen onder de kleine landbouwers opkwam, dat ook met hun belangen meer rekening zou vorden gehouden.

De bestrijding van mijn amendement door den Minister en le heeren Weitkamp en van Voorst tot Voorst heeft gestaan n dit teeken, dat men zeer voorzichtig er mede moest zijn m alle grondgebruikers in de gelegenheid te stellen zich net het geweer tegen wild en schadelijk gedierte te verdedien; men zou anders wat beleven; men zou dan een moordartij onder de boeren krijgen!

Ik zou er op willen wijzen, dat, wanneer die menschen en jachtakte willen hebben, zij moeten voldoen aan de door le wet gestelde eischen, en wanneer zij de bepalingen der vet mochten overtreden, dan kan hun onder bepaalde omstanligheden de akte worden afgenomen.

Hier wordt een zeer scherp onderscheid gemaakt tusschen wee groepen van personen. De heeren hebben geen bezwaar egen de menschen, die in staat zijn om zeker bedrag voor en jachtakte te kunnen betalen, maar als kleine boeren, die iet zooveel kunnen betalen, het jachtrecht zouden krijgen, lan zou er groot gevaar bestaan voor de veiligheid van het and en dan zouden zij qua boeren hun zaken verwaarloozen; n dat terwijl toch deze herziening der Jachtwet heet te zijn ondernomen juist met het oog op deze personen.

Laat men dan liever ronduit zeggen, dat het geweer feitelijk alleen mag zijn in handen van menschen, die voor een bepaald bedrag in den hoofdelijken omslag zijn aangeslagen, die zekeren welstand genieten; dat in hun handen het geweer niet gevaarlijk is, maar dat het gevaarlijk wordt, zoodra het wordt gegeven in handen van tal van kleine menschen, die nu geen akte vragen, omdat zij die niet kunnen betalen, maar die haar wel zouden vragen, als de prijs werd verminderd.

Dat de Minister en de heer van Voorst tot Voorst zoo spreken, begrijp ik, maar het ontgaat mij waarom de heer Weitkamp scheiding maakt tusschen twee groepen van de landelijke bevolking en van die groote massa van kleine boeren zegt, dat zij, als zij het jachtrecht uitoefenen, slechte boeren zullen worden, zoodat hij hen feitelijk onder curateele zou willen zetten, terwijl toch gezegd wordt, dat dit de groep der bevolking is, waarop de maatschappij is opgebouwd. Wil de heer Weitkamp voor zijn groep, voor zijn klasse opkomen, dan moet hij ons amendement steunen en er op aandringen, dat geen enkel bedrag voor een jachtakte zal worden gevraagd, opdat deze menschen vrij het geweer zullen mogen gebruiken tegen wildschade en schadelijk gedierte.

En waar ik een tegemoetkomende houding aanneem en, ten einde eenig toezicht op die menschen te hebben, zelf voorstel

(Hiemstra c. a.)

een klein bedrag te heffen, beweer ik, dat zij, die dat bestrijden met argumenten, gelijk die gebezigd zijn, een odium op die menschen werpen, waarvoor geen enkele reden is, omdat men daarmede uitspreekt, dat die menschen een groote massa stroopers zijn, die elkander zullen beoorlogen. Er is gezegd, dat de onveiligheid zal toenemen en de buren elkander met mes en geweer zullen te lijf gaan. Als de toestand in bepaalde streken zoo is, wat ik ontken, dan zal er in die streken nog heel wat opvoeding noodig zijn, maar in het noorden, waar ik goed bekend ben, is de toestand zoo niet en kan men den grondgebruikers gerust het geweer in handen geven om zich te beschermen tegen overlast en hun product te verdedigen. Het doet mij leed, dat de menschen, van wie men zou mogen verwachten, dat zij mijn amendement zouden steunen, het bestrijden. Ik hoop, dat er een gelegenheid zal worden gevonden dien menschen practisch te geven wat men hun theoretisch volgens de wet wil toekennen en dat men niet, door in andere artikelen een hoog recht van hen te heffen, het aan hen onmogelijk zal maken van het geweer gebruik te maken.

De heer **Bakker**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan kort zijn, omdat slechts één geachte afgevaardigde mijn amendement heeft bestreden. Ik dank de andere leden, die er hun steun aan hebben gegeven. Ik kan echter niet nalaten een woord aan het adres van den heer Dresselhuys te richten. Deze geachte afgevaardigde zegt nl., dat de lange jacht een historisch recht heeft en wel als zoodanig, omdat deze vroeger hier te lande reeds was ingeburgerd en als sport recht van bestaan had. Ik verschil in deze met dien geachten afgevaardigde van meening. Ik zie in die lange jacht geen enkel stuk edele sport. Het onderscheid tusschen het jagen met het geweer en de lange jacht is, dat men met het geweer den haas doodschiet, maar dat men bij de lange jacht zich verlustigt in de martelingen, die het dier ondergaat. Het betreft hier niet beoefening van een min of meer edele sport, maar deze soort van jacht beteekent niet anders dan het opwekken van de onedele hartstochten in den mensch. Het is daarom noodzakelijk, dat deze z.g. sport verdwijnt.

De heer Dresselhuys heeft voorts gezegd, dat er nogal belangstelling voor deze sport bestaat, vooral in Friesland, want hij had een telegram ontvangen van acht verschillende lange jachten tot bestendiging van dezen jachtsport. Inderdaad bestaat die belangstelling vooral in de kleistreken, maar moet men onder den invloed van een dergelijk telegram deze zaak verdedigen. Indien de heer Dresselhuys, die ook groote belangstelling voor den tuinbouw heeft, een telegram had ontvangen van de tuinbouwvereeniging, waarin werd aangedrongen op afschaffing van de jacht, dan zou het juist voor hem heel moeilijk zijn geweest om ter dezer zake te beslissen.

Het spijt mij, dat de Minister geen welwillende houding tegenover het amendement heeft aangenomen. Zijn Excellentie heeft echter eenige belangwekkende historische beschouwingen gegeven en o. a. gezegd, dat Napoleon een hartstochtelijk bewonderaar van deze soort jachtsport was. Napoleon hield ook van de jacht op menschen, en het is dus begrijpelijk, dat hij ook voor de lange jacht belangstelling had. Voor mij is dit voorbeeld van zoodanige beteekenis, dat ik juist daardoor nog versterkt ben in de meening, dat mijn amendement moet worden aangenomen.

Ik handhaaf daarom het amendement en vertrouw, dat de Kamer het zal aannemen.

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! De redeneering van den heer Hiemstra in zake de goedkoope jachtakten heeft mij niet overtuigd. Ik heb niet beweerd, dat de onveiligheid ten plattelande er door zou toenemen, doch heb gezegd, dat het een bron van eindelooze burentwisten zou worden. Wie weet, hoe vaak de menschen met elkaar vechten, als er kippen op hun land loopen, begrijpt, dat als de boerenjongens op het land van een ander de hazen nazitten, dat wordt een bron van eindelooze burentwisten. Het is dus paedagogisch beter, die goedkoope jachtakten niet te geven.

Voorts wil ik er nogmaals op wijzen, dat, wanneer er zoo-

(Weitkamp c. a.)

veel jagers komen en er weinig wild overblijft, de nuttige vogelstand zal worden opgeruimd. Dat gevaar is niet denkbeeldig; men ziet thans reeds, dat de boerenjongens op het eigen erf alles doodschieten wat voor het geweer komt.

De boeren zullen van de goedkoope akten ook volstrekt geen voordeel hebben; ik ken hun mentaliteit en men heeft mij op boerenvergaderingen verzekerd, dat men de kosten liever ziet verhoogd dan verlaagd, omdat het land anders door allerlei stroopers wordt platgeloopen.

Laten wij zorgen, dat een jachtakte op schadelijk gedierte zoo gemakkelijk mogelijk wordt gemaakt en dat alle middelen in het werk worden gesteld, om dat schadelijk gedierte te vernietigen. Dat is beter dan dat men elken boer een goedkoope jachtakte geeft.

De heer **Braat**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb van den Minister geen duidelijke verklaring gehoord omtrent mijn amendement. De Minister heeft alleen gezegd: volgens *a.* mag men windhonden gebruiken en punt *b.* maakt een uitzondering voor de lange jacht. Bedoelt de Minister met die uitzondering de honden, vallende, zooals vermeld staat, onder het arrest van den Hoogen Raad? De Minister zegt: die worden gelijkgesteld met andere. Dat antwoord voldoet mij niet, de toestand blijft daardoor onveranderd en men zal maar raak blijven jagen met alle honden, waarvan een deskundige verklaart, dat zij niet raszuiver zijn, maar die toch even hard kunnen loopen als windhonden.

Al heeft de Minister mijn amendement niet overgenomen, blijf ik het toch in de welwillendheid der Kamer aanbevelen.

De heer **van Voorst tot Voorst**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord slechts. Ik stel er prijs op, den Minister mede te deelen, dat zijn antwoord mij ten volle bevredigd heeft.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in repliek eigenlijk geen nieuwe argumenten gehoord tegen het standpunt, dat ik heb ingenomen, behalve misschien voor wat betreft den geachten afgevaardigde den heer Hiemstra, die zijn stelling heeft herhaald, welke bij de behandeling van vorige artikelen reeds verschillende malen is bestreden, dat niet voldoende gelet wordt op de belangen van den landbouw. Zeker wordt niet uitsluitend op de belangen van den landbouw gelet, er wordt ook gelet op de belangen van de jacht en het is maar de vraag of de verschillende artikelen, die ik aangehaald heb en die hier al tot vervelens toe zijn genoemd, b. v. de artikelen 54, 59 en 60, op zich zelf zoo voldoende zijn, dat men kan zeggen: bij het zoeken van een combinatie van de behartiging der belangen van den landbouw en van de jacht, krijgt de landbouw het hem toekomende deel. De eene zal daarop bevestigend antwoorden, de andere ontkennend. Ik voor mij beantwoord die vraag uit volle overtuiging bevestigend.

De **Voorzitter**: Mag ik thans de Commissie van Rapporteurs verzoeken haar oordeel over de verschillende amendementen mede te deelen?

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is eenparig tegen de aanneming van het eerste amendement van den heer Hiemstra op de gronden, zoowel door den heer Minister als door mij zelf ontwikkeld. Wat betreft het tweede amendement van den geachten afgevaardigde, is de meerderheid der Commissie van oordeel, dat het kan worden aangenomen; één lid is er echter tegen.

Wat het amendement betreft van den heer Braat, is de Commissie eenparig van oordeel, op gronden, door den Minister ontwikkeld, dat de aanneming daarvan geen aanbeveling verdient.

En wat het amendement van den heer Bakker aangaat, daarover is de Commissie van Rapporteurs verdeeld. Twee leden zijn op de gronden, door den Minister en den heer Dresselhuys ontwikkeld, tegen de aanneming van het amendement, drie leden daarentegen zijn op gronden, door den heer Bakker ontwikkeld, vóór de aanneming van dit amendement.

(van Sasse van Ysselt c. a.)

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De Regeering is bereid het tweede amendement van den heer Hiemstra over te nemen.

De **Voorzitter**: Aangezien het amendement van de heeren Hiemstra en Schaper (Stuk n°. 22) door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Hiemstra c. s. (Stuk n°. 1) wordt verworpen met 62 tegen 16 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Heukels, Juten, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Gijn, van Dijk, Lovink, Rutten, Fruytier, van Sasse van Ysselt, Feber, Bongaerts, Rutgers, Krijger, van der Voort van Zijp, Nolens, de Monté ver Loren, van Rijckevorsel, Ter Hall, van Schaik, Gerritzen, mejuffrouw Katz, de heeren de Boer, van Rappard, van Boetzelaer van Dubbeldam, Schokking, de Wilde, Boon, Bomans, Oud, van Vuuren, van de Bilt, Fleskens, Beumer, van Voorst tot Voorst, Smeenk, Bakker, van der Molen, Wintermans, Bierema, Ament, Bulten, Ebels, A. Colijn, Gerretson, Knigge, Rutgers van Rozenburg, Weitkamp, Suring, Moerel, van Rijzewijk, Kuiper, Braat, Michielsen, van Wijnbergen, Snoeck Henkemans, Dresselhuys, Deckers, Duymaer van Twist, Kolkman, mejuffrouw van Dorp, mejuffrouw Westerman en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heer Vliegen, mevrouw de Vries—Bruins, mejuffrouw Groeneweg, de heeren van Zadelhoff, Brautigam, Kleerekoper, K. ter Laan, Hiemstra, IJzerman, van Braambeek, van der Waerden, Duys, Troelstra, van den Tempel, Schaper en J. ter Laan.

Het amendement van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 3) wordt verworpen met 56 tegen 22 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Molen, Wintermans, Bierema, Ament, Bulten, Ebels, A. Colijn, Gerretson, Knigge, Suring, Moerel, van Rijzewijk, Kuiper, Michielsen, van Wijnbergen, Dresselhuys, Deckers, Duymaer van Twist, Kolkman, mejuffrouw van Dorp, mejuffrouw Westerman, de heeren Heukels, Juten, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Gijn, van Dijk, Lovink, Rutten, Fruytier, van Sasse van Ysselt, Feber, Bongaerts, Rutgers, Krijger, van der Voort van Zijp, Nolens, de Monté ver Loren, van Rijckevorsel, Ter Hall, van Schaik, Gerritzen, mejuffrouw Katz, de heeren van Rappard, van Boetzelaer van Dubbeldam, Schokking, de Wilde, Boon, Bomans, Oud, van Vuuren, van de Bilt, Fleskens, Beumer, van Voorst tot Voorst, Smeenk en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Rutgers van Rozenburg, Weitkamp, Braat, Schaper, Snoeck Henkemans, J. ter Laan, Vliegen, mevrouw de Vries—Bruins, mejuffrouw Groeneweg, de heeren van Zadelhoff, Brautigam, Kleerekoper, K. ter Laan, Hiemstra, de Boer, IJzerman, van Braambeek, van der Waerden, Duys, Troelstra, Bakker en van den Tempel.

Het amendement van den heer Bakker (Stuk n°. 13) wordt met 60 tegen 18 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Rutten, van Zadelhoff, van Sasse van Ysselt, Feber, Brautigam, Kleerekoper, Krijger, van der Voort van Zijp, de Monté ver Loren, K. ter Laan, Ter Hall, van Schaik, Hiemstra, mejuffrouw Katz, de heeren de Boer, IJzerman, van Braambeek, van der Waerden, Schokking, Duys, Troelstra, de Wilde, Oud, van Vuuren, van de

62ste VERGADERING. — 14 MAART 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(Hiemstra e. a.)

Bilt, Beumer, Smeenk, Bakker, van den Tempel, van der Molen, Bierema, Bulten, Ebels, A. Colijn, Gerretson, Knigge, Rutgers van Rozenburg, Weitkamp, Suring, Moerel, van Rijzewijk, Kuiper, Braat, Michielsen, Schaper, van Wijnbergen, Snoeck Henkemans, Deckers, Duymaer van Twist, ter Laan, mejuffrouw van Dorp, mejuffrouw Westerman, de heer Heukels, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Gijn, Vliegen, van Dijk, mevrouw de Vries—Bruins, mejuffrouw Groeneweg en de heer Lovink.

Tegen hebben gestemd de heeren Fruytier, Bongaerts, Rutgers, Nolens, van Rijckevorsel, Gerritzen, van Rappard, van Boetzelaer van Dubbeldam, Boon, Bomans, Fleskens, van Voorst tot Voorst, Wintermans, Ament, Dresselhuys, Kolkman, Juten en de Voorzitter.

Het gewijzigd art. 15, thans luidende:

„Onverminderd het zegelrecht volgens de wet, dat, ook bij niet afhaling van de aangevraagde jachtacte, ten laste des verzoekers blijft, wordt betaald:

a. voor eene groote jachtacte tot alle geoorloofd jachtbedrijf, dertig gulden;

b. voor eene groote jachtacte als boven, met uitzondering van de valkenjacht, vijftien gulden;

c. voor eene logeeracte, tien gulden;

d. voor eene kleine jachtacte tot het vangen van waterwild met netten, waarvan het gebruik geoorloofd is, vijf gulden.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Gisteren is aangehouden de behandeling van art. 13, waarop was ingediend een amendement van de heeren Hiemstra, Troelstra, Schaper, Sannes en Duys (Stuk n°. 1), dat verband hield met het amendement van die heeren op art. 15 op dat zelfde stuk voorkomende. Ik mag aannemen, dat na de zooeven gevallen beslissing omtrent het amendement op art. 15 de voorstellers hun amendement op art. 13 intrekken.

De heer **Hiemstra**: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

Aangezien de voorstellers hun amendement op art. 13 (Stuk n°. 1) hebben ingetrokken, maakt dit geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Art. 13 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 16, luidende:

„Tot het jagen zijn alle middelen geoorloofd, met uitzondering van:

a. kunstlicht;
b. lijm;
c. strikken;
d. beugels;
e. vallen;
f. klemmen;
g. kanongeweren;
h. staltnetten;
i. vang- of treknetten, waarvan de vleugels eene lengte hebben van meer dan tien Meter, gemeten van stijggaren tot stijggaren, zooals het bevestigd is aan de bovenlijn, en eene breedte van meer dan twee Meter, gemeten volgens de lengte der staven en waarvan de mazen eene lengte en breedte hebben van minder dan drie centimeter;
j. giftige of verdoovende middelen;
k. lokvogels, die geblind of verminkt zijn.

Het is verboden zich met middelen, genoemd in het vorige lid, te bevinden in het veld, buiten openbare wegen of voetpaden.

(de Boer e. a.)

Onder de middelen, bedoeld in het eerste lid, worden begrepen materialen tot onmiddellijke vervaardiging daarvan, tenzij van eene andere bestemming blijkt.",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

een, van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 3), strekkende om na de bepaling, onder letter *j* vermeld, in te voegen een nieuw lid, luidende:

„De uitzondering, genoemd onder letter *a*, geldt niet voor het jagen op schadelijk gedierte, in artikel 1 dezer wet aangewezen.", en

twee, van den heer Bakker (Stuk n°. 13, 2°. en 3°.), strekkende om aan het artikel toe te voegen een letter *k*, luidende:

„*k.* lange honden.";

aan hetzelfde artikel toe te voegen een letter *l*, luidende:

„*l.* gewonde of op eenige wijze verminkte lokvogels."

De heer **de Boer** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Bij de indiening van dit amendement hebben wij ons op het standpunt gesteld, dat, waar de strijd moet worden aangebonden tegen het schadelijk wild, dit met alle mogelijke middelen moet gebeuren, en waar een van die middelen om het schadelijk wild, in casu de konijnen, machtig te worden is het gebruik van den lichtbak, hebben wij gemeend te moeten voorstellen, bij de wet de gelegenheid te moeten openen van dat middel gebruik te maken.

De **Voorzitter**: Ik geef den heer de Boer in overweging, dit amendement in te trekken en het liever in te dienen bij de behandeling van het schadelijk gedierte, dus op artikel 54. Het zou hier misplaatst zijn. Hij kan precies hetzelfde amendement weer indienen en dan komt het op zijn eigen plaats.

De heer **de Boer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik trek dan dit amendement in, in de hoop het bij artikel 54 weer in te dienen en dan met den Minister over deze zaak van gedachten te wisselen.

Aangezien het amendement van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 3) is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Het amendement van den heer Bakker (Stuk n°. 13, 2°.), dat verband houdt met het amendement van dien geachten afgevaardigde op artikel 15, dat zooeven is aangenomen, kan, dunkt mij, door de Regeering worden overgenomen.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Ik neem het amendement over.

Aangezien het amendement van den heer Bakker (Stuk n°. 13, 2°.) door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Het amendement van den heer Bakker (Stuk n°. 13, 3°.), kan worden ingetrokken, omdat de Regeering in het artikel een wijziging heeft gebracht, bestaande in de invoeging van letter *k*.

De heer **Bakker**: Mijnheer de Voorzitter! Ik trek het amendement in.

Aangezien het amendement van den heer Bakker (Stuk n°. 13, 3°.) door den voorsteller is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

(Hiemstra e. a.)

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft in de toelichting op art. 1, dat handelt over het vangen van waterwild, in uitzicht gesteld, dat die vangst wordt verboden in begin Januari, in elk geval in het voorjaar. Ik zou in overweging willen geven om niet al te snel een zoodanige beslissing te nemen en de voorjaarsvangst van de plevieren te verbieden. Immers, dit is een vogel, die zeer zelden neerstrijkt op den bodem, een trekvogel, die weinig schade voor den landbouw medebrengt en wiens vangst afhankelijk is van de weersgesteldheid, zoodat het dikwijls voorkomt, dat de bezitters van een akte in den herfst nog niets hebben kunnen vangen. Ik hoop dus, dat de termijn niet te zeer zal worden beperkt en de belangen van deze menschen zullen worden behartigd; dit brengt geen schade aan den landbouw, zoodat ik hiermede niet in tegenspraak met mij zelf kom.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister, om te komen tot verduidelijking van de wet, de bekende vraag willen stellen, of onder het woord ,,veld'' ook valt het water. Het staat mij voor, dat de Minister in dien zin al eens toestemmend heeft geantwoord, maar ik vraag het nog eens hierom, wijl, naar ik mij meen te herinneren, de Hooge Raad heeft beslist, dat stranden en wadden niet vallen onder het woord ,,veld''. Is dat zoo, dan is voor de jacht op waterwild een interpretatie in deze noodzakelijk en wil de Minister misschien — mij lijkt de zaak er belangrijk genoeg voor — voor de historie even vastleggen, wat de intentie van de Regeering is geweest.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Wat de vraag van den heer Dresselhuys betreft, ik kan het op het oogenblik niet vinden, maar ik meen, dat in het begin van de beraadslagingen de heeren de Boer en Braat een amendement hebben ingediend om te gemoet te komen aan een volgens hen bestaand bezwaar, welk amendement intusschen is ingetrokken, omdat het naar hun meening overbodig was. Ik meen dus, dat de vraag van den heer Dresselhuys vroeger reeds is bekeken en in bevestigenden zin is beantwoord. De wadden en stranden zijn niet genoemd; het lijkt beter, den algemeenen term ook op die onderdeelen van terreinsoorten toe te passen.

De heer Hiemstra heeft gepleit voor een jachtbelang.

Het is een verheugend verschijnsel, dat de geachte afgevaardigde, die tot nu toe uitsluitend voor landbouwbelangen is opgekomen, nu toch inziet, dat in deze wet ook iets in het belang van de jacht behoort te worden neergeschreven. De geachte afgevaardigde heeft mij verzocht, ten aanzien van de jacht op plevieren een zekere breedheid in acht te nemen. Ik ben gaarne bereid, overeenkomstig het verlangen van den geachten afgevaardigde, de zaak te zijner tijd in overweging te nemen.

De beraadslaging wordt gesloten en artikel 16, thans luidende:

,,Tot het jagen zijn alle middelen geoorloofd, met uitzondering van:

a. kunstlicht;
b. lijm;
c. strikken;
d. beugels;
e. vallen;
f. klemmen;
g. kanongeweren;
h. staltnetten;
i. vang- of treknetten, waarvan de vleugels eene lengte hebben van meer dan tien Meter, gemeten van stijggaren tot stijggaren, zooals het bevestigd is aan de bovenlijn, en eene breedte van meer dan twee Meter, gemeten volgens de lengte der staven en waarvan de mazen eene lengte en breedte hebben van minder dan drie centimeter;
j. giftige of verdoovende middelen;
k. lange honden;
l. lokvogels, die geblind of verminkt zijn.

Het is verboden zich met middelen, genoemd in het vorige lid, te bevinden in het veld, buiten openbare wegen of voetpaden.

Onder de middelen, bedoeld in het eerste lid, worden begrepen materialen tot onmiddellijke vervaardiging daarvan, tenzij van eene andere bestemming blijkt.'',

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De **Voorzitter**: In artikel 17 is door de Regeering een wijziging aangebracht na het uitbrengen van het Verslag. Naar ik verneem, heeft de Commissie van Rapporteurs tegen deze wijziging geen bezwaar.

Het artikel wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 18, luidende:

,,Jaarlijks worden door Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister, Gedeputeerde Staten der onderscheidene provinciën gehoord, de tijden van opening en sluiting der jacht bepaald.

Het in het vorige lid bedoelde besluit wordt ten minste veertien dagen vóór de opening en sluiting der jacht ter openbare kennis gebracht.''

De **Voorzitter**: Op dit artikel waren ingediend een amendement van den heer Weitkamp, voorkomende op Stuk n°. 5, en een amendement van de Commissie van Rapporteurs, voorkomende op Stuk n°. 6, VII. Na de Regeeringswijziging zijn deze amendementen door de voorstellers ingetrokken en maken zij dus geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Hier en daar verneemt men de klacht, dat de jacht op snippen en die op eenden niet overal te gelijker tijd wordt gesloten. In Friesland is dit, naar men mij noemde, anders. Daar heeft tot algemeen genoegen de sluiting van de jacht op de verschillende soorten van vogels op een zelfde tijdstip plaats. Ik zou den Minister in overweging willen geven, nu hij bij aanneming der wet voortaan zelf over de opening en de sluiting van den jachttijd zal beslissen, met deze opmerking rekening te houden.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben gaarne bereid, hetgeen de geachte afgevaardigde gevraagd heeft te zijner tijd te overwegen.

De beraadslaging wordt gesloten en het artikel zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 19 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 20, luidende:

,,Het is verboden te jagen:

a. in gesloten jachttijd;
b. op Zondagen;
c. voor zonsopgang en na zonsondergang, met uitzondering van het vangen van waterwild met netten, waarvan het gebruik geoorloofd is, en van het vangen

(Voorzitter e. a.)

van eenden door middel van eene eendenkooi of een daarmee gelijkstaand toestel, alsmede met uitzondering van het schieten van ganzen en eenden, welke jachtbedrijven geoorloofd zijn van een uur voor zonsopgang tot een uur na zonsondergang;

d. bij spoorsneeuw, met uitzondering van het vangen van eenden door middel van eene eendenkooi of daarmee gelijkstaand toestel, alsmede van de drijf- en klopjachten en van het schieten van waterwild aan het zeestrand en aan de oevers van rivieren, meren en plassen;

e. bij hoog water, dat is wanneer de grond, met uitzondering van de hoogten, waarop het wild schuilplaats kan vinden, onder water staat;

f. op andere wijze dan door middel van eene eendenkooi of daarmee gelijkstaand toestel binnen den kring eener geregistreerde en afgepaalde eendenkooi;

g. met schietgeweer in de bebouwde kommen der gemeenten en in onmiddellijk aan die kommen of aan woningen grenzende tuinen.

Met Zondagen worden gelijkgesteld de Nieuwjaarsdag, de Christelijke tweede Paasch- en Pinksterdagen, de beide Kerstdagen en de Hemelvaartsdag.",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

I. een, van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2), strekkende om na letter *g* een nieuw lid in te voegen, luidende:

,,De bepalingen onder *a.*, *c.*, *d.* en *e.* gelden niet voor het jagen op schadelijk gedierte, onder artikel 1 dezer wet aangewezen.";

II. een, van den heer Weitkamp (Stuk n°. 5), strekkende om sub *c* te lezen:

,,in den tijd vallende tusschen een uur voor zonsopgang en een uur na zonsondergang;";

III. een, van de heeren Duymaer van Twist, A. Colijn, van den Heuvel, Zijlstra en Scheurer (Stuk n°. 8, II), strekkende om sub *c* te lezen:

,,voor zonsopgang en na zonsondergang, met uitzondering van het vangen van eenden door middel van eene eendenkooi of een daarmede gelijkstaand toestel, welk jachtbedrijf geoorloofd is van een uur voor zonsopgang tot een uur na zonsondergang;".

De **Voorzitter**: Indien ik den heer de Boer zou mogen te gemoet te komen, dan zou ik hem wenschen te doen opmerken, dat dit amendement hier niet thuishoort, en beter geplaatst zou kunnen worden bij het artikel, dat handelt over schadelijk gedierte.

De heer **de Boer**: Mijnheer de Voorzitter! Aangezien ik de juistheid van uw opmerking moet beamen, trek ik het amendement hier in.

Aangezien het amendement van de heeren Braat en de Boer door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Weitkamp** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne zou ik een kleine vergissing willen herstellen, die ik bij de indiening van het amendement heb gemaakt. Ik zou het amendement zoo willen lezen: ,,in den tijd tusschen 1 uur na zonsondergang en 1 uur vóór zonsopgang". Voordat ik dit amendement ga toelichten, zou ik een kleine vraag aan den Minister willen stellen, nl. of de bepalingen van dit artikel ook van toepassing zijn op de jacht op schadelijk wild. Het is bekend, dat de konijnen juist daarom zoo moeilijk te bereiken zijn, omdat zij zich tegen zonsopgang verbergen in ondergrondsche holen, waaruit zij tegen zonsondergang weer te voorschijn komen. Nu is de bedoeling van mijn amen-

(Weitkamp e. a.)

dement, om het den jagers mogelijk te maken, zooveel mogelijk konijnen te verdelgen. Daarbij komt, dat jagers, die zich bij zonsondergang op het veld bevinden, toch blijven jagen, zoolang zij zien kunnen, zoodat door aanneming van mijn amendement de weg voor allerlei chicanerieën wordt afgesneden.

Het amendement van den heer Weitkamp (Stuk n°. 5) wordt voldoende ondersteund en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Duymaer van Twist** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit artikel handelt over de gevallen, waarin het jagen verboden is. Onder *c* staat, dat het verboden is te jagen na zonsondergang en vóór zonsopgang. Deze bepaling sluit echter een paar gevallen uit, als daar zijn het vangen van waterwild door middel van netten, het vangen van eenden door middel van eendenkooien en het schieten van ganzen en eenden, waarvan het jachtbedrijf wel geoorloofd zal zijn tusschen één uur vóór zonsopgang en één uur na zonsondergang. Nu meen ik, dat het jagen op eenden door middel van het schietgeweer niet moet mogen plaats hebben vóór zonsopgang en na zonsondergang. Dit jachtbedrijf lijkt mij alleen toelaatbaar voor het vangen van eenden door middel van eendenkooien. Wanneer men het anders regelt, dan is er bovendien een groot nadeel voor de houders van eendenkooien, n.l., dat wanneer men één uur vóór zonsopgang en één uur na zonsondergang het schieten van ganzen en eenden toelaat, daarmede schade aan de eendenkooikers wordt toegebracht.

Meestal komen de eenden van buiten ons land. De eendenkooien trekken het waterwild van over onze grenzen naar ons toe. Daarom acht ik het bestaan van eendenkooien van groote beteekenis voor het behoud van den wilden eend.

Mijnheer de Voorzitter! Het is daarom, dat ik heb voorgesteld artikel 20, sub *c*, te lezen als volgt:

,,voor zonsopgang en na zonsondergang, met uitzondering van het vangen van eenden door middel van een eendenkooi of een daarmede gelijkstaand toestel, welk jachtbedrijf geoorloofd is van een uur vóór zonsopgang tot een uur na zonsondergang."

Het amendement van den heer Duymaer van Twist c. s. (Stuk n°. 8, II) is voorgesteld door 5 leden en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: De heer Weitkamp heeft mij medegedeeld, dat door hem in zijn amendement een wijziging is aangebracht, zoodat het thans strekt om sub *c* te lezen:

,,in den tijd vallende tusschen een uur na zonsondergang en een uur voor zonsopgang;".

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou aan de Regeering een informatie willen vragen betreffende artikel 20 en de redenen willen vernemen, waarom dit artikel aldus is geformuleerd.

In de tegenwoordige Jachtwet komt ongeveer dezelfde bepaling voor, maar daarin staat, dat het schieten van ganzen en eenden alleen geoorloofd is een half uur vóór zonsopgang en een half uur na zonsondergang.

De Regeering heeft deze termijnen op het oogenblik verdubbeld, maar voor zoover ik heb kunnen nagaan, is de motiveering daarvan noch in de Memorie van Toelichting, noch elders te vinden.

Aanvankelijk vind ik die niet toegelichte wijziging geen verbetering.

Het denkbeeld van den heer Duymaer van Twist om de jacht te verbieden onmiddellijk na zonsondergang en vóór zonsopgang, geeft volgens mij blijk van niet veel jachtkennis. Iedereen weet toch, dat, practisch gesproken, ganzen en wilde Noordsche eenden bijna alleen kunnen worden geschoten op den trek, d. w. z. wanneer zij vóór zonsopgang opvliegen en wanneer zij na zonsondergang thuiskomen in hun nachtelijke rustplaatsen.

(Dresselhuys e. a.)

Als het amendement werd aangenomen, zou het practisch beteekenen, dat het schieten van ganzen en eenden goeddeels afgeloopen was. Ik weet niet, of de heer Duymaer van Twist een dergelijke bescherming van deze vogels bedoelt. Zoo niet, dan zou ik hem in overweging willen geven, dit niet uit te voeren amendement in te trekken.

Belangrijk lijkt mij de vraag, waarom de Regeering gekomen is tot deze wijziging, want ik vrees daarvan moeilijkheden.

Een uur na zonsondergang is het meestal, vooral als er geen maan is, pikdonker. Een half uur na zonsondergang is het schemer. Voorzien van de noodige middelen, kan men dan nog wel een eend schieten langs de rivieren op de punten, waar het nog vrij licht is, maar een half uur later levert het schieten gevaar op. Dit bezwaar is m. i. zeer te recht geopperd door de Vereeniging tot behoud van natuurmonumenten. Men moet al een buitengewoon goed vogelkenner zijn om te kunnen uitmaken, of men een beschermden of niet beschermden vogel schiet. Een uur na zonsondergang uitmaken, of men een bepaald soort duiker schiet, — want daarover gaat het vooral — is een onmogelijkheid. Men zou er herhaaldelijk toe komen vogels te dooden, die geen wild zijn of nuttig zijn, tot schade van die soorten, die te recht door de Vereeniging tot behoud van natuurmonumenten belangrijk en nuttig worden geacht.

Ik zou dus de Regeering willen vragen, tenzij zij alsnog stringente argumenten heeft om de verdubbeling van het halfuur te verdedigen, om alsnog terug te komen op haar voorstel en de twee hier genoemde uren te veranderen in tweemaal een half uur.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Na de toelichting van den heer Weitkamp wil ik vragen, of zijn amendement niet parallel loopt met het amendement van de heeren Braat en de Boer, dat eigenlijk uitsluitend betrekking heeft op schadelijk gedierte, en of het dus niet eerst later aan de orde zou moeten komen.

Ik ondersteun het amendement van den heer Weitkamp, omdat daardoor de gelegenheid, om de boosdoeners te pakken te krijgen, grooter wordt, hetgeen zeer gewenscht is.

Ik wil verder vastleggen, dat de heer Weitkamp thans wel wil toepassing van het geweer — hier is geen quaestie van strikken e.d. —, terwijl hij zoo straks, bij de behandeling van mijn amendement op een vorig artikel, zooveel bezwaar had om den menschen een geweer in handen te geven. Op dit stuk is er dus wel eenige tegenspraak!

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb twee vragen te beantwoorden.

De heer Weitkamp vroeg, of dit artikel ook betrekking heeft op jagen op schadelijk gedierte. Ik doe opmerken, dat dit geen juiste term is. Men jaagt niet op schadelijk gedierte; men achtervolgt dit. Hieruit volgt, dat artikel 20 niet op schadelijk gedierte van toepassing is.

De heer Dresselhuys vroeg, hoe de Regeering er toe gekomen is om een half uur te veranderen in een uur. Dit is geschied ter betere bescherming van de gewassen tegen eenden en ganzen, die, zooals de geachte afgevaardigde zelf mededeelde, in het bijzonder bij het vallen van den avond plegen te trekken en dan worden geschoten.

De geachte afgevaardigde heeft te recht opgemerkt, dat in de stukken daarvoor nergens een argument is te vinden. Ik kan hem evenwel mededeelen, dat mij bekend is, dat voor de Staatscommissie bij het doen van haar voorstel, zonder dat zij het heeft uitgesproken, deze overweging gegolden heeft.

Wat betreft het amendement van den heer Weitkamp, het was volgens de Jachtwet van 1852 verboden te jagen tusschen zonsondergang en zonsopgang, met uitzondering o. a. van het schieten van ganzen en eenden. Dit laatste jachtbedrijf was ook gedurende de nachtelijke uren toegelaten.

Een zelfde standpunt was ook ingenomen in het ontwerp der thans geldende Jachtwet van 1857. Op verschillende

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

gronden is toentertijd bij de parlementaire beraadslaging de beperking aangebracht, dat de daarbedoelde speciaal genoemde jachtbedrijven slechts tot eenigen tijd na zonsondergang en van af eenigen tijd vóór zonsondergang waren toegelaten. Daarvoor werden drie gronden opgegeven. Vooreerst, omdat bij nacht schieten tot ongelukken kan aanleiding geven; in de tweede plaats, omdat de zorg voor de openbare orde en veiligheid wordt belemmerd en eindelijk, omdat door het toelaten van nachtjacht de belangen van houders van eendenkooien sterk in het gedrang zouden komen. De beperking van de jacht door verbod van jagen van zonsondergang tot zonsopgang heeft altijd bestaan. Deze beperking vindt haar grond in de omstandigheid, dat in den nacht, hier in het algemeen in het najaar en in het begin van den winter, de schemering zeer kort duurt en het reeds spoedig na zonsondergang tot kort vóór zonsopgang heel donker is. Van een behoorlijke jacht is dan geen sprake meer.

Bovendien gelden ten aanzien van andere wildsoorten dan eenden en ganzen niet de redenen om ook de jacht na zonsondergang en vóór zonsopgang toe te laten, welke ten opzichte van die vogels bestaan. Wilde eenden b. v. houden zich overdag in den regel schuil, om van 's avonds tot 's morgens uit te vliegen, en daarom kan de jacht op deze vogels met meer succes in den avond en in de vroegte plaats hebben dan in den nacht.

Ten aanzien van de ganzen geldt in het algemeen het argument, dat deze door een groote mate van schuwheid op klaarlichten dag niet zijn te benaderen. Ook mag niet vergeten worden, dat die beperking niet geldt voor het schieten van schadelijk gedierte, zooals konijnen, aangezien dat geen jacht is.

Het amendement van den heer Duymaer van Twist heeft van de zijde van dien geachten afgevaardigde een toelichting gekregen, die naar mijn bescheiden meening niet bijzonder sterk was. Als de jager zich houdt buiten den kring van de kooien, is aan de houders ten volle recht gedaan. Het eenige argument, waarmede een amendement als het voorgestelde zou kunnen worden verdedigd, is een beroep op den eisch der openbare veiligheid, maar ook dat argument kan niet zwaar wegen, omdat deze eisch bij eendenjacht veel minder klemmend is dan bij jacht op loopend wild. De heer Dresselhuys heeft volkomen te recht opgemerkt, dat eenden en ganzen zich bij avond veel scherper afteekenen tegen de omgeving dan wild, dat zich over den grond voortbeweegt. Maar bovendien moet men niet vergeten, dat deze vogels na zonsondergang en vóór zonsopgang dikwijls met groote zwermen op de veldvruchten neervallen en het dan gewenscht is, in dien tijd het schieten van deze vogels toe te staan. Ik meen derhalve, dat het amendement geen aanbeveling verdient.

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! De argumenten van den Minister, die sprak van het toelaten van nachtjachten, deel ik niet. De jagers zorgen er zelf wel voor, dat zij er alleen bij lichte maan op uitgaan, wanneer zij op onzeker wild moeten schieten.

Waar de Minister intusschen zeide, dat de bepalingen van dit artikel niet toepasselijk zijn op het schieten van schadelijk wild, is dit voor mij een aanleiding om het amendement in te trekken. Wanneer de jagers zich dan vóór zonsopgang of na zonsondergang in het veld bevinden, zullen zij natuurlijk zeggen: wij zijn thans bezig te jagen op schadelijk gedierte.

De heer Hiemstra heeft gezegd, dat mijn houding van thans in tegenspraak is met mijn houding zooeven bij het amendement in zake het verstrekken van goedkoope jachtakten. Ik meen, dat dit niet het geval is. Mijn hoofdargument was toen, dat de boeren de jacht collectief moeten kunnen verhuren en dat dit bij goedkoope jachtakten onmogelijk wordt gemaakt, hetgeen niet in het belang van de gemeenschap is.

Aangezien de heer Weitkamp het gewijzigde amendement heeft ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

(Duymaer van Twist c. a.)

De heer Duymaer van Twist: Mijnheer de Voorzitter! Mijn amendement heeft weinig instemming bij den Minister gevonden. Ik onderschrijf niet diens bezwaren. De Minister sprak van groote zwermen eenden, die zouden neerstrijken op het bouwland, waardoor de veldvruchten worden beschadigd. Maar geen enkele eendenkooi bevindt zich te midden van het bouwland; men vindt ze bijna uitsluitend in waterrijke streken, dus in weiland.

Intusschen zou ik het met den Minister op een akkoord willen gooien. Het staat vast, dat bij dit artikel de toestand slechter wordt, vergeleken bij de bestaande wet. Is nu de Minister bereid, de bestaande bepalingen ten aanzien van de eendenkooien te handhaven en dus onder sub *c* te lezen: een half uur vóór zonsopgang en een half uur na zonsondergang, in den geest als de heer Dresselhuys zooeven heeft aangeduid? Als de Minister die wijziging wil aanbrengen, trek ik het amendement in.

De heer Ruys de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Na de houding, die de geachte afgevaardigde aanneemt, bestaat bij mij geen bezwaar om in sub *c*, laatste zinsnede, te lezen: een half uur vóór zonsopgang en een half uur na zonsondergang. Ik breng dus deze wijziging aan.

De Voorzitter: De Regeering heeft dus het artikel aldus gewijzigd, dat sub *c*, laatsten en voorlaatsten regel, in plaats van „een uur" wordt gelezen „een half uur".

De heer Duymaer van Twist deelt mede, dat hij thans het door hem en andere leden voorgestelde amendement (Stuk n°. 8, II) intrekt, zoodat dit geen onderwerp van beraadslaging meer uitmaakt.

Naar ik verneem, heeft de Commissie van Rapporteurs tegen de Regeeringswijziging geen bezwaar.

Het gewijzigd artikel 20, thans luidende:

„Het is verboden te jagen:

a. in gesloten jachttijd;

b. op Zondagen;

c. voor zonsopgang en na zonsondergang, met uitzondering van het vangen van waterwild met netten, waarvan het gebruik geoorloofd is, en van het vangen van eenden door middel van eene eendenkooi of een daarmee gelijkstaand toestel, alsmede met uitzondering van het schieten van ganzen en eenden, welke jachtbedrijven geoorloofd zijn van een half uur voor zonsopgang tot een half uur na zonsondergang;

d. bij spoorsneeuw, met uitzondering van het vangen van eenden door middel van eene eendenkooi of daarmee gelijkstaand toestel, alsmede van de drijf- en klopjachten en van het schieten van waterwild aan het zeestrand en aan de oevers van rivieren, meren en plassen;

e. bij hoog water, dat is wanneer de grond, met uitzondering van de hoogten, waarop het wild schuilplaats kan vinden, onder water staat;

f. op andere wijze dan door middel van eene eendenkooi of daarmee gelijkstaand toestel binnen den kring eener geregistreerde en afgepaalde eendenkooi;

g. met schietgeweer in de bebouwde kommen der gemeenten en in onmiddellijk aan die kommen of aan woningen grenzende tuinen.

Met Zondagen worden gelijkgesteld de Nieuwjaarsdag, de Christelijke tweede Paasch- en Pinksterdagen, de beide Kerstdagen en de Hemelvaartsdag.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 21, luidende:

„Aan houders van eene groote jachtacte kan in gesloten jachttijd vergunning worden verleend tot het houden van drijf- en klopjachten.

(van Voorst tot Voorst c. a.)

De in het vorige lid bedoelde vergunning wordt verleend door Onzen Commissaris in de provincie, waar de drijf- of klopjacht zal worden gehouden."

De heer van Voorst tot Voorst: Mijnheer de Voorzitter! In dit artikel is sprake van een vergunning voor het houden van drijf- of klopjachten. Het komt mij gewenscht voor, dat zulk een vergunning zal inhouden voor welke wildsoorten zij wordt verstrekt, zoodat men weet of iemand in gesloten jachttijd een hert mag schieten, een ree of een haas. Ik zou dus willen voorstellen, aan dit artikel een alinea toe te voegen, luidende:

„Deze vergunning moet inhouden voor welke wildsoorten zij wordt verstrekt."

Voorts geloof ik, dat drijfjacht en klopjacht synoniemen zijn. Men kan dus volstaan met te spreken alleen van drijfjachten.

De heer Ruys de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde werpt rauwelijks een nieuw denkbeeld in de discussie. Ik heb dat niet voor mij, ik kan het niet beoordeelen en ik laat dus aan de Kamer over om te beslissen of dat nu behandeld kan worden. Het komt mij echter voor, dat het beter is thans het artikel aan te houden, opdat wij kunnen zien wat voorgesteld wordt.

De Voorzitter: De Regeering acht het wenschelijk, de behandeling van art. 21 aan te houden. Ik stel de Kamer voor, daartoe te besluiten.

Daartoe wordt besloten.

De artt. 22 tot en met 24 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 25, luidende:

„Ieder, wiens honden wild of schadelijk gedierte zoeken of vervolgen op gronden, waarop hij niet bevoegd is wild of schadelijk gedierte op te sporen, te bemachtigen of te dooden, is verplicht hen terug te roepen of op te halen.",

waarop een amendement is voorgesteld door de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2), strekkende om in den laatsten regel het woord „of" te vervangen door het woord „en".

De heer Braat verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het komt somtijds voor, dat de jachthonden van den jager wegloopen en over andermans terrein gaan. Nu staat in het artikel, dat de honden moeten worden teruggeroepen of opgehaald. Dat moet worden teruggeroepen en opgehaald, want terugroepen alleen is niet voldoende. In de practijk blijkt, ik ben er zelf wel eens getuige van geweest, dat men de honden wel terugriep, maar dat ze niet kwamen. Dan is aan de wet voldaan. Vandaar dat wij meenen, dat dit eene woord moet worden veranderd.

Het amendement wordt ondersteund door mevrouw Bakker—Nort en de heeren Ebels en Hiemstra, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer Ruys de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigden stellen voor, het woord „of" te vervangen door: „en". De geldende Jachtwet hield in artikel 23 dezelfde bepaling in als in het ontwerp wordt voorgesteld en de vervanging van het woord „of" door „en" lijkt mij niet wenschelijk. Dit artikel bevat niet zoozeer een rechtstreeksche verplichting voor den jager als wel een voorwaarde voor de opheffing van de strafbaarheid wegens het opsporen van wild door middel van honden. Wie met honden jaagt, heeft er voor te zorgen, dat zijn honden geen verboden

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

terrein betreden. Voor jagers echter is de bepaling verzacht, omdat de wetgever begrepen heeft, dat de jagers niet altijd bij machte zijn om te voorkomen, dat honden verboden terrein betreden. Daarom heeft men den jager de verplichting opgelegd zijn honden terug te roepen of op te halen. Deze vrijgevigheid tegenover de jagers kan allerminst medebrengen het recht voor den jager, om gronden te betreden, die anders gesloten zouden zijn. Dat recht zou strekken tot benadeeling van den eigenaar van het betrokken gewas.

Nu is het niet aan te nemen, dat de aanwezigheid van vreemde honden den gebruiker van den grond zou beletten om gebruik te maken van zijn bevoegdheid, om den meester van de honden te beletten, zijn gewas te betreden. Ook is het eigenaardig, dat door aanneming van het amendement de positie van den grondgebruiker slechter zou worden. Ook op dien grond meen ik, dat het amendement dient te worden verworpen.

De heer **Braat**: Mijnheer de Voorzitter! Zijn Excellentie meent, dat de aanneming van mijn amendement nadeelig zou zijn voor den grondgebruiker. Ik echter meen, dat het nadeelig zou zijn voor den jager, die nu in de tegenwoordige bepaling vrijheid vindt, om met zijn honden andermans jachtterrein af te jagen, zonder dat hem de verplichting kan worden opgelegd om zijn honden bij zich te houden. Dat is de ervaring, die in de practijk is opgedaan. Juridisch mag dat misschien anders kunnen worden uitgelegd, maar in de practijk is het een groote tekortkoming en ik betreur het, dat de Minister hierin geen verbetering wil aanbrengen.

De **Voorzitter**: Mag ik den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs verzoeken, het oordeel der Commissie van Rapporteurs mede te deelen over het amendement van den heer Braat?

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is van oordeel, dat hetgeen de heer Braat wenscht, onuitvoerbaar is en is daarom eenparig van oordeel, dat het amendement dient te worden verworpen.

De **Voorzitter**: De heer Braat deelt mij mede, dat hij, mede namens zijn medevoorsteller, na dit advies het amendement (Stuk n°. 2) intrekt. Het maakt dus geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. 25 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: In artikel 26 is door de Regeering een wijziging aangebracht na het uitbrengen van het Verslag. Ik kan mededeelen, dat bij de Commissie van Rapporteurs tegen deze wijziging geen bezwaar bestaat.

Artikel 26 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 27, luidende:

„Behoudens het bepaalde in artikel 20, onder *g*, zijn de gebods- en verbodsbepalingen dezer wet voor den grondgebruiker niet van toepassing ten aanzien van voor loopend wild behoorlijk afgesloten buitenplaatsen, bloem- en boomkweekerijen en tuinen.",

waarop is voorgesteld een amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, VIII), strekkende om in plaats van „grondgebruiker" te lezen „jachtgerechtigde".

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Sinds dit amendement is voorgesteld, is door de Commissie van Rapporteurs overgenomen en door de Kamer aangenomen een amendement van den heer van Schaik. Dientengevolge zal voor „jachtgerechtigde" gelezen moeten worden „gerechtigde tot het genot van de jacht". Ik meen, dat zóó gewijzigd, het voorgestelde amendement een kleine redactieverbetering is, waarvan de overneming door de Regeering wel gewenscht is.

(van Sasse van Ysselt e. a.)

De **Voorzitter**: De heer van Sasse van Ysselt, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, deelt mede, dat door deze Commissie een wijziging in haar amendement is aangebracht, strekkende om in plaats van „jachtgerechtigde" te lezen: „gerechtigde tot het genot van de jacht".

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De Regeering is gaarne bereid de wijziging, welke in overweging wordt gegeven door de Commissie van Rapporteurs over te nemen.

Aangezien het gewijzigde amendement van de Commissie van Rapporteurs door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik onderstel, dat de Commissie van Rapporteurs uit den aard van de zaak tegen deze Regeeringswijziging geen bezwaar heeft.

Artikel 27, thans luidende:

„Behoudens het bepaalde in artikel 20 onder *g*, zijn de gebods- en verbodsbepalingen dezer wet voor den gerechtigde tot het genot van de jacht niet van toepassing ten aanzien van voor loopend wild behoorlijk afgesloten buitenplaatsen, bloem- en boomkweekerijen en tuinen.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De Regeering heeft na het uitbrengen van het Verslag in artikel 28 een wijziging aangebracht. Mag ik de Commissie van Rapporteurs verzoeken haar oordeel over de aangebrachte wijziging mede te deelen?

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft tegen deze wijziging geen bezwaar.

De artikelen 28 en 29 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 30, luidende:

„Het is verboden eieren van wild te zoeken, te rapen, ten verkoop in voorraad te hebben, te koop aan te bieden, te verkoopen, af te leveren of te vervoeren.

Dit verbod is niet van toepassing op de eieren van waterwild, gedurende een jaarlijks door Onzen Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, Gedeputeerde Staten der onderscheidene provinciën gehoord, bepaalden tijd.",

waarop door de heeren Braat en de Boer een amendement is voorgesteld (Stuk n°. 2), strekkende om in plaats van „Maart en April" te lezen „en Maart".

De **Voorzitter**: Mag ik den heeren Braat en de Boer verzoeken mij mede te deelen of zij na de wijziging, door de Regeering in dit artikel gebracht, waardoor hun amendement daarop niet meer slaat, hun amendement handhaven?

De heer **Braat**: Mijnheer de Voorzitter! Mede namens mijn medevoorsteller trek ik het amendement in.

Aangezien het amendement van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2) is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

(Voorzitter e. a.)

De Voorzitter: Ik onderstel, dat de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar heeft tegen de door de Regeering aangebrachte wijziging.

Art. 30 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 31, luidende:

„Eendenkooien worden niet opgericht zonder toestemming van de eigenaren der betrokken gronden en zonder Onze vergunning. Gedeputeerde Staten gehoord.

Aan de vergunning kunnen voorwaarden en beperkingen worden verbonden.

De rechter, eene veroordeeling wegens overtreding van dit artikel uitsprekende, kan tevens de opruiming, ten koste der overtreders, gelasten van hetgeen buiten Onze vergunning is opgericht.

De kosten worden ingevorderd bij dwangbevel, medebrengende het recht om de goederen des schuldenaars zonder rechterlijk vonnis aan te tasten.

Het dwangbevel wordt afgegeven door het gezag, dat de opruiming heeft doen verrichten en uitvoerbaar verklaard door den rechter, die haar heeft gelast.",

waarop een amendement is voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, IX), strekkende om het artikel te plaatsen achter artikel 37 en in het eerste lid in plaats van „Eendenkooien" te lezen: "Nieuwe eendenkooien".

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De amendementen van de Commissie van Rapporteurs op dezen Titel IV van het wetsontwerp hebben de bedoeling, om in de volgorde der artikelen een wijziging aan te brengen, ten einde duidelijker te doen uitkomen, of het geldt artikelen betreffende bestaande eendenkooien, dan wel artikelen betreffende nieuw op te richten eendenkooien.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vertrouw, dat u zult goedvinden, dat ik de verschillende op deze zaak betrekking hebbende amendementen nu te gelijk toelicht.

De Commissie stelt verder voor, om in art. 31 voor het woord „eendenkooien" te lezen: „nieuwe", ten einde te doen uitkomen, dat bedoeld is een eendenkooi, die nieuw wordt opgericht.

Voorts stelt de Commissie voor, om in art. 36 na „eigenaar" in te voegen „eener eendenkooi", ten einde het artikel in overeenstemming te doen zijn met art. 32. Het zal dan echter noodig zijn, dat in den tweeden regel van dit artikel in plaats van „eener eendenkooi" gelezen wordt: „dier eendenkooi".

Ik vertrouw, dat de Regeering tegen deze kleine wijzigingen, welke van redactioneelen aard zijn, geen bezwaar zal hebben.

De Voorzitter: De Commissie van Rapporteurs deelt mede, dat aan het door haar op art. 36 voorgestelde amendement worden toegevoegd de woorden: en wordt in plaats van „eener eendenkooi" gelezen: „dier kooi".

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Sasse van Ysselt heeft bepleit de plaatsing van art. 31 achter art. 37. Ik gevoel daarvoor niet veel, maar overwegend bezwaar heb ik niet.

Het nut van de door de Commissie voorgestelde wijziging in art. 31 van „eendenkooi" in „nieuwe eendenkooi" ontgaat mij. Als vergunning wordt gegeven tot het oprichten van een eendenkooi, dan is het een nieuwe eendenkooi. Een bestaande eendenkooi behoeft men niet op te richten; die kan

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

men ten hoogste verbeteren. In art. 35 der geldende wet komt het woord „nieuwe" ook niet voor.

Het amendement op art. 36 lijkt mij niet een versterking van de wet. De Commissie wil achter „eigenaar" invoegen „eener eendenkooi". Ik zou echter liever deze redactie aan de hand willen doen: „Het is aan ieder ander dan den eigenaar eener eendenkooi verboden binnen haren kring" enz.

Wat betreft de woorden „Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel", ik vermoed, dat de noodige wijziging later in al de artikelen te gelijker tijd op dezelfde wijze zal worden aangebracht.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Na de opmerking van den Minister is de Commissie van Rapporteurs bereid, in haar amendement op artikel 31, waarin gesproken wordt van „nieuwe eendenkooien", het woord „nieuwe" te schrappen en alleen te spreken van „eendenkooien".

De redactie, door den Minister aangegeven voor artikel 36, neemt de Commissie van Rapporteurs over.

De Voorzitter: De Commissie van Rapporteurs deelt mede, dat zij in haar amendement Stuk n°. 6, IX, den tweeden zin schrapt, zoodat er alleen overblijft: Artikel 31 wordt geplaatst achter artikel 37.

Verder deelt de Commissie mede, dat zij haar amendement op artikel 36 (Stuk n°. 6, XI) nader wijzigt, waardoor het thans strekt om den aanhef van dat artikel te doen luiden:

„Het is aan ieder ander dan den eigenaar eener eendenkooi verboden binnen haar kring eieren". enz.

De beraadslaging wordt gesloten en het amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, IX) zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. 31, hetwelk zal worden geplaatst na artikel 37, wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. 32 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 33, luidende:

„Om de bescherming dezer wet te genieten, moet de eigenaar de eendenkooi afpalen met palen, ten opschrift hebbende: „Eendenkooi van , met recht van afpaling op meter, gerekend uit het midden der kooi.",

waarop een amendement is voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, X), strekkende om in den tweeden regel in plaats van „de" te lezen „zijn".

De Voorzitter: Dit amendement is reeds toegelicht. Neemt de Minister het over?

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

Aangezien de Regeering het amendement heeft overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De Voorzitter: Ik neem aan, dat bij de Commissie van Rapporteurs tegen de wijziging, door de Regeering in het artikel aangebracht, geen bezwaar bestaat.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd artikel, waarvan de aanhef thans luidt: „Om de bescherming dezer wet te genieten, moet de eigenaar zijn eendenkooi", enz. zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 34 en 35 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Voorzitter e. a.)

Beraadslaging over artikel 36, luidende:

„Het is aan ieder ander dan den eigenaar verboden binnen den kring eener eendenkooi eieren van eenden te rapen of buiten noodzakelijkheid handelingen te verrichten, waardoor de eenden in den kring kunnen worden verstoord of verjaagd.",

waarop in Stuk n°. 6, XI, een amendement was voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, dat zooeven door haar zoodanig is gewijzigd, dat het strekt om den aanhef van het artikel aldus te lezen:

„Het is aan ieder ander dan den eigenaar eener eendenkooi verboden binnen haar kring eieren", enz.

Het gewijzigd amendement en het gewijzigd artikel worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 37 tot en met 42 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 43, luidende:

„Met het opsporen van de in deze wet strafbaar gestelde overtredingen zijn belast, behalve de bij artikel 8, 1° tot en met 6°, van het Wetboek van Strafvordering aangewezen ambtenaren:
a. de maréchaussée;
b. alle andere ambtenaren van Rijks- en gemeentepolitie;
c. de ambtenaren van de invoerrechten en accijnzen.
Onze Minister van Justitie kan, op verzoek van grondgebruikers en in hun belang, ook onbezoldigde ambtenaren van Rijkspolitie aanstellen. Deze worden zoo noodig door hem ontslagen."

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel voor, in het tweede lid achter het woord „grondgebruikers" in te voegen „of van gerechtigden tot het genot van de jacht".

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Het verlangen van den heer van Rappard schijnt mij gerechtvaardigd, en ik wensch derhalve in het tweede lid na het woord „grondgebruikers" in te lasschen „of gerechtigden tot het genot van de jacht."

Het blijft op die manier mogelijk, onbezoldigde Rijksveldwachters aan te stellen zoowel tot bescherming van jachtrechten als tot bescherming van erven.

De **Voorzitter**: De Regeering wijzigt het tweede lid van artikel 43 aldus, dat achter het woord „grondgebruikers" wordt ingevoegd: „of van gerechtigden tot het genot van de jacht".

Mag ik het gevoelen van de Commissie van Rapporteurs hieromtrent vernemen?

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: De Commissie van Rapporteurs heeft tegen deze wijziging geen bezwaar, Mijnheer de Voorzitter.

De beraadslaging wordt gesloten.

Artikel 43, thans luidende:

„Met het opsporen van de in deze wet strafbaar gestelde overtredingen zijn belast, behalve de bij artikel 8, 1° tot en met 6°, van het Wetboek van Strafvordering aangewezen ambtenaren:
a. de maréchaussée;
b. alle andere ambtenaren van Rijks- en gemeentepolitie;
c. de ambtenaren van de invoerrechten en accijnzen.

(Braat e. a.)

Onze Minister van Justitie kan, op verzoek van grondgebruikers of van gerechtigden tot het genot van de jacht en in hun belang, ook onbezoldigde ambtenaren van Rijkspolitie aanstellen. Deze worden zoo noodig door hem ontslagen.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 44 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 45, luidende:

„In gesloten jachttijd zijn de maréchaussées in uniform en de andere in artikel 43 bedoelde ambtenaren, mits voorzien van hunne acten van aanstelling, bevoegd middelen van vervoer, met uitzondering van openbare middelen van vervoer, en goederen, welke, anders dan in openbare middelen van vervoer, vervoerd worden, te onderzoeken en na te gaan, of wild of eieren vervoerd of verkocht worden in strijd met de wet, den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld in artikel 42, de besluiten bedoeld in artikel 18, of de verordeningen, bedoeld in artikel 19.",

waarop is ingediend een amendement door de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2), strekkende om in den eersten regel de woorden „in uniform" te doen vervallen.

De heer **Braat** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben dit amendement voorgesteld omdat wij niet inzien de noodzakelijkheid dat men, om een overtreding te kunnen constateeren, in uniform moet zijn.

Het amendement wordt ondersteund door mejuffrouw van Dorp, de heeren Oud en Ebels en mevrouw Bakker—Nort en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb tegen dit amendement geen overwegend bezwaar. Er wordt aan de marechaussees een dubbele eisch gesteld, zooals het er nu staat: dat zij in uniform zijn en voorzien zijn van hun akte van aanstelling, terwijl van de andere ambtenaren alleen het laatste wordt geëischt.

Het wil mij voorkomen, dat men met een enkelen eisch kan volstaan en dat dus de woorden: in uniform wel kunnen worden weggelaten. Daaruit vloeit volstrekt niet voort, dat de marechaussee in den regel niet in uniform behoeft te zijn. In dienst zullen zij in den regel wel uniform dragen ingevolge de voorschriften, maar in dit artikel, behalve de akte van aanstelling ook nog uniform te eischen, acht ik niet noodig. Daarom heb ik tegen dit amendement van den heer Braat geen overwegend bezwaar.

De **Voorzitter**: Mag ik thans den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs verzoeken, het oordeel der Commissie over het amendement mede te deelen?

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs voelt niets voor dit amendement, want, wanneer de marechaussees optreden tot het verrichten van ambtshandelingen, welke hun kunnen worden opgedragen, moet toch blijken, dat zij daartoe bevoegd zijn. Dat blijkt niet, wanneer zij niet in uniform zijn, want ambtspenning dragen zij niet. Daarom meent de Commissie van Rapporteurs, dat het geen aanbeveling verdient, het amendement van den heer Braat aan te nemen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2) wordt verworpen met 63 tegen 6 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Michielsen, Schaper,

62ste VERGADERING. — 14 MAART 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(Weitkamp c. a.)

eckers, Kolkman, H. Colijn, J. ter Laan, mejuffrouw van orp, mejuffrouw Westerman, de heer Heukels, mevrouw akker—Nort, de heeren van Gijn, van Dijk, mevrouw de ries—Bruins, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Lovink, utten, Fruytier, van Zadelhoff, van Sasse van Ysselt, eber, Brautigam, Bongaerts, Rutgers, Krijger, van der oort van Zijp, Nolens, de Monté ver Loren, van Rijckevor-l, K. ter Laan, van Schaik, Hiemstra, Gerritzen, mejuf-ouw Katz, de heeren IJzerman, van Rappard, van Boet-laer van Dubbeldam, van Braambeek, van der Waerden, chokking, Duys, Troelstra, de Wilde, Bomans, Oud, Zijl-ra, Schouten, van de Bilt, Fleskens, Beumer, van Voorst t Voorst, Smeenk, Bakker, van den Tempel, Wintermans, ierema, Ament, Bulten, Ebels, Knigge, Rutgers van Rozen-urg, Suring, Kuiper en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Snoeck Henkemans, Duy-aer van Twist, de Boer, Gerretson, Weitkamp en Braat.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat de heeren leerskoper en Moerel mij hebben medegedeeld, dat zij de ergadering hebben moeten verlaten, eerstgenoemde wegens en vergadering elders.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De beraadslaging wordt voortgezet.

Artikel 45 wordt zonder hoofdelijke stemming aange-omen.

Beraadslaging over art. 46, luidende:

„Overtreding van het bepaalde in of krachtens een der artikelen 4, lid 2 en 3, 5, 16, lid 1 en 2, 17, 20 behoudens het bepaalde in artikel 47 onder *a*, 22, 23, 24, 25, 30, lid 1, 31, lid 1, 32, lid 2, 35, 36, 38, 39, lid 1, 54, 55 en 56, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste acht dagen of geldboete van ten hoogste honderd gulden.

Indien de overtreding alleen bestaat in het niet op vordering onmiddellijk vertoonen van een der in deze wet bedoelde, reeds verkregen bewijsstukken, jachtacten, vergunningen, machtigingen, verklaringen, paspoorten of opdrachten aan de in artikel 43 bedoelde ambtenaren, wordt eene geldboete van ten hoogste drie gulden opgelegd.",

waarop is ingediend een amendement van den heer Weit-amp (Stuk n°. 5), strekkende om in plaats van „55 en 56" e lezen: „55, 56 en 60".

De heer Weitkamp: Mijnheer de Voorzitter! Dit amen-lement kan niet eerder worden behandeld dan na de behan-leling van mijn amendement op artikel 60.

De Voorzitter: Het kan wel, maar als u liever hebt, dat k voorstel de behandeling van artikel 46 op het oogenblik te chorsen, zal ik dat doen.

De heer Weitkamp: Zeer gaarne, Mijnheer de Voorzitter!

De Voorzitter: Dan stel ik voor, de behandeling van rtikel 46 te schorsen tot na de behandeling van artikel 60.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over art. 47, luidende:

„Indien een der in het vorige artikel bedoelde feiten wordt gepleegd:

a. tusschen een uur na zonsondergang en een uur voor zonsopgang en ten aanzien van de jachtbedrijven, genoemd in art. 20, onder *c*, tusschen anderhalf uur na zonsondergang en anderhalf uur voor zonsopgang;

b. in vereeniging van meer dan twee personen;

c. indien nog geen twaalf maanden zijn verloopen, sedert een veroordeeling van den schuldige wegens een bij deze wet strafbaar gestelde overtreding, behalve die bedoeld in art. 46, lid 2, onherroepelijk is geworden;

d. door een der in art. 43 bedoelde ambtenaren,

(Braat c. a.)

wordt hechtenis van ten hoogste zes maanden of geldboete van ten hoogste f 500 opgelegd.

Overtreding van het bepaalde in een der artikelen 63*a* en 66 wordt gestraft met de in het vorige lid genoemde straf.",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

een, van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2), strekkende om het vermelde onder *c* te doen vervallen en om in de 6de alinea de woorden „zes maanden of geldboete van ten hoogste vijfhonderd gulden" te vervangen door: „zes dagen of geldboete van ten hoogste honderd gulden";

en een van den heer Lovink (Stuk n°. 10, I), strekkende om in het tweede lid het woord en getal „artikel 66" te veranderen in „een der artikelen 63*a* en 66".

De heer Braat: Mijnheer de Voorzitter! Wij achten de straf, die door het ontwerp van wet wordt aangegeven, veel te hoog. Wij hebben daarom gemeend een poging te moeten doen om te doen bepalen, dat dergelijke zware straffen niet voor zulke overtredingen worden toegepast. Wij hopen dan ook, dat Zijn Excellentie in dit artikel een wijziging zal willen aanbrengen.

Het amendement van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2) wordt ondersteund door de heeren Duys, Oud en mevrouw Bakker—Nort en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Aangezien het amendement van den heer Lovink (Stuk n°. 10, I) door de Regeering feitelijk is overgenomen door de wijziging, die zij in het artikel heeft gebracht, is het vanzelf vervallen en maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer van Rappard: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat het amendement van den heer Braat niet moet worden aangenomen. In de toelichting zegt de voorsteller:

„De straf, bij dit artikel bepaald, wordt te zwaar geacht, omdat het kan voorkomen, dat men zonder opzet, maar door onwetendheid eene overtreding begaat."

De rechter kan echter te allen tijde zoo lichte straf opleggen als hij wil en rekening houden met de omstandigheden. Het is precies hetzelfde of er nu staat zes dagen of zes maanden.

De heer Heemskerk, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De amendementen van de heeren de Boer en Braat hebben tot strekking om de strafbedreiging, ingeval de overtreding is gepleegd onder verzwarende omstandigheden of bij recidive, aanmerkelijk te verlichten.

Ik geloof toch niet te kunnen verwachten, dat de Kamer dit amendement zal aannemen. Wanneer de overtreding gepleegd is en deze krijgt een ernstig karakter door verzwarende omstandigheden of door het feit, dat het een herhaling is, spreekt het vanzelf, dat de strafbedreiging ernstiger moet zijn.

Ik vertrouw dan ook, dat de Kamer deze amendementen niet zal aannemen.

De heer Braat: Mijnheer de Voorzitter! Na het betoog van den heer van Rappard en den Minister te hebben aangehoord, ben ik bereid dit amendement mede namens mijn medeonderteekenaar in te trekken.

Aangezien het amendement van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2) is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De Voorzitter: Ik verzoek den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs het oordeel dier Commissie over de door de Regeering na de sluiting van het schriftelijk debat aangebrachte wijziging mede te deelen.

(van Sasse van Ysselt e. a.)

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft tegen deze wijziging geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en artikel 47 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 48 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 49, luidende:

„De in artikel 43 bedoelde ambtenaren nemen de voorwerpen, door middel van de overtreding verkregen of waarmede de overtreding is gepleegd, in beslag of schatten de geldswaarde, waarvan in het proces-verbaal melding wordt gemaakt.

Netten en strikken, waarvan het gebruik verboden is, voorwerpen, geschikt voor het verschaffen van kunstlicht, en schietgeweren, deze laatste na sommatie tot aflegging, worden altijd in beslag genomen.",

waarop de volgende amendementen zijn voorgesteld:

I. een, door de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2), strekkende om het woord „altijd" in den laatsten regel te doen vervallen, en

II. een, door de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, XII), strekkende om in den laatsten regel van het tweede lid in plaats van „altijd" te lezen „zooveel doenlijk".

De heer **Braat** verkrijgt het woord tot toelichting van het door hem en den heer de Boer voorgestelde amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Wij stellen voor het woord „altijd" te doen vervallen, omdat het in beslag nemen vooral van schietgeweer gepaard kan gaan met levensgevaar. Intusschen is zoo iets op het eiland Flakkee voorgekomen; toen een jachtopziener een geladen geweer met geweld wilde afnemen aan een jager, ging het geweer af en werd iemand getroffen. Als een overtreder der Jachtwet zich in zoo'n geval verzet, dan is het niet zonder gevaar voor hem, die de overtreding constateert.

Het amendement van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2) wordt ondersteund door de heeren Duys, Ebels en mevrouw Bakker—Nort en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement dier Commissie, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De heer Braat heeft in zoover gelijk, dat het niet altijd wenschelijk is, dat het geweer, waarmede een jachtdelict gepleegd wordt, in beslag genomen moet worden. Dit was ook niet voorgeschreven in art. 45, 2de en 3de lid, der Jachtwet. Het is echter toch wel wenschelijk, dat, wanneer er een jachtdelict gepleegd wordt met schietgeweer, dit zooveel mogelijk in beslag genomen wordt en daarom stelt de Commissie van Rapporteurs voor om in plaats van „altijd" te spreken van „zooveel doenlijk".

De Commissie bedoelt hiermede alleen aan de verbalisanten een richtsnoer te geven, hoe zij te handelen hebben als de inbeslagneming mogelijk is. Wanneer echter zich het geval mocht voordoen, zooals de heer Braat zegt, dat het levensgevaarlijk zou zijn het geweer in beslag te nemen, dan moet het niet gebeuren. Anders wel.

De Commissie meent daarom, dat het aanbeveling verdient de door haar voorgestelde redactie te stellen in plaats van wat de heer Braat voorstelt, hoewel zij in dezelfde richting gaat als hij ten aanzien van het schietgeweer, waarmede de overtreding gepleegd is.

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

(van Voorst tot Voorst e. a.)

De heer **van Voorst tot Voorst**: Mijnheer de Voorzitter! Volgens dit artikel moet ook het geweer, waarmede de overtreding is gepleegd, in beslag genomen worden, maar ik vind dat toch wel wat te ver gaande, als de overtreding alleen hierin bestaat, dat men zijn jachtakte of de vergunning niet bij zich heeft, want dit is volgens art. 46, 2de lid, ook een overtreding. Ik kan mij hiermede niet vereenigen.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Op dit artikel zijn twee amendementen voorgesteld. Eén door de Commissie van Rapporteurs, welks strekking mij duidelijk is, en één door den heer Braat, waarvan, niettegenstaande het van een toelichting is voorzien, de beteekenis nog niet tot mij is doorgedrongen. Aangezien wij dadelijk een keuze moeten doen tusschen beide amendementen, acht ik het wenschelijk, dat de voorsteller van het amendement alsnog een inlichting geeft.

In het artikel wordt voorgeschreven, dat verboden netten, strikken en andere voorwerpen altijd in beslag worden genomen. De bedoeling is, dat zij in beslag genomen zullen worden. Nu stelt de heer Braat voor het woord „altijd" te schrappen, waarvan het gevolg is, dat het artikel komt te luiden, dat verboden netten, strikken en andere voorwerpen in beslag worden genomen. Het imperatieve voorschrift blijft dus en er wordt geen enkele uitzondering gemaakt. Deze zaak schijnt evident, maar ik zou niet willen zeggen, dat zij het inderdaad is, want dan zou ik het bewijs leveren te onderstellen, dat de heer Braat een amendement had voorgesteld, dat beter achterwege ware gebleven, en dat doe ik niet. Ik zou derhalve den heer Braat willen verzoeken een nadere toelichting te geven.

De heer **Braat**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij de moeite van het geven van een nadere toelichting besparen, want ik ben bereid voor het amendement van de Commissie van Rapporteurs de vlag te strijken en het mijne in te trekken.

Aangezien het amendement van de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2) door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb geen bezwaar het amendement van de Commissie van Rapporteurs over te nemen.

Aan het adres van den heer van Voorst tot Voorst wil ik doen opmerken, dat in beslag worden genomen voorwerpen, door middel van de overtreding verkregen of waarmede de overtreding is gepleegd. Ik onderstel, dat dit den geachten afgevaardigde wel eenigszins zal gerust stellen.

Aangezien de Regeering het amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, XII) heeft overgenomen, maakt dit geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd artikel 49, thans luidende:

„De in artikel 43 bedoelde ambtenaren nemen de voorwerpen, door middel van de overtreding verkregen of waarmede de overtreding is gepleegd, in beslag of schatten de geldswaarde, waarvan in het proces-verbaal melding wordt gemaakt.

Netten en strikken, waarvan het gebruik verboden is, voorwerpen, geschikt voor het verschaffen van kunstlicht, en schietgeweren, deze laatste na sommatie tot aflegging, worden zooveel doenlijk in beslag genomen.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 50 tot en met 53 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Voorzitter.)

Beraadslaging over artikel 54, luidende:

„De grondgebruiker heeft bij uitsluiting het recht, op den door hem gebruikten grond schadelijk gedierte op te sporen, te bemachtigen of te dooden met alle middelen, met uitzondering van die, genoemd in artikel 16, en met dien verstande dat:

a. voor het gebruik van een schietgeweer eene jachtacte of eene vergunning, als bedoeld in artikel 59, vereischt wordt;

b. gebruikt mogen worden konijnenstrikken;

onder konijnenstrikken worden in deze wet verstaan strikken, waarvan:

1°. de lus is vervaardigd van metaaldraad;

2°. het metaaldraad eene lengte heeft van ten hoogste 45 centimeter;

3°. de lus een omtrek heeft van ten hoogste 40 centimeter en eene hoogte-wijdte van ten hoogste 10 centimeter;

de strik moet uitsluitend bevestigd zijn aan een in den grond gestoken pen, terwijl de lus moet worden omhoog gehouden door middel van een steunhoutje; de bovenkant van de lus mag niet meer dan 20 centimeter van den grond verwijderd zijn;

c. beugels, vallen en klemmen mogen worden gebruikt na mededeeling aan het hoofd van plaatselijke politie, bedoeld in artikel 6.

Het hoofd van plaatselijke politie is bevoegd bij misbruik van de middelen, in het vorige lid onder *a* genoemd, het gebruik daarvan te verbieden, behoudens beroep op Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister.

Op dit beroep vindt artikel 9, derde lid, overeenkomstige toepassing.

Bij het opsporen, bemachtigen of dooden van schadelijk gedierte op grond, bij anderen in gebruik, vindt artikel 4, tweede lid, overeenkomstige toepassing.",

waarop de volgende amendementen zijn voorgesteld:

I. een, van den heer Weitkamp (Stuk n°. 5), strekkende om sub *b* aldus te lezen:

„de commissie van wildschade kan bepalen, dat in eene gemeente of gedeelte eener gemeente ook mogen gebruikt worden: konijnenstrikken, beugels, vallen en klemmen.

Onder konijnenstrikken worden in deze wet verstaan", enz.;

II. twee, van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, XIII en XIV), strekkende om in het eerste lid te doen vervallen het bepaalde sub *b* (*c* wordt *b*), en

om het laatste lid te lezen als volgt:

„Hij, die schadelijk gedierte opspoort, bemachtigt of doodt op grond, bij een ander in gebruik, moet voorzien zijn van een schriftelijk bewijs van den grondgebruiker, tenzij hij zich bevindt in diens gezelschap.";

III. twee, van de heeren Fruytier en van Voorts tot Voorts (Stuk n°. 18, I), strekkende om de woorden „bij uitsluiting" te doen vervallen en aan het artikel een tweede lid toe te voegen, luidende:

„Onverminderd het bepaalde in het eerste lid, heeft op gronden, waar een ander dan de grondgebruiker jachtgerechtigd is, de jachtgerechtigde het recht, binnen de krachtens artikel 18 vastgestelde tijden, schadelijk gedierte op te sporen, te bemachtigen of te dooden met alle geoorloofde middelen.";

en een subamendement van de heeren Fruytier en van Voorst tot Voorst (Stuk n°. 18, II) op het amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, XIV), strekkende om aan dat amendement een tweede lid toe te voegen, luidende:

„Een schriftelijk bewijs, als bedoeld in het vorige lid, wordt niet vereischt voor den jachtgerechtigde, die niet tevens grondgebruiker is, en voor de personen, die zich bevinden in zijn gezelschap, binnen de krachtens artikel 18 vastgestelde tijden.";

IV. een, van mevrouw Bakker—Nort, de heeren Oud, Ketelaar, Marchant, Ter Hall, Dresselhuys, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren J. ter Laan, Hiemstra, mejuffrouw van Dorp en den heer Heukels (Stuk n°. 20), strekkende om het artikel te lezen als volgt:

„De grondgebruiker heeft bij uitsluiting het recht, op den door hem gebruikten grond schadelijk gedierte op te sporen, te bemachtigen of te dooden met alle middelen, met uitzondering van die, genoemd in artikel 16, en met dien verstande, dat:

a. voor het gebruik van een schietgeweer eene jachtacte of eene vergunning, als bedoeld in artikel 59, vereischt wordt:

b. het gebruik van vallen is geoorloofd, mits hiervoor schriftelijke vergunning is bekomen van het hoofd van plaatselijke politie, bedoeld in artikel 6, en de vallen zoodanig zijn ingericht, dat daarin: òf het dier onmiddellijk gedood wordt òf, indien levend gevangen, niet verminkt wordt. Het hoofd van plaatselijke politie is bevoegd bij misbruik het gebruik van vallen te verbieden, behoudens beroep op Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister.

Op dit beroep vindt artikel 9, derde lid, overeenkomstige toepassing.

Bij het opsporen, bemachtigen of dooden van schadelijk gedierte op grond, bij anderen in gebruik, vindt artikel 4, tweede lid, overeenkomstige toepassing.",

V. een, van de heeren Duymaer van Twist, Scheurer, Smeenk, van der Voort van Zijp, Weitkamp, van Sasse van Ysselt, Deckers, Tilanus, Bakker en Lovink (Stuk n°. 24), strekkende om aan het artikel toe te voegen:

„Het opsporen, bemachtigen of dooden van schadelijk gedierte is op Zondagen verboden.".

De heer **Weitkamp** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van dit amendement is, om aan de schadecommissie over te laten te bepalen, in welke gemeenten of gedeelten van gemeenten het strikken en het zetten van vallen en klemmen moet worden toegelaten. Neemt men dit artikel ongewijzigd aan, dat zal men in het geheele land, ook daar waar geen konijnenschade voorkomt, strikken en klemmen kunnen zetten en dat zal aanleiding geven tot veel bekeuringen en veel chicanes. Het is beter, wanneer door de schadecommissie wordt bepaald, in welke gemeenten of gedeelten van gemeenten van dat recht mag worden gebruik gemaakt.

Het amendement van den heer Weitkamp (Stuk n°. 5) wordt ondersteund door de heeren Gerretson, Bakker, Snoeck Henkemans en van Voorst tot Voorst en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Rappard** verkrijgt het woord tot toelichting van de amendementen der Commissie van Rapporteurs en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van de Commissie van Rapporteurs is, het strikken te doen vervallen. Zij meent, dat er tal van andere en betere middelen zijn dan strikken, om de konijnen op te ruimen. De dieren sterven een afschuwelijken dood, en het duurt soms heel lang, voordat ze uit hun lijden worden verlost.

Maar daarenboven is het onmogelijk, aan de strikken zoodanige afmetingen te geven, dat er geen hazen en andere dieren in vastraken. Het is voorgekomen, dat er kippen en hazen en zelfs honden in werden gevonden; eenigen tijd ge-

(van Rappard c. a.)

leden moest een dame, in de buurt van Arnhem wandelend met eenige hondjes, het aanzien, dat een dier dieren twee keer in een strik vastliep.

Ten slotte wil ik opmerken, dat, indien men onbeperkt gelegenheid zal geven tot strikken zetten, het dikwijls zal gebeuren, dat, al bevindt er zich geen enkel konijn in de buurt, men voorgeeft de strikken te zetten om konijnen te vangen, doch in werkelijkheid de bedoeling voorzit er hazen mee te vangen.

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maken de amendementen van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, XIII en XIV) een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Fruytier** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendementen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Nu het amendement van den heer van Schaik is aangenomen, zou ik eenige redactiewijzigingen willen aanbrengen, nl. om te lezen voor: „gerechtigde": „die het genot van de jacht heeft" en voor: „jachtgerechtigde": „tot dat genot gerechtigde".

Zooals art. 2 thans luidt, sluit dit uit het opsporen en bemachtigen van schadelijk wild, dus ook van wilde zwijnen, konijnen en fazanten. Toch behoort dat bij de jacht. Zoolang artikel 4 niet was gewijzigd, zou het genot van de jacht komen aan den grondgebruiker. De grondgebruiker was dus de rechthebbende op de jacht en te gelijker tijd had hij ook het recht tot het opsporen, vangen en dooden van schadelijk gedierte. Nu het nieuwe artikel 3a in de wet is gekomen en het genot tot de jacht weer is aan den grondeigenaar, althans door hem kan worden voorbehouden, ligt het op den weg artikel 54 te wijzigen, omdat dit artikel aan den grondgebruiker het uitsluitend recht geeft tot het opsporen van schadelijk gedierte, waaronder ook konijnen en fazanten.

Als dit amendement wordt aangenomen, wordt dus gedurende den tijd van de jacht — verder wil ik het niet uitstrekken — degene, die het genot van de jacht heeft, ook gerechtigd om schadelijk gedierte te schieten. Daartegen kan mijns inziens weinig bezwaar zijn, omdat degene, die schadelijk gedierte verdelgt, natuurlijk handelt in het belang van den landbouw. Het gaat bij het bemachtigen van het wild niet om het wild zelf, maar om de schade, die door het wild veroorzaakt wordt.

Wat het subamendement betreft, na hetgeen ik gezegd heb, beoogt het om door een kleine toevoeging den gerechtigde tot het genot van de jacht niet te verplichten om een schriftelijk bewijs van vergunning te hebben.

De **Voorzitter**: De heer Fruytier heeft het door hem en den heer van Voorst tot Voorst voorgestelde amendement (Stuk n°. 18, I), strekkende om aan het artikel een tweede lid toe te voegen, gewijzigd, zoodat het nu luidt:

„Onverminderd het bepaalde in het eerste lid, heeft op gronden, waar een ander dan de grondgebruiker het genot van de jacht heeft, de tot dat genot gerechtigde het recht, binnen de krachtens artikel 18 vastgestelde tijden, schadelijk gedierte op te sporen, te bemachtigen of te dooden met alle geoorloofde middelen.".

In het subamendement (Stuk n°. 18, II) wordt het woord „jachtgerechtigde" geschrapt en komt daarvoor in de plaats: „tot het genot van de jacht gerechtigde".

De amendementen en het subamendement worden ondersteund door den heer Wintermans, mejuffrouw van Dorp, mevrouw Bakker—Nort en de heeren van Voorst tot Voorst en van Schaik, en maken derhalve mede een onderwerp van beraadslaging uit.

Mevrouw **Bakker—Nort** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Ten opzichte van de bemachtiging van schadelijk gedierte geeft de wetgever den grondgebruiker plein pouvoir. Hij mag het uitroeien niet

(Bakker—Nort.)

alleen met de middelen voor het jagen op wild aangegeven, maar zelfs met allerlei tot heden ongeoorloofde middelen, konijnenstrikken, beugels, klemmen en vallen, mits slechts daarvan mededeeling aan de politie wordt gedaan.

Zelfs indien men het konijn de schuld geeft van alle wildschaden, dan nog mag mijns inziens de wetgever niet ingaan tegen alle begrippen van humaniteit en zulke wreede, folterende middelen ter verdelging van het konijn toestaan. Men leze slechts hetgeen over het vreeselijk lijden en den wreeden dood van een in een strik, beugel of klem gevangen dier staat in de adressen, aan de Kamer toegezonden door de Vereenigingen van Dierenbescherming, en van de Jagersvereeniging; doch bovenal wat mr. Jan Willem Schneider daarover schreef in zijn artikel over de Jachtwet in *De Maasbode* van 23 Febr. l.l. Daarin staat:

„Weet men wat een konijnenstrik is? Weet U dat het richtig stellen der strikken een buitengewone kunst is? Hebt U ooit gezien een konijn, dat door het strik getrokken was, waarvan het koperdraad tot op de beenderen was doorgerot en dat halfdood door den hond wordt aangebracht? Hebt U ooit zelf de dieren in strikken gezien: den kop van het gestrikte uitgezet tot op het dubbele der grootte en met uitpuilende oogen? Weet U dat honderden strikken worden gesteld, die nooit worden nagezien? Hebt U konijnen gezien, waarvan de pooten waren afgeslagen door de slecht gestelde klemmen of een stuk van bek of kaak en die langzaam den hongerdood stierven? Het middel is in zich zelve van buitengewone wreedheid. Wij zijn geenszins sentimenteel en niet al te teer gevoelig en halen slechts enkele feiten aan, die wij telkens en telkens in de praktijk ontmoeten! Strikken en klemmen zijn de wreedste middelen tot dooding die bestaan. Ook ten aanzien van het dier moet de menschelijkheid betracht worden en moeten dergelijke walgelijke middelen buiten beschouwing blijven."

De Regeering meent door een bepaalde maat voor de strikken aan te geven, te kunnen voorkomen, dat andere dieren in de strikken gevangen worden. Dat zal een ijdele illusie blijken; het land zal bezaaid worden met strikken, en ook beugels en klemmen, en er is geenerlei waarborg, dat ook niet vele andere dieren, fazanten, jonge hazen en onze huisdieren, er in beklemd zullen raken.

Contrôle er op zal geenszins mogelijk zijn.

Maar niet alleen het vreeselijk lijden der gevangen dieren, hoewel al reden genoeg om deze folterwerktuigen te verbieden, moet m. i. den wetgever nopen, strikken, beugels en klemmen uit de wet te nemen als geoorloofde middelen ter uitroeiing van schadelijk wild. Er is nog een andere reden. Mejuffrouw van Dorp wees er reeds even op bij de algemeene beschouwingen. Wreedheid schaadt niet alleen dengene, die haar ondergaat, maar evenzeer dengene, die wreedheid toepast; de ziel van ons volk zal er door besmet worden en de moraliteit er door dalen.

Door het geoorloofd stellen van strikken, beugels en klemmen zal het stroopen buitengewoon in de hand gewerkt worden, bovenal nu contrôle op het zetten van strikken, de maat er van, niet mogelijk zal blijken.

De Regeering zou nog eenige expressie en contrôle mogelijk gemaakt hebben, indien in plaats van een bloote mededeeling aan de politie, schriftelijke vergunning van de politie moest worden verkregen; de politie zou dan de plaatsen kennen en het aantal der geplaatste strikken.

De wreedheid van het uitroeiingsmiddel blijft echter ook dan bestaan, terwijl het bovendien volgens oordeel van deskundigen overbodig is. Mr. Schneider meent, dat de frettage vernietigend is voor het konijn en minder wreed en ook andere deskundigen verklaren hetzelfde.

Ook in andere landen zijn, zoover mij bekend, konijnenstrikken verboden, en het zou een schande zijn voor Nederland, als het zulke onhumane bepalingen in de Jachtwet zou opnemen.

Een ander geval is het met vallen voor schadelijk gedierte. De practijk heeft geleerd, zooals in het adres van de Vereeniging voor Dierenbescherming vermeld staat, dat deze zóó

(Bakker—Nort e. a.)

nnen worden ingericht, dat òf het dier onverminkt levend rdt gevangen òf dadelijk wordt gedood, terwijl volgens amendement bovendien voor het gebruik van vallen de riftelijke vergunning van de politie noodig zal zijn.

Wij leven in een tijd, dat niet meer straffeloos een dier shandeld mag worden; dierenmishandeling wordt ernstig straft. We hebben bepalingen, opdat het slachtvee op de nst pijnlijke wijze wordt gedood; de hond als trekdier niet lijden.

Met den meesten aandrang doe ik een beroep op de Kamer, dit amendement aan te nemen, opdat wreedheid en dierenshandeling niet door de wet gesanctionneerd zullen worn, in strijd met alle begrippen van humaniteit.

Voorgesteld door meer dan 5 leden, maakt het amendement n mevrouw Bakker—Nort c. s. (Stuk n°. 20) een onderwerp n beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: De heer Duymaer van Twist deelt mij de, dat hij van toelichting op het door hem en 9 andere len voorgestelde amendement (Stuk n°. 24) meent te kunn afzien.

Aangezien dit amendement door meer dan 5 leden is voorsteld, maakt het een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet reken over het artikel en de daarop ingediende amendeenten, maar toch hoop ik binnen de orde te zijn, wanneer wijs op een leemte, die in art. 54 voorkomt. Nergens in wet komt een omschrijving voor van hetgeen te verstaan onder schadelijk gedierte.

In art. 2 van de wet wordt opgemerkt, dat konijnen en lde zwijnen mede worden gerekend tot het schadelijk geerte, maar wat nu schadelijk gedierte zelf is, is tot dusverre et bepaald. Vandaar dan ook, dat in de adressen, die ons reikt hebben, met name van de Vereeniging tot behoud n Natuurmonumenten, naar voren is gebracht de wenschekheid, dat alsnog zal worden gedefinieerd, wat schadelijk dierte is, te meer, omdat hieromtrent herhaaldelijk vragen zen. De jager beschouwt als schadelijk gedierte, wat schalijk is voor het wild, terwijl de landbouwer er onder ranghikt het gedierte, dat schadelijk is voor den landbouw.

Als voorbeeld diene het volgende: een vos is ongetwijfeld hadelijk voor de konijnen, maar hij is dikwijls zeer nuttig or den landbouwer, omdat hij veel konijnen eet.

Ik zal niet meer voorbeelden geven. Ik meen echter, dat Regeering het nuttig zal achten de gelegenheid, indien e haar geboden wordt, aan te grijpen, om bij algemeen sluit — het behoeft niet onmiddellijk — te bepalen, wat t het schadelijk gedierte moet worden gerekend.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb daarom de eer, mede mens negen andere leden dezer Kamer, een amendement or te stellen, hetwelk ik op uw bureau deponeer.

De **Voorzitter**: Door den heer Dresselhuys is, met medederteekening van den heer van Sasse van Ysselt, ejuffrouw van Dorp, de heeren Bierema, van Schaik, van r Waerden, mevrouw Bakker—Nort en de heeren van oorst tot Voorst, Boon en Ebels, een amendement voorgeeld, strekkende om als laatste lid aan artikel 54 toe te egen:

„Met inachtneming van het bepaalde bij artikel 2 kan door Ons worden vastgesteld, welke dieren in den zin dezer wet als schadelijk gedierte worden aangemerkt."

Voorgesteld door tien leden, maakt het amendement een iderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij, dat en u den voorstellers van het amendement, voorkomende Stuk n°. 24, en luidende:

„Het opsporen, bemachtigen of dooden van schadelijk gedierte is op Zondagen verboden.",

(Duys e. a.)

in de gelegenheid stelde dit amendement toe te lichten, zij van die gelegenheid geen gebruik hebben gemaakt.

Ik heb mij afgevraagd, wat dit amendement kan bedoelen. Is het de bedoeling om hiermede een verklaring om te zetten in een wettelijke bepaling, dat men op Zondag geen schadelijke dieren mag opsporen, bemachtigen of dooden?

Dat kan toch niet de bedoeling zijn van de vele leden van de rechterzijde, die hun naam onder dit amendement hebben gezet.

Mijnheer de Voorzitter! Het is dan ook om daaromtrent inlichtingen te krijgen, dat ik het woord heb gevraagd.

Het kan toch niet de bedoeling zijn, dat in een Tweede Kamer als deze een voorstel wordt gedaan om op Zondag te verbieden schadelijk gedierte op te sporen, te bemachtigen of te dooden, waar diezelfde Kamer de gelegenheid en kruit en lood heeft verschaft om op Zondag zich te oefenen in het dooden van menschen. Ik ben gelukkig niet zoo juridisch onderlegd om een onderscheid te kunnen maken tusschen het oefenen op Zondag in het dooden van menschen en het opsporen van schadelijk gedierte, met het doel het aanstonds te dooden. Ik kan het niet logisch vinden, dat, wanneer door de rechterzijde Rijksgeld, kruit en lood aan burgerwachten wordt verschaft om zich op Zondag te oefenen in het dooden van menschen, men dan hier in dezelfde vergadering komt met de verklaring, dat op Zondag geen schadelijk gedierte mag worden gedood.

Men houde het mij ten goede, maar, indien dat de bedoeling was, indien men inderdaad wilde Zondagsheiliging ten aanzien van de dieren, doch niet ten aanzien van de menschen, dan zou ik moeten spreken van een Farizeïsme en van een huichelarij, waarvan het eind weg is. Maar dat kan de bedoeling niet zijn; er zijn hier geen huichelaars en Farizeërs en dus moet de bedoeling een andere zijn. Daarom heeft het mij zoo gespeten, dat de voorstellers van dit amendement geen gebruik hebben gemaakt van de hun geboden gelegenheid om het toe te lichten. Ook in het belang van de zedelijkheid in de politiek, waarover men het hier al meer gehad heeft, is het noodig, dat dergelijk amendement nader wordt toegelicht.

De heer **van Voorst tot Voorst**: Mijnheer de Voorzitter! Volgens art. 54*a* is voor het gebruik van een schietgeweer, om daarmede schadelijk gedierte op te ruimen, een jachtakte of een vergunning, als bedoeld bij art. 59, noodig, maar ik meen, dat het ook gewenscht zou zijn hier ook te spreken van een opdracht, als bedoeld in art. 60. De Regeering kan ook opdrachten geven aan bepaalde personen om op bepaalde gronden te gaan opruimen en die personen moeten dan ook een geweer mogen gebruiken.

Ik kan mij geheel vereenigen met het amendement der Commissie van Rapporteurs, die het gebruik van konijnenstrikken wenscht te verbieden. Wildstrikken zijn volgens art. 16 verboden en nu wil het wetsontwerp het gebruik van konijnenstrikken toestaan. Welk een onnoozelheid! Men omschrijft in dit artikel, hoe een konijnenstrik er uit moet zien. Begrijpt men dan niet, dat daar niets van terechtkomt op het platteland en dat het geoorloofd stellen van den konijnenstrik het onmogelijk zal maken den strik voor hazen te weren en strafbaar te stellen? Het zal gewoonlijk niet uit te maken zijn, of de strik een wildstrik of een konijnenstrik is. De hoogte en wijdte van den zoogenaamden konijnenstrik zullen veranderen door wind en het bewegen der takken, die er tegen slaan. En hoe moet 20 centimeter van den grond gerekend worden, indien de grond begroeid is met gras of mos? Indien men den konijnenstrik wil toestaan, dan moet men ook geen wildstrik verbieden, want een ieder, die een wildstrik plaatst, zal beweren, dat hij een konijnenstrik gesteld heeft. Wanneer men den haas niet wil uitroeien en aan het jachtbedrijf nog reden van bestaan toekent, dan moet men den konijnenstrik verbieden, want ook hazen zullen evengoed als konijnen in deze strikken gevangen worden. Slechts in bepaalde gemeenten of gedeelten van gemeenten, waar de konijnen zoo overvloedig zijn, dat van een plaag kan worden gesproken en waar de Minister maatregelen heeft verordend tot uitroeiing van het konijn — indien het amendement-Weitkamp op art. 57 wordt aangenomen, heeft de Minister daartoe de

(van Voorst tot Voorst e. a.)

bevoegdheid, en waar zooveel konijnen zijn, komen geen hazen voor —, zou ik het gebruiken van strikken willen toestaan en zou ik geen onderscheid willen maken tusschen konijnen- en wildstrikken.

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Dat ik ten aanzien van deze materie rekening wil houden met de practijk bewijst de indiening van mijn amendement, omdat het beoogt het zetten van strikken in streken, waar geen konijnenschade voorkomt, niet toe te staan. Ik kan mij echter niet vereenigen met de redeneering van mevrouw Bakker—Nort, die deze zaak heeft bepleit uit een oogpunt van dierenbescherming. Ik ben ook voor dierenbescherming en tegen noodelooze dierenkwellerij, maar aan overdreven dierenbescherming kan ik absoluut niet meedoen. Met overdrijving, op welk gebied ook, is nooit een in zijn oorsprong goede zaak gebaat geweest. Laten wij bovenal practisch zijn. Wij behoeven dan niet meer te dooden, als wij zelf besluiten niet meer te leven. Wij mogen alleen dooden uit noodweer, alleen dooden in den strijd om het bestaan. Dat is hier werkelijk noodig. Zij, die zoo voor dierenbescherming pleiten, zijn toch ook vaak inconsequent; zij vangen evengoed vliegen aan lijmstokken en laten evengoed hun katje met de muis spelen, zoolang het dat wil.

Hier gaat het om den strijd van het bestaan voor den boer. Verbiedt men het strikken, dan kan men evengoed de bestrijding van de konijnenplaag wel nalaten. Dat de dieren in dit geval worden dood gemarteld, is geheel in strijd met de practijk. Degenen, die strikken zetten, zullen minstens twee of drie keer daags hun strikken controleeren, opdat geen onbevoegden zich de vangst toeëigenen. Dat er thans veel strikken blijven staan, zonder dat zij nagezien worden, kan waar zijn, maar dan is dat uit vrees voor den jachtopziener. Door de practijk wordt de theorie der dierenkwelling tegengesproken. Men kan, als het strikken verboden wordt, de konijnenschade niet genoeg tegengaan en dan wordt de grondgedachte van deze wet, de bescherming van den landbouw, belemmerd, zoo al niet tenietgedaan.

Verder wijs ik er op, dat het vangen van bunsings, otters en vossen hier ten zeerste wordt belemmerd. Men zal, wanneer men last heeft van bunsings, deze dieren niet mogen vangen met een klem zonder toestemming van het hoofd der politie. Aangezien schade door deze roofdieren in de oostelijke provincies zoo vaak voorkomt, kan ik mijn stem aan het amendement van mevrouw Bakker—Nort niet geven.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! In het amendement van den heer Fruytier wordt de mogelijkheid geopend, dat niet de grondgebruiker bij uitsluiting het recht heeft om schadelijk gedierte te dooden, maar dat ook de grondeigenaar dat genot zal hebben, waarmede m. i. een stap terug wordt gedaan. In de eerste plaats, omdat hier alweer het recht van den grondgebruiker met den eigenaar moet worden gedeeld; in het oorspronkelijk ontwerp was het recht alleen aan den grondgebruiker. Maar in de tweede plaats op grond van practische bezwaren. Wanneer de grondgebruiker uitsluitend dit recht heeft, kan hij aan derden toestaan om op zijn grond schadelijk wild te bemachtigen. De eigenaar, die zich de jacht heeft voorbehouden, zal van den grondgebruiker dus ook permissie kunnen krijgen om schadelijk wild te dooden. Daarmede is voldoende voorzien in het geval, dat de grondgebruiker zelf geen gebruik maakt van het recht, doch dit afstaat aan een ander. Het is dus volmaakt overbodig. Het heeft ook nog deze schaduwzijde: stel de eigenaar, die zich de jacht heeft voorbehouden, krijgt ook het recht om schadelijk gedierte te dooden; die jager wil, wanneer hij op jacht gaat, ook wat schieten, en stelt er dus prijs op, dat de grondgebruiker niet te veel de konijnen gaat dunnen. De eigenaar-jager, die ook schadelijk wild mag bemachtigen, krijgt dus de behoefte om den stand ook van het schadelijk gedierte op peil te houden. Dat is een rem om konijnen te vernietigen. Naast het principieele bezwaar, dat dit recht van den grondgebruiker mede aan den eigenaar wordt overgedragen, staat dus het practische be-

(Hiemstra e. a.)

zwaar, dat niet op zoo straffe manier schadelijk gediert wordt uitgeroeid.

Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft het amendement va den heer Duymaer van Twist, vraag ik mij af of het ve standig is, in deze wet een verbod tot het dooden van schad lijk gedierte op te nemen. De arbeid op Zondag wordt ge regeld door de Zondagswet van 1815, maar van de toepa sing dier wet komt weinig terecht. In sommige deelen va ons land verrichten de menschen op Zondag hun gewone arbeid. Wanneer nu ergens in het midden van ons land ee paar boerenjongens er op uittrekken om ergens een konij uit te graven, zouden zij strafbaar zijn. Toch is het mogelij- dat die jongens daardoor worden afgehouden van erger dingen, bv. van het bezoeken van een kroeg en het vechte met messen, waarvan een van de heeren gesproken heeft Wanneer een boer Zondags thuis zit en hij ziet konijnen aa zijn veldvruchten eten, mag hij niet een knuppel neme om ze dood te slaan. Nu zegt de heer Duymaer van Twist als het hazen zijn, mag hij het ook niet, maar er is nu een maal een scheiding gemaakt tusschen wild en schadelij gedierte, waarbij de hazen zijn gebracht onder het wild omdat men de door hen veroorzaakte schade van weinig beteekenis acht.

Ik geloof, dat men aan het dooden van schadelijk gedierte op Zondag niet al te veel gewicht moet gaan hechten en da wij de regeling van den Zondagsarbeid moeten overlaten aa een speciale wet. Het is niet gewenscht, hier een afzonder lijke bepaling op te nemen, die overbodig is en natuurlij tot een geweldig aantal overtredingen aanleiding zal geven.

De heer **Bierema**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou een enkele opmerking willen maken naar aanleiding van de amendementen. Ik ben niet overtuigd, dat het, bij aanneming van het amendement van de Commissie van Rapporteurs, mogelijk zal zijn het schadelijk gedierte, in het bijzonder de konijnen, uit te roeien. De deskundigen verschillen hierover van meening, de heer Weitkamp zegt, dat het zonder dat middel niet gelukken zal, maar anderen beweren van wel. Ik geef toe, dat het middel niet bijzonder humaan is en daarom ben ik wel geneigd om mijn stem aan het amendement te geven.

Anders sta ik tegenover het amendement van mevrouw Bakker—Nort, die ook de klemmen wil verbieden. Ik meen dat op dit punt bij de Kamer en bij de adresseerende vereenigingen een misverstand bestaat over de vraag, wat men moet beschouwen als schadelijk gedierte. De heer Dresselhuys heeft te recht opgemerkt, dat op dit punt groote onzekerheid bestaat. Mevrouw Bakker—Nort sprak in haar toelichting alleen van konijnen, en dan geef ik graag toe, dat het middel wreed is, zoodat het gewenscht is het gebruik te verbieden, maar er zijn ook nog andere schadelijke dieren.

Ik zou er op willen wijzen, dat de Regeering in de Memorie van Antwoord zelf zegt:

„De in het algemeen, in verband met de vogelbescherming, verboden beugels, vallen en klemmen kunnen bij de bestrijding van het schadelijk gedierte zooals vossen, dassen, marters, fluwijnen, bunsings, wezels, verwilderde katten en otters niet worden gemist (verg. artikel 28 Jagtwet). Daarom zijn zij toegestaan onder de noodige waarborgen tegen misbruik."

Ik geloof, dat dit volkomen juist is. De Vereeniging voor Dierenbescherming heeft ons een adres toegezonden, waarin gezegd wordt:

„Onder deze omstandigheden dient bij een wetgeving, die zich bij bestaande begrippen van humaniteit aanpast, het gebruik van beugels en klemmen geheel verboden te worden, terwijl ten opzichte van misbruik van de *vallen* tevens op strengere wijze dient te worden opgetreden tegen eventueel misbruik, ook bij het dooden van het levend gevangen dier.

Te veel beperking behoeft deze wijziging niet voor den grondgebruiker mee te brengen, daar hem het gebruik

(Bierema e. a.)

van het schietgeweer — zijnde verreweg het minst wreede middel — wordt toegestaan."

Maar, Mijnheer de Voorzitter, daarmede bereikt men zijn doel niet. Een bunsing b. v. heeft de slechte gewoonte om er des nachts op uit te trekken, als alles donker en duister is, en dan is het onmogelijk, dat dier met schietgeweer te dooden. Daarvoor zijn andere middelen noodig en verreweg het beste middel daarvoor is de klem. Er zijn vallen, die zoo zijn ingericht, dat het dier levend wordt gevangen zonder verminkt te worden, maar die kan men niet overal gebruiken. Waar b. v. de bunsing een zoo schadelijk gedierte is en deze in Groningen zoovcel voorkwam, dat, zooals ik zelf heb kunnen waarnemen, daar bijna geen kuikens overbleven, meen ik, dat het noodig is, daartegen zelfs met eenigszins wreede middelen op te treden. Daarvoor heeft men wel degelijk de klem noodig. De vallen nemen groote ruimte in en kunnen niet overal worden opgesteld, b. v. op een balk in een boerenschuur. Daarvoor is veel beter de klem. Daarom hoop ik, dat de Kamer het amendement zal verwerpen. Mocht de Kamer het onverhoopt aanvaarden, dan zullen de landbouwers eenvoudig door de noodzakelijkheid gedwongen worden om tegen deze wet te zondigen.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Ik voel geenszins voor de argumentatie van mevrouw Bakker—Nort. Zij tracht haar amendement te stellen in het teeken van de dierenbescherming. Maar men kan niet te gelijker tijd deze dieren tot vijanden verklaren van den landbouw en sentimenteel optreden tegen deze schadelijke beesten. Nu wil men het aantal instrumenten, waarmede de dieren kunnen worden opgeruimd, verminderen. Ik zou de Vereeniging voor Dierenbescherming in overweging willen geven om eens een diepe studie te maken van klemmen en beugels en vallen, ten einde die instrumenten zoo in te richten, dat zij doeltreffend aan de behoeften van den landbouw beantwoorden en de dieren direct kunnen dooden. Mevrouw Bakker—Nort zegt, dat haar vallen niet zoo slecht voorkomen, als de dieren maar direct worden gedood of onverminkt levend worden gevangen. Nu lijkt het mij een goede studie voor de genoemde vereeniging om te trachten dergelijke vallen en klemmen uit te vinden. Misschien zou die vereeniging een propaganda daarvoor kunnen maken als voor het gebruiken van schietmaskers in de slagerijen.

Hetzelfde principe heb ik gehuldigd ten aanzien van het amendement van de Commissie van Rapporteurs. De heer van Rappard heeft die redenen ook aangehaald als hem hebbende gemoveerd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne zeggen, waarom ik tegen de konijnenstrikken in de Commissie van Rapporteurs heb mede geadviseerd: dat is om de politioneele moeilijkheden, die daarmede kunnen komen, om den onvrede, die daardoor kan ontstaan, de quaestieuze verbalen, die daaruit kunnen voortkomen.

Geenszins echter om redenen, die aan den kant van de konijnen zijn.

Wat betreft hetgeen de heer Dresselhuys heeft gezegd over het schadelijk gedierte, moet ik de Regeering toch waarschuwen niet te spoedig in te gaan op dit idee. Voor het begrip schadelijk gedierte zou de grens limitatief moeten worden gesteld. Ik zou den heer Dresselhuys er op willen wijzen, dat schadelijk gedierte hier moet worden gelezen in verband met den aanhef van het wetsontwerp, waarin deze bepaling is gemaakt in het belang van den landbouw.

Een dier, dat nu nuttig is, kan door verandering van levenswijze of door verandering van cultures, door het invoeren van nieuwe cultures, schadelijk worden en omgekeerd. De heer Ebels bijv., die uit een vooraanstaande landbouwprovincie komt, zal dit licht kunnen begrijpen, daar men in zijn provincie van tijd tot tijd van cultures verwisselt en spoedig een culture, die winstgevend belooft te zijn, invoert.

Ik raad dan ook de Regeering aan, het zich door limitatieve bepalingen niet moeilijk te maken.

Het amendement van den heer Fruytier moge misschien geen juridische volmaaktheid hebben, maar ik juich het toe en acht de strekking er van sympathiek. Het bedoelt dengene,

(Wintermans e. a.)

die gerechtigd is tot de jacht op zeker terrein, gedurende de uitoefening van de jacht, ook zonder dat daarvoor een vergunning noodig is, te machtigen tijdens den jachttijd het schadelijk gedierte op te ruimen.

Als de Regeering niet ingaat op het denkbeeld van den heer Fruytier, zouden er allerlei misstanden kunnen ontstaan. Wij zouden de situatie kunnen krijgen, dat de pachter een zeker eigendomsrecht op de konijnen als anderszins doet gelden. Ik ben zeer sterk op de hand van de landbouwers en de pachters, maar men moet den gedachtengang van deze wet niet omdraaien, ook als het schijnt in het voordeel van de personen, wier belangen wij allen op verschillende wijzen voorstaan. Als de Regeering het amendement van den heer Fruytier bestreed, zou het beteekenen, dat zij de waarde van het schadelijk gedierte voor den grondgebruiker erkent.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil er niet van verdacht worden eenige waarde toe te kennen aan het schadelijk gedierte. Aangezien dus iemand, die op zeker pand op jacht gaat, te gelijker tijd bevoegd is het schadelijk gedierte dood te schieten, op te ruimen of te vangen, ben ik vóór het amendement van den heer Fruytier.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu aan het amendement van den heer Duymaer van Twist, dat ook een sympathieke strekking heeft.

Als er inderdaad ernstige inbreuk op de Zondagsrust te vreezen is van het opsporen, bemachtigen en dooden van schadelijk gedierte, dan sta ik geheel en onvoorwaardelijk aan de zijde van den heer Duymaer van Twist, maar er zijn ook nog rustige, vreedzame manieren, waarop de landelijke bevolking zich daarmede op een Zondagmiddag kan bezighouden. Laat ik als voorbeeld noemen het fretteeren. Dit is juist een werkje om op Zondagmiddag te doen. Ik sympathiseer altijd met die fretteurs; het zijn speciaal pacifieke naturen, die zich daarmede bezighouden.

Ik zou daarom den heer Duymaer van Twist in overweging willen geven, om in allen geval een uitzondering te maken voor het uitgraven van konijnen en het fretteeren.

De heer **van Schaik**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij bepalen tot een bespreking van het amenement van de heeren Fruytier en van Voorst tot Voorst.

Aanvankelijk heb ik overwegende bezwaren tegen dit amendement. Dit zal slaan op twee gevallen. Vooreerst het geval, dat de eigeaar van den grond, die den grond heeft verpacht aan een ander, zich het genot van de jacht heeft voorbehouden. De pachter is alsdan bevoegd, den eigenaar ook te vergunnen het schadelijk gedierte te dooden. Het lijdt geen twijfel, als de verhouding tusschen beide partijen goed is en zich daartegen geen andere belangen verzetten, dat dan de pachter tegen het verleenen dier vergunning geen bezwaar zal maken. Onder die omstandigheden is er dus geen moeilijkheid en geen behoefte aan een bepaling als door den heer Fruytier voorgesteld.

Daarnaast kan het voorkomen, dat de pachter om voor hem moveerende redenen niet bereid is dat recht te geven aan den grondeigenaar. Het kan zijn, omdat hij het ongewenscht acht, dat de grondeigenaar op den gepachten grond schadelijk gedierte schiet of dat hij het landbouwbelang daarmede niet gebaat acht. Alsdan zou het amendement van de heeren Fruytier en van Voorst tot Voorst het effect hebben, dat het den grondeigenaar een bevoegdheid verschafte, waartoe de pachter, zonder dat voorschrift, niet vrijwillig zou zijn overgegaan.

Dit amendement is dus eigenlijk gericht tegen den pachter, die om voor hem klemmende redenen niet bereid is zijn recht om schadelijke dieren te dooden, met den verpachter te deelen. Van dit voorstel vrees ik ook slechte gevolgen. Als de grondeigenaar-verpachter eenmaal dat mede-recht bij de wet heeft verkregen, zal hij er uiterst gemakkelijk toe komen, op den pachter een moreele pressie uit te oefenen om zich te onthouden van het dooden van schadelijk gedierte. De pachter, die in vele gevallen de economisch zwakkere is, zal dan het recht tot het dooden van schadelijk gedierte illusoir gemaakt zien, al behoudt hij het volgens de wet.

Ik ben daarom tegen het amendement gestemd, maar er

(van Schaik e. a.)

is nog een andere reden, waarom ik er bezwaar tegen heb. Het slaat ook op het geval, dat de grondeigenaar tevens grondgebruiker is en hij het genot van de jacht aan een derde heeft afgestaan. Dat geval zal zich voordoen, als de grondeigenaar zelf zijn grond bewerkt, maar de kunst van jagen niet verstaat of zelf niet wil jagen. Waar nu het amendement in zich sluit, dat imperatief aan het recht van jacht verbonden is het recht tot het schieten van schadelijk gedierte, en dus aan het jachtrecht automatisch een zeer belangrijke uitbreiding wordt gegeven, zie ik niet in, waarom dien tot het genot van de jacht gerechtigden niet-eigenaar van den grond ook dit genot van het dooden van schadelijke dieren zou moeten toevallen. De grondeigenaar-jachtrechthebbende kan dit misschien nog wenschen om het landbouwbelang en de belangen van zijn grond er mede te dienen. Doch de enkel tot jagen gerechtigde heeft dat belang niet. Waarom moet dan, als de grondgebruiker geen hulp noodig heeft voor het dooden van konijnen, enz., de wet hem die hulp van den tot jagen bevoegde opdringen? Ik geloof, dat de heer Fruytier aan dit geval niet gedacht heeft. Alles samengenomen acht ik het amendement niet aanbevelenswaardig.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had niet gedacht, dat iemand tegen mijn amendement bezwaar zou hebben gemaakt. Het is zoo eenvoudig en begrijpelijk, dat het mij eenigszins vreemd voorkomt, dat er bedenkingen tegen worden ingebracht. Ik hoor daar de opmerking maken, dat iets van mijn amendement gezien wordt in het amendement, door den heer Beumer voorgesteld, maar beide amendementen regelen toch een geheel andere quaestie. Het amendement van den heer Beumer heeft het oog op het geven van een vergunning. Bij het verstrekken van de vergunning behoort daaraan en te recht te worden verbonden, dat op Zondag de opsporing van schadelijk gedierte niet mag plaats hebben. Dit voor te schrijven bedoelt het amendement-Beumer. Maar mijn amendement beheerscht de geheele materie, niet alleen de vergunningen, die speciaal worden verstrekt, maar ziet op een ieder persoon, die zich opmaakt om schadelijk gedierte te gaan vernietigen. Nu begrijp ik niet, dat men bezwaar maakt tegen het amendement, terwijl artikel 20 ten opzichte van de jacht toch hetzelfde bepaalt. Dat artikel verbiedt het jagen op Zondag, terwijl het bij mijn amendement gaat om bijv. het bemachtigen van fazanten. Het is verboden op Zondag een haas te schieten, waarom zal het dan toelaatbaar zijn om op Zondag wel een fazant te bemachtigen? Het zijn hier analoge gevallen. Als het eene verboden is, moet ook het andere verboden worden. Als het toegelaten blijft om op Zondag fazanten te bemachtigen, dan zal die dag bij voorkeur de dag worden, waarop de grondeigenaar op jacht gaat. Juist op Zondag zal men de jacht, met alle schadelijke gevolgen daaraan verbonden, gaan uitoefenen. Men krijgt dan drijf- en klopjachten; de Zondag zal bij preferentie worden gebruikt om schadelijk gedierte te bemachtigen. Waar art. 20 het jagen op Zondag verbiedt, moet ook hetzelfde geschieden ten aanzien van het schadelijk gedierte.

Ik wijs er op, dat de verwijzing in het artikel naar art. 4, 2de lid, de gelegenheid geeft, dat niet alleen de grondgebruiker schadelijk gedierte zal kunnen opsporen en bemachtigen, maar dat de grondgebruiker ook anderen vergunning kan geven. Zoo zal het bezwaar van het jagen op Zondag, dat buiten de ééne deur wordt gezet, weer de andere deur binnenkomen. Daarom zal ieder overtuigd moeten zijn, dat het amendement dient te worden aangenomen.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil even mijn afwijkende meening te kennen geven van het betoog van den heer Weitkamp, ter bestrijding van het amendement van de Commissie van Rapporteurs. De Commissie van Rapporteurs heeft het dooden van schadelijk wild door middel van strikken uit het ontwerp trachten te lichten, omdat zij overtuigd is, dat het gebruiken van konijnenstrikken aanleiding geeft tot vele en geheel overbodige martelingen van het dier. Ik geef toe, dat het soms noodig kon zijn van dergelijke middelen gebruik te maken, indien er

(Deckers e. a.)

geen andere ten dienste staan, maar deze wet is in dit opzicht zeer ruim en staat allerlei verdelgingsmiddelen toe aan den grondgebruiker en anderen, zoodat ik niet inzie, dat men ook van strikken zou moeten gebruik maken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik gevoel voor het amendement van ons geacht medelid mevrouw Bakker—Nort, die een stap verder wil gaan dan de Commissie van Rapporteurs en vreest, dat van de middelen, welke alsnog zullen overblijven: beugels, vallen en klemmen, ook een zoodanig gebruik kan worden gemaakt, dat het tot onnoodig gemartel aanleiding geeft. Van de redevoeringen tot bestrijding van haar standpunt heeft mij het meest getroffen die van den geachten afgevaardigde den heer Bierema.

De heer Bierema heeft er op gewezen, dat het noodig kan zijn, voor het uitroeien van dieren, welke aan land- en tuinbouw groote schade berokkenen, te beschikken over middelen, behoorende tot de rubriek van klemmen, beugels en vallen. Mevrouw Bakker—Nort wil de vallen handhaven onder deze voorwaarden, dat voor het gebruik er van toestemming wordt vereischt van het hoofd der plaatselijke politie en dat de vorm beantwoordt aan zoodanige eischen, dat het dier òf levend gevangen wordt òf dadelijk wordt gedood. Door de aanneming echter van dit amendement zou aan land- en tuinbouw schade kunnen worden berokkend. Ik zou mevrouw Bakker—Nort in overweging willen geven haar amendement zoodanig te wijzigen, dat onder zekere voorwaarden ook beugels en klemmen worden toegelaten. Gehandhaafd blijft de eisch, dat toestemming moet worden gegeven door het hoofd der plaatselijke politie. Als tweede eisch wordt gesteld, dat de toestellen doelmatig moeten zijn ingericht. Deze omschrijving vind ik beter dan die, welke mevrouw Bakker—Nort geeft, omdat het naleven van den eisch, zooals die thans in het amendement is geformuleerd, in de practijk niet zal kunnen worden gecontroleerd. Wanneer mevrouw Bakker—Nort bereid is deze wijzigingen aan te brengen, zal ik gaarne mijn stem geven aan het amendement.

Ten slotte nog een enkel woord over het amendement van den geachten afgevaardigde den heer Duymaer van Twist. De geachte afgevaardigde heeft gevraagd, wat nu eigenlijk het verschil is tusschen hetgeen hij voorstelt en hetgeen de wet nu reeds bepaalt ten aanzien van het eigenlijke wild. Dit verschil bestaat hierin, dat de wet thans verbiedt het jagen op Zondag, maar toelaat het dooden van schadelijk gedierte op Zondag. Bij het eerste had men het oog op sport en vermaak, bij het tweede op de noodzaak. Ik kan mij dus zeer goed voorstellen, dat men tot deze splitsing is gekomen. Dat neemt niet weg, dat in de redeneering van den heer Duymaer van Twist veel waarheid schuilt. Hij heeft nl. doen opmerken, dat iedere jager nu de bevoegdheid zou hebben, ofschoon hij niet mag jagen op Zondag, zich dien dag in het veld te bevinden met een geweer, ten einde schadelijk gedierte te dooden. Wat dus eenerzijds verboden wordt, haalt men langs den anderen kant via het schadelijk gedierte weer in de wet. Ik geloof, dat het volkomen begrijpelijk is, dat de heer Duymaer van Twist daartegen bezwaar maakt. Ik wijs er ook op, dat het onbeperkt toelaten van de jacht op schadelijk wild op Zondag ook ontegenzeglijk ten gevolge zal hebben het toenemen van de strooperij, en dit zal op zijn beurt weer ten gevolge hebben, dat het toezicht van hen, die met het onderdrukken van de strooperij belast zijn, zal moeten worden uitgebreid. Ik kan dus een groot gedeelte van het betoog van den heer Duymaer van Twist onderschrijven en ben voorshands geneigd te stemmen vóór zijn amendement.

De heer **Rutten**: Mijnheer de Voorzitter! Gisteren is door den Minister gezegd, dat door de artt. 54, 59 en 60 aan den grondgebruiker de volle maat wordt toegemeten. Het schijnt, dat die maat te groot is. Ik zou daartegenover willen stellen, dat toch ook aan de grootgrondbezitters, aan de heeren, meer dan de volle maat is toegemeten. Het geven van gelijk recht aan den grondeigenaar en aan den pachter heeft een zoodanige verhouding tusschen hen in het leven geroepen, dat ik zou willen zeggen, dat aan de heeren een te groote maat is toegemeten.

(Rutten c. a.)

Het jachtrecht is gisteren door den heer Dresselhuys genoemd een vermogensrecht, een waarde. Ik zou dan willen vragen, wie die waarde maakt. In de allereerste plaats en in de meeste gevallen toch zeker de grondgebruiker. Want als men nagaat de zandgronden, zooals die door de heeren aan de pachters worden overgelaten, dan hebben die toch een zeer geringe jachtwaarde. Die jachtwaarde wordt door den pachter vermeerderd door de gewassen, die hij er op teelt en die voor den wildstand van overwegende waarde zijn. Daarom is het mij eenigszins moeilijk geweest om te stemmen voor het gewijzigde art. 4. Maar ik wilde de zaak niet op de spits drijven en aan allen, die eenigszins gerechtigd kunnen zijn, niet ieder recht ontzeggen. Maar dan zal men ook aan den grondgebruiker de volle maat moeten toemeten. Wij hebben nu weer de beperking door het amendement van den heer Fruytier, die mij niet kan bevallen, omdat ook daardoor weer het recht van den grondgebruiker gelijkgesteld wordt met dat van den jachtgerechtigde. De boeren hebben reeds zoo lang ondervonden, dat het met groote heeren slecht kersen eten is.

Het amendement van mevrouw Bakker—Nort geeft er blijk van, dat zij op de jacht heel weinig kijk heeft, want anders zou zij weten, dat, wanneer een konijn met een schietgeweer niet secuur geraakt is, het 2 of 3 seconden later weer in den grond zit en dat het daar hoogst waarschijnlijk een veel pijnlijker dood zal sterven dan in een strik. Ik geloof, dat wij de strikken, beugels, klemmen en vallen wel noodig hebben. Er zijn op zandgronden zulke verschrikkelijke misstanden, dat daaraan zoo spoedig en zoo radicaal mogelijk een einde moet worden gemaakt.

Mijnheer de Voorzitter! Onder de personen, die bij mij zijn geweest, was er een, die daarbij ook nog eigenaar was, wiens grond geheel en al ingesloten werd door de goederen van den jachtheer. Ten gevolge van de jachtliefhebberij is het iemand, die totaal geruïneerd is.

Ook is iemand bij mij geweest, die te weinig grond had wegens deeling in de familie. Hij kreeg een ontginning van 4½ H.A. en daarvan heeft hij verleden jaar 1200 K.G. koren kunnen halen, terwijl het gerust 12 000 K.G. hadden mogen zijn.

De **Voorzitter**: Het wil mij voorkomen, dat de heer Rutten bezig is terug te treden in de algemeene beschouwingen.

Dat er wildschade is in Nederland, weet de Kamer, zoodat het niet noodig is, daarover thans nog uitvoerig te spreken.

Ik verzoek den geachten afgevaardigde dus niet verder in de algemeene beraadslaging terug te treden.

De heer **Rutten**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het aangehaald om de noodzakelijkheid te bewijzen, dat in art. 54 niet moet geknabbeld worden aan de rechten van den grondgebruiker.

De heer **Fruytier**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb getracht met dit amendement aan de jacht te doen geven, wat de jacht toekomt, terwijl geen schade toegebracht wordt aan den landbouw.

Ik meende, op grond van wat door den Minister hier gezegd is, dat ook bij de behandeling van deze artikelen rekening moet worden gehouden met het belang van de jacht en dat deze wetswijziging niet uitsluitend is een wijziging om het schadelijk gedierte op te ruimen, doch ook een regeling beoogt van de jacht.

Ik heb het daarom noodig geacht om, waar het jachtrecht is toegekend aan den eigenaar, althans, waar deze het zich kan voorbehouden, ook de gelegenheid te geven om het schadelijk wild, vooral met het oog op het schieten van konijnen en fazanten, te schieten gedurende den tijd, dat de jachtgerechtigde op de jacht is. Het komt mij nl. voor, dat men niet kan spreken van de volle jacht, als men, op jacht zijnde, geen fazanten mag schieten, omdat zij behooren tot het schadelijk gedierte.

Mijnheer de Voorzitter! Er zijn door de heeren Hiemstra en van Schaik bezwaren tegen mijn amendement ingebracht, met het oog op de schade, die zij vreezen voor den grondgebruiker. Ik veroorloof mij op te merken, dat beide heeren

(Fruytier c. a.)

misschien niet genoeg hebben overwogen het argument, dat zij naar voren gebracht hebben, nl. dat de grondgebruiker in de zwakste positie verkeert. Die zwakke positie zal hij behouden, al zou de jachtgerechtigde het recht om het schadelijk wild te schieten niet krijgen, met het gevolg, dat toch weer op den grondgebruiker een drang — en als het noodig was: een dwang — zou worden uitgeoefend om het recht tot het schieten van schadelijk wild te krijgen. Men behoudt dus ongeveer dezelfde positie, alleen met het verschil, dat men de mogelijkheid voorkomt van moeilijkheden tusschen eigenaar en pachter, om reden van al en niet willig geven van de bedoelde vergunning.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Voorst tot Voorst heeft in overweging gegeven, om in regel 2 van alinea *a* in te lasschen de woorden: „of in opdracht zooals bedoeld in art. 60". Ik meen, dat de geachte afgevaardigde hier eigenlijk twee zaken bij elkaar brengt, welke niet bij elkaar behooren. De opdracht, die in art. 60 wordt bedoeld, is er een van geheel anderen aard, ik zou haast zeggen, het is een publiekrechtelijke opdracht en dat is iets geheel anders dan het gebruik maken door den grondgebruiker van de rechten, die art. 59 geeft. Daarom geloof ik, dat het beter is, dat de geachte afgevaardigde van dit denkbeeld afziet.

De heer Weitkamp heeft ingediend een amendement van tweederlei strekking.

Het eerste deel van het amendement beoogt aan de schadecommissie een ander karakter te geven, want ik lees daar: „de commissie van wildschade kan bepalen" enz. In het wetsontwerp heeft de commissie een adviseerend karakter, maar volgens het amendement zou zij krijgen een verordenende bevoegdheid. Daardoor zou een nieuw element in het wetsontwerp gebracht worden en zou aan den Minister, die met de behartiging dezer aangelegenheid is belast, de leiding uit handen genomen worden.

Bovendien zou met een zoo eenvoudige bepaling toch niet volstaan kunnen worden. Er zou o.a. ook bepaald moeten worden, op welke wijze een beslissing der commissie ter algemeene kennis gebracht zou moeten worden. Ik kan dus met dit deel van het amendement niet medegaan.

Wat betreft den materieelen inhoud van het amendement, aan de door de Commissie van Rapporteurs voorgestelde redactie, zou ik de voorkeur moeten geven. De commissie wil den strik doen verdwijnen. Indien het amendement wordt aangenomen, zal het vangen met strikken slechts mogen plaats hebben na verkregen daartoe strekkende vergunningen, zooals bedoeld in art. 59, of krachtens een opdracht, als bedoeld in art. 60. Nu worden beugels, vallen en klemmen in het bijzonder gebruikt tegen het z.g. roofwild. Roofwild komt, meen ik, zoo wat in alle streken van ons land voor, zoowel op zwaren kleigrond als in heide- en zandstreken. Het wetsontwerp gaat uit van de gedachte, dat, waar dit wild zich vertoont, de grondgebruiker bevoegd moet zijn het met de door mij zoo pas genoemde middelen te vangen. Maar ten opzichte van het roofwild mag de toelaatbaarheid van beugels, vallen en klemmen niet afhankelijk gesteld worden van het minder of meer veelvuldig voorkomen van het roofwild. Een enkel stuk roofwild kan toch reeds groot nadeel teweegbrengen, b.v. in eendenkooien, en, voor zooveel otters betreft, aan den vischstand.

Daarom kan ten aanzien van het roofwild van een onderscheiding der gemeenten in die, waar beugels wèl, en die, waar beugels niet mogen gebruikt worden, geen sprake zijn.

De heer Duymaer van Twist heeft een amendement ingediend, beoogende het opsporen, bemachtigen en dooden van schadelijk gedierte op Zondag te verbieden. Ik stel mij de vraag, of de bedoeling van den geachten afgevaardigde is om alle middelen, waarmede schadelijk gedierte kan worden opgespoord, bemachtigd of gedood, onder deze bepaling te betrekken. Heb ik hem wèl begrepen, dan bedoelt hij in de eerste plaats en misschien alleen het bemachtigen met een schietgeweer. De nacht brengt misschien raad en daarom zal

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

vermoedelijk de geachte afgevaardigde morgen op die vraag wel een antwoord kunnen geven. Het zal van dat antwoord afhangen, hoe ik tegenover dit amendement sta. Ik zeg niet, dat, als de drie woorden, welke ik opnoemde, worden ingevoegd, ik er vóór ben, maar dan is er over het amendement eerder te spreken dan zooals het thans geredigeerd is.

De heeren Fruytier en van Voorst tot Voorst hebben een subamendement ingediend op het amendement van de Commissie van Rapporteurs. Ik meen mij ontslagen te mogen achten van de verplichting om hierop lang in te gaan, omdat ik kan instemmen met het betoog van den heer van Schaik. Hetgeen de heer Fruytier in tweeden termijn daarop heeft geantwoord, heeft mij niet kunnen overtuigen, dat de heer van Schaik het amendement ten onrechte heeft bestreden.

Verder kom ik tot het amendement van mevrouw Bakker—Nort. Ik aarzel niet te zeggen, dat aan dat amendement een zeer sympathieke gedachte ten grondslag ligt, nl. de gedachte om de dierenkwelling tegen te gaan. Het is niet te ontkennen, dat de beugel en de klem een mishandelende werking hebben, omdat de pooten en ook wel deelen van den kop der dieren worden weggeslagen, zoodat deze soms na uren of dagen lijden moeten doodhongeren of door vogels, zooals kraaien, worden afgemaakt. Is het gebruik van beugels of klemmen in een bijzonder geval noodig, dan kan daartoe volgens art. 59 door den met de zaken van de jacht belasten Minister vergunning worden verleend. Aanvankelijk sta ik dus tegenover dat amendement niet afwijzend.

Ten slotte het amendement van den heer Dresselhuys. In de bestaande wet komt een dergelijke omschrijving niet voor. Voor zoover ik gelegenheid heb gehad dit amendement, dat gedurende de zitting is ingediend, aan een onderzoek te onderwerpen, heb ik er voorloopig geen bezwaar tegen, maar ik behoud mij voor, Mijnheer de Voorzitter, aangezien het vermoedelijk niet uw bedoeling is, heden over dit amendement te laten beslissen, er nog eens over na te denken en dan in tweeden termijn morgen mede te deelen, of mijn eerste indruk al dan niet de juiste is geweest.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering gesloten.

63ste VERGADERING. — 15 MAART 1923.

Mededeeling ingekomen stukken. — Verslag uitgebracht over wetsontw. en inlichtingen. — Aanvrage interpellatie.

63ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 15 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Voorzitter: de heer Koolen.

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. ontwerpen van wet; 3°. een missive; 4°. verzoekschriften; 5°. een motie. — Verslagen uitgebracht over ontwerpen van wet. — Verslag uitgebracht over inlichtingen op een adres. — Verlof gevraagd voor het richten van vragen aan de Regeering. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet, houdende bepalingen betreffende de jacht. — Bepaling van den dag der tweede lezing.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 82 leden, te weten:

de heeren Scheurer, van Voorst tot Voorst, van de Bilt, van Wijnbergen, Fleskens, Wintermans, Feber, Bierema, Beumer, Bakker, Ament, van Rappard, Bulten, van der Voort van Zijp, Ebels, Suring, Hugenholtz, Weitkamp, Visscher, Brautigam, Lovink, Knigge, Vliegen, Schaper, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Gerhard, van den Heuvel, Hiemstra, mejuffrouw van Dorp, de heeren Dresselhuys, Michielsen, Smeenk, mevrouw Bakker—Nort, de heeren H. Colijn, Duymaer van Twist, mevrouw de Vries—Bruins, mejuffrouw Westerman, de heeren Deckers, Schouten, Heukels, Ketelaar, van Dijk, Stulemeijer, J. ter Laan, van Vuuren, A. Colijn, Braat, van Zadelhoff, K. ter Laan, Kleerekoper, Rutten, de Wilde, Hermans, mejuffrouw Katz, de heeren Nolens, Troelstra, van Sasse van Ysselt, Fruytier, de Monté ver Loren, van Schaik, van Gijn, Schokking, van den Tempel, Tilanus, van Rijckevorsel, IJzerman, van Rijzevijk, Oud, Kuiper, van Boetzelaer van Dubbeldam, Kolkman, van Braambeek, Gerritzen, Snoeck Henkemans, Krijger, Rutgers, Zijlstra, Boon, Duys, van der Waerden, Juten,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken en Landbouw.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Ter Hall, dat hij wegens lichte ongesteldheid verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. twee Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923;

(Voorzitter e. a.)

Wijziging van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* 240).

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden naar de afdeelingen of naar de betrokken begrootingscommissie;

3°. een missive van den Minister van Financiën, ten geleide van de Staatsrekening over het dienstjaar 1919.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

4°. de volgende verzoekschriften:

twee, betreffende het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk, van:

de Kamer van Koophandel en Fabrieken in het district Twente, te Hengelo (O.);

den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van den Centralen Bond van Nederlandsche Verbruikscoöperaties, te 's Gravenhage.

Deze adressen zullen worden gezonden naar de betrokken Commissie van Rapporteurs;

5°. van den algemeenen secretaris van den Centralen Bond van Nederlandsch Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel, te 's Gravenhage, een door de landelijke vakgroep Bestellers van dien bond in haar vergadering van 12 dezer aangenomen motie, betreffende de werktijdverlenging tot 8½ uur per dag.

Deze motie wordt voor kennisgeving aangenomen;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Verklaring van het algemeen nut van onteigening ten name van de gemeente Tilburg van perceelen in die gemeente, ter voorziening in den woningnood (377);

Wijziging van de wet van 4 December 1920 (*Staatsblad* n°. 843), tot regeling van de bezoldiging van den Raad van State, zooals deze wet is gewijzigd bij de wet van 2 April 1921 (*Staatsblad* n°. 660) (385);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Katwijk van een stuk duingrond bezuiden tegen het dorp Katwijk aan Zee, ten zuidoosten van de begraafplaats (388);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van omlegging van den tramweg Oosterhout—Tilburg te Oosterhout (389),

en het voorstel van wet van den heer Sannes c. s. tot aanvulling van de Invaliditeitswet (278).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

De heer **Scheurer** brengt verslag uit namens de Commissie, in wier handen gesteld zijn de inlichtingen op het adres van S. Ritsema van Eck, gewezen Oost-Indisch ambtenaar, te 's Gravenhage, houdende verzoek om ongeldigverklaring van het hem gegeven ontslag, schadevergoeding en benoeming in een nieuwe functie (191).

Dit Verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld.

De Voorzitter: Ik geef het woord aan den heer Brautigam, die het gevraagd heeft.

De heer **Brautigam:** Mijnheer de Voorzitter! Ik verzoek aan de Kamer verlof, eenige vragen te mogen stellen aan de Regeering over de belemmeringen van de scheepvaart op het Duitsche gedeelte van den Rijn, zoomede over de moeilijkheden, die de Nederlandsche handel in het bezette gedeelte van Duitschland ondervindt.

(Voorzitter c. a.)

De Voorzitter: Ik stel voor, over dit verzoek te beslissen morgen bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet, houdende bepalingen betreffende de jacht (27).

De heer van Sasse van Ysselt, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld de volgende bij de Kamer ingekomen adressen:

a. een, van den Bond van Inspecteurs van Gemeentelijke Politie in Nederland, houdende verzoek bij de behandeling van het ontwerp van wet, houdende bepalingen betreffende de jacht, rekening te houden met hun belangen;

b. van den Nederlandschen Boerenbond, waarin wordt aangedrongen op het opnemen in de wet van eenige bepalingen, waardoor het mogelijk wordt wettelijk georganiseerde vereenigingen van grondgebruikers — jachtschappen — in het leven te roepen.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De beraadslaging wordt hervat over artikel 54, luidende:

,,De grondgebruiker heeft bij uitsluiting het recht, op den door hem gebruikten grond schadelijk gedierte op te sporen, te bemachtigen of te dooden met alle middelen, met uitzondering van die, genoemd in artikel 16, en met dien verstande dat:

a. voor het gebruik van een schietgeweer eene jachtacte of eene vergunning, als bedoeld in artikel 59, vereischt wordt;

b. gebruikt mogen worden konijnenstrikken;

onder konijnenstrikken worden in deze wet verstaan strikken waarvan:

1°. de lus is vervaardigd van metaaldraad;

2°. het metaaldraad eene lengte heeft van ten hoogste 45 centimeter;

3°. de lus een omtrek heeft van ten hoogste 40 centimeter en eene hoogtewijdte van ten hoogste 10 centimeter;

de strik moet uitsluitend bevestigd zijn aan een in den grond gestoken pen, terwijl de lus moet worden omhoog gehouden door middel van een steunhoutje; de bovenkant van de lus mag niet meer dan 20 centimeter van den grond verwijderd zijn;

c. beugels, vallen en klemmen mogen worden gebruikt na mededeeling aan het hoofd van plaatselijke politie, bedoeld in artikel 6.

Het hoofd van plaatselijke politie is bevoegd bij misbruik van de middelen, in het vorige lid onder *c* genoemd, het gebruik daarvan te verbieden, behoudens beroep op Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister.

Op dit beroep vindt artikel 9, derde lid, overeenkomstige toepassing.

Bij het opsporen, bemachtigen of dooden van schadelijk gedierte op grond, bij anderen in gebruik, vindt artikel 4, tweede lid, overeenkomstige toepassing.",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

I. een, van den heer Weitkamp, strekkende om sub *b* aldus te lezen:

,,de commissie van wildschade kan bepalen, dat in eene gemeente of gedeelte eener gemeente ook mogen gebruikt worden: konijnenstrikken, beugels, vallen en klemmen.

Onder konijnenstrikken worden in deze wet verstaan", enz.;

II. een, van de Commissie van Rapporteurs, luidende:

,,In het eerste lid vervalt het bepaalde sub *b*; *c* wordt *b*.";

III. een, van de Commissie van Rapporteurs, strekkende om het laatste lid te lezen als volgt:

,,Hij, die schadelijk gedierte opspoort, bemachtigt of doodt op grond, bij een ander in gebruik, moet voorzien zijn van een schriftelijk bewijs van den grondgebruiker, tenzij hij zich bevindt in diens gezelschap.",

waarop een subamendement van de heeren Fruytier en van Voorst tot Voorst, strekkende om daaraan een tweede lid toe te voegen, luidende:

,,Een schriftelijk bewijs, als bedoeld in het vorige lid, wordt niet vereischt voor den tot het genot van de jacht gerechtigde, die niet tevens grondgebruiker is, en voor de personen, die zich bevinden in zijn gezelschap, binnen de krachtens artikel 18 vastgestelde tijden.";

IV. een, van de heeren Fruytier en van Voorst tot Voorst, strekkende om in het artikel te doen vervallen de woorden ,,bij uitsluiting", en aan het artikel een tweede lid toe te voegen, luidende:

,,Onverminderd het bepaalde in het eerste lid, heeft op gronden, waar een ander dan de grondgebruiker het genot van de jacht heeft, de tot dat genot gerechtigde het recht, binnen de krachtens artikel 18 vastgestelde tijden, schadelijk gedierte op te sporen, te bemachtigen of te dooden met alle geoorloofde middelen.";

V. een, van mevrouw Bakker—Nort c. s., strekkende om het artikel te lezen als volgt:

,,De grondgebruiker heeft bij uitsluiting het recht, op den door hem gebruikten grond schadelijk gedierte op te sporen, te bemachtigen of te dooden met alle middelen, met uitzondering van die, genoemd in artikel 16, en met dien verstande, dat:

a. voor het gebruik van een schietgeweer eene jachtacte of eene vergunning, als bedoeld in artikel 59, vereischt wordt:

b. het gebruik van vallen is geoorloofd, mits hiervoor schriftelijke vergunning is bekomen van het hoofd van plaatselijke politie, bedoeld in artikel 6, en de vallen zoodanig zijn ingericht, dat daarin: òf het dier onmiddellijk gedood wordt òf, indien levend gevangen, niet verminkt wordt. Het hoofd van plaatselijke politie is bevoegd bij misbruik het gebruik van vallen te verbieden, behoudens beroep op Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister.

Op dit beroep vindt artikel 9, derde lid, overeenkomstige toepassing.

Bij het opsporen, bemachtigen of dooden van schadelijk gedierte op grond, bij anderen in gebruik, vindt artikel 4, tweede lid, overeenkomstige toepassing.";

VI. een, van den heer Duymaer van Twist c. s., strekkende om aan het artikel toe te voegen:

,,Het opsporen, bemachtigen of dooden van schadelijk gedierte is op Zondagen verboden.";

VII. een, van de heeren Dresselhuys, van Sasse van Ysselt, mejuffrouw van Dorp, de heeren Bierema, van Schaik, van Voorst tot Voorst, mevrouw Bakker—Nort en de heeren Ebels, van der Waerden en Boon, strekkende om als laatste lid aan het artikel toe te voegen:

,,Met inachtneming van het bepaalde bij artikel 2 kan door Ons worden vastgesteld, welke dieren in den zin dezer wet als schadelijk gedierte worden aangemerkt.", (Stuk n°. 27),

De Voorzitter: Ik stel mij voor, dat de Kamer zal willen medewerken om hedenmiddag de behandeling van dit

(Voorzitter e. a.)

ontwerp van wet te beëindigen, zoodat de leden over dit artikel 54 en de daarop voorgestelde amendementen, waarmede wij gisteren een langen tijd bezig zijn geweest, niet al te veel redevoeringen zullen willen houden en indien al, hun opmerkingen zoo kort mogelijk zullen mededeelen.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Bierema heeft er gisteren te recht op gewezen, dat maatregelen moeten worden genomen, dat b.v. de bunzing niet in het hoenderhok kan komen, waarvoor wel degelijk klemmen en beugels noodzakelijk zijn. In verband hiermede zou ik aan mevrouw Bakker—Nort in overweging willen geven haar amendement eenigszins te veranderen en onder sub *b* van dat amendement te lezen:

,,*b*. het gebruik van vallen, beugels en klemmen is geoorloofd, mits hiervoor schriftelijke vergunning is bekomen van het hoofd van plaatselijke politie, bedoeld in artikel 6, en, wat de vallen betreft, zij zoodanig zijn ingericht, dat daarin: òf het dier onmiddellijk gedood wordt òf, indien levend gevangen, niet verminkt wordt. Het hoofd van plaatselijke politie is bevoegd bij misbruik het gebruik van vallen, beugels en klemmen te verbieden, behoudens beroep op Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister.

Op dit beroep vindt artikel 9, derde lid, overeenkomstige toepassing.

Bij het opsporen, bemachtigen of dooden van schadelijk gedierte op grond, bij anderen in gebruik, vindt artikel 4, tweede lid, overeenkomstige toepassing.".

Ik geloof, dat, wanneer mevrouw Bakker—Nort deze wijziging mocht aanbrengen, dit de kans van aanneming van het amendement zeer zou vergrooten.

De heer **Fruytier**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben teleurgesteld door het antwoord van den Minister, aangezien hij feitelijk alleen ingegaan is op en overwogen heeft argumenten, welke aangevoerd zijn door den heer van Schaik en hij geen aandacht heeft gewijd aan de opmerkingen, die gemaakt zijn door den heer Wintermans en mij. Althans, als de Minister dat heeft gedaan, dan heeft hij ze zeer licht bevonden, want hij heeft het niet de moeite waard geacht een enkel woord aan die opmerkingen te wijden.

Het standpunt van den heer van Schaik kan, op zich zelf bezien, zeer juist zijn, maar het verwondert mij, dat de Minister daarop uitsluitend ingegaan is, omdat de Minister toch bij de behandeling van het wetsontwerp blijk heeft gegeven op de hoogte te zijn van jachttoestanden. Als de Minister daarmede rekening had gehouden, dan zou hij waarschijnlijk ook hebben laten wegen enkele beschouwingen, ontleend aan de practijk. Ik wil nog op enkele van die beschouwingen terugkomen; wellicht zal dat aanleiding kunnen zijn voor den Minister om nog ten deele zijn meening op dit punt te herzien.

Wanneer mijn amendement niet wordt aangenomen, maar wel het amendement van de Commissie van Rapporteurs, dan zal iemand, die recht heeft op de jacht over een betrekkelijk groote uitgestrektheid grond, waarbij betrokken zijn 30 grondgebruikers, als hij op jacht gaat bij zich moeten hebben 30 schriftelijke bewijzen van die grondgebruikers. En gaat zoo iemand met 4 anderen op jacht, dan zal hij 150 bewijzen van vergunning bij zich moeten hebben, waaruit blijkt, dat hij op schadelijk gedierte mag schieten.

Men zal zeggen: dat is zoo erg niet; men moet maar zorgen, dat die bewijzen er zijn. Ik geloof ook, wij in Nederland vinden dat zoo erg niet; hier zijn wij algemeen zeer dol op papier; hoe meer papier, hoe beter het is. Men kan op dit gebied zijn hartstocht voor papier weer botvieren en zooveel mogelijk papier gebruiken.

Men kan zich nog een ander geval voorstellen. De jachtgerechtigde kan bijv. niet van alle grondgebruikers het recht gekregen hebben om schadelijk gedierte te schieten. Hij zal toch gebruik maken van zijn jacht en als hij loopt over land van den grondgebruiker, van wien hij geen vergunning heeft gekregen, dan zal hij zich daar uitsluitend moeten beperken

(Fruytier e. a.)

tot het schieten van wild. Maar ik geloof, dat hij, als daar konijnen of fazanten voor het geweer komen, toch zal trachten die neer te leggen. Er zal dan allicht van den grondgebruiker, die liever zelf het konijn of den fazant had bemachtigd, een klacht komen, dat de jachtgerechtigde, niettegenstaande deze geen vergunning had, toch het schadelijk gedierte op zijn grond heeft geschoten. Het zal dan moeilijkheid opleveren om uit te maken, of dat gebeurd is op dat terrein of daarnaast en niet nalaten de onderlinge verhoudingen te verscherpen.

Een andere mogelijkheid is meer een hypothetische, maar het is toch een mogelijkheid, die zich zou kunnen voordoen. De jachtgerechtigde gaat hier met bewijzen op zak ter jacht, maar hij neemt alle grondgebruikers mede. Heeft hij de terreinen afgejaagd, dan kan hij misschien den grondgebruiker naar huis laten gaan met het gelukkige bezit van een vet konijn of een mooien fazant.

Dit zijn, dunkt mij, practische beschouwingen, welke men niet uit het oog mag verliezen, als men den jager het recht wil onthouden om schadelijk gedierte te schieten op terreinen, waar hij gerechtigd is tot het uitoefenen van de jacht. Als de Minister dit nog eens overweegt, zal hij mogelijk tot een andere conclusie komen en zijn afwijzende houding veranderen.

De heer **van Voorst tot Voorst**: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Schaik heeft dit amendement bestreden op grond, dat hij vreesde, dat de jachtgerechtigde pressie zou uitoefenen op den grondgebruiker, opdat deze geen schadelijk gedierte zoude dooden.

Hieruit blijkt mij, Mijnheer de Voorzitter, dat de heer van Schaik, al respecteer ik zijn goede bedoeling om den grondgebruiker onverkort het recht te waarborgen schadelijk gedierte te bemachtigen, de practijk niet kent.

De boeren, zelfs de eigengeërfde boeren, die zoogoed als zonder uitzondering de jacht op hun gronden verpacht hebben, klagen er allen over, dat de jagers zoo weinig konijnen opruimen. Dit is de algemeene klacht; ik heb de jacht op mijn grond verpacht en de heeren houden slechts een paar maal in het jaar drijfjacht en verder ziet men hen niet. Geen boer, die zijn jacht verpacht heeft en die tevens een buitengewone machtiging heeft tot het schieten van schadelijk gedierte — en dat zijn er sinds de instelling der schadecommissie al heel wat in Overijssel —, heb ik er ooit over hooren klagen, dat de jager hem te veel konijnen wegschiet, wel geregeld het tegendeel. En dat is ook heel natuurlijk. De boer, eigenaar of grondgebruiker, is niet in staat alleen de konijnen op te ruimen, omdat hij daartoe slechts den tijd heeft 's morgens bij het licht worden en 's avonds bij het ondergaan der zon en overigens den geheelen dag hard moet werken. Hij is aangewezen op de hulp van den jager, in wiens bosschen de konijnen zich des daags ophouden.

Nu worden de meeste konijnen geschoten bij de drijfjachten. De bosschen worden dan door een aantal jongens afgeklopt en de jagers stellen zich op buiten het bosch op wei- en akkerlanden, die als regel verpacht zijn. Indien nu gehandhaafd blijft het voorschrift, dat de grondgebruiker bij uitsluiting het recht heeft op den door hem gebruikten grond schadelijk gedierte te bemachtigen, dan is het houden van drijfjachten en dus het dooden van konijnen op groote schaal uitgesloten. Indien het amendement van den heer Fruytier verworpen wordt, zullen wij daarmede den grondgebruikers geen dienst bewijzen. De grondgebruiker-eigenaar zal dan zijn jacht niet meer aan een broodjager kunnen verhuren, hetgeen meer en meer in zwang komt, want fazanten en konijnen zal deze niet mogen schieten en wild komt veel voor, zoodat de man zal bedanken voor de eer.

De schadecommissie begint steeds, wanneer er klachten bij haar binnenkomen over konijnenschade, den jachtgerechtigde aan te manen om de konijnen beter op te ruimen, want het is in de eerste plaats diens plicht, den grondgebruiker zooveel mogelijk voor konijnenschade te vrijwaren. Indien deze aanmaning niet voldoende helpt, ontvangt de grondeigenaar-gebruiker een buitengewone machtiging tot het bemachtigen van konijnen. Indien dit alles niet voldoende helpt, heeft de schadecommissie nog het middel, waar de

(van Voorst tot Voorst e. a.)

jagers het niet op begrepen hebben, om nl. op hun gronden namens den Minister de konijnen te doen opruimen. Eens is van dit paardenmiddel door de commissie gebruik gemaakt, doch het dreigement alleen werkt zóó afschrikwekkend, dat de meeste grondeigenaars ernstige pogingen aanwenden om konijnen op te ruimen. En dit zou de heer van Schaik onmogelijk willen maken! Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat het niet juist gezien is en dat de grondgebruiker er geen voordeel van zal ondervinden. Grondeigenaar en grondgebruiker moeten althans helpen tot bestrijding der kwaal en, indien eerstgenoemden verkeerd zouden willen, dan is er de schadecommissie, die na aanneming dezer wet en mits gesteund door den Minister, vrij veel macht heeft om wat verkeerd is recht te zetten.

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij, dat er thans weer op wordt aangestuurd om titel VII van dit ontwerp te verzwakken. Wanneer men het strikken van konijnen geheel verbiedt, berooft men vooral degenen, die wonen in de buurt van grootgrondbezitters, van het eenige middel dat zij hebben om zich te verweren. Men kan zeggen, dat in de artt. 59 en 60 allerlei kan worden toegestaan, maar dan komt er weer zooveel bij te pas. In vele redevoeringen is hoog opgegeven van de belangen van den landbouw; de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs heeft gezegd: wij hebben nog art. 54. Laten wij dat nu niet weer verzwakken en toonen, dat wij rekening willen houden met de belangen van den landbouw en ons niet laten beheerschen door misplaatste sentimentaliteit. Vooral waarschuw ik tegen het amendement van mevrouw Bakker—Nort; als men dan een bunzing wil vangen, moet men naar het gemeentehuis om een vergunning te vragen! Mijn amendement beoogt een compromis, dat de tegenstanders der strikken en tevens de vrienden van den landbouw zal kunnen bevredigen, doch welk amendement ik zou willen wijzigen in den zin als ik u zal doen toekomen.

De **Voorzitter**: De heer Weitkamp wijzigt zijn amendement aldus, dat het komt te luiden:

„Het eerste lid sub *b* wordt gelezen:
Op advies der schadecommissie kan door Onzen Minister met de zaken der jacht belast worden bepaald dat in een gemeente of gedeelte eener gemeente andere dan in art. 16 bedoelde middelen kunnen worden gebruikt.”

Ik veronderstel, dat degenen, die het oorspronkelijk amendement hebben ondersteund, ook dit gewijzigd amendement ondersteunen.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Op de gronden, zooeven door den heer Weitkamp ontwikkeld, zal ook ik stemmen tegen het amendement van mevrouw Bakker—Nort.

Ik wil van deze gelegenheid gebruik maken om den Minister dank te zeggen voor de welwillende wijze, waarop hij het door mij ingediende amendement heeft ontvangen. Ik had liefst aan den inhoud willen vasthouden, maar ik ben bereid het amendement te wijzigen in de richting, zooals de Minister heeft aangegeven, welke wijziging ik op uw bureau deponeer.

De **Voorzitter**: De heer Duymaer van Twist wijzigt zijn amendement aldus, dat het nu luidt:

„Het bemachtigen of dooden van schadelijk gedierte met een schietgeweer is op Zondagen verboden.”

Ik onderstel, dat dezelfde leden, die het oorspronkelijk amendement hebben ondersteund, ook dit gewijzigd amendement ondersteunen.

Mevrouw **Bakker—Nort**: Mijnheer de Voorzitter! In verband met de verschillende bezwaren, die tegen mijn amendement zijn ingebracht, wensch ik, zonder de begrippen prijs te geven waarvan ik ben uitgegaan, om de kans op aanneming te vergrooten, daarin een wijziging aan te brengen, welke ik op uw bureau deponeer.

Ik meen, dat hiermede voldoende is te gemoet gekomen aan de bezwaren van den landbouw.

De **Voorzitter**: Mevrouw Bakker—Nort heeft haar amendement aldus gewijzigd, dat onder *b* in den eersten, derden en zevenden regel achter het woord „vallen” worden ingevoegd de woorden: „, beugels en klemmen”. Ik onderstel, dat de leden, die het eerste amendement ondersteunden, ook dit gewijzigd amendement ondersteunen.

De heer **Rutten**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkele opmerking betreffende het dooden van schadelijk gedierte op Zondag. De praktijk leert ons, dat op Zondag vooral in den namiddag ontspanning wordt gezocht. De couranten vertellen ons van concerten, festivals, schuttersfeesten, enz. en van de onvermijdelijke voetbalsport. De houders van herbergen en bioscopen staan met open armen gereed om de menschen te ontvangen. Nu lijkt het mij toch verstandig, dat ook iets anders wordt geboden, en daartoe reken ik de jachtsport en de hengelsport. Degenen, die aan een rivier wonen, weten wel dat de hengelsport een geliefde sport is, en ik geloof, dat men hetzelfde ook kan zeggen van de jachtsport. Ik heb dezer dagen met eenige ontstemming gehoord, dat de plattelanders elkander niet meer met het mes, maar met het geweer te lijf zouden gaan. Maar, dan is de eerste aanleiding niet het mes of het geweer geweest, maar de drank. Ik geloof, dat de jacht mede een middel is om de menschen daarvan af te houden. Bovendien kan het noodzakelijk zijn, om op de Zondagen zijn velden te beschermen tegen schadelijk gedierte. De kraaien, houtduiven en eksters doen op ontkiemend koren geweldige schade. Ik zag akkers, die totaal of voor een groot deel vernield werden. Als die op de akkers neerstrijken, vind ik het noodzakelijk, dat die eenigszins gestoord worden en het beste middel daarvoor is het dooden met schietgeweer. Het zijn niet alleen de vogels, maar ook de konijnen, die vooral in den herfst zeer schadelijk zijn.

Ik zie mij dus verplicht tegen het amendement te stemmen.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De heer Weitkamp heeft zijn amendement in dien zin gewijzigd, dat aan mijn bezwaren is te gemoet gekomen. Het zal een verbetering zijn, als het wordt aangenomen.

In de tweede plaats is ook in het amendement van mevrouw Bakker—Nort een wijziging gebracht. De geachte afgevaardigde is zoo vriendelijk geweest, mij die van te voren te laten zien. In tegenstelling met hetgeen oorspronkelijk werd voorgesteld, is het thans voorgestelde amendement een verbetering. Ik heb niet gehoord, dat het nog werd bestreden, maar zoolang ik niet weet, dat het niet bestreden wordt, kan ik tot mijn leedwezen geen vrijheid vinden het over te nemen.

Over het amendement van de heeren Fruytier en van Voorst tot Voorst is eenigen tijd van gedachten gewisseld. Ik heb mij aangesloten bij de m. i. zeer duidelijke argumenten van den heer van Schaik, en aangezien vermoedelijk bij de Kamer, althans bij mij, het *repetita non placent* nog altijd geldt, meen ik ontslagen te zijn van het herhalen van die argumenten. Intusschen wil ik een algemeene opmerking maken en wel deze, dat bij de bestrijding van het amendement de argumentatie naar voren moet worden gebracht, dat evenals het genot van de jacht, ook het recht om schadelijk gedierte te dooden, een punt van overeenkomst moet uitmaken tusschen den eigenaar en den pachter, en dat het niet aangaat rechtstreeks door de wet den pachter te binden. Wil men er evenwel van afwijken voor dit enkele bijzondere geval en krijgt, om een voorbeeld te geven, een eigenaar een haas voor zijn geweer en daarnaast een konijn, dan mag hij volgens den heer van Voorst tot Voorst het genoegen hebben om beide, den haas en het konijn, te gelijk te schieten. Ziet de heer van Voorst tot Voorst zijn amendement aangenomen, dan mag het; als het amendement niet wordt aangenomen, mag het niet.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer

63ste VERGADERING. — 15 MAART 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(Minister Ruys de Beerenbrouck.)

Dresselhuys heeft een amendement ingediend, beoogende de mogelijkheid te openen, dat bij Koninklijk besluit wordt vastgesteld, welke dieren in den zin van de wet als schadelijk gedierte kunnen worden aangemerkt.

Bij Koninklijk besluit zal dan een omlijning worden gegeven van het begrip schadelijk gedierte, zooals de wet zelf een omlijning inhoudt van het begrip wild.

Dit systeem wijkt af van het systeem van de geldende wet, die in haar artikel 26 eveneens spreekt van schadelijk gedierte, zonder eenige nadere omlijning. In de practijk zijn uit het ontbreken van een zoodanige omlijning geen bezwaren voortgevloeid.

Was de regeling van de wering van de schade voor de gewassen in het ontwerp beperkt tot artikel 59, evenals in de geldende wet tot artikel 28, dan lijdt het geen twijfel of aan een omlijning van het begrip schadelijk gedierte zou geen behoefte bestaan. Bij de vergunningen zelf kan worden bepaald voor welke diersoorten zij gelden. Ik kan mij echter voorstellen, Mijnheer de Voorzitter, dat behoefte gevoeld wordt aan een omlijning, maar dan moet deze haar grond vinden in die voorschriften, welke rechtstreeks een bevoegdheid of verbodsbepaling met betrekking tot het schadelijk gedierte inhouden.

Nu is het zeker, dat uit artikel 54, indien een omlijning van het begrip schadelijk gedierte ontbreekt, moeilijkheden kunnen voortvloeien.

Zooals ik zooeven reeds opmerkte, heeft de grondgebruiker volgens het artikel het uitsluitend recht schadelijk gedierte op den door hem gebruikten grond op te sporen, te bemachtigen of te dooden.

Indien nu door hem een andere soort wordt geschoten en hij wordt bekeurd en hij voor den strafrechter komt met de bewering: ik heb wel die andere soort — neem vossen — opgespoord of gevangen, maar de vos is geen schadelijk gedierte om die en die redenen, dan zal de strafrechter over de al of niet schadelijkheid — in dit geval van den vos — moeten oordeelen en van zijn oordeel zal het vonnis afhangen. Is naar het oordeel van den rechter de vos niet schadelijk, dan zal de rechter ontslag van rechtsvervolging dienen uit te spreken.

Men zal dus moeten toegeven, dat rechtszekerheid zal ontbreken en het amendement beoogt juist — en dat is de lichtzijde van het amendement — die rechtszekerheid te brengen.

In dien gedachtengang, Mijnheer de Voorzitter, meen ik als mijn oordeel te kunnen uitspreken, dat het amendement te ver gaat door ook de artikelen 59 en 60 binnen zijn omlijning te trekken.

Nu nog even een vraag. Welke is, om het zoo uit te drukken, de rechtstoestand van de dieren, die niet in het besluit worden opgenomen? Ten aanzien van deze dieren zal geen uitsluitend of bevoorrecht occupatierecht van wien ook bestaan. Een ieder zal zich overal deze dieren mogen toeeigenen. Slechts het onrechtmatig betreden van grond kan hier een strafbaar feit worden. Deze toeëigening zal mogen plaats hebben met alle middelen, behalve die, genoemd in het eerste lid van art. 16. Volgens het tweede lid toch van dit artikel is het verboden zich met middelen, genoemd in het vorige lid, te bevinden in het veld, buiten openbare wegen of voetpaden, terwijl art. 26 bepaalt, dat deze bepaling niet van toepassing is, indien het daarin bedoelde verbod of de daarin opgelegde verplichtingen uit anderen hoofde niet bestaan. Ten aanzien van de dieren, niet opgenomen in deze omlijning, zal dat verbod nergens zijn opgeheven. Wil de grondgebruiker deze dieren opsporen, bemachtigen en dooden met in het algemeen geoorloofde middelen, dan zal art. 59 uitkomst moeten brengen.

De conclusie van mijn redeneering is, dat de geachte afgevaardigde goed zal doen met zijn amendement te wijzigen. Ik zou hem in overweging willen geven zijn amendement op art. 54 in te trekken en in plaats daarvan voor te stellen een nieuw artikel 57 *a*, van dezen inhoud:

,,Voor de toepassing van de artikelen 54 en 56 worden, met inachtneming van het bepaalde in artikel 2, tweede lid, onder ,,schadelijk gedierte'' verstaan de dieren behoorende tot de door Ons aangewezen soorten.''

(Minister Ruys de Beerenbrouck c. a.)

Wat betreft het amendement van den heer Duymaer van Twist, deze is zoo vriendelijk geweest om te voldoen aan den door mij gegeven wenk, ten gevolge waarvan zijn amendement nu luidt:

,,Het bemachtigen of dooden van schadelijk gedierte met een schietgeweer is op Zondagen verboden.''

Tegen dit amendement kan ik, ook met het oog op de economie van de wet, die hetzelfde inhoudt ten opzichte van het jagen op Zondagen, geen bezwaar hebben.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben den Minister dankbaar voor de welwillende bejegening van ons amendement. Ik vermoed, dat het in uw geest zal zijn, wanneer ik niet verder inga op de bezwaren van den Minister; dat is te minder noodig, nu wij ons kunnen vereenigen met hetgeen de Minister ons in overweging geeft.

Ik kan mededeelen, dat wij ons amendement intrekken en dat wij straks zullen voorstellen om in te voegen een nieuw art. 56*a*, luidende:

,,Voor de toepassing van de artikelen 54 en 56 worden, met inachtneming van het bepaalde in art. 2, tweede lid, onder ,,schadelijk gedierte'' verstaan de dieren, behoorende tot de door Ons aangewezen soorten.''

De **Voorzitter**: De heer Dresselhuys deelt mede, dat hij het door hem en andere leden voorgestelde amendement intrekt en straks na behandeling van artikel 56 zal voorstellen een nieuw artikel 56*a* in te voegen van den inhoud, door hem voorgelezen.

De heeren hebben allen Stuk n°. 27 vóór zich en nu zou ik hun willen verzoeken hun zitplaatsen in te nemen, omdat ik, alvorens de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over de verschillende amendementen zal mededeelen, wil opgeven in welke volgorde ik de negen amendementen in stemming wensch te brengen.

In de eerste plaats het amendement van de heeren Fruytier en van Voorst tot Voorst om in het begin van het artikel de woorden ,,bij uitsluiting'' te doen vervallen;

in de tweede plaats het gewijzigde amendement van mevrouw Bakker—Nort c.s.;

in de derde plaats het amendement van de Commissie van Rapporteurs, strekkende om het bepaalde sub *b* te doen vervallen;

in de vierde plaats het gewijzigde amendement van den heer Weitkamp;

in de vijfde plaats het subamendement van de heeren Fruytier en van Voorst tot Voorst;

in de zesde plaats het tweede amendement van de Commissie van Rapporteurs ten aanzien van het laatste lid van het artikel;

in de zevende plaats het tweede amendement van de heeren Fruytier en van Voorst tot Voorst, beginnende met ,,Onverminderd'', en

in de laatste plaats het gewijzigde amendement van den heer Duymaer van Twist c. s.

Ik verzoek thans de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over de amendementen mede te deelen.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De grootst mogelijke meerderheid der Commissie is van meening, dat het geen aanbeveling verdient het amendement van de heeren Fruytier en van Voorst tot Voorst aan te nemen, op de gronden, door den Minister en den heer van Schaik ontwikkeld. Zij meent, dat de aanneming van dit amendement zou ingaan tegen de strekking van het wetsontwerp, dat in de eerste plaats ten doel heeft den landbouw te beschermen.

Wat betreft het amendement van mevrouw Bakker—Nort, de geheele Commissie is van oordeel, dat het aanbeveling verdient het aan te nemen, behalve wat betreft het laatste

(van Sasse van Ysselt e. a.)

lid van het artikel, omdat dat in strijd is met hetgeen de Commissie van Rapporteurs dienaangaande heeft voorgesteld. Nu heeft mevrouw Bakker—Nort mij medegedeeld, dat zij er geen bezwaar tegen heeft, dat het laatste lid van het door haar voorgestelde artikel wordt vervangen door het amendement van de Commissie van Rapporteurs. De Commissie van Rapporteurs blijft vóór haar amendement, indien het amendement van mevrouw Bakker—Nort mocht worden verworpen, omdat zij pertinent is tegen het gebruiken van konijnenstrikken, in de eerste plaats, omdat dit een wreedaardig middel is, en in de tweede plaats, omdat daardoor de overtreding dezer wet zeer in de hand zou worden gewerkt.

Wat betreft het amendement-Weitkamp, de Commissie van Rapporteurs meent, dat, wanneer het amendement van mevrouw Bakker—Nort en subsidiair dat van de Commissie van Rapporteurs worden verworpen, aanneming van dat amendement aanbeveling verdient. Maar overigens is zij tegen het amendement, omdat daardoor de konijnenstrikken in de wet zouden blijven met al de nadeelen daaraan, als gezegd, verbonden.

Wat het subamendement van den heer Fruytier aangaat, de grootst mogelijke meerderheid van de Commissie van Rapporteurs is ook tegen dat amendement; slechts één lid is daarvoor.

Er is nog een amendement-Fruytier; ook daartegen is de grootst mogelijke meerderheid van de Commissie van Rapporteurs.

En ten slotte het amendement-Duymaer van Twist: na de wijziging, door den voorsteller daarin aangebracht, heeft de Commissie van Rapporteurs daartegen geen bezwaar.

De Voorzitter: Mag ik aan mevrouw Bakker—Nort vragen, of zij in haar amendement aanbrengt de wijziging, welke de Commissie van Rapporteurs haar verzoekt?

Mevrouw **Bakker—Nort:** Mijnheer de Voorzitter! Ik ben bereid, aan het verzoek van de Commissie van Rapporteurs te voldoen.

De Voorzitter: Het laatste lid van het amendement van mevrouw Bakker—Nort, luidende:

„Bij het opsporen, bemachtigen of dooden van schadelijk gedierte op grond, bij anderen in gebruik, vindt artikel 4, tweede lid, overeenkomstige toepassing.",

dient dan te worden vervangen door het voorstel van de Commissie van Rapporteurs om het laatste lid als volgt te lezen:

„Hij, die schadelijk gedierte opspoort, bemachtigt of doodt op grond, bij een ander in gebruik, moet voorzien zijn van een schriftelijk bewijs van den grondgebruiker, tenzij hij zich bevindt in diens gezelschap.".

De Commissie van Rapporteurs heeft mij medegedeeld, dat zij dan dit amendement intrekt, doch het handhaaft, als het amendement van mevrouw Bakker—Nort mocht worden verworpen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van de heeren Fruytier en van Voorst tot Voorst (Stuk n°. 27) om de woorden „bij uitsluiting" te doen vervallen, wordt verworpen met 64 tegen 12 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Bakker, van Rappard, Bulten, van der Voort van Zijp, Ebels, Suring, Hugenholtz, Weitkamp, Visscher, Brautigam, Lovink, Knigge, Vliegen, Schaper, Gerhard, van den Heuvel, Hiemstra, Michielsen, Smeenk, mevrouw Bakker—Nort, de heeren H. Colijn, Duymaer van Twist, mevrouw de Vries—Bruins, mejuffrouw Westerman, de heeren Deckers, Ketelaar, van Dijk, van Vuuren, A. Colijn, Braat, van Zadelhoff, K. ter Laan, Kleerekoper, Rutten, de Wilde, Hermans, mejuffrouw Katz, de heeren Nolens, Troelstra, van Sasse van Ysselt, van Schaik, van Gijn, Schokking, van den Tempel, van Rijckevorsel,

(Voorzitter e. a.)

IJzerman, van Rijzewijk, Oud, Kuiper, van Boetzelaer van Dubbeldam, Kolkman, van Braambeek, Snoeck Henkemans, Krijger, Rutgers, Zijlstra, Duys, van der Waerden, Scheurer, van de Bilt, van Wijnbergen, Feber, Bierema en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Ament, mejuffrouw van Dorp en de heeren Dresselhuys, Fruytier, de Monté ver Loren, Gerritzen, Boon, Juten, van Voorst tot Voorst, Fleskens, Wintermans en Beumer.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat de heeren J. ter Laan, Schouten en Heukels bericht hebben, dat zij wegens vergadering van den gemeenteraad van Rotterdam deze vergadering hebben moeten verlaten.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

Het gewijzigd amendement van mevrouw Bakker—Nort c. s. wordt aangenomen met 47 tegen 29 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Braat, van Zadelhoff, K. ter Laan, Kleerekoper, mejuffrouw Katz, de heeren Nolens, Troelstra, van Sasse van Ysselt, van Schaik, van Gijn, Schokking, van den Tempel, van Rijckevorsel, IJzerman, Oud, Kuiper, van Boetzelaer van Dubbeldam, Kolkman, van Braambeek, Gerritzen, Boon, Duys, van der Waerden, van Voorst tot Voorst, van Wijnbergen, Fleskens, Wintermans, Feber, Bierema, Bakker, van Rappard, Ebels, Hugenholtz, Brautigam, Vliegen, Gerhard, Hiemstra, mejuffrouw van Dorp, de heeren Dresselhuys, Smeenk, mevrouw Bakker—Nort, mevrouw de Vries—Bruins, mejuffrouw Westerman, de heeren Deckers, Ketelaar, van Dijk en van Vuuren.

Tegen hebben gestemd de heeren Rutten, de Wilde, Hermans, Fruytier, de Monté ver Loren, van Rijzewijk, Snoeck Henkemans, Krijger, Rutgers, Zijlstra, Juten, Scheurer, van de Bilt, Beumer, Ament, Bulten, van der Voort van Zijp, Suring, Weitkamp, Visscher, Lovink, Knigge, Schaper, van den Heuvel, Michielsen, H. Colijn, Duymaer van Twist, A. Colijn en de Voorzitter.

De Voorzitter: Het komt mij voor, dat door aanneming van dit amendement vervallen zijn het amendement van de Commissie van Rapporteurs, genoemd sub III, en het gewijzigd amendement van den heer Weitkamp, genoemd sub IV.

De heer **Schaper:** Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat niettegenstaande de aanneming van het amendement van mevrouw Bakker—Nort, het amendement van den heer Weitkamp toch aan de orde blijft. Dat amendement bedoelt een verzachting van het amendement van mevrouw Bakker—Nort voor den landbouw in de richting van degenen, die bezwaar hadden tegen dat amendement, en ten gunste van hen, voor wier belangen de heeren Weitkamp en Hiemstra bij deze gelegenheid opkomen. Ik zou het dus zeer betreuren, als het amendement als vervallen zou worden beschouwd en ik zou u dringend willen verzoeken, het alsnog in stemming te brengen.

De Voorzitter: Het gewijzigd amendement van den heer Weitkamp luidt:

„Het eerste lid, sub *b*, te lezen:
„Op advies der schadecommissie kan door Onzen Minister met de zaken der jacht belast worden bepaald dat in eene gemeente of gedeelte eener gemeente andere dan in art. 16 bedoelde middelen kunnen worden gebruikt.".".

Wanneer dit amendement dus wordt aangenomen, dan zal sub *b* aldus worden gelezen.

In ieder geval komt het mij voor, dat het in den vorm, waarin het thans is, niet toegelaten kan worden, want wij hebben door aanneming van het gewijzigde amendement van mevrouw Bakker—Nort c. s. reeds uitgemaakt, hoe artikel

(Voorzitter.)

54, sub *b*, zal luiden. Het zal op de een of andere manier aangevuld dienen te worden. Ik breng het amendement dan nu in stemming als aan het artikel toe te voegen nieuw lid. Bij tweede lezing zal het, zoo noodig, elders in het ontwerp kunnen worden opgenomen.

Het gewijzigd amendement van den heer Weitkamp wordt aangenomen met 42 tegen 34 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Knigge, Vliegen, Schaper, van den Heuvel, Hiemstra, Michielsen, H. Colijn, Duymaer van Twist, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren A. Colijn, Braat, Rutten, de Wilde, Hermans, Fruytier, de Monté ver Loren, van Schaik, van Gijn, Schokking, van Rijzewijk, Oud, Kuiper, van Boetzelaer van Dubbeldam, van Braambeek, Snoeck Henkemans, Krijger, Rutgers, Zijlstra, van der Waerden, Juten, van de Bilt, Bierema, Beumer, Bakker, Ament, Bulten, van der Voort van Zijp, Ebels, Suring, Weitkamp, Visscher en Lovink.

Tegen hebben gestemd de heer Gerhard, mejuffrouw van Dorp, de heeren Dresselhuys, Smeenk, mevrouw Bakker—Nort, mejuffrouw Westerman, de heeren Deckers, Ketelaar, van Dijk, van Vuuren, van Zadelhoff, K. ter Laan, Kleerekoper, mejuffrouw Katz, de heeren Nolens, Troelstra, van Sasse van Ysselt, van den Tempel, van Rijckevorsel, IJzerman, Kolkman, Gerritzen, Boon, Duys, Scheurer, van Voorst tot Voorst, van Wijnbergen, Fleskens, Wintermans, Feber, van Rappard, Hugenholtz, Brautigam en de Voorzitter.

De Voorzitter: Het amendement, door mij genoemd amendement V, is vanzelf vervallen door de stemming over het eerste amendement van de heeren Fruytier en van Voorst tot Voorst. Het amendement sub VI is vervallen, daar het is overgenomen in het gewijzigde amendement van mevrouw Bakker—Nort c. s. Het amendement sub VII is vervallen.

Het gewijzigd amendement van den heer Duymaer van Twist c. s., thans luidende:

„Het bemachtigen of dooden van schadelijk gedierte met een schietgeweer is op Zondagen verboden.",

wordt met 54 tegen 22 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren van der Voort van Zijp, Suring, Weitkamp, Visscher, Lovink, Knigge, van den Heuvel, mejuffrouw van Dorp, de heeren Dresselhuys, Michielsen, Smeenk, H. Colijn, Duymaer van Twist, mejuffrouw Westerman, de heeren Deckers, van Dijk, van Vuuren, A. Colijn, Braat, de Wilde, Hermans, mejuffrouw Katz, de heeren Nolens, van Sasse van Ysselt, Fruytier, de Monté ver Loren, van Schaik, van Gijn, Schokking, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Kuiper, van Boetzelaer van Dubbeldam, Kolkman, Gerritzen, Snoeck Henkemans, Krijger, Rutgers, Zijlstra, Juten, Scheurer, van Voorst tot Voorst, van de Bilt, van Wijnbergen, Fleskens, Wintermans, Feber, Bierema, Beumer, Bakker, Ament, van Rappard, Bulten en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Ebels, Hugenholtz, Brautigam, Vliegen, Schaper, Gerhard, Hiemstra, mevrouw Bakker—Nort, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Ketelaar, van Zadelhoff, K. ter Laan, Kleerekoper, Rutten, Troelstra, van den Tempel, IJzerman, Oud, van Braambeek, Boon, Duys en van der Waerden.

Art. 54, thans luidende:

„De grondgebruiker heeft bij uitsluiting het recht, op den door hem gebruikten grond schadelijk gedierte op te sporen, te bemachtigen of te dooden met alle middelen, met uitzondering van die, genoemd in artikel 16, en met dien verstande, dat:

a. voor het gebruik van een schietgeweer eene jachtacte of eene vergunning, als bedoeld in artikel 59, vereischt wordt;

(Voorzitter e. a.)

b. het gebruik van vallen, beugels en klemmen is geoorloofd, mits hiervoor schriftelijke vergunning is bekomen van het hoofd van plaatselijke politie, bedoeld in artikel 6, en de vallen, beugels en klemmen zoodanig zijn ingericht, dat daarin: òf het dier onmiddellijk gedood wordt òf, indien levend gevangen, niet verminkt wordt. Het hoofd van plaatselijke politie is bevoegd bij misbruik het gebruik van vallen, beugels en klemmen te verbieden, behoudens beroep op Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister.

Op dit beroep vindt artikel 9, derde lid, overeenkomstige toepassing.

Hij, die schadelijk gedierte opspoort, bemachtigt of doodt op grond, bij een ander in gebruik, moet voorzien zijn van een schriftelijk bewijs van den grondgebruiker, tenzij hij zich bevindt in diens gezelschap.

Op advies der schadecommissie kan door Onzen Minister met de zaken der jacht belast worden bepaald dat in eene gemeente of gedeelte eener gemeente andere dan in art. 16 bedoelde middelen kunnen worden gebruikt.

Het bemachtigen of dooden van schadelijk gedierte met een schietgeweer is op Zondagen verboden.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De Voorzitter: Door de aanneming van het gewijzigde amendement van mevrouw Bakker—Nort c.s. op artikel 54 zou artikel 55 moeten vervallen. Daar ik echter niet weet, hoe het ten slotte zal gaan met het aangenomen amendement van den heer Weitkamp op art. 54, kan ik niet voorstellen artikel 55 thans te laten vervallen.

De artikelen 55 en 56 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De Voorzitter: Door den heer Dresselhuys is een amendement ingediend, strekkende om na art. 56 in te voegen een nieuw art. 56*a*, luidende:

„Voor de toepassing van de artikelen 54 en 56 worden, met inachtneming van het bepaalde in artikel 2, tweede lid, onder schadelijk gedierte verstaan de dieren, behoorende tot de door Ons aangewezen soorten."[1]

Ik onderstel, dat de tien leden, die gisteren het amendement van den heer Dresselhuys hebben onderteekend, ook dit amendement ondersteunen.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Uit het stilzwijgen van al de aanwezigen leid ik af, dat niemand tegen het amendement bezwaar heeft, weshalve ik het overneem.

Aangezien het amendement van den heer Dresselhuys c. s. door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De Voorzitter: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs, haar oordeel over de wijziging, door de Regeering gebracht, mede te deelen.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is eenparig van oordeel, dat deze Regeeringswijziging voor het ontwerp van wet een aanmerkelijke verbetering is en heeft daartegen dus geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en het nieuwe artikel 56*a* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 57, luidende:

„Tegen de nadeelen, uit te groote vermenigvuldiging van wild of schadelijk gedierte ontstaande, worden door

Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister maatregelen verordend.",

waarop een amendement is voorgesteld door den heer Weitkamp (Stuk n°. 5), strekkende om het artikel te lezen:

„Op advies van de wildschade-commissie kunnen in bepaalde gemeenten of gedeelten van gemeenten door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw maatregelen worden verordend tot het uitroeien van konijnen."

De heer **Weitkamp** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne een kleine wijziging in het amendement willen aanbrengen, zoodat het zal strekken om aan artikel 57 een nieuw lid toe te voegen, luidende:

„Op advies van de schadecommissie worden in bepaalde gemeenten door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw maatregelen verordend tot het uitroeien van konijnen.".

De bedoeling van dit amendement is deze, Mijnheer de Voorzitter! Als men oordeelkundig nagaat, door welke diersoort en op welke plaatsen de meeste wildschade wordt aangericht, komt men direct tot de conclusie: door het konijn op de groote landgoederen en de onmiddellijke omgeving daarvan. Als het konijn in het vrije veld wordt uitgeroeid, zullen de klachten over schade grootendeels verdwijnen. Dat is de kern van de quaestie. De lezing van de door onderscheidene geachte afgevaardigden reeds geciteerde „Verslagen en Mededeelingen" van den directeur van den landbouw wijzen zulks onmiskenbaar uit.

Ik acht mij ontslagen van den plicht dienaangaande citaten voor te lezen.

Nu kunnen wel door den Minister tegen de nadeelen van schadelijk gedierte maatregelen verordend worden, maar als de zienswijze van de schadecommissie en die van het Departement verschillen, komt er in de practijk niet veel van terecht.

Art. 26 van de tegenwoordige wet geeft aan den Minister dezelfde bevoegdheid. Het resultaat is echter miniem. Daarom dient in de wet vastgelegd, dat het konijn uit het vrije veld verdwijnt.

Door de door mij voorgestelde toevoeging zal het niet mogelijk zijn, dat over de nadeelen, uit te groote vermenigvuldiging van het konijn ontstaande, verschil van opvatting zal ontstaan. Tevens hebben de adviezen van de schadecommissie een vasten grond gekregen, waarop die commissie zich steeds zal kunnen beroepen.

De **Voorzitter**: De heer Weitkamp deelt mij mede, dat hij nog een amendement voorstelt, strekkende om aan het artikel een nieuw lid toe te voegen, luidende:

„Op advies van de schadecommissie worden in bepaalde gemeenten door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw maatregelen verordend tot het uitroeien van konijnen."

De amendementen van den heer Weitkamp zijn medeonderteekend door de heeren Duymaer van Twist, Schokking, Snoeck Henkemans, Bulten, Suring, Kuiper, van Boetzelaer van Dubbeldam, Ament, van de Bilt en Bakker en maken mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou even de simpele vraag willen doen, of het amendement-Weitkamp wel noodig is. Volgens art. 60 kunnen de schadecommissies aan den Minister voorstellen, aan een bepaalden persoon opdracht te geven om schadelijk gedierte uit te roeien. De heer Weitkamp wil nu de konijnen apart genoemd hebben. Wanneer nu de mogelijkheid bestaat om schadelijk gedierte uit te roeien, dan zijn toch ook de konijnen daaronder begrepen. Het is eigenlijk een beperking. Om meer verwarring

te voorkomen, zou ik den heer Weitkamp willen adviseeren, het amendement in te trekken, want wat hij beoogt wordt volledig verwezenlijkt.

De **Voorzitter**: De heer Weitkamp deelt mij mede, dat hij zijn amendementen op dit artikel heeft ingetrokken, zoodat zij geen onderwerp van beraadslaging meer uitmaken.

In het artikel is een wijziging aangebracht na het Verslag, waartegen de Commissie van Rapporteurs, naar zij mij heeft medegedeeld, geen bezwaar heeft.

De beraadslaging wordt gesloten.

Artikel 57 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 58, luidende:

„In iedere provincie worden een of meer schadecommissiën ingesteld, waarvan de samenstelling door Onzen Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel wordt geregeld.",

waarop een amendement is voorgesteld door de heeren Hiemstra, Troelstra, Schaper, Sannes en Duys (Stuk n°. 1), strekkende om het artikel te lezen:

„In iedere provincie worden één of meer schadecommissiën ingesteld.

De leden en plaatvervangende leden dezer commissiën worden aangewezen door Onzen Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, uit eene voordracht, opgemaakt door de, door dezen Minister aan te wijzen, landbouwvereenigingen."

De heer **Hiemstra** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb bij de algemeene beschouwingen al gezegd, dat de schadecommissies goed werk kunnen verrichten, maar dat van die commissies dan ook voldoende initiatief moet uitgaan. Wanneer nu de leden worden benoemd op voordracht van organisaties, zullen in de eerste plaats die organisaties zich min of meer verantwoordelijk voelen voor de activiteit der leden en omgekeerd zullen die leden een zekere verantwoordelijkheid voelen tegenover hun organisaties. Ik meen dus, dat mijn amendement een waarborg te meer biedt, dat de commissies actief zullen optreden.

Voorgesteld door vijf leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Ebels**: Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord tot ondersteuning van het amendement. Bij de behandeling van dit wetsontwerp is de positie van den grondgebruiker niet bepaald versterkt. Speciaal de beslissing der Kamer over de artt. 3 en 4 lijkt mij een verzwakking. Daartegenover zullen de bepalingen van dit en van het volgende artikel eenig tegenwicht kunnen vormen. Volgens de bepalingen van deze wet, zooals ze thans zijn aangenomen, zal de grondgebruiker zelfstandig heel weinig invloed kunnen uitoefenen op de wildschade en daarom zijn de wildschadecommissies de aangewezen lichamen om dat namens hem te doen. Ik zie dus in deze commissies in de eerste plaats commissies van deskundigen, die in het bijzonder de belangen van de grondgebruikers hebben te behartigen en die de wildschade binnen zekere perken hebben te houden. Uitgaande van dien gedachtengang, meen ik, dat het zeer voor de hand ligt, dat de grondgebruikers den noodigen invloed krijgen op de samenstelling van de commissies en dat kan het beste gebeuren door aan de organisaties van landbouwers medezeggenschap te geven op de samenstelling der commissies.

Ik meen dus, dat het een zeer juist denkbeeld is geweest van den heer Hiemstra, dit amendement voor te stellen en ik wil het gaarne ondersteunen.

63ste VERGADERING. — 15 MAART 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkele opmerking in verband met artikel 58. De Regeering heeft bij Nadere Nota van Wijziging een reeks wijzigingen aangebracht betreffende de aanduiding van den Minister, met de uitvoering dezer wet belast. In die Nota worden sub VIII vier artikelen uitdrukkelijk genoemd, en wel 54, 57, 59 en 61, dus drie oneven getallen, maar de even getallen 58 en 60 ontbreken. Er is gebleken, dat de Kamer dit wetsontwerp met bijzondere belangstelling en buitengewone nauwgezetheid wenscht te behandelen. Vandaar, dat ik nu de vraag wensch te stellen, of die weglating een klein verzuim is, dan wel of het met opzet is geschied en wat dan de Minister daarmede beoogt. Het komt mij wenschelijk voor, dat in de verschillende artikelen de Minister met dezelfde benaming wordt aangeduid. Het is mij gebleken, dat reeds één artikel gepasseerd is, ik meen artikel 30, maar men zou kunnen aannemen, dat bij tweede lezing dit in orde kan worden gebracht. De Minister zegt, dat door hem reeds een algemeene opmerking hierover is gemaakt. Dan is dus de bedoeling, dat in alle artikelen gesproken wordt van den met de zaken van de jacht belasten Minister.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! In het algemeen kan ik met het amendement van den heer Hiemstra instemmen. Maar ik zou hem toch willen vragen, of het amendement niet te stringent is geredigeerd. Het zal toch zeker zijn bedoeling zijn, dat de Minister niet zal worden een benoemingsautomaat, doch ten slotte naar eigen verantwoordelijkheid zal beslissen.

Dan zou ik nog aan den heer Hiemstra willen vragen — waarschijnlijk overbodig —, of het niet zijn bedoeling is, dat onder landbouworganisaties ook bedoeld zijn tuinbouworganisaties.

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had dezelfde opmerking willen maken, die reeds gemaakt is door den heer Dresselhuys, nl. dat het toch niet aangaat, den Minister te binden aan een voordracht van landbouworganisaties. Ik zou daarom den geachten afgevaardigde in overweging willen geven, zijn amendement in dien zin te wijzigen, dat het spreekt van een benoeming van de leden der commissie niet uit de voordracht, maar op de aanbeveling van landbouworganisaties. Indien de geachte afgevaardigde in dien zin zijn amendement wijzigt, dan heb ik voor mij tegen de aanneming daarvan geen bezwaar.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van het amendement is, de benoeming van de plaatselijke commissies te doen plaats hebben in overleg met de plaatselijk bekende landbouworganisaties. Nu kan de bedoeling van het amendement goed zijn, maar de redactie gaat veel te ver, want het gaat toch niet aan, de Regeering te binden aan een voordracht van de landbouworganisaties en haar zoodoende de benoeming uit handen te nemen. De benoeming van de leden van die commissies zal niet van zoo eenvoudigen aard zijn, want men zal moeten vinden personen, die door beleidvol optreden verbittering tusschen hen, die opkomen voor de belangen van den landbouw en de wenschen van de jagers, die daartegenover zullen staan, zullen weten te verzoenen. Nu geloof ik, dat het niet aangaat de benoeming van de leden dier commissies te leggen in handen van één der partijen, wier belangen met elkaar moeten worden verzoend. Deskundigheid op landbouwgebied is hiervoor niet voldoende, er zullen ook bij moeten komen persoonlijke hoedanigheden, die bij het lidmaatschap van deze commissie een groote rol spelen. Tegen een bindende voordracht heb ik dus volstrekt bezwaar.

Dat het denkbeeld, dat de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs in overweging heeft gegeven, beter is, kan ik niet inzien. De betrokken Minister zal toch ook elders advies moeten vragen. Want niemand vermoedt, dat het de bedoeling van den verantwoordelijken Minister zal zijn, om alleen vertegenwoordigers van den landbouw te benoemen; er zullen toch ook personen moeten worden benoemd, die oog hebben voor de belangen van de jacht, want men kan wel zeggen, dat op de landbouwbelangen gelet moet worden, maar de belangen van de jacht mogen toch niet uit het oog

verloren worden. Het gaat om wildschade, ongetwijfeld, maar de Jachtwet let ook op de belangen van de jacht en aangezien er wild is, dat overgebracht kan worden naar schadelijk gedierte, en schadelijk gedierte, dat overgebracht kan worden naar wild, men denke slechts aan fazanten, loopen die zaken zoo in elkaar, dat een schadeecommissie nooit goed kan zijn samengesteld, als daarin alleen gelet wordt op de belangen van den landbouw.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet eerlijk bekennen, dat ik het verzet van den Minister tegen het amendement niet goed begrijp. In de eerste plaats heeft hij aangevoerd het principieele bezwaar, dat ook al geopperd is door den heer Dresselhuys, dat de Regeering te sterk gebonden zou zijn, omdat het hier aankomt op personen, die geplaatst moeten worden op de plaats, waar zij behoorlijk kunnen werken.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben eenige weken geleden de Land- en Tuinbouwongevallenwet behandeld, waarbij is voorgeschreven, dat het bestuur van deze Onderlinge zal bestaan voor de helft uit vertegenwoordigers van de werkgevers en voor de helft uit vertegenwoordigers van de arbeiders, aan te wijzen door den Minister, op voordracht van door hem erkende vereenigingen.

Waar ook bij den Raad van Toezicht, welke verleden week door den Minister is geïnstalleerd en waarvan de heer Lovink voorzitter is, is bepaald, dat een-derde van de leden van dezen Raad wordt benoemd door den Minister, op voordracht van de door hem erkende werknemersvereenigingen en werkgeversvereenigingen, welke bepaling zonder eenig verzet van den Minister is aanvaard, begrijp ik niet, dat op dit oogenblik deze Minister er zich zoo sterk tegen kant.

De Minister heeft verder gezegd, dat niet alleen het grondgebruikerselement, maar ook het belang van de jacht tot zijn recht moet komen. Ik zou hem willen vragen: zijt ge daarvoor na de discussies van deze dagen nog bevreesd? Er is een Commissie van Rapporteurs, waarvan de leden een groote rol spelen in de land- en tuinbouwbelangen. De heer van Rappard neemt b.v. een belangrijke plaats in in de neutrale landbouworganisaties. Heeft de Minister de ervaring opgedaan, dat aan deze landbouwspecialiteiten de belangen van de jacht niet voldoende toevertrouwd zijn?

Ik kan mij dat moeilijk voorstellen. Ik meen, dat de bezwaren overdreven zijn. Het is mij echter om de zaak te doen, want ik acht het van groote beteekenis, dat bij de aanwijzing ook de landbouworganisaties iets te zeggen hebben en wil daarom graag voldoen aan het verzoek van de Commissie van Rapporteurs om voor „voordracht" te lezen „op aanbeveling".

Wanneer verder wordt verklaard, dat onder landbouw wordt verstaan tuinbouw, meen ik, dat daarmede kan worden volstaan, omdat, wanneer wij hebben een Minister van Landbouw, deze tevens is Minister van den tuinbouw.

De **Voorzitter**: Het lijkt mij gewenscht, dat, wanneer de heer Hiemstra zijn amendement wijzigt, hij tevens Minister van Landbouw, Handel en Nijverheid verandert in „met de zaken van de jacht belasten Minister".

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben gaarne bereid, ook die wijziging in mijn amendement aan te brengen.

De heer **van Voorst tot Voorst**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij met het voorstel tot oprichting van schadecommissiën zeer wel vereenigen.

In Overijssel bestaat een dergelijke commissie al sinds eenige jaren. Ik ben zelf lid van die commissie en kan tot mijn genoegen constateeren, dat deze schadecommissie in Overijssel zeer goed heeft gewerkt. Alle zaken, de jacht betreffende, worden door het Departement naar de schadecommissie gezonden ten einde daarop te rapporteeren. Het gevolg daarvan is, dat de secretaris van zoo'n schadecommissie nogal heel wat werk heeft.

Ik zou nu aan den Minister willen vragen, of hij er bezwaar tegen heeft om in dit artikel de mogelijkheid te openen, dat aan de secretarissen van deze commissiën een honorarium kan worden toegekend. Het werk, dat zoo'n secretaris heeft, is, zooals ik zeide, nogal omvangrijk.

De **Voorzitter**: Het amendement van den heer Hiemstra c. s. strekt thans om het artikel te lezen:

„In iedere provincie worden één of meer schadecommissiën ingesteld.

De leden en plaatsvervangende leden dezer commissiën worden aangewezen door Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister op aanbeveling van de, door dezen Minister aan te wijzen, landbouwvereenigingen."

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Mag ik in korte woorden uiteenzetten, wat naar mijn meening het verschil is tusschen voordracht en aanbeveling? Voordracht is bindend. Als men zegt: na voordracht, dan bedoelt men uit een voordracht. Aanbeveling is vrij. Als men zegt: uit een aanbeveling, dan bedoelt men na een aanbeveling, want hij die benoemt blijft vrij.

Nu wordt in het amendement gesproken van „op aanbeveling", maar ik heb hiertegen toch bezwaar. Indien een schadecommissie moet samengesteld worden uit 5 leden, dan volgt uit de redactie van het amendement, dat de landbouworganisaties vijfmaal een zeker getal personen moeten opgeven. Dat kan natuurlijk niet, want wie ter wereld zou als met de zaken van de jacht belaste Minister een zoo eenzijdig samengestelde commissie in het leven roepen? Men kan zeggen met een breed gebaar, zooals de heer Weitkamp gedaan heeft: maar die landbouworganisaties zullen ook jagers aanbevelen; en men noemt nu hier de namen van de heeren van Rappard en Wintermans, maar daarom gaat het niet; het gaat niet om bepaalde personen, maar om het samenstellen van een nieuw instituut.

De voorgestelde redactie voldoet niet aan de eischen, welke men stellen kan, wanneer men in het leven wil roepen commissiën, die zoowel de jagersbelangen als de landbouwbelangen moeten behartigen en deze tot elkaar moeten trachten te brengen.

De heer Schaper zegt: mede op aanbeveling. De geachte afgevaardigde houde mij ten goede, dat is een invallende gedachte; zoo iets kan misschien in den gemeenteraad van Rijswijk, maar ik kan toch niet dergelijk geïmproviseerd denkbeeld overnemen. Bovendien zou daarmede niet aangeduid worden hoeveel leden van het vijftal aanbevolen zouden moeten worden door de landbouworganisaties.

Zooals het amendement nu luidt, voldoet het niet aan de eischen, welke men aan een behoorlijk geformuleerd amendement kan stellen en ik raad dan ook de Kamer aan, het amendement af te wijzen.

Iets anders is het, of — en dat lijkt mij verstandig beleid — de Minister, die de schadecommissiën moet samenstellen, zijn licht niet kan opsteken daar waar de heer Hiemstra wenscht dat hij zijn licht zal opsteken. Hij zou ook aan jagersorganisaties kunnen vragen of zij hem eenige personen willen opgeven. De heer van Voorst heeft gesproken over de commissie in Overijssel. Deze bestaat uit drie leden, waarvan één benoemd na een aanbeveling door landbouworganisaties, één benoemd na aanbeveling van de jagersvereeniging „Nimrod", terwijl voorzitter is de landbouwconsulent. Op dezelfde wijze zou de Minister, met de zaken van de jacht belast, te werk kunnen gaan.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs, haar gevoelen mede te deelen omtrent het gewijzigde amendement van den heer Hiemstra c. s.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De meerderheid van de Commissie van Rapporteurs kan tot haar spijt niet deelen de bezwaren, welke de Minister heeft geopperd tegen het gewijzigd amendement van den heer Hiemstra c. s.

In de beweegreden van het wetsontwerp staat toch:

„Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenschelijk is wijziging te brengen in de wettelijke bepalingen regelende de jacht en daarbij, in het belang van den landbouw, regelingen te treffen ter voorkoming

van schade door wild of schadelijk gedierte en ter opheffing der jachtrechten;".

Waar naar het oordeel van de Commissie van Rapporteurs het amendement slaat op de considerans van het wetsontwerp, meent de Commissie alzoo, dat aanneming van dat amendement aanbeveling verdient.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd amendement van den heer Hiemstra c. s. wordt met 47 tegen 26 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Lovink, Knigge, Vliegen, Schaper, Gerhard, van den Heuvel, Hiemstra, Dresselhuys, Smeenk, mevrouw Bakker—Nort, mevrouw de Vries—Bruins, mejuffrouw Westerman, de heeren Deckers, Ketelaar, van Dijk, van Vuuren, A. Colijn, Braat, van Zadelhoff, K. ter Laan, Kleerekoper, Rutten, Troelstra, van Sasse van Ysselt, Fruytier, van Schaik, van Gijn, van den Tempel, van Rijckevorsel, IJzerman, van Rijzewijk, Oud, Kuiper, van Braambeek, Gerritzen, Boon, Duys, van der Waerden, van Voorst tot Voorst, Fleskens, Wintermans, Bierema, van Rappard, Bulten, Ebels, Hugenholtz en Weitkamp.

Tegen hebben gestemd mejuffrouw van Dorp, de heeren Michielsen, H. Colijn, de Wilde, Hermans, mejuffrouw Katz, de heeren Nolens, de Monté ver Loren, Schokking, van Boetzelaer van Dubbeldam, Kolkman, Krijger, Rutgers, Zijlstra, Juten, Scheurer, van de Bilt, van Wijnbergen, Feber, Beumer, Bakker, Ament, van der Voort van Zijp, Suring, Visscher en de Voorzitter.

Het gewijzigd artikel 58, thans luidende:

„In iedere provincie worden één of meer schadecommissiën ingesteld.

De leden en plaatsvervangende leden dezer commissiën worden aangewezen door Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister op aanbeveling van de, door dezen Minister aan te wijzen, landbouwvereenigingen.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 59, luidende:

„Tot wering van schade kan op verzoek van belanghebbenden door of namens Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister, na ingewonnen advies van de schadecommissie, vergunning worden verleend, om, met afwijking van de voorschriften dezer wet, op den door hen gebruikten grond en op grond bij anderen in gebruik wild of schadelijk gedierte te vangen of te dooden of door een of meer bepaald aangewezen, te goeder naam en faam bekend staande, personen te laten vangen of dooden.

Aan de vergunning kunnen voorwaarden en beperkingen worden verbonden.",

waarop de volgende amendementen zijn voorgesteld:

I. een, van de heeren Ebels, Marchant en Oud (Stuk n°. 4, II), strekkende om in het artikel te doen vervallen de woorden: „of namens Onzen Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, na ingewonnen advies van";

II. een, van den heer Lovink (Stuk n°. 10, II), strekkende om in den tweeden regel de woorden „of namens" te doen vervallen;

III. een, van de heeren Beumer, Schouten, H. Colijn, Rutgers, Duymaer van Twist, Smeenk, Scheurer, van der Molen en Heukels (Stuk n°. 23), strekkende om aan het artikel een derde lid toe te voegen, luidende:

„Van deze vergunning mag des Zondags geen gebruik worden gemaakt.".

De heer **Ebels** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De commissies,

(Ebels e. a.)

die de wildschade regelen, worden in het ontwerp gedacht als commissies van advies. Nu is het voor mij de vraag, of de taak, aan deze commissies opgedragen, van dien aard is, dat zij moeten zijn commissies van advies, dan wel of aan haar een regelende bevoegdheid moet worden opgedragen. Ik weet, dit is een tamelijk ingrijpend amendement, dat een sterke afwijking van het ontwerp vertoont, maar wil men wildschade inderdaad voorkomen en bestrijden, dan is vóór alles noodig een regeling, die snel werkt. Zijn de wildschadecommissies eenvoudig commissies van advies van den Minister, dan zal door dezen ook allicht aan andere instanties advies worden gevraagd, hetgeen vertraging geeft en de wildschade zoodanige afmetingen kan doen aannemen, dat dit groot bezwaar oplevert. In de eerste plaats dus om een snelle regeling te krijgen, maar vooral ook om te voorkomen, dat de commissies worden doode organen zonder actieven werkkring, moet aan de commissies meer dan een adviseerende bevoegdheid worden toegekend. Willen zij haar taak naar eisch vervullen, dan moeten zij een ruimere macht hebben dan het ontwerp haar toekent.

Het amendement van den heer Ebels (Stuk n°. 4, II), wordt nog ondersteund door mevrouw Bakker—Nort en den heer Ketelaar en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Sedert de Minister het artikel gewijzigd heeft, moet ook in het amendement gelezen worden:

„of namens Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister",

welke wijziging de voorstellers naar zij mij mededeelen aanbrengen.

De heer **Lovink** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het wil mij voorkomen, dat het geven van vergunningen, zooals tot nu toe geschiedde op grond van art. 26 der bestaande Jachtwet, geen goede resultaten heeft gehad. Immers, daarbij hebben altijd verschillende inzichten niet zelden ten nadeele van den landbouw gegolden, in verband waarmede de Minister, belast met de zaken van de jacht, voortaan de macht moet hebben om de vergunningen, die o. m. beoogen, dat schadelijk gedierte te verdelgen, te verstrekken.

Het amendement-Ebels heeft feitelijk dezelfde strekking, maar het lijkt mij niet mogelijk, aan de schadecommissies zooveel macht te geven, dat zij eenvoudig de wet buiten werking kunnen stellen. Al heb ik dus veel sympathie voor het denkbeeld van den heer Ebels om een spoedig optreden te bevorderen, zoo acht ik een goede oplossing alleen mogelijk, indien de Minister, belast met de zaken van de jacht, voortaan uitsluitend de vergunningen geeft.

Het amendement van den heer Lovink (Stuk n°. 10, II), wordt nog ondersteund door de heeren Ebels, Weitkamp, Schokking, Knigge en Rutten en maakt derhalve mede een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Beumer** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat dit amendement te meer noodig is, nu het amendement van den heer Duymaer van Twist op art. 54 is aangenomen. Wel is waar had dat amendement een beperkte strekking, doordat het alleen verbood het dooden van wild op Zondag door middel van een schietgeweer, maar er is een bijzondere reden om in dit artikel iets verder te gaan. Dit artikel toch spreekt van vergunningen tot het dooden of laten dooden van wild of schadelijk gedierte, met afwijking van de voorschriften dezer wet, en deze laatste woorden kunnen nu, niettegenstaande de aanneming van het amendement op art. 54, ten gevolge hebben, dat tal van deze machtigingen worden verleend, waarbij het dooden van wild of schadelijk gedierte met schietgeweer op Zondag wel zou plaats hebben.

Ik stel daarom voor, dat van deze bijzondere machtigingen op Zondag geen gebruik zal mogen worden gemaakt. Dat is

(Beumer e. a.)

niets nieuws en niets buitengewoons. Ook de bestaande Jachtwet spreekt, en wel in artikel 26, van buitengewone machtigingen tot het schieten of op andere wijze bemeesteren van wild of schadelijk gedierte in gesloten of open jachttijd. Voor zoover mij bekend is, worden die machtigingen in de practijk uitgegeven door de Commissarissen der Koningin en staat daarin, naar mijn weten, als regel, dat daarvan op Zondag geen gebruik mag worden gemaakt. Tenzij er provincies mochten zijn, waarin deze machtigingen zonder die beperking worden uitgegeven, is dus mijn amendement niets nieuws.

Op deze gronden beveel ik het ter aanneming bij de Kamer aan.

Onderteekend door tien leden, maakt het amendement van den heer Beumer c.s. (Stuk n°. 23) mede een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb drie amendementen te bespreken. In de eerste plaats dat van den geachten afgevaardigde den heer Ebels. De bedoeling van dat amendement is duidelijk. De leiding in deze aangelegenheid moet worden genomen uit handen van den Minister en gebracht in handen van de schadecommissies. Dit is bijzonder ongewenscht, omdat dit artikel tot ingrijpende maatregelen aanleiding kan geven.

Nu meen ik, dat niet anders dan met groote omzichtigheid van deze maatregelen gebruik gemaakt moet worden en dat eerst getracht moet worden langs minnelijken weg tot bevrediging te komen. Ik kan mij niet voorstellen, dat het in dezen gedachtengang mogelijk is, den verantwoordelijken Minister geheel uit te schakelen en alles te brengen bij de schadecommissies.

Wanneer een zeker getal geweren moet worden gezonden naar een complex van terreinen, omdat er te veel schadelijk gedierte is, dan zal volgens den heer Ebels de schadecommissie dat moeten uitmaken. Het betreden van eens andermans grond op zoodanige wijze mag naar mijn oordeel alleen plaats hebben, indien naar het oordeel van den verantwoordelijken Minister de aanwezigheid van een te groote hoeveelheid schadelijk gedierte het noodzakelijk maakt. Ik moet dus de aanneming van het amendement van den heer Ebels ten sterkste ontraden.

Anders sta ik tegenover het amendement van den heer Lovink. Zijn bedoeling is het, het verleenen van vergunningen te concentreeren op het Departement. Ik weet, dat er gedeelten van het land zijn, waar men grieven heeft tegen de wijze, waarop tot nu toe vergunningen werden gegeven, en men hoopt, dat door het in één hand te concentreeren, op meer gelijkmatige wijze de landbouw zal worden beschermd tegen overtollig schadelijk gedierte. Er is natuurlijk een bezwaar tegen het amendement, nl. dat de administratieve omslag daardoor wordt vergroot, maar bij het werk, dat de Jachtwet aan het Departement van Binnenlandsche Zaken en Landbouw oplegt, wil ik dat er wel op den koop bij nemen. Ik heb dus tegen het amendement van den heer Lovink geen bezwaar.

Eindelijk kom ik aan het amendement van den heer Beumer. Aanvankelijk, voordat hij het amendement verdedigd had, kwam het mij voor, dat na wat hier gesproken was en veranderd was in het amendement van den heer Duymaer van Twist, het noodzakelijk was het amendement te beperken tot het gebruiken van schietgeweer. Maar ik geef toe, dat de verschillende argumenten, die de geachte afgevaardigde heeft gebruikt, op mij indruk hebben gemaakt, zoodat ik mijn aanvankelijke bezwaren er tegen niet handhaaf.

De heer **Ebels**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nog gaarne een enkele opmerking maken over hetgeen de Minister naar aanleiding van dit amendement heeft gezegd. Ik neem aan, dat ook de wildschadecommissies met de noodige omzichtigheid zullen optreden. Ik kan mij niet voorstellen, dat die commissies direct zullen beginnen met forsche ingrijpende

(Ebels e. a.)

maatregelen. De leden zullen toch ook werken als practische menschen en zullen ook trachten langs minnelijken weg tot een oplossing te komen en eerst als alle middelen uitgeput zijn, zullen zij komen met ingrijpende maatregelen. Ik kan dus niet inzien, dat er in dit opzicht eenig practisch verschil zou bestaan tusschen het optreden dier commissies en dat van den Minister.

Ik blijf dus bij mijn bezwaar, dat, indien de regeling zal uitgaan van den Minister en dus de bureaucratische weg zal moeten worden gevolgd, door het tijdverlies, dat ten gevolge van die methode moet ontstaan, dikwijls een te groote omvang aan de wildschade zal kunnen worden gegeven.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van hetgeen de geachte afgevaardigde de heer Ebels zooeven opmerkte, zou ik toch nog gaarne het volgende willen zeggen.

Het is mij niet duidelijk, dat, indien men de zaak goed doordenkt, men zoo'n groote bevoegdheid, als hier gegeven wordt, wil overdragen van een Overheidspersoon op een absoluut onverantwoordelijke commissie.

Ik zou de Kamer dan ook ten zeerste willen waarschuwen tegen aanneming van dit amendement.

Indien ik niet de zekerheid had — voor zoover men zekerheid kan hebben —, dat geen gevaar bestaat, dat dit amendement wordt aangenomen, zou ik tegenover de Kamer uitdrukkelijk willen zeggen, dat bij aanneming van het amendement voor mij de verdere behandeling van het ontwerp zeer moeilijk wordt.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs, haar oordeel over de drie amendementen te willen mededeelen.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is eenparig van oordeel, dat het amendement van den heer Ebels niet behoort te worden aangenomen. Het is een zuiver revolutionnair amendement, omdat daarbij in de plaats van den verantwoordelijken Minister wordt gesteld de bevoegdheid, om de bepalingen der wet buiten werking te stellen door een niet verantwoordelijke schadecommissie.

Ten aanzien van het amendement van den heer Lovink is de Commissie eenparig van oordeel, dat aanneming daarvan aanbeveling verdient.

Ook ten aanzien van het amendement van den heer Beumer is zij deze meening toegedaan.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd amendement van den heer Ebels c. s. wordt met 67 tegen 4 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van de Bilt, van Wijnbergen, Fleskens, Wintermans, Feber, Bierema, Beumer, Ament, van Rappard, Bulten, van der Voort van Zijp, Suring, Hugenholtz, Knigge, Weitkamp, Lovink, Vliegen, Schaper, Gerhard, van den Heuvel, Hiemstra, mejuffrouw van Dorp, de heeren Dresselhuys, Michielsen, Smeenk, H. Colijn, Duymaer van Twist, mevrouw de Vries—Bruins, mejuffrouw Westerman, de heeren Deckers, van Dijk, A. Colijn, Braat, van Zadelhoff, K. ter Laan, Kleerekoper, Rutten, de Wilde, Hermans, mejuffrouw Katz, de heeren Nolens, Troelstra, van Sasse van Ysselt, Fruytier, de Monté ver Loren, van Schaik, van Gijn, Schokking, van den Tempel, van Rijckevorsel, IJzerman, van Rijzewijk, Kuiper, van Boetzelaer van Dubbeldam, Kolkman, van Braambeek, Gerritzen, Snoeck Henkemans, Krijger, Rutgers, Zijlstra, Boon, Duys, van der Waerden, Juten, van Voorst tot Voorst en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heer Ebels, mevrouw Bakker—Nort en de heeren Ketelaar en Oud.

Het amendement van den heer Lovink (Stuk n°. 10, II) wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Voorzitter.)

Het amendement van den heer Beumer c.s. (Stuk n°. 23) wordt met 51 tegen 19 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Lovink, Knigge, van den Heuvel, mejuffrouw van Dorp, de heeren Dresselhuys, Michielsen, Smeenk, H. Colijn, Duymaer van Twist, mejuffrouw Westerman, de heeren Deckers, van Dijk, A. Colijn, Braat, Rutten, de Wilde, Hermans, mejuffrouw Katz, de heeren Nolens, van Sasse van Ysselt, Fruytier, de Monté ver Loren, van Schaik, van Gijn, Schokking, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Kuiper, van Boetzelaer van Dubbeldam, Kolkman, Gerritzen, Snoeck Henkemans, Krijger, Rutgers, Zijlstra, Boon, Juten, van Voorst tot Voorst, van de Bilt, Fleskens, Wintermans, Feber, Bierema, Beumer, Ament, van Rappard, Bulten, van der Voort van Zijp, Suring, Weitkamp en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Vliegen, Schaper, Gerhard, Hiemstra, mevrouw Bakker—Nort, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Ketelaar, van Zadelhoff, K. ter Laan, Kleerekoper, Troelstra, van den Tempel, IJzerman, Oud, van Braambeek, Duys, van der Waerden, Ebels en Hugenholtz.

Het gewijzigd artikel 59, thans luidende:

„Tot wering van schade kan op verzoek van belanghebbenden door Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister, na ingewonnen advies van de schadecommissie, vergunning worden verleend, om, met afwijking van de voorschriften dezer wet, op den door hen gebruikten grond en op grond bij anderen in gebruik wild of schadelijk gedierte te vangen of te dooden of door een of meer bepaald aangewezen, te goeder naam en faam bekend staande, personen te laten vangen of dooden.

Aan de vergunning kunnen voorwaarden en beperkingen worden verbonden.

Van deze vergunning mag des Zondags geen gebruik worden gemaakt.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 60, luidende:

„Op voorstel van of na ingewonnen advies van de schadecommissie kan door Onzen Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel aan door hem aangewezen, te goeder naam en faam bekend staande, personen de opdracht worden verstrekt, om op bepaald aangewezen gronden wild of schadelijk gedierte te beperken of op te ruimen.

Indien aan de personen, bedoeld in dit en het vorig artikel, toegang tot het terrein geweigerd wordt, verschaffen zij zich dien desnoods met inroeping van den sterken arm.",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

I. een, van de heeren Ebels, Marchant en Oud (Stuk n°. 4, III), strekkende om de woorden: „Op voorstel van of na ingewonnen advies van de schadecommissie kan door Onzen Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel aan door hem", te vervangen door: „Door de schadecommissie kan aan door haar";

II. een, van den heer Weitkamp (Stuk n°. 5), strekkende om alinea 2 aldus te lezen:

„Het is verboden aan de personen, bedoeld in dit en in het vorige artikel, den toegang tot het terrein te weiren of hen in de uitoefening van hunne bevoegdheid tegen te werken.";

III. een, van de heeren Beumer, de Wilde, Rutgers, A. Colijn, Smeenk, van der Voort van Zijp, H. Colijn, van Boetzelaer van Dubbeldam, Bakker en de Monté ver Loren (Stuk n°. 26), strekkende om achter het woord „om" in te voegen: „, mits niet op Zondag,".

63ste VERGADERING. — 15 MAART 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(Ebels c. a.)

De heer **Ebels**: Mijnheer de Voorzitter! Mede namens mijn medevoorstellers trek ik het amendement in.

Aangezien het amendement van den heer Ebels c. s. (Stuk n°. 4, III) is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Weitkamp** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Aangezien het artikel 63*a*, door de Regeering bij Nota van Wijziging in het wetsontwerp gebracht, hetzelfde beoogt als mijn amendement, trek ik dit in, alsmede het amendement op artikel 46.

Aangezien de heer Weitkamp het amendement, alsmede dat op artikel 46 (Stuk n°. 5) heeft ingetrokken, maken deze geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Beumer** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het schijnt mij toe, dat het niet noodig is lang te spreken ter toelichting van dit amendement. Ik zou zelfs de onderstelling durven opperen, dat bij de Regeering geneigdheid kan bestaan het over te nemen. Het komt mij voor, dat ook degenen, die gestemd hebben tegen het amendement op artikel 59, hun stem aan dit amendement kunnen geven, omdat het hier gaat om personen, die een opdracht van de Overheid krijgen, en waar er toch nog zes dagen overblijven om aan die opdracht uitvoering te geven, kan de wetgever zeer goed bepalen, dat dit niet op Zondag mag gebeuren.

Voorgesteld door tien leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister willen vragen, of het de bedoeling van de Regeering is, dat, alvorens de opdracht wordt gegeven, als bedoeld in dit artikel, aan den gerechtigde tot het genot van de jacht gelegenheid wordt verschaft om het wild te beperken.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De vraag van den heer van Rappard kan ik bevestigend beantwoorden.

Waar niemand bezwaar heeft geopperd tegen het amendement-Beumer, ben ik bereid, dit over te nemen.

Aangezien het amendement van den heer Beumer c.s. (Stuk n°. 26) door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Wenscht de Regeering ook in dit artikel niet te lezen: „met de zaken van de jacht belasten Minister"?

Het artikel wordt aldus gewijzigd.

De **Voorzitter**: Mag ik thans het oordeel van de Commissie van Rapporteurs vernemen over de beide Regeeringswijzigingen?

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: De Commissie van Rapporteurs heeft daartegen geen bezwaar, Mijnheer de Voorzitter.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde artikel 60, thans luidende:

„Op voorstel van of na ingewonnen advies van de schadecommissie kan door Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister aan door hem aangewezen, te goeder naam en faam bekend staande, personen de op-

(Voorzitter.)

dracht worden verstrekt, om, mits niet op Zondag, op bepaald aangewezen gronden wild of schadelijk gedierte te beperken of op te ruimen.

Indien aan de personen, bedoeld in dit en het vorig artikel, toegang tot het terrein geweigerd wordt, verschaffen zij zich dien desnoods met inroeping van den sterken arm.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Thans stel ik aan de orde artikel 46, hetwelk op verzoek van den heer Weitkamp aangehouden is tot na de beslissing over artikel 60.

Het amendement van den heer Weitkamp op dit artikel, voorkomende op Stuk n°. 5, is ingetrokken, zoodat het geen onderwerp van beraadslaging meer uitmaakt.

Artikel 46 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: In artikel 61 is een wijziging aangebracht na het Verslag; de Commissie van Rapporteurs heeft mij medegedeeld, dat zij tegen die wijziging geen bezwaar heeft.

Artikel 61 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 62 en 63 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De heer Lovink heeft een amendement voorgesteld (Stuk n°. 10, III), strekkende om na artikel 63 in te voegen een nieuw artikel 63*a*, luidende:

„Het is verboden opzettelijk eenige handeling te verrichten, waardoor zij, aan wie eene vergunning, als bedoeld in artikel 59, of een opdracht, als bedoeld in artikel 60, is verleend, in het gebruik maken van die vergunning of het uitvoeren van die opdracht worden belet of belemmerd."

Het komt mij voor, dat wij na de Regeeringswijziging moeten aannemen, dat dit amendement vervallen is.

Indien niemand zich daartegen verzet, is derhalve dit amendement vervallen verklaard.

De **Voorzitter**: Na het Verslag is door de Regeering voorgesteld een nieuw artikel 63*a*, luidende:

„Het is verboden opzettelijk eenige handeling te verrichten, waardoor zij, aan wie eene vergunning, als bedoeld in artikel 59, of eene opdracht, als bedoeld in artikel 60, is verleend, in het gebruik maken van die vergunning of het uitvoeren van die opdracht worden belet of belemmerd.",

waartegen de Commissie van Rapporteurs, naar zij mij heeft medegedeeld, geen bezwaar heeft.

Artikel 63*a* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 64, luidende:

„Afstand van het recht om te jagen, hetzij bij overeenkomst, hetzij krachtens eenzijdige verklaring door den grondgebruiker gedaan, kan op verzoek van dezen door den kantonrechter worden te niet gedaan wegens gewichtige redenen, zooals wanneer te duchten is, dat ten gevolge van een overmatigen wildstand het landbouwbelang geschaad wordt. De kantonrechter willigt het verzoek niet in dan na verhoor of behoorlijke oproeping der wederpartij.

Indien de kantonrechter het verzoek inwilligt, bepaalt

(van Dorp e. a.)

hij op welk tijdstip de in het eerste lid bedoelde afstand van het recht om te jagen zal eindigen. Daarbij stelt hij zoodanige voorwaarden en maakt hij zoodanige bepalingen, als hij in het belang der wederpartij noodig oordeelt.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou met een enkel woord dit artikel willen bestrijden, omdat het m. i. volmaakt overbodig is. De artt. 59 en 60 zijn m. i. volkomen voldoende om het schadelijk gedierte zoo noodig uit te roeien. Wij krijgen nu twee geheel verschillende instanties naast elkander. Men kan, na de afwijzing van een beroep op den kantonrechter, naar den Minister gaan, en omgekeerd. Dat is zeer schadelijk voor het rechtsgevoel. Het is geheel iets anders, of een hoogere instantie de beslissing van een lagere instantie vernietigt, want dan is de vooropgezette bedoeling, dat de hoogere instantie meer verstand heeft van de zaak dan de lagere instantie. Maar hier krijgt men twee verschillende instanties over dezelfde zaak naast elkaar, die geheel verschillend beslissen kunnen.

In de tweede plaats, de kantonrechter kan voorwaarden stellen, ontleend aan het belang van den grondeigenaar, maar hij kan geen voorwaarden stellen, ontleend aan het belang van den wildstand. Dat kan de Minister wel doen; deze kan alle belangen overwegen en de voorwaarden vaststellen die hij wil. Dat kan de kantonrechter niet; daarom is het veel beter deze zaak aan den Minister over te laten, volgens artt. 59 en 60.

Ten slotte wil ik opmerken, dat men verwijst naar art. 1639*w* B. W. in zake de arbeidsovereenkomst. Deze verwijzing gaat ten eenenmale niet op. In de eerste plaats gaat het bij de wet op de arbeidsovereenkomst om gewichtige redenen, die ontleend zijn aan geheel onvoorziene omstandigheden, of aan andere redenen die, ook zonder een speciale wetsbepaling, aanleiding zouden kunnen geven tot beëindiging van de arbeidsovereenkomst; dat zijn de zoogenaamd dringende redenen, die ontstaan doordat een partij de overeenkomst niet behoorlijk nakomt; daarbij komen dan nog redenen als een geheele verandering van persoonlijke omstandigheden. Destijds noemde de Regeering daarvan verschillende voorbeelden in haar Memorie van Toelichting, zooals het geval van iemand, die rijk is en er een bibliothecaris op nahoudt, maar die op eens verarmt, zoodat hij geen bibliothecaris meer betalen kan. Hier echter is het een geval dat voorzien is. Er zal altijd eenige schade worden aangericht en dan zal het gevolg zijn, dat ieder oogenblik de vraag rijst, of de schade nog te klein is of zoo groot, dat de pachter naar den kantonrechter kan loopen. Dit geeft ook een afwijking van het beginsel *non bis in idem*, want wie vandaag bij den kantonrechter is geweest kan morgen weer komen.

In de laatste plaats, en dat lijkt mij niet het minste bezwaar tegen dit artikel, zal de afstand van het jachtrecht in veel gevallen zijn een onderdeel van een contract en het is strijdig met alle rechtsgevoel, dat een gedeelte van een contract zou kunnen worden vernietigd, terwijl overigens het geheele contract in stand blijft op voorwaarden, die de contractanten niet hebben bedoeld. Wanneer men dit artikel zou willen aannemen, zou het toch gewijzigd moeten worden in zoodanigen vorm, dat dan het geheele pachtcontract vervalt.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou een vraag willen richten in het bijzonder tot den Minister van Justitie. Er staat in het artikel:

„Afstand van het recht om te jagen, hetzij bij overeenkomst, hetzij krachtens eenzijdige verklaring door den grondgebruiker gedaan, kan op verzoek van dezen door den kantonrechter worden te niet gedaan", enz.

In het aanvankelijke wetsontwerp was de grondgebruiker jachtgerechtigde en kon hij zijn recht afstaan aan den eigenaar. Nu is in eerste instantie de eigenaar de jachtgerechtigde en kan hij zich in eerste instantie de jacht voorbehouden. Daarom is mijn vraag of dit artikel nog voldoende correspondeert met het nieuwe artikel 4 en of hier dus ook

(Hiemstra e. a.)

nog uitgesproken wordt, dat het voorbehoud, dat in het pachtcontract staat, krachtens een beslissing van den kantonrechter er uit kan worden genomen. Natuurlijk is dat van veel beteekenis, omdat het naar mijn meening van groote waarde kan zijn voor den grondgebruiker, dat de kantonrechter die bevoegdheid behoudt.

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! Met groote belangstelling heb ik het betoog van mejuffrouw van Dorp gehoord. Toch komt het mij voor, dat hetgeen zij zeide niet juist is. Zij betoogde, dat den pachter twee rechtsmiddelen zouden openstaan in geval van afstand of voorbehoud van het genot tot de jacht; dit is niet geheel juist, daar het geen rechtsmiddel is. Heeft de pachter gekozen den weg van artikel 59 en hij krijgt langs dien weg bevrediging, dan kan ik niet inzien, dat zulk een pachter nog zal riskeeren de gevaren, die toch altijd aan een civiel proces verbonden zijn en dat hij dan nog eens zou gaan naar den kantonrechter om opnieuw te vragen wat hij reeds van den Minister heeft bekomen.

Maar heeft hij van den Minister niet bekomen wat hij beoogde, wat voor bezwaar is er rechtens tegen, dat hij zich ten zelfden einde nog eens wendt tot den kantonrechter? Het komt mij voor, dat hetgeen mejuffrouw van Dorp hier beweerd heeft, niet opgaat.

Mejuffrouw van Dorp heeft nog gezegd, dat het in strijd zou zijn met alle regelen van het recht, om tenietdoening van een deel van een contract te vragen. Ook dit bezwaar gaat m. i. niet op. Het gaat daarbij immers om een zeer klein onderdeel van het contract, dat zeker niet van invloed geweest zal zijn op de bepaling van den prijs. Het geldt daarbij toch alleen het voorbehoud van genot van jacht en er kan toch geen bezwaar tegen bestaan, dat, wanneer de verpachter misbruik heeft gemaakt van dit voorbehoud, alsdan de pachter een beroep kan doen om dat deel van het contract vernietigd te krijgen. Daarom geloof ik ook, dat het beroep van mejuffrouw van Dorp op de artikelen 59 en 60 niet opgaat en ik meen, dat de bepaling van art. 64 daarmede niet in strijd is.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb slechts het woord gevraagd, om het betoog van den heer van Sasse van Ysselt aan te vullen, om misverstand te voorkomen aangaande de beteekenis van het artikel. Het wordt door mejuffrouw van Dorp voorgesteld, dat het een onderdeel van een contract is. Maar het geval kan evengoed geconstrueerd worden, dat het een volledig contract is. Stel, dat een eigenaar in een bepaalde streek vele gronden heeft, die hij aan verschillende pachters verpacht heeft met het genot van de jacht. Dat geval is te meer denkbaar, omdat ook maatschappijen en vereenigingen als grondeigenaressen kunnen optreden. Nu zullen dus de grondgebruikers eigenlijk hebben het gebruik van de jacht. Maar zij hebben dat afgestaan aan een ander, die dat weer van de gezamenlijke landbouwers heeft gehuurd. Als deze personen nu bezwaar hebben tegen de wijze, waarop deze persoon zijn overeenkomst nakomt, wat voor bezwaar zou er dan tegen zijn, dat zij zich tot den kantonrechter wenden om van dit voor hen onereuze contract af te komen?

Het is dus aanbevelenswaardig, om hetgeen door de Regeering wordt voorgesteld, te behouden met het oog op zulke gevallen en het niet alleen te bezien van uit het oogpunt der verhoudingen tusschen pachter en verpachter van den grond.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling van het tegenwoordig artikel 3 is door den heer van Sasse van Ysselt, den voorzitter der Commissie van Rapporteurs, een gedeelte van zijn redevoering aan dit punt gewijd. Het komt mij voor, dat de gedachte van mejuffrouw van Dorp, die het geheele artikel 64 zou willen laten vervallen, moeilijk kan worden aanvaard; het belang van den landbouw en de landbouwers zou daardoor ten zeerste worden geschaad. Nu geef ik toe, dat naar aanleiding van de veranderingen, die tot nu toe in het voorstel zijn gebracht, de aanhef van artikel 64 niet kan blijven luiden, zooals hij

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

nu luidt. Daarom zou ik die woorden willen wijzigen op de wijze, zooals ik hierbij op uw bureau, Mijnheer de Voorzitter, deponeer.

De **Voorzitter**: De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw deelt mede, dat hij den aanhef van artikel 64 wenscht te doen luiden:

„Afstand of voorbehoud van het recht van genot van de jacht, hetzij bij overeenkomst, hetzij krachtens eenzijdige verklaring door den pachter of ieder ander gebruiker van den grond gedaan", enz.

Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over deze wijziging te willen mededeelen.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is eenparig van oordeel, dat deze wijziging een verbetering is.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd artikel 64, thans luidende:

„Afstand of voorbehoud van het recht van genot van de jacht, hetzij bij overeenkomst, hetzij krachtens eenzijdige verklaring door den pachter of ieder ander gebruiker van den grond gedaan, kan op verzoek van dezen door den kantonrechter worden te niet gedaan wegens gewichtige redenen, zooals wanneer te duchten is, dat ten gevolge van een overmatigen wildstand het landbouwbelang geschaad wordt. De kantonrechter willigt het verzoek niet in dan na verhoor of behoorlijke oproeping der wederpartij.

Indien de kantonrechter het verzoek inwilligt, bepaalt hij op welk tijdstip de in het eerste lid bedoelde afstand van het recht om te jagen zal eindigen. Daarbij stelt hij zoodanige voorwaarden en maakt hij zoodanige bepalingen, als hij in het belang der wederpartij noodig oordeelt.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Mejuffrouw van Dorp deelt mij mede, dat zij geacht wenscht te worden tegen het artikel te hebben gestemd. Daarvan zal aanteekening worden gehouden.

Artikel 65 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 66, luidende:

„Het is verboden schadelijk gedierte, alsmede wild, behoorende tot door Ons aangewezen soorten, te poten.",

waarop de volgende amendementen zijn voorgesteld:

I. een, door de heeren Ebels, Marchant en Oud, (Stuk n°. 4, IV), strekkende om het artikel te lezen:

„Het poten van wild en van schadelijk gedierte is verboden.", en

II. een, door de heeren Kolkman, van Rappard, Boon, Ter Hall, Dresselhuys en mejuffrouw van Dorp (Stuk n°. 9), strekkende om het artikel te lezen:

„Het is verboden schadelijk gedierte, alsmede fazanten en zoodanig ander wild, als behoort tot door Ons aangewezen soorten, te poten."

De heer **Ebels**: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van dit amendement is, om in de wet te doen vastleggen, dat ook wild niet mag worden gepoot. Waar in artikel 1 van het ontwerp aan den Minister de bevoegdheid is gegeven om fazanten te rangschikken onder het wild en waar verder

(**Ebels** e. a.)

krachtens dat zelfde artikel onder wild altijd worden gerangschikt herten en reeën, daar meen ik, dat we hier te doen hebben met diersoorten, die niet gepoot moeten worden op andere terreinen, omdat ik vrees, dat zij daar een zoodanige schade kunnen aanrichten, dat de voordeelen, die overigens misschien aan het poten van wild verbonden kunnen zijn, daartegen op verre na niet opwegen.

Het is dus om de mogelijkheid buiten te sluiten, dat diersoorten als fazanten, herten en reeën elders worden gepoot, dat ik meen, dat artikel 66 in den door ons aangegeven zin moet gewijzigd worden.

Het amendement van den heer Ebels c. s. (Stuk n°. 4, IV) wordt nog ondersteund door mevrouw Bakker—Nort en den heer Ketelaar en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Nu ons amendement op artikel 2 is vervallen, kan dit amendement gevoeglijk worden ingetrokken. Ik heb dus de eer dat te doen.

De **Voorzitter**: Aangezien het amendement van den heer Kolkman c. s. (Stuk n°. 9) door den heer van Rappard namens zijn medevoorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou aan den Minister gaarne een vraag willen stellen.

Wij hebben in den afgeloopen tijd konijnen verklaard tot schadelijke dieren, zonder eenig onderscheid, en nu wordt voorgesteld om het poten van schadelijk gedierte te verbieden. Zullen nu straks de jongens of de ouders van de jongens, die konijnen fokken en dus eigenlijk nieuwe konijnen poten, strafbaar zijn?

Die konijnen vallen onder dezelfde bepaling als de andere konijnen. Ik zou dus graag de interpretatie van den Minister dienaangaande willen hooren en willen vernemen of hieronder ook verstaan wordt het poten van tamme konijnen, omdat ik alle complicaties, die anders te verwachten zijn, wil voorkomen.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp het bezwaar van den heer Hiemstra niet. Wanneer zoo'n tam konijn eens mocht ontsnappen en in een bosch terechtkomen, dan zal het daar toch niet zooveel overlast en schade veroorzaken als bunzings e. d. Tamme konijnen vallen natuurlijk niet onder deze bepalingen.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De heer Ebels wil een volstrekt verbod om te poten, zoodat de bevoegdheid, welke volgens het wetsontwerp aan de Kroon wordt verleend om bepaalde soorten aan te wijzen, waarvoor dit verbod niet geldt, vervalt.

Dat volstrekt verbod lijkt mij door niets gemotiveerd en ik zou daarom de Kamer willen ontraden het amendement aan te nemen.

Vergis ik mij niet, dan is er ook wel onschadelijk wild. Zoo is ongeveer de algemeene meening, dat de patrijs niet behoort tot het schadelijk wild. Waarom nu hier een absoluut verbod? Men beroept zich ten onrechte op de landbouwbelangen. Indien men met mij uitgaat van de stelling, dat er ook onschadelijk wild is, dan kan het in het belang van den landbouw zijn, met het oog op vernietiging van ander schadelijk gedierte, dat men hier en daar dat wild poot.

Wat betreft de vraag van den heer Hiemstra, deze maakt zich noodeloos ongerust. De tamme konijnen zijn toch niet bestemd om in het groote veld te worden losgelaten, en zoolang zij maar, hun aard getrouw blijvende, tot het soort huisdieren kunnen gerekend worden, geloof ik, dat de geachte afgevaardigde zich over de door hem beschermde personen en dieren niet beangst behoeft te maken.

(Ebels c. a.)

De heer **Ebels**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister zegt, dat er wildsoorten voorkomen, die niet bepaald schadelijk zijn. Dat wil ik toegeven, maar daarmede is niet gezegd, dat dat wild voor den landbouw nuttig is en het dus aanbeveling zou verdienen ze te poten. Wat betreft de schadelijkheid, wil ik herhalen, dat die in zeer hooge mate afhangt van het aantal, waarin de dieren in bepaalde streken voorkomen.

Mijn hoofdbezwaar tegen artikel 66 is, dat wij niet in de wet een absolute zekerheid krijgen, dat de fazanten niet gepoot mogen worden, en dit geldt tot zekere hoogte ook voor reeën en herten. Dit bezwaar blijft bestaan. Wanneer wij art. 66 aannemen, gelijk de Regeering het voorgesteld heeft, dan krijgt de Regeering de bevoegdheid — al zal zij daarvan wellicht niet direct gebruik maken — om toe te staan, dat de genoemde diersoorten worden gebracht in streken, waar ze thans niet voorkomen, en dit blijf ik ongewenscht achten.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Bij deze wet worden strafbaar gestelde feiten beschouwd als overtredingen. Of ik mijn stem aan het amendement al dan niet zal geven, hangt nu af hiervan, welke straf op overtreding van het in art. 66 vervat verbod gesteld wordt.

Is er een algemeene formule, waaronder dit verbod valt, wat betreft de strafmaat? Het is een vraag, die ik stel, om de consequenties van het amendement van den heer Ebels te kunnen overzien.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Ik verzoek u, de behandeling van dit artikel even aan te houden.

De **Voorzitter**: Wegens het niet aanwezig zijn van den Minister van Justitie stel ik voor, de behandeling van dit artikel even aan te houden.

Daartoe wordt besloten.

De artikelen 67 tot en met 69 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 70, luidende:

„Geen schadeloosstelling wordt verleend ten aanzien van:

a. gronden, welke op 1 Januari 1920 vallen onder artikel 5 van het Souverein besluit van 8 Februari 1815 (*Staatsblad* n°. 11);

b. gronden, welke gelegen zijn binnen de bebouwde kommen der gemeenten, alsmede daarbuiten gelegen huisplaatsen met bijbehoorende erven.",

waarop een amendement is voorgesteld door de heeren van Rappard, Rutgers van Rozenburg, Schokking, Lovink, Dresselhuys, van Gijn, mejuffrouw van Dorp, de heeren Kersten, Snoeck Henkemans, Bierema en Staalman (Stuk n°. 21), strekkende om achter de woorden „artikel 5" in te voegen „en 6".

De heer **van Rappard** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen te kunnen volstaan met te verwijzen naar de uitvoerige schriftelijke toelichting, welke ik van dit amendement heb gegeven.

Voorgesteld door 11 leden, maakt het amendement van den heer van Rappard c. s. een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Schaik**: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement heeft practisch niet veel beteekenis. In artikel 70, lid *b*, wordt toch bepaald:

(van Schaik e. a.)

„dat geen schadeloosstelling wordt verleend ten aanzien van gronden, welke gelegen zijn binnen de bebouwde kommen der gemeenten, alsmede daarbuiten gelegen huisplaatsen met bijbehoorende erven".

De heer van Rappard zal mij toestemmen, dat de terreinen, gelegen om de huisplaatsen, die vermeld zijn in het Souverein Besluit van 8 Februari 1815, in den regel zullen vallen, geheel of ten deele, onder artikel 70, *b*. Nu ontbreekt m. i. de theoretische grondslag, welke het amendement van den heer van Rappard moet hebben, wil de voorsteller er met vrucht mede bij ons komen. In de schriftelijke toelichting zegt de heer van Rappard, dat volgens art. 6 van genoemd Souverein Besluit de gronden, gelegen binnen den afstand van twintig roeden van woonhuizen, vrijgemaakt zijn van de jacht. Daarin ligt als het ware opgesloten, dat de Regeering bij het opnemen van artikel 5 in genoemd besluit verzuimd zou hebben te denken aan artikel 6. In denk, dat de Minister van Justitie zal antwoorden, dat van een dergelijk verzuim geen sprake is geweest. Ik heb vóór mij het *Staatsblad*, waarin genoemd Souverein Besluit voorkomt, en als men daarin leest de artikelen 5 en 6, zal men zien, dat er een niet onbelangrijk onderscheid is tusschen den inhoud van die beide artikelen. In artikel 5 wordt verboden „het jagen in de moestuinen, gelijk mede in lusthoven en bosschen, waarin geschoffelde lanen zijn, of die met staketsels, rasters of slooten omgeven (zijn)".

In art. 6 wordt de jacht behouden, maar het uitoefenen er van wordt afhankelijk gemaakt van de toestemming van de bewoners van de huizen. Indien dezen toestemming geven, blijft het jachtrecht daar onvoorwaardelijk gevestigd. Alleen dan zou er dus sprake van kunnen zijn, dat deze terreinen practisch vrijgemaakt waren. Wanneer de heer van Rappard kon aantoonen, dat de practijk zoo is, dat inderdaad door die huisbewoners tot dat jachtrecht nooit toestemming wordt gegeven, zou de zaak anders staan. Ik meen echter te weten, dat die toestemming nooit gevraagd wordt; men ontziet de huizen wel.

Maar er is nog iets anders. Ik wil er den geachten afgevaardigde opmerkzaam op maken, dat, voor zoover een beperking van het jachtrecht mocht zijn gelegen in art. 6, dit alleen betreft het jagen met het schietgeweer; overigens is het jagen volkomen geoorloofd. Wanneer de eigenaar van de jacht wild wil bemachtigen op die terreinen, mag hij dat zonder toestemming doen. Hier kan dus nooit worden gedacht aan een verzuim of een vergissing van de Regeering, dat er een welbewust onderscheid is tusschen art. 5 en art. 6, en dat het dus practisch niet veel te beduiden zal hebben; de theoretische ondergrond van het amendement is niet aanwezig, zoodat de heer van Rappard beter gedaan had, zijn amendement niet voor te stellen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij geenszins vereenigen met de opmerkingen van den heer van Schaik. Deze heeft inderdaad gelijk wanneer hij zegt, dat de strekking van art. 6 van het souverein besluit een andere is dan die van art. 5. Dat neemt echter niet weg, dat op zich zelf de strekking van art. 6 het amendement-van Rappard voldoende motiveert.

De geachte afgevaardigde zeide: het verschil is in de eerste plaats, dat art. 6, dat verbiedt op een afstand van 20 roeden van huizen met een schietgeweer te jagen, een beperkter verbod is dan art. 5 inhoudt, welk artikel de jacht in het algemeen verbiedt. Inderdaad, maar dat is een gering gradueel verschil, want het is practisch uitgesloten, dat de jacht anders dan met een schietgeweer wordt uitgeoefend.

De heer van Schaik vergist zich wanneer hij voorts meent, dat deze zaak niet van practisch belang is.

Thans staat in het artikel van de Regeering, dat uitgesloten zijn van plicht tot schadeloosstelling gronden, welke gelegen zijn binnen de bebouwde kommen der gemeenten, alsmede daarbuiten gelegen huisplaatsen met bijbehoorende erven. Art. 6 spreekt van alle terreinen over een afstand van 20 roeden van woonhuizen. Ieder gevoelt, dat dit laatste iets geheel anders is; het is veel algemeener en kan veel meer

63ste VERGADERING. — 15 MAART 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(Dresselhuys e. a.)

terrein omvatten. De toestand is zoo, dat zij, die terreinen hadden liggen binnen 20 roeden van een woonhuis, tot nu toe vrijgesteld waren, tenzij zij het jagen uitdrukkelijk hadden goedgekeurd. De practijk is dan ook, dat, tenzij een bepaalde permissie aanwezig is, op terreinen rondom woonhuizen de jacht achterwege blijft.

Het amendement is ingediend op dezen grond, dat verschillende menschen ons gevraagd hebben daaraan onze aandacht te wijden. Verschillende boeren zijn nu vrijgesteld van elk jachtrecht, maar zouden nu moeten gaan betalen.

De heer van Schaik merkte op, dat in de gevallen, bedoeld bij art. 6, voldoende is om niettemin te kunnen jagen een uitdrukkelijke schriftelijke toestemming van den eigenaar, en dat daarom van een algemeen jachtverbod daar geen sprake is; mijnerzijds merk ik op, dat in artikel 5 precies hetzelfde staat. De heer van Schaik zegt, bij artikel 5 geldt de vrijstelling alleen voor de moestuinen en dergelijke en is dus het jachtverbod inhaerent aan een zakelijke eigenschap van de terreinen, maar bij art. 6 is het evenzeer een quaestie van ligging, dus evengoed een zakelijke eigenschap als in het geval van artikel 5. Het bezwaar tegen het ongewijzigde artikel van het ontwerp is dus, dat tal van personen, die zich altijd vrijgesteld hebben gezien van den druk van heerlijk jachtrecht, nu op hun terreinen een zakelijken last zullen zien gevestigd gedurende 30 jaren of een plicht om dat jachtrecht af te koopen. Dat lijkt ons onbillijk, en ik geloof, dat ons amendement derhalve op deugdelijke gronden berust.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Theoretisch heeft de heer van Schaik gelijk; of zijn opmerking van practisch belang is, is een andere vraag. Men leest in de Memorie van Toelichting op artikel 82, thans artikel 70, het volgende:

„De Hooge Raad heeft bij zijn arresten van 23 Mei 1893 (*Weekblad van het Recht* n°. 6351) en 29 September 1919 (*Weekblad van het Recht* n°. 10468) beslist, dat het besluit van 1815 beoogde, dat op de in artikel 5 bedoelde terreinen, zoolang de gesteldheid daarvan onveranderd bleef, het jachtrecht niet den heer maar den grondeigenaar toekwam."

Dit waren dus de geschoffelde paden. Volgens dat arrest van den Hoogen Raad kwam het jachtrecht op die terreinen den eigenaar toe. Daar mocht niet gejaagd worden zonder toestemming van den eigenaar. De conclusie is dus, dat hem, die heerlijk jachtrecht had, daarvoor geen schadeloosstelling toekomt. Die beslissing, en hier kom ik tot de theoretische juistheid van de opmerkingen van den heer van Schaik, sloeg dus niet ten volle op art. 6, want binnen de 20 roe van art. 6 mocht men niet jagen met schietgeweer zonder permissie van den bewoner. Men kan dus niet zeggen, dat daar het heerlijk jachtrecht in het geheel niet bestaat. Dat neemt niet weg, dat in artikel 70 voorgesteld wordt geen schadeloosstelling te verleenen, niet alleen ten aanzien van de gronden van artikel 5 van het Souverein Besluit, maar ook niet ten aanzien van gronden, welke gelegen zijn binnen de bebouwde kommen der gemeenten, alsmede daarbuiten gelegen huisplaatsen met bijbehoorende erven. Ten aanzien van die gronden is weer bepaald in artikel 20 van dit wetsontwerp, dat men daar niet mag jagen met schietgeweer. Er is dus een groote overeenkomst tusschen de 20 roe van de woningen en de bebouwde kommen, in zooverre als op beide niet gejaagd mag worden met schietgeweer, maar er is weer een klein verschil, dat voor de bebouwde kommen geen permissie kan worden gegeven en voor de 20 roe wel door de bewoners der huizen. Er is dus een zekere gradatie ten aanzien van de theorie van die drie categorieën.

Nu zou het natuurlijk, indien men artikel 6 in artikel 70 wil opnemen, het meest systematisch zijn, om het òf apart onder een rubriek *c.* te noemen, òf om het wegens de analogie in verband met het schietgeweer met de bebouwde kommen op te nemen onder *b.*: „gronden, welke op 1 Januari 1920 vallen onder artikel 6 van het Souverein besluit onder *a.* genoemd, alsmede in het algemeen gronden, welke gelegen zijn binnen de bebouwde kommen." Men kan het echter korter uit-

(Minister Heemskerk e. a.)

drukken, door artikel 6 onder *a.* op te nemen. Het heeft practisch hetzelfde resultaat.

Maar er is ook iets te zeggen voor de stelling van den heer van Schaik, dat opneming niet noodig is. Maar dan zal het resultaat zijn, dat de schadeloosstelling in theorie niet is uitgesloten, maar dat de schade, welke de eigenaar van het heerlijke jachtrecht ten aanzien van die 20 roeden kan vorderen, zoo uiterst gering is, dat zij niet op geld waardeerbaar zal zijn, omdat hij in den regel op die gronden niet met schietgeweer kan jagen en het ook niet mag zonder permissie van den bewoner. Dus kan de Regeering niet zeggen, dat aanneming van het amendement van den heer van Rappard bedenkelijk zou zijn, want het belang is zoo gering, dat van een taxatie van de schade voor dergelijke gronden geen sprake kan zijn. Maar op theoretische gronden is voor de stelling van den heer van Schaik wel iets te zeggen en daarom meent de Regeering de beslissing aan de Kamer te kunnen overlaten.

De **Voorzitter**: Ik geef den voorstellers in overweging, hun amendement aldus te lezen: In plaats van „artikel 5" wordt gelezen: „artikelen 5 en 6".

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Met de wijziging, die u daar aangeeft, kan ik mij natuurlijk vereenigen.

Ik onderschrijf volkomen het betoog van den heer Dresselhuys. Maar de heer van Schaik heeft gevraagd, of ik eenige voorbeelden uit de practijk wist aan te geven, waarvoor het amendement van belang kon zijn. Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat kan ik. Ik had op het oog de heerlijkheid Breedevoort, die omvat de gemeenten Winterswijk, Aalten en Dinxperloo en juist in die gemeenten zijn die terreinen altijd als heerlijke jachtterreinen beschouwd.

De **Voorzitter**: Mag ik den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs verzoeken, het oordeel der Commissie van Rapporteurs mede te deelen over het gewijzigde amendement van den heer van Rappard c. s.?

De heer **van Schaik**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb voldoening, dat de heer van Rappard het geheel eens is met het betoog van den Minister van Justitie en dus blijkbaar terugkomt op de toelichting, die hij aan zijn amendement heeft gegeven. Die rustte op onjuiste motieven en deze moeten dus als vervallen worden beschouwd. Maar blijkbaar maakt het hier heel weinig uit, omdat wij te doen hebben met slapende jachtrechten, die op nihil of heel weinig zouden worden getaxeerd. Ik blijf dus volhouden, dat theoretisch de opneming van artikel 6 niet juist is, maar om de Kamer een stemming te besparen en den heer van Rappard een genoegen te doen zal ik mij tegen aanneming van het amendement niet verzetten.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen aanneming van het amendement geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het gewijzigd artikel 70, thans luidende:

„Geen schadeloosstelling wordt verleend ten aanzien van:

a. gronden, welke op 1 Januari 1920 vallen onder de artikelen 5 en 6 van het Souverein besluit van 8 Februari 1815 (*Staatsblad* n°. 11);

b. gronden, welke gelegen zijn binnen de bebouwde kommen der gemeenten, alsmede daarbuiten gelegen huisplaatsen met bijbehoorende erven.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Wij moeten thans nog terugkeeren tot art. 66, dat zooeven is aangehouden.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Vergis ik mij niet, dan is de vraag gedaan, in welk artikel de strafbepaling staat op overtreding van art. 66.

Het antwoord op deze vraag is, dat die bepaling staat in art. 47, laatste lid.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs, haar oordeel over het amendement van den heer Ebels c. s. (Stuk n°. 4, IV) te willen mededeelen.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is eenparig van oordeel, dat het amendement van den heer Ebels niet aangenomen dient te worden.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Het amendement van den heer Ebels c. s. (Stuk n°. 4, IV) wordt verworpen met 45 tegen 17 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Deckers, van Dijk, A. Colijn, Rutten, Hermans, mejuffrouw Katz, de heeren Nolens, van Sasse van Ysselt, Fruytier, de Monté ver Loren, van Schaik, van Gijn, Schokking, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, van Boetzelaer van Dubbeldam, Kolkman, Gerritzen, Krijger, Rutgers, Zijlstra, Juten, van Voorst tot Voorst, van de Bilt, Fleskens, Wintermans, Feber, Bierema, Beumer, Ament, van Rappard, Bulten, van der Voort van Zijp, Suring, Weitkamp, Lovink, Knigge, van den Heuvel, mejuffrouw van Dorp, de heeren Dresselhuys, Michielsen, Smeenk, H. Colijn, Duymaer van Twist en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Ketelaar, Braat, van Zadelhoff, K. ter Laan, Kleerekoper, Troelstra, van den Tempel, IJzerman, Oud, van Braambeek, van der Waerden, Ebels, Vliegen, Schaper, Hiemstra, mevrouw Bakker—Nort en mevrouw de Vries—Bruins.

Artikel 66 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 71 tot en met 74 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 75, luidende:

„De jachtrente is verschuldigd over dertig achtereenvolgende jaren, te beginnen met het jaar dat volgt op de derde maand, volgende op die, waarin omtrent het bedrag der schadeloosstelling onherroepelijk is beslist.",

waarop een amendement is voorgesteld door de heeren Braat en de Boer (Stuk n°. 2), strekkende om in den eersten regel het woord „dertig" te veranderen in „tien".

De heer **Braat** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Zooals wij reeds in onze schriftelijke toelichting te kennen hebben gegeven, is de bedoeling van het amendement om den afkooptijd te bekorten, ten gevolge waarvan de administratieve werkzaamheden verminderd zullen worden en dus bezuiniging zal verkregen worden. Het lijkt ons wel een beetje te lang, om een periode van 30 jaar, bijna 1/3 eeuw, te nemen voor afkoop van de jachtrente. Men kan m. i. het zeer goed stellen op 10 jaar, zooals wij voorstellen.

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Hiemstra, van Braambeek en van Zadelhoff en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigden stellen dit als een vrij eenvoudige zaak voor, maar dat is het toch werkelijk niet.

De voorstellers van het amendement zien over het hoofd, dat bij een verkorting van den termijn van de invordering der jachtrente en van de uitkeering van de annuïteiten der schadeloosstelling, die beiden niet onbelangrijk verhoogd moeten worden. De annuïteit van de schadeloosstelling zou dan stijgen van 7,3 tot 13,8 ten honderd van het geheele bedrag, terwijl de jachtrente zou stijgen van 7,5 tot 13,7 ten honderd van dat deel der schadeloosstelling, dat geacht wordt betrekking te hebben op het betreffend perceel. Daarvan is dan weder het gevolg, dat de druk van de jachtrente te zwaar wordt.

Aan den anderen kant mogen ook de voordeelen, verbonden aan een verkorting van den termijn, niet worden overschat, aangezien de invordering van de jachtrente niet een administratie op zich zelf vormt, maar plaats heeft te gelijk met die van de grondbelasting.

Ik wijs den geachten afgevaardigde op art. 69, volgens hetwelk door de Kroon vervroegde algeheele afbetaling van de schadeloosstelling kan worden gelast, en op art. 81, hetwelk voorschrift, dat elk jaar de jachtrente over de nog niet ingetreden jaren kan worden afgekocht voor haar waarde op dat tijdstip.

Dit alles te zamen genomen kom ik tot de conclusie, dat er meer tegen dan voor het amendement is.

De heer **Braat**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben wel niet overtuigd door de woorden van den Minister en door diens toelichting, dat het beter is de dertig jaren te handhaven, maar waar het toch niet zooveel verschil maakt en ik tot bekorting van de behandeling dezer wet wil medewerken, ben ik bereid dit amendement in te trekken.

Aangezien het amendement door den heer Braat (Stuk n°. 2) mede namens zijn medevoorsteller is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en het artikel zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 76 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 77, luidende:

„De jachtrente is verschuldigd door hem, die het genot heeft van het perceel krachtens recht van bezit of eenig ander zakelijk recht.

Ingeval van vruchtgebruik vergoedt de eigenaar den vruchtgebruiker bij het eindigen van zijn recht hetgeen hij, in verband met de vermindering van de waarde van de jachtrente, berekend volgens artikel 81, geacht moet worden voor aflossing te hebben betaald.",

waarop een amendement is voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, XV), strekkende om in het eerste lid in plaats van „bezit" te lezen: „eigendom".

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Na de indiening van dit amendement is aan de Commissie van Rapporteurs gebleken, dat het Regeeringsvoorstel is conform de Tiendwet 1907 en de wet op de grondbelasting. Door die beide wetten heeft de uitdrukking, waartegen de Commissie van Rapporteurs opkwam, een vaste beteekenis gekregen. De Commissie wenscht die vaste beteekenis in haar waarde te laten en daarom trekt zij haar amendement in.

(van Sasse van Ysselt e. a.)

Aangezien de Commissie van Rapporteurs haar amendement heeft ingetrokken, maakt dit geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en artikel 77 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 78 tot en met 81 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 82, luidende:

„Voor het leiden of verrichten van de werkzaamheden, welke ter uitvoering van het bepaalde in dezen titel vereischt worden, wordt eene jachtcommissie ingesteld, wier standplaats door Ons wordt aangewezen.".

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag is de vraag gesteld of het niet wenschelijk is meer dan één jachtcommissie voor het land in te stellen om de geldigheid van de thans nog bestaande heerlijke jachtrechten vast te stellen en de verkoopwaarde daarvan te bepalen.

De Regeering heeft hierop geantwoord, dat zij het niet noodig vindt meer dan één commissie in te stellen. Misschien kan de Regeering mij dienaangaande geruststellen, maar oppervlakkig beschouwd, lijkt mij slechts één jachtcommissie voor het geheele land wel wat weinig. Toen indertijd de Tienden werden afgeschaft, zijn voor het geheele land meerdere Tiendcommissies ingesteld. Het is mogelijk, dat de Regeering beschikt over meer gegevens dan ik, waaruit blijken kan, dat er niet zoo veel heerlijke jachtrechten meer over zijn, dan ik nog meen het geval te zijn, zoodat zij het daarom te recht thans niet noodig oordeelt meer dan één jachtcommissie in te stellen, maar dan zou ik haar toch willen vragen of zij, als evenwel in de practijk één commissie niet voldoende zal blijken te zijn, met een nader voorstel bij de Kamer wil komen ten einde te bevorderen, dat er meer commissies zullen komen of dat althans de door haar voor het eerst in te stellen commissie zal worden uitgebreid, want het is toch in aller belang zoo spoedig mogelijk te komen tot een algeheele liquidatie van de heerlijke jachtrechten en alles wat daarmede samenhangt.

Ik hoop voorts, dat het der Regeering moge gelukken de jachtcommissie even goed samen te stellen als het geval is geweest met de tiendcommissies. Die commissies hebben voortreffelijk werk geleverd, zoodat bijna zonder eenig proces de afkoop der afgeschafte tiendrechten heeft kunnen plaats hebben.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Aan de hand van de gegevens, waarover de Regeering beschikt, is zij tot de conclusie gekomen, dat met één commissie voor het geheele land zal kunnen worden volstaan. Mocht intusschen in de practijk het tegendeel blijken, dan is het middel, dat de geachte afgevaardigde aangeeft, nl. een kleine wetswijziging, naar het oordeel van de Regeering het juiste middel. Ik doe den geachten afgevaardigde dan ook in die richting gaarne eenige toezegging.

Wat de samenstelling der commissie betreft, het zal de Regeering een vreugde zijn, indien zij bij die samenstelling even gelukkig mag zijn als zij bij de benoeming van de tiendcommissies is geweest.

De beraadslaging wordt gesloten en artikel 82 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. 83 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 84, luidende:

„De jachtcommissie vergadert op plaats en tijd, te bepalen door den voorzitter, en beslist bij meerderheid van stemmen.

Indien bij eene schatting geen meerderheid wordt verkregen, geldt het bedrag, dat wordt gevormd door de som der geschatte bedragen te deelen door het aantal leden, dat aan de schatting heeft deelgenomen.",

waarop een amendement is voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, XVI), strekkende om het tweede lid aldus te lezen:

„Iedere gemeente verschaft kosteloos een geschikt gemeubeld lokaal, waarin de jachtcommissie kan vergaderen en het kadastraal archief der gemeente kosteloos raadplegen. De kosten van verwarming en verlichting van dat lokaal komen voor rekening van het Rijk.".

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt:

Mijnheer de Voorzitter! Bij art. 84, eerste lid, wordt bepaald, dat de jachtcommissie vergadert op plaats en tijd, te bepalen door den voorzitter, maar daarmede heeft die commissie nog geen eigen gebouw of een eigen lokaal om te vergaderen. Daarom heeft de Commissie van Rapporteurs gemeend, dat het goed zou zijn, op het eerste lid van dit art. 84 te laten volgen een bepaling, zooals die voorkomt in art. 25 van de Tiendwet 1907, nl. dat iedere gemeente kosteloos een geschikt gemeubeld lokaal ter beschikking stelt, waar de jachtcommissie kan vergaderen en dat de kosten van verlichting en verwarming daarvan komen voor rekening van het Rijk. Vandaar dit amendement, waarvan zij de overneming aan de Regeering en de aanneming aan de Kamer aanbeveelt.

De Commissie van Rapporteurs stelt bovendien voor, het tweede lid van art. 84 over te brengen naar art. 111. Ik heb echter officieus vernomen, dat de Regeering geen prijs stelt op de handhaving van dat tweede lid. Is dit juist, dan trekt de Commissie van Rapporteurs haar amendement tot overbrenging van dat tweede lid in.

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt het amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne verklaar ik, dat de Regeering met hetgeen de heer van Sasse van Ysselt heeft gezegd instemt en dus het voorstel der Commissie van Rapporteurs overneemt.

De **Voorzitter**: De Regeering deelt mede, dat zij het tweede lid van het artikel terugneemt en het amendement van de Commissie van Rapporteurs overneemt, zoodat dit geen onderwerp van beraadslaging meer uitmaakt.

Ik mag aannemen, dat de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar heeft tegen deze Regeeringswijziging.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. 84, thans luidende:

„De jachtcommissie vergadert op plaats en tijd, te bepalen door den voorzitter, en beslist bij meerderheid van stemmen.

Iedere gemeente verschaft kosteloos een geschikt gemeubeld lokaal, waarin de jachtcommissie kan vergaderen en het kadastraal archief der gemeente kosteloos raadplegen. De kosten van verwarming en verlichting van dat lokaal komen voor rekening van het Rijk.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 85 tot en met 97 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(van Sasse van Ysselt e. a.)

Beraadslaging over artikel 98, luidende:

,,Zij, die een aangifte, als bedoeld in artikel 86 of een bezwaarschrift, als bedoeld in artikel 90, hebben ingediend, kunnen binnen eene maand na de openbaarmaking van het besluit der jachtcommissie daartegen opkomen bij den Hoogen Raad der Nederlanden door eene daartoe strekkende verklaring bij den secretaris der commissie.
Deze zendt alle stukken en bescheiden, het onderzoek betreffende, bij den Hoogen Raad in.",

waarop een amendement is voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, XVII), strekkende om in het eerste lid in plaats van ,,den Hoogen Raad der Nederlanden" te lezen: ,,het Gerechtshof, binnen welks rechtsgebied de gronden, waarover het jachtrecht zich uitstrekt, of het grootste gedeelte daarvan gelegen zijn," en om in lid 2 in plaats van ,,de(n) Hooge(n) Raad" te lezen: ,,het Gerechtshof".

De heer **van Sasse van Ysselt** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Bij de Tiendwet 1907 werd bepaald, dat quaesties over de geldigheid der tienden in geval van appèl zouden worden beslist door de gerechtshoven. Hier wordt echter voorgesteld, de beslissing over de geldigheid der heerlijke jachtrechten in geval van hooger beroep te brengen bij den Hoogen Raad der Nederlanden. Doch, evenals zulks bij de afgeschafte tiendrechten het geval was, gelden voor de heerlijke jachtrechten verschillende bepalingen, naar gelang zij in de verschillende provinciën van ons land bestaan. Een Brabantsch jachtrecht bijv. verschilt in nature heel veel van een Geldersch, een Zeeuwsch weder van deze beide.
Het wil daarom der Commissie van Rapporteurs voorkomen, dat, evenals ten aanzien van de waardeering van de af te schaffen heerlijke jachtrechten appèl op de gerechtshoven wordt voorgesteld, dit daarop ook behoort te geschieden voor wat betreft de geldigheid dier rechten. Ik heb daarvoor nog een argument, nl. dit, dat de gerechtshoven reeds herhaaldelijk beslissingen hebben gegeven over de geldigheid van verschillende heerlijke jachtrechten, welke binnen hun ressort bestaan. Wanneer nu de Hooge Raad der Nederlanden ook nog zou moeten gaan oordeelen over de geldigheid dier jachtrechten, dan zou het kunnen gebeuren, dat dit college andere beslissingen gaf dan indertijd door de gerechtshoven werden gegeven, zonder dat partijen daartegen opkwamen en dit zou zeker voor de rechtszekerheid te betreuren zijn.
Daarbij komt nog, dat de gerechtshoven beter op de hoogte zijn van het gewestelijk heerlijk jachtrecht dan de Hooge Raad en dat bovendien de gerechtshoven meer gewoon zijn deze materie te berechten dan de Hooge Raad. Om deze redenen is de Commissie van Rapporteurs van oordeel, dat, evenals ten aanzien van de uitspraken omtrent de schattingen der verkoopwaarde, ook het beroep over de beslissingen aangaande de rechtsgeldigheid zelf der heerlijke jachtrechten moet komen aan de gerechtshoven.

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt het amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb geen bezwaar om dit amendement over te nemen, en breng dus ook een wijziging aan in de correspondeerende artikelen 98, lid 2, 99, 104, 105, 106, 108 en 109, om in plaats van de(n) Hooge(n) Raad telkens te lezen: ,,het Gerechtshof".

Aangezien het amendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, XVII) door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De Voorzitter: De Commissie van Rapporteurs deelt mij mede, dat zij uit den aard der zaak geen bezwaar heeft tegen de Regeeringswijziging.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd artikel 98, thans luidende:

,,Zij, die een aangifte, als bedoeld in artikel 86 of een bezwaarschrift, als bedoeld in artikel 90, hebben ingediend, kunnen binnen eene maand na de openbaarmaking van het besluit der jachtcommissie daartegen opkomen bij het Gerechtshof, binnen welks rechtsgebied de gronden, waarover het jachtrecht zich uitstrekt, of het grootste gedeelte daarvan gelegen zijn, door eene daartoe strekkende verklaring bij den secretaris der commissie.
Deze zendt alle stukken en bescheiden, het onderzoek betreffende, bij het Gerechtshof in.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 99 tot en met 107 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen, met dien verstande, dat in de artikelen 99, 104, 105 en 106 in plaats van ,,de(n) Hooge(n) Raad" telkens gelezen wordt: ,,het Gerechtshof".

Beraadslaging over art. 108, luidende:

,,De uitspraak van het Gerechtshof betreft het jachtrecht in zijn geheel.
Daartegen staat geenerlei rechtsmiddel open.
De uitspraak wordt door den griffier in afschrift aan de jachtcommissie medegedeeld.",

waarop een amendement is voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, XVIII), strekkende om het tweede lid te lezen als volgt:

,,Daartegen staat geenerlei rechtsmiddel open, dan de voorziening, bedoeld in art. 98 der wet op de Regterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie."

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen te kunnen volstaan met te verwijzen naar de toelichting tot het voorgaande amendement.

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb geen bezwaar om ook dit amendement over te nemen.

Aangezien het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De Voorzitter: De Commissie van Rapporteurs deelt mij mede, dat zij geen bezwaar heeft tegen deze Regeeringswijziging.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigde artikel 108, thans luidende:

,,De uitspraak van het Gerechtshof betreft het jachtrecht in zijn geheel.
Daartegen staat geenerlei rechtsmiddel open, dan de voorziening, bedoeld in art. 98 der wet op de Regterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie.
De uitspraak wordt door den griffier in afschrift aan de jachtcommissie medegedeeld.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artt. 109 en 110 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen, met dien verstande, dat in art. 109 in plaats: de Hooge Raad, wordt gelezen: ,,het Gerechtshof".

63ste VERGADERING. — 15 MAART 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(van Sasse van Ysselt e. a.)

Beraadslaging over art. 111, luidende:

„Zoodra ten aanzien van eenig jachtrecht onherroepelijk is beslist omtrent de in artikel 95 aangegeven punten, gaat de jachtcommissie over tot het bepalen van de waarde van het jachtrecht in zijn geheel beschouwd.",

waarop een amendement is voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, XIX), strekkende om aan het artikel een nieuw tweede lid toe te voegen, luidende:

„Indien bij eene schatting geen meerderheid wordt verkregen, geldt het bedrag, dat wordt gevormd door de som der geschatte bedragen te deelen door het aantal leden, dat aan de schatting heeft deelgenomen."

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft met dit amendement niet anders bedoeld dan het tweede lid van artikel 84 over te brengen naar artikel 111, waar het beter op zijn plaats is. Mocht de Regeering echter geen prijs stellen, zooals ik reeds meende te mogen veronderstellen, op het behoud van dat tweede lid van artikel 84, dan hoop ik, dat zij dit zal mededeelen, want dan kan de Commissie van Rapporteurs haar amendement intrekken.

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs maakt dit amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Inderdaad stelt de Regeering geen prijs op het handhaven van de in het amendement opgenomen bepaling, zoodat intrekking van het amendement haar aangenaam zal zijn.

De **Voorzitter**: De voorzitter van de Commissie van Rapporteurs deelt mij mede, dat de Commissie het amendement intrekt, zoodat dit geen onderwerp van beraadslaging meer uitmaakt.

De beraadslaging wordt gesloten en het artikel zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 112, luidende:

„Schadeloosstelling wordt verleend naar de aan het jachtrecht toe te kennen verkoopwaarde, met dien verstande, dat daarbij buiten rekening worden gelaten de sedert 1 Augustus 1914 geldende prijzen.",

waarop een amendement is voorgesteld door de heeren Ebels, Marchant en Oud (Stuk n°. 4, V), strekkende om achter het woord „verkoopwaarde" in te voegen: „op den grondslag van een matigen wildstand".

De heer **Ebels** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit artikel bepaalt, dat de schadeloosstelling gegeven zal worden naar de verkoopwaarde. Daaruit kan geconcludeerd worden, dat, hoe overvloediger de wildstand is in een bepaald perceel, hoe hooger de waarde zal worden geschat. Waar dus de bezitter van het heerlijk jachtrecht min of meer misbruik heeft gemaakt van zijn recht, zal hij dus een zeer ruime schadeloosstelling krijgen. Ik meen, dat dit toch niet de bedoeling kan zijn. Men moet zich hier houden aan den normalen toestand en daarom meen ik, dat, wanneer schadeloosstelling wordt gegeven, dat zal moeten gebeuren op den grondslag van een matigen wildstand.

Het amendement wordt ondersteund door mejuffrouw van Dorp en den heer van den Tempel en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

(Hiemstra e. a.)

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik voel iets voor het denkbeeld van den heer Ebels, maar ik zou willen opmerken, dat wanneer de schadeloosstelling bepaald werd naar den maatstaf van een matigen wildstand, het zou kunnen voorkomen, dat in streken, waar minder is dan een matige wildstand, de verkoopwaarde van het jachtrecht te hoog werd bepaald. Daarom zou ik het beter achten, indien het amendement gelezen werd: op den grondslag, een matigen wildstand niet te boven gaande; en zou ik aan de voorstellers willen adviseeren, hun amendement in dien zin te wijzigen.

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! Het heeft mij zeer verwonderd, dat na het zeer juiste antwoord, dat de Regeering in de Memorie van Antwoord heeft gegeven op opmerkingen in het Voorloopig Verslag, gemaakt in den geest als de heer Ebels zooeven heeft gemaakt, de heer Ebels nog gemeend heeft dit amendement te moeten indienen. De Regeering zegt toch in de Memorie van Antwoord:

„Bij de beoordeeling van dit punt heeft men zich op het standpunt te stellen niet van eene in de toekomst gewenschte wetgeving, waarbij het wild als een kwaad en een nadeel voor den landbouw wordt beschouwd, maar op het standpunt der wetgeving, welke die jachtrechten heeft hersteld en onder welke zij bij voortduring zijn uitgeoefend. Die wetgeving — de herstellingsbesluiten en de geldende jachtwet — gaan uit van en regelen de bescherming van den wildstand, bevorderen de handhaving daarvan en verzetten zich in beginsel niet tegen zijne vermeerdering. Bij de waardebepaling der af te schaffen heerlijke jachtrechten mag een en ander niet uit het oog worden verloren. Met name kan het gebruik maken van een recht den rechthebbende kwalijk als een misbruik worden aangerekend. Daarbij werd nog te recht door sommige leden gewezen op de omstandigheid, dat, hoe zwaarder de last was, die op den grond drukte, des te grooter de verlichting voor hem zal zijn, die van dien last bevrijd wordt."

Men moet immers bij de bepaling van de verkoopwaarde der heerlijke jachtrechten niet in aanmerking nemen de economische bezwaren, die kunnen worden aangevoerd tegen het Souverein Besluit van 1814, waarbij die werden hersteld, maar men moet hierbij aannemen, dat sinds 1814 die heerlijke jachtrechten rechtens hebben bestaan. Zij zijn sindsdien een recht geworden van hen, die destijds de heerlijke jachtrechten bezaten en van hen, die ze van hen verkregen, en die rechten zal men hebben te eerbiedigen. Als men dat niet doet, pleegt men een onrecht tegenover de bezitters van die rechten, evenals men het gedaan zou hebben, gelijk mejuffrouw van Dorp en ik hebben betoogd, indien men het recht van te jagen had ontnomen aan de eigenaars, in strijd met hetgeen hun bij artikel 649 van het Burgerlijk Wetboek tot dusverre werd toegekend. Ik kan begrijpen, dat de heer Ebels en de zijnen er bezwaar tegen hebben, dat degenen, die een heerlijk jachtrecht hadden, daarvan zooveel hebben geprofiteerd, maar men kan degenen, die een recht hebben, er toch geen verwijt van maken, dat zij van hun recht gebruik maken. Bovendien hadden volgens artikel 26 van de bestaande Jachtwet degenen, op wier gronden het heerlijk jachtrecht drukt, het recht, om zich tot de Regeering te wenden, ten einde te voorkomen, dat een onmatige wildstand op hun gronden zou ontstaan, en zij kunnen daarom zich thans er niet meer over beklagen als zij dat niet deden en daardoor op hun gronden meer wild dan wenschelijk was is gebleven.

Ten slotte nog de redactie van het amendement. De heer Hiemstra heeft er reeds op gewezen, dat die redactie niet juist is en ik wil dat betoog gaarne onderschrijven. Want wat is „matige wildstand"? Men kan dit toch moeilijk onder cijfers brengen. Het is veel beter, Mijnheer de Voorzitter, om zich te houden aan hetgeen de Regeering voorstelt, die wil geschat hebben naar de verkoopwaarde.

Mijnheer de Voorzitter! Toen ik het artikel 3a, hetwelk door de Commissie van Rapporteurs is voorgesteld, verdedigde, heb ik met een beroep op een ouden rechtsregel gevraagd, dat men ook bij deze wet aan een ieder het zijne zou

(van Sasse van Ysselt c. a.)

geven. Wij hebben tot nu toe dit betracht bij de totstandbrenging van deze wet, een wet, tegen welke vorige Regeeringen zoo hadden opgezien, omdat ze zoo moeilijk te maken is. Ook deze wet heeft in deze Vergadering veel barensweeën gekost, maar ten slotte zal hier toch een Jachtwet tot stand komen, die partijen aan beide zijden zal kunnen bevredigen, als de Kamer ook nog ten aanzien van de verkoopwaarde der heerlijke jachtrechten de billijkheid en de rechtvaardigheid zal willen betrachten. Ik vertrouw, dat ook dit nog zal geschieden en zij het daardoor mogelijk zal maken, dat de Jachtwet, zooals die thans in ontwerp voor ons ligt, den weg naar het *Staatsblad* zal kunnen vinden.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Gelijk de laatste geachte spreker er aan heeft herinnerd, is bereids door de Regeering in de Memorie van Antwoord stelling genomen tegen de gedachte, die ten grondslag ligt aan het amendement van den geachten afgevaardigde den heer Ebels.

De Regeering voerde toen aan, dat men zich bij de beoordeeling van dit vraagstuk niet moet stellen op het standpunt, dat het wild als een kwaad en een nadeel voor den landbouw moet worden beschouwd, omdat deze beschouwing niet ten grondslag lag aan de wetgeving, waarbij het heerlijke jachtrecht is hersteld en waaronder het is uitgeoefend.

Een bevordering van den wildstand druischt ook tegen den grondslag van die wetgeving niet in. Het kan dus den rechthebbende bezwaarlijk als een misbruik worden aangerekend.

De Regeering meent, dat bij de waardebepaling van het heerlijk recht daarop dient te worden gelet. Er komt bij, dat hoe zwaarder de last van het heerlijk recht ook is, des te grooter de verlichting zal zijn voor hem, die van dien last zal worden bevrijd.

Mijnheer de Voorzitter! Het is een vast beginsel in onze wetgeving, dat een recht niet kan worden ontnomen, dan tegen volledige schadeloosstelling. Dit beginsel komt b.v. tot uitdrukking in artikel 40 van de Onteigeningswet, volgens welk voorschrift in geval van onteigening de werkelijke waarde, dat is de verkoopwaarde, wordt vergoed. Hetzelfde geldt in artikel 93 dier wet, in welk geval bij onbewoonbaarverklaring van de woning de waarde wordt vergoed, die de zaak heeft volgens rechtmatig genot.

Indien men nu dezen laatsten maatstaf ook toepast in het onderhavige geval, moet ook hier een volledige schadeloosstelling worden gegeven. Want — ik hoop, dat de geachte afgevaardigde van deze uitspraak niet zal schrikken — het onderhouden van een zelfs abnormaal grooten wildstand vormt geen onrechtmatig genot.

Mijnheer de Voorzitter! Dit alles bijeengenomen, meen ik, dat het amendement van den heer Ebels niet moet worden aangenomen.

De heer **Ebels**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben door de argumenten, die tegen het amendement zijn aangevoerd, niet overtuigd geworden.

Ik heb echter wel de overtuiging gekregen, dat dit amendement, ook na de mededeeling van de Regeering, geen kans zal hebben aangenomen te worden. Ik wil daarom de Kamer een stemming besparen en trek hierbij het amendement in.

Aangezien het amendement van den heer Ebels c. s. (Stuk n°. 4, V) door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Artikel 112 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 113 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 114, luidende:

„Ieder belanghebbende is bevoegd, binnen eene maand na de openbaarmaking van het besluit van de jachtcommissie betreffende de schadeloosstelling, daartegen op te komen bij het Gerechtshof, binnen welks rechtsgebied de gronden, waarover het jachtrecht zich uitstrekt, of het grootste gedeelte daarvan gelegen zijn.

Op de behandeling van dit geding zijn de bepalingen van de artikelen 98 tot en met 110 toepasselijk, behoudens dat de voorziening, bedoeld in artikel 98 van de Wet op de Regterlijke Organisatie en het beleid der Justitie, is toegelaten."

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! Bij art. 114, tweede lid, worden op de behandeling van het geding voor het gerechtshof toepasselijk verklaard de bepalingen van de artikelen 98 tot en met 110 van deze wet.

Nu heeft zich indertijd bij een van de gerechtshoven het geval voorgedaan, dat er geappelleerd werd over de waarde van een tiendrecht en dat toen de appellant bemerkte, dat eenige perceelen, waarop zijn tiendrecht drukte, door de taxateurs van dat hof lager geschat werd dan door die der tiendcommissie; hij alleen handhaafde zijn appèl ten opzichte van die perceelen, welke in hooger beroep door de latere schattingscommissie hooger waren getaxeerd en het hof alzoo de waarde van zijn voormalig tiendrecht niet meer in zijn geheel kon bepalen.

Indertijd is hier bij de behandeling van de Tiendwet 1907 door den heer Patijn gezegd, dat, wanneer een tiendrecht in hooger beroep moest worden getaxeerd, het zou moeten gebeuren in zijn geheel. Die woorden zijn toen wel gesproken, maar ze zijn niet in de Tiendwet 1907 gekomen. Nu staan die woorden wel in artikel 108 van dit wetsontwerp. Daar staat toch, dat de uitspraak van het gerechtshof betreft het jachtrecht in zijn geheel. Ik meen, dat die woorden „in zijn geheel" beteekenen, dat, wanneer er hooger beroep is van de schatting der jachtcommissie, het gerechtshof heeft te taxeeren de waarde van het heerlijk jachtrecht in zijn geheel en niet voor een deel. Wanneer deze opvatting juist is, dan zou ik dit gaarne van de Regeering vernemen, opdat daardoor worde vastgelegd de beteekenis van artikel 114 in verband met artikel 108 van dit ontwerp van wet.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De door den heer van Sasse van Ysselt op duidelijke wijze toegelichte vraag kan ik bevestigend beantwoorden.

De beraadslaging wordt gesloten en art. 114 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 115 en 116 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Nadat de schriftelijke gedachtenwisseling gesloten was, is in art. 117 een wijziging door de Regeering aangebracht. Ik veronderstel, dat tegen deze wijziging bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar bestaat.

Art. 117 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 118, luidende:

„De vóór het in werking treden dezer wet gesloten overeenkomsten betreffende afstand of voorbehoud van jacht vervallen van rechtswege aan het einde van het loopende kalenderjaar.

Op verzoek van dengene, wiens recht op de jacht overeenkomstig het voorgaande lid is vervallen, kunnen door den kantonrechter zoodanige voorwaarden worden gesteld en zoodanige bepalingen gemaakt als deze in het belang van eerstgenoemde noodig oordeelt.

Artikel 65 is van overeenkomstige toepassing.",

waarop een amendement is voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 6, XX), strekkende om in het eerste lid in plaats van „aan het einde van het loopende kalenderjaar" te lezen: „vier jaren na den dag van de inwerkingtreding van deze wet, tenzij in de overeenkomst zelve een eerdere datum van beëindiging van de overeenkomst is vermeld".

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft dit amendement op billijkheidsgronden voorgesteld. Zij is van oordeel, dat het niet zou aangaan, dat de verschillende bestaande overeenkomsten betreffende afstand of voorbehoud van jacht eensklaps van rechtswege zouden moeten komen te vervallen.

Ik meen hiermede te kunnen volstaan en beveel daarom het amendement bij de Regeering en de Kamer aan.

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch de vraag te stellen aan de Regeering, of het geheele art. 118 nog wel in het nieuwe systeem van de wet thuis behoort.

Dit artikel paste volkomen in het vroegere systeem der wet, dat men echter heeft prijsgegeven bij het nieuwe art. 3. De bedoeling was, dat de eigenaar als zoodanig geen recht meer zou hebben op het jachtrecht, en op grond daarvan vervielen de contracten, waarin hij zich het jachtrecht had voorbehouden. Maar bij het nieuwe art. 3 heeft die eigenaar toch het jachtrecht teruggekregen.

Nu zou ik, boven aanneming van het amendement der Commissie van Rapporteurs, er de voorkeur aan geven, dat de Regeering eenvoudig het geheele art. 118 schrapte.

Als dit niet gebeurt, kan er een groot gevaar ontstaan. De bedoeling der Commissie van Rapporteurs is waarschijnlijk, dat het artikel geheel geen werking meer heeft, maar dan is het beter, dat het ook vervalt.

Wij hebben maatregelen genomen tegen wildschade in het algemeen, maar er zijn geen maatregelen genomen, die waarborgen het behoud van een zekeren wildstand, omdat men heeft aangenomen, dat men dat kan overlaten aan de eigenaars zelf; dat kan men in het algemeen doen. Maar nu zou hier bepaald worden, dat gedurende nog eenigen tijd, misschien gedurende 1, 2 of 3 jaren enkele contracten nog blijven loopen, zoodat de eigenaars, die zij betreffen, niet het minste gezag meer hebben over den wildstand op hun goederen. In het bijzonder is de Vereeniging tot behoud van natuurmonumenten daartegen opgekomen.

Het is niet alleen een quaestie van geldelijke schade, maar ook een quaestie van het behoud van den wildstand. De Maatschappij tot behoud van Natuurmonumenten heeft in het bijzonder goederen gekocht met het doel den wildstand te behouden en zij heeft die goederen langen tijd verpacht, maar nu zal dat doel van de Maatschappij geheel gemist worden, als zij lijdelijk moet aanzien, dat na eenigen tijd op die goederen de wildstand geheel zal kunnen worden uitgemoord. Ik geef daarom aan de Regeering de vraag in overweging, of het, nu het niet meer in het systeem van de wet past, niet beter is dit artikel terug te nemen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Tegen het amendement van de Commissie van Rapporteurs heeft de Regeering geen bezwaar, maar er is inderdaad eenige aanleiding om de vraag te overwegen, welke zooeven door mejuffrouw van Dorp is gesteld. De toelichting van dit artikel in de Memorie van Antwoord zou hebben moeten worden gewijzigd, indien niet een amendement van de Commissie van Rapporteurs was ingekomen, waarmede de Regeering voornemens was zich te vereenigen. In de Memorie van Antwoord is dit artikel niet te recht aan de quaestie van de wildschadevergoeding vastgeknoopt, maar zooals het bij de Memorie van Antwoord gevoegde gewijzigd wetsontwerp was geconstrueerd, was er inderdaad veel reden voor het vervallen van de overeenkomsten betreffende afstand en voorbehoud van de jacht bij het pachtcontract, omdat het gewenscht was bij den oorspronkelijken opzet van dat wetsontwerp, dat binnen niet langen tijd de partijen nog eens in vrijheid konden beslissen over de vraag, of bij de pachtcontracten het jachtrecht voor den eigenaar zou worden voorbehouden dan wel aan den pachter zou worden gelaten. Nu evenwel artikel 3 van het wetsontwerp, zij het, dat

het in de practijk niet zoo heel veel verschil zal maken, toch een andere constructie bevat, is er eigenlijk minder reden dan bij den opzet van het bij de Memorie van Antwoord gevoegde gewijzigde wetsontwerp om het voorbehoud van de jacht bij het pachtcontract na zekeren tijd te laten vervallen.

Maar iets anders is het met overeenkomsten betreffende verhuren of verpachten van het genot van de jacht of verleende vergunningen. Het nieuwe artikel 3, zooals het geworden is ten gevolge van het door de Commissie van Rapporteurs overgenomen subamendement van den heer van Schaik, zegt in alinea 2:

> „Hij die zich overeenkomstig het voorgaande lid het genot van de jacht heeft voorbehouden, is niet bevoegd dat te verhuren of te verpachten of vergunningen tot jagen te verleenen, tenzij met bijzondere toestemming van den grondgebruiker."

terwijl dan in het derde lid voor de daar genoemde vergunningen een uitzondering wordt gemaakt.

Nu dat tweede lid is aangenomen, is er toch wel eenige reden om de verhuringen van jacht, welke de eigenaar, die het jachtrecht heeft voorbehouden, heeft gedaan, na eenigen tijd te laten vervallen, omdat zij dan onder vigueur van dat tweede lid kunnen komen.

Daarom is bij mij de gedachte opgekomen, dat het eerste lid van artikel 118 zal behooren te luiden:

> „De vóór het in werking treden dezer wet gesloten overeenkomsten betreffende verhuring of verpachting van het genot van de jacht of verleende vergunningen tot jagen, behalve die, bedoeld bij het laatste lid van artikel 3, vervallen van rechtswege vier jaren na den dag van het in werking treden van deze wet, tenzij in de overeenkomst of de vergunning zelve een eerdere datum is vermeld."

Men zal vragen, of de vergunning aan huisgenooten en kinderen vier jaren zal duren.

Dat zal zich wel redden. Maar in het derde lid is ook vermeld de vergunning aan een in dienst zijnden jager gegeven. Wij moeten niet een bepaling maken, waardoor de aanstelling van dien jager na vier jaren zou vervallen; dit moeten wij overlaten aan den gewonen gang van zaken. Indien het eerste lid op deze wijze wordt gewijzigd, moet in het tweede lid van art. 118 een kleine aanvulling worden opgenomen, nl. achter „vervallen" te lezen: „of gewijzigd".

De zaak is: de eigenaar, die de jacht verpacht heeft, zal zijn recht op het genot van de jacht zien gewijzigd, wanneer de verpachting van de jacht wordt te niet gedaan en zal dus eenige voorziening noodig hebben in zijn verhouding tot den pachter van den grond. Men kan echter niet zeggen, dat, omdat zijn verpachting van het jachtrecht is te niet gedaan, zijn recht op het genot van de jacht vervalt.

Daarom zal bij aanneming van de door mij voorgelezen redactie van het eerste lid ook de door mij aangegeven wijziging in het tweede lid moeten worden aangebracht. Die wijzigingen kloppen dan beter met de nieuwe redactie van art. 3.

De **Voorzitter**: De Regeering wijzigt artikel 118 aldus, dat het thans luidt:

> „De vóór het in werking treden dezer wet gesloten overeenkomsten betreffende verhuring of verpachting van het genot van de jacht of verleende vergunningen tot jagen, behalve die bedoeld bij het laatste lid van artikel 3, vervallen van rechtswege vier jaren na den dag van de inwerkingtreding van deze wet, tenzij in de overeenkomst of vergunning zelve een eerdere datum van beëindiging is vermeld.
>
> Op verzoek van dengene, wiens recht op de jacht overeenkomstig het voorgaande lid is vervallen of gewijzigd, kunnen door den kantonrechter zoodanige voorwaarden worden gesteld en zoodanige bepalingen gemaakt als deze in het belang van eerstgenoemde noodig oordeelt.
>
> Artikel 65 is van overeenkomstige toepassing."

(van Sasse van Ysselt e. a.)

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van de Commissie van Rapporteurs klopt niet meer precies op art. 3, zooals het thans luidt, en daarom is de redactie van den Minister inderdaad beter. De Commissie van Rapporteurs trekt dan ook haar amendement in.

Aangezien de Commissie van Rapporteurs haar amendement (Stuk n°. 6, XX) heeft ingetrokken, maakt dit geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik mag aannemen, dat de Commissie van Rapporteurs tegen de Regeeringswijziging geen bezwaar heeft.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde artikel 118 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 119 tot en met 125 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik vermoed, dat artikel 126 door de Regeering wordt teruggenomen.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter. Dit artikel wordt door de Regeering teruggenomen.

De **Voorzitter**: De heer van Schaik heeft een amendement ingediend, voorkomende op Stuk n°. 19, sub C, dat thans als volgt moet worden gelezen:

> „Na artikel 125 in te voegen een nieuw artikel 126, luidende:
>
> Artikel 872 van het Burgerlijk Wetboek wordt gelezen als volgt:
>
> Het regt van gebruik, op een erf gevestigd, bevat niet de visscherij, maar de gebruiker heeft het genot der erfdienstbaarheden.”

De heer **van Sasse van Ysselt** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Schaik heeft wegens verplichte afwezigheid mij verzocht dit amendement toe te lichten. Het amendement is een gevolg van hetgeen hij vooropstelde bij de indiening van zijn overige amendementen. Dientengevolge zal, wil artikel 872 van het Burgerlijk Wetboek hiermede in overeenstemming zijn, dit artikel moeten worden gewijzigd zooals hij heeft aangegeven. Het is een verbetering van het Burgerlijk Wetboek en ik geloof, dat er geen bezwaar is, om die verbetering thans aan te brengen, omdat daardoor wordt verholpen een kleine tegenstrijdigheid van de redactie, die zou ontstaan, wanneer dit amendement, na aanneming van de voorgaande, niet zou worden aangenomen.

Ik beveel dit argument dus namens den geachten voorsteller in de welwillendheid van Regeering en Kamer aan.

Het amendement van den heer van Schaik (Stuk n°. 19, C) wordt ondersteund door de heeren Deckers, van Voorst tot Voorst, Ament, van Sasse van Ysselt en Schokking en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou niet kunnen zeggen, dat ik dit amendement noodzakelijk acht, omdat ik niet geloof, dat de regeling in de Jachtwet en de regeling in het Burgerlijk Wetboek noodzakelijk geheel op elkander moeten kloppen. Er is echter tegen het amendement geen bezwaar en ik wil het dus gaarne overnemen.

Aangezien de Regeering het amendement van den heer van Schaik heeft overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

(Deckers e. a.)

De beraadslaging wordt gesloten en het artikel zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 127, luidende:

> „Deze wet kan worden aangehaald onder den titel van „Jachtwet”.”

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Volgens artikel 124, dat zooeven door de Kamer is aangenomen, zullen verschillende artikelen van de thans geldende Jachtwet nog van kracht blijven ook nadat deze nieuwe wet in werking zal zijn getreden. Artikel 59 der wet van 13 Juni 1857 bepaalt, dat deze wet kan worden aangehaald onder den titel van „Jagtwet”. Het schijnt mij toe, dat het ter voorkoming van verwarring wenschelijk zal zijn, de thans in behandeling zijnde wet aan te duiden als „Jachtwet 1923”. Ik geef daarom de Regeering bescheidenlijk in overweging, dit artikel te doen eindigen met het jaartal 1923.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Met deze keurige opmerking stem ik geheel in en ik breng dus de gevraagde wijziging aan.

De **Voorzitter**: De Regeering wijzigt het artikel aldus, dat er aan wordt toegevoegd het jaartal 1923.

De Commissie van Rapporteurs deelt mij mede, dat zij tegen deze wijziging geen bezwaar heeft.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigde artikel, thans luidende:

> „Deze wet kan worden aangehaald onder den titel van „Jachtwet 1923”.”,

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Wij moeten thans teruggaan tot artikel 21, dat was aangehouden.

Beraadslaging over artikel 21, luidende:

> „Aan houders van eene groote jachtacte kan in gesloten jachttijd vergunning worden verleend tot het houden van drijf- of klopjachten.
>
> De in het vorige lid bedoelde vergunning wordt verleend door Onzen Commissaris in de provincie, waar de drijf- of klopjacht zal worden gehouden.”,

waarop een amendement is voorgesteld door de heeren van Voorst tot Voorst, van Sasse van Ysselt, Deckers, van Schaik, de Monté ver Loren, Wintermans, Ament, van Rijzewijk, Kuiper en Fruytier (Stuk n°. 25), strekkende om tusschen alinea 1 en 2 in te voegen een nieuwe alinea, luidende:

> „Deze vergunning moet inhouden voor welke wildsoorten zij wordt verstrekt.”

Voorgesteld door tien leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer van Voorst tot Voorst heeft in overweging gegeven voor te schrijven, dat de in dit artikel bedoelde vergunningen zullen moeten inhouden voor welke diersoorten zij gelden. Ben ik wèl ingelicht, dan wordt deze practijk in verschillende provincies reeds gevolgd. Het verdient dan ook aanbeveling een zelfde regeling te treffen voor het geheele land en in dien gedachtengang heb ik geen bezwaar tegen het amendement. In de veronderstelling, dat het uit de Kamer niet zal worden bestreden, neem ik het dus over.

De geachte afgevaardigde heeft in zijn toelichting nog opgemerkt, dat drijfjachten en klopjachten synoniem zouden

63ste VERGADERING. — 15 MAART 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

zijn, zoodat een dier uitdrukkingen zou kunnen worden geschrapt. Daarmede ben ik het niet eens. Ik heb mij veroorloofd den geachten afgevaardigde met mijn motieven in kennis te stellen en acht mij ontslagen van de verplichting, tenzij de geachte afgevaardigde het uitdrukkelijk mocht verlangen, in het openbaar mede te deelen, welke de meening der Regeering is tegenover de zijne. Nu het mij blijkt, dat de geachte afgevaardigde de vlag strijkt, geloof ik het hierbij te kunnen laten.

Aangezien het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Mag ik den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs verzoeken, het oordeel der Commissie van Rapporteurs mede te deelen over de Regeeringswijziging?

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen deze Regeeringswijziging geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

(**Voorzitter**.)

Het gewijzigde artikel 21, thans luidende:

„Aan houders van eene groote jachtacte kan in gesloten jachttijd vergunning worden verleend tot het houden van drijf- of klopjachten.

Deze vergunning moet inhouden voor welke wildsoorten zij wordt verstrekt.

De in het vorige lid bedoelde vergunning wordt verleend door Onzen Commissaris in de provincie, waar de drijf- of klopjacht zal worden gehouden.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beweegreden van het ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Aangezien in het ontwerp van wet ettelijke wijzigingen zijn gebracht, die misschien andere wijzigingen met zich zullen medebrengen, stel ik voor, de eindstemming over het ontwerp van wet te doen houden Vrijdag 23 Maart a.s.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt gesloten.

64ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 16 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. missives van de Eerste Kamer; 3°. een voorstel van wet van den heer Boon tot wijziging der Kieswet, enz.; 4°. verzoekschriften; 5°. een verklaring van adhaesie; 6°. een drukwerk. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Beslissing over en inwilliging van het verzoek van den heer Brautigam om vragen te mogen richten tot de Regeering over de belemmeringen der scheepvaart op den Duitschen Rijn. — Behandeling van de begrooting van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor 1923. — Mededeeling van een besluit der Centrale Afdeeling.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 72 leden, te weten:

de heeren van de Bilt, Fleskens, Wintermans, Ter Hall, Smeenk, van der Voort van Zijp, Bierema, Ament, Bulten, van Rijzewijk, van den Heuvel, Ketelaar, Heukels, Kersten, Dresselhuys, Hermans, van Zadelhoff, Suring, Weitkamp, Schaper, J. ter Laan, Stulemeijer, Moerel, Fruytier, Zijlstra, van Wijnbergen, Beumer, Deckers, H. Colijn, Brautigam, Tilanus, Gerhard, van Rijckevorsel, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Boer, Michielsen, Albarda, Rutgers, van Gijn, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Troelstra, Knigge, Vliegen, van Dijk, van Vuuren, van den Tempel, Staalman, van Sasse van Ysselt, Schokking, Rutten, Bomans, Boon, Rutgers van Rozenburg, Kleerekoper, Nolens, Braat, van Braambeek, Bongaerts, K. ter Laan, Duymaer van Twist, de Monté ver Loren, mejuffrouw Westerman, de heer IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Schouten, Hiemstra, de Wilde, Gerritzen, Lovink, Snoeck Henkemans, Krijger,

en de heer Minister van Waterstaat.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Engels, wegens ongesteldheid, deze week; van den heer Scheurer; van mejuffrouw Katz, wegens bezigheden elders.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

2°. drie missives van de Eerste Kamer, houdende kennisgeving, dat zij zich heeft vereenigd met even zooveel haar door de Tweede Kamer toegezonden ontwerpen van wet.

Deze missives, welke betrekking hebben op de ontwerpen van wet, aangenomen door de Eerste Kamer in haar vergadering van 15 dezer, worden voor kennisgeving aangenomen;

3°. een missive van den heer Boon, ten geleide van een voorstel van wet tot wijziging der Kieswet en tot afwijking van eenige bepalingen van de Kieswet en de Provinciale Wet met betrekking tot de verkiezing van leden der Provinciale Staten van Gelderland in den kieskring Tiel.

De **Voorzitter:** Verlangt de heer Boon het woord tot toelichting van dit voorstel? Zoo niet, dan wordt het voorstel, hetwelk met de daarbij behoorende stukken reeds is gedrukt en rondgedeeld, verzonden naar de afdeelingen;

4°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het ontwerp Jachtwet, van L. C. J. Das, te Luyksgestel, e. a., allen onbezoldigd Rijksveldwachter-jachtopzieners in de provincie Noordbrabant;

een, van J. W. Harmans, gepensionneerd onderofficier bij de Koninklijke marine, te Utrecht, betreffende herziening van zijn pensioen.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

5°. een verklaring van adhaesie aan het schrijven van de besturen van de Nederlandsche Vereeniging tot bescherming van vogels en de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland aan den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel a. i., betreffende het ontwerp Jachtwet, van den secretaris, namens het bestuur van de Nederlandsche Natuurhistorische Vereeniging, te Deventer.

Deze verklaring wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. van den schrijver J. Bergmans, diens brochure: Technische herziening der Lager-onderwijswet, met korte aanteekeningen.

Dit drukwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs over de volgende ontwerpen van wet:

Goedkeuring van eene overeenkomst tusschen den Staat en de Naamlooze Vennootschap Koninklijke West-Indische Maildienst te Amsterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland, in de kolonie Suriname, in de kolonie Curaçao of in andere landen, waarvan één of meer havens worden aangedaan, met hare stoomschepen wordt medegegeven (391);

Wijziging van de wet van 21 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 126) tot regeling van het Militair Onderwijs bij de landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiersrang en de hoogere vorming van den officier zijn betrokken, zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 27 October 1922 (*Staatsblad* n°. 582) (394);

Overneming in beheer en onderhoud bij het Rijk van de steenen boogbrug, gelegen in den Rijksweg van Haarlem naar Bennebroek over de Bennebroekervaart onder de gemeente Bennebroek (395);

Vereeniging van de gemeenten Balgoy en Overasselt (396);

Vereeniging van de gemeenten Echteld en IJzendoorn (397),

(Voorzitter c. a.)

de heeren Smeenk (voorzitter van de Commissie), Wintermans, van den Heuvel, Suring en Tilanus.

Ik stel aan de Kamer voor, aan de orde te stellen tegen a.s. Donderdag 22 Maart, bij den aanvang der vergadering, de volgende ontwerpen van wet van eenvoudigen aard, waarvan de afdoening vóór het Paaschreces gewenscht is of waaromtrent blanco Verslag is uitgebracht:

Wijziging der wet van 29 Juli 1920 (*Staatsblad* n°. 623), houdende wijziging der wet van 5 Juli 1910 (*Staatsblad* n°. 181), tot regeling van de samenstelling van den Hoogen Raad, de Gerechtshoven, de Arrondissements-Rechtbanken en de Kantongerechten, enz. (358);

Verhooging en wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 (Onderbrenging beheer stormwaarschuwingsdienst en kustwacht bij het Departement van Marine) (380);

Wijziging van de wet van 4 December 1920 (*Staatsblad* n°. 843), tot regeling van de bezoldiging van den Raad van State, zooals deze wet is gewijzigd bij de wet van 2 April 1921 (*Staatsblad* n°. 660) (385);

Onteigening ten name van de gemeente Tilburg van perceelen in die gemeente, ter voorziening in den woningnood (377);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Katwijk van een stuk duingrond bezuiden tegen het dorp Katwijk aan Zee ten zuidoosten van de begraafplaats (388);

Onteigening ten behoeve van de omlegging van den tramweg Oosterhout—Tilburg te Oosterhout (389);

Begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsvisschershavenbedrijf te IJmuiden voor 1923 (386).

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van:

I. het **verzoek van den heer Brautigam** om verlof tot het richten van vragen aan de Regeering over de belemmeringen van de scheepvaart op het Duitsche gedeelte van den Rijn, zoomede over de moeilijkheden, die de Nederlandsche handel in het bezette gedeelte van Duitschland ondervindt.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, het gevraagd verlof toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Voorts stel ik voor, de interpellatie aan de orde te stellen op een nader te bepalen dag.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Brautigam**: Mijnheer de Voorzitter! Onder dankzegging aan de Kamer voor het verlof tot het houden van deze interpellatie, zij het mij vergund even te wijzen op de urgentie van deze interpellatie.

Er is op dit oogenblik een zeer groote mate van onzekerheid voor den handel en de scheepvaart en het is een dringend belang, dat die onzekerheid zoo spoedig mogelijk wordt weggenomen. Het is bekend, dat de Kamer de volgende week op reces gaat, en het wil mij voorkomen, dat het zeer wenschelijk is, dat deze interpellatie vóór het reces nog wordt gehouden.

Ik vermoed, dat u mij zult te gemoet voeren, dat over deze interpellatie nog overleg zal moeten worden gepleegd met de Regeering over de vraag, of en wanneer zij in deze Kamer aanwezig zal kunnen zijn voor de behandeling van deze interpellatie. Onder dit voorbehoud zou ik gaarne van u, Mijnheer de Voorzitter, de verzekering willen ontvangen, dat deze interpellatie zoo spoedig mogelijk zal kunnen worden gehouden.

De **Voorzitter**: Ik ben het volkomen met den heer Brautigam eens, dat deze interpellatie, nu zij door de Kamer is toegestaan, ook zoo spoedig mogelijk moet worden gehouden, maar het zou voorbarig van mij zijn geweest om, voordat op de aanvraag door de Kamer was beschikt, aan de Regeering te verzoeken mij mede te deelen, wanneer zij in de gelegenheid zou zijn om de interpellatie te beantwoorden.

De beraadslaging wordt gesloten en het voorstel van den Voorzitter zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. het **ontwerp van wet tot regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor het dienstjaar 1923 (309).**

De heer **Ketelaar**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! In handen van uw Commissie is gesteld een adres van den Centralen Bond van Nederlandsch Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel, houdende verzoek het adres van de Vereeniging van Directeuren en Commiezen der Posterijen en Telegrafie, waarin geprotesteerd wordt tegen het ontnemen van de directies van de 4de klasse kantoren aan de ambtenaren in den rang van commies, niet in gunstige overweging te nemen.

Uw Commissie heeft de eer aan de Kamer voor te stellen, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De **Voorzitter**: Er zijn bereids tien sprekers ingeschreven. Ik stel voor, den spreektijd te bepalen op ten hoogste een half uur per lid.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! In het half uur, waarover ik bij deze algemeene beraadslaging beschikken kan, wil ik mij bepalen tot de bespreking van een enkel onderwerp van de vele, welke bij deze begrooting aan de orde komen, nl. de hulpkantoren. Ik kan dit te gereeder doen, aangezien een ander lid mijner fractie enkele andere aangelegenheden zal bespreken.

Mijnheer de Voorzitter! In dit ontwerp van wet tot regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor het dienstjaar 1923 is rekening gehouden met de noodzakelijkheid tot bezuiniging.

Daarbij wil de Minister de voorzichtigheid betrachten door bij de onzekerheid van de bedrijfsresultaten ten gevolge van de tijdsomstandigheden voor de raming der inkomsten den veiligen kant te houden, maar aan den anderen kant bij de begrooting der uitgaven zich toch veilig te stellen, indien eenige opbloei meer werkkrachten zoude vorderen.

Nu komt het mij voor, Mijnheer de Voorzitter, dat het platteland onevenredig veel tot bezuiniging zal moeten bijdragen, dat dit het meest ongerief zal moeten lijden, o.a. door opheffing van hulpkantoren.

Op een desbetreffende opmerking uit het Voorloopig Verslag antwoordt de Minister wel in de Memorie van Antwoord, dat ten opzichte van de opheffing van kleine hulppostkantoren met de noodige omzichtigheid te werk gegaan wordt, maar geheel gerustgesteld word ik daardoor niet.

Indien ik wel ingelicht ben, is vóór enkele weken een circulaire naar directeuren van postkantoren uitgegaan, waarin aangegeven wordt het plan tot opheffing van een groot aantal hulppostkantoren. Al de hulppostkantoren beneden 160 punten en die niet aan tram of spoor gelegen zijn, zouden opgeheven worden, terwijl dit niet beteekent, dat hulppostkantoren met meer dan 160 punten niet zouden vallen in de termen van opheffing.

Mijnheer de Voorzitter! Indien dit juist is, en ik heb geen reden daaraan te twijfelen, dan beteekent dat voor de bevolking van heel wat plattelandsgemeenten groot ongerief.

De Minister deelt dit gevoelen niet, want met de enkele uren, dat voor afdoening van eenige zaken gelegenheid bestaat ten huize van een besteller, acht hij dat ongerief voor een groot deel opgeheven. Maar op deze wijze worden toch

(Bulten.)

heel wat reeds afgelegen plaatsen verstoken van een hulpkantoor, terwijl daarvoor in de plaats komt een behartiging van postverkeersbelangen, die min of meer als een noodmaatregel en in ieder geval als niet beantwoordend aan redelijke eischen beschouwd moet worden.

En de telegraaf-telefoonstations, op welker openstelling de Minister zich als verzachtende omstandigheid beroept, beantwoorden toch zeker niet aan eenige noodig te stellen vereischten.

Immers, zulke stations worden gewoonlijk in een winkel of in een café ingericht en hebben niet altijd een spreekcel, bieden daardoor niet voldoende vrijheid en niet voldoenden waarborg voor geheimen. Wordt wel een spreekcel gebouwd, dan vervalt daarmee een der motieven voor bezuiniging.

Reeds om deze redenen vraag ik den Minister, of hij alsnog wil overwegen, niet in die ruime mate, als blijkbaar in het voornemen ligt, tot opheffing van hulppostkantoren over te gaan.

Maar daar komt nog iets bij.

De belangen der kantoorhouders, ook der hulpkantoren van de 4de klasse, vragen om behartiging.

Vooreerst zitten deze menschen met hun kantoorruimten en spreekcellen, waarvoor in vele gevallen buitengewone kosten gemaakt zijn.

In de Memorie van Antwoord zegt de Minister toe, met die belangen rekening te zullen houden. Gaarne houd ik Zijn Excellentie aan zijn woord, want hier geldt het groote geldelijke belangen voor menschen met een kleine beurs en ten gevolge van de verschillende opheffingen van hulptelefoonkantoren komt ook hier deze aangelegenheid telkens voor.

Maar er rijst bij mij een andere vraag. De overplaatsing van kantoorhouders brengt heel bijzondere bezwaren mee. Wordt een postkantoor opgeheven, doordat het een hulpkantoor 1ste klasse wordt, dan is er voor een directeur wel elders plaats te vinden, zooals dat bijv. het geval was met de directrice van het in een hulpkantoor omgezette postkantoor te Hengelo in Gelderland, welke dame naar Ermelo, waar een nieuw postkantoor gereed kwam, werd overgeplaatst.

Met een kantoorhouder gaat dat niet zoo gemakkelijk. Immers, indien zoo iemand overgeplaatst zou worden, komt hij niet zelden in moeilijkheden, omdat hij bij opheffing van het hulpkantoor dikwijls groote financieele schade moet lijden ten gevolge van reeds gemaakte kosten voor de inrichting van zijn woning tot kantoorgebruik.

En dan komt nog een andere vraag aan de orde, waarop ik van den Minister gaarne een antwoord ontvang.

Wordt een kantoorhouder van de 4de klasse geacht een nevenbetrekking te bekleeden als brievengaarder en komt hij daardoor onder de minder gunstige bepalingen te vallen van groep B van art. 2 van het Wachtgeldbesluit van 3 Augustus 1922, ten opzichte van zijn wachtgeld?

Naast het ongerief, dat de plattelandsbevolking van de veelvuldige opheffing van hulppostkantoren ondervindt, staan dus de moeilijkheden der behartiging van de belangen der kantoorhouders van opgeheven hulpkantoren.

Ook hierin vind ik aanleiding bij den Minister aan te dringen op groote beperking in de voorgenomen opheffing van hulppostkantoren.

Anders sta ik tegenover de omzetting van kleine hoofdpostkantoren, behoorende tot de 4*a*- en 4*b*-klassen, in hulpkantoren.

Die omzetting geeft bezuiniging, zonder dat daarbij de belangen van postverkeer geschaad worden. Ik zal de becijfering, hieromtrent in het Voorloopig Verslag gegeven, niet herhalen, maar meen, dat een bezuiniging van minstens f 5000 per kantoor en per jaar niet onbeteekenend is, en daarom juich ik het toe, dat de Minister tot dien maatregel is overgegaan, o. m. te Hasselt, Ammerstol, Brouwershaven, Bennekom, Goeree, 's Graveland, Hengelo (Geld.), Leur, Millingen, Sommelsdijk.

Ik zou willen vragen, of voor zulke maatregelen ook niet in aanmerking gebracht moeten worden hoofdkantoren als te Balk, Heeze, Kollum, Warmond. In deze laatste gemeente bestaan plannen tot bouw van een kantoor van 62 mille. Met dien bouw is nog niet begonnen. Het komt mij voor, Mijnheer de Voorzitter, dat hier toch wel kan worden bezuinigd.

Het publiek ondervindt voor zijn postzaken van die omzetting niet zoo groot ongerief en de belangen van den dienst kunnen, naar het mij voorkomt, niet zulke schade ondervinden, dat dit niet ondervangen kan worden, zonder dat de aanmerkelijke bezuiniging teloorgaat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geef toe, dat het grootscheepsche er op die manier afgaat, dat het getal hooge en hoogere ambtenaren door deze wijze van doen zal slinken, maar evenzeer dat voor het eenvoudige werk ook eenvoudige, maar practische menschen te werk gesteld zullen worden. Langs dezen weg zal zeker bezuiniging betracht worden en behoeft veel geleerdheid, die niet gebruikt behoeft te worden, ook niet te worden betaald.

Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat op deze wijze inderdaad het postverkeer voor het platteland zeer goede voorziening krijgt en weinige gemeenten van een hulpkantoor verstoken behoeven te zijn. Des te minder nog als door centralisatie van werkzaamheden de hulpkantoren meer productief gemaakt kunnen worden.

In een adres door den Nederlandschen Bond van Kantoorhouders bij den Post- en Telegraafdienst, dd. 30 December van het vorige jaar aan den Minister gezonden, lees ik het volgende:

> „De onderscheidene takken van Staatsdienst ressorteeren onder verschillende Departementen, waarvan het gevolg is dat voor de uitvoering meerdere geheel los van elkaar staande ambtenaren op dezelfde plaatsen werkzaam zijn. Dit mogen juist zijn in groote plaatsen, waar de ambtenaar een volle dagtaak in die werkzaamheden vindt, op de kleine plaatsen en het platteland is dit o.i. niet de meest economische wijze van uitvoering. Ondanks dat leeft het plattelandspubliek dikwijls onder veel ongunstiger bepaling dan de stedelingen.
>
> De tewerkstelling der onderscheidene ambtenaren onder één centraal beheer, in den geest als het centraal lichaam wat voor de verschillende Rijksgebouwen in het leven is geroepen, zou o.i. arbeidsversnippering voorkomen.
>
> O.m. zouden bijv. de navolgende aangelegenheden aan de hulppostkantoren kunnen worden opgedragen:
>
> *a*. aangifte voor accijnzen. Hiervoor zijn op verschillende doch lang niet alle plattelandsdorpen thans subontvangers aangesteld."

Mijnheer de Voorzitter! Indien zulks geschiedde, zou men niet naar een naburig dorp behoeven te gaan en behoeft hiervoor geen aparte ambtenaar te worden aangesteld.

Ik lees verder:

> „*b*. betaling van Rijksbelastingen zonder kosten voor de belastingschuldigen en andere aan het Rijk verschuldigde gelden. Nu moeten de Rijksontvangers jaarlijks voor het invorderen van belasting eenige malen in de verschillende dorpen zitting houden.
>
> In tegenstelling met andere Rijksbelastingen, kan de vermogensbelasting zonder kosten voor de belastingschuldigen aan de kantoren der posterijen betaald worden."

Mijnheer de Voorzitter! Inderdaad kan hier een bezuiniging worden verkregen ten gerieve van het publiek, dat nu dikwijls een afzonderlijken gang moet maken, ook dikwijls naar een naburige gemeente.

Ten slotte lees ik:

> „*c*. uitreiking van de aangifte- en aanslagbiljetten der verschillende Rijksbelastingen. De ambtenaren der belasting moeten hiervoor extra de huizen, die dagelijks door de postbestellers worden aangedaan, bezoeken;
>
> *d*. gelijk plakzegels, ook gezegeld papier wat thans uitsluitend aan de kantoren van de ontvangers der registratie verkrijgbaar is, ter verkoop beschikbaar stellen;
>
> *e*. opheffing van de beperking betreffende het verkoopen van rentezegels. De hulpkantoren mogen thans, zonder voorafgaande bestelling en betaling, slechts 10

(Bulten.)

rentezegels gelijktijdig aan het publiek verkoopen. Deze bepaling is voor het plattelandspubliek ongeriefelijk en kost de administratie tijd en materieel;

f. de premie invorderen voor de vrijwillige ouderdomsverzekering, wat thans aan daarvoor aangewezen agenten is opgedragen, zou gevoeglijk door tusschenkomst van de hulpkantoren kunnen plaats hebben. Immers de bestellers der posterijen komen dagelijks aan de huizen der verzekerden. De agenten der vrijwillige ouderdomsverzekering moeten voor dat doel de huizen extra gaan bezoeken.

Door deze centralisatie zal op elk plaatsje van eenigen omvang een hulpkantoor bestaansrecht verkrijgen."

De Minister vreest, dat de uitbreiding der bemoeienissen van de hulpkantoren tot gevolg zal hebben, dat men over meer geschoold personeel met hoogere salarissen zal moeten kunnen beschikken en dat de onderscheiding tusschen hoofd- en hulpkantoren verloren zal gaan.

Die vrees lijkt mij ongegrond. Immers, de werkzaamheden, waarover het hier gaat, zijn niet van dien aard, dat daarvoor bijzondere intellectueele vorming noodig is.

Juist de ambtenaren, wier opleiding van hoogere intellectueele beteekenis is, zullen steeds naar hoogere rangen en hoogere bezoldiging streven. Ik acht dat zeer verklaarbaar en ik acht dat ook zeer te recht.

Kantoorhouders, om me tot deze categorie te bepalen, vinden over het algemeen in hun betrekking hun maatschappelijk einddoel, waarin zij hun bestaan vinden, en zijn bovendien gewoonlijk gehecht aan de plaats, waar zij eenmaal gevestigd zijn.

Waar een hulpkantoor blijft ressorteeren onder een hoofdkantoor, van daaruit feitelijk gedirigeerd wordt, lijkt het mij ongegrond te veronderstellen, dat het verschil tusschen beide soorten van kantoren zal worden weggedoezeld.

De Minister ontleent aan het toezicht, door de hoofdkantoren uitgeoefend, een motief tegen een snellere vervanging van hoofdkantoren door bijkantoren. Wij lezen op blz. 13 van de Memorie van Antwoord:

„Met de vervanging van hoofdkantoren door hulpkantoren kan slechts geleidelijk worden voortgegaan. Daarbij dient met verschillende factoren rekening te worden gehouden.

Al is het overigens juist, dat meerdere kleine hoofdkantoren hun beteekenis voornamelijk aan het ressort ontleenen, toch kunnen deze kantoren daarom, in verband met de ligging, niet steeds worden gemist. Voor het toezicht op de uitvoering van den dienst ten plattelande is het zeer noodig, dat de afstand tusschen hoofd- en hulpkantoren niet te groot wordt."

Ik vind die redenen niet erg klemmend. Een paar maal per jaar wordt van uit het hoofdkantoor het hulpkantoor geïnspecteerd, maar er is dagelijksch verband door de gewisselde stukken. Die inspectie geschiedt tweemaal per jaar en bij de tegenwoordige verkeersmiddelen kan de afstand niet meer als bezwaar in aanmerking komen. Zelfs zonder personeelsuitbreiding lijkt het mij mogelijk meer hulpkantoren onder één hoofdkantoor te brengen zonder schade voor de contrôle.

Mijnheer de Voorzitter! Moge ik thans nog een enkele opmerking maken over de positie der kantoorhouders.

De salarieering is afhankelijk van een indeeling der hulpkantoren naar een zeker aantal punten, dat gegeven wordt naar den maatstaf van het bedrag der bruto-ontvangsten van verkoop van zegels, etc., van het bedrag van den geldelijken omzet, van het aantal geregistreerde handelingen, van het aantal telegrammen en telefoongesprekken, van het aantal uren van openstelling van het kantoor en van het aantal personen op het kantoor werkzaam. Op deze wijze worden 4 klassen verkregen en voor de vierde klasse een salaris gesteld beneden f 2000 met voor elke punt 1/200 van dit bedrag. Dat mag genoemd worden een bezoldiging naar stukwerk. Voor de andere drie klassen bedragen de salarissen 2000, 2400 en 2700 gulden, ook afhankelijk van het puntental met een verschil van 75 punten. Voor de drie klassen van kantoren zijn deze getallen niet ongunstig, en ik meen te mogen zeggen, dat bij het betrokken personeel daarover tevredenheid bestaat, al hebben ze nog enkele wenschen.

Toch wil ik den Minister vragen, of hij overwegen wil, de groote sprongen van 400 en 300 gulden niet geringer te maken door sub-klassen te vormen. Als we toch vergelijken de verschillen in de salarissen van de postdirecteuren der verschillende klassen, zien we daar ook marges van 410 gulden. Maar deze marges zijn veel meer evenredig aan de grootte der salarieering, die loopt van 4200 tot 7000 gulden.

Indien de Minister er toe zou kunnen besluiten voor de kantoorhouders met meer dan 200 punten voor elke 25-tal punten een salarismarge van f 100 te stellen en dus een schaal te stellen voor deze soort van kantoren, verdeeld in *a*- en *b*-klassen, van 2100 tot 2700 gulden, zou dat veel beter aan de belangrijkheid van het kantoor beantwoorden.

Ik heb niet kunnen becijferen, of de uitgaven daardoor belangrijk zouden stijgen. Waar de Minister echter belangrijke bezuiniging kan behalen, meen ik, dat ik hem wel ernstige overweging van deze gedachte mag vragen, omdat het dienstbelang ongetwijfeld door een dergelijke loonschaal gediend zal worden.

Een onderwerp, dat in betrekking tot deze zaak in de stukken is behandeld, meen ik hier ter sprake te kunnen brengen.

Het betreft nl. de classificatie der kantoren.

De gegevens voor deze classificatie zijn niet openbaar.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat aan verzoeken om inlichting van belanghebbenden steeds is en wordt voldaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik weet, dat dit zoo is en dat op aanvragen om inlichtingen de welwillendheid wordt betracht.

Maar, waar de gronden, waarop de indeeling in klassen plaats heeft, dus blijkbaar niet een geheim zijn, lijkt mij geen bezwaar te bestaan tegen publicatie en vraag ik den Minister, of hij de gegevens in de verzamelde voorschriften zou willen publiceeren.

Mijnheer de Voorzitter! De herclassificatie der hulpkantoren geschiedt niet op gezette tijden. Dit heeft tot gevolg, dat een kantoorhouder soms te lang in een lagere klasse gerangschikt blijft, ook al zou het rechtmatig zijn, dat hij om meerderen arbeid en om grootere verantwoordelijkheid in een hoogere klasse geplaatst werd.

Het ware daarom aanbevelenswaardig een jaarlijksche herziening der classificatie in te voeren. Ik beveel deze aangelegenheid in de overweging van den Minister aan.

In verband met de financieele positie der kantoorhouders vraag ik Zijn Excellentie tevens, of hij bijzondere aandacht wil schenken aan de vergoedingen voor het beschikbaar stellen van lokaalruimte en voor de verlichting, verwarming en het onderhoud er van, alsmede voor het benoodigde materiaal.

Om te kunnen beantwoorden aan den inderdaad redelijken eisch, dat de hulpkantoren zooveel mogelijk in de centra der dorpen gelegen zijn, moeten, voor zoover niet van Rijkswege in de gebouwen voorzien is, kantoorhouders zich dikwijls groote kosten voor bouw of voor hypotheken getroosten, met het gevolg, dat hun woninghuur noodzakelijk dikwijls heel wat meer dan 15 pct., die van het salaris van directeuren worden afgetrokken, van hun salaris moet bedragen en zelfs wel loopt tot aan de 30 pct. toe.

En wat de overige uitgaven, die ik noemde, nl. voor verlichting, verwarming, enz., betreft, zal, dunkt me, niet bestreden kunnen worden, dat het gewone abonnementsbedrag, ten gevolge van de nog steeds niet verdwenen prijsstijging in zeer vele gevallen onvoldoende is tot dekking der werkelijk gemaakte kosten.

Ik vraag niet meer, dan dat de Minister aan deze aangelegenheden zijn bijzondere aandacht zal willen schenken, overtuigd als ik ben, dat hij dan tot het inzicht zal komen, dat hier wel iets gedaan moet worden.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte wil ik nog een enkel woord zeggen over de tijdelijke vervanging van directeuren van postkantoren.

64ste VERGADERING. — 16 MAART 1923.

309. Regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor 1923.

(Bulten e. a.)

In de Memorie van Antwoord zegt de Minister hierover, dat bij verlof of ontstentenis van den directeur van een kantoor, voor zooveel de belangen van den dienst geen afwijking van den regel eischen, de tijdelijke waarneming van zijn functie aan den eerstaanwezend ambtenaar (hoofdcommies, commies of commies-titulair) van het kantoor wordt opgedragen.

Mijnheer de Voorzitter! Hoewel de Minister die vervanging door den eerstaanwezend ambtenaar regel noemt, is mij toch gebleken, dat in gevallen, die naar mijn oordeel geen uitzondering zijn, daaraan toch niet de hand gehouden wordt. Mij is een postkantoor in Zuidholland bekend, waar tot voor enkele maanden de vervanging geschiedde door een commies uit den Haag, niettegenstaande een zeer bekwaam commies-titulair aan dat kantoor geplaatst is. Dat brengt hoogere kosten met zich, die vervanging is duur en het tegendeel van bezuiniging. Maar bovendien staat allerminst vast, dat het dienstbelang er door gebaat wordt, en eindelijk is het voor den aanwezend ambtenaar, die inderdaad berekend is voor de taak, niet aanmoedigend, als hij zijn dienstijver, zijn goede zorg voor zijn werk, zijn kennis van de bijzondere eischen, die de streek aan den dienst van het postkantoor stelt, niet kan toonen in de vervanging van den directeur bij diens ontstentenis, als hem als het ware niet dat vertrouwen gegeven wordt, dat hij inderdaad verdient, als voor de uitoefening van den dienst iemand van elders gedirigeerd wordt, die het niet beter doen kan dan de eerstaanwezend ambtenaar.

Dit geval van het eene postkantoor, waarmee ik goed bekend ben, staat niet op zich zelf; ik nam het als voorbeeld uit meerdere.

Mijnheer de Voorzitter! Ik juich het toe, dat de regel gesteld is, zooals de Minister dat in de Memorie van Antwoord heeft aangegeven, en ik dring er bij hem op aan, dat hij aan de toepassing van dien regel streng de hand zal doen houden en afwijkingen krachtig zal tegengaan.

De Voorzitter: Met schorsing van de beraadslaging voor enkele oogenblikken, deel ik mede, dat de Centrale Afdeeling heeft besloten:

1°. a.s. Dinsdag 20 Maart te 12 uur in de afdeelingen te doen onderzoeken het voorstel van wet van den heer Boon tot wijziging der Kieswet en tot afwijking van eenige bepalingen van de Kieswet en de Provinciale Wet met betrekking tot de verkiezing van leden der Provinciale Staten van Gelderland in den kieskring Tiel (405);

2°. a.s. Donderdag 22 Maart te 11 uur in de afdeelingen te doen onderzoeken de ontwerpen van wet:

Wijziging van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) (403);

Wijziging der Wet op de Personeele Belasting 1896 (398);

Nadere bepalingen omtrent den accijns op het zout (399).

Aanvulling van artikel 18 der wet van den 25 Mei 1880 (*Staatsblad* n°. 88) tot instelling eener Rijkspostspaarbank, zooals dat artikel is aangevuld en gewijzigd, laatstelijk bij de wet van 14 Januari 1918 (*Staatsblad* n°. 20). Aanvulling van artikel 18 der wet op de Rijksverzekeringsbank (*Staatsblad* 1920, n°. 780). Aanvulling van artikel 25 der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240). (400);

Naturalisatie van Anton Johann Joseph Beckering en 19 anderen (401);

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (402).

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Wintermans:** Mijnheer de Voorzitter! Over het antwoord, door den Minister op verschillende punten bij de Memorie van Antwoord gegeven, spreek ik gaarne mijn voldoening uit.

Ik vermeld in dit verband met bijzondere ingenomenheid de toezegging betreffende de spoedige voorziening in de vacature van directeur-generaal. Verder zijn standpunt in zake het tariefvraagstuk, ook betreffende de organisatie van den girodienst en zijn voornemen betreffende de reorganisatie van den technischen dienst. Vooral maak ik met ingenomenheid melding van zijn afwijzing van de voorstellen van de commissie van 23 Maart 1921 betreffende de verhooging van de buitenaansluiting voor de telefoonverbindingen in het interlocale verkeer ten plattelande en ten slotte dat betreffende de postzegelmodellen. De Minister moge deze spoedig verduidelijken en veredelen. Bij enkele dezer punten zal ik mij een korte bemerking veroorloven.

Ten eerste betreffende de dringende noodzakelijkheid van een eenhoofdige, bekwame en krachtige leiding van het bedrijf.

Ik hoop, dat zijn Excellentie bij de benoeming van den nieuwen titularis, naast de onmisbare krachtdadigheid, de zoo absoluut noodige technische bekwaamheid zal kunnen vinden.

Het postbedrijf heeft thans behoefte aan een vakman, om een grondige reorganisatie van den administratieven dienst door te voeren.

Er moet een massa bureaucratischen rompslomp opgeruimd worden. Alleen een vakman, doorkneed in postzaken, schijnt mij daartoe in staat te zijn.

Thans wekt de overstelpende stroom van elkaar opvolgende wijzigende en opheffende dienstorders den indruk van onvastheid, om niet te zeggen onoordeelkundigheid.

Ik wil tot staving van mijn gevallen een paar voorbeelden aanhalen.

Betreffende de postwisselformulieren n°. 55 zijn drie over elkaar heengrijpende circulaires uitgevaardigd, dd. 13 September 1922, 18 Januari 1923 en 14 Februari 1923, door het feit, dat men niet had voorzien in de behoefte aan nieuwe formulieren.

Een tweede voorbeeld is dit. In zake gratificaties van vrouwelijke ambtenaren, die in het huwelijk treden, is een verzameling te maken van artikelen en dienstorders van niet minder dan 12 stuks. Iederen keer is het wat nieuws. Voor de ambtenaren is het een heidensche toer om dat uit elkaar te houden.

Ik haal deze voorbeelden aan, om den Minister speciaal te wijzen op de bureaucratie bij de posterijen, die in het belang van de dienstuitvoering en van de noodzakelijke zuinigheid zoo spoedig mogelijk moet verdwijnen.

Aanschaffing van rijwielen door bemiddeling der administratie, een maatregel, waarvan ik de bedrijfswaarde in het midden zal laten. Er zijn verschenen drie nummers, waarvan een reglement van drie bladzijden druks.

Dit zijn allemaal nieuwe of zeer nieuwe punten. Betreffende den dienst der kantoorhouders kom ik straks tot oude resten van bureaucratie, echte fossielen. Ik hoop dus, dat Zijn Excellentie den rechten man zal vinden om de machine opnieuw te monteeren. Ter zake van de tariefvraag heeft de Minister het bedrijfsbelang en het algemeen belang nauwkeurig tegen elkaar afgewogen. Met zijn beschouwing over de samenstelling der begrooting ga ik ook zeer gaarne akkoord. Ik kan ook volkomen billijken zijn meening, dat de postchèque- en girodienst eerst tijd moet hebben zich goed in te stellen, maar ik meen toch, dat deze mooie nieuwe tak niet lang een houkindje mag blijven van de „post" in engeren zin, evenmin als telegraaf, telefoon en spaarbank. Er zijn bekwame ambtenaren, die mij daaromtrent niet geheel gerustgesteld hebben.

Minder kan ik meegaan met de beschouwing betreffende het gebruik van locale krachten, het z. g. stelsel-Regout. Ik raad den Minister, in verband met wat Minister de Geer hier heeft gezegd over de loonbehoeften van z. g. inboorlingen, nog eens te overwegen, of er ook geen financieel resultaat te bereiken zou zijn in de richting van die beschouwingen over loonshoogte en de noodzakelijkheid van loonsverlaging, voor wat betreft vreemdelingen en locale krachten.

Wat betreft het hoogere personeel, verzoek ik den Minister enkele grieven, die door hen steeds opnieuw worden naar voren gebracht, ernstig te onderzoeken. De wegneming van enkele is moeilijk met de bezuiniging overeen te brengen,

(Wintermans.)

maar er zijn er ook onder, die in een streng bezuinigingsplan ook nog wel overweging verdienen. Hun salarisregeling — ik spreek niet over de hoogte van hun salarissen — schijnt nog altijd bij de Commissie van Overleg te berusten. Laat de Minister daaraan zijn aandacht wijden.

Vele overcomplete ambtenaren wachten op de Regeeringsbeslissing over de toepassing van de wachtgeldregeling. Zij durven geen ontslag te vragen, waardoor de schatkist schade moet lijden.

Een andere grief: nu de promotiekans zoo afgenomen is, is de bepaling, dat sollicitanten naar de betrekking van adjunct-directeur niet ouder mogen zijn dan 55 jaren, voor vele hoofdcommiezen teleurstellend. Het betreft soms hun eenige bevorderingskans. In verband hiermede is de eisch, dat een hoofdcommies voortaan het Hughes-diploma moet hebben, voor de ouderen ook te zwaar. Het is veeltijds overbodig. Laat men de ouderen daarvan vrijstellen en hen bevorderen tot hoofdcommies bij de posterijen, omdat men hen wel kan bevorderen, al kennen zij dat ingewikkelde toestel niet.

Ten slotte de oude titelquaestie — een zaak, waarvan de oplossing niets hoeft te kosten aan de schatkist. Laat de Minister hieraan nog eens zijn aandacht wijden.

Een ernstiger grief, waaraan de Minister zonder bezwaar voor de schatkist kan te gemoet komen, is de geheimzinnigheid bij het Hoofdbestuur der Posterijen. De grief is, dat het postpersoneel niet weet, waaraan het toe is. Waarom kan een algemeene regel, wanneer die toch toegepast wordt, niet gepubliceerd worden? Waarom mogen b. v. de kantoorhouders niet weten, op welke basis hun salaris berust? Ik spreek niet over den inhoud der regelingen, maar over het niet publiceeren er van, over die geheimzinnigheid.

Verder de afvloeiingscirculaire, waarover zooveel te doen is geweest. Op bladz. 14 van de Memorie van Antwoord zegt de Minister:

„Zooals uit het eerder vermelde reeds kan worden opgemaakt, ligt het geenszins in de bedoeling om bij de afvloeiing de door de Regeering van de Centrale Commissie van Georganiseerd Overleg in het algemeen overgenomen regelen ter zijde te stellen."

Mag ik aan den Minister deze bepaalde vraag stellen: Wat is er waar van het bericht, voorkomende in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 23 Januari 1923, avondblad, luidende:

„De van het H. B. der P.T.T. uitgegane circulaire aan hoofden van dienst, om in afwijking van de door de Regeering vastgestelde regelen voor ontslag het eerst in aanmerking te doen komen de ongeschikte ambtenaren, is op last van de Regeering ingetrokken."

Nu staat er in de Memorie van Antwoord:

„De positieve mededeeling van sommige leden, dat bij de posterijen een ander stelsel wordt toegepast, moet op onjuiste voorlichting van die leden berusten."

Deze zaak heeft veel stof opgejaagd, en laat de Minister nu — in het belang van de bevordering van den goeden geest onder het personeel — eens niet spreken in omwoelde termen, doch mededeelen, of al dan niet aan de hoofdambtenaren een zoodanige circulaire is uitgegaan.

In zake de voorziening in de postbehoeften ten plattelande sluit ik mij aan bij den heer Bulten voor wat betreft de kleine postkantoren. Daarop is aanzienlijk te bezuinigen.

De grootscheepsche opzet van postkantoren aldaar is reeds meermalen door mij aan critiek onderworpen. Met name herinner ik aan wat door mij over de totstandkoming van het postkantoor te Ruurlo is gezegd. Dat dit door de autoriteiten met zeer bedenkelijke middelen doorgejaagde kantoor thans voor opdoeking in aanmerking moge komen met meerdere geheel overbodige, zal het platteland op postaal gebied niet deren.

Tegen de opheffing van vele hulpkantoren maak ik echter zeer ernstig bezwaar. Ik verzoek den Minister dringend, alvorens tot uitvoering der in de lucht hangende plannen over te gaan, eerst eens grondig te doen onderzoeken of de noodige bezuiniging niet met handhaving van het verreweg grootste deel der ten doode gedoemde 4de klassers kan geschieden.

Ik ben er van overtuigd, dat wij, volgende de adviezen van den Bond van kantoorhouders en van kenners van den dienst als b.v. den heer Waterborg, redacteur van het vakblad *H. Petrus*, daartoe zullen kunnen geraken.

Laat Zijn Excellentie eens ernstig met deze organisatiemannen overleggen, hoe de door hen ontwikkelde denkbeelden de bezuiniging kunnen dienen en tevens den postdienst in zijn wezen niet alleen niet deren, maar zelfs ten goede kunnen komen.

Als een staaltje, hoe omslachtig de dienst op de hulpkantoren nog gaat, iets over een in het Voorloopig Verslag aangestipt punt, betreffende de zg. kleine kassen.

Daarmede wordt bedoeld, dat men op de hulppostkantoren allerhande kleine geldsommen apart moet beheeren. Zoo zijn er kassen voor de zegels, voor de inlagen bij de spaarbank, voor de ontvangsten voor telegrammen en telefoongesprekken, voor de gelden, welke met de uitbetaalde stukken dagelijks van het hoofdkantoor worden ontvangen. De uiteenzettingen van den uiterst deskundigen heer Waterborg in *St. Petrus*, dd. 3 Aug. 1922, hebben mij de overtuiging geschonken, dat hier een zeer groote vereenvoudiging van den dienst kan worden verkregen.

Mijnheer de Voorzitter! Op pag. 16 van de Memorie van Antwoord wordt weder besproken het geven van toelagen voor kastekorten aan kantoorhouders.

Nog geheel afgescheiden van de vraag of de menschen deze toelage moeten hebben, wil ik de motiveering, die in de Memorie van Antwoord gegeven wordt, als onjuist afwijzen. Ik lees op de genoemde bladzijde:

„Als geldloketten worden aangemerkt de loketten, waaraan geregeld geldzaken met het publiek worden behandeld en waar inderdaad gevaar voor kastekorten aanwezig is. De omvang en de intensiteit van het verkeer op de door de kantoorhouders beheerde hulpkantoren is niet van dien aard, dat bij den loketdienst gesproken kan worden van zoodanig gevaar voor kastekorten, dat er aanleiding zou bestaan om aan deze ambtenaren deswege tegemoetkoming toe te kennen."

Nu zal ik voorbeelden noemen.

In Noordbrabant zijn twee telegraafkantoren 1ste klasse met een geldelijken omzet van ruim f 36 000, en 2de klasse met ruim f 46 000 ontvangst, resp. plm. per dag f 120 en f 150, of per uur f 15 en f 12.

Het drukste hulpkantoor in een Noordbrabantsche inspectie heeft een omzet van ruim $2\frac{1}{4}$ millioen gulden, dat is ruim f 1100 per uur — het is 7 uur per dag open —, het kleinste hulpkantoor zet bijna f 60 000 om, of (5 uur open) f 40 per uur. Van de bewering in de Memorie van Antwoord blijft niets over.

Ten overvloede nog dit laatste woord over de zaak.

In de Commissie-Duynstee waren 4 leden vóór en slechts één tegen toelage van kastekorten aan kantoorhouders.

Ten slotte nog een klein punt, dat mij dezer dagen pas is medegedeeld.

Er is een besluit uitgevaardigd om de telefoon ten plattelande voor die hulppostkantoren, die minder dan 8 uren open waren, voor den gewonen dienst 8 uur open te stellen. De kantoorhouders zouden per uur een vergoeding van f 50 ontvangen. Deze bedragen zijn niet uitbetaald, waarschijnlijk wegens bezuiniging. Nu heb ik geen bezwaar tegen dienstorder 185, waarbij dit ingetrokken wordt, maar wel, dat de menschen, die dienst gedaan hebben op order van den directeur van het postkantoor, daarvoor geen betaling ontvangen. Dat kan de intentie van den Minister niet zijn en ik reken er dan ook op, dat degenen, die omtrent dit punt te klagen hebben, bij den Minister voldoening zullen vinden.

Resumeerende, verzoek ik den Minister in de eerste plaats, zijn aandacht te wijden aan de postzegels, te zorgen, dat deze duidelijker worden en dat het beeld van de Koningin er op voorkomt. Voorts te streven naar een algemeene vereenvou-

(Wintermans e. a.)

diging van den dienst, waardoor ook gelddelijke besparing kan worden verkregen.

Ik zou den Minister willen verzoeken, vooral niet over te gaan tot opheffing van de hulpkantoren, vóór gebleken is, dat reorganisatie en vereenvoudiging van dezer inrichting niet ook de noodige bezuiniging kan geven, zonder dat het platteland postaal in ongelegenheid wordt gebracht. Ik zeg dit te meer, omdat hier en daar de verminderde Zondagsdienst is ingevoerd. Betrekkelijk ver van het hulpkantoor gelegen plaatsen zullen nu haar dagbladen, de Zondagslectuur, moeten missen, of men zal daarvoor uren moeten wandelen. Op deze wijze wordt het plattelandsleven zwaar getroffen. Ik ben er van overtuigd, dat vele van deze zaken ten plattelande te ruim zijn opgezet. Als men met een locale kracht een afspraak zou willen maken betreffende den dienst, waarbij het bestellen niet op zulk een dure en omslachtige wijze geschiedt, dan zou men dat op vele dorpen aanzienlijk goedkooper gedaan kunnen krijgen. Van verschillende plaatsen, waaraan het besluit boven het hoofd hangt, dat het hulpkantoor zal worden opgeheven, heb ik berichten ontvangen, en als de Minister zijn inspecteur ter plaatse zendt, zal 't mogelijk blijken in de postbehoeften te voorzien, zonder dat het Rijk eenige meerdere uitgaven heeft te doen. Ja zelfs, dat op verschillende plaatsen door overleg tot een goedkoopere postuitvoering zou kunnen worden gekomen. Daarom sluit ik mij aan bij hetgeen de deskundige Waterborg in *St. Petrus* heeft gezegd: laat de Minister die schematische opvatting laten varen en laat hij zich practisch afvragen: hoe kan in een plaatsje X of Y het hulpkantoor worden behouden tot voordeel van de bevolking? Daarbij zal de Minister waarschijnlijk ook moeten komen tot een vereeniging van de administratie met de bestelling. Dat is den laatsten tijd allemaal gescheiden: een man, die altijd thuisblijft, en één of meer, die met de brieven rondgaan. Maar ik reken er op, dat de Minister nu niet weer in de eerste plaats de afgelegen dorpen het slachtoffer zal doen worden van de geldsmijterij, die in de hoogere regionen van het postbedrijf een tijdlang heeft geheerscht.

Mijnheer de Voorzitter! Over de verbetering van den administratieven dienst staat ook uitvoerig in *St. Petrus* geschreven en de Minister zou daarvoor slechts een commissie hebben te benoemen. Indien hij dat doet, dan hoop ik, dat hij daarin ook zal benoemen menschen, die met den dagelijkschen gang van zaken op de hoogte zijn. Ik geloof wel, dat inspecteurs en hoofdinspecteurs de zaken ook wel goed kennen, maar ik vrees, dat velen van hen nog te veel vastzitten aan de adviezen, die zij vroeger hebben gegeven.

Over den technischen dienst wordt, wat zijn financieel beleid betreft, veel geklaagd. Laat de Minister nu eens een commissie uit den administratieven dienst benoemen, om den technischen dienst aan den tand te voelen. Ik bij er van overtuigd, dat de Minister daardoor buitengewoon nuttige wenken zou krijgen, want de ambtenaren weten meer dan zij dikwijls durven zeggen. Zij spreken met ons, maar tegenover den Minister durven zij niet alles te zeggen. Daarom geef ik den Minister in overweging, om voor den technischen dienst een commissie te benoemen uit den administratieven dienst en voor de bediening ten plattelande een commissie uit de kantoorhouders, b. v. van den Kantoorhoudersbond en *St. Petrus.*

Ik heb ook over de vrijwillige afvloeiing gesproken, die zeer begunstigd zou worden, indien de Minister den personen, die daarvoor in aanmerking komen, zekerheid zou willen geven, waaraan zij toe zijn. Daardoor zouden groote bezuinigingen te verkrijgen zijn.

Ik eindig, met den Minister in overweging te geven, te zorgen, dat hij, die in de Memorie van Antwoord blijk heeft gegeven de fouten van den dienst te willen opsporen, zal trachten er achter te komen, waar bezuinigingen te verkrijgen zijn, zonder den dienst te schaden.

De heer **van Braambeek**: Mijnheer de Voorzitter! Na de indiening van de postbegrooting heeft de Kamer een besluit genomen, waarvan het gevolg is geweest de indiening van

(van Braambeek.)

een Nota van Wijziging, waarbij uit art. 1 van deze begrooting weggenomen is een bedrag van f 5 000 000, als ontvangst ten gevolge van de afschaffing van den portvrijdom. Ten gevolge van het verlies van dezen batepost is uit art. 15 ook geschrapt f 5 000 000, die dan zou moeten dienen om bij Financiën een vergoeding te vormen voor de intering op het spoorwegkapitaal.

Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat deze manier van doen toch buitengewoon gevaarlijk is. Ik stem volkomen toe, dat het op de postbegrooting geen invloed heeft gehad; zij is volkomen sluitend gebleven, maar het resultaat van dit alles is onder de hand toch maar, dat wij de spoorwegen rustig blijven afknabbelen en elk jaar 5 millioen gulden van dat bedrag interen.

Op deze manier komen wij er niet uit. Ik geloof dan ook, dat dit niet de juiste weg is, dien Zijn Excellentie heeft gevolgd, om de gevolgen van het verwerpen van het ritsje wetsontwerpen in December van het vorige jaar het hoofd te bieden.

Intusschen lijkt het veel beter, zooals reeds in het Voorloopig Verslag is gezegd, om nu niet meer dien langen weg te bewandelen, dien men zich aanvankelijk had voorgesteld, om te weten te komen, welk bedrag men voor de vergoeding van portvrijdom op de begrooting moet brengen, maar dat men eenige steekproeven moet doen om er achter te komen met hoeveel de postbegrooting zal moeten worden ontlast voor dezen vrijdom.

In overleg met eenigen mijner vrienden heb ik daarom een motie opgesteld, welke ik de eer heb op uw bureau te deponeeren en die luidt:

„De Kamer van oordeel

dat de kosten van den portvrijdom niet op de postbegrooting behooren te drukken, doch op de desbetreffende hoofdstukken der Staatsbegrooting,

gaat over tot de orde van den dag."

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb deze motie ook opgesteld, omdat de Minister in de Memorie van Antwoord te kennen heeft gegeven, dat hij niet van plan is in deze aangelegenheid verder iets te doen, zoolang deze Kamer niet een uitspraak in dien zin heeft gedaan. Ik meen zoo welwillend te moeten zijn om mede te werken, dat de Minister deze uitspraak van de Kamer krijgt, waardoor een behoorlijke postrekening kan worden opgezet en waardoor te gelijker tijd een betere spoorwegrekening kan worden opgezet.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gezien, dat over deze zaak ook reeds een vraag is gesteld door den geachten afgevaardigde den heer van Gijn, op welke vraag reeds door den Minister van Financiën is geantwoord. Uit dat antwoord kan men opmaken, dat inderdaad door deze manier te volgen een zuiverder begrooting en een zuiverder rekening, ook voor de posterijen, zal kunnen worden verkregen.

Ik beveel daarom dan ook deze motie ten zeerste bij de Kamer aan, te meer, waar deze twee dingen reeds bij het brengen van den post van 5 millioen op de begrooting aan elkaar gekoppeld zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan het verband tusschen deze twee dingen niet zien. Het bestaat ook niet. Het bestaat alleen hierin, dat men een sluitende begrooting wil krijgen. Wanneer ik echter van iemand 5 millioen heb te vorderen en aan den ander 5 millioen schuldig ben, gaat het toch niet aan, eenvoudig te zeggen: dengene, aan wien ik iets schuldig ben, betaal ik niet en degene, van wien ik iets te vorderen heb, behoeft aan mij niets te betalen. Degene, aan wien ik iets schuldig ben, zal zijn vordering op mij handhaven.

Men moet een behoorlijk beeld van het bedrijf krijgen, en tevens moet men niet uit het spoorwegkapitaal laten betalen, wat als gewoon op de Staatsbegrooting onder uitgaven dient voor te komen. Door deze manipulatie met de Nota van Wijziging zijn deze bedragen van zeer verschillende beteekenis eenvoudig tegen elkaar weggeslagen.

Dus ook om die reden meen ik, dat de toestand hersteld moet worden. De post moet haar inkomsten zien te krijgen uit de verschillende hoofdstukken der Staatsbegrooting, welke van dien portvrijdom profiteeren.

(van Braambeek.)

Thans iets over eenige personeelaangelegenheden.

Het valt niet te ontkennen, dat omtrent de posterijen in den laatsten tijd nog al eens zoo een en ander op de publieke markt gebracht is. Een aantal klachten worden, zooals men dat gewend is in zake publieke diensten, nogal breed uitgemeten. Men kan dan ook zeggen, dat ten opzichte van den dienst der posterijen bij het publiek en personeel niet de zekerheid bestaat, dat alles daar behoorlijk economisch geregeld is en dat die dienst functionneert zooals van een Overheidsbedrijf verlangd mag worden.

Ik heb bij mij een massa staaltjes daarvan, welke een beeld geven, hoe zoo nu en dan bij de posterijen, voornamelijk ten opzichte van het personeel, raar wordt omgesprongen.

Uit dat alles, wat ik meen, dat nu wel gemeengoed is, mag te recht geconcludeerd worden, dat naar het postbedrijf wel eens een onderzoek dient ingesteld te worden over de geheele breedte.

Als ik de Memorie van Antwoord goed begrijp, dan zal wel een onderzoek ingesteld worden naar den technischen dienst, waarmede dus eigenlijk reeds gedeeltelijk aan het in het Voorloopig Verslag tot uitdrukking gekomen verlangen zal worden te gemoet gekomen. Ik zou echter verder willen gaan. Men moet zich niet bepalen tot den technischen dienst alleen, want de klachten en vooral die, welke het publiek raken, betreffen evenzeer den administratieven als den technischen dienst.

De Minister heeft nu eigenlijk geprobeerd ons zoo'n beetje zoet te houden, wat wel meer gebeurt van de zijde van Ministers tegenover de Kamer, met een verwijzing naar de commissie van advies.

Ik lees op bladz. 12 der Memorie van Antwoord:

„Voor de instelling eener Commissie, zooals eenige leden die wenschelijk oordeelden, acht ondergeteekende niet voldoende aanleiding te bestaan.

Hierbij komt, dat het terrein voor het onderzoek zóó uitgebreid is, het oordeel hierover zoo zéér gebonden aan bekendheid met de bijzondere eischen der onderscheiden dienstvakken, waarvoor kennis en ervaring van detailpunten noodzakelijk is, wil eenig practisch resultaat kunnen worden verwacht, dat de werkzaamheid van zulk een commissie òf zeer tijdroovend en kostbaar òf afhankelijk zou worden van de enkele deskundigen uit den dienst, die er in zitting namen. Er wordt evenwel vooral, naar het ondergeteekende wil toeschijnen, bij den uitgesproken wensch dezer leden niet genoegzaam rekening gehouden met de aanwezigheid van de Commissie van Advies, betreffende aangelegenheden van het Staatsbedrijf van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie, welke werd ingesteld bij Koninklijk besluit van 28 September 1920 n°. 42, en waarin zitting hebben leden van de Staten-Generaal en buitenstaanders, juist zooals de leden hier aan het woord dat wenschten."

Ik heb eens geïnformeerd naar deze commissie, en nu is het merkwaardig, dat, bij wien van de posterijen men ook komt, niemand iets van het werk dier commissie weet. Die commissie zal wel bestaan, maar zij ligt zoo rustig te slapen als wat. Zooals ik hoor zeggen, vergadert zij geregeld, maar verder merkt men er niets van. Nu kan men van meening zijn, dat een dergelijke commissie in deze samenstelling iets beteekent en iets kan doen, maar dan kan de Minister ook geen bezwaar hebben tegen een commissie, zooals die gevraagd wordt. Als deze samenstelling voor de verlangde commissie van onderzoek een bezwaar is, dan is ook de commissie van advies behept met alle bezwaren, in de Memorie van Antwoord genoemd.

Het voordeel der commissie van onderzoek is bovendien, dat zij met een rapport voor den dag komt, dat publiek gemaakt wordt, zoodat ook allen, die belang in de zaken stellen, er achter kunnen komen, of de vele klachten, welke geuit worden, al dan niet steekhoudend zijn en of al dan niet ten gevolge van die klachten wijzigingen in het bedrijf noodig zijn.

Ik hoop, dat de Minister nog eens zal willen overwegen, of deze commissie, zooals die gevraagd is en zooals die waarschijnlijk zal worden ingesteld voor den technischen dienst, niet emplooi kan vinden voor het geheele Staatsbedrijf. Ik wensch dat te meer, omdat anders op den technischen dienst het odium wordt gelegd, dat die niet in den haak is, terwijl het lijkt, alsof de andere dienst er mee door kan. Dat zou de verhouding tusschen het technische en het administratieve personeel in het bedrijf zeker niet ten goede komen. Indien er een onderzoek moet worden ingesteld, is het beter het geheele bedrijf te nemen dan er een stuk uit te halen, dat dan bij voorbaat als minderwaardig of als slechter werkend moet worden betiteld.

Om al die redenen is het wenschelijk, de taak der commissie, welke de Minister waarschijnlijk zal benoemen, uit te breiden.

Dat er wel een en ander te doen is, blijkt wel uit de mededeeling in de Memorie van Antwoord, dat niet minder dan 2873 bezuinigingsvoorstellen van het personeel zijn ingekomen. Ik neem gaarne aan, dat er onder dat koren ook wel wat kaf is, maar het gevolg van die ingekomen voorstellen is op dit oogenblik al geweest, dat 80 wijzigingen zijn ingevoerd. Dit geeft toch al reden eens na te denken over de vraag, of wij hier niet te maken hebben met een bedrijf, waarin de sleur wat al te zeer is gaan regeeren. Indien naar aanleiding van een verzoek een zoo groot aantal voorstellen inkomt, dan moet bij de menschen, die die voorstellen doen, wel diep gegrond zijn de overtuiging, dat de inrichting van het bedrijf niet deugt. Als er 80 wijzigingen zijn ingevoerd, behoeft het geen nader betoog, dat er wel het een en ander te verbeteren zal zijn. Men moet niet vergeten, dat, hetgeen gebeurd is, van het personeel zelf is gekomen, van de menschen, die in het bedrijf zijn opgevoed. Ik weet bij ervaring, dat, als men in een dergelijk bedrijf tien jaar zit, men verloren is voor een behoorlijken kijk op de dingen, die in dat bedrijf zouden moeten veranderen, omdat men het verband met wat daarbuiten ligt, zoowat kwijt is geraakt. Een buitenstaander staat daar frisscher tegenover.

Het komt mij voor, dat een dergelijke commissie, breeder samengesteld dan uit de ambtenaren van den dienst alleen, eenig resultaat zal kunnen opleveren. Want dat niet alles in orde is, staat wel vast.

Dezer dagen werd mij medegedeeld, dat, terwijl wij tot nu toe slechts Amsterdam en Rotterdam als groote telegraafkantoren hebben gekend, thans ook den Haag langzamerhand wordt omgezet in een zoodanig kantoor van groote capaciteit, waardoor de beide andere kantoren worden ontlast, en dat naar de een zegt 40, de ander 50, laten wij dus zeggen 45 ambtenaren van Rotterdam naar den Haag komen om den postchèque- en girodienst bij te werken. Daaruit blijkt, dat men in Rotterdam 40 of 50 ambtenaren heeft te missen!

In de stukken wordt gesproken over de postschool, waar de commiezen worden opgeleid. Ik heb eens geïnformeerd naar de kosten van die school, die van Rotterdam naar hier is overgebracht. Te recht deelt de Minister mede, dat er vier leeraren zijn, maar er is bovendien een directeur. Dit personeel verdient te zamen f 24 240 per jaar. Door eenige bijzondere leeraren worden aparte lessen gegeven; deze leeraren verdienen f 2475; wordt dus f 26 715. Dan zijn er nog: een instrumentmaker, een schrijver, die naar schatting te zamen f 2000 verdienen aan deze school. Verder wordt geschat het schoonhouden op f 1600, het gebouw op f 1000, huur te zamen ruim f 31 000, waarbij nog niets is gerekend voor verlichting, verwarming e. d. Het personeel krijgt natuurlijk salaris, gemiddeld f 1700 per jaar, maakt voor plm. 30 leerlingen f 51 000. De school kost derhalve per jaar plm. f 83 000. Nu heb ik ook eens geïnformeerd naar de resultaten van de postschool, en als resultaat van de laatste groep leerlingen, dus die in 1919 werd toegelaten, werd mij meegedeeld, dat van de 9 leerlingen 1 is ontslagen, 2 ontslag hebben gevraagd, 3 zijn gezakt, 2 wegens ziekte geen examen hebben afgelegd en 1 is geslaagd. En daarvoor besteedt men f 83 000 per jaar! Het wil mij voorkomen, dat de resultaten de kosten niet geheel en al goedmaken.

De Minister durft niet voor te stellen, om de school af te schaffen.

Dit jaar zijn ook weer 7 of 8 leerlingen aan de school toe-

64ste VERGADERING. — 16 MAART 1923.

309. Regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor 1923.

(van Braambeek.)

gevoegd; zooals blijkt uit de Memorie van Antwoord, moeten het er ten minste 5 zijn, en het schijnt in de bedoeling, daarmede voort te gaan. Op bladzijde 14 van de Memorie van Antwoord lezen wij nu echter:

„Men bedenke hierbij, dat volgens de door de Centrale Commissie van Georganiseerd Overleg in ambtenaarszaken aangegeven algemeene regelen voor de afvloeiing van Rijkspersoneel, daarvoor in de eerste plaats in aanmerking komen de ambtenaren van 65 tot 62 jaar en zij, die, ofschoon jonger, niettemin volgens de bepalingen der Pensioenwet 1922 met dadelijk ingaand vol pensioen kunnen worden ontslagen. Daar deze ambtenaren juist een betrekkelijk groot deel vormen van de ambtenaren, voortgekomen uit den rang van commies, terwijl in de groepen van commies-titulair en kantoorbediende ambtenaren van genoemden leeftijd bijna niet en in het geheel niet worden aangetroffen, ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat het medegedeelde gerucht niet juist kan zijn.”

Dat gerucht was, dat juist het lagere personeel zou ontslagen worden. De Minister stemt toe, dat bijna uitsluitend hooger personeel op wachtgeld zal worden gesteld, maar dat wordt mij toch een beetje te dol. Het oude personeel wordt op wachtgeld gesteld en onderwijl voert men geregeld nieuw personeel toe, zoodat de begrooting buitengewoon zwaar belast wordt met kosten voor hooger personeel. Laat men de school stopzetten en de menschen, die in dienst zijn, niet op wachtgeld stellen. Men bespaart dan in elk geval de kosten van de postschool en de salarissen, die daar betaald worden. Bovendien schijnt het, dat men dit hoogere personeel niet in zoo ruime hoeveelheid noodig heeft. Wanneer men de organen der postale bonden volgt, ziet men, dat voortdurend het hoogere personeel belast wordt met arbeid, die eigenlijk niet is arbeid voor menschen van dergelijke scholing en ontwikkeling. Op een groot aantal kantoren is de arbeid der commiezen volkomen gelijk aan dien van minder geschoold personeel. Uit de berichten, die ik daaromtrent verzameld heb, blijkt, dat commiezen belast worden met toezicht op het lagere personeel, terwijl soms die commiezen zelf dien arbeid niet kennen. Zoo krijgt men nooit een behoorlijke inrichting van het bedrijf; dat wordt veel te duur.

Een enkel woord over de wijze, waarop het georganiseerd overleg wordt toegepast. In het Voorloopig Verslag wordt de wensch geuit, dat aan het bijzonder overleg bij de posterijen ook deel zou kunnen worden genomen door bezoldigde bestuurders van vakvereenigingen, menschen dus, die niet zijn in dienst van het bedrijf. Daartegen maakt de Minister bezwaar, en dat verwondert mij wel eenigszins van den Minister van Waterstaat. In het Voorloopig Verslag is er reeds op gewezen, hoe deze zaak bij de spoorwegen is.

Er is door de vakvereenigingen daar al jaren gevochten om het zoover te krijgen, dat de door de vakvereeniging aangewezen bestuurders, ook al zijn zij niet of niet meer in dienst van het betrokken bedrijf, aan het georganiseerd overleg kunnen deelnemen, zooals men dat o.a. bij de spoorwegen kent. Het reglement, dat deze bepaling bevat, is door den Minister goedgekeurd. Nu lees ik in de Memorie van Antwoord:

„Maar ook afgescheiden hiervan schaart ondergeteekende zich aan de zijde van de leden, die van meening zijn, dat de bedrijfsleiding bezwaarlijk overleg kan plegen met buitenstaanders.”,

in dit geval dus bezoldigde bestuurders van een vakvereeniging.

Nu ziet het er voor de spoorwegen niet zeer hoopvol uit, als de Minister van plan is, die bepaling uit het reglement voor de spoorwegen te schrappen, of wel de Minister zal straks inconsequent moeten zijn ten aanzien van het postpersoneel en daartegenover een andere houding moeten aannemen dan tegenover het spoorwegpersoneel. Ik wil echter nog op iets anders wijzen. Ik heb gekregen afschrift van een brief aan de Centrale commissie voor georganiseerd overleg, afgestuurd door den Minister van Justitie, die namens den Ministerraad in deze over dergelijke aangelegenheden de

(van Braambeek e. a.)

correspondentie voert. In dien brief van 27 November 1922 lees ik:

„ten slotte zal overeenkomstig hetgeen reeds destijds is voorgenomen met betrekking tot de aanwijzing van leden door de organisaties, in de reglementen zijn te bepalen, dat op dit punt vrijheid van keuze uit ambtenaren of niet-ambtenaren zal zijn, behoudens het recht van den betrokken Minister om een bepaalde aanwijzing, de Centrale Commissie gehoord, te wraken.”

Daaruit blijkt m. i., dat de Ministerraad van oordeel is, dat aan het georganiseerd overleg moet kunnen worden deelgenomen ook door bezoldigde bestuurders en niet alleen door hen, die nog in dienst van het bedrijf zijn. Om deze redenen meen ik, dat de Minister bezwaarlijk zal kunnen vasthouden aan het sombere perspectief, in de Memorie van Antwoord geopend.

Mijnheer de Voorzitter! Er is nu bijna geen particuliere onderneming, geen patroon meer, die zegt: ik wil met die vakvereeniging alleen te maken hebben als er iemand van mijn personeel komt praten. Dat is langzamerhand een overwonnen standpunt geworden. Maar het is de oude sleur, die op het oogenblik Waterstaat nog schijnt vast te houden. Wij zijn nu toch wel zoo ver, dat in alle bedrijven de bezoldigde bestuurders met de patroons en met de patroonsorganisaties spreken over de belangen van het personeel. Moet men nu alleen bij het bijzonder georganiseerd overleg voor het postbedrijf op een standpunt blijven staan, dat reeds meer dan 10 jaar is overwonnen?

Mijnheer de Voorzitter! Dit zijn de voornaamste punten, die ik in het algemeen wenschte te bespreken. In de enkele minuut, die mij nog rest, wil ik een enkel woord zeggen over de benoeming van assistenten en conducteurs 1ste klasse. Die benoeming heeft als regel plaats nadat twee examens zijn afgelegd. Maar men heeft gezegd: zij, die al in dienst zijn, den leeftijd van 35 jaar hebben bereikt en 5 jaar dienst hebben als assistent of conducteur, kunnen benoemd worden zonder examen. Onder die personen is er echter een aantal, dat vroeger al examen heeft gedaan voor assistent of conducteur. Men zegt: wij zullen hen benoemen, die het grootst aantal dienstjaren hebben en houdt geen rekening met de vraag, of die menschen vroeger al examen hebben gedaan. Het gevolg is, dat de oudsten, die nimmer examen deden, nu voorgaan, terwijl zij, die wel examen deden, practisch nooit zullen worden benoemd, omdat er slechts 30 pct. tot 1ste klasse kunnen worden bevorderd.

Ik geloof, dat, waar de werkzaamheden van conducteurs en assistenten 1ste klasse volkomen gelijk zijn aan die van de andere conducteurs en assistenten, de eisch gesteld mag worden, dat men dan allen, maar, als zij een aantal dienstjaren, bijv. tien, achter den rug hebben, tot assistenten en conducteurs 1ste klasse moet benoemen.

De Voorzitter: Door den heer van Braambeek wordt, met mede-onderteekening van de heeren van der Waerden, Brautigam, Duys, Vliegen en van den Tempel, de volgende motie van orde voorgesteld:

„De Kamer van oordeel

dat de kosten van den portvrijdom niet op de postbegrooting behooren te drukken, doch op de desbetreffende hoofdstukken der Staatsbegrooting

gaat over tot de orde van den dag.”

Voorgesteld door meer dan vijf leden, maakt deze motie van orde een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Ik stel voor, de beraadslaging over deze motie van orde te doen plaats hebben te gelijk met deze algemeene beraadslaging.

Daartoe wordt besloten.

Mevrouw **de Vries—Bruins:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zou bij deze algemeene beschouwingen over de post-

(de Vries—Bruins.)

begrooting een enkel woord willen spreken over de geneeskundige contrôle van het personeel der post, telegrafie en telefonie te Amsterdam.

Deze zaak is in de Kamer al eens een keer besproken en de Regeering — ik kan niet zeggen de Minister, want het was zijn ambtsvoorganger — heeft tot dusverre steeds geweigerd om te voldoen aan den m. i. billijken wensch, die werd uitgesproken, om de zaak te doen onderzoeken door een commissie van deskundigen, door de Regeering te benoemen. Bij verschillende gelegenheden heeft de Regeering getoond, op welk standpunt zij zich in deze aangelegenheid plaatste. In de eerste plaats toen het Eerste-Kamerlid Polak in Februari van het vorige jaar hierover vragen stelde, in de tweede plaats toen vlak daarna het Tweede-Kamerlid van Stapele hierover vragen stelde, en ook bij de bespreking van de begrooting het vorige jaar. Het is toen gebleken, dat de Regeering zich telkens beriep op het zg. uitstekende resultaat, dat door den betrokken geneeskundige werd verkregen. In de Memorie van Antwoord van 1922 werd gezegd, dat in geen enkel opzicht was gebleken, dat de geneeskundige controleur te Amsterdam ongeschikt was voor zijn betrekking. „Integendeel", zegt de Memorie, „de door hem bereikte resultaten zijn zeer gunstig".

Daarop volgen eenige cijfers, waaruit bleek, welke resultaten deze Regeering wenschte te bereiken. Als wij weten, hoe deze contrôle is aangevangen in April 1920, dan kan men zich voorstellen, dat de Regeering zich als ideaal heeft gesteld het verkrijgen van een lager ziektecijfer. Wij weten, dat te voren niet alleen in Amsterdam, maar ook in andere plaatsen het ziektecijfer van deze ambtenaren veel te hoog was. Iedereen, ook de ambtenaren zelf en de vakvereenigingen, was er van overtuigd, dat het juist gezien was van de Regeering om daarin verandering te willen brengen. Alleen de manier, waarop dat geschiedde, moet natuurlijk de juiste zijn. Als men nu weet, dat de geneeskundige controleur in betrekkelijk korten tijd daar een zoo groote verandering tot stand moest brengen, dan kan men zich voorstellen, dat in de eerste maanden verschillende botsingen niet konden uitblijven en het lijkt mij dan ook juist, om aan die klachten uit de eerste maanden niet te veel aandacht te wijden. Maar wanneer men nagaat, dat ook na die eerste maanden in Amsterdam de klachten bleven — alleen in Amsterdam en niet in andere plaatsen — en dat bovendien bij andere groepen van ambtenaren en werklieden in Amsterdam, ik denk aan de gemeentewerklieden in die gemeente, ook contrôle heeft plaats gehad van denzelfden tijd af, terwijl er over de geneeskundige contrôle over die personen geen klachten zijn gehoord, terwijl men daar te doen heeft met een groep van ongeveer 20 000 werklieden en ambtenaren, dan spreekt het wel vanzelf, dat de Regeering, wanneer zij over dergelijke dingen nadacht, per slot van rekening toch ook moest gaan inzien, dat bij de post, telegraaf en telefoon te Amsterdam in dit opzicht niet alles was, zooals het behoorde, en eindelijk moest toegeven aan het steeds dringender wordende verzoek van de vakvereenigingen om een commissie van deskundigen samen te stellen.

Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij buitengewoon veel genoegen, dat deze Minister bijna direct aan dat verzoek heeft toegegeven en inderdaad een commissie van drie medici heeft benoemd, om deze zaak te onderzoeken. Er zijn echter een paar punten, die ik ten aanzien van de benoeming van deze commissie naar voren wensch te brengen.

In de eerste plaats zou ik willen vragen, of de manier, waarop deze commissie is samengesteld, wel geheel juist is. Ik zeg dit in den vorm van een vraag en ik bedoel ook inderdaad te dezen aanzien een vraag te stellen.

Het komt mij voor, dat de commissie en de uitspraak van de commissie meer vertrouwen zouden hebben, als de commissie op een andere wijze was samengesteld en ook aan de ambtenaren de gelegenheid was gegeven een of twee personen daarin te benoemen. Ik geef direct toe, dat daaraan bezwaren zouden zijn verbonden en daarom zou ik willen weten, welke overwegingen den Minister er toe hebben geleid om de commissie samen te stellen op de wijze, waarop hij het heeft gedaan.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn tweede vraag is, of de opdracht, die aan de commissie is gegeven, wel duidelijk genoeg is.

De opdracht luidt aldus: De commissie heeft een onderzoek in te stellen naar die klachten, waarin beweerd wordt, dat ten gevolge van het optreden van den controleerenden geneeskundige te Amsterdam — en nu komen de woorden, waarop ik den nadruk wil leggen — „schade zou zijn ontstaan voor de gezondheid van den ambtenaar.".

In de eerste plaats wil ik opmerken, dat het buitengewoon moeilijk is achteraf uit te maken, of in den loop van deze jaren schade is toegebracht aan de gezondheid van de ambtenaren.

In de tweede plaats wil ik opmerken, dat de klachten, die telkens in de dagbladen en ook aan de Kamer zijn bekendgemaakt, niet alleen betreffen de vraag, of schade is toegebracht aan de gezondheid van de ambtenaren, maar ook de bewering, dat de geheele manier van optreden van dezen geneeskundige en de opvattingen, die hij heeft over de contrôle, niet de juiste zijn.

Eén van de zaken, waarover men speciaal klaagt en die zeker onderzocht dient te worden, is, dat deze geneeskundige zeer zelden patiënten onderzoekt, vóór hij ze naar hun werk stuurt en ook niet, wanneer hij ze naar het werk stuurt tegen den zin van den behandelenden geneesheer in.

Iedere leek zal begrijpen, dat, wanneer een controleerend geneesheer tegen den zin van den behandelenden geneesheer een patiënt naar het werk stuurt, daaraan een onderzoek behoort vooraf te gaan.

Ik wil niet zeggen, dat bij de geneeskundige contrôle elke patiënt, die bezocht wordt, onderzocht moet worden. Het spreekt vanzelf, dat de ervaring van den geneeskundige dat niet altijd noodig maakt. Het ligt echter voor de hand, dat in de gevallen, waarin de beide geneesheeren het niet met elkander eens zijn, een onderzoek vooraf behoort te gaan.

In de tweede plaats wordt door de ambtenaren beweerd, dat het optreden van dezen geneeskundige zóó is, dat hij zijn patiënten zou intimideeren om eerder aan het werk te gaan dan voor hun gezondheid wenschelijk is.

Sommige klachten houden zelfs in, dat er speciaal vrouwelijke ambtenaren zijn, die, ingeval zij lijden aan een chronische ziekte, liever nonactiviteit aanvragen dan zich blootstellen aan de contrôle van dezen geneeskundige.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg niet, dat deze klachten juist zijn, ik geef alleen aan, in welken vorm deze klachten telkens naar voren zijn gekomen, en ik meen, dat er wel enkele aanwijzingen zijn, die het waarschijnlijk maken, dat er hier iets niet in den haak is.

Ik wijs op een ingezonden stuk, dat in October 1922 verschenen is in het *Algemeen Handelsblad*, van de hand van dr. Voorhoeve. Deze, een bekend medicus te Amsterdam, had al eenige keeren botsingen gehad met dezen controleerenden geneeskundige ten aanzien van zijn patiënten en heeft het op zeker oogenblik noodig geacht, in het openbaar belang, zooals hij zeide, om daarover een stuk in de courant te schrijven.

Als men kent de verhouding van de doctoren onderling, dan weet men, dat dit een zeer bijzondere manier van doen is, die in medische kringen niet erg gewaardeerd wordt. Niettegenstaan dat heeft deze medicus toch van zeer vele zijner collega's te Amsterdam bewijzen van instemming met zijn optreden gekregen. Men gevoelde, dat hier een bepaald algemeen belang op het spel stond en dat het algemeen belang moest gaan boven het belang van den medischen stand.

Het eigenaardige is, dat naar aanleiding van dat ingezonden stuk een uitspraak uitgelokt is van den Afdeelingsraad Amsterdam, een organisatie van de Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst, en bij die uitspraak, welke betrof de vraag, of de contrôle van dr. Sturkop in het aangegeven geval onjuist was of niet, is dr. Sturkop in het ongelijk gesteld.

Het spreekt vanzelf, dat wij daaruit geen algemeene conclusie mogen trekken, maar dit feit wijst toch wel in een zekere richting.

(de Vries—Bruins.)

Deze controleerende geneeskundige heeft ook contrôle over particuliere werknemers voor particuliere werkgevers, en nu is het tot tweemaal toe voorgekomen, dat een particuliere firma zich van dezen controleur heeft ontdaan. Deze firma's wenschten, naar zij zeiden, voor hun personeel niet een dergelijke scherpe contrôle. Ook dit wijst in een bepaalde richting. Ik zou wenschen, dat ook de juistheid van de opvatting der firma's nader werd onderzocht.

In de derde plaats kom ik op de cijfers, die bij de begrooting van 1922 door den vorigen Minister van Waterstaat zijn gepubliceerd. Die cijfers hadden betrekking op het personeel te Amsterdam, Rotterdam, den Haag en verder van eenige andere kantoren. Die cijfers geven aan het aantal ziektegevallen vóór invoering der geneeskundige contrôle en het aantal, dat daarna is voorgekomen, en ze werden door den vorigen Minister gebruikt om te betoogen, hoe noodig en goed de contrôle was, vooral te Amsterdam.

Als men ziet, dat na instelling van de geneeskundige contrôle de ziektecijfers zeer sterk gedaald zijn, niet alleen te Amsterdam, maar ook in alle andere plaatsen, dan zal men zeggen: daaruit blijkt toch wel, dat die contrôle inderdaad goed werkt, zoodat de Regeering en de Kamer tevreden kunnen zijn, maar als men de cijfers nauwkeuriger bekijkt, dan blijkt, dat die cijfers niet geheel en al bevredigend zijn en dat er zelfs eenige reden tot ongerustheid bestaat, vooral als men het percentage van Amsterdam vergelijkt met dat van de andere plaatsen. Het ziektepercentage is te Amsterdam over 1922 gedaald tot 2,04 pct. en in de andere plaatsen tot 2,97 pct. Men kan dus zeggen: voor Amsterdam is het percentage gedaald tot ruim 2 en voor de andere plaatsen tot bijna 3 pct.

Nu zou de Regeering kunnen zeggen, dat hieruit blijkt, dat die ambtenaar te Amsterdam zóó goed werkt, dat hij het ziektepercentage te Amsterdam veel lager krijgt dan het elders is, maar zou het niet mogelijk zijn — gezien de herhaalde en aanhoudende klachten, dat deze controleur zoo scherp controleert —, dat hij de menschen al aan het werk zet, wanneer zij nog niet heelemaal weer hersteld zijn, en ze ook aan het werk houdt, indirect, wanneer zij eigenlijk niet gezond zijn? Ik geloof, dat wij op het standpunt moeten staan, dat ook het personeel in dienst van den Staat den tijd moet hebben om, wanneer het ziek is, rustig zich aan de geneeskundige behandeling te onderwerpen, totdat het hersteld is. Dat is een eisch, dien wij mogen stellen. Wanneer het personeel gezond is, moet het werken, dat spreekt vanzelf, maar bij ziekte moet het gelegenheid hebben om rustig thuis te blijven. Ik doe geen uitspraak, maar ik meen, dat deze dingen wel eenig belang hebben en dat zij daarom onderzocht moeten worden.

Al deze feiten heb ik genoemd, omdat ik het van belang acht, dat de commissie van onderzoek ook nagaat, of inderdaad de opvatting, die deze geneeskundige heeft van zijn taak als geneeskundig controleur, wel de juiste is.

Het is een zuiver medisch vraagstuk, dat ook onderzocht kan worden zoo noodig door deze drie geneeskundigen.

Het is mij gebleken, bij het naslaan van wat er bij de behandeling der vorige begrooting over gesproken is, dat ook de Regeering niet wenscht de te scherpe contrôle, die ook de particuliere patroons niet wenschen.

Ik heb o. a. gevonden, dat in het begin van 1922 of aan het eind van 1921 de directeur-generaal het volgende heeft geschreven aan den Centralen Nederlandschen Ambtenaarsbond. Er had toen een klein onderzoek plaats gehad naar deze zelfde quaestie door een commissie van ambtenaren.

Naar aanleiding dan van dit onderzoek schreef de directeur-generaal aan genoemden bond:

,,Het aan mij uitgebrachte rapport omtrent het onderzoek, waarop nevenvermelde brieven betrekking hebben, heeft mij aanleiding gegeven tot een bespreking met den controleerend geneesheer dr. Sturkop ten uwent.

In die bespreking heb ik andermaal uiteengezet, dat het de uitdrukkelijke wensch is van den Minister en van mij, dat bij de ziektecontrôle van het personeel elke onheuschheid en hardheid worde vermeden.''

(de Vries—Bruins e. a.)

Dat is een volkomen juiste opvatting, maar de Regeering heeft nu, dunkt mij, ook den plicht te laten onderzoeken, of inderdaad de controleerend geneeskundige, dien het hier geldt, aan dien eisch voldoet. Ik zou daaromtrent tot de Regeering de volgende vragen willen richten:

1°. Acht de Minister de wijze van samenstelling van bedoelde commissie wel de juiste?

2°. Wil de Minister te gemoet komen aan den wensch, om aan bedoelde commissie een ruimere opdracht te geven?

3°. Wil de Minister het rapport, dat bedoelde commissie zal uitbrengen, aan de Kamer ter inzage geven?

De heer **Gerritzen**: Mijnheer de Voorzitter! De begrooting voor de P. T. T. voor het loopende jaar maakt een vrij bevredigenden indruk, al is het twijfelachtig, of, zooals door den Minister geraamd wordt, de exploitatie van het bedrijf een klein overschot zal laten. De mogelijkheid is geenszins uitgesloten, dat de inkomsten ten gevolge van den ongunstigen toestand in het zakenleven zullen tegenvallen, en dat er in stede van een bedrijfsoverschot een tekort zal zijn. En daarom moet het gewaardeerd worden, dat, zooals uit de Memorie van Antwoord blijkt, de Minister er op bedacht blijft om, waar mogelijk, eenerzijds de inkomsten te vermeerderen en anderzijds te streven naar een vermindering van uitgaven. Het is dus niet noodig, tot den Minister een aansporing te richten om in beide richtingen werkzaam te blijven. Maar toch wil ik eenige opmerkingen maken, die, naar ik hoop, den Minister bij zijn streven naar meer inkomsten en naar minder uitgaven van nut zullen kunnen zijn.

En dan kom ik in de eerste plaats op den postchèque- en girodienst. Deze dienst laat een tekort, zooals door den Minister erkend wordt en zooals ook blijkt uit den staat van de geraamde inkomsten en uitgaven voor het loopende jaar. Trekt men de geraamde uitgaven voor genoemden dienst af van de geraamde inkomsten, dan zal die dienst een tekort opleveren van ongeveer f 700 000. De Minister erkent in zijn Memorie van Antwoord, dat, om tot een meer economische exploitatie van den dienst te komen, ingrijpende veranderingen in de inrichting noodig zijn geweest. Die veranderingen bestaan in de vestiging van een centraal girokantoor te 's Gravenhage, waarheen de thans op de postkantoren gevoerd wordende administratie wordt overgebracht. De Minister verwacht, dat het centrale girokantoor binnen enkele maanden zal kunnen worden geopend en hij meent, dat hierdoor een belangrijke besparing op de kosten van het personeel en het materieel zal plaats hebben, zoodat z. i. de veronderstelling niet te gewaagd is, dat na de invoering en doorwerking van deze centralisatie het tekort op de exploitatie zal verdwijnen. Ik hoop, dat deze verwachting van den Minister zal worden bewaarheid, maar zou hem tevens willen aanraden, om ook nog een ander middel te bezigen om het tekort op den postchèque- en girodienst te doen verdwijnen. Dat middel bestaat in een verlaging van de rentevergoeding, die aan de rekeninghouders wordt te goed gedaan. Het wil mij voorkomen, dat die rente gevoeglijk kan verminderd worden zonder dat de vrees behoeft gekoesterd te worden, dat er dan minder van den postchèque- en girodienst zal worden gebruik gemaakt. Immers, waarom maakt men gebruik van den postchèque- en girodienst? Dat doet men niet om een hooge rente te kunnen verkrijgen van zijn niet dadelijk benoodigde gelden, maar om het gemak, dat de dienst oplevert. De bedoeling van den dienst is het vergemakkelijken van betalingen, en inderdaad wordt het doen en ontvangen van betalingen zeer vergemakkelijkt door het hebben van een rekening bij den postchèque- en girodienst. Het krijgen van rente op de gelden, die men bij den dienst te goed heeft, is een bijkomstige aantrekkelijkheid, en omdat deze aantrekkelijkheid slechts een bijkomstige is, kan m. i. gerust de rente, die aan rekeninghouders vergoed wordt, verlaagd worden zonder dat men de vrees behoeft te koesteren, dat rekeninghouders voor het doen van betalingen en voor het ontvangen van aan hen verschuldigde gelden verder van den

(Gerritzen.)

postchèque- en girodienst minder gebruik zullen maken. Ik heb dan ook met voldoening in de Memorie van Antwoord gelezen, dat er met betrekking tot de verlaging van de rentevergoeding aan rekeninghouders voorstellen in overweging zijn, en wil slechts den Minister in overweging geven, met de overweging van die voorstellen niet te lang te wachten en de verlaging van de rentevergoeding zoo spoedig mogelijk door te voeren. Die renteverlaging kan een aanzienlijke besparing ten gevolge hebben.

Mijn tweede opmerking betreft de belangen van het hoogere personeel bij de P.T.T. De Memorie van Toelichting vangt aan met te zeggen, dat de Minister bij het samenstellen van de onderwerpelijke begrooting zich als eerste vraag gesteld heeft: hoe kan op de uitvoering van den dienst worden bezuinigd zonder dat het algemeen belang en het belang van het personeel worden geschaad? Ik waardeer het, dat de Minister bij de bezuiniging zich op het standpunt heeft gesteld, dat de belangen van het personeel niet in het gedrang behooren te komen. Maar ik moet er den Minister opmerkzaam op maken, dat, hoezeer het zijn streven is geweest de belangen van het personeel niet uit het oog te verliezen, het hoogere personeel desniettegenstaande in verschillende opzichten nog wenschen heeft, waaraan het mijns inziens billijk is te gemoet te komen.

Hierbij heb ik in de eerste plaats op het oog, dat de hoogere ambtenaren van oordeel zijn, dat zij op het punt van salarieering achtergesteld zijn bij andere ambtenaren. In Februari 1921 heeft Minister König met even zoovele woorden erkend, dat sommige verbeteringen inderdaad noodig zijn, doch hij voegde er bij, dat hij niet kon treden in het maken van een vergelijking met de salarissen van andere ambtenaren, daar dit een zaak is van de Centrale commissie voor georganiseerd overleg. Minister König beloofde echter een ontwerp voor een salarieering te laten gereedmaken, dat door genoemde Commissie zou worden beoordeeld, bepaaldelijk ten aanzien van de vraag, of de salarissen, welke de Minister zich voorstelde te geven, in behoorlijke verhouding staan tot de salarissen van andere ambtenaren. Die toezegging van Minister König is in Februari 1921 gedaan. Het is nu ruim 2 jaren later en nog is deze zaak niet afgedaan. In de Memorie van Antwoord toch lees ik op bladz. 16, dat de ambtsvoorganger van den Minister reeds in 1921 aan de Centrale commissie voor georganiseerd overleg heeft medegedeeld, in welke verhouding de salarissen van de onderscheidene groepen van P.T.T.-personeel tot elkander behooren te staan en dat de bedragen, waarop die salarissen behooren te worden vastgesteld, afhangen van het algemeen grondsalaris, waaromtrent door die Commissie zal zijn te adviseeren. Die Commissie heeft dat advies echter nog niet uitgebracht, en de Minister deelt dan ook mede, dat een algemeene herziening van het Bezoldigingsbesluit nog bij de Commissie aanhangig is.

Nu zou ik tot den Minister het verzoek willen richten, om bij de Centrale commissie voor georganiseerd overleg ten deze op het maken van spoed te willen aandringen. De zaak betreffende de salarieering van het hoogere personeel bij de P.T.T. is nu reeds ruim twee jaren hangende en het wil mij voorkomen, dat het nu waarlijk meer dan tijd wordt, dat die zaak wordt afgedaan. Ik vertrouw, dat de Minister het zijne zal willen doen om voormelde Commissie tot het maken van eenigen spoed aan te sporen.

Een tweede grief van het hoogere personeel bij de P.T.T. bestaat hierin, dat de promotie der hoogere ambtenaren voor een goed deel is stopgezet. In den laatsten tijd werden door de bedrijfsleiding allerlei hoogere betrekkingen opgeheven; kantoren worden vereenigd, plaatsen van adjunct-directeuren door hoofdcommiezen en van hoofdcommiezen door commiezen bezet, en het gevolg hiervan is, dat de promotie voor het hoogere personeel vrijwel stilstaat. Naast het geldelijke nadeel, dat het hoogere personeel lijdt door de achterstelling op het punt van salarieering bij andere ambtenaren, lijdt het personeel bovendien geldelijk nadeel door het uitblijven van bevordering. En hoezeer ik ook het streven waardeer van den Minister, om te komen tot bezuiniging bij de uitvoering van den dienst, acht ik het toch niet juist om te trachten gedeeltelijk die bezuiniging te vinden ten koste van de rechtmatige aanspraken van het hoogere personeel op een regelmatige promotie. Ik vertrouw, dat de Minister zijn aandacht aan deze zaak zal willen wijden, ook in het belang van den dienst, want goed werk krijgt men toch op den duur alleen van tevreden menschen en kan men niet verwachten van menschen, die in hun billijke verwachtingen worden teleurgesteld.

Een derde punt, waarvoor ik de aandacht van den Minister verzoek, is de wachtgeldregeling, die men vindt in het Koninklijk besluit van 3 Augustus 1922 (*Staatsblad* n°. 479). Volgens art. 2 van dat Koninklijk besluit worden de ambtenaren, die op wachtgeld gesteld worden, onderscheiden in twee groepen. Tot de eerste groep behooren zij, die een ambt bekleeden, hetwelk een hoofdbetrekking vormt, en uit hoofde van den aard hunner bekwaamheden redelijkerwijze geacht moeten worden een gelijkwaardige positie anders dan in openbaren dienst niet binnen een redelijken termijn te kunnen verkrijgen. Tot de tweede groep behooren alle anderen. Aan de eerste groep wordt een wachtgeld toegekend gedurende een tijdvak, gelijk aan hun diensttijd; aan de tweede groep wordt een wachtgeld toegekend, dat verschilt, al naarmate de wachtgelder al dan niet kostwinner van een gezin is, maar hoogstens gedurende een jaar. Derhalve bestaat tusschen de uitkeeringen, die aan wachtgelders plaats hebben, een aanzienlijk verschil, al naarmate zij behooren tot de eerste groep of tot de tweede groep. Nu is niet uitgemaakt, welke betrekkingen bij de P. T. T. onder de eerste groep vallen en welke onder de tweede groep. Bij de P. T. T. bestaat een overcompleet aan ambtenaren en velen daarvan zouden wel wachtgeld aanvragen, als zij zeker wisten, dat zij onder de eerste groep zouden vallen. Bij de onzekerheid echter, of zij onder de eerste dan wel onder de tweede groep zullen gerangschikt worden, vragen zij geen wachtgeld aan en blijven zoo lang mogelijk in dienst, hetgeen voor den Staat een nadeel is, daar het activiteitssalaris natuurlijk veel hooger is dan het wachtgeld. Het streven naar een vermindering van uitgaven, die niet strikt noodig zijn, kan dus bevorderd worden door zoo spoedig mogelijk vast te stellen en bekend te maken, welke betrekkingen bij de P. T. T. vallen onder groep I en welke onder groep II, bedoeld in art. 2 van het genoemde wachtgeldbesluit.

Voorts hebben wij de titelquaestie, waarover ook in vroeger jaren bij de behandeling van de postbegrooting al gesproken is. Ik sluit mij te dezen opzichte geheel aan bij hetgeen de heer Wintermans reeds heeft gezegd. De hoofdcommiezen en commiezen willen een anderen titel, omdat met hun titel in andere Rijksdiensten ambtenaren worden aangeduid, die, wat werkkring en opleiding betreft, beneden hen staan. In andere diensten zijn er inspecteurs en adjunct-inspecteurs, die met hoofdcommiezen en commiezen bij de P. T. T. volkomen zijn gelijk te stellen. Nu is bij een vroegere bespreking van deze quaestie door een ambtsvoorganger van den Minister gezegd, dat hij in dit opzicht zeer gaarne de ambtenaren van de P. T. T. wil te gemoet komen. Maar de quaestie is nog niet tot een oplossing gekomen, hoewel te dien aanzien meermalen voorstellen van het hoogere personeel zijn uitgegaan. Nu meen ik in alle bescheidenheid, dat met eenigen goeden wil deze quaestie toch wel tot een oplossing te brengen zou zijn en ik zou den Minister willen vragen, om te doen wat in zijn vermogen is om ook in dit opzicht de hoogere ambtenaren van de P. T. T. tevreden te stellen, gedachtig aan het Fransche gezegde: *Ca coûte si peu et ça fait tant de plaisir!*

Ten slotte verzoek ik de aandacht van den Minister voor het volgende onderwerp.

De telefoonregeling ten plattelande is niet bevredigend. Op het platteland vormt elk dorp een centrale. Wil men van uit een dorp telefoneeren met een naburig dorp of een naburige stad, die het middelpunt is van de streek, waar men woont, dan moet men intercommunale aansluiting vragen, die niet alleen duur is, maar waarop men dikwijls urenlang moet wachten alvorens men haar verkrijgt. Door deze inrichting beantwoordt de telefoon ten plattelande niet aan haar doel. Het doel van de telefoongemeenschap is niet om aan-

64ste VERGADERING. — 16 MAART 1923.

309. Regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor 1923.

(Gerritzen e. a.)

sluiting te kunnen krijgen met zijn naaste buren, maar juist om aansluiting te kunnen krijgen met personen, die verderaf wonen. Stel dat men in den Haag in het Bezuidenhoutkwartier alleen telefonische gemeenschap kon verkrijgen met menschen, die in hetzelfde kwartier wonen, en dat men, om aansluiting te krijgen met Duinoord of met Zorgvliet, intercommunale aansluiting zou moeten aanvragen. Ik wil wedden, dat het aantal abonné's dan aanzienlijk zou verminderen, want het is den bewoners van het Bezuidenhoutkwartier er om te doen, niet om uitsluitend telefonisch te kunnen spreken met hun medebewoners van dat kwartier, maar wel om met iedereen in den Haag te kunnen spreken. En zoo is het ook ten plattelande; om het noodige nut van hun telefoon te hebben, moeten de bewoners van een dorp niet alleen met de inwoners derzelfde gemeente, maar ook met bewoners van den naasten omtrek of van de naaste stad kunnen spreken. Ik zou daarom den Minister willen vragen, of hij er niet voor gevoelt, het systeem der z.g. streeknetten in te voeren. Dit systeem beoogt een aantal plaatsen, met één plaats als centraal middelpunt, samen te voegen, voor zoover de telefonische gemeenschap betreft. Wordt dit systeem ingevoerd, dan zal het telefoonverkeer ten plattelande ongetwijfeld toenemen, omdat dan de telefonische gemeenschap een groot gemak wordt voor de bewoners van het platteland, terwijl, zooals nu de telefonische gemeenschap is ingericht, zij voor die bewoners al heel weinig nut oplevert.

Nu zal de Minister mij wel antwoorden, dat voor het tot stand brengen der z.g. streeknetten kapitaaluitgaven noodig zijn, omdat nieuwe lijnen en verbindingen zullen moeten worden aangelegd. Ik begrijp, dat kapitaaluitgaven voor de toepassing van het door mij aanbevolen systeem noodig zullen zijn, maar ik zie daarin geen bezwaar, omdat ik geloof, dat die kapitaaluitgaven ook haar rente behoorlijk zullen opbrengen. Natuurlijk moet het door mij aanbevolen systeem niet toegepast worden in streken, waar men op goede gronden geen heil daarvan verwacht, maar men zou toch in enkele streken, waar van de toepassing van het systeem goede resultaten kunnen worden verwacht, proeven daarmede kunnen nemen. Ik beveel dit punt ten zeerste in 's Ministers aandacht aan.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag zijn een tweetal opmerkingen gemaakt over de postzegels, die ik met een enkel woord wensch te bespreken.

Verschillende leden hebben hun leedwezen er over uitgesproken, dat in den laatsten tijd meer en meer postzegelmodellen werden ingevoerd, die de beeltenis van H. M. de Koningin misten. Onder hetzelfde hoofd komt nog de opmerking voor, dat de nieuwe modellen en kleuren bovendien weinig fraai werden geacht. Over dat laatste zal ik zeker niet veel zeggen, want blijkens het Voorloopig Verslag hebben de leden, die daar aan het woord zijn, het oog op de postzegels ter waarde van 5, 12½ en 20 cent. Mij zijn ten minste geen andere bekend ten aanzien waarvan zich het verschijnsel heeft voorgedaan, dat zij eerst prijkten met de beeltenis van de Koningin en dat zij nu die beeltenis moeten missen. In het Voorloopig Verslag wordt dus gesproken over die drie soorten van postzegels en hoewel daar de modellen en kleuren weinig fraai worden gevonden, behoort er weinig moed toe om woorden van waardeering voor die kleuren en modellen te uiten, indien men in het oog houdt wat na dien tijd op het gebied van Nederlandsche postzegels is verschenen. Ik weet, dat de postzegels van 4, 2½, 2 en 1 cent, die sedert eenige dagen te verkrijgen zijn aan de postkantoren, niet zijn ingevoerd dan nadat een jury over de resultaten van een prijsvraag haar oordeel had uitgesproken. Ik weet ook, dat in *Het Volk* van 2 Maart van dit jaar wordt gezegd, dat de postzegels van 1 cent en 2 cent wel wat druk van ornamentiek zijn, maar dat zij toch een aangenamen indruk maken, vergeleken bij de vroegere postzegels.

Er wordt in het algemeen een gunstig oordeel uitgesproken, dat in deze woorden eindigt:

„Zonder twijfel zijn de postzegels een aanwinst en

(Beumer.)

stukken beter dan de volstrekt onbeduidende, ouderwetsche dingen, die wij tot nog toe hadden."

Ik heb de postzegels, die ik noemde, eens vergeleken, nadat ik dit oordeel had gelezen, met vorige edities. Het komt mij voor, dat de postzegels van 4 cent uitstekende stukken zijn, welke gebruikt kunnen worden door hen, die zich bezighouden met dactyloscopische onderzoekingen, omdat vingerafdrukken op de witte hoeken uitstekend een plaats zullen kunnen vinden. Een criminoloog zal met succes van die zegels voor zijn onderzoekingen gebruik kunnen maken. Of dat zelfde het geval zal zijn met de zegels van 2 en 1 cent, die wat drukker van ornamentiek zijn, betwijfel ik. Ik ben voorts niet zeker, wat er eigenlijk op staat. Het maakt den indruk een soort wild beest te zijn onder een bijzonderen appelboom, maar ik erken de mogelijkheid, dat het iets anders is. Ik wensch dus voorloopig mijn oordeel daarover op te schorten en alleen mede te deelen, dat ik mij, wat deze zegels betreft, niet geheel aansluit bij hetgeen daarover in *Het Volk* gezegd is.

Wat het zegel van 2½ cent betreft, dit is eenvoudig en duidelijk; het is origineel van conceptie, met een lief posthoortje en versierd met een leeuwtje in den vanouds bekenden vorm. Maar afgezien van dit zegel kan men over de allernieuwste zegels zeker een meer afkeurend oordeel vellen dan over model en kleur der zegels van 5, 12½ en 20 cent.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch thans te vragen, waarom eigenlijk dit drietal zegels is ingevoerd ter voorziening in een tijdelijke behoefte. In de Memorie van Antwoord is op de vraag van het Voorloopig Verslag een antwoord gegeven, dat, naar mij voorkomt, nergens naar lijkt. Met de beste bedoelingen bezield en mij hebbende laten voorlichten door bekwame leden van deze Kamer, is het mij niet mogen gelukken de beteekenis van die passage in de Memorie van Antwoord te begrijpen. Daar wordt gezegd:

> „De postzegelmodellen zonder beeltenis van de Koningin van 5 ct. en hooger zijn slechts tijdelijke uitgiften in afwachting van de nieuwe zegels dezer waarden, welke de beeltenis van het Hoofd van den Staat zullen dragen."

Dat is duidelijk. Maar dan volgt:

> „Het minder fraaie der tijdelijke uitgiften — niet anders dan de reeds bestaande, zeker niet gelukkige modellen en kleuren, — mogen de gebruikers voor lief nemen, met de overweging, dat op deze wijze, ter voldoening aan de internationale bepalingen van het postcongres te Madrid, geen kosten behoefden te worden gemaakt, daar alle bestaande cliché's konden worden gebruikt."

Mij was een cliché van den postzegel van 5 ct., zooals wij dien sinds eenigen tijd in gebruik hebben, niet als „reeds bestaande" bekend; ik kende wel een cliché, waarop de beeltenis van de Koningin voorkomt. Is het misschien de bedoeling geweest te zeggen, dat het gedeeltelijke cliché bestond, dat bij voorbeeld de rand aanwezig was? De heer van Braambeek zegt hier: de achterkant! Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat is onjuist! De achterkant kan het niet zijn, want men rekent niet met den achterkant van een cliché. Met het cliché bedoelt men juist den voorkant van den postzegel. Trouwens, indien de zaak zoo gemakkelijk ware op te lossen als de geachte afgevaardigde met zijn interruptie meent, zou ik de oplossing ook gevonden hebben, waar ik bovendien, gelijk gezegd, vele bekwame Kamerleden geraadpleegd heb.

En de bestaande kleuren! Ook dat moet een vergissing zijn. De postzegels van 5 cent hadden tot nu toe een andere kleur dan groen, die van 12½ cent waren tot dusverre niet rood, die van 20 cent niet blauw. Waarom is die verandering ingetreden en wat beteekent die uitdrukking: „bestaande kleuren"? Heeft men een zekere hoeveelheid drukinkt of verf aangekocht en moet nu, onverschillig welke postzegels gedrukt moeten worden, geput worden uit het groote vat of de groote flesch? Het komt mij voor, dat deze passage wel eenige verduidelijking behoeft. En wat heeft dit alles te maken met de internationale bepalingen van het postcongres

(Beumer.)

van Madrid? Ik heb er naar gezocht, maar die bepalingen niet kunnen vinden, althans niet de bepaling, die de Regeering van Nederland verplichtte, om gedurende een bepaalden tijd het land te voorzien van postzegels, die in plaats van de beeltenis der Koningin een cijfer dragen. Ik meen, dat, hoewel de Memorie van Antwoord niet is een Memorie van Toelichting, zij toch de strekking moet hebben om meer licht te verspreiden, waar nog niet voldoende duidelijkheid heerscht, en daarom, nu de Memorie van Antwoord te kort schiet, geloof ik het te mogen wagen, den Minister op dit punt eenige mondelinge toelichting te mogen vragen.

In de tweede plaats zou ik een enkel woord willen spreken over hetgeen in het Voorloopig Verslag wordt gezegd over het ontslag van gehuwde vrouwelijke postambtenaren. Daar is de meening uitgesproken, dat, nu men overgaat tot het geven van ontslag aan ambtenaren, het gehuwde vrouwelijke personeel daarvoor in de eerste plaats in aanmerking moet komen. De Minister geeft daarop een antwoord, dat mij niet geheel kan bevredigen. Hij zegt, dat het bezwaarlijk zal zijn daarvoor bijzondere voorschriften te geven en ten slotte:

„Voorshands zal als gedragslijn in het algemeen kunnen gelden, dat, wanneer het gaat tusschen gehuwde en ongehuwde vrouwelijke ambtenaren en de geschiktheid, alsmede de arbeidsprestatie ongeveer gelijk zijn, in zoodanig geval de gehuwde vrouwelijke ambtenaar in de eerste plaats voor dienstverlating in aanmerking behoort te komen."

Dat schijnt bevredigend, maar is het toch inderdaad niet, omdat hetgeen in het laatste gedeelte van den zin wordt gezegd, door het eerste wordt teruggenomen. Ik zou een veel positiever ingrijpen van den Minister willen en hij behoeft zich, als hij alleen het dienstbelang op het oog heeft, de zaak niet zoo moeilijk voor te stellen als vele anderen gelieven te doen. Ik weet, wanneer ik zeg, dat men het dienstbelang in het oog moet houden, een standpunt in te nemen, dat door velen zal worden gedeeld. 13 jaar geleden, toen een wetsontwerp aanhangig was betreffende het ontslag van gehuwde vrouwelijke ambtenaren en onderwijzeressen, werd door *De Nederlander* van 25 Juli 1910 geschreven:

„De eenige vraag echter, waarop wij van de Regeering in haar toelichting een antwoord, dat geen twijfel overliet, verwacht hadden, nl. de vraag of het belang van den dienst de voorgestelde maatregelen noodzakelijk maakt, is door de Regeering ter zijde gelaten."

Ik wil dit standpunt niet onvoorwaardelijk tot het mijne maken; ik ga verder en stel op den voorgrond, dat er ook andere overwegingen in aanmerking gebracht moeten worden en dat het dienstbelang noch het eenige, noch het hoogste belang is. De Staat bv., die een wet op het arbeidscontract in het leven heeft geroepen, waarin de verhouding tusschen werkgever en werknemer is geregeld, ook van geheel andere oogpunten uit dan dat van het dienstbelang, kan niet er mee volstaan, als het gaat om de beoordeeling van de vraag, wie hij in dienst zal nemen of houden, uitsluitend te laten gelden de vraag van het dienstbelang.

Er zijn ook beginselen, die in dit geval medespreken. Het schijnt mij toe, dat de Staat heeft te doen blijken, wat naar zijn meening goede ethische en sociale beginselen vorderen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch evenwel het debat niet te ver uit te breiden, maar het eenigermate te beperken, en zal mij dus bepalen tot de vraag: wat eischt het dienstbelang? Laten wij dit vraagstuk zoo beperkt stellen: hoe staat het met het ontslag van de vrouwelijke ambtenaren uit het oogpunt van het dienstbelang?

In de Memorie van Toelichting tot de begrooting van Waterstaat voor het dienstjaar 1907 heeft Minister Kraus o. a. geschreven: dat hij ter zake van het den dienst verlaten van vrouwelijke ambtenaren, die in het huwelijk treden, van meening was, dat de bestaande bepaling, dat ontslag wordt gegeven, in het algemeen juist was, omdat, ter verzekering van den goeden gang van zaken, de dienst te allen tijde over alle ambtenaren moest kunnen beschikken, onverschillig welke administratie ze noodig had.

Hij voerde daar verschillende redenen voor aan en sloo zich aan bij het standpunt, dat onder het vorige Kabinet wa ingenomen. De heer Ketelaar zal zich dat alles herinneren want hij heeft destijds aan die debatten een werkzaam aan deel genomen. De Minister heeft toen een onderzoek inge steld en wat is gebleken? Er zijn antwoorden ingekomen va den directeur-generaal van de posterijen, van de inspecteur en van de directeuren van de groote kantoren; het antwoor van bijna al die heeren was ongunstig voor het in diens blijven van de gehuwde vrouw. Er waren maar enkele direc teuren van kantoren, die zich in welwillenden zin hebbe uitgelaten; maar wanneer men weet, dat van die paar er éé was, die zelf een dochter in dienst had bij de posterijen, ver liest diens advies wel eenigermate aan waarde.

De Minister heeft evenwel, nadat hij die ongunstig adviezen had gekregen, zijn standpunt, dat hij bij de be grooting voor 1907 had ontwikkeld, bij de begrooting voo 1908 overboord geworpen!

Dat het belang van dien dienst daarbij in het oog is ge houden, geloof ik niet, hoewel die Minister vrijmoedig genoeg was 5 December 1907 hier te verklaren, ten aanzien van al die ongunstige adviezen van zijn ambtenaren, dat het duidelijk was, dat die niet op practische gronden konden steunen, en dat er in hoofdzaak niet anders dan ethische en sociale motieven aan ten grondslag konden liggen.

Op die wijze heeft de heer Kraus die adviezen ter zijde gesteld. Het is te vinden op blz. 885 van de *Handelingen*. Het is niet oninteressant daarnaast te leggen een andere pagina van de *Handelingen*, nl. 877, ook van 5 December 1907, waar men van dien Minister het volgende leest:

„Maar van den anderen kant zullen de eischen van den dienst niet zelden, — ik zou haast durven zeggen in den regel — een beletsel zijn voor de gehuwde vrouwen om te blijven in ambtelijke betrekking."

Wanneer hij dat heeft verklaard, worden de adviezen van de ambtenaren, die hetzelfde zeggen, op zijde gesteld, omdat zij niet op practische gronden steunen!

Dit staat vast, dat, evenals in elken anderen tak van dienst, ook bij de posterijen de vrouwen ongeveer tweemaal zooveel verzuimen als de mannen; dit staat vast, dat de gehuwde vrouwen nog veel meer verzuimen dan de ongehuwde, en het is zeker, dat wie niet uitsluitend let op het zg. recht van de vrouw om vrij te beslissen in de vraag, of zij al dan niet in dienst zal blijven, wanneer zij gehuwd is, maar wie het belang van den dienst alleen in het oog houdt, zal moeten toegeven, dat het dienstbelang niet bevorderd wordt door het in dienst blijven van de gehuwde vrouwen, maar integendeel door haar ontslag te geven.

Wanneer men de cijfers neemt, ik heb het bijv. nagegaan over 1907, dan vindt men in het verslag der posterijen een groote reeks statistieken, waaruit blijkt, uit hoofde van het verschil tusschen het verzuim voor zoover betreft mannelijke en vrouwelijke ambtenaren, wat ik hier zeide.

In Januari 1917 heeft de toenmalige directeur-generaal der posterijen een lezing gehouden voor de afdeeling den Haag van den Nederlandschen Bond voor Vrouwenkiesrecht en daar uitdrukkelijk gezegd, dat in het jaar 1915 voor de mannen het aantal ziektedagen was 13,3 en voor de vrouwen gemiddeld 30 per jaar, nog iets hooger dan het vorige jaar, en hij had uitgerekend, dat, wanneer men in plaats van die vrouwelijke ambtenaren mannelijke had gehad, dat een voordeel van f 74 000 zou hebben gegeven.

Hij concludeert dan ook, dat, zoowel uit een maatschappelijk oogpunt als voor den dienst, men het moet afkeuren, dat de gehuwde vrouw ambtenares is. Het laatste verslag van de posterijen is van 1921 en dit is een bezuinigingsverslag; vandaar dat er heel weinig statistisch werk in voorkomt betreffende het verzuim bij ziekte.

Maar daarin kan men lezen, dat het percentage zieken bij de mannelijke ambtenaren 2 en bij de vrouwelijke 4 bedraagt en dat, terwijl het mannelijk personeel beloopt 19 691 en het vrouwelijk 4221, daar tegenover elkander staan 192 244 ziektedagen en 66 908.

Dit zijn cijfers evenals degene, welke ik te voren aan-

(Beumer e. a.)

haalde, die betrekking hebben op het onderscheid tusschen mannelijk en vrouwelijk personeel in het algemeen. Wanneer men evenwel een statistiek tot zijn beschikking heeft, waaruit kan blijken, in hoever ook het verzuim van gehuwde vrouwen zich onderscheidt van dat van niet gehuwde vrouwen, dan wordt de stand voor de gehuwde al bijzonder ongunstig.

Nog niet zoo heel lang geleden is verschenen een statistiek van de afdeeling onderwijs der gemeente Amsterdam en daaruit kon men zien, dat gehuwde onderwijzeressen verzuimden tot bijna 25 pct. van den ambtstijd toe.

De cijfers nemen zulke buitensporige afmetingen aan in bepaalde gevallen, dat hij, die zich durft te stellen op het standpunt van het dienstbelang, tot geen andere conclusie kan komen dan deze: hoe eerder wij alle gehuwde vrouwelijke ambtenaren kwijt zijn, hoe beter dat voor het belang van den dienst is; en nu wij in den tegenwoordigen tijd voor de noodzakelijkheid staan om bij herhaling ontslag te geven aan allerlei ambtenaren, dient daarbij in het oog te worden gehouden, dat, indien dit moet gebeuren, daarbij het meest gewenscht is, dat het ontslag allereerst wordt verleend aan haar, op wier in dienst zijn het minst prijs moet gesteld worden.

De heer **Kuiper**: Mijnheer de Voorzitter! Als de tijd het toeliet, zou het van belang zijn, over het Staatsbedrijf, waarvan wij thans de begrooting behandelen, in verband met de huidige economische verhoudingen, meer uitvoerige beschouwingen te geven.

Waar dat niet mogelijk is, zal ik mij beperken tot enkele opmerkingen, waartoe de gewisselde stukken mij aanleiding geven, die niettemin ook wel over de algemeene groote bedrijfsvragen eenig licht kunnen geven.

Maar voordat ik daartoe overga, zou ik — en dat eenigermate in afwijking van hetgeen door den geachten afgevaardigde den heer van Braambeek is gezegd — willen opmerken, dat wij den laatsten tijd eigenlijk niet meer zoo kunnen spreken van de klachten over de functioneering van het postbedrijf als dat enkele jaren geleden het geval was. De klachten over de functioneering van het postbedrijf zijn inderdaad in den laatsten tijd zeer belangrijk afgenomen. Ik meen daaruit de conclusie te mogen trekken, dat het plichtsbesef en de plichtsbetrachting van het postpersoneel in die mate tot tevredenheid stemt, dat over het algemeen kan gezegd worden: de gevolgen van den oorlog hebben op dit punt althans grootendeels opgehouden te bestaan.

Mijnheer de Voorzitter! In den aanhef van de Memorie van Toelichting geeft de Minister het standpunt aan, waarop hij zich heeft geplaatst bij de samenstelling van deze begrooting. De Minister is van oordeel, dat het bezuinigingsvraagstuk in dezen tijd van groot belang is, maar dat vóór alles de uitvoering van den dienst in het oog gehouden moet worden en naast het belang van den dienst ook de belangen van het personeel veel gewicht in de schaal behooren te leggen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat bij de verrichting van een openbare functie, als ons postbedrijf doet, dit de juiste grondslag is.

In de tweede alinea van de Memorie van Toelichting wordt het vraagstuk even aangeroerd, of in de huidige verhoudingen ten koste van wat dan ook op een sluitende exploitatierekening moet worden aangestuurd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat het niet alleen in het belang van de Staatsbedrijven zelf, maar ook in dat van de schatkist is, dat zooveel mogelijk op een sluitende exploitatierekening wordt aangestuurd. Ik erken echter daarbij, dat het misschien meer dan ooit in dezen tijd heel moeilijk is daaraan met alle kracht vast te houden en dat bij een te sterk doorgedreven poging om daartoe te geraken de belangen van het geheele volk ten zeerste zouden kunnen worden geschaad.

Ik ben het eens met de bewering, dat de drang naar bezuiniging eigenlijk iets negatiefs is en dat het daarom beter is te trachten iets positiefs tot stand te brengen en te pogen zooveel mogelijk die maatregelen te treffen, die tot verhooging van de inkomsten van de Staatsbedrijven kunnen leiden.

Wij komen daarbij onmiddellijk aan de tariefsquaestie.

Het schijnt mij toe, dat ten opzichte van de tariefsquaestie

(Kuiper.)

door de Regeering een te groote voorzichtigheid wordt in acht genomen.

Wij hebben bij post- en spoorwegbedrijven in andere landen van Europa, bijzonder in Engeland, gezien, dat ten opzichte van de gevolgen van verlaging van tarieven al te groote vrees kan bestaan en dat van een verlaging van tarieven niet als gevolg behoeft gevreesd te worden gelijke verlaging van inkomsten.

In aansluiting hieraan wil ik er de aandacht op vestigen, dat ook tariefsverlaging, dus minder kostbare functionneering van het postbedrijf, door de ontwikkeling der economische verhoudingen gevorderd wordt. Het staat als een paal boven water, dat de economische welvaart van ons volk hoe langer hoe meer afneemt. Uit de handelsbalans van de vier jaren na den oorlog blijkt, dat de invoer met niet minder dan 4¾ milliard den uitvoer overtreft; de faillissementsstatistiek wijst een voortdurende stijging van het aantal faillissementen aan; en er zijn nog meer verschijnselen, welke er op wijzen, dat ons volksvermogen aan het afvloeien is en dat de welvaart van ons volk gestadig vermindert, en dienvolgens ook het economisch draagvermogen van ons volk. Uit dien hoofde is er dus alles voor te zeggen om de functionneering van de publieke diensten zoo weinig kostbaar mogelijk te maken. Wanneer men daarbij voor oogen houdt het beginsel, hetwelk ook de Minister vooropstelt, nl. dat het algemeen belang en het personeelsbelang behartigd moeten worden, dan moet gestreefd worden naar een zoo ruim mogelijke verlaging van de tarieven, dus van de kosten, welke de gemonopoliseerde Staatsbedrijven op onze volksgemeenschap leggen.

Uit de gewisselde stukken heb ik met den besten wil niet den indruk kunnen krijgen, dat men daarop bij de leiding van het postbedrijf zoo bedacht is, als door den economischen toestand van ons land gevorderd wordt.

Wil ons land en wil vooral het particulier bedrijfsleven staande blijven in den concurrentiestrijd met de andere landen, dan zal niet alleen van Regeeringswege het vraagstuk der handelspolitiek in oogenschouw moeten genomen worden, maar zullen ook vooral bedrijven als het postbedrijf en het spoorwegbedrijf e.d. er op bedacht moeten zijn om de kosten, welke zij op de volksgemeenschap leggen, zooveel mogelijk te beperken.

Wanneer men de gewisselde stukken nauwkeurig bekijkt, dan rijst onwillekeurig de vrees, dat men in de leiding van het postbedrijf niet ziet, dat het eigenlijk een beetje topzwaar begint te worden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik word in die meening versterkt door hetgeen op pagina 24 van de Memorie van Toelichting is geschreven. Daar staat:

> „Tevens zal ondergeteekende niet schromen om, indien een economische beheervoering dit eischt, sommige categorieën van personeel in bepaalde gevallen arbeid van lagere orde te doen verrichten dan waarvoor zij oorspronkelijk in dienst zijn genomen. Dit zal o. m. daar noodig zijn, waar in een bepaalde categorie een overcompleet is, terwijl, indien niet werd besloten tot een maatregel als bovenbedoeld, tot uitbreiding van een lagere groep van personeel zou moeten worden overgegaan."

Hier wordt dus uitgedrukt, dat de Minister er niet voor schromen zal om aan ambtenaren desnoods arbeid van lagere orde op te dragen, waardoor dus eigenlijk het topzwaar worden van het bedrijf in de hand gewerkt wordt. Als men zich alleen op het standpunt plaatst, dat, wanneer er in bepaalde omstandigheden niet precies voor alle soorten van werk de eerst aangewezen soort van ambtenaren zijn en alleen werk van lagere orde aan hoogere ambtenaren kan worden opgedragen en niet andersom, dat nl. desnoods door lagere ambtenaren tijdelijk en gedeeltelijk werk van hoogere orde kan worden verricht, dan schijnt het mij toe, dat men daardoor den dienst onnoodig duurder maakt, omdat men aldus den arbeid, die in het postbedrijf verricht wordt, allengs laat verrichten door duurdere ambtenaren. Ik meen echter, dat het noodig is om, in tegenstelling hiermee, de functionneering van het postbedrijf zoo weinig mogelijk kostbaar te maken

(Kuiper.)

door veeleer tijdelijk en gedeeltelijk werk van hoogere orde aan lagere ambtenaren op te dragen.

Ik weet wel, dat ik misschien theoretisch een gevaarlijke stelling uitspreek, maar door de inlichtingen, die mij daaromtrent zijn geworden, meen ik er op te moeten wijzen, dat men in de kringen van de hoogere ambtenaren, in verband met den toestand van afvloeiing van personeel, veelal geneigd is ambtenaren van lagere positie te doen afvloeien, waardoor vanzelf onnoodig veel hoogere ambtenaren in dienst blijven en een overbelasting in het bedrijf ontstaat.

Ik kan hier niet beoordeelen, in hoeverre mogelijk is wat ik hier wensch, maar om de functionneering van den dienst minder kostbaar te maken, zou het, dunkt mij, aanbeveling verdienen, om door de lagere rangen van het personeel, voor zoover mogelijk, het werk van zgn. hoogere orde te doen verrichten.

Op bladz. 2 van de Memorie van Toelichting heeft de Minister het over vooruitzichten van besparing en zegt hij het volgende:

> ,,Zou echter, volgens een nader te vallen beslissing, de herziening van de classificatie der gemeenten tot stand komen, dan zou het winstcijfer het thans geraamde bedrag aanmerkelijk overtreffen."

Ik ga op die stelling zelf niet in, maar ik wil wel een enkel woord zeggen over de herclassificatie, waartoe deze uitlating in de Memorie van Toelichting mij aanleiding geeft.

Bij de laatste interpellatie van den heer Troelstra over de ambtenarensalarissen is duidelijk gebleken — uit alle hoeken van de Kamer is het duidelijk tot uiting gekomen; ook een van mijn politieke vrienden heeft het opgemerkt —, dat tegen een herziening van de classificatie der gemeenten veel en niet geringe bezwaren bestaan. De Minister hoopt van die herclassificatie een aanmerkelijke besparing, maar deze zal uiteraard moeten komen ten nadeele van de ambtenaren en de werklieden in de kleinere plaatsen des lands en op het platteland. Ik ga er niet verder op in, maar ik wensch niettemin te verklaren, dat ik de reeds van verschillende kanten opgeworpen bezwaren tegen die herclassificatie ten nadeele van het platteland geheel en al deel, en ik wensch te adviseeren de eventueel noodzakelijke bezuinigingen in een andere richting te zoeken.

Op bladz. 7 van het Voorloopig Verslag wordt gesproken over de positie van het postpersoneel ten opzichte van andere categorieën van Rijkspersoneel. Ben ik goed ingelicht, dan moet de in het vorige jaar afgetreden directeur-generaal er geen geheim van hebben gemaakt, dat ook naar zijn meening het lagere postpersoneel bij het laatstvastgestelde Bezoldigingsbesluit feitelijk is gedeclasseerd. Deze uiting van den afgetreden directeur-generaal is volkomen in overeenstemming met hetgeen daaromtrent onder het lagere personeel wordt gedacht en ook herhaaldelijk tot uiting komt. In het Voorloopig Verslag wordt de medewerking van den Minister gevraagd om die terugzetting eenigermate op te heffen. De Minister verwijst in de Memorie van Antwoord naar een algemeene herziening van het Bezoldigingsbesluit, welke bij de Centrale commissie aanhangig is. Juist omdat die herziening bij die Commissie aanhangig is, zal de Minister wellicht binnenkort in de gelegenheid komen in deze zijn medewerking te verleenen. Ik beveel het verzoek, voorkomende in het Voorloopig Verslag, in de bijzondere en welwillende belangstelling van den Minister aan en ik hoop, dat Zijn Excellentie er in zal slagen, de aanhoudende klachten ten opzichte van de declasseering, die onder het lagere postpersoneel tot uiting blijven komen, op te heffen.

Ten slotte wensch ik nog het een en ander te zeggen over de opstapeling van klachten, die worden ingebracht tegen den controleerenden geneesheer te Amsterdam, dr. Sturkop. Het geldt hier een aangelegenheid, welke door een niet-medicus met zekere voorzichtigheid moet worden behandeld. Ik ben mij dat volkomen bewust en wil ook toegeven, dat het ziektecijfer bij het postbedrijf vóór de invoering van het instituut van den controleerenden geneesheer hoog was en dat dus inderdaad in het belang van het bedrijf en óók in dat van het personeel zelf getracht moest worden dat cijfer te verlagen, zoodat dus het instituut op zich zelf wel toejuiching verdient.

Toch rijzen er, met alle voorzichtigheid die een leek past, in deze quaestie eenige algemeene vragen, die ook voor een leek een zeer bepaald scherp licht op de zaak werpen. Ten eerste kan dunkt mij worden vastgesteld, dat in alle eenigszins belangrijke plaatsen van Nederland controleerende geneesheeren in dienst zijn gesteld, doch dat van klachten over hen nergens of bijna nergens sprake is. Klachten zijn er alleen gerezen ten opzichte van de manier, waarop te Amsterdam de contrôle over het personeel der posterijen, het spoorwegpersoneel en dat van de Artillerie-Inrichtingen wordt gevoerd. En nu is het toch niet aan te nemen, dat de oorzaak van die klachten moet worden gezocht in een bijzonder sterke zucht tot klagen van de Amsterdamsche ambtenaren en werklieden in Rijksdienst. Dat kan ook daarom niet worden aangenomen, omdat het eveneens talrijke gemeentepersoneel over zijn controleerenden geneesheer niet klaagt. Als dat klagen een speciaal Amsterdamsche fout was, zou dat niet alleen onder het postpersoneel worden aangetroffen, maar ook bij andere ambtenaren. Maar voor het gemeentepersoneel is een ander controleerend geneesheer, een feit, dat niet in het voordeel van dr. Sturkop pleit.

Er is nog een ander punt. Alle vriendelijke en misschien later ook onvriendelijke verzoeken en vertoogen van belanghebbenden en belangstellenden hebben den hier bedoelden medicus er niet toe kunnen brengen zijn methode van contrôle te wijzigen, zoodat de ergste rede tot klagen kwam te vervallen. Een duidelijke wenk uit den Haag heeft wel is waar een korte periode van verbetering gebracht, doch heel spoedig was het optreden van dr. Sturkop weer geheel overeenkomstig zijn voormalige hatelijke gedragslijn. Alleen den laatsten tijd, toen door herhaalde publicatiën der meest stuitende gevallen de publieke aandacht op de zaak gevestigd werd en de Amsterdamsche geneeskundige kring zich met de zaak is gaan bemoeien, heeft dr. Sturkop nu en dan blijk gegeven tot het tegenovergestelde uiterste te gaan, door soms overdreven bezorgdheid te betrachten. Dit brengt mij tot de conclusie, dat deze medicus, althans tegenover de onder zijn contrôle gestelde ambtenaren en werklieden, de gave mist om zijn functie naar behooren uit te oefenen en dus blijk geeft voor dezen post niet geheel geschikt te zijn.

Dr. Sturkop schijnt den aanleg te missen om tegenover patiënten, die niet direct betalende patiënten zijn, in alle omstandigheden naast controleur ook mensch te blijven. Bovendien spreekt uit zijn optreden allerduidelijkst, dat hij geen voldoenden kijk op zijn patiënten heeft om gevallen van simulatie, die zich natuurlijk voordoen, van werkelijke ziektegevallen te onderscheiden. Deze beide tekortkomingen schijnen mij voor een controleerend geneesheer op dien post zoo allerbedenkelijkst, dat de vraag, of hier van ongeschiktheid kan worden gesproken — wat voor mij geen vraag meer is — inderdaad in bevestigenden zin moet worden beantwoord.

Voorts wil ik er op wijzen, dat te Amsterdam uit de personeelsvereenigingen van verschillende richting een comité is gevormd, dat den naam van dr. Sturkop draagt en zich met het publiceeren der meest stuitende feiten tot het publiek heeft gericht. Hier kan inderdaad worden gesproken van een optreden naar buiten, dat is opgedrongen door de wijze, waarop deze medicus zijn functie uitoefent. Eenige weken geleden heeft dr. Sturkop als een soort verdediging zijnerzijds een adres tot de Kamer gericht, waarin hij doet uitkomen, dat zelfs dr. Voorhoeve hem tegen genoemd comité in bescherming zou hebben genomen. Maar eenige dagen later kwam een adres in van dr. Voorhoeve, waarin deze het beroep van dr. Sturkop, op hem gedaan, geheel en al afwijst. Ik mag daaruit concludeeren, dat dr. Sturkop, om zich tegen de vele publieke aanklachten te verdedigen, zich beroepen heeft op een gefantaseerde verdediging van dr. Voorhoeve, welke later geheel ongegrond bleek te zijn. Dr. Sturkop is er derhalve niet in geslaagd om op reëele wijze de tegen hem aangevoerde bezwaren te weerleggen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou willen constateeren, dat inderdaad gebleken is, dat dr. Sturkop geen aanleg heeft om

64ste VERGADERING. — 16 MAART 1923.

309. Regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor 1923.

(Kuiper c. a.)

controleerend geneesheer te zijn over 10 000 à 12 000 ambtenaren. Ik zou dus den Minister willen vragen, of het wel wenschelijk is, in het belang van den dienst en van de ambtenaren dezen medicus op die plaats te handhaven? Ik dring er bij den Minister op aan het belang van den dienst en het belang van het zieke personeel zoodanig te doen wegen, dat deze medicus niet het kwaad, hetwelk hij thans naar mijn bescheiden meening verricht, kan blijven verrichten. Ik geloof, dat ernstig ingrijpen noodzakelijk is, en ik adviseer daartoe den Minister zeer nadrukkelijk.

De heer Smeenk: Mijnheer de Voorzitter! Voor wat betreft de organisatie van het bedrijf der posterijen en telegrafie, kan ik mij in meer dan één opzicht aansluiten bij de opmerkingen, die door den geachten vorigen spreker den heer van Braambeek zijn gemaakt. Ook mij schijnt het bedrijf eenigszins topzwaar. Ik heb altijd den indruk gekregen, dat te veel knappe menschen gebruikt werden voor betrekkelijk zeer eenvoudig werk. De Minister wijst er te recht op, dat die toestand historisch gegroeid is en niet zoo gemakkelijk te veranderen is, maar toch, wil men komen tot economiseeren van het bedrijf, dan moet op een grondige wijziging der regelingen worden aangestuurd.

Met een enkel woord wil ik de opmerking onderschrijven, die de geachte vorige spreker heeft gemaakt ten aanzien van de herclassificatie. Ik zou den Minister willen raden, de voordeelen daarvan nog maar niet te verdisconteeren, want tegen die herclassificatie rijzen ernstige bezwaren.

Een enkel woord over de zoogenaamde afvloeiing van het personeel. Met veel genoegen las ik op bladz. 14 van de Memorie van Antwoord:

„Van een voornemen om 338 commiezen-titulair en 414 kantoorbedienden te ontslaan, doch slechts zeer weinig commiezen en hoofdcommiezen, is den ondergeteekende niets bekend."

Hiermede is natuurlijk niet gezegd, dat een dergelijk voornemen niet heeft bestaan bij anderen, maar ik leid hieruit af, dat de Minister aan een dergelijke regeling, die belangrijk zou afwijken van de gewone regelingen, zijn sanctie niet zou geven.

Wat verder de afvloeiing aangaat, moeten m. i. gehuwde mannelijke ambtenaren niet worden ontslagen, zoolang gehuwde vrouwelijke ambtenaren, wier echtgenoot eveneens een positie bij het bedrijf bekleedt, worden gehandhaafd. Het komt herhaaldelijk voor, dat man en vrouw beiden bij den dienst werkzaam zijn en dat dus het gezin beschikt over een dubbel inkomen.

Moet er personeel ontslagen worden, dan behoort men eerst aan dergelijke gevallen een einde te maken. Ik zal thans niet breedvoerig spreken over het vraagstuk van de gehuwde ambtenares; trouwens de heer Beumer heeft daarover al enkele opmerkingen ten beste gegeven. Ik wil alleen zeggen, dat men in het algemeen voor een zoo ruim mogelijk openstellen van verschillende functies ook voor de vrouw kan zijn, en toch meenen, dat een gehuwde vrouw slechts bij hooge uitzondering in den openbaren dienst moet worden gehandhaafd. Reeds uit de meermalen gepubliceerde cijfers is overtuigend gebleken, dat het dienstbelang niet door een onbeperkte handhaving wordt bevorderd. Groot is steeds het aantal verzuimen, en bovendien zijn er altijd moeilijkheden bij overplaatsing, enz. Maar het is zeker antisociaal om een ambtenaar, die alleen voor zijn gezin moet zorgen, te ontslaan, terwijl men de gehuwde vrouw, wier echtgenoot ook een behoorlijk inkomen bij den dienst geniet, in haar positie handhaaft. Ik dring dan ook met kracht aan op een toepassing der ontslagregeling, die ten aanzien van dit punt geen rechtmatige ontstemming kan wekken bij degenen, die voor ontslag in aanmerking komen. Ik zal van den Minister gaarne vernemen, hoeveel ambtenaren, die voor een gezin hadden te zorgen, reeds ontslagen zijn, en hoeveel gehuwde ambtenaressen, wier echtgenoot een behoorlijk inkomen bij den dienst geniet, zijn gehandhaafd. Ik maak de zaak los van beschouwingen over de gehuwde ambtenares in het algemeen, maar

(Smeenk.)

beschouw ze concreet, in verband met den tegenwoordigen toestand van het bedrijf.

Wat betreft het bijzonder georganiseerd overleg is, naar verluidt, een regeling in overweging, om het maandelijksch overleg, voorgeschreven door het algemeen reglement dienstvoorwaarden, te vervangen door een regeling, die slechts vergaderingen kent, wanneer de voorzitter of drie leden het noodig oordeelen. Men ziet hierin, en m. i. te recht, een verzwakking van het overleg. De bestaande regeling, die bevrediging wekte, moet, naar mij voorkomt, worden gehandhaafd. Juist in dezen tijd is het bijzonder noodig, dat over diverse moeilijkheden wordt gesproken in maandelijksche conferenties. Het overleg is een teer punt. De Regeering vermijde zelfs den schijn, te willen terugkeeren tot vroegere verhoudingen, waarin van geregeld overleg geen sprake was. Dat b.v. de invoering van de 51-urige werkweek voor de bestellers plaats had zonder voorafgaand overleg, zonder het advies van de Centrale commissie in te winnen, betreur ik nog meer dan de invoering op zich zelf. In dezen moeilijken tijd zal ik tegen die invoering op zich zelf geen overwegend bezwaar maken, maar men verlieze bij de beoordeeling van de diensttijden toch niet uit het oog, dat de bestellers 's morgens vroeg en 's avonds laat en Zondags dienst moeten verrichten. Die onregelmatige diensten wettigen een niet te lange arbeidsweek. Alleen met het oog op de bezuiniging, noodzakelijk in verband met de zeer moeilijke positie van het bedrijf, valt in een afwijking van de algemeene norm van de Arbeidswet te berusten. Maar vóór het invoeren van een dergelijken maatregel moet men behoorlijk met de menschen praten en de noodzakelijkheid er van aantoonen, de gelegenheid bieden tot het inbrengen van bezwaren en het aangeven eventueel van andere middelen, waardoor men allicht op doeltreffender wijze zou kunnen bezuinigen. Ik blijf dus met alle kracht op overleg aandringen. De onregelmatige diensten bij de post wettigen ook, dat uitvoering wordt gegeven aan het verzoek om een afwijkende regeling voor het postpersoneel wat betreft het verlof. Meer in het bijzonder denk ik aan een regeling, waarbij het winterverlof langer is dan het zomerverlof. Ik hoop, dat de overweging van den Minister tot een gunstig resultaat zal leiden.

Een enkel woord over den Zondagsdienst bij de posterijen. In artikel 53 staat, dat slechts bij onvermijdelijke noodzakelijkheid des Zondags dienst verricht zal worden en in art. 54, dat niet meer dan eenmaal in de drie weken door een ambtenaar Zondagsdienst verricht zal worden. Nu is een circulaire uitgevaardigd aan de hoofden van dienst, waarbij wordt medegedeeld, dat, wanneer een ambtenaar niet meer dan een uur dienst doet op Zondag, die dag als een vrije Zondag kan worden beschouwd. Dat is een stap terug en daartegen moeten wij protesteeren. Er moet zooveel mogelijk gestreefd worden naar beperking van den Zondagsdienst.

Ten slotte een enkel woord over den controleerenden geneesheer te Amsterdam. Er is in het Voorloopig Verslag gevraagd de klachten door een onpartijdige commissie te doen onderzoeken; de Minister nu heeft een dergelijke commissie ingesteld. Er zijn tegen dien controleerenden geneesheer een aantal klachten ingebracht, waaruit blijkt, dat het optreden van den betrokkene niet in den haak is. Er is een onderzoek ingesteld door de afdeeling Amsterdam van den Geneeskundigen Kring. Dat rapport is gereedgekomen. Nu komt het mij voor, dat de commissie daarvan inzage dient te hebben. De opdracht van de commissie luidt om „na te gaan, of het optreden van den controleerenden geneesheer van dien aard is geweest, dat daaruit schade voor de gezondheid van de ambtenaren is ontstaan". Nu ben ik het met mevrouw de Vries eens, dat die opdracht te beperkt is. De heer Scheurer heeft er mij op gewezen, dat de medici verklaren, dat het uiterst moeilijk is, om achteraf schade voor de patiënten bij niet voldoende behandeling vast te stellen. Door allerlei omstandigheden kan ten spijt van een slechte behandeling alles toch goed afloopen. Hij heeft mij gewezen op enkele voorbeelden. Men laat een patiënt met longontsteking werk verrichten tot hij niet meer kan. Ten slotte heeft het ziekteproces het normaal verloop, de patiënt geneest, niettegen-

(Smeenk e. a.)

staande de medische behandeling onverantwoordelijk is geweest. Toch is hier geen blijvende schade aan de gezondheid toegebracht. Men neme een geval van maagbloeding. Dagenlang neemt men van het geval geen notitie. Ten slotte moet de patiënt rust nemen en hij geneest. Er is dus geen blijvende schade, niettegenstaande de medische behandeling onverantwoordelijk is.

Bovendien is de Regeeringsopdracht te beperkt, omdat het optreden van den controleerenden geneesheer niet hierdoor bepaald wordt of er ook schade voor de patiënten uit kan voortvloeien. De geneesheer is geroepen, om den toestand van den patiënt te beoordeelen, en heeft zich te houden aan de daarvoor te stellen medische eischen.

De conclusie, waartoe deze overweging mij heeft geleid, is dat de commissie in den meest ruimen zin een onderzoek moet kunnen instellen naar de vraag of het optreden van dezen controleerenden geneesheer medisch in orde is, het karakter draagt van een serieus optreden, zonder dat daarbij de rechtmatige belangen van den dienst uit het oog zijn verloren.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats een enkel woord over het tijdstip van de indiening van deze begrooting. De Minister zegt in de Memorie van Antwoord:

> „Gaarne verzekert ondergeteekende, dat een tijdige indiening van de ontwerp-begrooting voor het dienstjaar 1924, waarbij deze invloed" — bovenomschreven — „in mindere mate is te verwachten, voor zooveel van hem afhangt, krachtig zal worden bevorderd."

Het lijkt mij toe, dat er aan het Departement van Waterstaat langzamerhand de gewoonte is ontstaan, om al de begrootingen, die te gelijk moeten worden ingediend met de Staatsbegrooting, veel later aan de Kamer te doen toekomen.

Deze begrooting is ingediend 27 November 1922, de begrooting voor het Zuiderzeefonds is ingediend 6 Februari 1923 en die voor het Staatsvisschershavenbedrijf 22 Februari van dit jaar. De Commissie van Rapporteurs heeft opzettelijk bij alle drie de wetsontwerpen een opmerking over de late indiening gemaakt. Nu zou ik gaarne van den Minister de verzekering hebben, dat hij er zelf het oog op zal houden, er op zal aandringen bij zijn personeel, dat deze begrootingen, die wij moeten beoordeelen in verband met alle andere, zullen worden ingediend op het tijdstip, waarop zij werkelijk bij de Kamer moeten worden ingediend. In den oorlogstijd heeft men geleerd, allerlei dingen veel te laat aan de Kamer te zenden. Wij hebben er ons toen aan moeten onderwerpen, zij het met tegenzin, maar die tijd is lang voorbij en nu moet men zorgen, dat de zaken weer in orde komen en dat wij de begrootingen gezamenlijk kunnen beoordeelen.

Na deze algemeene opmerking eenige bijzonderheden, Mijnheer de Voorzitter. De heer Smeenk heeft gesproken over den 51-urigen dienst voor het bestellend personeel en hij heeft gezegd: waarom heeft de Minister nu niet de Commissie van overleg gehoord?

Dit is niet geschied, maar de Minister heeft wel omtrent deze zaak voorlichting gehad. Hij heeft een ontwerp-regeling gemaakt en heeft op 22 November 1922 een onderhoud gehad met de vertegenwoordigers van den Centralen Bond van Nederlandsch Post-, Telegrafie- en Telefoniepersoneel. De zaak is daarbij uitvoerig besproken en in het ontwerp-artikel 49 kwam toen voor een loopdienst van niet meer dan 8 uur en een rijdienst van niet meer dan 6½ uur. Volgens het officieel verslag, dat van die besprekingen is verschenen, en dat door den Minister is goedgekeurd, heeft het bestuur van dien bond gezegd: wij staan al zoo achter in loonen en salarissen bij alle andere categorieën en moet die diensttijdverlenging er nu ook nog bijkomen?

De heer Gerritzen heeft gezegd, dat de hoogere ambtenaren volgens Minister König zoo achteraan kwamen, maar de heer König heeft destijds, naar ik meen, verklaard, dat in het algemeen bij de ambtenaren van de posterijen een achterstand in salaris was.

Welnu, deze Minister heeft bij die besprekingen aan het bestuur gevraagd: indien nu eens die loonvoorwaarden beter

(Ketelaar.)

waren, zoudt gij er dan niet zoo'n bezwaar tegen hebben?, waarop gezegd werd, dat in elk geval dat bezwaar dan minder zou zijn; waarop de Minister geëindigd is met te zeggen, dat hij dit bezwaar nog eens zou nagaan met den waarnemenden directeur-generaal en het daarna, zoo noodig, in den Ministerraad zou brengen.

Wanneer dat nu geschiedt, dan zou men wellicht niet mogen veronderstellen, dat aan de bezwaren geheel zou worden te gemoet gekomen, maar zeker niet, dat er nu een besluit zou verschijnen, waarbij de diensttijd nog meer verlengd is. Dat is toch wel een heel zonderling gevolg van dat onderhoud.

Nu is er voor de bestellers gekomen 6½ uur rijwieldienst en daarna moeten zij nog 2 uur kantoordienst doen, zoodat er ½ uur bijgekomen is. Wanneer men dan in het Voorloopig Verslag vraagt, waarom dat half uur meer, dan antwoordt de Minister op bladz. 17 van de Memorie van Antwoord:

> „Het zou onbillijk zijn geweest, den werktijd van het kantoorpersoneel van 7½ op 8 uur te brengen en niet tegelijkertijd dien van het bestellerspersoneel van 8 op 8½ uur."

Mijnheer de Voorzitter! Waar is de logica? Hier wordt dezelfde redeneering gevolgd als in de hoogere regionen bij de salarisregeling, waar gezegd wordt: de lagere ambtenaren hebben f 100 salaris meer gekregen, dus nu moeten wij, hoogere ambtenaren, f 300 ad f 400 meer hebben.

Dit is onlogisch en ik zou daarom den Minister nog wel in overweging willen geven, om deze zaak nog eens na te gaan. Ik geloof ook niet, dat na 6½ uur rijwieldienst er nog veel van dien 2-urigen kantoordienst terecht zal komen.

Een volgend punt wordt behandeld in het Voorloopig Verslag op bladz. 6, waar deze passage voorkomt:

> „Sommige leden hadden er voorts bezwaar tegen, dat met betrekking tot de volgorde van het ontslag in de verschillende rangen bij het bedrijf der posterijen, telegrafie en telefonie een ander stelsel wordt toegepast dan door de commissie voor georganiseerd overleg in het algemeen voor het Rijkspersoneel is vastgesteld. Men laat bij de posterijen de minder geschikten het eerst voor ontslag in aanmerking komen. Naar hunne meening kan dit stelsel leiden tot groote willekeur; ongeschikt personeel kan beter op grond van art. 118 D.A.P.T.T. ontslagen worden."

En nu zegt de Minister op bladz. 14 van de Memorie van Antwoord:

> „Zooals uit het eerder vermelde reeds kan worden opgemaakt, ligt het geenszins in de bedoeling om bij de afvloeiing de door de Regeering van de Centrale Commissie van Georganiseerd Overleg in het algemeen overgenomen regelen ter zijde te stellen.
>
> De positieve mededeeling van sommige leden, dat bij de Posterijen een ander stelsel wordt toegepast, moet op onjuiste voorlichting van deze leden berusten. De afvloeiing geschiedt van boven af: in de eerste plaats moeten de ambtenaren van 65—62 jaar den dienst verlaten en daarna zij, die, hoewel jonger dan 62 jaar, aanspraak hebben op dadelijk ingaand vol pensioen."

De Minister zegt dus: zoo positief, als het Voorloopig Verslag meldt, is het niet waar. Ik heb mij veroorloofd daaromtrent eenige inlichtingen in te winnen.

Mijnheer de Voorzitter! Nu schijnt het, of laat ik liever niet zeggen „schijnt het", maar: is het zeker, dat een geheime circulaire is uitgegaan van ten minste één inspecteur aan de directeuren, waarin als uitdrukkelijke wensch der Regeering een andere wijze van afvloeiing wordt aangegeven.

Dit klopt niet met het verhaal, dat in de Memorie van Antwoord staat.

Ik heb daaromtrent gehoord, dat door den Minister van Waterstaat aan den voorzitter van de Centrale commissie van

(Ketelaar.)

georganiseerd overleg te dien aanzien inlichtingen zijn verstrekt. Hierbij is verklaard, dat deze circulaire op een misverstand zou berusten, dat de opdracht niet was uitgegaan van het Hoofdbestuur, maar dat in opdracht van den waarnemend directeur-generaal aan de inspecteurs mondeling de wensch was te kennen gegeven om de bedoeling van den waarnemend directeur-generaal mondeling aan de directeuren der postkantoren mede te deelen.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, in haar stelligheid is die mededeeling van het Voorloopig Verslag dan niet geheel juist, maar de zaak krijgt nu een geheel ander, doch geen beter aanzien. Er is dan een officieele uitlegging, zooals de Centrale commissie voor georganiseerd overleg die gegeven heeft en waarmede de Minister van Financiën, naar ik meen, geheel en al instemt. Daarnaast wil men echter door een mondelinge opdracht aan de directeuren — niet door een schriftelijke, want dat zou in het licht vallen — bevorderen, dat de afvloeiing toch op een andere wijze plaats heeft.

Dat die geheime circulaire niet geheim gebleven is...... och, Mijnheer de Voorzitter, het werken met geheime circulaires is eigenlijk dom, want ze blijven toch nooit geheim. In dit geval vind ik echter gelukkig, dat ze niet geheim is gebleven, want nu ziet men, dat men aan het Hoofdbestuur der Posterijen, Telegrafie en Telefonie buiten de algemeene regeling om andere voorschriften wil gaan volgen.

Mijnheer de Voorzitter! Als de Kamer daar dan op wijst, laat men den Minister een stuk teekenen, waarin staat: nu ja, zoo positief is het niet waar, terwijl echter bij onderzoek blijkt, dat wel degelijk mondelinge opdrachten gegeven zijn om op die wijze te werken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik aarzel niet dat niet behoorlijk te noemen en ik zou aan den Minister willen vragen, of, toen het aan den Minister bekend geworden is, dat deze mondelinge opdracht gegeven was, hij een order uitgevaardigd heeft om die opdracht in te trekken, zoodat in het vervolg zal worden gehandeld, zooals dat vastgesteld is in overleg met de Centrale commissie van georganiseerd overleg.

Mijnheer de Voorzitter! Op bladz. 7 van het Voorloopig Verslag wordt gezegd:

> ,,Met betrekking tot het georganiseerd overleg werd door sommige leden de wenschelijkheid bepleit, dat daartoe ook zouden worden toegelaten vakbondbestuurders, die niet meer in het bedrijf werkzaam zijn, zooals reeds lang bij de spoorwegen geschiedt; deze regeling heeft ook vroeger bij de posterijen gegolden, doch men is daarvan na de poststaking teruggekomen. Andere leden bestreden dit denkbeeld;", enz.

In de Memorie van Antwoord zegt de Minister in antwoord daarop:

> ,,In het bijzondere georganiseerd overleg voor de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie komen zoovele zaken aan de orde, bij de beoordeeling waarvan vakkennis noodig is, dat de opneming van personen, die buiten het bedrijf staan, niet kan medewerken om het overleg zoo vruchtdragend mogelijk te maken. Maar ook afgescheiden hiervan schaart ondergeteekende zich aan de zijde van de leden, die van meening zijn, dat de bedrijfsleiding bezwaarlijk overleg kan plegen met buitenstaanders."

Als men zoo leest, dat zulke gekozenen geen verstand van de zaak zouden hebben, is men als buitenstaander gaarne bereid dit van den Minister te aanvaarden, maar de Minister weet zelf wel, dat het heel anders is. In 1920 na de poststaking zijn ontslagen ambtenaren uit het vroegere personeel benoemd tot bestuurders van de vakorganisaties. Zij waren toen dus wel degelijk op de hoogte en zijn dit ook gebleven, omdat zij als bestuurder van hun vakvereeniging voortdurend met alle voorschriften in aanraking komen.

Nu vraag ik mij af, waarom bij dezen tak van dienst niet hetzelfde kan gebeuren als bij zooveel andere — in het Voorloopig Verslag zijn de spoorwegen genoemd — ook in het vrije bedrijf, waar de patroons zich niet meer op het standpunt stellen, dat men met zulke mannen niet moet praten.

De Centrale commissie voor het georganiseerd overleg heeft ruim een jaar geleden een model-reglement gemaakt, waarbij werd voorgesteld, dat er geen beperkingen moeten gemaakt worden voor het opnemen van bepaalde personen in deze Commissie.

In art. 3, sub 3, wordt daar gelezen:

> ,,Leden en plaatsvervangers, in het eerste lid bedoeld, behoeven niet te behooren of behoord te hebben tot de in artikel 1 bedoelde ambtenaren. Onze Minister heeft het recht, om een bepaalde aanwijzing, de Centrale Commissie gehoord, te wraken."

Dit is er bijgevoegd met het oog op de kort daarvoor te Amsterdam gehouden verkiezingen, waarbij minder gewenschte personen tot lid van den raad zijn benoemd. Om zoo iets te kunnen tegengaan dient deze toevoeging.

Als ik goed ben ingelicht, was men in alle soorten vereenigingen voor deze bepaling. Maar nu komt er een bepaling, door den Minister voorgesteld of misschien zelfs al vastgesteld — dit weet ik niet juist —, waarin staat:

> ,,Om lid der Commissie te kunnen zijn, moet men ambtenaar in vasten dienst van het Staatsbedrijf zijn, vijf jaar of langer bij genoemd bedrijf werkzaam zijn geweest en den leeftijd van 30 jaren hebben bereikt."

Dit typeert weder, hoe door tal van Departementen het georganiseerd overleg wordt opgevat. Men vraagt het advies van het georganiseerd overleg; dit zegt: wij willen het best zoo; wij hebben er geen bedenking tegen, dat de Minister in bepaalde gevallen zelfs nog iemand kan wraken; het overleg heeft plaats; maar in plaats, dat er dan een ontwerp komt, waarvan men zou denken, dat het geheel of gedeeltelijk rekening houdt met de wenschen van het georganiseerd overleg, komt er een ontwerp, waarbij nog nieuwe eischen gesteld worden, en handelt men gelijk men gedaan heeft bij de 51-urige arbeidsweek. Nadat het georganiseerd overleg heeft plaats gehad of nadat de audiëntie is afgeloopen, voegt men er eenige bezwarende bepalingen bij.

Ik kan mij niet voorstellen, dat dit ook maar eenigszins ooit de bedoeling kan geweest zijn van de instelling van het georganiseerd overleg. Het verheugt mij dan ook, dat de heer Smeenk daarop heeft gewezen en heeft gezegd: houdt dit instituut in eere, behandel het op behoorlijke wijze, want op het oogenblik is de toestand wel zeer slecht, maar het is van des te meer waarde, wanneer het centraal georganiseerd overleg kan medegaan met of in elk geval gekend is in maatregelen tot bezuiniging.

In dit debat is nog besproken de quaestie van dr. Sturkop. Ik zou willen adviseeren: laten wij afwachten wat de commissie van onderzoek zal uitmaken. Wil men de opdracht van die commissie nog uitbreiden, dan zal ik mij daartegen niet verzetten, integendeel; ik meen, dat zelfs in het adres van dr. Sturkop staat, dat hij een zoo uitgebreid mogelijk onderzoek wenscht; maar het zou niet juist zijn om, reeds vóórdat dat onderzoek beëindigd is, een oordeel uit te spreken, gelijk de heer Kuiper gedaan heeft.

Een ander punt, dat ook mij zeer ter harte gaat, is ter sprake gebracht door de heeren Beumer en Smeenk. Dezen hebben gesproken over het ontslag van de gehuwde ambtenaressen. De heer Beumer heeft er ook aan herinnerd, dat ik in 1907 en 1908 — en waarlijk toen niet alleen, maar ook vóór dien tijd en eveneens later toen het ontwerp-Heemskerk ten opzichte van deze zaak gekomen is — gestreden heb voor het behouden van de gehuwde vrouw in de openbare diensten.

Ik sta nog precies op hetzelfde standpunt. Ik heb echter toen reeds gezegd, wat ik nu wil herhalen, dat elk geval getoetst moet worden aan de vraag, hoe de toestand is. Wanneer een bepaalde vrouw blijkt, om welke reden ook, onbekwaam te zijn voor haar dienst, dan wensch ik haar niet te houden; maar als men gaat zeggen: uit de stukken maak ik op, dat in het algemeen de gehuwde vrouw ontslagen moet worden, dan ga ik daarin niet mede.

Ik heb kennis genomen van de Amsterdamsche cijfers be-

(Ketelaar c. a.)

treffende het onderwijzend personeel, en laat ik gerust erkennen, dat ik er met eenige teleurstelling van kennis genomen heb. Ik heb in die cijfers natuurlijk voor de stelling, dat in het algemeen een gehuwde vrouw evengoed dienst zou kunnen doen als een gehuwde man of als een ongehuwde man of vrouw geen bewijzen gevonden, maar dat is een stelling, die ik als zoodanig nooit heb verkondigd.

Doch wel moet ik opmerken, dat de Amsterdamsche statistiek een gemiddelde geeft, zooals elke statistiek moet doen. Dat is nu de fout in de redeneering van den heer Beumer, want, indien er een vrouw is, die het geheele jaar of 9 à 10 maanden heeft verzuimd, dan oefent de vrouw, die zooveel verzuimd heeft, een buitengewoon ongunstige werking uit op de waardeering van het werk en de prestaties van degene, die het geheele jaar zonder onderbreking haar taak heeft vervuld. Daarom ga ik in zekeren zin met de heeren mee. Wanneer er een gehuwde vrouw is en een andere ambtenaar, die in aanmerking komen voor ontslag, en het blijkt, dat bedoelde vrouw minder geschikt is voor den dienst, welnu, dan moet men haar ontslaan. Maar wanneer er een gehuwde vrouw is, die evengoed voor den dienst is als iedere ambtenaar, dan zou ik in geenen deele zoo ver willen gaan als de heeren Beumer en Smeenk, die zeggen: de gehuwde vrouw gaat bij het verleenen van ontslag in ieder geval vóór.

Principieel ga ik dus nu op de quaestie van het in dienst houden der gehuwde vrouw niet in; daarom gaat het thans niet. Het gaat over de vraag, hoe de Minister of een openbaar bestuur moeten handelen, wanneer zij staan voor het ontslag van bepaalde personen; en dan zeg ik, dat men de gehuwde vrouw, die eventueel aan de beurt zou zijn voor ontslag, vergelijken moet met collega's, die in dezelfde dienstomstandigheden verkeeren. Blijkt dan, dat de gehuwde vrouw het minst voldoet, b. v. doordat zij het meest verzuimd heeft, aan de eischen, die men mag stellen, laat men haar dan ontslaan, maar indien dit niet het geval is, stel haar dan met de andere ambtenaren gelijk.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer van Gijn: Mijnheer de Voorzitter! Het is mijn voornemen, om over enkele punten een korte opmerking te maken. Het belangrijkste punt daarvan is door den heer van Braambeek hier behandeld, maar ik wil nog een enkel woord daaraan toevoegen.

De heer van Braambeek heeft er reeds opmerkzaam op gemaakt, dat er bij de laatste editie van de postbegrooting twee belangrijke posten zijn verdwenen. Dit verdwijnen heeft mij aanleiding gegeven, eergisteren een vraag te richten tot den Minister van Financiën, die met ongeëvenaarden spoed reeds gisteren een antwoord daarop heeft gegeven. Uit dat antwoord blijkt, dat de Minister van Financiën de verdwijning dier posten betreurt.

De Minister van Financiën maakt er uitdrukkelijk opmerkzaam op, dat het niet alleen geldt datgene, wat de heer van Braambeek in zijn motie noemt, nl. de zuivere rekening van het Staatsbedrijf, maar ook een regeling, die, zooals de Minister het uitdrukt, een wezenlijke beteekenis heeft voor de financieele politiek. Als men aan den eenen kant 5 millioen aan gewone uitgaven en aan den anderen kant 5 millioen aan buitengewone ontvangsten schrapt, welke samen verband houden, dan maakt dat een verschil van 5 millioen in den geheelen opzet van de begrooting. Ik ben altijd een groot voorstander geweest van zuivere boekhouding bij den Staat. Ik heb er de slechte gevolgen van gezien, als iedereen uit een gemeenschappelijk potje leeft. Ik ben er altijd warm voor opgetreden, dat men aan de posterijen voor de door haar bewezen diensten liet betalen en dat men anderzijds de posterijen zou laten betalen voor de diensten, welke zij verkreeg van andere takken van Staatsdienst of wat daarmede verband

(van Gijn.)

houdt. Uit dat oogpunt juich ik de motie van den heer van Braambeek zeer toe. Ik had zelf in dien geest een motie willen voorstellen. Ik heb die trouwens ook aan den Minister medegedeeld. Die motie was alleen wat uitvoeriger en waarom het draait is, dat wij wel begrijpen welke de beteekenis van die motie is.

In zake den portvrijdom heeft er min of meer een verwarring bestaan. Toen die portvrijdom werd afgeschaft, heeft zich niet iedereen rekenschap gegeven van de vraag, wat eigenlijk werd afgeschaft. Men kan dien vrijdom op tweeërlei manier opvatten, nl. in dien zin, dat verschillende colleges en autoriteiten bevrijd zijn van zegeltjes plakken en van het restitutie vragen van het geld van die zegeltjes, en in de tweede plaats in den zin van de vrijheid van alle takken van dienst, om van de post gebruik te maken zooveel als zij willen, zonder met de kosten er van te worden belast.

Afschaffing van den eersten vorm van vrijdom heeft al spoedig weinig sympathie gevonden in de Kamer, want die zou aan een massa menschen veel werk hebben gegeven, eerst bij het plakken en verder als later de verrekening van de zegeltjes met de betrokken Departementen moest plaats hebben.

Doch ook de afschaffing van den portvrijdom in den tweeden zin is nu in het gedrang geraakt. Toen men voor afschaffing van portvrijdom in het algemeen minder ging gevoelen, is de afschaffing van den eenen vorm met dien van den anderen weggevallen. In December heeft men hier het kind met het badwater weggegooid en is ook verdwenen de verrekening tusschen de Departementen, welke van zoo groot belang is, omdat daarmede samenhing een andere verrekening, welke op de geheele financieele politiek van invloed is.

Ik zou daarom de aanneming van de motie van den heer van Braambeek ten sterkste willen aanbevelen. Ik wil daarbij nog opmerken, dat voor dit doel op de verschillende hoofdstukken der begrooting in het geheel geen posten meer behoeven te worden uitgetrokken, want terwijl de Kamer op 1 December 1922 een suppletoire begrooting verwierp, die dienst moest doen om die verrekening over 1922 te doen plaats hebben, had zij in de vorige dagen en heeft zij ook weer in de volgende dagen op alle hoofdstukken op één na den post voor vergoeding van den portvrijdom gevoteerd. Die eene begrooting was die van Koloniën, want de Minister van Koloniën heeft bij de verdediging van hoofdstuk XI op het allerlaatste uur, toen de Kamer zoo lang heeft vergaderd, zich gespoed dien post er af te halen. En dit is nu het eenige hoofdstuk, waarop geen geld beschikbaar is voor deze verrekening.

De Minister van Waterstaat heeft na de verwerping der suppletoire aanvragen voor 1922 toen gezegd, dat hij aan deze zaak nu niets meer deed, en het is verstandig, dat de heer van Braambeek den Minister nu toch uitnoodigt de zaak in den juisten zin weer op te vatten.

Verder wil ik een enkel woord zeggen over de vrijgevigheid met portvrijdom. Het gaat hier om stukken betreffende den burgerlijken stand, die beleefdheidshalve door ambtenaren van den burgerlijken stand voor de menschen worden aangevraagd. Die ambtenaren hebben nu begrepen, dat zij den menschen niet tevens de port mogen besparen, maar de posterijen hebben nu gezegd, dat zij er niets voor moeten vragen. Ik vind het verkeerd, dat, waar ambtenaren de wettelijke voorschriften getrouw naleven willen, het postbedrijf zegt, dat men met den vrijdom royaal moet zijn, terwijl het hier gaat om stukken, die wel gevraagd worden door de ambtenaren volgens wettelijk voorschrift, maar die niet toegezonden worden in het belang van den dienst. Als een ambtenaar voor een trouwlustige uit beleefdheid een geboorteakte aanvraagt, zal ook niemand zeggen, dat nu ook de toezending daarvan „dienst” is. Hetzelfde geldt voor bewijzen van ongestoorde huwelijksafkondiging. De ambtenaren hebben den last van het innen van de port; het is niet goed hen, die te vrijgevig zijn, in het gelijk te stellen tegenover de conscientieuzen, die zich moeite geven om aan de post te verschaffen wat haar toekomt. Het gaat wel maar om f 2000 tot f 3000 per jaar, maar waar de ambtenaren de voorschriften getrouw toepassen, behooren de posterijen hen te steunen.

64ste VERGADERING. — 16 MAART 1923.

309. Regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor 1923.

(van Gijn e. a.)

De heer Gerritzen heeft al gesproken over de rente van de girosaldi. Ik wil die rente van een ander standpunt bekijken, niet betreffende meer of minder verlies op den dienst. Ik ben er niet zoo zeker van, dat het verlies bij renteverlaging kleiner zou worden, want al meen ook ik, dat de rente niet van invloed is op het aantal van hen, die zich aansluiten bij den girodienst, het is zeker wel van invloed op het bedrag van het saldo, dat iemand laat staan.

Als ik een saldo heb bij een bankier en bij de giro, dan kan ik zeggen: f 300 op de giro is voldoende, de rest kan naar den bankier. Maar als de rente hoog is, zeg ik: ik doek het geheele saldo bij den bankier op en zet het op de giro. Ik heb in een vergadering van zeer deskundige menschen er over hooren klagen, dat het geld bij de provinciale bankiers wordt weggetrokken, die tegen hun klanten, die om krediet komen, moeten zeggen: al de deposito's gaan naar de giro. Deskundige autoriteiten zien dan ook in die hooge rente een groot bezwaar. Ik hoop, dat de Minister ook hieraan aandacht zal willen schenken, want de giro is niet altijd de beste weg om de beschikbare gelden naar de meest wenschelijke kanalen te leiden; de postgiro leidt de kapitalen uitsluitend naar publiekrechtelijke kanalen. Ik weet, dat velen het geld het best besteed achten voor Staatswerken en -inrichtingen, maar anderen denken er anders over en meenen, dat in een tijd van weinig beschikbaar geld het geld niet aan handel en industrie moet worden onttrokken ten bate van publiekrechtelijke lichamen.

Wat het tekort van den postgirodienst betreft, de Minister zegt: gij spreekt van 7 ton, maar dat is het verleden. Inderdaad, bij de indiening van de begrooting was het geraamd tekort van 1923 maar f 591 000, maar de Minister heeft zich gehaast het met f 124 000 te verhoogen en thans bedraagt het ook voor 1923 ruim 7 ton. En daaronder zijn dan niet als in 1921 de pensioenkosten en de afschrijvingen, zoodat het tekort met f 40 000 à f 50 000 moet worden vermeerderd. Een tekort van dat bedrag in het vierde of vijfde jaar van het bestaan van de giro vind ik ergerniswekkend. Ik kan mij niet begrijpen, dat dat bedrijf telkens zooveel geld moet kosten. Het moest juist eenig geld opbrengen, omdat het ook in hooge mate onder de duiven schiet van de zegelbelasting. De postgirodienst houdt den menschen voor: „gij kunt uw geld voor niets overmaken en ik stuur u nog een ongezegelde quitantie thuis". Ik meen, dat daarvoor iets aan het publiek moet worden berekend.

Ik laat daar, hoe die berekening moet geschieden: of bij iedere gireering moet berekend worden een bepaald aantal centen of wel, dat eens per jaar of per halfjaar wordt nagegaan, hoeveel keer iemand gegireerd heeft en dit bedrag in rekening wordt gebracht. Maar ik kan niet goedkeuren, dat het voor niets geschiedt. Niet alleen omdat er een tekort van f 760 000 is op den girodienst, maar ook om het niet onbelangrijke derven van de zegelbelasting.

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Met genoegen las ik in de Memorie van Antwoord, dat Zijn Excellentie niet meegaat met de conclusie der dienaangaande ingestelde commissie, die beoogde den Minister te doen terugkomen op de verlaging van het zoogenaamde afstandsgeld voor de telefoonaansluitingen. Met een kort woord wensch ik nog even te wijzen op het bezwaar ten plattelande tegen het hoogere afstandsgeld, dat daar wordt geheven in tegenstelling met de steden. Het wil mij voorkomen, dat het een eisch des tijds is, dat een uniforme regeling wordt ingevoerd voor stad en platteland. Onlangs las ik in de bladen, dat te Apeldoorn het gemeentenet overging naar den Staat, en dat het resultaat is geweest, dat het aansluitrecht van f 80 tot f 60 werd teruggebracht. Het lijkt mij wenschelijk, dat het bedrijf zóó geregeld worde, dat de onkosten voor de aansluitingen van verre en nabij in het land over het geheele bedrijf worden omgeslagen. Onder de huidige omstandigheden wordt aansluiting voor hen, die op eenigen afstand van zekere vastgestelde punten wonen, zeer bezwaarlijk; daarom zou het gewenscht zijn, dat in afwachting van het uniformtarief het afstandsgeld werd verminderd. Verder wensch ik te wijzen op de omstandigheid, dat het tarief voor intercommunale gesprekken voor een gesprek binnen een afstand van 15 K.M. lager is dan voor gesprekken met kantoren op verder gelegen afstanden.

(Weitkamp.)

Dat laatste is voor onzen landbouw zeer bezwaarlijk. Op het platteland is het aantal aangeslotenen op een zelfde kantoor betrekkelijk klein; hieruit volgt, dat naast een goede regeling voor de locale gesprekken de regeling voor de intercummunale gesprekken voor het platteland van het grootste belang is.

Bij de stadsnetten immers, waar het aantal aangeslotenen in de duizenden loopt, in tegenstelling met de plattelandsnetten, waar het aantal lang niet zoo groot is, is het locale verkeer van overwegende beteekenis. Daarom heeft het platteland noodig lagere tarieven voor het intercommunale verkeer. Het einddoel moet zijn — ik herhaal het — een uniform tarief voor het geheele land.

Zijn er technische bezwaren, Mijnheer de Voorzitter, die een onmiddellijke doorvoering van een uniform tarief niet mogelijk maken, dan zou ik gaarne als overgangsmaatregel willen aangeven de invoering van streeknetten. Daaronder versta ik de invoering van een uniform tarief voor het verkeer binnen bepaalde, een economisch gebied vormende streken, met een plattelandsplaats als centrum. De grootte van dergelijke gebieden laat zich moeilijk zoo aanstonds aangeven, maar men zou bijv. de provincie Overijssel in 4 of 5 zulke kringen kunnen verdeelen. Hetzelfde tarief, dat binnen het bepaalde gebied geldt, zou ook van kracht moeten zijn voor het verkeer der afzonderlijke gebieden met de meest nabijzijnde hoofdstad, bijv. Zwolle. Op deze wijze zou, zij het dan ook op ruimere schaal, worden voortgewerkt op den thans reeds bestaanden grondslag, waarbij voor het verkeer binnen een bepaalden kring om het kantoor een lager tarief geldt, en zou hoe langer hoe meer te gemoet worden gekomen aan den wensch van het platteland, om te hebben een gelijkwaardige behandeling met de steden.

Verder, Mijnheer de Voorzitter, zou ik er op willen wijzen, dat telefoonkantoorhouders soms zoo laag bezoldigd worden. Ik hoorde nog kort geleden, dat in de gemeente Beesd, inspectie Dordrecht, aan een stationshouder f 25 belooning werd verstrekt.

Mijnheer de Voorzitter! Dat is toch ongerijmd te noemen. Zoo maakt men het bedrijf ten plattelande geheel onmogelijk. Ik zou gaarne Zijn Excellentie vragen of in een dergelijk systeem geen verandering kan worden gebracht. Zoo doende, Mijnheer de Voorzitter, kan men evengoed tot de betrokkenen zeggen, dat zij geen telefoonstation krijgen.

Dat is toch ook werkelijk geen uniforme behandeling van stad en platteland. Dan, Mijnheer de Voorzitter, zou ik er in het algemeen nog op willen aandringen, dat van de bezuinigingen in dit bedrijf het platteland niet al te zeer het slachtoffer worde. Ik zou b. v. de aandacht willen vestigen op het zeer drukke hulpkantoor in de belangrijke landbouw- en industriestreek Vroomshoop, gemeente den Ham. Daar staan de gebouwen gereed om dit hulpkantoor tot een postkantoor te promoveeren en toch ondervinden de bedrijven aldaar den last van een nog zeer bekrompen bediening. Ik zou den Minister dringend willen vragen, hierin verandering te brengen, want op dat hulpkantoor is het veel drukker dan op menig postkantoor.

De heer **Krijger**: Mijnheer de Voorzitter! Met het oog op het vergevorderd uur zal ik mij tot enkele woorden bepalen.

Ik wensch den Minister hulde te brengen voor het ernstig streven, om de rekening van dit Staatsbedrijf sluitende te maken.

Ik vind hiertoe te meer aanleiding om reden de begrootingscijfers in het algemeen genomen m. i. in zooverre niet zijn geflatteerd, dat in totaal de inkomsten te hoog en de uitgaven te laag zijn geraamd. Ik heb dan ook goede hoop, dat, onvoorziene omstandigheden voorbehouden, de verwachtingen van den Minister niet beschaamd zullen worden en de tekorten op dezen dienst tot het verleden zullen behooren.

Mijnheer de Voorzitter! Met genoegen heb ik er kennis van genomen, dat de Minister het personeel gelegenheid heeft

(Krijger.)

gegeven tot het doen van voorstellen, die aanleiding kunnen geven tot vereenvoudiging en bezuiniging. Ik meen intusschen, dat de resultaten, die niet zijn uitgebleven, nog grooter zouden zijn geweest, indien de inzending had kunnen geschieden rechtstreeks aan den directeur-generaal en niet via den directeur, onder wiens bevelen de inzenders werkzaam zijn.

Het ligt toch voor de hand, dat tal van ondergeschikte ambtenaren bezwaren hebben tegen deze regeling. Ik zou den Minister dan ook wel willen vragen, om haar zoo te willen wijzigen, dat de voorstellers zich rechtstreeks tot den directeur-generaal kunnen wenden. Naar ik meen, is voor het doen van voorstellen betreffende den dienst der spoorwegen geen bemiddeling voorgeschreven.

Bij groote waardeering voor het streven naar bezuiniging ben ik intusschen er nog niet gerust op, of zij wel ver genoeg zal worden doorgevoerd. Zoo zou ik den Minister wel willen vragen, vooral ernstig te willen onderzoeken of met name het aantal ambtenaren in de hoogere rangen niet zeer sterk kan worden beperkt.

Van verschillende zijden heb ik de opmerking hooren maken en is mij ook aannemelijk gemaakt, dat deze dienst nog topzwaar is aan leidend toezicht houdend personeel.

Zijn mijn inlichtingen juist, dan zijn, om een voorbeeld te noemen, op een vijftigtal kantoren der 3de klasse naast den directeur werkzaam 1 commies-titulair en 2 à 3 kantoorbedienden. Deze commiezen-titulair zijn vrijgesteld van den gewonen loopenden dienst en meer met toezicht belast.

Nu zou ik den Minister willen vragen, of op dergelijke kantoren het toezicht niet te kostbaar is en of het ook mogelijk zou zijn hierop te bezuinigen, door het toezicht, voor zoover het niet door den directeur kan worden uitgeoefend, op te dragen aan den oudsten kantoorbediende.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat een dergelijke maatregel uitstekend zou werken en vermeerdering van arbeidsprestatie ten gevolge zou hebben. Immers, naarmate de verantwoordelijkheid grooter wordt, vermeerdert ook de toewijding en de inspanning.

In dit opzicht onderscheidt zich de Rijksdienst maar al te veel en in ongunstigen zin van particuliere instellingen. Er zijn in den Rijksdienst veel te veel ambtenaren, wier werk bestaat in inspecteeren en nog eens inspecteeren en wier bureaux bedenkelijk veel het karakter hebben van brievenbussen voor de rapporteerende ambtenaren van lageren rang. Door al die inspecties en al dat toezicht werkt de Rijksdienst langzaam en duur, en wordt een schat van energie in honderden zoo niet duizenden inspecteerende en geïnspecteerde ambtenaren geheel of gedeeltelijk verwoest.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp, dat de behandeling van dit wetsontwerp niet de gelegenheid is om hierop breedvoerig in te gaan. Ik hoop te zijner tijd daartoe nog wel eens gelegenheid te hebben. Maar nu zou ik den Minister wel ernstig willen vragen, om bezuiniging en vereenvoudiging van den dienst nog wat meer in deze richting te zoeken, d. w. z. bezuiniging niet alleen of in de eerste plaats ten koste van het personeel, maar door het personeel, wat dan blijken zal te zijn ook ten bate van het personeel.

In dit verband, Mijnheer de Voorzitter, zou ik den Minister wel willen vragen of naast de stopzetting van de recruteering, o. m. van kantoorbedienden, telegrafisten en telefonisten, de opleiding van surnumerairs, zooal niet geheel dan toch tot nog kleiner aantal beperkt behoort te worden.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik den Minister te huldigen voor de koersverandering ten opzichte van den bouw van kantoren. Dat van veel nieuwbouw is afgezien, moet worden toegejuicht, maar dit wensch ik vooral te doen voor zooveel op de uitvoering van nieuwe gebouwen wordt bezuinigd. Bij alle waardeering voor hetgeen in die richting is waar te nemen, zou ik den Minister echter wel willen

(Krijger e. a.)

vragen, om op den ingeslagen weg niet te vertragen, maar zoo krachtig mogelijk voort te gaan. Wat te Stavenisse en Dinteloord is geschied, dient voor altijd tot het verleden te behooren.

In de tweede plaats, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik nog een enkel woord te spreken over beperking van den Zondagsdienst. Wij meenen, dat de Overheid als werkgeefster zeer zeker geroepen is den Zondagsarbeid van haar ambtenaren en beambten tot het strikt noodzakelijke te beperken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minster dan ook wel ernstig willen verzoeken eens na te gaan, of door uitbreiding van de gelegenheid om de poststukken af te halen, de bestellingen niet kunnen worden beperkt en mogelijk op tal van plaatsen afgeschaft, waarbij ik de gelegenheid tot afhalen gaarne zoo geregeld zag, dat zij zoo weinig mogelijk samenvalt met den tijd der godsdienstoefeningen.

Voorts zou ik den Minister willen vragen of het vervoer van postpakketten niet geheel kan worden stop gezet, of het geen aanbeveling verdient om de telegraaf- en telefoontarieven voor den dienst op den Zondag te verhoogen en of de ontvangst en verzending van buitenlandsche telegrammen niet over een der kantoren Amsterdam of Rotterdam kan geschieden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik verwacht van den Minister, gelet op de desbetreffende passage in de Memorie van Antwoord, geen bepaald bevredigend antwoord, maar kennende de groote welwillendheid van dezen bewindsman, durf ik te hopen op toezegging van een zeer ernstig onderzoek. Op dit terrein, Mijnheer de Voorzitter, vragen beginselen om toepassing, beginselen, die een groot deel van ons volk en van de betrokken ambtenaren heilig zijn en waarmee een Christelijke Overheid rekening dient te houden.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, nog een enkel woord over de afvloeiing van overcompleet personeel.

De stellige verklaring in de Memorie van Antwoord, dat den Minister niets bekend is van het voornemen om 338 commiezen-titulair en 441 kantoorbedienden te ontslaan, doch slechts weinig commiezen en hoofdcommiezen, heeft ongetwijfeld veel begrijpelijke ongerustheid bij het betrokken personeel weggenomen.

Wat betreft de afvloeiing van de gehuwde vrouwelijke ambtenaren, acht ik de mededeeling in de Memorie van Antwoord niet onbevredigend.

Ten opzichte van de plaats, die de gehuwde ambtenares in de volgorde der afvloeiing zal innemen, ben ik echter niet gerust.

De Minister deelt mede, dat daarvoor een uniforme regeling zal worden getroffen. Welnu, aangezien het aantal onder het Departement van Waterstaat ressorteerende vrouwelijke ambtenaren zeer groot is, mag worden aangenomen, dat de invloed van dezen Minister op de samenstelling dezer regeling van niet geringe beteekenis zal zijn. En daarom zou ik den Minister willen vragen om een regeling, waarbij de gehuwde vrouw, die geen kostwinster is, en zeer zeker de gehuwde vrouw, wier echtgenoot ook Rijksambtenaar is, in de eerste plaats voor afvloeiing in aanmerking zal komen.

De heer van Swaay, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ter beantwoording van de geachte afgevaardigden, die over dit wetsontwerp het woord gevoerd hebben, zou ik gaarne in de eerste plaats een enkel woord willen zeggen over de tarieven.

Maar aangezien het uur reeds vergevorderd is, zou ik u willen voorstellen, daarmede de volgende week te beginnen.

De beraadslaging wordt verdaagd tot a.s. Dinsdag en de vergadering gesloten.

65ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 20 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. ontwerpen van wet; 3°. missives van de Eerste Kamer der Staten-Generaal; 4°. een Regeeringsmissive; 5°. verzoekschriften; 6°. verklaringen van adhaesie; 7°. afdruk van artikelen over de wijziging van de Motor- en Rijwielwet; 8°. telegrammen; 9°. een missive betreffende de schoenindustrie; 10°. drukwerken. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over een ontwerp van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Verlof verzocht om vragen te mogen richten tot den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw. — Voortzetting der behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot regeling van inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor het dienstjaar 1923. — Indiening van een motie van orde door den heer Beumer. — Regeling van werkzaamheden. — Aanneming van de motie van orde van den heer van Braambeek, verwerping van die van den heer Beumer. — Aanvang der behandeling van het voorstel van wet van den heer Duys en van het ontwerp van wet tot wijziging der Registratiewet. — Intrekking van het voorstel van wet van den heer Duys.

Voorzitter: de heer Koolen.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 80 leden, te weten:

de heeren van Vuuren, van der Voort van Zijp, Lovink, Bulten, Duys, Deckers, Moerel, mejuffrouw Katz, de heeren van Braambeek, IJzerman, Gerhard, Staalman, van Rappard, van Sasse van Ysselt, Smeenk, Nolens, Juten, Beumer, Albarda, Boon, Ketelaar, Hiemstra, Suring, Fleskens, van Rijzewijk, van Boetzelaer van Dubbeldam, Ter Hall, Schaper, Gerritzen, van Dijk, Knigge, Tilanus, Fruytier, van de Bilt, van Gijn, Dresselhuys, Michielsen, Marchant, Kuiper, de Wilde, Heukels, Snoeck Henkemans, Bomans, van den Tempel, Brautigam, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Schouten, H. Colijn, Zijlstra, Wintermans, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Ament, K. ter Laan, Hermans, Kleerekoper, A. Colijn, Rutten, mejuffrouw Westerman, de heeren de Monté ver Loren, Kolkman, van Rijckevorsel, van Schaik, Weitkamp, J. ter Laan, Rutgers van Rozenburg, van Zadelhoff, mejuffrouw van Dorp, de heeren Rutgers, Engels, Bierema, Feber, Oud, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Duymaer van Twist, Gerretson, van der Waerden, Braat, van den Heuvel, Schokking,

en de heer Minister van Waterstaat.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van Wijnbergen, wegens een vergadering elders; van den heer Scheurer, wegens ongesteldheid; van den heer van Vuuren, wegens het overlijden van een zijner naaste bloedverwanten, ook de eerstvolgende dagen; van den heer Troelstra, wegens ongesteldheid; van den heer Krijger, ook morgen, wegens uitstedigheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. twee Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

Wijziging der wet van 22 December 1922 (*Staatsblad* n°. 709) tot aanwijzing van de middelen ter goedmaking van de uitgaven, begrepen in de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923;

Uitvoering van artikel 97 der Grondwet en wijziging van de Hooger-onderwijswet en van de Bevorderingswet voor de landmacht 1902.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de afdeelingen of aan de betrokken begrootingscommissie;

3°. veertien missives van de Eerste Kamer, houdende kennisgeving, dat zij zich heeft vereenigd met haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van wet.

Deze missives, welke betrekking hebben op de ontwerpen van wet, aangenomen door de Eerste Kamer in haar vergadering van 16 dezer, worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. een missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, ten geleide van een overzicht van de door dien Minister ingewonnen adviezen in zake den zomertijd.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

5°. de volgende verzoekschriften:

twee, betreffende het ontwerp van wet tot ontbinding der rechtbanken te Zierikzee en Heerenveen, van:

den raad der gemeente Stavenisse, en

Gedeputeerde Staten van Friesland;

twee, betreffende het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk, van:

den voorzitter en den adviseur van den Bond van Nederlandsche Groothandelaren in IJzerwaren en aanverwante artikelen, te Amsterdam, en

den voorzitter en den secretaris van het Koninklijk Nederlandsch Landbouwcomité;

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240), van H. W. J. Lammers, te 's Gravenhage;

een, van H. Evers e. a., allen inwoners der gemeente Los-

(Voorzitter.)

ser, betreffende het nemen van maatregelen in verband met de heerschende werkloosheid;

een, van den Bond voor Internationale Humaniteit en Gerechtigheid te 's Gravenhage, waarbij in verband met het optreden van de door den Volkenbond ingestelde Regeeringscommissie voor het Saargebied wordt verzocht maatregelen in overweging te nemen, welke de stipte naleving der bepalingen van het statuut van den Volkenbond kunnen verzekeren;

een, van Chr. Janssen, e. a., allen ouders van leerlingen der Rijksnormaalschool te Maastricht, betreffende de voorgenomen opheffing dier school.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

6°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres der Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam, betreffende het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Hollands Noorderkwartier te Alkmaar;

b. aan het adres van A. van der Weyde, lid van Gedeputeerde Staten van Zeeland, e. a., betreffende het ontwerp van wet tot ontbinding der rechtbanken te Zierikzee en Heerenveen, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van den kring Schouwen en Duiveland der Zeeuwsche Landbouw Maatschappij.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

7°. de aflevering van 14 Maart 1923 van het weekblad *Auto-Leven*, waarin voorkomen artikelen over het bij de Kamer aanhangig zijnde ontwerp van wet tot wijziging van de Motor- en Rijwielwet.

Deze aflevering zal worden gesteld in handen van de te benoemen Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot wijziging van de Motor- en Rijwielwet;

8°. de volgende telegrammen betreffende het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk, van:

de Kamers van Koophandel en Fabrieken te Arnhem en Nijmegen;

de Groninger Maatschappij van Landbouw.

Deze telegrammen worden voor kennisgeving aangenomen;

9°. een missive van den directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek, houdende mededeeling van het door dat bureau ingestelde onderzoek naar de voortbrenging der schoenindustrie over de jaren 1921 en 1922 en waarbij exemplaren worden ingezonden, bevattende eenige voorloopige cijfers over het aantal in die jaren vervaardigde schoenen, waaraan toegevoegd zijn enkele cijfers betreffende de schoenenproductie in vorige jaren.

De ingezonden exemplaren zijn aan de leden rondgedeeld;

10°. de volgende drukwerken:

„Aan wien de schuld?", een verdediging van de hengelsport tegen de aanvallen op het bedrijf;

„Let op Uw Saeck." de hengelsport in het gedrang; een waarschuwend woord tegen de ambtenarenregeering in zake de Visscherijwet.

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk (382);

Wijziging van artikel 47, eerste lid, Wetboek van Koophandel (387);

Goedkeuring van eene overeenkomst tusschen den Staat en de Naamlooze Vennootschap Koninklijke West-Indische Maildienst te Amsterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland, in de kolonie Suriname, in de kolonie Curaçao of in andere landen, waarvan één of meer havens worden aangedaan, met hare stoomschepen wordt medegegeven (391);

Wijziging van de wet van 21 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 126) tot regeling van het Militair Onderwijs bij de landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiersrang en de hoogere vorming van den officier zijn betrokken, zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 27 October 1922 (*Staatsblad* n°. 582) (394);

Overneming in beheer en onderhoud bij het Rijk van de steenen boogbrug, gelegen in den Rijksweg van Haarlem naar Bennebroek over de Bennebroekervaart onder de gemeente Bennebroek (395);

Vereeniging van de gemeenten Balgoij en Overasselt (396);

Vereeniging van de gemeenten Echteld en IJzendoorn (297),

en van de Bijzondere Commissie voor het ontwerp van wet tot nadere wijziging van de wet van 10 November 1900 (*Staatsblad* n°. 176) (107).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld, voor zoover zulks niet reeds is geschied;

C. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor het voorstel van wet van den heer Boon tot wijziging der Kieswet en tot afwijking van eenige bepalingen van de Kieswet en de Provinciale Wet met betrekking tot de verkiezing van leden der Provinciale Staten van Gelderland in den kieskring Tiel (405), de heeren Smeenk, van Sasse van Ysselt (voorzitter der Commissie), Albarda, Dresselhuys en Beumer.

Ik stel aan de Kamer voor om het wetsontwerp tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk (382) aan de orde te stellen na het wetsontwerp tot wijziging der Registratiewet 1917 (367).

Verder om aan de op a. s. Donderdag, bij den aanvang der vergadering aan de orde zijnde wetsontwerpen toe te voegen de ontwerpen van wet:

Goedkeuring van eene overeenkomst tusschen den Staat en de Naamlooze Vennootschap Koninklijke West-Indische Maildienst te Amsterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland, in de kolonie Suriname, in de kolonie Curaçao of in andere landen, waarvan één of meer havens worden aangedaan, met hare stoomschepen wordt medegegeven (391);

Overneming in beheer en onderhoud bij het Rijk van de steenen boogbrug, gelegen in den Rijksweg van Haarlem naar Bennebroek over de Bennebroekervaart onder de gemeente Bennebroek (395);

Wijziging van de wet van 21 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 126) tot regeling van het Militair Onderwijs bij de landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiersrang en de hoogere vorming van den officier zijn betrokken, zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 27 October 1922 (*Staatsblad* n°. 582) (394);

Wijziging van art. 47, eerste lid, Wetboek van Koophandel (387);

Vereeniging van de gemeenten Balgoij en Overasselt (396);

Vereeniging van de gemeenten Echteld en IJzendoorn (397),

en om daarna aan de orde te stellen de interpellatie van den heer Brautigam over de belemmeringen van de scheepvaart op het Duitsche gedeelte van den Rijn, zoomede over de moeilijkheden, die de Nederlandsche handel in het bezette gedeelte van Duitschland ondervindt.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund in het algemeen mijn instemming te betuigen met hetgeen u voorstelt.

Tot mijn leedwezen heb ik echter daarin gemist het voorstel om aan de agenda toe te voegen het voorstel van wet Sannes c.s. met betrekking tot de rente van weduwen en weezen in zake de Invaliditeitswet (278). Het is een buitengewoon eenvoudig ontwerp en, voor zoover ik zien kan, zal zich daarover geen lange discussie ontwikkelen, zooals trouwens ook uit het Voorloopig Verslag wel blijkt. Ik zou u dus dringend willen verzoeken, Mijnheer de Voorzitter, om te willen bevorderen, dat dit ontwerp nog in de agenda zal worden ingevoegd na het ontwerp tot wijziging der Registratiewet, dat op het oogenblik als laatste punt daarop staat.

Ik zou gaarne zien, dat u met uw bekende welwillendheid hiertoe zou willen meewerken, zoodat het niet noodig zou zijn, dat ik daarvoor het voorstel aan de Kamer zou moeten doen.

De **Voorzitter**: In de eerste plaats kan ik den heer Duys meedeelen, dat er nog een Nota wordt ingewacht van de voorstellers van het genoemde wetsvoorstel en dat het de gewoonte is, dat de Kamer een voorstel van wet niet behandelt, vóórdat zulk een gevraagde Nota is verschenen.

In de tweede plaats kan ik hem meedeelen, dat ik er reeds aan gedacht had om vandaag nog het genoemde voorstel-Sannes op de agenda te plaatsen. Er was echter nog een wetsontwerp, dat ik ook daarvoor in aanmerking dacht te brengen, maar ik heb op het oogenblik nog geen juist overzicht over den loop der werkzaamheden. Ik weet nog niet precies, hoelang de behandeling van de postbegrooting zal duren en evenmin hoe het zal loopen met de interpellatie van den heer Brautigam en met de behandeling van het ontwerp betreffende het verbod van schoeneninvoer.

Wij kunnen er dus nog weinig van zeggen, hoeveel tijd er nog vóór het reces beschikbaar zijn zal; ik stel mij voor om morgen, uiterlijk overmorgen, nog met een nieuwe regeling van werkzaamheden te komen; dan zijn wij althans eenigszins op de hoogte van den gang van zaken. Het is dan wel mogelijk, dat ik een voorstel zal kunnen doen in den geest als de heer Duys wenscht.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank u zeer voor uw welwillende toezegging en vestig er de aandacht van de Kamer op, dat u hebt toegezegd te zullen overwegen om het ontwerp-Sannes op de agenda te plaatsen, zooals ik dat heb gevraagd, dat wil dus zeggen na het ontwerp tot wijziging der Registratiewet.

Wat die Nota betreft tot het beantwoorden van enkele vragen, ik kan de Kamer meedeelen, dat het concept daarvan gereed is, zoodat de leden het zeer spoedig zullen kunnen ontvangen.

De **Voorzitter**: De Kamer ziet die Nota dus alsnog te gemoet.

De beraadslaging wordt gesloten en het voorstel van den Voorzitter zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer van den Tempel, die het gevraagd heeft.

De heer **van den Tempel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou de Kamer verlof willen vragen om tot den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw eenige vragen te richten

aangaande de regelen, volgens welke door het Rijk aan de gemeenten bijdragen worden verleend in de kosten van werkverschaffing en werkloozenondersteuning en den omvang dier bijdragen;

betreffende de voorwaarden, welke daarbij aan de gemeenten worden gesteld,

en in het algemeen betreffende de bemoeiing van de Regeering met de gestie der gemeenten te dezer zake, ook ingeval het Rijk geen financieelen steun verleent.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, over dit verzoek te beslissen morgen, bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor 1923 (309).**

Bij de algemeene beraadslaging is tevens aan de orde de **motie van orde van den heer van Braambeek c. s.** betreffende het komen van de kosten van den portvrijdom ten laste van de hoofdstukken der Staatsbegrooting (309, n°. 11). (Zie *Handelingen*, bladz. 1897.)

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat, zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Bij de bestudeering van de posttarieven, waaraan zich onmiddellijk de vraag vastknoopt of men onder de tegenwoordige omstandigheden tot portverlaging behoort over te gaan, doen zich een paar vragen voor, waarbij ik een oogenblik moet stilstaan, om mijn standpunt ten aanzien van die tariefverlaging te motiveeren.

In de eerste plaats vraag ik mij af: zijn inderdaad de posttarieven zeer hoog, zijn zij onbehoorlijk hoog, d.w.z. zijn zij zoo hoog, dat handel en industrie er aanspraak op kunnen maken, dat tot portverlaging wordt overgegaan? Afgescheiden van het feit, dat de posttarieven, vergeleken met die in het buitenland, althans in die landen, welke, wat de valuta betreft, in ongeveer gelijke omstandigheden verkeeren als ons land, vrijwel op gelijke lijn staan, moet men, dunkt mij, bij de beoordeeling van de vraag, of het tarief te hoog is, de vraag zoo stellen: wat zijn de totaalkosten van een brief of van een drukwerk, dat verzonden wordt? Als wij dan nemen als norm een doorsnee-zakenbrief — daarom gaat het immers — en men maakt eens de totaalkosten op, dan komt natuurlijk eerst de patroon, de eerste ambtenaar of chef de bureau, die den brief moet ontwerpen, die daaraan zijn tijd, dus geld, besteedt; dan moet de brief worden opgegeven en getypt; men krijgt dus de kosten van typen, van papier enz., en eindelijk, als de brief in den omslag is, komt de postzegel er op en is het object ter verzending gereed. Als men nagaat wat die brief in het zakenleven kost en welk deel daarvan valt op de vervoerkosten, dan is dit laatste deel 15 pct., 20 pct., wellicht 25 pct. Het juiste cijfer doet er niet toe; ik wil alleen aangeven, dat de vervoerkosten slechts een zeker deel van de totaalbriefkosten zijn. Gaat men na welk deel vóór den oorlog, dus toen het briefttarief 5 cent was, op het vervoer viel en hoe groot dat deel thans is, dan zal die vergelijking ons leeren, dat het verschil niet noemenswaard is. Als het vóór den oorlog 20 pct. is geweest, zal het nu ook wel ongeveer zooveel zijn, in verband met de hoogere loonen, die voor het kantoorpersoneel en de hoogere prijzen, die voor materiaal moeten worden betaald. Is dit nu zoo, waarom zouden dan alle kosten, die aan een brief besteed moeten worden, hooger mogen zijn en de vervoerkosten niet? Het is toch duidelijk, dat daarvoor geen reden is.

Ik meen dan ook, dat er van abnormaal hooge tarieven bij de post op dit oogenblik geen sprake is. Iets anders is het, of het wenschelijk is om de tarieven te verlagen en dan kan men natuurlijk betoogen, dat het ten behoeve van handel en industrie, die toch al zulk een slechten tijd doormaken, alleszins gewenscht is den druk zooveel mogelijk te verlichten

(Minister van Swaay.)

en te verzachten, zoodat men, als het eenigszins mogelijk is, heel gaarne tot tariefverlaging overgaat, niet dus omdat het tarief abnormaal hoog is, maar omdat men wil te gemoet komen aan de slechte omstandigheden, waarin de andere bedrijven verkeeren.

Maar daarnaast komt dan onmiddellijk deze vraag, of het tegenover het postbedrijf verantwoord is tot tariefsverlaging over te gaan, welke vraag verband houdt met een andere: is het juist, dat het vervoer beduidend zal toenemen, als men het tarief verlaagt?

Dit laatste is een stelling, die men herhaaldelijk in de bladen heeft hooren verkondigen, maar waarvoor geen enkel aannemelijk bewijs is geleverd. Een heel eenvoudige becijfering toont aan, dat dit in den tegenwoordigen tijd toch eigenlijk uitgesloten is. Als men de tarieven met 25 pct. zou verlagen en dus o.m. het briefport brengen op 7½ cent, wat moet er dan gebeuren om dezelfde ontvangsten te behouden? Tegenover een verlaging met 25 pct. zou moeten staan een verhooging van het vervoer van 33⅓ pct., en dan zijn wij er nog niet, want een vervoervermeerdering van 33⅓ pct. beteekent ook nog een verhooging van exploitatiekosten, zij het dan ook in een geringere verhouding, zoodat de zaak zoo moet gesteld worden: wanneer er 25 pct. van het tarief afgaat, zal het vervoer met 35 tot 37 pct. moeten toenemen om geen schade te lijden, en nu zou ik willen vragen of er hier in deze vergadering iemand is, die meent, dat bij een tariefsverlaging van 25 pct. onder de tegenwoordige omstandigheden een vermeerdering van het vervoer met een kleine 40 pct. te verwachten is. Dat lijkt mij uitgesloten.

Nu vraag ik mij verder af: als er werkelijk tot tariefsverlaging moet worden overgegaan, wat zijn dan de financieele gevolgen? Deze zaak is aan het Hoofdbestuur zeer ernstig onderzocht en men heeft allerlei combinaties gemaakt om uit te rekenen, wat daarvan de invloed zou zijn op de ontvangsten. Ik zal de Kamer niet met alle cijfers vermoeien, maar wil toch een enkel cijfer noemen, opdat men goed doordrongen worde van de beteekenis van een dergelijke tariefsverlaging.

Wanneer wij de locale brieven stellen op 5 cent, de andere op 7½, briefkaarten op 5, monsters op 5, de andere drukwerken onveranderd laten en het tarief voor internationaal verkeer met 25 pct. verlagen, zou men bij het niet vermeerderen van het vervoer meer dan 9 millioen minder ontvangen. Neemt men aan een vermeerderd briefvervoer van 10 pct. (voor brieven en briefkaarten) en van 20 pct. van de overige stukken, dan zal men minder ontvangen 6,8 millioen en neemt men aan een vermeerdering van het briefvervoer met 15 en van de overige stukken met 25 pct., dan zal men toch nog een vermindering aan ontvangsten hebben van 5,7 millioen. Aan de hand van deze cijfers zal het dus duidelijk zijn, dat ik voor vermindering van de posttarieven onder de tegenwoordige omstandigheden huiverig ben. Dat neemt evenwel niet weg, dat ik, in het algemeen belang, in het belang van handel en industrie, toch wel iets op bescheiden schaal wil doen, en er zijn dan ook bereids voorstellen, door de commissie van advies, die volgens den heer van Braambeek slaapt, goedgekeurd, door mij naar den Minister van Financiën doorgezonden. Wij kunnen dan zien, of er eenige beteekenende vermeerdering van het vervoer zal plaats vinden.

Ik kom thans tot de hulpkantoren en alles wat daarmede samenhangt.

De rangschikking van hulpkantoren geschiedt volgens het puntenstelsel. Er is bezwaar tegen gemaakt, dat daarbij een zekere geheimzinnigheid zou worden betracht. Daarvan is echter in het geheel geen sprake. De gegevens zijn op aanvraag ter beschikking en worden bovendien schriftelijk medegedeeld aan den Bond van Kantoorhouders; wenscht men die in het vervolg in de dienstvoorschriften te zien opgenomen, dan is daartegen geen bezwaar, want zij zijn niet geheim en men kan dus de publiciteit zoo ver uitstrekken als gewenscht wordt.

De salarissen van de kantoorhouders zijn, naar ik tot mijn genoegen vernam, bevredigend. Het is een gelukkig verschijnsel in dezen tijd, dat men een categorie ambtenaren aantreft, die tevreden is met haar lot. Intusschen heeft de heer Bulten voor de kantoorhouders 4de klasse een salarisverhooging van f 100 bepleit bij een toeneming met 25 punten. Waarom zal men echter de gemoedsrust van die heeren, die toch tevreden zijn, verstoren? Er is in beginsel wel iets voor te zeggen, maar dan zou men beter volgens een formule kunnen gaan werken, waarbij het aantal punten een zekere rol speelt, zoodat men door een eenvoudige becijfering tot de belooning komt. Er zijn echter bezwaren aan verbonden, want die personen zullen dan allicht geneigd zijn om den geheelen dag te gaan uitrekenen, of zij nog niet aan een verhooging toe zijn. Het gaat dan om kleine verschillen, wat aanleiding zal geven tot een geheele correspondentie; hebben zij zich vergist, dan geeft dit een heel geschrijf aan het Hoofdbestuur. Bovendien zal, wordt bij iedere 25 punten een verhooging toegekend, zulks aan het Rijk f 42 000 kosten. Waar de salarissen voldoende worden geacht, is er toch geen enkele reden om hier in te grijpen.

Het is inderdaad juist, dat een circulaire is uitgegaan om advies te vragen over de mogelijkheid van het opheffen van een aantal kleine hulpkantoren.

In het algemeen is daarbij aangenomen, dat een kantoor, hetwelk niet meer heeft dan 150 of 160 punten, voor opheffing in aanmerking kan worden gebracht, hetgeen heel iets anders is dan hetgeen men meent daaruit te mogen concludeeren, dat het vonnis over al die kantoren reeds geveld is. Men moet eerst een overzicht hebben om vast te stellen, welke de kleinste kantoren zijn en dan moet worden nagegaan, welke dier kantoren verdwijnen kunnen. Daarmede is dus volstrekt niet gezegd, dat al die kantoren zullen worden opgeheven. Er zullen kantoren worden opgeheven, dat is onvermijdelijk, wanneer men bezuiniging in die richting wil verkrijgen, maar lang niet alle zullen verdwijnen. De bijzondere omstandigheden voor ieder kantoor spelen hierbij een rol, want als men zonder meer tot opheffing overgaat, kan het gevolg wel eens zijn, dat geen bezuiniging wordt verkregen. Wanneer men bijv. zit met een kantoorhouder, die groote kosten heeft gemaakt voor de verbouwing van het kantoor, zou men toch weer een schadeloosstelling moeten geven, en dan is het verstandiger het kantoor maar in stand te houden totdat er eens een geschikte gelegenheid komt bijv. bij voorkomende vacature om dat kantoor op te heffen. Daarbij komt ook nog, dat men zich niet strikt kan houden aan het aantal van 150 punten, want veel hangt af van de wijze, waarop dat aantal bereikt wordt. Een kantoor met 150 à 160 punten verricht circa 8000 registerinschrijvingen per jaar, dus 25 per dag, maar daaronder is dan ook alles en alles begrepen. Nu zijn er kleine kantoren, die lang niet komen tot 8000 inschrijvingen, maar bijv. tot 5000, waarvan dan de meeste nog betrekking hebben op quitanties, uitkeering van ouderdomsrente en dergelijke, waarbij het postbedrijf slechts een zeer ondergeschikte rol speelt. De opheffing van dergelijke kantoren ligt geheel in de rede, maar men behoeft niet te vreezen, dat zonder eenig oordeel des onderscheids alle kleine kantoren zullen worden opgeheven. Het is mogelijk, dat de geachte afgevaardigde de heer Bulten hier of daar een geval vindt, waarin z. i. niet goed gehandeld is, maar dan zal het mij aangenaam zijn, indien hij daarop mijn aandacht wil vestigen. Het is wel meer voorgekomen, dat het besluit tot opheffing van een bepaald kantoor eigenlijk al vaststond en dat men toch bij nader inzien op dat voornemen is teruggekomen.

Ook bij de vervanging van hoofdkantoren door hulpkantoren, hetgeen eveneens met het oog op de bezuiniging noodig is, moet met omzichtigheid worden te werk gegaan. Men kan het aantal hoofdkantoren niet naar willekeur beperken, omdat de hoofdkantoren belast zijn met de contrôle op de hulpkantoren.

Het geeft inderdaad een vrij aanzienlijke besparing, dus, als het mogelijk is, gebeurt het ook, maar voorzichtigheid is zeer zeker ook bij die opheffing geboden. Ik kan verklaren, dat ook in dit opzicht het onderzoek, of al dan niet tot omzetting moet worden overgegaan, zeer minutieus wordt uitgevoerd.

Centralisatie van werkzaamheden voor kantoorhouders lijkt oogenschijnlijk voor het publiek practisch en gemakkelijk. Maar het schijnt, dat er toch verschillende bezwaren aan

65ste VERGADERING. — 20 MAART 1923.

309. Regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor 1923.

(Minister van Swaay.)

verbonden zijn. Men moet niet vergeten, dat het hierbij alleen gaat om kantoorhouders 4de klasse, want de kantoorhouders 3de klasse hebben aan hun hulpkantoor reeds hun volle werk. En of men nu een kantoorhouder 4de klasse, die als regel wordt gereeruteerd uit de bestellerskringen, zonder meer kan aanwijzen als subontvanger, is een vraag, die ik niet gaarne steeds bevestigend zou beantwoorden. Maar door uitbreiding van den girodienst kan men op het oogenblik al aan de hulpkantoren belasting betalen. Men kan er ook plakzegels en rentezegels bekomen. Niet in groote hoeveelheden, wordt hier gezegd. Neen, Mijnheer de Voorzitter, maar dat kan men van de kleine kantoren toch ook niet verlangen. Men kan grootere quanta krijgen, als men ze bestelt.

Ten aanzien van de toelage voor kastekorten moet ik opmerken, dat in het algemeen aan de hulpkantoren de loketdienst niet van dien aard is, dat men over zou moeten gaan tot het geven van vergoeding voor kastekorten.

De heer Wintermans heeft gesproken van de uitspraak van de commissie-Duinstee. Daarin heeft hij zich blijkbaar vergist en hij bedoelde waarschijnlijk de subcommissie uit de commissie van overleg. Maar deze commissie was van meening, dat die toelage alleen gegeven moet worden aan die ambtenaren, wier financieele verantwoordelijkheid zich onderscheidt van de andere ambtenaren in dezelfde categorie. Bovendien kan worden medegedeeld, dat in de bezuinigingsvoorstellen, die van het personeel zelf zijn ingekomen, wordt voorgesteld, al die toelagen af te schaffen.

Ook heeft de heer Wintermans er over geklaagd, dat aan sommige kantoorhouders de vergoeding wegens het langer openstellen wordt onthouden. Ik moet dat tegenspreken; dat wordt uitbetaald. Althans over 1921 is het uitbetaald. En als de overige gegevens over 1922 binnenkomen, dan worden de belanghebbenden schadeloos gesteld en wordt er uitbetaald, wat hun in werkelijkheid toekomt.

In het algemeen is het streven van den postdienst ten plattelande van dien aard, dat men zooveel mogelijk den dienst wil doen beantwoorden aan de eischen van het verkeer, maar dat men de administratie en het beheer zoo eenvoudig mogelijk wil houden. Dat heeft ten gevolge, dat, wat het geldelijk beheer betreft, de bedragen, die worden geïnd, overgebracht worden naar het hoofdkantoor en dat de hulpkantoren van de hoofdkantoren ontvangen, wat zij ter uitbetaling noodig hebben. Wat wil nu de heer Waterborg, die door den heer Wintermans is aangehaald? Die wil van ieder kantoor een eigen comptabel geheel maken. Wat gebeurt er echter dan? Dan maakt men ieder hulpkantoortje tot een postkantoortje en ieder kantoorhoudertje tot een directeurtje. Dat is precies de omgekeerde wereld en het spreekt vanzelf, dat ik in die richting onmogelijk kan gaan. Hoe meer vereenvoudiging men hier aanbrengt, hoe beter.

Verder heeft de heer Wintermans gesproken van de splitsing der kassen. Aan de kantoorhouders wordt alleen voorgeschreven, dat zij de zegelkassen en telegraafontvangsten gescheiden zullen houden. Dat is in het belang van de kantoorhouders zelf en ook beter voor een gemakkelijke contrôle. De betrokkenen hebben er niet den minsten hinder van.

Wat betreft de salarieering van het hoogere en lagere personeel, zij opgemerkt, dat die moet worden behandeld bij de technische herziening van het Bezoldigingsbesluit. Die herziening is in handen van de Centrale commissie voor georganiseerd overleg. Nu ligt het niet op den weg van den Minister van Waterstaat, om daarbij op spoed aan te dringen, want het is een aangelegenheid, die de geheele Regeering aangaat. Wat men van den Minister van Waterstaat alleen kan vragen, is, of hij in den Ministerraad een poging wil wagen, om langs dien weg tot eenige bespoediging te komen. Daartoe ben ik gaarne bereid.

De heer Gerritzen heeft er over geklaagd, dat de promotiekansen van de hoogere ambtenaren een beetje in het gedrang komen. Daaraan is niets te doen. Als men ook in de hoogere functies tot bezuiniging wil overgaan, spreekt het wel vanzelf, dat de kans om promotie te maken, geringer wordt. Dat is eenvoudig niet te vermijden.

Wat de titulatuur betreft, waarover die geachte afgevaardigde ook heeft gesproken, zoo ben ik gaarne bereid de commissie daarin te gemoet te komen. Ik heb er al een paar audiënties over gehad, maar de heeren kunnen het zelf moeilijk eens worden over de vraag, hoe de titel zal moeten luiden. Wanneer daarvoor een bevredigende oplossing gevonden is, bestaat er mijnerzijds geen enkel bezwaar om den heeren dat genoegen te verschaffen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot de afvloeiing van het personeel en de beruchte circulaire.

Wanneer men de geschiedenis van deze zaak nagaat, is toch inderdaad al het geschrijf, dat daarover heeft plaats gehad, wel schromelijk overdreven, vooral, wanneer men juist nagaat, wat er gebeurd is.

De Centrale commissie van georganiseerd overleg heeft haar meening uitgesproken over de wijze, waarop de afvloeiing zal moeten plaats hebben. De Ministerraad heeft zich daarmede in hoofdzaak vereenigd, behoudens deze restrictie: voor zoover de financieele en andere belangen van den Staat zich daartegen niet verzetten.

De Regeering heeft zich dus zeer bepaaldelijk de vrijheid voorbehouden, om in gevallen, waarin zij het noodig acht, van die regeling af te wijken. In het algemeen wil men echter de voorgestelde regeling als een leidraad aanvaarden.

Op een goeden dag werd ik op een audientie door een bondsbestuur verrast met de vraag, of mij ook bekend was, dat van die regeling bij het postbedrijf werd afgeweken. Ik heb onmiddellijk geantwoord, dat mij dat niet bekend was. Ja, maar, er was een circulaire over uitgegaan! Ook dat was mij niet bekend en daarop hebben de heeren mij een circulaire overhandigd.

De heer **Ketelaar**: Ik heb er ook een. Geheim!

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Als men iets publiek wil hebben, moet men het als geheim behandelen.

De heer **Marchant**: Was het u ook niet bekend?

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Absoluut niet.

De heer **Marchant**: Ook geheim voor den Minister!

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Ja! Het was heelemaal de bedoeling niet, dat er een circulaire zou verschijnen.

In het stuk, dat mij toen werd overhandigd, trof mij een zin, waarmede ik het in het geheel niet eens was. Er stond in, dat nu deze gelegenheid moet worden aangegrepen om ons te ontdoen van niet geschikt personeel.

Onmiddellijk heb ik aan dat bondsbestuur te kennen gegeven, dat ik in de eerste plaats van die heele circulaire niets begreep, maar in de tweede plaats, dat ze absoluut in strijd was met de bedoeling van de Regeering.

Ik heb onmiddellijk den waarnemenden directeur-generaal bij mij laten komen en hem gevraagd, zonder dat ik hem het stuk liet zien, of er een circulaire was en dat ik dan daarvan ook heel gaarne een exemplaar zou willen hebben.

De waarnemende directeur-generaal wist ook van die circulaire niets. Ik heb hem toen dit exemplaar laten zien en hij begreep er ook niets van. Hij heeft toen geïnformeerd, waar het stuk vandaan kwam en toen is het volgende gebleken. Er was een conferentie geweest tusschen den waarnemenden directeur-generaal en de inspecteurs over de afvloeiing.

Toen zijn besproken de verschillende punten, door de Centrale commissie aangegeven en tevens is er gezegd, welke de bedoeling van de Regeering was en er werd besloten, dat men zijn onderhoorigen daarvan in kennis zou stellen. Een inspecteur nu heeft gemeend, dit niet beter te kunnen doen dan door deze circulaire, waarin nu die ongelukkige zin voorkomt, waarmede de Regeering zich absoluut niet kan vereenigen.

Wanneer men dus de geheele geschiedenis van deze circulaire nagaat en daarbij weet, dat ik, onmiddellijk nadat

(Minister van Swaay.)

ik er kennis van genomen heb, verklaard heb, dat zij geheel niet strookte met de meening van de Regeering, dan zal men toch moeten toegeven, dat alle verder geschrijf over deze zaak in de couranten totaal overbodig is geweest.

De heer van Braambeek heeft de meening geuit, dat nu alleen hooger personeel zou afvloeien. Dit is natuurlijk niet juist. In alle kringen, waarin overcompleet is, heeft afvloeiing plaats, doch volgens dezelfde regelen.

Nu is er door verschillende sprekers geklaagd, dat men arbeid van lagere orde laat doen door hooger personeel. Waar komt dit vandaan?

Zoolang er overcompleet is, kan men het aannemen van hulppersoneel tegengaan door niet afgevloeid hooger personeel arbeid van lagere orde te laten verrichten. Mij dunkt, dat dit alle aanbeveling verdient.

Verder is geklaagd, dat met betrekking tot de wachtgeldregeling de verschillende ambtenaren niet juist weten waar zij aan toe zijn.

Er wordt gezegd: er zouden er veel meer nog vrijwillig afvloeien wanneer men maar wist waar men aan toe was. Inderdaad, dat is zoo, maar dat ligt niet aan het Departement, want volgens het Wachtgeldenbesluit behoeft het toekennen van wachtgeld de medewerking van den Minister van Financiën. Nu is aan dien bewindsman een voorstel gedaan omtrent de rangschikking van de verschillende groepen, die onder *a* of onder *b* van art. 2 van het Wachtgeldenbesluit zouden vallen, maar het antwoord, dat daarop van Financiën is gekomen, laat nog zooveel ruimte tot twijfel, dat wij haast niet anders kunnen doen dan bijna voor elk geval dat zich voordoet opnieuw aan Financiën te vragen: hoe zit het nu met dit geval?

Het spreekt vanzelf, dat dit groote vertraging geeft en dat is buitengewoon onaangenaam. Als de ambtenaren wisten, waar zij aan toe waren, dan zouden er op het oogenblik stellig meer weggaan.

In de door den directeur-generaal bij de Commissie van overleg aanhangig gemaakte herziening van de bepalingen omtrent het overleg is inderdaad voorgesteld om niet meer eenmaal per maand te vergaderen, maar alleen wanneer dat door 3 leden zou worden gevraagd. Dit is geen verslechtering van den toestand, zooals de heer Smeenk schijnt te meenen, maar een verbetering, want nu wordt althans niet vergaderd wanneer er niets te behandelen is en er zal ook zoo noodig meerdere malen per maand vergaderd kunnen worden. Het kan dus voorkomen, dat men in één maand 2 of 3 vergaderingen houdt, naar gelang het noodig is. Ik zie niet in, waarom dat tot eenige verslechtering van het overleg zou leiden.

Wat de invoering van de 51-urige werkweek voor de bestellers betreft, moet ik doen opmerken, dat de Regeering uitdrukkelijk had bepaald, dat voor alle categorieën van ambtenaren de werktijd zou worden verlengd. De bestellers hadden een 48-urige werkweek; die moest volgens het besluit van den Ministerraad ook verlengd worden en men kon dus niet anders doen dan er een half uur per dag bij doen. Het besluit van den Ministerraad is er en dat is voor iederen Minister bindend.

Men zegt nu, dat over deze zaak de Commissie van overleg niet gehoord was. Dit is niet geheel juist. Deze aangelegenheid is wel degelijk in de Commissie van overleg ter sprake gebracht, maar men kon er daar niets meer aan veranderen, omdat het besluit van den Ministerraad gevallen was. Er kon bovendien geen aanleiding zijn om voor deze categorie van ambtenaren een uitzondering te maken.

Men vraagt nu: verdedigt gij het besluit? Ik behoef dat niet te doen. Ik sta hier niet om besluiten van den Ministerraad te verdedigen.

Ten aanzien van het georganiseerd overleg heeft de heer van Braambeek gesproken over den brief van den Minister van Justitie van 27 November 1922, die gericht is aan de Centrale commissie voor georganiseerd overleg. Nu heeft die Commissie ter zake een voorstel aan de Regeering voorgelegd, maar dit is nog niet afgedaan en in afwachting van de beslissing der Regeering wordt door mij voorloopig aan de tegenwoordige regeling vastgehouden. Ik zeg niet, dat ik niet zal overwegen of te zijner tijd aan het bezwaar van den heer van Braambeek is te gemoet te komen, maar eerst moet ik de definitieve voorstellen afwachten.

Ik kom nu tot het geval van dr. Sturkop, waarover verschillende afgevaardigden het woord hebben gevoerd. Ik schaar mij geheel aan de zijde van den heer Ketelaar, waar deze als zijn oordeel heeft te kennen gegeven, dat er in het stadium, waarin de zaak thans verkeert, niet heel veel over is te zeggen. De zaak is nu bij een commissie van geneeskundigen in onderzoek en nu wil ik liever het oordeel dier commissie afwachten om te zien of ik verdere stappen kan doen.

Intusschen heeft mevrouw de Vries—Bruins een paar concrete vragen gesteld, o. a. of de Minister de wijze van samenstelling van de commissie juist acht. Het is een zuiver medische quaestie en ik heb niet beter kunnen doen dan daarover het advies te vragen van de Maatschappij tot Bevordering van de Geneeskunde. Ik heb aan die maatschappij gevraagd of zij zoo vriendelijk wilde zijn een drietal medici aan te wijzen en daarmede meen ik gedaan te hebben wat van mij verwacht kan worden.

Het was geen geval van arbitrage tusschen die bonden en dr. Sturkop. Ik kon moeilijk aan die bondsbesturen vragen een arbiter aan te wijzen en er één door dr. Sturkop laten benoemen, terwijl die twee dan een derde zouden hebben benoemd. Daarvoor was het geen zaak; het liep over de vraag, of dr. Sturkop behoorlijk zijn taak vervulde als medicus. Nu heeft de geachte afgevaardigde gevraagd of het mandaat van die commissie niet kon worden uitgebreid. Ik wil dat gaarne overwegen. Als er prijs op gesteld wordt, dat de commissie zich uitspreekt over de vraag, of dr. Sturkop zijn taak naar behooren vervuld, dan is daartegen geen bezwaar.

Wat aangaat het overleggen van het rapport, ik ben, wat mij betreft, bereid om, als het inkomt, er publiciteit aan te geven. Er is over die zaak zooveel geschreven en gepraat, dat het wel van beteekenis is haar geheel bloot te leggen.

Over de telefoon ten plattelande hebben de heeren Gerritzen en Weitkamp gesproken en met name betoogd, dat voor het platteland het inrichten van streeknetten van buitengewoon belang is. Ik erken dat volkomen, maar in dit opzicht is de Regeering toch niet in gebreke. De commissie voor het overnemen van de telefooneoncessies heeft in haar verslag juist een waardeerend woord gericht tot de Regeering voor de wijze, waarop zij zich beijvert die streeknetten in exploitatie te brengen. Ben ik goed georiënteerd, dan hebben wij er al een veertigtal, zoodat wij in de goede richting gaan. Maar wat zou het resultaat zijn, als wij in die richting steeds verder gingen? Dat men van Nederland één groot streeknet zou maken, en wie zou dat betalen?

De heer Weitkamp heeft zijn ingenomenheid betuigd, dat ik niet heb gevolgd het advies van de commissie in zake het afstandsgeld. De geachte afgevaardigde is een slim politicus; met een heel aangenaam gebaar betuigt hij daarvoor zijn dank, maar terwijl ik hem den vinger geef, neemt hij de geheele hand! Heel dankbaar voor die toezegging, zegt hij: nu moet het nog zoo en zoo, Overijssel moet verdeeld worden in enkele districten. Ja, als ik op die manier moest doorgaan, zou de provincie Groningen wel kunnen zeggen: Er is hier maar één stad: Groningen, en alle dorpen hebben daarmede handelsconnecties, dus deze provincie kan één streeknet worden! Maar dat kunnen wij eenvoudig niet betalen; dat zou tot zulke reusachtige tekorten aanleiding geven, dat er niet aan te denken valt. Wat de heer Weitkamp wenscht, wensch ik ook, als ideaal, waarnaar wij kunnen streven, doch dat wij niet geheel kunnen bereiken.

Over den postchèque- en girodienst is gesproken door de heeren Gerritzen en van Gijn. De eerste geachte afgevaardigde zeide: gij kunt uit dat bedrijf meer profijt trekken, de rentevergoeding kan worden verlaagd. Maar de heer van Gijn voegde er aan toe: de provinciale banken hebben op het oogenblik weinig geld meer beschikbaar voor haar clientèle, doordat het geld bij den giro wordt belegd. Maar het omgekeerde zal dus ook waar zijn: wanneer de rentevergoeding bij den giro wordt verlaagd, zal er weer een terugvloeiing van saldi naar de provinciale banken plaats hebben, waardoor het belegbare saldo bij den giro kleiner zal worden. Wij zitten dus, wat de mathematici noemen, voor een maximum en minimum vraagstuk. Als vaststaand kunnen wij aannemen, dat vermindering van de rentevergoeding zal meebrengen

(Minister van Swaay.)

vermindering van het saldo; anderzijds wordt de rentewinst grooter. Maar het product van die twee factoren is de maatstaf. Wat bij renteverlaging in werkelijkheid zal gebeuren, weet noch de heer Gerritzen, noch ik. Te recht merkt de heer van Gijn op: het publiek belang is de maatstaf; dat wil zeggen, er moet gezorgd worden, dat de provinciale bankiers flink geld in kas hebben, en dat moet gaan ten koste van den giro. Dat standpunt is ook te verdedigen, maar dan moet men den giro beschouwen als een instelling, die ten algemeenen nutte werkt, en moet men niet eischen, dat die onder alle omstandigheden een sluitende begrooting zal hebben. Zoodra men een dergelijk bedrijf gaat hinderen in zijn gestie ter wille van andere belangen, kan dat op zich zelf verdedigbaar zijn. Het kan zelfs zoo zijn, dat men zegt: in het algemeen belang is dit noodzakelijk, maar dan volgt daaruit, dat men den eisch, dat een dergelijk bedrijf onder geen omstandigheden een tekort mag hebben, moet laten vallen. Dit is hetzelfde geval als zich voordoet bij de spoorwegen. Wanneer men zegt: de spoorwegen zijn er voor het algemeen belang en men moet desnoods daarvoor dan maar eenig geld opofferen, dan is dat een standpunt, dat ik desnoods nog zou kunnen aanvaarden, maar dan dient men ook den eisch van sluitende begrootingen te laten vallen. Intusschen is reeds in de Memorie van Antwoord te kennen gegeven, dat omtrent wijziging van de rentevergoeding op het oogenblik voorstellen aanhangig worden gemaakt.

Ik kom nu tot een zeer moeilijk punt, de quaestie van de gehuwde vrouw in het postbedrijf. Gelukkig behoef ik daarover niet heel veel te zeggen. De vraag van de gehuwde vrouw als ambtenaar is er een van algemeene Regeeringspolitiek, welke niet afzonderlijk kan worden geregeld voor het Staatsbedrijf der posterijen en telegrafie. Ik kan dus in dat opzicht niet zeggen wat gebeuren zal, maar ik zou wel deze opmerking willen maken. Een vijftal sprekers hebben over dit onderwerp het woord gevoerd, waarvan vier ter rechterzijde en één ter linkerzijde. Het standpunt van den heer Ketelaar was eenigszins anders dan dat van de sprekers der rechterzijde. Heb ik laatstgenoemde heeren wel begrepen, dan zouden hun wenschen zóó ver gaan, dat de gehuwde vrouw als ambtenaar zou moeten verdwijnen, omdat nu tweemaal salaris komt in één gezin, terwijl aan den anderen kant ambtenaren als overcompleet uit het bedrijf moeten worden verwijderd. Ik geef toe, dat voor dit standpunt wel iets te zeggen is, maar ik zou toch willen vragen, of de heeren, die zeggen: de gehuwde vrouwen moeten het eerst ontslagen worden, zich wel een juiste voorstelling hebben gemaakt van de gevolgen, die daaruit kunnen voortspruiten. Ik wil echter over dit punt niet verder uitweiden.

Een enkel woord nog over de Zondagsdiensten. Volgens de bestaande bepalingen wordt als regel slechts op één van de drie Zondagen dienst verricht. Er zijn echter enkele gevallen, waarin dat moeilijkheden oplevert, omdat het personeel uit niet meer dan twee personen bestaat. In die gevallen zou men om de drie weken een vervanger van elders moeten laten komen. Natuurlijk is dat wel te doen, maar de kosten daarvan zijn inderdaad niet evenredig aan het nut. Hoe gaarne ik ook de heeren op dit punt ter wille zou zijn, ik meen toch, dat men ten aanzien van de Zondagsdiensten niet tot de uiterste consequenties moet gaan.

De heer Wintermans heeft nog het idee geopperd, om met een ingezetene uit een dorp een overeenkomst te sluiten betreffende de bestelling. Maar dat komt dan toch op hetzelfde neer, alsof men hulpbestellers aanstelde. Als men zoo een ingezetene met een specialen dienst wil belasten, dan weten zij in den regel daarvan wel te profiteeren en dan zeggen zij: voor dien eenen dag in de week of in de veertien dagen moeten ze mij maar goed betalen. Dat lijkt allemaal dus mooier dan het in werkelijkheid is.

Ten aanzien van de gebouwen van de posterijen moge ik opmerken, dat daarbij tegenwoordig inderdaad de grootst mogelijke zuinigheid wordt betracht. Ik weet wel, dat er nog zeer veel oud zeer zit, maar dat is nu eenmaal voorbij en daarvan kan men mij althans geen verwijt maken. Bovendien ressorteert de gebouwendienst thans onder het Departement van Financiën, zoodat men wat dit betreft tegenwoordig bij Financiën moet zijn en niet bij Waterstaat.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Beumer heeft eenige beschouwingen gewijd aan de postzegels. Het spreekwoord zegt: over de smaak valt niet te twisten. De heer Beumer heeft er een afkeurend oordeel over uitgesproken. Maar ik mag hem toch wel onder het oog brengen, dat de redactie van het *Nederlandsche Maandblad voor Philatelie* er van zegt:

> „Resumeerend meenen wij de uitgave zeer geslaagd te mogen noemen en gelooven wij daarmede naar buiten een goeden indruk te maken. Laten wij hopen, dat het oordeel over de verder te verschijnen waarden evengoed zal kunnen luiden.".

Wat kan men nu in 's hemelsnaam meer doen dan gedaan is? Men schrijft een prijsvraag uit, noodigt kunstenaars uit; er wordt een jury samengesteld, waarin alle bij de vervaardiging van postzegels betrokken belanghebbenden zijn vertegenwoordigd: decoratieve en grafische kunstenaars (ik noem de namen van de Bazel, Konijnenburg, Veldheer) en bovendien philatelisten en postambtenaren. Die jury neemt haar definitieve beslissing met eenstemmigheid. Wat kunnen wij nu anders doen dan zeggen: dan zal het wel goed zijn! Daarover kunnen wij lang of kort praten, maar als men zoo is te werk gegaan, is men toch volkomen verantwoord. En als men ze dan nog niet mooi vindt, dan kan ik er ook niets aan doen. Ik zie geen kans, om op een andere manier iets beters te krijgen.

Nu nog iets over de tijdelijke postzegels. De zaak is zoo. Het internationaal verdrag stelt vast 3 kleuren, groen, rood en blauw. Die drie kleuren zijn bestemd voor zegels, die bij ons de waarde hebben van 5, 12½ en 20 cent. Maar die kleuren hadden tot voor het laatste verdrag bij ons de zegels van 2½ cent (groen), 5 cent (rood) en 12½ cent (blauw).

Wanneer men nu den gewonen Koninginnezegel van 12½ cent, die blauw was, voor het internationale verkeer rood had gekleurd, zou men een verwarring gekregen hebben bij de contrôle van de brieven tusschen de zegels van 5 cent (rood) en die van 12½ cent (rood), tusschen die van 12½ cent (blauw) en die van 20 cent (blauw).

Daarom heeft men voor de waarde van 5, 12½ en 20 cent in de nieuwe kleuren den vorm van het cijferzegel gekozen, omdat dat het gemakkelijkst was. Het cliché van de cijferzegels bood nl. de mogelijkheid, om het middenstuk er uit te nemen en daarin een duidelijk groot cijfer te zetten. Dat kon men bij den beelteniszegel niet goed, omdat daar het cijfer veel kleiner is en op een plaats staat, waar het niet zoo gemakkelijk is aan te brengen.

Ten aanzien van de herclassificatie der gemeenten, die hier met een enkel woord is ter sprake gebracht, meen ik mij niet in discussie te moeten begeven. De herclassificatie der gemeenten betreft alle burgerlijke Rijksambtenaren en dus is dit een zaak van algemeen Regeeringsbeleid.

Wat betreft de algemeene verlofregeling bij de post, de telegrafie en telefonie, daarvoor is op het oogenblik een afwijkende regeling aanhangig gemaakt bij den Ministerraad. Dit in antwoord op een vraag van den heer Smeenk.

Ik kan den heer Smeenk verder mededeelen, dat het aantal gehuwde vrouwelijke ambtenaren 350 bedraagt. In 1920 was dit aantal 360. Tot dusverre zijn alleen ontslagen op verzoek 37 ambtenaren, waarvan 28 mannelijke en 9 vrouwelijke, van wie er drie gehuwd waren. Van deze drie was één met een postambtenaar gehuwd.

Ten aanzien van de vrijgevigheid met portvrijdom, waaromtrent de heer van Gijn iets in het midden heeft gebracht, zij opgemerkt, dat inderdaad het misbruik maken daarvan op alle mogelijke wijzen moet worden tegengegaan. Op het oogenblik kan het postbestuur niet heel veel daaraan doen, omdat wij aan eenmaal vastgestelde maatregelen gebonden zijn. Ik geef hem volkomen gelijk, wanneer hij zegt: wanneer om een ander een pleizier te doen, ambtenaren stukken laten komen met de post onder vrijdom van port, is dat iets onbehoorlijks en spreekt het vanzelf, dat er een einde aan moet komen. Er wordt met de Departementen overleg gepleegd, hoe men dat zal moeten tegengaan.

De heer van Braambeek zou gaarne een commissie in het

(Minister van Swaay.)

leven zien geroepen, die het geheele postbedrijf aan een grondige revisie zal onderwerpen. Hij wenscht mij dat eenigszins gemakkelijk te maken door te zeggen: ten aanzien van den technischen dienst hebt u toch besloten tot het instellen van een commissie van onderzoek; maak de taak daarvan nu wat uitgebreider, dan kan het andere er ook bij behandeld worden.

De opmerking van den heer van Braambeek is echter niet geheel juist. Ik heb nergens gesproken van een commissie van onderzoek, ook niet voor den technischen dienst. Ik heb alleen gezegd, dat ik de gestie van den technischen dienst wil nagaan en dat, wanneer mij blijkt, dat daarbij toestanden voorkomen, die niet in orde zijn, ik daaraan een einde zal maken. Ik heb mij echter nog niet verbonden daarvoor een commissie in te stellen.

Ik wil mij eerst langs anderen weg gegevens verschaffen, die misschien kunnen leiden tot het instellen van een commissie, maar ook wel kunnen aantoonen, dat het benoemen eener commissie overbodig zou zijn. Ik wil mij dus daaromtrent vrijheid van handelen voorbehouden.

Wat nu de groote commissie betreft voor een onderzoek naar het geheele postwezen, geloof ik, dat dit op dit oogenblik ontijdig zou zijn. Er zijn van het personeel zelf meer dan 2800 voorstellen gekomen over allerhande zaken, alle ten doel hebbende bezuiniging, vereenvoudiging, en nu zou ik toch het Hoofdbestuur een weinig tijd willen geven om op adem te komen en te zien, wat er met al deze voorstellen zooal in de goede richting zal kunnen worden gedaan. Mocht echter blijken, dat dit alles niet voldoende helpt, dan eerst zou, naar mijn meening, de tijd gekomen zijn, om een commissie, als de heer van Braambeek bedoelt, in te stellen.

Ik kan er bijvoegen, dat er bij al deze voorstellen geen enkel is, dat wijst op bepaalde misstanden; zij gaan alle over vereenvoudiging en wijziging van den dienst, meestal over kleinigheden, die echter tot belangrijke bezuiniging kunnen leiden, want men moet niet vergeten, dat, al gaat het b.v. maar over een enkel formulier, ter waarde van een paar centen, het vervallen daarvan, omdat het over verschillende duizendtallen op verscheidene kantoren per dag gaat, toch aanleiding kan geven tot het besparen van beduidende bedragen.

Verder moet ik den heer van Braambeek doen opmerken, dat hij in enkele opzichten in zijn oordeel misschien wel wat voorbarig is. Hij zegt: zie eens, men kan op een groot kantoor als Rotterdam wel 40, 50 menschen vrijmaken, die dan tijdelijk werk bij den girodienst doen. Men moet dit bezien in het licht van de omstandigheden. De werktijden zijn verlengd en de afvloeiing komt nog niet tot haar recht. M. a. w., wij beschikken over overcompleet personeel, waarvoor op het oogenblik geen werk is, doordat de werktijden van het overige personeel zijn verlengd. Wanneer men nu aan dergelijke ambtenaren werk kan geven, niet om achterstallig werk bij den girodienst in te halen, maar tot voorbereiding van de reorganisatie van dien dienst, dan is het inderdaad zeer nuttig werk.

De heer Weitkamp heeft het geval genoemd, dat een kantoorhouder voor de openstelling van het telefoonkantoor slechts f 25 zou ontvangen. Dat is natuurlijk een misverstand. Het bedrag van f 25 is het bedrag, dat is vastgesteld voor elk half uur verlengd openstellen. Dus de bedoelde ambtenaar krijgt in de eerste plaats zijn volle loon voor de normale openstelling van het kantoor, d.w.z., zijn salaris als kantoorhouder, maar bovendien krijgt hij, omdat de openstelling van het telefoonkantoor met 2 uren verlengd is, viermaal f 25 er bij. Dat is dus een geheel andere lezing van het geval.

De heer Ketelaar heeft nog eens aangedrongen op tijdige inzending van de begrooting. Ik ben het geheel met dien spreker eens, maar in dit geval is de late indiening absoluut niet te wijten aan het Departement van Waterstaat. Deze ontwerp-begrooting is nog vóór den daarvoor bestemden tijd uitgegaan, maar door het overleg met andere Departementen heeft het veel langer geduurd. Het spreekt vanzelf, dat ook voor een Minister niets aangenamer kan zijn dan dat hij al

(Minister van Swaay e. a.)

zijn begrootingen vóór 1 Januari van het betreffende begrootingsjaar binnen heeft, en dat er dus van die zijde zeker aandrang zal worden uitgeoefend om die stukken tijdig in te dienen. Dit jaar hebben echter de omstandigheden dat belet.

De heer Buiten heeft nog gesproken over de vervanging op kantoren en heeft zijn tevredenheid betuigd, dat daarvoor een vaste regeling gemaakt is, maar den geachten afgevaardigde waren toch gevallen bekend, waarin van die regeling werd afgeweken. Dat is mogelijk; bij elke regeling heeft men wel eens een uitzondering. Wanneer inderdaad dergelijke gevallen zich voordoen, dan zou het mij zeer aangenaam zijn, wanneer mijn opmerkzaamheid daarop gevestigd werd. Dan kan ik nagaan, of voor dergelijk geval bijzondere redenen aanwezig zijn.

Wat betreft de motie van den heer van Braambeek, zonder te zeggen, dat ik haar met gejuich begroet, wil ik gaarne verklaren, dat ik tegen haar strekking niet het minste bezwaar heb.

Er bestond voor mij na de beslissingen, die in de Kamer zijn gevallen, geen aanleiding deze zaak aanhangig te maken, maar in de mededeeling in de Memorie van Antwoord lag als het ware een invite aan de Kamer zich in deze richting uit te spreken. Alleen zou ik nog willen doen opmerken, dat, als de motie wordt aangenomen, men bij de staten van inkomsten en uitgaven weer de wijziging zal moeten aanbrengen met betrekking tot de 5 millioen gulden. Wil men ten aanzien van die wijziging een beslissing nemen, dan is de zaak in eens opgelost.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen hiermede de verschillende sprekers te hebben beantwoord.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: De Commissie van Rapporteurs voor het voorstel van wet van den heer Boon heeft mij medegedeeld, dat zij heden over dat voorstel een Eindverslag uitbrengt. Dit stuk wordt vanavond rondgedeeld. Uit overweging, dat het voorstel zijn beteekenis verliest, indien het niet zeer spoedig wordt behandeld, doe ik aan de Kamer het voorstel, dit wetsvoorstel aan de orde te stellen tegen morgen bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De Voorzitter: Er zijn eenige leden, die wenschen te repliceeren. Ik stel voor, om voor repliek per lid ten hoogste tien minuten toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

De heer Buiten: Mijnheer de Voorzitter! Met genoegen heb ik vernomen, en ik ben den Minister daarvoor dankbaar, dat hij bereid is over te gaan tot publicatie van de classificatie der kantoren en geen termen heeft deze te vermelden in de dienstvoorschriften.

Ik vrees echter, dat de Minister mij, wat betreft de salarissen van de houders van hulpkantoren, niet alleen die der vierde klasse, deze vallen er buiten, omdat zij geheel naar een zeker aantal punten betaald worden, maar vooral voor de andere drie klassen, niet volkomen heeft begrepen. Ik heb Vrijdag aan den Minister gevraagd, of hij wilde overwegen de groote sprongen van f 400 en f 300 geringer te maken door subklassen te maken. Ik heb daarbij betoogd, dat verschillen van f 400 bij salarissen van f 4200—f 7000, zooals de postdirecteuren die hebben, niet van dien invloed zijn, als het geval is bij salarissen van f 2000—f 2700. Nu heb

65ste VERGADERING. — 20 MAART 1923.

309. Regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor 1923.

(Bulten.)

ik aan den Minister gevraagd te overwegen, ten aanzien van de hulpkantoren der derde, tweede en eerste klasse, dat er voor elk 25-tal punten een verschil van f 100 salaris zal zijn, zoodat wij een loonschaal zullen krijgen van f 2100—f 2700, telkens met 100 gulden verhooging. Waar de Minister zelf heeft gezegd, dat die maatregel slechts f 42 500 zou kosten, valt dat bedrag mij mee en meen ik, dat de Minister geen bezwaar kan hebben, te meer waar het een groot aantal ambtenaren en groote belangen geldt, maar over die financieele overweging heen te stappen.

Hoe gedetailleerd de Minister ook heeft geantwoord op de verschillende opmerkingen, welke de leden Vrijdag hebben gemaakt, heb ik zelf geen antwoord ontvangen op verschillende vragen, die ik heb gesteld, en naar aanleiding van verschillende dingen, welke ik in overweging heb gegeven. Ik heb gesproken over de herclassificatie, maar niet van de gemeenten, doch van de kantoren, welke classificatie niet op regelmatige, althans niet op gezette tijden plaats heeft.

Mijn vraag was nu: kan, waar die kantoren bijv. in twee jaren aanmerkelijk vooruit kunnen gaan, de herziening niet jaarlijks plaats hebben, zoodat de menschen niet zoo lang op hun verhooging behoeven te wachten en de salarieering meer beantwoordt aan de belangrijkheid van het kantoor?

Tot mijn spijt heb ik geen antwoord gekregen op mijn vragen in zake de vergoeding voor huur van het kantoor, voor verlichting, verwarming en schoonhouden en voor aanschaffing van kantoorbehoeften. Evenmin heeft de Minister aangegeven, welke vergoeding bij opheffing van kantoren wordt gegeven voor kosten, welke gemaakt zijn voor bouw en inrichting van het kantoor, ook voor hypotheek. Een voorbeeld. Bij Schaarsbergen is acht jaren geleden een kantoor ingericht, waarvoor de kantoorhouder f 15 000 moest betalen; op welke wijze zal deze nu tegemoetkoming ontvangen? Of zal men hier overwegen, in hoeverre de opheffing ongedaan kan worden gemaakt?

De Minister heeft gezegd, dat de circulaire alleen bedoelde, den directeuren er op te wijzen, dat wellicht hulpkantoren kunnen worden opgeheven. Zeker, er staat:

> „Ik heb de eer U mitsdien te verzoeken c. q. in overleg met Uw ambtgenoot van het betrekkelijk contrôlekantoor na te gaan, welke hulppostkantoren en hulppost-, telegraaf- en telefoonkantoren der 4de klasse in Uw ressort voor opheffing in aanmerking komen."

Maar nu volgt er en ik vestig daarop wel de aandacht:

> „Ter nadere toelichting diene, dat zulks als regel het geval zal zijn met de hulpkantoren, waaraan niet meer dan 150 à 160 punten werden toegekend en welke niet met spoor- en tramwegen in verbinding staan of althans zoodanig zijn gelegen, dat een besteller ter plaatse gemakkelijk met een post- of hulpkantoor in verbinding kan worden gesteld."

Ik wensch juist niet, dat dit „als regel" het geval zal zijn!

Tegenover de centralisatie heeft de Minister een afwijzende houding aangenomen. Hij heeft als voorbeeld de subontvangers genoemd, maar tal van subontvangers zijn ook kantoorhouder. Tegenover het gevoelen van den Minister moge ik wijzen op de gemeente Valburg, een gemeente met zes dorpen; in Zetten is het hoofdkantoor, terwijl in elk van de andere vijf dorpen een hulpkantoor is. Toch is er maar één ontvanger te Zetten, van al die dorpen moeten de menschen naar het dorp Zetten. Zouden in die vijf dorpen de kantoorhouders niet ten gemakke van het publiek kunnen optreden?

Ten slotte de omzetting van postkantoren in hulpkantoren. De Minister zeide, dat de hoofdkantoren een zoo omvangrijke contrôle zullen krijgen.

Ik noem alweer een voorbeeld uit dezelfde streek. Zou het hoofdkantoor te Elst niet de verschillende bijkantoren kunnen controleeren in die streek, terwijl er nu nog zijn hoofdkantoren in Huissen en in Zetten? Huissen is een betrekkelijk klein kantoor, waar nog pas een nieuwe directeur benoemd is, terwijl men in dezelfde buurt heeft het hulpkantoor Angeren, een klein kantoor met misschien 120 à 130

(Bulten e. a.)

punten, dat wellicht dus bij den Minister op de nominatie staat om te worden opgeheven, terwijl Huissen, dat slechts even grooter is, behouden blijft als postkantoor. De Minister mag nog wel eens ernstig overwegen, of de verandering van kleine hoofdkantoren in hulpkantoren niet verder kan worden doorgevoerd. Ik noem slechts enkele van de vele voorbeelden, die ik grijpen kan, en als de Minister den juisten omvang dezer zaak eens nagaat, hoop ik, dat hij alsnog tot een ander inzicht zal komen.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord over de rente bij den postchèque- en girodienst. Ik heb met volkomen instemming van den Minister gehoord, dat de vraag, hoe men een zoo hoog mogelijk rente-overschot verkrijgt, een is, waarbij misschien wel hoogere wiskunde te pas komt, omdat men moet zoeken naar het zoo groot mogelijke product van twee factoren, waarvan de een grooter en de ander kleiner wordt. Ik kan den Minister ook wel toegeven, dat de rentewinst een middel kan zijn, om het tekort te dekken, maar niet kan ik toegeven, dat degenen, die op renteverlaging aandringen, er dan ook, als deze onvoordeelig blijkt, maar in moeten berusten, dat er een tekort zal zijn. Ik acht het onjuist, dat die rentewinst de bron van inkomsten voor dezen dienst zal zijn bij uitnemendheid. Naar mijn meening behoort als zoodanig op den voorgrond te staan de vergoeding voor diensten, welke aan het publiek worden bewezen. Deze dienst is nu eenmaal geen depositobank, maar een lichaam voor verrekeningsverkeer. Voor het verrekenen moet men laten betalen en als een toevallige bate, al kan het bedrag daarvan vrij groot zijn, moet men de winst op de rentesaldi beschouwen. Verleden jaar heeft men het kosteloos gireeren verdedigd met de opmerking: daarmede bereikt men, dat de menschen hun geld bij ons laten staan. Die motiveering heeft mij toen al geërgerd en lijkt mij voor een Staatsgiro-inrichting allerminst juist. De saldi van de bij den dienst aangeslotenen moeten zijn een middel, en zij worden nu langzamerhand doel. De heer van der Waerden vraagt, waarom zij geen doel mogen zijn, als de Staat het beter kan dan particulieren, maar hij verwart twee dingen. Het verrekenen, dat kan men uitstekend, maar het beleggen van geld kan men verre van uitstekend. Een bankier, die in vier jaren op zijn bedrijf per saldo f 713 000 heeft verloren en die bovendien moet verklaren: ik heb ook nog een klein ongelukje gehad met de belegging van gelden, die mij in deposito waren gegeven, en ik heb daarop f 1 383 000 verloren, is in het oog van den heer van der Waerden misschien een model-bankier, maar is voor mij een van de slechtste bankiers, die ik mij voorstellen kan. Daarenboven leiden de groote saldi er toe, dat men het geld voert uit de banen, waarin het het meest productief zou zijn, naar andere banen, waarin het minder productief is, waar het gebruikt wordt voor uitgaven, die wel productief bedoeld zijn, maar die het dikwijls in langen tijd niet zijn. Men voelt dat ook wel, want er bestaat ook bij het publiek eenige neiging om geld te kunnen krijgen van den girodienst. Evengoed als de gemeenten, die het elders misschien niet kunnen krijgen, en als het Rijk, dat wel elders geld kan krijgen, maar dat het gemakkelijker vindt, geld te nemen van den girodienst, zoo zijn er ook naar ik gehoord heb middenstandslichamen, die er op aandringen, geld te kunnen leenen van den postchèque- en girodienst.

Mijnheer de Voorzitter! Laat ons daar niet toe komen, want als de postgiro wordt niet meer voor alles een verrekeningslichaam voor de daarbij aangeslotenen, maar een depositobank, die kredieten geeft, dan is ongetwijfeld ons leed niet te overzien. Ik herhaal dus, dat de postgiro moet zijn een verrekeningslichaam, dat zich voor zijn diensten laat betalen, en dat de rentewinst van de deposito's en passant meeneemt, maar als ik de raming zie voor dit jaar, dan zie ik, dat de inkomsten worden geraamd op f 5 200 000 en daarvan f 520 000 voor betaling van diensten en de rest van het voor-deposito-bank-spelen. Waartoe men komt, als men dien weg uitgaat, blijkt in Amsterdam, waar de gemeentelijke girodienst langzamerhand zou gaan gelijken op een gokkantoor, want men kan er ook al marken en ponden

(van Gijn e. a.)

koopen. Ik zou zeggen, laat men het publiek de diensten gerust wat meer laten betalen. Als men het publiek de verliescijfers zou voorhouden, die ik zooeven noemde, en het daarbij vertelt, dat men den Minister van Financiën misschien nog enkele tonnen benadeelt in de zegelbelasting, dan vraagt het publiek: maar waarom doet men dan alles voor niets? Het publiek is wel geneigd voor de diensten behoorlijk te betalen. En nu zegt men wel eens, dat het Rijk zelf zooveel diensten van den postgirodienst voor niets krijgt. Ik heb dat eens nagegaan en ben onder den indruk gekomen, dat het zeer quaestieus is, of de Staat te weinig dan wel goed betaalt voor die diensten. Want het is wel waar, dat de Staat de handelingen van den girodienst voor niets krijgt, maar daarin staat hij in de eerste plaats vrijwel gelijk met particulieren. Dit verschil is er echter, dat de particulieren geld geven voor 2 pct., dat voor 4 pct. wordt uitgezet; de Staat daarentegen door middel van de eene soort comptabelen geld geeft aan den girodienst voor niets, dat nagenoeg geheel ook weer voor niets bij de betaalmeesters wordt geplaatst, en waarvan de girodienst dus geen rentewinst heeft. Maar daartegenover staat, dat, als de Staat er niet was, de girodienst evenals ieder lichaam, dat gireert, genoodzaakt zou zijn een niet rentegevende en wèl rentekostende kas te houden. Dat renteloos verschaffen van een kas van meer dan 80 millioen door de schatkist kan dus gelden als de betaling van de diensten van den postgiro aan de schatkist.

Ik herhaal dus, dat de inkomsten moeten komen van het laten betalen van de diensten van den postgiro en niet, zooals het tegenwoordig geschiedt, door het spelen voor depositobank, een manier, die tot nog toe met weinig succes is bekroond.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog een enkel woord te spreken: in de eerste plaats over de quaestie van het overleg, ten tweede over het ontslag van vrouwelijke gehuwde ambtenaren en in de derde plaats over de Zondagsrust.

Bij de regeling van het overleg heeft men wel degelijk een achteruitgang, als men voorstelt, het geregelde maandelijksche overleg te doen vervallen en alleen overleg te doen plegen, als drie leden het vragen. Als men die regeling volgt, dan komt men bijeen om te spreken over de bepaalde punten, die die drie leden op de agenda brengen, maar bij de geregelde maandelijksche conferenties komen ter sprake alle punten, die in den dienst aan de orde komen. Vooral in dezen tijd is geregeld overleg noodig, en de Regeering moet den schijn vermijden, alsof zij wil terugkeeren tot den vroegeren toestand, waarbij van geregeld overleg geen sprake was. Bij de invoering van de 51-urige arbeidsweek heb ik het meer betreurd, dat niet vooraf daarover samenspreking heeft plaats gehad, dan de invoering van de regeling zelf, die ik met het oog op de toestanden bij het bedrijf kan begrijpen.

De Minister zegt: het gold hier een besluit van den Ministerraad en ik heb dat besluit hier niet te verdedigen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat dat onjuist is. Hier spreekt een lid van de Regeering en dat is wel terdege geroepen eventueel een besluit van de Regeering te verdedigen.

Voor mij is de hoofdzaak, dat men dergelijke besluiten niet moet nemen dan nadat daaraan overleg is voorafgegaan. Eventueele maatregelen, al zijn ze dan ook voor de betrokkenen ongunstig, zullen er dan veel meer ingaan, dan wanneer ze zonder voorafgaand overleg worden opgelegd. Daartegen moet men in dezen tijd zorgvuldig waken.

In de tweede plaats de quaestie van de gehuwde vrouw. De Minister heeft daarover met zekere geheimzinnigheid gesproken. De Minister zegt: begrijpen de heeren aan de rechterzijde de situatie wel en hebben ze behoorlijk overdacht alle gevolgen, die eventueel aan een dergelijken maatregel zouden zijn verbonden?

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou daarop kunnen antwoorden met een wedervraag: heeft de Minister volkomen overdacht de gevolgen, die aan onbeperkte handhaving zijn verbonden, gevolgen van zedelijken en gevolgen van socialen aard?

Tegen de onbeperkte handhaving zijn onder de huidige omstandigheden bezwaren van socialen aard te opperen.

(Smeenk e. a.)

Men is in de droevige noodzakelijkheid personeel te ontslaan.

Wanneer men nu twee gevallen heeft, in het eene waarvan de gehuwde vrouw nog een kostwinner heeft, die bij het dienstvak arbeid verricht en daar een behoorlijk salaris heeft, terwijl in het andere geval de man voor zich en zijn gezin het brood alleen moet verdienen, is het naar mijn meening antisociaal, wanneer men de gehuwde vrouw, die in deze positie verkeert, zou handhaven en den ander zou ontslaan, die als kostwinner van zijn gezin is aan te merken.

Zoo en niet anders heb ik de quaestie gesteld.

Wij behoeven bij deze zaak niet te spreken over de handhaving van de gehuwde vrouw in het algemeen. Ik geef den Minister toe, dat is een zaak van algemeen beleid, die niet bij deze postbegrooting kan worden besproken. Wij staan hier echter voor een afvloeiing en wanneer deze noodzakelijk is, moet ze zóó plaats hebben, dat er geen bezwaren tegen te opperen zijn.

Mijnheer de Voorzitter! De mededeeling van den Minister in zake den Zondagsarbeid is teleurstellend geweest.

De regel is nu, dat eens in de drie weken Zondagsarbeid moet worden verricht. Bij de nieuwe regeling zal men eens in de twee weken Zondagsarbeid moeten verrichten, zij het gedurende korten tijd.

Dit is echter een achteruitgang, die ten gevolge zal hebben, dat de Zondagsarbeid zich langzamerhand uitbreidt. Wanneer een of twee uren dienst op den Zondag niet voor „dienst" geldt, d. w. z. dat men dien Zondag toch als vrij beschouwt, is het noodwendig gevolg, dat de Zondagsarbeid zich uitzet. Daartegen meen ik ernstig te moeten waarschuwen. Ik dring er dan op aan een zoodanige regeling te treffen, dat de Zondagsarbeid tot binnen de engste grenzen wordt beperkt.

Mevrouw **de Vries—Bruins**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou graag enkele inlichtingen willen vragen aan den Minister in zake de quaestie van den controleerend geneesheer te Amsterdam.

Ik heb niet goed begrepen, welke toezeggingen de Minister gedaan heeft.

In de eerste plaats heeft hij gezegd, dat hij het beter vond eerst het resultaat van het onderzoek af te wachten, en in de tweede plaats, dat hij bereid is het verzoek, door mij en andere Kamerleden gedaan, in overweging te nemen.

Het lijkt mij onjuist, wanneer de Minister het in deze volgorde zou willen doen. Men krijgt dan geen zuiver beeld van de geheele zaak. Wanneer inderdaad mijn opvatting juist is en de Minister dus niet direct de meer uitgebreide opdracht wil geven, zou ik graag een motie willen indienen, maar waar ik niet geheel en al zeker ben van de juistheid van mijn opvatting, wil ik dat niet doen, vóór ik de bevestiging van den Minister heb ontvangen.

Ik heb een motie gereed, welke luidt:

„De Kamer,

van oordeel, dat de klachten over den controleerend geneeskundige bij het Staatsbedrijf van de Posterijen, de Telegrafie en de Telefonie te Amsterdam,

zoowel betreffende de wijze, waarop deze in het algemeen zijn taak als controleerend geneeskundige vervult, als over de mogelijke schade, welke zou zijn ontstaan voor de gezondheid van de betrokken ambtenaren,

van dien aard zijn, dat daarover ernstige ongerustheid heerscht bij een groot deel der ambtenaren,

verzoekt de Regeering, de taak der reeds benoemde commissie zoodanig uit te breiden, dat ook naar eerstgenoemde klachten een onderzoek zal worden ingesteld.".

Wanneer de Minister toezegt, wat ik hier vraag, is natuurlijk indiening van deze motie niet noodig. Ik zal derhalve eerst het antwoord van den Minister afwachten.

De heer **van Braambeek**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats zegt de Minister, dat mijn opmerking over de afvloeiing van het hooger personeel niet juist is en dat daarbij de maatregelen, door den Ministerraad getroffen, worden toegepast.

(van Braambeek.)

Ondanks dit laatste meen ik, dat de Kamer hiermede bezwaarlijk genoegen kan nemen, want dan blijft bestaan het feit, dat het hooger personeel afvloeit en te gelijk nieuw hooger personeel wordt aangesteld, dat buitengewoon duur voor het Rijk uitkomen zal. Wanneer, wat ik niet geloof, het kader van het hooger personeel niet moet worden ingekrompen, dan zal men kunnen volstaan met te zeggen, dat men dit niet afvloeien laat, maar ook geen nieuw personeel — commiezen en dergelijken — bij dat kader gaat voegen. Men kan dan toch veel eenvoudiger en goedkooper zeggen: wij zetten de opleiding stop en houden de menschen, die op het oogenblik in dienst zijn.

Ik kan niet volkomen begrijpen, wat de Minister heeft gezegd omtrent het toelaten van bezoldigde bestuurders van de vakvereenigingen tot het georganiseerd overleg. Wanneer de Minister bedoeld heeft te zeggen, dat aan dat georganiseerd overleg in de toekomst ook zullen kunnen deelnemen bezoldigde bestuurders, op grond van de mededeeling, welke gedaan is door den Minister van Justitie aan de Centrale commissie voor georganiseerd overleg, dan ben ik den Minister voor deze toezegging dankbaar. Wij zullen zoodoende ook in het postbedrijf, wat dit deel van behartiging van de personeelsbelangen aangaat, op de hoogte van dezen tijd komen. Wanneer ik echter lees wat de Minister in de Memorie van Antwoord heeft geschreven op blz. 16, dan klinkt dat nog niet erg bemoedigend.

Zooeven heeft de Minister zich verscholen achter de beslissingen, welke genomen zijn in den Ministerraad, en heeft bij gezegd: daaraan houd ik mij. Ik zou gaarne zien, dat de Minister in dit geval dezelfde houding aannam en zeide: dat heeft de Ministerraad geschreven, ik wil niets doen wat dergelijken maatregel zou tenietdoen, dus ik zal mij voor het postbedrijf nederleggen bij de invoering van deze wijze van bijzonder overleg.

In de derde plaats nog iets over het onderzoek naar de geheele gestie van het bedrijf der posterijen. Er zal niet komen een commissie van onderzoek voor den technischen dienst, maar de Minister wil langs andere kanalen zich op de hoogte stellen van den toestand van dien dienst en vooralsnog is dat niet noodig voor den administratieven dienst, omdat, wat dezen dienst betreft, reeds op het oogenblik uit den boezem van het personeel een groot aantal voorstellen tot bezuiniging zijn gekomen, 2873 stuks. Daarom vindt de Minister het noodig eerst even op adem te komen.

Het zal dus wellicht nog wel wat aanloopen en ik gun den Minister van harte den adem, dien hij noodig heeft, maar zijn argumenteering lijkt mij toch niet geheel juist te zijn. Reeds in eersten termijn heb ik er de aandacht op gevestigd, dat deze punten alle zijn gekomen uit den boezem van het personeel en dat daardoor aan die voorstellen wel zou moeten kleven een bijzonder karakter. Dit wordt door den Minister volkomen beaamd, want hij zegt: het is gebleken, dat bij al die voorstellen eigenlijk niet aan de orde zijn gekomen groote misstanden; het loopt alles over betrekkelijke kleinigheden, die in de groote takken van dienst toch een zekere beteekenis krijgen. Dat klopt, omdat die dingen alle gekomen zijn uit den boezem van het bedrijf zelf. Een commissie, waarin ook buitenstaanders zitting hebben, zal een frisscheren kijk, een vrijeren kijk op de verschillende dingen hebben; zij zal meer in staat zijn verband te leggen tusschen wat bij andere bedrijven is en bij P.T.T. gewenscht is. Wanneer echter de commissie samengesteld blijft gelijk nu en de wenschelijkheden, die geuit worden, moet blijven beoordeelen zooals nu geschiedt, dan zal het karakter van de nu ingediende voorstellen behouden moeten blijven.

Ik wil echter gaarne den Minister den noodigen tijd gunnen om de zaak behoorlijk te bekijken en om na te gaan, of dergelijk onderzoek inderdaad noodig is.

Het vierde punt betreft de ambtenaren, die op dit oogenblik van Rotterdam naar den Haag trekken om daar aan den postchèque- en girodienst de voorbereidende werkzaamheden voor de centralisatie te verrichten. Ik blijf handhaven wat ik daarover heb gezegd, nl. dat daaruit blijkt, dat er te Rotterdam personeel over is, maar ik ontken, dat dat overcomplete alleen zijn oorzaak vindt in de omstandigheid, dat de werktijd is verlengd en de afvloeiing nog niet geheel tot haar recht is gekomen. Mij is medegedeeld, dat de voornaamste reden hierin zou gelegen zijn, dat vroeger alleen Amsterdam en Rotterdam als groote telegraafkantoren waren samengesteld en den Haag niet, maar dat men het wenschelijk is gaan oordeelen een derde groot telegraafkantoor er bij te maken, waarvoor eigenlijk niet voldoende werk aanwezig was.

Naast Amsterdam en te Rotterdam heeft men daarna den Haag ook als groot kantoor ingericht, waardoor men twee goed geoutilleerde en zwaar met personeel bezette kantoren, waarvoor niet voldoende arbeid aanwezig was, in Amsterdam en Rotterdam heeft in stand gehouden, terwijl men niet tijdig het overcomplete personeel naar den Haag heeft overgeplaatst. Uit het feit, dat is aangehaald, blijkt toch wel, dat ten aanzien van die personeelbezetting de zaak niet geheel in orde is geweest, en ik hoop dan ook, dat de Minister er zijn aandacht nog eens aan wil wijden.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch naar aanleiding van de motie van den heer van Braambeek een vraag aan den Minister te stellen. Heb ik het goed begrepen, dan zal, als deze motie wordt aangenomen en door de Regeering uitgevoerd, er ten aanzien van den portvrijdom niets veranderen en zal het eenige wat er zal gebeuren, dit zijn, dat men nu en dan bij wijze van steekproef vaststelt, welk bedrag voor rekening van de Departementen moet komen. en een paar verrekenposten op de begrooting brengt. Er zal dus geen sprake van zijn, dat men gaat doen wat de Kamer verleden jaar uitdrukkelijk heeft afgewezen, namelijk dat men een grooten administratieven rompslomp in het leven gaat roepen en wijziging gaat brengen in de manier van verzenden. Als dat vaststaat, heb ik geen bezwaar tegen de motie, maar ik zou te dien aanzien gaarne een positief antwoord van den Minister ontvangen.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord wensch ik terug te komen op hetgeen door den Minister is gezegd met betrekking tot de postzegels. Volgens het oordeel van Zijn Excellentie zijn de nieuwe postzegels fraai. De Minister is tevreden en heeft mij onder het oog gebracht, dat in een philatelistisch maandschrift een gunstig oordeel over die postzegels is uitgesproken. De Minister heeft er aan toegevoegd: er is een prijsvraag uitgeschreven, er is een jury opgetreden en de Minister kan zich dus wel verantwoord achten. Ik wil het laatste volstrekt niet in twijfel trekken. Ik heb naar aanleiding van deze aangelegenheid geen enkel verwijt tot den Minister gericht. Men zou natuurlijk de vraag kunnen stellen, of de opgave van de prijsvraag indertijd wel juist is geformuleerd en geredigeerd, maar dit is een punt, dat niet onder de verantwoordelijkheid van dezen Minister valt en waarover op dit oogenblik dus kan worden gezwegen.

De quaestie van deze nieuwe postzegels is door mij slechts besproken, omdat in het Voorloopig Verslag de tijdelijke zegels van 5 cent, van 12½ cent en van 20 cent uit een aesthetisch oogpunt waren gecritiseerd en afgekeurd, waarvoor naar mijn meening geen reden bestond. Die tijdelijke zegels zijn niet mooi, maar ook niet pretentieus. Daarentegen zijn de nieuwe postzegels van 1 en 2 cent niet mooi, maar wel pretentieus. Daarom mocht m. i. wel eenige critiek gehoord worden.

Wat nu betreft de verdediging, door den Minister gegeven van de nieuwe postzegels van 5, 12½ en 20 ct., wil ik gaarne verklaren, dat die verdediging duidelijker was dan de passage in de Memorie van Antwoord. Maar zij was niet volkomen juist; in één opzicht misschien even onjuist als hetgeen in de Memorie van Antwoord staat. Ik moet nl. betwisten, dat voor deze postzegels „bestaande cliché's" konden worden gebruikt. De Minister heeft er de aandacht op gevestigd, dat het middenstuk kon worden vervangen, omdat dit een los stuk is. Maar er is ook overigens een nieuw cliché gebruikt, want bij vergelijking van de nieuwe postzegels van 5 ct. met de oude postgels van 2 en 2½ ct. blijkt, dat de rand verschilt. Bij de postzegels van 2 cent staat in den rand:

(Beumer c. a.)

2 cent, en bij de nieuwe van 5, 12½ en 20 ct. komt alleen voor het woord: cent; het cijfer is weggelaten, en ook het lettertype is anders. Men heeft dus ook den rand van het cliché veranderd. Hoe men dan kan spreken van een bestaand cliché, is mij niet geheel duidelijk.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet alles, wat de Minister heeft gezegd in zake de gehuwde vrouwelijke ambtenaren, goed verstaan. De Minister heeft, meen ik, gezegd, dat de vier sprekers van rechts zich op het standpunt stelden, dat men niet tweemaal een salaris voor één gezin moest geven in een tijd, dat ambtenaren, in wier gezin maar één salaris inkomt, moeten worden ontslagen. Hij heeft verder gevraagd: hebben die heeren de gevolgen van hun standpunt wel onder de oogen gezien? Wat mij betreft, kan ik in gemoede verklaren, dat ik die vraag toestemmend mag beantwoorden; reeds twintig jaren lang heb ik alle gegevens over dit vraagstuk bijeengezameld en, naar ik vertrouw, verwerkt. Meer dan tien jaren geleden heb ik het zelfs gewaagd, een brochure over dit onderwerp te schrijven. Indien het niet bij art. 65 van het Reglement van Orde verboden ware, boekwerken aan te prijzen, zou ik den Minister in overweging willen geven, die brochure te lezen. Indien de Minister er kennis van heeft genomen, zal hij wellicht, om zijn standpunt te bepalen, geen voorlichting van den Ministerraad noodig hebben. Het komt mij evenwel voor, dat het gewenscht kan zijn dat, wanneer de Minister deze voorlichting van den Ministerraad vraagt, hij ook nog eenige voorlichting medebrengt. Daarom wil ik de Kamer in de gelegenheid stellen, zich over deze aangelegenheid uit te spreken door het voorstellen van de volgende motie:

„De Kamer,

van oordeel, dat bij de afvloeiing van personeel van den dienst van de P. T. T. als regel allereerst de gehuwde vrouwelijke ambtenaren voor ontslag in aanmerking moeten komen,

gaat over tot de orde van den dag."

In deze motie wordt uitgesproken, dat „als regel" de gehuwde vrouwelijke ambtenaren allereerst voor ontslag in aanmerking moeten komen. Uitzonderingen zijn dus mogelijk. Het standpunt van den heer Ketelaar deel ik niet, dat aan degenen, die toevallig het grootst aantal verzuimen hebben, allereerst ontslag moet worden gegeven, onverschillig of het een man of een vrouw is. Naar het mij voorkomt, wordt door dien geachten afgevaardigde uit het oog verloren het feit, dat de gehuwde man als regel in een betrekking zijn brood moet verdienen en dat voor de gehuwde vrouw als regel de plaats niet in ambtelijke betrekkingen behoort te wezen.

De **Voorzitter**: De heer Beumer stelt met mede-onderteekening van de heeren H. Colijn, Rutgers, Deckers en de Monté ver Loren de volgende motie van orde voor:

„De Kamer,

van oordeel, dat bij de afvloeiing van personeel van den dienst van de posterijen, de telegrafie en telefonie, als regel, allereerst de gehuwde vrouwelijke ambtenaren voor ontslag in aanmerking moeten komen,

gaat over tot de orde van den dag."

Onderteekend door vijf leden, kan deze motie van orde een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de motie van orde te behandelen te gelijk met deze algemeene beraadslaging.

De heer Ketelaar vraagt het woord over de orde. Ik verleen hem daartoe het woord.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! U stelt voor, de motie te behandelen te gelijk met deze beraadslaging, maar ik zou toch in overweging willen geven de motie te behandelen op een nader te bepalen dag. Dat kan bijv. zijn

(Ketelaar c. a.)

onmiddellijk na het Paaschreces. De heer Beumer en zijn medevoorstellers zullen toegeven, dat het er niet zoo precies op aankomt, of de discussie vandaag plaats vindt dan wel over vier weken. De heer van der Waerden zegt, dat de brochure van den heer Beumer dan nog eens kan worden gedrukt. Misschien kan de heer Beumer een veel vermeerderden en verbeterden druk daarvan bezorgen, maar daarom is het mij niet te doen. De zaak is, dat ik dit punt van genoeg gewicht acht om het nog eens afzonderlijk te bespreken. Ik zou dus in overweging willen geven, de motie in behandeling te brengen na het Paaschreces.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik deel de opvatting van den heer Ketelaar, dat de Kamer niet rauwelijks over deze motie kan beslissen. Heb ik de motie goed gehoord, dan geldt zij wel is waar voor het P. T. T. personeel, maar de regel, indien die voor dit personeel gesteld wordt, zal ten slotte dezelfde moeten zijn als die voor alle ambtenaren in 's Rijks dienst. Waar het dus betreft een algemeen vraagstuk, vind ik het wel bedenkelijk, deze motie, die eerst bij de repliek wordt ingediend, dadelijk te behandelen en dus niet de zaak van het algemeene standpunt, zooals zij dit vereischt. Ik ondersteun dus gaarne de gedachte van den heer Ketelaar om de motie te behandelen op een nader te bepalen dag.

Mejuffrouw **Groeneweg**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord ter ondersteuning van het denkbeeld van den heer Ketelaar. Ook ik meen, dat deze zaak niet alleen den dienst van P., T. en T. betreft, maar dat het een principieele quaestie is, die wij niet kunnen uitmaken in een debat, waarin men eerst bij repliek met deze motie komt. Daarom zou ik bij de Kamer, vooral ook bij de heeren, die van plan zijn vóór de motie te stemmen, er op willen aandringen, een behoorlijk voorbereid debat te houden op een nader vast te stellen datum.

De **Voorzitter**: Ik moet zoowel mejuffrouw Groeneweg als den heer Dresselhuys mededeelen, dat deze motie uitdrukkelijk spreekt van afvloeiing van personeel in dienst van de posterijen, telegrafie en telefonie. Ik kan daarin dus niet lezen, dat de motie betrekking heeft op den Staatsdienst in het algemeen.

De zaak zelf is bij de Kamer zoo bekend als de weg naar Rome. Wanneer echter bij verschillende leden bezwaar bestaat tegen behandeling op dit oogenblik en zelfs in overweging wordt gegeven de motie te behandelen spoedig na het Paaschreces, dan weet ik niet of het wel zoo noodzakelijk zal zijn de motie vandaag reeds te behandelen.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat het wel gewenscht is de motie bij deze beraadslaging te behandelen. De zaak is ter sprake gebracht in de stukken. De quaestie is niet nieuw. De Minister heeft een bepaald plan voor dezen tak van dienst en als de motie lang zou blijven liggen — wat mogelijk is, al was de heer Ketelaar zoo welwillend te spreken van dadelijk na het Paaschreces, en dan is het aantal weken niet zoo groot — en intusschen werd aan hetgeen in de motie gevraagd wordt geen gevolg gegeven, dan zou zij bij latere aanneming veel van haar beteekenis hebben verloren.

Twee van de geachte afgevaardigden hebben den voorstellers verweten, dat de motie eerst bij repliek is ingediend. Het komt mij voor, dat dit verwijt ongegrond is. Het is een goede gewoonte, om, wanneer men een zaak bespreekt, eerst te wachten op het antwoord van den Minister en dat men eerst daarna, als dat antwoord niet bevredigend is, met een motie komt, maar niet dat men in eersten termijn een redevoering houdt, die onmiddellijk uitloopt in een motie.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Het zal het eenvoudigste zijn, als ik bij u een voorstel indien, om de motie na Paschen te behandelen. Ik heb daarom de eer voor te stellen het volgende:

„Ondergeteekende stelt voor, de motie-Beumer te behandelen spoedig na het Paaschreces."

65ste VERGADERING. — 20 MAART 1923.

309. Regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor 1923.

De **Voorzitter**: Door den heer Ketelaar is ingediend het volgende voorstel:

,,Ondergeteekende stelt voor de motie-Beumer te behandelen spoedig na het Paaschreces."

Dit voorstel wordt ondersteund door de heeren van Zadelhoff, Duys, Schaper en mejuffrouw Groeneweg en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Het zal het gemakkelijkste zijn, als ik nu het voorstel van den heer Ketelaar in stemming breng. Wordt dat verworpen, dan is daarmede uitgemaakt, dat de behandeling van de motie van orde zal plaats hebben bij deze algemeene beraadslaging.

Het voorstel van den heer Ketelaar wordt verworpen met 39 tegen 30 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Tilanus, van de Bilt, Michielsen, Kuiper, de Wilde, Heukels, Bomans, Schouten, H. Colijn, Zijlstra, Wintermans, Ament, Hermans, A. Colijn, Rutten, de Monté ver Loren, van Rijckevorsel, van Schaik, Weitkamp, Rutgers van Rozenburg, Engels, Feber, Duymaer van Twist, Gerretson, Braat, van der Voort van Zijp, Lovink, Bulten, Deckers, Moerel, van Sasse van Ysselt, Smeenk, Nolens, Beumer, Suring, Fleskens, van Rijzewijk, van Dijk en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Knigge, van Gijn, Dresselhuys, Marchant, van den Tempel, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw Bakker—Nort, de heeren K. ter Laan, Kleerekoper, mejuffrouw Westerman, de heeren J. ter Laan, van Zadelhoff, mejuffrouw van Dorp, de heeren Bierema, Oud, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van der Waerden, Duys, mejuffrouw Katz, de heeren van Braambeek, IJzerman, Gerhard, Staalman, van Rappard, Albarda, Ketelaar, Hiemstra, Ter Hall, Schaper en Gerritzen.

De **Voorzitter**: Ik geef thans het woord aan den heer Schaper, die het gevraagd heeft over de orde.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Nu het voorstel van den heer Ketelaar is verworpen, is bij deze algemeene beraadslaging tevens aan de orde de quaestie van de motie van den heer Beumer.

Hoe moet het nu gaan? De algemeene beraadslaging was uitgeput, maar dat is niet het geval met deze motie. Dit is een apart en nieuw onderwerp. U wilt nu waarschijnlijk doorgaan met de artikelen.

De **Voorzitter**: Wij zijn midden in de replieken.

De heer **Schaper**: Juist, maar deze motie komt dus nu geheel van het begin af in bespreking. Wij zullen dus daarbij niet kunnen rekenen met re- en dupliek, maar de zaak zal, wat de motie betreft, van den grond af besproken worden.

Het is niet een zaak, die eenvoudig kan aangenomen worden of verworpen. Oppervlakkig gezien is ze van eenvoudigen aard, maar ze dient van alle zijden bezien te worden, ook in het licht van wat de Minister in de stukken heeft toegezegd, wat van groot belang is en niet nagelaten heeft een ernstigen indruk op mij te maken.

De **Voorzitter**: In antwoord op het gesprokene door den heer Schaper doe ik opmerken, dat wij midden in de replieken zijn en dat nu, zooals zoo dikwijls voorkomt, bij die replieken een motie van orde is ingediend, welke nu bij de algemeene beraadslaging kan behandeld worden, terwijl ieder lid natuurlijk het recht heeft om daarover zijn meening te zeggen.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Het is niet gemakkelijk om in deze vergadering met den Minister van gedachten te wisselen over de hervorming van de administratie van de kantoorhouders.

Toch wil ik Zijn Excellentie in overweging geven de gedachten, die in het tijdschrift *Sint-Petrus* zijn ontwikkeld door den heer Waterborg, niet met het slagwoord, dat de kantoorhouders tot kleine directeuren worden verheven, op zijde te zetten, maar dezen deskundige de gelegenheid te geven aan te toonen, dat de wijzigingsvoorstellen volstrekt niet in de afhankelijkheid of onafhankelijkheid van de kantoor-

houders behoeft in te grijpen, dat deze wijzigingsvoorstellen van de administratie zuiver zijn zoodanige, waarvan de Minister heeft gezegd: in kleinigheden (het gebruik van formulieren) kan dikwijls een heel groote bezuiniging zitten.

Verder heeft de Minister zeer overtuigend en naar mijn meening geheel en al bevredigend gesproken ten aanzien van de opheffing van de geheimzinnigheid bij de verschillende voorschriften, die uitgaan bij de posterijen.

Het is inderdaad zoo, dat hiermede toch wel is gebleken, dat de circulaires, die voor de ambtenaren min of meer kunnen geacht worden eenige gedragslijn voor te schrijven, althans aan te bevelen, kunnen uitgaan, zonder dat de hoofdambtenaren, i. c. de waarnemend directeur-generaal en de Minister, van deze gewichtige circulaires op de hoogte zijn.

Waar dikwijls positief was tegengesproken, dat zoodanige circulaire is uitgegaan, is het wel eenige voldoening voor degenen, die er op hebben gewezen, dat er wel een circulaire is uitgegaan en zus en zoo heeft geluid. Ik geloof, dat de Minister zulke woorden heeft gesproken, dat zoodanige dingen in de toekomst niet meer zullen voorkomen.

Voor den goeden geest onder het personeel is dit van de grootste beteekenis.

Zeer mager was de Minister in zijn antwoord over het kastekort.

Ik heb daarover niet gesproken in den zin, dat ik daaromtrent een raad wilde geven, maar alleen gevraagd, of de argumentatie wel juist was. Nu heeft de Minister met geen woord bestreden, dat het argument, dat de kastekorttoelage in verband met den omzet aan de verschillende kantoren wordt verleend, niet opgaat, want ik zou wel willen vragen, of het niet juist is, dat er dikwijls een toelage wordt gegeven op kantoren, waar zoogoed als niets omgaat, en geen toelage, waar de omzet in de duizenden loopt.

Verder moet ik nog de aandacht van den Minister vragen voor het betalen van gelden, welke telefoon bedienende ambtenaren van den Staat te goed hebben.

De Minister zegt, dat alles zonder fout zal worden uitbetaald, en ik wil dit gaarne accepteeren, maar bij informatie is mij gebleken, dat aan zeer velen hun vordering van 1922 nog niet is uitbetaald, en ik zou daarom den Minister wel willen verzoeken te bevorderen, dat dit alsnog spoedig zal geschieden.

De heer **Tilanus**: Mijnheer de Voorzitter! Wat aangaat de motie van den heer Beumer, kan ik mij geheel aansluiten bij hetgeen de heer Smeenk dienaangaande heeft gezegd. Waar het hier alleen geldt de wijze van afvloeiing van de ambtenaren bij de posterijen, telegrafie en telefonie en het dus geen algemeene regeling betreft, geloof ik niet, dat er eenig bezwaar is deze motie te aanvaarden.

Mijnheer de Voorzitter! Er heeft dezer dagen in verschillende bladen een bericht gestaan, dat, naar het mij voorkomt, een vrij officieel karakter draagt en aldus luidt:

,,Partieele salarisherziening voor hooger personeel.

In antwoord op eene vraag van het Bureau van Voorbereiding der Centrale Commissie van Georganiseerd Overleg in Ambtenaarszaken heeft de Minister van Waterstaat medegedeeld, dat het z. i. gewenscht was, o. m. de bezoldiging der commiezen te doen doorloopen tot f 4800 na 18 dienstjaren en die van de hoofdcommiezen tot f 5600 na 8 dienstjaren, thans resp. f 4500 na 15 en f 5400 na 6 dienstjaren."

Begrijp ik dit bericht goed en is het juist, dan zou het de bedoeling zijn, voor commiezen, die na 15 jaar een maximum salaris van f 4500 krijgen, en voor hoofdcommiezen, die na 6 dienstjaren een maximum van f 5400 krijgen, deze termijnen te verlengen, vermoedelijk in verband met de slechte promotiekansen, en dus aan een commies driemaal een jaarlijksche verhooging van f 100 en aan een hoofdcommies tweemaal een jaarlijksche verhooging van f 100 boven de maxima van f 4500 en f 5400 te geven.

Een dergelijke maatregel zou zeer ver strekkende gevolgen kunnen hebben. Het mag als algemeen bekend verondersteld worden, dat de salarisregeling voor de posterijen den grond-

(Tilanus.)

slag heeft gevormd voor de salarisregeling van geheel het Rijkspersoneel. Wanneer men nu in het belang van deze postambtenaren het salaris van hen zou verhoogen met het oog op de slechte promotiekansen, dan zou natuurlijk straks al het Rijkspersoneel zich daaraan optrekken, zoowel het militaire als het overige burgerlijke Rijkspersoneel, voor wie op dit oogenblik eveneens de promotiekansen slecht zijn.

Ik acht dit een zaak van groot belang en ik hoop, dat de Minister òf verklaren zal, dat dit bericht geheel onjuist is, òf de toezegging zal doen, dat hij niet voornemens is in den geest van dat bericht te handelen.

Wanneer er behoefte bestaat aan een technische herziening van het Bezoldigingsbesluit, waarover reeds geruimen tijd wordt gehandeld, dan zou ik mij daartegen geenszins verzetten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb voor mij het verslag van de werkzaamheden van de Centrale commissie voor georganiseerd overleg in ambtenaarszaken, welk verslag eenigen tijd geleden gepubliceerd is. Daarin lees ik, dat reeds in December 1920 een officieele briefwisseling heeft plaats gehad tusschen die commissie en de Regeering over een voorgenomen technische herziening van het Bezoldigingsbesluit. Ik ben van meening, dat een technische herziening van dit besluit inderdaad wenschelijk is; ook uit dit rapport blijkt duidelijk, dat in menig opzicht het Bezoldigingsbesluit herziening behoeft, en ik zou mij er dan ook over verheugen, wanneer de Regeering aan de Centrale commissie de opdracht wilde geven om de tot een technische herziening noodige voorstellen in te dienen. Maar dat zou gansch iets anders zijn dan een partieele herziening, zooals in het door mij geciteerd bericht wordt bedoeld. Daartegen zou ik mij ernstig moeten verzetten.

Mijnheer de Voorzitter! De heer van Braambeek heeft gesproken over het georganiseerd overleg en heeft gevraagd, of de Minister zijn medewerking zou willen verleenen, opdat in de Commissie van overleg voor het Staatsbedrijf der P. T. T. zitting worde gegeven aan de vrijgestelden van de organisaties. Deze geachte afgevaardigde was door het antwoord van den Minister op dit punt niet geheel bevredigd en is in tweeden termijn op de zaak teruggekomen. Ik kan mij echter niet vereenigen met de opmerkingen, welke de heer van Braambeek zooeven heeft gemaakt. Naar ik meen, moet een scherp onderscheid worden gemaakt tusschen de Centrale commissie voor georganiseerd overleg in ambtenaarszaken en de vele bijzondere commissies, welke gedurende de laatste jaren zijn ingesteld. In het verslag van de Commissie van overleg vind ik een 16-tal bijzondere commissies. Nu is het karakter van de Centrale commissie zoodanig, dat zij zich heeft bezig te houden met de algemeene regelingen, de rechtspositie van de ambtenaren betreffende; ik kan er mij mee vereenigen, dat de Regeering in die Commissie zitting geeft aan de vrijgestelden der ambtenaarsorganisaties, maar van gansch anderen aard acht ik de bijzondere commissies.

De heer van Braambeek heeft in eerste instantie gezegd: ,,dat er bijna geen particulier bedrijf, geen patroon is, die zegt: ik wil met die vakvereenigingen alleen te maken hebben, als er iemand van mijn personeel komt praten; ik meen dat dat langzamerhand een overwonnen standpunt is.'' Vooreerst moge ik hiertegen opmerken, dat men hier niet met een particulier bedrijf, maar met een Overheidsbedrijf te maken heeft en, wat de regelingen ten aanzien van de Overheidsbedrijven betreft, maak ik een onderscheid tusschen de algemeene regelingen en de regelingen van meer technischen aard, van belang voor het personeel van een bepaalden tak van Staatsdienst. De algemeene regelingen, zooals die van de arbeidsvoorwaarden en de salarisregelingen, behooren bij de Centrale commissie, in welke Commissie ik gaarne de vrijgestelden zie, omdat het daar gaat over de belangen van het personeel in het algemeen van alle takken van Staatsdienst, maar in de bijzondere commissies gaat het om de bespreking van de regelingen voor een afzonderlijk bedrijf en dan acht ik het beter, dat de leider van zulk een bedrijf direct in contact komt met zijn eigen personeel en niet met menschen, die daar buiten staan.

Opgemerkt zou kunnen worden, dat de menschen uit dat bedrijf niet vrij genoeg zijn om hun bezwaren naar voren te

(Tilanus e. a.)

brengen, maar ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat dat nu juist een overwonnen standpunt moet worden geacht.

De heer van Braambeek vraagt, wat er vóór pleit. Er pleit dit vóór, dat wanneer een leider van een bedrijf met zijn eigen personeel spreekt, dit een grootere vertrouwelijkheid geeft dan wanneer hij onderhandelt met menschen, die buiten dat bedrijf staan.

In de laatste plaats een opmerking over hetgeen men aantreft op bladz. 8 van den uitgewerkten en toelichtenden staat van deze begrooting, waarin onder letter *e* een post wordt aangetroffen, die betreft de aanstelling van een administrateur der posterijen. Tot nog toe was de hoogste rang bij de posterijen die van referendaris en nu wordt voor een bepaald persoon de instelling van dien nieuwen rang voorgesteld. Ik voorzie daarvan het gevolg, dat er langzamerhand meer administrateurs bij de posterijen zullen worden aangesteld. Ik kan geen vrijmoedigheid vinden mijn adhaesie daarmede te betuigen, integendeel, moet ik mij verzetten tegen het instellen van dezen nieuwen rang.

Vindt de Minister het noodig, een bepaald persoon, die uitmunt, op een bijzondere wijze te honoreeren, dan meen ik, dat artikel 18 van het Bezoldigingsbesluit hem daartoe de gelegenheid biedt. Hiervoor een afzonderlijk ambt in te stellen, lijkt mij ongewenscht en in strijd met den wensch tot bezuiniging. Wel heeft de Minister in de Memorie van Antwoord gezegd, dat de Bezuinigingscommissie er bij hem op had aangedrongen aan de bevordering van dien referendaris tot administrateur geen begin van uitvoering te geven, voordat die commissie had geadviseerd over de bezetting der Departementen en daaronder ressorteerende instellingen, en dat aan dien wensch zou worden voldaan, maar bij deze begrooting begint toch feitelijk de Minister er reeds een begin van uitvoering aan te geven. Ik zou gaarne de toezegging ontvangen, dat de Minister zelfs niet den minsten schijn van uitvoering aan dien maatregel zal geven en, als hij een bepaald persoon extra wil honoreeren, hij dat op een andere wijze zal doen dan door het instellen van een nieuw ambt.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Tilanus heeft er geen bezwaar tegen, dat de z.g. vrijgestelden in de Centrale commissie van georganiseerd overleg zitting hebben, maar in de bijzondere commissie mogen z. i. alleen de leiders met hun eigen personeel plaats hebben. Ik begrijp het verschil niet. Maar wanneer de geachte afgevaardigde zich verbeeldt, dat dit, zooals hij het ook zoo leelijk noemt, ,,een overwonnen standpunt'' is, moet ik opmerken, dat gebleken is, dat er helaas nog leiders zijn, die, wanneer hun personeel het niet met hen eens is, het den menschen later inpeperen. Daarom is het goed, dat ook personen buiten het personeel in die commissies zitting hebben. Bovendien is mijn ervaring, dat zij, die vroeger in en nu buiten het dienstvak zijn, dikwijls een veel ruimeren gezichtskring hebben dan het personeel zelf.

De Minister heeft tot mijn genoegen verklaard, dat de postbegrooting zelfs vóór den bestemden tijd zijn Departement had verlaten, zoodat het gemaakte verwijt hem niet kan treffen, maar wel het langdurige overleg met den Ministerraad. Het zou mij wat waard zijn, te vernemen, welke bezuinigingen daarvan het gevolg zijn geweest. Indien de Minister een tipje van het gordijn kon opheffen, zouden wij misschien nog meer verzoend geraken met de vertraging van deze begrooting.

Over de kantoorhouders heeft de heer Bulten zeer waardevolle opmerkingen gemaakt, die ik wil onderstrepen. Vóór eenige jaren werd er door het Departement op aangedrongen, dat de kantoorhouders op eigen kosten kantoren zouden bouwen, op het mooiste punt van het dorp; als de inspecteur kwam, werden allerlei aanmerkingen gemaakt en moesten nog allerlei verbeteringen worden aangebracht. Maar nu gaat men bezuinigen, worden die kantoren opgeheven en mogen de kantoorhouders in een andere plaats gaan bestellen! Bovendien, deze bezuinigingsmaatregel zal zeer tijdelijk blijken, want binnen eenige jaren zal uit de plaatsen zelf een drang komen om opnieuw de kantoren te openen.

Wat de afvloeiing betreft, de Minister heeft het bestaan

(Ketelaar.)

van de — ook voor hem — geheime circulaire erkend, doch gezegd: is het zoo erg, de een deed het in een geheime circulaire, de ander mondeling. Dat laatste vind ik nog erger. In een geheime circulaire, die toch bekend wordt, kan men ten minste den vinger leggen op bepaalde verkeerde zinnen, maar wanneer het mondeling is medegedeeld en de ondergeschikte ambtenaar verklaart: het is mij zoo gezegd, waartegenover de hoofdambtenaar opmerkt: dat heeft hij dan verkeerd begrepen, dan kunnen wij er verder niets aan doen. Wil men bepaalde maatregelen voorbereiden, dan geef ik aan circulaires de voorkeur boven mondelinge mededeelingen, maar laat men die circulaires niet geheim maken, want al die geheimdoenerij dient voor niets.

Wat betreft de quaestie zelf waarover het ging, de 51-urige arbeidsweek, heeft de Minister al een heel zonderling antwoord gegeven, en of dat Staatsrechtelijk in orde was, betwijfel ik zeer. Op een interruptie van den heer van Braambeek, of de Minister verdedigde dat de regeling nog veranderd was, nadat de zaak in georganiseerd overleg was besproken, zeide de Minister: het was een besluit van den Ministerraad en ik zit hier niet om besluiten van den Ministerraad te verdedigen. Nu begrijp ik er niets meer van. Wij behandelen de postbegrooting met den Minister, die voor deze postbegrooting verantwoordelijk is en die zich vereenigd heeft met het aanbrengen van die veranderingen en van de maatregelen ten aanzien van het personeel, die wij nu bespreken. Nu is de Minister tegenover de Kamer daarvoor verantwoordelijk, en wij kunnen niet tot den Minister zeggen: haal ons even den Ministerraad of den voorzitter van den Ministerraad, opdat die verantwoording kan doen aan de Kamer. Ik geloof, dat dit standpunt van den Minister niet juist is.

Een enkel woord nog over de motie. Ik betreur, dat men over het tijdstip der behandeling een stemming heeft gemaakt bijna zuiver rechts tegen links. Men vraagt, wie dat gedaan heeft. Dat hebben de heeren van rechts gedaan, die aan een beleefd verzoek om de zaak nu nog uit te stellen geen gevolg hebben willen geven. Ik heb dat verzoek niet ingekleed op een zoodanige manier, dat men er aanstoot aan kon nemen; ik heb alleen gezegd: laat men de motie nog drie of vier weken uitstellen, daarmede is de zaak zelf niet in gevaar gebracht. Intusschen, hieraan is niet meer te veranderen. Nu wil ik er op wijzen, dat hetgeen de heer Beumer in zijn motie voorstelt, belangrijk afwijkt van hetgeen de heer Smeenk even te voren had gezegd. De heer Smeenk bedoelde niet anders dan dat bij ontslag voor zouden gaan die vrouwelijke postambtenaren, welke gehuwd zijn met een postambtenaar. De motie zegt dit niet en spreekt in het algemeen.

U hebt opgemerkt, Mijnheer de Voorzitter, dat het hier alleen gaat over de posterijen, telegrafie en telefonie. Zeker, dat staat in de motie, maar wat is het verschil met andere diensten? Vandaag de P.T.T., morgen de Rijksverzekeringsbank, overmorgen de Raden van Arbeid, later misschien Justitie, dan ontneemt men den Minister van Justitie wellicht een van zijn beste vrouwelijke ambtenaren, en zoo kan men voortgaan. Juist omdat deze zaak met andere verband houd, heb ik de voorkeur gegeven aan latere behandeling. De heer Tilanus zegt: och, het is alleen maar voor de post, dus het is niet zoo erg, maar dat is geen houding. Wanneer later een andere tak van dienst aan de orde is, zal hij weer met een dergelijke motie moeten komen of ten minste daaraan zijn stem geven.

De heer Beumer zeide: ik ben het niet eens met den heer Ketelaar, want die wil elk geval individueel beschouwen en ik meen, dat een algemeene regel moet worden gesteld. In het belang van den dienst zelf meen ik, dat de zaak individueel moet worden gesteld. Ik heb reeds in mijn eerste rede gezegd, dat een gehuwde vrouw, die bij voorbeeld heel veel verzuimen heeft, of die om andere redenen blijkt minder geschikt te zijn, het eerst voor ontslag in aanmerking moet komen, maar er kunnen ook gehuwde vrouwelijke ambtenaren zijn, die betere ambtenaren zijn dan sommige mannelijke collega's. Ik zou dus in elk bijzonder geval willen laten beslissen, wie de beste is. Natuurlijk kunnen wij dat niet doen, het Departement of de directie zal dat in elk afzonderlijk geval moeten uitmaken. Indien men dat niet wil, is het met

(Ketelaar e. a.)

de rechtszekerheid van de gehuwde vrouw als ambtenaar gedaan. Dat ik tegen de motie zal stemmen, Mijnheer de Voorzitter, zal u dus niet verwonderen. Er zou over deze quaestie nog veel te zeggen zijn, maar ik geloof, dat mijn tijd om is en ik zal het dus hierbij laten.

Mejuffrouw **Groeneweg**: Mijnheer de Voorzitter! Zooals bekend is, zijn wij er in principe vóór, dat iedere bewindsman en ieder Overheidslichaam zich bij het doen van benoemingen en het geven van ontslag laat leiden door de belangen van den dienst en dat daarbij geen rekening wordt gehouden met de sexe van den ambtenaar of den sollicitant, noch met den burgerlijken stand. Dat is in het algemeen ons standpunt. Dat wil niet zeggen, wat er helaas zoo dikwijls is en wordt uit gelezen, dat wij bij voorkeur zouden zijn voor het benoemen en het handhaven van de vrouw en dan nog bij voorkeur van de gehuwde vrouw, ook al zou die blijken haar plicht niet naar behooren te vervullen. Als wij pleiten voor het belang van den dienst en voor de benoembaarheid en handhaving van de vrouw, dan is dat alleen om zekerheid te hebben, dat de beste krachten aan den dienst verbonden worden of blijven.

Wanneer er nu noodmaatregelen getroffen moeten worden, zooals hier bij het afvloeien van personeel toch eigenlijk het geval is, dan is natuurlijk overleg mogelijk.

Nu meende ik, dat het standpunt, dat de Minister van Waterstaat in de Memorie van Toelichting innam, door ons allen kon worden aanvaard. De Minister zeide: de dienstbelangen moeten voorgaan, die moeten mij tot leidraad zijn, maar wanneer ik te doen heb met twee gelijkwaardige krachten, dan zal ik rekening houden met de persoonlijke omstandigheden en het ontslag geven daar, waar het het minste offers eischt. Dat was een standpunt, waarmede ieder lid van deze Vergadering zich kon vereenigen, en daarom heb ik het ook niet noodig gevonden, in eerste instantie over deze zaak het woord te voeren, in de verwachting, dat dit ook van andere zijden niet zou worden gedaan. Nu is door den heer Smeenk het geval genoemd van een gehuwd paar, waarvan man en vrouw beiden in dienst zijn van de P. T. T. Nu kan ik mij den gedachtengang van den bewindsman indenken, die zegt: Ik weet, dat de man zijn vaste inkomen houdt, en wanneer dus de vrouw haar werk niet veel beter doet dan anderen, dan kies ik voor het geven van het ontslag deze gehuwde vrouw, omdat ik zeker weet, dat het gezin van die ambtenares in geen geval aan den nood wordt prijsgegeven. Daarover valt te praten, maar daarvoor is geen motie noodig, want de Minister heeft reeds verklaard, dat deze zijn houding zou zijn.

Nu is de heer Beumer daarmede niet tevreden en deze stelt bij een motie de zaak meer in het algemeen. Men heeft het afstemmen van het voorstel van den heer Ketelaar wel hiermede gemotiveerd, dat het alleen gaat om de ambtenaressen bij de P.T.T. en dat de motie niet raakt de houding tegenover vrouwelijke gehuwde ambtenaressen in het algemeen. Maar ik ben zoo vrij dat tegen te spreken en ook de heer Beumer heeft dit tegengesproken. Want deze geachte afgevaardigde heeft den Minister verwezen naar zijn optreden gedurende twintig jaar in zake het vraagstuk van de gehuwde ambtenares. Hij heeft den Minister verwezen naar den inhoud van zijn bekende brochure, maar die kon toen niet slaan op de afvloeiing van het personeel bij het P.T.T.-bedrijf, die noodig is geworden door de verwarring, welke is ontstaan in de oorlogsjaren.

Het is het algemeene standpunt, dat de heer Beumer en zijn politieke vrienden omtrent de positie van de vrouw op het maatschappelijk gebied innemen, dat hier in debat komt. Daarom hadden de medestanders van het voorstel van den heer Ketelaar volkomen gelijk, toen zij beweerden, dat het niet beperkt kon blijven tot dezen tak van dienst. De aanneming van deze motie heeft consequenties. De heer Beumer zal de gelegenheid niet laten voorbijgaan, om, wanneer deze motie wordt aangenomen, een zelfde poging te wagen op een ander terrein.

Wij moeten ons goed bewust zijn van wat de motie eigenlijk wil. Zij zegt, dat bij de afvloeiing van het personeel bij

dezen tak van dienst als regel in het algemeen de gehuwde vrouw het eerst voor ontslag in aanmerking moet komen.

De heer Beumer wil absoluut geen rekening houden met de omstandigheden, waarin het gezin van de vrouw zal komen, met de vraag, of zij, zoo niet alleen dan toch voor het grootste gedeelte, de kostwinster van het gezin is, met de vraag, of deze vrouw een man heeft, die in normale tijden kan voorzien in de behoeften van het gezin.

Het gaat niet om de vrouw van den ambtenaar, die ook in dienst is, het gaat hier over de gehuwde vrouwelijke ambtenaar in het algemeen, die bij dezen tak van dienst werkzaam is.

Het is zeer goed mogelijk, zelfs waarschijnlijk, dat de man van deze gehuwde vrouwelijke ambtenaar in dezen tijd al lang werkloos is. Niet alle vrouwelijke ambtenaren zijn gehuwd met ambtenaren. Velen zijn gehuwd met kantoorbedienden, mannen, die in den handel werkzaam zijn, in het kort met mannen, die in alle bedrijven hun werkzaamheden hebben, waarin een ontzettend groote werkloosheid heerscht.

Men kan dan den toestand hebben, dat de particuliere werkgever, die ook voor de moeilijkheid stond om een gedeelte van zijn personeel ontslag te geven, heeft gezegd: ik kan het best den man van de gehuwde vrouwelijke ambtenaar ontslaan, want zij heeft een vast inkomen door haar vaste betrekking bij het Rijk. Een particuliere werkgever, die ook rekening houdt met de belangen van zijn personeel, zal dat het eerst gedaan hebben. Het risico is dus groot, dat de man van de vrouwelijke ambtenaar in het particuliere bedrijf het eerst in aanmerking komt voor ontslag.

Nemen wij de motie van den heer Beumer aan, dan is het gevolg, dat zonder pardon de gehuwde vrouwelijke ambtenaar den dienst moet verlaten, soms zeer tot schade van den dienst, waarmede in het geheel geen rekening wordt gehouden. Men vraagt niet: is ze geschikt of niet geschikt, neen, wanneer ze gehuwd is, gaat ze er uit, ook al zou zij een der beste krachten zijn. In de tweede plaats houdt men geen rekening met de belangen van het gezin.

Ik zeg daarom nog eens: het is een aangrijpen van de gelegenheid, om bij deze begrooting een uitspraak te krijgen over een algemeen beginsel, niets anders.

Bij de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting van dit jaar is dit niet beproefd. De zaak is wel even ter sprake gekomen, maar niemand is er op ingegaan en niemand had verwacht, dat thans een occasioneele beslissing zou worden uitgelokt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof daarom, dat van welke zijde men de zaak ook bekijkt, het aan te raden is deze motie af te stemmen.

Mevrouw **Bakker—Nort**: Mijnheer de Voorzitter! Na het uitstekende betoog van mejuffrouw Groeneweg, waarbij ik me wensch aan te sluiten, kan ik zeer kort zijn.

Ik zie in deze motie niets anders dan het incidenteel uitlokken van een principieele beslissing te dezer zake. Wat hier bij deze begrooting wordt voorgesteld gaat feitelijk in tegen het beginsel, dat op het oogenblik heerscht. Het is een nieuw principe tot belemmering van den arbeid der gehuwde vrouw, dat naar voren wordt gebracht.

Voor hetgeen de heer Smeenk zeide, was van menschelijk standpunt wel iets aan te voeren. Die geachte afgevaardigde besprak het geval van een gehuwd ambtenaarspaar; hij meende, dat in een noodtoestand, als er aan ambtenaren ontslag moet gegeven worden, er zeker iets voor te zeggen is, dat dan één van dat paar wordt ontslagen.

De vraag is echter, of het dan altijd juist de vrouw moet zijn, die ontslagen dient te worden. Ik zou zeggen: in al dergelijke gevallen moet het dienstbelang beslissen. Het kan zeer goed zijn, dat een vrouwelijke ambtenaar beter in staat is haar betrekking te vervullen dan de mannelijke ambtenaar, al zal het omgekeerde dikwijls het geval zijn.

De heer Beumer heeft zich beroepen op de statistiek, met name die van Amsterdam. Dat is een gevaarlijk iets. Wij weten allen, dat een statistiek gelezen kan worden zooals de interpretator dat wenscht, en wij kennen gevallen, dat uit de statistiek precies tegenovergestelde conclusiën getrokken

worden. Het is geen kunst de cijfers zoo te groepeeren, dat men de conclusie kan trekken die men wenscht.

Ik zal echter geen oogenblik ontkennen, dat het verzuim van gehuwde ambtenaressen betreurenswaardig groot is.

Ik meen echter, dat, wanneer er vrouwelijke ambtenaren zijn, die veel verzuimen en dus de statistiek buitengewoon ongunstig maken voor de anderen, dat geen reden mag zijn, om andere vrouwen, die haar werk goed doen en geschikte werkkrachten blijken te zijn, te ontslaan.

Wij vragen geen voorrechten voor de gehuwde ambtenaressen. Wanneer zij blijken voor den dienst niet geschikt te zijn en niet in staat zijn om de dubbele taak van huisvrouw en ambtenares te vervullen, moeten zij niet gehandhaafd worden. Wat wij echter wel vragen, is handhaving van het juiste standpunt, nl. dat alleen het dienstbelang moet beslissen, en dat wij zeer zeker man en vrouw in deze gelijke kansen moeten geven.

Daarom dring ik aan op verwerping van de motie-Beumer.

Mejuffrouw **Westerman**: Mijnheer de Voorzitter! Wij waren volkomen tevreden met de houding, in deze door den Minister aangenomen, welke duidelijk tot uiting is gekomen in de Memorie van Antwoord, waar wij lezen:

„Het zou toch bijv. niet aangaan om alleszins geschikte krachten op grond van de aangevolen regeling den dienst te doen verlaten en daartegenover krachten, welke blijken voor Rijksdienst minder geschikt te zijn, te handhaven."

Ik behoor niet tot hen, die door dik en dun iemand zouden willen handhaven, die voor den dienst niet geschikt zou zijn, onverschillig of het een gehuwde vrouw dan wel een andere ambtenaar is. Iemand, die door te veel verzuim den dienst niet goed kan verrichten, wil ik niet in bescherming nemen. Maar men kan niet de gehuwde vrouwen als één klasse beschouwen en ze daarom over één kam scheren, dat gaat mij te ver. Ik ben het met de andere spreeksters eens, dat men met persoonlijke omstandigheden dient rekening te houden. Waar betoogd is geworden, dat de vrouw niet behoeft te verdienen, omdat de man reeds een bepaalde verdienste heeft, zou men in dit verband veel verder moeten gaan en altijd met de behoeften der gezinnen moeten rekening houden, bijv. het ook in aanmerking nemen, als een ambtenaar uit eigen middelen inkomsten heeft of als op andere wijze in de behoefte van een gezin kan worden voorzien. In dit opzicht kan ik in het geheel niet meegaan met de motie van den heer Beumer.

In het geval, dat het heer Smeenk stelde, nl. dat een van beiden moet worden ontslagen, de man of de vrouw, zal het gezin zelf gevoelen, dat het beter is, dat de vrouw thuis komt, omdat voor het werk, dat thuis is te verrichten, bij den man de handen glad verkeerd staan. Ik wil hiervan echter geen vasten regel gemaakt zien en wensch elk geval op zich zelf beschouwd te hebben. Wij willen niet, dat als algemeene regel zal gelden, dat de gehuwde vrouw zal worden ontslagen, omdat daaruit onbillijkheden kunnen voortkomen met het oog op verschillende omstandigheden, welke zich in de gezinnen kunnen voordoen.

Ik moet mij dus tegen de motie van den heer Beumer verklaren.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats moet ik den heer Bulten, die teruggekomen is op de circulaire betreffende het terugbrengen van het aantal hulpkantoren, doen opmerken, dat de bedoeling alleen was, in de circulaire aan te geven een aantal punten, waarbij zou kunnen worden overwogen, of een dergelijk kantoor voor opheffing in aanmerking zou kunnen komen of niet. Het is echter volstrekt niet zeker, dat alle kantoren, die 150 of 160 punten hebben, zullen verdwijnen. Men moet, zooals ik reeds zeide, eerst een soort handleiding hebben en weten, in het algemeen, welke kantoren van zoó geringen omvang zijn, dat over opheffing kan worden gedacht. Ik heb echter duidelijk doen uitkomen, dat allerlei bijzondere omstandigheden daarbij van invloed kunnen

65ste VERGADERING. — 20 MAART 1923.

309. Regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor 1923.

(Minister van Swaay.)

zijn. Als een kantoorhouder een gebouw heeft gesticht, zoodat men bij opheffing in groote schadeloosstellingen zou vervallen, waarbij eigenlijk de bezuiniging tot een minimum zou worden teruggebracht, dan gaat men niet tot opheffing over. Ik geloof, dat de vrees voor opheffing veel te groot is en het in de practijk erg zal meevallen.

Doet zich een concreet geval voor, waarbij men zich afvraagt, hoe het mogelijk is een dergelijk kantoor op te heffen, laat men zich dan tot het Hoofdbestuur of desnoods tot den Minister wenden met een brief, waarin men met klem van redenen betoogt, dat er geen aanleiding is tot opheffing over te gaan. Blijken die argumenten dan gegrond, dan zal wel niet tot opheffing worden besloten. Het is geen wet van Meden en Perzen, dat alle kantoren met 150 punten zullen worden opgeheven.

Den heer Bulten, die ook over de salarissen van de kantoorhouders heeft gesproken, moet ik er op wijzen, dat er vier klassen zijn. De kantoorhouders der eerste klasse hebben een salaris van f 1900—f 2700 met acht jaarlijksche verhoogingen van f 100; de tweede klasse: f 1700—f 2400 (zeven jaarlijksche verhoogingen van f 100); de derde klasse: f 1400—f 2000 (zes jaarlijksche verhoogingen van f 100). Het gaat hier dus alleen om de kantoorhouders 4de klasse, die voor iedere 25 punten een salarisverhooging zouden krijgen, hetgeen aan het Rijk f 42 500 meer zou kosten. De heer Bulten vond dat zoo weinig, dat men er overheen kon stappen — maar ik vind het heelemaal niet weinig. Wanneer een groep ambtenaren tevreden is over haar bezoldiging, waarom zal men die dan verhoogen? Dat is toch zeker het tegendeel van bezuiniging. Als men kon aantoonen, dat deze ambtenaren niet behoorlijk werden betaald, zou de zaak anders staan, maar thans kan ik voor verhooging geen aanleiding vinden.

Over de centralisatie heb ik in eerste instantie reeds genoeg gezegd; de kantoorhouders 4de klasse zijn niet de aangewezen menschen om met allerlei andere functies te worden belast.

Aan hetgeen ik over de opheffing van postkantoren heb gezegd, behoef ik niets meer toe te voegen. Al deze zaken geschieden na nauwkeurig onderzoek. Het zit niet in het aantal inwoners, maar het hangt af van het handelsverkeer en van den omvang van de postale werkzaamheden.

De heer van Gijn achtte de rentewinst van den giro uit den booze en meende, dat daaruit de inkomsten niet moeten komen, doch uit bewezen diensten. Ik geloof, dat onze giro een behoorlijk deel van de inkomsten moet verkrijgen uit de rentewinst; ik zou anders niet weten, hoe het bedrijf sluitende te krijgen. Ik noem dit heelemaal niet toevallig; ik acht het de eenig mogelijke wijze om dezen dienst in stand te houden. Te recht merkt de heer van Gijn op, dat de diensten van den giro te goedkoop zijn; gelijk ik heb verklaard, zal, zoodra de centralisatie haar beslag heeft gekregen, overwogen worden of wijziging der tarieven wenschelijk is.

De Ministerraad had besloten, dat alle Rijksambtenaren verlenging van werktijd zouden krijgen.

Wanneer dus de bestellers tot nu toe 48 uren werkten, kon het niet anders of dat moest 51 worden. Nu wil men het doen voorkomen alsof de Minister van Waterstaat daarmede geen genoegen had moeten nemen. Het spreekt vanzelf, dat de besluiten van den Ministerraad bindend zijn voor alle Departementen en, ook al zou ik er persoonlijk niet veel voor hebben gevoeld, zou ik toch verplicht zijn geweest dit besluit uit te voeren.

Wat den Zondagsarbeid betreft, wil ik den heer Smeenk gaarne toezeggen, dat ik den Zondagsarbeid gaarne zoo veel mogelijk wil beperken. Daarvoor voel ik ook uit beginsel. Men moet echter in dit opzicht niet zóó streng zijn, dat men nooit een kleine afwijking van den regel zou willen toelaten, en de afwijking waarom het hier gaat doet zich inderdaad slechts een heel enkele maal voor.

Aan mevrouw de Vries—Bruins kan ik antwoorden, dat ik geen bezwaar heb om de bevoegdheden van de commissie in zake dr. Sturkop zoodanig uit te breiden, dat zij zich ook zal hebben uit te spreken over de geschiktheid van dr. Sturkop als controleerend geneesheer. Ik zal dus alsnog de commissie een zoodanige uitbreiding van haar opdracht geven.

De heer van Braambeek heeft bezwaar gemaakt tegen het aanvullen van het hoogere personeel met jonge krachten, terwijl afvloeiing noodig is. Ik heb in de Memorie van Antwoord de gronden aangevoerd waarom dat wenschelijk wordt geacht en ik geloof, dat daarvoor inderdaad veel te zeggen is. Dat neemt echter niet weg, dat ik bereid ben ernstig te overwegen of het niet wenschelijk is, de aanvulling voor eenigen tijd stop te zetten.

Op hetgeen de heer Wintermans gezegd heeft, behoef ik niet diep meer in te gaan. De geschriften van den heer Waterborg zijn niet aan de aandacht ontsnapt en men zal kunnen overwegen of daaruit een en ander kan worden geput wat tot bezuiniging leiden kan. Over 1921 zijn de door dien geachten spreker bedoelde betalingen gedaan, over 1922 misschien nog niet geheel, maar het ligt wel in de bedoeling alles uit te betalen.

De heer Beumer is teruggekomen op de quaestie van de postzegels. Ik moet erkennen, dat ik in de fabricage van postzegels niet zoo goed thuis ben, dat ik kan beoordeelen hoe het met deze cliché's juist is toegegaan.

De heer Tilanus heeft nog gesproken over een courantenbericht, waarvan mij niets bekend was. Ik heb daaromtrent hier echter een inlichting, die, naar ik vermoed, daarover handelt. In Juli van 1921 is door mijn ambtsvoorganger een Kabinetsbrief gericht tot de Centrale commissie voor georganiseerd overleg, waarin antwoord werd gegeven op de vraag, door de Centrale commissie aan de Departementshoofden gesteld, hoe de traktementen der ambtenaren moesten worden herzien. Toen is opgegeven, dat de traktementen der commiezen en hoofdcommiezen o. a. tot maximum moesten hebben f 4800 en f 5600. Die brief vormt een onderdeel van de herziening van de traktementen van alle Rijksambtenaren. De inhoud van dien brief is geheim. Over het gevolg, dat daaraan zal worden gegeven, kan uiteraard niets worden medegedeeld, daar dat zal afhangen van het oordeel der Regeering over het geheele voorstel, dat nog van de Commissie komen moet.

Dan heeft de heer van Braambeek nog gesproken over de Bijzondere commissie van overleg. Ben ik goed ingelicht, dan heeft die Commissie zelf bij meerderheid van stemmen gevraagd, om bestuurders buiten het bedrijf niet toe te laten. De zaak is dus niet zoo eenvoudig. Ik kan dan ook op het oogenblik den heer van Braambeek slechts toezeggen, dat ik de zaak nog eens ernstig zal overwegen, maar eenige toezegging, hoe het daarna zal worden, kan ik op het oogenblik natuurlijk aan den heer van Braambeek niet geven.

De heer Tilanus heeft nog gesproken over de vermeende bevordering van een ambtenaar aan het Departement tot administrateur. Ik heb in de Memorie van Antwoord medegedeeld, dat de Bezuinigingscommissie had verzocht, daartoe niet over te gaan, dan nadat zij haar voorstellen had ingediend en dat heb ik toegezegd. Er gebeurt dus niets voordat daaromtrent volledige klaarheid heerscht. De Bezuinigingscommissie zal in het algemeen haar voorstellen indienen, daarover zal uiteraard in den Ministerraad overleg gepleegd worden en als uit dat overleg bepaalde definitieve voorstellen worden geboren, dan zal het tijd zijn om te zien, wat er gebeuren moet. Misschien wordt die hoofdambtenaar dan geen administrateur, doch heel iets anders; maar ik meen in den geest van de Bezuinigingscommissie te handelen, wanneer er niets gebeurt, voordat dienaangaande volledige zekerheid heerscht.

De heer Tilanus moet natuurlijk deze toezegging niet aldus opvatten, dat de Bezuinigingscommissie zou moeten worden beschouwd als de hoogste autoriteit. De Bezuinigingscommissie zal haar voorstellen indienen en de Regeering zal zich er over beraden. en dan ten slotte vaststellen, hoe het worden moet. Voor dien tijd gebeurt er dus niets.

Ik geloof, dat men niet meer van mij verlangen kan.

De heer Ketelaar is nog met een enkel woord teruggekomen op de late indiening van deze begrooting. Hij zou graag van mij willen vernemen, wat het overleg in den Ministerraad, enz. naar voren heeft gebracht. Het spijt mij, dat ik hem daaromtrent geen nadere inlichtingen kan verstrekken.

Wat mij betreft, wil ik alles doen om de begrootingen zoo

(Minister van Swaay c. a.)

spoedig mogelijk in te dienen, want ik vind het voor mij zelf buitengewoon aangenaam, wanneer ze vóór 1 Januari hier de revue kunnen passeeren.

De heer Oud heeft mij gevraagd, hoe de verrekening zal plaats hebben als de motie-van Braambeek wordt aangenomen. Dat kan na de gevallen beslissingen niet anders dan dat men door steekproeven, telling en weging en ten deele schattingsgewijze, uitmaakt, hoe groot de vergoeding zal zijn. Dat lijkt mij de eenig mogelijke weg, al zal die nog wel tot moeilijkheden aanleiding geven, want het is inderdaad niet zoo heel eenvoudig.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nu nog enkele woorden wijden aan de motie van den heer Beumer.

Ik meende, dat ik in de Memorie van Antwoord ten opzichte van het ontslag geven aan de gehuwde vrouwelijke ambtenaar zoo ver gegaan was, als ik op het oogenblik kon doen. Ik geloof niet, dat het verstandig is op dit moment verder te gaan en zeker niet om op deze wijze tot uitdrukking te brengen, dat als regel de gehuwde vrouwelijke ambtenaar het allereerst voor de afvloeiing in aanmerking moet komen. De strekking daarvan gaat mij op het oogenblik wel wat ver, te meer, omdat men nu wel zegt: het geldt hier alleen voor het personeel van het P.T.T.-bedrijf, maar men kan zich mijns inziens toch niet losmaken van het overige Rijkspersoneel. Ik vind het op het oogenblik dus eenigszins bedenkelijk, al moet ik toegeven, dat wat het beginsel betreft, ik er heel veel voor gevoelen kan. Ik ontsla liever eerst een vrouwelijke ambtenaar, wier man ook een bestaan heeft, dan dat ik iemand ontsla, die een gezin moet onderhouden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dus voor het oogenblik de aanneming van deze motie te moeten ontraden.

De heer **Beumer** verkrijgt voor de derde maal het woord en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal van deze gelegenheid om te spreken, waarvoor ik mijn erkentelijkheid betuig, dat zij mij is geschonken, geen misbruik maken.

Ik heb slechts een opmerking in het midden te brengen. De beschouwingen, door verschillende geachte afgevaardigden naar aanleiding van de motie geleverd, moge ik laten rusten, echter met uitzondering van hetgeen door mejuffrouw Groeneweg is opgemerkt.

Deze heeft nl. gezegd, dat in de motie absoluut geen rekening wordt gehouden met de vraag, of de vrouw kostwinster is. Deze opvatting van die geachte afgevaardigde, deze interpretatie van de motie, moet ik nadrukkelijk weerspreken. Die weerspraak geef ik met klem, omdat ze, naar het mij voorkomt, voor de beoordeeling van deze motie van beteekenis is. Dit is niet van beteekenis ten aanzien van het standpunt, dat mejuffrouw Groeneweg inneemt, maar wel bij voorbeeld ten aanzien van het standpunt, dat leden van de rechterzijde of de Minister innemen.

In de motie wordt als het oordeel der Kamer uitgesproken, dat allereerst bij de afvloeiing van het postpersoneel aan gehuwde ambtenaressen ontslag zal moeten worden verleend, maar er wordt uitdrukkelijk bij gezegd, dat het zal geschieden als regel, want de voorstellers der motie erkennen de wenschelijkheid van uitzonderingen. Het is mogelijk, dat een gehuwde vrouw uitsluitend de kostwinster is voor haar gezin, bij voorbeeld, indien zij een man heeft, die jaren geleden zijn betrekking heeft verloren en niet meer in staat is uit hoofde van zijn gezondheidstoestand een betrekking te krijgen. De voorstellers van de motie wenschen niet, dat aan zoodanige gehuwde vrouw, die op het oogenblik haar brood verdient bij de posterijen, ontslag wordt verleend. Om die reden zijn juist in de motie opgenomen de woorden: „als regel". Wij willen dergelijke gevallen als uitzonderingen toelaten.

Verder heb ik naar aanleiding van de gevoerde discussie niets te zeggen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de door den heer Beumer gegeven interpretatie van de woorden „als regel", zonder eenige nadere omschrijving, waarvan men eigenlijk moet raden wat ze eigenlijk beteekenen, zou ik den heer Beumer willen aanraden, als hij het zoo meent, als hij den schijn wil wekken van iets dat in de motie niet staat, om zich dan op zijn Regeering te beroepen.

(Schaper c. a.)

De Minister heeft het standpunt ingenomen, dat een verstandig man dient in te nemen. Als er b.v. op een bureau een gehuwd paar dienst doet en er een ambtenaar weg moet, dan zal een verstandig Minister zeggen: men kan beter die gehuwde vrouw ontslaan dan een man-kostwinner broodeloos te laten rondloopen. Maar zoo eenvoudig is de zaak niet altijd. Er zijn tal van omstandigheden, gelijk de Minister schriftelijk en mondeling heeft uiteengezet, die verhinderen, dat het op die wijze geregeld wordt.

Ik zou tot de Kamer willen zeggen: houdt u aan de interpretatie en de bedoeling van den Minister. Als wij dat doen, zijn wij veilig.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De motie van orde van den heer van Braambeek, luidende:

„De Kamer van oordeel

dat de kosten van den portvrijdom niet op de postbegrooting behooren te drukken, doch op de desbetreffende hoofdstukken der Staatsbegrooting,

gaat over tot de orde van den dag.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Thans komt in stemming de motie van orde van den heer Beumer c. s., maar vooraf geef ik het woord aan mejuffrouw Katz tot het afleggen van een korte verklaring.

Mejuffrouw **Katz**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een korte verklaring af te leggen, in dien zin, dat ik, wat de grondgedachte betreft, mede gevoel hetgeen door den heer Beumer is gezegd, nl. dat het in het algemeen onbillijk is, dat iemand ontslagen wordt, die alleen voor zijn gezin moet zorgen, terwijl als beiden dienen, de een in dienst gehouden wordt en de ander wordt ontslagen. Ik zal echter tot mijn leedwezen mijn stem aan de motie niet kunnen geven en ik weet, dat eenigen van mijn geestverwanten dat ook niet kunnen doen, omdat deze motie geheel incidenteel in het geding is gebracht en men nu de zaak alleen voor de posterijen, telegrafie en telefonie wil regelen, terwijl zij voor alle ambtenaren onder het oog moet worden gezien, waarom ik straks ook voor uitstel van behandeling heb gestemd, omdat ik meen, ondanks hetgeen de heer Beumer heeft gezegd, dat er bijzondere gevallen zijn, ten aanzien waarvan deze motie niet genoeg restricties inhoudt.

De motie van orde van den heer Beumer c. s. wordt met 47 tegen 20 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Suring, Fleskens, van Rijzewijk, Ter Hall, Schaper, Genitzen, van Dijk, Knigge, van de Bilt, van Gijn, Dresselhuys, Marchant, Kuiper, van den Tempel, mejuffrouw Groeneweg, de heer Wintermans, mevrouw Bakker—Nort, de heeren K. ter Laan, Kleerekoper, mejuffrouw Westerman, de heeren van Rijckevorsel, J. ter Laan, van Zadelhoff, mejuffrouw van Dorp, de heeren Engels, Bierema, Feber, Oud, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Gerretson, van der Waerden, Braat, Lovink, Bulten, Duys, Moerel, mejuffrouw Katz, de heeren van Braambeek, IJzerman, Gerhard, van Rappard, van Sasse van Ysselt, Nolens, Albarda, Boon, Ketelaar en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Tilanus, Fruytier, Michielsen, de Wilde, Heukels, Bomans, Schouten, H. Colijn, Zijlstra, Ament, Hermans, A. Colijn, Rutten, de Monté ver Loren, Duymaer van Twist, van den Heuvel, van der Voort van Zijp, Deckers, Smeenk en Beumer.

De **Voorzitter**: Bij artikel 1 komt tevens in behandeling de staat van inkomsten en uitgaven, welke bij het ontwerp van wet gevoegd is.

De artikelen 1 tot en met 12 van den staat van uitgaven worden zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Dresselhuys e. a.)

Beraadslaging over art. 13 van den staat van uitgaven, luidende:

„Vervoer van de brieven- en pakketpost. Schadeloosstellingen aan aannemers van vervoer, alsmede vorderingen van Stoomvaartmaatschappijen over afgesloten dienstjaren. Kosten van den luchtvaartdienst, f 4 168 000."

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne een onderwerp willen bespreken, dat niet in de stukken is behandeld, doch dat ik tijdig ter kennis van den Minister heb gebracht.

Dit onderwerp betreft de postverbinding van Engeland naar Nederland via Vlissingen.

Deze zaak is in den laatsten tijd veel meer accuut geworden, doordat ten gevolge van de Roer-bezetting de gewone verbinding via Zeeland naar Duitschland weinig passagiersverkeer meer oplevert. De omstandigheid doet zich voor, dat soms booten met drie of vier passagiers van Engeland naar Zeeland varen. Waar deze booten ook dienen voor het postverkeer, moet de Regeering er zorg voor dragen, dat deze dienst beter wordt gevoed. De verbinding naar Duitschland gaat thans nog steeds via 's Hertogenbosch en Goch, maar ten gevolge van de Roer-bezetting komt men terecht in een zak en heeft men verder geen passagiersverkeer. De Engelsche Regeering heeft altijd hoogen prijs gesteld op de postverbinding via Zeeland, omdat deze verbinding voor heeft boven die via Hoek van Holland, dat de post aan boord wordt gesorteerd, zoodat zij, in Nederland aangekomen, veel sneller kan worden gedistribueerd en verzonden. Algemeen gelooft men, dat zoowel het post- als het passagiersverkeer in hooge mate zou zijn gediend, indien de Nederlandsche spoorwegen een betere verbinding wilden scheppen, nl. over Arnhem naar Bentheim, zoodat evenals over Hoek van Holland een regelmatige dienst zou zijn verzekerd. Van de zijde van de spoorwegadministratie schijnt daartegen bezwaar te zijn gemaakt. Ik veronderstel, dat de Minister zich niet onbetuigd heeft gelaten en dat thans de noodige onderhandelingen gaande zijn. Mijn vraag strekt thans om van den Minister te vernemen, of deze zaak hem interesseert en, zoo ja, welke stappen zijn gedaan om verbetering in den toestand te erlangen.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Deze zaak heeft al sedert eenigen tijd mijn aandacht. Er zijn op het oogenblik inderdaad aanwijzingen, die er voor pleiten om een sneltrein in te leggen van Vlissingen naar Bentheim. Intusschen moet men niet uit het oog verliezen, dat daarvoor aanmerkelijk hoogere kosten noodig zouden zijn, waartegenover geen meerdere inkomsten staan, doordat uit het brievenvervoer geen hoogere inkomsten worden genoten.

Wanneer men zich dus die grootere uitgaven toch getroost, geschiedt dat op hoop van zegen, maar dan moet men natuurlijk wel er voor oppassen, dat men niet een kabeljauw uitwerpt en ten slotte niet eens een spiering vangt.

Zooals ik zeide, ik heb de zaak bij de spoorwegen aanhangig gemaakt en ik heb reeds een eersten brief gekregen van de spoorwegen. Ik heb dien brief gesteld in handen van den Regeeringscommissaris bij de „Zeeland". Diens antwoord is ook ingekomen en nu moet ik mij wenden tot de spoorwegen om te hooren, wat zij tegen zijn argumenten hebben in te brengen. De zaak is dus hangende en ik hoop, dat zij tot een oplossing zal kunnen worden gebracht.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben den Minister dankbaar voor zijn verklaring. Het blijkt dus, dat twee punten vaststaan. In de eerste plaats, dat de zaak bij hem reeds in onderzoek is, en in de tweede plaats, dat de Minister sympathiek gestemd is tegenover een Zeelandverbinding over Arnhem naar Bentheim. Ongetwijfeld zal de Minister bij zijn verdere onderhandelingen stuiten op het bezwaar bij de spoorwegmaatschappijen, dat hij reeds noemde, dat zij nl. zullen zeggen: het laten loopen van die treinen vereischt een vrij groot offer, terwijl het passagiersverkeer op de „Zeeland" gering is. Ik zou den Minister ter versterking van zijn standpunt nog dit argument er bij willen geven, dat, wanneer op het oogenblik zoo weinig menschen met de Vlissinger lijn gaan, dit grootendeels hierdoor wordt veroorzaakt, dat men deze verbinding niet heeft. Komt de verbinding met Berlijn over Bentheim tot stand, dan zal het aantal reizigers weldra toenemen. Het is hier min of meer de quaestie van de kip en het ei. Indien de Regeering de verbinding over Bentheim weet te doen slagen, zullen tal van reizigers, niet alleen Duitsche, maar ook Engelsche, die de voorkeur geven aan de dagboot boven de nachtboot, de bovendien steeds zoo veilige en accurate lijn van de „Zeeland" verkiezen boven de verbinding via Hoek van Holland.

Waar een zoo groot nationaal belang bij de „Zeeland" betrokken is, zou ik den Minister willen verzoeken, sterk te staan en de belangen van de „Zeeland" niet prijs te geven ter wille van mogelijke bezwaren der spoorwegmaatschappijen.

De beraadslaging wordt gesloten en artikel 13 van den staat van uitgaven zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 14 tot en met 20 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderdeel C. Telegraaf- en telefoondienst, van den staat der Uitgaven in het algemeen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoor tot die leden, die een opmerking hebben gemaakt in het Voorloopig Verslag naar aanleiding van den radio-dienst en die er op hebben aangedrongen, dat de Regeering vooral wat buigzamer zou zijn tegenover amateurs, die, zooals de wet toelaat, een vergunning vragen tot het verzenden van radiogrammen. De Regeering oppert in de Memorie van Antwoord daartegen twee bezwaren, die m. i. geen van beide hout snijden. In de eerste plaats vreest de Minister daardoor verwarring in den officieelen dienst, maar argumenten daarvoor geeft hij niet. In het blaadje *Radio Expres*, dat voor de radio-amateurs wordt uitgegeven, komt te recht de opmerking voor, dat men niet begrijpt hoe, als de Regeering een kortere golflengte eischt, bijv. van 200 M., ooit verwarring zou kunnen ontstaan met den Rijksdienst, die altijd met grootere golflengten seint. Het tweede bezwaar schijnt van meer beteekenis, doch kan m. i. al evenmin verklaren, waarom de Regeering niet veel gemakkelijker zou kunnen zijn tegenover de radio-amateurs. De Minister wil niet meer vergunningen geven, om eerst de internationale conferentie af te wachten. Ik wijs er op, dat als die vergunningen gegeven worden tot wederopzeggens toe, er geen sprake van kan zijn, dat moeilijkheden ontstaan met het internationaal verkeer, want de Regeering kan immers de vergunningen dadelijk intrekken, wanneer zij dat wenschelijk oordeelt. De Minister zal er overigens toch zeker wel op gesteld zijn, dat een korps van amateurs gekweekt wordt, die den Staat eventueel belangrijke diensten kunnen bewijzen als vrijwilligers-radiotelegrafisten. Daarom verzoek ik den Minister wat gemakkelijker, ik zou haast zeggen redelijker, te zijn ten aanzien van de verzoeken van amateurs, die zich aan alle contrôle willen onderwerpen. Ik zou den Minister dus willen verzoeken zich in verbinding te stellen met de vereeniging van die amateurs, de bekende Nederlandsche Vereeniging voor Radiotelegrafie, om de zaak nog eens te overleggen en te zien of het niet mogelijk is een oplossing te vinden, welke spoedig een meer gewenschten toestand van samenwerking brengt. Wanneer de Minister die toezegging wil doen, ben ik aanvankelijk tevreden gesteld.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan den heer Dresselhuys mededeelen, dat ik op het oogenblik ten aanzien van deze materie niet voldoende georiënteerd ben om een decisie te nemen, maar dat ik het Hoofdbestuur heb verzocht een conferentie te beleggen, waarbij tegenwoordig zullen zijn eenerzijds leden van de

(Minister van Swaay c. a.)

commissie voor de radiotelegrafie en anderzijds belanghebbenden. Op die conferentie zal van gedachten worden gewisseld en ik heb verzocht van die vergadering zoo uitvoerig mogelijke notulen te ontvangen. Eerst daarna meen ik, dat de tijd gekomen is, om te zien in welke banen deze aangelegenheid moet geleid worden. Ik hoop, dat de heer Dresselhuys met deze mededeeling genoegen zal kunnen nemen.

De algemeene beraadslaging over *C.* in het algemeen wordt gesloten.

De artikelen 21 tot en met 74 van den staat van uitgaven, alsmede de artikelen 1 tot en met 15 van den staat van inkomsten, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De staat, behoorend bij artikel 1 van het ontwerp van wet, wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 1 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 2 tot en met 5 en de beweegreden van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van:

I. **het voorstel van wet van den heer Duys c. s., tot wijziging van de „Registratiewet 1917" (109);**

II. **het ontwerp van wet tot wijziging der Registratiewet 1917 (367).**

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de algemeene beraadslaging over deze beide onderwerpen te zamen te houden.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Het spreekt vanzelf, dat het ontwerp van wet, dat nu door de Regeering is ingediend, door mij als voorsteller van het andere voorstel van wet met groote instemming is begroet.

Het spijt mij alleen, Mijnheer de Voorzitter, dat de heer Minister zijn bekeering van zoo weinig elegantie heeft doen vergezeld gaan.

De heer de Geer heeft als Minister van Financiën een heel ander standpunt ingenomen, toen hij indertijd de motie van den heer Weitkamp behandelde, dan hij nu in de stukken wil doen voorkomen.

Het is absoluut onjuist, als de Minister van Financiën een indruk wil vestigen als thans in de Memorie van Toelichting, maar speciaal in de Memorie van Antwoord wordt gedaan.

Deze Minister heeft absoluut niet op het standpunt gestaan, dat hij de registratierechten op de veilingen zou willen afschaffen, wanneer daarvoor in de plaats kwam een equivalent van andere belastingen. Toen de motie van den heer Weitkamp in behandeling was, heb ik gezegd, dat de voorstellers ook den moreelen plicht op zich namen om de middelen te verschaffen, als de Minister de zes ton van de registratierechten op de veilingen niet kon missen.

De Minister heeft tegen de motie toen allerlei argumenten aangevoerd. Men kan die vinden op pag. 2013 van de *Handelingen* van het jaar 1921/1922: dit registratierecht was een ingeburgerd recht en nog veel sterker dan bij de behandeling door den heer van Gijn, klemde hier het argument, dat het een ingeburgerde belasting is.

Op pagina 2014 der *Handelingen* lezen wij:

„Ik herhaal intusschen, dat, hoewel de aangevoerde bezwaren in menig opzicht weinig indruk maken, ik deze belasting niet tot de fraaiste onzer heffingen reken. Ik wil dan ook een afspraak met de Kamer maken en ik hoop, dat deze aan de geachte tegenstanders eenige bevrediging zal geven. Een tijdelijke ontheffing thans kan ik op de aangevoerde gronden niet beloven. Maar wel het omgekeerde: een duurzame ontheffing straks."

Men ziet het, de Minister wilde van de afschaffing toen niets weten.

(Duys c. a.)

„Wanneer het mij mocht overkomen", zegt de Minister verder, „dat ik nog enkele jaren hier zit, dan zeg ik toe, dat, wanneer de versobering van den Staatsdienst zoo ver zal zijn gevorderd, dat het evenwicht hersteld is, en wij tot verlaging van belastingen kunnen komen, dit veilingsrecht het eerste zal zijn, dat ik onder handen neem.

Ik hoop, dat deze toezegging er toe zal kunnen bijdragen om allen, die van deze heffing een afkeer hebben, krachtig te doen medewerken om dat moment te doen intreden. De afschaffing van dit recht zij de prijs, die lokkend wacht na noeste bezuinigingsvlijt."

Op die manier werd toen de heer Weitkamp in de maling genomen ......

De **Voorzitter**: Ik kan niet toestaan, dat de heer Duys zegt, dat de Regeering een der leden in de maling neemt. Dat komt ook niet voor.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Laat ik dan zeggen, dat op deze wijze door een Minister een lesje in Staatsmanskunst en regeerkunst werd gegeven, dat door den heer Weitkamp, maar al te spoedig — misschien mag ik dit ook niet zeggen; een Kamerlid handelt niet al te spoedig; dat is misschien ook te beleedigend voor een Kamerlid — werd aanvaard. De heer Weitkamp, die aldus de boodschap medekreeg: lokkend wacht de prijs van afschaffing van het veilingsrecht, wanneer ge maar een tijd van noeste bezuinigingsvlijt achter den rug hebt, trok vervolgens zijn motie in.

Ik vraag: wat is van die noeste bezuinigingsvlijt terechtgekomen? Niet heel veel. De Minister heeft vroeger veel bezuinigingsvlijt op het gebied van militaire uitgaven ten toon gespreid, maar sedert hij Minister van Financiën geworden is, besteedt hij zijn vlijt op bezuinigingsgebied meer aan allerlei kleine peuterige ontwerpen betreffende gomelastiek en potlooden, dingen van een paar dubbeltjes en guldens, maar zijn mede-Ministers laat hij naar hartelust met de millioenen smijten en hij trekt zich van de verantwoordelijkheid daarvoor niets aan. Van versobering in den Staatsdienst is niet in het minst sprake.

Toch komt de Minister met dit wetsontwerp, niet omdat hij een oplossing wist, maar omdat in een artikel in het *Weekblad voor Privaatrecht en het Notarisambt* een artikel is verschenen van zekeren mijnheer de Jong, die een aantal middelen aangaf om nieuwe belastingen in te voeren. Er zijn, wat allerlei belastingen betreft, wel middelen aan te voeren om er hier en daar wat uit te halen: er is geen belasting, of zij is wel voor aanvulling vatbaar. Dat had de Minister ook direct zelf kunnen weten.

Daarom zeg ik: ik ben nog blij, dat ik, toen de heer Weitkamp indertijd zijn motie introk, haar overgenomen heb. Toen die motie ten slotte in stemming kwam, heeft de heer Weitkamp tegengestemd, maar zij is aangenomen. Ik ben ook daarom blij, dat ik die motie heb overgenomen, want als de Kamer die motie niet had aangenomen, dan zou er vandaag nog geen sprake van zijn geweest, dat er van de Regeering dergelijk wetsontwerp zou zijn gekomen.

Nu gaat de Minister in zijn wetsontwerp verder dan wij in ons initiatief-voorstel deden. Waarom ook niet? Ik moest mij houden aan de uitspraak der Kamer; anders zou ik maar al te gemakkelijk aan de leden der Kamer, die gaarne van deze zaak af wilden, de gelegenheid gegeven hebben om te zeggen: wij hebben indertijd wel gestemd vóór een motie-Duys, die sprak over een half procent registratierecht op veilingen van landbouw- en tuinbouwproducten, maar als ge daaraan uitbreiding geeft, dan is dat niet meer de oude motie; dan staan wij er vrij tegenover en stemmen wij tegen het voorstel.

Ik heb mij dus gehouden aan den inhoud mijner motie, hoewel wij liever verder zouden zijn gegaan. De voorstellers hebben dan ook in hun toelichting gezegd: wanneer mocht blijken, dat er in de Kamer aandrang is om de regeling uit te breiden en het ons blijkt, dat wij door die uitbreiding de hulp, welke wij aan de land- en tuinbouwers willen geven, niet in gevaar brengen, dan zijn wij onmiddellijk daartoe bereid.

De Regeering is onderwijl met haar wetsontwerp gekomen en ik kan niet anders doen dan dat toejuichen. Ik sta bijv. niet op het standpunt van het lid der Kamer, dat 40 jaar

(Duys.)

lang pap gegeten heeft. Dat is de heer Weitkamp, die in de Kamer met zekere emphase den heer Beumer te gemoet voerde, dat deze nooit pap had gegeten. Ik sta niet op hetzelfde standpunt als dat boerenpapetende Kamerlid. Ik sta op het standpunt, dat ik de zaak moet stellen boven de politiek.

Immers, dat Kamerlid heeft een tijd geleden in een avondvergadering ronduit verklaard, dat, als er voorstellen kwamen, die, al waren zij in het belang van den landbouw, door mij werden ingediend, hij nooit op mijn initiatief zijn stem er aan zou geven. Iemand, die zich op dat standpunt plaatst, stelt daarmede de zaak onder zijn politiek partijbelang.

Als wij hetzelfde standpunt innamen, zouden wij tot de Regeering kunnen zeggen: het spijt ons, gij stelt wel een wetsontwerp voor, dat verder gaat dan het onze, maar wij zullen tegenstemmen, omdat wij niet onze stem willen geven aan een wetsontwerp, waartoe gij het initiatief neemt. Ik geloof, dat de tuinbouw- en landbouwbelangen met het innemen van een dergelijk standpunt onzerzijds niet zouden zijn gediend, en waar wij deze belasting willen doen verdwijnen en dit wetsontwerp van de Regeering, dat ons sympathiek is, meer kans heeft om tot stand te komen, meenen wij ons voorstel van wet te kunnen intrekken, hetgeen ik bij deze doe, daarbij de verklaring afleggende, dat wij gaarne vóór het wetsontwerp van de Regeering zullen stemmen.

Voor de leden der oppositie in deze Kamer, die iets willen tot stand brengen, is het nu duidelijk geworden welken weg zij hebben te bewandelen om daartoe te geraken. Zij hebben niet anders te doen dan een motie voor te stellen, te trachten die aangenomen te krijgen en dan, als de Regeering zegt, dat zij niet wil doen wat in die motie wordt gevraagd, onmiddellijk een initiatief-voorstel in te dienen. Daarin ligt de beste waarborg, dat de Regeering denkt: ik zal als de drommel een wetsontwerp indienen, dan staat het ten minste niet op naam van een van die opposanten en kan ik beter de eer aan mij zelf houden.

Het indienen van initiatief-ontwerpen krijgt op die manier een perspectief en een relief van onbegrensde afmetingen en de Minister kan niet zijn houding goedpraten met een praatje, als waarmede hij thans is gekomen naar aanleiding van het artikel in het *Tijdschrift voor Privaatrecht en het Notarisambt*, nl., dat hij wel op een andere wijze een bate voor de schatkist kan vinden. Dergelijke dingen kan men wel schrijven in de Staphorster nachtbode, maar niet in een stuk aan een college als de Tweede Kamer. Ik herhaal: het recht van initiatief krijgt op die manier een mooi relief en degene, die dat recht indertijd in de Grondwet heeft neergeschreven, zal niet hebben kunnen denken, dat het zulk een uitbreiding zou krijgen, mede door de propaganda, welke deze Minister er voor maakt.

Ik trek dus, mede namens de andere voorstellers, het voorstel van wet in en ik hoop, dat het Regeeringsvoorstel zal worden aangenomen.

De Voorzitter: Aangezien de heer Duys, mede namens de andere voorstellers, heeft verklaard, het voorstel van wet n°. 109 in te trekken, maakt dit geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Michielsen**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Duys heeft op vrij uitvoerige wijze getracht, den Minister van Financiën met zich zelf in tegenspraak te brengen. Hij heeft in den breede nagegaan, welke uitlatingen door den Minister in verband met deze materie in het verleden zijn gedaan en hij heeft die uitlatingen getoetst aan het vóórliggende wetsontwerp, daaruit de conclusie trekkende, dat deze Minister niet zich zelf is gebleven. Vervolgens heeft de geachte spreker de gansche geschiedenis van deze registratierechten nog eens de revue laten passeeren; hij heeft de motie-Weitkamp en al hetgeen daarmede verband houdt, naar voren gebracht. Ik zou haast durven zeggen, dat hij de politiek er als het ware met de haren bijgesleept heeft, en het wil mij voorkomen, dat hij de belangen van de zaak zelf daardoor niet heeft gediend, daarmede in geen enkel opzicht iets heeft gedaan in het belang van den betrokken landbouw, tuinbouw en visscherij.

Wij hebben onzerzijds reeds verschillende malen bij de Regeering aangedrongen op maatregelen in het belang van den noodtoestand in land- en tuinbouw. Daarbij kwamen drie punten naar voren, die in onderling verband moeten worden gezien: het krediet aan de tuinders, de verlaging van de spoorwegtarieven en de registratierechten.

Gaarne wil ik de Regeering hulde brengen voor de indiening van dit ontwerp, waardoor zij is te gemoet gekomen aan een wensch, die ook dezerzijds meer dan eens in en buiten de Kamer naar voren is gebracht. Echter wil ik opmerken, dat dit wetsontwerp niet in zoo belangrijke mate aan de nooden van de tuinders te gemoet komt als ik wel zou wenschen. Het geldt hier meer een psychologische, dan wel een practische quaestie. De afschaffing van het ½ pct. registratierecht zal geenszins in staat zijn om in de nooden der tuinders te voorzien. Geldelijke verlichting zal dit wetsontwerp niet in beteekenende mate brengen; daarvoor is de bate voor de betrokkenen te gering, zitten zij ook te diep in den put. Ongetwijfeld echter zullen zij in de aanneming van dit wetsontwerp een gunstig verschijnsel zien, een hoopvol teeken, dat de wetgevende macht de oogen voor hun behoeften niet gesloten houdt.

Mijnheer de Voorzitter! Gaarne maak ik van deze gelegenheid gebruik, om speciaal bij dezen Minister, die over de schatkist gaat, de belangen zoowel van land- en tuinbouw als van de visscherij aan te bevelen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik juich de indiening van dit wetsontwerp toe, omdat de Regeering zich niet bepaalt tot het treffen van maatregelen ten behoeve van land- en tuinbouw, maar omdat zij ook verlichting wil schenken aan de visscherij.

De heer Duys had in zijn wetsvoorstel niet voorgesteld, de rechten voor het visscherijbedrijf af te schaffen, terwijl het Regeeringsvoorstel dit wel doet. De redenen waarom de heer Duys dit niet gedaan had, ken ik, maar leggen voor mij geen gewicht in de schaal.

Alles pleit er voor, deze rechten in de tegenwoordige omstandigheden ook voor het visscherijbedrijf af te schaffen. De gevallen zijn volkomen analoog, de nood is in beide bedrijven hoog gestegen. Het is moeilijk te zeggen, waar de nood het hoogst is, en in het karakter van beide soorten veilingen is geen verschil. Evenmin deed de heer Duys middelen aan de hand, om tegenover de inkomsten, welke de Staatskas voortaan missen moet, een equivalent te vinden, terwijl het Regeeringsvoorstel dit wel doet en op alleszins aannemelijke wijze.

De omstandigheden zijn er allerminst naar, om van een kant bronnen van inkomsten onaangeboord te laten, waar allerlei nuttige, ja welhaast noodzakelijke uitgaven achterwege moeten blijven. Het systeem van de Regeering, om aanstonds naar dekking te zoeken en deze aan te wijzen, lijkt mij dus in de huidige omstandigheden juist.

Er zijn nog andere redenen, Mijnheer de Voorzitter, waarom ik aan het Regeeringsontwerp de voorkeur zou hebben gegeven. Dit ontwerp brengt nog enkele technische wijzigingen aan, welke mij verbeteringen lijken; als zoodanig noem ik b. v. de opheffing der vrijstelling bij eersten verkoop van nieuwgestichte gebouwen, aangebracht bij Nota van Wijziging, en de afschaffing der vermindering van het recht op overdracht van onroerende zaken, voor de akten, welke worden geregistreerd binnen 1, 2 of 3 jaren na de registratie der akten, waarop wegens de overdracht van dezelfde zaken het volle recht geheven of verschuldigd werd.

In het Voorloopig Verslag is er op aangedrongen, de bij art. 101, letter *k*, verleende vrijstelling bij eerste overdracht van ontgonnen gronden op te heffen. Dat de Minister hieraan weerstand heeft geboden, heeft mijn volle sympathie en ik hoop, dat de Minister, indien de aandrang in deze richting uit de Kamer zou worden hernieuwd, voet bij stuk zal houden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb op dit wetsontwerp een amendement ingediend, dat echter nog niet is rondgezonden, en dat strekt om de vrijstelling van registratierecht bij verkoopingen van visch alleen te doen gelden voor visch, afkomstig van Nederlandsche schepen. In IJmuiden hebben herhaaldelijk en op groote schaal veilingen plaats van visch, afkomstig van buitenlandsche schepen. Deze maatregel echter wordt genomen in het belang van den Nederlandschen

(Michielsen e. a.)

land- en tuinbouw en van de visscherij. Dit wetsontwerp zou niet zijn ingediend, wanneer niet deze bedrijven in een noodtoestand verkeerden, maar daarbij heeft zeker niet de overweging gegolden, dat het wenschelijk is de buitenlandsche bedrijven te steunen. Daarom wil ik reeds nu mijn denkbeeld bij de Regeering aanbevelen.

Vervolgens zou ik aan dit wetsontwerp gaarne nog een kleine uitbreiding gegeven zien. Het heft alleen op de verplichting tot betaling van registratierecht voor die visch, die geveild wordt vanwege reeders, maar niet voor visch, die geveild wordt vanwege handelaren in visch. Toch komen die veilingen herhaaldelijk voor. Een handelaar koopt een partij visch en meent daarvoor denzelfden dag nog emplooi te zullen vinden. Dat mislukt, en hij ziet zich genoodzaakt, die visch den volgenden dag opnieuw in veiling te brengen. Voor zulk een veiling geldt hetzelfde argument voor de vrijstelling van registratierechten als bij een veiling van visch, wanneer die uitgaat van reeders.

De bate, die hierdoor aan de Staatskas zal ontgaan, is zeer gering, omdat dergelijke veilingen niet alle dagen en niet in groote partijen worden gehouden, maar dat pleit te meer voor de gelijkstelling van beide soorten van veilingen, ook omdat de veilingen, door handelaren gehouden, voor hen in den regel toch al een schadepost opleveren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat er spoedig gelegenheid zal zijn de beide amendementen rond te deelen en, voor zoover het noodig blijkt, zal ik ze dan nader toelichten.

De heer **Lovink**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne den Minister van Financiën willen vragen of visch, die verkocht wordt ten name niet van visschers, maar van reeders, ook zal vallen onder het begrip van visch, door visschers aangebracht. Bij een enge opvatting van het woord „visschers" zou men reederijen kunnen uitsluiten, hetgeen waarschijnlijk niet in de bedoeling van den Minister zal hebben gelegen. Ik zou daarom den Minister willen vragen, of visch, aangebracht door reederijen, ook gerekend zal worden als visch, aangebracht door visschers, zoodat ook deze van de gunstige bepaling van art. 55 kan profiteeren en dus vrijgesteld is van het ½ pct. registratierecht.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat de heer Duys in zijn betoog heeft willen betwijfelen, of aan dit ontwerp uitsluitend *zakelijke* overwegingen ten grondslag liggen. Dit is ook reeds gedaan in het Voorloopig Verslag en ik wensch mij op dit punt slechts te refereeren aan wat in de Memorie van Antwoord staat vermeld. Als iemand, in strijd met mijn mededeelingen in de Memorie van Antwoord, alsnog meent te moeten volhouden, dat aan dit wetsontwerp andere dan zakelijke overwegingen ten grondslag liggen, dan weet ik, dat dit onjuist is, maar dan acht ik het beneden mij daarop nader in te gaan.

Den heer Michielsen wensch ik dank te zeggen voor diens steun. Op de beide punten, waarop hij de aandacht heeft gevestigd, en die, als ik goed begrepen heb, in amendementen worden belichaamd, die nog niet zijn rondgezonden, hoop ik morgen terug te komen, als die amendementen in druk zijn verschenen.

Wat de vraag van den heer Lovink aangaat, deze kan ik bevestigend beantwoorden.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft gezegd, dat hij het beneden zich achtte om nog te antwoorden op de veronderstelling, die hier en daar gemaakt is, dat het wetsontwerp zou steunen op andere dan uitsluitend zakelijke overwegingen. De Minister moet natuurlijk zelf weten, wat hij al dan niet beneden zich acht, maar ik wil den Minister dit zeggen, dat, wanneer misschien hier of daar die veronderstelling wordt gemaakt, ook in de rijen van zijn eigen geestverwanten — ook in de pers is die veronderstelling hier en daar opgedoken —, de Minister daarvan zelf de schuldige is.

(Minister de Geer e. a.)

Het is voor een Minister van Financiën ontoelaatbaar, dat hij een zoodanig financieel beleid voert, dat bijna niemand anders dan hij zelf tot de conclusie kan komen, dat dit wetsontwerp alleen om zakelijke overwegingen is ingediend. Het beleid van den Minister van Financiën behoort daarom duidelijker en klaarder te zijn dan bij dezen Minister van Financiën het geval is geweest. De Minister weet toch, dat hij zich tot grootste taak gesteld heeft de veiligheidstelling en het behoud van de gaafheid van den gulden. Een dergelijke Minister van Financiën mag niet een beleid laten zien van Jantje lacht en Jantje huilt. Bij zoo een Minister van Financiën moet eenige stabiliteit zijn en moet men de overtuiging hebben, dat hij niet vandaag het roer hierheen en morgen het roer daarheen zal gooien zonder eenige lijn en van zoo een Minister mag men niet verwachten, dat hij alle argumenten van 14 dagen geleden heden weer even gemakkelijk zal loslaten. Deze opmerking is in de Memorie van Antwoord niet beantwoord en de Minister moet hier niet zeggen: ik acht het beneden mij om op veronderstellingen, die ik door mijn eigen gedrag gewekt heb, te antwoorden. Ik constateer nogmaals, dat de Minister van Financiën indertijd de afschaffing van dit registratierecht heeft bestreden op heel andere motieven. Een Minister van Financiën, die een heele staf van bekwame hoofdambtenaren op zijn Departement heeft, behoeft, bij een vraagstuk als dit, heusch niet te wachten tot in een of ander blad of tijdschrift, het moge belangrijk zijn of niet, een mijnheer schrijft: gij kunt dat registratierecht toch wel afschaffen, want ik heb hier een postje en daar een bronnetje, waaruit gij eenige honderdduizenden guldens kunt halen.

Dan is de leiding van het Departement weg. Wat in dat artikel stond, wisten de bekwame ambtenaren van de registratie, die op het Departement zitten, ook wel en dus is het verhaaltje, dat het argument, dat thans is aangevoerd, plotseling uit een weekblad is gekomen, voor mij niet acceptabel.

Wie den gang van deze zaak heeft gevolgd, heeft gezien, dat de Commissie van Rapporteurs voor het wetsvoorstel tot afschaffing van de registratierechten, waarbij ik mijn best heb gedaan het zoo spoedig mogelijk in de Kamer behandeld te krijgen, tot drie maal toe verlenging heeft gevraagd van den termijn, waarbinnen het verslag moest worden uitgebracht. En wat is het rapport ten slotte nog geworden? Over de zaak zelf wordt niet gesproken, maar er staan wel groote verhalen in over de vraag, of wel een dergelijk initiatief-voorstel mag worden ingediend en ook zijn allerlei quasi-staatsrechtelijke beschouwingen opgenomen, waaraan men onmiddellijk den eersten onderteekenaar herkent, dien men ook in de Kamer dadelijk kent in het zoeken van chicanes en futiliteiten en die telkens zijn scherpzinnigheid oefent in allerlei muggenzifterij. Zoo zit het verslag vol. Toch heeft men eenige keeren uitstel gevraagd. Waarom? Omdat er niet genoeg bekokstoofd was? Om vooral te voorkomen, dat het ontwerp vooral niet het ontwerp-Duys zou zijn? Dan heeft men daardoor toch een groote kracht van reden gegeven tot het zeggen van deze dingen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer de Geer is een man, wiens woord men graag aanneemt en wanneer hij zegt, dat niets anders dan zakelijke motieven aan de indiening van zijn ontwerp hebben ten grondslag gelegen, wil ik voor mij ruiterlijk verklaren, dat ik dat ronduit accepteer. Wanneer hij het dus zegt, neem ik het aan. Ik wil hem dan echter toevoegen: ik hoop, dat bij een volgende gelegenheid zijn beleid zóó zal zijn, dat dergelijke verwijten, als ik mij verplicht heb geacht te memoreeren, niet in de pers of elders kunnen opkomen, want een Minister van Financiën, die zich tot hoogste taak acht de veiligstelling van den gulden, moet óók willen, dat zijn reputatie veilig gesteld is en dat is hier niet gebeurd.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering gesloten.

66ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 21 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden: 2°. een ontwerp van wet; 3°. een missive van de Eerste Kamer; 4°. verzoekschriften; 5°. een telegram. — Verslag uitgebracht over een ontwerp van wet. — Beslissing omtrent onderzoek in de afdeelingen van de Nota van Wijziging van het ontwerp van wet tot wijziging der Ouderdomswet 1919. — Regeling van werkzaamheden. — Behandeling en inwilliging van het verzoek van den heer van den Tempel tot het houden eener interpellatie over de bijdragen door het Rijk aan de gemeenten in de kosten van werkverschaffing en werkloozenondersteuning. — Behandeling en verwerping van het voorstel van wet van den heer Boon tot afwijking van de Kieswet enz. — Nog ingekomen bericht van een lid. — Behandeling en aanneming van het voorstel tot wijziging van de Registratiewet. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Aanvang der behandeling van het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk. — Verslag uitgebracht over een ontwerp van wet.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 75 leden, te weten:

de heeren van den Heuvel, Fleskens, van Voorst tot Voorst, van de Bilt, Deckers, Wintermans, Michielsen, Bierema, Beumer, Ament, Kersten, van Rijzewijk, van der Voort van Zijp, Rutgers, Duymaer van Twist, van den Tempel, Dresselhuys, van Rappard, Fruytier, Suring, Braat, Nolens, Hiemstra, Bongaerts, Albarda, Moerel, Schaper, Troelstra, Gerretson, van Gijn, Lovink, Snoeck Henkemans, Bulten, Boon, Engels, Heukels, mejuffrouw van Dorp, de heer van Dijk, mejuffrouw Groeneweg, de heer Vliegen, mejuffrouw Westerman, de heeren Knigge, Schokking, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren J. ter Laan, Rutten, Staalman, K. ter Laan, van Zadelhoff, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Ter Hall, Marchant, Tilanus, Duys, van Sasse van Ysselt, Oud, Feber, van Rijckevorsel, van Schaik, IJzerman, de Monté ver Loren, Schouten, Hermans, van Wijnbergen, Stulemeijer, van Ravesteijn, de Boer, Gerritzen, Bakker, Brautigam, Juten, Kolkman, Zijlstra, Hugenholtz,

en de heeren Ministers van Financiën en van Arbeid, Handel en Nijverheid.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van mejuffrouw Katz, wegens gemeenteraadsvergadering; van den heer Ketelaar, wegens vergadering van Gedeputeerde Staten; van den heer Smeenk, wegens een andere vergadering; van den heer Visscher, ook gisteren en volgende dagen, wegens ongesteldheid; van den heer H. Colijn, wegens een vergadering elders.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijke Boodschap ten geleide van een ontwerp van wet tot wijziging van den eersten en den tweeden titel van het tarief van justitiekosten en salarissen in burgerlijke zaken.

Dit ontwerp van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken reeds is gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden naar de afdeelingen;

3°. een missive van de Eerste Kamer, houdende kennisgeving, dat zij zich in haar vergadering van gisteren heeft vereenigd met het haar door de Tweede Kamer toegezonden ontwerp van wet tot wijziging der wet van 4 April 1892 (*Staatsblad* n°. 55) tot instelling der Orde van Oranje-Nassau.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

4°. de volgende verzoekschriften:

vier, betreffende het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk, van:

den voorzitter en den adviseur van den Bond van Nederlandsche Groothandelaren in IJzerwaren en aanverwante artikelen, te Amsterdam (met een aantal adhaesieverklaringen);

de Kamers van Koophandel en Fabrieken te Rotterdam en te Zaandam;

den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers;

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Registratiewet 1917, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van den Nederlandschen Bond van Huis- en Grondeigenaren en Bouwkundigen, te Amsterdam;

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling der Hinderwet, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Arnhem.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën van Rapporteurs;

5°. een telegram van den voorzitter van de Reedersvereeniging Scheveningen, betreffende niet-aanneming van het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk.

Dit telegram wordt voor kennisgeving aangenomen;

B. dat het Verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het voorstel van wet van den heer Boon, tot afwijking van eenige bepalingen van de Kieswet en de Provinciale Wet met betrekking tot de verkiezing van leden der Provinciale Staten van Gelderland in den kieskring Tiel (405).

Dit Verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld.

De Voorzitter: De Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot wijziging der Ouderdomswet 1919, zooals die wet laatstelijk gewijzigd is bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 352) (295), heeft voorgesteld een onderzoek

(Voorzitter e. a.)

van de Nota van Wijziging (Stuk n°. 10) van dit ontwerp in de afdeelingen te doen plaats hebben.

Ik stel voor, overeenkomstig het voorstel der Commissie te besluiten.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: In verband met dit besluit der Kamer stel ik voor, het ontwerp van wet tot wijziging der Ouderdomswet van de lijst der aan de orde zijnde onderwerpen af te voeren.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, aan de lijst der aan de orde gestelde wetsontwerpen toe te voegen, na het ontwerp betreffende den invoer van schoenwerk:

1°. het voorstel van wet van den heer Sannes c. s., tot aanvulling van de Invaliditeitswet (278), en

2°. het ontwerp van wet betreffende wijziging der Kieswet, de Provinciale wet en der Gemeentewet (376).

Voorts om de eindstemming over de Jachtwet a.s. Vrijdag te doen plaats hebben aan het einde der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Aanstaanden Vrijdag gaat de Kamer op reces, vermoedelijk tot Dinsdag 17 April a.s. Nu stelt de Regeering prijs op spoed bij de behandeling der kiesregeling voor de Eerste Kamer en indien het mogelijk is deze, zonder overhaasting, deze week te behandelen, werk ik daartoe gaarne mede. Ik stel daarom voor, wetsontwerp n°. 376, in het vertrouwen, dat heden Eindverslag zal verschijnen, aan de agenda toe te voegen, onder dit voorbehoud, dat, indien mij mocht blijken, dat behandeling niet goed meer mogelijk is, ik zal voorstellen het ontwerp weder van de agenda af te voeren.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van:

I. **het verzoek van den heer van den Tempel** om verlof tot het richten van vragen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw aangaande de regelen, volgens welke door het Rijk aan de gemeenten bijdragen worden verleend in de kosten van werkverschaffing en werkloozenondersteuning en den omvang dier bijdragen; betreffende de voorwaarden, welke daarbij aan de gemeenten worden gesteld, en in het algemeen betreffende de bemoeiing van de Regeering met de gestie der gemeenten te dezer zake ook ingeval het Rijk geen financieelen steun verleent.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, het gevraagde verlof te verleenen.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ik stel voor, den dag der interpellatie later te bepalen.

Daartoe wordt besloten;

II. **het voorstel van wet van den heer Boon** tot afwijking van eenige bepalingen van de Kieswet en de Provinciale Wet met betrekking tot de verkiezing van leden der Provinciale Staten van Gelderland in den kieskring Tiel (405).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer Troelstra: Mijnheer de Voorzitter! De vraag, die in dit wetsvoorstel aan de beslissing van de Kamer wordt onderworpen, heeft een eigenaardigen kant.

Onwillekeurig komen bij de behandeling van een dergelijke

(Troelstra.)

vraag naar voren argumenten, niet ontleend aan de wet en aan de strikte toepassing der wet, maar aan ridderlijkheid en loyauteit. Men is uit den aard der zaak allicht geneigd, aan argumenten van dien aard grooter beteekenis toe te kennen dan het karakter van het onderwerp op zich zelf veroorlooft. Ik wil maar zeggen, dat indien het eenigszins mogelijk ware, wij alles zouden willen doen om aan de fout, die door de vertegenwoordigers van den Vrijheidsbond in het district Tiel is begaan, verdere gevolgen te ontnemen. Evenwel, een geval als dit staat nooit op zich zelf. Feiten als deze kunnen meer voorkomen. Het betreft hier een hoogst belangrijke zaak, waar juist het toegeven aan gevoelens van loyauteit e. d. meer gevaarlijk werkt dan in menig ander geval. Wij hebben hier te doen met de toepassing van de Kieswet, met een zaak, die in verband staat met de vertegenwoordiging der verschillende partijen in publieke lichamen, met een terrein, waarop — omdat het feitelijk den grondslag van ons Staatswezen betreft — strikte toepassing der wet het eenig houvast kan zijn, wanneer men beveiligd wil zijn voor allerlei misbruiken en afwijkingen van de wet, die slechte gevolgen voor het politieke leven kunnen hebben. Daarom, waar ik deze zaak nader ook met gevoelens van ridderlijkheid en loyauteit, nader ik ze ook met wantrouwen tegen die gevoelens, waar het betreft de zoo delicate materie van de Kieswet.

Er is aanmerking gemaakt op het optreden van het hoofdstembureau te Tiel en ook op de beslissing van Gedeputeerde Staten ten deze.

De grieven, die geuit zijn zoowel tegen het hoofdstembureau te Tiel als tegen Gedeputeerde Staten van Gelderland, zijn mijns inziens ongegrond. Zoowel het hoofdstembureau als Gedeputeerde Staten konden onmogelijk een andere beslissing nemen. Wij hebben hier te doen, in de eerste plaats met art. 37, alinea 2, van de Kieswet, in de tweede plaats met art. 43, sub *d*, en in de derde plaats met art. 44, sub *c*, dier wet. Wie deze wetsbepalingen met elkander in verband beschouwt, kan, dunkt mij, moeilijk komen tot een andere conclusie dan ik zooeven uitsprak. Art. 37, tweede alinea, bepaalt:

„Indien het betreft de verkiezing van de leden der Tweede Kamer, of der Provinciale Staten of van den raad van een gemeente, die in kieskringen is verdeeld, mag dezelfde candidaat niet voorkomen op meer dan één van de lijsten, ingeleverd in denzelfden kieskring."

Art. 43, sub *d*, geeft de gevallen aan, waarin ingeleverde lijsten ongeldig zullen zijn, bindt dus de geldig- of ongeldigverklaring van de lijsten aan een imperatieve wetsbepaling, en art. 44, sub *c*, bepaalt het volgende:

„Het hoofdstembureau schrapt, in de volgorde in dit artikel aangewezen, van de lijsten de candidaten ......",

dus een imperatief voorschrift om te schrappen,

„*a*. ....

„*b*. ....

„*c*. die voorkomen, indien het betreft de verkiezing van de leden der Tweede Kamer, der Provinciale Staten of van den raad van een gemeente, die in kieskringen is verdeeld, op meer dan één in den kieskring ingeleverde lijst, indien het betreft de verkiezing van de leden van den raad van een gemeente die niet in kieskringen is verdeeld, op meer dan éene lijst."

Het geval, dat zich heeft voorgedaan te Tiel, en dat voorzien is in art. 37, leidt er dus toe, dat volgens art. 44 het hoofdstembureau verplicht was de candidaten op de ingeleverde lijsten van die lijsten te schrappen. Dat wil dus zeggen, dat alle candidaten, voorkomende op de drie ingeleverde lijsten, moesten worden geschrapt en werden geschrapt, terwijl ten overvloede art. 43 nog bepaalt, dat lijsten, waarop alle candidaten zijn geschrapt, ongeldig zijn.

Nu is er tegen het hoofdstembureau nogal gefulmineerd, ook door een van mijn politieke vrienden. Mr. G. van den Bergh heeft in *Het Volk* een vrij kras artikel geschreven, waarin de leden van het stembureau, onder wie zich ook een sociaal-democraat bevond, eigenlijk verantwoordelijk worden

(Troelstra.)

gesteld voor dit pijnlijke geval. De loyauteit en de breedheid van blik van dat lid, evenals van de andere leden van dat hoofdstembureau, worden in dat artikel in twijfel getrokken.

Dit zou juist geweest zijn, indien de leden van het hoofdstembureau vrijheid hadden gehad om anders te handelen dan zij gehandeld hebben. Maar zij hadden geen keuze. De artikelen van de Kieswet, die ik in hun verband heb voorgelezen, verplichtten hen, om te doen, hetgeen zij gedaan hebben. De wet is daaromtrent zoo pertinent mogelijk. En indien hetgeen ik gezegd heb, onjuist is, dan zou ik de redenen daarvoor van den jurist mr. Boon wel eens willen vernemen. In de stukken heb ik die niet gevonden, noch in de Memorie van Toelichting, noch in de Nota. Wel heb ik daarin gelezen beschouwingen, vooral politieke beschouwingen, maar juridische beschouwingen, dat het hoofdstembureau, en dus Gedeputeerde Staten van Gelderland met de wet in de hand anders hadden kunnen handelen dan zij gedaan hebben, heb ik niet gevonden.

Is er van den kant van de autoriteiten, die betrokken waren bij de candidaatstelling, met de noodige breedheid van blik en met het noodige verantwoordelijkheidsgevoel gehandeld? Dat is een andere vraag. Maar ik heb op den voorgrond gesteld, dat dit in geen geval kan gelden voor het hoofdstembureau en Gedeputeerde Staten. De lijsten worden ingediend bij den voorzitter van het hoofdstembureau, dat is in dezen de burgemeester. Als men nu zegt, dat het op den weg van den burgemeester ligt, om indien bij hem drie gelijkluidende lijsten worden ingediend, te zeggen: mijnheeren, dat gaat niet, daar krijgt ge last mee, of: ik zal die eene lijst maar in ontvangst nemen en de beide andere kunt gij wel weer mee naar huis nemen, ik zeg: als men dat zegt, dan heeft men groot gelijk. Ik hoor zeggen, dat het gerucht loopt, dat dat gebeurd is; mij heeft dat gerucht niet bereikt. Dat was een fatsoenlijke wijze van handelen geweest en dat dat niet gebeurd is, daarop kan men aanmerking maken, ja, daarop moet met de meeste beslistheid aanmerking gemaakt worden. Maar ik moet er even op wijzen, dat dat is een quaestie van billijkheid, maar niet een quaestie van wettelijke bepalingen. Er is geen enkele bepaling in de wet, die den burgemeester verplicht, dat te doen en ook geen enkele bepaling, die aan het feit, dat het niet gebeurd is, eenig gevolg verbindt.

Ik blijf dus bij wat ik gezegd heb: de houding van den voorzitter van het hoofdstembureau, van den burgemeester zou ik willen laken. Daar ligt de schuld van de dingen, die men uit een oogpunt van billijkheid niet vergoelijken kan. Maar het hoofdstembureau als zoodanig en Gedeputeerde Staten treft in dezen niet de minste blaam.

De heeren van den Vrijheidsbond vinden in deze zaak aanleiding tot het indienen van een voorstel tot wijziging van de bestaande wet.

Er is reeds in de stukken op gewezen, dat het beter ware geweest, in deze een eventueele actie van de Regeering te doen uitgaan.

Hoewel ik niet zoo verschrikkelijk Regeeringsgezind ben en ik in menig geval een dergelijke opmerking in het Voorloopig Verslag naar aanleiding van de indiening van een initiatief-voorstel niet waardeeren kan, ware in dit geval een poging van de heeren van den Vrijheidsbond om de zaak door de Regeering aanhangig te laten maken, zeer verstandig geweest, alweer, omdat het hier betreft een quaestie in het belang speciaal van den Vrijheidsbond zelf, omdat zooveel mogelijk elk idee van te ijveren voor eigen parochie moest zijn voorkomen en omdat de beste waarborgen, dat het er eenvoudig om te doen was de wet toegepast te krijgen, waren gekregen, indien de Regeering in deze een voorstel had ingediend.

Wanneer al dat om den tijd niet mogelijk ware geweest, had het toch alleszins aanbeveling verdiend, ook in dit speciale geval, niet te komen met een voorstel, dat alleen afkomstig is van de Vrijheidsbond, maar te trachten een initiatief-voorstel te krijgen, dat uitdrukte, blijkens de onderteekening, de overtuiging van zoo wat alle verschillende partijen in deze Kamer.

Dit blijkt een quaestie van tijdrekenkunde te zijn voor de heeren van den Vrijheidsbond. Er is ons in de stukken voorgerekend, dat er, in verband met het tijdstip, waarop de uitspraak van Gedeputeerde Staten is gevallen, slechts een half uur tijds is geweest voor de samenstelling van dit initiatief-voorstel.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben zoo vrij desniettegenstaande mijn bewering vol te houden.

De mogelijkheid, dat Gedeputeerde Staten de ongeldigheid van de lijsten zouden handhaven, was vooruit te zien en er is, vóórdat die uitspraak gevallen is, alle gelegenheid geweest voor de fractie van den Vrijheidsbond, zich met andere fracties in verbinding te stellen en te zeggen: wij achten het mogelijk, dat er een dergelijke uitspraak komt, de zaak moet zoo spoedig mogelijk worden behandeld, zijt ge bereid, als eventueel die uitspraak zoo en niet anders zal zijn, met ons een voorstel van die en die strekking in te dienen?

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat het bezwaar, aan de tijdrekenkunde ontleend, in deze niet als excuse kan gelden.

Wat nu betreft de voornaamste motieven voor dit voorstel door de onderteekenaars aangevoerd, zoo is daar voor mij een motief bij, dat ik zeer belangrijk vind.

Wij willen allen ridderlijk wezen en ik houd mij steeds bij de heeren van den Vrijheidsbond voor een ridderlijke behandeling van mijn partij en mij zelf aanbevolen; de heeren kunnen altijd van reciprociteit mijnerzijds op dit stuk verzekerd zijn, maar bij wetgeven komt toch ook nog iets anders dan ridderlijkheid op den voorgrond.

Het voornaamste argument van de heeren ten gunste van hun voorstel is, dat het ook met het oog op de nieuwe samenstelling van de aanstaande Eerste Kamer, die opgedragen zal zijn aan de Provinciale Staten, die ditmaal gekozen zullen worden, noodig is, dat de vertegenwoordiging van de verschillende partijen in de Provinciale Staten zoo zuiver mogelijk zal zijn. Dit is juist, en indien bij toepassing van een goede methode van wetgeving dit ware te verkrijgen, dan zou ik daaraan van harte kunnen medewerken.

Het is misschien een klein beetje ondeugend, maar toch, onwillekeurig, wanneer men deze redeneering als motief voor dit voorstel van de heeren Vrijheidsbonders leest, wie denkt dan niet even aan de vorige verkiezing van de tegenwoordige Eerste Kamer en wie slaakt dan niet onwillekeurig de verzuchting, dat het wel zoo wenschelijk ware geweest, indien het motief, dat nu wordt aangevoerd, toen bij de heeren van den Vrijheidsbond zoo zwaar had gewogen, dat toen er voor ware gezorgd, dat de Eerste Kamer niet zoo belachelijk en zoo totaal in strijd met alle begrippen van evenredige vertegenwoordiging samengesteld werd als nu door hun schuld het geval is.

Dit is echter niets meer dan een kleine ondeugendheid, die de heeren mij moeten vergeven. Op de beoordeeling van het wetsvoorstel en de daarvoor aangevoerde argumenten heeft dat natuurlijk niet den minsten invloed.

De opmerking is gemaakt, dat deze wijze van wetgeven beslist moet worden afgekeurd. Ik wensch ook aan deze soort van wetgeving niet mede te doen, al wil ik wel mededoen aan een normale wijziging der wetgeving, aan wijziging van de Kieswet, indien dat noodig is.

De heeren maken er nu zooveel drukte over, maar ik vraag: toen indertijd hetzelfde gebeurd is te Elst, hebben de heeren toen de noodzakelijkheid gevoeld, om dergelijke wijziging der wet voor te stellen? Wij hebben het niet gedaan en wij zijn dus consequent, wanneer wij ook in dit geval geen andere houding aannemen.

Ik keur deze wijze van wetgeven, dit incidenteel ingrijpen van den wetgever in de bij de wet vastgestelde administratieve bepalingen, die gelden ten opzichte van de uitvoering van de Kieswet, onvoorwaardelijk af. Ik wil niet medewerken om de deur te openen voor een wijze van doen, welke hierop zal neerkomen, dat wanneer er weer eens een nieuwe fout wordt begaan, de hulp van den wetgever opnieuw zal worden ingeroepen. Als de heeren Vrijheidsbonders op dit oogenblik met hun ontwerp slagen, zal er morgen aan den dag weer iets anders voorkomen en zal men niet meer vrij

(Troelstra.)

zijn, om in een dergelijk geval zich aan de uitvoering van de wet te houden, zooals op dit oogenblik. Wij moeten weten, wat de uitvoering van de Kieswet betreft, waaraan wij toe zijn. Er is een algemeene regel, waarover het noodige is gezegd, waarover de heer Fockema zijn belangrijke artikelen heeft geschreven: ieder wordt geacht de wet te kennen. Het is een regel, die in zijn algemeenheid zeer bedenkelijk is, maar die in dit speciale geval elken toets kan doorstaan.

De heeren, die daar namens den Vrijheidsbond hun lijsten hebben ingediend, waren zeer zeker in staat om de doodeenvoudige bepalingen van de wet te kennen en, wanneer zij desondanks tegen de wet in hun lijsten hebben ingediend, is er ten opzichte van deze categorie van burgers zeker niet de minste reden om te zeggen: ja, zij hadden de wet moeten kennen, maar dat was nu eenmaal van hen niet te verwachten. Ik kan dat op zich zelf niet aanvaarden. Ik kan dat niet aanvaarden tegenover menschen, die de wet *behooren* te kennen en die ook *kunnen* kennen; er waren alle voorwaarden aanwezig voor hen om de wet te kennen. Ik kan mij niet neerleggen bij een methode, om, als deze menschen hebben gedaan, alsof zij de wet niet kenden, de hulp van den wetgever in te roepen en te zeggen: verander nu de wet maar en maak ongedaan hetgeen het gevolg is geweest van de vergissing van deze personen. Dat is de dingen op hun kop zetten. In een orgaan, aan de indieners van dit voorstel allerminst vijandig, is dit onderwerp besproken; dat orgaan was het niet eens met artikel 1 van het oorspronkelijke ontwerp, maar gevoelde veel voor artikel 2, dat de Vrijheidsbond geen schade van deze vergissing zou hebben. Het gevoelde er anderzijds niets voor, dat bij deze gelegenheid de wet zou worden veranderd. Ik sta eerder op het tegenovergesteld standpunt. Ik ben er voor om, als de wet aanleiding geeft tot onjuiste feiten, haar te wijzigen, maar om de reeds aangegeven redenen gevoel ik voor het andere minder.

In de afdeelingen is den heeren voorstellers de raad gegeven artikel 1 te laten vervallen, maar bovenal is daar opgekomen tegen artikel 2, tegen de Vrijheidsbondsche wetgeving op dit punt. Ik juich het toe, dat de heeren artikel 1 hebben laten vervallen, maar hadden zij artikel 2 ook maar ingetrokken; hadden zij ten slotte het geheele wetsvoorstel maar ingetrokken en de onaangename gevolgen aanvaard! Het doet mij leed, dat de heeren die conclusie niet hebben getrokken; zij hadden ons dan bespaard de werkelijk onaangename taak om tegen te stemmen.

De heer **Dresselhuys**: Gij zet u over die onaangenaamheid nogal gemakkelijk heen.

De heer **Troelstra**: Ik moet mij in mijn politieke leven zoo vaak over onaangenaamheden heenzetten; hoe zou ik die kunst niet langzamerhand hebben geleerd en in toepassing weten te brengen, nu het een wetsontwerp van de heeren van den Vrijheidsbond betreft?

De heer **Dresselhuys**: Dat zou ik ongetwijfeld niet gedaan hebben.

De heer **Troelstra**: Ik ben begonnen te zeggen, dat ik liever een andere houding had aangenomen; ik ontzeg ieder het recht, aan de oprechtheid daarvan te twijfelen.

De heer **van Rappard**: Van ridderlijkheid is bij uw partij niets te verwachten!

De heer **Troelstra**: Als gij een ingrijpen van den wetgever voorstelt om uw eigen stomme fouten te herstellen, om de toepassing van de bestaande wet te wijzigen, deedt gij beter u stil te houden. Niemand heeft het recht mij te verwijten, dat ik kleingeestige politiek zou drijven; ik heb daartoe nooit aanleiding gegeven en werp dat alles met verachting van mij.

Mijnheer de Voorzitter! Wij kunnen om de zakelijke redenen, die ik heb aangegeven, niet met dit wetsvoorstel medegaan, zoodat de sociaal-democraten zullen tegenstemmen.

(van Ravesteijn.)

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! Het wil mij voorkomen, dat er in deze geschiedenis verschillende fouten zijn begaan.

Ik kan niet instemmen met hetgeen de heer Troelstra heeft gezegd omtrent de juiste houding, die door het hoofdstembureau zou zijn aangenomen. Hij gaf toe, dat een fout is begaan door den voorzitter van het hoofdstembureau, en dat is zeker onmiskenbaar. Men mag dunkt mij van den voorzitter van een hoofdstembureau, tevens burgemeester, verwachten dat, wanneer hij de wet toepast, hij dat doet op een verstandige en loyale wijze. En er zal zeker geen meeningsverschil over bestaan, dat die burgemeester dat niet heeft gedaan. Dit is nu overkomen niet aan een der rechtsche partijen, maar aan een linksche partij, hoewel zij toch de heerschende klasse vertegenwoordigt; indien hetzelfde ware overkomen aan de revolutionnaire partij, zou in nog sterker mate de verdenking rijzen, dat deze burgemeester de gelegenheid had aangegrepen om een bepaalde politieke partij een hak te zetten.

Indien deze burgemeester den wenk had gegeven: er zijn drie lijsten ingeleverd die precies gelijk zijn, neem twee daarvan terug, dan behoud ik er een en dat is voldoende, dan zou hij de wet hebben toegepast met gezond verstand en het wil mij voorkomen, dat men ook van een burgerlijken magistraat verwachten mag, dat hij met gezond verstand de wet zal toepassen. Wanneer die burgemeester zooals ik hier hoor zeggen zelf lid van den Vrijheidsbond is, maakt dat de zaak niet beter, maar juist erger.

De heer **van Rappard**: Van de S. D. A. P. verwacht ik geen ridderlijkheid!

De heer **J. ter Laan**: Schoft!

De **Voorzitter**: Ik roep den heer J. ter Laan tot de orde! Ik verzoek stilte. De heer van Ravesteijn heeft het woord. Ik verzoek den leden hun zitplaatsen in te nemen.

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de burgemeester, voorzitter van het hoofdstembureau, naar mijn meening en waarschijnlijk naar de meening van alle politieke partijen van de Kamer een fout heeft begaan, hetzelfde geldt naar mijn meening voor het hoofdstembureau. Het hoofdstembureau had in dit geval ook de wet kunnen toepassen met gezond verstand en het had kunnen zeggen: de voorzitter heeft een fout begaan, hij heeft wel is waar de letter van de wet toegepast, maar niet den geest van de wet, wij redresseeren. Dat alles is evenwel niet gebeurd, en nu het eenmaal zoo ver gekomen is, zou naar mijn meening de Kamer een fout begaan, indien zij dit overhaast ingediende en overhaast behandelde wetsontwerpje zou gaan aannemen. Het is nu eenmaal zoo, dat de partij wie het betrof bij verkiezingen en bij andere belangrijke gelegenheden pech schijnt te hebben, zooals men het populair noemt. De heer Troelstra wees reeds op de tegenwoordige samenstelling der Eerste Kamer, die een paskwil is van evenredige vertegenwoordiging, maar die het gevolg is van een fout van den Vrijheidsbond. Nu staan wij weer voor het geval, dat van een fout van de heeren van den Vrijheidsbond het gevolg kan wezen dat de samenstelling van de volgende Eerste Kamer niet zal zijn in overeenstemming met het fraaie stelsel van evenredige vertegenwoordiging, dat ons is voorgelegd. Men kan dat alles betreuren, maar nog veel betreurenswaardiger zou het zijn, als de Kamer op deze wijze meedeed aan gelegenheidswetgeving. Daarom moet ik mij tegen dit wetsontwerp verzetten, op eenigszins andere gronden dan de heer Troelstra, en daarom heb ik het woord gevraagd. Het wil mij voorkomen, dat, indien de Kamer dit wetsontwerp aanneemt, wij opnieuw zouden hebben een geval van gelegenheidswetgeving, zooals wij tijdens den oorlog wel eens hebben gehad, dat in een burgerlijk Parlement tot gevaarlijke conclusies kan leiden. Als hetzelfde mijn partij had betroffen, dan was er natuurlijk geen sprake van geweest, dat wij een initiatiefvoorstel hadden ingediend, en ik geloof ook niet, dat een der

66ste VERGADERING. — 21 MAART 1923.

405. Voorstel van wet van den heer Boon tot afwijking van eenige bepalingen van de Kieswet, enz.

(van Ravesteijn c. a.)

andere partijen in de Kamer er op had gestaan, om de fout te redresseeren en te voorkomen, dat de Communistische Partij geen vertegenwoordiging in de Staten van eenige provincie zou hebben gehad. Maar als op deze manier moet worden wet gegeven, dat telkens, wanneer zich onder den invloed van één of andere fout de behoefte doet gevoelen aan wijziging van de wet, dat in zeer korten tijd zou kunnen geschieden, dan ben ik zeer bevreesd. Wij leven op het oogenblik in een buitengewoon kalmen tijd. Er is van eenige revolutionnaire beweging op het cogenblik in Nederland geen sprake. Wij hebben ons eenige malen verzet tegen spoedwetgeving, die gericht was tegen de arbeidersklasse, en wij wenschen niet, dat op een overijlde en overhaaste manier de tegenwoordig bestaande wetten worden gewijzigd ten gunste van een bepaalde politieke partij. Dat is de reden, waarom ook ik zal stemmen tegen het wetsvoorstel.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb u het woord gevraagd, om een enkel woord, dat ik zooeven bij wijze van interruptie heb gebruikt, te kunnen terugnemen. Naar aanleiding van de redevoering van den heer Troelstra heeft mijn zeer geachte mede-afgevaardigde de heer van Rappard geïnterrumpeerd, dat er in de arbeidersklasse en in mijn partij geen ridderlijkheid aanwezig zou zijn. Ik heb mij daardoor zeer gegriefd gevoeld, omdat ik voor 100 pct. de overtuiging heb, dat die interruptie ten eenenmale misplaatst en volkomen onwaar was. Ik heb daarover met den heer van Rappard een enkel woord gewisseld. De heer van Rappard hield staande, dat hij meende te mogen zeggen, wat hij wilde. Nu heeft het mij leed gedaan, dat ik mij heb laten verleiden om een woord te gebruiken, waarvan ik voor mij zelf de overtuiging heb, dat het in deze Vergadering althans nimmer thuis behoort, nl. het woord, dat de heer van Rappard een schoft zou zijn. Ik maak van deze gelegenheid gebruik om dat woord ridderlijk terug te nemen.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil dadelijk op den voorgrond stellen, dat het in de verste verte mijn bedoeling niet is geweest, om de arbeidersklasse te beleedigen. Dat heeft nooit bij mij voorgezeten en dat waren ook niet mijn woorden. Mijn woorden waren, dat ik op dit punt van die partij geen ridderlijkheid had mogen verwachten. Ik meende in dit geval volkomen gerechtigd te zijn om die woorden te gebruiken. Er was behalve dit nog een ander geval in een ingezonden stuk. Ik heb het oog op de uitdrukking „smerig" amendement, waarover ook in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* is geschreven en waartegen de heer J. ter Laan zich niet heeft kunnen verdedigen. Daarom meende ik gerust te mogen zeggen, dat ridderlijk optreden van die partij niet verwacht mag worden en ik neem dan ook die woorden niet terug.

De **Voorzitter**: Ik verklaar hiermede het incident gesloten.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou enkele woorden willen zeggen ten gunste van dit wetsvoorstel.

Het komt mij voor, dat men niet van gelegenheidswetgeving in het algemeen kan spreken, dat men die niet over één kam kan scheren, omdat er zeer verschillende soorten gelegenheidswetgeving zijn. De gelegenheidswetgeving, welke men moet afkeuren, is die, welke plaats vindt, wanneer een bepaald deel van de bevolking gebruik maakt van zijn recht op een manier, die het overheerschend deel niet bevalt, en het overheerschend deel op dat oogenblik met bijzondere oogmerken tracht het gebruik maken van dat recht te verhinderen.

Dat is een ongewenschte gelegenheidswetgeving.

Hier hebben we heel iets anders. Er heeft hier plaats gevonden een wetsuitlegging — ik wil geheel daarlaten of ze formeel al dan niet juist was — die in ieder geval totaal in strijd is met de bedoeling van de wet.

De bedoeling van de Kieswet is zeer duidelijk, dat er niet ten gevolge van kleine formeele fouten ongelukken met de lijsten zullen gebeuren. Nu is het resultaat daarvan een

(van Dorp c. a.)

gevolg, dat in strijd is — en hierop wil ik speciaal den nadruk leggen — met het geheele Landsbelang. Het gaat hier voor mij niet om het belang van een bepaalde partij. Het is in het belang van het geheele Land, dat ieder burger zich werkelijk vrij kan uitspreken over de vertegenwoordigers, die hij zich wenscht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil daarom een beroep doen niet op de ridderlijkheid van de rechterzijde, maar op haar inzicht in het Landsbelang om er toe mede te werken, dat het herstel van deze kleine fout kan plaats hebben. Voor een dergelijke kleine fout, die zulke groote en ongewenschte gevolgen heeft, is een gelegenheidswetgeving m. i. inderdaad volkomen wenschelijk en goed.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan met een enkel woord volstaan, vooral nu de voorstellers het eerste gedeelte van hun oorspronkelijk ontwerp hebben teruggenomen.

Er kon aanleiding zijn in verband met hetgeen te Tiel is geschied voor de vraag, of er gewacht zou worden op een wijzigingsvoorstel van de Regeering met betrekking tot het artikel, waarover men daar gestruikeld is, dan wel dat men zelf daartoe het initiatief zou nemen. In zoover kan ik de indiening van het voorstel verstaan, al wil ik overigens onderschrijven wat reeds door den heer Troelstra met betrekking tot dit punt is gezegd, dat men vooral in zake het kiesrecht voorzichtig moet zijn met initiatief-voorstellen. Terwijl ik in het algemeen geen voorstander ben van een overvloedig gebruik van het recht van initiatief in verband met de verantwoordelijkheid van de Regeering, meen ook ik, dat de Regeering op het terrein van het kiesrecht de leiding moet houden.

Maar kon er, gelijk gezegd, aanleiding zijn voor een spoedige wijziging, zooals het wetsvoorstel thans voor ons ligt, heeft het geen andere strekking dan om de gevolgen van de uitspraak van het hoofdstembureau te Tiel ongedaan te maken, een uitspraak, die bevestigd is door Gedeputeerde Staten, het college, dat alleen in beroep heeft te beslissen en met welks uitspraak volgens de wet alzoo een einduitspraak is gegeven.

Mijnheer de Voorzitter! Dat is zoo kort en concreet mogelijk weergegeven, wat hier ter beslissing wordt voorgelegd.

Wanneer het enkel gaan zou over de vraag, of het niet in verband met de geheele opvatting van onze kiesrechtregeling van belang is, dat alle kiezers zich overeenkomstig hun politiek gevoelen bij de stembus kunnen uitspreken, dan ligt in de vraag zelf het antwoord. Met andere woorden, hieromtrent kan geen twijfel zijn. Maar een andere vraag is deze, of, wanneer de wetgever het noodig heeft gekeurd om de geheele procedure van de verkiezing, waarvan de candidaatstelling een deel uitmaakt, aan bepaalde voorwaarden te binden, of het dan aangaat, als op een gegeven oogenblik blijkt, dat een groep niet aan die voorwaarden heeft voldaan, dat de Kamer zal ingrijpen om de gevolgen daarvan ten spoedigste weg te nemen.

Al ken ik nu aan het zooeven gehouden betoog van mejuffrouw van Dorp alle waarde toe, zoo komt het mijn vrienden en mij nochtans voor, dat het bij de tweede vraag betrokken belang, dat de wet, die voor allen geldt, geëerbiedigd zal worden, totdat er in die wet op ordelijke wijze verandering is gebracht, van veel grooter gewicht is.

Op zich zelf zou ik geneigd zijn om, nu het op dit oogenblik het wegvallen van een lijst van den Vrijheidsbond betreft, dezen wat men noemt te gemoet te komen. Niet minder dan wanneer het een lijst van anderen gold. Een gezonde politiek brengt trouwens mede, dat wij dezelfde welwillendheid betrachten tegenover elkander, ook tegenover partijen, die misschien het scherpst tegenover ons staan. Doch nu wijs ik ook in dit verband op het gevaar van een wetsvoorstel als hier voor ons ligt. Men is elkaar niet gaarne onaangenaam; dit wensch ik althans uit te spreken en ik meen als Christelijk-historische daartoe ook recht te hebben.

Wanneer het ons daarom niet gemakkelijk valt om ons tegen dit wetsvoorstel uit te spreken, zoo moge, wanneer wij dit nochtans doen, daaruit ook aanstonds blijken, dat het hierbij een ernstig beginsel geldt.

(Schokking e. a.)

De voorstellers moeten het zelf beslissen, maar het wil mij voorkomen, dat, wanneer zij hun voorstel terugnamen, zij misschien eenige schade doen aan het getal stemmen, dat op de candidaten van den Vrijheidsbond in de provincie Gelderland wordt uitgebracht, doch dat zij daarmede een dienst zouden bewijzen aan een juiste opvatting van de wet, een algemeen belang. Daarom waag ik het den heeren van den Vrijheidsbond te vragen, die immers geacht mogen worden ook voor een zuiver houden van de beginselen op wetgevend gebied te gevoelen, of zij zelf niet behooren mede te werken, dat geen verkeerd precedent geschapen wordt.

Mejuffrouw van Dorp zegt: och, het betreft een kleine quaestie. Doch ik herinner er aan — de heer Troelstra heeft daarop te recht gewezen — dat er volstrekt geen eenstemmigheid is over de verkeerde interpretatie, die door het hoofdstembureau van Tiel en Gedeputeerde Staten van Gelderland aan de wet zou gegeven zijn. Wanneer dit wel het geval was, en de uitlegging van de betrokken artikelen algemeen als onjuist werd erkend, dan meen ik nog, dat er geen rechtvaardiging zou zijn voor een gelegenheidsvoorstel, maar dan zou de zaak er zeker nog wat anders voorstaan. Er is echter zeer bepaald verschil over de vraag, of de interpretatie der wet wel onjuist is geweest. Ik treed thans niet in een beoordeeling daarvan; die heb ik op het oogenblik niet noodig. Alleen wil ik er op wijzen, dat, wanneer wij den weg opgaan, om bij ongewenschte gevolgen van wettelijke voorschriften niet die voorschriften te wijzigen, maar de gevolgen weg te nemen, niet alleen het gezag der wet ondermijnd wordt, maar ook het eind van dien weg niet is te zien.

Bij de uitvoering van de wet komen we herhaaldelijk in aanraking met gevolgen, waarvan iedereen erkent, zelfs de publieke colleges, die tot beslissen zijn geroepen, dat zij op zich zelf te betreuren zijn. Ik wil even herinneren aan een geval, dat onlangs op fiscaal gebied zich heeft voorgedaan. Bij een Raad van Beroep werd een bezwaarschrift ingediend, dat door dien Raad, wat den inhoud betreft, ten volle juist werd bevonden. Maar de omstandigheid — het ging over duizenden guldens — dat degene, die het bezwaarschrift had ingediend, verzuimd had het te onderteekenen, dwong den Raad van Beroep het stuk ter zijde te leggen. Wanneer dit geval wordt gedemonstreerd, zal ieder licht erkennen: het is een schade, die niet geaccepteerd kan worden; hier is een verzuim, voor het gevolg waarvan men den man niet kan laten opkomen, en dus moet er een wetsvoorstel worden ingediend, om dit gevolg weg te nemen.

Maar het ware beter dan de wettelijke bepalingen zelf op te heffen.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, er is aanleiding voor de vraag of menig voorschrift in de wet moet blijven, zooals er voortdurend op grond van ervaring reden is op herziening van de wet in dit of dat opzicht aan te dringen. Maar zoolang de wet niet herzien is, moet zij voor allen blijven gelden. Hieraan moet vooral ook ten aanzien van de verkiezingen worden vastgehouden; in dit opzicht ben ik het geheel met den heer Troelstra eens. Het zou dan ook het beste zijn, als de heeren door dit wetsvoorstel terug te nemen, zelf erkennen te vlug te zijn geweest.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Laat ik beginnen met een woord van dank aan u, aan de Commissie van Rapporteurs en aan de Kamer, die de gelegenheid hebben gegeven dit ontwerp zoo spoedig te behandelen, omdat anders ieder effect zoo verloren gaan. Het geval, dat aanleiding gaf tot de indiening van dit noodwetje, is voldoende bekend en ik behoef dan ook niet i . den breede uit te weiden over de bekende Tielsche lijsten. Art. 37 der Kieswet zegt, dat het verboden is als candidaat op meer dan één lijst voor te komen, ingeleverd bij dezelfde verkiezing. Er staat in de toelichting uitdrukkelijk, dat hier bedoeld zijn geen concurreerende lijsten. Het hoofdstembureau en Gedeputeerde Staten van Gelderland hebben anders geoordeeld en hebben, uitsluitend lettende op de letter van de wet, de lijsten ongeldig verklaard. Ik wijs er op, dat vooraf geen enkele verdediging is gevonden van de beslissing van het hoofdstembureau en van Gedeputeerde Staten. Zoowel in de rechtsche pers als in *Het*

(Boon.)

Volk leest men: laten wij kalm blijven, niemand denkt er aan, dat Gedeputeerde Staten die beslissing zullen handhaven. Men kan dat lezen in *Het Huisgezin* of in *De Tijd*, terwijl mr. van den Bergh schrijft: „Gedeputeerde Staten zullen zich wel niet achter dat benepen formalisme scharen”. Nu heeft de heer Troelstra die beslissing, welke hij juist acht, verdedigd.

De heer **Troelstra**: Ik heb er mijn argumenten voor gegeven.

De heer **Boon**: Gij hebt dezelfde argumenten gegeven als het hoofdstembureau en Gedeputeerde Staten van Gelderland, anders niets, en als gij wilt weten, welke argumenten er tegen gelden, dan kunt gij nalezen het uitvoerig betoog, dat ik voor Gedeputeerde Staten van Gelderland heb gehouden, en ook de geheele pers, die zich er tegen verklaart. De vraag, of die beslissing juist is of niet, doet er niets toe. Als de Kamer tot de overtuiging kwam, dat zij geheel onjuist was, zouden wij even ver zijn. Het zou niet juist zijn van al deze plaats op die beslissing een fellen aanval te doen.

Ik wijs er alleen op, dat, terwijl de heer Troelstra die beslissing verdedigt, een ander lid in zijn partij, nl. mr. van den Bergh, lid van het Centraal Stembureau, erkend als een van de beste kenners van ons stelsel van de evenredige vertegenwoordiging, tegen die beslissing krachtig is opgekomen. Met alle waardeering voor de kennis van den heer Troelstra, moet ik de kennis van mr. van den Bergh op dit gebied toch aanzienlijk hooger stellen.

De heer **Troelstra**: U moet mijn argumenten tegenspreken.

De heer **Boon**: Maar dat heb ik toch gedaan. De heer Troelstra heeft niets anders gedaan dan te herhalen de argumenten van het hoofdstembureau, die ik voor Gedeputeerde Staten heb ontzenuwd — en het zou toch heel ongepast van mij zijn, de Kamer te vermoeien met een rede van een half uur, waarin ik dat alles zou herhalen. In het hoofdstembureau zat de heer Laviere en deze heeft den doorslag bij de beslissing gegeven en de heer van den Bergh heeft een aanval gedaan op dien sociaal-democraat en gezegd, dat die een benepen formalisme had gehuldigd, en ten einde dien partijgenoot te sauveeren, gaat de heer Troelstra de beslissing van den heer Laviere nu in het openbaar verdedigen!

Er is gezegd, dat het initiatief van de Regeering had moeten uitgaan, dat van het recht van initiatief een minder gelukkig gebruik is gemaakt. Ik herinner mij geen geval, waarbij dat niet van een initiatief-voorstel werd gezegd. Gewoonlijk kwamen die klanken van de rechterzijde en in den mond van den heer Schokking klinken ze ook zeer vertrouwd. Maar het verwondert mij zeer, dat de heer Troelstra, wiens fractie meermalen van het recht van initiatief gebruik maakte, dat ditmaal ook aanvoerde!

Overigens zijn de grenzen van het recht van initiatief hier zoo herhaaldelijk besproken, dat ik mij ontslagen kan rekenen van den plicht, die nogmaals te bespreken. Waar binnen een half uur een poging tot redres moest worden gedaan, wilde die effect hebben, was het absoluut onmogelijk om in overleg te treden met de Regeering, hoezeer wij het ook op prijs hadden gesteld, dat de poging van de Regeering had kunnen uitgaan. *Impossibilium nulla obligatio est.* Om die reden was ook overleg met andere partijen geheel onmogelijk; en ik mag toch zeker niet aannemen, dat, had dat overleg wel plaats gehad, de heer Troelstra gaarne had medegewerkt, doch dit thans uit dépit niet wil doen; dat ware toch een te kleine opvatting.

Er is gezegd, dat het verkeerd zou zijn, wanneer de wetgever zich gaat bemoeien met een zich regelmatig ontwikkelende verkiezing. Maar aldus gesteld, is de zaak onjuist. De wensch van de kiezers heeft zich nog niet gemanifesteerd. Het zou volkomen ongewenscht zijn, dat de wetgever zich ging mengen in een poging om alsnog te trachten den uitgesproken wil van de kiezers te wijzigen. Maar een poging van den wetgever om alsnog een zuivere uitspraak van de kiezers te verkrijgen, is alleszins toe te juichen.

(Boon.)

Bovendien is de zaak anders geworden door de invoering van den stemplicht. Vroeger kon men eenvoudig zeggen: ik blijf thuis en stem niet.

De heer **Duys**: Gij liberalen hield 600 000 arbeiders met geweld thuis vanwege de zuiverheid der verkiezingen.

De heer **Boon**: Als wij in dergelijke onjuiste opmerkingen moesten treden, waren wij hedenavond nog bezig. Thans moet men stemmen, en tienduizend kiezers gaan dus tegen hun wil naar de stembus. Gold het wetje-Albarda ook voor de Provinciale Staten, dan zou een groot aantal kiezers naar een nabijgelegen kieskring kunnen gaan. Thans kan men alleen blanco stemmen; maar het is toch zeker allerminst de bedoeling van den wetgever geweest, een leege sacramenteele handeling te laten verrichten, door het werpen van leege briefjes in een bus. Het waarlijk uitoefenen van hun stemrecht is thans voor tienduizend kiezers absoluut onmogelijk.

Het bezwaar is voorts geopperd, dat de voorstellers behooren tot de benadeelde partij. Was hier een Regeering, waarvan de leden tot den Vrijheidsbond behoorden of hadden Tweede of Eerste Kamer een meerderheid van den Vrijheidsbond, dan zou de zaak moeilijk zijn en zou men haar moeten overlaten aan de minderheid, om zelfs den allerkleinsten schijn van partijbevoorrechting te vermijden. Dat wij het in 's Lands belang achten, dat een aantal leden van den Vrijheidsbond in de Staten van Gelderland zitten, is onze subjectieve overtuiging, en wanneer andere partijen dit minder gewenscht achten, is dat hun subjectieve overtuiging, maar objectief staat vast, dat het gewenscht is, dat de Staten een zoo zuiver mogelijk beeld geven van de politieke samenstelling der bevolking. Zooals thans de Kamers zijn samengesteld, kan niemand hierin iets anders zien dan een poging om recht te krijgen, waar de beslissing ligt in handen van de andere partijen, wier rechtvaardigheidsgevoel den doorslag moet geven.

Er is gevraagd: moet de wetgever dan maar voor iedere kleinigheid klaar staan om redres te geven? Neen, men moet ieder geval op zich zelf beoordeelen. *De minimis non curat praetor*. In dit geval zouden tienduizend kiezers ontkiezerd zijn, en daarom is de vraag, simpel gesteld, deze: is het wenschelijk, dat ten gevolge van een zoo kleine informaliteit tien duizend menschen worden ontkiezerd ten bate van andere partijen?

Ik heb een vergelijking gemaakt met Leeuwarderadeel, en die vergelijking gaat veel verder dan men wel heeft gemeend. Aanvankelijk was dat wetsontwerp voorgesteld niet alleen voor Leeuwarderadeel, maar voor meer gemeenten, die in aanmerking zouden komen.

Men vreesde, dat sommige gemeenteraden niet volledig zouden zijn, en in de Memorie van Toelichting wordt dan ook uitdrukkelijk gezegd:

„Niet alleen dat dientengevolge de gemeenteraad geen zuiver beeld zal vertoonen van de politieke gevoelens, die in de plaatselijke bevolking leven, maar zelfs bestaat de kans, dat een voldoend aantal leden in de komende periode zal ontbreken."

Vooropgesteld wordt dus, dat het wetsontwerp werd ingediend, omdat men vreesde, dat de raden niet meer een juist beeld zouden geven van wat onder de bevolking leefde. Dat geval is dus volkomen gelijk, de analogie gaat veel verder dan men hier aanvankelijk heeft toegegeven.

Men heeft ook gezegd, dat aanneming van dit wetsvoorstel een gevaarlijk praecedent zou scheppen. Die opmerking is niet geheel van juistheid ontbloot, maar zij is toch zeer sterk overdreven. Vooreerst is de Volksvertegenwoordiging een lichaam, dat rustig zal overwegen, of de begane fout onwillekeurig en klein is en of de gevolgen onereus zijn, of zeer groote belangen op het spel staan. In de tweede plaats is de Kieswet steeds meer gegaan in de richting, dat verzuimen mogen worden hersteld. Ik heb in mijn nadere nota reeds gewezen op voorbeelden. Wanneer een kiezer alleen een lijst heeft onderteekend, krijgt men daarvan bericht en men heeft nog vijf dagen den tijd om 24 andere kiezers mede te laten teekenen, maar een lijst, die door 75 kiezers geteekend is, wordt ongeldig verklaard. Ook de wijziging der Kieswet van December 1921 ging in de richting van minder gevolgen aan kleine informaliteiten te verbinden. In de derde plaats is bijna overal de gewoonte, dat de burgemeester controleert en waarschuwt. Er zit in deze Kamer ook een burgemeester, die mij gezegd heeft: ik ben op het stembureau gaan zitten en ik heb gezegd: ik wensch, dat hier geen enkele fout begaan wordt en dat alle lijsten geldig worden ingediend. Dat is de eenig juiste opvatting en na dit geval is het te verwachten, dat een juister begrip dan bij den burgemeester van Tiel bestond, zal doordringen tot alle burgemeesters. Ik hoop, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken desnoods een aanschrijving zal richten tot alle burgemeesters, om zich voortaan op dit eenig juist standpunt te stellen. Op deze drie gronden behoeft men dus voor een precedent niet te vreezen. Stel eens, dat een lijst is ingediend en een weinig scrupuleus kiezer wil die lijst saboteeren, dan laat hij nog een gelijkluidende lijst invullen, en gaat naar de candidaten toe, zeggende: voor alle zekerheid moet gij nog voor de tweede revisielijst teekenen. De candidaten zullen er bijna allen invliegen en zoo wordt behalve de bona fide lijst nog een tweede, saboteerende lijst ingediend. Het behoort uitgesloten te zijn, dat men door een dergelijke handelwijze een lijst ongeldig zou kunnen maken. Dat is iets wat zich in de toekomst gemakkelijk kan voordoen. Zal de Kamer dan ook zeggen: wij wenschen geen gelegenheidswetgeving of zal zij het redres geven, dat noodzakelijk zou zijn?

Mijnheer de Voorzitter! Ik had gemeend, dat bezwaren zouden worden aangevoerd tegen de techniek van dit voorstel, maar dat is niet geschied en ik zal dat punt dus laten rusten.

Niets is gemakkelijker dan op excepties te procedeeren, en dat is ook hier gebeurd. De heer Troelstra heeft gezegd: denk eens aan het feit, dat zich in Noordholland heeft voorgedaan, hoe gij ons in Noordholland behandeld hebt bij de verkiezingen voor de Eerste Kamer.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij begrijpen, dat de partij van den heer Troelstra teleurgesteld geweest is, ontstemd zelfs over het feit, dat zich heeft voorgedaan voor de sociaaldemocraten in Noordholland, die volgens de aanvankelijke afspraak twee zetels meer zouden hebben gekregen, die zij nu niet hebben gekregen, maar ik acht het onjuist, dat de heer Troelstra dat geval hier aanhaalt. Wanneer de heer Troelstra een gunst zou vragen, gegrond op de billijkheid en rechtvaardigheid, en men zou dan tegenover hem zeggen: weet gij wel, dat gij ons een jaar geleden ook onvriendelijk hebt behandeld, dan geloof ik, dat de heer Troelstra zou antwoorden: Is dat wel loyaal? Laten wij ons tot dit geval bepalen. Wij hadden het vorige jaar niet de evenredige vertegenwoordiging in de Kamer, ieder der Staten koos op zich zelf, zonder een afspraak, die voor het geheele land gold. De vergelijking gaat dus allerminst op. Het geldt hier de quaestie van billijkheid. En daarom verheugt het mij, dat, naar in het verslag te lezen staat, verscheidene leden het een eisch van ridderlijkheid hebben geacht, om aan de verschillende partijen, die aan de verkiezingen wenschen deel te nemen, een eerlijke kans te geven. En dan zou ik geenszins durven beweren, dat van de S.D.A.P. die ridderlijkheid niet te wachten zou zijn, omdat ik meen, dat onder de leden ook van die partij evengoed menschen zijn als bij iedere andere partij, die voor die ridderlijkheid volkomen vatbaar zijn.

Wanneer men de instemming nagaat, die dit voorstel bij de weinige leden, die er het woord over hebben gevoerd, heeft gevonden, dan moet men meenen, dat de kans van het voorstel niet heel groot is, maar wanneer men zich nog eens afvraagt, of zoo al geen formeel, dan toch materieel onrecht wordt gedaan, wanneer de Vrijheidsbond aan de Statenverkiezing in Tiel niet kan deelnemen, dan zal men de kans hooger moeten achten en zal men kunnen verwachten, dat het voorstel wordt aangenomen. Als men zich op détails en excepties beroept, dan geloof ik, dat de zaak weinig kans heeft, maar als men de zaak breeder bekijkt, zooals mejuffrouw van Dorp heeft gedaan, dan geloof ik, dat men zal inzien, dat hier een onrecht wordt hersteld door het voorstel aan te nemen.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij genoegen, dat de geachte vorige spreker het wenschelijk heeft geacht, terug te komen op het woord, dat zooeven bij interruptie door één van de leden van zijn partij is gesproken, waarbij op de S. D. A. P. het odium werd gelegd, alsof bij die partij de ridderlijkheid zoek zou zijn. Het is mij niet bekend, dat het optreden van onze partij in eenig opzicht den toets van het optreden van andere partijen niet zou kunnen doorstaan. De S. D. A. P. is een politieke partij, evenals elke andere, en er zullen waarschijnlijk zoo nu en dan wel eens ongerechtigheden van den kant van mijn partij worden gepleegd.

Dat echter onze partij, wat de politieke moraliteit betreft, zou staan beneden welke partij ook, wordt door mij met alle beslistheid ontkend en indien de heer van Rappard volhoudt, hetgeen hij heeft gezegd, kan hij niet volstaan met dat hier even te verklaren, maar is hij verplicht om — hier gaat het moeilijk — dat in de pers nader te motiveeren, nl. het moreele vonnis, dat hij heeft gemeend over onze partij te mogen uitspreken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik herhaal, dat het mij genoegen doet, dat de heer Boon van een andere opvatting heeft blijk gegeven.

Wat nu verder de repliek van den heer Boon tegen hetgeen door mij is gezegd, betreft, zoo meen ik te mogen verklaren, dat een zoo bekwaam jurist als wij weten, dat de heer Boon is, zich daarbij allerminst in zijn kracht heeft getoond.

Er is door hem ook uitdrukkelijk gesproken over de al of niet juistheid van het optreden van het hoofdstembureau en van Gedeputeerde Staten.

Dat deze quaestie niet met het wetsvoorstel te maken zou hebben, ontken ik beslist. Indien deze lichamen de wet verkeerd zouden hebben toegepast, zou er voor dit wetsvoorstel een sterker argument kunnen worden aangevoerd. Ik heb echter in mijn betoog — ik had geen half uur noodig, mijnheer Boon, — zakelijk en in het kort aangegeven de artikelen van de wet, waardoor deze lichamen gebonden waren. Ik heb gezegd: ze waren niet vrij anders te handelen dan zij hebben gedaan.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, dat had ten minste door den heer Boon, natuurlijk met argumenten, moeten worden tegengesproken.

Geen poging zelfs daartoe is door dien geachten afgevaardigde gedaan. Hij heeft gemeend te kunnen volstaan met de verwijzing naar zijn pleidooi voor Gedeputeerde Staten. Dat was echter zoo'n lang pleidooi en de tijd ontbrak dat pleidooi nog eens te houden. Het wil mij echter voorkomen, dat althans de zakelijke inhoud van dat pleidooi in de Memorie van Toelichting had moeten worden gevonden. Ik acht dit dan ook een praatje voor de vaak, waardoor de positie van dien geachten afgevaardigde bij de verdediging van zijn voorstel niet wordt versterkt.

De geachte afgevaardigde is er verder tegen opgekomen, dat, indien zijn voorstel wordt aangenomen, daarmede door de wetgeving zou worden ingegrepen in de verkiezing te Tiel. Die bewering zou onjuist zijn, aangezien de wil van de kiezers zich nog niet heeft gemanifesteerd.

Daarmede is het begrip ,,verkiezing'' toch een klein beetje te eng opgevat. Het geldt hier niet alleen de vraag of de kiezers in de gelegenheid zijn geweest, voor de stembus hun stem uit te brengen, het geldt hier niet de vraag of de wil van de kiezers zich reeds op de een of andere wijze heeft gemanifesteerd, het geldt hier de wettelijke grondslagen van de verkiezing, zooals die bij de wet zijn geregeld.

Daarvoor heeft de wet bepaalde voorschriften gegeven. Deze voorschriften zijn wel door de autoriteiten, maar niet door de vertegenwoordigers van den Vrijheidsbond in acht genomen. Wanneer nu de wet ingrijpt, om te doen, wat de taak van Gedeputeerde Staten zou zijn geweest, indien die gemeend hadden, dat daarvoor termen aanwezig waren, dan kan, wanneer de wet nu op eens tusschenbeide komt en hetgeen gebeurd is op een of andere wijze gaat veranderen, toch moeilijk worden volgehouden, dat daarmede niet in de verkiezing zou zijn ingegrepen.

Ten slotte heeft de heer Boon zich nog beroepen op het geval van Leeuwarderadeel, en hij is tot de conclusie ge-

komen, dat het geval van Leeuwarderadeel precies hetzelfde zou geweest zijn als het geval-Tiel. Over de vergelijking van de beide gevallen is een vrij uitvoerig oordeel uitgesproken door een orgaan van den Vrijheidsbond, de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, die komt tot een tegenovergestelde conclusie als de heer Boon.

In haar nummer van 17 Maart jl. zegt die courant:

,,De gebeurtenis te Tiel zal echter voor zoover op het oogenblik valt te voorzien, geen van de funeste gevolgen hebben, die te Leeuwarderadeel moesten worden geducht. De Vrijheidsbond zal niet, gelijk de heer Boon in zijn memorie van toelichting aanstipt, in de staten van Gelderland ten gevolge van het Tielsche formalisme niet vertegenwoordigd zijn; hij zal slechts, daar hij in Tiel niet kan meedingen, in de staten van Gelderland minder sterk vertegenwoordigd zijn, dan het geval had kunnen wezen, wanneer de lijst te Tiel ware aanvaard. Het is niet te verwachten, dat de wel verkozen leden in Gelderland het fairheidsgevoel onder deze omstandigheden dermate op de spits zullen drijven, dat zij het Leeuwarderadeelsche voorbeeld gaan volgen, en allen voor hun zetel bedanken. Eerst wanneer dit het geval bleek, zou de vergelijking van den heer Boon met het wetje betreffende Leeuwarderadeel beteekenis verkrijgen. Doch dan ging het er ook niet meer om, aan eene politieke partij alsnog bij de verkiezing eene betere kans te verschaffen, dan zij nu hebben zal, doch aan de provincie het bestuurslichaam te verzekeren, dat zij noodzakelijk behoeft.''

Hier is zeer scherp en duidelijk aangetoond, dat beide gevallen niet met elkaar vergeleken kunnen worden.

Ten slotte moet ik verklaren, dat wij ook na de nadere verdediging van het voorstel geen aanleiding hebben om onze houding er tegenover te wijzigen.

De heer **Bresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet tusschenbeide treden in dit debat, waar de heer Boon volkomen gequalificeerd is om de verdediging van het voorstel te voeren; maar ik wensch nog even iets te zeggen naar aanleiding van het betoog van den heer Troelstra, die zoo even nog een woord heeft gericht tot den heer van Rappard.

De heer van Rappard heeft tijdens de eerste rede van den heer Troelstra de uitdrukking gebezigd, dat hij van de S.D.A.P. geen ridderlijkheid verwachtte. Ik kan begrijpen, dat de heer van Rappard gekomen is tot een ietwat overhaaste uitdrukking door het in- en uitpraten van den heer Troelstra, die zelf begonnen was met de ridderlijkheid op den voorgrond te stellen en blijkbaar later in zijn rede het gewicht van dit argument scheen te vergeten. Het neemt echter niet weg, dat ik wil verklaren, dat ik mij overigens met die uitdrukking van den heer van Rappard niet zou kunnen vereenigen. De heer van Rappard heeft blijkbaar bedoeld en heeft ook niet anders moeten bedoelen dan dat hij, wat betreft dit onderwerp, op dit moment geen ridderlijkheid had te verwachten. Is de heer van Rappard daarin verder gegaan, dan is die uitdrukking niet juist geweest.

Maar nu de heer Troelstra over deze zaak spreekt, zou ik er toch prijs op stellen even te memoreeren de zoogenaamde ridderlijke terugneming van de uiting, welke de heer ter Laan gebezigd heeft. Dat de heer ter Laan dat woord teruggenomen heeft, vind ik vanzelf sprekend, maar dat hij die uitdrukking terugnam onder de mededeeling, dat althans dit woord in deze zaal niet gebruikt moest worden, waaruit kan gelezen worden, dat het buiten deze zaal wel op zijn plaats was, vind ik zoodanig af te keuren, dat ik in die terugneming geen spoor van ridderlijkheid meer kan ontdekken.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Troelstra heeft gezegd, dat ik wel over de beslissing van het hoofdstembureau en van de Gedeputeerde Staten van Gelderland had gesproken, en die beslissing had gecritiseerd.

Dat is onjuist, want ik heb opzettelijk gezegd, dat het niet wenschelijk was die beslissing te critiseeren, te meer omdat de vraag of die beslissing al dan niet juist was voor de

66ste VERGADERING. — 21 MAART 1923.

405. Voorstel van wet van den heer Boon. — 367. Wijziging der Registratiewet 1917.

(Boon e. a.)

stemming over dit wetsvoorstel van geen beteekenis was. Als de heer Troelstra leest hetgeen hierover door mij in Arnhem is gezegd, zal hij zien, dat de hoofdargumenten zijn geweest de quaestie van de reeks van namen en in de tweede plaats de vraag of het artikel niet moet worden opgevat overeenkomstig hetgeen in de Memorie van Antwoord staat over de concurreerende lijsten. De heer Troelstra hecht uitsluitend aan de strikte letter van de wet en toont daarmede een jurist van de oude school te zijn, een jurist van de oude rechtshanteering, omdat de nieuwere rechtshanteering veel meer gaat in de richting van het materieele dan van het formeele. Had hij dat laatste in het oog gehouden, dan zou hij zich aan mijn zijde hebben geschaard.

Verder heeft de heer Troelstra gezegd, wat de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* over de vergelijking met Leeuwarderadeel heeft geschreven, en dit oordeel tot het zijne gemaakt, maar ik zou den geachten afgevaardigde toch aanraden zich niet meer op een courant te beroepen, doch het ontwerp zelf te lezen. Had hij dat gedaan, dan zou hij gezien hebben, dat dit ontwerp oorspronkelijk voor meerdere gemeenten zou gelden en dat daarvoor dit motief is gebruikt, dat, als b.v. een gemeenteraad van 25 leden slechts uit 17 leden zou bestaan, die raad geen zuiver beeld van de politieke verhoudingen in de gemeente zou geven. Had de heer Troelstra dit gelezen, dat had hij geen beroep gedaan op een onjuiste motiveering van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, met welk blad hij het gewoonlijk niet erg eens is.

De heer Troelstra heeft zich ook beroepen op het argument, voorkomende in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, dat dit ontwerp alleen geldt voor den kieskring Tiel en dat uit de Memorie van Toelichting zou blijken, dat nu in geheel Gelderland geen vrijzinnige Statenleden zouden worden gekozen. Er is in de Memorie van Toelichting een komma verkeerd gezet en als de heer Troelstra niet uitsluitend was afgegaan op de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, maar de stukken had nagezien, zou hij ook dat zeker hebben opgemerkt.

Het is ten slotte alleen de vraag of men dat formeele en materieele onrecht wil herstellen, waardoor men in de Staten geen zuiver beeld zou verkrijgen van de politieke verhoudingen, dan wel of men wenscht, dat die vier zetels onder de andere partijen zullen worden verdeeld.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De artikelen I en II en de beweegreden van het voorstel van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het voorstel van wet wordt verworpen met 55 tegen 16 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren van den Tempel, Fruytier, Suring, Nolens, Hiemstra, Bongaerts, Albarda, Moerel, Schaper, Troelstra, Gerretson, Lovink, Snoeck Henkemans, Bulten, Engels, van Dijk, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Vliegen, Knigge, Schokking, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren J. ter Laan, Rutten, K. ter Laan, van Zadelhoff, Duys, Feber, van Rijckevorsel, van Schaik, IJzerman, de Monté ver Loren, Schouten, Hermans, van Wijnbergen, Stulemeijer, van Ravesteijn, Bakker, Brautigam, Juten, Kolkman, Zijlstra, van den Heuvel, Fleskens, van Voorst tot Voorst, Deckers, Wintermans, Michielsen, Beumer, Ament, Kersten, van Rijzewijk, van der Voort van Zijp, Rutgers, Duymaer van Twist en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Dresselhuys, van Rappard, Braat, van Gijn, Boon, mejuffrouw van Dorp, mejuffrouw Westerman, de heer Staalman, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Ter Hall, Marchant, van Sasse van Ysselt, Oud, de Boer, Gerritzen en Bierema.

De **Voorzitter**: De heer Heukels heeft mij verzocht mede te deelen, dat hij tot zijn leedwezen de vergadering heeft moeten verlaten.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Snoeck Henkemans** brengt verslag uit namens de Commissie, in wier handen zijn gesteld de bescheiden, noodig voor een onderzoek naar de wijze, waarop de in den loop van het 1918 op de artikelen 182*c*, 182*d*, 182*f*, 182*g*, 182*h*, 182*k* en 182*w* van de Oorlogsbegrooting uitgegeven gelden zijn besteed (183).

Dit Verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging der Registratiewet 1917** (367).

De heer **van Rijckevorsel**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen van uw Commissie is gesteld een verzoekschrift van den Ned. Bond van Huis- en Grondeigenaren en Bouwkundigen, houdende verzoek om de wijziging van art. 27 en de afschaffing van de artikelen 29 en 30 der Registratiewet niet aan te nemen.

Uw Commissie stelt voor, het adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Artikel I komt in behandeling.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de zestien paragrafen, waaruit dit artikel bestaat, één voor één te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

§ 1 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over § 2, luidende:

De aanhef van artikel 27 wordt gelezen als volgt:

„Op de akten, houdende overdracht onder bezwarenden titel van onroerende zaken, binnen het Rijk gelegen of gevestigd, onverschillig of zij al dan niet bestemd zijn om overeenkomstig artikel 671 van het Burgerlijk Wetboek te worden overgeschreven, is verschuldigd",

waarop is ingediend door den heer Oud een amendement (Stuk n°. 8), strekkende om deze paragraaf te lezen:

„Het derde lid van artikel 27 vervalt."

De heer **Oud** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Ik wensch vooraf een enkele opmerking te maken over den aard van het recht van overdracht dat krachtens artikel 27 der Registratiewet wordt geheven.

Dat registratierecht is van oudsher, ook onder de vroegere registratiewetgeving, ook onder het Fransche recht, een recht, dat werd geheven wegens eigendomsoverdracht van onroerende zaken. Nu was het onder het oude stelsel heel duidelijk, dat men dat overdrachtsrecht alleen wenschte geheven te hebben als er eigendomsovergang plaats had. Het was onder de oude Fransche wetgeving mogelijk, dat eigendom van onroerende zaken overging, zonder dat daarvan een schriftelijke akte werd opgemaakt, omdat langzamerhand de practijk ingetreden was, dat men voor bezitsoverdracht genoegen nam met het opnemen of uitspreken van zekere clausules, terwijl een stelsel, zooals wij nu op het oogenblik kennen, dat voor eigendomsovergang noodig is overschrijving van de akte in de daartoe bestemde openbare

(Oud.)

registers, in den tijd, toen de Fransche wetgeving hier gold, niet bestond. Vandaar, dat men in artikel 12 van de oude Registratiewet een regeling aantrof, krachtens welke het recht van overdracht ook kon worden geheven, als er niet was een schriftelijke akte van overdracht, wanneer men maar uit zekere feitelijke omstandigheden meende te kunnen opmaken, dat er een eigendomsovergang had plaats gehad. Artikel 4 van de wet van 1832, waaruit volgt, dat ingeval een koopovereenkomst is tot stand gekomen, de akte, die deze bevat, of een verklaring daaromtrent, moet worden geregistreerd binnen 3 maanden na het tot stand komen der overeenkomst, is met dit stelsel niet in strijd, omdat de wet van 1832 tot stand kwam onder de Fransche wetgeving en volgens den Côde Civil eigendom overging door enkele overeenkomst, zonder dat een overschrijving in de openbare registers was vereischt. Maar onder het tegenwoordige recht is dat veranderd.

Nu is noodzakelijk overschrijving van de akte in de daartoe bestemde openbare registers. Nu wordt dat voorschrift nog wel verschillend uitgelegd. Aan den eenen kant zijn er, die zeggen, dat de eigendomsovergang eerst plaats grijpt door die overschrijving in de registers, aan den anderen kant wordt wel beweerd, dat de eigendomsovergang tusschen de betrokken partijen reeds plaats heeft door de akte, en dat de overschrijving slechts dient om dien eigendomsovergang tegenover derden te doen werken, maar in ieder geval staat naar ieders opvatting vast, dat eigendomsovergang van onroerend goed volgens ons recht niet zal kunnen plaats hebben, zonder dat daarvan wordt opgemaakt een schriftelijke akte. Nu rijst hierbij de vraag, welke akte men hierbij op het oog moet hebben. Artikel 27 van de Registratiewet spreekt in de tegenwoordige redactie van een akte, houdende overdracht onder bezwarenden titel. Nu is de vraag, waarover het gaat: wat is een akte, houdende overdracht; waarbij vooral deze quaestie naar voren komt: is het zuivere koopcontract, dat niets anders doet dan verbintenissen in het leven roepen, voor den verkooper om het goed te leveren, voor den kooper om den prijs te betalen, een akte van overdracht? Het komt mij voor, dat in den zin van de Registratiewet men het koopcontract, zonder meer in een schriftelijke akte neergelegd, niet kan beschouwen als een akte van overdracht. Ik vind hiervoor steun in de geschiedenis van deze bepaling in de Registratiewet. De commissie, die dit ontwerp heeft voorbereid, zegt in haar verslag, sprekende over het mutatierecht: „Het mutatierecht is een belasting op het rechtsverkeer betreffende onroerend goed.”

Niet dit geheele rechtsverkeer wordt er echter door getroffen; de handel in onroerende goederen, zooals die tegenwoordig vooral in de groote steden wordt gedreven, gaat buiten den fiscus om, de belasting bepaalt zich tot dat gedeelte van het rechtsverkeer dat in een wijziging van den eigendomstoestand tot uiting komt.

Bij de toelichting van het ontwerp van wet op de registratie zal nog gelegenheid worden gevonden om nader uiteen te zetten, hoe men zich het onderwerp van het mutatierecht oorspronkelijk had en thans heeft te denken; hier zij volstaan met te constateeren, dat deze belasting in de practijk zich bepaalt tot het rechtsverkeer, dat zich uit in akten, bestemd om te worden overgeschreven in de hypotheekregisters, dus tot wat men zou kunnen noemen het officieele rechtsverkeer in onroerend goed. Men vindt dit nader bevestigd op blz. 87 van het rapport van de Staatscommissie, waar de Staatscommissie eerst een overzicht heeft gegeven van de geschiedenis van het mutatierecht en tot de conclusie is gekomen, dat zoogenaamde verzwegen eigendomsovergangen geen aanleiding geven tot fiscale acties. Ze voegt er aan toe:

> „Te betreuren is dit niet. Formeel is thans wel de overeenkomst tot overdracht het object van het mutatierecht, doch, waar zij niet tot eene wijziging van den eigendomstoestand leidt, is de belasting niet op hare plaats. Dat geldt zelfs, wanneer de overeenkomst ook door een feitelijken overgang in bezit mocht worden gevolgd, want anders dan als een tijdelijke toestand of in zeer onbelangrijke gevallen doet zich dit begrijpelijkerwijze niet voor.”

Mijnheer de Voorzitter! Het staat dus onomstootelijk vast, dat de Staatscommisie, die het wetsvoorstel ontworpen heeft, in geen geval de bedoeling heeft gehad iets anders te treffen bij wat het noemt het officieele rechtsverkeer in onroerende goederen dan de akten, die bestemd zijn overgeschreven te worden ten hypotheekkantore.

Nu weet ik wel, dat men in de practijk soms niet duidelijk kan uitmaken of een zoogenaamd voorloopig koopcontract geschikt is om overgeschreven te worden in de registers of niet. Het is waar, dat er in de practijk geen vaste redactie is. Er zijn echter tal van voorloopige koopcontracten, waaruit zeer duidelijk blijkt, dat men te doen heeft met een akte, die alleen de overeenkomst constateert, en dat er een nadere akte noodig zal zijn om tot overschrijving te geraken. Maar zelfs al heeft men een akte, die wat de redactie betreft voor tweeërlei uitlegging vatbaar is, is er nog geen bezwaar. Immers als die akte zal gebruikt worden om het eigendomsrecht te doen overgaan, kan dat niet geschieden vóór het registratierecht is voldaan, omdat eenvoudig door den hypotheekhouder niet wordt overgeschreven, voordat hij zich daaromtrent zekerheid heeft verschaft.

In 1918 is nu aan artikel 27 een derde lid toegevoegd, op welke toevoeging de Regeering zich thans beroept om ook de nieuwe aanvulling te motiveeren, die zij nu in haar wetsontwerp heeft voorgesteld. De eerste aanvulling komt er op neer, dat voor de toepassing van het registratierecht wegens overdracht mede als een onroerende zaak wordt beschouwd het recht, bedoeld bij artikel 564, onder 8°., van het Burgerlijk Wetboek, nl. het recht om zaken te doen leveren. Men stelt dat voor de registratiewetgeving eenvoudig gelijk met het recht op een onroerende zaak.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat men eigenlijk al dadelijk hiermede een stap heeft gedaan op den verkeerden weg. Dat het gebeurd is, zonder dat daarop in de Kamer de aandacht is gevallen, is naar mijn meening te verklaren uit de omstandigheid, dat deze wijziging toen met een tamelijk grooten spoed is behandeld in een avondvergadering, terwijl de wijziging bovendien niet was opgenomen in het oorspronkelijk wetsontwerp, zoodat ze geen onderwerp van bespreking bij het onderzoek in de afdeelingen heeft kunnen uitmaken, maar op het laatste oogenblik bij Nota van Wijziging is voorgesteld.

Daardoor is de Kamer, zooals het in dergelijke gevallen meer gaat, niet in de gelegenheid geweest de zaak ernstig te bekijken en dientengevolge is dat derde lid zonder discussie aangenomen. Daarom mag men zeker geen beroep doen op de wijze, waarop dat derde lid destijds in de Kamer er door gekomen is.

Bovendien, wat was de bedoeling van de bepaling van het derde lid? Deze, dat men wilde tegengaan wat de fiscus noemde een ontduiking, doch wat in het wezen der zaak geen ontduiking was. Er kwamen gevallen voor, dat een onroerend goed door A aan B werd verkocht en dan weder, vóór de overschrijving ten hypotheekkantore, door B weder aan C en soms door C weder aan D; zoodat ten slotte de eigendomsovergang van A rechtstreeks aan D moest plaats hebben.

Nu heeft men van de zijde van het Departement van Financiën gezegd: wanneer ge in een notarieele akte direct constateert den overgang van A op D, dan maakt ge u schuldig aan valschheid in die notarieele akte. Dat was een voorstelling van zaken, welke juridisch volkomen onjuist was. Men maakt zich in geen enkel opzicht daaraan schuldig, wanneer men maar de juiste toedracht van de zaak in de notarieele akte uiteenzet, wanneer men er maar eenvoudig in zet: A draagt over aan D, omdat deze ten slotte tot de levering gerechtigd is geworden krachtens de overdracht van B op C en van C op D. De eigendom ging dan rechtstreeks over van A op D; B en C waren nooit eigenaars geweest.

Omdat men die tusschenovergangen, welke in het systeem der Registratiewet niet belast werden, ook wilde gaan treffen, ging men een bepaling toevoegen, dat dat recht op levering van onroerende zaken, omdat het eenmaal volgens het Burgerlijk Wetboek als een onroerende zaak werd aan-

(Oud.)

gemerkt, ook voor de toepassing der registratiebelasting als zoodanig zou worden beschouwd.

Echter werd in het wezen van de akte van overdracht door deze bepalingen verandering gebracht. Men vindt dit zeer duidelijk uitgesproken in een arrest van den Hoogen Raad, waarin dit college uitdrukkelijk zegt:

„dat het derde lid van artikel 27 krachtens de wet van 23 Maart 1918, *Stbl.* n°. 170, aan deze bepaling toegevoegd om buiten twijfel te stellen, mede in verband met de gelijktijdige wijziging van artikel 41, dat overdracht van het recht om onroerende zaken te leveren onder het bereik van artikel 27 valt, niet beoogde het algemeen karakter van het overdrachtsrecht verandering te doen ondergaan en daarin in werkelijkheid ook geen verandering heeft gebracht, omdat voor de belastbaarheid van de overdracht van het recht om onroerende zaken te doen leveren, toch ook noodig is eene akte, welke de overdracht inhoudt en welke akte dan als akte van cessie, ingevolge het bepaalde bij artikel 668 B. W., dat recht doet overgaan."

De Hooge Raad zegt dus ook: voor het overgaan van dat recht op levering is weder noodig een akte van overdracht en wanneer ik dus niet anders heb dan een koopcontract dat slechts in het leven roept de verbintenis om dat recht over te dragen, dan heb ik niet een akte van overdracht in den zin van artikel 668 B. W.

Nu zien wij hier het verschijnsel, dat zich herhaaldelijk in fiscale zaken voordoet. Wanneer de rechter aan bepalingen van de fiscale wetgeving een uitlegging geeft, die den fiscus niet aanstaat, dan wordt betoogd: die uitlegging is in strijd met de bedoeling van den wetgever; en dan haast men zich met een wijzigingswetsontwerp te komen om aan die jurisprudentie haar kracht te ontnemen. Dat is wat hier ook gebeurt en waartegen ik zeer ernstig bezwaar heb, omdat men hier het geheele karakter van het mutatierecht gaat veranderen. Nu zal niet langer belast zijn een officieele overdracht van onroerend goed maar belast zal worden het koopcontract, waarvan men niet eens weet of het een bepaald gevolg zal hebben. Het komt voor, dat is gesloten een voorloopig koopcontract en dat de kooper dan moet zien vóór den dag der overdracht het benoodigde geld bijeen te krijgen. Slaagt de kooper daarin niet, dan wordt somtijds vrijwillig dat contract ontbonden.

Op dit oogenblik kan dat zonder bezwaar, omdat het voorloopige koopcontract volgens de wet niet belast wordt, maar, wordt dit ontwerp wet, dan moet het voorloopig koopcontract binnen een maand geregistreerd worden, terwijl het betaalde registratierecht niet mag worden teruggegeven bij vrijwillige ontbinding.

Een tweede voorbeeld. Men gaat een naamlooze vennootschap oprichten. Men moet onroerende goederen koopen en is verplicht dat te doen voordat de Koninklijke goedkeuring op de statuten der naamlooze vennootschap is verkregen. Een van de oprichters koopt die goederen dan op zijn naam, om ze later aan de naamlooze vennootschap over te dragen. Dat gaat thans goed door het sluiten van een voorloopig koopcontract, maar als dit wetsontwerp wet wordt, dan moet dat voorloopige koopcontract worden geregistreerd. Er moet 2½ % registratierecht worden betaald voor het overgaan op dien tusschenpersoon en dan later weer 2½ % voor overgang op de naamlooze vennootschap. Men bedenke, dat het in dit geval dubbel klemt, omdat de Minister, ten einde compensatie te vinden voor de afschaffing van de registratierechten op veilingen van land- en tuinbouwproducten, voorstelt te komen tot afschaffing van de vermindering der registratierechten voor overdrachten binnen een, twee of drie jaren, zoodat deze akten onder het volle recht zullen vallen.

Het eenige gevolg, waartoe dit wetsontwerp, als het wet wordt, zal leiden, is ontduiking op de allergrootste schaal. De fiscus zal toch wel in de onmogelijkheid verkeeren om de voorloopige koopcontracten in handen te krijgen. Ook volgens de wet van 1832 moesten de voorloopige koopcontracten worden geregistreerd, als zij niet binnen drie maanden door

(Oud e. a.)

een definitief contract waren gevolgd, maar ik heb in mijn ambtelijke loopbaan nooit de registratie van zulk een voorloopige koopakte gezien, terwijl de heer van der Dries, destijds redacteur van het *Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie*, in dit tijdschrift heeft medegedeeld, in zijn tienjarige ambtelijke loopbaan dezelfde ervaring te hebben opgedaan. Men zal allerlei wegen zoeken om de wet te ontduiken. Een inzender in genoemd weekblad van 17 Maart schrijft, dat men de voorloopige koopcontracten zal gaan inrichten als voorwaardelijke koopcontracten in dezen zin, dat zij gesloten worden onder de voorwaarde van het later verlijden van een definitieve akte. Misschien zal men het ook gieten in den vorm van een aanbod in een brief, dat in een lateren brief wordt aangenomen. Het eenige gevolg zal zijn, dat de arme stakkers, die het niet weten, er inloopen en met het scherpe zwaard van den fiscus in aanraking zullen komen.

In ieder geval zal dit Regeeringsvoorstel moeten worden afgewezen, doch het zal m. i. nog beter zijn om terug te nemen de wijziging, die in 1918 in de Registratiewet is aangebracht en de eerste stap is geweest op het hellend vlak.

Ik heb daarom voorgesteld § 2 zoo te lezen, dat het derde lid van art. 27 wordt teruggenomen. Men krijgt dan de Registratiewet in den ouden vorm, zooals de wetgever van 1917 dat heeft gewild.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren J. ter Laan, Fruytier, Bierema, Gerritzen en mevrouw Bakker—Nort en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Rijckevorsel**: Mijnheer de Voorzitter! Na de rede van den heer Oud wil ik trachten de practische zijde van de quaestie te belichten.

Zooals uit de rede van den heer Oud reeds is gebleken, betreft het hier voornamelijk de voorloopige koopcontracten. De vraag, of daarop recht zal worden geheven, is practisch alléén van belang, in zooverre de voorloopige koopcontracten niet door definitieve tusschen dezelfde partijen worden gevolgd; heeft dat wel plaats, dan wordt er rekening mee gehouden, dat op het voorloopige contract reeds recht is betaald, dat er slechts één handeling geweest is.

Het geval, dat een voorloopig koopcontract niet gevolgd wordt door een definitief, kan zich voordoen bij wanpraestatie van de zijde van den verkooper. Art. 75 van de Registratiewet geeft dan voldoende waarborgen, dat het recht, dat dan eigenlijk ten onrechte is betaald, zal worden teruggegeven.

De heer Oud noemde als voorbeeld van onbillijke werking, dat de kooper blijkt geen geld te hebben, zoodat geen definitief transport kan plaats hebben. Ook dat is een geval van wanpraestatie, waarbij eveneens art. 75 toepassing zal vinden.

Anders is het echter bij het tweede voorbeeld van den heer Oud, nl. dat een promotor van een nog niet opgerichte naamlooze vennootschap een onroerend goed koopt voor de toekomstige vennootschap en het zoolang op zijn naam neemt. Als die figuur zich voordoet, bestaat er inderdaad groote kans, dat tweemaal zal moeten worden betaald.

Het is een belangrijke verzwaring der belasting, dat de reducties van het recht bij snel opeenvolgende overdrachten zullen vervallen. Als particulieren onroerende goederen koopen en die spoedig moeten verkoopen, zal telkens het volle registratierecht moeten worden betaald. Maar nu zal het belangrijkste practisch gevolg van het amendement-Oud zijn, dat alléén bij den tusschenhandel in onroerende goederen snel opeenvolgende overdrachten in den regel slechts éénmaal getroffen zullen worden, omdat de overschrijving slechts éénmaal zal plaats hebben. Ik vraag mij af, of er daarvoor goede reden is. In een request van de Broederschap van Notarissen wordt betoogd, dat de tusschenhandel zoo belangrijk is en als voorbeeld genoemd, dat een stuk bouwterrein in handen is van iemand, die niet zelf tot verkaveling kan overgaan; de verkaveling geschiedt dan door den tusschenhandel.

Naar mijn meening is dit voorbeeld echter niet juist, want de verkavelaar zal het goed eerst op zijn naam moeten hebben

(van Rijckevorsel e. a.)

en dus zal er dan in ieder geval tweemaal registratierecht geheven worden. Alleen de tusschenhandelaar in den engsten zin van het woord, die het goed zoo gauw mogelijk zonder meer weder van de hand doet, zal door het amendement-Oud het registratierecht ontgaan. Ik heb alle respect voor het nut en het belang van den tusschenhandel, maar ik zie geen reden om aan den tusschenhandel in dien engsten zin een privilege te geven, want dat zou het resultaat zijn van de aanneming van het amendement van den heer Oud.

Ik wil nog opmerken, dat de heer Oud in zijn gedachtengang eigenlijk verder zou moeten gaan en ook een wijziging zou moeten voorstellen van artikel 41. In dat artikel worden behandeld de zoogenaamde actes de commande. Wanneer een makelaar in onroerende goederen koopt voor zijn principaal, zijn meester, zooals dat in onze wetstaal heet, maar vóór hij zijn meester bekendmaakt, draagt deze het goed weer over aan een ander, dan moet volgens de tegenwoordige wet tweemaal betaald worden. Nu zou het een zeer onelegante manier van wetgeving zijn, die dubbele betaling te laten bestaan en in het analoge geval van een voorloopig koopcontract slechts éénmaal te laten betalen. Daaruit blijkt, dat het amendement niet past in het kader der wet in haar geheel.

De heer Oud heeft wel eenigszins gelijk, dat er meer bekoring zal komen om die dubbele betaling te ontduiken. Ja, natuurlijk, de geheele Registratiewet is vol bekoringen tot ontduiking, maar daartegen zijn dan ook scherpe, door de ervaring noodig gebleken bepalingen gemaakt, nl. boeten, zoo buitengewoon hoog, dat zij soms al wel wat al te crimineel aandoen. Ik meen, dat ook deze supplementaire bekoring tot ontduiking zal worden opgewogen door de zware boeten, en dat de ambtenaren in staat zullen zijn, de ontduikingen binnen de perken te houden.

Ik meen dus, Mijnheer de Voorzitter, dat het beter is het amendement van den heer Oud niet aan te nemen.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Het verheugt mij, dat de heer Oud in zijn amendement de quaestie zuiver heeft gesteld, doordien hij niet alleen voorstelt om hetgeen de Regeering op dit punt wenscht in te voegen niet aan te nemen, maar bovendien om het derde lid van het bestaande artikel 27 te schrappen. Daardoor wordt de quaestie inderdaad zuiver gesteld.

In 1918 werd aan art. 27 een derde lid toegevoegd, waardoor naar de meening van den toenmaligen wetgever kwam vast te staan, dat ook de zg. voorloopige koopaktes voortaan aan het recht van registratie waren onderworpen. De wetgever bleek zich evenwel in de duidelijkheid van dat nieuwe derde lid van artikel 27 te hebben vergist. Immers, bij het arrest van den Hoogen Raad van 31 Mei 1922 werd implicite uitgemaakt, dat ondanks dat nieuwe derde lid de voorloopige koopaktes niet onder de Registratiewet vallen. Het staat niet met zooveel woorden in dat arrest, maar het volgt toch uit den gedachtengang. Vandaar dat thans door invoeging in het eerste lid de bedoeling om de voorloopige koopaktes wel onder de wet te doen vallen, duidelijker tot haar recht zal komen. Nu bestrijdt de geachte spreker die invoeging in het eerste lid, maar hij trekt daaruit de volkomen juiste consequentie, dat men dan ook het in 1918 ingevoegde derde lid moet doen vervallen.

Hij wil uitsluitend akten, waardoor wijziging in den eigendomstoestand definitief tot stand komt, aan het registratierecht onderworpen zien. Dat is een stelsel. Hij stelt dus tegenover het stelsel van het wetsontwerp het oude stelsel van de Staatscommissie. Maar hij erkent door zijn amendement, dat het stelsel van het ontwerp feitelijk is het stelsel van de bestaande wet en dat het ontwerp niets anders doet dan het stelsel van de bestaande wet beter tot zijn recht te doen komen. In één opzicht echter gaat de geachte afgevaardigde in zijn erkentenis niet ver genoeg. Ook de wijziging van 1918 was niet méér dan een technische verduidelijking. Reeds in de wet van 1917 had men, in afwijking van het stelsel van de Staatscommissie, de voorloopige koopcontracten willen treffen. Dat blijkt uit de woorden van artikel 41 van de wet van 1917. Wat is de inhoud van dat artikel 41? Dit artikel stelt vrij van registratierecht de akten, houdende opgaaf van meester of lastgever, als deze akten worden opgemaakt binnen drie dagen na het opmaken van de eigenlijke koopakte. Maar het artikel doet meer. Het zegt:

> „Op eene akte, houdende hetzij opgave van meester of lastgever, hetzij overdracht van des verkrijgers recht aan een derde, is het recht van overdracht niet verschuldigd,"

als zij o. a. binnen drie dagen na het opmaken van de koopakte zijn opgemaakt.

Deze woorden: „hetzij overdracht van des verkrijgers recht aan een derde" toonen duidelijk, dat men reeds in 1917 het beginsel huldigde, dat later, in 1918, in het derde lid van artikel 27 is verduidelijkt, dat namelijk ook de vordering, bedoeld in art. 564, achtste lid, Burgerlijk Wetboek, aan registratierecht onderworpen was. In 1918 zijn die woorden geschrapt, omdat men toen de wet verscherpen wilde en dus ook in dat bepaalde geval die vrijstelling niet langer wenschte, maar het feit, dat zij er in 1917 in werden opgenomen, stelt duidelijk in het licht, van welk beginsel de wetgever ook toen reeds uitging; het beginsel nl. van het latere artikel 27, lid 3, dat thans in dit ontwerp opnieuw verduidelijkt wordt. Het stelsel, dat de geachte afgevaardigde verdedigt en dat alleszins verdedigbaar is, is dus niet het stelsel van de sinds 1918 bestaande wet, maar is ook niet het stelsel van de wet, zooals die in 1917 is tot stand gekomen. Het is wel het stelsel van de Staatscommissie, doch er is door den wetgever van 1917 terstond van afgeweken.

Dit wensch ik op den voorgrond te stellen.

En nu wil ik de vraag stellen: is het op het oogenblik het geschikte moment om op dat stelsel terug te komen? Mijns inziens allerminst. Het is reeds kortelijk door den heer van Rijckevorsel herinnerd; wij gaan op het oogenblik afschaffen artikel 29 van de Registratiewet, d. w. z. de reductie, in geval van verkoop binnen drie jaar, zal komen te vervallen. De begeerte om aan het recht te ontkomen van de zijde van hem, die koopt met het doel om binnenkort weer te verkoopen, krijgt daardoor natuurlijk een scherperen prikkel. Het schild tegen een dergelijke begeerte, dat gelegen is in het stelsel van artikel 27, lid 3, op dit oogenblik prijs te geven, zou zijn moedwillig de compensatie in gevaar brengen, die wij gaan stellen tegenover de afschaffing der veilingsrechten.

De heer Oud heeft gezegd, dat dit stelsel opnieuw tot ontduikingen zal leiden. Zoo dit juist zal blijken, zal misschien een nieuwe wijziging noodig zijn, evenals men in de Zegelwet meermalen door herhaalde wijziging de zijwegen afgesneden heeft. Aanneming van het amendement zal mijns inziens de compensatie, die ik voorgesteld heb voor de afschaffing der veilingsrechten, ten deele ter zijde stellen. Ik moet dan ook die aanneming aan de Kamer ten sterkste ontraden.

De heer **van Schaik**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij niet diep in het debat begeven, maar zou gaarne aan den Minister een vraag willen stellen, die voor mij van overwegende beteekenis is.

In het nieuwvoorgestelde 1ste lid van artikel 27 wordt een onderscheid gemaakt tusschen de akten, houdende overdracht onder bezwarenden titel van onroerende zaken, die wel en die niet bestemd zijn om te worden overgeschreven.

Ik zou aan den Minister willen vragen, wat hij verstaat onder een akte, houdende overdracht onder bezwarenden titel van onroerende zaken, die niet bestemd is om overgeschreven te worden.

De Minister zal mij, in verband met wat hij zooeven gezegd heeft, vermoedelijk toevoegen, dat hij o.a. de voorloopige koopakte op het oog heeft.

Ik zal niet ontkennen, dat er zoogenaamde voorloopige koopcontracten kunnen zijn, die de bestemming hebben overgeschreven te worden, maar men moet niet vergeten, dat het meerendeel van die contracten die bestemming niet heeft. Het zijn meestal akten, die geen zakelijke werking beoogen, maar slechts een persoonlijke verbintenis in het leven roepen. Zij vallen dus niet onder de voorgestelde 1ste alinea en zijn evenmin krachtens alinea 3 van artikel 27 aan registratierecht onderworpen, omdat dit recht krachtens den in-

66ste VERGADERING. — 21 MAART 1923.

367. Wijziging der Registratiewet 1917.

(van Schaik c. a.)

houd dier alinea wel geheven wordt van een akte, houdende overdracht van een recht op levering, maar niet van een akte houdende vestiging van zoodanig recht.

Wanneer de Minister zijn voorstel handhaaft, zal hij de voorloopige koopcontracten als regel toch niet onder deze wet brengen. De rechtspraak, in hoogste instantie van den Hoogen Raad, zal dan waarschijnlijk den Minister andermaal in den steek laten, zoodat hij ondanks deze wetswijziging zijn doel niet zal hebben bereikt; de oude toestand blijft dus bestendigd.

Dit is voor mij een reden om, tenzij ik door het antwoord van den Minister word bevredigd, tegen het voorstel van de Regeering te stemmen.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Rijckevorsel heeft eenige opmerkingen gemaakt naar aanleiding van het door mij voorgestelde amendement en mijn bestrijding van het Regeeringsartikel, waarbij hij eigenlijk tot de conclusie komt, dat het in de meeste gevallen niet noodig is bezwaar te maken tegen de belasting van het voorloopig koopcontract. De heer van Rijckevorsel wijst er op, dat ik als voorbeeld o.a. heb genoemd het geval, dat de kooper niet tijdig met het geld gereed is en dat dientengevolge de koop niet doorgaat. Welnu, zegt hij, in dat geval hebben wij te doen met wanprestatie en kan bij toepassing der ontbindende voorwaarde van artikel 1302 van het Burgerlijk Wetboek het registratierecht worden teruggegeven. Op zich zelf is dat juist, maar nu dwingt de heer van Rijckevorsel de partijen om te procedeeren. Is er een voorloopig koopcontract en heeft de kooper geen geld kunnen vinden, dan moet de verkooper gaan procedeeren om den koop ongedaan te maken, wil het recht worden teruggegeven. Het is dan uitgesloten, dat langs minnelijken weg een oplossing wordt gevonden.

Wellicht ligt er voor partijen een veel gemakkelijker en eenvoudiger oplossing voor de hand, maar dan niettemin zal men hen, willen zij het registratierecht terug hebben, dat betaald is zonder dat een overgang plaats heeft, dwingen een proces te gaan voeren.

Het is bovendien onjuist om te meenen, dat het hier eigenlijk alleen zou gaan om de belangen van den tusschenhandel in onroerend goed. Dat is niet zoo. De tusschenhandelaren zal de Minister niet treffen; die zullen wel zorden, dat zij die zaken niet zoo vastleggen in voorloopige koopcontracten, dat die contracten in handen van den fiscus komen, maar men zal juist treffen menschen, die men niet treffen moet.

In dit verband noem ik art. 41 van de Registratiewet. Daarbij heeft men te doen met een geval, dat zich niet voordoet als regel bij den tusschenhandel, maar bij de reëele koopers. Ik bedoel daarmede menschen, die onroerend goed willen koopen, omdat zij dat voor hun bedrijf noodig hebben. Ik denk aan landbouwers, die landerijen willen koopen. Dan ziet men herhaaldelijk, dat eerst wordt gekocht door een tusschenpersoon, en later maakt men gebruik van de bevoegdheid om zijn meester of lastgever te noemen. Krachtens art. 41 zal, ingeval die meester of lastgever wordt genoemd, alleen dan niet opnieuw registratierecht verschuldigd zijn, wanneer, nadat ook nog andere voorwaarden vervuld worden, waarover ik nu niet zal spreken, de opgave van den meester geschiedt uiterlijk op den derden dag na het opmaken der akte. Komt men iets later, dan is men het volledig registratierecht verschuldigd. Dit klemt des te meer, nu de Minister wil afschaffen dat verminderd registratierecht bij overdracht binnen 3 jaren. Vroeger had men het verminderd recht, maar nu zal men het volle recht krijgen.

De Minister zegt: is het nu het tijdstip om verandering in dat stelsel te brengen, maar ik zou zeggen, dat het nu juist dat tijdstip is, omdat men verminderd registratierecht gaat afschaffen, zelfs voor gevallen, dat men practisch slechts één overdracht heeft. Wanneer men in werkelijkheid heeft twee overdrachten, dan ben ik er ook voor om het verminderd registratierecht af te schaffen, maar om in gevallen, dat men practisch heeft één overdracht, de menschen te dwingen om binnen enkele dagen tweemaal 2½ pct. registratierecht te betalen, dat gaat mij veel te ver.

(Oud c. a.)

Die gevallen zal men krijgen. De tusschenhandel zal zich er wel aan weten te onttrekken, maar de zware last zal juist gelegd worden op de menschen, die er bij ongeluk tegen aan loopen.

De Minister beroept zich op de oorspronkelijk in art. 41 voorkomende zinsnede, waarin gesproken werd van een akte, die inhield overdracht van des verkrijgers rechten aan een derde, en hij meende, dat uit die bepaling blijkt, dat men heeft gewild de belasting van de voorloopige koopcontracten, maar uit het betoog van den heer van Schaik zal den Minister reeds duidelijk moeten zijn geworden, dat dit niet het geval is.

Het is mogelijk, dat men het zoo bedoeld heeft aan het Departement van Financiën, maar dan bezit men aan dat Departement blijkbaar weinig den slag om dergelijk wetsontwerp zoo te redigeeren, dat de bedoeling ook werkelijk in de bewoordingen tot uiting komt.

Art. 41 sprak van overdracht van des verkrijgers rechten van een-derde en men had dus te maken met een akte van overdracht. Dit is dus dezelfde quaestie, als door den Hoogen Raad is beslist in het door mij genoemd arrest, waar dat college uitdrukkelijk zegt: ook bij akten, waarop het derde lid van art. 27 het oog heeft, moet men hebben een akte van overdracht en is niet voldoende een akte, die alleen het obligatoir contract inhoudt.

Ik ben het volkomen met den heer van Schaik eens, dat het wellicht zelfs met de thans voorgestelde redactie niet gelukken zal de voorloopige koopcontracten te treffen, want ook volgens de nieuwe redactie zal er moeten zijn een akte van overdracht. De geheele quaestie gaat over de vraag, wat een akte van overdracht is — men wil dat blijkbaar aan het Departement van Financiën niet begrijpen — en dan houd ik vol, dat een akte, die alleen constateert de koopovereenkomst, geen akte van overdracht is. Ik kom er tegen op, dat men een dergelijke akte wil belasten.

Wat is het doel van de registratiebelasting? Dit, dat men het rechtsverkeer belast, hetgeen wil zeggen, dat deze belasting alleen op haar plaats is, als de eigendom overgaat. Als men een akte heeft, die niet overgeschreven wordt, gaat de eigendom niet over en staat de verkrijger aan allerlei wederwaardigheden bloot.

Het standpunt is altijd geweest: de registratie belast het verkrijgen van eigendomsrecht en die belasting mag niet worden toegepast, als er geen eigendom wordt verkregen. De Minister kan zeggen, dat hij voor de afschaffing van de veilingrechten compensaties noodig heeft, goed, bij de algemeene beschouwingen over hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting heb ik verklaard, die te willen geven en mij ook te willen neerleggen bij de opheffing van de vermindering der registratierechten in sommige gevallen, maar men mag geen compensaties toepassen, die onrecht ten gevolge hebben, waarvan ook de landbouwende bevolking straks op andere wijze weer het slachtoffer zal worden. Als men bij het koopen van onroerende goederen bij het gebruik maken van de bepaling van artikel 41 een paar dagen te laat komt en dan over een vrij groot bedrag voor die paar dagen 5 pct. registratierecht moet betalen, dan ga ik daarmede niet akkoord. Ik raad de Kamer dan ook aan, mijn amendement aan te nemen en in ieder geval het Regeeringsvoorstel te verwerpen.

De heer **van Rijckevorsel**: Mijnheer de Voorzitter! Uit hetgeen de heer Oud in tweeden termijn heeft gezegd, constateer ik, dat hij erkent, dat in zijn stelsel art. 41 niet past. Hij betoogt dat genoemd artikel zoo verkeerd werkt; als hij meent dat zijn stelsel beter is, moet hij wijziging van dat artikel voorstellen. Daaruit blijkt echter ook, evenals ik reeds zeide, dat het stelsel van de wet niet het stelsel is van den heer Oud, maar het stelsel, dat de Minister heeft uiteengezet.

Verder heeft de heer Oud betoogd, dat uit het voorloopige contract moet blijken een overdracht van recht; de Hooge Raad eischt, dat er is een akte van cessie.

Art. 27 sprak eerst niet van het recht op levering, maar alleen van lichamelijke onroerende zaken, en voor deze nu

(van Rijckevorsel c. a.)

past het woord overdracht; zij worden niet gevestigd, maar een recht op levering kan nieuw worden gevestigd en dergelijke vestiging is, dunkt mij, in dit verband onder overdracht te begrijpen.

In zoover gaat m.i. ook dit bezwaar van den heer Oud niet op en ik blijf van meening, dat de Kamer het best zal doen door diens amendement te verwerpen.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de heer van Schaik meent, dat niet alle voorloopige koopakten vallen onder de formule van het voorgestelde artikel, dan kan dat toch nooit voor hem een reden zijn om tegen het artikel te stemmen. Hij kan er dan van zijn standpunt nog veiliger vóórstemmen dan wanneer hij meent, dat het artikel te rigoureus is.

Het is volkomen juist wat de heer van Rijckevorsel heeft opgemerkt en wat ik met nadruk wil onderstrepen, dat de heer Oud in zijn repliek duidelijker nog dan te voren heeft erkend, dat het stelsel van het ontwerp hetzelfde is als dat van de bestaande wet, en dat hij iets nieuws in de wet wil brengen. Dit blijkt namelijk uit wat hij zeide over artikel 41: als het stelsel van het ontwerp wordt aangenomen, zeide hij, zullen de aktes van artikel 41 alleen gered worden wanneer zij binnen drie dagen na de eigenlijke koopakte worden opgemaakt. Volkomen juist. Maar dat wil artikel 41 ook. Dat is het bestaande recht. Met die opmerking erkent de heer Oud, dat zijn bedoeling is, van het bestaande recht af te wijken. Wat hij als een dreigend gevolg noemt, is de inhoud van artikel 41.

Waarom, zoo vraagt de heer Oud, is het thans niet het tijdstip om een dergelijke verandering te brengen in de bestaande wet? Hij meent juist omgekeerd, dat de schrapping der reducties bij verkoop binnen drie jaar die wijziging wenschelijk maakt. Mijn antwoord hierop is, dat, als wij de reducties opheffen bij wijze van compensatie tegenover het afschaffen der veilingsrechten, wij voorkomen moeten, dat de overgangen, die onder het verhoogde recht vallen, in aantal verminderen. Want dan verliezen wij een deel van de compensatie, die wij ons toegedacht hadden. Daarom schijnt mij dit artikel een integreerend deel van het ontwerp.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Er is een misverstand. De Minister spreekt van een deel van de compensatie, die door mijn amendement wordt prijs gegeven. Hij heeft ons daartoe voorgerekend het aantal akten, waarover in de laatste jaren verminderd recht is geheven, en zeide: als ik het veilingsrecht prijsgeef, moet ik deze compensatie hebben. Maar de akten, waarop tot nog toe het verminderd recht werd geheven, blijven ook in de toekomst vallen onder de bepalingen van het overdrachtsrecht.

De Minister schudt ontkennend het hoofd, maar de Minister stelt juist voor een wijziging van de bepalingen in zake het overdrachtsrecht, omdat er op het oogenblik zijn een aantal akten, die volgens de jurisprudentie van den Hoogen Raad niet vallen onder het overdrachtsrecht. In de laatste drie jaren kan van dergelijke akten dus geen recht van overdracht zijn geheven en die kunnen dus door den Minister niet in rekening worden gebracht bij de compensatie. De Minister brengt echter een nieuwe groep van akten, die er tot nu toe niet onder vielen, onder de registratiewetgeving; hij krijgt dus, behalve de compensatie die hij noodig heeft voor de afschaffing der veilingsrechten, nog een extra bedrag.

Zoo is het ook met artikel 41. De beteekenis van artikel 41 wordt nu een geheel andere, omdat het natuurlijk alleen van toepassing is wanneer aanwezig is een akte die volgens de gewone bepalingen zou vallen onder het registratierecht van overdracht. Er moet dus eerst zijn een akte van overdracht en eerst als daarna binnen drie dagen een tweede akte komt, geldt artikel 41. Wanneer zulk een akte er niet is, heeft men artikel 41 nooit noodig, want dan is de akte van den beginne af aan niet belast.

Nu is mijn betoog, dat het op het oogenblik in al die gevallen goed gaat, wanneer men te doen heeft met een obligatoir koopcontract. Er is dan geen sprake van heffing van registratierechten, zoolang er geen verandering komt in den

(Oud e. a.)

eigendomstoestand. In het stelsel van den Minister echter zal men wel een recht gaan heffen in gevallen, waarin geen verandering in het eigendomsrecht plaats heeft. Zoo brengt men welbewust in onze registratiewetgeving een wijziging, die ik betreuren zou.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nog wel een enkele opmerking willen maken. De heer Oud zegt, dat de berekening van wat de compensatie zal opbrengen is gebaseerd op hetgeen tot nu toe werd overgedragen en dat dus door de aanneming van het amendement niet een deel van de compensatie wordt weggenomen. Maar mijn vrees is juist, dat het ontgaan van het recht hierdoor zal worden vergemakkelijkt en dat het hoogere recht bij overgangen binnen de drie jaar meer dan te voren tot het ontgaan van het recht zal aanleiding geven. Zij, die koopen, om te verkoopen, zullen een scherperen prikkel hebben om het recht te vermijden dan thans. Op hetzelfde oogenblik, dat men het recht bij verkoopingen binnen 3 jaar verhoogt, opent men een shelter voor hen, die dat recht zouden willen ontduiken. Dat bedoelde ik, toen ik zeide, dat het thans hiervoor niet het ware oogenblik is.

De **Voorzitter**: Mag ik thans de Commissie van Rapporteurs verzoeken, haar oordeel over het amendement mede te deelen?

De heer **van Rijckevorsel**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Van de vier aanwezige leden der Commissie van Rapporteurs zijn twee vóór en twee tegen het amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Oud (Stuk n°. 8) wordt aangenomen met 36 tegen 34 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Staalman, K. ter Laan, van Zadelhoff, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Ter Hall, Tilanus, Duys, Oud, van Schaik, IJzerman, Schouten, van Ravesteijn, de Boer, Gerritzen, Brautigam, Hugenholtz, Bierema, Kersten, van den Tempel, Dresselhuys, van Rappard, Fruytier, Braat, Hiemstra, Albarda, Schaper, Troelstra, Gerretson, van Gijn, Boon, mejuffrouw van Dorp, mejuffrouw Groeneweg, de heer Vliegen, mejuffrouw Westerman, mevrouw de Vries—Bruins en de heer J. ter Laan.

Tegen hebben gestemd de heeren van Sasse van Ysselt, Feber, van Rijckevorsel, de Monté ver Loren, Hermans, Stulemeijer, Bakker, Juten, Kolkman, van den Heuvel, Fleskens, van Voorst tot Voorst, Deckers, Wintermans, Michielsen, Beumer, Ament, van Rijzewijk, van der Voort van Zijp, Rutgers, Duymaer van Twist, Suring, Nolens, Bongaerts, Moerel, Lovink, Snoeck Henkemans, Bulten, Engels, van Dijk, Knigge, Schokking, Rutten en de Voorzitter.

§ 3 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over § 4, luidende:

„Artikel 31 vervalt."

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! In dit wetsontwerp wordt door de Regeering voorgesteld, naast de artikelen 29 en 30 te doen vervallen artikel 31. Waar de Minister een zekere compensatie noodig achtte om tot afschaffing van de veilingsrechten te kunnen komen, daar heb ik mij tegen de schrapping van artt. 29 en 30 niet willen verzetten. Maar tegen de schrapping van artikel 31 heb ik zeer ernstig bezwaar, dat ik in enkele woorden zal trachten te ontwikkelen. Artikel 31 zegt:

„Het recht van 2,5 ten honderd wordt niet geheven als het bedrag van de verkoopwaarde en dat van den prijs met de lasten niet meer dan f 400 bedragen.

(J. ter Laan e. a.)

Het wordt verminderd, als het bedrag van de verkoopwaarde en dat van den prijs met de lasten bedragen:
meer dan f 400, doch niet meer dan f 500, tot 0,5 ten honderd;
meer dan f 500, doch niet meer dan f 600, tot 1 ten honderd;
meer dan f 600, doch niet meer dan f 700, tot 1,5 ten honderd;
meer dan f 700, doch niet meer dan f 800, tot 2 ten honderd.

Indien echter in een tijdvak van twee jaren onroerende zaken aan denzelfden verkrijger worden overgedragen, wordt, zoodra het gezamenlijk bedrag van de verkoopwaarden of de prijzen met de lasten f 400 te boven gaat, op de akte, waaruit dit blijkt, het recht geheven, alsof deze de overdracht van het geheel bevat, onder aftrek evenwel van het reeds geheven recht."

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal dit artikel niet verder citeeren, omdat uit dit gedeelte de beteekenis en bedoeling voldoende blijken.

Het komt er op neer, dat bij de wijziging van de Registratiewet in 1917 de wetgevende macht zeer nadrukkelijk heeft gewild, dat de kleine verkrijgingen, als arbeidershuisjes, kleine plaatsjes, van dit registratierecht zouden zijn vrijgesteld, of met een zeer verlaagd tarief zouden worden getroffen.

De Regeering komt nu met het voorstel om ter wille van de afschaffing van enkele registratierechten deze kleine verkrijgingen met een zeer hoog recht te belasten.

Dit gaat mij veel te ver en de Regeering zal dit niet moeten doorzetten. Zij zet in de Memorie van Toelichting uiteen, dat het om het bedrag, dat deze wijziging zal opbrengen niet gaat. Zij schat de som, die door schrapping van artikel 31 zal worden opgebracht, op f 77 000 en voert daarbij aan, dat dit bedrijf op zich zelf niet zoo bijster groot is. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, tegenover het totaal van het geheele budget, d. i. ongeveer 600 millioen gulden, is dit bedrag geen groote som, maar in elk geval, op zich zelf beschouwd, is het voor de belanghebbenden volstrekt geen kleine som en daarom zou ik er bij de Regeering op willen aandringen, dit voorstel terug te nemen, ook omdat één van de argumenten van de Regeering is, dat het behoud van deze reductie voor die kleine perceelen zulk een omslachtige administratie vordert en voor de ambtenaren wat moeite meebrengt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik neem dit laatste inderdaad aan. Maar per slot van rekening is het geheele ambtelijk instituut toch ten dienste van het publiek en niet omgekeerd. Wanneer maatregelen noodig zijn om kleine menschen wat te ontlasten, gaat het toch niet aan, dat deze vrijstellingen en verminderingen zouden worden weggenomen, ten einde wat minder omslachtige administratie te krijgen.

Nu weet ik wel, dat één van de argumenten tegen deze vermindering is, dat er tal van kleine perceeltjes zijn, die dienen voor het bouwen van een woning voor beter gesitueerden, die er ook van zouden profiteeren, zonder dat de bezitters van die kleine perceeltjes het dus direct noodig hebben. Dat kan een enkelen keer voorkomen, maar wanneer men even doordenkt, is het in de practijk niet van beteekenis, omdat althans in de grootere plaatsen de grond van de woningen van de beter gesitueerden zoo duur is, dat de plaatsen, waar de huizen gebouwd zullen worden, nooit onder de toepassing van artikel 31 kunnen vallen, omdat de prijs te hoog is. In de steden waar dergelijke woningen worden gebouwd, zal de prijs varieeren tusschen f 10 en f 60 den vierkanten meter. Dit gaat boven den prijs van dit artikel.

Op dezen grond meen ik, dat het behoud van artikel 31 in de wet gewenscht is en geef ik de Regeering in overweging het voorstel zoodanig te wijzigen, dat artikel 31 in het wijzigingsvoorstel wordt geschrapt, maar mocht de Regeering dat niet willen doen, dan hoop ik, dat de Kamer zich zal verklaren vóór het behoud van deze bepaling.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb wat dit punt betreft niet veel meer toe

(Minister de Geer e. a.)

te voegen aan hetgeen in de stukken staat. Het betreft hier niet uitsluitend een poging om meer inkomsten te krijgen, maar het betreft mede het schrappen van een bepaling die impopulair is ook bij degenen voor wie ze bedoeld is.

Ten einde mogelijk te maken, dat men van die reductie bij kleine verkrijgingen geen misbruik zou maken, zijn strenge contrôlebepalingen in het leven geroepen moeten worden, welke herhaaldelijk tot boeten leiden, die niet altijd verdiend zijn en dan ook wel weer eens worden opgeheven, maar toch veel last en ongenoegen veroorzaken. Indertijd is dan ook een adres ingekomen van de Broederschap van Notarissen, waarin, met terzijdelating van de quaestie van het verkrijgen van meerdere inkomsten, om zuiver zakelijke redenen is aangedrongen op opheffing dezer bepaling.

Ik geloof dat, wanneer men naar eenige compensatie wil zoeken, deze nog meer voor de hand ligt dan de reeds aanvaarde schrapping van art. 29.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb reeds gezegd, dat van de zijde der administratie bezwaren tegen dit artikel worden aangevoerd. Nu komt de Minister andermaal op dien grond bepleiten, dat dit artikel moet verdwijnen; hij zegt ook, dat het artikel zoo impopulair geworden is. Ik ontken dit ook niet, maar het is de vraag: bij wie? Dat het impopulair is bij de belastingadministratie, behoeft voor de Kamer toch geen reden te zijn om het artikel te schrappen?

Het artikel is van groot belang voor de kleine menschen. Een registratierecht van 2½ pct. kan voor iemand, die wat bezit, geen groot bedrag zijn, maar voor deze kleine menschen is het een bedrag van beteekenis.

Ik ben dus voor behoud van art. 31. Om een groot bedrag gaat het niet; voor de schatkist is het van geen overwegend belang.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil even motiveeren, waarom ik mij niet kan scharen aan de zijde van den heer ter Laan.

Hoewel ik op zich zelf betreur, dat deze vermindering van rechten voor kleine overgangen moet teruggenomen worden, meen ik aan den anderen kant dat, waar de Minister eenmaal gezegd heeft, dat dit de prijs is dien men moet betalen voor de vrijstelling van het veilingsrecht wat betreft landbouw- en tuinbouwproducten en deze vrijstelling voor mij van hoogere waarde is dan deze vermindering van rechten, ik bereid ben mij op dit stuk bij het wetsontwerp neder te leggen. Daarbij komt dan nog, dat daardoor de administratieve bezwaren geringer zullen worden.

De beraadslaging wordt gesloten.

§ 4, op verzoek van den heer J. ter Laan in stemming gebracht, wordt met 51 tegen 16 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Gerretson, van Gijn, Lovink, Snoeck Henkemans, Bulten, Engels, mejuffrouw van Dorp, de heer van Dijk, mejuffrouw Westerman, de heeren Knigge, Schokking, Rutten, Staalman, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Ter Hall, Tilanus, van Sasse van Ysselt, Oud, Feber, van Rijckevorsel, van Schaik, de Monté ver Loren, Schouten, Hermans, Stulemeijer, de Boer, Gerritzen, Bakker, Juten, Kolkman, van den Heuvel, Fleskens, van Voorst tot Voorst, Deckers, Wintermans, Michielsen, Bierema, Beumer, Ament, van Rijzewijk, van der Voort van Zijp, Rutgers, Duymaer van Twist, Dresselhuys, van Rappard, Fruytier, Suring, Nolens, Bongaerts, Moerel en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heer Troelstra, mejuffrouw Groeneweg, de heer Vliegen, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren J. ter Laan, K. ter Laan, van Zadelhoff, Duys, IJzerman, van Ravesteijn, Brautigam, Hugenholtz, van den Tempel, Hiemstra, Albarda en Schaper.

(Michielsen c. a.)

Beraadslaging over § 5, luidende:

Aan artikel 55 wordt een vierde lid toegevoegd, luidende:

,,Verkoopingen, gehouden door of vanwege land- en tuinbouwers, veehouders en visschers in de uitoefening van hun bedrijf, en welke gedurende ten minste zes weken van het jaar ten minste eenmaal per week in hetzelfde gebouw of op hetzelfde terrein plaats hebben en waarbij uitsluitend voortbrengselen van eenzelfden tak van bedrijf worden verkocht, vallen niet onder de bepalingen van dit artikel.".

waarop door den heer Michielsen een amendement is voorgesteld (Stuk n°. 9), mede-onderteekend door de heeren Feber, Bulten, Fleskens, Ament, van Schaik, Knigge, Moerel, Deckers en Rutten, strekkende om in het voorgestelde vierde lid van artikel 55 in den tweeden regel te doen vervallen de woorden ,,en visschers" en na het woord ,,bedrijf" in te lasschen de woorden: ,,zoomede verkoopingen, gehouden door of van wege visschers en vischhandelaren van visch, afkomstig van Nederlandsche visschersvaartuigen".

De heer **Michielsen** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Door mijn amendement wordt een tweeledig doel nagestreefd.

Eenerzijds meen ik, dat het ontwerp in het vrijstellen van registratierecht te ver gaat. Het stelt niet alleen vrij de visschers van Nederlandsche vaartuigen, maar alle visschers, dus ook van de Duitsche treilers en Engelsche drifters. Dit streeft de ratio van het ontwerp voorbij. Die ratio is, de betrokken bedrijven te steunen in hun noodtoestand, en is dus niet voor de buitenlandsche bedrijven aanwezig. Het amendement wil die vrijstelling dan ook in dien zin beperken.

Anderzijds echter beoogt het amendement een kleine uitbreiding van de vrijstelling, door die ook te geven voor verkoopingen, uitgaande van vischhandelaren. Het is mij niet aanstonds duidelijk, waarom visschers geen recht en handelaren wel recht zouden zijn verschuldigd. Het amendement beoogt natuurlijk alleen vrij te stellen de handelaren, die visch, afkomstig van Hollandsche schepen, verkoopen, anders zou mogelijkheid van fraude bestaan, doordat de buitenlandsche reeders hun visch door Hollandsche handelaren zouden laten verkoopen.

In financieel opzicht beteekent het amendement voordeel voor de schatkist. Het bedrag, dat volgens het ontwerp meer wordt ontvangen, wordt bij lange na niet benaderd door de bate, welke aan de schatkist ontgaat ten gevolge van de vrijstelling van de handelaren, wier verkoopingen weinig in getal zijn. De Minister, die altijd angstvallig voor de schatkist waakt, zal dus wel geen bezwaar hebben tegen het amendement, vooral waar de verkoopingen van buitenlandsche reeders in den laatsten tijd zeer talrijk waren en zeker ook in de toekomst zullen zijn.

Voorgesteld door tien leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement is tweeledig. In de eerste plaats wil het onder de wet doen vallen de handelaren. Dat lijkt mij niet gewenscht. Naast de land- en tuinbouwers heb ik opgenomen de visschers; bij de Memorie van Antwoord ook de veehouders, al vielen die feitelijk reeds onder land- en tuinbouwers. Maar verder kan ik niet gaan. Als ook de vischhandelaren worden vrijgesteld, moet men mede vrijstellen de groenten-, boter- en eierhandelaren, die wel eens op een veiling verkoopen. De bedoeling van de vrijstelling is geweest, hiervan het visschers- en land- en tuinbouwbedrijf te doen profiteeren; gaat men ook den handel vrijstellen, dan zal dat leiden tot verdere consequenties.

Het denkbeeld, de vrijstelling te beperken tot visch, afkomstig van Nederlandsche visschersvaartuigen, zou leiden

(Minister de Geer c. a.)

tot een zeer omslachtige en bijna onmogelijke contrôle, en zou de kosten van de ambtenaren, welke daarvoor noodig zijn, niet loonen. Uit fiscaal oogpunt voel ik daarvoor dus zeer weinig. Men kan natuurlijk niet aan de visch zien of zij van Nederlandschen oorsprong is. Ook de nationaliteit van den persoon, die haar verkoopt, kan niet beslissend zijn, want men zou natuurlijk al heel spoedig daarvoor Nederlanders vinden. Zelfs zou men de buitenlandsche visch kunnen verkoopen aan een Nederlandsche firma, die haar in veiling zou brengen. Men zou dus moeten controleeren bij het ontladen van de visch uit de buitenlandsche schepen en die contrôle zou moeten worden voortgezet bij het vervoer van de visch naar de plaats van veiling. De kosten van die contrôle zouden waarschijnlijk overtreffen het bedrag van het recht, dat de buitenlandsche visch bij verkoop zou opbrengen. In het algemeen zou een dergelijke bepaling aanleiding geven tot allerlei fraude en schijnvertooningen. Wanneer in de heffing verschil gemaakt wordt tusschen buitenlandsche en Nederlandsche visch, dan zal men zooveel mogelijk buitenlandsche visch als Nederlandsche verkoopen. Ik meen daarom het amendement in zijn geheel te moeten ontraden.

De heer **Michielsen**: Mijnheer de Voorzitter! De hoofdstrekking van mijn amendement is, het registratierecht voor visch, die met buitenlandsche schepen wordt aangevoerd, te handhaven. De bijkomstige strekking is, het registratierecht af te schaffen voor verkoopingen door vischhandelaren. Dat is daarom bijkomstig, omdat zulke verkoopingen betrekkelijk zelden voorkomen. Waar de Minister ook tegen dat deel van mijn amendement bezwaar maakt, zal ik dat intrekken, om de hoofdstrekking niet in gevaar te brengen.

Wat het andere punt betreft, kan ik het niet eens zijn met de bezwaren van den Minister. Ik heb mij, vóór de indiening van het amendement, ter plaatse op de hoogte gesteld en mij is gebleken, dat deskundigen die practische bezwaren niet vreezen. De Minister heeft een schrikbeeld opgehangen van het groote aantal ambtenaren, dat hiervoor noodig zou zijn, en dus van de groote kosten, en daarmede is in den tegenwoordigen tijd zijn pleidooi al voor de helft gewonnen. Het schijnt mij evenwel toe, dat practisch die bezwaren lang niet zoo gewichtig zullen zijn als de Minister het wel heeft willen doen voorkomen. Feit is, dat de veilingen plaats hebben in de onmiddellijke nabijheid van de plaats waar de buitenlandsche schepen gelost worden. De contrôle is dus niet zoo ingewikkeld. Bovendien moet de administratie toch reeds rekening houden met de vraag van wie de visch afkomstig is. Ik geloof dus, dat de bezwaren van den Minister niet van zooveel gewicht zijn, dat ik daarom het amendement niet mag handhaven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal u de wijziging van het amendement schriftelijk doen toekomen.

De **Voorzitter**: Door den heer Michielsen wordt het amendement in dien zin gewijzigd, dat de woorden ,,en vischhandelaren" komen te vervallen, terwijl achter het woord ,,visschers" een komma wordt geplaatst.

De heer **Lovink**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft bezwaren kenbaar gemaakt tegen het amendement, omdat het moeilijk zou zijn om na te gaan, welke visch uit buitenlandsche schepen wordt geveild. Ik geloof echter niet dat dit bezwaar zoo ernstig is, en ik meen mij te moeten scharen aan de zijde van den heer Michielsen. Men weet vrij juist welke vaartuigen buitenlandsche visch aanbrengen. Ik geloof dus, dat de vaststelling heel gemakkelijk is, en zou den Minister daarom in overweging willen geven, niet zoo afwijzend tegenover dit amendement te staan, maar het amendement van den heer Michielsen zoo mogelijk over te nemen.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ook na de heeren Michielsen en Lovink te hebben gehoord, blijf ik groot bezwaar maken tegen het gewijzigde amendement van den heer Michielsen. Het zou kunnen leiden

66ste VERGADERING. — 21 MAART 1923.

367. Wijziging der Registratiewet 1917.

(Minister **de Geer** e. a.)

tot allerlei verkeerde praktijken. Men zou b.v. in zee de visch kunnen overladen op Nederlandsche schepen, om op die manier aan het registratierecht te ontkomen. Het komt mij bovendien voor, dat het bij een zakelijke belasting als het registratierecht weinig elegant zou zijn een dergelijke onderscheiding te maken. Een verhoogde retributie voor buitenlanders te heffen in de haven zou nog te overwegen zijn, maar een dergelijke onderscheiding als de geachte voorsteller wil in een zakelijke belasting als de Registratiewet zou mij tegen de borst stuiten.

De heer **Michielsen**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft in laatste instantie als bezwaar tegen mijn amendement aangevoerd, dat de weg tot ontduiking zou openstaan, doordat men b.v. in zee de visch zou kunnen gaan overladen op Nederlandsche schepen. Ik geloof, dat de overlading van de visch meer zou kosten dan het geheele registratierecht. Ik blijf dus mijn amendement handhaven.

De **Voorzitter**: Mag ik den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs verzoeken, het oordeel van de Commissie mede te deelen over het gewijzigde amendement van den heer Michielsen?

De heer **van Rijckevorsel**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Van de drie aanwezige leden van de Commissie van Rapporteurs zijn twee tegen en één vóór het amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd amendement van den heer Michielsen wordt verworpen met 47 tegen 15 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren van den Tempel, Dresselhuys, van Rappard, Nolens, Hiemstra, Bongaerts, Albarda, Schaper, Troelstra, Gerretson, van Gijn, Snoeck Henkemans, Boon, Engels, mejuffrouw van Dorp, de heer van Dijk, mejuffrouw Groeneweg, de heer Vliegen, mejuffrouw Westerman, de heer Schokking, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Rutten, K. ter Laan, van Zadelhoff, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Ter Hall, Duys, van Sasse van Ysselt, Oud, van Rijckevorsel, IJzerman, de Monté ver Loren, Schouten, Hermans, van Ravesteijn, de Boer, Bakker, Brautigam, Kolkman, van Voorst tot Voorst, Deckers, Wintermans, Bierema, Beumer, Ament, van der Voort van Zijp en Rutgers.

Vóór hebben gestemd de heeren Duymaer van Twist, Fruytier, Suring, Mcerel, Lovink, Bulten, Knigge, Feber, van Schaik, Stulemeijer, Juten, Fleskens, Michielsen, van Rijzewijk en de Voorzitter.

§ 5 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De §§ 6 tot en met 10 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over § 11, luidende:

Artikel 94 wordt gelezen als volgt:

„De beslissing van alle geschillen over invordering en terugvordering van rechten en boeten, alsmede over de waardeering, bij artikel 66 omschreven, is den burgerlijken rechter opgedragen.

De Staat is bevoegd, doch niet verplicht, zich in rechte door een procureur te doen bijstaan of vertegenwoordigen.

Indien de Staat zich niet door een procureur doet bijstaan of vertegenwoordigen, treedt een door den Minister van Financiën aan te wijzen ambtenaar der registratie ter plaatse, waar de in het eerste lid bedoelde rechter zetelt, als ware hij procureur, op.".

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van dit voorstel is den Staat de vrijheid te geven desgewenscht geen procureur te bezigen in zijn processen.

De Regeering dient dit aan als een bezuinigingsvoorstel, gaat zelfs zoover, dat ze zegt, dat de bezuiniging gebiedt, het gedwongen procureurschap te doen verdwijnen voor den Staat.

In de eerste plaats wil ik opmerken, dat dit voorstel valt buiten het kader van dit gelegenheidsontwerp, zooals dit er ongetwijfeld een is.

Reeds in 1917 is door den toenmaligen Minister van Financiën, den heer van Gijn, woordelijk hetzelfde aan de Kamer voorgesteld als thans in deze paragraaf is omschreven en toen is dat op de mijns inziens zeer juiste bedenkingen van de Commissie van Rapporteurs door den toenmaligen Minister van Financiën teruggenomen. Nu komt Minister de Geer met precies hetzelfde weer alleen op grond van het argument van bezuiniging, een argument dat toen ook gebezigd werd en toen te licht bevonden is.

Ik meen, dat de vraag of de Staat of in het algemeen een rechtzoekende of zich verwerende partij al dan niet zich van procureurshulp moet bedienen, is een vraag van algemeen karakter. Als waar is, dat de Staat zonder procureur behoorlijk zal kunnen procedeeren, dan geldt dat zelfde voor gemeenten en ook voor tal van particulieren. Het vraagstuk, of de procureur voor partijen moet afgeschaft worden, is dan ook van veel verdere strekking dan alleen wat betreft dit wetsontwerp.

Nu zegt de Regeering: de Staat heeft in zijn ambtenaren van de registratie voldoende intellect om het procureurschap waar te nemen. Als dit een argument ware, dan zou het evenzeer gelden ten aanzien van alle proces voerende partijen, die zelf juridisch-intellectueel zijn als b.v. advocaten en notarissen; die zouden dan ook moeten zijn vrijgesteld van het stellen van een procureur.

Maar de Regeering ziet toch de zaak te eng, wanneer zij in deze alleen ziet naar de vraag, of de Staat naar zijn inzicht behoorlijk door ambtenaren van de registratie vertegenwoordigd is. De verplichte rechtsbijstand beteekent niet alleen een belang van de eene partij, die den procureur neemt, zij is evenzeer van belang voor de wederpartij, maar vooral ook voor de rechtsbedeeling door den rechter. Ons geheele systeem van rechtsvordering is zoo opgezet — ik laat daar te recht of ten onrechte —, dat de rechtbank alleen te doen krijgt met personen, die voldoen aan de eischen van procureur zooals die in het reglement omschreven zijn, d.w.z. die zijn doctor of meester in de rechten.

Thans gaat de Regeering daarvan incidenteel en willekeurig afwijken door te bepalen, dat een ambtenaar van de registratie, die wellicht meester in de rechten is, maar het in menig geval niet zal zijn, in plaats van een procureur zal kunnen optreden. Het doorbreekt het systeem van onze burgerlijke rechtsvordering, een doorbreking die ik zoo incidenteel niet kan toejuichen.

Reeds in 1917 is gezegd door de Commissie van Rapporteurs, dat, wanneer men hier een ambtenaar van de registratie gaat omtooveren in een tijdelijken procureur, aan dat systeem van onze burgerlijke rechtsvordering te kort gedaan zal worden. Toen werd gezegd, dat een belangrijk deel van het geheele instituut van het procureurschap is de mogelijkheid, dat de beide procureurs onderling overleg kunnen plegen. Hoevele schikkingen hebben nu niet plaats door het optreden der procureurs. Bovendien, het geheele systeem van het wetboek eischt, dat de procureur met den anderen procureur voeling houdt. Vandaar dat de z.g. akten van procureur tot procureur eigenlijk zijn een middel om de verschillende processtukken en rechtshandelingen in het proces aan elkander mede te deelen.

Nu zegt de Regeering: die bezwaren wegen bij mij weinig, omdat de bezuiniging op dit oogenblik van meer beteekenis is. De Minister gebruikt daarvoor argumenten, die mij eenigszins zonderling toeschijnen.

Vooreerst zegt hij: op dit oogenblik is de registratie in zulke dure omstandigheden, omdat de Staat in elk proces, waarin hij optreedt, gaat pleiten. Als dat verkeerd is — en ik geloof dat met den Minister — dan heeft de Minister het

(Dresselhuys e. a.)

redres zelf in handen, want hij kan eenvoudig aan zijn vertegenwoordigers zeggen: ik wil niet dat ge pleit en kosten maakt.

Ook klaagt de Minister over het feit, dat de Staat zooveel processen verliest en dit zoo duur is. Maar hoe komt dat? Omdat de Staat onderworpen is aan de *poena temere litigantium;* omdat de Staat dikwijls veel te lichtvaardig procedeert, niet alleen ten eigen schade, maar ook ten schade van de wederpartij. De Staat heeft de gewoonte zijn tegenpartij door alle drie instantiën heen te slepen. Als iemand het ongeluk heeft een ander rechtsinzicht te hebben dan de Staat, dan wordt die persoon eenvoudig subject aan deze zeer krasse, ik zeg niet mishandeling, maar behandeling van den Staat, die zegt: als u zich verzet ook tegen het betalen van een klein bedrag, dan sleep ik u door drie instanties heen en het proces zal u meer kosten dan de geheele zaak waard is.

Hoe dit zij, ik geloof, dat waar het zuinigheidsargument door den Minister wordt gebezigd tegenover het heel belangrijke argument, dat hier wordt afgeweken van een bestaand stelsel van rechtsbedeeling, en waar bovendien de Minister als argument aanvoert, dat de wederpartij in betere conditie komt, wil ik opmerken, dat de Staat bevoegd blijft een pseudo-procureur te kiezen. Vindt de Staat het moeilijk, dan neemt hij een werkelijken procureur en wordt de pseudo-procureur buiten werking gesteld. Maar neemt de Staat den ambtenaar van de registratie, dus den pseudo-procureur, waaruit volgt dan, dat deze niet evenzeer zijn kosten in rekening brengt als de werkelijke procureur? In dit geval, zegt de Minister, heeft de wederpartij geen kosten te betalen, maar volgens de wetsuitlegging van den Minister van Financiën is die ambtenaar van de registratie tijdelijk procureur en nu zal de rechter, die de wederpartij tot de kosten veroordeelt, wel degelijk procureurskosten in rekening moeten brengen, want waarom zou hij in dit geval de kosten niet begrooten en wel, als er een werkelijke procureur optreedt?

Ik zou den Minister willen vragen deze belangrijke quaestie op dit oogenblik niet incidenteel te laten beslissen met dit registratie-ontwerp. Zij behoort thuis bij een herziening van het wetboek van rechtsvordering. In ieder geval behoort de Minister van Justitie er over gehoord te worden. Als het waar is, dat het voor den Staat goed is geen procureur te hebben, vraag ik: met welk recht onthoudt de Staat ook aan de andere partij dat voordeel? Waarom mag ik dan als particulier niet evenzeer het recht hebben die vraag te beslissen? Als ik tevreden ben met op te treden zonder procureur, waarom krijg ik dan niet hetzelfde recht, dat de Minister voor den Staat vindiceert? Als het is ter wille van de bezuiniging voor den Staat met zijn groote kas, al is die niet altijd even goed gevuld, dan is dat argument van de bezuiniging voor een particulier van nog grooter beteekenis.

Ik ga op de zaak verder niet in, omdat zij in 1917 is uitgevochten, toen Minister van Gijn werd overtuigd door de Commissie van Rapporteurs en zijn voorstel terugnam in afwachting van een algemeene herziening. Welnu, laten wij niet bij deze gelegenheid een wijziging aanbrengen, welke rechtsongelijkheid brengt en welke bovendien voor de rechtbanken en voor de partijen in het algemeen een stelsel invoert, dat niet behoorlijk onderzocht is en tot bedenkelijke gevolgen kan leiden.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Dresselhuys heeft bezwaar geopperd tegen het voorstel, dat in § 11 door de Regeering wordt gedaan. Ik zou naar aanleiding van zijn betoog een enkele vraag aan den Minister willen doen.

Uit de stukken is gebleken, dat de regeling, zooals die in 1917 in de wet is gekomen, den Minister niet heeft voldaan. In December 1916, toen de zaak in de Kamer is besproken, heeft Minister van Gijn zich niet overtuigd verklaard door de beschouwingen van den toenmaligen voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, maar heeft hij, omdat inderdaad voor diens standpunt iets viel te zeggen, verklaard: welnu, dan zal ik op dit oogenblik het voorstel terugnemen en kan men eens zien hoe het in de practijk gaat. Ik zou daarom aan den Minister willen vragen, of de practijk hem ten aanzien van dit punt zooveel heeft geleerd, dat hij op

(Beumer e. a.)

grond van de practische ervaring gemeend heeft te moeten komen tot het voorstellen van het nieuwe artikel 94.

In de tweede plaats een enkele opmerking omtrent hetgeen de heer Dresselhuys heeft medegedeeld betreffende het verleden. In December 1916 is bij de behandeling van het wetsontwerp het door de Regeering gedane voorstel teruggenomen dat nu in § 11 is opgenomen, maar, bedrieg ik mij niet, dan was onder de oude wet de toestand precies als thans door den Minister wordt voorgesteld. Wat is onder de werking van de oude wet gebleken van de bezwaren, door den heer Dresselhuys besproken? De Regeering was onder de wet van 22 Frimaire an VII niet verplicht, zich in gedingen van registratiezaken door een procureur te doen vertegenwoordigen; de toestand was dus toen zóó, als hij bij totstandkoming van dit ontwerp mogelijk zal worden. Waar mij niet bekend is, dat in de geheele 19de eeuw bezwaren zich hebben vertoond van zoodanigen omvang als men uit de rede van den geachten afgevaardigde zou mogen afleiden, ben ik geneigd mijn stem aan het voorstel der Regeering te geven.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Het geldt hier een hoogst eenvoudigen maatregel, die geheel ligt in de lijn van hetgeen in deze Kamer meermalen is aanbevolen. Bij bezuiniging op salarissen e.d. is vaak gezegd: men moet 't niet bovenal zoeken in vermindering van bezoldiging, zelfs niet in ontslaan, maar in een economischer gebruik van de ambtenaren. In die lijn ligt dit voorstel; wij hebben hier zuivere ,,efficiency''; de bedoeling is geld te besparen door meer rendement te verkrijgen van de voorhanden organen.

De argumenten, in 1916 hiertegen aangevoerd, waren toen reeds zwak, maar mogen op dit oogenblik zeker niet wegen. Het heeft mij dan ook een weinig verwonderd, dat in de afdeelingen dit punt zonder discussie is gepasseerd, al neem ik den geachten afgevaardigde niet kwalijk dat hij het nu heeft besproken, want hij heeft mij daarop voorbereid, en dat in de vakpers, met uitzondering van het door hem genoemde artikel, hierover niets is gezegd. Zelfs wordt in een adres van de Broederschap van Notarissen er op aangedrongen om nog verder te gaan dan het ontwerp voorstelt.

Van de beide argumenten — die Minister van Gijn in 1916 hebben bewogen, hoewel hij niet overtuigd was, zich bij het gevoelen van de Commissie van Rapporteurs neer te leggen om der Kamer een stemming te besparen — was het eerste, dat het z.g. confraterneel overleg de procedure zoo goedkoop maakte, doordat tal van informaties, exploten e. d. er door worden afgesneden. In de practijk bemerkt men daarvan niet zoo heel veel. Van bevoegde zijde is mij dan ook juist omgekeerd deze besparing mede aanbevolen, omdat door de gedwongen procureurshulp de Staat allen invloed op den voortgang van het proces mist en het proces daardoor vaak langer slepende wordt gehouden dan gewenscht is.

Minister van Gijn, die zich aanvankelijk tegen de meening van de Commissie van Rapporteurs verzette, zeide in 1916 dan ook: ik heb veel liever den vogel in de hand, het uitsparen van een procureur, dan den vogel in de lucht, dat misschien een enkelen keer het confraterneel overleg den loop van het proces zou bespoedigen. Daar komt nu bij, dat in werkelijkheid ook die bespoediging veeleer verkregen wordt door den Staat in dezen vrij te laten. En men bedenke, dat beiderlei besparingen ten goede komen èn aan den Staat èn aan de tegenpartij, als deze het proces verliest. Natuurlijk zijn er gevallen, waarin dit alles niet geldt. Wanneer bv. getuigenbewijs moet worden geleverd of een verhoor op vraagpunten moet plaats vinden, is het wenschelijk, dat de Staat door een ervaren procureur vertegenwoordigd wordt. Volgens het artikel blijft de Staat echter bevoegd een procureur te stellen en men kan den Staat zelf overlaten te beoordeelen, wanneer die gevallen zich voordoen.

Behalve het confraterneel overleg was er in 1916 nog een ander argument, dat nog zwakker was, hoewel het aanvankelijk grooten indruk maakte. Er zijn in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering enige artikelen, die de aanwezigheid van een procureur veronderstellen. Zoo bepaalt

(Minister de Geer e. a.)

o. a. artikel 147, dat als de pleidooien bepaald zijn en een der partijen nog stukken in het geding wil brengen, zij dat moet doen door mededeeling van den eenen procureur aan den anderen. Dit bezwaar, waarop destijds door de Commissie van Rapporteurs werd gewezen, is echter zeer eenvoudig te ondervangen door te bepalen, dat door wetsduiding de door Financiën aangewezen ambtenaar zal gelden als procureur. Dit staat nu ook in het derde lid van dit artikel. Dat heeft Minister van Gijn, toen tijdens het debat dat bezwaar geopperd werd, ook in het artikel gebracht, zij het een weinig anders geformuleerd. Indien de Staat zich niet door een procureur doet bijstaan of vertegenwoordigen, treedt een door den Minister van Financiën aangewezen ambtenaar van de registratie ter plaatse op „als procureur", — aldus stelde Minister van Gijn voor. Aan de hand van die woorden, en dat lijkt mij buitengewoon zwak, heeft in repliek de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs gezegd, dat het artikel nu nog veel minder aannemelijk was geworden, want het gaat toch niet aan, zoo zeide die geachte spreker, den belastingambtenaar, hoe verdienstelijk hij ook zijn moge, maar van wien toch niet vaststaat dat hij rechtsstudie heeft gemaakt of bekwaamheid heeft de praktijk uit te oefenen, à l'improviste te maken tot procureur. Dat was toen het bezwaar, dat nog verder ontwikkeld werd, maar toch weinig om 't lijf had. Immers natuurlijk was de bedoeling alleen deze, dat hij door wetsduiding procureur wordt in dien zin, dat waar het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering voorschrijft dat iets wordt gezonden aan den procureur, dit nu zal worden gezonden aan den ambtenaar der registratie. Om dat argument ook den laatsten schijn van waarde te ontnemen, heb ik nu in het laatste lid eenigszins andere woorden gebruikt: treedt hij op „als ware hij procureur". De beteekenis is dan zeer duidelijk, dat hij niet tot procureur wordt gemaakt, maar voor het formeele recht met dezen gelijkgesteld.

Ten slotte heeft Minister van Gijn verklaard, dat hij, om der Kamer een stemming te besparen, het amendement overnam. Ik zou wenschen, dat nu ook de heer Dresselhuys der Kamer een stemming zou willen besparen en zich bij deze onschuldige versobering zou neerleggen. Een reuzenbesparing is het niet, maar men bedenke, dat ook veel kleine beekjes den stroom helpen zwellen.

Den heer Beumer kan ik mededeelen, dat de oude toestand van vóór 1917 inderdaad was, zooals hij nu weer zou worden. Omtrent de vraag, die hij mij stelde, wat het resultaat is van de proef, die in die jaren is genomen, kan ik hem niet volledig antwoorden. Immers, ik heb met eenige verwondering herlezen de woorden van Minister van Gijn, dat de practijk zou moeten beslissen, wie gelijk heeft, de Commissie van Rapporteurs of hij; want omtrent het stelsel van geen-gedwongen procureurshulp hebben wij onder vigueur van de nieuwe Registratiewet nu geen ervaring kunnen opdoen. Wij kunnen alleen zeggen, dat eenige Rijksgelden verspild zijn, die anders bespaard hadden kunnen worden, maar over de werking van het stelsel, dat nu voorgesteld wordt, hebben wij sinds 1917 geen ervaring.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Als ik eerst even mag antwoorden op de opmerking van den heer Beumer, dan zou ik willen zeggen, dat ik mij heel wel kan verklaren, dat destijds Minister van Gijn gezegd heeft, dat de practijk zal moeten leeren, wie gelijk heeft. Want de wet van 22 Frimaire An VII maakte het wel is waar mogelijk, dat een belastingambtenaar in de rechtzaal verscheen, maar dat vond bijna nooit toepassing. Ik herinner mij uit den betrekkelijk langen tijd, dien ik in de rechtzaal heb doorgebracht, dat ik daar zeer enkele malen een belastingambtenaar heb zien binnenkomen, die zich daar dan ook gedroeg als een kat in een vreemd pakhuis en daar met zeer groote moeite als procureur fungeerde. Maar als krachtens deze wet de belastingambtenaar als procureur zal kunnen optreden, dan zal zijn verschijning daar vrij frequent worden en dan zal dus de practijk moeten leeren, of dat aanbeveling verdient.

Nu wat de hoofdzaak betreft. De Minister heeft niet kunnen duidelijk maken, waarom de Staat het voorrecht moet

(Dresselhuys e. a.)

hebben, dat andere corporaties en particulieren niet hebben Met welk recht zal de Staat zeggen: Ik wil voor mij zelf beoordeelen, of ik door een procureur wensch vertegenwoordigd te zijn, terwijl de plicht, om zich te laten vertegenwoordigen door een procureur, aan andere partijen opgelegd blijft. De Minister heeft niet kunnen beantwoorden, waarom in ons rechtssysteem, dat wil, dat de rechtbank, zoo gauw het niet meer is de kantonrechter, zal worden voorgelicht door juristen, de Staat plotseling zal kunnen worden vertegenwoordigd door een niet-jurist.

Ik wil ten slotte nog hier op wijzen. In het systeem van ons recht is de procureur niet alleen gequalificeerd, maar hij staat bovendien ook onder tucht. De rechtbank heeft over den procureur een zekere discipline: hij kan worden berispt, hij staat onder collegiaal toezicht. Dat alles zal met den ambtenaar van de registratie niet het geval zijn. Nu beweer ik niet, dat zoo een ambtenaar dikwijls berisping noodig zal hebben. Maar het is een afwijking van ons rechtssysteem en die afwijking moet als zoodanig bestudeerd worden. Deze invoering van dit instituut buiten het geheel van onze rechtsvordering om, is niet juist.

De Minister vraagt mij, aan de Kamer een stemming te besparen. Wij zijn heden nog in voldoende getale aanwezig en hebben voldoenden tijd, om een stemming te kunnen houden. Ik zou daarom willen vragen, of in dezen niet de Kamer inderdaad met oordeel des onderscheids na rustig overleg over deze zaak een beslissing zou kunnen nemen. Ik bedoel, dat ik geen amendement zal voorstellen tot schrapping van het tweede en derde lid van deze paragraaf, maar ik zou willen vragen, dat de drie leden van dit artikel afzonderlijk in stemming zouden worden gebracht. Tegen het eerste lid zal niemand bezwaar hebben, maar wat het tweede en derde lid betreft, vermoed ik, dat vele leden dezer Kamen mijn bezwaren daartegen zullen deelen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Overeenkomstig het verzoek van den heer Dresselhuys zal ik de drie leden van het in de paragraaf voorkomende artikel 94 afzonderlijk in stemming brengen.

Het eerste lid wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het tweede lid wordt aangenomen met 50 tegen 8 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Fruytier, Suring, Braat, Nolens, Bongaerts, Albarda, Moerel, Schaper, Troelstra, Gerretson, van Gijn, Lovink, Snoeck Henkemans, Bulten, Engels, van Dijk, Knigge, Schokking, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Rutten, K. ter Laan, van Zadelhoff, Tilanus, Duys, Oud, Feber, van Rijckevorsel, van Schaik, IJzerman, de Monté ver Loren, Schouten, Hermans, Stulemeijer, van Ravesteijn, de Boer, Bakker, Brautigam, Kolkman, van den Heuvel, Fleskens, van Voorst tot Voorst, Deckers, Wintermans, Michielsen, Beumer, Ament, van Rijzewijk, van der Voort van Zijp, Rutgers en van den Tempel.

Tegen hebben gestemd de heer Boon, mejuffrouw Westerman, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Ter Hall, Bierema, Dresselhuys, van Rappard en de Voorzitter.

Het derde lid wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

§ 11 in haar geheel wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

§§ 12 tot en met 16 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel I wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel II, alsmede de beweegreden van het ontwerp van wet, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Bongaerts.)

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk** (382).

De heer **Bongaerts**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit: Mijnheer de Voorzitter! In handen van de Commissie van Rapporteurs zijn gesteld de volgende aan de Kamer gerichte adressen:

een, van het hoofdbestuur der Nederlandsche Vereeniging van Huisvrouwen, waarin het verzoekt, wegens vrees voor prijsverhooging van schoenen en voor uitbreiding der bescherming tot andere artikelen, het wetsontwerp niet aan te nemen;

een, van de naamlooze vennootschap van der Horst & de Heus, houdende verzoek, de bescherming uit te strekken ook over de rijwielzadelindustrie;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam, waarin verzocht wordt, het wetsontwerp niet aan te nemen, wegens: wijziging van het stelsel van handelspolitiek en strijd met den eisch van verlaging van productiekosten, en omdat andere industrieën dan ook moeten worden beschermd, en de prikkel tot hooge krachtsontplooiingen om de industrie op beteren grondslag te brengen ontbreekt;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Zeeuwsche eilanden, te Middelburg, waarin gevraagd wordt het wetsontwerp niet aan te nemen: wegens: vrees voor prijsverhooging en inflatie en voor uitbreiding der bescherming tot andere artikelen;

een, van het hoofdbestuur van de Alg. R.-K. Werkgeversvereeniging, te Amsterdam. Adressant verzoekt het wetsontwerp spoedig aan te nemen en bovendien de bevoegdheid in zake invoerverboden, aan de Regeering te verleenen, uit te breiden;

een, van de firma T. Temmink en Zoon, te Amsterdam, houdende verzoek om Engelsche voetbalschoenen en Duitsche sportschoenen van linnen met chroomzool van de beperkende bepalingen vrij te stellen;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Veenkoloniën, houdende verzoek het wetsontwerp niet aan te nemen, wegens vrees voor represaillemaatregelen, benadeeling van exportindustrieën en belemmering in de werking der factoren, die het economische leven internationaal wederom in goede banen moeten leiden;

een, van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel te Haarlem, waarin er op aangedrongen wordt het wetsontwerp niet aan te nemen, wegens vrees voor benadeeling exportbelangen van Nederland en voor verhooging van schoenprijzen:

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Hengelo. Adressant verzoekt het wetsontwerp niet aan te nemen wegens vrees voor prijsstijging en uitbreiding der bescherming tot andere artikelen;

een, van den Centralen Bond van Nederlandsche Verbruikscoöperaties, te 's Gravenhage, houdende verzoek het wetsontwerp niet aan te nemen, wegens vrees voor prijsstijging van schoenwerk:

een, van den Bond van Nederlandsche Groothandelaren in IJzerwaren en aanverwante artikelen, houdende het verzoek het wetsontwerp niet aan te nemen, als strijdende met het algemeen belang.

een, van het Koninklijk Nederlandsch Landbouw-Comité, houdende verzoek het wetsontwerp niet aan te nemen, wegens vrees voor prijsstijging van schoenwerk en voor uitbreiding der bescherming tot andere artikelen;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Rotterdam, waarin verzocht wordt het wetsontwerp niet aan te nemen, aangezien het in strijd is met vrijhandel en mitsdien al de schadelijke gevolgen van dien met zich medebrengt;

(Bongaerts e. a.)

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Zaandam, houdende verzoek het wetsontwerp niet aan te nemen, en verder adhaesie betuigend aan het adres der Kamer van Koophandel van Amsterdam:

een, van de Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers, waarin verzocht wordt het wetsontwerp niet aan te nemen, wegens vrees voor prijsstijging, en voorts aanbevolen wordt de schoenfabrieken op andere wijze te steunen.

De Commissie van Rapporteurs heeft de eer, voor te stellen, deze adressen te deponeeren ter griffie, ter kennisneming van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Fleskens**: Mijnheer de Voorzitter! Als ik het woord heb gevraagd, dan wil ik beginnen met te verklaren, dat ik van het wetsvoorstel, dat thans hier in openbare behandeling komt, met zeer verdeelde gevoelens heb kennis genomen. Met ingenomenheid, doch te gelijker tijd met een niet geringe teleurstelling. Met ingenomenheid, Mijnheer de Voorzitter, omdat uit de indiening van dit wetsontwerp blijkt, dat de Regeering eindelijk tot de overtuiging is gekomen, dat voor de industrie iets gedaan moet worden. Wel is de Regeering volgens mijn vaste overtuiging veel te laat tot dit goede inzicht gekomen en heeft zij dientengevolge het juiste moment tot ingrijpen laten verloopen, dit neemt niet weg, dat het mij een groot genoegen heeft gedaan, dat het aan de Regeering ten lange laatste duidelijk is geworden, dat ten behoeve van de schoenindustrie in de richting van invoerbelemmering moest ingegrepen worden.

Ik zeide zoo juist, Mijnheer de Voorzitter, dat de Regeering het goede oogenblik heeft laten voorbijgaan en als ik deze bewering hier uitspreek, dan meen ik dat op goede gronden te kunnen doen. Het is toch van algemeene bekendheid, dat de schoenindustrie zoo goed als tegen de vlakte ligt. De algemeene malaise en de daaruit voortspruitende verminderde koopkracht, doch vooral en op de eerste plaats de doodende en vernietigende buitenlandsche valuta-concurrentie zijn oorzaak geworden, dat deze certijds zoo bloeiende industrie in zulk een penible positie is gekomen, dat men aan een heropleving bijna niet meer durft denken. Ja, Mijnheer de Voorzitter, onze schoenindustrie is voor een groot stuk ten onder gegaan en volgens mijn bescheiden meening zullen er jaren noodig zijn — ook bij aanneming van deze wetsvoordracht — om de geleden verliezen eenigermate in te halen. En dit alles omdat de Regeering niet tijdig wist in te grijpen, omdat zij geen afdoende maatregelen wist te nemen tegen de ontzettende valuta-concurrentie, waartegen niet te vechten was; ook niet met de best geoutilleerde bedrijven noch met de meest energieke en met de meest deskundige leiding. Men wil het doen voorkomen alsof onze schoenindustrie op een te laag peil staat om tegen behoorlijke prijzen aan de markt te komen. Ik ontken dit ten sterkste, overtuigd als ik ben, dat naast de algemeene malaise en de verminderde koopkracht, het de valuta-concurrentie is, welke ieder industrieel bestaan niet alleen ten zeerste bemoeilijkt, doch het den betreffenden ondernemers onmogelijk maakt tegen het buitenland op te roeien. Met het noodwendig gevolg, dat de fabrieken geheel of gedeeltelijk werden gesloten, dat de arbeiders op straat werden gestuurd, om werkloos langs 's heeren straten te slenteren en dat groote bedragen wegens werkloozensteun van Rijk en gemeenten gevorderd werden. Want, Mijnheer de Voorzitter, en wat ik nu ga zeggen, mag wel eens ernstig overwogen worden, niet alleen de industrieel werd hier de dupe van de historie of liever gezegd het kind van de rekening, doch evenzeer en wellicht nog in erger mate de arbeiders, die wegens werkloosheid op een steunverleening werden aan-

66ste VERGADERING. — 21 MAART 1923.

382. Tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk.

(Fleskens.)

gewezen, waarvan een normaal gezin onmogelijk kan bestaan en bovendien, wat nog meer funest is, aan de demoralisatie werden prijsgegeven.

De Regeering heeft dan ook een geweldige verantwoordelijkheid op zich geladen, welke des te zwaarder drukt naarmate de aarzelende lankmoedigheid, welke zij ten deze heeft betracht, de verschillende bedrijven uit hun economisch evenwicht heeft gerukt. Aan vertoogen toch heeft het niet ontbroken. Belanghebbenden, zoowel van werknemers- als van werkgeverszijde, hebben maanden en maandenlang hun in-treurige positie aan de Regeering kenbaar gemaakt; maanden en maandenlang hebben zij de groote moeilijkheden, waarmede de industrie te kampen had, naar voren gebracht, maanden en maandenlang hebben zij om hulp en steun geroepen en de Regeering ten sterkste en ten dringendste gevraagd, om door het instellen van een invoerverbod hen van een zekeren en beslisten ondergang te redden. En steeds bleef de Regeering talmen, steeds bleef zij in stille berusting toezien en nog eens toezien, om uiteindelijk te voorschijn te treden, op een wijze, die den import geweldig moest bevorderen en met een wetsvoordracht, die voor de betrokken industrie slechts van een zeer matige beteekenis is en bovendien de speculatie in hooge mate zal bevorderen. Wat toch is het geval. In plaats, dat de Regeering voor zich zelf het recht opeischt, om, wanneer het noodig en noodzakelijk is, op staanden voet te kunnen ingrijpen, m. a. w. om in casu de grenzen voor den invoer direct te kunnen sluiten, stelt zij haar beslissing afhankelijk van een commissie, die in deze zal hebben te adviseeren. Mijnheer de Voorzitter! De zaak is te ernstig, doch was dit niet zoo, dan zou men geneigd zijn te vragen of de Regeering zich van haar groote verantwoordelijkheid wel ten volle bewust is. In de Memorie van Antwoord op hoofdstuk I der Staatsbegrooting voor 1923 zegt de Regeering slechts met een voorstel tot tijdelijke invoerbelemmering te zullen komen, wanneer het haar werkelijk blijkt, dat er een noodtoestand is. Nu komt de Regeering met een wetsontwerp, erkent daardoor, dat er een noodtoestand is ingetreden en in plaats van nu direct en onverwijld in te grijpen, zooals elk verstandig mensch in een dergelijk geval zou doen, gaat de Regeering advies vragen bij een commissie, die voor zich den noodigen tijd zal opeischen, om de zaak eens rustig te overwegen en de quaestie van alle kanten te bekijken, met het gevolg, dat de schoenenspeculanten in een en ander een stille uitnoodiging zullen zien om hun slag te slaan. Deze wet, Mijnheer de Voorzitter, zal, indien zij in het *Staatsblad* komt, met 1 Januari a.s. buiten werking worden gesteld. Maar, Mijnheer de Voorzitter, weet de Minister dan niet, dat ons land als het ware volgepropt zit met schoenen van buitenlandsch fabrikaat! Weet de Minister niet, zou ik willen vragen, dat de schoenafbrikanten, wegens den grooten invoer van de laatste tijden, op de winterlevering geen groote verwachtingen mogen stellen, terwijl de schoenwinkelier zijn bestellingen voor de voorjaars- en zomerleverantie 1924 begrijpelijkerwijze niet zal doen vóór 1 Januari a.s., doch liever dien datum zal afwachten, om eens rond te zien, of hij elders weer een valutakoopje kan afsluiten? Maar, Mijnheer de Voorzitter, dan doet dit alles eenigszins denken aan een schijnbeweging, waarmede onze industrie geen genoegen kan of mag nemen. Veel kunnen onze fabrikanten verdragen, doch een dergelijke behartiging van hun belangen moet zeer zeker tot een groote ontstemming aanleiding geven. Het lijkt wel, of de Minister bij de constructie van zijn wetsontwerp gedacht heeft aan het bestuur eener gemeente, welke in dat opzicht eenige vermaardheid heeft gekregen en welk bestuur eertijds bij verordening bepaalde, dat, wanneer in de gemeente brand uitbrak, de brandmeesters ten spoedigste bij elkaar moesten komen, ten einde de beraadslagen, op welke wijze de brand moest bestreden en gebluscht worden, om vervolgens hun advies uiterlijk binnen 2 keer 24 uur in te dienen bij den burgemeester, die dan verder de noodige instructies en aanwijzingen zou geven.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, deze methode van wetgeven kan mij niet bekoren. En heeft de wijze, waarop de Minister de onderwerpelijke aangelegenheid aandiende, geenszins mijn sympathie, nog grooter was mijn teleurstelling, toen ik van den inhoud van het wetsontwerp kennis nam. Waarom zich alleen bepaald tot den invoer van schoenen, en de leder-industrie buiten beschouwing gelaten? De leder-industrie, welke toch met de schoen-industrie als één industrie kan worden beschouwd. Of meent de Minister, dat de leder-industrie er beter aan toe is? Als dit mocht zijn, dan wil ik wel zeggen, dat dit absoluut niet het geval is en in dit verband zou ik de bijzondere aandacht van den Minister willen vestigen op de vele gegevens, die de Minister ten deze heeft ontvangen en die duidelijk aantoonen, dat de leder-industrie, speciaal de zoolleder-industrie, bescherming van Overheidswege dringend noodig heeft.

En verder, Mijnheer de Voorzitter! Hoe is het met de confectie- en de textiel-industrie gesteld?

Wat de confectie betreft, wensch ik er op te wijzen, dat de invoer van bovenkleeding voor vrouwen en kinderen in 1920 bedroeg 827 ton (ter waarde van f 17 300 000), in 1921 1492 ton (ter waarde van f 20 500 000), in 1922 1849 ton (ter waarde van f 24 600 000), van welke 1849 ton uit Duitschland niet minder dan 1545 ton werden geïmporteerd. Terwijl dus over de jaren 1920, 1921 en 1922 van een sterker wordenden invloed der valuta-concurrentie sprake is, valt ook voor Januari 1923 allerminst een teruggang te bespeuren. Het invoercijfer toch van vrouwen- en kinderbovenkleeding voor Januari 1923 is gelijk aan dat van Januari 1922. Met den invoer van onderkleeding, zooals deze is ondergebracht in post 758 van de *Maandstatistiek van de In-, Uit- en Doorvoer* is het niet beter gesteld. In 1920 werd ingevoerd 754 ton (waarde f 5 800 000), in 1921 751 ton (waarde f 3 980 000), in 1922 1421 ton (waarde f 5 870 000), terwijl in Januari 1923 de invoer meer bedroeg dan in de overeenkomstige maand van het voorafgaande jaar. Over den uitvoer, die in de jaren 1920, 1921, 1922 een teruggang vertoont, behoeft niet nader gesproken te worden, daar deze industrie allerminst als export-industrie is aan te merken, maar steeds in groote hoofdzaak op den afzet in het binnenland was aangewezen, wat begrijpelijk is, als men nagaat, dat de meeste landen voor dit artikel tal van maatregelen van invoerbelemmering hebben genomen, die iedere poging tot beteekenenden export illusoir maken.

Ter bepaling van den graad van nood, waarin speciaal de damesconfectie en de lingerie-industrie verkeeren, biedt naar mijn meening de werkloosheidsstatistiek zeker geen betrouwbaar richtsnoer. In deze statistiek zijn ondergebracht zoowel de eigenlijke industrie (namelijk de heeren- en damesconfectie te zamen) als de zoogenaamde maat- en maat-confectiezaken. Deze drie groepen van de kleedingnijverheid hebben met elkaar niets uit te staan, en het naslaan van de werkloosheidsstatistiek, welke deze drie groepen te zamen neemt, kan, wil men een kleinen kijk krijgen op den wezenlijken huidigen toestand, speciaal van de damesconfectie- en lingerie-industrie, slechts misleidend werken; nog afgescheiden van het feit, dat in deze groep der kleedingnijverheid talrijke werknemers ongeorganiseerd en daarom niet in eenige statistiek verwerkt zijn.

In de Memorie van Antwoord lees ik op blz. 8, dat ten aanzien van textiel-, sigaren-, metaalindustrie en het confectiebedrijf de meeningen omtrent het nut en de noodzakelijkheid van beperking van den invoer verdeeld zijn. Toen ik van deze bewering kennis nam, dacht ik onwillekeurig aan een Rotterdamschen confectiefabrikant, die op een vergadering in Amsterdam op hoogen toon beweerde, dat de confectie-industrie geen bescherming noodig had en behoorlijk kon marcheeren, wanneer men er slechts voor zorgde, zooals hij had gedaan, dat men met zijn tijd meeging en het bedrijf zich aanpaste aan de hooge eischen, die de tegenwoordige moderne tijd stelt, doch welke fabrikant in het begin dezer maand aan zijn personeel een kennisgeving zond, waarin o. m. het volgende voorkwam:

(Fleskens.)

„Aan de Personeelen, werkzaam op Ateliers, Snijkamers en Contrôle, fabrieken Goudsche Singel 70/Schoutenstraat 159.

Het zal U bekend zijn in welke moeilijke toestanden de confectie en gros bedrijven hier te lande verkeeren, welke moeilijkheden zijn ontstaan deels uit een overproductie, deels door een grooten aanvoer van het buitenland tegen abnormaal lage prijzen, waartegen de Nederlandsche fabrikanten niet kunnen concurreeren. De hoofdoorzaak van de lage prijzen waaraan het buitenland, speciaal de landen met lage geldkoers, hun goederen kunnen aanbieden en leveren, is dat de loonen, welke aan de diverse personeelen, werkzaam bij het vervaardigen van de kleeding, omgerekend in Hollandsch geld, dusdanig laag zijn, dat deze slechts maximum een vierde van de hier te lande bestaande loonen vertegenwoordigen.

Willen wij onze fabriek laten werken, m. a. w. voldoende orders verkrijgen ten einde U geregeld van werk te kunnen voorzien, dan moeten wij in staat zijn tegen voordeelige prijzen, de buitenlandsche concurrentie nabijkomend, te kunnen verkoopen.

Na een nauwkeurige berekening zijn wij tot de conclusie gekomen, dat het mogelijk zou zijn alsnog een proef te nemen om eenigen tijd door te werken, indien wij de volgende loonsverlagingen toepassen: voor gehuwde personen een loonsverlaging van 10 pct., voor ongehuwde personen een loonsverlaging van 15 pct.

Wij vertrouwen, dat de inhoud van deze circulaire U een eenigszins beknopt beeld zal geven van den toestand in de confectie-industrie en U overtuigd zult zijn, dat geen andere maatregel om het bedrijf gaande te houden mogelijk is dan degene, welke U in deze is voorgesteld.

Het is bij ons voldoende doordrongen, dat een loonsverlaging steeds behalve het verlies aan loon, een onaangenamen indruk maakt. Daartegenover gelieve U echter rekening te houden, dat onze firma reeds zeer langen tijd heeft gewerkt met belangrijke verliezen."

In zake confectie wil ik het hierbij laten. Alleen wil ik nog wijzen op een schrijven van het „Eidgenössische Volkswirtschaftsdepartement" — voorkomende o.a. in het *Handelsblad* (Ochtendblad) van 12 Januari l.l. —, waarin de gunstige uitwerking der invoerbeperking voor de Zwitsersche confectienijverheid wordt erkend; waarin ook gezegd wordt, dat van een nawijsbaren invloed dier invoerbeperking op de en gros- en detailprijzen niet gesproken kan worden, en waarin ten slotte er op wordt gewezen, dat de loonen ongeveer dezelfde zijn als in de onbeschermde industrieën.

Aangaande de textielnijverheid wensch ik de volgende cijfers naar voren te brengen. Met uitzondering van confectie- en tricotgoederen bedroeg de invoer van textielgoederen: over 1920 3 907 810 K.G., ter waarde van f 56 790 174; over 1921 3 446 347 K.G., ter waarde van f 31 160 900; over 1922 4 683 000 K.G., ter waarde van f 34 838 000.

Over de maand Januari 1923 bedroeg de invoer van textielgoederen 399 000 K.G., ter waarde van f 3 416 000, wat beteekent, dat er eerder van een stijgenden dan van een verminderden import sprake kan zijn. Omtrent de heerschende werkloosheid in de textielindustrie kan ik alleen dit zeggen, dat te Tilburg het aantal geheel werkloozen sedert 1 November 1922 meer dan verviervoudigd is, terwijl het aantal gedeeltelijk werklooze textielarbeiders sedert dien tijd met ruim 100 pct. is gestegen. En deze cijfers zullen nog duidelijker gaan spreken, naarmate de franc in dalende richting gaat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb deze gegevens medegedeeld niet omdat mijn standpunt daarop in hoofdzaak is gebaseerd; mijn meening is meer gevestigd op eigen waarneming en op verschillende inlichtingen van financieelen aard, doch om eenigermate aan te toonen, dat de malaise zich niet enkel bepaalt tot de schoen- en lederindustrie, doch verscheidene andere industrieën omvat. En waar dit zoo is, daar moet het voor een ieder, die den weg van invoerbelemmering wil opgaan, duidelijk zijn, dat het wetsontwerp, dat wij hier behandelen, lang niet ver genoeg gaat. De eenige goede oplossing zou, volgens mijn meening, dan ook zijn, dat aan de Regeering, onder het noodige toezicht der Kamer, een uitgebreide bevoegdheid werd gegeven, om terstond te kunnen ingrijpen, wanneer dit noodig zou blijken. Men zal daartegen aanvoeren, dat daardoor aan de Regeering een te groote bevoegdheid wordt gegeven; doch dan liever een Regeering met een te groote bevoegdheid dan een Regeering, welke niets vermag, die zelfs, wanneer een noodtoestand dreigende of ingetreden is, niet de macht heeft om handelend op te treden en de noodige voorzieningen te treffen. Waarbij nog komt, dat een Minister, die weet, dat hem een groote bevoegdheid is gegeven, geacht mag worden doordrongen te zijn van de groote verantwoordelijkheid, die uit dien hoofde op hem rust en zeer zeker de noodige voorzichtigheid zal betrachten om van zijn groote bevoegdheid geen lichtvaardig gebruik en zeker geen misbruik te maken.

In dit verband is uit den treure gewaarschuwd tegen het verderfelijke consentenstelsel, dat we in den oorlog hebben gekend en dat een gevolg van dien wettelijken maatregel zou zijn. Mijnheer de Voorzitter, ik heb dat nooit begrepen en begrijp dat nog niet. Ik voor mij heb nooit aan een dergelijk consentenstelsel gedacht en m. i. behoeft het ook geen noodzakelijk uitvloeisel van een dergelijke algemeene volmacht aan de Regeering te zijn. Naast een absoluut invoerverbod denk ik aan een algemeene invoerpermissie, waarbij een invoerrecht wordt geheven, ten gevolge waarvan de productiekosten in het land van herkomst plus het recht, dat geheven wordt, ten naaste bij gelijk zijn aan de productiekosten van het beschermde artikel hier te lande, met het resultaat, dat de buitenlandsche concurrentie wel wordt gelimiteerd, doch niet geheel wordt uitgeschakeld.

Doch dit alles daar gelaten. Waar het op aankomt is, dat de Regeering moet kunnen ingrijpen en direct moet kunnen ingrijpen, wanneer het noodzakelijk is. Ik heb het reeds gezegd, Mijnheer de Voorzitter, dat de bescherming van onze schoenindustrie veel te laat is gekomen. Deze industrie heeft zoodanig geleden, dat zij jaren zal noodig hebben, om er weer eenigszins boven op te komen. Moet het nu met onze confectie, met onze textiel en meerdere andere bedrijfstakken denzelfden weg op gaan? Moet ook onze confectie en onze textiel, om van andere bedrijven niet te spreken, reddeloos ten gronde liggen, alvorens de Regeering haar plicht tot bescherming zal begrijpen? Heeft het verleden ten deze nog niet duidelijk genoeg gesproken? Moeten er nog meer slachtoffers vallen, zoowel van werknemers- als van werkgeverszijde?

De vragen van vrijhandel en protectie komen hier absoluut niet te pas.

Het is hier enkel en alleen een quaestie van practische economische politiek. Het gaat hier over tijdelijke maatregelen, noodzakelijk en onvermijdelijk geworden onder den drang van de buitengewone en abnormale omstandigheden, waaronder wij leven. Abnormale omstandigheden, die het nemen van abnormale maatregelen niet alleen vragen en billijken, doch in verband met den algemeenen toestand ten dringendste en ten spoedigste eischen.

De tegenstanders van invoerbelemmering voeren verder aan, dat een dergelijke bescherming een gezonde loonpolitiek zal tegenhouden en de betreffende artikelen duurder zal maken.

Mijnheer de Voorzitter! Het is niet het moment om hier na te gaan, of de tegenwoordige loonen in de verschillende bedrijven al of niet te hoog zijn. Toch wil ik wel verklaren, dat ik nooit te vinden zal zijn om een loonpolitiek te voeren, die gebaseerd en gericht is op de loonen van onze oostelijke naburen en die tot gevolg zou hebben, dat onze arbeiders zich met een hongerloon of liever gezegd met een aalmoes tevreden zouden moeten stellen. Wie in die richting wil gaan, moet dat voor zich zelf weten, doch ik doe er niet aan mee. Trouwens, het is ook niet waar, dat tijdelijke bescherming loonsverhooging noodwendig ten gevolge moet hebben, in welk verband ik nog zou kunnen wijzen op België en Denemarken, waar evenals in Zwitserland — zooals ik straks reeds aantoonde — de loonen in de beschermde industrieën dezelfde

(Fleskens.)

zijn als in de bedrijven, welke geen bescherming genieten.

En de dreigende duurte? Mijnheer de Voorzitter! Ik wil niet ontkennen, dat een tijdelijke bescherming eenige prijsverhooging ten gevolge kan hebben. Van groote beteekenis zal zij echter niet zijn en zeer zeker niet van dien aard als de nadeelen, welke aan de werkloosheid en het stilstaan onzer fabrieken noodwendig verbonden zijn. Om b.v. bij de schoenen te blijven, dan is het van algemeene bekendheid, dat de fabrieksprijzen niet hoog zijn. Voor 5 à 6 gulden wordt een mooie schoen geleverd. Dat de détailprijzen in verhouding veel hooger zijn, houdt met verschillende factoren verband, waarvan er een is, dat de winkelier, welke het Hollandsch fabrikaat verkoopt, wegens den veel verminderden omzet, gedwongen wordt een veel ruimere winstmarge te nemen. Voor mij staat dan ook vast, dat, wanner dit wetsontwerp, behoorlijk gewijzigd, wet wordt, na verloop van zekeren tijd de Hollandsche schoen tegen lageren prijs zal kunnen worden gekocht dan thans het geval is, omdat dan de winkelier niet meer zal nemen dergelijke winstmarge, waartoe hij thans gedwongen is.

Maar dit is nog niet alles. Worden geen beschermende maatregelen genomen, dan zal dit ten gevolge hebben, dat de ongebreidelde invoer blijft voortduren en onze schoenindustrie naar den kelder gaat, met het eindresultaat, dat na korter of langer tijd het buitenland de Hollandsche markt zal veroverd hebben en de prijzen zal dicteeren, welke wij te betalen zullen hebben. Een feit van bijzondere beteekenis, waarmede wij wel rekening mogen houden.

Ten slotte de repressailles. Hiermede is en wordt nog — mede, al is het in mindere mate, van de zijde van den landbouw — geweldig geschermd. En dit is des te meer verklaarbaar, omdat niets gemakkelijker is, dan te schermen met mogelijkheden, die in de toekomst liggen en waarvan niemand met zekerheid kan zeggen of zij op werkelijkheid of op fantasie zullen berusten. Voor mij neem ik twee zaken als vaststaande aan. Eerstens het feit, dat België, Zwitserland en Denemarken tot nu toe geen bijzonderen last van repressaillemaatregelen hebben ondervonden en tweedens, dat de landbouw in die landen geen aanleiding heeft gevonden om op bijzondere wijze tegen de invoerverboden te ageeren. En al mocht dit het geval zijn geweest, dan wil ik er op wijzen, dat wij in een bijzondere positie verkeeren, dewijl wij ons toch door onze sterk doorgevoerde vrijhandelspolitiek op een uitzonderingsstandpunt geplaatst hebben, welke omstandigheid ons de gelegenheid biedt, om tal van retorsiemaatregelen in het leven te roepen, wanneer het ons van buitenaf al te lastig zou worden gemaakt.

Mijnheer de Voorzitter! De werkloosheid hier te lande is groot en ze dreigt elken dag nog in omvang toe te nemen. Laten we toch onze arbeiders in de gelegenheid stellen om door energieken arbeid een eerlijk stuk brood te verdienen. We hebben hier in deze Kamer getoond een open oog te hebben voor de buitenlandsche industrie en voor den buitenlandschen arbeider — ik denk hier aan het krediet aan

(Fleskens c. a.)

Duitschland —; laten wij het bewijs leveren, dat wij ook niet vergeten onze eigen belangen te verzorgen, door aan onze industrie den noodigen steun te verleenen en onzen arbeiders de gelegenheid tot werken te verschaffen. Laten wij dit toonen door energieke, krachtige en van een vaste bestuurshand getuigende maatregelen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga eindigen. Mijn conclusie is, dat met dit wetsontwerp niet kan worden volstaan. De Regeering eische voor zich op een algemeene bevoegdheid, die elk oogenblikkelijk ingrijpen harerzijds mogelijk maakt, onder uitdrukkelijk beding, dat elk besluit, dat zij ten deze neemt, binnen een zekeren termijn aan de goedkeuring van de Staten-Generaal wordt onderworpen.

En zulks:

om onze industrie, die een zeer moeilijken tijd doormaakt, voor algeheelen ondergang te vrijwaren;

om onze arbeiders in staat te stellen een eerlijk stuk brood te verdienen en te voorkomen, dat zij aan de demoralisatie worden prijsgegeven;

om onze industrieele bevolking — werkgevers en werknemers — in deze abnormale tijden, die het nemen van buitengewone maatregelen alleszins wettigen, den steun te verleenen, waarop zij met alle recht aanspraak kunnen maken;

om ons volk voor verdere economische inzinking te behoeden;

om de onrustbarende stijging van het aantal faillissementen tegen te gaan;

om te voorkomen, dat tal van gemeenten niet in zoodanigen financieelen toestand komen te verkeeren, dat haar positie onhoudbaar wordt,

en ten slotte om den fiscus in staat te stellen, die belastingen te kunnen innen, die voor een behoorlijke inrichting der Staatshuishouding noodzakelijk moeten worden geacht.

Mocht de Regeering van oordeel blijven, dat zij mijn bekend standpunt ten deze niet kan aanvaarden, dan zou ik haar met den meesten aandrang willen vragen aan het wetsontwerp eenige uitbreiding te geven en de leder-industrie daarin te betrekken. Voor hen, die invoerbelemmering onder zekere omstandigheden wel willen, behoeft dit geen bezwaar op te leveren, waar het hier toch enkel en alleen gaat over het toekennen van een bevoegdheid aan de Regeering, waarvan zij niet dan bij gebleken noodzakelijkheid zal gebruik maken.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat het Verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet (376).

Dit Verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld.

De vergadering wordt gesloten.

67ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 22 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een missive; 3°. verzoekschriften; 4°. een verklaring van adhaesie; 5°. een drukwerk. — Verslag uitgebracht over een ontwerp van wet. — Mededeeling der benoeming van rapporteurs over de ontwerpen van wet door de afdeelingen. — Verlof gevraagd door den heer van Ravesteijn tot het houden eener interpellatie. — Behandeling en aanneming van verschillende ontwerpen van wet. — Interpellatie van den heer Brautigam over de belemmeringen voor de scheepvaart op het Duitsche gedeelte van den Rijn, enz. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 87 leden, te weten:

de heeren van de Bilt, Albarda, Moerel, Wintermans, J. ter Laan, Bierema, Gerhard, van Voorst tot Voorst, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Bakker, Michielsen, van Dijk, van Braambeek, Kuiper, Ament, Ketelaar, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van der Voort van Zijp, Deckers, Bulten, van den Heuvel, Fruytier, Suring, Engels, Kleerekoper, van Boetzelaer van Dubbeldam, Heukels, Brautigam, Ebels, Rutgers van Rozenburg, Ter Hall, van Zadelhoff, Snoeck Henkemans, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Schaper, IJzerman, Tilanus, van Gijn, Beumer, Kolkman, van Rijzewijk, van Wijnbergen, Schokking, Schouten, Visscher, Bongaerts, Smeenk, Zijlstra, mejuffrouw Westerman, de heeren Gerretson, Rutgers, Dresselhuys, de Wilde, H. Colijn, Staalman, Vliegen, mejuffrouw Katz, de heeren Rutten, Feber, Fleskens, Marchant, Wijnkoop, de Monté ver Loren, van Ravesteijn, van den Tempel, Nolens, Hermans, de Boer, van Schaik, van Rijckevorsel, Braat, Knigge, Gerritzen, Troelstra, Oud, van der Molen, Boon, van der Waerden, Juten, mejuffrouw van Dorp, de heeren Krijger, Stulemeijer, Duys, K. ter Laan, Duymaer van Twist, Lovink,

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Justitie, van Marine, van Waterstaat, van Arbeid, Nijverheid en Handel en van Koloniën.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

(Voorzitter.)

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Hiemstra, wegens andere vergaderingen, ook morgen; van den heer Duymaer van Twist, wegens uitstedigheid; van den heer Kersten, wegens familieomstandigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van den Minister van Financiën, waarbij ingevolge het laatste lid van punt *f* van het Koninklijk besluit van 9 October 1922 (*Staatsblad* n°. 552) wordt toegezonden een afschrift van het advies, door de Centrale Commissie voor Georganiseerd Overleg in ambtenarenzaken uitgebracht ter zake van het ontwerp van wet tot wijziging van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240).

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld; het ingezonden advies is ter griffie nedergelegd. ter inzage voor de leden;

3°. de volgende verzoekschriften:

twee, betreffende het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk, van:

de Nederlandsche Kamer van Koophandel voor Duitschland, te Amsterdam, en

van burgemeester en wethouders van Dongen;

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240), van den voorzitter en den secretaris, namens het Comité ter behartiging van de algemeene belangen van Overheidspersoneel, te Amsterdam;

een, betreffende het ontwerp van wet tot ontbinding der rechtbanken te Zierikzee en Heerenveen, van den raad der gemeente Burgh;

een, betreffende het ontwerp van wet tot regeling van het Algemeen vormend Middelbaar en Voorbereidend Hooger Onderwijs, van G. Ch. Aalders, e.a., allen hoogleeraren aan de Vrije Universiteit, te Amsterdam;

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Ouderdomswet 1919, van den directeur van het Nationaal Handzebureau van den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Middenstandsbond op federatieven grondslag, te 's Gravenhage;

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën van Rapporteurs;

4°. een verklaring van adhaesie aan het adres van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Vlaardingen, betreffende het ontwerp van wet tot regeling der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Meppel.

Deze verklaring wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. van den Minister van Koloniën het Jaarverslag over de Poeloe-Laoet steenkoolontginning gedurende de jaren 1920 en 1921.

Dit drukwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat het Verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot wijziging van de wetten betreffende de spoorwegen (335).

Dit Verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld;

C. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Wijziging van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) (403);

(Voorzitter e. a.)

Aanvulling van artikel 18 der wet van den 25 Mei 1880 (*Staatsblad* n°. 88) tot instelling eener Rijkspostspaarbank, zooals dat artikel is aangevuld en gewijzigd, laatstelijk bij de wet van 14 Januari 1918 (*Staatsblad* n°. 20); Aanvulling van artikel 18 der wet op de Rijksverzekeringsbank (*Staatsblad* 1920 n°. 780); Aanvulling van artikel 25 der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) (400),

de heeren Fruytier, de Wilde (voorzitter der Commissie), Bulten, Gerhard en van Voorst tot Voorst;

voor de ontwerpen van wet:

Wijziging der Wet op de Personeele Belasting 1896 (398);

Nadere bepalingen omtrent den accijns op het zout (399);

Naturalisatie van A. J. J. Beckering en 19 anderen (401),

de heeren van Dijk, Kolkman (voorzitter der Commissie), Gerretson, Deckers en Tilanus.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer van Ravesteijn, die het gevraagd heeft.

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag aan de Kamer verlof om aan den Minister van Financiën eenige vragen te mogen stellen over de afsluiting van een gedeelte der duinen, ressorteerende onder de administratie der domeinen, in de gemeente Noordwijk.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, over dit verzoek te beslissen morgen, bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

I. Wijziging der wet van 29 Juli 1920 (Staatsblad n°. 623), houdende wijziging der wet van 5 Juli 1910 (Staatsblad n°. 181), tot regeling van de samenstelling van den Hoogen Raad, de Gerechtshoven, de Arrondissements-rechtbanken en de Kantongerechten, en van de jaarwedden der rechterlijke ambtenaren, alsmede van de klassen der Rechtbanken en Kantongerechten (358).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Wijnbergen**: Mijnheer de Voorzitter! Eenigen tijd geleden zijn naar aanleiding van deze materie in het weekblad *De Amsterdammer* van 2 December jl. — op dezelfde wijze als zulks door een lid der Kamer pleegt te geschieden — een paar vragen gericht tot den Minister van Financiën, die door dien bewindsman ook in den hier gebruikelijken vorm zijn beantwoord.

Deze vragen luidden als volgt:

„1. Is de Minister voornemens korting voor eigen pensioen ook toe te passen ten aanzien van ambtenaren, die, hetzij doordat zij een 35-jarigen diensttijd hebben vervuld, hetzij wegens het bedrag hunner bezoldiging bij korteren diensttijd, de aanspraak op het maximum pensioen van respectievelijk 70 pct. of f 4000 bij het bereiken van den 65-jarigen leeftijd reeds hebben verkregen?

2. Zoo ja, is de Minister dan ook voornemens, voortaan van gewezen ambtenaren, die aan art. 48, derde lid, der Pensioenwet 1922 het recht ontleenen op toekenning van pensioen bij bereiking van den 65-jarigen leeftijd (uitgesteld pensioen), tot dat tijdstip een bijdrage daarvoor te heffen?"

De eerste vraag werd bevestigend beantwoord, de tweede ontkennend, met deze toevoeging:

„Er is geen bepaling in de Pensioenwet 1922 (*Staats-*

(van Wijnbergen e. a.)

blad n°. 240), waaraan het recht tot heffing van bedoelde bijdrage zou kunnen worden ontleend."

Zeer logisch werd daarom in het Verslag aan de Regeering gevraagd, of zij geen termen kan vinden, een zoodanige wijziging van de Pensioenwet te bevorderen, dat de tweede vraag niet langer ontkennend behoeft te worden beantwoord.

Het antwoord in de Nota naar aanleiding van het Verslag luidt:

„Wat de vraag betreft, aan het slot van het Verslag opgenomen, zou geantwoord kunnen worden, dat het niet in overeenstemming is met het systeem van de Pensioenwet 1922 om de hierbedoelde bijdragen te heffen van personen, die geen inkomsten uit 's Rijks schatkist trekken."

Uit dit antwoord meen ik te lezen, dat de Regeering tegen de bedoelde premieheffing in beginsel geen bezwaar heeft, die ook niet onjuist acht, maar meent die premie niet te kunnen heffen, omdat de hierbedoelde personen geen inkomsten genieten uit 's Rijks kas. Indien dat het bezwaar is, meen ik, dat daaraan gemakkelijk kan worden te gemoet gekomen, mits maar ook bij de Regeering de billijkheid der heffing worde erkend. Die billijkheid is m. i. dan ook niet te ontkennen. Ambtenaren toch, die hun pensioen ten volle verdiend hebben, moeten blijven doorgaan met premiebetaling tot het tijdstip van pensionneering. De grond, waarop dat gesteund wordt in de Nota naar aanleiding van het Verslag, luidt:

„Ten opzichte van deze vraag geldt, dat de pensioenkorting, welke voor het verkrijgen van pensioen verschuldigd is, als een collectieve last, door de ambtenaren gezamenlijk te dragen, moet worden aangemerkt."

Welnu, wat hier geldt voor de ambtenaren, die in dienst blijven, geldt in veel sterker mate nog voor de ambtenaren, die den dienst verlaten. Dat zijn de personen, die financieel het meest krachtig zijn. De ambtenaren, die gefortuneerd zijn of in dien tusschentijd een lucratieve particuliere betrekking kunnen krijgen, kunnen den dienst verlaten en zonder verdere premiebetaling te zijner tijd vol pensioen genieten. De ambtenaren, die niet in die gunstige financieele positie verkeeren, zijn genoodzaakt, in dienst te blijven, en moeten de premie wel betalen, niettegenstaande ook zij vol pensioen hebben verdiend. Aan die ongelijkheid nu zou een einde kunnen worden gemaakt, òf door beiden van verdere premiebetaling vrij te stellen òf door beiden te doen betalen. Is nu het bezwaar tegen het doen betalen door de ambtenaren, die den dienst verlaten hebben, dat die personen geen inkomsten uit 's Rijks kas in dien tijd genieten, en dus de heffing bij onwil niet invorderbaar is, dan zou kunnen worden bepaald, dat dusdanige ambtenaren in de gelegenheid worden gesteld met die premiebetaling voort te gaan, maar dat, bij niet voldoen daaraan, op het tijdstip, waarop weder een financieele relatie tusschen de Overheid en hen ontstaat, d. w. z. op het oogenblik, waarop zij in het genot treden van pensioen en dus weer inkomsten uit 's Rijks kas gaan trekken, zij verplicht worden die achterstallige premie alsnog te betalen. Op die wijze meen ik, dat de ongelijkheid wordt weggenomen en dat geen privilege meer wordt gegund aan die ambtenaren, die daaraan het minst behoefte hebben, omdat zij kapitaalkrachtig zijn. Ik vertrouw, dat de Minister van Justitie, evenals hij bij deze aangelegenheid het advies van den Minister van Financiën heeft ingewonnen, ook deze opmerkingen ter overweging aan zijn ambtgenoot van Financiën zal willen aanbevelen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Het slot van de rede van den geachten afgevaardigde wijst er reeds op, welk antwoord ik hem zal hebben te geven. De Minister van Financiën is tot zijn leedwezen verhinderd hier aanwezig te zijn, omdat hij genoodzaakt is de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting in de Eerste Kamer bij te wonen, maar ik zal gaarne zijn aandacht op de beschouwingen van den geachten afgevaardigde vestigen.

(Michielsen.)

De artikelen, zoomede de beweegreden van het ontwerp van wet, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. Verhooging en wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (380);

III. Wijziging van de wet van 4 December 1920 (Staatsblad n°. 843), tot regeling van de bezoldiging van den Raad van State, zooals deze wet is gewijzigd bij de wet van 2 April 1921 (Staatsblad n°. 660) (385);

IV. Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten name van de gemeente Tilburg van perceelen in die gemeente, ter voorziening in den woningnood (377);

V. Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Katwijk van een stuk duingrond bezuiden tegen het dorp Katwijk aan Zee, ten zuidoosten van de begraafplaats (388);

VI. Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van omlegging van den tramweg Oosterhout—Tilburg te Oosterhout (389).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens, telkens na goedkeuring der onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VII. Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsvisschershavenbedrijf te IJmuiden voor het dienstjaar 1923 (386).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Michielsen**: Mijnheer de Voorzitter! Door een misverstand mijnerzijds komen enkele opmerkingen, betreffende dit ontwerp van wet, welke ik gaarne had willen maken, niet in het Verslag voor en konden zij daarin ook niet voorkomen. Ik heb echter den Minister met deze opmerkingen in kennis gesteld en Zijn Excellentie heeft er geen bezwaar tegen, omtrent een en ander zijn standpunt mede te deelen.

Het zou in de lijn van de voornemens, door deze Regeering in de laatste Troonrede aangekondigd, liggen, te bevorderen, dat een begrooting van een zelfstandig Staatsbedrijf als het onderhavige geen verlies oplevert. Met kracht zal daarnaar dan ook moeten worden gestreefd. Het zal evenwel aanbeveling verdienen bij dat streven te overwegen, wat te recht in de Memorie van Toelichting bij dit wetsontwerp wordt gezegd, nl. dat het beeld, door deze begrooting vertoond, ten nauwste samenhangt met den toestand van het visscherijbedrijf te IJmuiden.

Die toestand is inderdaad, gelijk die in den tuinbouw, de schoenindustrie e. a. erbarmelijk slecht en het zou uiterst bezwaarlijk zijn om op deze begrooting — sluitende met een totaal aan uitgaven van 1,2 millioen — door besparingen de uitgetrokken Rijksuitkeering ad f 285 100, tot dekking van het verlies op de exploitatie, overbodig te maken.

Of echter niet een en ander zou kunnen worden gedaan om het bedrag eener Rijksuitkeering te verminderen, is wel de overweging waard. In de eerste plaats denk ik aan een vermindering van uitgaven. Niettegenstaande den kwijnenden toestand van het bedrijf onderging de post wegens personeelsuitgaven slechts geringe vermindering. Toch geloof ik, dat eerlang en bij het ontstaan van vacatures in dit opzicht bezuiniging mogelijk zal zijn. Ook andere posten van uitgaaf schijnen voor vermindering vatbaar. Zoo is onder art. 20 der uitgaven uitgetrokken een bedrag van f 10 000 voor herstel- en droogplaatsen van netten, waaraan inderdaad sinds lang een zeer ernstige behoefte te IJmuiden wordt

(Michielsen e. a.)

gevoeld. Het plan schijnt te bestaan, indien ik wel ben ingelicht, om langs de wegen palen te slaan en deze na het haringseizoen weer weg te nemen. Dit vereischt veel kosten en is ondoelmatig. Jaarlijks moeten die palen worden geslagen, jaarlijks weer weggenomen en jaarlijks opgeborgen. Zou men echter een nettenhang aanschaffen, gelijk te Vlaardingen in gebruik is, dan zijn de kosten daarvan niet hooger dan die van palen. Voor minder dan f 10 000 is een dergelijke nettenhang te koop en dan is men in eens van alle jaarlijksche onkosten af. Ik beveel dit denkbeeld, door de aanvaarding waarvan volgende exploitatierekeningen zouden worden verlicht, gaarne bij den Minister aan.

Er is echter een ander middel om de exploitatie van dit bedrijf dichter bij de rentabiliteit te brengen. Onder artikel 15 der uitgaven komt voor een bedrag van f 345 000, zijnde een uitkeering aan het Rijk ten bedrage van 5½ pct. van de kapitalen op 1 Januari 1923, uit 's Rijks kas aan het bedrijf verstrekt en nog niet terugbetaald. Onder hen, die te IJmuiden gevestigd zijn en tot de rentabiliteit van dit bedrijf hebben bij te dragen, is de gedachte levendig, dat deze uitkeering onredelijk hoog is, omdat de exploitatie wordt belast met een te groot kapitaal. Men voert dan voornamelijk aan, dat de haringhaven indertijd als werkverschaffing in dagwerk is gegraven en oordeelt dat het bedrag, hetwelk daardoor uit het oogpunt van havenbelang onnoodig is uitgegeven, niet ten laste van het visscherijbedrijf mag worden gebracht, doch ten laste van 's Rijks kas behoort te komen als werkloozenzorg. Ben ik juist ingelicht, dan zou het Staatsbedrijf op deze wijze met een zeer groot bedrag onbillijk zijn belast. Ik zou den Minister willen vragen, eens te onderzoeken in hoever deze grief juist is en of wellicht door vermindering dezer uitgaaf tot een meer sluitende exploitatie zal zijn te geraken.

In de gewisselde stukken is echter een ander denkbeeld naar voren gebracht, ten einde tot een sluitende begrooting te komen, en wel de verhooging van de retributiën voor den vischafslag. Men brengt dit tevens in verband met den aanvoer door Duitsche trawlers en meent daardoor de bestaansvoorwaarden voor onze vaderlandsche visscherij te verbeteren.

Het zij mij vergund over deze belangrijke gedachte, welke, naar ik meen, ook door het bestuur der Reedersvereeniging bij de Regeering is bepleit, enkele opmerkingen te maken. In de eerste plaats schijnt dit denkbeeld voortgekomen uit het bestuur der Reedersvereeniging en had geen algemeene vergadering daarover plaats. Zeker is, dat de nevenbedrijven in de visscherswereld daarover evenmin gehoord zijn.

De poging, om door verhooging van retributiën de Duitsche trawlers uit IJmuiden te verwijderen, heeft zeker haar groote schaduwzijde. Worden de Duitsche reeders gedwongen in hun eigen land te markten, dan zal de Duitsche Regeering ongetwijfeld haar grenzen openen voor den uitvoer van visch en dan zullen alle markten in België en Zwitserland en ook in Nederland per spoor overstroomd worden met Duitsche visch. IJmuiden loopt gevaar zijn afzetgebied te verliezen, waar het dat thans heeft en de vischhandel in IJmuiden zal stilaan kwijnen, terwijl de werkloosheid door minder aanvoer zal toenemen. Dit laatste is zeker niet het minst erge.

Indien echter de retributiën verhoogd zouden worden, kan dit natuurlijk niet eenzijdig voor Duitsche trawlers plaats hebben, maar moet dit eveneens geschieden voor de Engelsche haringdrifters, die gewoonlijk hun vangsten aanbrengen in de maanden September tot en met November, maar die dan waarschijnlijk niet meer of in verminderd aantal komen zullen.

De **Voorzitter**: Ik moet den geachten spreker doen opmerken, dat de agenda voor heden zeer overladen is en dat ik daarop allereerst een twaalftal ontwerpen van wet heb doen brengen, omdat ik dacht, dat daarover geen of slechts enkele opmerkingen zouden worden gemaakt.

Het was dus allerminst de bedoeling, dat over één of meer dier ontwerpen lang zou worden gesproken.

Als de geachte afgevaardigde dus nog langen tijd noodig

(Voorzitter e. a.)

heeft voor de behandeling van dit ontwerp, zal ik voorstellen, het voor heden af te voeren van de agenda, dan kan de geachte afgevaardigde over drie weken daarover zijn rede houden.

De heer **Michielsen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal inderdaad zoo kort mogelijk zijn. Ik wil er de aandacht op vestigen, dat aan een belangrijke verhooging van de retributie inderdaad groote bezwaren verbonden zijn, maar dat een geringe verhooging, welke niet ten gevolge zou hebben, dat de buitenlandsche schepen in IJmuiden wegblijven, ongetwijfeld het voordeel zal hebben, dat de opbrengsten ten bate van het bedrijf vermeerderen. Aan een verhooging van de retributie, welke wel als gevolg zal hebben, dat de buitenlandsche schepen wegblijven, is groote schade verbonden.

Mijnheer de Voorzitter! Nu ik over de retributiën spreek, zou ik de aandacht ook op het volgende willen vestigen.

Er worden te IJmuiden geheven 4 pct. van de opbrengst der besomming. Daarvan komt 2 pct. ten goede aan het Staatsbedrijf en 2 pct. ten bate van de vischkoopers. Voor de 2 pct. aan de vischkoopers lijkt mij geen gegronde reden aanwezig. Ik zou den Minister daarom in overweging willen geven, die af te schaffen en ze geheel te brengen ten voordeele van het Staatsbedrijf. Het nadeelig saldo, dat voor dezen dienst is geraamd, zal dan geheel verdwijnen.

Ik weet, dat aan dit voorstel belangrijke bezwaren zijn verbonden, maar geloof, dat in dezen tijd, waarin de Regeering prijsstelt op de rentabiliteit van haar bedrijven, deze bezwaren wel zullen kunnen ondervangen worden.

Mijnheer de Voorzitter! In verband met uw verzoek zal ik mij tot deze opmerkingen bepalen, hoewel ik er gaarne meerdere had gemaakt.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van hetgeen de geachte afgevaardigde de heer Michielsen heeft opgemerkt, zij het mij veroorloofd er op te wijzen, dat, wat de personeelsuitgaven betreft, daarover reeds het een en ander in het verslag is medegedeeld. Er wordt inderdaad gestreefd naar een zoo beperkt mogelijk personeel.

Ten aanzien van de droognetten is nog geen beslissing gevallen. Het terrein, dat daarvoor op het oogenblik in gebruik is, moet worden verlaten met het oog op verstuiving, het moet opnieuw met helm worden beplant.

De heer Michielsen zegt, dat men in Vlaardingen een ander systeem volgt. Dat systeem is reeds in toepassing genomen door een particulier in IJmuiden, maar het gaat zoo slecht, dat hij de inrichting reeds aan het Staatsvisschershavenbedrijf ter overname heeft aangeboden. Een definitieve oplossing is er dus nog niet, maar het zal waarschijnlijk minder kosten dan het bedrag, dat er voor uitgetrokken is.

De heer Michielsen zegt verder, dat de uitkeeringen aan het Rijk te hoog zijn. Er zou indertijd een te groot kapitaal aan havenaanleg zijn besteed, eigenlijk om de werkloosheid te keeren, en daarvan moet nog altijd 5½ pct. worden betaald.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb laten informeeren, hoe de zaak zich heeft toegedragen en, teruggebracht tot de ware verhoudingen, zal de heer Michielsen zien, dat het niet de moeite waard is.

In 1917 is inderdaad bij het maken van de haringhaven een gedeelte uit de hand gegraven en zulks is met opzet geschied ter bevordering van de werkgelegenheid.

Het werk heeft daardoor in het geheel meer gekost rond f 69 000, waarvan door het steuncomité terugbetaald is f 25 000. Dus zou volgens den heer Michielsen eigenlijk een bedrag van f 44 000 onrechtmatig op het bedrijf drukken. Tegenover het totaal bedrag van de kosten, meer dan 6 millioen, maakt dat bedrag natuurlijk zeer weinig uit. In elk geval, het Staatsvisschershavenbedrijf heeft dit indertijd aanvaard — het was toen in den bloeitijd — om mede te werken aan de bestrijding der werkloosheid. Een aftrek van dat luttele bedrag zou in ieder geval geen aanleiding kunnen geven tot een sluitende begrooting.

Verder zegt de heer Michielsen: aan de vischkoopers wordt

(Minister van Swaay e. a.)

2 pct. uitbetaald; als ge dat afschaft en het Rijk neemt die 2 pct., dan komt dat bedrag dus aan het Rijk ten goede en dan heeft men op die manier gelegenheid om een deel van het tekort te dekken.

Het aanbevolen middel is buitengewoon eenvoudig, maar of het uitvoerbaar is, is een andere vraag.

De geachte afgevaardigde zegt: de vischkoopers krijgen hun provisie van de opdrachtgevers; waarom moeten zij die 2 pct. er nog bij hebben? Het zijn echter handelsusantiën, welke men niet zoo in eens afgeschaft kan krijgen. Bovendien geloof ik, dat men, als men die 2 pct. schrapt, de moeilijkheid slechts verplaatst, want die tusschenpersonen moeten natuurlijk aan hun geld komen. Wordt die 2 pct. afgeschaft, dan zullen de belanghebbenden dat onmiddellijk verhalen op hun opdrachtgevers; dezen zullen dus meer moeten betalen; maar de opdrachtgevers zullen op hun beurt zeggen: goed, maar dan moet ge geen hooge prijzen voor de visch betalen. Ten slotte wordt het een verschuiving, waarbij degeen, die de visch aanbrengt, het loodje moet leggen. Het zou dus eenvoudig hierop nederkomen, dat het Rijk 2 pct. meer ontvangt. Men zou dit kunnen beproeven, maar ik geloof niet, dat het resultaat zal bereikt worden, hetwelk de geachte afgevaardigde zich daarvan voorstelt.

In het algemeen is er iets voor te zeggen, om tot een verhooging van retributie over te gaan, maar de geachte afgevaardigde heeft zelf duidelijk uiteengezet, welke bezwaren daaraan verbonden zijn. Wij staan vrijwel op hetzelfde standpunt. Wij zouden wel iets willen verhoogen, maar wij moeten oppassen, omdat hierbij verschillende belangen in het spel komen, belangen, die geheel met elkaar in strijd zijn. De belangen van de reeders en die van den vischhandel loopen volstrekt niet parallel; ook valt te denken aan represaillemaatregelen van andere landen. Dat maakt de zaak zoo buitengewoon moeilijk.

Intusschen, zooals in de stukken staat, wij zijn nu bezig de zaak opnieuw te onderzoeken om te trachten in die richting iets te bereiken.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De artikelen en de beweegreden van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VIII. Goedkeuring van eene overeenkomst tusschen den Staat en de Naamlooze Vennootschap Koninklijke West-Indische Maildienst te Amsterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland, in de kolonie Suriname, in de kolonie Curaçao of in andere landen, waarvan één of meer havens worden aangedaan, met hare stoomschepen wordt medegegeven (391).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van de drijvende brandkasten wil ik opmerken, dat bij de Maatschappij Nederland dergelijke brandkasten in gebruik zijn, met het enorme succes, dat bij elke reis naar Indië in totaal ongeveer 7 of 8 stukken daarin worden opgeborgen. Daaruit volgt dus vanzelf, dat de behoefte van het publiek aan dergelijke inrichtingen zeer gering is, en dit zal derhalve ten aanzien van den dienst naar West-Indië nog veel geringer zijn.

Verder heeft de postadministratie er in het geheel geen belang bij, omdat de stoombootmaatschappij het volle risico draagt en aan de postadministratie alle eventueele verliezen moet vergoeden.

Waar dus eenerzijds het belang van het publiek niet in voldoende mate aanwezig is, de postadministratie er geen belang bij heeft en verder de scheepvaartmaatschappij niet van plan is dergelijke kasten te installeeren, geloof ik, dat wij daarvan moeten afzien.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

67ste VERGADERING. — 22 MAART 1923.

Verschillende wetsontwerpen.

(Minister van Swaay e. a.)

Het eenig artikel en de beweegreden van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

IX. Overneming in beheer en onderhoud bij het Rijk van de steenen boogbrug, gelegen in den Rijksweg van Haarlem naar Bennebroek over de Bennebroekervaart onder de gemeente Bennebroek (395).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ter beantwoording van de in het Verslag gestelde vraag, kan worden opgemerkt, dat de bedoelde brug altijd in zeer goeden staat van onderhoud is geweest. In 1921 is zij nog geheel onderzocht en in uitstekenden staat bevonden. De kleinigheden, welke er aan ontbraken, uitgevallen voegen en beschadigde steenen, zijn nog zeer onlangs door den onderhoudsplichtige in orde gebracht, zoodat er voor den Staat geen aanleiding is van dien onderhoudsplichtige nog een bijdrage te vragen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De artikelen en de beweegreden van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

X. Wijziging van de wet van 21 Juli 1890 (Staatsblad n°. 126) tot regeling van het Militair Onderwijs bij de landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiersrang en de hoogere vorming van den officier zijn betrokken, zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 27 October 1922 (Staatsblad n°. 582) (394).

De **Voorzitter**: De Minister van Koloniën heeft zich bereid verklaard, de behandeling van dit ontwerp van wet op zich te nemen, in plaats van zijn ambtgenoot van Oorlog.

Ik geef het woord aan den Minister van Koloniën tot het aanbrengen van een wijziging in het ontwerp van wet.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! In verband met een formeele onjuistheid in het dictum van dit wetsvoorstel, waarin de te wijzigen wet niet met name is genoemd, zou ik de redactie van het ontwerp eenigszins willen herzien. Ik zal die wijziging op uw bureau deponeeren.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is de volgende wijziging in het ontwerp van wet gebracht:

In plaats van de woorden: „Artikel I" wordt gelezen:

Eenig artikel.

In de wet van 21 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 126) tot regeling van het Militair Onderwijs bij de landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiersrang en de hoogere vorming van den officier zijn betrokken, zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 27 October 1922 (*Staatsblad* n°. 582), worden de navolgende wijzigingen aangebracht:

Het gestelde in artikel 7, enz. } evenals in het
In artikel 26, enz. } ontwerp van wet.

Artikel 26*bis* vervalt.

De aanduidingen „artikel II" en „artikel III" vervallen.

(Voorzitter e. a.)

Ik neem aan, dat tegen deze wijziging, door de Regeering in het ontwerp van wet gebracht, bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar bestaat, omdat het slechts een formeele wijziging geldt.

Het eenig artikel en de beweegreden van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XI. Wijziging van art. 47, eerste lid, Wetboek van Koophandel (387).

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring der onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XII. Vereeniging van de gemeenten Balgoij en Overasselt (396).

De **Voorzitter**: Ik neem aan, dat bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar bestaat tegen de wijzigingen, door de Regeering na het uitbrengen van het Verslag in sommige artikelen gebracht.

Het ontwerp van wet wordt, na goedkeuring der onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XIII. Vereeniging van de gemeenten Echteld en IJzendoorn (397).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Zijlstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij gaarne houden aan den wensch, door u zoo pas uitgesproken, om ten aanzien van deze reeks van wetsontwerpen niet in bijzonderheden af te dalen. Daartoe bestaat te meer aanleiding, omdat de uitslag van de stemming over dit wetsontwerp niet onzeker is, omdat meermalen is gebleken, dat in deze Kamer een sterke strooming bestaat ten gunste van deze samenvoegingen en annexaties. Nu zou het, naar het mij wil voorkomen, toch niet goed zijn om alleen om die reden al de wetsontwerpen van dezen aard te laten passeeren zonder eenige bespreking, want het zwijgen zou kunnen leiden tot het zich zonder meer neerleggen bij deze omstandigheid, welke, naar ik hoop, toch nog eens zal veranderen.

Daarom acht ik het gewenscht om ter wille van de zaak, die onzerzijds hier steeds verdedigd werd, aan het verzet *acte de présence* te geven. Ik zal niet treden in een algemeene bespreking omtrent deze samenvoeging. Ik wijs er alleen op, dat meer dan eens, zoowel in de Eerste als in de Tweede Kamer, de verzekering is ontvangen van de zijde van de Regeering, dat men bij dergelijke samenvoegingen van gemeenten zooveel mogelijk de gevoelens van de ingezetenen der betrokken gemeenten zou eerbiedigen. Nu treft het, dat wij vooral hier — ook bij het andere voorstel is dit het geval, maar vooral hier — zien, dat de beide gemeenten zich verklaren tegen de samenvoeging; men kan spreken van een algemeen verzet; welnu, dan mag men m. i. met zoodanige samenvoeging niet doorgaan. Eerbiediging van de gevoelens in die gemeenten beteekent hier dus niets anders, dan dat de bezwaren in overweging worden genomen, wat echter altijd tot verwerping leidt. Is er een bijzonder bezwaar, dan beroept men zich op het algemeen belang. Gaarne zou ik van de Regeeringstafel vernemen, dat, wanneer er in samen te voegen gemeenten een algemeen verzet heerscht, de Regeering eigenlijk toch ook van oordeel is, dat de samenvoeging niet wenschelijk is. Ik verheug mij, dat de door mij genoemde bezwaren ook vernomen worden aan de overzijde van het Binnenhof in de Eerste Kamer; in het Voorloopig Verslag in zake de samenvoeging van Renkum en Doorwerth

(Zijlstra e. a.)

wordt het daar betreurd, dat er een steeds meer toenemend streven bestaat tot opheffing van kleine gemeenten ten behoeve van de daaraan grenzende grootere plaatsen en dat het voor gemeenten, die goed beheerd worden, hoogst teleurstellend is, dat zij zoo maar in een andere gemeente worden opgenomen. Het algemeen verzet had niet mogen leiden tot indiening van dit wetsontwerp, welke indiening ik derhalve betreur, zoodat ik zal tegenstemmen.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! In het algemeen is onze fractie geneigd, samenvoegingen als deze zooveel mogelijk te verdedigen, om aan de meestal doellooze versnippering een einde te maken. Maar bij onderzoek is mij bovendien gebleken, dat volstrekt onjuist is de voorstelling, alsof de hier voorgestelde annexatie impopulair zou zijn.

Er is een adres, geteekend door bijna de geheele bevolking van IJzendoorn. Welke bewijskracht moet daaraan worden toegekend? De gemeente Echteld telt 2759, de gemeente IJzendoorn 593 inwoners. De vraag rijst: heeft het nut, IJzendoorn zelfstandig te laten bestaan? Het gemeentehuis van Echteld staat in Ochten, de inwoners van Echteld moeten dus door IJzendoorn heengaan om op hun eigen gemeentehuis te komen. De heer Dresselhuys merkt op: „Zij behoeven geen tol te betalen", maar als dat nu zuinigheid is, waar moet die dan wel worden gezocht? De gemeenten Echteld en IJzendoorn hebben reeds jarenlang één burgemeester gehad, die in Echteld woont, en die een groot voorstander van de samenvoeging is.

IJzendoorn is een heerlijkheid, zooals in deze Kamer niet geheel onbekend is, en nu heeft bijna de geheele bevolking een adres geteekend om zelfstandig te mogen blijven, maar dat adres ging uit van personen, die op de bevolking een niet geringen invloed kunnen uitoefenen. Mij is dan ook medegedeeld, dat degenen, die dit adres hebben geteekend, niet mogen geacht worden in volle vrijheid des harten te hebben getuigd, dat zij tegen de samenvoeging zijn gekant.

Men heeft dien menschen verteld, dat door de samenvoeging de belasting hooger zou worden. Echteld, met zijn 2750 inwoners, heft f 26 000 plaatselijke directe belasting en IJzerdoorn met zijn 593 inwoners f 10 000. Echteld trekt voor noodzakelijk levensonderhoud f 600 af, IJzendoorn slechts f 300. Die bewering was dus in strijd met de feiten.

Ik wil hieraan nog iets toevoegen, waarop de tegenstanders der annexatie misschien een antwoord zullen weten. Voor de verhoudingen op het Geldersche platteland is dit ook niet bepaald exceptioneel. De arbeiders in IJzendoorn betalen een hooge belasting, die nog zal worden verzwaard wanneer een der ingezetenen, die bejaard is, komt te overlijden. Maar, terwijl Echteld aangesloten is bij de Rijkswerkloozenkas, is IJzendoorn niet aangesloten. Er is dus voor de landarbeiders geen reden om gaarne te blijven in die klassieke „heerlijkheid", terwijl zij bij annexatie werkloozenuitkeering zullen kunnen ontvangen. Er is geen sprake van, dat het zelfstandig voortbestaan van IJzendoorn aan de arbeiders ten goede zou komen; vóór men aan het adres groote waarde toekent, zou men eerst wel eens een commissie van enquête mogen instellen om te onderzoeken, onder welke omstandigheden al die handteekeningen in dat kleine plaatsje zijn verkregen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw is tot zijn leedwezen verhinderd hier tegenwoordig te zijn, omdat hij aanwezig moet zijn bij de algemeene beschouwingen in de Eerste Kamer. Ik zal naar mijn vermogen enkele opmerkingen maken naar aanleiding van hetgeen de heer Zijlstra gezegd heeft. Ten deele is die geachte afgevaardigde reeds beantwoord door enkele opmerkingen van den heer Kleerekoper.

Het standpunt van den heer Zijlstra, dat vereeniging van gemeenten niet gewenscht is, indien er een algemeen verzet is in den boezem dier gemeenten, is ongetwijfeld zeer eerbiedwaardig en ik zou niet kunnen zeggen, dat ik er niets voor voel, maar het kan toch de Regeering niet ontslaan van den plicht, na te gaan, ten eerste, in hoeverre dat verzet algemeen is, ten tweede, op welke gronden het berust en voorts, of die gronden steekhoudend zijn.

(Minister **Heemskerk** e. a.)

Een algemeen verzet, het werd reeds opgemerkt in de Memorie van Toelichting, bestaat in Echteld niet.

> „De Raad van Echteld sprak zich in een onvoltallige vergadering met 3 tegen 2 stemmen tegen de samenvoeging uit, na zich er kort tevoren algemeen vóór te hebben verklaard. De commissie uit de ingezetenen dier gemeente bewilligde met 4 tegen 3 stemmen in het ontwerp tot vereeniging."

Maar het verzet zou dan algemeen zijn in IJzendoorn. Ik mag in de eerste plaats opmerken, dat dit is een buitengewoon kleine gemeente. Wij hebben vernomen, dat het is een heerlijkheid, maar dat neemt toch niet weg, dat het is een zeer kleine gemeente van ongeveer 600 zielen, die gelegen is tusschen deelen van de gemeente Echteld, zoodat hier feitelijk zeer bijzondere redenen zouden moeten zijn, waarom die gemeenten gescheiden zouden moeten blijven, en er meer reden is, om, indien het eenigszins kan, deze gemeenten te vereenigen. Nu is het verzet in de gemeente hierop gegrond, dat men den financieelen toestand van de andere gemeente minder gunstig vindt. Maar juist de financieele toestand van Echteld is gunstiger dan die van IJzendoorn, zoodat het vermoeden rijst, dat, als men tegen het verzet van de bewoners van IJzendoorn ingaat, dezen er op den duur niet achteruit, maar vooruit bij zullen gaan. Behalve de cijfers van den heer Kleerekoper mag ik herinneren aan de cijfers van de Memorie van Toelichting, waaruit blijkt, dat de gemeente Echteld bij een zielental van ongeveer 2700 f 17 000 schuld heeft, terwijl IJzendoorn, met een zielental van ongeveer 600, ongeveer f 8000 schuld heeft, zoodat de schuld per hoofd der bevolking in IJzendoorn f 13,50, in Echteld f 6,30 bedraagt. Het is dus allerminst een nadeel voor de bewoners van IJzendoorn om bij Echteld te worden gevoegd. Als er dan ook een geval is, waarin aan het verzet van de inwoners niet te veel waarde moet worden toegekend, dan meen ik, dat het hier is, en daarom meen ik, dat de Kamer met alle gerustheid dit wetsontwerp kan aannemen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De artikelen en de beweegreden van het ontwerp worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Er wordt stemming gevraagd over het ontwerp van wet. Ik stel voor, deze stemming te doen plaats hebben bij wijze van zitten en opstaan.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den leden, die zich tegen het ontwerp verklaren, op te staan.

Ik constateer, dat het ontwerp van wet is aangenomen.

De Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot wijziging van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) (403) kan binnen den bij art. 32 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke den 12den April a.s. verstrijkt, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt bedoelden termijn te willen verlengen tot 1 Mei a.s.

Ik stel voor, dienovereenkomstig te besluiten.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de **interpellatie van den heer Brautigam** over de belemmeringen van de scheepvaart op het Duitsche gedeelte van den Rijn, zoomede over de moeilijkheden, die de Nederlandsche handel in het bezette gedeelte van Duitschland ondervindt.

De heer **Brautigam**: Mijnheer de Voorzitter! De bezetting van het Roergebied is met zeer groote belangstelling en ik zou durven zeggen met angst in Nederland gevolgd. Er was en er is nog spanning in het land.

Die angst en spanning zijn niet alleen ontstaan om den

(Brautigam.)

politieken en militairen kant der zaak, hoewel die kanten ongetwijfeld voor ons land van zeer groot gewicht zijn en ver strekkende gevolgen kunnen hebben, maar zij zijn ook ontstaan vanwege de zeer groote commercieele belangen, die Nederland bij het Roergebied heeft.

Mijnheer de Voorzitter! Uit den aard der zaak ga ik op de oorzaken der bezetting en de bezetting zelf op dit oogenblik niet in. Ik ben voornemens mij te houden aan het besluit der Kamer, enkele weken geleden genomen, om over die zaak niet te spreken.

Ik treed dus niet in de rechtsgronden, die aanleiding hebben gegeven tot de bezetting. Ik aanvaard het feit, maar wensch daarbij na te gaan, welke gevolgen de handelingen der bezettende machten voor het economisch leven van Nederland hebben.

Die gevolgen zijn van zeer ernstigen aard.

Het Roergebied wordt wel genoemd het hart van Duitschland, maar ik zou wel willen zeggen, dat de Roerstreek ook voor ons land een van de grootste levensbronnen is en dat ons land voor zijn bestaan mede voor een groot deel afhankelijk is van de ontwikkeling van de industrie, van de vrijheid van werken der industrie en de vrijheid van handelen in de Roerstreek.

De ontwrichting en de na-oorlogsche inzinking, alles gevolgen van den oorlog, die vooral ook het levenspeil van het Duitsche volk hebben gedrukt, ook in het Roergebied, hebben reeds veel schade aan ons land toegebracht, maar die schade is door den toestand van de laatste twee maanden zeer toegenomen.

Ik mag er aan herinneren, dat tienduizenden Nederlanders voor hun bestaan op den arbeid in de Roerstreek zijn aangewezen. Ik mag er ook op wijzen, dat voor den uitvoer van onze land- en tuinbouwproducten de Roerstreek in de allereerste plaats in aanmerking komt, maar bovenal mag ik er op wijzen, dat tienduizenden Nederlanders hun bestaan vinden in arbeid in ons land in de havens, op de rivieren en in den handel ten dienste van de industrie in de Roerstreek. Deze arbeid wordt verricht voor buitenlandsche rekening. Hij wordt betaald in buitenlandsch geld.

Deze arbeid en de verstoring van den voortgang van dien arbeid zijn van zeer groote beteekenis voor de betalingsbalans van ons land.

Waar de belangen van Nederland zoo nauw zijn samengeweven met de belangen van de Roerstreek, daar ligt het voor de hand, dat in ons land verontrusting bestaat over de storing, die op het oogenblik in de Roerstreek bestaat.

De arbeid, ook in ons land, is verstoord.

De handel is schuw. Schuw is men op het oogenblik om handel met de Roer te drijven. Men was dat al eenigen tijd van te voren: groote gebeurtenissen werpen haar schaduw vooruit en in den handel had men een gevoel van onzekerheid over wat stond te gebeuren.

Nu eenmaal deze gebeurtenissen hebben plaats gegrepen, nu de handel op allerlei wijzen bemoeilijkt is en wordt, ligt het voor de hand, dat men voor het afsluiten van nieuwe contracten buitengemeen huiverig is, omdat men nu niet weet, hoe de toestanden in de Roerstreek zich zullen ontwikkelen en zij zullen zijn op het oogenblik, dat deze contracten voor den handel in vervulling zouden moeten gaan.

De onzekerheid bestond in de kans, dat de Roerstreek bezet zou worden; de onzekerheid bestaat op dit oogenblik, omdat men niet weet, welke maatregelen eventueel nog te wachten zijn. Het is de ongewisheid over hetgeen staat te gebeuren, die op het oogenblik zeer belemmerend is ook voor den handel. Wie nu koopt en betaalt, vraagt zich af, hoe lang de heffing van die 10 pct. nog zal duren en of straks deze douanerechten niet zullen komen te vervallen. Degeen, die op termijn handelt, vraagt zich af: zal straks mogelijk nog een zwaarder recht geheven worden en zullen nieuwe moeilijkheden aan den handel in den weg gelegd worden?

Het gaat dus vooral hierom, dat er meer zekerheid komt ten aanzien van wat ook straks ten opzichte van het Roergebied staat te gebeuren.

De eerste vraag, die ik dan ook aan den Minister heb gesteld, bedoelt om tot deze meerdere zekerheid te komen. Die vraag luidt:

> „Kan de Minister, uit ambtelijke hem ten dienste staande gegevens mededeelen, of er in het bezette gedeelte van Duitschland allengs gevestigde toestanden zijn ontstaan, of dat er veranderingen te wachten zijn, die kunnen leiden tot opheffing der moeilijkheden, dan wel tot verscherping van maatregelen?"

Deze vraag is dus eigenlijk in drie onderdeelen gesplitst: zijn in die streek gevestigde toestanden ontstaan, of zijn er veranderingen te wachten, die de moeilijkheden zullen opheffen, of is verscherping van maatregelen te wachten?

Van veel belang is het om te weten, of de mededeeling op de conferentie van Brussel, dat geen verdere uitbreiding aan de bezetting gegeven zal worden, juist is. Het belang om dit te weten is voor den handel hierin gelegen, dat men ook zal weten, of nieuwe stoornissen buiten het nu bezette gebied al dan niet in aantocht zijn.

Het ligt voor de hand, dat, toen eenmaal de Roerstreek bezet was en men dacht, dat het daarbij zou blijven en er toch nog plaatsen zijn bezet, als in Baden Offenburg, Karlsruhe, Darmstadt e. a., dit voor den handel nieuwe schrikbeelden waren, want men wist niet wat er nog verder te gebeuren stond. Er is ook sprake geweest van de bezetting van Frankfort. Het ligt voor de hand, dat men zich met het oog op den belangrijken handel van Nederland op en over Frankfort heeft afgevraagd: wat zal er nu gebeuren; zal er nog meer gebied bezet worden en welke belemmeringen in het vervoer van goederen zullen daar weer uit voortspruiten?

Het is dus ook van buitengemeen groot belang te weten, of er al dan niet aan verdere bezetting te denken valt.

Aan den anderen kant is het natuurlijk in verband met de douanerechten, die thans geheven worden, van belang te weten, of binnen afzienbaren tijd op ontruiming van de Roerstreek gerekend kan worden. Daarover doen internationaal allerlei geruchten de ronde en ik kan mij voorstellen, dat de Regeering hierop waarschijnlijk geen juist antwoord zal kunnen geven; misschien kan zij heelemaal geen antwoord daarop geven, maar dat het van buitengemeen belang is om daaromtrent eenig licht te krijgen, staat toch als een paal boven water.

Indien er nu geen uitbreiding van het bezette gebied komt zoo min als een ontruiming der Roerstreek in afzienbaren tijd, in hoever kan dan van gevestigde toestanden gesproken worden? In hoever kan dan worden verklaard, dat de toestand, zooals die op dit oogenblik is, geen verdere wijziging in dat gebied zal ondergaan? Of zijn er, om welke redenen dan ook — ik denk aan represailles, aan onhandelbaarheid der bevolking, aan optreden van de Duitsche Regeering, — nieuwe maatregelen te verwachten, die op hun beurt nieuwe moeilijkheden voor den handel met de Roerstreek opleveren? Ik erken de moeilijkheid voor den Minister om op deze vraag een antwoord te geven. Ik kan mij indenken, dat het zeer wel mogelijk is, dat de Minister zelf omtrent deze zaak geen juiste gegevens heeft en daarover ook geen juisten indruk kan hebben. Ik erken, dat er bezwaren voor den Minister kunnen bestaan om dingen, welke hij wel weet, tot openbaarheid te brengen, tot gemeen goed te maken, omdat dat misschien niet strookt met zijn verantwoordelijkheidsgevoel, maar toch zou ik ten aanzien van deze eerste vraag willen zeggen: laat de Minister niet spaarzaam zijn met zijn mededeelingen en althans op deze vraag zooveel mogelijk licht doen vallen; laat hij bedenken, dat vooral de belangen van de kleine handelaren zulks eischen, omdat dezen het zwaarst in den druk zitten. De grooten vinden allicht een kier om achter de schermen te kijken, doch de kleinsten, de minst draagkrachtigen, dragen het grootste risico der onzekerheid. Laat de Minister bij de beantwoording van deze vraag vooral bedenken, dat het gaat om de gerustmaking van de duizenden arbeiders, die door deze onzekerheid in hun bestaan zijn getroffen, en dat eenige mededeeling, die licht werpt op de ontwikkeling der dingen, wellicht verbetering kan brengen in het droevig lot van de arbeiders, die ten gevolge van het conflict thans door den geesel der werkloosheid getroffen zijn.

(Brautigam.)

De tweede vraag, welke ik aan den Minister wil stellen, is deze:

„Zijn pogingen ondernomen, of is de Minister alsnog bereid pogingen bij de Fransche en Belgische Regeeringen te ondernemen, om hen te bewegen, den eisch, dat vergunningen voor in- en uitvoer van goederen in het bezette gebied door personen van Duitsche nationaliteit moeten worden aangevraagd, te laten vallen?"

Ik treed niet in een beoordeeling van de vraag, of de Fransche en Belgische Regeering den eisch mogen stellen, dat vergunningen voor in- en uitvoer moeten worden aangevraagd, en ook niet in een beoordeeling van de vraag, of de heffing van 10 pct. al dan niet rechtmatig is. Er zit ongetwijfeld in deze heffing schade en wel in dezen zin, dat, als de Concurrenzfähigkeit van de industrie in het Roergebied wordt aangetast, dit voor ons land niet onverschillig is, omdat wij van het wel en wee dier industrie voor een goed deel afhankelijk zijn. Het zou wellicht interessant zijn om uit een oogpunt van rechtmatigheid de quaestie van deze heffing van 10 pct. te beoordeelen en evenzeer om na te gaan, of die heffing wellicht in strijd is met de Haagsche Conventie van 1907. Ik laat dat echter na, omdat ik toegeef, dat er ten deze uit die Haagsche conferentie geen zekerheid voortvloeit, ofschoon ik mij schaar aan de zijde van hen, die heffing met het oog op de bepalingen dier conventie niet gerechtvaardigd achten. Ik erken echter, dat, als die heffing van 10 pct. in het bezette deel van Duitschland van goederen, die in- en uitgevoerd worden, algemeen geschiedt, er in die gelijkmatigheid een zekere rechtvaardigheid van handelen tegenover iedereen, die het treft, schuilt en dat de mogelijkheid van aanpassen aan een dergelijken maatregel bestaat, maar dan zouden daarbij toch twee voorname dingen in het oog gehouden moeten worden.

Douanemaatregelen mogen nooit tot ernstige vertraging van de scheepvaart aanleiding geven.

Douanemaatregelen moeten aan den wal worden getroffen en ze mogen hoogstens betrekking hebben op goederen, die voor distributie in het bezette gebied in aanmerking komen of die men van daar uit wenscht uit te voeren.

Maar deze machtsbevoegdheid houdt op buiten de grenzen van het land, dat men bezit. Dit geldt voor een natie en ook bij een bezetting. Deze twee dingen, die hier scherp in het oog moeten worden gehouden, zijn juist niet door de bezettende macht betracht. Deze macht heeft ook douanerechten geheven van goederen, die door het bezette gedeelte zijn heen gevoerd of van achter het bezette gebied naar ons land moesten, hetzij voor verbruik hier, hetzij voor verderen doorvoer. Dat is een overschrijding van machtsbevoegdheid, die niet kan worden aanvaard. Hierbij zou ik tevens willen vragen: gelden in deze voor schepen onder Fransche en Belgische vlag andere rechten dan voor Nederlandsche?

Den 24sten Februari passeerde de onder Fransche vlag varende *Fa 23* Lobith, op weg naar Antwerpen; den 12den Maart passeerden de onder Belgische vlag varende schepen *Rijnschelde 4* en *Rijnschelde 24*, beide met ijzer geladen, Lobith, op weg naar Antwerpen.

De overlading in zeeschip van de lading der *Fa 23* heeft, zonder dat betaling der 10 pct. geschiedde, plaats gehad.

Van de beide andere lichters is het goed te Antwerpen opgeslagen, in afwachting dat de betaling der 10 pct. te Antwerpen geschieden zou.

Een dergelijke handelwijze is weinig kiesch, want daardoor wordt aan schepen onder Fransche en Belgische vlag een voorrecht verleend, dat men aan de Nederlandsche onthoudt. Het beteekent protectie voor de Belgische en Fransche schepen, en ook voor hen, die met deze schepen over Antwerpen verschepen. Wie betaalt de uitvoerpremie te Antwerpen van deze ladingen? Het is weinig denkbaar, dat de Duitschers, die het hadden moeten aanvragen, naar Antwerpen gaan om de zaak op te knappen. Als het al gebeurt, is het zeer waarschijnlijk, dat de niet Duitsche kooper der goederen dit doet. Als dit mogelijk is voor goederen, die over Antwerpen gaan, kan de bezettende macht den eisch, dat de Duitschers de premie moeten betalen, dan niet laten vervallen? Het is ook zoo weinig logisch, dat men eischt, dat de Duitschers de uitvoervergunning zullen aanvragen, als men weet, dat de Duitschers meestal verkoopen „af fabriek" en de goederen dus op het oogenblik, dat ze de fabriek verlaten, eigendom zijn van den kooper, die geen Duitscher is en verder aansprakelijk is. Ik versta de beweegredenen der bezettende machten.

Er zit natuurlijk moreele waarde in, als de Duitschers betalen, men heeft aan de Duitschers dan zijn wil opgelegd. Dat zal wel de reden zijn waarom men op dien eisch blijft staan, maar aan den anderen kant vraag ik mij af, of het niet een voordeel is voor België en Frankrijk, wanneer de handel in de Roerstreek en in het bezette gebied zich herstelt. Het kan voor hen nooit een voordeel zijn, als alles lamgelegd wordt, maar wel wanneer langzamerhand het gewone leven weer zijn gang kan gaan. Op deze overwegingen zou het dus te beproeven zijn, de bezettende machten af te brengen van het stramme standpunt, dat de Duitschers de uitvoervergunningen moeten aanvragen en de 10 pct. moeten betalen, en of zij er geen genoegen mede willen nemen, dat de buitenlandsche koopers die formaliteiten vervullen. Maar, als een dergelijke poging zal geschieden, moeten aan den anderen kant ook de Duitschers niet onhandelbaar worden. Men krijgt op het oogenblik berichten, dat ladingen niet mogen worden gelost, ook niet in het onbezette Duitschland, wanneer de doorvoer heeft plaats gehad met vergunning van de bezettende machten. Los van de vraag, of de 10 pct. zijn betaald of niet, schijnt het stempel van de bezettende machten op het manifest het bewijs te zijn van een zekere besmetting. Ook Duitschland moet in dit opzicht niet onhandelbaar worden en aan derden moeilijkheden in den weg leggen, waarmede het trouwens te gelijk zijn eigen glazen zou ingooien.

Ook is het m. i. niet wenschelijk, wat thans gebeurt, dat men bijna iederen dag bemerkt, dat op den Bovenrijn tonnen en bakens verlegd zijn, zoodat het vaarwater onbetrouwbaar is geworden. Dergelijke dingen moeten worden voorkomen.

Los van dit alles en van meer belang dan de heffing van douanerechten in het bezette gebied is de vraag van den vrijen doorvoerhandel en van de vrije scheepvaart op den Rijn. Deze rechten zijn door de Rijnvaartakte gewaarborgd, maar op de meest krasse wijze geschonden, zoowel ten opzichte van schepen en goederen als van de bemanningen. Ik zal straks aan de hand van enkele voorbeelden het bewijs hiervan leveren, hoewel ik niet aanneem, dat zulks voor dezen Minister noodig zal zijn. Hij zal de feiten wel kennen, maar toch lijkt het mij goed aan de hand van enkele feiten in het publiek aan te toonen, hoe en op welke wijze men de Rijnvaartakte geschonden heeft. Ik doe dat daarom, omdat de vrijheid van handel langs den Rijn een levensbelang is voor ons land en omdat de schending daarvan een ernstig protest onzerzijds vereischt. Mijn derde vraag gaat dan ook over de quaestie van de Rijnvaart en luidt aldus:

„Is door den Minister de aandacht der Fransche en Belgische Regeeringen gevraagd voor hunne verplichtingen, voortgekomen uit hunne toetreding tot de Herziene Rijnvaartakte, en tot welk resultaat heeft dit optreden van den Minister geleid?"

Het is voornamelijk ter wille van deze vraag, dat ik de interpellatie heb aangevraagd.

Het antwoord, dat den 12den Maart door den Minister op de schriftelijke vragen van ons geacht medelid den heer van Dijk is gegeven, heeft mij verontrust.

De Regeering erkent, dat bij de talrijke aanhoudingen zich gevallen voordeden, die naar haar oordeel niet te rijmen zijn met de bepalingen van de Rijnvaartakte. „Zich gevallen voordeden". Het is wat sober gezegd, want het aantal gevallen, dat zich heeft voorgedaan, is niet te registreeren, zoo omvangrijk is het. Doch vooral deze zinsnede in het antwoord:

„De gezindheid, die bij die onderhandelingen door de betrokken Regeeringen werd betoond, geeft den ondergeteekende grond tot de verwachting, dat aan concrete

67ste VERGADERING. — 22 MAART 1923.

Interpellatie-Brautigam.

(Brautigam.)

bezwaren zal worden te gemoet gekomen, al zal, zoolang de tegenwoordige toestanden in het Roergebied voortduren, daarvan toch een zware terugslag worden gevoeld op het economisch leven in Nederland en in het bijzonder op het verkeer in onze havensteden.",

heeft mij ernstig verontrust. Want dat duidt een streven aan, om de moeilijkheden van geval tot geval te trachten op te lossen. Hoewel ik het werk van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken, om schepen en ladingen vrij te maken — ik heb daar ook van vernomen — apprecieer, meen ik toch, dat dat niet het voornaamste werk is, dat gedaan moet worden, maar veeleer dat van de Fransche en Belgische Regeeringen gevraagd moet worden, dat de Rijnvaartakte zal worden geëerbiedigd en haar inhoud loyaal zal worden uitgevoerd. Als dat gebeurt, zijn de moeilijkheden goeddeels overwonnen, maar het antwoord wijst er niet op, dat wij daaraan toe zijn. Ik mag de feiten toetsen aan den inhoud der akte.

Art. 5 luidt:

> ,,De schippers kunnen op de vaarwaters, vermeld in art. 3, nergens tot geheele of gedeeltelijke lossing, noch tot overlading hunner ladingen gedwongen worden.
> De heffing van stapel- en omslagsrechten is en blijft afgeschaft."

Hoe is dit in acht genomen?

Te Asschaffenburg liggen groote partijen heipalen, die niet door kunnen wegens de omstandigheid, dat, zoodra zij in het bezette gebied komen, ter doorvoer naar ons land, de heffing zal worden toegepast.

Een lading bewerkt leder, Engelsch bezit en bestemd voor Londen, komende uit onbezet gebied, is te Mainz gedwongen gelost.

Rogge, bestemd voor Frankfurt am Main (onbezet), wordt te Ruhrort in Nederlandsch vaartuig vastgehouden.

Goederen, afkomstig van Bahia, bestemd voor Frankfort, zijn te Mainz gedwongen gelost.

Cement, bestemd voor Indië, afkomstig uit het onbezette gebied, wordt vastgehouden.

Naar Mannheim (onbezet) bestemde coprah is te Ludwigshafen gedwongen gelost.

Het Basalt-Aktiengesellschaft, welks groeven grootendeels in onbezet gebied liggen, wordt belemmerd in het vervoer, omdat ook al de tien procent van het bazalt worden gevorderd.

Twintig schepen met bazalt, bestemd voor ons land, worden op deze wijze vastgehouden, zeer in strijd met de belangen van onze waterschappen, die dit bazalt noodig hebben voor de uitvoering en het onderhoud van hun kunstwerken.

Het is mij bekend, dat de Minister bij voorbeeld een adres heeft gehad van het hoogheemraadschap Noordhollandsch Noorderkwartier, waarin er op wordt gewezen, dat het bazalt, dat men noodig heeft voor de versterking van den dijk langs de Noordzee te Petten, niet doorkomt, omdat tien procent heffing worden gevraagd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb geïnformeerd, waar dit bazalt vandaan moet komen. Het komt uit de groeven te Lautenberg, gelegen in het onbezette deel van Duitschland, en mij is medegedeeld, dat aan iemand, die er bij de Belgische en Fransche autoriteiten op aandrong, dat het bazalt zou worden vrijgegeven (ik wijs er met nadruk op, dat dit ander bazalt is dan dat, bestemd voor Noordhollandsch Noorderkwartier) is geantwoord: er is nog meer bazalt in de wereld, je kunt het o. a. ook in België koopen.

Mijnheer de Voorzitter! Deze wijze van optreden is ook al weer niet erg smakelijk.

Dit zijn enkele voorbeelden uit vele. Ik zal de Kamer niet vermoeien en ophouden met een nog grootere lijst te geven van de verschillende inbreuken, die gemaakt zijn ten opzichte van art. 5 van de Rijnvaartakte.

Ik wil er alleen van zeggen, dat mijns inziens deze schending even erg is als het aanhouden door oorlogsschepen in open zee van ladingen, om die op te brengen en er een heffing voor te laten betalen.

Het is erger, omdat het recht, vastgelegd in art. 5, in de volgende artikelen van de Rijnvaartakte zoo klaar en duidelijk wordt bevestigd en nog sterker gewaarborgd.

Art. 7 zegt bij voorbeeld:

> ,,De doorvoer van alle goederen langs den Rijn, van Bazel tot in de open zee, is vrij, tenzij gezondheidsmaatregelen uitzonderingen noodzakelijk maken.
> ,,Voor dezen doorvoer, hetzij die rechtstreeks plaats heeft, of wel met overlading, of na opslag in entrepôt, worden door de Oeverstaten geen rechten geheven."

Hier is dus duidelijk het recht ontzegd van heffing van goederen, die worden doorgevoerd, en de heffing van 10 pct. daarvan is in flagranten strijd met art. 7 van de Rijnvaartakte.

Bovendien hebben Frankrijk en België, die nu langs den Rijn eigenlijk als oeverstaten optreden, den plicht den doorvoerhandel, zelfs met overlading mogelijk te maken.

Art. 8 legt dien plicht op en luidt:

> ,,De goederen, in deze vrijhavens in entrepôt opgeslagen, zijn aan geen in- of uitvoerrecht onderworpen, tenzij zij later in het vrije verkeer gebracht worden in den Oeverstaat zelf of in den kring van het tol- of belastingverbond, waartoe die Staat behoort."

Hiermede is nog eens aangegeven, hoe beperkt de rechten zijn van machten, die langs de boorden van den Rijn optreden. Slechts van goederen, die in hun gebied in distributie komen, of vandaar worden uitgevoerd, kunnen in- en uitvoerrechten worden geheven. En (art. 7 der R.A.) voor niet meer dan langs de andere grenzen worden geheven.

Bovendien waarborgt art. 9 de scheepvaart tegen douanebelemmeringen door te bepalen, dat:

> ,,Indien een schipper rechtstreeks en zonder verandering te brengen in zijne lading, het gebied doorvaart van een Staat of van verschillende Staten tot één tolverbond behoorende, kan hij zijn reis voortzetten zonder voorafgaand grondig onderzoek der lading."

En verder:

> ,,Overigens kan hij gedurende de reis niet worden opgehouden wegens een reden, betrekking hebbende op de in- en uitgaande rechten, behoudens in het geval van sluikerij."

Hoe staan alweer de feiten in tegenstrijdigheid tot deze bepalingen?

Van de Nederlandsche Rijnvaart-Maatschappij zijn te Mainz 17 schepen opgehouden, sommige daarvan gedurende 5 weken; ze zijn jl. Zaterdag losgelaten. Dertig schepen, eigendom van de reederij ,,Vulcaan" of voor deze in lading, worden opgehouden, terwijl wederrechtelijk op sommige van deze schepen ijkschalen en scheepsattesten in beslag genomen zijn. Voortzetting der vaart is aan het personeel der schepen verboden onder bedreiging met gevangenisstraf. Van het Rijnschip *Peter*, dat vaart onder Nederlandsche vlag, zijn de schipper Hubens en zijn zoon door de Franschen gevangen genomen, omdat de schipper toegestaan had dat zijn schip vanwege den ontvanger der lading gelost werd.

De Engelsche kolen, over Rotterdam verscheept en naar Mannheim bestemd, om daar overgeladen en verder Duitschland ingezonden te worden, zijn langdurig opgehouden. Deze schepen zijn jl. Zaterdag vrijgelaten geworden, omdat er Engelsche kolen in waren, zoo wordt gezegd, en omdat de Engelsche eigenaars van deze kolen op de een of andere wijze de vergunning tot doorvaren blijkbaar hebben weten te bekomen.

Er zijn 17 schepen te Ruhrort opgehouden. Met stukgoederen geladen en naar Nederland bestemde schepen zijn te Emmerik meerdere weken vastgehouden, terwijl gedreigd werd, dat de bemanning bij ongehoorzaamheid aan het bevel zou worden neergeschoten. Vele met kolen geladen en voor ons land bestemde schepen zijn langen tijd in de Roer opgehouden. Te Heerdt zijn een aantal Nederlandsche schepen langen tijd opgehouden — ik weet niet, of ze op het oogenblik nog niet worden opgehouden — terwijl op de Rijnbrug daar eenige geladen machinegeweren opgesteld waren om

(Brautigam.)

zorg te dragen, dat niet geprobeerd zou worden de vaart te ondernemen.

Er is geprobeerd om Nederlandsche schepen, met Engelsche kolen geladen, die te Mainz en te Mannheim werden vastgehouden, met geweld naar Straatsburg te sleepen ten einde daar de kolen voor Fransche doeleinden te verkoopen. Het is niet gelukt wegens verzet van de bemanning, maar als het gelukt was, dan is het nog de vraag, bij wien men den wissel voor deze kolen had moeten presenteeren en of men dan niet een verwijzing naar Berlijn had gekregen.

Dit zijn voorbeelden, hoe de scheepvaart in strijd met de bepalingen der Rijnvaartakte bemoeilijkt is en nog wordt en hoe dus aan die bepalingen niet de hand gehouden wordt. Die voorbeelden geven aan, in hoe ergerlijke mate die bepalingen zijn overtreden.

Het meest ontstellende tegenover deze feiten van verkrachting van het overeengekomen internationale recht is de mededeeling van de Ministers van Buitenlandsche Zaken van Frankrijk en België (waaraan door onzen Minister in zijn antwoord op de vragen van den heer van Dijk herinnerd wordt), dat het hun streven is de Rijnvaartakte te handhaven. Dergelijke verklaring wordt gegeven, niettegenstaande het feit, dat deze akte dag aan dag en in honderden gevallen op de meest ergerlijke wijze is geschonden. Vastgesteld zij dan, dat het streven van deze heeren nog niet met succes bekroond is en dat gevreesd moet worden, dat militaire en andere machten in hun land hun streven in den weg staan en overheerschen. Tenzij achter de mededeeling dezer heeren bedoelingen zouden moeten worden gezocht, die ik alsnog niet bij hen wil onderstellen aanwezig te zijn.

Mijnheer de Voorzitter! De Rijnvaartakte is geschonden en wordt nog dagelijks geschonden en het is wel pijnlijk te moeten constateeren, dat de theorie van het ,,vodje papier", welke op zoo'n ongelukkige en afkeurenswaardige wijze in 1914 haar intrede in de internationale politiek deed, op zoo'n droevige wijze navolging vindt.

Frankrijk en België zijn tot de Rijnvaartakte toegetreden. Zij hebben zich in de Centrale Commissie doen secundeeren door hun geallieerde machten.

In het verdrag van Versailles hebben zij deze rechten opgevorderd. Daarbij hebben zij de akte van 1868 van Mannheim met haar slotprotocol gehandhaafd. Zij hebben de rechten van oeverstaat begeerd; zij hebben meerdere rechten opgevorderd. Duitschland heeft het moeten aanvaarden. Nederland is hun verlangens niet in den weg getreden. Integendeel, ik neem aan en vertrouw, dat ieder hier gaarne bereid was aan hun wenschen te voldoen. Maar dan dienen zij te beseffen, dat naast de rechten plichten bestaan; plichten, die niet door hen, steunende op het zwaard, kunnen worden afgewezen.

Mijn derde vraag is, gelijk gezegd: Heeft de Minister de genoemde Regeeringen op haar verplichtingen gewezen?

Ik hoop, dat het gebeurd is met klem en aandrang en dat niet zal worden afgezien van herhaalden aandrang.

Het is een eer voor onze Regeering, een eer voor onze natie, op te komen voor de handhaving van tractaten, overeenkomsten en internationaal recht.

Los van eigen belangen, altemaal ten schade van eigen belang.

Het moreel van volkeren en Regeeringen is sedert den aanvang van den oorlog zeer geschokt.

Macht is in vele gevallen in de plaats van het recht getreden.

Laat het onze Regeering wat waard zijn, laat zij bereid zijn, als het moet, iets te offeren, om op de bres te staan voor de handhaving van het volkerenrecht. Laat zij er zich niet angstvallig van laten weerhouden, om den strijd voor het beginsel, dat in de volkerengemeenschap het recht boven de macht moet uitgaan, te voeren.

Is er nu eenige kentering bij de machten, die Duitschland bezet houden? Gelijk gezegd, de vorige week is een aantal schepen vrijgegeven. Er komt in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van Zaterdagmorgen een telegram voor, dat te Mannheim Nederlandsche schepen met Engelsche kolen geladen zijn vrijgegeven en het is ook bekend, dat dien dag 17 schepen van de Nieuwe Rijnvaart-Maatschappij zijn vrijgegeven. Dat wijst op eenige wijziging ten goede in de mentaliteit, maar het geeft nog zoo weinig. Er is eenige tempering in mijn hoop ten deze, omdat de vraag of de scheepvaart onder Nederlandsche vlag nu verder onbelemmerd zal zijn, nog niet is beantwoord en niemand daaromtrent nog eenig positief antwoord gegeven heeft. Er is indertijd aan het Departement aan een van hen, die kwamen klagen en informeeren of de Rijnvaart vrij was, geantwoord: de vaart wel, maar de lading waarschijnlijk niet.

Daarop is zeer te recht geantwoord, dat men niet voor zijn pleizier naar Mannheim of Straatsburg heen en weer vaart. Het komt er op aan, of de vaart met de lading overeenkomstig de bepalingen van de Rijnvaartakte op het oogenblik vrij zijn, en daaromtrent is nog niets bekend. Er is alleen eenige aanwijzing, dat er verandering komt in de mentaliteit van de bezettende macht, aangezien jl. Zaterdag schepen zijn vrijgegeven.

Ik zeg dus: Er is tempering in mijn hoop, omdat niet vaststaat, of nu de scheepvaart onder Nederlandsche vlag onbelemmerd zal zijn; tempering ook, omdat onbekend is, of de doorvoerhandel nu verder ongestoord, overeenkomstig de bepalingen der herziene Rijnvaartakte, kan plaats hebben.

En daarom is het te doen.

Mijn vierde vraag bedoelt daarop licht te bekomen. Zij is van den volgenden inhoud:

> ,,Is het vrijlaten dezer dagen van Nederlandsche schepen te Mannheim een aanwijzing, dat voor den doorvoerhandel naar en van het onbezette deel van Duitschland en andere landen alle maatregelen van storenden aard zijn opgeheven en kan worden aangenomen, dat de doorvoerhandel verder zal kunnen geschieden overeenkomstig en onder de waarborgen van den inhoud der artikelen 5, 6, 7, 8 en 9 der Herziene Rijnvaartakte?"

Mogelijk kan de Minister de onzekerheid, die nu bestaat, opheffen.

Naar gelang van het antwoord behoud ik mij voor er bij repliek op terug te komen.

Maar gesteld al, dat de doorvoerhandel vrij zou zijn en dat de scheepvaart onder Nederlandsche vlag verder ongehinderd zou zijn, is de zaak dan uit?

Allerminst.

Artikel 1 van de Rijnvaartakte zegt o.m.:

> ,,De vaart op den Rijn en zijn uitmondingen van Basel tot in open zee, hetzij naar beneden, hetzij naar boven, is vrij voor de schepen van alle natiën."

Artikel 2 zegt o.m.:

> ,,De vaartuigen, die tot de Rijnvaart behooren, en de houtvlotten, die van den Rijn komen, hebben het recht om zoodanigen weg te kiezen als hun zal goeddunken, bij de doorvaart van de Nederlanden, teneinde zich te begeven van den Rijn naar de open zee of naar België en omgekeerd."

en:

> ,,Elk vaartuig dat het recht heeft om de vlag te voeren van een der Oeverstaten, en dat recht kan bewijzen door een verklaring van de bevoegde macht, wordt geacht tot de Rijnvaart te behooren."

Deze bepalingen zijn versterkt door het tractaat van Versailles, waar in artikel 356 van dat tractaat wordt gezegd:

> ,,De schepen van alle naties en haar ladingen hebben dezelfde rechten en voorrechten, als de eigenlijke voor de Rijnscheepvaart bestemde schepen en haar ladingen.
> Geen der in artikelen 15—20 en 26 van de bovengenoemde Mannheimer overeenkomst, in artikel 4 van het slotprotocol, of in een latere overeenkomst voorkomende voorzieningen, tast het recht van de vrije scheepvaart van schip en bemanning, van welke nationaliteit ook, op den Rijn en op de waterwegen, op welke de gedachte overeenkomst betrekking heeft, aan......"

(Brautigam.)

Mijn vijfde vraag is dan ook een informatie of de Minister voor het recht van vrije scheepvaart voor schepen van alle natiën is opgekomen.

Zij luidt:

,,Heeft de Minister aangedrongen op handhaving van het recht van vrije scheepvaart voor schepen van alle natiën, als gewaarborgd in artikel 1 der Herziene Rijnvaartakte en van de speciale rechten voor de schepen der Oeverstaten, voor zoover deze tot de Rijnvaart behooren, en, zoo ja, welk resultaat hebben deze stappen van den Minister opgeleverd?"

Is deze vraag van theoretische waarde, nl. of de Nederlandsche Regeering moet opkomen voor de schepen van alle natiën?

Is het een vraag, alleen gesteld uit overwegingen van recht en billijkheid?

Allerminst. Zij vloeit ook niet voort uit de zucht, om de eene partij in dit geding aangenaam en de andere onaangenaam te stemmen. Allerminst. De overweging, die mij tot het stellen van deze vraag heeft geleid, is, dat het een Nederlandsch belang is, dat de scheepvaart van alle natiën op den Rijn vrij is. De werkzaamheid van de groote Duitsche Rijnvloot is voor onze havens onmisbaar en als die vloot in haar werkzaamheid wordt bemoeilijkt, is dat een ernstige schade voor de belangen en voor de toekomst van onze havens, en speciaal van Rotterdam.

De schepen moeten vrij zijn en de bemanningen moeten vrij zijn in haar arbeid. Is dat het geval geweest? Men kan wel begrijpen, als aan Nederlandsche schepen al zooveel moeilijkheden in den weg zijn gelegd, dat aan Duitsche schepen alle mogelijke moeilijkheden in den weg gelegd zijn, en men kan dan ook gerust zeggen, dat van vrije scheepvaart onder Duitsche vlag geen sprake meer is geweest. Requisitie na requisitie heeft plaats gehad, maar bovendien is dwangarbeid opgelegd aan de bemanningen van verschillende schepen. Ook daaromtrent zij het mij vergund enkele mededeelingen te doen, weer enkele uit vele:

De matrozen van de *Math. Stinnes 48*, die 's avonds hun zaken van boord wilden halen, werden door de Franschen in hun logies opgesloten en werden den 29sten Januari (gedwongen) als matrozen op de boot *Raab, Karcher n°. 6* geplaatst.

De stuurman Krobach van de boot *Winschermann III*, een zeer jonge man, werd den 2den Februari 1923 gedwongen als kapitein op de Fransche stoomboot (sleepboot) *Raab, Karcher n°. 6* over te gaan. Toen niet genoeg personeel op het aanhangschip was, floot de stoomboot 4 maal en haalde de Fransche contrôleboot 4 schippers van de op de reede liggende Harpener-booten af en brachten die gedwongen aan boord van de aanhangschepen van de *Raab 6*.

Maandag den 6den Februari 1923 werd de kapitein Flettner van de boot *Fendel 18*, geladen voor St. Goar, bij den inspecteur Fritz Franz ontboden, waar hem werd opgedragen de Fransche boot *Fendel 21* naar Berg te brengen. Hij weigerde dit. (Dinsdag wilde hij van Oberwesel uit naar Caub vluchten.) Hij werd uit zijn woning gehaald door een Franschen officier met 2 man, met opgeheven sabel, en naar St. Goar op de boot *Fendel 21* gebracht.

Het schip *Mannheim 26* lag in Bottrop om te laden. Den 11den Februari 1923, om 9 uur v.m. en om half 1, kwamen Fransche militairen aan boord, die naar den schipper vroegen. Aan den schipper Lohmann deelde een onderofficier, die begeleid werd door marinesoldaten (op den achtergrond 3 officieren) driemaal het bevel mede, dat hij 's Maandags, dus 12 Februari 1923, 's morgens aan boord moest zijn en klaar om te worden gesleept. Driemaal zeide de schipper slechts vaaraanwijzingen van zijn reederij te mogen volgen, driemaal werd hem gezegd: ,,Indien het bevel niet wordt uitgevoerd, wordt u doodgeschoten." (Getuige de vrouw van den schipper.)

De matroos Math. Becker uit Trier werd den 13den Februari 1923 met de revolver gedwongen te varen op het schip *Deutschland* van de Gruyter.

De kapitein Nussbaum is in Urbar bij St. Goar uit zijn woning gehaald. Verblijfplaats onbekend.

De matroos Lauris Johannissen werd den 27sten Januari 1923 op de *Fendel II* bij het pakken zijner eigendommen door de Fransche waterpolitie gevangen genomen. Toen hij weigerde bij Franschen te varen, werd hij naar Koblenz gebracht en vandaar met twee andere matrozen naar Mainz. Hij verklaarde zich toen tot varen bereid, doch meldde zich ziek. Een Fransche dokter, die hem onderzocht, liet hem naar het ziekenhuis gaan.

De schipper Bouhardt en een matroos zijn 13 Februari 1923 bij het afhalen van eenige dingen, die zich nog aan boord bevonden, door een patrouille, die van achter een kolenwagen te voorschijn kwam, met tot schieten opgeheven revolvers gevangen genomen. 's Avonds moesten zij mede op wacht, 's morgens kwamen zij weder aan boord.

Twee dagen later werd een schip, dat nog geladen was, door een ,,monopol"-sleepboot weggebracht, met de Duitschers aan boord, aan iedere zijde een post met revolver en zoo ving de vaart aan.

Den 14den Februari 1923 werd Valentin Gill door een Marokkaanschen post door bajonetsteken gedood. Volgens een der aanwezigen droeg zich het geval aldus toe:

,,Gill kwam tegen 9 uur uit de stad met nog 5 matrozen om aan boord te gaan. Tweehonderd meter van het schip af zeide hij tot zijn kameraden, dat zij maar moesten doorgaan, hij moest even weg. Den 13den werd hier een schip met stukgoederen in beslag genomen. Dit zou lossen aan de kraan waar wij steenen laadden. Het schip *Wijkdienst von Amsterdam* werd verhaald tusschen ons en den kademuur; ter bewaking werd een post opgesteld. De eerste 5 man gingen aan boord zonder door de posten te worden aangehouden; 5 minuten later kwam Gill. De post hield hem aan en ik hoorde Gill driemaal zeggen: ,,Ik wil aan boord van het schip *Hermann der Deutsche.*" Ik sprong uit bed en liep naar het raam en hoorde te gelijker tijd Gill kreunen. Ik kleedde mij snel aan, nam mijn zaklantaarn en liep naar Gill toe. Ik vond hem liggend in bloed, opende zijn kleederen en zag, dat hij een steek in de hartstreek had, toegebracht met een driekantige bajonet. Ik riep de andere matrozen, die niets gehoord hadden (de post had zich weggepakt en bevond zich een 50 meter verder) en wij brachten den bewustelooze naar het ziekenhuis, waar hij geopereerd werd. Gill stierf den anderen morgen zonder tot bewustzijn te zijn gekomen."

Zoo gaat het voort. Het zou mij te ver voeren om alle feiten aan te voeren. Ik wil er echter op wijzen, dat herhaaldelijk op Nederlandsche schepen soldaten met bajonetten op het geweer komen, z.g. om de scheepspapieren na te zien, maar in werkelijkheid om den menschen vrees aan te jagen. Ik wil het hierbij laten, en meen te hebben aangetoond, dat van een vrije vaart op den Rijn op het oogenblik geen sprake is, terwijl die toch dringend noodig is in het belang van ons land. Verschepers en afladers verlangen te recht, dat er zal zijn een open vrachtenmarkt en daarvan is natuurlijk geen sprake, indien de groote Duitsche vloot aan de Rijnvaart niet kan deelnemen. Het zal mij aangenaam zijn om te vernemen, dat de Minister mijn inzicht deelt en dat hij in die richting reeds bij de Fransche en Belgische Regeeringen werkzaam is geweest.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn zesde vraag luidt:

,,Is de Minister bereid zich in verbinding te stellen met de Regeeringen van andere Staten, wier belangen met de Nederlandsche overeenkomen, ten einde te geraken tot een gemeenschappelijk optreden bij de Fransche en Belgische Regeeringen, waarbij deze worden uitgenoodigd de bepalingen der Herziene Rijnvaartakte te eerbiedigen en haar loyale uitvoering mogelijk te maken?"

Ik zou willen vragen, of een dergelijke stap reeds is gedaan. Als ik mij niet vergis, dan was het de *Manchester Guardian*, die het bericht bracht van een gemeenschappe-

(Brautigam.)

lijk optreden van Zweden en Nederland. Wanneer dat bericht inderdaad juist is, dan zou ik willen vragen, waarom het Nederlandsche volk altijd via het buitenland moet worden ingelicht.

Daarnaast bepleit de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* een samengaan in de Centrale Commissie voor de Rijnvaart, omdat daar de stemmenverhouding is 10 : 9 en een meerderheid daar te bereiken zou zijn. Ik juich dat toe, en het zou mij aangenaam zijn, indien de Nederlandsche delegatie in die Commissie succes zou hebben. Maar een gemeenschappelijk optreden van de Regeeringen, die gelijke belangen hebben, lijkt mij toch juister en meer doeltreffend. Bovendien kan een dergelijke gemeenschappelijke stap een ontzaglijken moreelen steun geven aan de besprekingen in de Centrale Commissie.

Nu wijs ik er op, dat er meerdere landen zijn, die niet in de Centrale Commissie voor de Rijnvaart vertegenwoordigd zijn, die wel belang hebben bij een ongehinderde scheepvaart op den Rijn. Ik noem: Amerika, Zweden, Spanje. Daarnaast hebben van de landen, die in de Commissie zitten en niet betrokken zijn bij het geschil, Engeland en Zwitserland gelijke belangen als het onze.

Het belang van Zwitserland ligt voor de hand, dat nu reeds zijn graan via Antwerpen importeert en per spoorweg transporteert, omdat het van de moeilijkheden af wil zijn. Zwitserland is voor zijn ganschen in- en uitvoer op den vrijen Rijn aangewezen.

Ook het belang van Engeland legt in deze gewicht in de schaal. Er is reeds gewezen op den invoer van Engelsche kolen, maar de directe verbinding met Zuid-Duitschland, Zwitserland, Oostenrijk en Beieren. gaat nog altijd over den Rijn en er staan dus ook voor Engeland zeer groote belangen bij op het spel.

Voor Spanje noem ik den aanvoer van ertsen voor de Roerstreek, waarbij het ook voor Spanje van belang is, dat het niet den omweg over Hamburg en Emden behoeft te maken.

Zweden heeft er ook zeer groote belangen bij. In 1922 zijn 200 Zweedsche schepen in de Rotterdamsche havens geweest en er is uit Zweden in Rotterdam aangevoerd 1 200 000 ton erts, die verscheept moesten worden langs den Rijn. Zweden heeft er dus ook veel belang bij, omdat zijn ertsvaart over Rotterdam voor een gedeelte reeds stop ligt en dreigt geheel stop te worden gezet.

Het belang van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika is tweeledig. Het is op het oogenblik niet alleen de quaestie van den graaninvoer, maar ook van den koleninvoer. Nu de Engelsche kolen zoo in prijs zijn gestegen, bestaat er voor Amerika een kleine kans, ongeacht den grooten afstand, met de kolen van het vasteland van Europa te concurreeren. Het is dus ook voor Amerika van het grootste belang, dat de Rijnvaart vrij blijft.

Ik weet wel, dat Frankrijk een intermediair heeft afgewezen, doch hetgeen ik hier bedoel, is geen intermediair in het geschil Frankrijk-Duitschland.

Het is een opkomen van de naties voor de eigen belangen, voortvloeiende uit de schending van de Rijnvaartakte.

Ik heb dus de overtuiging, dat er van een dergelijken gemeenschappelijken stap wel kracht kan uitgaan.

Ik verwacht daarvan goed resultaat.

Een dergelijk gemeenschappelijk optreden kunnen de Regeeringen van Frankrijk en België niet koel afwijzen.

Bovendien, zal een dezer twee niet gaarne voor een stevig protest zwichten?

Veel voordeel is in de bezetting tot dusver niet gelegen.

De maatregelen der bezettende machten zijn bovendien voor België al even nadeelig als voor Nederland.

De handel en transport in de Belgische havens ondervinden er groot nadeel van.

Over den toestand in het havenbedrijf in België lees ik het volgende bericht, mij geworden van den Belgischen Transportarbeidersbond:

„In de Belgische havens stijgt het aantal werkloozen onrustwekkend. Het lijdt geen twijfel of de Roerbezetting is een der bijzonderste factoren welke daartoe bijdraagt.

Zoo is te Gent het aanvoeren van reparatiekolen uit Duitschland totaal stop gezet. Ook in Antwerpen doen zich de gevolgen dezer bezetting door vermindering van het transito-vervoer gevoelen.

Het aantal werkloozen ging in Februari bestendig omhoog en is, voor zoover wij dat kunnen controleeren, reeds tot 3000 gestegen.

Ook in Brugge en in Ostende is het aantal werkloozen ontzettend. Door onze werkloozenkas werd van 5 tot 28 Februari 240 000 frs. als voorschotten verzonden om de werkloozen te vergoeden. In de vier genoemde havensteden zijn ongeveer 11 000 havenarbeiders tegen werkloosheid verzekerd.”

Dat wijst er op, welke schade men ook in de Belgische havens ten gevolge van de maatregelen die in het Roergebied worden genomen, ondervindt, alsmede van de belemmering van de scheepvaart.

En ik zou dan ook met aandrang den Minister in overweging willen geven, dezen weg van een gemeenschappelijk optreden. in te slaan, waarbij het mij niet zou verwonderen, indien bleek, dat België veel geneigdheid zou hebben om daaraan het oor te leenen, zij het misschien dat het eigenbelang van dat land daarbij een woordje medespreekt.

Ik kom aan het slot. In aansluiting aan de mededeeling over Antwerpen wensch ik vast te stellen, dat de schade voor de Nederlandsche scheepvaart en onze havens enorm is. De Minister spreekt van een zwaren terugslag. Inderdaad, die is wel zeer zwaar. De Rijnvaart ligt stil, de werkloosheid onder het personeel, betrokken bij de vaart op den Rijn, te Dordrecht en Rotterdam, is tot een ongekende hoogte gestegen. De bedrijvigheid in de Rotterdamsche haven, die nog lang niet op krachten was en nog lang niet was wat het vóór den oorlog was, is opnieuw sterk verminderd. Ik wil trachten een beeld daarvan te geven aan de hand van eenige cijfers, die min of meer een voorloopig karakter hebben.

Terwijl er vermindering van werkloosheid moest zijn in het voorjaar, is er toeneming. Wat betreft de havenarbeiders en losse werklieden waren er bij de Arbeidsbeurs te Rotterdam ingeschreven in de eerste week van December 1922 4070, in de eerste week van Maart 4816; in de tweede week van December 4151, in de tweede week van Maart 4871; in de derde week van December 4216, in de derde week van Maart 4739.

Ook het werk voor de arbeiders, ingedeeld bij de havenreserve, is zeer ingekrompen. Voor havenreservisten en vaste arbeiders is er thans voor 1500 man minder werk dan in het laatste halfjaar van 1922.

Wat betreft het stuwadoorsbedrijf, mag er op gewezen worden, dat bij de firma's Thomson, P. Swarttouw en F. Swarttouw de laadbruggen en drijvende kranen in 1922 verwerkten 819 000 ton van 30 Januari tot 18 Maart en in het gelijke tijdperk in 1923 569 000 ton. Dit is dus een belangrijke inzinking. Buiten bedrijf zijn gesteld bij die bedrijven 14 drijvende kranen, terwijl de laadbruggen gedeeltelijk op halve kracht werken. Bij de Steenkolenhandelsvereeniging zijn buiten dienst gesteld 2 groote bunkermachines en 8 drijvende kranen.

Met de overlading in de Vulcaanhaven te Vlaardingen is het niet beter gesteld. In December 1922 werden aangevoerd 153 000 ton erts, in Januari jl. 100 000 ton, in Februari jl. 50 000, in de eerste helft van Maart 17 000 ton; thans is men er toe overgegaan alles af te danken en geen enkel schip meer voor deze haven te bestemmen.

Duitschland heeft sedert het begin van dit jaar geen korrel graan over Rotterdam meer gekocht. Zwitserland importeert thans zijn graan over Antwerpen. En het bedenkelijke is, dat deze toestand blijft, niet alleen omdat de doorvoerhandel zich afwendt, om begrijpelijke redenen, want men weet niet welke nieuwe moeilijkheden eventueel weder kunnen komen, maar ook omdat men zich afvraagt, of soms gerekend moet worden met een blijvende bezetting. Men staat dan ook te recht in Hamburg, Bremen, Emden, enz.,

(Brautigam e. a.)

gereed om den doorvoerhandel te ontvangen en te bedienen. Het is mij bekend, dat van Duitsche zijde onderhandelingen zijn beproefd bij financieel krachtige personen hier te lande, om tot uitbreiding van het materiaal voor overlading te Hamburg te komen.

Het is mij bekend, dat op dit oogenblik twee 8-tons kranen voor Emden zijn besteld en 4 nieuwe laadbruggen te Hamburg worden opgesteld. Rekenende op de moeilijkheden in de Rijnstreek en rekenende op blijvende bezetting in Duitschland, is men in het verdere Duitschland bezig zich van die streek los te maken en zich een weg over eigen havens te verschaffen. Daarmede is de toekomst van onze havens en van ons geheele land gedemonstreerd.

Om de ernstige gevolgen, die dus aan de bezetting van het Roergebied voor ons land vastzitten, heb ik deze interpellatie aangevraagd en zou het mij aangenaam zijn te kunnen vernemen, dat de Minister niet alleen op de van hem bekende nauwkeurige wijze en met den van hem bekenden ijver is opgekomen om ons land los te maken van de tijdelijke moeilijkheden en schade te voorkomen, maar ook op de bres is gaan staan voor het recht, dat gewaarborgd is in de akte van 1868 en bekrachtigd door de akte van Versailles, dat hij is opgekomen voor de vrije Rijnvaart en den vrijen doorvoerhandel, en dat hij bovendien een open oog heeft voor het feit, dat, als de industrie in de Roerstreek te veel moeilijkheden ondervindt, ons land daarvan in de toekomst ook groote schade zal hebben.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Van de thans nog op de agenda staande onderwerpen moet in elk geval vóór het reces worden afgedaan het ontwerp van wet houdende tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk (382), waarover de algemeene beraadslaging gisteren is aangevangen. Ten einde de afdoening van dat wetsontwerp te kunnen bereiken, zal ik de vergadering morgen bijeenroepen om 11 uur voormiddag.

De behandeling van de interpellatie van den heer Brautigam wordt voortgezet.

De Voorzitter: Is de Regeering bereid op de gedane vragen te antwoorden?

De heer van Karnebeek, Minister van Buitenlandsche Zaken: Gaarne, Mijnheer de Voorzitter!

De Voorzitter: Dan is het woord aan den Minister van Buitenlandsche Zaken.

De heer van Karnebeek, Minister van Buitenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Begrijp ik de interpellatie van den heer Brautigam goed, dan was die gebaseerd op het groote belang van het Roergebied en van de Rijnscheepvaart voor de economie van Nederland. Zijn zorg was, dat de kringen, die bij de Rijnscheepvaart en bij het Roergebied belang hebben, door den loop van de zaken niet weten waaraan zij toe zijn. Zijn begeerte was, dunkt mij, om van mij als het ware eenige perspectieven te krijgen. Van het belang van het Roergebied en van de Rijnscheepvaart voor Nederland ben ik mij levendig bewust en ik sluit mij, wat dit punt betreft, ten volle aan bij hetgeen de heer Brautigam daarover in het midden heeft gebracht. Dat belang is inderdaad kapitaal en niet ten onrechte heeft hij de ontwikkeling van zaken ook bezien in het licht van de toekomstige mogelijkheden, die voor ons land allerminst onverschillig zijn.

Ik zou intusschen in dit verband tusschen haakjes een enkele opmerking willen maken, omdat ik geloof, dat de heer Brautigam in zijn interpellatie ten aanzien van dit punt niet wel heeft onderscheiden. Men moet niet uit het oog verliezen, dat de terugslag, dien Nederland ondervindt

(Minister van Karnebeek.)

van de gebeurtenissen, die ter sprake worden gebracht, niet alleen zijn oorsprong vindt in het regime, dat in dit gebied in toepassing wordt gebracht, en in de wijze, waarop het wordt toegepast, doch in het feit van de bezetting zelf, want daardoor werd een van de groote Duitsche verkeerswegen onder een nadeelig aspect gebracht en kon het niet anders of, welk régime ook werd ingevoerd en op welke wijze het ook werd toegepast, aan andere verkeerswegen van den handel de voorkeur zou worden gegeven.

Ik zou aan de Vergadering de zekerheid willen geven, dat het Departement, toen de gebeurtenissen zich ontwikkelden, aanstonds heeft begrepen, dat het kwam te staan voor een zeer belangrijke, doch tevens zeer moeilijke taak. Moeilijk ten eerste door de gegeven verhoudingen, omdat de eene partij niet wil meewerken aan maatregelen, door de andere partij getroffen; ten tweede omdat het zoo bezwaarlijk is, zich van de gebeurtenissen en van de ingevoerde regelingen nauwkeurig op de hoogte te stellen. Uitgevaardigde regelingen worden niet rechtstreeks te onzer kennis gebracht, worden gevolgd door uitvoeringsvoorschriften, vervangen door nieuwe voorschriften, en door de gebrekkige telegrafische communicatie is het heel moeilijk, zich van het regime en den toestand een nauwkeurig beeld te vormen. Aanstonds heeft het Departement zich rekenschap moeten geven van de methode, die het moest volgen om de belangen en rechten, die in het gedrang kwamen, zoo goed mogelijk te behartigen en veilig te stellen. Het heeft gemeend, dat te moeten doen ten eerste door zich te wenden tot de betrokken Regeeringen en met nadruk de verwachting uit te spreken, dat de rechten van Nederland, zoowel uit hoofde van de Rijnvaartakte als uit anderen hoofde, zouden worden geëerbiedigd en dat zijn belangen zouden worden ontzien. Zooals ik bekend heb gemaakt, is op dat principieel vertoog een bevredigend antwoord ontvangen en misschien heb ik straks gelegenheid, de formuleering daarvan mede te deelen. Ten tweede meende het Departement, dat het het beste was om telkens, wanneer daartoe aanleiding was, ter plaatse, te Parijs, Brussel of te Coblenz, of daar waar de moeilijkheden zich voordoen, de bedenkingen te laten uiteenzetten, onderhandelingen te voeren en te trachten te komen tot opheffing van de moeilijkheden. Juist met het oog op het door den heer Brautigam geschilderde belang der zaak was het van het grootste gewicht, gedaan te krijgen, dat er in wat vastzat beweging kwam, dat wat aangehouden was werd losgelaten en doorgezonden. In dezen gedachtengang is vanwege het Departement geen moeite gespaard. De secretaris-generaal is persoonlijk naar Parijs geweest, om aan den Quai d'Orsay de noodige besprekingen te voeren. De Nederlandsche consul-generaal te Frankfort is in voortdurend contact met de Rijnlandcommissie te Coblenz en ook de consuls te Essen, Keulen en andere plaatsen in bezet gebied treden voortdurend met de bezettingsautoriteiten in contact.

Deze pogingen zijn niet vruchteloos gebleven.

Nederland kan het feit der bezetting niet ter zijde stellen, maar de aandrang, die dezerzijds is uitgeoefend in verband met Nederlandsche rechten en belangen, is niet zonder gevolg gebleven. En ik wil in dit verband herhalen wat ik ook in antwoord op de vragen van den heer van Dijk heb gezegd: Nederland heeft te Parijs, Brussel en Coblenz in beginsel de noodige bereidwilligheid ontmoet.

Wanneer ik nu naga hoe de toestand aanvankelijk was en daarmede vergelijk de maatregelen, die sedert werden beraamd, dan zal aan de Vergadering blijken, dat een wijziging van het regime bezig is zich te ontwikkelen, die voor Nederland van belang is. De ordonnantie n°. 136 van de Rijnlandcommissie en de analoge voor het Roergebied hadden, zooals de heer Brautigam weet, het douanecordon ingevoerd en leidden tot een toestand, die voor de Nederlandsche handelsbeweging uitermate bezwaarlijk was. Men weet, dat voor het vervoer van goederen als conditie werd gesteld de medewerking van de Duitsche verkoopers, dat van den anderen kant dezen niet het recht hadden hun medewerking te verleenen en dat dientengevolge de goederen door den strijd van de beide partijen ter plaatse vast bleven

(Minister van Karnebeek.)

liggen. Wat is daarna gebeurd? De eerste wijziging is deze geweest, dat de bezettende autoriteiten een lijst hebben aangelegd van goederen, die vrij konden worden ingevoerd, hoofdzakelijk verbruiksgoederen. Het is een vrij lange lijst, die niet zonder beteekenis is uit een oogpunt van het handelsverkeer. Vrij wil zeggen zonder betaling van de 10 pct. en zonder dat noodig is de medewerking van de Duitsche importeurs, aangezien geen invoervergunning noodig is.

Verder is gekomen een regeling van de bezettende autoriteiten met betrekking tot wat ik zou kunnen noemen reizende goederen, d. w. z. goederen, die al aan het reizen waren, maar die door het feit van de bezetting waren komen vast te liggen op bepaalde plaatsen. Het zou mij te ver voeren, deze vrij ingewikkelde regelingen hier in details te gaan mededeelen; het zijn regelingen, die met zekere termijnen en zekere restricties gepaard gaan, maar die de bedoeling hebben hetgeen voor zekere data reizende was door te laten gaan. Het vrijlaten van verschillende schepen langs den Rijn in den laatsten tijd moet misschien in verband gebracht worden met de totstandkoming van deze nieuwe regeling. De geachte interpellant weet, dat aanvankelijk de bedoeling was van de bezettende machten, de Duitsche tarieven van in- en uitvoerrechten te handhaven. Dat scheen intusschen bezwaren te ontmoeten, en toen heeft men, naar men zegt, eenvoudigheidshalve, daarvoor in de plaats gesteld een uniform-tarief van 10 pct. bij invoer, 10 pct. bij uitvoer, plus 3 per mille administratiekosten. Daarop komt het in groote trekken neer. Op het oogenblik ontwikkelt zich intusschen de positie in dezen zin, dat het tarief van Duitschland, voor wat betreft de vrije goederen, zoowel bij invoer als bij uitvoer hersteld is. Hetgeen dus onder het Duitsche tarief vrij was, zoowel bij invoer als bij uitvoer, is dat nu ook weer geworden. Het aantal goederen, dat daaronder valt, is niet gering. Onlangs zijn mij gegevens geworden, waaruit men den omvang kan nagaan van dezen maatregel.

Een vierde wijziging in den toestand, zooals die zich ontwikkelt, is deze, dat er nu ten slotte is gekomen een regeling voor wat men noemt de loopende contracten. Een voorname reden van beklag was, dat men door de bezetting en het regiem, dat was ingevoerd, overvallen werd. Zelfs in den oorlog hebben de belligerenten er voor gezorgd, dat de maatregelen, die zij troffen, niet aanstonds in werking traden, zoodat de belanghebbenden zich daarnaar konden richten. Wat heeft zich echter nu voorgedaan? Dat aan de meeste verordeningen is toegevoegd geworden deze bepaling: deze verordening treedt aanstonds in werking. Daardoor waren de regelingen voor de belanghebbenden dubbel bezwarend en ontstond een hopelooze verwarring. Wat is nu het streven geweest van de Nederlandsche Regeering? Om daarop te wijzen en te vorderen, dat de contracten, die aan den nieuwen toestand anterieur waren, moeten worden ontzien. Nu is dezer dagen een regeling tot stand gekomen, die de bedoeling heeft voor contracten, die vóór 1 Februari zijn gesloten, uitvoeringsmogelijkheden te openen; met name is daarbij vervallen de eich, dat van Duitsche zijde uitvoervergunning moet worden gevraagd. Intusschen stel ik er prijs op er op te wijzen, dat de nieuwe regeling, zooals die werd beraamd, op sommige punten aan de Nederlandsche Regeering aanleiding geeft tot bedenking, en dat op het oogenblik daarover onderhandelingen worden gevoerd zoowel te Parijs als te Co[illegible]ij de Rijnlandcommissie.

Een 5de wijziging in den toestand, die intusschen haar beslag nog niet heeft gekregen, maar die naar ik reden heb te vermoeden eerlang kan worden te gemoet gezien, is deze, dat tot het oude Duitsche tarief in het algemeen zal worden teruggekeerd, zoodat men weer terug zal keeren tot het punt van uitgang, en tot afschaffing zal overgaan van de 10 pct. ad valorem, die worden geheven.

Ik heb er prijs op gesteld, om op deze punten het licht te laten vallen, niet om daarmede te releveeren, de diligentie van het Departement van Buitenlandsche Zaken, want het spreekt vanzelf, dat de Nederlandsche natie recht had om te vragen, dat dat Departement zijn uiterste best zou doen, maar om daarmede aan te geven, dat er inderdaad eenige nieuwe perspectieven zijn.

Men kan, als ik mag resumeeren, de positie zoo zien: Men kan de goederen indeelen in drie categorieën: de reizende goederen, waaromtrent een regeling is gemaakt, zoodat die onder zekere voorwaarden door kunnen gaan; de goederen die vallen onder de zg. loopende contracten, d. w. z. de contracten, die gemaakt zijn vóór 1 Februari, waaromtrent eveneens een regeling is gemaakt; deze goederen vertegenwoordigen voor ons land, naar men beweert, een waarde van ongeveer 30 millioen. En dan hebben wij de goederen, die daarbuiten vallen, dus handelstransacties, die zijn aangegaan in het licht van den nieuwen toestand, dus onder omstandigheden, die de partijen, bij de handelstransactie betrokken, kenden en althans voor hun risico hebben genomen.

Wat die laatste categorie van contracten betreft, zijn de perspectieven natuurlijk niet gunstig, omdat de beweging daarbij weer zal hokken op het gebrek aan samenwerking tusschen de twee in conflict zijnde partijen, maar men kan zeggen, dat de nieuwe contracten het voordeel zullen hebben van den vrijen in- en uitvoer, die nu in het leven is geroepen voor een groot aantal artikelen, waarvoor geen vergunningen noodig zijn.

Voor zoover ik den toestand juist zie, zou ik hem op deze wijze kunnen schetsen.

Nu heeft de geachte interpellant mij gevraagd voorspellingen te doen. Hij kan het vragen, maar ik kan het niet doen. Ik durf mij niet wagen aan een voorspelling hoe lang het nog zal duren. Of de nieuwe maatregelen nog door andere zullen worden gevolgd, of er meer eenheid zal komen in de toepassing, of er aan de willekeur, die zich vooral in het begin heeft voorgedaan, een einde zal komen: men mag het ernstig hopen, maar ik durf er niet voor instaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik herhaal, dat de Nederlandsche Regeering in haar veelvuldige aanraking met de betrokken autoriteiten, te Parijs en te Coblenz, den wil heeft ontmoet om de Nederlandsche belangen zooveel mogelijk te ontzien en de Nederlandsche rechten te eerbiedigen. Daarop wordt gerekend.

De quaestie van de Rijnvaartakte zal ik behandelen, Mijnheer de Voorzitter, wanneer ik de vragen van den heer Brautigam ter hand neem, maar ik heb er prijs op gesteld deze min of meer algemeene beschouwing aan de concrete vragen te doen voorafgaan.

De eerste vraag van den heer Brautigam luidt:

„Kan de Minister uit ambtelijke, hem ten dienste staande gegevens mededeelen, of er in het bezette gedeelte van Duitschland allengs gevestigde toestanden zijn ontstaan, of dat er veranderingen te wachten zijn, die kunnen leiden tot opheffing der moeilijkheden, dan wel tot verscherping van maatregelen?"

Wanneer de geachte interpellant vraagt, of er reeds een zekere stabiliteit is gekomen, zou ik hem willen antwoorden, dat de stabiliteit, wat het regime betreft, voor zoover het voor onzen handel van belang is, grooter is geworden dan in het begin, toen inderdaad de Nederlandsche belangen waren overgeleverd aan de zelfstandige en tegenstrijdige inzichten van de plaatselijke autoriteiten, die bevoegdheden uitoefenden langs den Rijn en daarbij somtijds met willekeur en miskenning van recht optraden.

Daar is — en dat mag toch zeker wel geconcludeerd worden uit hetgeen ik zooeven heb medegedeeld — wat de regelingen betreft, die men heeft ingevoerd, voor de Nederlandsche belangen, althans in zekere mate een verbetering en een billijker toestand ingetreden.

Wanneer nu de geachte interpellant vraagt, of uit de mededeelingen in het communiqué van de conferentie te Brussel mag worden afgeleid, dat inderdaad de bezetting niet verder zal worden uitgebreid, moet ik hem antwoorden, dat ik hem daarover geen inlichtingen kan geven, maar dat ik een zoo plechtige verklaring als naar aanleiding van die conferentie is afgelegd door de beide Mogenheden ernstig meen te moeten opvatten.

In elk geval meen ik, dat ik deze conclusie aan den geachten afgevaardigde mag aanbieden: dat op het oogenblik de zaak zich niet ontwikkelt in de richting van verscherping van maatregelen op commercieel gebied ten opzichte van derden.

(Minister **van Karnebeek.**)

De tweede vraag luidt:

„Zijn pogingen ondernomen of is de Minister alsnog bereid pogingen bij de Fransche en Belgische Regeeringen te ondernemen, om hen te bewegen den eisch, dat vergunningen voor in- en uitvoer van goederen in het bezette gebied door personen van Duitsche nationaliteit moeten worden aangevraagd, te laten vallen?"

Ik kom nog even op dit punt terug. Het groote bezwaar was, dat van de Duitsche exporteurs of verkoopers werd gevraagd een medewerking, welke zij niet mochten verleenen. Van Nederlandsche zijde is op dit bezwaar aanstonds te Parijs de aandacht gevestigd en zooals ik heb gezegd is er nu voor de oude contracten, dateerende van vóór 1 Februari, een regeling tot stand gekomen, waarin een wijziging in dien eisch, al is de verbetering niet afdoend, wordt aangebracht. Ik wil niet alles toeschrijven aan de actie van de Nederlandsche agenten te Parijs en te Coblenz, maar ik geloof toch, dat die actie er toe heeft bijgedragen, dat naar verbetering van het regime werd gestreefd.

In dit verband heeft de geachte afgevaardigde gevraagd, of voor Belgische en Fransche schepen hetzelfde regime geldt als voor Nederlandsche schepen; hij meent feiten geconstateerd te hebben, waaruit zou zijn af te leiden, dat Belgische en Fransche schepen in een geprivilegieerden toestand verkeeren. Daarvan is, voor zoover mij bekend, niets zekers gebleken; en ofschoon ik niet af wil dingen op hetgeen de geachte afgevaardigde heeft gezegd met betrekking tot den economischen terugslag van de gebeurtenissen op België, is het toch ook aan de Nederlandsche Regeering niet onbekend, dat ook in België ten gevolge daarvan bezwaren worden ondervonden in verband met de Rijnvaart.

Ik kom nu aan de belangrijke vraag omtrent de herziene Rijnvaartakte, luidende:

„Is door den Minister de aandacht der Fransche en Belgische Regeeringen gevraagd voor hunne verplichtingen, voortgekomen uit hunne toetreding tot de herziene Rijnvaartakte, en tot welk resultaat heeft dit optreden van den Minister geleid?"

Dit heeft de Nederlandsche Regeering aanstonds gedaan. Zij heeft de zaken wel is waar behandeld van geval tot geval en gaat daarmede door, maar zij is begonnen met tegenover de betrokken andere Regeeringen principieel te wijzen op de rechten, die aan de Rijnvaartakte kunnen worden ontleend. Het schrijven, dat de Fransche Minister-President, tevens Minister van Buitenlandsche Zaken, naar aanleiding van de stappen van den Nederlandschen gezant te Parijs aan dezen deed toekomen ter bevestiging van zijn mondelinge verklaring, hield deze zinsnede in:

„Je suis heureux de vous renouveler l'assurance que le Gouvernement français a la ferme volonté de respecter dans toutes ses dispositions l'Acte de navigation du Rhin et que son constant désir sera, comme il l'a toujours été, d'éviter aux Pays-Bas des embarras économiques, autant que l'attitude du Gouvernement allemand le lui rendra possible."

Deze verklaring van de Fransche Regeering, waarmede de mondelinge verzekeringen van den Belgischen Minister Jaspar in overeenstemming waren, is grondslag geweest voor de Nederlandsche om verder, telkens wanneer daartoe termen waren, redres te eischen in gevallen, waarin aan de Rijnvaartakte door plaatselijke autoriteiten geweld werd aangedaan.

De geachte interpellant heeft met betrekking tot de inbreuken op de Rijnvaartakte een zeer uitvoerig exposé gegeven en heeft zich daarbij op tal van gevallen beroepen. Men moet daarbij een zekere voorzichtigheid betrachten en niet te veel generaliseeren of te haastig concludeeren tot schending van de Rijnvaartakte. Ik zou dientengevolge niet alle gevallen, die de heer Brautigam releveerde, als zoodanig willen kenschetsen, maar op een paar punten staat het dunkt mij wel vast, dat door het regime, dat in werking werd gebracht, en door de toepassing zelf de Rijnvaartakte wordt genegeerd. Men kan die gevallen min of meer indeelen. Het voornaamste geval is, naar mijn gevoelen, het feit, dat door hetgeen er gebeurt, het stelsel van vrijhaven eigenlijk is vervallen. Ingevoerd is geworden een verplichte dedouaneering te Dusseldorp voor hooger gelegen bestemmingen, welke het stelsel van vrijhaven illusoir maakt, omdat het stelsel van vrijhaven juist onderstelt, dat geen douaneering zal plaats hebben voordat de vrijhaven wordt bereikt. Dat stelsel is van zeer groot economisch belang, aangezien het den importeur in de gelegenheid stelt te importeeren, zijn goederen te laten liggen en zijn invoerrechten te betalen naar gelang hij aflevert, terwijl hij door het dedouaneeringsstelsel verplicht wordt in eens de geheele uitgave te doen en niet het voordeel heeft zijn goederen te kunnen laten liggen totdat er een kooper komt. Het stelsel van vrijhavens is inderdaad in het gedrang gekomen. Daarbij komt, dat, voor zoover onze inlichtingen strekken, men den indruk krijgt, dat de vrijhavens de facto zijn opgeheven, naar men zegt, omdat de bezettende Mogendheden over niet voldoende douane-personeel beschikken. Dit is zeer ernstig.

Ik geef den geachten afgevaardigde toe, dat de heffing van 10 pct. ook moeilijk te rijmen was met de Rijnvaartakte, niet zoozeer omdat het een heffing van 10 pct. was, maar omdat men daarmede in botsing kwam met een ander artikel van de Rijnvaartakte, dat bepaalt, dat, wat de faciliteiten betreft voor in- en uitvoer, de Rijn niet achter mag staan bij iederen anderen weg. Dus, voor zoover die 10 pct. hooger waren dan het oude tarief, was de Rijnvaartweg minder voordeelig en waren zij in strijd met de akte. Daarbij kwam nog de mogelijkheid, dat invoerrechten twee keer moesten worden betaald, eens bij de dedouaneering en later nogmaals bij de inontvangstneming, maar waar wij den tijd te gemoet gaan, dat het oude Duitsche tarief weer zal worden ingevoerd, moeten wij, wat het bedrag betreft, daarmede rekening houden. Ik herhaal intusschen, dat het derhalve niet zoozeer ligt in het feit van de heffing, als in de omstandigheid, dat de Rijnvaartweg daardoor in een economisch minder gunstige positie is gekomen.

Een andere bemerking, welke men in verband met het rijnvaartregime zou kunnen maken, is deze, dat er in de Rijnvaartakte staat, dat goederen in internationaal transit absoluut vrij zijn. Ik spreek van internationaal transit, omdat de geachte interpellant het begrip transit ook heeft toegepast op een zeker vervoer, dat er niet onder valt. Men is aanvankelijk gaan vragen bij internationaal transit van den vervoerder een cautie *ad valorem* van 20 pct.; hiervan heeft de consul-generaal te Frankfort aanstonds werk gemaakt, en thans is de regeling in dien zin gewijzigd, dat van den vervoerder alleen schriftelijke borgstelling wordt gevraagd, die vervalt zoodra de goederen in den vreemde zijn aangekomen.

Hoofdzaak is echter de quaestie van het entrepot, terwijl daarnaast de omstandigheden, waardoor de Rijn in ongunstiger conditie is gekomen als verkeersweg in vergelijking met andere verkeerswegen voor in- en uitvoer een punt van bezwaar vormen. De Nederlandsche Regeering is intusschen in voortdurende vriendschappelijke onderhandelingen en besprekingen om te maken, dat die bezwaren en bedenkingen komen te vervallen, en de afschaffing van de 10 pct. in de toekomst is reeds van belang.

Overigens heeft de heer Brautigam mijn antwoord aan den heer van Dijk in zekeren zin niet juist verstaan voor zoover hij meende, dat het Departement alleen de zaken geval tot geval behandelde. Inderdaad worden daarmede de beste resultaten bereikt; zoodra een schip wordt aangehouden, gaat de consul er over spreken. Maar, ik herhaal, de Regeering is niet in gebreke gebleven door tusschenkomst harer gezanten de zaken ook principieel met nadruk aanhangig te maken.

Bij het stellen van de vierde vraag, luidende:

„Is het vrijlaten dezer dagen van de Nederlandsche schepen te Mannheim een aanwijzing, dat voor den doorvoerhandel naar en van het onbezette deel van Duitschland en andere landen alle maatregelen van sto-

(Minister van Karnebeek.)

renden aard zijn opgeheven en kan worden aangenomen, dat de doorvoerhandel verder zal kunnen geschieden overeenkomstig en onder de waarborgen van den inhoud der artt. 5, 6, 7, 8 en 9 der Herziene Rijnvaartakte?",

heeft de geachte interpellant vermoedelijk gedacht aan de zeven schepen van de Transportmaatschappij, die onlangs zijn vrijgelaten, nadat dezerzijds daarover was geprotesteerd. Hij sprak voorts in dit verband van doorvoerhandel en beriep zich op zekere artikelen van de Rijnvaartakte. Blijkbaar meende hij, dat er transit in den zin der akte is, wanneer er is verkeer van Nederland door het bezette naar het onbezette gebied.

Men moet hierbij echter in het oog houden, dat de bezetting staat op het standpunt van *l'unité de l'Allemagne.* Duitschland wordt beschouwd als een eenheid, zoodat de artikelen 7 en 9 alleen toepasselijk zijn op de internationalen doorvoer, den doorvoer dus b.v. van Zwitserland naar Nederland. De vaart van Nederland door het bezette gebied naar het onbezette gebied is dus niet het transit in den zin der Rijnvaartakte. Ik erken, dat dit den toestand in zekeren zin niet beter maakt, maar daar staan andere consideraties weer tegenover. De geachte interpellant heeft in dit verband ook gesproken van artikel 5 van de Rijnvaartakte. Het is niet mijn bedoeling, met den geachten interpellant te treden in een juridische gedachtenwisseling, maar ik geloof toch niet, dat men dit artikel moet verstaan in den zin zooals hij het begrepen heeft, alsof iedere aanhouding, ieder dechargement daardoor zou zijn verboden. Dit artikel toch slaat op het oude *droit d'échelle,* dat men uitdrukkelijk heeft willen opheffen, maar verder gaat het, geloof ik, niet. Ik releveer dit alleen om er op te wijzen, dat aan de Rijnvaartakte wel wat meer vastzit dan men bij oppervlakkige beschouwing meent dat het geval is, en dat bemerkt men eerst recht, als men er mede te maken krijgt.

De belangrijke artikelen, waarom het hier vooral gaat, zijn, behalve art. 8, de artt. 6, 10 en 14, welke beide laatste de geachte interpellant niet heeft genoemd: en de Nederlandsche Regeering zal niet in gebreke blijven aan te dringen op de handhaving dier artikelen.

Natuurlijk zal ik niet treden in de talrijke gevallen, die de geachte interpellant heeft genoemd. Ik kan die gevallen zoo niet beoordeelen. Hij heeft gesproken van schepen, beladen met palen, die liggen in het onbezette gebied en die in verband met de bezetting niet durven varen naar Nederland. Ik wil het gelooven, maar het is niet gemakkelijk zulk een geval te construeeren in verband met de bepalingen der Rijnvaartakte; dat zou nog nader moeten worden onderzocht. Ik zou echter aan belanghebbenden, die meenen dat zij bezwaren ondervinden, in overweging willen geven zich te wenden tot het Departement, dat een aparten dienst daarvoor in het leven heeft geroepen, dat in voortdurend contact is met de kringen van handel en industrie, dat de noodige aanwijzingen kan geven en dat bereid is, elk geval dat zich voordoet en dat in aanmerking schijnt te komen voor redres, ook *illico* te behandelen door tusschenkomst van den betrokken agent van het Departement in het buitenland.

Ik kom thans tot de beantwoording van de vijfde vraag, die aldus luidt:

„Heeft de Minister aangedrongen op handhaving van het recht van vrije scheepvaart, voor schepen van alle natiën, als gewaarborgd in artikel 1 der Herziene Rijnvaartakte en van de speciale rechten voor de schepen der Oeverstaten, voor zoover deze tot de Rijnvaart behooren, en, zoo ja, welk resultaat hebben deze stappen van den Minister opgeleverd?"

Nederland is telkens, wanneer daartoe aanleiding bestond, in het algemeen opgekomen voor handhaving van de Rijnvaartakte en dientengevolge voor het belang van allen en voor het recht van allen, die bij de akte zijn betrokken. Tot tolk van klachten van vreemden heeft Nederland zich niet gemaakt. Die klachten worden trouwens ook bij de Nederlandsche Regeering niet voorgebracht, en de Nederlandsche Regeering is niet in de gelegenheid zulke klachten te beoordeelen en te toetsen. Heb ik den geachten interpellant wel

(Minister van Karnebeek e. a.)

begrepen, dan was zijn bedoeling, mij er goed van te doordringen, dat de vrije vaart van allen een belang is van Nederland.

Ik zal het niet tegenspreken. Maar Nederland heeft in dezen aan zijn eigen zorgen genoeg. En wanneer Nederland voor zijn eigen belangen de noodige satisfactie krijgt, dan is het Departement van Buitenlandsche Zaken al meer dan tevreden. Maar ik onderschrijf overigens in beginsel de stelling van den heer Brautigam, dat de vrije vaart van allen is een Nederlandsch belang. Zonder eenigen twijfel.

Ten slotte kom ik tot de laatste vraag:

„Is de Minister bereid zich in verbinding te stellen met de Regeeringen van andere Staten, wier belangen met de Nederlandsche overeenkomen, ten einde te geraken tot een gemeenschappelijk optreden bij de Fransche en Belgische Regeeringen, waarbij deze worden uitgenoodigd de bepalingen der Herziene Rijnvaartakte te eerbiedigen en haar loyale uitvoering mogelijk te maken?"

Heeft de heer Brautigam zich van dit desideratum wel eens een denkbeeld gemaakt? Men zegt zoo gemakkelijk, dat er Staten zijn, wier belangen geheel overeenkomen; de ondervinding leert echter hoe weinig dit het geval is, en hoeveel verschil er nog kan zijn bij algemeene gelijkheid.

De heer Brautigam heeft gewezen op de belangen van anderen en heeft gezegd: zie dit land, zie dat land, die hebben er toch ook belang bij, waarom zouden die belangen niet samengaan? Er is echter tot Nederland nog geen aanwijzing gekomen, dat zulks strookt met de wenschen van anderen. Tot nog toe heeft Nederland de ondervinding opgedaan, dat het niet zonder gevolg zich zelf kan helpen en er is geen reden, waarom het daar voorloopig niet mede door zou gaan.

Ik sta dus op het standpunt, dat Nederland zich nog niet bevindt in de positie, om dat denkbeeld in overweging te nemen. Er heeft iets over in de couranten gestaan en de heer Brautigam heeft het gereleveerd en gezegd: het gaat weer als altijd, wij moeten via het buitenland worden ingelicht over hetgeen de Regeering doet. De opmerking is onjuist: het heeft niet plaats gehad: courantenphantasie!

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu aan het slot van hetgeen ik heb te zeggen. De geachte interpellant heeft gevraagd: waarvoor komen wij te staan, welke perspectieven kunt gij openen? Ik kan niet meer zeggen dan ik gedaan heb. Ik ben geen profeet; ik kan niet instaan voor anderen. Maar ik wil wel met hem de hoop uitspreken, dat er aan den toestand in het algemeen en aan de moeilijkheden, die Nederland in hooge mate van dien toestand ondervindt, eerlang, en laten wij hopen spoedig, een einde zal komen. Wanneer dat einde zal komen? Het is mij niet gegeven het te zeggen. Maar ik geloof, dat het op den weg van Nederland ligt, om bij de behandeling van zaken, samenhangende met de Roerbezetting, te volharden bij de politiek, die het nu gevoerd heeft.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat ik hiermede, voor zoover in mijn vermogen lag, de vragen van den geachten interpellant heb beantwoord.

De heer **Brautigam**: Mijnheer de Voorzitter! Mijnerzijds enkele opmerkingen naar aanleiding van het antwoord van den Minister.

Ik heb in den aanvang gezegd, dat het de bedoeling van mijn interpellatie was om te komen tot zekerheid; zekerheid voor de Nederlanders, die met de Roerstreek en in het algemeen met den handel met Duitschland te maken hebben.

Nu heeft de Minister in zijn antwoord doen uitkomen, dat eigenlijk de toestanden, zooals ze zijn, ook voor den handel nog regelmatig wijzigingen ondergaan, totdat „eerlang" het tijdstip zal zijn aangebroken — de Minister gebruikte dit woordje —, dat het oude Duitsche tarief weer zal zijn hersteld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan natuurlijk toegeven, dat op het tijdstip, dat het oude douanetarief zal zijn hersteld en ook zal gelden voor de machten, die de Rijnstreek bezet houden, de moeilijkheden voor den handel en de scheepvaart voor een goed deel tot het verleden zullen behooren. Wij

(Brautigam.)

willen aannemen, dat de moeilijkheden, die op het oogenblik in den weg worden gelegd, geschieden om de quaestie van de goederen en de heffing.

Het betreurenswaardige in de geheele zaak is, dat de Minister daarvoor moest gebruiken het woordje „eerlang". Wij zullen hopen, dat dat „eerlang" zeer kort zal zijn. Maar zeer zeker mag bij voortduring de aandacht van den Minister gevraagd worden voor het groote belang, dat daarin voor den handel van Nederland verscholen ligt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp, dat de Minister zich niet wagen kan aan voorspellingen, maar wenschelijk ware het toch, dat men hier van de overtuiging uitgaat, dat het geschil, dat nu eenmaal tusschen Duitschland aan de eene en Frankrijk en België aan de andere zijde is ontstaan, op zich zelf niet behoeft te voeren tot maatregelen, die storend werken op den handel en de scheepvaart met die streken.

In het antwoord op de derde vraag heeft het mij getroffen, dat de Minister mededeelingen doet van het standpunt van de Fransche Regeering, waaruit blijkt, dat men de Rijnvaartakte wenscht te handhaven, echter, als ik het goed begrepen heb, met deze beperking: voor zoover de Duitsche Regeering dat aan de Fransche Regeering mogelijk maakt.

Mijnheer de Voorzitter! Deze restrictie duidt er op, dat men van meening is tegenover een maatregel, die van de Duitsche zijde wordt gesteld, zelf een maatregel te mogen nemen, die de Rijnvaartakte in het gedrang brengt.

Ik meen echter, dat een Staat, in welk geschil hij ook worde betrokken, dient voorop te zetten, dat afgesloten overeenkomsten, zeer zeker waar derden bij betrokken zijn, moeten gehandhaafd en eerbiedigd worden en dat de uitvoering er van niet afhankelijk moet worden gemaakt van de vraag, of de ander, waarmede men een geschil heeft, een daad verricht, die minder aangenaam is.

Overigens ga ik met de beschouwingen, die de Minister heeft gegeven, ook ten opzichte van de vrijhavens, volkomen akkoord.

Ik ben in de toelichting van mijn interpellatie vrij uitvoerig geweest, maar ik had nog uitvoeriger kunnen zijn. Ik beschouw deze mededeelingen als zeer welkome aanvullingen, maar op een opmerking wensch ik even in te gaan. Het is volkomen juist, dat ik in tegenstelling met de meening, die de Minister te kennen gaf ten opzichte van het oordeel van de Fransche en Belgische machten, die Duitschland als een geheel zien, meen, dat Duitschland moet worden verdeeld in een bezet en onbezet gedeelte, omdat ik meen, dat de macht ophoudt, waar de grenzen van het bezette gebied eindigen.

Bovendien meen ik, dat dit ook steunt op de bepalingen van de Rijnvaartakte, bij welker totstandkoming er wel degelijk aan gedacht is, dat Duitschland, wat tollen en douane betreft, geen eenheid was, doch bestond uit onderscheidene Staten. Men zal zich herinneren, dat aan de herziening der Rijnvaartakte hebben medegewerkt Baden, Beieren, Pruisen van Duitschen kant. Ook hieruit blijkt, dat Duitschland, wat de Rijnvaartakte betreft, wordt onderscheiden in verschillende gebieden. Los daarvan echter meen ik, dat het aldus mag beschouwd worden, dat, waar men geen macht meer kan uitoefenen, ook de grens van de macht is en dat men dus ook niet kan spreken van een Duitschland, dat één is.

Door die bewering van Franschen en Belgischen kant, dat Duitschland te beschouwen is als een eenheid, is ook een zeer groote onbillijkheid ontstaan. De toestand is nu zoo, dat waren, van Baden, Beieren en Thüringen komende en over den Rijn vervoerd wordende, onderworpen worden aan de heffing, als ze doorgaan naar Nederland, doch dat deze maatregel niet geldt, als ze buiten het bezette gebied om gaan naar Hamburg en Bremen. Als men uitgaat van de meening, dat Duitschland ten aanzien van de maatregelen van Frankrijk en België een eenheid is, dan zouden die landen oorlogsschepen moeten sturen naar de verschillende havens van Duitschland om daar de douanerechten voor die goederen te heffen.

Afwijzend staat de Minister tegenover mijn opvatting, dat het ook de taak van de Nederlandsche Regeering kan zijn om op te komen voor de vrije scheepvaart van alle naties. De Minister zegt: laten wij dat niet doen, want wij hebben zorgen genoeg met onze eigen zaken. Maar het geldt hier, zooals

(Brautigam c. a.)

ik straks in het kort heb trachten duidelijk te maken, onze eigen zaak in hooge mate.

In 1912 bedroeg het vervoer van Nederland over den Rijn naar Duitschland 34 millioen ton goed, waarvan een deel naar Antwerpen en over Antwerpen werd geleid, maar waarvan toch totaal ruim 25 millioen over Nederland ging, en van die 25 millioen alleen over Rotterdam ruim 20 millioen. Dat vervoer — en tot dergelijke hoogte moet het weder opgevoerd worden — is niet te doen zonder de hulp van de Duitsche Rijnvloot. Deze neemt daarin een levendig aandeel. Als de Duitsche Rijnvloot, die voornamelijk haar werk doet op den Bovenrijn, in haar vrijen arbeid wordt belemmerd, dan is dat ook voor de Nederlandsche belangen tot groot nadeel. Als men ziet, hoe de scheepvaart op den Bovenrijn is ingekrompen, hoe weinig schepen op dit oogenblik St. Goar, het bekende station aan den Bovenrijn, passeeren, dan kan men zeggen, dat eigenlijk alle scheepvaart op den Bovenrijn ingeschrompeld is, dat er geen scheepvaart daar meer is.

Trouwens, de scheepvaart langs Lobith naar Nederland en België is ook van een zeer onbeduidenden omvang. Verladers en verschepers, die over Rotterdam en over het algemeen over Nederlandsche havens hun weg willen zoeken, moeten er van verzekerd zijn, dat de Rijnvloot in gasnchen omvang onbelemmerd en vrij haar arbeid kan verrichten. Kan dat niet, dan rijst de vraag of, als men een lading per schip afsluit van Zuid-Amerika, dat over drie maanden te Rotterdam zal komen, de Rijnvaart behoorlijk zal zijn en of niet met de Rijnvrachten op zonderlinge wijze zal worden omgesprongen op grond, dat de Duitsche vloot niet werkt. Daarom zit hieraan zulk een dringend belang, dat voor de vrije vaart van alle naties wordt opgekomen. Het spijt mij dan ook, dat de Minister afwijzend staat tegenover het verzoek mijnerzijds.

Ook staat de Minister afwijzend ten opzichte van de samenwerking met andere Mogendheden om te komen tot een gemeenschappelijken stap. Hij meent, dat de ervaring geleerd heeft, dat zelfstandig optreden van Nederland ten deze altijd het beste is. Het staat natuurlijk niet aan mij om de ervaringen van den Minister in deze te critiseeren. Ik heb deze ervaringen niet, de Minister wel en ik ben gaarne bereid op zijn gezag aan te nemen, dat in zelfstandig optreden een belang gelegen is, maar los daarvan, wil het mij voorkomen, dat ook de andere Mogendheden, die groot belang hebben bij de vrije Rijnvaart op grond van den doorvoer van hun goederen, zooals Zweden, Spanje, Engeland, enz., wel zullen aandringen bij de Fransche en de Belgische Regeering op handhaving van de bepaling van de Rijnvaartakte. En dan lijkt mij een gemeenschappelijk optreden sterker dan een zelfstandig optreden. Daarom heb ik die vraag tot den Minister gericht en ik zie nog niet in, waarom dat geen juiste weg zou zijn geweest.

Ten slotte dit. In het begin heeft de Minister gesproken over een lange lijst van artikelen, welke op dit oogenblik vrij is, en een andere lijst, die vrij zou komen of waarop het Duitsche tarief zou worden toegepast, maar die te lang is om ze hier op te sommen. Ik zou aan den Minister willen vragen, of hij bereid is die lijst te publiceeren, opdat belanghebbenden daarvan kennis kunnen nemen en ook de Kamerleden kunnen zien, welke artikelen dat zijn.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! De Kamer kan dankbaar zijn, dat aan den heer Brautigam de gelegenheid is geboden deze interpellatie te houden, omdat thans de positie ten aanzien van het Roergebied beter is te overzien dan te voren het geval was en wij van den Minister kunnen vernemen, welke maatregelen hij heeft genomen of alsnog denkt te nemen, maar niet het minste, omdat hedenmiddag aan de behoefte van de Nederlandsche belanghebbenden aan een behoorlijken ordetoestand in het Roergebied ernstig uiting is kunnen gegeven worden.

Ik zal mij tot dit laatste punt, dat mij van buitengewoon groot belang lijkt, bepalen, maar vooraf meen ik een enkele opmerking te moeten maken over een vraag, die slechts verscholen in het geheel der vragen van den heer Brautigam lag en waarop de Minister m. i. niet voldoende duidelijk heeft geantwoord. Ik bedoel de vraag: welke volkenrechtelijke positie heeft Nederland op dit oogenblik ten aanzien van het

(Dresselhuys.)

Roergebied? Het is evident, dat ons, Nederlanders, in het Roergebied door de Franschen en de Belgen onrecht wordt aangedaan, zich uitende in gewelddaden tegen personen en goederen. Wat betreft de gewelddaden tegen Nederlandsche onderdanen, volgens de courantenberichten schijnen die veel voor te komen. In de *Berliner Börsen-Zeitung* van 17 Maart jl., welke mij is toegezonden, kan men een ergerlijk geval lezen van mishandeling van een Hollandschen schepeling, die zou zijn opgesloten, mishandeld, verwond en ten slotte veroordeeld. Intusschen, voor de juistheid daarvan kan ik niet instaan. Maar de Minister heeft niet kunnen en willen ontkennen, dat gewelddaden en bedreigingen zijn gepleegd, vooral tegenover goederen: goederen, die hetzij aan Nederlanders toebehooren, hetzij door Nederlanders reeds werden betaald, hetzij aan Nederlanders contractueel moesten worden geleverd.

De schending van de Rijnvaartakte is implicite door den Minister erkend in zijn antwoord op de vragen van den heer van Dijk; heden verklaarde hij: hoewel ik de gevallen, door den heer Brautigam gesteld, in hun algemeenheid niet erken, geef ik toe, dat in tal van gevallen die schending vaststaat.

Daarin zou ik intusschen niet uitsluitend de kracht van ons protest willen zoeken.

Of de heffing van de 10 pct. is een schending van de Rijnvaartakte, schijnt aanvankelijk dubieus; deze akte gaat inderdaad niet verder dan een gelijkstelling van vervoer over waterwegen en landwegen, en, gelijk de Minister verklaarde, moet de kracht van ons protest te dien aanzien slechts liggen in het feit, dat de Rijnvaart moeilijker is gemaakt dan het landverkeer. Ik geloof dan ook niet, dat wij hierin op den duur een heel sterk houvast zullen vinden. De Minister heeft van de Fransche Regeering een uiterst welwillend antwoord gekregen, dat deze de Rijnvaartakte zou respecteeren, en het lijkt mij dan ook toe, dat Frankrijk en België streven naar een juridische constructie, waarbij de Rijnvaart inderdaad geëerbiedigd wordt. Als zoodanig beschouw ik bijv. de bezetting van Mannheim, welke onlangs heeft plaats gehad. Ik ben het niet eens met 's Ministers interpretatie, gelijk ik die verstond, dat een aanhouden van goederen naar onbezet gebied in Duitschland langs den Rijn te verdedigen zou zijn, omdat Duitschland wordt beschouwd als een unité. De bedoeling van de Rijnvaartakte is, dat men vrij kan varen van de eene vrijhaven naar de andere, zoo ook van een Nederlandsche vrijhaven naar een Duitsche vrijhaven. En al heette nu de bezetting van Mannheim een repressaille voor bemoeilijkt internationaal spoorwegverkeer, zij lijkt mij geschied om hier heffingen zonder formeele schending van de Rijnvaartakte mogelijk te maken.

Ik geloof ook wel, dat in het algemeen de Fransche Regeering zich meer en meer op verschooning van die akte toelegt, en dat klopt ook met haar vriendelijke toezeggingen, om tegenover Nederland een positie in te nemen, die met de woorden en misschien ook met den geest van de Rijnvaartakte overeenstemt. De zaak zit echter veel meer hierin, dat ondanks die toezeggingen van Fransche zijde, waarmede de Minister zich gelukkig prijst, en ondanks het standpunt, dat waarschijnlijk ook weer zal worden ingenomen in de eerste de beste vergadering van de Rijnvaartcommissie, de schendingen voortgaan, ondanks den mogelijken wil om juridisch de voorschriften te respecteeren. Dat is ook volkomen begrijpelijk, want wat hebben de Franschen in het Roergebied gedaan en ondervonden? Zij zijn begonnen met het groote korps van Duitsche geschoolde douanedeskundigen op te heffen en daarvoor in de plaats te stellen een zeer klein en nog ongeschoold korps van Fransche ambtenaren. Daardoor ontstond een toestand van groote verwarring. Men heeft geen gelegenheid gevonden den douanedienst behoorlijk te verrichten en, waar de contrôle op den Rijn zooveel gemakkelijker te effectueeren was, met zooveel minder personeel, dan de bijna onmogelijke contrôle langs de spoor- en landwegen, is het begrijpelijk, dat men daar tot een veel scherper régime is gekomen. Zoo is de ontzettende verwarring ontstaan in dit gebied, de schade aan goederen tot bedragen van millioenen en de ruwheid tegen personen, die men den laatsten tijd heeft moeten constateeren. Ik herhaal, wanneer de Regeering haar beklag doet bij de Fransch-Belgische autoriteiten over de schade, aan Nederland toegebracht, zal het antwoord zijn: dat komt terecht, wij streven meer en meer naar een geregelden toestand, wat geschied is was het gevolg van een overgangstoestand, waaraan wij ons moesten wennen. Ik ben het volmaakt eens met den heer Brautigam, dat, wat de feitelijke schending van de Rijnvaartakte betreft, onze Regeering niet stil kan zitten.

De Regeering is bezig met te pogen, van de Fransche Regeering een regeling te verkrijgen, maar dat mag toch in geen geval wegnemen, dat de schade, die toegebracht is, in strijd met de Rijnvaartakte is veroorzaakt. Indien dus onze Regeering inderdaad de rechten en de belangen van Nederland ten volle wil doen respecteeren, zal zij voor hetgeen geleden is genoegdoening moeten vragen in den zin van schadevergoeding aan de vele personen, die schade geleden hebben, ook al erkent zij dan de bedoeling van de Fransche en Belgische Regeeringen, om ten slotte een in haar oog regelmatigen toestand te bereiken, conform de Rijnvaartakte. Dat streven kan niet ongedaan maken, dat zeer ernstige vergrijpen zijn begaan tegen de Nederlandsche rechten en de Nederlandsche belangen. Ik zou dus den Minister deze vraag willen stellen, een vraag, die ik niet vernomen heb van den heer Brautigam, wat de Minister voornemens is te doen ten aanzien van de reeds ondervonden directe schade van Nederlandsche belanghebbenden door handelingen, feitelijk in strijd met de Rijnvaartakte. Wanneer wij zien, hoe ernstig de toestand is geweest ten aanzien van de uitvoering van contracten, zou ik willen zeggen, in aansluiting aan hetgeen de heer Brautigam opmerkte, dat de positie ten aanzien van den doorvoer niet minder erg is geweest. Er zijn, ook aan den Minister, verklaringen afgelegd van Fransche zijde, dat de Franschen den doorvoer ongemoeid zouden laten. Mij is bekend, dat daarvan in de practijk niets terechtkomt. De Franschen erkennen op het oogenblik, ook krachtens de allerlaatste regeling, alleen als doorvoer datgene, wat direct wordt doorgezonden, d. w. z. wat direct van schip in wagon wordt overgeladen. In de practijk is dit echter niet mogelijk; daar de vrijhavens, zooals de Minister zelf reeds zeide, ten gevolge van een totaal onvoldoende bezetting feitelijk niet meer bestaan, kan de geregelde opslag in de vrijhavens niet meer geschieden en voor die zendingen moet dus tot heden, althans tot gisteren toe, practisch tweemaal recht worden betaald. De moeilijkheden zijn in de practijk derhalve overal veel en veel grooter dan de op papier gestelde regelingen en de volkomen welwillende verklaringen van Fransche en Belgische zijde zouden doen vermoeden. Het is trouwens wel begrijpelijk, waar men niet een geheel douanekorps zoo maar uit den grond kan stampen, dat het wilde militaire gedoe van de laatste maanden aan buitenlandsche belangen in Duitschland en vooral aan Nederlandsche belangen schade heeft toegebracht van vele millioenen.

Maar ik zeide reeds, dat de zaak van de Rijnvaartakte, hoewel belangrijk, mij niet het allerbelangrijkste toeschijnt, omdat ik zie aankomen, dat die zaak eerlang wel formeel althans in orde zal zijn. Maar moeten wij dan overigens berusten in den toestand van heden? De heer Brautigam had in zijn interpellatie aangekondigd, dat hij den Minister vragen zou stellen over het Rijnvaartverkeer en de overige moeilijkheden in Duitsch bezet gebied. Aan dat laatste heeft de geachte interpellant geen, of althans mindere, aandacht gewijd. Ik vraag mij af: is het volkenrechtelijk geoorloofd, dat vredesoccupatoren — als zoodanig treden de Fransche en Belgische machten op — ten aanzien van dat gebied dwangmaatregelen, blokkades, enz. toepassen, waardoor de belangen van aangrenzende Staten, die met het geschil niets te maken hebben, ernstig geschaad worden?

Ik wil den Minister vragen: hoe staat hij tegenover deze vraag? Ik wil er dadelijk zelf bij zeggen, dat die vraag buitengewoon moeilijk te beantwoorden is, omdat het volkenrecht deze zaak feitelijk nog niet als stellig recht kent. Wij zijn er eigenlijk, juridisch gesproken, op dit gebied door den vrede op achteruitgegaan. In oorlogstijd hadden wij als neutralen ten minste nog den neutralen status; konden

(Dresselhuys.)

wij zeggen, als dit of dat gebeurde, dat de rechten van de neutralen geschonden waren. Op het oogenblik bevinden wij ons echter in een positie, die in het volkenrecht feitelijk nog weinig regeling kent. Ik heb getracht in de literatuur daaromtrent iets na te speuren. Ik wijs op het belangrijkste werk, dat ik in dezen ken, het werk van Raymond Robin, met inleiding van Regnault, getiteld: ,,Des occupations militaires en dehors des occupations de guerre". Daar heet het op pag. 722:

,,Men denke zich dus voor alles goed in, wat het verklaarde doel der bezetting is, omdat met dit doel het karakter er van verandert. Maar bovendien, men vergete niet, dat, wijl het hier een vredesbezetting geldt, het volkenrecht in tijd van vrede en niet het oorlogsrégime gelden kan en het eerste de betrekkingen tusschen den bezetter zoowel met plaatselijke autoriteiten als met bewoner regelt; vervolgens, wijl een militaire bezetting in wezen een tijdelijke toestand is, dat zij de wettelijke souvereiniteit in het land zoo min mogelijk mag belemmeren, welks eigenlijk gouvernement zoowel het genot als de uitoefening van zijn souvereiniteit behoudt. Alle daden van den bezetter, die niet bezield zijn van die dubbele gedachte, dat de bezetting is een te gelijk tijdelijk en vreedzame toestand, en die niet onvermijdelijk zijn om het vooropgezette bezettingsdoel te bereiken, zijn rechtsverkrachtingen en vormen wezenlijk machtsmisbruik."

Als wij dezen geleerden schrijver als leidsman mogen volgen, staat voor ons de zaak dus zoo, dat wij ons moeten afvragen, wat volkenrechtelijk het doel is van de Fransche bezetting van het Roergebied.

Wij hebben gehoord, dat die bedoeling is Duitschland te doen betalen de achterstallige schuld en niets anders. Welnu, Mijnheer de Voorzitter, dan volgt er uit, dat alle daden, zoowel nationaal als internationaal, daar zullen zijn onrecht, die niet onmiddellijk noodzakelijk zijn voor het doel van die bezetting, d. w. z. om Duitschland de achterstallige schuld te doen betalen.

Ik ga absoluut niet in op de vraag, of die bezetting op zich zelf, dus tegen Duitschland zelf, als recht is te beschouwen. Ik laat de waarde van het verdrag van Versailles en de bezetting van het Roergebied buiten bespreking, evenals de geachte interpellant dat gedaan heeft, hoewel velen de zaak op de tong brandt.

Van nationaal standpunt gezien, volgt echter m. i. uit het voorgaande ten duidelijkste, en dat kan ook de positie van de Regeering zijn, dat alles wat daar geschiedt zonder doel om van Duitschland te willen ontvangen geld ter betaling van de schadevergoeding, onrechtmatig is.

Dit toepassende op onze contracten, volgt hier m. i. uit, dat het vaststaat, dat de goederen, die Nederland reeds in Duitschland gekocht heeft en uit Duitschland naar Nederland wil voeren, nu niet en ook nooit mogen belast worden met eenige heffing, omdat dat zou gaan buiten het doel van de occupatie.

Volkomen hetzelfde geldt voor de goederen, welke reeds ten deele betaald zijn.

Een punt, waarop de geachte interpellant de aandacht niet heeft gevestigd, en dat toch van buitengewoon groot belang is voor onzen handel, is de quaestie van het veredelingsverkeer.

Dat verkeer had steeds ten aanzien van Nederland en Duitschland groote afmetingen. Wanneer ik goed gelezen heb — en ik heb het goed gelezen — de regeling, die de Fransche autoriteiten twee dagen geleden gegeven hebben ten aanzien van het veredelingsverkeer, blijkt daaruit, dat, als die positie gehandhaafd wordt, niet slechts het internationale recht geschonden wordt, maar het verkeer ook voor Nederland onmogelijk zal worden. Op de lijst van goederen, die vrij mogen worden uitgevoerd uit het bezette gebied, staat:

,,L'exportation des marchandises dont on a admis l'importation à condition de réexportation, dans la mesure

(Dresselhuys e. a.)

où leur identité est établie. En sont exceptées les marchandises qui ont subi dans le pays un travail de préparation ou de transformation, à moins que le travail de préparation n'ait consisté qu'en une amélioration (remise en état) d'objets d'usage."

Uit dezen tekst blijkt duidelijk, dat slechts in enkele gevallen veredelingsverkeer toegelaten zal zijn.

In de practijk vindt juist veredelingsverkeer in een dusdanigen vorm plaats, dat een heele verandering van de betrokken goederen plaats vindt.

Wij voeren bij voorbeeld in Duitschland groote partijen gerst in en ontvangen het als mout terug; wij voeren garens in en ontvangen het terug als geweven stoffen en wij voeren kinabast in en ontvangen dien terug als kinapillen of andere kinapraeparaten.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is mij uit de practijk van de Nederlandsche Kamer van Koophandel voor Duitschland bekend, maar er zijn nog tal van andere gevallen.

Met het oog op dit veredelingsverkeer zijn groote voorraden grondstoffen in Nederland aangekocht en allerlei contracten gesloten. Wanneer dit verkeer onderworpen wordt aan een heffing van tien procent, zooals de Fransche autoriteiten voornemens zijn, zal het worden vernietigd. Bij het voorbeeld van de gerst is de marge juist tien procent en dus beteekent deze maatregel, dat deze grondstof van dit verkeer uitgesloten zal zijn.

Wanneer wij ons op het standpunt stellen, dat alles, wat het geopenbaarde doel van de Fransche bezetting te buiten gaat, onrecht is, is het duidelijk, dat ook het veredelingsverkeer nooit kan en mag getroffen worden. Ik vraag dus aan den Minister — en dat lijkt mij een zeer belangrijke vraag, niet alleen voor de toekomst, maar ook voor de Nederlanders, die zich een rechtspositie in zake de Roerquaestie moeten zien te verschaffen: wat is het standpunt van den Minister volkenrechtelijk voor Nederland, ten aanzien van de Roerbezetting, los van de Rijnvaartakte, en kan de Minister, bij de voorbeelden, die ik aanhaalde van Raymond Robin en als juist beschouwde, meedeelen wat het standpunt van den Minister in deze gewichtige aangelegenheid is?

De Minister zegt: ik zal mijn best doen met de buitenlandsche autoriteiten om te komen zoo mogelijk tot een algemeene regeling, maar daarnaast zal ik moeten blijven handhaven het systeem van behandeling van geval tot geval.

Dit lijkt mij geheel juist. Als men dit niet deed, dan zou het eenvoudig een slag in de lucht zijn. Men moet de menschen niet helpen met papier, maar men moet hen dadelijk helpen in de moeilijkheden, waarin ze verkeeren. Nu heeft de Minister wel er over gesproken, dat hij aan zijn Departement meer personeel aan het werk stelt ten behoeve van deze aangelegenheden, maar ik wil er op wijzen, dat wij in het geheele Rijngebied slechts 3 Nederlandsche consuls hebben. Er zijn in dat gebied 6 consuls, waarvan 3 Duitschers zijn; die hebben op dit oogenblik natuurlijk heel weinig in te brengen, en verder hebben wij consuls, die Nederlanders zijn, te Frankfort, te Essen en te Keulen. Het zijn alle drie zeer verdienstelijke ambtenaren, maar gelooft de Minister, dat, waar het hier geldt talooze gevallen, waar b. v. vanwege de Fransche autoriteiten gevraagd wordt, dat in elk geval zal bewezen worden, dat de kooppenningen zijn betaald en dat het algemeen belang bij de zaak betrokken is, dat die drie consuls in staat zullen zijn spoedig in al die gevallen hulp te verleenen? Het loopt over duizenden contracten. Daarom zou ik den Minister willen vragen, of hij bereid is in deze samen te doen werken met officieele, maar ook met niet-officieele lichamen, met particulieren, die in deze zaken hun hulp willen verleenen. Is de Minister bereid in het algemeen ook door recruteering van Nederlandsche krachten in Duitschland zelf in deze die mogelijkheid van samenwerking en verlichting te brengen, welke onze industrie en handel in dezen tijd in de eerste plaats noodig hebben?

De heer **H. Colijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met mij aan te sluiten bij de woorden van den heer Dresselhuys, toen hij zijn voldoening er over uitsprak, dat deze interpel-

(H. Colijn.)

latie gehouden is geworden. Ik geloof inderdaad, dat daarmede nut gesticht is. Ik ben ook dankbaar voor het antwoord, dat de Minister van Buitenlandsche Zaken op de vragen van den interpellant gegeven heeft; want daardoor heeft hij ons weder vergast op een van die redevoeringen, waaraan men zoo gaarne smult. Maar indien de Minister mij zou willen veroorloven die opmerking te maken, dan zou ik óók willen zeggen: dat men soms na een welverzorgd diner nog een gevoel van eetlust heeft en niet geheel bevredigd is.

Het komt mij voor, dat dit ook op deze rede van den Minister van toepassing is.

Ik zeg dit in alle vriendelijkheid, want ik begrijp zeer wel, dat de Minister in zijn positie achter de Regeeringstafel niet alles precies kan zeggen wat een lid dezer Kamer wel mag zeggen.

Ik heb in dit debat iets te veel gemist teleurstelling over de voortdurende krenking van het recht, niet alleen ten opzichte van ons eigen land, maar ook in het algemeen.

De Minister heeft zelf enkele artikelen van de Rijnvaartakte geciteerd, welke bij de beschouwing van deze zaak van het meeste belang waren, de artikelen 1, 6, 8, 10 en 14.

Het is, geloof ik, voor iedereen, die slechts oppervlakkig kennis neemt van de bepalingen der Rijnvaartakte, duidelijk, dat althans op drie van die artikelen, het eerste, het zesde en het achtste, van toepassing is, dat men zich zonder eenige beperking heeft veroorloofd om tegen den geest en tegen de woorden van die artikelen in te gaan.

Als men ziet, dat art. 1 bepaalt, dat de vaart op den Rijn tusschen Bazel en de monden, zoowel naar boven als naar beneden, vrij is voor de schepen van alle naties, dan moet men al een heel slecht courantenlezer zijn, als men niet dag in dag uit overtredingen van dat artikel constateert.

Als wij in art. 6 lezen, dat de goederen langs den Rijn binnenkomende of uitgaande in geen geval kunnen worden onderworpen aan hoogere in- of uitvoerrechten dan bij inen uitvoer te land verschuldigd zouden zijn, dan zijn de heffingen, welke den laatsten tijd op het Rijnverkeer zijn toegepast, daarmede ook volkomen in strijd.

Nog sterker staat het bij art. 8, dat betrekking heeft op de vrijhavens. Daarin wordt bepaald, dat goederen, in de vrijhavens in entrepot opgeslagen, aan geen in- of uitvoerrecht zijn onderworpen, tenzij zij later in het vrije verkeer worden gebracht in den Staat zelf.

Het is duidelijk, dat van dag tot dag te dien aanzien overtreding van de Rijnvaartakte plaats heeft.

Nu acht de heer Dresselhuys, al ontkent hij deze feiten niet, dit toch niet de hoofdzaak, omdat die overtredingen ten slotte een uitvloeisel waren van een diepere oorzaak, van het feit der bezetting zelf. Hij heeft daaraan zelfs de vraag verbonden of de Minister zijn meening wil kenbaar maken nopens de quaestie of volkenrechtelijk een vredesblokkade, die schade toebrengt aan een aangrenzenden Staat, al dan niet geoorloofd moet worden geacht. Het zal mij veel belang inboezemen den Minister straks op die vraag een antwoord te hooren geven. Intusschen meen ik, dat wij daarmede de zaak, waarover de interpellatie loopt, niet heel veel verder brengen, omdat een bespreking van die vraag niet meer dan een bloot academische waarde heeft. Indien wij in deze Kamer tot volkomen overeenstemming zouden komen nopens dit punt; wanneer er een communis opinio zou zijn, dat een dergelijke vredesblokkade ongeoorloofd zou zijn, dan ...

Mijnheer de Voorzitter! De heer Dresselhuys zegt, dat hij de vraag anders heeft gesteld, nl. of het toebrengen van schade aan een aangrenzenden Staat door zulk een blokkade geoorloofd zou zijn. Maar dan gaat mijn argumentatie evenzeer op, want ook als te dien aanzien in deze Kamer een *communis opinio* bestond, zouden wij ten slotte nog niets hebben bereikt, omdat wij geen vaste rechtsbasis hebben, waarop wij ons kunnen beroepen. Wij kunnen ons wel beroepen op meeningen van geleerden op volkenrechtelijk gebied, maar niet op een tractaat, dat door verschillende partijen is gesloten en onderteekend, zoodat zij gebonden zijn het na te leven.

Nu heeft de Minister van Buitenlandsche Zaken de goedheid gehad ons in zijn keurige rede ook te vergasten op een

(H. Colijn e. a.)

even keurige mededeeling, afkomstig van den Franschen Minister van Buitenlandsche Zaken, den heer Poincaré.

„Le Gouvernement français a la ferme volonté de respecter l'acte de navigation du Rhin."

Het is verblijdend te vernemen, dat de Fransche Regeering den vasten wil heeft om de rechten, die uit de Rijnvaartakte voortvloeien, te handhaven, maar daaraan wordt, als ik goed gehoord heb, de voorwaarde verbonden: voor zoover daaraan door anderen geen belemmeringen in den weg worden gelegd. Met alle waardeering voor een zoo groote autoriteit als de Fransche Minister van Buitenlandsche Zaken ongetwijfeld in deze tijden is, geloof ik, dat het stellen van die voorwaarde uit een oogpunt van recht niet te verdedigen is; dat Frankrijk's positie ten aanzien van de Rijnvaartakte een absolute is. Immers, door de onderteekening van het tractaat van Versailles heeft Frankrijk tevens het Mannheimer tractaat mede onderteekend, waardoor zoowel Frankrijk als België het tractaat zonder eenig voorbehoud moeten handhaven. Het is ook noodig daaraan vast te houden in het belang van de zeer belangrijke vraag, door den heer Dresselhuys aan de orde gesteld. Wanneer wij, voortdurend pleitende, argumenten voorbrengen, ontleend aan de overtreding van door de verschillende partijen geteekende tractaten, dan hebben wij een krachtig wapen, waarmede wij kunnen bevorderen, dat ook de oorzaak van het onrecht wordt weggenomen. Indien Nederland in het algemeen eenige actie zou voeren ten aanzien van hetgeen in het westen van Duitschland geschiedt, is daarvan geen vrucht te verwachten. Maar wanneer wij ons beroepen op tractaten en kunnen aantoonen, dat deze schendingen onrecht moeten scheppen tegenover aangrenzende Staten, dan kunnen wij wellicht bereiken, dat de grondfout onder de oogen wordt gezien.

Mijnheer de Voorzitter! Dat pleiten voor ons recht is van nog grooter beteekenis dan wanneer wij op onze belangen baseeren. Inderdaad zijn de schadelijke gevolgen, die voortvloeien uit den tegenwoordigen toestand, van groote beteekenis. Zou ten gevolge van dien toestand het verkeer van en naar Duitschland worden geleid langs andere wegen, dan is er gevaar dat zulks blijvend is, omdat men dan met hand en tand, met alle mogelijke middelen, ook van bescherming en andere voorrechten, den nieuwen toestand zal willen handhaven. Maar van nog grooter beteekenis is, dat, waar wij als Staat zoo machteloos zijn om iets daadwerkelijk in het belang van het recht te doen, wij bij elke gelegenheid althans onze stem voor het recht verheffen, en waar wij dat hier op zoo goede gronden kunnen doen, hoop ik, dat van de Regeering bij voortduring krachtige protesten zullen uitgaan tegen de tegenwoordige rechtskrenkingen!

De heer **van Dijk**: Mijnheer de Voorzitter! Het was voor mij zeker een voldoening dat ik reeds spoedig nadat ik tot den Minister schriftelijke vragen had gesteld omtrent het onderwerp, dat ons heden bezighoudt, daarop een uitvoerig antwoord mocht ontvangen, een voldoening ook omdat door dit antwoord duidelijk en scherp aan het licht kwam, wat men ook had mogen verwachten, dat het Departement van Buitenlandsche Zaken volkomen op de hoogte was en ook volkomen besefte hoe ernstig de moeilijkheden waren waarin de Nederlandsche belanghebbenden en de Nederlandsche handel in het algemeen door de toestanden in het Rijn- en Roergebied waren geraakt. Toen de heer Brautigam zijn interpellatie aankondigde, dacht ik een oogenblik: zou misschien de heer Brautigam nog meer bijzonderheden van den Minister kunnen vernemen dan deze reeds in antwoord op mijn vragen had gegeven? Immers, de toestanden veranderen zeer snel. De heer Brautigam heeft zijn vragen veel meer uitgebreid gesteld en daardoor den Minister de gelegenheid gegeven tot een uitvoerig antwoord, dat zeer zeker door de vele belanghebbenden met groote belangstelling zal worden vernomen.

In zijn antwoord heeft de Minister medegedeeld, dat een verandering is ingetreden in het regime in het bezette gebied, waardoor de toestand wat minder knellend is geworden. Ik zou gaarne van Zijn Excellentie vernemen, of reeds de moge-

(van Dijk e. a.)

lijkheid is geopend, dat de 10 pct. wordt betaald door anderen dan door de Duitschers. In het antwoord op mijn schriftelijke vragen werd gezegd, dat de 10 pct. niet geheven konden worden doordien de Duitsche Regeering den Duitschen exporteurs verbood de door de Fransche Regeering gevraagde verklaring af te leggen, zoodat de Nederlandsche importeur van goederen verstoken bleef. Ik zou gaarne vernemen of thans de Nederlandsche importeur die verklaring kan doen.

De Minister heeft een zeer fraai antwoord gekregen van zijn Franschen ambtgenoot en hij heeft daarin aanleiding gevonden om voortdurend te blijven aandringen op verzachting van de bepalingen. Bij mij rijst de vraag, hoe het te rijmen is met de verklaringen van de Fransche Regeering, ook vorige sprekers hebben reeds hierop gewezen, dat men voortgaat met 10 pct. te heffen en aanhoudingen te doen.

De vraag is ook, of de opvatting van het transito-verkeer, die men thans huldigt, wel de juiste is. Die opvatting is in tegenspraak met de uitdrukkelijke verklaring in het eerste artikel van de Rijnvaartakte, het traktaat van Mannheim, dat in 1868 gesloten is en dat in de bijna 50 jaren gedurende welke het ongestoord heeft gewerkt, tot de meeste voldoening aanleiding heeft gegeven. Leest men dat stuk en neemt men kennis van de jurisprudentie die zich daarover gevormd heeft, dan kan men niet zeggen dat de opvatting van transito-verkeer, die nu verdedigd wordt, in overeenstemming is met de meening die ongeveer een halve eeuw daarover geheerscht heeft.

De Minister heeft aan het einde van zijn schriftelijk bescheid op mijn vragen geantwoord:

„Ten slotte zij nog vermeld, dat de belemmeringen, aan de Rijnvaart in den weg gelegd, door de Nederlandsche delegatie in de Centrale Commissie voor de Rijnvaart in een weldra door deze Commissie te houden vergadering ter sprake zullen worden gebracht."

Heeft die vergadering reeds plaats gehad? Ik hoor hier, dat zij 4 April zal plaats hebben. Indien dit zoo is, zal die vraag kunnen vervallen, maar het zal den Minister niet aan materiaal ontbreken, om den Nederlandschen afgevaardigden mede te geven om op de schade te wijzen, aan de Hollandsche belangen toegebracht. De heer Brautigam heeft een aantal feiten genoemd en ook op zijn Departement zal de Minister een heel dossier van klachten vinden. Er is dus voldoende stof om de delegatie mede te geven.

Ten slotte sluit ik mij aan bij de uitspraak van den Minister, dat het een geluk zou zijn, als aan den tegenwoordigen toestand zoo spoedig mogelijk een einde kwam.

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil in de eerste plaats de opmerking maken, dat deze interpellatie aan de geheele Kamer den indruk moet hebben gegeven, dat het buitengemeen jammer is, dat indertijd de interpellatie-Troelstra niet is gehouden, omdat nu een aantal zaken, die daarbij behandeld hadden moeten worden, behandeld worden, zonder dat het nochtans mogelijk is het fond van de quaestie te raken. De heeren Dresselhuys en Colijn hebben er reeds op gewezen, dat het hier niet in de eerste plaats gaat om de directe belangen van den Nederlandschen handel en het Nederlandsche kapitaal, die geschaad zijn, maar dat van veel grooter belang is de rechtsquaestie. Maar daaruit volgt hoe jammer het is, dat de Kamer nu reeds tweemaal de gelegenheid verzuimd heeft, om die quaestie te bespreken. Den eersten keer, toen de interpellatie-Troelstra werd afgewezen, en ook reeds vroeger. Want het moment, om hetgeen geschied is en alles wat daaruit is voortgevloeid te bespreken, was b.v. geweest, toen ik een interpellatie heb gehouden over de houding van de Nederlandsche delegatie op de conferentie te Genua en ik daarbij geprobeerd heb een bespreking te krijgen over het tractaat van Versailles. De Kamer weet, dat de bespreking daarvan onmogelijk is gemaakt.

Nu is door de heeren Dresselhuys en Colijn gezegd, dat de rechtsquaestie hier de hoofdzaak is, maar uit de wijze, waarop op dit oogenblik Frankrijk optreedt en de Nederlandsche economische en financieele belangen worden be-

(van Ravesteijn e. a.)

handeld, volgt, dat er van een internationaal recht geen sprake meer is.

De heer Colijn kan wel zeggen: wij moeten ons beroepen op het recht, en hij verstaat daaronder de tractaten, maar wanneer die tractaten gebaseerd zijn op onrecht en in zich zelf onrecht zijn — hetgeen naar mijn meening en ook naar de overtuiging van zeer breede kringen buiten de communistische in ons land het geval is —, dan volgt daaruit, dat dit zoogenaamde recht voortdurend onrecht moet verwekken.

Die hoofdzaak kan bij deze gelegenheid niet besproken worden en wordt ook niet besproken.

De heer Dresselhuys merkte op: wij hadden gedurende den oorlog een volkenrecht en daarop kunnen wij ons beroepen. Mijnheer de Voorzitter! Ik weet niet of die opmerking van den heer Dresselhuys geheel serieus bedoeld was, maar het wilde mij voorkomen, dat er een zeer sterke ironische kant aan zat.

Er was inderdaad een volkenrecht gedurende den oorlog, en de Nederlandsche Regeering beriep er zich telkens op, maar gedurende den oorlog werd dat volkenrecht beetje voor beetje afgebroken en telkens en telkens weer stond de Nederlandsche Regeering als Regeering van een kleinen neutralen Staat, die zich buiten den oorlog wenschte te houden, machteloos tegenover die schendingen.

Toen geschiedden die schendingen van een andere zijde. De positie van het Duitsche imperialisme was toen ongeveer gelijk aan de positie, welke het Fransche imperialisme op het oogenblik inneemt. De rollen zijn thans omgekeerd, maar men heeft niet het recht om te zeggen, zooals de heer Dresselhuys deed, dat de positie van de Nederlandsche Regeering, van het Nederlandsche kapitalisme, van de Nederlandsche belanghebbenden op het oogenblik een andere zou zijn dan gedurende den wereldoorlog.

Het is nu eenmaal in de huidige imperialistische ontwikkeling van het kapitalisme zoo, dat stuk voor stuk de pogingen, die gedaan zijn om te komen tot een zoogenaamd volkenrecht vóór den oorlog, worden afgebroken.

De heer Dresselhuys heeft den Minister gevraagd: hoe staan wij volkenrechtelijk tegenover het feit, dat er is een occupatie, die niet is een oorlogsdaad, maar een vredesdaad?

Mijnheer de Voorzitter! Is de gansche occupatie van het Roergebied en alles wat er uit gevolgd is en nog volgen zal, een vredesdaad? Laten wij toch niet met woorden spelen. Het is een voortzetting in andere vormen van den oorlog die van 1914 tot 1918 heeft gewoed en op het oogenblik zit het Nederlandsche kapitaal en zit de Nederlandsche Regeering opnieuw in de verdrukking tusschen die met elkaar worstelende wereldmachten.

Men kan op het oogenblik niet meer spreken van het Duitsche imperialisme, maar het zijn het oppermachtige Duitsche en het Fransche kapitaal, die met elkaar worstelen om de beheersching van het Roergebied.

Wat wil men nu?

Meent nu iemand, dat bij die ontzaglijke worsteling om de toekomst van West-Europa één van die partijen zich zal storen aan de positie van een kleinen Staat als Nederland? Dat is een onmogelijkheid en het beroep op tractaten, op wat hier genoemd is door de heeren Colijn en Dresselhuys het recht, zal in deze blijven een roepen in de woestijn. Dat zal blijven een beroep, waarop geen gehoor wordt gegeven.

Ik acht het niet noodig de conclusiën, welke beide heeren daaraan verbinden, op dit oogenblik te gaan ontwikkelen. Er zal zich nog genoeg gelegenheid voordoen om daarop in te gaan. Op het oogenblik wensch ik uit deferentie voor den Minister, die er om familieredenen prijs op stelt, dat dit debat niet lang meer zal duren, daarop niet in te gaan.

Ik wensch alleen — dat was mijn plicht — hier even te constateeren dit groote feit, dat, doordat de Kamer eenige malen geweigerd heeft de groote oorzaken te bespreken, het ook niet mogelijk is om tot uitdrukking te brengen wat bij deze interpellatie feitelijk op den voorgrond had moeten staan, doch niet op den voorgrond is gesteld.

De heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben nog eenige opmerkin-

(Minister van Karnebeek.)

gen verschuldigd naar aanleiding van hetgeen alsnog door de verschillende sprekers in het midden gebracht is.

De heer Brautigam heeft verzocht, dat in de *Handelingen* opgenomen wordt een lijst van de zoogenaamde vrije goederen. Ik heb den indruk, dat de geachte afgevaardigde eigenlijk bedoelt de lijst van vrije goederen onder het Duitsche tarief. Dat is een zeer omvangrijke lijst en ik weet niet, of die lijst kan worden opgenomen. Maar wel kan ik bevorderen — en misschien geef ik den geachten afgevaardigde daarmede satisfactie —, dat de Kamers van Koophandel zooveel mogelijk in het bezit van die gegevens gesteld worden ten dienste van de betrokkenen in de gemeenten, waar die colleges gevestigd zijn. Op die wijze worden die gegevens in ruimen kring bekend.

Verder heeft de heer Brautigam mij niet geheel juist verstaan wat betreft zijn vijfde vraag. Ik zou afwijzend gestaan hebben tegenover het denkbeeld om op te komen voor de rechten van anderen met betrekking tot de Rijnscheepvaart.

Ik heb dit gezegd. Door op te komen voor hetgeen in de Rijnvaartakte staat, komen wij vanzelf op voor anderen, maar men kan moeilijk vergen, dat wij ons in concrete gevallen zouden maken tot tolk van anderen, die ons niet raken. Het is toch duidelijk dat, wanneer wij opkomen voor de beginselen, wij dat tevens doen voor allen, die bij die beginselen betrokken zijn.

De heer Dresselhuys heeft een zeer belangrijken kant van het geheele vraagstuk aangeroerd. Zijn betoog kwam toch hierop neder: Rijnvaartakte en handelsbelangen, dat is alles wel van gewicht, maar wat is het fond van de quaestie? Hoe staat de zaak juridisch? Hoe moet volkenrechtelijk de bezetting worden beschouwd? Welke consequenties zijn daaruit te trekken? Zijt gij, zoo vroeg hij, eventueel van plan om in overweging te nemen eischen tot schadevergoeding?

Deze vraag is voor mij niet nieuw. Het spreekt vanzelf, dat, toen de gebeurtenissen begonnen, dit de prealabele vraag was, die aanstonds onder de oogen gezien moest worden. Die is niet alleen door mij onder de oogen gezien, maar van mijnentwege ook door andere bevoegden, en wij zijn tot de conclusie gekomen, dat de beantwoording van die vraag zeer moeilijk is.

Het is niet voldoende om zich daarbij uitsluitend te beroepen op de inzichten van één schrijver. Er is op het oogenblik meer, dat in aanmerking komt om daarbij beschouwd te worden.

Vóórdat de Roerbezetting plaats had, was er een andere bezetting, die van den linker-Rijnoever, en daarvoor was in het leven geroepen contractueel recht, vervat in het arrangement, opgenomen in het verdrag van Versailles. Dat arrangement bevatte gelegenheidsrecht, plus, voor zekere doeleinden, geldigverklaring van het verdrag van 1907, zoodat wij hier deze figuur hebben, dat voor deze bezetting een speciaal recht in het leven is geroepen. En wat doet zich nu voor? Dat wij in de Roer een bezetting hebben, waaromtrent niets voorzien is, terwijl men in den blinde tast ten aanzien van het recht, dat daar gelden moet, en er geen reden is om aan te nemen, dat het linker-Rijnoeverrecht ook vanzelf van toepassing zou zijn op den rechter-Rijnoever. Men kan nu de vraag wel stellen, maar het is niet zoo gemakkelijk er een oplossing voor te vinden.

Ik vraag met den heer Colijn mij af, of deze vraag wel van oogenblikkelijk concreet belang is. Ik zie het belang van die vraag in het algemeen niet over het hoofd en de Regeering moet haar aandacht er op gevestigd houden, maar voor de dagelijksche leiding van zaken is het beter dichter bij de feiten te blijven, en ik gevoel dan ook iets meer voor de redeneering van den heer Colijn, die zegt: let op de Rijnvaartakte!, dan voor de dieper en daardoor verderaf liggende vraag van den heer Dresselhuys.

De heer **Dresselhuys**: U is toch niet content, wanneer men aan de Rijnvaartakte maar voldoet. Dan zijn wij er toch nog niet.

De heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Er is een Fransch spreekwoord, dat zegt: *qui trop embrasse mal étreint*. Ik stel het belang van de vraag van den heer Dresselhuys geenszins ter zijde, maar, indien ik daaraan alleen mijn aandacht had geschonken en daarop alleen mijn kracht had geconcentreerd, zou ik, geloof ik, practisch niet veel opgeschoten zijn.

(Minister van Karnebeek e. a.)

Ik kom ten slotte aan de rede van den heer Colijn, die gewezen heeft op het belang, dat verbonden is aan het pleiten voor het recht. Ik geloof, dat er geen enkele Hollander is, die het niet met hem eens zal zijn, en nu is juist het kenmerkende in onze positie, dat er voor een deel van onze belangen een rechtsbasis is gelegen in de Rijnvaartakte. Ten aanzien van andere belangen, die niet aan die akte zijn vast te knoopen, tast men meer in het onzekere, in het vage. Ik kan mij daarom vereenigen met de beschouwing van den heer Colijn, dat het zoowel uit een principieel als uit een practisch oogpunt van groot belang is, om telkens, als daarvoor termen aanwezig zijn, op die Rijnvaartakte te wijzen. Het eenige, wat ik den heer Colijn zou willen verzoeken, is, te gelooven, dat wij daarbij niet in gebreke zijn gebleven.

De heer Colijn heeft zich beroepen op het antwoord van den Franschen Minister van Buitenlandsche Zaken, den heer Poincaré, en gezegd: gij hebt u wel in principe en *in concreto* beroepen op de Rijnvaartakte, maar in het antwoord van dien Franschen bewindsman lag een reserve. Ik heb dat antwoord niet op die manier verstaan. Zooals ik het gelezen heb, betreft die reserve slechts hetgeen Frankrijk bereid is te doen, ten einde „eviter aux Pays-Bas des embarres économiques". Ik heb echter geen aanwijzing om aan te nemen, dat die laatste reserve ook slaat op het eerste gedeelte van den zin, in zake de eerbiediging van de bepalingen der Rijnvaartakte.

Op die verklaring baseert zich de Nederlandsche Regeering en daaraan zal zij de Fransche houden, van wie trouwens verwacht mag worden, dat zij er naar zal streven haar woord gestand te doen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog twee redevoeringen te beantwoorden, maar die geven mij geen aanleiding tot nadere opmerkingen. De heer van Dijk vroeg, op welk moment de Rijnvaartcommissie bij elkaar zal komen: het was onmogelijk dit vroeger te doen dan 4 April. Maar het aanhangig maken van Rijnquaesties heeft niet gewacht op het bijeenroepen dier commissie; deze heeft krachtens artikel 45 ook eigen plichten. Maar daarnaast is de Regeering diligent geweest. Intusschen zal het goed zijn, dat de quaestie ook in dien kring onder de oogen wordt gezien. De 10 pct. worden nog geheven, maar, gelijk ik zeide, bestaat het voornemen het Duitsche tarief weer in te voeren. Overigens geef ik den heer van Dijk in overweging, op het Departement te komen om nadere details te vernemen. En de redevoering van den heer van Ravesteijn was een algemeene beschouwing, die mij geen aanleiding geeft tot eigenlijke repliek.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik breng den Minister den bijzonderen dank der Kamer, dat hij, ondanks droeve omstandigheden, toch bereid is geweest, deze interpellatie met haar te behandelen.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk (382)**.

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **Vliegen**: Mijnheer de Voorzitter! In de stukken heeft men zich in het algemeen op het standpunt gesteld, dat de vraag van protectie en vrijhandel, waarover in den boezem van ons volk zoo dikwijls zware strijd is gevoerd, buiten deze zaak moest worden gehouden. Intusschen hebben de discussies al dadelijk hierin verandering gebracht. De rede van den heer Fleskens had een algemeen protectionistisch karakter; drong aan op een geheel verlaten van den vrijhandel; betuigde groote ontevredenheid over de beperking, door de Regeering betracht, en duidde er op, dat de

(Vliegen.)

heer Fleskens en zijn medestanders wel degelijk het roer totaal willen omgooien en naar protectionistisch vaarwateren willen stoomen. En op denzelfden dag werden in de Eerste Kamer klanken van denzelfden aard vernomen; zoowel de heer van der Lande als de heer Blomjous hebben daar felle protectionistische redevoeringen gehouden. Daarom is het niet wel mogelijk zich bij deze zaak uitsluitend te stellen op het beperkte standpunt, dat in de stukken wordt ingenomen. Of dit anders wèl mogelijk zou zijn geweest, is nog een vraag, want uit den aard der zaak staat de vrijhandelaar tegenover een dergelijken maatregel, ook wanneer hij op zich zelf, als het ware incidenteel, wordt voorgesteld, meer critisch dan de protectionist, en de protectionist zal altijd geneigd zijn een dergelijken maatregel, ook al voelt hij er zelf niet veel voor, toe te juichen. Het spreekt ook wel vanzelf, want men denkt hierbij aan het spreekwoord, dat wanneer de eerste stap, die altijd de moeilijkste is, gezet is, de volgende stappen, die gemakkelijker zijn, dan wel zullen volgen. En ook het spreekwoord dat wie eenmaal A gezegd heeft ook B moet zeggen en het geheele alphabet afwerken, is hier niet zonder beteekenis.

Intusschen bevinden wij als sociaal-democratische fractie ons in een vrije gemakkelijke positie, omdat wij ons noch op vrijhandel, noch op protectie hebben vastgelegd. De sociaal-democratische partij staat tegenover vraagstukken, die, of zij in de eene dan wel in de andere richting worden beslist, aan het wezen van de kapitalistische maatschappij niets afdoen, uit den aard der zaak opportunistisch. Het wezen van de maatschappij blijft, bij welke beslissing ook, hetzelfde, en daardoor kan dit vraagstuk voor ons niet zijn een principieel vraagstuk, zoodat de maatstaf, dien wij hierbij hebben aan te leggen, is het directe belang van de arbeidersklasse, hetwelk in dit geval en in dergelijke gevallen onbetwist kan voorgaan. Noch in den vrijhandel, noch in de protectie zit een socialistisch element. Er is dus ook niets bijzonders in het feit, dat de sociaal-democratische partijen in de verschillende landen deze vraag verschillend beantwoorden. Dat hangt geheel af van de economische constructie van het eigen land.

De algemeene lijn, dit staat vast, loopt in de richting van vrijhandel, maar de oorzaak daarvan ligt m. i. meer in de internationale, dan in de socialistische gedachte. Een sociaal-democratische partij kan een politiek van vrijhandel of van protectie voorstaan, al naar gelang de economische constructie van het eigen land het eene of het andere voor de arbeidersklasse voordeelig maakt, en zoo staan wij ook in Nederland voor deze zaak volkomen onbevangen.

Hier treft evenwel al dadelijk, dat de economische constructie van ons land wijst in de richting van vrijhandel; voor een groot deel is dat het gevolg van de geografische situatie van ons land. Het feit ligt voor de hand, wanneer wij nagaan, wie voordeel heeft van vrijhandel, en wie voordeel kan hebben van protectie. Op dit oogenblik is alleen sprake van protectie voor een enkelen tak van nijverheid. In de kringen van den landbouw is op dit oogenblik van een protectionistische beweging geen sprake. Gaan wij nu na, wat voor ons land de nijverheid in totaal beteekent, dan zien wij, dat volgens de beroepstelling van 1909 (de laatste waarvan wij cijfers hebben; van de telling die daarna gehouden is, zijn de cijfers nog niet bekend) in de nijverheidsbedrijven werkzaam waren 782 000 personen. In de landbouwbedrijven, met jacht en visscherij, 639 000, in de handelsbedrijven 409 000 (waaronder begrepen zijn 216 000 personen, die in het transportwezen alléén werkzaam waren) en in alle andere bedrijven, openbare diensten, huiselijke diensten, vrije beroepen, enz., 407 000, waarvan 222 000 in huiselijke diensten. Dat is totaal 1 455 000 personen, die in dit geval staan tegenover de 782 000, als wij de totale nijverheid nemen.

Ik zei, dat in den landbouw op het oogenblik van een protectionistische beweging geen sprake is. Dat was een kleine 25 jaar geleden anders. Bij de verkiezingen van 1897, die eigenlijk het einde zijn geweest van de protectionistische beweging in landbouwkringen, is de zaak beslist en is de protectie afgewezen; en zelfs in de Tariefwet, waarvan wij hier het ontwerp voor ons hebben gehad, was van bescherming van den landbouw geen sprake meer. Het oorspronkelijk ontwerp bevatte nog eenige meelrechten, maar die zijn teruggenomen, zoodat men kan zeggen, dat het ontwerp, dat bij de verkiezingen in 1913 is bezweken, geen protectie voor den landbouw meer bevatte. Ik geloof, dat men den landbouw van Nederland geluk kan wenschen met het feit, dat de zaak door de kiezers in 1897 anders is beslist, want, hadden wij toen graanrechten gekregen, dan zou zeker de ontwikkeling van den landbouw niet zoo forsch zijn geweest als zij later is geworden. Dat feit is voor hetgeen wij op het oogenblik op het punt staan te doen van de grootste beteekenis. Als wij toen in protectionistische richting waren gegaan, dan hadden wij den landbouw, die toch in de eerste plaats van die bescherming had moeten profiteeren, zeker geen weldaad bewezen, maar het tegendeel daarvan.

Dat zelfde gevoel heb ik op het oogenblik, als ik de nijverheid bekijk. Uit den aard der zaak hebben de handelsbedrijven geheel andere belangen en is voor hen de vrijhandel natuurlijk de meest gewenschte positie. De rest van de bevolking, die begrepen is in die groep, die in 1909 407 000 personen bevatte, het spreekt vanzelf, dat die van protectie niet anders dan nadeel kan ondervinden. De overgroote meerderheid van de bevolking heeft dus op het oogenblik geen protectionistisch belang.

Nu kom ik dadelijk terug op hetgeen ik voor de nijverheid heb gezegd, want groote groepen van nijverheidsondernemingen willen van protectie niets weten en hebben daarvan niets dan nadeel te wachten. Ik denk hierbij aan de diamantindustrie, de chemische industrie, een groot deel van textielindustrie, de papierindustrie, de scheepsbouwindustrie. En ik heb ook in een adres, dat ons nog de laatste dagen heeft bereikt, gezien, dat ook een groot deel van de metaalnijverheid, die in de stukken genoemd is als in aanmerking komend voor protectie, van die bescherming niets wil weten. Want ik vind als onderteekenaars van dat adres: Wiltons Machinefabriek en Scheepswerf, dat is niet een handelsonderneming, de Vereeniging van Tabaksfabrikanten, de Vereenigde Zeepfabrikanten, de Scheepsbouwmaatschappij „de Maas", de kopergieterij en apendagefabriek van Dickers en Co. te Hengelo, de Koninklijke Stearienkaarsenfabriek, de Nederlandsche vereeniging van katoenspinners en spinners-wevers, de Gazellerijwielfabriek Arentzen en Kölling.

Er zijn nog een 200-tal andere ondernemingen, die niet genoemd worden, maar waarvan mij is medegedeeld, dat er een groot aantal fabrieksondernemingen bij is.

Mijnheer de Voorzitter! Een groot deel, ik durf wel zeggen de meerderheid van de Nederlandsche nijverheid, moet ook van protectie niets hebben.

Er blijft ten slotte een betrekkelijk klein deel van het Nederlandsche bedrijfsleven over, dat wel gunstige gevolgen van protectie verwacht.

Ik zeg dit alles om aan te duiden, dat de algemeene economische constructie van ons land wijst in de richting van vrijhandel. Dat kan wel niet ontkend worden en dan is meteen de vraag van de bijzondere belangen van bijzondere takken van nijverheid in dat licht te stellen, voor men er een antwoord op geeft.

Het belang voor een dergelijke nijverheid moet wel groot zijn, voordat men het roer omwendt.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is het eenige, wat ik in het algemeen over protectie en vrijhandel zou willen zeggen.

Ik constateer dus alleen het feit, dat de economische constructie van ons land medebrengt te blijven gaan in vrijhandelsrichting en protectie alleen een klein deel van onze nijverheid kan bevoordeelen.

Eigenlijk is de Regeering het met dit standpunt eens. In de Memorie van Toelichting wordt dit standpunt vrijwel ingenomen. Zij zegt in beide stukken, dat zij het vrijhandelsstandpunt niet wil aantasten.

Op blz. 1 van de Memorie van Antwoord lees ik dezen eenigszins merkwaardigen zin: „Vrijheid van handel behoort regel te blijven." Nu kan vrijheid van handel iets heel anders beteekenen. Vooral in den tijd van de distributie hebben wij daaraan een andere beteekenis gehecht, maar in dit

(Vliegen.)

verband meen ik dezen zin aldus te mogen lezen: „Vrijhandel behoort regel te blijven."

In principe is de Regeering tegen protectie, vóór vrijhandel.

Zulke principieele voorstanders zijn in den regel de gevaarlijkste tegenstanders, Mijnheer de Voorzitter! Als iemand begint met te zeggen: ik ben het in principe met je eens, pas dan maar op, want dan komt hij tot gevaarlijke conclusies, want het wil in den regel zeggen, dat hij practisch de vrijheid zal nemen het oneens met je te zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat wij dien practischen wolf in theoretische schaapshuid hier vóór ons hebben.

Ik kom nu tot het ontwerp van wet zelf.

Ik zou mij zelf daarbij de volgende vragen willen stellen:

1°. Is het belang, dat men hier wil dienen, groot genoeg om in zake protectie en vrijhandel het roer om te wenden?

2°. Zijn de oorzaken van de crisis, waarin deze industrie verkeert, wel goed gezien en inderdaad van een aard, dat door dit middel genezing kan worden gebracht?

3°. Is het middel op zich zelf geschikt om te helpen?

4°. Zal, indien het geschikt is om te helpen, de schade, die aan andere belangen zal worden toegebracht, niet grooter zijn dan het voordeel, dat hier zal worden verkregen, en, zoo ja,

5°. Zijn er dan geen andere, minder schadelijke middelen te vinden om te helpen, indien er geholpen moet worden?

Wat betreft de eerste vraag, wensch ik er op te wijzen, dat wij hier te doen hebben met een industrie van betrekkelijk beperkten omvang in vergelijking met zoovele andere industrieën. Als men hier op den voorgrond stelt, dat het voornamelijk bij dit wetsontwerp te doen is om bestrijding van de werkloosheid, dan vestig ik er de aandacht op, dat volgens de gegevens, welke de Regeering zelf verschaft, deze industrie op 6 Januari jl. 1300 werkloozen telde. Dat betreft eigenlijk de geheele lederindustrie in de plaatsen met meer dan 5000 inwoners. Het aantal werkloozen is verminderende; het is sedert 6 Januari van 1300 gedaald tot 1126 op 7 Maart. Dat is een daling met 15 pct. Het aantal werkloozen in de geheele lederindustrie was 1737. Het aantal uitkeeringsdagen bedroeg voor September 1922, toen het indexcijfer van de werkloosheid hetzelfde was als in Januari, 4525. Wanneer ik dit deel door 6 om de geheele werkloosheid te krijgen, dan kom ik tot een getal van nog geen 800 in totaal. Dat zijn de werkloozen, die ondersteuning krijgen. Ik hoop althans, dat niet geconstateerd behoeft te worden, dat een groote massa werkloozen geen ondersteuning zouden krijgen. Dat zou een zeer slechte noot in de zaak zijn.

De lederprijs is stijgende, zooals in de Memorie van Antwoord uitdrukkelijk geconstateerd wordt, wat wijst op een opleving, op een grooteren afzet. De Regeering zegt, dat een prijsstijging bij het zoolleer heeft plaats gehad sinds de verkoopprijs in goudwaarde wordt berekend. Maar hoe het zij, zoowel de daling van het werkloozencijfer als de prijsstijging van het leder wijzen op verandering in den toestand bij deze industrie, terwijl de Regeering op een vorigen toestand haar voorstel baseerde.

Maar de vraag, of het hier een groot belang betreft, moet met het oog op dat cijfer van 1300 of 1700 werkloozen bij een totaal aantal van zeker 100 000 werkloozen in ons land ontkennend beantwoord worden, zelfs wanneer wij rekening houden met het aantal werkloozen in de geheele lederindustrie en niet alleen in de schoenenindustrie.

Intusschen doet zich de tweede vraag voor: of de oorzaken van de crisis wel goed gezien zijn. Immers, indien er andere oorzaken zijn van deze crisis, hetzij geheel of ten deele ,dan wil dat tevens zeggen, dat met dat middel, waarmede slechts één oorzaak kan worden opgeheven, de industrie ook alleen maar voor een deel kan worden geholpen.

Wanneer de valutaconcurrentie niet of slechts gedeeltelijk, misschien slechts voor een klein deel, de oorzaak van deze crisis in de schoenennijverheid is, dan kan het door de Regeering aangeboden middel ook slechts voor een deel helpen.

Ik wijs er op, dat de crisisslapte in deze industrie niet iets nieuws is van den laatsten tijd. Ook vóór den oorlog en bij volledige gelijkwaardigheid van het geld in het eene en in het andere land kwamen toch crises voor. De cijfers betreffende de schoenenproductie, welke het Bureau voor de Statistiek ons heeft verschaft, wijzen op een in 1919 zeer opgevoerde productie. Over 1920 en 1918 heeft men ons geen cijfers gegeven. Ik begrijp eigenlijk niet dat men dat niet gedaan heeft voor wat betreft 1920, toen men het hoogtepunt van de conjunctuur had. In Maart 1920 zijn de hoogste prijzen behaald. Het jaar 1920 is geweest het toppunt van de hoogconjunctuur. Het index-cijfer van de werkloosheid in 1920 was in deze industrie 2,2 en dat is wel voornamelijk veroorzaakt door een sterk stijgende werkloosheid in de allerlaatste weken van 't jaar. In December was dat cijfer 5,6. Dat wijst er op, dat de cijfers van 1919 alleen ons geen goed beeld geven. Toen was er toch reeds een zeer opgevoerde productie. De vraag is nu of in de jaren 1919 en 1920 en nog daarna niet een zeer groote overproductie heeft plaats gehad door de hooge prijzen, die werden gemaakt en of daarin niet voor een groot deel de oorzaak ligt van de crisis en van den financieel slechten gang van zaken, welke later is ingetreden. De vraag of toen een groote overproductie is gemaakt, is van het grootste belang.

Een vraag is ook of er in ons land niet een sterke inkrimping van het verbruik is. Wij leven in een tijd van algemeene loonsverlagingen en deze verlagingen zijn misschien het ergste in den landbouw, waar de vervanging van schoenen door klompen bij een groot deel der bevolking voor de hand ligt en dus een verminderd schoenenverbruik ook voor de hand ligt.

Zou men meenen, dat men millioenen minder aan loon kan uitbetalen zonder de consumptie te verminderen en crisis te veroorzaken? Een groot deel van onze arbeidersbevolking leeft op den zelfkant en iedere cent, die minder binnenkomt, moet uitgespaard worden. Het is een bekend verschijnsel in de arbeiderswereld, dat schoenen wat langer mee kunnen als het moet; een arbeidersvrouw, moeder van kinderen, koopt niet nieuwe schoenen als de oude kapot zijn, dat doet zij als zij de centen bijeengegaard heeft om het te kunnen doen; zoolang het geld er niet is, scharrelt men met de oude schoenen wat voort, zet er een lapje op en wordt er wat aan geflikt, zoodat men zich nog een heelen tijd kan redden.

Bij deze groote inkrimping van inkomsten bij de groote massa der arbeiders spreekt het vanzelf, dat het schoenenverbruik belangrijk moet verminderen.

Ik heb in een vergadering van bakkerspatroons te Amsterdam, welke ik presideerde, toen er sprake was van het verbieden bij gemeentelijke verordening van den nachtarbeid, als bezwaar daartegen hooren aanvoeren, dat dat een zekere broodprijsverhooging ten gevolge zou hebben, en toen werd mij medegedeeld — door alle patroons, groot en klein, werd dat bevestigd— dat broodprijsverhooging altijd een vermindering van het broodgebruik medebrengt. En nu is brood toch een nog noodiger artikel dan schoenen. Dat bewijst, dat een vermindering van inkomsten of een prijsverhooging bij een deel der bevolking invloed heeft op het verbruik. Met de melk is dat in sterke mate het geval. Zelfs bij de gewone prijsverhooging van de melk, ieder jaar bijv. in October, kunnen de melkfabrieken direct bemerken, dat het verbruik afneemt.

Die vermindering is natuurlijk niet direct groot, maar bij de groote inkrimping van inkomsten, welke over het heele land plaats heeft, spreekt het vanzelf, dat een industrie, die gebaseerd is op een verbruik, zooals zich dat in den tijd van hoogconjunctuur heeft ontwikkeld, niet is vol te houden en dat een crisis ontstaat.

Op het arbeidersbudget van vóór den oorlog vond ik als gemiddelde voor het schoenenverbruik f 1,50 per week voor een gezin van man, vrouw en twee of drie kinderen, d. i. f 78 per jaar. Daarvan is de helft voor lapwerk, dus f 39 blijft voor nieuw schoenwerk. Neem ik aan, dat het schoenwerk thans 50 pct. duurder is, dan is dat, bij 1 millioen arbeidersgezinnen, een totaal van 58 millioen, waarbij ik aanneem, dat bij de bourgeoisie en bij den middenstand geen inkrimping plaats heeft. Een prijsverhooging beteekent dus een

67ste VERGADERING. — 22 MAART 1923.

382. Tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk.

(Vliegen.)

belangrijke inkrimping van het verbruik, wat waarschijnlijk een belangrijker factor is voor malaise dan de valutaconcurrentie.

Hieruit volgt de derde vraag, of het middel zal helpen. Zal bij een inkrimping van de consumptie de veroorzaakte crisis worden verholpen door ,,betere prijzen te bedingen''? Een verdere inkrimping zal daarvan toch juist het gevolg zijn; in plaats van nieuw werk zal nieuwe werkloosheid ontstaan. Met berekeningen in zake de omzetcapaciteit van deze industrie, wier omzet zoo nauw samenhangt met het algemeene verteringsvermogen van de volksmassa, moet men voorzichtig zijn; men moet geen maatregelen nemen, die dit verteringsvermogen nog beperken. En dat doet zelfs een kleine verhooging, vooral bij een artikel, waarbij *Ersatz* bestaat, dat hier aanwezig is in een andere voetbekleeding in den vorm van klompen.

Mijn antwoord op de derde vraag kan ik geven bij de vierde vraag, nl. of de schade, aan andere belangen toegebracht, niet grooter is dan het voordeel bij dit. Het is bij elke protectie te doen om prijsverhooging. Bij invoerrechten kan er nog een ander belang zijn: dat van de schatkist, zooals dat in de Eerste Kamer door den heer van der Lande sterk op den voorgrond is gesteld. Maar bij invoerverboden geldt dat niet, is het alleen om prijsverhooging te doen. Dat wordt toegegeven in de Memorie van Antwoord, waar op pag. 5 staat:

> ,,Naar de meening van den ondergeteekende behoeft in de eerste maanden ten gevolge van de beperking van den invoer, geen belangrijke prijsstijging te worden verwacht.''

Laat ik dat woord ,,belangrijke'' weg, en ik geloof, dat ik dat mag doen, dan verwacht de Minister dus wel een prijsstijging.

En eenige regels verder lees ik:

> ,,dat evenals vóór den oorlog, toen de Nederlandsche schoenindustrie voornamelijk in de binnenlandsche behoefte aan schoeisel voorzag, de onderlinge concurrentie een abnormale prijsstijging zal kunnen voorkomen.''.

Abnormaal, dat is zoo een van die woorden, die men bij dergelijke gelegenheden gebruikt om den schrik er uit te houden, maar een prijsstijging is bedoeld.

En op bladz. 3 vindt men de volgende uitdrukking:

> ,,Mocht aan ondergeteekende blijken, dat in de toekomst eene prijsstijging onnoodige afmetingen gaat aannemen, dan zal dit onmiddellijk beantwoord worden met het ruimer openstellen van de mogelijkheid van invoer. Waar dit vaststaat, vreest ondergeteekende inderdaad geen ongemotiveerde prijsstijging.''

Dus geen ,,ongemotiveerde'' prijsstijging, maar toch een prijsstijging.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Wanneer de lederprijzen stijgen, moeten toch ook de prijzen der schoenen stijgen. Dat is niet tegen te spreken.

De heer **Vliegen**: Dat geldt alleen het laatste citaat. De drie andere blijven ten volle van kracht. De Minister verwacht dus geen abnormale prijsstijging, geen ongemotiveerde prijsstijging, geen belangrijke prijsstijging, maar toch een prijsstijging. Nu zeg ik, dat die prijsstijging als noodwendig gevolg zal hebben inkrimping van de consumptie, en daarmede maakt men millioenen het leven weer iets moeilijker. Het is reeds opgemerkt in het Voorloopig Verslag, dat deze manier van helpen, indien men dat woord gebruiken mag, een belasting beteekent voornamelijk voor de groote gezinnen, die natuurlijk een grooter deel van hun inkomen moeten besteden aan dergelijke noodzakelijke verbruiksvoorwerpen, en dit maakt de zaak nog te pijnlijker. Nu laat het mij betrekkelijk koud, of iemand, die een ruim inkomen heeft, een paar kwartjes meer moet betalen voor een paar schoenen, maar het gaat hier om de groote massa van het arbeidende volk, die nu eenmaal leeft van de hand in den tand. En nu een van beide: òf de arbeider weet zich schadeloos te stellen door loonsverhooging, maar dan verhoogt men de productiekosten en wordt voor alle bedrijven de concurrentie op de wereldmarkt moeilijker, òf de arbeiders slagen daarin niet en dan wordt hun het leven moeilijker gemaakt. Zij worden er armer op, en dat bezwaar is voor mij erger dan de schade, die de schoenindustrie leed. Ik zeg leed, want ik meen te mogen beweren, dat op dit oogenblik, op 22 Maart 1923, de toestand anders is dan toen het wetsontwerp werd voorbereid, en zeker anders dan in December en in Januari jl.

De vijfde vraag, die ik wil stellen, is deze: Zijn er niet andere en betere middelen om deze en andere industrieën, die in dergelijke verhoudingen verkeeren, te helpen? Ik beweer van ja.

Ik wensch in de eerste plaats op te komen tegen de eenigszins banale voorstelling, die in de Regeeringsstukken wordt gegeven, alsof het hier gaat om den ondergang van de industrie. Wat is nu de ondergang van de schoenindustrie? Kan men zich voorstellen, dat in ons land geen schoenen meer zouden worden gemaakt? De heer Wintermans zegt ja, maar die heeft dan ook een ontzaglijk voorstellingsvermogen: ik kan er niet bij. Het eenige wat ik mij zou kunnen voorstellen en wat dan het ergste zou zijn van een dergelijke crisis, is, dat fabrikanten het niet zouden kunnen volhouden, dat hun fabrieken misschien voor Schleuderpreise in andere handen zouden overgaan, maar dat zij dan weer zouden gaan werken, onder minder zware lasten. Zoo gaat het met iedere industrieele zaak die failleert: zij wordt verkocht, zij komt voor een lagen prijs in handen van een ander en onder lichtere lasten aanvaardt die de concurrentie opnieuw. Den ondergang van een industrie heb ik nog nooit bijgewoond. Wel heb ik er al dikwijls mee hooren dreigen. Heel dikwijls heb ik jammerklachten gehoord, zoo herinner ik mij uit mijn Maastrichtschen tijd, dat de fabrikanten van glas en aardewerk moord en brand schreeuwden, dat ze als maar ten gronde gingen. Mijnheer de Voorzitter! Ze bestaan op het oogenblik nog, zij zijn uitgebreid en er zijn nieuwe bijgebouwd. Vóór 1897 sprak men precies zoo over den landbouw, wij weten, hoe dat gegaan is. Een ondergang van een industrie heb ik nog nooit gezien, hoogstens den ondergang van het achterlijkste deel van een industrie, en of dat voor het economisch leven van een volk een nadeel is, valt te betwijfelen. Wij hebben ook in deze industrie te doen met goed en gebrekkig ingerichte ondernemingen! Nu meen ik, dat wanneer van eenige organisatie in het bedrijfsleven hier sprake kon zijn, hier wel een ander geneesmiddel gevonden kon worden. In de Memorie van Toelichting wordt gezegd, dat de productie per arbeider eigenlijk maar de helft is van wat zij zou kunnen zijn, omdat er gebrek aan werk is en dat, wanneer de fabrieken maar op volle kracht konden werken, de Konkurrenzfähigkeit wel zou worden hersteld. Als dat waar is, en ik neem aan, dat het waar is, zou er dan geen reden zijn om alleen het best ingerichte deel van de industrie te doen werken en dan aan de anderen zoo noodig kapitaal te verschaffen om zich ook first class in te richten? Ik voor mij zou de Regeering er zeker geen verwijt van maken, wanneer zij aan hen, die daarvoor in aanmerking komen, kapitaal verschafte om hun fabrieken op modernen leest te schoeien, want die slecht ingerichte fabrieken hebben maar één van twee dingen te doen: òf op te doeken òf het bedrijf tot dezelfde hoogte op te werken als de anderen. In deze richting is bedoeld hetgeen wij in ons verkiezingsprogram hebben geschreven: verschaffing van krediet aan die industrieën, die door de crisis in buitengewone moeilijkheden zijn gekomen. Dat idee is in het Voorloopig Verslag ook gelanceerd, maar natuurlijk direct ter zijde geschoven, omdat het niet past in de tegenwoordige kapitalistische opvatting van het bedrijfsbeheer. Hier heeft men nu eenmaal een zekeren fabrikant, die een fabriek heeft en die koning moet zijn in eigen huis, maar het past niet in de kapitalistische desorganisatie, als men een dergelijke organisatie zou tot stand brengen. Maar mij dunkt, als men voor de maatschappij iets goeds zou willen doen, dan zou het dàt moeten zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn conclusie van de door mij zelf gestelde vragen is deze:

1°. Het belang, dat op het spel staat, wettigt dit paardenmiddel niet.

(Vliegen.)

2°. Het is op zijn minst genomen onzeker, dat de crisis in hoofdzaak aan de valutaconcurrentie te wijten is. Inkrimping van de consumptie door den algemeenen toestand van onze arbeidersbevolking, de inkrimping van de uitgaven, die men doen kan, door de loonsverlagingen enz. spelen een minstens even groote rol.

3°. Het middel helpt niet, omdat, wat aan valutaconcurrentie geweerd wordt, door de binnenlandsche consumptie-inkrimping bij de prijsstijging verloren gaat.

4°. De schade is grooter dan het voordeel. Tegenover de schade, die aan honderdduizenden wordt toegebracht, staat niet een voldoende voordeel.

5°. Bij betere organisatie van het bedrijf is productie tegen kostprijs heel goed mogelijk.

Dit alles te zamen wettigt al een afwijzende houding tegenover dit wetsontwerp.

Er is evenwel nog veel meer.

Zou iemand van ons meenen, dat een dergelijke maatregel tot één industrie en één artikel beperkt kan blijven?

Wij hebben de bewijzen al, dat het niet zoo is. Ik wijs er in de eerste plaats op, dat de heer Fleskens zijn wetsvoorstel, dat de strekking had aan de Regeering een algemeene machtiging te geven om over alle mogelijke waren invoerverboden af te kondigen, alvast heeft ingetrokken. Hij heeft wellicht gedacht: Ziezoo, mijn wetsvoorstel had wel een verder gaande strekking, maar hier is de a en de b zal wel volgen.

Het amendement van den heer van Rijzewijk, dat het leder in het algemeen al in het wetsontwerp wil betrekken, duidt in dezelfde richting. Met de redevoeringen, die we zoowel aan de overzijde als hier gehoord hebben, is het precies hetzelfde.

Het Voorloopig Verslag bevat heel wat aandrang in dezelfde richting. De perzik smaakt al naar meer, nu ze enkel nog maar voor het raam ligt, wat zal het zijn, wanneer men ze inderdaad geproefd heeft.

De geheele lederindustrie, de zoolleerindustrie, waarbij direct betrokken is de schoenlapperij (waardoor dus het schoenlappen duurder zal worden), de schoenleerbereiding worden hierbij betrokken. In het Voorloopig Verslag worden als industrieën, die ook voor het nemen van denzelfden maatregel in aanmerking komen, genoemd: de textielnijverheid, de sigarenindustrie, de klompenmakerijen, de metaalnijverheid en de confectie-industrie. *Excusez du peu!* Dat is al zoo'n ontzaglijk deel van ons bedrijfsleven, dat wij nu al vrij zeker kunnen constateeren, dat het bij dezen maatregel zeker niet zal blijven.

De Regeering heft op bladzijde 6 van de Memorie van Antwoord waarschuwend den vinger op. Zij zegt echter niet: daar komt niets van, daartegen zullen wij ons verzetten, daarvan moeten wij niets hebben. Neen, het voornaamste argument is:

„Om reeds vermelde redenen acht ondergeteekende het niet noodzakelijk, dat aan het wetsontwerp een meer algemeen karakter worde gegeven. Hij acht ook de mogelijkheid niet uitgesloten, dat men door het meerdere te wenschen zelfs het mindere niet zou verkrijgen."

Dat is met andere woorden: pas nu een beetje op en kom niet in eens met den heelen boel; als het eerste binnen is, zullen wij wel eens over de rest praten.

Mijnheer de Voorzitter! Het staat voor mij vast, dat deze maatregel onvermijdelijk door andere zal worden gevolgd, omdat de prijsstijging van het eene product noodwendigerwijze doorwerkt op het andere. Het spreekt vanzelf, dat iedereen — onderstel, dat het leer er bij betrokken wordt —, die in zijn industrie leder noodig heeft, zooals bij de meubelmakerij, de zadelmakerij, de boekbinderij, om bescherming zal komen vragen, want zij werken nu zooveel duurder en het buitenland beconcurreert hen te sterk.

Op bladzijde 1 van de Memorie van Antwoord wordt gezegd:

„Het vorenstaande sluit niet in zich, dat van eene indiening van een overeenkomstig ontwerp ten behoeve van andere industrieën nimmer sprake zou kunnen zijn. Indien mocht blijken, dat in een anderen tak van nijverheid de toestand van dien aard zou worden, dat verarming eener bepaalde streek hiervan het gevolg zoude zijn, en dus ingrijpen van Overheidwege mede tot behoud dier industrie op gezonde basis mogelijk en noodzakelijk zou zijn, dan zal de ondergeteekende niet aarzelen daartoe de noodige voorstellen te doen."

Dit duidt alles in de richting, waarvoor ik nu waarschuw, nl. dat dit maar zal zijn een eerste stap en dat verdere stappen onvermijdelijk zullen volgen.

Een merkwaardig argument, dat herhaaldelijk gebruikt wordt, is, dat het hier een industrie geldt, die in een bepaalde streek gevestigd is. Anders zou het blijkbaar staan met een verspreide industrie. Ik begrijp dat niet. Is een industrie minder belangrijk of interessant, wanneer zij over het geheele land verspreid is dan wanneer zij in een bepaalde streek is gevestigd? Ik zou zeggen, dat het treffen van maatregelen, om dergelijke in een streek gevestigde industrie te helpen door betere organisatie, juist zeer vergemakkelijkt wordt door het bij elkaar gevestigd zijn in een bepaalde streek.

Men zou dus zeggen, dat dit er op wijst, dat er andere middelen zijn om te helpen, welke meer voor de hand liggen.

Bovendien, het is wel waar, dat het grootste deel der lederindustrie in Noordbrabant gevestigd is, maar toch lang niet alles. In die provincie waren in 1909 — ik heb geen latere cijfers — 12 928 menschen werkzaam in de schoenenindustrie, maar over het geheele land waren er 37 185.

Nu zegt men: daaronder zijn ook de schoenlappers. Ja, maar onder die 12 928 personen in Noordbrabant zijn ook schoenlappers. Mij zijn winkels te Amsterdam bekend, waar men Noordbrabantsche schoenen verkoopt en waar men ook lapwerk aanneemt; dat lapwerk wordt naar Noordbrabant gestuurd om daar gemaakt te worden. Maar het doet er niet toe, of het wat meer of minder is. Ik geef toe, de voornaamste schoenenindustrie is in Noordbrabant gevestigd, maar dat het van meer belang zou zijn om die industrie te helpen, omdat zij daar gevestigd is, verklaar ik niet te verstaan.

Of men werkloozen heeft, verspreid over een groot gebied, dan wel in een klein gebied, het komt op het aantal aan.

De heer **Bongaerts**: De veenarbeiders in Drente vormden toch ook een opeenhooping van arbeiders in één bedrijf.

De heer **Vliegen**: Ik heb niet gehoord van protectie om die veenarbeiders te helpen.

De heer **Bongaerts**: Voor hen heeft men toen voor alle andere gedeelten des lands werken ontworpen, die de werkloosheid moesten verminderen.

De heer **Vliegen**: Dat wijst er op, dat men de werkloozen op andere wijze dan door protectie kan helpen en dat wijst er niet op, dat men, juist omdat een industrie in een bepaalde streek gevestigd is, de protectionistische richting moet uitgaan.

Juist het geconcentreerd zijn van die industrie zou gemakkelijk kunnen leiden tot concentreeren in eenige fabrieken, waardoor de industrie meer in staat zou worden om te concurreeren.

Er is nog een andere reden, waarom dit wetsontwerp niet zal helpen; die reden wordt thans algemeen erkend en ook door den heer Fleskens is zij genoemd. Men heeft te doen met zeer groote aanwezige voorraden; eensdeels is het maken van die groote voorraden geprovoceerd door de hooge prijzen in 1919 en 1920 en nog daarna, en anderzijds zijn die groote voorraden nog vermeerderd door het provoceeren van een overhaasten invoer ten gevolge van het verschijnen van dit wetsontwerp.

Van November tot Januari jl. was er een vermindering in den invoer. In Februari en Maart gaat het plotseling met een sprong omhoog. Op 17 Februari is het wetsontwerp verschenen. Dit bewijst, dat inderdaad ook dit wetsontwerp de crisis heeft verergerd.

(Vliegen.)

Nu wijs ik er op, dat, zonder dat er iets van dezen aard gebeurd was, de zaken reeds bezig waren zich te wijzigen. Ik heb eens geïnformeerd bij menschen, die direct met den schoenhandel te maken hebben en ook met de buitenlandsche leveranties, en daarbij is mij het volgende gebleken. Ik heb hier een opgave van 14 Februari, dus vóór de indiening van het wetsontwerp, en daarin wordt voor 4000 paar schoenen boxcalf een prijs opgegeven van f 6,30 per stuk. Die schoenen zijn niet gekocht, omdat de prijs te hoog was, want in Nederland kon die zelfde schoen vervaardigd worden voor f 6,50. Bij den Duitschen prijs kwam nog heel wat bij, zooals de vracht, 5 pct. invoerrecht, een Ausfuhrabgabe van 4 pct. enz. De binnenlandsche industrie kon bij dezen prijs concurreeren en heeft deze bestelling ook gekregen. Hetzelfde is het geval met 2000 andere paar schoenen en nog 2 maal duizend andere paren. Daarbij deed zich hetzelfde verschijnsel voor, maar daar kwam nog iets anders bij, namelijk de groote onzekerheid, die men heeft bij bestellingen in het buitenland, bij een ongeveer gelijken prijs — daaraan is men al toe over vrijwel de geheele linie — waardoor de Duitsche invoer noodwendig moet lijden. Ik heb hier de *Lieferungs-Bedingungen*, waarvan § 5 zegt:

,,Arbeiter-Aussperrungen oder -Ausstände in unserem Betrieb, Arbeitermangel Betriebsstörungen, Betriebseinschränkungen, Mangel an Rohmaterial, Feuersbrunst, sonstige Unfälle und unvorhergesehene Störungen, wie Plünderungen, Krieg, Grenzsperrungen u.s.w., welche die Herstellung verringern, oder die Lieferung unmöglich machen, sind als Fälle höherer Gewalt zu betrachten. In diesen Fällen kann Schadenersatz wegen nicht stattgefundener Lieferung nicht verlangt werden. Alle früheren mündlichen oder schriftlichen Vereinbarungen, auch solche mit unseren Vertretern oder sonstigen Beauftragten sind ungültig, wenn sie nicht ausdrücklich in unserer Auftragsbestätigung mit aufgenommen worden sind. Wesentliche Veränderungen der beim Abschlusz herrschenden Verhältnisse berechtigen den Verkäufer zum Rücktritt."

Hier wordt dus een reeks van omstandigheden opgesomd, waarbij men zich niet meer aan de prijzen en aan de levering behoeft te houden. Er staat verder in § 6 dezer *Lieferungs-Bedingungen:*

,,Falls Lohnerhöhungen eintreten, sind wir berechtigt, die Preise um die Mehrlöhne zu erhöhen."

Dergelijke onzekerheid, welke in de Duitsche leveringen is gekomen, maakt natuurlijk, dat men bij een klein prijsverschil beter doet niet in het buitenland te koopen. In het Amsterdamsche winkelbedrijf is men er vrijwel toe gekomen, te zeggen, het is uit met de valutaconcurrentie, wij hebben groote voorraden en hebben de laatste weken getracht nog wat van de vroegere bestellingen binnen te krijgen. We bestellen niet meer in het buitenland. De heer Fleskens heeft hetzelfde beoogd, al was het op andere gronden.

Het wetsontwerp is dus te laat gekomen en dit is een reden te meer, om dien kant niet uit te gaan, tenzij men bedoelt — en dan moet men het eerlijk zeggen — dat het een blijvende zaak zal zijn. Geldt het wetje voor den tijd, in het ontwerp genoemd, of tot 1 Juli 1924, zooals de heer van Rijzewijk bij amendement heeft voorgesteld, dan geeft het niets, want er zijn zoowel bij de fabrikanten als bij de handelaren groote voorraden, ook opgevoerd door de Duitsche leveringen, op hoop van zegen, zoodat het zeker niets helpen zal. Maar wel zal het teweegbrengen, dat, eenmaal de nieuwe invoer stop gezet, er een prijsverhooging voor de reeds aanwezige voorraden zal komen. Bij een poging om van dezen prijs 5 pct. af te krijgen, werd uitdrukkelijk gezegd, dat men dàn de bestelling zou krijgen en anders niet, doch een afwijzend antwoord werd ontvangen.

In de stukken is gesproken over de winsten van de schoenfabrikanten in vroeger jaren. Iemand, die tot over zijn ooren in het schoenenbedrijf zit, heeft mij medegedeeld, dat in 1919 en 1920 de kostprijs van een paar schoenen — die thans in Nederland voor f 6,50 kunnen worden gemaakt — was f 10,80, en de verkoopprijs aan den winkelier f 14; de winst was dus f 3,20, tegen gemiddeld f 0,50 per paar vóór den oorlog. De opbrengst van de oorlogswinstbelasting in Noordbrabant is niet gering, doch waar niet blijkt, hoeveel afkomstig is van de schoenenfabrikanten, zijn die cijfers niet te gebruiken. Van November tot Januari was er een prijsstijging in het buitenland en een vermindering van den invoer, die is onderbroken door een vermeerdering ten gevolge van dit wetsontwerp, want natuurlijk probeerde men toen zooveel mogelijk binnen te krijgen. Maar vele importeurs en ernstige winkeliers, die Duitsche schoenen kregen, zijn daarmede zeer bedrogen uitgekomen, en wie van die Duitsche schoenen kocht, doet het geen tweede maal. Men wist in Duitschland ook wel, dat het met dezen gang van zaken maar korten tijd zou duren, en men heeft gespouwd zooveel men maar kwijt kon.

Dit wetsontwerp geeft dus alleen een opruiming van den bestaanden voorraad en geen werk, tenzij de bedoeling is, er een blijvende zaak van te maken, en dat moet men ons dan maar vertellen. Het argument, dat deze vorm van hulp voor de arbeiders beter is dan financieele steun, is dan ook van nul en geener waarde. De fabrikanten krijgen zelfs belang bij het bestaan van werkloosheid; wanneer de concurrentie hun wat te fel wordt, hebben zij er belang bij op werkloosheid te kunnen wijzen, om invoerverbod te krijgen.

Dergelijke belangen moeten wij uit de industrie houden, er moet voor ieder belang er bij zijn, dat ieder, die in dat bedrijf zijn brood verdient, werk heeft. De Regeering zegt op bladz. 3 van de Memorie van Antwoord:

,,Ondergeteekende is niet in staat om, zij het bij benadering, eene opgave te verstrekken van de thans aanwezige voorraden schoenwerk hier te lande; het is van genoegzame bekendheid, dat deze van tamelijk grooten omvang moeten zijn."

Wanneer dit wetsontwerp tot stand komt, wordt dat een fijn zaakje voor de houders van die voorraden. Menige kwade zaak zal nog in een goede veranderen. Merkwaardig is het echter, dat de Regeering stappen durft doen als deze met zoo weinig kennis van zaken als zij zelf erkent. Zij weet niet hoe groot de voorraden zijn en welke soorten zij omvatten, en zelfs omtrent de vraag, in het Voorloopig Verslag gedaan naar het verschil tusschen kostprijzen en verkoopprijzen, moet zij erkennen, dat zij het niet weet. Het is wel een beetje zonderling, dat zulke eenvoudige vragen niet kunnen worden beantwoord. Natuurlijk kan een particulier wel informeeren in één bepaalde plaats, maar gegevens over het geheele land kan alleen de Regeering verstrekken. Dergelijke onwetendheid wekt altijd den indruk, dat het antwoord niet gunstig zou zijn voor het voorstel, dat men er gaarne door heeft.

Gesteld eens, dat dit wetsontwerp verworpen wordt of dat de Minister een helder oogenblik heeft en het intrekt, wat zal dan met die voorraden gebeuren? Er zal dan een soort paniek ontstaan onder de houders van die voorraden, zij zullen zoo gauw mogelijk uitverkoopen. De prijzen zouden dalen en, aangezien ieder begrijpen zou, dat die lage prijzen ook weer tijdelijk zouden zijn, zou de uitverkoop snel plaats hebben. Spoedig zou een stabiliseering van de markt intreden en een hervatting van de productie zou ongetwijfeld onmiddellijk volgen. De buitenlandsche importeurs zouden schuw gemaakt zijn en niet gaarne ten tweeden male een dergelijk risico op zich nemen.

Om al deze redenen moet ik van dit wetsontwerp niets hebben.

Maar, stel eens, dat het wetsontwerp wordt aangenomen, wat zal dan gebeuren? Het zal niet zoo zijn, dat de grenzen open zijn of gesloten voor ieder, maar er zullen vergunningen worden gegeven. Wij komen terug in den tijd der consenten. Die vergunningen zullen niet worden gegeven aan iedereen, maar, zooals de Regeering op bladz. 5 van de Memorie van Antwoord mededeelt, alleen aan ,,erkende importeurs".

,,Het ligt in de bedoeling, de vergunningen slechts uit te reiken aan erkende importeurs, die, reeds beperkt

(Vliegen.)

in den invoerhandel, er niet toe zullen overgaan deze vergunningen te verkoopen."

Dat laatste laat ik nu in het midden, maar ik vraag: wat zijn „erkende importeurs"? Om importeur te zijn, behoeft men geen diploma te hebben, het is niet een officieele titel, dien men bezitten kan. Dat wordt dus: de een krijgt het wel en de ander niet. Ik zie daarvan weer komen de grootst mogelijke herbel en jaloezie, een gepraat en een gelaster van den een, die de vergunning niet krijgt, op den andere, die de vergunning wel krijgt, dat alles zal onvermijdelijk het gevolg zijn.

Hier doet iets zijn intrede in het bedrijfsleven, dat ik liever niet heb. Tijdens den oorlog heeft de noodzakelijkheid ons gedwongen den uitvoer te beperken, en alleen aan dezen en genen uitvoervergunningen te geven. Ik heb een stil vermoeden, dat de Minister, die toen die zaak heeft behandeld, niet zou wenschen, dat nog eens te mogen doen!

Bovendien zal de prijs — het is een voorrang, die wordt toegekend aan den eenen importeur boven den anderen — niet worden toegekend aan wie de beste waar het goedkoopst invoert, maar waarschijnlijk aan hem, die het minst prijsdrukkend werkt. Het wordt een voorrang voor dengene, die het duurst weet in te voeren! Wij hebben jaren gestreden tegen de duurte, nu gaan wij strijden tegen de goedkoopte! Dat is de situatie, waarin wij zullen komen! Ik heb bovendien ernstig bezwaar tegen het leggen van zulk een macht in handen van een Minister, onverschillig wien, die toch onmogelijk zelf die menschen kan uitzoeken en van hun zaken kan kennis nemen, maar die op voorlichting moet afgaan en die van tijd tot tijd ,,genomen" zal worden!

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben er zeker van, dat de groote meerderheid van het Nederlandsche volk van dit soort politiek niets moet hebben, er geen vertrouwen in stelt. Ik wijs op de vele adressen, die zijn ingekomen van officieele lichamen en andere. Althans in de arbeidersklasse, in de vakvereenigingen, waar men tegenwoordig nogal eens menschen aantreft, die neiging hebben naar protectionistische maatregelen ten einde de werkloosheid te bestrijden, moet men van deze zaak niets hebben.

De crisis is een gevolg van de internationale ontreddering, wat de Duitschers noemen de Entwertung aller Werte.

Met een wetgeving als deze, die maar een soort kwakzalverij is, een middeltje, dat op de bonnefooi wordt ingevoerd, waarvan de gevolgen niet te overzien zijn, kan men de ziekte wel slepend houden, maar niet genezen.

Het gaat in de richting van stabiliseering van de ontreddering. Het is zeker geen bevordering van een gezond bedrijfsleven. Deze ziekte moet haar natuurlijk verloop hebben. Zeker, de werkloozen moeten worden geholpen, zoo noodig ook de ondernemingen, als het geldt zich zoo in te richten, dat zij het toppunt van concurrentiekracht kunnen bereiken.

Deze stap, die onvermijdelijk door andere zal moeten worden gevolgd, staat voor mij gelijk met een algemeene loonsverlaging, want het is een verkleining van de koopkracht van het loon en dan heb ik nog liever een gewone loonsverlaging. Wanneer ik moet kiezen tusschen een loon van f 30 en een van f 40, die beide dezelfde koopkracht hebben, kies ik het eerste.

Wij wijzen deze soort economische politiek af. Wij weten, dat de bestaande productiewijze voort zal gaan met te bewijzen, dat kapitalisme en ontreddering moeder en kind zijn. Daarom zien wij in deze soort maatregelen — en zeker niet in dezen maatregel op zich zelf — geen middel tot verbetering in den crisistoestand.

De Minister beroept er zich op, dat ook arbeiders hebben gevraagd om dezen maatregel. Openlijk is mij daarvan niets bekend. Ik neem evenwel aan, dat deze Noordbrabantsche fabrikanten volkomen in staat zijn geweest, om van hun arbeiders gedaan te krijgen, dat zij hun handteekening zetten onder een adres, maar wat is het belang van deze betrekkelijk kleine groep, in vergelijking tot dat van de groote massa?

Indien dat belang door dit soort wetgeving al wordt gediend, dan staat hier groepsbelang tegenover klassebelang. Op deze wijze krijgen de arbeiders in sommige bedrijven er belang bij, om zich zelf, ten koste van de geheele klasse, voordeelen te bezorgen en daaraan kunnen wij door middel van de wetgeving niet onze goedkeuring geven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat, na hetgeen ik gezegd heb, het der Kamer niet zal verwonderen, als ik mededeel, dat wij niet van plan zijn aan dit wetsontwerp onze stem te geven.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

In de rede van mejufrouw Katz, bladz. 1928, kol. 2, regel 27 v. b., staat: ,,mede gevoel hetgeen"; lees: ,,wel iets gevoel voor".

68ste VERGADERING. — 23 MAART 1923.

Ingekomen stukken, enz. — Verlof interpellatie. — Wetsontwerp n°. 382.

68ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 23 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. een ontwerp van wet; 3°. een verzoekschrift; 4°. een telegram. — Behandeling van en inwilliging van het verzoek van den heer van Ravesteijn tot het richten van vragen aan den Minister van Financiën over de afsluiting der duinen in de gemeente Noordwijk. — Uitbrengen van verslagen over verzoekschriften. — Voortzetting der behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk. — Verlenging van den termijn voor het uitbrengen van verslagen over ontwerpen van wet. — Eindstemming over en aanneming van het ontwerp Jachtwet. — Uiteengaan der Kamer tot nadere bijeenroeping.

Voorzitter: de heer **Koolen**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 94 leden, te weten:

de heeren van Rijzewijk, Albarda, de Wilde, van de Bilt, Ebels, Moerel, Duymaer van Twist, Bierema, Ter Hall, Wintermans, van Wijnbergen, Suring, Kuiper, H. Colijn, Bakker, mejuffrouw van Dorp, de heeren Braat, Deckers, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Sasse van Ysselt, Juten, Feber, Gerretson, Engels, Bulten, Krijger, van der Voort van Zijp, Vliegen, van Gijn, mejuffrouw Groeneweg, de heeren de Boer, Fruytier, Kleerekoper, Nolens, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Hermans, Rutten, Tilanus, van Ravesteijn, van Zadelhoff, Boon, Lovink, mejuffrouw Westerman, de heeren Ament, Bongaerts, van Rijckevorsel, Snoeck Henkemans, Schaper, van der Molen, Gerritzen, IJzerman, Stulemeijer, Brautigam, Heukels, van Boetzelaer van Dubbeldam, Dresselhuys, van Schaik, Visscher, Marchant, van Rappard, Ketelaar, Knigge, Gerhard, Rutgers van Rozenburg, Smeenk, Fleskens, Troelstra, Oud, Bomans, Michielsen, van den Heuvel, van Vuuren, Schouten, van Dijk, Staalman, van Voorst tot Voorst, J. ter Laan, K. ter Laan, A. Colijn, van den Tempel, van Braambeek, Schokking, Kersten, de Monté ver Loren, Hugenholtz, mejuffrouw Katz, de heeren Zijlstra, Kolkman, Wijnkoop, van der Waerden, Rutgers, Duys, Hiemstra,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, van Financiën en van Arbeid, Handel en Nijverheid.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Weitkamp, dat hij verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijke Boodschap ten geleide van een ontwerp van wet tot wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van de posterijen, de telegrafie en telefonie voor het dienstjaar 1922.

Dit ontwerp van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken reeds is gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de betrokken begrootingscommissie;

3°. een verzoekschrift van de N. V. Hollandsche Kunstzijde Industrie, te Breda, betreffende een met het bestuur der Rijksverzekeringsbank gerezen geschil over het niet terugbetalen van te veel gestorte premiën en de indeeling van genoemd bedrijf in een lagere gevarenklasse.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

4°. een telegram van de Kamer van Koophandel voor Salland, te Deventer, houdende instemming met het adres van den Bond van Nederlandsche Groothandelaren in ijzerwaren en aanverwante artikelen, te Amsterdam, betreffende niet-aanneming van het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk.

Dit telegram wordt voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van:

I. het **verzoek van den heer van Ravesteijn** om verlof tot het richten van vragen aan den Minister van Financiën over de afsluiting van een gedeelte der duinen, ressorteerende onder de administratie der domeinen, in de gemeente Noordwijk.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, dit verzoek toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, den dag der interpellatie later te bepalen.

Daartoe wordt besloten;

II. het ontwerp van wet tot **tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk (382)**.

De heer **Bongaerts**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgend Verslag uit: Mijnheer de Voorzitter! In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende adressen:

een, van de Nederlandsche Kamer van Koophandel voor Duitschland, verzoekende het daarheen te willen leiden, dat het door de Regeering voorgestelde invoerverbod op schoenen niet tot stand kome, en ingeval men hiertoe niet zou kunnen besluiten, de decisie in elk geval uit te stellen totdat te overzien is in welke richting de Duitsche concurrentie-capaciteit zich ontwikkelt, en

een, van burgemeester en wethouders van Dongen, verklarende, dat adressant meent verplicht te zijn, met klem er op te moeten aandringen èn om hulp te brengen aan de schoenenindustrie èn om de reddende hand te bieden aan de ook zeer noodlijdende lederindustrie.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen, de beide adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **de Boer**: Mijnheer de Voorzitter! Het was de geachte afgevaardigde de heer Fleskens, die zeide met ge-

(de Boer.)

mengde gevoelens het wetsontwerp tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk te hebben begroet. De geachte afgevaardigde was wel dankbaar, echter niet voldaan. Veel verder moest worden gegaan, veel dieper moest door de Regeering kunnen worden ingegrepen.

Mij heeft de indiening van dit wetsontwerp ten zeerste verwonderd.

De voorzichtigheid van de Regeering in zake de buitenlandsche politiek, waarvan wij gisteren weer getuige waren in de met alle zorg gekozen woorden van Zijn Excellentie den Minister van Buitenlandsche Zaken, in antwoord op de behandelde vragen van den heer Brautigam en zijn interpellatie in zake de Rijn-Roer-aangelegenheid, welke voorzichtigheid zeker ook de reden is geweest, een door den heer Troelstra aangevraagde interpellatie over de Roerquaestie niet toe te staan, zou ik, en velen met mij, gaarne in acht genomen zien bij de aangelegenheid, welke ons thans bezighoudt. Want, Mijnheer de Voorzitter, er bestaat gegronde vrees voor de mogelijkheid, dat de zoo gewenschte welwillendheid en goede gezindheid van het buitenland tegenover ons door de aanneming van dit ontwerp zal verminderen.

Het zal een tweesnijdend zwaard tegen onzen land- en tuinbouw, onze veehouderij en industrie, onzen handel en vervoer en onze buitenlandsche scheepvaart doen wetten, waarbij de diepte der wonden, welke geslagen zullen worden, door niemand onzer nog met juistheid te peilen is.

De wrangheid der vruchten van deze struikvormplant, welke zeker tot een boom zal uitgroeien, getuige de onvoldaanheid van den geachten afgevaardigde den heer Fleskens en de zijnen, zal, naar ik meen (en duizenden, Mijnheer de Voorzitter, in ons land meenen dat met mij), een zeer onaangename gewaarwording zijn.

Ik gevoel het maar al te goed, Mijnheer de Voorzitter, dat ik mij in deze nog lang niet krachtig genoeg uitdruk.

Wanneer ik lees de verzoekschriften, gericht aan Regeering en Kamer, om dit ontwerp van wet niet aan te nemen, ons toegezonden uit alle deelen van het land, geteekend door leiders van industrieele ondernemingen, land- en tuinbouw en veehouderij, handel, vervoer, waaronder groote stoomvaartmaatschappijen, dan valt toch de meer locale actie in 't niet, tenzij men met booze plannen rondloopt, om deze aangelegenheid de noodige en voor de voorstanders de gewenschte uitbreiding te geven, hetwelk zeer goed af te leiden is uit het gesproken en geschreven woord over deze zaak.

Uit het Voorloopig Verslag, Mijnheer de Voorzitter, op bladz. 9, bovenaan, blijkt het, dat verscheidene leden meenden, dat aan dit wetsvoorstel een meer algemeen karakter moest worden gegeven.

Mijnheer de Voorzitter! Het indienen van een wetsontwerp, als het onderhavige, doet mij denken aan een plaatselijke toediening van een pijnstillend middel, hetwelk door den aard zijner samenstelling, op andere plaatsen van het zieke lichaam, veel ernstiger afwijkingen te voorschijn roept.

Niemand zal durven te ontkennen, dat de schoenenindustrie, voortkomende uit de moeilijke plaatsing van het product, een zwaren tijd doormaakt, en daar, waar geholpen kan worden, is het de plicht der Regeering in de eerste plaats haar grooten en gunstigen invloed uit te oefenen, maar ik, en duizenden met mij in ons land, deelen de meening, dat hierin geen gezonde en naar alle richtingen uitwerkende verbetering kan worden aangebracht door een wet als deze.

Mijn inzichten zeggen mij, dat het op het terrein van de Regeering ligt, te werken in de richting van verbetering en verhooging van vakkennis, het helpen zoeken naar wegen voor afzet, voorlichtend optreden in deze door consulaire ambtenaren, niet alleen voor de schoenenindustrie, maar voor alle takken van volkswelvaart.

Het is een ruim veld van arbeid, niet altijd gemakkelijk. Het zal ook niet altijd met even gunstige gevolgen worden beloond, maar het opent de economische wegen van volk tot volk, en het geeft geen aanleiding tot oorlog, met of zonder zwaard.

De invoering van deze wet zal, wij zagen het alreede in de eerste plaats, lichtelijk leiden tot navolging, ook voor andere goederen.

Er zijn meer groepen der bevolking, welke voortbrengen, welke lijdende zijn, welke ook zeer duidelijk voelen den harden concurrentiestrijd, die de prijzen hunner voortbrengselen doet dalen, omdat elders de productiekosten lager zijn dan hier, of de valuta gunstiger werking mogelijk maakt.

Ik heb het oog op den import van buitenlandsch vleesch, boter, vet, koren van allerlei aard.

En het getuigt, naar ik meen, van het gezonde en nuchtere verstand en overleg der boerenbevolking, dat zij niet eveneens komen met voorstellen tot invoerverboden.

Zij zien te duidelijk in, zooals tot uiting komt in het ons aller toegezonden schrijven van het Koninklijk Nederlandsch Landbouw-Comité van 19 Maart jl., dat het zou zijn een eerste schrede, die noodzakelijk door meerdere gevolgd zal moeten worden en die zeer ernstige gevaren voor de exportbelangen van geheel ons land, en niet het minst van den landbouw, medebrengt.

Dat het ten gevolge zal hebben een verhooging der loonen, zonder dat daardoor de koopkracht wordt verhoogd.

Het zal, Mijnheer de Voorzitter, wanneer de Regeering consequent doorging op dezen weg, beteekenen het doen ronddraaien van den beroemden of beruchten vicieuzen cirkel.

Wil de Regeering dezen weg op?

Immers neen: In de Memorie van Toelichting wordt op bladz. 2 duiedlijk gezegd, dat daling der productiekosten een noodzakelijke voorwaarde is, om onzen handel en industrie weder tot bloei te brengen.

En verder:

> „De Regeering ziet niet over het hoofd", zegt ze verder, „dat de nominale productiekosten in de landen met dalende valuta bij tijdelijke stabiliseering den kostprijs in de overige landen telkens meer naderen en dat ten gevolge van den ontstanen kredietnood de kans bestaat, dat de invoer uit die landen afneemt en de druk op onze industrie daarmede geleidelijk zal verdwijnen."

Hoewel deze uitspraak van den Minister voor de betrokken volken niet moedgevend is en wij er ons dan ook niet in kunnen verheugen, spreekt het toch min of meer de overbodigheid van het ingediende wetsvoorstel uit.

En even verder zegt Zijn Excellentie nog op pag. 2 der Memorie van Toelichting:

> „Hij acht den nadeeligen invloed, die, in het algemeen gesproken, door een, zij het tijdelijke beperking van invoer van sommige artikelen op den handel en op de productievoorwaarden in andere industrieën wordt uitgeoefend, van zoo ernstigen aard, dat men naar zijne meening alleen in den uitersten nood voor een bepaalde industrie zijn toevlucht tot een tijdelijk invoerverbod mag nemen."

De ernst van den toestand in de schoenenindustrie staat bij de Regeering vast; ook ik twijfel daaraan niet.

Een krachtig pleidooi, door een der geachte afgevaardigden in onze afdeeling voor de invoering dezer wet gehouden, heeft mij overtuigd van den ernst der zaak, maar, Mijnheer de Voorzitter, niet deze middelen, gezondere moeten worden toegepast; het andere deel der bevolking, dat de industrie, den land- en tuinbouw, de veehouderij, den handel en het vervoerbedrijf beoefent, mag daardoor niet worden geknakt.

De ernst van de te nemen maatregelen, door de aanvaarding van deze wet zeker der Regeering opgelegd, wordt ook uitgesproken door de subcommissie, welker uitspraak overgenomen is op pagina 1 der Memorie van Toelichting:

> „Zij erkende, dat deze maatregelen den meest ernstigen hinderpaal vormen voor het herstel van den internationalen handel en bepaalde zich er voorts toe de wenschelijkheid uit te spreken, dat niets moest gespaard worden om deze maatregelen zoo zeldzaam mogelijk toe te passen."

De Memorie van Antwoord, Mijnheer de Voorzitter, ademt denzelfden geest:

> „Vrijheid van handel" — zoo heet het daar — „behoort regel te blijven."

(de Boer.)

De zorg voor de gevolgen van de in deze wet bedoelde maatregelen ligt, zou ik zeggen, den Minister op de ziel en vindt uiting in de zooeven gebezigde citaten. En niet deze Minister alleen, ook de Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw sprak zich, als antwoord op de tot Zijn Excellentie gerichte vraag in zake de concurrentie, voor de tuinders ontstaan door invoer van witlof uit België, aldus uit:

„Bovendien mag aangenomen worden, dat de tuinders in het Westland daarmede volstrekt niet zouden ingenomen zijn, gezien de beteekenis van den uitvoer onzer tuinbouwproducten naar België."

Het zal leiden, zoo beweerde ik aan de hand van gegevens, tot navolging en uitbreiding van systeem.

Het zal ook leiden tot verhooging der prijzen van schoeisel, althans zal deze wet helpend werken voor wie ze is bedoeld.

En die verhooging der prijzen zal het zwaarst drukken op het budget van de minder gesitueerden. De zorg van de Nederlandsche huisvrouwen is uitgedrukt in het request, tot Kamer en Regeering gericht. Zoo rooskleurig staat het met de inkomsten van velen niet, dat door een verhooging van de prijzen van het schoeisel hun toestand nog zou mogen worden verslechterd.

Het gaat hier niet om het minder kunnen wegleggen voor den kwaden dag, maar het gaat hier over hen, wier inkomsten liggen beneden het noodzakelijke levenspeil.

En dan is het toch zeer duidelijk, Mijnheer de Voorzitter, dat een groot gedeelte zal moeten versoberen, om een kleine groep te helpen.

Er bestaat groote vrees, Mijnheer de Voorzitter, dat de aanvaarding van dit wetsontwerp door de Kamer en de uitvoering der wet door de Regeering den uitvoer van onze voortbrengselen ten zeerste zullen bemoeilijken.

De nog steeds belangrijke uitvoer uit ons land van de voortbrengselen van land-, tuinbouw en veehouderij: vee en zuivel, maar buiten dit ook nog het ontzaglijk belang, dat onze industrie op allerlei gebied, ook op dat van landbouw, handel en expeditie in den ruimsten zin des woords heeft, zullen in het gedrang komen. Al die welvaartsfactoren kunnen niet bloeien binnen onze grenzen. Hoe meer ons volk zich isoleert, hoe meer de werkloosheid en armoede zullen toenemen.

Het was de heer Lovink, die in een door hem uitgesproken rede voor eenige dagen op deze ernstige zaak heeft gewezen.

In de Memorie van Antwoord geeft de Minister blijk, niet zonder zorg te zijn.

Alleen het feit, dat de te nemen maatregel, reeds bekend zijnde in het buitenland, nog geen waarschuwenden vinger heeft te voorschijn gebracht, verzacht de ongerustheid voor represaille iets.

Het is niet alleen een gedachte van de leden dezer Kamer, het is niet alleen de geachte afgevaardigde, de heer Lovink, een reeks van verzoekschriften van landbouw-, handels-, industrie- en transportmenschen zijn het eveneens, die de Kamer waarschuwen, dit wetsontwerp niet te aanvaarden wegens de voor onze volkswelvaart zoo bedenkelijke consequenties.

Kan men in deze stukken beluisteren puur egoisme?

Mij is dat niet gelukt.

Ik beluister er in de vrees voor het nog slechter gaan van land- en tuinbouw, van veehouderij, van industrie, van handel en vervoer, voor het daaruit voortvloeiende nog dieper zinken van onze welvaart.

Het zijn niet de eersten de besten uit ons land, het zijn niet alleen de boeren, het zijn mannen van gezag op allerlei gebied, nauw verwant aan de welvaart van ons land.

Laat de Regeering niet werken in deze richting voor een noodlijdende industrie, want het bedreigt andere nog dieper in te storten. Laat de Regeering naar andere middelen, naar gezondere middelen zoeken tot opheffing der crisis en ik zal gaarne mijn steun daaraan geven.

Met al den ernst, die in mij is, dring ik er met klem bij de Kamer op aan, dit wetsontwerp niet aan te nemen.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: De Bijzondere Commissie voor het ontwerp van wet tot wijziging van de artikelen 143 e.v. van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (390) kan binnen den bij art. 32, juncto 44, van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke 12 April a.s. verstrijkt, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt bedoelden termijn te willen verlengen tot 15 Mei a.s.

De Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet, houdende voorziening tegen waterverontreiniging door gemeentelijken afvoer van vuil (26), kan binnen den bij art. 32 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke den 23sten dezer verstrijkt, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt mitsdien, bedoelden termijn te willen verlengen tot 30 Mei a.s.

De Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling der Hinderwet (*Staatsblad* 1896, n°. 222), laatstelijk gewijzigd bij de wet van 1 Juli 1909 (*Staatsblad* 246) (7), kan binnen den bij artikel 32 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke den 23sten dezer verstrijkt, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt mitsdien bedoelden termijn te willen verlengen tot 30 Mei a.s.

Ik stel voor, deze verzoeken toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging over het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk (382) wordt voortgezet.

De heer **Gerretson**: Mijnheer de Voorzitter! Na de zoo uitvoerige redevoeringen meen ik in uw geest te handelen door zoo kort mogelijk ons standpunt ten aanzien van dit wetsontwerp uiteen te zetten, waardoor ik in het bijzonder niet zal kunnen ingaan op de vele belangwekkende beschouwingen in de rede van den heer Vliegen.

Mijnheer de Voorzitter! Eenigen mijner geestverwanten hebben met mij dit wetsontwerp, ik zeg niet met matige belangstelling, maar althans met matige ingenomenheid begroet. Ik sta hier als Rotterdammer, wien het vrijhandelsbegrip als met den paplepel is ingegoten; die niet uitsluitend in ambtenaars-, onderwijzers- of arbeiderskringen, maar vooral in handelskringen is grootgebracht. Toch behoef ik geen stoute schoenen aan te trekken, wanneer ik niet principieel afkeerig tegenover dit schoenwetje sta. Immers, ik laat mij niet beangstigen door de kreten, die veelal worden aangeheven, zelfs niet door grafische voorstellingen, die in dalende lijn gaan en aan willen toonen, dat wij noodwendig afglijden naar den afgrond van het meest te verfoeien protectionisme. Op dit terrein geldt ook, als op ieder terrein des levens, dat er geen regel is, hoe uitnemend ook, die niet door een uitzondering veeleer wordt bevestigd dan omvergeworpen. Ik heb te veel leergeld gegeven, ook in de kringen van mijn naaste vrienden, om niet te schrikken voor een te ver gedreven en daardoor verderfelijk doctrinarisme. Het is zoo waar, dat bekende Duitsche spreekwoord, dat ons leert hoe elke te ver gedreven consequentie ons voert in de armen van hem, in wiens gezelschap ik niemand gaarne zie, ook niet op het economisch pad.

Ik zou uit mijn geheugen tal van voorbeelden kunnen aanhalen, hoe te midden van ons economisch leven, dat op de basis staat van den vrijhandel, een maatregel van protectionistischen aard werd genomen, die toch niet behoefde te leiden en ook niet geleid heeft tot verder afglijden naar ongewenschte protectie. Ik herinner mij levendig, hoe de aanneming van een voorstel tot subsidieering van een internationale stoomvaartlijn uit de Rijksmiddelen levendige beroering wekte in vrijhandelskringen en hoe de geëerde president van de Rotterdamsche Kamer van Koophandel meende, den hamer te moeten neerleggen, zoozeer vreesde hij voor de consequenties. Toch heb ik niet gezien, dat daarna de Regeering op dezen weg voortging en dat, nu de eerste

(Gerretson.)

stap gezet was, elk susbidie, dat gevraagd werd, ook maar, als onmogelijk te ontwijken consequentie, werd verleend. Iedere zaak werd naar haar eigen waarde beoordeeld en ik verwacht allerminst van deze Regeering, dat zij nu verder en verder zou moeten afglijden naar het protectionisme.

Ik wensch vertrouwen te stellen in deze Regeering, mits zij mij duidelijk kan maken, dat door dit wetsontwerp wordt bereikt wat het bedoelt. Ik wensch deze Regeering te vertrouwen, ook hierom reeds, dat een van haar leden is de Minister van Financiën, van wien ik weet, ook uit onze Rotterdamsche periode van vele jaren, dat hem de vrijhandelsideë na aan het hart ligt en dat zijn meening in dit opzicht de laatste jaren eer versterkt dan verzwakt is.

Wanneer nu deze Regeering ruiterlijk verklaart, dat zij tot uitvoerverboden eerst dan wenscht over te gaan, als alle andere middelen uitgeput zijn, dan hebben wij geen reden om principieel vijandig tegenover dit wetteke te staan. Te minder meen ik dat te mogen doen, nu de Regeering van meening blijft, ook waar zij dit wetteke indiende, „dat het bestaande stelsel van handelspolitiek moet worden gehandhaafd". Vanwaar dan dat heftige, door niets gerechtvaardigde wantrouwen? Ik meen zelfs, dat de Regeering te lang heeft onderzocht eer zij heeft geconstateerd, dat de noodtoestand, speciaal in deze industrie, een zoo bedenkelijken omvang had aangenomen, zoodat zij, staande op het standpunt dat ik aangaf, meende ditmaal met een wetsontwerp tot steun te moeten komen.

Ja, men kan doctrinair blijven en zeggen, dat in geen geval een beschermende daad, coûte que coûte, mag worden verricht, „om des beginsels wille". Maar men kan de zaak ook van breeder standpunt bekijken en ik voor mij vind, beter dan deze doctrine, het een gezonder, nationaler politiek om een ondergaande industrie voor instorting te behoeden. Ik sta niet op het standpunt van den heer Vliegen. Hij heeft — en dat is begrijpelijk — het wetsontwerp in de eerste plaats beschouwd van het standpunt van den arbeider. Ik stel echter daarboven het nationaal belang, en als de Regeering mij kan aantoonen, dat hier een nationaal belang wordt gediend, dan moet ik het wetsontwerp van hooger plan bezien en onderzocht worden, of hierdoor de belangen van werkgever en werknemer beiden worden gediend.

Ik moet mij in dat geval verheffen boven elke lagere overweging, met name boven de vraag, of de bewoners van een bepaalde streek, die door dit wetsontwerp in hoofdzaak zullen worden gediend, in meerderheid een bepaalde belijdenis zijn toegedaan. Ook verheffen boven de overweging, dat anderen, die ook in den nood zitten, nu niet worden geholpen! Aan de Regeering hier het bewijs te leveren, dat er hier een „boven alle andere uitgaande noodstand is". En dat hier uit vele kwaden het minst kwade, wat den economischen nood betreft, gekozen is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik sta op vrijhandelsstandpunt, maar niet op het onbarmhartig Spartaansch standpunt, dat zegt: wat zwak is moet maar verdwijnen. Dat is wel Spartaansch, maar niet Christelijk-Nederlandsch. Ik geloof bovendien, dat langs dien weg vaak ten koste van het individu het belang van het grootkapitaal meer gediend wordt dan men zich bewust is. Het is juist soms noodig de zwakken te steunen en ze over de moeilijkheden heen te helpen. De Regeering trouwens zelf is voorzichtiger dan sommige vrijhandelstheoretici zelf! Terwijl b.v. het Nederlandsche Landbouw-Comité ons ten zeerste waarschuwt tegen beschermende maatregelen voor landbouwproducten en de agrariërs onder zijn eigen geestverwanten er niet minder huiverig voor zijn, ging ons medelid, dat speciaal de landbouwbelangen zegt te willen dienen, de heer Braat, direct overstag, toen het zijn dierbaar witlof gold en vraagt bescherming, maar de Regeering weigert. Of is hier soms ironie? In dat geval zou de heer Braat mij meevallen. Ik dacht niet, dat in hem een zoo fijne ironische geest stak. Maar dat doet niets ter zake, de Regeering neemt die ernstige of ironische vraag te baat om beslist te weigeren. Behoeven wij nu bevreesd te zijn, dat de Regeering verder zal gaan?

Mijn vriend, dr. Lovink, die als landbouwspecialiteit allicht tegen dit beschermend wetske gekant is, steunt als

(Gerretson e. a.)

visscherijspecialist het lichtelijk protectionistisch getinte amendement-Michielsen. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, ik neem soms het als Prinzipienreiterei aandoende niet zóó serieus als velen en constateer dan liever altoos met stil genoegen, dat het leven toch steeds nog sterker is dan de leer! De practijk houdt levend, de doctrine doodt. Waar ik het dus den heer Fleskens toegeef, dat bij de beoordeeling van dit wetsontwerp een bespreking van vrijhandel of protectie in al deszelfs lengte en breedte, ik wil niet zeggen ridicuul, maar wel onnoodig is, wensch ik dit ontwerp te beoordeelen naar zijn eigen merites.

Ik zou daarin gaarne wat uitvoerig willen zijn, maar met het oog op den tijd en de wenschen van u, Mijnheer de Voorzitter, doe ik dat niet. Bovendien zijn de bijzonderheden èn in de gewisselde stukken èn in dit breedvoerig debat reeds genoemd of zullen zij nog wel worden genoemd, zoodat ik met een paar opmerkingen kan volstaan, omdat voor mij de clou in iets anders zit.

Mijnheer de Voorzitter! Het wil mij voorkomen, dat de Regeering zich voldoende heeft uitgesproken om geen vrees meer te behoeven te koesteren voor een onbillijke onredelijke prijsopdrijving. Ik koester ook niet de vrees, dat de belangen van derden niet zullen worden geëerbiedigd. Ik koester, vooral na de ervaringen der Regeering in den crisistijd, geen vrees, dat het met de consenten misloopen zal. Zij zal de rem wel degelijk vast in handen houden.

De vraag, die echter mij nog blijft bezighouden, is deze, of dit wetteke, waarbij de Regeering het vrijhandelsstandpunt heeft moeten prijsgeven, na de enorm lange, m. i. veel te lange voorbereiding alsnog wel het beoogde doel kan bereiken.

In deze wacht ik het antwoord van de Regeering af. Dan zal ik reden hebben mijn stem te bepalen. Mocht dit antwoord bevredigend zijn, dan zal ik mijn stem aan dit wetsvoorstel, dat als een op zich zelf staande proefneming is te beschouwen, zij het ook zonder enthusiasme, niet onthouden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga thans niet dieper in, om de door mij genoemde redenen, op de vele vragen, die met de groote vraag, waarom het gaat, weinig uitstaande hebben. Maar ik wil toch eindigen met de verklaring, dat, hoe dan ook het antwoord van de Regeering moge zijn, onzerzijds niet verder zal worden gegaan dan de Regeering zelf ons thans aanraadt, omdat verder gaan voor ons op zich zelf een reden zou zijn tegen het wetsvoorstel te stemmen.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! De eerste spreker over dit onderwerp begon met de teleurstelling te kennen te geven, welke de indiening van dit wetsontwerp bij hem gewekt had. Ik wil hetzelfde doen, al zal mijn teleurstelling van anderen aard zijn en andere gevolgen hebben dan die van den eersten spreker. Diens teleurstelling zal zich wel in geen geval uiten in een stem tegen het ontwerp, de mijne en die van mijn partijgenooten zal zich wèl daarin uiten, wat er ook in dit ontwerp veranderd wordt of onveranderd blijve. Toch gevoel ook ik wel eenige teleurstelling over den inhoud van dit wetsontwerp in de richting van den heer Fleskens; het dient zich al te onschuldig aan. Maar voor één artikel — al is het dan een belangrijk uit verbruikersoogpunt, meer dan uit productenoogpunt — slechts een machtiging behelzende, die maar tot 1 Januari 1924 duurt; men moet erkennen, minder kon het niet en de Regeering heeft het dan ook zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt voor hen, die zij lijmen wil, al zijn zij vrijhandelaars.

Maar juist daarin zit het gevaar. Misschien zullen enkelen, die van meening zijn, dat er aan onze handelspolitiek niet getornd moet worden, hun stem aan dit ontwerp geven, omdat de Regeering zoo bescheiden is in haar streven om een kleine groep te helpen. Wij moeten dan ook den heer Fleskens dankzeggen voor zijn amendement en zijn rede van eergisteren, die kwamen bevestigen, wat den tegenstanders al wel lang duidelijk was, maar wat zij, die een excuus zoeken om met de Regeering mede te gaan, gaarne niet gelooven, nl. dat wij hier maar met een eersten stap te doen hebben, die noodwendig tot verdere moet leiden, zelfs al mocht de Regeering zulks nog in het geheel niet bedoelen, wat ik van den

68ste VERGADERING. — 23 MAART 1923.

382. Tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk.

(van Gijn e. a.)

grootsten gemeenen deeler uit het Kabinet getrokken wel wil aannemen, gelet op de bekende meening van sommige leden van het Kabinet over deze aangelegenheid. Ik denk, dat, wanneer de Minister van Buitenlandsche Zaken en van Financiën van avond in de courant lezen, dat dit wetsontwerp verworpen is, zij zullen zeggen: wij hebben gelijk gekregen.

Naïeven hier in de Kamer, die meenen, dat men dit nu maar moet aannemen, omdat het de menschen zoet houdt, die de richting van valutabescherming uit willen, kunnen nu toch, na de rede van den heer Fleskens, hun rol moeilijk blijven volhouden. Ik vind de houding van den heer Fleskens zeer eerlijk — zij het niet taktvol — en zeer begrijpelijk. Het was een moeilijke zaak voor hem. Op het niet onjuiste standpunt staande, dat dit ontwerp voor de schoenen te laat komt (niet van mijn standpunt natuurlijk, maar van wie den invoer beperkt willen zien), kon hij moeilijk geduld toonen. Moet hij nu aanzien, dat ook de rest te laat kwam? Hij kan moeilijk deze eerste protectieschuit met zoo'n kleine lading laten vertrekken, waar er zoo gemakkelijk nog een aanverwant artikel bij geladen kon worden, en hij kan moeilijk over de afvaart van verdere protectieschuiten met grootere lading zwijgen. De passagiers zijn er reeds: leder, textielgoederen, ijzer, confectie. Het is een complete passagierslijst. Van zijn standpunt is er *periculum in mora*. Intusschen heeft de heer Fleskens slechts duidelijk voor ieders oogen gesteld wat vanzelf spreekt. Vooreerst kan een Regeering, die eenmaal begonnen is met toegeven aan den wensch van een industrie om de verbruikers te plukken, en die daarmede eenmaal te kennen gegeven heeft, dat zij het algemeen belang — want anders mag zij niet dienen — beter verzorgd acht door eenige menschen meer te laten verdienen dan door allen meer genot van hun verdiende penningen te doen hebben en eventueel in staat te stellen met iets minder genoegen te nemen, als dat er toe leiden kan dat ze werk behouden; zulk een Regeering, die aldus in het oog van al wie de grondgedachte van den vrijen handel begrijpt, vóór het protectionisme opteerde, kan niet straks aan anderen weigeren wat zij aan één gaf. Te minder, omdat die anderen niet in gelijke conditie bleven door den maatregel voor die eene genomen. Schoenen zijn een niet onbelangrijk bedrag van het budget van velen en, als men die duurder gaat maken, zullen de arbeiders meer loon vragen of zich nog schrapper zetten tegen een eventueele loonsverlaging. Ze duurder zien worden voor heel zijn personeel, daarover gerechte klachten te moeten hooren, zonder dat men zelf — ofschoon in nagenoeg dezelfde positie verkeerende — gelijken steun krijgt, het is een té hard gelach. De Regeering moge dan komen met het praatje, dat wij hier te doen hebben met een zoozeer geconcentreerde industrie, indruk kan dat moeilijk maken, evenmin denk ik als het indruk heeft gemaakt op iemand onzer, die de zaak niet toevallig beziet met een bijzondere belangstelling voor de hem bekende of sympathieke streek, waar die concentratie is.

De Voorzitter: Ik geloof, dat het beter zal zijn, indien de geachte afgevaardigde niet spreekt van ,,een praatje'' van de Regeering.

De heer van Gijn: Dan zal ik spreken van een ,,betoog'', Mijnheer de Voorzitter! Dat één industrie in een streek geconcentreerd is, doet het licht wat schriller vallen op haar malaise, maar verandert toch — de heer Vliegen merkte het reeds op — niet aan het feit. Als een industrie verspreid is over het gansche land, dan zal met haar malaise minder door de overige bevolking medegeleefd worden. De bedrijven, die meer en die minder goed weerstand kunnen bieden, zullen op verschillende plaatsen zijn en de omstanders zullen, daar waar een bedrijf is, dat het niet noodig heeft, niets voor den steun gevoelen, ja, er wellicht tegen opkomen. In de Langstraat, waar zwakke en sterkere allen samen zijn, ziet men nu slechts de zwakke. Neen, door het concentratie-argument zal niemand zich laten afweren, die evenveel malaise kan aantoonen als de schoenindustrie. Voor zoover de publieke financiën in zulk een streek in het gedrang komen, is dat een zaak van extra steun aan zulk een gemeente, wat geen millioenen eischt en waaraan de rest van het land gaarne zal medebetalen.

(van Gijn.)

Wie even doordenkt, moet inzien, dat, al zal het de plicht zijn van al wie voor dit ontwerp niet gevoelt, elk volgend ontwerp met meer klem te bestrijden, de volgende ontwerpen niet uit kunnen blijven. En de passagierslijst voor de volgende protectieschuit is dan ook reeds bekend: 1°. leder, als het nu niet gelukt om nog op deze schuit te boeken, en verder de onderkleeding en de bovenkleeding. En dan wordt het leven van de minst vermogenden zóóveel duurder gemaakt, dat men wel tot het eind toe verder moet met alle bedrijven, die voor het binnenland werken. Het witlof van den heer Braat krijgt dan ook nog een beurt; het lijkt mij nu maar ten tooneele te zijn gevoerd om de Regeering op inconsequentie te wijzen, maar zal dan misschien wel ernstig sollicitant worden voor de protectieschuit. Compleet dupe wordt dan de exportindustrie, die men dan wellicht zal willen helpen, op de wijze die de Regeering in dit geval met breed gebaar afwijst, wat voor de exportindustrie schatten zou vorderen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik noem daar de andere soort van hulp, welke in het Voorloopig Verslag genoemd is en ook in het adres van de Nederlandsche Vereeniging van Werkgevers. Die heeren willen geen invoerverbod, maar zeggen ,,er moet iets gebeuren''. Nu, zóóver ben ik nog niet, maar ik wil wel zeggen, dat ik mij kan denken, dat men tot die conclusie komt. Een vrijhandelaar redeneert als volgt: Zoo vaak men kan zien aankomen, dat een artikel — laat ons nu maar de schoenen nemen — door verandering van productie-omstandigheden op den duur veel goedkooper in het buitenland kan worden gemaakt, moet men zich daarover verheugen in het belang van het geheele Nederlandsche volk. Men mag het dan betreuren voor hen, die hier tot nu toe schoenen maakten voor hun landgenooten en nu niet meer medekunnen, maar aan hun belang mag dat van heel het volk niet opgeofferd worden; hoe eerder die lieden, die dupe zijn, zich aanpassen aan den nieuwen toestand en iets anders gaan maken, hoe beter het voor hen is. Men moet ze daarbij helpen. Voor het volk in zijn geheel is het feit, dat eenige duizenden misschien — want niet licht zal een geheele industrie ten onder gaan — tijdelijk er slecht aan toe zijn, wijl zij van beroep moeten veranderen, van geringe beteekenis naast het feit, dat millioenen, hetzij iets beter geschoeid zijn, hetzij wat meer overhouden voor andere zaken, hetzij eindelijk met lager loon kunnen uitkomen en dus weer voor anderen goedkooper kunnen produceeren en daardoor zelf werk blijven houden en tevens die anderen weer voor al die gunstige alternatieven zetten.

Intusschen kan ik mij denken, dat een vrijhandelaar toegeeft, dat de invasie van een goedkoop algemeen verbruiksartikel maar tijdelijk zal zijn; hij zal dat niet zoo gauw toegeven, want hij weet wel, dat altijd wie protectionistische bedoelingen hadden, het voorgesteld hebben, alsof het maar ging om iets tijdelijks, al was er in werkelijkheid niet anders te voorzien dan een blijvend broeikasbestaan van de industrie, waarvoor bescherming werd gevraagd. Maar hij zal het soms toegeven en erkennen, dat de zaak dan wel iets anders staat. Hij zal dan ook wel eens kunnen toegeven, dat tegenover een tijdelijke winst voor de verbruikers een verlies voor de producenten staat, dat naar verhouding tamelijk groot is; hij zal de mogelijkheid erkennen, dat, wanneer de tijdelijke invasie voorbij is, wel eens betreurd zou kunnen worden door de consumenten zelf, dat ons land niet meer zoo'n sterke schoenenindustrie had, die zoo degelijk en voor matigen prijs kon leveren. Hij zal ook dan nog wel vragen, of, als de malaise inderdaad maar tijdelijk is, er wel werkelijk zooveel blijvende schade in de industrie kan worden aangericht. Is niet een zakenman, zoo zal hij vragen, die perspectief voor morgen ziet, altijd geneigd om het sombere heden wat lichter te zien en zal hij wel zoo gauw het bijltje neerleggen? Maar toch, Mijnheer de Voorzitter, ik erken, dat het denkbaar is, dat zoo'n vrijhandelaar toegeeft, dat er iets gebeuren moet, want dat het op de been houden van de betrokken industrie in haar geheel, enkele zwakke broeders uitgezonderd, een offer waard is.

Hebben wij dat geval nu hier? De mogelijkheid bestaat. Er is in de valutaverstoring een element, waarmede wij nog nooit, geloof ik, in die mate te maken hebben gehad. Een

(van Gijn.)

naburig land levert daardoor tot heel lage prijzen. Is dat tijdelijk? Ik geloof, dat wij wèl onderscheiden moeten. Voor een deel is dat goedkoop leveren gevolg van een waan in Duitschland, nl. van den waan, dat men goedkooper leveren kan dan inderdaad het geval is, m. a. w. van het feit, dat men zich verbeeldt met winst te leveren, terwijl er inderdaad soms reeds uit het oogpunt van den ondernemer zelf, maar in elk geval uit het oogpunt van de geheele volksgemeenschap, met verlies wordt geleverd, omdat niet voldoende wordt voorzien in reproductie van het bij de voortbrenging verbruikte kapitaal, noch ook rente wordt verdiend, zonder welke op den duur werken met kapitaal niet mogelijk is. Zulk een waan moet tijdelijk zijn.

Voor een deel echter zijn er ook factoren voor goedkoop leveren, die m. i. niet tijdelijk zijn, nl. het geringe reëele loon, waaraan de arbeiders zich hebben moeten gewennen. Die daling van den levensstandaard zal langen tijd blijvende zijn. Misschien zal, als de mark stabiel blijft — wat ik nog niet zie, maar wat eenmaal komen moet —, het reëele loon eerst wat stijgen, maar zeer hevige werkloosheid zal het dan ten slotte toch weer drukken. Op den langen duur kan werkloosheid slechts genezen door daling van het loon. Ik houd dus dezen factor van zware concurrentie van Duitschland niet voor tijdelijk. We mogen het nog zoo betreuren, wij zullen ons daarnaar moeten schikken, want het zal medebrengen, dat vooral in industrieën, in welke het loon een groot deel der productiekosten vormt, ook bij ons een hoogere levensstandaard der arbeiders dan in 1914 niet mogelijk is. In de schoenenindustrie is het reëele loon thans nog hooger dan in 1914; het geldloon is nog 103 pct. meer, wat bij levensonderhoud, dat 75 à 80 pct. meer eischt, een stijging van het reëele loon met 14 pct. beduidt. Men moet zich niet de illusie maken, dat zulks blijvend mogelijk zal zijn. Blijvende sterke bescherming moge een tijdje het succes kunnen hebben, dat een hooger loon kan worden uitgekeerd dan zekere arbeid in verband met de wereldmarkt waard is, op den duur straft zich zulks zoowel aan de betrokken industrie als aan heel het volk. Stelt men zich thans op een basis, die de natuurlijke aanpassing tegengaat, dan werkt men gezonde toestanden tegen. Ook uit dat oogpunt is deze poging tot tijdelijke protectie zeer gevaarlijk. Ik wil echter wel aannemen, dat de Regeering, die immers, naar zij zegt, ook den weg van blijvende kunstmatige toestanden niet op wil, daarmede wel rekening zal houden, als dit wetje wordt aangenomen.

Is nu de schoenenindustrie in het bijzonder in de positie, dat men desnoods zelfs als vrijhandelaar steun in eenigen, ik zeg niet in dezen vorm, kan aanbevelen?

De Memorie van Toelichting gaf mij wel eenigszins den indruk, dat er reden was om bij de schoenindustrie een slechten toestand aan te nemen, al kan daar het woord kapot van den heer Fleskens niet dienen. Wel moet men zeggen, dat een industrie, die haar export nog op de helft van 1914 handhaaft en sedert 1920 weer ziet toenemen, nog wel jaloersche zusters zal hebben. Maar de Memorie van Antwoord verbaasde mij; die zegt, dat er eenige ondernemingen voor korteren of langeren tijd gesloten zijn en een enkele moet worden geliquideerd. Ik vraag: kan men dat nu een noodtoestand vinden, en ik zeg alweer: er zullen wel jaloersche zusters zijn, bij wie het erger is. We moeten toch veronderstellen, dat de Regeering de zaak niets mooier maakt dan ze is in dit geval. Ik had minstens verwacht te lezen, dat er veel fabrieken stilstonden; sommige zelfs reeds afgebroken werden. Dat ware ernstige kapitaalvernietiging, maar een enkele geliquideerd, zoodat fabrieksgebouw en machines waarschijnlijk door een ander goedkooper worden gekocht en deze er wel weer mede werken kan, als dat een noodtoestand is, dan begrijp ik het niet. Van een sterk te niet gaande industrie, die de consumenten later erg missen zullen, als het buitenland niet meer goedkoop kan leveren, zie ik weinig. En dat toch was noodig om exceptioneel ingrijpen te verdedigen.

Het argument voor bijzondere behandeling van de schoenindustrie, gelegen in het geconcentreerd zijn in een bepaalde streek, heb ik reeds als zonder beteekenis afgewezen. En ik sta dan ook per slot zeer sceptisch tegenover de noodzakelijkheid om voor de schoenindustrie iets bijzonders te doen.

Maar aangenomen een oogenblik, dat die noodzakelijk er is, hoe wil dan de Regeering steunen?

Het antwoord luidt: zij wil helpen op die in de laatste jaren gebruikelijk geworden manier van steunen in het groot, in het wilde, zou ik bijna zeggen, in plaats van steunen naar de behoefte, zooals dat blijkt uit grondig industrieel onderzoek. Wij hebben in de oorlogsjaren gezien, hoe, omdat wellicht de helft der natie bij de stijgende prijzen de noodige levensmiddelen niet betalen kon, de prijs der levensmiddelen, ten bate van allen zonder onderscheid, door den Staat werd gedrukt à raison van honderden millioenen toeslag uit de schatkist, die aldus wel tweemaal meer uitgaf dan noodig geweest ware bij meer individueelen steun. Wij hebben gezien, dat, wijl een aantal menschen de hoogere huur van woningen niet kon betalen, eenvoudig ruwweg de geheele woninghuur werd gedrukt, zoodat ook zij profiteerden, die zelf in hun eigen beroep van veel grooter stijgingen van loon of winst profiteerden; ditmaal legde niet de schatkist, niet de belastingschuldigen, maar legde een speciale groep bezitters het loodje.

In dien verderfelijken stijl wil men nu verder gaan. Er zijn schoenfabrikanten, die het niet houden kunnen en dus een deel van hun arbeiders ontslaan. Dus, concludeert men, moet de bruto-opbrengst van alle schoenfabrieken, noodlijdend of niet, verhoogd worden. De schoenen moeten minder goedkoop worden. Het is weer hetzelfde verderfelijke systeem, om ter wille van de moeilijkheden van sommigen te trachten voor allen, óók voor wie zich nog redden kunnen, een gelijke hulp te verleenen. En wie zijn het, die ditmaal de kosten van deze allerkostbaarste manier van helpen van eenigen moeten dragen? Ditmaal zijn het niet, zooals bij de distributieregelingen, de belastingschuldigen, niet een speciale groep van onroerend-goed-bezitters, zooals bij de Huurwetten, neen, ditmaal zijn de slachtoffers alle menschen, die zich de weelde veroorloven een paar voeten te hebben en die zich niet den eenvoud veroorloven kunnen zich zelf of hun gezinsleden blootsvoets, zooals in Duitschland reeds voorkomt, of op klompen te vertoonen. Zij allen zullen hun tribuut hebben bij te dragen om alle schoenfabrikanten, zonder onderscheid, die in de oorlogsjaren zich werkelijk niet hebben onthouden van duurder verkoopen van de schoenen, toen zij ze ook wel goedkooper hadden kunnen leveren — de cijfers door den heer Vliegen genoemd waren treffend — nu aan een behoorlijke opbrengst van hun product te helpen, ook hen, die zonder dien steun de tijdelijke moeilijkheden (ze zijn immers tijdelijk) wel te boven zouden kunnen komen.

En wat het ergste is, dat is, dat er van dat tribuut, door alle menschen met voeten op te brengen, eerst nog een belangrijk deel, vele millioenen, in gansch andere zakken zal stroomen, nl. in de zakken van lieden, die in het geheel niet mede zullen werken om werkloosheid te verminderen en in het geheel geen aanspraak of behoefte aan steun hebben. Ik bedoel de houders van voorraden.

De Regeering doet weer naieve pogingen om het voor te stellen, alsof prijsverhooging niet het gevolg zal zijn van den maatregel. Men kan grif toegeven, dat niet het gansche prijsverschil, dat er thans bestaat tusschen een buitenlandschen en een binnenlandschen schoen, er bij behoeft te komen. Men mag aannemen, dat het binnenland goedkooper kan produceeren, als het op grootere schaal produceert. Ik wil dat toegeven, al moet ik hier toch in het voorbijgaan opmerken, dat er strijd is tusschen de Memorie van Toelichting en de laatstelijk overgelegde productiecijfers. Uit die laatste cijfers blijkt heelemaal niet, dat de fabricage per arbeider daalt, als het aantal arbeiders geringer wordt. Uit de statistiek der productie bereken ik, dat in de fabrieken met meer dan 100 arbeiders elk arbeider, toen er in 1920 2388 werkten, 640 paar schoenen maakte, in 1921, toen er 2416 (dat is wat meer) menschen werkten, slechts 628 schoenen per man maakte, en in 1922, toen er ruim 1000 minder werkten, 950 schoenen per man, d. i. 40 pct. meer, maakte. Voor de fabrieken met 50 tot 100 man geldt hetzelfde. Ik neem echter alweer aan, dat de machines door elkaar minder nut doen, en aanvaard dus, dat beperkte productie dure productie is. Doch een kind kan begrijpen, dat er in elk geval prijsverhooging moet zijn en dat de geheele wet, als zij daartoe niet leidt, dan ook voor

(van Gijn.)

de schoenfabrikanten niets waard is. Als de fabrieken, wanneer ze maar ten volle werkten, leveren konden tegen de tegenwoordige prijzen, dan konden ze dat ook zonder invoerverbod.

Trouwens, de heer Fleskens spreekt ook de verhooging van de prijzen volstrekt niet tegen en de Regeering tracht het wel nu en dan eenigszins tegen te spreken, maar in het betoog komt telkens en passant het woordje ,,prijsstijging" voor, omdat men nu eenmaal een betoog over deze zaak niet leveren kan, zonder de erkentenis, dat zij tot prijsstijging moet leiden.

Die prijsverhooging kost aan allen, die schoenen dragen, geld, laat ons dat geen oogenblik verdoezelen, en dan nog het minst aan wie toch gewend zijn maatschoenen te dragen of fijne buitenlandsche schoenen te koopen, dus het minst aan de meest gegoeden, en daarentegen het meest aan de arbeidende klasse in de steden, aan den middenstand, aan de kleine en ook aan de hoogere ambtenaren. Vroeger, Mijnheer de Voorzitter, heette een hoofdgeld, een tribuut, geheven van elkeen, op grond alleen van het feit dat hij een mensch was en een hoofd had of dat zijn gezin zeker aantal hoofden telde, de allerslechtste belasting, en thans komt de Regeering met een voetengeld; het is eenvoudig een verzwaring der particuliere budgetten naargelang het gezin nu niet hoofden maar voeten telt.

De Minister tracht de zaak ook te verdoezelen door te zeggen, dat de prijzen óók stijgen kunnen door duurder worden van de productie in het buitenland. Dat wisten we wel, Mijnheer de Voorzitter! Men kan van meening verschillen, of men dat duurder worden dan zoude moeten betreuren; ik voor mij zoude dat wel doen, omdat ik elk duurder worden van een algemeen verbruiksartikel betreur. De Regeering zoude het misschien niet, omdat dan deze wet niet zoude behoeven te worden ingevoerd. Ik zoude haar die vreugde niet misgunnen. Maar het is heel iets anders, zich te verheugen in een stijging, waaraan men niets kan doen, dan zelf een stijging in het leven te roepen, die zulk een nadeeligen invloed heeft op de budgetten van alle minder vermogende gezinnen.

Zelfs al ware de prijsstijging maar gering, dan zoude ik het zeer afkeurenswaardig achten, omdat er met geld uit de zakken van de minst draagkrachtigen vooreerst goede sier zoude worden gespeeld door menschen, die daarop niets geen recht hebben, de houders van voorraden, en voorts in het wilde steun zoude worden verleend aan alle schoenfabrikanten, rijk of arm, onder gunstige of onder ongunstige omstandigheden werkende.

Maar de prijsstijging zal wel relatief groot zijn, allicht een 20 à 25 pct., en dat zal aan de verbruikers zeer vele millioenen kosten, die om te beginnen niet eens ten goede komen aan de schoenindustrie, die het noodig mocht hebben. Als we aannemen, dat de consumptie 6½ millioen paren per jaar is en elk paar met een gulden in prijs wordt verhoogd door de in- en uitvoerrechten, zal de prijsstijging over het geheel 6½ millioen gulden bedragen.

De Regeering erkent volkomen, dat er groote voorraden zijn; ze zegt zelfs, dat iedereen dat weet; ze zegt er bij, dat die voor een groot deel in handen zijn van grossiers, winkeliers en buitenlandsche handelaren. De schoenfabrikanten erkennen het ook: ons land is tjokvol.

Op pagina 5 (bovenaan) van de Memorie van Antwoord nu tracht de Minister die voorraden als een voordeel te doen zien; die voorraden zullen volgens Zijn Excellentie in de eerste maanden de prijsstijging tegenhouden; ze zullen prijsdrukkend werken. Ik geef natuurlijk toe, dat als ze er niet waren, de prijzen iets sneller zouden stijgen, maar dat neemt niet weg, dat de prijzen van deze schoenen ook zullen stijgen en dat van alles, wat daaraan meer betaald wordt door de geheele bevolking, geen cent komt ten voordeele van het doel: het verschaffen van meer arbeidsgelegenheid in de schoenenindustrie. De Ministers ziet die grossiers en winkeliers wel voor erg naïef aan. Waarom ter wereld zouden zij, in afwachting van een prijsstijging, die de Minister zelf, al erkent hij het niet, beoogt en ook volgens hem na eenige maanden wel komen zal, elkanders prijzen bederven en niet veel eerder helpen verbeteren, als zij weten, dat de voorraad niet meer op groote schaal tegen lage prijzen kan worden aangevuld? Zullen zij niet begrijpen, dat ze met wat geduld hoogere prijzen zullen maken en zal niet dat geduld zelf de prijzen omhoog voeren? De prijzen zijn reeds gestegen. Op de kaartjes van de schoenen, die men koopt, is de oude prijs doorgeschrapt en vervangen door een hoogeren. Houders van voorraden begrijpen natuurlijk zoo goed als ieder ander, dat de schoenfabrikanten alleen te helpen zijn met stijgende prijzen.

Naïef is ook de redeneering, dat de concurrentie in het binnenland den prijs wel laag zal houden. Het is coquetteeren met het begrip ,,laag". Als de Nederlandsche producenten niet kunnen produceeren met een winkelprijs van f 6, dan is het uitgesloten, dat de prijs door hun concurrentie f 5 blijft. Kunnen ze echter met alle kracht werkende voor f 5 leveren, dan kunnen zij dat evengoed zonder invoerverbod.

Nog eens, prijsstijging is het doel en men moet niet trachten dit te verdoezelen. De natie zal wellicht een zeven- à tiental millioenen meer voor schoenen betalen, welk bedrag dan eerst door de houders van voorraden sterk wordt afgeroomd, terwijl dan wellicht de rest zal dienen, nog niet eens ten volle, om noodlijdende fabrieken in staat te stellen weer meer arbeiders aan te nemen. De ervaring is in Zwitserland ook geweest, dat men eerst de voorraden opruimde en dan pas weder arbeiders aan het werk zette.

Zoude de steun dan niet op economischer wijze zijn te verleenen?

De Regeering wil den minder kostbaren weg niet op, minder kostbaar uit het oogpunt van het geheele Nederlandsche volkshuishouden, al is het dan wellicht wat kostbaarder voor den fiscus. Waarom niet? Omdat ze dan in waardeering van alle productiefactoren zich moet begeven. Maar doet zij dat dan nu niet? Gaat zij dan nu niet van de basis uit, dat de productie bij geen enkelen fabrikant goedkooper kan; dat het tegenwoordige loon te handhaven zal zijn, enz.? De Regeering zegt ook bang te zijn voor het antecedent. Is er meer reden voor die vrees dan bij den voorgestelden maatregel? Ik geloof het tegendeel. Verhooging van de prijzen is de alleraangenaamste vorm van steun voor de ondernemers, die er is. Individueele steun is veel minder prettig. De aandrang, die nu reeds bestaat, zal minder zijn, als het gaat om individueelen steun.

Daarin zie ik dan ook de reden, waarom de Regeering het invoerverbod kiest. Voor de Regeering is het: ,,doe wel en zie niet om", al geschiedt het dan ook uit de zakken der minstbedeelden, natuurlijk het gemakkelijkst en vóor de ondernemers het aangenaamst. Ik hoorde ergens zeggen: ,,de schoenfabrikanten houden niet de hand op", neen, de hand ophouden is hun te min. Maar ze zullen zich niet schamen, als elk paar voeten, met name die van arbeiders- en middenstandskinderen, hun van de straat toeroepen: ,,ons schoeisel is belast ten uwen bate, de schoenrekening onzer ouders is om uwentwille beduidend meer dan noodig ware; ons schoeisel is oorzaak, dat van menig ander noodige zaak moet worden afgezien, al weer ten uwen bate. Mijnheer de Voorzitter, ik vind dat een zeer zonderling eergevoel. Niet de hand op willen houden bij de belastingbetalers, maar wèl bij hen, die vaak te arm zijn om in de belastingen bij te dragen!

Mijnheer de Voorzitter! Het bijzondere feit, dat aan de schoenfabrikanten de eer geeft om de eenige industrieelen te zijn, die de Regeering op deze wijze helpt, is gelegen in de concentratie op een beperkt gebied. Mij dunkt, dat zou juist een reden moeten zijn om een anderen weg te zoeken, indien steun dan inderdaad in het publiek belang mocht zijn. De heer Vliegen heeft er gisteren op gewezen. Juist op dat beperkte gebied moet, met medewerking en door samenwerking van de fabrikanten, op andere wijze er in te voorzien zijn, dat de werkloozen, in plaats van leeg te loopen, goedkoope schoenen voor binnen- en buitenland maken. De Regeering kan daarbij helpen door het extra invoerrecht op schoenen ad f 600 000, dat zij thans ontvangt, en de werkloozenbijdrage, die ze geeft, beschikbaar te stellen.

(van Gijn e. a.)

Waar de wil is, is er ook een weg, maar natuurlijk niet zoolang er een aangenamer en voordeeliger oplossing in het zicht is. Verwerpen wij dit plan, dan twijfel ik niet, of, gesteld dat de industrie er inderdaad zoo slim aan toe is als men beweert, de ondernemers zullen medewerken om iets anders uit te denken, dat niet zóó oneconomisch en onbillijk is als een voetbelasting en ook minder oneconomisch dan een aantal leegloopende arbeiders. Mij is door deskundige industrieelen verzekerd, dat juist zoo een op een beperkt gebied geconcentreerde industrie met een betrekkelijk kleinen steun bij goede samenwerking heel wat bereiken kan. Daar moet het zoo noodig heen en daar zal het heen gaan, als wij eerst het denkbeeld, om een voetengeld te mogen heffen van heel de natie, den fabrikanten uit het hoofd hebben gepraat.

Ik zal nu niet spreken over de groote waarschijnlijkheid, dat de maatregel geen werkloosheid opheft, maar die alleen verplaatst. De wellicht acht of meer millioen per jaar, die de prijsstijging van allen zal vragen, zal minder verbruik van andere zaken ten gevolge hebben, wat dan weer de werkgelegenheid vermindert. Zij zal zeker bemoeilijking van den export ten gevolge hebben, die juist zooveel mogelijk moet bevorderd worden. De Rotterdamsche Kamer van Koophandel ziet dat blijkens haar request goed in.

Ten slotte wil ik nog een paar vragen doen. Hoe denkt zich de Regeering de zaak? Haar antwoord is tamelijk sphynxachtig op bladz. 5. Wat die normale invoer is, is nog allerminst duidelijk.

Er is gezegd: men zal ieder, die invoeren wil, dwingen om ook te gelijker tijd hier te lande te bestellen. Maar vergeet men niet geheel, dat, wie goedkoope geïmporteerde schoenen verkoopt, veelal een gansch ander bedrijf, een andere cliëntèle heeft dan wie solide Hollandsch fabrikaat verkoopt en omgekeerd? Men zal iets onmogelijks eischen. Ik voorzie voor de Regeering eindelooze moeilijkheden en vrees, dat aanneming van dit ontwerp alleen een reden tot lachen zal worden voor de tegenwoordige houders van voorraden en voor niemand anders. Daarom eindig ik om met klem de Kamer aan te sporen: verwerp dit voetengeld, dat niet eens, zooals indertijd het beruchte hoofdgeld, de schatkist zal spekken, maar alleen de zakken van de houders van voorraden en van fabrikanten, die het òf niet beslist noodig hebben òf anders te helpen zijn.

Dit voetengeld moet verworpen worden, omdat het onvermijdelijk tot verdere en blijvende protectie leidt, die de meerderheid hier niet wil en niet mag willen. De protectie is bij ons door alle partijen als programpunt losgelaten, toen ze bij de verkiezingen van 1913 tot een débâcle voor de rechterzijde leidde. Dat nooit weer, is toen gezegd! Op zulk een uitdrukkelijke verklaring had men bij de jongste verkiezingen zeer duidelijk en uitdrukkelijk terug moeten komen. Nu men dat niet gedaan heeft, acht ik het kiezen van protectie en het aannemen van dit wetsontwerp niet in den haak. Men had dat moeten aankondigen aan de kiezers, althans het zich moeten voorbehouden. Wat niet is geschied!

De heer **Feber**: Mijnheer de Voorzitter! Het lag aanvankelijk niet in mijn bedoeling om bij deze gelegenheid het woord te voeren, maar naar aanleiding van zekere opmerkingen, die gemaakt zijn over de rede van den heer Fleskens, wil ik eenige algemeene opmerkingen plaatsen, vooral na de redevoeringen van de heeren Vliegen en van Gijn, die op de betreffende passages van de rede van den heer Fleskens hebben gereageerd.

Het wil mij toch voorkomen, dat ten onrechte in het geding is gebracht de aloude strijdvraag: vrijhandel of protectie. Men heeft uit de rede van den heer Fleskens afgeleid, dat deze zeer protectionistisch gezind is; van den anderen kant is nadrukkelijk verklaard, dat verschillende leden het vrijhandelsbeginsel niet wilden loslaten en vreesden, dat nu het hek van den dam zou worden gelicht. Ten onrechte, want wij hebben hier niet alleen te doen met twee tegenover elkaar staande zoogenaamde beginselen, maar het gaat alleen om een derde beginsel, dat steeds aan onze handelspolitiek ten grondslag lag en nog ligt: dat van de opportuniteit. Bij de in het verleden geldende internationaal-economische verhou-

(Feber.)

dingen hebben wij getracht, een zoodanige handelspolitiek te voeren, dat een geheel van overeenkomsten werd gesloten, dat inderdaad door het vrijhandelsbeginsel leek geïnspireerd, maar waaraan inderdaad het diepere beginsel van de opportuniteit ten grondslag lag. Thans zijn de economische verhoudingen veranderd en de Regeering houdt ook thans onverminderd vast aan het beginsel van de opportuniteit, nl. de vraag, wat het meest strekt tot bevordering van de volkswelvaart. Hier is dus geen sprake van verandering van vroeger gevolgde beginselen. Men heeft vroeger elk geval op zich zelf beschouwd, en thans zal precies hetzelfde worden gedaan t.a.v. de schoenindustrie, eventueel t.a.v. de leerindustrie. Het gaat hier niet eenzijdig om de reconstructie van de schoenenindustrie, maar om het algemeen belang van ons geheele volk. Men vreest van aanneming en toepassing dezer wet represailles en prijsstijging. Wat represailles betreft, daarover kunnen wij dagen debatteeren, maar met zekerheid valt niets te zeggen, tenzij men in aanmerking neemt de ervaring, die in andere landen is opgedaan en waaruit blijkt, dat dit gevaar zeer gering is.

Wat de prijsstijging betreft, men zou de zaak bewust moeten verdraaien, als men wilde beweren, dat iedere prijsstijging achterwege zal blijven. Dat ten gevolge van het min of meer sluiten der grenzen een tendenz tot het verhoogen der prijzen zal intreden, is zoo duidelijk, dat het voor geen tegenspraak vatbaar is, maar aan den anderen kant zal er een tendenz zijn tot prijsdaling ten gevolge van de grootere productie en den grooteren omzet in de winkels. Ik geef toe, en daarbij denk ik speciaal aan de oorlogsjaren, dat er alle reden bestaat om te vreezen, dat men verbruikers zal pogen te villen, maar hun, die dergelijke booze voornemens koesteren, blijft het dreigement van opening der grenzen boven het hoofd hangen. Zij zullen dus zeker voorzichtig zijn.

Het wetsontwerp is laat gekomen, men heeft zich kunnen volstoppen met schoenen, en als het wetsontwerp in dezen vorm wordt aangenomen zal ons land gelukkig worden gemaakt met een commissie, die nader zal onderzoeken, onder welke voorwaarden het verbod in werking zal treden. Ik gebruik een hard woord, maar ik meen het toch in vriendelijken zin, wanneer ik zeg: ik zou de Regeering willen tarten een commissie in het leven te roepen, die nog klemmender dan de Regeering in de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord heeft gedaan, aantoont, dat een noodtoestand bestaat in de schoenindustrie. Dat is niet mogelijk, maar als die commissie er komt, zal de buitenlandsche industrie nog zoo veel meer tijd hebben om planmatig ons land te overstroomen met schoenwerk.

Een van mijn politieke vrienden zal uitvoeriger spreken over het leder. Wij hebben gegevens daaromtrent en hebben nog hedenochtend een en ander vernomen uit een ledercentrum in het zuiden van ons land. De fabrieken werken op een vijfde van haar capaciteit. Nu zal de heer van Gijn misschien zeggen: zoolang nog maar een enkele wordt geliquideerd, is dat zoo erg niet, maar men houdt de fabrieken kunstmatig nog in stand, omdat men niet tot executie wil overgaan. Wie met de strekking van dit wetsontwerp medegaat, moet dan ook m. i. wenschen uitbreiding ook tot de lederindustrie. De heer van Gijn voelt hier, subjectief, het hek van den dam gelicht, maar laten wij de zaak objectief beschouwen.

Aan de Regeering wordt verweten, dat zij met dit voorstel zoo ontzaglijk lang heeft gewacht. De heer Fleskens heeft gisteren in de Regeering gewraakt een geest van talmen en van aarzelen.

Maar daarnaast heeft de heer Fleskens betoogd, dat het wenschelijk zou zijn op den weg, door dit wetsontwerp zijns inziens gewezen, voort te gaan. Hoe moeten wij nu deze zaak beschouwen en waarom heeft de Regeering zoo lang met dit wetsontwerp gewacht? In de eerste plaats natuurlijk, omdat zij de overtuiging moest hebben, dat er een noodtoestand heerschte voor de schoenindustrie, maar in de tweede plaats, omdat de Regeering waarschijnlijk de overtuiging had, dat van een ontwerp als dit niet nauwkeurig kon worden vastgesteld, of de voordeelen grooter zijn dan de nadeelen. Dat moet worden vastgesteld, niet door de dobbelsteenen, zooals de heer Vliegen opmerkt, maar aan de hand van de practijk.

68ste VERGADERING. — 23 MAART 1923.

382. Tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk.

(Feber e. a.)

Als dit wetsontwerp wordt aangenomen, dan zal eindelijk, boven alle theorieën, hetzij van vrijhandelaren, hetzij van protectionisten, in de eerste plaats de practijk spreken. Nu zal die practijk, naar ik vertrouw, zoodanig zijn, dat van voordeelen veel, maar van nadeelen weinig zal blijken. En wanneer dan inderdaad die practijk zoodanig is, dat de nadeelen zullen uitblijven en de voordeelen groot zullen zijn, dan moet ik aannemen, dat degenen, die het wetsontwerp nu met wantrouwen te gemoet treden of zelfs er uit beginsel tegen zijn, door de practijk zullen worden bekeerd en dat dan de andere industrieën, die ook in nood mochten geraken, zullen verkrijgen, wat alsdan niet alleen voor hen, maar in het belang van het geheele land noodzakelijk zal zijn.

De heer **Gerritzen**: Mijnheer de Voorzitter! Men kan dit wetsvoorstel van uit verschillende gezichtshoeken bekijken, hetgeen dan ook in en buiten deze Kamer is gedaan. Om het op zijn waarde te schatten, moet men het bezien van het standpunt, dat de Regeering daarbij inneemt.

Deze ziet het als een tijdelijken noodmaatregel; zij is zich bewust van de nadeelen, verbonden aan invoerverboden; toch stelt zij een invoerverbod voor bepaalde goederen, nl. schoenwerk, voor; zij aanvaardt dus bewust de hieraan verbonden nadeelen. Waarom? Om een in haar oog grooter nadeel te keeren. Dat grooter nadeel is, zooals de Regeering het uitdrukt, de ondergang van een industrie, die, in een klein deel van het land geconcentreerd, voor de aldaar wonenden het eenige bestaansmiddel vormt. Ik kan mij met dat standpunt vereenigen. De Regeering stelt zich dus op het standpunt, dat zij te kiezen heeft tusschen twee euvels, en zij kiest het geringste. Dit standpunt is redelijk, mits inderdaad een gegrond uitzicht bestaat, dat men, door het eene kwaad te aanvaarden, het andere afwendt of ontgaat. Wij hebben hiervan een antecedent in Indië. In Indië, dat leven moet van den uitvoer, zijn in 1917 en 1918 uitvoerverboden uitgevaardigd, echter niet om den uitvoer te belemmeren. Men aanvaardde echter het kwaad van belemmering van den uitvoer, om daardoor van het buitenland te krijgen, wat men noodig had. In dien tijd was vooral Amerika lastig met het afgeven van goederen, die men voor Indië noodig had, en men hoopte, dat men door uitvoerverboden met consenten het buitenland zou dwingen af te geven, wat Indië noodig had. Daar dus ook weer een voorbeeld van het aanvaarden van een kwaad om een grooter voordeel te verkrijgen, hier om een grooter nadeel te ontgaan.

Bestaat er nu redelijke kans, dat het door de Regeering beoogde doel zal worden bereikt?

Zij wil de schoenenindustrie in Brabant steunen door aan deze het produceeren weer mogelijk te maken: de productie heeft volgens haar erg geleden door invoer van goedkoope buitenlandsche schoenen. Hierdoor lijden fabrikanten verliezen en de arbeiders lijden aan werkloosheid. Het middel hiertegen is: produceeren, waardoor de fabrikanten kunnen verdienen en de arbeiders kunnen werken. Men produceert òf voor den export òf voor den binnenlandschen afzet. Nu is het duidelijk, dat invoerverboden de productie voor export niet stimuleeren. Deze voorgestelde maatregel influenceert wel den toestand op de binnenlandsche, niet dien op de buitenlandsche markt. De Regeering erkent dan ook, dat de door haar voorgestelde maatregel alleen invloed kan hebben op den afzet in het eigen land.

Kan nu de productie voor het eigen land door een invoerverbod tot 1 Januari '24 worden bevorderd? Dit hangt af van de aanwezige voorraden. In het Voorloopig Verslag is naar gegevens gevraagd, maar de Regeering zegt in de Memorie van Antwoord, dat ze er niets van weet. Ik lees in de Memorie van Antwoord op pagina 3:

> ,,Ondergeteekende is niet in staat om, zij het bij benadering, eene opgave te verstrekken van de thans aanwezige voorraden schoenwerk hier te lande; het is van genoegzame bekendheid, dat deze van tamelijk grooten omvang moeten zijn."

Elke feitelijke basis ontbreekt dus. Gisteren zeide de geachte afgevaardigde de heer Fleskens: ,,Ons heele land is

(Gerritzen e. a.)

volgepropt met buitenlandsch schoenwerk.". Als dat waar is en die voorraden voldoende zijn voor acht maanden, helpt geen invoerverbod. De Regeering tracht wel aan de consequenties te ontkomen, en zegt op pagina 3 van de Memorie van Antwoord:

> ,,Naarmate die voorraden slinken, zal aan de productie, die thans in vele gevallen een minimum bedraagt, met behulp van de vrijgekomen gelden uitbreiding kunnen worden gegeven.".

Dat hangt echter af van de vraag, hoe groot de voorraden zijn. Zijn ze zoo groot, dat zij voor acht of negen maanden kunnen strekken, dan zal een invoerverbod niet baten, om de productie te bevorderen. De redeneering der Regeering kan alleen opgaan, wanneer de voorraden klein zijn. Daarvan weet echter de Regeering, zooals ik zeide, niets af.

Er komt bij, dat de invoer niet geheel zal worden verboden. Hij zal gebonden zijn aan voorwaarden, maar ook ten opzichte daarvan tasten wij in het duister. Er is gevraagd: welke zullen die voorwaarden zijn, en in de Memorie van Toelichting krijgen wij het vage antwoord, dat de voorwaarden een normalen invoer moeten verzekeren. Er werd gevraagd: wat bedoelt men met een normalen invoer, en daarop antwoordt de Regeering, dat zij het eigenlijk ook niet weet. Zij schrijft op bladz. 5 van de Memorie van Antwoord:

> ,,Welke maatstaf overigens bij beoordeeling van wat als een normale invoer kan worden beschouwd, zal moeten gelden, zal eerst na overleg met de vorengenoemde commissie kunnen worden vastgesteld."

Wanneer verder de voorraden groot zijn, zullen de speculanten het geheel in de hand hebben om door de prijzen op te zetten die voorraden aan te vullen.

De Minister zegt:

> ,,Mocht aan ondergeteekende blijken, dat in de toekomst eene prijsstijging onnoodige afmetingen gaat aannemen, dan zal dit onmiddellijk beantwoord worden met het ruimer openstellen van de mogelijkheid van invoer."

Welnu, de houders van schoenenvoorraden hebben niets anders te doen dan de prijzen op te zetten; de mogelijkheid van invoer wordt daardoor vergroot en de geslonken voorraden kunnen worden aangevuld. Zoo kunnen zij geld blijven verdienen. De hoogere prijzen der schoenen komen in hun zakken terecht, maar de fabrikanten en de arbeiders in de schoenenindustrie, die men helpen wil, worden niet geholpen.

Het geheele wetsontwerp is een en al vaagheid; men krijgt van de Regeering niets dan vage antwoorden, welke vragen men ook stelt. Feiten, welke een redelijk uitzicht openen, dat de voorgestelde maatregel inderdaad doel zal treffen, kan de Regeering niet noemen. Aangaande haar gedragslijn ten aanzien van den invoer van schoenwerk kan zij ook niets zeggen. Het wetsontwerp komt op niets anders neder dan op een uitnoodiging tot het doen van een sprong in het duister, maar als men dergelijken sprong doet, dan is het best mogelijk, dat men op een geheel andere plaats terechtkomt dan men zich heeft gedacht.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Met het grootste genoegen heb ik geluisterd naar de sprekers, die zich tegen dit wetsontwerp verzet hebben en gezien, hoe zij mij het gras voor de voeten wegmaaiden, zoodat ik kort kan zijn, en in het bijzonder heb ik mij verheugd naar aanleiding van de rede van den heer Vliegen.

Ik kan in hoofdzaak het standpunt van dien geachten afgevaardigde tot het mijne maken, alleen met dit verschil, dat ik er niet zoo ongemakkelijk op sta, als hij heeft erkend te doen, omdat mijn standpunt een breeder standpunt kan zijn. Het kan bij mij nooit gaan om het belang van één klasse; bij mij gaat het altijd om het belang van geheel de bevolking. Maar als het gaat om het economisch belang van de geheele bevolking, dan gaat het ook voor mij in de eerste en voornaamste plaats om het belang van de arbeiders, om

(van Dorp.)

de zeer eenvoudige reden, dat, wanneer men denkt om de materieele welvaart van ons volk, men natuurlijk moet denken in de eerste plaats om die velen, wier welvaart het geringst is.

Hetgeen in het algemeen aan dit wetsontwerp ten grondslag ligt, is een overweging, die bij ons allen aanwezig is, Hoe wij ook over dit wetsontwerp denken, het is een hoogst verdrietig en ontmoedigend feit om te zien, dat een bloeiende industrie achteruitgaat. Ik wil niet zeggen: te gronde gaat; dit zou misschien overdreven zijn. Maar van dit motief naar het verleenen van steun is een zeer groote stap, en het gaat nu over de vraag, of het raadzaam is dien stap te doen.

Ook de Minister heeft in de stukken reeds als zijn zienswijze te kennen gegeven, dat een dergelijke stap tot de uitzonderingen moet behooren.

Nu meen ik, dat, wanneer men dien stap wenscht te doen, men meer te doen heeft met een zeker sentiment dan met een weloverwogen politiek.

Ik beroep mij daartoe op *De Standaard,* die dit geschreven heeft:

> „Hoezeer alle gelijk aan den kant der tegenstanders is, als men ten slotte voor de simpele vraag komt te staan: moeten dan gezonde industrieën, die aan duizenden arbeiders werk verschaffen, maar verdwijnen door niets te doen, dan aarzelt men toch om daarop een bevestigend antwoord te geven.
>
> Wij hellen daarom over tot de meening, dat men steun zal moeten verleenen."

Ik vergeef *De Standaard* de eenigszins duistere zinsnede, dat industrieën verdwijnen door niets te doen. Ik ben gaarne een welwillend lezer en ik denk, dat men bedoelt: doordat wij niets doen. In deze geheele zinsnede ontbreekt het aan logica. Indien zij door een vrouw geschreven was, twijfel ik er geen oogenblik aan, of men zou zeggen: daar hebt gij de speciale vrouwelijke logica. Het is onverstandig, maar we doen het toch. Maar waar het hier *De Standaard* geldt, is het uitgesloten, dat dit door een vrouw geschreven is. Dit is door een man geschreven, maar het is de logica, welke men wel eens als de vrouwelijke logica betitelt. Hier is het sentiment aan het woord. Ik ben het eens met degenen der sprekers, die het standpunt van de Regeering in deze weinig gemotiveerd achten. Men heeft reeds gewezen op de motiveering met de groote werkloosheid in dat ééne bedrijf en met de malaise in die bepaalde streek, maar ik vestig er nog eens de aandacht op, dat wij aangaande den inwendigen toestand van dat bedrijf ten eenenmale niet zijn ingelicht. Het is volkomen juist wat geschreven is, nl. dat een dergelijk wetsontwerp voor bedrijfsleiders een reden kan zijn om werklieden werkloos te laten worden, in plaats van hen ten koste van geldelijke opofferingen, wat in vele bedrijven is geschied, aan het werk te houden.

Als men nagaat, welke de reden is, waarom dit wetsontwerp na lang aarzelen toch is ingediend, dan geloof ik, dat er iets aan ten grondslag ligt, dat ik een bedenkelijk verschijnsel zou willen noemen: de buitengewoon sterke aandrang van een kleine groep belanghebbenden. Er zijn vergaderingen gehouden en er is niet gevraagd, maar er is voortdurend geëischt en ik vrees, dat de Regeering daarvoor is gezwicht. Ik vind dit een buitengewoon bedenkelijk precedent. Men heeft niet van een Regeering te eischen, vooral niet als groep van belanghebbenden. Ik heb in de couranten in een verslag van een van de vergaderingen gelezen — ik weet niet of dit verslag volkomen juist is en ik neem het niet voor mijn rekening —, dat men zich er op beroepen heeft, dat deze industrie een van de bestaansmogendheden van deze Regeering vormt. Wat bedoelt men daarmede? Het lijkt mij een buitengewoon gevaarlijke uiting.

Het is ook eigenaardig, dat men in de redevoeringen bij dit wetsontwerp voortdurend heeft aangedrongen op algemeene bescherming, en ik wijs in dit verband op de rede van den heer Gerretson, die heeft gezegd, dat er een heftig en niet gerechtvaardigd wantrouwen is, zoo men vreest, dat de Regeering verder zal gaan. Als ik zie, dat degenen, aan wier wenschen thans wordt te gemoet gekomen door de Regeering, hebben gewezen op tal van industrieën, die noodlijdend zijn, ook de tuinbouw, de landbouw enz., dan geloof ik, dat men dat wantrouwen niet ongerechtvaardigd kan noemen.

In Zwitserland is men ook met een enkele industrie begonnen, doch heeft men in korten tijd een gansche reeks invoerverboden gekregen: van meubelen, leer, schoenen, automobielen, producten van ijzer en staal, enz.

Er wordt met voorliefde op gewezen, dat ook voorstanders van den vrijhandel zich wel eens uitspreken voor een tijdelijke afwijking van dat beginsel. Dit is echter onjuist; het gaat dan om een uitzondering op den vrijen invoer, die past in de redeneering van den vrijhandelaar. Wanneer kan worden aangenomen, dat een belemmering van den vrijen invoer niet zal strekken ten nadeele van de productieve kracht, maar in korten tijd productieve kracht weet op te wekken of in stand te houden, dan kan ook de vrijhandelaar voor een tijdelijke belemmering van den invoer zijn. Maar het is juist de vraag, of het hier gaat om een tijdelijke afwijking; of dus een tijdelijk middel kan helpen. De Regeering is hierover uiterst vaag; zij spreekt van ongelijke productievoorwaarden in de verschillende landen. Zulke ongelijke voorwaarden bestaan steeds en overal; zij spreekt over de huidige conjunctuur, die in het bijzonder op de schoenenindustrie zou drukken. Conjunctuur is een buitengewoon pleizierig woord, men kan het overal daar gebruiken, waar men een heelen samenhang waarneemt, dien men niet precies doorziet. Talrijke factoren werken thans, die momenteel zijn, die spoedig zullen zijn uitgewerkt, maar andere zullen blijvend zijn of van langen duur. Buiten de valutaschommelingen heeft men bijv. de quaestie van de Duitsche schadeloosstelling, van de Duitsche kapitaalvlucht, die in den vorm van goederenuitvoer, ook van schoenenuitvoer, plaats heeft. Waarom drukt nu die conjunctuur op de schoenen meer dan op andere artikelen? Is het niet mogelijk, dat er factoren zijn, waardoor uitvoer van schoenen uit Duitschland toch zal blijven voortgaan, zoodat er geen sprake is van een tijdelijke belemmering? De Regeering spreekt van beperking tot een normalen invoer, en als men vraagt, hoe men daarachter zal komen, wat die normale invoer is, dan zegt zij, dat een commissie dat moet uitzoeken. Bij alle moeilijke quaesties benoemt men tegenwoordig commissies, maar als de Minister het niet weet, zal ook een commissie het niet weten. Normale invoer bestaat wanneer men allen in- en uitvoer vrijlaat en de beroemde valuta-moeilijkheden niet aanwezig zijn. Het zal dus volmaakt arbitrair zijn, wanneer zulk een commissie gaat uitmaken, hoe groot zulk een invoer zou zijn.

De Regeering zegt, dat zij geen invoerrecht wil heffen, omdat men dan in waardeering van factoren moet treden, die den productieprijs bepalen. Zij bedoelt dus, dat zij den normalen prijs niet kan bepalen. Daarom laat zij nu de prijsvorming eenvoudig over aan het aanbod uit het binnenland. Dat is een heel gemakkelijke manier om zich er van af te maken, maar juist is zij niet, want men weet nu toch niet, of die billijke prijs tot stand komt, die er zou zijn als de valuta-moeilijkheden er niet waren.

Verschillende sprekers hebben beweerd, dat er prijsstijging zou komen, maar het argument van de protectionisten is altijd, dat er geen prijsstijging zal komen. Dat gaat echter niet op, want als er geen prijsstijging is, is er geen bescherming, en als er bescherming moet zijn, moet de prijs hooger worden dan hij geweest zou zijn bij vrijen invoer. Het kan zijn, dat de prijs weer eenigszins daalt door verbeterde productie, maar die daling kan toch niet zooveel zijn, dat de stijging wordt gecompenseerd, want dan zou men den invoer vrij kunnen laten.

De groote oorzaak voor de indiening van dit wetsontwerp, waardoor wij op mijns inziens betreurenswaardige wijze afstand doen van ons vrijhandelsbeginsel, is naar mijn meening hierin gelegen, dat thans de Nemesis komt over den Minister van Arbeid, in den persoon van den Minister van Handel en Nijverheid. Langen tijd heeft men gemeend, dat men alle mogelijke lasten kon stapelen op de nijverheid, dat dit zou komen ten bate van de arbeiders en dat dit niets zou hinderen, maar nu hindert het wel. Nu is het onmogelijk, den toestand van de arbeiders in het algemeen te verbeteren, door

(van Dorp.)

partieel te beschermen, door bepaalde industrieën in het leven te houden; dat is onmogelijk, omdat men daardoor de kosten van levensonderhoud voor andere arbeiders verhoogt. Dat bleek mij weer eens duidelijk, toen ik toevallig in een zelfde aflevering van *Economisch-Statistische Berichten*, behalve een beschouwing over deze wet, ook vond een beschouwing over de steenfabricage, waarin een arbeider in die industrie uiteenzette, hoe het loon van de bouwvakarbeiders drukt op het loon van de arbeiders in de steenfabricage. Tracht men nu de steenfabricage, die er zeer slecht aan toe is, in het leven te houden door bescherming, dan drukt dat weer op het levensonderhoud van de arbeiders in de schoenfabricage en, wil men hen helpen door de schoenen duurder te maken, dan drukt dat weer op het levensonderhoud van de arbeiders in de steenfabricage. Zoo komt men geen stap verder, maar dat is nog een euphemistische uitdrukking, want men gaat achteruit, met iederen beschermenden maatregel vermindert men de geheele volkswelvaart weer een beetje. De heer Feber zeide wel: als wij dat inderdaad zien, zullen wij er op terugkomen; als wij zien, dat het goed werkt, zal het een aanmoediging zijn. Maar het ongelukkige is, dat men zulke dingen nu eenmaal niet precies in cijfers voor zich krijgt, omdat zij ongemerkt werken. Er zijn zooveel factoren, die van invloed zijn op de volkswelvaart, dat men niet met nauwkeurigheid zeggen kan: deze bepaalde oorzaak heeft dit bepaalde gevolg gehad.

In een van de vergaderingen van de protesteerende schoenfabrikanten is gezegd, dat de Regeering vóór de verkiezingen niet met de zaak had willen komen, omdat zij nog altijd dacht aan de gevolgen van de Tariefwet-Kolkman. Laat de Regeering zich dat toch voor gezegd houden. Het kan niet anders beteekenen dan dit: het volk als geheel is er tegen.

Welnu, als men het vóór de verkiezingen niet doet, moet men het ook na de verkiezingen niet doen. Mijnheer de Voorzitter! Ik twijfel dan ook sterk aan de homogeniteit van de Regeering in dit opzicht. De naam van den heer de Geer is reeds genoemd. Ik zou ook willen aanhalen een uiting van Minister van Swaay, die in de Memorie van Antwoord op de postbegrooting zegt (het ging over een algemeenen last, op de industrie gelegd — m. i. geheel onrechtmatiglijk — maar daar ga ik thans niet op in):

> „Zooals ook aan het Verbond van de Nederlandsche Fabrikanten-Vereenigingen naar aanleiding van het aangehaalde adres werd opgemerkt, zal bij een afweging van het belang van de Nederlandsche nijverheid en dat van de belastingbetalers, waartoe ook die nijverheid behoort — welke afweging, zooals vanzelf spreekt, heeft plaats gehad — het laatste zonder twijfel als het zwaarder wegende moeten worden aangenomen."

Mijnheer de Voorzitter! Dat de argumenten van de protesteerende schoenfabrikanten niet zeer kieskeurig waren, bewijst ook het feit, dat op een van de vergaderingen is gezegd, dat wij de fierheid moesten hebben om invoerverboden te durven invoeren en men haalde er zelfs Tromp en de Ruyter bij. Ik zou zeggen, dat de fierheid voor een industrieel juist moest medebrengen, dat hij niet geholpen wilde worden. Men houdt hier de hand op en dat vind ik niet fier. Ik zou altijd zijn tegen iederen steun aan de industrie, die op de een of andere manier noodlijdend is, maar in ieder geval mag dat niet zijn ten koste van de arbeiders. De heer van Gijn heeft er al op gewezen, dat men hier den samenhang verduistert, zoodat een industrieel niet ziet, dat hij gesteund wordt, doordat het volk dure schoenen moet koopen. Het is dan beter, als een industrieel gesteund wordt, dat dat zou gebeuren door een toeslag bij ieder paar schoenen, dat hij maakt. Dan zou hij heel goed voelen, dat hij gesteund wordt, en dat lijkt mij wenschelijk, maar op deze wijze verbeeldt hij zich, dat hij niet gesteund wordt.

Ik heb mij buitengewoon verheugd over de redevoering van den heer Vliegen, vooral om hetgeen de heer Henri Polak over deze zaak zegt. Hij vraagt wanhopig, of wij dan als een klein eilandje van vrijhandel moeten blijven te midden van een oceaan van bescherming, en hij vraagt, of wij dan

(van Dorp e. a.)

kunnen blijven bestaan. De heer Vliegen heeft mij zeer bemoedigd in mijn overtuiging, dat het er ten slotte op aankomt, van welke substantie dat eilandje is.

De heer **van Rijckevorsel**: Mijnheer de Voorzitter! Ook na de redevoering van mejuffrouw van Dorp durf ik beweren, dat men voorstander van het wetsontwerp kan zijn, al is men geen protectionist.

Zeker, met de theoretische beginselen van den absoluten vrijhandel is het wetsontwerp in strijd, zooals de Memorie van Antwoord erkent, maar iets anders is de theorie, iets anders de practijk van den vrijhandel. Treffend wordt dit geïllustreerd door het in het Voorloopig Verslag, bladz. 2, weergegeven betoog uit de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp, houdende grondslagen van het stelsel van 's Rijks belastingen, van de hand van den toenmaligen Minister van Financiën mr. Treub . . . . .

De heer **van Gijn**: Dien niemand voor vrijhandelaar erkent!

De heer **van Rijckevorsel**: Maar die zich zelf toch wel als vrijhandelaar beschouwt; die zelfs indertijd Pierson aanviel wegens afwijking van den vrijhandel.

Ik lees in bedoelde Memorie van Antwoord:

> „Iedere practische politiek, ook iedere handelspolitiek, heeft onvermijdelijk een element van opportunisme."

En verder, onder andere voorbeelden:

> „dat de omstandigheid, dat onze koekfabrieken door het geldende tarief beschermd worden, haar niet de minste aanleiding geeft, daarin verandering te brengen."

Toch verkeerden onze koekfabrieken niet in buitengewone omstandigheden. In dit opzicht is de thans voorgestelde afwijking van den theoretischen vrijhandel zeker geringer, want de schoenindustrie verkeert ongetwijfeld in buitengewone omstandigheden. Zij behoeft slechts door een al te moeilijken tijd te worden heengeholpen. Het einde dezer moeilijkheden ligt niet buiten het gezicht. Zooals in de laatste jaren is gebleken, is het niet de laagte der vreemde valuta, die de moeilijkheden veroorzaakt, maar het dalen dier valuta. En dat dalen zal toch niet steeds doorgaan: éénmaal komt de stabilisatie der oude munt of komt er een nieuwe munt, en daarmede behoort deze tijdelijke bescherming op te houden. Blijvende bescherming vraagt deze industrie niet en wordt ook niet voor haar gevraagd. Zij heeft die niet noodig. Buiten de valutaconcurrentie is zij tegen iedere concurrentie opgewassen. Het is geen nieuwe, in den oorlog ontstane industrie, maar eer een oude, geleidelijk gegroeide, die vóór den oorlog onbeschermd in het overgroote deel van het Nederlandsche verbruik voorzag en exporteerde bovendien. Deze industrie is volkomen modern geoutilleerd. Wie ter plaatse bekend is, weet dit, en wie het niet weet, zal het wellicht van de Regeering kunnen vernemen, die daarover ingelicht moet zijn. De loonen zijn waarlijk niet hoog, wat uit de gegevens der Memorie van Toelichting blijkt; zij zijn het ook nooit geweest.

Deze industrie moet dus buiten valuta-omstandigheden wel in staat zijn te concurreeren en practisch blijkt zij dit ook nu nog te zijn, niettegenstaande de slagen, die haar hebben getroffen, zoodra een tijdelijke stabiliseering of stijging der vreemde valuta zich voordoet. Dit punt, dat deze industrie tegen normale concurrentie alleszins is opgewassen, is m. i. zoo belangrijk, dat ik hieraan nog eenige opmerkingen wil wijden ter opheldering van misverstanden, die daaromtrent bestaan.

Een dergelijk misverstand kan ontstaan en is ontstaan uit de op zich zelf juiste cijfers, die de bij de Memorie van Antwoord overgelegde staten bevatten. In het jongste nummer der *Economisch Statistische Berichten* is in een artikel, geteekend W., uit deze staten afgeleid, dat in de groep van ondernemingen met meer dan 100 arbeiders — die groep telde 15 ondernemingen — de gemiddelde prijs per paar van

(van Rijckevorsel.)

1913 op 1922 is gestegen in de verhouding van 100 op 226,5 en in de groep van 50—100 arbeiders (24 ondernemingen) van 100 op 218,9. Die berekening is juist, maar vestigt toch een onjuisten indruk, nl. dat de prijzen, die de Nederlandsche industrie zelfs in dezen hoogsten nood nog moet vragen, zoozeer gestegen zijn, dat aan haar geschiktheid tot verdere concurrentie moet worden getwijfeld. Maar dit is slechts schijn, omdat deze stijging voor een groot deel te verklaren is: 1°. uit het feit, dat vóór den oorlog een groot deel der productie bestond uit kinderschoeisel en pantoffels, goedkoope artikelen, welke sedert den oorlog vrijwel uitsluitend uit het buitenland worden betrokken, en 2°. wijl er na den oorlog een groote vraag naar luxe-schoeisel is opgekomen.

Als met deze beide feiten rekening wordt gehouden, zal de verhouding tusschen de prijzen van 1913 en 1922 er geheel anders uitzien en mag de stijging geschat worden niet meer dan een deel van de stijging van het algemeene indexcijfer te bedragen.

Een tweede misverstand is, dat er zulk een groot verschil is tusschen de prijzen van het geïmporteerde en het Nederlandsche schoenwerk. In het reeds genoemd artikel der *Economisch Statistische Berichten* vind ik aan de laatste cijfers voor geïmporteerd schoenwerk, bij de Memorie van Antwoord medegedeeld: f 3,20, f 2,95, f 3,37 per paar, de opmerking vastgeknoopt, dat de prijzen van Nederlandsch schoeisel, gelijke qualiteit verondersteld, nog zeer aanzienlijk moeten dalen, wil concurrentie mogelijk worden. Ik herinner hier aan wat ik reeds zeide, dat de goedkoopste artikelen: kinderschoenen en pantoffels, thans vrijwel uitsluitend geïmporteerd worden; zij drukken dus sterk dezen gemiddelden prijs. En wat ,,gelijke qualiteit'' betreft — er wordt natuurlijk ook wel goed en zelfs zeer goed schoenwerk geïmporteerd, maar op de groote massa is zeker toepasselijk het oordeel van sommige tegenstanders van het wetsontwerp, die, blijkens § 6 van het Voorloopig Verslag, ter bescherming der koopers wel iets voor een bewijs van herkomst, gelijk het ,,made in Germany'', zouden gevoelen. Ook de heer Vliegen heeft tot mijn genoegen in dien zin gesproken; hij zeide, dat het Nederlandsche publiek, valuta-schoenen koopende, dikwijls zich zelf bekoopt. Het is, zooals in § 7 van het Voorloopig Verslag wordt betoogd: de buitenlandsche fabrikanten bepalen hun prijzen op een zoodanig niveau, dat de concurrentie voor de Nederlandsche industrie juist niet mogelijk is. Dat klopt ook met de informatie van den heer Vliegen over Nederlandsche schoenen van f 6,50, tegenover gelijkwaardige Duitsche van f 6,30. Maar als de Nederlandsche industrieel dan zijn prijs verlaagt, doet de Duitsche het ook en deze kan dat spel veel langer voortzetten. De buitenlandsche fabrikanten verkoopen niet zoo goedkoop mogelijk, maar zoo duur mogelijk; daarvoor zijn ze te goede handelaars; ze blijven zoo dicht mogelijk onder de Nederlandsche prijzen. Laten wij dat toch niet vergeten en laten wij ook bedenken, welke perspectieven dit opent, als de Nederlandsche industrie door verwerping van dit wetsontwerp — laten wij dan, om den heer Vliegen plezier te doen, niet zeggen: zal zijn vernietigd, maar buiten gevecht zal zijn gesteld, niet meer zal kunnen concurreeren. Welke prijzen zal men hier niet voor het schoenwerk moeten betalen, als wij à la merci van de buitenlandsche industrieelen zullen zijn? Deze toestand is niet zoo ver af, als velen, ook in deze Kamer, nog steeds schijnen te meenen.

Uit de tabellen, bij de Memorie van Antwoord overgelegd, blijkt, dat in de bedrijven sub II en III de daling van 1913 op 1922 slechts ± 23 pct. bedraagt.

Dat is op zich zelf een beduidende daling, omdat de outilleering en fabricagemethoden in die jaren natuurlijk sterk zijn vooruitgegaan, maar bovendien is het een bekend feit, dat de productie van 1922 voor een groot deel ,,op voorraad'' is geschied — waar zouden ook de afnemers vandaan moeten zijn gekomen bij zoo grooten geconstateerden import? — en bovendien betreffen deze categorie resp. slechts 15 en 24 ondernemingen, de grootste, die de concurrentie het langst kunnen volhouden en het langst op voorraad kunnen werken, omdat zij het kapitaalkrachtigst zijn. Als enkele cijfers voor alle ondernemingen hadden kunnen gegeven worden, zouden zij er geheel anders hebben uitgezien. Wie ter plaatse bekend is, weet dit en de Regeering, die daarover wel geïnformeerd zal zijn, zal het ook wel weten.

Wat den financieelen toestand der industrie betreft, zeker, er zijn onder den oorlog groote winsten gemaakt, maar die zijn al dadelijk bijzonder zwaar getroffen door de oorlogswinstbelasting, omdat de vergelijkingsjaren 1911, 1912 en 1913 vrij mager geweest waren en de resteerende winsten zijn door de crisis sedert lang in verliezen verkeerd.

Dat weet iedereen, die ter plaatse bekend is. Ik begrijp, dat de Regeering de in het Voorloopig Verslag gevraagde cijfers niet heeft kunnen geven, maar zij zal hieromtrent ook wel geïnformeerd zijn, dat aan winsten, die nog in de privékassen van de fabrikanten aanwezig zouden zijn, niet behoeft te worden gedacht.

Welke weerslag de toestand van de schoenenindustrie — en ik voeg er aan toe de lederindustrie — op de betrokken streek heeft, wordt nog eens duidelijk toegelicht door het request van het gemeentebestuur van Dongen, dat ik in de bijzondere aandacht van mijn medeleden aanbeveel. De tijdelijke hulp, die in uitzicht is gesteld, heeft reeds zoolang op zich laten wachten, dat het nu ten hoogste tijd is geworden. Ik kan dan ook geen heil zien in de nieuwe plannen tot steunverleening, die door den heer van Gijn en anderen te elfder ure zijn ter sprake gebracht. Ik apprecieer die plannen zeer, in zooverre zij, afkomstig van tegenstanders van het wetsontwerp, toonen, dat men zelfs in die kringen er van doordrongen raakt, dat de schoenenindustrie in uitzonderlijken toestand verkeert. De heer van Gijn, die eenige oogenblikken geleden een dergelijke steunverleening verdedigde, zal echter moeten toegeven, dat tusschen dat plan en zijn verwezenlijking een marge ligt, een marge, die zoo groot is, dat deze industrie, welke reeds zoolang heeft gewacht, niet langer op hulp kan wachten.

Bovendien acht ik het plan van den heer van Gijn al zeer weinig aantrekkelijk, niet alleen voor den Minister van Financiën, over wiens millioenen de geachte afgevaardigde zeer gemakkelijk beschikt — ik weet niet, of hij dat ook zoo gemakkelijk zou hebben gedaan, toen hij nog de zorg voor de schatkist droeg. De heer van Gijn kan wel zeggen, dat de bedeeling een mooier vorm van hulp is dan protectie, maar dan staat hij toch met zeer weinigen aan zijn zijde, want ik meen, dat in de meeste landen, waar wel maatregelen worden getroffen, die de heer van Gijn met den naam van protectie betitelt, zeer weinigen zullen te vinden zijn, die zulke maatregelen erkennen als een vorm van bedeeling. Dergelijke bedeeling zou uiterst bedenkelijk zijn: men stelle zich voor, dat de Minister met zijn ambtenaren zou moeten gaan uitrekenen, dat de eene industrieel bijv. f 70 000, een tweede f 50 000, een derde f 30 000 zou moeten krijgen.

Nogmaals, ik apprecieer het, dat men van die zijde met plannen komt, maar ik geloof toch, dat die plannen slechts kunnen dienen als aanwijzing van eenige kentering en dat het beter is, dat zij maar plannen blijven.

Er wordt wel betoogd, dat het thans te laat is om met dit wetsontwerp te komen, omdat de Mark zich sedert de Roerbezetting gestabiliseerd heeft, zelfs op een aanmerkelijk minder diep niveau dan aanvankelijk bericht was. En inderdaad, als het zeker was, dat verdere daling zal uitblijven, en ook andere valuta niet verder zullen dalen, dan kon deze maatregel wel achterwege blijven. Maar wie kan dit verzekeren? En als het anders loopt, als nieuwe daling intreedt, hoe lang zou het dan weder duren, vooraleer, na verwerping van dit wetsontwerp, een nieuw ontwerp de verschillende stadia zou hebben doorloopen? Bovendien, het is immers slechts een bevoegdheid, die aan de Regeering wordt gegeven. Ik denk niet, dat deze Minister den indruk heeft gegeven, dat hij deze bevoegdheid noodeloos zal gebruiken. Bovendien, als wij de beweging tegen dit wetsontwerp zien, dan dienen wij ons toch wel overtuigd te houden, dat noodeloos gebruik der bevoegdheid of te groote beperking van den invoer niet onopgemerkt zal blijven en wel tot zekeren aandrang bij Regeering en Staten-Generaal zal leiden.

In de regeling van den invoer — zij kan immers de sluizen meer of minder openzetten — heeft de Regeering een afdoend middel om te groote stijging der prijzen te voorkomen; die

68ste VERGADERING. — 23 MAART 1923.

382. Tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften.

(van Rijckevorsel e. a.)

stijging zal slechts gering behoeven te zijn, omdat — ik betoogde dit reeds — de marge tusschen de prijzen van het Nederlandsch en het buitenlandsch schoenwerk slechts gering is; bovendien zal de Nederlandsche industrie bij herleefden grooten omzet goedkooper kunnen produceeren, de sterke onderlinge concurrentie zal daartoe ook wel dwingen, en ook de gevestigde winkeliers zullen, bevrijd van de uitwassen der gelegenheidsconcurrenten, door grooten omzet hun winstmarge kunnen verlagen. Voorloopig zullen echter de aanwezige groote voorraden valuta- en ook Nederlandsch schoenwerp de prijzen zóózeer drukken, dat verhooging nauwelijks te verwachten is.

Het schrikbeeld der dure schoenen is dus niet meer dan een schrikbeeld, de prijzen zullen slechts geleidelijk en ten slotte weinig stijgen en het publiek zal beter waar voor zijn geld krijgen, dat is toch ook iets waard.

Om al deze redenen, Mijnheer de Voorzitter, spreek ik den wensch uit, dat dit wetsontwerp moge worden aangenomen, maar evenzeer hoop ik, dat deze maatregel reeds nu wordt uitgebreid tot de lederindustrie en het daartoe strekkende amendement van de heeren van Rijzewijk en Fleskens worde aangenomen.

Aan het daartoe strekkend betoog in het Voorloopig Verslag heb ik weinig meer toe te voegen. Ik wil nog even onderstrepen, dat met name de zoollederindustrie met een zeer geringe prijsstijging zou geholpen zijn en dat zij volkomen in staat is iedere concurrentie, die niet is de echte valuta-concurrentie, te doorstaan. Of zij dit zal blijven, als zij niet door haar tegenwoordige moeilijkheden wordt heengeholpen, is een andere vraag. Die moeilijkheden zijn zoo groot en in de betrokken streek — vrijwel dezelfde waar de schoenindustrie gevestigd is — zóó wel bekend, dat men niet begrijpt, welke verdere bewijzen de Regeering nog behoeft, en ik zelf wil wel verklaren, dat ook niet te begrijpen. In de Memorie van Antwoord wordt betoogd, dat de invoerbelemmering voor de lederindustrie slechts een gedeeltelijk remedie zou blijken. Dat schijnt mij geen goede reden voor dezen noodtoestand dat remedie niet te gebruiken, te meer, nu de Memorie van Antwoord zelf veronderstelt, dat het tot verruiming van productie en daardoor tot verlaging van productiekosten en vermeerdering van omzet zou kunnen leiden. Ik hoop dan ook, dat de Regeering het amendement van de heeren van Rijzewijk en Fleskens welwillend zal bejegenen en dat de Kamer het zal aannemen.

Daar hebt gij reeds den tweeden stap, zal men zeggen en is hier reeds hoonend gezegd.

De Voorzitter: Ik heb dat „hoonen" niet gehoord!

De heer **van Rijckevorsel**: Laat ik dan zeggen: spottend ... Aan verdere stappen zal geen einde zijn. Mijne heeren, daar zult gij toch zelf bij zijn, daar zullen ook wij zelf bij zijn, het ziet er toch niet naar uit, dat de stappen zoo maar argeloos zullen gedaan worden, dat is ook niet de Nederlandsche aard. Vooraleer daartoe te besluiten zal er nog wel eens rustig beraadslaagd worden.

Maar deze vraag zou ik ten slotte wel eens willen stellen. Zou men denken, dat er één ander land ter wereld is, waarin een industrie, die zich in de omstandigheden van de schoen- en lederartikelen bevindt, iedere tijdelijke bescherming tegen valutaconcurrentie zou worden geweigerd? België bijv., welks eigen valuta zoozeer is gedeprecieerd, heeft in dergelijke gevallen dadelijk en snel gehandeld. In de avondbladen van gisteren konden wij lezen, dat in Denemarken voor sigaren en voor schoenen verhoogde invoerrechten staan te worden geheven. Zeker, wij moeten in de eerste plaats met eigen Nederlandsche toestanden ten volle rekening houden, maar wij moeten ook niet zoo eigengerechtigd zijn, dat wij meenen, in het geheel geen rekening te behoeven te houden met datgene, waarmede alle andere landen in dergelijke gevallen wel rekening houden. Dáárvoor moeten wij ons hoeden.

De heer **Schouten**, lid van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende Verslag uit: In handen van uw Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

(Schouten.)

I. een, van A. M. F. van Eeden Nierhoff, te Amsterdam. Adressant deelt mede, dat zijn echtgenoote bij eventueel vooroverlijden van hem geen weduwenpensioen zal ontvangen, daar adressant met haar in het huwelijk is getreden nadat hij den zestigjarigen leeftijd had bereikt, en verzoekt de Kamer te willen bevorderen, dat ook in zulke gevallen aan de weduwe pensioen worde toegekend.

De Commissie, van oordeel, dat in dit adres mededeelingen voorkomen, waarvan de kennisneming voor de leden der Kamer van belang kan zijn, heeft de eer aan de Kamer voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden;

II. een, van wed. A. W. D. Wernas—Ninaber van Eyben, te Arnhem. Adressante deelt mede, dat zij geen weduwenpensioen geniet, en verzoekt de Kamer het daarheen te willen leiden, dat de Weduwenwet voor de Landmacht ook van kracht worde voor de weduwen van militairen, die reeds vóór 1909 werden gepensionneerd.

De Commissie, van oordeel, dat in dit adres mededeelingen voorkomen, waarvan de kennisneming voor de leden der Kamer van belang kan zijn, heeft de eer aan de Kamer voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden;

III. een, van A. E. Dudok van Heel jr., koopman, te Huizen, en 4 anderen. Adressanten deelen mede, dat de verschillende regelingen van de gemeentebelasting in de gemeenten Amsterdam en Huizen voor het belastingjaar 1921/1922 het gevolg hadden, dat zij aangeslagen werden voor totaal 5/3 van hun inkomen; dat zij hun instemming betuigen met de voorgestelde nadere wettelijke voorzieningen in verband met de tenuitvoerlegging van de wet van 30 December 1920, en verzoeken de Kamer te willen ondersteunen hun wensch, dat de restitutie van het te veel betaalde binnen een vast te stellen termijn geschiede.

De Commissie, van oordeel, dat, alhoewel de bovenbedoelde voorzieningen reeds wet zijn geworden, in dit adres mededeelingen voorkomen, waarvan de kennisneming voor de leden der Kamer van belang kan zijn, heeft de eer aan de Kamer voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden;

IV. een, van den raad der gemeente Bussum. Adressant deelt mede, dat hij de in artikel V van het wetsontwerp, houdende „nadere wettelijke voorziening in verband met de tenuitvoerlegging van de wet van 30 December 1920" (n°. 503 Zittingjaar 1921/1922) voorgestelde bepaling in strijd acht met alle eischen van billijkheid en rechtvaardigheid, en verzoekt de Kamer ten aanzien van dit artikel te willen besluiten in dien geest, dat eventueele schade niet door de betrokken gemeenten, maar door het Rijk worde vergoed.

De Commissie, van oordeel, dat, alhoewel deze aangelegenheid besproken is bij de openbare behandeling van het voren genoemde ontwerp, in dit adres mededeelingen voorkomen, waarvan de kennisneming voor de leden der Kamer van belang kan zijn, heeft de eer aan de Kamer voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden;

V. een, van D. A. van Brugge, te Zwolle. Adressant deelt mede, dat de Raad van Arbeid te Zwolle een hem naar zijn meening toekomende vordering weigert te voldoen, en verzoekt de Kamer het daarheen te willen leiden, dat hij alsnog betaling erlange van het door hem in rekening gebrachte bedrag.

De Commissie, van oordeel, dat de Kamer niet bevoegd is aan het verzoek van adressant te voldoen, heeft de eer, voor te stellen, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

VI. een, van A. Kamphuis, voorheen tijdelijk kommies bij de dir. bel. en acc., te Oosterbeek. Adressant deelt mede,

(Schouten.)

dat hem bij zijn ontslag uit 's Rijks dienst niet is uitgekeerd een gratificatie, waarop hij meent krachtens de destijds bestaande regeling recht te hebben, en verzoekt de Kamer te willen bevorderen, dat hij alsnog die gratificatie ontvange.

De Commissie, van oordeel, dat niet is gebleken, dat adressant een gratificatie toekomt, heeft de eer, aan de Kamer voor te stellen, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

VII. een, van B. Oldenburger, te Veendam.

Adressant deelt mede, dat en waarom hij geen pensioen geniet als onderwijzer bij het herhalingsonderwijs en verzoekt de Kamer te willen bevorderen, dat hem met ingang van 1 Januari 1916 een jaarlijksche uitkeering worde toegekend tot een bedrag, gelijk aan dat, hetwelk hij zoude hebben ontvangen, indien hem pensioen toegekend ware geworden.

De Commissie, van oordeel, dat, alhoewel het verzoek van adressant haar aanvankelijk voorkomt billijk te zijn, het gewenscht is, alvorens omtrent dit verzoek een beslissing te nemen, de zienswijze van de Regeering daaromtrent te vernemen, heeft de eer aan de Kamer voor te stellen, dit adres te zenden aan den Minister van Financiën, met verzoek om inlichtingen;

VIII. een, van K. Rootjes, te 's Gravenhage.

Adressant deelt mede, dat hij ten gevolge van de opheffing van het Pensioenfonds voor Weduwen en Weezen van Burgerlijke Ambtenaren eervol, doch niet op eigen verzoek, werd ontslagen als schrijver bij genoemd Pensioenfonds, met ingang van 16 September 1922; dat het zomerverlof, waarop hij krachtens de regeling in 1922 recht had, is ingetrokken zonder toekenning van eenige schadeloosstelling, en roept de tusschenkomst der Kamer in voor het verkrijgen eener behoorlijke schadevergoeding voor het verlies zijner betrekking en de intrekking van zijn zomerverlof.

De Commissie, van oordeel, dat het gewenscht is, alvorens omtrent dit verzoek een beslissing te nemen, de zienswijze van de Regeering daaromtrent te vernemen, heeft de eer aan de Kamer voor te stellen, dit adres te zenden aan den Minister van Financiën, met verzoek om inlichtingen;

IX. een, van A. Albers en 16 anderen, werkzaam bij de N. V. Handelsvereeniging „Amsterdam", te Amsterdam.

Adressanten deelen mede, dat zij ten gevolge van de verandering in de berekening van het belastbaar inkomen tweemaal van hetzelfde tantièmebedrag gemeentebelasting hebben moeten betalen, en verzoeken de Kamer bij de Regeering aan te dringen op een regeling, waardoor alsnog aan hun bezwaren worde te gemoet gekomen.

De Commissie, van oordeel, dat in dit adres mededeelingen worden gedaan, waarvan de kennisneming voor de leden der Kamer van belang kan zijn, heeft de eer aan de Kamer voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden.

X. een, van A. G. Landaal en M. N. Bloemink, respectievelijk gewezen secretaris der directie van en adjunct-commies bij de Weduwen- en Weezenkas voor de Officieren van de Landmacht, te 's Gravenhage. Adressanten deelen mede, dat zij door het overgaan in Rijkseigendom van de Weduwen- en Weezenkas voor de Officieren van de Landmacht groote schade leden of zullen lijden met betrekking tot hun pensioen en ten gevolge van hun op-wachtgeld-stelling, en verzoeken de Kamer het daarheen te willen leiden, dat zij door een uitkeering in eens zooveel mogelijk schadeloos gesteld worden;

XI. een, van F. H. Umbgrove, gepensionneerd luitenant-kolonel der artillerie, te Middelburg. Adressant deelt mede, dat hij in 1919 een vrijwillige verzekering voor verhooging van het weduwenpensioen heeft gesloten overeenkomstig het

(Schouten e. a.)

bepaalde in artikel 37 der statuten van de Weduwen- en Weezenkas voor de Officieren van de Landmacht; dat, sinds de Militaire Weduwenwet 1922 in werking is getreden, de voor deze verzekering vastgestelde premie niet meer wordt gevorderd, dat de handhaving van deze verzekering slechts is toegelaten voor officieren, die verklaren te verlangen, dat de statuten van de voornoemde kas in hun geheel voor hen van toepassing blijven; dat naar het oordeel van den Militairen Pensioenraad voor de officieren, die wenschen te vallen onder de bepalingen der Militaire Weduwenwet 1922, niet overgegaan kan worden tot restitutie van de betaalde premie voor een vrijwillige verzekering als door hem is gesloten; dat hem deze beslissing voorkomt onrechtvaardig en onbillijk te zijn, en verzoekt de Kamer te willen bevorderen, dat het voor deze verzekering betaalde premiebedrag worde gerestitueerd;

XII. een, van J. M. C. Vermande, gepensionneerd luitenant-kolonel, te Nijmegen. Adressant deelt mede, dat, blijkens een schrijven van den Minister van Oorlog, art. 37 der statuten van de Weduwen- en Weezenkas voor de Officieren van de Landmacht wordt geannuleerd, wanneer de deelgenooten dezer kas geen kennis geven daarvan lid te willen blijven; dat zulk een kennisgeving naar zijn oordeel niet te verwachten is; dat de rechten, welke krachtens dit artikel bestaan, dienen te worden gehandhaafd, en verzoekt de Kamer maatregelen te willen treffen tot handhaving dezer rechten;

XIII. een, van F. M. J. Vermeulen, 1ste-luitenant-magazijnmeester der artillerie, te Hellevoetsluis. Adressant deelt mede, dat hij op 10 Mei 1922 in het huwelijk is getreden en daardoor verplicht werd als gehuwde bij te dragen aan de Weduwen- en Weezenkas voor de Officieren van de Landmacht; dat deze kas door het in werking treden van de Militaire Weduwenwet werd opgeheven, maar dat hij blijkens een beschikking van den Minister van Oorlog op zijn verzoek de na 1 Juli 1922 volgens de statuten dier kas nog verschuldigde termijnen inlegeld heeft af te betalen; dat hij, indien hij zijn huwelijk tot na 30 Juni 1922 zou hebben uitgesteld, plm. f 2100 minder zou hebben te betalen dan nu het geval is, als de beschikking van den Minister van Oorlog gehandhaafd blijft; dat hij deze regeling zeer onbillijk acht en de Kamer verzoekt te willen bevorderen, dat de officieren, die vóór 1 Juli 1922 zijn gehuwd en de bepalingen der Militaire Weduwenwet 1922 op zich wenschen te zien toegepast, met ingang van 1 Juli 1922 geen inleggelden meer verschuldigd zijn.

De Commissie, van oordeel, dat het gewenscht is, alvorens omtrent deze verzoeken een beslissing te nemen, de zienswijze van de Regeering daaromtrent te vernemen, heeft de eer aan de Kamer voor te stellen, deze adressen te zenden aan de Ministers van Oorlog en Financiën, met verzoek om inlichtingen.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De vergadering wordt voor 20 minuten geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Indien de Kamer op een niet te laat uur haar reces wil aanvangen, dient zij zich nu toch eenigszins te bekorten. Er zijn nu 9 sprekers geweest, die zonder eenige inperking van den spreektijd hun redevoeringen hebben gehouden. Wellicht vindt de een of ander der alsnog ingeschrevenen in de uitgesproken redevoering van een geestverwant reden, de zijne thans in te houden. Ten einde mede te werken tot een rustige afhandeling van dit ontwerp, stel ik thans

(Marchant.)

voor, om zoowel het voorstel van wet van den heer Sannes c.s. als de kiesregeling van de Eerste Kamer van de agenda af te voeren. Ik stel mij voor, dat de vergadering dan wel te 5 uur kan eindigen.

Overeenkomstig het voorstel van den Voorzitter wordt besloten.

De algemeene beraadslaging over het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk (382) wordt voortgezet.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat het eerste werk, dat onze Minister van Arbeid als Minister van Handel en Nijverheid moet volbrengen, voor Zijn Excellentie een onaangename taak moet zijn. Een stuk als de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag betreffende dit wetsontwerp blijft dan ook beneden het peil, waarop de heer Aalberse zich tot dusverre placht te bewegen. Deze zaak bewijst al, dat de zaak, die de Minister te verdedigen heeft, een zwakke zaak is.

Een tweede bewijs van de zwakheid der zaak is gelegen in de omstandigheid, dat de Minister van Financiën doet, alsof zijn Departement bij deze zaak niet betrokken is. Wij hebben vanochtend een oogenblik den Minister van Financiën in ons midden gehad en ik vleide mij al met de hoop, dat de Minister bij nader inzien tot de overtuiging was gekomen, dat deze zaak ook zijn Departement aangaat en dat hij de verdere beraadslaging zou bijwonen. Maar deze hoop is ijdel gebleken.

Er wordt in paragraaf 2 van de Memorie gesproken van de theoretische beginselen van den absoluten vrijhandel, waarvan niet is afgeweken, en er wordt gesproken van een stelsel van protectie, en dan wordt betoogd, dat het wetsontwerp noch het eene, noch het andere stelsel huldigt. Maar deze overwegingen zijn alle overwegingen, die betreffen de landsbelangen, voor zoover die zijn toevertrouwd aan den Minister van Financiën. Wanneer wij daar lezen, dat vrijheid van handel regel behoort te blijven, dan betreden wij een gebied, dat de Minister van Financiën niet behoort te vermijden, alsof het hem niet aanging.

Het betoog, dat te dien aanzien in paragraaf 2 van de Memorie van Antwoord is geleverd, is zwak. Na al hetgeen door de verschillende sprekers hierover is gezegd, behoef ik daarover niet in nadere beschouwingen te treden.

Op één ding wil ik echter de aandacht vestigen. De Regeering durft nl. in het stuk schrijven:

„Men heeft hier dan ook veeleer te doen met eene uitzondering, welke, naar spraakgebruik, den regel bevestigt.".

Is dat nu een argument, dat deze Minister voor zijn rekening kon nemen? Het doet mij denken aan den man, die een ander leelijke scheldwoorden naar het hoofd wierp en zeide: dit is nu de uitzondering, welke, naar spraakgebruik, den regel bevestigt, dat ik een buitengewoon hoffelijk man ben.

Er volgt op, dat dit geen welbewuste afwijking is van de tot dusver gevolgde politiek. Het is de vraag, Mijnheer de Voorzitter, of men hier niet onbewust afwijkt van een gedragslijn, welke men had behooren te blijven volgen.

Theoretische beschouwingen kunnen thans buiten deze zaak worden gehouden. Het is buitengewoon interessant, theoretische beschouwingen te houden over het stelsel van vrijhandel of van protectionisme. Bij de beoordeeling van dit ontwerp heeft men, afgezien van alle theoretische beschouwingen, het oog te richten op de feitelijke gevolgen, die van den voorgestelden maatregel zijn te wachten.

Alleen merk ik op, dat men een wetsontwerp op zich zelf nooit kan veroordeelen, omdat het protectionistisch is, of een ontwerp heeft te waardeeren, omdat het den vrijhandel bevordert.

Men zal dat altijd moeten beoordeelen naar de gevolgen, die de voorgestelde maatregelen zullen hebben.

Het treft mij dan — om dit alleen van het theoretisch verschil te zeggen —, dat niemand zich hier veroorlooft, zich protectionist te noemen. Zelfs een deskundige bij uitnemendheid, door de logica van wiens betoog wij opnieuw zijn getroffen, ons geacht medelid de heer Fleskens, schijnt zich te geneeren om zich protectionist te noemen. Hij zegt: ik ben geen protectionist, ik houd mij daarvan vrij, ik wensch niet, dat die blaam mij treft, alleen bij deze gelegenheid wensch ik bepaalde maatregelen, die een ander, geheel ten onrechte, voor protectionistisch uitkrijt.

Ik geloof, dat dit een hulde is aan het vrijhandelsstelsel als zoodanig.

Een derde bewijs, dat wij hier te doen hebben met een zwakke zaak, is de redevoering van den geachten afgevaardigde den heer Gerretson. Deze was in zijn beschouwingen min of meer zuur. Hij gaf blijken van een zeer bezwaard gemoed. Hij heeft op den voorgrond gesteld, dat hij alleen met dit ontwerp zou kunnen medegaan, omdat hij zoo'n onbegrensd vertrouwen stelde in dit Kabinet.

De heer Gerretson heeft, terwijl hij meende zich zelf ook vrijhandelaar te moeten noemen, gezegd, dat het doctrinaire vrijhandelsstelsel Spartaansch was. Het verband tusschen den vrijhandel en Sparta is mij niet geheel duidelijk. De geachte spreker heeft iets gezegd over het afmaken van zwakken. Dat is inderdaad Spartaansch, maar een aanbeveling van een protectionistisch stelsel lijkt mij dit niet, want de grief, die te recht tegen protectionistische maatregelen wordt ingebracht, is niet, dat men zwakken afmaakt, maar dat men zwakken aankweekt, dat men bloedeloozen, dat men kasplanten kweekt.

Wanneer ik nu in de Memorie van Antwoord lees, op bladz. 2, dat de bedoeling van het wetsontwerp niet mede is zwakke, in den grond geen levensvatbaarheid hebbende zaken kunstmatig in het leven te houden, dan antwoord ik, dat het doel hier niet telt; dat alleen de vraag is, wat er in werkelijkheid gebeurt. En hoe men ook zijn stelsel van Regeeringsmaatregelen tegenover de industrie inricht, zwakken zullen er altijd blijven, gelijk er altijd zullen blijven marginale bedrijven onder elk economisch Regeeringssysteem.

De eerste eisch, in deze materie te stellen, is, dat men het geheel van de nijverheid en het geheel van de industrieele belangen van Nederland in het oog houdt.

Het is verleidelijk om, wanneer men te doen heeft met zeer sterk sprekende feiten, die een bepaalden tak van industrie betreffen, zich daaraan vast te klemmen en het belang van het geheel uit het oog te verliezen. Het is de klem, waarin onze vriend, de geachte afgevaardigde Braat, te land is gekomen toen hij zijn fameuze vraag betreffende het witlof stelde.

Ook de heer Gerretson heeft niet het oog gevestigd gehouden op het geheel van de Nederlandsche belangen. Hij heeft ons medegedeeld, dat hij een „breed", een „ruim" standpunt inneemt; hij heeft ook gesproken van nationale belangen en hij heeft gezegd, dat hij niet alleen keek naar de belangen van de arbeiders, maar ook naar de belangen van den werkgever. Maar in het vervolg zijner rede bleek, dat de geachte afgevaardigde, sprekende van „den werkgever", uitsluitend den schoenenfabrikant op het oog had. Hij verzuimde zijn blik te richten van zijn „hoog, breed en ruim" standpunt op de werkgevers in andere bedrijven. Anders zou ongetwijfeld de heer Gerretson niet onvermeld hebben gelaten het goed gemotiveerd adres, dat wij gisteren hebben gekregen van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Rotterdam, de stad zijner inwoning; dan zou hij ook gedacht hebben aan het adres van het Koninklijk Nederlandsch Landbouw-Comité; dan zou hij ook gedacht hebben aan de verlangens, waarvan hebben doen blijken allen, die betrokken zijn niet alleen bij den landbouw, maar inzonderheid bij de zuivelindustrie. Daarom is dit voorstel niet te beoordeelen, wanneer men zich alleen vastklemt aan de schoenenindustrie.

Men heeft in het Voorloopig Verslag de vrees uitgesproken, dat een maatregel als deze zou uitlokken van de zijde van Mogendheden, met welke wij in handelsrelatie staan, maatregelen van represaille. De Regeering werpt dit van zich, op grond van dit argument:

(Marchant.)

„In overleg met zijne ambtgenooten van Buitenlandsche Zaken en van Binnenlandsche Zaken en Landbouw vestigt de ondergeteekende er echter de aandacht op, dat, ofschoon het wetsontwerp in het buitenland reeds geruimen tijd bekend is, van eenig voornemen in die richting nog niets is gebleken.".

Er is dus niet gedreigd van uit het buitenland aan de Nederlandsche Regeering: denk er om, als dit wetsontwerp wet wordt, gaan wij represaillemaatregelen nemen.

Ik weet niet, of dit ooit gebeurd is.

In elk geval is het een daad van zeer bijzondere beteekenis, indien een buitenlandsche Mogendheid door middel van de diplomatieke betrekkingen aan de Regeering onder het oog brengt, dat wraakmaatregelen in aantocht zijn, maar regel is, dat men op het denkbeeld van represaillemaatregelen eerst komt, als men in het buitenland de gevolgen van de maatregelen, door Nederland genomen, aan den lijve gevoelt.

Wanneer in vele adressen, o. a. in dat van het Koninklijk Nederlandsch Landbouw-Comité en in dat van de zuivelindustrie — menschen, die van den export moeten leven en op dit gebied zooveel ondervinding hebben —, wordt gezegd: begin niet met de schoenen, want dan krijgen wij last in de zuivelindustrie en in den landbouw, hoe kan de Regeering dan zeggen: dat zijn spookgestalten, welke gij voor den geest hebt, daarvan komt niets? Maar dat wordt niet alleen gezegd in die adressen en door mij, doch gisteren heeft de Minister van Waterstaat, toen de heer Michielsen repte van een verhooging van 2 pct. op de verkochte visch in den vischafslag te IJmuiden, geantwoord: „Bovendien moet men denken aan eventueele represaillemaatregelen van andere landen.". Het is dus in de familie, in den boezem van het Kabinet, dat men vreest voor represailles, op grond van een maatregel, welke veel minder ingrijpend zou zijn dan de hier voorgestelde.

Indien wij echter een oogenblik blijven staan bij de schoenenindustrie alleen, dan merk ik op, dat de motiveering van dit voorstel geheel onbevredigend is. Van den toestand van deze industrie weten wij niets. Wij weten, dat in een bepaalde streek van het land, waar die industrie in hoofdzaak gevestigd is, werkloosheid heerscht. Stelt men echter de vraag, of die werkloosheid onvermijdelijk is, dan missen wij elk gegeven om dat te beoordeelen. De heer Vliegen sprak er reeds over. Is het niet mogelijk, dat die industrie ondoelmatig is ingericht en dat zij bij een meer doelmatige inrichting betere resultaten zal opleveren? Is het zelfs niet mogelijk, dat de werkgevers in dit bedrijf den toestand van hun zaken somberder kleuren dan met de werkelijkheid overeenstemt en dat zij een bedenkelijken indruk naar buiten geven, ten einde een maatregel als hier wordt voorgesteld uit te lokken?

In het adres van de Kamer van Koophandel van Rotterdam lees ik een treffende mededeeling:

„Het moge waar zijn, dat de schoenenprijzen in Zwitserland niet zijn verhoogd, nadat een invoerverbod was uitgevaardigd, verbazing behoeft dit niet te wekken, daar de prijzen blijkbaar destijds reeds zoo hoog waren, dat de winst op het oogenblik, dat het leer met 30 pct. in prijs steeg, nog met 30 pct. kon worden verminderd, zonder in verlies over te gaan. De Schweizerische Volksbank neemt aan, dat de prijzen in Zwitserland zich in het algemeen 20 tot 25 pct. boven de wereldmarktprijzen bewegen (53e Geschäftsbericht der Schweiz. Volksbank blz. 7)."

Als ik dergelijke mededeelingen lees, is het mij niet voldoende in de stukken te lezen, dat de toestand in die industrie zoo ongunstig is, dat het op een eind loopt. De Minister zegt, dat nog niemand is ondergegaan, dat men geen enkel bedrijf heeft moeten sluiten.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Fleskens voegt mij toe: meerdere!, maar een zuiver beeld van den toestand zoeken wij in de stukken te vergeefs. Een motiveering, dat wij te doen hebben met bedrijven, welke ondanks een behoorlijke inrichting niet in staat zijn gaande te blijven, ontbreekt in de stukken.

Wat zullen de fabrikanten, die bij dezen maatregel betrokken zijn, er mede winnen? Natuurlijk zullen de prijzen van de schoenen stijgen; ik begrijp niet, hoe de maatregel hun anders tot voordeel zou kunnen zijn; ook van het vaste werk, dat hier wordt genoemd, kan niet komen als de prijzen niet stijgen. De Regeering geeft toe, dat er een prijsstijging zal komen, zij het een niet belangrijke, een niet abnormale; op pag. 3 der Memorie van Antwoord zegt de Minister:

„Waar dit vaststaat, vreest ondergeteekende inderdaad geen ongemotiveerde prijsstijging.".

Stel u voor, dat wij dure schoenen moeten koopen en dat de Regeering zegt: zij zijn wel duur, maar die prijsstijging is niet ongemotiveerd! Geen sterveling kan ontkennen, dat de schoenen duurder zullen worden, inzonderheid de goedkoopere schoenen. Of die prijsstijging is niet belangrijk, niet abnormaal of niet ongemotiveerd, de dragers van de goedkoope schoenen zullen de fabrikanten in Noordbrabant op de been houden. En wij missen de gegevens zelf om te beoordeelen, of die ondersteuning noodzakelijk is!

Dit is te gevaarlijker, omdat volgens deskundigen de wet niet meer noodig is. Een deskundige, die mij eerst was komen mededeelen, dat de grossiers in schoenen waren ingenomen met dit wetsontwerp, omdat daardoor een einde zou worden gemaakt aan den toestand, dat barbiers en kleermakers allerlei goedkoope Duitsche schoenen importeeren en daarin een zaakje openen, schrijft mij thans:

„Naar aanleiding van de berichten, door de Regeering verspreid, betreffende den grooten invoer van schoenwerk in de laatste maanden, maak ik u attent, dat dit in de eerste plaats veroorzaakt wordt, omdat in deze maanden al de orders, voor het voorjaar (Paschen) besteld, geleverd moeten zijn. Deze orders zijn reeds in Oct.—Nov. besteld. Ten tweede hebben alle firma's thans hun goederen binnengehaald, terwijl de Duitsche fabrikanten met den meesten spoed alles afgeleverd hebben, met het oog op de te verwachten wet ter beperking van den invoer.

Thans heeft de ev. nieuwe wet zoogoed als geen waarde meer, omdat op grond van bovenstaande zoo goed als alles afgeleverd is en in Duitschland thans niets meer te koopen is. Een gewone heerenbottine kost thans 50 tot 60 000 Mk., die voor eenige maanden 10 tot 15 000 M. gekost hebben.

Ik meende u daarop even attent te moeten maken; dit is ook de reden, dat verschillende grossiers, die voor eenige weken er nog iets voor voelden, thans de wet ongewenscht vinden."

Wanneer dat zoo is, wordt mij een wet als deze des te gevaarlijker, want dan zal er aandrang komen om de wet desondanks toch toe te passen, en dan zijn de gevolgen veel erger.

Zal de voorgestelde maatregel zich beperken tot de schoenen? De heer van Rijckevorsel heeft er reeds op aangedrongen, ook de lederindustrie de vruchten van denzelfen maatregel te doen plukken. De Regeering heeft dit vooralsnog afgewezen, omdat zulks met zekerheid een algemeene prijsstijging van schoenwerk ten gevolge zou hebben. Niettemin stappen de heeren Fleskens en van Rijckevorsel over dit bezwaar heen en vragen den beschermenden maatregel ook voor de lederindustrie van toepassing te verklaren. Van het standpunt, door de Regeering ingenomen ter zake van de schoenenindustrie, is de eisch, dat ook de leder-, de confectieindustrie e. a., die in dezelfde omstandigheden verkeeren, zullen worden geholpen op dezelfde manier, onafwijsbaar.

De Regeering mag het niet anders doen. Indien dit wetsontwerp wordt voorgesteld door de Regeering, heeft de Regeering geen enkel redelijk argument om aan de confectiefabrikanten hetzelfde te weigeren. Wel wordt op bladz. 7 van de Memorie van Antwoord de algemeene stelling opgezet, „dat bij wijze van uitzondering toepassing van een kunstmatig middel noodzakelijk kan zijn, ter afweer tegen een op zich zelf ook abnormale concurrentie", maar de argumenten, die de confectiefabrikanten aanvoeren, zijn precies dezelfde. Ik heb hier in de Kamer met de menschen gespro-

68ste VERGADERING. — 23 MAART 1923.

382. - Tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk.

(Marchant e. a.)

ken en men komt onwillekeurig onder den indruk van wat zij ons mededeelen. Zij zijn gekomen met gegevens, met prijzen van de goederen, die uit Duitschland komen, en er is niet het minste verschil tusschen de argumenten van deze menschen en de argumenten van de schoenfabrikanten.

Maar nu komt de Minister met wat ik zou willen noemen het streekargument. Ja, zegt de Minister, die anderen vragen ook wel om dezelfde maatregelen, maar zij zijn over het geheele land verspreid en hier wonen zij allemaal op een hoopje. Een dergelijk argument had ik van den heer Aalberse niet verwacht. Het is toch duidelijk, dat hier bijzondere verschijnselen zich meer acuut kunnen voordoen, omdat ze allen op een hoopje zitten.

De heer **van Ravesteijn**: Ze zijn toevallig allen Katholiek.

De heer **Marchant**: Maar niemand kan toch tegenspreken, dat er nog zooveel werkloosheid in Nederland is, dat er nog tal van andere takken van bedrijf zijn, over het geheele land verspreid, die in precies dezelfde omstandigheden verkeeren. Wat maakt het uit, of zij hier bij elkander zitten en men in een bepaalde streek bedrijven van een zelfde soort moet steunen, dan wel of men dezelfde moeilijkheden heeft, maar dan over het geheele land? Kunnen anderen alleen dan in aanmerking komen, als zij ook op een bepaalde streek kunnen wijzen, waar hun bedrijf gevestigd is?

Ik geloof dan ook, en in zooverre is de interruptie van den heer van Ravesteijn in het geheel niet ongemotiveerd, dat wij hier meer te doen hebben met een politieke verklaring van de indiening van dit wetsontwerp dan met een motiveering van den inhoud en ik kan mij volkomen verklaren dat een spreker als de heer Gerretson dit ook heeft gevoeld, al zegt hij het niet. Ik zie dan ook in dit voorstel een politieken grondslag, die voor mij geen waarde heeft. Was dit anders, dan zou ik het intellect van den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid met zijn streekargument tot dusverre steeds te hoog hebben aangeslagen.

Dit wetsvoorstel deugt niet op grond van de feitelijke gevolgen, die het zal hebben, en het is niet aannemelijk wegens het gebrek aan gegevens, die ons zijn onthouden.

Ten slotte, indien het noodig was beschermende maatregelen te nemen ter ondersteuning van een bepaalden tak van bedrijf, zou ik honderdmaal liever de voorkeur geven aan verhooging van invoerrechten dan aan maatregelen als hier worden voorgesteld. Ik zeg niet, dat ik daarvoor te vinden ben, zooals de heer Wintermans hieruit schijnt op te maken, maar, laat ik mij duidelijker uitdrukken: honderdmaal minder verwerpelijk dan dit voorstel zou ik het verhoogen van invoerrechten vinden, en waarom? Omdat de constructie van dit voorstel onvermijdelijk aanleiding zal geven tot sollicitatie naar en tot gunstbetoon van Overheidswege. Wij hadden ons al gevleid met de hoop, dat na afloop van de buitengewone oorlogsomstandigheden wij er af zouden zijn; wordt dit wetsontwerp aangenomen, dan begint het opnieuw.

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Rijckevorsel heeft zooeven de aandacht gevestigd op een adres, dat gisteren bij de Kamer is ingekomen van burmeester en wethouders van Dongen, als zijnde dit een zeer belangrijk adres. Ook mijn aandacht had dit adres getrokken, maar om een geheel andere reden dan die de heer van Rijckevorsel had aangegeven. Ik vond dat adres belangrijk als symptoom van de beweegredenen, die tot dit wetsontwerp aanleiding hebben gegeven. Wat staat er in dat adres? Burgemeester en wethouders van Dongen dringen daarin in de eerste plaats aan, dat de Kamer het ontwerp met bekwamen spoed zal behandelen en aannemen, dus het moet als spoedbestelling behandeld worden; in de tweede plaats wijzen zij er op, dat de toestand in de lederindustrie minstens even ernstig is als in de schoenindustrie, m.a.w. dat het amendement, dat hier is aangediend als de tweede stap, die op dezen moet volgen, moet worden aangenomen. Welke redenen geven burgemeester en wethouders van Dongen daarvoor aan? Zij zeggen en toonen met cijfers aan, dat in hun gemeente een noodtoestand heerscht en dat ergo de industrie beschermd moet worden. Op de praemisse volgt onmiddellijk de con-

(van Ravesteijn.)

clusie, dat, wanneer het zoo erg gesteld is met de industrie, bescherming moet volgen, in casu door invoerverbod van schoenen en maatregelen ter bescherming der lederindustrie. Deze simplistische verdediging is, naar ik meen, een uitmuntend staaltje van de wijze, waarop dit wetsontwerp wordt verdedigd; er heerschte een noodtoestand in een bepaalde streek, dus geef ons bescherming. Deze argumentatie doet onwillekeurig denken aan een andere simplistische redeneering, die wij hier eenige weken geleden hebben gehoord van onzen vermaarden collega den heer Braat bij de verdediging van diens wetsvoorstel. Ook daar troffen wij deze redeneering: De belangen van het platteland worden geschaad (dat nam men als vaststaand aan) en ergo moet de zomertijd worden afgeschaft.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, er is ook iets anders, dat mij buitengewoon getroffen heeft. Het is zeer typeerend en gewichtig, dat, terwijl wij hier staan voor een zeer ver strekkende quaestie, nl. voor de vraag of de eerste stap op den weg naar de protectie zal worden gezet, een principieel debat over de vraag: vrijhandel of protectie zooveel mogelijk wordt vermeden.

Dat is ook het streven geweest van de Regeering. Zij wenscht natuurlijk de quaestie „vrijhandel of protectie” te ontzeilen.

Wij zien nu een heel eigenaardig verschijnsel. Op hetzelfde oogenblik, dat het wetsontwerp in deze Kamer komt, waarbij principieel de eerste stap op den weg van de protectie wordt gezet, welken stap wij reeds gevolgd kunnen zien door den tweeden: de bescherming van de geheele lederindustrie, vindt in de Eerste Kamer der Staten-Generaal een principieel debat plaats over de vraag: vrijhandel of protectie. Men ziet hierbij, wat men in den laatsten tijd in onze geheele Staatsinrichting heeft kunnen zien: het zwaartepunt van de discussies in aangelegenheden, die van belang zijn voor ons land, verlegt zich hoe langer hoe meer naar de Eerste Kamer. In de laatste dagen zijn daar de argumenten voor en tegen de protectie breedvoerig besproken. Ik verwijs als voorbeeld naar de redvoering, die professor Diepenhorst daar heeft gehouden, in welke rede hij heeft betoogd, dat de vrijhandel een gevolg is van liberalistische dogma's, waarom wij met dien vrijhandel moeten breken.

Hier zal echter de practische stap gedaan worden en moet er niet al te veel over de zaak gesproken worden.

Mijnheer de Voorzitter! Ook ik ben niet van plan in uitvoerige beschouwingen te treden over de vraag: vrijhandel of protectie. Het is echter het voornaamste, waarover hier gesproken moest worden.

Er moeten geen doekjes om gewonden worden (en het is gelukkig ook van verschillende kanten toegegeven, maar ook de voorstanders van het wetsontwerp moeten, evenals de Regeering, tot de erkening komen), dat het hier gaat om den eersten stap op den weg naar protectie voor ons land. Mijnheer de Voorzitter! Ik hoor hier zeggen, dat wij er al lang in zitten, maar daarvan is mij niets bekend.

Zelfs wanneer wij dit debat op het oogenblik niet hebben, moet ik toch een paar opmerkingen maken over enkele punten, waarop ook al door vorige sprekers is gewezen.

In de eerste plaats kunnen de argumenten, die voor de bescherming van deze bepaalde industrie in een deel van ons land door de voorstanders zoowel als de Regeering zijn aangewend, met precies evenveel gewicht worden aangevoerd voor andere industrieën.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb hier voor mij een artikel uit *De Telegraaf* van 27 December 1922, een van de vele artikelen over de toen actueele quaestie van de bescherming van het confectiebedrijf. De titel luidt: „Vrijhandel of protectie?”.

Op dat oogenblik — ik weet niet, wat sedert dien tijd gebeurd is — was er bij de confectiehandelaren een sterke drang te bespeuren om beschermende maatregelen voor hun industrie te verkrijgen.

Daar werd zeer te recht opgemerkt, dat de confectiefabrikanten op dat oogenblik leden aan „conjunctuur-kater”. De conjunctuur in dat bedrijf was buitengemeen voordeelig geweest gedurende eenige jaren; iedereen herinnert zich, dat het

(van Ravesteijn.)

confectiebedrijf in de laatste oorlogsjaren buitengewoon gunstige jaren had beleefd, zooals met zooveel bedrijven in den lande het geval is geweest, en na die buitengewone prosperiteit was de ineenstorting, de kater gekomen. In dat artikel werd er op gewezen, dat massa's fabrieken over den kop waren gegaan; dat die fabrieken niet opgebracht hadden wat de baksteenen van de gebouwen hadden gekost; dat er op die manier vermogens verloren waren gegaan; dat ook de fabrieken, die zich nog het langst staande hadden gehouden, den dans niet zouden kunnen ontspringen en dat groote fabrieken ontvolkt waren.

Zonder er nu op in te gaan hoe de toestand precies was in het confectiebedrijf, wil ik er op wijzen, dat alle argumenten, welke zijn aangevoerd tot bescherming van de schoenenindustrie, voor dat bedrijf in precies dezelfde mate gelden. Maar niet alleen het confectiebedrijf, er zijn een aantal andere bedrijven op te noemen, waarvan men precies hetzelfde kan zeggen. Laat ik eens noemen de sigaren- en tabaksindustrie. Het is zeer gemakkelijk om aan te toonen, dat de toestand in deze industrie nog kort geleden ten minste even naar was als in de schoenenindustrie; ik geloof, dat het nu nog zoo is. Ik heb hier de cijfers omtrent den uitvoer van sigaren en sigaretten en gekorven tabak in het tijdvak Januari—September van de jaren 1920, 1921 en 1922 en daaruit ziet men onmiddellijk, dat die uitvoer in die jaren aanzienlijk is gedaald, vooral wat betreft sigaren en sigaretten; terwijl daartegenover staat een enorme toeneming van den invoer. Het is dan ook bekend, dat de toestand in die industrie buitengewoon slecht is, zoowel wat betreft de grootere als de kleinere ondernemingen.

Zoo zijn er nog vele andere industrieën te noemen. Onder de vele verzoekschriften, welke deze Kamer naar aanleiding van dit wetsontwerp hebben bereikt, is ook een verzoekschrift van de eenige of een van de weinige fabrieken van rijwielzadels in ons land, waarin eenvoudig met dezelfde argumentatie als B. en W. van de gemeente Dongen gebruiken ten aanzien van de schoenenindustrie gezegd wordt: onze industrie is bezig te gronde te gaan; bescherm ons!

Krijgen wij nu uit hetgeen omtrent den toestand in de schoenenindustrie is medegedeeld den indruk, — van verschillende zijden is opgemerkt, dat juiste gegevens ons daaromtrent niet verstrekt zijn, ook niet door de Regeering, — dat het in de schoenenindustrie zoo buitengewoon slecht gesteld is, vergeleken bij andere industrieën? In geenen deele. Wij hebben daarvoor gekregen de zeer waardevolle gegevens, die bijeengebracht zijn door het Centraal Bureau voor de Statistiek en waaruit wij zien, dat er inderdaad, wat betreft het aantal schoenen en de verkoopwaarde der schoenen, een aanmerkelijke daling heeft plaats gevonden, vergeleken met de jaren van de hoogconjunctuur, maar in het geheel niet zoo, dat men kan zeggen, dat die daling buitengewoon catastrophaal zou zijn. Van verschillende zijden is er reeds op gewezen, dat zulke gegevens omtrent de catastrophale vernietiging van deze industrie niet ter kennis van de Kamer zijn gekomen.

Wij kunnen tot geen andere conclusie komen dan deze, dat alle argumenten, die pleiten voor het nemen van maatregelen ter bescherming van de schoenenindustrie, ook en in even sterke mate gelden voor beschermende maatregelen ten opzichte van andere industrieën. Dit is de reden waarom wij zeggen en moeten zeggen, dat hier de eerste stap wordt gezet op den weg van protectie.

Ik zie den heer Gerretson, die zich vrijhandelaar in zijn hart noemt, althans tegenstander van alle doctrine op dit gebied, ontkennend knikken. Die geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat er op dit terrein geen principes moeten gelden en de zaak van geval tot geval moet worden beschouwd. Zeer goed, maar dan heb ik aangetoond — en anderen hebben dat ook reeds gedaan — dat dezelfde argumenten, die pleiten voor bescherming van de schoenenindustrie, ook kunnen worden aangevoerd ten gunste van bescherming van andere industrieën.

Men zal toch wel niet zoo naïef zijn om te gelooven, dat als dit wetsontwerp wordt aangenomen, de drang, die op de Regeering zal worden uitgeoefend van de zijde van andere belanghebbenden, voor de Regeering weerstaanbaar zal zijn. Dan kan de Regeering en Regeeringsmeerderheid, die dit wetsontwerp zal hebben aangenomen, er niet mede af met te zeggen: ja, wij hebben het wel voor de schoenenindustrie gedaan, maar voor andere industrieën doen wij het niet. Ik verzeker u, zoo sterk is deze Regeering niet, dat zij voor dien drang van de zijde van belanghebbenden niet zou moeten wijken.

Er wordt hier de eerste stap gezet op den weg van protectie. Hoe staat het nu met die protectie? Ik zal niet in uitvoerige beschouwingen daaromtrent treden. Ik kan tot zekere hoogte onderschrijven hetgeen de heer Vliegen, sprekende namens de S. D. A. P., in dit opzicht heeft gezegd, nl., dat het voor vertegenwoordigers van zijn partij hier niet is een quaestie, waarop zij zich te voren hadden vastgelegd. Inderdaad, zoo is het voor die partij. De heer Vliegen heeft niet gewezen op datgene wat eigenlijk is het wezen van de protectie en wat ook voor ons, communisten, de groote reden is waarom wij ons scherp en fel tegen invoering van het protectiestelsel verzetten. Van den strijd tusschen vrijhandel en protectie mag ik wel zeggen. dat die zoo oud is als het kapitalisme. Ik zeg het daarmede zoo kort mogelijk.

Ieder, die iets weet van de geschiedenis van het moderne industrieele kapitalisme, sedert het begin van de achttiende eeuw ingevoerd, vooral in Engeland, weet, dat zoo lang dit bestaat ook is gevoerd de strijd tusschen vrijhandel en protectie. Men kan hier naar de regels van Bogaerts zeggen, dat voortdurend een strijd tusschen dwang en vrijheid is gevoerd. Het is heel eigenaardig, dat in Engeland de strijd voor vrijhandel en tegen protectie eerst onder Christelijke leuze is gevoerd, precies andersom als hier. De groote strijd werd door de toenmalige Manchester mannen en liberalen gevoerd als een strijd voor een Christelijk beginsel; ik herinner aan het bekende rijmpje, dat in dien tijd opgeld deed, dat de vrijhandel Jezus Christus was en Jezus Christus was de vrijhandel. In ons land is door de toevallige omstandigheid, dat de industrie in Katholieke streken is gevestigd, het een soort Christelijk beginsel geworden. Wij zien dan ook telkens weer, dat van de zijde der rechtsche partijen, met de Katholieke partij als groote drijfkracht, de drang naar protectie terugkomt. Het is hier in de eerste plaats een strijd tusschen twee gedeelten van het kapitalisme: of het handelskapitaal, in ons land zoo buitengewoon machtig, zal blijven behouden de vrijheid van handel en bedrijf, het gansche systeem van zooveel mogelijk vrijheid van in- en uitvoer, of dat daaraan ten bate van de industrie een einde zal worden gemaakt. In laatste instantie is deze strijd niets anders dan een strijd om de verdeeling van de meerwaarde, van de winst. Het in den oorlog zoo rijk geworden industrieele kapitaal, voornamelijk het Brabantsche kapitaal, verlangt een grooter aandeel in de meerwaarde, en dat is de principieele ondergrond van dezen strijd.

Voor de arbeidersklasse is het belang om in te gaan tegen de protectie vooral dit, dat door beschermende maatregelen de winstvoet in de industrie kunstmatig hooger wordt gehouden dan in overeenstemming zou zijn met de wetten, die anders dien winstvoet bepalen. Maar voorts ook, dat deze maatregelen het aan de fabrikanten mogelijk maken, om uit de arbeiders op tweeërlei wijze meerwaarde te pompen: in de eerste plaats als arbeiders, in de tweede plaats als consumenten. Het stelsel heeft dus tot strekking om de arbeiders op tweeërlei wijze uit te buiten.

Wanneer ik dit zoo volgens onze beginselen en onze theorie in het kort aangeef, dan volgt daaruit, dat wij als vertegenwoordigers van de arbeidersklasse ons tegen een stelsel van protectie principieel verzetten en in dien zin zijn wij wel degelijk principieele tegenstanders van maatregelen tot bescherming van bepaalde industrieën en van de industrie in het algemeen. Er zijn wel tijdvakken geweest in de geschiedenis van het kapitalisme, waarin het wellicht noodig was, ook uit arbeidersoogpunt, op te komen voor protectie, ten einde de opkomst van een bepaalde industrie in een land mogelijk te maken, maar die tijd is lang voorbij, zeker ook voor ons land. Dit is niet anders meer dan een strijd om de fabrikanten in de gelegenheid te stellen tot nog grootere uitbuiting van de arbeiders. Dit is de reden, waarom wij ons

(van Ravesteijn e. a.)

zullen verzetten tegen elken maatregel van bescherming en vooral ook tegen den eersten stap op dezen weg, omdat, zooals ik heb aangetoond, daarop ongetwijfeld volgen moet, dat men den geheelen weg van protectie verder aflegt, of wel de Regeering zal tegen zich krijgen. juist die kringen, die zij tot dusverre op politiek gebied achter zich heeft gehad.

De heer **van Rijzewijk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoor tot die leden, die blijkens het Voorloopig Verslag de indiening van dit wetsontwerp hebben toegejuicht, doch het betreurden, dat dit ontwerp niet eerder is ingediend, en een te beperkt karakter draagt.

Het zij mij vergund om dit standpunt wat nader toe te lichten.

De Regeering heeft zich in den loop van 1922 georiënteerd hoe de stand van zaken was in verschillende industrieën. Het is haar gebleken, dat mede ten gevolge van een sterk verhoogden invoer bij vele bedrijven een groote werkloosheid valt te constateeren en ongetwijfeld mede dientengevolge niet onaanzienlijke verliezen worden geleden.

De Regeering acht den nadeeligen invloed, die, in het algemeen gesproken, door een, zij het tijdelijke, beperking van invoer van sommige artikelen op den handel en op de productievoorwaarden in andere industrieën wordt uitgeoefend, van zoo ernstigen aard, dat men naar de meening van den Minister alleen in den uitersten nood voor een bepaalde industrie zijn toevlucht tot een tijdelijk invoerverbod mag nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Met dit standpunt kan ik mij in het algemeen vereenigen. Ik verschil echter van meening met den Minister omtrent de beoordeeling van het feit, wanneer een bepaalde industrie „in den uitersten nood" verkeert.

De toestand in de zoollederindustrie, in de woltextielindustrie, in het confectiebedrijf, in de sigarenindustrie, is m. i. van dien aard, dat daar met recht en zonder overdrijving van een noodtoestand of van een „uitersten nood" gesproken moet worden.

De werkloosheid is er zeer hoog; ontzettende kapitalen zijn er door den strijd tegen de valutaconcurrentie verloren.

Duizenden arbeiders worden nog aan het werk gehouden, terwijl er geen afzetgebied is voor de vervaardigde producten. Indien dus alle arbeiders, die gemist konden worden, hun ontslag zouden krijgen, zou het werkloozencijfer m. i. geweldig stijgen.

Het officieele beeld, dat menige industrie of bedrijf biedt, is veel gunstiger dan de werkelijke toestand.

De functionneering der werkloozenverzekering en de steunregeling van Binnenlandsche Zaken en Landbouw hebben ook tot resultaat, dat de werkloosheidsstatistiek geen juist beeld van den omvang der werkloosheid geeft.

Buiten de werkloozenverzekering vallen de personen beneden de 18 jaren en boven de 65 jaren. Voor de schoenindustrie geldt ook nog, dat vrouwen beneden de 25 jaren ook buiten de werkloozenverzekering vallen.

Daarbij komen de velen onverzekerden.

Voor de steunregeling komen nog veel minder personen in aanmerking. Daar wordt, te recht, rekening gehouden met de gezinsinkomsten. Ook zijn er gemeenten, die geen steunregeling hebben; ook hier kan men vlug uitgetrokken geraken.

In al die gevallen, dat men niet meer voor steun in aanmerking komt, heeft het ingeschreven blijven bij de arbeidsbeurs minder of geen zin. Men moet zich regelmatig melden en steun trekken kan men niet en men laat zich afvoeren, zonder dat men werk heeft.

Als bewijs hiervoor en als tegenspraak van de redevoering van den heer Vliegen. kan het volgende dienen:

In Dongen werkten in de jaren 1918—1919 in 16 looierijen 410 arbeiders. Thans werken er in die 16 bedrijven slechts 75 arbeiders. En er zijn er slechts pl.m. 40 als werkloozen ingeschreven.

Hieruit blijkt, dat, als men de officieele cijfers van de als werkloos ingeschrevenen neemt, men mis is. Dat blijkt ook hieruit: Van B. en W. van Dongen hebben wij gisteren een

(van Rijzewijk.)

adres ontvangen, dat aansluit aan een verklaring van het hoofdbestuur van den Nederl. R.-K. Lederbewerkersbond, de organisatie waarbij het overgroote deel der schoen- en lederbewerkers is aangesloten, waarin wordt aangedrongen op dezelfde bescherming voor de lederindustrie als voor de schoenindustrie, omdat in de lederindustrie even groote werkloosheid heerscht als in de schoenindustrie.

De hooge inkomens zijn weg. Vele werkgevers, die met verliezen werken, betalen geen plaatselijke inkomstenbelasting. De arbeiders, voor het grootste deel geheel of gedeeltelijk werkloos, ook niet. De gemeentefinanciën geraken daardoor in de war.

Zelfs daar, waar men voelt voor de handhaving van werkloozenverzekering en steunregeling en werkverschaffing, dreigt de onmacht.

Als bewijsvoering diene het volgende:

In de gemeente Loon op Zand is in 1922 aan werkloozensteun plm. f 58 000 uitgekeerd. In 1923 tot op heden aan steun en werkverschaffing plm. f 28 000. In Drunen, een kleine gemeente, heeft men in 1922 aan werkloozensteun en werkverschaffing plm. f 4800 uitgekeerd. In Dongen in het tweede halfjaar 1922 aan steun f 51 333,34. In dat zelfde halfjaar werd in Dongen, waar vele looierijen gevestigd zijn, ongeveer een half millioen minder loon uitgekeerd.

In Waalwijk werd van Juli 1922 tot Maart 1923 aan wachtgeldregelingen door Rijk en gemeente uitgekeerd f 71 607,90. De kosten der steunregeling bedroegen: georganiseerden f 8932,42, ongeorganiseerden f 16 861,11. Aan arbeidsloonen bij de werkverschaffing f 16 147,79. In totaal f 113 549,22, waarvan f 70 509,71 voor rekening der gemeente kwam, in 8 maanden tijds.

Dat kan de gemeente Waalwijk zoo niet volhouden.

De werkloozenkas van den Nederlandschen R.-K. Lederbewerkersbond heeft over 1922 een som van f 352 857,99 aan werkloozen uitgekeerd. Over den toestand van heden schrijft genoemde bond mij het volgende:

> „De toestand in de schoen- en de lederindustrie is, ondanks de geringe voorjaarsopleving, nog steeds zeer slecht. Wanneer zich geen veranderingen voordoen ten goede, zullen zeer vele minder kapitaalkrachtige bedrijven binnen korten tijd ten onder gaan.
>
> Zeer vele dezer middenbedrijven verkeeren in den grootsten nood en komt er niet spoedig redding, d.w.z. hulp van de Regeering, dan is hun ondergang zeker en nog slechts een quaestie van enkele maanden. Wanneer dit zou gebeuren, zullen daarvan alleen profiteeren de grootfabrikanten, doordat zij dan straks alleen de markt gaan beheerschen.
>
> Zoowel de arbeiders als de consumenten zijn dan overgeleverd aan de willekeur dezer grootfabrikanten.
>
> De middenbedrijven hebben in de schoen- en lederindustrie altijd een machtigen invloed uitgeoefend en zijn prijsregelend opgetreden, zoowel wat den kostprijs van het product, als wat den stand der arbeidsloonen betreft.
>
> Moeten deze middenbedrijven ten onder gaan, dan worden daardoor èn consumenten èn arbeiders, dus een groot deel van het Nederlandsche volk, getroffen."

Mijnheer de Voorzitter! Uit het door mij betoogde blijkt, dat ook ik, in aansluiting aan het betoog van den geachten afgevaardigde den heer Fleskens, aan dit wetsontwerp gaarne een algemeene strekking zou gegeven hebben, aan de Regeering overlatende of in een bepaald bedrijf een zoodanige noodtoestand heerscht, dat steun of hulp ook aan die industrie noodzakelijk is.

Dit standpunt heb ik reeds op 15 Februari 1921, dus ruim 2 jaren geleden, in deze Kamer ingenomen. Bij de interpellatie van den heer van den Tempel had ik de eer o. a. te betoogen:

> „dat het mijn inziens noodzakelijk was, dat de Regeering maatregelen zou nemen, ten einde den ondergang van vele bedrijven te voorkomen."

(van Rijzewijk.)

Aan het slot mijner rede heb ik toen met mijn geachte medeleden de heeren Haazevoet en Kuiper de volgende motie voorgesteld:

,,De Kamer,

van oordeel, dat het wenschelijk is, ten spoedigste van Regeeringswege maatregelen te treffen, welke den normalen gang der productie in ons land kunnen bevorderen en verzekeren;

spreekt als haar wensch uit, dat onverwijld tot het treffen dezer maatregelen wordt overgegaan,

noodigt de Regeering uit, daarbij voorlichting te zoeken bij de organisaties der diverse sociale groepen in ons volk en haar medewerking in te roepen,

en gaat over tot de orde van den dag."

Op 16 Februari 1921 werd deze motie met 39 tegen 36 stemmen aangenomen.

De Regeering heeft schijnbaar in deze 2 jaren geen kans gezien om in den geest dezer motie iets meer te doen dan de regeling der exportgarantiekredieten thans te veranderen in steun voor exportkredieten.

Mijnheer de Voorzitter! Dat spijt mij ten zeerste, omdat er mijn inziens door een vroegere hulp zeer veel schade aan de industrie had voorkomen kunnen worden.

Daardoor zouden mijn inziens niet de belangen der werkgevers alleen zijn gebaat, doch ook de belangen der arbeiders!

Nu blijkens de Memorie van Toelichting en opnieuw blijkens de Memorie van Antwoord de Minister bezwaar blijft maken tegen een algemeen karakter der wet, zal ik daar, al is het noode, in berusten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil mij bepalen tot een poging om naast de tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk, zulks ook te doen voor het leder, meer speciaal het zoolleder.

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten afgevaardigde opmerken, dat hij thans bezig is met de behandeling van zijn amendement en dat de geachte afgevaardigde dus op deze wijze niet kan voortgaan?

De heer **van Rijzewijk**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij dan vergund nog een enkel woord te zeggen naar aanleiding van het betoog van den heer Vliegen, hier gisteren gehouden, en dan heeft het mij gefrappeerd, dat de heer Vliegen betoogde, dat het voor de sociaal-democraten zuiver een quaestie is van opportuniteit of zij in een bepaald land, gezien de omstandigheden, vóór of tegen protectie zijn.

Ik meen zelfs te kunnen constateeren, dat in Nederland door de S.D.A.P. ook met 2 maten gemeten wordt, want nog niet zoo heel lang geleden was de S.D.A.P., ook in deze Kamer, gunstig gestemd voor steun aan de industrie, wat tot uiting kwam bij de verhooging van het invoerrecht voor de sigaren.

Ook toen bleek uit de besprekingen, dat de sociaal-democraten bereid waren daaraan mede te werken, terwijl toch een rechtstreeksche steun aan de Nederlandsche industrie daaraan ten grondslag lag.

Ik kan niet geheel van mij afzetten de meening, dat hier eenigszins in het spel was de vraag of veel belanghebbenden van de S.D.A.P. bij deze materie toen en thans betrokken zijn. Dat is zeker, dat bijna uitsluitend hier de belangen van de Katholieke arbeiders in het spel zijn en slechts van een onbeteekenend aantal — vergis ik mij niet een paar honderd — modern georganiseerden, terwijl bij de materie voor de sigarenindustrie duizenden en duizenden modern georganiseerden betrokken waren.

Ik constateer dan ook, dat de S.D.A.P. in Nederland op bepaalde tijdstippen een ander standpunt inneemt.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn betoog is mij ingegeven door het belang van de industrie, maar als ik spreek van het belang der industrie, dan heb ik natuurlijk op het oog de belangen der arbeiders evengoed als die der werkgevers.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord wil ik rekenschap geven van het standpunt, dat door de groep, waartoe ik behoor, tegenover het ontwerp, dat wij op het oogenblik behandelen, wordt ingenomen.

Ik stel voorop, dat ik dit ontwerp niet wensch te behandelen als een ontwerp, waarbij een principieele beslissing voor een handelspolitiek wordt genomen.

Wij zijn niet principieele, dogmatische vrijhandelaren. Integendeel, beschouwen wij het dogmatische vrijhandelsstandpunt als een overblijfsel van oude liberale economische en politieke opvattingen. Evenmin wenschen wij beschouwd te worden als protectionisten à outrance.

De handelspolitiek is voor ons een vraag van oogenblikkelijke nuttigheid, die moet worden beantwoord in verband met de economische structuur van een volk, in verband met de omstandigheden van het oogenblik.

Het is zeer goed denkbaar, dat wie heden zich verklaart te zijn overtuigd vrijhandelaar, op grond van die oogenblikkelijke nuttigheid over weinige jaren aan maatregelen van beschermenden aard zijn steun geeft.

Ik wil dus aan dit ontwerp niet de beteekenis hechten, die de tegenstanders daaraan in het algemeen toekennen. Wanneer het ontwerp die beteekenis had, was misschien de afhandeling daarvan in één dag, zooals nu plaats heeft, wel wat haastig.

De vraag, die ons bezighoudt, is deze: wat moet er gebeuren met deze ééne bepaalde industrie waarover het ontwerp handelt?

Ik wil er op wijzen, dat hetgeen hier wordt voorgesteld speciaal een bescherming tegen abnormale concurrentie is. Het gaat hier niet om het in het leven roepen of houden van een industrie, die eigenlijk met inachtneming van de natuurlijke gegevens niet levensvatbaar zou zijn, maar om een industrie, die zeer zeker op haar natuurlijke vestigingsplaats aanwezig is en uit zich zelf levenskracht en levensvatbaarheid heeft, te beschermen tegen abnormale en zeer buitengewone concurrentie.

In de tweede plaats wil ik er op wijzen, dat door mij aan het streekargument, waarover ook vanmiddag is gesproken, terdege waarde en beteekenis wordt toegekend.

De vraag is gesteld: maakt het verschil of de ondernemingen over het geheele land verspreid zijn of dat de ondernemingen, die met den ondergang bedreigd worden, dicht bijeen zijn gelegen.

Mijnheer de Voorzitter, dat maakt zeer zeker verschil, nl. dit verschil, dat wanneer de industrie geconcentreerd is in betrekkelijk beperkt gebied, een instorting er van een meer catastrophale beteekenis krijgt; dat de nadeelige gevolgen van de buitengewone omstandigheden, bij voorbeeld de buitengewone werkloosheid, zooveel minder gemakkelijk te verwerken is in het economisch leven; dat de moreele Erschütterung, die het gevolg is van het te gronde gaan van ondernemingen, zooveel te ernstiger is.

Het is rekenkundig volkomen juist, dat 1 + 1 + 1 = 3. Met dergelijke rekenkundige waarheden komt men echter bij de behandeling van maatschappelijke vraagstukken, waarbij zoo velerlei, ook zedelijke, factoren in aanmerking komen, niet ver.

Ik herinner er aan, dat nog niet lang geleden aan dit streekargument nog wel eenige waarde is toegekend, toen het ging over den tuinbouw, die in buitengewone omstandigheden verkeerde, en er bij de Regeering aangedrongen werd door afgevaardigden, aan beide zijde van de Kamer gezeten, om maatregelen te nemen om den tuinbouw in die crisis te helpen. Naar aanleiding daarvan zijn serieuze maatregelen genomen; ten behoeve van den in nood verkeerenden tuinbouw is toen Regeeringsgarantie voor te verleenen krediet verleend.

Tot de argumenten, waarmede op het in het leven roepen van Regeeringskrediet werd aangedrongen, behoorde ook het geconcentreerd zijn van de tuinbouwbedrijven, zoo niet in zéér enkele plaatsen dan toch in een beperkt aantal plaatsen, en ook de beteekenis van die bedrijven voor die bevolkingscentra, waaraan men niet ten volle recht zou doen wedervaren

68ste VERGADERING. — 23 MAART 1923.

382. Tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk.

(Rutgers c. a.)

als men ze niet beschouwde uit economisch oogpunt, en welker ineenstorting tot schade voor het geheele land zou zijn.

Aan het streekargument wordt door mij waarde toegekend. En wanneer de vraag gesteld wordt, of er aanleiding is in den tegenwoordigen toestand in de schoenenindustrie om tot bijzondere maatregelen, om tot bescherming dier industrie over te gaan, dan kan ik op grond van de argumenten, ontleend aan den toestand van die industie, er niet toe komen om die vraag ontkennend te beantwoorden.

Wanneer er gevraagd wordt, welke middelen moeten aangewend worden om aan den noodtoestand te gemoet te komen, dan geef ik toe, dat daarover verschil van meening mogelijk is. Ik voeg er bij, dat in den kring, waartoe ik behoor, ook het gevoelen wordt aangetroffen, dat aan een compenseerend recht boven het uitvoerverbod de voorkeur moet worden toegekend. In zoover is op dit oogenblik deze vraag niet aan de orde, dat hier voor ons ligt, niet een voorstel betreffende invoering van een compenseerend recht, niet een voostel van een andere strekking, maar een voorstel tot toepassing van het speciale middel, dat door de Regeering na zeer rijp beraad is gekozen.

Aangezien op dit oogenblik een ander voorstel niet voor ons ligt en aangezien het niet gaat over de keuze tusschen verschillende maatregelen maar over aanvaarding of verwerping van hetgeen de Regeering voorstelt, kom ik tot het resultaat, dat het Regeeringsvoorstel moet aanvaard worden. Ik zal dus hieraan mijn stem geven.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats rust op mij de plicht, te antwoorden op twee opmerkingen, welke de Commissie van Rapporteurs in het Eindverslag gemaakt heeft.

De eerste opmerking is, dat men nog gaarne bij de openbare beraadslaging zou hebben de gegevens, waarover de Regeering beschikt, betreffende de prijzen in den groothandel en in den kleinhandel in de schoenenindustrie.

Ik heb aan dit verzoek niet kunnen voldoen, omdat een behoorlijk cijfermateriaal op dit gebied voor mij niet te verkrijgen was.

De Commissie van Rapporteurs vraagt, hoe ik dan gekomen ben aan de uitspraak in de Memorie van Antwoord, dat op grond van de door mij verkregen inlichtingen kon worden gezegd, dat van een buitensporige winstmarge in deze niet kon worden gesproken. Ik heb die meening geput uit de adviezen, die ik omtrent dit onderwerp heb ontvangen, ten deele ook uitdrukkelijk gevraagd, van den Nijverheidsraad en den Middenstandsraad. Van beide lichamen heb ik omtrent dit punt gelijkluidende mededeelingen gekregen, die ook volkomen klopten met het eenige officieele cijfermateriaal, dat er omtrent dit punt bestond, nl. het *Onderzoek naar het verband tusschen de prijzen in den groot- en in den kleinhandel bij eenige artikelen*, dat in Amsterdam is ingesteld en in 1922 gepubliceerd. Ook uit de daar gedane mededeelingen en de grafische voorstellingen, waaruit men het verband ziet tusschen de prijzen in den groothandel en die in den kleinhandel van leer en schoenen, krijgt men den indruk, dat, speciaal wat de groot- en kleinhandel in schoenen betreft, de lijnen zoodanig parallel loopen, dat onmiddellijk bij daling van de prijzen in den groothandel deze na korten tijd door dezelfde daling in den kleinhandel gevolgd wordt; soms gaat deze laatste nog in sneller tempo.

Dat waren dus de gronden, waarop ik heb kunnen mededeelen, dat naar de berichten, die mij daaromtrent hebben bereikt, van een buitensporige winstmarge in de detaillistenzaken niet kon worden gesproken.

Ik zou er op willen wijzen, dat het niet mogelijk was om in den korten tijd, die beschikbaar was, de beschikking over een volledig cijfermateriaal te verkrijgen. Daarvoor, Mijnheer de Voorzitter, zou noodig geweest zijn een zeer uitvoerig en minutieus onderzoek in tal van zaken, omdat men in iedere zaak zou moeten berekenen de algemeene kosten, die buitengewoon verschillend zijn, de afschrijvingen, die in de

(Minister **Aalberse.**)

eene zaak ook weer heel anders moeten zijn dan in de andere. Een zaak b.v., die groote voorraden goedkoope schoenen verkoopt, zal minder behoeven af te schrijven dan een zaak, die alleen die soorten schoenen verkoopt, waarvan men kan aannemen, dat zij door de mode niet altijd zullen verkocht worden; schijnbaar maakt men daarop wel een groote winst, maar, goed berekend, zal de netto-winst toch zoo groot niet zijn. Het in te stellen onderzoek zou moeten omvatten de exploitatiekosten, de plaats, waar de zaak gevestigd is, enz. Om al deze redenen is het onmogelijk om over dit punt geheel gedetailleerde cijfers te verkrijgen. Ik meende echter voldoende veilig te gaan, toen ik het gelijkluidende oordeel van beide bovengenoemde lichamen had, om tot de conclusie te kunnen komen, dat een buitensporige winstmarge niet voorkwam.

De tweede vraag van de Commissie van Rapporteurs is deze, of in de laatste alinea van pagina 7 van de Memorie van Antwoord niet enkele woorden waren weggevallen, tusschen de woorden „van" en „schoenwerk". Dat is juist en als men ziet in het Voorloopig Verslag de zinsnede, waarop de mededeeling in de Memorie van Antwoord slaat, kan men de fout gemakkelijk herstellen. Daar waren de woorden „de invoer van" uitgevallen, zoodat de cijfers, die volgen, betrekking hebben op den invoer van schoenwerk.

Hiermede heb ik, Mijnheer de Voorzitter, de beide vragen van de Commissie van Rapporteurs beantwoord.

Nu de zaak zelf. Wanneer het niet reeds een zoo ver gevorderd uur was, zou ik er prijs op hebben gesteld, nu dit de eerste keer is, dat ik, sedert dat de afdeeling Handel en Nijverheid aan de zorg van het Departement van Arbeid is toevertrouwd, voor deze Kamer een wetsontwerp heb te verdedigen, dat de handelspolitiek raakt, het eerste gedeelte van de rede, welke ik bij dit debat zou houden, te besteden om aan de Kamer kort, maar voldoende uitvoerig mede te deelen, hoe ik sta tegenover de handelspolitiek van ons land. Tot op zekere hoogte meende ik ook, dat de Kamer recht had, om, waar een Minister, vooral op dit oogenblik, een dergelijke zeer moeilijke en daarom ook zeer verantwoordelijke positie inneemt, te weten, hoe die Minister pricipieel tegenover dit vraagstuk stond. Het is mij echter bekend, dat vele leden verlangen naar het einde van dit debat, en ik zou niet gaarne door verklaringen mijnerzijds dit debat nog onnoodig rekken, zoodat ik niet meer zal zeggen dan strikt noodig is om dit wetsontwerp te verdedigen.

In het algemeen is mijn houding in zake de handelspolitiek deze, dat ik niet sta, en nooit gestaan heb, aan de zijde van hen, die zijn principieele vrijhandelaren, waaronder ik versta hen, die vóór vrijhandel zijn, niet uitsluitend op practische gronden, maar op grond van hun principieel theoretisch uitgangspunt.

De heer van Gijn voegt mij toe, dat die er niet zijn. Ik heb het idee, dat zij er wel zijn, maar in elk geval zijn zij er geweest. De heer van Gijn zal niet ontkennen, dat degenen, die principieel staan op het standpunt van een individualistische of liever liberale economie, op grond van dat beginsel, vanwaar zij uitgaan bij hun opvattingen omtrent de volks- en wereldhuishouding, moeten zijn vóór den vrijhandel, en dat alles wat daarmede in strijd is — wij hebben het dezer dagen nog kunnen lezen in het adres van de Rotterdamsche Kamer van Koophandel — naar hun gevoelen ook ingaat tegen het beginsel van den vrijhandel. Dat is mijn standpunt niet. Of er zijn, die uit beginsel vóór protectie zijn, is mij nooit gebleken, wel dat er menschen zijn, die aannemen, dat een algemeen stelsel van protectie voor een land voordeelig kan zijn.

Ik sta er zoo tegenover, dat men in ieder tijdperk en in ieder land de zaak afzonderlijk heeft te bekijken, dat in het eene land in een bepaald tijdperk inderdaad een maatregel van protectie in het algemeen belang wenschelijk kan zijn en dat er andere landen en andere tijdperken zijn, waarin men door de geheele economische samenstelling, door de ligging, door de historie en door de ontwikkeling van handel en nijverheid, a priori kan aannemen, dat daar vrijhandel gunstiger voorwaarden zou scheppen dan protectie. Ik zie de zaak

(Minister **Aalberse.**)

zoo, dat, als men een algemeenen regel zou willen stellen, men zou kunnen zeggen, dat in een klein land als het onze, met een kleine binnenlandsche markt en dus met een zeer beperkt eigen afzetgebied en daarom aangewezen op export, als regel vrijhandel voordeeliger zal zijn dan protectie. Dat is in normale tijden zoo, maar ik geloof, dat het voor ons land zelfs in abnormale tijden als waarin wij thans leven, geldt. Maar ook daarover zal ik uiterst kort zijn. Wat is in den grond de malaise, waarin de handel en de nijverheid verkeeren? Dit, dat er is ontstaan een wanverhouding tusschen productiekosten en koopkracht. De koopkracht is als gevolg van den oorlog over de geheele wereld gedaald, en de productiekosten zijn nog niet zoover gedaald, al zijn zij dalende, en vandaar dat er een afstand is gekomen tusschen de productiekosten en de koopkracht, waardoor de malaise is ontstaan. Naar mijn meening zijn er dus twee middelen, waardoor de malaise kan worden opgeheven: verlaging van de productiemiddelen of verhooging van de koopkracht. Het mooiste is, als beide te gelijk zou gebeuren.

Wanneer men de zaak zoo beziet, en ik geloof dat iedereen, die haar kalm bekijkt, dit moet doen, dan volgt daaruit, dat men als regel zal moeten zeggen, dat alles wat leidt tot het tegengaan van verlaging van productiekosten, moet worden vermeden. Intusschen zal men ook hier het meerdere moeten laten gaan boven het mindere. Niemand zal bij voorbeeld willen, dat men weer kinderarbeid gaat invoeren om de productiekosten te verlagen. Zelfs de heer van Gijn schudt van neen. De heer Schaper zegt: verlenging van den arbeidsdag. Ik zou willen zeggen, dat men ook in dit opzicht het meerdere niet aan het mindere moet opofferen. Men zal als Minister van Arbeid soms voor de groote moeilijkheid komen te staan om te vragen, wat in een bepaald geval het meerdere en het mindere is, bij voorbeeld ten aanzien van een verlenging van den arbeidsdag om daardoor te komen tot daling van productiekosten.

Ik voor mij zou dus in dit tijdperk voor een land als het onze een algemeene protectie absoluut achten in strijd met het algemeen belang en maatregelen van dien aard zijn dan ook van mij niet te verwachten, omdat daardoor ongetwijfeld de noodzakelijke daling der productiekosten zou worden tegengehouden.

De vraag is alleen naar mijn meening deze: kunnen er zich in normale tijden of in abnormale bepaalde acute gevallen voordoen, waarin men van den regel, dat vrijhandel beter is dan protectie is, moet afwijken, om een bepaald grooter goed te bereiken of een grooter aandeel te voorkomen? In de stukken kunt u vinden het door den heer Treub genoemde voorbeeld, dat, als zich hier een hoogovenbedrijf vestigde, en vaststond, dat dit het hier alleen zou kunnen bolwerken, wanneer dat bedrijf een bepaald aantal jaren door de Overheid wordt beschermd, hij daartegen geen bezwaar zou hebben. Een ander voorbeeld. Ik onderstel, dat er een land is, waar men door hooge uitvoerrechten, door maatregelen van dumping of doordat er in een bepaalde industrie een nog geheime uitvinding gedaan is, waardoor men daar met veel lager productiekosten kan werken, zoo kan concurreeren, dat in ons land een goed gefundeerde en goed werkende industrie er door te gronde dreigt te gaan of zoo geknekt te worden, dat zij er later niet meer bovenop kan komen. In een dergelijk geval zou ik geen oogenblik aarzelen aan de Staten-Generaal een voorstel, om tijdelijk zulk een buitengewone concurrentie tegen te gaan, te doen, om onze industrie voor ondergang te behoeden.

Zoo staat het ook met de valutaconcurrentie. Ook daarbij heeft men te doen met een tijdelijke concurrentie, die verschilt van die men gehad heeft en later weer zal krijgen. Daartusschen in krijgt men door de daling der valuta een tijdperk, dat een bepaalde industrie in de knel kan komen, dat het voor haar niet meer te houden is. Men denkt altijd, dat het zit in de lage valuta, maar het zit uitsluitend in de betrekkelijk lange periode van daling van een bepaalde munteenheid. Men ziet dan het verschijnsel, dat een zoodanige munteenheid tijdelijk in het buitenland een lagere, in het binnenland een hoogere waarde heeft. Er komt dan een wanverhouding, b. v. in de loonen. Er zijn bedrijven in Duitschland, waar het loon thans ½ of nog minder bedraagt van dat hier te lande. Ieder zal nu toch moeten toegeven, dat door een dergelijke economische verschuiving concurrentievoorwaarden ontstaan, die buiten het normale gaan. Is iemand nu een zoodanig Prinzipienreiter, dat hij door een dergelijke tijdelijke buitengewone concurrentie een nationale industrie, die zich altijd kon handhaven, vooral op de binnenlandsche markt, maar te gronde wil laten gaan? De heer Vliegen zeide: niet de industrie, maar de industrieelen gaan te gronde, en dat werkt heel goed, want degenen, die dan de fabrieken voor een appel en een ei koopen, hebben dan minder productiekosten, kunnen dus goedkooper produceeren.

Het is heel gemakkelijk, des avonds in zijn studeerkamer dat op papier te zetten of hier te zeggen, maar welk een leed en ellende zouden van een dergelijk proces het gevolg zijn, ook bij de arbeiders, die bij die verarmde industrieelen in dienst zijn? Is dat proces nu inderdaad economisch noodzakelijk, of zou men niet door een maatregel van tijdelijken aard een brug kunnen slaan, waardoor wordt in stand gehouden wat in stand kan en dus moet worden gehouden? Zoo stond ik tegenover dit vraagstuk.

De grief van sommige leden was, dat ik te laat met dezen maatregel ben gekomen. Ik zou mij er op kunnen beroepen, dat pas 1 Januari de afdeeling Handel en Nijverheid aan mijn Departement is verbonden en reeds enkele weken later dit wetsontwerp is ingediend. Ik doe dat niet, omdat het den schijn zou kunnen hebben, alsof ik de verantwoordelijkheid op een ander wilde afschuiven, en dat gevoel ik altijd als een zekere lafheid. Maar bovendien heb ik mij als Minister van Arbeid altijd voldoende van deze zaak op de hoogte gehouden, en voortdurend met werkgevers en arbeiders ook in dit bedrijf besprekingen gehouden. Ik geef onmiddellijk toe, dat de geheele Regeering inderdaad lang heeft geaarzeld voordat zij met dit voorstel zou komen.

Wij hadden altijd nog hoop, dat het blijken zou niet noodig te zijn. Al de bezwaren, die hier zijn aangevoerd, hebben wij natuurlijk even goed gevoeld en overwogen, alleen, het afwegen van die bezwaren heeft ons ten slotte tot een andere conclusie gevoerd dan blijkbaar bij sommige leden dezer Kamer het geval is geweest. Dit is niet een bepaling in het belang van enkele personen, het moet altijd zijn een bepaling in het algemeen belang, evengoed als de handhaving van den vrijhandel zou moeten zijn in het algemeen belang en niet in het belang van enkele groote bankiers, zooals de heer van Ravesteijn meende dat het geval was.

Waar het was een kleine maatregel, maar die consequenties kon hebben, welke hem maakten tot een ver reikend vraagstuk, ik geef dat volkomen toe, moest de Regeering goed overwegen, welke consequenties hieruit noodzakelijk konden voortvloeien. Die overweging, het raadplegen van organisaties van werkgevers en arbeiders en van deskundigen, heeft eenigen tijd gekost, maar het zou onjuist zijn de Regeering er een grief van te maken, dat zij eerst na lang wikken en wegen deze moeilijke belissing heeft genomen, en ik geloof, dat de Kamer er de Regeering veeleer een grief van zou hebben gemaakt, als de Regeering hals over kop met dit voorstel zou zijn gekomen, onder den invloed van meetings (die op mij veeleer het tegenovergesteld effect hebben van wat men er mede beoogt), van adressen en van de betoogen van betrokkenen, die dag in dag uit de deur van den Minister en van verschillende Kamerleden plat loopen. De Kamer zou mij dan daarvoor allerminst een compliment hebben gemaakt, en daarmede zou de Kamer volkomen gelijk hebben gehad.

Het heeft mij verwonderd, dat in dit debat geen der leden, ook niet de heer van Gijn of mejuffrouw van Dorp, als palstaanders voor den absoluten vrijhandel zijn opgetreden. Beiden hebben erkend, en zij bevonden zich in goed gezelschap met de Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers, dat het wel eens noodzakelijk zou kunnen zijn, in bepaalde omstandigheden voor bepaalde industrieën iets te doen, maar dan zou het niet mogen zijn een steun aan het bedrijf in het algemeen, maar een directe steun uit de schatkist voor bepaalde ondernemingen. Ik vind, dat dit theoretisch volkomen juist is. Wanneer men niet let op de practische

(Minister **Aalberse.**)

uitvoering en op hetgeen daaraan vastzit en vooral niet op de noodzakelijke consequenties, is dat het beste stelsel. Men kan ieder taxeeren op wat hij noodig heeft, zooals men bijv. ook doet bij een steunregeling van werkloozen, wanneer men rekening houdt met het gezinsinkomen. en men geeft niemand meer dan hij direct noodig heeft. Ik heb mij er echter wel over verbaasd, dat dit geadviseerd wordt door de Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers in een adres, dat onderteekend is door den heer Stork als voorzitter en de heeren Terpstra en Cort van der Linden als secretarissen. Ik zal dat adres heel zuinig bewaren, want het zal mij vermoedelijk wel te pas komen, wanneer ik binnenkort, naar ik hoop, aan de overzijde van het Binnenhof het wetsontwerp in zake arbeidsgeschillen zal hebben te verdedigen. Men herinnert zich nog hoe, toen dat wetsontwerp behandeld werd hier, en vooral ook daarna, juist van de zijde van deze Vereeniging van Werkgevers en van het Verbond van Fabrikantenvereenigingen zoo vreeselijk te keer is gegaan. Ingeval een staking uitbreekt in een havenbedrijf of in een ander bedrijf van groot algemeen belang, waardoor vitale belangen van het Nederlandsche volk zullen worden gekwetst, zou de Regeering de bevoegdheid krijgen om een enquête in te stellen en zoo noodig een boekenonderzoek te doen. Dat was zoo principieel af te keuren, dat men daarom aan de Eerste Kamer verzocht het wetsontwerp, dat overigens goed was, te verwerpen.

Wat wil men nu? Nu wil men bedrijven, die in décadence geraken door de valutaconcurrentie, gaan stellen onder Staatscurateele. Want dat staat natuurlijk als een paal boven water — om die uitdrukking van den heer de Vos van Steenwijk te gebruiken —, dat, indien de Regeering een dergelijke steunregeling voor de industrie in het leven zou roepen, die bedrijven in alle opzichten onder Staatscontrôle moesten komen. De Staat zal moeten vaststellen de loonen, de wijze van winstberekening, de winstmarge, enz.; de afschrijvingen zullen door Staatsaccountants moeten worden vastgesteld, anders is dat stelsel niet door te voeren.

Daarom heb ik gezegd: theoretisch is dat heel mooi, het zou het mooiste stelsel zijn, maar practisch stuit men op zooveel moeilijkheden, dat het onuitvoerbaar is.

Wanneer men komt tot een invoerverbod, weet men *a priori*, dat dat niet een te groote uitbreiding krijgt. Het zijn maar heel weinig bedrijven, die in ons land door een invoerverbod kunnen worden geholpen, en van die enkele zijn er weer, waarvan ik voor mij overtuigd ben, dat er aan een invoerverbod zooveel bezwaren zijn verbonden, dat ik toch niet zal probeeren hen langs dien weg te helpen. In elk geval is dit een wijze van bescherming, die uit den aard der zaak tijdelijk is, want een invoerverbod is per se een tijdelijke maatregel. Iets ander is het, wanneer men hoogere invoerrechten gaat heffen. Maar het is niet alleen een tijdelijke maatregel, het is ook een maatregel, die zich niet voor groote uitbreiding leent.

Wanneer ik echter begin de industrie te steunen met geld, door te zeggen: voor ieder paar schoenen krijgt gij f 1, welke bedrijven komen dan niet met een soortgelijk verzoek? Ik kan de bedrijven bij bosjes noemen, waarvan ik zeker weet, dat zij ook om steun zullen komen, wanneer het dien weg opgaat. Er zijn er al zooveel geweest, die er om gekomen zijn, maar op dit punt heeft de Regeering zich sterk getoond en absoluut geweigerd.

De heer **van den Tempel**: En wat op het oogenblik gebeurt voor enkele ondernemingen in de houtindustrie en de metaalnijverheid?

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Ik geef toe, uit een oogpunt van werkverschaffing heeft de Regeering in die richting wel iets gedaan. Maar uitsluitend uit een oogpunt van werkverschaffing. Daarbij hebben wij dan ook ervaren, hoe buitengewoon moeilijk het is en hoe diep de Regeering dan in het bedrijfsleven moet ingrijpen. Wanneer de Regeering dit zou doen op groote schaal, zou ik de vraag willen stellen: hoeveel millioenen denkt men, dat op die wijze beschikbaar zouden moeten worden gesteld? En voelt men dan ook niet, wat het gevolg er van zal zijn — de heer van Gijn, die zoozeer aandringt op groote zuinigheid en minder leeningen, zal daarvoor voelen, omdat alleen daardoor de gulden veilig kan worden gesteld —, welken invloed het zal hebben als wij, behalve voor woningbouw en werkloosheidsbestrijding, ook hiervoor tientallen millioenen zullen moeten gaan leenen? Ik geloof dus, dat de weg, dien de heeren uit zouden willen, indien zij tot bescherming zouden willen overgaan, voor de Regeering buitengewoon gevaarlijk zou zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Er resten dus eigenlijk slechts twee dingen: een tijdelijk invoerrecht of een tijdelijk invoerverbod. Wat een tijdelijk invoerrecht betreft, erken ik volkomen, dat verschillende bezwaren, die nu ten onrechte tegen dit wetsontwerp zijn aangevoerd, als prijsstijging, enz., daartegen zouden kunnen gelden. Ik erken ook, dat het bezwaar, dat men op een hellend vlak zou komen, veel grooter zou zijn, als ik was gekomen met een tijdelijk invoerecht, dan nu ik ben gekomen met een tijdelijk invoerverbod. Om deze redenen meen ik, dat, wil men een industrie, als waarmede wij hier te doen hebben, helpen, men moet komen met een tijdelijk invoerverbod, dat van de vele kwaden nog het minste kwaad is.

Toch zijn er nog verschillende leden van deze Kamer, die tegen dezen niet buitengewoon ver gaanden maatregel nog niet bezwaren zijn gekomen. Ik noemde reeds het bezwaar, waarop de heeren Vliegen en de Boer en het adres van de Nederlandsche werkgevers hebben gewezen, dat men komt op een hellend vlak. Juist bij den maatregel van tijdelijk invoerverbod acht ik dat gevaar tot een minimum beperkt. Ik geef toe, dat, wanneer eenmaal voor een bepaalde industrie een invoerverbod is gevestigd, andere industrieën daarin aanleiding zullen vinden om dat ook te vragen. Maar dat beteekent nog niet, dat men ze dit ook moet geven. Ik heb mij eenigszins verwonderd over het adres van de Nederlandsche werkgevers, die meenden, dat, als dit werd toegestaan, ik zoo buitengewoon weinig ruggegraat zou toonen tegenover de industrieën, die op andere invoerverboden zouden aandringen. Dat zijn nu dezelfde menschen, die beweren, dat als het er om gaat om overwerkvergunningen te geven, ik een veel te sterke ruggegraat toon. Ik kan niet begrijpen, waarom dit mijn lichaamsdeel in eens een zooveel slapper constitutie zou toonen dan wanneer het over een ander onderwerp gaat. Ik wil wel zeggen, dat ik hier precies tegenover zal staan als bij de overwerkvergunningen. Ik zal alleen vragen, wat in het algemeen belang noodzakelijk is. Wanneer ik de overtuiging heb, dat in het algemeen belang een overwerkvergunning van eenigszins langeren duur noodzakelijk is, dan zal ik niet aarzelen, die te verleenen, maar wanneer ik de overtuiging heb, dat het niet noodzakelijk is of dat men zich op een andere, minder last veroorzakende wijze ook zal kunnen helpen, dan zal ik het weigeren. Precies zoo zal ik handelen ten aanzien van de invoerverboden. Bij dit laatste staan wij zelfs eenigszins veiliger, aangezien ik niet een algemeene machtiging heb gevraagd, maar slechts een machtiging voor een bepaalde industrie, zoodat, indien inderdaad mijn ruggegraat tegenover de industrieën, die er om vragen, zich wat slap zou toonen, de beide Kamers der Staten-Generaal de gelegenheid hebben, die wat te versterken. Dat gevaar lijkt mij dus zeer overdreven.

Er is ook gesproken over de represailles. Ik hoop, dat men zal begrijpen, waarom het van de Regeering buitengewoon ontactisch zou zijn, om op dat punt hier in het openbaar iets te zeggen.

Ik zou dan ook niet anders willen doen dan verwijzen naar hetgeen staat op bladz. 1 van de Memorie van Antwoord. Dat is geschreven in overleg met mijn ambtgenooten van Buitenlandsche Zaken en van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, en ik kan den heeren verzekeren, dat woord voor woord is overwogen, en dat er niets meer is gezegd dan er inderdaad door ons kon worden gezegd. Wat er echter op dat punt staat, is naar mijn meening absoluut voldoende.

Verschillende leden hebben gesproken over de prijsstijging. Ik heb bij den heer Vliegen, tegen mijn gewoonte in, tot driemaal toe getracht te interrumpeeren, maar hij heeft zich op dat punt Oost-Indisch doof gehouden — ik kan ten minste

(Minister **Aalberse** e. a.)

niet aannemen, dat hij het niet verstaan heeft —, en hij heeft maar doorgeredeneerd over de prijsstijging, die het eenig doel was; als die niet werd bereikt, zou deze maatregel niets uithalen.

Het gaat juist niet daarom. Uit de geheele geschiedenis van dit ontwerp en uit alle stukken blijkt, dat het niet gaat om wat men wil bereiken bij invoerrechten, om een prijsstijging. Wat de heeren hebben gezegd, is allemaal waar bij invoerrechten, maar bij invoerverboden is het doel alleen, te bereiken, dat de Nederlandsche markt gereserveerd wordt voor eigen industrie, en dat is heel wat anders dan dat men de industrie wil helpen door een kunstmatige prijsstijging.

Wanneer men vraagt: wat hebt gij daaraan, wat bereikt gij daarmede, dan antwoord ik, dat de ervaring van Zwitserland ons op dit punt wat leeren kan. Ik laat in het midden, of men de zaak daar goed of niet goed vindt, maar uit het verslag van de arbeidsinspectie van dat land — een heel mooi verslag, zooals het onze, — heb ik een passage gevonden betreffende het invoerverbod van schoenen en meubelen. De inspecteur, die er blijkbaar maar half voor was, schreef daarin, dat, hoe men er over mag denken en hoe het ook werkt, hij toch wel gezien had, dat het een goede uitwerking had, omdat de industrie een korten tijd heeft gekregen, om eens even op adem te komen.

Dit antwoord geef ik hier ook aan den heer van Gijn, die zeide: wat hebt gij er aan, wanneer gij niet komt tot een prijsstijging.

Daardoor bereik ik dit, dat onze industrie, die op het oogenblik tegen den grond ligt, een goed half jaar gelegenheid krijgt, op adem te komen, haar afzetgebied kan terugvinden, op volle capaciteit kan werken en daardoor de productiekosten kan verminderen, terwijl zij dan ook binnen niet al te langen tijd in staat zal zijn te concurreeren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoor hier zeggen: maar dat kan toch alleen door prijsstijging. Neen, dat behoeft volstrekt niet. Wanneer men met een derde van zijn capaciteit werkt en f 6 voor een paar schoenen moet vragen, kan het toch best zijn, dat men, op volle capaciteit werkende, de kosten terugbrengt tot f 5. Men moet eerst eenigen tijd op volle capaciteit kunnen gaan werken, weer geld in de zaken kunnen steken, terwijl men nu met groote voorraden zit, die men niet kan kwijtraken. Wanneer men de binnenlandsche markt reserveert, weet men, dat men langs dien weg binnen bepaalden tijd door zijn voorraden heen is en daardoor weer op volle productie kan komen.

De meeste opmerkingen, Mijnheer de Voorzitter, die gemaakt zijn, zijn reeds beantwoord in de stukken. Er is o. a. gezegd, dat niet voldoende is aangegeven, waarom deze maatregel noodzakelijk is.

Ik kan daarop antwoorden, dat ik de Kamer alle gegevens heb gegeven, die ik had. Wanneer men nu nog niet overtuigd is, dat wij hier te doen hebben met een industrie, die in nood verkeert, dan zie ik er geen heil in daarover nog verder te redeneeren. Den moriaan schuren is altijd beschouwd een oneconomisch bedrijf te zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat het uw bedoeling is, dat nog niet gesproken wordt over de amendementen of alleen misschien in zooverre......

De **Voorzitter**: Liefst heelemaal niet.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Wat ik daarover te zeggen heb, zal ik dan bewaren totdat die amendementen aan de orde komen. Ik voor mij hoop, dat de Kamer, die eergisteren de behandeling van dit wetsontwerp aanving, op den eersten dag der lente, dus op den dag, op welken volgens den almanak de wederopbloei in de natuur begint, er toe zal medewerken, dat ook voor deze industrie, welke een langen winterslaap achter den rug heeft, een poging wordt gewaagd, om haar weder tot opbloei te brengen.

De **Voorzitter**: Er is mij bij bespreking met verschillende leden gebleken, dat men vrij algemeen in de Kamer van

(**Voorzitter** e. a.)

meening is, dat alles, wat van invloed kan zijn op de beslissing, bij deze algemeene beraadslaging is gezegd, zoodat ik vrijheid vind om voor te stellen, van repliek af te zien. De heer Vliegen heeft mij echter gezegd, dat hij niet kan afzien van een antwoord op een passage in de rede van den heer van Rijzewijk, welke bijna op een persoonlijk feit gelijkt.

Ik stel dus voor, dien geachten afgevaardigde, en zoo noodig ook den heer van Rijzewijk, het woord nog te verleenen.

Overeenkomstig het voorstel van den Voorzitter wordt besloten.

De heer **Vliegen**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts enkele woorden.

De heer van Rijzewijk heeft aan het slot zijner rede iets gezegd, dat ik bijna moet beschouwen als een persoonlijk feit, nl. dat hij niet van zich kan afzetten den indruk, dat de houding der S. D. A. P., die hij verschillend zag bij het sigarenontwerp en bij dit wetsontwerp, wordt ingegeven door deze omstandigheid, dat wij in de sigarenindustrie vele modern georganiseerden hebben en in de schoenindustrie niet.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet nalaten daartegen met een enkel woord van protest op te komen.

Bij het sigarenontwerp hadden wij dezen toestand. Er was een bedrijf, dat gedrukt was door zwaren accijns, en om dien accijns goed te maken voor wat uit het buitenland werd ingevoerd, werd een invoerrecht opgelegd en dat hield er rekening mede, dat dit invoerrecht niet alleen gold om den accijns goed te maken, maar dat die accijns in het binnenland ook nog anders drukte op de industrie, door het banderolleeren, opplakken en dergelijke groote administratiekosten, waardoor een hooger invoerrecht noodig werd dan enkel het aequivalent voor dien accijns.

En toen heeft een deel onzer fractie dit standpunt ingenomen — omdat de druk op die industrie in het binnenland zoo abnormaal zwaar was, meer dan bij gewone concurrentie het geval was — om in dat geval voor het verhoogde invoerrecht te stemmen.

Persoonlijk was ik in die zitting hier niet aanwezig, anders had ik ook tot de voorstemmers behoord.

Hier hebben wij dus te doen met een principieel heel ander geval en ik wierp verre van mij af, dat mij het lot van de arbeiders in die schoenindustrie minder ter harte zou gaan dan het lot van de arbeiders in de sigarenindustrie, omdat de een tot de eene en de ander tot een andere organisatie behoort.

Dat is een insinuatie......

De **Voorzitter**: Ik moet den heer Vliegen verzoeken die uitdrukking niet te bezigen.

De heer **Vliegen**: Laat ik dan zeggen, dat het een veronderstelling is, die een politieke partij niet anders dan met een ernstig protest kan beantwoorden.

De heer **van Rijzewijk**: Mijnheer de Voorzitter! Door den heer Vliegen wordt geconstateerd, dat de motieven, die een deel van zijn fractiegenooten hadden geleid tot het stemmen vóór verhooging van het tarief voor de sigaren, werden ingegeven door de omstandigheid, dat hier niet gold een steun aan de industrie, maar slechts een equivalent voor de onkosten, die uit den maatregel van het banderolleeren voortvloeiden.

Mijnheer de Voorzitter! Het zou mij niet moeilijk vallen uit de betoogen, door verschillende leden gehouden, aan te toonen, dat zij beweerden, dat dit ontwerp althans ook voor een deel stond in het teeken van bescherming.

Ik erken dat zelf ook, vooral door het minimum van f 15 per 1000, dat er in werd vastgelegd. Daarin is zeer zeker, vooral voor het goedkoope werk, een beduidende protectie gelegen. Overigens heb ik geen motief, verder op het betoog van den heer Vliegen in te gaan.

68ste VERGADERING. — 23 MAART 1923.

382. Tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk.

(van Rijzewijk e. a.)

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over artikel 1, luidende:

„Voor de toepassing dezer wet wordt onder schoenwerk verstaan alle voetschoeisel, al of niet afgewerkt, met uitzondering van rubberschoeisel met bovenwerk van stof, rubber overschoenen en schoeisel, geheel of grootendeels van hout vervaardigd.",

waarop is voorgesteld een amendement van de heeren van Rijzewijk en Fleskens (Stuk n°. 10, I), strekkende om artikel 1 te lezen:

„Voor de toepassing dezer wet wordt verstaan:

1°. onder schoenwerk: alle voetschoeisel, al of niet afgewerkt, met uitzondering van rubberschoeisel met bovenwerk van stof, rubber overschoenen en schoeisel, geheel of grootendeels van hout vervaardigd;
2°. onder leder: alle leder bereid uit huiden."

De **Voorzitter**: Het wil mij voorkomen, dat de heer van Rijzewijk het eerste gedeelte van dit amendement reeds heeft toegelicht bij de algemeene beraadslaging en dat hij niet heel veel woorden noodig zal hebben voor de toelichting van het overige deel.

De heer **van Rijzewijk**: Mijnheer de Voorzitter! Het tegendeel is het geval, want ik zou nog gaarne het een en ander over mijn inzichten willen zeggen naar aanleiding van ons amendement.

De lederindustrie, de leerlooierijen produceeren in Nederland voor bijna 4/5 zoolleer en voor 1/5 overleer.

De zoollederindustrie, pl.m. 200 fabrieken, gaat het slecht.

Het is geen overdrijving, wanneer ik zeg, dat de meeste dezer zich bijna niet kunnen handhaven.

Dat zij zich handhaven, is uit een oogpunt van algemeen belang zeer gewenscht.

Immers, wanneer de Nederlandsche lederindustrie geheel zou verdrongen worden door de buitenlandsche concurrenten, zouden straks de schoenfabrikanten nagenoeg geheel zijn aangewezen om hun zoolleder in het buitenland te koopen, met gevaar van te hooge prijszetting.

Nu voere men niet aan: zoover zal het niet komen. Het zal zeker zoover komen, als de Regeering niet spoedig den overtolligen invoer van leder, meer speciaal het zoolleder, beperkt.

De schoenfabrikanten, die er toch belang bij hebben, dat zij hun benoodigd zoolleder zoo goedkoop mogelijk kunnen koopen, gaan geheel akkoord met het streven om ook den invoer van leder, dat in meer dan voldoende qualiteit en quantiteit in ons land geproduceerd wordt, tijdelijk te beperken. Zij motiveeren dit standpunt met het groote belang, dat zij hebben bij het behoud der Nederlandsche lederindustrie en omdat zij de zekerheid hebben, dat ongemotiveerde prijsopdrijving door onderlinge concurrentie wordt voorkomen.

De schoenindustrie heeft nog een ander belang bij de voortfunctionneering of het voortbestaan der Nederlandsche lederindustrie.

Ongeveer de helft der huid wordt croupon. De andere helft wordt z.g.n. afvalleder, wat voor binnenwerk gebruikt wordt. Dit afvalleder is in Nederland 20 à 30 cent per K.G. goedkooper dan in het buitenland. Wanneer dus de Nederlandsche zoollederindustrie zou komen stil te staan, is er voor de Nederlandsche schoenfabrikanten geen mogelijkheid meer goed afvalleder te verwerken.

Ik zal afzien van een uiteenzetting van de loonen, maar wensch toch even te constateeren, dat de prijs van het zoolleer op het oogenblik slechts 10 pct. hooger is dan de prijs in 1914 en dat dit slechts beduidt een hoogeren prijs van een paar schoenen van 8 à 10 cents, of 2 pct. van den kostenden prijs.

Ik hoop derhalve, dat de beschouwingen, welke gedeelte-

(Voorzitter e. a.)

lijk parallel loopen aan de motieven, welke hebben gegolden voor de tijdelijke beperking van invoer van schoenen, ook hier zullen gelden en de Minister derhalve de beslissing over dit amendement aan de Kamer zal willen overlaten.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Knigge, van Wijnbergen, Bongaerts en van Dijk en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid. De geachte voorsteller heeft mij gevraagd, de beslissing over dit amendement aan de Kamer over te laten.

Tot zekere hoogte zou ik dit zeer goed kunnen doen, want in het amendement ligt een zekere motie van vertrouwen, daar de Kamer den Minister een extra bevoegdheid zou geven, waarom hij niet gevraagd heeft, en het uit dit oogpunt bezien voor mij moeilijk is te zeggen, dat ik dat vertrouwen niet verdien.

Maar toch meen ik te moeten vragen, of het wel juist is, dat de voorstellers met dit amendement komen bij dit voorstel. Meenen zij werkelijk de zaak, waarom het hun te doen is, te dienen? Ik kan mij voorstellen, dat er leden in de Kamer zijn, die dit voorstel zouden willen steunen, mits het even goed voorbereid en met cijfers en gegevens gedocumenteerd door de Regeering werd voorgesteld, maar niet, nu het zonder eenige voorbereiding, bij wijze van een amendement in een voorstel van wet, welks considerans er ook niet mede strookt — wat voor velen misschien nog bovendien een staatsrechtelijk bezwaar zou opleveren —, wordt voorgesteld.

Ik voor mij geloof dus, dat de voorstellers verstandiger zullen doen hun amendement in te trekken, in het vertrouwen, dat, wanneer de Regeering mocht blijken, dat ook op de een of andere wijze de lederindustrie steun mocht behoeven, zij niet aarzelen zal met een desbetreffend voorstel te komen.

Ik geloof, dat het op deze gronden veel verstandiger zou zijn, wanneer de geachte voorstellers hun amendement introkken.

De heer **van Rijzewijk**: Mijnheer de Voorzitter! Gehoord de bezwaren, door den Minister aangevoerd tegen ons amendement, erkennende dat, wat betreft ons amendement, natuurlijkerwijs geheel en al ontbreken gegevens, als ten aanzien van het wetsontwerp door de Regeering verstrekt zijn, en ook met het oog op het slot van het betoog van den Minister zijn de heer Fleskens en ik bereid ons amendement in te trekken, hetgeen bij deze geschiedt.

Aangezien het amendement door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik mag aannemen, dat de voorstellers nu ook hun amendement op artikel 2 (Stuk n°. 10, II) niet handhaven.

De heer **van Rijzewijk**: Ja, Mijnheer de Voorzitter! Dat amendement trekken wij eveneens in.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 2 tot en met 5 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 6, luidende:

„Deze wet treedt in werking met ingang van den dag, volgende op dien harer afkondiging en vervalt met ingang van 1 Januari 1924.",

waarop is voorgesteld een amendement van de heeren van Rijzewijk en Fleskens (Stuk n°. 10, III), strekkende om in plaats van „1 Januari 1924" te lezen: „1 Juli 1924".

(van Rijzewijk e. a.)

De heer **van Rijzewijk** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Men zal moeten erkennen dat, wanneer deze wet met 1 Januari 1924 zou ophouden te werken, er in dien betrekkelijk korten tijd geen voldoende rust in de industrie zou zijn en de bestaande onzekerheid gaande zou blijven.

Uit de gewisselde stukken blijkt, dat dan ook de bedoeling van de Regeering is om tijdig bij de Staten-Generaal te komen met een voorstel tot eventueele verlenging van dien termijn, aangezien de datum van 1 Januari een zeer ongeschikte datum is. Tegen dien tijd moeten de orders geplaatst worden voor de voorjaarsschoenen, en met het oog daarop is de voorgestelde datum van 1 Januari 1924 zeer ongeschikt. Het zou in het belang van de bedrijfszekerheid zijn, wanneer de wet zou werken tot 1 Juli 1924, gelijk wij voorstellen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Kuiper, Bulten en van Dijk en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! De strekking van het amendement is in zoover gelijk aan die van de vorige amendementen, dat het eenvoudig de bevoegdheid, welke de Regeering vraagt, voor een langeren tijd wil toestaan dan de Regeering gevraagd heeft. In zoover zou ik kunnen zeggen: ik laat de beslissing er over aan de Kamer over. Wanneer de Kamer zooveel vertrouwen stelt in den uitvoerder der wet, dan kan ik mij daar moeilijk tegen verklaren.

Waarom heb ik echter dat niet voorgesteld?

Vooreerst was het duidelijk genoeg — men behoefde geen profeet te zijn, om dat te voorspellen —, dat dit wetsontwerp groot bezwaar zou ontmoeten. Het was dus van uit dit oogpunt bezien reeds verstandig om de bezwaren niet grooter te maken dan voor het doel, dat men voor oogen had, strikt noodzakelijk was. Ik heb dus geredeneerd: laten wij als termijn nemen 1 Januari 1924. Blijkt het noodzakelijk te zijn om der Kroon gedurende langeren tijd die bevoegdheid te geven, dan hebben de Staten-Generaal dezen waarborg, dat de Regeering die bevoegdheid niet heeft, tenzij haar bij wet die bevoegdheid weder zou verleend worden. Het is dus een waarborg naar den kant van hen, die eenigszins met een bezwaard hart met dit wetsontwerp zouden medegaan. Ik geloof niet, na wat ik bij deze debatten gehoord heb, dat het verstandig zou zijn om dien waarborg er uit te nemen.

Ik kan van den anderen kant begrijpen, dat de voorstellers van het amendement ook eenigszins een waarborg willen hebben. Het grootste bezwaar zit voor hen hierin, dat men bijtijds moet weten, of die termijn na 1 Januari 1924 zal verlengd worden. Ik geloof, dat dit practisch juist is. Men zal in October zeker moeten weten, of er nog verlenging zal worden gegeven na 1923. Ik geloof, dat men met het oog op de voorjaarsbestellingen dit een beetje tijdig zal moeten weten. Ik wil de toezegging doen dat, wanneer het amendement wordt ingetrokken, in ieder geval aan de Staten-Generaal zal worden medegedeeld, ongeveer in October, dus tijdig, wat de voornemens van de Regeering zijn omtrent de eventueele verlenging van deze wet, zoodat, als de Regeering mocht meenen, dat het niet noodig is den termijn te verlengen, de leden der Kamer nog den tijd zullen hebben, tot het voorstellen van een dergelijke verlengingswet het initiatief te nemen. Op dezen grond geloof ik dus, dat het beter is, dat het amendement niet gehandhaafd wordt, zoodat degenen, die een beetje met een bezwaard hart met deze wet zullen medegaan, waarborg hebben, dat het niet te lang zal duren en dat, als het wat langer mocht moeten duren, dan de Kamer in de gelegenheid zal zijn om een woordje mee te spreken.

De heer **van Rijzewijk**: Na de toezegging, door den Minister gedaan, trekken wij ook dit amendement in.

Aangezien het amendement door de heeren van Rijzewijk en Fleskens is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

(Voorzitter e. a.)

De beraadslaging wordt gesloten en artikel 6 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beweegreden van het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik deel mede, dat de heeren Beumer, de Wilde, H. Colijn, Dresselhuys en Tilanus hebben bericht, dat zij wegens noodzakelijke bezigheden elders de vergadering hebben moeten verlaten.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt met 50 tegen 37 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren van de Bilt, Moerel, Duymaer van Twist, Wintermans, van Wijnbergen, Suring, Kuiper, Deckers, van Sasse van Ysselt, Juten, Feber, Gerretson, Engels, Bulten, Krijger, van der Voort van Zijp, Fruytier, Nolens, Hermans, Rutten, Ament, Bongaerts, van Rijckevorsel, Snoeck Henkemans, van der Molen, Stulemeijer, Heukels, van Boetzelaer van Dubbeldam, van Schaik, Knigge, Rutgers van Rozenburg, Smeenk, Fleskens, Bomans, Michielsen, van den Heuvel, van Vuuren, Schouten, van Dijk, van Voorst tot Voorst, A. Colijn, Schokking, Kersten, de Monté ver Loren, mejuffrouw Katz, de heeren Zijlstra, Kolkman, Rutgers, van Rijzewijk en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Albarda, Ebels, Bierema, Ter Hall, mejuffrouw van Dorp, de heer Braat, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Vliegen, van Gijn, mejuffrouw Groeneweg, de heeren de Boer, Kleerekoper, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Ravesteijn, van Zadelhoff, Lovink, mejuffrouw Westerman, de heeren Schaper, Gerritzen, IJzerman, Brautigam, Marchant, van Rappard, Ketelaar, Gerhard, Troelstra, Oud, Staalman, J. ter Laan, K. ter Laan, van den Tempel, van Braambeek, Hugenholtz, Wijnkoop, van der Waerden, Duys en Hiemstra.

Aan de orde is de **eindstemming** over het ontwerp van wet, houdende bepalingen betreffende de jacht (27).

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

Nadat het ontwerp van wet betreffende de jacht in eerste lezing was afgehandeld, is bij deze Kamer nog ingekomen een adres van de onbezoldigde Rijksveldwachters-jachtopzieners in de provincie Noordbrabant, waarbij zij zich er over beklagen, dat, als gezegd wetsontwerp kracht van wet zal hebben bekomen, de ongeveer 2000 onbezoldigde Rijksveldwachters-jachtopzieners, die hier te lande in functie zijn, ambteloos en dientengevolge met hun gezinnen broodeloos zullen worden.

Namens de Commissie van Rapporteurs heb ik de eer, voor te stellen, ook dit adres te deponeeren ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De **Voorzitter**: Door de Regeering zijn in overleg met de Commissie van Rapporteurs een aantal wijzigingen voorgesteld, voorkomende op Stuk nº. 29. Ik stel voor, deze wijzigingen afzonderlijk te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De wijzigingen betreffende de artt. 3, 12, 18, 30, 119, 45, 49 en 51 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De heer **van Sasse van Ysselt**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: In art. 54, lid 1, onder *b*, moet voor „is geoorloofd" gelezen worden: „geoorloofd is".

(Voorzitter.)

De wijzigingen betreffende de artt. 54, 55, 57, 108 en 127 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen. De drukfouten, aangegeven aan het slot van Stuk n°. 29, zullen in het ontwerp worden verbeterd.

De beweegreden van het ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Zooals ik eergisteren reeds heb medegedeeld, is het mijn voornemen de Kamer weder bijeen te roepen tegen 17 April.

Ik moge, met het oog op de gelegenheid tot studie, die het reces den leden biedt, er de aandacht op vestigen, dat het in mijn bedoeling ligt aan de Centrale Afdeeling voor te stellen om na de wederbijeenkomst onder meer in de afdeelingen te doen onderzoeken de ontwerpen van wet tot regeling van de inrichting der Staatsbegrooting en Staatsrekening (95); tot wijziging van de Motor- en Rijwielwet (97); het voorstel van wet van den heer Rutgers c. s. tot wijziging der Drankwet (392); het ontwerp van wet tot uitvoering van art. 97 der Grondwet en wijziging van de Hooger-onderwijswet en de Bevorderingswet voor de Landmacht (407); het ontwerp van wet tot wijziging van den eersten en den tweeden titel van het tarief van justitiekosten en salarissen in burgerlijke zaken (408). Het ligt verder voor de hand, dat het voorstel van wet van den heer Sannes c. s. tot aanvulling van de Invaliditeitswet (278) en het ontwerp van wet tot wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet (376) in de eerste week na de wederbijeenkomst der Kamer aan de orde komen.

De Kamer gaat tot nadere bijeenroeping uiteen.

69ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 17 APRIL 1923.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. ontwerpen van wet; 3°. missives van de Eerste Kamer; 4°. Regeeringsmissives; 5°. verzoekschriften; 6°. een verklaring van adhaesie; 7°. motiën; 8°. andere stukken; 9°. een telegram; 10°. een missive ten geleide van brochures; 11°. boek- en drukwerken. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Trekking der afdeelingen. — Uitstel van de benoeming van voorzitters en tweede-voorzitters. — Aanvang der behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 86 leden, te weten:

de heeren Brautigam, Vliegen, Albarda, Ebels, Duys, Beumer, van Rappard, Smeenk, van den Heuvel, van Sasse van Ysselt, Hiemstra, Gerretson, Kuiper, Bulten, van Rijzewijk, Heukels, Fleskens, Suring, van Braambeek, Ament, Fruytier, Bongaerts, Gerhard, Michielsen, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Engels, van den Tempel, Oud, Schaper, van Dijk, van Gijn, Braat, van Wijnbergen, Wintermans, Marchant, Knigge, Rutgers van Rozenburg, van de Bilt, Bomans, mejuffrouw Katz, de heeren Kleerekoper, van Vuuren, J. ter Laan, A. Colijn, Dresselhuys, Feber, Deckers, Moerel, Stulemeijer, Visscher, H. Colijn, van Zadelhoff, K. ter Laan, Krijger, Kersten, Rutten, Duymaer van Twist, mevrouw Bakker—Nort, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Rutgers, Hermans, IJzerman, Zijlstra, Wijnkoop, Snoeck Henkemans, van Ravesteijn, Tilanus, Schokking, Boon, Gerritzen, Schouten, Nolens, de Monté ver Loren, de Wilde, de Boer, van Schaik, mejuffrouw van Dorp, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Ketelaar, van Boetzelaer van Dubbeldam, Bakker, Hugenholtz, Bierema, van der Waerden, van Rijckevorsel,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Ter Hall, wegens andere ambtsbezigheden, ook morgen en Donderdag; van den heer Scheurer, voorloopig, wegens ziekte; van den heer van der Voort van Zijp, wegens een vergadering elders, en van den heer van der Molen, deze en de volgende week, wegens verblijf in het buitenland.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. acht Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van den tramweg van Horn naar Deurne;

Uitbreiding van het grondgebied der gemeente 's Gravenhage door toevoeging van de gemeente Loosduinen;

Wijziging en verhooging van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923;

Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop;

Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van uitbreiding van los- en laadwegen op het station Velp;

Aanvulling en wijziging der Telegraaf- en Telefoonwet 1904 (*Staatsblad* n°. 7), zooals deze laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 313);

Vereeniging van de gemeenten Stad-Ommen en Ambt-Ommen;

Aanvulling van artikel 29 der Wet op de Inkomstenbelasting 1914.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de afdeelingen of aan de betrokken begrootingscommissie;

3°. tien missives van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, houdende kennisgeving, dat zij zich heeft vereenigd met haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van wet.

Deze missives, welke betrekking hebben op de ontwerpen van wet, aangenomen door de Eerste Kamer in haar vergadering van 13 April jl., worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. de volgende Regeeringsmissives:

een, van den Minister van Buitenlandsche Zaken, ten geleide van het Verslag van de Derde Zitting van de Vergadering van den Volkenbond te Genève, 4—30 September 1922.

Deze missive is reeds gedrukt en met het Verslag aan de leden rondgedeeld;

een, van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, houdende intrekking van de ontwerpen van wet tot regeling van het bewaarschoolonderwijs en tot regeling van de lichamelijke ontwikkeling van de rijpere mannelijke jeugd;

een, van den Minister van Oorlog, naar aanleiding van de door de Kamer aangenomen conclusiën van de Verslagen der Commissie omtrent:

a. de inlichtingen op het adres van G. Rozeboom, adjudant-onderofficier bij het 3de bataljon, 1ste regiment infanterie, te Assen, houdende verzoek om terugbetaling van door hem voor zijn echtgenoote betaalde verpleegkosten;

b. de inlichtingen op het adres van N. J. Lavaleije, majoor bij het 19de regiment infanterie, in garnizoen te Arnhem, houdende verzoek, de kosten eener specialistisch-chirurgische behandeling van zijn dochter voor rekening van het Rijk te brengen;

een, van den Minister van Justitie, houdende intrekking

(Voorzitter.)

van het wetsontwerp tot naturalisatie van A. A. Elmondalek.

Deze missives zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

een, van den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, ten geleide van vier opgaven over 1922 betreffende onder zijn Departement ressorteerende domeinen, als:

I. Openbare verkoopingen (gewone Domeinen);

II. Onderhandsche verkoopingen (gewone Domeinen);

III. Ruilingen;

IV. Afkoop van domaniale grondrenten en eeuwigdurende erfpachten.

Deze stukken zullen niet worden gedrukt en rondgedeeld, doch ter griffie worden nedergelegd, ter inzage van de leden;

een, van den Minister van Buitenlandsche Zaken, ten geleide van den tekst der op 23 Januari 1923 onderteekende overeenkomst tot regeling van de telefoongemeenschap tusschen Groot-Britannië en Nederland;

een, van den Minister van Marine, houdende inlichtingen op het adres van H. B. L. Braam, kapitein-luitenant ter zee, te 's Gravenhage, betreffende zijn niet-bevordering ten gevolge van zijns inziens onjuiste conduite-rapporten;

een, van den Minister van Buitenlandsche Zaken, ten geleide van den tekst van een op 6 November 1922 aan zijn Departement onderteekend verdrag tusschen Nederland en Oostenrijk voor de toelating van Oostenrijksche consulaire ambtenaren in de Nederlandsche koloniën;

een, van den Minister van Oorlog, houdende inlichtingen op het adres van J. van As Lz., koopman, te Huizen (N.-H.), houdende klachten over knoeierijen bij de toewijzing van leveranties van zand voor de Artillerie-Inrichtingen aan de Hembrug.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

5°. de volgende verzoekschriften:

vier, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) van:

den voorzitter en den secretaris van den Algemeenen Bond van Politiepersoneel in Nederland, te Amsterdam;

den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van den Nederlandschen Federatieven Bond van Personeel in Openbaren Dienst, te Amsterdam;

den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzers Genootschap;

den voorzitter en den 1ste-secretaris, namens het bestuur van den Bond van ambtenaren bij Departementen van Algemeen Bestuur en Hooge Colleges van Staat, te 's Gravenhage;

twee, betreffende het ontwerp van wet tot regeling van het algemeen vormend middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs, van:

de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Vrije Universiteit te Amsterdam;

L. Muller en 2 anderen, allen studenten aan de gemeentelijke universiteit van Amsterdam;

vier-en-twintig, betreffende het ontwerp van wet tot opheffing der rechtbank te Zierikzee en die te Heerenveen, van:

mr. A. J. F. Fokker, burgemeester van Zierikzee, en 1205 anderen;

C. J. Boogerd, burgemeester van Kerkwerve, en 69 anderen;

J. A. van Zuijen, burgemeester van Haamstede, en 334 anderen;

W. G. Boot, burgemeester van Burgh, en 254 anderen;

N. C. Berkhout, burgemeester van Brouwershaven, en 47 anderen;

J. Schoof, burgemeester van Serooskerke, en 140 anderen;

J. Schoof, burgemeester van Noordwelle, en 197 anderen;

A. Visser, burgemeester van Ouwerkerk, en 88 anderen;

J. Bouman, burgemeester van Nieuwerkerk, en 238 anderen;

de Bruyn, burgemeester van Elkerzee, en 86 anderen;

de Bruyn, burgemeester van Ellemeet, en 76 anderen;

J. Schikker, wethouder van Noordgouwe, en 375 anderen;

J. Doeleman, wethouder van Dreischor, en 274 anderen;

S. Hage, burgemeester van Bruinisse, en 279 anderen;

J. Roelvink, burgemeester van Zonnemaire, en 186 anderen;

J. C. van der Have, burgemeester van Oosterland, en 238 anderen;

J. C. van der Have, burgemeester van Sirjansland, en 180 anderen;

Scholder, burgemeester van Renesse, en 221 anderen;

J. Padmos, burgemeester van Duivendijke, en 56 anderen;

C. M. P. W. Hanssens, burgemeester van St. Annaland, en 216 anderen;

C. W. Snijder, burgemeester van Oud-Vossemeer, en 511 anderen;

J. Polderman, burgemeester van St. Maartensdijk, en 223 anderen;

A. F. Hanssens, burgemeester van Stavenisse, en 346 anderen;

Nilant, burgemeester van Sint-Philipsland, en 703 anderen;

een, betreffende het wetsontwerp tot uitbreiding van het grondgebied der gemeente 's Gravenhage door toevoeging van de gemeente Loosduinen, van G. P. Bon e.a., allen gemachtigde bestuursleden van onderscheidene kiesvereenigingen te 's Gravenhage;

een, betreffende het wetsontwerp tot verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van den bouw, door de gemeente Amsterdam, van een nieuwe dubbele schutsluis in het verbreede gedeelte van den Schinkel, bekend als „het Nieuwe Meer", ter vervanging van de Overtoomsche schutsluis en de uitvoering van bijkomende werken, van de voorzitters en de secretarissen der Schippersvereeniging Schuttevaer en 2 andere scheepvaartvereenigingen;

een, betreffende het wetsontwerp tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Groningen;

twee, betreffende de aanvulling der militaire Weduwenwet 1922 met een overgangsartikel, waardoor de officieren van de land- en zeemacht, gehuwd na hun pensionneering, doch vóór het in werking treden dier wet, desgewenscht komen te vallen onder de bepalingen dier wet, van

den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur van den Koninklijken Bond „Bendor", te 's Gravenhage, en

W. Scherpenhuyzen en 3 anderen, allen gepensionneerde officieren van land- en zeemacht, te 's Gravenhage;

een, van burgemeester en wethouders van Barneveld, houdende verzoek het daarheen te willen leiden, dat aan het in voorbereiding zijnde plan tot verbetering der beken in de Geldersche Vallei en de bemaling dier beken door een bij Eembrugge te plaatsen gemaal geen uitvoering wordt gegeven;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van den Scholenbond in de gemeente Onstwedde, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten, in verband met de salarieering van het Rijkspersoneel;

(Voorzitter.)

een, van A. J. Staatsen, te Utrecht, betreffende het bedrag zijner schadeloosstelling, in verband met den aanleg eener inundatiekade gedurende de mobilisatie op adressants terrein;

een, van J. B. Kleine Staarman, te Slagharen, gemeente Ambt-Hardenberg, houdende verzoek om pensioen, in verband met zijn afkeuring voor den militairen dienst;

een, van A. M. F. van Eeden Nierhoff, gepensionneerd Commies bij 's Rijks belastingen, te Amsterdam, ten vervolge op zijn vorige adressen, betreffende het nemen van maatregelen, waardoor aan zijn echtgenoote bij zijn overlijden pensioen wordt toegekend;

een, van A. J. N. Graafland, notaris, te Bandoeng, thans met verlof in Europa, houdende verzoek om schadevergoeding wegens de afscheiding van het aan adressants notariskantoor verbonden vendukantoor;

een, van A. Segeren en G. Leys, te Geertruidenberg, houdende verzoek te willen bevorderen, dat zij worden schadeloos gesteld wegens een op hun toebehoorende wilgeboomen gelegd kapverbod;

een, van A. Goozen, te Oostkapelle, ten vervolge op een door zijn zoon J. Goozen aan de Kamer gezonden adres, houdende verzoek om toekenning van een jaarlijksche gratificatie wegens lichaamsgebreken, ontstaan in den militairen dienst;

een, van N. J. van der Wal, reserve-1ste-luitenant der militaire administratie, te Assen, houdende verzoek te willen bevorderen, dat hij met ingang van 1 October 1922, zijnde de datum van intrekking zijner algemeene toelage, alsnog in het genot dier toelage worde hersteld;

een, van H. Paas, gegageerd Oost-Indisch militair, te Sleen, houdende verzoek om verhooging van zijn gagement;

een, van G. J. M. baron van Slingelandt, te Diessen, houdende verzoek het daarheen te willen leiden, dat extraneï het eindexamen voor gymnasia kunnen afleggen evenals voor de hoogereburgerscholen en betreffende de invoering van een Staatsexamen dan wel de instelling van een leerstoel aan de universiteit voor de betrekking van gemeentesecretaris;

een, van H. C. Veenendaal, gep. adjudant-onderofficier-instructeur van de landmacht in West-Indië, te Curaçao, ten vervolge op zijn vorig adres, houdende verzoek hem de premiën voor het geven van onderwijs aan recruten uit te betalen;

een, van Gan Tjoen Hee, te Padang, betreffende zijn aanslag in de oorlogswinstbelasting over 1917, 1918 en 1919.

Deze adressen zullen worden gesteld in handen van de betrokken Commissiën;

6°. een verklaring van adhaesie aan het adres van den Bond van Nederlandsche Groothandelaren in IJzerwaren en aanverwante artikelen, betreffende het wetsontwerp tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Salland, te Deventer.

Deze verklaring wordt voor kennisgeving aangenomen;

7°. de volgende moties:

vier, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten in verband met de salarieering van het Rijkspersoneel, van:

den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van de afdeeling Franeker van het Nederlandsch Onderwijzers Genootschap;

den voorzitter en den secretaris, namens het comité van actie uit de Roomsch-Katholieke Centrale van Burgerlijk Overheidspersoneel;

den secretaris, namens de commissie van actie tegen de herclassificatie te 's Hertogenbosch;

het comité van actie uit de Algemeene R.-K. Ambtenaarsvereeniging te Nijmegen;

een, van burgemeester en wethouders van Millingen, door den raad dier gemeente op 28 Maart jl. aangenomen, betreffende de vacature van hoofd der openbare lagere school in die gemeente;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens de protestcommissie tegen de voorgenomen vestiging van een nieuwe munitiebergplaats in de bebouwde kom der gemeente Amersfoort, door die commissie op 20 Maart jl. aldaar aangenomen, betreffende voornoemden voorgenomen bouw;

een, door het congres, uitgeschreven door den Eersten Nederlandschen Bond van Klein-Fabrikanten in de Sigarenindustrie, op 26 Maart jl. te Amsterdam aangenomen, betreffende intrekking der Tabakswet en de opheffing van het banderollestelsel.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

8°. de volgende stukken:

van B. en W. van Doornspijk afschrift van een door den raad dier gemeente aan de Eerste Kamer gezonden adres betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd;

een missive van het bestuur der afdeeling Souburg van den Nationalen Bond voor Plaatselijke Keuze, waarbij de wenschelijkheid wordt uitgesproken van de aanneming van het voorstel van wet van den heer Rutgers c. s. tot wijziging van de Drankwet.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

9°. een telegram uit Leiden van den voorzitter en den secretaris van het comité van verweer tegen de visscherijreglementen, betreffende die reglementen en de visscherijwetgeving.

Dit telegram wordt voor kennisgeving aangenomen;

10°. een missive van den secretaris, namens de Centrale Commissie voor Bezuiniging, ingesteld door de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, te Haarlem, ten geleide van een vijftal exemplaren van de door genoemde commissie uitgegeven brochure: „Waarschuwende cijfers", waarin zijn opgenomen vergelijkende staten van de financiën van 34 gemeenten hier te lande, samengesteld aan de hand van de begrootingen dier gemeenten voor 1914 en 1922.

Eén dezer exemplaren zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer; de overige exemplaren zullen worden nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

11°. de volgende boek- en drukwerken:

van den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw:

de Verslagen en Mededeelingen van de Directie van den Landbouw, van het Departement van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, jaargang 1923, n°. 1;

de Verslagen en Mededeelingen van de Afdeeling Visscherijen van het Departement van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, n°. 4;

van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: het Jaarverslag van de Commissie voor 's Rijks geschiedkundige publicatiën over 1922;

van den Minister van Marine: het Jaarboek van de Koninklijke Marine 1921—1922;

van den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: de laatst verschenen afleveringen en aanvullingsbladen van het *Bulletin International des Douanes*;

van den Minister van Koloniën:

(Voorzitter.)

het Verslag van de Uitkomsten der in de maand November 1920 gehouden volkstelling in Nederlandsch-Indië, deel I en II, met een afdruk van de daarbij gebruikte formulieren;

het Verslag van den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst in Nederlandsch-Indië over 1921;

de Statistiek van den handel en de in- en uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië over 1921, deel I;

van den rector-magnificus der Rijksuniversiteit te Leiden: het academisch proefschrift van H. J. W. van der Poel: ,,Twee verbeteringen in het Wetboek van Koophandel (Koopmansboeken en Makelaardij);

van den rector-magnificus der Rijksuniversiteit te Groningen de volgende academische proefschriften:

J. C. Martens, ,,Drie gevallen van baarmoederverdubbeling en myoom";

J. H. J. Wishaupt, ,,Uterusruptuur bij stuitligging";

van burgemeester en wethouders van Amsterdam de volgende academische proefschriften:

H. Boelman, ,,Vergelijkend onderzoek van Indologenes en Anindologenes proteusstammen;

D. Loenen: ,,Het conservatief-aristocratisch karakter van Plato's Staatsphilisophie";

O. P. A. H. Schaap: ,,Bijdrage tot de bepaling van Theobromine en Coffeïne in grondstoffen en praeparaten";

J. F. de Wilde: ,,Christina Rossetti Poet and Woman";

Em. Roselaar: ,,Behandeling der longtuberculose met thoracoplastiek";

A. Kummer: ,,Over eenige gevallen van arhinencephalie (Kundrat)";

mr. E. J. Korthals Altes: ,,De Staatsaansprakelijkheid volgens de rechtspraak van den Conseil d'Etat in Frankrijk";

van Gedeputeerde Staten van de provincie Overijssel de notulen van het verhandelde bij de Staten dier provincie gedurende de winterzitting van het jaar 1922;

van den secretaris der gemeente Amsterdam het Verslag van den toestand dier gemeente over 1921, met bijlagen;

van den secretaris-penningmeester van de Centrale van Vereenigingen van Personeel in 's Rijks dienst het Jaarverslag dier organisatie over 1922;

van den schrijver mr. dr. A. Spanjer een door hem uitgebracht prae-advies: ,,Eenige algemeene beschouwingen omtrent het Nederlandsche systeem van financieel beheer en de organisatie van 's Rijks diensten";

van den schrijver mr. Ph. Kleintjes zijn geschrift: ,,Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië, 1e deel";

het Rapport over de kanalisatie van Westfriesland, uitgebracht door een commissie, benoemd door den voorzitter der Westfriesche Kanaalvereeniging dr. C. J. K. van Aalst.

Deze boek- en drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Vereeniging van de gemeenten Venhuizen en Wijdenes (78);

Regeling van de ontvangsten en uitgaven van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor het jaar 1923 (393);

Nadere bepalingen omtrent den accijns op het zout (399);

Naturalisatie van Anton Johann Joseph Beckering en 19 anderen (401);

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (402);

Voorstel van de Huishoudelijke Commissie tot wijziging van het Reglement van Orde der Kamer (373),

en van de Bijzondere Commissie voor het ontwerp van wet tot wijziging van de Zeeongevallenwet 1919 (104).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld, voor zooverre zulks niet reeds is geschied.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, in deze vergadering een aanvang te maken met de beraadslaging over de volgende onderwerpen:

Wetsontwerp Wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet (376);

Voorstel van wet van den heer Sannes c. s. tot aanvulling van de Invaliditeitswet (278);

Interpellatie van den heer van den Tempel aangaande de regelen volgens welke door het Rijk aan de gemeenten bijdragen worden verleend in de kosten van werkverschaffing en werkloozenondersteuning en den omvang dier bijdragen; betreffende de voorwaarden welke daarbij aan de gemeenten worden gesteld; en in het algemeen betreffende de bemoeiing van de Regeering met de gestie der gemeenten te dezer zake ook ingeval het Rijk geen financieelen steun verleent;

Wetsontwerp Regeling van de ontvangsten en uitgaven van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor 1923 (393);

Interpellatie van den heer van Ravesteijn over de afsluiting van een gedeelte der duinen, ressorteerende onder de administratie der Domeinen, in de gemeente Noordwijk;

Wetsontwerp Machtiging tot het aangaan van een overeenkomst met de Aken—Maastrichtsche Spoorwegmaatschappij betreffende de Domaniale mijnen (80);

Wetsontwerp Nadere bepalingen omtrent den accijns op het zout (399);

Wetsontwerp Nadere wijziging van de wet van 10 November 1900 (*Staatsblad* n°. 176) (107);

Wetsontwerp Wijziging van wetten betreffende de spoorwegen (335);

Wetsontwerp Onteigening, met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (*Staatsblad* n°. 171), van de eigendommen, noodig voor en ten behoeve van het verstrekken door de gemeente Utrecht van een terrein aan het Rijk voor het bouwen van een nieuw post- en telegraafkantoor aan de Potterstraat aldaar, enz. (69);

Wetsontwerp Goedkeuring van het verdrag ter bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen, op 30 September 1921 ter onderteekening neergelegd op het Secretariaat-Generaal van den Volkenbond (313);

Voorstel der Huishoudelijke Commissie tot wijziging van het Reglement van Orde der Kamer (373);

Voorstel van den heer de Kanter c. s. tot aanvulling van het Reglement van Orde der Kamer (40).

Dit voorstel komt overeen met mijn aan de leden medegedeeld voornemen, behoudens dat daarin nog is opgenomen het wetsontwerp betreffende den zoutaccijns.

Verder stel ik voor, a.s. Vrijdag bij den aanvang der vergadering te behandelen de wetsontwerpen:

Naturalisatie van A. J. J. Beckering en 19 anderen (401);

Vereeniging van de gemeenten Venhuizen en Wijdenes (78).

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is het trekken der afdeelingen.

Ingevolge het bepaalde bij art. 14 van het Reglement van Orde zullen eerst de leden der begrootingscommissiën bij loting over de afdeelingen worden verdeeld. Eerst zal worden geloot voor de leden der begrootingscommissie voor de koloniale begrootingen en hoofdstuk XI der Staatsbegrooting, en voorts voor de leden der begrootingscommissiën voor de overige hoofdstukken der Staatsbegrooting.

69ste VERGADERING. — 17 APRIL 1923.

Trekking der afdeelingen. — 376. Wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet.

(Voorzitter c. a.)

De uitslag is, dat zullen behooren:

tot de 1ste afdeeling, de heeren Gerritzen, Dresselhuys, Snoeck Henkemans, van Sasse van Ysselt, Oud, Stulemeijer, Ter Hall, van Vuuren, Tilanus, van Gijn, Ebels, Hermans, Bierema, Heukels, van den Heuvel, Krijger, van der Molen, Rutten, Smeenk en Suring;

tot de 2de afdeeling, de heeren Feber, H. Colijn, Schaper, Kleerekoper, Bulten, Gerhard, Hugenholtz, Fleskens, Marchant, van Rijzewijk, van Rappard, Beumer, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Braat, Moerel, Schouten, Staalman, van der Waerden, Wijnkoop en IJzerman;

tot de 3de afdeeling, de heeren Scheurer, Schokking, Visser van IJzendoorn, van Schaik, de Wilde, Visscher, van Dijk, Zijlstra, Duymaer van Twist, van Braambeek, van den Tempel, Fruytier, Ament, mevrouw Bronsvelt—Vitringa, de heeren A. Colijn, Hiemstra, mejuffrouw Katz, de heeren Kersten, Rutgers van Rozenburg en van Voorst tot Voorst;

tot de 4de afdeeling, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Troelstra, van Rijckevorsel, mejuffrouw van Dorp, de heer Vliegen, mejuffrouw Westerman, de heeren van de Bilt, Gerretson, Deckers, Bongaerts, Wintermans, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Juten, Knigge, Kolkman, Lovink, Michielsen, Sannes en van Zadelhoff;

tot de 5de afdeeling, de heeren Albarda, Nolens, de Monté ver Loren, Rutgers, Bomans, van Wijnbergen, van der Voort van Zijp, J. ter Laan, K. ter Laan, Ketelaar, Weitkamp, Bakker, de Boer, Boon, Brautigam, Duys, Engels, Kuiper, van Ravesteijn en mevrouw de Vries—Bruins.

De Voorzitter: Naar aanleiding van het bepaalde bij artikel 15 van het Reglement van Orde stel ik voor, de benoeming van voorzitters en tweede-voorzitters der afdeelingen te doen plaats hebben morgen te 1 ure.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: De openbare vergadering van morgen zal door mij worden belegd tegen half twee uur.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet (376).**

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag omtrent dit wetsontwerp is allereerst de opmerking gemaakt, dat men zich beklaagde over de late indiening van dit wetsontwerp. De Regeering heeft daarop geantwoord, dat ook zij van haar kant die late indiening heeft betreurd, maar dat er door den loop der omstandigheden, zooals de Regeering dien dan uiteenzet, nu eenmaal niets aan te doen was en dat buiten de schuld en den wil der Regeering de behandeling van het wetsontwerp daardoor niet kon plaats hebben met die rust, die ook de Regeering wenschelijk had geoordeeld.

Het heeft nu natuurlijk zeer weinig zin, zich te verdiepen in de vraag, of het inderdaad niet mogelijk ware geweest, dat de behandeling van dit wetsontwerp in rustiger omstandigheden zou hebben plaats gehad. Wat hier thans gebeurt, is, dat zich wreekt de wijze, waarop verleden jaar de Grondwetsherziening in de Staten-Generaal is tot stand gekomen, doordat men zich verleden jaar, nadat het eerste ontwerp voor de Grondwetsherziening in de Eerste Kamer was verworpen, niet behoorlijk rekenschap heeft gegeven van de gevolgen van het gewijzigde systeem, met name van het systeem, dat de Eerste Kamer in het vervolg weer in gedeelten zou aftreden, van de gevolgen, die dit zou hebben voor de samenstelling straks van de gewijzigde Kieswet.

Men heeft zich toen van die vraag afgemaakt en heeft gezegd: wij zullen over het systeem van de verkiezing van de Eerste Kamer het volgend jaar spreken, en dat is de grondoorzaak van de moeilijkheden, waarvoor men thans staat.

(Oud.)

Dat ik toch nog iets over dit punt wil zeggen, ligt hieraan, dat ik het zeer zou betreuren, wanneer zich van deze Kamer deze stemming zou meester maken: wij kunnen op het oogenblik niet anders doen dan dit voorstel van de Regeering aanvaarden; de Grondwet schrijft voor, dat binnen enkele maanden de nieuwe regeling van verkiezing van de Eerste Kamer moet gereed zijn volgens het systeem van evenredige vertegenwoordiging; in Juli moet die verkiezing plaats hebben en dus blijft er voor de Kamer niets anders over dan dit voorstel aan te nemen, met misschien een enkele wijziging op een ondergeschikt punt, maar toch zonder dat belangrijke wijzigingen aangebracht kunnen worden.

Ik zou het ten zeerste betreuren, wanneer die meening hier de discussie over dit wetsontwerp zou beheersehen, want wat thans wordt voorgesteld, is een aangelegenheid van zoo groot belang, dat men deze zaak rustig moet kunnen beschouwen en het niet aangaat, dat de Kamer als het ware met het mes op de keel zou worden geforceerd tot een beslissing, waarvan eigenlijk de meerderheid zou moeten zeggen: wij achten deze oplossing niet juist, maar wij aanvaarden haar alleen, omdat wij, zooals in het Voorloopig Verslag staat, door onzen eed op de Grondwet nu eenmaal verplicht zijn de evenredige vertegenwoordiging te aanvaarden.

Dat de wetgever verplicht is een systeem van evenredige vertegenwoordiging voor de verkiezing der Eerste Kamer vast te stellen, wil zeker niet zeggen, dat daaruit zou volgen, dat de wetgever met elk systeem genoegen zou moeten nemen. Ik begrijp levendig, dat het moeilijkheden kan opleveren, wanneer men niet in staat zou zijn om tijdig vóór Juli a.s. de regeling tot stand te brengen, maar het mag in geen geval een reden zijn om een regeling tot stand te brengen, die naar het oordeel der meerderheid niet aan gerechtvaardigde eischen voldoet.

Ik wil dit met nadruk vooropstellen, omdat dit wetsontwerp inderdaad niet voldoet aan de eischen, welke men mag stellen aan een behoorlijk stelsel van evenredige vertegenwoordiging.

De Regeering zegt in de Memorie van Antwoord: de Regeering moest rekening houden met de bezwaren, welke in de Eerste Kamer geuit waren en welke aanleiding gegeven hebben tot de door de Regeering gedane toezeggingen; die bezwaren kwamen de Regeering gegrond voor en vooral het bezwaar, dat de Eerste Kamer te veel zou worden een doublure van de Tweede Kamer. De Minister meent de oplossing gevonden te hebben door zijn systeem van groepsindeeling. Ik moet verklaren, dat deze uitlating mij verbaasd heeft. Immers, deze zelfde Minister heeft verleden jaar in deze Kamer met nadruk bestreden, dat het toen door hem voorgestelde systeem van verkiezing voor de Eerste Kamer, dat bedoelde van het geheele land te maken één kiesgebied, er toe zou leiden, dat de Eerste Kamer zou worden een doublure van de Tweede Kamer.

Ik beroep mij daarvoor op hetgeen de Minister zelf heeft gezegd blijkens hetgeen voorkomt op bladz. 655 van de *Handelingen* dezer Kamer, 1921/1922:

> „Is nu de Eerste Kamer naar het voorstel der Regeering een doublure van de Tweede Kamer? Het is beweerd, maar naar mijn meening geheel ten onrechte. Wel is waar zijn de kiezers voor de Eerste Kamer in de gelegenheid in de Eerste Kamer te kiezen wie ze willen — zij zijn in staat in de Eerste Kamer hun denkbeelden te doen weerspiegelen — het feit evenwel, dat de persoonskeuze is bij colleges als de Provinciale Staten, dat de minder omvangrijke taak, die op de Eerste Kamer rust, personen tot het lidmaatschap aantrekt, voor wie dat der Tweede Kamer te veel tijd in beslag neemt, leidt er toe, dat in de Eerste Kamer afgevaardigden zitting nemen, die de zaken uit een ander oogpunt bezien dan de afgevaardigden van de Tweede Kamer."

Ik geloof, dat hetgeen de Minister toen in het debat heeft gebracht volkomen juist is. De Minister heeft nadrukkelijk de stelling bestreden, dat, als de Eerste Kamer werd gekozen volgens een systeem, geheel analoog aan dat van de Tweede Kamer, waarbij het geheele Rijk één kiesgebied werd, het gevolg zou wezen, dat de Eerste Kamer een doublure van de

(Oud.)

Tweede Kamer zou worden. Daarbij komt het mij voor, dat de Regeering zich ter verdediging van het stelsel van het Regeeringsontwerp en ter bestrijding van het in het Voorloopig Verslag daartegenover verdedigde stelsel van één verkiezingsgebied voor het geheele Rijk, allerminst zich hierop mag beroepen, dat men in het geval, door haar bestreden, de kans zou loopen een Eerste Kamer te krijgen, welke een doublure van de Tweede Kamer zou zijn. Wat de Regeering dan ook heeft gedaan,is m.i. niet zoozeer de overtuiging van den Minister-President zelf, maar zij heeft eenvoudig een stelsel uitgewerkt, dat haar als het ware door den loop der omstandigheden was opgedrongen. De Minister heeft zich zelf door de houding, welke hij verleden jaar tegenover de Eerste Kamer heeft aangenomen in het vraagstuk van de Grondwetsherziening, in de noodzakelijkheid gebracht om thans met voorstellen te komen, waarvan hij zelf persoonlijk allerminst een bewonderaar kan zijn.

Wat was toch het hoofdbezwaar van de Eerste Kamer, dat geleid heeft tot de verwerping van het aanvankelijk voorstel tot Grondwetsherziening? Dat hoofdbezwaar was, dat men vreesde, dat het provinciaal verband te zeer zou verloren gaan bij de voorgedragen regeling. Ik zal de vraag van de noodzakelijkheid van dat provinciaal verband niet bespreken; ik geloof, dat men die noodzakelijkheid bij een Eerste-Kamerverkiezing sterk heeft overdreven, maar ik wil aannemen, dat, wanneer wij hier een wetsontwerp willen tot stand brengen, dat op instemming ook aan de overzijde van het Binnenhof kan rekenen, wij ons op het standpunt moeten stellen, dat in dat wetsontwerp in behoorlijke mate het begrip van het provinciaal verband tot zijn recht moet komen. Ik vraag nu in de eerste plaats, of in dit voorstel van de Regeering van dat provinciaal verband iets terechtkomt, en dan moet ik die vraag ontkennend beantwoorden. Wat doet de Regeering toch? Zij splitst het land in vieren; zij heeft een berekening opgesteld, die eenigszins den indruk maakt van een legkaart; zij heeft vier vakken uitgezocht, welke, wat het aantal inwoners betreft, nagenoeg aan elkander gelijk waren. Zij is de provincies gaan verschuiven onderling, net zoolang, totdat men een systeem kreeg van vier onderling aangrenzende groepen, ieder met een vrijwel gelijk aantal inwoners, maar er zijn in deze groepen dikwijls provincies vereenigd, waar eigenlijk geen ander verband tusschen bestaat dan dat zij toevallig aan elkander grenzen, wat trouwens nog niet eens altijd het geval is.

Ik geef toe: ten aanzien van de provincie Zuidholland verkeert de Minister in de gelukkige omstandigheid, dat er provinciaal verband is, maar wat is de overeenkomst tusschen Limburg en Utrecht, tusschen Groningen en Gelderland? Dit zijn combinaties van provincies, die niet bijeen behooren, en men heeft dan ook in het Voorloopig Verslag te recht opgemerkt, dat men op deze wijze wel heeft gekregen een streekverband, maar dat van provinciaal verband geen sprake is. Wanneer dus de aanbeveling van dit voorstel berust op het provinciaal verband, moet ik verklaren, dat deze niet steekhoudend kan zijn, omdat zij dan berust op een onjuisten grondslag.

Het groote bezwaar van deze indeeling in groepen is nu, dat men verkiezingen krijgt voor een te klein aantal leden. Bij de tegenwoordige regeling, waarbij 25 leden aftreden, komt het beginsel der evenredige vertegenwoordiging al in het gedrang, daar partijen, die sterk genoeg zijn om een vijftigste van het aantal stemmen te krijgen, nu het dubbele aantal moeten hebben voor een zetel. De Regeering stelt het voor, alsof dit het gevolg is van een soort natuurverschijnsel, de Grondwetsherziening, waaraan wij nu eenmaal vastzitten, maar het is juist haar eigen fout, die zich nu wreekt, dat zij bij de behandeling van de Grondwetsherziening onvoldoende rekening heeft gehouden met deze zaak. Doch nu wil de Regeering nog verder gaan en nog kleinere groepen maken en kiesgebieden maken voor 12 of 13 leden. Ik weet, dat men dat bezwaar wellicht kan ondervangen door niet te maken een indeeling in vier, maar door te maken een indeeling in twee groepen. Men zou kunnen zeggen: laat den eenen keer de eene helft, den anderen keer de andere helft 25 leden kiezen. Maar dan blijft het bezwaar, waarover de Regeering te licht heenloopt, dat een zeer zonderlinge toepassing wordt gegeven aan het artikel van de Grondwet, dat voorschrijft, dat de Eerste Kamer zal aftreden in twee helften. De bedoeling van een aftreden in tweeën is altijd geweest (men heeft het niet noodig geacht, het met zooveel woorden in de Grondwet vast te leggen, want niemand meende, dat men er anders over zou denken), dat het geheele kiezerskorps om de zooveel jaren zal worden opgeroepen om een gedeelte van het afgetreden college te vernieuwen. Het is geen argument, wanneer men zegt, gelijk in het Voorloopig Verslag geschiedt en waarbij de Memorie van Antwoord zich aansluit, dat bij de oude Kieswet van 1850, toen de Tweede Kamer ook in tweeën aftrad, het ook wel gebeurde, dat sommige kiesdistricten niet aan de verkiezing deelnamen, en dat bij het oude kiesstelsel voor de Eerste Kamer het nu en dan gebeurde, dat voor Drente en Zeeland geen lid aftrad. Maar hier had men niet te maken met een regel, maar met een uitzondering, die hierop berustte, dat het voor Drente en Zeeland absoluut onmogelijk was, een aftreden in drieën tot stand te brengen, omdat er voor die provincies maar twee leden in de Eerste Kamer zaten. Men had hier dus in den letterlijken zin te doen met een uitzondering, waarvan men gerust kon zeggen, dat zij den regel bevestigt. Maar hier gaat men eenvoudig het Rijk in tweeën splitsen: de eene helft moet thans kiezen, de andere helft over drie jaar. Men krijgt dan de zonderlingste toestanden, wanneer men dit vergelijkt met de jaren van verkiezing voor de Provinciale Staten. Deze worden gekozen voor vier jaren en er zullen Provinciale Staten zijn, die in het geheel niet deelnemen aan de verkiezing van leden voor de Eerste Kamer, omdat zij, eer zij aan de beurt zijn, alweer door nieuwe Staten zijn vervangen. Men heeft hier een regeling, die, al is zij niet in strijd met de letter van de Grondwet, toch inderdaad aan den geest van die grondwettelijke bepaling in hooge mate afbreuk doet.

De Regeering kan in de Memorie van Antwoord wel zeggen: het zal zooveel verschil niet maken, want de partijverhoudingen in die verschillende groepen schelen niet zoo veel; dus, of er nu 25 leden worden gekozen in de helft van het Rijk of 25 leden in het geheele Rijk, zal in gevallen van partijverschuiving niet zoo heel veel verschil maken. Ik waag het echter, de juistheid van die meening te betwijfelen, omdat mij juist frappeert een groot verschil tusschen die groepen in dezen zin, dat in de eerste groep de Roomsch-Katholieke Staatspartij een overwegende positie inneemt door den aard van de provinciën, die er toe behooren. Het is dus aan twijfel onderhevig, of, wanneer zich in het kiezerskorps een zekere verschuiving heeft voltrokken, bijv. naar links, die verschuiving behoorlijk tot haar recht zal komen, wanneer op dat oogenblik de verkiezing voor de Eerste Kamer juist valt in de groepen, waartoe de provinciën Noordbrabant en Limburg behooren.

Daarbij komt, dat de verkiezing in vier groepen uit een oogpunt van evenredigheid leidt tot heel zonderlinge consequenties. Elk van die vier groepen vormt als het ware een autonoom kiesgebied. Tusschen de groepen onderling bestaat niet het minste verband, iedere groep kiest haar eigen 12 of 13 leden. Het gevolg daarvan is, en dat klemt vooral waar het aantal te kiezen personen zoo gering is, dat men moeilijkheden krijgt met de overschotten. Er zijn partijen, die in elk van de vier groepen afzonderlijk een overschot zullen hebben, dat op zich zelf niet voldoende is om daarvoor een zetel toegewezen te krijgen, terwijl de vier overschotten, te zamen gevoegd, voldoende zouden zijn voor één en wellicht zelfs voor twee zetels. Desniettemin zullen die overschotten niet den minsten invloed op de verkiezing kunnen uitoefenen.

De Regeering heeft zich van dit bezwaar al heel gemakkelijk afgemaakt, door in de Memorie van Antwoord te zeggen: dat is juist het mooie van de verdeeling in vier groepen, er zal meestal wel gecompenseerd worden, de eene partij zal eens een zetel meer krijgen in de eene groep en de andere partij weer in een andere groep. Het is op zich zelf al bedenkelijk, dat men een stelsel moet aanbevelen op dezen grond, dat het toeval wel gelukkig werken zal, maar ik heb mij de moeite gegeven de zaak eens na te rekenen op grond van den uitslag van de verkiezingen voor de Provinciale

(Oud.)

Staten, die verleden week hebben plaats gehad. Ik wil daarbij op den voorgrond stellen, dat ik er van ben uitgegaan, dat het ontworpen stelsel door iedere politieke partij eerlijk wordt toegepast, d. w. z., dat de leden van alle politieke partijen hun stemmen uitbrengen op candidaten van de eigen partij en dat iedere partij al haar lijsten heeft verbonden. Want, als men dat standpunt verlaat en een berekening wil opzetten op grond van mogelijkheden van stemmenruil en combinaties van verbindingen van lijsten, enz., dan komt men in een doolhof, waar men haast niet meer uit kan komen, omdat er dan honderden verschillende gevallen denkbaar zijn, maar dan worden bovendien deze verkiezingen geheel gedenatureerd. Wanneer dit stelsel van Eerste-Kamerverkiezing niet eerlijk wordt toegepast, maar wanneer er partijen mochten zijn, die zich zouden toeleggen op het uitvinden van allerlei verkiezingstrucs, dan is er geen uitkomen meer aan. Er is ook geen stelsel te bedenken om die moeilijkheid te ondervangen, want welk stelsel men ook ontwerpt, men heeft nu eenmaal te doen met kiezers, die men volkomen in de hand heeft, wier politieke richting men precies kent, omtrent wie men nauwkeurige afspraken kan maken, dat mijnheer A zoo moet doen en mijnheer B anders moet doen.

Daarom meen ik, dat, als men het stelsel zuiver wil beoordeelen, men geen rekening moet en mag houden met een afwijkende, ik zou haast zeggen illoyale toepassing van het kiesstelsel. Ik heb mij daarom op het standpunt gesteld, dat alle partijen het stelsel zuiver toepassen, zooals het bedoeld is, zoodat iedereen stemt op zijn eigen candidaten en alle lijsten verbonden worden. Ik kom dan tot deze conclusie, dat de R.-K. Staatspartij haar overschotten ziet werken in drie van de vier groepen en het in de vierde groep verloren ziet gaan. De antirevolutionnaire partij ziet den invloed van haar overschotten werken in 2 groepen, terwijl ze in 2 groepen verloren gaan. De Christelijk-historische partij ziet den invloed van haar overschotten werken in alle 4 groepen, de Vrijheidsbond ziet den invloed van haar overschotten werken in 2 groepen, terwijl ze in 2 verloren gaan. Ten slotte ziet de vrijzinnig-democratische partij den invloed van haar overschotten werken in alle 4 de groepen. Dat beteekent, dat de R.-K. partij zal krijgen drie restzetels voor 2475 stemmen of 825 stemmen per restzetel, de antirevolutionnairen twee restzetels met 1461 stemmen of 731 stemmen per restzetel. De Christelijk-historische partij vier restzetels met 4669 stemmen of 1167 per restzetel, de S. D. A. P. krijgt drie restzetels voor 3602 stemmen of 1200 stemmen per restzetel en de Vrijheidsbond twee restzetels voor 2822 stemmen of 1411 stemmen per zetel. Ten slotte krijgen nog de plattelanders één restzetel voor 1313 stemmen. Het hoogste aantal stemmen, waarvoor een restzetel wordt gegeven, is dus 1411, het laagste 730. De vrijzinnig-democratische partij, die verreweg de meeste reststemmen heeft, nl. 1658, krijgt bij het systeem van de Regeering geen enkelen restzetel. Dat wil zeggen, dat de vrijzinnig-democratische partij, die bij een zuivere toepassing van het stelsel van de Regeering 4 zetels in de Eerste Kamer zou hebben gekregen, bij het tegenwoordige stelsel slechts 2 zetels zou krijgen. Nu kan men wel zeggen: gij spreekt voor de vrijzinnig-democratische partij. Ik zal niet beweren, dat het feit, dat de vrijzinnig-democratische partij er bij betrokken is, voor mij geheel zonder invloed is. Maar men moet niet vergeten, dat hetgeen thans de vrijzinnig-democratische partij treft, over 3 jaar evengoed iedere andere partij zal kunnen treffen. Nu vraag ik mij af, of een stelsel, dat op zich zelf tot dergelijke gevolgen leidt, rechtvaardig is. Dit stelsel zal leiden tot iets, wat men juist niet moet hebben. Nu kan men zeggen, dat het door afspraken in orde kan worden gemaakt. Ik zal niet ontkennen, dat afspraken eerlijk kunnen zijn, maar als men wetten maakt, waarvan men moet erkennen, dat zij op zich zelf tot slechte gevolgen kunnen leiden, maar dat zij door afspraken in orde kunnen worden gemaakt, is dan daardoor reeds niet een dergelijke wet veroordeeld?

Men weet, hoe gevaarlijk dergelijke afspraken zijn. Wij hebben verleden jaar bij de Eerste Kamer in dit opzicht onze ervaringen opgedaan. De afspraak werd toen ten slotte op het laatste oogenblik ongedaan gemaakt.

Men kan zeggen: ieder kiesstelsel werkt verkeerd, wanneer het niet verstandig wordt toegepast, maar ik meen, dat men er ernstig naar zal moeten streven aan deze bezwaren te gemoet te komen.

De invloed der partijbesturen, waartoe dit stelsel zal leiden en die de Minister in zijn Memorie van Antwoord zegt niet te willen, heeft de Eerste Kamer er verleden jaar juist toe geleid het oorspronkelijke ontwerp te verwerpen.

Het hoofdbezwaar van de Eerste Kamer tegen het eerste ontwerp was de vrees voor den invloed van de partijbesturen. Men wenschte dien invloed niet en zeide: er moet meer zelfstandigheid worden gelaten aan de leden van de Provinciale Staten.

Wie die zelfstandigheid voor de leden van de Provinciale Staten wenscht, moet echter van het begin af aan het stelsel van de Regeering verwerpen, want als er een stelsel is, dat zal leiden tot een grooten invloed van de partijbesturen, is het dit. Wanneer het ongewijzigd wordt aangenomen, moet voor iedere partij de zaak van boven af, van een centraal punt uit georganiseerd worden. Het aangewezen orgaan om de zaak te organiseeren en te leiden is het partijbestuur. Het moet berekeningen maken en zich afvragen: kunnen wij met die en die partij een afspraak maken om haar te helpen in die en die groep, ten einde door haar geholpen te worden in deze groep? Het moet daarna tot de Statenleden zeggen: gij moet aan de vervulling van die afspraak medewerken. Als de leden in die groep dan zeggen: wij willen het niet, moet het partijbestuur daarop antwoorden: gij moet, het is het eenige middel om onze stemmen niet verloren te laten gaan.

Er komt dan zoo'n pressie van het partijbestuur op de verschillende Statenclubs, dat wie den invloed van het partijbestuur niet wil, stellig dit stelsel van de Regeering niet moet aanvaarden.

Mijnheer de Voorzitter! Te minder is het noodzakelijk het voorstel van de Regeering te aanvaarden, waar een andere weg mogelijk is, waarop ik op het oogenblik niet uitvoerig zal ingaan (dit komt bij de amendementen), om aan deze bezwaren te ontkomen.

Den besten weg acht ik het stelsel van het oorspronkelijke ontwerp tot wijziging van de Additionnele Artikelen van de Grondwet door de verkiezing over het geheele land, doch nu van 25 en niet van 50 leden, zooals verleden jaar.

Men zou dit systeem zoo kunnen toepassen, dat het provinciale verband volkomen blijft gehandhaafd door eenvoudig te verbieden, dat dezelfde candidaat wordt gesteld in meer dan één provincie. Iedere groep van Statenleden heeft het dan volkomen in eigen hand te bepalen, wie op haar candidatenlijst zal voorkomen. Daarnaast kan een regeling getroffen worden voor een kleine zetelverschuiving binnen dezelfde groep, die ten gevolge zou hebben, dat iedere provincie ten minste één vertegenwoordiger krijgt.

Ik acht dit stelsel het beste, omdat het het minste overlaat aan het toeval en het bovendien mogelijk maakt de verkiezing over het geheele land, zoodat het bezwaar ondervangen wordt, dat telkens het halve kiezerskorps aan de verkiezing zou deelnemen.

Mocht onverhoopt dit stelsel bij de Regeering op onoverkomelijke bezwaren stuiten, of mocht de meerderheid van de Kamer er zich niet mede kunnen vereenigen, dan zou in elk geval deze correctie moeten toegepast worden, dat voor de groepen, die gelijktijdig in de aftreding vallen, althans mogelijk wordt een combinatie van overschotten, zoodat, wanneer in de groepen I en III of in de groepen II en IV overschotten zijn, die op zich zelf verloren gaan, daaraan invloed zal worden toegekend, indien zij, te zamen geteld, groot genoeg zijn.

Dit stelsel is in elk geval uitvoerbaar met behoud van het afzonderlijke groepenstelsel, als de Regeering hierop absoluut blijft prijsstellen.

In dit verband wijs ik nog op het bezwaar van het groepenstelsel, waarop gisteravond nog in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* met recht gewezen is, nl. dat het, naarmate men de groep van verkiezing kleiner maakt, zooals de Regeering doet, gemakkelijker wordt om door toepassing van allerlei foefjes een gewijzigden uitslag van de verkiezing te krijgen.

Men is bijv. in groep I (Noordbrabant, Limburg, enz.) in

(Oud e. a.)

alle opziehten geheel afhankelijk van de wijze, waarop de Statenleden van de R.-K. Staatspartij in die groep eventueel bij de verkiezing zullen optreden. De overmacht van die partij is in die groep zoo groot, dat de Roomseh-Katholieken het in de hand hebben om door eombinatie van lijstengroepen, enz. de verkiezing zoo te regelen, dat het aantal zetels, dat aan die partij toevalt, veel grooter wordt dan wel volgens het strikte evenredigheidsbeginsel het geval zou zijn.

Ik zal niet zeggen, dat de Roomseh-Katholieke Staatspartij zoo iets zal gaan doen, maar ten slotte zal men hebben een systeem, dat zoo iets mogelijk zou maken; dat een zoo grooten invloed zou geven aan één groep, dat men van haar loyaliteit zou afhangen. De leiding der Roomsch-Katholieke Staatspartij zal wel den goeden weg willen bewandelen, maar zij zal niet altijd in de hand hebben al haar volgelingen, die in die Provinciale Staten zitten. Hoe kleiner men die groepen maakt, hoe gevaarlijker al die machinaties en combinaties kunnen worden.

Daarom wil ik er ernstig op aandringen, dat de Regeering trachte met de Kamer tot overeenstemming te komen en een oplossing te vinden, waardoor aan den eenen kant tegemoetgekomen wordt aan den wensch van provinciaal verband en anderzijds de evenredigheid beter tot haar recht zal komen dan in dit wetsontwerp het geval is.

Ik wil eindigen met datgene, waarmede ik begonnen ben. Ik wil de Kamer nog eens op het hart drukken, zich in geen enkel opzicht te laten leiden door deze gedachte: wij moeten het nu maar aannemen; er moet komen een regeling van de evenredige vertegenwoordiging voor de Eerste Kamer en wij zijn daarbij aan een betrekkelijk korten termijn gebonden; hoe die regeling er ook moge uitzien, men moet ter voldoening aan het voorschrift der Grondwet met de Regeering medegaan. Ik zou dergelijke houding ten zeerste betreuren.

De heer **van den Heuvel**: Mijnheer de Voorzitter! Toegestemd kan worden wat de Regeering in den aanvang der Memorie van Toelichting zegt, nl. dat het een zeer moeilijke taak is om een bevredigende oplossing te vinden voor de evenredige vertegenwoordiging voor de Eerste Kamer.

Het schijnt mij toe, dat het aanvankelijke voorstel der Regeering die moeilijkheden tamelijk wel heeft weten te omzeilen en ongeveer aan alles recht heeft doen wedervaren, maar gedurende de schriftelijke behandeling is een zeer bedenkelijke wijziging aangebracht, welke het wetsontwerp heel wat minder goed en aannemelijk gemaakt heeft, en wel door de invoeging van de stemmenwaarde. Ik heb tegen de invoering van die stemwaarde drieërlei bezwaar. Vooreerst is het m. i. niet juist om aan de stem van verschillende leden, die voor een zelfde college moeten stemmen, een verschillende waarde toe te kennen, omdat daardoor het meervoudig stemrecht, dat in onze wetgeving onbekend is, daarin zou worden opgenomen. In de tweede plaats zou de invoering van de stemwaarde — dit is mijn principieel bezwaar — ons verder afvoeren dan wij reeds zijn van een organische vertegenwoordiging. Wat de Regeering voorstelt, doet ons, zooals de heer de Waal Malefijt het zoo juist in een van de bladen heeft gezegd, teruggrijpen, over de hoofden der Statenleden heen, naar den individueelen kiezer, eigenlijk nog niet eens naar den individueelen kiezer, maar naar de zielen, welke toevallig in het kiesgebied wonen, waarover de kring zich uitstrekt. Het aantal uitgebrachte stemmen, dat ik niet in elk geval beslissend acht, is hier niet eens als criterium genomen voor de stemwaarde, maar men neemt daarvoor de inwoners. Het ongemotiveerde van een aldus gekozen stemwaarde springt in het oog, wanneer men vergelijkt de stemwaarde, teegekend aan Noordholland en Friesland.

Gebaseerd op de inwoners, is de verhouding 171—77, terwijl, als de verhouding berekend was naar het getal uitgebrachte stemmen — met meer behoeft men toch, ook bij het meest hartstochtelijk aanhangen van de volkssouvereiniteit, niet te rekenen — deze zou moeten zijn ongeveer 161—87.

Als derde bezwaar tegen de stemwaarde moet ik aanvoeren, dat zij het provinciaal verband verstoort.

Wanneer alle leden stemmen op hun eigen candidaten en

(van den Heuvel e. a.)

geen combinaties of splitsingen maken, zal de toestand zijn, dat, naar den uitslag van de jongste verkiezing voor de Staten, gekozen zullen worden voor Zeeland 1, Utrecht 4, Noordbrabant 4, Limburg 4, Groningen 4, Gelderland 7, Overijsel 2, Noordholland 9, Zuidholland 12, Friesland 3 en Drenthe 0, terwijl zonder de stemwaarde van de 50 Eerste Kamerleden het mandaat zouden krijgen Groningen 3, Gelderland 6, Overijssel 3, Drente 1, terwijl de 13de òf voor Overijssel òf voor Drente zou zitten, wat betreft de 13 gekozenen voor de groep Gelderland, Groningen, Drente en Overijssel.

Waarom is die stemwaarde zoo noodig? Niet voor de evenredigheid. Al is het, dat de Grondwet bedoelt met evenredige vertegenwoordiging de politieke evenredigheid, dan is op grond daarvan de evenredigheid niet geëischt. Met de voorgestelde stemwaarde zal de uitslag zijn 32 rechts, 18 links; zonder stemwaarde 31—19. Dit laatste eijfer is het meest met de evenredigheid in overeenstemming. Wanneer de groepen, die voor een zetel in aanmerking komen, de 50 zetels rechtstreeks verdeelden, zou de uitslag zijn 31—19, precies dus als zonder de stemwaarde.

In de tweede plaats wil ik een opmerking maken over het bezwaar, dat ik heb tegen het ontwerp ten opzichte van de Eerste-Kamerverkiezing, omdat het noodeloos moeilijk maakt de aanwijzing der gekozenen.

Ik wil instemmen met hetgeen in het Voorloopig Verslag staat, dat, waar alle kiezers medewerken aan de candidaatstelling, zoodanig stelsel overbodig is.

Maar een veel ernstiger bezwaar is, dat in dat stelsel de minderheid aan de meerderheid haar wil kan opleggen. Dat leert ons het voorbeeld van de Regeering wel heel duidelijk; immers, van de 39 stemmen zijn er slechts 12, die voorkeur geven aan D., en 37 aan C. en toch wordt D. gekozen. Een stelsel dat mogelijk maakt, dat de minderheid haar wil aan de meerderheid kan opleggen of tegen den wil der meerderheid doorzetten.

Voorts wil ik nog een enkel woord zeggen over het tweede doel van het wetsontwerp: te gemoet te komen aan enkele bezwaren, die bij de uitvoering van de Kieswet zijn gebleken. Ik had iets willen zeggen over den stemplicht, maar ik kan dit nalaten, nu de heer Beumer daaromtrent een amendement heeft ingediend. Ik zou mij willen bepalen tot de artt. 50 en 100 van de Kieswet. In het Voorloopig Verslag en in verschillende bladen is gezegd, dat het zeer onbehoorlijk was, dat bij de vorige verkiezing enkele partijen haar lijsten onverbonden hebben gelaten. Die voorstelling van zaken is toch onjuist. Er is hier geen sprake van speculatie; daaronder versta ik een handeling, die winst of verlies kan geven, en waar nu partijen als de R.-K. en de A.-R. ongeveer precies weten op hoeveel stemmen zij kunnen rekenen, kon ieder met electoraal inzicht uitmaken, dat het onverbonden laten nooit verlies, maar altijd winst zou opleveren. Zoo iets is geen speculatie, maar een verstandige electorale handeling. Intusschen zijn er allerlei groepen, die hetzelfde gedaan hebben, ook groepen, die niet de minste basis hebben om haar stemmenaantal te bepalen. Dan wordt het inderdaad gokken, een speculatieve handeling, en daarom is het juist, dat er een einde aan wordt gemaakt.

Intusschen bereikt de Regeering het beoogde doel niet, maar daarop kunnen wij bij het amendement terugkomen.

Waar voorts bij de uitvoering der Kieswet gebreken zijn aan het licht getreden ten opzichte van het verbinden van lijsten, meenen we, dat het goed is deze gebreken nu te verhelpen en daarmee niet te wachten tot een volgende herziening.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wil ik mij aansluiten bij de betuiging van leedwezen van den heer Oud, dat de Kamer niet in de gelegenheid gesteld is, om dit wetsontwerp eerder te behandelen. Dat zou ten eerste ten goede zijn gekomen aan een rustig onderzoek van de beginselen, in het wetsontwerp en in de verschillende amendementen neergelegd, maar voorts zou de Kamer ook in een meer vrije positie hebben verkeerd bij de behandeling van dit ontwerp. Nu immers moet bij vele

69ste VERGADERING. — 17 APRIL 1923.

376. Wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet.

(Albarda.)

leden het gevoel bestaan, dat aan het aannemen van ingrijpende amendementen groot risico verbonden kan zijn. Indien de aanneming van een amendement er toe zou kunnen leiden, dat het wetsontwerp door de Eerste Kamer ongunstig werd ontvangen en dat het wetsontwerp door de Eerste Kamer werd verworpen, dan zou het gevolg kunnen zijn, dat de overblijvende tijd te kort bleek te zijn om nog, vóór de verkiezing van 50 nieuwe leden der Eerste Kamer moet plaats hebben, een nieuw wetsontwerp in het *Staatsblad* te brengen. Daarom bevindt deze Kamer zich eenigszins in een dwangpositie bij de behandeling van dit wetsontwerp.

Maar ook in een ander opzicht komt de behandeling van het wetsontwerp op een zeer ongunstig moment. Het was wenschelijk geweest, dit wetsontwerp nog te behandelen vóór de verkiezingen voor de Provinciale Staten plaats vonden. Op het oogenblik zijn de kiescolleges voor de Eerste Kamer gevormd en kan men als het ware van elk amendement de gevolgen berekenen. Nu bestaat het gevaar, dat aan de algemeene waarde van wijzigingen, die worden voorgesteld, minder beteekenis zou kunnen worden gehecht, en dat men meer zou gaan letten op de uitkomst voor de een of de andere politieke partij. Intusschen, aan dezen staat van zaken valt nu niets meer te veranderen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou niet het woord hebben gevraagd, als ik niet de behoefte had gevoeld een vraag te richten tot de Regeering. Toen ik zooeven zeide, dat wij ons min of meer in een dwangpositie bevinden, doelde ik reeds op het gevaar, dat het wetsontwerp in den een of anderen vorm door de Eerste Kamer wel eens slecht zou kunnen worden ontvangen. Het is moeilijk, daaromtrent voorspellingen te doen, maar van de verwachting, die men daarvan heeft, zal voor velen, o. a. voor mijn fractiegenooten, in menig geval de stem afhangen, die over een amendement zal worden uitgebracht. Ik gevoel sympathie voor menig amendement, dat hier is ingediend. Een aantal dier amendementen betreffen onderdeelen en zouden zonder eenig gevaar kunnen worden aangenomen, maar er zijn ook enkele amendementen (ik denk hierbij voornamelijk aan die van den heer Oud), die het systeem van het wetsontwerp aantasten en die in de plaats van het door de Regeering voorgedragen systeem een ander systeem willen. In menig opzicht, niet in alle opzichten, voel ik meer voor het systeem van den heer Oud dan voor dat der Regeering, maar boven de voorkeur, die ik heb voor het eene of het andere systeem, gaat bij mij de voorkeur, die ik heb voor de zekere en spoedige totstandkoming van het wetsontwerp. Nu zou ik de Regeering willen verzoeken, ons bij de behandeling der amendementen niet in het onzekere te laten omtrent de gevolgen, die de Regeering aan de aanneming van een of ander dier ingrijpende amendementen verbonden ziet. Ik zou den Minister willen vragen, ons duidelijk zijn meening te zeggen omtrent de politieke gevolgen dier amendementen ten aanzien van het lot van het wetsontwerp.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Marchant zegt eenigszins spottend, dat het jammer zou zijn, wanneer het ontwerp verbeterd werd. Neen, dat zou zeker niet jammer zijn voor het ontwerp, maar het zou jammer zijn voor de zaak, indien deze behandeling niet leidde tot het tijdig tot stand komen van een regeling. De regeling moet zoo goed mogelijk zijn, maar in de eerste plaats moet een regeling tijdig tot stand komen. Wanneer die regeling eenmaal tot stand gekomen zal zijn, behoeft men die ook niet te beschouwen als van duurzamen aard. Wanneer eenmaal de evenredige vertegenwoordiging, in de Grondwet voorgeschreven, in een wet is vastgelegd, kan zonder groot gevaar een wijziging dier wet worden ondernomen en kan men naar het best mogelijke stelsel streven. Daarom richt ik nu vooral mijn aandacht op het tot stand komen eener aannemelijke regeling, maar ik zal gaarne medewerken tot verbetering, indien daardoor die totstandkoming niet in gevaar wordt gebracht. Ik herhaal dus mijn vraag aan de Regeering, om omtrent de gevolgen van eventueele amendeering zooveel mogelijk licht te verschaffen.

Ik zinspeelde eenige malen op de houding, die de Kamer aan de overzijde zou kunnen aannemen tegenover deze

(Albarda e. a.)

materie. Men zou daaruit min of meer boosaardig kunnen afleiden, dat ik voor de Eerste Kamer zoo buitengewoon veel ontzag heb. Dat is niet het geval. Als ik rekening wil houden met de Kamer aan den overkant, dan is dat, omdat ik die Kamer, politiek gesproken, zoo weinig vertrouw.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer Dresselhuys: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal slechts enkele woorden bij deze algemeene beschouwingen spreken, niet omdat de stof daartoe ontbreekt, maar omdat de omstandigheden daartoe nopen. In de eerste plaats wil ik opmerken, dat ik deze regeling niet zie als een eindregeling. De ervaring heeft geleerd, dat het vraagstuk van de evenredige vertegenwoordiging in de eerste plaats is een technisch vraagstuk, dat zich derhalve eerst langzamerhand vervolmaakt. En waar met het systeem van evenredige vertegenwoordiging, toegepast op een klein getal en met een meer ingewikkelde techniek, thans de eerste proef zal worden genomen, schijnt mij de proefneming vooralsnog niet al te gevaarlijk. Vóór er een nieuwe verkiezing zal worden gehouden, bestaat er gelegenheid voor de mathematici in en buiten de Kamer om het stelsel technisch te perfectionneeren. Ik ben het met den heer Albarda eens, dat wij dit wetsontwerp zullen hebben aan te nemen en spoedig aan te nemen, op straffe, dat anders de Eerste Kamer in haar irrationeele samenstelling van het oogenblik zal worden hernieuwd. Voor niet-aanneming van het wetsontwerp is dan ook slechts dan reden, wanneer grove en voor de hand liggende onbillijkheden van dit stelsel het gevolg zouden zijn. Maar hoezeer ik de door den heer Oud en ook in het Voorloopig Verslag uitgebrachte critiek voor een deel kan onderschrijven, meen ik te kunnen verklaren, dat van dergelijke grove en voor de hand liggende onbillijkheden geen sprake is.

Aan het belangrijkste bezwaar tegen het oorspronkelijk ontwerp, nl. den eisch van 75 % van den kiesdeeler, waardoor kleine partijen worden benadeeld, is de Regeering reeds bij Nota van Wijziging te gemoet gekomen. Ik ben daar dankbaar voor. Ik heb voorts den indruk, dat zoowel bij de stellers van dit wetsontwerp, het Centraal Stembureau, als bij de Regeering de gedachte heeft voorgezeten van volkomen onpartijdigheid, en dat dit wetsontwerp getuigt van een deskundigheid en scherpzinnigheid, waarvoor aan de Regeering en haar raadslieden hulde moet worden gebracht. Intusschen zijn er twee bedenkingen. In de eerste plaats heeft de Regeering zelf toegespitst het bezwaar, dat de wettelijke tekst is, zooals het in de stukken wordt genoemd, een toonbeeld van afschrikwekkende ingewikkeldheid, terwijl de Regeering toch eenige bladzijden verder met zooveel woorden zegt, dat eigenlijk een eisch is van een goed stelsel, dat een redelijk ontwikkeld kiezer de contrôle van de toewijzing van de zetels over de verschillende partijen behoorlijk moet kunnen voeren en de uitvoering van dit systeem moet kunnen volgen.

Tegen die onduidelijkheid in den tekst van de wet is vrij scherpe critiek, ook buiten de Kamer, gevoerd. Mijnheer de Voorzitter! Deze critiek schijnt mij niet geheel en al gerechtvaardigd toe. Ik ben het met de Regeering namelijk eens, dat die ingewikkeldheid vastzit aan het personenstelsel, zoodat men de keuze heeft: òf wel een betrekkelijk eenvoudig lijstenstelsel, zooals wij dit kennen, òf wel een zeer ingewikkeld systeem van het personenstelsel.

Mijnheer de Voorzitter! De grootere invloed, die aan den kiezer wordt toegekend in het personenstelsel, speciaal zooals de Regeering dat in de stukken heeft voorgesteld, schijnt mij zoo'n groote winst toe, dat ik het ernstige bezwaar van de moeilijkheid van het begrijpen bereid zou zijn daarvoor te aanvaarden.

(Dresselhuys.)

Bovendien leert ons de geschiedenis van de evenredige vertegenwoordiging, dat men ook in een moeilijke materie als deze betrekkelijk snel terechtkomt.

Wanneer ik denk aan de omstandigheid, dat toen voor het eerst het thans geldende stelsel werd ingevoerd, dit voor het overgroote deel van het volk zuiver Hebreeuwsch was en ook, de eerste dagen zeker, zelfs voor de leden van het Parlement een buitengewoon ingewikkeld vraagstuk scheen, terwijl het nu, nadat het enkele jaren gewerkt heeft, binnen vrijwel ieders vermogen ligt en het thans gemeengoed is geworden, twijfel ik niet, of waar deze ingewikkelde regeling voor een bijzonder kiezerskorps geldt, zullen die bezwaren betrekkelijk snel worden overwonnen.

Met een studie van enkele uren en met een rustig bezien van de zaak, zooals de Regeering ze uiteengezet heeft, kan men achter de beginselen van het stelsel komen. Ik neem aan, dat ieder gemiddeld lid van de Provinciale Staten met een betrekkelijk geringe inspanning de contrôle zal kunnen voeren over de toewijzing der zetels.

Daarbij komt, Mijnheer de Voorzitter, dat deze zaak meer een psychologische dan een werkelijke beteekenis heeft. Ik geloof niet, dat de meerderheid van de kiezers en vooral niet de leden van de Provinciale Staten zoozeer zullen verlangen afwijkend te stemmen van de organieke regeling van hun partij of groep, maar wel, dat zij voor zich zelf het besef willen hebben gerechtigd te zijn anders te stemmen.

Dat is de behoefte, die uit het nationaal gevoel van zelfstandigheid van onze kiezers volgt.

Daaruit volgt, dat het geen gewaagde voorspelling schijnt, dat deze verkiezing er practisch toe zal leiden, dat verreweg de meerderheid van de stemmers het lijstenstelsel zal volgen en dus per saldo zeer enkelen van het personenstelsel zullen gebruik maken.

Als dat zoo is, wordt de moeilijkheid van de contrôle zeer gering, want dan zullen de stemmen op personen zulk een geringen invloed oefenen, dat bij eersten aanblik de uitslag van de verkiezing reeds is te overzien.

Het tweede punt lijkt van meer beteekenis en kan mijns inziens het best geformuleerd worden door te verwijzen naar het amendement van den heer Oud c. s., dat zooeven door den heer Oud nader breedvoerig is toegelicht.

Nu men eenmaal aanvaarden moet de mijns inziens ongelukkige bepaling van de Grondwet, dat de Eerste Kamer in twee helften aftreedt en derhalve slechts 25 leden te gelijk kunnen gekozen worden, heeft men eenmaal de noodzakelijkheid om te kiezen tusschen het systeem òf van de landsgroepen, door den heer Oud verdedigd, òf tusschen twee of meer districtsverbanden. Nu erken ik, dat de bezwaren, die door den heer Oud geopperd zijn en ook elders, met name in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, naar voren zijn gebracht, zeer gewichtig zijn.

Ik geloof, met den heer Oud, dat hier de geest der Grondwet veel meer leidt tot de opvatting van keuze door alle kiezers te gelijk, dan wel door het systeem van twee helften, zooals de Regeering dit voorschrijft. Bovendien zit in het systeem van de Regeering het bezwaar, door den heer Oud genoemd en gisteravond door de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* nader gepreciseerd, dat men vaak zal kunnen komen bij het systeem der Regeering tot een stembusafspraak, welke op de onafhankelijkheid van de partijen en de gekozenen een minder gunstigen invloed zal hebben.

Daartegenover staat intusschen het belangrijk verschijnsel, dat indien het systeem der Regeering gevolgd wordt, wij een stap zullen doen in de richting van het vroegere districtsstelsel, en ik wil wel zeggen — zonder op dit oogenblik mijn eindconclusie eenigermate te bepalen —, dat dit voor mij van buitengewoon belang is. Ons systeem van evenredige vertegenwoordiging is door de Kamer en ook door mij aanvaard, omdat wij daarin vonden een element van billijkheid en de rechten der minderheid er door werden erkend, maar te gelijker tijd moet als waarheid worden aangenomen, dat de evenredige vertegenwoordiging in haar consequenties niet populair is geworden en bij de meesten tot groote teleurstelling heeft geleid, met name, dat daarmede in hooge mate terugging het noodzakelijk verband tusschen kiezers en afgevaardigden. Wij kunnen gerust zeggen, dat het systeem van evenredige vertegenwoordiging, wat ook in Engeland als een bezwaar wordt gevoeld, eigenlijk geen ,,politiek" stelsel is, het politiek besef bij de kiezers zeer weinig prikkelt en langzamerhand den band tusschen kiezers en afgevaardigden doorknipt, zoodat men al van buitengewoon politieken aanleg moet wezen, om in deze voor den verkiezingsstrijd warm te loopen.

(Dresselhuys e. a.)

Dit is een nadeel ongetwijfeld, voor het land zoo goed als voor het politiek leven, dat wij toch allen willen gediend zien.

De stap, welken de Regeering doet in de verkiezing voor de Eerste Kamer, gaat den weg op van het districtsstelsel, en ik herhaal: ik vind dit een voordeel. Zeer zeker is de splitsing in vieren en telkens 1, 2, 3 of 4 provinciën bij elkander allerminst een provinciale vertegenwoordiging, maar het brengt toch de zaak meer van den omtrek naar het middelpunt.

De kiezer kan nu toch meer en meer het besef hebben, dat hij op de verkiezing van den afgevaardigde invloed heeft en dat is toch ook wel de bedoeling geweest van onze Staatsregeling.

Als een kiezer voor de Eerste Kamer, vooral bij een getrapte verkiezing, waarbij men nog meer het verband tusschen kiezer en gekozene uit het oog verliest, een kiezer in Groningen b.v., zijn uiterste best doet, maar zijn verwachting door een kiezer uit Limburg verijdeld wordt, dan moet men haast een bovenmenschelijke kiezersontwikkeling hebben om bij de opvatting te blijven, dat men zich tot het uiterste moet inspannen.

Het zal nu volgens het systeem van de Regeering eenigszins anders worden. Ik wil de hoop uitspreken — en daarom gevoel ik aanvankelijk wel voor de gedachte van de Regeering — dat dit een eerste stap zal zijn om weldra ook voor de Tweede Kamer te komen tot een terugkeer naar de districtsvertegenwoordiging, natuurlijk met behoud van het evenredigheidsstelsel, maar in dien zin, dat men het land splitst in 3, 4 of meer districten, waardoor althans veel meer dan tegenwoordig weder het besef bijgebracht wordt, dat de afgevaardigden in deze Kamer ook speciaal de bijzondere belangen van hun district in het oog moeten vatten. Zeker, een lid van de Kamer zit hier voor het geheele land, maar men mag toch verwachten, dat bijzondere belangen in de streek, van waar hij als gekozene stamt, door hem in het oog zullen gevat worden.

De heer Oud en de zijnen hebben getracht hieraan te gemoet te komen door als het ware van elke provincie een groepsdistrict te maken. Ik wil nog niet zeggen, dat daarin ook zou kunnen liggen een oplossing. Wanneer door deze gedachte het verband tusschen gekozene en kiezer versterkt kan worden, zooals ik dat wensch, dan zou ik wel geneigd zijn voor die regeling te stemmen, maar ik zou dienaangaande eerst het oordeel van de Regeering willen afwachten.

Voorshands wil ik volstaan met te zeggen, dat de indiening van dit wetsontwerp mij zeer heeft verheugd; dat naar mijn meening de Kamer dit wetsontwerp in elk geval moet aanvaarden en dat ik dankbaar ben, dat, al is het wetsontwerp laat gekomen — hetgeen zeker niet geheel de schuld van deze Regeering is — toch tijdig vóór de verkiezing van de Eerste Kamer de gelegenheid is geboden om in deze zeer gewichtige aangelegenheid te voorzien.

De heer **van Vuuren**: Mijnheer de Voorzitter! Men moet in het leven de zaken nemen zooals ze zijn en niet zooals men ze zou wenschen.

Ziedaar een waarheid, die de Kamer goed zal doen ook bij de beoordeeling van dit wetsontwerp zich voor oogen te houden.

Bij de regeling van de verkiezing van de leden der Eerste Kamer zijn wij niet vrij. Wij zijn in meer dan één opzicht met de handen en voeten gebonden. Wij hebben de moeilijke opgaaf te beantwoorden een Eerste Kamer samen te stellen, bestaande uit 50 leden, door de Staten onzer 11 provinciën gekozen, zóódat, waar de Staten om de 4 jaar in hun geheel aftreden, alle leden der Eerste Kamer gedurende 6 jaar

(van Vuuren.)

zitting hebben en telkens voor de helft om de 3 jaar aftreden, en dat alles nog op den grondslag van de evenredige vertegenwoordiging en met behoud van het provinciaal verband.

Wanneer men deze opgaaf zoo voor oogen ziet, dan begrijpt men, dat moet worden gegeven en genomen, en dat moet worden gepast en gemeten. De Regeering heeft als oplossing voorgesteld een verdeeling der provincies in vier groepen, die twee aan twee om de drie jaar voor den tijd van zes jaar respectievelijk 13 en 12 leden zullen kiezen. Zij zal vermoedelijk de eerste zijn om te erkennen, dat de bezwaren, tegen haar stelsel ingebracht, in abstracto niet onjuist zijn. Tegenover het stelsel van de Regeering is tot heden echter nog maar één ander verdedigd en ook buiten de Kamer is er nog maar één ander stelsel naar voren gebracht, waarvan de voorstanders op hun beurt zullen moeten toegeven, dat ook daartegen bedenkingen bestaan, al zijn die in hun oog kleiner dan die, welke tegen het Regeeringsstelsel zijn aan te voeren.

In deze omstandigheden, gezien de Grondwettelijke opdracht, waaraan wij hebben gevolg te geven, en gezien ook de wenschelijkheid om te komen tot een andere samenstelling van de Eerste Kamer dan wij thans hebben, zal m. i. deze Kamer niet anders kunnen doen dan de bezwaren tegen dit Regeeringsvoorstel en de bedenkingen tegen het andere stelsel tegenover elkaar in de weegschaal te leggen. Ik kan mij voorstellen, dat er in de Kamer wel een of ander lid is, dat bij dat afwegen tot de conclusie komt, dat de evenaar in het huisje staat.

Mijns inziens — dit is het eenige, dat ik voorloopig zou willen zeggen — worden de bezwaren tegen het Regeeringsvoorstel wel wat eenzijdig naar voren gebracht en laat men op de bedenkingen tegen het andere stelsel niet genoeg licht vallen. Het eerste bezwaar tegen dit voorstel der Regeering is, dat aan de verkiezing de Staten niet gelijktijdig deelnemen, met het gevolg, dat sommige Staten worden gekozen, die nooit tot verkiezing van leden der Eerste Kamer worden geroepen, en dat er negen jaren kunnen verloopen, voordat de kiezers hun invloed kunnen doen gelden op een verkiezing van de Eerste Kamer. Hoe meer ik over dit bezwaar, dat aanvankelijk ook op mij een zeer diepen indruk heeft gemaakt, heb nagedacht, hoe minder ik er voor ben gaan voelen. De Grondwetgever heeft door de aftreding zoo te doen plaats hebben, dat de helft om de drie jaren aftreedt, er tegen willen waken, dat de Eerste Kamer een doublure van de Tweede zou worden, zooals de Minister in de Memorie van Antwoord heeft opgemerkt. De heer Oud is tegen die uitlating van den Minister opgekomen, maar ik geloof, dat men de geschiedenis van de Grondwetsherziening op dit stuk moet vergeten om te ontkennen, dat de bedoeling van de wijziging, door de beide Kamers in het oorspronkelijk ontwerp gebracht, geen andere is geweest dan te zorgen, dat de Eerste Kamer niet zou worden een doublure van de Tweede. Men wil dat niet, ten einde den keer in de meening der kiezers niet dadelijk tot uiting te doen komen in de samenstelling der Eerste Kamer, geroepen als deze is om het land te bewaren voor de gevolgen van een tijdelijken volkswaan. Men is daarmede trouw gebleven aan de traditie, aan het verleden, waarin de Eerste Kamer vroeger werd gekozen om de negen jaar en om de drie jaar een derde deel aftrad. In dien tijd vroeg de omzetting van de Eerste Kamer zeker niet minder tijd dan zij zal vragen bij aanneming van dit Regeeringsvoorstel.

Men vond het toen zelfs — zooals in het Voorloopig Verslag is herinnerd — van zekere zijde een gewelddaad, dat de Kroon bij een botsing tusschen Regeering en Eerste Kamer de oplossing in 1905 zocht in een ontbinding dier Kamer. De thans voorgestelde regeling gaat zeker niet in tegen deze opvatting, integendeel, zij past zich daarbij volkomen aan. Het is waar, dat telkens 2 groepen buiten de verkiezing van leden der Eerste Kamer zullen blijven, maar in het andere stelsel blijft de uitwerking der verkiezing zonder effect op de helft der leden, die voor een groep zitting hebben. Vindt men dit nu zooveel beter? Ik zie het groote verschil niet in, behoudens het bijzondere geval, dat toevallig in de twee groepen, die niet aan de beurt zijn om aan de verkiezing voor de Eerste Kamer deel te nemen, de politieke samenstelling grondig wordt gewijzigd en in de andere niet. In ons kleine landje echter zijn dergelijke tegenstellingen tusschen Noord en Zuid, Oost en West niet zoo te verwachten. Het evenredig kiesrecht heeft de neiging om de uitspraak van de kiezers meer te bevriezen. Wij zullen dit gaan ervaren, nu het kiezerskorps zich na invoering van het vrouwenkiesrecht voor uitbreiding van beteekenis niet meer leent. Mocht het intusschen anders loopen, dan krijgen wij nog den toestand van 1905 en staat bij een botsing tusschen Regeering en Eerste Kamer dezelfde weg open. Ook in de andere gevallen kan ik mij denken, dat dezelfde uitweg moet worden gekozen, omdat, ondanks de samenstelling van de Staten, op een gegeven oogenblik de helft slechts aftreedt en de samenstelling der Kamer evenzeer kan ophouden in overeenstemming te zijn met het inzicht van haar kiezers. Alle andere bezwaren gelden ook voor het andere stelsel.

Is de Eerste Kamer straks door de nieuwe Staten gekozen, dan zal in het andere stelsel de helft aftreden in 1926, dat is politiek gesproken niet aftreden, omdat zij wordt herkozen door dezelfde kiezers. De tweede helft zal aftreden in 1929, dus twee jaren na de volgende Statenverkiezing in 1927. De Staten, in 1931 te kiezen, zullen in 1932 wijziging kunnen brengen in de eerste helft, die 9 jaren zal zitten eer de kiezers weer invloed krijgen op haar samenstelling. Hadden wij dit voorstel te gelijker tijd met de Grondwetsherziening behandeld, dan hadden wij misschien goed gedaan, de leden der Eerste Kamer te doen kiezen om de acht jaren en de helft om de vier jaren te doen aftreden, zoodat de verkiezing van de leden der Eerste Kamer onmiddellijk zou volgen op die voor de Staten. Maar dit is een esprit du palier. Daaraan valt nu niets meer te veranderen, noch in het eene, noch in het andere stelsel.

Alles te zamen genomen zie ik dus hier tusschen de beide stelsels geen verschil en weegt het bezwaar, als men het zoo noemen wil, in beide gevallen even zwaar.

Een tweede bedenking tegen het stelsel der Regeering is, dat daarin de evenredige vertegenwoordiging minder goed tot haar recht komt, omdat bij het andere stelsel elke partij meer het volle gewicht van haar beteekenis in den lande in de schaal kan leggen. Het is zeker waar, dat, hoe kleiner het getal zetels wordt, hoe moeilijker het ook wordt de evenredigheid te betrachten. Men moet zich hier echter voor overdrijving hoeden. Nederland tot één kieskring makende, die de eerste maal en ontbinding uitgezonderd, nooit meer dan 25 leden kiest in plaats van den eenen kieskring, in vier groepen te verdeelen, die nooit meer dan 13 of 12 leden kiezen — uit een evenredigheidsoogpunt wordt zoo de toestand —, zullen het globaal genomen viermaal zooveel kiezers zijn, die op die 25 zetels beslag leggen, dan er in iedere groep anders op 12 of 13 beslag leggen.

De kiesdeelers en de overschotten gaan er in de twee stelsels dus ook geheel anders uitzien. Men zal dien invloed niet zoo sterk zien in 1923, wanneer voor eenmaal 50 leden te gelijk worden gekozen, maar wel in 1926 en daarna. Het is voor mij dan ook de vraag (ik heb het niet becijferd en mag dus niet te stellig spreken), of de kleine partijen op den duur niet meer gebaat zullen zijn in het stelsel der Regeering dan in dat van den heer Oud.

Erg vinden zou ik het persoonlijk niet, als het anders zou zijn. In het algemeen ben ik het eens met de democratische partij, die in een van de verkiezingsstukken, die zij verspreid heeft en dat ik van haar mocht ontvangen, verklaard heeft, dat het parlementaire stelsel eischt zoo weinig mogelijk partijen, liefst maar twee. De democratische partij zou natuurlijk een van die twee moeten zijn, en om daartoe te komen is zij begonnen met een nieuwe partij, die het nog tot geen enkelen afgevaardigde heeft kunnen brengen en die dus behoort tot hen, die klagen dat bij het tegenwoordig stelsel kleine partijen niet tot haar recht komen, alsof dit anders was onder het stelsel der enkelvoudige districten, toen niemand kon worden gekozen die niet in het eene district de meerderheid haalde. Als men op die wijze wil streven naar groote partijen en te gelijker tijd kleine partijtjes aankweekt, dan zoekt men naar

(van Vuuren.)

de quadratuur van den cirkel. Met haar van meening, dat het parlementaire stelsel het best gediend wordt door weinig partijen, aanvaard ik als gevolg, dat niet elke nuance in de politieke gedachten van het Nederlandsche volk in de Kamer tot uiting komt.

Als lid van een groote partij is het intusschen mogelijk, dat de objectiviteit van mijn oordeel daardoor is beïnvloed. Ik merk aan den heer Marchant, dat hij reeds zoo denkt, en ik wil deze overweging dan ook niet laten gelden, waar wij bij het evenredig kiesrecht het als een debet boeken op de rekening van het stelsel der Regeering, dat kleine partijen daarin althans bij de eerste verkiezing in 1923 er slechter aan toe zijn dan in het andere stelsel.

Men moet intusschen niet vergeten, en nu kom ik tot het punt, dat de heer Oud vooral tegen het stelsel der Regeering heeft aangevoerd, dat op het oogenblik iedere Nederlander weet, hoe de Provinciale Staten zijn samengesteld en dus met mathematische zekerheid kan berekenen, hoeveel stemmen door elke partij in iedere provincie en in iedere groep bij de verkiezing voor de Eerste Kamer zullen worden uitgebracht. Men kan zich dus van vandaag af reeds aan het rekenen, overleggen en combineeren zetten, zoo in details, dat de partijen menschelijkerwijze tegen elke teleurstelling gewaarborgd zijn. Ik maak mij dientengevolge dus geen oogenblik ongerust, of in practijk zal dientengevolge de uitkomst voor de kleine partijen in het stelsel der Regeering niet slechter zijn dan in het andere stelsel. De kleintjes zullen blijken hun prijs waard te zijn, en misschien zelfs meer dan dat. Men heeft het gevaar, dat in die combinatie steekt, dan ook reeds aangevoerd tegen het stelsel der Regeering, alsof die combinaties inhaerent zouden zijn aan dat stelsel, en daaraan alleen. Men behoeft echter de verdeeling der zetels over de partijen slechts zeer oppervlakkig na te gaan om tot de conclusie te komen, dat ook bij het andere stelsel tot combinatie en berekening ruimte genoeg overblijft. In beide stelsels zal men zien, dat de kleine partijen zich zullen doen gelden, eer onevenredig sterk dan onevenredig zwak. In dat opzicht zijn de stelsels dus oud lood om oud ijzer. De combinaties vloeien niet voort uit de omstandigheid, dat het land in groepen verdeeld is, maar zijn een onontkoombaar gevolg van de omstandigheid, dat men te voren nu eenmaal precies alles kan uitrekenen en vastleggen. Als alle partijen ieder voor zich allerlei berekeningen en combinaties kunnen maken en de uitkomst wiskundig kunnen vaststellen, dan zouden de menschen anders moeten zijn dan zij zijn, wanneer zij dat niet zouden doen. Het is misschien een fout van de evenredige vertegenwoordiging bij een toepassing als deze, maar men moet het niet aanbrengen als grief tegen het stelsel der Regeering en zeggen, dat het andere stelsel er vrij van is.

Wegen dus in dit opzicht de beide stelsels tegen elkaar op, er bestaat m. i. geen twijfel aan, of het provinciaal verband wordt het beste door het stelsel van de Regeering gewaarborgd. Absoluut gewaarborgd is dit provinciaal verband ook niet in het stelsel van de Regeering. Dat kan alleen, wanneer men de 50 zetels over de 11 provincies zou verdeelen, hetgeen bij het evenredig stelsel niet gaat. Men bereikt dat echter des te beter, naarmate men het getal provinciën, hetwelk te zamen kiest, kleiner maakt. Het stelsel der Regeering gaat daarin zoo ver als practisch mogelijk is. Het waarborgt het provinciaal verband absoluut voor de groep Zuidholland, en eveneens voor de groep Noordholland en Friesland. Als men verder de cijfers bekijkt, dan blijft er geen twijfel over, of in de beide andere groepen, waar een kleine provincie in verdrukking zou kunnen komen, is dat practisch uitgesloten. In het andere stelsel kan men niet meer doen dan in die richting een duwtje te geven en is eenige zekerheid voor het provinciaal verband alleen verkrijgbaar wanneer bij de partijen daartoe een sterk vooropgezette wil is of men, zooals bij amendement is voorgesteld, de uitspraak en wil der kiezers geweld doet, door te bepalen, dat elke provincie vertegenwoordigd moet worden en een gekozene uit elke provincie moet worden aangewezen, desnoods ten koste van een ander, die meer stemmen heeft verkregen. Maar als men een dergelijk geweldstelsel wil toepassen, gaat

(van Vuuren e. a.)

men tegen het geheele systeem van evenredige vertegenwoordiging in. Zietdaar waarom ik voorshands neig naar het voorstel van de Regeering, omdat ik voel voor het provinciaal verband en omdat ik mij niet kan losmaken van de toezegging, die het vorige jaar is gedaan, dat het provinciaal verband behouden zal blijven. Daarom zou ik mij voor misschien kleine voordeelen niet willen keeren tegen het voorstel van de Regeering, dat in dit licht voor mij van twee stelsels het minst slechte is. Ik zal dus mijn stem geven aan het voorstel der Regeering, althans nu daarin is gebracht de stemwaarde. Als dat niet was gebeurd, zal ik niet zeggen, dat ik onder geen voorwaarde zou gestemd hebben voor het voorstel, omdat ik met den heer Albarda op het standpunt sta, dat ik in de eerste plaats heb te zorgen, dat er een wet komt. Het zou mij echter zeer moeilijk, misschien zelfs onmogelijk zijn geweest, omdat zonder stemwaarde de provinciale evenrediging totaal zou zijn verbroken. Indien ik echter vermoedelijk meega met de Regeering, mij mijn beslissing voorbehoudend tot ik de Regeering en den voorsteller van het amendement-Oud heb gehoord, dan vergeet ik daarbij met den heer Dresselhuys niet, dat wij hier niet hebben te maken met een Grondwettelijke regeling, maar met een wijziging van de Kieswet, welke wet sinds haar bestaan bij het Departement van Binnenlandsche Zaken voortdurend op de helling heeft gestaan en nog staat, zoodat, als wij een lek ontdekken, wij altijd gelegenheid zullen hebben het te stoppen, of als het schip een ander gebrek vertoont, het op te kalfateren.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! De regeling van de verkiezing voor de Eerste Kamer, volgens het stelsel van de evenredige vertegenwoordiging, op de basis der bestaande Grondwettelijke bepalingen, waarvoor de Regeering en de Kamer op dit oogenblik staan, is — en daarover zijn eigenlijk allen het eens — een onoplosbaar vraagstuk.

Voor een inderdaad goede regeling had het oorspronkelijk voorstel van de Regeering moeten worden aangenomen, waarbij de leden van de Eerste Kamer te gelijker tijd aftraden, waarbij hun zittingsduur op 4 jaren werd bepaald en de aftreding samenviel met het einde van den zittingsduur van de Provinciale Staten. Doch de gegeven grondslag is nu eenmaal geheel anders.

Nu moet dus niet een lid van deze Kamer met het bezwaar komen, dat het hier behandeld voorstel te ver van het volmaakte afwijkt. Dat weten wij allen. Het kan eenvoudig niet anders.

Reeds bij de veranderde voorstellen tot wijziging van de Grondwet werd in het Voorloopig Verslag door verschillende leden dezer Kamer als een middel om tot verbetering te geraken aan de hand gedaan — en wij hadden het toen nog in de hand —, den zittingsduur van de Provinciale Staten gelijk te maken met den zittingsduur van de Eerste Kamer, en deze dus weder op zes jaren te brengen.

De Regeering antwoordde daarop:

> „Aan verlenging van den zittingsduur van de Provinciale Staten kan in dit stadium, aangenomen, dat daartegen geen andere bezwaren zouden bestaan, niet gedacht worden."

Mijnheer de Voorzitter! Als er zelfs niet aan gedacht kan worden, is de zaak natuurlijk uit. Waarom er niet aan gedacht kon worden, is mij eigenlijk nooit heel duidelijk geweest. Ik had het niet zoo verschrikkelijk gevonden, als de zittingsduur van de Provinciale Staten weder was bepaald op zes jaar.

Wij staan nu voor die ongelijkheid en wij staan ook voor het feit, dat de leden van de Eerste Kamer in twee helften aftreden. Nu is de vraag: welk stelsel van verkiezing kan ten slotte het meest naderen aan het ideaal, dat wij ons bij een dergelijke verkiezing voor oogen stellen. Dat ideaal is tweeledig; in de eerste plaats een zoo zuiver mogelijke evenredige verdeeling van de zetels over de partijen, en in de tweede plaats een juiste wedergave van de partijverdeeling in de Staten, ook bij hun wijziging, in de Eerste Kamer. Ten slotte wenscht de Eerste Kamer te behouden een zeker provinciaal

69ste VERGADERING. — 17 APRIL 1923.

376. Wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet.

(Snoeck Henkemans.)

karakter bij de samenstelling der Eerste Kamer. Dit maakt de zaak nog moeilijker.

Als men zich deze moeilijkheden voor oogen stelt: de ongelijke zittingsduur van de Eerste Kamer en de Provinciale Staten, het aftreden van de leden van de Eerste Kamer in twee helften en het verlangen, dat het provinciaal karakter van deze verkiezing zal blijven bewaard, moet men erkennen, dat het voorstel van de Regeering inderdaad een zeer goede oplossing van de moeilijkheden geeft. Er is m. i. geen betere oplossing te vinden.

De heer Oud opperde de gedachte om elke drie jaren, bij de verkiezing van de helft der leden van de Eerste Kamer, alle 590 Statenleden aan de stemming te doen deelnemen.

Tegen dit stelsel zijn twee bezwaren van zoo overwegenden aard aan te voeren, dat men bijna van te voren kan zeggen, dat, gesteld, dat er in deze Kamer een meerderheid voor te vinden is, een dergelijke regeling toch niet tot stand zou komen.

Het eerste bezwaar is, dat bij dit stelsel het provinciaal verband dreigt verloren te gaan. Vooral de kleine provinciën komen in zeer ongunstige positie.

Waar de heer Oud telkens de zelfde 590 Statenleden 25 Kamerleden laat kiezen, zullen ook in zijn stelsel fouten voorkomen ten opzichte van de juiste evenredige vertegenwoordiging. Er zullen ook resten voor kleine partijen verloren gaan. Maar hij maakt dan om de drie jaar telkens precies dezelfde fout. Dat is het tweede bezwaar.

Nu — en dat bewijst de berekening van de uitkomsten — kan de fout, die den eenen keer in een richting wordt gemaakt, na drie jaren worden goedgemaakt, maar wanneer men hetzelfde kiezerskorps om de drie jaren laat kiezen over 25 zetels, moet bij elke verkiezing dezelfde fout gemaakt worden en dit is inderdaad een groot bezwaar tegen het stelsel van den heer Oud.

Men moet bij de bezwaren, door den heer Oud genoemd, niet over het hoofd zien, dat bij de verkiezing van de Eerste Kamer niet zoo scherp het politiek karakter op den voorgrond pleegt te treden als bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer het geval is. Om te bewijzen, dat daarmede inderdaad rekening wordt gehouden, verwijs ik naar de verschillende uitkomstberekeningen voor de Eerste Kamer-verkiezing, welke volgens dit ontwerp gemaakt zijn naar aanleiding van de pas plaats gehad hebbende verkiezingen voor de Provinciale Staten.

De heer Oud heeft berekend, dat de vrijzinnig-democraten slechts 2 zetels in de Eerste Kamer kunnen krijgen, terwijl de uitslag van mijn berekening is, dat zij er mogelijk 4 zullen krijgen.

Jawel, zegt de heer Oud, maar dan moet men afspraken gaan maken. Wanneer nu in dit verband van afspraken gesproken wordt, denkt men daarbij aan iets te geven, waarvoor men iets terugontvangt; maar wanneer een politieke groep zeker weet een lid over te hebben, waarmede hij het ledental voor de Eerste Kamer van zijn groep niet kan vergrooten, is er dan iets tegen zijn stem te geven aan een andere na-staande partij.

Niet alleen, dat hiertegen niets te zeggen valt, maar vooral waar men zoodoende een speciale npersoon naar voren zou kunnen brengen, zou het zeer goed zijn zoo te handelen, want daardoor zal te meer uitkomen, dat het bij de verkiezing van de Eerste Kamer niet enkel en uitsluitend om de politiek gaat.

Er is met de gegevens, welke wij hebben, geen beter stelsel te bedenken dan dat door de Regeering voorgesteld.

Ik wil er nog een opmerking bijvoegen. Men zou kunnen zeggen, dat in dit ontwerp een kleine wijziging was te brengen, welke aan het bezwaar van den heer Oud te gemoet kwam, als men namelijk de 4 groepen samenvoegde tot 2: die dus elk 25 leden zouden kiezen.

Het is niet onmogelijk, dat er in de Kamer een aantal leden zullen zijn, die voor deze verandering in het stelsel der Regeering iets zouden gevoelen, maar onmiddellijk zou dan het provinciaal karakter weder op den achtergrond treden. Terwijl men aan de eene zijde iets zou winnen, nl. dat men wellicht aan een enkele kleine partij iets meer zekerheid gaf

(Snoeck Henkemans e. a.)

omtrent zijn aantal zetels, zou men aan den anderen kant verkrijgen het groote bezwaar, dat het provinciaal karakter minder tot zijn recht zou komen.

Dus eenerijds zou men een verbetering krijgen, maar anderzijds een verslechtering.

Vandaar dat ik op dit oogenblik niet aan de Regeering in overweging zou durven te geven om die verandering in het voorstel aan te brengen. Afgezien van kleine wijzigingen in de artikelen, welke niet bepaald de verkiezing van de Eerste Kamer raken, meen ik, dat de Kamer het best zal doen met het voorstel der Regeering, zooals het voorgesteld is, te aanvaarden.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn nu bezig aan de behandeling van een wetsontwerp, waarvan de indiening noodzakelijk geworden is ten gevolge van het wijken van de Regeering voor de begeerte van de leden der Eerste Kamer naar het behoud van het provinciaal verband.

Het gevolg van dat drama is geweest, dat men een wetsontwerp heeft moeten maken, dat zoo kunstig in elkaar zit, dat men bang moet zijn om eenige beweging te maken in de buurt van dat schoone gebouw, uit vrees dat het anders in elkaar zal storten.

Vandaar, dat de heer Snoeck Henkemans, als ik mij niet bedrieg lid van het Centraal Stembureau, heeft uitgeroepen: er is geen beter stelsel te vinden dan dit stelsel van de Regeering, te weten het stelsel van het Centraal Stembureau; doe dus geen moeite om te trachten het beter te maken.

Het standpunt van de Regeering zou moeten zijn: als ik maar een deskundige, een onpartijdige, een scherpzinnige regeling heb, dan blijf ik daarbij en dan moet geen poging gedaan worden om te trachten die te verbeteren. En wanneer het mogelijk mocht wezen, dat er inderdaad aan die regeling iets ontbreekt, wanneer men mij mocht aantoonen, dat zij in de practijk onbillijk, onrechtmatig zal werken, welnu, de politieke partijen zullen dat onderling met een afspraak in orde kunnen maken.

Heeft de heer Snoeck Henkemans niet verzekerd: het is gelukkig in de wereld nog niet alles politiek; er zijn nog andere overwegingen die gelden? Wanneer een partij een zetel te veel heeft, welnu, dan geeft hij dien maar aan een ander!

Wij zijn bezig met ons Staatsrecht in elkaar te timmeren en nu stel ik de vraag, of een Regeering bij dit werk, dat toch ernstig werk moet genoemd worden, zich ooit op het standpunt zal kunnen stellen, dat zooeven door den heer Snoeck Henkemans is aangegeven. Indien wij bezig zijn aan de constitutie van de andere helft van de Staten-Generaal, dan dient men toch te overwegen, of die constitutie in de wet behoorlijk wordt omschreven, maar dan moet men niet redeneeren: ik denk er maar niet aan, of er fouten in zijn; dat komt straks wel terecht door onderhandelingen van de partijen.

De heer van Vuuren stond ons te betoogen: ik denk, ik hoop, ik verwacht, ik vind, zonder dat hij eenig argument heeft aangevoerd, het zal wel losloopen, ook alweer uit deze overweging: laten wij dit wetsontwerp maar niet bekijken zelfs en niet critiseeren, geen pogingen om het te verbeteren in overweging nemen, want als gij begint te overwegen, valt de zaak in elkander. Het spijt mij van mijn vriend van Vuuren, dat hij dat standpunt inneemt, een man, die wel eens blijk geeft voor het goed recht van anderen te gevoelen en dat goed recht niet afhankelijk te willen maken van het toeval of van het bon vouloir van een of andere partij.

In dien zelfden gedachtengang hebben wij een redevoerinkje mogen hooren van een sociaal-democratisch lid van deze Kamer, van den heer Albarda. Het is het best te qualificeeren als buitensporig en ongehoord gouvernementeel. Wat is het geval? Wij hebben in dit voorstel een wetsontwerp van den heer van den Bergh, een kunststuk. Ik doe voor niemand onder in waardeering van de buitengewoon gelukkige vondsten, welke hier zijn gedaan — ik breng daaraan alle hulde —, maar juist de rede van den heer Albarda heeft ons doen twijfelen of het wel zoo mooi is als de constructoren van dit werk ons willen doen gelooven.

(Marchant e. a.)

Ieder wordt geacht de wet te kennen. Naar mijn meening moet deze regel zoo worden opgevat, dat de wet voor iedereen kenbaar en begrijpelijk moet zijn. Ik sta niet op het standpunt van den heer Dresselhuys, die zegt: als de kiezers voor de Eerste Kamer, de Statenleden, er maar uit wijs kunnen worden, zijn wij daarmede tevreden. Ik betwijfel of zij er wijs uit zullen worden, maar de heer Dresselhuys meent, dat zij er op den duur wel achter zullen komen. Ik vind dat een verderfelijk standpunt. Wij hebben al eenige wetten, o. a. de Pensioenwetten, die geen sterveling in Nederland kan lezen. Wij hebben die wetten moeten aannemen; het kon niet anders, want uit eigen initiatief kan men een dergelijke regeling niet maken, maar ik hoor, dat de man, die die wetten moet toepassen, zegt: het doet er niet toe of een ander ze niet begrijpt, als ik ze maar begrijp! Al degenen, die in ons land worden gepensionneerd, moeten maar wachten totdat die ééne mijnheer met zijn werk klaar is. Vandaar ook, dat aan alle Departementen handen vol geld worden uitgegeven aan het werk voor de toepassing van de Pensioenwetten. Dat acht ik een verkeerde methode van wetgeving. Met een dergelijk product hebben wij ook hier te doen. Nu staat blijkbaar ook de heer Albarda op dit standpunt: doe in 's hemels naam geen pogingen tot verbetering van dit werk, anders valt het in elkander. En hij vraagt aan den heer van den Bergh — ik bedoel aan den Minister van Binnenlandsche Zaken —: ik waarschuw u, wijs elk amendement, dat tot verbetering wordt voorgesteld, af. Dit was de korte inhoud van de rede van den heer Albarda. Heeft deze bedoeld, dat de Regeering zich er op moest toeleggen om te onderscheiden tusschen hetgeen in een amendement goed was en hetgeen daarin slecht was, dan begrijp ik niet, waarom de geachte afgevaardigde zonder eenig argument aan te voeren en zonder te treden in het fond der zaak, tot de Regeering heeft gezegd: wij komen er niet, van de regeling van de evenredige vertegenwoordiging in de Eerste Kamer komt niets terecht, als wij kans geven aan een amendement.

Mijnheer de Voorzitter! Als dat fantasie is, zal het mij aangenaam zijn, indien wij van die redevoering van den heer Albarda, waarvan ik dan blijkbaar niets heb begrepen, een nadere interpretatieve verklaring krijgen. Zoo doet men niet, als men staat voor werk, dat men zelf sterk acht. Dan moet het tegen critiek bestand zijn en moet men de critiek, welke geoefend wordt, weerleggen.

Ik vraag van de leden van deze Kamer: zegt of gij het recht of onrecht vindt, of gij het amendement technisch aannemelijk acht, ja of neen, maar zegt nooit: het kan wel zijn, dat het recht is, maar ik weiger het te onderzoeken!

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Met de verschillende geachte afgevaardigden, die hun leedwezen er over uitspraken, dat eerst heden de Kamer in de gelegenheid is, met de Regeering van gedachten te wisselen over dit wetsontwerp, ga ik akkoord. Ook mij zou het aangenamer zijn geweest, indien eenige weken, liefst eenige maanden geleden wij in staat waren geweest, dit zeker belangrijke wetsontwerp te behandelen. Intusschen geloof ik, dat niemand daarvan een grief kan worden gemaakt. Immers, nadat in tweede lezing de wetsontwerpen tot herziening der Grondwet in behandeling waren gebracht, heb ik onder dagteekening van 15 Mei 1922 aan het Centraal Stembureau (dat, zooals verschillende geachte afgevaardigden te recht opmerkten, de adviseur der Regeering is) gevraagd, mij ten deze een voorstel te willen voorleggen. Met grooten ijver en, naar ik zeer te recht uit den mond van den heer Dresselhuys heb vernomen, met volkomen onpartijdigheid en groote scherpzinnigheid heeft het Centraal Stembureau zich van die taak gekweten. Er is natuurlijk eenige tijd verloopen tusschen het oogenblik, dat ik het voorstel van het Centraal Stembureau ontving en het bij de Kamer inkwam; ik moest persoonlijk nagaan, of ik met den hoofdinhoud akkoord ging en daarna moest het den gewonen weg van het Departement naar de Kamer volgen.

Intusschen moge ik aan de verschillende geachte afgevaardigden, die het wetsontwerp hebben besproken in gunstigen zin, den dank der Regeering betuigen. Indien het

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

eenigszins juist is, dat het voorstel laat is ingediend, dan veroorloof ik mij, hetzelfde te zeggen van verschillende zeer belangrijke amendementen, die vrij laat na het Eindverslag ter kennis van Kamer en Regeering zijn gekomen. Dat spijt mij om verschillende redenen. De voornaamste is wel, dat mij zoo de gelegenheid ontnomen wordt om rustig na te gaan, welke de gevolgen zouden kunnen zijn van eventueele aanneming van dergelijke amendementen. Door verschillende geachte afgevaardigden is te recht opgemerkt, dat het gebouw, zooals het in hoofdzaak door het Centraal Stembureau is opgetrokken en door de Regeering overgenomen, zeer kunstig in elkaar is gezet. Men kan er geen steen van wegnemen, op gevaar, dat men er een niet in passenden steen voor in de plaats stelt en het geheele gebouw in elkander stort. De zeer korte tijd van beoordeeling van ieder dier steenen heeft tot gevolg, dat ik tegenover verschillende laat ingediende amendementen een zeer gereserveerde, voorzichtige, misschien afwijzende houding zal moeten aannemen. Dat zou wellicht niet in die mate het geval zijn geweest, indien de amendementen ietwat vroeger waren ingediend.

De geachte afgevaardigde de heer Albarda heeft mij gevraagd, bij de bespreking van ieder van de amendementen nu eens precies te zeggen, welke naar mijn oordeel zouden zijn de mogelijke gevolgen van de aanneming van zoodanig amendement. Als ik hem wèl begrepen heb, is dus zijn raad: wees niet spaarzaam bijv. met het woord onaannemelijk, met sterke bestrijding, met het sterk afraden van een amendement. Mijnheer de Voorzitter! Terwijl ik in het algemeen van oordeel ben, dat het overleg, dat tusschen Kamer en Regeering bij de behandeling van een wetsontwerp moet worden gevoerd, medebrengt een tegemoetkomende houding van de zijde der Regeering, voor zoover dit eenigszins mogelijk is, tegenover voorgestelde amendementen, geloof ik, dat bij deze gelegenheid wel een uitzondering op dien regel toelaatbaar is. Immers, wij hebben in de eerste plaats een buitengewoon moeilijke materie, in de uitwerking waarvan veranderingen aangebracht soms consequenties met zich brengen, die men aanvankelijk niet overziet, en eindelijk, Mijnheer de Voorzitter, dit wetsontwerp moet, al dan niet gewijzigd, spoedig het *Staatsblad* bereiken. Nu is ook deze laatste overweging er een, die mij er toe zal leiden om zooveel mogelijk aan het verzoek van den geachten afgevaardigde den heer Albarda te voldoen.

De heer Dresselhuys heeft, als ik het zoo mag uitdrukken, gezegd: laat de Kamer dit voorstel nu maar aannemen, men kan later altijd zien, en misschien binnen zeer korten tijd, de wet wijzigen. En, herinner ik mij wel, dan was de gedachtengang van den heer van Vuuren ongeveer dezelfde. Ik zou toch niet te ver op dezen weg met de geachte afgevaardigden willen medegaan. Indien er werkelijk verbeteringen zijn aan te brengen, die, naar het oordeel der Regeering, in haar gevolgen zijn te overzien, dan zou ik, misschien schijnbaar in strijd met het advies van de geachte afgevaardigden, toch wel aan voorstanders van amendementen willen te gemoet komen.

De geachte afgevaardigde de heer Oud heeft, herinnerende aan hetgeen ik verleden jaar bij de verdediging van het door de Eerste Kamer verworpen wetsontwerp heb gezegd, mij te gemoet gevoerd:

> „Hetgeen gij nu in de Memorie van Antwoord over het karakter der Eerste Kamer aanvoert, is eigenlijk geheel in strijd met hetgeen gij toen gezegd hebt. Gij zeidet toen: Wanneer men beweert, dat het voorstel van de Regeering tot gevolg heeft dat de Eerste Kamer zal worden een doublure van de Tweede Kamer, dan vergist men zich op die en die gronden."

Ik ben die meening nog toegedaan, maar die meening werd niet gedeeld door een van de twee lichamen, die over het al of niet zijn van doublure hadden te oordeelen. Nu heb ik moeten zoeken naar eenige andere verschilpunten, ten einde aldus de Eerste Kamer in karakter meer te doen verschillen van de Tweede Kamer. Hij dus, die in het voorstel van verleden jaar voldoende tegenstellingen tusschen Eerste en Tweede Kamer aanwezig achtte om eerstgenoemde niet een

doublure van de Tweede Kamer te noemen, zal in dit voorstel nog meer van zijn gading vinden.

Het is dus eigenlijk een verschil van meer of minder. Men kan zich niet beroepen op hetgeen ik verleden jaar gezegd heb. De omstandigheden waren anders; de eischen, waaraan de Eerste Kamer moest voldoen, waren andere dan die nu moeten worden gesteld, immers, het provinciaal verband, waaraan groote waarde werd gehecht, moest in het wetsvoorstel worden vastgelegd.

Mijnheer de Voorzitter! Verschillende geachte afgevaardigden hebben nu reeds bij de algemeene beschouwingen de gedachten besproken, die aan sommige artikelen en aan hun amendementen ten grondslag liggen. Ik meen in uw geest te handelen, wanneer ik de bespreking van die gedachten uitstel, totdat die artikelen in behandeling zijn en de geachte afgevaardigden hun amendementen nader hebben verdedigd. Die verdediging zal vermoedelijk bestrijding van andere zijden uitlokken; het zal, dunkt mij, voor een geregelden loop van het debat gewenscht zijn, als ik thans op die amendementen niet inga. Daarom meen ik voor het oogenblik met deze beantwoording van de verschillende sprekers te kunnen volstaan.

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wilde nog een korte opmerking maken naar aanleiding van de redevoering, die de heer Marchant in dit debat heeft gehouden, nadat zijn partijgenoot Oud reeds uitvoerig het standpunt zijner fractie had uiteengezet. Het bleek spoedig, dat het de bedoeling was van den heer Marchant, onvriendelijkheden of liever hatelijkheden te zeggen aan het adres van enkele leden van deze Kamer, waarbij de heer Snoeck Henkemans en ik het voorrecht hadden, in het bijzonder onder vuur genomen te worden. Het aan den heer Snoeck Henkemans overlatende, of deze op de onvriendelijkheden aan zijn adres wenscht in te gaan, voel ik voor mij wel behoefte op te komen tegen hetgeen de heer Marchant aan mijn adres heeft gericht. Ik heb den indruk gekregen, dat de heer Marchant in dit wetsontwerp een zaak ziet, die vooral van belang is voor zijn partij. De heer Oud heeft heel openhartig uitgelegd, dat de al of niet aanneming van zijn amendement ten gevolge zal hebben, dat de vrijzinnig-democratische partij 4 of 2 zetels in de Eerste Kamer zal hebben. Ik kan mij heel goed voorstellen, dat de heeren vrijzinnig-democraten dat van groot belang achten, en dat het hen zelfs eenigszins opwindt. Maar de heeren moeten zich ook kunnen voorstellen, dat dat voor de andere politieke partijen niet zoo een wereldschokkende gebeurtenis is, en dat die partijen zich meer laten leiden door het verlangen, dat in ieder geval evenredige vertegenwoordiging in de wet komt voordat het te laat is.

De heer **Wijnkoop**: Dat komt er niets op aan!

De heer **Albarda**: Mijnheer de Voorzitter! Als ik het zoo zeggen mag: daar komen de apen uit de mouwen. De heer Wijnkoop zegt, blijkbaar ook namens de vrijzinnig-democraten: dat komt er niets op aan! Voor mij en anderen komt het er wel op aan.

De heer **Wijnkoop**: En ik dacht, dat gijlieden zoo tegen de Eerste Kamer waart!

De heer **Albarda**: Het is nutteloos om met u, mijnheer Wijnkoop, daarover te debatteeren. Want al komt het er voor u niet op aan, voor ons komt het er wel op aan, hoe de Eerste Kamer samengesteld wordt.

De heer Marchant nu meende, dat ik de bedoeling had, van den Minister onaannemelijkverklaringen uit te lokken met betrekking tot amendementen. Die uitlegging van mijn korte redevoering wijs ik af. Die interpretatie is onjuist.

Ik heb zelfs te kennen gegeven, dat ik voor sommige deelen van de amendementen van den heer Oud voorkeur gevoelde, maar ik heb aan den Minister gevraagd ons niet in het onzekere te laten omtrent de verwachtingen, die hij aan de aanneming van de amendementen verbindt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nader uitleggen, waarom

ik dat heb gevraagd. Wanneer wij hier amendementen zouden aannemen, waarvan de Minister in zijn binnenste zou denken: door de aanneming van die amendementen wordt het wetsontwerp in de Eerste Kamer moeilijk verdedigbaar en biedt die verdediging in de Eerste Kamer weinig of geen kans op succes, zou ik meenen, dat de Kamer achteraf het gevoel kan hebben er te zijn ingeloopen.

Wij hebben alreeds eerder de Regeering met een dergelijk ontwerp voor de Eerste Kamer zien komen. De Regeering is reeds eerder met de regeling van de evenredige vertegenwoordiging voor de Eerste Kamer geweest en heeft toen daar den slag verloren. Wanneer nu ditmaal de Regeering met de evenredige vertegenwoordiging voor de Eerste Kamer bij dat Staatslichaam komt, moet de Regeering sterk staan voor de zaak, die zij heeft te verdedigen.

De heer **Wijnkoop**: Wij zijn toch geen slaven van de Eerste Kamer.

De heer **Albarda**: Och, mijnheer Wijnkoop, praat gij niet over slavernij! Daarover disputeer ik met u niet.

De Regeering moet zich dan in staat gevoelen, de zaak krachtig te verdedigen en den strijd te winnen en daarom wilde ik weten, hoe de Minister, die het ontwerp in de Eerste Kamer zal verdedigen, tegenover het wetsontwerp in een bepaalde gedaante staat.

Dat beteekent volstrekt niet een uitlokken van een onaannemelijkheidsverklaring. Het beteekent veeleer, dat, wanneer de Regeering meent, dat de zaak zoo kan worden aanvaard, zij dit ook zal zeggen en daarmede op zich neemt de verantwoordelijkheid voor een krachtige verdediging in de Eerste Kamer.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wijs de aantijging van den heer Marchant, dat het er mij om te doen zou zijn de amendementen van den heer Oud onaannemelijk verklaard te krijgen, af. Aan den anderen kant wil ik nogmaals verklaren, dat in de omstandigheden, waarin wij ons op het oogenblik bevinden en waarin tijdverlies zou kunnen leiden tot mislukking van de zaak, ik niet wil medewerken aan avonturen, die de totstandkoming van de zaak in ernstig gevaar zouden brengen.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij, dat nu door den heer Albarda de nadruk is gelegd op een element, dat ik het liefst in deze zaak vermeden had gezien, namelijk het element van partijbelang in plaats van het recht.

Mijnheer de Voorzitter! Indien dit ontwerp eens niet mocht worden aangenomen, wat voor „wereldschokkende gebeurtenis" zou dan plaats hebben? De wereldschokkende gebeurtenis zou dan zijn, dat, totdat een andere wijziging zou tot stand zijn gekomen, de Eerste Kamer zou worden samengesteld op de wijze, waarop zij op het oogenblik wordt samengesteld. Dat wil van een partij-oogpunt gezien zeggen, dat het geheel onzeker zou zijn of de vrijzinnig-democraten vier zetels zouden behouden, maar dat het ongelukkig zou zijn voor de partij van den heer Albarda. dat die nog wat geduld moest hebben voordat zij de tien zetels in de Eerste Kamer zou bezetten, die zij volgens de evenredige vertegenwoordiging zou krijgen. Voilà tout! Vandaar, dat de heer Albarda in de samenstelling van de Eerste Kamer, die toch in overgroote meerderheid aan de partijen van de rechterzijde zal blijven, zoo'n wereldschokkende gebeurtenis ziet! Men zal straks, als zijn partij in plaats van vier, tien zetels zal bezetten, eens wat zien!

Daarom moest de heer Albarda, nota bene een sociaaldemocraat, den Minister van Binnenlandsche Zaken op het hart binden: handel toch niet overijld, bekijk die amendementen toch goed, want als gij er eens een accepteert of laat aannemen, waaraan iets ontbreekt, zoudt gij misschien straks in de Eerste Kamer met de verdediging zwak staan.

Mijnheer de Voorzitter! Het is deze houding geweest, waarop ik de aandacht heb willen vestigen en die in hooge

(Marchant e. a.)

mate verzwakt — met of zonder den wil van den heer Albarda, ik laat dat in het midden en ben bereid op zijn verklaring aan te nemen, dat het tegen zijn wil is — de positie van de indieners van deze amendementen.

Zij zou de Kamer er toe brengen om, aanvaardende het standpunt van den heer Albarda, te denken: laat ons er nu maar overheen stappen, als wij gebreken zien in het ontwerp; laat ons nu niet onderzoeken, of die door amendementen kunnen worden verholpen, want men kan nooit weten, of door aanneming der amendementen het geheele gebouw niet zou blijken op een te zwakken grondslag te zijn opgetrokken.

Dat is het eenige, wat ik had te zeggen. Niemand behoeft er zich warm over te maken, niemand behoeft te denken, dat ik eenige hatelijkheid heb willen zeggen. Ik ben er alleen op uit het wetsontwerp te verbeteren en de Kamer er toe te brengen, dat zij de pogingen, welke daartoe worden aangewend, zal bekijken uit een onpartijdig en objectief oogpunt.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch even te constateeren de eigenaardige houding van den heer Marchant of liever van de vrijzinnig-democratische partij.

Waarop kwam de redeneering van den heer Oud straks neer? en wat is de bedoeling van diens amendement? Eenvoudig de vrees, dat zijn fractie nu 2 zetels in de Eerste Kamer zal krijgen en met zijn wijziging 4.

Nu draait de heer Marchant de zaak om en zegt, dat de houding van den heer Albarda beheerscht wordt door de vrees van de sociaal-democraten meer of minder zetels te zullen verkrijgen.

Het is juist andersom! De vrijzinnig-democraten zetten op den voorgrond het voordeel voor hun partij en in de eerste rede van den heer Marchant zeide deze, dat het hier ging over de quaestie ,,recht of onrecht'', maar daarbij zou dan onrecht zijn een paar zetels minder voor de heeren vrijzinnig-democraten!

Wij zouden zijn ultra-gouvernementeel of zoo iets.

Och neen, Mijnheer de Voorzitter, de zaak voor ons is deze. Wanneer in het algemeen belang in het Staatswezen een zaak moet worden tot stand gebracht, kan men niet volstaan met eeuwig af te breken.

De heer **Ketelaar**: Daarom heeft de heer Oud zijn amendementen ingediend.

De heer **Schaper**: Men kan door het indienen van amendementen de zaak juist in de war sturen en dus ook afbreken. De heeren kunnen nu met hun drieën hard schreeuwen, maar laat mij nu ook eens wat zeggen. Wij staan onder het odium van door de verwerping door de Eerste Kamer van een deel der eerste Grondwetsherziening nu eenmaal niet te kunnen krijgen, wat wij gaarne zouden wenschen.

Nu is hier de vraag: zullen wij deze regeling, al is zij niet volmaakt, tot stand brengen of zullen wij redeneeren, gelijk de heer Marchant, daarbij geassisteerd door den heer Wijnkoop: het kan ons niet veel schelen, of de zaken in de war loopen; dan gaat de zaak maar op denzelfden voet door? Ik begeer niet weder een Eerste Kamer gekozen te zien, zooals verleden jaar plaats had, met 42 rechtsche leden, terwijl de rest een beetje over links verdeeld is, waarbij de vrijzinnig-democraten toevallig eenig voordeel hebben gehad.

Amendementen, die ons duidelijk en goed voorkomen, zullen wij natuurlijk steunen; maar niet amendementen, waardoor het geheele systeem der wet in de war geschopt zou worden, zoodat men misschien straks, zooals het dikwijls gaat, voor technische onmogelijkheden zou komen te staan.

Het wetsontwerp is niet duidelijk, zegt de heer Marchant. Dikwijls zijn, helaas, inderdaad onze wetsontwerpen zeer moeilijk te lezen en ingewikkeld; maar stemmen de heeren altijd alleen voor wetsontwerpen, die duidelijk leesbaar zijn? Ik noem b.v. de Pensioenwet.

De heer **Marchant**: Ik heb er duidelijk bij gezegd, dat het toen niet anders kon.

(Schaper e. a.)

De heer **Schaper**: Juist, daar wilde ik op komen. Zeker, ondanks de onduidelijkheid van die wet stemden de heeren er toch vóór. Nu staan wij voor een zelfde geval; dit wetsontwerp is ook niet geheel duidelijk. Maar de zaak moet tot stand komen en wij zullen er vóór stemmen, als het ons niet onmogelijk gemaakt wordt door amendementen, ten gevolge waarvan het geheele systeem in de war gestuurd wordt.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! De uitval van den heer Schaper verwondert mij in hooge mate.

De heer Schaper zet het debat in dit teeken: de vrijzinnig-democraten komen met een amendement, omdat zij daardoor twee zetels meer in de Eerste Kamer zullen krijgen.

Ik doe opmerken, dat dit amendement al was ingediend lang vóórdat de uitslag der Statenverkiezingen bekend was en volgens de samenstelling van de oude Staten was het niet eens noodig geweest om dit amendement in te dienen, omdat die samenstelling gemaakt zou hebben, dat ook bij de groepenindeeling, met name in de zuidelijke groep, de vrijzinnig-democraten een zetel meer zouden gekregen hebben. De zaak stond dus geheel anders, toen het amendement werd ingediend, dan nu.

De heer Schaper kan zich echter nu eenmaal niet indenken, dat men hier in de Kamer ook wel eens iets doet uit beginsel. Hij meende direct hierin te moeten zien iets wat alleen ten doel heeft om den vrijzinnig-democraten meer zetels in de Eerste Kamer te bezorgen, maar vraagt zich niet af: wat brengt het recht in deze mede? Brengen recht en billijkheid soms niet mede, dat de vrijzinnig-democraten 1 of 2 zetels meer krijgen? Het laat hen volkomen koud, of hier onrecht wordt begaan. Hij zou het misschien juristerij noemen.

Ook is het een geheel onjuiste voorstelling van zaken, als de heer Schaper zegt: gij, vrijzinnig-democraten, doet hier niets anders dan den boel afbreken. Ik heb juist zeer ernstig mijn best gedaan om op te bouwen in plaats van af te breken. Het was heel eenvoudig geweest met niets anders te komen dan met de critiek, die ik heb uitgesproken, en aan het slot te zeggen: op deze gronden meen ik, dat het wetsontwerp onaannemelijk is en dus verworpen moet worden. Dat heb ik niet gedaan; ik heb mij daarvoor veel moeite gegeven; het is heusch een heel werk om zoo iets behoorlijk in amendementen te gieten en dat doet men niet als het om niets anders te doen is dan af te breken.

De heer Schaper moest niet met dergelijke kleine argumentatie komen. Wij hebben getracht op te bouwen. Men kan met ons van gevoelen verschillen en ik zal het niemand kwalijk nemen, als hij op den een of anderen grond meent, dat ons amendement niet deugt of dat er iets aan ontbreekt; en wanneer men ons zegt: gij moet dit of dat aanvullen, dan zullen wij van dien goeden raad niet afkeerig zijn; maar de heer Schaper, die blijkbaar van de zaak geen sikkepit begrijpt, moest hier niet een dergelijke redevoering komen houden. Ik beweer niet, dat ik de eenige ben, die het begrijpt; iedereen, die normale hersenen heeft, kan het snappen, maar dan moet men zich de moeite geven het te bestudeeren. Dat heeft de heer Schaper blijkbaar niet gedaan.

Thans nog een opmerking over de zaak zelf. De heer van Vuuren zeide, dat uit de geschiedenis van de Grondwetsherziening uitdrukkelijk blijkt, dat men niet wenschte, dat de Eerste Kamer een doublure van de Tweede zou worden. Ook de Minister liet zich in dien geest uit, maar ik wijs er op, dat men gemeend heeft dat te bereiken door de gesplitste aftreding, en het gaat nu over de vraag, hoe men binnen het kader van die gesplitste aftreding kan komen tot een bepaald stelsel van verkiezing van de Eerste Kamer. Men kan dat doen op de wijze van de Regeering, maar ook op de wijze van het door mij voorgestelde amendement. In beide gevallen wordt te gemoet gekomen aan de bezwaren, die de Eerste Kamer tegen de aanvankelijke lezing der Grondwetsherziening had.

Volgens den heer Snoeck Henkemans zou bij de verkiezing van de leden over het geheele land het provinciaal verband zoek raken, maar de regeling, zooals die in mijn amendement is getroffen, doet dat provinciaal verband niet alleen niet

(Oud e. a.)

zoek raken, maar maakt het zelfs veel sterker dan het ontwerp der Regeering.

De heer Snoeck Henkemans vindt het mooie van het stelsel der Regeering, dat de fouten in de eene groep kunnen worden opgewogen tegen de fouten in de andere groep. Ik geef toe, dat de samenstelling der Staten zoo kan zijn, dat dat mogelijk is, maar ik heb aangetoond, dat de toestand thans zoo is, dat die fouten niet worden opgewogen. En wat heeft men aan een stelsel, waarbij dit opwegen mogelijk is, maar in werkelijkheid niet gebeurt? Dan heb ik liever een stelsel, waarbij twee keer dezelfde fout kan gemaakt worden, dan een stelsel, waarbij dat vier keer kan gebeuren.

Als men zegt, dat dit ontwerp het *Staatsblad* moet bereiken, dan wijs ik er op, dat, wanneer het niet mogelijk was om tijdig een wetsontwerp tot stand te brengen met een goed stelsel van evenredige vertegenwoordiging voor de Eerste Kamer, het gevolg zou wezen, dat de Eerste Kamer dezen zomer moest worden gekozen volgens het oude stelsel, en onder alle omstandigheden een ontbinding van de Eerste Kamer noodig zou zijn om dat beginsel van de evenredige vertegenwoordiging in toepassing te brengen. Die ontbinding kan de Regeering doen plaats hebben op ieder tijdstip, dat zij daarvoor geschikt acht, m. a. w., wanneer men zou komen te staan voor het feit, dat zoo verschrikkelijk wordt gevonden, dat dit voorstel werd verworpen, zou men over een half jaar een beter voorstel tot stand kunnen brengen, dat dan onmiddellijk in werking kan treden.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Aan de orde is thans artikel I, dat omvat een aantal wijzigingen van artikelen der Kieswet. Ik stel voor, de wijzigingen in de artikelen 39, 41, 42 en 46 even aan te houden en te beginnen met de wijziging van artikel 50, omdat daarop is ingediend het hoofdamendement van de groep amendementen van den heer van den Heuvel c.s., voorkomende op Stuk n°. 10, en dus eerst de gelegenheid te geven om het stelsel, daarin neergelegd, uiteen te zetten en te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over het voorstel tot wijziging van artikel 50, luidende:

„In artikel 50, eerste lid, wordt in plaats van „zeven" gelezen „vier".

Het derde lid wordt vervangen door de volgende vijf leden:

„Onmiddellijk na afloop van den termijn gesteld in het eerste lid, nummert het centraal stembureau in een voor de kiezers toegankelijke zitting de lijsten in de volgorde door het lot aangewezen, op de volgende wijze.

Betreft het de verkiezing van de leden van den raad van eene gemeente die niet in kieskringen is verdeeld, dan worden lijsten welke tot een groep zijn verbonden, bij deze loting als een lijst beschouwd. Vervolgens wordt aan deze lijsten naast het nummer, eveneens bij loting, een letter toegekend.

Betreft het een andere verkiezing, dan worden allereerst genummerd de lijsten welke tot groepen zijn verbonden, benevens de niet tot een groep verbonden lijsten waarop dezelfde candidaten, in gelijk getal en in dezelfde volgorde gerangschikt, zijn geplaatst (gelijkluidende lijsten). Lijsten welke tot een groep zijn verbonden, en eveneens gelijkluidende lijsten gelden bij deze loting als één lijst.

Komen onder de lijsten, welke aldus hetzelfde nummer hebben verkregen, lijsten voor, die niet de eenige draagster van dit nummer zijn in den kieskring, waar ze zijn ingeleverd, dan wordt aan elk dezer laatstbedoelde lijsten, naast het nummer, eveneens bij loting, een letter toegekend. Ook bij deze loting gelden gelijkluidende lijsten als een lijst. Heeft een lijst aldus een nummer en een letter gekregen en komt in een anderen

(Voorzitter e. a.)

kieskring een gelijkgenummerde, gelijkluidende lijst voor, waaraan geen letter is toegekend, omdat zij in dien kieskring de eenige draagster van dit nummer is, dan wordt aan deze lijst alsnog dezelfde letter toegekend.

Vervolgens worden ten aanzien van iederen kieskring aan de op zichzelf staande lijsten eveneens bij loting toegekend de in dien kieskring nog niet aan andere lijsten toegekende nummers."

Het vierde lid wordt achtste lid.",

waarop de volgende amendementen zijn voorgesteld:

I. een, door de heeren van den Heuvel, Beumer, Snoeck Henkemans, Albarda, Dresselhuys, Oud, Rutgers en Deckers (Stuk n°. 10), strekkende om in de wijziging betreffende artikel 50 in den derden regel „vijf" te vervangen door „zes" en vóór de daaropvolgende alinea in te voegen:

„Lijsten ingediend in een zelfden kieskring kunnen, wanneer het geldt eene verkiezing van leden der Tweede Kamer en der Provinciale Staten, niet worden verbonden. Heeft een gemachtigde eene verklaring betreffende verbinding van zoodanige lijsten onderteekend, dan is zijne onderteekening ongeldig.", en

II. een subamendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 18), strekkende om in het door den heer van den Heuvel c.s. voorgestelde nieuwe derde lid van artikel 50 te doen vervallen de woorden: „, wanneer het geldt eene verkiezing van leden der Tweede Kamer en der Provinciale Staten.", en

III. een subamendement van de heeren van Schaik en de Monté ver Loren, mede-onderteekend door de heeren Fleskens, van Sasse van Ysselt, van Wijnbergen, van Rijckevorsel, Feber, de Wilde, Schouten en Fruytier (Stuk n°. 22), strekkende om van de voorgestelde nieuwe alinea van art. 50 der Kieswet het aanvangswoord „Lijsten" te vervangen door „Niet door dezelfde kiezers onderteekende en tot één lijstengroep verbonden lijsten".

De heer **van den Heuvel** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Na de schriftelijke toelichting kan ik zeer kort zijn. Gelijk is gezegd, strekt het amendement om te voorkomen, dat heterogene groepen haar lijsten verbinden. Men pleegt daardoor bedrog ten aanzien van de kiezers; de een wordt door deze, de andere door gene leuze aangelokt, en men verkrijgt daardoor een verkeerde voorlichting. In de toekomst kan dit gevaar veel sterker worden, doordat men lijsten te koop kan gaan aanbieden; er waren reeds scharrelaars, die vroegen hoeveel men er voor over had. Als men met een eigen lijst komt, weten de kiezers waaraan zij toe zijn.

Voorgesteld door tien leden, maakt het amendement van den heer van den Heuvel c.s. (Stuk n°. 10) een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Vuuren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord tot toelichting van het subamendement van de Commissie van Rapporteurs en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit subamendement behoeft zeer weinig toelichting. De Commissie van Rapporteurs meent, dat, indien het amendement in de wet wordt opgenomen, de bepaling niet alleen moet gelden voor de Tweede Kamer en voor de Provinciale Staten, maar ook voor den gemeenteraad, omdat daarvoor h. i. dezelfde redenen bestaan.

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt het subamendement (Stuk n°. 18) een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Schaik** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn subamendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van den heer van den Heuvel heeft ten doel, het kwaad van de verbinding van zeer heterogene lijsten te stuiten. Dit doel is ongetwijfeld prijzenswaardig, immers een

(van Schaik.)

zoodanige verbinding komt neer op een speculatie, waarbij elke lijst kans verwerft om met behulp van vreemde stemmen een of meer candidaten verkozen te krijgen. Als prijs wordt gegeven de mogelijkheid, dat men met eigen stemmen een of meer candidaten van een andere politieke partij aan een zetel helpt. Dit procedé is niet vrij van bedenking, omdat het, althans in bepaalde gevallen, een andere bestemming aan de stemmen der kiezers geeft dan waarschijnlijk hun bedoeling is geweest. Er is alles voor te zeggen om praktijken als deze uit te roeien, maar een andere vraag is, of dit kwaad ook afdoende beteugeld kan worden. De Regeering heeft er in de Memorie van Antwoord op gewezen, dat samensmelting van lijsten tot één lijst altijd mogelijk blijft, zoodat politieke partijen, die niet aan elkander verwant zijn, toch één lijst kunnen indienen.

Men dient evenwel de beteekenis var het gesignaleerde euvel niet te overdrijven en in elk geval geen middelen aan de hand te doen, die in zich zelf ook een kwaad zijn. De ondervinding leert zeer zeker, dat lijsten van heterogene groepen worden verbonden, maar men zal toch niet kunnen ontkennen dat de ervaring tot nu toe is geweest, dat vele van die verbonden lijsten in politiek opzicht een soort van Seelenverwandtschaft vertoonden. Lijsten, die absoluut met elkander in strijd waren, heeft men tot nu toe niet veel met elkander verbonden gezien.

De heer **Kleerekoper**: Zeker wel! Er waren lijsten van bezuinigers en van menschen, die zich voor groote uitgaven aanbevalen.

De Voorzitter: Ik zal den heer Kleerekoper aanstonds gelegenheid geven zijn meening kenbaar te maken.

De heer **van Schaik**: Ik zou willen zeggen, het is allemaal één pot nat.

Het verbinden van lijsten, die aan elkander verwant zijn, biedt toch zeker in andere opzichten wel voordeelen. Wanneer een partij zoo klein is, dat zij geen harer vertegenwoordigers gekozen kan krijgen, vallen haar stemmen toe aan andere partijen, en het is zeer wel mogelijk, dat dientengevolge een partij van geheel tegenovergestelde opvattingen een zetel krijgt. Ik kan mij levendig voorstellen, dat een partij als bijv. die van mejuffrouw van Dorp liever haar lijsten verbindt met die van haar eenigszins verwante groepen, dan dat zij haar stemmen ziet toegewezen bijv. aan de partij van den heer Wijnkoop. Men moet dus, ook al acht men misschien verbinding van lijsten op zich zelf niet wenschelijk, dergelijke gevoelens, die men apprecieeren kan, toch niet uitschakelen. Men moet voorzichtig zijn eer men doet wat de heer van den Heuvel doet, dergelijke verbindingen generaliseerend kiezersbedrog noemen.

Intusschen ben ik ook niet blind voor de bezwaren en ik wil gaarne medewerken om die weg te nemen, maar de vraag is of de amendementen van den heer van den Heuvel de gewenschte oplossing bieden. In de eerste plaats merk ik op, dat door het amendement tot wijziging van artikel 50 nu ook zullen worden verboden zoodanige verbindingen van lijsten, die op zich zelf niet afkeurenswaardig zijn. Ik denk bijv. aan de verbindingen, die bij de laatstgehouden Tweede Kamer-verkiezing zijn tot stand gebracht door den Vrijheidsbond. Deze had drie lijsten ingediend, een hoofdlijst, een lijst voor den heer Ter Hall en een lijst voor den heer Staalman. Door het amendement van den heer van den Heuvel zou het den Vrijheidsbond voortaan verboden worden met dergelijke lijsten te komen. Ook de Christelijk-historische partij, die een hoofdlijst had ingediend en een bijlijst, zal voortaan daartoe niet meer in de gelegenheid zijn. Het is zeer aannemelijk, dat in bepaalde omstandigheden een politieke partij er belang bij heeft, naast de hoofdlijst nog een tweede lijst in te dienen, aan het hoofd waarvan een gewestelijke grootheid of bekendheid staat. Dat zal nu practisch niet meer mogelijk zijn. Ik moet dus zeggen, dat de rigoureusheid van het amendement ook haar schaduwzijden heeft. Maar dat daargelaten. Om het amendement aannemelijk te maken, hebben de voorstellen het noodig geacht, ook voor te stellen het aantal candidaten, dat voortaan op één lijst kan worden gecandideerd, te brengen van 10 op 20. Noodzakelijk is dit voorstel zeker niet. Als men bijv. zou handelen als de partij, waartoe ik de eer heb te behooren, de Roomsch-Katholieke Staatspartij, dan kan men voor elken kring of voor elke groep van kringen volstaan met een lijst van 10.

Noodzakelijk is het dus niet, maar aan den anderen kant heeft men te eerbiedigen een opvatting als die van de Christelijk-historische partij, die blijkbaar een nationale lijst wil indienen en daarnaast noodig heeft één of meer bijlijsten, als het amendement van den heer van den Heuvel op art. 50 wordt aangenomen en tevens het maximum van 10 candidaten op één lijst behouden blijft. Daarom begrijp ik, dat, indien het amendement-van den Heuvel op art. 50 wordt aangenomen, aan een uitbreiding van het aantal candidaten per lijst moeilijk zal zijn te ontkomen. Dat neemt niet weg, dat op zich zelf een dergelijke uitbreiding door geen enkele partij wordt begeerd. Nu moet men naar de meening van de voorstellers van het subamendement de bezwaren tegen de mogelijkheid van uitbreiding van het candidatenaantal niet onderschatten. Bij de totstandkoming van de tegenwoordige Kieswet is er op gewezen, dat de verhooging van het aantal plaatsen op de lijsten zou leiden tot verijdeling van de gewenschte decentralisatie en onnoodige vergrooting van het stembiljet. Die bezwaren gelden nu nog. Men kan alleen zeggen, dat op het oogenblik de decentralisatie ook kan worden ontgaan door indiening van dezelfde lijsten in alle kieskringen, gelijk bijv. nu door de Christelijk-historischen is geschied. Maar het grootste bezwaar van de voorstellers van het subamendement is, dat zij vreezen, dat door de grootere partijen onnoodig gebruik zal worden gemaakt van de bevoegdheid, om 20 candidaten op de lijsten te zetten. Sinds de invoering van de evenredige vertegenwoordiging is meer en meer naar boven gekomen het streven, om zich candidaat te stellen voor de Tweede Kamer. Er zijn tal van menschen, die zich geroepen wanen volksvertegenwoordiger te zijn. Waar nu reeds bij de stemmingen in de kiesvereenigingen tientallen candidaten afvallen, omdat er voor hen geen plaats meer is op de candidatenlijsten, zal de neiging gaan bestaan om gegadigden, die thans overschieten, nog een plaats te geven op de lijst van 20. Zoo worden ze officieel Kamercandidaat en zij streven mee naar boven. De strijd om het Kamerlidmaatschap, ook bij hen, die er niet voor in aanmerking komen, zal grooter worden en het Kamerlidmaatschap zal nog meer gevulgariseerd worden dan het sedert de invoering van de evenredige vertegenwoordiging reeds is. Wij meenen, dat er alles voor te zeggen is, juist om de Volksvertegenwoordiging te maken tot of te behouden als selectiekorps, den weg daarheen zoo moeilijk mogelijk te maken. Door de invoering van het 20-plaatsen-stelsel maakt men het gemakkelijker om daarin te komen. Daarom hebben de heer de Monté ver Loren en ik bezwaar tegen de wijziging van art. 37.

Aan den anderen kant willen wij zeer gaarne aan de wenschen van den heer van den Heuvel te gemoet komen door zelf een voorstel te doen, waarbij de verbinding van de lijsten wordt beperkt.

Het voorstel komt er op neer, dat wij het mogelijk willen maken, dat in een kieskring twee lijsten worden verbonden, mits die lijsten geteekend zijn door dezelfde kiezers.

Met een dergelijk stelsel bereikt men aan den eenen kant dat de combinaties, zooals men ze in 1921 heeft gehad van den Vrijheidsbond en van de Christelijk-Historische Partij, in elken kieskring mogelijk blijven. Men heeft het dus in de hand twee lijsten van een partij in te dienen. Aan den anderen kant worden door den eisch van dezelfde handteekeningen op elk der twee lijsten degenen, die zich spannen voor zoo'n lijst, gedwongen ook hun naam te leenen aan de lijst van die partij, waarvan zij zelf geen lid zijn, m.a.w. twee partijen, die met elkaar niets uit te staan hebben en uit speculatie samengaan, zullen in ons voorstel gedwongen worden kleur te bekennen. Men zal behalve op zijn eigen lijst ook te teekenen hebben op de lijst van de andere partij, waartoe men niet behoort, maar waarmede men zich verbinden moet, wil die lijstverbinding geldig worden.

(van Schaik e. a.)

Iemand, die een klein beetje zelfrespect heeft, zal dit niet zoo gauw doen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoor den heer Kleerekoper zeggen: het kan dat tuig niets schelen. Hetzelfde door den heer Kleerekoper zoo genoemde tuig zal volgens het voorstel van den heer van den Heuvel met het andere tuig, altijd naar de zegswijze van den heer Kleerekoper, een gemeenschappelijke lijst kunnen indienen. Daartegen valt niets te beginnen.

Daarop kan in de politieke vergaderingen critiek worden uitgeoefend en worden gezegd: kijkt eens aan, dat is kiezersbedrog, want dezelfde personen, die leden van de partijen A candidaat gesteld hebben, hebben ook leden van de partij B candidaat gesteld, terwijl die partijen geheel verschillende politieke gevoelens hebben.

Die openbare critiek, ook toepasselijk op de candidaten zelf, zal vernietigend genoeg zijn om dergelijke combinaties tegen te gaan. Ik geef toe: het kwaad is niet absoluut uitroeibaar, maar dat is het ook niet met het amendement van den heer van den Heuvel..

Wij meenen dan ook, dat ons voorstel dezelfde kans van slagen heeft als het voorstel van den heer van den Heuvel, om het euvel te beteugelen, terwijl aan den anderen kant vermeden zal worden, dat men een massatoeloop krijgt, ook in de groote partijen, om het Kamerlidmaatschap te bemachtigen, waartegen de voorstellers van het subamendement, bezield door den wensch de Volksvertegenwoordiging op peil te houden, overwegende bezwaren hebben.

Voorgesteld door tien leden, maakt het subamendement van de heeren van Schaik en de Monté ver Loren (Stuk n°. 22) een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil met enkele woorden ten zeerste ondersteunen het amendement van den heer van den Heuvel op artikel 50. Wanneer wij zien wat bij de gemeenteraadsverkiezingen te Amsterdam gebeurt, als wij zien, dat een man van beteekenis als de heer Heeres aan alle kleine partijen den raad heeft gegeven zich met elkaar te vereenigen, zonder dat er eenige innerlijke overeenkomst tusschen hen bestaat, alleen om macht tegenover de groote partijen te krijgen, is het inderdaad noodzakelijk, zullen wij eenige moraliteit in het politieke leven behouden, een dergelijk amendement aan te nemen.

Hetgeen door den heer van den Heuvel is gezegd omtrent de mogelijkheid zelfs van financieele afspraken, is zeker geen denkbeeldig bezwaar. Het voorkomen van de verbinding van twee geheel uiteenloopende lijsten in denzelfden kieskring is een verbetering te achten en de aanneming van het amendement van den heer van den Heuvel is dan ook aan te bevelen.

Ik meen echter, dat dit amendement niet zoo kan aangenomen worden, indien niet tevens tot stand komt de wijziging van art. 37, om nl. het maximum van 10 candidaten op een lijst te verhoogen tot 20 candidaten.

Op 7 en 8 September 1921 is geheel op zich zelf reeds hier behandeld een voorstel om het mogelijk te maken het aantal candidaten op een lijst van 10 tot 20 te verhoogen en de Kamer heeft toen met een geringe meerderheid van slechts twee stemmen, 41 tegen 39, dat voorstel afgewezen.

Nu is feitelijk die wijziging van art. 37, welke ik een noodzakelijke voorwaarde acht om de voorgestelde verbetering van art. 50 te kunnen aanvaarden, ofschoon zij nog niet aan de orde is, reeds door den heer van Schaik bestreden, op gronden die wij feitelijk allen kennen.

Hij zegt: de bedoeling van dat maximum van 10 is om te trachten ook het provinciaal en desnoods het locaal element bij de candidatenlijsten te behouden; dus, gelijk het ook in een van de stukken destijds is uitgedrukt, om de partijen te dwingen afzonderlijke lijsten in de verschillende kringen in te dienen.

Op dat oogenblik bestond de gedachte, dat het inderdaad een groote fout zou zijn, wanneer men er toe zou komen één lijst voor het gansche land in te dienen.

Nu wil ik niet critiek uitoefenen over de wijze van candi-

(Snoeck Henkemans.)

daatstelling van de partijen, die meenen met verschillende lijsten over het land te moeten komen; maar ik wil toch zeggen, dat zich in dat stelsel bezwaren en moeilijkheden hebben voorgedaan bij de candidaatstelling, welke oneindig veel grooter zijn dan wanneer men één lijst zou indienen. Ik weet heel goed, dat met het cijfer van 20 het zelfs voor de grootere partijen toch onmogelijk is met één lijst voor het land te komen, maar er blijven een groot aantal partijen over, die aan 20 candidaten op één lijst voldoende hebben.

Het groote voordeel van dat maximum van 20 is. dat men dan in de partij één stemming kan houden over het gansche land; dat men aldus in een partij in eens de candidatenlijst kan doen vaststellen, zonder dat een hoofdcomité noodig is, hetwelk als het ware de verschillende candidaten gaat verdeelen. Men wil toch overal een voorman hebben en ten slotte in elken kring met een man voor den dag komen, als n°. 1, die eenige bekendheid heeft, en men wil bovendien de verkiezing van bepaalde personen gewaarborgd zien. Al die inmengingen van hoofdcomité's of hoofdbestuurders vervallen, als men kan vormen één candidatenlijst van een voldoend aantal personen. De waarde daarvan is voor de moraliteit in het politieke leven van oneindig grooter beteekenis dan de gedachte om de locale kleur in de verschillende candidatenlijsten te bewaren.

Dus het amendement van den heer van Schaik is op zich zelf reeds verwerpelijk, omdat het in zich sluit een afwijzen van de door den heer van den Heuvel voorgestelde wijziging van art. 37. Bovendien schijnt in het amendement van den heer van Schaik een bepaalde fout te schuilen.

In het amendement van den heer van den Heuvel wordt gezegd, dat het woord „lijsten" wordt vervangen door: „door dezelfde kiezers onderteekende en tot één lijstengroep verbonden lijsten"; maar op het oogenblik, dat men lijsten indient, kunnen ze nog niet tot één lijstengroep verbonden zijn. De heeren hebben over het hoofd gezien, dat men pas gaat verbinden, nadat de lijsten zijn goedgekeurd.

Ik wil het woord niet gebruiken, dat ik op de lippen had, maar hetgeen door de heeren wordt voorgesteld is niet erg logisch en reeds om die reden kan het niet worden aanvaard.

De heer van Schaik zeide: het moet een partij mogelijk zijn te hebben een hoofdlijst en een bijlijst. De Christelijk-Historische Unie heeft dat nooit gehad; wij hebben altijd één lijst gehad van 20 personen; die lijst moesten wij doorknippen, omdat de wet ons er toe dwong, maar daardoor bleven die beide deelen toch tot de hoofdlijst behooren. Het denkbeeld van den heer van Schaik is dunkt mij niet aanbevelenswaardig, omdat daaraan de gedachte ten grondslag ligt, dat men naast de hoofdlijst zal krijgen een bijlijst voor een bepaalde groep, b.v. voor middenstanders, voor artisten, voor menschen met dubbele namen, voor menschen zonder dubbele namen, enz. Dat is geen goed systeem. Men kan er door bijzondere omstandigheden wel eens toe komen, maar feitelijk treedt daarbij op den voorgrond de gedachte van het naar voren schuiven van bepaalde belangen en wordt langs een omweg deze onjuiste gedachte in de wet gebracht. Wij trachten echter de verdeeling der partijen naar de beginselen te bewaren.

Ik hoop, dat de heeren van Schaik en de Monté ver Loren hun niet logisch amendement zullen intrekken en de Kamer zich met het amendement van den heer van den Heuvel c. s. zal kunnen vereenigen.

Het andere subamendement, dat van de Commissie van Rapporteurs, strekt om dezelfde regeling ook op de gemeenteraadsverkiezingen toepasselijk te verklaren. Daartegen bestaat wel eenig bezwaar. Ik erken, dat hetgeen in Amsterdam is gebeurd, pleit voor dat amendement, maar er staat tegenover, dat bij de gemeenteraadsverkiezingen zeer gerechtvaardigde belangen op den voorgrond kunnen treden. Dat is ook wel te verdedigen; want bij de gemeenteraadsverkiezingen kan het gaan over groote practische onderdeelen van het gemeentebeleid, waardoor er een andere verdeeling onder de kiezers komt dan bij de groote politieke vraagstukken plaats heeft, zoodat er aanleiding is voor het verbinden van lijsten in dezelfde groep. Ik zal niet zeggen, dat hetgeen de heeren voorstellen absoluut verwerpelijk is, maar toch meen ik, dat er voor de gedachte van de heeren Beumer en

(Snoeck Henkemans e. a.)

van den Heuvel, om hun voorstel niet op de gemeenteraadsverkiezingen toe te passen, een goede grond was en dat men niet uit één ernstigen misstap, die te Amsterdam geconstateerd is, moet besluiten, dat dit voorstel van de heeren geheel verwerpelijk is.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb een drietal amendementen te bespreken, een amendement, ingediend door den heer van den Heuvel c. s., en twee subamendementen, een van de heeren van Schaik en de Monté ver Loren en een van de Commissie van Rapporteurs. Hetgeen de heer van den Heuvel voorstelt, zijn eigenlijk twee wijzigingen, die ik met uw goedvinden, Mijnheer de Voorzitter, te gelijk zal bespreken.

In de eerste plaats de toevoeging van het nieuwe lid van art. 50. Ik ben het met den geachten afgevaardigde en met hen, die het amendement hebben verdedigd, eens, dat de practijk heeft uitgewezen, dat zonder deze bepaling inderdaad misbruiken zijn te vreezen. Ik meen dan ook, dat dit amendement een verbetering is te achten. Daarmede houdt verband hetgeen de geachte afgevaardigde heeft voorgesteld in zake art. 37; dit voorstel vloeit evenwel niet noodzakelijk uit het eerste voort. Aan de beperking van het maximum aantal candidaten op één lijst ligt de goede gedachte ten grondslag, dat het gewenscht is, dat de wet bevordert decentralisatie bij de candidaatstelling. Deze zaak is niet nieuw; immers, in het rapport van de Staatscommissie voor het evenredig kiesrecht vindt men daarover het noodige op bladzijde 36, en bij de behandeling van het amendement-Snoeck Henkemans in 1921 hebben dezelfde argumenten gegolden. Alles bij elkander genomen meen ik echter, dat, in eng verband met het voorstel in zake art. 50, ook voor dit amendement veel te zeggen is. Gelijk een der geachte afgevaardigde reeds deed, veroorloof ik mij te herinneren aan hetgeen onlangs bij de candidaatstelling te Amsterdam is gebeurd. Daar bleek, dat een verbod om de lijsten te verbinden voor de raadsverkiezingen zeer noodig kan zijn, immers, door groepen van winkeliers waren niet minder dan 18 lijsten ingediend, die waren verbonden ten behoeve van een zelfden candidaat.

Met den heer Snoeck Henkemans, die het amendement-van Schaik op zoo deskundige wijze bestreed, ben ik het eens, dat het beter is, dat dit amendement niet wordt aangenomen. Met andere woorden dan die geachte afgevaardigde zeide, herhaal ik: het amendement is technisch onuitvoerbaar. Op het oogenblik, dat men art. 43 toepast in zake de verbinding, die posterieur is, is er nog niets bekend. Ik zou dus den voorstellers in overweging willen geven, het amendement in te trekken.

Wat betreft het subamendement van de Commissie van Rapporteurs, dat acht ik inderdaad een verbetering. Alleen vraag ik mij af, of bij aanneming van dat subamendement in het amendement-van den Heuvel niet eenige redactiewijzigingen moeten worden aangebracht.

De heer **van den Heuvel**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord nog over het subamendement van de Commissie van Rapporteurs, aangezien het andere amendement, naar ik vermoed, wel zal worden ingetrokken.

De voorstellers zijn uitgegaan van de gedachte, dat het bij de verkiezingen voor een gemeenteraad anders staat dan bij verkiezingen voor Staten en Tweede Kamer, omdat men daarbij te doen kan hebben met serieuze politieke partijen, die toch te zwak zijn om een zetel te behalen en die daarom haar lijsten verbinden. Ik denk bijv. aan een overwegend Protestantsche gemeente, waar men een kleine Katholieke groep heeft, of een overwegend Katholieke streek, waar men twee Protestantsche groepen heeft, die behoefte kunnen gevoelen om haar lijsten te verbinden. Daarom hebben wij de raadsverkiezingen niet opgenomen in ons amendement op art. 50. Bovendien is er nog een ander bezwaar, dat bijv. zou gelden voor de sociaal-democraten in Rotterdam, waar zij 19 zetels bezetten, wanneer zij niet meer dan 20 candidaten mogen stellen. Er zijn drie districten, zegt men, maar dan zijn zij ook gedwongen met 3 verschillende

(van den Heuvel e. a.)

lijsten uit te komen, maar het zou een geoorloofde zaak zijn, en daaraan zullen zij misschien de voorkeur geven, om gelijkluidende lijsten te stellen in de geheele stad, maar dan die lijsten te verbinden. Wat nu in Amsterdam gebeurt is een vreemde geschiedenis, maar uit dit eene geval consequenties te trekken voor alle raadsverkiezingen, acht ik verkeerd. Daarom heb ik tegen het subamendement wel eenig bezwaar.

De heer **van Schaik**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Snoeck Henkemans heeft tegen ons amendement een technisch bezwaar opgeworpen dat juist is. Intusschen zou het heel gemakkelijk vallen dat bezwaar weg te nemen, maar ik heb de overtuiging, ook na de bestrijding door de Regeering, dat het denkbeeld zelf, dat in het amendement belichaamd is, hier geen voldoende instemming vindt. Daarom hebben de heer de Monté ver Loren en ik besloten, het amendement terug te nemen.

Aangezien de heeren van Schaik en de Monté ver Loren hun subamendement (Stuk n°. 22) hebben ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik verzoek thans den heer van Vuuren, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het oordeel van de Commissie over het amendement en haar subamendement mede te deelen.

De heer **van Vuuren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs kan zich eenstemmig vereenigen met het amendement van den heer van den Heuvel, indien dit is aangevuld met het subamendement der Commissie van Rapporteurs, dat deze vooralsnog ongewijzigd wenscht te handhaven. De Minister heeft gezinspeeld op wijzigingen, die bij aanneming zouden moeten worden gebracht in andere alinea's. Mocht dit het geval zijn, dan zal daartoe gelegenheid bestaan bij een tweede lezing.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het subamendement van de Commissie van Rapporteurs (Stuk n°. 18) op het amendement van den heer van den Heuvel c. s. (Stuk n°. 10) wordt aangenomen met 62 tegen 10 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren van Vuuren, Feber, Deckers, Moerel, Stulemeijer, H. Colijn, van Zadelhoff, K. ter Laan, Rutten, Duymaer van Twist, mevrouw Bakker—Nort, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Hermans, IJzerman, Zijlstra, Schokking, Boon, Schouten, Nolens, de Monté ver Loren, de Wilde, de Boer, van Schaik, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Ketelaar, van Boetzelaer van Dubbeldam, Bakker, van der Waerden, van Rijckevorsel, Vliegen, Albarda, Ebels, Duys, Beumer, Smeenk, van Sasse van Ysselt, Hiemstra, Gerretson, Kuiper, Bulten, Heukels, Fleskens, van Braambeek, Ament, Fruytier, Bongaerts, Gerhard, Michielsen, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Engels, van den Tempel, Oud, Schaper, van Wijnbergen, Wintermans, Marchant, Knigge, Rutgers van Rozenburg, van de Bilt, mejuffrouw Katz, de heeren Kleerekoper en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Dresselhuys, Krijger, Rutgers, Snoeck Henkemans, Tilanus, Bierema, van den Heuvel, Suring, van Gijn en Bomans.

Het gewijzigd amendement van den heer van den Heuvel c.s. wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het gewijzigd voorstel tot wijziging van art. 50, thans luidende:

„In artikel 50, eerste lid, wordt in plaats van „zeven" gelezen „vier".

Het derde lid wordt vervangen door de volgende zes leden:

„Lijsten ingediend in een zelfden kieskring kunnen

69ste VERGADERING. — 17 APRIL 1923.

376. Wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet.

(Voorzitter e. a.)

niet worden verbonden. Heeft een gemachtigde eene verklaring betreffende verbinding van zoodanige lijsten onderteekend, dan is zijne onderteekening ongeldig.

Onmiddellijk na afloop van den termijn gesteld in het eerste lid, nummert het centraal stembureau in een voor de kiezers toegankelijke zitting de lijsten in de volgorde door het lot aangewezen, op de volgende wijze.

Betreft het de verkiezing van de leden van den raad van eene gemeente die niet in kieskringen is verdeeld, dan worden lijsten welke tot een groep zijn verbonden, bij deze loting als een lijst beschouwd. Vervolgens wordt aan deze lijsten naast het nummer, eveneens bij loting, een letter toegekend.

Betreft het een andere verkiezing, dan worden allereerst genummerd de lijsten, welke tot groepen zijn verbonden, benevens de niet tot een groep verbonden lijsten waarop dezelfde candidaten, in gelijk getal en in dezelfde volgorde gerangschikt, zijn geplaatst (gelijkluidende lijsten). Lijsten welke tot een groep zijn verbonden, en eveneens gelijkluidende lijsten gelden bij deze loting als één lijst.

Komen onder de lijsten, welke aldus hetzelfde nummer hebben verkregen, lijsten voor, die niet de eenige draagster van dit nummer zijn in den kieskring, waar ze zijn ingeleverd, dan wordt aan elk dezer laatstbedoelde lijsten, naast het nummer, eveneens bij loting, een letter toegekend. Ook bij deze loting gelden gelijkluidende lijsten als een lijst. Heeft een lijst aldus een nummer en een letter gekregen en komt in een anderen kieskring een gelijkgenummerde, gelijkluidende lijst voor, waaraan geen letter is toegekend, omdat zij in dien kieskring de eenige draagster van dit nummer is, dan wordt aan deze lijst alsnog dezelfde letter toegekend.

Vervolgens worden ten aanzien van iederen kieskring aan de op zich zelf staande lijsten eveneens bij loting toegekend de in dien kieskring nog niet aan andere lijsten toegekende nummers."

Het vierde lid wordt achtste lid.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De Voorzitter: Ik stel voor, thans terug te komen tot de behandeling van het eerste gedeelte van artikel I.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Door den heer van Schaik c.s. is een amendement voorgesteld, strekkende om het vierde lid van art. 35 te wijzigen (Stuk n°. 22). Het komt mij voor, dat dit amendement kan worden ingetrokken.

De heer **van Schaik:** Mijnheer de Voorzitter! Mede namens mijn medevoorstellers trek ik dit amendement in.

Aangezien het amendement van den heer van Schaik c. s. door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Beraadslaging over het amendement van de heeren van den Heuvel, Beumer, Snoeck Henkemans, Albarda, Dresselhuys, Oud, Rutgers en Deckers (Stuk n°. 10), strekkende om vóór de wijziging betreffende artikel 39 in te voegen:

„In artikel 37, eerste lid, wordt in plaats van „tien" gelezen „twintig".".

De heer **van den Heuvel:** Mijnheer de Voorzitter! Tot toelichting van dit amendement kan worden opgemerkt, dat door de voorstellers bij de indiening is voorzien, dat, wanneer het amendement was aangenomen, het noodig zou zijn, de mogelijkheid tot het stellen van een grooter getal candidaten te openen. Had deze gedachte niet bestaan, dan zouden de voorstellers voor de uitbreiding van 10 op 20 op zich zelf niet veel gevoeld hebben. Nu het onmogelijk is geworden in

(van den Heuvel e. a.)

denzelfden kieskring twee lijsten in te dienen en deze te verbinden, vloeit uit die bepaling mijns inziens de noodzakelijkheid van de mogelijkheid tot uitbreiding van het getal candidaten voort.

Het bezwaar van den heer van Schaik, met name, dat er zoo bijzonder ambitie voor het Kamerlidmaatschap zou ontstaan, geldt nu ook en zal altijd blijven bestaan. De ondersten van de lijst zullen evenwel toch nooit gekozen worden en derhalve behoeft het gevaar van de verlaging van het peil van de Volksvertegenwoordiging niet geducht te worden.

Voorgesteld door meer dan vijf leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De Regeering heeft geen bezwaar tegen dit amendement en neemt het over.

Aangezien het amendement van den heer van den Heuvel c.s. (Stuk n°. 10) door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De Voorzitter: Ik verzoek den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het oordeel dier Commissie over deze Regeeringswijziging mede te deelen.

De heer **van Vuuren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is van oordeel, dat dit amendement een natuurlijk gevolg is van de aanneming van het vorige amendement van den heer van den Heuvel en acht de wijziging een verbetering.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het voorstel tot wijziging van art. 37, eerste lid, wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen. De voorstellen tot wijziging van artikel 39, eerste lid, artikel 41, derde lid, en artikel 42, eerste lid, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De Voorzitter: Door de heeren van Schaik en de Monté ver Loren is, met mede-onderteekening van de heeren Fleskens, van Sasse van Ysselt, van Wijnbergen, van Rijckevorsel, Feber, de Wilde, Schouten en Fruytier, een amendement voorgesteld (Stuk n°. 22), tot wijziging van artikel 43. Ik meen te mogen aannemen, dat ook dit amendement wordt ingetrokken.

De heer **van Schaik:** Jawel, Mijnheer de Voorzitter!

Aangezien dit amendement is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Het voorstel tot wijziging van artikel 46, eerste lid, wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het amendement van den heer Beumer (Stuk n°. 20, I), strekkende om na de voorgestelde wijzigingen in artikel 50 in te voegen:

„Artikel 72, lid 2 en lid 3 vervallen.
Artikel 76, lid 2 vervalt.
Artikel 91 vervalt."

De heer **Beumer** verkrijgt het woord tot toelichting van de amendementen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag is door sommige leden aangedrongen op afschaffing van den stemplicht en is aan de Regeering gevraagd, hoeveel kiezers bij de laatste verkiezing niet gestemd hadden en hoeveel vervolgingen ter zake daarvan hadden plaats gehad. De Minister heeft geantwoord, dat het wetsontwerp van spoedeischenden aard was; dat het dus aller-

(Beumer.)

minst gelegenheid bood om de quaestie van den stemplicht op te lossen, en hij sprak het vertrouwen uit, dat men hem wel ten goede zou houden, dat hij de indiening der Memorie van Antwoord niet aanhield tot de gevraagde opgaven waren samengesteld.

In antwoord op deze passage in de Memorie van Antwoord wil ik verklaren, dat ik den Minister dat volstrekt niet ten goede houd, maar eerder euvel duid.

Immers, op 7 December 1922 heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken, die toen nog alleen Minister van Binnenlandsche Zaken was, hier medegedeeld, dat hij bereid was eenige interessante punten, die door den heer Kersten te berde waren gebracht, met den Minister van Justitie te bespreken en dat die geachte afgevaardigde te zijner tijd wel de uitkomsten van die bespreking zou vernemen.

Ik ben niet geheel zeker, dat de Minister in die redevoering volkomen in het oog hield waarom het ging. Ik geloof, dat hij dan niet den heer Kersten had genoemd, maar dat hij mij had kunnen noemen. Maar dit is van minder beteekenis. Van meer beteeken's is, dat in December 1922 een onderzoek, in overleg met den Minister van Justitie, is beloofd en dat het blijkbaar nog niet was gehouden op 11 April 1923, toen door den Minister van Binnenlandsche Zaken en van Landbouw in de Eerste Kamer werd gezegd, dat hij met den Minister van Justitie te zamen een onderzoek zou instellen in hoever de eerbied voor de wet wordt ondermijnd, doordat in vele gevallen van wetsovertreding vervolging achterwege blijft.

Indien de Minister een raad wil aanvaarden, dan zou het deze zijn. Stel dat onderzoek niet in, want dat loopt op niets uit. Ik zou althans niet weten, welken maatstaf de Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, zelfs in samenwerking met zijn collega van Justitie, zou kunnen aanleggen, om te ontdekken in hoever de eerbied voor de wet wordt ondermijnd.

Er zijn onderzoekingen, die wel ingesteld kunnen worden, nl. hoeveel personen niet gestemd hebben en hoeveel vervolgingen hebben plaats gehad. Alleen, is daarvoor nog een onderzoek noodig? Moeten wij zoolang wachten? Er is al eenige malen gesproken over de afschaffing van den stemplicht en telkens is het bezwaar aangevoerd, dat die schoone wettelijke bepaling nog zoo kort werkte en dat men nog niet in staat was de gevolgen daarvan te overzien; men moest het wat laten betijen.

Wij hebben nu weder een verkiezing gehad voor de Provinciale Staten. Wellicht is het resultaat van die verkiezing en gros ook doorgedrongen tot het Ministerie van Binnenlandsche Zaken en Landbouw. Indien dit het geval is, dan zal de Minister dus ook weten, dat eenige honderdduizenden kiezers en kiezeressen zijn thuis gebleven. Ik heb anderhalf jaar geleden de veronderstelling gemaakt, dat er ten minste 500 000 kiezers en kiezeressen bij deze verkiezing zouden thuis blijven. Het is zoo ongeveer uitgekomen. Van de 3 291 065 kiezers die, volgens de courantenberichten ons kiezerskorps telt, hebben ruim 2 650 000 geldig hun stem uitgebracht.

De Minister mag voor de ongeldige stemmen een 100 000 rekenen, dan blijft er over, dat 500 000 à 600 000 personen den zoogenaamden stemplicht niet hebben opgevolgd. Onder deze omstandigheden zou ik de Regeering in overweging willen geven om de amendementen betreffende den stemplicht te aanvaarden. Moeten wij soms nog een verkiezing afwachten, totdat een millioen kiezers zijn thuis gebleven? Het staat vast, dat vervolgingen niet kunnen plaats vinden. In Amsterdam heeft het aantal thuisblijvers ongeveer 77 000 bedragen en men denkt er daar natuurlijk niet aan strafvervolgingen in te stellen.

De heer Schokking zegt: daar zit juist de fout! Neen, daar zit de fout niet. De fout zit hierin, dat men een regeling voorstelt en in stand houdt, waarvan de uitvoering onmogelijk is, of men moest beginnen met het aantal kantonrechters en ambtenaren van het openbaar ministerie uit te breiden, dus het tegendeel van een bezuiniging op de rechterlijke macht. Thans is het echter practisch onmogelijk, o.a. te Amsterdam, de vervolgingen door te zetten.

Om die reden ben ik van meening, dat, al is er voor verschillende leden der Kamer aan het bestaan van dien zoogenaamden stemplicht veel lieflijks verbonden, het, gelet op de practijk, veel beter is dien stemplicht af te schaffen. Mij schijnt in deze aangelegenheid niets zoo erg als dit, dat, terwijl in de groote steden een opeenhooping van overtredingen plaats heeft, en er daardoor van vervolging niets komt, de strafvervolgingen op het platteland wel worden doorgezet, omdat daar enkele overtreders verspreid wonen en men meent die wel te kunnen achterhalen. Dat is een onbillijkheid, een rechtsongelijkheid, waartegen ik zoo ernstig bezwaar heb, dat ik afschaffing van den stemplicht noodzakelijk acht, die trouwens principiëel verkeerd is.

Het amendement van den heer Beumer is mede-onderteekend door de heeren Duymaer van Twist, de Wilde, Zijlstra, Rutgers, Schouten, Visscher, H. Colijn, Smeenk en de Monté ver Loren en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Het komt mij gewenscht voor, de quaestie van den stemplicht afzonderlijk te behandelen en de andere amendementen morgen af te doen.

De heer Schaper: Mijnheer de Voorzitter! Reeds bij een vorige gelegenheid hebben wij onze opinie op dit punt te kennen gegeven en die is niet gewijzigd. Het blijkt, dat de stemplicht onhoudbaar is, omdat die niet wordt toegepast. Men kan in theorie een zaak mooi vinden, maar practisch de onuitvoerbaarheid er van inzien. Wij zijn in theorie vóór den stemplicht geweest; ik vind het bijv. nog verstandig, goed en rechtvaardig, dat menschen, die gewoon zijn te mopperen over de wijze waarop zij geregeerd worden, verplicht worden naar de stembus te gaan om daar hun politieke meening kenbaar te maken. Maar wat helpt een dergelijke bepaling, als de overtredingen er van niet worden vervolgd? Wat blijft er over van den eerbied voor de wet, als deze den stemplicht bevat, waarom in vele plaatsen niemand zich bekommert? Daarom vraag ik of het niet beter is dien stemplicht af te schaffen. Een van de hoofdmotieven voor onze fractie om zich vóór den stemplicht te verklaren, is geweest, dat bij het systeem zonder stemplicht deze wantoestand was ontstaan, dat men kiezers met auto's en rijtuigen liet halen, die anders niet kwamen stemmen, en dat er kiezers waren die zeiden: als men mij niet met een auto komt halen, ga ik niet stemmen. Ik vind dat schandelijk, maar het is gebleken, dat thans het ophalen van kiezers reeds weer begonnen is. Ondanks den „stemplicht" moet men ze toch weer gaan halen en gaat het denzelfden koers uit.

Velen komen anders toch niet. Wat doet men met een verplichting in de wet, die men niet nakomt?

Welk misbruik er soms van wordt gemaakt door de autoriteiten, bewijst het geval van den man, die mij gister een brief zond, die alle sporen van betrouwbaarheid en waarheidslievendheid draagt Deze man — die godsdienstig anarchist schijnt te zijn — vat zijn beginsel zoo ernstig op, dat hij zelfs niet blanco wil stemmen, maar geheel thuis wil blijven. Dat keur ik niet goed; maar terwijl die man, die als zoodanig bekend staat, herhaaldelijk wordt vervolgd, laat men velen in dezelfde gemeente, die niet kwamen eenvoudig uit luiheid, vrij! Dat gaat niet, dat is onbillijk. Als een vrouw komt aan de stembus en zegt, dat haar man ziek is en dus niet kan komen stemmen, wordt door den voorzitter van het stembureau gezegd: hij moet een doktersbewijs overleggen, terwijl duizenden gezonden niet vervolgd of aangemaand worden! Dat is zoo zot, dat de verplichting wel afgeschaft moet worden.

Zeker, ik heb bemerkt, dat er hier een zekere groep is, die politiek voordeel slaat uit het vrouwenkiesrecht en daarom redeneert: die stemplicht brengt de vrouwen eerder naar de stembus, dat komt onze partij ten goede, daarom moeten wij dien behouden. Maar laat men de zaak nu eens onpartijdig beschouwen, onafhankelijk van den uitslag van de stembus, dan zal men zeker stemmen voor het amendement van den heer Beumer, afgescheiden van diens motieven.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Tegen het amendement-Beumer rijzen eenige zeer ernstige bezwaren.

Bij de invoering van het algemeen kiesrecht en de evenredige vertegenwoordiging is onmiddellijk daaraan toegevoegd de stemplicht. Velen hebben op dien grond hun stem aan het algemeen kiesrecht gegeven. Beide vormen één geheel, en waar het als zoodanig door de Staten-Generaal is aangenomen, is het niet billijk, den stemplicht thans te verwijderen.

Er is een zeer groot aantal kiezers, en het zijn niet de minsten, die zeggen: het stemmen is een gebod van de Overheid en daarom zullen wij het doen. Ik heb hier bij mij een verkiezingsblaadje van de hand van den vroegeren nestor dezer Vergadering, den heer de Savornin Lohman, waarin deze den stemplicht verdedigt op de navolgende gronden. Het stemmen is een functie, die de Overheid den burger oplegt, om de Overheidstaak naar behooren te kunnen vervullen; en dat voor allen gelijkwerkend gebod is gekomen in de plaats van allerlei machinaties, die vroeger werden aangewend om de kiezers naar de stembus te jagen. Men zegt nu: er is een groot aantal kiezers, dat niet heeft gestemd, wel 20 pct. van het aantal kiezers.

Er is wel deugdelijk een middel om daarin te voorzien. Op het oogenblik moet tegen elken nalatigen kiezer afzonderlijk een strafvervolging worden ingesteld, maar wanneer men ernstig zoekt, kan men wel komen tot een veel eenvoudiger toepassing van de gedachte, dat ieder, die zijn stem niet uitbrengt, een boete krijgt, tenzij hij bewijst dat hij een wettige verhindering heeft. Daardoor zou het aantal thuisblijvers bij de stembus onmiddellijk ernstig verminderen. Nu wil de Regeering een onderzoek instellen, dat, naar ik hoop, niet beperkt zal zijn tot den omvang van het kwade, maar dat ook de vraag zal omvatten, welke maatregelen men kan aanwenden om het kwaad te stuiten. Tijdens dat onderzoek is het allerminst het geschikte moment om deze wijziging tot stand te brengen.

Om deze twee redenen, omdat principiëel niet kan worden ontkend, dat evenredige vertegenwoordiging, algemeen stemrecht en stemplicht bij elkander behooren, en omdat thans een onderzoek door de Regeering wordt ingesteld, hoop ik, dat de Kamer dit amendement niet zal aannemen,

De heer **Bongaerts**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mijn stem uitbrengen voor het amendement van den heer Beumer, maar ik doe dat met groot leedwezen en ik betreur zeer den gang van zaken met den stemplicht in Nederland. Nog slechts weinige jaren geleden heeft een groote meerderheid in deze Kamer de stelling onderschreven, dat de stemplicht is te beschouwen als het noodzakelijk complement van de evenredige vertegenwoordiging, dat men slechts dan een zuivere afspiegeling van de kaart van het kiezerskorps in de Kamer zou krijgen, als werkelijk ieder opkwam om te stemmen en dus iedere partij een aantal stemmen kreeg al naar het aantal kiezers dat achter haar staat.

Bij de eerste verkiezing onder het nieuwe stelsel bleek, dat duizenden kiezers hun stemplicht niet hadden vervuld. Toen, en dat is hetgeen mij zoozeer leed doet, is de Regeering slap geweest, of laat ik liever zeggen de Overheid. Degenen, wien de handhaving van de wet was opgedragen, hebben niet zoo streng de teugels in handen genomen als, gezien het belang van de zaak, m. i. gewenscht ware geweest. In plaats van dadelijk in te grijpen, heeft men veel meer de stelling gehuldigd: laten wij het eens aanzien, het zal wel geleidelijk beter worden. De stemplicht heeft, ik heb dat vooral in Limburg gezien, goede gevolgen gehad, die ten deele zullen blijven bestaan, ook al wordt de stemplicht nu afgeschaft. Door tal van kiezers, die vroeger gewoon waren niet te stemmen, wordt thans een andere gedachtengang gevolgd, maar daartegenover zien wij, vooral in de zeer groote steden des lands, dat bij opvolgende verkiezingen het aantal niet opgekomen kiezers stijgt van tienduizenden tot honderdduizenden. De toestand is zoozeer verworden, dat er m. i. geen houden meer aan is en dat het onmogelijk is geworden voor hen, die geroe-

pen zouden zijn om de wet te doen naleven, nu nog in te grijpen. Door deze omstandigheden zie ik mij gedwongen, zij het dan met groot leedwezen, te stemmen voor het amendement van den heer Beumer.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik was aanvankelijk niet van plan, na het door den heer Snoeck Henkemans gesprokene, het woord te voeren, maar ik moet mij nu enkele opmerkingen veroorlooven naar aanleiding van hetgeen door den heer Bongaerts is gezegd.

Ik stel mij wel niet voor, dat hij door mijn woorden van zijn zoo even meegedeelde opvatting zal terugkomen, maar ik wensch de zwakheid daarvan toch met een enkel woord aan te wijzen.

Hij zelf heeft volkomen te recht aangewezen, welke plaats het instituut van den stemplicht in onze heele opvatting van het stemrecht heeft.

Mijnheer de Voorzitter! Ik behoor niet tot degenen, die de regeling van ons stemrecht, ook wat het evenredig kiesrecht betreft, onvoorwaardelijk bewonderen. Ik zou in menig opzicht voor een andere regeling voelen. Maar bij de regeling, zooals wij die thans hebben: het algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen met de evenredige vertegenwoordiging is de stemplicht een noodzakelijk complement. Daardoor moet tot uiting komen hetgeen aan de regeling van ons kiesrecht ten grondslag ligt. Doch nu gaat men zeggen, op grond dat er aan dien stemplicht niet voldaan wordt: laat maar varen. Ik zou kunnen verstaan, dat men zeide: wij wenschen een radicale verandering, maar neen, men gaat eenvoudig uit den weg voor het feit, dat zoovelen aan hun verplichting niet voldoen.

De heer Bongaerts heeft de schuld daarvan, en met recht, voor een deel ook bij de Regeering gezocht, die in gebreke is gebleven om, toen het kwaad begon, het aanstonds te stuiten, door burgemeesters, die in dit opzicht hun plicht verzuimden, aan te schrijven. Dit moest wel uitbreiding van het kwaad ten gevolge hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Wij weten wel, hoe het daarmee gaat. Wanneer in eenige gemeente de burgemeester zegt: ik doe er niet aan, behoort er, bepaaldelijk op het platteland, voor den burgemeester in een naburige gemeente moed toe om te zeggen, dat hij het wel doet, omdat hij dan licht als een vervolgziek man, als een strenge burgemeester wordt voorgesteld. Het wordt hem kwalijk genomen, dat hij de wet uitvoert.

Hier had de Regeering moeten toezien, dat het kwaad niet verder kwam.

Nu is het wel betrekkelijk gemakkelijk om daarvoor uit den weg te gaan en te redeneeren, zooals de heer Bongaerts heeft gedaan, maar, Mijnheer de Voorzitter, als dit navolging vindt, en ook bij andere aangelegenheden een zelfde standpunt wordt ingenomen, dan, ik zeg dit met eenigen nadruk, moet dit tot een zoodanige verslapping leiden, dat men zich later beklagen zal, op een dergelijke wijze over de vraag van al of niet handhaving van den stemplicht te hebben gesproken!

Ik meende tot heden ook, dat men in den stemplicht een zekere paedagogische strekking erkende. Want het blijkt wel, dat, niettegenstaande de lofliederen, die wij vroeger altijd op het algemeen stemrecht hoorden, alsof het voornaamste aan onze Staatsinrichting ontbrak, toen het er nog niet was, men er eigenlijk in groote kringen geen prijs op stelt. Doch in plaats van nu aan de uitoefening voor het stemrecht een steun te geven, hooren wij zelfs den heer Schaper zeggen: laat maar varen, want wij krijgen de menschen toch niet! Ik had ten minste van een sociaal-democraat een ander standpunt verwacht. Het schijnt dan, dat wij in werkelijkheid meer democratisch gezind zijn, dan de heeren het van ons, Christelijk-Historischen, gewoonlijk voorstellen. Wij wenschen althans, dat ons volk in breede rij deelneemt aan het politieke leven. Het is daarom wel merkwaardig, dat er nu één komt van de sociaal-democraten, die zegt: laat de menschen maar thuis, er is toch niets aan te doen!

Ik wil het bedenkelijke van dien gedachtengang nu niet

(Schokking e. a.)

uitwerken, maar ik meen wel te moeten waarschuwen, dat als men dezen weg opgaat, er dan gemakkelijk meer zal worden afgebroken. Men mag den stemplicht afschaffen, maar daarmede wordt te gelijker tijd een hoeksteen van de evenredige vertegenwoordiging weggenomen, wordt de regeling in het algemeen aangetast. Misschien zijn wij met de invoering van het algemeen stemrecht te vroeg geweest en hadden wij daarmede moeten wachten, tot het volk voor een algemeene deelneming aan het politieke leven rijper was. Maar door de manier, waarop thans over den stemplicht gesproken wordt, bewijzen wij mijns inziens aan de politieke ontwikkeling van ons volk geen dienst.

De heer **Bomans**: Mijnheer de Voorzitter! Als ik den heer Beumer hoor, lijkt hij zoo volkomen logisch in de conclusies, die hij trekt uit de feiten van de laatste verkiezing. Inderdaad, bij het thuisblijven van een half millioen kiezers is een overtreding m.i. niet meer te straffen. Daarom is zijn conclusie: waar de wet niet meer gehandhaafd kan worden, moet men den stemplicht afschaffen. Ik voor mij echter zie het stemrecht als iets zoodanigs, dat het, of de wet het zegt of niet, in zich is een stemplicht. Als het kwaad zou toenemen en niet alleen een half millioen, maar zelfs vele millioenen zouden thuisblijven, dan zou ons Staatsbestel niet meer kunnen functionneeren, of wel de wil van een meerderheid van een gering deel der natie zou beslissend zijn voor de natie. Als men niet meer kijkt naar de qualiteit der kiezers, maar de uitdrukking der meerderheid uitsluitend wil afhankelijk stellen van de quantiteit der kiezers, dan geloof ik, dat men het stemrecht door den stemplicht moet vervolmaken. Nu moge de ervaring van de laatste jaren niet schoon zijn, ik kan toch niet zoover gaan als de heer Beumer wil door aan te bevelen om de gedachte te laten varen. Veeleer geloof ik, dat de fout te zoeken is in den vorm van de poenale sanctie, die aan het niet voldoen aan den stemplicht verbonden is. Ik zou mij kunnen indenken een automatisch intreden van de straf, dat bv. bij driemaal niet voldoen aan den stemplicht het kiesrecht automatisch voor een zekeren tijd verloren zou gaan, of eenige andere sanctie. Het lijkt mij niet juist, dat onmiddellijk een strafrechtelijke vervolging wordt ingesteld. In ieder geval echter laat ik mij niet door de ervaringen van dit nog jeugdige kiesstelsel wegslaan, maar geloof ik, dat wij moeten vasthouden aan den stemplicht, en dat wij in ieder geval strenger moeten intreden, om in ieder geval onze jeugd beter in te scherpen, dat het plicht is aan de stembus te verschijnen, opdat althans het komende geslacht politiek beter zal opgroeien dan het tegenwoordige. Het moet de jeugd worden ingeprent, dat het het komen aan de stembus moet beschouwen als een actieven burgerplicht.

Het strijdt tegen mijn gemoed, ofschoon ik vele bezwaren moet erkennen, die door de heeren Bongaerts en Beumer in het midden zijn gebracht, om mijn stem te geven aan het amendement van den heer Beumer, en ik zal nog vóór den stemplicht blijven getuigen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij voor een groot deel aansluiten bij hetgeen door den heer Schokking is gezegd, maar zou er nog iets aan toe willen voegen.

In ieder geval staat mijns inziens vast, dat, toen wij gekregen hebben de quaestie van het algemeen kiesrecht, daar als eenheid is bijgedacht de stemplicht. Dit is, zooals hedenavond in een der groote bladen wordt geschreven, altijd een der pijlers, waarop het gebouw van het algemeen mannen- en vrouwenkiesrecht is opgetrokken.

Ik begrijp volkomen, dat, zooals door den heer Bongaerts is gezegd, men kan beweren, dat aan de eerbied voor de wet wordt te kort gedaan, als het verzuim zoo groot wordt, dat er geen vervolging meer kan plaats hebben. Ik voeg er echter bij, dat men niet den stemplicht kan afschaffen, voordat alle middelen zijn uitgeput, om het aantal verzuimen tegen te gaan.

Ik vraag mij intusschen af, Mijnheer de Voorzitter, of het juist is, dat een zoo belangrijk punt als dit rauwelings hier in twee of drie dagen zonder behoorlijke voorlichting en voorbereiding moet worden doorgevoerd.

(Dresselhuys e. a.)

De heer Duys roept: het is afgekloven; dat er echter een voorstel zou komen tot afschaffing van den stemplicht, is een verrassing. Ik maak den voorstellers hiervan geen verwijt; het is hun recht.

Er is in de stukken over gesproken, zegt men. Het is aangeroerd, maar niemand had er aan gedacht, dat het op het oogenblik zou komen tot een werkelijk definitieve beslissing over den stemplicht.

Deze zaak is van te groot gewicht in ons nieuwe Staatsgebouw, om thans te worden weggemaakt, en al deel ik vele bezwaren, tegen den stemplicht aangevoerd, ik kan toch reeds om die reden geen vrijheid vinden mijn stem te geven aan het amendement van den heer Beumer.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Beumer heeft er de Regeering een verwijt van gemaakt, dat zij lang getalmd heeft met het bekendmaken van de uitkomsten van het door haar ingestelde onderzoek.

Dat onderzoek is van tweeledigen aard. Het heeft betrekking op den omvang der overtredingen, maar ook op hetgeen in de plaats zou moeten worden gesteld van de thans geldende poenale sancties.

Wanneer men de artikelen van de Kieswet, die hierop betrekking hebben, leest, dan moet men een onderscheid maken tusschen hetgeen geschiedt door den burgemeester en hetgeen later plaats heeft ten overstaan van de rechterlijke macht.

Nu hebben er tusschen mijn ambtgenoot van Justitie en mij meer dan eens gedachtenwisselingen plaats gehad over de vraag, wat in de plaats moest treden van hetgeen in de practijk blijkt niet doeltreffend te zijn geweest. De Vergadering zal met mij instemmen, wanneer ik zeg, dat wij hier stonden voor een zeer moeilijk op te lossen vraagstuk. Tot op den huidigen dag hebben wij geen andere wijze van bestraffing aan de hand kunnen doen, die met vrucht kon zijn getreden in de plaats van hetgeen nu in de Kieswet is neergeschreven.

Nu heeft een der geachte afgevaardigden gevraagd: zou er niet te denken zijn aan het automatisch verliezen van het kiesrecht? Maar daar is het dien menschen juist om te doen. Zij zouden buitengewoon tevreden zijn, wanneer zij, door één keer weg te blijven, gedurende 3 of 6 jaar niet meer lastig gevallen werden door de Overheid om hun stem uit te brengen. Dat is dus in ieder geval een zeer onbruikbaar middel.

Of er andere middelen zijn, weet ik niet. Er is ook gesproken van verhooging van boete, maar afgezien nu van den geweldigen omslag, dien onvermijdelijk de betaling der boeten met zich zal brengen, vraagt men zich toch direct af, wat er gebeuren moet indien de boete niet zou worden betaald. Dan zou daarvoor in de plaats moeten treden hechtenisstraf. Ik vrees, dat de geachte afgevaardigden, die dit voorstel hebben in overweging gegeven, aan deze consequentie niet hebben gedacht.

De Regeering stond dus — zeg ik in antwoord aan den geachten afgevaardigde den heer Beumer, — voor een zeer moeilijk vraagstuk. Voor zoover ik heb kunnen nagaan, is, afgezien van de groote steden, waar het aan de burgemeesters opgedragene bijna niet was uit te voeren, in tal van kleinere gemeenten, middelsoort en plattelandsche, ik zeg niet voor 100 pct., maar toch voor een belangrijk deel, wel de hand gehouden aan hetgeen de wet voorschreef.

Door een der geachte afgevaardigden is opgemerkt, dat dit een onbillijkheid is. Zeker, Mijnheer de Voorzitter, en juist omdat de Regeering niet in staat is geweest een middel te vinden, dat, nu eenmaal ten plattelande het bestaande middel wordt toegepast, maar in de steden niet, in de plaats zou kunnen treden van hetgeen in de steden practisch niet uitvoerbaar is, is de grief, tegen de Regeering geuit, niet billijk.

Op den dag, dat in 6 van de 11 provincies verleden week de kiezers hun stemplicht moesten vervullen, was ik aan het woord in de Eerste Kamer. Ik heb toen toegezegd, dat,

69ste VERGADERING. — 17 APRIL 1923.

376. Wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

vóórdat de Regeering zou komen met een definitief voorstel, indien dat zou zijn een voorstel tot afschaffing, het ingestelde onderzoek zou worden voortgezet.

Dat sloeg natuurlijk op de verkiezing voor de Provinciale Staten van dit jaar en niet wetende, dat de geachte afgevaardigde de heer Beumer het amendement, dat hij heeft voorgesteld, zou voorstellen, zijn er van mij reeds aan de autoriteiten brieven uitgegaan, ten einde te vragen welke de opkomst van de kiezers bij deze verkiezingen geweest is en welke de administratieve gevolgen.

Men zie in deze mededeeling geen aanloop om te komen tot de conclusie, dat het oogenblik om den stemplicht af te schaffen nog niet gekomen is. Ik voor mij hel over tot de meening, dat de stemplicht, zooals die nu in de wet is neergeschreven, niet te handhaven is. Ik geef toe: het is te betreuren. Het algemeen kiesrecht, de evenredige vertegenwoordiging en de stemplicht behooren bij elkaar en vormen een trits. Wanneer echter van deze drie een, in casu de stemplicht, niet te handhaven is, moeten wij dien laten vallen.

Ik kan mij voorstellen, dat men te eeniger tijd tegen de evenredige vertegenwoordiging, zooals ze in 1917 is ingevoerd, zulke groote bezwaren naar voren brengt (de heer Dresselhuys heeft er vandaag op een gewezen), dat men ook aan dat stelsel zou gaan knabbelen.

Intusschen is de vraag gesteld, of zonder schriftelijke voorbereiding, zonder dat men heeft een Regeeringsvoorstel of een initiatiefvoorstel, dat door de verschillende instanties — ik noem de beide Kamers der Staten-Generaal en den Raad van State — zou loopen, een zoo belangrijk onderwerp als dit zou moeten worden afgedaan. Daarover is te praten. Intusschen geloof ik toch, dat indien men, zooals bij mij het geval is, de meening is toegedaan, dat de stemplicht, zooals hij hier neergeschreven is, niet is te handhaven, vooral met de in de afgeloopen week opgedane ervaringen, men moet heenstappen over het bezwaar, dat door een van de geachte afgevaardigden is genoemd.

Ik zou daarom als conclusie willen stellen: dat er bij mij geen bezwaar bestaat, dat het amendement van den geachten afgevaardigde den heer Beumer worde aangenomen.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nog gaarne een korte opmerking in dit debat willen maken, omdat van sommige zijden uitdrukkingen zijn gebruikt, die den indruk zouden kunnen vestigen, dat het voorstellen van een amendement tot afschaffing van den stemplicht politiek iets onbehoorlijks zou zijn.

Ik verklaar nadrukkelijk, dat het verband, dat voor sommige leden bestaat tusschen algemeen kiesrecht, evenredige vertegenwoordiging en stemplicht, voor mij niet aanwezig is.

Het is mij bekend, dat bij de behandeling van de vorige Grondwetsherziening dit verband door sommige leden is gelegd. Ik wijs met name op de redevoering van den geachten afgevaardigde den heer Loeff. Bij die gelegenheid is echter dat verband door mij uitdrukkelijk gewraakt en is daartegen door mij gewaarschuwd.

Sinds de Grondwetsherziening van 1917 kunnen de groepen in de Kamer wel weten, of inderdaad verklaard kan worden, dat een onafscheidelijk verband tusschen die zaken bestaat.

Ik moge hierop laten volgen, dat, wanneer volgens den geachten afgevaardigde den heer Snoeck Henkemans het niet eerlijk is een voorstel te doen tot afschaffing van den stemplicht, omdat deze verknocht is aan het algemeen kiesrecht — de stemplicht namelijk —, ik hem in overweging zou willen geven een voorstel in te dienen, bv. bij motie, tot afschaffing van het algemeen kiesrecht; dan kunnen wij zien, of daaromtrent een beslissing van deze Kamer in zijn geest zou uitvallen.

De heer Dresselhuys heeft verklaard, dat hij tegen afschaffing van den stemplicht is, omdat dit amendement rauwelijks was ingediend; men heeft het nauwelijks kunnen bezien. Het schijnt mij toch, dat men de grief, die men heeft tegen rauwelijks ingediende amendementen, niet moet overdrijven. Nog niet heel lang geleden heb ik vernomen, dat bij leden

(**Beumer** e. a.)

dezer Kamer bezwaar bestond om te stemmen vóór een motie, die zij niet gedrukt vóór zich hadden. Dit amendement echter is gedrukt; gisteravond is het rondgedeeld; het betreft een materie, waarvan de regeling op zich zelf uiterst eenvoudig is; een ingewikkelde redactie is niet noodzakelijk en het onderwerp, in het amendement behandeld, is sinds 1916 hier niet van de lucht geweest, als wij kiesrechtquaesties bespreken. Dat de heer Dresselhuys meende, dat door mij geen amendement zou worden voorgesteld om den stemplicht te schrappen, kan ik mij van een zoo ervaren parlementariër inderdaad niet goed voorstellen. Maar hij heeft het verklaard en dus moet ik het gelooven.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Snoeck Henkemans heeft eenige opmerkingen gemaakt van juridischen aard, die ik niet gaarne onweersproken zou willen laten.

Deze geachte afgevaardigde heeft bespeurd, dat de toepassing van de desbetreffende wettelijke bepalingen van strafrechtelijken aard eenige moeilijkheden met zich brengt en, doortastend als hij is en niet ziende op een kleinigheid, heeft hij voorgesteld een veroordeeling en masse.

Ik ken van die veroordeelingen en masse, maar ik geloof dat daar, waar ze zijn voorgekomen, ze in de geschiedboeken niet de schoonste plaats innemen.

Voorloopig zou ik zeer huiverig zijn om ons strafrechtsysteem onderstboven te gooien, ten einde naar de stembus te drijven de personen, die bij een vorige gelegenheid (op 13 December 1921) door den heer Snoeck Henkemans zoo schoon zijn geschilderd als menschen van teer geestesleven, die hoe langer hoe meer zich afwenden van de deelneming aan de samenstelling van het Parlement, welks geest hen ontstemt.

Neen, de menschen naar de stembus te drijven door den stemplicht en vervolgens de anderen, die niet gekomen zijn, en masse te veroordeelen, dat is iets, dat ik liever niet zie. Ik vind, dat het al te buitengewoon zou zijn, dat men hier, gemakshalve, het voorstel van den heer Snoeck Henkemans zou aannemen om den bewijslast in strafzaken te gaan omkeeren. De geachte afgevaardigde moet toegeven, dat er eenige moeilijkheid verbonden is aan de toepassing van de bestaande bepalingen en stelt nu voor, ieder, die niet is gaan stemmen, te beboeten, tenzij hij zich op behoorlijke wijze kan disculpeeren. Wat de geachte afgevaardigde wil, beteekent een over boord gooien van den ouden Romeinschen regel, dat ieder voor een fatsoenlijk man wordt gehouden, tenzij het tegendeel is bewezen. De geachte afgevaardigde komt met de theorie: beschouw die menschen als schavuiten, tenzij zij zich schoon wasschen.

Het is mogelijk, dat dit standpunt door den heer Snoeck Henkemans voortreffelijk wordt geacht, het is er een, waarmede ik mij in geenen deele kan vereenigen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! De ironie van het lot heeft gewild, dat aan den stemplicht in theorie wordt vastgehouden door de fractie der Christelijk-historischen, terwijl in de historie die stemplicht niet bekend is, en aan den anderen kant ook door den Vrijheidsbond, die wel de vrijheid wil, maar bij de stembus de verplichting.

En de sociaal-democraten, die de orde willen, laten ze los, zegt de heer Dresselhuys.

Mijnheer de Voorzitter! De orde is mogelijk zonder dwang, naar het ons voorkomt, in bepaalde omstandigheden. Maar laat ik zeggen, waarom ik nog even het woord wil voeren; het is naar aanleiding van hetgeen de heer Schokking zeide. Hij sprak, alsof wij allen — misschien in verband met de interruptie van den heer Dresselhuys — nu de theorie huldigen: laat ze maar thuis! Maar dat zeggen wij niet. Wij hopen wel degelijk te zorgen, dat de menschen naar de stembus gaan, dat zij hun plicht vervullen, maar wij zeggen ook, als gij hen niet uit huis krijgen kunt door strafbedreiging, zet dan toch ook niet in de wet, dat zij gestraft zullen worden, wanneer zij wegblijven; zet niet in de wet iets, wat gij niet kunt doorvoeren. Als de heer Schokking de kans zag, den stemplicht tot werkelijkheid te doen worden, dan zouden wij daarover willen spreken. Ik heb vroeger dien plicht met warmte verdedigd, maar thans hebben wij hier het naakte feit, het staat in de wet, dat men gestraft wordt als men niet

(Schaper c. a.)

komt, en toch komen de menschen niet. Bovendien zijn er veel menschen, die, consciëntieus of zenuwachtig, nog wel komen, dank zij de wettelijke verplichting, maar die hun biljet blanco in de bus werpen. Dat geschiedt in zeer beduidende mate.

Ik blijf er dus bij, dat ik mijn stem zal geven aan het amendement-Beumer. Wanneer men spreekt van rauwelings in het debat geworpen, dan ontken ik dat, maar het is misschien verstandiger, dat wij hierover vandaag niet stemmen, maar wachten tot den volgenden dag, om dat voorwendsel weg te nemen.

Tegen één zaak wensch ik nog met klem op te komen, nl. tegen de bewering, dat bij het algemeen kiesrecht en de evenredige vertegenwoordiging ook behoort de stemplicht; met andere woorden, dat de beide eerste instituten op losse schroeven worden gezet, als men den stemplicht wegneemt. Het zou een kolfje zijn naar de hand van vele reactionnairen, maar ik kom daar met kracht tegen op. De heer Beumer heeft het trouwens ook reeds gedaan.

De heer Schokking sprak ten aanzien van de evenredige vertegenwoordiging en ook de Minister van zijn kant — ik geloof te goeder trouw — van deze drie dingen aan elkaar verbonden als een soort van drieëenheid.

Maar dat is het nooit geweest. De stemplicht is altijd geheel afzonderlijk bepleit en heeft met de evenredige vertegenwoordiging en het algemeen kiesrecht niets te maken. Ik heb het ook den heer Loeff hooren verdedigen ten aanzien van het vrouwenkiesrecht. Maar tegen het verband met den stemplicht ben ik opgekomen; het algemeen kiesrecht is daarmede niet gemoeid. Ook de evenredige vertegenwoordiging is een quaestie op zich zelf. Men behoeft niet den stemplicht te handhaven, wanneer men wel de evenredige vertegenwoordiging wenscht te behouden.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Beumer heeft zich in het bijzonder gekeerd tegen hetgeen door mij was opgemerkt en eenigszins sarcastisch gezegd: als dan de stemplicht en het algemeen kiesrecht onafscheidelijk aan elkander zijn verbonden, doet gij dan een voorstel tot afschaffing van het algemeen kiesrecht. Een dergelijk voorstel van mij niet te wachten, maar ik wil de Kamer daarop opmerkzaam maken, dat als de stemplicht wordt afgeschaft en het algemeen kiesrecht en de evenredige vertegenwoordiging worden gehandhaafd, dit zal zijn een ernstige stap tot ondermijning van het parlementaire stelsel. De heeren vinden misschien een dergelijke uitspraak een weinig kras, maar waar thans reeds door sommige personen het aanzien van het Parlement vaak omlaag wordt gehaald, geeft men aan dezen een wapen in de hand, indien men de deur gaat openzetten voor de mogelijkheid, dat breede kringen van kiezers zich aan het uitbrengen van hun stem onttrekken. Een Kamer, gekozen door 60 pct. of 50 pct. van de kiezers, mist autoriteit en zal in moeilijke dagen zich niet tot krachtig handelen in staat voelen. Volgens den heer Schaper zijn bij de behandeling van de Grondwetsvoorstellen de drie onderscheiden instituten niet vast aan elkander verbonden. Zeker, er was geen notarieele overeenkomst. Maar men denke aan de redevoeringen van de heeren Loeff en de Savornin Lohman, waaruit blijkt, dat gezaghebbende Staatslieden wel degelijk deze onderscheiden instituten, het algemeen kiesrecht, de evenredige vertegenwoordiging en den stemplicht onafscheidelijk aan elkander verbonden. Hun meening was: het algemeen kiesrecht kan voor

(Snoeck Henkemans c. a.)

het volk een gevaar worden, maar, als men er den stemplicht aan verbindt, is dat gevaar minder groot.

Wat betreft de vraag wat ik op het gebied van het strafrecht gewijzigd zou willen hebben, daarover zal ik thans niet spreken — de heer Beumer is op dat gebied zeker meer deskundige dan ik —, maar het is wel denkbaar, dat de betaling, welke men zou moeten doen bij het niet vervullen van zijn stemplicht, niet het karakter zou hebben van een strafrechtelijke boete. Langs administratieven weg is daarvoor wel een goede oplossing te vinden.

Volgens den heer Beumer is dit voorstel niet ontijdig, maar ik begrijp niet hoe iemand van de ervaring van den heer Beumer iets dergelijks kan zeggen. Terwijl er een onderzoek plaats heeft en daarvan de resultaten nog niet bekend zijn, zou het voorstel niet ontijdig zijn. Dit voorstel is wel ontijdig en ik blijf er bij, dat aanneming er van een knak zou toebrengen aan ons parlementair stelsel. Ik hoop dan ook, dat de Kamer in het belang van de toekomst van ons volk het voorstel van den heer Beumer niet zal aannemen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij zeer verbaasd over de opmerking van den heer Beumer, dat hier inderdaad een voldoende voorbereiding over dit gewichtige vraagstuk heeft plaats gehad. In paragraaf 12 van het Voorloopig Verslag toch is er niets anders over gezegd, dan dat dit wetsontwerp een geschikte gelegenheid biedt om het vraagstuk van den stemplicht tot oplossing te brengen, en de Regeering zegt in antwoord daarop alleen, dat volgens haar dit ontwerp daartoe allerminst een geschikte gelegenheid biedt om deze netelige quaestie tot oplossing te brengen, omdat het van zoo spoedeischenden aard is, terwijl een onderzoek in voorbereiding is.

Als men meent, dat deze simpele opmerkingen deze zaak voldoende hebben voorbereid, begrijp ik niet wat een voldoende voorbereiding is, en ik verwonder er mij over, dat de heer Beumer meent, dat die voorbereiding wel voldoende is. Ik zou het dan ook buitengewoon ongelukkig vinden als de Kamer na zulk een voorbereiding tot stemming overgaat en de zaak afdoet.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over het amendement mede te deelen.

De heer **van Vuuren**: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs meent — zonder in een beoordeeling te treden van de vraag, of het optreden tegen het niet vervullen van den stemplicht in den beginne wat scherper had kunnen zijn —, dat, gegeven de ervaringen van den laatsten tijd, de aanneming van het amendement moet worden aangeraden.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stemming over het amendement te doen plaats hebben morgen bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering gesloten.

70ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 18 APRIL 1923.

(Bijeenroepingsuur 1.30 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. ontwerpen van wet; 3°. missives van de Eerste Kamer der Staten-Generaal; 4°. een verzoekschrift; 5°. een drukwerk. — Uitbrengen van Verslagen over ontwerpen van wet. — Mededeeling van de voorzitters en tweede-voorzitters der afdeelingen. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging der Kieswet, der Provinciale wet en der Gemeentewet. — Staking der stemmen over het amendement-Beumer in zake den stemplicht.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 80 leden, te weten:

de heeren van den Heuvel, Ament, van de Bilt, van Boetzelaer van Dubbeldam, Moerel, Wintermans, Gerretson, Smeenk, Kuiper, Michielsen, Snoeck Henkemans, van Sasse van Ysselt, Weitkamp, Suring, Deckers, Feber, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Duymaer van Twist, van Rijzewijk, Bulten, Stulemeijer, van Vuuren, Ebels, Albarda, Visscher, Beumer, Hiemstra, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Fruytier, Bomans, Engels, Hugenholtz, Vliegen, Krijger, mejuffrouw van Dorp, de heeren Rutgers van Rozenburg, Schokking, Tilanus, de Boer, van den Tempel, Staalman, Rutgers, J. ter Laan, Kleerekoper, Schouten, Heukels, Rutten, de Wilde, Lovink, K. ter Laan, van Rappard, Bakker, Duys, mejuffrouw Katz, de heeren Hermans, Bongaerts, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Knigge, Gerritzen, van Gijn, Dresselhuys, Oud, Schaper, IJzerman, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Monté ver Loren, van Wijnbergen, Zijlstra, Boon, van Braambeek, van der Waerden, Bierema, van Zadelhoff, Nolens, van Rijckevorsel, Kersten, Marchant, van Schaik, Braat,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de volgende leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, van de heeren: A. en H. Colijn, wegens familieomstandigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. vier Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

Wijziging der Hooger-onderwijswet;

(Voorzitter.)

Aanvulling en verhooging van hoofdstuk X*a* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (Verschillende onderwerpen);

Wijziging en verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923;

Wijziging van hoofdstuk X*a* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld, voor zoover zulks niet reeds is geschied, zullen worden gezonden aan de afdeelingen of aan de betrokken begrootingscommissiën;

3°. twee missives van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, houdende kennisgeving, dat zij zich heeft vereenigd met haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van wet.

Deze missives, welke betrekking hebben op door de Eerste Kamer in haar vergadering van 17 dezer aangenomen ontwerpen van wet, worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. een verzoekschrift, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der wet op de personeele belasting 1896, van J. Vredenburg, accountant en belastingadviseur, te Amsterdam.

Dit adres zal worden gezonden naar de betrokken Commissie van Rapporteurs;

5°. van den Minister van Marine, het nieuwe reglement voor het Koninklijk Instituut voor de Marine, te Willemsoord.

Dit reglement zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Dienstweigering (77);

Ontbinding der rechtbank te Zierikzee en die te Heerenveen (384).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

C. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot voorzitters de heeren: van der Molen, Gerhard, Schokking, Kolkman en Nolens en tot tweede-voorzitters de heeren: Snoeck Henkemans, Schaper, Duymaer van Twist, Gerretson en de Monté ver Loren;

D. dat de Centrale Afdeeling heeft besloten om in de afdeelingen te doen onderzoeken:

a. morgen te twaalf uur de volgende ontwerpen van wet:

Uitbreiding van het grondgebied der gemeente 's Gravenhage door toevoeging van de gemeente Loosduinen (412);

Vereeniging van de gemeenten Stad-Ommen en Ambt-Ommen (420);

b. op Donderdag 26 dezer te elf uur de volgende ontwerpen van wet:

Regeling van de inrichting der Staatsbegrooting en Staatsrekening (95);

Wijziging van de Motor- en Rijwielwet (97);

Het voorstel van wet van den heer Rutgers c.s. tot wijziging der Drankwet (392);

de ontwerpen van wet tot:

Wijziging van de wet van 22 December 1922 (*Staatsblad*

(Voorzitter.)

n°. 709) tot aanwijzing van de middelen ter goedmaking van de uitgaven, begrepen in de Staatsbegrooting voor 1923 (406);

Uitvoering van artikel 97 der Grondwet en wijziging van de Hooger-onderwijswet en van de Bevorderingswet voor de landmacht 1902 (407);

Wijziging van den eersten en den tweeden titel van het tarief van justitiekosten en salarissen in burgerlijke zaken (408);

Wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (409);

Onteigening ten behoeve van den tramweg van Horn naar Deurne (411);

Wijziging en verhooging van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor 1923 (Kosten overbrengen crisiszaken bij het Departement van Financiën; jaarwedden personeel Rijksgebouwen, enz.) (414);

Bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van de bioscoop (417);

Onteigening ten behoeve van uitbreiding van los- en laadwegen op het station Velp (418);

Aanvulling en wijziging der Telegraaf- en Telefoonwet 1904 (*Staatsblad* n°. 7), zooals deze laatstelijk gewijzigd is bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 313) (419);

Aanvulling van artikel 29 der Wet op de Inkomstenbelasting 1914 (422);

Wijziging der Hooger-onderwijswet (423);

Aanvulling en verhooging van hoofdstuk *Xa* der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (424);

Nota van Wijziging (Stuk n°. 10) in het wetsontwerp tot wijziging der Ouderdomswet 1919, zooals die wet laatstelijk gewijzigd is bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 352) (295).

De Voorzitter: Namens de Centrale Afdeeling stel ik voor, om de Nota van Wijziging in het wetsontwerp tot wijziging der Ouderdomswet (295) ook door de nieuwe afdeelingen te doen onderzoeken. Het is wel gebruik om, naar analogie van art. 20 van het Reglement van Orde, gewijzigde wetsontwerpen en Nota's van Wijzigingen, die naar de afdeelingen worden verwezen, als zijnde voorstellen, die met vroegere in zeer nauw verband staan, te doen onderzoeken door de afdeelingen, die het oorspronkelijke ontwerp onderzochten, maar de Nota van Wijziging in de Ouderdomswet betreft een aangelegenheid, die in het oorspronkelijke ontwerp niet voorkomt en dus daarmede niet in nauw verband staat.

Op grond van deze overwegingen en ter vermijding van den omslag van het bijeenkomen van oude afdeelingen, dat weder op een aparten tijd zou moeten plaats hebben, is het voorstel tot onderzoek door de nieuwe afdeelingen gedaan. De rapporteurs voor het wetsontwerp hebben ieder in een andere afdeeling zitting, zoodat geen verschikking noodig is.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Verder deel ik aan de Kamer mede, dat het mijn voornemen is, a.s. Vrijdag het voorstel te doen, om eenige ontwerpen, waaromtrent het gewenscht is spoedig een beslissing te nemen, aan de orde te stellen tegen Woensdag 25 April bij den aanvang der vergadering, en wel de wetsontwerpen Ontbinding der rechtbank te Zierikzee en die te Heerenveen (384); Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 betreffende de kosten van de grensbewaking (402), benevens de wetsontwerpen Uitbreiding van het grondgebied der gemeente 's Gravenhage door toevoeging van de gemeente Loosduinen (412) en Vereeniging van de gemeenten Stad-Ommen en Ambt-Ommen (420); voor zooveel betreft beide laatstgenoemde wetsontwerpen, indien tijdig Eindverslag is verschenen.

Tevens stel ik mij voor, indien Vrijdag het Eindverslag is verschenen over het wetsontwerp tot aanvulling der wet

(Voorzitter e. a.)

tot wijziging der Lager-onderwijswet (383), alsdan een voorstel betreffende de behandeling van dat ontwerp te doen.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet (376).**

Stemming over het amendement van den heer Beumer c. s. (Stuk n°. 20, I).

De Voorzitter: Ik geef het woord aan den heer Bongaerts voor het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Bongaerts:** Mijnheer de Voorzitter! Bij nader overleg zullen vele mijner politieke vrienden met mij tegen dit amendement stemmen, omdat ook voor de voorstanders van de afschaffing van den stemplicht een beslissing niet urgent is, wijl zij toch eerst bij de verkiezingen in 1925 effect zal kunnen hebben en daarentegen bij de komende gemeenteraadsverkiezingen, waarbij in dit geval de stemplicht nog zal gelden, tot verwarring bij de kiezers aanleiding zou kunnen geven, en in het vertrouwen, dat de Regeering het toegezegde en nog loopende onderzoek zal voortzetten en bijtijds met een voorstel zal komen.

De Voorzitter: Ik geef het woord aan den heer Marchant voor het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Marchant:** Mijnheer de Voorzitter! Waar bij de wettelijke regeling onzer Staatsinrichting de Staten-Generaal de leiding der Regeering missen naar een vast beginsel en bestek, hetzij Christelijk genoemd of paganistisch, antirevolutionnair of liberalistisch, behoudend of democratisch, Katholiek of Protestantsch, Christelijk-historisch of revolutionnair, zijn de leden dezer Kamer niet in de gelegenheid, om een voorstel als dat van den heer Beumer te zien in het verband van een bepaald Staatsrechtelijk systeem, dat ons bij ons werk voor den geest staat, en waarin het zou moeten passen. Elk incidenteel voorstel kan alleen naar zijn eigen waarde worden beoordeeld.

Nu wij met den voorsteller van oordeel zijn, dat de Overheid zich zooveel mogelijk er van heeft te onthouden om tot de naleving van Staatsburgerlijke verplichtingen door strafrechtelijke sanctie te dwingen, vooral wanneer deze sanctie in strijd is met de rechtsovertuiging van een belangrijk deel van het volk en niet voor overwegende volksbelangen wordt geëischt, nu de macht der Overheid ontoereikend blijkt om de overtreders met overal gelijke toepassing der wet ten aanzien van allen tot gehoorzaamheid aan het wettelijk voorschrift te dwingen, zullen wij aan dit voorstel onze stem geven.

De Voorzitter: Ik geef het woord aan den heer Kersten voor het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Kersten:** Mijnheer de Voorzitter! Op grond van het feit, dat de stemplicht, die aan ons volk wordt opgelegd, in strijd is met de principes, die de Staatkundig Gereformeerde Partij voorstaat, vooral omdat ook vrouwen die plicht is opgelegd, zal ik stemmen vóór het amendement van den heer Beumer.

Het amendement van den heer Beumer c.s. wordt in stemming gebracht.

De uitslag der stemming is, dat zich 39 leden vóór en 39 tegen het amendement hebben verklaard.

Vóór hebben gestemd de heeren J. ter Laan, Kleerekoper, Schouten, Heukels, de Wilde, K. ter Laan, van Rappard, Duys, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Oud, Schaper, IJzerman, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Monté ver Loren, Zijlstra, Boon, van Braambeek, van der Waerden, Bierema, van Zadelhoff, Kersten, Marchant, van den Heu-

(Voorzitter e. a.)

vel, Smeenk, Duymaer van Twist, van Vuuren, Ebels, Albarda, Visscher, Beumer, Hiemstra, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Hugenholtz, Vliegen, Krijger, mejuffrouw van Dorp, de heeren van den Tempel, Staalman en Rutgers.

Tegen hebben gestemd de heeren Rutten, Lovink, Bakker, mejuffrouw Katz, de heeren Hermans, Bongaerts, Knigge, Gerritzen, van Gijn, Dresselhuys, van Wijnbergen, Nolens, van Rijckevorsel, Ament, van de Bilt, van Boetzelaer van Dubbeldam, Moerel, Wintermans, Gerretson, Kuiper, Michielsen, Snoeck Henkemans, van Sasse van Ysselt, Weitkamp, Suring, Deckers, Feber, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Rijzewijk, Bulten, Stulemeijer, Fruytier, Bomans, Engels, Rutgers van Rozenburg, Schokking, Tilanus, de Boer en de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Daar de stemmen hebben gestaakt, zal de tweede stemming plaats hebben morgen bij den aanvang der vergadering.

Beraadslaging over het amendement van de heeren Schouten en Beumer (Stuk n°. 28), mede-onderteekend door de heeren Duymaer van Twist, de Wilde, Rutgers, Zijlstra, de Monté ver Loren, Visscher, van Boetzelaer van Dubbeldam en Smeenk, strekkende om in artikel I onmiddellijk vóór de voorgestelde wijziging van artikel 100 in te voegen:

,,In artikel 95 wordt een nieuw vierde lid opgenomen, luidende:

Hij vernietigt, nadat het centraal stembureau den uitslag der verkiezing heeft vastgesteld en over de toelating der benoemden is beslist, de verzegelde pakken.

In het bestaande vierde lid worden geschrapt de woorden: ,,en de verzegelde pakken"."

De heer **Schouten** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat ik met een zeer kort woord van toelichting kan volstaan.

Na de wijziging van de Kieswet bij de wet van 24 December 1921, *Staatsblad* 1380, staat vast, dat het onderzoek van de geloofsbrieven van hen, die benoemd worden krachtens de artikelen 130, 136, 137 en 141 van de Kieswet, zich niet meer uitstrekt tot punten, rakende de geldigheid der stemming. Het wil ons voorkomen, dat nu ook het voorschrift, dat zoowel de verzegelde pakken als de processen-verbaal der stembureaux gedurende 4 jaren moeten worden bewaard, als zoodanig niet behoeft gehandhaafd te blijven. Daarom stellen wij voor om te laten vervallen het bepaalde, dat de verzegelde pakken gedurende 4 jaren moeten worden bewaard. Dit is van eenige beteekenis, omdat voor deze pakken een vrij groote bergruimte noodig is. In Rotterdam had men 236 stemdistricten; wat betreft elke verkiezing moeten dus minstens 236 pakken, elk bevattende 800—1000 biljetten, gedurende 4 jaren bewaard worden; dat wordt dus voor een drietal verkiezingen: voor de Tweede Kamer, voor de Provinciale Staten en voor den gemeenteraad, heel wat. Aangezien het bewaren van die verzegelde pakken nergens meer voor dienstig schijnt te zijn, oordeelen de voorstellers het wenschelijk van deze gelegenheid gebruik te maken om dat voorschrift te wijzigen zooals in het amendement is aangegeven.

Voorgesteld door 10 leden, maakt het amendement van de heeren Schouten en Beumer (Stuk n°. 28) een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De voorstellers van het amendement gaan uit van de veronderstelling, dat bij de goedkeuring van de geloofsbrieven van tusschentijds benoemde leden de verzegelde pakketten niet meer te pas kunnen komen.

Art. 143 sluit uit een onderzoek naar punten, rakende de geldigheid van de stemming, niet echter naar wat raakt de vaststelling van den uitslag der verkiezing. Daaronder valt

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

b.v. de beoordeeling, of een stem al dan niet in blanco is uitgebracht. De bedoeling van genoemd artikel is, dat bij tusschentijdsche vacature niet een nieuwe stemming wordt bevolen in een bepaald stemdistrict, maar dat wel kan nagegaan worden, of de uitslag van de stemming juist is geconstateerd. Voor dit geval zouden de pakketten nog dienst kunnen doen.

Wat zal dit nu practisch voor beteekenis hebben? Vermoedelijk wel zeer weinig, aangezien de plaatsvervanging wordt bepaald naar de volgorde van de lijst, alleen als iemand plaatsvervanger is, doordat hij meer dan de helft van het aantal stemmen heeft behaald, kan het zich in de practijk voordoen.

Mijn conclusie is dus, dat, al is hetgeen in de wet staat veiliger, er tegen het amendement geen bezwaar behoeft gemaakt te worden.

De heer **Schouten**: Mijnheer de Voorzitter! Na de conclusie, waartoe de Minister is gekomen, is het niet noodig, dat ik mijnerzijds nog veel zeg. Ik wil slechts opmerken, dat de theoretische mogelijkheid, die bestaat, dat men de pakken zal openen, ten einde na te gaan bijv. of een stem al dan niet in blanco is uitgebracht, zich in de practijk niet zal voordoen, want, wanneer men ten aanzien van dergelijke punten twijfelt, zal bij de beslissing over de toelating van de benoemde leden na de verkiezingen de zaak behoorlijk worden nagegaan en kan tevens worden onderzocht of er afwijkingen zijn, welke noodzaken tot wijziging van den geconstateerden uitslag. Zijn Excellentie de Minister van Binnenlandsche Zaken had daarom dunkt mij iets verder kunnen gaan en kunnen zeggen, dat het bestaande voorschrift uit veiligheidsoverwegingen niet de preferentie verdient boven een regeling volgens ons amendement.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs, haar oordeel over het amendement mede te deelen.

De heer **van Vuuren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De meerderheid der Commissie is, gehoord de Regeering, van meening, dat deze vereenvoudiging dient te worden aangebracht.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Thans zou aan de orde zijn de behandeling van een nieuw artikel 99*a*, voorgesteld door de heeren van den Heuvel en Beumer (Stuk n°. 15, I), maar, waar dit verband houdt met artikel 100, stel ik voor, dit artikel eerst te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over het voorstel tot wijziging van artikel 100, luidende:

Artikel 100 wordt gelezen:

,,Even zoovele malen als de kiesdeeler is begrepen in het stemcijfer eener lijst, wordt aan die lijst eene der te vervullen plaatsen toegekend.

Is de som van de uitkomsten, die zijn verkregen door deeling van den kiesdeeler in het stemcijfer van ieder der lijsten, kleiner dan het aantal der te vervullen plaatsen, dan wordt, behoudens in de gevallen in het derde lid bedoeld, van de nog te vervullen plaatsen achtereenvolgens ééne toegekend aan die lijsten wier stemcijfers, bij deeling door den kiesdeeler, de grootste overschotten hebben gelaten, bij welke toekenning lijsten die geen overschot hebben gelaten, worden geacht lijsten te zijn met het kleinste overschot. Voor het toekennen van de overblijvende plaatsen komen, behoudens in het geval, in den volgenden zin bedoeld, niet in aanmerking lijsten, wier stemcijfer lager is dan 75 pct. van den kiesdeeler.

Wanneer alle lijsten, die hiervoor in aanmerking komen, een der overblijvende plaatsen hebben ontvangen en er nog plaatsen toe te kennen blijven, worden deze plaatsen toegekend in dier voege, dat aan de lijst, die na toekenning eener plaats het grootste gemiddelde aantal stemmen per toegekende plaats zou aanwijzen, het eerst eene plaats wordt toegekend en zoo achtereenvolgens, met dien verstande, dat bij deze toekenning aan dezelfde lijst niet meer dan eene plaats wordt toegekend. Indien twee of meer van bovenvermelde overschotten of gemiddelden gelijk zijn, beslist, zoo noodig, het lot.

Is de som van de uitkomsten in den aanhef van het tweede lid bedoeld, bij eene verkiezing van de leden der Eerste Kamer in eenige groep van provinciën kleiner dan het aantal te vervullen plaatsen verminderd met vijf; bij eene verkiezing van de leden der Tweede Kamer kleiner dan 85, of bij eene verkiezing van de leden der Provinciale Staten kleiner dan het aantal te vervullen plaatsen verminderd met acht, dan wordt, in afwijking van het in het tweede lid bepaalde, van de nog te vervullen plaatsen achtereenvolgens eene toegekend aan de lijst, die na toekenning der plaats het grootste gemiddelde aantal stemmen per toegekende plaats zou aanwijzen. Indien twee of meer van deze gemiddelde gelijk zijn, beslist, zoo noodig, het lot.",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

I. een, van de heeren van den Heuvel en Beumer (Stuk n°. 15, II), om den tekst van het voorgestelde artikel 100 te lezen:

„Even zoovele malen als de zetel-kiesdeeler is begrepen in het stemcijfer eener lijst, wordt aan die lijst eene der te vervullen plaatsen toegekend.

Is de som van de uitkomsten, die zijn verkregen door deeling van den zetel-kiesdeeler in het stemcijfer van ieder der lijsten, kleiner dan het aantal der te vervullen plaatsen, dan wordt van de nog te vervullen plaatsen achtereenvolgens ééne toegekend aan die lijsten, wier stemcijfers, bij de deeling door den zetel-kiesdeeler de grootste overschotten hebben gelaten, bij welke toekenning lijsten, die geen overschot hebben gelaten, worden geacht lijsten te zijn met het kleinste overschot. Voor het toekennen van deze overblijvende plaatsen komen niet in aanmerking lijsten, wier stemcijfer lager is dan 75 pct. van den kiesdeeler, indien het betreft de verkiezing van de leden der Tweede Kamer of der Provinciale Staten en lijsten, wier stemcijfer lager is dan 50 pct. van den kiesdeeler, indien het betreft de verkiezing van de leden der Eerste Kamer of van den raad van eene gemeente.";

II. een, van den heer Bongaerts (Stuk n°. 26), om den tekst van het voorgestelde artikel 100 te lezen:

„Even zoovele malen als de kiesdeeler is begrepen in het stemcijfer eener lijst, wordt aan die lijst eene der te vervullen plaatsen toegekend.

Is de som van de uitkomsten, die zijn verkregen door deeling van den kiesdeeler in het stemcijfer van ieder der lijsten, kleiner dan het aantal der te vervullen plaatsen, dan wordt van de nog te vervullen plaatsen achtereenvolgens ééne toegekend aan die lijsten, wier stemcijfers bij deeling door den kiesdeeler de grootste overschotten hebben gelaten, bij welke toekenning lijsten, die geen overschot hebben gelaten, worden geacht lijsten te zijn met het kleinste overschot. Voor het toekennen van deze overblijvende plaatsen komen niet in aanmerking lijsten, die na toekenning eener plaats een gemiddeld aantal stemmen per toegekende plaats van minder dan 75 pct. van den kiesdeeler zouden aanwijzen. Indien twee of meer overschotten gelijk zijn, beslist, zoo noodig, het lot. Wanneer alle lijsten, die hiervoor in aanmerking komen, eene der overblijvende plaatsen hebben ontvangen en er nog plaatsen toe te kennen

(Voorzitter e. a.)

blijven, worden deze plaatsen toegekend in dier voege, dat de som der afwijkingen tusschen den zetelkiesdeeler en de lijstkiesdeelers zoo klein mogelijk wordt.";

III. een, van de heeren Oud, Ketelaar, Ebels, mevrouw Bakker—Nort en den heer Marchant (Stuk n°. 19, I), om in het laatste lid van het nieuw ontworpen artikel 100 te doen vervallen de woorden : „in eenige groep van provinciën".

De Voorzitter: Het amendement van den heer Oud c. s. maakt deel uit van een serie amendementen, die een nieuw systeem inhouden. Ik geloof, dat het het eenvoudigste is, aan den voorsteller het woord te geven bij dit artikel, met de bevoegdheid om het geheele systeem, dat hij wenscht ingevoerd te zien, te ontwikkelen.

De heer **van den Heuvel** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt:

Mijnheer de Voorzitter! Alvorens tot toelichting van het amendement over te gaan, wil ik even zeggen, dat een kleine aanvulling is aangebracht, omdat niet was voorzien in het geval, dat twee resten gelijk zouden zijn. Daarom hebben wij opgenomen, met dezelfde bewoordingen als in andere artikelen, dat in dat geval geloot zal worden.

Wat de toelichting van het amendement aangaat, de artt. 99 en 100 hangen in dit opzicht samen, dat wij, evenals de Regeering, bedoelen te behouden het stelsel van de grootste resten voor de verdeeling der zetels en weg te nemen het belang, dat er voor partijen in gelegen kan zijn lijsten onverbonden te laten. Wij achten het behoud van dat stelsel gewenscht. Het stelsel, door de Regeering in art. 100 opgenomen, beantwoordt niet aan zijn bedoeling. Het tweeërlei doel wordt niet bereikt. Dit voorstel schept de mogelijkheid om lijsten onverbonden te laten, daardoor tevens het aantal zetels, dat dadelijk wordt toegewezen, beneden 85 te doen dalen en dan de partijen nog eens door de restzetels naar de grootste gemiddelden winst te laten behalen. Dit voorstel der Regeering werkt de verdeeling der zetels naar de beide kanten, welke men niet wil, in de hand. Ons amendement doet dat doel beter bereiken, omdat het de mogelijkheid schept het aantal zetels, dat direct wordt toegewezen, te vergrooten. Doet men dat, dan verkleint men de kans op het behalen van restzetels. Het is aan te nemen, dat in ons stelsel altoos één rest zal wezen, waarop geen zetel is te behalen. Deze weinige restzetels zijn het beste middel om het speculeeren op zulke zetels tegen te gaan.

Er wordt van dit voorstel gezegd, dat het aan de groote partij ten goede zal komen, en er wordt van gezegd, dat het aan de kleine partijen ten goede zal komen.

Dit is een tegenstrijdigheid, maar het is ook onjuist. Men heeft geen poging gedaan om het bewijs te leveren, dat ons voorstel een bevoordeeling van de groote partijen is; er is meer grond voor de bewering, dat het is een bevoordeeling van de kleine partijen, omdat de zetelkiesdeeler kleiner is dan de gewone kiesdeeler, maar dat is slechts theorie, want in de practijk zal een belangrijke rest toch niet in aanmerking komen voor een zetel. Waar het doel van de Regeering door ons voorstel beter wordt bereikt, verdient het aanbeveling, vooral ook, omdat het een veel eenvoudiger weg aangeeft, al is dit bij een kieswet geen hoofdzaak. Alle bepalingen in zake de tweede verdeeling kunnen vervallen, omdat die tweede verdeeling nimmer kan voorkomen.

De Voorzitter: De heer van den Heuvel deelt mij mede, dat hij aan het amendement op art. 100 toevoegt een volzin, luidende:

„Indien twee of meer van bovenvermelde overschotten gelijk zijn, beslist, zoo noodig, het lot."

Het gewijzigd amendement wordt ondersteund door de heeren Bomans, van Schaik en Rutgers en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Bongaerts** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het thans

(Bongaerts.)

voorgestelde Regeeringsartikel 100 beoogt volgens de toelichting, dat alle partijen zonder uitzondering steeds al haar lijsten zullen verbinden tot een enkele groep, waardoor een juiste evenredige verdeeling het dichtst benaderd zal worden. De Regeering tracht dat doel te bereiken door een viertal wijzigingen. Ten eerste, dat geen enkele lijst meer kan bekomen dan één overschotzetel krachtens het stelsel van de grootste overschotten. Ten tweede, dat daarna de lijsten met minder dan 75 pct. van den lijstkiesdeeler kunnen meedeelen, waarbij geldt het stelsel der grootste gemiddelden, echter met dien verstande, dat aan dezelfde lijst niet meer dan één plaats wordt toegekend; ten derde, bij een te groote versnippering van lijsten, geldt het stelsel der grootste gemiddelden zonder eenige restrictie. Is dit uitgangspunt van de Regeering wel juist? Zou in 1922 bij de Kamerverkiezingen de evenredige verdeeling het dichtst zijn benaderd, als alle partijen haar lijsten hadden verbonden?

Zonder in lange betoogen te vervallen mag ik verwijzen naar een artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, dat ik eenvoudigheidshalve citeer uit een artikel van den heer van Vuuren in *De Katholiek* van November 1922, waarin ik de voornaamste gegevens der verkiezing van 1922 bij elkaar heb, en waarin ik lees:

„Hadden de Roomsch-Katholieken en de antirevolutionnairen hun lijsten verbonden, dan zou het zonderlinge resultaat zijn verkregen, dat wel de Roomsch-Katholieken één zetel en de antirevolutionnairen 2 zetels minder hadden gewonnen, doch van deze 3 zetels er 2 hadden moeten zijn toegewezen aan de liberale groep van Houten (die bovendien haar stemcijfer voor de zetelverdeeling heeft vermeerderd door de verbinding met 2 andere lijsten) en de Staatkundig Gereformeerde Partij, welke partijen dan elk 2 zetels in plaats van 1 hadden veroverd, ofschoon zij nog niet eens den kiesdeeler hebben gehaald, terwijl de derde was toegevallen aan de Christelijk-Historische Unie. Er waren nl. dadelijk 86 zetels toegewezen aan de lijsten die boven den kiesdeeler uitkwamen. Van de 14 overige waren er eerst 10 toegewezen aan de overschotten van de 10 lijsten, die voor deze verdeeling dan in aanmerking kwamen, en de 4 overige zouden volgens artikel 100 van de Kieswet opnieuw zijn toegekend aan de grootste overschotten, zonder dat de lijsten, wier stemcijfer lager is dan 75 pct. van den kiesdeeler, nog mochten mededingen."

Te recht gaat daaraan dan ook deze uitspraak vooraf:

„Toch is het beginsel van de evenredigheid door de toewijzing van een zetel aan de overschotten van lijst 33 der Roomsch-Katholieken en lijst 6 der antirevolutionnairen, hoe klein ook, nog beter gediend dan door de toekenning van een zetel aan de 20 760 stemmen der Christelijk democratische partij, omdat lijst 33 van de Roomsch-Katholieken in het geheel 5 zetels heeft gekregen voor 117 302 stemmen, d.i. 1 zetel voor 23 460 stemmen en lijst 6 van de antirevolutionnairen 4 zetels voor 88 278 stemmen, d.i. 1 zetel voor 22 069 stemmen."

De opzet van den Minister, dat de evenredige verdeeling het best zal worden benaderd, indien al de partijen al haar lijsten onderling verbinden, berust dan ook op een vergissing. Het voorbeeld aan de hand van de jongste Kamerverkiezingen moge tot illustratie voldoende zijn. Andere illustraties staan den Minister ten dienste.

Wanneer ik nu verder het oog houd speciaal op hetgeen door de Roomsch-Katholieke Staatspartij is gedaan, dan constateer ik, dat, dank zij haar beleid, de evenredige verdeeling meer is benaderd, nl. doordat zij niet al haar lijsten heeft verbonden. Dit was ook haar doel met deze manipulatie, althans voor zoover mij bekend is. Het bemachtigen van meer zetels dan het aantal, dat haar naar evenredigheid van haar stemmental toekwam, lag niet in haar bedoeling en is ook niet geschied.

Het stelsel van evenredige vertegenwoordiging met de grootste overschotten werkt goed bij een betrekkelijk klein aantal groote lijsten, maar wat is de practijk ten onzent? Deze, dat er telkens zeer veel lijsten zijn, waaronder vele met meer dan 75 pct. van den kiesdeeler, en wel veel meer linksche lijsten dan rechtsche lijsten. Nu is het stelsel der grootste resten er uit zijn aard op gericht, al was dat niet de vooropgezette bedoeling, dat, wanneer een grooter aantal partijen van links mededingen met een kleiner aantal partijen van rechts om overschotzetels, vanzelf de partijen van links veel meer kans hebben dan de partijen van rechts. Het grootste aantal geeft de grootste kans. Daardoor wordt de evenredigheid verbroken. Dat heeft de Katholieke Staatspartij willen voorkomen en, al mag nu de heer Oud, zooals ik gisteren heb gemeend te verstaan, daarop het predicaat niet eerlijk toepassen ...... De heer Oud zegt, dat dit niet zijn bedoeling is geweest, dan neem ik die opmerking gaarne terug.

In 1918 waren er 31 partijen, die mededongen naar de verkiezingen. Daaronder waren er 7 van rechts. Deze verkregen samen 52 % van de stemmen en namen 51 % van de zetels in de Kamer in. Dat was reeds een verbetering vergeleken bij 1913, de laatste verkiezing volgens het districtssysteem, toen rechts ruim 51½ %, dus ook nagenoeg 52 % van de stemmen kreeg, doch slechts 45 % van de zetels in de Kamer innam.

Hoe was het nu in 1922? Toen werden uitgebracht 2 929 569 geldige stemmen, waarvan rechts verkreeg 1 723 996, of ongeveer 60 %, terwijl rechts ook 60 % van de zetels in de Kamer innam. Dat klopte derhalve. Nochtans is er verschil in zetelkiesdeeler bij rechts en links, nl. voor rechts 27 060, voor links 27 531, zulks in tegenstelling met 1913 en 1918, toen telkens links in het voordeel was. Dat is geen gevolg van het niet verbinden van alle lijsten door de R.-K. partij, maar van de versnippering van stemmen door kleine partijen op afzonderlijke lijsten, welke versnippering bij links grooter is dan bij rechts. In totaal waren ingediend 61 lijsten, waarvan 19 rechtsche en 42 linksche. Als nu de R.-K. partij maar met één overschotzetel was te voorschijn gekomen, dan zou een overschotzetel meer aan links te beurt gevallen zijn dan met het beginsel van evenredigheid strookt. Dan ware de evenredigheid opnieuw, en dan ten nadeele van rechts, verbroken. Ik constateer dus, dat de R.-K. partij door het niet verbinden van al haar lijsten heeft weten te bewerken een juister evenredigheid in het aantal toe te wijzen zetels en dat derhalve door het beleid van de R.-K. partij in 1922 een betere evenredigheid is bereikt. Het komt mij voor, dat het niemand zou hebben verwonderd, indien aan dat nuchtere feit in de Memorie van Toelichting een woord van zakelijke waardeering ware gewijd.

Wij staan nu voor een Regeeringsvoorstel, beoogende, dat alle partijen, zonder uitzondering, steeds al haar zetels zullen verbinden tot een enkele lijstengroep, waardoor een juiste evenredige verdeeling het dichtst benaderd zal worden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen aan de hand van de verkiezingscijfers te hebben aangetoond, dat dit uitgangspunt van de Regeering op een vergissing berust. Reeds in 1917, bij de behandeling van de Kieswet onder Minister Cort van der Linden, heb ik gewaarschuwd tegen speculatie op zetelwinst door versnippering van stemmen op vele lijsten. Men meende toen, dat dit niet zoo'n vaart zou loopen en dat het remedie: invoering van het stelsel der grootste gemiddelden, niet noodig was. Het is thans anders uitgekomen. Vooral de liberale partij komt telkens met een groot aantal politieke groepen onder verschillende namen, waardoor implicite bij den uitslag de juiste evenredigheid in de verdrukking komt. Dat mag, althans de Regeering stelde daartegen geen maatregelen voor. De R.-K. partij is daarentegen thans gekomen met een klein aantal lijstengroepen onder denzelfden naam: dat mag niet, althans de Regeering stelt daartegen dadelijk maatregelen voor. Waar blijft de consequentie? Is het soms gewenscht, dat de R.-K. partij aan haar groepen verschillende namen geeft? Dat zij handelt als het volksdeel met de liberale levensbeschouwing? Dat kan de Regeering niet wenschen!

Hoe dat alles zij en afgezien daarvan heb ik het toch toegejuicht en heb ik met genoegen gezien, dat de Minister met

(Bongaerts.)

een wijziging van art. 100 is gekomen en dat hij in de Memorie van Antwoord verklaard heeft, geenszins een verwijt te bedoelen aan de partijen, die niet al haar lijsten hebben verbonden. Inderdaad beoogt m.i. de Minister slechts een zachten drang uit te oefenen op alle politieke partijen om te komen tot een klein totaal lijsten, dus weinig, maar groote groepen, die aan de verkiezing deelnemen.

Is het aantal zetels groot ten opzichte van het aantal groepen, die aan de verkiezing deelnemen, dan komt de evenredigheid bij den uitslag het beste tot haar recht. Vandaar de invoering van het denkbeeld der grootste gemiddelden, om te komen tot concentratie op weinig lijsten. Een goede prikkel uit het oogpunt van verkiezingstactiek bij evenredige vertegenwoordiging.

De andere oogpunten laat ik daar. Slechts stip ik even aan, dat gisteren te recht is aangenomen een amendement, dat beoogt de kunstmatige concentratie van stemmen op heterogene kleine lijsten tegen te gaan. Dat gaat wel is waar eenigszins tegen het bij de Regeering vooropstaande denkbeeld van concentratie in, maar er waren andere overwegende redenen om dien maatregel als uitzondering te nemen; verkeerden verkiezingspraktijken wordt daarmede de kop ingedrukt.

Door de Regeering wordt nu in art. 100 in de eerste plaats het aantal overschotzetels per lijstengroep beperkt tot één. Dan treedt in werking het stelsel van de grootste gemiddelden. Dat loopt goed, maar daarbij krijgen wij nu de rem, nl. deze restrictie, dat wel is waar volgens het stelsel van de grootste gemiddelden zetels kunnen worden toegewezen, maar niet meer dan één zetel per lijstengroep. De partijen beneden de 100 pct. moeten minstens 75 pct. hebben om te kunnen mededingen bij de toewijzing volgens de grootste overschotten; dus minstens 75 pct. per zetel. Partijen van 100 pct. kunnen echter reeds een tweeden zetel, een overschotzetel krijgen en dus dalen tot 50 pct. per zetel.

Zoo luidt het voorstel, zooals het is ingediend.

Ik heb tot mijn genoegen uit de nadere Nota van Wijziging begrepen, dat de Minister thans wil invoeren een lijstkiesdeeler van minstens 75 pct. om te kunnen mededingen bij de verdeeling van de overschotzetels volgens de grootste resten. Ik had mijn eerste amendement ingediend om dat in de wet te doen opnemen. Doordat de Minister deze Nota van Wijziging heeft ingediend, heb ik het kunnen intrekken. Ik ga dus met die wijziging geheel akkoord. Alleen meen ik, dat in die nadere Nota van Wijziging een drukfout zit, nl. doordat het woord „stemcijfer" is gebezigd voor „lijstkiesdeeler". De Minister zal die drukfout, naar ik vertrouw, alsnog herstellen.

Mijnheer de Voorzitter! Nadat de verdeeling is afgeloopen volgens het stelsel van de grootste overschotten, volgt de toewijzing volgens de grootste gemiddelden. Maar niet zuiver, doch verwrongen tot één zetel per partij! Liever een partij met 100 pct. een derden zetel er bij en de evenredigheid nog meer ontwricht dan een partij met 3100 pct. een zetel meer, vanwege haar allergrootste gemiddelde!

Is het de angst voor de groote partijen? Is het speciaal de angst voor de grootste, voor de Katholieke partij, die een zetel meer zou krijgen, waardoor zij gemiddeld met evenveel stemmen per zetel hier zou komen te zitten, als andere kleinere partijen? Ik vraag dan weer: waar blijft de consequentie bij de vooropgezette stelling? Is het bescheidenheid van het rechtsche Kabinet, speciaal van dezen Katholieken Minister?

Het behoeft niet de vrees te zijn voor de machtsontplooiing van de Katholieke partij, want wij hebben in 1916, toen het stelsel van de evenredige vertegenwoordiging in deze Kamer voor het eerst aan de orde kwam, toen door Minister Cort van der Linden het stelsel d'Hondt werd voorgesteld en toen van andere zijden daartegen bezwaren inkwamen uit vrees van bevoordeeling der groote partijen, hoewel men moest toegeven, dat er volgens dat stelsel evenveel stemmen per zetel zouden noodig zijn, niet geprotesteerd, toen het voorgedragen stelsel werd veranderd in het meest plompe stelsel, nl. dat van de grootste overschotten, hetwelk, zooals maar al te zeer gebleken is, de kleine partijen bevoordeelt. Niettemin heeft de Katholieke partij haar macht ontplooid en het aantal zetels ingenomen, dat haar naar evenredigheid toekomt.

Vergis ik mij niet, dan was in 1916 tevens van invloed op de houding van de Kamer en de Regeering de overweging, dat de evenredige vertegenwoordiging was een stelsel, dat ten onzent zóó nieuw was en voor den doorsnee-kiezer zóó ingewikkeld, dat wij het beste deden ten aanzien van de verdeeling van de overschotzetels het meest begrijpelijke, het meest botte stelsel in te voeren. Wij zouden later, wanneer het stelsel eenmaal ingeburgerd was, tot een ander en beter, zij het dan ook meer ingewikkeld stelsel overgaan.

Het komt mij voor, dat het dat werk is, waaraan wij thans bezig zijn, nl. om het systeem beter te maken en in te lossen, wat toen in het voornemen van de Regeering en de Kamer gelegen heeft.

Ik zal mij wel wachten om thans een amendement in te dienen, ten einde te komen tot het stelsel-d'Hondt of tot het stelsel van de grootste gemiddelden, zonder meer.

De Minister knikt, alsof hij wil zeggen: daarvan zou heelemaal geen sprake kunnen zijn. Maar of dat zoo verschrikkelijk onbillijk zou zijn, ik vermag het niet in te zien; integendeel, intusschen, daarover heb ik het thans niet.

De Minister meent, dat zijn stelsel niet meer zal zijn te manipuleeren en dat er aan het niet verbinden van lijsten of aan de splitsing van de lijsten niet meer zal gedacht worden; m. a. w. dat elke partij altijd alle lijsten zal verbinden in haar eigen voordeel.

Ik geloof, dat ik den Minister moet teleurstellen, althans dat ik met hem van meening moet verschillen. Ik acht het zeer wel denkbaar, om bij het stelsel van den Minister enkele lijsten van de Katholieke partij, welke met zekerheid een overschotzetel zullen krijgen, die een zeker percentage boven de 75 pct. zullen behalen, afzonderlijk te laten optrekken en dan nog met een zeer groote groep daarnaast te blijven staan. Een en ander om te bewerken, dat er minder dan 85 plaatsen dadelijk kunnen worden toegewezen en dat, wanneer het stelsel van de grootste gemiddelden, dus zonder restrictie, vervolgens wordt toegepast, de Katholieke partij met nagenoeg alle zetels gaat strijken.

Voor zoover ik het beleid ken in de Katholieke Staatspartij, zal het niet de bedoeling zijn om daarop aan te sturen; evenmin als in 1922 zal men trachten hooger te komen dan tot het aantal plaatsen, waarop men naar evenredigheid recht heeft. Maar ik geloof toch, dat het niet goed is om wetsartikelen te handhaven, die gemanipuleerd kunnen worden. De positie is dus, dat de Minister ons een artikel wil geven, om te voorkomen, dat men het stelsel van evenredige vertegenwoordiging kan manipuleeren, maar nu hij daarmede m. i. niet zal bereiken wat hij bedoelt, heb ik mij veroorloofd met een amendement te komen.

Ik zal gaarne den Minister steunen bij zijn inderdaad zeer moeilijk pogen om tot zoodanig stelsel te komen. Als ieder daartoe medewerkt, dan komen wij misschien wel gezamenlijk tot een goed resultaat.

De invoering van het denkbeeld der grootste gemiddelden is reeds een verbetering en zij zal de kleine partijen samendrijven, omdat zij anders bij de tweede toewijzing van restzetels geen zetel kunnen krijgen. Dus het gemiddelde werkt eenigszins in de richting van het voorkomen van versnippering van stemmen op kleine lijsten met afzonderlijke namen, wil men met afzonderlijke politieke nuances, ik zeg niet met afzonderlijke levensbeschouwingen. Daartegenover zal het dan niet meer noodig zijn, dat een groote partij met de Katholieke levensbeschouwing haar lijst splitst. Maar ik geloof toch, dat de Minister zijn bedoeling beter langs anderen weg bereiken zal, nl. door overneming van het denkbeeld om een zetelkiesdeeler in te voeren volgens het voorgestelde nieuwe art. 99a van de heeren van den Heuvel en Beumer.

Ik heb geen overwegend bezwaar om dien zetelkiesdeeler dadelijk te gebruiken voor de eerste toewijzing van de zetels, maar ik geloof toch niet, dat de Minister daarop zoo spoedig zal willen ingaan, omdat het beteekent een voordeel voor de grootste partijen. Immers, te recht heeft de heer van den Heuvel er op gewezen, dat men, wanneer men invoert het systeem van den zetelkiesdeeler en dezen toepast op de eerste toewijzing van zetels, dus de zetels, die 100 pct. van de stem-

(Bongaerts.)

men moeten hebben, dadelijk een grooter aantal plaatsen kan toewijzen. Maar het is duidelijk, dat die vermeerdering in hoofdzaak aan de groote partijen ten goede zal komen, want de heer van den Heuvel maakt den deeler kleiner en krijgt daardoor een grooter quotiënt dan wanneer gedeeld zou zijn door den kiesdeeler. Het verschil tusschen die beide quotiënten is grooter, naarmate het deeltal grooter is. Dat is niet te ontkennen en dank zij de toewijzing van een grooter aantal zetels, verkrijgt men, dat een kleiner aantal overschotzetels is te verdeelen, en dat het amendement met de verdeeling van de grootste resten meent te kunnen volstaan, zoodat de nadere toewijzing volgens de grootste gemiddelden kan vervallen.

De heer van den Heuvel heeft betoogd, dat wiskundig is aan te toonen, dat er meer overschotten zouden zijn dan er zetels zouden zijn te verdeelen. In zijn stelsel is dat mogelijk, al kan men zich daarop een enkele uitzondering denken.

Hoewel ik tegen het amendement geen overwegend bezwaar heb, zou ik niet gaarne meegaan met een amendement voor te stellen — het zou weinig kans hebben aangenomen te worden — waardoor op die wijze de groote partijen werden bevoordeeld. Men kan dan evengoed gaan in de richting van het stelsel d'Hondt.

Een tweede bezwaar tegen het amendement van de heeren is, dat zij per se alle lijsten met minder dan 75 pct. van den kiesdeeler uitsluiten van een zetel. Het amendement benadert voor alle zetels het gemiddelde, dat wordt voorgesteld door den zetelkiesdeeler. Dat is een gemiddeld aantal stemmen per zetel, dat kleiner is dan het aantal stemmen, dat weergegeven wordt door den algemeenen kiesdeeler. Het is m.i. een goede gedachte den zetelkiesdeeler in te voeren, omdat daardoor a priori wordt aangegeven ongeveer het aantal stemmen, waarvoor de leden in de Kamer zullen komen te zitten. Ik wil echter den zetelkiesdeeler niet gebruiken voor de toewijzing van de eerste zetels, doch wel om een maat te hebben voor het gemiddelde, waarnaar wij moeten toewerken, dus om te corrigeeren bij de toewijzing van de restzetels.

Ik wil nu even nagaan, welk het verschil is tusschen het Regeeringsvoorstel en mijn amendement. Omtrent het amendement van den heer van den Heuvel c. s. heb ik reeds een opmerking gemaakt. Bij het Regeeringsvoorstel krijgen wij eerst een toewijzing van zetels, die 100 pct. van den kiesdeeler hebben; dan krijgen wij een toewijzing van overschotzetels met een stemmental boven de 75 pct. van den lijstkiesdeeler — althans als de Regeering met de door mij aangeduide verbetering wil komen.

Alvorens men begint aan de toewijzing van zetels naar het grootste gemiddelde, zijn er derhalve een groot aantal zetels toegewezen aan hen, die een percentage voor den lijstkiesdeeler hebben aan te wijzen, dat gelegen is tusschen de 75 pct. en de 100 pct. van den kiesdeeler. Dat is een voordeel van het Regeeringsvoorstel.

Nu echter de toewijzing van de overgebleven zetels. (Tusschen haakjes: het zal altijd wel een betrekkelijk klein aantal zetels zijn, dus in zooverre komt het er misschien niet zoo veel op aan, maar er is wel meer dan eens een verkiezing geweest, waarbij links en rechts ongeveer even sterk stonden en dus de toewijzing van één zetel meer naar de eene of de andere zijde de geheele kleur van Kamer en Regeering kon bepalen. Het is dus niet ondenkbaar, dat het van groote beteekenis is om goed vast te leggen, hoe de toewijzing van de laatste zetels zal geschieden en het is dus de moeite waard om dit à tête reposée te bekijken.) In het stelsel van de Regeering krijgen de lijsten alle achtereenvolgens weer één zetel toegewezen, doch nu in de volgorde der grootste gemiddelden. Daarbij zal elke lijstkiesdeeler omlaag gaan; die van de groote partijen heel weinig, die van de kleine partijen heel veel. Bij een lijst met 30 zetels zal bv. een lijstkiesdeeler van 90 pct. kunnen teruggaan tot 87 pct., maar bij een lijst met één zetel zou hij terugloopen van 90 tot 45 pct. Het uiterste geval is, dat een lijst, die één overschotzetel gekregen heeft, nog eens in aanmerking komt voor een tweeden zetel, want als er weinig lijsten zijn met groote gemiddelden, kan men spoedig zijn afgedaald tot een gemiddelde van 75 pct., kan men zelfs komen tot $37\frac{1}{2}$ pct. Zijn er veel lijsten met

(Bongaerts e. a.)

een stemcijfer van 74 pct. of iets minder, dan krijgen de kleine partijen bij een verdere afdaling een zetel, en dan redden deze de evenredigheid. Heeft men echter het ongeluk, geen kleine partijen te hebben met een stemcijfer van ongeveer 74 pct., dan gaat men onherroepelijk bij het stelsel van de Regeering met sommige lijstkiesdeelers in eens een heel eind omlaag. Terwijl men er dan te voren met zorg voor heeft gewaakt, dat men blijft tusschen 75 en 100 pct., gaat men nu plotseling ver omlaag. Stel, er zijn 96 zetels toegewezen met stemmencijfers van 75 tot 100 pct., dan kan men bij de toewijzing van de laatste zetels afdalen tot 40 pct. en lager. Daardoor brengt men de evenredigheid meer in de war dan noodig is.

Mijn voorstel nu beoogt om dien uitwas bij de laatste toewijzing van eenige zetels voor een betrekkelijk klein percentage van den kiesdeeler te voorkomen. De Minister zou dat ook kunnen voorkomen door zijn restrictie weg te laten en te zeggen: elke lijst kan meer dan 1 zetel volgens de grootste gemiddelden bekomen, maar dat doet hij niet, hij zal zijn goede reden daarvoor hebben, immers een dergelijke bepaling zou vermoedelijk den grootsten partijen de zetels toewijzen. Ik kan dan ook in die restrictie niet anders zien dan dat de Minister voortbouwt op het denkbeeld, dat de groote partijen niet te veel moeten worden bevoordeeld met restzetels.

Gaat men de andere richting uit en bekijkt men mijn amendement, dan blijft de eerste, de tweede en de derde handeling zooals zij is in het stelsel der Regeering. Bij de vierde handeling krijgt men volgens het stelsel der Regeering toewijzing van de overblijvende zetels volgens het stelsel der grootste gemiddelden, en dan krijgt men telkens maar één zetel toegewezen, terwijl ik voorstel dat te doen zoodanig, dat de afwijking van den zetelkiesdeeler, dus van het gemiddelde aantal stemmen, waarvoor wij hier in de Kamer zitten, zoo klein mogelijk wordt gemaakt. Dan is het dus niet per se zoo, dat de grootste partijen eventueel een tweeden of zelfs een eersten gemiddelden zetel krijgen. Immers, gesteld dat de zetelkiesdeeler is 85 pct. van den kiesdeeler, om maar een cijfer te noemen, dan kan het zijn, dat een groote partij tot een lijstkiesdeeler van bijv. 90 pct. is gekomen met bijv. reeds 30 toegewezen zetels. Wordt die partij nog een 31ste zetel toegewezen, dan zal, zooals ik reeds opmerkte, de lijstkiesdeeler voor die lijst kunnen dalen tot 87 pct. Ik kan mij echter voorstellen, dat er een andere partij is, bijv. met de helft van dat aantal zetels toegewezen, die ook gekomen is op een lijstkiesdeeler van 90 pct. en die, wanneer haar nog een zetel wordt toegewezen, bijv. van 15 op 16 zetels, daalt tot 84 pct. Dan vermindert deze lijst de afwijking meer dan de grootere lijst en dan krijgt derhalve die kleinere partij vóór de grootere nog een zetel toegewezen. Maar nooit zal een nadere zetel toegewezen worden aan een partij met bijv. 75 pct. van den kiesdeeler, want die zou dalen tot aanmerkelijk verder van den zetelkiesdeeler en derhalve de totale afwijking vergrooten. Het is dus een opschuiving, waar het mogelijk is, naar den zetelkiesdeeler en een bewerking dat wij door de toewijzing van den laatsten zetel zooveel mogelijk zullen bereiken, dat wij allen hier zitten gemiddeld voor hetzelfde aantal stemmen. Ik dacht, dat op die wijze de voorwaarde, die de Minister zich zelf heeft gesteld, een stelsel te bedenken, dat den waarborg biedt dat de evenredigheid zooveel mogelijk wordt benaderd, wordt ingelost. Ik heb dan ook de eer mijn amendement aan de Kamer aan te bevelen.

Het amendement van den heer Bongaerts (Stuk n°. 26) is mede-onderteekend door de heeren van Wijnbergen, Suring, mevrouw Bronsveld—Vitringa en de heeren Ament, Deckers, van Rijzewijk, Moerel en Bulten, en maakt derhalve mede een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen ik gisteren heb gezegd bij de algemeene beschouwingen, behoef ik thans niet uit te weiden over het doel, dat met mijn amendement wordt beoogd. Het eenige, dat ik bij deze gelegenheid wensch te doen, is, in het kort uiteen te zetten op welke wijze

(Oud.)

in deze amendementen het systeem van verkiezing van 25 leden, telkens over het geheele Rijk, is gedacht. Het bezwaar, dat men heeft aangevoerd tegen een dergelijke wijze van verkiezing, was vooral dit, dat men vreesde dat op die wijze het provinciaal verband geheel verloren zou gaan. In het oorspronkelijk voorstel tot wijziging van de Additionnele Artikelen der Grondwet, waarin de Regeering ook een dergelijk systeem had voorgedragen, had zij eenvoudig overgenomen het stelsel, geldende voor de Tweede-Kamerverkiezingen, dat mogelijk maakt, niet alleen, dat een candidaat wordt gesteld in verschillende kieskringen, maar ook dat gelijkluidende lijsten worden ingediend, zich uitstrekkende over meer, desnoods over alle kieskringen, welke lijsten dan volgens de bepalingen van de Kieswet zullen gelden als één lijst, zoodat de candidaten van die partij geen zitting zullen hebben voor een bepaalden kieskring, maar voor een tamelijk uitgestrekt gebied, soms voor het geheele Rijk. De voorstellers van dit amendement hebben zich daarom afgevraagd, of het niet mogelijk was een weg te vinden, waardoor de stemmen van een politieke partij over het geheele land werden samengesteld, terwijl aan den anderen kant toch eenigszins het provinciaal verband behouden bleef. Dat was te bereiken door de mogelijkheid uit te sluiten, dat een candidaat werd gesteld voor meer dan één provincie. Als het amendement wordt aangenomen, zal dus vaststaan, dat iedere partij in iedere provincie zal moeten komen met afzonderlijke candidaten. Men kan dus het stellen van candidaten overlaten aan de Statenleden, die in de Staten der verschillende provinciën zitting hebben. De lijsten zouden daarna op de gewone wijze kunnen worden verbonden, waardoor de stemmen van iedere politieke partij over het geheele land zullen worden samengeteld. Daarna zal worden aangewezen, op hoeveel zetels iedere partij aanspraak zal kunnen maken, en daarna volgt verdeeling van het aantal zetels over de verschillende lijsten, zoodat ten slotte ieder lid zitting zal hebben voor een bepaalde provincie en het provinciaal verband behouden blijft. Nu is er tegen dit stelsel, als het zonder eenige correctie wordt toegepast, een bezwaar in te brengen, nl. dat het zou kunnen gebeuren, dat voor kleinere provinciën op geen enkele der lijsten een lid verkozen zal worden verklaard.

Ik heb een berekening gemaakt naar de cijfers van de laatste Statenverkiezingen en daaruit is mij gebleken, dat bij toepassing van dit beginsel voor de provinciën Utrecht, Zeeland, Groningen en Drente geen enkel lid verkozen zou zijn geworden. Er moest daarom een uitweg gevonden worden en wij meenen dien gevonden te hebben door de mogelijkheid van zetelverschuiving binnen dezelfde lijstengroep, zoodat bijv. een zetel, die aan een bepaalde politieke partij in Zuidholland is toegewezen, wordt toegekend aan een lijst van die zelfde politieke partij in een andere provincie, waarin geen enkel lid verkozen is. Nu is alleen de vraag, volgens welk systeem die zetelverschuiving zou moeten plaats hebben. Ik meen, dat daartoe de aangewezen weg deze is, dat de zetel wordt toegewezen aan die politieke partij, die in de provincie (waarvoor geen enkel lid verkozen is) de meeste stemmen heeft behaald. Men zou ook kunnen zeggen, dat die zetelverschuiving zou moeten plaats hebben bij die partij, die de meeste leden verkozen ziet, maar dat lijkt mij niet juist, want daardoor zou het bijv. kunnen gebeuren, dat de provincie Drente zou worden vertegenwoordigd door een Roomsch-Katholiek lid, terwijl die partij in Drente juist zeer zwak is. Daarom kwam het ons niet logisch voor, dat, als de provincie Drente maar één vertegenwoordiger zou hebben, het juist zou moeten zijn een vertegenwoordiger van de Roomsch-Katholieke partij.

Daarom is men bij dit stelsel uitgegaan van de gedachte, dat de zetel moet worden toegewezen aan de lijst van de partij, die in de provincie heeft gekregen de meeste stemmen. Alleen moest er daarbij tegen worden gewaakt, dat het gevolg zou zijn, dat wanneer dit stelsel moest worden toegepast voor verschillende provinciën — zooals ik reeds opmerkte, zouden het vier provinciën zijn, die volgens de thans gemaakte berekening er voor in aanmerking kwamen —, vier verschuivingen plaats zouden hebben binnen dezelfde lijstengroep. Het was redelijk, de zaak zoo op te vatten, dat de verschuiving niet zou plaats hebben binnen één, maar binnen vier groepen.

Vandaar dat de regeling zoo is getroffen, dat het systeem afzonderlijk wordt toegepast voor iedere provincie in de volgorde, waarin de provinciën genoemd zijn in het ontwerp.

In dit geval zou de verschuiving beginnen bij Zeeland, waar de uitkomsten van de Statenverkiezingen hebben geleerd dat de sterkste partij daar is de antirevolutionnaire. Binnen de antirevolutionnaire lijstengroep zou een zetel zoodanig worden verschoven, dat de provincie Zeeland dien zetel zou krijgen.

De tweede vraag is: waar moet die zetel vandaan komen? Het lag voor de hand, dat hij daar vandaan zou komen, waar de partij de meeste zetels gekregen had. Wanneer dus een bepaalde partij in een of andere provincie 2 of 3 zetels zou krijgen, zou het rationeel zijn daar een van af te nemen en te verschuiven naar de provincie, waar ze er geen heeft gekregen.

Doet zich het geval voor, dat het er niet is een provincie, die meer zetels heeft gekregen dan een andere, omdat ze er alle een hebben gekregen, dan is het meest rationeele den zetel te nemen van de provincie, waar ze met de minste stemmen is verkregen.

Alleen moet daarbij worden zorg gedragen, dat het gevolg daarvan niet is, dat daardoor die provincie van alle zetels zou worden ontbloot.

Dit laatste gevaar is echter zeer gering, omdat het verschuivingssysteem altijd wordt toegepast bij een verkiezing over 25 zetels. Wanneer de verkiezing loopt over 25 zetels, zijn er op dat oogenblik 25 andere plaatsen, die niet in de aftreding vallen, en men zal over het algemeen zien, dat iedere provincie, die een zetel krijgt in de eene aftreding, ook een zetel heeft in de andere aftreding.

Heeft eenmaal voor een provincie een lid zitting, die niet aan de beurt van aftreding is, dan is het niet noodig, al zou bij de aftreding, die aan de verkiezing onderworpen is, die provincie geen lid krijgen, te verschuiven.

Wanneer bij dit stelsel de Kamer wordt ontbonden, staat men voor de quaestie, dat 50 leden moeten worden verkozen en dan gaat het niet aan, 50 te verkiezen als een geheel en daarna te loten, wie in de eene en wie in de andere aftreding valt, want dan zou de evenredigheid volkomen worden verstoord. Het amendement heeft daarom voorgesteld in dat geval twee afzonderlijke verkiezingen A en B te doen houden, die op een en denzelfden dag en in dezelfde vergadering of, wil men onderscheid, de een des morgens en de ander des middags kunnen plaats hebben. Noodig is dat laatste echter niet.

In dat geval zal het systeem van de verschuivingen maar bij één verkiezing behoeven te worden toegepast en zal de verkiezing A zijn aangewezen. Wanneer dit systeem zou worden toegepast op de cijfers van de laatstgehouden Statenverkiezing, zou Zeeland een antirevolutionnairen zetel krijgen, die afkomstig is uit Friesland. Die provincie zou dan overhouden een antirevolutionnairen zetel in de andere aftreding, benevens twee sociaal-democratische zetels. Ook naar de provincie Utrecht zou een zetel moeten worden geschoven en daarvoor zou in aanmerking komen de Roomsch-Katholieke partij, omdat deze in die provincie de sterkste is.

De zetel van de Roomsch-Katholieke Staatspartij, welke naar Utrecht zou gaan, is afkomstig uit Limburg, en waar Limburg bij elke aftreding zou krijgen 2 Katholieke zetels, in totaal dus 4, zou de provincie Limburg in de Eerste Kamer vertegenwoordigd blijven door 3 afgevaardigden.

Groningen zou krijgen een sociaal-democratischen zetel, die verschoven zou worden uit de provincie Zuidholland.

In Zuidholland worden niet minder dan 4 sociaal-democraten te zamen gekozen in de beide aftredingen, en de provincie zou dus behalve afgevaardigden van alle andere politieke partijen bovendien overhouden 3 sociaal-democraten.

Ten slotte Drente zou krijgen 1 zetel van den Vrijheidsbond — omdat deze aldaar is de sterkste partij —, welke afkomstig zou zijn uit de provincie Gelderland, een provincie, waar de Vrijheidsbond zou krijgen 2 zetels. Dientengevolge zou de zetel in de andere aftreding in Gelderland

(Oud c. s.)

voor die provincie blijven gehandhaafd; terwijl Drente zou krijgen een zetel van de partij, welke in die provincie de sterkste is.

Wanneer men dit systeem toepast, heeft men, naar mijn meening, een regeling, welke moet opheffen de bezwaren, welke verleden jaar geleid hebben tot verwerping van de aanvankelijke Grondwetsherziening, waardoor het provinciaal verband geheel verbroken zou worden. Ik zou er op willen wijzen, dat men door dit systeem een provinciaal verband krijgt, dat veel sterker is dan in het voorstel der Regeering, want dat heeft slechts een streekverband en maakt mogelijk gelijkluidende lijsten over soms 4 provinciën, terwijl mijn voorstel een lijst geeft voor elke provincie, terwijl de verschuiving tot gevolg heeft, dat geen provincie zich kan beklagen, omdat zij niet in de Eerste Kamer vertegenwoordigd is. Bovendien ondervangt men het bezwaar, dat bij de verkiezingen van de helft der Eerste Kamer om de drie jaren het halve land daaraan slechts deelneemt. Telkens toch wordt het geheele kiezerskorps opgeroepen.

Het is om deze redenen, dat ik mijn amendement ernstig in de aandacht der Kamer aanbeveel.

Voorgesteld door vijf leden, maakt het amendement van den heer Oud c. s. (Stuk n°. 19, I) een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan zeer kort zijn, want de toelichting van den heer Oud lijkt mij volkomen duidelijk. Ik wil alleen iets zeggen om mijn positie tegenover het amendement van dien geachten afgevaardigde aan te geven.

In de Memorie van Toelichting vinden wij de uitspraak van de Regeering, dat algeheele doorvoering van het evenredig stelsel en volledig behoud van het provinciaal verband, zooals dat thans bestaat, onvereenigbare eischen zijn. Dat is slechts zóó, voor zoover men strikt vasthoudt aan het provinciaal verband in zoo absoluten zin als het thans bestaat, maar overigens moet ik ten sterkste tegenspreken, dat het onvereenigbare eischen zijn. Het amendement van den heer Oud c. s. is het beste bewijs, dat het zeer wel vereenigbaar is.

De Regeering — dit is mijn groot bezwaar tegen haar voorstel, waarin ik overigens ook wel wat goeds zie — weet geen andere oplossing dan het verdeelen van het land in twee deelen en ik kan niet anders zeggen, dan dat ik het wetsontwerp, zooals het voor ons ligt, eenvoudig ongrondwettig vind, in dezen zin, dat het in strijd is met den geest der Grondwet. Wanneer men aftreding in twee gedeelten regelt, dan is de bedoeling — dat kan men in elk boek over Staatsrecht lezen —, om een keer meer (vroeger had men drie maal wat betreft de Eerste Kamer en twee maal wat betreft de Tweede Kamer) het land de gelegenheid te geven zich uit te spreken. Maar deze Regeering komt nu met het allerwonderlijkste voorstel, dat ooit in eenig land ter wereld is voorgesteld geweest. Zij laat den eenen keer het eene deel van het land stemmen en den anderen keer het andere deel.

De heer **van Vuuren**: Dat heeft men in België ook gehad!

De heer **van Gijn**: Maar nu bestaat het daar ook niet meer.

De heer **van Vuuren**: Dan moet u ook niet zeggen, dat het in geen ander land zoo gebeurt of gebeurd is.

De heer **van Gijn**: In elk geval is zoo iets in strijd met het doel van aftreding in twee gedeelten.

Wanneer verleden jaar, toen deze zaak ook aan de orde was, iemand gezegd had: de eenige mogelijkheid om het provinciaal verband en de evenredige vertegenwoordiging te combineeren is, dat men het land in tweeën knipt, dan zou iedereen gezegd hebben: dat is geen oplossing.

De Regeering komt met deze hoogst armelijke oplossing en ik vind die van dien aard, dat zij mij op zich zelf al dwingt om voor een ander systeem te stemmen, afgezien van de vraag, of dat andere op zich zelf beter is. Ik zou daarom

(van Gijn e. a.)

niet voor iets in mijn oogen bepaald slechts stemmen, ofschoon het van belang is, dat men niet voor iets stemt, dat absoluut afkeurenswaardig is wat het grondbeginsel betreft. In het Regeeringsvoorstel zit, dit erken ik, dit goede, dat men min of meer zal terugkeeren tot de kiesdistricten. Dat zou ik in het algemeen ook voor de Tweede-Kamerverkiezingen wenschelijk achten en uit dit oogpunt beschouwd vind ik, dat dit wetsontwerp een stap in de goede richting is, een stap, die helaas gedaan wordt in combinatie met het knippen van het land in twee gedeelten bij de aftreding, iets dat voor mij onaannemelijk is. Ik meen dan ook, dat hier de districten slechts zijn voorgesteld als pis-aller, omdat men geen beteren weg weet en dat dientengevolge het districtendenkbeeld veel in waarde verliest. Het amendement van den heer Oud is voor de werkelijke voorstanders van de evenredige vertegenwoordiging in den striktsten zin — welken ik nu niet zoo mooi vind — veel beter dan het Regeeringsvoorstel, omdat het tot veel verdere doorvoering van de evenredigheid komt.

Ook uit een oogpunt van het provinciaal verband is dat amendement van meer beteekenis dan het voorstel der Regeering. Bij dit laatste kan het provinciaal verband wel verloren gaan. Als men werkt met vier provincies in één groep, kan het gebeuren, dat één provincie in zulk een groep niets te zeggen heeft. In het systeem van den heer Oud is het echter zeker, dat iedere provincie naar mate van haar invloed een aantal leden in de Kamer krijgt.

Ik heb indertijd van deskundigen in dit vak wel eens gehoord, dat het groote bezwaar tegen het systeem van den heer Oud was, dat er provincies konden zijn, die geen zetels kregen, maar dat bezwaar is door den heer Oud zoo goed mogelijk opgelost. Ik heb indertijd ook zelf eens een systeem ontworpen en daarbij was ik verder gegaan door te bepalen, dat iedere provincie een zeker aantal leden zou krijgen, zoo noodig door toepassing van het systeem van de verschuivingen, maar dat is niet noodig. Dat er geen provincies zouden zijn, die geen leden zouden krijgen, acht ik wel van belang en daarom is het systeem van verschuiving in dat geval wèl noodig.

De heer Oud heeft een berekening gemaakt op grond van de nieuwe Statenverkiezingen, maar ik houd mij daar liever buiten, omdat ik het betreur, dat iemand in staat is geweest een dergelijke berekening te maken en men niet heeft gezorgd, dat het mogelijk was berekeningen te maken, die er toe leiden, dat men deze zaak beoordeelt op grond van opportunistische overwegingen.

Ik heb van den winter een berekening gemaakt voor de oude Staten en ik kwam daarbij tot de conclusie, dat alleen voor Drente en voor Zeeland, die geen lid zouden krijgen, verschuiving, zooals thans door den heer Oud gewenscht, moet plaats hebben. Die verschuiving zou dan in beide gevallen Vrijheidsbonders hebben betroffen, die in de eene provincie afvielen, terwijl er in de andere provincie anderen werden gekozen.

Onder deze omstandigheden meen ik te moeten stemmen vóór het amendement van den heer Oud, al betreur ik het, dat ik daardoor moet stemmen tegen datgene wat ik het eenig goede in het Regeeringsvoorstel vind, nl. den terugkeer tot kiesdistricten.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Van den vorigen spreker sta ik in sommige opzichten niet zoo ver af en met ingenomenheid heb ik geconstateerd, dat deze veel gevoelt voor kiesdistricten, het eenige, dat hij in het Regeeringsvoorstel waardeert. Hij zou er met mij over kunnen spreken om in plaats van 4 groepen 11 groepen in het leven te roepen, binnen die 11 groepen het aantal leden desnoods te verdeelen en in elke groep om de drie jaar verkiezing te houden. Ik heb mijn liefde niet zoozeer verpand aan de arithmetiek, dat ik een afbreuk, zelfs een belangrijke afwijking van de evenredigheid, niet zou kunnen verdragen, ik zal niet uitvoerig uiteenzetten hoe dat zou werken, maar men kan 600 leden evenredig verdeelen, maar ook 100, 50, 25 en zelfs 2 leden. Dat lijkt mij, gegeven het stelsel, dat wij eenmaal hebben,

(Rutgers.)

niet twijfelachtig en ik zou mij daarin zeer goed kunnen vinden.

Ik heb met ingenomenheid in den heer van Gijn een bondgenoot gevonden en ik heb niet willen nalaten dat te onderstrepen. Als de geachte afgevaardigde indertijd in de Kamer was geweest, twijfel ik niet, of hij zou met ons gestemd hebben tegen het evenredig kiesrecht voor de Eerste Kamer. Want het is de evenredigheid, die telkens gebruikt wordt als machine tegen de indeeling van het land in districten. De evenredigheid is thans een bezwaar tegen het maken van kieskringen, en met den heer van Gijn ben ik voor indeeling in gebieden, die verband houdt met het historisch gewordene. Er blijft ons niets anders over dan gezamenlijk te betreuren de invoering van het evenredig kiesrecht..

Intusschen, wij moeten op den grondslag van het evenredig kiesrecht hier tot een stelsel komen. Met hetgeen de Regeering aanbiedt kan ik mij wel vereenigen; het lijkt mij, dat zij het maximum territoriaal verband, dat bereikbaar is, heeft bereikt. Het voorstel-Oud leent zich misschien niet voor veel critiek; ik wil er niet den lof aan onthouden, dat het ingenieus is gevonden.

Intusschen moet mij de opmerking van het hart, dat in dat voorstel het verband, dat ontstaat tusschen de provincie en den haar toegewezen vertegenwoordiger, mij wel eenigermate kunstmatig voorkomt; mij doet denken aan een gedwongen huwelijk, aan partijen, die voor den ambtenaar van den burgerlijken stand worden gebracht om tegen hun wil in het huwelijk te worden verbonden, hetgeen zeker is een deformatie van het huwelijk, omdat het is een *concensus facit nuptias*, maar in vroeger eeuwen schijnt het toch wel gebeurd te zijn. Het lijkt mij een plakken van een afgevaardigde aan een provincie. Daarbij komt, dat het stelsel van een zekere ingewikkeldheid niet is vrij te pleiten, wat het der Kamer moeilijk maakt het zonder meer te aanvaarden. De zaak is dermate ingewikkeld, dat daarvoor een afdeelingsonderzoek noodig ware geweest. Ik ben nog niet zeker er van (misschien kom ik bij nadere lezing van het amendement nog tot zekerheid), of er bij verschillende toedeeling aan afgevaardigdenlooze provincies geen conflict komt, welke lijst of provincie het eerst in aanmerking komt, wat op eenigszins willekeurige wijze moet worden opgelost. Ik blijf daarom huiverig, mijn stem aan het amendement te geven, en gevoel mij geneigd om mede te gaan met het Regeeringsvoorstel.

Een enkel woord over de verdeeling van de zetels voor de verkiezing voor de Tweede Kamer. Voor den zooveelsten, zeker niet den laatsten keer is gesproken over de verdeeling van de restzetels. Het evenredige stelsel is prachtig en zou onberispelijk zijn, wanneer men direct alle zetels kon toewijzen, maar het kruis van het stelsel zijn die ongelukkige restzetels. De kiesdeeler wordt volgens de bestaande regeling op niet onredelijke wijze bepaald, maar toch blijven er een aantal restzetels over. Er is een groote afkeer om die zetels te doen toekomen aan de kleine partijen, maar ook aan de groote partijen, want het zou te gek zijn, zoo zegt men, als een partij met 30 pct. van de stemmen 35 mandaten kreeg.

Ten gevolge daarvan beweegt men zich in een kring en poogt men uit de toevallige en willekeurige manieren om zetels aan de middelpartijen toe te kennen diegene te kiezen, waarvan wordt volgehouden dat zij de minst toevallige en de minst willekeurige is.

Wanneer men uitgaat van het standpunt, dat naar ik meen door de geheele Kamer wordt gedeeld, dat partijen met minder dan 75 pct. van den kiesdeeler niet in aanmerking behooren te komen voor een zetel, zoodat men het er over eens is, dat tusschen de overblijvende partijen de 100 zetels moeten worden verdeeld, dan moeten die 100 zetels worden verdeeld over de partijen, die in aanmerking komen, naar evenredigheid. Ik zeg hier een zeer eenvoudige waarheid: de zetels moeten worden verdeeld over de partijen, die in aanmerking komen, naar evenredigheid, en toch wordt die waarheid zeer betwist. Deze zeer eenvoudige waarheid wordt eenigermate geformuleerd in het amendement-van den Heuvel. Daarin wordt gezegd: tel bij elkander op het aantal stemmen der partijen, die voor zetels in aanmerking komen, deel dat aantal stemmen door 100, dan hebt gij den kiesdeeler, die bij het

(Rutgers e. a.)

verdeelen der zetels in aanmerking moet worden gebracht, en verdeel dan de 100 zetels over die partijen, die in aanmerking komen; zorg dus, dat de verdeeling van restzetels zoodanig plaats heeft, dat aan de evenredigheid zooveel mogelijk recht wordt gedaan. Dat is ook hetgeen door het niet verbinden van alle lijsten van een eenigszins sterke partij wordt beoogd. Het stelsel, dat nu in de wet is neergeschreven, is wel uitermate zonderling. Het komt ongeveer hierop neer, als ik dat beeld gebruiken mag, dat een sigarenwinkelier zou zeggen: de sigaren kosten bij mij 8 cent, en wanneer gij 80 cent betaalt, krijgt gij er 9. Wie ter wereld zou dan 80 cent betalen voor 9 sigaren, terwijl hij ze kan krijgen voor 8 cent per stuk? Het stelsel van de grootste overschotten komt hierop neer: hebt gij 1,7 maal den kiesdeeler, dan kunt gij er wel zeker van zijn dat gij 2 zetels krijgt, maar hebt gij vijf maal zooveel, dus 8,5 maal den kiesdeeler, dan krijgt gij niet 10 zetels, maar hoogstens 9. Men is hier afgeweken van het bevorderen van de evenredigheid, de heer Bongaerts heeft dat aangetoond. Wanneer tegenover elkander staan een groep, die 1,7 maal den kiesdeeler heeft, en een groep, die 8,5 maal den kiesdeeler heeft, dan moet die groep zich in vijven splitsen om de evenredigheid weer te bereiken. De Kieswet stelt de groote partijen ten achter bij de kleine. Dat is in strijd met de evenredigheid, maar ook in strijd met een goed Staatsbestuur, want de groote partijen zijn van meer beteekenis, zij geven vastheid en zekerheid aan het beleid, en de kleine partijen, haar vertegenwoordigers mogen het mij ten goede houden, zijn meer geschikt om confusie te veroorzaken.

De wensch, dat de zetels zullen verdeeld worden tusschen de partijen die in aanmerking komen, naar evenredigheid, is een billijke wensch. De Kieswet doet dit thans niet, doordat ook gerekend wordt met de partijen die niets krijgen, omdat hun aantal stemmen invloed heeft op de berekening van den kiesdeeler. Dientengevolge wordt de kiesdeeler verhoogd ten nadeele van de groote partijen. Het komt mij dan ook voor, dat het amendement van den heer van den Heuvel, dat ik de eer heb gehad mede te onderteekenen, alleszins aanbeveling verdient. Het vloeit voort uit het stelsel der wet, van af het oogenblik dat men een minimum grens stelt voor het verkrijgen van een mandaat.

Ik heb hiermede nog niet mijn gansche gedachte uitgesproken. Want mijn gansche gedachte is, dat door het stelsel d'Hondt de evenredigheid het beste wordt benaderd. Maar ik geloof, dat er op het oogenblik geen aanleiding is om een poging te doen om dat stelsel ingevoerd te krijgen. Het amendement is een stap in de richting van dat stelsel, zooals wij sinds de invoering van de evenredige vertegenwoordiging voortdurend bezig zijn stappen in die richting te doen. Maar zooals de zaak op het oogenblik staat, geloof ik, dat het stelsel van het amendement van den heer van den Heuvel zeer klaar en eenvoudig is, waardoor een einde wordt gemaakt aan de achterstelling van de groote partijen, waarbij de zetels tusschen de partijen worden verdeeld naar evenredigheid en niet naar willekeurige en toevallige gegevens.

De **Voorzitter:** Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Snoeck Henkemans:** Mijnheer de Voorzitter! Het is een waagstuk, na de vurige verdediging door den heer Rutgers van het amendement van de heeren van den Heuvel en Beumer, nog een enkele bedenking tegen dat amendement in te brengen. Toch voel ik mij daartoe gedrongen. De heer Rutgers heeft in het laatst van zijn rede het fijne puntje aangegeven, dat het verschil uitmaakt tusschen het stelsel van het amendement en het voorstel van de Regeering. Hij heeft gezegd, dat de partijen, die minder dan 75 pct. van den kiesdeeler hebben gehaald, ook niet mee mogen doen om den kiesdeeler kunstmatig hooger te

(Snoeck Henkemans.)

maken. Daarmede heeft de heer Rutgers als billijk aangenomen, dat die partijen ook absoluut nooit mogen meetellen. Dáár ligt het verschil met het stelsel van de Regeering. Er is in het voorstel van de Regeering een kans, dat de partijen, die minder dan 75 pct. van den kiesdeeler hebben gehaald, ten slotte nog zullen mededeelen. Het is mogelijk, dat, door het uitvallen van vele kleinere partijen, het verhoudingscijfer van sommige partijen zeer zal dalen. Ongetwijfeld is er kans, dat dat bij kleinere partijen meer het geval zal zijn dan bij de grootere. Als ik het dan ook voor het zeggen had, zou het aanbeveling verdienen, om reeds bij het eerste toekennen van overschotzetels rekening te houden met de grootste gemiddelden.

Toch rijzen ook daartegen wel bezwaren. Bovendien zou dit een heele verandering in ons stelsel van zetelverdeeling brengen.

Wat stelt nu de Regeering voor? Zij stelt voor te behouden het bestaande stelsel, waarbij aanvankelijk de partijen, die minder dan 75 pct. van den kiesdeeler hebben gehaald, buiten rekening blijven. Dit geschiedt zoolang slechts één overschotzetel der partij is toe te kennen, maar zoodra wij komen aan den tweeden overschotzetel, dan gaan volgens het Regeeringsvoorstel weer de partijen met minder dan 75 pct. van den kiesdeeler meetellen en dan zou het kunnen blijken, dat een partij lager kwam in haar gemiddelde, dan een partij, die aanvankelijk was afgewezen, en dat het billijk werd aan die laatste partij een zetel toe te wijzen. Laat ons trachten dit met een practisch voorbeeld duidelijk te maken. Er was bijv. een partij, die 120 pct. van den kiesdeeler had. Wanneer die een overschotzetel er bij zou krijgen, zou zij komen op een gemiddelde van 60 pct. Onderstelt men, dat die partij nog een tweeden overschotzetel krijgt, dan zou het gemiddelde voor die partij dalen tot 40 pct. van den kiesdeeler. Dit voorkomt de Regeering door voor de tweede toedeeling van overschotzetels de kleine partijen te doen mededeelen. Het zullen echter niet alleen de kleine partijen zijn, die een dergelijken overschotzetel krijgen, maar men loopt daarbij ook dit groote gevaar, dat een groote partij, die een groot aantal van de kiezers omvat in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, een percentage der stemmen zal verkrijgen, veel hooger dan haar percentage onder de kiezers, ja zelfs een zoo hoog percentage, dat die partij, op zich zelf, in de Kamer de volstrekte meerderheid van stemmen zou kunnen halen.

Uit een becijfering, die ik gemaakt heb, is mij gebleken, dat, wanneer 30 pct. van de stemmen zou zijn uitgebracht op lijsten van kleine partijen, een partij, die 35 pct. van de kiezers omvat, 51 stemmen zou halen in de Tweede Kamer. De heer van den Heuvel zal natuurlijk zeggen: maar dat geval doet zich niet voor. Het heeft zich tot nog toe ook niet voorgedaan, dat 30 pct. van de stemmen zijn uitgebracht op de lijsten van de kleine partijen. Tot nog toe was het grootste cijfer van de lijsten, die beneden 75 pct. van den kiesdeeler bleven, 7 pct. Wij hebben gisteren echter een amendement aangenomen, waardoor de verbinding van lijsten in denzelfden kieskring onmogelijk is gemaakt, en daardoor wordt het gevaar inderdaad veel grooter. Op dit oogenblik kan men nog zeggen: er zullen niet zooveel partijen zijn, die beneden de 75 pct. van den kiesdeeler dalen, want verschillende kleine kunnen zich vereenigen tot één groep en kunnen daardoor haar groep brengen boven de 75 pct. van den kiesdeeler. In het vervolg zullen echter alle kleinere partijen op zich zelf moeten blijven.

Al zou het resultaat nog niet zijn, dat men, met 35 pct. van de kiezers, 51 zetels in de Tweede Kamer bezette, zeker zou bij de groote partijen, die een groot aantal van de kiezers omvatten, een belangrijk verschil blijken tusschen haar verhoudingscijfer van de kiezers en het verhoudingscijfer van de verkregen Kamerzetels. Al is het verschil dan niet zoo groot als 35 pct. en 51 pct., dan wordt toch het verschijnsel reeds zeer bedenkelijk.

Het voorstel van de Regeering wijkt weinig af van hetgeen wij op het oogenblik hebben; de afwijking betreft alleen de tweede toekenning van overschotzetels.

Er zijn nog nimmer bij een verkiezing in Nederland tweede

(Snoeck Henkemans e. a.)

overschotzetels toegekend, maar het kan gebeuren, en in dat geval wil de Regeering laten meetellen de lijsten, die beneden de 75 pct. bleven; zoodat, wanneer bij de tweede toekenning, voor een bepaalde partij, een gemiddelde zou worden geconstateerd van bijv. 70 pct. en er zouden aanvankelijk lijsten zijn afgewezen met 74 pct. en 72 pct. van den kiesdeeler, de laatste paar zetels niet zouden komen aan de groote partijen, wier gemiddelde daardoor zou dalen tot een zeer laag cijfer, maar aan de kleinere partijen, die aanvankelijk buiten de mededinging waren gesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Dat is een juiste en rechtvaardige gedachte.

Het is niet juist, om, wanneer een zeer groot aantal landgenooten de voorkeur er aan zouden geven te stemmen op kleine partijen, absoluut te zeggen: „en toch zullen zij nimmer meetellen". Wanneer een werkelijk ongemotiveerde versterking van sommige groote partijen in de Kamer het gevolg er van zou zijn, is het te verkiezen, dat de kleine partijen gaan medetellen en mededingen naar de overschotzetels.

Alleen reeds daarom geloof ik, dat het voorstel van de Regeering de voorkeur verdient boven het amendement der heeren van den Heuvel en Beumer.

De heer **Vliegen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch over de amendementen, welke thans aan de orde zijn, een enkel woord te zeggen. Ik zal mij in de zaak, welke aan de orde is, niet te veel verdiepen, want wij zijn hier weer eens bezig de quadratuur van den cirkel te zoeken. Het evenredige stelsel houdt ergens op en altijd komt men voor moeilijkheden, omdat dan bewezen wordt, dat de evenredigheid niet is bereikt. Ook mijn ervaring als lid van een centraal stembureau, waarmede ik deze zaak heb behandeld, brengt mij tot de conclusie, dat het stelsel van evenredige vertegenwoordiging, zooals wij dit hebben, met geleidelijke verbeteringen, om de excessen tegen te gaan moet worden gehandhaafd, misschien zijn wij dan binnen eenige jaren van de uitwassen, waarvan wij ons ten slotte moeten bevrijden, af.

De verschillende amendementen nu hebben tal van bezwaren. Het nieuwe art. 99*a*, zooals dit wordt voorgesteld door de heeren van den Heuvel en Beumer, stelt ons dit voor. Wanneer wij de op de verschillende partijen verkregen stemmen voor ons hebben, trekken wij daarvan af de stemmen, verkregen door de partijen, die geen 75 pct. van den kiesdeeler hebben gehaald, en maken dan een zetelkiesdeeler, die dus lager is en bij de jongste Kamerverkiezingen aanmerkelijk lager zou zijn geweest dan de eigenlijke kiesdeeler. Wij krijgen dus 2 kiesdeelers.

Men moet hebben 75 pct. van den algemeenen kiesdeeler.

Gesteld nu eens, dat het cijfer, dat men verkregen heeft, even ligt beneden dien algemeenen kiesdeeler, maar ten slotte komt boven den zetelkiesdeeler, wat zonder twijfel het geval kan zijn. Als ik mij niet vergis, dan zou het zeker het geval geweest zijn bij de laatste Kamerverkiezing wat betreft den heer A. P. Staalman, die maar even beneden 75 pct. gebleven is. Zou het niet gevoeld worden als een groot onrecht, dat leden der Kamer verkozen zouden zijn met overschotten, doch dat anderen zouden worden afgeschreven, omdat zij de 75 pct. niet gehaald hadden, doordat de zetelkiesdeeler kleiner was dan de eigenlijke kiesdeeler, terwijl hun stemcijfer grooter was dan dat van den gekozene?

Een andere vraag is het echter, of het principieel aangaat om uitgebrachte stemmen uit te schakelen, als men aan het verdeelen der zetels begint. Niemand kan er wat aan doen, wanneer het aantal stemmen op een lijst uitgebracht te gering is, maar eenvoudig stemmen te schrappen en te zeggen: verder tellen wij ze niet mede eer wij aan het verdeelen van zetels beginnen, dat gaat niet.

Het betreft hier menschen, die geldige stemmen hebben uitgebracht. Nu gaat men aan het verdeelen der zetels en nu doet het er weinig toe, of op dat oogenblik die stemmen geen zetel krijgen, men moet toch bij het vaststellen van den verkiezingsuitslag die stemmen medetellen, omdat zij geldig zijn geweest.

Daarom vind ik die uitvinding van dien zetelkiesdeeler niet acceptabel en ik zou den Minister ernstig willen aan-

(Vliegen.)

raden daarop niet in te gaan. Het is natuurlijk juist, dat daardoor overigens bij de partijen, die dan wel boven de 75 pct. zijn gekomen, onderling de zetelverdeeling juister zou zijn. Wij moeten niet een juiste verdeeling hebben alleen voor zekere partijen, die een zeker aantal stemmen gekregen hebben, men moet de zetels verdeelen over de geheele linie.

Dit is mijn hoofdbezwaar tegen de amendementen van de heeren van den Heuvel en Beumer.

Een ander bezwaar, wel is waar van minder gewicht, maar toch van zekere beteekenis, is, dat het percent van den kiesdeeler, noodig om een zetel te krijgen, voor de Kamer en de Provinciale Staten gesteld wordt op 75 pct. en voor den gemeenteraad op 50 pct.

Indertijd heeft men 75 pct. genomen om te voorkomen al te groote versnippering; men wilde niet, dat lijsten met zeer weinig stemmen ten slotte door de groote versnippering toch nog overschotzetels zouden krijgen. Men heeft daarom als minimum gesteld 75 pct., dat het amendement nu voor den gemeenteraad weder wil gaan verlagen tot 50 pct.

Wanneer er één verkiezingsgebied is, waar juist groote versnippering dreigt, waar men vrij spoedig te doen krijgt met vorming van allerlei groepen, van welken aard ook, dan is het wel het gebied van de verkiezingen voor den gemeenteraad.

Ik neem natuurlijk aan, dat zeer kleine gemeenten er wat dit betreft anders voorstaan, maar wat is er voor verschil tusschen een Kamerverkiezing en een gemeenteraadsverkiezing in gemeenten als Amsterdam en Rotterdam, waar toch eenige honderdduizenden kiezers op de been komen? Dat verschil is zeer klein. En wanneer ik naga, dat men in Amsterdam met een kiezerskorps van 340 000 personen, waarbij men dus moet rekenen op een kiesdeeler van 6000 à 7000, reeds met 3100 stemmen een zetel kan behalen, prikkelt dit zoo tot versnippering en de vorming van aparte groepen, dat ik daartegen bezwaar heb. Wij hebben de 50 pct. gehad; het heeft niet geholpen, er is 75 pct. van gemaakt en nu wil men voor de gemeenteraden daarvan weer af. Ik kan daaraan mijn stem niet geven. Het zou niet onbillijk zijn van een partij te eischen, dat zij den kiesdeeler haalde om den eersten afgevaardigde toegewezen te krijgen, maar wij hebben nu eenmaal die 75 pct. Lager dient men echter niet te gaan. Men moet ten slotte, ook wat de gemeenteraden betreft, een zoodanige samenstelling hebben, dat er mede te werken valt. Gevallen, zooals wij er een te Amsterdam hebben, dat iemand gekozen is, die de zittingen wel bijwoont, maar zich van de zaken niets aantrekt en nooit meestemt, zouden door die 50 pct. worden vergemakkelijkt en dan krijgt men ten slotte niet een gemeenteraad, waarmede valt te werken. Het zou dus ook hierom niet goed zijn het amendement van den heer van den Heuvel aan te nemen.

Ik ben een voorstander van het Regeeringsvoorstel, wat betreft het stelsel voor de verdeeling der zetels, niet omdat het volmaakt is — het volmaakte is niet te bereiken —, maar als ik in deze naar het beste streef, zoodat werkelijk naar evenredigheid van het aantal stemmen de zetels worden verdeeld, dan is het stelsel-d'Hondt rekenkundig het zuiverst. Het heeft echter het bezwaar, dat het de kleine partijen fnuikt. Er is een stemming in den Lande en ook in onze partij, die zegt, dat men nieuwe ideeën en nieuwe stroomingen, welke opkomen, niet moet verhinderen om, als zij kracht genoeg hebben, in de openbare lichamen te komen. Dit is het eenige steekhoudende argument tegen het stelsel-d'Hondt. Het heeft dit vaste, dat degene, die meer stemmen heeft, altijd eerder wordt gekozen dan degene, die minder stemmen heeft, en het omgekeerde nooit kan voorkomen. Neemt men de Katholieke partij en daartegen een kleine groep, b. v. de communistische, dan is het aantal stemmen, waarmede iemand in de Kamer is gekomen, altijd ongeveer gelijk voor die beide groepen, terwijl het thans kan voorkomen, dat aan den eenen kant dit cijfer veel grooter is dan aan den anderen kant. Dat is inderdaad een bezwaar voor de kleinere partijen, voor de opkomende stroomingen, maar daarbij heeft men niet gedacht aan candidaten voor vergunninghouders, politieagenten en dergelijke groepen, alleen aan politieke en geestelijke stroomingen.

In zake het stelsel van de verdeeling van het land voor de verkiezing der Eerste Kamer is een vrijwel gelijkluidende gedachte als die, welke thans door den heer Oud wordt voorgesteld, indertijd door den heer van den Bergh uitgewerkt, nl. dat iedere provincie op zich zelf stemt en men dan ten slotte de zetels verdeelt. Daarbij deed zich dit niet te ondervangen bezwaar voor, dat, waar voor de Eerste Kamer de eisch werd gesteld, dat het provinciaal verband zou worden behouden, eigenlijk twee eischen van evenredigheid worden gesteld: de uitkomst moet evenredig zijn naar de partijen en naar de provincies. Maar dan loopt de eene tegen de andere in. Zoo kreeg Gelderland 7 en Noordbrabant 4 zetels, doordat in Noordbrabant één groote partij aanwezig is, die met één overschot werkt, terwijl in Gelderland verschillende partijen zijn, die door haar overschotten veel meer zetels krijgen. Toen is de gedachte van het provinciaal verband vervangen door de gedachte van een zeker gewestelijk verband — gebrekkig, ik geef het toe, maar dat was het gevolg van de te weinig in aantal zijnde zetels; als de Eerste Kamer in haar geheel aftrad, was het veel gemakkelijker. Nu moesten de districten heel groot zijn. Wanneer men nu zegt, dat het provinciaal verband thans eigenlijk niet veel beteekent, stem ik dat toe, maar ik begrijp niet, hoe juist de heer Oud daarop zoo sterk aandringt, want hij was toch een voorstander van de Grondwetsvoorstellen in hun eersten vorm, waarbij het provinciaal verband geheel werd losgelaten en de kiezers over het geheele land stemden. Waar hij die voorstellen wilde aanvaarden, kan hij geen bezwaar hebben tegen deze Regeeringsvoorstellen; behoeft hij niet te pogen, het provinciaal verband er weer in te brengen, want dat wordt een kunstmatig element. De heer Oud stelt voor, dat men van iedere provincie een soort kieskring zal maken, en alleen in die eene provincie mag men dan gecandideerd worden; dat past inderdaad in zijn stelsel, anders kan men toch weer over het heele land een referendum houden en gaat het provinciaal verband toch weer verloren. Stel nu, in een provincie willen vier leden der Staten van een bepaalde politieke partij een provinciegenoot (een hunner of een ander) in de Eerste Kamer brengen, doch zij weten te voren, dat zij daarvoor te weinig stemmen hebben, terwijl in een andere provincie hun candidaat niet kan worden gesteld; gesteld nu, dat de partij bereid is, dien man in een andere provincie te candideeren, dan mogen die Statenleden niet op hun provinciegenoot stemmen. Is dat nu provinciaal verband? Dat gaat toch niet aan. Dat wordt een verwrongen geschiedenis en een geknoei voor de partijen. Men spreekt voortdurend van het in elkander zetten van de verkiezingen door partijbesturen, maar hier zouden deze zeker moeten gaan passen en meten om te probeeren, een provincie tot haar recht te brengen door in een andere provincie iemand te candideeren. Dat wordt zoo gekunsteld en zoo onbegrijpelijk voor de groote massa der kiezers, ook voor de Statenleden, dat ik niet geloof, dat dit stelsel goed kan zijn.

De heer Oud zegt: als in een bepaalde provincie niemand gekozen wordt, kan men toch aan die provincie iemand toewijzen, maar dan zal men toch aan een ander zijn zetel moeten ontnemen. Iemand dus, die gekozen zou zijn geweest als men normaal volgens de Kieswet den uitslag opmaakte, wordt niet gekozen verklaard, en een ander, die volgens het stelsel der wet niet gekozen is, moet worden uitgezocht om aan een bepaalde provincie een vertegenwoordiger te geven. De heer Oud kan toch niet ontkennen, dat dit zoo is? Volgens het stelsel, dat de heer van den Bergh had uitgewerkt, bleven twee provincies onvertegenwoordigd, ik meen Drente en Zeeland; men zegt hier: vier. Het hangt af van het aantal stemmen, dat een partij in de Staten heeft; het ligt voor de hand, dat zij bij een te gering aantal stemmen niet wordt vertegenwoordigd. Dat goed te maken door kunstmatig een ander zijn zetel te ontnemen, past niet in ons kiesstelsel. Dat zal moeilijkheden geven en verontwaardiging wekken. Iemand, die niet gekozen wordt verklaard, kan een belangrijk man zijn in die provincie, en dan is er geen middel om hem er weer in te brengen.

70ste VERGADERING. — 18 APRIL 1923.

376. Wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet.

(Vliegen e. a.)

Ik erken, dat ook tegen het stelsel der Regeering allerlei bezwaren zijn aan te voeren, maar dat tot nu toe iets beters zou zijn gevonden, moet ik tegenspreken. Het is geen provinciaal verband, wat het stelsel der Regeering geeft, het is een soort van gewestelijk verband. Men had de districten kleiner kunnen maken, maar daartegen is dit bezwaar, dat bij zes of zeven zetels de evenredigheid nog moeilijker te bereiken zou zijn dan bij 12 of 13.

Nu is het voor het politieke leven in ons land van groot belang, dat er evenredigheid komt in de verkiezing voor de Eerste Kamer. Ik geloof, dat ook zelfs de heeren van rechts, die op het oogenblik een zoo geweldige meerderheid hebben in de Eerste Kamer, voelen dat dit geen zuivere koffie is. Het is te veel, men kan ook onder de weelde bezwijken. De Minister heeft bij de bespreking van de Grondwetsherziening in de Eerste Kamer als een schrikbeeld opgeroepen, dat het bijv. zou kunnen gebeuren, bij het behoud van het tegenwoordige stelsel, dat de provincie Noordholland rechts werd en dat men dan een Eerste Kamer zou kunnen krijgen, waarin 38 of 39 leden van rechts en 12 of 11 van links zouden zitten.

Dat was een spookbeeld, waar ieder voor rilde. Op het oogenblik is het nog erger. Ik laat daar, aan wien de schuld, maar ik geloof, dat het argument, dat het oplevert, daardoor niet aan kracht verliest, wijl ik meen, dat het stelsel van de Regeering het beste is dat wij hebben kunnen vinden; wij hebben er in het Centraal Stembureau lang over gepiekerd; er zijn daar deskundigen, die van alle bestaande stelsels studie hebben gemaakt, maar wij hebben niets beters kunnen vinden, en ik geloof ook niet, dat het een van de voorstellers van de amendementen gelukt is een beter stelsel voor te dragen.

Wat het toekennen van zetels voor de Tweede Kamer betreft, geloof ik, dat het stelsel van de Regeering tot beveiliging tegen het toekennen van zetels aan al te kleine groepen en tegen het niet-verbinden der lijsten ver genoeg gaat. Gaan wij verder, dan roepen wij het bezwaar op, dat wij nieuwen stroomingen het leven moeilijker maken dan noodig is en worden zij niet in de gelegenheid gesteld, haar denkbeelden aan het land duidelijk te maken, en dat zou ik niet willen.

Een en ander leidt mij tot de conclusie, dat ik het stelsel van de Regeering als het beste wensch te behouden en dat ik dus het liefst alle amendementen verworpen zag.

De heer **van Vuuren**: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Gijn heeft het stelsel der Regeering meenen af te maken door te zeggen: het laten aftreden van de leden der Eerste Kamer om de drie jaar, zonder dat aan de verkiezing om de drie jaar alle Staten deelnemen, is zoo dwaas, dat wij daarover niet verder behoeven te praten. Hij heeft zich intusschen zorgvuldig er van onthouden argumenten voor zijn bewering bij te brengen. Ik heb van hem alleen gehoord een beroep op het ontbreken van een voorbeeld van een dergelijk stelsel in andere landen, hetwelk niet opgaat.

Ik voor mij heb, zonder een dergelijk systeem als ideaal voor te stellen, gisteren een enkel woord gezegd ter verdediging van het Regeeringsvoorstel juist tegen dit verwijt. Waar het bezwaar geen ander kan zijn dan dat de uitspraak der kiezers aldus niet tot haar recht komt, heb ik gevraagd of in dat opzicht bij gelijktijdige aftreding over het geheele land men een beteren toestand krijgt. In het stelsel-Oud kunnen de kiezers om de drie jaren wijziging brengen in de samenstelling van de helft der leden van de Eerste Kamer. In welk opzicht echter de samenstelling der Staten gewijzigd zij, van de andere helft hebben zij drie jaren af te blijven. Dat is het natuurlijk gevolg van een aftreden van twee helften. Maakt dit nu zoo'n verschil tusschen de twee stelsels, dat daarmede het eene is veroordeeld?

Ik heb gisteren overigens gezegd, dat ik tusschen voor- en nadeelen van beide stelsels geen groot verschil zag, dat ik mij zelfs leden kan voorstellen, die zouden meenen dat ze even zwaar wegen. Ik stel er prijs op, hieraan toe te voegen, dat ik groote waardeering heb voor de wijze waarop de heer

(van Vuuren.)

Oud zijn stelsel heeft doordacht en in onderdeelen heeft uitgewerkt, voor den arbeid daaraan besteed en voor de knappe en duidelijke wijze, waarop hij het heeft verdedigd.

Het moet gezegd worden, dat hij van dit stelsel gemaakt heeft, wat er van gemaakt kon worden en dat hij de bezwaren, die daartegen bestaan, zooveel mogelijk heeft weggewerkt.

„Maar......" zegt de heer Boon en hij heeft gelijk. Het gebruikelijke maar kan hier niet achterwege blijven. De zorg, waarmede de heer Oud de gevolgen heeft trachten na te gaan, stelt helder de bezwaren in het licht.

Gisteren heb ik gezegd dat, indien ik aanvankelijk de voorkeur geef aan het stelsel der Regeering, het is omdat dit m. i. het provinciaal verband beter behoudt. Hoe juist dit was, heeft de heer Oud zoo juist geïllustreerd. Hij is, de proef op de som nemend, tot de conclusie gekomen, dat in zijn stelsel niet minder dan vier der elf provincies zonder vertegenwoordiger blijven. Hij heeft begrepen, dat dit niet gaat en heeft, om coûte que coûte alle provincies een Eerste-Kamerlid te geven, een paardenmiddel gebruikt dat in gedachte vierkant ingaat tegen zijn uitgangspunt, dat Nederland één kieskring moet zijn.

In zijn voorstel, zoo zegt hij zelf ons, zal Utrecht zijn vertegenwoordiger moeten krijgen door een vertegenwoordiger van Limburg af te nemen; Zeeland door Friesland er van één te berooven; Groningen door Zuidholland er één in mindering te brengen en Drente door er van Gelderland één af te schrijven.

Kan men zich nu iets meer gewrongens en gedrongens denken? Het is natuurlijk toeval, maar is het niet een veelzeggend toeval dat de provincies, die elkaar moeten helpen, zoo ver uit elkander liggen? Kiezers uit Limburg zullen stemmen op een candidaat en hem de stemmen geven, die hij noodig heeft om gekozen te worden, en zonder eenige inwerking van hun kant zal de candidaat uitvallen en iemand uit Utrecht daarvoor in de plaats komen, die niet de vereischte stemmen heeft. Men heeft gezegd dat de Regeering geen provinciaal verband, maar een streekverband in het leven roept. Wat moet men dan wel zeggen van het provinciaal verband dat de heer Oud brengt?

De heer van Gijn blijft zeggen: het voorstel der Regeering dan?

Ik heb zeer zeker gisteren reeds gezegd: ook dit waarborgt niet het provinciaal verband, maar het doet dit voor zoover dit mogelijk is. Het doet het voor Zuidholland en practisch ook voor Friesland en Noordholland. Als men dan daarbij bedenkt, dat de samenwerkende provinciën aan elkaar grenzen en men let op de partijverhoudingen, dan durf ik te zeggen, dat de practijk zal uitwijzen, dat er een gezonder provinciaal verband uit het voorstel van de Regeering zal voortkomen dan uit het voorstel van den heer Oud. Men zal zien, dat ook daarin elke provincie een lid krijgt en dit langs een heel wat minder kunstmatigen weg.

Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord nog naar aanleiding van de door de heeren van den Heuvel en Bongaerts voorgestelde amendementen. Alvorens mijn houding tegenover deze definitief te bepalen, zal ik graag de meening van de Regeering vernemen. Ik wil alleen aan de bedenkingen, die reeds gemaakt zijn, een enkele toevoegen, om de voorstellers gelegenheid te geven deze, kon het, op te heffen en te weerleggen.

Tegen het amendement van den heer van den Heuvel gevoel ik sterk het bezwaar, dat ook door den heer Vliegen is aangevoerd, dat men begint van de verdeeling uit te sluiten de partijen, die niet 75 pct. van den kiesdeeler halen, en dat, als men dit gedaan heeft, men een feitelijken kiesdeeler in het leven roept (den zetelkiesdeeler), die lager is, met het gevolg, dat buiten de verdeeling blijven partijen, die het volle getal stemmen en meer krijgen dan aan andere recht geven op een zetel. Tegen het amendement-Bongaerts heb ik het bezwaar, dat deze, den zetelkiesdeeler van het amendement-van den Heuvel aanvaardend, dezen buiten werking wil laten in de gevallen, waarin de partijen, welker stemmen werden afgetrokken, niet mogen meedeelen en dien zetelkiesdeeler juist alleen naar voren brengt, wanneer de par-

(van Vuuren c. a.)

tijen mogen meedeelen, welker stemmen voor de berekening van den zetelkiesdeeler buiten beschouwing werden gelaten.

Deze eigenaardigheden zijn oorzaak, dat ik den indruk niet van mij kan zetten, dat de zetelkiesdeeler niet gevoeld wordt als iets reëels, als een factor, die in zich aanspraak heeft om er mede te rekenen, maar alleen als een toevallig geschikt blijkend middel om in een gegeven geval een bepaald algemeen doel te bereiken. En daarvoor ben ik bang. Het is mij ook niet duidelijk — en dit sterkt mij in mijn vrees — waarom beide amendementen tegenover elkaar staan. M. i. zou het logisch zijn, dat zij tot één werden gemaakt en zou het ook tot een zuiverder uitspraak der Kamer leiden, indien deze te kiezen kreeg tusschen het Regeeringsvoorstel en een enkel voorstel, dat den zetelkiesdeeler tot basis heeft.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat alsnog is ingekomen een bericht van den heer Juten, dat hij wegens huiselijke omstandigheden de vergadering gisteren en vermoedelijk ook volgende dagen niet kan bijwonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne een opmerking willen maken over de wijze van verdeeling der zoogenaamde overschotzetels.

Het wil mij voorkomen, dat het standpunt, ingenomen door den heer Snoeck Henkemans tegenover het stelsel der heeren van den Heuvel en Beumer, inderdaad niet juist is en dat deze afgevaardigde in zijn argumentatie het doel voorbijgeschoten heeft, nl. in dezen zin, dat de bezwaren, die hij had tegen het amendement van den heer van den Heuvel in precies dezelfde mate gelden het Regeeringsvoorstel.

De heer Snoeck Henkemans zeide: gesteld eens, dat er zijn een zeer groot aantal kleine partijen, zooveel, dat 30 pct. van de stemmen verloren blijken te zijn, dan zou het gevolg zijn van het amendement van den heer van den Heuvel, dat een partij met 35 pct. van het aantal uitgebrachte stemmen zou krijgen meer dan 50 zetels. De geachte afgevaardigde meent, dat dit bij het Regeeringsvoorstel niet het geval zou zijn, omdat volgens dat voorstel de kleine partijen eventueel kunnen medodeelen bij de tweede overschotzetels. Maar ziet de geachte afgevaardigde hierbij niet over het hoofd, dat in dat geval niet werkt het gewone stelsel van verdeeling van overschotzetels, maar het subsidiaire stelsel van de Regeering? Wanneer 30 pct. van de stemmen verloren zijn, dan is het aantal restzetels dat overblijft veel grooter dan 15. Dan daalt het aantal dadelijk toegewezen zetels reeds dadelijk beneden 85 en dan krijgt men dus de toepassing van het andere stelsel en dan zijn de kleine partijen er waarschijnlijk nog slechter aan toe.

De heer Vliegen heeft zich ook uitgesproken tegen het amendement van den heer van den Heuvel. Hij had vooral dit bezwaar er tegen, dat, wanneer er is een partij, die juist even beneden de 75 pct. van den oorspronkelijken kiesdeeler blijft, die bv. 74 pct. krijgt, het kan voorkomen dat die partij niettemin is boven den zetelkiesdeeler.

Ik zal niet ontkennen, dat dit geval zich in een bepaalde omstandigheid zal kunnen voordoen. Ik geloof wel niet, dat het zich zoo licht zal voordoen; daartoe zou het aantal stemmen, die teloorgaan, omdat zij uitgebracht zijn op de kleine partijen, zeer aanzienlijk moeten zijn. Maar als dergelijk geval zich zou voordoen, dan zou het, naar de heer Vliegen zegt, gevoeld worden als een onrecht.

Bij de evenredige vertegenwoordiging komt het echter meer voor, dat dingen gevoeld worden als een onrecht, terwijl ze dat heelemaal niet zijn. Dat is bij de laatste Kamerverkiezingen ook gebeurd en het zal bij de toepassing van ons tegenwoordig stelsel van evenredige vertegenwoordiging nog wel meer voorkomen, dat een of andere partij krijgt een restzetel voor een aantal stemmen, dat veel kleiner is dan 75 pct. van den kiesdeeler. Ik herinner aan de ingezonden stukken in de bladen indertijd naar aanleiding van den uitslag der laatstgehouden Kamerverkiezing. Er waren inzen-

(Oud.)

ders, die zeiden: wat is het toch een onrechtvaardige verdeeling van zetels; deze of die partij heeft voor 20 000 stemmen geen zetel gekregen, maar een andere partij krijgt voor 7000 à 8000 stemmen wel een zetel. Men zag daarbij echter over het hoofd, dat die andere partij behalve die 7000 à 8000 stemmen nog had een of meer kiesdeelers van 29 000 stemmen.

Het groote publiek, dat het stelsel niet kan beoordeelen, ziet onrecht in allerlei gevallen waarin geen onrecht gepleegd wordt. Daarom acht ik het gevaarlijk om hier te gaan zeggen: wij moeten iets niet doen omdat men zal gevoelen dat het onrecht is. Wij moeten ons afvragen, of het werkelijk onrecht is.

Ik kan niet het standpunt deelen, dat alle uitgebrachte stemmen onder alle omstandigheden bij het opmaken van de verdeeling der zetels moeten mederekenen.

Wie zijn stem heeft uitgebracht op een kleine partij, een partij die niet bereikt 75 pct. van den kiesdeeler, heeft nu eenmaal practisch uitgebracht een stem die verloren is en ik acht het van groote beteekenis, dat goed duidelijk worde, hoe langer hoe duidelijker, aan de kiezers, dat deze stemmen verloren zijn. Het stemmen op die kleine partijen is, zou ik haast zeggen, voor de ontwikkeling van ons vertegenwoordigend stelsel een groot kwaad.

Het is eigenlijk de kanker van het stelsel van evenredige vertegenwoordiging en het zou goed zijn telkens weer duidelijk te maken, dat zij, die hun stem aan een kleine groep geven, het aan zich zelf hebben te wijten, als zij door hun stem geen invloed kunnen uitoefenen op de verdeeling. Dat zal nog duidelijker doordringen bij aanvaarding van het stelsel van den heer van den Heuvel.

Men zegt, dat het stelsel van den heer van den Heuvel gaat in de richting van dat van den heer d'Hondt en dat dit in zoo sterke mate de groote partijen bevoordeelt en de kleine partijen fnuikt, maar uit een berekening van den uitslag der laatste Kamerverkiezingen, gebaseerd op de veronderstelling, dat daarbij het stelsel-d'Hont zou zijn toegepast, blijkt, dat van de toepassing van dat stelsel slechts één kleine partij in de Kamer invloed zou hebben ondervonden. De communistische partij zou haar twee zetels toch hebben gekregen, maar wij zouden niet het voorrecht hebben genoten, dat van de plattelandspartij naast den heer Braat een tweede vertegenwoordiger zitting had genomen. Als men echter in aanmerking neemt, dat de plattelandspartij dien restzetel met een betrekkelijk klein aantal stemmen heeft verkregen, dan kan ik niet inzien, dat men door te gaan in de richting van het amendement van den heer van den Heuvel aan de kleine partijen zulk een groot onrecht zou aandoen. Het voordeel van dat amendement is vooral, dat men er een zeer eenvoudige wijze van verdeeling door krijgt, dat alle voorschriften omtrent eventueele tweede verdeeling van restzetels vervallen, terwijl tevens vervalt hetgeen ik in het Regeeringsvoorstel weinig mooi vind, nl. dat men heeft een dubbel stelsel, dat men aan den eenen kant kan hebben het gewone stelsel en aan den anderen kant een ander verdeelingsstelsel, hetgeen te ernstiger klemt — de heer Bongaerts wees er reeds op, al voerde hij er ter geruststelling aan toe, dat de Roomsch-Katholieke Staatspartij het niet zal doen — daar de Roomsch-Katholieke Staatspartij het in haar macht heeft om een verdeeling in de richting van het stelsel-d'Hont te forceeren, door te maken één groote lijst, waarop zij 27 of 28 zetels denkt te krijgen, en daarnaast een paar kleine lijsten, waarop zij wel weet, dat zij 75 pct. van den kiesdeeler zal halen; daardoor zou zij het aantal direct toe te wijzen zetels beneden de 85 kunnen doen dalen en dan een andere voor haar voordeeliger verdeeling der restzetels kunnen uitlokken.

Het amendement van den heer van den Heuvel verdient m.i. dus aanbeveling.

Thans iets over het provinciaal verband, dat ik heb ontworpen in het amendement betreffende de verkiezing van de Eerste Kamer. De heer Vliegen begrijpt niet waarom ik mij zoo druk maak over dat provinciaal verband, waar ik verleden jaar zelf heb gestemd voor een voorstel, dat zulk een verband niet kende. Gisteren heb ik bij de algemeene

(Oud.)

beschouwingen op den voorgrond gesteld, dat ik persoonlijk aan dat provinciaal verband hier niet hecht en het mij lief was geweest, indien het oude voorstel van de Regeering was gehandhaafd, maar dat ik mij op het standpunt heb moeten stellen, dat hier in deze Kamer geen meerderheid zou zijn te vinden voor het ongewijzigd voorstel van verleden jaar. Verleden is de motie van den heer Marchant, waarbij werd voorgesteld om de Kamer als haar meening te doen uitspreken, dat de houding, door de Eerste Kamer aangenomen, voor de Regeering geen reden mocht zijn om haar standpunt ten opzichte van de Grondwetsherziening te veranderen, verworpen, zoodat het duidelijk was, dat men, wilde men iets bereiken, een oplossing moest trachten te vinden, die rekening hield met de meening, welke in deze heerschte bij Regeering en Kamer.

Daarom heb ik getracht, de evenrediheid met het provinciaal verband te vereenigen. Men heeft gezegd: dat is toch eigenlijk geen provinciaal verband — maar dan heeft men van de eigenlijke beteekenis daarvan toch geen precieze voorstelling. Wil het zeggen, dat iemand, wonende in Zuidholland, ook juist voor die provincie in de Eerste Kamer moet zitten? Volstrekt niet. Dat heeft het begrip provinciaal verband nooit ingehouden, ook niet onder het oude stelsel; men had toen het scherpst denkbare provinciaal verband, en toch zat bijv. de heer Mendels uit Noordholland voor Friesland. Provinciaal verband wil alleen zeggen, dat een bepaalde provincie vertegenwoordigd wordt door een lid, dat door de leden van de Staten dier provincie is aangewezen. Dat provinciaal verband doet dit amendement volledig tot zijn recht komen, want het doet ieder lid verkiezen alleen voor een bepaalde provincie. Er is beweerd: gij gaat in een bepaalde provincie een lid ontnemen en brengt dat lid naar een andere provincie; bijv. gij ontneemt aan iemand in Friesland zijn zetel en geeft die aan een ander in Zeeland. Die voorstelling van zaken is niet geheel juist; die candidaat is dan nog niet verkozen in Friesland, want het stelsel is er op gebaseerd, dat de vraag, wie verkozen zijn, pas wordt beslist nadat het aantal zetels voor die lijsten is vastgesteld. Krijgt Friesland eerst 2 zetels en gaat 1 daarvan naar Zeeland, dan wordt in elke provincie 1 lid verkozen. Wie de tweede in Friesland zou zijn geweest, weet men niet; de Regeering heeft het personenstelsel ingevoerd en de vraag van de aangewezen persoon komt pas tot beantwoording, wanneer men voor iedere lijst de namen gaat opmaken.

En dan komt men maar tot 1 lid van Friesland, want het andere lid komt voor Zeeland. Verschuiving van de eene provincie naar de andere lijkt vreemd, maar wanneer men het vergelijkt met de cijfers, is het niet zoo gek. De beteekenis van de verdeeling over de verschillende provinciën is alleen deze: er zijn voor de partij in haar geheel een aantal leden te verkiezen; dit aantal moet worden verdeeld over de 11 provincies, waarbij als regel wordt aangenomen, dat de provincies met de meeste stemmen op de partij de meeste zetels krijgen, en sommige andere geene. Bij aftreding van de Eerste Kamer in twee helften ziet men, dat provinciën, die eenmaal een lid krijgen, bijna altijd krijgen een dubbele portie, want zij krijgen een lid bij iedere aftreding, en de provinciën die geen lid krijgen, vallen er in beide aftredingen buiten.

Ik mag dit misschien nog even toelichten aan de hand van de cijfers van de Roomsch-Katholieke Staatspartij in Limburg en in Utrecht. In Limburg wordt door die partij uitgebracht een aantal stemmen met een stemwaarde van 3800 en in Utrecht een aantal stemmen met een stemwaarde van 946. Past men het verschuivingssysteem nu niet toe, dan krijgt Limburg voor die 3800 stemmen 4 zetels, dat is per 966 stemmen een zetel en Utrecht krijgt voor 946 stemmen, wat toch weinig minder is, niets. Past men echter het verschuivingssysteem zooals ik het heb uitgewerkt wel toe, dan krijgt Limburg 3 zetels voor een stemwaarde van 3800, dus 1266 stemmen per zetel, en Utrecht krijgt een zetel voor een stemwaarde van 946.

Wanneer men deze cijfers ziet kan men toch niet beweren, dat hier iets willekeurigs plaats heeft, dat men volkomen ten

(Oud e. a.)

onrechte Limburg een zetel zou ontnemen om dien te geven aan Utrecht. Dat kan men niet beweren, want het is alleen een verdeeling binnen het raam van een zelfde partij, welke verdeeling er toe leidt dat de provincie Utrecht binnen het raam van de Roomsch-Katholieke Staatspartij een zetel krijgt, waarop zij naar evenredigheid inderdaad recht heeft, maar wat niet tot uiting zou komen ten gevolge van de gesplitste aftreding. Daarom geloof ik, Mijnheer de Voorzitter, dat hetgeen men heeft aangevoerd tegen het onjuiste van het provinciaal verband inderdaad geen steek houdt.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! In deze discussie is, evenals vroeger, de stelling vernomen, dat evenredige vertegenwoordiging en provinciaal verband twee eischen zijn, die, voor wat de verkiezing van de Eerste Kamer betreft, niet gelijktijdig zijn in te willigen. Ik veroorloof mij met die stelling niet akkoord te gaan en met den geachten afgevaardigde den heer Dresselhuys, die gisteren zijn rede aanving met een betuiging van instemming met het Regeeringsvoorstel, de mogelijkheid van inwilliging dier beide eischen te erkennen. Wanneer men zegt: evenredige vertegenwoordiging en provinciaal verband zijn niet met elkander in overeenstemming te brengen, dan denkt men alleen aan de wijze, waarop de Nederlandsche wetgever de evenredige vertegenwoordiging heeft ingevoerd en waarbij het geheele land één kieskring vormt. Ziet men naar het buitenland, dan is daar de toestand geheel anders. Alleen voor de verkiezingen van de Tweede Kamer in Nederland vormt het geheele land één kiesgebied. Bij alle personenstelsels, in Engelsch sprekende landen bijv., vindt men een indeeling in districten en, om niet verder te gaan dan tot twee naburige landen, in Duitschland heeft men kringen van 6 tot 8 afgevaardigden; in België heeft men ongeveer hetzelfde, maar gaat men terug tot 3.

Intusschen, van evenveel beteekenis als het leggen van verband tusschen de gekozenen en een provincie of streek is de provinciale zelfstandigheid. Als het land één kiesgebied is, dan moeten er noodzakelijkerwijs voor-afspraken worden gemaakt. En onder wiens leiding worden die gemaakt? Natuurlijk onder leiding van het centraal bestuur van de partij, waartoe de kiezers-Statenleden behooren. Nu doet ongetwijfeld het amendement van den heer Oud het provinciaal verband in den eerstgenoemden zin tot zijn recht komen, maar de provinciale zelfstandigheid komt er door in het gedrang, want het zullen niet zijn de kiezers-Statenleden, die den doorslag geven, maar een nationale organisatie, en het spreekt vanzelf, dat daarvoor in aanmerking zullen komen de partijbesturen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb te bespreken een drietal groepen van amendementen. Ik begin met die van den heer van den Heuvel. Ik geef toe, dat het amendement begrijpelijker is dan het voorstel van de Regeering. Dat is in een ingewikkelde materie, als de evenredige vertegenwoordiging is, ongetwijfeld een voordeel. Maar op zich zelf mag de eenvoud van een voorstel ons er niet toe leiden, dat aan te nemen, wanneer de vrees bestaat, dat wij dat later zouden betreuren. Nu ben ik er niet zeker van, dat wij daar later niet toe zouden komen. Het amendement van den geachten afgevaardigde werkt met een verlaagden kiesdeeler. Alle stelsels, die dat doen, hebben steeds de strekking om de grootere partijen sterker te bevoordeelen dan de kleinere, en wel aldus, dat het aantal extra zetels grooter wordt ten bate van de groote partijen. Niet ten onrechte is dan ook in de Memorie van Antwoord gezegd, dat dit stelsel dit in nog sterker mate kan doen dan het stelsel-d'Hondt, dat men juist om die eigenschap heeft bestreden. Het lijkt mij het eenvoudigst om met een voorbeeld, ontleend aan de gemeenteraadsverkiezing, dat te adstrueeren. Neem aan, dat er uitgebracht worden 700 stemmen en dat er zijn 7 zetels. Partij A heeft verkregen 250 stemmen, partij B 49, partij C 48, partij D 45, partij E 43 en partij F 42. De overgebleven stemmen verdeeld over eenige kleinere partijen. Wat krijgt nu volgens het amendement van den heer van den Heuvel partij A? Partij A, met 250 van de 700 stemmen, krijgt

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

volgens dat stelsel alle zetels, terwijl volgens het Regeeringsstelsel partij A er 4 krijgt, wat de verhouding toch, meen ik, beter weergeeft.

Intusschen, men gaat daarbij uit van de veronderstelling, dat er veel dwergpartijen zullen zijn. Daarom — ik geef dit toe — is dit voorbeeld wat sterk geaccentueerd. Maar in mindere mate doet zich ook practisch dit verschil gevoelen tusschen het Regeeringsvoorstel en het amendement.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb bij de cijfers, die ik nu zal geven, opzettelijk genomen niet den uitslag van de laatste verkiezing van de Provinciale Staten, om begrijpelijke redenen, maar de samenstelling, zooals ze nu is, dus de verkiezing van 1919.

Ik neem de provincie Zuidholland, waar de verdeeling van de zetels over de partijen volgenderwijze was: antirevolutionnairen en Roomsch-Katholieken ieder 17, Christelijk-historischen 8, sociaal-democraten 21, Vrijheidsbond 13, vrijzinnig-democraten 3. en communisten 2.

Op het oogenblik, dat ik deze berekening maakte, was er 1 vacature. Samen dus 82 kiezers, die 12 zetels hebben te bezetten.

Ik stel, dat de communisten zich van stemming onthielden. Met die eene vacature worden er dus 79 stemmen uitgebracht. In dat geval is de kiesdeeler $6^7/_{12}$ en hebben de antirevolutionnairen en Roomsch-Katholieken $2 \times 6^7/_{12}$ + ieder $3^5/_6$; de Christelijk-historischen $1 \times 6^7/_{12} + 1^5/_{12}$; de Vrijheidsbond $1 \times 6^7/_{12} + 6\,^5/_{12}$; de vrijzinnig-democraten, aangezien zij slechts drie zetels hebben, $0 + 3$; de sociaal-democraten $3 \times 6^7/_{12} + 1^1/_4$.

De normale verdeeling zou dus zijn: antirevolutionnairen en Roomsch-Katholieken. ieder 3, Christelijk-historischen 1, Vrijheidsbond 2 en sociaal-democraten 3.

Wat is nu het gevolg, indien de sociaal-democratische arbeiderspartij zich in vier groepen splitst van 5, 5, 5 en 6?

Dat ieder van deze groepen een zetel krijgt, waarvan weer het gevolg is, dat de Katholieken of de antirevolutionnairen een zetel zullen verliezen.

Nu zullen de twee partijen, die ik noemde (de antirevolutionnairen en de Katholieken), trachten dit voor hen nadeelige gevolg te voorkomen door zich ook te splitsen. Wat zal daarvan het gevolg zijn? Dat men er op uit zal zijn te vernemen, welke verkiezingstactiek de partijen zullen volgen. Dan krijgt men in den werkelijken zin des woords niets anders dan een loterij, afhankelijk van de grootere of kleinere handigheid, die ieder van de partijen toepast.

Hoe is het nu bij het stelsel van de Regeering?

Ik neem aan, dat de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij dezelfde splitsing toepast als ik zooeven al heb aangegeven. Het aantal direct toewijsbare zetelt daalt dan tot 6 en dan geldt het systeem-Hagenbach-Bischoff. Het gevolg daarvan zal zijn, dat de Katholieken den derden zetel zullen krijgen, evenals de antirevolutionnairen, de Vrijheidsbond den tweeden krijgt, de Christelijk-historischen krijgen 1 zetel en de S. D. A. P. 3 zetels.

De zetelwinstspeculatie is, meen ik — dat blijkt uit deze cijfers — bij het voorstel der Regeering buitengesloten.

Hoe is het nu bij het stelsel van den zetelkiesdeeler? In dat geval vallen de vrijzinnig-democraten af. Ik blijf altijd nog bij de provincie Zuidholland. Zooals ik gesteld heb, bij het getal van 76 uitgebrachte stemmen is de kiesdeeler $6\frac{1}{3}$. In dat geval — ik laat nu de berekening maar even weg om te komen tot het resultaat — is het resultaat: voor de Katholieken 3 zetels, voor de antirevolutionnairen ook 3 zetels, voor de Christelijk-historisehen 1 zetel, voor den Vrijheidsbond 2 zetels en voor de S. D. A. P. 3 zetels. Wanneer nu weder de sociaal-democraten van de vrijheid gebruik maken om zich in vier groepen te splitsen, dan krijgen zij in plaats van 3 zetels er 4 en verliezen òf de Katholieken òf de antirevolutionnairen 1 zetel.

Hieruit blijkt wederom duidelijk, hoe het stelsel van den zetelkiesdeeler voor de Eerste Kamer niet de minste hindernis oplevert voor winstspeculatie of loterij.

Laat ik verder nog eens een andere groep nemen, de groep Groningen, Drenthe, Overijssel en Gelderland. Daar zouden de sociaal-democraten op volkomen analoge wijze 2 zetels winnen of zou de verkiezing in een loterij ontaarden.

Daarenboven is niet te ontkennen, dat voor de verkiezing van de Eerste Kamer, waar de horoscoop gemakkelijk is te trekken en waar de zg. zetelkiesdeeler meestal zal samenvallen met den gewonen kiesdeeler, het amendement gelegenheid geeft tot speculatieve berekeningen, welke men thans wil mijden.

Het amendement brengt hier in het geheel geen verandering in den bestaanden toestand, omdat dwergpartijen bij de verkiezing voor de Eerste Kamer vermoedelijk wel geen candidaten zullen stellen. Het blijft mogelijk, dat bijv. een partij, die $3\frac{1}{2}$ maal den kiesdeeler verwacht, zich splitst in 2 groepen, die bijv. 1,7 en 1,8 maal den kiesdeeler behalen en dan 4 zetels krijgt.

Hetgeen ik gezegd heb, leidt mij tot de conclusie, dat ik de aanneming van het amendement niet kan aanbevelen, en waar het een zoo moeilijk onderwerp geldt als hier behandeld wordt, zou ik huiverig zijn om tegen het advies in van mijn adviseurs, en meer bepaaldelijk van het Centraal Stembureau, dat ik — het spreekt vanzelf — over het amendement heb geraadpleegd, de Kamer aan te raden het amendement aan te nemen.

Dit geldt speciaal de verkiezing voor de Eerste Kamer. Wat nu de overige verkiezingen betreft, wil ik gaarne den voorstellers eenigszins te gemoet komen, door hun te zeggen, dat, nu wij in den eersten tijd voor de andere bij verkiezing samengestelde openbare lichamen, naar alle waarschijnlijkheid, geen verkiezingen hebben te wachten, ik nog een bijzonder onderzoek zal laten instellen.

Ik wensch verder nog deze opmerking te maken, dat de werking met een lageren kiesdeeler altijd practische nadeelen meebrengt, maar er is misschien voor de Tweede Kamer, voor de Provinciale Staten en voor de gemeenteraden wel iets op te vinden. Nu is er voor dat onderzoek niet die groote haast, omdat wij, menschelijkerwijs gesproken, den eersten tijd geen nieuwe verkiezingen, behalve die voor de Eerste Kamer, zullen hebben. Naar gelang der omstandigheden kan dan de Regeering bij de eerstvolgende technische herziening van de Kieswet op het door den geachten afgevaardigde voorgestelde terugkomen.

Het door den heer Oud voorgestelde amendement eischt eenige uitvoerige bespreking, omdat het een inderdaad zeer belangrijke gedachte uitwerkt. Het doet mij leed te moeten zeggen, dat die amendementen niet passen in den opzet van het aanhangige wetsontwerp. Daarin is gestreefd naar behoud van provinciale zelfstandigheid, voor zoover dat bij invoering van evenredige vertegenwoordiging mogelijk is. Deze zelfstandigheid zal bij aanneming der amendementen niet worden bereikt. Met name ligt een waarborg daarvoor niet in de bepaling, dat slechts twee gelijkluidende lijsten als één lijst zullen mogen gelden. Wel sluit deze bepaling uit het indienen van één volkomen gelijkluidende lijst in alle provinciën, maar zij laat de mogelijkheid open om, wat feitelijk op hetzelfde neerkomt, in de verschillende provinciën lijsten in te dienen, waarop de negen eerste candidaten dezelfde zijn en alleen de tiende in iedere provincie een ander is. Ook indien, zooals de geachte afgevaardigde heeft gedaan, deze amendementen worden gewijzigd in dien zin, dat een zelfde candidaat in niet meer dan twee provinciën candidaat zal mogen zijn, zal van de provinciale zelfstandigheid inderdaad niets komen, integendeel, met vrij groote zekerheid zal dan bij alle partijen de candidaatstelling centraal moeten worden geregeld.

Bovendien is te verwachten, dat kleine provinciën als Utrecht, Zeeland en Drente in het geheel geen vertegenwoordiger zullen krijgen. Nu is in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Maart jl. een ander voorstel bepleit. De geachte afgevaardigde komt met zijn gewijzigde amendementen in de richting van dit voorstel.

Tegen het stelsel van den geachten afgevaardigde gelden in hoofdzaak twee bezwaren. In de verdeeling in vier kiesgebieden van 12 en 13 zetels, waarvan 2 telkens meekiezen, geldt een belangrijk voordeel boven een verdeeling in

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

2 maal 25, nl. dat aldus de doublure wordt vermeden, die het element van geluk en minder geluk bij het verdeelen der overschotzetels meebrengt in stede van het te compenseeren, zooals bij een verdeeling in vier afzonderlijke deelen geschiedt. Immers, vooral bij de verkiezing voor de Eerste Kamer, als het geheele land meestemt, kan allicht een zelfde partij iederen keer van een overschot profiteeren. Het tweede bezwaar is, dat van de provinciale zelfstandigheid niets terechtkomt. Tegen het stelsel pleit, dat overleg tusschen enkele provinciën noodzakelijk zou zijn, en er wordt aan toegevoegd, dat dit zelfde ook in het stelsel van de Regeering noodig is. Dit laatste is volkomen juist. Alleen was de stelling van de Memorie van Antwoord, dat het daarbedoelde stelsel centraal overleg noodig zou maken tusschen alle provinciën en dat het meten en passen door een centrale leiding noodzakelijk zou zijn. Ik moet deze stelling met eenige cijfers adstrueeren. Laat ik als voorbeeld nemen de vrijzinnig-democratische partij. Bij de stemming over 25 zetels zullen, rekening houdende met de stemwaarde, ongeveer 70 000 stemmen worden uitgebracht. De kiesdeeler zal ongeveer 2800 stemmen zijn; indien nu de vrijzinnig-democraten in de Staten vertegenwoordigd zijn zooals thans het geval is, behalen zij 4780 stemmen, vermoedelijk recht gevende op 2 zetels. Ik moet nu even aangeven de verdeeling van de stemmen over de verschillende provinciën:

Zuidholland	3	×	208	=	624
Gelderland	3	×	59	=	177
Utrecht	2	×	86	=	172
Noordbrabant	2	×	117	=	234
Limburg	2	×	100	=	200
Noordholland	8	×	171	=	1368
Friesland	3	×	77	=	231
Overijssel	2	×	95	=	190
Groningen	9	×	82	=	738
Drente	6	×	61	=	366
Gelderland	4	×	120	=	480
				totaal	4780.

In het amendement van den geachten afgevaardigde, dat combinatie van twee provinciën toelaat, zullen de vrijzinnig-democraten met niet minder dan 5 gelijkluidende lijsten en een afzonderlijke lijst te zamen tot een groep verbonden mogen uitkomen. Aan twee dier stellen zal een zetel ten deel vallen. Niet minder dan 7 provinciën hebben op de personenkeuze geen invloed, brengen alleen een partijstem uit. Zou men nu waarlijk meenen, dat deze 7 provinciën aan de 4 overige de candidaatstelling zullen overlaten, of zouden niet te voren de Statenleden van alle 11 in centraal verband uitmaken wie de twee zetels zullen bezetten? In het stelsel van de Regeering echter is het bijna ondenkbaar, dat de Statenleden van het eene kiesgebied eenige rol zullen spelen bij een verkiezing in een ander kiesgebied. Alleen zal natuurlijk binnen de verschillende groepen overleg plaats hebben, wat intusschen heel wat minder erg is dan wanneer dit overleg over het geheele land plaats heeft.

Wat de geachte afgevaardigde verder ter aanvulling van zijn voorstel bij artikel 100 in overweging geeft bij artikel 114*a*, is een nieuw denkbeeld. Het bedoelt, aan de kleine provinciën als Zeeland, Utrecht en Drente een lid te verzekeren. In ieder van deze provinciën zoekt men de lijst met de meeste stemmen. Nu is vooruit met stelligheid te zeggen, dat dit thans voor Zeeland de antirevolutionnaire partij, voor Utrecht de Roomsch-Katholieke en voor Drente de sociaal-democratische partij zal zijn, en in den loop der jaren zal in deze groepeering weinig verandering komen. Deze zetel zal dan in iedere partij worden afgehaald van de lijst, waaraan de meeste zetels zullen toekomen. Dat zal dus zijn, voor de Roomsch-Katholieke partij vermoedelijk in Noordbrabant, voor de antirevolutionnairen allicht Zuidholland en voor de sociaal-democraten vermoedelijk dezelfde provincie. Het gevolg hiervan is, dat de starheid van het stelsel wordt verhoogd, met als weer als noodzakelijk complement, dat centraal overleg geboden wordt. Het is toch duidelijk, dat b.v. de sociaal-democraten in Zuidholland niet

(Minister **Ruys de Beerenbrouck e. a.**)

iedere drie jaar een zetel aan een andere provincie zullen willen afstaan en dat zij zullen verkiezen op zich zelf, buiten groepsverband, te stemmen.

Mijnheer de Voorzitter! Dit leidt mij er toe, evenals bij het amendement, dat ik in de eerste plaats besprak, de Kamer te verzoeken het amendement van den heer Oud af te wijzen.

Ik kom in de derde plaats tot het voorstel van den heer Bongaerts. Ik vraag mij af, of dat voorstel niet ten gevolge zal hebben, dat het verband met artikel 99*a*, waar de zetelkiesdeeler door den heer van den Heuvel wordt ingevoerd, verbroken zal worden. In den voorlaatsten regel van het amendement van den heer Bongaerts komt het woord „zetelkiesdeeler" voor, maar ik vraag mij af, of dat begrip niet in de lucht zal komen te hangen. De heer Bongaerts heeft bij de indiening en verdediging van zijn voorstel gedacht aan het systeem-Eilbracht. Ik heb nog eens nagezocht, wat de geachte afgevaardigde bij de behandeling van de Grondwetsherziening in 1916 daaromtrent heeft gezegd. Hij heeft zich toen zeer gunstig uitgelaten over dat stelsel (te vinden in de *Handelingen* dezer Kamer van 6 December 1916). Hij heeft toen echter zijn denkbeeld niet nedergelegd in een amendement, blijkbaar omdat hij uit den weg was gegaan voor de bezwaren, die de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken daartegen inbracht. Die bezwaren kwamen hierop neer, dat het misschien wiskunstig wel juist was, maar dat het niet was te overzien en er gevaar was, dat een weldoordacht stelsel, zooals door de Regeering was voorgesteld, werd verbroken. Nu vrees ik, dat wat toen den geachten afgevaardigde er van teruggehouden heeft, een voorstel te doen, nu door hem eenigszins uit het oog verloren wordt. Het groote gevaar van het amendement toch schuilt hierin, dat daardoor het derde lid, tegen de splitsingstruc gericht, vervalt, zonder dat daarvoor iets anders in de plaats komt.

Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beschouwingen is door verschillende geachte afgevaardigden een beroep op mij gedaan, dat ik het de Kamer bij de behandeling van dit wetsontwerp gemakkelijk zal maken. Ik wensch van deze gelegenheid gebruik te maken om aan de Kamer, meer speciaal aan de drie voorstellers, te zeggen, dat ik het zeer op prijs zoude stellen, indien zij hun amendementen introkken, ten einde zoo de Kamer niet te stellen voor de noodzakelijkheid, om ze te verwerpen. Ik meen toch, dat het gevaarlijk is, in het stelsel van de Regeering deze nieuwe gedachten in te voegen, die misschien bij een volgende herziening van de Kieswet uitgangspunt voor verbeteringen zullen blijken te zijn, maar die op het oogenblik nog niet rijp voor behandeling zijn.

De heer **van den Heuvel**: Mijnheer de Voorzitter! Na den steun, die ik mocht ontvangen van de heeren Rutgers en Oud, wil ik toch nog een paar opmerkingen maken.

De cijfers, die de Minister heeft gegeven in verband met het door mij voorgestane stelsel, zeggen eigenlijk heelemaal niets. Bij een verkiezing, waar men alle menschen kent en de verschillende meeningen weet, kan men altijd zulke groepeeringen maken, dat men tot verkeerde en wonderlijke toepassing komt. Het voorbeeld van de Regeering, waarbij een partij, die 250 van de 700 uitgebrachte stemmen heeft, alle zetels bezet, is evengoed van toepassing op het stelsel van de Regeering, zooals het is aangegeven in het derde lid van artikel 100.

Mijnheer de Voorzitter! De heeren Vliegen en Snoeck Henkemans hebben gezegd, dat het gevolg van mijn stelsel zou zijn een bevoorrechting van de groote partijen.

Mijnheer de Voorzitter! Het heeft mij echter gefrappeerd, dat, waar dit amendement reeds drie weken geleden is ingediend en verschillende bestrijders heeft gevonden, niemand cijfers heeft gegeven, die ontleend zijn aan de werkelijkheid en waardoor aannemelijk wordt gemaakt, dat dit stelsel een bevoorrechting van de groote partijen is.

Alleen het dagblad *De Nederlander* heeft een berekening gegeven, waaruit blijkt, dat een partij, die 354 000 stemmen zou hebben verkregen, 51 zetels zal hebben. Die berekening is ook door den heer Snoeck Henkemans aangehaald. Mijnheer

de Voorzitter! Het verwondert mij, dat iemand, die het heeft gebracht tot de hooge functie van lid van het Centrale Stembureau, dit kan aanvoeren als argument tegen mijn stelsel.

In het stelsel van de Regeering zou deze groep — want het aantal direct verdeelde zetels is gedaald tot beneden 85 en dus zal art. 100, 3de lid, toegepast worden — 52 zetels hebben.

De heer **Snoeck Henkemans**: Neen, want dan zouden de kleine partijen er tusschen komen.

De heer **van den Heuvel**: Neen, Mijnheer de Voorzitter, die komen er niet tusschen. Een collega heeft het voor mij uitgerekend en het was volkomen in orde, omdat zij een hooger gemiddelde zouden hebben dan de andere groepen.

Mijnheer de Voorzitter! Men spreekt van de kleine partijen, die door het voorstel zouden zijn uitgesloten.

Ik begrijp niet, hoe men dat kan doen, want de kleine partijen beneden de 75 pct. zijn in alle stelsels, die tot dusver zijn voorgesteld of gelden, uitgesloten.

De heer **Snoeck Henkemans**: Behalve in het stelsel van de Regeering.

De heer **van den Heuvel**: Ook daarin zal het niet kunnen. De heer Snoeck Henkemans vergeet, dat, wanneer er een zoo groot aantal kleine partijen zou zijn, dat daardoor zoo'n ongunstige uitslag zal worden verkregen, het stelsel d'Hondt van toepassing is en dan zou de practijk zijn, dat een partij, die beneden de 75 pct. bleef, geen zetel zou halen, hoewel het theoretisch mogelijk zou zijn. Nu lijkt het mij logisch, dat, waar in de practijk bij elke stemming die stemmen niet meetellen, zij ook niet meetellen bij de berekening van het gemiddelde. Het argument van den heer Oud, dat daardoor gedemonstreerd zou worden, hoe dwaas het is zijn stem uit te brengen op kleine partijen, is van groote beteekenis.

De argumenten, die men tegen het door mij bepleite en anderen voorgestane stelsel heeft aangevoerd, lijken mij niet steekhoudend toe. Het voorbeeld van *De Nederlander* zegt niets. Het bewijst juist, dat het geen bevoordeeling is van de groote partijen. Het feit, dat dan ook tot dusver geen enkel voorbeeld is gegeven, geeft mij aanleiding de Kamer in deze te laten beslissen. De zaak is eenvoudiger dan men zich die voorstelt. Daarom kan ik op dit oogenblik geen gevolg geven aan den geuiten wensch om het amendement in te trekken. Wel ben ik bereid gevolg te geven aan den wensch, geuit door den heer Vliegen, om het minimum van 50 pct. voor de gemeenteraadsverkiezingen weder te brengen op 75 pct., zooals voor de Kamerverkiezingen en de Statenverkiezingen geldt.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft tegen ons amendement aangevoerd twee argumenten, die reeds gisteren van andere zijde te berde zijn gebracht, maar die geen van beiden steekhouden.

Het amendement, zoo zegt de Minister, dat met zich brengt een verkiezing van de Eerste Kamer in twee helften, zal tot gevolg hebben, dat in den regel die beide verkiezingen een afspiegeling van elkander zullen zijn en dat dus de fouten, die gemaakt worden bij het toekennen van overschotzetels, telkens dezelfde fouten zullen zijn, terwijl in het stelsel der Regeering die fouten elkander kunnen compenseeren. Ja, kunnen compenseeren; maar de Minister heeft niet gezegd, dat ze elkaar ook zullen compenseeren. Ik heb gisteren aangetoond, dat het stelsel der Regeering er toe leidt, dat in bepaalde gevallen de fouten niet worden gecompenseerd in het stelsel der Regeering, doch met vier zullen worden vermenigvuldigd en ik vind het minder ernstig, wanneer een fout met twee vermenigvuldigd wordt dan wanneer het met vier geschiedt.

Het tweede argument der Regeering was, dat in het door mij verdedigd stelsel overleg tusschen de Statenfracties noodzakelijk zou zijn, welk overleg zou moeten geschieden onder leiding van de partijbesturen. Ik zal niet ontkennen, dat in dit stelsel dergelijk overleg mogelijk is, maar wat is de beteekenis van het stelsel? Deze, dat ten slotte over de can-

didaatstelling in een provincie de Provinciale Staten in die provincie te beslissen hebben en dat het eenige punt, waarover het overleg zal moeten loopen, is de quaestie van het verbinden der lijsten. Natuurlijk kunnen daarbij door de fracties van andere Staten eischen gesteld worden. Men zou kunnen zeggen: wij verbinden onze lijst niet met de uwe, wanneer ge niet dezen of genen candidaat op de lijst plaatst.

Die mogelijkheid bestaat, maar de Minister moet dat geschut niet gaan gebruiken tegen het hier voorgesteld amendement en dan met een breed gebaar doen, alsof bij het door de Regeering voorgesteld stelsel van invloed van de partijbesturen geen sprake zou zijn. Ik heb gisteren al aangetoond, dat in het stelsel der Regeering de invloed van de partijbesturen veel grooter zal zijn dan ingevolge ons amendement. Die invloed beperkt zich niet alleen, zooals de Regeering meent, tot die provinciën, ten hoogste vier, die in dezelfde groep liggen en samen moeten overleggen; neen, die invloed gaat veel verder. Niemand heeft dat zoo goed gedemonstreerd als de heer Snoeck Henkemans. Voor dezen is de invloed van de partijbesturen het redmiddel, dat de zonderlinge gevolgen, welke dit wetsontwerp zal kunnen hebben als het aangenomen wordt, weder te niet zal kunnen doen. Hij zei: in de practijk komen die dingen immers wel terecht; wanneer er werkelijk een partij is, die overal overschotten heeft, waarmede zij niets kan doen, dan komt die partij wel tot een afspraak met andere partijen. Dat wordt in de practijk reeds gevonden, zoo zeide hij.

Ik ben er ook van overtuigd, dat, wanneer dit wetsontwerp zoo doorgaat, dergelijke afspraken zullen voorkomen, maar wie moeten die afspraken dan maken? Toch zeker de partijbesturen. En betreffen die afspraken de vier groepen, dan moet er overlegd worden. Dan moet partij A zeggen tot partij B: wij zullen u helpen in groep I, maar dan moet gij ons helpen in groep II, en wanneer het dan groepen zijn, die in verschillende aftredingen vallen, dan moet tegenover de toezegging: „wij helpen u dit jaar in groep I" de belofte worden gedaan: „wij zullen u over drie jaar in groep II helpen". Er zullen dan over drie jaar misschien in die Staten andere leden zitten en, als dan het partijbestuur tot hen zegt, dat zij de partij, waarmede een afspraak is gemaakt, moeten helpen, dan zullen zij misschien antwoorden, dat zij daarmede niets te maken hebben, omdat zij drie jaren geleden niet in de Staten zaten. Dan gaat het bestuur pressie uitoefenen en daardoor krijgt men een zoo grooten invloed van het partijbestuur, dat zij, die dien invloed niet willen, tegen het voorstel van de Regeering moeten stemmen.

Gezien echter de stemming in deze Kamer, maak ik mij weinig illusie, dat mijn amendement eenige kans heeft van aangenomen te worden. De overgroote meerderheid van de Kamer wenscht blijkbaar op het compas van de Regeering en van het Centraal Stembureau te zeilen en voor de overmacht moeten wij wel bukken, zoodat het mij het verstandigst voorkomt, de Kamer een noodelooze stemming te besparen en mijn amendement maar in te trekken, hetgeen ik bij deze doe.

Aangezien de heer Oud het amendement (Stuk n°. 19, I) heeft ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De Voorzitter: De heer van den Heuvel heeft medegedeeld, mede namens zijn medevoorsteller, dat de wijziging, welke zij in het amendement hebben aangebracht, hierin bestaat, dat zij de 5 laatste regels van het oorspronkelijk amendement, beginnende met het woord „indien", laten vervallen. De toegevoegde volzin:

„Indien twee of meer van bovenvermelde overschotten gelijk zijn, beslist, zoo noodig, het lot."

blijft gehandhaafd.

Ik neem aan, dat de leden, die het oorspronkelijk amendement hebben ondersteund, ook het gewijzigde amendement ondersteunen.

(Snoeck Henkemans e. a.)

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats een enkel woord over het bezwaar, door den heer Oud tegen het Regeeringsvoorstel aangevoerd, dat de invloed van de partijbesturen daardoor zou worden uitgebreid. De geachte afgevaardigde ziet over het hoofd, dat juist bij het Regeeringsvoorstel provinciaal, geheel buiten het partijbestuur om, overleg kan worden gepleegd. Volgens het Regeeringsvoorstel worden de lijsten buiten den eigen kring niet verbonden; men kan dus provinciaal geheel zelfstandig overleggen. In een provincie of in een kring van twee of meer provincies, welke gecombineerd zijn, kan een lid, dat er van overtuigd is, dat het uitbrengen van zijn stem op zijn eigen partij niet noodzakelijk is, omdat daarmede toch geen nieuwe zetel gewonnen kan worden, in het belang van de provincie zijn stem op den candidaat van een andere partij uitbrengen, die een te beperkt overschot heeft. Dit is één van de mogelijkheden, om het provinciaal karakter der Statenverkiezingen, volgens het Regeeringsvoorstel, te bevorderen.

Thans nog een enkel woord over een bemerking van den heer van den Heuvel tegen een artikel in *De Nederlander*, waarin bezwaren tegen zijn amendement werden aangevoerd. De heer van den Heuvel zou kunnen zeggen, dat in dat artikel werd verondersteld een onmogelijk geval, nl. dat 30 pct. van de stemmen op de kleine partijen werd uitgebracht. In hoeverre dat mogelijk is, laat ik voor een oogenblik rusten, maar als de redeneering van den heer van den Heuvel alleen daarop was gebaseerd, dan zou er voor zijn pleit iets te zeggen zijn, doch hij gaat verder en zegt:

„Zelfs als het zoo ware, zou de conclusie van het artikel in *De Nederlander* moeten worden geraakt, want in dat geval zouden volgens het Regeeringsvoorstel zeker evenveel zetels aan die groote partij worden toegewezen als volgens mijn amendement.”

De heer van den Heuvel was zoo vriendelijk mij zijn beeijfering te laten zien en hij heeft mij aangetoond, dat in het geval, in het artikel in *De Nederlander* ontworpen, de grootste partij 68 % van den kiesdeeler als gemiddelde zou verkrijgen. Dan valt echter niet tegen te spreken, als er een kleine partij mocht zijn, die aanvankelijk was afgewezen, maar die 74 %, 73 %, 72 %, 71 %, 70 % of 69 % van den kiesdeeler had verkregen, dat aan deze kleine partij de laatste zetel zou worden toegewezen en dat deze zetel dus niet aan de grootste partij zou toekomen.

Dat kan de heer van den Heuvel, lettend op zijn eigen becijfering, niet ontkennen; die laatste zetel zou komen aan een partij, welker stemeijfer ligt tusschen de 75 en 68 pct. Dat is juist het kenmerkend voordeel van het Regeeringsvoorstel boven het amendement van den geachten afgevaardigde. De zaak is wel niet zoo wereldschokkend, want het geval zal zich vermoedelijk nooit voordoen, maar het is toch goed, dat de wet met zoodanige mogelijkheid rekening houdt.

De heer **Bongaerts**: Mijnheer de Voorzitter! Door den Minister is betoogd, dat de gevolgen van mijn amendement thans niet zijn te overzien; de Minister gaf geen zakelijke bestrijding van het amendement. Ik zou mij nog wat sterker kunnen uitdrukken en de meening uiten, dat de bedoeling en de werking van het amendement niet voldoende duidelijk zijn geworden; wellicht is dat ook geen onderwerp voor mondelinge behandeling in een plenum-zitting. De Minister was in de onderstelling, dat mijn amendement bedoelde een dringen naar het stelsel-Eilbracht, maar dat is toch inderdaad niet het geval. Ook had de Minister mij niet duidelijk begrepen, toen hij mijn houding van thans vergeleek met die van 1916. Ik heb toen immers aan Minister Cort van der Linden gevraagd, of hij bereid was in het toenmalige stadium van het debat een ander stelsel te aanvaarden, maar de Minister wilde dat toen liever niet, omdat de kiezers zich eerst vertrouwd moesten maken met de algemeene lijn der evenredige vertegenwoordiging, alvorens een rationeeler stelsel voor de toewijzing der zetels kon worden gevraagd. Ik gevoel thans niet veel voor handhaving van mijn amendement. Toch moet ik enkele opmerkingen maken.

(Bongaerts.)

Als de Minister het een leemte noemt, dat het amendement niet bevat de derde alinea van het Regeeringsvoorstel, dan ziet hij over het hoofd, dat inderdaad na de tweede toewijzing van zetels volgens het stelsel van de grootste overschotten een derde toewijzing is voorgeschreven volgens het stelsel van gemiddelden, waarbij dan wordt gestreefd naar de kleinste afwijkingen. Maar wellicht is dat misverstand verklaarbaar uit de redactie. Immers, de tweede zin in het tweede lid van mijn amendement luidt:

„Voor het toekennen van deze overblijvende plaatsen komen niet in aanmerking lijsten, die na toekenning eener plaats een gemiddeld aantal stemmen per toegekende plaats van minder dan 75 pct. van den kiesdeeler zouden aanwijzen.”

Die zin slaat alleen op de toewijzing volgens de grootste overschotten, terwijl, naar de Minister schijnt te meenen, hij ook zou slaan op de volgende toewijzing volgens de gemiddelden. Daarom zou ik willen lezen voor: „Voor het toekennen van deze overblijvende plaatsen” de woorden: „Voor de aldus toe te kennen plaatsen”.

Ik zou hierop niet zijn teruggekomen, indien de Minister zich niet had laten ontvallen, dat, bijaldien die derde zinsnede uit het Regeeringsartikel ontbrak, er allicht weer aanleiding zou zijn om te komen met verdeelingstrucs. Het woord „truc” kan weer op iets minder fairs duiden, al geloof ik niet, dat dit in de bedoeling van den Minister heeft gelegen, maar ik moet dat woord toch weer opnemen en terugwijzen met het oog op de motieven, die tot de indiening van het Regeeringsartikel hebben geleid en op het feit, dat bij de Katholieke Staatspartij in 1922 niet anders heeft voorgezeten dan de wensch om een zoodanig beleid te voeren, dat de evenredigheid zoo goed mogelijk tot haar recht zou komen, overeenkomstig de bedoeling der wet, zonder dat wij nadeel zouden ondervinden van het zeer groote aantal kleine lijsten van andere partijen, maar niet een streven om meer te krijgen dan ons, naar ons eigen stemmental, toekomt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat het verstandig is, dat ik thans mijn amendement intrek en den Minister verzoek de gedachte, die daarin — al of niet volkomen duidelijk omschreven en min of meer gebrekkig toegelicht — is belichaamd, te overwegen bij de technische herziening der Kieswet, die de Minister in de stukken en hedenmiddag opnieuw heeft aangekondigd. Ik geloof, dat het goed zal zijn dergelijke onderwerpen, die blijkbaar achter de groene tafel zoo moeilijk zijn te overzien, in het vervolg te behandelen in een Nota bij het Voorloopig Verslag, of wel dergelijke wetsontwerpen te verwijzen naar een Commissie van Voorbereiding. Voor het oogenblik treed ik dus terug, evenwel zonder iets prijs te geven en met de bedoeling later met mijn voorstel terug te komen. Nochtans zou ik den Minister willen verzoeken in het tweede lid van het artikel de uitdrukking „wier stemeijfer lager is dan 75 pct. van den kiesdeeler”, thans reeds te vervangen door: „wier lijstkiesdeeler lager is dan 75 pct” of door: „die, na toekenning eener plaats, een gemiddeld aantal stemmen per toegekende plaats van minder dan 75 pct. van den kiesdeeler zouden aanwijzen”.

Ik blijf het een wanklank in het Regeeringsartikel achten — en daarop heb ik geen tegenspraak gehoord —, dat een lijst met 100 tot 150 pet. van den kiesdeeler bij de toekenning van overschotszetels een tweeden zetel kan krijgen en dus kan komen gemiddeld ver beneden 75 pct. per zetel, terwijl een lijst met 74 pct. uitgesloten is van een overschotszetel. Misschien kan de Minister zelf thans nog met die wijziging komen; daardoor zou worden weggenomen de m. i. grootste onbillijkheid, die nog schuilt in den, ik erken het, in vergelijking met de bestaande wet, veel verbeterden tekst der Regeering.

Mijnheer de Voorzitter! Ik trek dus thans mijn amendement in.

Aangezien de heer Bongaerts zijn amendement (Stuk n°. 26) heeft ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: De heer Oud heeft mij medegedeeld, dat hij niet alleen zijn amendement I op dit artikel intrekt, maar de geheele reeks van amendementen, die hiermede samenhangt, zoodat alleen gehandhaafd wordt het door hem ingediende amendement op artikel 114*m* (Stuk n°. 24).

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben den geachten laatsten spreker dankbaar voor zijn voornemen, om bij de behandeling te eeniger tijd van een technische herziening der Kieswet, belangrijke denkbeelden, als hij heden heeft ontwikkeld, niet alleen in de afdeelingen te behandelen, maar ook in een afzonderlijke Nota ter kennis van Kamer en Regeering te brengen. De denkbeelden, die in Nota's zullen zijn vervat — want ik hoop, dat het voorbeeld van den geachten afgevaardigde navolging zal vinden —, zullen dan door de leden der Kamer en door de Regeering bij het opstellen harer Memorie van Antwoord ernstig kunnen worden overwogen.

Wat betreft de uitdrukking verkiezingstrucs, die ik gebruikte, geef ik den geachten afgevaardigde gaarne de verklaring, dat ik daarbij, voor wat hem betreft, niet gedacht heb aan iets onbehoorlijks. Integendeel, ik wil gaarne aannemen, dat de wijze, waarop ook zijnerzijds is gehandeld, niet anders is geweest dan volkomen behoorlijk en in de richting van een goede toepassing van het stelsel, dat aan de wet ten grondslag ligt.

Wat nu betreft de vraag van den geachten afgevaardigde om een wijziging aan te brengen, waar ik uitsluitend op het kompas van den geachten afgevaardigde kan zeilen, dien ik toch wel eenigszins voorzichtig te zijn. Ik zou daartoe niet voetstoots heden kunnen overgaan. Daarom zal ik overwegen, wat misschien nog kan gebeuren.

Eindelijk een korte opmerking aan het adres van den heer van den Heuvel. Als ik hem goed begrepen heb, stelt hij zich voor, dat in het voorstel van de Regeering als stok achter de deur staat 't stelsel-d'Hondt. Als de geachte afgevaardigde zich de moeite wil getroosten, om de zaak nog eens na te gaan, geloof ik, dat hij het met mij zal eens zijn, dat deze voorstelling van zaken niet juist is.

Eindelijk heeft de heer Oud een opmerking gemaakt over den invloed van de partijbesturen. De heer Snoeck Henkemans heeft hem daarop reeds geantwoord. Ik wil in andere woorden nog eens herhalen hetgeen hij gezegd heeft. Als men behoudt de verdeeling, welke de Regeering voorstelt, in vier groepen, dan zal men niet hebben den invloed van de partijbesturen, maar van de centrale lichamen, gevormd door de vertegenwoordigers van de kiezers in ieder van de vier

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

groepen. In Zuidholland komt de provinciale zelfstandigheid volkomen tot haar recht. Dat kan in de andere provinciën vanzelfsprekend niet in dezelfde mate, omdat het niet mogelijk is geweest de provinciën op zich zelf als een kiesgebied te beschouwen.

Mijnheer de Voorzitter! Nu twee amendementen verdwenen zijn, zou ik nogmaals een beroep willen doen op den geachten afgevaardigde, die alleen op het slagveld is overgebleven, den heer van den Heuvel, en hem willen verzoeken ook zijn amendement in te trekken.

De **Voorzitter**: Mag ik den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs verzoeken het oordeel der Commissie mede te deelen over de wijziging, door de Regeering in het artikel gebracht na het sluiten van de schriftelijke gedachtenwisseling, en over het eenig overgebleven amendement van den heer van den Heuvel c.s.?

De heer **van Vuuren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Nadat het Eindverslag is uitgebracht, zijn nog twee kleine wijzigingen in het Regeeringsvoorstel gebracht. De Commissie van Rapporteurs heeft daartegen geen bezwaar en waardeert ze als verduidelijking der bedoeling van het voorstel.

De minderheid van de Commissie van Rapporteurs is mede-onderteekenaar van het amendement van den heer van den Heuvel. Zij acht in de redevoeringen, die de voorsteller aan zijn amendement heeft gewijd, haar standpunt voldoende toegelicht. De meerderheid der Commissie van Rapporteurs acht het, gehoord de debatten, geraden het advies der Regeering te volgen, het amendement niet aan te nemen, maar, waar ook naar het oordeel der voorstellers het Regeeringsartikel zich beweegt in de richting, die zij willen voortzetten, verdere wijzigingen in het artikel van deze strekking te verdagen tot de technische herziening, wanneer de Regeering zelf daaraan haar aandacht zal schenken. Zij veroorlooft zich de Kamer in dien zin te adviseeren.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stemming over het gewijzigde amendement van den heer van den Heuvel c. s. te doen plaats hebben morgen, bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering gesloten.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 074658169